ERDÉLYI MAGYAR SZÓTÖRTÉNETI TÁR

XII

AKADÉMIAI KIADÓ
ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET

ISBN 963058248-1

ERDÉLYI MAGYAR SZÓTÖRTÉNETI TÁR XII.

DICȚIONAR ISTORIC AL LEXICULUI MAGHIAR DIN TRANSILVANIA

HISTORISCHES WÖRTERBUCH DES SIEBENBÜRGISCH–UNGARISCHEN WORTSCHATZES

MATERIAL CULES DE GESAMMELT VON

ATTILA SZABÓ T.

REDACTOR ȘEF CHEFREDAKTEUR

FERENC KÓSA

COLABORATORII REDACTORULUI ȘEF MITARBEITER DES CHEFREDAKTEURS

EMESE FAZAKAS ÉS JÁNOS ZSEMLYEI

COLABORATORI MITARBEITER

ZSELYKE ANDRÁS, ÁGNES DALY, EMESE FAZAKAS, PIROSKA B. GERGELY, FERENC KÓSA, MIKLÓS KÜRTI, GYÖRGY SZABÓ, CSILLA T. SZABÓ, MAGDOLNA K. TICHY, BORBÁLA ZSEMLYEI

VOL. XII BAND

Szák – Táv

ERDÉLYI MAGYAR SZÓTÖRTÉNETI TÁR

ANYAGÁT GYŰJTÖTTE

SZABÓ T. ATTILA

FŐSZERKESZTŐ

KÓSA FERENC

A FŐSZERKESZTŐ MUNKATÁRSAI

FAZAKAS EMESE ÉS ZSEMLYEI JÁNOS

SZERKESZTŐ-MUNKATÁRSAK

ANDRÁS ZSELYKE, DALY ÁGNES, FAZAKAS EMESE, B. GERGELY PIROSKA,
KÓSA FERENC, KÜRTI MIKLÓS, SZABÓ GYÖRGY, T. SZABÓ CSILLA,
K. TICHY MAGDOLNA, ZSEMLYEI BORBÁLA

XII. KÖTET

Szák – Táv

Akadémiai Kiadó
Budapest 2005

Erdélyi Múzeum-Egyesület
Kolozsvár 2005

A SZÓCIKKEKET ROMÁNUL **SZÁSZ LŐRINC,**
NÉMETÜL **SKRIPECZ SÁNDOR** ÉRTELMEZTE.
LEKTORÁLTA **KISS ANDRÁS**
AZ ANYAGRENDEZÉST **INCZE JOLÁN** VÉGEZTE

A SZERKESZTÉS MUNKÁJÁBAN **ANDRÁS ZSELYKE** A SZŐLŐÁJ–SZŐLŐ–ZSENKELÉS, SZÖSZ–SZÖVŐVETÉLŐ, TÁL–TALÁLTATOTT, TÁLAS–TÁLYOG; **DALY ÁGNES** A SZÉK, SZÉKES–SZEKVESZTRUM, SZOMOR–SZÓNYI; **FAZAKAS EMESE** A SZÁM–SZÁMVIVŐ, SZEGEZ–SZEJMINPASA, SZEM–SZEMZŐFA, SZENT–SZENTÜL, SZŐLŐ, TABÁK–TAKTUSOS, TART–TÁVOZTATÓDIK; **B. GERGELY PIROSKA** A SZÁK–SZAKADTA, SZERENCSE–SZERENDA, SZEREZ–SZEREZTETIK, SZERZEMÉNY–SZERZŐDMÉNY, SZOKÁS–SZOKTATTATIK, TALÁN–TALÁNTÁN, TÁMAD–TÁMOGATÓ; **KÓSA FERENC** A SZEGÉNY–SZEGETT, SZOMAK–SZOMJÚZTAT; **KÜRTI MIKLÓS** A SZÓ–SZÓJÁRÁS; **SZABÓ GYÖRGY** A SZAKÁLL–SZÁLY, SZAR–SZEGÉLYŰ, SZEL–SZÉLVÉSZES; SZÉN–SZÉNSZÍTÓ, SZENVED–SZERELMŰ, SZIBILLA–SZLUZSBA, SZPAGLAN–SZVINCIÁTA, TANÁCS–TANÁCSÚRI; **T. SZABÓ CSILLA** A SZÉKÁCSLÓ–SZEKÉRZÖRGÉS, SZERÉNSZERTE–SZERETTETÉS, SZERFELETT–SZERVUSZ, SZESZ–SZFÉRA, SZÓLÍT–SZOLVÁLTATIK, SZOP–SZÖKTETŐ, SZÖMÖRCS–SZŐRZSINÓR-ÖV, TANAKODIK–TÁRSZEKÉRNYI; **K. TICHY MAGDOLNA** A SZÁN–SZÁNBÁN, SZÁNEPLÉNY–SZÁNRÚD; **ZSEMLYEI BORBÁLA** SZÁNDÉK–SZANDZSÁKSÁG, SZÁNT–SZAPULTATÁS, SZÓL–SZOLGAZSELLÉR
CÍMSZÓ SZERKESZTÉSÉVEL VETT RÉSZT.

A TÁR CÍMÉT **SZT** BETŰJEGGYEL RÖVIDÍTJÜK

ISBN 963 05 6516 1 (összkötet)
ISBN 963 05 8248 1 (XII. kötet)

ISBN 973-8231-41-8 (XII. kötet)

Kiadja az Akadémiai Kiadó
1117 Budapest, Prielle Kornélia u. 19.
www.akkrt.hu
Első kiadás: 2005
© Akadémiai Kiadó, Budapest 2005
© Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár 2005

Minden jog fenntartva

Printed in Hungary

SZ

(Folytatás)

szák 1. ? zsák, zacskó; sac, săculeţ; Sack. *1661:* Az mi Kgmes Urunk ö Nga paranczolattyabul ... Vittünk szamos Ujvarra harom ladaba hatvannyolcz szakba(n) harmincz negy ezer tallert arannyal edgyütt, mellyet tőttünk be az tarhazban magunk peczetivel ladakat es ajtot be peczetelven Fő kapitany Ebeni Jstvan Ura(m) jelen leteben Kassai Ferenc mp Kouats Ferencz mp [WassLt].

2. társasjátékféle; un fel de joc de societate; eine Art Gesellschaftsspiel bzw. Brettspiel. *1710 k.:* a játékban telhetetlen s fáradhatatlan volt az én gyermekségem és felserdült ifjúságom; de nem veszteg ülő, mint a kocka, kártya, szák, sakk, micsoda, hanem a testnek ingatásával járó játékokban gyönyörködtem [BÖn. 501].

3. '?' *1710 k.:* Az bizonyos, hogy Apor István, noha nékem capitalis ellenségem, mindjárt még akkor megfordítja vala, ha szák volt volna [BÖn. 929–30].

◇ **Szn.** *1632:* Szák Péter [Mv; MvLt 290. 94b–98b átírásban].

szakács 1. bucătar; Koch. *1582:* 5 (Marty) ... Kis Mihaly wizy az feyedelem zakachyat simon mestert ... keet lowan hunyadra attam f. 1 | 19. Oct. Iwan Mathe Varadj Kwchys wyzy Zakach Balast Kyraly Zakachyat negy Lowan Thordara f. 1 [Kv; Szám. 3/V. 36, 49 Lederer M. sp kezével]. *1590:* Kouetkozyk Az Zolgaknak valo fyzetessek ... Zakachioknak Zakachy Boldisarnak f. 25. Az fyanak Istuannak f. 25 [Kv; i.h. 4/XX. 97 Hooz Lőrincz sp kezével]. *1609:* Ket Eitel Mehsert kerenek az Zakachjok Malosa lenek, talam magok ittak meg [Kv; i.h. 126/IV. 189]. *1683:* Az Szakacs ... dolgat az mi illeti, mivel Uram magame s Atyam Uramis magam szamara tanittatta az szakacsot ... kerem ... bar csak harom vagy negy esztendeig, mig edgyet tanitana engedgye ide, mivel kegyelmednek szakacsokat eleget adott [Diód AF; Incz. V. 20]. *1687:* A Szakatsok(na)k s tőbb Konyha(be)lieknek Cantor s Gyólts penzeket e' szerint adattuk ki [UtI]. *1744 k.:* Udvari praebendas cseledek, kiket az Urok Poszto kőntősben jártatnak; Kocsis, Szakács, Inas etc. [Miklósvárszék; INyR]. *1756:* eo Exja itt Létébe szüret Lévén naponként mustos pecsenjére és egjéb főzelékre főztek fól az szakácsók mustat ... 1 veder 2 ejtel [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.]. *1798:* En itt krumplival élek, és soha életemben jobban nem éltem, mert a legjobb izü tsemegéket a már rég megholt Szakatsak főzték számomra [MNy XLVI, 156 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából]. *1851:* ma ide jőtt János a' Szakátsunk féle ... és én Ferentz helyet bé fogattam, 120 forint, 4 gyapju 4 surc, 2 rékli 1 fertály bor és 1 pohár pálinka [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

Szn. *1453:* Georgius Zakach [Kv; TT 1882. 536]. *1562:* Zakach ferentz [Dic. VII. 9]. *1564:* Caspar Zakach [Kv; TanJk V/1. 70]. *1592:* Zakach ferenczne Anna ... azzoni [Szu; TJk V/1. 210]. *1602:* Szakács András jb [Alfalu Cs; SzO V, 243] | Szakács Péter szab. [Szentmiklós Cs; SzO V, 228] | Zakach Palne Cathus azzony [Kv; TJk VI/1. 597]. *1605:* Zakachne. Zakacz benedekne [UszT 20/133, 135]. *1609:* Zakach Janos [Dés; DLt 317]. *1631:* Zakacz Peternet [Abrudbánya TA; Törzs Joan. Girothy jur. civ. vall.]. *1647/1667:* Szakács Miklos uram [Kelementelke MT; Ks NN. 25]. *1663:* Gőrgenyi Szakácz Győrgy ... fő Szakacsságban az en kgls Aszszonyomtul ... állitatom [UtI]. *1683:* Szakats ferkő (inas) Szakats Marton fia [CsCJk III. 147a]. *1685:* Csizmadia Szakacs Marton [Dic. XXX. 12]. *1690:* Fejes Szakatz János [Dic. VI. 11]. *1706:* Uzoni Szakács János [Hsz; Törzs Rákóczi inv.]. *1710:* Szakacsj Peter (inas) [CsCJk II. 38–40]. *1718:* Szakátsi János [i.h. I. 19b]. *1745:* Fogarasi Szakáts Jánosné Sáska Ilona Aszszony [Torda; TJkT II. 90]. *1748:* Szakács Gyuri (inas) [CsCJk III. 236a]. *1762:* Szakáts Jánosnit [Kézdikővár Hsz; Bogáts 12]. *1802:* Szakáts Jankone ... a volt Farnasi Mesterné [M.bikal K; RAk 85] | Málnási Szakáts András Gy(alog) katona, Málnási katona Bíro [Oltszem Hsz; HSzjP]. *1803:* Kissebb Szakáts Moses [Szenterzsébet U; Borb. II]. *1804:* Szentersebeti Armalis Udősb Szakács Josef 68 Esztendős [uo.; i.h.].

Szk: *magyar ~. 1704:* ma este külde fel az úr a fejedelemasszony látogatni, és azt izené, hogy holnap ebéden udvarolnak őfelségének. Kit köszöne is, és monda, hogy magyar szakácsot küldjön az úr, aki szája ízint főzhessen őnagyságoknak [WIN I, 223]. *1849:* Kelemen Béni ... Zsibón a konyhára főzőnének béadott, s ottan két évig magyar ... két évig német szakács mellett ... a főzést kitanultam [Kv; Végr. Vall.] ✳ *német ~. 1722:* az melly Német Szakácscsal beszéllett Simion Pál Vram (: ki is kért száz harmincz forintot :) hozzám jőven le szállott nyolczvan Német forintra, ha azt Ngd meg adgya neki, e mellé egy egy kupa bort es két inget kesz a Ngd szolgálattyára [Kv; Ks 96 Gönczi István lev.]. *1849:* Zsibón ... két évig német szakács mellett ... a főzést kitanultam [Kv; Végr. Vall. — A teljesebb szöv. *magyar ~* szk. al.] ✳ *öreg ~. 1677:* Ui bor ... Az két őrög Szakács(na)k Jnst 1/1. Ket Konyha Safar(na)k Jnst 1 ... Talmosonak Jnst 1 [UtI] ✳ *tót ~. 1740:* Juhos Anna azon Tóth Szakácsnak gjakran vakarút sütögetett és tartotta borral pecsényével kenyérrel [Kv; Mk IX. Vall.]. *1774:* az el lopatott Majorságat Marton Takáts, Sztán Takátsal lopták el, es azt a Tott Szakátsnál fogták Consumálni [Oprakercsesora H; TL. Iuon Donya (46) jb vall.].

2. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: kn v. vn + kn előtt v. után; plasat înainte sau după prenume sau nume + prenume; vor oder nach einem Vorname o. Vorname und Familienname. *1589:* 5 Decem(bris) B(yro) V(ram) Paranchyolta Hogy Boldisart az Zakachiot Somborra Zakachykodnya (így!) ... Kassa Martton vitte 4 Loual f. 1 d. 50 [Kv; Szám. 4/VI. 117

A rövidítések feloldását az SZT eddig megjelent kötetei tartalmazzák. A végleges és teljes rövidítésjegyzéket az utolsó kötetben tesszük közzé.

Stenzely Andras sp kezével] | Zakacz Balintot feiedelem zakaczat vitte Kraznaj Thamas ... Thordara [Kv; i.h. 4/X. 74]. *1710 k.:* Hagyék mellettem egy inast Lajos Zsigmondot, szakács Csáki Andrást, Sütő Györgyöt [BÖn. 684]. *1741:* Gyöngyösi Mihaly szakács [Dic. II. 20b]. *1776:* Szakáts Budai Márkuly [Koronka MT; Told. 23/8]. *1780:* Hantzi szakáts szájából hallottam, hogy mondotta ezt [Bethlen SzD; BK. St. Kun (46) lib. vall.]. *1797:* Gyurinak a Szakatsnak Conventiojába Hung. flor. 1 Dr. 20 [Szság; IB III. R. CXLV. 22] | Szakáts Nagy János Kolosvári Fí, 30. Esztendős [Dés; DLt].

szakácsasszony szakácsnő; bucătăreasă; Köchin. *1657:* fejedelemsége után is három vala az konyha[a]: egyik német, másik magyar, harmad rendbéli az belső konyha, hol német szakácsasszonyok, lányok főznek vala német módon [KemÖn. 141. — [a]Bethlen Gábor özvegyének, Brandenburgi Katalinnak].

szakácsasztal a szakács főzőasztala; masa bucătarului; Tisch des Koches, Küchentisch. *1647:* egy keo konyha ... vagion benne egy Szakacz Aztal; ket vago kes ...; ket nyas[a] [Drassó AF; BK 48/16. — [a]Folyt. a fels.]. *1680:* az Tűzhelly mellet, egy kisded Szakácz asztal [A.porumbák F; ÁLt Inv. 6]. *1725:* bé menvén a konyhára ... találtatott egj Szakáts asztal [Beresztelke MT; Eszt-Mk Inv. 6]. *1786:* Az Udvar Biro Konyháján ... Két szakáts Asztal, egyik Fiokos [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36]. *1789:* A' Konyhán egy szakáts Asztal Cserefa. egy ki Huzo Fiokjával Rf 3 [Mv; ConscrAp. 93].

Szk: *paraszt* ~. *1787:* egy Paraszt Szakáts Asztal [Széplak SzD; CU Petrichevich-Horváth Boldizsár conscr.] ✳ *tolókás* ~ ? fiókos szakácsasztal. *1782:* Tojokás ... feny<ö> fabol valo szakáts Asztal [Mv; NkF].

szakácsház szakácsszoba; camera bucătarului; Kochkammer, Haus des Kochs o. der Köche. *1736:* Az mint bementenek ... volt az konyháravalóknak egy setét ház, azon tul volt az konyha, azon tul az tisztartó-, kolcsár-, szakácsház [MetTr 432]. *1742:* Az Szakáts házon felyűl vagjon egj szélytéb(en), két tiszteséges kő konyha [Gyeke K; Ks 4. VII. 1]. *1756:* Az Szakáts Ház előtt. Meg kopott, 's el töredezett malom kő 1 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 24]. *1785:* a Sűtő ház, azon tul mindgyárt a nagy konyha a mellett a Szakáts ház [Szamosfva K; Born. XXIXb. 20 Kornis Krisztina conscr.].

szakácsi szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *sipka* szakácssapka; bonetă de bucătar; Kappe des Koches. *1855:* A szakácsi fehér sipka helyett vállközépig lecsüngő bozontos haját avas zsirral pazarul kikenve, a tűz előtt hajszálairól nagy cseppekben gördül le a zsir [ÚjfE 179].

szakácsinas ajutor/ucenic de bucătar; Kochjunge. *1592:* 9. January az Zakachi Inassal Jstokkal zegeòttunk meg ... esztendeigh[a] [Kv; Szám. 5/XIV. 180. — [a]Köv. a járandóság részl.]. *1609:* attam ... Szakaczi Jnasoknak ... Hust lib. — [Kv; i.h. 126/IV. 198, 200]. *1700:* Az Szakács és Csizmadia Inasokat a mi nézi ... nem én akaratombúl maradtak itt hanem az Attyok és Attyokfiai állitották vólt elébb, most is csak szegődözni akarnak velem távolról [ApLt gr. Mikes Mihály Gyerőfi Borbálához]. *1705:* Ugyan két gyermek, egyik egy szabóinas, a kis Bethlen Elek jobbágya, más a Gyulainé asszonyom szakácsinasa, ki is itt az úr konyháján volt, el akartanak menni együtt [WIN I, 554]. *1729:* Usore Theodor ... Szakácz Inas [Marossztgyörgy MT; Ks 23. XXIIb]. *1757:* Vonulj ... e szakáts Inas volt [Gyeke K; Ks].

szakácsinasság szakácsinasi szolgálat; slujbă de ajutor de bucătar; Dienst des Kochjungen. *1752:* Vónya ... Husz Esztendős koraban Szakáts Inasságból innet Nagy Gyekéből[a] az udvarból ell szőkék [Ks 5. XI. 9. — [a]Gyeke K].

szakácskés cuţit de bucătar; Küchenmesser. *1711:* 1 Pár Vágo kés ... —// 90 1 Szakács kés ... —// 30 [ApLt 5 Apor Péter inv.]. *1761:* Nagy szakáts kes Nro 1 [Vessződ NK; JHb XXII/31. 27]. *1789:* Vas Szerszámok ... 2 pár Szakáts Kés Czont nyelű Rft 3 [Mv; ConscrAp 4].

szakácskeszkenő kendő, amelybe a szakácsok különböző élelmiszereket (főleg húsfélét) takartak; şervet de bucătărie; Kochtuch, „Serviette" (bes. für Knöde). *1756:* szakács keszkenyő [Szentdemeter U; LLt].

szakácskodik szakácsként dolgozik/szolgál; a lucra ca bucătar; als Koch dienen/tätig sein. *1589:* 5 Decem(bris) B(yro) V(ram) Paranchyolta Hogy Boldisart az Zakachiot Somborra Zakachykodnya (így!) ... Kassa Martton vitte 4 Loval [Kv; Szám. 4/VI. 117 Stenzely András sp kezével]. *1770:* én sok üdökig Szakátskodtam Néhai Mlgs Olosz Ferencz Vr mellett [Algyógy H; BK sub nro 1017 Ruszán al(ia)s Szakats János (45) jb vall.].

szakácskönyvecske carte de bucate; Kochbüchlein. *1802:* Egy kis szakáts kőnyvetske fél börbe de A(nn)o 1785 [Ne; DobLev. IV/858. 6b].

szakácsmester maistru bucătar; Kochmeister. *1621:* az eő Nagha konihaiara attam ... Az Zakacz Mestereknek Feier Czipot Attam No. 2 Koniha Mesternek Attam Bort 2 Ejtelt ... d 20 | 16 Febr. Aztalos Pál vizi. Gub. eo Naga Zakaczi mesterit Petert es Georgieot Negi Eokreon zanan ... Hunyadig f 1 [Kv; Szám. 15b/IX. 36, 149].

szakácsmesterség meserie de bucătar; Kochkunst. *1649:* az Szabo Miklos fiat, János, mélyet Szakáts Mesterseghe tanyitatott, megh nevezett betswletes hiwunknek[a] adtuk es engedtwk eörökös Jobbágysághra [BálLt 61 fej. — [a]Petki István Csík-, Gyergyó- és Kászonszék főkapitányának]. *1695:* én ... Tekei Tivadar ... arván maradt gjámoltalanságomban ... Istent tekintvén az T. Ur Bánfi Mihály Ur(am) és Felesége ... házokhoz be fogadtanak ... meg ruháztanak és konyhájokon Szakács mesterségre tanittattanak [Marossztkirály AF; WassLt].

szakácsné szakácsnő/asszony; bucătăreasă; Köchin. *1605:* En ott valek mikor Zeoczj Georgyne ki raka az Zakaczne ladajabúl valami borsa saphranja kezkeneò giolchia ... vala [UszT 20/154 Haelena Consors Agil(is) Joan(n)is Pap In Vdúarhely]. *1704:* Ugyan ma szökött el az asszony férfiköntösben járó szakácsnéja, Samu Kató ... aki igen jó főző volt [WIN I, 81]. *1724:* Szakáts Simonné, Thóldalagi Gábor Ur(am) Szakátsnéja An(norum) 25 [Királyfva KK; BK]. *1796:* Szakácsnénak 10 holnapra Rf. 20 xr 24 [Kosesd H; Ks 78. XVII. 15]. *1798:* A Szakacsnénak

kész Pénz 16 mf [Kövesd NK; RLt]. *1841:* Adtam a' Szakácsnénak 18 Rf [Mv; IB. Magyari Anikó nyil.]. *1847:* Cselédek dolgában alkalmasint kiállítottuk magunkat, még csak Szakátsnénk nints, hoznak eztis eleget, de egyik nagyobb Czulának néz ki mint a másik [Kv; Pk 7].

szakácsság 1. szakácskodás; practicarea meseriei de bucătar; Kochdienst. *1597:* Alla be Bako Marthon az Zakachysagra es ezen nap keolteozek be a konihaban [Kv; Szám. 7/XII. 147 Filstich Lőrinc sp kezével].

2. szakácsmesterség; meseria de bucătar; Kochkunst, Dienst eines Kochs. *1713:* Attya meg halván N: Gargocs Mihaly Uram Tanittatta szakacscsagra es ott nevekedett fel [H; Szer. Balás György (70) vall.]. *1747:* nehai Gubernator ur ő Exllya Szász Nyiresrőll[a] egj Kerekes Laczko nevű jobbágy ficzkoját bé vitette volt az maga Udvaráb(a) és Szakácsságra tanitatá [Kóród KK; Ks 17/LXXXIV. 24. — [a]SzD]. *1813:* Mái napon fogadtam meg Kaptámnak MVásárhelyi Nánási Joszefet oly formán, hogy t:i: a' mig kaptáskodik, és a' szakácsságra alkalmatos lészen, tartozom kaptához illendö tisztességes köntösben jártatni, s minek utánna a' szakácsságra alkalmatosnak találtatik fel szabadíttani [Nyárádsztbenedek MT; Told. 45].

szakács-süldő *alk, tréf* szakácsinas, kezdő szakácslegény; ajutor de bucătar; Kochjunge (witzig). *1845:* Nem hiszem hogy azokkal a' szakács süldőkkel is boldogulnék; most már csak várok, talán tavasz felé akad vagy egy kiben inkább lehet bizni [WLt Wesselényi Miklós leveleskönyve].

szakácstábla kb. szakács-gyúró-, szeletelő deszka; scîndură de tocat; Schneidebrett, Küchenbrett. *1747:* az konyhab(an) ... Vagjon Szakacs Tabla [Aranykút K; Ks 73. 55]. *1771:* Szakáts Tábla 1. Agyak 6 [Katona K; Born. VI. 7]. *1777:* A' Konyhában vagyon Szakács Tábla [Mezőméhes TA; WassLt]. *1778:* Talaltam ... Szapanozo Tekenőt egyet egy szakáts Tablát etzetes ătalagot hármot [Agárd MT; Told. 8].

szakad *átv is* **1.** el/szétszakad, széjjelmegy; a se rupe; reißen, zerreißen, zerbrechen. *1589:* Az Kadarok tornian az Aczoknak, az kik az keoueket fel vontak, attam f. 6/ — ... Vgian ot zakadot volt egi keotelek attam teolle d. 20 [Kv; Szám. 4/X. 31]. *1644:* midőn bementünk volna Kassára, az piacra kivont ágyúkat kisütvén, egyike mind diribre-darabra szakadván még az kerekei is, talpán való vasak elszakadozának [KvE 175 LJ]. *1753:* (A tiszttartót) le vonák és meg verek paczaval ... a Mentet fel fordittattatta az fararol hogj ne szakagjan [Marosszentgyörgy MT; Ks 48. 67. 31]. *1806:* Egy igen viseltes rongyos Veres köppenyeg Porig szakadott [Szúv.; UszLt XII. 87].

Szk: *erejét érzi ~ni. 1853:* a' lelkem Anyám ... az erejét szemlátomást érzi szakadni [Kv; Pk 7] ✳ *ina* ~ hiába erőlködik. *1667:* ha innét azt írjuk, hogy lehet tractálni, ők, úgy hiszem, csak siettetik, ha azt írjuk, hogy lehetetlen, csak inok szakad; de azt nem írhatjuk, mert még meg sem próbáltuk [TML IV, 44 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz] ✳ *kezébe* ~. *1600:* En ezt latam hogy Dekan Gergely niakon ragada Lazlot, azonba a Mente kezeben zakada, onnat az sarba esek, Orban Janos fel wewe, s be wiwe az hazba [UszT 15/138 Leörincz Andrasne Wdwarhely, Sophia vall.]. *1794:* Barátosi Josef Uram kezibe szakada a' Horvát Josef uram haja, és a' nagy huzásban hanyotta esék Barátosi Josef uram [Dés; DLt 1799. évi iratok közt] ✳ *nyaka* ~ nyaka törik. *1585:* Chieoff (!) Iosa vallia, Egy zekeret latek hogy megh futamek s monda a' holt legheny, Am a' Neste lelek Agebnak mayd eó maganak-is Niaka zakad [Kv; TJk IV/1. 470]. *1614:* Hallottam ... de kiteől ezemben nem Jutt, Egy Czyuprot tartott Imrephine az Pad alatt mellyet forgatuan az Czyupor azt mondotta Gabor, Gabor, Gabor, s Vgy kellet jeöni az zegeny fejedelemnek az tiz pey lowan hogy czak nem nyaka Zakatt [Nsz; VLt 53/5267 J. Harfas (28) fej. muzsikus vall.] ✳ *szíve ~va vár. 1669:* várván azonban igen szívem szakadva Kegyelmed istenes intimatioját és az egesz dologról való tudósítását [TML IV, 432 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1779:* Szivem szakadva vártam kegyelmeteket [Szabéd MT; Pf].

Sz. *1679:* Még most is jobb volna az elhagyott jó útat s rendet követni, megtérvén Istenéhez s jó kgls urához, mert bizony az vala kgk, még illy vakmerőképen ellene nem rugódozék ő ngk. Egyébaránt is szent Ali passaként az hol vékonyabb, ott szakad [TML VIII, 513 Teleki Mihály Lónyai Annához].

2. levágatik; a fi tăiat/retezat; abgehaut/abgeschneidet werden. *1581:* Ez mostany esset penigh 'a my lót Az Monostor vcza kapuba ... eo kegmek[a] ... tórwent lassanak Rea, es ha fv vetelt erdemel feye essek, ha keze wagassa (?) keze zakaggio(n) erte [Kv; TanJk V/3. 244a. — [a]A bíró és tanácsosai].

3. hasad; a ieşi (la despicare); gespalten werden. *1831:* a Dedrádi Határon a Lutz Vizén készitendő Ujj Hidhoz megkivántattnak ... Padlás Gerenda minden szálbol kettő szakadván, 36 szál Gerenda árra a 1 Rf 15 xr arrá (!) 45 Rf [Torda; TLt Praes. ad nro 340 Keötsi János geometra kezével].

4. omlik, zuhan; a se prăbuşi, a cădea; (ein)stürzen, (ein)fallen. *1584:* Zabo Caspar vallia ... Az haz hean Nagy Ropogas leon Azt tudok hogy Reank Zakod [Kv; TJk IV/1. 262]. *1598:* ackor penigh egi eollelis kewllieb wala az vt ahol most vagion de az foliam mind bellieb bellieb mosta az feoldet, az vtis wgi zakadot vtanna [Kv; TJk V/1. 195 Valentinus Eger (41) vall.]. *1638:* az Czirkalok jöuenek reajok ... teörtek az aitot reajok hogj azt tutta(m) hogj ream szakad az hazis [Mv; MvLt 291. 132a]. *1710 k.:* A fejérvári templom fedele szinte a nyakunkba szakad vala, ahol cserepes volt azelőtt és most is az [BÖn. 888]. *1742:* Tudode hallottade hogy az Gárgyásiak(na)k bányajok bé szakadván és sok hasznok az Istalljban szakadván azt ki hordotta ki az Istalljból ? [Bosla vk].

5. (eső) ömlik, zuhog; (despre ploaie) a cădea din belşug, a curge; es gießt/schüttet in Strömen gießen. *1662:* az eső is nyakokba szakadván[a], hogy éjszaka az vízbe ne kezdenének veszni, ugyancsak az árvízben meghálni kényszerittettek vala [SKr 189. — [a]A törökök ellen indult magyarságnak]. *1851:* nints nap, hogy ne szakadjan az esső, 's többire mind zápor, kettő három — 24 óra alatt [Kv; Pk 7].

6. (tajték) folyik; a se umple/acoperi (de spumă); (in Schaum/Schweiß) baden. *1747 k.:* Pap Vonka egy jó kővér pej Paripán ült csak szőrin nyereg nélkült, à mint erőssen mentenek ugyan szakat ă Lonak a hátulso Lábai kőzűl az Hab [Szilágycseh; Ks 27/XVII].

7. (folyóvíz) (be)ömlik, egymásba folyik/torkollik; (despre ape curgătoare) a se vărsa; sich ergießen, zusammenfließen. *1610:* a holl az Korna visze az Abrugi viszebe szakad [Abrudbánya AF; Berz. 17]. *1672:* az Adamosi, s az

Borzasi hatar szelyben edgj patak szakad az kvkeŏlleóben [Ádámos KK; JHbK XXI/16]. *1728:* az Zágorbol le jövő patak(na)k ásott arka valaha az Korodi határonn szakadott volna az Kŭkŏllŏben [Kelementelke MT; Ks]. *1754:* az Arokba szakadnak az Sáros Fakadékos eretskék [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 152]. *1761:* most az hómenéskor ... Parajdnál valami régi sóaknába szakadván a Kis-Kŭkŭllŏ, annyira inficiálta a vizet, hogy kényszeríttettek a halak mind megrészegedni [RettE 119]. *1762:* Középfalva felöl egy to forma szakad a Szamosba [Virágosberek SzD; SLt XXIV. 6]. *1771:* a Silipről Le menŏ viz a Kŭkŏllŏbe szakod [Kük.; JHb LXVII/28]. *1864:* Nagy- és Kisheveder vize ... azon kŏzségnek[a] éjszaki végén a Maros-folyóba szakadnak [Tekerőpatak Cs; GyHn 57. — [a]Vaslábnak]. — L. még AC 169.

8. (folyóvíz) el/másfelé folyik/ágazik; (despre ape curgătoare) a curge într-o altă direcţie, a se bifurca; fließen. *1682:* vala egy malom itt a falu alatt ... de a viz tova szakadván rolla, el hortak innen [Magyaró MT; Told. 1a]. *1689:* mind addig az falu földen vagyon, az hol a darek marosbol arra szakad az viz [Disznajó MT; i.h.]. *1708:* a' vad kert felé kezdette magát csapni a viz, s ha az olt meg árad felŏ arra ne szakadgyon [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1714:* 20 esztendeje, avagy tŏbb is, hogy az viz, ŏnnŏn magától erre szakadott [Romosz H; BK ad nro 434 Georg. Apoldi (60) vall.]. *1724:* Tudgyaé ... ă Tanu, hogj ... hol Szakadott más felé ă Kŭkŭllŏ, és igj a Kŭkŭllŏ réghi folyása, mellyet Holt Kŭkŭllŏnek hittak, hol kezdetik [Kük.; Ks 12/III. vk]. *1807:* a Szamos árkán két felŏl csonka gátakot sokakot tsináltatott, hogy a Szamos vizét a Malomra igazithassa, és más felé ne szakadgyon [Apahida K; RLt O. 2 Jos. Farkas (47) ns, prov. vall.].

Szk: *kétágba/ágra* ~. *1758:* a két Kánás kŏzŏtt lévŏ hegyről ... egy erecske bé szakad ... két ágba szakadván [Szárhegy Cs; LLt 76/2153]. *1808:* a' Hardugás pataka ... két ágra Szakadván, egy kissebb ága ... jo darabbal alább Szakad ŏszve azon más nagyobb ágával [Toplica MT/Mv; Born. XVd Bobrek Mihailla (52) vall.].

9. vmi vhonnan (át)kerül/kiterjed vhova; a trece/ajunge la ...; angrenzen an ... stoßen. *1573:* Gruz peter ... vallia ... az varas mereojewel Merettek ky egy eolt es ket lab Niomot, Hennig Iacab penig adot Masfel Annye feoldet Erte kyben vgian zep gywmeolcz fak zakatanak Kis Antalnak [Kv; TJk III/3. 184]. *1632:* Az melj feŏld Kis Kend fele szakadot, kit Rakos szegnek hinak [Kelementelke MT; EHA]. *1655:* azokat az dirib-darab földeket, az melyek Prásmár felé szakadának ez mostani új árok ásás által az ŏ kegyelme[a] határából s mind pedig az prásmári határból is ... kinek-kinek határához legyen incorporálva [Uzon Hsz; SzO VI, 201. — [a]Béldi Pál]. *1723:* Tudgyaé a Tanu ... hogy ... Egregyi János nevezetŭ ház hellyecskének égy darab része régentén Szakadott vagy foglaltatott volna az mellette lévŏ házhellyhez [Dob.; RLt vk]. *1762:* értem egy darab Berketskét ... de hogy a kis berekből szakadatt volna nem értem [Körtvélyfája MT; BálLt 87] | már az a kis szegeletetskeis a többivel mind edgyüvé szakadatt a viznek sokszori árja ugy meg egyenesitette és szaporitotta hogy már meg se lehetne mutatni hogy hol és mekkora volt [Virágosberek SzD; SLt XXIV. 6]. *1766:* ezen Szilágy Völgyiben találtatik egj ojjan forma és állásu helly ... egyik végével menyen az Hendistotsa nevezetŭ hellyre, a másik végével pedig az Péter mezö Utra szakad vagj jö ma is [Szásznyíres SzD; Ks 33. II. 16].

10. vmi (meg)osztódik, elválik; a se împărţi; sich teilen, zerfallen, gespalten werden. *1751:* A' Tsŭr helly ... két egyenlŏ részekre szakadott, mind két óldalon meg keresztezett élŏ fákkal [Koronka MT; Told. 31/4]. *1753/1781:* a Csiszár rész pedig részekre szakadott az Isten tudná ma hány részekre birják [Nagyalmás H; JHb LXXI/3. 317]. *1764:* más felŏl jŏt nagy avar égés az én szénafŭvem felé, s két felé szakadván, edgyik ága az én rétem széle táján el alut, a' más ága pediglen el harapazott a mostani szenafŭve felé [Torda; TJkT V. 245]. *1768:* azon két szürke kantzák szaporodásaival edgyüt a töb ott lévŏ kantzákkal oldaloslag jártak külön szakadvan ... mind külön jártak a többektöl [Páké Hsz; SzentkGy Jos. Szörtsei kezével]. *1786:* (az) Allodialis Földeket ... egyenlŏ részekre szaggatták magok kŏzŏtt ... a' meg nevezett Láb föld szakadott negy részekre [Udvarfva MT; Told. 44/56]. *1787:* hogy dirib darabba a' Jószág ne Szakadjan, meg egyeztek abba a Mgos Haeresek; hogy ă Gálfalvi Jószág hozzá tartazandó Portiojival együtt menyen a Mgos Léány Ágon Lévŏ Haeresseknek [Kv; Ks 73. 55].

11. (közösség, birodalom) (meg)oszlik/különválik; a se despărţi/separa; (Reich, Gemeinschaft) sich aufteilen, zerfallen. *1653:* Ebben a király mellé állásnak sokan a nagyságos urakban is ... azután a városok közül Kolosvár, Torda, Dées; és a székelységen is néhány faluk ... a székely főemberekkel együt arra az értelemre szakadának | De végtére osztán ... 1588-k esztendŏ tájatt esmét megújula és kétfelé szakada az arianus vallás [ETA I, 28, 29 NSz]. *1661:* ha az ellenség sok leszen, kétfelé szakadunk elŏle, meg nem harczolunk [TML II, 106 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1662:* a magyar birodalom is ... — az urak között való nagy gyülölködés miatt — ... kétfelé szakadott vala [SKr 75]. *1704:* A lovas kuruc megszaladván, a gyalogját otthagyja, azon rajta mind lovas, mind gyalog német; három részre szakadt: egy rész a berekre, a más része fel az erdŏ felé ... harmada a fenesi utra [Kv; KvE 291 SzF]. *1705:* Ugyan olyan hir jött bé, hogy a kurucok ismét gyülekeznének Szamosujvár felé, és azt mondják, hogy kétfelé szakadtanak volna a németek [WIN I, 596–7]. *1758:* Éjszakára minden falunak 3 tizre kell szakadni [HSzj *tized* al.].

12. vki(k)től elszakad/válik, máshova pártol; a trece de partea cuiva; sich trennen (von jm), sich zu jn schlagen, übertreten. *1588:* Eo kgmek veottek eleo az Eottweos Andras magiarazattiat vrunk eleót mellyet teót, hogy az Also tanach Nem ertene eggyet seot zakadwa volna a' felseo tanachtol [Kv; TanJk I/1. 76]. *1662:* Szatmár városa lakosit levele által megintette vala: maga is tudván, a magyar korona álól az erdélyi birodalomhoz nem régen szakadtak volna (: ahová, hinné, ismét nemsokára visszakerülnének :) [SKr 366]. *1672:* Hogy én Kegyelmed parancsolatja szerint Keczer pártján voltam, mind engem okoztak, hogy nem mert volna erre jŏni Keczer, ha én vele nem szakattam volna [TML VI, 355 Vér Mihály Teleki Mihályhoz]. *1704:* a director úgy evocáltatta, mintha az az írás a törökhöz ment volna, akivel aztat munkálódta volna, hogy az ország oda az ŏ[a] részekre szakadna [WIN I, 117. — [a]A törökök].

13. (el)származik, kerül vhova; a se stabili într-o anumită localitate; irgendwohin verschlagen werden, gekommen sein, geraten. *1736:* Kiforek inquiraltattak hogj Néhaj Jdòsb Kifor Juon Dragavilmai Fiscalis Jobbágj lett volna, és onnan szakadott vólna kis Borszora[a] [TL. Lazar Luka de Sóós Mezŏ[b] (70) ns vall. — [a-b]SzD]. *1762:* ide Perecsenben

szakadot volt egy bujdoso szegény Legény Czeglédi Szabo Istvánnak hivták [Perecsen Sz; Th. Balla (74) jb vall.].

14. (juss) vkire száll; a reveni cuiva (ca moştenire); jm zufallen, im anherzufallen (eine Erbe). *1578:* njlwa(n) hallotta(m) hogy Koncz Lazlonéra zakat az Eoreoksegh [Amadéfva Cs; Eszt-Mk]. *1640:* monda Vass Janos Uram ... ha mj nekùnk Eoczem Urammal eo kguel eggiùtt Fiu Agunknak magua szakadna, eppen az Czegey Jozagh, Hugomra Vas Judit Aszonra eo kgmére szakadgion [WassLt Borsay István (42) Legenben[a] lako ns vall. — [a]K]. *1650:* leany agra szakad az az peres eőroksegh [Sükő U; UszT 8/64. 57b]. *1654:* Régén azt a' rézt Torma János birta s eő rolla Zakat volt Vas Urakra az a' kűs Gyekej réz [Pulyon SzD; i.h. Nagy Banga Pál (80) jb vall.]. *1670:* ők is harmán vadnak s Nadudvari Ianosne Asz(szony)ra Torma Marta Asz(szony)ra szakadtak [Szúv.; Born. XL. 9 Murvai Janos de Nema (25) ns vall.]. *1679:* az szek giűleseb(en), ez az Ola Lászlo ket napis mind Biro Ferencz Uram utan salapala hogy ö ollyan feleseget vett hogy az kire Jobbadgiok szakattanak segellyen ki keresni [Sóvárad MT; Ks 18/LXXXVIII. 1]. *1687:* az mellyik Agh deficial annak egész jussa ... az meg irt malmot épitet Agakra maradgyon ... semminemű Attjafiai az kik az Malmot nem épitették ne participalodhassanak kűlőmben hanem ha mellyik közeleb valo Atyafiura az deficialt Agnak egyéb bonumi szakadnak [uo.; Sóváradi Bíró lev.]. *1802:* Az egyenes, és Törvényes igasság is azt kivanya hogy ... a'ki nagy Industriaval Malmat épitett, és tart az olj Qualitassu földel szakadgyon részibe és Malmához hogy a' Malomhoz és Gattyahoz accessussa légyen [M.zsombor K; Somb. III].

15. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *életének vége ~* meghal; a înceta din viaţă, a muri; das Leben nimmt ein Ende. *1782:* a Dominalis Biro Illya ... magát Opponálni, resistálni nem irtozot, mondván, hogy én az eő Szánnyát be nem hajtam, mert eő nem engedi, magom arra azt mondottam, hogy bé ha tsak ott életemnek vége nem szakad [Baca SzD; GyL. Molnár György lev.] ✳ *kezében ~* meghiúsul; a eşua, a da greş; scheitern. *1693:* Ezek mind egyik ... tetemes hamissagok es illetlen vadok ... Mely dolog Gubernator Urunk előt elis igazodot, a hamis vád Unitarius Uraimék kezében szakadván [Kv; SRE 15] ✳ *magva ~* **a.** utód nélkül hal el; a rămîne fără urmaşi; ohne Nachfahr sterben, im Mannesstamm erlöschen. *1589:* azt ertem penigh hogy az kinek magwa szakad az Capitany mindenteol el veszy az mi marad [Szúv.; UszT]. *1604:* ha ... egjk felnek magua zakadna az masik felre Zaljon mjnden őrőksegek [Folyfva MT; DLev. 3. XXXI. A. 1]. *1638 k.:* Puszta haz heli Simon Andrase uolt magua szakatt [Bogártelke K; GyU 40]. *1649:* Vagyo(n) egy gyümeőlcsős kert a' Bongordban ... Ez hagyatott volt a' Bán nemzetsegteöl (: melynek magva szakadt :), az it lako avagy ide szolgalo Papok számára testamentomba(n) [Szeszárma SzD; SzJk 185]. — **b.** nem vetőmagnak való; nu se foloseşte pentru însămînţare; es ist nicht gut für Saatkorn. *1765:* Mint hogy a Bab mag el Vesztegettetett volt a jég miatt hoc Anno ne(m) Vettetett(em) hanem a Rideg Sertesek számára hányatatt s magva szakadatt Cub 01 M. 3 [Nagybarcsa H; Ks 71. 52. szám.] ✳ *markába(n) ~* meghiúsul; a eşua, a da greş; scheitern, zu Bruch gehen. *1670:* Alkalmaztassa ugy, Uram, Kegyelmetek az végbeli dolgokat, hogy panaszinkat bizoníthassuk is meg, hogy markunkba ne szakadjon, mert ha markunkban szakad, semmi helye panaszinknak nem leszen ezután [TML V, 97 Bojér Sigmond Teleki Mihályhoz]. *1710:* Bethlen Farkas ... kezde ... Béldi Pált árultatással vádolni, aki ... a legitimus fejedelem ellen fegyvert fogott volna ... Fegyvere penig markába szakadván, hamis vádokkal együtt a fényes portára jött panaszolni[a] [CsH 144. — [a]1679-re von. a felj.]. *1811:* Vagy talám a' keves munka fenn akadott, A' nagy erőlködés markunkba szakadott [ÁrÉ 44] ✳ *nyaka ~* **a.** vki, vmi rossz végre jut; a se termina rău; jd/etw wird ein schlechtes Ende nehmen. *1619:* Honnét vötte volna hát Homonnai uram azt az audaciat, azki nemcsak Jenőt, hanem többet is ígír, ha nem onnat ? Ebből való ... reversalisát ... magam szememmel láttam ... bizony nyakuk szakad azféléből, oly módját <látom> ezeknek szándékoknak, ha nem fordítjuk az foliumot [BTN[2] 224]. *1764:* Igy jő be osztán amit régen akarnak behozni, hogy: inhaereat onus fundo. Melynek első koholója avagy csak közelebbről Boér András vala, de nem érheté örömét, mert nyaka szakada Bécsben [RettE 179]. — **b.** véget ér vmi; a lua sfîrşit; zu Ende kommen. *1708:* az ő Herczegsege, itt valo Korcsomainak nyaka szakad is héjjaba szállitatott ura(m) kgd ide annyi jo borokat [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1710:* a Rabutin competentiája miatt nem akarván Starenberg commendója alatt lenni, minden jó dolognak nyaka szakada[a] [CsH 371. — [a]1706-ra von. felj.] — L. még *nyak 5.* al. ✳ *vége ~* **a.** véget ér, befejeződik; a se termina, a lua sfîrşit; zu Ende kommen, ein Ende nehmen. *1572:* megh hygye ew kegyelmek hogy akorys veghe zakadoth wolna az dolognak ... De Immar egy Eghez hete el mwlt hogy mynd fekettem ... azt akarnam ha lehetne holnapi napon zakadna weghe [Torda; BesztLt 3704 Lucas Pysthaky és Colomanus Fekete Gr. Daun besztı bíróhoz és a hites polgárokhoz]. *1614:* Immar Ez dĩvisionak vegi szakadua(n), es veghez menuen ... Mi Elottunk huteös ozto birak eleott [Kv; RDL I. 95]. *1637:* Teöreök Janosnenal valék ez minap, s iőue oda Kovacz Palne Aszoniom, s az teöb beszelgetesek kőzőt vetekedenek egy massal, hogj mellik teöruenjenek kel eleb vegenek szakadni [Mv; MvLt 291. 74a]. *1653/1655:* Biràk Uraim executorokat nem attak ... az executio igy haladot el, hogy szakadgyon veghe Ràzmany Jstvànnal valo törvenie Ozdi Thamás Uram(na)k [Kv; CartTr II. 880 Csepreghi T. Mihály vall.]. *1767:* egy kevés idő mulva hallám hogy Tolvoj Kiáltás van arra a hol a Legények vadnak, de a meddig én oda Érkeztem addig vége szakadott [Bethlensztmiklós KK; BK. Gombocz Josef (35) jb vall.]. — **b.** vmi megszűnik; a lua sfîrşit; zu Ende kommen, enden. *1753/1783:* hogy meg jőve Kun Miklós ur a kurutzságból, a Tutorságnak vége szakada [Nagyrápolt H; JHb LXXI/3. 331]. *1829:* a' midőn ... a' Néhai Férjem a' maga Személlyét illető 1/3. részét a' Felperesek(ne)k hagyta, azzal minden lehető praetensiok(na)k is vege Szakadott [Ne; DobLev. V/1155]. — **c.** megsemmisül, széthull; a se prăbuşi; einjänes Ende finden/nehmen. *1619:* Azoknak az királyoknak ... két fiok maradott ... mindenik kévánta magának az fejedelemséget ... az ő veszekedésekből alkalmatosságot vévén az vezér, mindeniket meg akarta öletni, hogy annak az birodalomnak vége szakadjon és úgy adjanak oda is pasákat, mint más országokba [BTN[2] 319] ✳ *vkinek járma ~ nyakába* vkit leigáz, igába tör; a fi subjugat; Lastentragen. *1667:* De mideon szabadulasunkra valo pihenest leg inkáb remenlene(n)k, azonnal Jstennek latogatasabol uyab, s velùnk irgalmatlanban bano, idegen Nemzetnek jarma szakadot nyakunkban [Kv; RDL I. 179].

szakadály (hegy)omlás, suvadás; surpătură; Vermurung, Mure; Erdrutsch. **Hn.** *1604:* feoldem vagyon Myko Zakadalya alat [Etéd U; EHA]. *1693:* Szakadályban égj kaszálo Irotvány [Székelybő MT; Berz. 1]. *1713:* Az Szakadály Szölő alat [Vaja MT; EHA]. *1768:* Szakadaj tővin (sz) [Kőrispatak U; EHA]. *1803:* Szakadály oldala (sz) [uo.; EHA]. *1864:* Tóth szakadály Tóth család össze omlott birtoka [Atyha U; Pesty, MgHnt 57. 62a] | Szakadály eggy esze omladazat nagy hegy oldal keleti része [Medesér U; i.h. 57. 260b] | Szakadáj [Siklód U; i.h. 57. 30a]. *1875/1906:* Szakadály [Nyomát MT; EHA].

szakadálybeli (hegy) omlásbeli; de la surpătură; vermurt. **Hn.** *1805:* a meg nevezett Szakadály bali reszszéért [Bözödújfalu U; Pf].

szakadás 1. feslés; desrămătură, ruptură; Riß. *1656:* Vagyon egy Zeől Bagazia varrot Satoris, ket szakadas vagyon rajta [Dob.; Mk Inv. 2]. *1809:* Hát a Kaputad fillentyűjén látzo ujj szakadás hol lett és mikor kivel valo Dulakodásban ... ? [Dés; DLt vk]. *1823–1830:* Dolmány hosszú a nadrág hasítékjáig ... ahol füle és alja piros kordovánnyal megbérelve, hogy a nadrághoz való surlódástól s szakadástól oltalmazza [FogE 64].

2. (gát-)átszakadás; rupere (a digului); Dammbruch, Bruch. *1578:* Az melly molnok az falwakban wadnak azokra ... gongya legyen. Az Gatokat azonkeppen gyakorta latogassak, epitgessék, hogy zakadastol, megh ohassak [Kisfalud AF; OL. M. Kamara Instr. E–136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachoczy ut. Mathias Niary gondv-höz]. *1584:* a' felseo Espotaly mester vra(m) ... egy Mesterrel ... Akarna meg epitteny az Espotaly Molna gattiat, Es az Tarcha hazy Zakadastis [Kv; TanJk V/3. 282a]. *1689:* Ez az holnap hallatlan árvizek és tók szakadásával emlékezetre méltó [SzZs 709]. *1703:* Látván ... azon Malom nagy Gáttyának el szakadasat, hanem ha idejen koran megh Orvosoltattyuk, azon szakadasnak fene modgyara valo terjedeset [Dés; Jk]. *1744:* a két utolbszori szakadása után a Gátnak vize halaval edgyűtt el károsodott [Tóhát TA; JHb XI/17. 6]. *1786:* itt a' szakadás miatt igen hoszszura nyult Gát(na)k megujjitására kellene az egész Jószág erejét forditani [Gernyeszeg MT; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez].

3. (gát)rés; spărtură (a digului); Dammriß, Riß im Damm. *1715:* gátnak valo fát nem találnak ... Istrásán vagjon mint egy 60 szekérnyi ... az is csak gát boritéknak jo, de hogy az szakadást fodozuk véle igen rővid [O.cseszteve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. *1839:* Várhegyi kőzős Malmunk arendatora ... minden Szakadást, ostor és Csapogátokat, Silipeket ... jo moddal és erössen megcsinál [Várhegy MT; TGsz 16].

4. nyílás; suprafață fără trestie în cuprinsul unui stufăriș; Riß, Riß-/Bruchstelle. *1694:* az Toh mellyeken lévő kis Völgyecske az Haller rész To gattyára az éltől le borozdolva, és az also részénekis határa az tetőről le borozdolva két halmocska kőzőt az szakadásnál az iffiabbik Vas Gyorgy Ur(am) tojára, holottis az nád(na)k egy kis nyilása vagy szakadása Vagyo(n) juta Haller rész urak(na)k[a] [Mezőméhes TA; WassLt. — [a]A *nyílás 3.* al. téves évszámmal].

5. (föld)omlás, suvadás; surpătură (de pământ); Erdrutsch. *1619:* Az nagy erős kőpádimentom utcákat úgy elmosta, szaggatta az rettenes víz, hogy magam az szakadásokban sok helt torkig is beléállhattam volna [BTN[2] 286]. *1651:* Az szakadáson fellul valo foldben Juta Hetedfel rud [Szűkerék SzD; RLt O. 5]. *1723:* mig ez a Malom nem vólt, inkáb reá ment az ár Viz[a], Sőt annak előtte Gáttal oltalmazta a Falu a Szakadásnál, hogy a Viz ki ne mennyen réá [Sövényfva KK; MbK 150]. *1746:* Azon szakadasok mellett ... más lábat tsinálván ... hoszszusága lett ... más szakadasak allyaig mindenűtt tizen négy kötel | az Urfi ő Nga része ... gyengesége expleáltatik a felső To felett lévo szakodasban lévő kis foltatskával [Mezőbodon TA; JHb XI/22. 78]. *1750:* haszontalan Semmire kellő rosz föld az fűvet sem termi meg, mivel szakadásokbol áll [Szentmargita SzD; Ks 17/LXXXIV. 15]. *1772:* a' Kűkőllőnek Dél felőll lévő martján állo Nagy Martnak és hegynek ... nevezetes szakadasat és suvadását tapasztaltaé a' Tanu [Kük.; JHb XX/27. 7 vk]. *1780:* a' szakadások, oldalok, és seppedékek mián ... szekérrel sem lehet járni [Nagyercse MT; Told. 79].

Hn. *1617:* Szakadas (e) [Désakna SzD; SzDMon. III, 247]. *1630:* az Szakadás hegyb(en) (sző) [Szászsztván KK]. *1676/XIX. sz. eleje:* CsokaVár Szakadása alatt (sz) [Kissolymos U]. *1694:* az Also Szakadasban (5 hold sz). az Felső Szakadasb(an) (6 hold sz) [Somkerék SzD]. *1718/XVIII. sz.:* Szakadás Patakban (sz) [Egerbegy Sz]. *1721:* A Belső Szakadás Föld (sz). A Felső Szakadás Föld (sz) [Somkerék SzD]. *1722:* A' Mete hegje szakadásáb(an) (sz) [Zágon Hsz]. *1740:* A Szakadásban (k) [Sztána K]. *1750:* Az Arpás völgy tetön a Keresztül jároban a Szakadásban (sz) [Mezőbánd MT]. *1753:* A Kis Erdö alatt a Szakadasok közt (sz) [Cikmántor KK]. *1757:* a Szakadásnál lévő hegjben (sző) [Szászsztlászló NK]. *1764:* A Szakadásak végiben (sz) [Szamosfva K]. *1767:* A szakadáson feljűl egyenlő jó hellyen (sz) [Mezőpete TA]. *1773:* a Szakadásan (sző) [Medvés AF]. *1789:* Szakadások (sz) [Kőrispatak U]. *1813:* a Szakodásba (sző) [Hagymásbodon MT]. *1820/1851:* Szakadásba (e) [Bözödújfalu U]. *1826:* A' Szakadás oldalba (sz) [Beresztelke MT]. *1827:* Kék Dom (!) alatt lévő Szokodás [Vaja MT]. *1834:* Szakadás (sző) [Istvánháza AF]. *1854:* a' Prunyisorba a szakadásaknál (k) [M.köblös SzD; DHn]. *1864:* szakadás feje [Alfalu Cs; GyHn 23].

A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Szk: *~t csinál. 1826:* ezen patak ... nagy záporok idejében mind az Ország utjába mind pedig az én láb földembe is káros és veszedelmes szakadásokat, s mély gödröket csinálhatna [Msz; GyL] ✳ *~ tétetik. 1820:* az Zápor esők által is sok szakadások tétetnek [Bogártelke K; KmULev. 2].

6. (út, folyóvíz)összefolyás/futás, beletorkollás; locul unde se unesc (drumuri, ape curgătoare); Einmündung, Vereinigung (der Wege/Flüße). *1753:* Biro Samuel ő kegyelme adgya altal G. Mikes Antal Atyánkfiának ... Sebesi Rész nevezetű Szánto Földet a Falu felől jővő Maros-Ujvári utnak a' szebeni mostani utba való szakadásáig [DobLev. I/299. 1b gub.]. *1805:* A' Két viz kőz n.h.-től a' malom árkának Kűkűllőbe valo szakadásáig nyulo Fűzes Berkek [Fiátfva U; EHA]. *1807:* egy darabbal fellyebb egj árok Szakadása járt, és follyt azon hellyen ... és azon bé follyo árok ... posványos seppedékes hellyeket tsinált [Apahida K; RLt O. 2 Jos. Farkas (47) ns prov. vall.]. *1821:* egesszen a Remeti (!) felöll le jövő (!) Szakadát patakába valo Szakadásáig ezen pataknak [Szováta MT; EHA]. *1826:* a' Csulokáj nevű völgy torkától ... a' patak árka hoszsza a' Kűkűllőbe szakadásig 998 öl [Msz; GyL].

7. elágazás; bifurcare, bifurcaţie; Abzweigung, Spaltung. *1806:* Tudom, hogy ... ő Nga néhai Mlgs Férjének ... Kaszállo Tanorokja volt, a' mellyet ... a' Küküllő Vize két ágra Szakadásárol a' viznek gyakor áradásai által éppen haszonvehetetlénné tette [Erdősztgyörgy MT; WH].

8. kb. omladékos, suvadásos erdőrész; porţiune de pădure cu surpături; grasbewuchsenes Waldstück. *1593:* Az Erdeo el adasakor, az Cikelyekbol es Zakadasabol aroltünk p(ro) f 7 [Kv; Szám. 5/XIX. 18]. *1781:* ezek is nem formás Erdők, hanem fotonként Irottványokkal telyes bokros dirib darab szakadások [MNy XXXVIII, 53 *aszalvány* al.].

9. sebesülés; rănire; Rißwunde, Verwundung. *1595:* az Alperes teób tarsaiual egietemben Ieoue oda zollasomra fegyueres kezzel ... En raitam az J miatt taghlas, ver ontas, testem zakadasa veresegh leön [UszT 10/61]. *1625:* az ream tamadasertis kwlőn huza negi gira(n) uagion az J, testem zakadasat uere(m) ki folliasat sem akarta(m) uolna öttvö(n) forintert, mert ôrôke ualamigh ellek felzegi ember lezek [i.h. 115a].

10. sérv; hernie; Bruch (Hernie) | megszakadás; leziune internă gravă (suferită din cauza eforturilor depuse); Knacken (von der Anstrengung). *1814:* (Meghalt) Márton Máté belső nyavajában szakadásb(an) [Damos K; RAk 101].

11. különszakadás/válás; separare; Spaltung, Bruch. *1662:* Magyarország kétfelé való szakadásának alkalmatossága[a] | az havasalföldi bojérok között a vajdaság végett rút szakadás és veszekedés támadván | A töröknek pedig abbéli kívánsága, hogy személye mellől elálljanak, nem egyébre való volna, hanem csak hogy szakadást szerezhessenek maga a fejedelem és az ország népe között [SKr 74, 142, 649. — [a]Tartalomjelző fejezetcímből]. *1811:* ha a tü égyesek lésztek, ne féljetek, Meg nem ronthat senki, nem birhat véletek, De ha külön váltok, és meg-hasonlatok, Abból következik végső romlásotok | Tudjuk, hogy a' Vallás, ha tsak egy czikkelybe Meg-hasonlik, abból szakadás lesz helybe [ArÉ 101].

Szk: *~t csinál/tészen. 1662:* Az hamisság, az istentelenség tészen ... az Isten és bűnösök között szakadást [SKr 696]. *1669:* ilyen vélekedéssel vannak az értelmes emberek, hogy aval a terminussal akarnak szakadást Kegyelmetek s mi köztünk csinálni [TML IV, 444 Gyulaffy László Teleki Mihályhoz]. *1671:* eő kglmek, noha mindnyaja(n) az igaz Reformata religio(n) levő Ecclesiak(na)k lelki pasztori volnának, mind az altal eo kglmek Episcopalis es Presbyterialis nevezetek alat egymástul szakadást czinalva(n) ... a' mit az edgyik p(re)dikal a masik refutallya [SzJk 116].

12. *markába ~a* meghiúsulása; eşuare; Scheitern. *1657:* Látván azért markokban szakadását az practicának, félvén is, hogy én elöl bémegyek Munkácsban, ők kirekednek, nem mere mulatni [KemÖn. 144].

szakadásbeli omlásbeli, suvadásbeli; de la surpătură; vom Bruch. **Hn.** *1744:* A szakadásbeli oldal (sz) [Szentdemeter U; EHA].

szakadásos 1. omlásos, suvadásos; cu surpături, abschüssig, abgründig. *1638:* az pallo veólgienél az szoros szakadásos ütth felett [Mihályfva NK; JHb XXI/32]. *1694:* az két nagy elek kőzt valo szakadasos hely [Mezőméhes K; WassLt]. *1732:* Ezen főldet közben kőzben meg szaggatnak holmi Szakadásos bokros heljek [Kóród KK; Ks 12. I]. *1746:* a Kendermezô fele valo Balásházi határ Szély vagyon amaz Ripa Kornyilor Szakadásos fejér helyig [Balázsháza Sz; WH] | A fenn Specificált lábnak az állyában más lábat tsinálván ... a meleg oldal felől minthogy szakadásos és hátahupás [Mezőbodon TA; JHb XI/22. 7]. *1760:* az Sármási határszél, egyik szélin alól valami szakadásos helly, sovány, vizes és szakadasos haszontalan hellyek ... Az Báldi Vőlgyőn ... hasonló szakadásos, sovány, és lapállyos helly [Novoly K; BLt]. *1794:* A Veteményes, és gyűműltsős kertnek ... nagyobb Része haszonvehetetlen helly volt ... mivel nagy Szakadásos és dombos helly vala [Mezőmadaras MT; BKG Fr. Nagy col. vall.]. *1798:* már az Aposam irtogatott ide le, amaz szakadásos vagy martos helyen alol [Nagykristolc SzD; JHb Bornemisza Anna Mária lev.]. *1815:* Szánto főld ... egy magos hegy tetejen Tövisses egy része Szakadasos haszon vehetetlen [Somkerék SzD; Ks 77. 19 Conscr. 167]. *1827:* A' Libutzba a' régi Méhes kert hellyén lévő szakadásos Kaszálo helly [Visa K; EHA].

Némely adalék a 2. jel-hez is tartozhatik.

2. gidres-gödrös, hepehupás; cu multe gropi; holprig. *1767:* a Csengöben, szakadásos, vagy amint ott in usu vagyon hápa huppás hellyen [Dányán KK; LLt Fasc. 129].

szakadat, szakadát (hegy)omlás/szakadás; surpătură; Bergsturz, Steilhang, jäher Abhang, Abgrund. **Hn.** *1606:* az Buczszegin innen az Szakadat alat (sz) [Dés]. *1622:* Eperjesmál-szakadatja [Szentmihály Cs; SzO VI. 66]. *1663:* Az Szekadát (!) [Szováta MT]. *1719:* Szakadát kutnál (sz) [Szentgerice MT; MMatr. 121]. *1722:* A Szakadátra menöb(en) (sz). A' Mete hegje szakadátb(an) (sz) [Zágon Hsz]. *1737:* az Szakadát nevü Havas [Gálfva MT]. *1738:* Az nagj Pallagnak fele Szakadát alatt (sz) . Szakadát erdeje végében (sz) [Bözödújfalu U]. *1739:* A Szakadátnál (k) [Dányán KK]. *1757:* Szakadát nevü hellyben [Kőrispatak U]. *1758:* A' Szakadátb(an) (sz) [M.kiskapus K]. *1772:* Szakadatt nevü Hellyben (k) [Csekefva Cs]. *1806:* A Szakadáton (sz) [Harasztos TA] | A Szakadát tövin vagyis a Fenékben (sz) [Alfalu Cs; GyHn 19]. *1852:* Szokodát víze mellett (k) [Szováta MT]. *1871:* az ugj nevezett Szakadát Víze mellett (k) [uo.].

A jelzet nélküli adatok az EHA-ból valók.

szakadátbeli (hegy)omlásbeli; de la surpătură; vom Bergsturz. **Hn.** *1816:* a' Szakadátbéli Földeknek a' Commetaneusok által ki hompoztatott bütüjek' Szomszédságában [UnVJk 107].

szakadatlan I. *mn* szünet nélküli, folytonos; neîntrerupt, continuu; ununterbrochen, kontinuierlich. *1662:* Ali passa másnap ... nagy erejével érkezvén ... valamíg az idő bealkonyodnék, a várból rájok három bástyáról rettenetes sűrű s szakadatlan lövés szóratnék [SKr 590]. *1822:* a ... boszorkánysággel (!) tele Bernárd Benedek, hozzá hasonló boszorkányos Groff Mikes Jósi etc ... Szakadatlan beszédekkel ... gyengítő, álmat, minden nyugodalmat meggátalo ... a Füleimbe Fejembe s az ő boszorkányos modgyok Szerént kiáltozó ördőg, kutya ... baszom teremtettekkel rajtam ördőngőskődnek [Kv; RLt ismeretlen róm. kat. pap kezével]. *1824/1826:* Kedves Feleségem ... az Házomnak belsö, külsö terheit szakadatlan fáradozásával az én, és Házom jól létét kieszközlette [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1992 Kökösi Dobolyi István végr.]. *1826:* el halálozván

Nehai Férjem ... őzvegyi ki pihenést várok vala 14 Esztendei szakadatlan éjjeli és nappali fáradozásaim után [Ne; i.h. V/1114. 2b]. *1829:* minden gazdasági belsö, és külsö Terheket 14. Esztendők alatt Szakadatlan Szorgalmatossággal én folytattam [Ne; i.h. V/1155].

II. *hsz* **1.** egyfolytában, szüntelenül; continuu, neîntrerupt, neîncetat; permanent, pausenlos, ohne Unterbrechung. *1710 k.:* vendégeimnek mindenkor jó bort, s bővön adattam ... Igy a sellegből ürmös vagy más jó borból izibe megittak, mert az szakadatlan jart a hosszu asztalnál kétfelől [BÖn. 518–9]. *1828:* állo 11. Oráig Szakadatlan mintha Puskából lőtték volna ki oly Sebessen ment[a] [Geges MT; CsS. — [a]A száskahad].

2. folyamatosan; fără întrerupere; ständig. *1738:* Concludáltatott a T. N. Tanácstól ... hogy Mészáros Atyánkfiai ő kglmek szüntelen árullyák a szalonnát fontal ... olly szakadatlan árullyák ő kigjelmek, hogy a Nms Város abban fogjatkozást ne szenvedjen [Dés; Jk 491].

3. örökké, állandóan; mereu, totdeauna; immerfort. *1812:* Az allperesek ... egy össörökös allodialis Szánto Földjét, melly mind a Fellperes Urnok, mind Boldog emlékezetü praedecessorainok szakadotlon Bekesseges Birodalmakba s használasokba volt mind eddig az ideig ... erő hatalammal meg szántották [M.bölkény MT; Born. G. XIII. 16]. *1821:* Idősb Rettegi Mihály Ur az olta, a' miolta ezen ide valo Birtokot ki váltotta ... szakodatlan birta, és bírja? [RLt O. 2 vk].

szakadatlanul 1. folyvást, szünet nélkül; continuu, necontenit; ununterbrochen. *1662:* A fejedelem csatái is szakadatlanul vala az ármáda táborának hol egyik, hol másik része felől | annak a tábornak ottléte alatt pénzre is szakadatlanol éjjel-nappal ... süttön-sütötték és horton-hordanák a kapukra a kenyeret [SKr 251, 571]. *1799:* az uton mindétig edgjütt sugtak bugtak Szemem láttara szakadatlanul tsokolodtanak [Dés; DLt]. *1823–1830:* Ez a bajnokoskodás[a] így folyt szakadatlanul, úgy hogy aki reggel hol ült, nem tudta, hogy este hol tanálja helyét, s annál fogva e nagy vetélkedésre szolgáltatott alkalmatosságot [FogE 123. — [a]1793–1795 táján a mv-i ref. kollégiumban a diákok közti tanulmányi versengés az ülőhelybeli sorrendért]. *1851:* Sept. 1ójén gyenge permete essö volt ... 2án egész nap szakadatlanul hullott az essö [BetLt 3].

2. állandóan; mereu; ständig. *1662:* az Isten tiszteletit minden tehetsége szerint nagy szorgalmatossággal igyekezte az hazában felállítani[a], schólákat épittetni ... az belgiumi, angliai académiákban tudós ifjakat nagy költséggel szakadatlanul feljártatni és taníttatni ... azokon kívül is jó tudós, hasznos mestereket tartatván szakadatlanul a collégiumban [SKr 34. — [a]Bethlen Gábor fej.]. *1710 k.:* én a sátánt és e világot meggyőztem ... zörgessetek hát bízvást és szakadatlanul az én Atyám ajtaján ... nyilván megszabadít több választottival együtt [BIm. 1025]. *1764:* Kováts István titkon arultatott ... egy hordo bort, nyilván czegér alat szakadatlanul [Makfva MT; DLev. 5].

3. örökösen; totdeauna, veşnic, de-a pururi; immerfort. *1657:* a köz jóra és leg fellyeb az Isten dicsöségére igen szukseges constitutionknak szakadatlanul valo meg tartására s tartatására ... kötelezünk minden utánnunk következendeö succesorinkat [UF II, 189]. *1710 k.:* Az Isten ... a teremtésnek minden dolgai és munkái öröktől fogván örökké mind egyről egyig egyszersmind jelen vagynak, és azokban szakadatlanul egyszersmind gyönyörködik | a lélek szakadatlanul gondolkozó, értő ... élő valóság ... mely az ő teremtésétől fogva soha örökké élni, lenni, és munkálkodni meg nem szűnik, és így vége nem leszen [BÖn. 462, 464].

szakadhatatlanul folyamatosan; neîntrerupt, fără întrerupere; permanent, immerfort. *1800:* Mészáros Uraimék mostis a korcsomárolástol meg nem szűntenek, hanem szakadhatatlanul folytattyák, egész fogadot tsináltanak [Kv; SRE 835].

szakadék 1. mély völgy; surpătură, loc prăpăstios; Bergabsturz, Einbruchstal, Schluchtsohle, Boden des Abgrunds. *1680:* Az Kákas (!) Szakadékb(an) más egy darab rét ... fellyűl ... egy fűzes berek szomszedsagab(an) [Szkorei F; ÁLt Urb. 71] | Szkorei hataron valo Sziget. Vagyon ezen szakadekban ... lovászok avagy Juhaszok telelesere epitetet egy haz [A.porumbák F; ALt Inv. 36]. *1775:* Az omlásban ... a végiben egy Darab Szakadék [Gagy U; EHA]. *1802:* a' Szővérdi[a] Refor. Ekklának ... azon Táblából a' Sz Háromság, az Ország Uttya kőzött lévő szakadékbol ... jutott 18. öl [MMatr. 127. — [a]MT]. *1808:* Várhegyalya, mely tulajdonképpen határa északi részének egy szakadéka, nem régi telep [Várhegyalja Cs; EHA].

Hn. *1721:* az gyakor szakadék előtt (sz) [Uzon Hsz]. *1732:* A Nyárszo Pataka a Szakadik alat [Sárvásár K; KHn 131]. *1758:* A szakadék oldalon (sz). A Szakadék felett (k) [uo.]. *1772:* A Szakadék nevü Hellyben (sz). A Szakadekon (sz) [Tusnád Cs]. *1864:* Szakadék Ezen Fekete hegynek mintegy alantabb álló kifolyása, vagy kiszakadása volna [Bereck Hsz; Pesty, MgHnt 41. 46a].

2. folyóág; braţ, ramificaţie a unei ape; Flußarm | holt/kiszakadt ág; braţ mort; toter Flußarm. *1618:* az Maros Zakadekon valo Mattyko neuv molnat ki ugian az kisfaludi hatarban vagion ... kezehez veőtte [Kisfalud MT; EHA]. *1653:* a Báthori Sigmond hadai ... szárazon mehettek a várba a test hátán; mert teli volt a Duna szakadéka testel, lóval és egyéb marhával [ETA I, 45 NSz]. *1657:* általvergődvén az Morva szakadékján ... tartóztattuk volna az ellenség menetelit ... az fejedelem is a derék Morva vizén hidat köttete által [KemÖn. 44–5]. *1680:* Szkorén aloll ... vagyon egy darab sziget avagy szakadék, vicinussa ennek ... az oltnak régi füzes rakattjas bokros járása ... az mint bé mennek ezen szakadékb(a) két felől halos szakadékja is vagyon, mellyet tilalmasbanis szoktanak tartani [Szkorei F; Ált 70]. *1690:* meg engettük; hogj ... uj malmot epittethessen és ... Marus szakadekja martjainak ... meg erössitetésével ... procuraltathassa, az emlitett Petelyei[a] határon ... sőt ... azon malomra folyo Agara az marusnak, több vizetis bocsáttathasson [BálLt 52. — [a]Petele MT]. *1694/1764:* a Marus follyó vize szakadékjai kőzött valo Berketskék [Abafája MT; Told. 26]. *1725:* Most az Maros ki szokot vetni ... gondolom az szakadekokban szep halakot fognának [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez] | az régi olt Szakadékon fellyűl ... ellenzették Márton és István Déák uramékot azon helly(ne)k békességes birodalmától [Hévíz NK; JHbT]. *1772:* az oldalban ... a Maros vize szakadéka mellett lévö Epületetskéket, kivánván ... Dobolyi Josef Ur ugy mint szomszéd ... kezéhez venni a Néhai Szölösi Samuel Posteritasibol [Nagylak AF; DobLev. II/441. 1a].

Hn. *1574:* Görgény Szakadékja mellett (sz) [Görgénysztimre MT] | Szamos szakadék [Retteg SzD; SzDMon. V.

531]. *1818:* a' két Olt kôzött a Szakadék nevú helyen (sz) [Illyefva Hsz]. *1833:* a Fekete ügy szegin az also szegletben a szakadékban (sz) [Szörcse Hsz].

Szk: ~ *árok. 1718:* az maros Folyó vize, kerülettyéből szakad ki egj réghi; holt maros szakadék árok, mind két felöll fűz fákkal az martya tellyes lévén [Marossztkirály AF; LLt]. *1775:* (sessio) ... a' külsö vége a' Falu mezejéb(e) a' belso vége ... az Homorod vize Szakadék arkab(a) útkőznek [Karácsonfva U] ✱ ~ *sziget* kb. folyóágak közti sziget. *1674:* az Felsö Komanaj Malmot az olt közöt leuö szakadék szigetet ... kezénel hadgyak [Törzs. Bornemisza Anna resolutiójából].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

3. kő-, vasdarab; bucată (de piatră, de fier); Stück Stein, Eisenstück. *1652:* Nyolcz fontos golyobis van 4. Tizenket fontosnal nagyob kű golyobis N. 100 Vagyon egy Tonna apro szakadek [Görgény MT; Törzs]. *1659:* Vagion az Toronyb(an) Onn goliobis nro 9 száz eottven kilencz aproval eggwt ... vagio(n) szákadék száz negyven ... vas goliobis szakallossokhoz valo negy szaz Eottv(en) [Kv; SzCLev.]. *1704:* Anno 1704-ben mensis Maji adtunk az Teleki Mihály uram parancsolatjára az czéh porából egy hét videres átalaggal, szakadékokat vasból numero 2 száz 34-et [Mv; EM XXII, 537].

4. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: törött; rupt; (ab)gebrochen, zerbrochen. *1650:* harom szakadek fogasnak csinaltam megh az karyat egy fogaszegel egyut ... d 20 [Kv; ACJk 57b].

szakadékocska folyóágacska; braţ mic (al rîului); kleiner Flußarm. *1760:* el kezdvén a mérést a Maros felöl valo felsö részin, a hol a Marosbol egy kis Szakadekotska ered, a kotsárdi ... nagy Berek also veginél be jövö utig huszon két kötelnek talaltuk [Székelykocsárd TA; LLt 1/11].

szakadékos 1. omlásos, suvadásos; cu surpături; zerklüftet, abgründig, schrundig. *1780:* nagy oldal, Tovises, szakadékos rosz haszontalan helly volt [Buza SzD; LLt Csáky-per 118/21]. *1826:* A Domb meget lévő szánto, de szakadékos és gyenge föld (sz) [Doboka SzD; DHn 17].

2. (át)szakadásos; cu spărturi; durchbrochen, geteilt. *1604:* az kosar penig oly wala hogi Egik rezebeol az masikba az ökrek el mehetenek, Zakadekos, Zegeletes wala az oswat Janos ökrenek penig ugian külön kapuia wala az kosarba [Kede U; UszT 77a].

szakadékörökség kb. részporció; mică porţiune de teren dobîndită prin moştenire; Erbanteil, geerbter Teilbesitz. *1758:* Az ... urfi actu bé biro Possessor Karátsonfalván[a] egj ház heljet bir hasonloképpen â ... Toldalagi familiais actu bir kettőt s egj darab szakadék örökséget [Berz. 15. XXXII/11. — [a]Később: Nyárádkarácsonfva MT].

szakadhat szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *vége* ~ abbamaradhat, befejeződhet; a se putea termina; kann/darf aufhören, ein Ende nehmen. *1663:* Hogy az udvarbíró és számtartó még ratiojokat nem végezhették, nem késtek vele, váltig forgódnak benne; úgy látjuk mindazáltal, itt vége nem szakadhat, bizonyságra oda kelletik vissza menniek [TML II, 495 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1761:* Rövid lévén az idö ... ezen Cau(sána)k vége nem szakadhat mostan [Torda; TJkT V. 60].

szakadhatatlanul folytathatóan; mereu; ununterbrochen. *1765:* Télben, nyárban, ősszel, tavaszszal, aratáskor, hordáskor, szüretkor, egy szóval mindenkor, az Processust szakadhatatlanul örökké kerülték[a] [Marossztimre AF; Eszt-Mk Vall. 212. — [a]Az exekutorok].

szakadó beleömlő/torkolló; care se varsă în ...; mündend, zu-/einströmend. *1715:* az Karasznaban szakado Vár volgye pataka foljamja [Szilágysomlyó, EHA].

szakadólag rúgólag, terjedőleg; care se întinde spre ...; sich streckend/ausbreitend. **Hn.** *1699/XVIII. sz. eleje:* Az Hérmán Völgyére szakadolagh (sz) [Veresmart TA; EHA].

szakadott vhonnan el/kiszakadt; care a fost separat/desprins din ...; von/aus ... (ab)getrennt, losgetrennt. *1735/1760:* A Bényei határ felöl szakadott Láb föld ... így osztatik [Elekes AF; DobLev. I/160. 4].

szakadozás 1. omladozás; surpare; Erdrutsch, Bodenrisse, Brüche, Vermurung. *1674:* (A nyíl) mivel ige(n) sok szakadozás volt, azért toldatott négy ruddal [Mocs K; JHbK XXV/9]. *1780:* Ezen föld ... egyik vége ... megszakadozott melly szakadozás mián 8 véka Buza vetés kár könnyen vagyon benne [Nagyercse MT; Told. 79]. *1793:* sokaknak szöllöi a Szakadazás és suhadazás miat el pusztult [Kissáros KK; DLev. 2. XX. A].

Hn. *1740:* a Falu szakadozása [Sztána K; EHA]. *1767:* A Szakadazásan feljül (sz) [Mezőpete TA; EHA]. *1772:* az Szakadozás nevü Helyben (sz) . az Szakadazás nevü Helyben [Jásfva U; EHA]. *XIX. sz. eleje:* a' Szakadazásban (sz) [Pálos NK; EHA].

2. (szét)oszlás; împărţire; Zerfallen, sich-Teilen, Trennung. *1791:* Lévén ... Adamoson, bizonyos rész Joszágbeli portiotskájok ... mely Joszágbeli Jussotskajoknak sok felé szakadozások de effelett távol lakások mián telyességgel semmi hasznát is nem vehetvén ... által adák ... eö Excelentiajanak [Ádámos KK; JHb XIX/33].

3. el/szétágazás; bifurcare; bifurcaţie; Verzweigung/Gabelung. *1794:* Ezen Circumvicinált Kaszáloimat ... az Havadi nagy patak felettébb valo szakadozása miatt Vadasdrol sem ganézni, söt Takarmányát is ... Vadasdra különben nem lehet vinni [Mezőcsávás MT; Kp II. 45].

4. rombolódás; deteriorare; Verfall, Zerstörung. *1662:* (A) toronybástya mellett levő közkőfalnak is ... amenynyivel az külső vár közkőfalát magasságával felülhaladná, nagyon leromboltatták vala, úgy hogy a kőfal szakadozása miatt minden kívül-belől való épületek mind leszakadoznának [SKr 597].

5. *~ban van* rongálódik; a fi deteriorat; verfallen, beschädigt sein. *1810:* Leg Szükségesebb a Silipeket egészszen reparálni, mivel mind Szakadozásban Vadnak [Sóakna MT; Born. G. IX. 5].

6. elkülönülés, megoszlás; separare, ruptură; Zwiespalt, Zerrissenheit. *1662:* ha taval is a magok között való nagy szakadozások, fejedelemségen való kapdozások, osztozások nem lettek volna, Jenő is mostan is magyar kéznél volna | De ó, nemzetünknek eleitől fogva egyenetlenkedése, egymással való gyűlölködése, s hol a religió, vallás dolga miatt, hol egy, hol más dolgok miatt való szakadozások, practicálódások közben a török nemzet ... szokta elfoglalni csak könnyű munkával s nem sok vérrel a nagy derék erősségeket [SKr 489, 622]. *1663:* Én mint az előtt is, úgy most

is Kegyelmed atyjafia vagyok; egyébiránt csak igyünkre nézve is nem volna illendő az idegenkedés és szakadozás [TML II, 412-3 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1677:* már a meglött dolgot lehetetlenné nem tehetvén, hadd ne legyenek a szakadozások közöttünk, munkálkodjunk egy szívvel-lélekkel [TML VII, 543 Vesselényi Pál ua-hoz].

szakadozik 1. fesledezik, össze/szétszakadozik; a se destrăma/desface; auseinandergehen, bald zerreißen, sich auftrennen. *1722:* Mint hogy a Gyalom szakadozva jött ide, ittis az halászasb(an) minden nap szakadozott erogalodott rea k(ender) spárga(na)k Gel. 1 [Katona K; UtI]. *1749:* Kender Erogatioja ... Midõn ki tiloltak szakadozvan az Viragos Kendert, à mely fejek kicsindek vóltak kettõtis egyben tettetvén, apadott el belõlle 2 [Kiskend KK; Ks 70 Szám. 51]. *1803:* Más Tób kõtéssel kőrűl vett, már szakadozni kezdett Len gyolts Kendő [Dicsősztmárton KK; Palotay 20].

2. hasadozik; a se rupe, a plesni; reißen, bersten (zer)platzen. *1755:* az boros hordokrol ... az abroncsok szűntelen szakadozván kelletett az hordokot ujolag abroncsoztatnom s az el rökőnjödött abroncsok heljen másokot űttettni [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.]. *1793:* az also Pintzében ... a' fa Abrantsos hordokatt, mivelhogy régik voltak az Abrontsai és tsak szakadoztak ... majd mind ujj abrantsokba vétettűk [Hadad Sz; JF 36 LevK 286 Benkő Elek lev.].

3. rombolódik; a se crăpa/deteriora; zusammenstürzen, zu Ruine werden. *1662:* Az vár lőtetését az urak s főképpen Rákóczi Zsigmond ... szünetlenül míveltetik vala, és ... a bástyákat felülhaladó épületeket úgy meg kezdték vala rontani, hogy az házaknak falai nagy rombolásokkal szakadoznának [SKr 241].

4. omladozik, suvadozik; a se surpa; verfallen, es kommt zu Bergstürzen, vermuren. *1653:* az eső éjjel nappal esett lassuságában 40 napig; az hegyek mind az országban és másutt is szakadoztanak, mely ez mái napon is meglátszik [ETA I, 51 NSz].

5. *vmi vhány részre/részekre* ~ vmi vhány részre/részekre különválik; a se despărți/separa; zerfallen, sich zerteilen. *1657:* Az nemet hadak is mind közikben esni kezdett döggel halás, mind commentusnak alkalmatosban tanálhatása miatt három részre szakadozának [KemÖn. 74]. *1677:* A' Mely Faluk részekre szakadozva, és oszolva vadnak néhány Possessorok kőzőt, a' minthogy némellyekben Fiscusnak, és egyéb Patronusoknak-is bizonyos rész portioja, és házhelyei vadnak [AC 103–4].

6. szétosztódik; a se împărți; sich zerteilen. *1782:* vadnak azon két Haller rész Sessiok után meg egy kevés régi appertinentiakis ... volté régebben több, s azok hová szakadoztanak? kik birják? nem tudom [Dombó KK; JHb XIX/22. 21].

7. *vki vmin kívül/vmitől külön* ~ vki vhonnan el-elszakad; a se desprinde de ...; sich trennen, von etw. getrennt sein, sich abschieden. *1662:* ellenség közellétében táborokon kivül szakadozva lenni bátorságos nem volna | Maurer Mihály ... Morvábul alá jövő útban ... a táborbul külön szakadozván és csak maga szolgáival külön járván egy faluban megszállott [SKr 269–70, 276].

8. megoszlik; a se împărți; sich unterteilen, unterschieden werden. *1704:* Ezután ismét exhibeála valamely bizonyos írást ... melyeket kívánt őfelségének felvitetni, és ha iránta különböző votumok szakadoznának, az apellatióval kívána felvitetni az olyan különböző voxokat is [WIN I, 173].

szakadozott 1. több helyen elszakadt, foszladozott; rupt (în mai multe locuri); zerrissen, geschlissen. *1589:* Ket Darab lo Bechy karpit Es Eot hitwa(n) zakadozot hitua(n) (így!) [Kv; KvLt Vegyes I/2. 37]. *1599:* R(e)l(i)c(t)a Providi Petrj Pokos Anna ... fassa est ... erkezek egy veres dolmanyu Nyirö legeny es ... futa mas is egy feyer szakadoszot dolmanyba(n) be az Nyirö hazba(n) [Kv; TJk VI/1. 384]. *1640:* Ez havasnak szokot iövedelme az eo rellatioiok szerent az Ohabai Boyersagat illetne kiröl producaltak edgy regi szakadozat pecset nelkül olahul irt levelet melliet Havaselfoldj Baszaraba Vayda adot ... az eleyeknek [Persány F; UF I, 719]. *1671:* az Foldozo Vargakis ... szakadozot sarukra aprolek beoreoket fel varvan magokat es hazok nepet taplalni kenszerittessenek [Kv; KvLt Céhir. I. 17]. *1681:* Vajda Hunyad Vára ... Tár Ház ... Késmarkrol hozott, szakadozott Sator, melj ket darabban van Nro 1 [Vh; VhU 502]. *1724:* Viszsza térvén ... az Nagy Palotára ... öt darab falra valo szakadazot szűnyegek [Koronka MT; Told. 27]. *1753:* Tabori bőres szakadozott székek N 13 [Marosszkirály AF; i.h. 18]. *1760:* ezen Istallonak Tornaczaban találtatik egy nagy Szakadozott Gyalom [Szentdemeter U; LLt]. *1778:* vagyon ket ezűstös kard is ... a masikon pedig valami szokadozott paszamántos dirib darab gyenge szij [Szászerked K; LLt Fasc. 110]. *1790:* Valami Szakadazatt Olosz fal 1 [Déva; Ks 76. IX. 24]. *1794:* Bor Nyomo Sák, jobbatska 4 szakadozott 3 [Tasnád Sz; CU]. *1847:* egy más szakadozott Tót kötéses kendő [Dicsősztmárton KK; Palotay 22].

2. romladozott; stricat, deteriorat; verfallen, baufällig. *1694:* Vagyon itt az Major ház ... tapaszos padlásu szakadozott szalma sup fedele alatt vagjon a' Konjha ház ... ennek p(rae)stila sindelj fedele ... nagjob részént, szakadozott és igen rosz, ujjittatni kévan [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúria-leír.]. *1747:* Konyha. Ebben az bothajtás szakadozott [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb].

3. omlásos, suvadásos; surpat, cu surpături; schrundig, rissig. *1694/1764:* a Gőrgény vizén tul szakadozott Kis Berketske [Abafája MT; EHA]. *1716:* az mely Rétet ... ada ... vicinussa az Szakadozott oldal [Szászvesződ NK; JHb XXIII/13]. *1756:* Sombori János Uram Malmához bé járo utan alol lévő omlás vagy szakadozott föld [Zutor K; Somb. I]. *1784:* egj bokros szakadazatt Köves oldal [Dés; Hr 5/39, 40]. *1787:* Lá Ruptur nevezetű helyben ... egy Szánto föld Szakadozott volta mián nem-is miveltetik, haszonvehetetlen a' Szőlő Hegy alatt (sz) ... Szakadazott és kűlőmben is forrásos [Désakna; EHA]. *1788:* Szòllo oldal nevű szakadozot ... reszszem [Tarcsafva U; EHA]. *1789:* A Szakadozat helyek [Szászrégen MT; Told. 27/25]. *1803:* Egy küs szakadozott Martotska [Csókfva MT; EHA]. *1822:* Szakadazatt oldal [Mocs K; HG Conscr. 76].

szakadoztatás megosztatás; divizare, dezbinare; Gesparenheit, Zerteilung. *1662:* Várad állapotját gondolná meg, és ez illy szakadoztatásával mind az országnak, s mind a magyar nemzetnek nagy kárával. a keresztyénségtül elveszteni ne kezdené [SKr 501].

szakadt 1. elszakadt, rongyolódott; rupt, ros, uzat; zerrissen, abgenutzt. *1570 k.:* Georgius Zeoch Jurat(us) fassus est, hogy Janos deaknak Az Annya hozot volth egy Jgen

zakath Nywl Beor gereznat hozaya hogy meg varya [Kv; TJk III/2. 102c]. *1625:* Más egy wiselt szakadot paplan er f. 1.50 [Kv; RDL I. 126]. *1658:* Egy lengetek sakat sahos abrosz d 10 [Kv; KJ]. *1835:* Tángyértőllő szakadot 2 [Hosszúaszó KK; Born. F. Ib Bod Péter tt nyil.].

2. romlott, suvadt; surpat, cu surpături; schrundig, zerklüftet, vermurrt. *1742:* edgy darab szakat, borozdás, és Gődrős Cseplesz erdő [Kincsi KK; SLt 8. K. 15].

Hn. *1780:* a Szakat szegbol ualo Sarju [Királyfva KK; EHA]. *1797:* Szakadt ut alat (sz) . Szakat ut Szádánál (sz) . Szakadt ut Szádában (sz) [Bencéd U; EHA]. *1807:* A' Szakadott kutnál (k) [Szentgerice MT; EHA].

3. (vhonnan) máshova átkerült; (porțiune de teren) care a fost trecută la ...; gekommen, verschlagen. *1600:* (Azt a helyet) semmikeppe(n) tiednek nem mo(n)dhad (!), Telekfalui hatarbol zakat hel, s Telekfalui hatar, megh bizonittiuk [UszT 15/57].

4. különszakadó/vált; separat, care s-a desprins; abgesondert. *1737:* Véghez menvén a két rész ... Szakatt[a] Joszágok között levő Difficultasoknak adjustatioja maradott fen az Epületek aránt valo improportio [Kv; JHbK XXVI/1. — [a]Az *improporció* címszó al. sajtóhibával: Szabad].

5. vkire szállott (örökség); (moştenire) care i-a revenit cuiva; (Erbe) jm zugefallen. *1604:* eoreoksegemet ... az En Attiam Leorinchy Georgy birta az felesegere Lucha azzonyra, mynt hogy leanyra zakat eoreokseg volt, Leorinchy Georgi fia vagyok en Actor az eoreokseg az en Attyamrol es anyamrol en ream zallot, mert en vagyok az leany fiu benne [UszT 18/27]. *1606:* Vagio(n) megh egy attiok fia, Dalliaban Erdeos Georgjne Margit, mert an(n)ak az Anniajs Margit egy vala Doha Gorgiel, Doha Vrsulaúal, es Doha Istúanal, aztis egy arant illeti eszekkel, mert jm(m)ar lianra szakat eoreksigh [i.h. 20/117 Adamús Zolia de Bagj (60) ppix vall.]. *1717:* Az Atyámtol hallotam hogy az mely részt Borsai István Ura(m) itt bir ... az Vass részből szakadt(na)k lenni mondotta [Hesdát SzD; WassLt Ioan. Kis (50) jb vall.].

6. *szitk* származott; care a fost procreat; entstammt, entsprungen. *1568:* Az rezeges pelengerthwl zakat bestye hires kurua anyad uuolt az bestye hires kuruafia [Kv; TJk III/1. 147]. *1619:* egy részeg török ... Mikor szinte az bolt eleibe jutottunk volna, ott is ugyan nekünk álla az ebtől szakadt s reánk fordította íjét — nyilát s ugyan mégis úgy szid [BTN[2] 283].

◇ **Sz.** *fáról* ~ ágrólszakadt; coate-goale; hergelaufen, bettelarm, zerlumpt. *1799:* A Bán György ő kegyelme fiárol Sámuelről is tudom azt, mert láttam, hogy ... ugy járt mint egy fárol szakadt, a' nyáron is mind mezitláb járt ... a' feje ollyan tetves volt hogy még messzére láttzott a' tetü és serke a' fejin [Mv; MvLev. 8 Olajos Anna Lakatos Borbely Miklós felesége (46) vall.]. *1801:* ugy járt mint egy fárol szakadt, a' nyáron is mint mezitláb [Mv; MvLev.] ✱ *lelkemtől* ~ kedves; drag; geliebt. *1617:* Hallotta(m) aztis ... Kathatol ... el me(n)t az lelkemtől zakat Bene Janos immar Miko Ista(n)hoz ado(m) maga(m) [Mv; MvLt 290. 32a].

A jel-re l. MTsz. *lélek* al.

szakadta szr-os fn; substantiv cu sufix posesiv; Substantiv mit possessivem Personalsuffix: **1.** (testrész) szakadása v. törése; fractura a unui membru al corpului; Bruch eines Körperteils. **Szk:** *tagja* ~. *1573:* ha az ayton ky ne(m) tassitottak volna Megis Eoltek volna Azert ... tartoznak neky zerelmeyert tagja zakataert Meg fyzetny az Borbeltis az gogitasert Meg elegiteny [Kv; TJk III/3. 203].

2. vminek a befejeződése/megszűnése; încheiere(a unui lucru); Abbruch/Aufhören einer Sache. **Szk:** *törvény (vége)* ~ törvényes eljárás befejeződése. *1562 u.:* az Bors Barnabás öröke ... paraszt örökség ... azt az örökséget kezemből kiereszszem az törvén vége szakadtáig [SzO IV, 15]. *1570:* Iso Ambruzne ... az hazat ... tyltotta Lakatos Ambrwst hogi se ely Aggya (így!) se ely neh cherellye Teorweny zakattaigh [Kv; TJk III/2. 196]. *1590:* ne haborogianak feleólle teórwe(n)j wege zakattaigh, az teórweny weghez menűen keoztok megh mutattía az teórwenj haniad resze iûth Dyos Ferenchnek, es haniad rezze Cybre Ambrúsnak [UszT]. *1600:* Az teörveny azt talalta hogy walamit Kechedi Gasparne birth ekedigh az peöres eöreksegben teörwennek weghe zakattaigh biria, az mit penigh abban Kysfaludi Janos, Chiki Marto(n), es Paztor Isthwan byrnak, ez vtanis teorweny weghe Zakattaigh birianak [i.h. 15/205]. *1653:* Leonek pedigh illjen modon kezessek teorueninek szakattáigh, hogi mindenkor mikor Director Uraimek akarnak teoruenire eleo állatnj az meg neuezet Ambrus Judith Aszont, eo facto eleo álityak, es Usq(ue) ad decisionem Juris az kezesseget le sem tészik hanem mind teoruenj Szakattáigh magát Ambrus Judith Aszonit eleo alittiak [Kv; CartTr II, 1013–4]. *1735:* mivell ezen Khérsztye (!) Zaharia ... mostan détentioja alatt vasban vagyon ... Törvény vége szakadtáig akár mi formán valahuvá találna ell menni, tartozzan(a)k eőtett ezen kezesek reducálni [Szentbenedek SzD; Ks 25. III. 29] ✱ *vminek vége* ~. *1670:* az Kapitan Pal maradeki tartozzanak minde(n) azon perre valo eő kglmek keőlczegenek véghe szakattáigh valo harmad reszet deponalni [Kv; JHbK XXIV/25]. *1776:* M. Praepost Ur jovallotta volna, hogy ki ne jönne Kóródra Drassai Causájának Vége Szakattáig [Szentdemeter U; GyL. St. Henter (37) vall.]. *1795:* ezen osztallyos Processusra eddig tett és ezutánis vége szakattáig tejendő kőltségeket, a Birtokos Urak és Aszszonyok ... mindnyájan tartozván fizetni azok a kik a kőltségeket tették arrol valo Laistromokat adják bé [Gergelyfája AF; DobLev. IV/743. 8a].

szakáll 1. barbă; Bart. *1574:* Fazakas gal ... ezt valla ... Mykor meg latta volna ezt Zeochy Marton vgrik fel az Zekre es kapya eleo symont, es mind hayat Zakallat vgy meg zaggattha, hogy feyer volt az gallera az haynak myattha [Kv; TJk III/3. 387]. *1585:* monda(m), vala e zakala aky tegedet banta [M.valkó K; KP. Bott István jb vall.]. *1633:* Hallam magatol Zanto Martonnetol, hogi erőssen megh fogta volt Zalkay Mathenak az szakalat akkori dulakodasban [Mv; MvLt 290. 112b]. *1640:* Tiboldy Isak Jöue oda az nemetekkel, het uagi niolcz Zazokis walank uelok az birot be adta wolt öt keresik wala, Engem megis foganak az Zakalomot fogtak wgi wontak az lora [UszT 18/145 Czieherdfalwi Jssak wyfalwi zabad zekel vall.]. *1675:* az Dnus I ... torkon ragadott, szakállamat ki tépte [Kv; TJk XI/1. 359]. *1731:* házasodni akart szakállát s bajuszát s haját holt szénnel bé kente [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Andreas Borcsa (52) pp vall.]. *1736:* Mind felső alsó rendbéli ember, mihelyt megházasodott, az szakállát meghagyta s holtáig úgy viselte [MetTr 349]. *1765:* az Executor ugy nyomorgatta ... meg furván a gerendat, szakállát, vagy háját oda szegezte fa szeggel [Kisenyed AF; Eszt-Mk Vall. 298]. *1847:* Aranyos Ferentz ... a' Helberkre be menvén ... 3 legények ... minden szollalko-

zás nelkül velle kötölözködtek el anyira hogy ötett meg verhessék, szakállát is kezdettek huzgalni ... és őtet az Asztalos Czéh szó hordozojának s Kuplernek neveztek [Kv; ACProt. 23–4.]

Szn. *1557:* Zakal Ambrws [Kv; TanJk V/1. 81]. *1566:* Zakal Ambúrús [Kv; Szám. 1/X. 219]. *1568:* Ambrosius zakal [Kv; TJk III/1. 240c]. *1586:* Zakal Benedek [Kv; TJk IV/1. 557]. *1595:* Szakal Andras [Kv; Szám. 6/XV. 33]. *1597:* Zakal Janosne [Kv; TJk V/1. 84]. *1599:* Zakal Benedek [Kv; TJk VI/1. 303] | Steph Zakál de Kadiczfalúa jb [UszT 13/109]. *1602:* Szakál Miklós szab. [Várdotfva Cs; SzO V, 230]. *1606:* Andreas Zakal de Betfalúa [UszT 20/73]. *1614:* Zakal Balint jb [Tusnád Cs; BethU. 443] | Szakal Mate [Muzsna U; i.h. 120] | Szakal Menihart jb [Rugonfva U; i.h. 167]. *1625:* szakal Janos [Kv; Szám. 16/XXX. 24]. *1633:* Zakal Andras [Kv; RDL I. 22]. *1643/1687 k.:* Szakál János [Szeredasztanna MT; MMatr. 244]. *1698:* Szakal Martonné [Hídvég Hsz; HSzjP]. *1702:* Szakáll Ferentz [Kv; ACJk 49]. *1746:* Szakáll János [Kv; ÖCJk]. *1750:* Posztotsinálo Szakál Istvá(n) [Kv; Dica II. 11]. *1802:* Szakály Ferentz [Parajd U; UszLt ComGub.].

Hn. *1891:* Szakáll k(út) [Körösfő K; KHn 68].

Szk: *~ába kap. 1666:* Laposi Mihaly Szeken lako Bardi Mathene Szada (!) Ersebet ellen proponal. 1 hogy hazaszagi egyeszeget nem akart. 2 hogy Szakalaba kapot[a] [SzJk 99. — [a]Folyt. az okok fels.] ✳ *~ánál fogva. 1646:* Miuel ez Inct(us) Az Apiat szakallanal fogua hurczolta, Es Tűzzel is feniegetödöt edes hazaia Colosvar ellen ... Azt kiuannjak hogi megh halljon [Kv; TJk VIII/4. 132]. *1785:* Opra ... Karika Nyikuláét ... Földös Aszszonyom eö nga öreg Jobbágyát Szakállánál fogva meg is tépi [Piskinc H; GyK] ✳ *~ával sepri a földet. 1710:* Muffti pedig a török papokkal együtt aznap sákban öltözvén s magokat megláncozván, arccal a földre leborulnak vala, szakállokkal sepervén a földet [CsH 199] ✳ *~t (meg)hagyat. 1657:* Ez táborozás alatt hagyattam szakállt ... Ez táborozás pedig lőn 1634-ben [KemÖn. 169]. *1677:* Aprilis ... 8. Hagyattam meg a' szakált [PatN 13a] ✳ *fúrólyukba szegezi ~át. 1573:* Anna Zentlazlay gergelne, latta hogi Balasy gergel az haz eleot al volt es kyalt volt Imre deaknenak ... kwld Ide vgimond az vradat az califactor esse kwrwa fiat, mert az fwro lykba zegezem zakalat [Kv; TJk III/3. 232]. *1765:* ezek a rend kivűl valo Executorok kegyetlen kinzasokotis vittek vegbe Biráinkon, meg kőtőzték eöket, szakállokot, ujjokot, üstökököt furu lyukba szegezték [Kisenyed AF; Eszt-Mk Vall. 280–1] ✳ *spanyol ~. 1843:* Bodor Ádám ... beretválkozik — kivéve hogy meghagyja spanyol-szakállát [DLt 1309 nyomt. kl] ✳ *zsidó ~. 1823–1830:* Tudok is ilyen Casust ... valamely gonosz indulatuak felőltőznek Maszkarába: nevezetesen egy Árnyék tartonak, vagy esső ellent vetőnek (: Paraplű :) vásznát, a' mint szokott lenni tzikkelyenként le vagdalták abbol tsináltak All-Ortzát, még pedig ugy, hogy az hegyes felét alol hagyták, és az ugy tettzett, mint valamely ki hegyzödö hoszszu 'Sido Szakál [FogEK 425–6].

2. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~a van* tekintélye/becsülete van; a avea autoritate/cinste, a se bucura de respect; in Ehre/Ansehen stehen. *1632:* erre monda Szakolczaine hog' czudalo(m) hogi ne(m) szeg'enled mondani, szakalod uagio(n) s miert ne(m) beczvllod meg [Mv; MvLt 290. 9ha] ✳ *császár ~ában kapás* (török) császárral szembeni ellenkezés; împotrivire/opoziţie (manifestată) faţă de împăratul turc; mit dem (türkischen) Kaiser in Widerspruch geraten. *1657:* Ez vajdáknak idejében többet százezer forint dutkánál feje az fejedelem; egy részét ideig Fogarasban tartván megjüvendölte vala Serédi István, hogy annyi pénzt s olyan erősséget nem fognának sokáig én kezem alatt Erdélyben tartani; s úgy is lőn, hogy ottan hamar kihordták, takaríták ... Patakra s azután Munkácsra. Ez császár szakállában kapás és privatum commodum lőn kezdeti és fundamentuma az mi veszedelmünknek [KemÖn. 172] ✳ *császár ~ába kapat* (török) császárral szembeni ellenállásra biztat; a îndemna la împotrivire faţă de împăratul turc; zum Widerstand gegen den (türkischen) Kaiser anspornen. *1710:* Titeket is jól ismerlek, mert soha nem nyughattok ... azon igyekeztek, hogy hatalmas császár szakállába kapassátok a német királyt [CsH 75–6 Köprüli török fővezér nyil.] ✳ *fejér ~át vhová hozza* öreg ember létére elmegy vhová; a se duce undeva, cu toate că este om bătrîn; trotz seines hohen Alters geht er irgendwohin. *1710:* Hogy penig énreám senki ne panaszolkodjék, ország generálisa lévén, elbúttam, ím, ezt a fejér szakállamot ide kegyelmetek köziben hoztam, s kész vagyon itt is meghalni [CsH 226] ✳ *maga ~ára esküszik* saját becsületére fogadja; a jura pe propria lui onoare; bei seiner Ehre schwören. *1662:* ha megmaradásokat kívánnák, mindjárt minden hajdúvárosokrul néhány hiteles, emberséges embereket eleibe bocsátani el ne múlatnák ... Hogy azoknak semmi bántások nem lenne, a teremtő Istenre, császár jó szerencséjére, maga szakállára nagyon esküszik vala [SKr 537].

Sz: *aki nagy ~at akar viselni, becsületesen kell magát viselni. 1777:* aki nagy szakállat akar viselni — úgy hallottam a régiektől — hogy ugyan becsületesen kell magát viselni [RettE 382] ✳ *Gergely pápa ~át megrázza* Gergely pápa napján (márc. 12) havazik. *1811:* Még-is mind bojong a' fellegek serege! És fujja mérgit a' Bábák' fergetege! Eddig minden ember roszra magyarázta Mikor Gergely Pápa szakállát meg-rázta [ÁrÉ 161] ✳ *nem jó a császár ~ába kapni* nem jó a (török) császárral szembeszállni. *1664:* ezen rebellisek dolgában nem kell sok consideratiokat forgatni, mert bizony félek rossztól ... Nem jó az császár szakálába kapni egy nehány rebellis miatt, melyet ... okos ember nem is cselekszik [TML III, 43 Kászonyi Márton Teleki Mihályhoz].

3. lőfegyver csövére illesztett vasnyúlvány; un fel de prelungire/ureche pe ţeava unei arme de foc; „Haken" einer Hakenbüchse od. Arkebuse. *1662:* egy nehány szakállosnak szakállakat czinálván az kovatsiok, czináltatásáért vasáért fizettünk f 1 d 85 [Kv; SzCLev.].

szakállágyú szakállas ágyú; săcălaş, săcăluş; Wallbüchse. *1823:* Hat Szakál ágyuk ... Egy Gránát hordozo Réz tső [BK Inv.].

szakállas I. *mn* **1.** nagy szakállú; cu barbă (mare); bärtig, mit Bart. *1619:* Igen-igen csodálatos jóforma böcsületes öregemberek valának[a], csakhogy szakállos nem volt bennek, mert ők az szakállokot elborotváltatják, némely magyar módon, törzsökösön viseli [BTN[2] 280. — [a]A perzsa követség tagjai]. *1710 k.:* Termete[a] középaránt való tisztességes, ifjú, de szakállas és gesztenyeszínű szép hosszú haja vala [BIm. 1027. — [a]Az álmában látott személynek].

Szn. *1457:* Zakalus [Csánki V, 319]. *1603:* Zakalos Miklos [Kv; TJk VI/1. 694]. *1614:* Szakallos Balas pp [Atyha U; BethU 148]. *1640:* Zakalos Trifte. Zakalos Thamas. Zakalos Antal [Hévszamos K; GyU 58–9]. *1642:* Zakalos Tri-

fan. Zakalos Antal [uo.; GyU 84]. *1652:* Szakallos Trefa [uo.; GyU 110].

Szk: ~ *Isten. 1846:* szidta az Nagy Ur Istent, öreg szakállas Istenét Apjának, Anyának [Dés; DLt 965].

2. ~ *bárány* bárány állán szakállszerű szőrzettel; miel cu barbă; bärtiges Lamm. *1584:* Balogy Farkasnak az harom falu[a] Jeouedelmereol ... valo Zam adasa ... Az harom faluknak hatariban Iutot Eotwendlesbe (!) a' Varos Reszere Milwara es feyeós Juh Barannial egietembe es egy nehany Zakalos Barannial eozwe, zam zerent 93 [Kv; Szám. 3/XIV. 15, 17]. *1585:* Attunk Az Espotalyba Berbechet Miluarat Zakalos Barant eozwesegel Attak Nro 63 [Kv; i.h. 3/XVI. 46]. *1592:* Zukalos Barany 3 Sayt 17 [Kv; Szám. 5/XI. 15]. *1600:* Itthon az haznál eottwnk meg Barant 10. Zakállos Bárant eottwnk megh 2 [Kv; i.h. 9/XII. 99 Ígyártó Simon isp.m. kezével].

3. vmilyen vasnyúlvánnyal készült; (făcut) cu un anumit fel de prelungire; mit einer Art Verlängerung versehen. **Szk:** ~ *fúró. 1665:* Ezen czeik haz pitvaraban ... Szakallos furo no. 1 [Fog.; UF II, 314] ✳ ~ *gém. 1652:* Egy szakállos gim (!) felhérc vas [Görgény MT; Törzs] ✳ ~ *vas. 1594:* Darab zakalos vas vagjon No. 5 [Somlyó Sz; UC 78/7. 23].

4. szakállas puskához/ágyúhoz való; pentru săcălaşuri; Art Stütze einer Wallbüchse/Hakenbüchse. **Szk:** ~ *por. 1590:* Az Owarban, Az Calostromban volt Zakallas porr, melynek az Torom Mya Az Abronchya Alsok (így!) el Senüettek voltanak. Azokat koteottem meg mas modon Attam kadarnak f. — d. 12 [Kv; Szám. 4/XX. 20 Hooz Lőrinc sp kezével]. *1620:* Az Chayth hazban Algiu Por ... Zakallos Por[a] [Kővár Szt; Borb. II. — [a]Fels-ból kiemelve]. *1621:* Az Takacz Mesterek Torniaban uagion 7 Tonna Por. 1 Tonnaban uagion Szakalos Por [Kv; Szám. 15b/VIII. 5]. *1632:* Por ház ... Zakallos por uagion cen ... N. 8 [Fog.; UF I, 133] ✳ ~ *töltő. 1632:* Goliobis nelkwl ualo zakallos töltö N. 100 [Fog.; UF I, 136] ✳ ~ *(vas)golyóbis. 1594:* Restal az varban Mindenesteöl zakalos No. 96. Restal thonna Por ... Tharaczk Goliobis vagjon No. 619. Zakalios Goliobis vagjon No. 6600 [Somlyó Sz; UC 78/7. 15–6]. *1620:* Az Felseő Varba minden szerszamostol Leővéő szerszamok: ... Zakallos golyobis egy berbenczebe, S egy Tekeneőbe [Kővár Szt; Borb. II]. *1637:* Eöregi Giólióbis Tarazhoz ualo n 23 ... Zakallas Gioliobis Jelen n 7 [Ebesfva; UtI]. *1652:* Vagyon benne szakallos vas golyobis ez előbbeni Inventarium és benne lévő rovás szerént, testalva(n) felőlle mind Porkolab és Czajbert [Görgény MT; Törzs]. *1665:* Ezen czeik haz pitvaraban ... Szakallos goljobis forma no. 2 [Fog.; UF II, 314]. *1673:* Szakállos vass goljobisok 4 tonnaban ... nro. 6031 [Fog. UF II, 539].

II. *fn* **1.** kisebb fajta ágyú; săcălaş, săcăluş; Wallbüchse. *1571:* Myert penig az harom zek az ket olah orzag zelien vagion es gyakron teoreokek ... miat rablas esset, vadnak keozzeottek magok oltalmara epitett ereos Casteliok es Cynteremek kyket nagy keolchegekkel puskakal zakalosokal porral goliobizsal valamennyre meg ereositettek volt [SzO II, 331 a székelység panasza az ogy-hez]. *1582:* Keomywes Peter ... vallia, Meg vala hagwa Az Mesterekteól hog Ne leoyenek teobbet eg'nel Az Zakalosbol | Zuchaky Janos eleb ki lõue az eo Zakallossat hog nem mint hattak vala [Kv; TJk IV/1. 51]. *1589:* Notarius vram az varos zakalossiban vit volt eggiet Aztalos Istuanhoz, czinaltatot agiat neky, fizettem teolle d. 65 [Kv; Szám. 4/X. 19]. *1593:* Az Zakallosokat kenete meg hooz lorinczj wram kihez weot olaiat f — d 10 [Kv; i.h. 5/XXI. 25]. *1594:* Restal az varban Mindenesteöl zakalos No. 96 | Zakalos agjastul vagjon No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 15, 23]. *1599:* Lakatos Adam az Szakallosoknak czinalt gemet es serpenieot [Kv; Szám. 8/XIII. 44 Szabo András sp kezével]. *1605:* Az Bastiakon szakalosok mindenestwl vagion Numero 4 Szakalosokhoz ualo palazkok 16 [Gyalu K; Sennyei 11/17 fej-i inv.]. *1620:* Keöwarban leveő Leőveő, es Tuzes szerszamoknak ... Inuentalasa ... Az Zengheő Bolt Basttyaian Forgo Taraczk 1 ... Az Czayth hazban Zakallos No. 29. Minden szerszamostol [Kővár Szt; Borb. II]. *1652:* Ezen Pincze boltos, vakolt, meszelt ... Körül gantár fakra csinált deszka állason munitiokhoz valo, algyu, Taraczk, és szakálloshoz valo, puska poris 11 [Görgény MT; Törzs]. *1736:* ha ... az leány atyjának az várában[a] álgyuk, taraczkok vagy szakállasok voltanak, az nász népe eleiben[b] erősen lőttenek [MetTr 381. — [a]A menyasszonyos ház urának várában. [b]A vőlegény násznépe tiszteletére]. — L. még CsH 349; EM XVIII, 403; ETA I, 154; KvE 294; MNy XXXVIII, 133; SKr 298, 612; TML III, 444, 448; UF II, 213, 313, 315, 338, 340, 540, 545; WIN I, 204.

Szk: ~ *tartó faráma. 1681:* Vajda Hunyad Vára ... Fejér Bástya ... Vagyon itt: ... Szakallas tarto fa ráma Nro 2 [Vh; VhU 547] ✳ *ágyban levő* ~. *1681:* Nebojsza Bástya ... Vagyo(n) ezen hoszzu boltban ... Ágiban levő szakallas 8 botos szakallas-is 6 [Vh; VhU 557] ✳ *apró* ~. *1659:* Vagio(n) mindenestol foghva Eórégh s apro Szakallos nro. 28 [Kv; SzCLev.] ✳ *hosszú* ~. *1605:* Az szwreó Bastian uagion egi forgo Taraczk, negy kereken. Az kapolna mellet uagion ... egy hozzw szakalos, keczke labra szegezuin [Gyalu K; Sennyei 11/47 fej-i inv.] ✳ *öreg* ~. *1632:* Ezen hazban[a] egy dezkaual altal rekeztett kamara, meliben uagion nagy eöregh zakollos ... N. 121 Az tizének agia ninczen [Fog.; UF I, 136. — [a]A vár negyedik bástyájában].

2. '?' **Hn.** *1729:* A Szakállas mellett a pallon fejűl a Lunkucza nevű helyben [Veresegyháza AF; EHA]. *1775/1817:* Szakalus [Mezőőr K; EHA].

szakállas ágyú kisebb fajta ágyú; săcălaş, săcăluş; Wallbüchse. *1656:* Szabo Janos neuű Bastia ... Szakalos es muskoteli agyoknak aszu fa egy rakassal [Fog.; UF II, 102–3]. *1823:* Egy hosszu Szakállos Ágyu Egy Pár rez Csöjű Bumbi [BK Inv.].

szakállas cső vasnyúlvánnyal készült ágyúcső; ţeavă de/pentru săcălaşuri; Kanonenrohr mit einem „Haken". *1681:* Kinzó Bástya ... Vagyo(n) itt ... Szukállas Csűh, ági nelkül Nro 12 ägyastol (: nemellyiknek ágia igen romladozott :) Nro 11 | Nebojsza Bàstya ... kőrül kőből rakott folyosoja vagyon ... Vagyo(n) ezen folyoson: Szakallas puska ágiastol Nro 1 Szakállas Csü — agi nelkül Nro 1 [Vh; VhU 511, 559].

szakállas puska (csövén vasnyúlvánnyal készült) puskafajta; săcăluş, puşcă mică din evul mediu; Hakenbüchse (mittelalterlich). *1679:* Szakallas puska nro 6 | Szakallas puskahoz valo vas goljobis nro 176 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 42, 43]. *1681:* Vajda Hunyad vára ... Vagyo(n) ezen házban ... Jo szakallas puska Nro 3 | Szakallas puskahoz valo tisztito, veszszőstől Nro 1 | Nebojsza Bástya ... 5dik Contigna<ti>oja: gerendás padlasos ... Vagyo(n) ezen folyoson: Szakallas puska ágiastol Nro 1 [Vh; VhU 502, 510, 515, 557, 559].

Szk: ~ *tartó ráma. 1681:* Vagyo(n) ezen Kapu között Katona fogas a falo(n) két darab ... Szakallas puska tarto ráma Nro 1 [Vh; VhU 508].

szakállas tárgy szakállas puska tokja; husă pentru săcăluş; Behälter einer Hakenbüchse. *1582:* 1 Juny weottem Biro V. es az thanaczy akaratyabol az zakalos Targyra. 16. sing karasiat attam Erette f. 10/40 [Kv; Szám. 3/V. 18 Lederer Mihály sp kezével]. *1585:* Pünkosdben wöttem az Zakalos Targyhoz ... 16 szing ... karasiat ... f. 11 d. 20 [Kv; i.h. 3/XVIII. 23b Gellien Imre sp kezével]. *1593:* az zakalos targihoz 1 weg primüs ort karasiat f 17 [Kv; i.h. 5/XXI. 73].

szakállatlan szakáll nélküli; fără barbă; bartlos, glattbärtig. *1813:* Ittzik Lőbel, magas vastag termetü, pofotyos barna ábrázatu Szakállatlan [DLt 342 nyomt. kl].

szakállpuska szakállas puska; săcăluş, puşcă mică din evul mediu; Hakenbüchse (mittelalterlich). *XIX. sz. eleje:* Hat Darab hoszszu Szakál Puska. Egy kissebb Szakál Puska tzövekjével édgyütt [BK Inv.].

szakállszárasztó I. *mn* szakállszárító, pihenésre való; de/pentru odihnă; für Rast/Ruhepause. **Szk:** ~ *deszkapad. 1821:* a Kapu előtt kivűlről mind két felől vagyon két kisded ereszetske avatag sendely fedèl alatt ezen ereszeknek alyai és mindenek oldalai bé vagynak deszkázva mind a kettőben végig vagyon egy szakáll száraszto karos deszka pad [Koronka MT; Told.] ✳ ~ *umbrakulum. 1754:* (A kúria) ajtója alól-feljül vassarkakon forgó, vaskilincsen járó, kívül az ajtó mellett egy zsuppal fedett, négy sasfán álló szakál-szároztó nagy umbraculum [Vice SzD; ETF 108. 17].

II. *fn* napos hely; loc însorit; sonniger Platz/Ruheplatz. **Hn.** *1799:* a' Szakál Száraszto felé [Mv; MvHn]. *1806:* a Majorom felet a Szent Miklos uttza végin a Szakál Száraszto nevezetű hellyen [Mv; EHA]. *1817:* az ugy Nevezett Szakál száraszto Nevezetü szölö alatt (sz) [Backamadaras MT; EHA].

szakállú vmilyen szakállal bíró; cu un anumit fel de barbă; mit einem ... Bart, -bärtig. **Szk:** *fejér* ~. *1753/1781:* En jol esmértem az ŏreg Kun Istvánt, Apafi Mihály fejedelem idejében élt, igen szép, nagy fejér szakállu vala [Kisalmás KK; JHb LXXI/3. 304] ✳ *fekete* ~. *1725:* edgy ide valo Praedicator praedicatio közben eő is sirva sirásra inditotta az községet s halgatoit, azt hozván elé keservesen, hogy nem edgyébert leskődik ez az fekete Szakallu fekete barát, hanem hogy azt várja, hogy az Farkas utczai Templomot el foglallyák, s eő mehessen belé [Kv; ApLt 2 gr. Haller János anyósához]. *1808:* Botár Bánko, sátoros Czigány, nagy fekete szakállu, burczokos haju, egy nagy fekete czondrával szökött-el [DLt 880 nyomt. kl] ✳ *hitetlen* ~. *1632:* monda Szakolczainé Feltotinak en el unta(m) jmmar uarni, az te sok hazugsagodnak en ueget nem ere(m), csak tókelletlensig minde(n) dolgod hitetle(n) szakalu ember [Mv; MvLt 290. 93b] ✳ *keszeges* ~. *1585:* Anna Molnar Kelemenne ... vallia ... Monda Bonchiday Gergelnek az bestie parazna eletew hamis hewteű kezeges zakallw kuruafianak [Kv; TJk IV/1. 398] ✳ *kicsiny* ~. *1804:* Irimia Szurdár, Kalános Czigány ... Gesztenyeszin haju, ollyan burtokos Bajusszu, és kitsin Szakállu [DLt nyomt. kl] ✳ *nagy* ~. *1678:* Eléggé examinálók azt az embert, de valamiket hallott s értett, mind az oláhok beszélették neki, kivált az nagy szakállu olá, kik is úgy látom, szívesen akarnák Erdélynek változását a préda kedvéjért [TML VIII, 148 Naláczi István Teleki Mihályhoz] ✳ *ősz* ~. *1710:* Mindjárt utánam válék egy ősz szakállú, kék mentés, kontyos török [CsH 228] ✳ *ritka* ~. *1848:* Szászsebes széki Kelneki Penkert János ... setét hunyori szemü, barna haju, idomos kicsiny orru és ritka szakállu [DLT nyomt. kl] ✳ *roska* ~. *1802:* Lichtenecher Tamás fekete szemű, roska szakállu [DLt; ua.] ✳ *sárgásló* ~. *1802:* Brettye Pintye ... sárgaslo (!) szakállu [DLt ua.] ✳ *spanyol* ~. *1830:* Prodán Moga Juon ... fekete spanyol szakállú [DLt 936 ua.] ✳ *törzsökös* ~. *1583:* Hegedws mathe ... vallia ... Be Ieowe eg feyerbely kathona egy kerek Abrazatw es teorseokeos zakalw temerdek Bajzos [Kv; TJk IV/1. 99]. *1591:* Barabas Peter, Nadasi vallia ... Egi fejer Daroczos ember vala ott, kinek kek nadraga vala, torseokeos zakalu [Kv; TJk V/1. 108] ✳ *vastag* ~. *1815:* Rostás Ádám ... tömött vastag szakállu, mellyet két három Holnapig meg hágy [DLt 305 nyomt. kl] ✳ *vén* ~. *1636:* monda Koházi Kathalin Te ven szákálu szekely cziak heyaba(n) dűlz fulz, mert az migh elek addigh ne(m) czinalz ot házát [Mv; MvLt 291. 65a] ✳ *veres* ~. *1812:* Juda Bora ... 20. Esztendős, Zsido vallásu ... veres haju, szakállu, fülhaja és bajuszsza [DLt 632 nyomt. kl] ○ **Szn.** *1614:* Veres szakállú miklos jb [Újszékely U; BethU 172].

szakasz 1. (szántóföld/erdő/szőlő) rész/darab; bucată/porţiune (de teren arabil/de pădure/de vie); Teil/Stück (eines Ackerfelds/Waldes/Weinbergs). *1692:* Vagyon ezen Szölö ... ket szakaszokra epitve, az Udvarhaz felöl-valo szakaszt nem sok időtül fogva fogták-fel, de az — is már szépen megh — epült [Mezőbodon MT; BK Inv. 15]. *1740:* A' Runki és Nagj — Oklosi Szegény jobbágjok szolgálatjok(na)k rendi ez; Van(na)k a' Gy. Sz. Királyi határon bizonjos darab földek szakaszokb(an), melljeket tartoznak ők kétszer meg szántani és edgyszer el-boronálni [Runk TA; Ks 89]. *1775/1802:* Ezen Doszül Mare nevezetű nagy Bikkes Erdőnek az a része vagyis az a szakasza vagyon Contraversiában amely szakaszának Doszu Maguritsej a nevezete, s amely ... ezen Bércznek a Verőfény vagyis a Bezdéd felől valo Oldalában situaltatik a Fácze Maguritsej nevezetű Tőlgyes Erdő [BSz; JHb LXVII/3. 67–8]. *1779:* azon Rét a kőzepin Széles bölykös Lévén s fetske fark<u> két részben méretődőt királlyi őllel az also végin keresztül 1 (!) öll, fellyebb a közepin 32 Hoszsza 51. A második Szakaszban a keskenyebb részinek also fele 16. kőzepin a felső vége felé is 16 [Msz; Sár.]. *1780:* az étel készittés végett usualandó Erdők ... bizonyos hellységbeli Banyákhoz szakaszokra igy határoztatnak[a] [Torockó; TLev. 2b. — [a]Köv. az erdők pontos körülírása]. *1788:* utolso Szakaszban vagyon a Tekenős nevü ujj Fogás felrontatott Gyepes Helly [Melegföldvár SzD; SLt XLI]. *1793:* Az harmadik Szakasz vagy mérés melly kurta lábnak mondatik [Erdőszengyel MT; EHA]. *1799:* Délről a ... Peátra Észkos Szakaszával, Északrol a Falusi puszta telkekkel ... határozik | a B. Bornemisza Tanorokjáig égy Szakaszban vétetodvén [Ludvég K; EHA]. *1843:* a ... Berzentei János ur malmán alol vagyon a' szakaszoktol bé jaro uton belöl a' kis malam árok felöl [Meggyesfva MT; EHA].

Hn. *1657:* Az Szakasz Berek mellet (sz) [Fejérd K; EHA]. *1695:* Az Szakaszo(n) inne(n) az Borju Ret (k) . A

Kotorkai határon az Sospatak oldallal (sző) az Szakasz Patak [O.csesztve AF; EHA]. *1717:* az Szakasz oldalban (sz) [Gyulatelke K; EHA]. *1718:* az Erdő alatt való Szakasz vagy Láb (sz) [M.nádas K; RLt]. *1773:* A Nyir szakas uttya mellett (sz) [Szárhegy Cs; EHA]. *1781:* A Szakaszba (k). A Szakasz mellet a mező ösvenyin felyűl (k). A Szakosz nevezetű hellyben (k) [Mákófva K; EHA]. *1826:* A Szakaszban [Datk NK; EHA]. *1860:* Kanyha szakaszsza nevü hellyen az erdö allyán egy darabotska tisztásos hellye [Kissolymos U; EHA]. *1891:* Szakaszszél [Mákófva K; KHn 237].

Szk: *~okra szaggat. 1722/1814:* Kezdettűnk az kűlső pertinentiáknak osztásához ... Lábokra vagy Szakaszokra szaggatván, kinek kinek nyil czedula vonással e szerént osztottuk a' mint kővetkezik [Kisjenő SzD; BetLt 1].

2. (épület/építmény)rész; parte (de clădire/construcţie); Trakt, Gebäudeteil. *1632:* Alatta[a] vagion harom zakazban allo keö pincze [Fog.; UF I. 193. — [a]A ház alatt]. *1636:* Egy eöregh Jo sindelies es minden epeöletiuel kesz Cziür. fenieö berenabol rott Eött szakaszban valo, Az kett reszi Czipleni valo hely, Az harma Gabona tarto [Siménfva U; JHb Inv.]. *1647:* Vagjon egi vegteben harom szakaszban pajta, edgjik borjuknak valo, kettej ökrőknek [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1681:* vagyon két öreg vas ölű. Ezek mellett egy kő kémény alatt két szakaszban, pusztuláshoz készült két koh kely [CsVh 96]. *1694:* Ez mellett az szőlőhegj felőll, vagjon egj Nagj Pajta, avagj Istállo ket szakaszokb(an) ... ezek kőzzűl egjgjik egjgjik hat hat Lovak-(na)k való [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeír.]. *1716:* vagyon egy fedel alatt ket szakásban Tőlgy és Cserfakbol alo epűlett egyik szakasza Istalo az masik Kamára [Grid H; BfN 92/4]. *1732:* vagyon egj rend istálló három részbe szakasztva ... az harmadik szakaszszát kádarozo szinnek csinálták [Kóród KK; Ks 12. I]. *1821:* Az Lo Istállokot rako Borona fábol[a] ... hoszsza 14. öl, széle pedig 3om ől, három szakaszokra, vagy pajtakra vagyon felosztva [Görgény MT; Ks 79. 126. — [a]Építette].

3. rekesz; despărţitură, compartiment; Verschlag, Fach. *1632:* Vagion egi rendben niolcz szakazban allo jstallo [Fog.; UF I, 176]. *1636:* hoszan fel az be meöneö eöregh kapura fel mengyen egy eöregh harom szakaszban valo Istalo borona fenió fabol rott [Siménfva U; JHb Inv.]. *1676:* Vagion itt az ajto meget deszkabol valo őrőgh almarium hatt szakaszakban [Fog.; UF II, 749]. *1680:* (A) halas tonak vagyon deszkákkal egy mastol kűlőn csinalt rekesze no 6. mellyek(ne)k ötib(en) ölt halat 6dik szakaszáb(an) penig rakot szoktanak tartani [A.porumbák F; ÁLt Inv. 33–4]. *1688:* Egy fenyö deszkábul csinált uj almariom ... Ezen almáriumnak öt szakasza van [Kozmás Cs; Törzs. Inv. 3]. *1690:* Ezen Gabonas Haz Tölgy fa Deszkakkal vagyon Hat Szakaszokra el rekesztve [BK Kentelki inv. 7]. *1692:* vagyon csinalva gyalwlt fvresz deszkából- való. 4. Szakaszokra Pohar szék, hozza-való kis asztalával [Mezőbodon TA; BK 5]. *1732:* a Majorsag oll ... Sasfak kőziben veszszővel font ... a Majorságok kedviért négy szakaszokba rekesztetet [Nagyida K; Told. 11/70]. *1735:* egy pohár szék fejér festetlen a Felsö része hat szakaszban [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb]. *1761:* talaltatott ezen gabonás szakaszszának edgyikében Borso metr. 2. kettő az másikban Lentse metr. kettő, az Harmadikban Kukuruz metr Tizenedgy [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3]. *1829:* Egy nagy ujjadon uj Hámbár három szakaszra és három ajtóra tsinálva [Km; KmULev. 2].

Szk: *gabonatartó ~. 1761:* fenyö fürész deszkából tsinált két különös gabona tarto szakaszok avvagy hámbárok, melyek capiálnak, circiter kilentz száz véka gabonát [Spring AF; JHbK LVIII/1. 498].

4. lépcsőszakasz/forduló; odihnă, palier; Treppenabsatz, Podest. *1692:* Ezen rend ... hazakbul az Udvarra szolgal le egy filigorias tőlgyfa talpokon allo ket szakaszban levő gradics [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1694:* az meg irt kapu felett, köteses negj labako(n) allo Filegoria ... Arra megjen fel, ket szakaszokbol álló fa Grádits, sindelj fedel alatt [Borberek AF; BfR].

5. ágyás; strat; Beet. *1680:* eze(n) viragos kertb(en) be lépvén, vadnak az ablak allat 19. bokor borosttyan fák azen tuul harom szakaszban levő tablakban rosák, es külön külön felé virágok [A.porumbák F; ÁLt Inv. 10].

6. kazal; şir, săcastru; Heuschober, Dieme. *1582:* 4 Oct(obris) Az nagy zeel az zakazokat igen meg hanta wolt fogattam hat Embert hogy wyobban meg hedzették atta(m) d. 72 [Kv; Szám. 3/V. 24 Lederer Mihály sp kezével]. *1594:* Az Gorozloi Maior haznal ... Az chjur kertben ... Zena wagjon kalongia No 1/2 ... Zalma vagjon ket zakazban eöll No. 40 [Goroszló Sz; UC 78/7. 21–2]. *1595:* Az Varos Zenaia ... el fogya, az szükseg keúana hogy vegyünk, kerestűnk mennel küsseb szakaszt talalnank [Kv; Szám. 6/XVIIa. 128 Heltai Gáspár sp kezével]. *1603:* Czepletlen búzat penig ő kk sem(m)j úton be hozatnj ne(m) engednek, Sem penig az szalmaiat ... Szenat is ne(m) akaryak ő kk varossúl hogy Zakasszal rakyanak és Búglakat, hane(m) Istaloiara rakya [Kv; TanJk I/1. 448]. *1633:* Az jdei aztagok ... Széna egi szakasz szeliessege ull. 3 magossaga ull. 2, kinek hosza ull. 50 [Komána F; UF I, 314]. *1670:* Szalma vagyo(n) két szakaszban [Méra K; WassLt]. *1719:* Az Szingnak nagyob riszit öszve hordatam két szakaszban [Szentpál K; TKl Mihály Deák Szénás Miklóshoz]. *1732:* Vagyon Tavalyi harmad idei Szalma, más fél szakasz, ideji edgy nagy szakasz [Nagyiklód/Szentjakab SzD; TSb 51]. *1774:* Széna hol, mennyi termet hány kaszally, hány Szakasz, hány Szekér, őlét hogy adták el, mi jöt belölle, item Szalmából, Nádbol, Hársból mi Proventus [KS gub-i vk]. *1794:* szalma harmad fél szakasz [Backamadaras MT; CsS]. *1816:* A Sombori Széna fűbe tavai Széna kis Szakasz égyik nyoltz ől̈s a másik 4. van benne Szekér a kettőbe [Kv; IB. Rettegi Miklós lev.]. *1840:* Bölkény[a] Marhássai gyalogossaival szénát rakták szakaszba a Kirájreten [Born. G. XXIVb. — [a]MT].

Szk: *~ával vág. 1778:* a Czigányokat el küldötték hogy vágjanak szakaszszával[a] [Kéménd H; JHb XXXI/51. 74. — [a]Ti. nádat] ✳ *~ba rak. 1620:* az szenat szakaszban raktak az kertben [Disznajó MT; TSb 21] ✳ *~ rakni. 1596:* fogattam Bajuz Gaspart zakaz rakni 6 nap fizettem f — d 72 [Kv; Szám. 6/XXIX. 171] ✳ *~t hegyez. 1840:* Oroszfalu[a] ... Gyalagassai zabot arattak és zakazokot hegyeztek a Motsárba | Görgény[b] ... Gyalogossai szakaszokot hegyeztek itt a Csűrnél [Born. G. XXIV. — [a] [b]MT] ✳ *~t rak. 1577:* Vagion nag panazolkodas, hogy az zenat haz heiara rakyak, es zakazt raknak vdwarokra az varosba [Kv; TanJk V/3. 152a]. *1603:* Az videky emberis igyekezik Zakazt itben rakny, eztis fel keressek és Varos zamara foglalyak [Kv; i.h. I/1. 448] ✳ *tíz öles ~. 1797:* A Szena Fübe a Szénát egybe rakattam igen Jo Szena gyült tiz ölős Szakasz jo rakodatt [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

7. farakás; stivă de lemne; Holzstoß. *1632:* Ezen czwres kertben uagion harom rakasban auagy szakasban uagott fa,

eöl szamra meruen ul. ... 122 Az szelessege negj eöl, magassaga harmadfel eöl [Fog.; UF I, 187].

8. időszakasz; perioadă; Zeitabschnitt, Periode. *1710 k.:* Maga az Isten ... így authorálta, szentelte fel az egész szentírásban és meg is iratta az üdőnek szakaszai szerént a maga igazgatásának históriáját a mi tanúságunkra [BÖn. 451]. *1786:* eò Naga azon Szakaszt[a] melly az Varosi Lakosaké altal adta Tisztartoinak korcsomaival edgyütt s azak arultattanak magak szamokra [Torockó; TLev. 4/13. 54. — [a]Ti. a korcsmárlás időszakát]. *1795:* (A) Malmoknak s azoknak Gáttyainak az időknek szakaszaibann nevezetesenn a jég felsz<a>kadások bomlások és változások történések alkalmatosságával ... Malmok renovaltatasa alkalmatosságával minemű oknelkűlt A<dmo>nitiot praemittaltatott vala, s azonn Admonitiora a ... Groff Ur ... Testvérével edgyütt Readmonitiojokban ... miképpenn feleltenek meg ... azonn readmonitiobol meg tettzik [Ádámos KK; JHb XIX/48]. *1798:* ezen szakaszában a Csàtazásnak mindig Delucio kapot s sertitett (!) [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. *1811:* Ösz! Az Esztendönek Te irigy szakaszsza! Minden Teremtménynek van rád nagy panaszsza [ÁrÉ 187].

Szk: *derekas ~* főbb időszakasz. *1710 k.:* Ennek az üdőnek derekasabb szakaszait az Isten a szentírásban adta ki, úgymint az napot és az éjszakát, és a kettőből csinált egy napot ... hét napokbol egy hetet [BÖn. 451] ✳ *rendelt ~* kijelölt időszakasz. *1740:* a' mikor és a' míre kiváltatik az Vr dolgára hajtattanak, mellynek rendelt ideje és szakassza nincsen [Runk TA; Ks 89 Inv. 58].

9. *törvényes ~* törvénykezési periódus; perioadă/sesiune de judecăţi; Gerichtsperiode. *1813:* Az Allperesek ... a jövö Törvényes szakaszig Dilatiot kérnek [Mv; Somb. II tábl.]. *1814:* Méltoságos Báro Apor Péter és Lázár Urak ellen a' tudva lévő Zálogos per a' folytàban lévő Hónapnak 3ik Napjan levataztattván, az Alperes Báro Urak Dilatiot kértenek a' jövő törvenyes Szakaszig [Mv; Borb.I].

10. paragrafus; paragraf; Artikel, Paragraph. *1835:* meg hagyatik Kegyelmednek hogy az 1759 ben ki adott ... pénz tárnoki utasitmány II dik szakaszszának első része tartalmát szorosson meg tartva a kűnn heverő adot tulajdon felelet terhe alatt fel szedetni elmulhatatlan Kötelességének üsmérje [RLt a gub. Kv-ról].

11. *~ában* részben; în parte; zum Teil. *1673/1768:* az Káptalani rész portioja Sarádi Sigmond Uramnak zálogban lévén ... Matskási Mihály Uramnal ... Macskási Mihály Uram eö kglme remittálván ... ö kegyelmének tali tamen Conditione, hogy mindezekért szakaszába ada zálogba Sarádi Sigmond Uram Macskási Mihály Uramnak ... Káptalanban ... Barnóti János háza helyét [Káptalan AF; DobLev. II/386. 9b].

12. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: vhány/vmilyen (pl. kazalnyi) vmiből; de un anumit număr de şire/de un anumit fel de şiră; (Heuschober) von bestimmter Zahl. **Szk:** *vhány ~ sarju. 1812:* egy szakasz Sarju Szalmával elegyitve [Marossztkirály MT; Berz. 8. 72] ✳ *vhány ~ szalma. 1732:* a Csùrőn aloll vagyon két szakasz szalma, melyek(ne)k edgyike Zab szalma, a többi Buza szalma [Erdőszengyel MT; TSb 51]. *1739:* egj szakasz szalma Gel. nro 670 [Mezősztjakab TA; JHb XI/9. 10]. *1742:* a Csür Fiaban két szakasz szalma [Zsombor K; Somb.]. *1750:* Vagjon egj szakasz szalma in longitudine vlnarum 12 1/2 [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 3] ✳ *vhány/vmilyen ~ széna. 1591:* Nagi Jllies ... vallia, hogi az meli zakaz zenaia volt Eottues Andrasnak negied magaual, eo rakta ... az arkotis eok astak keorwlte [Kv; TJk V/1. 69]. *1595:* Vgian ezen arruban penig volt az Szena fwben valo be giwteót Szakasz zenais [Kv; Szám. 6/XIII. 21]. *1599:* 1 Zakaz Zena niolcz eol [Kv; i.h. 8/XV. 18]. *1604:* Vettem ... az lokban egy szakasz zenat az nagiúb mezeóben [UszT 18/96 Thomas Thanko de Zentegihazas olahfalu (35) pp vall.]. *1609:* egy zakaz zena, melyben niolcz zeker zena volt [Torda; TJkT I. 63]. *1610:* Tudom azert hogy <az> holt maros teóvinel vagjon Lazar Istvannak egy Darab kazalo retj, eősteöl <m>arattja, kin egi Zakaz zena fel giwl [Alfalu Cs; Törzs. Beőge Ferencz (60) jb vall.]. *1732:* vagyon edgy darab széna fü ... Ezen vagyon edgy szakasz Széna, melynek hoszsza ulnae 5. széllye 2 1/2. magassága 3 [Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1733:* az ott levő szakasz széna ... azon az napon égett el [Árapatak Hsz; BLt]. *1770:* kérem az Vrat bár csak égy vagy két szakasz szénát csinálhatnánk az idén a Büdőstoban [Lekence BN; Ks 47. 67. 29 Simon Pál tt lev.]. *1774:* Zöld András Uram ... adott el egy 8. ölös Szakasz Szénat; 9 vf. ölit [Mocs K; Ks Conscr. 69].

13. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: vhány rakásnyi; de un anumit număr de stive; (Stapel) Haufen von bestimmter Zahl. **Szk:** *vhány ~ fa. 1674:* Az curiarol az uj hazak és az palotak kőzőt az gjűmőlcsős kertre nyilik egj vas sarkos pantos, ajto. Ebben vagjon bal kezre két tűzre valo fel vagot szakas fa [A.porumbák F; UF II, 60b]. *1730:* Vásároltam egj szakasz fát Hfl 33 [Kv; Szám. 56/XIX. 14]. *1734:* nagy szakasz fa volt mindenkor Kolosvárt a Szállásunkon [Kendilóna SzD; TKl Joannes Molnar (51) jb, provisor bonorum vall.].

szakaszigazgató kazaligazító; persoană însărcinată cu îndreptarea şirelor/stogurilor; jemand, der/die Schober einstellen/richten soll. *1596:* Bajuz Gaspar ... hogj nem gieözi vala egjedwl az igazgatast es heazast, hivattam ... Molnar Albertot, mint hogj iob mester vala ... Esmet volt egi eöregh olah, ezek mellet zakaz igazgato [Kv; Szám. 6/XXIX. 171 Bachi Tamas sp kezével].

szakaszocska 1. rekeszecske; despărţitură mică; kleiner Abschnitt. *1680:* Majorhaz ... az hazban kőrős kőrnyűl kotlo Tyukok Pujkak, es Ludak alá valo fabol csinalt szakaszocskak vad(na)k [A.porumbák F; ÁLt Inv. 28–9].

2. kazlacska; şiră mică; kleiner Heuschober, Häuflein. *1819:* 1817 beli Zab Szalma egy Szakaszotskaba [Baca SzD; TSb 6]. *1848:* A hatodik Szakaszotskába volt 17 kal(angya) dézma Zabszalmát Consumálták a Tiszt marhái [Bezdéd SzD; LLt].

3. jelzői haszn-ban; cu functie de atribut; in attributivem Gebrauch: vhány szakasz vmiből; de un anumit număr de şire din ceva; (kleine Stücke/Teile) von bestimmter Zahl aus etw. **Szk:** *vhány ~ rozs. 1814:* Szakaszotska Magnak valo Ros [Told. 43] ✳ *vhány ~ sarjú. 1802:* Egy Szakaszotska Sarju melyben vagyon három Szekeretske [MkG]. *1819:* 1818ba termet és Szalmával őszve rázatt egy szakaszatska sarju [Baca SzD; TSb 6] ✳ *vhány ~ szalma. 1782:* három kalangyátska széna, és két szakaszatska szalma maradván [M.fodorháza K; RGyLt VII. 27 Pop Togyer (33) zs vall.].

szakaszonként kisebb egységekben; în grupuri mici; in kleineren Gruppen, gruppenweise. *1705:* Ugyan a rabokhoz

megengedte a generál, hogy pap menjen communiót osztani holnap, de úgy, hogy öszve űket nem eresztik, hanem úgy szakaszonként, amint fogva vannak, három vagy négy háznál [WIN I, 520].

szakaszos rekeszes; cu despărţituri; in Fächer geteilt/gestaffelt. *1637:* Az konyha alat valo pinczeb(en) ... egy szakasos kas es mas kisseb [Teremi KK; Ks 69. 50. 44]. *1676:* vagyon czedula tarto egy hosszu szakaszos fedeles ládaczka [Fog.; UF II, 712]. *1720:* vagjon egj kőnyvtarto téka három szakaszos, az allyában ki vonó fiokja [Kőröspatak Hsz; HSzjP]. *1732:* a Kamarában édgy szakaszos kasban, Majorság Tavasz buza [Nagyiklód/Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1770:* Hombár három szakaszos [Bethlen SzD; Ks 20. XIII. 1]. *1788:* Egy nagy szakaszos Almárium [Mv; TSb 47]. *1797:* égy tráncsérozo forma rővid szakaszos Asztal [Szu; UszLt XII. 87]. *1828:* Fedél nelkült valo szakaszos hosz(sz)u pintze tok Hoszszu deszka szakaszos pad — fedele vas sarkos [Szentdemeter U; Told. 39].

szakaszrakatás kazalrakatás; făcutul/clăditul şirelor/săcastrelor; Aufbau des Heuschobers. *1596:* lattak eő kgk ha volte baiom az zakaz rakatassal, az olahokkal, az wagj nem [Kv; Szám. 6/XXIX. 171 Bachi Tamas sp kezével].

szakaszrakó kazalrakó munkás; clăditor de şire/săcastre; Schobersetzer. *1586:* Az Szena Hordasrol ... Szakasz rakoknak napszamoszoknak is kellet fiszetnem kik az szenat hatakon hordottak, az hegieszesre atta(m) —/82 [Kv; Szám. 3/XXIV. 35]. *1596:* Biro vram paranchola hogj ket zakaz rakot fogaggiak valamibe fogathatom, fogattam Bajuz Gaspart zakaz rakni 6 nap fizettem f — d 72 [Kv; i.h. 6/XXIX. 171 Bachi Tamas sp kezével].

szakaszszám kazalszám; număr de şire/săcastre; Zahl der Heuschober. *1803:* Ezen pásztoroknak a communitás szénahelyet is ada, az Havas láb sorkát; hogy az helyet megtartván szakasz szám szerint, annak idejében minden hiba nélkül rátájok kiadatnak [M.hermány U; RSzF 193].

szakaszt 1. (földterületből/erdőből vmennyit) vki részére/vmilyen célra elkülönít/kiszakít/hasít; a desprinde o bucată (dintr-un teren mai mare/dintr-o pădure) pentru cineva/cu un anumit scop; (aus einem Grundstück/Wald einen Teil) etw. aussondern (zu einem bestimmten Zweck). *1572:* volt ... egy darab fold kyth ... Kerekes gyorgy ... az tob fogas melle zakazta az olta aztis oda byryak, senky toruenyel sem arthata neky [Bedecs K; KP. Marta Mate jb vall.]. *1573:* eo k. varoswl valaztottanak 12 zemelt ... kyk lassak meg az hatart, Melliet az Iwhoknak Ez eleot zakaztottak wolt ha eleg nekyk Maradion azba ha Ne(m) eleg es leszen honnat teobet zakassanak hozza [Kv; TanJk V/3. 90–1]. *1577:* Az meg mondott Jozagba peneg kyt most az Annoknak zakaztottak ... Az anniokat meg ne haborgassak [KvAkKt 343]. *1590:* Erdeiekbennis szakaztank egy darabot, melliet hinak Balint avassanak hogy fel Irczіak [Szu; UszT]. *1594:* Az meny feoldet penig az varos hazahoz kel zakasztani, Biro vram tanachbeli vraimal lassak megh es intezzek megh [Kv; TanJk I/1. 235]. *1600:* ki kwldek az byrakat es az erra(n)t ... ala ieöwe(n) az Les mezọre ... annak az vtnak uagy chapasnak az bel felit Dobay hatarnak zakaztak ... A mely vt penigh Doborul Altal megye(n) Almasra ... attol fogwa az fel felit zakasztak Almasiak zamara [UszT 15/11 Joannes Boda Fwlei (40) Lofeö ember vall.]. *1648/1687 k.:* békesignek okáért ă Praedikátor házához járo rétből szakaszszanak égy darabot ă Rab Balás rétihez [Erdősztgyörgy MT; MMatr. 143]. *1658:* az mi Borberek[a] felől valo Felső Varunkba(n) szakasztanank eő kglmenek egy darab haz heliett [DLev. XXXI A. 9. — [a]AF]. *1680:* Vagyon ez Falunak bikkes erdeie ... az Falusiak(na)k is szoktak szakasztani minde(n) esz(ten)dőb(en) egy darabot [Szeráta F; ÁLt Urb. 62]. *1681:* mindezek jővveveny Sellerek, Őrőksegek ninczen; az hol Laknak az Úr réteből szakasztottak a' Tisztek [VhU 122]. *1699:* ezen joszaghoz szakasztanak ... egy daraboczka joszagot [Kilyén Hsz; BLt]. *1700:* az igasságis azt kévánnya hogy contentálódgjék az a kinek főldeből Papai Sigmond és Szent Királyi Ferencz Uramek(na)k szakasztottak [Gyula K; SLt AH.12]. *1733:* Az mely széna fűvet az Arapatakiak az Militia szamára szakasztottak ugy gondolom, hogy eleg lett volna ha az Militianak teczett vólna [Erősd Hsz; BLt 7 Mich. Bongh (46) lib. vall.]. *1742:* szakasztottunk eő kelmenek[a] egj darab fűvelő hellyet az Posta lovaknak [Zsombor K; Somb. I. — [a]Ti. a postamesternek]. *1764:* Szaniszlo Sigmond Vram ... gjermekeik részekben ... szakasztott bizonyos ház helyeket lakásokra [Torda; TJkT V. 191]. *1799:* Farkas Gergely Ur(amna)k szakaszszon az Udvar a falu felett valo láb földiből ... 11 4/6 öl szélességű földet [Burjánosóbuda K; JHb VI/26]. *1821:* Csaklán Pártyinyiának ... a' To végéből a' motsáros helyről szakasztott egy fél-szekér Szénára valo fűvet [A.detrehem TA; Born. IX. 69 Csáklán Lup (58) ns vall.]. — L. még CsH 370; RSzF 109, 190, 230; TML III, 497; UF II, 291, 295, 297, 299, 301, 665, 667.

Szk: *határt ~. 1606:* Rege(n) igen haborgattiak uala az hauas feleól egymast, mi(n)d feó emberek kóz nepek, egikor rah gylnek az Benedek Gereb dolgara es Akkor hatart Zakaztnak Korondnak. Addig migh marhaiok ki ęr hogy esmet uisza jeojen, Azon túl esmet az Zel falúnak hattak volt az elseó zallast [UszT 20/71]. *1633:* Tokésen alol 3 helien uagjon harom keo rakas azt azkor czjnaltak mykor hatart szakasztottak [WassLt Egresen[a] lako Popsor Gaspar (50) jb vall. — [a]Egreshely SzD].

2. vagyonból/örökségből részt ad/juttat; a da cuiva o parte dintr-o avere/moştenire; aus einem Vermögen/einer Erbschaft jm einen Teil abgeben. *1591:* Almadj Gaspar Uram, az w fyanak Almady balintnak Vayolan eòrokóswl az w reze Jozagot ky ada, az teób fyaynak ... ada zakazta Wayolan mynd eóróksegewel, Nygy Nygj, haz Jobbagyott [Szava K; JHbK XIV/6]. *1592:* Niari Simonne, Sofia Azzoni vallia ... az meli Azzoniallat ez el mult napokban be Iwt vala, kinek valami reztis zakaztottak az Nagi Balasne marhaiabol, azis Attiafia vala Nagy Balasnenak [Kv; TJk V/1. 284]. *1636:* Egj darab haz ŏrŏkseget Zakazta es ada Zéles Mihalj Pavaj Janosnak [Lukafva MT; DLev. IIB. 7].

3. vhány részre oszt; a împărţi ceva; gleichmäßig aufteilen. *1636:* Ez uiragos kert vagyon negy reszben szakasztua [Siménfva U; JHb Inv.]. *1648:* az udvarnak masodik reszeben harom reszben szakastva egy diszno ol [Porumbák F; UF I, 893]. *1662:* Kétfelé szakasztván ... a sereget, egyik részével maga távolabb mene oldalra [SKr 177]. *1694/1764:* A Gyűrű allyában való Kőlős földeket Két Lábban szakasztván a Felső Láb fellyűl Nemes Jánosné Asz(szo)ny(om)é [M.fülpös MT; EHA]. *1696:* az Nagy Lu Kertet ket reszben szakasztvan mint az Ket szakasztasnak Harmad Harmad resze [Bethlen SzD; BK]. *1724:* ezen fél nyilat az

három atyafiak ... három darabba szakaszták [Asz; Borb. I]. *1756:* Ezen Ház ... két Ablakjai lévén ... On közé foglalva rakot Ablak Táblátskái vadnak Négj részekben szakasztva [Branyicska H; JHb LXX/2. 18–19]. *1801:* a Csűr ... vagyon ... mind egész Tutaj Fenyö Fákbol és Cserefa Talpakra két rekeszekre szakasztva [Nagynyulas K; DLev. 5].

Szk: *kétfelé ~. 1573:* Paisos Istwan Azt vallia hogy veotte volt meg az Zemleie siteo az hazat Smelcer Istwantwl, es azkor keozzel ketfele zakaztottak volt [Kv; TJk III/3. 134]. *1592/1593:* azt az porond zigetet ... az Kws zamos vize keornjwl follía vala, Mert az viz foliast ket fele az az porond ziget zakaztotta [Szentmargita SzD; Ks]. *1623:* azt az Jozagott ... szalagositotta uala az szegeny Batiam My Kola (!) Pal Vram ... az utannis ket fele szakaztua(n) Tholdalagi Vrammal eggiűt birtuk, egi igassagal [Szamosfva K; KCs IV/102 Joan. Mikola lev.]. *1747:* ha az Actrix házat akar azon fundusra épitteni, tehát a fundust szakaszszák két felé, és az hatulso részib(en) épithet házat [Torda; TJkT III. 117].

4. (víz földet) elmos/sodor; (despre ape curgătoare) a rupe (o bucată de pămînt) şi aduce cu sine; (Wasserlauf) schwemmt das Erdreich weg. *1573:* az tot falusi patako(n) Jnet kj Rit vagion ... Nem tűdom ha zakasztotaj Zent Peter vize [Szilkerék SzD; JHbK XLIV/11]. *1646:* itt az Jeney hátár közb(en) az Ket vjz kózót az szellő szűgeteb(en) egj darab kaszalo retünket, melljet az szamosnak az tulso aga szakasztot volt jde az Jeney határ közze [Jenő SzD; THn 30]. *1701:* Tudgjae Kglmetek bizonjosonn, vagj hallottae, hogj ennek előtte bizonjos Számu Esztendőkkel az Nagj Ajtai Olt fele valo Határból ... az Ólt vize az Apáczai Határhoz szakasztott vólna ... s — az ólta azt maig ki birja ? [BNB V/9 vk] | Tudom hogj az Patak tőnél való helyben egj darabot az Ólt vize Apácza felé Szakaszta, ne(m) oblögette, az ólta ki birta ne(m) tudom [Ürmös NK; i.h. Georgius Boldisar colonus Josephi Maurer (65) vall.]. *1744:* A Gyalakuti határbol Felsö rét nevü heljen szakasztott Sz: Demeter felöl a Küköllö egy darab földet [Gyalakuta MT; EHA]. *1746:* ezen ér viz a' mostani uj árkának a' felsö hason részét a néhai ... Mikola László Ur eö Nagysága Széna füvéből szakasztotta [Ádámos KK; JHb XIX/6] | szakasztott ... az Gróff Aszszony eö Nagjsága földéből azon ér viz a' felsö partya felól ... mellyeket mostis mos [Dombó KK; i.h.]. *1762:* Földvári Ferencz ur ... oda gátot köttetvén ugy szakasztott osztég erre a szamos még oda fel az mi határunknal ütvén ki s ugyan akkor nékünk is igen sok károkat tett [Kőfarka SzD; SLt XXIV. 6]. *1768:* az utrizalt szegeletett amelyet az viz az Simon fiakehoz szakasztott vala ... viszsza nem bocsátya mert az övekből öblögette ide a viz [Uzon Hsz; EMLt G. Kuti (38) ns vall.]. *1779:* hallottam hogy azon utrizált Sziget nem viz mosásbol gyűlt, hanem régentén a Gyalmári határbol szakasztotta volt a Maros Vize [Gyalmár H; BK ad nro 450 Tordesan Petru (60) lib. vall.]. *1820:* Falu itélő széke tartattván Falus-biro Sollyom János Elől-ülése alatt ... a' Pál fiak által el tzővekelt és gátlással meg erőssittetett öblögetés itélet ala botsattatik. Itélet. Minthogy ország közönséges Törvénye az: Hogy a' follyo vizek ha darabjába szakasztanak, a Birtokos annak utanna mehet, ha pedig öblögetés által mossa el, az azé lészen a' kiéhez öblögette, — minden pedig köteles a' magáét örizni és meg tartani — e' szerént a' Pál fiak a' kereset alatt lévő hellyet öblögetés által kapván annak tulajdonossai lettenek, már hazánk Törvénnye által, 's hogy aztot mint magokét oltalmazzák gátlás és tzőveklés által, ezt is meg engedi a' Törvény [F.rákos U; Falujk 100 Barabás Áron pap-not. kezével]. *1823:* a' Bethlen kertbe ... a' Számos egy darabot a' Déési Határbol a' Szent Benedeki Határhoz szakasztván noha azt a' Szent Benedekiek el foglalták, de törvéntelenül [Dés; DLt].

5. vmekkorára/vmilyen hosszúra vág; a tăia de o anumită lungime; zu bestimmter Länge spalten. *1623:* Gerendaytt vgy zakassa hogy az jstallokkal eggewt eryek ell az tornaczynakys gerendazasatt oly hozzak legyenek [BGU 124].

6. (szőlőfürtöt) letép; a rupe (un ciorchine de strugure); (Weintraube) abbrechen/abpflücken. *1590:* Az feyer Bartost mikorontan zeolleo paztor volnek, fogam megh, mert egy gerezd zeoleott zakaztott wala az mas ember zeoleyebeol [Kv; TJk V/1. 25 Weres Simon vall.]. *1639:* Dauit Istuanne, Szeöcz Danielne, es Munkaczi borbely Istuanne, kereztül jarjak az szeöleöket, es koborlottak, es az en szeöleombenis szakasztottanak [Mv; MvLt 291. 182a]. *1762:* Latam ... Buda Gligornak Feleségét az eö Ngă szőlöjeb(en) Sétalni, meg szolitam, mondván adj vagy kétt Gereszd szőlőt azonb(an) szakasztvan kétt pilleng Gerezdet ide ada [Kóródsztmárton KK; Ks 17/CXXXI. 21].

7. szétszaggat; a sfîşia, a rupe în bucăţi; zerreißen. *1585:* Amazok ... megh futamodanak Ewzny kezde<k> eoket ... Erzen zakaztast penigh my oth nem lattunk, hogy senky chielekedet volna, vagy zakaztot volna [Kv; TJk IV/1. 486].

8. (kenyeret) kiszaggat; a rupe aluatul de pîine (dîndu-i forma cerută), a rupe din aluat cantitatea pentru o pîine; (Brot) auskneten/wirken. **Szk:** *cipó ~ani való deszka.* cipószaggató deszka. *1615:* Czipo szakasztani valo dezkat egyet [HSzj *deszka* al.].

9. leszakítva beleejt; a rupe un obiect atîrnat scăpîndu-l în ceva; (etw.) abbrechen und (in etw.) fallen lassen. *1629:* az Uidret a kutba(n) szakacztottak [Mv; MvLt 290. 175b].

10. (levelet) felbont/szakít; a desface/deschide (o scrisoare); (einen Brief) aufbrechen. *1761:* (A levélre) replicáltam osztán, arra ő ismét replicált, de fel nem szakasztottam mind e mai napig is, nem is szakasztom tudván, hogy rakva (van) embertelenséggel [RettE 171].

11. vki számára elkülönít, vkinek juttat; a pune la dispoziţia/a da cuiva ceva; für jn abzweigen, jm zukommen lassen. *1573:* Ez adobol ... az Menyere lehet Borbelj Martonnenakis zakassanak eo k. beleole Es chendesiechek meg adomaniokal hogi Ne Banchia az feyedelmet erte [Kv; TanJk V/3. 88b]. *1592:* megh tekintwe(n) Huniady Demeternek iambor zolgalattiát sok Wdeoteol fogwa(n)t mind az scholaban s mind az Ecclesiaban valo sok Jo Munkaiat ... valamy kepes zerent valo Honorariumot zakazzanak az Mostany dezmabol [Kv; TanJk I/1. 200]. *1746:* Ez országban pedig minden Sokadalmas Czéhetlen helyeken, az eddig practizalt Czéhek(ne)k Szokása Szerint ă posztot arulo Sátorok(na)k végiben mingyárt Szakaszszanak ezen Gombkőtőknek miveknek alkalmas árulásnak való helyet [Torda; TJkT III, 104 ogy-i végzés].

12. (embereket) egymástól szétválaszt; a despărţi/separa (oamenii); (Menschen) absondern, voneinander trennen. *1572:* Mykoron wgymond Assoth kapath kezdenek kerny, leen Az walkayak keozwl Egy ky kyalta Ellyen zowal hw vgmond Azon keozben, egben, zaydulanak Es az walkay keossegoth harom fele zakaztak [Jákótelke K; KP].

13. el/feloszt; a împărţi; ver/aufteilen. *1618:* Én elkezdém az Nagyságod levele tenorát; úgy ítélém, hogy mint

olyan hirtelen — készületlen lévén hozzája, tíz articulusba szakasztám és articulatim proponáltam Juszuf csausz által[a] [BTN[2] 113. — [a]A vezérnek]. *1833:* A Malaton levő Henter Háza félét ... Taxara ki adtam Csizmadia Kis Joseff es Felesege Török Theresianak ... A Censusa fel esztendőkre szakasztva két versen tartozik tsalhatatlanul be fizetni [Dés; Törzs. Dési taxalisták 50].

14. (időt) vmire fordít/szakít; a-şi face timp pentru ceva; (Zeit) für etw. erübrigen/machen. *1623:* Az feoldek igen ell Souaniottak, Azert Rendelyen es zakazon vagy keth hetet Arrays az Zegenysegh hetib(en) es kęth heten az Eott Eott zāz Embernek valamy barma lezen haytassa rea es ganeoztasson velek [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1832:* annyi cseléd gabona rostáltatására, megmosatására ... adassék hatalom nékem a külömbenis kevés napszámbol szakasztani [Torda; IB. Demény János tt lev.].

Szk: *időt ~. 1796:* Minthogy a Hinto szintől fogva a Bor Ház az Ujjitásig igen dölöleg ál az ennek utánnais szüntelen maga után fogja huzni az ujjitást melyet Székely Josefnek is e szerént jelentvén helyesnek találta voxomat és annak renovatiojárais továbra időt szakasztani magáb(an) határozta [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1892:* Alássan kérem, Zoltán úr, szakasszon időt s vesse végét ennek a nehéz dolognak[a] [PLev. 158 Petelei István Ferenczi Zoltánhoz. — [a]Egy könyve kiadása körüli bonyodalmaknak].

15. *~ja magát* **a.** (vhány részre) szakad; a se împărți (în mai multe părți); sich (in Stücke) zerreißen. **Szk:** *három klasszisra ~ja magát* három részre válik. *1705:* visszaizenvén a generál nekik, megizente, hogy ennyi embert egyszersmind el nem bocsáthat; hanem szakasszák magokat három classisra, és úgy három passust adnak nekik, hogy háromszor elmehessenek [WIN I, 424] ✳ *három részre ~ja magát. 1704:* ez mai nap hallottam, hogy a kurucok három részre szakasztották volna magokat, hogy kvártélyba legyenek [WIN I, 205] ✳ *kétfelé ~ja magát* kettéválik. *1705:* a német tábor kétfelé szakasztotta magát, egy része általmenvén a Dunán, a más részének ők is utána lesznek [WIN I, 283]. — **b.** (folyóvíz) vmilyen irányba szakad/folyik; (despre ape curgătoare) a curge într-o anumită direcție; (Gewässer) münden, fließen. **Szk:** *másfelé ~ja magát. 1763:* ezen ... Rét ... nyomásban kerittetett bé ... Boda Kosztin a' Tatár futás előt hogy más felé szakasztotta a' Szamos magát akkor ezen heljen fojt [Széplak Sz; Ks 92] ✳ *más vályúra ~ja magát. 1763:* ennek előtte circit. 40. 50 esztendőkkel e neuezet Bagszid nevű Rétet ... a' Szamos Vize más Válura szakasztván magát vgy Tóson s gaszoson el-hatta [Széplak Sz; Ks 92].

16. *~va rendre* felváltva; pe rînd; nacheinander, miteinander abwechselnd. *1609:* Eotuen darda Nielet Biro vra(m) zakaztua zegoduen megh auagi alkuan az Paisossal Czinaltatot ... f 9/— [Kv; Szám. 12b/IV. 419]. *1622:* Praedicator Jovedelme. Az Varos ad a Pastornak egi sommaba(n) Tizenkett forintott. Az Urak szakoztua adnak az Uduarokbol kalo(n)gias buszatt meniett akarnak [Bonchida K; SzJk 7]. *1756 k.:* Ha valamelly Gazda akár hant, akár őll számra mivessének szakasztva ád dolgat, tartozzék a' mives a' rendelt időben a' Gazda kivánsága szerint a dologra ki menni [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.].

◇ **Szk:** *árut ~* a face/încheia tîrgul (cu cineva); handelseinig werden; sich verabreden, Geschäft machen. *1568:* Nicolaus Barbely iur(atus) fass(us) e(st), hogy Eǫtǫle wǫttek volt 3 hordo bort szǫch Balas es fenesy Mihal, egyǫt szakasztottak aruth vele(m), es egyarant wǫttek [Kv; TJk III/1. 240]. *1570:* Kwthy Antal, es Anna az felesege, hitek zerent vallyak hogy ... Az Trombitasneis zolt volt neky hogy zeoleyet ely zerzene, Mykor keozykbe zolt volna Thyzenhat forintba zakoztotak Arwtt egy massal [Kv; TJk III/2. 160]. *1606:* Tudom hogy osúat Janos kenjeret zalanat ada neki, kęr uala penztis, es azt monda hogy, Adok aztis ha megh alkhatúnk, Az vtan ne(m) tudom mi(n)t zakaztottak arút, de tudom hogy adott penzt, de ne(m) tudom menyt [UszT 20/195 Joannes Dersi de Gagi pp vall.] ✳ *egymástól ~* elválaszt egymástól; a despărți/separa unul de celălalt; voneinander trennen. *1645/1646:* az à h<egy> Ęęle szakasztia az kętt hatart egimastūl [JHb XXXVII/1] ✳ *félben ~* félbeszakít; a întrerupe; unterbrechen. *1710 k.:* a káplánt a császár vára külső kapujánál kiszállította, lelkére kötvén, hogy megjegyezze igazán, hogy hol szakasztják félben, hogy másszor ismét ott kezdhessék [BÖn. 570–1] ✳ *nyakát ~ja* végét szakítja vminek; a pune capăt (unui lucru); abbrechen, zum Abschluss bringen. *1678:* A statusokat kellene jól disponálni, ugyancsak nyakát kellene egyszer szakasztani a rosz dolgoknak [TML VIII, 23 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] ✳ *végét ~ja* 'ua.; idem'. *1664:* Istenért kérlek, nyavalyás hugod dolgát, ha lehet, állítsd jó karba s most szakaszd végét [TML III, 34 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1732:* az I(ste)n(ne)k sz: nevire kérem az M: Ur(at) hogy vala hogy ezen dolognak már szakasza végit [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.]. *1737:* Azért minthogj az Eskűvés minden Versengések(ne)k véghit szokta szakasztani, itiltetett Hűtlés Zilahi István Atyánkfiának [Dés; Jk 231a]. *1779:* Ha rajtam állana, én bizony ma mindgyárt végét szakasztanám ennek a káros oeconomia(na)k[a] [Kercsesora F; TL. Málnási László reg. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez. — [a]A munkáját hanyagul végző kertész alkalmazásának]. *1801:* Hallottam aztis itten a Faluban beszélleni hogy ... Nemes Burzo Indrej megkergette ... most nevezett Tisztet s nem tudom, hogy féltiert é a Néhai akkori Tiszt, vagy pedig egyébért ... szakasztotta Vegit azon Processusnak mind ez mái napig [F.szőcs SzD; TKl Burzo Györgyitza (55) ns vall.].

szakasztás 1. (víz általi) szakadás; spărtură, ruptură (cauzată de o apă curgătoare); Böschungsrutsch, Bruch, Ufer-/Dammbruch. *1740:* ezen jelen való 1740 Esztendőben éppen Karátson előtt felettébb nagy árviz lévén ... malmunk(na)k a gáttya mellett nagj szakasztast causalt [A.ilosva SzD; SLt 25. W. 17]. *1746:* Hàt a meg nevezett Szigett viz mosásě, vagy pedig szakasztás? ha Szakasztás ki földéből, vagy réttyéból szakadott ki? [H; Born. Vegyes X. 12 vk]. *1762:* a Nagy Szamos ... ezen hellyet a midön el szakasztotta követtsel porondal és minden ágokkal megrakta ... söt Azon darab szakasztáshoz Esztendönként ugyan az Közép falvi határbol apprankint Lotsogatván ... ugy kezdették fel fogni az Magos martiak [BSz; SLt XXIV. 6 vk]. *1763:* mig a Szamos vize magat szakasztás által más valura nem vette, ott folyt a' hol ezen Rétnek Nap Nyugati része határosodik, és akkor a Lább Föld a Partig járhatott [Széplak Sz; Ks 92]. *1826:* a Szék erdeje az ugy nevezett Feredő patak vegében a' Kutan tul lévő Szakadásnál kezdödik, s annál fogva Nemes Thorda várossa Hesdáti Allodiális erdejet a' Szék erdejétől a' Szakasztás választya el [Mészkő TA; EHA].

Hn. *1720:* A Patak Szakasztásába, a Szigetbe [Válaszút K; BHn 160].

Szk: *~t tesz. 1816:* A Malom Gáttya egyéb aránt jó állapotba vagyon, hanem a' Nap keleti végin a' Viz Szakosztást láttatik tenni, ujjitást vár [Radnótfája MT; Born. G. IV. 17].

2. felosztás, tagolás; împărţire; Aufteilung. *1599:* Volt eo kgmek keozeott bezelgetes ... az Egez hataron valo zanto feoldeknek ket fele valo zakaztasa feleol [Kv; TanJk I/1. 333]. *1769:* A Felséges Királlyi szent Igyekezet kivánván sok hasznos, és szükséges okokra nézve az Határoknak három Rèszekre valo szakasztását, s ugy az három Határnak fel állását ... a Tavaszszal ki intéztetet Com(m)issariusok által ... De most már mi gondolatbol, a mint értettük fel akarják hagyni [UszLt XIII. 97 gub.].

3. el/szétosztás; împărţire, distribuire; Verteilung. *1695:* Mint hogy eddégis sok kára es scrupulussa volt az Ecclesiának a' szoratáskor valo szakasztásban ... annak okáért a mi Ecclesiánk részére jutni szokot, minden buza és legu-minai szakasztás az Ecclesia boltyában jöjön be [Kv; SRE 34].

4. eltépés; ruptură; Zerreißung. *1679:* az mint az szakasztása[a] mutatta vilagoson oda illet [Dés; Jk. — [a]Ti. a gyolcsnak].

5. rekesz; despărţitură, compartiment; Abfachung, Verschlag, Fach. *1632:* Also Porumbaki Uduar ház ... Ezen Uduaron egj fedel alatt negj szakaztasban allo paitak N4 | Ezen kertben[a] uagio(n) ket hál tarto. Az edgik Negj Zakaztasban [A.porumbák F; UC 14/38. 185–6, 191. — [a]Csűrös kertben] | Az Istallok vegeben egy dezkabol czinalt Gabonas ház mellien uagion egi parazt bellet, retezes Ayto, lakattiaual edgietemben beleől kwleőn kwleőn szakaztasokban [Komána F; i.h. 119]. *1696:* mint az Ket szakasztasnak Harmad Harmad resze [Bethlen SzD; BK].

6. utolj-búza, ocsú; codină de grîu; Afterkorn, Hintergetreide. *1742:* ă korpát szakasztást, szalmát, Malom port mi az Ispotály számára el adtuk [Kv; AggmLt C. 12]. *1757:* Ersek Ujvári Uram parantsólta ă Cséplőknek, hogy tsináljanak jó Szakasztást, mert eő kglnek nem kell tsak az utólly búza | minekelőtte a Méréshez fogott volna, meg parantsolta nékünk Cséplőknek, hogy jó bővőn csináljunk szakasztást a Buzában [Kv; i.h. C. 21]. *1803:* Valamint az el-tsépeltetett s ki-szoratott Gabona, ugy szintén a' le-vert Török buza is a' Regius elött mérettessen- fel, külőn jegyezvén mindenkor a' Gabonának elejét, az ugy nevezett szakasztástól [Kv; i.h. A. 117].

Szk: *második ~. 1730:* A Petki Csűrben vetni valo tiszta buzat szorta(na)k ... Cub 21//1. Item rosolt buzat Cub 10//1 ... Vetni valo buzat szortak a két Csűrbe Cub 23//1 Masodik szakasztast Cub 3//2 [TKl Petki Nagy család szám. 7b]. *1731:* Az Petki Gabonasban maradot buza szemül edgjik szüszekb(an) Cub. 44. met. 3, Az masodikb(an) Cub. 27, Az Harmadikban O Cub masodik szakasztas Cub 5 [TKl ua.].

7. rögzítés; fixare, stabilire; Fixierung, Festigung. *1768:* szolgálom az Vraságot ... Taxával, de az Taxának bizonyos szakasztása nintsen, hanem hol 15, hol 20 forintokot ... szoktam Esztendőnként p(rae)stalni [M.gyerőmonostor K; Ks 74/56 Conscr. 62].

8. '?' *1701:* Ha idegen Posztócsinálo Mester Legén jöne, az ki ... az Betsületes Céhben állani akarna, tartozik ă Remekért edgy egész Esztendőt edgy Betsületes Mester embernél dolgozni ... fizetése légyen edgy vég szövéstől huszon négy pénz, edgy font apro füsüléstől három pénz, edgy font szakasztástól két pénz ... egy vég Dürücskőléstől tizen őt pénz [Kv; PosztCArt. 21].

szakasztásberek szakadásberek, víz által kiszakított berek; luncă formată prin ruptură cauzată de o apă curgătoare; fortgeschwemmtes Waldstück. *1762:* Emlitett Araktol fogva mind edig az hellyig a hol állunk egy darabb szakasztás berek volt, melly is ... a Körtefáji határban lévő kis berek nevezetű berekből szakadat volt ki [Körtvélyfája MT; BálLt 87].

szakasztásbúza utolj-búza, ocsú; codină de grîu; Afterkorn, Hintergetreide. *1757:* az Ispányok magoknak tartották a Szakasztás buzát fel méretéskor [Kv; AggmLt C. 20].

szakasztású (vhány) rekeszű; cu un anumit număr de despărţituri; -fachig, ...-mal gefacht/abgeteilt. *1632:* Az Swteő ház megett ... uagio(n) egy nagy eőregh ket szakasztasu szuszek No 1. meli szuszeknek eggik szakaztasaban vagio(n) Tizta buza Cub: No 60. Az masik szakaztasaban uagio(n) Ros Cub: No 180 [A.porumbák F; UC 14/38. 175].

szakasztat 1. (földterületet) vki számára kiszakíttat/hasíttat; a dispune să fie desprins (o bucată de teren) pentru cineva; (Bodenfläche) für jn absondern/abtrennen lassen. *1679/1681:* Az Mikaban ... en az mely Tővissest szakasztattam vala, ha a mellet volna megh annyira valo Tővisses, abbul mutasson Udvarbiro Ur(am) ő kglme négy szeker szénara valot [VhU 457 Thököly Imre ad. lev]. *1699:* minden Város es Falukb(an) levő ò Flge Vitezinek száma és szűksége szerént ... rendellyen es szakasztasson annyira valo füvelő helyet, mellyel fogjatkozás nélkül megh érhessék nem pedig valami ala valo sovány és alkalmatlan helyeket [UszLt IX. 76/69 gub.].

2. (vizet) eltereltet/vezettet; a dispune devierea/abaterea unui curs de apă; (Wasserlauf) abbetten/ableiten. *1590/1593:* Az derik zaamosth ... az Regi foliasarol ahol mostan az fwzek vadnak Christoff vra(m) zakaztatta ide az mostani helyre [Bálványosváralja SzD; Ks].

3. vhány részre (el)osztat; a dispune să fie împărţit într-un anumit număr de părţi; nach bestimmtem Maß aufteilen/parzellieren. *1600:* Chyaplar Imrehne Cathalin azzony ... vallya ... ott laktam en Az Herczegh Antalne seotheo hazaban ... az ven Bwday Thamasne ket fele zakaztatta az vamott felet howa vittek nem thwdom [Kv; TJk VI/1. 513]. *1793:* (A) Szántó Föld felső végiben, úgy a közepe táján is bizonyos apróság rész ... meg nem méretethetvén, őt részekben kelletett Szakasztatni [Erdőszengyel MT; TSb 51].

4. vhogyan oszt/mér; a împărţi/măsura într-un anumit fel; auf gewisse Art aufteilen/ausmessen. *1764:* Nem observáltam noha Csiplőis voltam, hogy az Ispánné Buzáját bőven szakasztatta [Méra K; AggmLt C. 30].

5. *végét ~ja* végét vetteti vminek; a dispune să se pună capăt unui lucru; ein Ende bereiten. *1664:* kegyel(me)sen intjük kegdet, sőt parantsoljukis, az jővendő Nagy Sinken celebralando Orszag Gyülésére minden igazságát hozza elő, hogy a' Tabla fiaival azon controversiat meg lattathassuk, és vegét szakasztassuk, mivel azon Gyülésben többb a' fele dolgokis agitaltatnak [WassLt fej.].

szakasztatik 1. (földterület) vki számára/vhová kiszakíttatik/elkülönittetik; a fi desprins (o bucată de teren) pentru cineva; (Grundstück) abgetrennt/hinzugelegt werden. *1700:* Ehez[a] applicaltatott ă Szabo Kerestely ház helyetskéje, az

melly régentenis onnat Szakasztatott volt [Kv; Szám. 40/II. 15. — [a]Veress Mihály házához]. *1732:* edgy Jobbágy háznak valo hely szakasztatott, melyben ragad, az marhák telelö okla [Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1735:* azon Széna fü tetején ... az szélső nyil ... az M. Csáni Ordinarius két Olah Papok számára szakasztatván ... juta ... A' Felsö rész ... az Oláh Popáknak exscindalt nyilig a' Torma és Josika Részre [Mezőcsán TA; Born. X. 7]. *1758/1785:* Ezen Törők rész földnek potlására mint hogy soványabb szakasztatik a le járok végiben ... föld Cub. 1 [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 279]. *1770:* az akkor kijedzett s tett Métán kívül semmiis, és több ez Templomhoz nem szakasztotott? [K; JHbK LVI/1. vk]. *1780:* Az inctus mellett hajadon maradott testvéreknek illendő tartására az közből szántóföld szakasztassék annak parafernumára [Taploca Cs; RSzF 229]. *1782:* a' Posta Rétből igen nagy darab szakasztatat az Also Suki Hatarhoz [A.zsuk K; SLt XLII. 5. 96 Román Von (66) jb vall.]. *1786:* (A földből) 36 vékára valo szakasztatott Patzalai részre [Nagylak AF; DobLev. III/607. 21]. *1793/1794:* MBagoi paraszt Communitas instálja ... hogy a' pásztorok(na)k könnyebben valo szerezhetésekre nézve e Communi Terreno valami illendő rész szakasztassék pásztor ház helynek [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 9b].

2. (víz által) elmosatik; a fi dus/luat (de apă); (von Wasserlauf) weg/fortgeschwemmt werden. *1740:* viz szaporgatás ... soha Privatus emberre nem redundal; hanem ha szaporgatás, in mediate Communitasra, ha pedig átallyaban szakasztás oda, az hunnat szakasztatik [Dés; Jk].

3. egymástól elválasztatik; a fi separat unul de celălalt; voneinander getrennt werden. *1778/1780:* (A két) Erdők ... edj mástol nem distingváltatnak, hanem in Uno Continuo vagynak, azért külön edgyik a másiktul nem szakasztatott, hanem A mennyiben a hellynek Tekervényes egyenetlensége engette mind a kettö egész accuratioval együvé mérettetven lett Napkeleti Szélessége Ul. Reg. 160 [Somkút SzD; JHbK LII/3. 162–3].

4. (el)osztatik; a fi împărţit; aufgeteilt werden. *1694/1784:* A két patakak között levö kender földek meg különböztetvén egy mastol ... két egyenlö részekre szakasztatván, és meg mérettetvén Huszanhat öles mérték kötéllel jutott abbol négy négy kötél vonás edgyik edgyik részre [Forró AF; DobLev. III/586. 42]. *1735/1760:* la Feketze ... lévö tizen egy kötélni szélességü jo hoszszu láb föld, amint a falusiak eddig három darabban vagy lábban coláltak, most két lábban szakasztatván, és az innen Elekes felől valo fele, itt is négy öllel hoszszabban hagyattván, egészszen absorbeállya az két felsőbb darabokat, vagy lábakat [Elekes AF; DobLev. I/160. 6]. *1753:* A' Pálfi János oldala Divisionáléba három darabba szakasztatott [M.décse SzD; EHA]. *1768:* ezen Controversiás kaszallotska ket részre szakasztatott mi általunk és kiis Métáztatott a' közepin egy néhány hellyen gödröt Csinalván [Cege SzD; WassLt]. *1789:* annyi nem terem közép szerü termésben, hogy megérhessék vele, hanem Nap számossággal és egyéb afféle dòlgokkal keresik élelmeket ugy tartyák hogy ha határok három részre szakasztatnék jobban ki érhetnék a terméssel [Ábrahámfva U; UszLt XIII. 97]. *1814:* az Exp(o)n(en)seket illötö egész belső Fel méretvén alkalmatlan állásáért két Figurákra szakasztatott: az 1sö Fig. Déli vége 9 ~ öl Eszaki vége 144/6 Közép Hoszsza 29 [Benedekfva Sz; BetLt 3].

Szk: *kétfelé ~. 1766:* oly szoros ez a' két Ház között valo Vdvar, hogj ha ez két felé szakasztatnék, és kerteltetnék, tsak egj Hordotska Borátis egjik Gazda maga Pintzéjéb(e) nem vihetné szekérrel ... annyival inkább szénával [Torda; TJkT V. 327]. *1812:* a sokszori viz áradás okozta, hogy illyen nagy follyamat által már ma mint egy két féle szakasztatott[a] [Csücs AF; DobLev. IV/943. 23b Kocsis Petru (62) col. vall. — [a]Ti. a két berek].

5. bomlasztatik; a fi destrămat; zerrüttet werden. *1763 u.:* Lehetetlen hogy a Publicumnak illyen szembe ötlő nagy kárával tovább szakasztassék ez az Administratio [Kv; BK].

szakasztatott 1. vhová csatoltatott; care a fost alipit/anexat la ceva; angegliedert (wurde). *1760:* az Szent Iványi ... határhoz szakasztatott Kisded rét [Vajdasztiván MT; EHA]. *1771:* a' Somlyaiánusok meg mutatták e Contractu fundamentali, hogy a' Sz. Benedekhez szakasztatott Terrenum nem oszlora valo és azt is, hogy a' Tok aránti ... Divisio nem admittáltathatik [Fejér m.; DobLev. II/428. 12a].

2. (részekre) osztott; care a fost împărţit (în mai multe părţi); (in mehrere Teile) geteilt (wurde). *1694:* Vannak még-is itt egj festékes, harom Contigna(ti)okra szakasztatott, de el romlandozott Pohár szék (így!) is [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeír.].

3. vmire kijelöltetett; care a fost desemnat/stabilit pentru ceva; für etw. festgesetzt/bestimmt wurde. *1786:* Groff Thoroczkai Sigmond és Báro Thoroczkai Joseff Urak eö Nagok reszekre az bé vett szokás ellenis az szokás szerint az Lakosok kortsomároltatasakra szakasztatott üdö alattis Bort árultattanak, de más Uraságok az kettőn kivül edgyet se tudak hogy ... Sz Mihally napjától fogvast Ujj Esztendeig árultatot volna [Torockó; TLev. 4/13].

szakasztattatik kiszakíttatik; a fi desprins; ausgegliedert/abgetrennt werden. *1751:* egy darabb Szigeth ... szakasztatatott, mely bé nyulik az nyárád vize felé [Ákosfva MT; EHA].

szakaszthat 1. folyóvizet más irányba terelhet; a putea devia/abate cursul unei ape; (Wasserlauf) umleiten können. *1606:* Sebest(ien) Ja(nosnak) es Balintnak ... hatalmokba legie(n) valamikor szinte(n) akariak, hogi az Oltot altal ashassak Agoston falua alat, es kópechj hatarba szakazthassak [Köpec Hsz; Ks 90]. *1610:* Ha penigh vagj gondwiseletlensegbeòl vagi szant szandékbol tuaztasbeli kart tenne vagi maga vagi maradeka, tehath az Stompok kerekein alol mingiarast az mostani foliasara szakazthassak az viszet minden tereh es ellenzes perpatwor nelkwl [Abrudbánya; Berz. 17].

2. elválaszthat vkitől; a putea separa/despărţi de cineva; von jm trennen können. *1619:* Soha külön nem szakaszthatám Startzertől[a] [BTN[2] 256. — [a]Gáspár vajdát]. *1662:* Midőn eszerint a fejedelemtől az vigyázat a Vaskapura volna, a vezér Barcsaival ebbéli tanácsát a fejedelemnek jól látván, gyalogjától külön mint szakaszthatnák, módot találni abba akarnak vala [SKr 519].

3. *véget ~* végére juthat; a putea duce ceva la capăt/la bun sfîrşit; zum Abschluss bringen können. *1672:* Most értem, Tordainé asszonyomnak szolgája jött oda, hogy az mi ott van, eladja, kiért elküldtem, bejűjön, és ha megalkhatom vele, megveszem azokat is, vagy Sorostélyrúl másokat adatok érette. Mint szakaszthatok vele végett, Kegyelmedet tudósítom [TML VI, 55 Teleki Mihály Bethlen Miklóshoz].

4. *árut ~* megegyezhet; a se putea învoi; übereinkommen können. *1586:* Zeoch Georgy vallia Az Arub(an) chak

ennyt tudok, tudom hogy Aruba Indult volt Lakatos Tamasne Zok peterrel, Mas Nap ily zot hallek zok peterteól, Gazda Azzony agy tiz forintot Lakatos Tamasnenak hogy ozta(n) megh Ieo vasarhelreol lassuk ha Arut | zakazthatunk En semmy bizonios Arűt Ne(m) tudok az kert feleol [Kv; TJk IV/1. 580].

szakasztó I. *mn* kenyérszaggató, kenyér kiszaggatásához való; care este folosit la ruperea/împărţirea aluatului de pîine; Knet-, zum Kneten/beim Brotwirken (gebraucht). **Szk:** ~ *abrosz. 1594:* Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium ... Az Belseo suteő hazban. Dagazto tekenő vagjon No. 3 ... Zakazto abrosz vagjon No. 2 [Somlyó Sz; UC 78/7. 22, 28] ✳ ~ *asztal. 1674:* Egj hoszszu szakaszto asztal labostol, egj dagaszto tekenő lab [A.porumbák F; UF II, 587]. *1835:* A' Sűtő Házban ... Egy sütö Lapát — egy szakaszto Asztal [Zsuk K; SLt Vegyes perir.] ✳ ~ *kas. 1679:* Tésztához valo szakaszto kas nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 94] ✳ ~ *pad. 1694:* Vagyon egy Két köblősnyi öreg Dagaszto Tekenő ... Egy szakaszto Pad, Profont kenyerhez valo Serpenjő Vas fontyaval edgyűt [Kővár Szt; JHb Inv.] ✳ ~ *tábla. 1699:* a Sütő házban ... van ... Berlett pad Nrő 1 Hosszu Szakaszto tabla Nro 1 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.] ✳ ~ *tekenő. 1659:* egy Viricz ereztö egy szakasztho tekenö [Kőrispatak Hsz; Pf].

II. *fn* **1.** kenyérkiszaggató, *tájny* szakajtó; coş folosit/ planşetă folosită la ruperea/împărţirea aluatului de pîine; Backkorb. *1674:* (A pincében) Ket czipot hordo szakaszto, egy rosz gyertya tarto lada [A.porumbák F; UF II, 594]. *1737:* Találtatott ... azon Sütő Házban : Két fenyő deszkából valo szakaszto [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI/13. 4].

2. választófal; perete despărţitor, zăbrele de lemn; Scheidewand. *1755/1758:* decernalta a Szĕk azt, hogy ... a controversiáb(an) forgo ărak(na)k Stollyăn (!) alol csinálylyan egy szakasztott, a mellyen toties quoties észre vĕszi hogy a felső Stompnak kereke tolyul, a vizet le szakaszsza [Abrudbánya; Szer.]. *1757/1758:* Az N(e)m(e)s Szĕk Deliberatuma sz(e)r(én)t a szakasztott fel tőtte, az ărkot tisztitotta, ugy az Jerugatis Jonăs Păl Ur(am) alab szállitatta [uo.; i.h. Morar Unucz (25) vall.] | minden kăra nĕlkül fellyeb emeltettnĕ Harsányi Ur(am) az also kerĕk Stompjăt ... Lăttam penig itt jărtamban hogy szakasztott csinălvăn Jonăs Păl Ur(am), a vizet le szakosztatta, ĕs a jăzatis tĭsztitotta [uo.; i.h. Henczel György (34) vall.].

Hn. *1732:* A Tér Szakasztóban (sz) [Páncélcseh SzD; DHn 55].

szakasztócsinálás választófal készítés; făcutul peretelui despărţitor; Aufziehen einer Scheidewand. *1757/1758:* az ĕn hallomásom sz(e)r(én)t a N(e)m(e)s Szĕk Deliberatuma sz(e)r(én)t Satisfacialt Jonăs Păl Ur(am) mind a szakaszto csinălăsb(an) mind az Jăz tisztităsb(an) mind az Jerugănak alăb valo szallităsăb(an) [Abrudbánya; Szer. St. Kovács (48) vall.].

szakasztócska rekeszecske; despărţitură mică; kleiner Verschlag/Fach. *1767:* A Pitvarban vagyon, egy felyől deszkából, tsinált szalonna szakasztotska, melynek egyik oldalának két deszka hijja vagyon [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129].

szakasztódik kiszakítódik/hasítódik; a fi desprins (din ...); getrennt werden. *1850:* Bokor Nyikuláj ... azon telek meljbe most lakik a felsö fele tiszta udvari kuriából szakasztodott [Sárd KK; WassLt].

szakasztófogó kovácsszerszám; unealtă de fierar; Zange (ein Schmiedewerkzeug). *1691:* Ugian azon kamara mellett fellyel egy küs fa ház, mellyben szokták nyárban tartani az uas eszkeözeökeöt az kouáczok, úgy mint egy medue fogó, két singh fogó ... két gombolyitó fogó ... egy küs szakasztó fogó [CsVh 114].

szakasztott I. *mn* **1.** (földterületből) kiszakított/hasított; care a fost desprins (dintr-un teren mai mare); (von einer Bodenfläche) ausgesondert, abgetrennt. *1718:* vagjon ... az Eclesianak egj fálcsa földéből szakasztott ház hellye [Málom/Retteg SzD; KGy]. *1779:* egy darabotska szakasztatt főld [Csicsómihályfva SzD; BfR 34/16].

2. odacsatolt; care a fost alipit/anexat la ...; angegliedert. *1585:* elmentünk azo(n) Eormenyzekesy hatarahoz zakaztot darab feoldnek meg oztasara, mely Neveztetik walya puztanak [Örményszékes AF; EHA]. *1771:* a' Lugosianusok ... a' Sz. Benedekhez szakasztott darab helyben bé nem harapozhatnak, sem pedig a' Tokot, vagy egyebet magoknak nem tarthatnak [Fejér m.; DobLev. II/18. 10b].

3. (víz által) odamosott; care a fost luat/rupt de undeva (de o apă curgătoare); (vom Wasser) hin/fortgeschwemmt. *1776:* a Marus által a kotsárdi Határ felől szakasztott Nagy Laki Határban lévő ... Fűzes nyil Berke [Fejér m.; DobLev. II/477. 1a].

4. (vhány részre) elosztott; care a fost despărţit (în mai multe părţi); (in bestimmte Teile) geteilt. **Szk:** *három részben* ~. *1736:* Egy nagy öreg Szuszek harom reszben szakasztott [HSzj *sróf* al.] ✳ *két részbe/részre* ~. *1632:* Be menuen az malomban uagion ket rezben szakaztot aitaia vas pantokkal sarkokkal fa zariaual kilinczeuel [Fog.; UF I, 188]. *1656:* Vagjo(n) egy Malomis ... benne egy ket reszben szakasztott szuszek [Doboka; Mk Inv. 7]. *1674:* Ennek vegiben ismet vagyon boronaval fel rot két reszre szakasztot diszno pajtais supos fedel alat [A.porumbák F; UF II, 609]. *1699:* egy nagy őreg ket részben szakasztott, ket fioku ... csűr [Szentdemeter U; LLt] ✳ *öt részbe* ~. *1648:* az fwves kert veghiben, vagjon egj deszkaval őt reszbe szakasztot haltartois [Porumbák F; UF I, 901].

5. vmilyen célra különválasztott; care a fost luat din ceva cu un anumit scop; (zu einem bestimmten Zweck) abgetrennt. *1822:* Mező Bőly (!) falunak a' Munketurarol valo szám adása ... M. Bőben minden falu költségei e szerent mentek ... A Munketurabol szakasztot hadi Szegedel(emre) Rf 5 [TLt Közig. ir.].

6. meghatározott; stabilit, fixat, determinat; festgesetzt, bestimmt. *1765:* A' Jobbágyak(na)k és 'Sellérek(ne)k szakosztatt Szolgalattyak vagyan é? [Vingárd AF; MúzRadák]. *1803:* Seller Ujj paraszt Ujjfalván Nikula ... nints bizonyos szakasztott szolgálattya [Elekes AF; DobLev. IV/862, 22b]. *1827:* A Colonusok egyenként Esztendőtt által szakasztott szolgálatba vagy hetenként hány napi szolgálatot szoktak praestalni 's miféle egyébb Daciákot tartoznak adni? [Dob.; WassLt Conscr. 5 vk].

II. *hsz* mindenben, teljesen, éppen; (a fi) leit/asemenea/la fel cu ...; genau ganz so wie. **Szk:** ~ *olyan. 1584:* Varga Georgy vallia Aluzom vala eyel, fel serkenek hat Az eggik karom ereőssen fay, wgy Annyera hogy A masik karommal emelem fel hasra fekwem, Es tekintek az hazban zellel, hat Zakaztot ollia(n) testw es Abrazatw Azzony mint ez Laka-

tosne az twzhelien wl, es az Kemenczebe a' haműba(n) piszkal [Kv; TJk IV/1. 262]. *1777:* ezenn Vaszilianak minden teste állása s szemillye és maga viselése szakasztott ollyan mint Néhai Filep Antal Uram volt [Szásznyíres SzD; Ks 30. 28].

szakasztóvágó kovácsszerszám; unealtă de fierar; Schmiedewerkzeug. *1673:* Az hámorhoz való eszközök ezek: Egy vas vagdaló fogó ... két forrasztó fogo ... egy kicsiny szakasztó vágó [CsVh 44]. *1703:* szakasztó vágó nro. 1 [i.h. 118].

szakasztóvágóvas kovácsszerszám; unealtă de fierar; Schmiedewerkzeug. *1677:* Vas verő ház ... szakasztó vágó vas no 1 [Madaras Cs; CsVh 50].

szakaszú 1. vhány rekeszű; cu un anumit număr de despărţituri; mit 2/3/.../einigen Fächern/Verschlägern. *1744:* egj tőrpe paraszt Pohár Szék 3. szakaszü Záros [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1752:* volt egy nehány szakaszu Istálo sendely fedél alatt [Pókafva AF; JHb XXV/79. 13]. *1828:* Hosszu Hámbár őtőt szakaszu [Szentdemeter U; Told. 39].

L. még a *három-, két-, négy-szakaszú* címszót.

2. *jó darab ~ idő* jó hosszú időszakasz; perioadă lungă; lange Zeitspanne. *1764:* az Exponens Mlgos Asszony ő Ngá(na)k itten ... Also Szováton vagyon annyi Joszágbéli része, hogy ha a Kortsoma béli Limitatio szerint arulná-(na)k is a Poss(ess)orok, jo darab szakaszu ideje jutna ő Nga(na)k [A.szovát K; GyK].

szakatúra terméketlen hely; teren neroditor; unfruchtbarer Boden. *1775/1802:* A Burgyej szakaturájának ajjától fogvást pedig fel az oldalan az Bércz tetőig, hol és minemű helyeken Coincidáljan a Bezdedi határ vagyis a Contraversias hely a Nagy Kristolczi Hatarral, nem tudgyák ki járni, és nem tudgyak ki mutatni [BSz; JHb LXVII/3. 76].

szakcsó l. zacskó

szakértő szakvéleményt mondani illetékes személy; specialist, expert; Sachverständige, Experte, Sachkundige. *1856:* oly egyezésre léptem ... Dánfy (!) Jósef urral hogy a' közöttünk ... fenn forgott pertöl elálva a peres helyek egy hivatalnok ur elött szakértök által a' hely szinén felosztassanak 's a' nékem Dánfy ur által okozott károk meg becsültessenek [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1399].

szakít letép; a rupe; reißen. **Szk:** *rózsát ~* házasodik. *1879:* Írd meg nekem, Ödön ... hogy mikor jössz haza ... Aztán ülsz-e Vásárhelyt, mielőtt Madarasra mégysz rózsát szakítani [PLev. 48 Petelei István Jakab Ödönhöz].

száklyavas kovácsszerszám; unealtă de fierar; (Schmiedewerkzeug), Feuerhaken, Feuereisen. *1681:* Vas Banyák, 1. Ploszka Banya ... Kóh mester keze alatt valo jok: Az Kohoz, vagi Kemenczehez valo szin fa oszlopoko(n) állo ... Vagyon ezen szin alatt vas valaszto Kemencze ... Fuvoja ... minden hozza valo eszközivel szaklya vasaval, vas horgos hamfaival, torok vasaval etc. mind jok [Vh; VhU 578]. *1741:* Egy Szàklya vas [Kv; TL 90 lak.]. *1812:* Egy szákja vas Rf 1 xr 30 [Mv; MvLev. Szabadi József hagy. 10 kov.].

szakmány 1. teljesítménybérben végzett munka; muncă în acord; Akkord, Gedinge, Verding. *1677:* Az sok teleuent, Ganejt fundamentombol ki hant földet hordottak ki ket versel szukmaniban (!) ... f. 6 es 4 veka Buzaert ki(ne)k is vekaja járt f 1 [Berz. 17 Fasc. XII].

Szk: *~ba ad. 1621:* Az Szeőleőjetis zakmanba(n) senkj ne adgia sub poena in praescriptis deliberationibus expressu | Vagion panaszolkodas, hogy sokan zeőlejeket mwveltetnj szakmaniba(n) adnak[a] [Kv; TanJk II/1. 310, 327. — [a]Kolozsvárt már a XVI. sz. végétől csak napszámban volt szabad a szőlőt műveltetni, tilos volt a szőlőt szakmányban, azaz teljesítménybér szerint műveltetni] ✳ *~ban felfogad* (munkát) teljesítménybérben felvállal. *1715:* Kolosvárra menvén ... nap számra dolgozni, menénk a Tizenhárom Városba edgj ember(ne)k a házahoz, hogj egj darab szölejét szakmánnjáb(an) fel fogadnok [Homoródsztpál U; WH. Ioan Csaba (28) pp vall.] ✳ *~ban fogad* (munkást) teljesítménybérben megfogad. *1587:* Vndecima februaty fogattam Negy Olahott Zakmanba az Erdeo le vagassara [Kv; Szám. 3/XXXIV. 1 Zabo György isp. m. kezével].

2. fizetéses, zsoldos (katona); mercenar, care este angajat cu leafă; Akkordant, Söldner. *1662:* a Kemény János hadainak pedig nagy része szakmányra lévén, az szakmányosok közül megviszik vala, hogy a szomszéd falunál, Hétúrnál, török sereget láttak [SKr 670].

3. '?' **Hn.** *1739:* A Szákmányban (sz) [M.bece AF; EHA].

szakmánybeli teljesítménybérben végzett; cu plată în acord; im Verding. *1571:* Ezeknek[a] ab antiquo szakvány béli (!) szolgálattyok vólt Nyári négy hét praestálása [Borkút SzD; SzentkZs Conscr. 35a. — [a]Ti. a felsorolt jobbágyoknak].

szakmányoló adófizető (nemes); (nobil) obligat la plata impozitului; steuerpflichtiger Adliger. *1837:* A' jószágtalan nemesek négy forint adót adnak fejekről Továbbá vannak más adófizető nemesek is szokmányolok (robottázok) többnyire Oláhok | Jelenleg birják[a] Bánfy gróf, Szentkereszti báró, Eperjesy, Farkas, Henter, Papp, Hége, Szentiványi, Szászné, Teleky, Tamásné, Majtényi, Gecző, Fosztó, Ocsvay, nemesek, 's más kisebb egyházos és szakmányalo nemesek [Hodor, DobEsm. 335, 556. — [a]Ti. Récekeresztúrt (SzD)].

szakmányos zsoldos katona; mercenar; Akkordant, Söldner. *1660:* Írja azt is ű kegyelme, hogy az szakmányosok csaknem Kolozsvárig mennek, de senki nem gondol vele [TML I, 551 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1662:* Stefan vajda ... népét három részbe szakasztotta vala, igyekezvén három felől megütni a mieinket. És hogy amelly felől jönnének, nagy sok cserés gazok, bokrok közbevettetve volnának ... a mieink csak eszekbe sem vehették vala, ha a szakmányosok néhány rendben nagyon szaladván előttök, jövetelek hírét ... be nem viszik vala [SKr 338].

szakmári l. szatmári

szakos lucskos, sáros; noroios, cu noroi; nass, dreckig. **Hn.** *1694:* A Kotorhoj hataron ă Sos Patak oldallal, a' sza-

kas Pataka mellet [O.csesztve AF; EHA]. *1810:* Szakos almánál (sz) [Bibarcfva U; EHA].

szakramentum szentség; sacrament; Sakrament. *1657:* Visitatiojokban jo lelkismerettel ... visgalyák, és ugyan examinallyák az papokat, mennyire valo tudomanyok legyen ... Az Sacramentumoknak, és egyházi fenyitekeknek rendelesit olahul el tudgyake mondani [UF II, 182 Lorántffy Zsuzsánna ut.]. *1710 k.:* Mely dicsőségesen pecsétlé meg az én szívemben ezt a kegyelmet az Úr Jézus Krisztus, mikor Anno 1707 ugyan ismét 23. januarii reggel nyolc s kilenc óra között eljöve az ő szent testének és vérének sacramentumában [BIm. 1034]. *1726:* En ... ezen Egyhaz fiui hivatalomban ... a Tiszt Eccla(na)k Sz. Sacramentumokra rendeltetett edenyire szorgalmatos gondot tartok [Kv; SRE 154]. *1732:* A Kőris-pataki Eccl(esi)a filiaja leven Kalmok(na)k a Sacramentumok administralasahoz tartozo res mobilisek kőzősök [Kőrispatak Hsz; SVJk]. *1749 u./1770 k.:* Tkts Solymosi Ferentz Ur(am) ... a' Sz. Sacramentumhoz kegyesen conferalt Pohárt és Tányért a fen emlitett Eklához ratihabealta [Bálványosváralja SzD; SzConscr. 211]. *1771:* kész vagyok a szent Sacramentumra kétszeris meg esküni [Dés; DLt 321. 32–3 G. Hanczi (59) vall.]. *1772:* Kérdezte osztán a fejedelem,[a] hogy a római catholica vallás szerint élnie kellett míg színes pápista volt is hat esztendő alatt. Melyre azt mondotta[b], hogy soha sem meg nem gyónt, sem az oltári szentséggel nem élt. Melyért a fejedelem megdicsérte, hogy nem profanálta a sacramentumokat [RettE 274. — [a]II. Rákóczi Ferenc. [b]Pekri Lőrinc]. *1798:* Nékünk ... vagyon egy kitsiny Poharatskánk, a' mellyből a' Pap a' Bort szokta a' Sakramentomok(na)k administratiojakor ki osztani, de tellyesseggel nem tudhatyuk, oné? ezüst é? ... vagy pedig Compositio [M.bikal K; RAk 30].

szakramentumi szentséghez tartozó; sacramental; sakramental. *1752:* Inventaltatván az Kálnoki Ecclesíanak minden Bonumai mind az Sacramentumi ezűst, on és egyéb ruhanémű ruhai, Keszkenői, Kendej es Abroszai az mint Urbarizáltattan(a)k [Kálnok Hsz; SVJk].

Szk: ~ *eszköz* kegytárgy. *1683:* Mivel az Egerhati Eccl(esi)a Tellyesseggel el pusztult, ugy hogy már csak vadak lakiak ... à Sacramentumi eszkőzők es harangjokis abalienaltatott volt [Szilágycseh; SzVJk 117]. *1722:* Ilosvai Borbelly Janos Vram ajandekozott az Sakramentomi eszkőzok kőzze egy aranyos ezűst pohárt talpast [Sámson Sz; i.h. 166].

szakrilégium szentségtörés; sacrilegiu; Sakrileg. *1646:* Lengyel Laszlo foglyot accusalua(n) director Ur(am) hogy ... az templomba(n) be menuue(n) vetsernyekor hogy megh nitottak à p(rae)dicallo szekbeol az szeonyeget le veotte ki vitte s el akarta lopni kezeb(en) kaptak; Azert az Sacrilegiumert azt kevannyak hogi keowel verettessek agyon noha tűzet erdemlene [Kv; TJk VIII/4. 81]. *1653:* Básta bémenyen és letelepedik, és vallat felőlle: „kik voltak azok, a kik fő okai voltanak az árultatásnak, és annak a nagy sacrilegiumnak?" [ETA I, 91 NSz]. *1726:* En ... ezen Egyhaz fiui hivatalomban ... a Perselyekben adando Alamisna pénzeket hiven igazán administrálom, annak el tartasat Sacrilegiumnak tartom [Kv; SRE 154].

szakrisztia l. sekrestye

szakrum szentség; sacrament; Sakrament. *1681:* Causa Viceiensis. Fodor Győrgy felesegeuel Gereb Kataual kiua(n) cohabitatiott. Deliberatu(m). Excommunicatussok leue(n) arcealtatnak az Sacrumtol, az Cohabitatiois nem engettetik [SzJk 155].

szál I. *fn* **1.** haj/szőrszál; fir de păr; Haar, Härchen. *1570:* Margit Kadar Balintne ... Soos Mathene Margith azzon, hytek zerent valyak hogy Mykor hallotak volna hogy fazakas Jmre az feleseget megh verte volna, Mentenek volt oda lathny, Es veztegh fekwe talaltak, Es mykor kerdettek volna Teole mynt vagon, Mezytelen leh vetthkezet eleotek es wgy Mwtatta Magat Mint verte az wra, Eok Lattak hogy Annyera verte volt hogy Minden teste vgy volt Minth egy kek pozto, hogy az wyat Leh Nem Tehette az testen hwl ep volt volna Megh az zeore zalatis Mind ky zaggata wolt [Kv; TJk III/2. 110]. *1710 k.:* Lassú és késő őszülésem volt; már 67. esztendőben járok, mégis ... a hajamban talán huszonöt szál sem fejér [BÖn. 491]. *1771:* Azt el mondhatom ígaz hitem után ... Peter Anutza felől hogy ő a Bővoláshez Bajoláshoz Boszorkánysághoz ígen jol ért ... ègy alkalmatossággal ki víttem a fiamat az Erdőre látom hogy a Fiamnak az edgyik lába nagyon fáj ugy meg dagadot hogy a Lábra valoját alig vehette réá azután pedig szört két szálat vet ki a Testiből [Dés; DLt 321. 29 Joannes Bőlkenyi alias Horvat (55) ns vall.].

Szk: *haja ~a feláll/borzad. 1662:* 1660-nak kezdetitől fogva egész romlásig az ebeknek az várason szerénszerte való szörnyű ordítások, kik ... olly rendkívül való rettenetes ordításokat tesznek vala minden éjszakákon, néhol nappal is, hogy a haja szálai is embernek ugyan bele felborzadni láttatnának [SKr 630]. *1746:* ha ... valaki kivánna vallatni, oly utrumakkal ... az embernek haja szála fel állana tsalárd, tőkéletlen, és álnok hatalmasságtételin [Szentegyed SzD; WassLt]. *1771:* Zilahi István Uram mikor égyczer mászszor káromkodot, a hajam szálla is felállot [Dés; DLt 321. 5a Al. Huszár (30) vall.] ✱ *haja ~ait meghaladja vmi. 1710:* Aki pedig ezeket e könyvben foglalta, Cserei Mihály a neve, kit sok búval láta Ez a rosz hitván világ a napnak alatta, Hogy haja szálait is talán meghaladta [CsH 47].

2. fonal, cérna; fir, aţă; Faden, Garn. *1701:* Az kőz Poszto légyen eótven két sing az hoszszuságában, az szélességében penig harmincz négy pászma az szélyivel együt ... ha penig az posztoban tanálkoznék ollyan szál, kit nem fogott volna meg az festék, ă szelessege után vegyenek rajta ŏt ŏt pénzt, az hoszszusága után pedig tiz tiz pénzt [PosztCArt. 10]. *1783:* Groff Torotzkai Sigmond Ur reszire a' fonást ugj kivánnyák mi tőlűnk, hogy 150 pászmát fonnyunk 30 szálával de kendert és szőszŏt elegendőt nem adnak [Torockó; Thor. XX/5. 30]. *1825:* A' legfáinabb vagy is Retze Czérna alá tsak ollyan értetödik, a' mellyből 88 Kötés mindenik 100 szállakbol mind öszve 8800 szállok tsak egy fontat nyomnak | Lothczérna alatt olly vékony fonal értetödik a' mellyből egy négy matringos darabb egy Lothnál kevesebbet nyom, egy matring 59. Kötéssekből, minden Kötés pedig 19 szállokbol vagyon öszve köttetve [DLt 986 nyomt. kl].

Szk: *~án varrott. 1706:* Egy Salon Spanior himmel aranyoson varot lepedő [LLt Fasc. 108] ✱ *kettős ~lal szőtt. 1879:* Rózát láttam Vásárhelyt ... Marosiéknál volt, s rettentő gondterhes homlokkal válogatott valami — ruhanéműeket. Bizonyosan azt ügyelte, hogy jó tartós legyen, ket-

tős szállal szövött [PLev. 54 Petelei István Jakab Ödönhöz].

3. kötél(darab); (bucată de) frînghie; (ein) Stück Seil/ Bindfaden, Strang. *1831:* 27 Aug vettem strájfák felkötésére 25őt szál istrangot szálát 8 xr [Torda; TVLt Nyugták].

4. szálfa; trunchi de copac/brad, bilă; Langholz, Balken | deszkaszál; o (bucată de) scîndură; Brett, Diele. *1582:* 9 (May) weottem az tanachyhazhoz Bykdezkat 304 zalat weottem f. 1/60 fl. 4/86 [Kv; Szám. 3/V. 16 Lederer Mihály sp kezével]. *1587:* Haznak valo borona fa 95 zal [Kv; i.h. 3/XXXII. 13]. *1595:* Ezen Hidhoz vöttem Hidlani vallo fell fakatt ... Huson niolcz sallat ... vottem sallat anakys killecz pinzen [Kv; i.h. 6/XV. 59]. *1599:* Damokos matiastol hozattam gombalieg fat 16 Szalat [Kv; i.h. 8/XIII. 25 Szabó András sp kezével]. *1610:* kertemnek karoitjs vgj mint teobet 12 zalnal vagtak le [HSzj *karó* al.] | vitte uolt el az Alperes leczemet meli feleől az Alperesnek ollian zauat bizonythatom megh hogj eötuen negi szalat uitt el benne [UszT 36a]. *1621:* Veottem kapia fat ... zalat ... d. 4 [Kv; Szám. 15b/IX. 171]. *1663/1728:* Ha valaki Cserefat, Bikfat hoszna egj Szalért ötven Penzt fizessenek (!) ha pedig njers fat egj Szekérre d(ena)rios 25 [Szentmihály U; Törzs]. *1685 e.:* azon Csür fia ket felől fenyö deszkaval van el rekesztve. hat szálat ki szedtek belőle [Borberek AF; MvRK-Lev. Urb. 10]. *1716/1793:* ha valaki tserefa abrontsot hoz egy szálnak árra leszen dénár 1 [A.csernáton Hsz; SzékFt 29]. *1794:* 23 szál avatag Padlás Dészka szála betsültetett a' Dr 6 [Szentmargita SzD; Ks 68. 49. 41]. *1829:* vettenek sokon fát ... tsak Vajda és Nagy Joseff Urak el hordottak 20. Szálot [Mezőkölpény MT; TSb Gazda Márton (67) ns vall.].

Szk: *egész ~. 1786:* Diribb darabb Diofa Deszka, de egész szál egy Sints benne Nro 40 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36]. *1822:* Dészkát találtunk 75 egész szálat [Dés; DLt].

5. növény/palántaszál; fir (dintr-o specie de plante); Pflanze von einer Pflanzensorte. *1600:* 5. Juny Veottem kapoztanak valo palántott heted fęl szaz szalat f 1 d 14 [Kv; Szám. 9/XII. 68 Igyártó Simon isp. m. kezével]. *1604:* nagi sokan Jöuenek be hogy az palantban wögienek ... Zaz zalat mingiarast el wltetet benne [UszT 20/320]. *1644:* pestis ellen ... illien oruossagot chinali, egi tista üueghben tegi egi eitel ... echetet, aban szaz sem feniö magot, harom fö foghagímanak az gerezdít ... niolcz dionak az belitis bele haniak, es egi keues rutátis ualamì harom szalat tegienek bele [LLt Gyulafi László feleségéhez, Balási Erzsébethez]. *1784:* Nagyságod parantsolatjara minden felé jártattam Cseresznye Csemetékért és szerzettem 32 szálat ... Baraczk fát gyükerestől küldettem 12 szálat, nem külemben Magyaro fa jövéseketis [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1793:* A Kertekb(en) lévö vetemenyek meg lehetosök, Kaposzta palantat raktam 400 szálat és ha essö lenne rakatnék eleget mert mindenféle palántom vagyon [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1813:* künn a' Palora valo udvar keritésiben almafa oltoványok Kilentz szál [Koronka MT; Told. 18]. *1817:* buza pedig tsak imát (!) amot, kőlt ki égy égy Szál az két Lábba [Szászzsombor SzD; IB]. *1823–1830:* (A törökbúza) ahol ... nem volt meggyérítve, ott vékony szálak nőttek [FogE 223].

6. szénaszál; fir de fîn; Heuhalm. *1851:* (A tehén) Szénát égy Szállot sem ett [Széplak KK; SLt évr. Bíró Sándor lev.].

7. kender/lenszál; fir de cînepă/in; Hanfhalm/Leinhalm | szálas kender/len; cînepă/in pentru fir; Hanf/Lein für Faden. *1757:* Az idén szőtettem ... kenderből szálából, és csőpűibol ... Kender vászont 204 sing Szőszvásznat 89 sing Csőpű vásznat 117 sing [Kiskend KK; Ks 71/52 Szám.]. *1791:* A Lenn ... a ki nyővés előtt a Sok essőzés Mián el dőlvén, szála haszon vehetetlené lett 40 kal(an)gy(a) [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir.]. *1807:* Kender ... ki héheltettvén, és pátzoltattván ... a jobbatska szála lett 42 fontt [Dédács H; Ks 98].

Szk: *~ában van. 1748:* Magos kender meg szálában van Gelim 4 1/2 [Nagyida K; Told. 11/95].

8. kolbászszál; fir de cîrnaţ; (eine) Wurst, (zwei) Würste uew. *1837:* ezen Honap 5-kén vásárlatt, és 6án ki vágott két Sertésekböl jött ... Majos 19 szál, szála 6 xrjával Rf. 1 xr. 54 [Torda; TVLt Közig. ir. 39].

9. rúdvas; fier în bare; Stangen(eisen), Eisenstrange. *1672:* adtam az Pincze Tok csinálására az Contrabont vasból két szalat s egy darabot [Utl]. *1675:* Vöttem Janos Deaktol, Negj szal Magyar Orszaghi vasat, szalát Tiz Tiz poltura(n), az Taligahoz f 1 d 20 [Kv; Szám. 35/I. 28]. *1725:* Vőttem 2 száll kasza vasatt szálat den 71 ... 2 Hunyadj vasatt szálátt denar 72 [Kv; Szám. 54/IV. 14]. *1763:* Mányika Iuon ... ött vagy hat sák lisztet ... hozott s ... a' Liszt között feles sing vasakat el dugva mely vasakbol az ö Apjának ... is adott vagy három szálatt [Gálfva K; Mk V. VII/1. 32 Nemes Iuana providi Komán alias Boár Sztán cons. (36) zs vall.].

10. ékszerszál; fir de bijuterie; Schmuckkettchen. *1648:* Egy villago Arany lancz tizenket zall; finu(m) Aranibol valo [Mk Kapi Klára kel. 1]. *1677:* Az Kisanna részére adatott négy szál Veres nyakban való kláris, egy szálba(n) vad(na)k jó féle egynehány gyöngyök, ezüst szemekis [Kv; RDL I. 155b]. *1718:* Egy veres kláris öv, 46 szál, Egy ezüst öv [Kilyén Hsz; SzO VII, 234 Barabás Györgyné Kilyéni Székel Erzsébet kel.]. *1762:* Gránát gyöngyöt is négy szálát ... mutogatott [Oltszem Hsz; Mk IX/109].

11. dísztollszál; o (singură) pană dintr-o podoabă de pene (care se poartă la pălărie); ein Schmuck aus einer Feder. *1692:* Daru Tholhoz valo Kocsok (!) Thol Eőt szăl ... Daru Thol eőtven szăl [Szentdemeter U; Ks 31. XXXa]. *1736:* A fejedelem mikor ebédelt vagy vacsorált ... Az étekfogók előtt konyhamester gyalog, az konyhamester előtt az asztalnok szerszámos paripán ülvén, hol rárótollforgóson, hol darutoll, három szál levén medályban foglalva az süvegiben, úgy vitette az étket [MetTr 333–4].

12. magas termetű ember; om înalt; hochgewachsener/ stämmiger Mann. *1747:* Láttam Pap Mihályt ... az mint termetire s személyire emlékezem, Szőke Sárga vastag bajuszu, vékony magos szálnak láczatott [Csicsópoján SzD; Ks 27. XVII]. *1767:* Raffael Mariának le irása ... hajadon Leány magos szál és vékony sugár termetű hoszszú ábrázatu, nagyon himlő helyes, kék szemő hoszszu orú [Szancsal KK; Mk Jos. Mezey jur. assz. kezével]. *1808:* Pap Grigor, mint-egy 35 Esztendös, magos szál ... kerek ábrázatu, kos Orrú [DLt 731 nyomt. kl].

13. magas testű állat; animal mare; hochgewachsenes, großes Tier. *1783:* (Az egyik kanca) három Esztendós egy kevéssé Sárga pej szőrű, magos szál, szélyes testű, hoszszu dereku, a' másik piros pej nagyobb idejü, vastag, tsontos, kővér, egy kevéssé kan faru, az edgyik hátulso körme fejér [Dálya U; Sár.].

14. *~ában* rúdjával; în bară; in Barren. *1756:* Mivel a' Torotzkai vas csinálás mások előtt szokatlan munka, ahoz képest proventusotskánról nétalám lehet oly velekedés is; hogy a' Vas csinálás mellett egyéb vas portéka keszittesből is volna valami proventusunk, holott mi csak szintén vasat veretűnk száljában, és azontul abbol egy szeget sem tudunk csinálni, hanem azt benn a' Városban a Mi helybeli kovátsok ... készittik [Torockó; TLev.].

15. *~ával* szálfánként; socotind numărul copacilor; je/pro Langholz. *1803:* Vagyon ezen Helységben a' Birtokos Urak(na)k egy Szálas Erdejek osztatlan, mellyet a' Birtokos Urak esztendőnként a' birtok szerint szálával osztanak fel egy más kőzőtt [O.asszonynépe AF; DobLev. IV/862. 29b].

◇ **Szk:** *egy ~at sem* a legkevesebbet sem, semmit sem; nici un pic, nici o clipă/clipită; nicht in geringsten. *1568:* Myth feltitek ty seres Annath, enis oth voltam az lesesben, akor Eyel bizon egy szalat sem aluttam akor eyel [Kv; TJk III/1. 226] ✳ *egy ~ig* az utolsó szálig/darabig; pînă la ultima bucată; bis zum letzten Stück. *1742:* Mlgs Matskási Kata Aszszony eő Ngă Kintsi Jobbágyi ... az oláhok Vizkereszt napja táján rá jöven ezen nyil erdőre néhány izben egy szálig le vágtak [Kincsi KK; SLt 8. K. 15].

◇ **Hn.** *1798/1812:* Szál lapossában (sz) [Búzaháza MT; EHA].

II. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch. **1.** (élőfából/faanyagból) vhány szál/darab; un anumit număr de bucăți (din arbori/material lemnos); als Zahlwort für Angabe einer Stückzahl, Stück (Baum/Holz). *1586:* Az Tavaly eztendoben wöttem wala az hid kapúhoz 25. Zal fat [Kv; Szám. 3/XXVII. 12a]. *1589:* Vóttem a' Kis Kapusiaktol ket zal gerendat f. 2 d 90 [Kv; i.h. 4/XI. 22]. *1600:* veóttem 16 Szal karot az Fogas eleyben d 32 [Kv; i.h. 9/VIII. 3] | Az mellett azon kertem mellet azon eöreöksigen wala wgy mint ket zal fwz famis, azokatis le wagtak vgian akkor mint ollia(n) hazon weweő fakat, ollian erdeőtlen helen [UszT 15/242–3]. *1633:* mikor en eppittetek vala ... el menek es kerek ... eőtt szall szaru fatt [Mv; MvLt 290. 117b]. *1652:* Két szál fenyeo fára csinált főveny szoro sővény [Görgény MT; Törzs]. *1679:* Földb(e) vert lábako(n) allo, ket ket szal deszkabol valo Locza nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 95]. *1690:* Letai Istva(n) ... az Borbely Istva(n) erdejeből vontatot egy nagy szal fat [Aranyosrákos TA; Borb. I Csipkes Ferencz (16) ns vall.]. *1700:* Ket szal Cziprus Deszka no 2 [Ebesfva KK; UtI]. *1717:* én az 20 szály sás fákot meg bárdoltatván ... penzes szekereken akartam alá vetetni [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. *1724:* mikor már a' Térdemni vastagsagu három szál fát le vágtunk (!) vólna 's fel akarnok vontatni tsak ki jöve hirtelen két ember az erdőből [Réten NK; JHb]. *1773:* Czédula nélkűl oda sem szabad menniek senkinekis tsak egy szál fáértis [Felgyógy AF; WH]. *1774:* ezen Házban az also padlássára felment 42 szál szélessebb deszka [Déva; Ks 73. IV. 10]. *1796:* No 37 szál vagy darab deszkátskákért ... szála 18 4/8 [Déva; Ks 95]. *1812:* küldök három Szekeren a Csürnek ki faragott fájai kőzzül három Szál gerendát [M.egregy Sz; JF V.Baczó László lev.]. *1843:* egy szál ki faragott Marosi Barona [Nagylak AF; DobLev. IV/1243 Dobolyi Bálint lev.]. *1873:* a m.bikali ev. ref. egyház fel van hatalmazva 150 szál fa eladására az ekkla erdejéből [M.bikal K; RAk 304].

2. (vmilyen növényből) vhány szálnyi; un anumit număr de fire (dintr-o specie de plante erbacee de acelaşi fel); Zahlwort für Anzahl von Blumen, Halmen von Pflanzen. *1619:* Szegény erdélyi kapitiha, mindennap itt vagyon, mégis csak egy szál rózsáját is nem szagolhatjuk meg! [BTN^2 191]. *1679:* Nád pihe es harom szal szalma [Dés; Jk]. *1723:* Vagyon egy szál basa rosa mag [Koronka MT; Told. 29/2]. *1817:* még égy Szál Malét Sem kapáltathattam a kenyer nem lete miat [Szászzsombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap lev.].

3. (cérnából/kötélből) vhány (bizonyos méretű) darab; (din aţă/frînghie) un anumit număr de bucăţi (de o anumită mărime); Zahlwort für Stücke von bestimmter Länge (Faden/Seil). *1584:* Veottem egy Zal Istrangot p(ro) f. — d 3 [Kv; Szám. 3/XIII. 8]. *1595:* 12. Aprilis hogy zekel Petert kinzak az Toromban, Attam 2 zaal Istranghra d 3 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 126 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1629:* Két szál vj Istrang d. 6 [Kv; RDL I. 132]. *1649:* Posta lovak Nyergere uĕóttem ... egi bokor zìy heuedert f — D 55. Ittem negi zál hermet szìyakat ueottem f — D 10 [Kv; i.h. 26/VI. 539]. *1657:* Vagion huszon negj szem fwzetlen Eöregh kalaris, approb Eőtt szem. Fell fwzve kett szall czernaban [Mihályfva NK; JHb XXII/42]. *1675:* Az Malomhoz valo Garatra, Vőttem két szál Cziga kőtelet ... d 6 [Kv; Szám. 35/I. 32]. *1679:* Egi embernek valo fejer noszolya nro. 1. (: ennek parna tarto feneke. 13 szál kender hevederből czinaltatott :) [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 18]. *1826:* Egy Szál Istrangért a Bikára xfr 6 [Szkr; Borb. I].

4. (gyertyából) vhány darab; (din lumînare) un anumit număr de bucăţi; Zahlwort für Kerzen. *1797:* ednehány Szál gyertyát egy kevése meg repedezve hozott ide az ember [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. *1802:* 78 szál mártott gyertyából hibázik öt [HSzj *mártott-gyertya* al.]. *1823–1830:* küld húsz krajcárt, mellyel vegyen az apám húsz szál fáin gyertyát [FogE 100]. *1845:* 3 Szál gyértya 12 x [Dés; KvNJ 3].

5. vhány darab vasrúd; un anumit număr de bară de fier; Als Zahlwort für Stückzahl von Eisenstange. *1647:* harom njakvas, egi szál vasban [Marosillye H; VLt 15/5415]. *1656:* Az ablakain kivül felöl vagyon egy szál lapos vas | Ezen pittvaron vagjon az tornaczra ki vagua egi ablak, fa kereztes, melljen vagjon egi szal vas veszeö [Fog.; UF II, 114, 165]. *1666:* Veottűnk az ablakok rámáira 22 sarkot ... 16 szál vas veszszeoket az rámákra [Kv; SzCLev.]. *1675:* Az Merai Malomnak a' Czapia el tőrve(n) vőttem hozza egy Szál vasat [Kv; Szám. 35/I. 33]. *1679:* Tömlöcz ... Rostelyos ajtaja (: 11. szál vasbol állo :) [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 78]. *1697:* Tizenkét szál Hunyadi vas [Bethlen SzD; KGy]. *1788:* Két szal Hunyadi vas [Mv; TSb 47]. *1834:* adtom volt ... hét szál sing vasakot [Aranyosrákos TA; Borb.].

6. vhány füzérnyi; de un anumit număr de şiraguri; für Stückzahl einer Art Schnur, Halsband uä. *1677:* Katónak adatott két szál veres kláris | Az Kisanna részére adatott négy szál Veres nyakba(n) való kláris [Kv; RDL I. 155b].

7. vhány szálnyi dísztoll; un anumit număr de pene dintr-o podoabă de pene; für Stückzahl von Schmuckfedern. *1596:* 26. Aug ... Borbeli Janosnetol ket zal daru tollat, kit az Rejbicz vram tolmachanak adot biro vra(m) f — d 80 [Kv; Szám. 6/XXIX. 77 Bachi Tamas sp kezével]. *1619:* (A követ) patyolatjába két küs szál szürke darutoll vala [BTN^2 280]. *1668:* Ket Szal Strucz Tol [Mk Kapi György inv. 12]. *1736:* mindenek felett gyönyörüséges volt, mikor három szál darutollat köves medályban rakta tettek az ifjak süvegekben | mikor Székely László házasodott, az mely

hintót vitetett az mátkája számára, mind az hat szekeres lónak az hintó előtt egy darutoll volt medályban csinálva az homlokán, maga fejében is három szál darutoll [MetTr 347].

8. (hosszú/vékony tárgyból) vhány/vmilyen darab; (din obiecte lungi/subţiri) un anumit număr de bucăţi; Zahlangabe von längerer dünne Dinge. *1587:* vittenek volt valamy eoreg szal keoweket az Nagi hid laba foldozasara [Kv; Szám. 3/XXX. 44 Seres István sp kezével]. *1612:* Czanadj Janos Ura(m) hozot el, Paisos Jstua(n)tol 300. szal kopiat [Kv; PLPr I/3. 1612–15]. *1822:* kívántatik száz szál Tégla [Mv; Berz. 21].

9. magas termetű; înalt (de stat/statură); hochgewachsen, stämmig. *1633:* Jövének meg az német pappal Lengyelországból, kinek neve volt Adamus Frank, jó szál legény [Kv; KvE 165 SB]. *1636:* Menének az papok Dicsőszentmártonba püspök választani, és választák püspökké Dániel Bekét, magyar nation való szép szál embert [Kv; KvE 169 SB]. *1752:* az mult éczaka, egy Jobbágy Rabunk az Tőmlőczből el Szőkvén, ki is maghas Szál, fiatal Legény, fekete, bodor haju [Kőröspatak Hsz; ApLt 3]. *1753/1781:* Kun Miklos ur ... igen szép iffju magos szál ember [Nagyrápolt H; JHb LXXI/3. 233]. *1757:* Gáspár János Staturájában ... Szep magos szál, kövér, piros, és Sárga hajú ember volt [Szováta MT; IB]. *1769:* éjjel ... egy magas szál ember fel jüvén a mi kapunk elött fel mene a Cantorunk Haza felé [Szu; IB id. Boros Joseffné Foszto Maria (49) ns vall.]. *1770:* Nagy jószágú es gazdaságú ember volt ez a Nagy Boldizsár ... Jó forma, szép magas szál ember volt [RettE 226]. *1779:* Gr. Bethlen Elek úr is megholt ... Három fia ... maradott ... Az egyik fia katona, ketteje honnlakos, hacsak azok is katonákká nem lesznek, mert szörnyű annak termett magas szál emberek [i.h. 398]. *1823–1830:* A feleségem, mikor elvettem, magas szál, nem elhízott, de nem is sovány, sárga hajú, inkább betegesnek tetsző leány volt [FogE 304].

10. magas testű (állat); (animal) mare; hochgewachsen, groß (Tier). *1821:* Egy magos szál lova volt Kontza Jakab ökegyelmének [Zalán Hsz; HSzjP Rebena Simon (24) prov. vall.].

11. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *egy ~ ... sem volt/sincsen* semmi ... sem volt/sincsen; nici nu a fost/nici nu este (absolut) deloc; es gibt keine/keiner/kein. *1671:* mennyiszer követ voltam, soha így nem jártam, nem böcstelenkedtem ennyit, de annak csak egy szál foganatja sem volt [TML V 571 Daczó János Teleki Mihályhoz]. *1797:* Azon helly a' honnan bé akarták hajtani a' Marhákot, már régen fel szabadult volt még a bé hajtás előtt három héttel 's a Juhok is szabadon jártak, mivel egeszszen el volt pusztulva azon hely körül az Thuri Vrnak sem pedig az embereknek nem volt egy szál kertyek is [Málnás Hsz; Mk II. 8/260 Mihály István (29) vall.]. *1802:* ablak van ugyan vagva ... és meg is vagynak a rámai, de egy szál karikajak sincs [Kv; Pk 4]. *1829:* égy Szál Erdeje sints a Comonitasnak [Mezőcsán TA; LLt].

szála[1] **1.** terem; sală; Saal. *1564:* Nagy Sala [Kv; Szám. 1/X. 51]. *1829:* Tizenkét a' kerti szálába falra valo Tükrős gyertya tartora 60 Rf [Kv; BLt a kv-i dolgozóház nyomt. szám.]. *1837:* az Apollo szálája [Mv; MvHn]. *1858:* a' szála mellett lévő szoba feletti karzat padozatja jo [Mv; TSb 39].

2. térség; spaţiu; Gebiet. **Hn.** *1693:* Az szálában levő Falu helyt, to helyt ... megh járván [Gyula K; SLt AH. 17].

szála[2] **1.** (kender) szálavászon; pînză de fuior (de cînepă); faserige Leinwand. *1816:* Viszen Blága Mihály ... 4 vég vásznot, egy ezek Kőzzül szála, más négy nyüstős, 2 pedig szősz, együtt 202 sing [Somkerék SzD; Berz. 75].

Szk: *barackmagos ~.* *1832:* 1832 béli Alamori Vászon ... Kender Vászon ... Az 1sö Nrus alatt Vagyon Baraczk magos szála 30 Sing [Alamor AF; TL].

2. (kender) szálavászonból készült; din (pînză de) fuior (de cînepă); aus faseriger Leinwand erzeugt. **Szk:** *~ abrosz.* *1753:* Szála abrasz Nro 2 Szősz abrasz Nro 1 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII] ✳ *~ (felső)ing.* *1742:* Fogadtam az oláhok Karácsonyáig Fűzesi Máriát lészen fizetése e szer(int): ... egj szála fersö ing | egj Szála és egj szősz ing allyastol[a] [M.köblös SzD; RLt Rettegi István DiarOec. 17. — [a]Felsból kiemelve] ✳ *~ kendő.* *1726:* Egj Veres fejtővel varrott szala kendő [Kv; Pk 6] ✳ *~ lepedő. XVIII. sz. eleje:* Egy veres fejtővel varrott szála lepedő [Kv; LLt Fasc. 71] ✳ *~ vánkoshaj.* *1726:* Egj kender szala lepedő ... Egj Veres fejtővel varrott szala vankos haj [Kv; Pk 6].

szálacska I. *fn* (vékony) szálfa; trunchi de copac, bilă (subţire); dünnes Langholz. *1731:* Fát tudom hogy Kolosvárra ... Sz.Pálrol, és Vajdaházárol hordatott a Nagy Ur[a], innen minden nap két szekérrel vittenek, mely miá nehány kor nagy tsonkulásais esett a Gazdaság folytatásban. az eö Nga kűlönös Jószágából pedig még tsak edgy szálatskát sem vittenek egyszeris [Szentpál K; TKl Bara András (94) jb vall. — [a]Gr. Teleki Pál].

II. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch. **1.** vhány szálacskányi (fa/deszka); un anumit număr de bucăţi (de trunchi de copac/scîndură); bestimmte Zahl (dünner Baum/Holz). *1763:* két hárón (!) szalatska fának le vágásáért [Udvarfva MT; Told. 44/13]. *1797:* kétt szálatska deszkákból állo polcz | 51. Szálotska bükfa deszkák [Kőrispatak U; Pf]. *1799:* Két szálatska Deszkából valo Pad Tzővekeken [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1807:* három Szálatska fát vágtak az Groff erdejiben [Udvarfva MT; Told. 44a].

2. vhány darabka (vasrúd/vessző); un anumit număr de bucăţi (de vergea de fier); bestimmte Stückchen (Eisenstange/Gerte). *1736:* edgyik edgyik ablak hat szalatska vas vesszőkkel van meg erőssitve és négy nagy Fijokjai két vas Sorkotskákon forognak [CU].

szalad *ige* **1.** fut; a fugi/alerga; laufen. *1573:* Mihal Kowach Madarasy az Nyarad Mellet Azt vallia hogi penteken vecernye korba volt hogi harman Indwltak volt Zamosfalwa fele Aratni ... Mykor Mennenek az plebanos Towanal ket legeny Eleykbe Tamad karokal Meg futamnak eleotek Az egyket leh vtyk az Azzonyembert meg fogiak, Eois az Thora zalad vgi Menekedyk meg [Kv; TJk III/3. 415]. *1584:* Bakay ferencz vallia ... Az Eozwezes penig ebbeól tamada hogy Andrasnak egy thiukia zaladot volt Danch Lórincz vdwarara [Kv; TJk IV/1. 361]. *1594:* Buda Janoshoz szalat vala egy Borbely Legyn ky ez Varos zolgayat megh eolte Vala [Dés; DLt 246]. *1720:* valamikor az falusi Marhák az ... specificalt Tó helyre szaladtanak mindenkoron az exponens Ur szolgaji ki hajtottak belőlle, be nem hajtottak [Koronka MT; Told. 26]. *1744:* egyik kőzűlők Lo fogu az Tégla Csűr fele ... szaladván [Mv; Told. 27]. *1749:* Mint hogj az Sertések elottünk ide s tova tsapongottak nékem azok után kellet szaladnom [Tarcsafva U; Pf]. *1767:* egy Emberrel tonálkozván midőn sokáig beszélgettem volna

Látám hogy Udvar Lászlo szalod fel az utszán a Legények felé [Betlensztmiklós KK; BK]. *1780:* meg szollitotta, hogy ne szalagyon ... de minden ... szép kérése haszontalan volt [Buza SzD; LLt Csáky-per 113. L. 20]. *1784:* látok mind ketten hogy Széjes Josef szalad az Uton elé [Béta U; IB. Jakab Pálné Széjes Ilona (36) jb vall.]. *1791:* láttam, hogy az nevezet három Tolvajok ... viszik szaladva a Szalanánkat [Sebeshely AF; JHb Komán Sztenus (59) jb vall.]. *1827:* Kibédi Gergeljfi Borbéj Ihmre ... Dobolyi Sigmondnak Csűres Takarmányit fél éjtzaka fel gyujtotta és maga Házától katzagva nézte hogy szaladunk a tűzoltásra [Nagylak AF; DobLev. V/1125].

Szk: *beléje ~. 1765:* az midõn Varga György az emlitett patzikoval hadarászot és hátra felé ment volna, Szoboszlai uram beléje szaladván, akkoron érte azon pálczával az karját egyszer [Szépkenyerűsztmárton SzD; Eszt-Mk Vall. 13] ✳ *eleibe ~. 1768:* a Medve István Uram Béressei ... Medve Mihálly Ur(am) Isztinájától Karokat ragadozva ã Réten keresztűl egyenesen eleiben szaladtanak ã Kûpűs Kutnál [Mezőmadaras MT; BK. St. Szabó (38) vall.] ✳ *hozzá ~. 1817:* énis a Lármájokra arra felé mendegellvén, hozzám Szalada a Szolga [Bós MT; Berz. 9. 73] ✳ *ideamoda ~. 1811:* Láttam vén Pongrátzot[a] 's bőrét felpuffadva, Kinnyai közt ide amoda szaladva [ÁrÉ 17. — [a]Lap alján: Ezen égy Ember meg-is hólt az Égés miatt] ✳ *kárba ~* tilalmasba beszalad. *1712:* Ha ... marhái ... kárba szaladnak és a határ pásztor megkapja, büntetése denár 6 [HSzj *szaladás* al.]. *1816:* Nem tapasztaltam egyszer is hogy az Exponens Marhája kárt tett volna a' Báro Ur Ő Nsága Javaíban, annyival inkább azt sem ha mikor marhája kárba szaladott az onnan Teríttőt agyba főbe valo veréssel fenyegette volna [Mezőmadaras MT; Born. XVb Pap István (40) szolgáló ember vall.] ✳ *reá ~. 1844:* hallam lármázni Tolvajt kiáltani, Kállyán Istvánét s erre ember dubogást, s réám szaladtak utomba Kis Zsiga, Kis János, és Török Pista kikis két Szál fenyö Szaru fát hoztak el orozva Kallyántol [Bágyon TA; KLev.] ✳ *tétova ~. 1667:* egykor érkezének az Tatárok, handálgatni kezdének s tétova szaladánk az ki hova szaladhata [KGy] ✳ *utána ~. 1768:* reggel kesöllom varni hogy lejöjjenek, utannok szaladék [Medesér U; Pf]. *1800:* láttánk ket szánot hogy mennek le Korod fele ... utánnok szaladánk [Zágor KK; Ks 67. 47. 27].

Sz. *1762:* Udvarárol lyukat tartot ki a Határba ... és anyira tanultak a Malaczi ... hogy ha valaki meg tanálná riasztani ugy szaladnak mint ha Puskából lőnék ki [Peselnek Hsz; HSzjP].

2. siet, sietve megy; a merge repede/în fugă; eilen. *1703:* Szaladva jövénk vissza, mivel a kuruc közelebb volt Kolozsvárhoz nálunknál ... ha észrevött volna bennünket elünkbe kerülhettek volna [Kv; KvE 280 SzF]. *1718:* az kik jobban tudtunk szaladni, békességesebben mehettünk el, az ki penig erötleneb volt ... azon helljen le tévé ... majd halo félb(en) hadták [Dezmér K; JHbK LI. 10]. *1741:* Horváth ... az ajtora ment, és dörgetett, Csiszér uram az ajtora szaladván ugy kérdette ki vagy, ne dörges, mert az Aszszony szinte hall [Meggyesfva MT; Ks 184. LXXXVIII]. *1783:* leg ottan az ökrököt és Szekeret szaladva el zaklatta [Koronka MT; Told. 39/12]. *1800:* kesö estve ... láttam egy Aszszonyt egy Nagy atalaggal mennì. kinek utanna eredvén utol is ertük ... szolla nekünk nem tudtam ugy mond hogy Tü hogy vagytok mert anyira nem szaladok vala [Somkerék SzD; JF. Agrisán Joszip (46) vall.]. *1850:* megtudtuk ... hogy az ur a' várdára szaladott A' Ngös ur után el ment a Ngs asszonyis a' várdára [Dés; DLt 1221].

3. (el)menekül; a fugi (din fața unui pericol); fliehen, flüchten. *1657:* Csáki István, ki ... félelmes szívű ember vala, megrémülvén, egy estvefelé ... sétálásnak színe alatt kiballagván az Szent György kapuján ... alattomban, nyakszakadva futott, szaladot almási várában, odahagyvan az gyűlést [KemÖn. 114–5]. *1658:* hogyha Barassóban nem szaladt volna Mikes, bizony levágták volna [TML I, 257 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1669:* mikor Batori Sigmond Feiedelmet meg vertik volt havasalifoldiben szaladot vala Nehai Öregbik Czitriai Farkas ura(m) [Kudu SzD; JHbK XXXVIII/14]. *1674/1676:* az Eoreg Rákoczi György katonai, néha cséplettűnk, csak oda hadtuk a' Katonák miá a buzát, alig' Szalattunk a' Katonák előtt [Újlak K; JHbK XX/21]. *1730:* meg riaszta illyen szoval: nem szalacz, mezitelen kargyát utánna is hajtá [F.volál Hsz; HSzjP Michael György de Felső Volal (42) jb vall.]. *1737:* a midõn mi oda az hellyre érkeztünk már akkor az Reketyesben ... szaladot s bujt volt a Szakaturi ember ... ki huzák ... osztán ugj vivék Györgj falvára a falus biro házához [Gáncs/Retteg SzD; TKl Rusz Szimeon (32) jb vall.]. *1765:* Mi volt az óka, hogy azon Legény az Erdőre szaladott, és ott Lappangott, s Buvákolt? [Dob.; Eszt-Mk Vall. 6 vk]. *1768:* a' Medve István Uram Béressei, Székelly Martzi és Josi szaladának a Medve Mihálly Uram Isztinájához [Mezőmadaras MT; BK. Gátsie Providi Popán Ilie cons. vall.].

Szk: *~va ~. 1674:* az Colosvári katonak(na)k parancsolt a' Fejedelem azok rea menvén, két felöl ütötték megh Mezõ Szilvást, ugy foglalták el s az Asz(ony) Kamuthi Miklosne Asz(onyom) szolgái Szaladva Szaladtanak [Mezőörményes K; JHbK XX/20]. *1715:* Mint hogj veszedelmes idő vala rettenetes sok igygyel bajjal, nagj félelemmel vitethettük véghez az eo Her(czegse)ge dolgait, rendessen nem follyhatott, hanem csak kapdosva ... mivel enis sokszor szaladva szalatta(m), s az életemet markomba(n) hordozta(m) [Fog.; UtI] ✳ *futva ~. 1574:* Martha Hozzw Lwkachne Azt vallia hogi egi Nap estwe az eo Eoche Kiral leorinch fwtwa zaladot eohozza [Kv; TJk III/3. 391]. *1606:* egyszer eó fútúa zaladott volt az Altizes belyiek eleőtt arrúl az helyreól, marhaia oda maratt volt [UszT 20/231 Thomas Fekete de Reczenyed (60) lib. vall.]. *1662:* Zólyomit hogy megfogták volna, Bethlen János, Petki és Lázár István uramék az gyűlésből futva szaladtak volna, ma értém [TML I, 380 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1668:* mondotta az az Miklos hogi molduuabol marhat hoznak volt, futua szalattak aztis tudom hogi egi fekete louat hozot Molduuabol egi Kanczaert el ada [Kászonújfalu Cs; CsÁLt F. 27. I/30 Nagi Jstuan Kaszon vy falui (30) pp vall.] ✳ *hazafelé ~. 1810:* haza felé Szaladot vanszorogva [Dés; DLt 52] ✳ *szőrin ~. 1670:* Úgy hallatik, bizonyosan nem tudjuk, de igen sűrűn kezdék beszélni, hogy Barkóczi István is, az minthogy felment volt, csak igen szőrin szaladott volna [TML V, 411 Katona Mihály Teleki Mihályhoz].

4. (hadsereg) meghátrál/menekül; (despre armată) a se retrage (în mare grabă); sich absetzen/zurückziehen/fliehen (ein Heer/eine Armee betr.). *1585:* wagyon huz esztendeie hogy Tokay Alat valank es wthy tarsom vala zent kiralj Andras ... Az tatarok Reank talalanak es Aligh zaladank, Andras oda marada Mert meg leòwek [Kv; TJk IV/1. 429]. *1604:* Mihaly Vaida ... mikor Zilagiban Basta Ura(m)mal megh harczolt Sigmo(n)d fejedele(m), es o<ztan?> Moldúa-

ba szaladott volna, ott kezde hadat gytteni [UszT 17/13]. *1611:* Az fejedelem, Báthori Gábor szaladott Szebenbe mintegy kétezred magával [Kv; KvE 143 SB]. *1657:* Báthori Andrást Szebennél megvervén Mihály vajda, maga Moldvára akarván szaladni, az csíki havason öletett meg földnépétől [KemÖn. 23]. *1658/1799:* Stéphán vajda szaladván menten mégyen Rákóczy György fejedelemhez Váradra [Mv; EM XVIII, 451]. *1662:* Constandin vajda, Mikes Kelemennel amelly hadakkal moldvai Gyika vajdára mentek vala ... megveretének, magok is a megmaradt néppel Havasalföldébe Minnye vajda és Gaudi András mellé alig szaladnának [SKr 526]. *1669:* Az fővezér hadát Candia alatt újonnan igen megverték, úgy annyira hogy maga is alig szaladott [TML IV, 497 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1703:* 4 száz 40 kuruc veszett, mivel a gyalogja majd mind odamaradt, a lovasa szaladott, amint lehetett [Kv; KvE 280 SzF]. *1710:* keményen megverik a franciát, nyolcezeren elesnek, hatezeren letevén fegyvereket, rabságra jutnak, háromezeren a városban szaladnak [CsH 452].

Szk: *békével ~. 1662:* Ecsedbül megindulván[a], a Nyírségen és Polgárinál a Tiszán által úgy ment vala, hogy noha Onodba bevinnék a hírét, és azok utolérdekelvén, el is kapnának élésszekeriben, mindazáltal Egerbe békével szaladott vala [SKr 162. — [a]Bethlen István] ✳ *futva ~. 1672:* Huszain most kinn volt az Nyíren, de rosszúl fogott járni. Futva szaladt, félig maga sem tagadta, szidta az németeket [TML VI, 242 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✳ *gyalázattal ~. 1662:* Eddig való minden dolgokrul azért ugyan Szerencs várábul császárt tudósítván, megíratott vala, melly nagy confúsióval, gyalázattal szaladott volna a fejedelem őfelsége ármádája előtt Tisza-Bodrog köziben [SKr 225] ✳ *seregenként ~. 1710:* Azalatt a csauszok mindenféle buzgányokkal, mezítelen karddal verték vissza a török hadakot, de haszontalan, mert azok ... sátorokot, lovakot, praedájokot odahagyván, sergenkint szaladnak vala [CsH 172] ✳ *sokadmagával ~. 1710:* Túl egy oldalon Cserei Sigmond bátyám sokadmagával szalad vala. Látván, én mint vesződöm a törökökkel, mégsem segíltének meg [CsH 229] ✳ *trupponként ~. 1704:* a mieinknek a balszárnya megfutamodott, úgyhogy már trupponként is szaladott a német [WIN I, 192–3].

5. *szaladton ~.* egyre csak fut/menekül; a fugi întruna; ohne Halt laufen. *1662:* Némellyek ... nem az ellenség üzésének, hanem az elhullott magyar és török tisztek fosztogatásinak ... esnének, és semmit nem emberkedvén, az kapott prédával csak szaladton-szaladnának s menten-mennének [SKr 175].

6. (puska ravasza) megszalad; (despre trăgace) a se slobozi/descărca (uşor); (Abzug) des Gewehrs (leicht) entlaufen. *1736:* azután volt a kőszegi pulyhák ... rendszerint a hajdúk viseltenek ilyent. Ezek mind kerekesek voltak, de kivált az stucznak az rántója mellet sneije (!) volt, az kit fel nyomván, mihelyt alig nyultak hozzá, mindjárt szaladott [MetTr 371].

szalad *fn* maláta, csíráztatott árpa (v. más gabona); malţ, slad; Malz. *1592:* azt nem ada hane(m) szaladot akar vala adni cziak hogy halaztia (!) vala az kiraly birak (!) az mint eze(n) dologrul rea hittak hogy lassak mint leze(n) [UszT]. *1599:* Veres Lukachne es Veres Leórinchne zaladot aszalnak úala asz aszalon [i.h. 14/27 Catherina Consors Nobilis Nicolaj Fúlo In Ders vall.]. *1601:* Az zalad es komlo arra teze(n) f. 19/12 [Lécfva Hsz; Törzs]. *1607:* Bizonial tudom hogj ados Fanczialy peter ot ueka zaladdal [UszT 20/25]. *1636:* Vagyon eggik szuszekban husz keöbböl koles ... Az teöbbi ki üres kiben holmi eggyet mas konyhara valo eles, es szalad [Siménfva U; JHb Inv.]. *1642:* szaladomat öntöttem voltt fel az garatban, elrontotta az garatott [HSzj *garat* al.]. *1657/XVIII. sz. v.:* Adanak ... egy darab lako hellyet ... földekkel és szenafűvekkel Flh. 88 Dr 40 ⁄. egy Kóból szaladért Őrők vásárb(an) [Feldoboly Hsz; DobLev. I/17]. *1676:* Zab.. Kész szalad [Szúv; Utl]. *1677:* Sernek valo szaladat czináltattam volt az összel ... Az huszan négy köblit meg főzőttem az ser korczomára [Szu; Utl]. *1688:* Vagyon ... rekesz nro 9. Ketteiben Arpa van Cub 10// szaladnak valo [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 6]. *1692:* Gabonás ház A tornanczaba(n) (!) egy szűszek teli szaladdal [Szárhegy Cs; LLt]. *1728:* Fizet minden házas ember három kalongja buzat, harom kalongja zabot; egj egj köböl szaladot ... egj egj tereh fát [Egerpatak Hsz; SVJk]. *1730:* bizom Ngod gratiajában és vagy egy kőblőtske szalad iránt [Somlyó Cs; ApLt So János deak Apor Péternéhez]. *1742:* Sokszor penig szaladot örölnek ... holott 40 véka szaladtul égy forint lévén ă vám [Kv; AggmLt C. 12] | Udvar számára másod buzát Szaladnak adtam Cub 1 Metr. 2 [Szászerked K; LLt]. *1766:* (A malom-árendátorok) az eő Excellentiája Udvara számára minden vám nelkült Buzát, törők buzát, szaladot, Muntlisztet, Semle, és árpa kását csinállyanak [Déva; Ks 78. 20/6]. — L. még UF I, 141, 412, II, 173, 576.

szaladás 1. futás; alergare, fugă; Laufen, Flucht. *1775:* ha szaladással, és félen állással magát, nem eliberálta volna, meg is verte volna [Buza SzD; LLt Csáky-per 113. L. 20].

Szk: *~ba indul. 1811:* A' Csitkó, széljel néz, és legszebb állásba, Emelvén lábait, indul szaladásba [ÁrÉ 147] ✳ *~ra veszi a dolgot. 1758:* (Sombori György) Cselédgyeivel, és ekéivel edgyűtt szaladásra vette a dolgot [Kük.; Ks 66. 45. 17g vk]. *1843 k.:* nagy félszek kőzött kéntelenek voltunk szaladásra venni a dolgott [KLev.] ✳ *~t vesz. 1730:* utánna sietvén szaladást vőtt [Dés; Jk].

2. (tilalmasba való véletlen) beszaladás; intrare/pătrundere în goană (într-un loc oprit); (zufälliges) Hineinlaufen (ins Gehege). *1596:* walamytth az kapyta(n) wra(m) teöruenye megh lel megh Ado(m), mertth Akaratomnal kwl menth oda[a] Illyen zaladasba(n) az tôruentelen kertten [UszT 11/90. — [a]Ti. a marha]. *1720:* az falusi Marhakat nem hajtottak be az kerdesben forgo tó helybül mikoron szaladasbul oda mentenek, hanem csak ki csapták belőlle [Koronka MT; Told. 26]. *1727:* Ha ember nincs mellette, úgy is behajtják[a] és eléizentetvén, az szántszándékárol, ha hüttel nem meri igazitani, ötven pénzig megbünteti az falu, ha penig megesküszik az marhás ember és szaladásnak valósodik, húsz pénz a bírsága [Szemerja Hsz; SzO VII, 332. — [a]Ti. a marhát] | az ki lopásban incurral fl. 1 bűntettetik, az marha járásért ha fejes az Gabona az hol járt denar 80 ha szánt szándék, ha szaladás denar 40 [Szotyor Hsz; SzékFt 35]. *1782:* Valamely marha mellett pásztor lészen, ha gabonában tapasztaltatik, szaladásnak nem lehet nevezni, hanem mint szánszándékos kártékony, úgy büntessék [Oroszfalu Hsz; RSzF 151].

3. menekülés; fugă (din faţa unui pericol), refugiere; Flucht. *1657:* Az Báródságon megyünk vala az fejedelemmel, midőn az hír érkezék, de elsőben úgy, hogy megveret-

tetett az mi hadunk, mert még akkor az török szaladása nem tudatott [KemÖn. 176]. *1658:* Itt, Uram, ebben az seculumban olyan dolog, sírás, rívás, szaladás elhittem nem volt, mint most vagyon [TML I, 242 Kövér Gábor Teleki Mihályhoz]. *1662:* El sem titkoltathatik vala már, mert a sok futott szegény nép a fejetlen lábságbul való szaladása miatt a vitézlő népnek mindenütt azt hirdetik vala, sőt az táborostul szaladó nép is, hogy igen megverték volna őket [SKr 180]. *1704:* azt is beszéllette, mi formán volt a kurucoknak megverések, és hogy ott szemben senki nem harcolt, hanem szaladásba estenek <el>, akik estenek [WIN I, 227]. *1705:* ezek a németek úgy hallották, hogy az harc helyén háromezer kuruc maradott volna azokonkívül, akik a szaladásban elvesztenek [WIN I, 595]. *1710:* Amely cásus után úgy elkedvetlenedik az erdélyi nagy tábor, s úgy megszegék minden bátorsága, hogy minden ember a szaladásról gondolkodott inkább, mint a harcról [CsH 195].

Szk: *~ra veszi magát. 1850:* a bajamat rövideden Nekiek meg panaszolván, igyekeztek azonnal a szőllő hegyre fel menni, hogy azon Tolvajakat el üzzék — s a midőn már szinte a gyepűn ki léptek volna, őketis agyba, főbe, kezdették ütni, ekkor maga védelmére az édgyik Katana kardját ki rántván, azzal ütette a meg Támadokat, Kikis azzal szaladásra vették Magokat [Dés; DLt 1320] ✳ *eléveszi a ~t. 1710:* Mindjárt utánam válék egy ősz szakállú, kék mentés, kontyos török. Megszaladék előtte, csakhamar utolére, s mikor szintén hozzám akara vágni, megfordulék, kapám a karabélyomat, s ellene fordítám, a török megtartózkodék, én esmét a szaladást vőm elé [CsH 228–9].

4. szökés; fugă, evadare; Flucht, Entlaufen. *1588:* a sok fogliok zaladasa miat sok buwok volt az birak vrainknak mely eset az foghaznak Epwletlen es ereotlenseghe miath [Kv; TanJk I/1. 75].

◇ **Hn.** *1818:* A' Szaladásnál (sz) [Mezőveresegyháza SzD; EHA].

szaladásképpen (véletlen) futásképpen; fiind goniți; als (zufälliges) Hineinlaufen. *1571:* az dezmasokis ... a hol kyral diznay voltak, azokat wztek es egieb keorwl valo nemes nipeket a makra, az eo diznaiokot penig eorizny kellet hogy erdeyekre ne mennyen; kyk ha Zaladas kippen rea zalaztottakis ereossen erte meg birsagoztak es diznaiokat le vertek [SzO II, 330 a székelység panasza az ogy-hez]. *1598:* Azon az eő kertin, melj vgian Zombatfaluan vagion in sede Vduarhelj, az meg neuezett heljen zaladas keppen ... ment volt ki egj yneö tehenem, es menth volt be az I. kertín, tett volt kart zabiaban [UszT II/2. D. 54]. *1608:* a' marhat ki szaladas keppen ment oda ne(m) zabad wolt be haytani, hanem ki kellet őzni, Eyel ha szanszandíkkal öztek bele, az mint ki walthattak vgy hallottam hogy ket ket penzel valtottak ky [Petek U; i.h. 20/358]. *1663/1728:* Ha valaki buzab(an), zabban, parlagon, vagy pedig kaszalo retben, vagy pedig közönseges Falu tilalmassab(an) szanszandekkal őrizne vagj őrisztetne marhajat egj forinton maradgjon, ide nem ertven az Lovat, ha pedig szaladaskepp(en) mind(en) marhaert egj egj poltura [Szentmihály U; Törzs. Jakab Janos más.]. *1720:* az To helyben szaladás keppen szaladot Marhákat nem hajtogattak be hanem csak ki csapták belölle [Koronka MT; Told. 26]. *1764:* ha az mi marháink kőzül vagy egy bár csak Szaladás képpen ă tilalmásban mégyen bé hajtyák leg ottan [Polyán H; JHb XXXII/36. 9]. *1783:* Látam hogy szaladás képpen majd minden embernek Marhaja Juha es Ketskeje harapozatt[a] [KLev. — [a]Az erdőbe]. *1792:* ha történetből szaladás képpen kára esett akárkinekis, aszt a béresekkel az Uradalom tisztyei meg fizetették [Déva; Ks 73. 74. VII. 98].

szaladaszalás malátaszárítás; uscarea malțului/sladului; Abdörrung des Malzes, Malzdarre (als Platz). *1758:* Serfőző háta (!) ... ezen külső hajlék szalad aszalasra ... accomodálva vagyon [Déva; Ks 76. IX. 8].

szaladaszaló malátaszárító; sladniță, slădărie, loc adăpostit unde se usucă sladul/malțul; Malzdarre. *1614:* az falu keőzeönseges Zalad azaloian tul [Szentrontás MT; Sár.]. *1656:* Jttem szalad aszalohoz valo niolcz darab fa, es egi fenjeő rud [Fog.; UF II, 151]. *1679:* Serfőző Ház ... Teglabol rakott szenelő helye, kűrtőjével ... Ennek melege, fűsti, az ház padlásan vagyo(n) által véve, melyre fellyûl igen szép mesterséggel czináltatott az szalad aszalo [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 137]. *1681/1746:* A Csűrős kert előtt vagyon ... égj szalad aszalo [Balázsfva AF; KvAkKt Uss lat. 236]. *1699:* It vagyon egy jo szalad aszalo minden kességivel jo nad fődél alat [Szentdemeter U; LLt]. *1725:* A' Szalad Aszalonak édgy deszkajáért d 39 [Kv; Szám. 54/II. 8]. *1743:* Szalad aszalo a' Ház hijan jo [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 158]. *1786:* A' Serfőző házban ... Egy szalad Aszalo [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36].

szaladhat elfuthat/menekülhet; a putea fugi (din fața unui pericol); weglaufen/flüchten können. *1603:* Zeochy Marthon ... vallia ... Nagy Demeter vg mongia volt Benedeknek lay zegeni Atthyamffia Mint vezted Magadat ... chyak Monostorra zaladhatnek vt talalnak borbelt kjwel megi giogithattatnalak [Kv; TJk VI/1. 665]. *1657:* Nehezen tartám meg életét Sliknek, ki nagy ember vala, nevezetes, azután bécsi kapitány és praeses bellici consilii volt, kit érvén utol, s látván nem szaladhat, Kovács Péternek magának álla meg, s megadá magát | Oka azért ez dolognak nem volt az mi vélekedésünk szerént, hogy urunkra volt volna harag és az vezér is hogy Corruptus volt volna; hanem mivel hallottuk jövetelit s meg nem vártuk, és az őtet illető ajándékokat az kajmekámnak adtuk; melyet cselekedett vala azért Toldalagi Mihály, hogy hamarabb szaladhassunk [KemÖn. 76, 90]. *1662:* A nyavalás pórok látván, hogy mindenfelől környülvétettek, sokan is kezdtek volna közülök elhullni, fegyvereket elhányván mindenfelé szaladni és szélledni kezdének, de hogy útjok mindenfelől elrekesztetett volna, kevés szaladhatott vala épségben, hogy orrát vagy fülét el nem metszették volna | Az gyalogság pedig, hogy különszakasztatott volna, valakik közülök az havasokra, erdőkre nem szaladhattak, mindenestül fogva ottvesztek [SKr 146, 520]. *1667:* egykor érkezének az Tatárok handálgatni kezdének s tétova szaladánk az ki hova szaladhata [KGy]. *1704:* 3000 székely, csak kuruc veszett ott, majd mind gyalogok, mert a lovasa jobban szaladhatott [Kv; KvE 284 SzF]. *1724:* mikor a Vingardi Erdőről, azon erdőre szaladhattunk, ment emberek voltunk [Gergelyfája AF; JHb XXVII/2]. *1777:* kozel se vólt ollyan beteg Sándru ... mert nem Szaladhatat vólna előttem [H; Ks 111 Vegyes ir.].

szaladhatás menekülhetés; posibilitate de refugiere; Fluchtmöglichkeit. *1662:* akik azelőtt házok népét el nem költöztették volna, a felűléssel való hadi készülettel a szaladhatásra való időtül igenis elrekeszteni láttatnak vala [SKr 540].

szaladliszt malátaliszt; făină de malț/slad; Mehl aus Malz. *1717:* Régi Sák nro 2 melyben vagjon mostan szalad liszt metr 10 [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 2].

szaladó I. *mn* **1.** futó, menekülő; care fuge (din fața unui pericol); laufend, flüchtig, fliehend. *1657:* az ország hadai is igen kezdettek vala zsibongani, mert szaladó emberek is rémitik vala [KemÖn. 176]. *1662:* mindenütt azt hirdetik vala ... az táborostul szaladó nép is, hogy igen megverték volna őket | Az rabló, égető török, tatár, kurtány sok helyeken megelőzvén az házaktul mindenekkel felrakodott s háznépestül szaladó szegény hajdú- s egyéb akármi rendbéli keresztyénséget, az erős férfiait levágja, feleségeit, gyermekeit pedig minden javokkal bényeli és rabokká teszi vala [SKr 180, 540–1]. *1705:* Ugyanezek a hírthozó németek találták a Jósika Gábor uram szaladó szekerét, aki Kolozsvárról szaladott Hunyad vármegye felé bé [WIN I, 596]. *1710:* Az elector ... egy szaladó kornétást spádéjával általvervén ... a kőfalról a városban beugrik | Már generál Hajszler is elszaladott vala, a török a szaladó németeket s székelyeket űzvén s vágván [CsH 212, 226]. *1710 k.:* Amint éjszaka a Szederjes erdején megyünk, hát ihol jő a vaskapui harcról szaladó székely csoportonként [BÖn. 562].

2. ~ *útjában* menekültében, menekülő útjában; în timpul fugii, în timp ce se refugiază; auf der Flucht. *1662:* Nadányi Mihály ítélőmesternek a Minnye vajdához való követség kelepcébe kerülésére s veszedelmére következett vala, mert midőn eszébe vette volna a vajda elméjét, és hogy nem jó helyen járna, noha csakhamar mindenét eladván, hogy szabadulást vehetne, nagyon igyekeznék, de vigyázás lévén reá, szaladó útjában megfogatott és Fogaras várába fogva kiküldetett vala [SKr 512].

3. (tilalmasba) beszaladó/tévedő; care (fiind gonit) intră (în opriturǎ); (ins Gehege) hineinrennend, sich verirrend. *1729:* a Somkut fele valo fordulo határunkat ugy mint a Tarlot meg tiltottuk az szánto ökrök számokra ... Valakik szükség kivül oda hajtyák Marhajokat potentian Convincaltatnak Cum fl. hung 1:/:1. Az szalado Marhától penig egj, egj marhától két két pénzt exigállyanak [Dés; Jk 389a].

II. *fn* **1.** menekülő személy; refugiat, persoană care fuge din fața unui pericol; Flüchtling, Fliehende(r). *1662:* De végre a lövőszerszámokat is közelebb vitetvén az parthoz, az hajókon szaladókat lövöldözik és elég sok károkat is tesznek vala bennök [SKr 140].

2. futás, menekülés; refugiu, fugă; Laufen, Flucht. *1657:* én is udvarhoz menvén, de még előbb Ibrányi az szaladóból odaérkezvén ... jó falut és néhány száz aranyat ada az fejedelem [KemÖn. 258]. *1704:* ennél egyebet egyik fél is szemben másikkal[a] nem lött, hanem szaladóban, akik elestenek [WIN I, 257. — [a]A kurucok a németekkel].

szaladófél szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~*t vesz* menekülni próbál; a încerca să scape/fugă (de undeva); zu entfliehen versuchen, die Flucht ergreifen. *1677:* A' Halas Tókban sok károkat szoktak tenni a' halat lopók, kiváltképpen a' Tóknak hirtelen áradása, és a' halaknak tenyésztésének avagy ivásának idején, valaki azért in facto deprehendaltatik, vagy ha szalado félt venne-is, de in continua persecutione ha meg-fogattathatik, dijjának le-tételével szabadullyon-fel, s' nem kűlőmben [AC 110].

szaladott 1. futott, menekült; care a fugit/refugiat (undeva); gelaufen/geflohen. *1657:* Ezt azért igen kedvesen vevé palatinus uram, ítílvén csak magános emberségből való cselekedetemnek, noha fekszik vala ily dolog is az emberség alatt: hogy Klobusiczki uramat instruálám ... arról, hogy köntösét változtatva az várban szaladott svéd officér követet hozza alá [KemÖn. 224]. *1677:* Fejérvárat Nemes házhoz szaladot lator ki-adassék sub poena flor: 500 [AC 256].

2. (tilalmasba) beszaladt/tévedt; care (fiind gonit) a intrat (într-un loc oprit); verlaufen, (ins Gehege) hineingelaufen. *1720:* a to helyben szaladot Marhakat mindenkor ki csaptuk az Retbűl nem hajtottuk be [Koronka MT; Told. 26].

Ha. *1827:* szaladatt [Mészkő TA; Mészkői lev.].

szaladoz össze-vissza futkározik; a alerga (speriat); hin und her laufen, umherlaufen, herumrennen. *1657:* azon az földön számtalan darvak lévén akkorban, kiket éjjel felbúdítván az had népe, távolyról az pogányság azoknak kiáltásokat emberek kiáltásának képzette, s elrémítvén Isten őket csodálatos veszedelmezéssel utálatos lapos helyekre szaladoztanak éjszaka [KemÖn. 175]. *1747:* Azután csak hamar oda érkezék Buttyán Simon a kutyáival és Uszítanj kezdé a Sertésekre, a Sertések pedig hogy láták a kutyákat, mingyárt el kezdének szaladoznj és a Berekbe szaladának [Nagysomkút Szt; TKl Hele Pável (42) vall.].

szaladozhat menekülhet; a se putea refugia, a putea fugi (pentru a scăpa de o primejdie); fliehen können. *1662:* Az szegény hajdúknak már megmaradhatások felől egy csepp reménységek sem lehetvén ... az vala jobb, ki minél hamarébb háza népével Pocsajba, Székelyhídra ... és csak Debrecenbe is mint szaladozhatna [SKr 540].

szaladőrlés malátaőrlés; măcinarea malțului/sladului; Mahl des Malzes. *1725:* Fizettűnk Szalad őrlést f 299 | Szalad őllés Taxájábann [Kv; Szám. 54/II. 20, 54/IV. 19].

szaladőrletés malátaőröltetés; măcinatul malțului/sladului; Malzmahlen. *1726:* Erogálnak eő kglmék 299 főzés szalad őrletésre a két Esztendőben f 203//32 [Kv; Szám. 54/II. 19].

szaladser malátasör; bere de malț/slad; Malzbier. *1570:* Az zalat sernek Arrat Mikeppen Rendeltek volt Eytelet egi penzre, Mostanis Azt akaryak hogi kyleomben Ne legien [Kv; TanJk V/3. 11b]. *1587:* Sakachinak sapharnak meserre szalatserre attam kit en hozattam —/14 [Kv; Szám. 3/XXX. 25 Seres István sp kezével]. *1589:* Mesert 8 eytel p(ro) f. — d. 64 Zalat Serth 31 eytteltt f. — d. 93 [Kv; i.h. 4/VI. 78 Stenzely András sp kezével]. *1598:* Az meg Vrunk gialúban uolt B. vram kuldeóth eo felsẽgenek harom uttal ... 18 Eitel zalatsert ... f—//54 [Kv; i.h. 8/V. 91]. *1600:* Az vr aztalara uittek. 1. ejtel Szalaczert d 3 [Kv; i.h. 9/III. 7 Szabó András sp kezével]. *1621:* 6 February Gubernator Vrunk eö Nagha tartoztatta Thamas Mestert oda fel ualo leveleknek kedueiért Eöteöd magaual leuen Biro Vram hagiasabol Gazdalkottam neki Attam Czipot d 5 Egy Tyukot d 5 Harom fon (!) hus d 3 Harom Ejtel Zalad ser d 6 [Kv; i.h. 15a/IX. 9]. *1623:* szalad sert is sokadalom napian kwweol nem szabad varosunkban arulni [Kvh; HSzjP]. *1670:* azert, hogy ennekemis legyen Valami hasznocska(m) az ő kgme itt laktabon, ő kgme is arra ígirte magat hogy vagy bor vagy meh ser vagy szalad sert it fogok arultatni [Dés; Ks 41. C. 10]. *1687:* Buza es zab szaladdal elegy van

... Cub 13// Szalad ser vagyon Ur. 130 [A.komána F; UtI]. *1697:* a' meh ser es szalad ser hasonlo szűksegre forditassek [Dés; Jk]. *1702 k.:* Abrud-bányán nem csak hordo bort, hanem berbencze bort is, égett bort, méhsert, Szalath sertis arultak s arulnak [Born. XXXIX. 6]. *1729:* Aki ... bort, mehsert, szalad sert az meg irt idő alatt arulna Tehát az eddig arrul lőtt Protocholatiok szerint paenaztassanak (!) az ollyan szemellyek, akik Comperialtatnak akarmi féle italt árulni [Dés; Jk 386a]. *1737:* Szalad ser iránt is provideállyanak Borbirák atyánkfiai ès Continuo árultassanak: úgy vévén vedrit, hogj a Nms Város ebből is fructust percipiálhasson [Dés; Jk 476b]. *1741:* 'A szalad ser dólga iránt pedig, hogy idegen sert ne lehessen szabad bé hozni, vgy Conveniáltanak [Dés; Jk 552a]. — L. még UF I, 401, II, 116, 582.

szaladserfőzés malátasörfőzés; fabricarea berii de malț/slad; Malzbierbrauen. *1638 k.:* Serfeozeo Janos Szekeli feoldreol jeőtt veres drabant volt ... zolgallia eghetbor zalad ser feozessel, fia 2. eokre 2. tehene 3 [Km; GyU 28].

szaladserfőzetés malátasör-főzetés; fabricare a berii de malț/slad; Malzbierbrauen. *1588:* Az felseó Espotaly Mesteris teót emlekezetet zaladser feőzetes feleól [Kv; TanJk I/1. 86].

szaladserfőző malátasörfőző ember; persoană care fabrică bere de malț/slad; Malzbierbrauer. *1620:* ha ... valamelj Szaladser feőzeő kostoloba(n) Jot adna es mas rozzat kezdene megh ... el vezik, es annak vtanna soha zabad nem lezen feőznj [Kv; TanJk II/1. 296].

szaladserkorcsma malátasör-korcsma; cîrciumă unde se vinde bere de malț/slad; Malzbierstube. *1737:* Détzel Ignátz ő kglme a Nms Universitást requiralvánn, a Nms Város Ser kortsomáján(a)k, Arendaban ô kglmének lejendő adattatása iránt, tettzett, hogj ő kglmének adattassék azon szalad ser kortsoma [Dés; Jk 484b–485a].

szaladser-korcsmároltatás malátasör-árultatás; vînzarea berii de malț/slad în cîrciumi; Malzbier Ausschank/Vertrieb von. *1705:* méh ser és szalad ser korcsomároltatás [Dés; Jk].

szaladserkorcsmáros malátasör-korcsmáros; persoană care vinde bere de malț/slad într-o cîrciumă; Malzbierwirt. *1730:* Az Bor korcsomarosok(na)k, és mehser szalad ser korcsomarosok(na)k eő kglmek(ne)k fizetesek lesze(n) az 1729 esztendei Protocholatio szerint valo fizetes [Dés; Jk 397a].

szaladszárasztó malátaszárító/aszaló; sladniță, slădărie, loc adăpostit unde se usucă sladul/malțul; Malzdarre. *1656:* Jttem az kapu mellett valo koniha haz ala njul fel egi szalad szarazto teglabol rakott boltozatt [Fog.; UF II, 152]. *1679:* Serfőző Ház ... Vagyon ezen padláson; Teglabul rakott szalad szaraszto [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 137–8]. *1852:* Üstök ... Ujj szalad szárazto kilentz pléh táblával [Görgénysztimre MT; Born. F. VIIIb].

szaladta futta; în fugă; im Laufen. *1662:* akik onnan a derék ütközet helyérül visszaszaladnának is, a hátrahagyatott néhány lesekre a sok erdő között hol együtt, s hol másutt bökkenvén, szaladtokban mindenütt csak nagy veszedelmök lett vala [SKr 317].

Szk: *~ra megy* futásra veszi a dolgot. *1594:* hallam hogi az vczan Beleniesi Andras New öthues Szallatara megen nagj rikotua [Kv; TJk V/1. 463 Kerekes Mathias vall.].

szaladtartó malátasör tartására való; în care se păstrează berea de malț; (Fass) für Malzbier. **Szk:** *~ hordó. 1679:* Serfőző Ház ... Vagyon ezen kulső házban ... Szalad tarto őregh hordo nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 137].

szaladton szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: *~ szalad* egyre szalad; a fugi/alerga întruna; ständig laufen. *1662:* az kapott prédával csak szaladton szaladnának s menten- mennének [SKr 175].

szálafonál kenderszál-fonal; fir/fuior (tors) de cînepă; Hanfgarn. *XVII. sz. v.:* Vagyon szála fonal hat pászma [Kv; LLt Fasc. 71]. *1849:* Az Udvar ház hijján Vagyon 61 ½ Hatvan égy darab Szála és szősz fonal meg szapulva [Somkerék SzD; Ks 73/55].

szalag 1. pántlika; panglică; Band, Schleife. *1854:* Szallag ... Bársonszallag ... 17 1/2 sing atlatz szallag [Mv; TSb 27].

2. halotti koszorú szalagja; panglica coroanei funerară; Kranzschleife. *1879:* Mert nem írtál semmit — mit nyomassak a szalagra, ezt nyomattam: Hálából tanítójának[a] (s a más ágára): Jakab Ödön [PLev. 67 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Mentovich Ferencnek].

◊ **Szn.** *1832:* Szalag Peter (mester) és fia Szalag János (inas) [Kv; KovCJk II. 59b].

szalagnyi sávnyi; de o fîșie; streifenlang, eine Streifen langes (Wandstück u. dgl.). *1838–1845:* faltőhúzó; kis megfelelő-ecset, melylyel a szobafalak tövét, néhelyt a padolaton is még egy keskeny szalagnyit fejérítnek vagy festenek meg [MNyTK 107. 19].

szalagos szalaggal díszített; împodobit cu panglici; bebändert, mit einem Band od. Bändern geschmückt. *1848:* Egy kék szalagos dülangle fökötöre 5. ftot ... adott [Kv; Végr.].

szalagszíj, szalagszíju keskeny szíj; curea îngustă (de piele); schmaler Riemen. *1596:* Cristoph Tortlerne 6 uigh zeold barsony arraba(n), es 2. keotes zalak ziw arraba tartozik f 14 d 80 [Kv; RDL I. 65]. *1627:* Kalmar Marha ... iutot ... Szalakszyi Jutot tizen hat keotes keoteset tuttuk negiuen penzre teszen. tt f. 6 d. 40 [Kv; i.h. 132]. *1629:* Egy keotes szalak sziju | Harom keotes szalaksziu, ér tt f 1 d 80 [Kv; i.h. 132, 143]. *1632:* Beczybeől az minemw marhakat ... Kantha Mihaly hozott ... Szalak ziatt f 15 [Kv; KvLt II/69 VectrTr].

szalagvárda l. szalvagvárdia

szálak tutaj; plută; Floß. *1662:* a fejedelem Salamon nevű falunál a Tiszát szálakkal, általköttette vala, és maga is táborostul odaszállott vala [SKr 224]. *1665:* Ma itt nyugodván, holnap már zálakra kelek és vizen megyek egy darabig [TML III, 464 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

szálal erdőt szálanként vág, szálaz; a tăia (copacii) unul cîte unul; fällen (Bäume nacheinander). *1774:* Tulajdon szemeinkel láttuk hogy Suta Páskuj vágta s szálolta az Vttrizált erdőt [O.léta TA; JHbB 275].

szalamandra gőte; salamandră; Salamander, Erdmolch. *1619:* Itt[a] teremnek az rettenetes férgek, salamandrák, basiliscus kígyók, rettenetes hangyák, mind egyéb [BTN[2] 413. — [a]Tuniszban].

szalámi olasz kolbászféleség; salam; Salami. *1788:* Szallami es Semlye — 22 [WLt Cserei Heléna jk 17a]. *1807/1818:* 64 Lott Szálámi [Mv; Told.]. *1808:* 1 Font Szalámi [Mv; Told. 22]. *1826:* A' Szalonnás Kamarába ... Tizenegy Szálámi, egy meg van rátskálva [Szentdemeter U; Told. 41]. *1862:* Szalámi Kassai [Kv; SLt Vegyes perir.].

szalamia, szalamiák, szalamoniák ammónium-klorid; clorură de amoniu, ţipirig; Salmiak. *1558 k.:* Az lazuriomoth Igy chinald: Wegy kenesǫth 2 rezth, kenkǫueth 3 rezth, salamoniac(o)th 8 rezth, es ted egy Mazos korsoban es egesd meg lassu twzon [Nsz; MKsz 1896. 383]. *1571:* Jo arany festek Mwhöz valo. Vegy grispant loth 1, galichkőuet loth 1, saletromot loth 1, zalamiakot loth 1/2 [Nsz; i.h. 356]. *1580:* Washoz es Achelhoz valo Etetes. vegy 1 loth timsot, 1 loth grispant, 1 loth zalamiakot [Nsz; i.h. 370]. *1586:* az mit az Malomhazra es az poórhoz valora keólteottem ... Aztalos Benedek ... Szalamiachot veót az saletrum meg eresztesheóz —/20 [Kv; Szám. 3/XXIV. 23, 25]. *1684:* Szalommia, Terpentina, Maxtix és égyéb tüzes Szerszamok vitelere erog(áltam) f. 10//80 [Utl]. *1685 k.:* Harmadfél font Szalamiát fontyat 50 penzen Teszen 1//50 [Utl]. *1758:* Kolosvári Major Togyer kezéb(e) Fejér Onra, szalamiára, vas Drotra Rhf. 1 xr 59 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 185b]. *1849:* 10 Loth Szalamia [Dés; BetLt 3].

Vö. a *szalmiák* címszóval.

szalamiás '?' **Szk:** ~ *csésze. 1683:* Ezust formára Csinált szalamias Csesze 12 [Utl] ✳ ~ *kengyelvas. 1628:* ket bokor Szalamias kengiel vas [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 11] ✳ ~ *poharacska. 1682/1722 k.:* egy zomanczos szalamias Poharocskais [Ludvég K; GörgJk 97].

szálanként egyesével; unul cîte unul, bucată cu bucată; fadenweise, Stämmeweise/nacheinander u.ä. *1817:* nem pászma szerént, hanem imit amot szálanként valogatva, a' dőlt fákot 's veszendőben hagyva erdőltek az Üveg Csűrhez dolgozo emberek [F.árpás F; TSb 46].

szalare fizetés; salariu, leafă; Bezahlung, Gehalt. *1855:* A' Szalare ezüst pénzbe fizettessék [M.bikal K; RAk 56].

szálas I. *mn* **1.** magas/egyenes törzsű; cu trunchi înalt şi drept; hochstämmig | magas/egyenes törzsű fákkal benőtt; pădure de copaci înalţi şi drepţi; mit hochstämmigen Bäumen eingewachsen. *1769:* adott volt altal ... egy darab szálas berkes hellyet a' Medgyesfalvi felsö fordulo határban [Meggyesfva MT]. *1791:* az Oláh Toth Falusi Határokon tanáltato Szálas, Mak Termő, Tölgyes, Cser, Bükk, Musdaj, és más egyébbféle Fákkal tellyes, elegyes, 's alább valobb Bokros Erdők [Szászsztlászló TA; JHbK XXVI/10]. *1792:* Erdö a Harasz erdelyin ritkás szálos épületre valo fiatalos Tsere fakbol allo, sertest nem lehet rajtak hízlalni [Derzs U]. *1796:* Erdö Lá Fundeture nevü hellyen, nagy szálos, Vén fák, Tögyes, Bükkös, és Gyertyános fák vagynak benne [Szentegyed SzD; WassLt]. *1797:* Ezen Erdőnek nagyobb része tölgyes szálos, egy része pedig eladattatván le vágattatván, el pusztittatott [Ajton K].

Hn. *1753:* Ezen föld véggel a' Szalas fark nevezetű Erdőre járó erdöllő utra rúg [Koronka MT]. *1764:* Szálas egerben egj darab egres (e) [Bencéd U]. *1768:* a Szálas tetö nevezetü helyen [Tordasztlászló TA]. *1783:* a Szalos Szegb(en) (e) [Kakasd MT]. *1802:* A Kis Szállos tetőn (sz) [Körtvélyfája MT].

Szk: ~ *bükkfa. 1843:* mindamellett, hogy sok helyen elegedendő a cseples eger és magyarófabokor, mégis a kerítések nagyobb része mind levágott szálas fenyő- és bükkfából vagyon csinálva [VKp 124] ✳ ~ *csere. 1866:* Agyagas erdő, kigyéritett szálas csere [Mezőkölpény MT; MvRLt] ✳ ~ *csereerdő. 1778:* igen jo és szép szalos Csere és kevés van Bikfakbol allo erdő; de igen meg gyérítették mivel igen sokat vagattatta eo Nga [Koronka MT]. *1789:* A Potsfalvi Határon lévö Radvántz nevezetű szép szálos vastag Csere Erdő ... hová, mi szükségre hordatott, tüzre è, vagy nem, adatott è el? [Kük.; GyL hív.]. *1853–1859:* Agyagas nevű kigyéritett Szálas Csere erdő [Mezőkölpény MT; MRLt] ✳ ~ *cserefa. 1783:* hellyen hellyen imit, amat, vagynak fen állo szálos Nagy Tsere Fák [Hosszútelke AF]. *1860:* Ezen gyérségen felyül a' Kendi vőlgy tetejéig illő tömottséggel nőtt szálas cserefákkal, ennek alja a sürűség miatt nem gyarapodhatik [Szentdemeter U] ✳ ~ *cserefa/cserefás erdő. 1798:* vagjon ... ő nganak ... szep allodialis szallos tsefas (!) Erdeje melynek deli szomszedtságaban nékem is vagjon egy kis apro tsere nyilatskam [Ádámos KK; JHb XIX/58. 25]. *1801:* also Répának vagynak Szálas tilalmas derék nagy élő tsere fa erdei [A.répa MT; DLev. 5]. *1803:* Eleskö nevezetü Szálos Tserefás Erdő [Mikháza MT] ✳ ~ *cseres erdő. 1862:* A Liget szép szállas cseres erdő [Egrespatak Sz] ✳ ~ *cserés erdőcske. 1765:* igen szép Szalas Cserés Erdőtske volt [Náznánfva MT; Berz. 13. V. 12] ✳ ~ *erdő. 1570:* az Zalas Erdeó felseó veghere mely Erdeot vras Erdeónek hynak [Gyalakuta MT]. *1593:* Wagion az nagy oldalonnis egy eöreök feöldwnk melynek vicinussa eggjk felöl ... az waros zalos tilalmos Erdeie [Szu; UszT 9/44–5]. *1604:* az tilalmas szalas erdöbe(n) esset volna kar [Kv; TanJk I/1. 478] | Az Szalas Erdoben ... uagion ket nyl Erdó [Jedd MT]. *1650/1825:* egy darab szalos erdő [Vajdasztián MT]. *1692:* az Ur Hallér Janós ur(am) ő naga tilalmas szálas Erdeje [Mezőgerebenes MT; BK Inv. 39]. *1711:* az Radnoti Pap Diosi Andràs ur(am) ... hordatta maga Szekerével azon eö Naga Borzik nevü Szálas erdeit [Búzásbesenyő KK; BfR IV. 30/26 Szabó István (52) jb vall.]. *1721:* Egyed kortővelyib(en) egy darab szalas erdo [Bibarcfva U]. *1723:* A Motsi faron egy szálos Erdő örrókös [Hagymásbodon MT; HbEk konz.hat.]. *1735:* A Falu szálas Tilalmas erdeje terminaltatik ... az Tyukos határ szelybe [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb. 3]. *1753:* a' Rindek nevezetű hellyben egy Szálas Erdeit [Mikószilvás AF]. *1767:* A régi sántz ... a Város közőséges Farkas patak nevezetü szálos erdejit a privatusok örökségeitő (!) terminálja [Ne; DobLev. II/380. 4a]. *1768:* (Az oláhrákosiak) nagy szalas Erdejökből ki jö egy út [Tordasztlászló TA; JHb XXXV/17]. *1803:* Vagyon ... a' Birtokos Urak(na)k egy Szálas Erdejek osztatlan [O.asszonynépe AF; DobLev. IV/862. 29b]. *1812:* A' Kő

háznál, szép tisztitott Cserefás szálas Erdő, de nagyon ritkás [Türe K]. *1823:* 2/3 részénél valamivel többetske rész Szálosabb Erdö [Majos MT; Told. 48]. *1845:* A' Bányistya felett való Szálas erdő [Doboka; DHn 20] ○ **Hn.** *1592:* Zalas Erdeo (e) [Somosd MT]. *1676:* Az Szalós Erdő Vicinussa alol (e) [Backamadaras MT]. *1713:* Sylvae Szállos erdő vocatae [Bányabükk TA]. *1741:* Szalos Erdő felett (e) [M.fráta K]. *1797:* a Szálas Erdő [Ajton K]. *1867:* Szállas erdő (e) [Szentdemeter U] ✳ ~ *fa. 1711:* mostani Besenyei Praedicator uram is hozott azon erdöböl az maga házahoz Szálas fákat [Búzásbesenyő KK; BfR IV. 30/26 Delei István (36) jb vall.]. *1768:* más Szálas fákrol ág bogat nyeset [Csapó KK; Berz. 3. 7. C. 7]. *1776:* a' Falu Közönséges Erdeje ... Ennek egy része Csere, és Gyertyán szálos Fákbol áll [Mezőbergenye MT]. *1823:* ez oly szép fáju erdö, hogy a' Szálos fáibol épitteni is lehetne itt a' mezőségen [Szabéd MT] ✳ ~ *fenyős erdő. 1864:* Lapias Domuk ... olá lakosok lakják ... 1/4 része fenyős és magyoro bokros egy negyed része pedig szálas fenyős erdő [Gyszm; GyHn 43] ✳ ~ *makkos erdő. 1730:* ã Szurákosban egy Darab szállos makkos erdő [Tordasztlászló TA] ✳ ~ *oldal. 1681:* Marko Borbara hazan Kùllyel ualo szallas oldalban leuò bùk es nyres Erdejetis ... Biro Istuan Urunk(na)k intéztük és bőczùllòttùk [Homoródsztmárton U; Borb. II] ✳ ~ *tölgyes (erdő). 1823:* Szép Szálas tölgyes erdő, kevés makkot is terem [Pócsfva KK]. *1864:* Veres kő szálos tölgyes erdő [Méra K; KHn 244]. ○ **Hn.** *1851:* a' Szálas tölgyes (e) [Pusztasztmárton TA].

2. magas termetű; înalt (de stat/statură); hochgewachsen. *1759:* (Barcsai Ágnes) ha szintén termetére nem volt is igen szálas, de elméje helyén, ábrázatja pedig akárhol is számot tehető volt [RettE 94].

3. nagy testű; mare, de talie înaltă; groß gewachsen, stämmig. *1687:* mentést vétess az falukon husz lovat de ne legyének aprók mint az kiket kaptak utolszor, hanem szálasok [ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez].

Án. *1821:* Szállos (pej kanca) [Mezőméhes TA; HG Mara lev.].

Szk: ~ *harcsa. 1648:* vagjon egj deszkaval öt reszbe szakasztot haltartois, egjik reszeben vagjon apro feyer hal, masik reszeben hat szalas harcza, valami apro harcsa kölykekis [Porumbák F; UF I, 901] ✳ ~ *kanca. XVIII. sz. v.:* Egy Szalas fehér kancza vemhes [Pf] ✳ ~ *kancacsikó. XVIII. sz. v.:* egy Szálas piros pej harmadfő azaz 2 eszte(ndős) kancza tsiko [Pf] ✳ ~ *paripa. 1805:* Egy vén kimustrált szálos, motskos szörü madár husu, az elejénel nagyon meg-rokkant paripa [DLt nyomt. kl] ✳ ~ *piszträng. 1648:* Az Arpasi viz ... Kiereszteö czatornaja. Vagyon alkalmasint pizrang' benne igen szep szalas nro. 6 a teobbik mind aprok [F.árpás F; UF I, 906].

II. *fn* szálerdő; pădure formată prin regenerare din sămînță; Hochwald. *1603 k.:* Minap hogy az szalast meg oztak úgy ertettem chak akkor hasonlottak megh [UszT 16/65 Gregorius Basa maior de Vduarhely (75) vall.]. *1708:* Az Jllyeni erdöt ura(m) a' ma szep szallast szinte(n) le Teszik (igy!), mostis 1000. vagy meg több pallisadanak valot vagattanak le a' várhoz [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1759:* Az aljon lévő erdő a' hegye Szálassa megett [Jedd MT; EHA]. *1763:* vicinussa ... a maga szálassa és más felöll a Megye Erdeje [Udvarfva MT]. *1791:* a' Szálas elein mellj is minthogy a' Nagy Fijaktol örök árran (de mennyin nem tudhattyuk) vásároltatott volt, Nagy Fijak erdejének hivattatott [Backamadaras MT; CU]. *1795:* A Tonál egy darab Szálas volt de most vágott [M.bagó AF]. *1814:* A Szálasban egy nagy otska lábat ... foglalt el [Körtvélyfája MT; LLt]. *1830:* a Hidvégi szálas északi szélén | a nagy lik fején a hol a hidvégi szálas ki rug az Bőlőni sántzos utba [Hidvég Hsz].

Hn. *1628:* az Szalas melle [Szucság K; KHn 253]. *1641:* az szalas alat (sz) [Kakasd MT]. *1653:* az Bandj szalossa meget (e) [Kercsed TA]. *1692:* Szálas (e) [Muzsna U]. *1694:* az Szálas alatt (sz) [Kál MT]. *1699:* Szalasban (sz) [M.zsákod U]. *1703:* az Szálasban [Bardóc U]. *1742:* az Kűs Szálas felől [Udvarfva MT]. *1747:* A Szálas alatt (sz) [Ákosfva MT]. *1754:* A Szálason (sz) [Szucság K; KHn 253]. *1755:* A' Szálas alatt (sz) [Egrestő KK]. *1759:* A Koronkai határ szélben szálas előtt (e) [Backamadaras MT]. *1761/1762:* A Szálasban (e) [Bádok K; BHn 25]. *1770:* A Szálos mellett (sz) [Kakasd MT]. *1771:* 'A Nagy Szálas alatt (sz) [Körtvélyfája MT]. *1775:* a' Székelly Szálasnál (e) [Komjátszeg TA]. *1779:* Szálos (e) [Retteg SzD]. *1779:* Szálos (e) [Szövérd MT]. *1781:* A Szálosan (sz) [Szucság K; KHn 254]. *1790:* a' Bándi szálossa meget (e) [Kercsed TA]. *1793:* Szálas (e) [Sztána K; KHn 307]. *1794:* a Szálos patakja [Búzásbocsárd AF] | Szálos alatt (sz) [Kakasd MT]. *1796:* a' Két Szálos között (e). Közepső Szálos (e) [Póka MT] | Szalas vagyis Bük vapában (sz) [Tompa MT]. *1798:* A szálas alatt (sz) [Ákosfva MT]. *1800:* Szálos nyakánál (sz). Szálos tetején (sz) [Kobátfva U]. *1802:* Szálos oldala nevü szöllő hegyben (sző) [Kibéd MT]. *1803:* Az Isten Tővissinél a Szálasnál (sz) [Ákosfva MT]. *1811:* A Szálos tetejin (sz) [Körtvélyfája MT]. *1817:* Vagyon a' Temető a' Szálas alya nevu helyen [Marossztkirály MT]. *1822:* A' Szálas alatt lévö Lábban (sz) [Körtvélyfája MT]. *1826:* A' Szálason (sz) [Kál MT]. *1831:* A' Szálasban (e) [Bádok K; BHn 30]. *1832:* Manási Szállasa (sz) [Száldobos U]. *1835:* Nagy Vögy Szálassán (e) [Kisilye MT]. *1847:* a' Szálas nevű hellyen a' két ut között (sz) [Náznánfva MT]. *1856:* Szálos alatt (sz) [Szövérd MT]. *1859:* Szálos (e) [Rava U]. *1862:* A' Szállosban (e) [Bádok K].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

szalaszt 1. elszalaszt, futni enged; a lăsa pe cineva să fugă/scape (de undeva); verpassen, entkommen lassen. *1725:* A my illeti az Diodiak ellen valo processust, az Rab el szalasztás iránt ... igen nagy tolvajt szalasztottanak [M.cseszтve AF; Ks 95 Borsaj N. Pál lev.].

2. megfutamít, futásra késztet; a fugări, a pune pe fugă; verjagen, in die Flucht schlagen. *1567:* e nyarba is reayok[a] mentem volna oda sofalwara, de akor az kyral Nemetj erdöre zalaztottam wala wketh [Nagysajó BN; BesztLt 74 Horwath Lwkach Sayoj tyzt tarto keze írása. — [a]A sófalvi pásztorokra]. *1592:* Verner Janos vallia: Lattam hogi az haborusag mikor esset vala Niari Marton es Cassaine keozeot ... Mikor eo magat Niarit ot ben vondozzak vala, akkor az feleseget az swteo hazra zalaztak altal az keozeon [Kv; TJk V/1. 300].

Szk: *futva* ~. *1582:* Jlona Molnar Georgne ... vallia, hog Igiarto Georgnek Az mostany felesege feleol azt monda Rengeo Anna, hogy Kerchetbe az fatthyw giermeket a' kariara teottek, es ug kwltek onnat el, Igiaartho Georg penig egzer oda ment volt eg fekete Lowon, es hog az ezwst marhat hozza volt onnęt el, Az Iffiak futwa zalaztiak [Kv; TJk IV/1. 69]. *1653:* Tergovistya felé mentekben[a] a bassa stráját először, de azután a csatáját is futva szalaszták [ETA I, 45 Nsz. — [a]A Báthori Zsigmond hadai]. *1662:* Máté vajda[a]

aperto marte, szemben való viadallal, a fejedelem alattomban való segítségével igen megveré és futva szalasztotta vala országábul[b] [SKr 302. — [a]Matei Basarab. [b]Vasile Luput]. *1698:* Nyilván constal ... hogy Kerekes István egy tisztátalan Székely Margit nevü asszonnyal paraználkodott ... más férfi ismét feleségével kapúa(n) keményen megh csipelte, és futua szalasztotta [SzJk 313]. *1702 k.:* mivel az reformata Eccl(esi)a részirõl való Réformátusok felesen kereskednek Borral, Eget borral, Méserrel ... Némellyek ... tellyességgel Semmit sem Contribuáltanak, sõt irtóztató fenyegetõzésekkel sokszor fútva Szalasztották az Edgjházfiat [Born. XXXIX. 6]. *1703:* Aranyasszéket és egynéhány vármegyéket felveszen, és gróf Bethlen Sámuel commendója által küldi Szamosújvárhoz, hogy a végeken õrizzenek. Ezekre bejövén a kurucok, levágják, és magát is futva szalasztják Bethlen Sámuelt [Kv; KvE 241 VBGy].

3. (el)kerget; a alunga/izgoni; verjagen, vertreiben. *1586:* Zekeres Mihaly Vallia, Mikoron Zena vcza fele kialtast hallotta(m) volna eyel, ky Ieowek hazambol ... Azonkeozbe ez olah petert lata(m) hogy az hazak Seowenyn az vdwarokon Zena vcza feleol Altal haghdos keresztwl vtanna Indulek az en vdwaromrol, ez az zomzedhoz zalaszta(m) [Kv; TJk IV/1. 564]. *1591:* Zekeres Mihali vallia ... vtanna futama(m), az wzesbe valtigh haitot hozzam. Vegre valami kertekre zalaztam [Kv; TJk V/1. 164]. *1676:* Ispán Ferenczet csak szalaszsza Kegyelmed s rántsd el az faluját [TML VII, 142 Naláczi István és Székely László Teleki Mihályhoz].

4. *kárba* ~ (állatot) tilalmasba beszaladni enged; a lăsa (un animal fugărit) să intre într-un loc oprit; (ein Tier in Gehege) hineinlaufen lassen. *1792:* ha tõrtenetbõl kárban szalasztatta az õkrekett, a kárt meg kellett fizettni [Déva; Ks 73. 74. VII. 98].

szalasztatik megfutamíttatik; a fi fugărit; verjagt werden. *1662:* akik egymás hátán tolyongva kimenni kínszerítetnének is, nagyobb részbül véres agyakkal, gyalázattal szalasztatnának [SKr 683].

Szk: *futva* ~. *1662:* die 28. Octobris Báthori Andrást igen meg is vervén, ahonnan maga is futva szalasztatván, ám ugyan a csiki havasokon valami székelyektõl nyavalyásul megöletvén, boldogtalanul kényszeríttetett vala életét elvégezni [SKr 84].

szálavászon 1. pînză de fuior (de cînepă); Leinwand aus Hanf. *1728:* Hat sing szála vászon Dnr 54 [Dés; Jk 375a]. *1734:* Három Lepedõ szála vászon ketteje vastagab mindenikben recze mindenik uj [Pk 6 Pákei Jánosné Almási Judit hagy.]. *1832:* 1831béli Vászon Alamorrol ... Kender Vászon ... Vagyon az 1só Nrus alatt Szála Vászon 30 Sing ... az 7ik Nrus alatt Szösz Vászon 30 Sing [Alamor AF; TL]. *1834:* Egy vég Tángyér töllõknek valo tiszta szála Vászony [Sáromberke MT; TGsz 54].

2. (kender) szálavászonból készült; (făcut) din (pînză de) fuior (de cînepă); aus (Hanf)einwand erzeugt. **Szk:** ~ *ing. 1742:* Szegõdött meg velem Dési Fejérvári Gábornéval Balog Sárával szolgálonak esztendeig lészen fizetése e szerint ... Egy Szála vászon egj Szõsz vászon ing allyastol[a] [M.köblös SzD; RLt Rettegi István DiarOec. 17. — [a]Felsból kiemelve] ✳ ~ *kendõ. 1716 u./1770 k.:* Szász Mihályné adott az éneklõ székre egy szála-vászon kék fejtõvel szõtt és varrott hosszu kendõt A(nn)o 1716 [Ördöngösfüzes SzD; SzConscr. 190].

szálaztat szălaltat, (erdõt) szălanként vágat; a pune pe cineva să taie (din loc în loc) cîte un copac; fădeln lassen. *1768:* a Verõfenyb(en) egy darab erdött a ritkássab(an) szalasztattunk, limitaltunk es adtunk el [Esztény SzD; Told. 5a].

szálba nyaklánc; salbă, colier; Halskette. *1742:* Egj fa tokb(an) pènzes Léány nyakra/valo szálba ès holmi gyõngy [Kisborszó SzD; TL. Kifor família lelt. 42].

szalcburgi Salzburgban gyártott; din/fabricat în Salzburg; in Salzburg erzeugt. ~ *duplaarany. 1595:* Attunk egy salcz purgy duppla Aranjat f. p. 2 [Zsombor K; Somb. Sombori László reg.].

száldeszka deszkaszál; (o singură bucată de) scîndură; ein einzelnes Brett. *1746:* Felsõ Palotán levõ Musikaló Széken vagyon szál dészka 7 [Marossztkirály AF; Told. 19]. *1756:* Szénának való rekesz, melyis áll szál Deszkából Nr 6 [Nagyrápolt H; JHb XXXV. 35].

száldob 1. hársfaerdő; pădure de tei; Lindenwald. *1576:* Nylwan twdom hogy az gyortyan pataka foly az zaldopos erdeonel mely wth fel megyen Az Also zelen az zaldopnak [Jobbágyfva MT; EHA].

Vö. a *száldok, száldok* címszóval.

2. '?' **Szn.** *1658:* Szodob János [Zilah; EM XLIII, 301].

száldobos I. *mn* **1.** hársfás, hársfával szegélyezett; (mărginit) cu tei; mit Linden umrandet. *1577:* az hatarat penigh monda az Patakigh ala es az Zaldopos vtath Moson fele fel [Jobbágyfva MT].

2. ~ *erdő* hársfaerdő; pădure de tei; Lindenwald. *1576:* Nylwan twdom hogy az gyortyan pataka foly az zaldopos erdeonel mely wth fel megyen Az Also zelen az zaldopnak [uo.].

II. *fn* hársfaerdő; pădure de tei; Lindenwald. **Hn.** *1692:* Az Száldoboso(n) [Sinfva TA]. *1765:* a szaldobos nevű helyb(en) lévő erdejek [Mészkő TA]. *1793 k.:* A Szál Dobosba (sz) [Gógán KK]. *1801:* A Száldobosba (k) [A.üvegcsűr Hsz; EHA]. *1802:* A' Falu végén az u.n. Szál Dobosonn (k) [Gógán KK]. *1818:* A' Száldobos Uttyánál a' patakra menõben (sz) [Illyefva Hsz]. *1821:* A' Száldobos patakán fellyel (sz) [Málnás Hsz]. *1825:* a Száldobos nevü Zagoni falusi közonség erdeje [M.bodza Hsz]. *1833:* a' Száldobosban (sz) [M.péterlaka MT]. *XIX. sz. köz.:* Szaldobosba (sz) [Oltszem Hsz]. *1854 k.:* Száldobos patakán tul a Kutra jövö (sz) [Málnás Hsz]. *1866:* Nagy patak és Szàldobos pataka [Oltszem Hsz].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

száldok l. szádok

szálerdő szálfaerdő; pădure de copaci înalți și drepți; Hochwald. *1851:* Szál erdők: a' nagy erdő a' nagybükkös (: Fazsét :) a' Mocsárhegy [Bányabükk TA; EHA].

szálfa (élő) magas, sudár fa; copac înalt și drept; hochstämmiger Baum. | kivágott/eltisztított magas fa; trunchi lung și drept; Langholz. *1586:* Keminy Jstwanne Azzoniom hozatott vala egy zalffatt ez peres helyre, hogy hazatt Jppichyen [Csapó KK; JHb XX/48. 6] | Keóuetkeózik Az

poór Teóreó Malomhoz valo Keoltseg ... zerzeottem vala meg olahokkal ... hoztak ... Valamy hozw zal fakat Tisze(n) ketteot f. 1 [Kv; Szám. 3/XXIV. 15]. *1594:* Az Somlioy maior hazban. Az felseő Maiorhaz pituaraban ... hozzw laitranak ualo zall fa vagio(n) No 2 [UC 78/7. 16–7]. *1621:* Egy nehanj zal fat veottunk az Nagi hid foldoztatnj [Kv; Szám. 15b/VIII. 11]. *1670/1740:* Végezék azt is, hogyha valaki valakinek Erdejéb(e) megyen ... ha ... fel eresztett Erdőb(en) mégyen, minden Szálfaért Zálogoltassék egy egy forintra [Homoródsztpál U; WLt]. *1690:* lattam az tavaszal Letai Istvan Ur(am)nak nap szamra kertelek vala hogy onnet az Palfi Peter Ur(am) Cserejebol hoza egy nagy darab szal fat ala [Aranyosrákos TA; Borb. I Szőcz Janos (29) vall.]. *1714:* az régi el romlot kapu lábnak szál fábol valo Agya és kőtőzési [Kászonfelsőfalu Cs; LLt Fasc. 85]. *1729:* az idenis hoztam ket Szál fatt, az hazamat szarvaztam fell velle [A.karácsonfva AF; Told. 31]. *1747:* Láttam Szemeimmel mikor Gyeraszim Andreka ... ŏstve késŏn két ŏkŏrrel egy nagy jó szál fát vonatot az sokszor meg nevezet tilalmas Erdŏről az Faluban [Cintos AF; SzentkGy Gyeraszim Todor (69) jb vall.]. *1782/1799:* tíz szálfáknál többet vágtanak le [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 359]. *1841:* 37. olyan szálfák vágatattak le, a mellyek nem valának le vágandok [Bács K/Km; KmULev. 3]. *1861:* (Az erdőben) a nagy szálfákon kivül 597 szál csere fiatalok léteznek [Mezőkölpény MT; MvRLt]. *1873:* Kebli tanácsunk ez ügyet ajánlattal terjeszti az ekklesiai gyülés elé, mikéntjére nézve a régi szokást tartván meg, hogy minden egész bérfizető örökségnek 2 szálfa osztassék ki, az 1 vékásoknak 1 szálfa [M.bikal K; RAk 304].

Szk: *egyenes ~. 1798:* egjenes Szál fakot, mely alkalmatasok légjenek az állas[a] deszkak ala [Ádámos KK; JHb XIX/58. — [a]Hídlás] ✳ *faragott ~. 1647:* eppületre valo faragot hoszu szál fák nro 29 [Marosillye H; VLt 55/5415] ✳ *megaszott ~. 1590:* Az Erdeo dolgarol zollottak, hogy ky mennyenek, es megh lassak mind a' feleken, smind Zoporban, smind feokeppe(n) a' Kerek erdeóbe(n) megh Aszot zal fakat [Kv; TanJk I/1. 149] ✳ *öreg ~. 1589:* veottem ... Niari Martontol egi eoregh zal fat d. 39 [Kv; Szám. 4/X. 58]. *1594:* az Srampokra walo kelchyeg ... Attam en Magom Zechy Gaspar 2 Eoreg zal fatt ... d 80 [Kv; i.h. 6/VIII. 109–12 Caspar Semel sp kezével]. *1625:* Az Monostor Vcza Kapun leueo Gemnek az faja el teorue(n) hozattam ... hozza egy eoreog zal fat ... f. 1 [Kv; i.h. 16/XXXV. 171].

szálgerenda gerendaszál; (o singură) grindă de lemn; ein einzelnes Stück Balkenholz, ein Balken. *1662:* tudós mesteremberekkel bizonyos főemberek bocsáttatván, az híd elfundáltaték, víznek mélysége megméreték, ahhoz képest mennyi cövek és igának való fák az víznek derekasabb mélységére, mennyi és mekkora hosszúságú hajók, mennyi számú öreg szálgerendák, s mennyi padolni való vékonyszerű faragott gerendák kívántatnának a hídnak minden készséggel való felállításához, elintézék s írásba vívék [SKr 532].

szálka *átv is* forgács, faszilánk; aşchie; Holzsplitter, Schiefer. *1710 k.:* Ezt a Barcsai donatiói rontását pedig azért halasztották ennyire, hogy először Barcsai Mihalyt kellett kivetni, nagy szemekbéli szálkát, kinek tragoediáját röviden leírom [BÖn. 741]. *1745:* ugy akarank tűzet tegyünk Szálkát is viszunk vala oda [Ditró Cs; LLt D].

Szn. *1823:* Szálka János [Dés; DLt]. *1832:* Szálka Jánas kováts majszter [Dés; DLt 105]. *1833:* Szálka Nutz zs [Ne; DobLev. V/1201].

Hn. *1619:* Szalkapataka [Dés; EHA]. *1680:* A szálkán (sz). A szálkának az allyában (sz) [Oroszfája K; EHA].

Szk: *gyertyagyújtó ~. 1848:* Gyértya gyujto Szálka [Szúv; DLt].

Sz. *1752:* nemély emberek magok fejekben nem nézík meg a gerendát, más szemiben piszkállyák a szálkát [Kv; Szám. 69/XXVII. 1 Pataki István főbíró kezével].

szálkaró egyenes karó, karószál; par (lung şi) drept; (gerader) Pfahl. *1627:* Az var alat egi nagi zeőleő ... Oltovani fak is vadnak, zal karoval keritet [Nagyalmás K; KHn 311]. *1767:* Az ucza felől ... fedél alatt ugyan száj (!) és gömböjig karokkal elegyesleg tsinált ... lészás kert [Árpástó SzD; Ks 35. IV/23].

szálkás 1. rostos, szálas; fibros; faserig, splitterig. **Szk:** *~ pecsenye. 1823:* Quietaltatik Budatelky Tisztem ... két Szálkás petsenyéröl[a] [Kv; Born. F. IIa. — [a]Fels-ból kiemelve].

2. *~ vas* ? rács; gratie, zăbrea; Eisenstange, Quitterstange. *1851:* a' gabonás' egyik ablakán két szálkás vas [Erdősztgyörgy MT; TSb 36].

3. drótszőrű; sîrmos; drahthaarig. **Án.** *1674:* Fejér Szalkás (kutya) [EM XLIX, 536].

száll 1. repül; a zbura; fliegen. *XVIII. sz.:* Ékes szavu madár nem száll-e zöld ágra [Barabás, SzO 390 rabének]. *1765:* Esmeri é a Tanu Nemes Kolos vármegyében Szász Banyiczán fejül lévő Monosteriában lako mostani Unitus olah Papokat, Popa Vont ... Azon Monosteriaban szállani szokott Méh rajakat ki szokta meg fogni ... ? [K; BfR A. XXI vk].

2. (el)távozik/távolodik; a pleca, a se duce; abrücken, weggehen. **Szk:** *alább ~. 1757:* Sombori Ur(am) ... be nem vára az Erdő-alljiakat ... hanem alább szálla ezen földrol [Erdőalja KK; Ks 66. 45. 17g] ✳ *feljebb ~. 1705:* Ugyan ma a kuruc tábor megindult Hárságtól, hihetőleg ott már elélték a füvet körülöttök, és feljebb szállottanak [WIN I, 541] ✳ *hátrébb ~. 1657:* Az kos minél hátrább mász, midőn mással harcol, annál sebesben és keményebben ütközik; én is azért nem elfutni, hanem hátrébb szállani az említett okokért akarok [KemÖn. 72]. *1662:* Kik[a] ugyan die 6-a Octobris megindulván, úgy igyekeznek vala jőni, hogy aznap a mieinkkel szembe lehetnének, hírekkel lévén, hátrább ne kezdenének előttök szállani [SKr 173. — [a]Ali csausz emberei].

3. lefelé mozog, leereszkedik/száll; a coborî; (nieder)sinken/sich niederlassen. *1620 k.:* az Nyílus vize azhol bészakad és száll Egiptusba, oly rettenetes nagy szörnyű hegyekről és oly nagy szörnyű szúgással jő alá, hogy egynéhány mélyföldnére is oda kőzel sem mehetne az Nyílus vizének az szörnyű szúgásától [BTN[2] 401]. *1631:* Szilagi Uarga Ianos mondgja vala azt Zabo Peternenek ... az sokadalombanis azirt jarsz hogj baszatod magadat, ugj mond, Bonyhanis el untam vala az Fekolodásodat ... hogi egik szallot s masik hagot read [Mv; MvLt 290. 258]. *1756:* osztán az oláhnak fizetést igérven, ugy szállot nyavalyás feje a kutba [Mv; Told. 16/49]. *1823–1830:* Se hegyen, se lejtőn le nem szállottam, mert én hízott, nehéz testű lévén, untam sokszor hágni, szállni [FogE 283]. *1863/1875 k.:* A fedés fent kez-

dődött, s a' mint lefelé szállottak, az állás a' szerint bontodott el [Szucság K; RKAk 103]. *1879:* Frici[a] ... Kezdte Pesten verseivel — nem szóltak semmit, szállt a lajtorja fokán le-le, egészen a M.Polgárig, a Sárrétig, a Nagyváradig [PLev. 60 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Kabdebó Ferenc].

Szk: *gyalog ~* lóról leszáll. *1653:* De a reménység igen megcsalá, mert mind gyalog szállának a vajda hajdui, csak egy kapczában [ETA I, 82 NSz]. *1657:* Balázs ... mondá: Kész vagyok, mond ... magam is gyalog szállani, csak egy dologból való könyörgésem van; felséged hallgassa meg | az fejedelemasszony ... mihelt az várasról kihalada, gyalog szállván mind fraucimerivel ... s gyalog vélek mulatozva menénk Kisfaludig [KemÖn. 48, 112]. *1662:* Janusius Radzivil litvániai herceg ... a sátorhoz elközelítvén gyalog szállott vala, s a fejedelem is a sátorbul eleibe menvén, a sátorban betértek s egymást köszöntötték vala [SKr 278]. *1753:* gjalok kelletek szallani mind njuszojo mind menj Aszszonjnak [Kőrispatak U; Pf].

Sz. *1757/1836:* azt mondják a mostaniak felöllem, hogy az ollyan öreg embernek a szárában szállott az esze, de akár ki mit mondgyon én felöllem lássa [Barót Hsz; HSzjP Stephanus Incze (86) pp vall.].

4. megszáll/ostromol; a asedia; belagern, besetzen. *1662:* A hadnak bizonytalan kimenetelére a fejedelem Salamon nevű falunál a Tiszát szálakkal által köttette vala ... hogy ha palatinus Patakot kezdené szállani ... az ármádát mindkétfelől ... úgy üthessék meg, mikor csak gondolni sem tudhatnák [SKr 224].

Szk: *reá ~. 1653:* Mikor Medgyesben lakék Rácz György és a német kapitány, egyszer megverék Gyulafi Lászlót Ebesfalvánál, és osztán csak hamar reánk is ide akartak jőni, hogy reánk szálljják a kastélyt [ETA I, 90 NSz]. *1662:* Rákóczi fejedelem Fogaras várából ... lövőszerszámokat, feles port, golyóbist hozatván, a várost, mint lehetne, a közellevő három falukbol: Selyembergből, Hamosdorfról és Kistoronyról rájok szállott vala [SKr 524] ✳ *várat ~. 1618:* megértette az perzsa is, hogy az fővezér nem akar várat szállani, hanem ellenségét mezőben akarja megkeresni [BTN[2] 122]. *1662:* Az féle rátio nélkül való híreknek Kegyelmed, édes Teleki uram, ne higgyen hogy Kolozsvár alá jőne az török, mert abban bizony semmi sincsen, mivel az török ... kétezernél nem hiszem hogy több legyen. Magyar öt-hatszáz ha lehet, kurtány megannyi, azzal várat nem száll [TML I, 344 Ébeni István Teleki Mihályhoz]. *1671:* Isten verte haza ez, kinek ilyen irgalmatlan tanácsi vadnak, holott látom azt iratják, ha várat száll etc. s hátha rabol, pusztít, ne oltalmazzuk az szegénységet? [TML V, 566 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

5. (katonaság) letáboroz/száll; a tăbări, a-şi aşeza tabăra; lagern, ein Lager beziehen (ein Heer betr.). *1562:* 1528 esztendőben János király erdélyi és lengyel erővel ... által menvén a Tiszán szálla Szinnára, Kassán aloll a Hernád mentébe [ETA I, 13 BS]. *1603:* Aztis bizonyoson el hydye Ked hogy az Debreczeny Bironak kett vttal volt itt embere az Bassanal, az mely megh hozta hogy az Tatar ham altal keólt az Dunan es az Kereztes mezeyere szall Eger melle [Dés; BesztLt 65 Th. Szabo dési bíró G. Frank beszt-i esküdt polgárhoz]. *1629:* Keglmesen hadgiuk ... ez levelunkett lattvan, mind fejenkent, Lovasink io Ruhaval, Loval, kopiaval, egieb lovasi io szerzammal; Gialogink penigh azonkeppen io ruhakkal puskaval, porral, es goliobissal kezen leven Pwnkeősd utan valo kedde(n) szalljon az Barothi Rettre [UszLt VIII. 72 fej.]. *1653:* Básta ... az Olt mellől Nyárádtőhöz Vásárhely mellé szálla [ETA I, 62 NSz]. *1657:* mi pedig szállánk az Garan vize mellé Bars nevű faluhoz [KemÖn. 74]. *1664:* Itt, Uram, valóban sok hírek vannak, hogy egy armada jűne mostanában alá és az bányai mezőre szállana [TML III, 94 Katona Mihály Teleki Mihályhoz]. *1668:* Tudom bizonyoso(n) hogy ebben az el mult veszedelmes űdőben, ugy mint 1659 esztendőben Barcsai Akos Fejedelem ideieben Kisasszonynap táyban Bethlen János Uram feles számu szekelyekkel szállot vala novayban Kolos v(árme)g(yé)ben az Szentpáli János Uram faluiában, ot harmad napigh lőnek az szekely hadak [Tótháza K; BfR 57/51 Szekerezés (!) Nagy János (48) vall.]. *1704:* az eddig kinn járó, égető német lovas és gyaloghadak ... a lovas német és rác had künn a hostáncban és majorokban szállottanak [WIN I, 74]. *1710:* Pekri Lőrinc vévén a commendót kezire, az elszélyedett kurucságot egybengyüjté, és Teremihez szálla onnan bizonyos corpust külde be Háromszékre Graven ellen[a] [CsH 343. — [a]1704-ben].

Szk: *lágerbe ~. 1778:* a bavariai elector sine semine deficiált, annak praetextusával loagerbe szállott [RettE 389] ✳ *mezőbe ~. 1676:* Az többit elhagyván, az elmult tavaszszal hírtétel nélkül szálla mezőben[a], kivivén az hadakat quartélyokbúl [TML VII, 324 Teleki Mihály Vesselényi Pálhoz. — [a]A török] ✳ *(nyári) kvártélyba/kvártirul ~. 1657:* midőn már az véle lévő hadak is falukra qvartirul szállottak volna ... generális lévén, elhadta hadait, és ... előmenvén, maga szegény lövés miatt odaveszett [KemÖn. 200]. *1705:* Azalatt a tél is elérkezvén, mindkét félnek quartélyba kelletvén szállani, a télen magokat megerősítsék [WIN I, 585]. *1738:* a Militiais ottan govártèlban szàllat, s atulis fèl az Aszszony hogy Csesztvéreis el viszik az Pestist [Gyeke K; Ks 99 Kornis Antal lev.]. *1740:* midön az Militia nyári Qvártélyb(a) Szállat, az nyari Quartélhoz competalo Regulamentalis dispositiokat mindenfelé ki adtam az Commissarîusok(na)k [Kéménd H; Ks 101 Zejk István lev.]. *1763:* Hazajövén, találtam a militiát quartélyban szállva, a Bethlen Ádám regimentjéből egy compániát [RettE 152] ✳ *sáncba ~. 1657:* Rakamaznál sáncban szállván, holott az vicegenerális, Bornemisza János Battyáni Ádámmal és több nevezetes úri s főrendek vitézlő emberekkel és szép hadakkal ifiú gróf Bethlen István és Zólyomi Dáviddal lévő erdélyi hadak által felverettetének vitézi módon | Szendrőtől azonban az ellenség megindula, és Gömörhez igen erős sáncban szálla, akarván ott mulatni [KemÖn. 136–7, 259]. *1696:* már a' Török Tábor a' Német sántzába szállott volna ott akar nyugodni ednéhány napig [Marosillye H; BK Fogarasi Pap Miklós lev.]. *1710:* a fővezér Mohács és Siklós között erős sáncban száll ... onnan speculálódik vala, mit csinál a német [CsH 202] ✳ *sátor alá ~. 1662:* (A vezér) csak a városra is be nem tére, hanem igyenest a városon kívül, dél felől a Pece mellett és Szálka között való rétekre, sátor alá szállott vala [SKr 567] ✳ *táborba ~. 1614:* estve két felé táborokba szállottak[a] [BTN[2] 47. — [a]Báthori András és Mihály vajda hadai]. *1653:* Báthori Gábor is táborba szálla Fejérvárnál, és sok ideig lőn ott [ETA I, 113 NSz]. *1657/1799:* ujjolog negyven gyalogot adott a város ... Szász-Sebeshez szállának táborba [Mv; EM XVIII, 250]. *1660:* Kemény János uramnak, szintén most hozák levelit, melyben írja ő kegyelme, hogy az erdélyiek holnap akarnak táborban szállani Szamos-Újvárhoz [TML I, 552 Bornemisza Susánna Teleki

Mihályhoz]. *1704:* Táborba pedig nem száll, mert ott helye nincsen is a tábornak [WIN I, 206]. *1710:* Oda érkezék Thököly Imre is szép fényes magyarországi hadakkal, és külön szálla táborban az erdélyi fejedelemtől [CsH 162] ✳ *véghelyre ~. 1703:* az nemes hazanak konnyebbségire nézve kellett szállani az militianak véghelyekre, münekünk nagy terhviselésünkre és sok károsodásunkra [Csíkszereda; SzO VII, 111].

6. megszáll, szállást tart vhol/vkinél, szállásol; a căpăta sălaş/găzduire (vremelnică) undeva/la cineva; Quartier nehmen, absteigen. *1567:* walamikor Jöue Jaro az folnagynal zal; az Waros prouentussabol kölcsen az zalora az mint az züksegh mutattiais annyra [Vizakna AF; TT 1881. 191]. *1570:* Mayor Peter ... vallia Ieo volt Zekel Kereztwrrol zokadalombol ... Zallot volt Zenth demeteren [Kv; TJk III/2. 16f]. *1572:* Keore Iacab azt vallia hogy twgia Dorko azzony Baniay Eotthues Myklosne Az vra halala vtan Ieot Ide az varosra, Es az Lakatos Balint hazanal zallot, fekwtis otth hogi Beteges volt [Kv; TJk III/3. 47]. *1578:* mindenkor mind Jeoweobe Meneobe hogy Az Annyahoz Ment Frwsinazzony Ez wallonal zallott [Torda/Hidas TA; Thor. V/14 Mathias Pap (80) jb vall.]. *1586:* Anna Jlle Andrasne vallia, hallottam ezt Vrbegerneteol hogy erre Intette az Toronyba a' fogol leant, Ne fély semmit ... Innet ky zabaditlak, Nallunk zal geztj ferencz es ... Gratiatis zereztetek velle [Kv; TJk IV/1. 611]. *1589:* En mentem vala marefalvara szallotta(m) vala az Actornak hazanal [UszT]. *1606:* Tudom azt hogy Zolta(n) Pal zallot uala eleozer oda az hazhoz [i.h. 20/111 Caterina relicta Joannis Ganczos Dalliaina vall.]. *1656:* mi nekünk Ozdi Tamas erös hittel megh esköt, ugy mint az olahoknak, az majorjaban ki hita őket, azt mondota, hogy maszor csak oda szallyonak [Kv; CartTr II. 933 Hunyady Janos (35) vall.]. *1703:* Betsülletes Nemes Emberek, Papok Schola Mesterek házára senki ne mereszellyen szállani [UszLt IX. 77/69 gub.]. *1718:* az Asszony Thamasfalvi Christina Asszony ide jőt ősszel Vadveremben kőzinkbe, az en hazomhoz szallat [Vadverem AF; JHb XXIX/21]. *1738:* Hunyad Vármegyènek elég sulyoson esset az govărtele (!) nemis tudom hova tugyuk dislocalni ha csak pestises falukbanis nem Szálanak [Gyeke K; Ks 99 Kornis Antal lev.]. *1742:* ide Szárhegyre érkezett volna és az én házomhoz szállott volna [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 93]. *1792:* a Tisztelt Executor Ur ... meg jelenvén ... szállattanak a Sz. Kereszturi Tit. Kováts János Uram Nemes Házához [Msz; MbK XII. 86]. *1796:* A Fö Ispány Ur Zilahon vagyon de ..., izent ő Natsága hogy a Natságod Udvarab(an) száll [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1829:* a nevezett két Ur vgy ki tsinálták a plánumat, hogy mindenkor azon két hellyen szállatt a Commissárius Ur [Mezőkölpény MT; TSb Kelemen János (43) ns vall.].

Szk: *együvé ~. 1661:* Szentpáliné asszonyommal együvé szállottak ő Kegyelmek [TML II, 136 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

7. letelepedik vhol/vhová; a se aşeza/stabili undeva/întrun loc; (sich irgendwo) niederlassen. *1560:* vagion Regy haz egez LVIII eget haaz X kyken Idembe (így!) wy helyre zallottak XIII [Ludvég K; Makkai, SzDPuszt. 53]. *1578:* el vegeztek volt hogy meg ne Engeggiek az haz vetelt neki ... kerik eo kegmet biro vramat hogy ... obstalna, hogy Nemes ember keozwnkbe ne zallna [Kv; TanJk V/3. 169a]. *1590/1593:* Az zaamost azűlta zoritotta ide Christoff vram hogy zent Benedekre zallott [Szásznyíres SzD; Ks]. *1596:* Vagio(n). 25. eztendeje hogy hegy Thamas oda S. Abramra zallott az Gerebek feöldekre [UszT 12/111]. *1608:* Dako Mihalj ... az Zekelj Mojses vezedelme utan szallot volt Musnaba [Muzsna U; TSb 21]. *1614:* Nagy Mihalj. Ezt Kouaczj Istuan erővel akarta Jobbagja tennj, ugj szallott Zeredaj Janos feoldere, es Jobbagya felesseget uőtte oda keotelezte magat [Mezőmadaras MT; BethU 28] | Kys Istuan penze(n) veot helibe szallot [Keresztúrfva U; UszLt VI. 56/156]. *1615:* Pete Martony Szalla Kőblősre az Nagy Georgy foldere [M.derzse SzD; Törzs]. *1629:* Keöteles Jstuanis mondotta ... Gasparnak, hogi erczen egget az felesegeuel, szallianak Bodonba(n) [Mv.; MvLt 290. 188a]. *1732:* Ha Sellér szál a Faluban, a Falu kőzőt házat epithet magának ... de a Föld szükőn érven szakasztanak a tőbbieből [Budurló K; Told. 11/70]. *1805:* az Almási Provokatus Sos Familia Sz Mártonbol szallott Almásra [Szu; Borb. II]. *1824 u.:* minden lehető maradèkom vagy Atyámfija ki meg nevezett Joszágomba száll és ez emlékezet Hagyomás Levelemet olvassa, ennek minden rendeit figyelemmel olvasván szentül és változatlanul tartsa meg [Nagylak AF; DobLev. V/1094 id. Dobolyi Zsigmond kezével].

Szk: *adófizető helyre ~. 1632:* nemely nemessek magok nemes ioszagokat el advan, ado fizeteö helyre szallottak az adot megh nem advan, abbolis az mi ieövedelmwnk kevesedett [UszLt IX. 75/2 fej.] ✳ *lófőhelybe/jószágba/örökségbe ~. 1614:* Szovathy Istva(n) Pall Janos leanyat veotte Lofeö eöreöksegjbe zallott [Kászonfelsőfalu Cs; BethU 419] | 1 Feye keoteott ... Varga Andras Lofeo helybe szallott az zolgalatott ne(m) byrhatta Kelemen Mihaly otalma alá atta magat neky szolgal [Rákos Cs; i.h. 473] | Pais Mihalj lofeo Jozagba(n) zallot volt de most zegin(seg) mia budosik [Almás Hsz; i.h. 335] | Szabo Janos Vaida huniadi fy, de lofeó helib(en) zallott [Illyefva Hsz; i.h. 223] ✳ *maga házához ~. 1597:* Lúkach Deakne ... wallya ... Az leannak panazolkodasatis hallotta(m) hogy Marthon deak ereowel Globicz Mihalnak akaria adny ... kiert Marton deak igen megh zidogatta volna, es amiat el kelletet wolna hazatol Ieöni ... s a maga hazahoz zallot [Kv; TJk VI/1. 62] ✳ *ős helybe ~. 1627:* Tanka Ferencz jdege(n) Eős heljbe(n) szallot [Városfva U; UszLt IV. 50/138].

8. férjként felesége birtokába beleszáll; a se stabili (cu locuinţa) la soţie; als Gatte sich in den Besitz der Gattin setzen. *1604:* Az tudom hogj az Ferenczj Jakabne edes annía egi wolt Baricz mihalial aniaual, aztis tugia hogi baricz mihaljnak az apia Bariczy Tamas gergiobol Zalot wolt oda az felesegere [UszT 17/43 olah Lukaczine Agotazonj Timafalwi vall.]. *1620/XVII. sz. v.:* Varga Kelemen czak Katho nenemre' szallot arra az meg nevezet előrőksegre [Kvh; HSzjP]. *1625:* Az mely leanyra markos mihalj Zallot voltt egy voltt markos Balassal [UszT 100]. *1637:* az Udvarhazatt regen Nagy Pataki Peter birja vala, annak vala egy leania arra szallott vala; Egy Czernatony Leorincz Istuan new Ember veotte vala, ki arra az leanyra az Eőreöksegbe szallott vala [Kászonfelsőfalu Cs; BálLt 61]. *1688:* Bukur Korlja al(ia)s Muntjá(n) ... Ez az előtt Muntján lévén feleségére szállot kinek Vagjon négj egy TestVér Attjafia [F.ucsa F; ÁLt Urb. 30]. *1699/1724:* Nagj János ... az kérdésben forgho eorőkségben Feleséghére Biro Márthára szálla [Backamadaras MT; Told. 76]. *1724:* azon házba szállott Gonosz Istvánéra, egj Jérémiás nevű Mészáros [Ne; DobLev. I/106. 2a]. *1730:* Győri Ferencz ... ugy hallottam, hogy Széken lakik most egy őzvegy aszonyra szállott [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. *1738:* Ágoston Györgynek két Leánya vala, edgyikre nehai üdősbik Tamás István szálla

[Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Georgius Roman senior de Kézdi Szent Lélek (72) vall.]. *1756:* Janosi János K: Görgényből szállott volt ide Feleségere Sölöstőr Leányra [Vaja MT; VH]. *1769:* Oláh Imre Csomafalvából szállott volt ide Szárhegyre Copiás nevű Leányra [Szárhegy Cs; LLt]. *1821:* Lokodi Susánna Nagy Anyámra a Mikházi Joszágába szállott volt Szárhegyi Szabo Mihály Nagy Atyám [Lok.].

Szk: *készbe ~. 1724:* Ebben a városban lakta(na)k Intzedi Sigmond, és Intzédi Pál Vraimek, de edgyiknekis háza nem volt, mert Sigmond Belényesi Ferencznét Kalmar Jlonat vévén el Feleségül keszben szallott [Ne; Ks 83] ✳ *kész műszerbe ~. 1635:* Nytrai Martho(n) kéz my szerben szállá Lakátos Peternere [Mv; MvLt 291. 60a].

9. (birtok/vagyon/jobbágy) örökségként vkinek jut; a intra în posesiunea cuiva drept moştenire (o moşie/o avere/ un iobag); (Besitztum/Vermögen/Hörige) ist jm als Erbschaft beschieden. *1541:* az warosra szallyon … mynd gyumölchy fayval egetembe [HSzj *gyümölcsfa* al.]. *1568:* az Bamffy Gabriel wram reze az ky wolt az Mogyoroy keohazba, myert hogy Eö magtalan maradott, az Bamffy Gabriel reze egyenleo keppen Bamffy Pal wramra es Menyhart wramra zallotth [Gyf; JHbK XII. 8]. *1577:* Az kyreol reank zalottak Attyafiastol ezek az Eoreoksegek, Ez volt Bychyak Anna Azzony Mynay Vjtalisne [Mv; BálLt 79]. *1590:* (A) fwrez malom zallot az megh holt Ilykej Balint felesegere dúrutthia Azzonra zetelakira [UszT]. *1615:* Becz Palnera szalla az uta(n) Mate Peter, most az fia Balas Benedeket szolgallia, oda kótte magat [BLt 3 zent Martoni[a] Kouacz Bartalis (35) ns vall. — [a]Cs]. *1617:* Tudom hogy az ösiröl Rophai Hannagyrol szallott paal martonra az föld [Csicsó Cs; BálLt 41]. *1655:* Bukur Juon … mindeltigh Bornemisza Boldisár uramot szolgálta, s ő örökös ös jobbágja volt, annak utanna meg halvá(n) Bornemisza Boldisár, szallot az fiara Bornemisza Sigmondra [TSb 21]. *1662:* Nehai viteszleo Bassa mihaly magtalanul megh halvan Szokoljb(an) … levő tellyes portioia … Fiscusunkra szállott [Ks 7. XX. 28 fej.]. *1671:* Hogy a' melly jószágok per notam, avagy defectum szállanának Fiscusra, avagy eddig-is szállottak, azokat ö Naga[a] magának ne tartsa, Feleségének, se gyermekének ne adgya [CC 23. — [a]Apafi Mihály]. *1696:* I(ste)nnben boldogult szegény özvegy Erös Palne … Testamentaria dispositioja szerént szálván az Ecclesiara … fel hold szőlöcskeje … becsültessék meg azon örökség [Kv; SRE 44]. *1790:* Minden felkelhető ingo bingo és Mozdulhatatlan jovaím … a Felesegemre Incze Máriára száljanak [Barót Hsz; HSzjP]. *1833:* Demény István Urnak … Mennyi ferőű fölgye volt? … Maradékára szallatt é vagy kire? [Ne; DobLev. V/1201 vk].

Szk: *birodalma alá ~. 1803:* birodalma alá Szállott az itteni Sárosi Határon a' Kőrösbenn lévő … Darab Erdő [M.sáros KK; BLt] ✳ *egyikről a másikra ~. 1629:* (A jószág) holtok utan edgikrül masikra szallot kinek giermeke nem maradot senki semmit nem Contradicalt [Zsuk K; SLt A. 44] ✳ *közre ~. 1607:* en ne(m) tudom hogj ha az vta(n) zallote keözre az Antalfy Janosne rezzi [UszT 20/54]. *1650:* az Fwlöp Thamas resze keozre szallott, mert Fülöp Thamas megh holt [i.h. 8/64. 74a] ✳ *nemzetségről nemzetségre ~. 1715:* hivátam az Hidegvizi Örögökőt az Mostani Juon Sura nevü Folnagy hãzãhoz es exeminálam ezen örögökôt … azon hogy mi formában birja Mihaila Tolcs az padurisa allatt valo földett. Mellyre is fatealánok ezen … örögök hogy az az föld nem örökség utãn valo föld hanem irtavány és az irtavány eleitöl fogván nemzetségrôl nemzettségre szállot [Hidegvíz NK; JHb XXXVI/53] ✳ *örökösödés szerint ~. 1833/1841:* esmérjük itten Uzonban[a] azon belsö és külsö örökségeket, mellyek … örökösódés szerént szállottak, és maradtak a kérdésben meg nevezett harom egy test vér Mlgs Urakra [Kp V. 373. — [a]Hsz] ✳ *vérről vérre ~. 1760:* Mi ugy tudjuk, a' Régiektőllis ugy hallottuk, hogy régenten vérről vérre szállottak az e féle deserta Sessiok [Nagyoklos TA; SzentkGy] ✳ *vér szerint vkire ~. 1559:* az witezleo Rakosy Antal Rakosy Janos es Rakosy Ferencz keötek my eleottunk magokat Jllien modon hog … Az okleueleket, Mindeneket, Az melyek Az Zengiely Jozag feleol wolnanak, mely leueleknek Az Bizonsagaual es Ereieűel Az Zengiel myklostol es Zengiel Andrastol es Az Sarkan reznek felereol, Eo Reaiok, weer zerenth Minden Jgassagal zallot wolna, Barchaj Farkas kezebe Zengielbe tartozzanak Adnya [Mezőszengyel TA; BfN I. VI. 304/39]. *1606:* az megj holtt Demeter Pal En(n)eke(m) masyk Atja(m) voltt ver zerentt En reja(m) szalott az az megj neuezet Eorogsegh … gagjba(n) [UszT 20/269] ✳ *vki kezébe/ kezéhez/kezére ~. 1591:* Akkor mindenek valamik voltanak mind haz es Eoreoksegh, mezeobelj Jrtas, Eoreok Es nyl feoldek valamik ahoz valok voltak En kezembe(n) szall(an)ok [UszT]. *1669:* Kollatuit (!) Vram is mind addigh birta az mig Mikola Sigmondne Kamutj Susãnna Asszony kezehez szállott az Kereszt uri joszág [Sajókeresztúr SzD; JHbK XXXV/5]. *1756:* Kretsun, Miklós, Jósa, Juon és Mihálly és Makrai Vrak kezére szálván öket F. Pestesre transponálták [Bukuresd H; Ks 72. I. 9].

10. öröklődik, örökül marad; a i se cuveni/a-i reveni cuiva ca moştenire; sich vererben, jm (als Erbe) zufallen/zunehmen. *1619:* azki Magyarországnak királya lött, mindjárt arra szállott az hatalmas császárral való frigy [BTN[2] 356]. *1710:* Szapolyai János … Ferdinánddal, megbékéllék, hogy az ő holta után a magyar királyság egészlen Ferdinándusra szálljon [CsH 66]. *1710 k.:* az én maradékim nézzék meg az Isten kegyelmét, hogy harmadízig mint szállott … az első renden való méltóság ebben a házban [BÖn. 488].

11. hagyományozódik, vkire marad; a fi transmis (cuiva) ca moştenire; jm übergehen. *1640:* az egez Makfalvi Ecclesiaban leuő giwlekezetról zallot az per reaiok [Mv; DLev. 5]. *1647:* az Aszszony decedalua(n) az gyermek(ne)k Tutelaja szallot Kolosi Geörgyre … ezen ca(us)a(na)k prosecutiojais hasonlokeppen [Kv; TJk VIII/4. 167]. *1732:* Kálnaki Antól uramra, mint … Attyafiaj kőzött nagyóbb Ferfiu atyafira az aláb meg nevezett Per(ne)k defensiója szallott [WassLt MBandi Szodos Marton assz. keze írása].

12. vkire hárul vmi; a(-i) reveni cuiva ceva (ca o sarcină); jm zuteil werden, auf jm fallen. *1598:* Tetczik minekeonk az bizonisagokbol hogy … nagy suspitio Sarkeozyhez, hogy teolle eshetet az kes gyakas, ezert Sarkeozy Janos megh eskeodgyek azon, hogy nem az eo kezeteol, es kesiteol eset az gyakas ha megh eskeozik … zall az kessel valo gyakas az hegedeos Janchira [Kv; TJk V/1. 163]. *1619:* Ez dolognak az baksisát bizony nem én vöttem volt fel, hogy ez nagy labor énreám szálljon [BTN[2] 220]. *1671:* Ha penig az Debitorok deficialtak vólna, azokra szállyon[a] az adósság, kikre az Debitornak javai szállottanak [CC 77. — [a]A címszónak ez az előfordulása tartozik ide]. *1739:* (Az egyházfiságí) szolgálatnak nehezebb része szállott Fazekas Kovács Sámuel atyánk fiára [Dés; Jk 516a].

Szk: *fejedelem haragja ~ vkire. 1573:* Nem hinne el az feiedelem hogy chak illyen kewes volt volna az marha, eszt

kedig miis el Akarwan tawoztattnom hogy en reamis walamy haragya ne szallana az feiedele(m)nek Jrette [Szúv; BesztLt 3750]. *1579:* keryk eo kegmet Byro vramat hogy ... az Mwes nepnek Mwet limitallia vgy, hogy se a zegeny Mywes nep megh ne niomoroggyek, se az feyedele(m) haraggia az nemes nepnek panazolkodassa myat reank ne zallion [Kv; TanJk V/3. 192b] ✳ *Isten átka ~. 1631:* Ha kwlemben czelekednenek, tehat Istennek rettenetes sulios atka szallion reaiok [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 8 Sükösd György végr.]. *1710:* A hitlésnek conclúsiója ez vala: „Ha én igaz híve nem leszek a császárnak, az Istennek minden átkai szálljanak reám s az én maradvámra" [CsH 367] ✳ *Isten büntetése ~. 1642:* Intelek arrais Atyai indulattal, hogy Jambor I(ste)n felòk es egy mas szeretõk legyetek, I(ste)nes és kegjes erkõlczõkõt kõuessetek mindenekb(en), az Anyatokat megh bõczũllyetek, hogy az Tiz poronczolat ellen ne lábállyatok, es az I(ste)nnek sulyos bũntetese ne szállyo(n) fejetekre [Fog.; Told. 1] ✳ *Isten ítélete ~. 1662:* most is azon vesztettünk, hogy jóidején meg nem ítíltük magunkat, mellyet ha műveltünk volna, a keserves ítíleti Istenünknek nem szállott volna reánk [SKr 713]. *1709:* a mely falukban ide ki azon isten itileti[a] szállott, majd ember nem maradt azon helyekben [SzO VII, 145. — [a]Ti. a pestis] ✳ *Isten ostora ~. 1677:* Én bizony félek, ha még is nem szünnek, Istentűl nemzetestűl végső ostorát ne várja Kegyelmetek magára szállania [TML VII, 449 Teleki Mihály a magyar hadakhoz] ✳ *nehézség ~ vkire. 1679:* Kegyelmedet is kérem igen bizodalmason Uram, Kegyelmed vegye úgy ezen dolgot, nehézség érette reám ne szálljon [TML VIII, 391 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz] ✳ *vmilyen büntetés ~ vkire. 1629:* teczik az teorvennek hogy mind ketteot[a] az prengerhez ki vigyenek es ott az paraznasagert megh verettessenek veszeowel es az varosrol annak mogya szerent ki igazittassanak it ne lakjanak s ide ne jeojenek, alioquin nagyob bũntetes szal reajok [Kv; TJk VII/3. 139. — [a]Susa asszonyt és parázna társát]. *1657:* Nem tartván ezt[a] meg az mesterek a véteknek mi vóltához képest vagy a Magistratus buntetése szállyon reájok, vagy tsak elsőben elől járóban a Consistorium nehéz censurája légyen rajtok [UF II, 186. — [a]A román és magyar mesterek közötti együttműködést].

13. vhová/vmilyen állapotba/helyzetbe jut/kerül; a ajunge într-o anumită stare/situaţie; irgendwohin/in einen Zustand kommen/geraten. *1832:* Oh Egek attya nem esedezem egyeben, hanem az én orámat is hozd èl ... ne szenvedtess engemet ... cseleked hogy kevés napok mulva száljak melléje az én általam melléje készitett Temető Boltba [Nagylak AF; DobLev. V/1094].

Szk: *alább-alább ~. 1823–1830:* Felesége volt[a] Sombori Anna derék gazdasszony, kinek halála után az ház dolga mind alább-alább szállott [FogE 305–6. — [a]Nagy Istvánnak] ✳ *alábbvaló állapotra ~. 1619:* Ne örüllön Nagyságod annak, hogy alábbvaló állapotra száll[a], mert bizony nem száll, hanem feljebbvaló állapotra megyen s most is ment [BTN[2] 188. — [a]Szkender pasa] ✳ *főemberségbe ~. 1662:* És így ő ez világ szerint nagy jól jára, mert szép főemberségbe szállott és telepedett vala [SKr 518] ✳ *földbe ~. 1694:* Pap Judit ... ollyan ẽtetõt ada Ura(na)k hogy harmad nap mulva a' foldbe szall miatta [SzJk 282] ✳ *koporsóba ~. 1658:* kérlek édes Fiam, hogy akárki mit mondjon, hogy soha jól tett uradat illyen állapotjában el ne hagyjad, megemlékezvén erről, hogy ő nagysága emelt emberré s gyermekségedtől fogva ő nagysága oktatott, tanított s minden nemzetséged tisztességesen szállott az koporsóban [TML I, 272 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1662:* Rákóczi[a] is megírá ... soha bizony holtig való gyalázatjával, pataki házához vissza nem térne elébbi állapotjára, készebb lévén egy órában koporsójába szállani [SKr 133. — [a]I. Rákóczi György]. *1670:* ha romol is az szegény haza és nemzetünk, tiszta lélekkel szállok koporsómban, oka semminek sem vagyok [TML V, 151 Keczer Menyhárt Teleki Mihályhoz] ✳ *pokolba ~. 1668:* Az Kapi dolgát is látom. Igazán pokolban száll az jó húgom akkor, mikor ő hozzá megyen [TML IV, 387 Bánfi Dienes ua-hoz] ✳ *seprőjére ~* a társadalom aljára kerül. *1671:* de hogy látom ily gyalázatos állapotjokat nemzetségemnek, az mely már igen az seprejére szállott, igen keserves [TML V, 480 Veér Judit ua-hoz] ✳ *a világ piacára ~. 1803 u.:* szályan akár ki a világ Piatzára ugy a mint én Ifjan kiszállattam ès probálja mire mehet, s mit szerezhet [DobLev. IV/864] ✳ *vki tutorsága alá ~* vki gyámsága alá kerül. *1621/1643:* edes Atiainknak es Anyainknak halalok utan, mi apro neúeletlen arúak, az Batyanknak Rosas Istua(n) Uramnak tutorsaga ala szalua(n) ... szabad volt mivel mit czelekedni [Kv; SLt FG. 7].

14. (baj/betegség) elér vkit; (despre boli) a veni brusc asupra cuiva; Übel/Krankheit jn (unerwartet/plötzlich) erreicht. *1710:* Megfizete Isten Székely Lászlónak is. Irtóztató nyavalya szálla a köldökire, ki kezde rothadni, senki nem tudá meggyógyítani [CsH 148].

15. *magába ~* számot vet önmagával; a gîndi profund, a medita la ...; in sich gehen/kehren. *1622:* miuel hogi az teórujnjnek kj meneteli bizonjtalan, Czefej Benedek vram magaban zaluan, kire ezen Zalanczi Istuan vramat ... Hogi eo kgmek ne faraztanak czefej Benedek vramat touab teòruenjnel (!), ez ket megh neuezet Zalogos iobagiert, hanem teórujnj nelkűl ereztenek megh Eó kgmek(ne)k [Mihályfva AF; JHb LXVI/11]. *1662:* Szálljon magába és úgy tegyen ítíletet [SKr 462]. *1668:* szállj magadba, jó Fiam, egy városért nem büntethetsz két vagy három embert [TML IV, 274 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1679:* Lelkem Uram, szálljon Kgltek is magában s jó lelkiismerettel gondolkodjék az dolgokrúl [TML VIII, 40b Teleki Mihály a végbeli hadakhoz]. *1710 k.:* Szállj magadba ember! [BÖn. 476]. *1714:* Néhaj Mltgs Ur Josika Gábor Ur(am) Successori ... pro et contra tõtt allega(ti)ojok s praetensiojok után, Sok adhortationkra magokba Szálván, az egymás kõzt továbrais fenn maradando és állando Atyafiságn(a)k conserva(ti)ojára, ugy ellenben az Atyafiak kõzt veszedelmes Successussal példás kárt tenni Szokott veszekedések(ne)k s collisiok(na)k evitálására, condescedálta(na)k attyafiságoson [JHb XLV a gub. Nsz-ből]. *1739:* Katona al(ia)s Imre István, maga Paráznaság béli vétkét, magáb(a) szállván ès õnként meg-vallván, a Tktes Nms Tanácsot alázatos Instantiája által requirálta [Dés; Jk 297b]. *1758:* Midőn ezen munkánkban ennyire mentünk volna, az fen meg irt három Atyafiak és emlitet Relicta magokban szálván, hogy közüllek minden gyűlőlség tolláltassék, és az igaz Atyafiui harmonia fen maradgyan, Emberséges Emberek intercessiojokis accedalvan, végre vették egymást békességre és meg békéllének [Asz; Borb. I].

16. kevesbedik, csökken; a se reduce/micşora, a scădea; sich verringern, mindern. *1584:* Ez 1584 Eztendeoben az 4000 forint Summa teorekedessel zallot Ad f 2000 Mellyet meghis Attanak [Kv; TanJk V/3. 281b]. *1588:* Az ket gyermek Adossaga immar zal chak Ad florenos 25 d 50 [Kv;

KvLt Inv. I/2. 26]. *1594:* Megh ertettek varosul eo kegmek biro vramtol az be giwitesnek okat, mutogattia eo kegme ez mostani wdeoben az sok kwleomb kwleomb fele zwksegeket melliek nem hogi reziben zallananak de naponkent inkab neueketten neűekednek [Kv; TanJk I/1. 235]. *1604:* ebben az Országb(an) nem hogy szallana a nyomorult veszedelmes allapot, de sőt inkab naprol napra nevekedik [Görgény MT; Eszt-Mk Cserei lev.]. *1696:* Mind az Gyártot s mind az szőrős Bocskorok arulasaban lattunk nagy Dragasagot noha mar Isten kglmeből lattyuk hogy az marhak(na)k ara szállot [Dés; Jk]. *1709/1750 k.:* sok helyeken annyira Szállott a Papok béri, hogy nem subsistalhatnak véle [RGyLt A. 12]. *1777/1780:* A Dézmabéli Proventus az Esztendőknek bővsége vagy Szűkségihez képest, holl nevekedik, holl száll [Alparét SzD; JHbK LII/3]. *1822:* (A) termés ... 50. vederre szállott ... azt bizony meg győzzük innya [Kv; Pk 7]. *1833:* a' Gabana tudgyuk mely kevés az országba, nem reménlhettyűk, hogy szályon már is sokra hágott árra ... mentől tovább fog fogyni a' gabana, mind fennebb fennebb fog hágni [Torda; TLt Praes. ir. 1534].

17. (víz) apad; (despre ape) a se retrage, a scădea, a-şi coborî nivelul; fallen, zurücktreten (Wasser betr.). *1662:* míg a rettenetes árvíz szállana ... ugyanazon helyben hagyattak vala [SKr 189–90]. *1754:* láttam ... Karácson előt az viznek aradásaban minek utánna az viz szálla ... le menvén [Nyárádkarácsonfva MT; Berz. 15. XXXII/10]. *1772:* az emlitett két also kerekek, midőn a' Víznek árja volt, tellyességgel nem; midőn szállott a Víz, akkor tsak alig forgottak [Kük.; JHb XX/27. 4 vk]. *1843:* akkorára nőt a' Nyárád és Maros hogy ezen rendbéli ember akkorának nem érte ... házokot ontatt le a Faluba ... még az idén akkora nem volt, mint a' milylyen mostis pedég szállott [Nyárádtő MT; SLt évr. Szász Ferencz P. Horváth Ferenchez].

Szk: *alább-alább ~. 1756:* observaltuk ezen vizet meg indulni és follyni s aláb aláb szállani és apadni el annyira hogy a gaton alol ... a füveny ki kezdett látczani [Kanta Hsz; HSzjP].

18. belekezd/megy vmibe, vmire ereszkedik; a intra în ceva, a începe ceva; etw. beginnen, sich in etw. (herunter/hinein-)lassen. **Szk:** *egyenességre ~. 1575:* Mostanis Azt Eorwlik eo k. varosswl hogi Igenessegre tert es zallot eo kegelmek [Kv; TanJk V/3. 118b] ✳ *perbe ~. 1827:* Ujra is atyafiságoson kérem Sogor Uramat jöjjen és szakaszsza ki[a], mert bizony ezert perbe szállunk [Asszonynépe AF; DobLev. V/1122. 2a. — [a]A peres örökséget] ✳ *summára ~* pénzfizetéssel megváltja magát a jb-i szolgálat alól. *1724:* Pajkos Mathe, melyik Possessor Ur idejeb(en) szerzette ki magát Summára ugj hogj ne szolgaljon mint őrőkös jobbagj az Tőbbivel egjűtt, es ugj bocsátottake summára, egy idejig mint őrőkős jobbágyitt avagj ide valo származásakor szallott summara [Kiskájon SzD; BK vk] ✳ *szerződésre ~. 1573:* Ennekeleoteis vegeztenek volt az vam feleol, hogi semy zerzeodessre Ne zallianak eo k. hanem Teorwennyel vigek veghez, Mert Jo es eleg Igassagokat esmeryk [Kv; TanJk V/3. 85a] ✳ *törvénybe ~. 1741:* Nemzetes Szilágyi alias Lakatos Mihály, András es János Uraimék ... tovább az Nagod diffamatioját magok Nemesi szabadcsagok(na)k meg bántodásával ... már nem halgathattyák el, hanem ... Nagodal modo quo Supra Törvenyben szallanak [Somlyó Sz; TKl] ✳ *végzésre ~. 1662:* a fejedelem ... Szatmár várasában nationális synódust ... tétetvén ... a gyűlésnek kimenetelit megvárván, közönséges suffrágiumból, illyen végezésekre szállottak vala [SKr 277].

19. vmely dologra/ügyre rátér; a trece la discutarea unui lucru/unei probleme; auf etw. zu sprechen kommen, auf die Sache kommen. *1586:* (Az isp. m.) az eo Zam Ado Regestumaban ... Masodzor zallyon az zeoleok hasznara, Iria megh Meny hordo Bora leott [Kv; PolgK 19]. *1587:* Towabba zallottanak az Aros Rendnekre (!) valo gondwiselesre eo kgmek varosul, es azoknak Neweknek be Iratasara [Kv; TanJk I/1. 43]. *1798:* Illy bőltsen eligazitván a levelek lassu járását, szállok már a dologra [MNy XLVI, 154 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából]. *1823–1830:* a professzorok közül valamelyik beszélni kezd az időről vagy egyébről, míg valamely fakultásbeli kérdésre száll [FogE 240].

20. *szállton ~* **a.** egyre nehezedik vkire vmi; a apăsa tot mai greu pe cineva; etw. lastet auf jm immer mehr. *1595 k.:* mind az postasagnak, mind az zegeny uarosnak zwkseginek es ado fizetesnek terhe, azokrolis zaltan zaluan reank telliesegel el nyomorottunk [Dés; DLt 247]. — **b.** egyre inkább romlik vmi; a se deteriora din ce în ce mai mult; etw. wird immer schlechter. *1710:* Meggondolván azt is, hogy az I. Rákóczi György erdélyi fejedelem által békesség tractája szerint felállított magyarok szabadsága is naponkint romol és szállton száll ... magok között elvegezik, hogy a császár ellen pártot üssenek [CsH 71].

◇ **Szk:** *áldás ~* a fi binecuvîntat; gesegnet werden, Segen fällt auf jn/etw. *1676:* Azért édes Uram ... kormányozza is úgy az dolgokat, hogy jövendőre is áldás mind magára s gyermekére szálljon [TML VII, 213 Barcsai Mihály Teleki Mihályhoz]. *1842:* a' templomba Bándával el Enekelték az Éneket Szállyon Áldás [Kvh; HSzjP] ✳ *lelkiismeretébe ~* magába száll; a se reculege; in sich gehen. *1668:* Ez dolgokat hallván Kegyelmed, szálljon maga lelki ismeretiben, mit akarnak még most rajtam követni? [TML IV, 398 Paskó Kristófné Szalánczy Krisztina Teleki Mihályhoz]. *1677:* Istenért, Komám uram, szálljon lelkeismeretiben és szóljon ő nagyságának ... ha ugyan igen sokat vétett is Veseléni uram, biztassa meg kegyelmes levelével [TML VII, 510 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz] ✳ *rettenetes nagy tél ~ vkire* rettenetes nehéz tél áll be; a sosit o iarnă foarte grea; es ist ein sehr bitterer Winter eingebrochen. *1614:* oly igen rettenetes nagy tél szálla reánk, hogy sem Kolozsvárat meg nem vehetűk, sem Básta ki nem jöve az sáncból [BTN[2] 51] ✳ *sok hit ~ott a kereszténységben* sokféle vallás támadt a kereszténységen belül; au apărut mai multe credinţe/religii în cadrul creştinismului; mehrere Religionen wurden innerhalb des Christentums entstanden. *1619:* immár az keresztyénségben sok hüt szállott külömb-külömbféle, de arra vagyon legelső gondjok is az ország véneinek az fejedelem választásában, hogy arra eskötik egyikre meg, hogy azt az országot addig való szabados hütiben megtartja [BTN[2] 298].

◇ **Sz.** *1676:* Kiki közülünk tegyen félre magános vindictát s passiót, mert bizony úgy veszem eszemben, farkasok szálltak az bárányokra [TML VII, 288 Teleki Mihály Nemes Jánoshoz].

szállandó 1. vhova letelepedni szándékozó; care doreşte să se stabilească într-un anumit loc; sich irgendwo niederlassen wollend. *1676/1681:* Minden pusztakat à Joszágban ha lehet, eò kglme emberekkel meg szállasa, biztatvan s edesgetvén az azokra szállando embereket [Vh; VhU 677].

2. örökségként vkinek jutandó; care revine cuiva ca/drept moştenire; als Erbschaft jm zukommend. *1592:* Nyreo Marton es Palastos Jstwan directorok zamadasa, Az Waros Privilegiuma mellet ki keolt az Maghwa Zakat embereknek az varosra Zallando Jozagokrol, eo kgmek io gond visselessel forgolodwan Attanak proventust a' varosnak ez eztен-(deo)ben f. 159/47 [Kv; Szám. 5/XI. 21]. *1697:* Edes gjermekim, ha az jo Isten engemet hirtelen elöttetek az mindenek uttjara el uiszen rollam, az Anjatokrol reatok szallando jozagtok igy tudgjatok az en tudtomra [SLt AU. 26 P. Horváth Miklós jegyz.]. *1710 k.:* a kisasszony nevet csak a nemzete, akik nevelték, azoknak tekinteti, atyafisága, ritka szépsége tartotta rajta, mert ennek sem apja, sem anyja, sem hazája, sem jószága, sem belső értéke, sem másról reá szállandó successiója nem volt [BÖn. 748]. *1717:* bizonyos Országok ... Rácz Christina Aszszony decessussa után immediate Szallandok lettek volna ... Gyermekeire [Nagyrápolt H; JHb XLVII/18]. *1810:* Ha most olyanság halok meg, mig reám szállando Országaim kezemb(en) nem jőnek tehát koporsob(an) téven ketzer 24 oráig fedetlen tartsanak, akkor bé szegezvén a' koporsot fekete bakatsin boritekot mennél szélesebb(en) és hoszszabb(an) tégyenek a' koporsomra [Héderfája KK; IB]. *1843:* minekutánna Kigyelmednek Gyermekei a' tiszt Néhaitol nem maradtak mint Simplex Viduát ámbár törvény szoross értelmében sem(m)i vagyon nem illette az el holt Férje után; hanem minden vagyon szállando let(t) vala az Exponensre, — mindazonáltal az Exponens az asz(sz)ony őzvegi sorsát tekintve joltévőségből a lehetőségig osztozni kivánván; meg egyezet vala ... abba[a] [T; Tolvaly lev. — [a]Köv. a részletek].

Szk: *kezére ~. 1846:* kedves Léányom Katona Klári örökes birtokába rész szerént által adott, és ajándékozott, rész szerént holtam után kezére Szállando, akár fekvő akar fel kelhető Szerzeményeim javaim ... olly Sajáttyai és tulajdonai légyenek Kedves Léányom Katona Klárinak ... hogy azoknak jövendö Birtokossa, mindenkor es jövendöbe állandoul és örökösen rendelkezhessék [Kv; Végr.].

szállangoló szállingózó; persoane răzleţe; spärlich, einzeln (an)kommend. *1657:* Magyarok pedig seregestől nem bocsáttattak, hanem csak szállangolók mentek valahányan[a] [KemÖn. 43. — [a]Át a vizen].

szállankozik szállingózik; a merge/pleca unul cîte unul; spärlich, einzeln (an)kommen. *1657:* Azt az casust az török vélte ara, hogy kijüvéseknek hírét az parasztság vitte légyen meg, és ő ellenek jüttek ki az táborról az magyar seregek, s nem hogy kimutatni merészlették volna magokat, de az erdőkön orozkodva szállankoztak haza [KemÖn. 182].

szállapos '?' *1864:* Szállapos, lapályos ritkán vizegenyes kaszáló (!) [Remete Cs; GyHn 49].

szállás I. *fn* **1.** vhol való megszállás/telepedés; stabilire/aşezare într-un anumit loc; Niederlassung, Quartier, Wohnsitz, Einkehr. *1581:* Ez alat Jsmet vyobban fwtott az zegenseg eö Ngra az zegenj vrunkra viobban keonjergettek akkoris kegielmes valazt teott volt nekjek ... ha Bantassokra lezen az videknek meg ne zalljak, Ez keozbe vgian nem zwnenek meg az ott valo zallasrol es Epittesreol [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. *1690:* Mert Urak fő, s, nemes Emberek Őzvegy Aszszonyok Arvak udvarházaira, Papok hazaira valo szállás absq(ue) omni respectu meg volt [Ebesfva; Törzs. Bethlen Sámuel fej-i ut.].

2. vhová való eltávozás; plecare, pornire; Abzug, Abfahrt. **Szk:** *tengerre ~. 1619:* In mappa mutatá is[a] az kozákoknak minden útokat, lakóhelyeket és az Fekete tengerre való szállásokat [BTN[2] 259. — [a]A lengyel követ].

3. hadba vonulás; plecare la război; in den Krieg ziehen | letáborozás; aşezarea taberei (într-un anumit loc); Aufschlagen eines Lagers. *1618:* az dolognak főbbik okának találták az vezér Daut pasa Duna mellé való szállását [BTN[2] 115]. *1621:* Vyabban ertűe(n) ... Az Tabornakis Szamosfalhahoz (!) valo szallasat ... Kerik eő kglmek Biro vramat ... hogj gondviseles legie(n) hogj Tűz mia valami romlas Ne keővetkezzek [Kv; TanJk II/1. 323–4]. *1653:* Harmadik szálláson Vásárhelyhez szállánk, és ott is várakozánk a szászok után, de ugyan nem érkezének meg [ETA I, 127–8 NSz]. *1662:* Kassai generálistól való assecuráltatások a végbeli török tisztviselőknek, vezérnek Lippához, fejedelemnek Jenőhőz való szállások [SKr 182 Tartalomjelző fejezetcímből]. *1676:* ő nagysága ... parancsolt az articulusban specificált várasoknak s vagy három vármegyének Apahidához való szállás felől [TML VII, 251 Baló László Teleki Mihályhoz].

Szk: *hadba ~. 1670:* én az én vékony tetszésemmel urunknak is az egész országgal való hadban szállását jovallanám, ha merném jovallani [TML V, 265 Teleki Mihály Bethlen Jánoshoz] ✱ *táborba ~. 1662:* Fejedelemnek táborba való szállása, Várad felé kiindulása, útja [SKr 172 Tartalomjelző fejezetcímből].

4. ostrom, megostromlás/szállás; asediere, ocupare, cucerire; Besetzung, Belagerung. *1574:* Kalara az nehay Hegedws Mathene ... Az vey zamara azt vallya mykor ky Ment volt Mwnkach zallasanak eleotte az pap Battya latni Berekzoba, oly hire Ieot volt hogy ely vittek az Tatarok [Kv; TJk III/3. 347]. *1592:* Tudgyak hogy Zakmár zallasa vthan Ieot be Magyar orszagbol Deesre Tot Janos [Törpény BN/Dés; DLt 235]. *1662:* a fejedelem, hogy inkább a vár[a] szállásától tartana, gyaloggal várat azért erősítette vala [SKr 441. — [a]Várad]. *1774:* Ugyanezen esztendőben[a] karácsony után Váradon ilyen dolgok történtenek ... egy hegyre véres tőr szállott le nagy fenyegetéssel és az hegy rettenetesen megszakadozott, mint a vár szállás előtt [RettE 328. — [a]1602-ben].

Szk: *reá ~. 1662:* Szatmár ... mint környül obsideáltatván és lőtetvén, a benn valók is, amint lehetne ... oltalmazzák vala magokat ... csakhogy ... illy véletlen esett volna rajtok a várnak rájok szállása, sem porok, sem golyóbisok csak valameddig való sem volna [SKr 208].

5. vki kezére való öröklődés; transmitere prin moştenire; Übertragung durch Vererbung. *1737:* Az Instans ... tudós vólt a földn(e)k másra szállásáb(an) [Dés; Jk 258a]. *1760:* régenten vérről vére szállottak az e' féle deserta Sessiok, az Urak Sem vették annyéra számban ... azért lett ezen Sessioknak el tévelyedesek, és idegen kézre valo szállások [Nagyoklos TA; SzentkGy].

6. vkire való (át)hárulás; revenire a unei sarcini asupra cuiva; jm zufallen. *1780:* ha valaki(ne)k hirtelen olly nevezetes kára, vagy valamely gazda Házának változása történnék, u.m. ... a munka tételnek vagy folytatásnak olly erötelen Cselédekre való szállása, kik arra elégtelenek ... el adni[a] meg engedtetik [Torockó; TLev. 4b. — [a]A kohókban való fútatást].

7. *koporsóba való* ~ elhalálozás; decedare, deces, dispariţie, moarte; Ableben. *1702:* illyen erõtelen vénségemben, és Koporsomban való közelitet Szállásom(na)k idejében, nem csak Személlyem(ne)k, hanem Nemzecscségem(ne)k is jó hirёb(en) Nevében való meg kissebedését Lelkem Szomorúságával, Némellye(kne)k rajtam kõnyõrületlen, illetlen gyõnyõrkedéseket látván, nem kev(és) keserüséggel Szenvedem, azon Senki ne Csúdálkozzék [Abrudbánya; Born. XXXIX/6 Sebesi Beniamin kurátor nyil.].

8. lakás, lakhely; locuinţă, domiciliu; Heim, Wohnung, Wohnsitz, Quartier | ideiglenes fogadott szálláshely; sălaş; (zeitweilige) Unterkunft. *1568:* Christina Ambrosi more[a], itte(n), Zebenben az zallason az felesege kerdy ... vala hul wǫtte azt a pénzt [Kv; TJk III/1. 188. — [a]Vallja]. *1572:* Sophia Zabo Janosne az Kapa Antal labas hazaba lako, Azt vallya hogi Egi Estwe Niolcz ora vtan ... hal az kapwn kywl Zozatot, Illen Modon myt halgach te az ablakalat hogy Nem Megy Zallasodra [Kv; TJk III/3. 39]. *1573:* Gregor(ius) Bonchiday Juratus fassus est, hogy Egj vasarnap ... kereztwry peter vachorara hytta volt eotet az Kappa Myhal hazahoz ... Mykor otth Mwlatak volna Es vgy Mint kwlench orakor hazahoz akarna Menny, Kereztwry peter ely keserte es esmet zallasara tert [Kv; TJk III/3. 49]. *1587:* Az faszakasok Czinaltak meg az kemenchiet vrunk zallasan [Kv; Szám. 3/XXX. 34 Seres István sp kezével]. *1596:* Gergio alatt talalank my ... Sebesi Miklosra, zallasara menenk lo ven(n)j [UszT 11/46]. *1606:* im el megiek az Beldi Ferenczj zallasara s megh bekellem uelle [Uzon Hsz; BLt]. *1632:* Latam azt hogj vagdalnak vala be az aiton az Eötuös Samuel szallasara, kardal, palczaval miuel, de azt en ne(m) latta(m) ki vagta megh Samuelt [Mv; MvLt 290. 68a]. *1661:* Ládd magatoknak sincsen szállástok [TML II, 108 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1669:* Darabos Gyorgy Ura(m)at az szallasan nem talalva(n) igazitanak utanna az szantob(a), hogy szantani volna [Diós K; JHbK XLII/21]. *1671 k.:* mikor saczommal bé jöttél volt Jászvásárra ... hivattalak szállásomra, hogy mutasd megh magadot és saczomot [A.csernáton Hsz; HSzjP]. *1734:* a Mlgos ... Urfiak ... a szállásokan, kűn hány Házban tűzeltenek nem tudom [Kv; TKl Sig. Szathmári (30) pastor eccl. ref. vall.]. *1790:* a Fel kelhetõmet valamik a Segesvári Szallasomon vagynak Zár alatt mind azokot hagyom Edes Testvér Etsémnek Groff Kornis Gáspárnak [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c gr. Kornis István végr.].

Szk: *~ban van vkinél. 1585:* Zeold Markos vallia, Nallam vala zallasba Az Lengjel Lazlo Zolgastol [Kv; TJk IV/1. 532] ✳ *~ fogadni. 1586:* Maj 1 az louas legin gergeolj megien zallas fogadni Eniedre attam —/62 [Kv; Szám. 3/XXIV. 51] ✳ *~ keresni. 1588:* 2 Appril(is) Somogy Boldisart Kyulte B(yro) V(ram) Enyedre zallas Keresny hogy fath Zennath Zabot vegye(n) attam f. 2. Eo Maganak attam egy Loara f. — d. 62 1/2 [Kv; Szám. 4/III. 16] ✳ *~ készíteni. 1625:* Erkezwe(n), olaj Bęk eleől Jaroül, es szallas keszitenj az feő kővetnek, Attam ... vacziorara nekik Hust lib: 6 ... Attam ismett olaj Beek szamara ... zabot met: 2 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 164] ✳ *~on tart. 1771:* Szabo Ferkõne ... égy Menyetskét (: a mely is kétség kivül kurva volt :) a most mult Nyáron tartott szalláson [Dés; DLt 321. 21b Elizabeta Gaspar cons. Joannis Gyõngyõsi (36) ns vall.] ✳ *~on van vkinél. 1570:* Anna Gẽrgh Deakne[a], hogy ez elymwlt Jdeoben volt eo nala zallason papay Benedek [Kv; TJk III/2. 18. — [a]Vallja]. *1593:* die 7 8bris gazdalkottam az Modwai kouetnek ky kalmar Janosnenal farkas wczaban wala zallason [Kv; Szám. 5/XXI. 46]. *1639:* Meszaros Imreh Minden latornak helt ad, s minden or, toluaj ot talalia heliet, az kik az eo lovat el loptakis ot voltak szallason eo nala [Mv; MvLt 291. 203a]. *1749:* Vadadi Samuelne aszszanjamnal egy Laltman (!) Leven Szallasan attam Gyertyat N 2 [Mv; MvLev. Erog. 5] ✳ *~ra befogad. 1823–1830:* A szegénység is kényszerítvén, két kancellistát fogadának be magukkal egy házba szállásra [FogE 81] ✳ *~ról provideál. 1667:* Most nekem bizonyos emberim vannak Váraddá ... én is reggel megindulok, kedden be igyekszem menni; szállásomrúl provideáljon [TML IV. 74 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1670:* Kegyelmedet kérem az szállásomrúl provideáljon Fejérváratt [TML V, 68 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] ✳ *~sal elfogad. 1847:* nem elég hogy esztendőnként 27. 28. és még tőbb rendbéli katonaságot szállással, kosztal fogadunk el, és a mellett még miattok kárt is szenvedünk, hanem még forspontoskodunk Kolos monostortol N. Kapusig, és Válasz utig [Km; KmU-Lev. 3] ✳ *~t ad. 1558:* Pether Bernald Megh eskewen Azth walla, hog ew adoth wolth zallasth Annosnak egy kys hazba [Kv; TJk I/1]. *1592:* Varga Mihali vallia ... En voltam chaplara Catalin Azzonnak, mikor az pallos el veze, tudom hogi Nimet Menihartne nem eoreomest ad vala zallast az olahoknak [Kv; TJk V/1. 263]. *1614:* minden varosokban es ereossegekben akj houa zeret mennj, az Nemes Emberek feleseg<es> teol giermekestòl, marhastol be boczattassanak, zalastis adgianak nekik [Ks 87 ogy-i végzés]. *1769:* ha kik az Lakosok kõzül az illyen gonosz tolvajok(na)k szállast adnának, az ollyanok, ki valosodván akaszto faval bũntetetnek [UszLt XIII. 97a] ✳ *~t fogad. 1671:* Az Városi atyánkfiai-is generaliter találának- meg az ő Országul minket, hogy Városokban refugii causa menvén az Regnicolák szállást fogadván ki ki az Regnicolák kõzzül, szállásokon deponált bonumokat, a' Városi Tisztektõl repetallyak mandatummal némely praetendensek [CC 67]. *1849:* Azon időben mikor Kelemen Béni ovári házomnál magának szállást fogadott, ottan azután égy fehérnéppel lakott [Kv; Végr. Vall. 70]. *1851:* még szállást ... nem fogadtam, mind vártam hogy fel jön Bálint bácsi [Mv; DobLev. V/1314] ✳ *~t foglal. 1621:* Gubernator Vram eo Nga be Jaroy es Gubernatorne Azzonio(m) szolgai erkezue(n) szallast foglaluan perso: No 5 leuen ... Atta(m) hust Nekik Libr 5 [Kv; Szám. 15b/XI. 107] ✳ *~t kér. 1568:* St(ep)h(a)nus Kowacz iur(atus) fass(us) est ... hogy ezth latta hogy az darabantok zalast kernek az szǫchtǫl [Kv; TJk III/1. 225]. *1613:* Rethi Ur(am) maga kere szallast Köver Istva(n) Ur(amna)k tõllem szent Georgj napigh [Altorja Hsz; Borb. I Czimpa Istvan Deak (50) ns vall.] ✳ *~t keres. 1588:* 2 Decem(bris) ... hogy Somogy Boldisart B(yro) v(ram) el kywldotte Megyessre hogy ot Saffarkodyek egyet mast Az vrameknek mig el Jonenek Zallast keressen atta(m) ... f. 2 [Kv; Szám. 4/III. 38]. *1728:* Meszáros Bernát intra octavum keressen szállást magának, és az Fejervari Sigmond Hazatol elmenynyen [Dés; Jk 375a] ✳ *~t készít. 1751:* Im jõnek hozzátok Urak Nagy ès hatalmas Királyok Hamar hát helyt ũritsetek Nékik szállást készitsetek [Hétfalu Br; EM LI, 123 betl. játék] ✳ *~t mutat. 1583:* Biro vram tanachawal venne fel ezt Az gondoth hogy az Iffiaknak[a] hazat es zallast mũtatna es Adna fizetes feyeben [Kv; TanJk V/3. 271b. — [a]A Jezsuita Kollégiumban tanulandó ifjaknak] ✳ *~t rendel. 1738:* rendeljenek kgtek oly jó szállást, a hol palaczkféreg ne legyen, mint tavaly [SzO VII, 391]. *1804:* a Falusi Biro jo szállást rendeljen az hol mind lovam mind magam el le-

hessek tsendesen ... Nagy Daniel m pr VK Biro [Mv; MbK 118] ✳ *~t rendeltet. 1657:* Kérem Kegyelmedet, édes Öcsém uram, Betlen Ferenczné asszonyom mellé rendeltessen nekünk szállást [TML I, 70 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz]. *1849:* a gyorsszekér reggel 4. órakor elindul-land; hogj tehát minden esetre elindulhassak felvitt a' Biazini vendégfogadoba és ottan reggelig szállást rendeltetett számomra [Kv; Végr. Vall. 38] ✳ *~t szerez. 1593:* Horwat georgyot kwldy biro wram feierwara ... hogy zallast zerezen w knek, es fat zinat zerezzen oda f—d. 87 [Kv; Szám. 5/XXI. 110]. *1661:* Ajtonine asszonyomnak megküldtem Kegyelmed levelét; izente ő kegyelme, azon leszen, hogy szállást szerezzen s ha talál, megírja [TML II, 117 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1703:* Csakine ... ha beszterczére jünne én szerzek szallast nēki ... ha el akarna bontakozni Segesvárrul [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. *1770:* Pénzes ember lévén[a], Medgyesen házat vagy szállást szerzett magának s pénzének interesséből élt úri módon [RettE 233. — [a]Sztojka Zsigmond püspök] ✳ *~t szereztet. 1736:* Az ifju legény hogy azon napra elérjen, elindult, mindenütt azelőtt az hol mentenek, szállást szereztetett, oda bort, vágó-marhát, szénát, zabot, egy szóval mindent szállittatott [MetTr 378] ✳ *~t tart. 1570:* Jlona yewewe(n) lean ezt valya, hogy ew Zeoch adam hazanal Tart zallast [Kv; TJk III/2. 70] | Ezt akaram Tuttara adnom kegyelmednek hogy Ez Mwlt Napokban az En Molnomat fel twrek Eyel az ollahok es Tyzen ket weka bwzat wynek El az Malombol Es Egyeb was zerzamotys wynek El kyket Meg lelenk az w Magok hazanal az hol zalast Tarttottak [Nagyfalwa[a]; BesztLt 66 Apaffy Istvan Zwch Gaspar beszt-i bíróhoz. — [a]Apanagyfalu SzD]. *1590:* Hajdu Jakab nalla tartot zallast elegye hallotta(m) hogy afele gonoz eletu Ember volt [UszT]. *1677:* Ha Hajdu Városokon ollyan alá járo Csavargók szállást tartanak, azon helyeknek Kapitánnya, Hadnagya, esküttivel edgyüt ... meg-fogják és Váradra vigyék [AC 133]. *1730:* (Kovács Mihály) Hid utczába Orosz Ferencznit tartott szàlàst [LLt Jos. Lukáts de Jenőfalva[a] (20) vall. — [a]Cs] ✳ *~t tartó. 1631:* az az nala(m) szalast tarto legeny atta megh Balas kóvaczynenak az kezkeneot [Mv; MvLt 290. 241b] ✳ *~ul ad. 1716:* adtam Szállásul itt Brassob(an) a Klastrom vczaban lévő Házamnak belsö Boltoczkaját adhaeralo kis tüzelö Konyhácskaval [BLt] ✳ *~ul rendel. 1791:* Szászvárosonís meg lehetösön megyen a Nsgtok dolga, hanem most a Magistratus a bé jövő Török követnek a Nsgod házát rendelte szállásul [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] ✳ *~ul rendeltetik. 1731:* Az Epittetö kaplar-(na)k ... szallasul rendeltetett az Somodi István Atyankfia eökglme háza [Dés; Jk 422a] ✳ *belső ~. 1758:* az Udvarbiro Ur(am) szokott belső szállására menvén ... tanaltak ... Fenyö dezkából valo köz rend asztal Nro 1 [Déva; Ks 76. IX. 8] ✳ *egy ~on van. 1568:* Marta Bwday ǫtues Janosne ... fassa e(st), hogy ǫ Tordan Egy szallason volt, Andras Katoual [Kv; TJk III/1. 233]. *1602:* Zilahy Janosne Cathus azzony ... vallya ... Salaneual es Zabo Georgyel egy zallason voltanak ... egykor ereossen kezdenek egy massal hankodnj es Zolitam megh eoket hogy ne chelekedgyek azt mert most mas ewdeo volna, Job volna Istennek keonieorgeny [Kv; TJk VI/1. 601]. *1773:* én tanulógyermek lévén Dobai János és Zsigmondékkal egy szálláson lévén Kolozsvárt, gyakran jött a szállásunkra s muzsikáltak [RettE 311] ✳ *földi ~* sírhely. *1822:* De hiszem-már mind ketten közelebb vagyunk a Koporsohoz, mint szú ette böltsönkhez, és majd majd bövön béérjük e' Három sing Földi Szállással, tsak adja Isten hogy oda érkezésünk tsendes lelkiesmerettel essék [Kv; IB] ✳ *(ki)fogadott ~. 1823–1830:* Göttingában fogadott szálláson laktanak [FogE 285]. *1853:* Alol irt ki fogadtam ... ö Ngától 2ik számu piatz sori házánál ... a' piatzra rugolag egy szobát ... A' mely állapotban által veszem a' kifogadott szállást hasonlo állapotban tartozom megtartani [Kv; SLt évr.]. *1854:* midőn kolosvári polgár és vásárus Folly Mihály ur polgári házánál fogadott szállásomon fenjárolag időmhőz képest erőtelen testel ugyan, de ép 's jozan elmével ... tevék ilyen állando, és megmásolhatatlan végrendeletet [Kv; Végr.] ✳ *külső ~. 1676:* Jnnen fel menvén ... nyilik az Banfi Uram külső szalosa feleti, csapo zaros retezes vas bévonos fel szeresen bellett parkanyos festett reghi ajto | Ezen pitvarbol mégyen fel az hopmesterek külső szallasara hat lépczős karfás-fa gradicz [Fog.; UF II, 725, 731] ✳ *pusztás ~. 1755:* vagyon szerencsém gyakorta eo Ngokat pusztás szallasomon látni, mivel minden nap kétszer háromszor még látogatnak [Ks 96 Baló Antal lev. Nsz-ből] ✳ *szokott ~. 1676:* Ezen haztolis nyílik az mostani Vice Kapitány Uram szokát szállására, vas sarkon, panton, onos uy czapo záros ütkőzős, kilinczes forditos, vas be vonos párkányos béllet uy fejér ajto [Fog.; UF II, 723]. *1697:* My[a] ... Adgyuk értésekre ez irásunk rendiben ... Quod in hoc A(nn)o 1697 die verò 23 7bris Midön volnánk ... Fogaras Várában az V. Capitányok szokott szállásokon, Jövének elönkben[b] [Borb. II. — [a] [b]Köv. a nevek]. *1773:* Mvásárhelyre bé menvén Mlgs Grőffné Aszszonyom ... Szállott a' maga szokott Szállására [Kóród KK; GyL Geor. Vizi (30) rk kántor vall.].

Sz. *1629:* az agarat ... mondotta(m) hogi boczassa visza, mert megh az czigany sem lopia szallasat megh [Mv; MvLt 290. 180a].

9. táborhely; loc de tabără; Feldlager, Quartier, Lagerplatz. *1552:* most az twrwk chassar az vayda wchith ky kuldwthte neky, es az my addoual tartozoth volna chassarnak, annak ffellith megh hatta volna neky, hogh ez orzakra hadakoznek; mostan az vaydat kizzen modiak es bizonyal bezillek, hogh Romman vassaran[a] volna, onnath ha ky akar iuny, mas zallassa Baakoon[b] lizen, harmadik Tatrosson[c] lizen [Torda; LevT I, 95 Bank Pal, Peter porkolab, Chakor Ferench Batori Andrassnak. — [a] [c]Ma: Roman, Bacău és Trotuş moldvai település].

10. a falu határában/erdőn/mezőn felállított (ideiglenes) szálláshely; sălaş/adăpost temporar în hotarul satului/în pădure/pe cîmp; zeitweiliges Lagerplatz auf den Feldern/im Wald | pásztorszállás; colibă, adăpost provizoriu pentru păstori; Hirtenhütte/Alm. *1592:* az fanczialiak ... sendely fat vittek ki Nywladba(n) ott szallasok vala, es ott chinaltak megh | az el mult eztendeobe(n) laktam Miklos Janosnal fanczialba(n), Kazalta(m) es fatis azalta(m) Nywladban az gazdamnak, az szenat ott keolteottwk ell telben, sendeltis czinaltunk ott szallaswnkba(n) [UszT]. *1601:* Chehy Albert es Magyary Thamas ... valylyak ... talaltuk vala az Bachy Thamas vram towa Zwgoyan beleol valo feoz fanak az feold felet valo teteyet az Feleky Pap Jwhazanak zallassan [Kv; TJk VI/1. 535–536]. *1604:* be menenk az Medúe Vere(m) kebelebe az diznoúal, az Leoúetej Istua(n) Andras oda jeue s mo(n)da, ladde ... az kerten keóuyl elegh hely vagio(n) oda mennjetek, ozton ky menenk oda, s ott lakank migh chere mak tarta ... Az Vtan tęr bikbe szallank masod zallasba az bik makra [UszT 18/100 Georgius Sandor de Lokod (40) pp vall.]. *1606:* Tudom hogy az peres heljben az farczadjak diznaiokath otth öriztek azt penig az farczadj

Zallasnak hallottam en emleközetemteöl fogua lennj [i.h. 20/173 Piros Alberth malomfalúj (45) vall.] | tudom aztis hogy futasnak Jdeien Jt az njres mezeie Zeljeben volt az farczadjaknak Zallasok [i.h. 20/170 Sandor Peter oroz hegj (25) lib. vall.]. *1715:* az Fel Gyogyiak ... oda hadták Falujokat, és ide a Mogosra jövén, ott a Völgjben a Patak kőrűl, meg irtván az helljet, szállásokat csináltanak magoknak, ès ott laktanak egy darabig [Lupsa TA; WH Kosok Iuon (70) vall.]. *1724:* ebben az helyben Nap nyugott felé fen az Dombon ... Harinnai Reszen valo Iván nevü Jobbágy Szallást és Szerütt Csinálván itt lakott [M.zsombor K; Told. 2]. *1736:* Kotsan Mihaila ... ki ment à Hovasra szallasa léven [Nagyoklos TA; JHb XIII/51]. *1752:* az Bikáczai Hodor Lupuj két jo ökreit is Várczán Páskuj adta volna egy Erdélyi Tolvajnak a ki is Illjésfalván Pap Vánkánal Commorált ... éjczakának idején az Pap Vánka udvarára hajtottak s onnét osztán a Szilágy mellet Lévö szállásra s ot tartották vagj két nap [Somos Sz; BfR Bálás Peter (42) zs vall.]. *1775:* estve felé el mentem valami Szallasunkra egy erdöben a hol a Szénánk van s ottan haltam [H; Ks 114 Vegyes ir.]. *1803:* Kűnn a' Szőllöben egy tapasztatlan ujj Ház, melly szállásnak készült betsültetett Hfr 40 Dr 80 [O.asszonynépe AF; DobLev. IV/862. 28b].

Szk: *hegyi ~. 1847:* Ennek előtte 2 évvel egy hétfőn az abrudbányai piacon Varga Katalina bucsumi úrbéres Bolondutz Nyikulájával megtámadott, s kérdezte, hogy miért nem adunk az embereknek hegyi szállások építésére fát [VKp 192].

11. esztena; stînă; Sennhütte, Schäferei. *1591:* Az szeles kwtnal valank szallaso(n) ket falka Juual ... En twzet rakek az zallasson [UszT]. *1633:* Mikor jmar ot laktunk uolna az Hauason az Jühal egy szallasba(n) az tőkei hatar felől, es más felöl, ugy mynt felsò sőczj felöl ket szallasba(n) oda Jouenek az felso socziek es kerdek kjtől uőttetek meg az hauast kjnek attatok az vamjat [Rogoz SzD; WassLt Pap Gjorgj (50) ns vall.]. *1640:* (A Gyalui havasra) mikor az Topanffaluiak Juhokat haitanak, minde(n) szallastol egy Berbeczet egy Saitot d. 25 tartoznak adnj [Gyalu K; GyU 57–8]. *1687:* Rusoro(n) az szálláson lévő gazdak(na)k az szállásért ex gratia adatott az biro az bácscsal hasi bárány bört nro 3 [Bucsum F; KvRKLev.]. *1717:* sztenát vagy ammint most hijják szállást leg elsőben csináltam a Bájás nevű helybe a Gáldiak felől | Az Sztriglon is kezdettek vala egyszer az Igen Patakiak szallast Csinálni, de hogy hirünk len benne mind elhányok [Celna AF]. *1747:* (Az) Intrejeri nevű hellyet a két Falu Mlgs Possessori engedelmekből birták és pascuálták mind az Kis Fenesiek, mind az Hesdatiak, és a mellyik közzüllők eléb erkezett oda csinálta a szállását a hova szinte nékie tettzett [Sztolna K; JHb 74]. *1757:* hoztam Szénát a' juhok Számára ... a' Szálás pedig ezen mezzőnek felsö részib(en), a' hol akkor nagy erdő vala [Gyszm; DE 3 Georgius Szőts (63) jb vall.]. *1763:* Minthogy Sok hellyen Csináltunk szállást, ottan körül kosarok(na)k kallyibak(na)k, kertek(ne)k, és tűzre amenyi kivántatott annyi fát vágtunk le [Zágon Hsz; SzentkZs]. *1764:* leven az ők szállasokhaz, más hasanlo pakulárok is közel magok juhaikkal [Torda; TJkT V. 204].

12. istálló; grajd; Stall. *1705:* Egy ökrünk a szállásrol kimenvén reggel, odavan [WIN I, 545]. *1709:* az az Kwrvás Kovács Mihály az lovaimat szállásárol, pajtájából kitutta [SzZs 762].

Szk: *~t ad* istállóban helyet ad. *1650:* az szekelj peter be hajtot kancza lovajnak szallast ada Hegyi Mihalj [UszT 8/64. 66b]. *1723:* jöve Nemasági ur(am) a majorházhoz és ada szállást az Tisztek lovainak oda az Istallókba, jollehet a lovak számara a falu gazdálkodott [Hodák MT; VGy Prekup Gligore (34) jb vall.].

13. tároló hely, raktár; loc de depozitare; Lager, Depot, Speicher, Laden. **Szk:** *~t ad* tároló helyet rendelkezésre bocsát. *1584:* Senky ez Warosban se beleol se köwwl buzanak zabnak arpanak mely az Vasaron el nem kelne zallast ne adgyon, se sonak tiz forint bewntetes alat [Kv; PolgK 13–4]. *1645:* az A vilagossan comproballya hogy az ell lopot szeöleönek szallast adott Soos Istua(n) [Tötör SzD; Ks 42. C. 31]. *1734:* Jdegenektől vagyis Extraneusoktol is, Palinkát, Eget bort, Mehsert, Szalad sert Similiter senki be venni sub ... poena fl 12 ne mereszellye, szallastis neki ne adgyon [Dés; Jk 446a]. *1805:* nagyon el kotelezet az Ur engemet azzal hogy a palinkamnak szallást adot [Szotyor Hsz; Ks Gidófalvi László lev.] ✱ *bútorraktári ~. 1854:* A' Czéh által kifogadott Butor Raktári szallásra előpénz 12 Rf 30 xr [Kv; ACLev. Kül. Perc. 73].

14. irodahelyiség; birou; Büro. *1697:* Posta nap, az szál-(l)áson, expediálta(m) [AIN 152]. *1710 k.:* Hát az archivum és a kancellária szállása miatt mint járék a gubernátorral? [BÖn. 962].

Szk: *fiskálisi ~. 1823:* A Fiscálisi szálláson a' kapu igazittására 30 Létz szeg [Déva; Ks 106. 155].

15. melléképület; clădire anexă; Örtlichkeit, Anbau. *1747:* Lala János Exponállya ennek előtte circiter 30. Esztendőuel az Atyám Lala Barbuly nem Supportálhatván maga rész örökségének a terhét, elhivta volt maga melle ... Lala Mátyás névű attyafiát, a kiis ide jövén Házát es egyéb Szálásait epitette azon rész örökségünken [Kismuncsel H; Ks LXII/20].

◇ **Hn.** *1525–1568/1575:* in terra Sandorzalassa Pochka mezzw [M.valkó K; KHn 102]. *1542/1755:* in terra Sándorszállása [uo.; KHn 102]. *1588:* Dobra Mihaly zallasa [Kv; Szám. 4/IV. 4]. *1599:* a farcadi zallas mellett. az Jlkei zallas mellett [Oroszhegy U]. *1646:* Szallas eleot (k) [Mezőkirályfva K]. *1650:* az Tatár szállasba (sz) [Gyszm]. *1693/1734:* Szállás alat (sz) [Bő MT]. *1707:* Szállás Szenajaban egy öreg föld [Pálfva U]. *1726:* a Küküllövari hataron a Szállás nevü helyben (sző) [Küküllővár KK]. *1736:* A szállás domb alatt Juonison kivül (sz) [Páncélcseh SzD; DHn 56]. *1745:* az Enyedi Török Szállás nevü Rét szomszédi [Marossztkirály AF]. *1753:* A' Szállás Domb alatt (sz) [M.décse SzD]. *1756:* Az Erdön Disznó szállása nevezetü helyben Antal kosárán kivül (k) [Kurtapatak Hsz]. *1760:* A Vajda szállása (k) [Kutyfva AF]. *1761:* a Szaniszlo Uram Szállása mellett (e) [Komjátszeg TA]. *1766:* az Szállás nevü hellyben (sző) [Küküllővár KK]. *1773:* A Tatár szálása (sz) [Szárhegy Cs] | az oláh Szálás n.h.-ben (sz) [Tekerőpatak Cs]. *1792:* Törők szállás [Ne]. *1798:* A' Szállos alatt (e) [Csóka MT]. *1803:* A Szállásnál (sz) [Nyárádsztbenedek MT]. *1807:* Szállás patakan alul (k) [Kászonaltíz Cs; Hr 12/23]. *1815/1817:* A Czigány Szállásba (sz) [Vágás U]. *1864:* Tatár Szállás ... ütközik nyugottrol az Alfalvi és Szárhegyi község határaival [Gyszm].

II. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: vhány szállásnyi/sátoralja; care ocupă un anumit număr de sălaşe; bestimmte Zahl (von Unterkünften). *1668:* Kemény Sigmond uramnak eö Nganak vadnak 18

szállás czigányi kik esztendőnként szoktak adni hat hat forintot, mely teszen f. 108 [Fog.; UF II, 441].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

szállásabeli szállásához tartozó; care aparţine de sălaşul cuiva; zu jns Wohnsitz/Anwesen gehörig. *1676:* Egyébaránt Kegyelmed tökéletesen elhidgye, az mint egymással ketten az én szállásombeli kertben beszélgettűnk, én a mellől nem recedálok, mindenekben ahhoz tartom magamat [TML VII, 304 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

szállásadás 1. (ideiglenes) szállás biztosítása; sălăşluire, găzduire (vremelnică); (zeitweilige) Beherbergung, Unterkunft. *1583:* Sombory Lazlo altal Jelentette volna eo felsege Lengiel kiraly, hog ... el vegezet es teokellet Intentioja volna, az eg nehany zamw Iffiaknak be iktatasa es hozasa ez varosban epitet collegiumba az Jesuiták keozíbe tanitasnak okaert ... Biro vramat thanachawal egie(te)mbe arra inthik es ebben ereztik eó kgmek el hog azt az gazdat, az Iffiaknak be fogodasara es az Zallas Adasra, zep zowawal es io Intesewel iggiekezzek kernye [Kv; TanJk V/3. 271b]. *1669:* Kérek (!) minden rendbeli io akaro vraimat, baratimat igaz járásbeli embernek ismerjek[a], boczássák és boczátassak mindenűt békével, mellette leveő emberivel edgyűt, illendeö szállás adással lévén néki [Kv; RLt 1 Dionisius Bánfi de Losoncz Kolozs megye főispánja ut. — [a]A levél átadóját, Poporicz Istvánt]. *1671:* azon ház heljet es az rajta eppitendö házat mindennemü adotol ... jobbágyi és paraszti szolgálattol, akarattjok ellen valo szálloknak reá szállásától, vagy szállás adástol ... immunitalljuk [UF II, 502 Apafi Mihály ut.]. *1675:* soha Kegyelmed azelőtt is nem magától indult Szathmár felé, mert azt forgatják, hanem sokaknak intimatiojára s urunk parancsolatjára, mint magyaroknak, véreinek, tagjainak szállás adással s maga jovaiból való részeltetéssel kötelesnek tartja magát [TML VII, 66 Matskási Boldizsár Teleki Mihályhoz]. *1677:* szállás adással ... marha élés, és egyéb szűkséges gazdálkodással illendö árron, pénzért a' Szálloknak tartozzanak [AC 222].

Szk: *~sal terheltetik. 1799:* mindenféle utonjárok Szallásadásával terheltetűnk [A.árpás F; TKl sub BB. IV/5 Vaszika Gráma (50) col. vall.].

2. raktározás; asigurarea locului de depozitare; Einlagerung. *1839:* A harangláb számára vásárolt e szerént ... 14 fenyődeszkáért ... frt 24 ... a dészkák kihozásáért — r. frt 56 xr ... a dészkák szállásadásáért — r. frt 6 xr [Páncélcseh SzD; ETF 107. 31].

szállásbér lakbér; chirie pentru sălaş/locuinţă; Unterkunftsentgelt, Mietzins, Miete. *1705:* Délután ismét megparancsolták, hogy a hátramaradott rész is négy órakor meginduljon, mert lészen annak is kisírője. Kik is osztán szekeresek után kinyargaltatván, passust amidőn szerzettenek, kinek gazdája belébojtorkodván a szállásbér iránt, húztákvonták nyavalyásokat [WIN I, 427]. *1848:* Jol emlékezhetik ön, hogy ezelött mint egy két évvel intető aszszonynál 'Siboi Krisán Mária részére szállást fogadott ... igérvén Ön maga részéröl, hogy ezért illendöleg meg fizeténd ... de a' szállás és kosztbért ... e' mái napig se adta meg [Kv; Végr. Vall. vk].

szállásféle lakásféle; (un fel de) locuinţă; eine Art Unterkunft/Wohnung. *1774:* Úgy mondják, hogy a felesége[a] összeszűrte volna a levet egy Szentes nevű Bánffiánus kimustrált láposi tiszttartóval, kivel együtt vévén meg az én szállásomfélét Közép-utcában Újhelyi Zsigmondtól, együtt laktak [RettE 341. — [a]Muraközi Szabó Mihálynak].

szállásfogadás szállásfoglalás; rezervarea/reţinerea unui sălaş/unei locuinţe; Quartier vorbehalten. *1661:* Az beszterczei szállásfogadás jól lett, Isten engemet is haza vivén, mentest bemegyek oda [TML II, 45 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz].

szállásfogadó szállásfoglaló; care se ocupă cu rezervarea/reţinerea unui sălaş/unei locuinţe; jd der/die eine Unterkunft reserviert. *1618:* Az német követ felöl, Kegyelmes uram, még itt semmi bizonyos hír nincsen ... Itt azért az szállását megtisztították s készen vagyon. Ezközben bizonyoson érkezék, és immár az szállásfogadó posta is itt vagyon, hogy ezen három hét alatt béérkezik az főkövet [BTN[2] 138].

szálláshely (állattartás céljára készült) ideiglenes szállás; sălaş/adăpost temporar (pentru animale); Gelegenheit für zeitweilige Tierhaltung. *1591:* Thudom aztis hogj mikor en fiatfalvan lakom vala egienleó keppen elik vala az Chakanek es Gerebek az kerezturfalui hatarbely erdeót, seót az mely helyeket most eóueknek hinak ott my nekónk zallas helyunk volt anak idejen [UszT]. *1592:* tudom hogy az keozep Rezben maknak Jdeyen szallas heliek volt az fanczialiaknak bekesegese(n) haznat veottek az maknak [i.h.]. *1599:* egy diznot(is) yttettek megh ott abban az zallas helyben [Farkaslaka U; i.h. 14/4 Joannes Lazlo de Farkaslaka (45) pp vall.] | Az vy kosaron inne(n) a' taplocza felól uala my nekónk zallas heliu(n)k [Ülke U; i.h. 14/13 Joannes Menihart de Jlke (46) lib. vall.]. *1600:* Az Zallas helet penigle(n) a honnet az diznoth be wztek az Dobaiak es az Wargiasiak Fwleiek, az belol wagyo(n) az megh newezet heleke(n), Almassi hatarba(n) [i.h. 15/13]. *1604:* Diznainkat emberj Emlekezetteól fogua(n) valo eös birodalmunkbol Farczad megieie zallas heliwnkbeol, Nyres new heljbeől be wzek, ketteő heyaual adak megh [i.h. 18/73]. *1606:* túdom hogj hatalomal volt az farczadjaknak It Zallos heljök az farkaslokjak be haitottak az diznaiokat meg dezmaltak [i.h. 20/170 Jstuan Pal orozhegj (25) lib. vall.] | hallottam hogj az farczadjaknak volt Zallas heljök de az orozhegjek kazaltak meg az fwuet [i.h. 20/171 Balint Kouach Zetelakj pp vall.].

Szk: *esztendőre való ~. 1599:* az Lengélfaluiak my teóllunk a' zentelkiekteól kertek uala egj eztendeore walo zallas helyet az Taploczan tul [Oroszhegy U; EHA].

szálláshelyhasítás szállás-kiszakasztás/határolás; defalcarea/delimitarea terenului necesar pentru (loc de) sălaş; Abtrennung eines Felds für Tierhaltung/Weide u.ähnl. *1606:* Az Kús agh Patakigh eóúeknek hallotta(m) húl az nagy mezeó pataka be esik, addigh, chiak hogy zinte az zallas hely hasitasban nem tudok keoztek [UszT 20/70 Joannes Georgy de Orozhegy (60) pix vall.].

szálláskérés szállásigénylés; solicitarea unui sălaş/unei locuinţe; Unterkunft, Antrag für Quartier. *1659:* Ecsedben való szálláskérésre gondom leszen [TML I, 472 Teleki Mihály Pekri Sófiához].

szálláskodó lakó; care locuieşte în chirie la cineva; wohnhaft, weilend, wohnend. *1789:* Bé várando és fel szedendő Adosság ... Kontora ki adott orvosságok árra ... Az hátulso Házokba szálláskodo Boër tartozik felesztendőr(e) Rf 20 [Mv; ConscrAp. 94].

szállás-kommisszárius elszállásoló megbízott; comisar însărcinat cu sălăşluire; Unterkunftskomissar, Quartiermeister. *1823–1830:* Az én Göttingában létemkor voltak ordinarius professzorok ... Szállás-commissarius 1[a] [FogE 234–5. — [a]Fels-ból kiemelve].

szállásköltség lakbér; cheltuieli pentru asigurarea locuinţei; Unterkunftskosten, Quartiergeld. *1847:* A károlyfejérvári várőrségi kormányzóságnak folyó hónap 8-án e megyei tisztséghez intézett hivatalos megtanálását, melyben a jelen évi innen felsőbb rendelet következésében odavitetett Varga Katalin élelmezése és szálláskőltségei címe alatt Martius hónapra 2 forint 9 7/8 krajcár, Aprilis hónapjára 9 forint 7 5/. krajcárt ezüstpénzben kiván innen fizettetni [VKp 204].

szállásol 1. szállást tart, lakik vhol; a sălăşlui, a-şi avea sălaşul/locuinţa într-un anumit loc; wohnen, wohnhaft/ansässig sein, sitzen, Unterkunft haben. *1758:* Tusoni Joszágomb(an) ... Tisztartoi hivatalra kötelezvén magát Harko János nevű ember ... Fazakas Borizca nevü szolgálomat maga melle gonosz végre fel vévén ide Tordára nemcsak hirem nélkül hanem szám adatlan, ideje eltőlte előtt szegődségét el hagyván az Iknek házához jőttek, az Ik (!) szállásoltak [Torda TJkT III. 275]. *1843:* Varga Katalint esmérem ... De kiknél szokott szállásolni, megmondani nem tudom | Varga Katalint csak egyszer láttam a templomban ... Miként jött esmeretségbe a falusiakkal és kinél szállásol, nem tudom | Varga Katalint esmerem látásból, ki is szállásolni szokott Kriznyik Todornál és Jank Sándrunál [VKp 81, 82, 97]. *1847:* Varga Katalin Csurulászán Szikuje Mitunál és Szikuje Györgye Dászkájnál szállásolt | Varga Katalint esmérem, mert nálunk a bucsum-pojényi kerületbe hosszas ideig szállásolt [VKp 238, 265]. *1851:* edgyikünknél szállásolt és kosztozott [Dés; DLt 898].

Szk: *együtt ~. 1849:* Kelemen Bèni ... számomra azon fogadóban kosztot rendelt saját költségére ... két nap mulva Tordáról viszsza jöve, még öt napig ottan együtt szállásoltunk [Kv; Végr. Vall. 13].

2. elszállásol, szállásra fogad; a sălăşlui/găzdui; beherbergen, jm Unterkunft verschaffen, Quartier geben. *1762:* az Exponens Groff Vr nevezett Pap Miska Jobbágy Inassát ... aki Házánál Szállásolta volt, maga Házánál jelen volté? [Kővár vid.; Ks 25. III]. *1771:* Or Gazdákat a kik afféle idegen Lézengő embereket Latrokat sőt parásznákat is szállásolnának, magokhoz fogadnának, kiket hallot, tud, èrtet a Tanu bizonyoson? [Dés; DLt 321. 1b vk] | Szabo Ferkőné ... három idegen lézengő Aszszonyokat ... szállásolt és a katonák égy másnak adták az ajtot [Dés; i.h. 17b Catalina Rabati cons. Tanzina Bálint vall.]. *1772:* Bányai Györgyné a maga házához jo szivel bé fogad katonakat és ottan szálylyásolyais | Bányai Györgjne égy fattya vetett Aszszony embert az maga házánál majd egy hetik szállásolt [Dés; i.h. 49b, 53a]. *1826:* Consignatioja Azon Déési Lakosoknak a kik ... Katonákat szállásolván a Schlaf xr. illet [Dés; DLt 866].

3. (vmely területet) esztenaként/esztena építésére használ; a folosi (un anumit teren) ca/drept loc de sălaş; (einen Platz) für (Errichtung einer) Hürde gebrauchen. *1717:* Én mindenkor az Czelnaiakot tudom hogy birták a Csomornát és szállásolták, mások szállását ott nem tudom [TGsz 51 Martinus Folnagy (30) magyarigeni[a] jb vall. — [a]AF] | mindenkor ezt a Csomornat egeszszen Czelnaiak szállásolták ... idegen marhát ők hajtották be rolla [i.h.].

szállásolás (istállóban való) elhelyezés; adăpostire (în grajduri); Einstallen, Einstallung. *1839:* két Pajta ... Lovak szállásolására is, — Zablóval Ráttsal vagynak [Tasnád Sz; MkG].

szállásoló I. *mn* **1.** vhol lakó, szállást tartó; care locuieşte/sălăsluieşte (în acel loc); (irgendwo) wohnend, ansässig, einsitzend. *1818:* a Commissio Udvar helly Városába tőbb Curiákot alitat legyen meg ... és nem tsak az azt biro, és abban lako nemeseket tette minden tere hordozástól menté, hanem az ott Szállásolo kereskedőkőt, kortsomárlokot, s másakot is [UszLt 8. 68].

2. táborozó; care este aşezat cu tabăra (într-un anumit loc); ein Lager lagernd; | kvártélyozó; care este încartiruit (undeva); (irgendwo) bezogen/einquartierend. *1846:* A béállott Katonai éven keresztül az ezen megyében szállásoló lovas katonaság számára ki szolgáltatni kelletö élés részletekről, ugy a' mészáros gyertya és Istállobeli veszteségek potlására kivántato pénz öszvegről az ado mennyiséghez arányzott kiosztás vagy rovatal meg készittetvén ... sietünk azt további kezelés, s a' kelletö elszedetés végett ezennel beadni [KLev.].

II. *fn* lakó, szállást tartó személy; persoană care locuieşte/sălăşluieşte într-un anumit loc; Bewohner, Quartiernehmer, Wohnende, Quartier/Herberge habend. *1846:* mig ezen fel adott panasz mind két részről bővebb fel vilagosodas altal eligazitodik a' vádlott legény mint bizonytalan szállásolo nehogy odébb álhasson, további rendelésig a város fog házába detensealtassék [Kv; ACLev. Kül. Perc. 51].

Ha. *1833:* szállásalo [Dés; DLt 763].

szállásosztó 1. szálláskészítő; persoană însărcinată cu pregătirea/asigurarea sălaşelor; Quartierbeauftragender, Unterkunftsvermittler | (katonai) kvártélymester; persoană însărcinată cu încartiruire; Quartiermeister. *1589:* Ayandekozas ... Az Zalas oztonnak, eg Eoreg weoros zeonyeget f. 5 [Kv; Szám. 4/VI. 75 Stenzely András sp kezével] | Zigiarto Daniel uitte az Cardinal zallas oztoiat Thordara attam neky ket lora d.50 [Kv; i.h. 4/X. 64]. *1599:* Az mayorokbannis hogj zallas ozto vraim, senkynek zallast ne adgyanak hogy teozteol magunkat ohassuk, es zenakban koborlas ne essek [Kv; TanJk I/1. 344]. *1609:* Hiuata B.V. es megh hagia hogi az Zallas oztoknak gazdalkodnam mert el unta Importunitassagokat | Vacziorara adtam az Zallas oztoknak az Ordinarium zerent hust lib: 10 ... d 20 [Kv; Szám. 12b/IV. 326, 327]. *1621:* Gubernatorne Azzoniom eleb be ieöuen ... atta(m) ... Az zallas oztok zamara hust Libr 5 [Kv; i.h. 15b/XI. 121–2]. *1625:* Fejervarrol erkezwe(n) Vitez Ferenczj vrunk(na)k eő felgenek Szallas osztoja ket Cęh Vrfiakkal es Kassara akarwa(n) mennj ... Atta(m) [Kv; i.h. 16/XXXIV. 56]. *1703:* Rosonay András az Mezej katanák kőzet mint edgy szallás oszto élt s lakott [Sv; Pf].

Szk: *német ~. 1595:* 24. July ... Azzonnyúnk ö fge Nemet Zalas osztoit, vitte kúcziokat 4 loúal Thordara Wida Miklos ... f 1 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 85 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

2. jelzőként vn + kn előtt; ca atribut înaintea numelui + prenumelui unei persoane; als Attribut vor dem Familien- und Vornamen: 'ua.; idem'. *1585:* 28 Octob: Jówe az Zalas ozto Buday Ferench byro vra(m) akarattyabol kwlte(m) ayandekba 4 halat [Kv; Szám. 3/XXII. 63]. *1590:* 1 Sarga zeonyeget mellyet az Zalas oztonak Bornemyza Gasparnak attak tt f. 5 [Kv; i.h. 4/XX. 32 Hooz Lőrinc sp kezével]. *1621:* Jeöue az Zallas ozto Zenth Martoni Georgi Deak Attam neki negy Czipot d 4 [Kv; i.h. 15b/IX. 32]. *1650:* Az szallas oszto Bella Geörgj kj menue(n) Joszagab(a) innet, hatta itt haro(m) szolgait [Kv; i.h. 26/VI. 357]. *1681:* Dragányoknak ... Szalás oszto Lórincz Feldmán f 6 [Utl]. *1732:* Szállas oszto Nagy alias Timar András [Dés; Jk].

szállásozás elszállásolás; sălăşluire; Beherbergung, Quartierbeschaffung. *1813:* az azon házban valo szállásozása iránt Méltoságos Harsányi Samuel Urnak, ez után is valami versengés és izetlenséget okozhato ellenkezés ne származzék, tehát előttűnk kéz fogas mellett a következendőkben egyeztenek meg [Mv; Berz. 21].

szállásozik megszáll, szállást tart; a sălăşlui/locui (temporar); (in einem Gasthof) absteigen, einkehren. *1731:* Ngod Levelét szállása iránt vőttűk al(ázato)ssan ... deputáltunk Kőzép uczáb(an) két házat, édgjik az hol szállásozott ez előtt M.B. Haller János Ur(am) [Kv; ApLt A városi tanács Apor Péterhez].

szállásrendelés szállásbiztosítás; asigurarea unui sălaş/ unei locuinţe; Unterkunftsgewährung, Besorgung von Quartier. *1677:* Az O Tordai Város ... igen elpusztulván ... se posta lo és szekér adássa, se ingyen Valo gazdálkodással ne tartozzanak ... mindazonáltal illendő szállás rendeléssel, pénzekért valo gazdálkodással az uton-járóknak tartozzanak [AC 245].

szállásszerzés szálláskeresés; căutare de locuinţe; Quartierbeschaffung, Unterkunftssuche. *1583:* Ielentette Sombory vram Azt(is) hogy azoknak az Iffiaknak[a] Az tanach zerzene es Mutatna hazat s zallast ... eo kgmeknek erre hatalmok Ninchen, Nemis vehetik ezt az gondwiselest fel, hogy az zallas zerzesnek tellies gonduiselesse az varoson es tanachon lenne [Kv; TanJk V/3. 291b. — [a]A Jezsuita Kollégiumban tanulandó ifjaknak].

szállástartás lakásfenntartás; întreţinerea unei locuinţe; Wohnungsunterhalt. *1764/1765:* amaz hoszszas haborgos Világba, Szebeni Sok Lakásunkba Szallás tartasokban kőltséges dolog vala [Kóród KK; Ks 14. XLIIIa Kornis Ferenc végr.].

szállástartó esztenatartó; persoană care ţine/are o stînă; Hürdehalter. *1614:* Demeter Janos Zallastarto in Sessione colonicali [Gyepes U; BethU 99].

szállat 1. (hadat) letáboroztat; a dispune (oştirii) aşezarea taberei într-un anumit loc; ein Lager aufschlagen lassen. *1653:* Básta mindenről jól eszébe vette azt, hogy ha a vajda[a] él, valami — de nem jó — lészen miatta. De ennek eleit ímigyen vevé: hogy Tordához szállatta a hadát, és a bolonokat[b] hozzá rendelé jó módjával, és a vajdát egy hajnalban a sátorában meglövöldözteté és fejét véteté [ETA I. 61 NSz. — [a]Vitéz Mihály. [b]Értsd: a vallonokat].

2. várat megszállat/ostromoltat; a ordona să fie asediat; (eine Burg) besetzen/belagern lassen. *1662:* Szécshez észak felől mintegy mérföldön lévén Balogvára, hogy abban levő praesidium nagy ellenségesen viselnék magokat, rájok szállatta vala, Mikes Mihályt és Szentpály Istvánt küldvén bizonyos néppel alája [SKr 244–5].

szállhat 1. megszállhat; a putea descinde; Stellung nehmen können. *1662:* Az vezér, hogy Barcsai Ákos igyenesen csak a várba szállana, azt gondolván, táborát jövő útjában hagyván, csak valami kevesed magával annyira utána sietett vala, hogy sátora alá még alig szállhatna, hogy a vezér is azonnal a város péntekhelyi kapuján termene [SKr 568].

2. be/letelepedhetik; a se putea stabili (într-o anumită localitate); (sich) niederlassen dürfen/können. *1584:* Towabba holot mindenkor wgiekeznek varosul legh fellieb az waros zabadsagat es megh maradasat oltalmazny feokeppen Abba(n) hogy Nemes ember eoreokeoskeppen Az varosba ne zalhasson, Mostan penigh ertik Biro vramnak zowabol hogy Kendy Ianos akarna magat Statualtatny Az Thar Istuan hazaba [Kv; TanJk V/3. 284]. *1606:* Wagion Iljkebe Annak az Weres marthonnak eösteöl marat Jozaga ... arra kellet Ennekem Zallanom, azert nem zalhattam az Jlkey Jozagomra melj Jozagomra Ennekem eösteöl marath njl földem wolt [UszT 20/79].

3. letáborozhat; a se putea tăbărî; ein Lager aufschlagen können/dürfen. *1683:* mind Lovas, es gyalog Nemessi szabadsággal élo és hadb(an) szólgáló Rendek legye(ne)k olly kész hadi apparátussal jó kőntősősön, jo fegjveresse(n), paripáson ... hogj mi hellye(n) második parancsolatúnk érkezik virítim indúlhassa(na)k és szalhassa(na)k oda az hová parancsollyuk [UszLt IX. 76/15 fej.]. *1690:* Ha mi élese, szenája, mie az Nemet vitezeknek ott[a] maradna, mikor ki mozdulnának, azt ki őrzene, vagy az magyar szállo, vagy az gazda ha el venne benne, ha el nem venneis, az Nemet vitez az mikor viszsza menne réá fogná hogy el veszett benne, Az hova akkor menne (: mert mezőben az Falun kivűl nem szálhatna :) ottis tsak Pusztítana [Ebesfva; Törzs. Bethlen Sámuel fej-i ut. — [a]Fog. várában].

Szk: *táborba ~. 1823–1830:* Régen hosszú horgas kardjok volt a magyaroknak, mellyel, ha szükség volt, egyszeribe táborba szállhatott, és csak a consiliariusokat láttam gyermekkoromba kicsiny ezüstös horgos kardocskával járni [FogE 64].

szállingózik hulldogál; a fulgui; (etwas) still, spärlich wirbeln, herniederfallen. *1806:* Meg lehetősön esett az ho még p(e)d(ig) delig szüntelen akkor kezdett keveset szünni, de estvig mind tsak szálingozott [Dés; KMN 169].

szállít 1. elszállít vmit; a transporta ceva (dintr-un loc în altul); transportieren, befördern, liefern. *1596:* Az minemw aiandekokat zerzettwnk es oztogattunk az regi mod zerent, Biro vram akarattiabol, es az mint lehetet zalitottukis, de igen forgot emlekezetben az zeoniegh az az Galler [Kv; Szám. 6/XXIX. 138 Bachi Tamás sp kezével]. *1623:* Hauaselfeőldeb(en) Jo Arron ell Atthattny az gabonat, Ezen az telen kezittesse(n) 20 hayott kin 2000 keőbeőll Buzatt Zallisson ala Rewnekre (!) [Törzs. Bethlen Gábor gazd.

ut.]. *1667/1681:* Kérges nevű Falubeli Jobbagyunk ... husz Negyvenes hordonak, es ket kádnak valo dongat fenekestűl, abronczostul készitenek, s az Várban szalittyak meg Vonva, ugy hogy czak kőtessék mas kadarokkal [Vh; VhU 342–3]. *1673:* Kglmes Aszónyunk ő nga paroncsolattjabul Fejer varra szállitottanak Fogarasbul elest, es holmi eggyet másokat [Fog.; Törzs]. *1683:* Szalittanak ... Szalonnat meretlen Urunk eő naga szamara Ladab(an) no 11 Praebendara nro 19 [UtI]. *1710:* R<a>butin U(rama)t commendírozták Somlyora hogj élést Szállitso(n) [Illyefva Hsz; ApLt 2 Ghidoffalvi Gábor Apor Péterhez]. *1738:* A csík-szeredai várhoz kell hogy szállitsanak 15 ezer palazita fát [Cssz; SzO VII, 395]. *1755:* Szalitotak ... Bikfa Deszkat 16 szalat [Mezőkölpény MT; Berz. 21]. *1763:* Mányika Juon ... hozott ide Gálfalvára ... egy avadag hordot ... ugy hallottam hogy még ezen kívül két rakott szekeren szállitott volna holmiket ide Gálfalvára [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 30 Bándi Mihály (38) jb vall.]. *1831:* ha Dedrád a munkának tökélletesen utánna áll, és a fákat a Lútz vize mellé szállittya, akkor álvan elö az áts pallér az egész Hidat 7. Hetek alatt felállitthattya, innen fizetése tészen 94 Rf 30 xr [Torda; TLt Praes. ir. ad nro 340 Köetsi (!) János geometra kezével].

2. be/letelepít; a stabili/așeza (pe cineva) definitiv într-un loc; ansiedeln. *1560:* olah frathan az kys theleke (?) rezre eg' Jobagyot zaalethany [K; SLt S. 4]. *1568:* Az Magyar Regheny hazhelyek dolga feleol ez wegeztetett, hogy az Transactio zerent, myndenyk zallythott Ennekeleotte, Ennekwtannays, ahol akar Zallytany zabad legyen zallytany [Gyf; JHbK XII. 8]. *1569:* Az kys veolgyet ... azok az Jobagiok Elteek, a kyket bernald balas, az zekel feoldere Zalytot vala de most az Bandyak kazallyak [Uraly MT; VLt 7/692]. *1591:* Ha penig Almadj balint Legenbe(n) az ott valo lakasaba(n) walamy Jóweweny Jobbagyot zalitana ky nem az Almadyak Jozagabol walo wolna, mykor ky megjen legenból el vihesse [Szava K; JHbK XIV/6] | En teollem kerete Geórgy Gereb vram egj Sewteó Peter neuy Jobbagiat megh, melljet Kereztúr falúa vegebe zallita [UszT]. *1628:* mikor megh hala az nehai Bereczk Istuanne, az utan szallittak Kuti Mihalt arra az ioszagra [Uzon Hsz; BLt]. *1632:* Az Maior biro ... bir egj Curiat, az maga földere szallitott negj muntan olahokatt, kiket az Fejedelem azzontol megh keruen cum jure Regio Conferalt neki ad virile(m) sexum [Kopacsel F; UC 14/38. 30]. *1658:* Ha ideghe(n) Jobbagjokat szalléttana Maxaj Ur(am) az megh irt portioba, azokatis tempore Redemtionis szabadoso(n) el vihesse Maxaj Ur(am) [Harangláb KK; Ks 7. XX. 27]. *1671:* Ha kik Kővár védéki Fiscalis joszágot birnak, és onnét afféle Fiscalis jobbágyokat, magok ős joszágokba(n) szálitottanak vag 'telepitettek ... ez jövő kőzelbik Pünkősd napjáig viszszá szallitsanak [CC 81–2]. *1688:* Bodor Jánost itt valo őrőkős jobbagyott Szent Lelekre szállitotta volt az Aszszony maga főldere, ott szolgal [Szentmárton Cs; Eszt. Inv. 17]. *1722:* Vagyon egj darab Irotványa az Falun aloll kire sellért szállitott [Boser H; Born. XXIIa. 8 Bornemisza János conscr. 5]. *1769:* idősbb Simon Jánostis Alparétrol szállitották volt az idvezült Urak[a] ide Sz Nyiresre [Szásznyíres SzD; Ks 33 Szásznyíres III. — [a]A gróf Kornisok].

Szk: *jobbágyul ~ vhova. 1628:* mikor az Nehai Bereczki Istvanne megh hala, az mely nap megh hala, az utan ualo eyel az nehai nagy Beldi Kelemenne iobbagiul szallitta bele Kuti Mihaly neuwt [Uzon Hsz; BLt].

3. (házba) beleköltöztet; a muta pe cineva (într-o locuință); einlogieren, einquartieren. *1570:* Varga Jakab, hithy zerent vallya, hogy Ew zeoch Gyĕrgtwl fogadot egy hazat eztendeigh fl. 5 ... de ew chyak harom hetigh lakott benne ... Mert egy azzont zallitot volt helyeben [Kv; TJk III/2. 181]. *1591:* az haz keúesse puztaiaba allott, melybe egj Jobbagjokot zallitotta vala Swteó Peter neűyt [Szkr; UszT]. *1617:* Aztis tudom Zent Imrehen az szentegjhaz eleöt ueött uala egj hazat s Balas Imrehet szallitotta uala bele [BLt 3 Blasius Debreczj de Zent Marton[a] pix vall. — [a]Cs]. *1640:* mint hogj az hazbol ki holt az Iobbagi hogi el ne puztullion czak az uegre mas Jobbagjot zallittot bele eo kegme [JHb XLVII/5 Fr. Orban usz-i jur. not. kezével]. *1684:* (A) megirt őrőksègen egyéb épűlet nincsen egy hitván háznál, mellybeis egy Simon István nevű jobbágyát szállitotta Lázár Imreh Uram [Gyalakuta MT; LLt 66/4]. *1769:* az Benedekfalvi Esperest ujjra Unitus Papot akart oda szállitani [O.horváti Sz; BfR 88/5 Csorsz Pintye (38) jb vall.]. *1777:* egy nem Unitus ola Popa ... epitette volna ezen Házot ... halála után két gyermeke maradván egy ideig a Házban, azok is innen el pusztulván azután Tit. Also Péter Uram Sármasrol jött embert szalitott belé [Pagocsa MT; BK. Petrus Fejér (60) ns vall.]. *1807:* az also három szobában ... egy szabo vagyon szálva ... ugyantsak alol jobb kézre egy szobában, és egy boltotskaban, egy szijgyárto vagyan szálitva ... ez fizet 50. Rforintot esztendöre [Kv; WLt Papp Sámuel lev.]. *1815:* azon puszta Házakat és kerteket renoválya és meg épitse 's azokba jo szolgálo embereket szállitson, tudakozzam hogy ki venné ki arendában? [Szamosújlak Sz; Végr. Vall. Réti Dániel lev.].

Szk: *vki helyébe ~. 1664:* En miuel akkor Beldi Pal uram o kegyelme jobbagya uolta(m), engemet az Uramtol marat házbol ket gyermekemmel ki kűlde ő kegyelme, s azt az Szabo András helljembe szálita [Bodola Hsz; BLt].

4. (katonaságot) vhova rendel/vezényel; a trimite (trupe) în misiune; (Armee) irgendwohin kommandieren | letáboroztat; a dispune așezarea taberei într-un anumit loc; ein Lager aufschlagen lassen. *1611:* Eo Nagha Generalis Vram mingiarast minden nemw Hadait Varosunk Hatararol és Varmegiereol touab Vigie, ide pedigh az Varosban semmi nemew Praesidiumot nem szallit [Kv; PLPr 29]. *1653:* Nagy András ... a hadait a vizen túl szállita; ő maga a városba szálla [ETA I, 105 NSz]. *1657:* Maga az ország hadát convocáltatá Tordához, az Partiumot, hajdúságot, váradi hadát és magyarországi szolgáit is Kornis Zsigmonddal, Ibrányi Mihállyal Szalontához szállítván [KemÖn. 173–4]. *1657/1799:* Rákoczy György Lengyelországra indulván sok szép hadaival, a marosvásárhelyi gyalogokat Jenő várában szállitották és ott hagyták [Mv; EM XVIII, 450]. *1662:* Ha az egyik német oda be, találunk ide ki mást; ha Ungvár vármegyébe szállítják az németeket, a híre az Somkőnél csak az, németekkel conversálkodom [TML II, 234 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1665/1799:* A fejedelem németeket ide Vásárhelyre szállitván, rajtunk quartélyozának [Mv; EM XVIII, 457]. *1678:* Ide be pedig azt hirdetik, hogy Kgd szolgái azt beszélik, Kgd 150 francziát szállitott Kővárban [TML VIII, 254 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1710:* Gyergyóból kijövénk, s Szeredában szállítá a commendáns a hadakot, erős sáncot ásatván körüle [CsH 416]. *1781:* Ki inpedialta az Falut hogy abba[a] Strását ne szállícsanak? [K; Somb. I vk. — [a]A falu strázsaházába].

Szk: *gyalog ~* leparancsol a lováról. *1662:* Gaudi András a népet az üzésből megfordította s tartóztatta vala ... a vele levő dragonyok közül vagy tizenhatot gyalog szállított vala [SKr 412] ✱ *kvártélyba ~. 1710:* A megvett városokot erős

praesidiummal Eugénius megrakatván, egyenesen Galliában bemegyen, és ... a nyári expedítiók miatt elfáradott hadakot jó quártélyban szállitja, s a francia király provinciájára terhes portiót vetett fel [CsH 451] ✱ *táborba ~. 1599:* Noha ennek eleotte walo lewelwnkben megh paranchioltwk wolt hogy Lowagtokath, gialogtokath mindgiarast Coloswarra kwldenetek mind az altal bizonios feo okok kewantak hogy Zaz Sebesnel taborban Zallichiwk orzagwnk hadath [Gyf; Törzs. Báthori András rend.]. *1614:* Nagy reménsége lévén Rodolfus császárnak abba, hogy Mihály vajda Erdélyben lévén és övéle megegyezvén ... Básta Györgyöt generálisságra aláindítá Mihály vajda mellé, kihez képest Mihály vajda is az erdélyi nemességet Tordához szállítá táborba [BTN^2 49]. *1626:* Most mentében elkezdvén Marosszéken, azután Udvarhelyszéken, hasonlóképpen Háromszéken, az hun szükségesebbnek és alkalmatosbnak itéli ő kglme az havas alatt táborban szállítsa [EOE VIII, 357 Bethlen István Toldalagi Mihályhoz].

5. kiküld/rendel; a trimite oficial (cu o anumită sarcină); abordnen, aussenden. **Szk:** *reá ~ja az exekúciót/exekútort. 1720:* Az Bar Láczk Fia nem akarván menni, mondgja az biro ha valami executio kőveti az Falut ẽretted, ide rẽãtok szalitom az executiot [Vh; UtI]. *1765:* (A commissarius) ugy is practizalta dolgát, hogy mikor a Militaris Esztendő kezdetin az Uj Birora az uj quantumért, az emeritus Birora pedig az Restantiaért ki szállott edgyik Birora egy Executort a másikra mást szállitott [Kisenyed AF; Eszt-Mk Vall. 284].

6. be/elszállásol; a sălăşlui/caza; a instala pe cineva temporar într-o locuinţă; beherbergen, einquartieren. *1582:* Nem is akaryak hogy Biro vramnak legie(n) bantassa az postaktul, vegeztek hogy az Regy zokast kewesse eö kegme Biro vra(m), es az Saffar polgarokhoz zalichya [Kv; TanJk V/3. 250a]. *1587:* Teőreók Vendegsegreol ... 21 die octob: Jeoue be Vrunk eó Naga, vgian az nap Jeoue egj Teórók keówet kit Hid Vchiaban zallitank Negied napeg gazdalkottam en nekie [Kv; Szám. 3/XXX. 45 Seres István sp kezével]. *1671:* tegnapelőtt érkezénk ide Bökorestre. Igen bestye kurvafiául acceptálának bennünket, csak szállást sem adának valami tisztességest, hanem az város végén valami hitván házakban szállítának [TML V, 638 Nemes János Teleki Mihályhoz Bukarestből]. *1674:* Igen becsülettel látták ők[öt][a], sőt az tihaja ugyan magához is szállította [TML VI, 599 Baló László ua-hoz. — [a]Erdély portai követeit]. *1687:* Én nálamis szállitott vólt Hadnagy Vra(m) egy Tolvajt [Szilágycseh; GramTr VIII Kis Mihály (45) miles praesidiarius vall.]. *1747:* (A) két katonát hozám szalitotta vólt az Falus Biro [A.hagymás SzD; Ks 27. XVIIb]. *1823–1830:* Debrecenben Eszényi Mihály magához szállított [FogE 266].

Szk: *reá ~* vki házára szállásol. *1593:* el keolt wendegekre kiket biro wra(m) Ream zallitot ... f 5 [Kv 5; Szám. 5/XXI. 134]. *1640:* Az mikor Varga Ágoston vallata erre az Asztalosnéra, akkor is megesketének engemet ... az katona penig, Kovács Pál, ott lesdegélte az ház előtt, hogy mint vagyon dolga. Megfenyegetett is engemet, gonosz katonát szállit rám [Mv; MvLt 291. 212 átírásban].

7. (nyájat) vhová terel; a mîna (turma) într-un anumit loc; (Herde irgendwohin) treiben. *1787:* A Juhakot a Havasra szállitottuk, és mind addigis azért késtem a küldéssel, mert kászu sajtat vártom, de még nem hozának [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

8. lennebb vesz/szállít; a da mai jos; heruntersetzen. *1771:* tartván attolis ne talán a Molnár a követ igen Le szállitotta volna, az malom házba bé mentűnk, de az kö mèg ègen nagyra járta a Lisztet, ugy hogy még Léhetett volna a követ szállittani ha a viznek ereje Lett volna [Kük.; JHb LXVII. 27].

Szk: *alább ~. 1675:* az Közep Utzai sütő haznak az szaiat alabb szallitottak, mivel roszszul volt ez előtt meg chinalva [Kv; Szám. 35/I. 29]. *1770:* az Malom háznak kerekek felöl valo része Láczatik kevéssé sülyödve Lenni, az Silipje pedig intactẽ álván; Semmit sem sülyödett a Jászoly Gáttyát (: a melyis circiter fel öl magassagu(na)k Láczotott elöttünk Lenni :) Le vágotta, ès a silipitis alább szállitotta [Kük.; JHb LXVII/18] | mind a silipet, mind a Malmát alább szállították [Torda; TJkT II. 121–7]. *1772:* Maga az I. Groffné is suô factô recognoscalta, hogj nem a' rosz Cura, hanem maga Malma praejudical akkor, a' midön ... Malmát alább szállittani kezdette [Kük.; JHb LXVII/227].

9. vizet elvezet; a abate o apă curgătoare; Wasser ableiten. *1592:* igi vegeztenek az viznek megh zallitasa feleol, hogi minden haladek nelkwl az vizet megh zallichak ne legien az varosnak ennelis nagiob karuallasa — mennel jobban tuggiak az vizet zallichak, ha chakliakkal hozza ternek [Kv; TanJk I/1. 178].

10. (összeget) megemel; a ridica (o sumă); (Summe) erhöhen, steigern. *1604:* biro vram az valaztot negy Vraimmal egyetemben ... zorgalmatoson munkalkodgianak hogy az ket ezer forintot Zallitchak harom ezer a wagy menteol fellyebben negy ezer forintra ... azt kezek volnanak impignoralny [Kv; TanJk I/1. 480].

11. (összeget/árat) csökkent; a reduce/scădea (suma/preţul); (Summe/Preis) mindern, senken. *1573:* eo k. meg Ertettek Az zaz vraim keozzwl Es azon kywlis teob Nepeknek panazolkodasokat az vonasnak terhe feleol ... Nemis Akaryak kyleomben valtoztatny, hanem ez Eztendeo altal heleyeben (!) akaryak tartany, sem zallitany sem Eoregbiteni [Kv; TanJk V/3. 73a]. *1588:* mindenkor az Authoritást Magoknak tartottak varosul hogy az Baromnak oltsosaga zerent Az huss Arrat zallíchak, Az Dragasagba penigh Newelliek Az Arrat [Kv; i.h. I/1. 61]. *1598:* kuldek Feieruarra Rosas Janost es Filstich Leórincz vraimekath az Commissarius vrakhoz az negj Ezer forintoth mikor kerik úala az warostol az orzag zúksegere hogy azt keúesebre zalitsak uittek eö kegmek ayandekoth az Vraknak [Kv; Szám. 8/V. 32]. *1638:* Az tutrixnak az Aruara ualo keolcsegenek Registumat ele ueue(n) ... teszen kilencz Eztendeigh ualo aztal tartasa az Constitutio szerent negyueneott forintot, melljet az tutrix engedelmebeol szallitottunk negjuen forintra [Kv; RDL I. 115]. *1649:* vgy va(gyo)n hogy ados vagyok vele, de eöt szaz karot vitte(m) ki az szeöleöjebe azzal szallitotta(m) [Kv; TJk VIII/4. 412]. *1704:* Az 1700. Esztendöbéli pénz perczeptorságomrol midön számot attam ... Akkor maratt vólt fenn az Restántia in genere f. 2478 // 25 Melly Restantiat ... be adott Ratiomban szálitottam cum f 1011 // 66 [Kv; Szám. 40/IV. 2]. *1720:* Reménkedem mégis Ngödnak mint uramnak Patronusomnak igen alazotoson, executorokat az Ngod irása szerint ne expediállyon Ngod, mert nállom egjéb hasznat nem tészen, hanem enerval csak, mihent penig mostani erőtlenségem engedi azon Restantiát szálitani teljes erömmel igjekezem [Borosbocsárd AF; Ks 95 R. Boer Samuel lev.]. *1781:* engedetlen Jobbágy embereim ... magokot nem jobbitották s szolgálatbeli restantiajokot szallitani nem igyekeztek sőt inkáb nevelték kitsin oeconomiatskam(na)k nagy hátra maradására s neveletlen árváimnak Nyilván valo károkra [BetLt 6].

12. (létszámot) csökkent, leszállít; a reduce (efectivul); (Stand) vermindern. *1581:* Megh ertettek eo kegmek városul ... Az vrunk eo Naga paranchiolattiat es kewansagat Az drabantok felól Emlekezyk erről az wensegh hogy mykor egieb ha effele kewansagok volt az feyedelmeknek, Tanachywl megh tanaltak vrainkat ... es à mint iòb moddal lehetet zalytottak az zamat [Kv; TanJk V/3. 241b].

13. (pert) vkire áthárít/ruház; a transmite prin act juridic (un proces) de la o persoană la alta; (Prozess) übertragen. *1590:* Actor Paulús Georgifi ... Zallitam az pert az megh holt Peterfi Janossal az felesege Vrsúla Aszo(n)ra ki most Kysmeòden Biro Miklos felesege [UszT]. *1591:* Benedekfi Tamas Vra(m) Es Benedekfi Janos vram zallittiak az Nehay Chakan Janosrúl aruaira, Chakan Janosra es Chakan Geòrgjre az Caúsa foliasat [i.h.]. *1600:* Hittam wolt en theörwenyhez az el mult 1583 eztendeöbe(n), wgy mint Pwnkest nap taiat neminemeö raitam walo hatalmaskodasokerth az Bagy Jo Janost, Doka Gyeőrgyet, Katona Lazlot, kik mind harma(n) megh holtak, De akkori el kezdet peremeth ... zalitom Jo Janosrul az fiara Jo Leőrinczre, Doka Gyeörgyrọl az eöchere Doka Isthwanra, Katona Lazlorul peniglen az arwaira Martonra, Demeterre [i.h. 15/242]. *1604:* Az Actrix kepeben az Procurator Zent Martony Biro Janos Kobadfaluj Vermes Istúannerol Kata Azzonrol (ki megh holt) szalittía az caúsat Kadachj Mihaly Ferenczнere vgy mint leaniara Annara [i.h. 20/65]. *1608:* mykor Colosuarra menttwnk volna az Terminusra az pertt szallytotta(m) vala Haller Gaborrul Sogor Vra(m)ra Zalanczy Istuanra [Kv; JHb XXVI/49]. *1625:* szallittia az Actor az Causat az tauali birorol Zigiarto Boldisarrol ez mostani birora Barabas Thamas ueres drabantra [UszT 101]. *1629:* Borbely Ferencz megh hala s akkor ... Az peresek erre az Aszonyra szallitak az pertt es teörueniel elis erek [Mv; MvLt 290. 174a]. *1650:* az A ne(m) tudgia kiuel perel, ő reaiok az pert nemis szallitotta nemis felelt megh [UszT 1a].

14. érvénytelenít; a anula; ungültig erklären, annullieren. *1607:* P(ro)ponit J ... Protestalok le zallithatna(m) feleleteket, de most nem zallitom [UszT 19/103].

15. *magára* ~ átvállal vmit; a prelua ceva; etw. übernehmen. *1579:* Meg ertettek eo kegmek egez warasul az Byro vram dolga tanachyawal az Mihal deak fogtatassa felól mybe allion ... Antal vram ayanlotta magat, igyekezyk hogy ha lehetseges leze(n) magara zalychya fogtatasnak Terhet [Kv; TanJk V/3. 189b]. *1606:* Semien miklos wram Zalita magara az cziakan Balas wram perit az örök föld felől [UszT 20/297].

16. *békességre* ~ megbékéltet; a împăcă (părțile); versöhnen. *1572:* My kyk wagyonk Nemes zemelyek wgy mynt keoz byrak[a] ... Aggywk Emlekezetre myndeneknek ez my lewelwnknek rendyben, hogy hywanak mynket ... galaczra Nemu Nemw teorwennek megh latasara az Lekenczeyek keozeot es az Zenth Mihaltelkyek keozeot Nemw ember wagdalas feleol, Annak okayerth my keozykben zolwan bekesegre zalytok es ygy egyenesedenek megh [Galac BN; BesztLt 3616[a]. — [a]Köv. 9 név fels.]. *1582:* Themeswary Mihaly, Bota Istua(n), Capitanok, es Zekely Imreh Kadar Gergely hiteós tizedesek, hwteok vtan valliak Ezt bizonnial tuggiuk hogy Mikoron eozwe haborottak volna ez ket zemely, a' hagione Nyelwe miath Vala, es kere minketh hogy be gywlnenk es bekessegre zalitanok [Kv; TJk IV/1. 522].

szállítandó elszállítandó; care urmează să fie transportat (de undeva); zu transportierend (irgendwoher). *1662:* Az mi az Hadadból szállítandó búzát illeti, magunk is akarnók, ha Kegyelmed elszállíttathatná, mert másunnat nincs mód benne [TML I, 354 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1673:* Praefectus ur(am) által attam az Iffiab élés hajtonak az Fejérvári szükségre ... szallitando Eles szedesre az Hunyad V(á)r(me)g(y)ei Arenda rest(ans) proventusbol f 17 // 34 [UtI]. *1677:* Belényes Városi Nemesség contra praerogativam Nobilitatem taxa adásra ne erőltessék, és attol immunis légyen ... Réz és Vas Bányákrol szállittando terheknek viselésétől immunisok [AC 146]. *1710:* ha a nemet annonae commissáriusok a császár szolgálatában igazak lettek volna ... soha azokot Rákóczi meg nem veszi vala, de sohul a várakban élés nem vala, mert azok a commissáriusok a várakban a vármegyéktől szállítandó élést pénzül veszik vala fel, s magoknak tartották [CsH 333–4]. *1711:* a török császár ... számtalan lövőszerszámokkal, mind szárazon, mind a Dunán szállítandó éléssel a fővezért megindítja a muszka cár ellen [CsH 468–9]. *1712:* az Mehesre szalitando borokat meg nem kűltőm el [Vidrátszeg KK; Ks 96 Bíró György lev.]. *1847:* kívánták magukat azon régi szokásokhoz tartani, miként szolgálatjok Abrudbányára az aranyváltóházhoz szállítandó ölfák és égetett szenek beszállításából álljon [VKp 169].

szállítás 1. (vhová való) elszállítás; transportare (dintr-un loc în altul); Beförderung, Transport, Lieferung (irgendwohin). *1663:* Referálják az számtartóval együtt, hogy három hétre való élés volt volna akkor, de mivel még is kell egy kevés késedelmeknek itt lenni, azonban provideáltatunk többnek is szállítása felől [TML II, 496 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1672:* Értjük, hogy az vármegyékre szóló commissiokat még Kegyelmed Bányára való élésnek szállításának tiltása felől meg nem küldözte [TML VI, 408 a fej. ua-hoz]. *1682:* Hadnagy vram az Korcsomara valo Borok(na)k szalitasarul az Csatani Ispan al(ta)l provideallyon [Dés; Jk 18a]. *1685:* érkezvén Fejérvári Márton Ur(am) Illyére ... két Asztagnak el veretetése véget és az után Praefectus Uram eő Kglme paronczalván, az több Asztagok(na)kis el veréséről, es Dévaig Valo Szallitásárol ... Csepeltettem el Asztag Buzát nro 5 [Marosillye H; UtI]. *1710 k.:* Szebenből a szállítást[a] nem győztük [BÖn. 889. — [a]A tetőcserepekét]. *1717/1731:* Kovás nevő Fiscalis Falu ... tartozott ... szantás, kaszall<as> vetés boronálás, gyűjtés, hordás, szőlő minden mivelést Fiscalis buzának Bagazinumb(a) (!) szállitása, és minden féle Paraszt vagy Jobbágyi munkának vigb(e) vitelével [TKl Jos. Vasas de Szelecske assz., kővári provisor lev.]. *1724:* A Tűzifa, és annak Kolosvára valo szállitása ... az szerént p(rae)tendaltatik, mint tavaly annotaltatott [K; TKl].

2. lennebb vevés; mutare înspre jos; Herabsetzung. *1757/1758:* az ẽn hallomásom sz(e)r(én)t a Ns Szẽk Deliberatuma sz(e)r(én)t Satisfacialt Jonãs Păl Ur(am) ... mind az Jăz tisztitãsb(an) mind az Jerugănak alàb valo szallitãsãb(an) [Abrudbánya; Szer. St. Kovács (48) vall.].

3. csökkentés; reducere, scădere; Minderung. *1577:* az Mely Terhet az Meszaros vraimra egez varos vegezesseből vetettek volt, meg zalytottak es az 25 forinto(n) kit eo kegmek az varos aztalara le is theot meg hattak az Mezaros vraimath, De ily ok alat ... leot az engedele(m) es az terhnek Zalytassa is ily okkal, hogy ez vtan semmy vton es Semmy modon altal ne meryek hagny az varos wegezesset [Kv; TanJk V/3. 150b]. *1586:* B. Vra(m) es Kyraly B. Vramek Menenek Somborj Vramhoz Somborra az Summanak

Zalitasanak okaert [Kv; Szám. 3/XXVII. 14a]. *1664:* Erdélyre nézve is megigírtetett volt az Aly pasa hitlevelébe az adó szállítása [TML III, 85 Szalárdi János Teleki Mihályhoz].

4. (per) áthárítása/ruházása; transmitere prin act juridic (a unui proces); Übertragung (des Prozesses). *1677:* A' Régi pereknek másra valo szállitásában observaltassék illyen mód, ha valaki valami régi pert másra akar szállitatni, olylyant, a' mely egynéhány esztendõtõl fogva nem volt in Foro, az ollyan litigans pars levél mellet Regiusok által tartozzék a' Terminus elõt három hólnappal certificalni azt az embert, a'kire akarják szállitani [AC 185].

szállíthat 1. elszállíthat; a putea transporta (dintr-un loc în altul); transportieren/liefern können. *1591 k.:* az orzag vta Mellyen ... vrunk Sawat Naponkint zallithatnak ... az hegyek Rea Zakadozwa el vezet vagy Annyra hogy varosulis Semmikippe(n) elegek Nem lehetnẽnk [Dés; DLt 233]. *1663:* Elhiszem, édes Apám uram, az én kegyelmes uram õ nagysága az kûvári fogyatkozásnak medimumiról fog consultálódni, melyrûl õ nagyságának büvön írtam, és bizony az arrúl való igen titkos provisio, abbeli provisio könnyen meglehetne, én nevem alatt szállíthatnának ide búzát, kit én innét bevihetnék [TML II, 476–7 Teleki Mihály Gillány Gergelyhez]. *1718:* az Marus széki Statiokban ... disponaltatott Naturalék(na)k administráltatásában, mivel három vagy négy hellyennis lõtt változás, és edgyik Statiobol, más Statioban ment által az Compagnia ... és transpositio miatt nehezen szállithattjuk az élést [Széplak KK; Ks 95 Horváth Boldisár lev.].

Szk: *vizen ~. 1710 k.:* a Dunáról az Oderára által vizen szállíthassanak terhet [BÖn. 921].

2. (katonaságot) vhova vezényelhet; a putea trimite (trupe) în misiune; (Militär) (ab/hin)kommandieren können. *1679:* Én Uram Kegyelmedet Istenre, jó szerencséjére kérem ... kiérkezvén a kapucsi, ne késsék az kijövetellel, ha csak igazítást, rendet csinál is itt a dolgok és emberek között és ... Kegyelmed disponálhatná jobban az váradi pasát is és szállithatná még alkalmatosabban az hadakat [TML VIII, 382 Thököly Imre Teleki Mihályhoz Debrecenből].

3. letelepíthet; a putea stabili/aşeza (pe cineva) definitiv într-un loc; ansiedeln können. *1624:* mint hogi ninczis reminsege hogi embert zallithasson reaja, ez mostani zwk ember idejen ... ez megh neuezet, egez haz helt ada eóreók arron, minden igassagat ki ueuen beleólleók Zalancz Istva(n) vramnak, es az eó kgme felesegenek Thwry azonjnak [Mihályfva NK; JHb XXIII/6] | egy Manylla Demeter nevű tõs és örökõs bedelljei ... jobbágya ... Toroczkai Zsigmond uramnak búdosóban volt ... az õ szerelmes attyafiának, Toroczkai Ilona asszonynak ... adá, köté, vallá és conferálá ... hogy valahol ... feltalálhatják, az õ földekre szállíthassák és örõkosen birhassák [Torockósztgyörgy TA; SzO VI, 76]. *1713:* adtam zálogban ... Colosvármegyében Szent Mihály nevő Faluban lévó két paraszt fundussomat ... azonkivül ha valahol valami fugitivus Jobbágyomat tudhatya, s ki tanulhatya ... Eperjessi István[a] Ur(am) eő kigelme, tehat szabadossan Fejérdre szállithassa [Kv; JHbK XXI/17. — [a]Kv fõbírája]. *1736:* A melly poss(ess)or Kókra bé bir, ambár tsak egy antiqua Sessioja van is, mind az által pasitra annyi Jobbágyot Szállithat, és Sellért a' mennyit akar [Mezõkök TA; CU XIII/1. 299].

4. (haragot) csillapíthat; a putea calma/diminua (mînia cuiva); (den Zorn) beschwichtigen können. *1621:* Gellyén Imre uram ... viselte az kolozsvári bíróságot 14 esztendeig sok háborúságos idõkben, az ki az maga jóvát is nem szánta az szerelemes hazája mellett, csak hogy az ellenségnek haragját szállíthassa és csendesíthesse [Kv; KvE 151–2 SB].

szállíthatás (el)szállítás lehetősége; posibilitate de transportare; Transportierbarkeit. *1860:* Ezen erdő megkimélendő, és szoros tilalom alatt tartandó közelsége és könnyen szállíthatása tekintetéből [Székelyszállás U; EHA].

szállító vmit vhová fuvarozó/elszállító; care transportă ceva dintr-un loc în altul; Beförderer. *1677:* A' Váradgyai Portusra Fiscus számára sót szállito szekeresek-is vám adástol immunisok legyenek, sõt egyéb rendbéliek-is, ha a' hidon által nem mennek [AC 214]. *1710 k.:* Kevés napokra lévén csak szabadságom, ismét bémenénk Szebenbe, a bolond, haszontalan félelem, Csákitól való, tartván ott Telekit s a fejedelmet, et consequenter vélek a mindenhez való hütõtlenség ott tarttatta a fõrendet, mind annak, mind a szállító szegénységnek nagy romlásával [BÖn. 754]. *1841:* a' Szamos vize follyama mellett lévõ kaszállo hellyeiben a' fát szállitto emberek tapodásai által tetemes károsittások ... okoztatván ... az ebbéli meg károsittattásokot nagytságtok magok ... fordittsák meg [Kv; KmULev. 2].

szállítódik 1. elszállítódik/vivődik; a fi transportat (dintr-un loc în altul); befördert werden. *1708:* Az Sindelylyek már keszüldegel(ne)k szallítodnak [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.].

2. áthárítódik; a fi transmis (prin act juridic); übertragen lassen werden. *1854:* a mostani Törvények szerént az által szálitasi díjt az õzvegyektõl is meg vészik jonak látnám hogy egy uttal szálitodnek az õtsémekre mert könnyen meg történhető hogy két három vagy negy evek mulva ök is meg fizetik az által szalitasi dijt és igy egy evi Iövedelem el megyen ra [Uzon Hsz; Kp V. 394 Kispál György özv. Kispál Lászlónéhoz].

szállított 1. elszállított/vitt; (care a fost) transportat; transportiert, abgeliefert. *1665:* Az cellérek supplicálván azon hogy az Lippára szállitott sót készek kézhez adni, ha százát huszonhárom tallérnak alatta nékik nem engedik [EOE XIV, 156 ogy-i végzés]. *1676:* Vagjon most benne[a] kapitany uram keze alatt az szászok közzül szallitat, es az malom vamjabul percipialt buza [Fog.; UF II, 703. — [a]A gabonának való deszkarekeszben]. *1677:* Vagyon most itt felében ki meczeni szállított tõke no. 200 [CsVh 54]. *1680:* Fejervarrol szállitott dezma len [A.porumbák F; ALt Inv. 23].

Szk: *vízen ~. 1690:* Az Udvar Hazra Nylo Elsõ Kapu. Nylik az Udvarra Tõlgy fa labokon allo, kötesekre csinalt ... Sendelyes, es Egy rendbeli Galamb Bughos Vizen szallitot Fenyü Deszkakbol Vas Lecz szeghekkel Tõlgy fa Hevederekre fel verve, Vas kavàn es Sarkon jaro Egy fele nylo Örögh kapu [BK Kentelki inv. 3].

2. át/letelepített; strămutat, stabilit în altă parte (cu locuinţa); angesiedelt. *1608:* Nagy kereken Egynehany szallytot Jobbagyot ... atta(m) es eo kegme kezynel hattam mynde(n) igassagaual ... Eoreokeos keppe(n) fiurul fyura [Kv; JHb XXVI. 49]. *1632:* Boęr Makfasnenak (?) ezen faluban maga feöldere szallitott Eött Muntian Selljer Iobbagia [Kisberivoj F; UC 14/38. 33]. *1645:* az Idaj Joszagban szallitott Jobbagyok [Erdőszengyel MT; Told. 1a. II]. *1653:* Nagos

Marko vaidane Azzoni, Ngos Bogati Drusina ... pinzen uŏt eppen az szallitot Jobbagiok közzwl Tizenkettòt [WassLt]. *1656:* Szallitott, es penzen vŏt Jobbagink is vad(na)k ... ezeketis Felesegemmel eggiüt acquiraltuk [Ádámos KK; BálLt 93]. *1659:* azo(n) ioszagb(an) nem Cziak dotalicium Jussa leve(n), hane(m), minde(n) Pensze uta(n) s mind maga szallittot Jobbagi vadnak [Mv; Told. 1a]. *1677:* Pestesrűl es Manyabul Pogacsára Szalitot Jobbadgyak[a] [Mezőmadaras MT; Borb. II. — [a]Köv. öt név].

3. vkire hárított; care a fost transmis cuiva (prin act juridic); an jn übertragen. *1829:* ha a' Fel Peresek Esketésemet[a] ki nem vették volna és a Horváth Jánossal folyt perben a Flgs Királyi Udvarhoz fel nem küldötték volna magok mentségekre, az réám Szállitott Reportatiomot rég ki folytattam volna, ebben is tehát a Fel Peresek gátoltanak meg [Ne; DobLev. V/1155. — [a]Értsd: az esketésről szóló jk-et].

szállíttat 1 elszállíttat/vitet; a dispune să fie transportat; transportieren/abliefern/(hin)bringen lassen. *1602:* Biro vram az Kamara Jspanokat hywatassa es serio commitalia nekyk hogy az Varosra elegedendeo sot zalitassanak [Kv; TanJk I/1. 421]. *1658:* Legenben szalitattam Egy Hordo Bort, ki korcsomaroltatasra [Borberek AF; WassLt Perc. 45]. *1678:* Hatal(ma)s Császárunk és fő vezér uramék szorgoztató Levelek, most érkezvén újjalag egy Kapucsi Passa által a' Fényes Portáról, mellyekb(en) parancsollyák hogy hatal(ma)s Császárunk, fényes Táborára ez esztendőbennis hamaréb ez Hazából hat száz Szekér Liszt és árpa èlèseket Szállittassunk [WassLt fej.]. *1687:* Fráter István ismét szállíttatott Balázsfalvárul ... Praebendára való hájat [Balázsfva AF; AUt 557]. *1716:* az Gabonás ház deszkái ha ell készűlnek, méltoztassék Ngőd bár csak Abosfalvára szálitattni [O.cseszlve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. *1744:* az ől fákot prefigált időben Dévára szálítassa [Déva; Ks 78. XIX. 1]. *1752:* A M. Ur parôntsolt vala egy ordinarium borról Számára az M. Ur(na)k szálitassak, egy Vetzkejit denominâltom 48. termést mentűl hamaréb fogja le inditatni Tisztartó Uram [Szentdemeter U; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. *1784:* a Nsgod parantsolatja szerent ... a Bátyám szenátis felesen szallittatott volt a havasrol a Csűrhez [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

2. *szék eleibe* ~ törvényre előállíttat; a dispune să fie adus în fața instanței; vor Gericht stellen lassen. *1683:* Ez okon kelletet az Nemes Szék eleiben szallitatnom ... Desen Lako Szekely Anna Aszont [Dés; Jk].

3. beszállásoltat; a dispune să fie încartiruit; einquartieren lassen. *1677:* Hadakozásnak idején erős Edictumok adattassanak-ki; Nemes házakra, majorokra, Papok s' Schola házakra ne szállittassanak, sub poena flor. 200 [AC 259]. *1695:* Mivel a' Sombori becsűlletes Atyánkfiara Nemetet szallittattanak, söt T. Zabolai Uramnakis meg izente a' kapitány hogy ket feleseges Nemetet szállit rea, szükseges keppen 4. magammal Gyalub(a) faradvá(n) a' Gubernatorhoz ö Nghoz költettünk flor. 3 [SzJk 294]. *1720:* Az Falunkb(an) vagjon egj bŏtsűlletes Lejtmány ... És mikor már jó alkolmatos Szállást tanált volna az Lejtmány maga(na)k ... Daniel Peter ur(am) az Ipom házahoz szálittatta, mélljet Cselekedet réám valo rankorábol [Szőkefva KK; TKl Zólyomi János Teleki Pálhoz].

4. (pert) vkire áthárittat; a cere să se transmită (un proces) la o altă persoană; (Prozess) an jn übertragen lassen. *1677:* A' Régi pereknek másra valo szállitásában observaltassék illyen mód, ha valaki valami régi pert másra akar szállitatni ... tartozzék a' Terminus előt három hólnappal certificalni azt az embert, a' kire akarják szállitani [AC 185].

szállíttatás vhova való vezényeltetés; trimitere (de trupe) în misiune; Versetztwerden, Entsendung. *1662:* Nem kétlem, Bánffi uram Kegyelmednek küldte registrumát az németek végekben való szállíttatások felől [TML I, 343 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

szállíttathat 1. vitethet; a putea să dispună să fie transportat/cărat; transportiert werden können. *1662:* Az mi az Hadadból szállítandó búzát illeti, magunk is akarnók, ha Kegyelmed elszállíttathatná, mert másunnat nincs mód benne, ha onnat nem szállíttathatnak most [TML I, 354 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1667:* édes Komám Uram, Isten kivivén Kegyelmedet, búzát is annyira valót foghat magának ki, a kível bejöveteléig megérheti, hiszen akkor az Kegyelmed búzájának kiküldésének alkalmatosságával mást szállíttathatni helyére [TML IV, 237 Naláczi István uahoz].

2. telepíttethet; a putea să dispună să fie stabilit (definitiv) într-un loc; angesiedelt werden können. *1762:* ha Casu quo Morosán alias Malinka Vonya magát fel ŭtné azon hogj Szász Nyiresen Mlgs Gròff Urtol ő Ngatol magá(na)k obtinéált Házb(a) nem akarna menni lakásul, mint Sellér tehát eő Nga ... valahol találtatik el fogottathossa, és a maga hellyére mint Sellerit ő Nga az néki igért házb(a) szállíttothossa [Kóród KK; Ks 16. LXXX. 7].

szállíttatik 1. elszállíttatik/vitetik; a fi transportat/cărat; transportiert/geliefert werden. *1662:* Ali passa azért a Vaskaputól megindulván, a fejedelemtől a passus Máramarosra, az Emberfő nevű havasi utak kinyittatni parancsoltattak vala, Husztba is ... azon vármegyérül is ország végezése szerént, minden kapuról egy-egy köböl búza szállíttatván [SKr 654]. *1723:* a' Szebeni Czeighazban feles Artilleriához szükséges fák szállitassa(na)k [Ks 18. XCIII. gub.].

2. (katonaság) letáboroztatik; (despre trupe) a fi tăbărît (într-un loc); Lager als Feldlager verlegt werden. *1662:* magam hallottam: hogy a mi hadaink midőn vár alá érkeztek, a megemlített akasztóhegyen kívül szállíttatván a tábor ... sáncokat fundálni állítatnának | Innen[a] azután harmadnap jó reggel az hűvösben indulván, Rompersdorf nevű faluhoz szállíttattak vala az táborok a Dija folyóviz mellé [SKr 239–40, 258. — [a]Beren alól].

3. letelepíttetik; a fi stabilit/așezat (definitiv) într-un loc; angesiedelt werden. *1748:* Majosán alias Palko Vaszij ... Ezen Jobbágj Majosrol szálitatott Ercsében ... Blaga Pintye ... Faragorol szálitatott Ercsében Bácsnak [Nagyercse MT; Told. 79]. *1756:* Hát edgyik Joszágbol a másik Joszágban hány Jobbágyok, és kik szállíttattanak ... hány esztendeje hogy oda telepittetek ? [H; JHb LXX/2. 7 vk] | ezen Portioban Szállitatott egy Jobbágy Thamás Pásk, kiis a Bosi Portiohoz valo örökös Jobbágj lévén még Gyermekségiben szŏkŏtt volt el, s ... Viszá hozatatván ugj Szállitatott ide [Lungsora H; i.h. 104]. *1761:* irt Gaspar Balint decessusan Sepsi György jobbágy elei szállittattak volna az irt két föld belső heljére Csik Sz. Simónon [Hr 10/16].

4. költöztettetik; a fi mutat (într-o locuință/undeva); übersiedelt werden. *1635/1687 k.:* Foglalta volt el azt az erdőt Medve Lőrincz, Sz. Páli János Ur(am) jobbágya ki Olasz Jánosnak házába(n) szállittatott volt földes Urától [Udvarfva MT; MMatr. 426].

5. be/elszállásoltatik; a fi încartiruit; einquartiert werden. *1657:* igen nagy pompával excipiáltatánk, és az várban szállíttatánk, berolinumi lakóhelyében[a] az Sprea vize mellé [KemÖn. 57. — [a]Az elector házában, Berlinben]. *1677:* Hadakozásnak idején Nemes embereknek házaira, majorjira, Pap és Schola házakra a hadak ne szállittassanak, sub poena ducentorum florenorum [AC 221]. *1784:* N. Enyedi Nemes Házaimra hirem és akaratom ellen, sőt a K. Felséges Gubernium(na)k rendelése ellen, katona szállokat tettek, holott világos Törvényűnk vagyon rolla. App. Const. Edicto 24. Hogy Hadakozásnak idején, Nemes Embernek Házára etc. Hadak ne szállittassanak [Nagylak AF; DobLev. III/587 Dobolyi József nyil.].

6. lennebb vétetik; a fi mutat mai jos; heruntergesetzt, niedergesetzt werden. *1795:* mivel az Nsgtok nevezett Malma az elébbeni sok rendbéli jelentett károsittotásokra s azokat meg elöztettni, s el hárittotni kiváno Admonitiokra, s Törvényes p(rae)cautiokrais ... edgy Singelis alább nem szálittatott, arra nézve az elébbeni igen magassonn fel emelt s el szaggattatott Gátot újra a régi Magasságához képest szándékoznak Nsgtok meg köttetni, mellyből ismét tsak a következnék ... hogy minden elébbeni károsittotások meg ujittotnak [Ádámos KK; JHb XIX/48].

Szk: *alább ~. 1745:* Sokkal aláb szállittatott azon Bethlen Adam ur malma, melynek aláb szallitása nagyon okozza ezen malom kerekeknek holt vizben valo állássát [Backamadaras MT; CsS]. *1770:* eö Nga Malma ... Jászoly gáttya ... eö Nga parancsolattyából Le vágottatott, és a silipjenek felsö része 12. a közepe 14, az also része pedig 18 Czollal alább szállittatott [Kük.; JHb LXVII/17]. *1807:* a Szitálo malom Zsilipje, mely miatt a Viz a Monostori Malmokra fel tojul, alább szálittassék [KmULev. 3 gub.].

7. csökkentetik; a fi redus; vermindert werden. *1708:* A Pénz annuatim lassan lassan mint fizettetett és szállittatot a Salariumrol irot Registrumok a T. Curatoknak (!) meg mutattya [Kv; SRE 103]. *1723:* parancsollyuk hogj ... à 20 Augusti ... az Olah Zlotok mixtim et indifferenter 20 garasra az az egj Magjar forintra és 20 pénzre szallittattak [Kv; Ks 18/XCIII gub.]. *1730:* csak az Aranyakat hozom például elö: azok elsöb(en) öt forint tiz pènzröl szállittattak öt forintra, azután némellyik öt forintb(an) meg hagyatott, némellyik féle ad Hfl 4 // 92 szállittatott [Kv; Szám. 56/XIX. 27].

8. (per) vkire áthärittatik; a fi transmis (un proces) la o altă persoană; (Prozess) an jn übertragen werden. *1798:* Néhai Donat Mihaly Ur ... Néhai Szabaszlai Sigmond Uramot egy Préda nevezetü Jágerrel meg lötette mellyért Szabaszlai Sigmond Uram perlette ís, de Donát Mihály Ur elbujdosván a Per szallittatott Donát Farkas Urra, s meg is nyerte [Bürkös NK; RLt Petki Széki László (78) ns vall.].

szálló I. *mn* **1.** vki részébe jutó; care i se cuvine cuiva (ca moştenire); jm (als Erbschaft) zufallend. *1865:* Hijába igyekezi az Özvegy azon birtokot, mellybe özvegységével maradott, s kezénél tart, kíssebbitteni, mivel mostis merőbe annyi a jövedelemre nézve, mint a mennyi az Itélö Mesteri osztálykor volt ... ne tserélgesse a Fellperes örökösok(ne)k hirek, 's akarattyok nèlkül károkkal össi reájok szállo össi Jussokat [Ne; DobLev. V/1114. 10b].

2. megszálló, megszállásra alkalmas; bun pentru sălăşluire, (care este) corespunzător ca adăpost temporar; für Absteigen/Einkehr geeignet. **Szk:** *~ épület. 1810:* Szake György Telke végíbenn ... egy Szállo Epület Épitetett ... Vagyon Ezen meg Szállo Epületnek ... már sorvadando Fedele, Cserefa Földbe ásatt Sasak kőzé Veszszöből font Sövény tapaszos kimeszelt oldala [Almásrákos Sz; Ks 76 Conscr. 262].

II. *fn* **1.** bérlő, lakó; chiriaş; Mieter | ideiglenesen beszállásolt személy; persoană care locuieşte temporar la cineva, persoană găzduită de cineva; Quartiernehmer. *1585:* vrammal wleok vala a' kemencze meget be futa Amy (!) zallonk Az Lazlo lengiel Zolgaia Pal ... fegwert veón le ky futa velle [Kv; TJk IV/1. 525]. *1589 k.:* Thudom hogy az Malom szwksegett es Jeouedelmet mikor be veottek az birak polgarok mind penzrul penzre zamot attak es abbol taplaltak az varosnak mikor valami zwksege volt vagy zallo, vagy penigh feiedelemhez kellet mennj mind abbul keolteottek az zegenysegett abbul nem bantottak [Szu; UszT]. *1632:* Az uta(n) keseön jöue oda az az Erdeli Mihok is be zörgete hozzank ugia(n) az szallonk erezte beis [Mv; MvLt 290. 76b]. *1652:* ab antiquo illyen usus volt keözteök hogy valamikor az malomba(n) buzat oztottak, mindenkor az Biro hazahoz ket ket veka buzat attak mellyel az Biro az szallokon gazdalkodott [Türe K; GyU 97]. *1673/1681:* Haczogon lako Pestila Mihaly Supplicatiojara valo valasz ... migh azon hazban laknak ... az Taxa fizetéssétül Immunisok legyenek, de ... ha azon hazat valakinek el adnák ... azon hazba(n) szallonak ezen Immunitas ne suffragallyon [VhU 473 Thökölyi Imre vál.]. *1677:* szállás adással, és a' Falujokban vagy Városokban fel-találhatando ember, és marha élés, és egyéb szükséges gazdálkodással illendö árron, pénzért, a' Szállóknak tartozzanak [AC 222]. *1688:* szállom vagjon kettő, fat sott gyertyát adok, azon kivülis erőszakkal vonsznak rajtam [Kv; UtI]. *1725:* A Commendans eo Nsga szállásan Szallokra [Kv; Szám. 54/III. 10]. *1747:* Töke Jstvan Uram hazahaz attam Szalloja Leven Gyertjat N: 2 [Mv; MvLev. Erog. 6].

Szk: *~ul beszáll. 1787:* kémény bünтetés alatt parantsoltatik hogy minden Gazda mihelyst száloul valamely ollyas isméretlen és gyanus ember találna valamellyikhez bé szálani tartazzék a' Falus Bíronak hirt tenni [Torockó; TLev. 3/2. 3] ✳ *~ul beszállít. 1782:* Gligort ... fiaival ... elsőben ... Ujfaluban tsak mintegy Szálloul ... bé-szálitottak [M.fodorháza K; Eszt-Mk] ✳ *~ul van vhol. 1590:* ha mikor feyedelmewnk itt ben lenne, vagy orzag Gywlése volna ... akkor enis[a] chak mint egy zálloywl lennek itt az varasba [Kv; TanJk I/1. 131a. — [a]Zentpaly Janos] ✳ *magyar ~. 1690:* Ha mi élése, szenaja, mie az Nemet vitezek(ne)k ott maradna, mikor ki mozdulnának, azt ki őrzene, vagy az magjar szállo, vagy az gazda ha el venne benne, ha el nem venneis, az Nemet vitez az mikor viszsza menne réá fogná hogy el veszett benne [Törzs. Bethlen Sámuel fej-i ut.] ✳ *német ~. 1688:* Egj alkalmatossaggal szolgám ki ménvén a majorban az ott valo Nemet szallok meg verték sebhettek verét ki ontottak [Kv; UtI].

Sz. *1670:* igen nehéz dolog, mikor a szálló parancsol az gazdának [TML V, 251 Teleki Mihály Katona Mihályhoz].

2. szállás; sălaş; Herberge. *1712:* Az kik itt kőzöttünk Haz hellyeket s Hazakat birnak, magok itt nem laknak, Sem szállot sem vecturát velünk együtt nem adnak [Torda; TJkT XV/6].

szállóház megszállásra alkalmas épület; clădire corespunzătoare pentru sălăşluire/cazare; für Einkehrhaus, Herberge geeignetes Gebäude. *1684:* jelentven Meszaros Bacsi Istvan Ur(am), mivel hogy ö Kigielmenek szük haza tája

volna, az szallo tartasra, azonban az hazanak terhe viselessebol nem akarna imunis lenni, sőt inkab ez Nemes Varosnak mindennemű onusat akarvan Supportalni, töb B. Varosi taghjaival: azert kere ő Kglme bennünket hogy ha tudnank ollyan szallo hazat el adot, bar csak fundust szereznök ő Kigielmenek, akar hasznak akar fundusnak megh adgya az arat, es szallo hazat epit rea [Kv; ACJk 51b]. *1810:* Szake György Telke végíbenn ... egy Szállo Epűlet Épitetett ... Az Uri Szállo Ház ... Hàrom ablakai fenyő rámakba ... állanak [Almásrákos Sz; Ks 76 Conscr. 262].

szállóhely (katonai) pihenő/táborhely; tabără, loc de popas (al trupelor); (militärischer) Lagerplatz, Quartier. *1657:* én azonban az én seregemet megindítám, s magam is elmenék vélek az szállóhelyig [KemÖn. 148]. *1662:* Az fejedelem ... Szuhay Mátyást sok szép hadakkal ... a Meszes aljára küldeni szintén alkalmatos időben tanálta vala, úgy, hogy midőn az ellenség a Meszesen általkőltöznék, és a számtalan prédával, rabbal szállóhelyére telepednék, már a mieink lesben nem messze lévén, strázsájok az ellenségnek érkezését ... mind végig jól nézné | A vezér táborostul midőn Pocsaj mellett eltakarodnék, a szállóhelyen Létánál Boldvai Mártontól Székelyhíd állapotjáról értekezni kezdett volna [SKr 444, 545]. *1672:* Kameniczén túl második szálló helyen, 14 Septembris 1672 [TML VI, 298 Baló László Teleki Mihályhoz].

szállólag átmenetileg, rövid ideig; (fiind) în trecere, pentru scurt timp; vorläufig, zeitweilig, provisorisch. *1797:* a' Lo el lópattatasa előtt két héttel járt Pável ... ezen Burian Martinnal az én házomnál, de tsak szállolag [Kosesd H; Ks 115 Vegyes ir.].

szállong *átv* szálldogál; a pluti, a apărea vag; umherschweben. *1870 k./1914:* Nem utolso szerepet játszott ... a privát preceptorok életében a nagy principissza, a tanitvány anyja, és a kis principisszák, a tanítvány nővérei, nénjei. Sok regény született ezeknek jóvoltából ... elszállott s beteljesült vágyak ... és felsülés is szállong az emlékek körül [MvÉrt. 35].

szállótartás beszállásolás; sălăşluire (pentru un timp oarecare); Einquartierung. *1746:* Szálló tartással sem egyszer sem másszor nem aggrevaltatnak az Jk, mellyis nem kitsiny része az egész tereh viselésnek [Torda; TJkT III. 21].

szállott 1. vhová be/letelepedett; care s-a stabilit/aşezat (definitiv) într-un anumit loc; irgendwohin (endgültig) angesiedelt, eingesessen. *1581:* nem zwnenek meg az ott valo zallasrol es Epittesreól ... tizen hat Ember ... kezdet wala Epiteni melj mind az videknek Ennekemis Igen nagy Bantassomra lewen ... En rea menek En magam zolgaimmal es Jobbagimmal es az ott zallott Embereknek marhaîokat eó magokkal zekerekre ... fel rakattam es Jntem hogy ki ki az honnat oda Iwtt haza menne [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. *1700:* néhai havattőre szállott Györgj Jánosnak vala szölője ott [LLt 65/17]. *1703:* T. N. Lázár Ferencz Ur(am) földire Szállot vagy egyéb őrökös Jobbagy [Gysz; LLt]. *1752:* Koronkában Falu földére szállott egynehány szabad embereket eo Nagysága minden Bonumibol evertált [Mv; Told. 79].

2. férjként vkire/vki jószágára rászállott; care s-a stabilit (cu locuinţa) la soţie; dem Gatten bzw. seinem Besitztum rechtmäßig zugefallen. *1784:* Dánfalvi Kozma Bálint szállott fiú volt az Benedek János testvérire, Szász Erzsébetre, mivel hogy egytestvérek voltak annyával, az jószág is az annyoké volt, Kozma Bálint a maga kezihez vészi az Benedek János Jószágát, az felesége Szász Erzsébet jussára [Jenőfva Cs; RSzF 236].

3. ~ *hely* megszálló hely, szállás; sălaş; bezogenes Quartier, Wohnsitz. *1806:* Az Exponensek kőzzűl szűretezés végett itten Sároson ki jelent meg, hová szállott bé, mulatott é itten bé szállásában akadállyoztattatott é meg, mulatásában háborgattatott é szállott hellyin valakitől vagy nem [M.sáros KK; DLev. 4. XXXVIII].

4. letáborozott; tăbărît, care este aşezat în tabără; stationierend, Lager bezogen. *1678:* az Szilágyságra jött gyalogságnak és Margita Tóti között szállott hadaknak mire való feltett céljok legyen, ha ki tanulhatná, igen jó volna [TML VIII, 22 Teleki Mihály ismeretlen személyhez].

5. örökségként vki birtokába jutott, reá/vkire öröklődött; care a intrat în posesiunea cuiva prin moştenire; als Erbschaft zufallend. *1590:* azok az megh newezet feoldek mi reánk szallott feoldek voltanak [UszT]. *1604:* Azert hittam volt az Circalas rendibe eleo osowat Jakabot, hogy volt ennekem Betlenfaluan az én vramtol Osowat Imrehteol rám szallot marhaim [i.h. 20/274]. *1621:* (A) Boliaj Adamrul reaiok vgi mint keózelb valo Attiiafiakra zalot portiokban realis Diuisio nem volt [Bolya NK; JHb XXII/19. 1]. *1623:* az Annja holta vta(n) Jouajbol, kit mj illet akkor meg talalljak ... adgion Anna azzonj az Vranak az fiatol reajok zallot jokbol kez penzt Eottuen forintot es egi ezust pohart [Kv; RDL I. 120]. *1792:* az alább irt Felek ... job job kezek bé adásával Arbitralának minket avégre, hogy említett néhai édes Annyoknak Báló Judith Aszszonynak sine Semine deficialt Testvéréről ... ö kegjelmekre jure Haereditario Successorio szállatt belsö és külsö, Ingo és Ingatlan jokat minekutánna magok között a meg nevezett osztozo Felek ... meg edgjeznének arrol tennénk irást [Aranyosrákos TA; Borb. I]. *1807:* A' reám minden tereh nélkül szállott öss Joszágok ... maradnak hátra maradando kedves Feleségem Groff Kornis Klára kezében [Kv; Ks 14. XLIIIb gr. Teleki Tamás végr.]. *1810:* volt Polgár és Csizmadia néhai Ambrus András ő Kegyelméről Successio uttyán a fen nevezett Eőzvegyre[a] Szállot Ház [Kv; Borb. I. — [a]Ti. özv. Polatsek Józsefné Ambrus Borbárára]. *1850:* Maros Koppándiak is egy atyánk Testvériről rejánk szállott udvarunkat, ki Rabolták, őszve Tőrték [Nagylak AF; DobLev. V/1282].

Szk: *ősről* ~. *1651:* Szeőreòs Andras vra(m) ... niughatatlan elmejenek ductussat keőuetue(n) Dioszegy Kis Anna kepebe(n) minemw protestatiot, es haza(m) eppittese ele(n) ualo contradictiot exhibealt kisseb uĕr kepeben, holot peníg az kisseb uer jussat tempore diuisionis az eősteől szállot haz(na)k aproprialasaval el uete [Kv; PolgK 142 Czepregy Mihály nyil.].

6. hagyományozódott; care a fost transmis; tradiert, überliefert. *1710 k.:* nékűnk az Zabolaj Cálvinista templomnál Levő harangokhoz az my Attyainktól ránk szállot igaz Iusunk hogy valamikor kőzőttűnk az Papisták kőzőt halott esik ugy harangozzanak mint az Calvinistaknak [ApLt 3]. *1761:* Eleinktől reánk Szállott, s mind ez mái Napig meg tartott rend tartásunk, és szokásunk azt volt, azis vagyon mostanis, hogj minden, Leányát ki házasito, Vagyis férjhez

adó ember tartozik ... Leányával ... leg alább egj darab szöllöt adni [Gergelyfája AF; JHbK LXVIII/1. 715].

7. vkire háruló; care a revenit cuiva (ca obligaţie); an jn übergangen. *1793:* adam ezen le kötelező Levelemet arrol, hogy bizanyas Elemről (!) réám szállatt adosságnak interessiert ... által adtam Telekbeli allodialis azan szölömet mely vagyan mind két felöl a Creditor szomszedtságában [Szőkefva KK; Kp II. 44 Újfalvi Krisztina nyil.]. *1803 u.:* Csak az Ur Isten tudgya mennyire el vontuk magúnkat minden Világi haszontalan költségekről egy elébb mikor Élethez fogtunk szűleinkről réjánk szállott terheket fizettűnk [DobLev. IV/864].

szállton szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *száll* **a.** egyre nehezedik vkire vmi; a apăsa tot mai greu pe cineva; immer mehr auf jm lasten. *1595 k.:* mind az postasagnak, mind az zegeny uarosnak zwkseginek es ado fizetesnek terhe azokrolis zaltan zaluan reank telliesegel el nyomorottunk [Dés; DLt 247]. — **b.** egyre inkább romlik vmi; a se deteriora din ce în ce mai mult; immer mehr verschlimmern. *1710:* Meggondolván azt is, hogy az I. Rákóczi György erdélyi fejedelem által békesség tractája szerint felállított magyarok szabadsága is naponkint romol es szállton száll ... magok között elvégzik, hogy a császár ellen pártot üssenek [CsH 71].

szalma 1. kicsépelt gabona szára; pai; Stroh | szalmakazal; stog de paie; Strohschober. *1570:* Grws peter, Ezt vallya, hogy Ew Ment zekel Symonne Mayoraba zalmaert gyakorta [Kv; TJk III/2. 198]. *1587:* volt szalmam szasz Niolchvan eót kalongia kit az kalibakra es urak zallasara hoztak f. 1 [Kv; Szám. 3/XXX. 39 Seres István sp kezével]. *1592 k.:* Az chyrben valo zenat zalmat ket forintra bechylleòk [UszT]. *1616:* az Goch geörgy hazatul hozoth volt zalmat forgachoth es fekete éger levelet az végre, hogy az Eo feyos tehenenek a teyet megh hozhassa [Kovászna Hsz; HSzjP]. *1636:* Vagyon az Cziűrös kert ... Az kertben be me(n)ue(n) bal kez feleől vagyon harom rakas szalma [Simonfva U; JHb Inv.]. *1782:* Szalma ... A Felső kaszallyban vagyon öll 11 [Déva; Ks 76. IX. 20]. *1789:* Somlyorol hozattam 28. kötés Szalmát bugja födni [Csíkszereda; UszLt XIII. 97]. *1791:* miolta a' Gáttját meg csinálták, ujra duggattáké Szalmával sátéval, és földet hordottaké reá? [Kük.; JHb LXVII/164 vk]. *1820:* Az uradalomnak igen kevés erdeje vagyon, helységünknek pedig éppen semmi sincs, mint mezőségen, hanem szalmával, és gurdélyal szoktunk tüzelni [Báld K; BLt 6]. *1852:* Egy karos rokoko töltött szék. Más két rokoko töltött szék. Egy rokoko kanapé szalmával töltve [Görgénysztimre MT; Born. F. VIIIb Br. Bornemisza-család lelt.].

Szk: *füstös* ~. *1739:* Molnos Küs Annától hallottam, hogy Gyergyai Boldizsárné azt mondotta volt nèkie, hogy az füstös szalmán ötet, tudniillik Gyergyai Boldizsárnét, Faluvégi Berei Sára által húzta volna, azzal tanítani akarván a boszorkányi mesterségre [Bözöd U; Ethn. XXIV, 85 Kecskés Zsigmond relictája, Sára (40) vall.] ✳ *harmadidei* ~. *1732:* Vagyon öreg kalongya széna nro 3. Vagyon Tavalyi harmad idei Szalma, más fél szakasz [Nagyiklód/Szentjakab SzD; TSb 51]. *1742:* Gál János Ur(am) ă harmadidei szalmát à maga marhainak elhordatta [Kv; AggmLt C.12] ✳ *ó* ~. *1850:* A más oldalán a Csürnek van még egy félbe lévö kaszal Ó szalma [Gyéressztkirály TA; DE 5] ✳ *tavalyi* ~. *1750:* vagjon tavallyi szalma egj kalongyátska [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 3] ✳ *új* ~. *1819:* 1818ba termett uj Szalma egy csomoba [Baca SzD; TSb 6].

2. kukoricaszár; cocean (de porumb), strujan; Maisstroh. *1799:* ide valo Czigány Jobbágyaival szedetvén meg a törőkbuzát ... Szedve készen ottan hagyta, nem külőmben a Szalmajais vágatlan [Déva; Ks 113 Vegyes ir.]. *1808:* a' közelebb múlt Öszön Málé szedés idején a' Törőkbuza le-Szedve lévén ... le Szedve tanált Törőkbuzának Mennyiségét 300 egy néhány csö Törökbuzára betsültük, a' le vágott Szalmájának csutkait fel-Számlálván [Árpástó SzD; BetLt 6 Marosán Juon (60) zs vall.].

3. kender/lenszár; tulpini de cînepă/in; Hanf-/Leinstengel. *1774:* let ... Len 20 kéve Szalmául [Tálosfva SzD/Mocs K; Ks Conscr.]. *1820:* tartozunk a felett: a kendert szalmájából feltakaritni abbol 4. fontot megfonni, 10. singet meg is szőni [Báld K; BLt 6].

Sz. *1763:* Az aszszony számára valo Len 6 kalongja. Kender virágos 3. Ki is vagjnak Csinálva, az idei lenből egjéb nem lesz, hanem tsak mag, se szalmaja, se szaporája [Told. 5a].

4. borsószalma, borsó száraz hüvelye, szára; vrejuri de mazăre; Erbs(en)stroh. *1806:* a Borsot leszedtük, és a' szalmáját ki tiptük [Dés; KMN 326].

Talán a boszorkányok borsószalmán való megégetésének szokásával hozható kapcsolatba a következő adalék: *1669:* Feleségem ... Kegyelmedet kéreti, tartassa meg az borsó szalmáját, abban is akkor ne teljék gonosz akaróinak kedvek, hanem legyen Kegyelmed az executor [TML IV, 434 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz].

5. (különböző vetemények) megszáradt szára; tulpină uscată (la legume); dürre(r) Stengel (von Gemüsepflanzen). *1679:* Öszi retek magh szalmástol, Csomoval nro 11. Nyári retek magh szalmástol, csomoval nro 20 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 139].

6. tetőfedésre való szalmaköteg; (snop de) paie pentru acoperiş; Strohband für Dachboden. *1633:* hogi az hazo(n) vy hazat czinalt volna, en ne(m) tudo(m) sem latta(m) maga vagio(n) husz eztendeje hogy en mellettek lakom, hanem tudo(m) hogi zalmavall neha megh fedette [Mv; MvLt 290. 134a]. *1647/1648:* Vagyon az Thon egy szalmaúal fedett keo kemenyes Malom [Drassó AF; Bk 48/16]. *1677:* Fejérvárat ... bizonyos idő terminaltatván arra a' Tisztektől, valakinek szalmával fedett háza tövisses, és veszszöckel font kerti találtatik, a' rendelt idő után, le-vonattassék és el-hordattassék [AC 219]. *1681:* Ezen marhák akláb(an) lévő ökór Istállo. Szalmaval fedett, oldala romladozot sövényes [Vh; VhU 571]. *1702:* vagyon ... az kérthez ragasztva, egy Sövenyből font, Szalmával fedett Disznó olacska is [O.brettye H; Born. XXIX. 4. 9]. *1728:* edgj Kissebb Nms ház Szalmával fedve [M.dellő TA; IB VI. 225/14]. *1732:* a' gyümölcs fák között vagjon egj szalmával fedett árnjék alatt, egj csere rako fábol való Szilva aszaló [Kóród KK; Ks 12. I]. *1768:* Sövényből tsinált támaszos néhol fedél nélkül, többire pedig szalmával befedett avadék kert [O.kocsárd KK; Ks 74. 56]. *1781:* egy mezőségi modra épültt Szalmával fedet, deszka oldalu Tsűr két deszka kapuval [M.andrásfva U; Pf]. *1810:* A Lokőtő Szin vagyon csere Fa ágasokra építve, a Fedele avatag Szalmából vagyon csere fa létzekre, és közép szerű szarufákra rakva [Újfalu K; Ks 76 Conscr. 523].

Szk: *fedni való* ~. *1818:* Tutsik Gergitznek a' Vágó Szinnek bé fédésere adatott 1/2 öl fedni valo Szalma à 1 forint egy szekér [Déva; Ks 103].

7. takarmányszalma; paie (de nutreţ); Futterstroh. *XVIII. sz. eleje:* az egészséges lovat is job ha Szalmával s böv ab-

rakkal tartod, mert leg inkab ă Szenatúl kehesedik megh ă lŏ [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1711:* az juhok rũhben, s, himlŏben erŏssen holtak, igaz dolog ... egy ideig Szalmát is ettek Széna nem lévén [Búzásbesenyő KK; BfR IV. 30/26 Szőcs János (40) jb vall.]. *1718:* mind addig étette ... Szénáját Szalmáját ... miglen mind el fogyott kóstyok [Gysz; LLt Fasc. 69]. *1722:* az Radnoti kanczáknak még szalmájok sincs mindenkor, szénájak pedig ig(en) rosz, kikis ig(en) el hitvánkoztak [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1771:* szoktak ... az magak erdejekből az ketskéjek, vagy egjéb Marhájok szűkségére s tápláltatására fákat vagdalni ollyankor, mikor az szénájak és szalmájak el fogy s az le vágatt fáknak rűgyivel èleszgetik marhájakat [Radulesty H; Ks 93. XIX. 6]. *1794:* A Lovak ... nappal a kertekbe Legelődnek éjjelre hogy a Farkas a Csikot meg ne égye az Istallob(an) kevés Szalmát vettetvén elejekb(en) hogy rágodgyanak [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1807:* Egy kisded ... nagyon hitván Kantza Ló ... fogai hijánossága miatt a' szalmát és szénát nem eheti [DLt 856 nyomt. kl]. *1855:* most tsak szalmát esznek a Marhák és Kotsánt szénát még nem kezdett és amig a cséplés tartani fog adig nem is szűkséges a rázott is [Nagylak AF; DobLev. V/386].

8. alomnak való szalma; paie de aşternut; Stroh für Streu, Unterstreu. *1586:* Zalmat hozatot Biro vra(m) ... az w Lowaynak alaia f ... d. 3 [Kv; Szám. 3/XXVII. 2b]. *1595:* fizettem zalmaert, melyet ... külömb külömb fele vendegleskort el hordottak az Loúak Ala [Kv; i.h. 6/XVIIa. 313 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

9. szalmaszál; fir de pai; Strohhalm. *1679:* Szalmábul kőtöt jó legyezo nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 21]. *1782:* Mlgs Groff Toroczkoi Sigmond ur ő Nganak egy Tisztye Tkts Praefectus Desi Sigmond ur, ő kglme ... nem átallya ... szemtöl szemben azzal fenyegetődni, hogy meg mutattya azt; hogy Torotzko várossa koldus leszsz, hogy a Torotzkoi Aszszonyok mind Botskorban járjanak; hogy a Férjfiak gyékényből vagy Szalmából font köntösben ... járjanak [Torockó; Thor. XX/4]. *1789:* 60 darab Rosolisos Butelia szalmab(a) kŏtve Rf 1. xr 30 [Mv; ConscrAp. 16].

10. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: szalmaszálból font; de paie, împletit din paie; aus Stroh geflochten. *1805:* Azon Kitsin Ládában találtotatt egy Szalma Iskatuja láda [Szamosfva K; BLt]. *1849:* Egy nagy fejér karas kanapé, ülete szalma [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

Szk: ~ *fülbevaló. 1668:* Egy bokor szalma fűlb(e) valo [Mk Kapi György inv. 12] ✳ ~ *hajravaló. 1668:* Egy szalma hajra valo [Mk ua.] ✳ ~ *kézrevaló. 1668:* Egy par szalma kezre valo [Mk ua.] ✳ ~ *nyakravaló. 1668:* Egy szalma nyakra való [Mk ua.].

11. *átv* vminek a semmitmondó/tartalmatlan része; vorbărie goală; leeres Stroh (dreschen), Gerede. **Sz.** *1710 k.:* Ekkor csépeltem sokat szalmájában a commerciumokról irt projectummal [BÖn. 920].

12. *~ul* szalmájában, kicsépeletlenül; în paie, neîmblătit; unausgedroschen. *1798:* azon üdőben midőn férhez ment ... szalmául gabonát el vítette de hány szekerrel nem tudom [A.csernáton Hsz; HSzjP Gabriel Kozma de Felső Torja (38) ns vall.].

13. *~jában* **a.** kicsépeletlenül; în paie, neîmblătit; unausgedroschen. *1684:* Buza szalmajaban vagyon most jelen 25. Asztagban Gel 16328 [A.komána F; UtI]. *1693:* Az mi ... szalmajaban vagjon csepeltessek el edgjűtt, annakis fele ... a Relictae [Ne; DobLev. I/38. 5a]. *1722 k.:* Minden Pár ember ád három kalongya buzát: ... zabot szalmájáb(an) két kalongyát [Unoka MT; GörgJk 161]. *1752:* buza sok maradot mind szalmajaban, mind penig szemül [Backamadaras MT; Told. 37/44]. *1766:* oly szoros ez a' két Ház között valo Vdvar, hogj ha ez két felé szakasztatnék ... szalmájáb(an) lévő Gabonával szekerit ottan bé nem hajthatná [Torda; TJkT V. 327]. *1774:* Csutak Uram az 1770dik beli Termèst annyira el adta volt, hogy Csak égy asztag maradot volt csepletlen, mellynekis magját még Szalmájában el alkudta volt csepletlen [Mocs K; KS]. *1813:* A Csűres kertben Ősz Buza Szalmajában ... 441 Kalangya [Alpestes H; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.]. *1843:* eljövén ide Bágyonba valami Szalmájában ellopott gabonát megmatozni — itten a mato Ilia Sándorhoz ment [Bágyon TA; KLev.]. — **b.** kiveretlenül; nedezghiocat, cu boabele în păstăi; unenthülst. *1793:* 1791-ben Faszujka tsak annyi termet hogy vetniis kevés volt 1792-ben Termet Faszujka még a' Mezőn szalmájában megrothadatt [Drág K; JF 36 LevK 175 Tollas György lev.].

◇ **Szn.** *1603:* Lucas Szalma [Csíkfva MT; SzO V, 260] | Bartholomeus Szalma. Mattheus Szalma [Göcs MT; SzO V, 251] | Ambrosius Szalma szab. [Mezőmadaras MT; SzO V, 267]. *1614:* Zalma Janos lib [Gyszm; BethU 482] | Zalma Peter lib. [Csávás MT; i.h. 37] | Zalma Janos pp [Fintaháza MT; i.h. 8] | Zalma Mathe jb [Kölpény MT; i.h. 13] | Zalma Ambrus [Mezőmadaras MT; i.h. 10]. *1660:* Szalma Istvan [Balavásár KK; SLt 15. B. 10]. *1664:* Szalma Janos [Szaráta F; UF II, 295]. *1668:* Szalma Janos [Balavásár KK; SLt 15. B. 12]. *1680:* Szalma János [Szaráta F; ÁLt Urb. 65]. *1687 k.:* Szalma Máthé [Mezőkölpény MT; MMatr. 389]. *1690:* Szalma János [Balavásár KK; SLt 15. B. 19]. *1728:* Szalma András jb [Balavásár KK; Ks 13. XV]. *1750:* Szalma István. Szalma Joseff [Kv; Dica IIb. 10]. *1753:* Szalma György [Kv; KvRLt 7]. *1764:* Szalma Gergely [Kóród KK; Ks 19/I. 6]. *1766:* Szalma Miklos [Kv; SRE 321d]. *1778:* Szalma István Szalma Marczi [Kv; CsCJk I. 177a]. *1796:* Szalma Samuel [Kv; CsCJk I. 213a].

Kázmér, RMCsSz a szalmafonó/kötő foglalkozásnévből való származtatást valószínűsíti.

szalmaágy szalma-fekvőhely; loc (improvizat) de dormit făcut din paie; Strohbett. **Sz.** *1710 k.:* A király palotája, aranyos ágya csak annyi, mint a disznópásztor hurubája, szalmaágya [BÖn. 509].

szalmaajtó szalmából font ajtó; uşă făcută din (împletitură de) paie; Tür aus Stroh geflocht. *1839:* Egy hoszszu Kő epület ... mellynek felső része jo deszka ajtoval Majorság olnak — a' Közepsö része Kotsi szinnek használtathatik — az also része pedig Lo Istálo — Szalma ajtoval, sövény padlással [Mezőszilvás K; TSb 2].

szalmaaprólék szalmatöredék; bucăţi de paie rămase de la treierat, paie scurte; Rüttstroh. *1841:* Szalma approlékot hordott a Gátra [Pókafva AF; Born. F. IIf].

szalmabeli szalmából álló/való; care constă în paie; aus Stroh (bestehend). *1771:* senki más rajtunk Falusiakon kivűl az mi Erdőnkből nemis vágott, nemis irtott, aztis olyanykor cselekettűk, mikor a Széna és szalmabéli kostunk egészszen el fogyott s nem volt mivel gédelgessük (!) éhel halásra jutott marháinkat [Batrina H; JHb 93. XIX. 6].

szalmabor (szalmán összeaszott szőlőből készült) édes bor; vin de struguri uscaţi pe paie; süßer Wein (aus auf Stroh getrockneten Trauben). *1804:* Két Bor Vízes Üvegben 802-beli Szalmabor [Szentbenedek AF; SLev. 1 Somlyai János inv.]. *1847:* szalmabor készítése az 1847i Bor naplóban | Öt féle bort kellene készitenem; u.m.: 1. — Pésgőt 2. — Aszut, édest 'Tokaji' szabásut 3. — Szalma bort, kevésbbé édest 'Sect' szabásut [KCsl 13 Kemény Dénes kezével].

szalmaerszény szalmából font erszény; pungă împletită din paie; aus Stroh geflochtene Börse. *1668:* Egy szalma èrszeny [Mk Kapi György inv. 12].

szalmafedél szalmatető; acoperiş de paie; Strohdach. *1615/XIX. sz. eleje:* a' kissebbik Mátyus János házaihoz hasonlo borna házat igirinek szalma fedéllel [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP]. *1656:* Ezen kertben vagyon jegh verem szalma fedel alatt, teli jeggel [Fog.; UF II, 180]. *1688:* a' kert mellett van fenyő fábol fel rótt ket rekeszü perellyekre epitett szalma fedel alatt valo Tyük ól [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 5]. *1694:* Az második ház ... szalma fedele megh lehetős [Borberek AF; BfR] | egi jo darab szenás kert ... jo szalma födel alat satoros kertel bé keritve [Szentdemeter U; LLt Inv. 33]. *1731:* fenyő boronákbol rakott jo edgj odru csür ... szalma fedél alatt, mellyb(en) ... van 80. Kalangja Zab Majorságféle [Impérfva Cs; BCs]. *1761:* avatag és rosz Sövény kertek kòzòt vagyon egy majorkodtató Csüros helly ... mellynek is közepette táján szalma fedél alat ágasokon áll egy jo épségü mezőségi formáju Csür [F.gezés NK; JHbK LXVIII/1. 396]. *1804:* A székelly Dánielné Curiáján ... Gabonás az Aszaloval szalma fedél alatt együtt 30 MF [Radnótfája MT; Born. G. IVa. 5]. *1815:* Ez a' Pálinka fözö épittetett ... Tserfa ágosokra, az oldala veszszővel van bé fonva, kivül belől jól meg tapasztva Szalma fedél alatt [O.nemegye BN; Ks 77. 19. Conscr. 495–6]. *1825:* egy jo Fenyö Boronából épült Ház ... régi avatag füstös Szalma fedele ... pitvara ... is nagyon régi avatag [Zágon Hsz; SzentkZs Conscr. 278–9].

Szk: *alacsony ~. 1788:* alatsan szalma fedél alatt ... Pajta [Kutyfva AF; MúzRadák] ✳ *(lécekre) vert ~. 1732:* A Székely Sigmondné Aszszonyom Curiája és ezen Curia között valo közkert mellett hosszan nyulik a Lo Istállo, mely talpakb(an) rott karokra sövény oldalu tapasza hulladozni kezdett, vert szalma fedelit, 8 // pár faragott szarufák elegyes lécekkel tartyák [Erdőszengyel MT; TSb 51] | a' Csür ... elegjes gömbölyég létszekre vert szalma fedéllel épült [uo.; Told. 11/67] ✳ *szarufás ~. 1688:* vagyon fenyö boronakbol rakott tapaszos oldalu harom haz, két kamara, egy konyha; s egy pitvar, szaru fas szalma fedel alatt [Kozmás Cs; Törzs Inv.].

szalmafedeles szalmafedéllel épült; cu acoperiş de paie; strohbedeckt. *1727:* Vagyon égy ványoló malom ... boronából felrótt, szalmafedeles, az ajtaja fasarkokon forgó ... fazáros [Hidegszamos K; ETF 108. 12]. *1738:* jo Tölgyfa, és földben ásott ágos fákra erigalt jo kötéses, de rosz szalma fedeles Sajto szin [Szászvessződ NK; Born. XX. 12]. *1740:* csináltak edgy kis szalma fedeles szint Tőlgy és Fűz fa ágasokra, és Nyirfa s egyéb elegyes perelljékre [Gyalu K; BfN Gyalui cs.].

szalmafedelű szalmafedeles; cu acoperiş de paie; strohbedeckt, mit Strohdach. *1699:* edgj hosszu vesszőből készeresen font ágasokra perelljézett szalma fedelű pajta [Vécke U; LLt]. *1736:* Elébb azon gyalog ajtonál van egy földbe vert karokra vesszővel font tapasztatlan Szalma fedelű paraszt pajtátska, melly Bihalok számára valo [Várhegy MT; CU XIII/1. 115]. *1757:* Mely Nobilitaris Curialis ... vagyon környül véve Sövényből font Szalma fedelű támaszos alkalmas Kertekkel [Budatelke K; LLt Fasc. 129]. *1761:* egj Curialisis vagjon a Falunak alsó vége felé a' Szőlők alat lévő uttzáb(an) ... mellyenis bornákbol gerezdesen fel rott szalma fedelü Szaszos haz vagyon és köböl ki rakott gemes kút [Martonfva NK; JHbK LXVIII/1. 382]. *1768:* hat Mokány lora valo szalma fedelü Istállo [Sarmaság Sz; TGsz 23]. *1810:* Vagyon a' Fogado Háznak az Ut felől valo végibe egy sövény oldalu, szalma fedelű akol [Kisjenő SzD; Ks 77 Conscr. 134]. *1812:* Vagyon ... veszszőből font oldalu, Szalma fedelű ágasokon állo Törők Buza Kas [Szászfenes K; Ks 76 Conscr. 20]. *1825:* rosz avadag elviselt Szalma fedelű Ház [Moha NK; SzentkZs]. *1843:* Egy borona Fábol készült szalma Födelü sertés ol | Egy fenyö létzböl keszült sasfákon állo szalma fedelű málés Kas [Borsa K; BetLt 1].

szalmafedetű szalmafedeles; cu acoperiş de paie; strohbedeckt. *1847/1851:* a' Csür szalma fedetű, alkalmas 4, csűr száj ágason, ide a' be járás egy avatég sindellyel fedett galambugos kapun [A.szovát K; Pk 3].

szalmafedezet szalmafedél; acoperiş de paie; Strohdach. *1694:* van egy Lo Istallo szalmaval fedezet ... mely Istallonakis az Fedelezese el sorvadván, most az Asz(szo)ny Telekine Asz(szonyo)m Gondviselője uyittattya szalma Fedezettel [Kővár Szt; JHb Inv.].

szalmagaz szalmatöredék; resturi de paie; Rüttstroh. *1843:* közel oda semmi takarmány nem volt, hanem mintegy 30. Lépésnyire volt valami Szalma gaz [Bágyon TA; KLev. Bottyán Gabris (28) vall.].

szalmagyolcs '?' *1748:* Szalma Gyolts Papirosson egj darabb(an) [Nagyida K; Told. 11/95].

Esetleg a 'szalmasárga gyolcs' jel-re gondolhatunk.

szalmagyöngy '?' *1788:* Minden fele satíros szinü nagyobb és aprobb, fejér és fekete kása gyöngyök égy iskátulyába, fekete Szalma gyöngy 8 Loth, égy tsomoba ismét apro és nagyobb Bolha Gyöngy Skatulyástol [Mv; TSb 47].

szalmahordó I. *mn* szalmahordáshoz való; de/pentru cărat paie; beim Strohtragen gebraucht. **Szk:** *~ mereklye* szénahordó karó/mereklyenyárs. *1804:* Varga Pétro nevezetü Czigánya ... a kit uton ut felen tanál agyban Főben Veri, tsak most Nem regiben egy szegeny Csiki embert aki Fazékkal jütt volt falunkban egy szalma hordo merekjével ugy Főbe Verte, halálra, hogy ugy jött a hir hozzánk, hogy mig haza vitték szekerin adig meg holt [Nagysolymos U; UszLt ComGub.].

II. *fn* szalmaszállító; cărător de paie; Strohträger/Strohbringer. *1681:* Dancs Péter Siket István Ezek ketten szalma hordók és kertelők [CsVh 97].

szalmahozás (zsákmányként) szalmaszállítás; aducerea paielor (ca pradă); Strohholen (als Raub). *1705:* Bethlen Sámuel uram ... részegen ment Graven uramhoz, aki szin-

tén akkor jött meg a zsákmányról a szalmahozásból, és ... mondotta neki Bethlen Sámuel uram, hogy szégyen egy obersternek szalmáért járni [WIN I, 403].

szalmaízék szalmatöredék; ogrinji, resturi de paie nemîncate de vite; Rüttstroh, Rest des Strohes, das von Tiere nicht gefressen werde. *1801:* Kert ... Cserefa Agosok kőzé rakott Fenyő Deszkákbol állo hanyt vetett ugyan 's onnan alább ... az ide valo mezőségi mod és szokás szerint szalma izék és Gazbol rakott Kertel vagyon kőrűl véve [Nagynyulas K; DLev. 5].

szalmakalap szalmából font kalap; pălărie de paie; Strohhut. *1675:* Két uiseltes Szalma Kalap [UtI]. *1789:* vettem kezemhez ... 1. Viselö fekete fátyol kalapat, 1 Szalma kalapot polonezer fátyollal. Ezek Szebenben keszittettek [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.]. *1806:* Vásárolt 1 szalma kalapot 3 — [Mv; Ks 34. VII]. *1844:* Szalma kalap bérelése a' kitsi kisaszonynak tsinálásával együtt [Kv; SL].

Szk: *elásztis ~. 1808:* 1 Fáin Elásztis szalma Kalap [Mv; Told. 29] ✳ *gyermeknek való ~. 1679:* Gyermek(ne)k valo szalma kalap [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 25].

szalmakalapos szalmakalappal készített; (făcut) cu pălărie de paie; mit einem Strohhut ausgestatteter. **Szk:** *~ süveg. 1639:* Szalma kalapos Süeg jutott nekik ketten nro. 70. Egjet harom penzre tudua(n) teszen f. 2 d. 10 [Kv; RDL I. 116].

szalmakaliba szalmakunyhó; colibă de paie/acoperită cu paie; Strohhütte. *1710 k.:* Még azelőtt bé hozták vala Medgyesről a szegény Bethlen Pál mustrálta hadat ... a fejedelem német és egyéb gyalogját szalmakalyibákban a piacra szállíták [BÖn. 770].

szalmakanapé szalmából készült heverő; canapea făcută din împletitură de paie; Sofa/Lotterbett aus Stroh. *1837:* Egy Szalma kanapé a kisasszony házába [Szentbenedek SzD; Ks 88. 13].

szalmakarika (tál alá való) szalma-alátét; suport (din împletitură) de paie (pentru vase); Strohuntersatz. *1761:* Asztalra valo kőzőnseges uj Szalma karikák 4 [Kéménd H; JHb XXXV/39. 28]. *1791:* Szalma Tál alá valo karika [Nagyercse MT; Told. 19].

szalmakazal szalmaboglya; stog de paie; Strohschober. *1765:* Ganévá vált semire kellö szalma kazal 1 [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/49. 5]. *1794:* Szalma Kazalok [Nagyfalu Sz; CU]. *1843:* 'A Szalma kazalok tetejét igazitotta, a Szél el gázolván (!) [Hosszúaszó KK; Born. F. IIh].

szalmakerítés szalmából font kerítés; gard făcut din (împletitură de) paie; Zaun aus geflochtenem Stroh, geflochtene Strohhecke. *1846:* az egész udvar Szalma kerittéssel van bé keritve — Mellette àkáczok [Szentegyed K; LLt].

szalmakoszorú szalmából kötött szégyenkoszorú; cunună de paie (care se punea pe capul unei femei ca semn al dezonoarei); Schandkranz aus Stroh. *1672:* Mint hogy az Captivának Colosi Cathának ... paraznalkodását az testisek importállyák, Teczet ă tőrvénynek, hogy mivel az I(ste)nnek parancziolattia elle(n) vétkezet, per hoc, pro exemplo alioru(m) mint hogy korsagos az captiva, ám bátor az pelengeren megh ne verettessek, hane(m) szalma koszoru tétetve(n) fejében, az mester által az városbol ki késértessék [Kv; TJk XI/1. 197].

Szk: *tollas ~. 1664:* Az B. Tanáts assumálvàn Birák Vr(a)i(m)ek(na)k Delibera(ti)ojokat Szekely Katha fogoly Aszszony ellen ennib(en) levialák eö kk Birák v(rai)mek teőrvényét latvàn nyavalyás allapattyát megh ne verettessék, hanem tollas szalma koszorut az fejéb(e) nyomva az Piaczot az Czigányokkal edgyüt háromszor megh kerülvén kisirtessék ki az Város kapuián, tőbbé pedig az Városba be ne jeőjeőn [Kv; TJk X/4. 346].

szalmaládácska szalmából font doboz; cutie din împletitură de paie; Schachtel aus geflochtenem Stroh. *1763:* Három Lántz végire valo Kapots Ugy holmi aprosag kaptsotskák nro 24 ... öt Kitsid szalma Ládátskákb(an) [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes inv.]. *1768:* Nehai Mlgos Gróf Kis Aszszony Ládája 1 szalma Ládátska 1 [Mezősztgyörgy K; Ks 23. XXIIb].

szalmalyuk szalmát tároló rekesz; gaură făcută într-o grămadă (mare) de paie; Miete für Stroh. *1672:* Ez captiva nem gondolvan I(ste)nnek paranczolattyával fellyeb el mult napokban colosvári nemzetes Bernhard Vram majorjában az szalma lyukban buván, ott latitált, és ott hitván személylyekkel paráználkodott [Kv; TJk XI/1. 185]. *1799:* a' Bán György ö kegyelme Léánya Julianna mig Sánta Urnál lakott rongyoson, rifantzoson járt, a' ki nem erőszakoson hivattatott haza az Attyától ... hanem attya hire nélkül ment haza ... reggel a' Szalma jukba találta meg az Attya [Mv; MvLev.]. *1806:* én magam buttám bé a Szalma jukban [Kalotasztkirály K; KLev. *1823–1830:* Gróf Toroczkai Zsigmond úr Torockószentgyörgyre vitette volt káplánnak[a], s ott lévén a generalis synodus, nem akart eléállni cenzurára, hanem a szalmalyukból, hová elbújt volt, húzták ki, s erőszakkal állitották elé a felszentelésre [FogE 79. — [a]Telegdi Mihályt].

szalmanadrág szalmaszálból készült nadrág; pantaloni din paie; Hose aus geflochtenem Stroh. *1782:* Praefectus Uram Sako Mihályt intette nyughatatlanságarol illyen szokkal, Te Sako Mihály mit nyughatatlankódol annyit s mit rugodzol a te kegyes Földes Urad ellen ... ugy jársz mint a' Cseh országi Jobbágyok, a'kik Földes Uraik ellen addig rugodosztanak, hogy szalma nadrágra jutottak [Torockószt-györgy TA; Thor. XX/2 Varga Gergely tt nyil.].

szalmapántlika szalmából font pántlika; panglică de paie/împletită din paie; Band/Schleife aus geflochtenem Stroh. *1711:* 12 Vég Szalma Pántlika ... 8 // 16 [ApLt 5 Apor Péter inv.]. *1788:* Egy iskatulyába színes Szalma pántlikák 12 darab [Mv; TSb 47] | Szalma bandlika (!) [WLt Cserei Heléna jk 16a].

szalmapárta szalmából font párta; cunună făcută din paie; Jungfernkranz aus geflochtenem Stroh. *1668:* Egy par szalma kezre valo ... Egy Szalma parta [Mk Kapi György inv. 12].

szalmarakás szalmaboglya; stog de paie; Strohhaufen. *1756:* Ösz Buza szalma rakás vagjon No 11 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35].

szalmarózsa szalmából font rózsa alakú dísz; ornament în formă de trandafir împletit din paie; rosenförmiger Schmuck aus geflochtenem Stroh. *1668:* Egy bokor szalma fülb(e) valo. Ket Szalma Rosa [Mk Kapi György inv. 12].

szalmás 1. száras (gabonaféleség); (despre cereale) păios; strohig (Getreidepflanzen) | kicsépeletlen, szalmájában levő; în paie, neîmblătit; unausgedroschen, in Halmen. **Szk:** ~ *búza. 1793:* a' kinek ... szalmás Buzája nem terem, a' Nagy Vékával tartozik fizetni két Véka Buzát [Lompért Sz; SzVJk 179] ✳ ~ *élet* szalmás gabona. *1847:* Ki számitása A' Czegei öszves Robot napszámnak ... Marhás napszám tészen 1248. M(ar)hás nap ... 11 egy napos (így!) után esik Tenyeres 1508 ... Tized dézmát ád a' szalmás Életből és Tsős Török Búzából [Cege SzD; WassLt] ✳ ~ *gabona. 1830:* Majorság Szalmás Gabonák. 10 Ösz Tiszta Buza vagyon 590. Kalangya [Nagyikland TA; TLt Közig. ir. 1748]. *1837:* Maradott még a Csűrnél 4. asztagba szalmás gabona [Szentbenedek SzD; Ks 88. 16]. *1849:* A' Csürbe vala két nagy rosta, az egyik választo, a másik szoro, — a' szoronak két rostája van, — egyike Tőrők Buzának, — másika szalmás Gabanának használtatik [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. *1852:* Koza Juon és Popa Jakob ... Minden szalmás gabona alá jövő földeket kötelesek lésznek jó moddal meg mívelni [Ne; DobLev. V/1345] ✳ ~ *tönköly. 1848:* Szalmás Tönköj ... Szemes tőnköj [Sztolna K; LLt].

2. szalmából készült; de paie, făcut din paie; aus Stroh (gemacht). *1662:* vagio(n) az Babolnay patako(n) ... ket kis fellyűl czapo malmoczka, boronabol fel rova, fedele szalmas [Bábolna SzD; UtI].

Szk: ~ *fedél. 1675:* Madarason lévő Zalogos udvar haz ... Az nagh Kapu deszkas suppal fődet egi be jaro Kis ajto mellette az haz be kerittetven vagion ... az keritesb(en) vagion szalmas fedel alat sóvenibűl Csinalt tapaszos ket haz Pitvaraval edgiüt [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1734:* Vagyon az Udvaron egj szalmás fedél alatt két ökör istállo paraszt fa ajtokkal [Datk NK; JHbB D. 1 gr. Bethlen Farkas inv.]. *1768:* Csűr ... mind oldalaiban, mind pedig szalmás fedeliben nagyon megrongyallott [O.kocsárd KK; Ks 74/55]. *1801:* Edgy Zsitár Ház rako fákbol, Szalmás fedél alatt [TL]. *1827:* ezen háznak mind falai, mind pedig el rongyollott szalmás fedele ... a legg roszabb állapotba vagynak, ugy hogy szintén meg igazittatthatlanok [Somkerék SzD; Ks 73/55] ✳ ~ *fedeles. 1677:* a ház be keritve vagyon ... Az Keritésb(en) vagyon; szalmás fedeles Sövennyel csinált és taposzas két ház Pitvaraval edgyűt [Mezőmadaras MT; Borb. II] ✳ ~ *fedelű. 1744:* Az Allyán[a] ... vagyon valami regi szalmás fedelű Kőtőr vagj is Sajtolo [Pipe KK; LLt Fasc. 67. — [a]Ti. a szőlőnek]. *1796:* Találtunk ... Egy Tőlgyfa ágasokra Sövényből font el sorvadott Szalmás fedelű Házat [Doboka; BetLt 2]. *1797:* Egy szalmás fedelű jotska Csűr H fr. 9 Dr. 18 [Szótelke SzD; CU IX. 27. 110b]. *1819:* Szimedru Kozmészk, Juon Kozmészk, Nyikulaje Déák és Borsa Adám ... mind nyájon egy egy Szalmás fedelű Sövényből valo Házatskát és Kamarát épitettek [Szentkirály H; Born. Vegyes ir. 4/43]. *1827:* van egy szalmás fedelü paraszt tsüretske [Somkerék SzD; Ks 73/55].

3. szalmafedeles; cu acoperiş de paie; strohbedeckt. *1636:* E mellet egy lud hizlalo olaczka szalmas, egy aytoczka rayta [Siménfva U; JHb Inv.]. *1647:* vagion egy rend Istallo, szalmas ... Jaszla boronabol rott, padlasa felig seóueny [Drassó AF; BK 48/16]. *1658:* lészás sövénykert, fedeles szalmás [M.gyerőmonostor K; ETF 108. 13]. *1726:* edgy Cseléd Ház, jo Csür, rako fákbol rakott ... volt két kövü malom szalmás, rako fával rakott [Sajókeresztúr SzD; BLt 7]. *1727:* Vagyon ... egy ujj, egészszen tőlgy fábol épittetett, szalmás két kőre épittetett, ahol tsapo silipes Malom [Galgó Sz; JHbK XXVI/13. 39]. *1729:* vagyon edgy rideg Diszno pajta szalmás, edgy kas kert előtte kereken kertelve [HSzj *kas-kert* al.]. *1771:* Sokszori Tilalom ellen kik pipáznak akár Lakosok akár szolga Legények közzül nem bátorságos helyes Csürös kertekb(en) szalmás szoros épületek között a Verő fényen [Dés; DLt 321. 2b]. *1801:* Edgy Pajtátska veszszöböl font roszsz szalmás [TL]. *1850:* a Csűr és többi szalmás épületek mind merőbe uj fedést kivánnak [Branyicska H; JHb XXV/68-hoz].

Szk: ~ *bivalypajta. 1810:* Egy szalmás, Sasok kőzé font Sövény oldalu hitvány Bihal pajta [Doboka; Ks 76 Conscr. 54] ✳ ~ *csűr. 1647:* Vagyon az Uduarhazon felywl egy Czwr kertis ... Vagion benne egy szalmas Czwr, az oldala rosz tapaszos [Megykerék AF; BK 48/16] ✳ ~ *(fa)ház. 1706:* Ezen Curian vagjo(n) egy szalmás ház [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. *1792:* egj Szalmas fa Ház pitraval edgjűt [Szabéd MT; Hr Conscr.]. *1823–1830:* A város[a] alacsony, még szalmás házak is vagynak benne [FogE 191. — [a]Halle] ✳ ~ *gabonás ház. 1647:* Vagion esmet egy reghi tapaszos, szalmas Gabonas haz, Aitaia vas sarkú, pantú, retezw [M.királyfva KK; BK 48/16] ✳ ~ *kaliba. 1688:* Vagyon az vizi Malmon fellyűl egy Dűrűczkölő ... egy szalmás kalyiba előtte, abb(an) vagyon az dűrűczkölőhez valo három vedres Rézűst [Csicsógyörgyfva SzD; BK] ✳ ~ *kunyhó. 1827:* holmi hitvány Szalmás Kunyhokot ... épittetett — azok korűl csomboitot hitván Kerteket, alattomba mind csak künnebb künnebb lopogatta a Falu derék uttzájára [Körtvélyfája MT; LLt] ✳ ~ *ól. 1647:* Az kapún beleol, egy Tyuknak, Ludnak valo szalmas Ool; boronabol rott [Megykerék AF; BK 48/16] ✳ ~ *pince. 1647:* Az Uduarhaz eleott, az Tho feleol vagion egy Lugas kert; harom rendel vetemenyes Tabla keozte; Vagion ebben egy szalmas pincze, Repa, Retek, Peterselyemnek valo [Drassó AF; BK 48/16] ✳ ~ *sajtó. 1647:* Vagion egy io darab Szeoleois, Szaz Ember kapalasa beoúeon vagyon alatta egy Szalmas Sayto, sroffiaúal eggywt [Teremiújfalu KK; BK 48/16] ✳ ~ *sövénypajta. 1637:* keöreös keörwl uadnak 15 rendbeli duplas szalmas seöueny paytak szalmaual fedettek [Fog.; UF I, 414] ✳ ~ *sütőház. 1636:* az malom feleöl uagyon berenabol rott szalmas suteö haz [Siménfva U; JHb Inv.]. *1647:* Az palankon kwl egy szalmas Swteo haz [M.királyfva KK; BK 48/18] ✳ ~ *szekérszín. 1647:* Ez hazakbol megh terúen az Uduarra, vagion nap Nyugott fele egy szalmas Szeker Szin, boronabol rott volt [Drassó AF; BK 48/16] | Az Udúar szegeletin vagion Egy szalmas Szeker szin [Nagyteremi KK; BK 48/16].

4. szalmafonattal bevont; (îmbrăcat) cu împletitură de paie; (Flasche) mit Stroh umgeflochten. **Szk:** ~ *butélia. 1791:* Szalmás üres Buttellia [Nagyercse MT; Told. 19]. *1797:* Licitáltattak Egy szalmás butellia Dr 8 Egy kis üveg butellia Dr 6 ... Egy fa olajos butellia Dr. 8 [DobLev. IV/775. 3]. *1817:* Egy Szalmás Butelia xr. 11 [Mv; MvLev. ifj. Simonffi Joseff hagy. 8] ✳ ~ *butik* ? szalmával bevont butyka/butykos. *1805:* Egy Hollitsi Leveses Fazék ... Két Szalmás Butik ... Két Pintze Tokbéli Üveg [Szamosfva K; BLt 10 Conscr. 109].

5. szalmával kevert; amestecat cu paie; mit Stroh genischt. *1835:* valami száraz szalmás Juhganét hordottak ki ı' Ganéj dombra a' Báro Emberei [Zsibó Sz; WLt]. *1839:* Orsova[a] ... Gyalogassai istállot bérlettek szalmás ganéjjal Born. G. XXIVb. — [a]MT].

6. szalmát tároló; pentru păstrarea/depozitarea paielor; Stroh einlagend. *1637:* Az fal mellett eleb menven menwnk az szalmas bastyara, mely bastyanak mind hidgya cserefa deszkakbol ualo, s mind pedigh maga az bastya ... cserefaual padlott [Fog.; UF I, 396]. *1656:* Jnett az Szalmas alias Csatorna Bastiara menö hidlasra terven, azon hidlas egeszlen vegigh semirekellö roshatt fabol allo rosz [Fog.; UF II, 101].

7. ~ *írás* (nehezen olvasható) szálkás írás; scris ascuţit/cu litere ascuţite (greu de citit); (schwer lesbare) Krähenfüße. *1714:* Ngodat alázatossa(n) követem Szalmás irásomrol mivel se papyros se Tinta nem alkalmatos [Egerbegy TA; JHb XVI/11 Harsányi N. Miklós keze írása].

8. ~ *gyűrű* '?' *1632:* Beczybeöl az minemw marhakat ... Kantha Mihaly hozott ... mindenfele kestt f 60 ... Giorttia tartott f 5 ... Varro Twtt f 3 ... Szeör premet f 5 ... Zalmas giwrwtt f 3 ... Apro Twkörtt f 5 [KvLt II/69 VectTr].

Talán 'üreges gyűrű' jel-re gondolhatunk.

szalmasurgyé szalmazsák; saltea de paie/umplută cu paie; Strohsack. *1807:* Szalma Surgyé rongyos [Körtvélyfája MT; LLt]. *1817:* Egy szalma surgye [Mv; DLev. XXVIIIA]. *1837:* Hitvany Szalma Surgye [Várfva TA; Borb.].

szalmasüveg szalmakalap; pălărie de paie; Strohhut. *1630:* Seres Anna viszen Magiar Orszagba Egy Kantár Riskását tt f — d 25 ... Szalma swveget ... d 9 [Kv; Szám. 18b/IV. 31]. *1636:* Eggietmás Aprolék kalmár marha ... Husz vy szalma swuegh, 1 p(er) d. 3. teszen — — — f. — d. 60 [Kv; RDL I. 109].

szalmaszakasz szalmakazal; şiră/stog de paie; Strohschober. *1750:* Vagjon egj szakasz szalma in longitudine vlnarum 12 1/2 vgjan mellette egy darab szalma szakasz in Longitudine ulnar(um) 7 1/2 [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 3].

szalmaszál egy szál szalma; (fir de) pai; Strohhalm. *1585:* Palffalwi Chortan Benedek Keorsi Istwa(n) Jobb(agia) ezt feleli ... Mikor iktata Palffalwat Keoreosi Mihaly azkor az loffeiek kerdek ha iktattia e az eo iusokat, ezt mo(n)da Keoresi Mihaly egy szalma zalat fel emelve(n), en chak ennit sem iktatok az Kegtek ighassaghaba [UszT]. *1745:* az Gyermán felesége ide jöve, s egj Szalma Szál vala az kezib(en) es azt mondá a' Pap(na)k, meg ne eskudjék, mert ha megesküszöl mint ez a' szalma ugj meg száradsz mert enyim a' bör, s nem merök a' Papot meg esketni, hanem tsak eloszlánk [O.vásárhely SzD; Ks 32. XXXII.].

szalmaszín[1] *fn* szalmatartó szín; şopron pentru paie; Schuppen für Strohlagerung. *1638:* A konyha mellett eggj szalma szin alatt vagjon eggj eöregh reghi üres szuszek [A.porumbák F; UF I, 661].

szalmaszín[2] *mn* sárgás színű; de culoarea paiului; strohfarben. **Szk:** ~ *atlasz. 1807:* Egy szalmaszin atlatzból való Köntös lilaszin bordürrel bé-szegve [DLt 378 nyomt. kl] ✱ ~ *dolmány* → ~ *nadrág* ✱ ~ *mente* → ~ *nadrág* ✱ ~ *nadrág. 1710:* Egy szalmaszín nadrág, meghányva. Egy szalmaszín dolmány. Szalmaszín mente [DanielAd 90] ✱ ~ *pántlika. 1808:* 8 Sing szalmaszin Pant(lika) [Mv; Told. 22] ✱ ~ *posztó. 1800:* 1 1/2 Sing Szalmaszin poszto [Mv; Told. 74]. *1807/1818:* 7 sing szalma szin poszto [Mv; Told.]. *1823:* szalma szin poszto [Kv; SL] ✱ ~*re festett. 1849:* a' falba van alkatva szalma szinre festett égy quadrup, égy kaszli három fiokas polituras [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] ✱ ~ *szoknya. 1762/1763:* Egy szalma Szín arannyas ezüstos Materia Szoknya [Hsz; Ks 23. XXIIb] ✱ ~ *takaró. 1810 k.:* Egy Szalma Szin praedikállo székre valo Takaro [HbEk] ✱ ~ *viganó. 1800:* Egy Szalma Szin atlatz ezüst rojttal való viganó [LLt].

szalmaszínű sárgás színű; de culoarea paiului; strohfarbig. *1802:* Schroft János ... tsuka szinü kaputot szalma szinü német nadrágot, és làjblit ... visel [DLt nyomt. kl].

szalmászsák szalmazsák; saltea de paie/umplută cu paie; Strohsack. *1797:* Ágyba valo szalmás 'sák [M.igen AF; DobLev. IV/777. 6].

szalmatányér szalmából font tányér; farfurie (împletită) din paie; Teller aus geflochtetem Stroh. *1796:* Kupás Flasko 5 ... Boros pohár 6 ... Kerék szalma tángyér 2 [Tresztia H; Ks 125].

szalmatűz 1. szalmából rakott tűz; foc făcut cu/din paie; Strohfeuer. *1573:* Kowach Istwan Azt vallia hogy eo ... mykor eo kertetwl Ieone Nagy zalma twzet chinaltak zolgay az Maiorba keozel ... az kazalhoz [Kv; TJk III/3. 189]. *1723:* Az Avar égetés ... absolute interdicaltatik, ugj hogj a' hol afféle tűz támad, és az falu idején megh nem óltya vagj az ollyan gyútogatott ki nem adgja, f. 40 büntettessék, az Szalma tűz is, ki vált szoros hellyeken, melly vulgo bobota(na)k mondatik sub poena f 12 prohibitaltatik [K; Told. 2].

2. *átv* szalmaláng; foc de paie; Strohfeuer. *1678:* Tudom ugyan én, hogy Kgld ellen a publicum odium igen nagy, de a sokaságnak mind favora, furora szalma tűz, idővel, sőt hertelen meg lankad [TML VIII, 48 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

szalmavagdaló szalmavágó; de tocat paie; Häcksler, Strohmesser. **Szk:** ~ *kasza. 1697:* Az haz hejjan vagjon ... Egj szalma vagdalo kasza cum suis requisitis [Borberek AF; Mk].

szalmaváz *átv* szalmabáb; om de paie; Strohmann. *1705:* Ma izente meg quasi cum illusione a generális az úrnak[a], és így a mi magistratusink csak szalmavázok, nem egyebek [WIN I, 418. — [a]Egy szász legény halálos ítéletét].

szalmavirág száraz virágú kerti dísznövény (Heliochrysum bracteatum); flori-de-paie, imortelă; Strohblume, Immortelle. *1813:* Matska Virág ... Törők Füge Szalma Virág [Alpestes H; Told. 18] | Szalma virág 3. cserép [Koronka MT; i.h.]. *1814:* A' Felsö Virág Házba találtattak ezek a Virágok ... Szalma Virág Tserépben 1 [Szászvesszöd NK; Told. 18 gr. Toldalagi Kata lelt.].

szalmavitel szalmaszállítás; căratul paielor; Strohtransport. *1855:* Danavitsot mais fel szollítám, — de ugy latom

hogy makatskodik a szalma vitelel [Nagylak AF; DobLev. V/1386].

szalmázik fecseg, mellébeszél; a vorbi într-aiurea, a pălăvrăgi/flecări/trăncăni; vorbeireden, schwätzen. *1761:* Augusti 16-ta temettük a szegény Somai Teréziát Inczédi Sámuel házastársát Fodorházán ... Actor volt tiszteletes Sós Ferenc úr kolozsvári pap ... Más praedicatiót tett az babóci pap Németi N., de csak szalmázott [RettE 123].

szalmazsák *tájny* surgyé; saltea de paie/umplută cu paie; Strohsack. *1738:* surczot Szalma Sakokot Csinaltattam [Szentbenedek SzD; Ks 70 Szám. 51]. *1760:* virágos kendere anyi van szépen még héhelve a' menyit bé nyomhat egy szalma Sákb(an) [Mk IX. 109]. *1840 k.:* Most ujbol készittetődött egy fedeles ágy négy Személyre valo, vagyon benne két szalma zsák, négy lepedők, két párnák, és egy madrátz és két lombos pokrotz takarok [Kv; ACArt. 29]. *1849:* Egy rongyos Ágy fa. egy szalma zsák [Somkerék SzD; Ks 73/55].
Szk: *cvillig* ~ sáhos szalmazsák. *1823:* Fein Zvillig szalma 'sákok ... Egy ágyba valo fein Czvillig kékes Gunya tartó [LLt Csáky-per 601. L. 1].

szalmazsúp fedélnek való szalmaköteg; snop/legătură de paie; Strohbund (für des Dach). *1648:* Ez jstallotol bal keze fele terven vagjon egj hoszszu hasonlo ket rend jstallo ... azis hasonlo keppen regi szalma suppal kötöt [Porumbák F; UF I, 894]. *1656:* Ezen szeker szinnek felseö resze szalma suppal keöteött reghi rosz renovatiot kevan [Fog.; UF II, 161]. *1694:* vagjon egj Ló-Jstállo ... mellj(ne)k is falai, boronabol róttak tapaszosak de bomladozottak; padlása sovénjből való, szalma suppal kőtött fedele alatt [Kisenyed AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.]. *1705:* távozván a kurucok, délután úgy mentenek ki ide Sellemberkre, és ott lévén még valami házfedelek, szalmazsúpok, a szokás szerint az egész lovas militia onnan hozott zsákmányt, aminthogy van már egy hónapja mind afféle házfedelet eszik a lovak [WIN I, 409]. *1733:* szalma suppokat kötvén, azokat meg Gyuitotta, az által akarta az emlitett Palatzk férgeket kitisztitani [Kvh; HSzjP]. *1817:* A Gyümölcsös kertben egy Bikfa boronákból rakott szalma Suppal szépen bé fedett Csür [HSzj *borona* al.]. *1829:* Vagyon egy Csűr ... a fedele Szalma Sup viseltes, meg is van Dugolva s fellyül bé van rázva Szalmával [Csekelaka AF; KCsl 6].

szalmazsúp-fedél szalmafedél; acoperiş de paie; Strohdach. *1656:* Az kapun belöl job kez felöl vagjon, feöldben asot oszlopon reghi szalma sup födel alatt valo szeker szin [Fog.; UF II, 161]. *1732:* egy szin ... Eszterhajan egy rend nad, egjebüt egeszszen szalma sup fedelet tartanak [Nagyida K; Told. 11/70]. *1785:* Egy Csűr, melynek Székely modra két felől két Istálloja, és azok felett, két gabona tarto Odra vagyon, Szalma Sub fedele, nehol jukatos [Szu; Ks 73/55].

szalmazsúpos fedél szalmafedél; acoperiş de paie; Strohdach. *1694:* vagjon a Sütő-ház, mellj-is talpakb(an) állo sas fáib(an) boronábol rótt tapaszos falaival, szalma supos fedel alatt való [Kisenyed AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.].

szalmiák ammóniumklorid; clorură de amoniu, ţipirig; Salmiak. *1843:* A K Monostori Papiros Gyár ... a Haszon bérlő Urnak ... által adatik kékkő két, és fél Lott ... Szalmiak egy Loth és egy fertály [KmULev. 2].

Vö. a *szalamid* címszóval.

szalmiákgájszt szalmiákoldat; soluţie de ţipirig; Salmiakgeist. *1843:* A K Monostori Papíros Gyár ... által adatik a Haszon bérlő Urnak Indigo Tizenhárom lot minden edény nélkül ... Szalmiák geiszt két Lot üveg nélkül [KmULev. 2].

szálnyira egy cseppet sem, egyáltalán nem; nici un pic; nicht im Geringsten. *1705:* Tegnap az asszony fenn lévén hívta az urakat Ludovicus napjára, és úgy hagyta az aszszonynak, hogy Haller István uramat, Bethlen Sámuel uramat és engemet is elvigyen magával ebédre. Erre pedig én egy szálnyira sem vágynék [WIN I, 519].

szalonka szalonkában gazdag terület; teren/loc unde trăiesc mulţi sitari; schnepfenreiches Gebiet. **Hn.** *1757:* A Szalonkan (k). A Szálonka Arnyékjáb(an) (k) [Csomortán Cs; EHA].

szalonkás szalonkában gazdag terület; teren/loc unde trăiesc mulţi sitari; schnepfenreiches Gebiet. *1839:* Petele[a] ... Gyalogossai Sántzot ástak a szalonkásba [Born. G. XXIVb. — [a]MT]. *1842:* A Szalankásba [Görgény MT; i.h.].

szalonkázó szalonkavadászatra való; bun pentru vînătoare de sitari; gut für Schnepfenjagd. *1864:* holl jó szalankázó helyek vannak [Méra K; KHn 244].

szalonna 1. slănină; Speck | ebből készült (füstölt) eledel; slănină (preparată şi folosită ca aliment); Speck (als Speise). *1546:* Banffy Bernaldnak adyanak haath zalonnath [Radnót KK; JHbK XXXVIII/19]. *1569:* Az zallonahbol Adgyon Clara Azzony Jztrigy Janosnak ketteóth [Mányok SzD; IB VI. 225/13]. *1585:* vóttem ... Zalonnat és Oluaztot hayat d. 2 [Kv; Szám. 3/XXII. 53]. *1595:* ne(m) Artatlan fogtak mégh, merth eò zolonatis orozott, búzatis orozott [UszT 10/37]. *1600:* attam ... Szalonnat spekelni [Kv; Szám. 9/III. 7 Szabó András sp kezével] | Azon kiwol teöb kereseteönkis illie(n) wagyo(n) az Alperesen, ket zalonnat minde(n) aprolekiawal eggieött, mely zalonnak ertek wolna ket ket forintot [UszT 15/53]. *1683:* Vagyan Szalanna felnel nagyab [Küküllővár KK; UtI]. *1714:* három Szalonna sodorostól [Pálos NK; LLt]. *1718:* melyesztett diszno hust szalonnájával együtt, adgjuk fontyát ötöd fel pinzen [Mv; APol. 44]. *1733:* Edgj Szalanna, Háj is tanaltatott [Marossztkirály AF; Told. 2] | Moricz Geczinek adtam egy Szalonát nyolczadfél forinton [Torockó; Bosla]. *1798:* Szalananak valo kővér sertes egeszen Nro 2 [Kövesd NK; RLt]. *1815:* Peter Mihálynét a Feleségem a Szalannák lopásan kapta [Mezőbánd MT; DobLev. V/983. 1b]. *1853:* a' Bogdánbol kitsi lábat kel vagni hogy nagy szalanna legyen belölle [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].
Szk: ~ *lopni. 1815:* Peter Mihalyne ... hozzánk is el jött szalanna lopni [Mezőbánd MT; DobLev. V/983. 3a Török Samuné Bundás Erzsébet (42) zs vall.] ✳ *~nak csinál. 1692:* Holiska Opra es Orosz Gligor perselnek vala ket

szeplaki kŏver Disznot ... Giller Petertis lattam hogj eolt edgyet s szalonna(na)k tsinalta [Szászsztlászló NK; LLt AF. 20 Fato Peter (40) és Szava Simon (40) vall.] ✱ *~nak való. 1755:* A Sertések kőzűl le verettem szalannának valokat nro 12 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. *1760:* verettem le szalonnának való sertésimet [RettE 115] ✱ *~ szelni. 1655:* tegnap jŏue hozzám Szalonna szelni [Dés; DLt 436] ✱ *~t csinál vkiből* felkoncol. *1737:* Egy Onodi Mihály nevű nemes ember ... mostis ... fenjegetŏdzik hogy mig egyből kettŏből szallon(n)át nem tsinál, addig ki nem menjen Hunyadrol és igy bátorságosan nemis járhattunk miatta [Vh; Ks 83] ✱ *~t tartó rúd. 1864:* Egy szalannát tartó rúd [Mihálcfva AF; HG Br. Gerliczi lev.] ✱ *~ vonni. 1679:* Szalonna vonni valo hoszzu kender kŏtél nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 12] ✱ *avas ~. 1586:* vittem ... fwsteolt hwst es pechienieket /45 Sodorokat /36 ... Aúas zalonnat Tiwk moniat /16 [Kv; Szám. 3/XXIV. 7]. *1593:* veottem Awas zollanat f — d 6 [Kv; i.h. 5/XXI. 11]. *1621:* atta(m) ... az fogolj Francjaknak 1. font Auas szalonnat .../4 [Kv; i.h. 15b/IX. 70]. *1761:* a Mlgos Exponens Urak eő Nagysagok(na)k ... szallanjajok eszerént Avass nagy Szalanna 1 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 23–4] ✱ *diribdarab ~. 1631:* Kovacz Giörgy el ment falura dolgozat s hozat penzt, derib darab szalonnat, abbol fizettek az dolgosoknak [Mv; MvLt 290. 58b]. *1756:* Kirszte Peter fatealya hogy ... száma nélkűlt látta hogy Balogné Aszszonyom Gyermekeivel együt az Uraság pinczéjib(e) jártanak Bort palinkat ittanak házokhoz is hordottanak dirib darab szalonnákat [Drágavilma SzD; TKl] ✱ *egész ~. 1685 e.:* vagyon az ház hejára le eresztős vas sarkos pantos ajto ... Holott vad(na)k Egész Szalonna Nro 6 [Gyf; MvRKLev. Urb. 26]. *1782:* Hat egèsz Szalana [Nalác H; CsS] ✱ *fél ~. 1785:* Fél Szalana s égy negyed rész font 37 1/2 [Katona K; Born. Jos. Katonaj ns vall.] ✱ *füstös ~. 1735:* láttam hogj két fűstös szalonnát hoztanak az Urffi Teleki Samuel Ur(am) számára a maga Joszágából [Kendilóna SzD; TKl Anna Gyulai quondam Francisci Detsei de Nagy Doba rel. vidua (54) ns vall.] ✱ *idei ~. 1632:* Szalonnas ház Vagion az jdej uy zalonna soldorostol ... N. 54 [Fog.; UF I, 172]. *1740:* Az Haz hejan ideji szalonak talaltat(na)k [Dés; Hr 2/10]. *1761:* Idei Szalanna egész 13 | Idei szalanna melyből most kőtnek 1/2 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 24] ✱ *kétujjnyi ~. 1773:* Azon Sertést ... láttuk hogy rideg sertés lévén ket ujnyi szalonaja volt [Déva; Ks 113 Vegyes ir.] ✱ *kövér ~. 1592:* keòwer zallona espekellnj es egieb fele zwksegre keòlt f 0 d 16 [Kv; Szám. 5/XIV. 123 Eppel Péter sp kezével] ✱ *ó ~. 1647:* Egy o szalonna; O háj, harmadfél [Nagyteremi KK; BK 48/16]. *1682:* Oh Szalonna no 102. Oh haj no 86 [Fog.; Utl]. *1726:* Ó Szalonna no 5 vy szalonna nro 12 [Abosfva KK; Ks 4. 14]. *1848 k.:* Tiz font o-szalonna, Őt font o-háj [Kisesküllő K; SL] ✱ *öreg ~. 1589:* hozattam ... Egi eoregh zalonnat az Konihara f. 3/32 [Kv; Szám. 4/X. 40]. *1640:* Ostor adot mind(en) harmadik Esztendeoben adnak, most meg kel adnj ez szerent ... ket Eokeorteol d. 10. Ket Tehenteol d. 5. Minden eoreg keobeol buzatol d. 2. Egy eoreg szalonnatol d. 2 [Daróc K; GyU 51]. *1677:* vagyon két Eőrőg Szalonná; és három háj Két orja fwstűl [Mezőmadaras MT; Borb. II] ✱ *sódaros ~. 1662:* Sódoros szalonna [SKr 618 Tartalomjelző fejezetcímből] ✱ *spékelni való ~. 1592:* Spekelny valo Zalonnat f — d 2 [Kv; Szám. 5/XIV. 214 Eppel Péter sp kezével] ✱ *tavalyi ~. 1596:* Tawaly Zalonna No 6 1/2 Uy zalonna aprolekyawal No 1 [Kv; Szám. 6/XIX. 27]. *1637:* apro taualy es harmadidej oh szalonnak nr. 33 [Fog.; UF I, 406] ✱ *új ~. 1586:* Soban feótheoz echiet es vi zallonna specelnj —/12 [Kv; Szám. 3/XXIV. 75]. *1592:* Veòttem ... Vy zalonnat es owas zallonnat f 0 d 16 [i.h. 5/XIV. 129 Eppel Péter sp kezével]. *1660:* Uy szalonna nro — 1 azon oria Labay, sodori, feje rajta vagyo(n) [Lázárfva Cs; LLt Fasc. 117]. *1680:* ezen házb(an) találtat(na)k egy kŏteles állásson oh es uj szallonák [A.porumbák F; ÁLt Inv. 13]. *1753:* Uj szalanna rajta lévő nyuljaval es sodarival [Beresztelke MT; Told. 19].

2. szalonna-járandóság; cantitatea de slănină ce i se cuvine unui angajat pe baza învoielii (ca completare a salariului); Deputatspeck. *1666:* Frumentariusnak ki egiszersmind saffaris Kesz penz fizetesse per annum ... f. 12 ... Buzaja ... cub. 10 ... Szalonnaja ... nr. 1. Sajtya ... nr. 2 Bora ur. 6 | Varbeli ket dobos jnassoknak Per annum egiknek egiknek Brassai poszto dolomanja ... no. 1 ... Szalonna per septimanam ... libr. 1 [Fog.; UF II, 330, 333]. *1671:* Az mangullonak Minden kora ... f. 10/80 ... Szalonája libr. nr. 1/2 [uo.; i.h. 514].

Szk: *prebendára való ~. 1684:* praebendára való szalonnát, nro. 6 [Balázsfva AF; AUt 374]. *1688:* Száva Péter administrált ... Praebendára való szalonnát, nro. 10 [Ebesfva; AUt 581].

3. *átv* vminek az egésze; un anumit lucru în întregime; Ganze (von etw). *1662:* Már úgy tetszik, kedvek telhetik azoknak is, még az haza fiai közül is, kik a véghelyeket csak mint sódorokat a szalonnán, annyira hajtanák, mellyek ha lemetszetnének is, a szalonna ugyan egész szalonna lehetne és maradhatna afelől ... De gyakorta, mikor osztán a szalonna megkezdetik, a sódor róla lemetsződik, a szalonnáját is mindaddig rá járván, metélik, szeldelik, valamig egy darabjában tart [SKr 628].

4. vki hibája/vétke vmi; păcatul/vina cuiva; auf dem gewissen haben, ist js Schuld. **Sz.** *1597:* Chato Ambrúsne Sophia wallia ... Kis Imreh ... most vtolzor hogi megh verte az giermeket ... mikor megh holt wala menek oda, az azzoni igen sirattia wala az germeket mondwa(n) way ember te zalonnad ez te wagi gylkossa az tenne(n) fiadnak addigh vered rongalad hogi am miattad hala megh [Kv; TJk VI/1. 40]. *1630:* Tudom azt hogy mikor halua fekzik vala Kalo[a] Fazakas Giörgynek az felesege oda menek latnj (miuel keozel valo atiafia volt) es mondam nekj: Ah Jstentelen sogor te szalonnad ez: az pedigh monda nem tehetek rolla ha Jsten el uette teollem de nem az en veresegem miat holt megh, mert en ugia(n) nemis uertem mostansagh [Kv; RDL I. 18 Stephanus Borbely vall. — [a]Másutt Kaloz alakban].

5. szalonnakő, zsírkő; steatit, silicat de magneziu; Steatit, Speckstein. **Hn.** *1736:* Szalonna vár oldalában (k). egy Szalonna vár nevű Erdő. Szalonna vár árka mellett (sz). Szalonna vár fele valo Szóllő alatt (k) [A.idecs MT; EHA].

szalonnaadás szalonnaárusítás; vînzarea slăninii; Speckverkauf. *1764:* ă magok Inquisitoriájokbol ă jő ki, hogy tsak egy orját, egy véka Tőrőkbuzáért adott volna el ... hogy pedig az afféle diszno hus és szalonna adást az Mészáros Czéh nem tiltatta, praevaricatio(na)k nem tartotta, világosan constal abbol, hogy sokan sok szalonnákot, hájot, orját s egyéb aprolekokatis atta(na)k Tordai és más helyre valo Lakosok [Torda; TJkT V. 221].

szalonnabeli szalonnát illető; (care constă) în slănină; Speck betreffend. *1664:* ha mi kevés búzabéli és vagy egy

szalonnabéli subsidiumokat mutatnák ő kegyelmek jóakaró szolgájokhoz azon alkalmatossággal, Isten is megáldaná érette ő kegyelmeket [TML III, 130 Szalárdi János Teleki Mihályhoz].

szalonnabőr şorici; Speckschwarte. **Sz.** *1815:* Kedves Barátom ... Élj sokáig Boldogul, és szerencsésen; számos Neved napjaidot érjed, és tőlcsed jo egésségben ... egy szoval, Nagyot nőjj, mint a szalonna bőrr, a tüzen [Kóród KK; Ks 101].

szalonnácska kis szalonna; slăninuță; kleines Stück Speck. *1589:* Ket Zalonnachka, es egy darab [Kv; KvLt Vegyes I/2. 70]. *1591:* Az Ispannok hozttanak az falûkbol 11 Tawaly Baranyt egy kys zalonachykatt [Kv; Szám. 5/I. 57]. *1729:* ã 1mã May szalonnátskát egjebet is a mi vagyon adott jó akaratyából mivel az Katona is kért [Sövényfva KK; TSb 51]. *1775:* Borsai Nagy István Uram ... felesége ... a Jobbágy Aszszonyoknak is, sző és fon lisztetskeért, turotskaért, szallonnátskáért, egy szoval ... nagy kuldusággal élnek [Peselnek Hsz; HSzjP]. *1818:* Legfelyebb Tsötörtökön vagy Pénteken bizonyosonn le inditom azon Pénzt a milyen Szalonatska s hájja lét két süldötskéknek aval együtt [Galac BN; WLt Kováts Mihály gondv. lev.]. *1839:* Egy szalonnátskának fele [Kv; Ks 73/55]. *1854:* 2 és 1/2 Szalonnátska ezek felett 6 pár Sertés Láb [Sárd KK; WassLt].

Szk: *aprólék ~. 1687:* Voltanak az Kamaraháznál ... egy nihány igen avasos husas aprolek szalonnácskák [Sziget Mm; Törzs].

szalonnadarab darab szalonna; bucată de slănină; Speckschnitte. *1657:* Egyébkor is az leveles táskában darab sajtok, hagymák, zsemlye, néhányszor szalonnadarab is egyiránt volt közösleg [KemÖn. 116].

szalonnaforma szalonnaszerű; ca slănina; speckartig. *1695:* A Tarka szép paripa uolna bé illenék a' Ngod Istallojába(n), de az mint szaladtak véle az edgjik elsö labát ki verte a' Törsök, az hátúllya(n) penig kőnyök pok vagyon, egyéb arántis szallonna forma serenyü [Gyf; KaLt Apor István ir. Récsey István lev.].

szalonnakereskedés szalonnaárusítás; vînzarea slăninii; Speckverkauf. *1806:* Én nem tapasztaltam hogy a Szalonna kereskedés miat valaha meg Szükőlt volna a piatz a Szalonnába | Szabad volt nemis tiltatott, hogy mind az idegenek ide, mint pedig az itt valok(na)k innen az Kereskedésre nézve a szalonat venni, adni, abban s ezen Szalona kereskedésbe semmi társaság és Czéh nem volt, s most Sints [Szu; UszLt ComGub. 1753 u.].

szalonnalopó szalonnatolvaj; hoț de slănină; Speckdieb. *1573:* Sophia Greinwald Tamasne ... vallia ... telmanne ... ely kezdy zydni[a], Te Bwza Lopo, Zalonna lopo chiganneo Lictarium lopo fonal lopo chiganneo [Kv; TJk III/3. 214. — [a]Albert Lőrincnét].

szalonnás I. *mn* **1.** kövéres; gras; fettig, speckig. *1749:* determináltatott hogj az marha hus két Táblán mérettessék, az edgyik táblán mindenkor igen jo kővér hus legjen, mellynek fontya á d. 4 mérettessék. A' másik Táblán ha aláb valo lészen, fontya á d 3. mérettessék ad normam et praxim Claudiopolitana. Ha pedig két Táblán nem akarják mérni, a' melly hust mér(ne)k igen jo szalonnás légjen [Torda; TJkT III. 250].

2. szalonnával készített; (care este) preparată cu slănină; mit Speck bereitet, Speck-. *1736:* Nem vala akkor vajas étek, hanem igaz szalonnás magyar étkek valának [MetTr 291].

Szk: *~ káposzta. 1637:* Csiszár Pal ... monda hogy nem jüsze oda fel ugj mond edes tars, most jol főznek szalonnas kaposztat [Mv; MvLt 291. 108b].

3. szalonnatartó/megőrző; pentru păstrarea slăninii, de păstrat slănina; zur Aufbewahrung von Speck. **Szk:** *~ bástya. 1676:* Az Szalonnas bastiara [Gyalu K; EHA] ✳ *~ bolt. 1768:* A Szalonnás Boltb(an) tanáltatott, oh Szalonna 1. ... Türedikb(en) varott hájok 12 ... Oldalas Hus 4 [Mezősztgyörgy K; Ks 23. XXIIb]. *1810:* tsináltasson ... a' regi lako ház helyéb(en) akkora házat kőből a milyen most van alatta pedig jo bölt hajtásos pintzét a' régi gabonás helyiben egy jo gabonást 14 öl hoszszuságut és alatta jo bolt hajtásos pintzét edjik felől légyen egy szalonnás bolt a gabonás mellett [Héderfája KK; IB gr. I. Bethlen Sámuel ut.] ✳ *~ ház. 1647:* Ez folyosorol esmet nylik az Szalonnas hazra egy vas sarkú, pantú, Czapó zarú Aito, mellyet beleol zárnak be [Drassó AF; BK 48/16]. *1656:* vagjon ezen szalonnas hazban 6 labokon allo 2 parazt padszekis [Fog.; UF II, 125]. *1684:* A Kapu felet lévő szalonnás házban Gergely Déák Uramtol maradtak Szalonnák, és Diszno aprolekok [Utl]. *1692:* Az Szalonnas hazban tanaltunk szalonnat, es egyeb diszno aprolekot [Görgénysztimre MT; JHb Inv.] ✳ *~ kamara. 1747:* Néhai Mlgs Urunk Szalonnás Kamráját benn az Udvarban Nappal állo Délben fel verte potentiose invádalta [Mv; Told. 43/37]. *1823:* a házakba lévő gerendák ajto felekkel szalonnás kamarával mester gerendákkal edgyütt, betsültettek Rf 380 — [Ne; DobLev. V/1075]. *1826:* A' Szalonnás Kamarába ... Tizenegy Szálámi [Szentdemeter U; Told. 41]. *1836:* A' Szalonás Kamara alatt vagyon egy turos píntze [Mezőszakál TA; TGsz 59] ✳ *~ kamarácska. 1648:* ezen pituarban vagyon egy deszkaual sasfakra czinalt szalonnas kamaratska [Porumbák F; UF I, 888].

4. szalonnaárus; vînzător de slănină; Speckverkäufer. **Szn.** *1444:* Johannes Zalonnas [MNy X. 376]. *1567:* Johannes Zalonnas [Kv; TJk III/1. 135]. *1740:* Szalonnás Gábor [Cege SzD; WassLt].

5. szalonnaköves, zsírköves; cu steatit; aus/von Speckstein. **Hn.** *1697/1772 k.:* Szalonnás vápába (k) [Kászonaltíz Cs; EHA].

II. *fn* szalonnatartó hely; loc pentru păstrarea slăninii; Aufbewahrungsplatz für/von Speck. *1802:* az elsö Ház Hija Deszkával el lévén rekesztve szalannásnak használtathatik [Kv; Pk 4]. *1823–1830:* Volt az épületben egy bolt, mely szalonnás volt, ebben teméntelen szalonna és disznólábak, sok esztendősek [FogE 100].

szalonnásan szalonnával együtt; (împreună) cu slănina; (zukommen) mit Speck. *1793:* 12 Kővér és 61 Dézma Hadadban megölt Sertesek(ne)k Szalonnáirol Hájairol és egyéb aprolekjairol irt Specificatio ... A 12 Sertések orjái Szalonnáson veve orja 6, Kopatz orja 6 Oldalai 24 Has Petsenye 12 Sodorai 24 Labai 48 [Hadad Sz; JF 36 LevK 151–2 Benkő Elek számtartó kezével]. *1837:* (A két sertés) ha ... Melyesztve szalonnáson adatott volna, lett volna Hus 313[a] [Torda; TVLt Közig. ir. 39. — [a]Ti. font].

szalonnatartó I. *mn* szalonna tartására való; pentru păstrarea slăninii, de păstrat slănina; für Specklagerung gebraucht. **Szk:** ~ *gerenda. 1681:* Vár emelcsős kapuja ... Vagyo(n) ezen kapu között ... Szalonna tarto hoszszu gerenda ã boltozathoz foglalva Nro 2 [Vh; VhU 508–9] ✳ ~ *kamara. 1638:* Vagion azon megh irt pitvarban egj füresz deszkabol czinalt szalonna tarto kamora [A.porumbák F; UF I, 657] ✳ ~ *kamarácska. 1774:* Szalonna tarto Kamaratska [Pókafva AF; Kath.] ✳ ~ *rúd. 1652:* Az külseő rekezben vannak szalonna tarto rudak, és 4 deszka [Görgény MT; Törzs] ✳ ~ *szakasztócska* szalonna tartására való rekeszecske. *1767:* A Pitvarban vagyon, egy felyől deszkából, tsinált szalonna tarto szakasztotska [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129] ✳ ~ *vashorog. 1681:* Vagyo(n) ezen kapu között ... szalonna tarto vas horog 30 ... Ezeken, most őszszel le vert disznok szalonnaja Nro 12 [Vh; VhU 508–9].

II. *fn* szalonnatartó állvány; poliță pentru păstrarea slăninii; Gestell für Specklagerung. *1692:* Szalonna, és hus tarto ốt labakon [Mezőbodon TA; BK Inv. 12].

szalonrokk szalonkabát; redingotă; Salonrock. *1886:* Fekete szalonrokk természetesen elég [PLev. 132 Petelei István Jakab Ödönhöz].

szalontai a (Nagy)szalonta (Bihar m.) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului (Nagy)szalonta/Salonta; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON (Nagy)szalonta. **I.** *mn* **1.** (Nagy)szalontán élő/lakó, onnan származó; din/care locuieşte în (Nagy)szalonta; in (Nagy)szalonta wohnhaft, aus/von Szalonta. *1685:* Szalontai Lakatos Mihaly tanácsrend [Dés; Jk]. *1687:* Szalontai Acz Samuel [EMLt]. *1699:* Szalontai Lakatos Ferencz [Dés; Jk]. *1741:* Szalontai Szabo Istvan [DLt 496].

Szn. *1844:* Szalantai Ferentz. Szalantai Sándor [ZFaz. *váj* al.].

2. sertésfajta; rasă de porci (creată în localitate Salonta); eine Schweinerasse. *1827:* Vagyon 49 ket Esztendöre menendö kotza, és Artány Sertés elegyesleg, csak ugyan ezek is Szalontaiak ... Vagyon ... egy 4. Esztendös nagy kàn Csak Ugyan Szalontai [Mocs K; Told. 39]. *1860–1861:* Disznó minden faluban sok van, az ugynevezett serviai fejér, chinai fekete, szalontai veres kajla fülü gyakoribb, ritkábbak a kevés szőrü angol és a moldovai fajok [Benkő, MszIsm. 11].

Szk: ~ *sertés. 1834:* Izsák Imréné Veress Anna Aszszonynak ... makkon hizott 19 darab szalontai sertésseit ... tolvaj társainak kiadta [DLt 786 nyomt. kl] ✳ ~ *sertésnyáj. 1827:* Tanáltatott az Udvarnál egy nevezetes Szép Szalontai Sertés Nyáj [Mocs K; Told. 39].

II. *fn* szalontai lakos; locuitor din Salonta; Bewohner von (Nagy)szalonta. *1662:* Győri Jakab másnap is reggel a véle valókkal, a szalontaiakkal kimenvén, a tábor helyén[a] is sok elhagyott élésszekereket s holmi barmokat találának [SKr 179. — [a]1634-ben, a töröktől elhagyott táborhelyen].

szálszösz kenderszál-szösz; cîlți de cînepă; Hanfhalmhede. *1823:* A' Szál Szöszböl szötessen tangyer törlöt abrontsoson [Mv; TGsz 17].

szalu (hornyoláshoz használt) horgas fejsze; teslă; Deichsel, Hohlbeil. *1625:* 4. furok. 1. zalu [UszT 8a]. *1627:* Egj szalu ... Egj chatlos, es Egj rud orrara Valo marok vas f — d 40 [Kv; RDL I. 134]. *1653:* Egj szalu, Egj öregh furu [Ilencfva MT; DE 1 IIB. 12]. *1662:* Egy szalu pro f ... d. 25 [Kv; RDL I. 147]. *1692:* Furu nro 6 ... Czirkalom nro 1 Szalu nro 1 [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1693:* Boriczanak. Egy Szena hanyo öreg vas villa ... egy kis vésö egy Raspoly, egy szalu, Egy kasza [Ne; DobLev. I/38. 9]. *1725:* egj Szalu, egj Csap furu, Egj bél furu [Beresztelke MT; Eszt-Mk Inv. 7]. *1735:* Kapocska avagy szalu 5 [Szentbenedek SzD; Ks 66. 45. 171]. *1749:* te hordottál el az Apámtol Furut, Szalut Tőrőkbuzát, s még sem akarsz most, mellém állani [Hosszúaszó KK; EMLt Mathias Ádám (44) jb vall.]. *1756:* Ats Mesterek(ne)k való szaluk [Somkerék SzD; Ks]. *1817:* Egy szalu 15 Xr [Varsolc Sz; Born. IV. 41].

szálú 1. vmilyen szállal szőtt; (care a fost) țesut cu un anumit tip/fel de fir; mit irgendeinem Faden gewebt. *1625:* Egy temerdek szalú veres veszeos szeosz abrosz meg lengegült f. — ./. 16 [Kv; RDL I. 126].

2. vmilyen szál (deszka/fa); (despre scînduri/trunchi) de un anumit fel; aus/mit/von einem Langholz, Latte uä. *1698:* edgj hoszszu szallo deszkaval padolva [Kóród KK; LLt Fasc. 72]. *1771:* Az Sztancsesd Ohábai Gazdáktol hallattam panaszalkadván: Hogy ... az Erdejeket nagyon meg fosztották a leg szebb. nagyobb. és egyenesebb szálu Tőlgy fáktol [Radulesty H; JHb 93. XIX. 6].

szalup ? női felsőruha; salop; Saloppe. *1782/1789:* Adtam által ... Egy fekete hosszszabb Szalapot Atlatzbol [Kv; CsS]. *1793:* Fekete Szalup egy [M.köblös SzD; RLt Kolosi Krisztina kel.]. *1804:* viseltes Salup Félignél többet viseltes karton köntös [Borosbenedek AF; SLev.]. *1805:* Egy Fejér potyolat Rékli Egy rongyos Szalup Égy Fejér Sapka [Szamosfva K; BLt 9].

Szk: *kurta* ~. *1807/1813:* 1 Kurta szalop régi modi [Mv; Told.]. *1808:* 1 Kurta szalup fejér régi modi [Mv; i.h. 22] ✳ *rövid* ~. *1789:* vettem kezemhez ... Egy fejér tafota rövid szalupot, 3 Császár arannyakat érőt. Két fekete viseltes rövid Szalupokat 1. Télit, egy nyárit [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1] ✳ *téli* ~. *1800:* Egy kökörtsin Szinű Atlatzból, fehér rókával prémezett téli Szalup [LLt].

Vö. az *atlac-* és *gyolcsszalup* címszóval.

szalutáció üdvözlés, köszöntés; salutare, salutație; Salutation, (feierliche) Begrüßung. *1618:* 30 die Augusti jó reggel ismét hozzája mentem Görcsi Mehmet pasához, és nagy emberséges salutatio után nagy exacerbatióval kezdé el az panaszolkodást [BTN[2] 130]. *1619:* Ez nap[a] mentem vala salutatióra Nahkás Haszon pasához [i.h. 175. — [a]Január 1-én].

szalutál üdvözöl, köszönt; a saluta; seine Reverenz erweisen, feierlich grüßen. *1602:* eo kgmek egez varoswl mingyarast az Jdes Vraim keozzeol hatot vgimint az ket egy haz[a] fiat, negy Jdes vraimmal egjetemben hozza[a] kewldenek salutalnj [Kv; TanJk I/1. 404. — [a]Ti. a magyar és a szász. [b]Göcsi Pálhoz, az új plébánoshoz]. *1604:* Kdet akarom latogatnom röuideden irt leuelemmel es Salutalno(m) [Gerend TA; Ks 38. I. 10 Sarmaságy Zsigmond Pettky Jánoshoz]. *1605:* Bornemizza Boldisar es Mindzenti Vramekatt seőt megh egieb io akaro Vrainkatis salutallianak ... Es keriek hogi reghi Io akarattiokatt ne Vonniak megh az

zegeni Varostol [Kv; i.h. 513]. *1618:* Amikor Mehmet pasát salutáltam volna, sok szép szavai s tréfálódási után kezdék arról véle beszélleni, hogy ... az én uram követét[a] nagyságtok elég vékony válasszal bocsátá el [BTN^2 143. — [a]Kamuti Farkast, a főkövetet]. *1619:* 31 die Maji adá meg derekason az császár Deák Mehmet pasának az tömösvári pasaságot. Másnap én is mentem salutálni [i.h. 275]. *1657:* Az újeszteńdőre kelve, urunk minden hadait hirtelen megindittá. És Máramarosba érkezvén ... általmene Lengyelországba, és onnat két nagy fejér aranyos zászlót hozván néki a követek, salutálják ő nagyságát [ETA I, 161 NSz]. *1661:* őnagysága az fejedelem[a] küldvén bennünket Kemény Ferenccel őnagyságával az német főgenerálhoz, hogy salutálnuk ... Odajutván, sátorában salutáltam, kegyelmesen vevén Montecuccoli őnagysága [Kv; KvE 185 LJ. — [a]Kemény János].

Szk: *ajándékkal ~. 1621:* Eo kemek Tanaczul boczatak Balassi Baljnt es Gaszner Georgy Vramekat Maros Vyuarra azzonjunk eo felsegeheoz Ajandekal salutalnj [Kv; Szám. 15b/IX. 218] ✳ *ura nevével ~. 1619:* Végre audientiám lőn az pasától és salutáltam az uram nevével annak módja szerént [BTN^2 176] ✳ *a város neve alatt ~. 1704:* Beérkezvén a francia követ, nagy solennitással excipiáltatik, és én a város neve alatt a Kőzép-kapunál salutálom [Kv; KvE 244 VBGy].

szalutálás üdvözlés, köszöntés; salutare; Salutation, Begrüßung. *1585:* 8. Iuny B. Vram ez Wicey Gaspar Vramek menenek feierwarra Az Gubernator Salútalasara Az kúchj kennj wötte(m) haiat ... d. 4 [Kv; Szám. 3/XVIII. 13b Gellien Imre sp kezével]. *1620:* Magiar Orzagh Generalis Giwleseben kyrallianak valaztotta, es kialtotta volna[a] ... az eő felge Nagiob meltosaghra valo menetelihez képest, sokkal becziwlletesseb, es nagiob ajandek kevantatnek, az megh latogatasra es salutalasra, hogj nem mint ennek eleőtte valo Ideőkben [Kv; TanJk II/1. 289–90. — [a]Bethlen Gábort]. *1657:* Demitrosko Posztelnik hivünk altal irt kegyelmed levelet s szép salutalasat illyendeö böczűlettel vettük [Hurm. XV/II, 1260 Gheorghe Ştefan vajda Szucsávából Beszt-hez].

szalvagvárdia, szalagvárda 1. oltalomlevél; bilet de liberă trecere, salvconduct; Schutzbrief, Geleitsbrief. *1705:* ebéd után engem behívatván az úr ... mondá, hogy ők a generállal miképpen beszélgettenek a haza megmaradásáról, és hogy valakit akarnának az armada eleibe küldeni commissariusnak Havasalfölde felé, aki salagvárdákat osztogattatna és az ország javáról gondolkodnék [WIN I, 582].

2. védőőrség; pază (de apărare); Schutzwache | védőőr; paznic; Wächter. *1691:* Salagvardiat hozot az Falu ... költöttem rajok flor. 16 [Kovászna Hsz; HSzjP]. *1704:* salagvárda lévén Fehérvárott a mi püspökünk hazánál, ezek reamentenek és a salagvárdákkal nem gondolván, a püspököt dure traktálták [WIN I, 270]. *1705:* Írtanak az odaki való jószágainkról, hogy legyen mások felett való respectusa a mi jószáginkra, melyekben is ha mi bonumok meghagyattanak volna, azokat salagvárdák és protectiók által mi számunkra conserválnák [i.h. 612]. *1710 k.:* Távozván a tatár, én a salvagvárdiákat küldém Tordára, azon enyedi, már a táboron ismeretes emberrel és szolgáimmal | Nékem meg egyszer, a salvagvárdiák és a nép oltalmazásáról, nem égetéséről beszélvén véle, azt veté: Te nem császár, hanem Rákóczi cancellariusa vagy [BÖn. 735, 967]. *1711:* az Radnoti Pap Diosi András vr(am) ... hordatta maga Szekerével azon eő Naga Borzik nevű Szálas erdeit, még hajdut küldőt mint egy sal legvárdának (!) az maga Szekerivel [Búzásbesenyő KK; BfR IV. 30/26 Szabó István (52) jb vall.]. *1823–1830:* 13-ik febr. elindultunk és keresztülmentünk Peterswaldon, mely Csehországnak utolsó faluja ... Itt vagyon a csehországi gránitz és Salvaguardia [FogE 181]. — L. még BÖn. 733.

Szk: *kuruc ~. 1691:* kurucz salag várda volt a közelebbi esztendőben Gidofalván [Gidófva Hsz; HSzjP]. *1711:* azon marhák ... Sárga fenn állo szarvuak valának, Tudom hogj mindenik helyről újfalvi Kastaly Györgj ur(am) hajtatá el egj Kurucz Salvagvardiaval [Gyergyóremete Cs; WLt] | Tudom hogj egj Kűs András nevű kurucz Salvagvardia, adott vala Ujfalvi Kozma Thamásnak, egj nestes sűvegért, egj Sárga Szőrű ökrőt [Gyergyóújfalu Cs; WLt Joannes Andras (35) ns vall.] ✳ *német ~. 1705:* Ugyan a generál két német salagvárdát külde ide, akik az úr kertjeit őrizzék [WIN I, 532] ✳ *török ~. 1691:* Jurallyon Jancso Jacab Uram az Pavai Falus biro ellen mit költöt az Török Salagvardiara [Páva Hsz; HSzjP].

szalvál 1. megment; a salva; erretten, entsetzen. *1705:* Most is nekie megírták ... az elsőkre is reáemlékeztetvén, hogy akkor is tudja, mint volt és mint salválták őtet a dánus és muszka ellen [WIN I, 401]. *1710 k.:* Az bizonyos, hogy az asszony[a] életét salválá[b], mert propter veneficium et homicidium a törvény megöli vala, mint az urát [BÖn. 948. — [a]Szász Jánosné. [b]Rabutin]. *1765:* midőn a Fogados azon betsületes Nemes embert salvalni akarta volna őtet s meg támodta kivont kardgyával [Aranykút K; Ks].

Szk: *lelkiismeretét ~ja. 1666:* Istenért kérem, provideáljon úgy, az haza határát ily könnyen ne vegyék el tőlünk. Én sokszor megírtam, lelkem ismeretét salválom [TML III, 635 Kapi György Teleki Mihályhoz]. *1678:* Mindenekről én eleget beszéltem is, de többet is mondok vala ő nagyságának, lelkem ismeretét legalább salválom vala [TML VIII, 72 ua. ua-hoz].

2. menteget; a justifica/motiva; entschuldigen. *1710 k.:* a cédula dolgát ugyan azzal akarta salválni, hogy ő gubernátor lévén, és az olyan ki- s béjáró cselédek cédulái subscribálására nem érkezvén, autorálta azoknak adására a secretáriusát [BÖn. 975].

3. ment; a scuti (de ceva); entschuldigen. *1764:* az Novizáns részére tett fassió fel nem vétethetik, minthogy egészszen ellenkezik a kolosvari beszédivel, hanem mind két helyt tett declaratioja, mely a' Novizanst egj helyt agravallya, masut salválya annihilaltatik, és pro nullo reputaltatik [Torda; TJkT V. 209].

4. *~ja magát* **a.** megmenti magát/életét; a se salva; sich selbst/sein Leben erretten. *1657:* némelyek visszaszaladtanak Lengyelországra előttök, némelyek pedig a várban salválták magokat [KemÖn. 231]. *1747:* Pintye Janosnak az Penzet Pap Vanka el Lopván, melyet eszebe veven Pintye Janos az Birohoz ment hogy megh fogassa Vankat, de Vanka Salvalvan magat Szaladasaval Lovat Fegyverevel együt ott hadta [Egerbegy Sz; Ks 27/XVII]. *1749:* ha tolvaj kialtással nem salvalta volna magát az Ur talám ēletet is el fogyatták volna[a] [Kissajó BN; BLt 6 Dédan Togyer (30) jb vall. — [a]A kissajóiak]. — **b.** (vád alól esküvel) tisztázza magát; a se dezvinovăți; sich rechtfertigen. *1628:* Az mi suspició az Lőgenhez (!) volt abbol magatt salualta hiti altal megh esküven hogi senkivel felesege kiuől paraznassaga

ne(m) lót [SzJk 21]. *1637:* Most penigh miuel Juramentumot imponalt az Teörueni Demök(ne)k, hogi salualia magat, nem Comparealhat, miuel Citatioba(n) nem volt Mosa Gergeliel [Mv; MvLt 291. 106a]. *1749:* az I ... ezen mai terminusra kèszen légyen documentumival, ha akarja magát az vád alol salvalni [Torda; TJkT III. 258]. *1764:* Mint hogy fellyebb hoszszason declaraltam aztat, hogy az mostani I. eökegjelme maga p(rae)tensiojat oly Documentumokkal semmiképpen meg nem mutathatta, melyek szerént a Biro egesz batorsaggal salva Conscientia pronuncialhatna, in hoc casu ha külemben nem lehet definitivat tenni ... kesz leszek Iuramento is magamat salvalni verbis [uo.; i.h. V. 197].

szalválás megmentés; salvare; Rettung, Entlastung. *1710 k.:* Sok volt a szóm, írásba is tettem, bizony nem az ő[a] salválásáért ... hanem a közönséges jóért és a dolog valósága és igazságáért; de annak nem használtam, magamnak ártottam [BÖn. 952. — [a]Szász János].

szalválhat 1. megmenthet; a putea salva ceva; entlasten/erretten können. **Szk:** *lelkiismeretét ~ja. 1665:* Jövendőben is, ki Isten nekem ne adjon érnem, bizony <nem> is kivánom, érjem, lelkem ismeretét salválhatom, nem mondhatja asszonyunk ő nagysága, sokat ő nagyságának meg nem jövendöltem volna [TML III, 537 Teleki Mihály Kapi Györgyhöz].

2. *~ja magát* **a.** megmentheti magát/életét; a se putea salva; sich selbst erretten können. *1746:* az A. az Jt rútul szidta, attával, Teremtettével, pokolban igazitván Szekérben verte, az J. nem álhatván, látván hogy Tolvaj kiáltással-is magát nem salvalhatta, leugrott a' szekérről ... hozzá vágot, s úgy találta kezit, lovát vágni [Torda; TJkT III. 90]. — **b.** (vád alól) tisztázhatja magát; a se putea dezvinovăți; sich rechtfertigen können. *1735:* a Nemes Varos kezinel levő Interes penzben ... administralnanak és le fizetnenek ... 400 magjar forintakot ea tamen Conditione, hogy a többit ... a Nemes Tanáts Istenesen gjakorlott kegyessege szerint engedné el, és többször nem praetendalvan a Generale Regestrumbol Vonatná ki es quietantiat adna Rolla, hogj a subsequens aetas ellen ... magokat ... defendalhassak s salvalhassak [Ne; DobLev. I/161].

szalváló megmentő; salvator; Erretter. *1710 k.:* A Szentpáli Ferenc Körtvélyesi által való meglövésének vagy authora, vagy legalább a sicarius salválója és protectora volt[a] [BÖn. 948. — [a]Szász János].

szalválódhatik megoldódhatik, tisztázódhatik; a putea fi rezolvat/soluționat; sich salvieren, von etw. entschuldigt/erlöst werden (können). *1761:* mint hogy pedig ugy Informaltatik a Magistratus hogy Streza Mate Uram kész volna maga praetensioját az Jknek remittalnj ... tehat azon meg igirt remissioval az Iknek dolga salvalodhatik [Torda; TJkT V. 19].

szalválódik 1. megmenekül; a fi salvat; heil davonkommen. *1657–1658:* Tanácsot tartván annakokáért, tetszek, hogy az fejedelem személye salválódjék valahánymagával, ha az had ruináltatik is, de az haza talán conserváltathatik, ha székiben mehet [KemIr. 313].

2. tisztázódik, rendeződik; a se clarifica/soluționa; sich aufklären. *1657:* ha mi leuelek bizonios okokra nezue, mostanrol touabra, az Aszonj Suliokne Aszoniom kezeben kelletnenekis maradni, tehat cziak eö kigime dolga, Isten s emberek előtt is salualodgiek [Km; BálLt 85]. *1670:* Az mi illeti az egyéb panaszit, az Uram, mind salválódott volna, ha az summa letétetődött volna [TML V, 366 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

szalváltatik megmenekedik; a fi salvat; errettet/erlöst werden. *1667:* szóval izentem az ecsedi dologrúl Szabó Gergely uramtúl, ha meg tudja mondani, úgy salváltatik az Kegyelmed hite, mert Kegyelmed azon esküdt meg, hogy se maga se maradéki. Én pedig Kegyelmednek ... nem vagyok maradékja [TML IV, 185–6 Veér Mihály Teleki Mihályhoz].

szálvarrás szálöltés; ajurare; Ajourstickerei. *1668:* Egy bokor szal varrassal varrot vaszon lepedő [Mk Kapi György inv. 9].

szálvas rúdvas; fier în bare; Stab-/Stangeneisen. *1787:* minden Verös Czimborasagnak, ugy nem külömben mind(en) Verös Kováts Gazdának, különös belyegző jegye légyen, mellyet tartozzék ki ki a Czimborak közzül minden darab vas szál vasára (így!) akár mi féle legyenis az, rea ütni [Torockó; TLev. 9/25].

szálvászon kenderszál-vászon; pînză der fuior; Hanfleinwand. *1820:* Kender vászan Szál vászan [Sáromberke MT; TGsz 54]. *1834:* Kender vászon ... Szál vászon ... Csepü vászon [uo.; i.h. 54].

szalvét díszlövés; salvă; Ehrensalve, Salve. *1705:* Egy baron Seller nevű kapitány ... hirtelen megholt ... kinek temetésére hívogatván a magyar főrendeket is, mind elmentünk ... a maga companiája is mind zászlóstul kísírte, kit is ... eltemetvén, a szokás szerint három szálvéttal tőle elbucsuzánk [WIN I, 526].

szálvonás kb. azsúrozás; ajurare; Durchbrechen, Ajourarbeit. *1576:* Wagion egy fodornak walo Czynadoff Zaal wonassal waroth [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 3].

szálvonásos kb. azsúrozott; ajurat; durchbrechen, ajouriert. *1576:* wagion feyr zal wonasos gyengyes egy Inghre walo fodor [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 5]. *1664:* négy Szálvonásos vászon lepedők [Beszt.; SL]. *1673:* Vagio(n) egi giolcz reczes kendö. Más kendö szàl vonásos. Mas szàl vonasos feieressel varrot czipkes Kendeö [WassLt Borsai István hagy.]. *1788:* Egy pár duplás sujtásos virágos szál vonásos patyolat tászli | Egy pár duplás sujtásos Musalin Tászli, belsö gallér, Ing vall, kötö szál vonásos patyolat belsö gallér [Mv; TSb 47]. *1816:* Egy szálvonásos Ki-varrással készült rostos viseltes Abrosz [Szentháromság MT; UnVJk 122].

szálvusz 1. oltalomlevél; salvconduct; Schutzbrief. *1638:* erkezek salussal Desreol Christophorus Vram harmad magaval, Vrunk betw meczczeöje [Kv; EM XLVII, 377].

2. boldogulás; reușită, izbîndă; Wohlergehen, Heil, Vorankommen. *1704:* igyekezzék kegyelmetek ezt az én, nemcsak az én személyem ártatlanságának, hanem az egész Gubernium uniójának, salusának megháborodott forrását per

prudentiam et charitatem megtisztítani méltóságos generalis urammal együtt [WIN I, 177–8].

szálvusz konduktusz oltalomlevél; salvconduct; Geleitbrief, Schutzbrief. *1585:* 4 Juny. Jówe feyeruarrol Kyraly Albert Salus conductussal, Attunk Hunyadyg egy kuczhyt 4 loual Kuczhys Györgyött fyzettem .f. 2 [Kv; Szám. 3/XXII. 8]. *1591:* Az mely Keomies az feyedelemheoz mene az Huztban walo Menetel feleol valo Saluus Conductussert attam neky Byro vram Akarattjabol f — d 50 [Kv; i.h. 5/X. 14]. *1654:* Urunkat eő Nagat requirálliuk[a] az schola Directiojarol valo excludalasunkert, Ittem a schola epületire valo temerdek deszkak el szallitasarol valo salus conductusok extrahalasaert [Kv; EM XLVIII, 354. — [a]A kv-i ref. egyházközség küldöttsége]. *1677:* Salvus Conductus nélkűl az Hazából ki s' béjárás, irogatás, kűldőzes, mitsoda Conditiokkal engedtetik-meg; mind Deáki tudomány tanulására, s' egyéb tisztességes végekre igyekezőknek, kereskedő rendeknek, mint adatik-meg a' Salvus Conductus [AC 267]. — L. még AC 92.

szálvusz passzus oltalomlevél; salvconduct; Schutzbrief. *1664:* Még nekem az salvus passust el nem hozták, noha az Pater írja, el küldte, mely miatt igen postán nem mehetek [TML III, 147 Teleki Mihály a fej-hez].

Szk: *úti ~. 1663:* Mivel hogy gyakran kell Kegyelmedhez küldöznöm, kérem Kegyelmedet, szerezzen vagy két úti salus passust urunktúl, hadd mehessenek embereim bátorságosan [TML II, 666 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez].

szály tutaj; plută; Floß. *1705:* Az éjszaka a lovas militia mind, és gyalogot is felesen vivén ki ágyúkkal és egyéb több munitiókkal is, vivén azonban feles szekereket, kiken hosszú fákat és vastag csigakőteleket is vittenek a szekereken el, talán szályakat csinálni [WIN I, 585–6].

szám I. *fn* **1.** megszámlált mennyiség, emberek/dolgok száma; numărul oamenilor/lucrurilor; gezählte Menge, Zahl von Menschen/Dingen. *1580:* Myert hogy Sem az zaz ember zama ne(m) epp az Mezarosok sinchienek zemelyek zerent It, halaztottak eztennapigh hogy Akor az varas is eppyeb legie(n) [Kv; TanJk V/3. 220a]. *1589:* Amy Nezy a' Zeoleomiweseket, Ninch zama Menyeszer vegheztek eò kgmek arrol, de az bwntetest Nem ighen exequaltak azok Akiknek illet volna exequalnj, Azert kerik Biro Vramath hogy eó kgme kialtassa megh [Kv; TanJk I/1. 112]. *1599:* Az Keozèp Vasnak szama a Varosiual edgiütt 1161 ... keolt el benne kürül be 717 az lucrumot Nem tudhatni, Miuel hogy kit olczobban kit dragabban attunk èginkènt Nieha az roszszat olczobbannis kellet Adnunk hogi nem mint allot [Kv; Szám. 8/XI. 25]. *1643:* am mely főldeket, Jrotuanyokat, kaszalo fűueket, hitek utan Kőuer Istuan Ur(amna)k ki mutatak mi előttűnk azoknak szamok es neuek ez szerent kővetkesznek [Néma SzD; Ks 90]. *1668:* ferfiu Ingek(ne)k s aszony allat ingeknek vasznainak Számát ne(m) tudo(m) miuel sok uolt [Szentsimon Cs; CsÁLt F. 27. I/27]. *1677:* E' Szegény Hazának állapottya, a' mint egyebekben-is ugy a' Kapu Szám után járando adojok dolgában-is, kűlömb kűlömb karban forgott eleitől fogva, és az időknek, s' azokban lévő szükségeknek mivoltokhoz alkalmaztatot, az Ország lakosinak-is számokhoz képest: ugy hogy az 1545 Esztendőbéli Articulusokbol a' mint láttatik, egy Kapurol nem többet, hanem csak den. 60 rendeltenek és adtanak [AC 67–8]. *1694:* Decimae, Mind vetésekből, Juhokbol, Barannjokbol, sertessekből, dezmát adni tartoz(na)k: Tizre penig ne(m) telvén az marha(na)k száma, válto penze szokott lenni f. nro 0//12 [Sebesel AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.]. *1732:* A meg irt szemül találtatott Gabonának számát, a hites udvari Bironak Ravássibol, s hiti szerint vallo vallásából Consignáltuk, nem lévén elegedendő edény a mellyekben ujjalag meg mérettethessék a Gabona [Nagyiklód/Szentjakab SzD; TSb 51]. *1763:* Azon ellé adott Argenteriakott, kik, és ki által meretettek meg, ă munkájakott, és aranyazásakott limitaltakée (!), vagj csak ă Lotak számát annotalták, és kikkel annotaltatták ... ? [Kük.; Ks 22/XXIa. vk]. *1794/1795:* Az aprobb oskolakrol azt veszi észre[a], hogy az Atyák semmi modon arra nem vétethetnek hogy Gyermekeiket oskolákba jártassák, az honnan a' Mesterek is látván Tanitványoknak kevés szamokat el kedvetlenednek es el restűlnek [M.bikal K; RAk 15. — [a]A szinódus]. *1809:* A' Sovágoknak száma mind eddig ... csak 40 főből állott, mivel kőzőnségesen esztendőnként 20, 30, de 40 volontärok is az aknába bé szoktak volt járni, és ezért nem volt Szükség a' sovágok számának szaporitására [Parajd U; UszLt ComGub 1743]. *1821:* az Udvari erdőkről Lejendő száraz ágak hordása iránt oly egyezésre lépett a Falu a Kajántói Tisztel, hogy valameddig ezen tűzre lejendő aszszuságok hordàsa fen marad mindadig tartozzanak a Falusi Birák ... a tűzelő hellyek száma szerént egy egy jo napszámos aratot esztendőnként egyszer az Udvarnak ki állitani [Kajántó K; KmULev. 2].

Szk: *~on felül. 1891:* Megfizettetett velem egy csomó példányt, mely a szerződésben kikötött számon felül ment [PLev. 155 Petelei István Jakab Ödönhöz] * *vhány ~ból álló* vhány számú. *1749 k.:* eő Exja ... Circiter 60 Számbol álló fegyveres embereit reá küldvén ... el foglaltatta ... magam ... mint Saját örökös Curialis helyemet ... reocupaltam, tőltvén ottan valami negyed Napot el, ő Exja ismét Száz ötven fegyveres embereit kőltvén fel ... azon Curiát reocupáltatta [H; JHb XXXIV/24]. *1763:* Manyika Juon ... a' midön el ment hajtatt el magával Circit(er) 14 számbol állo Juhakat, ezen kivül egj Béres elszőkvén innen maradatt nékie hat Juha ezeketis a' mágaéhoz aplicalvan inen el hajtotta [Záh TA; Mk V. VII/1. 10 Gráma Danilla (30) jb vall.]. *1774:* panaszolkodtak a Joszágbéli külsö Jobbágyok, hogy Balint Uram eő kigyelme minden Juhtol egy égy Sustákot vont az ollyan Embereken, à kiknek 10. Számbol állo Juhai nem voltanak [Mocs K; KS Conscr. 49]. *1842:* hét számbol állo Commétánusokat ... meg eskettűnk azon végre hogy azon darab Erdejét ... kijárják s kimérik s ki hompozzák [Vaja MT; VH] ✳ *vmennyi ~ra nő. 1710 k.:* Akár a feljebb említett okok, akár a Nigrelli generális ellen való rancora, mert attól az erdélyi commandót szörnyen féltette, akár az udvar ordere után való várakozás ... meghozá szépen, hogy amely dolgot Kis Albert hetven talpassal indíta áprilisban, májusban hétszáz, júniusban hétezer, decemberben hetvenezer számra is nőjjön [BÖn. 938] ✳ *vmilyen ~mal. 1793/1794:* A Bágyoni, és Keresztesi Részen valok ujra reprotestalnak, jelentvén azt, hogy a' Sárdi Részen valo Composs(ess)or Urak ezen osztályt ... végbe vitetni tsak azért kivánnyák akadályoztatni, hogy Részekben proportiojokon fejül lévő számmal telepitvén embereket, azokkal egy aránt kivánnyák használni a' kőz határokot a' más két Részen valo Composs(ess)orok p(rae)judiciumával [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 15b].

Sz: *se ~án, se summán* semmiképpen. *1772:* maradtanak a' mint gondolom három száz darabbol állo Juhok, de ezeknek-is mint hogy pakulárja nem voltam, tehát azokat se számán, se pedig kerek summán nem tudom [Kályán K; TSb 21] ✳ *se szere, se ~a. 1779:* Midőn efféléket beszélgetnénk asztal felett, azalatt érkezik a feleségének levele, melyben azt írja, hogy siessen haza, mert amely székelyek hazafelé tértek, ismét jőnek vissza. Úgy is lett, mert a békesség, amilyen hamar lett, olyan hamar felbomlott. Okát felbomlásának annyiféleképpen beszélték, hogy se szere, se száma nem volt [RettE 395].

2. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~a felett* sokszor, a kelleténél is többször; de (foarte) multe ori, de nenumărate ori; mehrmals, über das nötige Maß, mehr als nötig. *1819:* Sylvester Uram a' Papp száma felet is járta házunkat [Kv; Pk 2] ✳ *~a kívül/kül* sokszor; de (foarte) multe ori, de nenumărate ori; mehrmals. *XVIII. sz. eleje:* Kun Miklos karomkodasat pedig ataval kõteremtetevel szama kivül hallottam [Karatna Hsz; HSzjP Orbai Miklosné Fazakas Ilona (20) vall.]. *1729:* hallottam Számakül nagjobb Fekete' Jánostol mondotta ... hogy Pénze veszet el [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Ferencz Janosné Judit (58) col. vall.]. *1753:* Leánytán kért vala kõltsõn 72 magyar forintokot, mellyből fizetett meg énnékem Bátyám Ur(am) 40 for. és 80 pénzt ... Kővesden is Valami Egetborom arrát fel szedte vala Bátyám Ura(m), a' mellyet szama kivül kértem, s másokkal is kérettem [Bikfva Hsz; ApLt 5 Apor Anna Apor Józsefhez]. *1761:* azt tudam hógy Molnár Jánosnéhoz rosz végre járt Ferentz Lörintz, mert ... magától hallattam hógy ő paráználkadott Molnár Jánosnéval, és előttem száma kívül kurvának pronuncialta Molnár Jánosnét [Szászsztiván KK; BK. Michael Demeter (37) jb vall.] ✳ *~a nélkül* **a.** számtalanszor, sokszor; de nenumărate ori, de foarte multe ori; unzählige Male. *1653:* számtalan sok volna, ha mind ide akarnám írni mennyi dolgon által mentünk és az Isten által vitt bennünket sokakat, de bizony sok közülünk oda is lett. Én magam, a ki ezt mostan írom, száma nélkül voltam halálos veszedelemben [ETA I, 73 Nsz]. *1738:* engemet az Ik száma nélkűlt Tolvajoztanak 's Tőmlettzel fenyegettek, az magam saját jószágomért [Dés; Jk 276a]. *1766:* azon fattyu gyermek(ne)k formája, s Ábrázattya Mutattya, hogy Docz Iuon, nem pedig Petrucz György légyen Édes Attya, effelet az egész falusi lakosoktol bizonyoson száma nélkűlt hallottuk, hogy Iffiabb Petrucz János pénzel fogadta vólna meg az emlitet kurvát, hogy vallyon Petrucz Györgyre [Grohot H; Ks 40/9]. *1797:* A' más fele meg maradott részit ... az Erdőnek ... mind szüntelen vágattatta ... ö Nagysága ... mais mind untalan vágattya hordattya száma nélkült a' mire, és az hová kelletik kimélletlen ... hordatott még a' Légeni Malom renoválására is [Szentgothárd SzD; WassLt Conscr. 364]. — **b.** számtalan; fără (de) număr, nenumărat; unzählig, zahllos. *1769:* az Nyárádtöi határb(an) birnak a' Falusi Lakosok mind osztott mint osztotlan helyeket számanélkült Sokat, akik bizonyoson mind Falu közönséges hellyeiből állanak [Lőrincfva MT; SLt XLVIII. 15] ✳ *~a nélkül való sok ízben* rengetegszer; în nenumărate rînduri, de nenumărate ori; unzählige Male. *1808:* magam-is Száma nélkül való sok izben alá s fel járván ... már a' mint most látom azon Meredek határ borozda a' Keresztes Ur Földéhez vagyon Szántva [Árpástó SzD; BetLt 6 St. Kalára (70) col. vall.] ✳ *~felett* több; mai mult; mehr. *1814:* A' kérdett Grof Ur eö Nagysága gazdaságbéli tsonkittatására, és lehetö pusztulására ... föbb okat nem tudok, hanem hogy szükség, és szám felett való Lovakat, és ... cselédeket tart [Ne; TSb 12] ✳ *~ nélkül* sok, rengeteg; foarte mult; zahllos (viel), unzählig. *1662:* munkájukat az Úristen jóvoltából úgy megáldotta, hogy közöttük a földi gyümölcsnek tárháza szám nélkül és a hadakozásra szükséges élésnek temérdeksége találtathassék hazánknak közönséges javával [SKr 111] ✳ *~ nélkül való rendben* rengetegszer; în nenumărate rînduri; unzählige Male. *1812:* Tudom hogy az Expo(ne)ns Groff Ur ... szám nélkült valo rendben ujjabb ujjabb kőntősökőt tsináltatott az Aszszony eö Nsgának [Héderfája KK; IB. Tordai Mihálly (67) jb vall.] ✳ *~ szerint* pontosan; ... în număr, exact; der Zahl nach, an der Zahl. *1546:* Aranyon, es Gernyezegen, Zam zerenth wagyon, thyz heyan, keeth zaz yoh [Radnót KK; JHbK XXXVIII/19]. *1574:* Az Thanachbol Negien Mennyenek ... Lassak meg My allapatba vagion az espotal Es valamj otth leszen Inuentariumot Irianak rola Es vgy aggyak Zam zerent kezebe [Kv; TanJk V/3. 101a]. *1590:* Ezeknek Az Zeonyogeoknek az Arra ... tezen Sa(m) zerint 41 forintot [Kv; Szám. 4/XXI. 51 Kis István sp kezével]. *1632:* Inquilini. Hauas feőldeböl (!) jeőtt muntanok kik az el mult eőzzel czinaltak egy egy kalibatt, uadnak szam szerent No. 10 [Holbach F; UC 14/38. 13]. *1667:* Úgy informáltattunk bizonyoson, hogy Hűségtek az itt való fejérvári monasteriának gondviselésire rendeltetett és választatott volna, kötelezvén arra magát, minemű proventusa esztendő által azon monasteriának szokott lenni, azt igazán szám szerént kezekhez veszi és scholát erigálván tipographiával együtt hasznos oláh könyveket nyomtat [Gyf; EOE XIV, 267 Apafi Mihály rend. egy oláh könyvnyomda felállítása ügyében]. *1698:* Anno 1698 Die 16 Juny az Becz: Céh édgyűt lévén â Sok Szűkségh miá kelleték Magunkat megh ronunk égy égy forintigh az mellyet megis attunk ugy mint Szám szerent tizenkilenczen [Kv; MészCLev.]. *1733:* Sikoval az Sákokat fel rotattam és ugy küldőttem el véllek ott is szám és rovás szerént az sakok mind meg voltak [Gyeke K; Ks 99 Bíró János lev.]. *1828:* előbször a Leveleknek ki adását sürgeté ... B. Apor Joseff Ur, azokot csakugyan ... regestráltatván szám szerént által adám [Martonfva Hsz; BetLt 1] ✳ *annyi ~mal → illendő ~mal* ✳ *bizonyos ~ból álló* valamennyi; (care este) format dintr-un anumit număr de ...; von bestimmter Anzahl. *1774:* requirala benünket ... Tótt Andrasné Lászlo Jutka ... Groff Daniel Sofia Aszszony ... Jobbágy Aszszonya hogy el mennénk ... Szőkefalvara, bizonyos számbol állo fatensek(ne)k hütek után valo fassiojok(na)k recipialása véget [Kük.; Ks 66. 44. 17c] ✳ *bizonyos ~mal* valahányan, valamennyien; un anumit număr de persoane; einige, in/von bestimmter Anzahl, etliche. *1671:* Annak felette peniglen az sarampók őrzésére az városi rendek között hasonlóképpen az szükséghez képest limitatiót tevén, bizonyos számmal azok is hetenként az odavaló vigyázást és szolgálatot véghez vihetik rendesen [TML V, 435 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1843:* Voltak-é az ispánságnál vagy nem, nem tudom, de azt tudom, hogy bizonyos számmal az erdőre kimentek, és a vetést megakadályoztatták [VKp 116] ✳ *csoportos ~mal* csoportosan, nagy számban; în grup, în număr mare; in Gruppen, in großer Zahl. *1765:* nincsen hirivel, s parancsolattyából eö kegyelmének sem az kegyetlenség, sem pedig olly Csoportos számmal grassallyanak az executorok [Harkó AF; Eszt-Mk Vall. 227] ✳ *egyenlő ~mal* ugyanannyi; în număr identic; gleichso viel, ebenso viel. *1662:* Melly executióra, igazságtételre a viceispánok utánok való tisztekkel és a várme-

gyéktül arra való vigyázásra mind a két valláson, azaz romano-catholica és evangélica vallásokon levő, egyenlő számmal rendelendő személyekkel, tiszteknek minden jószágoknak elvesztése és a fő- s vicegenerálisok által ottan a végházakhoz való foglaltatásának, és ... közböccsel való visszaváltathatásoknak büntetése alatt kötelezteltek vala [SKr 279–80]. *1710:* A Guberniumot penig a császár nem suppleálá, hanem megparancsolá, hogy candidáljanak tizenhat personát mind a négy relígióból egyenlő számmal [CsH 425]. *1817:* Légyenek a' nemessi Rend és Civisek közül egyenlő Számmal huszon négy választott öregek [Szu; UszLt VIII. 68] ✳ *elege(de)ndő ~mal* elegen; în număr suficent; in genügender Anzahl. *1662:* Mert Jenőbe ha ugyan a várnak mivoltához képest elegendő számmal maradnak vala (amint ha tisztek gondviselők volnának, könnyen meg is lehet vala), ámbár a vezér igen nagy erővel volna is, de ha ugyan emberkednének, alkalmas ideig is dolgot adhatnak vala [SKr 435]. *1679:* Rédei Ferencz urammal ő kegyelmével kimentünk és az magyarságnak úri főrendei mind Erdélyben, Partiumban és Huszton levők kijövén és az kik személyekben jelen nem lehettek, elegendendő számmal való követek jelen létében azon gyűlés véghez ment [TML VIII, 480 Teleki Mihály Ruszkai Andráshoz]. *1763:* Megkérdette volt a' még azelőtt a gubernium a csíki és háromszéki tiszteket, hogyha oly helyeken, holott a katonák elegedendő számmal nincsenek, felállíthatják-e a plájásokat a régi mód szerint [HalmágyiNIr 83] ✳ *feles(ebb) ~ban* nagy(obb) számban; în număr (mai) mare; in der Mehr-Überzahl, mehrheitlich. *1709:* Sárpatakiak ... felesebb számban léven az Unitáriusoknal, kivánnyák a Templomot, s Parochialis Hazat [REkLt Cons Jk I. 35]. *1767:* Nagy élő fákban feles számban regen vágott Keresztek [Bogártelke K; KHn 186] ✳ *feles ~ból* nagy számban; în număr mare; in der Überzahl. *1784:* a Juhok ... most jo féle fajtáju s feles számbol állok, sajnállottam el senyvedni engedni, gondolván hogy a Gyapjakkal meg fizetik, amint eddigis mind gyapjakkal mind báranyokkal, mind pedig téj néműű gyujteményekkel szép pénzt hajtattanak bé [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1817:* a folyó 1817-dik esztendőben, május 5-ikén megjelenvén a nemes communitás közös házánál, hol is a szárhegyi nemes communitásból az előre megtett híradás után feles számból öszve lévén gyülekezve, közönséges egyetértésből megedgyesültek azon, hogy az előre ellicitált havasok közül Bélbor havasára szükségek lévén, azt licitációra nem bocsátják [Szárhegy Cs; RSzF 131] ✳ *feles ~mal* 'ua.; idem'. *1737:* Várasunk Nagj Rétin, kivált Ejttzakánként valami idegenek, marhájokat feles számmal legeltetik; azért, hogj az illyenek refrenáltassan(a)k, tettzett kőzonségesen(n) Concludálni, hogj Rét Gazda Dioszegi Szabó Mihály Atyánkfia ó kglme, minden Tizedből Tizedes Atyánkfiait magok Tizedekbéli elégséges személlyekkel, ejttzakánként maga mellé végje, és ha szükség kivánnya az egészsz Tizedetis fel költsék, és ha valakit potentiose insurgálni deprehenál(na)k, magát is kőtőzve hozzák bé, és marhájokat is hajttsák be [Dés; Jk 485b]. *1764:* a' melly földeiket és hegyeket a gyep, és Bokrok fel vettek volt, azokbol az B. Várallyon lakosok feles számmal resz szerint szánto és kaszálo földeket irtottak, rész szerint pedig szöllő Hegyek(ne)k applicálták [Bálványosváralja SzD; EHA]. *1781:* magam bizonyos időkig Fogadomot kortsomárolhatásra és abban valo kortsomárlásra valo Fundusul, magam Baromot feles számmal bizonyos ideig magam Vámos Hidam Vámját, és bizonyos időben Makk bérből jövő hasznomot adtam a Reformáta Ekkla hasznára olly véggel hogy ezek állando Fundusul ki tétetvén mind addig ennek Interesse Capitalissá tetettessék az Erdő Sz. Győrgyi Református Mesternek az Erdő Sz. Győrgyi Mater [MMatr. 487 özv. gr. Rédei Zsigmondné br. Vesselényi Kata nyil.]. *1787:* a' restans Interesek igen feles számmal lévén fizetetlen az Adosoknál ... mostan is sok szükséges épitések és reparatiok nem tétethetnek [Kv; SRE 254] ✳ *feles ~mal való* nagyszámú, sok; numeros, mult, în număr mare; zahlreich. *1694:* vagjon ... Nagj Majorság Szőlő ... Vannak benne gjümőlts fak is, ugj mint ... Eperj fátska nro 1. Szilva fák apró cseprőstől, feles számmal valók [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeír.] ✳ *hasonló ~mal* ugyanannyi; în număr identic; ebenso viel. *1781:* Nagy praejudiciuma lehetne továbbá az edgyik atyafinak ebbőlis ha az másik a' kőzős Jobbágyok(na)k gyermeki közzül többet venne bé Udvarába Tselédnek mintsem a' masik atyafi. Légyenek azért a' Testvérek ebben a' részbenis edgyesek, és hasonló Számmal végyenek bé efféle Jobbágy gyermekeket maguknak [Told. 27] ✳ *illendő ~mal* annyian, ahányan kell; în număr suficient; in genügender Anzahl. *1662:* a tárház is üres lévén, akkor kezdé a szemenségnek elbocsáttatásokat a boérekkel tanácsra fogni, kiknek is a tárház üres voltát, a kénszerítő szükséget látván, tetszeni kellett vala, hogy olly békességes üdőben, a vajda maga személye őrizésére illendő számmal bennek megmarasztván s nagyobb részét elbocsátván, annyi számmal való tartások szükséges nem volna [SKr 334] ✳ *kevés ~ban* kevesen; puțin la număr; in geringer Zahl, wenig. *1751:* efféle dolgairol ... Vándorék(na)k az egész Falu tehet tanobizonyságot mivel kevés számban vagynak azok a' kik kegjetlen veréseket vérontásokat vagj egjéb terhes mortificatiokat ezektől nem szenvedtenek [Balázstelke KK; IB. Michäel Rempler (60) jb vall.] ✳ *kevés ~ból álló* kevés; format dintr-un număr mic de ...; von geringer Zahl, wenig. *1783:* azon kevés számból alló Dézma név alatt valo vasakat némellyek, ha a' rosszából és salakjából, nagj űgyel, és morgolodással meg adjákis, de masok ... Vas hellyett embereinkre Fejszét fognak [Torockó; Thor XX/5. 44]. *1789:* Ezen egész Etédi Processusban harom hellyen tartanak a D(omi)nus Temestrisek Dominalis Cancellariát, Medeséren, Martonosb(an) és Tartsafalván, a' hol az egész Processusban azon kivűlis keves Számbol állo Colonusok folytattyák a Flgs K. Patens szerént magok dolgaikot [UszLt XIII. 97] ✳ *mennyi ~mal* hányan, mennyien; în ce număr; wie viel(e). *1814:* hallottam ugyan, hogy vagynak Marhátskái, Juhai, de ezek is, hogy mostan mennyi szammal vagynak nem tudom [Banyica K; BfR 117/1 Andr. Csatt (58) ns vall.] ✳ *nagy(obb) ~mal* sokan, többen; în număr mai mare; in großer Zahl. *1662:* Isten segítségébül az ostromlás alatt az asszonyi fehérnép is nem keveset segített vala, azkik férfiaknál nagyobb számmal állíttatván lenni ... az belső kőfalak romlásiról ... igen nagy szorgalmatossággal hordanák az hajgálni való köveket [SKr 608]. *1835–1836:* az epekorság — Cholera — ... N. Enyedenn — M. Vásárhellyt — Tordán Déésen s más több Helységekb(en), nagy Számmal el takarittatta az Embereket [M.gyerőmonostor K; RHAk 42]. *1847:* Tudom azt is, hogy egy alkalmatossággal az itten lakó tekintetes Cameralis ispány úr a hajdúkkal s falusi esküdtekkel kiment Bucsum-Pojénybe, hogy Varga Katalint elfogassa, s azt megtudván az érdeklett helység lakosai nagy számmal kezdettek öszvegyűlni [VKp 219] ✳ *sok ~ból álló* nagyszámú, sok; numeros, mult, în număr

mare; zahlreich, viel. *1747:* a Sz: Mihalyfalvi lakosok sok számbol állo nagj sereggel fel készülvén, botokkal, vasvillákkal, tséppel, és hajgálo kövekkel magokat meg rakván, és magokat széllyel a' bokrokban meg vonván, midön állo délben a Tordaiak közzül némellyek ebédelte(ne)k volna, némellyek pedig nyugotto(na)k volna, elsöben edgj Tordai ... ember(ne)k egj poszto mentejit a' vágás széliból alattomb(an), s, hir nélkül el lopták [Torda; TJkT III. 165]. *1774:* Balavásári igen tehetős akkor Zalogban volt, jo Gazda, sok számbol állo magjar Jobbágjok [Mv; Told. 21] ✳ *teljes ~mal* teljes létszámmal; cu efectivul complet; in voller Zahl, vollzählig. *1777:* (Bartos Danielt) Certificalamis ... Mátol Számlalva 8ad napra a' Nss Széknek Tellyes szammal kijövetelire [Hsz; BLev.].

3. *~án* szám szerint, pontosan; ... în număr, exact; der Zahl nach, exakt. *1562:* beztercze tharthomanyarol, be hoztak az thaborra walo elesth kyth kyraly w felss(eg)e kewanth ó twllók ... Azth az elesth mynd zaman be hoztak my kezwnkbe az thabor zwkssegere, melyról Agywk byzonssagwl az my kezwnk Jrassath myndeneknek kyknek Illyk nekyk menythyegekre (!) ... vasar byrak az w felss(eg)e Thaboraba Kemeny Jstwan Kórthóssy myklos es zekely ferencz [BesztLt 72]. *1625:* meg Tudatnek Zaman Mindeniknek Marhaia es ha vala mikor oztozasok lenne az szerent allattnek ket fely, az superácioia azon kepen allatnek ket fele es valamiuel Egiknek Teob Marhaia volna Most osztozodaskoris aniual Meg superalna az Masiket [Szentimre Cs; UszT 172a]. *1677:* Valakik pedig ezek ellen cselekednének, Nemes embereken hat forintot, paraszt embereken két forintot exequallyanak a' Vármegyék, Székek, és Városbéli Tisztek, toties quoties; melynek harmada az Executoroké légyen, két részét pedig számán hadgyák, és adgyák azon Városokon, vagy Falukon lévö Egyházfiaknak kezekben [AC 237]. *1754:* Ezzel parancsolá ... ö Nga hogj csak nyissuk ki ă Ládákat, s mi ki njitánk égj néhánjat de számán mennjit arra nem emlékezem [Gernyeszeg MT; TGsz 33]. *1760:* Festekestis Sokat vit számán nem tudom [Oltszem Hsz; Mk IX. 109]. *1823:* a' Tolvaj ... elhordott ... Uj Fakalányokot és Tángyérokot Számán nem tudom [Firtosváralja U; Borb. II].

4. számjegy; cifră; Ziffer, Nummer. *1589:* Attam Nyreo Lazlonak hogy az Zazlot meg festette es az varos Czimeret reya Chinalta, es az Chyllagot eztendeonek zamat Czinobriomal meg Irta f.—d. 85 [Kv; Szám. 4/VI. 28a Stenzely András sp kezével]. *1701/1720:* az levél nem igaz, ki vonták az harminczkét forintott, hogj Felesegem után valo gjermekimet ne illesse; ugjan ezen levelet az mint emlekezem réá üdösbik Vas György uram Udvarabanis mutatá egj alkalmatossággal nékem, akkoris az harmincz két forint(na)k ki vonogatását láttam, az forint számának ki vonogatasa jol meg láczván [Szentgothárd SzD; WassLt Nic. Santa de Pulyon (45) ns vall.]. *1737:* Varga Órás János ő kglmével ... orank renovatioja iránt, és két mánusok(na)k 's a Torony oldalánn lejendö orát jedzö számok(na)k renovatioja iránt Conveniáltunk[a] [Dés; Jk 469b. — [a]Köv. a járandóság fels.]. *1806:* tanultam Számokat de igen roszszul nem vigyáztam egy néhány Sz.fűleket, vagy Legyezöket kaptam [Dés; KMN 176]. *1807:* A Malom epittési ideje ugy látszik, a tulso Tarsolly, és Jobbágy rész Malom fedele vitorláján valo számokkal, hogy az épült 1783dik esztendöben [Apahida K; RLt O. 2 Jos. Farkas (47) ns provisor vall.]. *1823–1830:* A régi fakémény helyett is kökéményt raktanak, és éppen Margit napján, midön két kömíves kívülről vakarná a kéményt, s én is az állásra felmentem volt, hogy a kémény tetejére az 1799. esztendő számát a vakolásra kiírjam vagy karcoljam, egyszer érzem, mintha az állás dőlni akarna [FogE 296]. *1834:* Egy fejér ónból készült, 's minden karima-irás-nélkül lévő huszasnak, melyen az 1828-ik esztendei szám, és a' pénzverőház E. betüje van [Dés; DLt]. *1877:* A' harmadik csoport: Végezvén a' Gönczi fali olvaso táblát, kezdettek olvasni könyvből ... kezdettek öszve adni és le vonni számakat [Bádok K; RAk 255].

5. (irat, rendelet) sorszám(a); număr (al unui ordin); Nummer der Verordnung, Erlaßnummer. *1788:* 1469. 1486. és 1504 számak alatt Kőlt [Kutyfva AF; MúzRadák]. *1809:* az 1800dik Esztendőben az 11410 Szám alatt kőlt kegyelmes Rendelésében ki tett Hadi Segedelem ki állásais, réánk Adozo Székelységre és Armalistákra ki nem terjed, azon Hadi Segedelemnek meg nem adása hozta, hogy az ország Nemessei Insurgálnának inkáb, mintsem azon Segedelmet ki adgyák [Asz; Borb. II]. *1830:* (Aranyos) székben az 1799dik esztendőben 6074 és 6473 ugy 1807ben 6668 szamok alatt ki botsatott Kerűlő Rendelések ellenére a Contributionalis pénz fel szedésb(en) mostan ís a' regi hosszu Rovosok (!) haszáltatnak (!) [AszLt 5533 gub.]. *1845:* olvastatik a' Nemes 2ik Székely gyalog Ezered Kormányának folyó év és hó 2ról 735. számjai alatt e ns Szék Tisztségéhez intézett ... hivatalos átirata [Usz; UszLt XI. 85/6. 220]. *1852:* A' Magas cs: kir: katonai és Polgari Fő Kormány ... szám alatt kelt határozatával a cs: kir: kerületi Biztosság ... szám alatt költ válaszát meg erösitette és a Recursussának semmi helyet nem adott [Dicsősztmárton; DobLev. V/1337].

Szk: *elnöki ~. 1843:* Jegyzőkönyv azon elegybiztossági kinyomozásról, mely nemes Alsó-Fejér vármegye főispánja, losonczi méltóságos liber báró Bánffy Miklós úr önagysága idei május 29-éről 191. elnöki szám alatt költ rendelése és ennek nyomán zalatnai királyi igazgató és bányásztanácsos, méltóságos Nemegyei Miklós János úr által az alolírt kamarai biztosokhoz folyó hó 8-áról 103. elnöki szám alatt intézett rendelése következtében ... egy Varga Katalin nevű esmeretlen nőszemély által a földesúri jogok gyakorlatának megakadályozására ... az alolírt biztosok által vitetett végbe [VKp 66]. *1846:* A méltóságos úr jelen év július 1-ső napjáról 72. elnöki számak alatt költ rendelése következésiben alázatosan jelentjük[a] [VKp 142. — [a]Köv. a részl.] ✳ *udvari ~. 1847:* Idei február 25-éről 956. udvari szám alatt költ kegyelmes királyi rendelet által méltóztatott őfelsége kegyesen parancsalni, hogy az esmeretes bujtogató asszony, Varga Katalin ellen csábításiért a királyi közügyek igazgatója által büntető közkereset indíttassék [VKp 205].

6. leltári szám, iktatószám; număr de înregistrare; Eintragungsnummer, Eingangszahl, Aktennummer, Inventarnummer. *1846:* Darvas Jánosnak Virág Lászlo ellen s ennek a' másik ellen meg verettetések aránti panaszszok nyomán ki rendelt nyomozo Biztosok Tanátsos Dadai Sándor aia és Irnok Nagy Miklos a' nyomozást bé adják véleményekkel 's a panaszlo bé panaszlottak felelettyeikkel együtt, egybenfüggöleg idei 968–978. és 1139 szamokkal [Dés; DLt 5300/1847]. *1858:* a' porondon fekvő — 557 számmal jegyzett házas telek [Csekelaka AF; EHA] | a' Városi telekkönyvbe 9646. parcellaris szám alá bejegyzett ... szántoföldünk [Kv; Pk 2].

7. jelzőszám, azonossági szám; număr, cifră (servind la identificarea unui obiect); Kennzahl, Identifikationsnummer. *1831:* a' Mappán a' 11dik számmal jelelt nagy kő alatt

le menve, bé nyulik éppen a' Morvó teréig; — és ottan édgy kőnyőket formálván ... a' ... Galotzás pataka torkánál határozodik [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb]. *1837:* Az 10 szám alatti Tőrőkbuza kasba tétetődött [Mezőmadaras MT; Born. F. IIg Bálinth János tt kezével].

8. házszám; număr al casei; Hausnummer. *1863:* Szentes Márton kedves öcsémnek ... házomhoz és személyemhez, különösen árva egyedül létem alatt tanusitott hivséges ragaszkodásáért hagyom a kolozsvári külsőszén-utczai 49. szám alatti házat és telket ... azoknak ő, vagy elébb történhető halála esetében leánya minden megszoritás nélkűl korlátlan tulajdonossa legyen [Kv; Végr.].

9. *helyrajzi* ~ număr topografic; Parzellenzahl. *1878:* (A) 960–967 hr sz: a: foglalt birtoktest idős Pataki Jozsef és Fogarasi Josef osztatlan közős birtokosok nevén van fel véve, de ezen helyrajzi számok az osztály levélben fel emlitve nem lettek [Torda; Tolvaly lev. hiv.].

10. újság/folyóirat példánya; număr (de ziare/reviste); Nummer (eines Blattes/einer Zeitschrift). *1854:* Ily gondolatok közt lepett meg a „Héti Lap" egyedüli erdélyi folyóíratunknak azon szamaival, melyekben báró Naláczi Józsefnek emlék íratait közlé [UjfE 5]. *1879:* Azért is írok most vasárnap nevében, hogy tudassalak az Erdélyi Figyelőről. — Ma jelent meg szám, s kerestem mindjárt, nem szól-e rólad. Egy szó sincs! Ha valamelyik következő számában valamit írna, azt elküldöm neked [PLev. 61–2 Petelei István Jakab Ödönhöz]. *1886:* Örvendek, hogy közli a Jetta című elbeszélésemet. Ha megtehetné Nagyságod, hogy a decemberben megjelenő (januariusi) számba adja, hálásan venném [i.h. 127 ua. Gyulai Pálhoz]. *1895:* Köszönöm a beszélyt, s ki fogom adni a Szemle februári vagy márciusi számában [i.h. 175 Gyulai Pál Petelei Istvánhoz].

11. emberek meghatározott csoportja; grupul determinat de oameni; bestimmte Gruppe/Zahl von Menschen. *1576:* valaztottak volt eo k. varoszul Az zaz vraim zama keozzwl gondwiseleoket az falukhoz Erdeokhez es Mezeokhez [Kv; TanJk V/3. 131b]. *1750:* Instálokis méltoztassék a Mlgs Vr az leg alatsanab Szolgai számáb(an) tartani avagj tsak [Borbánd AF; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. *1764:* Madarasi János őkglme az öregek számába vétetett | Ami pedig az Sitter Ferenc őkglme öreg<ek> számába való férkezését reménsége fel<ett> illeti, bizonyos okra nézve úgy kellett meg<maradni> [Dés; DFaz 22, 23]. *1780:* Semmiben nem cselekedett helytelenül s méltán lehet a jó királyok számában írni[a], amely világ teremtésétől fogva igen kevés volt [RettE 411–2. — [a]Mária Teréziát]. *1843:* Az ökrös gazdák megmaradtanak ugyan az 5 forint 12 krajcár évi taxafizetés mellett, de ezek számába soroztatott minden olyan bányászgazda, bár egy ökre se lett légyen, akinek négyszekérnyi szénát termő helyénél több volt [VKp 127].

12. állandósult szk-okban; în construcţii; in stehenden/festen Wortkonstruktionen. *~ba ad* elszámol vmiről; a da cuiva în primire un bun (de care trebuie să răspundă); über etw Rechenschaft ablegen, mit etw. verrechnen. *1598:* Bachy Peter ereossen affirmalta hogy zamba(n) atta mind az fl. 192 [Kv; TJk V/1. 186]. *1607:* mü neked nem adunk nyil földet, mert azt a te gyükeredre ki attuk wolt regen, most az vdvarhazhoz biriak, keresd ott Tudom hogy mikor az nyil föld igazgatok ott ualanak, negy nyilat adank szamba hogy birtak az Lazar Janos gywkerere [UszT]. *1634:* Tudo(m) azt hogj en sido mihaljnak zamba atta(m) az en Johomot mert paztoro(m) Vala egjet el ueztenek bennik en Sido Mihalt megh perle(m) [BLt 3 Szabo Matthe Kazo(n) Uyfalui[a] (34) ns vall. — [a]Cs]. *1711:* Az iuhoknak esztendőnként ualo turoiát sajtyát ordaját Számban adtam Szabo Mihály ur(amna)k [Búzásbesenyő KK; BfR IV. 30/26 Untyás Opra (40) jb vall.]. *1741:* mikor az Ur buzáját el Csipelték 80 vékát adot számban Kindai Ferencz huszat penig el tagadot [M.fráta K; BLt 1 Hoka Marczi (50) jb vall.]. *1759/1772:* Meltosagos Petki Nagy Boldisar Ur ... Horvath Vonuly nevü Jobbágya, hany öl követt adott szamba ... volte több kö hanyassal ados, mint a' menyit szamban adott a vagy nem? [Dés; DobLev. II/435. 52–3 vk]. *1827:* Minden ember a felrovás idején tartozik minden marháját számba adni és felrotatni, mert ha rovás alá nem adgya ìs mèg is a régi contractus tartása szerint tartozik a Bért meg adni [F.rákos U; Falujk 162 Barrabás Áron pap-not. kezével] ✳ *~ba adatik* elszámoltatik; a fi dat cuiva în primire; mit etw. verrechnet werden. *1835:* Az egész Udvar rajta levő epületekkel ... Inventarium mellet számba adatván az Őtsém ... az Árenda ki telésekor, mindazokrol aszerént tartozik szamolni [Sófva BN; Somb. II] ✳ *~ba bead* beszolgáltat/fizet; a preda; abführen. *1583:* Adot be ismegh zamba f 12/79. Relaxaltak nekj f 2/78 Restalt megh Nalla f. 10. kyert eg pohart Adot be zalagba es Cozma Balint kalannyat [Kv; Szám. 3/XII. 9] ✳ *~ba beadhat* beszolgáltathat; a putea preda; abliefern können. *1653:* S mondám: „Kegyelmes uram! haza menyek, mihelyt a három szekeret számba béadhatom és az hat embert" [ETA I, 126 NSz] ✳ *~ba kér* elszámoltat; a cere (cuiva) să dea socoteală pentru ceva; über etw. Rechenschaft verlangen. *1723:* Tudom kértem kőlcsön deszkát Lukától, de azt monta hogy az Aszszonjae, számb(a) kérik, szégyent val nem adhatt [Marosvásárhodák MT; VGy. Buta Flora (50) jb vall.]. *1765:* elis menének az Pinczében, otis az magájébol Tisztarto Uram inya adatt, ott lévén az Pinczében valami rosmarint Tőrdelni kezdék a görögök, melyre monda a kolcsár, hogy hadgyanak békét a rosmarintnak, mert az tölle számban kérik [Marosbogát TA; Mk V. V/97 Halmágyi Mihály (35) jb vall.] ✳ *~ban tart* számon tart, emlékezetében tart; a avea în vedere, a ţine cont; beachten, vor Augen halten. *1674:* Ha úgy van, Petróczi formáját is elkövethetnék rajta, de én akkor számban is nem tartottam [TML VI, 574 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1675:* Bizony dolog, nekem is jelentette kővárvidéki jószágirúl panaszát; de én számban is nem tartottam, sőt relegáltam Kegyelmedre; úgy is tudom, hogy Kegyelmedhez volt is [TML VII, 56 ua. ua-hoz]. *1731:* el akarta onnet mint Jobbagyot hozattatni ... az Nehai Togyer Gidut Onya Gidunak a Báttyát ... melyre ő igy felele én azert akarom el hozatatni onna(n) hogy meg haraguttam réa minthogy már számban sem akar engem tartani hogy ennyire fel neveltem és jo helyre meg hazasitottam [F.gezés NK; KA. Juon Sopot (80) jb vall.] ✳ *~ba vehet.* **a.** megszámlálhat; a putea număra; zusammenzählen können. *1657:* Erről a levelemről meg emlékezzél Teleki, mert bizony számban veheted, az mennyi levéllel én tégedet sollicitállak [TML I, 92 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. — **b.** tekintetbe/számításba vehet; a putea lua în consideraţie; in Betracht ziehen können. *1710:* Vadnak az Templomb(an) lévő Szúszekb(an) ezeke(n) kivűl több dibdáb egyet más mellyeket magok kőzőtt számba(n) vehetnek [Küküllővár KK; DobLev. I/67] ✳ *~ba vesz* **a.** áttekintés végett megszámlál; a număra (ceva); zusammenzählen. *1711:* az borokat ved Szamban ot, S had jó karban [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. *1750:* Tavaszal mikor a Pásztor ki hajtja eőket, e szerint kell keze alá számba adni, hasonló-

képpen ŏszszel is midŏn bé szorulnak az akolyba, e szerint kell számba venni [Marossztgyörgy MT; Ks 23. XXIIb]. *1792:* azt végeztŭk, hogy ... kettŏ közŭllŭnk menyen el az Özvegy Papné házához, és a Palinkát a mi actu tanáltatnék vennék Számban [Ks XLVIII/7. 21 Bunda György (34) judex pagi Gerend[a] vall. — [a]TA]. *1809:* el küldŏttem Székünk Janitorát Boda Lajost ... hogy Nagyságodnak[a] a Stuttzok aránt ki adott ezen parantsolattyát publicálja és egy Szer s mind a használhato gollyobisra valo Stuttzokot vegye Számba; ki is a Bardottz Széki Nemesseknél tsak egy Stuttzot sem tanált [Füle U; UszLt ComGub. 1753 — [a]Br. Henter Antal nszi-i fŏkirálybírónak]. *1863:* A' T. Papok mutassanak io példát a' segély adásban, a' bégyült segélyt a' vísitatio fogja számba venni [Gyalu K; RAk 83]. — **b.** tekintetbe/számításba vesz; a ţine seamă de ...; in Betracht ziehen. *1703:* én meg foghattam volna eszt az Csere Istvánt, de ŏtŏt számba sem vŏttem [Kv; WassLt Szendrei Samuel (30) vall.]. *1732:* Radics Borbára Aszszony egj üdöben számban Sem akar vala bennünket venni, csak koczodat, és veszekedet vélünk [Kv; MvRKLev.]. *1758:* „Anyó, ne járj ki Gondoshoz, mert az himlŏ Zsigóba csipeszkedik ... s onnat Misuba s osztán meghal". Igaz dolog, hogy gyermek jövendölése volt s számba sem vettem. De úgy lett [RettE 68]. *1777:* Miis azért elsöbenn is a Szölö tövek minemüségét ritka- vagy sürüségét vévén számban az allyán mintegy két vagy három Kis Paszmányira közép renden valo tö szölökkel ... találtunk hatvan tö szölöket [Ne; DobLev. II/491]. *1800/1802:* Láttya ked Édes Aszszonyom mire jutottam hogy az én gyermekeim számba se vesznek [Kakasd MT; DLev. 6 Vall. 89]. — **c.** ellenŏriz; a controla; kontrollieren. *1745:* Az Lakatosok munkáját számban vévén ... Az Aszszony ŏ Excellentiája fono gusollyára csinált egy Srofot [Ks 107 Vegyes ir.] ✱ *~ba vétet* megszámláltat; a dispune să fie numărat/luat în primire; zusammenzählen lassen. *1761:* ö Nga ... a pinczétis meg járta, midŏn a borokot számban vétette [Branyicska H; JHb XXXV/46. 14]. *1823:* a Dévai határon találhato Juhokat szorgalmatoson végye vétesse Számba, hogy mitsoda mennyiséggel találtassanak, azoknak légyen engedelmek, Czédulájok hogy itt páscuálhassanak [Déva; Ks 91. C. 12] ✱ *~ba vétetik* megszámláltatik; a fi luat în primire; zusammengezählt werden.. *1692:* Juh Gyŭjtemény. Az Juh Gyŭjtemeny, az idŏtŏl fogva, az melytŏl kezdette feini az Juhokat ă Pakulár, addigh az ideigh, az mikor ă fejest el-hagyák. A majortol vetessék számban [Mezőbodon TA; BK Inv. 25]. *1699:* a' Malmokra valo expensa jo lelkiismerettel vetessek szamban [Kv; SRE 54]. *1815:* tessék ... a Tktts Urnak, a' fen forgo Fiát illetö Leveles Ládákát ezennel, vagy legy tovább 15öd nápok alatt magához el hordatni ... a' Regestrum szerént számban vétetvén; hogy az által a Tktts Exponens Asszony a' Tktts Ur méltatlan gyanujától menté tétedŏdjék, és becsülletét fen tarthassa [Somb. II]. *1824:* a Fent irtak Kömivesek Vagyis Flaszterezŏk elŏttem számban vétettek [Dés; DLt] ✱ *~ba vétetődik* megszámláltatik; a fi luat în primire; läßt sich zusammenzählen . *1816:* A Roskányi Fűrész Mestenek libellusa Számba vétetòdvén ... 520 Dészkák(na)k fürézlésért (!) f 8 x 40 [Déva; Ks 102]. *1827:* a' H. Bodoni Ns Ref. Sz. Ekkl(esi)a a pénzbeli Capitalissa az Ekkll(esi)a jelen létében a Nagy Sándor Curátorsága alatt Számba vétetödvén, kiknél és kis kezességeken vagyon é szerént következik [HbEk] ✱ *~on ad kezébe* átad; a da cuiva în primire un bun (de care trebuie să răspundă); übergeben, über etw. Rede und Antwort stehen. *1659:* Ha öcsémasszony ő kegyelme meg nem fogadná Zöldi Pétert, fogadná meg Kegyelmed én számomra és odaki való jószágomot s marhámot adná számon kezében [TML I, 338 Árva Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz] ✱ *~ot ad* **a.** elszámol vmiről, amiért felelős; a da socoteală de ...; über etw. Rechenschaft ablegen. *1559:* Az Tanach az Negyven emberel egyetembe walazanak keth polg<art>h, Kyk kezeben Jarion minden Jewedelem, Egyk Magyar masyk szaz legyen, Ezek az Negyven ember es az thanach elewth aggyanak zamoth mykor annak Ideye lezen [Vizakna AF; TT 1881. 189]. *1578:* A my baran wagy Juh yde be az kohniara kel, arrol mindenkor az Saffartol czedulat wegyenek, hogy a zerent adhasson zamot rolok [Kisfalud AF; OL. M. Kamara Instr. E–136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6]. *1586:* Comprehendallion[a] minden Diuersakat, keozeonseges Aprolek keolchegeket, Vgmint lowakra, Zekerekre Es zolgakra valo keoltseget (: etelek kyweol :) ruhazatokat kowachioknak valo fizetgetest, effele keozeonseghes Aprolek keolchegnek haggya legh vtolszory, Capitulomat az eo Exitus Mutatasanak. Es eddig legien rendj Es veghe Exitorsanak. Ha ig' Szamot Nem Ad, tehat az Regestumot nem acceptalliak az Zamweweo Vraim [Kv; PolgK 21. — [a]Az isp. m.]. *1670:* az város enneke(m) se kezemben semmit ne(m) szamlált sem edgy pénzt, sem egy batkát kiről szamot kellene adnom [Kv; TanJk II/1. 781]. *1699:* Tŏb tŏb inconvenientiak el tavoztatasara communi voto et unanimi consensu vegeztŭk aztis hogy az Hadnagyoktul fogva leg utolso Ratiocinatusig minden nevel nevezendŏ Tiszt viselők, kik Szamadasra kŏtelessek adgyanak szamott [Dés; Jk 281a]. *1712:* Pál András akkori biró az Eccl(esi)a-(na)k tizen nyólcz, és ismet huszon negj veder borairol adgjon számott, mert ŏk vesztegették el, hiti után vallya, hites Egjházfiu Horvati Igaz Péter [Horváti Sz; SzVJk 38]. *1774:* az Sokadalom el bomlás alkalmatosságaval, ki égy, kis más felé lopja a karot, s az arra rendelt Ember pedig csak annyirol fizet, a mennyi karo találtatik, mellyet sokadolom el bomlásakor az Udvarban víszá visznek, még magokis a kik azoknak ki adásokra vadnak rendelve Létzet, és karot az kert mellé, és Tŏvis kŏzé han(n)yak, es dugják minek elŏtte véllek Számat adnának [Mocs K; KS Conscr. 51–2 Sos Ferkő (30) jb vall.]. — **b.** beszámol/vall vmiről, felelős vmiért; a face un referat despre ceva; Rechenschaft ablegen, sich für etw. verantworten. *1575:* Az Negi lato oraimnak dolgat eo K. varosswl Mas gywlesre halaztottak Myert hogi meg Ideiek sem Teolt ky, Az Ideo alat vigazzanak Tyztekben Es az ely mwlt Ideokbely zolgalatiokrwl agyanak zamotis Eo kegmek varoswl gongiok leszen rollok [Kv; TanJk V/3. 114a]. *1585:* Keoteles peter vallia, Zamot Ada Leorincz Mester, es esmegh raita hagiok ket hetig hog aminemeo Egienetlensegh volna keozteok ez Alat le zallion [Kv; TJk IV/1. 440]. *1590:* 1590 die 25 May, Az vasarbelieknek Zylwassy Janos deokot az varos Alumnussat, ez orzagbelj feo tanach vrak intercessioiara, harom zaz forinton ereztettek kj, melyben attak megh az Q(ua)rtas vraimnak elseobe a' vasarheliek f. 50. melj introitusrolis tartoznak zamot Adny Notar(ius) mpria [Kv; Szám. 4/XXIII. 2]. *1643:* Ez dologrol kerdest teottünk, melyreol az atyafiak eleott vgy referalak az dolgot hogy mostani kiraly biro Vr(am) Jo Mihaly Deak es Notarius Vramek eleott szamot adua(n) az Tutorsagrol Jstuan kouacz mindenek el Igazittattanak akkor [Kv; RDL I. 131]. *1670/1740:* Birák, Esküttek, Kert Bírák Választásrol ... Valakit igaz szer szerént valaszt, kŏzŏnségesen az falu, és fel nem akarna Venni, min-

gyárást a falu meg Zálogolhassa egy forintra és ugyan ez felől azert Birosagot, vagy Eskŭttseget viselni kell ... Ha p(e)d(ig) Tŏrvény szerént meg akar vetekedni a faluval hogy nem ŏ szere, szabados légyen velle míndgyárást lattassa el, ha Tŏrvény szerent szabadulhat, Valasszanak mást, és akkor számot adgyanak mindenekrŏl [Homoródsztpál U; WLt]. *1692:* Adtanak számot a Becsületes Cehnek Regeni Janos Ur(am), es Pesti György Uraimek az el mult harom Esztendeigh valo Cehmestersegekrŏl [Kv; ACJk 12]. *1716:* adott számot Cze Mesterségérŏl, Fűsűs Mattyás vr(am), az B. Czénak, az mellyet jol meg visgálván a B. Czéh, Cum honore absolvált [Kv; FésCJk 40]. *1722:* A' Szent Egyházfiak Szent-Mihály napkor változzanak, ugyan akkor számot is adjanak [HbEk Konz. hat.]. *1781:* A' Strásákra a' Birák és Gornyik ugy vígyázzanak minden étzaka, hogy a' Strásák vigyázása mind ben a' városban mind kŏrűl bizonyos legyen, mert ha kár esik a' városon valahól arról a Strásák által a' Birák adnak számat mind addig mig a' tolvaj ki kerülhet [Torockó; TLev. 2/5] ✳ *~ot adhat* elszámolhat; a putea da socotează de ...; über etw. Rechenschaft ablegen können. *1578:* Az Jwhokat Kysfalwdon tarcha, Mayort es pokularokat tarchon hozzaiok ... az ywhokat el ne cherelylyek, megh ne wezessek, yol legeltessek, haznokatis modgyawal wegyek, wgy hogy mind gyapiokrol, s mind egyeb haznokrol illendeo zamot adhassanak [Kisfalud AF; OL M.Kamara Instr. E–136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6]. *1580:* eo kegmek az zekerezesrŏl wegeznenek mintshogy (!) legien az keoweknek be hordassa ... Leg eleozer az zaz ember hozasson be zaz zeker keowet Azonkeppe(n) Az polgarokis hozassanak egj egj zeker keowet ... a ky el hozza vegie(n) czedulat rulla, az Notariustul hogy zamot adhasson [Kv; TanJk V/3. 269b]. *1651:* Kannaagjarto Ferenczne ... jeŏvendeŏben adhosson eŏ maganak az szegeny Arvanak eŏrvendetes allapottjaba(n) szamott [Kv; RDL I. 28]. *1671:* oz maior Pakulariaval egiŭtt szamot nem odhatvan ... ebben az esztendobe az Juhok mindenut holtak [Mezősámsond MT; Berz. 15. 1]. *1750:* el Szŏkwén a Csűr biro azon edgj Tehen ... it maradot ... de ketteje irant szamot nem adhatván tŏrvenjere Convincáltatot a két darab Marhának araval [Mezőzáh TA; Told. 22]. *1780:* Dobolyi Joseff Uram ... legközelebb valo Férjfi Ágon valo Vér Atyafi, és Successor ... Conscribaltatni akarja ... hogy ... a' Gyermeknek Bonumait és magátis maga személyében mint Legítímus Tutor gondja alá vehesse, és administráltassa, jövendöben a szerént számotis adhassan [Ne; DobLev. III/542. 1a] ✳ *~ot kér* el/beszámoltat; a cere (cuiva să dea) socotează pentru ceva; Rechenschaft verlangen. *1672:* az ország közé minket lehíván tanácsúl, ott éppen az szamosújvári csűrbeli gyűlés formáját kezdék elévenni, számot kérvén, az tanács adja ki, ki annak az oka, hogy az némettel való békességet felbontotta ŏ nagysága és hadat vittek el Erdélybűl [TML VI, 366–7 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1770:* nagy vigyázatlanság volt az én bennem, hogy a fennebb megírt elkárosodott marha 12 Augusti elmaradván a csordától, Salamásban egy árokban bédűlvén, a gazda, vagyis gazdaasszony éntőlem estve számot nem kérvén, hanem 13-dik Augusti reggel kezdette a tehénit a gazdaasszony keresni falun szerte [M.hermány U; RSzF 207]. *1794:* Az actor Baló János számot kérvén az inctus Veress Demeter pásztortól egy elkárosodott teheniről az egész falu előtt, és kívánván az actor az inctusnak a falu ususa szerént, hogy azon marháról jól számoljon, és ha jól nem tud számolni, megfizesse azon kárt [M.hermány U; RSzF 217]

✳ *~ot kéret* el/beszámoltat; a cere cuiva să dea socotează pentru ceva; Rechenschaft ablegen lassen. *1849:* Az Esketésből ki nem tünvén n. Cseh Joseff Urnak Marháibol négj darab Bivalok, égy Tehene, — égy Lo Szekere, égy pár lora valo Hámjai, és meg sok egyéb portékái. mikis az özvegy Jegyzékébe fel vagyon téve, és a' mit a' Falusi lakosokis tudnak hogy meg voltak; ezekrŏl a' Falusi közönségtől számat kéretni meg kivánnya az özvegy [Héjjasfva NK; CsZ] ✳ *~ot kíván* elszámoltat; a cere socotează de ...; über etw. Rechenschaft verlangen, zur Rechnungslegung auffordern. *1573:* Mindennappy Aztalara valo keolcegreŏl penzreol es fillereol naponkent zamot kewannak Teole [Kv; TanJk V/3. 90a] ✳ *~ot tart* számon tart, figyelemmel kísér; a ţine evidenţă despre ceva; vermerkt haben, erfaßt halten. *1569:* Eleoszer Jgeryk eo kegmek az Zaz vraim Magokat ezzel hogy az ket Malomnak eztendeigh valo haznat nekyk Engedyk, Azon kywl valamy az Molnoknak epiteseteol valo keoltsegtwl megh marad, De az Molnoknak gongia viselese Mind az hozza valo dolgosok az Thanachtwl figyenek Mint Ez Jdeiglen, Az oztáskor penigh legien Emberek Ew kegnek ky zamot Tarchon oda my Jeo Beleolę [Kv; TanJk V/3. 1b]. *1578:* Az kisfalwdy haznal, Dorombarinal, Galdynal, a minemeö bwza aztagok, es egiebfele maiorsagok wadnak, azokra olly gongya legyen, hogy a minek megh kell tartatny, az karnelkeöl allyon. A mi pedigh el kelny walo aztis ... yo modgyawal kellyen, es mindenrol yo zamot tarchon [Kisfalud AF; OL M. Kamara Instr. E–136 Inreg. 34 Fol. 104–6 V. Kovachoczy ut. Mathias Niary gondv-höz]. *1604:* akkoris az Tutorsagoth a' teórwenj Benedekfy vra(m)nak ítelte volt, de mostis az fen megh írt okok alatt ugia(n) Benedekfy Janosnak itely az teórwenj a' Tutorsagoth, mjwel hogi Benedekfy Janosne Azzoniommal eórekes az liany, ne(m) Gherendj Palne Azzoniom(m)al, de ugi hogi az íozaghrul zamot tartson [UszT 20/128]. *1675/1688 u.:* Az juh gyűtemenre, saytra, turora, ordara igen ra vigiaz, mint adgiak be, arol igaz szamot tarcz. s igazan felis irasd, azzal eggyűt kit hova költesz, hogi ez irantis io magad viselese tesseg megh [Borb. I Petki János ut. csíkcsicsai jb- bírájához] ✳ *~ot tart vkihez/vmihez* **a.** számít vkire/vmire; a conta pe cineva/ceva; mit etw. zählen, auf jn/etw. rechnen. | igényt tart vmire; a avea pretenţii asupra unui lucru/la ceva; a pretinde ceva; auf etw. Anspruch erheben. *1582:* Beregzazy Lukach ... vallia ... Az eochem vg monta meg Zemteol zembe az Azzonnak hog Zamot Ne tarchon hozza, mert Nem Akarna el venny [Kv; TJk IV/1. 66]. *1632:* a joszágon vagyon egy körtövélyfa ... a meddig a fa el nem vész, addig a Sándor János és Mihaly birodalmába legyen békességesen ... hogy ha a körtövély el vész: a földihez ne tarcsanak számot [Szentmihály Cs; SándorO 73]. *1679:* Olá Laszlo ... tudom bizonyoson hogy az úta(n) Biro Ferencz Ura(m) számára volt, ö kegielme is tartot szamot hozzá [Sóvárad MT; Ks 18/LXXXVIII. 1]. *1719:* az a földt tsak ollyan volt; a kihez Senki számot nem tartot vgj atta a Falu Popa Todornak 15 zloton[a] [Lackod KK; Ks 39. XI. 5. — [a]Alább forintot emlegetnek]. *1757:* tsak két három Szekérre való helly vólt, a' többi mind erdő, senki hozzá Számot nem tartott, én kaszáltam meg ollykor a' teresit [Gyszm; DE 3]. *1812:* (A) Berket az én időmtől gyermekségemtől fogva soha senki sem birta hozzá számot nem tartott, hanem tsak egyedűl a Nagy Laki Réformata sz. Eklésia [Nagylak AF; DobLev. IV/943. 35b Hetzegán Juon (40) jb vall.]. — **b.** számon tart, emlékszik vmire; a ţine ceva minte; im Gedächtnis behalten, sich an etw. erinnern.

1823–1830: Harmadnap múlva azt kérdi a doktor éntőlem, hogy emlékezem-é akkor s ekkor, mikor ezt kérdezte tőlem — akkor mit ettem? Mondom: Én nem tudom, mert én nem tartok számot ahhoz, mikor mit eszem [FogE 170] ✳ *~ot tart vkire/vmire* **a.** számon tart, számba vesz; a ţine seamă de cineva/ceva; einer Sache Rechnung tragen. *1570:* Obel gergel Kerekes Jarfas es Kerekes gal, hytek zerent vallyak hogy Thwgiak az Kadar ferench az pestis halalba holt megh ez varoson, Menje eztendeye legien Arrah zamot Nem Thartottak [Kv; TJk III/2. 127]. *1592:* Zabo Janosne Dorottia vallia ... Eztis mondotta fabianne hogi eo zamot tartot az Bachine giermeke letire, es az hwuelrejs fel rotta, hogi megh Ideie ne(m) leott volna [Kv; TJk V/1. 233]. *1633 u.:* 1633. júliusban indultatott egy nagy pestis, mely tartott 1634-ben is. Az kikre számot tartottam bizonyoson: az városból az Torda utcai ajtón kihordattak nro. 1098, az 1634. esztendőn kívül [Kv; KvE 166 SB]. *1699:* midőn az én első Feleségem Balogh Mária megh osztozott volna az Eőtseuel Rebekával ... az osztozáskor költöttem el magam Pénzemet Száz Negyven őtt forintot kire számot tartottam [Mezőbánd MT; MbK 91]. *1801:* azon ... nyavallyás Katonáné nem tiszt Commissioja mellett fogattatott el ... de hány hete, hogy el fogattatott arra Számot nem tartottam [Erdősztgyörgy MT; WH. Nagy Gáspár (35) szabad székely vall.]. — **b.** figyel/ügyel vmire; a fi/deveni atent la ceva; in Betracht ziehen, auf etw/jn achtgeben. *1571:* Az chyky ravók az hamoron való kez vasat zokot arra zerentt el aggyak, es azt az banya zokot mye el kezdesere fordechyak az elebbi fyzetés zerént, Zewch Tamas keze által, kyre ew tarchyon zamott, howa keel [SzO III, 336 fej.]. *1588:* ha mit ez mostany allapattya felett Somogy Andras az hazon eppetene, az keolchiegre regestum zerent zamot tartuan annak hason felet tartozzek Zabo Demeteris meg teryteny Somogy Andrasnak [Torda; Pk 2]. *1698:* szinten az nap jőve az Horváth Miklos Ur(am) embere oda ... nekem meg hagjá hogj ha efféle Buzát hoznak tarcsok számot réá, mert jo kalács pénzt adnak [Vízszilvás SzD; Ks Georgius Sándor (23) jb molitor vall.]. *1743:* az ... Adamosi Malom ... a' viznek áradása 's nevés alkalmatosságával meddig és mikor forgot vagj állot meg arra számot nem tartottam [Ádámos KK; JHbK XXVIII/9] ✳ *~ot tarthat* számon tarthat; a putea ţine evidenţă exactă despre ceva; in Erinnerung behalten können. *1755:* vala ... 100 darab Sertés, de ... csak hetven van, mert azt minden esztendőbe kimilletlenüll verette Le iff(jú) Teleki Sándor Ur(am) eő Nga, vgy hogy számot sem tarthattam rá edgy esztendőbe hányát őletett meg eő Nga kőzűllők [Gernyeszeg MT; TGsz 35] ✳ *~ot tartó* számtartó; calculator, socotitor; Rechnungsführer. *1850:* A N. Kadátsi Malomhoz számot tarto Tartsafalvi Malmos Gazda Urakhoz tisztelettel ... Pálffi Dávid [Kadács U; Pf] ✳ *~ot tesz* **a.** el/beszámol; a face/prezenta un raport despre ceva; Rechenschaft ablegen. *1692:* (A megyebíró) a templom földeiről, javairól, pénzeiről, jövedelmeiről esztendőnként számot tész az egyházi emberek előtt [Kozmás Cs; SzO VI, 432]. — **b.** jelentősége van; a avea importanţă; etw. ist von Bedeutung. *1710:* Ott laktam hat holnapig, és igen nagy barátsággal éltem mind a colonellussal, mind a regiment tiszteivel, nem is láttam annál a colonellusnál emberségesebb, alázatosabb, jobb, magyarszerető úriembert, és mind asztalát, mind udvara népit oly pompáson tartotta, köntöse, lovai s minden apparátusa olyan móddal, akármelyik országban is számot tenne [CsH 442]. *1879:* Csekélyebb legénike a kis Kálmán[a] semhogy számot tegyen nekem az, mit' ő felőlem elmond [PLev. 43 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Sándor Kálmán] ✳ *~ot vehet* elszámolhat; a putea da socoteală de ...; Rechenschaft ablegen können. *1622:* Hogj ha penigh Istokra valamit keöld (!) arol io modgiaual regestromot tarczio(n) hogj Jeöuendeöben eo klmek zamot vehesse(n)ek [Kv; RDL I. 119] ✳ *~ot vesz* **a.** elszámoltat; a cere cuiva să dea socoteală de ...; Rechenschaft ablegen lassen. *1572:* Keryk eo k. biro vramat es kyralbyro vramat Ereys hogy keowessek az Zamadas dolgaba az regy Io rendtartast vgi hogi valasanak eo k. az Ides vraim keozzwt keteot, kyk Zamot veuen az teob vraimtwl az Safar vraimtulis, es az parcialt chinallia megh hozzak vgy fely az zam veouč vraim eleybe, hogy Ne legien az fele zwrzawar Mint ez eleot neha leot [Kv; TanJk V/3. 52a]. *1599:* en vgi veom ezembe hogi fl 64 ... kapitan vram zamot veon az bor arrarol fl. 68 [UszT 14/60]. *1621:* Zam veweőket zoktanak valaztany, kik az varosnak kewes Jeöwedelmeczjkejenek exitusarol, es mindenfele erogatiokrol az Tisztviseleő vrainktol zamot zoktanak vennj [Kv; TanJk II/1. 335]. *1682:* Tudom hogy ezen Stéphán Iuontul ur(am) számot veszen vala, s negyven fejős Iuhnak találá héát [M.köblös SzD; RLt Butuza János (60) jb vall.]. *1700:* A kőzőnséges Jonak promotiojara Exactorok(na)k rendeltettenek[a] ... Atyankfiai; hogy eddig defungalt Hadnagysagot es egyeb ratiocinalo tiszteket viselt Atyankfiaitul, minden nevel nevezendő Varos proventusirol szamot vegyenek [Dés; Jk 301a — [a]Köv. a nevek fels.]. *1774:* Praefectus Uram Tisztarto Uraimekon ... most Esztendeje Számat vet ... Tavaly vet Számat Bálint Uraman ... s mind akkoris a mennyiben liquidáltattak, azon liquidált Summával el eresztette [Mocs K; KS Conscr. 191 Áts István (30) lib. molitor vall.]. *1803:* régi usussa szerint a nemes communitás elsőbben is mindenféle pásztoroktol számot vőnek szép renddel [M.hermány U; RSzF 192]. — **b.** felelősségre von; a trage la răspundere pe cineva; zur Rechenschaft ziehen. *1664:* kemény levelet írt ő nagyságára az fővezér, hogy úgy vigyázzon ő nagysága, hogyha erre talál el menni az vajda, ő nagyságától veszen számot [TML III, 281 Naláczi István Teleki Mihályhoz] ✳ *~ot vet* **a.** elszámol; a da socoteală de ...; Rechenschaft ablegen. *1568:* Dobsay Anna iur(ata) fassa est, Ezt tudom hogy szamot Vetenek Vaczy Peterne es szabo Andrasne, akar Vaczy Peterne 40. forintal Marada adossa szabo Andrasnenak, de hogy ez szabo Andrasne ez szabo Andrashoz Mene, 18 forinton hagya meg Neky [Kv; TJk III/1. 242]. *1597:* Az Inctusis bizonychia meg hogi mikor Bernad Andras ez eozzel volt Olahfalwba, Az Alperes ezebe Juttatta es negied fel forintra vetettek zamot [UszT 12/121]. *1618:* Ferenczj Mihaljal zamot uetue(n) mint az Tutorsagrul 's mint: penigh egyeb dolgokrol ... az R(eli)cta ... tartozik es teze(n) f 16 d 77 [Kv; RDL I. 104 Andreas Junck kezével]. *1661:* vessünk számat édes sógor uram [Mv; SzO VI, 230]. *1781:* ezelőtt 5 esztendőkkel énnálam szolgált, esztendő eltelvén udvari bíró Székely Ferenc és Lemhényi Tamás ökegyelmek előtt számot vetettem szolgálatjáról, kártételiről és napszámok elvesztegetésiről [Árkos Hsz; RSzF 271]. *1800:* valami pénzed valt nállam, 's annak egy részét meg költem, más részével sot vettem, 's még maratt valt nállam, 's arrol reverzálist is adtam volt ... most ha a Komèdiara le mehetek Számot vetünk [Torda; DobLev. IV/833. 1b]. *1820:* számot vetvén Szombati György Uram(m)al, az el maradot Interesseiről, melly hogy egészen ki fizetodgyék. irodott kivánsága szerént az már fen(n) irt 18. forintokhoz

még 4 forint [Kv; ACSzám.]. — **b.** leszámol vkivel; a se răfui, a cere socotează cuiva; mit jm abrechnen. *1696:* Mikor az Csorda pasztor Kovács István Hetfün az Csordát ki hajtya vala, látám hogy Kovács János fut vala ki az az ősvenyen, s kiáltya vala, várj megh illyen illyen lelkű mert majd számot vetek veled [Mikháza MT; Berz. 17. XII]. — **c.** elhatároz vmit; a decide ceva; beschließen. *1710 k.:* De csitt, gazda nélkül ne vessünk számot, kérdezzük meg a fejedelmet: nem lészen-é ellene [BÖn. 737] ✳ *~ot vétet vkitől* elszámoltat; a dispune ca cineva să dea socotează de .../cu privire la ...; Rechenschaft von jm verlangen. *1712:* Az Méltoságos Regia Deputatiohoz Iffiabbik Néhai Bealis (!) Ferencznek Néhai Henter Ersébettől valo Arvainak, Bealis Boricza, Annis, es Jutkának igen alázatos kőnyőrgések Nságtokhoz s Kgltekhez Méltoztassék ... Tutrix Atyánkfiától Számot vétetni ... Es keziből mind két Testvér Atyankfiát Ferkőt és Jankot Jovainkal edgyűt ki vétetni [ApLt 2] ✳ *~ot vethet vkik között* elszámoltathat; a putea cere persoanelor în cauză să facă socotează între ei (cu privire la ...); Rechenschaft ablegen lassen können. *1573:* Zeki Pal es Bako Andras hitek vtan valliak hogy Tavaly Eztendeobe Mikor ky Akarna vince az Baromal Menny hia eoket gal vincehez hogi zamot vetnenek keoztek ... kenallia volt gal vince hogi zamot vetnenek Mind Barom feleol Es Marha feleol az my kezek keozet forgot, Mond vince hogi eo semy Zamot Nem vethet [Kv; TJk III/3. 122] ✳ *~ot vettet* elszámoltat; a cere cuiva să facă socotează de ...; Rechenschaft miteinander verrechnen lassen, ablegen lassen. *1570:* Balasy Isthwannal, Byro vra(m) vettessen zamot, ha mywel Thartoznak neky megh kel adny [Kv; TanJk V/3. 5a]. *1598:* Az kérékiartoúal úettete(m) zamot fizette(m) f 8 d 65 ... az zittyartoúal (!) wettétem zamot fizette(m) f 1 d 85 [Kv; Szám. 8/III. 23] ✳ *~ot vevő* számvevő; care este însărcinat/împuternicit să ceară socotează (de la persoane diferite) cu privire la ...; Perzeptor, Einnehmer, Rechnungsführer. *1710 k.:* én nem számadó, hanem másoktól is számotvevő szolgája voltam az én hazámnak [BÖn. 897]. *1723:* Praesentibus recognoscalom, Hogy ... Haromszeki joszagunkra, Inspicialt, All Torjai Mihacz Mihály ... excontentaltatott azon 1721 esztendőre, Penzbeli es egjeb mind(en) fizetesivel ... Semminemű Praetensiomot ebbeli hivatallya es Szolgalatytya iránt Se magam, Se ez után valo Tiszteim, azon joszagban Succedalando es számot vevő exactorok, ő kglmitől szamot ne vegjenek, s ne kenyszerittsek [Zabola Hsz; Borb. I] ✳ *~ venni* be/elszámolni; a face socotează; Rechenschaft ablegen. *1588:* die 7 Decembris Jeouének az Zám veveo vraim, az Jspotali hazhoz Zamuenni [Kv; Szám. 4/V. 3 Gr. Veber isp. m. kezével]. *1592:* Az Vtan mikor fejer varra mene, hiuatott vala oda, zam venni hogy az elötty eztendóbely dologh felól zamoth vegyen ... kerdi hol lezen Az majorház [UszT].

II. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivem Gebrauch: bizonyos számú/mennyiségű (vmiből); de un anumit număr de ...; von bestimmter Zahl. *1719:* vagjon ... Az also mezóben egj darab főld meljet nehay T N Imecs Istvan vett volt f. 27 ugjan anyi szam pénczel ados léven Imecs István Batyam Uram, es anyiban foglaltatta(m) [Imecsfva Hsz; Borb. I]. *1753:* Az egész Udvar Ház körül való kertek ... 92 szám rúd ... Consideratioban jövén a kertek(ne)k egj helyt job, más hellyt gyengéb vólta exurgál ad flor. ung. (!) 9„20 [M.nádas K; RLt]. *1766:* Liber Báro Josika Joseff Vr eő Naga adatt erette ... Lápos Debreken bizonyos szám ház Jobbagyokat ... örökös Cserében, melly meg Tetczik az arrol kőlt Contractualisbol [Fejér m.; JHb XXIII/32].

számadás 1. (bevételekről és kiadásokról való) elszámolás; socotează (despre venituri şi cheltuieli); Verrechnung, Rechnung (über Einnahmen und Ausgaben), Abrechnung. *1570:* az polgar vraim Minden dolgokat my az zam adashoz zwksegh ez heten ely vegezzek hogy Ez leowendeo hetfeon eleh alhassanak az zam adasra, Es Neh keslelyek megh az Zam weowe vraymath [Kv; TanJk V/3. 28a]. *1589 k.:* Tudom aztis hogy neha maradott az varosnal zam adas vta(n) hol 40 forint s hol 50 forint, de en ne(m) tudom hogy soha arul teobszor zamott adott volna [Szu; UszT]. *1595:* 3die January Zamadasom vtan megh mikor 'a varally Molnot birnam, es az Alperet Molnaban nem valtoztam volna oztottam megh az buzat az war allat akkor mikor megh valtoztunk es Jutot varos zamara Cub : 14 6/8 [Kv; Szám. 6/XV. 24]. *1605:* Zamot adúan az Egyhazfiak ... az el mult 1604 Esztendöről, az nallok Jnúe(n)tariom szerent valo penzről, és az Templomnak minden penzbeli prouentussarol, Marad kezeknel Jöuendö zamadasra kez penz in paratis Zaz nyoltzúa(n) nyoltz forint és Negyúenhat penz, f. 188 d. 46 [Kv; RDL I. 77]. *1657:* Ezen kwl a' varadi Kolcziartol a' mit fel vett annak derekas szamadasa hatra vagyon [UtI]. *1662:* valakik szegeny Barczai Akos Fejedelemseginek kezdetitől fogva eddig perceptorj voltanak kegltek kőzőtt az porta Contentatiojara valo Contributionak, mingyarast ige(n) szorgalmatoso(n) fel circallya, es kűlgie ki szamadasra ők̃t personalit(er) ... bőczűletes exactor hiveink elejekben [UszLt IX. 75/42 fej.]. *1699:* Tőb tőb inconvenientiak el tavoztatasara ... vegeztük asztis hogy az Hadnagyoktul fogva leg utolso Ratiocinatusig minden nevel nevezendő Tiszt viselők, kik Szamadasra kőtelessek adgyanak szamott [Dés; Jk 281a]. *1700:* a vám buzában az őrög molnár kárt vallat; hogj osztan számadásra huzta az őrög molnárt ... Csomokori Balint ura(m) egyszersmind adossa is tette [H; Szer. Joannes Pap de Maczesd (40) ns vall.]. *1725:* Üdvességes aldások es kőszőnetek uta(n) az B. Che előtt szám adások léve(n) az Apank Ur(unk) es Chee Mester Uramek-(na)k két esztendei el viselt Tisztsegekről, mellyben ez szerént Procedált az B. Chae [Kv; ACJk 130]. *1748:* Volt hire hogy el akar szőkni Tasnádi Ur(am) a' számadás előtt s azért fogatta meg ő Nga ... Ugy volt az is, hogy kezesen el botsáttatott azért, hogy készüljön a' számadáshoz, elis készült késóre hára, rátioját bé adta a Censurale Forumra, ott meg adositatott a' Kezesek le tették a kezességet s ugy kellett ő Ngá(na)k ujjabban detineáltatni [Marossztkirály MT; Told. 56]. *1765:* Számadásra ele hivának s számot adék [Csobotfva Cs; Ks Bertalis János (81) vall.]. *1793:* azzal a' hamis eskűvéssel, mint valami toldozott foldozott Berhével, akárták magak Szám adásakat Ötsém Uram elött fedezni [Somkerék SzD; Berz. 10. 77]. *1803:* hibaul ki tettük, és szemekre hanytuk a' Betsülletes Fűsűs Czéh Tagjainak ... a' számadások el láttatása el mulatását ily hoszszas ideig [Kv; FésCJk 22].

Szk: *~ alá szoríttatik. 1787:* az Birák az Erdők íránt ki adott Felséges Rendelésekhez szorittsák az Embereket, és ha ki azok ellen híbázna, tellyességgel el ne szenvedjék, hanem az ollyas praevaricatorokat immediatẽ nomine tenus a Process(ualis) V. Tisztek(ne)k jelentsék és a Possessoratusn(a)k is hirré tegyék, kűlőmben ha valamely helység ellen az iránt az Officiolatushoz panasz találna jőnni, a Bi-

rák kemény számadás alá fognak szorittatni [Torockó; TLev. 3/2. 2a] ✳ *~a napja. 1835 k.:* Szolicsam fel bátyámot s égy szersmind Instályamis meg azon adosságok fel vétele aranti szám adása napja ki tüzésire; melj ki tüzött napra bár hova is mindnyájan meg jelennünk atyafi kötelességünk léénd [Pf Kovács Sándor lev.] ✳ *~ nak ideje. 1681:* Mindenfele jövedelmekről valamellyeket rendes uton módon az ott való alkalmatosságból percipial és erogal, az számadásnak szükségesképpen meg kelletvén lenni, magát ez iránt is úgy alkalmaztassa, hogy számadásának idejét ne vontassa s ne halogassa [Szúv; CsVh 109] ✳ *~nak idején. 1621:* Anno 1620. vgymint Taualy Zam adasunknak idein (: a mint az Extractumbol megh teczik :) marat uolt kezwnknel vgy mint fl. 244 [Kv; Szám. 15b/IV. 2]. *1806:* A számadásnak idején senkinek is a gazdák közül szabad nem lészen juhait addig kihányni, valamíg amivel tartozik, bé nem fizeti [F.rákos U; RSzF 200] ✳ *~ra kényszerget. 1668:* ualaki ... haborgatna annal inkab ha szamadasra kenszergetne ... holtom utan szamadassal ne kenszergessek [Komlód K; BLt] ✳ *~sal tartozik. 1693:* Quartas Uraimek ... annak idejében számadássalis tartozzanak [Kv; SRE 12]. *XVIII. sz. eleje:* az Czétul arra valosztot ket becsületes Mesterek az Czének rendi szerint annak ideiben számadással tartaznak [Kv; PosztCArt.] ✳ *~ terhe. 1804:* ezen tereh alol valo fel oldoztatatása szám adás terhét vonnya maga után [Dés; DLt] ✳ *~ terhe alatt. 1820:* Szánto Sándor íntertentiojára és ruházattyára az asszanynepi[a] és Ispánlaki[b] rész Joszágok ki szakasztatván az ő és Javai Curatoranak az ur[c] számadás terhe alatt azzal az utasitással neveztetik ki, hogy a Szánto Sándor személlyéről, és jovaival ezen tul gondoskodgyék [Ne; DobLev. V/1039. — [a] [b]AF. [c]Dobolyi Sigmond] ✳ *~ terhe alól mentté tesz. 1803:* az ujj Czeh Mestereket a' szamadások(na)k terhe alol mente töttük [Kv; FésCJk 23] ✳ *~t kíván. 1606:* Ezert hituk az al perest hogj Zent kjralj uayda Janosnak uala egj Jstuan new fya melyet Kouachy antal ðhoza hit uolt az hadakozasnak Jdeyen hogj hadakoznek helie(n) es minden Joszagaba harmadaba bele fogadna beleis fogata anak Jele az hogy arol hadakozot es ugjan odays maradot ebest (!) faluana(l) arol az Jozagrol per hoc azt mongjuk hogj az az Jstuan nekwnk uer zerent ualo atya(n)k fya uala azert azt mongjuk hogj az ő igirety es mj reank zalot uere söt az mjt oda uit uolna arolis zamadast keuanunk [UszT 20/181] ✳ *~t tesz. 1847:* (Az) ellenöri erdö Biztosok ... Ep Fát, vagy haszon vehetö gyümölcs fát tüzre el adni fel nem hatalmaztatnak csupán a szél vagy más Viharok által letőretteket, a mellyeknek árrok fel kérésig tökéül a Birák kezein hagyattik pontos Számadást tévén rolla Biztosság jelenléte vagy hitelesíttése mellett esztendö bé töltevel [Torockó; TLev. 10/9] ✳ *~ törvénye. 1770:* Deliberatum. Mance lévén az dolog, ez okáért nem bocsássa a számadás törvénye apellátióba [M.hermány U; RSzF 206] ✳ *hét szerint való* ~ heti elszámolás. *1606 u.:* az mellet buza zab uolt es egieb haz eszköz uolt ugj mint feize, furo, veseo, es egieb effele akar miczoda neuel neueztessek kad, hordo, es affele hazj ezkeoz ezekreol het zerint valo zam adast keuanok tölled [UszT 18/33] ✳ *hittel való ~. 1605:* Zöcz gjörgjne ... Egjeb marhaia felölis hittel valo Zam adassal tartozik [i.h. 20/135] ✳ *hónapok szerint való ~. 1632:* Az Olton ualo hid ... az hid vegin uagion egj kis ház meliben az vamos lakik ... Az tiztet holnapok szerent ualo szamadassal biria [Fog.; UF I, 185].

2. írásos/írásban lefektetett elszámolás, *ek* ráció; socotealã scrisã (despre veniturj şi cheltuieli); schriftliche Verrechnung. *1582:* Eotwes Andras zamadassa ... Az varosnak sok kwleomb kwleomb fele zwksegire es Aiandekozasokra keolteoth eg egez Summaba f. 968/70 [Kv; Szám. 3/VI. 11 Diósy Gergely not. kezével]. *1592:* Tothazy Zeoch Mihaly Saffar polgar zamadasa ... Telies minde(n) keoltseget eozwe computalwan tezen amyt keolteoth f 2754/70 [Kv; i.h. 5/XI. 9]. *1596:* Az ket Ispannak Radnothj Istuannak, es Georgi Alcznernek zam adasok elseoben az Filey jozagrol ... Az eo magok yargalassa teot f 50// [Kv; i.h. 6/XIX. 17]. *1657:* Az hűteos Kulcsar Keserui Miklos szamadasa szerint, Erogalodatt, per Annum, az Udvar haz szűksegere, Eczet, Ur. N. 23//2 [Borberek AF; WassLt Perc. 23]. *1671:* Valamiképpen az Szász Nation lévő Atyánkfiai, annuatim derekas szám adással tartoznak az adonak exigalásárol és administralásárol, ugy az Vármegyéken, és egyéb hellyeken-is minden féle Perceptorok szám adassal tartozzanak [CC 99]. *1748:* kezesen el botsáttatott azért, hogy készüljön a' számadáshoz, elis készült késöre hára, rátioját bé adta [Marossztkirály MT; Told. 56]. *1774:* Ugy ezen Joszágban vadnaké ollyas Proventusok, mellyeket Quietantiák mellet maga az Praefectus Kezéhez vet, és az Tisztartok Szamodásiban nem ingrediáltanak, minden Esztendőben mennyire ment, ugy az Praefectus Provisorok Hirek nélkül az Joszágokban valamit percipiálté, hogy à Tisztartok Ratioiban nem ingrediált [K; KS vk]. *1799:* interes pénzt mennyit fizettem bizonyos idő szakaszokon az arrol valo, s ide Zárt szamadáson az hozzá ragasztott quietantiakkal meg mutatytya [Mv; MvLev. Sánta Antal keze írása]. *1803:* Illyetén meg feddetések elöre bocsátása mellett a' fenn emlitett regibb és ujjabb számadásoknak revisioihoz fogunk [Kv; FésCJk 23]. *1825:* számadásomot azzal az Alazatos kérésemmel nyujtom bé a Felsöbségnek hogy visgáltatása után nyerhessek: Obsolutoriumott. Kováts Imre az 1825béli Allodiális Perceptor [Szkr; Borb. I].

Szk: *~ rendje* elszámolás sora. *1803:* a' mi kevés fundussa kész Pénzben vagyon a' Czéhnak némely Mester Embereknél ki adva, annak ezután Esztendönként minden égy forint után 5 pénz Interesse folljon, és számadások idejen Czéh Mester Uraimek szamadasok rendiben fel vegyék, és híba nélkül felis szedjék [Kv; FésCJk 23–4] ✳ *egyházi ~. 1869:* Megrendeltetett, hogy minden egyházi számadásokra nézve egy bekötött könyv készíttessék, és ebbe irattassanak be az évenkénti számadások [M.bikal K; RAk 177] ✳ *kurátori ~. 1823:* Az Ekl(ési)a a Törvínyeit nem observáló Ember(ne)k büntetéseböl 2. rése a' Curator kezébe mennyen ..., a' Curátor kezibe mentnek bé kel tétetödni a' Curátori Számadásba [Nagykapus K; RAk 33]. *1839:* A Curatori számadás az érkező visitatiora készen lenni rendeltetik [uo.; RAk 16]. *1861:* Február 13án Rendes Canonica Visitatio, a' környül állások hatalma miatt nem tartatik, hanem azért a' Szokott teendőket meg kell tenni: Curatori szám adásokat ... a midön fel szolitanak a' hová rendelik a' Curátor mindent kézbesitsen [M.bikal K; RAk] ✳ *számtartói ~. 1844:* Mely fénnebbieket az rabotális jegyző könyvből, és Számtartai számadásbol kí irva tisztelettel be adjuk [Görgény MT; Born. F. VIb].

3. (számadási/elszámolási kötelezettséggel járó) felügyelet, őrizet; socotealã datã privitor la/asupra bunurilor încredinţate; Aufsicht mit Rechenschaftspflicht. *1676:* A többj ittis[a] az mi vagyon Porkoláb Vram számadásához valo [Fog.; UF II, 705. — [a]Ti. a kazamatában]. *1767:* a' Szám adásom alatt valo Ménes mind őszve volt mint égj Negjven darabbol állo aprostol együtt [Kóród KK; Ks 19/I. 8]. *1770:*

Minemű perlekedése lévén ifjabb Pető Jánosné asszonyomnak ... a magyarhermányi tehéncsorda pásztorral, Oláh Jánossal számadás dolgából, egy kék és barna szőrű tehén dolgáról. Azért kemény deliberátum pronuntziáltatott volt [M.hermány U; RSzF 207]. *1792:* Nemkülömben Ágoston György is nem az magáét, hanem az másét húzta volt magához; de későn, midőn már csak kevés sertés volt a pásztorok számadásában, s akkor is a pásztorok hírivel, az melyet meg sem ölt, hanem tartotta harmadnapig [Árkos Hsz; i.h. 217]. *1825:* A' Hajduk Be-Esketése formája ... Ha mik a' rabok szamàra àltalam bé szereztetnek, azt igazán bé szolgáltatom Porkoláb Uramnak keze és számadása alá [UszLt III. 48]. *1847:* A haszonbérlő ... valamig az Uradalmat kövétleseire (!) nézve tellyesen ki nem elégitendi el nem költözhetik; vagy ha el költőznék az uradalom ugy mint a számadás alatti szőkevény szolgát fel kérethesse [Bogártelke K; KmULev. 2].

Szk: ~ *alá ad. 1803:* Busa Daniel Uram ... számadásom alá adá azon öt darab sertésseit, hogy viseljem gondjokat létévén nékem a' tanito poltrát [Dés; DLt 82/1810 Csismás Vonutz (40) custus suvium vall.] ✳ ~ *alá adatik. 1851:* a' Május 6án kezdett inventálás szerint a' következendők adattak a Haszonbérlő keze, és számadása alá [Erdőszt-györgy MT; TSb 34] ✳ ~ *alá adott. 1820:* keze és Számadása alá adataknak valo inventariuma [M.lapád AF; BLt] ✳ ~ *alá általad. 1842:* ezen ... Helynek szinén a' hol meg valánk állapodva ... Kakasdi Tövissi Imre eő Klmét Erdö Pásztornak bé eskettük, oly Hite le tétele mellett hogy mind ezen ... Erdöket ... pásztorollya, mindenikröl számol ... ily Hitével kötelezését meg erősítvén, mi is meg birláltatásunknál fogva a' nevezett Erdő Pásztornak ezen ... Erdöket gondviselése, és számadása alá ezennel által adtuk [Kakasd MT; DE 2] ✳ ~ *alatt való. 1795:* Elegendőképpen comprobáltak mind a két felek levatoriák (!) által, de mind csak úgy jő ki, hogy azon a napon az Fejér Ferenc lovait nem hajtották az mezei csordába, hanem az erdeiben indíttattak volna, de amely nem volt számadás alatt való pásztorság [Ozsdola Hsz; RSzF 218] ✳ ~ *alatt van. 1827:* a ketskék az ő szamadasa alatt vagynak [Angyalos Hsz; HSzjP Salamon Josef (29) vall.] ✳ ~ *alá vesz. 1823:* Hogy ezen Inventáriumba az én közbejövetelemmel leirt Vagyonokot ... kezemhez és számadásom alá vettem legyen — azt ezennel meg esmérem, és tulajdon kezem alirásával megerőssittem [Msz; DobLev. V/1080. 7a]. *1847:* Midőn a vidám tavasz megnyitja a maga kebelit, kötelesek a nevezett pásztorok az eleibe adott ökrököt számadások alá venni és pásztorolni, béeresztve addig, míg az idő alkalmasabb lészen, akkor a Hatodra felhajtván, kihálva addig ott őrizni, míg a közönség a lehajtásról rendelést tészen [Zalán Hsz; RSzF 202].

4. felelősség; responsabilitate, răspundere; Verantwortlichkeit. *1644:* Ezeket ... lelkekre keőteok hogy ez szerent vigienek vegben, es ezekben megh ne czialatkoszanak se az edes felesegem, se pedigh az en fel nevelő szerel(m)es szuleim, mert az lelkek(ne)k eő kgk(ne)k sulios szám adasa leszen I(ste)n előtt [Kv; JHb III/6]. *1657:* az közönséges keresztény törvény ellen egy testvérbátyjának feleségét vötte vala el, mely incestusi dolgot már ezek szokásban is kezdettek vala venni, mert az említett László király is első feleségül vötte vala Ferdinandus II-dus római császár második leányát, kinek az édesanyja és az királynak is édesanyja egyek voltak; de az ám légyen ő számadások [KemÖn. 307]. *1668:* Nagy számadással tartozol, édes Apám, elmulik ez világ minden dicsőségével [TML IV, 312 Teleki Mihály Keczer Ambrushoz]. *1710 k.:* Megcsalják sokszor sokan az őket becsülőket, nem igyekezvén semmit is abban, hogy azoknak őhozzájok való bizodalmoknak és reménségeknek megfeleljenek és eleget tegyenek ... Rettenetes bűn és szörnyű számadás! [BÖn. 419].

5. felelősségre vonás; tragere la răspundere; (das Ziehen zur) Verantwortung, Verantwortlich machen. *1678:* Oly embereknek mutathatja kgd ezen levelemet, tudom ki fütyöléssel, ki főcsóválással fogja ezen dolgot érteni, ki mosolygással tészen ítéletet s feleletet felőle, de látja Isten az én szívemnek állását, ki eleiben mind én s mind mások a számadásra provocáltatunk [TML VIII, 228 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

Szk: ~ *alá húz. 1799:* ha mi fogyatkozást fogok ezen részben[a] tapasztalni kéntelen lészek[b] az illyetén illetlenségekért leg elöbbször az Urat[c] az után pedig azokat kiknek kötelességekben járt ez iránt vigyázattal lenni, nevezetesen a Tizedeseket, és Utztza Kapitányokat terhes számadás alá huzni [Kv; EM XLVIII, 488. — [a]Ti. a mezítelenül való fürdés tekintetében. [b]A közlésben sajtóhibával. [c]A kv-i bírót] ✳ ~*ra szólíttatik. 1847:* Kérelmes a' bé panaszolt Virág Lászlot és Növérét ... le motskolván, s ... a Maga és Növére sértett betsülletére Nézve számadásra szollittatván a' kezébe tartott páltzával Virág Lászlot ugy artzba ütötte, hogy artzát azonnal Vérbe boritotta el [DLt 530a gub.] ✳ ~*ra vonattatik. 1826:* N Csáni köz lakos Berár Gligorás ... a panaszlo ... számadásra vonattatván, hogy ... döjjen el. 1821-be akkori ezen Járás Szbiraját Kasza Urat Arbitralta mind két fél [Nagycsán TA; TLt Közig ir. 1528] ✳ ~*ra vonható. 1710 k.:* Amíg osztán hamissága vagy egyéb okok miatt az úr el nem bocsátá, addig soha számadásra nem vonhatók [BÖn. 885].

6. leszámolás; răfuială; Abrechnung. *1847:* (Varga Katalin) Réámenvén Dánts Juon kisbíró házára ötvenedmagával, számadásra kényszerítette, biztatta a népet, hogy még a tiszt urak ellen is lépjenek fel [VKp 198].

számadásbeli elszámolásbeli; care ține de socoteli; aus der Rechnungslegung. *1681:* Hiutalom iránt tartozó számadásombeli kártételeim, uagy akárminemű fogiatkozásim penigh az számadó tisztek rendi szerént censurara boczattatuán és consealtatuan; ha mikor conuincaltatom mox et de facto tartozzam contentatiot tenni [CsVh 87].

számadáskészítés elszámoláskészítés; făcutul/pregătirea socotelilor; Rechnungslegung. *1807:* Vettem ... Déván ... 5 kontz Nagyobb Árkusu Papirossat Diárium és Számadás készittesre ... Rf 1 xr. 45 [Dédács H; Ks 98]. *1821:* Számadás készittéskor költödött [Kv; ACSzám. 58]. *1834:* a két Esztendei iro szerekre adodot Rfl 2 Kr. 30 ... Számadás készités és visgáláskor költödött Rfl 6 Kr 10 [Kv; i.h. 103].

számadásvizsgálás elszámolás ellenőrzése; verificarea socotelilor; Rechnungsprüfung. *1834:* Számadás készités és visgáláskor költödöt Rfl 6 Kr 10 [Kv; ACSzám. 103].

számadatlan I. *mn* **1.** számadását (még) el nem készített; care nu a făcut/terminat (încă) socoteala; mit seiner Rechnungslegung rückständig. *1737:* injungálá ö Nga[a], hogy a' Szám-adatlan Rationisták Ratioikat az Exactoriara adják-bé [Kv; SRE 166. — [a]Br. Bánfi Farkas egyházközségi főgondnok].

2. ~ *szolga* elszámolás nélküli/számot nem adott szolga; slugă care nu a dat socoteală privitor la/asupra bunurilor încredinţate; Diener, Knecht ohne Rechnungslegung/der noch keine Rechnung abgelegt hat. *1556:* ffolti ffarkasnak wolt egh zolgaya Zekel Bertalom kynek marhaya Bezterchen wolt egh Jambornal ... Kerem ... hogh te K. az Marhat agya Erdeli Miklos Wram Kezebe Mert az Bertalom az En attyamffyanak ffolty ffarkasnak szam adatlan zolgaya wolt [Folt H; BesztLt 6 Andr. Kendj a beszt-i bíróhoz és a hites polgárokhoz] | Zekel bertalan ... Zam adotlan zolga volt ... mikor ez orzag lippa allat valla teb elest vitetet negy zaz forintara elesnel, kiben egy penzt elew nem adoth [uo.; i.h. 8]. *1637:* Citaltata en altalam Maroczy Andrasne Boldogh Kata Azony ... Suki Benedekne Kozarvari Barbara Azont ... Bonys Mihali nevw Magiar Sukon lako biraia altal Colosvarmegiebeli Elseő tőrvinies szekre az brevis szerint ... szamadatlan szegődőt szolgaianak Moldovay Stepha(n)nak ... megh nem addássaęrt [SLt O. 15].

II. *hsz* elszámolás/számadás nélkül; fără să dea socoteală asupra bunurilor încredinţate; ohne Rechnungslegung. *1598:* Wiczej Mathe ... vallya ... Abba(n) semmit ne(m) thudok volte zegeodeot zolgaia vagi ne(m), es ha za(m) adatla(n) me(n)te el vagi mint [Kv; TJk V/1. 186]. *1599:* Adott volt esmet valamy zamadast be kyreol tavaly marat volt zamadatlan [Kv; Szám. 8/IV. 15]. *1606:* teób tarsajúal el zeòkett zamadatlan ment el [UszT 20/131]. *1610:* szent geórgi nap tauatt Vala mire ualo gòndòltaban az J ... az hazból Hiremnel kwll ki ment szeókue ueymel szam adattlan. ennekem az Regi szókas szerent az haz ualtsagatt sem atta megh: affelett ket eókreómreól számott nem adott [UszT 16a]. *1642:* egi harmad fu Tulikom valora fl. 5 oda vagion szaamadattlan [HSzj *harmadfű* al.]. *1683:* Stephán Iuon szegődőtt pakulárja volt Diosi Iános Ur(amna)k szám ádatlan szőkőtt, égy ideigh oda tekerget [M.köblös SzD; RLt Nagy Ferenc (60) jb vall.]. *1726:* Miháila Jován in Anno praeterito 1725 ... Beldj Kelemen Ur eő Klme Bozzán[a] lévő marhái mellett Pásztora ... szám adatlan a marhák mellől el szőkőt, melyre nézve a felesége Dóbra detentioba tétett (!) [BLt 1. — [a]Bodza Hsz]. *1758:* Tusoni Joszágomb(an) ... Tisztartoi hivatalra kötelezvén magát Harko János nevü ember ... Fazakas Boricza nevü szolgálomat maga melle gonosz végre fel vévén ide Tordára nemcsak hirem nélkül hanem szám adatlan, ideje eltölte előtt szegődségét el hagyván az Iknek házához jőttek [Torda; TJkT III. 275]. *1815:* szőkőtt el ... Tisztartoi szolgálatból, számadatlan [DLt 68 nyomt. kl].

számadatlanság elszámolatlanság, el nem számolás; neprezentara socotelii; Verrechnungslosigkeit. *1719:* Luczai Istvan Posteritassi irant valo Processus szamadatlansagaert [Vh; UtI].

számadatlanul 1. számadásra nem kötelezetten; fără să fie obligat la prezentarea socotelii, fără să aibă obligaţia de a da socoteală (cuiva); nicht verrechnungspflichtigt. *1637:* En Bwkösy Kemeny Janos, adom tuttara mindeneknek; Miuel az en Kglmes Uram eő Nga ... Rakoczy Gyeőrgy ... Erdely Országának Fejedelme ... méltoztatat engemet promouealni az feő komorniksagnak Tisztire számadatlanul; Eskwszöm az eleő I(ste)nre ... eő Nga hwseghe melleől el nem állok [Fog.; KCs 135].

2. ~ *való* számadásra nem kötelezett; care nu a fost obligat la prezentarea socotelii; nicht verrechnungspflichtigtet. *1657:* noha akkor nem voltam tisztem szerént generális, hanem főkomornyik ... nemcsak offerálta, hanem ... inkább inponálta vala az fejedelem azt az tisztet, melyet felvenni sokáig recusáltam, causálván praedecessoromnak, Mikó Ferencnek holta után maradékinak sok kárvallásokat, noha számadatlanul való tiszt volt eleitől fogva [KemÖn. 194].

számadó I. *mn* **1.** számadással tartozó, számadást vezetni köteles; care este obligat la prezentarea socotelii, care ţine socotelile; rechnungspflichtig, verrechnend. *1690:* Mivel a' Szám vétel, mind Szám vevő Uraimek(na)k holl beteghsége, holl egjeb distractioji, mind a' Számadó Betsülletes emberek(ne)k sok akadalljok miatt eddig haladott, annak maturalására ő kglmeket serkenteni uelt oztassek nagtok s kgltek [Kv; KvRLt X. A. 5]. *1710 k.:* Tudod Isten! ezaránt is feci quod potui; offeráltam magamat, hogy noha én nem számadó, hanem másoktól is számotvevő szolgája voltam az én hazámnak, mégis legelőször eléállok, és mind főcommissariusságom, mind salis commercii administratorságomról exacta és genuina declaratiót teszek az országnak [BÖn. 897]. *1799:* a számadó Özvegy ... Interessét bé fizetetlennek lenni állitván, azon Intereseket is ad massám Bonorum Pupillorum fel vétetődni kivánta [M.egregy Sz; Somb. I].

Szk: ~ *gondnok. 1855:* A' számadó gondnokok számadásaikkal készen legyenek ... A számadás elején a' jövedelem kutfők ki legyenek irva [Gyalu K; RAk 97]. *1871:* Elnök jelenti, hogy Kozma János számadó gondnok számadását az 1870ik évről beadja megvizsgálás végett [M.bikal K; RAk 287]. *1873:* A számadás felolvastatván, számadó gondnok Kolcsár János afia az 1872diki számadás terhe alol feloldozandónak nyilvánittatott [M.bikal K; RAk 300] ✳ ~ *kurátor. 1882:* ha a büntetendők büntetését a Számadó kurátor elmulasztandja a büntetés rajta vevődjék fel [Damos K; RAk 200] ✳ ~ *pakulár. 1682:* Tudode bizonyoson ezen Stephán Iuon, ki mostan fogva vagyon, itt Diosi János uramnál, hogy ő kglme(ne)k szám ado szegődőtt pakulárja lőtt volna, ket vagy három esztendőtől fogván szám adatlanul hire s akarattya ellen szököt volt el eő kglmétől [Dob.; RLt 1 vk] ✳ ~ *pásztor. 1770:* akkori hites falusbíró Baló János uramtól simplex novumot is kértem, eodem die 20-ma Octobris, melyet debito tempore az inctusnak mint számadó pásztornak Baló János bíró uram által meg is jelentettem [M.hermány U; RSzF 210] ✳ ~ *perceptor. 1671:* Hogy Nagyságodnak Kegyelmes tekénteti lévén alázatos Instantiankra Articulusban engedte iratnunk hogy az melly szám ado Perceptorok meg-halván, vagy penitus deficialván Resmobiliseket a' kik kezekhez vették, az fel-szedett adót-is ... fizessen-meg abbol az verus Successor [CC 99–100] ✳ ~ *polgár. 1784:* az Biro, és számado Polgárok Quietantia mellett is tsak azoknak subministrallyanak holmiket, az kik vagy Királyi szolgálatban vadnak, vagy az Tekéntetes Tábla, és az Tiszt Urak parantsolattyaknak tellyesitésében járnak, és fáradoznak azoknakis pedig a tisztességes Intertention kivül egyébbel nem tartoznak [Torockó; TLev. 2/6. 2]. *1847:* ami a Torotzkói meg szorittatott szük határt nézi, abból nem hogy szénnek Sőt Bányák fenn tartására Kohó és Veröbeli eszközök kipotolásárais, csak nemüleg ki elegithetök, ugy a szokásoltatott tüzelést is valamennyiben pótolhassa és a Bányászatott jövendőre nézt az Erdölés meg kiméllése s a velle leg czélszerübb élés által biztosithassa, más részről az éveken át számado hütos

Polgar öklmeket, és arrol való szoros számolás aloll, a mennyiben fel menthesse (így!) [uo.; i.h. 10/9] ✳ ~ *szolga. 1593:* Kalmanchehi Jstuan deak, Colosuari vallia ... tudom hogi Chanadi Janos zolgaia vala pek Matiasnak, de annak vtanna ne(m) ertettem hogi zamado zolgaia leot volna [Kv; TJk V/1. 442]. *1655:* Én négy esztendòk alat szolgáltam Csepreghi Mihály Uramat szàmado szolgájul [Gyf; CartTr II. 894 Franc. Literatus de Enyiczke (25) vall.]. *1677:* A' Számado Szolgák ha a' kezességnek meritumát fel-érhetò joszágu és residentiaju emberek nem lévén, másoknak nevek és kötelességek alat, azon fellyeb meg-irt módok szerint prosequaltassanak, de a' poena az acquisitio meritumjához alkalmaztassék [AC 196]. *1710:* Az Ur eő kglminék szegény szolgai alázatoson kőnyőrgűnk meltoztassek az Ur a nyari sok nyukhatattlansaginkrol es dolgainkrol még emlekezni, mivel minden Contributionak felit még kél adnunk, mind mas kõszonseges Némes Emberek(ne)k szombati szolgai, holot mas szemekbé a szám ado es gondviselő szolgák sem(m)it ne(m) Contribualnak [Kászonújfalu Cs; BCs]. *1798:* Curiámon ... tartok egy Birot, a' ki Conventio mellett számado szolgám [Torda; Borb. I Jánosi Péter lev.]. *1805:* tudgyaé hallottaé hogy Gliga Mihailla az Uraság Juhai mellett szám ado Szolga Lévén Juhot, Bárányt, Ketskét, adott volna el? [T; Born. XVI/14 vk] ✳ ~ *szolgaság. 1682:* Világos lévén azért Nehai Berki Istvánnak számado szolgaságha, s az iránt valo kõtelesseghe az Dna praetendenshez, ha az Atyafiak eo kglmek Berki Istvan vr(am) jovaib(an) participalni akarnak adgia(na)k számot annak rendi s — módgia szerint a Dna praetendens(ne)k [Kv; RDL I. 161] ✳ ~ *tiszt* **a.** számadást végezni köteles tisztviselő. *1681:* Hetedczakai vasár vamis szokot exigaltatni minden czötőrtőkőn; Ezt ... migh az D. Terrestris külömbe(n) nem disponallya ... egeszlen az szám ado Tiszt kezehez kell administraltatni [VhU 51] | Az Havasrul fával élő kőzel valo Falubeliek, Talakkal, Tanyerokkal Csebrekkel, egyeb féle fa edényel Tartoznak, ollyakkal minemüveket ök azo(n) havas faibol szoktak csinalni; mellyeketis a' Gornyik hite s kõtelessége szerint tartozik mindenütt fel szedni, es à várban à számado Tiszt kezéhez administralvan arrol Quietantiatis venni; specificaltatván, honnan mit, es mennyit percipialt [JHb XXXII. 56]. *1690:* Város gyűlvén választottak exactorokat, kik ab anno 1680. usque ad praesentem városi számadó tisztektűl számat végyenek [SzZs 714]. *1847:* Nékem Berzenczei Jánosnak ... el halálozott számado Tisztem, már néhai Gáspár Josef ... feles károkat téven, elhatároztam volt maradékai ellen számoltato széket tartani [Kv; Berz. 21]. — **b.** számadást végző tisztség. *1677:* Kenszeritésből a' Nemesség szabad akarattyán kivül nem tartozik senkit szolgálni; s' a' Fejedelmek-is nem erőltethetik, kiváltképpen számadó Tisztre [AC 77] ✳ ~ *tisztbeli* számadást végző tisztségbeli. *1578:* eo kegmek az Regy Io rendtartas szerent tablara Iarwa(n) Zam weoweket walaztottak ... Wegeztek eo kegmek hogy minden zam ado tyztbelyek kezek legienek minde(n) Laistromywal ... valamykor az walaztot zam weweok elo hywattyak hogy minde(n) ok wetetlen, es minden halogatas nelkwl elo Jeoien Az Zamadasra mindenik [Kv; TanJk V/3. 176b] ✳ ~ *tiszttartó. 1580:* Intnek eo kegmek minden Zamado tisztartot hogy oly keze(n) legienek hogy minde(n) vizzaltatas nelkwl eló alhasson kezen valamykor elo zolyttiak eoket az zamweweo vraim [Kv; TanJk V/3. 232a] ✳ ~ *tisztviselő. 1577:* ha valamely zamado tyzt wyseleo az zam wetelbeol adossa maradna, es meg ne(m) igyekeznek mingiart fyzetny, thehag zabado(n) meg foghassak es tiztesseges fogsagba meg tartoztassak, addeg mig meg fyzety a' mywel adossa Marad [Kv; TanJk V/3. 155b]. *1579:* minde(n) zam ado tyzt visseleo ember senkit ky nem vewe(n) vgy keozwllie(n) Rea hogy valamykor eo kegmek eló zolyttia eoket minden ok vetetlen eló Alhasson es kezen legien hogy semmy mentseget ne vesse(n) Akkor hogy ezert vagy Imezert ne(m) alhat eló [Kv; i.h. 202b] ✳ ~ *udvarbíró. 1740:* mikor Endes Péter Vram bé eskette elönkbe atta jelen voltam, Számado Vdvarbirának eskütt bé eő kglme [Szásznyíres SzD; Ks 54. 72] ✳ ~ *vicedézmás. 1671:* A' Fiscalis Reversalisos szám adó Vicé Dézmásoknak sok excessussokat értvén az Universitas részéről concludáltuk hogy ennek utánna az Fiscus számára való Dézmának ki-vételében illyen mód observaltassék, hogy a' Pinczejáráskor a' Vice Dézmás azon helynek Praedikátorával és Esküdtivel edgyütt igasságosson mérjék-meg Istáppal, a' melly hordokat megkell mérni, és a' szerént vétessék-ki a' Dézmát [CC 27].

2. számviteli; de socoteli; für Rechnungsführung | számadás bejegyzésére szolgáló; pentru însemnarea socotelilor; zur Eintragung der Rechnung dienend. **Szk:** ~ *fiókregesztrum* pótnyilvántartó könyv. *1650:* Tohrdaj (!) Jstuannak, Az Magyar Nation levő Safarnak, Az 1645 Esztendőbely Decemberről ualo Szam Ado Fiok Regestruma, Igy kőuetkezik [Kv; Szám. 26/VI. 343] ✳ ~ *jegyzés* számadást tartalmazó jegyzék. *1616:* attunk ... Egy Zam ado jegyzest kiben Barat Sebestienne Viczei Annazzon, meli most Kassai Jstuanne, zamot adot, keolt in A(nn)o d(omini) 1606 [Kv; RDL I. 65] ✳ ~ *könyv* számviteli könyv. *1833:* A' Naturalékrol s Materialékrol szollo Diarium nincsen is be adva csak az arol szollo számado kőnyv, holott a' Diarium articulussát minden pontra citalni, 's a' Számado könyvben az azt mutato rubricaban inferálni kell | a' kész penzröl szollo Diariumnak, altal vitele a' kész pénzröl szollo Számado könyvben lévö rubricában nincsen, — de söt nincsen minden pénz inferálva, a' mi a' kezében ment a' Tisztnek[a] [Kisesküllő K; Somb. II. — [a]A gazdatisztnek]. *1834:* A' kész pénzről Szolló Diarium s Szám ado könyv ugyan be van adva, de hiánosan [i.h.] ✳ ~ *regesztrum* számadást tartalmazó nyilvántartó könyv. *1585:* az eo Zam Ado Regestumaban ... Vgian ez Caputba, menj penzt percipialt, arult beleole megh Iria [Kv; KvLt Vegyes III/19]. *1586:* Legh elseoben az eo Zam Ado Regestumaban[a], Proventuson kezgien mindent eleo Zamlalnj [Kv; PolgK 19. — [a]Az ispán]. *1614/1616:* az Szamado Reg(e)stomban is mindenkor be volt irúa es acceptaltakis[a] [Torda; RDL I. 100 Michael Literatus Nyilas ns vall. — [a]Ti. a kolozsi prédikátorok a fejedelmi adományból járó kősót]. *1621:* Nagy Balintnak az Alpret Varos malmarol, es annak ez. Eztendei Jeöuedelmereöl Valo Zamado Regestoma [Kv; Szám. 15b/VI. 1 Nagy Bálint mb kezével]. *1649:* Welten Radek, es Beke Pal Ser latok(na)k számado registrumok ... Ebben az esztendõb(en) fõzõtt serek peniglen ekkeppen kövétkeznek [Kv; Szám. 26/VI. 517].

II. *fn* **1.** elszámolást/számadást vezető/elszámolásra köteles személy; persoana care este obligată la prezentarea socotelii, persoane care ţine socotelile; Rechnungsleger/führer. *1585:* Vegeztek penigh eo kgmek varosul, hogy minden tizt visseleók es zam Adok vgy visellienek gondot, hogy amely napot hadnak Az zamweweo vraim zamadasoknak, Arra minden haladek nelkwl kezen legienek [Kv; TanJk I/1. 19]. *1592:* minde(n) Zam Adonak az mely Napot Zam Adasra Adnak, ha Negligalna vakmereosegbeol, ve-

gienek tiz f(orint)tot rayta Restantiat penigh eo kgmek senkyn Ne hadgyanak [Kv; i.h. 202]. *1602:* Az zamweweo vramis az be gyewlest ne halogassak hanem menteol hamareb gyewlyenek eozze, es vegezzek el az zamadokkal dolgokat [Kv; i.h. 410]. *1710 k.:* Anno 1700. rendelének ismet exactorokat, két rendbélit; egyiket arra, hogy amint odafeljebb említettem a fiscalitasok három esztendeig való árendálását, ahhoz tartozó minden számadóktól vegyünk számot és tegyünk computust arról az akkor anticipált 120,000 forintról [BÖn. 884]. *1753:* az Mlgs Testans Vr ... mind Fő Tisztsége után járt jövedelmét, mind jószáganak fructussából be jőtt pénzt, megh gjüjthette 's az kinek tettzett disponalhatta ... abban szamadoja senkinek nem volt [Harasztos TA; Ks 14. XLIIIb]. *1802:* ide hatrább ha a' fákban hijjanosság találna lenni, a' mostani számadok fognak irantak kérdőre vonatni [Torockó; TLev. 5]. *1847:* Határunkba egy Év alatt prédált fák ára könnyen fel-mehet 300. Rftokba, de abból a Szám adok alig adnak fel 60. vagy 70. Rforintat minek több részivel ha Liquidaltatnak, ámbár igazságos volt a ki-tétel, mégis azt felvenni bajas, vagy talám soha se lehetett [uo.; i.h. 10/9]. *1871:* Kozma János számadása fel olvastatván, minden észrevétel nélkűl helybehagyatik, számadó az 1870diki számadás terhe alol feloldoztatik [M.bikal K; RAk 287].

2. számadó juhász; baci, scutar; Schäfer mit Rechenschaftspflicht, Schäfermeister. *1805:* Esmérié a Tanu Libánfalván Lako Gliga Mihaillát Ha igen Tudgyaé hogy Méltoságos L. Báro Ur eő Nsága Juhai mellett Báts és egyszersmind Szám ado [T; Born. G. XVI/1 vk]. *1806:* Mivel az ide valo legelö sem alább valo s veszedelmesebb a' méjtellyre nézt a' szomszéd határoknál, ollyan vigyázással légyen a' számoló Báts, hogyha a' szomszéd nyájak menten maradván a' méjtellytől, itt megromlának(!), elhullanának, a' kárt tartozik a' számado megfizetni [F.rákos U; Falujk 18b Sebes János pap-not. kezével]. *1821:* nem a' számado akinek a Birkák meg válogatva adattak keze alá manipulálta roszszul a' válogatást, hanem az akinek 1819-be őszszel meg kellett válogattattni [Gyalu K; LLt].

számadol 1. számot ad/elszámol vmiről; a da socoteală privitor la/asupra/despre ...; mit etw. verrechnen. *1777/1785:* Néhai Budai István Uram Özvegye Székely Borbárá Aszony ... Amely Gyermekenel akarna menni lakni oda mehessen es azon Gyermeke tisztesegesen Interténealya és meg betsűllye mint Édes Anyát, ha pedig midőn Ist<en> ez eletből az Őrökkévalóságra ki szollittana ha mi Ingo portekái, és Jovacskái maradnának, a hol, es akinek házánál meg hal, nem tartozik <azo>n Edes Anyarol maradando portékátskákrol és penzről a Töb Atyafiak(na)k számadolni, és azakat osztályra botsátani, hanem azakbol tiszteségesen el takaritattni kőtőlőztetik [Vajdasztián MT; MbK X. 48]. *1789:* a Falus Biro ... az erdőt predálokra ugj vigyázzon hogy ha mégis p(rae)varicatorok találtatnak ő fog rólla számadolni [Kénos U; UszLt XIII. 97]. *1806:* (Simon Áront) Fogadtam is meg ... minden Erdeire Vigyázó, és azokrol Szorosson is Számodolni tartozo Erdő Pasztornak s udvari Hajtásnak [Erdőszengyel MT; TSb 43]. *1808:* a' Biráknak ... kötelességében állyon az Erdőkben tett károsodás meg téritéséből szorosson számadalni [Torockó; TLev. 7/13]. *1816:* Majorság Alakor 28 kalan(g)ya ... Az Árpa és Alakor el van tsépelve, azokrolis a' Tiszt számadolni fog [Varsolc Sz; Born. XXIX. 24/16]. *1826:* A' Krájnik Ur ... A' mezőben lévő Uradalmi adósságokból feles summa pénzt felszedett, abbol Summáson administrált a T.' Perceptor Urnak (: sine Titulo :) é tárgyban is tsalfáskodni akar; holott a tisztelt Perceptor Ur eléggé szoritotta és unszolta ..., hogy a' Regestrumok szerént számadollyon [H; Ks 111 Vegyes ir. Genczy Aloysius ub vall.]. *1838:* erőszakoson elvet ött ökörrül szamodolni nem fog [TKhf Nagynyíresi Pap János kővárvidéki hütös assessor kezével]. — L. még RSzF 176, 203.

2. felel a tettéért; a răspunde pentru fapta sa; für etw. Rechenschaft ablegen. *1818:* az Unokám ... engemet ha meg öl, Ugy is ért Gabonája vagyok az Istennek, s azért kész vagyok a halálra, de önkéntesre, vagy természet szerint valora, de ha erőszakos halált kell szenvednem, azért a' Te Lelked fog számodolni, mert ... ha maga melléd vetted volna, Ugy őtet is mint a Tékozlo fiut meg nyerted volna [M.régen MT; TLt 321 Palatkai Anna fiához].

számadolás elszámolás, számadás; socoteală; Verrechnung, Abrechnung. *1802:* mint hogy az irt személlyeknek Hivataljaiknak a' mostani számadokra lett általszállások által azon fáknak[a] további gondviselése ő klmekre szállott volt és annál fogva a' rollak valo számadalás is; azért ezen fákrol is, tartoznak személlyesen in faciem loci demonstrálni [Torockó; TLev. 5/5. — [a]Ti. a vásárolt 35 szál fenyőgerendánk]. *1803:* a' Kolosvári Szöllö ... termését ... a' Regius elött fel-méretvén, azután a' Spotálly Kortsomain azon árron, a' melly a' Curátorral egyet értöleg megállittatik, köteles lészen külőnős Szamadolás mellett el-kortsomároltatni [Kv; AggmLt A. 117].

számadolatlan elszámolást be nem adott; care nu a prezentat socoteala cerută; der seine Verrechnung nicht abgelegt hat. *1847:* Ami a felhozott királyi adóbeli visszafizettetni szokott pénzt illeti, arra nézve nem én rendelkeztem, hanem a falusi közönségek járultak kérelmökkel a tekintetes megyei tisztséghez, hogy az ilyen pénzt tétessék a falu számára valamely olyan bátorságos helyre, hogy az addigi szokás szerint a számodolatlan maradott falusbirák ne költsék el [VKp 176].

számadoltat 1. elszámoltat; a cere cuiva să prezinte socotelile; Rechnung ablegen lassen. *1776:* A Tiszteknek maga adgyan Instructiot ... és maga számadaltassa is [Mv; Berz. 20]. *1786:* az Ujj Birák szoktanak az O Biraktol számat venni, igy is fojt az előtt Számadásak, már mostan ... vagy két rendben az Nemes Vár megye Tiszteiis Szamadaltotak [Torockó; TLev. 4/13. 31]. *1850:* elevet Dobaly (!) Ur valami irásokat, hogy számodaltassa Irsai Pistát [M.dellő TA; DobLev. V/1285 Szakács Samuel (54) vall.].

2. felelősségre vonat; a dispune să fie tras la răspundere; zur Rechnenschaft/Verantwortung ziehen. *1805:* a praevarikatiok ... az eddig volt Birák negligentiajok miat ugy el harapoztak hogy senki a Tőrvent szamba se veszi mely altol Kenszeritenek arra hogy eddig volt engedelmessegemet fere tévén a Birakat a Const. szerint valamikor kötelességeket el mellozik meg bűntessem és az Tőrvenyek meg tartasarol s bűntetesekrol szamadaltassam [Torockó; TLev. 9/37].

számadoltató számadást ellenőrző személy; persoană însărcinată cu verificarea socotelilor; Rechnungsprüfer. *1847:* Varga Katalin a három helységekbeni tartózkodása alatt, egy húsvét harmadnapján, bucsum-cserbui kisbíró Juon

házára száz embernél is többel reáment, s erőltette, hogy számadásait töstént adja elé, amit a kisbíró megtenni nem akart, mondván, hogy Varga Katalint nem a vármegye tette számadoltatónak [VKp 253].

számadozik felel vmiért; a răspunde/a fi responsabil/a da socotealã pentru ceva; (sich für) etw. verantworten. *1753:* Nagyságod nem kévánnya azt hogy az Istentelenség bűntetettlen maradgyon, és más ember gonoszságáért az én Lelkem Számadozzon [Szentsimon Cs; Ks 22. XXIb].

szamár I. *fn* **1.** măgar; Esel. *1662:* Ihol vagyok én! tegyenek bizonyságot Jehova előtt és az ő felkenettje előtt, ha én valakinek ökrét elvettem, vagy szamarát ... és visszaadom neki [SKr 481]. *1663:* Ki ördög látta, Uram, a szamár úgy fusson, mint ló? [TML II, 567 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1679:* Szamárok. Őreg herelt nro 1. Kancza nro 3. Ez Tavaszi Kancza nro 1. Csődőr nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 117]. *1710 k.:* régen ... arról perlettek, disputáltak, hogy a szamár árnyéka, hogy az úton alája üljön, a szamár urát illeti-é, vagy azt, aki az útra megbérlette [BÖn. 438]. *1788:* Szamár hátára valo két vasas Légej [Mv; TSb 47]. *1811:* a' Szamárt én hijjába verem, Mert a' terhet hordoz, és nem arra való, Hogy parádézzon mint száz forintos ló [ÁrÉ 45]. *1829:* Két Szamárra valo Tereh hordozo nyereg [Borosbocsárd AF; EMLt]. *1849:* bé hajtonak oda egy Kantzát és 3 Csikot s valami szamorakot [Héjjasfva NK; CsZ. Fodor Márton (57) vall.].

Sz. *küldözik, hurcolják, mint az öszvért vagy ~t. 1710 k.:* De keserves dolog volt: nékem se fizetésem, se jövedelmem vagy tisztem, sem hütelem, sem becsületem közöttük, mégis minden terhes, költséges állapotokra küldöztek, hurcoltak, mint az öszvért vagy szamárt, szekszénáztak [BÖn. 722] ✳ *úgy nő fel, mint a ~. 1835:* Az oskola Intézetének az a hasznos bé folyása van reánk nézve, hogy gyermekeink nem nönek tsak ugy fel, mint a' marha — szamár, vagy mokány — meg tanulják ismerni a' világot [Zsibó Sz; WLt 41].

2. ostoba, buta személy; măgar, prost, tîmpit; Eselskopf, Dumme. *1685:* Januarius 21. Az deákok nem jöttek be az templomban. 22. Minnyájon kimentek az scholából az szamárok, de eodem azon orczával hivatlan viszszapironkodtak [Torda; SzZs 259]. *1760:* Mely miá az szegény nagyatyját, mihelyt a lélek kiment belőle, mindjárt koporsóba tette s eldugta. Mely attól esett, hogy tudta a szamár, sokan mennek ... látására és meglátják tőle megmocskoltatott feleségét [RettE 108]. *1812:* Emlékezem arra, hogy a' Groffné Aszszony eő nsga a' Groff ur eő nsgn(a)k első esztendei őszve kelesibe(n) a Groff ur eő nsgát mind őrökké motskolta mind ez ideig fűlem hallatjára: Futo Bolondnak, esztelennek, nyomoréknak, élhetetlennek, szamárnak, nevezgetvén [Héderfája KK; IB. Kolumbán Imreh (21) ns vall.]. *1823–1830:* Ezzel az hadnagy kikapván passzusát a policáj kezéből, így szólott hozzá: Én vagyok egy főhadnagy, te pedig vagy egy szamár — s elment levelét vizitálni a katonai kommendánshoz [FogE 255]. *1879:* A gonoszkodásokat, melyeket egyszer-másszor ezzel az én pennás jobb kezemmel ártatlan szamarakon (Sándor K. stb.) elkövettem, így torolja meg az osztó hatalom [PLev. 42 Petelei István Jakab Ödönhöz].

II. *mn* ostoba, buta; prost, prostănac; dumm, eselhaft. *1736:* (A fej.) igen jámbor ember volt, legnagyobb szitka ilyen volt; szamár kurva fia [MetTr 337]. *1760:* Die 24-ta Augusti esett rajtam délig ilyen három casus: hogy azelőtt való nap ezt a szamár szolgámat Flórát valamely gazolkodásáért megszidogatván, azon éjszaka elszökött [RettE 110]. *1781:* Halála előtt pedig valami négy vagy öt héttel ugyanennek a szamár praefectusának tanácsából a szegény öcsémet, Erdélyi Istvánt, ki is valami inquisitio iránt ment volt Udvarhelyre, az udvarában békapatta s lehúzatván, fejét, lábát megnyomatta s 76 pálcát üttetett rajta [i.h. 414]. *1894:* A te gyerekséged, halászságod, apró mérgeskedéseiddel, jámbor hiúskodásod, gyerekes álmodozásod mind benne van ebben a szamár könyvben[a] [PLev. 170 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Az Argirus címűben].

Hn. *1357:* ad finem ville Zamartelek vocate [K; KHn 170]. *1785:* a Szamár utnál [Gyerővásárhely K; KHn 151]. *1891:* Szamárút [uo.; KHn 158].

számára I. *nu* **1.** vkinek/vminek szánva; pentru cineva/ceva; für jn/etw. *1568:* gorg Jstuan iur(atus) fass(us) e(st), Ezt tudom hogy mikor ez azony fyatul meg veúe az hazbely rezt, húz milwarat ada az arraba, es ez azzony fya azt monda akor, hogy az annyanak semy Reze nynczy az hazba mert o azt nyelúe mya veztete el, es az varos zamara volt, az varos vgy engete volt az fyanak [Kv; TJk III/1. 180]. *1578:* voxot kerdwe(n) eo kegmek wegeztek, hogy senky borat idegennek az varosrol hogy ky wygyek el ne adhassa, Mert valaky el aggya az vegezes elle(n), az varas zamara foglallyak el [Kv; TanJk V/3. 172b]. *1590:* Kett fordulasba vagio(n) feiedelem zamara 40 hold feóld [Km; GyU 13]. *1612:* Gaspar Jmreh valaztot Biray az Jegj ruhanak megh Buchulesireh meljek maratanak az Chwtak Gieorgj leianjatolj Ersebeteolj az eo aruaia szamara [Kászonimpérfva Cs; BCs]. *1630/1687 u.:* Nemzetes és Betsületes Bartha István I(ste)n Lelke indittása által, ada egy hold földetskét őrökősön Sz. egy ház számára veteményestől meg hihatatlanul [Lukafva MT; MMatr. 14]. *1677:* Az 1646 Esztendőbéli Articulus szerint a' lopók, ha kik érdemek szerint exequaltatnak, azoknak javokbol elsőben-is a' károsok contentaltassanak, ha mi abbol marad, az Executor Tisztek ki-vivén szokot jutalmokat, abbol a' mi marad Földes Ura számára hagyattassék [AC 130–1]. *1681:* minden havastol (: á kin Esztena vagyo(n) :) nyárban tartoz(na)k haro(m) haro(m) jó öregh Sajtot, az D(o)m(in)us Terrestris szamara, adni ... Kazup szurkot, harmat harmat [JHb XXXII. 56]. *1701:* Az kapitány ő nga konyhájára és a maga számára vett itt el az hopmester Dánfalvában vajat cupas 35, berbécset 1, báránt 11 [Szentdomokos Cs; SzO VII, 71]. *1711:* Egj ŭdŏb(en) Lázár Ferencz ur(am) ganesztatott vala, akkor énis ott voltam, tudom hogy azon dolgosok számára üttetett vala meg eő kglme egy Szép Tehenet [Szárhegy Cs; WLt Steph. Gaspár (43) pp vall.]. *1733:* vettem a juhok számára szenát mert mind meg haltanak volna [Noszoly SzD; ApLt 4 Hatházi Kristóf Apor Péternéhez]. *1749:* Attam a Fiskalis kancelistaji Szamakra Gyertyat N: 2 [Mv; MvLev. 8]. *1806:* az Oskola Mester számára Esztendőnként ... Minden Bérfizető Gazda ád Egy Véka Gabonát a' kinek buzája van, buzát, a' kinek pedig nints, Máléval fizet [Szilágyszeg; SzVJk 134]. *1843:* Alakar lisztet rostált a hizo sertések számokra 1 gyalog Nap szám [H; Born. F. IIIc].

Szk: ~ *való* vkinek szánt. *1586:* 25 Noemb: Kanta Mihalj viszi az vrunk eó Naga zamara valo feier onat, .4. lora tordaig attam f. 1 [Kv; Szám. 3/XXIV. 64]. *1597:* Kúras (!) peter vitte (!) 4 Loan zekeren Tordaig vrúnk zamara valo Zi zerzamokat, es egieb eggietmast f 1 [Kv; i.h. 7/XII. 89 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1625:* Kassarol erkezwe(n) nagj

Marto(n) vrunk eő felge postaja, vgia(n) az eő felge zamara valo kep Jrokkal ... vaczorara Attam Etelt italt [Kv; i.h. 16/ XXXIV. 49]. *1640:* Az vár előtt a' Csùrõs kertt elleneben nagyon mas egy nem rege(n) kõbõl rakatott io Malom haz, Eõtt kerekre csinalua, hatodik kerek kasa daralojaual edgyût var szamara ualo [Fog.; UC 14/48. 12]. *1662:* Az minthogy a várason kívül a Körösön levő malmokat mindenütt ... felégették vala, hanem Szentmárton alatt lévén a váradi ispitályokhoz tartozók ... hogy azok a koldusok számára valók volnának ... minden készületivel azok meghagyattattak vala [SKr 453]. *1677:* A' Fejedelmek számára valo vásárlások, Portai és egyéb mivekre valo ezüst és arany adás, a' Tárházakbol administráltassék, annak szokot rendi szerint [AC 248]. *1736:* egy földbe vert karokra veszszővel font tapasztatlan szalma fedelű paraszt pajtátska, melly Bihalok számára valo, ennekis fenyő deszkából valo paraszt ajtotskája van [Várhegy MT; CU].

2. (munkálkodik vkinek/vminek a) részére; pentru cineva, în folosul (cuiva); für jn (arbeiten). *1589:* Thudom hogy ez peres feoldet az darabantoknak az attiokis eltek valtoslagh Eltek Zaz Benedekkel. En velem Santata megh az biro feiedelem zamara. Latam hogy vrunk Jobbagy kertelik vala, de en aszt Nem tudo(m) kj szamara kerteltek [Szu; UszT]. *1592/1609:* a' Nagy Rethet ... Drakulia zamara kazaltak birtak ..., de Mihelt Saffarit Peter egy pwnkeöst tayba Ide Bandra zallot, cziak hamar mindgiarast ugy foglala ki Drakulia Georgy kezebeöl [Mezőbánd MT; WassLt 5]. *1597:* Hersenczy Istwan ... wallia ... mikor veseleny Gaspar zolgaya valek engemet kwldeot ide hogy el foglalliam az Elek Janos hazat az vram zamara ... de az varos Contradicala az foglalasnak [Kv; TJk VI/1. 8]. *1600:* Az Boerok el me(n)the vtan, tudom hogy iarth az malom, halott<am> aztis hogy az nemet molnar waras zamara iartatta [UszT 15/266 Bogdan Janos Farczadi Zabad Zekely vall.]. *1606:* 22 7bris Vettettem el az zegeniek zamara haro(m) kõbõl buzat, az Buza mag el uetõnek atta(m) tõlle f — d 16 Mindenik kõbõlnek boronalasatol fizette(m) Eõtuen Eotuen penzt [Kv; Szám. 12a/I. 33]. *1627:* Tudom aztis hogy Uy ueszb(en) Lazar Andras Ura(m) szamara irtottunk de a hatarat ne(m) tudom, ket falu ket nap mind aszalta vala [Ditró Cs; LLt Fasc. 152]. *1677:* Udvarhely Városán boroknak, és szekereknek valo által vivése és hordása senkitõl ne imperialtassék, azzal másképpen nem abutálván; Ugyan ot kiknek földõk vagy rétek Fiscus számára applicáltattak volt, ha eddig nem restitualtattak, contentatio, vagy a' földeknek s' réteknek restitutioja igirtetik [AC 241]. *1681:* Az Gornyik szűksegere is vagyo(n) egi rét Lunkanyo(n) fellyűl ... az előtt az Ur Marhai számára kaszaltak; most miczoda annuentia mellett birja ã Gornyik nem tudatik; szũksegh ã földes Vrtol végyen annuentiat rea [Lunkány H; VhU 115]. *1734:* Ezek(ne)k[a] Földeiket az urfi eő Nsga számara Colják vicinussit es kõblõsit Fel nem tugyák adnì az emberek mivel a Tisztarto sok más Földekkel õszve szántogatatot [Bogát NK; JHbB D. 1 gr. Bethlen Farkas inv. — [a]Ti. jobbágyoknak]. *1771:* ha az Árvák (!) és Spotály ... fel állitodnak ... maradjanak ezen Legatiok ugy a' mint Legaltam az Árvak és Ispotály számokra [Kv; KvRLt IV. 14]. *1803:* Az eő Nagysága heljein, és részére kezdettéké elöbbször azon Irtásokott ötõllek Dézmálni, és az által a Mlgs Udvar számára appropialni? [Dob.; Szentk. vk]. *1860:* Albu Antal számára dolgoztam: Egy pár ujj Czepők 4 f. 30 [Zágon Hsz; HSzjP].

3. vkinek/vminek javára/érdekében; în interesul cuiva/a ceva; in jm Interesse, für etw. *1574:* Kalara az nehay Hegedws Mathene ... Az vey zamara azt vallya mykor ky Ment volt Mwnkach zallasanak eleotte az pap Battya latni Berekzoba, kinek olj hire Ieot volt hogy ely vittek az Tatarok Az kor az Mely lowon ely Ment azon Ieot hazais semmyt sem hozot annatth [Kv; TJk III/3. 347]. *1630:* Illyen foglalása volt Diomalnak Gereb Andras számára, Gereb Andras halala uta(n) ugy applicaltata eő Fge Feieruárra, ugyan en Inuentáltamis [Ne; BálLt 82]. *1667:* kerde az Attyam az Révisztül ennek az rivnek az jövedelme kinek jar, monda az Szeginy Petki Istvan Vr(am) Revesz(sz)e az Attyamnak; fele Vrunk ö Ngha szamara, fele penig Vram eő kglme szamara jar [Szásztyúkos NK; Ks 67. 46. 24a]. *1694:* (A) Gabonas haz ... mostan az Asz(szo)ny Telekine Asz(szonyo)m eő Kglme szamara usualtatik [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1719:* Sok esztendõktõl fogva valo jo Comportamentumáért, és hasznos Szolgálattyáért, a Bellicus Fő, Commiszszarius Rosentzeig (!) Uram Számára rendeltetett Discretiot pr Rf. 800 „ Tritici Cub. 100 „ Avenae Cub 100 „ Foeni Cur. 20 „ Vini Vasa 6 ... Kgltek ki adatni el ne mulassa [Ks 83 gub.]. *1735/1826:* mindenféle abbol proveniálando Dézma az Hoszszuaszoi[a] Lutherána Ecclesia számára cedállyon, az minthogy májigis (!) ezen Hoszszuaszoi Lutherána Ecclesia számára exigáltatik, onnét proveniálando mindenféle Dézma [SzentkZs 59 Lodományi dézma. — [a]KK]. *1763:*En Üdös Hegyi Adám[a] tudom azt is, hogy mínekutánna Mányika Iuon Záhrol az Tordai László Ur keze alá jött lakni, s földire szállott itten Gálfalván ... Polyás nevezetü erdeit száma nélkül a' maga száma nélkül a' maga számára élte, vágta, hordotta a' mikor szinte nekie tettzet [Désfva KK; Mk VII/1. 46. — [a]45 éves jb]. *1768/ 1771:* a' restans Munkákat, hogy recompensalnok; meg engedte Udvar Biro Uram hogy 80. Szekér Fát vinnénk bé Dévára és a' Restantiariusoktol a' mit fel vehetnénk forditanok a' Templom Számára [Bukuresd H; Ks 114. 61. 43]. *1833:* Bukovinában az Andrásfalvi Ref Közönség Templom és oskola Háza számára ujjolog segedelem gyujtés rendeltetik [Vaja MT; HbEk]. *1863:* Azon Egyházak, a' mellyek eddig a' Partialis tartásra nem folytak bé, tartozásaikat a' Domestica számára fogják béfizetni [Gyalu K; RAk 84].

4. vkire/vmire nézve/való tekintettel; pe ce bază; betreffs, hinsichtlich. *1592:* latta marhaiokat az peres helyben az fanchialiaknak ott tartottak taligaiokatis latta hogy az erdeoben ott voltanak kalibaiokis volt de nem tudgia mi szamara eoreoksegere vagy mint birtak [UszT]. *1619:* Az melj ereöksegen (!) Pal Mihalj az hazat czjnaltattja tudom hogj annak az Jozagnak eöreökseghnek a uegen uala egj Hazaczjka abban lakik uala Baratt Demeterne de en azt ne(m) tudom mi szamara lakot ott [Tasnád Cs; BLt]. *1737:* A Erõss-óldal alatt lévő Vér-mező, a kis hagon innen, az Interveniensek marhai szamokra, erõss tilalom tartassék [Dés; EHA]. *1768:* A Délő helly a Marhák Delellesek számokra hagyatik [Ákosfva MT; EHA].

5. vkihez; pentru cineva; zu jm. *1752:* maga udvarházát ã falusiak valami Katona Tiszt számára ell szegődvén, ezen Istállotis annak szűkségére engedte [Buzd AF; Ks 22. XXIa]. *1813:* Jól tudom hogy itt a F Berekszoi Határban a Dumbráva és Gyálu ku Zájka s Pojáná Luj Kojbis ide rugo Határ részeit, még ez előtt 14. esztendõkkel, szép fiatalos kõz osztatlan szabad erdõ lévén, fogattatta fel maga számára az Exp(onen)s Groffné Aszszony[a] eő Nga, a Fogáskor

[Berekszó Sz; BfR 12/9 Gávris Ursz (38) col vall. — [a]Özv. gr. Tholdalagi Lászlóné gr. Korda Anna].

6. ~ *való* vkihez tartozó, vkinek birtokában levő; aflat/ care se află în posesiunea cuiva; zu jm gehörig, etw. gibt es in jm Besitz. *1573:* Somogy Leorinch Azt vallia hogy ... az kanna Iarto Janos hazatwl wyt on palazkokat fodor Istwan hazahoz, mely palazkok varos zamara valok voltak, onnat eo Nem twgia howa leottek Mert az biro szokzor kwldeozte alas fel Borral [Kv; TJk III/3. 152]. *1589 k.:* bozszonkodott Teoreok Leorincz azt mo(n)ta hogy az az feold varos szamara valo feold volt egj nehanyzor hallottam hogy mondotta [F.boldogasszonyfva U; UszT]. *1593:* teoreok Janos Jowaibol ... az Waros zamara valok ... Egi kenderzal lepedeo [Kv; RDL I. 143]. *1606:* 2 May Giomlaltattam megh az zegeniek zamara ualo buzat, voltak az giomlalok niolczan eggiknek attam d 10 ... f — d 80 [Kv; Szám. 12a/I. 30]. *1614:* Chiutak Geörgy Vrunk zamara ualo Confiscalt Job(agi) uolt; az uta(n) Nobilitaltatta magat [Kovászna Hsz; UszLt VI. 56/353]. *1649:* Bathory Andrasne Eő Naga, es Rakoczj Ferencz Eő Naga szamara valo Gazdalkodas ... Attam Szűrt Vajat Just 1 1/2 [Kv; i.h. 26/VI. 119]. *1677:* Székelységen lévő Aknák-is Fiscus számára valók; honnan mindazonáltal Só adassék szükségekre [AC 268]. *1685:* Ebből adot ő Klme ... az Barassaiak(na)k es Szebenieк-(ne)k Praesidiu(m) szamara valo poztora Flo: 1800 [Fog.; Törzs]. *1703:* Eleitöl fogva bévött jo rendtartás lévén városunkban az három holnapi Város számára valo bor fogás és korcsomárlás ... concludáltuk ... hogy Bor Birák Vraimek az Privilegiu(m) szerint mig Városunkban elégedendő bort találnak idege(n) borokat ne educillállya(na)k, azon szükségre penig az bornak jovát igyekezzék venni [Dés; Jk 342a]. *1738:* Abrahami Kovács Istvánné ö kglme ... doceállyon hitelesen arról, hogy Néhai Kőmives Péter Árvái számokra való Őkrőt, mennyin adtak el, es hova 's mire erogálta azon ökör árrát, hogj ezen dolog suó modó decidaltathassék [Dés; Jk 502b]. *1742:* Tudgyuk hogy vetett a Tanáts városunkra esett quantumbol Katonak számára valo nevezetű pénzt ezen Esztendőben itt vásárhelljen minden Nemes házakban lakozo emberekre magok tetczések szerint, kire 6. 7. 8. több és kevesebb számu forintokotis, a kiben lehetett megis vették [Told. 15/23].

II. *hsz* **1.** részére; pentru el/ea; für jn. *1640:* Edgieb adot Pap Marton ideiben tölle nem vettek hanem kerteböl a giümölczat (!) szamara administraltak es kertbeli füvetis szamara kaszaltak [Nagyvajdafva F; UF I, 777]. *1657:* Másikat kívánja vala, hogy az városból, Eperjesről, engedtetnék pénzen vagy két hordó bornak számára vétetése [KemÖn. 224]. *1671:* Ez haza Fiainak kévánságokra valo tekéntetből végeztetett hogy ante omnes extraneos számokra adassék Só, vehessenek-is és kereskedhessenek vélle minden hazafiai Fiscus kára nélkül [CC 56]. *1691:* Érkeztek az Poland[a] regimentje köntösivel; huszonhárom szekérrel; nagy nehezen általtuttam. Érkeztek a Gabriani regimentje köntösivel; attam számokra cur. 14 s egyet hir nélkül vittek el [SzZs 725. — [a]Bolland]. *1717:* A Méheket Mester Ur(am) ném vállalhadta fel. mert cseled nélkül vagyon. s ném felelhet még neki. haném én lé vittem. s a majorhàszhoz szoritottam olyan helyré a hova mester Ur(am) es Varga Gábor jovallottàk. dé az hárma szégény ha ném táplállyuk s vagy fél ejtél mezét nem vészek szàmokra kár leszén bénnék [Búzásbocsárd AF; BfR Sigmond János lev.]. *1722:* A(nn)o 1722 dje 10. Máj érkezvén Ebesfalvára ... erogalodott számunkra Asztali Cipo tizen négy nro 14 [UtI]. *1736 u.:* Tövisen két régi puszta templomot meglátván ... mondja[a] az asszonynak: Kár ilyen szép épületeknek így pusztán állani; megépíttetem: egyiket számotokra, a másikat a catholicusok számára [MetTrCs 459. — [a]A katolikus gr. Apor István református feleségének]. *1779:* az Udvar Házat el nem viszem a Hátamon, számodra még tartottam, sokat perlekedtem költöttem érette, mert Leány nem dőrget soha itten [Mátisfva Hsz; HSzjP Petrus Betző Senior (56) ns vall.]. *1790:* Néhai Idvezült édes Nagy Anyank ... Testálta vala mindennémü keresetet számunkra négy Testvérekül [M.déllő TA; DobLev. III/674]. *1800:* a' volt a' Főbiro Ur kévánsága hogy a' számára szerezzünk 3. hoszszu szánto vasat felis találtuk Szász Jánosnál [Torockó; TLev. 5]. *1827:* husos kosarába más hust nem kaptam, hanem tsak a' mellyet én mértem ki számára [Dés; DLt].

Szk: ~ *való. 1735:* ammonealtatvan en az Iket Ő Klket a fen declaralt ház s annak minden appertinentiai dualitassanak szamomra valo remissioja iránt, es ob non remissionem citaltattam voltis ő Kglket [Torda; TJkT I. 76]. *1739:* Néhai léányomnak minden házomtol hozott ... mobile és immobile bonumi az Ns Haza Tőrvénye szerént, azon Léányom magva szakadtán éngemet illetvén, de azok az I. Kezénél maradván, azoknak számomra valo restitutioja iránt az It legitimo modo admoniáltattam volt [uo.; i.h. 165].

2. érdekében, javára; in beneficiul lui/ei; in jm Interesse. *1622:* Zent Jmrehen az mely eöreöksegh feleöl perelnek Szep Jstuannal mostan, Tudom aztis hogj Zep Jstuan èò maga Jeöt uala Bezj Jmrehnj Czjato Peterrel eggiwt, ugj ada Beczj Jmrehnek azt az eöreökseget az To el uagasba Varga Keresztina (!) lakek elseóben aba(n) az Hazba(n) Beczj Jmreh Varga Kerestinat, s az Anjamot szallita bele, az Anjamis èò szamara lakek az Mihalj vayda kj Jeóuetelygh [Cs; BLt 3 Thomas Madar de Szent Simon (32) col. vall.]. *1666:* ha Betlen Miklós uram Kegyelmedtűl elmarad Magyarországban, vegyen ő kegyelmétűl is reversalist Kegyelmed számunkra [TML III, 570 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1833:* Ns Felsö Fejér Vármegyében Szász Veszszödön 32. Gazdák szerencsétlen tüz által meg károsodván, számokra Alamisna gyüjtés rendeltetik [Vaja MT; HbEk]. *1843:* Legalább számára rovatal a mi kerületünkben nem történt [VKp 81].

3. neki; lui/ei, pentru el/ea; jm, für jn. *1660:* Remetemezei dolog igen-igen jól esett számodra, magam sem kívánhattam volna jobban, pedig ők adtak okot reá; megládd arra is gondom leszen [TML I, 582 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. *1662:* Valóban vendégeskedem ugyan az fris, szép főasszonyokkal, nézek az szemekben, félek eleséstűl, de igyekezem igen, számodra tartsam magamat; ne is gondolkozzál, édes lelkem, mert bizony megoltalmazom magam [TML II, 236 ua. ua-hoz]. *1734:* az Urfiak ... mikor diligentia vólt ... maga Idvezült Groff udvarházánál ... Commoraltak, intertentiojak penig illendő keppen valo tiszteséggel volt számokra [Kv; TKl Steph. Enyedi (41) ns vall.]. *1758:* Azután a szegény Váradi Zsigmond bátyám addig jára utánam, hogy a felesége testvérét megkérte számomra [RettE 73].

4. tiszteletére; în cinstea lui/ei; zu seinen Ehren. *1796:* Az Angl. Kir. Fia Adolf Hertzeg Göttingába jövén, számára tsinált Piknekibe 7 Rfl 30 kr [ETF 182. 31 Gyarmathi Sámuel felj.].

szamaraz szamárnak mond/csúfol; a spune cuiva/despre cineva că este măgar, a face pe cineva măgar; jn einen Esel

nennen. *1706:* bőcstelenitő szavaival Szamarazat bennűnket [Dés; Jk].

szamárcsikó puiul măgăriței; Eselfohlen. *1796:* Nagy Szamár Kantza négy Szamár Ménló egy Ideji Szamár Tsitko három [A.preszáka AF; MkG Conscr.].

szamárfül szamárfüleket formázó sapka; şapcă avînd forma urechilor de măgar; Eselsohr (förmige). *1806:* tanultam Számokat de igen roszszul nem vigyáztam egy néhány Sz.[a] füleket, vagy Legyezöket kaptam [Dés; KMN 176. — [a]Értsd: szamár].

szamárhurut szamárköhögés; tuse convulsivă/măgărească; Keuchhusten. *1820:* kissebb Léányai meg holtak szamár hurutban [Kv; Pk 7]. *1831:* Déési Nagy Sámuelnek ... László nevü kisded Fiatskánk, három napokig tartó súlylyos, és kinos nyavalyaja után meg holt ... az ugy nevezett Szamár-hurutban, három Esztendős korában [Vista K; RAk 161]. *1835:* (Meghalt) Ilyefalvi Sándor fia Josef 6 Eszt Szamár hurutba [Gyalu K; RAk 257]. *1844:* (Meghalt) Török István 1/2 éves szamár hurutba [Nagykapus K; RAk 11]. *1861:* halt meg Pap Juli a Pap Samu béres cseléd leánykája 1 éves korában szamár hurutban [Dés; RAk 128].

szamári ' ? ' **Hn.** *1822:* A Szamári utnál, mellyet az ut ketté vág (sz) [Gyerővásárhely K; KHn 157].

szamárkanca nőstény szamár; măgăriță; Eselstute. *1754:* Jött Keze alá öreg Kantza, ideji Kantza Csitkojával ... 2 3dfüre menö Kantza 1 Tavallyi Paripa Csitko 1 Szamár Kantza Paripa Csikojával 2 Szamár ménló 1 [Mezőgerebenes TA; BLt 7]. *1861:* Egy Szamár Ménlo, és egy 2. Eves szamár kantza [Marosbogát TA; HG].

szamárkodás ostobaság, butaság; comportament prostesc; Eselei. *1666:* Radák uramnak is, egyébiránt lehetetlenség, bizonnyal írom, én tűlem ezt az continuusságot viselni, mert az mint lehet, igyekezem dispositiokat tenni, de az effectuáltatását és az continuusságot s mindennel s mindenben való szamárkodást viselnem (ut supra) csak lehetetlen [TML III, 615 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

szamár-ménló szamárcsődör; măgar necastrat; unverschnittener Esel. *1754:* Jótt Keze ala ... Tavallyi Paripa Csitko 1 ... Szamár ménló 1 [Mezőgerebenes TA; BLt 7]. *1796:* Nagy Szamár Kantza négy Szamár Ménló egy [A.preszáka AF; MkG Conscr.]. *1861:* Egy Szamár Ménlo [Marosbogát TA; HG].

szamárnyereg samar; Sattel für Esel. *1790:* Két Szamar nyereg [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c]. *1813:* Egy rosz ... Szamár Nyereg [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.].

szamárorr nas de măgar; Eselsnase. **Szk:** ~ *módra. 1761:* Szűrke Deress Anglus Faj, Szamar orr modra, kevessé piross forma orru belyeges őrög Kancza [Branyicska H; JHb XXXV/39. 13].

szamárorrú szamárorrszerű; asemenea nasului de măgar; eselsnäsig. *1761:* Sárga Pej forma szőrű ollyan forma farka serennje egy kevessé szamár oru forma a' Törők Menlotol valo bellyeges[a] [Branyicska H; JHb XXXV/39. 15. — [a]Kanca].

szamárrívás szamárbőgés; strigătul/răgetul măgarului; Eselgeschrei. **Sz.** *1668:* Hiszem Istent mindazáltal, szamár rívás nem hallik mennyországban; elég, ha az bosszúság gyalázatja mind nagyobb [TML IV, 301 Gyulaffy László Teleki Mihályhoz].

szamárság ostobaság, butaság; prostie; Dummheit, Eselei. *1879:* Hát aki az ostobaságot veri, a bornírtságot ostorozza, aki a szamárságot igyekszik nevetségessé tenni: heccelési szándékból cselekszik-e? vagy azért, hogy helyeseb állapotokat teremtsen [PLev. 36–7 Petelei István Jakab Ödönhöz]. *1880:* Mondám, hogy az meg szamárság, hogy Bret Harte-nak utánzója, mert én amit olvastam ez írótól, az mind felületesebben odavetett valami, mint a tied [PLev. 79 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

szamárszín szürke; gri; grau. *1795:* 4 3/4 Sing Szomár szin Poszto 9 // 30 [Kv; Ks 72. 53]. *1811:* A' pej, ha nyul hasu, vagy pedig az orra Szamár szin, nem akad uri vásárlóra [ArE 155].

szamártemetés pap nélküli temetés; înmormîntare fără preot; Bestattung ohne Priester. *1710 k.:* Maga az Isten is a szamár-temetéssel, az ebek és madarak megevésével azért fenyegetődzik az Irásban [BÖn. 426]. *1765:* az az ember, ki Istent szolgálni nem akarja, az vallástalan ember, Kotsis István azt teszi, mert sem templomba nem jár, sem Ur vatsorájával nem él ... holta után szamár temetése lészen [HSzjP]. *1785:* Borosbenedek visitatiojokor: meg nem esküdött személyek ha meghalnak „szamár temetéssel temettessenek" [REkLt 49].

szamártövis bogáncs; ciulin; Eseldistel. *1814:* esős sáros időbe vetvén nagyobbára szamár tövisset vetett [Buza SzD; LLt Csáky-per 131. L. 88]. *1856:* a nagy szárasságban nem terem csak szamár tövisset, esőzéskor egy szekerecske tövisses szénát [Gyalu K; EHA].

szamárvezető sorvezető; transparent; Linienblatt, Faulenzer. *1870 k./1914:* Restelgő: sorvezető, irás alá használt vonalazott papir, melyet — akkor — mi magunk készitettünk, s melyet „szamárvezetőnek" gúnyoltak [MvÉrt. 40].

számba(n), számába(n) nu-ként, ill. hr-szerűen; ca postpoziție, adică ca sufix adverbial; als Postposition oder Adverbialsuffix. **1.** vmilyen módon/minőségben, vmiként; drept, în calitate de ..., ca; auf irgendeine Art/Weise. *1684:* Eőregh számban lévők: Kann nro 4. Artány nro 32. Eme nro 67 [Szúv; UtI]. *1687:* Eőrög számban lévő Kanczák nro 70 | Őrög számban lévő 3 d és 4 d fü Zehen nro 16 [Fog.; UtI]. *1733:* Meddü Tehen öreg Szamba valok Kesely szörü Nrő 1 [Szárhegy Cs; LLt]. *1847:* Különben újesztendő előtt való sertésmalac egész bér alá való; az azután való kettő vétetődik egy nagy számba; s mindaddig pásztorolni, ha az idő engedi, egész karácsonig [Zalán Hsz; RSzF 205].

Szk: *béres* ~. *1697:* Nemes olah sukon lako Beres szamb(an) levő Paraszka al(ia)s Frulyas Gergely nevű jobbagya (: kiis most annak hivattya magat :) [SLt H. 29] ✱ *béresgyermek* ~. *1600:* a mikor en Betlen falua(n) lakta(m) beres gyermek zamaban, azt tudom hogy az tanorokat az vdwar-

hazhoz kazaltak, az penigh meëgh (!) az reghi zabadsagkor wolt [UszT 15/51 Kelemen Menihart Zent Thamasi (60) Zabad Zekely vall.] ✳ *borjúzó ~. 1625:* ez el mult udeökben Holt uolt meg az Vitezleö Zent Pali Janos úramnak Maros Zent georgieon lakonak ... egi Medre Peter neuü olah Jobbagja kinek Felesege es egi Vnokaja maradvan kett teheneuel es borjaual el akaruan ... eo kglme feolderul budosni es marhajattis el veztegetni, eo kglme magatis meg tartoztatuan es marhajatis vduaraban hajtatuan hogi el ne veztegesse veuek kj kezessegen magat es vnokajatt kett negiuen forintig es az kett tehenett es ez el mult niarj borjatt, az meli teheninek az eggike borjuzo zamban ualo az masik harmad fure menö [Törzs. Petki Farkas Kirali Halman es Jeddj Petter Jedden lako ns biz. lev.]. *1735:* A Bornyuzó Számban lévő Teheneknek száma ... Sz: Benedeken 10 [Kv; Ks 40. XXVIIIc] ✳ *csikózó ~. 1744:* Csikozo számba valo kancza nro 3 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 12] ✳ *fejős ~. 1760:* Az Juhokat ez uttal fel hajtattam fejös Szamban kik voltak, harom meg dögölvén hajtnak 47 darabot [Déva; Ks 94. 24. 4] ✳ *fiazó ~. 1749:* Fejér fiaszo Számba valo juh nrö 40. Szürke fiaszo számba valo 27 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13] ✳ *főember ~. 1775:* Daniel Mihály ... ugyan főemberszámba vagyon, de csekély facultasú ember [RettE 345] ✳ *grammatik* ~ (középiskolában) alsó osztályosként. *1658:* Papjok. Popa Mitre. Az Credot, Mi Atiankot tudgya, a' Tiz Paroncsolatot nem. Egy fia vagyon, 12 esztendös grammatik számban [Sárkány F; UF II, 194] ✳ *holt* ~ (szinte) halottként. *1590:* ez al peres ... az földön holt zamba hagöt, melj czielekedetinek miatta Eletemig walo niomorwsagom kôwettközött, mertt chóntomis törött es sok werem hwllott, Ez factumokott penig chielekede ez al peres az felwl meg Jrtt eztendöbe es nap tawatt Bógöz falwaba [UszT]. *1600:* Vargha Mihalj ... vallja ... az vthan oda menth Zabo Miklos vgy verte taglotta az Anniath, hogy holt Zamban hatta [Kv; TJk VI/1. 416]. *1634:* (Az asszonyom) engemet megh akar vala verni, en vgy tazita(m) hogy holt szamba(n) fekszik, és immár Azzonyo(m) gylkosanak hy [Mv; MvLt 291. 6b]. *1722:* az Exponens Méltgs ur(na)k ... azon Csordat pasztorló embereire ... estve késön naphaladat után rájok mentenek, es Oltyán Opra nevű sellérét ... vertek, taglották, fejét öszve rontván hólt számban hadták, honnanis haló felben vittek pokroczban házához és azon véres (!) miatt ötödnapra meghis holt [Velkér K; Ks 7. XV. 5] ✳ *inas ~. 1734:* öt Esztendeig Inas Számban Szolgáltam [Petek U; Hr 2/24]. *1783:* Tanko Andris az en Szolgalatomban volt inas számban [Lengyelfva U; Ben. Johannes Balint (36) vall.] ✳ *jobbágy ~. 1617:* Tudo(m) azt hogy az Kozmasi[a] Pap Istua(n), Becz Palne Azoniomot szolgala Jobagy szamba(n), de nem tudo(m) hogy Donatios lot Volna [BLt 3 Demeter Thamas (50) ns vall. — [a]Cs] ✳ *kisasszony ~. 1710:* A Rhédei özvegye mellett való lételét sem javallották helyes okokra nézve jovát kívánói, és azok között kivált Teleki, hanem önként, mint felesége Vér Judit atyjafiát, leányi mellé vette és kisasszony számban tartotta, ki is énnékem kiházasítá majd ide alább leírt módon [BÖn. 749] ✳ *kisded ~. 1696:* ismét Gyergyobol oda ki a mezöségre buidosodot vala a pestis előtt ... fiaval vaidos peterrel együtt, ki is akar czak kisded szamba valo inas vala [LLt 10. A] ✳ *legény* ~ mesterlegényként. *1640:* ha mind az négy remekben hiba találtatik, tartozik büntetésben még egy esztendeig legén szamban miuelni [Kv; KovCLev.]. *1721:* Tóth István adván magát ácsmesterségre egy néminemű Király Péter nevű faragó ember mellé legényszámban [Dés; ETF 107. 28–9] ✳ *lovas ~. 1677:* A' Mely szegény Nemes ember lovas számban nem mustrálhat, hadban nem mehet, értéktelensége miat; gyalog szerben, joahoz valo készülettel, compareallyon [AC 94] ✳ *muskotélyos ~. 1710 k.:* ott sok búzaverem volt, és a kőnek, mésznek kímélléséért a praefectus a fundamentumot nem engedte aláásni, hanem azokat a búzavermeket pogonok alá vétette ... egy jámbor, jó, vén német Tobias nevű kőmíves tanácsából, aki még Bethlen Gábor üdején jött volt el fogott muskatélyos számban Erdélybe, és már medgyesi civis, jó magabíró ember volt [BÖn. 503] ✳ *ollózó ~. 1698/1730:* Találtatott ... Fejös vagj ollozó számban levő ketskék ... ezeknek két ideji Ollójok [HSzj *ollózó-kecske* al.] ✳ *prezidiárius ~. 1662:* Praesidiáriusszámba Jenőbe nem ült, mert az ellenség elérkezvén, minden magával hirtelen elment előtte [SKr 468] ✳ *szolga ~. 1604:* eó teólle betegsegeben zeókett el a Taborrúl per hoc bizonitsa megh az A. hogy hazatúl zeókett el marhaiúal az J. ki mas fel hetigh volth nalla zolga heljett ... az alatt zeókett el. Per hoc bizonitsa megh az A. hogy volth masfel hetigh az taborban eó nalla, onna(n) zeókett el, ki az eó maraztassara maratt volth ott zolga zamba [UszT 20/130] ✳ *úrfi ~. 1718:* a sokszor emlitett Gyermek egy Kata nevü Kurvaé lett volna, kitis innet Kolosvarrul csaptak ki es adta volna ollyan remenség fejeb(en) hogy Urfi Számb(an) tartassék fel [Kv; Told. 2] ✳ *zsellér ~. 1606:* Az Salatj Balintt Attia Salatiel ugi felette vala megh echer egi regi Ember Karachionfalui Menihart Mathe hogj Kornis Miklosnak penzen veött haz ala Seller zamba mentt volt laknj hogi az battiaual nem alkhatik volt [UszT 20/113 Michael Bodo de Karachionfalva (50) pix vall.].

2. *Isten számába hagy* gazdátlanul hagy; a lăsa fără stăpîn; herrenlos lassen. *1817:* az ide valo Tisztartomot el kell tsapnom és már itten Sem leszsz senkim a' kire a' Gazdaságomot bizhatom G Kereszturon Sints Senkim 2 Joszágotskát nem lehet Istenn számába hadnom elég nagy kár egy is de nem tehetek rolla [Mezőkapus TA; IB III. 149 Székelly József birtokos Bethlen Sámuelhez].

számbaadás szám szerinti átadás; predare (a bunurilor) după ce au fost numărați; stückzahlweise Übergabe. *1627:* Bodolai es Uzoni Juhok(na)k, Tehenek(ne)k es egjeb eoregh labas marhak(na)k szamban adasa Corem iuratis Cinib(us) Nyen es Markos Aldgja new Ezkotar(na)k [Bodola Hsz; BLt 1 Inv.].

számba vehető 1. jókora; destul de mare; beträchtlich. *1728:* alkudtunk és egjgjeztűnk meg ... az Kaczkai lakosokkal, hogj Nemes Városunk Hidgjain ... minden Vám nelkül esztendönként békével járhatnak, s járjanakis, mely engedelmünkért igirtenek egj egj esztendőre száz száz szekér jó tölgjfa Malom gatnak valo ágat ... az ág legjen felig, felig meg nyesve, és az szekeren egy felé jól meg rakva ... ha Hidunkhoz Padlo Deszka kivantatik hatvan ~ 60 jo számb(a) vehető tölgyfa gerendákat hoznak [Dés; Jk 376a].

2. számításba jöhető; care merită să fie menționat; in Berechnung kommend, kalkulierbar, zusammenzählbar. *1781:* az ... Élés házban sints most egyéb számba vehetőbb portéka egy darabotska Szalonnánál [Pálos NK; Hr].

számbavétel 1. megszámlálás, felmérés; numărare, numărat, înregistrare (statistică); Bestandsaufnahme, Abschätzung. *1740:* Mltgs Gróff Kornis Sigmond Úrfi ő Ngával

való Rét dolgáb(an) eddig lőtt Processusunk recolálására, Literalékn(a)k számban 's jó rendben vételére denominál-tatn(a)k, Hadnagj atyánkfia őgklme mellé, Assessor Nztes Ersekújvári László, Procurator Irsai Sigmond, és Notarius Bőzörményi András atyánkfiai ő kglmek; Úgy hogj, a' Nemes Vármegje előttis, ő kglmek fojtassák ezen Causát [Dés; Jk 527b]. *1799:* az Árvák Vagyonnyainak számba vételek, és a mostani rendeltetett Curatornak Tkts Hatfaludi Josef Urnak által adása véget Com(mis)sariusok(na)k denominál-tatván; minekutanna ezen follyo Holnapnak 17dikén és 18-kán azon munkában foglalatoskodtunk volna, el végzésit a dolognak meg akadályoztaták a számado Özvegy által ... előnkben adott adósságbéli ... Contractusok [M.egregy Sz; Somb. I]. *1842:* minekutánna ... a Haszonbérlö ... idö közbeni le mondása által az Uradalomnak viszsza adott Papiros Malma' számba és viszsza vételére ki rendelve lettünk volna ... a viszsza vételt — reinventatiot — elkezdettük [Km; KmULev. 2]. *1844:* Mely föl sorolt Leveleknek számba vetele, és laistromzása általunk vitetett végbe [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1248. 10b]. *1861:* minden T. Pap, nem csak Mater, hanem Filialis Ekklájábolis tegye meg a kimutatást 's pedig ugy, hogy a' létszám vagy lelkek száma a' leg pontosabb számba vétel mellett, vgy mutassák ki (így!), a' mint az leénd folyo évi Mártzius utolso napján [Gyalu K; RAk 57 esp. kl].

2. figyelembevétel; respectare; Berücksichtigung. *1847:* A nevezett három helységbéli lakosokat az azok által kiadott rendeletek számba nem vételire ingerelte-é? [VKp 206 vk].

számba vett összeszámlált, felmért; numărat, evaluat numeric; zusammengezählt, erfaßt. *1844:* Folytatása a' ... folyó Sep<tem>ber ho 20 és 21ik napjaiban számbavett ... és N: Enyeden a Dobolyi háznál föltalált levelek regestrumának September 30án kezdve [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1249].

számbéli vmilyen minőségben levő; care se află într-o anumită stare; zu etw. zählend (in bestimmten Zustand befindlich). *1795:* Két Nagy Tehén, egyik ... meddő, vagy jövendöre bornyuzo számbéli [Szárhegy Cs; LLt].

számít 1. vmely összeget felszámít; a socoti/calcula; berechnen, anrechnen. *1856:* A joszág bérlet iránt beszélgetésünk szerént ezennel biztositom hogy még ez egy 1856k évben ... kezin hagyom s gondjaira bizom Ötszáz Válto Magyar forintba számitva az évi bért [Gagy U; Pf Pálfi Mihály lev.]. *1873:* Kozma György jelenti, hogy ... kénytelen a mátkaságot felbontani, igérvén, hogy a kézfogási költséget méltányosan számitva, a leánynak megtéritendi ... A leány anyja ... költsége, fáradsága megtéritése fejében s háza meggyalázásáért 400. é. frtot követel [M.bikal K; RAk 301–2].

2. (tételként) figyelembe vesz, meghatároz; a calcula/socoti/prevedea; rechnen, kalkulieren, zählen. *1825:* A' Kőmíves Munkára használt Materialek árra 31 kubik öl kő a hányását hozatalával égjütt 4 Rforintra Számítva teszen 124 Rf 128 Szekér porondos = agyag Szekerét 15 x f felvéve 32 Rf [Dés; DLt 3]. *1867:* ezen épitkezéseknél fúvarbér számitva nincs, sem útólagosan fel nem vevödik [Búzásbocsárd AF; DE 1].

3. időtartam kezdetét vmely időpontra teszi; a socoti (de la o anumită dată); Zeitrechnung. *1845:* Angyaloson lakó közrendű Berszán Miklós, mennyire élte idejit, házasságától számitja — 46. éves [Fotos Hsz; HSzjP]. *1848:* Killyén Mozesné aszszony az Urat Kelemen Béniámin Urat általam szokott bérem meg adása mellett mától számitva 15öd napra inteti illyen okbol[a] [Kv; Végr. Mészáros Jósef szb kezével. — [a]Köv. a megokolás]. *1850:* Jelentem hivatalos tisztelettel a' Tekintetes Tanátsnak, hogy Törvényesen léjendő el járás végett adaték kezembe a' következendő szorol szora le irt Ertesitmény ... Vévén azért a fenn írt Ertesitményt ... szorol szora fel olvastam s annak tartalma szerint T. Sebessi Adám Urat nőjével ... mától számitva 8ad napra Törvényesen meg intettem [Ne; DobLev. V/1297 Lostájner Károly Rendőr Segéd kezével].

4. feltételez; a socoti (cu aproximaţie), a presupune; zählen, voraussetzen, annehmen. *1839:* mínthogy a' Tkts exponens aszszony ezen meg szomszédolt labjába ígen szép tíszta buzát szokott vetni meg termelt volna leg kevesebbé 4 kalangya buzát, minden kalangyára pedig közepszerűleg lehet vékat számitni — és igy 8 véka tiszta buza kára bizonyosan volt [Szentbenedek AF; DobLev. V/1223. 5 nemtelen Hírtsége Stéfán (67) vall.].

számítás kitervezés, ravaszkodás; calcul, plan, combinaţie, şiretenie; Berechnung, Raffinement, Schlauheit. *1847:* Nem egyesült görög szertartású püspöki helytartó, méltóságos Ságuna András úr ritka belátású számítással intézett tervének merészséggel páros végrehajtása ... következésében sikerült a több éveken keresztül annyi bajt okozó bujtogató Varga Katalint Bucsumból nemcsak eltávolítani, hanem e megyei börtönbe is juttatni [VKp 149].

számítgatás számolás, számítás; socotire, calculare; Berechnungen, Rechnung. *1842:* a' restantiák számitgatásához kezdettem, számitgatásom közbe egyszer nagy lármát hallok az elsö házba [Dés; DLt 586. 24].

számíthat remélhet; a se putea aştepta la ...; auf etw. rechnen/(er)hoffen können. *1851:* Szőllőnk mí után a' jég oly erősen el verte, elpusztult, rosz azis, savanyu, többire még egres ... bórra nem számíthatunk, csak kevés csígerre [Kv; Pk 7].

számítódik értékelődik; a se ridica la ...; sich berechnen, gerechnet/geschätzt werden. *1861/1875 k.:* a' kötségek öszvesen 450 osztr. ért forintra számitodtak [Szucság K; RAk 101].

számítólag számítva; începînd de ...; (von heute an) gerechnet. *1820 k.:* el mentűnk ... Petrucz Gávrilla lako házához — az holott ... az elől írt Instructiot hasonlolag fel olvastuk, s érthetőleg megmagyaráztuk — s következőleg általa ... Ns Biro Sándor Urat ... mától számittolog 8ad napra törvényesen Certificáltuk [Egerbegy TA; Tolvaly lev.].

számíttatik (bele)számítódik; a fi inclus în calcul; gezählt werden, zu etw. gerechnet werden. *1868:* Az ökör tilalmasra nézve, ugy egyezhetnek abba belé, hogy az ökör tilalmas helyisége kőrűl legyen irva, 's a'mi oda megyen az a' rendes marha illetékbe számíttassék [Szu; Pf Gálffy Sándor lev.].

számkivet kitilt; a interzice păscutul într-un anumit loc; verbannen, ausstoßen, vertreiben. *1584:* eo kgmek az ven-

segteol bizonioson meg ertettek hogy az Reghy Attiaink(is) voltanak az Iuhok miath illien gíakorta valo haborusagokban de Zeoch Demeterrel, Eotweos Adoriannal, es Brozer Andrassal vgmint Juhos emberekel el Adattak Juhokat es az varos hatarabol telliessegel zamky vetettek kiheoz Mostantol fogwa Akariak eo kgmek varosul tartany egienleo voxal eonneon magokat [Kv; TanJk V/3. 283a]. *1588:* Myerthogy az Wdeo Immar megh Melegedik, Iutot eo kgmek eleybe az keozeonseges varossy Barom eorizese, Emellet emlekeztek hogy Vajda Balas volt tawaly Menes paztor, de holot Iuhot tartot oth vgian sokat ... az eò Juhayt az Barom eleót Iartatta a' keossegh karara Az Juh Jarast penigh eo kgmek Immar most telliesseggel holot zam kywetettek vniversal(ite)r az ket Espotal Mester Juha kyweol ez hatarbol, Tecet hogy Vajda Balas, ha fel fogaggya hogy egy Juhot sem tart tarchahazan tehat Aggyak Neky Az Menes Paztorsagot [Kv; TanJk I/1. 71–2].

számkivetés 1. száműzetés; exilare, surghiunire; Verbannung. *1562:* 1536 esztendőben Kassát, megvevé a János király népe árultatás miatt, kit vastagon meg is dúlának és a főfő népeket mind számkivetésre vivék [ETA I, BS]. *1664:* az havasalföldi vajda megértvén mostanában számkivetésit a fővezértül, még bizonyosan nem tudhatjuk, Lengyelország avagy Munkács felé szaladott légyen [TML III, 301 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1678:* Az megromlott magyar hazához, annak már régen bujdosó s keserves számkivetést szenyvedő fiaihoz s ezeknek szomorú alkalmatosságával az mi keservesebb, az kerestyén valláshoz eleitől fogvást mennyi sok rendbeli kegyelmességgel volt Nagyságod, meg kell azt még az háládatlanoknakis vallani [TML VIII, 101 Teleki Mihály a fej-hez]. *1710:* A coloniai elector is, a bavàriai elector bátyja, minden jószágától megfosztatik, s a bátyja vagy öccse után számkivetésben mene a francia királyhoz [CsH 360]. *1711 k.:* valaki most ki nem jő, soha többször bizony Erdélyben bé nem bocsátják, sőt házát, jószágát tőből el hányatja s pusztitja és kegyelmetek örökké való számkivetésben marad [Rákos Cs; SzO VII, 172 Cserei Mihály a Moldvába kibujdosott kurucokhoz]. *1811:* 'S A' már kész halálból négyszer mentette-ki; Jéru'sálembe a' Tömletz fenekéből, Rómába a' forró olaj hévségéből; Páthmos Szigetében a' számkivetésből [ÁrÉ 179].

2. kirekesztés, kiközösítés; excludere, îndepărtare; Ausschließung, Ächtung. *1583:* Vegeztuk, hogy akar Mester legien akar legeni akar tanulo Inas legien Valaki ... ha ez Varoson lopast gilkossagot uagy egieb szaruas bűnt czielekednek, ha az vetek rea bizonitatik, es Nap feni eleőt leze(n) ... az Cehbol szankiuetese legien Hogy az giulekezet az Istennek tiztessegere az Jambor eletben es tiztasagban megh maradhasson [Kv; MészCLev.]. *1612:* Akkor Bethlen Gábort számkivetésre ítélék az ország gyűlésében, mivel elszökött vala az törökök közé [KvE 146 SB]. *1710:* És hogy a vármegyék bolondul cselekeszik, hogy jesuita szerzetben állott fiok számkivetésin törődnének, holott jól tudják, abban a szerzetben az tartatik tökéletesebbnek, aki apját, anyját, atyafiait örökösön megveti, megútálja, arra is szoktak megeskünni, mert addig a szerzetben be nem bocsátják [CsH 389]. *1815:* lévén nékűnk ... M Bélden, Solymoson, Apahidán, M Lapádon, és Kóslárdon olyan bízonyos rész Józságaink, melyeket Familiánknak Tőrsőke Néhai Béldi Kőrősi István Házas Társával Néhai Rákoczi Griseldíssel ... Iktári Bethlen Gábortol Ajándék Levél által nyert volt, a' melyek közűl ... Béldnek telyes ... birtokában vagyunk, de a tőbbiekre nézve a' mi eleink által tett el idegenittéseknél fogva máig is számkivetésben lévén [Marosbéld AF; DobLev. V/979].

3. mellőzés; neglijare; Zurücksetzung. *1662:* azonban a rút, zűrzavaros, felfordult állapotokban a törvények is számkivetésben, hallgatásban volnának, sehol senki csak egy latrot is semmi gonoszságért meg nem büntetne, hogy a vitézlő népet, hajdúságot azzal a közönséges szolgálattal ideegníteni Istennek nagy bosszúságával, haragra ingerlésével hasznosnak nem állítanák [SKr 88–9].

számkivetett száműzött; exilat, surghiunit; ausgestoßen, verbannt. *1662:* Ők pedig, hogy immár mindenektől megfosztatván, számkivetett állapotra, mások falai alá szorultak volna, mindeniket, hogy a szerencsének változandó állapotjáról megemlékezvén, aki közülük bujdosó, mazur, számkivetett siralmas állapotjában hová fordulandó volna, atyafiúi szeretettel látni ne neheztelnék, nagy szorgalmatosan kérnek vala [SKr 626]. *1670:* Ugyan kiváltképpen az Erdélyt illető dolgokrúl, hogy ő felségének írjon ő nagysága, sem most, sem ezután én hasznosnak nem látom; de ezek felől az nyomorult s számkivetett s raboskodó atyafiak felől, ha nem ír ő nagysága, talán vétek Isten előtt is, annál inkább az portatúl nem lévén semmi securitas, ha ezt is posthabeálja ő nagysága s onnan nem leszen az segítség, két szék között, félő, az földön ne maradjanak [TML V, 388 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1699:* ezen kedves Feleségem Kapi Anna ... keze alatt lévő kevés joszágomat, nem fogyatta sem pusztitotta de sőt inkább szaporgatta s adosságimat is meg fizette ... Mind ezek felett ... szám kivetett állapotomb(an) engem költseggel is tartott, ollj bővőn es szorgalmatossan, hogj en ott is, majd mint itthon semmi szűkségett nem lattam [Mk Macskási Boldizsár végr.]. *1704:* Ma kezdetik a tavasz. A nyárt, őszt és telet már az én számkivetett állapotomban eltöltöttem [WIN I, 70]. *1710:* De csakhamar Erdélyből a német directió kikele és János király Lengyelországból, ahová számkivetett vala, Erdélyben visszajöve, s itt is hala meg [CsH 67].

számkivettetés száműzetés; exilare, surghiun; Verbannung, Exil. *1704:* Az én Istenem elégelje meg az én számkivettetésemnek hosszas és terhes napjait, és minekutána az én lelkem a földhöz ragadott sok gyötrelmi miatt, mutasson csudálatos szabadulást ott, ahol az emberi reménység ellankad, ámen [WIN I, 169].

számkivettetik kiközösítteti; a fi exclus/îndepărtat; ausschließen werden. *1611:* Medgyest felveré az fejedelem népe törökkel. Brassó számkivetteték az országból [Kv; KvE 144 SB]. *1822:* Most érzem még-is leg inkább, mitt tégyen négy Házaimból, és Szép Jószágaimból mint egy számkivettettve lenni [Kv; IB. Kenderessi Mihálly kormányszéki tanácsos lev.].

számkivetettül számkivetetten, száműzötten; ca persoană exilată/surghiunită; ausgestoßen, verbannt, als Exilant. *1704:* Ma vagyon fél egész esztendeje, hogy az én édes hazámból kijöttem és hazámon kívül számkivetettül bujdosom [WIN I, 60].

számlál 1. (meg)számol; a număra; zählen. *1573:* Bodog Gabriel Azt vallia, hogi Ez Balint Monta Eo neky ... mykor az Azzon Boltiaba Marhat zamlalnanak Ez Balint valamit

ellene zol volt az azzonnak, Az azzon meg Bwzwl Rayta Mond neky Meny ky Innet eleolem, Mert Mayd az feiedhez Iteom az kwlchot [Kv; TJk III/3. 110]. *1621:* parancziola Gubernator vra(m) eo Nga Leuelebe(n), hogi valameny zamu kopia keze(n) volnának, azt Haydu Gasparnak kezebe szamlalnak [Kv; Szám. 15b/XI. 280]. *1633:* akkor az tauali restantiarol maradot giapiat fel nem számlálták uolt, miuel az Pál Deak fia nem akarta, hogi nekem ertesemre leön, az utan igen nehezen akarak uiobban számlálni, mind az altál megh számlálok Pal Deák atta emberekkel az inuentálás után három hettel meli uolt No. 123 [Komána F; UF I, 310]. *1670:* az város enneke(m) se kezemben semmit ne(m) szamlált, sem edgy pénzt, sem egy batkát kiről szamot kellene adnom [Kv; TanJk II/1. 781]. *1723:* Ezen esztendőb(en) erogálodot ő klmé(ne)k Kolosvára Lúd nró 12. minden Lúdat számlálván 18 pénzével facit Flor. hung 2 den. nro 16 [TKl Barcsai János tutorsága]. *1797:* A magos kendert éppen az estve hozák el ... lett mind öszve 52 kita 12 fejével számlálván a Sz Csehi Magoss kender lett 11 kalongya és 8 fő melyből, valamint a viragosbol égy kalongya adatott a kertésznek [Szilágycseh; IB. Fogarasi István kezével]. *1803:* Rosu Petru fel praedáltatása után ... a Mezőn rajta kapta Pánkán Avrámot midőn az kalapjából feles pénzt 12 xrosokat számlált [Tyej H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1843:* a Hátsígéh Fogadojába mészáros Szabo János azzal ditsekedett, — hogy ha a' panaszlo meg halándis 580. forintot hasára számlálva — minden büntetés alol meg menekülénd [Dés; DLt 586. 1].

2. hozzászámol; a socoti la ..., a adăgua la numărat; hinzuzählen. *1637:* Vagyon azon kjuwl kett wres hordo kikben valami keues sepreö, mely hordokat az teöb wres hordokhoz szamlaltunk [Fog.; UF I, 400]. *1656:* Jttem 2 buza asztagh, kikett az csürös kertben leuö asztagok kozi szamlalvan ex eorundem acervorum seriae ide eleb megh lathatni [Fog.; UF II, 143]. *1666:* Az Fogharasi korcsomarosok az réghi szokás szerint minden egy veder szén borbul el tartvan egy egy pinszt apadasra, mely teszen őszvesighel fl. 41/81. Ezis közibe vagyon szamlalva az bor aranak [UF II, 321]. *1823:* (Az aranyakat) a' többivel conferálván, az egyformaságot az elsö észrevétellel mi is által láttyuk és annál fogva, mint simpla aranyakot, az többihez számláljuk [Nsz; DobLev. V/1080. 7a].

Szk: *együvé ~. 1671:* Hogy Nagyságod a' haza szolgálattyára bizonyos számu jo Puskásokrol provideal, ebbéli cselekedetit-is Nägodnak több haza javára nézendö dolgokkal edgyüvé számlálván alázatossan meg-szólgállyuk, approballyuk-is hogy Nagyságod két százat Nobilitalhasson a' Fiscalis joszágokbol [CC 85–6].

3. (egyenként) vmire vmennyit számít; a socoti un anumit număr din ceva (de cap); je/einzelweise/pro... gezählt. *1585:* Minden vonasokra kileon kileón eoteodfel forintot zamlalwan tezen az fertalnak Adaia ezen esztendeöben amint fel vetteteth f. 617/62 1/2 Zedhettenek ezen fertalyban mindeneosteol az Sellereken mind Lakosokon s mind Budosokon In Summa f 56/93 [Kv; Szám. 3/XXIII. 1]. *1590:* Az Monostor wczay Fertalyban az Mint ez Eztendoben Az Wonnas Jgazitatot Lott Wonnas 152 1/2 ... Minden wonnaseokra (!) külleon külleon hat hat Forintot zamlalwan Az Mint ez eztendoben Az Adeo (!) Fel wettesse weolt (!) Tezzen ez Fertalynak Adaya Eppen ez estendoben penzewl f. 847 d. 50 [Kv; Szám. 4/XVI. 1]. *1749:* adtam nékik dietim harom czipot számlálván egy személyre ... 106. szöllö Daraszlokra erogáltam 318 [Kiskend KK; Ks 70. 51 Szám.]. *1794:* az Bágyonianus Birtokosok egy harmad részt tévő Birodalmokra, önként két antiqua sessiot számlálnának, melyből kövétkezik az hogy a' más két részen lévő Birodalmasok is ... edgjiknek tsak két két antiqua Sessioja volna[a] [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 7b. — [a]Ti. a falu szessziói három részre oszlanak].

4. felsorol, elésorol; a enumera; aufzählen. *1592:* Kaidichyfolui Fabian Benedek vt A zolitattia azo(n) Kajdichfoluan lako molnar Peterth, zamlallía hogy ennek elótte valo eztendeókben volt peri velle, mely Causaual az vice zekre bóchattattak volt, most Absens molnar Peter az J [UszT]. *1606:* J dicit e Contra halia Jakab Andras meniemw (!) terhes dolgokat barta istuan kapitan Vram petki Janos eo kegelme kepibe zamlal en hozza(m), arrol azt mongiuk ahol eo kegelme azt mongia hogy giulest hirdettwnk uolna azert hiuatot uolna ele bardoczj zikbe meliert eo kegelme feiunkeon iozakunkon keres [UszT 20/17]. *1662:* De hogy azután üdö múlva nagy gyakorta emlegetvén s számlálván hűséges szolgálatját, hogy azokért semmi méltó és érdemelt jutalmaztatása, avagy immár hacsak Pocsaj is, azokért neki nem adatott volna, nagyon sóhajtoz vala [SKr 406–7]. *1678:* Több okait ... nem számlálom most, hosszas írást foglalván bé [TML VIII, 252 Teleki Mihály a fej-hez]. *1698:* èn ponoszolkodhatnam az Baranyal edgyűt, a Farkas iszik felyül az folyo vizb(en), megis èn rèam haragszik hogy fel szavarvan tiszta vizet ne(m) ihatik, holot ha el kezdem szamlalni nèkem lehetnènek eó klmére töb es mèltob panaszim [Cege SzD; WassLt Illyés Gabor szb kezével Vas György nyil.]. *1763:* Nem itillyük szükségesnek lenni, hogy: számlállyuk Nagyságtok elött: már talám a körül való Országokrais kì híresedett mérték nélkül való Sokféle inséges nyavalyáinkot [UszLt 18].

5. meghatározott számú egyedet foglal magában; a număra, a avea în total; eine bestimmte Anzahl von etw. zählen. *1823–1830:* Eisleben Merseburghoz négy mértföld ... Számlálnak 45000 lakosokat benne | Az utcák végén mindenütt bejárója vagyon, ez igen kedves sétálóhely, és ámbátor sokan jönnek-mennek rajta, csakugyan nagy csendesség uralkodik, s a sétálók nagyobb részének feje gondolkodással telerakva lenni látszik. Számlálnak benne mintegy 12000 lakosokat[a] [FogE 205, 230–1. — [a]1796-ra von. feljegyzés].

6. vmihez igazít; a calcula potrivit cu ceva; nachgerichtet sein, etw. richten/rechnen. *1595:* Ez kenierek ara ninchy az latushoz zamlalua Az arrat meg hoztak az 150 keniereknek Azert ne(m) kel fel tudni [Kv; Szám. 6/XVI. 27].

7. vmely időponttól számít; a socoti (ceva) de la o anumită dată; von einem bestimmten Zeitpunkt an rechnen. *1578:* Mely Contradictiokatth és ellene mondasokatth, mykor my megh ertetteonk volna leg ottan ... tyzen Eoteod napra, az my Jelen valo Inteseonknek napyahoz zamlaluan, az Nagod tablayara es Zekyre, magod eleybe Inteok eoketth okadasra [Jobbágyfva MT; BálLt 79]. *1586:* Dobray Peteör ... arra igjré magatt hogj Tyzenötöd Napra, Matol fogwa szamlalwan az az szent maria Magdalna. Aszszonj Nap vtan walo wasarnapon, my közzwlwnk kettónk előtt ... Nemetjben minden lewelett producal es Dobray ferencznek In specia restitual az megh Irt kötel alat [Lesnek H; IB VI. 225/16]. *1594:* En Machkasi Pal Rapoltan lako adam emlekezetre az kinek Jllik az en en (!) leuelemnek rendiben hogj en veottem ket asztagat Ombozi hazanal az nehaj Keminj Laszlone aszoniomtol ... tudnj Jllik fl: 100.20 ily ok es mod alat hogj melj nap en arut szakasztatam, Vizkereszt

vtan valo cheoteorteken, Anno 1594, azan naphoz szamlaluan az ieouendeo Szent Gieorgj napiara fogadam eo kemenek kesz pinzrül meg adnam [Kv; KvLt Diversa 21/58]. *1677:* a' Magyar Országi Causakban semmiképpen a' per non venit Sententiákat inclusivè tized napig ki ne adgyák; hanem tizenedgyedik napon, azt pedig a' tiz napot nem à primo die Termini, hanem à die proclamationis számlálylyák, és igy tized nap mulva ki-adhassák [AC 185]. *1748:* az Ex(po)nens ő kegyelme, azon Királyi Parantsalat mellett Citaltattya az Urat, Mátol fogva Számlálva 8ad Napra ... Maros Szék Törvenyes ... v székire ujj Itélet vételre [DobLev. IV/798. 1b]. *1777:* (Bartos Danielt) Certificalamis ... Mátol Számlalva 8ad napra a' Nss Széknek Tellyes szammal kijövetelire [Hsz; BLev.]. *1799:* Nemes Barthos Sámuel Uram ... Általunk Tekintetes Szent Katolnai Dimény István Ur mint Nemes Kézdi Szék V. Király Birája Petsetyinek erejével Citáltatya Kegyelmedet a Nemes K. Szek Törvényes Fiu székire Törvényre 8ad napra e mostani Citacionak Napjától számlálva [Hsz; i.h.]. *1809:* a' fenn emlitett Deliquensek a' kegyelmetek Tömlöttzében közönséges munka tétele mellett, mái naptol számlálva egy Esztendei Rabságot, s angárianként külön külön 25-25 mind edgyütt 200. páltza ütéseket egyenlö részekre osztva szenvedjenek [UszLt ComGub. 1668 a gub. Usz-hez]. *1846:* A nyeremenyek égy része ... (a) sorsjegyek bé adójának a ki játtzás napjától számlalva két hónap alatt ... ki fog adattatni Déésen a' Társalkodási Egylet Teremében [Dés; Berz. 20].

8. vminek tart/tekint vmit; a considera ceva drept ...; als etw. gelten. *1588:* Megh ertettek varosul az Nyreó Kalman kewansagat, Suplic(ati)oiat Melyben vetkes voltat tagadgia, es az Birakat mind theorwenytetelekel egie(te)mbe taxallia vadollia, es tellies meltatlansagnak Magyarazza ...a Biraknak minden theorwenybely zolgaltatasokat Ereozaknak hatalomnak zamlallia [Kv; TanJk I/1. 90]. *1699:* Ngdhoz valo alázatos kötelességem szerént nagj nyereségem kőze szamlálám ez alkalmatosságot nyilni Nagdhoz valo köteles tisztemnek kövétésere [TL. Fogarasi Sámuel gr. Teleki Sámuelhez Franekerából]. *1749:* Kabos Ferencz Ur(am) is Korda Susanna Aszszony(na)k ... Adott 2000 ie. Két ezer Magyar forintokat finum Arany és tiszta Ezust pénzzül a mi praesentiankb(an) ... in fre (!) Scriptis Conditionib(us) ... Hogy az előbbeni két ezer Rf. forintokrol emannalt Contractus invalidaltassék, mellyet mi elöttünk invalidalanak is a Contrahens felek már pedig lészen a Debitum in Summa flor. hung. 5264. az eddig accrescalt interest in pro Capitali szamlálván [Kv; Borb. II].

9. vkik közé számít/sorol vkit; a include în ceva, a socoti ca făcînd parte din ceva; jn zu ... zählen. *1589/XVII. sz. eleje:* Minek utanna az Heti Beres szolga ... Remeket önneönmagatol el kezituen, elegedendeökeppen megh mutattia, Mestersegét megh bizonittia; Mind az egesz ... Cehbeli mestereket edgi tisztesseges Uaczioraual meg vendegellie, mellyet el kőltuen, az mesterek ... Mesteri Jelt adgianak neki, es az Tarsok keőzibe számlálliak [Kv; KőmCArt. 10]. *1633:* Nemely nap Kolosuaratt leteben kd szamoskeözy mihaly deaktul izente uala: hogi en chiak ugi mint egi szasznak izennek kk. Mostani irasaban ezzel teobbiti hogi mint bolondnak ugi irok kk ... En Uram soha kdet affeleknek nem tartottam, hanem bechiuletess feö emberek keoziben szamlaltam kdet mindenkor [Kv; Ks 41. D. 21 Bornemisza Ladislaus lev.]. *1664:* Kérem igen alázatosan Nagyságodat, engemet is, méltatlant, alázatos szolgáinak számok közé számlálván, azoknak számok között megtartani méltoztassék [TML III, 153 Teleki Mihály Wesselényi Ferenc nádorhoz]. *1669:* ő kegyelmét[a] nem számlálom a nagy rendek közi [TML IV, 433 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz. — [a]Rhédei Istvánnét]. *1672:* Én magamat nem is számlálom oda, hanem hagyom s bízom magamat az árváknak kegyelmes gondja viselőjére s tudom, ő felsége én reám is gondot visel [TML VI, 276 Teleki Jánosné ua-hoz]. *1710 k.:* én, ha az én szívem és lelkem esméreti valamenynyire biztat is, de én azok közé a szentek közé magam számlálni nem merem, hanem a te ingyen való kegyelmedből az Úr Jézus Krisztus szerelméért számlálj ezek közé engemet és az én házamat azoknak háza közé, hadd nyugodjék meg és örüljön az én szomorú lelkem [BIm. 1017]. *1780 u.:* Az 1771ben 8dik Maji költ Királlyi Rescriptumban ... rollunkis Torotzkai Verös Kovátsi Mesterséget follytatokrol, Vas-hámorak és Kohok mellett lévő mivesekről, Bányaszokrol, Szén égetökről és dolgosokrol, kiket ezen Metallurgiai statusban a' régi Szt Királlyok Antecessorinkat ... allitottak 's fundáltak ... minket az igaz Bányászok közzé számlalván azon királyi kegyelemben mint más igaz Bányászokat részesiteni parantsalt [Torockó; TLev. 14/2].

számlálandó 1. felsorolandó; care urmează să fie enumerate; aufzuzählen(d). *1767:* ide alább számlálando kaszálo és szánto földek mind az Szabo István Uram Udvar házához tártoznak [Mocs K; JHbK LIII/18. 17].

2. vmely időponttól számítandó; care se va socoti de la o anumită dată; (es ist) von einem Zeitpunkt an zu rechnen(d). *1820 k.:* ns Tolvaj Ferentz Ura(mo)t, az Instructio tartása szerént mátol számlálando 8ad napra törvényesen certificáliuk [Egerbegy TA; Tolvaly lev.].

számlálás 1. megszámlálás, számbavétel; numărare, numărat; Zählung, Bestandsaufnahme. *1585:* Szent Georgy napy Pasitth diznoknak es meheknek szamlalasa Azzonfaluan. Anna Giermannak diznaia 12. Anna Aronnak dizna 6 [Kv; Szám. 3/XVI. 9]. *1620 k.:* Számláltak volt meg benne egiptiust, zsidót, görögöt, olaszt, törököt, emberszámot találtak volt benne huszonháromszor való százezer embert. De az pasa el nem végezhette volt éppen az számlálást, azközbe az pasát megölték [BTN[2] 415]. *1680:* Ezen Juhok az havasson lévén az Inventalas idején alá nem hajthatunk, mi sem mehetünk fel: expedialtuk azert azok számlálasára Bersz Boer nevü Assessort, az szarataj Birot Rad Barbusot, es az szkutárt opra Possát, ki az havassun meg szamlálván ők et, az ő Relatiojokbol irtuk le [A.porumbák F; ÁLt Inv. 37]. *1715:* Az Fog(a)r(a)si Majorság Gabonák kalangjainak számlalását a régi szokás szerént a város birakkal szokták volt fel olvastatni [Sárkány F; UtI]. *1765:* az administralando Contributio pénzt ... az hütösök előtt ujra isség meg szamlaltuk azért, hogy vallyon a Commissárius előtt valo számlálás nem esett é hibáson [Sárd AF; Eszt-Mk Vall. 25].

2. összeszámlálás; numărare; Zusammenrechnung, Abzählen. *1677:* A' Rovás avagy számlálás szerint valo Regestrumit az Ado Szedők igazán és szép rendben le-irván a' Vármegyéken, és egyéb Székes helyeken publicállyák, elolvastassák, és hiba nélkül lévén, Vármegye pecséti alat, valamellyik Cáptalanban bé-adattassanak [AC 71].

3. számolás; număratul, socotitul; Rechnen, Zählen. *1710 k.:* Az Istennek ebben kimondhatatlan bölcsessége és az emberi nemzetséghez való nagy jótéteménye látszik meg, mert ugyan nagy ajándéka Istennek az emberben az

írás, a szólás és a számlálás, mely hárommal különböztetik meg kivált az ember a baromtól [BÖn. 451].

4. (vmilyen pénznemben való) számítás; socotire (într-o anumită unitate monetară); Berechnung, Umrechnung (von Geldsorten). *1823–1830:* Legnevezetesebbek ebben a gyűjteményben[a] 1-ször az III. Augustus utolsó király monumentumának modellje glazírozva, melynek húszakkorán kellett volna a burg vagy hercegi udvar eleibe menni, csak a modell 12000 tallérba került (már most és ezután tallérban számlálunk, mely Németországban 24 jó garas, a mi számlálásunk szerént pedig 30 garas, mert ilyen tallér verve nincsen, hanem csak a számlálásban élnek vele) [FogE 182–3. — [a]A drezdai múzeumban].

5. időszámítás; numărătoarea anilor; Zeitrechnung. *1629:* Írtam ez testamentum levelemet ... 26-ta Julii anno Domini Jesu Christi 1629, mely nap az Szentírások számlálása szerént vagyon 5 die mensis Ab anno a creatione mundi 5588 [BTN[2] 424].

számlálgat számolgat; a tot număra, a număra întruna; (wiederholt) zählen. *1765:* az Falusi Birák sok felöll pénzel oda jövén, Rovasokot, s Tábellájokot el hozták, s számlálgatván az Udvaron panaszoltak egy másnak, némellyek az iránt hogy Kornis Gábor Uram többet vett, mint az ök rovásokon volt [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 179].

számlálhatatlan meg nem számolható, nagyon sok; nenumărat, numeros, foarte mult; unzählbar. *1657:* azonban követeket számtalan éléssel külde császár számára, mely oly kedvesen is acceptáltatott, hogy ha hadát küldötte avagy vitte volna, annyéra sem böcsültetett volna, népe számlálhatatlan lévén, élésből pedig felette igen megszűkölt állapottal lévén [KemÖn. 81]. *1729:* hogj egjikünknek is a' sub scribalt Szemellyek kőzzül, kára ne kővetkezhessék, és az Absens Atyafiak kőzzül valamellyiknek refractariussága miá, magunk Józága ne forogjon periculumban, annakfelette az eddig tőtt sok Számlálhatatlan költéseinkbül valami meg fordullyon, mind ezekre rendeltünk magúnk kőzött illyen Fundusokat[a] [Nsz; JHb XLII. — [a]Köv. a részl.]. *1782:* a Felséges Királlyi Rendelések szerint a Ketskék tartása mindenűt szorossan tilva (!) van. Thorotzkai Jobbágyink ... ollyan szűk hellyen, a hol a fa kűlenes beneficium számlálhatatlan Ketskéket tartanak, a mellyek a Nagy fákban is ugyan de kivált azokban mellyeket egyszer le vágnak Tűzelésre, azoknak a hellyin mások nőnének, Meg betsűlhetetlen kárt tésznek [Torockó; TLev. 4/6]. *1783:* egész étzaka olly nagy Helység strása nélkűl vagyon ... a melly ... sok és számlálhatatlan gonoszságokra olly utat nyitott a ... Torotzkaiaknak, hogy mindenféle Malitiára nézve sokkal nagyobb Várostis fellyűl halad [Torda; TLev. 15/6 Nagy István szb kezével]. *1821:* Számlálhatatlanok azon Hasznok, mellyek tekintetben jőhetnek [K; SLt évr. hiv.].

számlálható vminek tekinthető; care poate fi considerat drept ...; als etw. zählend/zu betrachtend. *1825:* minden az Uttzákan a' Város praejudiciumára, a' Jószágok elött ki-telt Tutaj-fák, s egyéb a' járásban, s az uttza közönséges használásában lehető Akadállyok Kinek kinek Udvarára a' Város Számára léjendö Confiscáltatás terhe alatt bé-hordattatni parancsoltattak — a' mellyek közzé ... az uttzákon rakásba lévö Kövek — méltán számlálhatok — mivel ezek által, az uttzák nem tsak keskenyittetnek — disztelenittetnek — söt a' jövö, s menöknek akadállyára vadnak [Torda; TLt Közig. ir. 252].

számlálódik számláltatik; a fi numărat; gezählt werden. *1842:* Hallottam, hogy ... mikor a pénz számlálodott egy Langos nevű Áts mester ember ... bé ment volna a' Cancellariara [Km; KmULev. 3 Jac. Fink (42) vall.].

számlált 1. vmiben számított; care a fost calculat/socotit în ...; gezählt/gerechnet in etw. *1823:* Quietantia Száz Harmintz Bétsi Válto tzédulaban Számlált Rhenens forintokrol, mellyeket Tekintetes Dobolyi Sigmond Ur a' tőllem ... vasárlott Enyedi rész Joszág árrának interessébe a' mái napon fizetett Nagy Lakon[a] Febr. 23dikán Dr Váradi Sámuel mtk [DobLev. V/1069. — [a]AF].

2. hozzászámított; care a fost adăugat la numărare; hinzugezählt. *1677:* Az Quinque Casusokban, azokhoz számlált occupatiokban pedig és deliberatum Homicidiumban personaliter compareállyanak, valamikor afféle Causak discutiáltatnak, és az Inhibitio-is nem kűlőmben, hanem a' fellyeb meg-irt mód szerint szolgállyon; excipiáltatván mindazáltal az ollyan repentinus és Decretalis Casus, mely miat semmi uton, modon, a' Törvényre nem mehetne; mellyet a' Birák, felette szorgalmatoson megvisgálván, ha helyesnek itiltetik, ollyankor ... az Alperes, per Procuratorem szolhasson [AC 179].

számláltat 1. számoltat; a pune să numere; abzählen lassen. *1621:* 30. Aug ... Jeoue Fejerwari Meszaros Nagi Miklos, G. eo Naga paranczolattjat hozua(n) az ket ezer kapia feleol, hogy kezeheoz zamlaltassa B. V. eo keme [Kv; Szám. 15b/IX. 87].

2. vkik közé számíttat; a dispune să fie inclus între/printre ... ; zu ... zählen lassen, zu ... gezählt werden. *1571:* Wannak zeginsig miat es az hadakozas myatt sok zeginy lofew attiankffiay, kiket ez keosseg keozzy zamlaltattanak, kyk az keossegel mind adofyzetesbe minden zolgalatban egy terhet viselnek kiket kyvánnank hogy az eo regy lofeosegekben valo allapatba jeoienek es az teobbyvel eggyutt hadakozasban zolgallyanak [SzO II, 327 a székely nemzet az ogy-hez].

számláltatás megszámozás; numerotare; Benummerung. *1636:* kegyes éneklő, erről akarlak meg inteni, hogy az levél szálaknak számláltatások az Psalmusokon meg szakadt, melly innen lőtt, mert az kota metszőnek késedelme és szaporátlansága miatt az nyomtatás gyakorta meg szűnt volna [ÖGr Aj. 1a].

számláltathatik 1. (vkik közé) számíttathatik; a putea fi inclus (printre, între ...); zu ... gezählt werden (können). *1718:* Pestis alkalmatosságával ... à meg holtak temetésére rendelő (!) Emberek ollyan Szobában fáklyakkal vagj egyéb Tűz csinálassal be menven tiztitsak ki az hazat és meszellyek meg is, az meg léven ugj Számlaltathatik annak utanna, az Haz es az Ember is, Tiszta kőntőst vevén magára nem Infectusok köze, igj practicáltatván ez másut-is [Kv; KvLt I/225 gub.].

2. vhová soroltathatik; a putea fi trecut între ...; zu ... gezählt werden (können). *1592:* Felek fundalasat az wt eorizetiert, paranczolta Lajos kiraly a' Coloswariaknak, donalta meghis, hogy soha Eottwendet ne aggion, Orzagh Adaiaban reszes ne legien, Espan Jaras se legien otth, az

Orzagh falwj keozibe Ne zamlaltathassek, hanem a' Coloswary Byro itilhesse megh eoket, erreol egy nehanj lewelek vadnak [Kv; Diósylnd. 56]. *1809:* Bárdocz Széki Vice Király Biro Tserei Samuelnek azon kérésit, hogy szántszándékos Gyilkosságért, és Tolvajságért el fogattatott Kurta István ... Státárius processus uttyán Sententziáztattassék meg, utasittatások végett ide fel küldötték a' Kérdésben forgo gyilkosság és Tolvajság éppen nem számláltathatik azon esetek kőzzé, mellyekben ... a' Státárius Processussal valo élés meg engedtethetik [UszLt ComGub. 1558].

számláltatik 1. számíttatik; a fi socotit/calculat; gezählt werden. *1586:* Exemptis libertinor(um) Dicis de Numero Dicar(um) Universal(ium) manebunt dicę Nro: 1003 1/2 Ez Ezer es harom vonas, es egy fertali kwleon kwleon hat hat forintra zamlaltatwan ez tellies esztendeonek Adaya tezen f: 619/50 [Kv; Szám. 3/XI. 187]. *1590:* Az öwarbely Fertalyban Zamlaltatot ez Eztendoben Az Mint az Wonnasseokot Fel wettetek Dica zam 292 1/4 ... Az meg maradot vniwersalis Dica zam Mind az eott fertalyban az Mint az Eztendoben fel wettetet Minden Dicat hat forintra wettwen Tezzen Penzewl f. 5815 d. 50 [Kv; Szám. 4/XVI. 2]. *1705:* szűksegesnek itiltük ki irnj, mint determinaltatot volt az pénznek állapattya ... mely mostan mindenűt observaltatni parantsoltatik ... Ugyan az Császár képére veretet és affele jo Lengyel ô sustakok tizenhat pénzben, az polturak negy penzben, és az két polturasok nyolcz penzben járjanak, és számláltassanak [KvLt I/192 a gub. Nsz-ből].

2. vmely pillanattól számíttatik; a fi socotit de la o anumită dată; (von einem Zeitpunkt an) gerechnet werden. *1784:* (A) fiú az egyben kelések epochajatol számlaltatva a rendes idö előtt ă vilagra eló jőttnek lenni praesummáltatván tehat ĕ miatt Hatzegán Angyelnek és Feleségének volt-is bajaskodások melyet a Tisztek és nevezetesen a Papok előtt Fizetéssel complanative sopialtanak [Fejér m.; BK ad nr 465].

3. előszámláltatik; a fi enumerat; aufgezählt werden. *1662:* Utoljára die 25-a Martii[a] magyarországi palatinusnak is az országtól egy levél íratott vala: mellyben az országnak nagy romlása deploráltatván, fájlaltatván s annak okai számláltatván, a fejedelemmel való egyezések hogy már a nagy romlás, veszedelem után végbement volna, tudósítják vala [SKr 479. — [a]1659 év].

4. vhova/vmi közé besoroltatik; a fi inclus în ... ; zu ... gezählt werden. *1592:* Felek. Nem zamlaltatik az teőb ado fizeteo Orzagbely faluk keözibe [Kv; Diósylnd. 28]. *1681/1754:* gabonájokbol tizedet adnak, juhokbol pedig tizenőtből egygyet, bárányosbol bárányost, meddűből meddűt, a berbéczekis a meddű juhok kőzé számláltatnak [Kv-AkKt Mss hung. 6]. *1784:* A Bányák, és Banyászság felett valo controversiakbol származo Causák ez eddig bé vett Rendtartás, és Constitutiok szerint az Torotzkai foruman folyhattnak, és ... a Mlgős Possessoratus eleibe appellaltatthatnak, ugy mind azonáltal, hogy ha az Banyákon veszekedések, verekedések, diffamatiok, Lopások, Gyilkosságok, Paráznaságok, egy szoval akkármely Personalis dolgok intervenialnanak azok az Bányák béli Controversiához ne referaltassanak, hanem a személyes actusokbol származo casusok közzé számláltassanak [Torockó; TLev. 2/6. 3b–4a]. *1825:* A' Gyapjuval öszve elegyitett Batist a' Gyapju Portékák közzé számláltatván ide nem értetödik [Kv; INyR 8754].

5. vkik csoportjába/körébe számíttatik; a fi trecut într-o anumită categorie de oameni; als/zu etw. eingereiht/gezählt werden. *1657:* Hallottam másoktúl, hogy ő kegyelme[a] igen beteg volt, én mindazonáltal nem tudom, mert ő kegyelmek énnekem még csak levelet sem küldöttek azulta, mivel ő kegyelmek ilyen szegény árvátúl, mint én vagyok, meg vonták magukat, de az mint látom, ő kegyelmek is majd az árvák közé számláltatnak [TML I, 50–1 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz. — [a]Kemény Boldizsárné]. *1661:* Mennyi szüzek fertőztettek meg az pogányoktól (!) mennyi ifiak számláltattak az pogányok közé [KemIr. 340]. *1670:* Egyébaránt bánnám, az mint némelyeknek tetszik, ha az notoriusok közé számláltatnám [TML V, 258 Ispán Ferencz Teleki Mihályhoz]. *1696:* Ez Hazában ... itt Hagyott Ifiu Legenyek mind meg Venultek ... az Javában ez három[a] találtatik ki is az Dávid erős vitezei közze számlaltatunk [Vécs MT; TKl Kemény Simon Teleki Pálhoz. — [a]Ti. a levélben ezt megelőzően felsorolt]. *1736:* Esmerteé? az Tanu ... Eltető Fer(encz) és Mihály Uramékat Tudgyae? ... amikor Zilah Mező Várossáb(an) laktak akkor az Nemesség közzé számláltatotté? [Zilah; WassLt vk]. *1741:* Vagyon nyoma a Szent-Irásban hogy mind az meg élemedettebb, mind pedig az ifjabb Próféták néha magok meg erőltetések nélkűlis jot és jollis profétáltak, hol mások, hol magok állapottyok felől, énis noha a Próféták seregében számláltattam, de bizony magam állapotom felől semmit, a rosznál nem profétálhatok, mivel felettébb szűkös állapottal vagyok [TL. Onadi B Josef gr. Teleki Ádámhoz Francofurti ad Oderamból].

számláltatódik vmik közé számítódik; a fi socotit între ...; zu ... gezählt werden. *1825:* A' vékony Gyolcs és Asztalnémü közzé olyan számláltatodik a' mellyből 12 darab mindenik 50 singnyi és 60 darab 42 singnyi, vgy mint 16 asztalra valo tsak 100 bétsi fontakat nyomnak [Kv; INyR 8754].

számlat számadásba vesz; a trece la socoteală; in Rechnung bringen. *1799 k.:* két annyi ... buzát lehet aratáskor számlatni [Kv; AggmLt C. 114].

számlik szántódik; a se ara; sich pflügen lassen, gepflügt werden. *1796:* a föld keménysége miatt nem számlott [Méra K; AggmLt B. 15].

számló I. *mn* szántódó; care se ară (pentru o anumită cultură/într-un anumit fel); pflügbar. *1744:* az Tőrőgbuza főldők kőzőtt ugjan Tőrőg buzának számlo főld [Ne; DobLev. I/226]. *1765:* hogj a' Titt. Zejk Urak viz mentén számlo főlgjök ezen kis darabotskát keresztül vágja soha sem hallottam, nemis concipiálhatom hogy az tőbb Possessor ... ezen túl lévő főlgyők végekkel ezen barázdáb(an) meg állanak [Kéménd H; JHb XXXIII/18]. *1816:* illyen mostoha időben ket nagy felettébb nehezen Számlo Lábat kéttzer tsak háram hat, hat ökrü ekevel szantattam [Hidalmás K; IB. Tanko Josef tt gr. Korda Annához]. *1835:* az idén készitett ígen jo hét vasu extirpatoroknak nagyon sok hasznát vevém e mult 3 napokon mert az egyéb aránt rószul számlo földekbe a leg jóbb vetéseket tetetik ezekkel szőrnyű nagy nap szám megegyezés mellett [Zsibó Sz; WLt Kelemen Benijámin lev.].

II. *fn* szántó, szántás; arat; Ackerboden. *1753:* kerdém az szamloban az Palffi Denes Uram Szolgajatol [Siklód U; Pf].

számlódik szántódik; a se ara; gepflügt werden. *1761:* vetettek ís Ngos Vram, igen jol is berènàlodik a fõld; mivel jol is szánlodott a föld [Butyásza Szt; TL. Pap György gr. Teleki Ádámhoz]. *1814:* a' Kövesd Patakánál lévö Föld Göröncsösön szamlodott | (A) Tavasz buza vetés alá Szántott Föld az akkori Szárazság miatt daraboson Számlodott [Dés; DLt 174]. *1843:* a Szereturabéli Táblámnak keleti részébe a Zöldelö részeig egészen Szivájgoson (!) szàmlodva vetettem Rosot 18 1/2 Véka [M.köblös SzD; RLt].

számnok számadó; persoană care ţine socotelile; Rechnungsleger. *1850:* Görgényi Uradalom Számnoka Szabadi Gábor [Görgény MT; Born. F. VIa].

szamóca földieper; căpşună; Erdbeere | vadon termö eper; fragă; Walderdbeere. *1838–1845:* Földieper-nek Torockón nem a szamócá-t hívják, hanem a Blitum virgatumot, minek másutt tatáreperj neve; ennek édeskés gyümölcsét a gyermekek meg is eszik [MNyTK 107].

szamócás olyan hely, ahol sok szamóca terem; loc cu multi fragi; Stelle, wo viele Erdbeeren zu finden sind. **Hn.** *1652:* Szamolczas alat (sz) [Kide K; BHn 86]. *1724:* Az szamoltjas alatt (sz) [uo.; BHn 88]. *1734:* az Szamotzás n.h.-ben [uo.; BHn 89].

számol elszámol, számot ad; a da socoteală (de ...); verrechnen, Rechenschaft ablegen. *1781:* Ezen 16 forint zálagban az Holló Ferenc relictája csak negyedrészes, minthogy az három árvával osztozni kell belőle, és jövendőben számoljon róla. Ítíltetett [Taploca Cs; RSzF 248]. *1789:* én â mit kezembe vagy gondviselesem alá nem veszek, arról számolni se tartozom [Ne; DobLev. III/658. 3b]. *1790:* A mikor â Szőllős Gazdák akar mí némű Bírságat el költeni egyben Gyűlnek, minden Ember ekkor jelen légyen, és ha â Bírság <3>m forinton fellyűl valo lészen az azon felyűl valo része â közönséges Szükségre meg hagyattassék, melly szerént azon maradatt rész â Szőllő Biro kezében menvén aről (!) számalni tartozik, hogy azt hová és minémű szükségre fordítatta légyen [Karácsonfva MT; Told. 76]. *1803:* Hogy ezen pásztorok a kezek alatt lévő nyájról tartoznak ezen <1>803-k esztendőben Aprószentek napjától az <1>804. esztendőben esendő Aprószentek napjáig mind éjjel és nappal számolni az egész hermányi határ kerületiben, úgy, hogy ha akármi szín alatt gonosz ember által elkárosodik, a pásztor a gazdának a kárát minden törvény nélkül megfizetni vagy a károsnak eleget tenni tartoznak [M.hermány U; RSzF 192–3]. *1814:* most közelébrőlis 3 Bárányokrol nem tud Számolni el tőkitette [Nyárádsztbenedek MT; Told. 6 Barrabás István lev.]. *1829:* Én a közelebb mult Esztendőb(en) Fő Hites voltam mely idő alatt minden adozo Embernek forintya után egy peták költő penz rovattatvan, ezt én Gyűjtöttem költettem, es Számolok rolla [M.kölpény MT; TSb 48 Fartzádi Márton (46) székely szabad vall.]. *1835:* Az egész Udvar rajta levő epületekkel ... Inventarium mellet számba adatván az Ötsém ... az Árenda ki telésekor, mindazokrol aszerént tartozik szamolni [Sófva BN; Somb. II]. *1849:* megmondtam akkor is hogy ne tegye azt a kárt mert ő számol rolla, de nem gondolt vélle [Héjjasfva NK; CsZ. Héjasfalvi Krisán György (50) vall.]. *1850:* A kibérlett alkalmatasságokbol a haszonbérlőnek a haszonbéri üdő lefolytával nem lészen szabad kiköltözni, mig nem számoland [Kv; KmULev. 2].

Szk: *hitelesen ~. 1796:* Az Instansoknak ... hatalom engedtetik ... arra hogy minden erdő pusztitokat ... meg tilthassanak az tilalom rontokat pedig meg-is büntethessenek (így!) de nem borbeli szokott büntetessel hanem vagy pátza vagy más haszonra fordithato büntetessel a' penzbeli buntetesről pedig hitelesen szamoljanak [Torockó; TLev. 10/6 gr. Torotzkai Pál kezével].

számolás elszámolás, számadás; socoteală scrisă; schriftliche Verrechnung, Rechnung. *1856:* Császári Költsönpénzről Számolás meg Jegyzése Rovatot volt Firtos Várallyára 850 Rf [Firtosváralja U; Borb. II].

számolat számla; factură; Faktur. *1843:* Számolat ... Balás Jósef által készitett szőts munkákrol [Kv; Újf.]. *1852:* Számolat A Nagytsás Grofné Horváth Ferentzné Nagysága részére [Kv; LLt Vegyes perir. Géng Ádám lakatosmester számlája]. *1856:* Számolat a' gátra tett kőlcségekről ... A' vízbe hány (!) kecskék ki fáragásáért 7 fl 30 xr [Kőboldogfva H; Born. E. IXa].

számolatvizsgálat számlavizsgálat; verificarea facturilor; Rechnungsprüfung. *1855:* Számolat visgálat alkalmával ... fizettünk 77 Rf 55 kr [Kv; ACLev. Kül. Perc. 73].

számolhat számba vehet; a putea lua în evidenţă; zusammenzählen können. *1856:* az erdöből senkiis közüllünk nem szabad hogy egy szál fátis sem tsutkot, rendre hátával el hordjon, — az osztás utánis kiki részét Nem fogja hátán el hordogatni rendre, hanem aztis Szekérrel egyszer vagy több versenis, csak szekérrel, hogy az Erdö pásztor számolhasson [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1405].

számoló számadó; care ţine socotelile; rechnungspflichtig. **Szk:** *~ bács. 1806:* Mivel az idevaló legelő sem alábbvaló s veszedelmesebb a méjtelyre nézt a szomszéd határoknál, olyan vigyázással legyen a számoló bács, hogy ha a szomszéd nyájak menten maradván a méjtelytől, itt megromlanak, elhullanának, a kárt tartozik a számadó megfizetni [F.rákos U; RSzF 200].

számolódik számítódik; a fi socotit/evaluat; gerechnet werden. *1841:* A Kis Kutt Lábba 2 Hold felibe számolodott 2 Rft [F.szentmihályfva TA; Bosla].

számológép mozgatható golyókból álló számoló eszköz; abac, numărătoare; Abakus, Rechenmaschine, Rechenbrett. *1875 k.:* Az iskolaházban ... egy számoló gép [Szucság K; RAk 107–8].

számoltat elszámoltat; a dispune/cere cuiva să dea socoteală; verrechnen lassen. *1786:* Az előtt az Varos szokot volt az Biraktol Szamat venni, ugy tudam mostanis az Váras szamaltattya [Torockó; TLev. 4/13. 17]. *1799:* Számoltatván az Egy Ház fiakat, Ifjabb Barta Andras maradott adosnak 1~ egy Rft és 56 Dr [M.bikal K; RAk 4]. *1847:* 1846-ba Varga Katalin felbérlelvén ellenem a falusiakat, mintegy ötven-hatvanadmagával reám jött, házamot körülvétette, nékem pedig azt parancsolta, hogy rögtön minden faluköltségéről szóló s kezemnél meglévő nyugtatványokat

adjok által nékie, mivel már ő a parancsoló a faluba s ő fog számoltatni mindenkit ezentúl [VKp 183].

számoltatás elszámoltatás; acţiunea de a pune pe cineva să dea socotealã; Verrechnung, Rechnungslegung. *1786:* A' Város Birai számaltatása ennek előtte ugy volt amint tapasztaltam, hogy az Ujj Birak az elebbenieket a' Communitásból a véget valaszatt szemellyek előtt szamaltatták, és az utannis a' Nemes Vármegye Tisztivel revidealtatták, most pedig ... tsak az Nemes Vármegye Tisztei Számaltattyák [Torockó; TLev. 4/13. 9].

számoltató care este însărcinat cu verificarea socotelilor; Verrechnungs-, rechnungsprüfend. **Szk:** ~ *szék* számadást vizsgáló testület/szék. *1847:* Nékem Berzenczei Jánosnak ... el halálozott számado Tisztem, már néhai Gáspár Josef, miként számadásai mutatják, feles károkat téven, elhatároztam volt maradékai ellen számoltato széket tartani [Mv; Berz. 21].

számos I. *htlan számn* sok, nagyszámú; numeros, mult; zahlreich, etlich. *XVII. sz. eleje:* chiato albert azt is felelin ... az kit bir uala becz Imreh, azt giorgi andorias atta uala ... miert hogi giorgi Andorias az bekes hadaban[a] uolt teöb attia fiaiual, azert attak uala neky ... Andras miklos azt is felelin, hogi ualami zamos embereket megh ueot uala kiraly girgitől [Cssz; BLt. — [a]1575-ben]. *1625:* Felsö Bodogazzonyfalui Incze Janos vram felesege Janossi Susannaazzony kepeben mint perlekedik Hermani szamos emberecckel, kiket Jobbagysagra keres ö kegme [UszT 170a]. *1656:* Jbidem gyümölcz fakis almafa, megifak pedigh ugjan szamosok, körteövelifakis [Fog.; UF II, 163]. *1675/1782:* Tatár Mihály Vr szerelmes házas Társa Nemzetes Vitzei Ersebet Aszszony hűsègesen ejjeli nappali sok nyughatatlanságával számos esztendőtől fogva, ugy a' mint igaz Hazas Tars(na)k illik sulyos nyavaljájában, erőtlenségében ő Kgylmével Tatár Mihály Vrammal dajkalodott [Kv; KvRLt II. 18]. *1680:* Igen hellyes es vilagos Feles Tanuk(na)k vallasibul sok rendbeli Lopasi és Tolvajsága Constal ez p(rae)sens Captivus Gyergyai Alffalvi Varga Istóknak Per hoc az D(omu)us A(ctor) Allegatioja szerént suspendatur. Hogy pedigh számos üdőktül fogva Raboskodott az Torturával ne bántássék, ha Complicessit szép szerént ki adgya Ha pedig Contumaciter nem tselekedne Tarturasztassék megh [Dob.; RLt 1]. *1690:* szamos kűn és ben valo fundusoczka [Csíksztmárton MT; Berz. 1. 20/15]. *1713:* Isten Ngkat Kket számos Esztendőkig. jo egéssegb(en) éltesse szivből kíványuk [Dob.; WassLt]. *1732/1750:* Maros Vásárhelyi Számos emberek földők Vicinitassokb(an) vagyon egy darab földem [Sásvári MT; EHA]. *1761:* eő klme néhai Felesége ez előtt számos esztendőkkel meg ... Attyok eltéb(en) emaritata lévén de Bonis mobilibus ha törvényesen ingeralnais nem participalodhatik juxta D. P. 1. T. 99 [Oroszfalu Hsz; BLev.]. *1768:* számos katonai ökröket hajtottanak vala bé az Felszegi Uraimék tilalamban lévő Rétyekből [Melegföldvár SzD; Born. III. 6]. *1807:* a Malmok fenn tartásokra a Zálhai, Csobánkai, és Szent Péteri kezek alatt lévő Joszágakbol számos lapotzkáknak valo deszkát vecturáztanak [Borsa K; RLt O. 2 br. Josintzi Mihály (40) vall.]. *1810:* A közönségnek több és számossabb részét, a' mellyet a' szegényebb sorsa, és a' nyomorusággal inkább küszködni szokott Porgárság tészen (így!) [Kv; KmULev. 3]. *1854:* Ragadó nyavalyát — Számosbb betegeket feljelenteni [M.bikal K; RAk 54].

II. *mn* kifejlett; mare, dezvoltat; voll ausgewachsen, groß. *1648:* Fwz fával körwl wltetve: mellyeknek ez levelei eösszel belé hulván (az mi értelmünk szerint) az halaknak ártalmas, kiteöl most megis tiztittatok, vizét ki boczyátván, egy eöregh harczyát, egy számos czyukat és egy néhány márnát találván benne [Komána F; UF I, 935]. *1792:* Számos Nagy Bika 1 Negyed füre menő Bika 1 [Kályán K; JF 36 LevK 37]. *1793:* Számos Meddö Tehén vagyon 47 Ezek kőzött láttatik ellősnek egy [Kirva Sz; JF 36 LevK 230].

III. *fn* **1.** hasonló ember; persoană identică; Gleichstehender, ähnliche Person. *1739:* ez Jelen valo maga Sz. patronusa napját irhese sok számosokkal egyetemben ... méltoságos uri Contentussa bé telyesitisire [Csesztve AF; Ks 99 gr. Esterházi Kata aláírásával].

2. *~a* vminek a nagyobb/túlnyomó része; partea mai mare a ceva; der große Teil von etw. *1681:* Az Egregi es Zalasd vizei jo halasok, azok ab antiquo tilalomban tartattak (:a Dnus Terrestri számára valo halaszato(n) kivül:) ... az ű idejében mindenkor halasztatni kellene, es ă szamossat az var szükségére vagy aszaltatni, vagy pénzen el adatni [VhU 49].

számosabban többen; mai mulţi; mehrere. *1710:* Caprara[a] eleget munkálódék a török császárnál mind ajándékokkal, mind esztendőnkint való honóráriumígíréssel, de semmit véghez nem vihete a fővezér miatt, ki már mindenfelé, mind Azsiában, mind Afrikában, úgy európabeli törökőknek is parancsolatot adott vala, hogy mentől számosabban Lándorfejérvárhoz gyűljenek; és így re infecta visszamene Bécsben [CsH 164–5. — [a]Caprara Aeneas császári táboronok].

számosan 1. sokan; mulţi; viele, etliche. *1585:* Immar az Lezzegeó legeniek az Maiorok keozeot valo hazakba zorultanak volna, es eot Rezegeskednenek Eyel, es kialtoznanak Azert Biro vram meg kiáltassa, Hogy az Maior emberek, kiknek Maiorokba(n) hazok vagyon, iol rea vigiazzanak hogy effele zemelieket oth Ne fedezzenek Az Capitanok penig Eyelis zamosson megh Circalliak es az ollia(n) lezzegeoket meg fogiak, es Biro vra(m) kezebe hozzak bewntetesre, az el mult vegezes zerent [Kv; TanJk I/1. 10]. *1605:* Amy az haromsagos Attiafiaknak indulattiokot illethy: Tettczet hogy biro Vram minden haladek nekwl az Jdes Vraimban zamoson gywtessen be, es affeleket hywattasson akik hwttel valo keotelessegek ellen c(on)tra receptam relligionem Ciuitatis wgyekeznek molialnj, Intczek megh fenitekkel hogy afféle pratticatol megh zwnnyenek hogy se titkon se nylwan ne pratticalyanak mert az Varos semmy vton nem zenúedj [Kv; i.h. 529]. *1621:* Egj bizonjos Napra Biro vram eő kglme Mennel hamareb gjwczieőn be szamason az Jdes vraimba(n), es az zolgak zolgalok dolgat eő kglmek tractalliak [Kv; i.h. II/1. 312]. *1640:* 12-szer Nyilván vagyon ő kegyelménél, Havaselföldéből ide a gyűlésre ugyan számosan jöttek vala, a fővladika, heriza, nyolcz főbojérok, sok szolgákkal [Gyf; TMÁ III, 63 Szalánczy István utasítása]. *1654:* És oda hozzája és urunkhoz Magyarországról követségben érkezének követek ugyan számoson [ETA I, 157 NSz]. *1671:* Vadnak ollyan Falukis, kik számossan fel-kelvén, hatalmasul el-mennek más

'alu erdejére, gondolván azt hogy kevés számu ember nem 'esistalhat nékiek [CC 39]. *1750:* ezen Lunkai Joszágotscám beli Faluimban még Magyar Országbol Ugy Erdélyɔőlis a ki menésre szándékozok kőzzűlis földemen még enıek előtte meg akadott emberekis szamoson vadnak kikıekis Falutskáimbol valo meg bontakozasoktol tartok [Marosnémeti H; Ks 94. 29. 4]. *1791:* azon Parasztok közi ı Dsugyák, és Dnlis Gornikokis értetödgyenek, millyenek az urnak Igazgatása alá bizott Joszágban Szamoson vagynak [Körösbánya H; Ks 75. VII. 155 1/4]. *1822:* A minden istentelenséggel, boszorkánysággal, tolvajsággal etc etc tele, telyjes Mar(us) Széki Bernárd Benedek. A gonoszságokban Semmitt sem engedő Társával G. Mikes Joseffel s hát menynyi Czinkus Poroszlo boszorkánysággal egygyet értő Darabontokkal! ... mégis egész Esztendő el-folyása alatt irántok tett annyi Irásim ... Kérésim elmulaszthatattlan Relatioim mind foganatlanok. bizony itten Vannak ezek a Szemfényvesztő boszorkánysággal ördőngősködök Számoson Kolosvárt [Kv; RLt ismeretlen rk pap kezével].

Szk: *igen ~. 1784:* Vadnak igen szamoson helységünkb(en), kik ketten hárman azon egy haz hellyen lakván nagy szorossagb(an) és nem tagas Joszagb(an) ... kűlso appertinentiat majd semmit nem birnak, megis ... kinek kinek a Taxat rea vetik s' meg veszik [Torockó; TLev. 4/9. 13a].

2. nagy számban; în număr mare; in großer Zahl. *1584:* Mynden Brassay Lugassy, Awagy Karansebessy, Akar honneth walo, ky halat hoz vag' chikot ide az Warosra, Egez harom Nap tartozzanak arwlny Nylwankeppen, hordaiokath fel werwe, Es Apronkent el Adny, ha ky penigh ez wdeo alath Zamasson vagy el adna, vagy megh Wennę, tehagh Az halnak el veteleüel bewnheóggiek [Kv; PolgK 6]. *1656:* Ezen kertben vadnak szilva fák alma fák körteöveli fak, megi fák ugyan szamoson [Szombatfva F; UF II, 168]. *1837:* vagynak alma, kőrtve, és Megyfák számoson [Marosgombás AF; TSb 20].

Szk: *igen ~. 1632:* Ezen kertb(en)[a] uagio(n) ket hál tarto. Az edgik Negj Zakastasban, Az két reszeben uagion Oltt hala ugio(n) szamoson. az kettei pedigh wres. Az Masodik hal tartob(an) uagio(n) Piztrongh igen szamoson. mind keorwl leszas seöuenniel vadnak be keritve [A.porumbák F; UC 14/18. 191. — [a]Csürős kertben].

3. sok ízben; de foarte multe ori; etliche Mal, mehrmals. *1674:* Mivel penigh Isten eo felsége az B: Céhet számoson áldotta megh borral, elegedendeo hordok nem lévén hozzája, kire nézve elegy belegy hordokbanis kelletet keozeoslegh teoltenúnk benne, félvén az kártol vettettűnk az Kádárral réajok 15 abroncsiot mely teszen f — d 45 [Kv; SzCLev.]. *1710 k.:* Elvettél az én gyermekeimből számoson, és kiváltképpen háromban igen megkeserítettél [BIm. 988–9].

szamosfalvi a Szamosfva (K) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szamosfalva/Someşeni; mit Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szamosfalva. **I.** *mn* **1.** Szamosfalván lakó/működő; din/care locuieşte în Szamosfalva; in Szamosfalva wohnhaft/tätig. *1573:* Kalara pap Ianosne, Karol Istwan Zamosfalwiak [Kv; TJk III/3. 166]. *1591:* 29 die Marty verttek egy zamosfolwy Legentt Meg az prengernel ata(m). Az Tziganyoknak f — d 60. Az porozlonak f — d 50 [Kv; Szám. 5/I. 21]. *1592:* 21 die feb(ruary) vezezttenek egy Zomosfaluy Legentt Megh Lopasertt [Kv; i.h. 5/XIV. 218 Eppel Péter sp kezével]. *1643:* Doroghy Jakab neuw Szamosffaluj Tiztartaia Captalan Vr(ame)kat vgymint Thordaj Peter Deak es Palffi Istvan Vr(amé)kat melleie veuen, engemetis, menénk mind eggjűt Coloswarot lako Nemzetes Bornemisza Lazlo Vr(am)hoz [M.pata K; JHbK L. 7]. *1774:* valami Szomosfalvi olahok [Mocs K; Ks 58].

2. származási helyre utaló előnévként; ca nume adoptat, plasat înaintea numelui de familie, care indică locul de origine a persoanei respective; bezeichnet als Attribut eines Familiennamens den Herkunftsort. *1592:* Akarok nagodnak Jelenteny hogy hoza my nekwnk mykola Janos szamosfaluj az naghod Bekótött lewelet pynkest hawanak 12 napian ez mostany .1.5.92. eztendőben [Szamosfva K; JHbK XVIII/16]. *1602:* Kathay Amburus Zamosffalui Mikola Pal Arwaya Jobbagya [Kv; TJk VI/1. 595]. *1608:* leonek kezesek my eleottwnk, Zamosfalui Mikola Janos Vramnak, Egy Topa zentkiraly Jobbagiaiert ... Matthias Imrehert [Kv; JHb]. *1657:* Mert az atyámról, Kemény Boldizsárról, az Kemény famíliának eredeti lött az Scythiából kijütt régi magyarok közül, truncus lévén az akkori vad humor és nevezetek szerént egy Mikola nevű nevezetes ember, vezetékneve egyéb nem tanáltatik, kitől való maradék szamosfalvi mostani Mikola Zsigmond, Jánosnak fia; nagy főemberek s urak is voltak közülök [KemÖn. 11].

Szn. *1565:* Benedictus Zamosfalwy [Kv; Szám. 1/X. 151]. *1566:* benedictus Zamosffalúi [Kv; i.h. 247].

3. Szamosfalván található; care se află în Szamosfalva; in Szamosfalva befindlich | Szamosfalvához tartozó; care aparţine de Szamosfalva; zu Szamosfalva gehörig. *1573:* Az zamosfalwj pwztwlt Malomba ha myh Jot talalnak vegek meg eo k. Az varossebol [Kv; TanJk V/3. 81b]. *1574:* Zamosfalwy hatar [Kv; TJk III/3. 376a]. *1578:* Ertyk aztis hogy it walo ember veot volna zamos falwy feolden fwet, es a zinuel (!) el be vagta az Colosvary hatarra. eo kegmet azert keryk biro vramat hogy ertekezzek rolla ky chyodak azok kik igy zimboraltak az varos zabadsaga elle(n), es Teorwennyel megh bwntesse eo kegme [Kv; TanJk V/3. 173a]. *1621:* Eö kgmek Tanachiul ... az Zamosfalui hatarba(n) leueo fokban ... halaztatnanak. Ha mit foghatnanak Gubernator vramnakis eo Nganak kedveskednenek eo kgk velle, Eo keglmek vitettek az halazoknak ... ket eytel bort [Kv; Szám. 15b/XI. 282]. *1651:* 18, July ütötte megh az meny ütö kö Kis Kaytar (!) fiat az Szamosfalvi szölök alat, mind lovastol hogy menten meg holt [Kv; ACJk 87a]. *1811:* Liget nevezetü helyben ... ritkás Erdő ... a' Szamosfalvi Majorság Malom, és Csűr fel építésével ugy annyira el-pusztittatott, hogy ma tsak tüzelő fákat lehet benne találni [Inaktelke K; EHA]. *1834:* Egy orátoriumotskát akarván a' Szamosfalvi Ekklesiánkban epitteni [KLev.].

4. Szamosfalva melletti; care se află lîngă Szamosfalva; neben Szamosfalva liegend. *1594:* Cipot vit az Zomosfalúi Taborban ala ... Greb Marton ... d 12 [Kv; Szám. 6/III. 2].

5. Szamosfalván termett; care a fost recoltat la Szamosfalva; Produkt des Szamosfalva. *1750:* mutatá(na)k egy tsomoly (!) szamosfalvi Dézma Arpát ... Gel. 25 | (Bor) két hordoban ... edgyike actu csapon vagyon, kél kupája per d. 9. Ez szamosfalvi Majorság bor [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 3, 5].

6. Szamosfalvára vonatkozó; care se referă la Szamosfalva; Szamosfalva betreffend | Szamosfalván készült; care a fost făcut la Szamosfalva; in Szamosfalva erzeugt. *1818:* Szamasfalvi Inventárium de 1818 [Szamosfva K; JHb 9].

7. Szamosfalván történő; care a fost efectuat/făcut la Szamosfalva; in Szamosfalva geschehend. *1592:* 28 die octob(ris) Az Monostor vczay Gergy deyaknak fyzettem

Az Conûentnek egy Nehangy (!) Rendbely Jrasértt f 5 d 50 vgy Mindt Priûilegimûnknak (!) Transûncioia, es egy Relatoryatt, es az Zamos falûy volottasertt, Az Pokosne fya Peribe, es az Kottro Mihalynak Ellene valo Relatoryatt [Kv; Szám. 5/XIV. 243 Eppel Péter sp kezével].

II. *fn* Szamosfalva lakosa; locuitor din Szamosfalva; Bewohner von Szamosfalva. *1591:* A holl my koros es Nados fw wolt ... ell kazalttato(m) ... Mykor Ell wegezttek wollna haza Jewett, miertt hogy az' zen Myklosyak az hattarba zanttottak voltt Bwzayokat Leh kazalttottam, Az Zamos folwyoknak is eg zabiokat Attam Nekyek Jnnyok wallo penzt d 25 [Kv; Szám. 5/I. 59].

szamoshal 1. a Szamosban élő halfajta; peşte de Someş; Fisch aus dem Fluß Szamos. *1585:* wottek ... Apro Zamos halat d. 4 olait d. 2 f. — d. 6 [Kv; Szám. 3/XVIII. 32b Gellien Imre sp kezével]. *1589:* Padocz ... d. 10 ... Szamos halat Semling d.14 ... 5 Pyztrang ... d. 16 [Kv; i.h. 4/VI. 34 Stenzely András sp kezével]. *1590:* 10 July Byro vram Akaratiabol es vrúnk paranchiolatyabol. Az harom Baratoknak. kyk Iottenek valla es Az Kalogior es az Zolgaynak 8 Emberek voltanak. Zamos hallat ... d. 8. Sosz hallat ... d. 7 [Kv; i.h. 4/XX. 12 Hooz Lőrinc sp kezével]. *1597:* B V hagiasabol kwltem Aiandokot Pellerdi vramnak ... Zamos haalat f — d 24 [Kv; i.h. 7/XII. 115 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1621:* Szamos halat varoset. Meg Ranttuan veottem hozzáya Olayat Masfel fontot ... d 10 1/2 [Kv; i.h. 15b/XI. 308]. *1627:* fizettem varsa keőteő Geőrgjnek, es Borsaj mihalinak, Berekszaszjnak, es az teőb halaszoknak, hogj vrunk eő felge itt letekor Elegedendő Szamos hallal tartottak az konjhatt ... f 3 [Kv; i.h. 16/XXXIV. 247]. *1722:* Előre pedig hogy az Porumbáki hal tartoban reviviscallja(na)k kűldettem Pisztrangot 200. Szamos Halat 50 [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

2. a szamoshal húsa mint eledel; mîncare preparată din (carne de) peşte de Someş; Fleisch des Fisches aus Szamos als Essen. *1594:* Ebedre fezetem ... Zamos holatt f — d 18 [Kv; Szám. 6/VIII. 96].

Szk: *öreg ~. 1589:* Eoreg Zamos hall volt eles Leűre d. 14 [Kv; Szám. 4/VI. 33 Stenzely András kezével] ✱ *sütni való ~. 1595:* Sűtnjualo Zamos halath Zekfűes lere fl — // 13 [Kv; i.h. 6/XIV. 15].

szamosközi a Szamosközből való; din ţinutul dintre Someşul Mare şi Someşul Mic; von Szamosköz herrührend. *1672:* Az szamosközi pórság izent nekem, ha urunk ő nagysága kiindul, mind felkelnek fegyverrel; hajdúkká akarnak lenni | Az szamosközi parasztságot biztatni kell, de inteni, ne hirtelenkedjenek, innen várjanak [TML VI, 162, 168 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

Szn. *1565:* Petri Zamos kwzy [Kv; Szám. 1/X. 149]. *1579:* Somos kezy (!) Myhall [Kv; i.h. 1/XVIII. 17]. *1596:* Zamoskeozi Mihalne [Kv; i.h. 7/I. 22]. *1671:* Michaël Szamosközi de Colosvar [Kv; TJk VIII/11. 387]. *1689:* Szamoskozi Mihaly [SzJk 238].

szamosretke a Szamosban élő halfajta; un soi de peşte care trăieşte în Someş; eine Fischart in der Szamos. *1584:* Az Hall dolga. Zamos Retkenek, ky harom fonth, Awagy nagiob Niomw, Aggiak fonthiat ... d III [Kv; PolgK 7].

számosság nagy mennyiség; mulţime, număr mare de credincioşi; (große) Anzahl. *1796:* most ujjontában az ... Paraszt Communitas maga Számosságát Irásban vévén ... által láttván 271 gazdáknak Számokat ... méltán még egy Személly papi Szolgálattra kőzikben fel szenteltettnèk annyival is inkább, mivel azon hellység el terjedett Nagyságu peripheriát foglalván magában tsak két Pap nem elégséges [H; Ks 75. VII. 245a].

szamosújvári a Szamosújvár (SzD) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szamosújvár/Gherla; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szamosújvár/Armenienstadt: **I.** *mn* **1.** Szamosújváron lakó/működő; care locuieşte/activează în Szamosújvár; in Szamosújvár wohnhaft/tätig. *1630:* Certificalam ... Felsiged mostany Zamos Vyuari Vduarbirajat Desi Főzesi Janos Vramat, ezen Vasas Zentivanj Felsiged hótős Biraja Erdeődi Jmreh alatal [WassLt]. *1646:* Mikhazi Istua(n) uramis vizza joue heted magaüal. Zamos Vyüari zolgakis erkezenek ketten [Mv; MvLt AAll. 6]. *1726:* ebédre ... az szamosujvári fendrik jővén hozzám [VassN 532]. *1738:* az Pestesi Tilalmas erdőnek vágatásában ... Tiszt Vrajmék(na)k Semmi hirek nem volt valamig az Szomos ujvárj Incsenyir le nem vágatta, és szekereket nem Solicitàlt [Retteg SzD; Ks 99 Kászoni István lev.]. *1774:* az eladot 4. Pár Jármas Ökrök kőzül két Párt én adtam el a Szamos Uj Vári Őrményeknek 120 Mforintokb(an), melly pénztis ... Csutak Uram léválta [Szépkenyerűsztmárton SzD; KS Conscr. Vintze Péter (47) jb vall.].

2. Szamosújváron található; care se află în Szamosújvár; in Szamosújvár befindlich. *1692:* mostan az szomos Ujvari tómleczben levő Ferencz Flora Nemzetes Diosi Ianos Uram jobagyajert lonek kezesek[a] ... lőnek pedig illyen formán kezesek kúlen kúlen negyven negyven magyar forintokigh hogy ... Fenecz Flora ... jo szofogado helyi tarto jambor jobagya leszen, az eo kiglme folderól el nem szokik Sem idegenedik [RLt 1. — [a]Köv. a nevek fels.]. *1804:* Szamasujvári Szabo ... Társaság [Kv; DLt]. *1839:* Quietantia. Egy forspontos Szekérrül, ki is két Ökőrrel Valaszutrul Nagy Iklodig 3/4 Statiot Szomos Ujváry foghaz Katonai szükségére Szisztungot fizetés nélkül vit légyen ezennel meg esmérem [Nagyiklód SzD; RLt]. *1849:* a szamosujvári e pontban ... meg szomszédolt ... házomat ... el zállogosithatja, árenda arányába le kötheti, 's elis adhatja a nőm, s e joggal élhet mint addig, a még mint özvegy kivüllem más férjet nem ösmérend [Km; Végr. Tamás Bogdán végr.].

3. Szamosújvárhoz tartozó; care aparţine de Szamosújvár; zu Szamosújvár gehörig. *1769:* Az ... fel fogott ház hellyek bíratnak az Szomos Ujvári Dominiumhoz, mellyekröl mostan Mlgs Daniel Todarás Urnak szoktak, és szoktunk Taxázni, és az urnak Esztendőnként bizonyos Summát adni [Szépkenyerűsztmárton SzD; Ks 35. XXIII. 1].

4. Szamosújvárra vonatkozó; care se referă la Szamosújvár; Szamosújvár treffend. *1667:* Én, Uram, nem vakmerőségből, Isten s az természetnek törvényének engedelméből az szamosujvári dologbúl alázatoson rescribáltam; ha udvarnál éri levelem Kegyelmedet, megolvashatja Kegyelmed s meg is itílheti, nem vakmerőség, hanem alázatoson való megjelentése van az dolgoknak, kik is hanemha elébb megorvosoltatnak, másképpen Szamos-Újvárhoz nyúlnom lehetetlen [TML IV, 225 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

II. *fn* Szamosújvár lakosa; locuitor din Szamosújvár; Bewohner von Szamosújvár. *1662:* Az Bethleniek és Szamosújváriak, Kolozsváriak megvették az magokét, minden nap

'eszik, hihető úgy is akarják [TML I, 326 Teleki Mihály Kemény Simonhoz].

számosztály számvevőség; contabilitate; Rechnungsamt. *1899:* Ha Kolozsvárt az üzletvezetőségnél bárcsak ha díjnoki állást kap, vagy ha tán a számosztálynál egy kis helyet csíphetne, délelőtt dolgozna (becsületesen tud), délután tanulna, s rögtön vizsgára jelentkezne, s egy esztendő alatt érettségit tenne [PLev. 203 Petelei István Gyalui Farkashoz].

számozkodik egyezkedik, összeszámol; a se tocmi/tîrgui; (miteinander) abrechnen, verhandeln. *1853:* Gusztival ezelőtt egy pár nappal szamoszkodván tisztában jöttünk de ő hagyott nállam 2 Tallér 20 garast [KCsl 3 berlini felj.].

számra 1. a megnevezett mennyiség/mérték szerint; socotit după/pe baza unităţilor de măsură menţionate; nach der Zahl (der benannten Quantität/Maßeinheit). *1582:* Kis Imreh ... vallia ... a' poharokot es kalanokot ... Daroczi Balinthoz Adam Zaloghwl, De Daroczy Balintol hallottam az vthan hog, megh Zwkeolkeodeot es Bekesi Ianosnak Adtha Gira zamra eóreók Arron [Kv; TJk IV/1. 25]. *1587:* Aminemeó Czikkelek per limitatione(m) ky zakaztatnak, Azok soha megh se kazaltathassanak, hanem erdeó Newesre hagyattassanak Az ky hatarozot Ret penigh, Nyl zamra ozollion, Amint az Zena Ret ky oztasban Az varossy keosseg regteol fogwa ęlt, soha eoreokeós feolde senkinek Ne lehesse(n) [Kv; TanJk I/1. 53–4]. *1687 k.:* az Eöveketis litra szamra harminczadolják [MvRKLev. Vect. 4].

2. *forint* ~ forinton, forint értékben; pe forinţi; an/für Forint. *1597:* az Georeogh es egieb kereskedeo zabadon el ieöhessen ... Giolchiot adgianak weggel Leúeles giolchiot teoreok waznot forint zamra Egieb apros marhat aggion forint zamra Sewweget adgion fertalliawal [Kv; TanJk I/1. 294]. *1620:* Az Daroczot forint szamra harminczadolliak [Kv; KvLt II/69. 15 VectTr]. *1687 k.:* Az ször sinort, és Gombokot, forint szamra kel, harminczadolni [MvRKLev. Vect. 4]. *XVIII. sz. köz.:* A Mester Legények(ne)k forint Számra fűsűtt nem Szabad adni itt a bóltokba, hanem meg engedtetik a B. Chéhtől hogy őtt vagy 6 pótrára adhattnak, azt is nem ugy olcsón vesztegessék, hanem illendő áránn, mért valamely Mester Legény meg tapaszta1tatik az illyen Legénynek lészen buntetése Denar. 20 [Kv; FésCJk 45].

3. *tizes* ~ tizesek/tizedek szerint; pe grupuri formate din zece case; nach an je zehn (Häuser u.ä.). *1590:* Mikor az felliel megh neweszet feöldinket megh osztottunk (így!) volna faluúl tizes szamra, minth megh mondottuk, mindenik tizes ... az eó tarsaiúal eggyt tilalmasba tarcha [UszT].

4. *hadnagy* ~ kb. hadnagyok száma szerint; pe baza/după numărul locotenenţilor; an/nach der Zahl der Leutnante. *1664:* Nem kell, édes Fiam uram, azt el hitetni senkinek magával, hogy ő felsége az erdélyi fegyvertől félne, mert hiszen tudni való dolog, hogy az csak útak őrizésére is kevés. Én akár hadnagy számra számláljam meg őköt [TML III, 123 Kászonyi Márton Teleki Mihályhoz].

L. még az *esztendő-, font-, hét-, hónap-, ló-, mázsa-, öl-, vederszám* címszavak alatti adalékokat, illetve az *esztendőszámra* és *mázsaszámra* címszavakat.

számszeríj nyílpuska; arbaletă; Armbrust. *1407:* tres arcos vulgo zamscirig vocatus [Dés; TelO I, 397]. *1611:* Egj Pulhak Puska tokostol es zerzamostol ... Egj roz zamzerjj, es egj kws vasos mordalj puska [Kv; RDL I. 88]. *1620:* Az Also Varban ... Zamszeriyhoz walo egy Falka Rosz Nyll [Kővár Szt; Borb. II]. *1676/1681:* A mi golyobis, por, Tűzes szerszám Saletrom Kén kő ... szám szer ijak, Puskak, es egyeb ehez hasonlo eszközők ã várban vannak; megh lassa hogi azokat jo gondviselés alatt száraz helyen tarcza[a] [Vh; VhU 666. — [a]A porkoláb]. *1681:* Nebojsza Bástya ... Vagyo(n) itt: ... szakallas Csüh Nro 4 Semmire kellő, romladozott (: es többire csak az ágia vagyon :) Szám szér ij Nro 8 (: eginek vagyon Ive, kettonek ideghje :) [Vh; VhU 557–8].

számtábla toronyóra órákat mutató táblája; cadran (al unui orologiu); Nummerschild einer Turmuhr. *1815 k.:* Az egy Monostor-kapu fatoronyban vala egy óra, a torony mindenik oldalán számtáblával s mutatóval ellátva [Kv; ETF 107. 15].

számtalan I. *htlan számn* nagyon sok, rengeteg; nenumărat, foarte mult; zahllos, unzählig. *1562:* 1530 esztendőben Ferdinandus király nagy erővel János királyra esmét reá szálla, Budát sok ideig vivá, de semmit nem tehete néki; mert Buda kőfalait belöll emberhússal megbérlették vala, holott számtalan népet elvesztvén, kénszeritteték haza térni Németországba [ETA I, 13 BS]. *1582:* Anna Kwthi Antalnę vallia, Eleozeor eg (!) Kupas Benedeknewel bantata velle, Az vthan esmeg Eg zilahi Azzont fogada Az felesege melle Igiarto Georgy, Lattam hog zantala(n) penzt keolteót minde(n) orwossagra [Kv; TJk IV/1. 75]. *1583:* myerthogy zantalan fogiatkozasokot lathnak varosul ... Azert vegeztek ... hogy Biro vram, es keowetkezendeo Birakis minde(n) Negy hetben ... eo kmeket varosul egybe gywche [Kv; TanJk V/3. 275b]. *1592:* 6. Marty Az zamtalan Nagi uiz mia az varos Towa el akar vala zakadny az korchiolias bochiatta el a' vizet, es keòrniwlle voltak 3. Napestigh fizettem f 0 d 40 [Kv; Szám. 5/XIV. 138 Eppel Péter sp kezével]. *1619:* En immár, Kegyelmes uram, elreméllettem vala, hogy annyi szántalan labirintusim után az Felséged böcsületes követi itt benn lévén, nem kelletik nékem írásommal Felséged fejét fájlalnom, hanem hadnom kell csak az őkegyelme írására és követségére [BTN[2] 379]. *1653:* Egyszer csak meghozák, hogy erőssen készülnek, hogy ide kastélyunkra[a] jőjjenek lövő-szerszámmal ... nem tudjuk hova legyünk ... igen készültünk ... éjjel-nappal számtalan követ hordánk bé rakásra, hajigálni [ETA I, 97–8 NSz. — [a]Mv-re]. *1673:* hiva el minket Dévay Udvarbiro, Ecsedi Pál Ur(am), az mi Kglmes Urunk eo nga Devay Majorjaba az végre; hogi az minemő egj dezma Asztaghot akarna eo kglme csépeltetni, azt neznenk meg minemő, es arol hitűnk szérint adnánkis Testimoniálisunkat ... ezén asztagbeli buza, mind egi aránt valo, számtalan az egér benne [Déva; Törzs. Ersek Uyuári András keze írása]. *1717:* Colonellus Detinné Ur(am) 15. Zászlójával másirozván székúnkb(en) három etszaka Levén marsusáb(an) kénjér, Lud, Tyuk etc: majd semmi sem maratt, Zab ne(m) Levén abrakra szamtalan buzánkot, rosunkot fel pallotta az hada [INyR Cssz, Gysz és Ksz panasza]. *1751:* minden esztendőn számtalan magatt vitt ki, a' Csürtöl [Marossztkirály MT; Told. 29]. *1814:* a' Processualis Szolga Biro Szent Iványi Sándor Ur Az Erdőkből számtalan 's temérdek fákot hordatott [Banyica K; BfR 117/1 Ladislaus Dorgo (49) ns vall.]. *1857:* Báro Apor Josef ő Nga magais számtalan Földeket szedett ki a kezeinkből 's azokot mind az udvari Földek kőzé olvasztotta, 's még is azokot is mind mi adozzuk Cselédekűl [Márkosfva Hsz; BetLt 4].

Sz. *1710 k.:* bévetődénk az ütközés alatt a portusba, és a hajó azonban kezdett vízzel telni, melyet a parton lévő sok ember vévén eszébe, kiáltani kezdék anglusul: sunk, sunk, azaz süllyed, süllyed, és mint egy sereg réce, a számtalan csolnak körülvevé a hajót [BÖn. 588].

II. *mn* megszámlálhatatlan; nenumărat, care nu poate fi numărat; unzählbar. *1653:* Végre egyebet is semmit nem emberkedheték a számtalan sokaság nyilai ellen — mert annyi nyílat lőtt reájok a nagysokaságu tatár, hogy a napfényt s az eget elfogta mint a felhő [ETA I, 165 NSz]. *1710 k.:* Az aër másként láthatatlan, de mikor a nap valamely kisded lyukon vagy nyíláson bésüt, ha oldalfélt állasz, szemeddel is meglátható apró fényecskemorzsáknak, pillangócskáknak, melyek atomusoknak neveztetnek a physica scholában, azoknak számtalan sokaságából álló nagy test, halom vagy rakás [BÖn. 448].

Szk: *sok ~. 1585:* Catalin Boregeteó Peterne ... wallia, hallottam sok zantalan zitkoth teolle, de nem hallottam hogy senkith magiarazoth volna [Kv; TJk IV/1. 399]. *1598:* Az Gereoffy Janos molna epeoletj megh latogatasara valaztottak eo kgmek Zeochy Mihalj vramat Bachy Thamast Hoz Leorinczet Veres Thamast ... megh talalwan Gereoffy Janostis megh inchyek, hogy karunkra ne igiekezek epyteny mert az sok gatolasok mjatt, az viznek fel torlasaert sok zantalan kart valottunk varoswl nemis pacialhatyuk, ha mit karunkra epitt [Kv; TanJk I/1. 315]. *1637:* az uta(n) lefeküue(n)k sok szantala(n) emberek voltanak mind szaszok s magjarok az hazba(n), ugja(n) labaslagh feküttünk egy massal [Mv; MvLt 291. 109a]. *1672:* Bizony dolog, ha az én Istenemnek sok számtalan büneimért való látogatása bokroson nem leszen vala rajtam, minden szándékom az vala, kötelességem szerint udvarolhassak Nagyságodnak [TML VI, 140 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1704:* Ezekkel azért együtt ezen éjszaka megindulván, Bonchidán sok számtalan asztagokat, Bonchida körül sok kazol szénákat felégettek, és onnan le Dés felé mentek, a Nagy-Szamos mellé [Kv; KvE 282–3 SzF].

III. *hsz* megszámlálhatatlanul; imens/extraordinar de ...; unzählbar. **Szk:** *~ sok. 1571:* ele zamlalhatatlan rajtok valo ado es birsag zedes es zantalan sok zolgaltatas [SzO II, 329]. *1589:* Az Mezarosok zantalan sok zo fogadatlansagha Noha oly Nylwan wagion, Mint az Nap fenye ... Mostan el veghezetre ebbenis eő kgmek varosul megh Akariak probalni eoket, ha tekolletesek lesznekę az eo Ighyreteknek vagy ne(m) [Kv; TanJk I/1. 113]. *1601:* Mostan penigh az hws Arranak Newelesere egyeb semmy Annyera nem vitte az varost, minth az hadaknak es zantalan sok Nepeknek az varoson léte, de vsusban menny Jeowendeobennis semmykeppen eo kgmek nem hadgyak nemis engedik [Kv; i.h. 382]. *1639:* hallottam hogy busultaban montta modovay Marton hogy meni szantalan sok lator tartia az Imre hazat nam hul mi lator vagion mind ot talallia heliet [Mv; MvLt 291. 202a]. *1705:* Kikre is ezek kurucok képekben reájok menvén, számtalan sok marhákat takarítottanak el, melyet idebé iziben csak béhajtottanak, és egy kurucot is fogtanak, aki el talált volt aludni [WIN I, 444]. *1763:* számtalan Sak it nem tsak az Métejes hanem a Falubanis ollyan gajvásak az Marhák hagy én többet ollyant nem láttam, az Fédervájszat is mind kenettem az inyekre vaj az foghusára de Semit sem használt [Kóród KK; Ks CII. 18 Szarka József tt lev.]. *1817:* Kivánom azért hogy nem tsak a' nem mesz(sz)e lévő szt Innepi Napokat hanem még számtalan sokakot egész meg elégedéssel érhes és tőlthess [Mezőkapus TA; IB III. 149 Székelly József birt. Bethlen Sámuelhez] ✳ *~ sokszor. 1599:* Ennek eleotteis pedigh szantalan sokzer ighyrte megh hogy megh eól [UszT 14/36]. *1600:* Vargha Caspar ... vallya: Ferfy rwhaban Nem latta hogy eolteoztek volna de azt latta(m) zantalan sokzor hogy eyel Nappal az iffjak ennek az Aztalos Jstwannak hazat frequentaltak kiualtkeppen az Darabos Janos eochye sokzor halt ottis [Kv; TJk VI/1. 394]. *1694:* mind az egesz Szeki B. Tanácz elótt s mind mások előtt constanter egj nyomo(n) szantalan sokszor rá kialtott B. Mihalyra a' Lator szolgalo hogi tulle terhesedet meg [SzJk 286]. *1775/1781:* az Atyámtól ... számtalan sokszor hallottam [Máda H; JHb LXXI/8. 389]. *1797:* Számtalan Sokszor erőltetett, hogy készittsük-meg azon Testamentumot [Kolozs; Told. 42/24]. *1803:* a' Ploptyis mindenkor difficultas alatt vagyon az igaz hogy mindég a' Topplitzai emberek használlyák azoltais; de az olta őket a' Remeteiek számtalan sokszor meg huzták [Várhegy Cs; Born. XVc. 1 Dobrán Gligorás (50) col. vall.]. *1813:* Maga a' Grof eő Ngais panaszolta nékem, hogy ... maga házábolis a' Grofné a' Grof Urat számtalan sokszor ki kergette, 's ki zárta [Héderfája KK; IB].

számtalanféle nagyon sokféle; de foarte multe feluri; vielerlei, (sehr) mannigfaltig. *1662:* a nagy munkák tételét, árok elásását, a sok sáncok ásását, kasoknak az árok szélin való felépíttésit minémű veszedelemmel kell vala végbevinniek s még meg is maradni ollyan közel a sáncokban, ha az tüzes lapták, gránátok és egyéb számtalanféle tüzes szerszámok jó szerivel, sűrűséggel nyakokba ki-kihányattathatnék, akárki megítílheti [SKr 598].

számtalanon (nagyon) sokan; (foarte) mulți oameni; ungeheuer viel(e), zahllos. *1710:* Rabutin is kijöve a városból, noha tízannyi is vala a kurucság, mint a német, mégis rajtok mene, és a német puskázását nem állhatván, futni kezdenek, s egy sáros árokban számtalanon ottveszének, sokat közülök el is fogának s bevivék Szebenben [CsH 341].

számtalanszor sokszor, rengetegszer; de nenumărate ori, de foarte multe ori; unzählige Male. *1582:* Anna Aztalos Imrehnę zantalanzor hallotta Igiarto Georg feleól ... ez mostani feleseget kwrwanak zitta Rengeo Anna, Aztis monta hog' az eleobbi felesegenek Mercuriomot Adot es vg holt meg [Kv; TJk IV/1. 70]. *1592/1593:* Az mely porond zyget feleól perleódik Serienj Miklos ... zantalanzor iartam altal rajta [Árpástó SzD; Ks]. *1806:* én magamis számtolanszer voltam azon a' szűreten [M.sáros KK; DLev. 4. XXXVIII]. *1819:* a Zsomboritol maradot gyermekért, sok izetlenségek támodot ... hogy volt számtalanszor öszve zördülések, 's abbol kedvetlenségek is származot jol tudom egyebet nem tapaszta1talm [Kv; Pk 2]. *1835:* vidéki maga embereinek számtalanszer gabonát osztogatott ő nga, ugy hogy sokszer ollyan sokan voltak az udvarába, mint ha valami nagy vásár lett volna [Zsibó Sz; WLt Steph. Fejér (56) jb vall.].

számtalanul 1. nagy számban; în număr mare; unzählbar, in unzählbarer Menge. *1758:* Egyéb helytelenségei is számtalanul voltak, melyeket magam becsületiért ide nem teszek, melyért senki sem szerette, senki sem becsülte s nem observálta, s barátságát vele nem tartotta [RettE 60].

2. nagyon sokszor; de nenumărate ori, de foarte multe ori; unzählige Male. *1788:* számtalanul mondották hogy azon ... Ludat ... lopták el [Dés; DLt].

számtan aritmetică; Arithmetik. *1854:* Másfél évig hallgatám itt a világi történészetet, földrajzot, statisztikát, számtant, bölcsészetet és boncztant [ÚjfE 157].

számtartás könyvelés; contabilizare; Buchführung. *1593:* Maszodba meg Ertettek eo k. az Espotal Mesternek kewansagat ... Ieowedelmenek keolcegenek zam Tartasa es zamadasa feleol [Kv; TanJk V/3. 89b].

számtartó 1. könyvelői munkát végző uradalmi tisztviselő; sameş, administrator de moşie; Rechnungsführer. *1589:* Ennek az penznek megh adasakor es fel uetelekor (!) Mathe deak az zamtarto Jelen volt [Dés; DLt 227]. *1594:* Bekesi Marthon deak ki ez eleöt zamtarto wolt, adot Ladmoczi Horuat Janos vra(m) kezehez kesz penzŭl ... f. 296 d. 62 [Somlyó Sz; UC 78/7. 35]. *1614/1616:* minthogy őnekj mindenkor dependentiaia az Kamora Ispanok útan, es szamtartoktol volt ŏ arra nem vigyazot, azfele deputatiokat, mire nezve attak s mire nem, mert ő neki ha czak az szamtarto irjais, az Sot akar kinekis oda adgya [Torda; RDL I. 100 Joan. Somogyj tordai ns vall.]. *1623:* Az Jo Zamtartora nem keveseb Zwkseg vagion mint az kenyerre, mertt ha ... az Introitust nem kímíllí hane(m) vgy tekozollíak mint az mostani Rationista, annyt be ne(m) takarhat hogy ell nem tudgíák tekozlany [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1635:* Mikor More Lazlo Keòrpeniesi Bob Koztinnal perle Abrugybania(n), Henrich Lisbona Ura(m) es az Szamtartois ben wltek az Teòrweny szekb(en), es Bob Koztint kenszeritette az szek, hogy megh bizonitsa azt, hogy More Lazlo azzal feniegette, hogy megh eôlj [Abrudbánya; Törzs. Th. Metes de Buczum (50) jb vall.]. *1670:* Szamtartonak ... verŏ Disznoja nro 2. Kŏ sava nro 10. ... Szamtartonak ... Ruhazattyara egy végh Karasia [A.komána F; UtI]. *1681:* Mikor a' Bányak arataskor megh szoktak állani, azon bányakhoz szolgalo jobbagi (:jószagh:) tartozik az Hunyadi Majorsagh buzat aratni, s beis hordani, Ugi kaszálnys Az vasat is az hamorokrol azo(n) Joszagh tartozik hetenkent a' számtarto kezehez hordani es administralni [VhU 64]. *1690 k.:* ha sem onna(n) az hodoltsagrul sem masunnan nem hoznak, Szamos Ujvarb(a), s más statiokb(a)[a] meg űtik a hatokat a Commissariusok(na)k, mellyet már meg is cselekedtenek, mellettem levő Szám tartott halalra verte az Varbeli Commendans [UtI. — [a]Ti. élelmet és ágyneműt]. *1701:* A Juh Majort ... sistállya ŏ kglme a Jővő Csŏtŏrtokre két Számtartonak való Számodásra ... igazittassek el finaliter, Ennek sem lehetvén semmiképpen Továb differálodni nagy okokra nézve [Vh; UtI]. *1722:* ă Számtarto ... meg akadatt in Perceptione Pecuniar(um) ne(m) tudván hogy adatodott el az Buza, Ros [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1774:* itten a' Székes hellyen taxára nem mehet 'a szegény Jobbágy ha csak egy arany ajándékot nem ád számtartó, és Praefectus Uraimék(na)k ... onnat tudom, hogy enis règtől fogva kéredzem taxára, de hogy nem ajándékozhattam az Tiszteket, nemis nyertem el [Szentdemeter U; LLt Vall. 67]. *1789:* A' Szúszékba(n) volt 9. Véka jó Buza, de a' Grof számtartoja tudatlanságbol meg őrőltette, a' Grof pedig kész vagy acceptalni a' Ház Taxájába vagy hasonlo Buzát adni érette [Mv; ConscrAp. 93]. *1796:* mint hogy ezen Aszszony a' maga vallomását ... Számtartojától vett hallomáson fundálja, azért ezis hitelt nem érdemel [Mv; TLev. 5/16 Transm. 53 tábl.]. *1810:* egy majorházat tsináltasson ahol a' major lakjék a számtarto is ott lakhatik a regi Udvarb(an) [Héderfája KK; IB gr. I. Bethlen Sámuel lev.]. *1827:* Az számtartonak készűlt égy gerok ... Istvánnak keszittettem égy forditatt gérokat [LLt]. *1832:* Szoros kötelességének ösmérje a Szămtarto tiszta Diariumat vinni [Csapó KK; Berz. 20].

Szk: *bethleni ~. 1586:* My Kyk wagywnk Keoz birak Somlyay Gaspar, Sory (?) Myhaly Bethleny porkolabok, Vas vary Georgy vgyan Bethleny Drabant Hadnagy, Zabaty (!) Bodysar Bethleny Zamthartho [Bethlen SzD; Ks 42. B. 20] ✳ *ebesfalvi ~. 1684:* administrált ebesfalvi számtartónk, Száva Péter ... Praebenda mézet, nr. 8 [Ebesfva; AUt 407]. *1688:* ebesfalvi számtartónk, Száva Péter administrált ... Polye vizet egy üveggel [uo.; AUt 583] ✳ *fogarasi ~. 1656:* Az Sarkani hatarra, Uzoni Miklos deak Fogarasi szamtarto relatioja szerint vetettek el buzat ... cub. nro 148 [Sárkány F; UF II, 170]. *1673:* Fogarasi számtartó ezen a télen gyűlt gosztina pénzt három sacskóban adminisztrált [Fog.; AUt 121]. *1709:* az Mélt(ság)os Hertzég Fogarasi Szamtartoja Herszenyi Győrgy Deák ur(am) az 1709 esztendobeli elsŏ cantoromra (melly kezdetik â mens Aprili) jarni Szokat penzbeli fizetesemet u m flor ungar 30 ... megadta [Fog.; UtI] ✳ *görgényi ~. 1588:* Mihaly deaknak az Georgeny Zamtartonak B(yro) v(ram) adatot Ayandekot [Kv; Szám. 4/III. 37] ✳ *hunyadi ~. 1671:* Azomban ez órában érkezvén gróf uram hunyadi számtartójának levele, melyben írja, hogy noha úgy is elég kevés búza vagyon Hunyadon, de azt is fel akarják Dévának szállíttatni [TML V, 473 Keczer Menyhért Teleki Mihályhoz]. *1681:* (A) P(ro)ventus Vasak ... a hunyadi számtarto gondviselése alá mint (!) be hordotvan ott inuentaltattak in genere, mely dologh azert hozatik emlekezetb(e), hogi kételkedésb(en) ne légye(n), azo(n) ott talalt vasak hol, s mint irattak fel [VhU 608] ✳ *kolozsi ~. 1614/1616:* Enis voltam Colossj szamtartto Colosvari Janos Deak ottvalo Kamora Ispansagaban [Torda; RDL I. 100 Joan. Pall judex pr. opp. Thorda kezével] ✳ *kománai ~. 1684:* kománai számtartónk Kopacseli István administrált ... Hét esküdt boérok honoráriumjának felét ... Restantia gostina pénzt fl. 11,50 [Komána F; AUt 328] ✳ *kővári ~. 1685:* Nagod Kŏvári számtartójak Aknai Kŏmives Gergely [Hr 5/1] ✳ *örményesi ~. 1661:* az szállást megfogadták esztendeig húsz forintban, hat öreg köböl búzában, de az házban be nem mehettek, mert az örményesi számtartónál vagyon az kulcsa [TML II, 41 Veér Judit Teleki Mihályhoz] ✳ *porumbáki ~. 1680:* porumbáki számtartónk, Szescsori Máti administrált tárházunkban Havaselföldiben eladott berbécsek árát [Porumbák F; AUt 311]. *1684:* Luczai Sándor deák porumbáki számtartónk administrált ... Főplajás fele honoráriumját, fl. 750 [uo.; AUt 319] ✳ *szamosújvári ~. 1656:* A partialis ne(m) engedi Széki Miklos(na)k Siboi predikator(na)k B. Varallyara valo menetelet ... 3. Mert ă Szomosujvari szamtarto volt adjuctora abba, hogy oda híják, ki a' kŏsseg(ne)k animussat abalienalta Raczkovi uramtol [SzJk 80] ✳ *újvári ~. 1597:* 23 Novembris. Mikoron Pal deakot az wywary zamtartot az Kis Templŭmban az boltba temetek, vettŭnk 2 zewendeket kiwel be mentenek es ot alat egetek hogy az dohat ki haicha ... d. 20 [Kv; Szám. 7/III. 36] ✳ *vinci ~. 1678:* Vinczen létünkben adok fel az vinczi számtartó Árpási István eczetet ez szerént: ... Praebendára, nr. 0,4 1/4 [AUt 178 Alvinci jöv.] ✳ *zsibói ~. 1757:* eö Nsga Si-

bai Számtartoja ... bennünket kénszerite arra, hogy bizonyos számu sertéseket jo lelkiismerettel becsülnőnk meg [WLt].

2. vn + kn előtt foglalkozást jelölő szóként az 1. alatti jel-ben; înaintea numelui + prenumelui, indicînd ocupaţia persoanei respective; als Attribut vor dem Familien- und Vornamen bezeichnet den Beruf einer Person. *1625:* Zam tarto Alvinczi Peter Deak [Kv; Szám. 16/XXVII. 5]. *1796:* Számtartó Nagy István Vram [Vajdasztián MT; TSb 43].

3. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivem Gebrauch; könyvelői munkát végző; care îndeplineşte funcţia de contabil; als Buchführer tätig. *1676/1681:* mint hogi peniglen ha valakinek szüksege vagyo(n) az I(ste)nnek effele áldására a' szám ado szolgak is nem aláb szükölködnek masoknak az nélkül; ighen meltán cselekeszi hát Szám tarto Vramis, ha abbéli szükségében nem senkihez vilagi emberhez, de egyedül csak à Teremptő Istenhez folyamodik áldasért [Vh; VhU 656]. *1681:* Fejér czipó Sütö ... Köz czipó sütö. Számtartó vram ... Elés Kólcsár ... Élés szekerekre vigyázó szólgák [UtI]. *1692:* Szamtarto Uram ithon nem leven, vegere nem mehettűnk mellyek azok, mellyeket refundalni kel [Görgénysztimre MT; JHb]. *1714:* In Summa Mindennemü Szükségékre hogj az Számtarto Ur(am) Signaturai szerent 8. Rud vas. es 82 pánt vas erogalodott meg nevezett Porkolab Ur mi elöttünk bonâ fide recordallya es recognoscallya [Balásfva AF; UtI]. *1727:* mind Számtartó vram 's mind az koltsár Pap György Tyukért, tojásért és egyéb Culinarékért feles czipót adta(na)k [Szentbenedek SzD; Ks 32. XXXII]. *1774:* Számtarto Uramnak egy fél vágásu szekerit Marok Vasaztuk [Korond U; LLt 243 vall.]. *1792:* Én a' Motsolyai Borokat ... Drágban Számtarto Uram keze alá, már bé is küldőttem petsét alatt duduzva [Mocsolya Sz; JF 36 LevK 52 Kováts György lev.]. *1816:* a Számtarto Urral Computust ineálván Pro Mensibus Januario Februario Martio [Déva; Ks 102]. *1824:* Az el kopott és haszon vehetetlen Zsákokbol a Szamtarto Ur el adatt 12 Darabat ... fl. 2 [uo.; Ks 106].

Szk: ~ *deák. 1601:* Pal Deak ... Almason Zamtarto Deak [Kv; Szám. 7/I. 154] ✳ ~ *szolga. 1614/1616:* Telekj Istuan k<a>mora Jspansagaban en voltam szamtarto szolga az Aknan[a] [Kv; RDL I. 100. Michael Kapussi de Zeek ns vall.— [a]Ti. Kolozson] ✳ ~ *szolgáló. 1599:* Teglas Jakabne Agotha azzony ... vallja ... Abban az esztendeoben meny bwza keolt legyen az Vdwarhaznal azt en bizoniara nem tudom, mert arra valo zamtarto zolgalo nem voltam [Kv; TJk VI/1. 288].

számtartóház a számtartó háza; casa sameşului; Haus der Rechnungsführers. *1632:* Szamtarto ház ... Az pituarban egj seőuembeől font kemeny ... Két paraszt fogas es két lantorvas ablaka [A.porumbák F; UC 14/38. 175]. *1676:* Ezen kerengő fa gradicz innen az szamtarto háznál valo szegeletigh szolgál az belső Vár piaczára [Fog.; UF II, 730]. *1681:* ezen hámorra nyíló első ajtón belől, bal kézre mégyen az számtartó házban egy fél szeres ... fa kilincses ajtó [CsVh 92] | Szám tarto Ház Szobája ... Kű Labakon allo, kivul fűtő, Zőld mazos Lapos kalyhas Kemenczeje Nro 1 Ehez Keö Kémény Nro 1 [Vh; VhU 521–2]. *1696:* Gjula Fejérvárott a' Számtarto házban gondviseletlenől találtatott exactoria hitvá(n) ladabéli Lèvèlèk Registruma, Mellyek Groff Apor István Vr(am) èő Nga parancsolattjából, a porból (: mèlybèn az egerek ŏszve ŏrlése miatt voltanak :) ki tisztogattuk (!) [BfR].

Szk: *kis* ~. *1681:* az hámor oldala boronábul van felróva. fedele deszkás. kis számtartó ház pohár szék kis asztal paraszt szék nro. 2. kis fogas nro. 1. hitván ágy nro. 1 [CsVh 92].

számtartóházacska a számtartó kis háza; căsuţa sameşului; Häuschen des Rechnungsführers. *1694:* az Pincze Tornattza kőzőt va(gyo)n egy szamtarto hazacska [Kővár Szt; JHb Inv.].

számtartói 1. ~ *hivatal* számtartóság; funcţia de sameş; Rechnungsamt. *1739:* én in A(nn)o 1714 ő Exellja Sz: Benedeki kastéllyában, méltatlan voltomhoz képest Számtartoi hivatalban accomodaltam volt [Dés; Ks 28. V].

2. ~ *számadás* a számtartó számadása; evidenţa contabilă a sameşului; Rechnung(s)legung des Rechnungsführers. *1844:* Melly fénnebbieket az robotális jegyző könyvből, és Számtartai számadásból kí irva tisztelettel be adjuk [Görgény MT; Born. F. VIb].

3. ~ *ház* a számtartó háza; casa sameşului; Haus des Rechnungsführers. *1813:* Grantzkit a Mlgs Nagy Aszszony Cselédei, a Groff Számtartoi Házában vas villáson strásálták, ne hogy ujra ő nsága ... lántzra tétesse, a mikor is Grantzki meg verte a Groffnak két Emberét, a kik ŏtet strásálták [IB].

számtartóság sameşie; Rechnungsamt. *1668:* En ... Andras Deak ... alittattam Ur(unk) eo Naga Görgény Várához es Udvarhazahoz tartozo minden külsö belsö jokan valo Számtartosságnak Tisztire. Esküszöm azert az elo Istenre[a] [UtI. — [a]Folyt. az esküszöveg]. *1817:* Vásároltatott Számtartoság által a G. Ur eö Nga Parantsolattyánál fogva[a] [Déva; Ks 102. 278. — [a]Fels. köv.]. *1824:* A Számtartoság által kész pénzen ki fizetődet 15. Veder és 5 kupa árra ... fl. 125 [uo.; Ks 106].

számú I. *mn* **1.** vhány számot kitevő; un anumit număr de ...; von bestimmter Zahl. *1546:* Aranyon, es Gernyeszegen. az menye zamv dyzno wagyon azt ygazan, meg zamlalyak [Radnót KK; JHbK XXXVIII/19]. *1562:* Az Egeb Marharwl walo ozlas Barombol, Az ombozy haztwl Enny zamw barmoth Agyanak, Eőtwenőth Johot az Bwkőssy Negwenőth Jwhoz Agyanak hath Eőkrőth Niolcz wnő barmot Elèg Aprowal [K; KP]. *1571:* Ezen zekerek mellet ktek Egy Byzotth Emberiteol kewlgye be, mely Czedwlaknak az my regestomwnkwal walo Egybe conferalasabol Byzonyosbak Legyewnk Menny zamw, zeker kew Restalna megh [BesztLt 19 Petrus zent Myhalyfalwy a beszt-i bíróhoz és esküdt társaihoz Szúv-ból]. *1597:* amykor oda zallot reclamalni kellet volna akkor de hogy pacifice le hattak telepednj annak az haz helyek zama zerent ... any hatart zakazt a teorweny akywel annj zamw ember megh ery [Ipp Sz; Ks]. *1621:* Eo kemek Tanaczul az reank Jmponalt Zaz zamu Darabont feleol es meg zerzese feleol faradozua(n) ben voltak[a], kezitettem eo kemeknek[b] [Kv; Szám. 15b/IX. 187. — [a]Ti. a tanácsháznál. [b]Fels. köv.]. *1633:* Falabu Katha azt mondotta neki, hogi akar meny szamu legeni paraznalkodnekis eò uelle, de azert eò neki ugia(n) ne(m) lenne giermeke, ha eò ne(m) akarna [Mv; MvLt 290. 132b]. *1677:* A' mely faluk Istennek látogatásából égés miatt meg-károsodnak, vagy egészszen el-égnek, vagy penig csak bizonyos számu házak; ez előtti végezések szerint, az ollyanoknak három esztendeig valo adojok meg-engettes-

sék [AC 71]. *1712:* Czikmantoron ... mint egy hat vagy het szamu sertes marhakot rekesztvén meg a Birak, mivel az Buzajokon károkot tettenek, azon hat vagy het szamu sertes marhakkal aprostol meg kinálnám ő kglmeket [Kük.; Ks]. *1750:* hivatván ... Bánffi Sigmond Vr(am) eõ Nsága mostani Tehen Pásztorát Rácz Nyikulát ki is ennek elõtte Cir. 11 // 12 Esztendovel lévén Conventios Báczcza eõ Nságá-(na)k ... Convincaltatot ... második rendbeli Baczságáb(an) ... bizonjos számu darab Juhokkal [Mezőzáh TA; Told. 22]. *1781:* által hajolván a Bértzen, a honnan is az Egett oldal Patakáig, mind szélire, mind hoszszára annyi számu mértekkel accomodáltotván jutatt [Nyárádmogyorós MT; EHA]. *1808:* hibáson adnak fel a' Panaszlok hogy igen kevés számu Embereket Gyüjtettünk volna bé, Mü a' Templom elõtt elsõben meg hirdettük hogy Város Gyülése lészen és ugyan akkor az Tizedessel elis jártattuk hogy minden ember be Gyülyen ... feles számmal be gyültenek [Torockó; TLev. 7/13]. *1844:* Egy Esketese ... Dobai (!) Kláranak bizonyos számu Ludjai el lopatása tárgyaban [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1249].

Szk: *feles ~. 1710:* itt Erdélyben Szeben mellett citadellát kezdenek épiteni, egy Murando nevű ingenier dirigálván az épületet, az országból mindenünnen feles számú sok száz emberek dolgozván sok ideig rajta, és sok költséget tévén rajta, nem végezheték el, mert azalatt a kurucság feltámada [CsH 312–3]. *1734:* Constal az hogy Nagy Dán feles számu pénzit az Anak Kolosvarrol ki vitte Kolosra és ott imide amoda duggatta mig az Inek kezében nem adta [Torda; TJkT I. 35]. *1769:* lattam feles számu Embereket seregleni a Medve István Uram Udvarán [Mezőmadaras MT; BK. Moldovan Mikle (40) jb vall.]. *1823:* ő Klme feles számu fákot tsutkostól, törsök gyökerestöl ugy ásott vagy engedett kiásattatni, hogy azon fáknak helyén soha más nem nő [Kakasd MT; DLev. 1. IIIA]. *1835:* a Joszág feles szamu ösz, tavasz minden féle szép vetésekkel ment az Arendator Ötsém kezébe által [Sófva BN; Somb. II] ✳ *sok ~. 1756:* aquaductushoz kivántató sok számu duplás cserép csők [Déva; Ks 92. I. 32 kúria-leír.]. *1769:* Molduvából és Havaselföldéröl sok szamu Népek ... ki Jövén ezen országba szerte el terjedtek [UszLt XIII. 97].

2. vhányadik számú; (care este notat) cu numărul de ...; zur Benennung von Ordnungszahlen. *1860:* Miután Cs. Királyi Fő Hadnagy T: Cz: Stark Károly ur Nője Weszely Mária Aszszony irántam mindég jo indulatot mutatott ... s engemet egéssége fel áldozásávalis apolni kívánt ... halálom utánra hagyom és hagyományozom ... Akontz István urnál lévő azon 7000 ft ... conventios ezüst pénzbéli tiszta actio kövtelèsemet, melyet töllem Akontz István ur ... kötelező Levele szerént a' kolosvári piaczsori 5ik számu Házára, annak lekötésivel és intabulátio mellett öt Evekre kölcsön vett ugy, hogy annak kamatjába lakjam [Kv; Végr.]. *1869:* ezen felszolitást tettük kérelmünkre Az 51ik számu Carl Ferdinánd nevet viselő sorezred méltoságos Igazgatoságához [Pf Pálffi Károly lev. Kv-ról].

3. *öreg ~* öregrendű, vén; (cam) bătrîn; alt, bejahrt. *1627:* Eoregh szamu wneo vagion Nro 74 [Bodola Hsz; BLt]. *1649:* Eoregh szamu Elegh beligh Diszno vagio(n) Nro: 19 (így!) [Kv; Szám. 26/VI. 490].

II. *fn* vhány számú ember/állat/dolog; un anumit număr de persoane/animale/lucruri; eine Anzahl von Menschen/Tiere/Dinge. *1652:* az el mult napokba(n) ualami latrok rea menuen a' Gyalui hauaso(n) leueõ sertes marhainkra, egy nehany számut elis uittek uolt bennek [Berz. 7. 10]. *1677:* A' Külömbözõ religion lévõ helyekben, a' hol csak egy volt a' templom, a' régi végezések szerént, a' major parsnak per Commissarios mindenik recepta religiokbol aequè idoneos, adiddeputatos szokott igazitásbã vétetni, és a' mellyik religion lévõk tõb számuakon találtatnak lenni, azoknak adattatni a' templom, közönségessen penig a' többb religiokon lévõknek, mind számok, mind a' közös templomnak proportiojok szerént, el-limitált más templomot épittetni [AC 4]. *1680:* Bartolyos Péter két ökret s nyolcz juhot adot, Bartolyos Ferenc is két tulkot és juhot is adot, de mennyi számut nem tudgyuk [Karcfva Cs; CsVh 78]. *1705:* Maguk közül is annyi számút választván rácokat, a híd felé mentenek, és amazok azt tudták, hogy az ő felekezetek, és mikor általmentenek a hídon, amozok is utánok jöttenek [WIN I, 437–8]. *1722:* hogy ezeken kivül tõb számuvak vagy idegen vagy maga szolgai közzül tõbeken mentenek volna ..., en nem láttam sem nem hallottam [Alparét SzD; JHbK XXXVII/14]. *1754:* meljeket ... mind fel irogattak, hogy mit, és mennyi számut vettenek ki [Gernyeszeg MT; TGsz 33]. *1763:* Iuon Sendresz nevű embernek juhai is voltak menyi szamu nem tudom mint hogy Munta nevü Morsinahnal (!) voltak [Bucsum H; BK ad nr 1115 Josziv Nyikulejsz (26) jb vall.]. *1768:* Régi Nyilas, és ujj fogott ház hellyei menyi számuak ... puszták vadnaké köztek ... ? [T; Ks 8. XXI. 36 vk]. *1777:* Rusz Vaszilika ... Alexa Pistának Pénzéből bizonyos számut el lopott és a' pénzt harisnyájában botsátotta [Berend K; KLev. Alexa Páskuj (25) jb vall.]. *1800:* tudom hogy el dõglett három Jármas ökre négy Tehene, és két Kantza Lova Juhai-is hullattak el de nem tudom menyi szamuak [Msz; DLev. 3. XXXV. 6].

Szk: *feles ~. 1657:* Bethlen Gábor menetelének, sőt érkezésének is hírét hallván, gyalázatoson, nagy veszedelemmel, minden artelériáját elhagyván, kelletett Csallóközre s onnan az Dunán által Ausztriára szaladni; hatalmas nagy és szép álgyúkat elnyervén az fejedelem, ugyan feles számúakat, melyek máig az váradi cejkházban tartatnak [KemÖn. 34].

számúan vmennyien, vhány számot kitevően; formînd un anumit număr de ...; (bei Zahlenangabe:) ... an der Zahl. *1586:* Kerik Biro vramat eo kgmet varosul, tanachaúal egye(te)mbe, hogy eő kgmek valazzanak Negj vraimat eonneón keozzwleokis az Vonas Igazgatasara, hogy az vnio Tartasa zerent Niolcz zamwwan legienek [Kv; TanJk I/1. 21].

számul szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ tart* számon tart; a ţine (ceva) în evidenţă, a ţine minte/a reţine numărul exact a ceva; (zahlenmäßig) erfassen, in Evidenz halten. *1717:* Kiváltképpen némelj részei székünk-(ne)k ugj mint Kászon ujfalu Kozmás, Tusnád, Danfalva generalis marsusb(an) Levén az mindénnapi szekéréskedést, postálkodást kalauz adást számul sem tudgyák tartani, melj miá bujdosik lakóssa [INyR Cssz, Gysz és Ksz panasza].

szamunca ivadék, rokonság, pereputty; sămînţă, semînţie, neam; Nachkommenschaft, Verwandtschaft, Sippschaft. *1710:* Már mind a fejedelem, mind a fejedelemaszszony nagy örömben valának, és hogy a maga házát jobban stabiliálja, a maga váradi szamoncáit kezdé a fejedelemaszszony promoveálni, mint Inczédi Pált, Mihályt, Pétert s töb-

beket, akiket is nagy jövedelmes tisztekkel és szép jószágokkal megajándékoza [CsH 158]. *1753:* Oprisa Janos, és Pask Janos Nms Zarand v(á)r(me)gy(é)b(en) Kratsunesden, Pask ... Kajanellen meghazasodván az Felesegek szamuntzaja mellet lak(na)k [Branyicska H; JHb Kornye Mihaly (38) jb vall.]. *1760:* Meg is mondám néki, hogy nem csudálom, hogy a sertésemet megölte, mert két felesége is holt meg a keze miá s ha azokat nem irtózott megölni, hogy irtóznék disznót ölni. Kolozsvárinak hívták, ugyan odavaló szamunca [RettE 110]. *1764:* Meghala Inczédi Sámuelné, Lészai Anna is ... az anyja volt Détari Sára. A Cserényi familiából szakadott volt ki valami szamuncája [RettE 169–70].

számvet számot vet, elszámol; a face socoteală; verrechnen, abrechnen. *1562:* Biro Vram es az polgar vraim marattak adossa paysgyarto andrasnenak ó felsege zwksegere kit miúelt f. 10 d. 35 es ezegból (!) ez elót valo polgar vraim túttanak adayara f. 9 d 5. es ezekre zamúettúen túttúnk ismet adayaba be f. 1 d. 30 [Kv; Szám. 1/X. 63]. *1568:* az el mwlt Idôkben ... Zewch Lenart Vram ydeiebe, valamy kez penzt Ezwst Marhat, Aranyat, adot volna Zenney pal Zewch Lenartnak, es az ew hazastarsanak hazaba oltalmwl, Mindeneket Igaz Zan vethwen egy masthwl (!) Megh erthwen megh alkwtanak, sem Ezwsthy sem Aranya Zenney palnak Tewb ..: nem Maradot, hanem Eot zaz es harmincz ket forint kez penz, Es harom ezwsth pohar egybe rako [Beszt.; BesztLt 64]. *1588:* Zabo Lenard Saffar Polgar Zamadasa ... Marad Zam wetwen Adossa az varosnak f. 44/71 ... Zabo Georg Saffar Polgar Zamadassa ... Marad azert Zam wetwe az Varos Ados Zabo Georgnek f. 67. mellyet eo kgmenek meg Attak, Zolgalattiat Jo Newen wewen [Kv; Szám. 4/II. 10–1].

számvétel 1. elszámolás, számadás; dare de seamă; Abrechnung. *1567:* Mw Haller Peter Zebeny es Wyzaknay Kiraly Biro, es Iffyw Antal zebeny eskwt polgar, Rapolty Mattias es Bathay Janos Deak zebenben lakozandok Adgiuk emlekezetre ... hogy ... az Jambor zemeliek közöt, Wyzaknay folnagy Polgarok es kösseg közöt esett, es tertent wolt neminemw Igienetlensegh, es ezwezes az folnagytol walo zam wetel felöl [Vízakna AF; TT 1881. 189–90]. *1574:* Az zam vetel penig kezdessek ely Zent Lucca Azzon Nap elewt valo hetfeon [Kv; TanJk V/3. 107a]. *1586:* Az Exitusnak mondgía. Az elseô Capitulumra theryen[a], es valaminemeo keolchegh circa Primum Capitulum leott, eztendeo Altal az Zamwetel Napiatol fogwa eztendeo Zamvetel napigh igazan megh Iria, hog' meg latogiek my Jeo beleolle es my megien rea [Kv; PolgK 21. — [a]Az ispán]. *1595:* Szakal Andras az meniwel adossa marat vala az Szam vetelben tudnj Jllik f 73/60 ... be hozta [Kv; Szám. 6/XV. 33]. *1597:* Az zamwetelkor mostany eztendeobe(n) connotaltanak ew kegmek az Exactor vraim az Ispotalyban illyen iokat[a] [Kv; Szám. 7/X. 22. Jacobinus Jh. sp kezével. — [a]Köv. az összeírás]. *1643:* Az mostani szamvetel szerent valo hazberbeol ... jutott Istók reszere tizen egy forint huszon eott penz — — — f. 11 d. 25 [Kv; RDL I. 131]. *1670:* Kontarsaghertis imponaltatwa(n) eo Kgere fel ghira ezűst, annak igazitása differaltatik számvételének idejere, s comperialtatvan vetkesnek nem lenni absolvaltassek [Kv; ÖCJk]. *1693:* ha edgyik vagy másik ő klmek közzűl valami oly dolog miat jelen nem lehetneis, a' számvétel mind az által procedállyon, és mikor végben mégyen az Eccla revisioja alá bocsattassék a' számvétel [Kv; SRE 10]. *1713/1750 k.:* Valaholott akarminemű Perceptum es Erogatio esik, valakik altal annak vegben kell menni, azok(na)k hiteles Regestrumok légyen, hogy a Curatorok előtt producalhassák, mi honnan és mit hiva kőltötte(ne)k, mellyre valo vigyázás és Szoros számvétel incumbal is a Curatorok(na)k mindenütt, ne hogy valamely Ecclak es Collegiumok mi kis reditussok hir nélkül es helytelenül tekozoltassek [RGyLt I]. *1726:* Hadnagy Nztes Lőcsei Josephus Hadnagyságárul, Nztes Váradi János és Szent Jóbi Istvan Uramek Borbiroságokrul N Kovacs István ur(am) Csatani Ispánságárul N: Ötves Szabo Mihály; es Vintze Györgj uraimek Vásárbiroságokrul és pénz Perceptor Uraimektol valo Számvételre Delegaltatnak[a] [Dés; Jk 359a. — [a]Köv. öt név fels.]. *1774:* Praefectus Uram Tisztarto Uraimekon ... most Esztendeje Számat vet, melly Szám vetelre is 5. Exactor Nemes Embereket invitált [Mocs K; KS Conscr. 191 Áts István (30) ns vall.]. *1784:* az Biro, és Számado Polgárok ... V(á)r(me)gye Tiszteinek ..., vagy más akkár mely kelôknek, jároknak ... simpliciter Semmit ne adgyanak, hanem ha vagy kész pénzel ki fizetik vagy qvietállyák, külömben számvételkor nem fog acceptaltattni [Torockó; TLev. 2/6. 2a].

Szk: *derék ~. 1578:* affele leanzokonis kik ... zolgalatnelkwl elnnek az varaso(n) ... adot wegienek ... Melyrol eo kegmek az derek zam wetelnek Ideie(n) tartozzanak zamot adny [Kv; TanJk V/3. 167b].

2. számvételek és kiadások könyvelői nyilvántartása; ţinerea evidenţei contabile (a cheltuielilor şi decontărilor); Buchhaltung, Rechnungsführung. *1571:* Eo K. varosnak Jeowedelmenek es keolcegenek Zam vetelere valaztotak Az zaz vraim keozzwl ... Bestercey Gergiet ... Zegedy Georgiet [Kv; TanJk V/3. 52a]. *1587:* Az be gywtesnek okat megh erttwen, Az Zamwetel rendinek el Magyarazasa feleól, Eó kgmek varosul minde(n) Jeówedelmet, exitussat ez warosnak megh erttwen Jowa hattak, Az Zamweweo Vram faradsagokot megh keozeonwen [Kv; i.h. I/1. 57]. *1634:* mayorbely szolgainknak es czeledinknek héaban ne fizessen, alioquin számvételkor rea iryak Uduarbirainkra [UF I, 333–4 I. Rákóczi György gazd. ut.]. *1663:* Difficultasokat itt is vizsgálják, az mint lehet. Írja Kegyelmed, az rendkívül való számvételben nekünk következhetik kárunk [TML II, 495 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1693:* Mint hogy a' számvétel dolga igen sokat haladot és halad naponként az Eccl(esiana)k nagy kárával, tecczik a Refr. Consistoriumnak, hogy eddég valo ... Exactor Uraimék[a] ... mellé rendelni[b] ... Uraimékat, ugy hogy ő klmek minden akadály és késedelem nélkül naturállyák a' szám vételt [Kv; SRE 10. — [a] [b]Köv. a nevek fels.]. *1708:* Az Jövedelem Volt fl 83//15 Es igy Superalván az Jővedelem az költséget cum d. 64 Eszt az B: Ceh Condonalta Ceh Mester Uraimek(na)k. Egy igy az Szamvétel és Szamadás végben ment [Kv; ACJk 71]. *1735:* Varga Istvanenit mikor a szam vetel volt vittünk a Nem. Tanacsnak sert Den 3 [Kvh; HSzjP]. *1751:* ã szám vétel alkalmãtosságával difficultásban titetvén [Karácsonfva AF; Told. 25]. *1800:* a' Falu ... Birák számvételiért kész pénz helyett fával fizetett [M.bagó AF; DobLev. IV/837. 3b Morár Juon (30) paraszt személy vall.]. *1850:* Az elsö szám vételek mikor volt nem tudom [M.dellő TA; i.h. V/1285 Demeter János (55) vall.].

számvetés 1. elszámolás, számadás; socoteală; Abrechnung, Verrechnung. *1568:* Michael deak iur(atus) fassus

est, hogy meg ọth hordo borok wolt, akkor mikor, az bort nem wọtte akkor penig Kys gaspar uuolt fọ dolgos benne, ọ welle arult az vallois ... Es hogy az borokat fel wettette az zekerre myndiarast tiltotta, Koach andras, Meg Annak elọtthe harom vagy neg hettelis hogy zabo mihaly kọzọt es Koach andras kozot az zam wetes es, az per Jndult [Kv; TJk III/1. 168]. *1570:* Zeoch Myklos hithy zerent vallya, hogy Twgia Azt hogy Myhal deak haz Berbe Adossa Maradot volt Zylagy Myhalnenak, De Menye legen az adossagh azt nem Thwgia, Mert az keozettek walo zamwetesbe Jelen Nem volt [Kv; TJk III/2. 95]. *1586:* 1 die Noemb: vettettem Zamot fazakas Peternel miert hogi az eleobenj kaljhak inkab el teoredeozeót vala (így!) zam vetven Czinalasaual eosve az also Tanachi hazban f 8/26. az ó kaljhakban egetet meg. 50. teszen —/35. Ittem az felseo Thanachj hazbanis zam vetes zerint Czinalasara f 2/50 [Kv; Szám. 3/XXIV. 36]. *1597:* az en vra(m) negyue(n) egy forinthal es harminch hat penzel adosita megh az zegenj Zeòleòs Balast az A attiath, eztes megh bizonjtom, mert az zam vetęsbe egjzer negy forintot mo(n)da hogy kęrt volth, masodzor nyolch forintoth mo(n)da hogy eóker vennj kerth, mellyet ugyan en maga(m) atta(m) úala [UszT 12/57]. *1652:* Rakoson lako Vagias (!) Janos nagiobbik nemes szemeli ... Jgi vall ez szam vetes uta(n) valo léuel tsinálásb(an) mint Czipkes Jstua(n) mert en voltam eggik Arbiter abba(n) az dologb(an) dẽ egieb dologba(n) n(em) tud [Asz; Borb. I]. *1669:* Czepreghi Mihaly Vr(amna)k bizonyos más rendbeli adosságai ... in communi faciunt f. 57/59 1/2 Ebből sustrahalva(n) Agoston Katha Asz(on)y ... adosságát ... marad megis adossá az d(omi)na Relicta igaz szamvetes szerent Agoston Katha Asz(onyna)k f. 8//: 71 1/2 [Kv; RDL I. 142]. *1687:* Az mely ötven forintot a Sárközi uramék számvetésében controvertáltam, azután jutott világosabban eszemben, ... hogy a berbécsek ára volt [Sziget Mm; EOE XIX, 177 Nagy István Teleki Mihályhoz]. *1769:* Szebenbe egy Liobel János nevü Szamvetö Tiszt, a Számvetés Mesterségének ujjab Formáját es modgyat találván fel, már azt Szebenbe tanitaniis kezdette, azért valakik ezen tudománt az Iffjak közzül, kövétközendő elömenetelnek reménysege alatt meg tanulni kivánnyák, oda menni ne mulassák [UszLt XIII. 97]. *1781:* mégis nem néztem az ő sok kártételit, hanem adtam flor. 1. den, 20, mely akkori számvetést, si juri erit, exhibeálok coram sedria, tudom, hogy egyik is meg nem tagadja, sőt megvallja [Árkos Hsz; RSzF 271]. *1823–1830:* Így foly itt a dolog egyéb kereskedés nemével is, borral s bolti portékákkal s egyebekkel, mert csak komisszióra küldözik egymásnak az árut, s a nagy számvetéskor fizetik ki [FogE 240].

Szk: *igaz* ~ helyes/pontos/megbízható elszámolás. *1599:* Mindennemeo diuersa expensaia tezen ... fl. 225/81. Mely expensanak Summaiat ky vewen az derek perceptionak Summaiabol marad nalla igaz zamvetes zere(n)t fl 38/41 [Kv; Szám. 8/XV. 19 Dica jegyz.]. *1605:* Teleky Jstwan adossagat ... igaz zamvetes zerenth valo varos Ados chedulaywal amenyeben defalcalhattia szam vewe vram eleot defalcalia, az teobbit keoz penzwl administralia [Kv; TanJk I/1. 526]. *1613:* az ... 80 forintnak felet, tudni illik az 40. forintot, Egjzeris mazzoris zwksegebe(n) Aztalos Samuel fel veot, Radnothj Jstua(n) vramtol, à mikeppe(n) az eó battianak ... sajat keze Jrasais megh mutattia, melljet Radnothj Jstua(n) vra(m) bizonios es igaz Zam uetes zerint p(rae)sentala [Kv; RDL I. 92]. *1637/1639:* Bonczidai Mihalne Aszonyo(m) Oblos Kata aszony szamot uetuen my Eleottünk, Igaz szamuetes szerent marada adossa, hatuan negy forintal, es negyuen Eot penzel [Kv; RDL I. 111]. *1643:* az Vr Jsten Atyai kegjelmebeol az nagjobiknak Borbaranak szerencset paranczoluan, hazassagot engedet erni ... keozeotteok ualo minden dolgokat Igaz szamuetes szerent el Igazitanank [Kv; RDL I. 131].

2. elintézetlen ügyek tisztázása; clarificarea problemelor nerezolvate; Bereinigung der unerledigten Fragen. *1592:* azert hyta teoruenihez az alperest ... vala my nekwnk az alperessel valamy eozue szolalkodasunk, es szamveteseonk, mely keoztwnk valo szamvettessell es eozue szolalkodasunkual az alperes meg ne(m) elegeduen, keouetem az kedtek szekit [UszT].

számvető I. *mn* **1.** gazdasági számadásokat nyilvántartó és számadásra kötelezett (tisztségviselő); (funcţionar) care se ocupă cu evidenţa contabilă; als Rechnungsführer tätig. *1592:* Az Zamuetó Vraim attak mi kezunkben az Jnuentalaskor, Eòregh diznokat es Swldókett No 60. Vamban Jutott Apro és Eóregh dizno No 04 ... Az haznal Verettunk le benne 8 diznoth [Kv; Szám. 5/XII. 6–7].

Szk: ~ *tiszt. 1769:* Szebenbe egy Loihel János nevü Szamvetö Tiszt, a Szamvetés Mesterségének ujjabb Formáját es modgyat találván fel, már azt Szebenbe tanitaniis kezdette [UszLt XIII. 97].

2. számolásra használt; folosit pentru socoteli; zum Rechnen, für Berechnungen dienend. **Szk:** ~ *könyv. 1647:* Egy Sámueteö keöny aestimaltatot ... f — d. 60 [Kv; RDL I. 134] ✳ ~ *tábla. 1788:* Lábos nagy hoszszu Tábla Asztal ... Számvetö fekete Tábla [Mv; TSb 47]. *1797:* 1 Szam vető tabla [Mv; Berz. 7. 69] ✳ ~ *táblácska. 1804:* Egy Szám vető tablátska [Borosbenedek AF; SLev.].

II. *fn* gazdasági számadásokat nyilvántartó és számadásra kötelezett tisztségviselő; funcţionar care se ocupă cu evidenţa contabilă; Rechnungspflichtiger, Rechnungsführender. *1823–1830:* mikor lipsiai vagy Moenus mellett levő frankfurti nagy sokadalmak Szt. Mihály és húsvét környékében előjőnek, akkor oda mindenféle kereskedők egybegyűlnek, s a számvető egy héten számot vetvén, az avégre építtetett nagy épületben, melyet börzének neveznek, aki mivel adós marad, kifizeti [FogE 240].

számvevő I. *fn* gazdasági/pénzügyi elszámolásokat ellenőrző tisztségviselő; funcţionar care controlează decontările; Rechnungsführer, Rechnungsprüfer. *1570:* Segeswary Damakos ... Adot volt eo neky ez vallonak kezebe Appro penzt fl. 40, hogy felesegenek vige es Tallert keryen Theole erettę, hogy hamarab Megh olwashassak Az zam veowek [Kv; TJk III/2. 130a Cristannus Harangozo vall.]. *1578:* eo kegmek az Regy Io rendtartas zerent tablara Iarwa(n) zam weoweket walaztottak [Kv; TanJk V/3. 176b]. *1586:* Emrich Bogner kezeheóz az Zam weweokteol es kiualtkeppen az Ado Zedeo vraim kezek altal ... Ment in Su(mm)a f. 1842 [Kv; Szám. 3/XXIV. 11]. *1589:* 6 January Byro vram es Egez Thanach Akaratyabol Menenek el Az vraim Zamveoueok Az vonasokat Igazgatnya Arra vallo kolchyege [Kv; i.h. 4/VI. 6 Stenzely András sp kezével]. *1596:* az reghy zokas zerint zamweweoket walaztottanak ... kiket ew kegmek az eleby tractatus es vegezes zerint tellyes authoritasban hagiot es walaztot (így!) [Kv; TanJk I/a. 284]. *1634:* Az melly mayorságban el adny valo marha lészen, az Uduarbiro akkorra tarcza eladását mikor iobb árrá lehet, idönek alatta árra alatt elne uesztegesse, eladasa-

nak io ideyt el ne mulassa, alioquin az illyen haszonban lehetö fogiatkozásokatis rea irya az számvéuö, s mys exigaltattyuk rayta [UF I, 367 I. Rákóczi György gazd. ut.]. *1650:* mivel decemberben volt, az számvevőknek is egy hónap alatt gazdálkodnom kellett, noha az magam sáfárságában is azelőtt egy hónapig gazdálkodtam [Kv; KvE 175 LJ]. *1663:* Az számvevők állapotjáról is akkor beszélünk Kegyelmeddel [TML II, 416 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1688:* Oda el Havaselföldébe 1688 Januariusban az ojeritert vettek el az vajda szamara az szám vevők az vra(m) ö kglme juhai közzül örög baranjos s gyapjos juhat nro 2 [Bucsum F; MvRKLev.]. *1710:* B: Che(ne)k valasztott B: szamvevöi Szekelly János es Kövendi Uramék producalak az B. Che(ne)k Che Mestereitöl exigalt minden fele perceptumokrol expensakrol meljek eo kglmek idejek alatt követtkeztek Ratiojokat Che Mester Uramek(na)k [Kv; ACJk 74]. *1765:* nalam egy vakaritás írásomis arrol való az en kezemmel nem maradot, mind ratíom, mind Diáriumom be maradot a számvevőknél [Csobotfva Cs; Ks I Csíkcsobotfalvi Bartalis János (81) vall.].

Szk: *kolozsvári ~. 1685:* Csanádi István Colosvári Számvevö [LLt 27/23].

II. *mn* **1.** gazdasági/pénzügyi elszámolásokat ellenőrző; (funcţionar) care controlează decontările; rechnungsprüfend. *1571:* Az Safar vraim dolgat vyzontagh hattak eo K. varoswl Az zamveowe vraimra [Kv; TanJk V/3. 35b].

Szk: *~ ember. 1662:* Az udvarbírónak megírtuk, számadását úgy készítse, mihelt számvevő emberink fognak érkezni oda, készen találhassák [TML I, 367 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz] ✳ *~ exaktor. 1802:* A' mely Borbéli költséget tettek a' Számadok a' Szám vevö Exactorokra, nem vétethetik fel, mivel ezen költségnek a' birságbol kellett volna ... ki telni, ennel fogva ki is tétetik difficultasnak Mfor 1 Pénz 50 [Torockó; TLev. 5] ✳ *~ gazda. 1730:* Fejös és Meddű Pásztorok semmi helly és mentséggel és jo ratiokkal magokot az számvevő és törvént tevő Gaszdák előt nem mentegethetik [HSzj *meddő-pásztor* al.].

2. *~ hivatali* számvevői felügyeletet ellátó hivatalnak szánt; destinat oficiului care controlează evidenţele contabile; für das Rechnungsamt bestimmt. *1840:* A Papiros malom ... folytattatik az inventatio és által adatik a Tartományi K. Számvevö Hivatali papiros itato papirosnak hetven három mázsa ... Posta papirosnak valo rongy 16. mázsa 95. font [Km; KmULev. 2].

számvevőség demnitatea/funcţia de revizor; Rechnungsamt. *1661:* Ittem ugyanazon esztendöben választattam ismég az számvevőségnek tisztire; ez nyavalyával ez esztendőt is eltöltvén, noha azon esztendőn az Úr őfelsége szép gyermekeimnek is halálokkal megszomorított [Kv; KvE 186 LJ].

számvivő contabil, socotitor; Rechnungsbeamter. *1600:* Nyreó Dauid vram az mint az szamwiweó vraimnak számba be atta hogy hagiott itt 110 keóbeol buzát, En mikor megh merettem leótt héa Cub: 2 és véka 7 [Kv; Szám. 9/ XII. 60. Ígyártó Simon isp.m. kezével].

szán[1] *ige* **1.** sajnál vkit, szánakozik (vkin); a compătimi pe cineva, a-i fi milă de cineva; mitleiden, (jn) tut einem leid. *1570:* Susanna fenessy Mihalne ... vallja ... hallotta Zayabol Zabo Janosnenak, hogy azt Montha Jo testem vagion fel vehetek megh ketth wereseget wramtol, Eo azt Monta Neky Nem Zanod germekydet, Arra azt felelte, hogy ha Isten arra vegezte az en dolgomat Nem gondolok vele [Kv; TJk III/2. 25]. *1573:* Rosa azzony Medues palne, Azt vallia hogi ... Ianos deak Ieot vala hozzam az Boltba Azt Mongia vala hogy bizon zanlak azzoniom ... ollian Nagi Emberrel Nyomatot (!) Magadatt [Kv; TJk III/3. 154]. *1614:* Szántam Ötves Györgyöt, hogy ha kimondom dolgát, igen rútul lészen dolga [BTN[2] 45]. *1630:* az Azzonj ... monda nekem: Ö edes Azzoniom, czjak az szegenj giermekemet szanom, mert iol erzem hogy az en Vramnak ueresege miatt kell megh halnom [Kv; RDL I. 19]. *1657:* Vala penig vélem ekkor valami kevés török is, hajlék azért én is az békességre, mind az benn rekedett gyalogokat szánván, mind az pogányság kezében feles keresztény rabnak jutását távoztatni akarván [KemÖn. 260]. *1662:* Kérem Kegyelmedet, ha mód leszen benne tudósitson maga egészsége és szegény özvegy húgom állapotjárúl. Bizony szánom őtet, hogy ily boldogtalan állapotjában nem szolgálhatok [TML II, 391 Teleki Mihály Teleki Jánosnéhoz]. *1677:* Hat édes Komám, engem senki nem szán [TML VII, 515 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1679:* Még szegény sógor asszonyom dolga mint lőn, bizonyos benne nem vagyok; szánom szegény feleségemet, elrontja magát az sok búsulásban [TML VIII, 389–90 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1710 k.:* A legény turbámat leoldá s a lovat elvivé, az aszszony s a leány szép, jó meleg házba felvivének, néztek, szántak, a palástot levették rólam, a sáros cipellőst, salavárit is levoná a leány, s melegvízben cseberben jól megmosá [BÖn. 584]. *1771:* Szöts Ferentz nagy Lármával ki szalada házából égy Puskával a kapujához és Udvaromon levő kutyámhoz méregetni kezdvén, hogy meg lője, melyet látván szegény öreg Anyám és szánván a kutyát Simogatta és protestált mondván ezt bizony nem lòvi kend [Dés; DLt 321. 25–6].

Szk: *szíve/szíve szerint ~ja. 1672:* Értem ... szegény aszszonyomnak nagy keserűségét. Bizony szívem szerént szánom [TML VI, 186 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1811:* 'S Mikor eszembe jut, mindég szívem-szánnya Azt, kinek hatalma 's Rangja meg-kivannya, Hogy sok strá'sa vegye körül háza falát, 'S más kóstolja minden ételit, italát [ÁrÉ 58].

Sz. *1672:* Jobb szóljanak, mint szánjanak [TML VI, 245 Keczer Menyhárt és Szepesi Pál Teleki Mihályhoz].

2. szánakozik/sajnálkozik vmin/vmi miatt; a deplînge/ compătimi; bedauern, bemitleiden, mit jm Mitleid haben. *1574:* Darochy Boldisar Azt vallia hogy ... ez Margit ott al az Gëreg eleot es kezeben az gyolch Eleozer az Terdere Ereszty az giolchot Az vthan tytkon egy bal giolch Mege vety, Es ely fordula onnat, Eo azt latwan kerdy az Gëreget ha veotte ezebe, Mond hogi Rea Nezek de zanam az kewesert zegent tenny Rayta [Kv; TJk III/3. 362a]. *1619:* Én az uradat is szánom, de annál inkább szánom az ország pusztulását [BTN[2] 256]. *1670:* szánjuk igaz religionknak periclitását [TML V, 332 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1677:* mind nagyobb Komám uram az lelkiismeretnek kötelezése, vallásunkhoz s nemzetünkhöz való szeretetünk, az két országnak interesséje; mert ha elveszejtjük Magyarországot, magunknak se igirjünk bátorságos megmaradást ... Szánom vallásomat, szánom nemzetemet [TML VII, 472–3 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1677:* Az ki Istenét, hazáját, vallását, nemzetét szereti, szánja s jó lelke van, van min búsulni, törődni s szomorkodni [TML VII, 437 Teleki Mihály Wesselényi Pálhoz].

3. szomorúságot/szánalmat érez vki/vmi miatt; a simți milă față de cineva/de ceva; Mitleid mit (jm/etw) haben, bedauern. *1573:* Racz agota Azt vallia hogi mykor Kalmar Albertne halva meg hozta volna leaniat ... azt Monta Neky Jo Margit azzon zanom keserwsegedet [Kv; TJk IV/3. 112]. *1662:* Szegény kisasszony véletlen halálát szomorúan értém, s bizony szívem szerint szánom, de Isten tanácsa s akaratja ellen nem rugódozhatunk [TML II, 323 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1669:* Szent Páli uram halálát ... igen nagy búsulással értettem ... ki nem írhatom, az mint szánom [TML IV, 492 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1674:* Az szegény Inczédi valóban megjárta az prima Aprilist, mert most halva fekszik. Én bizony nem győzöm eléggé szánni, mert nekem igen jó barátom volt [TML VI, 566 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Emberkorában is valóban csinos és vélem jól alkuvó ember volt, és én bizony igen szántam élete, becsületi virágában való halálát [BÖn. 544]. *1779:* (Deáki Pált) Az egész városi református nép siratta, sőt a pápisták közül is számtalan sokan szánták [RettE 393–4].

4. kímél vkit/vmit; a cruța/menaja; schonen. *1584:* Zeoch Peter vallia, Ezt hallotta(m) Olaios Georgy zaiabol Hozzw Martonra, hogy Czigansagot chelekedet ... az en zegeny felesegemet ky eo vele egy test es egy ver, es az en Niomorult voltomat Ne(m) zanta, hane(m) igy zynele ky az en hazambol [Kv; TJk IV/1. 293]. *1653:* Ezt meghallván a nemesség, Daczó Jánost oda küldék, és megesküszik nékiek, de valamint lőn az esküvés — ők lássák — de azok szegények hitre lejöttenek, és az esküvés mellett, nem szánván az ártatlanokat, reá rohant a nemesség és körülvévén mind levágták nagy sivalkodással szegényeket [ETA I, 57 NSz]. *1664:* Török, tatár etc. nem szán, úgy prédál, mint akarja [TML III, 100 Székely András Teleki Mihályhoz]. *1669:* Hogy ő nagysága engem szánt felfárasztani, jól cselekedte ... Nálam nélkül is végben vihetik az dolgokat [TML IV, 457 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

5. (Isten) megkönyörül vkin; (Dumnezeu) să miluiască pe cineva; sich erbarmen. *1593:* Ilona Rosnai Andrasne vallia. Mikor az Inast fel eolteoztetik ... ott valek, es mikor az keket megh latta volna az Zeoch Pal leania monda, Vristen zanniad ezt az artatlant, Im az Apam keze es haitasa miat leon ennek halala [Kv; TJk V/1. 404].

6. sajnál vkitől vmit; a-i părea cuiva rău să dea ceva unei persoane; jm mißgönnen, vorenthalten. *1618:* Szölfikár ... most igen jól kezdte magát viselni, talám nem kellene Nagyságodnak tőle szánni, hanem hamar fl 50 frt küldene neki [BTN^2 135]. *1667:* (Az öv) vagy igen szép lehet s szánja tűllem, vagy igen rút s fél, hogy megrágalmazom Kegyelmedet érette [TML IV, 109 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

7. megbán vmit (amit megtett); a regreta ceva; bereuen. *1694:* edes leányom ... aszt az boczülletes Uradatis busitod, gyalázod ... szánom az read valo haszontalan intesimet sok kölcségemet [Torockó; Pk 7].

8. tagadó/tiltó formában; în consctrucții negative; in Form der Negation; nem bán/restell vmit; nu regretă ceva; nicht bereuen | nem vonakodik adni/megtenni vmit; nu ezită să dea/să facă ceva; nicht mißgönnen/scheuen; gönnen. *1619:* Másnap jött vala hozzám Csafer bék ... Alaj Békkel. Sok szóval kérének, hogy írjak mellette Nagyságodnak, hogy Nagyságod ne szánja egy commendatoriát tőle s Nagyságodnak sokat szolgál [BTN^2 252–3]. *1635:* (Felesége) hatodfel Esztendeiglen valo sok sullyos nyavalyaban meg unas es uthalas nelkwl sok szantalan nappali es Eyeli niughatatlansagat mellette faradhatatlanul nem szanvan ... Mind ezekert ... hatta Testamentumba az Lakatos György Vram mellette valo Hasz reszt [Kv; RDL I. 23]. *1659:* mivel az en edes Uram Mihalcz Mihaly Ur(am) egy nihany időtol fogvàn valo sullios betegségemben ... gondomat viselte, ejeli, nappali sok nyughatatlansàgàt faratsàgàt mellettem nem szanta en <is> háládatlan nem akaruăn rolla lennem ... az en reszemet[a] hagiom es Testálom az Uramnak eő kegyelmenek [Altorja Hsz; Borb. I. — [a]Ti. a markosfalvi jószágból]. *1666:* Asszonyunknak is emlékezzék, küldjék be ő nagyságok, ne szánjanak ennyi pénzt, nem engemet, hanem ... nézvén az haza javát [TML III, 596 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz Drinápolyból].

Szk: *eddig/ide/oda való fáradságát nem/ne ~ja* vhová való elmenését nem restelli/ne restellje. *1656:* Kérem Kegyelmedet, ha módja vagyon benne, ne szánja ide való fáradságát [TML I, 7 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1657:* kérem ... ne szánja idevaló fáradságát, mivel ... beszédem volna Kegyelmeddel [i.h. 61 ua. ua-hoz]. *1659:* Kegyelmed olyan jóakaratját mutatta, hogy nem szánta oda való fáradságát [i.h. 364 ua. ua-hoz]. *1660:* Kérem is Kegyelmedet igen erősen, ne szánja eddig való fáradságát, jűjön ide [i.h. 534–5 Bornemisza Zsuzsanna ua-hoz] ✳ *fáradságát nem ~ja. 1636:* Nem szánom semmi fáradságomat ... hane(m) áldom inkább érette az én Vramot, hogy engemet, illyen gyenge edényt rendele volt eszkőzül ennek az régen ohajtott, sz. munkának véghez vitelére [ÖGr Aj.]. *1640:* Kgd(e)t kerem edes Batja(m) Ura(m) ... faratsagat nem szanvan az megh irt napon legien jelen ... itt Barczaj puzta hazamnal [Barcsa H; GramTr V. 360]. *1659:* nem tartom ... keseőnek ... latogatasomra ualo Júvetelít ... megis szolgálo(m) ha Faradtsagat nem szanja ... ha arra veszi magát [Marosvécs MT; BK. Kemény János lev.]. *1670:* pénteken ebédre bemehetünk ... ha lehet, édesem, egészséged engedi, ne szánd faradságodat [TML V, 104 Teleki Mihály Veér Judithoz] ✳ *fizetést/költést/költséget nem ~/ne ~jon. 1582:* monda az vra Zerelmes atytya(m)fya gazdam azony meg marhamba tartt nem zanom eretted az fizetest [Kv; TJk IV/1. 59 J. Linzinger al(ia)s Borbely vall.]. *1657:* Kérem kegyelmedet, édes Öcsém uram, hogy nyavalyás szolgáimat tudakozza, ha életben vannak ... bizon nem szánom kevés költségemet tűlök, csak válthassam meg űket szegényeket [TML I, 67 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1662:* fáradságát, költését nem szánja [TML II, 272 Kornis Gáspár, Bethlen Gergely ua-hoz]. *1665:* Az Istenért ő nagysága most ne szánja az költséget, inkább refundáljuk országul ez után [TML III, 496 Bánfi Dienes ua-hoz]. *1669:* Az szamosujvári tisztben ő kegyelmének való fizetést bizony nem szánom [TML IV, 410 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1678:* ő nsgok az költést magokért, országokért nem szánják [TML VIII, 134 Bethlen Farkas és Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz] ✳ *se költséget, se fáradságot nem ~. 1702:* En Csicso Kereszturi Torma Clára ... Mioltától fogva edgyűtt vagyok én az én édes Vrammal, eő kglme én tőllem, és az én kevés Joszágomtól, és egyebemtől se kőltsegit, se fáratságát nem szánta [Hosszúaszó KK; MbK 97].

9. tagadó formában; în construcții negative; in Form der Negation *nem ~na vmit tenni* kedve volna/szívesen (meg)tenne vmit; n-ar fi dispus să facă ceva; nicht scheuen/zurückscheuen (zu tun). *1600:* Schmelczer Georgjne Anna Azzony ... vallja ... az fogoly leany ... mondotta: Ha ott

leott volna Akkor mikor kis Casparne az konthyot le vonta Darabos Janosne fejereol, tehat bizony az kestis nem Zantha volna Kis Casparneban verny [Kv; TJk VI/1. 391]. *1639:* Turi Ferencz megh megh is szida hogj mért eskettel megh hamissan, mert nem szanna el ütni az feieth [Mv; MvLt 291. 175b]. *1653:* I(ste)n engemet ugy segillye(n) nem temetest, hane(m) égetést érdemlene[a], ne(m) szannek magam egy szekér tőuisset hozni, es a' testetis megh egetni az Lélek kuruafianak [Ne; KemLev. 1394. — [a]Ti. Mészáros Péter, Fejér m. közelebbről meghalt viceispánja]. *1654:* Mihalj deak ... monda ... menj el ne jarj az matkam utan ... az fejed nem szanna(m) el wtnj s az seggedhez uetnj [BLt 7 Györgj Peter Jmperfaluj[a] (38) pp vall. — [a]Cs]. *1668:* Kalaczo (!) István ... Szentpáli Andrasne aszszonyomnak aszt mongya vala hogy nem szánna az haloban takarni, s az toba vetni az vén boszorkánt [Csehtelke K; BfR 57/5 Zaharia Laslo (33) jb vall.]. *1710 k.:* úgy áldja meg Isten a lelkem, nem szánnám a homlokára sütni tüzesen [BÖn. 888]. *1758:* nem szántam volna arcul csapni [RettE 75]. *1776:* mondá, hogy ugy meg utálta Szőcs Péternét, hogy nem szánná a hurkáját a sorkantyuján ki huzni [Kovászna Hsz; HSzjP Gáll Gáspár Husz(ar) 60 vall.]. *1791:* most kellett volna költeni két kotlonok de annak is a tojása mind Zápon maradott ... nem szántam volna azon kotlokot a földhöz verni [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

Sz. *1805:* én reám azok úgy haragusznak, hogy nem szánnának egy kalán vízben el oltani [Csekelaka AF; KCsl 15].

10. vmilyen célra kijelől vmit; a fi destinat pentru ...; zu/für ... bestimmen, als ... versehen. *1705:* megtiltatta a generál, hogy ne légyen szabad Hannosdorfról senkinek eladni se házfedelet vagy zsúpot, se épületet a fája kedvéért. Hihető, futrasira szánták azt is, mint Sellemberket, akit már Kistorony után szintén elhordának [WIN I, 398]. *1836:* Sem a regi sem az iden vágando Nádát eladni vagy el traficálni nem szabad — mivel a Tegla egetni van szánva [Csapó KK; Berz. 21]. *1847:* Vádoltatik valló miként a három közönséget eltiltotta volna az olyatén ölfák vágásától, melyeket a királyi kamara eladásra szánt [VKp 175].

11. *~ja magát.* **a.** vmire/vminek készül; a se consacra unei profesiuni; sich entschließen ... zu werden. **Szk:** *katonaságra ~ja magát. 1758:* mind ott járt az eszem, hogy tanulni visszamenjek a collegiumba ... de ... a pestis miá ... már csak katonaságra szántam magamat [RettE 66–7] ✳ *papságra ~ja magát. 1823–1830:* örvend, hogy papságra szántam magamat [FogE 222] ✳ *szabómesterségre ~ja magát. 1823–1830:* látván nagy szegénységbe lett esésünket ... lemondottam a tanulásról, s szabómesterségre szántam magamat [i.h. 87]. — **b.** el/rászánja magát vmire; a se decide să facă ceva; sich zu etw. entschließen. *1793:* B. Bánffi Esther Aszszony tudom hogy fel kérette a' maga fel kelhetőit, és azon fel kérő admonitiora a' M Gróf Ur kiis adta a' fel kéretett portékákot ... És azon fel kéretéstől fogva a' Néhai Grof Ur ... el válásra szánta magát [Koronka MT; Told.]

szán[2] *fn* **1.** sanie; Schlitten. *1565:* Mynden Brassay, Lugassy Awagy Karansebessy, Akar honneth walo, ky halat hoz, vag' chikot ide az Warosra, Egesz harom Nap tartozzanak arwlny Nylwankeppen ... Ezenkeppen Zylwat, Almath, Dioth es egieb giewmeólchyeót, kith Zanon es Zekeren hoznak harmad napigh tartozzek Nylwankeppen Arwlny es Apronkenth el Adny [Kv; PolgK 6]. *1578:* Az Idege(n) bornak be hozasa felöl eó kegmek Azt wegeztek warasul hogy biro vram mingiart egy zanon be hozassa a pellenger ala es az feneket ky wagattassa megis kialtassa hogy ky idege(n) bort be hozna, igj lenne dolga [Kv; TanJk V/3. 157b]. *1589:* Az Meniegzeobewl mikor Immar haza akarnank kizewlni az Zan melleol menek be hogi eggiet mast ki horgyak [Dés; DLt 226]. *1595:* Varga Istúa(n)nak pedigh úgyan negy eòkre es Zanais ott voltak ... az orzagh vtan latam az Varga Istua(n) Zanat [UszT 10/102]. *1600:* az battiais ... ream ieőtt Zanomra nagy ruddal ... famat le akarta rola wetni, mas Jambor attamfia hagiatta el wele hogy ne chelekeggie, mert nagyo(n) marad erette. Azert az fat az keötte meg es wgy hoztak haza [UszT 15/75]. *1621:* Zakaczi Janos Vrunk eo felsegeheoz menue(n) posta loakat ker uala sok keresunk vtan hogy zanra keolteozhessek egi zanon engedi meg Veotte(m) egj zanat nekj f — 50 [Kv; Szám. 15b/IX. 148]. *1650:* magamatis nyolcz eókrőmmel szánastul vittenek be az Fejéregyházi retrűl [KvAkKt 340]. *1672:* Ezen ... Erdőre rea menven hatalmasul ... az edgik szeker s szan megh szaladva el menven hogi annak az nyoma(n) el mennek aranykutra es fel Cirkalnam kik Czelekettek volna ... az szannak nyomat Egi hites Polgarral edgiűt kővetők [K; SLt P. 18]. *1714:* a Pestis előt az erdő Pásztor hoz vala be egy szanat az Erdőből, szinten akkor gyűlven öszve a Falu a szánát el vévék az erdő Pásztor elől hogj a javát az erdőnek el vagtak az utan miis jobbagyokul hoztunk belőle [Mezőmadaras MT; BK. Herczegán Prekup (32) jb vall.]. *1722:* ugj jártam ... Pap Péter Vrammal, egj szánamat el kéré ... mikor ă szánam után mentem, hogj haza hozzam; a cselédgjeit fel kőlti reám ... Pap Péter ... sokan lévén rajtam, ugj meg űt főb(e) hogj a fejem bé fakad, egj kupa Vér follyt az Fejemből [Kecsed SzD; TL. Bálint Tivadar (42) prov. vall.]. *1779:* A mint a Szánokrol le hányot Tőkék mutattyák esett az utrizált Legénynek és szánok(na)k Őkrekkel valo el fogások a Métán belől 26 ölnyire [Szék SzD; WassLt Mart Székely (46) civis vall.]. *1800:* utol értük és társoim le szőkdősvén Lovakrol be akarták hajtani szányokat [Zágor KK; Ks 67. 47. 27]. *1803:* Őrvendek magamis ha István napját Jo egésségben érhetted, s elis tőlthetted Szánam ha igazíttva lett volna meg látogattalak volna de a régiség meg rongyollatta [Nagylak AF; DobLev. IV/870 Dobolyi Sigmond Dobolyi Istvánhoz]. *1839:* Communitásunk egyezésével határoztatott, hogy ezen az őszön a gyalog, marhátlan emberek által ölbe kő hányattassék, és az marhás emberek a télen szánon meghozzák [Taploca Cs; RSzF 102].

Vö. a *bak-, béres-, gyalog-, konyha-, lószán* címszóval.

Szk: *bivalyok után való ~. 1760:* kell tsináltatni ... Bihajok Után valõ szánat, jo erősset [Szentmargita SzD; Ks 18. CII] ✳ *deszkás ~. XVII. sz. v.:* Tudo(m) azt hogy Saarkőzi Istva(n) Vram ... az Uy haznak padlasat fel szaggattatta, s Deszkas szanakat Czinaltatot belőlle s velle [WH. Stephanus Előluesi (40) prov. vall.]. *1770:* Deszkás szán jo készülettel nro 1 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb] ✳ *deszkázott ~. 1632:* két lo után valo dezkazott festet gombos szán [Fog.; UF I, 176] ✳ *egy ló után való ~. 1653:* Egi szan, mas Egj lo uta(n) valo Egj lábatlan szan [Ilencfva MT; DLev. 1. IIB. 12] ✳ *egylovú ~. 1599:* Egy kewes ideő mulwa ieö wolt egj ember egy lowu zano(n) [UszT 15/190] ✳ *eplényes ~. 1679:* haro(m) epplényes őregh uy Szán nro 4 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 119] ✳ *erdőlő ~.*

1714: erdőlő szán kettő [Kászonfelsőfalu Cs; LLt Fasc. 85]. *1761:* Erdölö Szán Nro 2 [Siménfva U; JHb XXIII/31. 17]. *1771:* Erdölö szán egy [Tekerőpatak Cs; LLt]. *1795:* Két Erdölö Szán [Szárhegy Cs; LLt] ✳ *fakó ~. 1852:* Egy rosz fako szekér 4 Rf. Hat fako szán[a] [Görgénysztimre MT; Born. F. VIIIb. — [a]Az értékjelzés hiányzik] ✳ *ganézó ~. 1827:* Vagynak még három derék Béres, erdőlő és ganézo jo erős keszűletű Szánok [Koronka MT; Told. 34] ✳ *hat ló után való ~. 1690:* Vagyon Hat Lo utan valo örögh Szán nro 1 melynek oldalai es az Felsö reszei is, Hinto Superlattya formajara, Fenyu Deszkabol be vadnak csinalva [BK. Kentelki inv. 7] ✳ *hatlovú ~. 1598:* Keoreos fabianis vit Keth Eoreg hordo bort 6 lovo Zanon Tordara ... f 1//50 [Kv; Szám. 8/V. 121] ✳ *két ló után való ~ → deszkázott ~* ✳ *kétlovú ~. 1650:* telb(en) egj Cziki embert talála az reten, az kit ket lovu szánával be vűn Fejeregyhazra [KvAkKt 340]. *1688:* egj markotány szolgája ki menvén az erdőre, ket lovu szánommal szembe tanállkozván, noha sokán mondották, hogy ne vágja a fát a mig el ne(m) mennek mellette mégis ugy vágta le a fát, hogy mind a két lora réá ésvén, mind a két lovamat agyon űtőtte [Kv; UtI] ✳ *kétorrú ~. 1732:* (A híd) epitésére Mester Ember ... el hivására expedialtuk Batori Szabo István Atyánkfiát. Notarius Atya(n)kfia eo kglme rendeltessen ket oru szánat [Dés; Jk 426a] ✳ *kétökrű ~. 1779:* Deák János Uram két két Ökrű ... Szánnyai Béres Legénye fogattatott el [Szék SzD; WassLt J. Tasnádi (53) vall.] ✳ *kőhordó ~. 1740:* Mltgs Groff Kornis Sigmond Urfi ö Nga Méltóságos Requisitiojára, a' Rósa Hegj oldalából, meg engettetik ő Ngán(a)k, hogy kőveket hordathasson, tali Conditione, hogj ... a kò hordo ... szánokkal, retűnket ö Nga ne tapottassa; hanem járjan(a)k, a' szokott közönséges úton [Dés; Jk 543b] ✳ *lábatlan ~* talp nélküli szán. *1653:* Egi szan, mas Egj lo uta(n) valo Egj lábatlan szan [Ilencfva MT; DLev. 1. IIB. 12] ✳ *ló után való ~. 1679:* vagyo(n) ... Ló utan valo ... Szán [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 119] ✳ *lovas ~. 1722:* Az Szölö kőtőző veszszőket edgy őreg Béres szánan el küldett(em) Porumbákig, Ugy mostanis az kgd három S.V. Sertéssinek Aprolekjait edgy ládában bé szegezve (: de aszt Lovas szánan :) [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból] ✳ *nagy ~. 1796:* Egy Beres ökör utan valo Nagy Szán meg hasadozott Eplenyivel [Backamadaras MT; CsS] ✳ *nyolcökrű ~. 1753:* láték egy Nyolc ökrű szánat be menni azon erdőbe [Gyula K; Ks 7. XIV. 13 Gr. Butyka de Csomafája (54) ns vall.] ✳ *ökör után való ~. 1692:* ket rosz ökör utan valo szan [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1756:* Más viseltes ... ökör után valo szán 1 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35]. *1802:* Más Nagy ökör után valo szán [Ne; DobLev. IV/858. 9b] ✳ *öreg ~* nagy szán. *1587:* 18 die Janûary ... veottem egj Eoreg Zanatt d. 40 [Kv; Szám. 3/XXVI. 65 Suweges Gergely isp.m. kezével]. *1649:* Vrunk Eő Naga szamara Asztalos Vraim Deszkaztanak Egy Eőregh Szanat ... f 4 [Kv; i.h. 26/VI. 436]. *1729:* Örög szán 4 [Marossztgyörgy MT; Ks 23. XXIIb] ✳ *sóra járó ~* sószállító szán. *1806:* Három derék szán, két erdőlő és egy sóra járó [HSzj *erdőlő-szán* al.] ✳ *sós ~* 'ua.' *1595:* Dewaj Mihaly ... az úton ... egy sos zan elól fogot Monostoron loat kj [Kv; Szám. 6/XVIIa. 118 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] ✳ *tőkehordó ~. 1760:* egy eplenyre való tőke hordó szánat is kell kettőt tsináltatni [Szentmargita SzD; Ks 18. CII] ✳ *udvari ~. 1679:* Udvari öregh szannak valo bikk ffák, czak ki nagyolva Par 6 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 96] ✳ *vasas talpú ~. 1662:* (Az ágyút) tengelye, kerekei nélkül ... egy vasas talpu szánon Szeben alá odavonattatta vala [SKr 524–5] ✳ *vízvontató ~. 1771:* Viz vontató szán [Tekerőpatak Cs; DLt Fasc. 158].

2. szánkó; săniuță; (kleiner) Schlitten, Rodel. **Szk:** *szánkózó ~. 1821:* Egy Szánkazo Szán el romolva [Mezőméhes TA; HG. Mara lev.].

3. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: vhány szánnyi/szánra való vmiből; de un anumit număr de sanie de ...; Schlittenfuhre (z.B. Holz). *1582:* 25 January ... Jo boro balint hozot az tanachy hazhoz ket zan zenat attam neky f. 1/— ... Hogi eggik zanrol az masikra emelgettek az czikot, attam d. 12 [Kv; Szám. 3/V. 7]. *1589:* Vadalma Mihali, vit vrunknak Thordaig 4 louon egi zan czikot, attam d. 12 [Kv; i.h. 4/X. 61]. *1599:* 7 Die febr. ... Vettűnk farkas uczaba(n) kiwil egi hidegel holt zegeni Embernek egi zan fat fl — d 75 [Kv; i.h. 8/XVI. 26]. *1600:* Veottem harom zan fat Lapoczka Nyelnek walott [Kv; i.h. 9/VIII. 10]. *1606:* Foldzenj (!) Janos vagiok ... az kerdesbe(n) ennel egyebet ne(m) tudok, hane(m) zolokmaba ióuenk az Vas Peter zanaual, Dymie(n) Boldisar ada Egj za(n) zenat reaja de en ne(m) tudo(m) semmy alkolmokat ne(m) tudo(m) mibe adta [UszT 20/125]. *1659:* annyi tehetségem nincsen, hogy Váraddá csak egy szán fát is vitethessek [TML I, 479 Udvarhelyi György Teleki Mihályhoz]. *1701:* a' harmadik szőlőben 36 Szan Ganit ki vitettem [Noszoly SzD; ApLt 6 Hollaki János Kálnoki Sámuelhez]. *1737:* minden Ökrös és Lovas Gazda emberek, most legközelebb a jövő Hétenn ... eg(g)j eg(g)j Szekér vagy Szán tövisset vigjen vagj vitessen[a] [Dés; Jk 470a. — [a]A gát megerősítésére]. *1771:* vittenek mintegy 11 ~ Tizenegy szán Tőlgy fát [Kersec H; Ks 93. 19. 6]. *1784:* Ahol is láttatott volt 8, id est nyolc szán széna. Ebből pro solvendo ítíltetett 4, id est négy szán széna, hogy megfizessék a potentiáriusok; akinek felvétele recomendáltatik a tisztelt Szőcs hadnagy úrnak [Ozsdola Hsz; RSzF 173]. *1784/1805:* adtam Titt Henter János Vrnak ... minden Esztendöben két két Szán nádat vágatlan [A.zsuk K; SLt XLVI. 7 Földvári Ferenc (56) jb vall.].

Hn. *1587:* zanat [Kv; Szám. 3/XXXIV. 2 Zabo György isp.m. kezével]. *1600:* zanamat [UszT 15/75]. *1657:* sok szának [KemÖn. 50]. *1714:* szánakkal [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. *1751:* szánat [Tarcsafva U; Pf]. *1753:* szának [Gyula K; Ks 7. XIV. 3 Vonya alias Fark Mihály (40) jb vall.]. *1757:* Szánokot [Gergelyfája AF; BK sub nro 834]. *1762:* Szánat [Udvarfva MT; Ks 67. 48. 31]. *1774:* Szánatis [Mocs K; KS Conscr. 87]. *1781:* szánot [Koronka MT; Told. 10] | szánot [Nyárádsztbenedek MT; i.h.]. *1784:* szánastul [Béta U; IB]. *1819:* szánat [Méra K; AggmLt].

szánacska 1. egylovas szán; sanie cu un singur cal; kleiner Schlitten (mit einem Pferd). *1849:* Egy, egy lonak valo szánatska két rudjával [Somkerék SzD; Ks 73/55].

Szk: *vhány ~ra való. 1778:* szokot ugjan ö Nsga nékünk maga embereinek kűlön-kűlön minden Gazdának két-két szánotskára vâlo fát adatni [Bányabükk TA; BLt 11].

2. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: vhány szánacskára való vmiből; de un anumit număr de sanie (de un singur cal) de ...; (kleine) Schlittenfuhre (z.B. Holz). *1684:* Fogarasban ... Vettünk egy szánacska szénát fl. 1/40 [SzZs 260].

szánakasztó-lánc opritoare la sanie; Schlittenzugkette. *1741:* 1. Ökör szekér Négy vas lőcs káva ... Szekér akasztó

Láncz 1 Szán-akaszto Láncz 1 [M.nádas K; RLt Csekelaki Varsányi Benedekné Beszprényi Orsollya lelt.].

szánakodás 1. sajnálkozás, szánakozás; milă, compătimire; Bedauern, Mitleid. *1710:* A szegény Frangepán gróf is íra alázatos levelet a császárnak rabságából, melyben a többi között így könyörög: „... Fontolja meg Felséged kegyelmesen, hogy én szánakodásra méltó módon egyedül vagyok csak az én régi nagy famíliámból, mely ... mind Felséged császári házának, mind az egész kereszténységnek nagy hűséggel szolgált ... engemet, immár megholtat, az életre visszahozni méltoztassék [CsH 88]. *1749:* ki indulhatna fel a Szegény Ember(ne)k szánakodására, és segéltesére maga jelen valo nagy kárával [ApLt 5 Apor Péter aláírásával]. *1846:* Virág László ... Darvas Jánost ... meg támadta, s hazonnan a' végre magahoz vett réz fokossával — az emberiség méltó szanakodására kegyetlenül meg verte — meg kinozta [Dés; DLt 530/1847. 26].

2. könyörületesség; milostenie, milostivire, milă; Erbarmen. *1657:* Ennek felette magoktúl az értelmessitül meg találtatva, keresztyéni szanakodásból, rendeltük hogy itt Fogarasi varosunkban az ö jövendöbéli hasznokra egy ola scholát rendelnénk s emeltetnénk ahoz kivantato tanitó és tanúló személlyekkel és azoknak sustentatiójokra szükseges provisioval egyetemben [UF II, 185 Lorántffy Zsuzsanna ut.]. *1859:* személyesen nem tisztelhettem, hogy ínstáljam szánakodásra; nagy nyomoruságba, nagy szükségbe vagyok most is ... a' mult fél-honapba egy joszivü vendéglősné szánakodásbol íngyen adott kosztot [Mv; DE 2].

szánakodik 1. sajnálkozik vkin/vmi miatt; a-i fi milă de cineva, a simți milă față de cineva; Mitleid haben, bedauern. *1584:* vgia(n) azonnapon del vta(n) hat igen nehezen haytia a' paztor az eoregh boryath, Zanakodni kezde Ania(m) raita es orwosolny Mondot ez Catalin Azony, de orvosolhad (!) de soha Ne(m) veszed haznat ... Az boriu mas nap el hala | Barbara Keomiwes Ambrusne vallia ... Tudom ezt is hogy zanakodot Danch Leorincz hogy el kellene Arwait hadny [Kv; TJk IV/1. 278, 361]. *1602:* Takach Georgy ... vallya Reggel latom hogy Syr vala ez zabo Mihaly az kar vallo ember akkor megh sem tuttam my vegre syr, Annak vthanna vgy ertettem megh hogy kart vallot ... ott volt farkas Mihalys zanakodik vala [Kv; TJk VI/1. 616]. *1723:* Mlgos Házához való szerencsés érkezésin Ng(dna)k szivesen eörvendek, de bajos utozásán Ng(dna)k szánakodom [Darlac KK; ApLt 1 Apor Zsuzsanna apjához, Apor Péterhez]. *1726:* Akarám az Aszszonyt levelemmel becsülettel látogatnom, szánakodván szivesen az Aszszony méltatlan szenvedésin, és szomoruságán [Mezősztgyörgy K; i.h. Zichy Sára lev.]. *1727:* Ngod az en romlasomot nem hogy örülte volna, sót Daczo Uramtol ugy ertettem, hogy Ngod igen szanakodot rajtam [Albis Hsz; i.h. 2 Bakori (!) István Apor Péternéhez]. *1740:* Szánakodom Szegény Apam Vramekon [Noszoly K; i.h. Bak András Apor Péternéhez].

2. megsajnál vkit; a compătimi pe cineva; bedauern. *1766:* Petrucz György nevezetü Jobbágyát Aszszonyunk eö Excellentiájának ... mindenekbe Petrucz János nevezetü Attyafiának irigysége keverte ... a ki hamissan Kalácsossának Ribicsorai Glis Thodort meg fogadta, minden lopásokot reája vallat ... mellyekért midön tömleczeztetnék, Glis Thodor szánakodván ártatlan Szenvedésin, meg vallotta, hogy eötöt Petrucz János ösztönözte, hogy Petrucz Györgyre hamis Kalácsot végyen [Grohot H; Ks 40/9]. *1811:* Érzi, minden ember, és kezd szánakodni, Ha betegségben lát más embert hánykódni [ÁrÉ 166].

szánakodó sajnálkozó; milos, milostiv, plin de milă; mitleidig, mitleid(s)voll. *1758:* A szomorúkkal szomorú voltam s minthogy én is igen sok szomorúságot kóstoltam, keserves dolgokon könnyen sírtam, mert különben is igen szánakodó voltam [RettE 79].

szánakozás 1. sajnálkozás; milă, compătimire; Bedauern. *1666:* Gyermekeinek betegségeket szánakozással értettem, kivánván, Isten gyógyítsa szegényeket [TML III, 602 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1667:* Egyébaránt az egy balásfalvi dologban hogy difficilisebbek ő nagyságok, kiváltképpen az fejedelemasszony ő nagysága: de Kegyelmedhez semmi idegenségeket nem látom, sőt szánakozással vannak Kegyelmed dolgában [TML IV, 221 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez] | Kegyelmed levelét vettük; írásából valóban szánakozással értjük az szegény kis gyermeknek halálát [TML IV, 37 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1670:* Második leveliben mit irjon Kegyelmed maga egészségtelensége felől, bizony szomorúan és szánakozással értém; kivánnám Istentől, ő felsége könnyebbítené már abbeli nyavalyáját s jó egészséggel áldaná meg [TML V, 4–5 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1671:* minthogy eddig is nem kicsiny szánakozásunkkal kellett ilyen derék dolog idején az szegénységet táboroztatnunk az fennforgó állapotokhoz képest már tovább való fenn léteket szükségesnek nem itíljük [i.h. 587 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1776:* szegény Ladányi János öcsém hatalmas, jó készülettel való csűrét, mely gabonásával, istállójával, pajtáival, lészás kerteivel, egybehordott jó asztag búzájával porig égett. Méltó a sajnálatra és szánakozásra ez is [RettE 370]. *1815:* tsak el tsudálkoztam mitsoda nagy pusztulást láttam, és valósággal mintégy szánakozás vett elé, látván, hogy még a' hires Antoni Ház is el van pusztulva ... se fedele, se keritése [Szamosújlak Sz; Végr. Vall. Rátz Dávid lev.]. *1823–1830:* Az apám ... Úton-útfélen ... az anyámat kurvának, Máthé Lászlót ... latornak kiáltozta, melynél fogva az apám ügyét minden felvette, igaznak tartotta s szánakozásból szegény Szabó Józsefnek mondotta [FogE 87].

2. sajnálat, együttérzés; milă; Mitleid. *1674:* Az megesett embereken való szánakozást, könyörületességet Isten parancsolja ... Asszonyunk ő nagysága kegyelmesen veszi Kegyelmedtől, ha ételek felől is parancsol [TML VI, 698 Teleki Mihály Béldi Pálhoz]. *1782:* Veress Samuel Uram az Édes Atyám(na)k ... inassa lévén azomban az édes Annya meg holt, és látván az édes Atyám hogy az édes Annyárol maradott jovatskai el pusztulnak szánakozásból az inasi aprod esztendeiböl el engedett, és a' Czéhnak fizetett bizonyos Summa pénzt [Torda; KW].

szánakozik sajnálkozik; a simți/avea milă ...; bedauern. *1662:* Ezen országgyűlése[a] alatt a magyarországi palatinusnak besztercei gyűlésből íratott levelére válasz érkezett vala, mellyben az ország kívánságára directe egyáltalában semmi nem feleltetett, hanem az ország romlása magyaros magyarságból szánakozván, hogy Magyarországnak minden hetedik vagy tizedik esztendőben Erdélyországtól, maga vérétől, tagjától sokat szenvedni kellett volna [SKr 487. — [a]A besztercei ogy.]. *1671:* Bizony szánakozom mind magán az édes sógoromon, mind pedig ezen az atyámfián,

mert noha ártatlanul, de elhittem, mindkét részről életek fogyása nélkül nem lesz ő kegyelmeknek búsulása [TML V, 631–2 Kapy Gábor Teleki Mihályhoz]. *1705:* Száva Mihályt az general igen erősen szidá és fenyegeté. Azt is mondá, hogy hallotta, hogy kivitték Havasalföldéből a lovaimat, marháimat, kin maga is szánakozék, hogy oly kárt vallottam [WIN I, 600]. *1726:* En Háromszéken voltam és fülhegyjel hallottam hogy Ngtok nem eppen egjes, de okait nem hallottam és éppen nem értettem ... azert hogj ... Ngtok kŏzŏtt valo ellenkezeseken eleitől fogva inkább szanakoztam mint Sem hallani kivantam [Kv; ApLt 2 Henter Dávid Apor Péternéhez]. *1727:* A Mlgs Aszszony beteges állapotjan ... szivesen szánakozom; melyet nem kevesse nevel s ŏregbit ā bu bánat s keserūseg [Kv; i.h. Henter Elek Apor Péternéhez]. *1780:* Én ugyan tíz esztendős korától fogva véle nem beszéltem, jóllehet esmért, mégis felette igen tudtam szánakozni az ő sokféle viszontagságokon általment életének folyásán s az ő halálán [RettE 410]. *1879:* Magyar ember s pláné poétaféle itt boldog nem lehet! De sorsomról ne szólj senkinek ... Fájna, ha szánakoznának rajtam [PLev. 45 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

Ha. *1843:* szánakazzék [Dés; DLt 1397].

szánakozó sajnálkozó; milostiv, plin de milă; bedauernd, mitleidig. *1668:* megszabadultam 11 Februarii, Kegyelmed lévén ... rajtam istenesen szánakozó és ... kiszabadítani igyekező jó uram [TML IV, 269 Bethlen Domokos Teleki Mihályhoz Vh-ról].

Szk: *~ szívvel. 1675:* Kegyelmedet ... teljes bizodalommal és szeretettel kérjük, értvén kereszténi szánakozó szívvel édes nemzetünk ily romlott és keserves állapotját ... nemzetünkért fáradozni s törekedni ne nehezteljen [TML VII, 113 Vesselényi Pál, Kende Gábor, Kubinyi László Teleki Mihályhoz]. *1735:* Komornyik László Vram nagy szegénsége miatt ... kéntelenitetett ... kérni ... Tordai Boldisar Vramtul ... nyólcvan egy magjar forintokat és két pénzt ... Tordai Boldisár Vram ... szánakozó szivel ... adának eő kegyelmek nyólcvan egy magyar forintokat és két pénzt [Szécs Sz; Borb. II].

szánalj szántalp; tălpile saniei; Schlittenkufe. *1810:* Egy szán ajj ... Rf 1 xr 14 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 25].

szánáll szántalp; tălpile saniei; Schlittenkufe. *1666/1793:* azon tilalmas erdőből ... a ki ... eplén szán áll és orsonak valo fát, bátor hátán hoznais ... maradjon flor. 1 [A.csernáton Hsz; SzékFt 19]. *1686:* Edgy bokor szán áll [Bikfva Hsz; BLt]. *1699:* egy rosz szánto taljiga, kilencz Tésla mellyek(ne)k hárma Vasas sikottyukkal, egy szeker agos, egy pár el romlot szán áll [Szentdemeter U; LLt Inv. 6]. *1775:* Béres szán 1. Szán áll uj 1 [uo.; LLt Fasc. 153].

szánalódás szánalom; milă, compătimire; Mitleid. *1807:* mais mind rosz voltam, mégis szánalodásbol elvittek sétálni ha magam meg jobbitom [Dés; KMN 345].

szánandó sajnálatra méltó; vrednic/demn de milă; bedauernswert. *1880:* Ha én írnék kritikát egy versfüzetről, még szánandóbb lenne, mint a b. K. Endréé[a] [PLev. 71 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Kemény Endrének Jakab Ödön verskötetéről írt bírálata].

szánatik sajnáltatik; a fi compătimit; bedauert werden, Mitleid erregend. *1668:* Mert tudni való dolog az, hogy aki pogány fogságra esik, az minden keresztyén embertől szívesen szánatik [TML IV, 379 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz].

szán-bán bűnbánatot/megbánást érez vmi miatt; a se căi; bereuen. *1809:* mostani bününket meg töredezett Szivel Szánván bánván nem tsak igérjük magunk meg jobbitását, hanem tellyesiteni törekedünkis [UszLt ComGub. 1668–9].

szándék 1. intenție; Absicht. **A.** *1582:* Latam hogy mingiarast Az Aztalos Imrehne haza Aytaiāra lutanak es ot be vagdalanak ā fogol legenyek Az Ayton, Mert mindeniknel fegwer wala, Az rea walo zandek feleol semmit Nem tudok [Kv; TJk IV/1. 9]. *1584:* Chyszar Janos vallia ... az gyermeket ... felthiwk vala A vargane anniatol ... verny akarom vala chak zandekal de esmegh meg mertekelwe(n) magamat el hagyam [Kv; i.h. 285]. *1600:* Gyeörgy vraimis bizot baratit talalta wolt, hogy ha az a zandekok, ne egessek hane(m) chak hanniak el [UszT 15/24]. *1601:* Dauert Georgy Juxta exmissionem vilagosan megh bizonittja mind Az Actoroknak az keozteok leott haborusagh eleott valo Zandekokat Jntentioiokat [Kv; TJk VI/1. 535]. *1619:* És most is minden szándéktok és intentumotok az, kinek régen végére mentünk [BTN[2] 307]. *1677:* A' zászlók alol, vagy egyéb Presidiumokbol-is, szokot idejeket el-tőltve, és bucsut véve, nem másuvá, hanem Főldes Urokhoz redealni akaro emberek, abbéli szándékjok felől Főldes Urok-is testalván, el-bocsáttassanak [AC 105]. *1696:* Édes Batyám Uraim, én szandékom szerént az Mélt(o)s(á)g(o)s Gubernátor Ur(am) eő nsga parancsolattjára Kolos várra bé nem meheték [Gernyeszeg MT; BK. Kemény János Bethlen Gergelyhez és Elekhez]. *1701:* En azon voltam minden Szándékammal hogy ... Viczében mennyek [Kv; WassLt Apor István kezével]. *1803:* áruba botsátván a Nagylaki Határ szélben lévő Hulai erdőmet ... jelentette iránta meg venni valo szándékát Tkts Kőkősi Dobai Sigmund Ur [Ispánlaka AF; DobLev. IV/869 Kővesdi Boér Sándor kezével]. *1838:* töllem ugyan már többen tudakazodtak ezen joszágamrol, kiknek szándékjak volna meg venni [Nagyrápolt H; Bosla, br. Miske Ferenc lev.].

B. *1540:* Waydane azzonyomnak myndeneket nylwan megmondek az the k: akarattyabol, ew az thy kegyelmetek zandokat dychere [Kv; LevT I, 10 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1572:* My zandoka wolna kegyelmeteknek azt warua hogy kegtek megh Jelenchye nekye[a] [Gyf; BesztLt 3737 Lucas Pistaky Gr. Daum beszt-i bíróhoz. — [a]Jmre kowachnak]. *1596:* az Tatar keozelgetne, es minde(n) zandoka az volna hogy hazankra yeone [Kv; TanJk I/1. 288].

Szk: *~ában (meg)gátol. 1636:* azokot a' kik annak[a] fel dőjtetésere ok nélkűl igyekeznek, szándékokban gátollya, és igyekezetekben szégyenitse meg [ÖGr Aj. — [a]Fej-i székének]. *1749:* újabban meggátla szándékomban Apor Péter [Bodok Hsz; DanielAd. 274 Hidvégi Mikó Ferenc Vargyasi ifj. Daniel Istvánhoz]. *1793:* az essö ... meg gátolván bennűnket Szándékunkban meg akadtunk [Hadad Sz; JF 36 LevK 272 Vintze István lev.] ✳ *~ában megmarad. 1850:* (A más vallásra átlépni óhajtó) szándékában álhatatosan meg marad [Nagykapus K; RAk 4 esp-i rend. kiv.] ✳ *~ában van. 1662:* Hedri uram ládái itt vannak; nem tagadom hozzájok nyúltam, maga is requirálván ezen dol-

gok felől és soha szándékomban nem volt, miattam azokban megkárosíttassék [TML II, 289–90 Teleki Mihály Thököly Istvánhoz]. *1676:* volt szándékomban, hogy megírjam ő nagyságának, hogy ő nagysága az én hűségemben ne kételkedjék [TML VII, 227–8 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz] ✳ *~ában véget ér. 1605:* My volna istennek kegyelmességéből annyi haddal és úttal is vagyunk, hogy ha eddig is nagy romlást nem gondoltak volna, minden szándékunkba régen véget értünk volna [SzO VI, 11 Az erdélyi rendek elöljárói Nsz-hez] ✳ *~a füstbe megy. 1710:* Kemény Simon … reménséget veszen, hogy erdélyi fejedelemségre behozatik. Nem vala Istentől elrendelve, azért füstbe mene minden szándékja [CsH 55] ✳ *~a van vmire. 1662:* ő kegyelmének mi tetszik ? vagyon-e szándéka az kijövetelre, vagy nincsen? [TML II, 284 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *1808:* az Attyának szandeka volt az Testalasra és nem tsak söt valojaban testaltis [Harasztos TA; Borb. II]. *1817:* az vér atyafiakat, meg kel vala Atyafiságoson szollittani hogy az ős jószágnak el adására Szándéka vagyon [Ne; DobLev. V/1009. 2a] ✳ *~áról lever. 1739:* eő Herczegségi-nek szándéka volt az Volcani Passusban be menni … de már le vertük az szándékárul [Ks 99 Kornis Antal lev.] ✳ *~át leteszi. 1782:* (A jobbágyok) Abrud Bánya körül a havasokon fegyverben vagynak, mely szerint ha igaz … mindjárást szándékokat le tegyék, fegyvert ne végyenek [Kv; TLev. 4/5 „Ajtay D. Mihály pp Császári Universitas(na)k Chalcographiae Professor"-a lev.] ✳ *~át végbe/véghez viszi. 1661:* mihelt itt végbenviszi szándékját, és Erdélyt elegendő néppel megrakja, bizony tovább is fog harapódzni a tűz [KemIr. 344]. *1798:* Szükségesnek tartam véghez vinni … ezen Szándékomat [Mv; DLev. 2. XIXA] ✳ *eljövő ~. 1663:* Avval is, mivel már egészen eljövő szándéka van, továbbra is kötelezvén magát az özvegy fejedelemasszonyhoz … és mindenét … ide Bányára hozatta, mi tévő legyek, kegyelmes parancsolatját elvárom [TML II, 471 Teleki Mihály a fej-hez] ✳ *(el/ki)menő ~. 1572:* Drumar Myhaly Smelcher Gabriel Es Akler Balynt kyknek … ez orzagbol ky meneo zandekok wolna Haggywk azert Nektek, hogy ha vgyan Byzonnyal lattyatok el meneo zandekokat … Arestallyatok meg mynden eoreoksegeket [BesztLt 3628 Stephanus Bathorj de Somlyo a beszt-i bíróhoz és az esküdt polgárokhoz]. *1659:* Barcsai András uram által kelleték beizennem, az mint tudhatám kegyelmednek helyesebb mentségével kimeneteli felől, legkiváltképpen az úrral együtt való kimenő szándékát [TML I, 416 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1661:* Értem Erdélyben menő szándékotokat … bizony akarnám érteni, mikor indultok oda, én szolgáimat bocsátanám el veletek [TML II, 158 Teleki Mihály Veér Judithoz] ✳ *elszökő ~. 1777:* Karatson Stefanrol Pap Vaszil azt mondotta nékem, hogy inkább hiszi hogy elszökö szándéka volna, mivel a' Kassai mind üressek, és nem ugy vadnak mint más esztendőkben [Sajóudvarhely SzD; KS. Agrisán Ilie (48) zs vall.]. *1780:* vevén észre el szökö szandekat Jobbagyomnak a Tömleczben tette Udvarhelyre [Bözödújfalu U; Pf] ✳ *eltökélt ~. 1598:* de eó sem(m)ikeppe(n) ne(m) akart cedalnj az io Intesnek, hane(m) el teókellett zandokath ugyan veghez akarúan viny ugyan hazamra ieòtt [UszT 13/103]. *1783:* el tőkélet szándékjakat véghez vitték [Koronka MT; Told. 19/81] ✳ *elvégezett ~. 1663:* Bizony dolog, édes Apám uram, nekem elvégezett szándékom vala az Kűvárból való kiköltözésem [TML II, 476 Teleki Mihály Gillány Gergelyhez Nagybányáról] ✳ *feltett ~. 1638:* Nagy Andrásnak Illjen fel teott szándoka uolna … hogy … utra akarna menni, es ualamelj Vr es feo Ember vduaraban szolgalatra akarna magatt adnj [Kv; RDL I. 115]. *1811:* Hogy diszet adják az Oláh Czinteremnek; E' nékem égy fel-tett szándékom [ÁrÉ 84] ✳ *gonosz ~(ban van). 1585:* Daroczy Caspar … vallia … ky Ieowe Vinczeheóz Az leany ot eoszve eólelkeznek es latam hogy Az paitaba Mentek gonoz zandekba Vadnak [Kv; TJk IV/1. 505]. *1596:* elseozer kj techjk az w gonoz zandoka hogy zolg<aimat> el wzte az en keorteowel famrol [UszT 11/5] ✳ *gonosz ~ot lát vkihez. 1590:* Latam hozam Gonoz zandekiatt[a], be fwtamam Elótte wgian miklosy Janos wdwarara, ottis rajtam kezde wernj [UszT. — [a]Az alperesnek]. *1600:* latam … gonoz zandekot hoza nemely vraimtol, zitkozodastis halek [UszT 15/138 Iffiu Bassa Gergely Wdwarhely vall.] ✳ *gyilkos/gyilkoskodó ~. 1671:* Causa Sz: Gothardiens(is) Szekely János feleségétűl Cirje Ilonatul Kíván el válást … Lőt illye(n) végezes ha férje meltatlan verekedesevel, bocztelenitesevel szitkaval ennek utanna terhelne, gyilkoskodo szandeknak talaltassék [SzJk 115]. *1747:* az I. … in loco delicti el fogattatván azon armaturajaval t.i. tsepjivel (: mellyel is gonosz es gyilkos szándékkal az emlitett hegjet invadalta :) [Torda; TJkT III. 168] ✳ *halálos ~. 1766:* el tőkéllet gyilkos, és halálos szándékbol ã Férjemet két Flinta lővésekkel által lővőldözték [Kökös Hsz; Kp I. 237] ✳ *heccelési ~. 1879:* Hát aki … a szamárságot igyekszik nevetségessé tenni: heccelési szándékból cselekszi-e? vagy azért, hogy helyesebb állapotokat teremtsen [Mv; PLev. 36–7 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✳ *induló ~. 1667:* Sokszor megmondottam ő nagyságának, írtam is, bizony ha olyan induló szándékot vennék eszemben, mentest megírnám [TML IV, 188 Teleki Mihály Weselényi Pálhoz] ✳ *kárt tevő ~. 1780:* Édes Anyámat és Mostoha Atyámat ö Kegyelmeket … semmi Kárt-tévő szándékkal nem fenyegetem [Kv; MbK X. 58] ✳ *kegyes ~. 1699:* Hallér István Uramnak ő Nagyságának kedves hites társa … Butsessi Sára Aszszony ő Nagysága, Isten dicsőségéhez való buzgóságbol, és annak elő mozditását kíváno kegjes szándékbol … annak a' Tipographianak ki váltására, mellyett Tótfalusi Kis Miklós Urammal maga szűkségére keszéttetett az Ecclésia és a' Collegium; adott maga keresményéből készpénzül fl. Ungar. 566 [Kv; SRE 63] ✳ *kész ~kal. 1761:* Czako Samuel Vram … az uttzára egész meg támadásra kész szándékkal ment ki réája[a] [Torda; TJkT V. 36. — [a]A felperesre] ✳ *lator ~. 1657:* Ekképpen méne azért véghez az hadakozás, csendesedék meg az török is lator szándékjától [KemÖn. 288] ✳ *megölő ~. 1765:* a mostani Ak, magokat defendalván ugy űzték bé megint az Akcionált Fogado udvarára, ã mikor osztán a verekedésben szokásos, az mostani Akrais nem tsak verekedö hanem vért ivo meg ölö szándékkal lévö és ki vont fegyverével, kardgyával már most az Ak kőzül megis csonkázott, vágott, nyomorékká tett s ugyan mezitelen kardal vindex és aggressor Murvait [Torda; TJkT V. 254] ✳ *mi ~ban/~kal van (vkihez). 1568:* mond gabor Mihalnak, neste (!) lelek, ne(m) tudod te mij zandokba vagok hozad [Kv; TJk III/1. 193 Michael David feleki r. vall.]. *1665:* Kegyelmedet kérem, minden dispositioiról voltaképpen tudósítson. Török vagyon-e s mi szándékkal vannak ? [TML III, 384–5 Teleki Mihály Bánffy Zsigmondhoz]. *1764:* Murvai János … bé ménvén az házban, ezen szokkal kőszent, Jó napot vitézek, mi szándékkal vadtak [Torda; TJkT V. 237–8] ✳ *nincs ~ában. 1772:* Nincs is szándékomban, hogy azokról[a] írjak [RettE 268. — [a]A külsőországokban esett dolgokról] ✳

rossz ~(kal/ból van/ered). 1657: Eszemben vévén rossz szándékjokat, kirugaszkodám közülök által az falun ... [KemÖn. 55]. *1765:* azt tudom hogy azon kisérö Legények semmi rosz véggel vagy szandekkal nem voltanak [F.gerend TA; KS. Mart. Szabados (47) jb vall.]. *1841:* fel akarom a' lelkem anyámat vílágosítani arrol, hogy lebeszélléseim nem rosz szándékbol ... ered [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.] ✳ *szent ~. 1752:* (A román falusi hitesek) szinten pusztulo félb(en) lévő Oláh Templojok(na)k restauratiojokra reménkedének ... Frenk István Uramnak, hogy adna a Falunak egy darab Falu kőzőnséges hellyire bizonyos summa pénzt ... azon szent szándékjok(na)k végben vitelire [Nagylak AF; DobLev. I/248] ✳ *vérengző ~. 1783:* V. Notarius magais beszéllé azon Személyeknek véringező szándékjokot [A.csernáton Hsz; HSzjP] ✳ *veszedelmes ~. 1630:* eo Kegelmenek[a] ... artalmara ne(m) wgiekezem, sőt ha mi ellene valo veszedelmes szandekot ertenek, azt eó kegelmenek megh jelentem [OL Gr. Csáky közp. lt. CCC Fasc. 28 No. 53. — [a]Gr. I. Bethlen István gr. Csáky Istvánnak]. *1657:* az negyvenezer tallért nem kívánák, örömest ide hagyák, mert esztendőre más veszedelmes szándékja vala az akkori pogány császárnak szultán Murádnak [KemÖn. 184] ✳ *visszajövő ~. 1849:* menyenek el az Aszonyhoz probalyak meg hogy vagyone visza jövö Szandeka [Medesér U; Pf Ferenczi Lajos lev.] ✳ *vmilyen ~ban/~kal van. 1592:* Nicolaus Mark ... monda ... en sok ideigh bozonkottam Mezaros fabiannera ... oly zandekba voltam hogi megh veriem [Kv; TJk V/1. 232]. *1857:* oly szándékkal vagyok, hogy még egyszer az életbe a szokott helyekenn a kártékony vadakat meg üzessem [Kisdebrecen SzD; Újf. 2].

Sz. *1687:* Szegény ember szándékát boldog I(ste)n vezérli [ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez, Lázár Erzsébethez Nagybányáról].

2. katonai terv; plan, intenţie (de a întrepinde ceva); Feldzugsplan, Pläne, Kampfziel. *1618:* az lengyelnek az szándéka s elvégezett tanácsa, hogy megvárja, hogy elteljék az török hadnak ideje, és Szkender pasa eloszoljon s azután oztán hadát kétfelé ossza [BTN[2] 140]. *1619:* senkinek nem hallok perzsiai hadra igyekezetit-szándékát [i.h. 241]. *1657:* Az expertus fejedelem considerálván az időt, helyet, az seregek állását, tüzek rakását, kitanulá ottan, hogy azon nap nem volna szándékja, sem módja az ellenségnek az megütközésre [KemÖn. 71]. *1662:* Aranyasmedgyesnek várasát ... mind fölégette s elpusztította vala, de várát, hogy várvívásra való szándéka most nem lévén, arra való lövőszerszámok sem volna, csak elhagyta vala [SKr 659]. *1678:* Ki tudja azt német hadnak szándékát? [TML VIII, 255 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1703:* Visszajövén a sok prédákkal az itt quartélyozó német, a Szeben felől jött tábor elvalván Szamosfalva táján, Torda felé indulván, oly szándékkal volt, hogy Tordát felprédálja és felégesse [Kv; KvE 282 SzF].

3. házassági terv; plan de căsătorie; Eheabsicht. *1659:* Sok egyéb aprólékos mentségim is lévén, mindenekből már kiszorítottak, vagyon csak egyedül házasságomra való szándékom [TML I, 411 Rédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1671:* Igaz, dolog, az egynehány esztendőben hírem nélkül sokfelé házasítottak, de nem hiszem, hogy olyan embert az országban találna Kegyelmed, az ki tűlem azt hallotta volna, hogy vagy imide, vagy amoda van szándékom [TML V, 438–9 Székely László Teleki Mihályhoz Naláczi István aláírásával]. *1823–1830:* Csakugyan Isten kegyelmességéből hamar felgyógyulván, mondottam az húgomnak házasulni akaró szándékomat [FogE 289].

Szk: *házasságbeli ~. 1675:* September 5. Jelentettem Udvarbironé Asz(ony)om altal Kglmes Asz(onyunkna)k hazassagbeli szandekomat [PatN 12b].

4. személyre vonatkozó terv; intenţie cu privire la/în legătură cu o persoană; eine Person betreffende Absicht. *1598:* (A) Zaproczyak ... vighez vittek ... az en vram Jobagiara valo zandekokat, az migh az teobi oda erkezet [Alparét SzD; Ks]. *1657:* Ezalatt az fejedelem megindult, és útjában az öreg Bethlen Istvánnal is szemben lött, s megjelentette Zólyomi felől való szándékját [KemÖn. 160]. *1665:* várakozunk, hogy bizonyos emberünk által harmad vagy negyed napok alatt valóságosan megérthessük, mi szándékkal, constrictioval vadnak. Egyébiránt az dolgot nem késedelmeztetnők, de míglen az szándékot felőllök meg nem érthetjük, különben cselekednünk nem lehetett [TML III, 362 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1776:* Groff Lázár János Urffi ő Nga nem hogy meg másolta vólna a' Kis Aszszony Groff Kornis Anna ő Ngáról való Szándékát, de sőt Levelével ottan ottan ujjitotta [Egrestő KK; GyL. Jos. Szalai (45) vall.].

Szk: *~(a) lesz/van vkire/vmire. 1574:* Kiral Leorinch azt vallya hogy ... ky zolitia Eotet Sarka Symond es Mond hogi meg oyatot (!) Magatokat Mert az zandek Reatok vagion hogi altalam fogwa Meg vernek [Kv; TJk III/3. 390–1]. *1582:* Zabo Marton ... vallia ... Igiarto Georg es Rengeo Annara ment es ot ereossen Zidgia vala Mondwan, vganys te kellez vala sok Ideye zandekom volt read [Kv; TJk IV/1. 52]. *1710:* Azt fogták az atyámra, hogy ... a várat Béldi Pálnak fel akarta volna adni. Mely képtelen hazugság, mintha az atyám egyedül ... feladhatta volna, ha szándéka lett volna is rája, a kapuk kolcsa mindenkor az porkolábnál állván [CsH 150].

Ha. *1763:* szándékokot [Koronka MT; Told. 33/31]. *1796:* szándékam [KK; JHb XIX/56]. *1806:* szándékakat [Szováta körny.; Sár.]. *1818:* szándékjakat [M.fráta K; KLev. 11]. *1827:* szándékjakat [Szind TA; Mészkői lev.].

szándéklott szándékolt, szándékozott; plănuit; beabsichtigt, gewollt. *1838:* A két hid közti Porondon epitteni szándéklott Malom [Dés; EHA]. *1844:* Dobai Joseffnek tiltakozása Szász András ellen egy ... Herepei Istvantol megvásárolni szándékolt ház hely felett [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1249].

szándékoltatik a avea intenţia să ...; beabsichtigt werden/sein, jd hat die Absicht etw. zu tun. *1867:* Szabó István előterjeszti, hogy az egyház több tagja részéről kérdés intéztetett hozzá, nem szándékoltatik az idén az egyház erdejéből faeladás [M.bikal K; RAk 262].

Ha. *1847:* szándokoltatik [Kv; KLev.].

szándékos szándékolt; intenţionat, voit; absichtlich. *1840:* minden nap el nézem tele van a' Határ marhával ... azok el nézettetnek vagy a' Csovások el áldamásoltatnak s igy foly a' Szándékos prevalicatio [Dés; DLt 921].

szándékozik, szándékszik 1. szándékában van; a avea intenţia să ...; beabsichtigen, die Absicht haben. *1666:* Megvallom, nagyságos Uram, jó ideje szándékozék az én kegyelmes uram ő nagysága, hogy Nagyságod udvarlására böcsülletes szolgáját küldhesse [TML III, 586 Teleki

Mihály gr. Csáky Ferenchez]. *1699:* most a Csiki feredőre szandekozom menni [Torda; ApLt Apor István Apor Péterhez]. *1763:* szandikazam ides Natsás Uram ... fel menni a Havas allá [Kóród KK; Ks CII. 18 Szarka József tt lev.]. *1767:* Az után tőllem ki kerekedvén a Legények a Karcsama felé szándékoztonak menni az Utszán fel [Betlensztmiklós KK; BK. Székely Ersok Csenteri Mihái Felesége (51) vall.]. *1782:* Mi tévő légyek a Batsaiakkal majd nem tudom, mert erőszakoson Ngod Orbai Tilalmos erdeit elni tellyesseggel szandakoznak némellyek kőzűllők [Baca SzD; GyL. Molnár György lev.]. *1801:* mái postával szándékoztunk volt eő Felsége kegyelmes tekintete elejébe terjeszteni [Kv; BfN gr. Kemény Sámuel lev.]. *1808:* honnét szándékozzék ki potoltatni [A.gyékényes SzD; DLt 612]. *1829:* A Mlgs Baro Ur ő nsga egy igen jo hajos malmot szandékozna vásárolni [Hadad Sz; TSb 5]. *1847:* én jelen hó 19. napján Bucsumba kiszállani szándékozok [VKp 180 Tövissi Gergely szb kezével]. *1849:* ő[a] is szándékszik elmenni Szebenbe [Kv; Végr. Vall. 4. — [a]Krizsán Máriskó]. *1854:* az idén Curialisomra ujj lakot szándékozom csáltatni [Egerszeg MT/Mv; DobLev. V/1373 Dobolyi Bálint kezével].

2. készül vhová menni; a avea de gînd să meargă undeva; hinwollen, gedenken nach/zu/u.ä ... zu gehen. *1665:* Bánfi Dienes ... szándékozott Kegyelmedhez [TML III, 446 Teleki Mihály Kende Gáborhoz] | Az tatároknak Neszter mellett való létek igaz ... Kegyelmed az szegénységet bíztassa, mert én nem hiszem, hogy ide szándékoznának [i.h. 483 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1669:* Honnét írták meg ő nagyságuknak, hogy én kifelé szándékozom [TML IV, 566 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1672:* akarám tudósítanom Kegyelmedet váradi Útamrúl. Isten jo voltabúl későn érkeztem ide is, innend holnap szándékozom Csehben [TML VI, 404 Keczer Menyhért Teleki Mihályhoz]. *1676:* Szathmárra igyekezik Strasoldo ... Izennek sok felől olyat is, Erdélyre szándékoznék [TML VII, 240 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1679:* Elmulhatatlan dolgom lévén kolozsvári captalanban, csütörtökön én oda szándékoznám [TML VIII, 557 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1737:* Ugy Pűnkösdkoris vévén észre még oda ki valo mulatozását Ngodnak oda hiljában nemis szándékozám (így!) [Ne; TL. Onadi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz]. *1743:* Maxai Gábor Vr(am) ... lévén eő kegyelminek az Házasságra igyekezete szándekozott az Kgld Meltoságos uri Házába [ApLt 4 K. Ajtai Cserei György Apor Péterhez]. *1747:* Pap Mihály ... innét ... ugy hallottam hogy az Háczeg vidékire Quartelyaba szándékozott [Kiskájon SzD; Ks. 27. XVII]. *1751:* Atyánkfia Pataki Samuel ... mostan Academiakra szándékozik [Pat.]. *1757:* M(é)l(tósá)g(o)s Groff Fő Tiszt Urunk ő n(agysá)g(a) is szándékozik székűnkben Hogi az Strásállásokatt experiállja [Szkr; Borb. II Pávaj Sándor vicekirálybíró kezével]. *1762:* talám ott az pogányságban megmaradott magyarok Magyarországra, Erdélybe szándékoznak [RettE 144].

3. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~ *halálára* életére tör, halálát akarja; a atenta la viața cuiva; jm nach dem Leben trachten. *1783:* Mostoha Fiam ... kezeben levő matsukájával kétkézt főben akarván űtni az hátomat találta szandekozván egészen halálomra [Mezőbánd MT; MbK XI. 67] ✱ *arra* ~ az a szándéka; a avea intenția să ... ; die Absicht haben, zu ... *1746:* Étető Ferencz Ur(am) ... alig hogy ha arra nem Szándékozik hogy minket boszontson [Szentegyed SzD; WassLt Szőts Stephán (50) zs vall.] ✱ *papságra* ~ papnak készül; a avea intenția să se facă preot/să se preoțească; den geistlichen Beruf wählen. *1823–1830:* Elek ... mikor megtudta, hogy én papságra szándékozom, nagyon bosszankodott [FogE 216] ✱ *vki/vmi ellen/vkire* ~ vki/vmi ellen vmit készül tenni; a avea intenția să se facă ceva împotriva cuiva; etliches gegen jdn vorhaben. *1584:* Ember Antal vallia ... hogy ... Hallottam Barat Istwannetol hogj ez okon igen zandekozot ez Zabo Catora, mijert hogy eó vesztette volna meg az leaniat Hersel Martonnet [Kv; TJk IV/1. 215]. *1668:* (A törökök) szándékoznak Sebesvár ellen [TML IV, 297–8 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1678:* Szintén lelkemre hatottak már az sok méltatlan szenyvedésim, az kiknek soha nem vétettem, sőt sokat szolgáltam, látom azoknak is nagyobb része ellenem szándékoznak [TML VIII, 108–9 Teleki Mihály Kornis Gáspárhoz].

Ha. *1733:* szándékazván [Vajdasztián MT; JHb XI/21].

szándékozó I. *mn* **1.** (vhová/vmerre menni) akaró/igyekvő/készülő; care se pregătește/are intenția să meargă undeva; in/nach/u.ä hinwollend, auf dem Weg in/nach/u.ä ... *1748:* az sógort ... kedves drága feleségecskéivel ... elkisérem hazafelé szándékozó utjokban [Bodok Hsz; DanielAd. 264 Mikó Ferenc ifj. Daniel Istvánhoz]. *1785:* Ezen bizonyságtevő és ajánló levelemet előmutató becsületes ifjú, most akadémiákra szándékozó személy, Szigeti Mihály uram, Fogarasi Pap József uramnak egy, sőt első és belső tanítványa vala [FogE 338]. *1813:* Az Erdélyből oláh Országba maga marháival bé nem szándékozó Mokányok, vagy Juhos Gazdák [DLt 344 nyomt. kl]. *1815:* A' Nagy Enyedi Fő Fő oskolánkban Tanulását végzett, Magát a' Papi Sz. Hivatalra el-szánt, és külső országi, név szerént a Göttingai vagy Heydelbergai Academiakra menni szándékozo Körösi Sándornak Bízonyság Leveleit ... mutattya bé Fő Consistoriumunk a Mlgs Királlyi Fő Igazgato Tanátsnak [NyIrK XII, 139].

2. vmire irányuló; care intenționează (ceva); etw. im Sinne habend, etw. vorhabend. *1752:* én soha sem Láttam ... Tisztarto vramnak a meg irt Kolcsárnéval tsak leg kiseb gonoszságra szándékozo szövetségét és Annál inkább hogy vélle fajtalankodot és paráználkodott volna [Gardánfva Sz; BK].

3. tervezett; plănuit, planificat; geplant, vorgefaßt. *1734:* Énis régolta szándékozo Testamentum tételemet ma ugy meg határoztam ... igaz Lélek esmérettel [Szárhegy Cs; LLt].

II. *fn* **1.** vhová/vmerre (el)menni akaró/igyekvő személy; persoană care se pregătește/are intenția să meargă undeva; in/nach/u.ä. Wollende(r), sich Begebende(r). *1750:* ezen Lunkai Joszagotskám beli Faluimban még Magyar Országbol Ugy Erdélybőlis a ki menésre szándékozok kőzzűlis földemen számoson vadnak [Marosnémeti H; Ks 94. 29. 4].

2. vmit cselekedni akaró/igyekvő személy; persoană care vrea/are intenția să facă ceva; etw. Vorhabende(r). *1763:* az ollyas szemelyről valaki magát Tábor után veti, s katonakkal tarsolkadik ... azert hogj ily vetekben leledezők vagy aztot gyakorolni szándekozok meg zabalaztassa(na)k az holnapi Vásár napon 9 orakor mind harman 25. pálcza ütésekkel kűlen kűlen bűntettessenek [Torda; TJkT V. 176–7]. *1787:* Nem tsak pedig az idegen országokra, és helly végekre de még tsak Szomszéd Falukra, és edgyik Házi Nrus alol más alá valo meneteltis valameddig az el menni szándékozó Földes Urának Dimissionalisaval és Proc. Szolgabi-

ro Tisztyeinek Levelével nem legitimallya magát, tartozik szoros számádás alatt a' Falus Biró tellyes igyekezettel és szorgalmatossággal meg gátolni [Torockó; TLev. 3/2. 3b–4a]. *1831:* a meg kivántato szénát, és zabot administrálni szándekozok, a meg jedzett napon reggeli 10 órára 25 Rf. C.P. mint Bán pénznek előre valo letétele mellett ... el várattatnak [Torda; TLt Praes. ir. 1158/1832].

szándékozott tervbe vett, tervezett; care a fost plănuit; beabsichtigt, geplant. *1781:* a' Guti Kristina Aszszony által a' fenn forgó hellyre épittettni szándékozott Háznak meg maradása, az ott lévö szöllös Gazdák(na)k ... Nyílvánságos nagy Kárára lett volna [Perecsen Sz; IB. Val. Máthé (60) jb vall.].

szándékszik l. szándékozik

szándékviselés kb. készülés; intenţie (premeditată); Absicht, Vorhaben. *1677:* Nyilvan lehet azert kgl(te)knél mar két esztendöktöl fogva micsodas nagy meg mocskoltatasa lőn jambor kereszteny Fejedelműnk eö Nga elött Nationk(na)k, nemely nyughatatlan hamis hir költö, es az Unioval nem gondolo Emberek altal ... kikis ... mocskolta(na)k becstelenitette(ne)k, párt ütessel, eö Naga meltosagos személlye, es több haza fiai ellen valo merges szandek viselessel [Maksa Hsz; PatN 67–8 Hsz rendeinek nyil.].

szánderék szánrész; parte de sanie; Teil des Schlitten. *1756:* Szán derék 2 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 16].

szandzsákság török közigazgatási egység, tartomány; sangeac; Sandschak. *1618:* Szkender pasának az szilisztrai pasaságot adák, elegendő értékkel, szandzsákságokkal [BTN^2 138]. *1654:* Az Buday Uezér találuan megh minket levele altal, ugy adgya értesünkre, az Gyulai feö rendek keözönsegese(n) panaszolkodassal ielentettek, hogy az Gyulai Szantsogsaghba(n) Orkolab neueö falu, ennek elötte ualo reghi wdöben el pusztuluán az hadak miatt, sok ideigh puztan allott [IB fej. rend. Bethlen Domokoshoz]. *1676:* Már az egri sanczákságon négy-öt zászlóalja török kergeti a katonát [TML VII, 276–7 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1678:* az mi hadaink teljességgel pusztává tették az váradi, jenei és egri sanczákságokat [TML VIII, 136–7 Bessenyei Mihály ua-hoz] | Az váradi pasa erős hitlevelet adott, hogy valakiknek feleségek, gyermekek az váradi sanczokságban maradnak, semmi bántódások nem lészen [i.h. 128–9 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

száneplény a szántalpakat összetartó keresztfa; oplean; Kufenverbindungsholz. *1781:* adott ... Szigeti János ... szán eplënnek valo fát [Csóka MT; Ks].

szánfa szántalp; tălpile saniei; Schlittenkufe. *1589:* vgian eo neky frankennek vettunk egy zan fat p(ro) f. — d. 52 [Kv; Szám. 4/IX. 11]. *1595:* vettu(n)k egi eoreg zan fat p(ro) f — /59 [Kv; i.h. 6/XIII. 35]. *1789:* Egy 2. Lo után valo Szánfa rud nélkül Rf — xr 10 [Mv; ConscrAp. 18].

szangvinárius szangvinikus, indulatos; sangvinic, impulsiv; sanguinisch. *1779:* Ezek mindketten[a], feladván az én barátságomon, egy huncfut, nyilvánvaló tolvaj, sangvinarius, incendiarius Lőrincz Józsi nevű fattyúapától származott személy anyjának, aki maga is parasztapától származott, ellenem való panaszát[b] [RettE 408. — [a]Keczeli Sándor, Dob. főszolgabírája és Kolosi József (v. László?), szolgabíró. [b]Tollban maradhatott: igaznak fogadták el].

szánhat sajnálhat; a putea compătimi pe cineva; bedauern können. *1584:* Anna Huzar ferenczne vallia Ezt hallottam Kadar Janosnetol ... bizony Zanhattia az Istenis azt Io Catalin Azzony ha illie(n) Nagi Niomorusagot chak az d 12 penzert kel enneke(m) zenwedne(m) [Kv; TJk IV/1. 274].

Szk: *~ja magát. 1584:* Chiszar ferencz vallia, Be Mentem vala Mikandahoz A Toronyba Es mondek neky, Bizony Iambor legent vesztet el ... Es monda: Mith tehetek neky Az gonoz zerenche ha Immar igy hozta, Bizony mind eoket s mind magamat Zanhatom [Kv; i.h. 311].

szanior megfontoltabb; mai chibzuit; besonnener. *1614:* Azert kgtektöl bizonysagim be szolgaltatua(n) saniorb deliberatiot varok: Hogy penig igy töruennyel faraszt si Jur(is) expensatis meg varom [Kv; RDL I. 8]. *1616:* Az Regulanak penig igaz magyarazattya meg mútattya hogy ez Török Martton testis leuen, most ő ebben az Causaban nem Júdex, hanem az Colosuary Biro es Tanach elöt ezen C(aus)a foroguan, ö kgmktöl var az Actoris saniorb reuisiot [Kv; RDL I. 100].

szaniszlai a Szaniszló (Szt) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szaniszló/Sanislău; mit *-i* Ableitungssuffix gebildete Form des ON Szaniszló: Szaniszlón lakó/működő; care locuieşte/activează în Szaniszló; in/aus/von Szaniszló (Stanislaw).

Szn. *1681:* Nemes személyek: Catharina Szaniszlai consors Johannis Kadár (26) [Dés; DLt 445]. *1737:* Szaniszlai Uramat [Dés; Jk 248a].

szánka kisebb, lovas szán; sanie mică (trasă de cai), săniuţă, sănioară; Schlitten, Pferdeschlitten. *1595:* 1. zankaia eleiben, adot Biro Wram 4. loat [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 38 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1596:* fat vettünk egy kis zankaüal ... d 16 [Kv; i.h. 7/II. 18]. *1756:* hirtelenséggel Balog Uram Pistolyal az ablakon ki lőve a szánkájáb(an) lévő gazban mely is meg Gyuladot allovak (!) az Szánkát el ragatták [Remete Szt; TKl].

szánkázás plimbare cu sania/săniuţa; Schlittenfahren. *1578:* amy penig az zankazas dolgat illety, es egieb el wegezet dolgokat, eo kgmek azon elobby wegezes zere(n)t haggiak [Kv; TanJk V/3. 160b]. *1581:* A my penig Az eyely modnelkwl valo Jarast zankazast fegywer vysselest illetj ... keryk biro vramot hogy az elóbby vegezest ... ereyebe tarchya megh bwntetessel. Az tyztesseges Nappaly zankazast megh engedyk eo kegmek [Kv; i.h. 234b]. *1681:* Szánkázáshoz valo, réz csattos, réz karikás, nemely resze rez boglaros, bagaria farhám Par 1 Istrangh benne Nro 2 [Vh; VhU 555]. *1739:* Néhai Kibédi Márton özvegje Fogarasi Mária Asz(szo)ny ... nem csak a Nemes Városunk; sőt az egészsz Nms V(á)r(me)gje Csudájára 's álmélkodására ... gjanús tanczolásokat, szánkázásokat, és Férfiakkal valo Conversatiokat exerceált [Dés; Jk 302a]. *1744:* azt irhatytyuk Nsgd(na)k, hogy ollyan Bál nevezeti alatt follyo solennis pompak mennek végb(en) ejjeli solennis illuminatioval condecoralt szankazasokkal edgyütt, az melly(ne)k az olyan szinű Legenyek mint mű vagyunk, még eddig hirit

sem hallottuk [ApLt 4 Árkosi Benkő Ráphaël és Imreh József Apor Péterhez Nsz-ből].

szánkázik a se plimba cu sania/sănițța, a merge cu sania/sănițța la plimbare; Schlitten fahren. *1579:* Az zankazokat 8 ora vtan kik zankaznak, ha eóróksegek wagion, Meg ne fogyak, hane(m) Eot forintal Bwntessek [Kv; TanJk V/3. 184b]. *1642:* Zeoke Thamas Pap Kirillaual ... egy zankaba fogtak ket louat ... es addig szankazott ejel ... hogy Héu Zamoson ... chak le deolt az Urunk gjermek loúa, es meg holt [Gyalu K; GyU 82]. *1665:* Ha ez rossz út jobbá válnék s megverődnék, én is kedden Örményesre szánkáznám [TML III, 535 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1737:* Lattam, hogj szánkázott, és Lővődozőtt Draban Kata ã Strása mesterrel [Szásznyíres SzD; Ks 27/XVI]. *1759:* Hajkul vram ... midön ho nem volt, Kortsomákrol kortsomákra, hol magát egyedül, hol Feleségestől hordoztatta, a' Mlgs Groff Ur ökrein és szánnyán, és a' szárazon szánkazott [Marosludas TA; TKl Bunye Juon (24) jb vall.]. *1775:* a Záhi tón, melyen egy odavaló tiszttartó feleségével együtt keresztül akarván két lóval szánkázni, alattok leszakodván a jég, szánastól, lovastól, emberestől odalettek a jég alá [RettE 344]. *1780:* Cserei le vetkeztetvén estve a Grofot ő bé fogatta az eő Nga lovait s a Mátkájához szánkáztanak Sok izben [Bethlen SzD; BK. Juliana Ersekujvári (24) cons. St. Butzi vall.]. *1805:* ebéd után ki mentem szánkázni Károlyal [Dés; KMN 47].

szánkázó persoană care se dă cu sănițța; Schlitten fahrende(r). *1579:* Az zankazokat 8 ora vtan kik zankaznak, ha eóróksegek wagion, Meg ne fogyak, hane(m) Eot forintal Bwntessek [Kv; TanJk V/3. 184b].

szánkázóhám szánhoz való hám; ham cu care este prins calul la sanie; Schlittengeschirr. *1669:* ket szankazo ham, njaklojaval edgjűt. Egj gjeplő, ket kantar [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a].

szánkázóvánkos szánpárna; perniță folosită la plimbare cu sania; Schlittenkissen, Polster auf dem Schlitten. *1788:* Egy Bársony szánkázó vánkos égyik fele bagaria [Mv; TSb 47].

szánkódik 1. bánkódik; a se întrista/mîhni, a fi îndurerat; Trauer empfinden, bedauern. *1589:* Simo Jsaak Kerestwri Vrunk Iobbagia Jurat(us) fassus est. Thwdom azt(is) hogy az azzony erossen Sankodik (!) vala az vra halala(n) [UszT II/1. E. 26].

2. szánakozik; a-i fi milă de cineva; bemitleiden, bedauern. *1638:* eö maga keöte be suber Peter az fejet s megh eö magis (!) valoba(n) bizoni szamkodek rajta Hogi ollia(n) veletlen eset rajta az dologh [Mv; MvLt 291. 148b].

szánkózás sănjat, faptul de a se da cu sănițța; Schlitten fahren. *1585:* Az Eyelj Iaras, Zitkozodas Zankozas kialtas es egieb chintalansagh feleól vegeztenek hogy ha Niolcz ora vta(n) az illie(n) vetekben valakik meg talaltatnak, ha Ridegh legeny lezen, Az kalitkaba vitettessek, Es ha It valo Eòreókeós vagy Eós fiw, Awagy hazas Ember lezen ... egy forintal bewntesse Biro vram [Kv; TanJk I/1. 2].

szanktuárium szentély; sanctuar; Chor, Sanktuarium. *1737:* Ezen Székek előtt, a' templomnak égy részit (: mellyis Sanctuariumnak mondatik :) a' masiktol el szakaszto, czifra festik alá csinált Cancellus vagjon | Ezen Templomnak az Sanctuariuma bolthajtásos, a' más része penig fenyő deszkából valo Mennyezeti vagjon [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI/13. 8–9]. *1752:* az egesz őszőn, telen az esső mind keresztűl ment az templomunkban az Sanctuarium botya meg romlott erőssen [Mocs K; Ks 83]. *1811:* A' Sanctuárium, 'mely régibb, mutattya, Hogy Gothus formára van a' bóltozattya; A' Templom' oszlopa belől Jóniai, A' Toronyé pedig kivül Dóriai [ÁrÉ 171].

szánláb szántalp-rész; picioare (care sînt prinse de tălpile saniei); Kufenfuß, Schlittenfuß. *1649:* Kerekes Istua(n) mwelt az Talygahoz. Czinalt 2 sza(n) labat d 10^{a} [Kv; Szám. 26/VI. 464. — [a]Folyt. a fels.].

szánó I. *mn* szánakozó; care manifestă/exprimă milă, milos, milostiv; bedauernd, mitleidig. *1612:* Hadgyúk parantsolyúk is mint affele Jstentelen és hitetlen nemzete ne(m) zano ember, ha izengetne vagy irogatna is kteknek, annak hittelt kgtek ne adgyo(n) [Kv; PLPr 73 fej.]. *1811:* Még halálomkor-is, nem tsak életembe, Kisérjenek szánó szívvel a' Siromba | Hát a'Doctor? ő a' betegekkel mulat, Nem borzasztya szivét a' szánó indulat [ÁrÉ 59, 166].

II. *fn* sajnáló; persoana care manifestă milă/compătimire față de cineva; Bedauernde(r). *1710:* az ő halálával[a] felfordula az erdélyi szép békesség ... amennyi gonoszakarója s írígye vala életiben, annyi szánója s keserülője lőn holta után [CsH 123. — [a]A Teleki Mihály praktikái miatt 1674-ben alaptalanul lefejezett Bánfi Dénes halálával].

Sz. *1811:* Adjon Isten kevés Szánót, sok Irigyet: Én nem kötök ezen kivánsággal frigyet [ÁrÉ 58].

szánocska szánka; sanie mică; kleiner Schlitten. **Szk:** *~ra való fa. 1778:* szokott ... eő Nga nékünk ... két két szánotskáro valo fát adatni [Bányabükk TA; MkG] ✳ *deszkás ~. 1761:* Alkalmas Deszkás szanocska kassával s Rudgyaval égybe [Kémend H; JHb XXXV/39. 34].

szános szánnal vivő; care transportă ceva cu sania; Schlittenfuhrmann. *1595:* 3. Janúary: Külde az Waradi Püspek Wrunk zámara 6. borth, Thordaig vitte 3. Zános [Kv; Szám. 6/XVIIa. 30 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

szánrakonca a szán oldalát tartó rúd; țăpi, țepi, țepuşi (la sanie); Schlittenrunge. *1697:* Szava Jánost ... Pap Filep egy nagy szán Rokonczával ugy meg uté föb(en) hogy mentén le esek [Mezősályi TA; JHbB II. C].

szánrúd proțapul saniei; Schlittenstange. *1723:* Czigan Gábor vagott egy ől fát az vekonyaban, Makave Györgj vagott egy Szán rudat [Rőd K; Ks 33. II/57]. *1742:* Nyomtato rud 1 Szán rud 1 [Bh; Told. 25].

szánt[1] *ts ige* **1.** a ara; pflügen. *1568:* Albert(us) l(ite)r(a)tus iur(atus) fass(us) est, hogy ezt ez főldet a ky kerekes Pal mellet vagion, en ne(m) tudom hogy soha vicey Janos zantotta volna, hane(m) az kerekes galet tudom hogy kalmar lazlo zantotta [Kv; TJk III/1. 212]. *1569:* az kys weolgyet penig az kys gherebenesy olahok, keztek vala, zantani, s kazalni [Mezőbánd MT; VLt 7/692 G. Haranglab de Band vall.]. *1598:* el megyek ... ahul szant az en feoldem mellet, az Eordeógh ferenc vram Ekeye ... es el Borozdalom az

hatarat az en feoldemnek ... hogy Jnkab Ne szanchya el ... Es az Nap szantais Bennę [M.fodorháza K; Ks]. *1606:* Az taúalj eztendeóbelj taúaszon zantanj megyúnk vala, megh lata Veres marto(n) hogy zantiak az peres nyl feòldét, el méne s megh choúala .3. choúaual [UszT 20/80 Val. Kando de Fanchal pp vall.]. *1612:* Az Egyház földét sub poena flor. 12. Senki Praedikátor hire nélkül meg ne mérje szántani, hanem a' Praedikátor a' mellyet meg akar szántani ... ö nyulhasson elöször hozzája [HbEk]. *1677:* A' puszta falu helyeket ha élik, szántyák, vetik és arendas helyek voltak eleitől fogva, tartoznak vagy az arendat meg-fizetni azoknak a Földes Urai, vagy a' szokot dézmát fiscus számára engedni [AC 75]. *1711:* Hozánk is adtak vala ... 2 Tulkot ... ollyan forman, hogj ã Telböl ki tartván, Tavaszszal Száncsunk rajtok [Kilyénfva Cs; WLt Margaretha Fülöp Georgii Pál János cons. (60) pp vall.]. *1767:* a Fülep fiuk ... kezdettek szántoni s elni azon földet [Mogyoros MT; Told. 76]. *1769/1778:* midön ... Földes Vrunk rabotájára Szántani mentűnk, vidégbül rendeltenek mellénk Ostoros Embert [Kárásztelke Sz; BfN DDD/4]. *1773:* egykor ott szántok vala en is közel azon földhőz s hallám hogy Csik Csekefalvi Néhaj Veres Gábor beszél vala Nekem, hogy az Henter földbe ... igen bé szántot [Szentmárton Cs; Hr 12/37].

Szk: *barázdát ~. 1568:* harom barozdat oda zantank forgatank az Balas kowach fọlde fele [Kv; TJk III/1. 222]. *1872:* Gondnok afia jelenti hogy az erdő kijártatáskor a mult évben emelt halmokon belől szántottak a b.hunyadiak 7 borázdát [M.bikal K; RAk 298] ✳ *bérbe ~. 1573:* Jakab pal ... vallia, hogy ... Aggya volt tymar Bartos Eccher eoneky az feoldet Berbe Zantany [Kv; TJk III/3. 75] ✳ *cimborában ~. 1635:* az Eoregh pap fia ... En vellem Eggiwt Egi hetigh zimboraban zantot nozali[a] feóldeón [Cente SzD; Ks 42. C. 15. — [a]Noszoly SzD] ✳ *lóval ~. 1570:* Golnar peter ... vallya, hogy Ewele wgj zymboral volt Eotthues adoryanne hogy eggywe Zanthsanak Es hogy az ew lowaywal zantottak volna [Kv; TJk III/2. 166] ✳ *mag alá ~. 1827:* Szánt az Ekklésia Ugarnak, és mag alá, s azt béis veti [Visa K; SzConscr.] ✳ *ugarat ~. 1647:* Veres Janos ... Azt igirte hogy ... szekerevel nyolcz ökerrel egy hetigh szant ugarat [Tötör SzD; Ks 42. G] ✳ *uzsorába ~. 1766:* ezen utrizált földben usurába szántottam Suki László Ur számára [Ikland MT; SLt XLVI. 6 Joan. György (58) ns vall.].

2. figyelmeztető, szitkozódó szólásban; în expresie care exprimă un avertisment, o imprecaţie; in Drohungen, Schimpfworten u.ä.: *eb ~son a lelkin. 1750:* tudom ki jobbágya vagy ... te kujon, ezen terminusokat kujon s eb szántson a' lelkin sok izben iterálta [MúzBethlen] ✳ *az ördög sem ~, sem kapál. 1644:* ragada Czizar Andrasne az kést Monda hogy Meny el hires kurua Mert beled vereo(m) az kest En megh zolita(m), hogj tegie el az kest, mert az Eórdeogh sem zant sem kapal [Mv; MvLt 291. 430a] ✳ *ördög szántson a lelkén. 1743/1747:* Vass Ádám Uram ... őszve káromlá Ördög Szántson a' Lelkeden, s baszom a Lelkedet: nem tudod a' Törvént [Császári SzD; WassLt St. Ladanyi de Szerents servus aulicus (35) vall.].

szánt[2] *in* **1.** eltökélt; intenţionat; zu etw. entschlossen. *1776:* Groff Kornis Anna Kis Aszszony ... mitsoda indulatbol irta azon Levelet Mlgs Praepost Urnak, Szánt jó Kedvébölé, vagy akar kinek másnak inszoltatásából [Nsz; GyL hiv.].

Szk: *magát vmire ~ vki. 1794:* az ollyan önkent magokat kato(na)sagra szánt Iffjak jelentsek magokat az Országba lévő akar Regularis Regimentekbe levő Tsoportok Tisztjeinek akar a' Limitaneusoknál [M.bikal K; RAk 7]. *1829:* az Theatrálistaságra való vágyakozás, az magát arra szánt jeles ifiunak, maga jó viselete után(n) idővel, jó becsületet, hasznot menedéket igérjen [Kv; KvSzLt].

2. vmire felhasználni akart; destinat pentru ceva; für/zu etw. bestimmt/ausersehen. *1840:* a Déesi Csizmadia legények ... báált tartottak — mikor Tkts Ujfalvi György Urnak Veres László nevü inassa gyilkolo intézettel Béell Samuel és Nagy Mihály Csizmadia legényeket bicsokkal nyakokon meg vérezte, nyakokba döfvén mint gyilkos verengezésre szánt bicskát [Dés; DLt 848].

3. vhova adni akart; pus la o parte/rezervat pentru cineva; in/zu/u.ä. zu tun bestimmt/zugebend. *1853:* az ide szánt szalonnát ne hogy füstre tétesd mert itt nem szeretik füstösön [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

szántai l. szántói

szántalp tălpile saniei; Schlittenkufe. *1656:* Vagjon ... Egi rakas füsteős aszu kerek talp, üszögeben ket bokor szán talp [Fog.; UF II, 148]. *1683:* Egy szan talpara valo lanczott harmatt jokott [HSzj *szántalpaló-lánc* al.]. *1756:* Szán talp Bikfából 2 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 17]. *1771:* a minapiban a Paller szolgáját is láttam hogy ketszeris vitt az Rét oldalbol égy égy nagy darab fát szán talp(na)k valot [Dés; DLt 321. 15b Maria Szabo de Szék cons. nb Francisci Imbrefi alias Szöts (44) vall.]. *1801:* A Csürbe vagyon ... Egy Szán Talp eplenyestől [Héderfája KK; IB]. *1840:* szántalpakot vagot [Hodák MT; Born. G. XXIVb].

Szk: *deszkázatlan ~. 1697:* Egj lovak után valo deszkazatlan szán talp [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 6] ✳ *deszkázott ~. 1632:* Vagion eöregh zán talp ... N.9 Az kettei dezkazott [Fog.; UF I, 186–7] ✳ *faragatlan ~. 1850:* Egy pár faragatlan szántalp [Gyéressztkirály TA; DE 5] ✳ *öreg ~. 1629:* Ez ház előtt az belső vár fala mellett két pár öreg szántalp üszögében [Szu; SzO VI, 92 Székelytámadt vár lelt.]. *1632:* Vagion eöregh zán talp ... N.9 Az kettei dezkazott [Fog.; UF I, 186–7].

szántartó szín şopron pentru sănii; Diele/Schuppen für Schlitten. *1792:* egy Szán tartó szin mely jo modjaval epittetett ket Tölgy Fa Stempelyeken ött Gerendakon tizen negy szarufakra szel Deszkaval fa szegekkel fedelezve [Bánffy Sándor conscr.].

szántás 1. arat, arătură; Ackerbestellung, Pflugarbeit, Pflügen. *1570:* ew kegyelme Engemet, Neminemw feóldeok zantasatol, Kelementelky hatarban Kyk vadnak az tawazzal, Meg tyltata [Székelyvásárhely; BálLt 1]. *1571:* Veszyk eztis eo k. varoswl ezekbe Menye karok es fogiatkozasok lesnek a Santas dolgaba az gonoszwl zantas Myat, vegeztek eo k. varoswl es valaztottak Ez ket zemelt az zaz vraim keozzwl az Santasnak Megh latasara, ... hogj azok Megh lassak az Santast ky Mynemew kormannyal zanth, Es ha gonozwl zantot feoldet talalnak Semmyt Neh fyzessenek neky [Kv; TanJk V/3. 41b]. *1580:* vala ky talaltatyk hogy Ravazul, karosson es chyalardul zant Annak az zantasnak bery el wezze(n) minde(n) ok wetetle(n) [Kv; i.h. 215a]. *1602:* Ha mely Attiankfiain az Zantas dolgabol es be vettetes dolgabol Jniuria esset volna ... tehat liceat eggyk

az masikat theorwenniel keresny [Kv; i.h. I/1. 422]. *1615/1687:* 2 délig szántásra valo föld [Kibéd MT; MMatr. 200]. *1642:* Az Soda rete maratt Taualy az esseos wdeore, — mieuel az mikor ahoz valo wdeo volt, vagy Monostorra aratnj, mert az buzais igen elert volt, vagy kazalnj vagy az Clastromhoz ualo faert vagj penig szantasra kellett kwldenj [Szászfenes K; GyU 91–2]. *1681/1741:* A Somodib(an) a Magjar Szilásban az Erdőig szantás alatt egy Cseglyes kender főldetske ... a Patak felőll Saradi uram Retibe ütkezik [Nagylak AF; DobLev. I/27a]. *1702:* Az özvegy férfiu, a kinek ekéje és szántásinak rendi meg nem állott felesége holtával, az is egész kepével tartozzék [Uzon/Szemerja Hsz; HSzjP]. *1794:* a veteményes, és gyűmőltsos kertnek nagyobb Része haszantalan helly vólt, ugy hogy még a' Szántásra is alkalmatlan vólt [Mezőmadaras MT; BKG St. Szép (28) lib. vall.]. *1800:* a ... Török Buza földes nyilas Gazdák, a Kaszaloba esztendőnként, a Szántással bé harapozván el foglaltanak volt [Backamadaras MT; Hr 1/40]. *1821:* minthogy ezen folyó 1821-dik esztendőben szántás, ganézás az embereken még hátra lévén, ennélfogva kéré all tízes Bíró famíliát, hogy engedjen egy kevés üdőt az utcán kívül szántóföldgyökön kijárni szekerrel, ekével [Jenőfva Cs; RSzF 149].

Szk: *~t tesz. 1591:* az szantast teotte az el múlt 1590 az tilalmat teottwk 1591 [UszT]. *1849:* Tavaszi Szántást tettenek Dán Tenászi 1 ... Csimpojás Maftyéj 1 [M.köblös SzD; BetLt 3] ✳ *egyszeri ~. 1752:* (A földnek) a fogado felől valo szélin két borna fogásnit egyszeri szántásban láttam Vetet buzát [Nagylak AF; DobLev. I/251. 4a Pál Mihály (56) jb vall.] ✳ *háromszori ~. 1606:* Ez Szegeniek földenek haromzori szantasara es el boronalasara, swttettem az szegeniek buzaiaban megh az wdeök zerint fel köbleöt [Kv; Szám. 12a/I. 33]. *1795:* a mü Földeink a háromszori szántást meg kivánják, meg nem szántatta hanem Nyári szántásba belé boronáltatta a Magot [Márkosfva Hsz; BetLt 1 Barabás Sándor Vajna Istvánhoz]. *1796:* Groff Vass Miklos Ur ö Ngais Tsászáribol Szép tiszta ősz buzát hozatván, itten Határunkan leg jobb Láb földiben háromszori Szántásban vettette [Mezőméhes TA; WassLt] ✳ *kétszeri ~. 1752:* az Aszszonyom eő Nga főlde bé volt Vetve kétszeri szántásban [Nagylak AF; DobLev. I/251. 4b Nemes Nyikora (46) jb vall.]. *1813:* kétszeri Szántásba hogy vettünk volna nem emlekezene [Killyén Hsz; MvRK-Lev.] ✳ *mag alá (való) ~. 1700:* Kővetkezik, ugarlásra, keverésre mag alá valo Szántásra vetésre boronálásra valo kenyebeli (!) Erogatiora [Kv; Szám. 40/I. 19] ✳ *nyári ~ → háromszori ~* ✳ *tavaszi ~. 1666:* Tavaszi szántáson Ugarláson kaszálason Avatason òszi vetésen el vegezetigh tartoznak az Urnak minden nap continualni szolgálattal [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. *1756:* Tudjaé ... aztis a Tanu bizonyoson ..., hogy az Exp(onen)s Vrak Vlád Muntyán nevű Batizi Jobbágyok ... valakinek adot volna Bátsiban két őkret cimborában Tavaszi Szántásra ollyan Conditiok alatt, hogy az Cimborálo elsőbben magának Szántson [Bácsi H; BK vk].

2. szántási időszakasz; timpul aratului; Zeit der Ackerbestellung. *1768:* Ezis haszontalan föld, az allya vízes Szántáskor térdig jár az ökör benne [Székelyb6 MT; EHA]. *1796:* Gyermekkoromb(an) az ökrökkel valo jartomban a mint Czimboralgattunk Szántáskor Kosa Mihaly O Kegyelmivel egykor azt mondja énnékem[a] [Uzon Hsz; Kp IV. 288 Rebeka Tana cons. Davidis Kuti (29) vall. — [a]Köv. a nyil.].

Szk: *~(nak) ideje/idején. 1649:* Exitus tritici in Granis Jobbagyokra szantasnak, uetesnek, kaszalasnak, es egyeb munkalkottatasnak idejn ... erogaltanak ... cub: 45 [Kv; Szám. 26/VI. 495]. *1750:* az őszszel mag alá szántásnak idejen, az ... beres-ökrök kőzűl egy el veszett volt [Kál MT; Berz. 92/61]. *1805:* az Uraság szánto Ekéji mellett pallérkodott egész szántás idejin s ott verte s kergette az Eke mellett szánto morékat [Farnas K; KLev.]. *1850:* 2 szekér kost, nem hogy telelésre lenne duztig, mint irva van; de a' szántás és Vetés ideje alatt is elfogy [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenczhez] ✳ *~ meglátni. 1572:* Eo k. biro vra(m) es az Thanaczbeli vraim Rendellyenek ket Embert az vraim keozzwl kyk ely Mennyenek az Santasok Megh latny [Kv; TanJk V/3. 62a].

3. felszántott föld; arătură, pămînt arat; Ackerland, Ackerboden, Acker. *1570:* Ertyk aztis hogy az felekyek Beh zantotak volna az vthat Mellyen az fat kellene hordany, Azert es kegelmet Byro vramat keryk azon hogi az kenezt hywassa beh es haggya megh Neky hogy azon az zantason ha ky altal Megien zekerewel, megh Neh zallagolliának (így!) [Kv; TanJk V/3. 14a]. *1573:* Kerik eo k. Biro vramat es az Tanachot hogi lassak Meg ez hwl Alkolmatlan Zantassok kertelesek Leottek [Kv; i.h. 79b]. *1606:* az orban Janos zantasara es borozdaiara ra kwldue(n), ket Ekeuel zantatuan az wgarlason meg benne [UszT 20/300]. *1625:* az szantasbanis sok uetkek lehetnek [i.h. 66a]. *XVIII. sz. eleje:* (A lovat) éjjel hordozzák leg inkáb Szantáson [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1725:* hatara az retnek vagy Tohelynek Terminalodik az mostani Szántás Szélinél [Aranykút K; Ks 7. XIX]. *1765:* a' szántások kőzött lévő barázdában álló fejér kőtől jövő barázdának a' Maros felől való szelin belől semmi Jussa s' kereseti nintsen a' Titt. Zejk Uraknak [Haró H; JHb XXXIII/19]. *1771:* a múlt novembernek közepin oly nagy hó esett vala, hogy derék szánút volt valami két hétig, melyen felette igen búsultam, mivel 50 vékára való szántásom lévén, a nagy szárazság miá bé nem vethettem volt [RettE 262]. *1814:* nagy Gőrőntsők voltak a' Szántásan [Dés; DLt 174].

Hn. *1737:* Ördog szántásb(an) (sz) [Bh; KHn 13]. *XVIII. sz. köz.:* Ördőg szántásan (k) [Gyalakuta MT; EHA]. *1758:* A Tegla Domb oldalában az ördőg szántásban (k) [Bh; EHA].

4. szántásbeli szolgáltatás; prestație de arat; Pflügdienst. *1585:* Eztendeo altal a' harom falubol[a] 24 tiukkal tartoznak az Ispanoknak ... Utolzor regi zokasok hogj az harom faluba(n) eztendeő altal 9 bort Arullianak kj. Ezen kiwul zantas, Aratas, kazallas, zena Gywytes, es mind effele zolgalatt, a'myre a' varosnak zwksegh tartoznak mindenkor zolgalnj [Kv; Szám. 3/XVI. 48. — [a]A.-, F.füle, Asszonyfva (TA)]. *1623:* Aratasra, vgorlasra zantasra keueresre kazalasra pedigh megh mongia Vduarbirank nekik hogy az megh neuezet 4 az vagy eött dologra ne az rendhez tarcziak magokott, hanem akor a mint keuania az zwksegh es paranczolliak nekik vgy jeöjenek az zolgalattra [BGU 119]. *1632:* Servitia zolgalnak harmad hetben, avagy az harom hétben egy hetett, Aratast, kaszalast, es Szantast ebbeől ki tudna(n) mert akkor rendik megh bomol [Grid F; UC 14/38. 3]. *1683:* Addegh penigh migh az szőlő megh eppűl, a Falu minden művet ex debito m(e)g-adni tartozik ... Szántást ket holdat edgyikb(en) edgyikb(en) ket-két Somlyai kőből bele mennye(n) [Lecsmér Sz; SzVJk]. *1717/1731:* Kovris nevő Fiscalis Falu ... tartozott ... szantás, kaszall<as> vetés boronálás, gyűjtés, hordás, szőlő minden mivelést Fiscalis buzanak Magazinumb(a)[a] szállítása, és minden

féle Paraszt vagy Jobbágyi munkának vigb(e) vitelével [TKl Kővári cs. rtlen. — [a]Jos. Vasas de Szelecske ass., kővári prov. nyil.]. *1756:* (A jobbágyok) kőtelesek ... A Gerendi Praediumban Uraság szénája kaszálására, gyüjtésire, szántására, vetésire, őszve takarittására is a midőn Krájnik vr(am) parancsolja elő állani [Radulést H/Déva; Ks 101]. *1765:* mikor Paszarolj Lapadátot Grék Kosztántin verte hogy válosztattam őket s közikben állattam, huzot rajtam két Napi Tavaszi szántást [Marosbogát TA; Mk V/V. 97 Tabakár Iuon zs vall.]. *1785:* midön bé jôn az dolog tévő nap és idő, egész heteken hajtya szántásra, Hordásra, vecturara [M.bikal K; KLev.].

Szk: *pénzes ~. 1740:* A' Runki és Nagy-Oklosi Szegény jobbágyok szolgálatjok(na)k rendi ez: Van(na)k a Gy.Sz.-Királyi határon bizonjos darab földek szakaszokb(an), melljeket tartoznak ők kétszer meg szántani és edgyszer elboronálni, melljet az ő edgyügyű ekéjek és marhájokkal minthogy nem vihetnek végben, készpénzen szoktanak ekéket és boronákat fogadni ... Ezen pénzben penig mind az ökrös, mind az ökretlen jobbágyok, szoktanak contribuálni, és ezen pénzes szántást tartják elpusztulások(na)k nagy okának [Runk TA; Ks 89].

5. szántásbeli járandóság; arătură care se face ca retribuţie în natură; Ackern als Naturallohn. *1655:* a Praedikatornak ... A falu[a] ... Harom keoből Eoszi vetest, szantast, ket keőből tavaszit[b] [SzJk 175. — [a]Szava K. — [b]Ígért]. *1676/1687 k.:* Protestálának ă Csit.Sz. Ivániak hogy ha ennek utánna a' Praedikátor Szántásába(n), füvének le kaszálásában és annak bé hordásában ... fogyatkozás lenne ă Malom falviak miatt hogy ă Malom falviaktol el szakadnak és ă bűntetéstőlis immunisok lesznek [MMatr. 330]. *1687:* Proventus Pastoris ... Mind(en) szánto ember szántással tartozik ugy hogy a' Pap főlde szántatlan ne maradgyon ă megye főldivel együtt [Szentistván MT; i.h. 180]. *1722:* Proventus Pastoris ... Mindenik fordulora tizenketket[a] veka buza vetes az Eklesia főldeben a Parochus Buzajabol ketszeri Szántásba, mellyet a Praedicator arattat meg, az Ekklesia be hordgya meg takarittya [Ercse MT; GörgJk 159. — [a]Értsd: tizenkét-tizenkét]. *1732:* A Mester ott(an) lakvan obligalak magokat az incolak arra, hogj egj egj nap tavaszi maglas ala, ugarlaskor is egj egj nap delig valo szantassal [Kőrispatak Hsz; SVJk]. *1746:* igerem magamat hogy esztendőnként a Tiszt(eletes) Praedicatornak hat véka buzáját kétszeri szántásban el vettetik [Vajdasztián MT; GörgJk 141]. *1768:* a' ... Papnak Szántásért, vetésért, a' mellyet a Megye szánt és vét tortozzék azért a' Pap a Gazdák(na)k tselédjeit fizetés nélkűl el temetni azon szántásért vetésért [Abod MT; MMatr. 197]. *1809:* (A korcsomáros) fizetése lészen ... Egy Napi Tőrőkbuza vetés Szántással boronálásával eggyűtt ... Téli Holnapokban minden Hét napra 3 ~ Három Szekér Tűzifa [UszLt ComGub. 1715].

Szk: *papi ~. 1871:* Papi bér, papi szántás pontos megtétele felemlittetett. A melyekbe ... hiveink ... nagyon hanyagok voltak, és hanyagok mind a mai napig [Burjánosóbuda; RAk 214].

6. kb. (adósság, kamat fejében végzett) szántásbeli szolgálat; arătură făcută pentru achitarea unor datorii; Ackerbestellung als Schuldenzahlung. *1569:* Nyro Simon ellen ... vicey Janos ezt apelalta hogy miuel meg szantottak[a], hatalmot kouet vala, es hogy az zantassal ne tartozzek [Kv; TJk III/1. 255. — [a]A peres földet]. *1761:* (Szimion Isztrátyi és Csizmás Márk) hat kőből buza után őt napi Szántást fogadtanak [Spring AF; JHb XXIII/31. 43].

szántásbeli de arat; Acker-, Bestellungs-; ... des Pflügens. **Szk:** *~ dolog. 1705:* Baranyai János ö kglme a Titt. Creditor Uram minden szántásbeli dolgát végbe vigye [M.igen AF; DobLev. III/101. 3] ✳ *~ erő. 1662:* (A váradiaknak) a sűrű faluk határi szerint sok szép búza-, árpa-, zab- és mindenféle takarmánybéli élésasztagok lévén, kinek-kinek a szántásbéli és majorkodtatásbéli ereje szerint hol öt, hat, nyolc s tíz asztag is, ezeknek gondjoktól a gazdák mindenestül megmentettek vala [SKr 449] ✳ *~ robot. 1820:* az addig folyt hét szám(m)al vagy is rabotai szolgálattal nem volt megelégedve ... az addig két ökörrel délig volt szántásbeli rabott helyett [Barátos Hsz; BLt 11].

szántáslátás kb. szántásellenőrzés; verificarea aratului; etwa: Ackerbeschau, Kontroll der Ackerbestellung. *1570:* Az mely vraim voltak thawaly Eztendeobe Az Santas Latashoz Mezey Eoreksegeknek Beochwiehez Eo K. varoswl helien hagiak [Kv; TanJk V/3. 12a].

szántáspénz szántás végzéséért fizetett díj; sumă plătită pentru arat; Ackerlohn. *1784:* Thorotzkai Ferentzné Asszony részeről ... Szantàs, penz fizetődik ... Ez egész Joság ad edgyütt Flor. 26. ezen summanak fele mégyen a szántasért, fele pedig ... Darabant penznek hivattatik a Talpassagért [Torockó; TLev. 4/9. 14a]. *1786:* az egesz Varosban meg tsak edgyet tudak ollyan engedetlen Vakmerő embert, az ki az Szántás pénszt vagy az Dézma Vasat, vagy pediglen az Szolgálatatt végben vinni nem akarná [uo.; i.h. 4/13. 37].

szántás-vetés 1. szántó-vető munka; munca cîmpului, plugărit; Ackerbau, Ackerbestellung. *1586:* Az Exitusnak modgía. Az elseó Capitulumra theryen[a], es valaminemeo keolchegh circa Primum Capitulum leott estendeo Altal az Zamwetel Napiatol fogwa eztendeo Zamvetel Napigh igazan megh Iria, hog' meg latogiak my Jeo beleolle es my megien rola, hasznos volte vagy Nem, Az Malom az Zantas wetes, es az elseo lapatbelj Maiorsagh [Kv; PolgK 26. — [a]Az isp.m.]. *1590:* feoldeket ganeóztam, szantasunk vetesunk egy volt, ez mostani tavazigh, most kilen szallottam az Alperesektól [UszT]. *1662:* Mellyhez a diószegi hegyeken nagy jó szőlők és Belényes vidékiről egynéhány jó faluk fordíttatván és több defectusokon nyert jószágokkal is szaporíttatván, ott is derekas szántás-vetés, majorkodás, mindenféle barom-, aprómarhatartás és egy nagy jövedelmes derék udvarbíróság állattatott vala [SKr 200]. *1675:* Ennek az hosznas szantasnak vetesnek, mind egy cseppigh az alkalmatlan idő volt oka [Kv; Szám. 35/I. 20]. *1684:* Ez az holnap[a] igen alkalmatlan volt az szántásra-vetésre [Torda; SzZs 256. — [a]Szept.]. *1767:* az én dolgomtól reá érkezik a szántás-vetésre[a], de csak immel-ámmal szánt-vet [RettE 213. — [a]A jb]. *1811:* Tiszteletes Barabás Mihály Uram ... szántásban, vetésben, gabonáknak be takarittásában, és épittésekben valoságos szorgalommal volt [Banyica K; BfR 117/1 Ladislaus Dorgo (49) ns vall.]. *1827:* (A) Curiában semmi nemü Marha és szántás vetéshez tartozo gazdaságbéli requisitum nem találtatott [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1109. 5 Boros Mihály (43) zs vall.].

2. a szántás-vetés időszaka; perioada aratului şi a semănatului; Zeit der Ackerbestellung. **Szk:** *~ idején. 1712:* marha nelkul uram roszul economizal az Ember kivalt szantas vétes idejen mert nem akar szant s vett az Ember mikor akar [Ksz; BCs].

3. szántás-vetésbeli papi járandóság; aratul şi semănatul efectuat (gratuit) în folosul preotului; Pfründe nach dem Acker zum Pfaffendeputat. *1615/1687 k.:* A' Papnak úgy kőből Szántás vetés [Jedd MT; MMatr. 304]. *1622:* Kett keóbólnek ualo zantas vetes es be hordgjuk ha erkezeónk [Zsombor K; SzJk 3 papi jövedelem-összeírás]. *1687 k.:* Proventus Pastoris ... Garas pénz d. 6. de ugy hogy ha szántást vetést nem kéván lássa ă minister [Kebelesztiván MT; MMatr. 297].

4. földművelés; plugărit, plugărie; Ackerbau. *1771:* a kosárkötő mondotta: „Bolondság a szántás-vetés, élet a szatyorkötés". Szoktassa el a szegény ember a marhatartástól, szántás-vetéstől s egyéb mezei munkától a gyermekét, s tanítsa fonni, azaz a guzsajjal a tűzhelyen ülni [RettE 258].

szántat 1. szántást végeztet; a ara cu cineva; beackern/bebauen lassen. *1576:* Kerik erreis Eo K. Biro vramat kialtassa meg hogi Minden Ember kinek feolde vtt mellet vogion vgi Santasson hogi az orzag vtat meg Neh zorichon (!) ... Az Nemessegtwl is panaz eszet ez fele dolog feleol hogi az vtakat meg zoritottak [Kv; TanJk V/3. 137b]. *1602:* Az feold felöl tudom hogi akin most az zenafw wagion fodor marton feyzejewel orotata, chinala, Egi felől orottatta mas felöl zantatta [UszT 17/37 nagi lazar Zent Abranj zabad zekel (32) vall.]. *1678–1684:* Ezeket[a] ha az Pastor szantattya be vettetheti, ha penigh kilenczedeb(en) vagy Tizedeb(en) be veteni (!) masnak adgya szabadsagab(a) all [Szilágycseh; SzVJk 126. — [a]A földeket]. *1687 k.:* Provetus Pastoris ... A' melly férfiak(na)k s aszszonyi állatok(na)k vono marhájok nincse(n) s mègis kezek munkájok vagy fizetések által szántatnak, adgyanak másfél kalongya buzát égyet ă Papnak, s felet ă Mesternek [Vadasd MT; MMatr. 149]. *1725:* Apor István nagy mertékb(en) szántat s oeconomizaltat ă Tohati hataron [Tóhát TA; JHb XI/15]. *1735:* En ez elött cir. 22. esztendökkel itt Deszmérben Pap mellet Deák lévén ... Szilvási János vr(am) ... a' Deszméri Csere alat valo oldalt jol le felé szántotván, Arpával bé vetette [JHbK XLII/27 Gabriel Popa eccl. graeci ritus valahicae unitae poss. Kolos vall.]. *1792:* a melly földeket cultiváltatt azokat kik által szántattya, kapáltattya, Aratattya ... ? [H; Ks 80. XLVII. 5 vk]. *1803:* az el-mult őszen egy napatt, most a Tavaszan megint egy napat szántott, és szántatott [Mezőcsán TA; Ks 65. 44. 12 Kemény Ignác vall.]. *1816:* illyen mostoha időben ket vagy felettébb nehezen Számlo Lábat kéttzer tsak háram hat hat ökrü ekevel szantattam [Hidalmás K; IB. Tanko Josef tt gr. Korda Annához]. *1821:* Vallyon a' földnek illyen fagyas állapotjáb(an) lehet é rástat szántatni ... ? [Kolozs; SLt évr.].

2. hozzászántat; a face să fie alipit prin arat; durch ackern anschließen/annexieren. *1766:* melly Földetskét N. Veres Samuel Ur(am) ... azon Döllő Földhőz szántatá, a mellyhez való vólt [Kökös Hsz; Kp I. 234 G. Fűzi sen. (60) miles ped. vall.].

szántatás 1. fel/megszántatás; arat; Beackernlassen, Beackerung. *1642:* Még aratas eleott el kezdette az Zantatast [Daróc K; GyU 77]. *1710:* irtam volt vram Kegd(ne)k szantatas es Szena csenaltatasom írant [Szentkirály Cs; BCs].

Szk: *~nak ideje. 1661:* Az legények szélyel ne járjanak, vigyázzanak, szót fogadjanak. Szántatásnak ideje ha eljő, írásom szerint cselekedjél [TML II, 77 Teleki Mihály Veér Judithoz].

szántathatik szántás végeztethetik; a putea fi arat; kann bestellt/beackert werden. *1777:* tudok egy darab Dálnoki Jus Földet, melynek egy része haloványos lévén, 's a' míán nem szántathatván kaszáltatik [Dés; Ks 79. 29. 271].

szántathat-vettethet földművelő munkát végeztethet; a se putea ocupa cu munca cîmpului/cu aratul şi cu semănatul; kann bestellt werden. *1662:* a váradiak ... csak már ezentúl a hűségben állhatatosan megmaradnának, a hatalmas győzhetetlen császárnak semminémű hadaitól bántódások nem lenne, csak szántathatnának, vettethetnének s egyéb dolgokhoz láthatnának [SKr 563].

szántatik a fi arat; bestellt/beackert werden. *1765/1770:* midőn ezen Föld szántatott a' Simén rész Tanorokbol ... a' Széplakrol Bonyhára menő őrszág uttyánál szántodot ezen földhez [Széplak KK; SLt Transm. 175 évr.]. *1793:* (A föld) Török buzának szagattatván fel most már szántatik [Uzdisztpéter K; TSb 51]. *1860:* A Laza melyen az öszve irt gyümölcsfák találtatnak néhol szántatik, néhol kaszáltatik féröjüsége mintegy nyolcz vékásnyi [Sarmaság Sz; HG gr. Kemény Sámuel hagy.].

Szk: *egynek ~. 1724:* az harmadik föld van az Kurta árokb(an) ez az elòt egj berezdán (!) valo két darab föld volt de most egynek szántatott [Vécs MT; Mk 9 Ioan. Sárdi (75) jb vall.].

Ha. *1751:* Szántatatt volna [Marossztkirály MT; Told. 29].

szántatlan I. *mn* fel/megszántatlan; nearat; unbestellt, unbebaut. *1735/1760:* (Az) Inatze nevű Láb földnek a hegy felöl valo borozdáján, van egy darab szántatlan gyepes föld [Elekes AF; DobLev. I/160. 3]. *1797:* szántatlan pallagja [Ajton K; Conscr.]. *1801:* Azt tudom mondani, hogy a Kis György es Kis István őkreket, a Kis Csatornaban levő Törökbuzak kőzőtt valo szantatlan földekre bé-hajtották 's ott etették étzaka [Koronka MT; Told. 10 Márkuly Szávuly (22) zs vall.]. *1845:* Ezenn föld a közepe tajánn vizegenyes, szántatlan Rét [M.pagocsa TA; TSb 37].

II. *hsz* szántatlanul; nearat; unbestellt, unbebaut. **Szk:** *~ marad. 1767:* Melly Földnek ... Negyed része pedig szántatlan maradott, Mostis Pallagul áll [Kóród KK; Ks 19/I. 8]. *1769:* Nem mehetnek a Marhák azon hégyes ér Nevű helyre a' mely szántatlan maradott még eddig [Lukafva MT; SLt XLVIII. 15]. *1801:* marattanak valami helyek szántotlan [Koronka MT; Told. 10]. *1808:* a' mikor az Eke Taliga azon Meredek Határ Borozdára fel-kapott; tehát az Ekét kivetette a' Földböl s annál fogva ... egy darab hoszszára ki nem Szántathatvan ... a' végénél Szántatlan maradott [Felőr SzD; BetLt Gáál (64) zs vall.].

szántattat szántást végeztet; a dispune să fie arat; bestellen lassen. *1741:* Nehai öreg Vass Györgj az emlitett oldalra ereszkedö berczre szantásnak idején Sátort huzatván ... ugj szantattatta maga számára azon oldalt [Velkér K; Ks]. *1754:* ezen 1754 dikben ... ki foglalta el ki szántottatta[a] ujjalog (!) és ki mi féle gabonát vetet belé a paraszt maga ductussából és vagy valamely Nemes ember parancsolatyából, ha ugy ki az az ember nevezze meg, quo jure cselekedte? [Tóhát AF; JHb vk. — [a]A szóban forgó kenderföldet]. *1762:* Hallottam hogy Utrizált Uraság retiből egy darabot fel rontotott de mennyi Számut, és mitsoda ekékkel Szántototta nem tudom [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.].

1823: hoszszára szántattatott éppen a Folyom mellett [Bh; HG. Eszterházi perek].

szántattathatik szántás végeztethetik; a putea fi arat; bestellt werden kann/darf. *1799:* ezen helly ... (a) kender földeknek végiből szakasztatott el a' sántzólás által ..., eleitől fogva olly forrásós, és süllyedékes helly volt, hogy a' Marha réá menvén belé dőltt s ez okból nem szánttattathatván, és miveltethetvén haszon vétel nélkül állott [Gyéressztkirály TA; Ks 89].

szántattatik szántás végeztettetik; a fi arat; es wird bestellt, kommt zur Bestellung. *1772:* Ez jo föld, minden esztendőben gyakortább Szántattatik, és vettettetik, mivel kereken kertben tartatik [Szászfenes K; BKt Mikes conscr.].

szántat-vettet szántást-vetést végeztet; a dispune efectuarea aratului şi a semănatului; läßt bestellen ackern lassen. *1645:* Katona Istvan Vram ... Szwlkereken kwleőn Szantatot vettetet maiorkodot [Szűkerék SzD; RLt O. 5 Boldis Ianos (45) jb és Fr. Patko vicejudex nob. com. Szolnok Int. vall.]. *1667:* azt mondá ű nagysága, hogy Kegyelmednek megírjam, hogy a tisztek úgy viseljék magokat, hogy ennek utánna nem adat ű nagysága másunnét, hanem arravaló az jószág, hogy szántassanak, vettessenek, onnet teljék ki fizetések [Gyf; TML IV, 108 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1712:* ha ugjan uram mar tavaszt erünk nem tudom mikepen szantasunk véttessunk [Ksz; BCs]. *1742:* idegen more Béreseket állitván[a] szüntelen szántatott vettetett és kereskedett [Kv; AggmLt C. 12. — [a]A szekerekhez, ekékhez].

szántatás-vettetés szántás-vetés végeztetése; efectuarea aratului şi a semănatului; die Durchführung des Acker-(bau)bestellung. *1828:* a Csűr készités — Tőrőkbuza bé hórdatas a szántatás-vetetés, szükségesképpen a helyt létemet meg kéványa [Mezőkeménytelke TA; IB. Vas Josef ub jel.].

szánthat 1. lehetőség(e) van a szántásra, lehet szántani; a avea posibilitatea de a ara; bestellen/beackern können, Möglichkeit zu ackern/pflügen. *1590:* Az Lomb felet szanthassanak, de ... az Csorda Barom felj mehessen Rayta [Kv; TanJk I/1. 136]. *1592:* ha valami gjepes feoldek volnanak, az kikett fel nem oztottak volna ... Zalanczj Georgj vram azkoris hozza Nyulhasson az eo reze zerintth Es azokbannys zanthasso(n) [Pókafva AF; JHb XXV/38]. *1642/1722 k.:* a Loci Minister ... Szabadossan Szánthassan [Beresztelke MT; GörgJk 81]. *1680:* az Irtott helly most kölessel vagyon bé vetve, ennek utannais szanthatni az szükseghez kepest [A.porumbák F; ÁLt Urb. 51]. *1722:* ollj esők valá(na)k ... nemis szanthatni ă Locs miatt, és lágyság miatt [KJ. Rétyi Péter lev.]. *1744:* Istvand végire hajdon volt egy to mély regen már hogj elapadt s a hejjit szánthatni, kaszálhatni [Szentdemeter U; EHA]. *1761:* Szanthatni penig itten mindenütt negj negj ökörrel [Oroszhegy U; JHbK LXVIII/1. 194]. *1793:* már többet a Földnek keménsége mián nem szánthatván fáért és kertnek valo deszkakért ment az egész Jószág [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1808:* ezen Tőrőkbuza földet ... a' gyepes él borozdáig nem Szánthatván; tehát annak utánna azon gyepes él borozda mellett a Tktes Exponens Urnak ezen Málé földének Nap Nyugotti végét keresztül barázda kellett Szántanunk az határ gyepes élig [Felőr SzD; BetLt 6 Ioannes Junior Süket (44) col. vall.].

2. képes/tud szántani; a putea ara; zu pflügen/beackern vermögen. *1662/1687 k.:* ha el fogynának ă Csokfalvi Vraim, annyira hogy ne(m) szánthatnának őkretlenek lennének, ne erőltessék őket szántásra [Msz; MMatr. 182]. *1768:* tsak hamar az idő meg essősedvén egy néhány barázdánál többet nem szánthatta(na)k [Katona K; Born. VI. 6 Király Pista (34) jb vall.]. *1771:* a múlt novembernek közepin oly nagy hó esett vala, hogy derék szánút volt valami két hétig, melyen felette igen búsultam, mivel 50 vékára való szántásom lévén, a nagy szárazság miá be nem vethettem volt. De az Isten olyan időt ada, hogy mind az hó elmene csendesen. Karácsony előtt szánthattunk, boronálhattunk [RettE 262]. *1786:* azon hellj ez elött Marha legelő fás bokros és Csutakos hellj volt, hanem most nem régiben írtották ki a Praetendensek Mű vélűnk Markodiakkal és Kereszturiakkal egyetemben, és csak három esztendeje hogy haszon vehetőve lett ... annyira vittem hogy szánthattam imitt amot az ekével benne [Msz; BetLt 6]. *1796:* a föld erőssen meg száradván, midőn szántani bé mentek a keménység miatt nem szánthottak [Méra K; AggmLt B. 15]. *1800:* Ifju házos koromba nékem tő szomszédom volt, Popa Juon, és az Atytya Popa Gligor, Kikkelis égyüvé fogtuk marháinkat nem lévén nékem erőm, hogy magamra szánthassak, vélle kellet tzimborálnom [Déda MT; Told. 12/113].

szántható 1. megszántható (föld); care poate fi arat; bestellbar, beackerbar. *1755:* az előtt igen Kevés Pusztás, vagyis Szánthato földek voltak ott [Gyulakuta MT; EHA]. *1772:* Szánthato Földek A: Bongárdon ... Ugyan otton ... a Falu közönséges Erdeje [Szászfenes K; BKt Mikes conscr.]. *1820:* Ezen uradalomban, a Szántóföldek jó mineműségüek, termékenyek, ... négy és hat ökörrel szántható [Báld K; BLt 6].

Szk: *~vá tétetik. 1797:* In Sziliváje ... Erdő helynek valo némely része Szántonak ... Ezenn egy részben ... tseplesz Erdőtske ... ő Nagysága ... a mostani esztendőkig szünetlen vágattatta ... miglen végképpen el pusztulván, utolyára az ki irtás által Buza föld szánthatová tétetett [Szentegyed SzD; WassLt Conscr. 179–80].

2. szántani képes/tudó; care este capabil de a ara; zu pflügen/ackern fähig. *1673 u.:* szanthato vagy szolgát tarthato özvegy asszonyi állat tartozik egesz bert adni [Balla Sz; SzVJk 173]. *1683 k.:* A' kinek Czimboraba szanthato Fia vagyon az ollyan özvegy egesz beert ad mint az házas ember [Bősháza Sz; i.h. 97] | Az melly özvegy Asszony-(na)k Czimborab(an) szanthato Fia vagyo(n) ad egesz beert [Ipp Sz; i.h. 57] | Ha melly özvegy Aszszony(na)k háza, szimborab(an) szánthato Fia vagyon egesz béért ad [Szilágycseh; i.h. 123].

szánthat-vethet szántást-vetést végezhet; care poate să efectueze aratul şi semănatul; Ackerbau betreiben können. *1664:* talám itt is az jószág, ki az várhoz való, jobban felvenné magát, az várhoz ha szánthatnának, vethetnének [TML III, 78 Boldai Márton Teleki Mihályhoz]. *1715 e.:* A melly őreg Ferfiu emberek, kiknek nintsen Felesége és fiok árnyékában nyugosznak, mivel az őrőkség is ő reájok néz, soha ők nem szánthatnak, vethetnek, de fiokkal edgyutt lévén, fél bérrel tartoznak a Praedikátornak Mesternek

[Göcs MT; MMatr. 112]. *1767:* A törökbúza bővön termett s jól megért. Szénát bővön csináltunk. Az ősz igen szép idővel tölt el úgyhogy szintén karácsonyig szánthattunkvethettünk [RettE 213].

szántó I. *mn* **1.** szántást végző; care (tocmai) ară; pflügend, den Acker bestellend. *1587:* Ez Wegezes penigh foglallia chak az Mywes rendeket Cebelieket be, Es ezen kyweol, az Mezeon zanto műnkalkodo zegheny rendeket keossegetis, kik Ne(m) eos fiak [Kv; KvLt Vegyes III/66]. *1683 k.:* Az melly őzvegy Asszony(na)k szanto Fia vagyon egesz bért ád [Nagyfalu Sz; SzVJk 50]. *1687 k.:* Backa-Madaras[a]. Proventus Pastoris … Özvegy aszszony kinek szánto fia nintsen vásznat uln. 3 [MMatr. 101. — [a]MT].

Szk: ~ *cigány. 1614:* Mihalj Czyganj Radnoty szanto Czyganj Ez idénis harmadfel szaz kalangja buzaja njolczvan kalangja zabja volt [Kál MT; BethU II/56] ~ *ember. 1570:* porozlo Benedek azt vallia hogy … egy Rwth Archul vagot ember ky zeoket zeolebewl, vgy vagta agyon az zanto embert [Kv; TJk III/2. 48]. *1802:* a' falus Biro parontsolt hogy kabalaztassak, és ez után az ottan szánto Hat embert, és a Tisztet a' három Ekét … fel fogattya [Felőr SzD; Torma] ✳ ~ *ostoros. 1769/1778:* sokszor meg esett az, hogy Szántani magunk erőnkőn, magunk Szánto Ostorosunkal edgyűt mentűnk Méltóságos Méltóságos (így!) Földes Urunknak rabotájára [Kárásztelek Sz; BfN DDD/4].

2. szántásra alkalmas; arabil; beackerbar, bestellbar. *1727:* azon Szamosontul lévő szanto fordulo hatarval nyillas Város földei fel osztassa(na)k az Csonka héten [Dés; Jk 362a]. *1826:* Szánto és kaszállo Rész Joszágotskaja [Mk III. XVIII. 316].

Szk: ~ *irotvány/irtovány. 1797:* A Széki Ut mellett az ördög vára megett … Első rend szánto írtovány írtatott a' Berek — nevű Falu Erdeje végiből [Pujon SzD; WassLt Conscr. 532]. *1815:* a' Pantzél Csehi határnak Fodorháza felől valo Fordulojába … lévén égy fél napi szánto iratvanyan [Páncélcseh SzD; RLt O. 3] ✳ ~*irotványföld/hely. 1764:* egy alkalmatossággal valami Czigányokot bé hozatván a szölö hata megett valo szanto irantvány földből … 13 Májásokig meg vonta öket [Kóród KK; Ks 19/I. 6]. *1797:* szánto Föld … A Falu Erdeje mellett … ez elsőrend szánto irtovány helly [Pujon SzD; WassLt Conscr. 527] ✳ ~ *lábföld. 1725:* N. Apor István ð Nga … it Tohaton foglalt volt el, az Falu Földéből, nagy Szánto láb Földeket [Tóhát TA; JHb XI/10]. *1799:* ugy adattotott fel az Hütesek által, mint Szánto Lábföld [Szentegyed SzD; WassLt Conscr. 154] ✳ ~ *pojánocska. 1747:* apro szántó és kaszálo Pojánotskák [Nagyida K; Told. 9] ✳ ~ *természetű. 1864:* 39[ik] Hidegkuttartománya, egy igen kevés kaszálo, — a többi resze pedig mind szántó, agyogas, és fűvenes természetűek [Tekerőpataka Cs; EHA].

3. szántáshoz használt; care este folosit la arat; zum Akkern/Pflügen dienend. **Szk:** ~ *hosszúvas. 1748:* Eke tanáltatott Talyigástol együt nro 2 Szánto Lapos vas nro 3, Szánto hoszu vas nro 3 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13]. *1758:* Szánto hoszu Vas hitván Nro 3 Hoszu uj szánto vas Nro 1 … Hunyadról hozattatott uj hoszu Szanto Vasak Nro 4. Uj Szanto Lopos Vas Nro 4 [Déva; Ks 76. IX. 8]. *1807:* Gyergyószárhegyi Ferentz Péter és Ferentz Márton, mindketten huszár katonák litigálnak vala egymás között a nemes faluszéke előtt ez okon, hogy Ferentz Péternek egy szántó hosszúvasát a Ferentz Márton fiai ellopták volna; melyet az actor Ferentz Péter hiteles fennálló bizonysággal is meg kévánja bizonyítani [Szárhegy Cs; RSzF 292–3] ✳ ~ *laposvas* → ~ *hosszúvas* ✳ ~ *nyakló. 1787:* Egy szántó nyaklo Dr.6 … Egy hámfa Dr.6 … Egy avatag Lo vakaro Dr.16 [Mv; MvLev. Csiszár György hagy.].

II. *fn* **1.** szántást végző személy; persoană care (tocmai) ară; Ackersmann. *1574:* Zeoch Balas … az Zantokat meg zidogatta hogi bestiek [Kv; TJk III/3. 375 Lwccha Zakach Boldisarne vall.]. *1594:* Faydalmas zywel mulattak eo kgmek varoswl az Orzaghis, az Zekereseknek es feokepe(n) Az Zantoknak meltatlan Beer es fizetes kewansagokat [Kv; TanJk I/1. 230].

Szn. *1482:* Andrea Zantho jb [M.senk K; TelO II, 149]. *1564:* Zantho Amburuss [Kv; Szám. I/X. 18]. *1602:* Szántó Imbre lófő [Kozmás Cs; SzO V, 236]. *1629:* szanto Marton [Mv; MvLt 290. 170b]. *1630:* Szanto Martonne [Mv; i.h. 198b]. *1658:* Szanto János [Zilah; EM XLIII, 302]. *1693:* Szanto Mihaly Uram [Ne; DobLev. I/38. 3]. *1710:* Kőtelverő Szánto Jánosné [Kv; PolgK 145]. *1745:* Szánto Jstván [Erked Sz; WLt]. *1772:* Szánto Donsiana Aszszony [Ne; DobLev. II/437. 1]. *1786:* Szánto jusson lévő Majort adott volt Néhai édes Anyánk Tks Dobolyi Josef Urnak a' Vartzagás Utza Sikatorában [Ne; i.h. III/612. 1]. *1804:* Tkttes Dobolyi Sigmondné Szánto Rosália Ifiaszszony [Ne; i.h. IV/880]. *1817:* Néhai Kováts Zsuzsána özv Szánto Simonffi Józsefné [Mv; MvLt]. *1823–1830:* Ez volt szászcsavási születésű jobbágyleány, a Szántó nemzetségből, és a grófnénak frajja [FogE 147].

2. szántóföld; pămînt arabil; Acker(feld). *1594:* Pan Janos kyrt Vala valami szantokat [Dés; DLt 246]. *1698:* Az szánto és kaszalokat … Belenjine Aszon az magajival őszve birta, ki mellyik az Vajda rész nem tudom [RLt O. 5 Funenda Simon Deák felesége Pap Ersébet Aszonj vall.]. *1719:* Mind ezek ez szerint előttűnk véghez menvén maradott … az Nemes Szanto, Kaszálo és ezen Nyoszolyi hataron tilalmasban lévő Erdők fel osztása [Noszoly SzD; IB VI. 225/24]. *1746:* egy darabb[a] Vicinussi … Fellyül Simon Mihály, Alol Gorda Péter szántojak [Vadasd MT; Told. 42. — [a]Föld]. *1775:* (A) Földnek is az Szántoja a kőrűlőtte lévő kaszállotskáktol kűlőn méretvén meg találtatott … szélessége … 16 ölnek [Dés; Ks 73. 55]. *1797:* Változhatolag használhato Szánto Földek Változolag Használhato Szántok [Pujon SzD; WassLt Conscr. 488, 491]. *1827:* A … Kűlső appertinentiakott, Szántokot, Kaszállokott, borozdától borozdara, elé nem tudom számlálni [Nagykend KK; Told. 31]. *1835:* 1. Nap Nyugotrol Tövissi Imre szántojak 2. Délről Dosa Farkas Ur posteritássi szántojak [Kakasd MT; MRLt]. *1838:* levén … Jakabb János ökegyelmeknek a Böződi also Fordulo Határ Bodos Eszke nevezetű hellyen égy darabotska örökös szánto Földgyök mint ègy negyedfél vékás … nem külőmben lévén Nagy Sándor ökegyelmeknek … Bodos verő fénnyében egy darabotska Szántojok [Bözöd U; Borb. II Böződi Dániel székely — nemes vall.]. *1864:* Szárazvápa egyenes tér kevés része oldalas szánto [Gyszm; EHA]. *1865:* Garda sivatag agyag déli oldalas szántó [Zilah Sz; EHA]. *1867:* A kukuk hegybe egy 16 vékás — ez gyepű — egyébaránt szántó [Marossztkirály AF; EHA].

Hn. *1763:* a' Kővetses Domb szánto végib(en) (sz) [Felőr SzD; EHA]. *1782:* azon gát az egész addig valo viz Sebességit el vette, s iszappal egész Szánto halmáig az vizet meg gyengitette [Déva; Ks 111 Vegyes ir.]. *1860:* a' Tekenyős teteje egy kis keskeny szeglet a' szurduk szántó végébe [Csöb U; EHA]. *1864:* Vagyon elsö fordulo neve Nagy nyír ajja Szánto [Daróc K; EHA].

Szk: *horgas ~. 1864:* Horgas szántók, melyek horgason kanyarodnak [M.valkó K; KHn 112] ✳ *kolonikális ~. 1835:* Béldi István ur emberei Colonicalis szántojak [Bodola Hsz; CU] ✳ *váltó ~. 1814:* Válto szántok ... Ugyantsak ot fennebbetske [Borberek BN; RLt O. 3].

3. szántás; arătură; Ackerbestellung, Pflügen. *1594:* Kaianthoig 2. úttal volt Horwat Janos, az varos szolgalatytyara haitotta az Colosúarí szekeresseket az Zantobol haza [Kv; Szám. 6/III. 7]. *1669:* Darabos Gyorgy Ura(m)at az szallasan nem talalva(n) igazitanak utanna az szantob(a), hogy szantani volna [Diós K; JHbK XLII/21]. *1750:* (A béresek) a gyűmőltsős kertekből, körtövelyt, medgyet, veres szőlőt loptanak, s az szántoba hozták [Kál MT; Berz. 12. 92/61]. *1768:* Drágus Márkully ă Falu Tó hidján ă Csován tull talalt valami ökrököt hajtani kezdi ă Falu felé az ország uttyán mellyet meg latván a' Medve István Ur(am) Béressei a' Szántobol ... eleibe szaladának Drágus Márkullynak [Mezőmadaras MT; BK. Kalányos Miklos (30) jb vall.]. *1798:* Egy kevéssé rangot akart Konya Antal tartani s aszt várta volna, hogy mikor a szántobol haza megyen a felesége fogja ki marhákot [Egerpatak Hsz; HSzjP Kiss Dávid (57) lovas katona vall.]. *1814:* egész Nap a Tarsommal égygyűtt a Szántoba voltam estvig [Kajántó K; KLev.]. *1825:* Én a Szántobol jővén haza felé [Havad MT; CsS].

◇ **Hn.** *1640:* S<z>anto Uczaba(n) [Nagyfalu Sz; EHA]. *1730:* Szanto Utzaba [uo.; EHA]. *1764:* Szanto Utzaban [uo.; EHA].

szántóbarom szántásra használt barom; animal care este folosit la arat; Pflugochse. *1590/1593:* it alat az Molnok alat az terbe zantnak volt az Christoff Vram biresy es akkor az biresek az eo kgme zanto barmajt ide altal bochatak kj [Bálványosváralja SzD; Ks].

szántóbirodalom szántóbirtok; teren arabil; Ackergut, Ackerland. *1792:* mind szánto, mind kaszálo birodalma volt annyi Zoja Sára aszszonynak hogy annak használ betsülletesen meg elhetet volna [Telekfva U; Pf].

szántóbirtok teren arabil; Ackergut, Ackerland. *1867:* én az feleségem halála esetén az eltemetetése arant kételen valék egy Dorab kűlső Szánto birtokomot[a] [Szováta MT; Bereczki József lev. — [a]Tollban maradt: eladni]. *1868:* ezen Circum vícinált ki nevezet két Darab kűlső Szánto és kaszálo birtokunkat ősze Cserélőnk őrőkősőn [uo.; i.h.].

szántó-búzaföld teren arabil pentru cultivarea grîului; Weizenfeld. *1813:* lévén szükségek az Titt Komáromi Successorok(na)k bizonyos szánto buza földre hogy osztozo nyilaikot egyenlősitsík ... adá ... azon allodialis ... buza földit ... Gerendi Samuel ... melly ... buza földért T. Komáromi Lászlo, András, és Clára ... adák azon antiqua Sessiot [Nagylak AF; DobLev. V/953].

szántócéh kb. földműves-kalandoscéh/temetkezési társulás; societate de ajutor pentru înmormîntare a agricultorilor; Bestattungsverein der Landbauern. *1823:* a' Malatoi[a] Szánto Czéh [Dés; DLt. — [a]A városnak egyik hegyen fekvő városrésze a Nagytemető környékén].

szántócéhbeli kb. földműves-temetkezési társulásbeli tag; membru al societăţii de ajutor pentru înmormîntare a agricultorilor; Mitglied des Bestattungsvereins der Landbauern. *1823:* Szánto v. Kalandos Czéhbeliek a' Rosahegy alatt [Dés; DLt].

szántócska szántóföldecske; pămînt arabil mai mic; kleines Ackerfeld. *1787:* parlagban hagyott egy Szántotska [Désakna; Hr 1/22].

szántódik hozzászántódik vmihez; a fi alipit (de ceva) prin arat; dazu gepflügt werden. *1765/1770:* midőn ezen Föld szántatott a' Simén rész Tanorokbol a' Széplakrol Bonyhára menő òrszág uttyánál szántodot ezen földhez [Széplak KK; SLt Transm. 175 évr.].

szántóebéd '?' *1774:* 1568 esztendőben Szent Lőrinc nap előtt való vasárnapon előálomkoron lőn nagy földindulás. Annak utána ugyanakkor Szent Kereszt napján NB. Mintegy szántó ebédkornak elébidején ismég földindulás lőn [RettE 327].

szántóeke plug; Pflug, Ackerpflug. *1805:* az Uraság szánto Ekéji mellett pallérkodott egész szántás idejin s ott verte s kergette az Eke mellett szánto morékat [Farnos K; KLev.]. *1822:* Egy Szánto Eke Talyigástol 1 darab [Nyárádsztanna MT; MvLt 6]. *1839:* Két szánto eke, viseltes ugyan; de még használhato [Kv; Ks 73. 55]. *1843:* Egy szánto eke, fias téslával — tajigával patingal [Magyaró MT; LLt].

szántóföld 1. pămînt arabil; Ackerfeld, Acker(land). *1503:* Cziky vinczenek egy szantto folde zalagban Nallam ... Ilyen modon Hogy az feölde meg zantogek[a] [MNy LX, 105. — [a]A közlemény helyesírása későbbi korra mutat]. *1554:* Mw fogott Byrak ... Illyessy Cozmane Illyessy Christoph dolgabol ... teottwnk, ilyen wegezesth ew — keozottok Mind ewrokbol Santhofoldbol Senafwbol az assonj Negyed Ressen megh maraggyon, a mint az elewth el wegeztek wolth ew keozottok, azon Rend tartasban az assonj elteig birya, holta wthan az gwkerre maraggyun, es igh hogh az Santho feoldet el nylalyjak negyede az assonnak harom Rese Christophnak [Bölön Hsz; SzO II, 114]. *1565:* az en fyamath ott meg hazasitottak, es az Immar az en marhammol oztozny akar ... Azert En azt mondom, hogy walaky az en fyamat meg Newztette(!) es abban gond wysseleóye wolt, az aggyon neky mynd zeoleot, Bort, Zanto feoldet, es egyéb Eoreokseget, marhat [Kv; BesztLt 5 Konth Janos a lekenceiekhez]. *1579:* Ada ... lazlo papnak Egy zanto fwldet eoreokbe hatod fel Magiar forintert [Uzon Hsz; Kp 1]. *1600:* Kys Meödi[a] Marton Farkast tiltotta ki zanto feöldibol Ethedi hatarban Eördeuges hidnal walo zantho feöldibol Aczel Ada(m) Tarchafalui [UszT 15/213. — [a]Ti. küsmödi]. *1680:* Az Gyeocsei nevő hellyben egy darab rét ... Román Kotoari szanto földi rekeszti be ... Bunya Szeraknak Iuon Szerák(na)k és Berbát Komsának szánto fűldek jú bi (!) ezen meg irt rétnek oldaláb(a). [A.porumbák F; ÁLt Urb. 50]. *1699:* Ezek(ne)k az Jobbagyok(na)k és Sellérek(ne)k külőn külőn se szántó Földők, se kaszálo Rétek nincse(n) hane(m) esztendőnként oszszák fel az határt, és az mint vallyák, mindenek(ne)k mind Szánto Föld, mind penig kaszálo Rét elég jút [O.csesztve AF; LLt]. *1753:* A Bátsfalusi Lakosoknak ez mostani 1753[dik] Esztendőben az Esső és ár-viz miatt Jószágokban Ősz gobonáikban, Tavasz gabonáikban, Szénáikban, Orotvanyokban, Szántó földökben Lenekben és kenderekben esett ká-

rok rend szerint igy következneke[a] [Bácsfalu Br; BrÁLt I. B. V (Baciu) 29. — [a]Köv. a fels. — Binder Pál kijegyzése]. *1754:* Kün ben most is ezen Familia együtt valo Joszágot birnak (így!) szánto földgyök kaszálo Rétyek mindenüt egjüt vagyon, mint más egy-Atyafiaknak, és egj Telekről Portioznak [Halmágy H; Ks 101]. *1760:* egj darab szánto föd nap njugot felől szomszédja a sajto patak árka [Ne; DobLev. II/308]. *1802:* vagjon a Csere végbe, sok munkával Szánto Földé tsináltathato helly [Seprőd MT; MMatr. 240]. *1827:* birják Kegyelmetek az Exponenseknek egy darab Szánto Földiket Zálogon; itten az Albisi határon [Albis Hsz; BLev.].

Szk: *~dé formál/tesz. 1591:* Thudom az melj peres feold vagio(n) Nagj Veolgjben Seocz Mihalj ket paripa arrabon atta vala Peter deaknak eo orota, teowe szanto feolde [UszT]. *1786:* A' Nagyobb erdőket pediglen kivált a' szomszéd helységekben felettébb nagyon pusztittyák az irtással, annyira, hogy az hól ez előt tiz husz esztendőkkel rengetek szálas erdők voltanak, ma mind siksággá, rétekké, és szántó földekké tették [Torockó; TLev. 9/24]. *1840:* A Damo Réttye ... hajdan meg lehetős jo állapotu szálas erdő volt, de a Néhai Tekintetes Ur a Fákat gyökerestől ki pusztittatván szántoföldé akarta formálni [Udvarfva MT; EHA] ✳ *allodiális ~. 1777:* egy darab Allodialis szánto földe [Árapataka Hsz; EHA]. *1808:* A Méltoságos Exponens Aszszony ide valo colonussai közül ... hogy a magok Colonicalis vagy általak biratott allodialis vagy magok által köz helyekből fel fogatt és irtott szánto, és kaszállo Földeikből vala kinek elidegenitettek volna ... nem tudjak [Szentmihálytelke K; BetLt 5]. *1812:* a közölöb mult 1811 Esztendöbeli Öszön erő hatalomal meg szántották egy öss örökös allodialis Szánto Földjét [Mezőbölkény MT; Born. G. XIII. 16] ✳ *dézmás ~. 1796:* Szanto Sandor urnak ... [a]darab pusztas gyümőltsösért ád Ongyert György Ur ... egy darab dezmas szántoföldet [Ne; DobLev. IV/764. 1a. — [a]Az említett] ✳ *gödrös ~. 1751:* rész szerint Vápás és gődrős Szánto földek [Koronka MT; Told. 31/4] ✳ *horgos ~. 1681/1748:* A Misfaja nevü erdőre menő üt mellett vagion ... egi horgas szánto földe [Balázsfva AF; EHA]. *1737:* Sos János ... hargas szánto földe [Mocs K; JHbK LIX/26. 12] ✳ *irtott ~ → allodiális ~* ✳ *kolonikális ~. 1797:* Orban Antal Ur ő Nsga részin lévő bitang Colonicális szánto föld [Ajton K; CU] ✳ *külső ~. 1831:* Az Exponens praedecessorai Nemesi szabatságba kelletett hogy éljenek, mivel ... Tamás János Uram itten a faluban kölsö szánto földeket, és szőllőtt bir, mellyeket kőlőmben [A.kosály SzD; Eszt-Mk Cserei lev.] ✳ *kvártás ~. 1729:* a' Szágúldó út mellett az harmadik lábban két hóld quártás szánto föld [Ne; DobLev. I/138] ✳ *lapályos ~. 1864:* Alsómárk utja, részint magos, részint lapályos szántoföld [Remete Cs; EHA] ✳ *majorkodó ~. 1706:* Vagjo(n) ezen kuriahoz az haro(m) mezób(en) majorkodó szántó föld [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.] ✳ *majorság ~. 1772:* mennyire valo örőkős, és zalogos Majorság Szánto Földek ... mennyire termékeny, vagy terméketlen, mellyik kövér, vagy sovány, mellyik terem jo Gabonát trágyázás nélkül, és mellyik ollyon, amellyet otton otton trágyázni vagy ganéjozni kell? [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.] ✳ *nemes ~. 1706:* az Kecske kutnáll ... lévő két Hold sovány nemes szanto földeket ... örök arron meg hihatatlanul ... el adni és el idegeniteni kételeníttetik [Ne; DobLev. I/60]. *1712:* Nagj Enyedi Borbereki Daniel Uram ... jelenté, hogj vólna eo kglmének ... Nagyfaluon Nobilitaris Curianak való puszta fundussa, ... és az Nemes Curia után tartozó nemes szántó főldek, rétek [Batizháza AF; i.h. I/74] ✳ *nyilas ~. 1770:* Vannak még a' Mótsár Feó Nyil, és Másod nyil nevezetü Falu közönséges hellyéken Nyilas Szánto földek [Disznajó MT; EHA] ✳ *ostorhegyű ~. 1715:* adat az Ur ... egy ostor hegyű szánto földöt [Nagylak AF; DobLev. I/89] ✳ *örökős ~. 1635:* Eős vagy ereőkeós Zanto feőlde lòt uolna ebbe(n) az örökös helybe(n) [Kál MT; Berz. 2. 40/82]. *1730:* egy darab őrőkős szánto földűnket ... adgyuk által és Cédallyuk az emlitett Urnak [Dés; Jk 392a] ✳ *ős ~ → örökös ~* ✳ *parlag ~. 1641:* egy eoreg hold parlag szanto feolde [Jobbágyfva MT; EHA] ✳ *törökbúzás ~. 1758:* (A telekre) Nap Keletról pedig a' Törok buzás Szánto földók rugnak réája [Asz; Borb. II] ✳ *vápás ~ → gödrös ~* ✳ *vetéses ~. 1765:* eő Nsaga nem olly régen pásintból felvágott vetéses szánto földének vége egy lévén: a' más pásintossal ki mégyen emez sátelyos árokig [Kéménd H; JHb XXXIII/18] ✳ *zálogos ~. 1730:* az Zálagos Szánto Földekből, Széna Füvekből, és Fundusokból, ugy Zálagos Jobbágyokbólis. Magának Contentumot vehessen Mihálcz Ferencz Uram ... Mikó Judith Aszszony(na)k holta Után [Somlyó Cs; Borb. II]. *1733:* ada Pap János ur(am) eo kglme ... egy darab Zálogos szánto Földet ... tiz magyari forintokb(an) [Nagylak AF; DobLev. I/156].

2. szántóföldnyi; de o parcelă de teren arabil; von der Größe eines Ackers/weiter Ackerfeld ... u.s.w. *1645:* mely el foglalt határnak helien helien ... teszen keözel harom hold szanto feőld hozzasagot [Szentjakab SzD; Told. 27].

Ha. *1651:* santo fod [Szűkerék SzD; JHbK X/16]. *1680:* szanto füldgyek [Szkorei F; ÁLt Urb. 70]. *1715:* Szanto Földömött [Torda; JHb XV/13]. *1735:* szánto főlgjek [Mezősztjakab TA; JHb X/9]. *1776:* szánto földgyiből [Marosszentgyörgy MT; MkG 36. 5/4]. *1777:* szánto Földeket[a] [Sajóudvarhely SzD; KS. Kotsis Ignáth (40) vall. — [a]Értsd: földüket]. *1785:* szánto földőt [Varsolc Sz; Born. XXIX. 20/374]. *1794:* szánto főlgyek [Szentlászló TA; JHb Conscr.]. *1803:* Szánto Földőtt [Mezőcsán TA; Ks 65. 44. 11]. *1806:* szánto fődjek [Kv; AggmLt A. 73]. *1809:* Szánto földömöt [Nyárádsztbenedek MT; Told. 45]. *1834:* szánto földönn [Csekelaka AF; EHA]. *1844:* Szánto földe [Makfva MT; TSb 57]. *1861:* szánto föd [M.zsákod U; EHA].

szántóföldecske kis szántóföld; pămînt arabil mai mic; kleines Ackerfeld. *1654:* Azon küuöl ket darab szanto földecske ket forintba vet volt Zaloghba(n) az maga Jobbagyatul [Szászndas KK; Ks Bánffy Anna urb.]. *1715:* Vagyon ... a Kőszörű patak alatt edgy szánto Földetske ... mellyet is Sztojka Gergely fogott volt fel a falu közönséges földiből [Nagyercse MT; WH]. *1717/XVIII. sz.:* Vagjon ... egj darab szántó földecske [Benedekfva Sz; Berz. 7. 68/1]. *1728:* Tudok az Pojenb(en) egy darab kaszálot körülette hàrom szánto földetskéket [M.újfalu K; RLt Goron Páskul (70) jb vall.]. *1741:* ugy vélem hogy Szilágyi János vramé fogott lenni azon szántó földecske [Nyárádsztbenedek MT; Told. 22]. *1782:* azon Szánto földecskéjeket ... Vásárolván Zálog titulussal [M.köblös SzD; RLt]. *1792:* a Zugonál lévő Szánto Foldetske ... mint hogy meg ugaroltatatt volt név szerént kineveztetvén viszsza adatatt a Melgos Urnak [Msz; MbK XII. 87]. *1823:* méltoztassanak ... nékem meg-engedni, hogy ezt az oláh Templomnál lévő szánto-földecskémet ... vehessem 's vétethessem keritésbe [M.köblös SzD; RLt Incze István lévita-lelkész kérv.].

Szk: *allodiális ~. 1777/1780:* vagyon ... Allodialis Szánto Földetske, melly a Praebendásoknak szokott ki osztatni [Alparét SzD; JHbK LII/396]. *1802:* egy allodialis Szanto földetske [Mezőpagocsa TA; Berz. 5. 38. P. 14] ✳ *fecskefarkú ~. 1722/1814:* Az ország uttya és a' ... Lonai Patak kőzőtt egy Darabotska Fetske farku Circiter három kőblős Szánto Földetske hagyattatott az Reformata Ecclesia számára [Kisjenő SzD; BetLt 1] ✳ *nemes ~. 1766:* az Pataki Istvá(n) Ur(am) Málé Földének az Végiben az Vancsa Gligorek által Csinált Irotvány Kosztájok alat, mindgyárt Vagyon az Kántor részen égy Nemes szánto Földecske [M.köblös SzD; RLt] ✳ *nyíl ~. 1766:* egy kis nyil szánto Földetském [Szásznyíres SzD; Ks 33. II. 16].

szántóföldes 1. cu teren arabil; mit einem Ackerfeld. *1746:* Zsejk felől fekűvő tővisses, bokros szánto főldes óldal [Nagyida K; EHA].

2. szántóföldet birtokló; care posedă teren arabil; Ackerland-Besitzer. *1756:* Értettűk Nságtok(na)k az Ország utytya mellett lévő p(rae)tendens szanto főldes Atyafiak iránt valo Commissióját, hogy kertelés béli segittséggel légyűnk [Torockó; TLev. 9/9. 1b]. *1756 k.:* (A) szanto főldes Atyafiak ... kőzűll nemellyiktől igen igen el szoritatott az ország uttya mint az élőtt vólt [uo.; i.h.].

szántóföld-irotvány irtvány-szántóföld; pămînt defrişat folosit ca pămînt arabil; Rodeland/Acker in einer Reute/Rodung. *1816:* ell adák égy darab szánto föld Iritványokat [Páncélcseh SzD; RLt O. 3].

szántóföldvég capăt de teren arabil; Ackerendstücke. *1828:* az Petki Samuel által adatt Fel Hold szanto Föld vég Nagyab lévén az Szabo Sandor által adatt belső Joszágnal tehatt Szabo Sandor Uram Felesegevel Petki Katával bonificalanak 10 idest Tiz Nemett Forintakkal [Asz; Borb. I Aranyas Rakosi Csipkés István ns vall.].

szántogat 1. a tot ara; pflügen, gemächlich pflügen. *1625:* harom vagj negj eztendeó alat lattam hogj az peres feőldnek szeliben szantogatot Zolia Pal [Lókod U; UszT 3]. *1674:* Az Kerülő Széna Fw, melyben imitt amott szántogattak igy oszlott [Mocs K; JHbK XXV/9]. *1741:* Ezen főldeket ... Runkán Gavrilla szántogatta s vetette [Bányabükk TA; JHb XIII/15. 6]. *1757:* majorság zabot szoktak azon földben vetni, és annak utánna (:minthogy nem igen derék föld:) sokáig hevervén pusztában ... kezdettek involalni és beljebb beljebb szántogatni [Galgó Sz; JHbK LIV/4. 7. 1]. *1769:* Az Nyárádtői határban Lévő Lokőtő helyet ... a' Jobbágyok szántogatták [Nyárádtő MT; SLt XLVIII. 15]. *1823–1830:* szegény legény lévén ... Volt akkor az apámnak négy tehene, melyekkel szántogatott, és a Zilai törökbúza földjét is szántotta [FogE 293]. *1839:* (:magam Béresse lévén ... Nagy Andrásnak:) ... gyakor izbe szántogattam [Érkávás Sz; Borb. II Mendre Ignátz (73) gör. egy. vallású vall.].

Szk: *tavasznak ~. 1792:* Isten jovoltából most az idő láttatik egy kevéssé jobbulni, mely ha igy tartana kevés napok mulva Tavasznak szántagatni lehetne [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

2. hozzászántogat; a alipi mereu cîte o bucăţică prin arat; gemächlich immer, dazu-/wegpflügen. *1753:* Farkas Páll Ur(am) az maga földéhez szántogatta, az határozo fa is a maga hellyéről oda lett [Szentbenedek SzD; Told. 28].

szántóhatár teren arabil; Ackerflur. *1727:* azon Szamoson tul lévő szanto fordulo hatarnak nyillas Város földei fel osztassa(na)k az Csonka héten [Dés; Jk].

szántóhely szántóföld; pămînt arabil; Ackerfeld. *1671:* Miűel pedigh, az szanto es kaszalo hellyek, gyakrabba(n) az eőreőkseghek utan járnak, az kíe az haz hely aze effele [Dés; Borb. I ogy-i bizottság: Béldi Pál, Haller János, Kornis Gáspár jel.]. *1725:* Kűnn a' Mezőbenn mindenik fordulóbann Majorság, es Colonicalis helyek utánn való minden fele haszonvehető helyek úgy mint szánto, és kaszalo helyek, szőlős, es Tos helyek vadnaké? [Msz; BK hiv.]. *1730:* Vagyon ... Szánto es kaszálo helye ... holott is regenten ... Csűre volt [Gyszm; LLt Fasc. 163]. *1759:* Ezen ... Szánto és kaszállo hellyeket ã Borsovai Jobbágyok birják [Görőcsfva Cs; BLt 9]. *1777:* Ma azon La Kolíb nevezetű helljet ki bírja ... mítsoda helly erdős Mezős Szánto vagy Irtoványos helly? [Körtvélyes SzD; TL]. *1792:* az Ur azon szánto hellyét ... ki hadta hanem tsak a felette lévő puszta oldalt fogta fel [Nagylak AF; DobLev. IV/693]. *1833:* többszeri ajánlásokra accedálván, adá tserében ... egy belső fundusatskáért a kővetkezendő kaszálo és szánto helyeket [Csekelaka AF; KCsl 16].

Szk: *allodiális ~. 1827:* találtanak ... készen ki irtott Allodialis Szánto Szőllő, és Kaszállo Helyeket 82 ⇔ Nyoltzvan két Jugerumat [Erdősztgyörgy MT; TSb].

szántóhelység szántóföld; pămînt arabil; Ackerfeld. *1864:* Nagy Orotvány allya, ez lapalyos, vízes ingoványos szánto helység [Vécke U; Pesty, MgHn LIII/370a].

szántói, szántai 1. vmelyik Szántó tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szántó; mit Ableitungssuffix *-i* gebildete Form eines ON Szántó: **1.** Szántóról való; din Szántó; aus/in/von Szántó. **Szn.** *1567:* Johannes Zanthai [Kv; TJk III/1. 135]. *1584:* Michael Zantai [Dés; DLt 212]. *1600:* Deliberatur per dominos Judices in causa Prouidi Valentini Zantay interfecti [Kv; TJk VI/1. 454]. *1609:* Radnothy Zanthay Mihaly ns [Dés; DLt 312]. *1610:* az vitez Zantay Mihaly Desen Belseo Zolnok varmegieben lako [Dés; DLt 321a]. *1631:* Szantaj Ura(m) [Mv; MvLt 290. 257a]. *1633:* Szantaj Andras vra(m) [Mv; i.h. 135b]. *1637:* Szantajne Aszoniom [Mv; i.h. 291. 81a]. *1642:* Michaëlis Molnar Szánthai [WLt].

2. Tasnádszántón (Sz) működő; care activează la Tasnádszántó; in Tasnádszántó tätig. *1686:* Fel(ese)gem[a] ... kereszt Attya volt, Csanadi Janos, Onadi dicsiretes Vitez regultai vice kapitany ... Keresztelte meg, Gidofalvi Istva(n), szantai miniszter [PatN 47b. — [a]Szilágysomlyóról jött férjhez].

3. Tasnádszántóhoz (Sz) tartozó; care aparţine de Tasnádszántó; nach/zu Tasnádszántó gehörend. *1839:* A' Szántai Forduloba [Tasnád Sz; MkG].

szántóidő szántásra alkalmas időjárás; vreme favorabilă pentru arat; gutes Wetter zum Pflügen. *1625:* az Jo szanto Wdőnek en Tőllem heaba valo el mulasak, Marham(n)ak sok ehezeset ... <nem> artam (!) uolna huzon eot forintert [UszT 109a].

szántóirtás irtvány-szántóföld; teren defrişat folosit ca pămînt arabil; Rodeacker, Rodeland. **Szk:** *koloniális ~. 1827:* találtanak ... Colonialis kész Szánto és Kaszállo Ir-

tást ... 170 ~ Százhetven Jugerumat [Erdősztgyörgy MT/ Mv; TSb 51].

szántó-laposvas eke-(lapos) vas; brăzdar, fier lat; Pflug-Flacheisen. *1728:* Aldgye Jttul (!) nevű embernek, egy Ujj szántó lópas Vasa az Ekéjéből ell esett [F.árpás F; TKl BB. XIII/15 Bukur Csizmás (40) jb vall.].

szántómarha szántásra használt marha; animal care este folosit la arat; Pflugochse, Rindvieh zum Pflügen. *1732:* Az Szamoson lévő Buza tarlo ... hagjatik a szánto Marhak-(na)k ugj hogj oda semminemű egjeb Marha ne hajtassék [Dés; Jk 431a].

szántónyíl szántásra alkalmas nyílföld; parcelă arabilă; Handtuchfeld. *1728:* A Melly becsületes Atyánkfiainak szanto Nyíllok ... Kis Mayai Albert Ur(amna)k eo kgl(nek) adattattak, Azon Atyánkfiainak Vacans Nyillak kerestetvén Quantitasokhoz kepest bonificaltassanak [Dés; Jk 378b]. *1739:* Konyárdi Szűcs János atyánkfia ő kegjelme Személlyere adatott szántó nyíla, adattatott Assessor Nztes Bónis János atyánkfiának, minthogy már most vagjon ő kigjelmének Háza után nyila [Dés; Jk 518b]. *1741:* 'A Somkúti Völgyön, a' Csizmadia Nagy István atyánkfia Nagy Halász Uttzai pusztája után ... adatott szántó nyil [Dés; Jk 553a]. *1747:* utánnok valo szánto kaszálo és erdőbéli nyilak [Csehtelke K; LLt]. *1842:* a' Szamoson tul levő ... szánto nyilak [Dés; EHA].

szántóökör szántásra használt ökör; bou care este folosit la arat; Pflugochse. *1542:* kegelmedeth kernem mynth kegelmes wramoth, hogy k. adathna Cristof wramwal neg zantho ewkrewth az en pwzthamba [Fog.; LevT I, 18 Petrus Orozy Zalay Janoshoz, Poson m. ispánjához, Fog. vára urához]. *1729:* a Somkut fele valo fordulo határunkat ugy mint a Torlot meg tiltottak az szánto ökrők számokra [Dés; Jk 389a]. *1746:* A' szántó ökrők járjanak à Kenderesben à honnatis à ménes és tulok tsorda tiltassék ki [Torda; TJkT III. 37].

szántóökörség szántóföldbeli ökörség; teren arabil moştenit; Erbacker. *1732:* Ezek[a] után valo szánto, és kaszálo ökörségeket ... a Jobbágyok magok házokhoz foglalták [Dál K/Szászsztjakab SzD; TSb 51. — [a]A puszta sessziók].

szántópénz a szántásért fizetett díj; suma plătită pentru arat; Pfluglohn. *1786:* edgyütt Szedgyük a Szánto penszt és a Taxasakat elö hivjuk [Torockó; TLev. 4/13. 24].

szántórét lunca arabilă; Ackerwiese. *1637:* Galaczy Borbara Aszonj ... az ű reszet ... ada[a] ... szanto kaszalo reteivel Bongortjaval Puszta szolóievel riszivel minden nemü mas nevezendö öröksegevel edgiut [Galac BN; WLt. — [a]„Vasarhellj Istvanne Galaczi Cristina asszony"-nak]. *1756:* az Utrizált Falukban lenni nem tudunk ... Nemes Majorkottato szánto, vagy kaszállo Réteket [Holtmaros MT; JHbK XX/23].

szántósegéd kisbéres; sluguliță care ajută la arat; Jungknecht. *1765:* melly eke mellett én voltam egyik szánto segéd [Kissolymos SzD; Márkos lev.].

szántótábla szántóförlddarab; parcelă de pămînt arabil; Flurstück, Parzelle. *1811:* a Felsö Határon lévő Fordulo a Geometra Ur által őt principalis Lineakra fel is osztatván, minékűnk is ... négy Antiqua után jutott hat Szánto Táblánk [M.köblös SzD; RLt].

szántótaliga eketaliga; cotiga plugului; Pflugkarren. *1595:* Egi zanto Taligat vettem ... d 25 [Kv; Szám. 6/XIII. 3]. *1649:* egy rosz szánto taljiga, kilencz Tésla mellyek-(ne)k hárma Vasas sikottyukkal [Szentdemeter U; LLt Inv. 6]. *1699:* egy rosz szánto taljiga, kilencz tésla [uo.; LLt]. *1716:* szánto taligát még ném csináltothatok [uo.; Ks 19 Fodor Márton lev.]. *1730:* most esztendeje jó reggel keresni kezdém az Szántó taligámot [Csatószeg Cs; Borb.]. *1761:* hitvan szanto Talyiga s nem jo Fa Eke, jo hoszszu Lapos és Czimer vasaival edgyutt hitván patingjával [Kéménd H; JHb XXXV/39. 32]. *1771:* Szánto taliga egy [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 158].

szántott felszántott; arat; gepflügt, bestellt. **Szk:** ~ *föld.* *1605:* Vegeztek eo kgmek Varosul hogy valaky valamely embernek sayat eoreokeos feoldet az gazdanak hyrenekwl megh szantattia, tehat affele zantott feold az eoreokeos gazdanak ... minden fizetesnekwl restitualtassek [Kv; TanJk I/1. 517]. *1692:* minden szántot földeim redeáltak ki annál nagjob kár, s eletem fundamentomocskájának ebben az házb(an) meg szakadása [Monostorszer SzD; Ks 9. XXXVIII Budai Sigmond lev.]. *1788:* Ganéjozott és háromszor szántott föld [Nagyercse MT; Told. 38/13].

szántóvas ekevas; brăzdar, fier lat; Pflugschar. *1587:* Esmeg veottem egj zanto wasatt p(ro) d. 28 Esmeg veottem 2 Marok wasatt d. 9 [Kv; Szám. 3/XXVI. 50–1]. *1599:* Az zanto vasak Elesitesejert, atta(m) f — // 8 [Kv; i.h. 8/IX. 34]. *1632:* az Inas talalt eg szanto vassat [Mv; MvLt 290. 89a]. *1637:* Zanto vas vagion egi bokor [Ebesfva; UtI]. *1675:* Vas szèrszám || Vagyo(n) negy kapa jo, Aso vagyo(n) kettő (:Szanto vasak ...:) [Dés; Borb. II]. *1699:* Béres Eke is jármokkal és tésolakkal edgjütt Nro 3. Szánto vás hoszszu és lapos, bokor nro 3 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László lelt.]. *1706:* edgy szánto vas [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. *1795:* Két pár szánto Vasa, egyik Mezőre járo, a' Másik a Vészen [Szárhegy Cs; LLt]. *1798:* az Bányábul hosztak egy Pár Sánto Vasat En azt fel Igazitottam Az Ekére és ki lukastottam x. 36 [Déva; Ks 72. 54]. *1823:* a' Tolvaj ... elhordott ... Pár Szánto vasat félig viselt sem vólt ért Rf. 5. [Firtosváralja U; Borb. II]. *1849:* Az arendas Fogadosnéja mondta nékem hogy Lapadat Nyika vit onnan szánto vasakot Lántzokot és féjszéket [Héjasfva NK; Fodor Peter (68) vall.].

Szk: *hosszú* ~. *1590:* Az haz zwksegere ualo keólchegh ... Veöttem egi hozzü zanto vasath fl. — d. 75. Esmet hozattam ket lapis vasath fl. — d. 63 [Kv; Szám. 4/XIX. 15]. *1694:* Lapos szánto vas vagyon no 10. Korong vas no 25. Perpencze vás no 26. Hoszszu szánto vas no 11 [Ebesfva; UtI]. *1756:* Árok barázdálni valo nagy Lapos és hoszszu Szanto vas egy pár [Déva; Ks 92. I. 32]. *1800:* a' volt a Föbiro Ur kévansága hogy a' számára szerezzűnk 3 hoszszu szánto vasat, felis találtuk Szász Jánosnál [Torockó; TLev. 5/XX] ✱ *lapos* ~ → *hosszú* ~.

szántóvető 1. földművelő/műves; agricultor, plugar; Akkermann. *1700 k.:* A' Somlyai Lakosok kik(ne)k buzajok terem adnak két véka rostált buzát. a fél gazdák kik nem szanto vetők hane(m) csak magánosok, egj vékát [Szilágy-

omlyó; SzVJk 67]. *1802:* A' köztapasztalás szerént ezen esztendöben mind az Ösz mind pedig a' Tavasz Gabonának termése a' Szántovetök reménységeinek meg nem felelvén és az ide bé-küldeni szokott piatzi árroktól valo Tulositásokból a' Gabonak mindenféle Nemeinek drágadását a' Királlyi Gubernium tapasztalván, szükségesnek látta ezen Királlyi Fö-Igazgato Tanács a' Gabanabéli Pálinka-Fözést annyival-is inkább egyátalyában el-tiltani, mivel a' Pálinka-Fözés által a' Gabona egy felöl felette igen megszokott drágodni; más felöll pedig nevezetes Gabona szükit szokott szülni [Kv; Borb. II gub-i nyomt.]. *1861:* Mátéfi Ferencz ... szántóvető [Dés; RKAk II. 30].

2. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: szántó-vetőként dolgozó; care se ocupă cu lucrarea pămîntului/cu agricultura; von Ackerbau lebend. *1657/1687 k.:* Az Vajai Ecclab(an) ă tős győkeres házasságot ért szánto vető iffiu nőtelen legények, ă kik magok házoknál laknak, egészsz bérrel tártoznak a Praedikator(na)k Mesternek [MMatr. 111]. *1723:* eö Ngök ... jó Szánto vetö örög Jobbágy [Szépkenyerűsztmárton SzD; Ks 39. XXIII. 16].

Szk: ~ *ember. 1710:* kétannyi portiót könnyebben megadhat az erdélyi szász nátió, ... mintsem a vármegyék, kik szegény szántóvető emberekből állván, s földesuroknak is szüntelen való szolgálattal tartozván, a pénzt nehezen kereshetik [CsH 319]. *1712:* Vadnak kőzőttők jo szánto vető emberek [Kilyénfva Cs; LLt Fasc. 160]. *1728:* Minden Szanto vető ember fizet a papn(a)k harom harom kalangja buzát [Eresztevény Hsz; SVJk]. *1774:* ezen Legény hogy szántó vető Ember volt, Magának Marhátskátis szerzett vólt azon végre [O.zsákod KK; LLt 198 Vall.].

3. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: szántásra-vetésre alkalmas; bun pentru arat şi cultivat; zum Ackerbau geeignet. **Szk:** ~ *föld. 1654/1750:* (Adott) egy, egy hold szántó vető földet jó hellyen valókot [Lázárfva Cs; Ks 65. 44. 12].

szántszándék szándékosság; intenţie; (volle) Absicht, Absichtlichkeit. *1727:* az ki lopásban incurral fl. 1 büntettetik, az marha járásért ha fejes az Gabona, az holt járt denar 80 ha szánt szándék, ha szaladás denar 40, ha fü vagy buza szántszándékkal den. 20 ha szaladás den. 20 ha az Szolga vét az Gazdát zálogolják érte [Szotyor Hsz; SzékFt 35] | Ha ember nincs mellette, úgy is behajtják[a] és eléizentetvén, az szántszándékárol, ha hüttel nem meri igazitani, ötven pénzig megbünteti az falu [Szemerja Hsz; SzO VII, 332. — [a]A marhát].

szántszándékból készakarva; intenţionat, cu intenţie; mit voller Absicht, willentlich. **A.** *1597:* az Actor Nagi Gal Ianos septimo se az orzagh teorwenye zerint Iúrallion hogy az eö attia fianak Nagy Gal Mathenak ezen Sarkeozy Janos kezeteol zantzandekbol mordaliúl teortent es leot halala [Kv; TJk VI/1. 32]. *1661:* Kegyelmed írja, mi lehessen oka, hogy én Kegyelmednek nem írtam, holott két posta is ment innet? ha szántszándékból cselekszem, igen vagyon [TML II, 16 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1772:* Nékem ugy látzik hogy ezen dolognak és Casusnak fövebb oka Vernes János volt ..., és hogy azon szerentsétlenség ... nem szánt szándékbol esett, mivel a' kire ők dőltek reá, akor harmadik volt azon szerentsétlenül keze ki marjult iffiu [Torockó; Bosla. Vidallyi Mach Száv (40) zs vall.]. *1780:* Ez is a Kalandos törvénye, hogy ha valaki az Kalandosbéliek közül vagy szántszándékbol, vagy vakmerőségből vagy bosszuságbol háromszori temetést el mulatna ... az kalandosból kirekesztessék [Kv; EM XI, 226 Az öregebb hídelvi Kalandos-társulat cikkei]. *1840:* amely marhát szántszándékból való kártékonyságba való odahajtással megtapasztalnak s ott tanálnak, hajtsák bírókézre az ilyes marhát gazdástól [Taploca Cs; RSzF 175].

B. *1662:* ha Kegyelmeteknek kellek, jó, ha nem, bizony Uram, én is szántszándékból feleségestűl pogány kézben magamat nem ejtem [TML II, 246 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1673:* Mitűl félsz, Uram, oly igen, mert én szánszándékból tíz Kútfalváért is ő nagyságával és az asszonynyal öszve nem vesznék [TML VI, 448 Teleki Mihály Junki Péterhez].

C. *XVII. sz. v.:* bizoni meg akaro(m) latnj kik legienek az vnio Rontoy ... mert en ne(m) volta(m) meg Cűffolhatoy (!) eigiknekis (!) kegtek keozűl kik enge(m) Jg meg trefaltak Sansandokbol kire gondo(m) lesen ... Zok Peter mp [Kv; TanJk I/1. 544]. *1711/1792:* minden eddig Etzken András Uram Felesége és Miklos Déák Uram között meg lett, és gyarlosagbol vagy szánszándokbol esett egyenetlenség ki szálla [Albis Hsz; BLev. Transm. 33].

Szk: *bal* ~. *1782:* Ha nyári takarításkor olyan ember tapasztaltatnék, akár idevaló lakos, akár külső, aki vagy henyesége vagy egyéb bal szánszándékból nem kívánna gabonája körül szorgalmatoskodni, forgódni, látván ezt, admoniáltassék azon gabonás gazda [Oroszfalu Hsz; RSzF 157].

szántszándékkal készakarva; intenţionat, cu intenţie; mit voller Absicht, vorsätzlich. **A.** *1573:* Catalin Azzon Igarto Istwanne Azt vallia, hogi ... Mond Kerestury ... ez[a] en raytam zantszandekal leon Kopa Myhaltwl es felesegetwl [Kv; TJk III/3. 64–5. — [a]A nyavalya]. *1588:* Az myntt eö kegme felely hogj Az my jobagionk chyan Janos fegyweres kezzel zantt zandekkal megh allotta wolna vthat [Somlyó Sz; WLt]. *1595:* In Anno Do(mi)ni 1595 Gertia Zenteleo Bodogh Aszonj nap elött valo zerdan virradologh, ejel, az Alperesek Zanth Zandekkal p(ro)pria potentia median(te) Jeöttek egj hazamra [UszT 10/99]. *1671:* A' melly gyilkost penig meg-sententiáznak post pronunciationem finalis sententia, mihelt Hengérnek szerét teheti a' Tiszt s' nem exequaltattya hanem el-szalad a' gyilkos, maga hallyon meg azon Tiszt a' ki el szalasztya, ha ki szántszándékkal, vagy fizetésért bocsáttyais-el [CC 54]. *1676:* a ki tőrvénj úttyán kivűl maga tészen igazat maga(na)k (:kivalkeppen ben à várb(an) fegyverhez valo nyulassal:) az ollyaten job kezenek el vagattatásával büntetödgyék; ha peniglen szant szándekkal gyilkosságot tenne valamellyik ă várban, azert az gyilkos is megh hallyon [Vh; VhU 662]. *1696:* méltoztassék vram kgd ujjobbann Considera(ti)oba(n) venni az Tűrieken esett alkalmatlanságott ... A' Tűriek is azt el kerűlhették volna Uram; ha egynéhányonn szánt szándekkal azt az három Németet fel nem ingerlették volna [Balázsfva AF; BK. Veniczei Sándor Bethlen Gergelyhez]. *1725:* semmiféle marhájival ugy szárnyas majorságival ... semminémű gabonáit és fűveit ... nem tékozoltatja, szántszándékkal semminémű hozzá tartozandó majorságit ott nem jártatja [Koronka MT; Told. 27]. *1799:* a maga tulajdon kutyaját elsöbben maga szántszándekkal a patikából vett farkas gombával meg étette [Dés; DLt]. *1804:* Ngod ... bajt magának szántszándékkal ne tsinállyon, ha hol el kerűlheti [Szásznyíres SzD; Ks I Thuróczy Károly lev.].

B. *1585:* Herczegh Caspar vram feo Biro lewen Jgenbeól vgminth Negy vedres Altalagban zan zandekkal Felekre hozta, ky korchomarlasnak okaert az idegen Borth [Kv; TanJk I/1. 7–8]. *1593:* Borsai Jakabne, Ilona vallia … zabo Georgi barmat zanzandekkal az Caspar deak kertibe haitotta [Kv; TJk V/1. 435a]. *1598:* az I(nctusna)k … azon Juralnj kell, hogy eo zanzandekkal az Ara az puskabol nem leott, kin ha Jural absolualtatik igy az A keresetiteol [Kv; i.h. 234]. *1688:* az felesege … mint jambor aszony szokta magat viselni ugy viseli, semmi botrankozasra szanszandekal okot ne(m) szolgaltat meg bõtsülli [SzJk 226]. *1701:* Az Tanorok kõrül valo kertet kik hordották egették szánszandekkal marhajokat kik jartották benne [Bere MT; BálLt 86 vk]. *1778:* Dãda nevũ Sellér … a Darabontnénak kenderít szánszándékkal boszuságbol … õkrit szekerit kenderire hajtotta a Sàrba tapodtatta gàzoltatta [Bethlen SzD; BK. Bethleni szám.]. *1826:* Jenőfalvi Kedves József fia János és ugyan Gyenge Antal fia József, ezek ketten, hogy a szénafüvekbe szánszándékkal az ökreiket hajtván prédálták … Csergő kapitány Úr megbüntette mindeniket 25 vesszőütésekkel [Jenőfva Cs; RSzF 175]. — L. még AC 115, 129, 176, 225; BÖn. 520, 889, 926; CsH 209, 333, 413, 445; ETA I, 177–8; RettE 132; RSzF 153, 163; SKr 474; SzékFt 34; TML II, 122, 124; III, 183; IV, 71, 167; VIII, 543; WIN I, 179.

Szk: *eltökéllett ~. 1675:* Az holott penig azt mondgya hogy Eökreit el tévesztette, aztis meg bizonyitom … hogy el tökéllett szánt szándékkal haitotta azon eõkreit a' szölõhegyre [Kv; TJk VIII/12. 101].

szántszándékos szándékos; intenţionat; vorsätzlich, absichtlich. **A.** *1746:* világossan Constál hogy az Inctus az Anak Feleségét valamennyire meg tépte … de semmi ollyas tepelõdés haragbol nem volt kõzõttõk, melly excessust nem annyibol szánt szándekos gonoszságnak mint az I akkori részegségé(ne)k tulajdonithatni [Lapugy H; Ks 62/11]. *1760:* egy cigány halála távol légyen (hacsak nem szántszándékos) hogy aequiparáltassék egy másféle keresztény istenfélő ember halálával [RettE 109]. *1787:* a' Tilalmas oly kemény bũntetés alatt még tartassék, hogy ha leg kissebb szántszándékos kára valakinek okozodik a' Birák keményen meg bũntettettnek [Torockó; TLev. 3/2. 2a]. *1819:* a keresett alatt lévõ Alperes … nem gyilkolo kézzel, sem nem szántszándékos előre el tökéllett indulatbol; hanem … történetesen ütött a Kretsun Joszív Fejéhez kezeben lévõ vékony páltzájával [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

B. *1740:* az I az kapun által tsapván in fratris sui defensam ejtette az ũtest Kováts Samun, mely nem szánszandékos verengezésnek, hanem defensanak ítéltetvén, az A õ kglme aequisitiojatol simpliciter absolvaltatik az I [Torda; TJkT I. 181]. *1764:* Constal az halál, azis, hogj az I. által esett, tsak az a kérdés, vallyon szán szándékos volté, vagy történetbõl esett, a fel olvastatott Inquisitoriából szán szándékosnak inkább mintsem történetnek láttzatik [Torda; TJkT V. 245]. *1782:* Valamely marha mellett pásztor lészen, ha gabonában tapasztaltatik, szaladásnak nem lehet nevezni, hanem mint szánszándékos kártékony, úgy büntessék [Oroszfalu Hsz; RSzF 151]. *1821:* Fejérvári Simonyi Sandor … minek utánna katona kõteleségének szánszándékos el titkolásával tsalardal (!) a' Szent Ferentz szérzetbéli (!) Bulgarus Barátok[a] kõzzé magát fel vétette volna, azon Barátok Alvinczi Klastromából … el szökõtt [DLt 467 nyomt. kl. — [a]Bulgarer Franziskaner]. *1846:* ha valamely történetes marhát a bíró a búzatarlóban megtalál, tösténti minden marhát 30 krajcárokig megbüntethet, aki pedig szánszándékos, egy ezüst forintig [Zalán Hsz; RSzF 177].

Szk: *~ gyilkosság. 1764:* ha az illyen Casus[a] admittaltatik sok rosz consequentia kõvetkeznék, mert nem tudván kib(en) mitsoda intentio vagjon a szánszándékos gyilkosságat Casusnak neveznék [Torda; TJkT V. 246. — [a]A szándékosnak látszó emberölés gondatlanságból származó emberöléssé nyilvánításra]. *1809:* Bárdócz Széki Vice Király Biro Tserei Samuelnek azon kérésit, hogy szántszándékos Gyilkosságért, és Tolvajságért el fogattatott Kurta István … Státárius processus uttyán Sententziáztattassék meg, utasittatások végett ide fel küldõtték [UszLt G. 1558]. *1820:* az Exponens ur hivatalánál tégedet ezen szántszándékos Gyilkosságodért meg perelni el nem fogja mulatni [Déva; Ks 116 Vegyes ir.] ✳ *~ tolvajság → ~ gyilkosság.*

szántszándékosan készakarva; intenţionat, cu intenţie; mit voller Absicht, absichtlich. **A.** *1826:* a' panaszlo Kelementelki Communitas … még nagyobban való betelését s' béiszapoltatását[a] szántszándékosan igyekezte eszközölni [Msz; GyL. — [a]A Csulakáj völgyéből lejövő patak árkának].

B. *1762:* nem lehet praesupponalni hogy az Inquisitor Regiusok contra fidem szánszándikoson Exponensek kárára, vagj inkáb nem is volt Compulsarium mellet Inquiraltanak (!) volna [Torda; TJkT V. 136]. *1789:* (A juhnyáj) ha ennek utàna tilalmasban szánszándékoson tapasztaltatik: másodszor duplex, harmadszor triplex légyen a poena [Árkos Hsz; RSzF 183]. *1792:* soha az Uradalom Tisztjei az udvar Marháival szánszándékosan a Tilalmosban kárt nem tétettenek [Déva; Ks 73. 74. VII. 98]. *1814:* illyetén szánszándékoson okozott Sértéssek el károsodását … sem kõteleztethetnek Szenvedni [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1829:* kinek kinek tsak a maga tehettségéhez képest kell szabni élete modgyát, még pedig ugy, hogy a' rajta fekvõ terheket is naponként aposzsza, — nem pedig nevekedni hadja szánszándékosan [Ne; DobLev. V/1155].

szántszándékosképpen készakarva; intenţionat, cu intenţie; willentlich, mit voller Absicht. *1779:* ejszakanak idején szanszandekos képpen belé hajtották marhajokat [Nyárádsztbenedek MT; Told. 46].

szánt-vet szántást-vetést végez, földet művel; a se ocupa cu agricultura, a se îndeletnici cu munca cîmpului; den Acker bebauen, Ackerbau treiben. *1592:* en vgj zantotta(m) vettette(m)[a] minth enymet [UszT. — [a]A peres földet]. *1602:* 'Semjien Janos migh ot lakec az húl most Semjen Peter, oda zantott wetett az Betlenfalui hatarban [i.h. 16/75 Fr. Fanczali de Zombatfalwa (60) ns vall.]. *1687:* Ha az õkrõs ember Tavasz vetést nem szántana vetne, alkudgyék ã Praedikátorral ã mint a Zab ereszt, ã kinek Zabja nintsen de azonb(an) alakorja vagyon égy kalongyát ád akarmikor vesse [Havadtő MT; MMatr. 143]. *1692:* Proventus Pastoris … A melly nõtelen Legény külön magánossan lakik, szánt vét, egész bért ad [Marossztgyörgy MT; i.h. 309]. *1722 k.:* Proventus Pastoris … Az Özvegy Aszszony a' melly nem szánt vét két sing vásznot ád [Sárospatak MT; GörgJk 147]. *1738:* azon darab helyen … Csaki István vr ő Nga életében mind a Tihaiak mind az Galgaiak … szántottanak, vetettenek [Galgó Sz; JHbK LIV/5]. *1775/1781:* akkor igen tehetõsõk voltanak a paraszt emberek, sokat

zántottanak vetettenek [Porkura H; JHb LXXI/3. 434]. *1778:* Soha nem érém, hogy Ianuarius mindvégig ily lágy s meleg idővel teljék el, ugyannyira, hogy az román <fehérnépek> az egész hónapban mezitláb jártak a sárban, az emberek szántottak — vetettek [RettE 384]. *1785:* ő Kegyelmivel kétt-kétt Lovunk volt s egymás Czimboraságában szántottuk vettük ... a földeket [Kvh; HSzjP Paulus Fejer (64) col. vall.]. *1807:* ez a fiam ... tart tűzzel, ez Oeconomizál ... Szánt vétt [Sinfva TA; Borb. II Gombosi Péter (26) ns vall.]. *1823–1830:* Utoljára a mesterség hagyni kezdte az apámat, az apám is hagyni kezdette el azt, a Mezőségen szerezvén földeket s ökreivel szántván-vetvén [FogE 81].

szánút drum de sanie; Schlittenweg. *1657:* Ezen télen szánúton jüttem ki Kassára, Rosályra, Szatmárra, Kolosvárra, Bükösre, az atyámot ott tanálván, Marusvásárhelyre, Besztercére, az fejedelmet ott tanálván, onnan Segesvárra, Fogarasban; egyvégtében ennyit szánkáztam [KemÖn. 84]. *1658:* tartozik a város ... ezernyolcvan kősót ... az aknáról ide Zilára (!) szállítani. Ezt penig ha szán úton nem lehet, fűhegyen kell végbe vinni [Zilah; EM XLIII, 308]. *1669:* Én Uram, ha Isten szánútat ad ... az két innep között beindulok [TML IV, 611 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1675:* Urunk, mihelyen szánút lenne, Brassóban igyekezik [TML VII, 6 Teleki Mihály Béldi Pálhoz Fog-ból]. *1721:* most[a] se szan ut se szeker ut nincsen [Ks 96 Biró György lev. — [a]Jan. 3-án]. *1722:* emiat az rettenetes, és veszedelmes sik és jeges Ut miatt semmit meg nem indithatok ... ha remélhetnék szán utat csak meg inditannám az Majorságatis [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1771:* a múlt novembernek közepin oly nagy hó esett vala, hogy derék szánút volt valami két hétig [RettE 262]. *1772:* Szász Nyiresre mentembe ezen az szán utan ott beszellék nékem a Gazdáim [Dés; BLt 32/83b Cathelina Nagy cons. Nob. Stephani Gyarmathi alias Kováts Senioris (50) vall.]. *1780:* ne sajnálya Kedves Eötsém Uram fáracságat ide Somkerekre[a] szánkázni most ezen a jo szán úton Sz. Kiralyrol[b] [Berz. 11. 75. — [a]SzD. [b]Melyik Szentkirályról?]. *1830:* Kispál Ur a' jövő héten bé fog jöni egyedül ide bár te is milyen szán ut van bé futnál vélle [Kv; Pk 6].

Hn. *1864:* Szán ut [M.valkó K; KHn 116].

szapiencia bölcsesség; înțelepciune, sapiență; Weisheit. *1619:* jól elővegye Kegyelmed az hét mesterséget, mert ezeknek csak kettő vagyon: szép szó és kard. Ezek, tudom, elegek az Kegyelmed sapientiájának [BTN[2] 225].

szapora I. *mn* **1.** gyorsan sokasodó/szaporodó népességű; care se înmulțește repede, prolific, fecund; kinderreich. *1811:* Már az Oláh, a' mely másként is szapora, Ugy el lepte Erdélyt mint a' földnek pora [ÁrÉ 71].

2. gyors(an egymást követő); (care se succed) repede; in rascher Folge erscheinend/ertönend. *1705:* Estefelé az úr folyosójáról hallottattanak ágyúlövések és más szapora lövések [WIN I, 523]. *1710 k.:* egy ... írást ada kezünkbe, abc után szedett vagy írt vocabulákból állott ... elébe is írta a papirosnak fenn a margóján, ki brevis, ki longa[a], ezeket az írásokat nagy szapora mammogással elolvastuk, garagyoltuk [BÖn. 537. — [a]Ti. melyik rövid, ill. hosszú szótag]. *1736:* az Incta Asz(sz)ony ... Isten és a Nms Haza Törvénye ellen káromkodott, és haszontalan dolgait, szapora eskűvésekkel támogatta [Dés; Jk 191b]. *1760:* A táncolásban tudom az én értemre, hogy mikor hozzáfogtak elsőbben sétáló vagyis lassú táncokat húztak, annak utána szaporább magyar táncot [RettE 100].

Szk: ~ *menésű. 1799:* Rajka Mihálly ... rétze modra kétfelé ingadazo szapara menésü [DLt nyomt. kl].

3. bőséges termést hozó; care dă recoltă bogată; fruchtbar, reiche Ernteertrag. *1714:* az kert ... veres hagyma, fok hagyma, murok, petresejem, kapor, különb különb fele salaták tarkony, sálja szapora hagymával megh ékesitve [Kászonfelsőfalu; LLt Fasc. 86].

4. jövedelmező; rentabil, care rentează; einträglich. *1770:* szándékok lévén az Arendátor eő Kegyelmek(ne)k a' Fogado alá az Út mellé egy Házottskát épitteni, a' szaporabb Kortsomárlásra nézve, arra kérének ... tiz ágosokat [Mv; Ks 73. 55].

5. kiadós; avantajos; ausgiebig, ergiebig. *1668:* Az só állapotjáról mit írsz, értem, de úgy hiszem, hogy ha úgy iránzanák szaporabbnak, hogy sóul adják meg, talán nem cselekednék [TML IV, 257 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

6. gyors, eredményes (munka); (muncă) cu spor/randament; schnelle (Arbeit). *1665/1754:* Elsö kívánsága ezért a B. Társaságnak ez: Hogy a' mely apró béres Társ Legényi nevét kiván, az ő Urát igen jámborúl szolgállya, mesterségét a' mellett megprobállya, tudománya mellett munkája légyen szapora [Kv; AsztCArt.].

7. gyors/hadaró beszédű; care vorbește repede, a fi iute la vorbă; schnellsprachig. *1802:* Magurai Bota Vaszika ... vastag beszédü szapora és aprozó mintegy 22. esztendös [DLt nyomt. kl]. *1809:* beszédgyében szapora, és hadar [DLt 471 ua.].

Szk: ~ *beszédű. 1769:* Iffiab Rácz Ferencz ... szapora beszédü száraz hoszszu abrázatu [UszLt XIII/97]. *1801:* Marinkás György ... szapora vastag beszédü [DLt nyomt. kl]. *1845:* Márton Ferencz hadaro (: vagy is szapara :) beszédü [DLt 1261 kv-i nyomt. kl] ✳ ~ *szavú. XVII. sz. v.:* Egj Papista Aszszony Igén szapara szavu [Bikfva Hsz; UtI].

8. hsz-i haszn-ban; în funcție adverbială; als Adverb gebraucht: gyorsabban; mai des/repede; rascher, geschwinder. *1753:* én szaporább iró vagyok mint ő Kglmek [Zágon Hsz; Told. 37/49].

◇ **Hn.** *1767:* A Szapara Jakab Völgyibe (k) [Toldalag MT; EHA].

II. *fn* birt. szr-os alakban is; şi în formă posesivă; als Poss.-pron. **1.** eredmény, haszon; beneficiu; Nutzen. *1653:* A fejedelem ... a hajdukat elbocsátá vala, mert nem vala mit nékik adni — nem vala szaporája nála az ország jövedelmének [ETA I, 113 NSz]. *1665:* szép lovat küldtek császárnak; eleget írtam két ízben vissza, de semmi szaporáját nem látom [TML III, 459 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1667 u.:* ugy latom annak is el tölt ideie az mire rigen tanitotak, ha egyk aiton ki üznek, meny be az masikon, el köuettem azt edig, de nem lwn saporaia [CartTr XVIII]. *1679:* Én az mit írással végben vihetek, el nem mulatom, de úgy hiszem, kevés szaporája lészen [TML VIII, 415 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1786:* A Buza is itt mi nállúnk igen ritkás, buriános, tővisses, ugyan rajta vagyunk ... hogy a nagyjából (me)g gyomlálhassuk, de kevés szaporával [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

Szk: *semmi ~ja nincsen. 1665:* Eleget írunk urunknak, de semmi szaporája nincsen [TML III, 459 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1671:* Mü Nagyságtoknak, Kegyelmeteknek Rozsnyóról is írtunk s protestáltunk, de úgy látjuk,

semmi szaporája nincsen s arról mü nem tehetünk [TML V, 653 Nemes János ua-hoz].

2. kb. látszat; spor, randament (în muncă); Ergiebigkeit (in der Arbeit). **Szk:** *semmi ~ja dolgának. 1637:* en magamnakis mondotta Padocz Istua(n), hogj mi olta az Lotiosagra atta magat az felesege azulta semmi szaporaja dolganak [Mv; MvLt 291. 106b].

3. bőség; belşug, abundenţă, spor; Ergiebigkeit. **Sz.** *1768:* az idei lenből egjéb nem lesz', hanem tsak mag, se szalmaja, se szaporája [Esztény SzD; Told. 5a].

szaporábban 1. gyorsabban; mai repede/iute; rascher, schneller. *1654:* hogy az tőrvény tetelek job moddal, es szaporabban folyhassanak, jobbagyunkbol álló minden egyeb rendek egy mással perelvén az udvarbirák előtt agitáltassanak és decidaltassanakis az eö szekin [UF II, 91 Lorántffi Zsuzsanna ut.]. *1657:* Ordinanciákat adván azért valamennyire szaporábban való menetelre, megelőzém az ellenséget [KemÖn. 245]. *1676/1681:* Az korczomakrais ighen szorgalmatossa(n) vigiazzon[a] soha egi oraighis ... bor nelkül ne legyenek ... Tudhattja magais, hogi ă hol szaporabb(an) kél az bor, à penz-is jobban gyül oda [Vh; VhU 657. — [a]A racionista (kb. számvevő)]. *1679:* Immár az mi kgls urunk ő naga Somlyóra megparancsolta, hogy az Kgld leveleit szaporábban hordozzák [TML VIII, 440 Teleki Mihály Ispán Ferenchez]. *1679/1681:* nem czak megh ganajoztatni, de ritkás voltokra nézve mentől bővebben homlittatnys; legh aláb háromszor esztendób(en) meg kapàltatni, hogi abbéli serénysége által eo kglmenek gyümolczóket szaporabban teremhessenek mint eddégh [Vh; VhU 669]. *1734:* Ezen a heten penig a Csataniak porondott hordgja(na)k, gjalog szeresekis mellettek legjen (így!) hogj szaporabb(an) hordhassak [Dés; Jk 444]. *1736:* intettemis az urfitt Olosz uramat midön arestalni akarják vala vinni hogj ne vonodjék, hanem mennyen szaporáb(an) [Algyógy H; BK]. *1740:* 12 óráig pedig, a' Szarvas marha husnak fontját egjenlő árron adhattyák Hentes atyánkfiai, Mészáros atyánkfiaival, ha úgj tettzik ő kglmenek; vagj alább, hogj szaporábban elkelhessen [Dés; Jk 541 a]. *1761:* Ugy iteltem hogy talám Exellen(tia)d szaporább(an) fogja venni[a]; a Postán azért batorkodtam Postára tenni [Pata K; IB. Nábrádj István lev. — [a]A levelet]. *1764:* Az Nagyiána Ca(us)a jo vigyázat mellet a Tablán maradhat, de az zálog kinálasbol índult Causajinkat jobnak itilnem ottan deponálván a V(á)r(me)gyén inditoni ... reménlem szaporább(an) alt(al) esnénk [Borb. II Nic. Kendeffi Lev.].

2. hasznosabban; mai util; nutzwoller, ergiebiger. *1595:* vöttem fü szerzamot, miert hogy mindennap kelletet ... igy az gonduiselő embernel szaporabban meg marad [Kv; Szám. 6/XVIIa. 14 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

szaporafű fűfajta; un soi de iarbă; eine Grasart. *1669:* Az doctor Görgei uram azt javalja, édesem, az csizmádban szapora füvet hordozz, viselj [TML IV, 490 Teleki Mihály Veér Judithoz].

szaporájában szaporán, gyorsan; iute, repede; rasch, eifrig. *1770:* Segéljen édes Vr engemet szaporájában ha mod van benne [Lekence BN; Ks 47. 67. 29 Simon Pál tt lev.].

szaporán 1. gyorsan; repede; rasch, eifrig. *1657:* az fejedelem is nem vötte tréfára, mindjárt indult Patak felé ... mi is Lónyayval paripákra ülvén, szaporán elballagánk [Kem Ön. 213]. *1704:* a kurucok feljöttek éppen Magyar utcába kivül a Keczelei házáig, és ott kiáltoztak és lődöztek szaporán — noha csak karabéllyal — a várfok felé [Kv KvE 285 SzF]. *1708:* az el mult hetén a' mi korcsmankis jöl kezdvin kelni a' városson az kolibasokis ... szaporan költennek [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1736:* Most penig ... nemesasszonyok, nemes léányok is elegen vadnak, az kik széltiben minden szemérem nélkül szaporán elmondják: Isten engem úgy segéljen [MetTr 416]. *1765:* Borsai uram onnan szaparán el mene [Szépkenyerűsztmárton SzD; Eszt-Mk Vall. 29]. *1782:* szép ökröket, bikákat Magyarországról szaporán becsavartatta Kővár vidékire, Hosszúfalvára, onnat pedig Sármásra szállitotta [RettE 420]. *1801:* jöjjen Szaporán mert mind el hordják a Kövedet [A.detrehem TA; KCsl 16]. *1806:* jöjjen kend Ángyo szoporán lásson ujjságot [Dés; DLt 20/1808]. *1840:* Sipos Mihály ... szaporán pillogat [DLt 507 nyomt. kl].

2. gyakran; des, de multe ori; häufig, in rascher Folge. *1664:* Szolgáim szaporán írják onnan belől, nevekedik ellenünk való nehézségek az embereknek [TML III, 181 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

Sz: *1680 k./1715 k.:* Jobb a' Kolyikás segg a fetsegő szájnál, Mert a' ritkán poszog, e' szaporán dajnál [Rosnyai, HorTurc. 160]. — L. még BÖn. 426, 540; CsH 318, 435; KemÖn. 118, 226, 249; RettE 176, 255, 349; WIN I, 594.

szaporaság 1. gyorsaság; iuţeală, repeziciune; Eile, Ergiebigkeit. *1597:* Egj Okornek az belyt keszetedte ki Gerendely Lwkacz Adot hoszszu kasat es asz mi szwksigess wolt hoszsza, hogy megis walami zaporasakot (!) teszen az konyhan [Kv; Szám. 7/XIV. 17 Masass Thamás sp kezével] | Hogy Biro Wram az Abrakot osztatnj akarta Czjnaltatot ö kme Kadar Jakabnak (!) 3. Abrak vekat, az szoparasagert, es az zabnak draga voltaert ... d 15 [Kv; i.h. 6/XXVII. 138 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

2. bőség; belşug, abundenţă; Ergiebigkeit, große Häufigkeit. *1676:* Az tavasz igen szepen mu<ta>ttya magátt Jsten adhattia szaparasagát [Sárkány F; UF II, 758–9].

3. gyarapodás; sporire, înmulţire; Mehrung, Zunahme. *1693:* tetzet volna mi nekűnk, azon Arvak jovainakis nagyob szaporasagahoz, hogy edgyiknek valamellyiknek ő kelmek kőzzűl, keze es Tutorsaga alat lőttenek volna, ha egymas kőzőt Dobaj Janos, es Szanto Marton Uramek meg edgyezhetnenek [Ne; DobLev. I/38. 2].

szaporátlan I. *mn* lassú; lent, fără spor; langsam, selten, spärlich. *1657:* igen szaporátlan volt járásom, csak valamint az eke vagy szekér előtt szokott járni az rossz ló, csak az szerént lépdegélt [KemÖn. 60]. *1658:* ez nehéz és felette bajos úton tegnap ... érkeztem ide Bécsben ...; ez mostani időhöz képest való út és egyéb alkalmatlanságok is igen hátra húztak és szaporátlan az útunk [RákDiplÖ 607 Bánfi Dienes lev.]. *1797:* A Fejér Szilvát most a mult héten kezdettük Szedni a Czigányokkal, de felesen és Apro is lévén szörnyü Szaporátlan a Szedese [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

II. *hsz* lassan; fără randament; langsam, in seltenes Folge. *1662:* míg a tábornak sok szekerei, hadi nehézségi a Vágon általköltöződnének, mellyek hogy csak együtt a meggázolhatója, szaporátlan költözhetnek vala [SKr 255]. *1761:* hogyha a Mlgs Ur onnan ekével nem segit éppen ugar nélkül maradunk mert az ugy ekével igen kevésre

negyek szaporátlant szánthat az is mert igen kemény a föld Kv; EMLt Jenei István Suki Jánoshoz].

szaporátlanság kb. gyérség; densitate redusă; Spärlichkeit. *1768:* a' ... Falu határának ... joságát valósággal lehet ditserni ...mivel nem tsökkenéssel valo szaporátlanságát, nanem ... minden néml föld ben hintet magvának, böv termésit, és gyümöltsözésit remélheti a' szegény mag vető Gazda [Szamosfva K; Ks 74. 56 Conscr. 35].

szaporátlanul kis mennyiségben; în cantitate mică; spärlich, selten. *1663:* Írja Kegyelmed, hogy az élést nehezen és igen szaporátlanul hozzák [TML II, 431 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

szaporgat gyarapítgat; szaporítgat; a spori/înmulți; mehren, bereichern, vergrößern. **A.** vagyonra von. *1699:* ezen kedves Feleségem Kapi Anna ... keze alatt lévő kevés joszágomat, nem fogyatta sem pusztitotta de sőt inkáb szaporgatta [Mk Macskásy Boldizsár végr.]. *1767:* Joszagait s foldeit szaporgatta az ollyas földekből, mellyek mind ez mái napig osztatlanok [Udvarfva MT; Told. 44/38].

B. földterületre von. *1701:* Apáczán laktamb(an) Szakasztá el a kérdésben forgó helljet Apácza felé az Ajtai Határból az Ólt vize, edgj Bőlőni Thamás nevű ember kezdé orotgatni ... az után az Ólt vize szapargatta az Ajtai Határbol [BNB V/9 Valentinus Salatia Principilus de Kőpecz (45) vall.]. *1714:* Popa Jonásk ... fia Popa Todor is felnevekedvén, együtt szaporgatták a foglalást mindaddig, míg kaszáltak is benne [Déda MT; BfN]. *1762:* ezen szegelet ... affele követses és berkes hely volt ... sokat szaporgatta mind az három szomszéd határokból a viz s ugy szaporodott már ennyire a mint most vagyon [Virágosberek SzD; SLt XXIV. 6]. *1782:* a' Dombai Lakosok kőzűl magak Házaik után ... efféle fel fogott és irtásokkal készült heljekkel szaporitgatták régibb kevés appertinentiajokat, ugj ezekis azon uton és jusson szaporgatták a magokét, mint hogj a' nép meg Sokasodott [Dombó KK; JHb XIX/22. 11].

C. borra von. *1740:* Ha pedig a' Csap alá; vagy ejtelbe szaporgatná az idegen bort a' korcsmáros, és deprehendáltatnék, toties, quoties, ha a korcsmáros malitiaja lészen, akár a' boros emberé Cum flor. Hung. 12 :/: 12 bűntettetnek [Dés; Jk 542].

szaporgatás 1. földterület-gyarapítgatás/szaporítgatás; mărirea suprafeței de teren; (allmähliche) Vergrößerung, Vergrößerung (des Feldes). *1740:* (A) viz szaporgatás, melly soha Privatus emberre nem redundál, hanem, ha szaporgatás, immediatè Communitásra, ha pedig átallyaban szakasztás oda, az hunnét szakasztatik [Dés; Jk 324a].

2. létszám-gyarapítgatás/szaporítgatás; înmulțirea efectivului; Vermehrung, Vermehrung, zahlvoll machen. *1808:* A' kik(ne)k Nemzetűnkben annyira valo tehettségek van, igyekezzenek ugy tanittatni gyermekeiket, hogy ha Nagyobb hivatalokra nem mehetnének is, legalább Udvari Tisztek lehessenek, mert egy nehány példák igen szépen mutattyák, mely jeles eszköz lehet ez a' Magyarok jobban való ki gyéritésére, és az oláhok szaporgatására [Kemény, CollMss XXX Varia XII].

szaporgathat gyarapítgathat; a putea mări; allmählich mehren (können). *1746:* tsűrem kőrűl ha lábomat szaporgathatnám mind jobb moddal tétethetnék trágyáztatását [Bethlen SzD; Ks XXVIII. 12]. *1776:* Allodialis szánto földeit is szaporgothatná tsere által [Kiskend KK; BLt 11].

szaporgató I. *mn* gyarapítgató, szaporítgató; măritor, care măreşte; mehrend. *1672:* En Desi Janos Deák ... az Radnothi kulcsarsagnak Tisztiben ... esküszőm az elő Istenre ... hogy ... kgls Vramnak s Asszonyomnak ... hasznos szolgajok leszek, az eő Ngok kezem alat valo jovainak szaporgatoja, takargatoja, nem fogyatoja leszek [UtI].

II. *fn* (vagyon) gyarapítgató/szaporítgató személy; persoană care măreşte averea cuiva; Mehrer, Mehrender. *1678:* reszegesek, tekozlok ne legyenek, hanem mindenekben az Ur eo kge jovainak szaporgatoi, takargatoi [Mezőzáh MT; Told. 1a].

szaporgattatik gyarapíttatgatik, szaporítgattatik; a fi mărit; vermehrt werden. *1740:* Constál ... hogj ezen praetensiob(an) lévő mostani kaszálló részszerint Irtogatás által szaporgattatott, Néhai Pap Dániel atyánkfiától; rész szerint pedig beneficiô fluminis[a] [Dés; Jk 324. — [a]Ti. a Szamos szakasztotta oda].

szaporít 1. (jószágot, vagyont) gyarapít; a înmulți/spori; (ver)mehren. *1578:* Few gondwiseleese az maiorkodasra, zantasra, weteesre legyen, kynek heley feökeppe(n) Kysfalwdon es Dorombaron wadnak. Ezeket mennel yobban lehet zapor <icha> es teöbbiche [Kisfalud AF; OLM. Kamara Instr. E–136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachoczy ut. Mathias Niary gondv-höz]. *1592:* en nekem rizembe hattak azt az heliet, ug vagion hog' zaporitottam [UszT]. *1629:* az megírt Gerebenesen Torda vármegyében egy ház jobbágyot, Lázár Pétert, hogy ott jussa légyen és ha miben lehet, szaporítsa ott való portióit mind ő s mind az több gyermekeim, ezeket az portiókot hagyom Borsos István fiamnak [BTN[2] 422]. *1671:* Hogy a' melly jószágok per notam, avagy defectum szállanának Fiscusra, avagy eddig-is szálottak, azokat ő Naga[a] magának ne tartsa, Feleségének, se gyermekének ne adgya ... nem-is igyekszik kűlőmben a' Fiscus jószágát szaporitani [CC 23. — [a]Apafi Mihály]. *1679:* enis gyermekes ember lévén ... igyekezném jószágoskám szaporétani [Ks 101 Kornis Gáspár a fej-hez]. *1754:* Szegőttem meg esztendeig Sz Margitai Majornenak (:Asztalos Balintne Veres Pannát:) Melgos Groffne ... Kornis Ferenczné Aszszonjom eő Ngă szamára ... őis tartazik hiven és igazán szolgálni, az Majorságot szaparittani [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. *1798:* N(éhai) Donát Mihály Ur Joszágait nem hogy szaporittani kivánta volna, söt azokat tékozolta ... és az itt valo Malmát Zállogba is vetette [Bürkös NK; RLt Ürmösi Jánosné Papoltzi Judit (75) ns vall.]. *1805:* Radákné Asszonyom, itt valo ... Jussát az Osztazás után nem szaparitotta [M.sülye AF; MúzRadák]. — L. még ÁrÉ 131; TML II, 257.

2. (földterületet) (meg)nagyobbít, kiterjeszt; a mări (suprafața unui teren); vergrößern, erweitern (das Feld). *1716:* Magjari Siomón meg vallá, hogj az eő földit a' ló okolb(an) két ruddal ... szaporitotta [Mocs K; JHbK XLVII/27]. *1786:* tudjaé a Tanu. Hogy azon ... kukuruz földhez vagy Rethez a Maros vize szaporitotta öblögette (így!) Lassanként mig viz mentire nagyra nőtt azon helly kaszállo és Berek [Nagylak AF; DobLev. III/620. 1b vk]. *1789:* Imreh Sára Asszonynak amely szőllöji Nyil huzás által keze alá mentenek azon részeket homlitotta é, Süjesz-

tette é szoporitotta é [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 76 vk]. *1794:* irtotté azon Földb(en), vagy szaporitott é vala mit ezen Földet mostan biro, vagy is usualo Ember ... vallya meg a Tanu [Kük.; JHb XX/9. 2 vk]. *1805:* (A földet) a' mellyet-is a' Viz[a] szaparitani kezdett [Dés; DLt az 1825. évi iratok között. — [a]A Szamos]. *1822/1823:* ujjább foglalass a' Pad nevezetű helljen az holott 1822-ben sokat szaporitott a' mellette valo Erdőből [Dés; EHA].

Szk: *~ván ~. 1759:* (A földet) a Maros naponként szaparitván szaporitotta és mais szaparitya Falunk kőzönséges határából [Kéménd H; XXXIII/14. 7] ✳ *irtásból/irtással ~. 1758:* minden néműj kaszálo, és Szántó földőknek (: ha Csak az erdőből valo Irtasokkal vagy tisztogatásokkal privatim nem szaporitották :) egyenlő nagyságunak és kicsiségűnek kell lenni mindenekben [Nyárló Sz; Mk III. XXIV/464]. *1817:* Szaparitott irtásbol szánto földeket ... Kászollokat nem szaparitott az familia [H; Ks 79. 6 vk] ✳ *öblögetés által/öblögetéssel ~. 1725:* ă Kővetsesben ... azon rétnek edy darabját az ólt vize ŏblegetéssel szaporitotta [Hévíz NK; JHb G. Jakab (84) vall.]. *1836:* vannak a Feketeügy vize martyán olyan belsö és külsö heljeink, a melyeket a víz ront, és bizonyos részében a víz ŏblőgetés által szaparít [Kökös Hsz; Kp V. 367] ✳ *tisztogatással ~ → irtással ~* ✳ *vízmosással ~. 1804:* ha ... Ezen ... Joszagokhoz ezek-(ne)k éppen tő szomszédságában valamellyik Testvér a kőz Határbol fel fogott vagy víz mosással szaparitott a melioráció a Communis Subdividenda massához ugy pedig hogy ezekben a lehető Melioratio (!) vagy deterio ratio (!) Consideratioba jőjjőn [Marossztimre AF; DobLev. 874. 3b].

3. (vminek számát) (meg)sokasítja; a înmulți/spori (numărul ...); (ver)mehren (die Zahl). *1662:* a hadakat egyszer is, másszor is nagyon szaporítják a oda gyűjtik vala [SKr 138]. *1667:* Bethlen Gergely uram mellé parancsol ő nagysága egy falka katonát, németet adatni; de nem hogy innen Somlyóbúl el kellene most az praesidiumot vitetni, de bizony kétszer inkább kellene szaporítani [TML IV, 132 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1672:* Micsoda üldözésbe legyenek oda ki szegény atyánkfiai, Kegyelmed nálamnál jobban tudhatja ... Azon kellene igyekezni, hogy szaporítanók szegény hazánkot véllek s az sok pusztát adnók nékik [TML VI, 80 Bethlen Miklós ua-hoz]. *1801:* sok Esztendőkig valo Experientia által gyűjtött Tudományu Hazafiak kezdették szaporittani Czĕlunkat [Kv; ACLev.]. *1803:* a' Gyitrai Puskás v. Deák Urék ... kezdik az erdő felé a' Galotzás hoszszába fellyebb fellyebb, terjesztgetni, és a' colonicalis házakot benne inkább inkább szaporittani [Gyszm; Born. XVc. 1/22]. *1818:* én Felebarati indulatbol egyszersmind azértis hogy pereinket ne szaporittsam ... fogtam pennát [Szentbenedek AF; DobLev. V/1014 Mohai Lőrincz Dobai Sigmondhoz]. *1851:* fogadj[a] mentől olcsobban és a' kenyér evŏt ne szaparitsák [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez. — [a]Mindenes cselédet]. — L. még PLev. 69–70; SKr 167, 403; TML V, 97].

Szk: *számát ~ja. 1657:* az említett intentiójára nézve az királynak nagy factiója vala az kozáksággal Chmelnicki nevű nevezetes kozák által, animálván ŏket mind arra, hogy magoknak számokat szaporítanák minél jobban [KemÖn 291]. *1759:* (A törökbúza) egy felé is nem vesztegetődőt, de a' sok sertés meg emésztette, à veressek kivált ollyan természetűek, hogy ha nyárban is szemmel nem tápláltatnak, szem látomást vesznek, számokot ide hátréb kevesiteni jobnak látom, mint sem szaparitani [Déva; Ks 94. 24. 2] ✳ *vhányra/vmennyire ~. 1767:* az Plebanus Ur Emberei megszaparadván a házakat is kellet szaparitani már most 12 ház hellyre szaparitotta az Plebanus Ur maga részit [Gyurkapataka SzD; JHbK LIV/28. 12].

4. *szaporítton ~* (vminek a számát) folyton növeli; a înmulți mereu; (zahlmäßig) erhöhen/mehren. *1662:* mind Tiszán túl való, s mind innen levő birodalmában hadait mindenütt szaporítton — szaporítja, gyűjteti vala [SKr 490–1].

5. (jövedelmet/költséget) növel; a mări (veniturile/cheltuielile); (ver)mehren (die Kosten od. die Einkünfte). *1623:* ha gonduiseleőnek tartia magat Ez felekell kellene az prouentust Zaporittany [Szu/Fog.; Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1672:* Édes Bátyám Uram, az mi az Vér György uram dolgát illeti, ím hopmester uram által irattunk Kegyelmednek ... mennyivel szaporítattuk fizetését, azt is Kegyelmednek elköldtem [TML VI, 270 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1681:* az eő nagyságok uas, fűrészdeszka és uámbeli prouentusokat is szaporítani minden igyenes utakon, módokon io lelkem ismereti szerént igirkezem [CsVh 87]. *1689:* Dosa Thamás, mint substitutus Tiszt ... azon háznak édgy részit s à Szőlőknek dézmáját maganak vindicalta s occupalta, holott azon Eccla emlitett jussat oltalmazni inkább s szaporitani, mint sem kárositani s fogyatni tartozott volna [MMatr. 441 P. Alvinczi protonotárius kezével]. *1740:* a N(e)m(e)s V(á)r(me)gye ... elégé meg romlott Statusb(an) vagyon, költségeit aval is nem Szaparitya [Kéménd H; Ks 83 Zejk István lev.]. *1784:* Azzal is szaporittatik az szegény Helységbéli adozo Népnek terheltetése, hogy az Birák, és Polgárok Erdő osztáskor, az kőzköltségnek fel vetésekor; Rectificatiokor és más illyetén alkalmatosságokkal az kőz költségen élnek, esznek, isznak, és vendégeskednek, hogy azért e részbenis könnyebbittessék a szegénység, ezen túl tellyességgel nem lészen szabad az kőz költséget ezzel szaporittni [Torockó; TLev. 2/6. 2b]. *1794:* Harangozo s' égyszersmind Árvák Gazdája Posalaki ö kigyelme ... kéri, hogy a' mostani drágaságot tekintvén, a' Vener. Consistorium, az Árvák tartásáért valo fizetést valamivel szaporitani méltoztassék [Kv; SRE 319]. *1817:* méltoztassék azon 14 darab Leveleket Simpliciter viszszá küldeni, ne kéntelenittessünk azokért is perelni, az által ă közönséges jo elő mozditását akadályozni, ă kőz költséget szaparittani [Szentbenedek AF; DobLev. V/1005]. *1819:* Utollyára a Laetarae napkor tartatni Szokott közönséges Czéh gyűlésen választassék még égy értelmes irástudo Notarius is, akinek kötelessége lészen ... a Czéh Cassaját a Czéh Mesterekkel együtt minden tisztességes utakon modokon nevelni és Szaporittani [Kv; MészCLev.].

6. többít; a spori/înmulți; mehren, höher bringen. *1733/1813:* ha Isten eltet azon Summát még két száz Forintokkal szaporittani igyekezem [Kv; SLt XLII. 6. 25]. *1744:* a' negy kőből buzát ... szaparitván ŏ kglme [Hídvég Hsz; UnVJk 99].

7. (telepítéssel) gyarapít; a înmulți (prin colonizare); vergrößern, ausweiten (durch siedeln). *1655:* Szaz (!) Nemzeten kűl az foljdes urok Dedradot[a] mas nemzetel ... nem szaporittiak [Marossztgyörgy MT; LLt Csáky-per 297. L. 1. — [a]K].

8. (italt) felszaporít; a spori cantitatea (băuturilor); anreichern, strecken (das Getränk). *1829:* a' Puntsat lehet szaporitni Szilvoriumal mert vastag [Kv; Pk 6].

9. fokoz, növel; a mări; steigern, erhöhen. *1826:* A Gyomor erősitő mixturát egy kis változtatással meg készitettem, két órább(an) kell belőlle venni egyszer, v. másképpen 4-5 versen 24 óra alatt, azaz ha két oráb(an) véve legalább

2 széket nem tsinál ugy a dosist szaporitani kell, ha ellenben 2, 3 széknél többet tsinál 24 ora alatt, ugy kevesiteni kell a dosist [Dés; Ks 101 Bod Elek lev.].

10. kiegészít; a completa; ergänzen, ausfüllen. *1679/1681:* Az Béres szekereket s ekéket, mind Hunyadon s mind à filialis majorkottatásokb(an) az eddégh valo mod szerint jo gondviseles alatt meg tartassa ... inkab szaporicza [Vh; VhU 677]. *1729:* Vinczi Nagj István Uris tartozzék ... a' szőllő(ne)k minden mivét idejéb(en) meg adni ... és homlitással minden Esztendőb(en) s két, két száz hasáb karoval szaporittani [Ne; DobLev. I/14]. *1770:* (A malomházat) egyszer és mádszoris (!) ujidgatták, kőveit szaparitották, mivel elsőben csak két kővűnek értem Lenni [Dombó KK; JHb LXVII/146]. *1807:* A tulso Malmot ... néhai ifiabb Rettegi Sigmond Ur ... meg hoszabitotta, hogy őt kőre szaparitsa [Apahida K; RLt O. 2 Jos. Farkas (47) ns prov. vall.].

11. (ki)bővít; a mări/completa; erweitern. *1764:* Vólt akkoron a' mostani Udvarház ... ezt Rosnyai Uram szaparitotta egy Tornáttzal [Udvarfva MT; Told. 44/26]. *1777:* a' Házat is ő Klme renováltatta pro suo gusto s egy vagy két Hátulso Házzal szaporitotta [Dés; Ks 79 Dési ház pere 224].

12. (gyümölcs/fűzfát, állatot) szaporít; a înmulți; vermehren, in größerem Maß anbauen/züchten/pflanzen. **A.** *1671:* hogy ha Tökés Andras es Bereczki Istvan ura(m) vagy posteritasi Satoros kertet csinalnanak környült, vagy gyümölcsfát szaporitanának vagy bocsatananak beleje ... [Mv; MvLt Bereczki cs. lev. — Páll Sándor kijegyzése]. *1681:* Ezen kertb(en): Szilva, Alma, Noszpolya, Dio, Kőrtvély, Piros alma etc. fak noha bővőn vannak; mind azo(n) altal (:mint hogi elegh helye volna:) külomb külömb féle szep oltovanjokkal kellene szaporitani [Vh; VhU 573]. *1789:* mind két részröl a nevezet Curiák körül jo kerteket szoktaké tartani s melyjik rész a maga Joszágan a Gyümölts fákat akárminemüeket plántalt é szaporitat é tüzre [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 76 vk]. *1807:* néhai ifiabb Rettegi Sigmond szaporít a Gyümöltsfákon kívűl sok fűzfás berkeketis szaparitott [RLt O. 2 Jos. Farkas (47) ns prov. vall.]. *1844:* a' fűzfákat szaparitani kelletik, s' annál fogva a' füzfák szaparadván, fejül a' kertnek gyepűs része erőssődik [Mv; TSb 37].

B. *1679/1681:* Valamint egyéb féle majorságot ugi à mihek szamat is eó kglme[a] szaporitani el ne mulassa à majorsagh sertés marhatis szaporitván mikor annak ideje vagyo(n) azokat à makkon hizlaltassa meg [Vh; VhU 675. — [a]Az ub]. *1716:* Csukát Posárt szaporitani igjekezzék [Szászerked K; LLt]. *1760:* Az magnak való majorságokra jo gondot viseljen a Majorné és mentől többre szaparittani igyekezzék, mindenféle majorságot [Szentmargita SzD; Ks 18]. *1811:* a' Grófom ... Gondolá, jó lenne Kantzát szaporitni [ÁrÉ 134]. *1812:* szolgálat tétele abban ál, hogy Az Uraság számára Majorságokat szaporitson, tartson, azoknak jo gondját viselje, ugy a' kertbe veteményeket termeszszen [Szászfenes K; Ks 76 Conscr. 22]. *1822:* ezelötti Esztendőkben ezen Hazában vólt inséges üdőkben a' Szólgáló embereim Marhájokbol ki-fogyván; a Gazdaságnak folytathatására eddig tartott Béres-ökreimet kéntelenítettem szaparítani [Ördögkeresztúr SzD; BetLt 1].

13. (termést) növel; a mări (producția); mehr ... anbauen/pflanzen/richten. *1769:* A miképpen ennek előtte sok rendben meg porontsoltatot volt, hogy a földi almát vagy magyorot mind hasznos Gyümöltsöt kiki igyekezze Szaporítani és plántálni ugy mostanis ujabban porontsoltatik [UszLt XIII. 197a]. *1789:* Nem látnak, és nem tudnak Semmi modot fel találni arra, mí képpen lehetne Gabonájokot szaporittani [Csehétfva (U) és körny.; i.h. 97] |Buzát Rosot, és kevés Zabot szoktak vetni de ... egyéb féle Gabona pedig a Földnek soványsága miatt nem teremhet és Szaporittani sem lehet [Kénos U; i.h.].

14. sokszoroz, fokoz; a intensifica, a înmulți; steigern, erhöhen. *1672:* A mi kegyelmes urunk ő nagysága ... szaporítani akarja Kegyelmed házán való kegyelmességét [TML VI, 271–2 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1699:* joakarattyát kgld(ne)k vévén én nem igyekeztem kgldet infestálni s busulást, faracsagot szaporitani [Palatka K; SLt AI. 17 Palatkai István P. Horváth Miklóshoz]. *1797:* látom hogy az ital tselekedtette ketekkel hogy a' munkát szoporittyák [Náznánfva MT; Berz. 3. 21]. *1838:* egyik bosszuság a másikat éri, s azt a' gyáva János is szaporítá [Kv; Pk 7].

Szk: *gondját ~ja. 1677:* Sok az hír, sok az hazugság, sok a temondád; de mi haszna emberséges embernek gondját avval szaporítani haszontalanul ? [TML VII, 504–5 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

15. kb. gazdagít; a îmbogăți; bereichern. *1578:* Az zegenysegeth mod nelkeöl ne rongallya es ne haborgassa senkyth teörwentlen megh ne niomorichon, hanem azon legyen inkab hogy teöbbiche, epyche, es zaporicha eöket [OL M. Kamara Instr. E–134 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachoczy ut. Math. Niary gondv-höz].

16. *aranyat ~* aranyat gyárt; a face aur; Gold machen. *1620 k.:* Maga Egiptusban semmiféle bányák nincsenek, hanem azmely kőből aranyat csinálják, Habesből, azaz Abissinumból hozzák, csakhogy sok alchimistát mondnak hogy vagyon benne, kik azok is igen szaporítják az aranyat [BTN[2] 415].

17. *beszédet/szót ~* (fölöslegesen) sokat beszél; a lungi vorba; viel Worte verschwenden, unnütz reden, weitschweifig sein. *1637:* Az Szabo Istua(n) Ur(am) szolgalojatis hallam hogi hires kuruanak igen szidgja vala szabo Pal: Azalis szaporitia vala beszedit hogj szolgaloja minemü Aszonia megh ollia(n) [Mv; MvLt 231. 119 b]. *1773:* én sem szaporíték sok szót látván, hogy megdühödtek, hanem azt mondám mindenek hallatára[a] [RettE 307. — [a]Köv. egy román mondat]. *1798:* Műlleris tőbb szot nem szaporitván Pofon vága a Delucio Legényit [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. *1806:* Annyit beszéltűnk mi már erről, hogy tőbbet szot szaporittani, akármellyik részről el maradhato [Ks 94 Thuroczy Károly lev.]. *1847:* szinte semmiségért szot szaporittani restellem [Csapó KK; DobLev. V/1265 Wizy Lajos Dobolyi Bálinthoz].

Szk: *szóra szót ~. 1777:* ingemet ... Férjem gyilkossának mondot ... motskos szovait ujra reiteralván az Ax, és szora szot szaporitván [H; Ks 114 Vegyes ir.].

Ha. *1654/1696:* szaporittani [Meggyes; BálLt 46]. *1750:* szaparitották [Folt H; BK sub nro 144]. *1756:* szaparitani [Mikeszásza NK; Told. 38]. *1762:* Szaparitotta [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1763:* szaparitani [M.fráta K; JHb XVIII/28]. *1775:* szaparittani [Szőkefva KK; Újf. 3]. *1789:* szaporittani [Almás U; UszLt XIII. 97]. *1794:* szaporitotta [Balázstelke KK; JHb XX/9. 3]. *1805:* szaparittani [Szovát a MT; Sár.]. *1810:* Szaporittani [Pálfva U; Pf].

szaporítandó gyarapítandó; pentru a înmulți ceva; zu (ver)mehrend; um etw. zu vermehren/steigern. *1847:* To-

vábbá tudom azt is, hogy az erdőszeti tiszt urak bizonyos helyekre famagat vettetvén erdőt szaporítandó, kiment Varga Katalin többedmagával, s a munkásokat onnan elkergette ... Midőn az erdőmester parancsolatjából az erdőgornyikok puszta helyekre famagot vetettek, erdőt szaporítandók, az ott lévő munkásokat gornyikostól, több maga mellé fölvett emberekkel, elkergette [VKp 197–8].

szaporítás 1. gyarapítás; mărire, sporire; Vermehrung, Mehren. *1669:* Én az én kicsiny böcsületemet s jovaimnak szaporítását nem ez mostani regimen alatt kezdtem, gyermekségemtűl fogva igaz úton kerestem [TML IV, 417 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1854:* Fundus instructus szaparitásába bé számitodatt 3776 fl. 22 xr [Kv; Born. O. Ia Bornemisza János szám.].

2. területnagyobbítás; mărirea unui teren; Vermehrung, Vergrößerung der Fläche. *1807:* vagyon a Szamos vize kőrűl follyása kőzött ... egy jo nagy darab Kaszállo hellye ... eztis tőbnyire ifiabb Rettegi Sigmond Ur tette tulajdonává, és hasznossá ... a kőrnyűl lévő berkeknek szaporitásával [Apahida K; RLt O. 2 Jos. Farkas (47) ns, prov. vall.]. *1813:* Kis Völgy Feje nevezetű hellyen orotást épittettem ... Mihály Janos Ur alkalmatossággal az Irtások további szaporittását ... meg tiltotta [Kőrispatak U; Pf]. *1858:* a' már meg állított Sessiok szaporitásában egy szoval semmi féle változtatásában bele egyezni nem lehet szabad [Szu; Pf Gálffy Sándor lev.].

3. növelés, sokasítás; înmulțire, sporire; Erhöhung, Steigerung. *1662:* Rákóczi fejedelemnek megharaguvása, sérelmének fájlalása, hadai szaporítása [SKr 478 Tartalomjelző fejezet címből] | (Szejdi Ahmed pasa) minden tanácsát hadai erősítésére, szaporítására és parancsolat végbevitelinek módjaira fordítván, hadait ... sok véghelyekbül, török várakbul hogy megszaporítsa, elég módja vala [SKr 531]. *1809:* A' Sóvágoknak száma mind eddig ... csak 40 főből állott, mivel, kőzőnségesen esztendőnként 20, 30, de 40 volontörok is az aknába bé szoktak volt járni, és ezért nem volt Szükség a' sovágok számának szaporitására [Parajd U; UszLt ComGub. 1743].

4. gyarapítás; înmulțire; Vermehrung, Mengenerhöhung, Erzeugung, Züchtung. **A.** *emberre von. 1716:* Húrinai Miklos Ur(am) halála előt ... olj nyavaljában lett volna, mely miatt az termeszet szerent valo nemzésre, vagj emberi magnak szaparittására tellyesseggel alkalmatlan lett volna nem tudom annak előtte menyére valo ereje volt szegénnek az emberi magnak szaparitására [Nagyida K; Told. 22].

B. *állatra von. 1634:* Méheinknek szaporitásában es mentöl töbnek tartásabanis nem kissebb forgolódásal munkálkodgiek, mint egieb mayorsághban valo gonduiselésében [UF I, 336 I. Rákóczi György gazd. ut.]. *1676:* Az hazak meget vagion egh kis rekesz melyben vagion sendelyes fedel alatt szarnios majorsagh szaporitasára valo alkalmatoságh [Fog.; UF II, 743]. *1824:* A' Tisztartoné az idei szaporitásbol a'dott (!) a' Majoros keze a'lá rétze fiat 8 [Erdőszengyel MT; TSb 43]. *1829:* MKerékről hoztak szaparittás végett 8 eme 2 ártán [Pókafva AF; Born. Ia Bod László tt szám.].

5. jövedelemnövelés; creşterea venitului; Zuwachs, Einkommenserhöhung. *1662:* Rákóczi Györgynek ... Oeconomiája, épittetése, nagy szorgalmatossága, minden jövedelmek fiscus számára való fordítása, tárházbeli jövedelme szaporítása [SKr 142. — Tartalomjelző fejezetcímből]. *1794:* Az Eklesia mind magános mind pedig a Collegiummal közös mindennémü Fundussai administratiojának jo rendben valo állittatása az ezekből bé vehető jövedelmek mennél többre lehető szaporitások ... véget, rendeltessék ... egy Hét személyekből állo Exactoria Commisszio [Kv; SRE 311].

6. emelés, növelés; ridicare, creştere; Steigerung, Erhöhung. *1767:* a' tehetősebbek[a], a' Nap-számok(na)k éjjeli időbe valo szaporitásával magok(na)k nagyobb költséget, mint hasznot, a' gyengébbeknek p(e)d(ig) éppen el viselhetetlen Expensat causál vala (igy!) [Torockó; TLev. 7/1. — [a]Ti. lakosok] | Ha ... egyik bányabeli Mű a' másikba hallatik, azon bányákban ... a' Napszámok(na)k szaporitása tellyesseggel tolláltatik. Ha hol p(e)d(ig) a' bányák(na)k a' szomszédokkal nintsen és nem lészen Controversia, az elsö Punctum(na)k[a] meg rontása nélkül, a' Nap-számaknak szaporitása meg engedtetik [uo.; i.h. V/1. — [a]A megelőző szabályzati pont].

Ha. *1788:* szaparitás [Dés; DLt]. *1799 k.:* szaparittás [Kv; AggmLt C. 115]. *1805:* szaparittás [Ózd AF; MúzRadák]. *1823:* szaparittásával [Dés; DLt].

szaporítgat (földterületet) nagyobbítgat; a mări mereu (suprafața unui teren); (ziemlich/allmählich) vergrößern (das Feld). *1782:* a' Dombai Lakosok közül magak Házaik után ... efféle fel fogott és irtásokkal készült heljekkel szaporitgatták régibb kevés appertinentiajokat [Dombó KK; JHb XIX/22. 11]. *1798:* tudják azt miképen védelmeztem ... felesegem Joszágát, tudják azt miképen szaporitottam s neveltem szőllő Hegyeit, tellyes igyekezettel azan lévén hogy szoparitgossam [M.dellő TA; DobLev. IV/802. 2a]. *1815:* azon iratvánnyát az ezelőtti volt szokás szerént ... szabad lévén a' Falu erdejiből irtani, őis mint Szorgalmatos Ember, magais Szaporitgatta irtott azon innetis [Orsova MT; Born. G. XV/13 Farkas Iftyenye (61) disunitus pap vall.].

szaporíthat 1. (vagyont) gyarapíthat; a putea mări/spori (averea); mehren können (das Vermögen). *1671:* én az enyémet más az övét akármi úton szaporíthassuk [TML V, 655 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

2. nagyobbíthat; a putea mări; vergrößern können. *1662:* őregh Bokkos János haz hellje. Ez az falu vegin lak(van), szaparithatni az falu foldibol [Holtmaros MT; BLt]. *1687:* eszt[a] az Gyepűn alol jo darabbal mégh szaparithatni [Néma SzD; LLt. — [a]Szőlőt].

3. (állatot) szaporíthat; a putea înmulți; (Tiere) züchten können. *1772:* a So már meg drágodván, se marhát nem tarthatnak, s nem szoporithatnak [Fejérvíz H; JF 36 Balt. Herna ns vall.]. *1824:* a' sertések két versen meg-hullottak, hogy pedig azok az utrizált idők alatt mennyit szaporithattak volna, én az meg állitani (!) nem tudom [Szentdemeter U; Told. 40]. *1868:* A legelésre nézve, ha jonak látják szaporithatják a' marha számot [Szu; Pf Gálfy Sándor lev.].

4. nemzhet; a putea procrea; zeugen/erzeugen können. *1716:* lehetetlenís volt hogj eo kglme szaparithatot volna emberi magot mert ügjit sem vetette az Aszszonyra | nem lett volna arra valo hogj ... emberi magot szaparithasson | nem arra valo hogj embert szaparithassan, elegh lesz ki szaparicson [Nagyida K; Told. 22].

5. növelhet; a putea creşte; erhöhen können. *1789:* semmi módot nem látnak mely által szaporitthatnák a Termést, mivel minden módot már el probáltak [Szentpál U; UszLt XIII. 97].

6. gyarapíthat, kiegészíthet; a putea completa; ergänzen/bereichern können. *1662:* Bányán levő némely emberek búzája felől is parancsolván Vallis uram, azzal is szaporíthatni[a] [TML II, 255 Kemény Simon Teleki Mihályhoz. — [a]Az élést] | Feles puskás lévén ott az jószágban, ha igyekeznek rajta, vadhússal is szaporíthatják asszonyunk ő nagysága konyháját [TML II, 258 ua. ua-hoz].

7. sokasíthat; a putea spori; (ver)mehren können. *1670:* Bezzeg, Uram, ő nagysága az ilyen dolgoknak újulásával mindenkor szaporíthatná az portán az informatiokat és hogy az német mint szaporodik [TML V, 416 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

szaporító gyarapító; care face să sporească ceva; Mehrer, das Vermögen Vergrößernd(er). *1801:* láttaé a' ... Baronissa Aszszonynak ... ollyan belső takarékos gyűjtő és Szaporitto ... belső gazdai asszonyságát ... ? [Mv; Told. 42/56].

szaporított gyarapított; care a fost sporit; vermehrt. *1827:* néhai Dobolyi István ... azon költsönözéseit a Felesegivel és özvegyivel együtt laktokba fizette le meg kevesedett Joszágotskájának industriájok által szaporitott jövedelméből [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1109. 4].

szaporíttat 1. gyarapíttat; a face să crească, a spori; vermehren lassen. *1675:* ez varban mindenüt leuő iokat ... szaporitatuan ... oly hűseges gondviselessel tarcsa es tartasa ... hogy ha valami reszben karunk következik maganak tulajdonittyuk [Fog.; UF II, 676].

2. (gyümölcsfát, állatot) szaporíttat; a face să înmulțească; züchten lassen, zu höherem Zuchterfolg bringen. **A.** *1843:* A' Szöllök közötti pusztában évenként husz gyümölcsfa élő Nevendéket szaporittat — fele Szilva, más fele körtvély, Alma. Cseresznye — Megy — és Baratzk Csémetékből telvén ki [Nagylak AF; DobLev. V/1248].

B. *1662:* Itt is ... minden alkalmatosságú nagy épületek ... építtetének, ahová mindenféle öreg és apró majorságokat, barmot, ménest, moldvai széles és lapos farkú szép juhokat nagy bőven szereztetett és szaporíttatott vala [SKr 199–200].

szaporíttathatik sokasíttathatik; a putea fi înmulțit; kann bereichert werden, kann reicher gemacht werden. *1662:* Rákóczi fejedelemnek is derekasabb ereje Váradbul és értéke után nagy részbül hajdúságból állana, holott annyiszor meggyengíttetett hadai azon hajdúság földérül, valamennyiszer kívántatnék, azonnal újíttathatnának, szaporíttathatnának [SKr 530].

szaporíttatik 1. gyarapíttatik; a fi mărit/sporit; bereichert/gemehrt werden. *1662:* Mellyhez a diószegi hegyeken nagy jó szőlők és Belényes vidékiről egynéhány jó faluk fordíttatván és több defectusokon nyert jószágokkal is szaporíttatván, ott is derekas szántás-vetés, majorkodás, mindenféle barom-, aprómarhatartás és egy nagy jövedelmes derék udvarbíróság állattatott vala [SKr 200].

2. (bér, jövedelem) növeltetik; a fi mărit/crescut; erhöht werden (Lohn). *1777:* Anno 1777 die 2-da Marty fogadta meg Zalánfalva közönséges megegyezésből ökör pásztorának Görgényi Jánost, titulált Apor Istvánné asszonyom jobbágyát és Balás Mihályt, titulált Séra Pálné asszonyom jobbágyát: Kiknek is fizetések, vagyis bérek leszen eszerént[a] ... ha károk lészen, minden háztól egy garassal szaporíttatik a bér [Zalán Hsz; RSzF 189. — [a]Köv. a részl.]. *1791:* Szükségesnek itéltetett, hogy a' Quartások számokra készittessék egy Instructio, a' mellyben a' Dézmának mind bé vétele, mind pedig ki adása iránt olly rend szabattassék, hogy a mennyiben csak lehet a' Dézmából valo jövedelem szaporittassék [Kv; SRE 277].

3. sokasíttatik; a fi înmulțit; vermehrt (werden) lassen. *1662:* Júniusnak elein a német had ismét szaporíttatott vala [SKr 674]. *1765:* fundamentalis törvénye ezen Ecclesiának, hogy: uj Sallaristak ne szaporittassanak [DobLev. IV/214].

4. többíttetik; a fi sporit; gemehrt werden. *1820:* Keserű vagyis Rátz Ürmősnek mustul ... 16 vederrel szaparitatott [Déva; Ks 105].

5. (fa, állat) szaporíttatik; a fi înmulțit; wachsen lassen, gezüchtet werden. **A.** *1807:* Tsak miolta én itten lakozom, azoltais sok fűz fák, mind tsemeték, mind Oltoványok rakatattak, szaparitattak [Apahida K; RLt Jos. Farkas (47) ns, prov. vall.].

B. *1634:* Mayoriukban leuö tyuk, lud, reczek, pavak, indiak, juh, diszno, öregh labas marha, mentöl teöb lehet szaporitassanak [UF I, 333 I. Rákóczi György gazd. ut.].

Ha. *1799:* szaparittatott [Backamadaras MT; CsS]. *1803:* szaparittatik [HbEk].

szaporkodik gyarapítgat, szaporítgat; a face să crească avuția/averea; in Wohlstand gedeihen, sein Vermögen mehren. *1653:* Azután osztán harmadik úttal a feleségével Borbély Annával nagy titkon úgy szaporkodtak néki és cseréltek, és azt a rosz házat s hatszáz és huszonnyolc forintot adott neki [ETA I, 17 NSz].

szapornyica takonykór; răpciugă, morvă; Rotzkrankheit. *XVIII. sz. eleje:* A Menes közt ragadō veszedelmes nyavallya van három, az Rüh, fekély, és à Szopornyicza, ă kétt elsőt könnyen Orvosolni, de az harmadik gyogyithatatlan [JHb 17/10 lótartási ut.].

szapornyicás takonykóros; răpciugos; rotzkrank. *1679:* administrálta Katonábul[a] oda hajtott egy nehány szapornyiczás lovaknak az árát [AUt 187. — [a]K]. *1695:* a' Fekete ugja(n) szép paripa Termetire nézve szép Testű, de Szopornyiczas, s edgyik Lábára Sántál is. A Pejnek ne(m) fog semmi nyavalljája lenni ... Az verés is szapornyiczas volt, most már nincze(n) szinté(n) ollyan nagj mértekbe(n) rajta [Gyf; KaLt Récsey István lev.]. *1774:* En attam ell harmad idén egy szapornyitzás Lovat 'a Makfalvi Szent Győrgy Napban esett Sokadalomkor 34. forinton [Szentdemeter U; LLt Vall. 106].

szaporodás 1. számbeli növekedés; înmulțire, creștere numerică; Vermehrung, Fortpflanzung | szaporulat; spor, creștere; Zuwachs. *1600:* marhankat ... el hoztak hatalmasul niolcz Zaz Juhainkat, melyben haro(m) zaz mostis oda wagyo(n), Azokat Zwrin megh kewanniuk, es minde(n) zaporodasiwal es haznaiwal [UszT 15/33]. *1634:* Mindenfele labas marhainkra ... szorgalmatos gongia legien, szaporodasok gonduiseletlensége miatt elneueszszen [UF I, 330]. *1650:* Egi kanczat az ki nekem Iutot Volt oztasban, megh nem atta ... az melj kanczat ... keuanok kezemben szaparodasaual [UszT 7a]. *1758:* maga Gombasi János Ur(am) beszellette hogj két hold földet szerzett azon tehen(ne)k szaparadasinak hasznabol [Asz; Borb. II Pető Gjőrgj (31) ns vall.]. *1762:* Dăn al(ia)s Bats Vaszilia ... Minden

esztendöben keze alatt lévö Juhokrol, azok(na)k szaparadásokrol és Gyüjteményekröl hitelesen számot ad [Szentmargita SzD; Ks 17/LXXXV. 68]. *1768:* Lovak Perceptiója ... 1767béli szaporodást kancza 5 Paripa 4 | Kosár Méhek Erogatioja Circa 5tum et 6tum May nagy havazasok és kemény idök miatt felettébb megromolván 4 el holt 2. meg maradott minden szaporodás nelkült [K; DobLev. II/390. 11b, 17a]. *1788:* selljem ereztő Bogarak szaparadására [Dés; DLt]. *1795:* Gidos Kecskék szaparodása [Déva; Ks 95]. *1837:* Annya méh el tétédött (!) teleles vegét 25 ... Fel vetődöt (!) szaporodások 32 Raj [Mezömadaras MT; Born. F. IIg]. *1867:* Március 9kén ... küldöttem be a kolosvári Méltoságos udvarba 8. Darab 1866. évi Szaparodásbol valo sűldő Sertéseket [Bányabükk TA; KCsl 3].

Szk: *idei ~. 1684:* Ez idei szaporodás. Ez idei Pujkafia nro 76. Ez idei Ludfiu nro. 43. Tyukfiu nro. 160. [Szuv; Utl]. *1792:* Idei Szaparadas ökör 29 ... Idei Szaparadásbol Bikanak hagyatott Bornyu 2 ... Idei Szaparadás üszö Bornyu 27 [Girolt Sz; JF 36 LevK 50] ✳ *nyári ~. 1700:* Nyari szaporodást percipialtam egj bornyut [Kv; Szám. 40/I. 9].

2. sokasodás; înmulţire; Vermehrung, Anwachsen. *1568:* Az Zalogos Jozagh feleol wegeztetetth, Az Jozagnak felet megh erezty, Az Zaporodassais[a] megh ozol [Gyf; JHbK XII. 8. — [a]A jobbágyoké]. *1662:* Gyulai Ferenc a birtoka alatt levő hadakkal ottan ki is szállott vala, de hogy a vármegyék is felülésekkel s mellé való jövésekkel elérkezhessenek, csak lassú menetellel szállván elébb-elébb, a hadaknak naponkint való szaporodására s erősödésére várakozni kelletvén, az üdő eltölt vala [SKr 365]. *1678:* az mi hadunknak szaporodását itt[a] nem remélhetjük, sőt inkább az is eloszol, az ki itt vagyon [TML VIII, 243 A táborban levő consiliariusok Teleki Mihályhoz. — [a]Erdőszádán (Szt)].

3. növekedés; creştere; Anwachsen, Zunahme. *1784:* az ő szolgálattyok(na)k[a] mostan nagyobra let szaporodását magok relatiojok szerint abbol lehet inkább ki hozni, hogy ez előtt kevesebb udvár volt. Oeconomia sem volt oly nagy mint most már minekutanna az oeconomia folytatása szaporodott, szükség keppen annak folytatására emberis több kivántatik [Torockó; TLev. 9/9. 11b. — [a]A jb-oknak].

4. gyarapodás; sporire; Vermehrung, Zuwachs. *1710 k.:* úgy tudom, én Istenem! nem híjával, hanem szaporodásával adtam a pénzt elé [BIm. 993].

5. nemzés; procreaţie, procreare; Fortpflanzung, Zeugung. *1716:* nem volt arra valo, hogj Aszszony emberrel valami szaparadásra valo hasznat tehessen [Nagyida K; Told. 22].

Ha. *1751:* Szaparadása [Gyéressztkirály TA; SzentkZs Conscr. 9a]. *1768:* szaparadásokhoz [O.kocsárd KK; Ks 74/55]. *1809:* szaparadása [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. *1836:* Szaparadás [Borsa K; CU].

szaporodási szaporodásbeli; de înmulţire; produktiv, generativ. *1771:* Ujfalvi Pál Gjörgj Péternél vagjon egj kék Szörü ökör, mellyet Nehai Solyom Thamás ur(am) borju korába adott volt ... hallottam hogj azon marhák (:melyről a kerdes van:) Szaporodási féle volt [Újfalu Cs; WLt Mart. Czirják (26) pp vall.].

Szk: *~ provent. 1840:* Keselynek két ökör bornya ... falus birák által meg betsültetett 225. Rfra ebből szaporodási proventbe égy harmad Rf 75 [Nagykapus K; KszRLt].

szaporodhatik 1. (vagyon) gyarapodhatik; a putea creşte; kann sich mehren, kann größer werden (das Vermögen). *1669:* Kegyelmedet azért kérem nagy becsülettel, édes Komám Uram ... szóljon ő kegyelmének ... adja meg ő Kegyelme az veszedelmek között puszta jószágomból kibontakozott és mostan ő kegyelme földén lévő jobbágyimat, hiszem ... nekem ... a mi kevés vagyon is, fogyton fogy, nem hogy szaporodhatnék [TML IV, 405 Bánfi Ágnes Teleki Mihályhoz].

2. (állatállomány) számbelileg növekedhetik; a se putea înmulţi (efectivul de animale); kann wachsen, kann sich mehren (der Viehbestand). *1776:* ă Marhákra, Lovakra igen jó gondot viseltessen; hogy szaparadhassanak valaha [Mv; Berz. 20]. *1824:* A ... Sertések ... mennyit szaporodhattak volna azt az én eszem fel nem éri [Szentdemeter U; Told. 40].

3. elszaporodhatik; a se putea înmulţi; sich vermehren können (Ungeziefer). *1732:* Aszt el hiszem hogy Radics Borbora Aszszony(na)k tetvei szaparadhatta(na)k rabságaban [Kv; MvRK].

4. (jövedelem) növekedhetik; a putea creşte (venitul); anwachsen, zunehmen können (Einkommen). *1681:* Hal tarto. Az Kerlecz vize mellet Kettő vagyo(n) ... Mind a' kettönel hasznosabb volna, ha az malom alatt sövenjből font oldalu deszkas fenekü s fedelű nagi barkat tartananak, es onnan minden nap ă piaczra hordatni à szép eleven halat, melyböl is ă proventus szaporodhatnék [Hátszeg; VhU 605].

szaporodik 1. (jószág, vagyon) gyarapodik; a creşte, a se înmulţi; sich vermehren (das Vermögen). *1595:* fejer ruhakotis oda vitt mi(n)deneket Sofalúarol az Aruak hazatol, Azokot (is) megh keuano(m) az Aruaknak, ott valo epittesbeolis a' mi illetj, vagy mi zaporodott az Aszonj elteben Zent kiralyon [UszT 10/10]. *1634:* Ez connumeralas utan az josag sokkal saporodott ezeketis jde kel jrni fel [UF I, 373]. *1767:* 6 házzal szaparadat az Mgos Plebanos Ur része [Gyurkapataka SzD; JHbK LIV/28. 9]. *1774:* Minden Jószág a Gyulafi decessussán olly státusban s ál(l)apotban vagyané most mint a midon Néhai Méltoságos Groff Eszterházi Daniel Ur eo Naga idejében vólt, Szaparadott é, vagy apadott, miben, és menyiben ... ? [Mocs K; KS vk]. *1801:* üdővel valamit Szaparadott a Jószág, ugy nevekedett Udvarunknakis a terhe [Noszoly SzD; JHb LXVI/48]. *1817:* Hadi Generalist Néhai Viscontit én nem üsmertem, s' nem tudom, hogy alatta a Jószág szaparadatté, vagy kevessebbedett [Vályebrád H; Ks 79. 10]. *1834:* az Eklésiájé[a] ... ne Szaparodjék törvénytelenül [Fintaháza MT; MRLt Tomai László kijegyzése. — [a]Ti. birtoka].

2. nagyobbodik; a se face mai mare; größer werden, wachsen. *1640:* Az mely szanto feöldek ennek elötte uoltanak az vendegh fogado hazhoz, ugy mint harom fordulora, azok mostan szaporodtanak, az szegeny emberekebeöl foghlaluan teöb feöldeket hozza [Fog.; UF I, 698–9]. *1746:* Ádámosan ha valamelyik ház népe vagy deficiál, vagy el szökik, ennek földeit a Jószág kőzensegesen aeqvaliter szokta subdividalni, ha pedig szaparadik a Ház helly aequaliter az egész Jószágbol szoktanak Appertinentiakat szakasztani [Adámos KK; Ks 23. XXIIb]. *1749:* Ha valamelyik[a] közzulök Szaporodott, viz lotsogatása avagj Szaporodasa által szaporodotté, és ez is ugj illeti aeque a' Szalánczi részt mint a' többit [BSz; Ks 14. XXXVIII vk. — [a]Föld]. *1762:* azon berek a viz Szaggatása miatt fogjott fellyül alol pedig Szaporodot [Udvarfva MT; Ks 67. 48. 81]. *1766:* azon Szilvásbeli Föld ... annak utánna hogj parlagjából fel szántották igen sokat szaparodott a Simon Jusson levő s

rajta meg tért Földből [Kökös Hsz; Kp I. 234 Mich. Tók (70) lovas kat. vall.]. *1812:* a belső vagy Nyárfás Berek apránként lassan lassan a gyakor ki űtett viznek áradása által szaparodott, nem pedig darabonként [Nagylak AF; DobLev. IV/943. 28a Puskás Vaszilie (50) jb vall.]. *1817:* Vagyon az Also Falu végin egy Tanorok, mely ... részszerént ... a Commune Terenumbol szaporodott [Szentbenedek AF; i.h. V/1008. 4a].

Szk: *öblögetés által ~. 1812:* a Viz follyamattya mellett lévő Berekhez tsak apránként az őblegetés által szaparodott, Nem pedig darabjával a belső vagy is Nyírfás Berek [Vajdaszeg AF; DobLev. IV/943. 6a Popa Nyíkuláj (80) jb vall.] ✳ *vízmosás által/után ~. 1786:* Törők buza főlgye ... Viz mosás által szaporodott [Nagylak AF; i.h. IV/607. 21]. *1812:* Azon Berek ... a Viz Mosás után szaparadván, egybe ragadva Mennyi ideig (!) lehet, nem tudom [Káptalan AF; i.h. IV/943. 11a Mészáros Iuon (86) jb vall.].

3. (vízállás/szint) nő, növekedik; a creşte (nivelul apei); wachsen, höher werden, anschwellen (Wasser betr.). *1732:* a patak indul Szamosrol, es szaporodik a Tekei tobol [Nagyida K; EHA]. *1743:* a' mig a Sövénfalvi Malom nem epittetet addig a Méltgos Groff Aszszonj Malma jo haszon vévő Malom volt és minden kitsid árvizzel meg sem állot de mihelyt a Kükőllő vize szaporodik mindgyárt meg áll[a] jollehet felljeb vetetet a Silibje [Ádámos KK; JHbK XXVIII/9. — [a]A sövényfalvi malom]. *1771:* Ezen Malom also Kerekei Csak alig vánszorognak mikor vanszoroghatnakis, de mihelty (!) a viz egy kicsinyet szaparadik azonnal a kerekek hólt vizbe állonak [uo.; JHb XX/26. 12].

4. (adósság, tartozás, költség, jövedelem) felgyűl, növekedik; a creşte (datoria, venitul, cheltuiala); zunehmen, anwachsen, steigern (die Schuld/das Einkommen/Kosten). *1670:* Édes Bátyám uram, az költségünk is szaparadik, addig igazítják sokszor az határt [TML V, 122 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1676/1681:* Igen hasznos volna ... fiatal marhakat is szerezvén ... Tinokat neveltetni, es alkalmatos üdőben az el adásra, ki küldeni, azzalis szaporodnék a jövedelmem [Vh; VhU XI/678]. *1708:* Pénz Restantia Soos Ferencz Uramnak[a] Penz flor. 771. Ez is szaporodot a meg irt terminuson tul [Kv; SRE 103. — [a]Az egyik ref. prédikátornak]. *1771:* én ados levén égy — versen cir. 7. Poltrával Palinka árával Nagy Josefnének addig kérte míg 3 petákra szaporodván p(rae)tensioja azt is meg adtam [Dés; DLt 821/31b–32a].

5. számbelileg növekedik, sokasodik; a se înmulţi, a creşte (numeric); an Zahl wachsen, mehr werden. *1570 k.:* Mi azért az egész tanáccsal egyetemben megértvin, hogy ezeknek kívánságok miltó és tisztességes volna és hogy az ű társaságok is szaporodnejek (!), az Istennek tisztességire egyenlő vigezetből és akaratből (!) űnekik, hogy céhet szerezzenek és tartsanak megengedtük [Dés; DFaz. 6]. *1587:* ha Nyutodj Gjeorgj vramnak az egj Jobbagjrol teob Jobagja Zaparodnek [Nagykend KK; LLt]. *1591:* ennek eleotte is mikor darabant kert nilat az lofeiek akkor nem attak hane(m) azt mo(n)tak ha az lofeiek szaporodnak eok adnak lofeonek de eok sem darabantnak sem vru(n)k Jobbagianak Ne(m) adnak [UszT]. *1607:* az Altizes azt mo(n)dgia hogj az elejk vgj vegezett hogy ha mellyk tizes zaporodik, az az tizes adgio(n) annak falu feoldebeól [i.h. 20/233]. *1657:* Huszár Mátyást is az fejedelem utánam küldte valami ezer lóval, ki elérkezvén, noha szaporodik hadam, de nékem nagy kárt tőn [KemÖn. 221]. *1703:* A kuruc szaporodik és Somlyót megveszi [KvE 241 VBGy]. *1735:* (A) Sz. Jakabi Jobbágyoknak es Sellereknek külőnős Ház hellyek utan valo szánto főlgjek, es Kaszalojok nincsen, hanem mikor szaparodnak az Emberek, fel osztyák a falusiak egj más kőzött a Határt, facultasok szerint [Mezősztjakab TA; JHb X/9. 22–3]. *1774:* Táblánként lévén az ő Exclája Jobbágy földei, ha midőn Jobbágjai, vagj Sellérei szaparadtanak az Jobbágjok főldeiből adatott nékiek [Ádámos KK; JHb XIX/17]. *1796:* Van vagy 300 dolgozó tagjok[a] ... Praenumeransok 3000 van, és a háboru alatt még szaporodott [ETF 182. 29 Gyarmathi Sámuel felj. — [a]Jénában a Litteratur Zeitungnak]. *1817:* Hogy a' Status Personalis ne szaporodjék, tehát az Arvák Inspectorsága, Határ és Erdő Inspectorsága Allodialis perceptorság és Policiae Directorság egy egy ahoz értő Senátorra, valamint a' Czéhok Inspectioja is oda bizattatik [Szu; UszLt VIII/68]. *1851:* Turot, gyapjut adunk, hogy azzal az Dolgosak száma szaparadgyék [Nagylak AF; DobLev. V/1322 Dobolyi Bálint ut.]. — L. még ÁrÉ 135; CsH 164; KvE 297; KemÖn. 30, 230; SKr 124, 221, 308; TML III, 555, V, 289, VIII, 204; UF I, 334.

Szk: *fejére ~. 1816:* a' Verős kováts hogy töb vasat futathasson mint sem a' Tőrvény meg engedi ... hogy a' sok Darab vasakat a' Czigány Kováts igyekezzék fel Mivelni vas Discretioval kedvezett nekie, a' mellyek már annyira a' fejire szaparadtanak, hogy már most alig elégithet ki mindent az abusus miatt minden Mestersegek között leghaszonvehetetlenebbé és károsabbá lett vas mivelésbül [Torockó; TLev. 9/46] ✳ *kalangyaszámig ~. 1710 k.:* ha az első feleségem olyan egészséges és tenyésző lett volna, mint a második, és ha az elsőtől a fogarasi rabság esztendeig, a másodiktól a mostani rabság már négy és fél esztendeig el nem választott volna, talán kalongya számig is szaporodtunk volna [BÖn. 493–4] ✳ *nagyra ~. 1753/1781:* Bogya László nevű Jobbágy ... átal szőkőtt Kolosvár megyében Gyerő monostorra ... Fiai nagyra szaparadtanak [Nagyaranyos[a]; JHbK LII. 4. 55. — [a]Az eredetiben: „Poss. fisc. Nagy Aranyos com. Albensi"; a szerk. nem tudja azonosítani] ✳ *sokra ~. 1753/1781:* ezenn Familia Sokra Szaparadott [Nagyalmás H; i.h. 70] ✳ *vhánnyal/mennyivel ~. 1672:* Irták ugyan nekem, hogy azok[a] szaporodni kezdettek, de én megírtam, szaporodni egygyel is ne engedjék [TML VI, 210 Teleki Mihály a fej-hez. — [a]25 szabad legény] ✳ *vhányra/vmennyire ~. 1705:* az Heisterrel levő armada 40000-re már szaporodott [WIN I, 396]. *1710:* Guti István kuruc kapitány ... Az egész udvarhelyszéki hadakot is mind felülteté, Csíkban is megizené, a hadak melléje jőjenek. Ki is jövének, s már egynehány ezerre szaporodtanak vala, kikkel együtt Holdvilához mene [CsH 341]. *1753:* Tudgyáke hogy azon Falubol a' mostani Possessorok ... Jobbágyokot manumittaltak volna ... ? Hányat, és kiket manumittaltak, az manumissusok most hol laknak, és most hány személlyre szaporottanak ? [H; Ks 72 vk].

6. *szaporodton ~* folyvást szaporodik; a creşte vertiginos/cu rapiditate; in immer wachsender Zahl kommen. *1662:* ifjú Bethlen Istvántul Váradrul híre érkezék, hogy a Tiszántúl és Nyíren nagy sok tolvajkodó pór had támadott volna, melly naponként szaporodtan-szaporodván, valamelly felé fordulnának, a nemességnek nagy sok károkat tennének [SKr 145–6]. *XVII. sz. v.:* Az Fray (?)[a] Compania Szaparatan Szaparadvan Ugy annyira hogy az egesz nyaron most is az Districtus hazakatt Istalokatt nem győzik Csinálni [UtI „Fogaras Földi Gravaminak" feliratú keltezetlen irat. — [a]Alább *Fraj* alakban is!].

7. állat(állomány) elszaporodik; a se înmulți; sich vermehren, Zuwachs zeigen (Viehbestand). *1589:* Restal a' diznokba 14. Myerthog' a' sanyarũ telbe az etlenseg es hidegseg mya megh vechemeztenek uolt, sem(m)it nem zaporottanak [Kv; Szám. 4/XI. 13]. *1620 k.:* Ezekbe az országokba[a] mennek tőlünk télre az darvak és fecskék, de ott nem szaporodnak [BTN[2] 406. — [a]Pl. Arábiába]. *1644:* Janos deak ... elseoben haro(m) mehet vagj negiet edgiwt Zerzet Vala az megh holt felesegeüel, Arrol Zaporodek enniere [Mv; MvLt 291. 436b]. *1675/1688 u.:* Itt valo Labas marhakra, menesre, Tehenekre, sertes marhakra, oly gondot visely hogi azok ne fodgianak, hanem szaparodgianak gond viselesed alat. hasonlokeppen az szarnyas allatokrais gondod legyen, hogi azokis szaporodgia(na)k el se Tekozlodgianak [Borb. I Petki János ut. csíkcsicsai jb-bírájához]. *1710 k.:* az egér a mezőn szaporodni kezd hirtelen [BÖn. 505]. *1734:* az mostan talalhato Marhak ugymint Szarvas marhák es Lovak az viduanak marhairol szaporodtak [Torda; TJkT I. 31]. *1774:* Praefectus Ura(m) mint egy négy őt Esztendővel ennek előtte hozott vólt 'a Szilágyságból két berke bárányt, mellyek annyira szaparottanak vólt itten hogy vólt 18. darabig való [Szentdemeter U; LLt Vall. 116]. *1775:* Ketske ollo szaparodott 3 [Sorostély AF; TGsz 59]. *1823:* elalyasodott, — a' sertés nyáj igen kitsinyt szaparadott [Nyárádsztbenedek MT; Told.].

8. sokasodik; a se înmulți; sich vervielfachen/(ver)mehren, mehr werden. *1662:* fottán vagyunk itt mindennek és naponkint szaporodnak az alkalmatlanságok [TML I, 358 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1669:* naponként szaporodnak az panaszok [TML IV, 513 ua. Rottal Jánoshoz] | Elég szomorúságra való materiánk vagyon, de mind úgy kell lenni, mint ő felségének tetszik; naponként pedig búsulásink szaporodnak [TML IV, 564 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1672:* Szaporodik az Veselényi uram miatt való búsulásom [TML VI, 224–5 Bánfi Dienes ua-hoz]. *1770:* mennyivel Szaporodot szolgalatunk Számot réá nem tartottunk [Örményes Sz; BK]. *1829:* a' Marhák veszedelme nállunkis szaparadik és terhesedik [Dés; DLt 574 br. Bádoki Soos Márton nyil.]. *1836:* Esztendönként az inség szaporodott; a Telepesek az Alperes Özvegy és néhai Férje meg szegényedésekkel gazdagattanak [Ne; DobLev. V/1213. 2a].

9. *szaporodton* ~ folyton gyűl; a se înmulți cu rapiditate; immer mehr werden. *1699:* felette igen sok meg bantodott Bőcsűletes Atyankfiai terhes panaszszai naponkint nem hogy fogynának; de sőt inkab naponkent szaporodton szaporodnak [Dés; Jk 280b].

10. gyarapodik; a se înmulți; sich mehren, zahlreicher werden. *1679/1681:* Sajtot penig à Majorosagh Juhok utannis csinalnak, azokra is szorgalmatos vigiazasa légye(n) eò kglmenek[a], hogi számok szerint is inkab szaporodgianak mint fodgia(na)k [Vh; VhU 673. — [a]A vártartomány gondviselőjének (provisorának)]. *1732:* egyszer latom hogj az Lisztem fogj nem szaparodik [Noszoly SzD; ApLt 4 Hatházi Kristóf Apor Péternéhez]. *1742 u.:* Szaparodott az Egerpataki Ekkesia Sz. Asztalhoz valo készületi [SVJk]. *1758:* nem lehet azt p(rae)sumalni hogy az alat az kevés idő alat Gabanájok szaparadat volna ... maga az Actor consummala [Asz; Borb. I]. *1797 k.:* Már most epülni kezdettek az Tehenek vala mennyit és a Tejek is kevesett szaporodik de elein igen keveset fejhettek tőllők [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

11. emelkedik; a creşte; sich erhöhen, ansteigen. *1713:* ha én azon zállagimot ki nem váltom, az interese is hova tovább szaporodik [JHb II/1 gr. Mikes Mihályné Bethlen Drusina gr. Csáky Istvánhoz]. *1800:* a midõn a Vasnak ár-<ra> esztendõnként alább alább száll azok(na)k[a] bére esztendõnként szap<o>rodik [Torockó; TLev. 9/31. — [a]Ti. a lóhajtóké].

12. felszaporodik; a se spori; sich vermehren. *1829:* ezen hat Hordo bor Szaparodik [Marosillye H; Born. F. IIa].

13. *szó* ~ szó szót követ; o vorbă aduce alta; viel Worte verlieren, viel reden (etwa: ein Wort gibt das andere). *1749:* szo szaporodván Palffi István és Palffi Ferencz uraimék kőzőt, Palffi Ferencz uram eő kglme hozzá kezdet Pálczajával czirézni, azonnal vgj ũtõtte Palffi Ferentz Uramat meg a' kezivel [Tarcsafva U; Pf].

Ha. *1638:* szaporodat [Mv; MvRLt]. *1735:* szaparodnak [Mezősztjakab TA; JHb X/8. 22–3]. *1749:* szaporodatt [Szind TA; DobLev. I/236. 11b St. Halmi de Thor (40) ns vall.]. *1759:* szaparodtak [Ludas TA; TKl Gurutza Ignát (30) jb vall.]. *1771:* szaparadni [Redulest H; Ks 93. XIX. 6] | szaparodik [Dombó KK; JHb XX/264]. *1783:* szaparadott [Szászfülpös K; KLev.]. *1805:* szaparadtanak [Ózd AF; MúzRadák]. *1812:* szaparodott [Káptalan AF; DobLev. IV/943. 14a Puskás Szimíon (82) jb vall.]. *1831:* szaparadot [Dés; DLt 405]. *1834:* Szaparadván [Mezőcsávás MT; MvRLt].

szaporodó 1. sokasodó; care se înmulțesc; sich mehrend, wachsend. *1805:* szaporodo mindenféle Majorság [Szováta MT; Sár.].

2. növekedő; care cresc mereu; wachsend, steigend. *1842:* látván az esztendőnként szaporodo költséget [Kv; ÖCLev.].

szaporodón sokasodón; în număr mare; in Zunahme (begriffen). *1764:* bajaim felettébb szaporodon vannak [Szu; LLt Fasc. 160].

szaporodott 1. (meg)nagyobbodott; care s-a mărit; angewachsen, vergrößert. **Szk:** *mosás által ~. 1765/1770:* Ezen mosás által szaparodot, vagy gyűlt Rétecskében ... Jármi Judith Aszszony nem bir [Széplak KK; SLt Transm. évr.] ✳ *öblögetés által/után ~. 1812:* Ezen öblegetés által apránként szaparadott Berket, a miólta én tudom őrőkké a N. Laki r. sz. eccla bírta [Vajdaszeg AF; DobLev. IV/943. 7b Juornitz Nikuláj (60) col. vall.] | Hogy az Öblögetés vagy is Viz mosása után szaparodott Berek az ujj Berekkel mennyi ideig lehetett egy azt az üdőnek hoszszas volta és régisége mián meg nem határozhatom [Nagylak AF; i.h. 25a Vajda Czigány Juon (60) col. vall.].

2. *vhányra* ~ vhányra növekedett; care s-a înmulțit; gewissermaßen vergrößert. *1864:* A' Mlgs Ek. F. Tanáts ... a Maros ujvári napszámból élő 800 lélekre szaporodott Réf. hitsorsossaink omlo félben lévő fa Temploma helyett epitendő uj Templomra segély gyűjtést engedélyezett [Gyalu K; RAk 85].

Ha. *1812:* szaparadott [Vajdaszeg AF; DobLev. IV/943. 8b Csizmás Gyorgye (64) col. vall.] | szaparodott [uo.; i.h. Popa Nyíkuláj (80) jb vall.].

szappan săpun; Seife. *1568:* (A ládában) latam Egy gyolch kendoth, harom darab gyolchyot es valamy darab szapant [Kv; TJk III/1. 208 Consors Emerici Gellyen vall.]. *1594:* Zappan uagjon tablaual No. 1 [Somlyó Sz; UC 78. 7/23]. *1597:* Az hagymassj Malo(m)ra walo keolchieg ...

Zapontt vette(m) p(er) f — d 20 [Kv; Szám. 7/VIII. 23 Steffen Lũsten kezével]. *1599:* Etúes Peter. Vizen. Baniara .4. Masa Zapant ... -//40 [Kv; i.h. 8/XIV. 9 hj]. *1637:* eötet arra kerte Szij Martonne, hogj keniek megh az lovaknak az fogat szappannal, hogj ne ehessek [Mv; MvLt 291. 78b]. *1649:* Az Posta Louak sebes hata es oldala mosogatni ueőttem egi for. zappa(n)t [Kv; Szám. 26/VI. 528]. *1683:* Votem ... 3 Iscatulya szapant f 2//70 [UtI]. *1685:* administrált ismét ilyen bonumokat ebesfalvi számtartónk ... Szappant, nro. 32[a] [AUt 440. — [a]Fels-ból kiemelve]. *1798:* Szappany vastag rud Nro 2 [Kövesd NK; RLt].

Szk: *beszterczei ~. 1592:* Az Malomhoz ... Elseo Bonczi-day Sokadalomba(n) veotte(m) Beszterczey zappant p(ro) f 2 [Kv; Szám. 5/XIV. 38, 41 Eppel Péter sp kezével] ✳ *debreceni ~. 1799:* Egy Tábla Debretzeni Szappany [Doboka; Mk] ✳ *pézsmás ~. 1666:* Viszki Paál ez szerént Harminczadolta ki hozot jováit ... Pezmas szapant, Violas szapant[a] [UtI. — [a]Folyt. a fels.] ✳ *rúd ~. 1737:* az Incta Asz(sz)onyok ... tőllem elvitetett parnahajamból egj rud szappanomat [Dés; Jk 260a]. *1806:* 2 rud vastag Szapony [Mv; Ks 34. VII]. *1812:* a Groffné elmenetele előtt mindenféle drágaságot ... felpakolván még tsak az itten főzőtt rud szappanokotis edgj Általvetőbe rakatta 's, fel tétetvén elvitte [Héderfája KK; IB. nemes Jánosi Ersebeth Takáts Joseffné (28) gr. I. Bethlen Sámuel tisztnéje vall.]. *1849:* Matsonika Léánya Véronika el vitt égy rud szappant — varrott virágokat, pántlikákot melyek értek 10 pfr [Héjjasfva NK; CsZ] ✳ *szebeni ~. 1768:* Szebeni Rud Szappany 6 [Marossztgyörgy MT; Ks 23. XXIIb] ✳ *tábla ~. 1628:* Valami szegenj emberek marhaia kiról Cedula uagio(n) benne. azonkwl tizen eót tabla szappan [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 6]. *1799:* Egy Tábla Debretzeni Szappany [Doboka; Mk] ✳ *török ~. 1628:* Egy kisded szepet, Torok szappannal teli [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 8]. *1629:* Egj darab eoregh teoreok szappan [Gysz; LLt Fasc. 155] ✳ *violás ~. 1666:* Viszki Paál ez szerént Harminczadoltata ki hozot jováit ... Pezmas szapant, Violas szapant[a] [UtI. — [a]Folyt. a fels.]. *1684:* David Deaktul 3 Iskatulya Violás Szappant per fl. 2//10 [UtI].

Sz. *tömött, mint a ~. 1710 k.:* Harmadik rendbéli kenyér Roggenbrot volt, és színére nézve mint a szederjes vagy fekete posztó, nehéz mint a só, tömött mint a szappan [BÖn. 575–6] ✳ *vágja, mint Salai a ~t. 1868:* Grois ... visgán igen jol viselte magát, ugy vàgtam a feleletet neki, mint Salai a szappant [Kv; Pf Barabás Sándor jogász lev.].

◇ **Szn.** *1830:* Szappan Simon [Gyalu K; RAk 107].

◇ **Hn.** *1570:* Zappan wchay [Kv; TJk IV/1. 38]. *1582:* az Zappan vczay Swteó hazban [Kv; TJk IV/1. 38]. *1627:* szappanj Vchaba(n) [Kv; RDL I. 134]. *1663:* Szappani Uczaba(n) lako Girgjaj Nagi Mihaline [Kv; TJk X/4. 131]. *1679:* a Szappan utzara menő szoros uttza [Kv; RDL I. 157]. *1891:* Szappan p(atak) [M.kiskapus K; KHn 173].

szappancsap szappan-végbélkúp; supozitor de săpun; Stuhlzäpfchen (aus Seife). *XVIII. sz. v.:* Az olyan marhának ... a hasa menese meg áll, a ganéja meg hül, s meg reked ... az olyatén marhának szappan tsapot kel csinálni tiszta szin mézbe igen jol meg tőrven fejer veress hagymát kel elegyitteni es a szappan csap végit ezzel kenni jo böven, es a marhanak az allfelibe tenni [UszLt X. 80].

szappanfőző üst căldare de/pentru fiert săpun; Seifensiedekessel. *1757:* Edgj Szappon főző Tiz vedres üst [Jobbágyfva MT; BálLt 71]. *1840:* a katlanhoz rakott ércz szappan főző üst [HSzj].

szappanos I. *mn* **1.** szappanlével/oldattal kevert; amestecat/preparat cu apă de săpun; seifig. **Szk:** *~ égettbor/pálinka. 1747:* aszt kerdezi vala az Ur tőllem ha kenegetneké a ketek faluják(an) valakit popiommal, aszt felelém hogy Popiommal nem kenegetnek, hanem tudok ollyas Embert az kit szapanyos Eget bor(r)al mosogatnak minden Nap, mert nem tudom kitsága (!) ugyan erőssen őszve rontotta [Szentegyed SzD; WassLt Paulus Szabó de Zilah (55) ns vall.]. *1765:* mikor a birank ... és Esküttye ... bé vitték volna a pénzt Perceptor Uramhoz ... ugy meg verette eöket hogy ... Krisán Thóma vagy két hétig magával jó tehetetlen volt a veretés miatt a Felesége mind szappanyos pálinkával mosogatta a hellyit [Marossztimre AF; Eszt-Mk Vall. 212].

2. szappanlébe/oldatba mártott; înmuiat în apă cu săpun; eingeseift. **Szk:** *~ ruha. 1794:* pálinkás és szappanyos ruhával raggadtam, a megsebhezett és dagadozott vékonyát és testit [Eresztevény Hsz; HSzjP István Demeterné (60) Maxán lako vall.].

3. szappanleves/oldatos; cu săpun (dizolvat); in/mit Seifenlösung, seifig, seifenhaltig. **Szk:** *~ víz. 1778:* szappanos vizből vagy Szék füvet akár tejbe, akár hus Lévbe meg főzve két kalányni Len mag olajat, s fél kalányni közönseges Sót tévén hozzá, ottan ottan meg kristéllyezni a' beteget igen szükséges [MvÁLt Mátyus, ConsSan. gub.].

II. *fn* szappanfőző; săpunar; Seifensieder.

Szn. *1570:* Zappanos Janos [Kv; TJk III/2. 84d]. *1591:* Zappanias Janos [Kv; Szám. 5/I. 65]. *1592:* Zapongyos (!) Petter [Kv; i.h. 5/XIV. 298 Eppel Péter sp kezével]. *1593:* Zappanios Peter [Kv; TJk V/1. 374]. *1597:* Cathalin Zappanos Peter zolgaloia [Kv; TJk VI/1. 86]. *1700:* Szappanyos Mihaly Qartas [Kv; SRE 68]. *1726:* Szappanos Samuel [Ne; Ks 90]. *1737:* Szapanos Samuel [Kvh; HSzjP]. *1746:* Kertész al(ia)s Szappanyos János [Torda; TJkT III. 17–8]. *1751:* Szappanos György [Mv; Told. 48/4]. *1795:* Saponyos (!) Samuel [Kv; KCJk 70a].

Hn. *1754:* az árok, mely Szappanyos bűkkitől jő [Ördögkeresztúr K; BHn 159]. *1762/1779:* A Szapponyos Kutnál (sz) [Szilágycseh; EHA]. *1781/1813:* A Szapanyos Kutnál (sz) [Kide K; BHn 95]. *1815:* A Rétbe a Szappanyos kuton alol (sz) [M.bece AF; EHA]. *1834:* a' szappanyos bükki (e) [Ördögkeresztúr K; EHA].

Szk: *~ szer* vásárban a szappanfőzők/szappant árusítók sora. *1591:* Fwsws Janosne, Orsolia azzoni ... vallia, Latam hogi Haczoki Thamast az Zoppanios zerben, ahul enis arulok vala, wzik vala az Bonczidaiak es vasarbirak [Kv; TJk V/1. 88].

Ha. *1841:* Szappanyas [Mv; Lok.].

szappanos-legény szappanfőző mesterlegény; săpunar; Seifensiedergeselle. *1598:* Brassai Mihaly deak ... wallia ... az Zappanos legeny Zabo Balintnalis eozwe vezet wala az Czimbalmossal [Kv; TJk V/1. 160].

szappanoz (mosnivaló ruhát) szappannal beken; a săpuni, a freca cu săpun (rufele); einseifen (schmutzige Kleider). *1585:* Catalin Keomywes Istwánne vallia ... az Abram Istuan leania ... monda hogy Zappanozny rakot volt Ingh vallakat ky, es el lopta az en zolgalom | Fwzessy Ilona Bezej (!) matiasne vallia, Lean koromba zolgalok vala Abram Istwannit, es mikor Zappanoznek, El vesze hertelen

egy czinadoff Jngh val [Kv; TJk IV/1. 569–70]. *1598:* Kadar Antalne Duruttja Azzonj ... vallja ... egycher zappanozek, s vgyan akkor veze azzoniomnak egy kender gyolch eleo ruhaja el [Kv; TJk V/1. 272]. *1629:* safarne ... Az nap megh Zappanjozott s ugy fekwtt ozton le [Kv; TJk VII/3. 99]. *1851:* (A szakácsné) ... főzni sütni szappanyozni téglázni tudé [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

szappanozás ruhát szappanozó munka; săpunire, săpunit, săpunealã; Einseifen (der schmutzigen Kleider). *1630:* az szappanozas keozbe hat en el alutta(m) [Mv; MvLt 290. 197b].

szappanozó 1. (ruha)szappanozásra való; care este folosit la săpunirea rufelor; ... zum Einseifen, Seifen-. *1748:* Tekenyök Nro 4 hárma dagaszto egy pedig szapanyazo [Mezősályi TA; Ks 7. XVII. 12]. *1839:* Ket Tekenyő égyik dagaszto, másik Szappanyazo [Dés; DLt].

2. ~ *kút* kb. olyan kút, ahol ruhát szoktak szappanozni, vagy amelynek a vizét szappanozásra használják; fîntîna la care se face săpunirea rufelor; Brunnen wo man die Kleider einseift. **Hn.** *1643/1687 k.:* A szappanozo kutfőn (sz) [Ikland MT; EHA]. *1741:* A Szappanyazo Kuttyán fellyül [M.fráta K; EHA]. *1756:* Szappanyazo kut [Szind TA; CsS]. *1819:* A Szappanyazo Kutnál (k) [M.bece AF; EHA].

Ha. *1787:* Szappanazo [Mv; MvLt]. *1820:* szappanyazó [Mv; i.h.].

szappanozócseber ciubăr folosit la săpunire/săpunit; Seifenzuber. *1788:* Egy kis Szappanyozo hoszu cseber ... Egy avatég Szappanyozo cseber [Mv; TSb 47].

szappanozó rézmedence vană de aramă folosită la săpunire/săpunit; Seifenkessel aus Kupfer/Messing. *1745:* Szappanozó réz medentze nro 1 [Marossztkirály MT; Told. 18].

szappanozótekenő covată folosită la săpunirea rufelor; Seifentrog. *1589:* Ket Zappaniozo thekeneó Huzon egy fa chehber. Ket tal moso Roz cheber el omlando [Kv; KvLt Vegyes I/2. 69]. *1601:* 1 Dagazto tekeneo ... 1 Zappanozo tekeneo [Kv; AggmLt A. 41]. *1674:* Egj jo őregh dagaszto teknö. Masis egj rosz szappanyozo tekenö [A.porumbák F; UF II, 595]. *1679:* Szarvas őregh Tekenő nro 1. Szappanazo tekenő nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 139]. *1711:* Egy nagy Tekenö ... egy szappanyozo tekenö [Kv; Pk 6]. *1732:* találtunk ... egy szappunazo tekenöt [Kóród KK; Ks 12. I]. *1747:* Ezen haznak Pitvarab(an) vagjon egj Szapanyozo negj Szaron Tekenyő [Aranykút K; Ks 73. 55]. *1761:* Gyuro vagy Szappanyazo Tekenyő 5 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 8]. *1805:* Egy Fenyő Fa Szappanyazo Tekenyö [A.jára TA; BLt 9]. *1849:* Egy Otska Szapanyozó tekenyőtt ki javitottam 2 Rf 30 Xr [Kv; Pk 6] | Egy rongyos Szappanyazo Tekenő [Somkerék SzD; Ks 73/55].

szappanozótekenőcske covată mică folosită la săpunirea rufelor; Seifentrögchen. *1699:* Szappanozo tekenőcskék Nro 3 Üress hitvan ládácskák Nro 2 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.].

szappanozó tekenőláb suport de covată folosită la săpunirea rufelor; Seifentrogständer. *1705:* Egy szappanyazó tekenyő láb [Borosbenedek AF; Somlyai lev.].

szappanoztat (ruha)szappanozást végeztet; a pune pe cineva la săpunirea rufelor; einseifen lassen. *1584:* Katalin Keomiwes Mihalne vallia ... kwlte(m) vala a' zolgalomat fewz zedny, Az vta(n) valo harmad Nap ... zapanoztatok vala velle [Kv; TJk IV/1. 257].

szappanvétel szappanvásárlás; cumpărare de săpun; Kauf von Seife. *1600:* Az Malom Zwksegere walo Zappan es Faggyw wetel ... Veottem Faggiatt, az Malom zwksegere fl 1 d 50 ... Veottem ismet len Zappant az Malom zwksegere fl 2 [Kv; Szám. 9/VIII. 9].

szapul 1. (fonalat/ruhaneműt) meleg lúggal tisztít; a spăla cu leşie (fire toarse/rufele); laugen, beuchen. *1591 k.:* tudom szapullottak sert feòztek az uiz mellet [UszT]. *1600:* Mondro Jakabne Cathalin azzony ... vallia ... Zappulottanak az Nap annal az haznal reggel [Kv; TJk VI/1. 452]. *1631:* En egjkor szapullani Akarok vala s rea talalek az Jugh allira s hat igen igen rut [Mv; MvLt 290. 255a]. *1644:* az felesegem eczer szapullott vala ... s egi firfiu ingh el vesze az ruha közzűl [Mv; i.h. 291. 399b]. *1725:* eleget dolgozot, mosot és szapalot ruhákat [M.valkó K; Szentk. II]. *1754:* Szegőttem meg esztendeig Sz Margitai Majornenak (: Asztalos Balintne Veres Pannát :) Melgos Groffne ... Kornis Ferenczné Aszszonjom eő Ngã szamára ... ős tartozik hiven és igazán szolgálni ... Cselédek számára szapulni mosni és főzni [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. *1761:* Szapullani valo Fenyő Kád [Siménfva U; JHb LXX/2]. *1786:* Tobis Janosne valtozo ruhait, vagy gunyait Szapulvan nem mehetet gyűjteni vagy is Széna takarni [Torockó; TLev. 4/13. 48]. *1792:* Péter Felesége a Papné Szapullojában Szapulta gunyáit [F.lapugy H; Ks XLVIII/7. 15 Holgyán Josziv (18) vall.]. *1840:* Gőrgény[a] ... Gyalagassai ... vásnot fejéritettek szapultak [Born. 9. XXIVb. — [a]MT].

2. le/megszól vkit; a vorbi de rău pe cineva; (durch)hecheln, heruntermachen. *1879:* Az aranyifjúság életcéljául látszott kitűzni azt, hogy szóljon, szapuljon [PLev. 52 Petelei István Jakab Ödönhöz].

szapulás ruhaszapulás; spălare cu leşie; Beuchen, Laugen. *1794:* Tobis Janosne ... eleget mondatta hogy el vegezvén Szapullasát azonnal el megyen [Torockó; TLev. 4/13. 48]. *1797:* A Cseledek gunyajának szapullásaért Dr 80 [Szság; IB III. CXLV/22].

szapulatlan I. *mn* nem szapult; care nu a fost spălat cu leşie; ungelaugt, ungebeucht. **Szk:** ~ *fonal/kenderfonal. 1676:* Vagyon itt ... Gyertya bélnek valo szapullatlan fonal libr. 157 ... Szapulatlan vekony szerű kender fonal libr. 36. Ugyan szapulatlan vastagob kender fonal libr. 41 [Fog.; UF II. 720] ✱ ~ *kenderpácfonal. 1684:* Szapulatlan kender szál fonal lib. 114. Szapulatlan kender páncz fonal lib. 90. Szapulatlan kender szösz fonal lib. 150 [Porumbák F; UtI] ✱ ~ *kenderszálfonal* → *kenderpácfonal* ✱ ~ *kenderszöszfonal* → ~ *kenderpácfonal* ✱ ~ *szálafonál. 1741:* Szápullott gombolyek szász fonal 8 Szapulatlan szála fonál három darab [Mocs K; JHbK XLIX/25].

II. *hsz* szapulatlanul; fără să fie spălat cu leşie; ungelaugt, ungebeucht. *1785:* Also Arpási[a] Gondviselőmnek Benecsk Sigmond ö klmenek fejériteni valo vég vaszon és matring Czérnak küldettek illy rendel ... Czerna szapulva tizennyolcz Matring ... Szapulatlan pedig negy Matring [TL. — [a]F]. *1792:* (A papné) ki hánta ruhájokat a Szapulló-

ból Szapullatlan [F.lapugy H; Ks XLVIII/7 15 Holgyán losziv (18) vall.].

szapullott, szapult szapuláson átment; care a fost spălat cu leşie; gelaugt, gebeucht. **Szk:** ~ *cérna. 1683:* Harmad fel matring szép szapullott Czerna [UtI] ✳ ~ *fonal. 1677:* Fejéretet szapullot fonal darab(an) no 140 [A.komána F; UtI] ✳ ~ *gyertyabél. 1676:* Vagyon itt ... Szapullat gyertya bel libr. 16 [Fog.; UF II, 720] ✳ ~ *kenderfonal. 1674:* Szapult vastagh kender fonal husz font [Fog.; i.h. 582] ✳ ~ *kenderpácfonal. 1685:* Tilolt Kender Gell. 3 Hehelt kender vagjon Gell. 4. Szapult kender pacz fonal libr. 26 [A.porumbák F; UtI] ✳ ~ *lenfonal. 1676:* Vagyon itt szapullat vekony len fonal libr. 61 [Fog.; UF II, 720] ✳ ~ *lenpácfonal. 1676:* Szapullot Len pacz fonol Cŭb 60 // [Porumbák F; UtI]. *1685:* Szapult len pacz fonal [A.porumbák F; UtI] ✳ ~ *lenszöszfonal. 1676:* Szupullot Len Szösz fonal Cŭb 207 //— [Porumbák F; UtI] ✳ ~ *ruha. 1597:* Telekfalwj Ipe (?) Gergelne Sara megh zabadul tiztessegebe(n) Azo(n) Thelekfalúi Kowachy Balinthne elle(n) nemj Zapullot rúhak felóll valo szo feleóll [UszT 12/97] ✳ ~ *szászfonal. 1741:* Szápullott gombolyek szász fonal 8 Szapulatlan szála fonál három darab [Mocs K; JHbK XLIX/25].

szapuló 1. szapulókád/dézsa; ciubăr/covată în care se spală rufele cu leşie; Lauge-/Beuchtrog. *1679:* Szapullo ala valo, kerekded csatornas Tekenő nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 62]. *1761:* az mely parna haj p(rae)tendaltatik hogy az szapullobol lugoson el lopatott volna, olyan lugos párna ... lattatott az I. pinczéjiben [Torda; TJkT V. 47].

2. szapulás; loc pentru spălat rufele cu leşie; Laugebehältnis, Beuchtrog. *1841:* ezen konyhának az Szamos felől valo oldalába vagyon épitve egy katlan szapulonak [Km; KmULev. 2].

szapulóbocska szapulókád; un fel de cadă în care se spală rufele cu leşie; Beuchteübel, Laugebottich. *1589:* Negy kad, Egy chap Allia Bochka Egy Zapullo Bochka [Kv; KvLt Inv. I/2. 41]. *1590:* egi Zapullo Bochkath vgian eö[a] keöteöth megh fl. — d. 14 [Kv; Szám. 4/XIX. — [a]Kadar Christoph]. *1592:* Inttentaltatott az portörö Malomnak Zerzama ... egi Zapulo Botska[a] [Kv; Szám. 4/XIV Eppel Péter sp kezével. — [a]Fels-ból kiemelve]. *1614:* Egi Jo szapullo Eoregh boczka vy f — d. 27 [Kv; RDL I. 95]. *1619:* Borkanak Attyaj két részbe(n) Jutot hordobol ... egj Zapolo Boczka, es Egj kapoztas kaad [Kv; i.h. 107 Andr. Junck kezével]. *1633:* Egi Cziapallia boczika ... f. — d. 40 ... Egi szapullo boczika [Kv; i.h. 103].

szapulócseber szapulódézsa; ciubăr în care se spală rufele cu leşie; Beuch-/Leugezuber/-bottich. *1610:* azt monda az azony hogi egi sűtö lopattia uagio(n) s egj szapullo Csiebret azt megh igere az Azony [Dálya U; UszT 72]. *1660:* Egy szapullo czeber [Lázárfva Cs; LLt Fasc. 117]. *1693:* Fa Edenyek Divisioja ... Andrisnak ... Egy romladozot öreg szapullo cseber[a] [Ne; DobLev. I/38. 11. — [a]Felsból kiemelve]. *1723:* Marosa(n) Kosztantin Quartilyossa[a] edgj Szapullo Csebremet vitte el [Kisdevecser SzD; Ks 39. XXIII. 1 — [a]Szállásoló német]. *1753:* Egy nagj hoszszuko szapullo Cseber [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. *1799:* Egy szapullo Cseber [F.zsuk K; LLt Vegyes perir.]. *1805:* Egy Szapullo Cseber [Szamosfva K; BLt 9]. *1848:* Vizes — budás és szapulo csebrek melyek legyenek Sz: Régeniek [Szúv; DLt].

szapulóedény vas în care se spală rufele cu leşie; Beuchgefäß, Gefäß zum Laugen. *1849:* nem Szapullo és más tisztátalan edénybe készíti-é [Dés; DLt 1733].

szapuló fenyőkád un fel de cadă din lemn de brad în care se spală rufele cu leşie; Fichtentrog für Lauge. *1695:* Szapullo fenyő Kád nro 1 [O.csesztve AF; LLt]. *1699:* Szapullo fenjö kád Nro 1 [uo.; LLt Gyulafi László inv.]. *1788:* Egy hitvány szapullo Fenyö kád ... Egy hitvány Szapullo kád ... Egy hitvány Cserefa Szapullo kád [Mv; TSb 47].

szapulóhamvas szapulólepedő; leşier; Laugenlaken/-tuch. *1777:* Szapullo hamasra [Sáromberke MT; TGsz 54].

szapulókád cadă în care se spală rufele cu leşie; Laugenwanne, Beuchtrog. *1600:* hazbelj ezkeoz ... 3, kad, eg kis zapulo kad [UszT 15/178]. *1625:* 1. Zapullo kad egi wst fereie [i.h. 8a]. *1648:* rekeszes kamara fwréz fenyeö dezkábol. Ugyan itt három káposztás kád, egy kis szapullo kád [Komána F; UF I, 925–6]. *1692:* itt vagyon egy kis szapullo kadis [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1733:* Kis Szapullo Kád [Marossztkirály AF; Told. 2]. *1745:* Szapúlló kád nro 1 ... Szapúlló tseber nro 1 ... Szapanozó tekenö nro 1 [uo.; i.h. 18]. *1807:* Szapullo kád [Körtvélyfája MT; LLt]. *1810:* Egy rosz Szapullo kád ... xr 11 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 2c]. *1815:* az idén égy Nagy Szapullo kaddal hoztunk födi magyarot [Kv; Pk 3].

szapulókádacska kis szapulókád; cadă mică în care se spală rufele cu leşie; Beuchtrögchen. *1770:* Szapullo kádatska [Esztény SzD; Told. 29].

szapulókő piatră folosită la spălatul rufelor cu leşie; Beuchstein. *1657:* egi melenczeuel (!) uitte eo az szapullö keouet az Uranak hogi hagigallion ki az kapuian [Szentmárton Cs; Berz. 12. 92/127].

szapuló rézüst căldare de aramă în care se spală rufele cu leşie; Laugen-/Kupferkessel zum Laugen/Beuchen. *1677:* Vagyon egy Szapulo réz űstis [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1850/1851:* Egy Szapullo réz üst [Kv; Szathmári lev.].

szapulószék szapulócseber/teknő lábas állványa; un fel de suport pentru ciubărul/covata în care se spală rufele cu leşie; Ständer des Laugetrogs. *1679:* Moso Ház ... Vagyo(n) itt Viz melegitő Katlan nro 2. Szapullo szek nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 65]. *1688:* ... Sütö ház ... Ehez vagyon ... Egj szapullo szék [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 5].

szapulószék-láb szapulócseber/teknő lábas állványa; un fel de suport pentru ciubărul/covata în care se spală rufele cu leşie; Ständer/Beine des Laugentrogs. *1774:* a szapullo Szék labnak valo Fais azon Tórsókről vágatatt le | egy szapullo Szék lábnak valo fátis találtunk a Joszágon [Vaja MT; Told. 46/14]. *1820:* Egy szapullo kád ... Egy szapulló szék láb [Mv; i.h. 22]. *1827:* egy dagaszto, és egy Szapullo Szék Láb [Koronka MT; i.h. 34]. *1849:* Egy szapullo Szék Láb Egy Szapullo üst [Somkerék SzD; Ks 73/55].

szapulótekenő covată în care se spală rufele cu leşie; Laugentrog, Beuchtrog. *1780:* Szapullo űst 2 ... Szapullo tseber 1 Szapullo kád 1 Szapullo tekenő 2 [Bethlen SzD; BK].

szapulóüst căldare în care se spală rufele cu leşie; Laugenkessel. *1675:* serfozó űst tizennegi vedres szapullo űst egi az majornal [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1706:* Szapulló űst edgy vagyon [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. *1750:* egy Szapullo viseltes űst vas lábastol [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 5]. *1755:* Ezen Sütő Kemenczéhez vagjon ragasztva, egy földből rakott Szapullo Üstnek való Kis kemencze, mellyben Cir. 3 vedres jo üst vagyon [Ludesd H; BK. Naláczi conscr. sub nr. 1020]. *1758:* Egetbor főző üst, Szapullo üst s egyéb minden Házi eskőzők [Csegez TA; Borb. I]. *1778:* Az Béresek házában egj Szapullo hitván üst [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 18]. *1799:* szapullo Üst [Mezőbodon MT; Mk G]. *1801:* Egy ujj égetbor főző üst ... Egy Szapullo üst [M.macskás K; RLt Détsei Bálintné Filep Deáki Ersebet hagy.]. *1824:* Egy Szapullo üstet vet Süködi Ur [CsV]. *1851:* egy otska szapulo füles üst [M.bogáta SzD; BetLt 2].

Szk: *függő ~. 1789:* Egy Lombik Sisakjával edgyütt ... Egy függő Szapullo Üst [Mv; CsS].

szapult l. szapullott

szapultatás szapulás-végeztetés; efectuarea spălatului cu leşie; Einbeuchen, Laugen. *1791:* a vasznat meg kell szapulni jol ne nyomorogjak itt a szapultatással [Pf. Tarcsafalvi Pálffi János lev.].

szar 1. széklet, ürülék; excrement, materii fecale, căcat; Dreck, Scheisse. *1639:* Kallai Giurkane ... az Reösteölt etkemben az Aszu szart bele vetette ... oly büdös volt az etek mint az szar [Mv; MvLt 291. 188a]. *1640:* Itten Horváth Istvánnak egy szolgálója vala — ezt arra tanítja volt Molnár Istvánné, hogy az holt kutyának az szőrit szakassza vissza, kösse az liánnak az nyakában, hogyha azt akarja, hogy ne szeresse Bogáti Mihókot s mondja azt etc — s az leánnak is ismét az szarában vegyen fel s tegye az legénnek az zsebiben — osztán nem szeretik egymást [Mv; i.h. 291. 233a — 251a átírásban].

Hn. *1818:* Szar vápába(n) (sz) [Györgyfva K; EHA].

Sz. *~ral, húggyal fizet vmit. 1759:* Arra azt mondja Burtok Mihalyne Aszszonyom, mert ezt is[a] tiz forinton el tsalátok, a tiz forintott is még mind meg nem adátok a' mit adátok is salva venia szarral hugjal fizetétek [Albis Hsz; DobLev. I/252. 3a. — [a]Egy darab földet] ✳ *egye meg a székely ~t, aki ... 1710:* Teleki ... mindenkor ezekkel a szókkal rekesztette be a históriát, becsülettel legyen írva: „Egye meg a székely szart, aki a székelyt nem szereti" [CsH 171] ✳ *elválik a ~ a májtól. 1653:* „Nosza immár — így gondolkodnak[a] — de bezzeg ma elválik a <sza>r a májtól ..." [ETA I, 85. — [a]A Bastatól sarokba szorított főurak]. *1796:* gyere Nyikoláj tsinálly hányást íde a' fűzfa irányába mert ítt a' határ ... még azt mondotta, a' hányás tsináltatása kőz(be) most majd el válik a' szar a' májtol tsak tsinálly íde egy hányást, s azonba tsinált is Pakulár Nyikoláj [Panit Sz; TSb 2] ✳ *fejedelmi ~ban kap. 1661:* Apafi Mihály is a fejedelmi szarban kapott, de bizony belé vásik a foga [TML II, 199 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz] ✳ *kinyomja a ~át vkinek az orrán, torkán. 1629:* ez az Makai Istua(n) igen reszegen iöve oda ... es ot ben az hazba(n) monda ennekem, te öregh Aszony miert nem tanitod megh az leaniodat az lonczos esse lilek kuruat, melj szavat az hazbol ki menueis iteraba, seőt ... aztis monda hogj megh latod te Bandi Ferenczne, hogy az Urad nem tudot megh tanitani, de en megh tanitlak, mert ha az varas feöldere ki kaphatlak, az szarodat orrodo(n) torkodon niomon ki [Mv; MLt 290. 177a] ✳ *más ~án hízott. 1844:* Fenyő Josef ... Nagy Samuelt ... több illetlen szokkal illette, többek kőzőt azt mondotta s:v: Te taknyos, te — s:v: más szarán hizott [Torda; KLev. 9] ✳ *oly(an) büdös, mint a ~. 1632:* az zolgamnak zagolva(n) az szajat aztis mondotta hogi az te zadbol igen io illatt Jő kj, de az en Urame ollia(n) budos saluo honore mint a zár [SzJk 36] ✳ *olybá tart vmit, mint a ~t. 1703:* Trifó ... morgolódik vala mint reszeg ember hogy nem marad meg a vetése a Libbez János fiais Péter akkor Jő vala Szent Mártonbol ... monda hogy mit morgasz látod hogy nem lártam en a Juhokkal ... csak olyba tartom morgásodat mint a szart [O.solymos KK; SLt AQ. 24 Balonoz (?) Simon (26) jb vall.] ✳ *úgy nem szeret vkit, mint a ~t. 1653:* Dobo Judit[a] azt mo(n)dotta hogi szinten ugi nem szeretlek mint az szart [SzJk 71. — [a]Ti. a feleség] ✳ *úgy tart vkit, mint a ~t. 1631:* Hallottam aztis Bőrueinetőll hogy mo(n)dotta ighen reszegh leuin az uramek ... Isten ugy segelljen mas az en szeretteőm ... szinte cziak ugi tartalak teged mint az szart [Mv; MvLt 290. 47a] ✳ *vki bogár után indul, ~ba viszi. 1617:* Zaz Istuan tarcziafalui jobbagius (!) ... fassus. Hallottam hogi Antalf<i Ta>masne ziggia uala Antalfi Mat<ias>t illien zoual: mostis az a Gergeli Marton<hoz>, az Istentelen uaksi feiem arulohoz ment Antalfi Matiashoz, ki nekem mindenkor artasomra volt, de mind eltig hallottam, hogi ualakj bogár után indul zarba uizi [Kobátfva U; Pf Fr. Bencser de Medeser nb és Th. Bőleni rector Scholae Tarcziafalviensis vall. jel. a fej-hez].

2. *becsm* értéktelen/silány dolog; lucru fără nici o valoare, rahat; Dreck, ein Dreckwert. *1582:* Sophia Balint Deakne ... vallia ... Kertem az Kowachot rea hog enny vigie(n) az fogol leannak es azt monta hog vizek az essehnek eg Nag' szart, Ahol eg darab Azzu kenyer vigiek Neki [Kv; TJk IV/1. 112–3]. *1774:* Laszlo Maljses (!) felelt adak s.v. Hétt szart [Szőkefva KK; Ks 66. 44. 17c].

3. *becsm, jelzői haszn-ban* értéktelen, hitvány; mizerabil, prăpădit; dreckig, Dreckgering. *1653:* Nyerges Janos ... ezeket monda ... Földesi Mihálynak ... Ez a' Fejer (várme)gie czak rosz, szar Var(me)gie, lo fasz Var(me)gie, hires kurua valoga Var(me)gie [Ne; KemLev. 1394]. *1835:* tám annak a Szar dobnak a' szavára indulnék én meg [Zsibó; WLt].

4. *becsm* (emberre von. jelzői haszn-ban kf-ban is) alávaló; mizerabil, ticălos; Scheißkerl, Dreckkerl. *1767:* Ilyen dolgot beszélének, hogy minekutána a szegény Huszti uramat jubilálták, egy gyermeknek ... a Deáki uramé által lett megverésének felette egybekaptak volt s Deáki uram azt izente: „Mondjátok meg Huszti uramnak, hogy őkegyelme már — salva venia — szar, nem professor, de megmutatom, hogy még szarabb lesz ezután" [RettE 211]. *1799:* uttza hallatára tele torokkal kialtotta ... Simon Mártont tolvajnak, bitangnak, hamis lelkünek, eb attának, pisza orfunak, huntzfutnak, ördögattának s.v. szar Embernek mondotta és kiáltotta, lelkét edgybe szidta, és milliom teremtettézte [DLt].

5. *szitk 1771:* Enyedi Mihály ... Tit. Neveri György Uramat őszve szídta és káromolta attaval teremtettével szemtol szembe és ... azt is mondotta volna[a] hogy Baszsza

meg a szart Neveri Uram és szemtől szembe szállot az Utzán Eczákának idején [Dés; DLt 321. 30a Marton Peter (30) ns vall. — [a]Tot Daniel]. *1784:* monda Csáki György legények ez a musikás miénk mert eszt mi fogadtuk három Petákkal kire monda Széjes Josef Csáki Györgynek tiszteségel legyen mondva basza meg petakjat erre igy szolla Csáki György te rosz ember, azt nekem mert mondod baszd meg te a szart, s azonnal neki ugrik Széjes Josef Csáki Györgynek [Béta U; IB].

szár[1] **1.** inda; tulpină, curpen, lujer, vrej; Stengel, Stiel. *1677:* küldettem ... dinyetis tizen hetet, az mineműek(ne)k szerìt tehettem, csak hogy az jegh esső igen el vervén az szárát, idő előtt el szárad, az gyűmőlcseis erővel és nem joként erik [UtI].

2. (fa)törzs; tulpină, trunchi; Stock. *1879:* Ide az ablakra hajlik egy almafának virágzó ága. Oh, be finom, be gyönyörűséges rózsaszín virágja Szárnak hajlása, levelének formája mind sokkal bámulatosabb, mint ahogy valaha én láttam [PLev. 54 Petelei István Jakab Ödönhöz].

3. lábszár; gambă; Unterbein. **A.** *emberre von. 1584:* Marta Bota Janosne hallotta hogy Danch Leorincz ig gialazta Viczey Andrast, The Neste Curwa, Roz eb, leochieos labu, chonka pechiw az beoreodet zalmaual teolteóm meg, es az Zarad chontiabol sipot chinaltatok azt futatom eleotted [Kv; TJk IV/1. 360]. *1597:* Anna azzony Zok Peterne ... wallia ... az azzony ... monda enneke(m) ... latam hogi az leankanak az labarol az keoteo le súhat vala, s az ver foldogal wala ala az zara(n) [Kv; TJk VI/1. 94]. *1635:* lattam azt hogy az legenynek az szara mĩnd ki lyukadozott uala [Mv; MvLt 291. 48b]. *1638:* Miklos Mellette(m) wl uala le uete az sariat es futi uala az szaratt [Mv; MvLt 291. 133a]. *1639:* az lo ugy ruga az legennek az szarat, az legenis mas lovon ul vala s mellette vezeteket uitt [Mv; i.h. 199b]. *1657:* Sándor Mátyás nevű vitéz legény szolgámnak szárát lövék, farkasbórin is más golyóbis általméne [KemÖn. 270]. *1778:* Jo az igen bádgyatt és álmosságba, hagymázba merült betegnek a' két szárok ikrájára ... kovásszal és meg tört mustár maggal s' kevés etzettel tsinált keményetske tésztát kötni egy tallérni nagyságra [MvLt Mátyus, Cons-San. — Szini Karola kijegyzése].

Szk: ~ *közepéig. 1823–1830:* Itt[a] a fejérnépek tiszta fekete s hitvány posztóköntösben járnak ... derekakon fekete kurta rékli vagy ujjas, ennek ujja mint a fodorháj, ráncos és felkonkorodott, ezen alol szár közepéig érő fekete posztószoknyájok [FogE 247. — [a]A németországi Kasselben] ✳ *lába ~a. 1769:* én a feriát ballábam szára ki sebesedése mián ithon tőltém [Ne; Told. 5a]. *1784:* Horának nem a lábaszárán kezdették a törést[a] hanem a gubernátor parantsolatjából a mellén [RettE 428. — [a]A kerékbetörést]. *1829:* az Lábom Szárát meg ütötem egy kevéssé akor Számba sem vetem három vagy négy nap az ütés magába mindig Dolgozot mind adig a mig ki fokasztota a Lábam szárát [T.gezés NK; Told. 7a].

Sz: ~*ába száll az esze. 1751/1836:* az ... öreg embernek a szárában szállott az esze [Barót Hsz; HSzjP Agilis pp St. Incze (80) vall.] ✳ *megüti a ~át* megüti a bokáját. *1667:* ha mind az követ idején el nem készíttetik, az meg igirt summával, bizonnyal mindkét részről megütjük az szárunkat [TML IV, 168 Baló László Teleki Mihályhoz].

B. *lóra von. XVIII. sz.:* Az Hasabos Száru lő tártos és munkára termet; ă féle lónak (!) Szoktak meg holt tetemesedni, az mellyek(ne)k gömbőlyeg ă Szarok [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1789:* (A Kancza) a' szára kőzepin a' nyűg okozott kis gőtsőségről esméretes [DLt].

Án. *1485:* eqũũm sũũm volgo Zaar alium eqũũm sũũm Bordy vocatum [DL 36396, 5–7. 1. — Jakó Zsigmond kijegyzése].

4. csizma/saru/szekernyeszár; carîmb; Stiefelschaft. *XVI. sz. v./XVIII. sz.:* az szekernyének az szára perémes légyen [Dés; DFazLev.]. *1630:* ennel az Santa Mihalynal talaltak megh az kestt ... Czizmaczia Istua(n) is monda hogj eö uonta ki az saru szarabol | Enis latam hogj ennek az Santa Mihalynak az saru szarabol ueuek ki azt az Nagj Marton kesit | a saru szaraba(n) talalta megh az kesit Nagy Marton [Mv; MvLt 290. 202b]. *1780:* a Bivalosnak pipája a Tsizmája szárából ki szőkvén siettében fel kapta [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 4]. *1844:* a csizma ... szára ju bőr szottyán, talpja mál, készitése a' munka rajta meg lehetös [Dés; DLt 827].

5. harisnya/nadrágszár; crac(ul pantalonilor); Hosenbein, Stutzen. *1758:* a harisnyajanak egyik szárat Sarkantyuja mazogjaval meg kőtete volt [Bucsed H; Ks]. *1759:* hallottam Sopánkodni Togyer Dsurdsot, hogy a Csorikájának madzagját, mellyel a Szára vége volt meg kőtve, le metczették s mind ă pénzit mind pedig ă Sarkantyuját ki vették [Tomnátyek H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1805:* ugy voltunk mint mikor két aszszony osztozik a' szeretője nadrága felett, az edgyik az edgyik szárát a másik pedig a' másikot tartotta [Dés; Ks 94 Thuroczy Károly lev.]. *1823–1830:* Az inasok nadrágjára nézve még azt jegyzem meg, hogy a szárai olyan színűek voltak, amilyen egyéb köntösök, hanem az ülete és eleje kereken soknak veres posztóból [FogE 64].

6. gombakasztó/szár; şnur pentru cheotoare; Knopfstangel, Schlinge/Umhängeschnur für Knöpfe. *1652:* fejer szkofiu(m) uj gombok ma(k)ostol nr. 20. mindenik szár nelkül [Nsz; IB X. 2 Bethlen István lelt.].

7. háztetőgomb-szár; tija globului pentru acoperiş de casă; Stütz/Stengel des Turnknopfes. *1679:* Masodik rendbeli Házak ... sindelyezese jó. A két végén valo gombja, Szárával együtt badoggal boritott nro. 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 13].

8. keresztszár; partea verticală a crucii; senkrechter Schenkel des Kreuzes. *1732:* a' megirt kapu láb tornyozattja tetein van edgj jókora pléhes gomb, teteiben eresztetett kettős pléhes kereszt, és ezen keresztnek Szárán egy pléh csillag [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc].

9. kútgémszár/ostor; prăjina de la cumpăna unei fîntîni; Brunnenschwengel. *1813:* Kűnn az Udvaron egy cserefa Blánokkal ki rakott Kút, melynek a' gémje jó, a' gém szára vason függ, és vas horog a' végiben [Koronka MT; Told. 18].

10. kötőfékszár/-szíj; curea/frînghie de căpăstru; Halfterschnur, Zügel. *1759:* mások a lovat el oldották s hátra vitték az ház farához, fel kötötték az koszoru Gerenda végihez, ugy hogy el sem oldhatták, hanem el kellett vágni a kötőfék szárát [Szentlászló MT; Sár.]. *1780:* Tot István is bé jőve ... még az Lovatis bé vezeté a Kortsoma Házban ... s azzal en meg kapom az Tot Jstván keziben az kőtőfék szárát és azzal ki vívém az Lovát, s el eresztém [Hidvég MT; GyL. Jarolin János (52) fogadós vall.].

11. zablaszár; curea de zăbală; Zügel des Pferdegebisses, Stangenzaum. *1848:* A' két menlohoz ... 3 pokrocz ... ket kapoczán ... 3. trinzli szárastol ... 4 korda [Bilak BN; LLt].

12. orrfékszár; curea de iavaşa; Peitschenschnur, Zügel der Nasenbremse. *1761:* Kaputzán Nro 4 Egyik Kaputzán-

nak a szára Istrang az más haromnak sziju [Siménfva U; JHb XXIII/31. 20]. *1780:* A Nagy Istálloban ... Kantár 3. Veriték poszto 3. Kapotzán szárastol [Bethlen SzD; BK].

13. kantárszár; dîrlog; Zaumzügel. *1788:* Egy fako kantár Szárastol [Bányabükk MT; MkG].

14. tengelyvégszeg-szár; tija cuiului de la capătul osiei; Achsenenstift/-nagel. *1777:* Csináltom, egy Lapos fejű Tengej vég szeget ujjat ... dr. 30 ... mas haromnak az szárait kì todtam az magam vasabul ... dr. 18 [Szászváros; BK].

15. ekevas-szár; capătul de sus al cuţitului de plug; Stöckchen der Pflugschar. *1807:* Ferentz Márton bizonysága Oláh István azt bizonyítja, hogy amely vasat Ferentz Mártonnak adott, az ekébe járó fele, tudniillik a szára felül, a vége vastag volt, mint az hüvelyke [Szárhegy Cs; RSzF 293].

16. korsónyak/szár; gîtul urciorului; Krughals, Hals des Kruges. *1648:* három eöregh korsokban, rosa eczet, telliek s az korsok nyakáigh, avagy száráigh [Komána F; UF I, 930].

17. *ötv* nyélgombszár (fémpoháron); picior al unui potir/ pahar de aur/argint; Stiel/Spitzen/gekröpftes Bein eines Bechers. *XVIII. sz. eleje/1770 k.:* Nemes es Vitezlő Szász Mihály Ur(am) Istenéhez való szent buzgóságából conferalt az Arpastói Ekla(na)k egy ezűst pohárt ... a szárán három füle vagyon [Árpástó SzD; SzConscr. 221]. *1745:* egy ... Pohár ... szárán lévő gomb aranyas és virágos [Sárd KK; UVJk 115]. *1803:* Vagyon égy kivül belőll Aranyazott különösön tsinált, és kivűlről réá ragasztatott, szára közepin lévö tsötörtön (!), hat ezüst rosáju virágos, lábos fertályos Ezüst Pohár [Dombó KK; UnVJk 55] | á ... négy virágzat a' Pohár szárához á virágokot feljül ès aloll egyben foglaló tsötskéken áll [Nagyteremi KK; i.h. 203].

Szk: *üreges ~. 1803:* egy kivül belől aranyos, kerek fertályozni ezüst Pohár, melynek pohara üreges talpához kivülről egészen aranyos és kerületére nézve arany virágokkal ékesittetett arany tsipkés talpa üreges szára és a' pohara között egy tsillagzatos forma tsötörtös holyag [Széplak KK; i.h. 218].

18. gyűrűkarika/sín; cercul de metal preţios al inelului; Fingerring, Ring. *1637/1639:* Egy Gyemantos Arany gyürű, melynek a teteien negy haromszegű gyemant, az szaraban környeos keorűl, Rubint, Smaragd, es gjemant [Kv; RDL I. 111].

19. ékszertű; acul broşei; Nadel des Schmuckes, Anstecknadel, Brosche. *1697:* Egy Arany Pillango; fekete, fejér, kék, veres, sárga Zománczos, az szára tiszta sárga [KGy aranymívek között].

20. bélyegzőszár; mîner de ştampilă; Griff des Stempels. *1799:* Egy hoszszu Vaso Fatsaros szárra kèszűlt P.H.K: Nagy hajtott Betűkkel, fejek felett lévő két Punctumokat Nyomo koronás Ujj Bélyegző Vass [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

21. pipaszár; ţeava pipei; Pfeifenrohr, Pfeifenstiel. *1816:* Egy tajték Pipa szárastol [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.]. *1845:* egy pipa szárostol 30 x [Dés; KvNJ 38]. *1848:* Két csubuk szárastol [Bilak BN; LLt].

Szk: *kurta ~. 1815:* egy fa gyökérből valo pipa, fekete tsontbol esztergárolt kurta szárral [DLt 473 nyomt. kl].

22. gyertyatartószár; braţul sfeşnicului; Arm des Leuchters. *1679:* függő réz gyertya tarto szárastol nro 10 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt.].

23. csillárszár; braţele lustrei; Arm des Lüsters. *1823:* Két ezűst falra valo luszter, aranyozott ezűst levelekkel ki rakott szárával édgyűtt [Szentbenedek SzD; Ks 38. V. Clenodia fam.].

24. párnaszár/szél; marginea feţei de pernă; Bord/Rand des Kissenbezugs. *1776:* Két vastag parna haj, vasott fejér Csupjával; és egy szár nelkül [M.köblös SzD; RLt].

szár[2] **1.** fehéres (lábú ló); pintenog; falb, Weißpferd. *1627:* Setet pey száár gjermek lo Nro 1 [Bodok Hsz; BLt]. *1634:* Harmad fü louaczkais uagyon 2 edgik pej szar az masik fekete [Hsz; LLt]. *1648:* ueszue(n) el gonoszul ... egy vas deres herelt holdos lova, kinek mind az negy laba szár [Kv; TJk VIII/4. 262]. *1679:* Kancza ... Barna, két hatulso laba szár, kicsin hodosa [Fog.; UtI]. *1682:* Sarga Szeg Törők Men lo, négj laba Szár [Görgény MT; UtI]. *1684:* Ket esztendős gjermek Lovak ... Barna pej Csikloja szár no 1 [Fog.; UtI]. *1768:* ismertük azt a' Pej Csikkot szál lábárol Szőriröl es hodos homlokárol [Páké Hsz; SzentkGy Jos. Szörtsei kezével]. *1804:* Bitang Tsiko ... két hátulso Lába térdin alol szár [DLt nyomt. kl]. *1849:* szeg sárga paripa homlokán csilag, orrán balfelől fehér vonal, béka szàju és hátulsó ballába szár [HSzj *békaszájú* al.].

Szk: *~ lábú. 1592:* Perechieni Georgi, Zekel Marton ... valliak Tawali haitottunk vala be egi lowat az buzarol veres holdos zar labut [Kv; TJk V/1. 275]. *1684:* Gyermek Lovakis vadnak az Kamara ház Rétein az Inventalas után a mènesből ki fogot egy Holdos Fekete szár lábu hatod fü Gyermek loval edgyűtt [Rónaszék Mm; UtI]. *1689:* Barna szeg ló szár lábú hóldos [UtI]. *1729:* Örög pej Sárlábu kancza tavaly fako paripa csitkojával [Marossztgyörgy MT; Ks 23. XXIIb]. *1777:* Császárib(an) szárlábu fekete 5. eszt(endős) Kancza [Mezőméhes TA; WassLt]. *1793:* Egy Nagy fekete kantza szall labu (!) tsitkonélkül [Bodola Hsz; BLt]. *1823:* pej paripa Csikko szár lábu [DLt 255 nyomt. kl].

2. kopasz; chel; kahl(köpfig). **Szn.** *1568:* K. legy: segethsegel az emberemnek szar balasnak [Komlód K; Beszt-Lt 72 Horvath Kozma Felker (?) Jsthwanhoz Beszt-re].

3. kopár (terület); lipsit de vegetatie; pleşuv; kahl, wüst (Gegend). **Hn.** *1591:* az Zarma(n) hegie [Homoródalmás U]. *1623:* Kis Szarmany Pataka [Bodola Hsz]. *1665:* az Szármanyban [Várhegy MT]. *1669:* Szarmany tőuebej fold [Bencéd U]. *1727:* Szármány nevü Kaszálo helly [M.bodza Hsz]. *1736:* az Szár mállyb(an) (sz) [Várhegy MT]. *1738:* a' Szár homlokon (e) [Toldalag MT]. *1754:* A' Szár homlokonn (sz) [Vajdasztiván MT]. *1773:* A Szármány Farkán (sz) [Szárhegy Cs]. Szárhegy ... minden kétség kivül azon kopacz dombrol, mely ... mint egy sziv alakban az egész vidéket ketté vágni látzatik [uo.; GyHn 52]. *1781:* A Szár mező tetején (sz) [Mákófva K]. *1817:* A' Szármányban (k) [Szabéd MT]. *1823:* Szár hegy alatt (sz) [Szépkenyerűsztmárton SzD]. *1864:* Szárhegy [Kisbács K; KHn 216]. *1891:* Szármező [Mákófva K; KHn 237].

A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

szaracsia török puskás lovaskatona; saragea; türkischer Kavallerist mit Schießgewehr. *1710:* hátra tekintvén penig[a], hogy látná, hogy a török szaracsiák ... puskájokat készítenék, megriasztja őket: ... minden ember a kardhoz nyúljon [CsH 63. — [a]Kucsuk basa a Kemény Jánossal való 1662. január 22-i nagyszőllősi csata előtt].

szárad 1. szárazzá válik, szárítódik; a se usca/zvînta; trocknen. *1639:* az zabot mind kalongjaba(n) raktuk, hogi nirkos volt az Czűr kertben hogi szaradgyon [Mv; MvLt 291. 208b]. *1683:* Uj Dio Száradva Kőb(ől) 3//2 [Szúv; UtI]. *1790:* Néhai Kornis Sigmond Ur eő Nga ... kész szénájokat el-vitette, mikorpedig annyira Száradott, rendül két izben is ... el-égettette [Szásznyíres SzD; Ks 33 Szásznyíres IV. 15].

2. felszárad; a se usca (la suprafață); (ab)trocknen, trokken werden (auf der Oberfläche). *1823–1830:* Amely ércdarabokat kihúznak a bányából[a], azokat egy darabig a főlden hagyják száradni [FogE 207. — [a]Az eislébeni ércbánya hámor munkájára von.].

3. szikkad; a se zvînta/zbici; dorren, (aus)trocknen. *1697:* Egykor egy Sajtot Csinaltatott vala Peter Deakne Pater Kászoni számára, nálam tartá hogy száradgjon [Kotormány Cs; CsJk 3 Szabó Györgyné Katalin (40) vall.].

4. aszalódik; a se conserva prin uscare; gedört werden, (aus)trocknen. *1750:* Hogy ha ezen Levelem még jókor érkeznék Tővis alja gombát kellene gyűjtetned, és az feleséged fűzné fel s nap fényen, avagy lágy meleg tűznél aszalna felesen ... Hasonlo képpen lehetne Száradva Süveges, avagy Kucsma gombának is hijják, küldeni [Ks 83 gr. Gyulafi László tollba mondott lev. Bécsből].

5. (fa) kiszárad; (despre arbori) a se usca; dürr werden. *1812:* a Fák Esztendőnként száradnak pusztulnak és az általtol az irtasak Nagyabadnak [O.bölkény MT; Born. G. XIII. 4 Trutza Gabrila Vanyi (42) vall.].

6. összeaszik, sorvad; a se sfriji/usca/jigări; schrumpfen, dorren. *1666:* igen kezdett ő nagysága betegeskedni, száradni is, melyet mi ő nagysága phtisisnek lenni itélünk [TML III, 585 Teleki Mihály Széchy Máriához]. *1685:* Gyermek lovak Fel Irása ... Tatár Pej, az edgyik szeme hályogos, fél lapoczkája is szárad [UtI]. *XVIII. sz. eleje:* Az melly lonak ă lapoczkája Szárad, le dőjtve ér vágo vassal meg kel a lapoczkáját vagdalni [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1705:* Ma declarálák az úr előtt, a császár[a] micsoda nyavalyában holt <meg>, melyet hívnak hidrops timpanides. Igen veszedelmes nyavalya, amelyben egyéb minden része az embernek szárad, a hasa és gyomra pedig nő és dagad | Az elmúlt éjszaka 12 órakor Pernyesziné asszonyom meghala, aki gyermekágyi nyavalyában száraz betegségbe esvén, mind úgy száradott valameddig egészben elfogyott [WIN I, 452, 470. — [a]I. Lipót]. *1842:* Egészségem rosz ... az oldalam még mind fáj a' májon valo daganat valamit lohadat, de a' fulladás még meg van ... én azt hiszem a' máj daganat meg marad a' melyembe viz van vagy a tűdőm szárad 's azért fulladok [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

száradás 1. kiszáradás; uscare; Trockenwerden, Trocknung. *1623:* Az tegla tegla[a] vetest in Apprilli mingiart ell kezgye es Annak soha vasarnapon kyul zwnety ne legien ... Az teglanak zarradasara hozzw paytakot Czynaltasso(n) aholl Niarattzaka zaradhasso(n) valob(an) megh, Eozell Egethessek megh [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut. — [a]Így kétszer].

2. (meg)szárítás, szárítódás; uscare; Trocknung. *1680:* Kis konyha ... be menven talaltunk nagy hosszu asztalokon szaradasra le teritve magyaro hagymat Cub 3//2 Fok hagymát Cub 4// [A.porumbák F; ÁLt Inv. 9].

száradatlan meg nem száradt; care nu este uscat; ungetrocknet. *1793:* ha száradatlan lévén a' fű penészt kap, alkalmatlanná tétetik a' Lo tartásra [JF 36 LevK 297 Vég Mihály prefektus ut. a drági (K) tt-nak].

száradhatott rászáradhatott; care abia s-a uscat; an etw. kaum trocknen können. *1665:* Midőn az Hunyadvármegyére való gondviselésre az urak tetszéséből alákűldettem volna, akkor parancsoltatott is, az vármegye az rendelés szerént tűlem függjön, mivel már Kundiról[a] az fejedelem elméjét fordította; azzal ellenkező elég papiroson száradhatott tentát parancsolatot, hogy az halálnál nagyobb becstelenítő parancsolattal Kegyelmed elrontá [TML III, 520 Kapi György Teleki Mihályhoz. — [a]Kún István érti, aki Kapi ellenében a Hunyad megyei főispánságot akarta elnyerni].

száradófélben 1. kiszáradóban; care este pe cale de a se usca; (schon) fast dürr, in Verdorrung. *1762:* édgy Szárado felben lévő régi nagy Krutsás Tőlgy fa [Tordasztlászló TA; EHA]. *1822:* azon szőllőbe ... találtatott ... Egy Besztertzei szilva fa ... a közepe táján egy Császár Körtvefa de ezen Kőrtve fa a régiség miatt szárado Félbe [Nagylak AF; DobLev. V/1053].

2. szikkadófélben; care nu este uscat complet; noch nicht ganz trocken, in Trocknung. *1831:* a nyers és szárado félbe lévő edenyeket mihelyt leg kissebb viz éri mindjárt le rogynak és el romlanak [DLt 665].

száráj szeráj, török palota; serai; Serail. *1614:* mind azokon az rettenetes hegyeken mentűnk által, azkit Virgilius Montes Thraciaenak ír, kiről írta az Bucolicát. Voltunk itt die 15 Maji; ebben az szárájben mi meg sem szállottunk, ez eddig még mind Bolgárország határa [BTN[2] 68].

szarakszói, szerekszói a Szarakszó (AF) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szarakszó/Sărăcsău; mit Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szarakszó: Szarakszóra való; din Szarakszó; aus/von Szarakszó. *1602:* Zerekzay Many Opra [Bokaj H; BK].

szarás székelés, ürítés; căcare, defecare; Scheissen, Scheisserei. *1661:* Úgy hiszem azért, (ha csak a szarás nem bánt engemet is), nem mondja Judit asszony azt énfelőlem, mint ő kegyelmére Annók asszony: nem adnám Teleki uramat uramon [TML II, 139 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz].

száras 1. hosszú/magas szárú; cu carîmb lung; bestielt, stengelig. **Szk:** ~ *csizma. 1589:* Veottunk egy Zarasz Chyzmat, es egy karmasin kapzat, Zylwassy Imrehnek Vicey Gaspartol f. 3 d. 10 [Kv; Szám. 4/XII. 19]. *1593:* attanak lazar istwannak aiandekon egy zaras Czizmat f 2 d 80 [Kv; i.h. 5/XXI. 31]. *1599:* Zabo Palnenak Hoztak Debrecenbeol 2 Hordo. Iglay Siueget 2500 tt 12//50. Kuldet ismet ky 60. Bokor zaras Chismat 1//60 ... Damakos. Katus Vizen ... Zaras Chismatt — //18 [Kv; i.h. 8/XIV. 18, 252 hj]. *1620:* Egy Szaras karmasin cziszmatul f — /4 ... Egy Szaras Zattian czizmatul f —/2 [Kv; KvLt II/69 VectTr 3]. *1666:* Viszki Paál ez szerent Harminczadoltata ki hozot jovait ... Negy bokor szaras karmasin czismatt [UtI] ✱ ~ *szattyáncsizma* → ~ *csizma.*

2. akasztós; cu cheotoare; zum Einstecken, mit Schlinge. **Szk:** ~ *gomb. 1595:* Egy vy granat felseo ruha Zaras gombok rajta f. — d. 22 [Zsombor K; SL]. *1596:* Egy granat eoregh felseo ruha zaras gomb rayta zeőld Bagaziawal

bellet ... f 22/50 [Kv; RDL I. 65]. *1628:* Valami Mentere Dolomanra fekete szaras gomb [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 5]. *1652:* Egy haj szin nyári mente, elegyes szkofium(m)al száraz (így!) gombok rajta [Nsz; IB X. 2 Bethlen István reg.]. *1657:* Vagion niolcz bokor szaras zeőld gomb vitez keőteses [Mihályfva NK; JHb XXII/42]. *1673:* Egj haj szin mente tizenket szál szaros gomb rajta kanavaczal bellet [Marossztkirály AF; IB. Bethlen Domokos hagy. Bethlen István inv.]. *1749:* Vagyon egy Virga vagy Cantor kezébe való Stylus hal-hajbol tsinaltatott két Száras gomb vagyon ezüstböl rajta [Sszgy; SVJk] ✳ ~ *gombú. 1669:* Boer Sigmond Ura(m) ... adott ... egj szederjes Gránát Mentét, száros gombut, ezűst fonalual szőttet [Fog.; Szád.].

száraszt 1. (meg)szárít/szárogat; a usca (timp îndelungat); trocknen. *1586:* az mit az Malomhazra es az poórhosz valora keólteottem ... Aztalos Benedek Czinalt hat tablat kin port zarasztanak attam f 2/50 [Kv; Szám. 3/XXIV. 23]. *1749:* Gabona felesetskén vólna s tavalyi majt mindenik Jószágban meg kezdòtek vala fergesedni jol lehet eleget száráztattam [Gagy U; Ks Péterffi Sándor lev.]. *1825:* Vadalmák, Székfü és borza virágotis szarasszanak árnyékba a' Kertbe a' Filegoriába jo helyen van tsak ugy kell szárasztani hogy egymástol meg ne feketüljen | Rósa bimbot száraszszanak etzetnek. Rósát soval gyurjanak bé viznel a' Rosa bimbot árnyék alatt kell szárasztani 's pappiros zatskoba tegyék a' graditsos házba a' fogasra [Kv; IB gr. Korda Anna lev.]. *1840:* Radnotfája ... Gyalogossai kalongyát száraztottak [Born. G. XXIVb].

Szk: *félig ~va. 1789:* Sqvilla sicca, félig szárasztva 3 font 's 14 loth Rf 7 xr 20 [Mv; ConscrAp. 11] ✳ *széna ~ani. 1789:* Rendeltem 50 Manuariusokot széna száraztani [Csíkszereda; UszLt XIII. 97].

2. *~ja magát* szárítja/szárítgatja magát; a se usca la soare; sich trocknen. *1811:* Gyönyörű szép hely ez[a], bár nem igen tágos ... Itt legelödnek a' Csitkok egész nyáron, Szárasztván magokat néha nap súgáron [ÁrÉ 149. — [a]A csikókert].

3. (megázott/nedvesedett dolgot, kimosott ruhát) szárít; a usca; trocknen (maße Dinge, Kleider). *1716:* az háló edgjetmássát száraztani kiteritették [Nagyida K; Told. 22]. *1762:* el hivá az én Léánkámat hogy meg mutassa az Annya holott szárasztya[a] de Marika péterné el rijogatta onnét a Léánykákat [Gyeke K; Ks 4. VII. 12. 17. — [a]A pénzt]. *1841:* gunyát szárasztani [DLt 466].

4. kiszárít/szikkaszt; a usca/zvînta; abdörren, austrocknen (lassen). *1637:* Uagyon fa labakra epittetett kett tegla szin ... eggykben vagyon egy teglaegeteő katlan. Az masik alatt nyers teglakott szoktak szarraztani [UF I, 426].

Szk: *kemence ~ani. 1586:* 25 Octob; vettete Biro Vram ket zeker Azw fat az kemenchiek zaraztanj veotte(m) —/19 [Kv; Szám. 3/XXIV. 37]. *1595:* Az kemencze zarasztani vettem egi eol azzwfat p(ro) f 1 [Kv; i.h. 6/XIII. 6].

5. (hántolással élőfát) kiaszal, elszárít; a face să se usuce (un arbore); schwinden machen, dörren. *1782:* Pléza Nutz két esztendõktõl fogva nagy Szép élő termő fákot Száraztott, vágott [Bukuresd H; Ks 13 Vegyes ir.].

6. (nyers bőrt) kiszáraszt; a usca (piele brută/crudă); dörren (Fell). *1806:* két bűrt szárasztot az Háza hijján [KLev. 10].

7. magába szivat; a face să absoarbe (apa); einsaugend trocknen. *1796:* az egész helly körül, és kőzepén mélly sántzokat ásattattam ... sőt nagy Gödrőkőt is tsináltattam, mellyeket alol kővel, hogy a víz kőzibe vegye magát, fennebb ló trágyával (s.v.) hogy a vizet szárassza leg fellyűl kemény földel hogy a Víz ki ne üsse magát rakattam meg [Kv; Prot. oec.-pol. III/3. 359 Sikó István kérelme].

szárasztat 1. száríttat; a pune pe cineva să usuce ceva la soare; trocknen lassen, trocken machen. *1591:* 23. Augusti. Az Varas zenaiatt Terengetettem el, az Drabantokkal, hogy wizes volt, zaraztattam [Kv; Szám. 5/X. 29].

2. megszáríttat; a face să fie uscat (cu scopul de a conserva); ausdörren lassen. *1720:* Az Réghi Thót ki hányattam ... halat feles (így!) bele tettem Pisztrángot, Galoczát, Lepény halat, Pogikát (!) orso farku halat szárasztattamis felesen. [Ruszkova Mm; TKhf Zólyomi János Teleki Pálhoz].

szárasztgat szárítgat; a usca/zvînta (timp îndelungat); langsam trocknen. *1751:* En Soha Sem tudom hogj Szárazgatták volná ő Nga meg vizesült gabonáját hanem a'Szerint Asztagb(an) rakták és a'miatt füstőltek a' Gabonák Asztagul [Marossztkirály MT; Told. 29].

szárasztgattat szárítgattat; a pune pe cineva să usuce ceva la soare; langsam trocknen lassen. *1756:* ki raktanak belőlek sok Férfi és Aszszony embernek való köntöseket, és ... ő Nga szárasztgattatta [Kv; TGsz 51].

szárasztó I. *mn* **1.** szárító, szárításra való; de/folosit la uscat/uscare; für Trocknung gebraucht. **Hn.** *1801:* az Szároszto Gyepűre jároban [Székes MT; EHA].

Szk: ~ *deszka* bőrszárító deszka(lap). *1776:* Mosa Laszlo Uramot, igen Fõ vadasznak is tartvan õ kglmet eddig is de ugjan ezután annál nagjobb Fõ vadasznak fogom tartani ha az egész nekem kàrt tett societásnak[a] az bőrit Szaraszto Deszkára Vonattja [Négerfva SzD; BfN Bánfi Péter lev. — [a]Garázdálkodó farkasoknak] ✳ ~ *gyeplő* ? (ruha)szárító kötél. *1823:* A Szárazto Gyeplőnek ölit 1 xr [HSzj *kötélverő* al.] ✳ ~ *hely* ? sajtszikkasztó hely. *1620 k.:* Az hol Eztena hely vagyo(n) oda egyenleo akaratbol es kerelem szere(n)t vittek Juhokott es az Eztenahoz regy modgyok zerent az Mezeöben szaraszto helyekett attanak [Cssz; Ks 90] ✳ ~ *kád* ? (komló)szárító kád. *1837:* a Serháznak a leg nevezetesebb requisitumi a Serfõzõ üst, szárázto, másalo nagy kád és Hüttõ [Kv; KmULev. 2] ✳ ~ *ponyva. 1834:* Egy szaraszto Ponyvát csin(ál)tattam 12 sing szősz vászon [Hosszúaszó KK; Born. F. Ia Bod Péter tt lev.] ✳ ~ *rézszerszám. 1589:* Egy Zarazto Reez Zerzam fedelesteól [Kv; KvLt Inv.] ✳ ~ *rúd* ruhaszárító rúd. *1648:* egj szaraszto rud[a] [Porumbák F; UF I, 898. — [a]A majorház egyik szobájában]. *1736:* Harom kis szegezett fogasok az falloldalon egy Szaraszto rud [HSzj *tüzelő-ház* al.] ✳ ~ *spárga* ruhaszárító spárga. *1827:* Egy öt öles száraszto Spárga [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.] ✳ ~ *tábla. 1744:* Szaraszto Tabla nro 6 [Szentdemeter U; LLt Fasc. 57].

2. sorvasztó; care cauzează atrofierea, cauzator de atrofiere; (verab)zehrend. *1762:* Hoszszas szárasztó és éppen elfogjato nyavalyái Utánn ki szollitá Isten az én világi életem(ne)k hüséges Párját kedves Bonyhai Máriámat [ArJk 53–4].

II. *fn* **1.** komlószárító helyiség; uscătorie de hamei; Hopfendarre. *1820:* a' Száraztoba a' Hiuba fel menő Graditson [Dés; DLt 251]. *1826:* A' Ser Házba a' Szaraztoba menvén ... a' Szárazto Torka őszvé omlott [Dés; i.h.]. *1848:* A Serháznál lévő száraszto [Dés; EHA].

2. ruhaszárító felszerelés; dispozitiv pentru uscatul rufelor; Trockengestell (für Kleider). *1816:* A' Száraszton ruha szoritto kapots fák [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.] | Hét rongyos Száraszto vesszőből, és 3 Deszka száraszto [uo.; i.h. ua.].

szárasztó betegség tüdőbaj/vész, *rég* szárazbetegség; oftică, tuberculoză pulmonară; Schwindsucht. *1853:* halt meg Siga György ujj paraszt 66 éves korában szarázto betegségben [Dés; RHAk 43].

szárasztott szárított; uscat; getrocknet. *1822:* Borza Virágott Szekfü Virágott szaraztott Comlottis felesen szedessen [Mv; IB gr. Korda Anna ut.].

szárasztovány kopár terület; teren lipsit de vegetaţie; Dürrfeld, Dürrboden, Ödland. **Hn.** *1687/XVIII. sz. közepe.* Szaraztovány (sz) [Homoródsztpál U; EHA]. *1687/1778:* Az Száraztovány nevü hellyben (sz) [uo.; EHA]. *1766:* A száraztovánra menö lábban [Szentimre Cs; EHA]. *1769:* Szaráz továny (!) mellett [Kozmás Cs; EHA]. *1772:* Szaroztovány nevü Hellyben (sz) | Szaroztovány mellett (sz) [uo.; EHA].

száratlan szár nélküli; fără tulpină; ohne Stengel. *1648:* Jtem két véka száratlan, fonatlan hulladék fokhagyma [Komána F; UF I, 929].

száraz I. *mn* **1.** víztelen, vízmentes/szegény (hely/talaj, helyiség); uscat, fără umezeală; trocken (Feld, Boden uä. betr.). **A.** af-ban. *1582:* Wargha Ambrus ... vallia hog Zaraz helien holt megh az thehen igen hithwan volt [Kv; TJk IV/1. 18]. *1716:* Kádakat hordokat mindenkor szép tisztán száraz hellye(n) tartassa(n) meg ne bűszkedgje(ne)k, hogj szűret(ne)k ideje(n) boraimb(an) fogjatkozás ne legje(n) [Szászerked K; LLt Lázár Ferenc ut.]. *1761/1784:* A száraz rétek vegiben egy darab kerek föld [Told. 29]. *1770:* volt ... mint egj három k(alon)gja buzát termö száraz helyettske benne az honnan ... hasznot vehett(ene)k [Berekeresztúr MT; BetLt 7]. *1807:* Pallér Lederer ... ă repartitiokat meg fogja tenni, az áltánt pedig addig is deszkákkal meg fogja fedni, hogy az eső nem menjen bé ă bolthajtásra, melly most szároz [Kv; WLt Papp Sámuel lev.]. *1811:* (A domb) Követsekkel rakott, s oly száraz a' földe, Hogy nyárba — is látszik igen kevés zöldje [ÁrÉ 44–5]. *1812:* Értem ... ennek az ágnak folyamattya hellyén egy kis porondotskát, mellyet a Viz Áradása okozott volt, de nagyon kitsi és száraz kopatz porondu hellyetske volt [Káptalan AF; DobLev. IV/943. 16a.]. *1860–1861:* A mezőségi tereket M. Bándtól ... Rücsig szinte és csaknem egészen tó boritván, inkább vizes mint száraz rónáknak nevezhetni [Benkő, MszIsm. 5].

Hn. *1686:* Száraz dombnál [Bikfva Hsz]. *1699:* Az száraz Vápában való Réth [O.csesztve AF]. *1712:* Az Száraz domb alatt (k) [Bh; KHn 8]. *1722:* A' Szároz Völgyb(en) (sz) [Zágon Hsz]. *1727:* Szaraz Völgy elöt az fövenjben (sz) [Bözödújfalu U]. *1738:* Száraz völgjben alatt (sz) [uo.]. *1768:* Szároz völgybe (sz) [Mákófva K; KHn 232]. *1776:* A Száraz Gátnál (sz) [Nagyida K]. *1779 k.:* Száraz völgy oldalán (sz) [Bözödújfalu U]. *1818:* A' Száraz farkon (sz) [Szacsva Hsz]. *1822:* a szároz dombon (k) [Székelyvaja MT] | a Szároz rét (k) [Demeterfva MT]. *1835:* A' száraz Retkes oldalán (sz) [Árapatak Hsz] | Eszakrol a száraz ásás [Bodola Hsz]. *1851:* A' Száraz ajj tetején (k) [Kérő SzD]. *1862:* Szárazvölgy oldalán (sz) [Bözödújfalu U].

Szk: ~ *természetű. 1864:* földje száraz természetü fekete és agyagos követcsel elegyitett [Gyergyóalfalu Cs; GyHn 19].

Sz. *1710 k.:* Ami pedig nehezebb, valamely mérget az ő szíve, mint a nagy száraz aszú spongya a sok vízet, bészív vala, az osztán a király és udvar fülek, szívekbe felönti vala mindaddig, amíg így elveszte [BIm. 995].

B. kf-ban. *1768:* miolta ... eő Nga a Sánczot ásotta, mig ezek annyira meg nem telnek, hogy az árkát a viz meg nem haladgya, addig mind udvara, mind pinczéje Szározabb [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29].

2. kiapadt/száradt; secat; trocken, (aus)getrocknet, gedorrt. *1590/1593:* Az zamos foliasatis tul Irte az fwzeken, feredettis ot az zamosban, ahol most zaraz, mert Christoff vram ide zoritotta rolla az vizet az peres zygettre [Szásznyíres SzD; Ks]. *1692:* Vagyon ezen Gerebencsi[a] hatánn (!) egy kis száraz, Tó hely, mely(ne)k a' Gáttyát, ha jó moddal megh — csinálnak, hasznát vehetnék [Tóhát TA; BK. — [a]Mezőgerebenes (TA)]. *1711:* Mert Szegednél a Tisza vize minden látható és tapasztalható ok nélkül elenyészék, annyira, hogy a számtalan halak a Tisza száraz fenekin künn maradván, nem győzték az emberek kifogdosni [CsH 474]. *1817:* Ezen kertnek fenekében talăltunk égy puszta Száraz kutatis [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 6]. *1864:* A falu felső végén Albispatak ... a hegyekről le zuhano esső vizet fogja fel de külömben száraz szokott lenni [Szárhegy Cs; GyHn 53].

Hn. *1332:* Szárazpatak [Zsuk K; Csánki V, 403]. *1641:* ezt az kis folljo patakoskatt ... melljet Zaraz pattaknakis hinak ... azt Czokmanj hattarnak tudom [Csokmány és Torbuca között SzD; JHbK VIII/8]. *1666:* Az nagy szároz patakon felyül (sz) [M.kapus K; KHn 163]. *1668/1719:* az Száraz patak (sz) [Ádámos KK]. *1682:* Száraz Patak [Boroskrakkó AF; MNyTK 132. 23]. *1701:* Az Szaraz patakb(an) az szorosson fellyűl (k) [Páncélcseh SzD]. *1703:* Az Száraz patakon Járo kender föld [Ádámos KK]. *1715:* Az Száraz Patakban [Kalotasztkirály K; KHn 50]. *1718:* A Száraz Szamosson (sz) [Szélszeg Sz]. *1720:* A Száraz patakba [Kalotasztkirály K; KHn 51]. *1732:* Az Szaraz Patakb(an) (irt) [Páncélcseh SzD; DHn 55]. *1733:* Az Szaraz Patakb(an) (sz) [Kalotasztkirály K; KHn 52]. *1740:* A' Száraz Tóban [Gyerővásárhely K]. *1742:* A Szároz Patakban az elö vòlgyben egy darab Irotvány [Páncélcseh SzD; RLt O. 1]. *1758:* A Szároz pataknál (sz) [Sárvásár K]. *1759:* a Száraz Árok mellett (sz) [Lázárfva Cs]. *1769:* Szározpatak [Türe K; KHn 262]. *1773:* Száraz Patakban (e) [M.lóna K] | A' Száraz Patak Gödrinn innen a' falu felé [M.kecel Sz]. *1779:* ă Szároz arokban (k) [Ördöngösfüzes SzD]. *1781:* A Szároz Ároknál [Magyarókereke K; KHn 92]. *1784:* a Száraz Patak tetőn (sz) [Ketesd K; KHn 61]. *1791:* A Szároz patakbéli (sz) [Ádámos KK]. *1797:* A' Szároz patakon fellyül (sz) [Ajton K]. *1801:* Száraz patak nevü helyben (sz) [Bibarcfva U]. *1805:* A' Száraz árakban (k) [Magyarókereke K; KHn 92]. *1811:* Szaraz patakba (sz) [Kalotasztkirály K; KHn 55]. *1820:* A Szároz patak mellett valo Láb (sz) [F.idecs MT]. *1823:* Száraz patakban (sz) [Ádámos KK]. *1830:* a' szaraz árok feje | a' Száraz kut felé [Hidvég Hsz]. *1833:* A' Száraz Toban (sz) [Körösfő K] | A Száraz patakba (sz) [Bh]. *1848:* a száraz ág völgyitől [uo.]. *1864:* Száraz patak (l, e) [M.lóna K]. *1891:* Száraz á(rok) [Jákótelke K; KHn 40].

Szk: *~abbá csinál. 1814:* a' Tiszteletes Ur ... a' pintzében is Kutat ásatott, s Csatornát vágatott, mellyet a' vizenyős pintzéből a' vizet Ki apasztotta, és a' pintzét szárazabbá tsinálta [Banyica K; BfR 117/17 Clara uxor neorusticii Adami (így!) (35) vall.].

3. megszáradt/szárított; uscat; getrocknet, gedörrt. **A.** afban. *1679:* Sajto szin ezen kertbe(n) ... Vagyo(n) itt: ... Száraz Tárkony csomoval nro 40. Száraz Isop csomoval nro 20 | Száraz kapor, ugyan feles [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 35, 138]. *1687:* Ez idei Szaroz Dio vagjon Sax Cub 2//2. Ez idei nyers Dio fövenyben teve Sax Cub 1//3. Ez idei Magjaro fövenyben Sax Cub —//2. Ez idei Szároz magjaro Sax Cub. 4//1 [Fog.; UtI]. *1823:* a' Tolvaj ... elhordott ... Tsös Török búzát Szárazt 20 vékát vékája ért xr. 30 [Firtosváralja U; Borb. II a lelkész feljegyzése]. *1835:* valami száraz szalmás Juhganét hordottak ki a Ganéj dombra a' Báro Emberei [Zsibó Sz; WLt].

Sz: *falra hányja a ~ borsót. 1786:* a' pelda adássatis igyekeztem munkára serkenteni[a], de tsak a' falra hánytam a' száraz borsót [Gernyeszeg MT; TL. Málnási László ref. főkonz. gr. Teleki Józsefhez. — [a]A két legényt] ✳ *széjjelszórattatik, mint a ~ polyva. 1811:* A' Gonosztévőknek pedig egész sorját El-fujja a' szél, mint a' léha pozdorját, 'S mint a' száraz pojva, mely vólt égy rakásba, Szélyel szorattatik a' nagy szél-fuvásba [ÁrÉ 127].

B. kf-ban. *1668:* talán jó volna az kalangyáknak az felső, inkább megázott kévéket raknák talán inkább karókban, az szárazabb részét asztagban [TML IV, 335 Teleki Mihály Veér Judithoz].

4. *~ lábbal jár* vízbe/sárbalépés nélkül jár; a umbla (undeva) fără să calce în apă/în noroi; mit trockenen Fußen gehen/wandern. *1781:* szároz Lábbal lehet járni [Burjánosóbuda; BHn 43].

5. *~ vér* alvadt vér; sînge coagulată; geronnenes Blut. *1800:* mutatván ... ki huzott fürt haját láttam, és még mostanís a' tővin égy iznyiig teczik a' szároz véér [DLt].

6. el/kiszáradt, aszú(fa); uscat; ausgetrocknet; dürr. *1742:* az Falu Hidgyára ... kertéből ada három száraz szilvafát [Kincsi KK; JHbK XXVIII/6]. *1751:* a Remeteiek ... a szaráz fakra Csutakokra jegyekétt hántak [Gyergyóremete Cs; LLt Fasc. 150]. *1784:* én egy idő tájban ... ezen hellyre jöttem aszszu fáért, a' midőn Boldor Györgyőt ... egy fejszével a' le vágott száraz fákot látám kopogtatni [Vormága H; JHb XXXIII/36]. *1798:* Szároz le eset Tőlgy fákbol dongák csinyálásáért 1 Rf [H; Ks 108 Vegyes ir. 65]. *1817:* szároz fa vágásan tanáltatott [DLt 131]. *1822:* ezen szőllő találltatott Gyepesnek és Tővisesnek Bungoros és Pusztásnok, vagyon ... a Bungor kőzőt imit amot kéves szőllő Tők de szározok haszonvehetettlenek [Nagylak AF; DobLev. V/1053]. *1827:* én a' Flora kertyéből, egy száraz Füzfa karot ki törtem, és azzal egyet a' kosokjára ütöttem [Egerbegy TA; TLt Közig. ir. 1110 Sos István katona vall.].

Egyik-másik adalék esetében számolhatunk a 'hántolással kiaszalt/szárított (élőfa)' jel-sel is.

7. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *~ kenyér* el/kiszáradt kenyér; pîine uscată; trockenes Brot. *1724:* az Isten tudgja menyit busulok laczika nyavalyáján ... az a sok reggeli bűszűlt (!) viz leves s tehén hus lé árt neki nem volna job a száraz kenyérnél neki [Illyefva Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbára férjéhez]. *1750:* három Esztendeig tömlotzezést szenvedgjen azon idő alat is száraz kenyérel és tiszta vizel élődgyék [uo.; HSzjP]. *1853:* a' tselédeket nem kell sok hushoz szoktatni Vasárnap, ked, tsötörtök, a' mig a véresekbe tart azután 2 szer egy héten hus frustukra meg mondottam volt nékem mind más udvarokba is száraz kenyér, s vagy egy pohár pálinka [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1870 k./1914: diákny* Marci: a szegény legények nevezték el igy az általuk sokat rágott szárazkenyeret (brugó) [MvÉrt. LIII. 26].

8. aszalt, szárított (gyümölcs); (fructe) uscat(e); gedörrt, Dörr-, Obst (Früchte betr.). **Szk:** *~ alma. 1679:* Ez idej Száraz Körtvély Qr. 2. Apro száraz alma Qr. 1 1/2 ... Harmad ivi Száraz kökény Qr. 1. Száraz Som [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt.]. *1761:* valami idei szaroz almais volt osztani valo ... a Regi szaroz almat penig ă ki volt 3 kaddal két fele osztottak [Branyicska H; JHb XXXV/45. 17] ✳ *~ egres. 1731:* Száraz egres, soos Tárkony [Told. 69] ✳ *~ gyümölcs. 1788:* Szároz Gyűmőltset tarto rosz átalagok [Somogyom KK; Told. 44a] ✳ *~ kapornya. 1808:* 1/4 Font bors ... 1/8 Font száraz Kapornya ... 2 Loth szekfű [Mv; Told. 22]. *1813:* Szároz kapornya [Mv; DE 3] ✳ *~ kökény → ~ alma* ✳ *~ kört(ö)vély. 1679:* Ez idej Szaraz Körtvély Qr. 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt.]. *1755:* Szaraz Kőrtővely [Buza SzD; LLt] ✳ *~ lemonya. 1585:* Darochy Paltol egy font geztenyet d. 16 ... esmet 2 Zaraz lemonya d. 20 [Kv; Szám. 3/XXII. 54]. *1588:* Vicey Caspar vramtol veottwnk Zaz Naranchiot ... f. 10. Eottwen Zaraz lemoniat ... f. 7 [Kv; i.h. IV/I. 23]. *1597:* wodtem ... 4. Zarasz lemonyat ... —/80. 33 lewes lemonyat ... Egy korsot hoszsza ... f 1/02 [Kv; i.h. 7/XIV. 14 Masass Thamas sp kezével] ✳ *~ som → ~ alma* ✳ *~ szilva. 1806:* szároz Szilvát adtak ott ettem [Dés; KMN 1739].

9. szárítással tartósított (hal); conservat prin uscare; Dörr-, mit Abdörrung konserviert. **Szk:** *~ csuka. 1710 k.:* Az én élésem ilyenformán volt: ... füstölt hús és kivált száraz csuka felesen[a] [BÖn. 724. — [a]Fels-ból kiemelve] ✳ *~ hal. 1681:* adattak Konyhabeli eszkőzők ... Kendőt négyet ... Két Tonna aszszu halat ... Száraz halat. Tiz Posárt ... Tizenkét kecsegét [UtI] *~ pisztráng. 1751:* eő Excellentiája tavalyi esztendőbennis póróntsólt vala nékőm valami Száráz pisztrángok(na)k Bétsben való föl küldése iránt az nagy böjtre ... már móst töttem Szert hat százrá [Gagy U; EMLt Péterffi Sándor lev.].

10. kikészített (bőr); (piele) tăbăcit(ă); zubereitet, gar (Tierfell betr./Leder). *1573:* Kerekes Andras azt vallia hogi Simon es Marton Mester ... az Nyers beornek[a] het forinton atta zazat, veott Zaraz Beortis fl 8, agoston Balintol | Lyppol (!) peter Azt vallia hogy eo az Zaraz beort fellieb atta valamenyewel kylenched fel forintnal Zeoch gergnek Es Ambrusnak [Kv; TJk III/3. 175]. — [a]Bárányborнek]. *1578:* az mezaros Vraink ... keonyeorognek, hogy ... tórókednek eo kegmek Barany Janossal hogy a' my nemeo zaraz bórók volnanak az Mezzarosoknak engedne el adny [Kv; TanJk V/3. 169b]. *1753:* Biro Uram meg kiáltatá, Hogy senki nyers és száraz bőrt ne hozon átestatio nélkül [Kvh; HSzjP].

11. kiszárított (faanyag/készítmény); (material lemnos) uscat; trocken (Holz). *1594:* Asztalos Mattyast és Valami szaraz hars deszkakat, vitte Gyalúban Kaaros Peter 2. loúal ... d 25 [Kv; Szám. 6/III. 12]. *1676:* kerek talpának valo száraz falak vadnak itt circiter no. 200 [Fog.; UF II, 740]. *1680:* Az Sűttő hazok hejan talaltunk ... Szeker Lajtorjainak, es rudgyainak valo szároz bik fákot no 120 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 24]. *1788:* Nagy Thamas Vram ... parantsalt fel tétetni 10 jo száraz fenyő Deszkákat [Solymos K;

BfN Kátai Mihály lev.]. *1842:* már tőbb hellyen le sűllyedett a parquet és hizakja (!) van azért mivel a materiale nem vólt száraz [Kv; ACLev.]. *1848:* Asztalosnak valo száros tőrvény Deszka száz nyolczvan ... 24 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd.].

12. zsírtalan; fără untură/grăsime; fettlos, fettfrei, trokken. *1758:* mondá Udvar Istvánné Aszszonyom: Juana ha sűtőttél vólna adnál nékem egy kís kenyeret, mert holnap bőjtűnk lészen, nem ehettyűk a száraz Málét [Betlensztmiklós KK; BK. Farkas Juana cons. providi Vintilla Petre (32) vall.]. *1782/1799:* En Tobis Getzi száraz Máléval jártam oda[a], néha még a' sem volt, hanem inasok adtak egy egy kis kenyeret [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 389. — [a]A bányába a Toroczkaiaknak dolgozni]. *1797:* Azért hagyta biz ő ell, hogy száraz puliszkával tartotta a felesége, soha egy tsepp pálinkát nem adott [Sszgy; HSzjP Ujfalusi István (67) gy.kat. vall.].

13. csapadéktalan; fără precipitaţii; trocken, ohne Niederschlag. *1563:* 1563 esztendőben jó száraz nyár lőn és száraz ősz; búzának és ócsu gabonának bővsége nagy lőn [ETA I, 20 BS]. *1631:* Felette száraz nyár jára, úgyhogy sok helyeken semmi búza nem lött az nagy szárazság miatt [Kv; KvE 162 SB]. *1708:* Ez holnapnak első két hete szárazzabb volt, de annakutána mind pa(s)zmás záporesővel telyes [SzZs 503]. *1750:* vagjon egj darab Nádas Sátés Rétség, melyben midőn Száraz idők járnának, a' két részre teremné húsz szekerecske sátés széna [O.csesztve AF; Ks 83]. *1771:* az idő száraz vólt, az Aratással ez hátra is vetett [Esztény SzD; Told. 5a]. *1809:* az Erdőkben hogy Tüzet tégyenek Száraz őszszel és Tavaszszal a Pipával járni meg ne engedje [KS. Girokuti és Kővesdi Tisztek Instructioja]. *1811:* minthogy vólt száraz a' ki-kelet, 'S az idő szél nélkül veszen szelet: Terjed sebess árja alá és fel-felé [ÁrÉ 17]. *1847:* Késő, hideg kelemetlen Tavasz ... száraz és szeles, ugy hogy a tavasz vetések egy része junius elejénn, az esőzés kezdődésével kezdett csak keldegelni [KCsl 13].

Szk: *~időben/időn.* **A.** af-ban. *1667:* Ugy is hiszem, ez száraz időn ismét elpróbál az török [TML IV, 196 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1715:* (A malmot) csak Tavaszi és essős űdő malmának mondathatni, de száraz űdőben nem forogh [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. *1736:* száraz üdön vizet is a falun kivül valo patakbol kicsin hevederből hordottak [Vasláb Cs]. *1749:* az Inctus ... menvén fel az uttzán, igen száraz és szeles űdőben, hogj egj gazda ember házánál tűzet a' pipajaba nem adta(na)k, ottanis irtoztato J(ste)n ellen valo káromkodast vitt végben [Torda; TJkT III. 264]. *1764:* A murkot Petreseljmet, jo szaraz üdőben ki asottam s eltettem [Szentmargita SzD; Ks 18. C// Betze Lajos tt lev.]. *1828:* (A határ) ... oly szük és sovány hogy kivált száraz időkben azok[a] tsak kinlodnak, nem páscuálnak [Kelementelke MT; Told. 31. — [a]Ti. apróság marháink].

B. kf-ban. *1796:* én gondolván hogy nagy industriával és költséggel avagy csak szarazabb űdőkbe hasznot vehetek belőlle az 1782. Esztendőben meg is vásárlottam örökösön[a] [Kv; KvLt Prot. oec.—pol. III/3. 359. — [a]A fentebb említett mocsaras földet].

C. ff-ban. *1736:* Mikor kővér idő jár akkor Terméketlenebb határa, leg szárazabb Időb(en) Termékenyebb [A.idecs MT; Conscr. XIII/1. 55].

14. sovány; uscăţiv, slab; hager, mager. **A.** emberre von. *1632:* 2 Septembris Választák püspökké az kolozsvári scholamestert, Csanádi Pált, magyar nation ... nagy hertelen haragú száraz ember [Kv; KvE 163 SB]. *1657:* Puchám serény, hirtelen, levert természetű, familiarís, száraz, jó módú legény vala [KemÖn. 215]. *1747:* hallotta é à Tanu, hogy ... Pop Vanka ... Alpareton esset Sokadalomra masod magaval ment be, magos, szaraz, Sarga bajuszu, czondrás es fejér kapcsos darolczú olá tarsaval ... ? [KSz; Ks 27/XVII vk]. *1772:* Ma, vagyis 10ma Maii, temettetik a szegény esperestünk, Beregszászi Mózes uram, Désen ... 74 esztendős, magas, száraz ember [RettE 275]. *1799:* jo idős, száraz szikatt, himlőhellyes Aszszony [DLt nyomt. kl]. *1811:* Horváth Ádám ... 15. Esztendős ... ábrázattya szározabb a Ferentzénél [DLt 308 ua]. *1814:* Gyálán Dumitru ... 65 esztendős ... halovány száraz hoszszuko ábrázatu [DLt 89 ua.]. *1823–1830:* Az apám volt törpe, nem száraz, nem is kövér testű, szőke ember | volt az asszony[a] mellett egy hosszú száraz öreg oláh, e lóháton általvetővel minden reggel lejött Bonyhára, minden konyháravalót ... vitt Szentlászlóra, s úgy élt az asszony [FogE 62, 148. — [a]Bethlen Pál szeretője].

Szn. *1602:* Száraz Miklós szab [Szotyor Usz; SzO V; 206]. *1663:* Szaraz Giergj [HSzj *palánt* al.]. *1770:* Volfgangus Száraz (60) jb [Babuca Sz; IB]. *1802:* Száraz Mozes [Sepsisztkirály Hsz; HSzjP].

Szk: *~ ábrázatú. 1799:* himlőhellyes, száraz és halovány ábrázatu, golyvás [DLt nyomt. kl]. *1802:* Anniska ... kőzép kartsu termetű, hoszszatska száraz ábrázatu [DLt ua.]. *1812:* Krisán Mária ... 22. Esztendős, kőzép szerű, vékony suhantzár testi alkotású, hoszúkó száraz ábrázatú [DLt 225 ua.] ✳ *~ fejű. XVIII. sz. eleje:* A Ménló körül pedig termetire és Szőrire ezeket kel observálni, légyen ă Ló, magos hoszszu, tölcséres órrú kosfejű, ne legyen husós álla kapczaja, légyen Szaraz fejű [JHb 17/10 lótartási ut.] ✳ *~ testű. 1811:* Farkas Margit ... Gyergyó Ujfalvi Czigány nemzetbéli ... magoss gőrbe, száraz testű, sovány hoszszukó ábrázatu | Togya Lupu ... vékony száros testű circiter 28. Esztendős [DLt 50, 495 nyomt. kl].

B. állatra von. *1813:* miért fogja pártyát az Ipjának ... talán azért a pisza (!) oru Sànta, Szàraz Gebèért [Dés; DLt 7/1814].

15. ki/megszáradt/szárított; uscat; getrocknet, mager. **Szk:** *~ disznófő. 1748:* Kőlcség tanáltatott a Szerént Szalonna nro 4. Orja nro 4 Bog háj nro 4 Diszno láb nro 8. oldalos nro 2. Száraz diszno fő nro 3 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13] ✳ *~ disznóhús. 1744:* Ezen Kamarában tanáltatík ... Orjos nro 1. Diszno láb 16. Aprolék száraz Diszno hus insuper [uo.; Ks 65. 44. 12] ✳ *~ szalonna. 1729:* Az száraz szalonnának fontya 3 polturan merettessek s arultassék [Dés; Jk 384].

16. megfőzött; fiert; gekocht. **Szk:** *~ faggyú. 1829:* Nyers Fadgyu Mására 24 f. Száros Fadgyu Mására — Fadgya Gyertya Fontya 1 f 30 x. [Torda; TVLt 1250].

17. sovány, nem tömött (baromfi), *táj* rideg; slab; mager, dürr. **Szk:** *~ lúd. 1755:* Szaraz pujka No 2 Száraz Lud No 1 Szaraz Recze No 2 [Buza SzD; LLt] ✳ *~ pujka → ~ lúd* ✳ *~ réce → ~ lúd.*

18. megszáradt/szárított (gyapjú, ruha); uscat; getrocknet. *1669:* én szenvedhető égészséggel vagyok; az száraz ruhával való dörzsölés igen segít [TML IV, 468 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1710 k.:* Gedeon erőtlenségét egyszer a vizes, másszor a száraz gyapjúval, szérűvel megerősítéd [BÖn. 1006]. *1778:* A kiknek a' Torkok fáj ... a' Torkokat ... Kivül ... szorgalmatoson kötözzék száraz meleg ruhával [Mv; MvÁLt Mátyus, ConsSan. gub.].

19. *átv* meddő, hiábavaló; zadarnic; trocken, unfruchtbar, gelt. *1811:* (A dombnak) nyárba-is látszik igen kevés

zöldje, Nintsen a' marhának mit rajta harapjon, Száraz a' reménység, hogy eledelt kapjon [ÁrÉ 45] | Ezen sükeretlen, száraz, és gyámoltalan ... fel-jelentés [Dés; DLt].

Szk: ~ *pompa. 1811:* 'S Mikor eszembe jut, mindig szivem szánnya Azt, kinek hatalma 's Rangja meg-kivánnya, Hogy sok strá'sa vegye körül háza falát, 'S más kóstolja minden ételit, italát; Héj! értem én, 's érti a' kinek nem tompa Az esze, hogy e' nem tsupa száraz pompa [ÁrÉ 58].

20. ~ *bor/borital* a korcsmárlás-megváltás fejében adott bor; vinul dat în schimbul obţinerii dreptului de a vinde băuturi alcoolice; Wein für Einlösung des Weinverkaufrechtes. *1571:* (Az) Ispanok ... Nagy sok borokert ... eotwen forintot awagy meg teobbetis kenzeritettek fizetny. Azonképpen az zaraz borert, kiben egy chepet sem Ittanak zemekkel sem lattak huzon eott forintott sokert fizettenek | Az niomorult zekel keosseg ... nagy sok ele zamlalhatatlan zolgalatert valo birsagolások miat es kiral birok rajtok valo teorwentelen birsagok szedesek miatt bor arulasok es szaraz bor arra meg fyzetessek miatt ... Immar telliessegel el pwztultanak [SzO II, 329 a székely nemzet foly.]. *1592:* Az adoiert hajtok ell az Nagy Gergely barmat en nem twdom hogy szaraz bor arrat eo rajta veottenek volna [UszT]. *1607:* Mikor az Zaraz bor ital be iöue, ugy kele az föld Barla Kelemen kezebe [Pálfva Cs; BálLt 60]. *1674:* Az 1674. esztendő beli Fogarasi Ratio az Proventussok(na)k ez alab meg irt mod szerent talaltatnak ... Szaroz Bor árra f: 1296 // — [Fog.; UtI].

21. ~ *pénzül* készpénzben; în numerar, în bani peşin; bares Geld. *1861:* (A tartozást) valosággal szároz pénzül fizettem a<z> ... urnok [Csolna MT; VH].

22. szárító; uscător, care usucă/zvîntă; Trockner. **Szk:** ~ *szél. 1710:* Erdélyre ... Magyarországból mordályégetők bocsáttatnak, kik ... falukon, városokon gyujtogatni kezdének, és mindenfelé nagy károkat tevének, mivel tavasszal különben is száraz szelek járván, ha csak egy házat is meggyujtottak, egész faluk égtenek el miatta [CsH 124].

23. tompa; cu putere atenuată, surd; stumpf; unblutig. **Szk:** ~ *ütés. 1653:* Pater Argentát homlokba ütötték vala, Joannes Nigert megölék a kolosvári vitézek, a többin is valami száraz ütések estenek, de nem igen kérkedtek meg vélle [ETA I, 79 NSz].

II. *fn* **1.** szárazföld; uscat, pămînt; Festland. *1614:* Az oroszcsíki út ... innet Drénápoly felé Jambolira megyen, onnat jobb kézre hadja egy napi járó földdel Drénápolyt és Bábára mégyen, oztán az az rettenetes derék ország úta Konstantinápolynak az egész Európából az szárazon [BTN^2 68]. *1619:* Az szárazon két nap Egyiptusból Kanán földére mehet száraz lábbal | Innet Ázsia felől az szárazból csak Egiptusnak az végénél határos az Palestina földe, kit Chanan földnek is hívunk [BTN^2 318, 415]. *1653:* ez a kő ... kissebb-nagyobb darabokban a tengerből kivetődött, némely darab a szárazra s némely ugyan a tengerbe hatalmas dördüléssel [ETA I, 153–4 NSz]. *1662:* az onnan[a] mind vizen, szárazon való nagy kereskedésbül minémű temérdeki jövedelem redundált, térült az ország fiscusára bárki megítélheti [SKr 98. — [a]A sószállításból]. *1665:* Pápa több olosz herczegekkel, fejedelmekkel, az franczia minden erejével, hogy az velenczések segítésének alkalmatosságával az törőköt vizen, szárazon invadálni akarják, bizonyosan hirdetik [TML III, 462 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1693:* Vette meg az gallus ... Rosa nevű erősséget Hispaniában ... mely is nagy portus volt, egyfelől tengeren vítta Tourvill nevű admirálja, másfelől szárazon dux de Noilles [II AMN 332]. *1710:* az ánglusok Vilhelmus által egynehányszor mind szárazon, vízen megverék a francia ármádát, s Jakab ott hala meg bujdosásában [CsH 219]. *1710 k.:* Amint Middelburgról Zierikzeere csak egy kis vitorlácskájú hajón éjjel mentünk; a refluxus egyszer a szárazon hagya [BÖn. 581]. *1823–1830:* estvére Vátzhoz érkeztünk, a' szárazra ki szállottunk, 's hajo bért fizettem Posontol fogva eddig l. Rh. xr. 40 [FogEK 466].

2. száraz talajú föld; pămînt uscat; trockener Boden. **Hn.** *1761:* Simén szárazza nevezetű helyb(en) (sz) [Szentimre Cs]. *1773:* A Békény uttyán a Szárazba [Szárhegy Cs] | A Szározban a Határ kertben (sz) [uo.].

3. száraz állapot; uscăciune, pămînt lipsit de umezeală; Trockenheit. **Szk:** ~*ban áll. 1580:* Ugyanezen esztendőben az aratástól fogva nem volt oly eső, ki csak három ujjnyira is meghatotta volna a földet; hanem szent Bertalan napban lőn, de azután semmi nem volt egész szent Márton napig; a ki vetett is, azon szárazságba vetett csak, és a földben is csak azon szárazban állott veszteg [ETA I, 35 BS]. *1632:* uagion negy halas toczikais ... Az kettej ... chiak szaraszban all miuel az szarassagh miat vize ki apadot volt [UF I, 302].

4. esőtől védett hely; loc ferit de ploaie; Unterstand, Regendach. *1640/1650:* Az Beczwlletes Tanaczj engedelmebeol ... Epitettúnk, az Vasari miues mesterek szamokra, egy Arúlo hellyet ... hogy Eok miueket Sokadalmokon es vasarnapokon az Szarazon arúlhassak [Kv; ÖCJk].

5. a hús sovány része; partea slabă a cărnii, carnea slabă; mageres Fleisch. *1740:* 'A marha fadgjatis, se Mészáros, se Hentes atyánkfiai, a szarazzanak Fonttyát fellyebb pro hic et nunk 12:/:12 pénznél adni ne mérészellyék [Dés; Jk 541a].

6. száraz idő; vreme uscată; Trockenzeit, trockenes Wetter. *1580:* Mosta(n) az wy gatot keossek megh ... Ennek vtanna penigh az keosseg is hozza wresswlwen keossegh megh az Regy gatot, megh Jobban meg lehet az Zarozon hogy sem mosta(n) [Kv; TanJk V/3. 225a]. *1596:* az hordasban illien modunk volt, Miert hogj verratigh giakorta le raktak egj rendbeli hozasokat, feökeppen az mikor ketzer hozot napjaban, es gyakrabban hozot ketzer hogj nem egjzer, mert igen igiekeztem rajta, hogj zarazban be vegeztethessem [Kv; Szám. 6/XXIX. 172 Bachi Tamas sp kezével]. *1662:* (A fejedelem létesített) még három kerékre való fő malmokat mint télben, nyárban, hidegben, szárazban, aszályban minden fogyatkozás, megszűnés nélkül felölcsapólag hajt [SKr 417]. *1771:* a Szőlőtis elsö kapálását ugjan jó szárazba ejtettem vólt meg | Ugarat is Istennek hálá három lábat jó szarazba (me)gvágattam, meg két láb vagjon fel allittya az I(ste)n az időtt [Esztény SzD; Told. 5a].

7. ~*ban* szárazon; în haine uscate; ohne naß zu werden, in Trockenen. *1597:* Borbely Imre szolgalo Leannya Anna ... vallya: Ohn zerza(m)mal és egyebkentis eleg szepe(n) vala fel öltezúe az haz Nagy saarba(n) az sötetbe(n) Eyel vittünk eggyetmast haza Örömestben me(n)tem volna az Piatz felől, hogy szarazba(n) mehettünk volna [Kv; TJk V/1. 121].

8. száraz ágynemű; lenjerie uscată; trockene Bettwäsche. *1582:* En fylep Janosne magdalna aszon hytteöm zerent uallom hogy ... Jamborb ferfijat Nem lattam egyet Igyarto georgnel amynt felesegeuel bant mert zememmel lattam hogy ... az azony meg rutolta magat az ember zarazt haytogatot alaya az azonnak | Anna Kwthi Antalne vallia,

Eleozeor eg (!) Kupas Benedeknewel bantata uelle, Az vthan esmeg Eg Zilahi Azzont fogada Az felesege melle Igiarto Georgy ... fel veotte feleseget az Rutsagbol az Agbol, es zarazt teot Alaia [Kv; TJk IV/1. 58a, 75].

Ha. *1589:* zaroz [Kv; Szám. 4/VI. 27 Stenzely András kezével]. *1592:* Zaroz [Kv; i.h. 5/XIV. 346 Eppel Péter sp kezével]. *1746:* Szaroz [Szentegyed SzD; WassLt Kőtőles Ilye (62) zs vall.]. *XVIII. sz. m. f.:* Szároz [Bibarcfva U;]. *1768:* Szározabb [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29]. *1773:* Szároz [Ditró Cs; EHA]. *1781:* szároz [Burjánosóbuda K; BHn 43] | Szároz [Mákófva K;]. *1796:* szároz [Kv; AggmLt]. *1806:* szároz [Dés; KMN 173]. *1807:* szároz [Kv; WLt]. *1813:* Szároz [Mv; DE 3]. *1821:* Szároz [A.detrehem TA; Born. IX. 69]. *1823–1830:* szároz [FogE 275]. *1841:* szározba [DLt 707].

A szócikk jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

szárazás ? kölesszalma-gyűjtés; adunarea/recoltarea paielor de mei; Hirsenhalmsammlung. *1595:* Az keoleos Aratasra, zarazasra, es egibe keotezessere keoltetem f —/96 [Kv; Szám. 6/XIII. 11].

szárazberki a Szárazberek (Szt) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szárazberek/Bercu; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON. Szárazberek: Szárazberekről való; din Szárazberek; von Szárazberek, aus/in/von Szárazberek. **Szn:** *1652:* Szaraz Berki Mihaly [Kv; KovCJk I. 74a].

szárazbetegség *átv is* tüdővész; oftică, tuberculoză pulmonară; Schwindsucht. *1811:* Száraz betegség sem éri erszényedet[a], 'S Mindég frissen tisztel Barátod tégedet [ÁrÉ 169. — [a]Ha a felsorolt tréfás előírásokhoz tartja magát].

Szk: *~be betegít. 1710 k.:* A szörnyű tanulás, és az Isten háza és a közönséges jó miatt való buzgó szorgalmatoskodás betegíté[a] száraz betegségbe [BÖn. 555. — [a]Apáczai Csere János] ✳ *~be esik. 1710 k.:* mennek Keresdre az atyámhoz, ki már ab uno extreno ad aliud vízibetegségből száraz betegségbe, hectica asthmába stb. esett vala [BÖn. 706]. *1823–1830:* a húgom ... szárazbetegségbe esvén, talán 1808 vagy kilencben megholt [FogE 280] ✳ *~ben fekszik. 1704:* Ma, gróf Székely Ádámné Bánffi Anna asszony, midőn tizenkét hetek alatt súlyos nyavalyákban, úgymint a szárazbetegségben feküdt volna, reggeli tíz óra tájban ... lelkét teremtő Istenének szép csendesen megadá [WIN I, 61] ✳ *~ben meghal. 1705:* Pápai Pál sok hosszas sínlődése után a szárazbetegségben ... hajnalban hat órakor meghala [i.h. 584]. *1758:* Nemző édesatyám volt Rettegi György, ki is 38 esztendős korában viceispánságában holt meg Kisbudakon az édesanyjánál szárazbetegségben[a] [RettE 54. — [a]1718 szeptemberében]. *1809:* Török Kis Anna meg halt szaraz betegsigben [Nagykapus K; RAK 11]. *1815:* meg Hólt ... Nagy (:Móka:) Márton a' Templom kerülö 67. Eszt. szároz betegségben [Györgyfva K; RAK 123]. *1823–1830:* (Borosnyai György) tanulótársam s jó barátom volt. Akkor prokurátor volt, azután város nótáriusa, végre senator lett, de szárazbetegségben idején megholt [FogE 301] ✳ *fulladós ~. 1838:* (Meghalt) Sárvásári Balás Kata özvegy György Istvánné 65 esztendős, fullados száraz betegségb(en) [M.gyerőmonostor K; RHAk 3].

szárazbírság pénzbírság-fajta; un (anumit) fel de amendă; eine Art Geldstrafe. *1829:* ezelőtt én három Esztendőkkel lévén Kis Biro Szároz birságbol, egyből, másbol gyűjtegettem husz Rforintot | Id. Abrahám Joseff a mult karátson körül aztis panaszolta nékem hogy az ő birosága előtt volt kis biro Kántor Jánostol, kellett volna az ő kezeibe menni száraz birságnak 25 Rfrnak az volt Kántor Jánosnak, de ebből egy xrtzárt se kapott [Mezőkölpény MT; TSb 48].

szárazdajka 1. csecsemőt gondozó, de nem szoptató dajka; dădacă; trockene Amme, Kinderfrau. *1704:* Ma ment el a gyermek szárazdajkája hír nélkül, délesti prédikáció alatt | Ma reggel a Salánkiné asszonyom egy szolgálójával a feleségem Sára nevű fraja elmentek szökve, és így már Szebenből ment el szökve három cselédem: egy inasom, egy szárazdajka, mind a kettő szilágyi, és ez a leány, aki széki volt, mind a társával együtt, akivel elment [WIN I, 71, 106]. *1842:* 'A bé panaszoltatottnál szolgálatba lévő száraz dajka Déési Eperjesi Jánosné Orbán Rákhel is hite után valja, hogy ... egy versen 'a Szemétért lett meg zállogoltatása alkalmával az Aszszony Amberboj Josefné szitkozodva boszonkodva járkált alá 's fel a' Házba, és a Város Hadnagyárol ... ezen szokot mondotta[a] [Dés; DLt 1452. — [a]Köv. a szidalom].

2. *alk* kb. nevelő; educator; Erzieher. *1657:* Meghalván Kristóf[a], succedált az fia, Zsigmond; gyermekségében száraz dajkájul melléje rendeltetett Gálfi János [KemÖn. 20. — [a]Báthori].

száraz dér kb. fagy; ger sticlos; Reif. *1654:* 1. Januarii Az eső kezde esni, s, majd három hétig esett, azután nagy száraz derek lőnek tovább egy hónapnál [Kv; KvE 172 SB]. *1778:* Februarius feltetszésével oly száraz derek jártak ... hogy a Szamos által fagyott [RettE 384–5]. *1818/1820:* Felleg szakadás, Jég verés, és hóharmat, vagy igen kemény száraz dér [Kv; Pk 4].

szárazföld uscat, pămînt; Festland. *1710 k.:* ti Erdélyben, Magyarországon, száraz földön, szép vékony meleg aërben hússal, fűszerszámos étkekkel, és rendszerént mindenkor jó borral éltek[a] [BÖn. 578. — [a]Lindanus professzor szavai].

szárazgat szárítgat; a usca (la soare) timp îndelungat; trocknen lassen, trocknen. *1751:* En Soha Sem tudom hogj Szárazgatták volna ő Nga meg vízesült gabonáját [Marosszkirály MT; Told. 29].

szárazgyümölcstartó láda aszaltgyümölcsös láda; ladă în care se păstrează fructele uscate (prin deshidratare); Kasten für Dürrobst. *1681:* Száraz gyumolcstarto, paraszt hosszu Láda Nro 1 [Vh; VhU 563].

szárazhurut fulladásos/görcsös köhögés; tuse uscate; trockener Husten. **Szk:** *~ban meghal. 1858:* holtak meg ... Kálo Latzi 60 éves Száraz-hurutban [Bh; RHAk 81].

szárazkeh szárazbetegség, tüdővész (a lovaknál); emfizem pulmonar (la cai); Schwindsucht (bei Pferden), Dampf, Dämpfigkeit. *1824:* Egy barna pej mintegy 10 Esztendös Kantza ... mintegy tizenkét markos száraz kehébe vagyon [DLt 164 nyomt. kl].

szárazkerék bélkerék; roată de moară cu măsele; Rad der Trockenmühle. *1681:* Malom ház. Harom oldala borona

fabul vagyo(n) fel rova ... Ennek vizes és száraz kerekei, kŏ Padgyaval garattyával, felső alsò kŏveivel es egyeb hozza valo Eszkŏzeivel mind jók [Plop H; VhU 606].

száraz korcsoma korcsmárlás-megváltás; obţinerea dreptului de a vinde băuturi alcoolice; „trockene Schenke", in freie Ablösung des Schankrechtes. *1640:* Korczoman elein ket hordó bort attanak ki kŏzikb(e) es az harmadiknak arrat szaraz korczomaiual Exigialtak raitok udgy mint hul f. 14 [Grid F; UC 14/18. 31]. *1681:* Valamikor szaroz korczoma observaltatik, minden ember ... minden sessiotul, egi egi Tyukot, es öt öt Tyukmonjat tartoznak adni (így!) [A.nádasd H; VhU 96] | Az harom Satoros Innepeken ... tartozik mindenik falu, külön, külön, harom harom negivenes bort ki arulni esztendŏt által. Ha penig bort közikben nem adnak száraz korczomaval tartoz(na)k [Erdŏhátság H; VhU 198] | ă jobbagiokbol àllo Taxasok akár mely közönseges Contributio alol (:Innep Tyuk, Tyukmonj, szaraz korczomaert valo fizetestől, ako zab adastul:) nem immunitaltatnak; hanem ha Taxa leveleken valo resolutiob(an) signanter effelerölis emlekezet lészen [VhU 199]. *1706:* Annuatim a harom Satoros Innepen harom hordo bort Tartoz-(na)k ki korcsomarolni Fiscus szamára, nem korcsomarolvan penig az szaraz korcsomat cum flo 3. fizetik meg [Adorján MT; Born. G. VII. 4].

Sz. *1657:* az szegény Mikó Ferenc sokat ácsorga[a], de csak száraz korcsomája lŏn [KemÖn. 57. — [a]A félmeztelen nŏk körül].

szárazkodik szárítkozik; a se usca (lîngă foc/la soare); sich trocknen. *1657:* mind lovam, magam lábra kapánk, s kimenvén[a] vezetém az hitván lovat ki fékemlejénél fogva, s ottan közel lévő faluban szárazkodám [KemÖn. 60. — [a]A folyó vizéből]. *1710 k.:* (A patakból) osztán gyalog kigázlék, szolgáim is érkeztek azalatt, a csizmámból kifordítván a vizet, felülék, s bémenék Somkerékre szárazkodni [BÖn. 568].

szárazköhögés fulladásos/görcsös köhögés; tuse convulsivă; trockener Husten. **Szk:** *~ben meghal. 1856:* halt meg Pécsi Ilona a' Pécsi Imre és Czako Zsuzsa 1 éves leanykájok száraz kŏhogésben [Dés; RHAk 81].

száraz liktáriumtartó ládácska aszalt gyümölcsből készített lekvárt tartó ládácska; lăditã pentru marmeladă; Kästchen für Marmelade. *1788:* Üvegnek valo kitsin tojokás Ferslog ... Száraz Lictárium tarto kítsin reteszes Ládátska [Mv; TSb 47].

szárazmalom állati (esetleg emberi) erővel hajtott malom; moară acţionată cu forţă animală; Trockenmühle, Zugmühle. *1574:* Hoszw Symon Azt vallia hogy ... ky Ieo az Istuan az hazbol, es Mind ketteo hozza wtth ... eo azt Latwan kezd kyaltany hogi meg fogiak Eoket az egyk az kapwra futamyk azt az Eorizeok fogak Meg az Masik az Zaraz Malom fele aztis meg fogiak [Kv; TJk III/3. 406]. *1594:* Az var eleöt minden Zerzamaual zaraz malo(m) uag'on No 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 17–18]. *1595:* Molnar Mihaly ment Nadasra ... Az Zaraz malomhoz fa zörszenj és keresnj [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 125 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1670:* Az száraz malomhoz es vizen való egyéb malmokhoz, hogy az szamosujvári udvarbiro adjon malomköveket, ő nagyságok parancsoltanak [TML V, 4 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1685 e.:* Száraz malomhoz valo kis korong Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 6]. *1697:* Vagyon az Vinczi felső Várban is ... Egj kő ház ... Itt vad-(na)k ... Egj száraz malomra valo harang vas karika rajta nro 2 [Alvinc AF; Mk Alvinczi Péter inv. 7]. *1704:* az száraz malomhoz való fáért és palizátorokért küldtem szekereket [VassN 377]. *1720:* az Száraz Malom Vagjon épitve 14 oszlopra [Szurduk SzD; JHbK XXVI/12]. *1742:* velünk édgyütt Hid kapuig el jüvén, ă kapunál inte a náddal hogy Csául járjunk az ovárba bé ă szároz malomba [Kv; AggmLt C. 12]. *1784:* ezen hellynek az Udvar felŏl valo also részében volt égy Száraz Malma Mlgos Groff Haller Gyorgy Ur ŏ Nagyságának [Gorbó SzD; JHbK LIX/4]. *1796:* a Szaraz Malomtol hoztanak 160 véka szilvát mivel ott volt jobbatska termés egyebütt most szedetjük [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1840:* Száraz Malomnál ... Garadra menő Grádíts [Mocs K; Told. 36].

Hn. *1754:* a száraz Malmon túl [Kisesküllő K; BHn 73].

Szk: *két kŏre forgó ~. 1662:* látván, hogy azon rettenetes tűztől a derék élés — és cajtház léces szarufázatja, és annak szomszédságabéli egy kerékkel két kŏre forgó igen mesterséges szárazmalom ... héjjazata is meggyúladván, hogy azoknak oltásokat a mieinktől annyira meglepetni látnák, az cajtháznak romlását eszekbe abból vették vala [SKr 602–3] ✳ *kézen forgató ~. 1656:* Kezen forgato szaraz malomhoz valo fa eszközök [Fog.; UF II, 105] ✳ *rezsnyicaforma ~. 1676:* Vagyon it resznicza forma két kis szároz malomis melynek bél kerekei, kŏvei, és garattyais megh vagyon [Fog.; UF II, 705] ✳ *sóőrlőforma ~. 1858 e.:* Az Csŭr mellet so örlő forma száraz malom cum requisit(is) Nro 2 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 10].

száraz mennykő villámcsapás; trăsnet; Blitzschlag. *1763:* A kolozsvári tornyot is megcsapta egy szárazmennykő, sok kárt tett a famunkában [RettE 153]. *1815:* ebéd alatt igen nagy menydörgés volt; a Város fogadojáb(an) meg is ütött egy embert a szàraz menykő [Dés; KMN 92].

szárazmolnárné a szárazmalomban működő molnár felesége; soţia morarului de la moara acţionată cu forţa animală; Frau des Müllers von Trockenmühle. *1730:* Száraz Mólnárné Dóbra (így:) (38) [Altorja Hsz; Borb.].

szárazon 1. megszáradva; uscat; trocken, im Trocknen. *1793:* Tŏrŏkbuzais termett tisztitva 4 szekérrel a' mellyből szárazon szémül ki jŏtt ugy iteljük száz véka [DE 2. XIII. B/b. 16] | Drági Gondviselö Instructioja ... A Zabb olly kényes, nem hogy essőbe, sőt csak jo harmatossan sem lehet ŏszve kŏtni; azért jol meg szárassza, karoba rakassa, 's jo szárazon hordassa bé [JF 36 LevK 189–90]. *1801:* a' Házat ... hogy eddigis itt nem hagytam, bezzeg vólt haszna; mert nem tsak learattattam ŏsz Buzámat hanem jo szárazon az esŏzés előtt bé-is takarittattam [Kv; SLt 17 Lázár István P. Horváth Ferenchez].

2. víz nélkül; fără apă, secat; ohne Wasser. **Szk:** *~áll. 1688:* Györgyfalván az Falu végin vagyon egy Malom az Urak számára valo egy Patakon, mely(ne)k mikor esŏs ŭdŏ vagyo(n) akkor vagyon haszna, egyéb kor inkáb szárazon áll [Csicsógyörgyfva SzD; BK]. *1757:* (A malom) többire Szárazon áll [Budatelke K; LLt Fasc. 129]. *1812:* volt ... az én értekemreis a mostani Maros Ága follyamattya hellyen egy kis porond, vagy patakotska forma árok, de ez

mindig szárazon állott [Nagylak AF; DobLev. IV/943. 30 Hetzegán Juon (40) jb vall.] ✳ ~ *hever. 1761:* A Malmok is nyomorult Statusban valának ... az Also szárazon heverve az kőzepső is hibázva [Déva; Ks 94. 24. 4] ✳ ~ *marad. 1662:* Azmelly árkon is majd egy singnyire való víz elszállván, valami kevés víz csak az árok kőzepin maradt vala, a bástyák alyai nagyobb részént szárazon maradván [SKr 599]. *1744:* Két rendben tudom, hogy a Gát el szakadot, és Vizével edgyűtt hala is el ment, és mind a kétszer szarazon maradott a Tho hely [Tóhát TA; JHb XI/17. 11] ✳ ~ *vagyon. 1810:* (A) Malom meg vagyon használhato lenne még, de a' viz a' régi járását el hagyván ... a' Malom egészszen szározon vagyon [Rákos Sz; Ks 20 Conscr. 64].

3. víztől elöntetlenül; neînundat, fără să fie acoperit cu apă (la o inundație); trocken, wasserfrei. **Szk:** ~ *marad. 1718:* (Az Olt) ha exundalni találna, ă Hidon innen csinál magának helljet, és ă Hid szárazan marad [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1723:* En, mint Halász azt ă Berket igen járom, s látom hogj miólta ă Palló véginél az árok meg szélesedék, az kőzépszerű árvizet igen el nyeli s nem engedi hogj ă Berekben el terjedgye(n), ă Berek csak szárazon marad [Királyfva KK; MbK 162].

4. csapadék nélkül; fără precipitații; ohne Niederschlag. *1662:* Az hadakat a Maroson, melly is akkor igen beapadott vala, hol kőltőztethetnék gázlóban által, melly meg is lehetett volna, ha csak mi kevés napok alatt tart vala is olly szárazon az idő [SKr 183–4].

5. (gyümölcs) aszalva, szárítva; (fructe) uscate prin deshidratare; gedörrt, trocken (Obst betr.). *1595:* D. Alphonsús be kere az Wrnak, maganak és megis annak az 2. papnak Zarazon Mandolat p(er) d 10 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 178 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

6. (hal) szárításval tartósítva; (peşte) uscat prin deshidratare; (Fisch) gedörrt, mit Ausdörrung konserviert. *1734:* küldöttem ... tiz Csukát és 20 potykát szárazon [Gyeke K; Ks 99 Biró János lev.]. *1743:* Alittatott Pisztrangas halásznak Bolog Mihaj, aki tartozik annuatim be adni 600. mellyeket tartozik meg szarasztani, Sót adván az Udvar hozzája, és azután szárazon két Angaria alatt az Udvarb(a) p(rae)sentalni [Grohot H; Ks 62/6].

7. készpénzzel; în numerar, în bani peşin; mit barem Geld, bar. **Szk:** ~ *(meg)fizet. 1674:* Bő bor termésnek idején hat negjvenest szoktak ezeknek korcsomaroltatatasoknak okaért ki adni, de mivel az bor szűkőn terem az korcsomat szarazon fizetik meg [A.porumbák F; UF II, 627]. *1770:* én a nyakamra adosságot nem veszek, hogy szárazan fizessem az interessit [Mezőbánd MT; DobLev. II/421 Szántó Sándor lev. édesanyjához]. *1782:* Bernád Győrgy Urtol sok rendben hallottam beszélleni: hogy szárazon fizetett Dombi János Urnak [A.csernáton Hsz; HSzjP Ladislaus Cseh de A. Csernáton (60) vall.] ✳ ~ *veszi meg rajta az árát. 1680:* Bő bornak idejen ez hellyb(en) Continuus Korcsoma szokott lenni, de mikor szűkőn terem, hat főldes bornak ă lucrumát szárazzon sokták rajtak meg venni [A.porumbák F; KvLt Urb. 49].

8. ép bőrrel; fără să pățească ceva; mit heiler Haut. **Szk:** ~ *el nem halad. 1867:* hogy mit keljen tennem egy ilyen emberrel meg gondolom, de anyi bizonyos hogy szárazon el nem halad [Vingárd AF; KCsl 11] ✳ ~ *nem marad. 1657:* Toldi maradéki is nem maradának szárazon [KemÖn. 24]. *1674:* akár az török nyerjen, akár az lengyel, mi szárazon nem maradunk [TML VI, 578 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* beszéltük, sopánkodánk, hogy bizony soha közöttük szárazon meg nem maradunk [BÖn. 706].

szárazportéka szilárd áru; marfă solidă; feste Waren. *1786:* Nyilvánságos Királlyi rendelés extál arrol, hogy ebben az országban — is valamint más Birodalmaiban eő Felségének, minden folyo és Száraz portékák bizonyos mértékek szerint distráháltassanak [Torockó; TLev. 9/24].

szárazság 1. száraz idő(járás); vreme uscată/secetoasă; Trockenheit, Dürre, Trockenzeit (Wetter betr.). *1590:* Vettettem volth az el mult iden zaboth 11 keöbleöth, minth hogi az zorassagh miath, masuttis el Uezeth, sok heljen nem chak ith az minth eözue zedegethettem benne leöth rajta, 18 keöbeöl [Kv; Szám. 4/XIX. 20]. *1609:* Ezen esztendőben az szőlőt összel mind megvette teljességgel az hideg, hogy igen kevés bor lön az kolozsvári határon való szőlőkben; búza is igen kevés az nagy szárazság miatt [Kv; KvE 139 SB]. *1636:* (A malom) mind telbe(n) nyarban forog, hanem mikor hidegh es nagy szaraszaga uagyon; akkor nem foroghat [Siménfva U; JHb Inv.]. *1640:* ez iden az nagy szarossogh miat Vrunk(n)ak eő Ngak itt sem(m)i fokhagyma nem leőn [Fog.; BesztLt 1640/249 St. Leszai Provisor Fogarasien(sis) a beszt-i főbíróhoz]. *1710:* Tavasza az Urnak ném lét tób nyoczvan kalongya Zabjánál es 21 kalongja Arpájánal, mivel a szaraság mian tavaszunk csak ném lón [Kászonújfalu Cs; BCs]. *1719:* A nagy szárasság miatt ... sem ősz, sem semmiféle tavasz gabona nem lött [Cssz; SzO VII, 261]. *1726:* Mikor ertem aszt a Tot igen nádos Saros hely volt Senki Sem kaszálta ... az szűk űdőben ugy kaszáltata megh, mert mikor szarasság vagyon Sàté terem rajta de mikor esős űdő jár, tsak fedni valo Nád [A.detrehem TA; Born. IX. 5 Tonya Péter (60) jb vall.]. *1749:* az idén ezen a helységen olj szárazság volt hogj az marhák éhel is majd meg holtak az borjokot is az Tehenek elig tarthatták [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.]. *1768:* A sarjuhoz tsak vékony reménség vagyon, mert esső nem jár, mind tsak szárazság vagjon [Esztény SzD; Told. 5a] | Nyári hévségekben Szárazságokban és Kemény Télben Kutakbol bajal itatatik a Marha ...? [Kissármás K; RLt O. 4 vk]. *1771:* Ezen nagy szárazságot Medardus hete <változtatta meg>, mivel elkezdvén akkor az esőzést, máig, id est Jmo Julii, majd minden nap esett az eső [RettE 251–2]. *1797 k.:* Az Lovak Marhák jol vadn(a)k épen az Mezőn az szarazság mian az Marhak(na)k meg kevessedet az etelek [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. *1822:* A szárazság ugyan még mind tart ... széna majd semmi se kerül kivált az oldalos hellyeket megse lehet kaszálni [Zsibó; WLt Kelemen Benjámin lev.]. *1864:* Nagy Csere ... egy oly szép forrása van mely láb vastagságu — és bármely szarazsagban harom huvelyk vizet tud adni [Kispetri K; KHn 291]. — L. még BHn 43; DHn 11; FogE 102; KvE 167, 169; RettE 302, 373; SKr 173, 182–3.

Szk: ~*ra fordul az idő. 1718:* harmad napra ujolog szárazságra fordult az ŭdő [Szentdemeter U; Ks 96 Andrási Péter lev.].

2. soványság; faptul de a fi slab/uscăţiv; Magerkeit, Fettlosigkeit. *1710 k.:* combjaim, tomporám szép húsosak, teljesek voltak, úgyhogy az sem testesség és kövérség, ösztövérségnek vagy szikkadt szárazságnak nem mondattathatott, hanem Istentől áldásul adatott könnyűségnek tartottam [BÖn. 492].

Ha. *1724/1779:* szározság [Gerend TA; KS]. *1758:* szározságban [Bh; EHA]. *1761:* Szarosság [Boz H; JHb LXX/ 3. 157]. *1771:* szárosság [Dombó KK; JHb XX/26. 4]. *1772:* szározságkor [Ádámos KK; JHbK XXXIV/36]. *1790:* szározságban [Sztrézsakercsesora F; TL]. *1810:* szárosag [Mezőrücs MT; Borb. II Bukur Juon vall.]. *1829:* Szározság [Ne; DobLev. V/1155. 8a].

szárazságos csapadéktalan; fără precipitaţii; ohne Niederschlag, regenlos, Trocken. **Szk:** ~ *időben. 1725:* az Tohely ... igen forrasos és nados lévén az előtt nem ka(sza)lta Senki hanem csak az mostani Szarazsagos üdöben kaszalyak [Aranykút K; Ks 7. XIX].

szárazvám szárazföldi (nem vízi) úton levő vám(hely); vamă pe uscat; Maut. *1677:* A' Száraz Vámok penig, mellyek szükségesképpen hidakkal, töltéseckel, gátackal, hajóckal nem tartatnak, tolláltassanak [AC 112]. *1811:* Azon bitang Lo ... a' Szároz-vámon fel — fogatott [DLt 146]. *1838:* Alsó Fejér Vármegyében kebelezett Sugadi praediumban a szárazvámnál egy Malom — helyen [Sugad AF; EHA].
Hn. *1753:* Száraz Vám nevű helyüket [Sugad AF; EHA]. *1803:* A Száraz vám réttye mellett [Ispánlaka AF; EHA]. *1816:* Az Száraz Vám uttyánál (k) [Hari AF]. *1834:* Száraz vámnál, a Patakon innen (k) [Csekelaka AF]. *1834:* A' Száraz vám felöli Forduloban; Az uton fellyül a' szöllő alatti nagy láb (sz) [Marosújvár AF; EHA].

szárazvámi a szárazvámnál levő; de la vamă pe uscat; bei einer Maut. **Hn.** *1823:* Száraz vámi Praediuma [Szárazvám AF; EHA]. *1845/1853:* A' Száraz vámi rét mellett (sz) [Ispánlaka AF; EHA].

szar-bűvös *becsm, szitk* kb. ronda/utálatos boszorkány; vrăjitoare scîrboasă; dreckig, scheißlich (Hexe). **Szk:** *~nek szid. 1591:* Anna azzoni, Zigiarto Andrasne vallia ... hallottam azt hogi Veres Andrasne zitta Varga Georginet zar bwueosnek [Kv; TJk V/1. 124].

szárcsa I. *mn* fehéres lábú (ló); pintenog; weißbeinig (Pferd). *1689:* Török Lovak. 1. Csaszár szürke 2. Tatar Chan kűlte szárcsa [Gyf; UtI]. *1761:* Piros pej szőrű a két hátulso lábaval szártsa hat esztendős Paripa mely Ménlo Nro 1 ... Világos pej szőrű a' két hatulso Lábával szártsa ... négy esztendős Mettzetlen Gyermeklo Nro 1 [JHb XXXII/31. 22]. *1807:* Egy ... vékony nyaku hitvány Kantza Ló ... hatulso bal lába a' tsuklojánál szártsa [DLt 358 nyomt. kl]. *1815:* Egy 16. markos nagy fekete Lo, a' farka el- van vágva, a' hátulso ujjabb (!) lába egész térdig fejér szartsa [DLt 106 ua.]. *1822:* Egy Fekete két hatulsó lábával szártsa kantza [DLt 163 ua.]. *1833:* Csekelaki Jakab Janos adott el Lonai Sztáns Thomának 1 Barna 2 Eszt. Csikot jobb Lában hátul Szárcsa Rf. 74 [Torda; TVLt Közig. ir. 797]. *1837:* sárga meddö kantza ... mindkét hátulso lábai szartsák [DLt 1042 nyomt. kl]. *1839:* egy negyedik esztendőre menendő piros pej, paripa, a' hátulsó bal lába fejér (szártsa) fejér (!) vagy is egy csillag formáju jegy a' homlokán [DLt 1104 ua.]. *1840:* Világos pej paripa ... a' két hátulsó lábai kevéssé szártsák [DLt 222 ua.] | setét pej kantza 6 Esztendős, féllába szárcsa [HSzj].
II. *fn* fehéres lábú állat; animal care are pete albe la picioare; mit weißlichen Beinen Pferd. **Án. A.** (lónév). *1792:* Szártsa nevezetű tiszta fekete metzetlo [Szászbanyica K; CU]. *1837:* Az Szártsát instálom Bátsit küldje fel mert ... a lovak erössen hitványok [Búzásbesenyő KK; DobLev. V/1278 Ujjfalvi Josef Dobolyi Sigmondhoz] | Szártsa (pejsárgás kanca) Szártsa Csitkoja (pej kanca) [Nagysajó BN; HG. Kemény Sámuel hagy.]. *1850:* Szárcsa (kanca) [Bilak SzD; LLt] | Szártsa (kanca) csikója: Szárcsa [Doboka; MkG].
B. kutyanév. *1674:* Sarcsa, Sarcsa [EM XLIX, 535–6].

szárcsagyökér szárcsafűgyökér; (rădăcină de) salce; Wurzel einer Pflanzenart. *1687:* Szártsa gyökerre ... edes gyökerre f. 2// [UtI].

szárcsalábú fehéres lábú (ló); pintenog; mit weißlichen Beinen. *1796:* egy szártsa Lábu ideji kantza Csikkoja [Backamadaras MT; CsS]. *1811:* Egy szartsa labo 2 esztendős pej Csitko [Jedd MT; LLt]. *1823:* szökött el ... két világos pej anglizált, szártsa Lábu és a' homlokán fejér hoka loval [DLt nyomt. kl].

szárcsaló fehéres lábú ló; cal pintenog; Pferd mit bläßlichen/weissen Beinen. *1799:* A Szárcsa Lovat az hámbol ki mustrálván, mellyet eö Nga az V. Hunyadi Conventnek assignált [H; Ks 108 Vegyes ir. 47].

szárcsapej fehéres lábú pej (ló); roib/murg pintenog; Pferd mit blaßlichen Beinen. *1689:* Császár szürke Török ló. Szarcsa Pej tőrők ló Tatár Chám kűlte [UtI].

szárdelli szardella; hamsie; Sardelle. *1752:* 1 font Szardelli. 5 vka Hábárnitza [Told. 19]. *1781:* 1/4 font Szárdeli [Berz. 17]. *1788:* adott 1/4 font Szárdellit [i.h. 8. 72]. *1801:* 2 font Szárdelli 2 Rf. 3 font Kápri 3 Rf [Déva; Ks 120. III. 7]. *1807/1818:* 1/4 Font szárdelli [Mv; Told.]. *1808:* 1/4 Font Szárdéli [Mv; i.h. 22]. *1817:* 1/8 Fontt Szárdeli [Mv; CsS]. *1862:* Stearin Gyertya 5 ft. 16 kr ... Sardelli 36 kr [Kv; SLt Vegyes perir.].

szardob 1. *becsm* kb. hitvány, szemét alak, szarházi; ticălos, nemernic; Scheißkerl. *1779:* Odajárt Szebenbe pápistának is offerálta magát[a], de nem hiszem acceptálták volna. A Szardob[b] is megfizet valamikor akkor [RettE 408. — [a]Kolosi József v. László, Doboka vm-i szb. [b]Keczeli Sándor].
2. jelzői haszn-ban; în funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: alávaló; mernic; dreckig, Scheiß-. *1772:* Ez annyira megszúrta az orrát ennek az ostoba, szardob Keczeli Sándornak, hogy mihelyt beszúrta magát a főbíróságra, mindjárt arra vette a táblát, hogy utánam investigáljanak mint egy malefactor után [RettE 291].
3. *szitk 1835:* basszom a' szardob (!) lelkedet, ki tapotom a béledet[a] [Zsibó WLt. — [a]Kovács József jb a fiscalisnak].

szarhordó kb. árnyékszéktakarító; care curăţă haznalele; der die Buden putzt, Dreckkübelträger, Abortreiniger. **Szn.** *1685:* Szarhordo Peter [Kv; Dica XXX. 10].

szárhús lábszár; gambă; Unterbein. *1847:* Brezoj Nikulájnak ... Sebje van a' jobb lábán, a' szárhus közelében [DLt 806 nyomt. kl].

szarik 1. székel; a căca/defeca, a evacua materiile fecale; scheissen. *1598:* Reodj Martonne Anna ... vallia ... monda

Istva(n) deak ... Nem engedz de az kutba(n) elseőben en magam zarom az kutban (így!), Annak vtanna az zolgaimat zaratom bele [Kv; TJk V/1. 220]. *1629:* ollian attiafiak vattok hogy az eggitek Magiar Orszagba(n) szart az hegien, az Masitok az hegy alatt volt Erdelyben es az uiz eözue Mosta s arrol ualo szomonczak vattok [Mv; MvLt 290. 32b]. *1807:* tegnap estve jol laktam aluttéjjel ma beteg voltam szartam, hánytam, hevertem estveig [Dés; KMN 575].

2. ~ *vmibe/vmire becsm, szitk* kb. köpik vmibe/vmire/ vkire; a căca pe ceva; ein Scheißdreck sich um etw. kümmern, scheißegal haben, aus etw. Scheiß machen. *1567:* Catherina vxor petri Farkas (iurata fassa est) ... Jlla Elizabet, voce alta acclamasset, Bwosok (!) az en saytaromba teyway (!) zarom a' ty saitartokba [Kv; TJk III/1. 82]. *1568:* Anna Consors Michaelis Babochy ... fassa e(st) in hunc modu(m) vgy hallottam az Kőmyúes Lőrincne zóleyebe hogy zola Zabo Janos, Zarom az testamentom leúelbe es az Testamentomba [Kv; TJk III/1. 171]. *1729:* aztis hallottam, h(o)gy Bodola Győrne Aszszonyom, hogy Bartok Kelemen Uramat Keringőnek Csavargónak monta, Nemessegitis hallám hogy gazla Bodola Győrne Aszszonyom Bartok Kelemen Ur(am)nak honor sit auribus, Szarik Nemessegibe [Feldoboly Hsz; DobLev. I/141 Bodola Janos (33) pp vall.]. *1747:* az Molnár János fellesége böjt napon karpa Czibrét és szép kenyeret ... enni akorván adni Joszivnak, kiis meg haraguván azt mondotta S.v. Szaram Czibrédben mert én más ételekhez szoktam [Déva; Ks 112 Vegyes ir.]. *1771:* Azt hallottam Pap Andrásnétol mondani ... akkor, midõn Hadnagy Uramtol petsétet hozot volna ... és meg mutatta volna Pap Andrásnénak, õ kegyelme ezen illetlen szavait: hogy szarom a petsétb(e) [Dés; DLt 321. 37b]. *1775:* ö Nga Dominalis Birája általom két penzzel tiltotta Groff Lázár Antal Ur Embereit az Ház epitestől ... azt felelték, s.v. szarnak tiltásomra, arra nem hajtanak egy szikrátis [Kettősmező Sz; JHbK LIV/2. 9]. *1780:* az ide valo Serfőző Strausz Domokos Trettner Josefet[a] meg nem betsülvén tsak ugy hivta Te, mellyért Tretner Joseff meg haraguván monda betsűljen meg, mert én Ser főző Meister vagyok és a Cassai Serfőző Privilegialt Czehbol valo. Melyre mon<d>á az Enyedi Serfőző Szarom réád és a Te Czehadra [Ne; DobLev. III/540. 3b Jos. Hirs (31) vall. — [a]A gyf-i serfőzőmestert].

Szk: *vkinek orcájára/orrába/szájába* ~. *1570:* Cristina Kadar-Jmrehne hithy zerent vallya, hogy ... Zeoch Gẽrgh ne(m) akarya ky adny[a], hanem erẽszen kezd fedeodny, hogy vgy Nem Aggya hanem vgian el akarya vegezny[b] zaryanak mynd orrokba zayokba [Kv; TJk III/2. 118. — [a]A gereznát. [b]A foltozást]. *1720:* Boldor Péter azt mondá Boldor Todornak hazudsz rosz ember baszom a szerencsédet szarom az orczádra azon szók felett inditatott a veszekedés [Vormága H; JHb XXXIII/32]. *1772:* Hallottam égykor Imbrefi szõts Ferentzné szájából ezt mondani Tit. Néveri Uram(na)k hogy szarik a szájábo Neveri Uram(na)k [Dés; DLt 321. 62a]. *1784:* mocskalni kezdi ártatlan ilyen modon te kantzalista te baszam az anyadot Szarom a szájadba ... az Czehat azom modon Le gázolá baszam az anyatokat Szarom a Szajatokba vala menyin vattok [Mv; Lakatos céh lev.]. *1844:* Szakmári Ferentz ... azt mondotta ... hogy szarik a' Király Biro Vr szájába [A.sófva U; DLt 1441].

Sz: *amíg az agár* ~, *addig elszalad a nyúl. 1704:* beszéllették ugyan, hogy a kurucok gyülekeznének mind Kocsárd felől, mind Kolozsvár felől, mind Háromszék felől, de amint látom, addig béjün a general, és amíg az agár szarik, addig elszalad a nyúl [WIN I, 225] ✳ *amikor tyúkja* ~, *azt is lesi. 1584:* Deak Mathe ... vallia, Elegge zitkozodot Danch Leorincz ig hogy viczey Andras thiukasz volna, egy (!) amikor thiukia Zarik azt (is) lessy [Kv; TJk IV/1. 361] ✳ *most szart az ördög ide. 1674:* Fajeruary Mihaly Uram ... Kis Martonnak az szek szinin aszt mondotta hogj most szart az Eördõgh ide megh az lelekeuelj megh szidta [Kv; MészCLev.].

szárika kb. (posztó)guba, suba; saricã; Schafpelz. *1739:* Szárikámot az nyakambol kivetvén, mondám az Öcsemnek, Löjjed ... mert el kell vesznünk [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP St. Hodor (49) pp vall.]. *1758:* Egy szárika valora flor. Hung 1. den. 24 [Páké Hsz; i.h.]. *1801:* Georgie N. mint egy 20. esztendõs ... sárga haju, az Oláh Országi modra fésülve ... egy kurta rongyos Olah bundát, s' azon felyül egy uj, ugy nevezett zárikát ... viselvén | Szávu Popa mint egy 24. esztendõs ... fẽkete szemü és haju, az Oláh Országi modra fésülve ... egy nagy Oláh bundát és azon felyül egy régi ugy nevezett zárikát viselvén [DLt nyomt. kl]. *1808:* Felsõ Porumbáki ... Gyitza Pap János ... visel szõrõs Oláh bubot vagy szárikát [DLt 171 ua.]. *1811:* hegyi Tolvajok ... vittenek el ... Három ujj által vetöt ... Egy ujj szárikát ... Egy Puskát [DLt 629 ua.]. *1819:* aprobb panaszokbol világosságra jõvén az, hogy egy uj szárika az eö kegyelme házánál tanáltatott meg [Bereck Hsz; HSzjP]. *1826:* a' Nyakamba levõ szárikámat ki huzta és el vitte [Lisznyó Hsz; i.h. Karátson Gyurka (36) prov. vall.]. *1829:* Tudom azt nyilván mivel szemeimmel láttam, hogy Hoszszu Péternek egy szárikáját el vette [Bodzaforduló Hsz; i.h. Bulárka Thoma (40) vall.]. *1839:* Majláth Jeremiás ... visel ... fekete zekét, vagy is sokszor tsak szárikát [DLt 1355 nyomt. kl].

Szk: *combközépig érő* ~. *1817:* Egy Szilágyi modi fekete váslott Czomb középig érõ szárika, vagy Gubába [DLt 70 nyomt. kl] ✳ *szürke* ~. *1752:* Edgy Szürke Szárika [Szászvessződ NK; JHb XXIII/27] ✳ *viseltes* ~. *1803:* Bochoday András ... öltözete vólt egy viseltes Szárika, egy viseltes fekete Bárány — bőrrel prémezett, és zöld posztóju Süveg [DLt nyomt. kl].

szárikás kb. gubás, subás; (îmbrăcat) cu saricã; mit Schafpelz. *1796:* jöttenek hozzá oda ki valo szárikás ismeretlen emberek [Hidvég Hsz; HSzjP Támpa István (60) col. vall.]. *1873:* néhány ... vámhivatalnok lakik itt[a] a nagyszerű magányban, heteken át alig látva mást, mint egy-egy nyájai után szamáron haladó nagy sárikás[b] és kucsmás juhászt [Orbán, SzfLeír. VI, 77. — [a]A brassói Királyhegyen lévő határállomáson. — [b]Így! Lapalji jegyzetben: Lombos suba, melyet a hétfalusiak (Br) viselnek. Ez az értelmezés nem a szárm-ra, hanem az alapszóra vonatkoztatható].

szarindár l. *szerindár*

szárjó-vas '?' *1874:* Szárjo vas ... Francia kulcs ... Harapó fogó [TSb 7].

szarka 1. Pica pica; coţofană, ţarcă; Elster. *1662:* örülhetik és kacagva-kacaghatják[a], hiszem, akik azt régen áhították s felőle azt tartották: jobb volna vadaknak, madaraknak, rókáknak, szarkáknak azt a földet lakni, mintsem arra telepedett evangéliumi valláson levő keresztyén magyar népnek azt bírni! [SKr 622–23. — [a]Az ország romlását].

Szn. *1573:* Sarka Istwan [Kv; TJk III/3. 80]. *1583:* Catalin Zarka Isthwanne [Kv; TJk IV/1. 121]. *1587:* Zarka Antal [Jedd MT; BálLt 1]. *1590:* Zarka Janos [Kv; Szám. 4/XV. 7]. *1598:* Zarka Thamas waros zolgaia [Kv; TJk VI/1. 217]. *1602:* Zarka Thamasne [Kv; TJk VI/1. 615]. *1614:* Zarka Istuan lib. [Jedd MT; BethU 46] | Szarka Georgy Szarka Lukach Szarka Mihaly jb [Muzsna U; i.h. 121]. *1641/1687:* Nemzetes Szarka Judíth Aszszony N. Barannyai Jánosné [Székes MT; MMatr. 286]. *1659:* Szarkának ... én mindent megmondok [TML I, 348 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1741:* Julia Szarka (38) [Ks 15. LIII. 2]. *1742:* Georgius Szarka [Koronka MT; EHA]. *1745:* Szarka Józseff [Ks 101 Haller János aláírásával Nsz-ből]. *1763:* Szarka József tt [Kóród KK; Ks 11. CII. 18]. *1764:* Tisztarto Szarka Uram [uo.; Ks 19/I. 6]. *1819/1831:* Szarka Ferentz [Aranyosrákos TA; Borb. II]. *1827:* Sz Biro Szarka Samuel [K; Végr.]. *1840:* Szarka Mihalyné [Dés; DLt 456]. *1846:* Szarka Mihály [Dés; DLt 1423].

Hn. *1693:* Az Szarka mal alat (sz) [Nagyfalu Sz]. *1727:* Az Szarka Mál (sző) [Balavásár KK]. *1750:* felső határb(an) Szarka vára nevű helyben [Csokfva MT; DobLev. V/185]. *1782:* A Szarka Kö alatt (k) [Szu]. *1795:* A Szarka Málban (sz) [Nagyfalu Sz]. *1797/XIX. sz. eleje:* a' Szarkába (sz) [Szentimre Cs]. *1806:* A' Szarka Mál Oldalon (sz) [Kusaly Sz]. *1826:* A' Szarka Csuti Táblába, a' Szarka kútnál (sz) [Búzásbocsárd AF]. *1829:* A' Szarka kő alatt (sz) [Szu]. *1852:* a Szarka kerekittésibe (sz) [Magyaró MT].

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Szk: ~ *vagdalta. 1724:* diffamalta szarka vagdalta, kurva sátoros czigánnak [Kvh; HSzjP].

Sz. *1639:* Gergely Deakis neki ugrat mint az szarka nem üthette teőbszőr, hanem eőis iol megh Czapdosta s be taszitotta az aiton [Mv; MvLt 291. 182b].

2. jelzői haszn-ban; în funcţie atributivă; in attributivem Gebrauch: ?szarka színű; de culoarea coţofanei; elsterfarbig. *1594:* Az varbeli Istalloban vagio(n) szarka paripa No. 1 [Somlyó Sz; 13–4].

szarkafészek cuib de coţofană; Elsternest. **Hn.** *1647:* koborló szarka fészek bástya [RákCsLev. 378].

szarkaláb 1. virágféle; Consolida regalis; nemţişor, pintenaş; Rittersporn (Blume). **Szk:** ~ *vize. 1679:* Szarka Láb 2dik vize nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 32].

2. madárlábat formázó ruhadísz (bojt a mentén); ornament la unele obiecte de îmbrăcăminte; Verzierung einem Husarenpelz u.dgl. *XVIII. sz. eleje:* Egy Katona Verbuálásra ... Dolmányhoz 18. mentéhez 15. pár kétszeres pikkelyű sárga gombokért, és a szarka lábokhoz kivántato 8. pikkelyekért ... Rf 1 xf. 47 [Kük.; JHB]. *1716:* a Gombkötő munkájárul ... â szarka lábért, Mente kötőért kéván 4 Má(r)jást [Nsz; Ks 95 Incze János lev.]. *1732:* Sárának a mentéje Posztójára — 388/Ahoz Sinor, gomb, szarka láb 159 [Pat.]. *1735:* Egj hoszu mente Teczin · Angliai Posztobol Arannyal Sinorozva, njolcz par paszamántal Csinált gomb Szárral hasonlo Szarka lábakkal [Sv; Hr]. *1736:* 2 Jan ... fogadtam meg öregbik szolgálom(na)k Szőts Ersokot, kinek is fizetése leszen e' szerént 1. Zőld mente a' Landis posztóból tisztességesen rokával prémezve, uj bárány bőrrel bérelve. sejem Gombal sinorral, szarkalábbal[a] [ArJk 33. — [a]Fels-ból kiemelve] | az Urfi köntösére valo ezüst sinor, gombokért, kötőért, és szarkalábért fizettem h. fl. 32 den. 54 [Kv/Szentbenedek SzD; Ks 72. 53]. *1766:* Kék Anglia Nestes praemezet, és bélle mente, mellyin és Szárnyán lévő arany varrásokkal Szarka Lábakkal s kötő gombokkal, s kőrűl arany borittás sinorral | Egy Király Szin hozzú Simma bársony mente ... a' mellyin pedig 3 és ránczain tizen egy pár Arany pontispan rojtos gombok s pikellyek ahoz valo pontispán, és szarka lábakkal edgyűt [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96]. *1780:* 1 paar Szarkaláb [Peselnek Hsz; HSzjP].

Szk: *aranyos* ~. *1763:* 3 Sing aranyos pantlika 1.30 1 Aranyos szarkalább hozzá valoval 2.3 [Kv; TJk XVII/1. 14 Polykter István hagy.]. *1789:* Egy pár szköfiombol (!) készült mentéhez való aranyos szarka láb [T; LLt].

3. ékszerdísz; ornament de bijuterie; Ornament eines Schmucks. *1749:* házához hivatván ... Hogj egj meg bontakozott rubintal rakott medályt meg becsüllyek ... az regi Statussara épp voltára hogj redeallyon, ezen fellyűl ezen gyengesége, és also nagj allyának vastagocska arany lapos drotokkal meg erősitésére, az tőredezesi(ne)k potolására, Szarka lábak(na)k Correctiojara, Sroff csöinek es Sroff Háznak keszitésére ... megjen ... egj aranj egj fertálly [Kv; Told. 12/1].

szarkapa ?árnyékszék-takarító kapa; sapă de curăţat haznalele; Dreckschaufel/hacke. **Szn.** *1586:* Szarkapa Simon [Kv; Szám. 3/XI. 151].

szarkás 1. ? szarkafészkes; cu multe cuiburi de coţofană; mit vielen Elsternestern. **Hn.** *1510:* vallis Zarkasay [Gőc SzD; DL 36399. 325. — Jakó Zsigmond kijegyzése]. *1642:* Szarkasban az Veremben (sz) [Páncélcseh SzD; DHn 55]. *1698:* Kövecs ajban ... egj hod[a] föld ... Alábbis az szarkás oldalon egj hod [Páncélcseh SzD; RLt O. 5. — [a]Uo. még többször így!]. *1711:* Szarkásba [Mákófva K; KHn 233]. *1732:* az Szarkás ajjában (sz) | Az Szárkás oldalon (sz) | Az Szarkás tetőn (sz) [Páncélcseh SzD; DHn 55]. *1746:* Szarkás Tővisse alatt (sz) [Vadasd MT; EHA]. *1754:* A' Szarkás berek mellett [Gyerővásárhely K; KHn 151]. *1764:* Az Szarkás alatt (k) [Páncélcseh SzD; DHn 57]. *1768:* ă Szarkas [Mákófva K; KHn 233]. *1785:* A Szarkás berek mellett [Gyerővásárhely K; KHn 151]. *1788:* A kis Szarkásban (sz) [Páncélcseh SzD; EHA]. *1796:* A Szarkásban (sz) [Nagykend KK; EHA]. *XIX. sz. eleje:* az Alsó Szarkásba égy orotvány [Vadasd MT; EHA]. *1814:* a Nagy Szorkáson (sz) [Páncélcseh SzD; EHA]. *1877:* Szarkas (l, sz, e, oml) [Székelykő MT; EHA].

2. '?' **Szn.** *1589:* zarkas Janos [Kv; Szám. 4/X. 74].

szarkirály gyepmester; (cigány)pecér, sintér; lucrător care curăţă haznalele; Schinder, Abdecker. *1589:* Az Proùata Zeket az foghaznal hordotak ky 18 Kadal atta(m) Pap Janosnak es Demeternek Zar kiralnak 18 kadal my tt f 5 [Kv; Szám. 4/VI. 20 Stenzely András sp kezével]. *1738:* A Szar király(na)k flor. hung: 1 den: — 74 [Kv; Pat.].

szárközép *-ig hr-os alakban* a lábszár középső része; mijlocul gambei; mittlerer Teil des Unterbeins. **A.** emberre von. *1653:* Szent Márton napján[a] szárközépig való hó lön [Kv; KvE 172. SB. — [a]Nov. 11-én]. *1662:* Az Körös torkához ... tartozó Jád nevű gyönyörűséges pisztrángos, galócás folyó vizet is azhol maga is néha meg nem állhatván, hogy ... sok szép halak közé szárközépig való vízbe neki ne ugranék, magát gyönyörködtetni szokta vala ... megha-

ásztatván ment be [SKr 188–9]. *1722:* a ho ... az havas ẽlõl valo részekben szár kõzépig ér [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1723:* ã Dési gát miatt ã Nagy Szamos áradásakor annyira fel tolyta volt ã kis Szamost, hogy Szárkõzépig ártam ã Sz: Benedeki Malomb(an) ã vizben [Néma SzD; Ks 25. IV. 5]. *1759:* alávaló embernek tartatott, akinek szárközépig s alább is érõ hosszú deáktóga forma mentéje nem volt [RettE 89]. *1764:* ottan bokáig, és néholt szár kõzépig érõ vizben mentünk fel [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 149]. *1823:* Szökõtt-el apro fürtõs szárközépig érõ gubába [DLt nyomt. kl]. *1823–1830:* Amely paraszt leányok az alacsonyabb munkát folytatják, azoknak szárközépig érõ szoknyájok, hosszú szõrstrimflijek, csinos papucsok, ezek lucskatalodnak, mégis nem szennyesek [FogE 182].

B. lóra von: *1662:* Az álnok practicus nemzetség sáncán kivül egy jó hajításnyi földön, tovább is, sötét éjszakákon nagy sok apró vermeket, mintegy szõlõültetésre valókat, ásván, s virradva a sáncbul bennek csak gyalog is, hol rejtõzéssel és egyképpen is, másképpen is a mieinket felingerelvén, míg észrevétetnék stratagémájok, csalárdságok, rájok kezdvén nyargalni, a lovak lábai a vermekbe térdig avagy szárközépig beesvén ... ugyanott megnyomattatnak [SKr 327]. *XVIII. sz. eleje:* Mihelyt ã lovad inat ũt azonnal ã fajdalmas lábát tekerd meg a térditũl fogva Szár kozepig Szijjal ã nyũg erin [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1761:* Es ime, hátunk megett, jó távol sok emberek ... egy, elõttem személyében mintegy esmeretesnek tetszõ tisztes, közepszerû idejû embernek vezérlése alatt lóháton — alig szárközépig érõ vízben — a jeget törtetvén, a Maroson szerencsésen a Mezõség felé általmenének [NyIr 200 Bánffi Farkas álma].

szarmás '?' **Án.** *1674:* Szarmás (kopó) [EM XLIX, 535].

származandó 1. kialakulandó; care urmează să fie făcut; zu entstehend. *1825:* A Fedél mostani Szarvazatjának a projectalt Szelességéhez a boltnak mérve (?) le szállitására, az igy származando kis fedél meg létzezésére, a koszorú és folyo gerendáknak, ajto és ablak feleknek, a' magok hellyekre lejendõ viszsza állitásokra 3 áts napszám 4 Rf [Dés; DLt 3].

2. leszármazandó, születendõ; care se va naşte; (es wird) geboren werdend, zukünftig. *1644:* ha az ur I(ste)n bennunket magzatokkal latogatni fogh azon megzatinkal edgiütt minden nemü jom ualami vagio(n) ... maradgia(na)k szerel(me)s felsegemre es teolle(m) szarmazando gyermekere ha en neke(m) holtom tertennek [Kv; JHb III/6]. *1765/1783:* az tizenkét Ház helyeket, rajta lako Jobbágyokkal, Sellérekkel, Jobbágyoknak életben lévõ, 's ezutánis származando fiaival ... Fugitivus Jobbágyokkal ... ezen kivũl a' mely régetskén Nagylakára (!)[a] transferaltatot, ugymint Sztán Vonyán és életben lévõ, 's ezután származhato, s szarmazando Fiain kivũl ... alkuvák és adák által õ Ngok(na)k ... L. Báro ... Kemény Sigmond Urnak, és Élete Kedves Párjának ... Groff Vass Éva Asszonynak 4000 ~ négy ezer Magyar Forintokban [DobLev. III/574. — [a]AF].

3. eredendõ; care îşi are originea în ...; herrührend. *1662:* a következendõ nagy károkra való alkalmatosságot is meg nem zabolázván, sõt folyásában bocsátván, azokból kifolyó avagy származandó nagy romlásokat is csak szemekkel nézendõknek találtatnának! [SKr 488]. *1727:* En T.T. eszkũszõm az egy elõ Istenre ... hogy ... ha mikor esketes dolgaban Regiusnak demandaltatom jo lelki ismeretbũl Származando igaz hit szerént ki adott vallas tétel szerént valo relatoriat irok [Kv; SRE 154–5]. *1798/1799:* az Al Peres Báró Úr ... látván a' fel-kért Privilegialisnak erejét, és abból származható, vagy származandó kõvetkezéstõl tartván, akkor kezdette azt állittani, hogy a kért Privilegialis kezénél nem-is vólna [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 422].

származás 1. leszármazás, eredet; descendenţă, filiaţie, origine; Abstammung, Ursprung. *1793:* (A producensek) meg-mutatván mind Genealogiájokot, 's Nemesi attyoktol lett származásokot, mind pedig joszágos és elegedendõ birtokos voltokot, tõrekednek azon 's megis kivánnyák, hogy a' Mlgs Királlyi Tábla általis tõrvényes és igaz valoságos Nemes Embereknek ès a' Királlyi ado 's azt kõvetett 's ugy a' fegyver viselés terhe alollis Mentséges Nemes Embereknek itéltessenek [Mv; A zabolai Hadnagy familia prod. pere tábl. (Mt)] | (A jobbágyok) szàrmazásakat, és addig volt Conditiojokat leggjobban tudják a fatensek describalni [Kerestelke Sz; JHbT 13/34 Boska Togyer (80) zs vall.]. *1796:* Mostis Inhaereal az All Peres azon fel tételinek, hogy a' Torotzkoiak Austriából lett származásokat soha meg nem bizonyították [Mv; TLev. 5/16 Transm. 82 tábl.]. *1811:* Égy oly' Ménes, melynek a' nemesedése ... Tsudállatos ... Méltó, hogy elsõbben az õ származását Emlitsem [ÁrÉ 132]. *1823–1830:* a pecsétnyomót egynéhány garason megvettem, s a rajta lévõ metszést címeremnek választottam, úgyis címer nélküli nemzetségbõl lévén származásom [FogE 204]. *1854:* Családom székely eredetü volt, bárha a hosszas künnlakás után a székelyföldön levõ birtokomon kivül más összeköttetésem nem maradott származásom helyével [ÚjfE 7]. *1896:* A Társaságot[a] majd én fogom vezetni, s minden arravaló székely pennaforgató embert beráncigálunk a Társaságba. Ti, kik innen nõttetek ki, érzésetek, származástok szerint, díszül bele valók vagytok [PLev. 179 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]A Kemény Zsigmond Társaságot].

Szk: *nemesi ~. 1822:* ha szeretem is a' Hazámat tiszteséges Conditiók mellet akarnám szolgálni, és Nemesi származásokra Gyermekeimet a' jövendõ, 's nékem méltán tulajdonitható alatsonittatásoktól menté tenni [Zilah; Borb. II Décsey György ns nyil.]. *1845:* Brassoban Normalis rajz mester Szakáts Josef, mentséges Nemessi származásárol köz hitelü bizonyítványt kérvén adattatni ... adassék ki a' kért bizonyitvány [Usz; UszLt XI. 85/6. 31].

2. illetõség; obîrşie, locul unde s-a născut cineva; Zuständigkeit. *1802:* Schroft János származására nézve Maroviábol Brũnbol való ... 19 esztendõs ... hoszszu saru visel | Déák Mihály, származásra Kolosvári ... durvátska beszedü [DLt nyomt. kl]. *1805:* Demuth György, mintegy 23 Esztendõs, származására nézve Saxoniából ... való [DLt nyomt. kl]. *1816:* Az apám mindig kotsis lévén talám Kotsis Szamuilának hivnak mert egyéb vezeték nevem nem tudom, vagyok Szàrmazásomra nézve n(eme)s Torda v(á)r-(me)gyei F Detrehemi [Gyéressztkirály TA; TLt 1215]. *1843:* Származására a szászok közül Szebenszékbõl valónak adja ki magát[a] [VKp 89. Szimine Vaszilie gk abrudfalvi közlakos (68) vall. — [a]Varga Katalin].

3. letelepedés; stabilire, statornicire într-un anumit loc; Befindlichkeit, Herkunft. *1724:* Pajkos Mathe melyik Possessor Ur idejeb(en) szerzette ki magát Summára ugj hogj ne szolgaljon mint õrõkõs jobbagj az Tõbbivel egjütt, es ugj bocsátottake summára egy idejig mint õrõkõs jobbá-

gyitt avagj ide valo származásakor szallott summara [Kiskajon SzD; BK vk]. *1783:* Ez előtt mintegy Huszonkét Esztendőkkel ezen ... Szokoli Portiotskámba lett származásomkor bizonyossan értettem hogy ... Eő Excell(entiaj)anak ... Szokoli Udvarábol el károsodott vólt egy kosár Mejh a gonosz ember által [Mezőszokol K; IB. Volffgangus Gétzi de Sz. Gothárd (44) ns vall.]. *1793:* (A Sorbánok) közinkben a Szilágyban valo származásoktol fogva szüntelen ... B. Banffi Mihálly Ur eő Nga földén laktanak [Somlyócsehi Sz; THf 13/34 Per Vaszilia (70) zs vall.].

származású 1. illetőségű; originar din ..., care este din ...; herkünftig, abstammend, zuständig. *1822:* Kővár Vidéki Törökfalvi származású ... Pokol János ... 36. esztendös Görög egyesült Religiojw ... kék poszto nadrágban és csizmában, fekete fürtös gubában ... szökött meg [DLt 758 nyomt. kl]. *1844:* Ut levél. Melynek ereje mellett ... Déési származásu, néhány év olta azonban ... Udvarhelyszékben Alsó Sofalván tartózkodott Szakmári Ferencz nevü egyén, mint koborgó, 's erkölcstelen életével másokat botránkoztató személy, illö bünhödés végett saját törvényhatóságához, nemes belsö Szolnok vármegye tkts Tisztségéhez által kisértetendö levén ezennel, egy ötet tárgyazó hivatalos Levéllel együtt: — ennél fogva a' mindjárt leirandó helységek ötet illö örizet alatt szokott modon falurol falura tovább kiséri hivatalosan fel szollittatnak [Szu; DLt 1441]. *1845:* Pollák Simon ... pesti származásu mészáros legény ... visel ... setét-szűrkeszin struk-nadrágot [DLt 991 nyomt. kl].

2. leszármazású, eredetű; de origine; ursprünglich, von ... abstand, -stämmung. *1850:* Székely származásu Bara Joseff ... két lovait tudják ... edgyik veres pej — kantza kisded, a' más hasonlo szörű paripa a' másnál magasabb, soványabb [Mv; DobLev. V/1303 Soos György Tanátsi Biztos kezével].

származgat jövöget; a veni succesiv; sich rekrutieren/stammen. *1700:* Circa menses Octobris Novembris igen származgatnak és jönek be a jezsuiták ide a városba Vizkeleti pater desistiója után [Kv; KvE 273 SzF].

származhatik 1. eredhet; a putea proveni; (ab)stammen können. *1662:* megeshetnék, hogy ... közönségesen lett végzések is valakiknek ellenkező ítéletek miatt farba rúgatnának, felforgattatnának. Mellyekből micsoda csalárdságok, országos, közönséges kárára való nagy ártalmak származhatnának, valljon kicsoda lehetne olly goromba, aki általláthatni nem tudhatná? [SKr 402]. *1734:* Ejnek idején ha Valamely b(ecsü)l(e)tes Ember Sertés Hus Aprolekjaért küldene Hentes Atyánk fiaihoz szabadoson adhatnak, de nem Ugy hogy abbol abusus szarmazhatnék [Dés; Jk 445b]. *1822:* a ditsekedése nem egyébből származhatott; hanem tsak a manipulatio nem tudásából [Mv; Pk 2].

2. letelepedhetik; a se putea stabili; sich niederlassen können. *1730:* az Nagj Attjok hunnét és mikor származhattak erre az Földre nem tudom [M.fodorháza K; Ks 25. V].

Ha. *1840:* származhatott [Dés; DLt 974].

származható 1. eredhető; care poate rezulta din ...; herleitbar, beruhend zurückführbar, entspringen, herrühren. *1662:* Nem kételkedünk, fogyatkozási és büsulási nem volnának Kegyelmednek és abból származható panaszokat is nem csudáljuk [TML I, 339 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1672:* az haza ... refundálja Nagyságodnak[a], de ha szintén az nem lenne is, Nagyságodé az haza, az ország minden abbúl származható kevés jövedelmével, Nagyságodat illeti az érette való költés [TML VI, 17 Teleki Mihály a fej-hez. — [a]A töröknek küldendő összeget]. *1675/1760 k.:* (A) Collegiom Tiszteinekis afféle alkalmatlanságokbol származható Nemes Uraimékkal való veszekedések eltávoztathatnának [Ne; DobLev. I/316. 10a]. *1699:* tartván az Cseledek kőzőt ... ertetlensegböl szarmazhato égyénetlenségtőll, ugy vagyon az rosz Cséled hazugsága miat magunk kőzőt is valami zenebona ne essek [Szentdemeter U; Ks 96 Árva Gyulai Zsófia Gyerőfi Borbárához]. *1711:* Ha hogy azért akarki ezen 's ebből szarmazhato dologban magának primarietast vendicalna maga nagyzásával más(na)k kissebséget, bestelenséget, annál inkabb kárát munkálkodni ... csak akarná is, annal inkabb munkálkodná ... a Commembrak közzül pénzének le tételével amovealtassek [Dés; DLt 489]. *1742:* ezen az Uton Perlekedés, annak molestiaja, s arra valo költség, abbol származható irigység és gyűlölség praescindaltassék, mind Isten s mind világ előtt Remonstraltassék [JHb XXXV/35 Jósika Ágnes kérése]. *1814:* ez iránt Származhato költségek [Aranyosrákos TA; Borb.].

2. leszármazható, születhető; care ar putea să se nască; Söhne, die können geboren werden, (ab)stammen mögend. *1765/1783:* az tizenkét Házhellyeket, rajta lako Jobbágyokkal[a] ... ezen kivül a' mely régetskén Nagylakára (!)[b] transferaltatot, ugymint Sztán Vonyán és életben lévő, 's ezután származhato s szarmazando Fiain kivül ..., alkuvák és adá'k által ő Ngok(na)k [DobLev. III/574. — [a]Köv. a fels. [b]AF].

3. következhető; care ar putea să se întîmple; aus etw. herrühren können. *1772:* Látni valo dolog az, hogj a' ... Gátrol le folyo Viz, a' Gátnak alacsonságából származhato sebességével a' Silipről le folyot fel nem tollya, mert a' Silipről le folyo amannál valamivel sebesebben menni, és amazt mint egj által vágni láttatik [Ádámos KK; JHb LXVII/2. 327]. *1824:* az több több ebből származhato következéseket fontolora vévén meg határoztuk ... kedves Férjemmel edgyűt; hogy Mező Bodoni rész Joszágunkat Zálogban el adgyuk [Mezőbodon TA; Ks 89].

származik 1. ered (vhonnan); a proveni, a-şi avea proveniența din ...; stammen, (her)kommen von/aus ... sein/kommen. *XVIII. sz eleje:* a melly lonak Szegletes kőrme van, ă félék igen jok Szoktak lenni, és nap keletről Származnak [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1726:* sokat puhatolodvan ezen Györgj Gabor igen öreg Attjatolis ... aszt értettem, hogj ők Moldvából származtanak [Bongárd BN; Szentk. Lad. Bánffi sen. (52) vall.]. *1728:* Születesitis tudom Fogarasi Janos(na)k it Csüdőtelken, hallattam hogy az Attya ... Fogaras foldről szarmazot volt [Csüdőtelke KK; SLt PQ. 9]. *1772/1785:* Honnet származott legyen a Török Familia nem tudgyuk [Maroskoppánd AF; DobLev. III/596. 384]. *1796:* inkább lehet rollok[a] gondolni, hogy többbnyire a Dominiumba valo más oláh Falukbol származtanak Torotzkorra, és ott kezdettenek osztán meg Magyarosodni, mint sem hogy Austriából származtanak volna [Mv; TLev. 1/16. 83 tábl. — [a]A torockóiakról]. *1806:* hogy azan Ersebet nevü Leanya, kihez, mi formann és mi modonn ment legyenn az nem tudam es ennél fogva azt sem tudam hol laktak, és honnan származtak [Dés; DLt 17/1809]. — L. még BÖn. 465.

2. ered vmiből/vkitől/vmitől; a-şi avea originea; stammen. *XVIII. sz. eleje.* Nagy kar vólna Szep termetü Familiá-

:a kajszos allapotot collocálni ã kitül, ipszilonyos Projektunok Származnának [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1710:* Ezt az gazvallás-égető tüzet az igaz ítéletű Isten a püspökök, irak vérivel oltá meg[a], a királynak a száját penig, kinek :zájából származott vala az a kegyetlen parancsolat[b], a foyóvízzel tölté meg s úgy fojtá meg [CsH 65. — [a]A mohá:si csatában. [b]Lutheranos ubique igne comburendos]. *1710 k.:* írják, hogy volt egy pár inasa Antonius triumvirnek, :gyezett-é egészen termetek, minden külső, belső részek, :agok[a] ... nem szólván semmit azokról, amelyek az elme, vagy lélektől származni szoktanak [BÖn. 511. — [a]Folyt. a fels.].

Szk: *Istentől ~. 1672:* Az mi az lelkiekben való megbántódását illeti az evangelicus statusnak, az nekünk is mindnyájan keservesebb, nehéz is elfelejteni, de tudván, minden látogatásokat Istentől származni az emberekre, úgy most is Istenre bizzuk igaz igyinket [TML VI, 86 Teleki Mihály Kapy Gáborhoz].

3. ideszármazik/telepedik; a se stabili într-un loc; sich niederlassen, hinziehen, hereinkommen, ansiedeln. *1681:* Tudodé jol nyilván és bizonyoso(n) hogy ... Vlád al(ia)s Bába Péternek az édes attya, és job attya hová valo volt és ki ös örökös jobbágy voltanak, s, hon(n)an és mint származtanak Mezo Szent Mártonb(a) [K; BLt 11 vk]. *1710 k.:* nékünk az Zabolaj Cálvinista templomnál Levő harangokhoz az my Attyainktól ránk szállot igaz Iusunk hogy valamikor közöttünk az Papisták között halott esik ugy harangozzanak mint az Calvinistaknak ... Sz: Annaj Uram Zabolára származván, mi töllünk el fogta az harangoztatást [ApLt 3]. *1731:* miolta ezen emberek működzinkben szarmaztanak [KGy]. *1752:* nemis igen régen származtam ez helységbe [Nagylak AF; DobLev. I/251 G. Varga (50) jb vall.]. *1757:* Falunk(na)k nevezetesebb s nagyobb része a ... Méltoságos Uraságok idejében kezdettek ujra közínkb(e) származni és megtelepedni [Guraszáda H; BK ad nro 144] | még iffiottan származván Sz. Miklósra Kién Falvából, puskával kezdetten járni más vadász Emberekkel [Gyszm; DE 3]. *1817:* mi közinkbe származott [KLev.]. *1830:* NEnyedre ennekelőtte 44. esztendőkkel származván, az akkori Gazdámat ... meg kérdeztem, nem tudva az idevalo szokást, mit tenne az a ' quartas szöllő nevezet — mellyet én akkor hallottam leg előbb [Ne; DobLev. V/1169. 4a Csizmadia nemes Id. Kováts János (67) vall.].

Az első adalék a 4. jel. alá is tartozhat.

4. odaszármazik/telepedik; a se stabili într-un loc venind din altă parte; irgend woher wegziehen und sich ... (hier) niederlassen. *1678:* Szilágyi Györgytől hallottam hogy ő Veselenyi Pál vram ő na(gysá)ga örökös jobbagya volt s onnan a Szilágyságbol Hadadbol származott arra a földre[a] [KGy. — [a]Kelementelkére (MT)]. *1699:* Hirlecz Juvon ... Pintekben Moldovából szarmazot volt [Teke K; LLt Fasc. 140]. *1700:* Pakular Sztáncsul Circiter lehet 6. vagj 7. esztendeje hogj Csonokos nevű faluban származat [Telek H; Szer. Nicolaus Drágán de Telek (72) ns vall.].

5. elszármazik/költözik; a se muta din localitatea respectivă; wegziehen, fortziehen. *1749:* hová származta(na)k azok az Alekszéstiék nem tudom, még gyemek koromb(an) pusztulta(na)k el innét [F.peterd TA; DobLev. 16a]. *1754:* Makkai János Kolosvár felé származott [Ne; i.h. I/264, 3a].

6. keletkezik; a se produce/isca/ivi; entstehen, entspringen. *1677:* Az takaradasson Kglmes Asszonyom, az menyire lehett rajta vagjunk; de majd minden nap, ártalmas Zaporok s jégh essökis származnak [Balázsfva AF; UtI]. *1712:* veszekedés szarmazva(n) közikben [Kilyénfva Cs; LLt Fasc. 160]. *1747:* nagyobb gyűlölség s perlekedés származék ő kglmek közé [Akosfva MT; Told. 8]. *1795:* Minémü akadályok származtanak légyen a' Sós Hajók(na)k szabados fel Vonásokra nézve a' Deva és a' Maros Sollymos kőzt le follyó Maros Vize Arkában ... meg láttni nem terheltettnek [Déva; Ks 73. 74. VII. 108]. *1813:* az azon házban valo szállásozása iránt Méltoságos Harsányi Samuel Urnak, ez után is valami versengés és izetlenséget okozhato ellenkezés ne származzék, tehát előttünk kéz fogás mellett a következendőkben egyeztenek meg [Mv; Berz. 21].

7. fakad, következik (vmiből); a rezulta/decurge (din ceva); folgen, entspringen. *1670:* Honnan valami gyanuságh származnék, az Aszony népek közzül senki házat ne(m) gyakorollya[a] [SzJk 110–1. — [a]Ti. a pap]. *1721:* Mind a két fél be adot L(ite)rale instrumentumokbol Semmi meritale ne(m) fordulván, és az egész dolog többire csak szó szátyárság, az melyből szarmazot az mocsokis [Kv; TJk XV/3. 60]. *1763:* Ezen Admonitio sem származott ex fidelitate in Principem aut boni Publici ratione, hanem hogy magának használhatva valamit vélle, ex privato rancore tzélozván a maga Causájanak kenegetésére [Nsz; Told. 33/22]. *1786:* könnyen elhitetjük magunkkal, hogy ez a mostani vonogatása[a] nem engedetlenségből, hanem inkább az írt okokból, származik [FogE 340. — [a]Szigeti Mihálynak]. *1832:* Méltoztat a Ttes Ur ezen közbe irtakat, mely (!) ártatlan érzekenységből származtak fel nem tudni [Torda; IB. Demény János tt lev.]. *1835:* Soha az Emberiségen keservesebb nem volt, mint a Méltatlanság és a méltatlanságbol származni szokott therük, a millyenekkel meg vagyunk terhelve mi is Tekéntetes nemes Tisztség [AszLt 1134 Kövendi Kis Sámuel és Kováts István beadványa]. *1842:* égy kutya utánna ugrott és ő ijedtébe el esett, 's abbol származott az a' baj[a] [Dés; DLt 85. 8. — [a]Az elvetélés].

8. leszármazik, születik; a descinde din ..., a-şi avea originea, a se trage din ...; entstammen. *1654/1681:* meg tekéntven ... Hunyadi Péternek hűséges jambor szolgalattyát, ő neki, 's ő altala maradékinakis az kik ő tűle szarmaznak, minden Jobbagysagat örökösen megh engedtem es vigore praesen (!) megh engedem es manumittalom [Vh; VhU 264 MC. Zolyomi ad.lev]. *1657:* Ezek közül vötte egyiket Haller Gábor, kitől származtak mostan életben lévő Haller Gábor, Pál, János, István fiai, és többen is, Péternek fiai is, sat. [KemÖn. 12]. *1751:* A Gombás familiat nem tudom deducalni, de hallattam bizonyossan hogy a Gazdag lineán valo Jószágot birnak, és ők is az Gazdag familiabul származtanak [Szépkenyerűsztmárton SzD; Borb. I. Vékony György ex Szent Márton (60) jb vall.]. *1752:* mioltatol fogva emlekezem ugy hallattam hogy Visestyán (?) Ioszív(na)k az Attya ... Bánátusi ember let volna, nem Erdéli Jobbágy penig ... ottan az Bánátusb(an) egy Sokácztol származott volna bizonyoson hallottam [Vermága H; BK ad nr 1134 Vojka Petru (60) jb vall.]. *1754:* a' Menesből igen hires és áros Lovak nem származtak [Sárpatak MT; TGsz 16]. *1771:* Bágjul hogj fel nevekedet itt falunkb(an) meg is házosodot ... és ettől származtanak azon utrizáns Bágjulék, akiket ennek előtte Circiter 10 esztendőkkel meg kalatsozván, valami ide valo emberek hogj Girbai Jobbágjok lennének [Girbó AF; JHb Mikoje Petru (70) jb vall.]. *1820:* Vállottatások tétettek, magomis meg Szólittattom az iránt hogy ... declarálnám azt hogy ártatlan árvátskám nem az idvezült N. Férjemtöl Származott légyen [Várfva TA;

JHb Fasc. 48 özv. br. Jósika Istvánné Tövissi Borbára br. Jósika Jánoshoz]. — L. még ÁrÉ 138; KemÖn. 12].

Szk: *igaz ágyból ~. 1710:* Hunyadi Mátyás holta után ... valóban megbolondulának a magyarok, mert előttök lévén az ifjú Hunyadi János, akit illetett volna a királyság, azt vetik okul, hogy nem igaz ágyból származott volna [CsH 63] ✳ *nagyúri ágból ~. 1662:* Kiknek láttatik vala jó alkalmatosságul néhai somlyai Báthori Andrásnak szép, hajadon árva leánya, hogy az atyjárul is régi méltóságos úri nagy és fejedelmi, igaz magyar nemzet, anyjárul is pedig, noha lengyel, de nagy úri ágbul származot volna [SKr 196. 7].

9. öröklődik; a se moşteni; sich vererben, geerbt haben. *1580:* eo kegmek az wenseg erről nylwan emlekezyk hogy Az Mw eleinktwl hogy Az my eleinktwl (így!) Reaiok igy zarmazot hogy valamykor valamy iozagh diuisiora ozlasra Megie(n) vagy teorweny altal, vagy teorweny elot tehagh leg elózer Amit talal Az adossagot ky az iozagon Marha(n) vagion Az kózbel ky kel deputalny minde(n) ozlas elót [Kv; TanJk V/3. 227b].

10. *átv 1664:* Az Zrini uram meg verettetésenek híre Kucsuktól fogott származni, de mindenfelől úgy hozzák, nem igaz [TML III, 150 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710:* De a fővezérnek ordere lévén a portától, hogy Thökőly Imrét, mint fejedelmet, úgy becsülje s protegálja, a fejedelem kívánságának, mely Teleki Mihálytól származott vala, helyt nem akara adni [CsH 162].

11. érkezik; a sosi; ankommen. *1662:* Mellyben hogy a respublicához a portának is jóakaratja járulna, és parancsolatja is származnék, a chámra egy úr- követjeket csak postaképpen, kevés magával, ládabéli, nem kevés-érő, hihető, drágakővel, császári ajándékokkal. Magyarországon által portára beküldeték vala [SKr 357].

12. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *juriszdikció alá ~* földesúri hatalom alá kerül; a ajunge sub stăpînirea unui moşier; unter Jurisdiktion kommen. *1784:* Hatzegán Angyel ... Tordosra a Vass Iurisdictio alá származván ott többire szabadosi futkosással tette a maga Szolgálattyát [Fejér m.; BK ad 465] ✳ *veszedelmére ~ dolga* veszedelmét idézi elő dolga; a constitui o primejdie pentru cineva; zu ... führen, erwachsen (eine Gefahr). *1664:* Consultálkodjék Kegyelmed mind az mi kegyelmes urunkkal s több becsületes hazánk fiaival, úgy hogy ha kimegyönk is, vagy itt maradonk ben az várban, veszedelmünkre ne származzék dolgunk [TML III, 139 Katona Mihály és a kővári magyar prezidium Teleki Mihályhoz].

Ha. *1741:* származtanak [Bukuresd H; Ks 8. XXI. 12]. *1754:* szarmoztak [Hosszútelke AF; Kath.]. *1778:* származatt [H; BK ad 465]. *1799:* származtam [Déva; Ks 113 Vegyes ir.]. *1823:* származzék [KLev. 9].

származó 1. eredő; care îşi are obîrşia în ...; stammend, kommend. *XVII. sz. köz.:* nyugot felől az Csorgos kuttol szarmazo patak [Nyújtód Hsz; EHA]. *1681:* az mely Lápos Patak főt, némellyek ott állitották, az hol edgy nehány fellyűl származo apro Patakok öszve ütköznek, némellyek pedig annál fellyebb, honnan tudniillik azon folymak (!) eredetet vesznek [Nagykapus NK; EHA].

2. vmiből fakadó, következő; care decurge/rezultă din ...; stammend, entspringend. *1659:* Oka pedig[a] sem idegeny, Kegyelmedről való Elfelejtkezésem ... sem pedig rossz emberségemből származó restségem, hanem az sok alkalmatlanságok [TML I, 384 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz. — [a]Elkésett válaszának]. *1744:* Eö Exja Mgs Dominus Terrestris Personaja, vagy Possessioja, és jurisdictioja ellen akárki machinalodnék, tartozik a' Dominalis Tisztek(ne)k ... késedelem nélkül denuncialni, hogy in tempore Corrigaltathassa az effélékből Származo egyenetlenséget [Déva; Ks 78. XIX. 1]. *1784:* A Szemellyes actusokbol származo causák ugy regulaztattnak, hogy az aprobb verekedések, és tépelődések, az hol vér botsátas nem esik, ugy a Diffamationis causák kezdődhetnek, és el itilletthettnek a Torotzkai Forumon, lévén innen az efélében az Tktes Tábla eleiben az Appellatio [Torockó; TLev. 2/6. 4].

3. *vmiből/vmitől ~* vmit előidéző; care este pricinuit de ...; etw. hervorrufend. *1789:* Enloka ... és Csehérdfalva a Havasoknak és az ezektől származo Hidegnek létele miatt tsak Buzát Rosot, és Zabot vét [UszLt XIII. 97]. *1833:* A maga Füzitöl származo karosittásról Felelettel tartozik az égi szomszedokbol harapozhato tüznek terhetöl mente tetetik [Dés; Törzs. Désí taxálisták 50]. *1842:* a Serháznál ... a Bráhás marhák étetésekből származo lutskos, állások [Dés; DLt 155].

Ha. *1817:* származo [K; KLev.].

származott 1. vmiből eredt/fakadt/keletkezett/következett; care a rezultat din ...; aus etw. gestammt/entsprungen/entsanden. *1668:* Kegyelmed írását szibeli búsulással vettem, melyből Kegyelmednek utólszori írásomból származott nehézségét látom [TML IV, 378 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. *1704:* lattja mar Pater Gyòrgyfi Peter Vram hogy mind az eóregseg mind Pedig sok sanyarusagibol szarmazott fogyatkozások naponként inkab erdeklik eletinek pedig hatarat nem tudhattja [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 71]. *1712:* Szomoru szivel szemlélem gonosz végit, Gonosz akaroink(na)k eòrómère, prostitualtatik Atyafisàgtalanságunk, Ország nyelvére, Ebból származott gyúlólség versengés ad successores progenerálodik [JHb Jósika Imréhez]. *1763:* (A német hadnagy) 32 aranyát elvették s halálravervén otthagyták, magok[a] Moldovába mentek mundérostól ... Ez is szép haszon, az unióból származott dolog [RettE 152. — [a]A limitrophok, vagyis unitus nationális oláh militia]. *1784:* Felséges Tsászári, és Királlyi Fejedelmünknek értésere esvén, hogy némely hellységekben, melly ártalmas és meg veszett indulatbol származatt fel háborodása légyen az Oláh parasztságnak ... kegyelmesen Rendelést tenni méltoztatott, hogy az illyen háboruságos Személlyek ellen, minden kedvezés nélkül valo keménységgel, és gyorsasággal kellessék bánni [Nsz; Borb. II gub.]. *1792:* Keszűi Tisztemnek Farkas Jánosnak ... az oda való Oláh Pappal bizonyos tépelődése történvén, és az Oláh pap ezen törtènet után 7. vagy 8 napokkal meg halálozván ... azon meg halálozott Oláh Papnak Maradékai annak halálát ezen tépelödésből származottnak lenni állitották vólna [Kv; BfR 56/3 gr. Toldalagi László kezével]. *1801:* Bán Samu nevezetü ... Gyermeknek semmi hajlandosága a tanulásra nem lévén, az abbol származott Sok tekergés miatt a' kollégiumat elhagyni kéntelenitett (így!) [Mv; MvLev.]. *1802:* (A) Jószágok elidegenittésébol származott praejudiciumat az Exponens tovább nem szenvedhetvén ... Tessék Nagyságodnak ezen offerált Minor summát fel venni, és a' meg-emlitett Komjátzégi tellyes portiot az Exponensnek mint Vérnek ... ki botsáttani [Torda; JHb XIII/9]. *1814:* Kis László és Posoni Áronn Urak Oculatoris Contemplatiojak hellyesnek találtatván, a pataknak a Contemplatio szerént valo hellyen Arok ki nyittatása, a ki nyittás meg akadállyoztatása miatt származott károknak költségeknek fa-

adtságoknak Exequaltatása parantsoltatik [Kövend TA; Borb. II]. *1815:* annak utanna a patak árkának deliniáltatott, oculaltatatt Helynek ki nyittatását, s a pataknak abban valo belé vételit meg nem engedtetéséből származatt, tetemes tároknak, költségeknek fáradtságoknak Executiojára nem sak kéredztettűnk bé, hanem a bé menetelt probaltukis Asz; Borb. II Kővendi Létai Péter hütes assz. kezével].

2. vmiből kifolyólag előállott/okozódott, okoztatott; care a fost pricinuit de ...; herrührend, entstanden. *1772:* Gondollyaé ... a' Tanu a' Viznek ... fel tojulását abból származotnak lenni ... hogy a' Gátnak alátsonsága miatt az ottan be menő Viz igen nagy sebességgel menvén ki a' silipről le menő Viznek eleiben kerűlt, és azt fel tojván ugy rakodott meg osztán a' silip árka porondal? [Kük; JHb XX/27. 6 vk]. *1800:* ezen Pataknak árkát ... valahányszor ki ástuk, anyiszor a kővetkezet Zápor essőből származot árviz ugy bé iszapalta [Marossztkirály MT; Berz. 5. 45. S. 85]. *1811:* Czigány Czala Pista fia Gyuri 3 Eszten(dős) az Ágybol valo leesésből származott Nyomorékságbol soha se gyogyult ki [Gyalu K; RAk 150].

3. vhonnan elszármazott; care este originar din ...; von einem Ort stammend, gekommen. *1667:* vellek edjűt Moldovabol szarmazott jövevenj emberek [Marossztgyörgy MT; BálLt 55]. *1725:* Levelem meg ado Nagy Enyedről Magyar Országra Szarmazat Szegeny Legeny ... kivánvan Testimoniumot igaz Nemessegeről ... a Nemes Var(me)gye tölle nem denegalta [Veresegyháza AF; Ks 95 Borsaj N. Pál lev.]. *1753:* En Nagj Almáson ... tudok ... egj ola Petencs Simon máskint oláhúl Zimbra Simon Csáki István Ur idejében levő Vármezőről származott Tisztarto mellett [JHb XXX/9 Fr. Pap de Középlak (54) vall.]. *1772:* A tobbi között egy Bátori Borica nevü szegény asszony, kit is egy Gyergyóból származott kádár mesterember, ugyancsak Kádár János, elvévén pápistává lett volt, de megbánván viszszaállott volt [RettE 289]. *1796:* Arany válto Musilo Fridriknek özvegye ... azt mondgya, hogy azonn praetensioban forgo Privilegialis Levelet Magyarra fordittva magais látta 's olvasta, de meg aztis meg mondja, hogy Andras Királytol Conferaltatott, holott ki hinne el egy olyan idegeny országbol származott tsekély Aszszonyról, hogy ő még aztis tudhatta volna, hogy András Király volte Kiraly vagy nem [Mv; TLev. 5/16 Transm. 53 tábl.].

4. vkitől leszármazott, született; care a fost procreat/zămislit de cineva; (vom jdm) stammend, als jds Abkömmling geboren. *1693:* En Iffiabbik Czegei Vas György ... Vitettem el egy Harangot Csaszari kicsid Ecclesiacskamb(a) leven eò kgl(ne)k hozzam annyi Atyafisagos szereteti hogy az mig Jsten engemet eltet es tőllem szarmazot maradekim kik lennenek addig magam es maradekom birhassuk [RLt 1]. *1699/XVIII. sz. e. f.:* mindeneket mint magam saját keresmenyemet hagyom az én édes Feleségemnek az én tőllem származott neveletlen gjermekivel edgjütt, az en tőllem származott édes Gyermekim, fel nevekedvén és mikor ember kort ád I(ste)n érniek az én édes Feleségemet nékik édes Annjokot semmi keppen megh ne hárborgassák [Mezőbánd MT; MbK 89]. *1833:* Enis Ádám ős Apánknak azon rést orájába származott számos Lajhárjai kőzzűl vagyok a' kik a' Levél-írást restellik [Mv; Lok. Koronka László lev. ismeretlen címzetthez]. *1835:* Mi három egy Testverektől[a] ... származott természetes és Törvényes maradékok, mindnyájan néhai Idősb Komornyik Sigmondnak unokái [Varsolc Sz; Borb. II. — [a]Kövv. a fels.]. *1836:* a' Fiu ág kihalásával Leányra is régulázott Donatios Joszágokban a' Fiu ág kihalásával nem a' K. Fiscus, hanem az Impetrens után származott in Genere minden Leányok jőhetnek a' successioba [SLt Vegyes perir.].

Szk: *hóhértól ~. 1779:* ezt kiáltozta hajtsd ki hohértoll származott innen a szekeredet vid el a culádat [A.csernáton Hsz; HSzjP Maria Oláh (17) jb vall.] ✳ *régi familiából ~. 1771:* némelyeket tudják, hogy az apja, némelyeket hogy a nagyapja contribuens volt, falusi bírőságot viselt ... mégis oly fennlátnak, hogy egy kóróval fel nem érné az ember orrakat, sőt ellene vannak az igaz, tősgyökeres, régi familiából származott embereknek [RettE 250] ✳ *vkinek ágyékából származott. 1631:* Hatvani Istvan Ur(am) ... Kolosvari ember leven, in semine deficialt, semmi agiekabol szarmazot magot es maradvant nem hagyvan [Kv; ACJk 45b]. *1662:* Bethlen István, minekutána ... ágyékábul származott nagy reménységű szép fiainak ... halálokat ... megérte volna, meggondolhatja akárki is, minémű keserűségére lehetett, nem látván fiúágon való posteritást [SKr 284–5]. *1733:* oh édes agjekombol származott gyermekem [Dés; Jk]. *1806:* tulajdon ágyékábol származott Gyermekeinek, hanem valoságos successorainak is lenni meg esmért [Mv; DLev. 4. XXXVIII] ✳ *vmilyen ágból/lineából ~. 1818:* Mű közelebről Mohai ágbol és fél Foszto linéábol származattak még eddig semmit se kaptunk [Szentbenedek AF; DobLev. V/1014 Mohai Lőrincz Dobolyi Sigmondhoz].

5. elindult; care a fost lansat de cineva, care a pornit de la cineva; stammend, herrührend, verbreitet. *1697:* Kerekes Jo Gergely Felesege(ne)k Kakuk Katanak nyilvan valo Paraznasaga constalva(n) mind szajabol szarmazot beszedekből mind szemmel latot tanuktol mind abbol hogy Latraval el szokőt ... Teczett az Sz. Partialis(na)k hogy az artatlan fel az xtus regulaja szerint az Paraznatol el rekesztessek [SzJk 304]. *1704:* A jesuvitáktól származott hír, hogy azmely conditiókra a császár lépett volt a tractában, azzal nem elégedvén meg a kurucok, olyan posztulátumot és projectumokat küldöttek volna fel a császárnak, aki ladálta volna a regia majestast [WIN I. 218].

6. (rá)hárult; care a avut urmări nefaste; herrührt, jm. zufallen. *1662:* Báthori Zsigmond idejebéli igazgatásnak sarkából való kifordulása miatt az országra származott nagy romlások [SKr 81].

szárny 1. madárszárny; aripă (de pasăre); Flügel. *1619:* azmely madár valakit az ő szárnyával sújtol-csapdos, hiszem hogy jobb, ha más ember kiszaggatja annak az madárnak szárnyát, könnyű oztán megfogni [BTN[2] 354]. *1639:* egy nagy sas leszálla előmben, s ugyan meg veré az szárnyával az főldet előttem [Mv; MvLt 291. 188a–191a átírásban]. *1756:* tegnap alá s fel járván itt az Udvarb(an), hát egy néhány szép kappanokat láték hogy az éhség mia leeresztették szárnyokat ... megis dőglőttek felesen belől-l(e)k [M.szentpál K; TKl Perlaki András Teleki Ádámhoz]. *1780:* fel fordulna a' természet törvénye, ha midön a' madárnak tollat 's szárnyakat adott a' természet, melyekkel repülvén magának eledelt kereshessen, azonban repülésit meg gátolván éhel halásra jutatná [Torockó; TLev. 9/17].

2. repülésre szolgáló madárszárny formájú eszköz; aripă; Flügel. *1776:* A szegény Órás Sámuel is megholt ... Mesterségére nézve órás, de azt csak imígy-amúgy folytatta, egyebekben törte az eszit, úgymint hogy lehetne az embernek szárnyat csinálni [RettE 372].

3. ékszer pillangószárny formájú része; parte a unei bijuterii în formă de aripă de fluture; Schmuckteil in Form

eines Schmetterlingflügels. *1733/1813:* Egy tiszta arany hoszszuszáru reszketö tő pillango formán, az szárnyai meg vannak rakva igen szép rubintokkal [Kv; SLt XLII. 6. 26 P. Horváth Krisztina hagy.].

4. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ára bocsát/repít* kibocsátja az életbe; a da cuiva drumul în lume; freien Lauf geben. *1657:* Más pedig Teleki Mihály, hogy énnekem bizony ezüst marhám kevés vagyon; hiszem nam sok emberséges emberek szolgálatja által immár s sok igygyel bajjal szárnyatokra bocsátottalak [TML I, 44 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1684:* En az én Fiaimat szárnyokra repitettem éllje(ne)k [Dés; Pat.]. *1710 k.:* ha mást előttem rágalmaztak, abban gyönyörködtem, akármi rosszat felőle könnyen elhittem, szárnyára repítettem, még néha meg is szaporítattam | Én Istenem mint vágád ki az én első szülöttemet életének közepében, mikor szintén szárnyára bocsátani és magam székemben akarom vala ültetni [BIm. 1010–1, 1024] ✳ *~ára bocsátódik* kibocsátódik az életbe; a căpăta independenţă, a părăsi casa părintească; auf freien Fuß gesetzt werden, Elternhaus verlassen.. *1810:* Takáts Josit tartsa és Sorsához képest nevelje és mesterségre annakidejéb(en) a' mire inkább hajlandosága leszen tanitassa és mikor szárnyára botsátodik kész pénzt 500/. Rfrintokot adjon a melyel életre kaphasson [Héderfája KK; IB. gr. I. Bethlen Sámuel végr.] ✳ *~ára kel* **a.** hír terjedni kezd; a începe să se răspîndească o anumită ştire; (Gerücht) kommt auf. *1667:* Tudván Kegyelmed urunk ő nagysága hirtelen elméjét, úgy dirimálja az dolgokat, hogy szárnyra ne keljen idő előtt | netalám az fenforgó dolog is Kegyelmednek ide való nem jövetele miatt szárnyra ne keljen [TML IV, 18, 121 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. — **b.** elindul az életbe; a porni în viaţă; ins Leben ausziehen. *1839:* Nagy András ... a' fiát[a] Ferentzet, fel nevelvén mesterségre adja — a' mint hogy Timárságra is adta, s mind addig mig szárnyaira kőlt [Borb. II Nemes Buttyán János (60) gör. egy. vallású Ér Kávás (Sz). — [a]Az öccséét] ✳ *~ára lelhet* újrakezdheti az életet; a putea începe o viaţă nouă; das Leben von neuem anfangen können. *1658/1741:* El éget az falu s annak helje szenes ... Igyekezzél azon hogj szárnjadra lelhes [EM XXXVI, 146 Köröspataki B. János hist.] ✳ *~on érkezik/jár/kel* hír gyorsan terjed; zvonul se răspîndeşte repede; das Gerücht kommt schnell auf. *1678:* Ezeket penig sub rosa írtuk Kegyelmednek, idő előtt nem akarván, hogy szárnyan keljen az dolog [TML VIII, 14 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1680 k./1715 k.:* Nem minden fal mellett hasznos sugni bugni Két ajkon tul titok szárnyon szokott járni [Rosnyai, HorTurc. 180]. *1704:* Ez gonosz hír[a] szárnyon hamar hogy érkezik [EM XXXV, 275 gyászének. — [a]A holdvilági kuruc vereségről való híradás].

5. *átv* vminek a segítségével; cu ajutorul unui lucru; mit Hilfe: *gondolatok ~án. 1811:* Az éjjel álmomba Apolló megjelent. 'S Parantsolt, hogy Mu'sám égy Jánost keressen ... E' Parantsolatra Mu'sám fel éledett, Gondolatok szárnyán repülni eredett [ÁrÉ 104] ✳ *Icarus ~ával. 1710 k.:* A rationalis philosophia, kinálta metaphysica ugyan felrepül, de csak Icarus szárnyával [BÖn. 469] ✳ *szelek ~án. 1694:* Ugyanez nap tiszteletes Buzinkai uram indult Hamburgumba Némethi uram után, kit Isten hogy békével a sebes szelek szárnyán hordozzon kívánom [Kv; KvE 234 VBGy].

6. védőszárny, oltalom; aripă, ocrotire, protecţie; Fittich, Obhut. *1662:* Nemzetes Váradi Incedi Mihaly özvedje, Nemzetes Csokasi Catha Aszszony, edes hazájának Váradnak idegen kezre kelése után, ekkédig gyermekivel, edgyütt idegen helyeken más emberek hata meget nyomorogván birodalmunkba szárnyunk alá igyekezik, de az be jövetelre és költözésre ... elégtelen és értéktelen [Incz. III. 1. fej.] mindenkor Rákóczi Györgyöt commendálta volna[a] maga helyébe való fejedelemnek, mint ollyan eszes, okos, elégséges nagy értékű, érdemes személyt, kinek ... nagy tekintet lévén, a szegény haza annyival nagyobb békességben tartathatnék hatalmas császár szárnyai alatt [SKr 133. — [a]Bethlen Gábor]. *1669:* Isten oltalmazzon és védelmezzen szárnyai alá ajánllak, édesem [TML IV, 495 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. *1704:* implorálták őfelségitől, hogy ha lehetséges, őfelsége maga szárnyai alatt tartsa meg ezt a nyomorult országot [WIN I, 172]. *1736:* Dániel Mária Asz(ony) Demeter nevű Fellegtárja ... öttseivel edgyütt Jantsi és Gyurival edgyütt az ő Ng(o)k Szárnyok alatt nőttek fel [CU]. *1746:* Nyikuláj ..., az Ipája szárnya alatt lakot [Középfalu SzD; SLt 29. 7. 30 Felcsán Stésze (32) zs vall.]. *1810:* azon Bőződi Portiot Nemes Tsia Joseffnek adom és Halálom után is birja hivséges szolgálatja jutalmaul hozzá tevén hogy ezen most kitsi korától fogva szárnyaim alatt lévő arva Takáts Josit tartsa és Sorsához képest nevelje [Héderfája KK; IB. gr. I. Bethlen Sámuel végr.]. *1847:* Mely csudálatosak az Isten dolgai ...Hatalmas kezekkel az embert teremti, de szent szárnyaival szépen fedezgeti [VKp 158 Varga Katalin sk].

Szk: *~a alá megtelepít. 1666/1681:* Viseltetvén diczeretes Eleimnek ... peldajoktul, kik az V Hunyad Varossat pusztasagbul épétgették, Jöveveny emberekkel megh szallitottak, es kőzzűlők esztendőnként bizonyos Taxa pénz fizetéssel sokakat szarnyok ala megh telepitették ... enis azokat az Annuentiakat nem akarom abrogalni [Vh; VhU 316 Nic. Zolyomi ad.lev.] ✳ *~ai alá befogad. 1796:* Bulzesti Dsurds Gavrillának ... ott hellyben bé iktatandó popizáltatúsa éránt, melly ezen Ajánlo Levelit mélto tekintetbe vévén ... Néhai Püspök Ur, az ki nevezett popizálundó Személlyt Szebenben maga oktató Szárnyai alá oly véggel, hogy azon belső Szolgálatra fel szenteltessék, be is fogadta vala [H; Ks 75. VII. 245] ✳ *~ai alá vesz. 1679:* Az szegény Vér Mihály uram unokája bejött, itt van nálam ... Nagyságodat Isten megáldaná, ha kegyelmes szárnyai alá venné [TML VIII, 456 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1734:* Belső Kőzép Uttzában Szintén 15 tizen őtt Esztendők alatt nyomorgó; Váradi Varga Ersók Váradon lakott Varga Istvánnak tsetsemő korában el-hagyatott árvája ... el eset hetven Esztendős őreg koromban, folyamodtam a Kolosvári Tktes Reft Ekklésiához, hogy engemet venne ... Szarnyai alá [Kv; KvRLt IV. 32/1]. *1810:* A Héderfái édes Atyámtol maradott rész Joszágom ha Kedves fiam fel neveltetése előtt történnék halálom, azon kegyes Jo lelkű Atyám fiai dispositioja alatt légyen a' kik gyenge négy Esztendős koráb(an) kedves fiamat kegyes szárnyaik alá vették [Héderfája KK; IB. gr. I. Bethlen Sámuel végr.] ✳ *vkinek a ~a alatt megmarad/megmaradhat. 1653:* 1599 esztendőben Báthori Sigmond ... gondolkodék magában ilyenképpen: hogy ő maga menjen el az országból, és a' báttyát Báthori Andrást ... hagyja az erdélyi fejedelemségbe, a végre pedig, hogy a törökkel megbékéljék és ... hogy így az ország megmaradhasson a török szárnya alatt [ETA I. 51 NSz]. *1658:* Kívánjuk Istentől ő felségétől, hogy vigye be székiben, sok esztendőkig terjeszsze az ő nagysága birodalmát, hogy mi is az ő nagysága szárnya alatt maradhassunk meg [TML I, 120 Bornemisza Kata és Bornemisza Zsuzsánna

'eleki Mihályhoz]. *1671:* Úgy is lehet, hogy inkább ugyan sak az szegény Erdély országával együtt akarnak[a] az hatalnas császár szárnyai alatt megmaradni, velünk együtt élnialni [TML V, 540 Türi László ua-hoz Drinápolyból. — [a]A Rákócziak] ✳ *vkinek a ~a alatt nyugodik. 1703:* én miolta Néhai Petki János édes öttsém meg holt az otától fogva is édes öttsém Petki Dávid házánál s szárnya alatt nyugottam, ' minthogy mostis nyugszom [Marosszentgyörgy MT; Ks 4/XLIIIb özv. Torma Jánosné Petki Anna végr.]. *1705:* Városunkban sok betsülletes sellér Atyánkfiai ... velünk gy szabadságb(an) élve(n) szárnyaink alatt akarnak nyugodni [Dés; Jk 346a] ✳ *vkinek a ~ai alá recipiálja magát. 1768:* néhai Várodi János elégtelen lévén maga élete tapláására, elsőbben meg kináltotta volna az Attyafiait, hogy artanák és táplálnák ... azután látván kérésinek, es meg kináltattásának Attyafiai előtt való foganatlanságát ... néhai Mlgs Groff Kornis István ur eő Excellentiája Szárnyai alá ecipialta magát [Rőd K; Ks 33 Rőd III. 3].

7. rúdszárny; urechile proţapului; Deichselflügel/-arm. *1600:* Az Taliga Rwdgyanak chinaltattam Egy zarnyatt d 16 [Kv; Szám. 9/VIII. 7]. *1625:* Egy rudhoz fél szárnyat zzinaltak f–/15 [Kv; i.h. 9/XXVII. 10]. *1692:* Rud szárnyára valo Karika szegestől 2 [Szárhegy Cs; LLt]. *1829:* Egy ujj Kramflit tsinaltam Rud szarnyába magam vasombol [Mv; LLt]. *1848 k.:* A Félfedelü Kocsinak a hátulso féderstokra egy spangnit megnádoltam, arra két Federt a többi hozá tartozandoival felraktam, a tengejekre a négy kosájmnit meg szoritottam a többi hozá tartozando srofjaival együt, a' rud szárnyát megszoritottam az also trogert meg nádoltam [Kv; Újf. „Fekete Ferentz Kovács Maiszter számlája"]. *1850:* A kocsirud szárnyára ütöttem egy uj karikát [HSzj *kocsirúd* al.]. *1861:* Jegyzés N. Ujfaludi (!) Vr számára kováts munkárol ... Kétt uj Rud szárnyát be kötőtem ... 1 f 34 x [Kv; Újf. I].

8. boronaszárny; element de grapă; Eggensatz, Zahnsatz/Arm/Zinkenarm (der Egge). *1851:* Két vas fogu boronák, melyekben külön külön 42-42 fogak vagynak. — egyiknek egyik szárnya el van törve [Erdőszentgyörgy MT; TSb 34].

9. satuszárny; falcă de menghină; etw. Schraubflügel (Teil des Schraubstocks). *1741:* Három Sutu kólcsostól szárnyastol [Kv; TL 90 lak.].

10. zászlószárny, fîşiile de pînză/mătase ale unui drapel/steag; Fahnenhälfte. *1823:* A fennebb említett logikusok zászlója csak kétágú volt, ... A festésen alol volt az én nevem ezüst betűkkel, osztán a tanítványok nevei fekete betűkkel, ... Ezen nevek pedig voltak a zászlónak két szárnyain [FogE 122].

11. bástyaszárny; aripa bastionului; Flügel der Bastei. *1662:* Szendrő várát is pedig Gyulai Ferenc és Gaudi András éjjel-nappal lőtetni nem szűnnek vala, mellynek napkelet felől nemrégen újonnan rakatott öreg bástyája egyik szárnyát majd a földig le is rontották vala | Ugyanazon szegletben ... mellyben a regiának, fejedelmi udvarnak nagyobb része foglaltatva volna ... a fejedelemasszony számára gyönyörűséges házakat építtetett vala, egész azon bástyának külső szárnya szegletire által mind igen szép boltokra [SKr 249, 300–1].

12. kapuszárny; canaturile porţii; Torflügel. *1694:* Ennek az Kapunak ... mind ket szarnyán az kapunak, negy negy szemből, allo Vono Vas Lanczok függenek [Kővár Szt; JHb Inv.].

13. ablakszárny; canaturile ferestrei; Fensterflügel. *1822:* A Sütő hazba Két Ablak Szárnyai hibáznak [Mv; Berz. 21].

14. utcaszárny; ramificaţia străzii; Straßenseite, Seite der Straße. *1838:* a Reformata Ns Ekklesiának a' rév uttza jóbb szárnyán rejtek uttza torkában ... bátorságos kerités nélkült lévő Csűrős kertje [Dés; EHA].

15. csapat/hadszárny; aripă, flanc; Flügel, Flanke. *1657:* nem lehetett volna oly nagy és szoros igybéli s annyi számú hadam, melyben mint egyik kezemre, úgy egyik szárnyát hadaimnak akarmely harcon reábízni ne merészlettem volna[a] [KemÖn. 79. — [a]Bethlen Gábor szavai Béldi Pálról]. *1662:* Vala pedig distálva, ahová víttek vala, egyik szárnyában táborának onnét a másikig, ahová kellett mennűnk a chám sátorához, onnét viszontag a sánchoz, majd egy mérföldnyi circuitus [SKr 379]. *1710:* Én azon a szárnyon voltam, akire a török jöve s megbontá [CsH 228]. *1710 k.:* nem is volt ekkor semmi derék armadája Magyarországban a császárnak, ha pedig volt volna is, mühozzánk csak a szárnya, sőt szele sem érhetett volna [BÖn. 730].

16. ruhaszárny; pulpană, aripă; Rockzipfel, Schoß, Schlippe. *1710 k.:* Egy erdőben, éjszaka, havas esőben, csak egyedül ott maradék ... sarkantyúm nem volt, csak cipellősben, strimfliben voltam, mérgemben a bicsakommal öklödőztem a ló farát, de mivel setét volt, és a palást is a nyakamban bekötve volt, annak a szárnyát mind elvagdaltam a szurkálással [BÖn. 584]. *1726:* egyeb hirt nem irhatok hanem Boer Istvanné Aszsz(onyo)m, csak vizet iszik, Turi Györgyként pögdős, az menteje szárnyát elől nem igen veti hátra [Ks 96 Apor Péter lev.]. *1767:* Gubernátor Groff Kornis Sigmond Vr ő Exclája ... halálakor ... Vólt égj Bársony karmasin szin öve, Ezűst Aranyos öszve kaptsolo Tsatt rajta ... Volt ... égy Veres Skárlát köppenyegje, mellynek az Eleje le, és Válla Bársonnyal volt megbéllelve, a' Gallérja, és le a' Két szárnya mind égj hűvellykes Tenyérnyi szélességű Arany Poszomántal [Kóród KK; Ks 21. XVIII. 78]. *1880:* Látlak előre, amint a képed kipofokosodik, megveresedik, kabátjaidnak hosszabb lesz az elején lebegő két szárnya, mint a háta, nadrágod megfejéredik a zsírtól, nyakadat elfedi az álladról lefityegő toka [PLev. 77 Petelei István Jakab Ödönhöz].

szárnyabeli csapat/hadszárnyabeli; din flancul/aripa ...; aus/von der Flanke. **Szk:** *jobb ~. 1657:* Megindítván azért ezeket, az jobb szárnyabéliek esének az ellenségnek horvát és magyar seregeinek [KemÖn. 203].

szárnyal, szárnyallik gyorsan terjed; a se răspîndi cu repeziciune; sich schnell verbreiten, umlaufen. *1837:* az a hir is szárnyallik, hogy lenne valamely titkos protocollumok melyben az olyatén jövedelmeket inferálják[a], s azt köz gyűléseik alkalmatossággal, evésre, és ivásra — is forditják [Kv; ACSzám. 115. — [a]A céhmesterek] | Már pedig a hirek a piatzon, s, olyan dombéros hellyeken szárnyolnak az hol a pletykát (így!) nyelve tele torokkal hangoztattya aztis a' mí nints [Ótorda; TLt Praes. ir. 380/1844 Kassai F. Mihály ügyvéd kezével].

szárnyaltat kb. futtat, (érdemén felül) támogat; a proteja/sprijini/ajuta (pe cineva); protegieren, vorschieben. *1710 k.:* mind az Apor catholicus státusa, Kollonics kardinál, Hevenesi jezsuita szárnyaltatják Kálnokit [BÖn. 913].

szárnyas I. *mn* **1.** szárnyal ellátott, repülni képes (állat); (animal) aripat, înaripat, cu aripi; geflügelt (Tiere betr.). **Szk:** *~ állat. 1676/1681:* Számtarto Uram ... annak ideje-

b(en) kerjen Udvarbiro Vramtol szekeret alaja, es küldgye el oda, ă holott jobb árra lészen, mind ă Szárnyas állatok-(na)k; mind a vaj es Turo béli gyujtemények (!) [Vh; VhU 65–7]. *1805:* azon Erge mellett lévö kaszállo az innetsö végin az Ergének közepe tájjáig a' meddig az Viz miatt lehetett kaszáltatt (!), a tulso vége felé tos motsáros helly lévén, tsak az Szárnyos (!) állatok birták [Dés; DLt az 1825. évi iratok közt] ✳ ~ *hangya. 1710:* Háromszéken Szentlélek táján fenn az aërben szárnyas hangyák nagy sokasággal, rettenetes tusakodással egybenmentenek, mint két tábor, s úgy víttanak [CsH 443] ✳ ~ *ló* Pegazus. *1811:* Mu'sám a' Lovakról akar énekelni, A' Gróf' Ménessinek oszlopot emelni: Kilentz Mu'sák! kik az Hélikon Hegyének Tetején, Pégasus szárnyas Ló körmének Rugásából fakadt Hipokréné vizét Szentnek tartyátok, és szeretitek izét, Jertek segéljetek! [ÁrÉ 132] ✳ ~ *majorság* baromfi. *1658:* Per Diem Erogalvan a' Hũteos kulcsar, a' szarnyas Majorsagra korpat, Erogalt Cub. Sax. N. 11/12 [Borberek AF; WassLt Perc. 39]. *1674:* Szarnyas majorság Tyukot, Kakast es Tyukfijat Percipialta(m) Nro 554 [Szúv.; UtI]. *1687:* Az Malaczos emek(ne)k és szárnyos Majorság Tartására erogal(tam) ... Zab ... Cub 18//2 1/2 [Bucsum F; MvRKLev.]. *1714:* Szárnyas apro majorságh [Kászonfelsőfalu Cs; LLt Fasc. 85]. *1735:* buzáját ellopta, ugj szárnyas majorságát, Tyukját, és Ludgját [Dés; Jk]. *1738:* Szárnyas majorság ezen udvarháznál nem tanáltatott [Szászvessződ NK; Born. XX. 11]. *1766:* Hát azt tudjaé a' Tanú ... hogy Szarvas Marhákat, Juhakat, s.v. Sertéseket, s egyébb Szárnyas majorságokat ... adott vagy adatott vólna el az nevezett Gondviselő ... mi árron és kinek? [Kv; Ks 8. XXV vk]. *1830:* Szárnyas Majorságok ... Nagy Pujka vagyon Nro 13 ... Pujka fiu vagyon Nro 4 ... Rétze őszvesen Nro 30 [Nagyikland TA; TLt Közig. ir. No 1748] ✳ ~ *sereg. 1811:* Hallom, hogy köszöntik szárnyas seregei[a] [ÁrÉ 120. — [a]A Napot].

2. oldalszárnyas/szárnyú; cu planşetă (rabatabilă) prinsă lateral; (Tisch) mit Flügel. **Szk:** ~ *asztal. 1853:* Egy veres tiszafa pőkőláda ... Egy pőkő láda — tiszafa ... Egy tiszafa szárnyas asztal [Mv; TSb 4].

3. vmilyen szárnyú; cu aripi; mit Flügel(n), flügelig. **Szk:** ~ *bástya. 1662:* Es hogy ezen fejedelmi székes hely is ugyan derekas bástyákkal, árkokkal megerősíttethetnék, nagy szorgalmatossággal vala rajta ... két igen nagy, hosszú szárnyas bástyákat téglából meg is építtetett vala [SKr 96].

4. ?kétszárnyú/ajtójú; cu capac dublu; zweiflügelig (Tür), mit zwei Flügeln. **Szk:** ~ *óra. 1714:* Kisebb kőróles, s szárnjas óra, rézen ki metzett figurákb(an) bé zarrott, melljn(e)k a' tetején egj mezitelen iffiu áll Koronával [AH 44].

Ha. *1680:* Szarnyos [A.porumbák F; ÁLt Inv. 30]. *1683:* Szarnyos [Algyógy H; UtI]. *1686:* Szarnyos [Radnót KK; UtI].

II. *fn* baromfi; orătanie, pasăre de curte; Geflügel, Federvieh. *1823–1830:* Akartam volna, hogy az udvarom gyepes legyen, azért azt felkapáltattam, a faluból hordott szénamurvával bevetettem, s hogy a szárnyasak el ne vágják, tövissel berakattam [FogE 284].

szárnyatlan szárny nélküli; fără aripi; flügellos, ohne Flügel. *1741:* mindennémü szarvas, és szarvatlan marhák, lovak, juhok, Sertések, méhek, és egy szoval mindennémű szárnyas, és szárnyotlan majorság Házi és berés Eszközők, szekerek, s minden idei termés ... az Temetesi Solemnitásnak véghez meneteleig, maradgyanak helyben [Kv; WassLt].

szárnyavágott vágott szárnyú; cu aripile tăiate; mit geschnittenem Flügel. *1568:* Anna Mathie Henteler c(on)sors iur(ata) fassa e(st), Husuet napyan en atta(m) vala Martonenak eg fekete zarnya vagot tukot | Margareta Franc(isci) Jgartho iur(ata) fassa e(st), Henteler Matiasnenak atta(m) volt ez telbe egy tukoth, zarnya vagotat [Kv; TJk III/1 186].

szárnygát mellékgát; dig secundar; Nebendamm, Wangendamm. *1865:* 1865 k évben a közös anya gát ismét kijavitást kivánt, s a Szamos bal partjára az Anya gát biztositására szárny gát vált múlhatatlanul szükségessé [F.zsuk K; SLt 22].

szaró '?' **Hn.** *1738:* Szaro patak fejében (sz) [Bözödújfalu U; EHA]. *1754:* A' Szaró Berekbenn (sz) [Szucság K; KHn 254]. *1813:* A' szaró Berekb(en) (sz) [uo.; KHn 255].

szárogat szárítgat; a usca (timp îndelungat); trocknen lassen, trocknen. *1716:* Minden nap száragatták az ágja béli ruháját, mint szintén az gjermekét, annyéra le vizellette [Nagyida K; Told. 22]. *1761:* a' Ládából sok minden féle Gunyákot köntösőkőt ki szedtenek, és szárogatták [Ákosfva MT; Told. 23]. *1762:* Manika Péter találta volna meg ... a pènzt és a Felesége édes tejb(en) meg mosván Szarogatta [Gyeke K; Ks]. *1764:* azon furrot ... szárogatván az Hiumba fel vettem [Szászerked MT; LLt Fasc. 133]. *1767:* ă két földön ... hány kalongya Ros lehetett, el jött volna akkor az aratás ideje, vagy nyersen aratták, hová hordották 's hol szárogatták ă Rosot, kiknél volt Fegyver, azt ki adta, 's ki fenyegetődzött hogy jöjjön ide az illyen teremtette meg fizetünk [Hsz; Kp IV. 242]. *1818:* nints a' Szegénységnek hamarjába miből pénzt tsinálni, valameddig pálinkájokból nem kapnak, s Kukuritzájokat nem szárogattyák [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir.]. *1825:* a kertemben Sarjut szaragatván hallom etzer hogy nagy Sebessen kopogtatva Csizmába menyen Bodoni János nagy páltzáson a mint utánna méntem, Molnár Lászloné is utánna tsak hamar pántolodva magába beszélve megyen vala [Havad MT; CsS].

Szk: *kapca ~ni. 1585:* Vitez Mihaly vallia Az leanyhoz hallomassal hallottam hogy Ream fogia volt ferges voltat lattam elegh haydut hog' kapcza zarogatnj oda Iartak [Kv; TJk IV/1. 506].

szárogattat szárítgattat; a pune pe cineva să usuce ceva; langsam trocknen lassen. *1683:* Szaragattattam s paloltattam az búzát [Torda; SzZs 245].

szárogattatik szárítgattatik; a fi pus la uscat; trocken werden lassen. *1785:* ugy referaltatik; ezen kalongyákban felesén volna elegyesen rosz Széna, mint hogy az Árviz mint Fű korában, mind midőn Szárogattatott nagy részit meg járta [Szu; Ks 73/55].

szaros ürülékes; mînjit cu fecală; dreckig. *1573:* Grurz peter ... Mond Neky hogi Mondal (!) te Bitang bestie kwrwafy hogj Zaros az gatiam Az alfelewel Rea deol ihol Nyald Meg esze (!) kurwafy | Marton Borbel Balint Inassa Azt vallia hty zerint hogy ... Mond Istwan ochmany az

gatia, Aszt meg hallia peter Mond hogi Mondal (!) bestie kwrwafykat Saros az gatia Be Megien az hazba egi veres Swbaba Ieo ky Mond bestie kwrwafy Lattode hogi ez ne(m) Saros [Kv; TJk III/3. 74, 306]. *1632:* Hallotta(m) enis ezt Philep Palnetül hogj monda Philep Martonnak hogj te oli szaros koszos voltal, hogj a füled tartotta az kőszt (!) [Mv; MvLt 290. 86a].

Szk: ~ *gatyájú. 1599:* Arra is Emlekeze(m) hogy az Leany azt monda mikor az palchaual kjment vala rea ... hogy Az teokelletlen zaros gagiaiu teokelletlen ageb meg eol eongemet [UszT 14/39 Anna consors providi Francisci Rigo libertini vall.].

szaru, szarv 1. szaruanyag; corn; Horn(stoff). *1633:* hat bokor szaru, 1 d. 35 (így!) [Kv; RDL I. 103]. *XVIII. sz. köz.:* A mester Legyénynek nem Szabad Szarvat vásárolni a' Mester Emberektöl ... az illyen Legyény a meg vett szaru araig bűntetodik [Kv; FésCJk 55 Inas Szegőcségnek modgya című szabályzat 8. pontja].

2. szarutok; (obiect făcut din) corn; Behälter, Horn, etw. aus hörnere Dose. *1646:* az Meszarszekben az Kamorab(an) az Szarubol Marko Matyasnak penze veszet el [Kv; MészCLev.].

3. *bőség szarva* bőségszaru; cornul abundenței; Füllhorn. *1836:* most már az fen irt 49. darabb Slésiai Lenfonalrol irom meg kivánságomot — hogy mitsoda formakra, és mi moddal szöjje őket, mely szerent 1o elsőbben — Szöjjön két abroszt melyeknek formájok bővség szarva lészen, és közte közte engem ne felejtsek az Bordűrje ennek lészen Basarosa [IB. gr. Bethlen Samuelné takácsnak szóló utasításából].

4. lőporszaru; corn în care se păstrează praful de puşcă, corn de praf de puşcă; Horn für Schießpulver. **Szk:** *puskaporos ~. 1851:* Egy mostoni divatu puskaporos szaru [Dés; DLt] ✱ *puskaportartó ~. 1797:* Licitáltattak ... Egy puska por tartó szarv Dr. 11 [DobLev. IV/775]. *1816:* Egy nagyobb es egy kissebb puska por tarto Szaruk [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.].

◇ **Hn.** *1737/1792:* Szaru Rét oldalán (sz) [Bálványosváralja SzD; EHA]. *1768:* A Felső szarú rétben (sz) | Szarú Rétb(en) (sz) | Alsó szaru Rétb(en) (sz) [uo.; EHA]. *1771:* Szaru — Rét v. Szaru — Réth (sz) [uo.; EHA].

szárú 1. vmilyen száras (lábbeli); cu un anumit fel de carîmb; schäftig, mit ... Schaft. **Szk:** *bélelt ~. 1657:* Kegyelmednek megszolgálom, én számomra egy veres karmasin béllett szárú csizmát 's akár sárgát szerezzen [TML I, 101 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1690:* Három pár béllet száru Ver(es) Karmassin Czizma [WassLt Sz. Miko de Bodok lelt.]. *1699:* Ket bokor berlett szaru Aszony embernek valo veress karmasin csizma 2 [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150] ✱ *letűrt ~. 1802:* Visel hammu szin kerek Köpenyeget, kék viseltes Láiblit, szederjes Lovaglo-Nadrágot, le-türt száru Stiblit, és kerek Kalapot [DLt nyomt. kl].

2. vmilyen száras (nadrág); cu un anumit fel de crac; mit ... Hosenbein, -beinig. **Szk:** *elvágott ~. 1798:* Márton Ferentz ... Szökött-el ... egy rosz fekete Tzondrába, fèlig el-vágott száru fejér Harisnyában [DLt nyomt. kl].

3. vmilyen nyakú (üveg); (sticlă) cu un anumi fel de gît; -halsig, mit ... Hals (Flasche). **Szk:** *hegyes ~. 1679:* Viragh viznek valo, ighen hegyes száru ŭvegh nro 3 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 24].

4. vmilyen szárú (gyümölcs, termés); (fruct) cu un anumit fel de codiță/peduncul; -stengelig, mit ... Stengel(n) (Früchte, Obst betr.). **Szk:** *fekete ~. XIX. sz. m. f.:* Fekete száru cseresznye Erted vagyak rab menyecske[a] [Asz; EMKt Egyes versek gyűjt. — [a]Táncszó]. *terjedt ~. 1860–1861:* Cserjék ... Megjegyzendők még azon terjedt száru s átlátszo gyöngy formáju bogyók, melyek leginkább a vad alma, kevesebbé a cserefákon láthatók, lépnek készitik [Benkő, MszIsm. 14–5].

szaruajtó ?szarufából készült ajtó; uşă făcută din drugi/bare de lemn; Tür aus Dachsparren. *1648:* Haltarto. Egy seövenyes leszas haltarto melyben vadnak piszrangok. Nylik rea egy fa sarkon forgo fa kalodaju szaru ayto [Kercsesóra F; UF I, 907].

szarudeszkás ?szarufás; făcut(ă) din drugi/bare de lemn; aus Dachsparren. *1637:* Az uduarhazon fellyel uagyon egy malom hazacsyka; annak fa sarku zaru dezkas aytaya [Breáza F; UF I, 428].

szarufa căprior; Sparren | lemn pentru căpriori; Sparren-(holz). *1522:* wlgo Zarwfa ... wulgo Lech ad structura(m) domy [Beszt.; BesztLt IVc/145a. 1]. *1565:* adamus gechner ... duo ligna zaruffa dedisset [Kv; Szám. 1/IX. 195]. *1581:* vgian Azon napon esmeg ket legennek hogy az Szeget ky wontak es zarufakat hordotanak attu(n)k d. 24 [Kv; i.h. 3/IV. 7]. *1603:* mondotta azert Tot mihalj hogi keressetek Jol meg az hol fel borzadot az fődel auagy dombos kettenis keresswk wala, oly helien wala penig fen a mente hogj zarűfa ot közel nem wala chíak alig haghatek oda [UszT 17/22 dienes görgj, Etedy Zabad Zekel vall.]. *1671:* Attam ... egy szaru fatis ŏtt ölöst [Kv; ACJk 71]. *1692:* Ló Jstállok ... konyha tuz helyét el-hánták vagyon raita ot bokor Szaru fa ŏt koszoru fa mester gerenda keresztül egy Tolgyfa sason allva nro 2 [Mezőbodon TA; BK 3]. *1723:* hallottam az Aszszony jobbágyitul hogy szarufátis adott volna el Luka biro Tancsra [Hodák MT; VGy. Prekup Gligore (31) jb vall.]. *1753:* Vagyon ... egy Curia ... Az hazok vadnak Tölgyfa ágasokra egyéb mindenfele elegy belegy koszoru folyo Mester Gerendákra s szaru fákra deszkas padlazotokkal 's tapaszos söveny Oldalokkal epitve [Karácsonfva AF; Told. 18]. *1785:* Egy Istálló fenyő Boronákbol épült ... Létze, Szarufája, dereka még Jó státusban vannak [Szu; Ks 73. 55]. *1817:* vagyon az Ujj Malom, Fejjűl csapo 3 kerekekkel; mellyis gerendàkba vesett sas fákra épűlt alkotmány, Szalma fedele haszon vehetetlen lévén ujra valo bé fedèst kiván, 4 koszoru, ugyan annyi kereszt gerendái jok, 6 pár szaru fái épek [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 8]. — L. még ETF 107. 30; GyU 44; KHn 155; SKr 603; UF II, 140, 425, 702.

Szk: ~ *hordani. 1621:* Egi nap Zamost kellet az Aczok mellet tartanu(n)k Lecz, Zaru fa, Sendelj Es Zegh hordani tt d. 12 [Kv; Szám. 15b/IV. 22] ✱ ~ *korányi. 1751:* Láttam ... egy szarufa koráni Csere fát szalmával bé takarva [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 151] ✱ ~ *szabású. 1595:* Ezen Hidhoz vöttem Hidlani vallo fell fakatt szarufa sabasu tolg fatt Huson niolcz sallat [Kv; Szám. 6/XV. 59] ✱ *apró ~. 1595:* veöttem egy Apro zarufat lyztelèo ladahoz f 0 d 6 [Kv; Szám. 6/XV. 31] ✱ *faragott ~. 1732:* a Lo Istállo ... vert szalma fedelit, 8 // pár faragott szarufák elegyes léczekkel tartyák [Erdőszengyel MT; TSb 51] ✱ *gémnek való ~. 1595:* Az Gemnek valo zarú fatt, vöttem Zöcz

Gaspar U(ram)tol p(er) d 45 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 249 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] ✳ *középszerű ~. 1810:* A Lokótő Szin vagyon csere Fa ágasokra építve, a' Fedele avatag Szalmából vagyon csere fa létzekre, és középszerű szarufákra rakva [Újfalu K; Ks 76 Conscr. 523] ✳ *kurta ~. 1761:* Vagyon ... (a) Marha Akol conterminiumában fél Kastély formálag negyven nyoltz tsere Ágasokra tsinált kurta szarufákon állo szalma fedél alatt Kantzák számára készittetett Sop, vagyis Árnyék [Spring AF; JHbK LXVIII/196]. *1872:* Marha istallora ... Kőtés és Kurta Szaru fák 12. darab 2 ölös 4/6// fok őle per 10 x [TSb 38] ✳ *léces ~. 1694:* Ez mostan meg irt Majorház mellett vagjon a' Csűrőskert ... Vannak itt eppületek is, ugj mint Egj Csűr, 24 Agasokon álló koszorú fai, és léttzes szarufái készületivel, bomladozott szalma fedél alatt [Borberek AF; RfR néhai ifj. Bálpataki János kúria-leír.] ✳ *öreg ~. 1585:* Biro vram es a Tanach akarattiabol eo Kegh hattak vala megh hogy a Scolaban egy puzta Kamarat fel epitsúnk ... az kamaraba vonattunk egy Mester gerendat be es megh is padoltatuk az felet, es az le dólt fal felet walo gerendak ala egy öregh koszarwfat p(ro) f — d 40 ... It(em) egy Eoregh zarwfat p(ro) f 0 d 18 kywel az Ach a kozorwfat fel satúllata [Kv; Szám. 3/XIX. 34–5].

szarufaforma szarufaszerű; în formă de căpriori; Sparren-ähnlich. *1682/1687:* attam ... Egi Metszin Tafota uy elő ruhat ... Egi szarufa formara feieren uarrott Potiolat elő ruhat [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.].

szarufahordó szarufát szállító; care transportă lemne pentru căpriori; Sparren-tragende Person. *1621:* Nap Zamosok, mez keómerok, kó hordok Lecz, Zarú fa, es Zegh hordók voltak Heten ... d. 91 [Kv; Szám. 15b/IV. 20].

szarufás 1. szarufával ellátott; cu căpriori; mit Sparren versehen. *1656:* Jnet az harmadik rend hazak hejazattia ala terven job kez fele, ezis az Veres Bastiaigh gerendakon allo koszoru fás szaru fas, erős kőtesekben lapos cserep hejazatt alá vagjon veue | Ezen praenotalt hazak hejazattia uj szaru fas uj sendeliel sendeli<e>ztettet jo | Ezen csür szaru fas felseö resze suppal keöteött fedel alatt valo [Fog.; UF II, 140, 159, 180]. *1662:* Az fejervári székeshelyi fejedelmi házak ... noha nagyobbára a csatornák pléhvel, ónnal egyberaggattatva s boríttatva volnának, de hogy mégis csorganának s a szép friss drága menyezetű házakban miattok sok károk volnának, az olaszfokokat itt is mind lehányatván, szép magos szarufás cserép alatt való héjjazatokba vetette vala mindenütt [SKr 300]. *1685 e.:* Egy jo forman készült szaru fás Csür, mind ket felől két felé nyilo deszkas kapuja, két felól sindelyezett alatt valo Csür faval [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 10]. *1688:* vagyon fenyö boronakbol rakott tapaszos oldalu harom haz, két kamara, egy konyha; s egy pitvar, szaru fas szalma fedel alatt [Kozmás Cs; Törzs. Inv. 1].

2. szarufa alakú hímzésmintás; cu modele de broderie în formă de căpriori; mit sparrenförmigem Stickmuster. *1761/1784:* Paplannya pedig jutott ... Ötsém Uram(na)k háram ... a harmadik paplan, ki viselö volt szarufás jo féle tarka bársony a közepin, a' kerülete pedig viola szin fél sellyem matéria [Hosszúfalu Szt; TKl Com. Anna Teleki (61) kezével].

Szk: *~ hímbe szőtt. 1739:* 3 vég szarufás himbe szött Ábroszsz darabba Nro 3 [Szászerked K; LLt Fasc. 96].

szarufa-szeg (ház)szarvazáshoz használt szeg; cui pentru căpriori; Nagel für Sparren, Sparrennagel. *1669:* Szaru fa szeg No 33 [Fog.; UtI].

szarufáz (fel)szarvaz (házszarvazat ácsmunkáját végzi); a căpriori, a fixa căpriorii la o construcţie; Sparren festnageln/einsetzen. *1677:* Az lako haz hijjat konyhat sindelieztek szarufaztak leczeztek ket farago negy nap [Berz. 17 Fasc. XII]. *1807:* a szin 4 kereszt gerendakal ... bikfakkal be keritve és szarufazva mint az Istallo [Dés; BetLt 6 Gy Ujfalvi Nagy Ferencz kezével].

szarufázás fedélszék; căprioreală; Gespärrebau, Anbringen von Sparren. *1681:* ha ezen kertet szépen megh épete(ne)k ã filegoria keő labait fellyeb rakvan, ahoz illendö szép forma felit csinalnanak, gombos sindelyezessel szarufazassal, szep recreatiora valo hely volna [Vh; VhU 573].

szarufázat fedélszék; căprioreală; Gespärre, Sparrenwerk. *1662:* azon rettenetes tűztől a derék élés — és cajtház léces szarufázatja ... meggyúladván, hogy azoknak oltásokat a mieinktől annyira meglepetni látnák, az cajtháznak romlását eszekbe abból vették vala [SKr 602–3]. *1793:* égy hizlo Sertések számára készült oll ... Jo moddal készült Szarufázattal és Létzezéssel [Borsa K; EMLt].

szarufázott szarufás; cu căpriori; mit Dachsparren ausgestattet. *1638:* Az cziürös kert ... eggj reszeben valami keues kaposzta, es repa. Az mas reszeben eggj mostan kezdett, boronabol fel rott uy major haznak valo, szaru fazatt fedetlen, üszőgeben allo haz [A.porumbák F; UF I, 665]. *1761:* Az Ház vagyon az Udvarnak felsö részíben, szinte az közepe tájot ... fenyöfábol szépen ki faragott gerendakkal gerendazott, szarufazott és léczezett ... ujj fedéllel épittetve | 11 Cserefa ágosokra epült, fenyö fa gerendakkal gerendazot, szarufazot, és léczezet, meg czondorlot nados fedelü, és el romladozott söveny oldalu szinte öszve omlo Istallo, melynek koszoru gerendája alá két istáp vettettetett [Mezöcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3].

szarugyűrű inel făcut din corn; Hornring. *1576:* wagion egy Zarw gywrw fekete pechetes ember kep Rayta egy kewes ezeost Benne [Szamosfva K; JHbK XVIII/7].

Szk: *fekete ~. 1576:* wagion egy feketeo zarw gywrw ezeostes a pechety [uo.; i.h. XVIII/7. 3].

szaruszeg szarufa szegezéséhez használt szeg; cui folosit la îmbinarea căpriorilor; Nagel für Befestigung der Sparren, Sparrennagel. *1581:* veottünk 700 leczeget p(ro) f. 1. veöttúnk 4000 sendel zeget p(ro) f. 1 d 60. veottúnk zarú zeget p(ro) d. 20 [Kv; Szám. 3/IV. 5]. *1584:* Esmeg 5 zarw zeget veottúnk az kwthoz fyzetunk f — d 3 [Kv; i.h. 3/XV. 17]. *1592:* 23 Apro wosbol Chynalttatom Zarw zegeött a' kyûel Az pantokat es az Ceûekre valo wosatt es az Bokra az karikatt fel zegeztek ... Gyergy kouachnak fyzete(m) ... f 2 d 25 [Kv; i.h. 5/XIV. 261 Eppel Péter sp kezével. *1621:* A Teomlecz aytayat ketzeresen Czinaltattuk Aczj Geórgiel Az padlasatis kereztwl nagj fakkal zegeztettwk. 12. Zuru Zeggel tt d. 10 [Kv; i.h. 15b/IV. 23]. *1626:* az Achyok miueihez szarú es Lecz szegeknek veot vasat No: 14 [Kv; i.h. 16/XXVII. 26]. *1646:* Veöttwnk Szaru szeget no 4 f — d. 8 [Kv; SzCLev.]. *1700:* Lecz szeget vöttem 150 ... Dar. 27 ... negj szaru szeget vőttem Dar 6 [Kv; Szám. 40/I. 25].

1751: ujitatuk meg az haznak a Fedelit ... Vettünk szaru szeget ŏt sustak árát [Kv; ACJk 82b]. *1843:* három száz Létz szeget és 10 szaru szeget adtam 1 Rft [Nagylak AF; DobLev. V/1243 Dobolyi Bálint lev.].

Szk: *apró ~. 1597:* Apro szarwszeget item Adot eo kegme nro 63 [Kv; Szám. 7/XIII. 6]. *1846:* 2000 aprobb szaruszegek ... Rfrt 33// 20 [Dés; DLt 858/1847] ✳ *kis ~. 1597:* Adatot Biro vram ... 18 Nagy Gerendaban valo szaru szeget Kisseb szaru szeget attunk 520 [Kv; Szám. 7/V. 9] ✳ *öreg ~. 1584:* Veottem 15 Zeget az sylepnek eoregh Zarw zegeoket ketteyüel p(er) d. tezen f — d 75 [Kv; i.h. 3/XIII. 5]. *1597:* Oreg zaru — szegeket chinalt Eggik Riszibwl az Mellel az Gerendakat felszegesztek fel singnelis Nagiob wolt az hoszsza ... f — d 48 [Kv; i.h. 7/XIV. 107 Masass Thamas sp kezével]. *1621:* Marton Kouaczj az mjt myelt azon Kapuhoz ... 64. Eoreog zaru zeget vert. attam teolle f — /. 64 [Kv; i.h. 15b/IX. 240].

szarv 1. corn; Horn. *1629:* egykor az eokreok mellet leweo Inas nem jeoue be, hane(m) kűn marada halnj az mondá reggel hogy eotet megh nyomtak az boszorkanyok ... az Eokeor szarvarol az ui Istrangot le szakasztottak [Kv; TJk VII/3. 122]. *1647:* az keötelet nem en hanem kgld keoteötte oda[a] en czak az szaruaba vetettem az keőtelet [Kv; TJk VIII/4. 250. — [a]A tehénhez]. *1697:* Bérés ŏkrŏk ... Ordás Kék a bál szarva Csonka a Jobb fűllye ki vagjo(n) vágva [Almakerék NK; UtI]. *1711:* Láttam abb(an) az ŭdŏb(en) Delnén ... ŏkrŏkŏt ... La(ttam) hogj ā Szarvokra V ./. I volt bélyegezve [Delne Cs/Gysz; WLt Steph. Ferenczi (26) pp vall.]. *1731:* feles juhat advan keze ala ... az Maros partan egj csoport juhat talalek, az Szarvakan meg esmerem az Nehai ur belyeget [Fejér m.; KGy]. *1754:* (A) Tulkok kŏzŭl vagy kettŏ mostis vagyon az ide valo beres ŏkrŏk kŏzŏtt, de ... azoknak szarvokat meg nevezni nem tudom [Gernyeszeg MT; TGsz]. *1756:* Ökör szarvára való Istrang 4 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 30]. *1765:* Két négy esztendőre menendŏ Tehén ... mind kettejeknek szarvak egyben horgodott, mint a vad kecskenek [Szászsztjakab SzD; Told. 8]. *1771:* Az Ladanyi István Ur(am) kalakája alkalmatosságával tudom hogy az Medve Istvan eŏ kigyelme ŏkrŏi el nem estenek se meg nem sérűltenek mivel az szán ket Lánczal volt meg talpalva, és majd minden ŏker szarvára egy egy ember volt [Mezőmadaras MT; BK]. *1806:* láttam ... a Jászolba ... egy marha fűt Szarvastul [KLev. 10]. *1811:* Jó Gróf! ... a' mig el, légyen védelme A' Bárány, kinek van két szarva [ÁrÉ 175]. *1815:* A' Tino ... szarvai tsákon állanak [DLt 496 nyomt. kl]. *1822:* (Az ökör) szarva villás módra áll [DLt 181 ua.]. *1823:* Azon Tehénnek ... a' szarvai csákos kajlak [DLt 331 ua.]. *1833:* Fakó szőrű ... a' jobb szarva hátulso részén rovázattal jegyzett m: e, 4. esztendős [DLt 556 ua.]. *1847:* Mindenesetre gondviselések alatt szarváról, füliről, szemiről, csípeiről és farkáról felelni köteleztetnek[a] [Zalán Hsz; RSzF 181. — [a]A szerződött pásztorok]. — L. még WIN I, 229.

Szk: *bogár ~a. 1690:* Bornyus Tehenek ... 6 Fekete, Bogár szarva [BK Kentelki (SzD) inv. 15–6] ✳ *butás ~. 1697:* Bérés ŏkŏr ... Rŏtt Kesse(?) Butas szarvaj [Almakerék NK; UtI] ✳ *csákón/csákóra áll a ~a. 1815:* A' Tino ... szarvai tsákon állanak, fejéresek | A' Borju ŭszŏ ... szarva Csákora áll [DLt 496, 955 nyomt. kl] ✳ *csákós ~. 1697:* Bérés ŏkrŏk ... Tárka csakos szarvaj [Almakerék NK; UtI] ✳ *csonka ~. 1690:* Bornyus Tehenek ... 4 Kek Csonka Szarva [BK Kentelki (SzD) inv. 15–6] ✳ *felálló ~. 1690:* Bornyus Tehenek ... 1 Kek Fel allo Hegyes Szarva [i.h.] ✳ *hátrahajlott ~. 1697:* Bérés ŏkrŏk ... Sárga hátra hajlott szarvaj [Almakerék NK; UtI] ✳ *hegyes ~. 1690:* Bornyus Tehenek 1 kék, Fel allo Hegyes Szarva [BK Kentelki inv. 15–6]. *1757:* Egj szép kik barnutza fel állo hegyes szarvával 6. estendos ŏkŏr jo borjával [Pusztasztmiklós TA; Berz. 3. 1/9] ✳ *jegyes ~. 1838:* Meg talála minket ... Torotzkai Bosla Ferentz Uram Alexa Nevezetü ketske Pásztora es biztassa s kére azon hogy ... rosz Ember által tetemes Ketskebéli kára történt ... el Mentünk ... Várfalván fi Bosla Márton Uramhoz ... a Felesége ... elé ada a ládából egy ketske Szarvat ... és igy azon Meg talált jegyes Szarvát köz kézre ...tettük [Asz; Bosla] ✳ *kajla ~. 1690:* Harmad fü Tulok. 1 Barna kajla Szarva [Almakerék NK; BK Kentelki (SzD) inv. 16] ✳ *konya ~. 1697:* Bérés ŏkrŏk ... Barna Konya szarvaj [uo.; UtI] ✳ *összehajlott ~. 1697:* Becsi ŏkrŏk kŏzzi való ... Sárga ŏszve hajlot szarvaj [uo.; UtI] ✳ *széles ~. 1690:* Beres Ökrŏk ... Rŏtt, Szeles szarva [BK Kentelki (SzD) inv. 14–5].

Sz. *1659:* Fenyegetődnek az törökök ... ha az ökör szarvában rejtezik is urunk, megkeresik ez idén [TML I, 361 Balog Péter Teleki Mihályhoz].

2. szarvasagancs; corn de cerb; Hirschgeweih. *1679:* Az mester gerendán két helyen Szarvasnak az Szarva, melljek fűggő lanczokkal együtt veressen vannak festve [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 49].

3. ekeszarv; coarnele plugului; Pflugsterz. *1685 e.:* egy Szeker Szin agasokra csinált, melyben vadnak ezek: ... Szarva nélkül eke gerendely Nro 1 [Borberek AF; MvRK-Lev. Urb. 11]. *1756:* Uj Eke Gerenda szarvastol, és fa talpastol 1 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 16].

Szk: *eke ~a. 1736:* szégyenlem az nevit leírni, az kinek az apja vagy nagyapja az eke szarvát fogta és robotára az földesurának bejárt, mert olyan bárónk is vagyon [MetTr 318]. *1851:* ha ugy akarok (!) Dolgom elé haladgyon, az eke szarvát nap estig el Tartom [Nagylak AF; DobLev. V/1322].

4. külső/szélső templomépület része; partea laterală a unei biserici; äußerer bzw. seitlicher Trakt einer Kirche. *1662:* Azon torony[a] másikát is, azon egyház éjszakrul való szarvánál az másik mellett levőt ... megépíttetvén ... harangokat öntetett volt belé hatot [SKr 95. — [a]A gyf-i templomét].

5. külső/szélső csűrrész; partea laterală a unei şuri; äußerer Teil einer Scheune. *1753:* Nap nyugot felöl való szarvánál a' Csűrnek Vj Asztag [Székásbesenyő AF; Told. 18]. *1768:* (A) Csűrnek Nap keleti szarvánál a' Dél felől valo végiben vagyon egy Asztag [O.kocsárd KK; Ks 74/55].

6. külső/szélső területrész; partea limitrofă a unui ţinut; äußeres Teil eines Gebiets, Exklave, Landzunge. *1662:* az erdélyi birodalomnak egy részrül való szarva[a] valóban illy gyalázatosan, siralmasan leütteték [SKr 549. — [a]A hajdúvárosok].

7. gőg, nagyképűség; trufie, îngîmfare; Hochmut. *1653:* Ez a dolog vala 4 apr. hétfőn délután 1633-k esztendőben, és igen jól lőn mind az országnak s mind fejedelmünknek megmaradására, de a sok törvénytelen latroknak bánatjokra és szarvok leromlására [ETA I, 146 NSz].

Sz: *a ~a égig növekedik. 1705:* az armadának szerencsés penetrálásáért a németeknek a szarvok is égig nevekedett [WIN I, 602] ✳ *a ~a letörik. 1757:* instálom Mitgs Grof Uramot méltoztassék munkálkodni hadd törjék le annak az maga elhitt Embernek szarva [Fráta K; Ks 101 Csetri

György lev.] ✳ *~át növeli. 1666:* Az Francisconak írt ő nagysága levelét én ki nem küldöm, mert azzal az eb csak neveli szarvát [TML III, 633 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✳ *(ambiciójának) ~át (le)töri* gőgjében megalázza. *1773:* Fenyegetődzeni is nem irtóztak, de az Isten megszégyeníté őket, szarvokat is alkalmasint letöré [RettE 305]. *1785:* úgy igyekeztem beszédemet intézni, hogy szarvát törjem ambiciójának és elejébe adjam, hogy magának ilyen magaviselésével kárt tehet [FogE 339 gr. Bethlen Pál levele Szigeti Gyula Mihály előléptetésével kapcsolatban] ✳ *(nagy) ~at emel (magának) / ~át emeli. 1653:* Az ebesfalvi harcz után[a] pedig mely nagy szarvat emelt volt meg az szászság is, csuda dolog [ETA I, 97 NSz. — [a]1605-ben]. *1661:* Ha azt kévánja császár őfelsége, mi kapjunk elsőben az törökben, abban módunk nincsen ... Mert ... Pogányság is nagyobb szívet venne és szarvat emelne az mirajtunk való győzedelméből [KemIr. 346]. *1678:* én bizony valahová teszen Isten, de nem igen félhetek az lator emberek practikájától, csak ő nagok s Kgltek élnének jól az Istentől adatott jó alkalmatosságokkal és ne félelmeskednének, azzal az ellenkezőknek szarvakat ne emelnék [TML VIII, 75 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1679:* magának az német nagy szarvat emel, hogy az ő részére hajlott lator magyaroknak oltalmat talált az fényes portán [TML VIII, 453 Teleki Mihály a fej-hez]. *1773:* A parasztság oly szarvat emelt magának, hogy teljességgel elhitette magával, hogy ők tovább urat nem szolgálnak [RettE 305].

◇ **Hn.** *1818:* Szarv vápában (sz) [Györgyfva K; EHA].

szarvacska kis szarv; cornițã, coarne mici; Hörnchen. *1697:* Tino ... Tavaly Kek Barna fel allo szarvacskaj [Almakerék NK; UtI].

szarvas I. *mn* **1.** care are coarne; gehörnt, hornig. **Szk:** *~ cáp. 1761:* Czapok. Őrög Suta 1. Szarvas őrög 1, es egy Esztendős szarvas fekete Czapok in Summa 3 [Kéménd H; JHb XXXV/39. 31] ✳ *~ juh. 1648:* Magiar országhi szarvas juhok száma Eöregh ellő juh vagion ... no. 580 Eöregh berbecz ... no. 65 [Gyalu K; RákGlr. 538–9] ✳ *~ marha. 1741:* mindennémü szarvas, es szarvatlan marhák, lovak, juhok, Sertések, méhek[a] ... az Temetesi Solemnitásnak véghez meneteleig, maradgyanak hellyb(en) [Kv; WassLt. — [a]Folyt. a fels.] ✳ *~ ökörfő. 1605:* Az eòreòg palotaba(n) ualo hazba(n) uadnak keórwly padszekek, Vgianot ket kis fogas, kemencze, egy szaruas eókeór fő, giortya tarto [Gyalu K; Sennyei 11/47 fej-i inv.] ✳ *~ tehén. 1711:* Láttam egj kék Szarvas Tehenet ... Tudom hogj azon Szarvas Tehénnek a borját egj kék Szőrűt, boruju (!) koráb(an) ã Pál Gjörgj Péter fiának adta vala ... Solyom Thamás ur(am) Szolgálattyáért [Gyergyóújfalu Cs; WLt Andr. Kovats (40) pp vall.] ✳ *~ tulok. 1711:* én is tartottam egj Telen, egj kék szőrű szarvas ötödfü Tulykot ... hová tötte nem tudom [Gyergyóremete Cs; WLt St. Siklodi (65) ppix vall.].

2. szarvszerű nyúlványú; cu o micã prelungire în formă de corn; mit einer hornförmigen Verlängerung versehen. *1637:* az swteo hazba onnett ismet ki jeõuen uagyon benne egy wst, eott tekenyeök 3 szaruas eöregh [UF I, 395].

Szk: *~ dagasztó tekenő. 1632:* Komanai Udvarház ... Harom eöregh szarvas dagazto Tekeneö N 3 [UC 14/38]. *1688:* Három szarvas dagaszto Tekenő edgyik nagy, ketteje kissebb [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 3]. *1740:* Két jó szarvas dagaszto Tekenő 2 [Gyéressztkirály TA; Ks 89 Inv. 7] ✳ *~ gyertyatartó. 1630:* Egy szarvas falba ualo giorttia tarto talnieraual tt f — d. 75 [Kv; RDL I. 147] ✳ *~ gyúrótekenő 1633:* Egi rosz szaruas, mas giuro tekenö No 2 [Komána F UF I, 314] ✳ *~ korsó. 1730:* èqy Szarvas korso termés kláris Szarval, és Széles Talpall [Kv; Ks 15. LVIII. 6] ✳ *~ tekenő. 1588:* A Suteo hazra ualo keolchieg ... Esmeg veottem az Suteo haz Zuksegére 2 Sarvas Tekeneot ... d. 80 [Kv; Szám. 4/V. 47 Gr. Veber sp kezével]. *1637:* egy Eoregh zaruas tekeneö es egy Teszta szakaszto Deszka [Teremi KK; Ks 69. 50. 44]. *1647:* Egy szarúas tekeneo; harom dagazto tekeneo [M.királyfva KK; BK 48/16]. *1675:* Vőttem ismet az Sütő hazhoz egj negy vekas szarvas Tekenőt ... d 45 [Kv; Szám. 35/I. 29]. *1679:* Diszno mellyeszteshez valo szarvas Tekenő nro 1 | Kaposzta forgatáshoz valo Szarvas Tekenő nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 95, 109]. *1681:* Öregh, szarvas Uy Tekenö 2 Kissebbis 1 [Vh; VhU 561]. *1735:* Seres hordók alá valo szarvas Tekenö 1 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb]. *1756:* itt Nagy Somkuton ... az Udvarbol mű ... három szalonnát egy orját és egy Szarvas Tekenőt Sertés aprolekkal tetézve egy szánra raktuk és vittük Balog Mihaly Uram házához [Szt. TKl Pap Gábor (28) jb vall.]. *1778:* Meg szkábázott szarvas Tekenő [Nagynyújtód Hsz; HSzjP] ✳ *~ tekenőcske. 1647:* Egj kis szarvas tekenőczke, szemett hordani valo [Marosilye H; VLt 55/5415] ✳ *~ üllő. 1609:* uagio(n) ... farkas michlosnit egi szaruas üleö eöregi [Szentgyörgy Cs; BLt]. *1629:* Az mwheliben lakatos Gergelinek volt harom suduia ... egi eőregh wleő, egi szaruas wleő, ezen kiuwl az meli szaruas wleői voltanak egiket maga rontotta ell [Gyf; EMKt VI. E. 2. 228b]. *1677:* Vas verő ház ... félszer kis szarvas ülő no 1 [Madaras Cs; CsVh 50]. *1694:* Az Kovacs mihelyben valo őreg vas ullő kettő, Szarvas Üllő egy, Fogo egy. Pőrőllyis egy [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1741:* Egy Szarvas ülõ [Kv; TL 90 lak.]. *1780:* el loptak egj nagj Szarvas Ülöt, három nagj öreg Fogokot [HSzj *félkéz-verő* al.]. *1829:* pléhes Mester Ember Szabo Ferentz ... sequestrált pléhes Mesterséghez tartozo Mivszereket ... conscribaltuk ... a kövétkezendő rendel ... Egy kis üllő 1 Rf ... Egy nagy Szarvas üllő 5 Rf [Torda; TVLt 378]. *1837:* Egy Szarvas, és egy nagy ülük [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] ✳ *~ üllőcske. 1673:* Az hámorhoz való eszközök ezek ... egy szarvas ülöcske, egy serpenyő ülő [CsVh 44–5].

3. vaskos, durva; grosolan, mare; grob, faustdick, plump. *1816:* Azon Instáljuk alázatoson Ngodot hogy ... A Szarvasabb Lopásbeli praevaricatiok ki keresésére Inquisitiot parantsolni méltoztasson [Torockó; TLev. 9/46].

Szk: *~ bűn. 1577:* aky ... oly lezegeo vta weztet ember talaltatyk azt Regy zokas zerent eó kegme Biro vram bwntesse megh ... Egyeb zarwas bwnek feleol penig, a kik zoktak Naponke(n)t esny varasul wegeztek eo kegmek hogy Byro vram eo kegme tiztynek tartassa es Rendj zerent buntesse megh [Kv; TanJk V/3. 141b–142a]. *1583:* Azonkeppen ha ez varoson lopast, gilkossagot, uagy egieb szaruas bűnt czielekednek[a], ha az vetek rea bizonitatik, es Napi feni eleőt leze(n) vgian azon bűntetese, es az Cehbol szankiuetese legien [Kv; MészCLev. — [a]Céhtagok]. *1588:* ha ky az Zaz emberek keozzwl zarwas bwnbe megh tapaztaltatik az heliebe mingiarast mast valazthassanak [Kv; TanJk I/1. 31]. *1662:* Ha azért az Isten legkedvesebb népének, az Izraelnek még a legszentebb királyai is olly nagy szarvas bűnökben leledzettenek ... annál inkább nem csuda, ha illyen világi ösztönöző állapatokban a mi fejedelmünk is ... az igazgatásban meghanyatlott s megesett [SKr 322]. *1736:* tsak azért mégis suffragalna nékem is[a] a Communis Inquisitio,

annál inkáb penig, ab officio prosequalvan, illyen szarvas bűnt és nevezetes vétket én ellenem az Exceptio nem tenealhat [Bágyon TA; AszLt Jk I/7. 225. — [a]A vádat képviselő alkirálybíróról van szó] ✳ *~ gonoszság. 1662:* az Úristen egyéb helyeken is ... az Izrael s Júda romlásának okait, a nagy szarvas gonoszságokat akarván feljegyezni, az ő hatalmas nagy jótéteményivel veti azokat öszve [SKr 702–3] ✳ *~ hibázat. 1808:* a' Testificáns Regiusok ezen Testamentumrol ... diformiter fateáltanak; holott pedig az egyik ... éppen maga irta le maga Vallomását, mellyek mind ollyan Szarvas hibazatok, hogy a Testamentumnak Validitássát meg által Spekelik [Asz; Borb. II] ✳ *~ paráznaság. 1752:* az a' Iantso Gábor igen Szarvas, és tzégéres paráznaságokb(a) egyelitette magát egy nehány esztendők alatt [Dálnok Hsz; ApLt 5 Wass Gábor kézdi ref. esp. Apor Péterhez] ✳ *~ vétek. 1585:* Az Capitanok walaki feleól paraznasagot, orsagot es effele Zarwas Wetket megh ertnek ... Azokat a' zemellieket tartozzanak hwteok alat az Ortalj Mondoknak be mondany [Kv; PolgK 18]. *1636:* Azt sajnálá leg keservesben az Isten az David két szarvas vétkeiben, hogy az ártatlan Uriásnak kegyetlenül való meg ölettetésével meg káromlattatá az ő nevét az Ammonitákkal, az ő ellenségivel [ÖGr Aj. 7]. *1712:* Szarvas vétkei az Pasztornak Kelepeci (!) Pálnak, ugy mint Isten elle(n) valo karo(m)kodasi, szitkozodasi, szőlőnek titkon valo haza vitele, az varosba(n) és házához valo gjakor jarasi, s ott sokaig valo mulatasa, reszegeskedese a szék szinén eléggé meg vilagosodot az miert igen nagj bűntetesre mélto volna [Kv; TJk XV/1. 91]. *1723:* Murza Ferencz ... mint ily Blasphemus, és a' kib(en) a' Szarvas vétkek, ugjan egyb(e) űtköztenek, in Terrorem alior(um), kővel verettessék agjon [Kv; TJk XV/4. 23].

◇ **Szn.** *1617:* Saruas Gergeline [Mv; MvLt 290. 27a]. *1664:* Szarvas Mihaly [Kozmás Cs; UtI].

◇ **Hn.** *1698:* Szarvas kert nevü helyben [Buza SzD]. *1699:* Szarvas Volgj (!) lokan (sz) [Pipe KK]. *1723:* Az Szarvas nevü Kut [Kisesküllő K; BHn 73]. *1737:* A Szarvas tonal (e) [Szászfülpös K]. *1743:* Szarvashegjbeli nevü uj Szőlő [Boroskrakkó AF]. *1745:* Szarvas hegyben (sző) [uo.]. *1770:* a' Szarvas Tó és őt rész nevezetü erdőken kivül vannak ezen mi Hatarunkán több osztatlan erdők is [Disznajó MT]. *1794:* a Szarvas Kert (kert) [Küküllővár KK]. *1805:* a' Szarvas Szőllő alatt lévő Fűvellő Helly [Tasnád Sz]. *1813:* a Szarvas domb Homlokaban (k) [M.köblös SzD].

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

◇ **Án.** *1674:* Szarvasz (kutya) [EM XLIX, 535]. *1801:* Szarvas és Fitzko (ökörpár) [Gernyeszeg MT; CU]. *1820:* Szarvas (szúrós szőrű ló) [Lunka H; GyK. gr. Gyulai József ménesében] | A Tertsi és szarvas nevü pej ménlovakat | a szarvas nevü Deres kantzát [Szászvessződ NK; Told. 19]. *1854–1859:* Szarvas (ökörborjú) [Körtvélyfája MT; LLt].

II. *fn* **1.** Cervus elaphus; cerb; Hirsch. *1587:* Szabadkaj Marton ... vrunk zamara valo szarwasokat viszen Tordara Negy lora attam f. 1/ [Kv; Szám. 3/XXX. 51 Seres István sp kezével]. *1594:* 27. Ianuar(y) ... Zabo Istuan vitte az vrunk Beor zekeret zaruasokkal eozze, 4 louan Thordara attam f 1 d — [Kv; i.h. 6/IV. 7] | p(rima) die februari ... Boldi Georgi 6 Loua zekere, vyzen vrűnk zamara, Ezeoket (!), zarwasokatt wodt dyznokatt Tordara f 1 d 50 [Kv; i.h. 6/VIII. 177. — A második adalék Caspar Semel sp kezével]. *1668:* Tegnap küldtem Kegyelmednek egy szarvast s egy őzet. Az szarvast puskások lőtték [TML IV, 255 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz]. *1729:* az Fel Csiki hejába valo fáratcságunkot ez ide valo vadászat ki potlotta, mivel most harmadnapi vadászatunkba ejtettünk három szárvast két vad disznot, s edgy őzet éjtettünk (így!) [Lázárfva Cs; ApLt 1 gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárához]. *1735:* Az Vadászim egy Szarvast lőven az két lapáczkaját ugy főzni valo reszebőlis küldöttem Ngn(a)k [Görgény MT; Ks 99 Bornemisza Ignác lev.]. *1736:* De az agarakban is az régi uraknak nagy gyönyörűségek volt, dicsekedvén egymásnak, kinek mint fogja az agara az szarvast, farkast, őzet, rókát, nyulat [MetTr 373].

Szk: *~ módra. 1638:* amaz szaruas modra ugralokat tantorgokka tette [KJ] ✳ *~sá változik. 1811:* Példázolás vagyon Akteonra, a' ki szarvassa változott azért hogy Diánát köntös nélkül látta [ÁrÉ 15] ✳ *~t veret* hajtókkal a szarvast felvereti. *1670:* Ma s tegnap is szép vadászatom volt; szarvasokat verettem ma is tegnap is [TML V, 390 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz Zentelkéről] ✳ *afrikai ~. 1697:* Béczb(en) ... lát(t)am 3 struc madarat, 3 szirjai keczket, egy indiai czirkét és egy afrikai szarvast, nem volt ak-(k)ora is, mint egy eöz [EM XXXV, 147 Apor István napl.] ✳ *nőstény ~. 1720:* A Gyűmölcsös kert ... az közepe az mostan benne levő hat nyőstény Szarvasoknak el van rekesztve [Szurduk SzD; JHbK XXVI/12].

2. (címer)szarvas; cerb (într-un blazon); Hirsch (als Wappenzier). *1823–1830:* Ez az összefoglalás[a] pedig esett 1550 (ben), amióta egy pecséttel is élnek, mert azelőtt Drezdának címere volt két falevéllel egy ágat tartó szarvas [FogE 188. — [a]Neustadt és Drezda egybeépülése].

szarvasbogár Lucanus cervus; rădaşcă; Hirschkäfer. *1811:* Mokus, szarvas-bogár meg-szokott udvokat ... siratták mint magok apjokat[a] [ÁrÉ 163–4. — [a]Egy kivágott fát].

szarvasborjú puiul ciutei, viţel de cerb; Hirschkalb. *1681:* Szarvas Bornyú Nro. 1. Őz Bornyú Nro 1 [UtI].

szarvasborjúcska puiul ciutei, viţel de cerb; Hirschkalb. *1759:* méltóztassék ... valami szarvas bornyutskákkal szigoru szegénységemben fel emelni [Szőkefva KK; Ks 72. 54].

szarvasbőr 1. piele de cerb; Hirschleder. *1589:* Eztis tudom hogi ket zarwas beourot kewldeot vala haza kew varbul [Dés; DLt 226]. *1627:* Swtw haz alat valo eles haz ... Vagion egi zarvas beör, kilencz eöz beör [Nagyalmás K; CsákyO I/2. 665 vár lelt.]. *1680:* Szarvas es ősz bőr no 8 [Fog.; UtI]. *1681:* Vagyo(n) ezen házban[a] ... Asztalra valo, veressen festett, Szarvas bőrből csinált fedél [Vh; VRM 545. — [a]A praefectusok szobájában]. *1697:* Az Kis Tornáczbol, az nagy festett gerendaju, és padlásu házra nyilik edj festett jo Zaros koltsos ajto. Ebben vad(na)k, edgj Asztal szarvas bőr rajta [Borberek AF; Mk Urb. 3]. *1720:* fel függesztve koszperdek, edgjiknek az övedzeje Szarvas bör [Sepsiköröspatak Hsz; HSzjP]. *1732:* Szarvas bőrök veressek és tarkák asztalra valok 9 [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 3]. *1763:* A vad erelt bőrök ugymint: Medve, Szarvas, Hivuz, Roka, Öz, és Vad Matska Bőrök három részekre osztatván, kiki maga ratáját el vevé Nyil vonás által [Hsz; Ks 23. XXIIb]. *1802:* Két darab szarvas Bőr ki készűlve [Ne; DobLev. IV/858. 3b]. *1805:* Egy Anglus nyereg Szarvas-börrel boritva [Mv; TGsz 52]. *1807:* Bival és Szarvas

Bőrek [Körtvélyfája MT; LLt]. — L. még DanielAd. 258; SKr 283; UF II, 392, 582.

Szk: *csinált ~. 1637:* Egy Czinalt szaruas beór es egi darab bial beór [Teremi KK; Ks 69. 50. 44] ✳ *festett ~. 1674:* Egy nagy keszitet festet szarvas bőr, asztalra valo [Szászvárosi ref. lt Halics Mihály lelt.] ✳ *gyártatlan ~. 1669:* Börök ... Gyártot és gyártatlan szarvas bőrők ... no. 14 [Fog.; UF II, 454] ✳ *gyártott ~. 1669:* Börök ... Gyártot és gyártatlan szarvas bőrők. no. 14 [Fog.; UF II, 454]. *1685 e.:* Szekér boritani valo fekete bőrők Nro 6. Gyartott szarvas bőr Nro 1. Őz bőr Nro 3 Fekete juh bőr Nro 5. Borju bőr Nro 1 [Borberek AF; MvRK Lev. Urb. 4] ✳ *készített ~. 1674:* Egy nagy keszítet festet szarvas bőr, asztalra valo [Szászvárosi ref. lt Halics Mihály lelt.] ✳ *sárga ~. 1748:* láttam egy nagy Sárga Szarvas bőrből valo satskót, melyb(en) feles pénz volt [Torda; Borb.] ✳ *tarka ~. 1792:* Az Gyermekek Iskolaban menven adtam ... Az két Fiamnak ... Egy szép ágyra valo Tarka szarvas bőrt [ApLt 2 Apor Péterné inv.] ✳ *veres ~. 1736:* Kék tafota hal csontos Umbraculum 1 ... Veres szarvas bőrből tsinált Umbraculum 1 [Várhegy MT; CU XIII/1. 101–2].

2. jelzői haszn-ban; în funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: szarvasbőrből készült; făcut(ă) din piele de cerb; hirschledern, aus Hirschleder gemacht. **Szk:** *~ dohányzózacskó. 1816:* Egy uj és egy otska Szarvas bőr Dohányzo Zatsko [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.] ✳ *~ irha. 1764:* Keczeli György ... pálcát, szarvasbőr irhát, pipát, csutorát s több afféléket ajándékoztatott magának velem, de el vette egy pénz emberségét is soha [RettE 173–4] ✳ *~ kesztyű. 1794:* (Vett) 1 pár Szarvas bőr kestyőt [Mv; DE 3] ✳ *~ lajbi. 1795:* Két Őz Bör Lájbli ... edgy Szarvas Bőr Lajbli [Monostorszeg SzD; BetLt 5] ✳ *~ nadrág. 1797:* Egy szarvas bör nadrág Hf 1 Dr 86 [DobLev. IV/775] ✳ *~ övedző. 1790:* Szarvas Bőr övedző 1 [Sv; Ks] ✳ *~ zacskó. 1840 k.:* egy kis Szarvasbör Zatskó [BetLt 3].

szarvascímer (az elejtett) szarvas negyed része; ciozvârtă de cerb, un sfert dintr-un cerb tăiat; Hirschziemer. *1728:* küldött(em) égy Vad Diznot ... egy szarvas Czimert [Szentdemeter U; Ks 95 Gyulafi László lev.].

szarvasfő szarvasfej; cap de cerb; Hirschkopf. *1560:* Egy kys Aranias belól chezeh zarwas few vagion benne keóz [JHb QQ Temeswary Janos reg.].

szarvasgomba Tuber aestivum; trufă; Trüffel. *1788:* Szarvas gombat küldetem [Sv; Ks 21. XV. 19]. *1848:* Ezen kasten fiokjiba voltak 4. font szarvas gomba 4 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

szarvashús carne de cerb; Hirschfleisch. *1705:* Voltanak pástétumok szarvashússal és egyéb sok madarak, szelidek és erdeiek[a] [WIN I, 599. — [a]Erzsébet-napi ebéden, a generálnál]. *1754:* küldött ... Szarvas, Vad Diszno, Vad ketske husokot ... sok izben küldőttettenek ezen Naturálék [Gernyeszeg MT; TGsz 33].

szarvasmarha marha; vită (cornută); Rindvieh. *1729:* Mohárol[a] hajtottak szarvas marhákot ez szerént oreg Bikát nro 2. negyed fü Tulkot nro 2. harmad fü Tulkot nro 8. har(ma)d fü ünö Tino nrö 8 öreg Tehenet nro 8 [TKl Petki Nagy cs. számad. 86a. — [a]NK]. *1749:* feles számu szarvas és Lábos marhák maradtanak itten [Koronka MT; Told. 29/42]. *1756 k.:* A tilalmasban talált Lovaktól a Gornikok patko pènzben 8. pènzt, szarvas Marhától 3. pènzt vegyenek, és á kárt a' kár tévő marhának Gazdája meg fizesse [Born. XXXVIII. 8 Abrudbányai bányászok törv.]. *1761:* Hallottam hogj M: Baro Imreh Ur eö Nga haitot fel ... Lonara egj nehanj dorob szorvas marhakat, de osztva, vagj osztotlan ... nem tudom [Branyicska H; JHb XXXV/45–15]. *1764:* Az egész országban, sőt Magyarországon is szerteszéjjel mindenféle szarvasmarhák, sőt sertések is lábés szájfájásban sínylenek [RettE 164]. *1775:* Legelhet egész nyáron 200 darab Szarvas Marha és két Turma Juh [Mihálcfva AF; EHA]. *1791:* In Ianuario ... az Istallos Lovak, Ménes és Szarvas Marhák Consumaltak 1 kalon(gya) szénát [H; Ks 108 Vegyes ir.]. *1794:* 15. darabbol állo Szarvas Marha maradatt az özvegj kezibe [Asz; Borb. I]. *1797:* Bivalak és szarvas Marhák ... Fejös kitsin Borjus Bial [Körtvélyfája MT; LLt]. *1809:* Kegyelmed is maga Processussában mindjárt publicállya, hogy Szarvas marhákkal arra felé Senki nem bocsáttatik[a] ... külőmben az ez ellen hibázo 200 forintal bűntettetik [UszLt ComGub. 1591. — [a]A marha-dögvész miatt]. *1824:* (A) Szarvas marhákot ... kotyavetyén el-adatta [Szentdemeter U; Told. 40]. *1840:* Folyó 1840-ik esztendő augusztus 26-ikán közönségünk kebelében akárkinek is szarvasmarhájában reménteln kára történnék, ... a hús felosztassék közönségünknek becsű árán [Jenőfva Cs; RSzF 105] | Lo Marhák ... Szarvas Marhák [Nagykapus K; KszRLt]. *1845:* 12 Darab Szarvas Marhák mint próbák bé vagáttatások után ... a Szarvas Marha husnak fonttya helybe hagyattott [Dés; DLt 446]. *1858:* Köteles a bérlő ... az urasági lovakot, szarvasmarhákot sertéseket ... addig mig onnan elhajtatnak ... a legelön meg szenvedni [Kendilóna SzD/Kővár vid. urad.; TKhf 15].

Szk: *osztatlan ~. 1761:* (Az) osztatlon szarvas marhak fel osztásab(an) ki allot ellent [H; JHb XXXV/4516] ✳ *rideg ~. 1728:* Vették szamb(an) Petki Rideg Szarvas marhaimot ez szerént [TKl Petki Nagy cs. számad. 85b]. *1748:* Tehén és egyéb rideg Szarvas marha Nro 30 [Szovát K; CsS]. *1763:* Az rideg szarvas marhák három részekre limitaltatván s osztatván ... felis osztaték [Hsz; Ks 23. XXIIb].

szarvasmarhácska marhácska; vită; etw. liebes kleines Rindvieh. *1765:* az Béres Ökrökre, Magam Lova Birák lovaj és töb szarvas Marhácskákra ... Széna [Nagybarcsa H; Ks 71. 52 Szám.].

szarvasmarha-hús marhahús; carne de vită; Rindfleisch. *1737:* A Nms Város sokszori Protocollatioinak tenora 's vigora tarttya, hogj Mészáros atyánkfiai a szarvas marha húst Cum Den. 2:/:2 árullyak ... mind azáltal mostan(n) is húsokat fellyebb árúllyák, mint annak limitatioja vólt [Dés; Jk 479a]. *1845:* 12 Darab Szarvas Marhák mint próbák bé vagáttatások után ... a Szarvas Marha husnak fonttya helybe hagyattott [Dés; DLt 446].

szarvasmarhahús-vágás szarvasmarha-vágás; tăierea/vînzarea/desfacerea cărnii de vită; Rindschlachtung. *1828:* Ami (!) Piatzunkan valo Nagy Szarvas Marha hus Vágás tsak K. Szent János naptol[a] fogva Sz. Mihály napig[b] tart jobb Modjával, a' több részeibe pedig az Esztendőnek a Bárány, Juh, berbéts és Diszno hus vágás van nagyobb Divattjába [Torockó TLev. 13/3. — [a]Jún. 24. [b]Szept. 29].

szarvasnyelvű fű '?' *1733:* Szarvas nyelü (!) fü edgj Désaval [Marossztkirály AF; Told. 2].

szarvasocska szarvaska (figura); figură de cerb; kleine Hirschfigur. *1594:* Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium ... Az Azzoni Thar hazaban ... vagion fabul csinalt szaruasochka is No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 22].

szarvasollócska ?szarvasborjúcska; puiul ciutei; kleines Hirschkalb. *1731:* János Albert ... egy őz vagy Szarvas ollocskát vett volt [Gysz; LLt].

szarvason kb. hírhedten; în mod faimos/notoriu; berüchtig, etwa: ruchbar. *1752:* az a' Iantsó Gábor igen Szarvas és tzégéres paráznaságokb(a) egyelitette magát egy nehány esztendők alatt ... és Titt. Lázár Mihály vram ő kglme dolgát a' mint lehetett Componálta, mivel hogy akkor ollyan Szarvason és tzégéresen ki nem adta volt magát [Dálnok Hsz; ApLt 5 Wass Gábor kézdi ref. esp. Apor Péterhez].

szarvasos 1. ?stilizált szarvassal díszített; împodobit cu figuri de cerb; mit Hirschfigur verziert. ~ *derékaljcsup. 1637/1639:* 1. Veres szaruasos derekalj csup — f. — d. 40 Csjnalatlan veres gjapot fonalas szaruasos vy derekalj csup — f — d. 80 [Kv; RDL I. 111].

2. szarv alakú fogóval ellátott; prevăzut cu o mică prelungire în formă de corn; hornförmig gestielt. ~ *tekenő. 1763:* Szarvasos nagy Tekenő [HSzj *szarvas-teknö* al.].

szarvas-rozs? anyarozs; secale cornutum; cornul-secarei, corn-de-secară; Mutterkorn. *1808:* A' kenyér melyben sok Szarvas Rós vagyon, kékellő, kellemetlen izü, és szagu, a' hoszszabb vele élés után pedig Babra nyavályát (Raphaniam, Kriebel Krankheit) okoz | A' Szarvas Rósnak mérget az édes téj leg-jobban gyengitti, hasznosok mindenféle olajos, nyákorjás szerek, fejér mályva, matska méz, híg tojás, 's a' t [DLt 868 nyomt. kl].

szarvasszarv szarvasagancs; coarne de cerb; Hirschgeweih. *1670:* Im kértem asszonyunktól ű nagyságától négy szarvas szarvakat; bizony ezeknél nagyobbakat nem találtam [TML V, 23 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1681:* Fejervarra ... Egy bokor szarvas szarv | Fejervarra ... háro(m) Belínd bőr, három szarvas szarv és egy féll [UtI]. *1684:* Egy nihany szarvas szarv [Ebesfva; UtI]. *1714:* Szarvas szarvbul valo Két gjertja tartó, vörösre festett s aranj Punctumokkal ékessitett. Kűlőmbfele qvantitassu szarvas szarv 10. pár. [AH 58]. *1810:* Négy szarvas szarv ... xr 3 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 16]. *1823:* Egy üveges nagy almariom hat stellasos minerologica collectiokkal, melynek tetein találtatik egy nagy szarvas Szarv[a] [Nsz; DobLev. V/1080 Demény György hagy. — [a]Folyt. a fels.]. *1832:* Egy pár szarvas szarv [LLt].

Szk: *kisded* ~. *1789:* Egy fél Dámvad szarv kisded, item egy pár Dámvad Nagy Szarv. item egy kisded Szarvas Szarv Rf 4 [Mv; ConscrAp. 13].

szarvasszarvú szarvasagancsnyelű; cu mîner din coarne de cerb; mit Griff aus Hirschhorn. *1732:* egy pár Szarvas Szarvu kés [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 22].

szarvasszín ?barna; maro, castaniu; hirschfarbig. *1779:* egy viseltes szarvas szin Mente [Nsz; CsS].

szarvasszőr szarvasprém; blană de cerb; Hirschpelz. *1735:* Egy Sakban fel kötve szarvas, és őz szőr [Királyhalma NK; Ks 23. XXII. b].

szarvasszőrű ?barnás szőrű; cu părul de culoarea castanei; hirschfarbenhaarig. *1684:* Előreg Meddő Kanczak ... Szarvas szőrű fako szi (!) hatu, serenye farka fekete no 8 [Fog.; UtI]. *1689:* Iffiú Urunk Hatás Paripaj ... szarvas szőrű Fakó [UtI]. *1761:* Szarvas szőrű Fako Serennye, s Farka[a] a Tővin kevéssé Fejér, a' jobb hatulso Lába szár a' Bucefalus faja [Branyicska H; JHb XXXV/39. 16. — [a]A csikónak].

Szk: ~ *csikó. 1729:* Őrög Piros pei Kancza Tavaly szarvas szőrű csitkojaval 2 [Marossztgyörgy MT; Ks 23. XXIIb] ✳ *fajparipa. 1719:* En Czegei Vass Miklos alkudtam es vőttem hitelben Sogor Uramtól Lengyelfalvi Orbán Elek Uramtol egy szarvas szőrű Spanyol faj paripát Tizennyolcz Arannyon assecuralván ... hogy osztozás után becsűlettel persolvalom eő Kegyelmének [Mezőméhes TA; WassLt] ✳ ~ *fejőstehén. 1755:* 4 eszt(endös) Űnő borjas, szarvas szőrű fejős Tehen ... Cir(citer) 7 eszt(endös) ökör borjas, Kik hegyes szarvu fejős Tehen [Batiz H; BK. Naláczi conscr. sub nr. 1020] ✳ ~ *kanca. 1676:* Három esztendős kanczák ... Szarvas szőrű kancza farka serenye fekete [A.szombatfva F; UF II, 763]. *1737:* Öreg Szarvas Szőrű Fako Kancza [Borsa K; Told. 53]. *1778:* Vagyon ... egy Szarvas szőrű kantza [Szászerked SzD; LLt Fasc. 110].

szarvasvér sînge de cerb; Hirschschweiß. *1570:* Wueget lagitany Vegy zaruas vert Echetet, főzd meg benne az Iueget es Jo lagy lezen [Nsz; MKsz 1896. 366].

szarvatlan 1. care nu are coarne; ohne Horn. *1741:* mindennémü szarvas, es szarvatlan marhák, lovak, juhok, Sertések, méhek[a] ... az Temetesi Solemnitásnak véghez meneteleig, maradgyanak hellyb(en) [Kv; WassLt. — [a]Folyt. a fels.].

2. (szarv alakú) fogó nélküli; fără mîner (în formă de corn); ohne (hornförmiger) Griff. **Szk:** ~ *gyúrótekenő. 1741:* Szarvatlan gjuro Tekenyo 1 [Mocs K; JHbK XLIX/25] ✳ ~ *tekenő. 1679:* Középszerő, szarvatlan, uj Tekenő nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 63].

szarvaz (ház)szarvazatot készít; a căpriori, a fixa căprioríi la o construcție; Sparren einbinden. *1785:* mikor Néhai Sámuel Diák a' csűrét épittette tudom, hogy kalákát kére és ot vala kalákába szarvazni Réti Csutak István Uram is [Kovászna Hsz; HSzjP Sig. Sigmond (32) ns vall.].

szarvazás 1. fedélszék, szarvazat; căprioreală; Sparren Dachstühle, Sparrwerk. *1623:* Agion melleye Annak az mesternek az fogarassy Aczíokott es faragtassa keőteőztesse mindeniket az Talp faban, mind zaruazasiuall gerendazasauall Egeút es Tauazzall hamar fell allatthattia vakoltathattia cheheltetthety (?) [Fog.; BGU]. *1629:* az hazat tudom hogy az Nagy ho le teörte vala az szarvazasat [Mv; MvLt 290. 160a]. *1699:* A malom hazzal által ellenben Jo szarmazas Sendelyezés alat cserefakbol, ugyan cserefa sasokban rakot, dőröszkölö, es két törőjü kása törő minden kességivel hat vedres üstivel együt | egy jo szarvazas Sendely fődel alat galamb bug nélkűll csirafa(!) kapu mellyékü feljűl vas kapcson forgo Cserefa (!) sorku hevederü bük fa deszkából valo kapu | A Lugosok kőzepi-

ben vagyon egy nyári ház ... jo szarvazás, es Sendelyézés alat kereken szipen csinálva, a teteiben vagyon egy gomb, azon feljül egi vitorla [Szentdemeter U; LLt]. *1701:* az kozmassi haznak az szarvazassat az nag ho lé tőré [Somlyó Cs; ApLt 6 Lakatos András Kálnoki Sámuelnéhez]. *1715:* Csűrős Kert ... Közepin Jo szarvazás Uj Supozás alat, talpakon Sasokban rakó fábol ki rakot Jó hoszszu tágos egy felől valo Fiokos Csűr vagyon [Pálos NK; LLt Fasc. 140].

2. fedélszék-készítés; căpriorit, punerea căpriorilor; Zimmerung des Dachstuhls. *1637:* eö ugj adgja az hazat Mathenak hogj az haznak epiteseben, szaruazasaba(n) segellien [Mv; MvLt 291. 78b]. *1729:* (Az) epitendő ... Konyha szarvazására sendelyezésere ... fogadtuk meg Dési Tot Györgj, Tot Peter, és Fodor Kádar János [Dés; Jk 388b]. *1777:* epittetett volt ... egy igen derék jo forma házat pitvarával s kamarájával együt, jol bé gerendázva melynek csak a Szarvazás vala héja [Hosszúaszó KK; BLt 9]. *1808:* ezen épületekhez meg kivántató áts munkákért ... ide értvén a szarvazást, létzezést, jászjok készitést, hidlások ászkait, azoknak bé rakását, igértem ... ötven Vonás Forintokat [Kakasd MT; DLev. 4. XLI].

szarvazású vmilyen szarvazatú; cu o anumită căprioreală; mit ... Sparrwerk/Dachstuhl (versehen). *1699:* faragot, és hornyolt bik fa deszkábol csinalt eöreg kapu mely jo szarvazásu, és rosz sup fedelü [Kelementelke MT; LLt].

szarvazat fedélszék; căprioreală; Sparrwerk, Gespärre. *1699:* Ezen háznak Folyó es Mester gerendáj, és Szarvazattya Cserefákbol padlása fenyő deszkákbol valo, fa kéménnje' njulván ki rajta [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1737:* Az Szárvazattya ... a' templomnak tölgy fábol valo, és fenyó sendellyel épen bé sendellyezve vagjon [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI/13. 9]. *1756:* Ajtai Ablakai Szarvazattya fedele mindenestől ha meg épitetnek Sokakb(a) fog állani [Branyicska H; JHb LXX/2. 23]. *1757:* az Udvarház ... Szarvazattyát Nád fedezi bé [Budatelke K; LLt Fasc. 129]. *1758:* Ezen Virág háznak ... ha ă cserép fedelit Le nem szedík Szarvazattyát fellyeb nem emelik, ... félő hogy egészlen ruinálodik [Déva; Ks 76. IX. 8]. *1761:* vagyon ezen Malom oldalában ragasztva egy Sertes oll minden fedel es szarvazat nélkül [Boz H; JHb LXX/3. 157]. *1766:* A Szarvazatya a' fen le írt kűlsö nagyobb Háznak és Konyhának áll hat pár oldal, két pár szegelet és egy pár far szarufákbol [Hosszútelke AF; Kath.]. *1768:* Vatsora után elő álomkor akkor égett el fen meg irt Magyarosi Benedek ő kegyelminek egj bornábol valo Sütő házának szarvazattya [HSzj *sütőház* al.]. *1782:* az Udvarháznak és Filegorianakis szarvazattyai romlo félben lévén ujra szarvaztattak és fedettek [Dombó KK; JHb XIX/22. 16]. *1794:* nem emlékezem, hogy pénzen vett volna fákat azon Szekér Szinhez, az agasok fel ásàsàra, és szarvazat fel emelésére [Mezőmadaras MT; BKG. Mezőmadaras St. Szép (28) lib.vall.]. *1813:* mikor Szűgség (!) lenne réája a Ns Ekkla a szarvazatot fel emeltetvén, epületett tétethessen alája [Dés; DLt 96]. *1820 k.:* égy Tölgyfa Sasokon állo Bival pajtátska ... szarvazattya Tölgyfa, omladozott szalma Fedéllel [Dés; RLt]. *1851:* A' Borzondi Csűr két oldala, 's két bűtűje alatt tőlgyfa talpak, azokra állitott nyolcz bikfa lábak; belőlről viszont nyolcz tölgyfa lábakon álló szèkülés két sor hosszu, 's 12 darab apró gerendákkal ... Szarvazatja dupla bikfa, fedele zsúp [Erdősztgyörgy MT; TSb 34].

Szk: *alacsony ~. 1732:* a Majorsag oll ... nad sup fedelit alatson szarvazat emeli [Nagyida K; Told. 11/70]. *1756:* A Nagy kapu felsö szemöldök fáján ... vagjon Négy Cserefábol Csinált Láb, vagj is kapots, mellyek felette lévő alatson szarvazattyán jo Sendely fedél alat a kapu felekhez foglallyák [Branyicska H; JHb LXX/2. 101] ✳ *kerekded ~. 1756:* Vagyon ã Kut ... A Föld szinyitől fogva a mint a kő rakása végződött vagjon faragot fábol állo Kut Gárgjája, ennek körüllötte 4 Cserefa Talpakban bé vésett 6 Ágasokon áll a Kut felet lévő kerekded Szarvazat Deszka fedél alatt [Branyicska H; JHb LXX/2. 25–6] ✳ *kötéses ~. 1761:* (Az udvarház) Frontispiciumán ... Tégla pavimentumu, padolatlan, kötéses szarvazattyának dereka négy szegeletre, teteje siposon jó Zsendely fedél alat Vagjon egj Filegoria épitve [Szászvessződ NK; JHbK VIII/1. 201] ✳ *magas ~. 1823–1830:* Így[a] volt régen Marosvásárhelyt is a várbeli refor. templom fedele s gyermek-vagy fickókoromban csinálták a mostani magas szarvazatját [FogE 174. — [a]Mint a morvaországi Iglau főbb épületeinél].

szarvazatlan I. *mn* szarvazat nélküli; (care a fost construit) fără căprioreală; ohne Sparren, sparrenlos. *1791:* lévén ... azon Puszta Joszágnak a lábján egy rosz Szarvazatlan kis Huruba forma Ház [Kakasd MT; DLev. 1].

II. *hsz* szarvazatlanul; la care nu sînt fixate căpriorii; ohne Sparren. *1687:* ezen belsó udvaro(n) mostan kezdettek èpiteni edgy fedél alá három házat pituaratol talpra sasokkal, mely mègh Szarvazatlan es gerendázatlan vagyo(n) [Mocs K; JHbK LVI/6].

szarvazatocska alacsony fedélszék; căprioreală joasă/mică; niedriger Dachstuhl. *1736:* Ezen Filegoriátskának tsak kitsin Szarvazatotskája van [CU].

szarvazatú vmilyen fedélszékű; cu un anumit fel de căprioreală; mit einem ... Sparrwerk/Dachstuhl. *1694:* van edgj Tehen majorház Fűz veszszőből font jo szarvazattyú fedele roszszas [Kotorhó[a]; EHA. — [a]Prédium Mihálcfva (AF) határában]. *1699:* Vagjon az Udvarháznak ... edgj nagj Galambug nélkül való jó Szarvazattyú Sendelyezett kötött kapuja kis kapujával edgjütt [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1735:* Vagjon egj Söveny oldalu féligh be omlott Szarvazatu hatt okörnek valo egészen rujnában levő regi romladozot Pajta [MNy XXXVIII, 305].

Szk: *magyaros ~. 1761:* kemény cserefa talpakban vésett kötéses csere sasfakon állo magyaros szarvazatu uj zsendelly alat vagyon minden oldal nélkül cir. négy Szekeret capiálo Uj Szekér szin épitve [JHbK LXVIII/1. 207] ✳ *tornyos ~. 1761:* Frontispiciumán ... az elsö contignatioban levő házaknak külsö Pitvara felett ujj Sendelj fedelü különös Tornyos szarvazatu fenyő fürész deszkákkal párkányoson bérlett, kőtéses tsere Sasokbol valo ujj tsere gerendakkal gerendáztatott, es fürész deszkákal padlott alyu Filegorias Tornátz [Siménfva U; JHbK LXVII/1. 41].

szarvazott felszarvazott/szarufázott; construit cu un anumit fel de căprioreală; Sparren tragend, mit Sparren. *1697:* Az Borbereki Ház ... Az also házok előtt vagjon, êgy hosszu szarvazott deszkas Filegoria [Borberek AF; Mk. Alvinczi Péter inv. 1]. *1761:* az Vdvarnak also resziben vagyon epitetve egy ... fenyö faval gerendazatt, szarvazott, és léczezett, ugyan fenyö deszkával padalt sövenyel font oldalu, Vendég fogadonak készittetett, rongyos nados fedelü epület

[Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3] | Vagjon ... tiz tsere ágasokra szarvazott sövény lészával padlott, szalma fedelü, fenyö fürész deszkából vas Szegekkel szegzett de meg hulladozott oldalu, cir. myolta Lora valo dib dáb Istállo [Spring AF; JHbK LVIII/1. 502]. *1774:* igen szép fenyőfa Gerendakkal szarvazatt sendellyel fedett régi modi Kastélly [T; UC].

Szk: *boltozott formára ~. 1732:* (A) Pincze torka, boltozott formára szarvazott, bórna fábol ki rakott oldalu [Dál K; Told. 11/67] ✳ *csúposan ~. 1732:* A Gyümöltsös kert felöll valo kőz kert mellett vagyon edj földből ásott, Csuposon szarvazott, szalmával fedett Jég verem teli jeggel [Szászsztjakab SzD; TSb 51] ✳ *kereken ~. 1736:* egy be rott Csere talpakba kötésesen állo két làb Cserefára, Csere és fenyő fával kereken szarvazott Siposon Sendellyezett Szin alatt van egy kőből kereken rakott, Cserefából Gárgyázott kerekes kut, mellynek vize meg veszett, és nem élnek belőlle [Mikefva KK; CU XIII/1. 167] ✳ *magasan ~. 1732:* vagyon 'a Csür ... Nád súppal fedett ... magassan szarvazott fedett 'a Csür-Fia, mellyb(en) el fèr buza Gel. 400 [Szászsztjakab SzD; Told. 11/67] ✳ *magyari módra ~. 1761:* Néhai Mltgos Baro Josika Imre Vr eö Nga által épittetett, mostis és kevéssé csak ritka hellyen repedezett kö és egetett tégla jo vastag falu, régi magjari modra szarvazott s ... ujra Zsendelyeztetett Udvarház [Szászvessző NK; JHbK LXVIII/1. 200] ✳ *perelyésen ~* (fenyő)ágasokon felszarvazott. *1736:* egy szalma fedele húllott tizenhat Csere Ágasokon állo perellyésen Szarvazott Árnyék, melly alatt szoktak esös időben állani rüdeg Marhák [Földvár TA; CU XIII/1. 271]. *1737:* egy hoszszu Szalma fedele hullatt perellyésen szarvazott husz ágasokon állo avatag Árnyék, melly alatt essös időkb(en) álla(na)k a' rideg marhák [Tancs K; CU. Petrichevich-Horváth Boldizsár conscr.] ✳ *tornyosan ~. 1732:* a folyoso vagj Filegorja ... 'a ház fedelitöl kűlön Tornyosan szarvazott, Nád Súppal fedett [Szászsztjakab SzD; Told. 11/67].

szarvaztatik szarufáztatik; a fi căpriorit; Sparren fixiert werden, (wird) mit Sparrendach gebaut. *1813:* az egész épület ... jo moddal szarvaztatván Sendely fedél alá vétessék [Dés; DLt 96].

szarvú cu un anumit fel de coarne; mit ... Horn/Hörnern. **Szk:** *begörbült ~. 1806:* Egy 3 esztendös sárgállo szörü bé görbött szarvu Bika [DLt 348 nyomt. kl] ✳ *buta ~. 1692:* Öregh Meddü Tehenek ... Szöke Buta Szarvu ... Kék kajla Szarvu ... Sarga Buta Szarvu [Mezőbodon TA; BK Inv. 22–3]. *1741:* Hat béres ökreis ... négy egy barna felállo, s egj fejér buta szarvu [Mezőbánd MT; LLt Fasc. 146]. *1757:* Egi par: Szugár, a masik Tempe, kikek buta Szarvuak, 5 esz(ten)dősök [Pusztasztmiklós K; Berz. 3. 1/9]. *1788:* Szűrke kék buta szarvu tulok [HSzj *szürkekék* al.] ✳ *csákó ~. 1752:* Egy szűrke Csáko szarvu ökör ... Egy Szöke Csako szarvu ökör [Dob.; TL 42]. *1813:* A tehén kisded szöke a nyakán kékes szörü tsáko szarvu [HSzj *csákószarvú* al.] ✳ *csonka ~. 1692:* Majorságh Tehén Barmok Száma ... 5. Öregh Tehen. Barna Csonka szarvu, bellyeges ... Harmadfü ünök ... Sarga csonka szarvu ... 7 [Mezőbodon TA; BK Inv. 21, 23]. *1734:* vettem tölle edgj csonka szarvu fejér juhat hat Sustákon [Mezőpagocsa MT; Ks] ✳ *elé/előálló ~. 1692:* Öregh Tehen Barna ele állo szarvu bellyeges [Mezőbodon TA; BK Inv. 22]. *1697:* Meddó Tehenék ... Rött elé alo szarvú [Almakerék NK; UtI]. *1727:* Konya ellő álló szarvu rőt őreg Tehen [BfN Nagyfalusi cs.]. *1755:* Kik, elő állo szarvu nagy ösztövér Tehén [Batiz H; BK sub nr 1020 Naláczi conscr.]. *1843:* az első vagy Tézolás ökröt az Daru és Kondor Magos ökrök elő állo Magos Szarvuak [Dés; DLt 622] ✳ *facsart ~. 1843:* A nemes Város Tizenkét Ökrei közzül ... a két első, vagy Tézslások a Fitzko, és Csendes fatsart Szarvuak [Dés; i.h.] ✳ *fejér ~. 1805:* (A tinók egyike) kék szörü, fel-állo kukuri fejér Szarvu [DLt nyomt. kl]. *1815:* fejér szőrü fel állo fejér szarvu ... ökör [Marosnémeti H; CU] ✳ *fel/fennálló ~. 1647:* Miko Istuan ... moueal illien actiot ... Buni Mihalj elle(n) ... az Buzai hatarrol lopua ueszet vala el két fiatalj eökreö, egyik sarga es az masik kek szurke, fen allo szarruak [Kv; TJk VIII/4. 237]. *1711:* En vettem volt ujfalvi Kozma Thamástol 2 Sárga Szöke, fenn állo Szarvu ökrököt 25 forinton [Kilyénfva Cs; WLt]. *1739:* Egy fel állo szarvu kék szőrü Tehén [Torda; TJkT I. 165]. *1812:* Sipos Sándor ... vásárolt egy Szovátai embertöl egy Szürke szörü fel állo szarvu ökröt [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. *1815:* Ökör fakos kék fenn allo sugár szarvu [DLt 862 nyomt. kl] ✳ *finta ~. 1832:* Finta szarvu, kajla szarvu ökör [HSzj 175] ✳ *görbe ~. 1672:* Orran nött görbe szarvu vad: Rhinoceros [PPGl] ✳ *hátrafelé álló/hajlott ~. 1765:* Egy nagy Barna fenn állo és hátra félé hajlott szarvu és kesely hasu Tehén [Szászsztjakab SzD; Told. 8]. *1809:* sugár hegy hátra felé álló szarvu daru szörü (ökör) [DLt 275 nyomt. kl] ✳ *hegyes ~. 1681:* Az Milványi[a] megh holt jobbágy<omnak> ... Jánosnak maradott eökre négy egyik égy fejér buta kettei szöke fel állo szarvu egyik rőt fel allo hegyes szarvu [RLt 1. — [a]K] ✳ *kajla ~. 1656:* Vagio(n) ... Hat borius Tehen Nro 6. 1. Veres barna, 2 Szőke 3. kajla szaruu ... 6 kajla [Doboka; Mk Inv. 12] ✳ *kajlás ~. 1742:* Tugya ... az Tanu aszt, Hogy ... Szathmari Boros Istvannak két Tulok ökreit, egyik kajlás fen állo Szarvu, masik ... fen allo kajlás szarvu ... az Szathmári hegybeli pajtakból ... el Loptak volna ...? [Ksz; Ks 27/XVII vk] ✳ *karika ~. 1620:* neki hagjom az karika szarvu szóke únot is [HSzj *ünő* al.] ✳ *kicsiny ~. 1801:* Mas kettő, edgyik barnás Szürke, a más fejér Szűrke kitsin Szarvu négy esztendős Tulkok [TL]. *1809:* kitsin szarvu mokány tinó [Dés; DLt 83] ✳ *kisded ~. 1755:* Öt eszt(endös) Kik szörü, kis ded szarvu ... Tehen [Batiz H; BK sub Nr. 1020 Naláczi conscr.] ✳ *konya ~. 1727:* Konya elő alló szarvu rőt őreg Tehen [BfN Nagyfalusi cs] ✳ *kurta ~. 1757:* Egi szúrke kurta szarvu 3: es(ten)dös (tehén) [Pusztasztmiklós TA; Berz. 3. 1/9] ✳ *lehajlott ~. 1708:* az egyik ökör le hajlot szarvu kajla ökör bogar szörü, az masik sárga buta [Kv; TJk XV/1. 9] ✳ *magas ~. 1843:* az első vagy Tézolás ökrök az Daru és Kondor Magos ökrök elő állo Magos Szarvuak [Dés; DLt 622] ✳ *nagy ~. 1711:* En Csereltem volt Ujfalvi Kastaly Györgj ur(am)tol, két ökröt, egyik kék ã másik fejér Szörüek, mindenik nagj Szarvu, egj Gjermek lovat és három forintot adtam érettek [Kilyénfva Cs; WLt St. Borka (58) pp vall.] ✳ *nagyobbacska ~. 1755:* 3 eszt(endös) nagyobbattska testü és szarvu Tulok 1 [Batiz H; BK Naláczi consc. sub nr. 1020] ✳ *nagyocska ~. 1757:* Egy Bogyán nagyotska szarvu kik 9 es(ten)dös tavallyi és idei ünő borjaival [Mezőpagocsa MT; Berz. 3. 1/9] ✳ *sugár ~. 1815:* Ökör fakos kék, fenn állo sugár szarvu [DLt 862 nyomt. kl] ✳ *széles ~. 1692:* Majorsagh Tehén Barmok Száma ... 6. Öregh Teh(én) Szöke Széles Szarvu béllyeges | Negyed fü Tulkok. 1. Sarga Szeles Szarvu [Mezőbodon TA; BK Inv. 21. 23–4]. *1760:* az ... Aszszony eö Naga ...

Paraszka Nyikulájnak égy széles szarvu barna tulkot ajándekozott [Doboka; SLt XXXV. 13 Medve János (40) prov. dom. vall.] ✳ *szilaj ~. 1812:* Azon Tehén … fel álló szilaj szarvu [DLt 185 nyomt. kl]. *1833:* adott el … 1 Szőke Tulkot Szilaj szarvu [TVLt Közig. ir. 797] ✳ *tágas ~. 1757:* Egy Sárga fako 5 es(ten)dős Tágas szarvu (tehén) [Pusztasztmiklós TA; Berz. 3. 1/9] ✳ *vastag ~.* **A.** állatra von. *1757:* Egi Barna 3: esztendős vastag szarvu (tulok) [Pusztasztmiklós TA; Berz. 3. 1/9]. — **B.** tárgyra von. *1832:* Az Czéh jovai Egy vastag szarvu űlű, egy pisklotz öntő réz [Kv; ÖCLev.] ✳ *vékony ~. 1816:* két esztendős Tehén, setét szürke szőrű kurta bé forditott bogos és vékony szarvu [DLt 184 nyomt. kl].

Vö. a *csákó* és *csonka* címszóval.

szász I. *mn* **1.** säsesc; sächsisch, Sachsen-. *1570:* Az Trombitas dolgat eo kegelmek az Zaz Vraim, Byro vramra es az Thanachra hattak, ha az zwksegh azt Mwtathya hogy ketteik legien. Bator vgy legien, De Ez Mostanyaknak az Eggyk az olah Theobe Neh legien [Kv; TanJk V/3. 4a]. *1575:* eo K. vasarbírakat valaztottak Az Magar vraim keozwl Kis Imrehet Az zas vraim keozzwl Gallus Mant [Kv; i.h. 132a]. *1601:* Jgerik penigh eo kgmek zaz vraim egyenleo akarattal magokat hogy mind az fel vetet Adott, s mind ezt indifferenter leowendeo vasarnapra be administraliak [Kv; i.h. I/1. 378]. *1614:* Szeocz Istva(n) Azis oda[a] keotte magat szaz fy [Zsögöd Cs; BethU 441. — [a]Az előbb említett Pokainénak]. *1679:* Én 29. javallanám, hogy az urakat ő nga öszve hivatná; ő ngának abbúl az consultatióbúl egy tanácsot sem kellene elhagyni, sem szászt, sem magyart, sem pápistát, sem egyet, sem mást [TML VIII, 455 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1684/1844:* Midön volnánk Szász Szeben várossáb(an) az nagyubik Piacszerben valo uczában becsülletes Vajda Gáspár uram házánál [TSb 52]. *1748:* Uri igért jó akaratjából csekély Igenpataki[a] Házomnak Subleva(ti)ojára, igérte vala az Úr vagy három Szász helységbeli Dézmának impetra(ti)ojában való assistentiaját [TKl gr. Teleki Ádám lev. — [a]AF]. *1816:* Kortsomárlás a' Szász helyeken sehon sem szabad az Uraságnak, mivel a' Szent Márton adoját azért szokták adni hogy az Kortsomát redimálják [Hr 9/15]. *1864:* Bongort a' szomszédos szász Helység Petelétől cseréltetett [M.péterlaka MT; Pesty, Mg-Hnt XLIX, 203a].

Szn. *1453:* Matheus Zaaz [Kv; TT 1882. 531]. *1469:* Georgio Zaaz civis [Kv; TelO II, 95]. *1482:* Michaele Zaas jb [M.zsuk K; i.h. II, 149]. *1526:* Johannes Zaaz [Dés; DLt 115]. *1532:* Emericus Szasz [DomH 120]. *1552:* zaz Istwan [Déva; BesztLt 16]. *1554:* Zaz gergel [Kv; Szám. 1/IV. 20] | szasz iswan [Sárd K; Törzs]. *1564:* Emericus Zaz [Kv; TanJk V/1. 71]. *1567:* Vrsula Relicta Joannis Zaz [Kv; TJk III/1. 11]. *1568:* Elizabet St(ep)hani zaz R(elic)ta [Kv; i.h. 215]. *1573:* Zas Bartos | Illona zas Ianosne | Nehay Zas Lwkachne [Kv; TJk III/3. 73, 111, 127]. *1586:* Anna Zasz Georgne [Kv; TJk IV/1. 562]. *1588:* Zaz Istvanne Ilonazzony [Dés; DLt 222]. *1591:* Zaz Borbolia [Kv; TJk V/1. 125]. *1594:* kis Zaz Janos [Kv; Szám. 6/III. 9]. *1596:* Paul(us) Zaz de Malomfalúa [UszT 10/73]. *1598:* Zaz Orbanne [i.h. 12/6]. *1602:* Szász Mátyás lófő [F.csernáton Hsz; SzO V, 180] | Szász István szab. [Csicsó Cs; i.h. 225]. *1614:* Szasz Georgy Segeswary zs [Dobofva U; BethU 156] | Zaz Geőrgy Keohalom zeki fi, Chioria Martonne Zolgaia [Papolc Hsz; i.h. 401]. *1620:* Szaz Janos [Páncélcseh SzD; RLt O. 5]. *1627:* Kis Szasz Istva(n) col. [Tarcsafva U; UszLt IV. 50. 148] | Szasz Janos szasz fi [Zetelaka U; i.h. 154]. *1632:* Saaz Mattias [Mv; MvLt 290. 101b]. *1641:* Szaz Lőrincz al(ia)s Santa [Mv; i.h. 291. 296a]. *1690:* Nagy Szász Márton [Udvarfva MT; Told. 22]. *1693:* Catharina Szász de Dees [Dés; Jk]. *1702:* Szász Lakatos Jánost [Kv; SRE 80]. *1726:* Szász Ianos togás Deak [Zágon Hsz; SzentkGy Th. Király (45) jb vall.] | Szilágyi Laszlone Szász Kis Anna [Kv; TJk VI/15. 91]. *1727:* Barbara Markus Stephani Szász cons. [Dés; Jk]. *1732:* az öreg Szasz Istvan [Feldoboly Hsz; DobLev. I/146]. *1741:* Nomina Senatores: Josephus Szász[a] [Dés; Jk. — [a]Folyt. a nevek fels.]. *1757:* Szász János [Káptalan AF; TL]. *1772:* Szász János [Torockó; Bosla. Vidallyi Mada Száv. (40) zs vall.]. *1784:* Nagy alias Szász György [Csiba MT; Told. 45/16]. *1786:* Dési Szász Ötves Miska [Kv; CsCJk I. 191b]. *1793:* Nyerges Istvánné Szász Judith Provida [Páva Hsz; HSzjP]. *1808:* Fazakasok: Szász István[a] [Dés; DLt 940. — [a]Folyt. a nevek fels.]. *1832:* Szász Gyuri … pakulároma t [Dés; DLt 491]. *1833:* Tiszteletes Szász Ferentzné Kováts Julianna [Ne; DobLev. V/1196]. *1845:* Szász 'Sigmond … Reformatus [Fotos Hsz; HSzjP]. *1856:* Szász Mózes jegyző [Torockó; Bosla]. *1857:* özvegy Ács Istvánné Szász Sára [Dés; RHAk 88].

Hn. *1369:* duas metas, quarum una esset antiqua, alia nova, quae sitae essent in loco Zazholm [Kendilóna SzD; BfO I, 288]. *1464:* primi incepissent[a] infra quendam monticulum ex ista parte Zazfeld dictum | in monticulo inter rivulum Zazpathaka et puteum Bwdakwtha [Nagyernye MT; Barabás, SzO 112. — [a]A határjárók a határjárást]. *1665/1753:* Az Szász hidnál valo feölt [Dálnok Hsz]. *1669:* ă Szasz uto(n) küüül [Sepsisztkirály Hsz; BLt]. *1673:* az Szasz ucczaban. Az Uy Collegium felől [Gyf]. *1673/1712:* az Forrás Patakjára melyet szasz Pataknak hinak [Tövis AF]. *1698:* az Szász fü az Kotyor(na)k két resze [Csekelaka AF]. *1719:* Monticulo Szász halom[a] vocato [Válaszút K; BHn 169. — [a]Határhely]. *1737:* A Szász vőlgybeli Gyertyános, tőlgyessel elegyessel fiatalos Erdő [Nagyida K]. *1757:* Szász lább(an) (sz) [Holtmaros MT]. *1777:* a Szász utra jővő lábban (sz) [Albis Hsz]. *1778:* A Kerteken kívül a Szász Mester Kender földe és Jordán György Irtova(nya) vic(initásában) (sz) [Szászsztjakab SzD]. *XVIII. sz. v.:* Szasz megjeben (sz) [Újszékely U]. *1819:* Az Szász vőgybe az rét mellet (sz) [Erdőszengyel MT]. *1846:* Ökörtilalmas … az Also határban van ki szakasztva jelesen a' patak alja Szászok réte, Csikos kert és a' Rétre járo között [Gernyeszeg MT].

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Szk: ~ *akadémita. 1798:* (A könyveket) igazán leküldöttem egy Diedrich nevü szász Academitatul … ha még eddig sem adta meg, meg kell Szebenbe, vagy az Apjánál szollítani érette [MNy XLVI, 155 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából] ✳ ~ *asszesszor. 1823–1830:* districtualis táblák 1787-ben állanak fel, amidőn gróf Bánffi György is gubernátor lett. Ezen districtualis táblán szász nemzetbeli asszesszorok is voltak [FogE 93] ✳ ~ *aszszony. 1610:* nem volt karaual az Zaz Azonnak hogj mi oda Jartunk [Dés; DLt 321]. *1740:* méltóztatott ő Serenitássa Passualis Levelet gratiose adatni, Német Kerekes Fejér Jánosnak és a' vélle egjgjűtt találtatott szebeni szász Aszszonyn(a)k Szebenbe, fogva, lejendő vitettethetéseknek nagjob Commoditassa iránt [Dés; Jk 536b] ✳ ~ *asztalos. 1670:* Bucsi uramnak, édes, mondd meg, az szász asztalo-

sok ha elvégezik dolgokat, elbocsáthatják, de ne fizessenek nekik [TML V, 94 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz] ✻ ~ *atyafi. 1705:* A conscriptorok csak méretik városon a gabonát, valahol felesen találnak, a generális parancsolatjából, a szász atyafiakét [WIN I, 409] ✻ ~ *darabont. 1704:* Ma fogták meg Olasz Mihályt, a secretariust, elsőben szász darabontok menvén az ajtajára [WIN I, 81] ✻ ~ *deák. 1582:* Jsmett az sas deak hogy megh hala ... chynalthattam egy Ladatt atta(m) Aztalas Benedeknek tolle d. 40 [Kv; Szám. 3/VII. 6]. *1823–1830:* Ez a szász deák volt egy besztercei szász, Wolf nevű, aki a logicába tanítványom volt, a kamarába pedig az úrfi mellett német nyelvtanító, de semmit sem fizettek neki, hanem csak szállást és kosztot adtak [FogE 114] ✻ ~ *doktoros pap. 1661:* az Kövesdi Joszagot 3 szasz 40 forinto(n) vöttek volt elöször egy szasz Doctoros Paptol [Sófva BN; Ks 41] ✻ ~ *eklézsia. 1693:* Hoszszu aszai Szász Ecclesia [Szentk.]. *1695:* Eddigis Reformata szász Ecclesiank(na)k dolga csak difficultasban lévén, munkalodtunk hogy illendö Bec(sü)l(ete)s szasz Praedicatort állicsunk [Kv; SRE 31]. *1697:* Tiszt: Divini Pal Atyankfiat ... Ecclesiank ... küldvén Academiában, I(ste)nn ö klmet boldogul haza hozván ... az Colosvari Refor. Szász Ecclesiában valo szolgalatra adassek hivatal [Kv; SRE 50]. *1702:* Mint hogj a' T. Refr. Szasz Ekklésiáb(an) Cantorságra kéz be adassal, senkitől nem kénszerittetvén maga kényén kötelezte magat Kupás András [Kv; SRE 79]. *1822 k.:* A' Szász Eclesia Czinteremit ... el nem vettem [Paszmos K; KLev.] ✻ ~ *ember. 1657:* Ez alkalmatosságról egy musnai paraszt, de elmés jó szász embernek ... ily jeles discursusát hallottam [KemÖn. 125]. *1659/1799:* a Toldalagi Mihály haláláért segesvári négy szász embert itt a városnak négy szegeletin keresztül vonattatták az nyársban Barcsai Gáspár akaratjából [Mv; EM XVIII, 453]. *1700:* Egy Szász ember ... kas kötö [Kv; Szám. 40/III. 107] ✻ ~ *falu. 1647:* Vagion egy Argyes neuw szász falú, melynek minden fele Dezmaia, Bora, Buzaia Bathori Gabor adomanyából ide jár [Nagyteremi KK; BK 48. F. 16]. *1655/1682:* Zágor[a] nevű Szász Faluban ... Kadar Matyas akkori hagyott Folnagj hazánal [Pf. — [a]KK]. *1736:* mikor az urak közzül valaki megszállott valamely szász faluban a kiben híres bor termett, akár mint tartotta az szegény folnagy, de az úr megharagította magát, s csak ne haragudjék, két-három hordó borban megalkudott az szegény folnagy [MetTr 355] ✻ ~ *fi. 1614:* Peter Varga idege(n) szaz fy jb [Egerpatak Hsz; BethU 226]. *1623:* ugi hallottam hogy Szasz fy uolt [Csicsó Cs; BálLt 60] ✻ ~ *gubernátor. 1784:* (II. József) az nemességre azt akarta vetni, hogy minden száz forint jövedelemből 40 az ő cassájába menjen, melyet hogy véghez viszen, reáigérte volt magát ez az szász gubernátor[a] [RettE 423. — [a]Samuel Brukenthal] ✻ ~ *gyalog. 1677:* A' Szebeni Király Biro, tanquam Comes Universitatis Saxonicae, sőt a' töb Király Birák-is a' Szász gyalogokkal edgyüt a' Hadban tartozzanak el-menni két két Polgár emberekkel edgyüt, kik a' Fejedelem mellet legyenek [AC 95–6] | Ha az ő nagysága akaratja az, hogy azok az szász gyalogok itt maradjanak, Kegyelmed irasson ő nagyságával rájok egy erös commissiót, hogy tűlem dependeáljanak s szót fogadjanak [TML VII, 417 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1710 k.:* Fejérvárt és a váradjai hidat egyszer muniálta, praesidiálta[a], osztán a németet belőle elhozta, s mégis azt kívánta, hogy a város mégse hódoljon, valami hitvány szász gyalogokra hagyván a várat Száva Mihállyal [BÖn. 944. — [a]Rabutin, Erdély osztrák katonai főparancsnoka] ✻ ~ *inas. 1574:* Mihal Thamas Schawster fia germek Azt vallia hogi az Kapa Antal kerteben Iaczanak volt pely keowet valamy zas Inasok [Kv; TJk III/3. 354] ✻ ~ *jobbágy. 1666:* a szegénység ... csizmát s festett posztóból álló köntösöket ne viseljenek ... ide nem értvén a szász jobbágyokat, kiknek viselni szabad legyen posztó dolmánt, nadrágot, süveget csizmát is [EOE XIV, 183–4 ogy-i végzés]. *1721:* eö kgl(ne)k egj jobbagya agyon verven ... eö Ngának egy szász jobbágyát, azon verés miatt a szász megis holt [Szászvessző NK; JHb XXIII/60] ✻ ~ *jobbágy-tiszttartó. 1710 k.:* Illyés Márton nevű szász jobbágy tiszttartómnak egyszer magam mondám sok morgásom után: eredj ki, Márton atyámfia, mert félek, megverlek majd [BÖn. 497] ✻ ~ *kántor. 1598:* az Zaz Cantor hazanak (!) walo aytot meg belletettuk [Kv; Szám. 7/XVI. 49]. *1621:* Az el mult Eztendób(en) Conferaltak uolt eó kegmek az Zaz Cantornak fl 10 egi felsó ruhara [Kv; i.h. 15b/IV. 13]. *1768:* ez a Testvére is, Jutzken az ide valo Szász Kántortol meg fattyazott vólt [MkG] ✻ ~ *káplán. 1794:* a Szász Káplán Kertyéből lejövö Árkotska [Hosszúaszó KK; EHA] ✻ ~ *kastély. 1704:* melléje vevén generális Thoroczkai István uram az hadakat, kezdették Szebent portázni ... sok szász kastélyokat vertek és praedáltak fel [SzZs 316]. *1705:* Ki azt mondja, hogy ... Medgyeshez sokan gyűltenek a kurucok, ki azt mondja, hogy egy szász kastélyba szorítottanak volna a kurucok valamely portás németeket, s azokat segítenék meg [WIN I, 369] ✻ ~ *kertész. 1774:* Az eő Excellentiája Albrecht Márton nevű szász kertészit ismerié a Tanu ha igen Czitromokat, és Narantsokat láttaé a Tanu, hogy valahová vítt volna vagy adott volna el pénzért [H; TL vk] ✻ ~ *kollaborátor. 1589:* Az Scholara valo expensa es keoltsegh ... Az Zaz Colaborator hazara chyinaltatúnk egj Lakatot p(ro) f. — d. 15 [Kv; Szám. 4/IX. 11]. *1609:* Asz Zaz Collaboratornak Aytaiat hogy Aztalos Lukachy meg chinalta fizettu(n)k f — d 32 [Kv; i.h. 12b/IV. 120] ✻ ~ *kótya* szász labdajátékfajta. *1718:* itt a hago alatt többekkel együtt Szàsz kotját Jádszunk vala [Szentimre Cs; Hr 3/302] ✻ ~ *könyv. 1798:* (Eder) Előre kikukorékolja, hogy ő akarja recenseálni a Szász könyvet, már most Schlözer[a], még azt hiszi hogy igazán ő is recenseálta [MNy XLVI, 156 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából. — [a]Gyarmathit nyelvhasonlító munkásságra ösztökélő göttingai történészprofesszor] ✻ ~ *követ. 1710 k.:* az ország engemet, Sárpataki ítélőmestert, Nemes Jánost és egy szász becsületes követet rendele, hogy tegyünk írásban egy conceptust, mint kellene az ilyen alkalmatosságokat megorvosolni és jövendőre is megelőzni és eltávoztatni [BÖn. 679] ✻ ~ *legény. 1588:* az Keomyes Legeny Andras neweo zaz legeny Rakot 11 Napon. Attam Nekye f 2 d. 20 [Kv; Szám. 4/III. 33] ✻ ~ *lovaslegény. 1704:* A fejedelemasszony azt izené, hogy ... ma jött egy szász lovaslegény, aki azt hozta, hogy a generál Szászsebesnél volt akkor és valami kurucok is voltanak ott, de miként észrevették a generált, mindjárt elszaladtanak [WIN I, 221] ✻ ~ *mendikáns. 1654:* egy szász mendicans Scholankban meghalvan adtam az Calandosnak sir asasert es temetesert ... fl — "50 [Kv; EM XLVIII, 364]. *1661:* Csinaltam egy koporsot egy mendicasnak d 50 ... Item egy koporsot egy szaz mendicasnak d. 45 [Kv; ACJk 79b] ✻ ~ *milícia. 1704:* Ugyan ezen járásban a németekkel lévő szász militia elmaradozván, a kurucok sokat bennek levágtak [WIN I, 74] ✻ ~ *militáris konszkriptor. 1710 k.:* Hogy pedig extra omnium interessatorum suspi-

cionem legyen ez a conscriptio, legyen minden vármegyében, székben vagy districtusban egy magyar, egy székely, egy szász, egy német militaris, és ismét egy más cameralis német conscriptor [BÖn. 926] ✳ ~ *náció* **a.** szász nemzet. *1671:* A' Száz Natio-is ez hazának edgyik becsülletes tagja lévén, Király-Birákat és egyéb minden Tiszteket választhassanak magoknak [CC 10]. *1753:* mivel már egynehany esztendők alatt tsak a' Nemes Magyar Natio viselte a' Quartasi Hivatalt, ezután azon Quartasi Hivatallal a' Nemes Szász Nátio-is illendőképen consoláltassék [Kv; SRE 189]. **b.** szász származású. *1721:* Malom János (Szász Natio) [Kv; CsCJk I/21a] ✳ ~ *nación lévő/való. 1593:* Biro vram ... Jelenti ... hogi az megholt plebanos halala vtan, az Magiar Natio eginehanizor admonealta volna az zaz Nation valo vrainkat, hogi az rend es mod zerent eo kegmek allatnanak oli zemelt az Plebanossaghnak viselesere, kin mind az ket Natio megh niugodhatnek [Kv; TanJk I/1. 207]. *1605:* Tetczet az mostany wdeonek allapattya zerenth hogy az varosnak kapu kolchay allyanak az feo es kiralybiro Vram kezeinel mikor kaput kell nytny reggel az szasz nation valo kolchtarto mennyen az feo birohoz, az magyar penigh az kiralybirohoz es vgy vegyek kezekhez az kolchyokat [Kv; i.h. 495]. *1677:* A' Szász Nátion lévő Possessor Patronusoknak Vármegyebéli jószágok, mellyeket eddig-is nem külömben birtak mint más Nemes emberek, ez után-is azon karban hagyattatnak [AC 121] ✳ ~ *nációból álló. 1809:* az 1662 dik Esztendő táján, a midőn Nemes Hazánk ă fene Pogányság markában kegyetlenül hányattatván szintén elviselhetetlen Adozással terheltetnék, ă Vármegyékből és Szász Natiokbol (!) állokat bizonyos Summa pénzekkel segitették [Asz; Borb. II] ✳ ~ *nemzet* **a.** szász náció. *1581:* Megh ertettek az fogiatkozas myat valo panozolkodast mellyet feokeppen az Zaz Nemzet teze(n) hogy p(rae)dicatorok ne(m) volna [Kv; TanJk V/3. 248a]. *1593:* Az Zaz Nemzeth feokeppe(n) irasbol mondgya Mondattia megh valaz teteleket, Enumeralwan bizonios ratiokat, Az harom Zemelnek tiztesseghes Allapottiok feleol, es Az plebanosságh tiztire melto (így!) s illendeozseghek feleol [Kv; i.h. I/1. 212]. *1613:* Szebent üres tárházzal Bethlen Gábornak megadák, melyet kezhez vévén a fejedelem — az Farkas — ágyut lövőszerszámokkal edgyütt, Fejérvárat lövöldözteté belölle, és karácson után resignálá az szász nemzetnek, hogy inkább az ország szabadságát azzal is restaurálja [ToldE 223]. **b.** szász származású. *1787:* Sajnár András kőzőnséges Falusi Lakosnak Fia, Szász Nemzet [K; KLev. 6] ✳ ~ *őrző. 1710 k.:* Az anyámat minden gyermekeivel, javaival együtt árestom alá veték, Segesvárott boltját elpecsétlék ... a szállásunkra szász őrzőket rendelének [BÖn. 559] ✳ ~ *pap. 1564:* a papok conciliumot tőnek Enyedre a Kristus vacsorája felöll ... Ezen semmiképpen meg nem egyenesedhetének, mert a szász papok ennek nem engedének [ETA I, 21 BS]. *1640:* Dezmayok. Minden nemő Eőszi es Tauaszi Gabonayokbul dezmat adnak; melybeől a' Zasz Papnak quarta jar [Bethlen F; UC 14/48. 17]. *1823–1830:* Ott volt még a fennebb említett relegatióból visszabocsátott pozsonyi fiú, Pfandler, és Szeben mellől, talán heltaui szász papnak fia, Dietrich, aki talán két esztendőt is lakott Göttingában [FogE 243] ✳ ~ *papné. 1745:* az J ... a Kolosvári Szász Papnétól egy párta ővet el kérvén ... Kolosvári Civis és Fiscalis Arany válto Ujhelyi Gábor Vr(na)k malitiose 30. forintokon el adta [Torda; TJkT II. 97] ✳ ~ *patrónus. 1677:* Vármegyék Tisztei Fogarasi, s' Kővári jószágokban bé nem menvén, a' Kápitányok vigyék végben a' cirkálást, s' latrok bűntetését Vármegyén lévő jószágiban a' Szász Patronusoknak mellyeket cum jure Regio birnak, azon állapottal [AC 272] ✳ ~ *plebános. 1571:* Hog' a' szaz plebanos ne(m) p(rae)dicalhatot, megh intettek hogy p(ro) se mast tarchion [Kv; TanJk V/3. 34a] ✳ ~ *posta. 1659:* Az szász postának mindenét elvették a többi posták [TML I, 347 Arva Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz] ✳ ~ *preceptor. 1823–1830:* Mikor az urak bent laktak Marosvásárhelyt, az udvarból küldöttek ebédet, vacsorát, de a cipót sok szitkozódásokkal küldötte egy Dósáné nevű öreg gazdasszony, mert apró volt, lágy is volt, a gyermek szüntelen hordotta, s mi is a szász praeceptorral sokat ettünk meg [FogE 116] ✳ ~ *prédikátor. 1587:* az Szaz prędicatornak egi vttal adattata vram szendeljt kęt zazat [Kv; Szám. 3/XXX. 20 Seres István sp kezével] ✳ ~ *prédikátorné. 1598:* 18 Augusty hogy az pwspeokne, es az zaz p(rae)dicatorne gyermekit el temetek, fizettűnk az harangozasert f — d 96 [Kv; i.h. 7/XVI. 41] ✳ ~ *puskás. 1653:* Egyszer egyik[a] meghozá, hogy megindultanak és Pócstelkinél jőnek mind gyalog német és mind rácz, és azokkal számtalan puskás szászok[b] [ETA I, 98 NSz. — [a]Kém. [b]1605-re von. feljegyzés] ✳ ~ *rend. 1578:* az Erdeo dolgatis halaztottak[a] chyak azert hogy meg lassak az Erdeonek my voltat, melnek meg latogatassara eo kegmek valaztottak az ket Ispanok melle a Zaz Re(n)dbol Hannes Ekert Hannes Vmbend Az Magiar vraim keozzwl Hwzar Ferenczet Balint deakot [Kv; TanJk V/3. 160b. — [a]A jövő gyűlésre]. *1589/XVII. sz. eleje:* az Cehnek es az közönseges Mestereknek igaz itileteők altal, Uoxok altal, harom Ceh mester valasztassék ... kik közwl az edgik szasz rend legien [Kv; KőmCArt. 13]. *1597:* Myert hogy az psalterium az templo(m) bely az zaz renden mind el zakadot volt, hogy az gyakorta valo Irast es műnkat el tawaztasúk, vettűnk Biro vram akarattiabol ahoz 17 pergamemomat p(er) d 90. tezen f 15/30 [Kv; Szám. 7/III. 30]. *1621:* Szombato(n) 9 orakort ... az Szaz rendreől valasztottak es eligaltak fő Birot [Kv; TanJk II/1. 32–3] ✳ ~ *strázsa. 1710 k.:* A szász strázsa csak alant volt a szállásunk kapuján, és szabad volt akárkinek hozzánk jőni s menni ... Ez alatt az árestom alatt ... én egyszer kilopám magam a szász strázsák között, hogy kiszaladjanak [BÖn. 559–60] ✳ ~ *sütő. 1758:* a kollégiumnak[a] szász sütője tanítá arra, hogy a kutyafának megfőzött hajáról való ivás hasznos orvosság volna[b] [Hermányi, EDem. 28. — [a]A Ne-iének. [b]A sárgaság ellen. Benkő Samu kijegyzése] ✳ ~ *szék. 1662:* Továbbá hogy látná a vezér, az országra vetett nagy summa még is odavolna, az kulcsos városokrul, szász székekrül honnét mennyi szolgáltatnék kezébe, idején felvetvén s limitálván, hogy még azon summa ezer tallérok mindenünen kezébe nem szolgáltatnának, addig az országbul ki nem menne, erős parancsolattal értésekre adta vala [SKr 665]. *1739:* egj Compania transponaltathatnek valameljik szasz Szekre melj ide es(né)k, ne Pusztulna el vegh keppen Ezen Processus [Moha NK; Ks 99 Nagy Boldizsár lev.]. *1792 k.:* ezen Terűnek viselésére a Vármegyék és Szász Székek elégtelenek voltak [UszLt X. 80 Plánum a székely nemzet állapotáról] ✳ ~ *székes hely. 1677:* Ez igazításnak modgya néz a' kűlső rendekre, egyébiránt a' Városoknak és Szász Székes helyeknek lakosi, éllyenek a' magok eddig valo Privilegiumockal magok kőzőt, és tőrvényeckel [AC 191] ✳ ~ *tanácsúr. 1705:* Ugyan prédikáció után az urak felgyűlvén és a statusok is parancsolat szerint felgyűlvén, a praesidens Haller István uram az egyik szász tanácsúrral, úgymint a

királybíróval kijüvén, Haller István uram a generális propositióját, melyért tegnap felhívatván a Guberniumot, eképpen proponált[a] [WIN I, 485. — [a]Köv. a proponálás] ✱ ~ *tanító. 1823–1830:* A szüreti vakációra … az ozdi hegybe mentünk szüretezni. Volt két tábori sátor, egyiket ideadják, hogy a szász tanítóval lakjunk benne [FogE 112] ✱ ~ *templom. 1732:* a Szász Templom alatt Vagyon egy antiqua deserta Sessio [Nagyida K; Told. 11/70]. *1812:* A szász Templom mellett lévő Puszta Szőllő [Vingárd AF; EHA] ✱ ~ *tiszt. 1677:* mind egyéb helyeken, és a' Circáláson ki-adatot akar mi névei nevezendo malefactoroknak bünteté-sekben, magokat ne immisceallyák a' Szász Tisztek és Patronusok [AC 121] ✱ ~ *utca. 1705:* Szász Utszában az mely kertem vagyon … vettem … flor(enis) Hungaricalibus 40. id est negyven magyar forintokkal örokkösön [Altorja Hsz; Borb. II Alsó Torjay Mihálcz Mihály senior, Nemes Személy testamentoma Nic. Márton Schola Magister Primipilus kezével] ✱ ~ *város. 1592:* Janos Kiraly lewele, melyben beösegesen zepp deak zokkal dichiri ez warost az megh tartott Hywsegben, hogy Erdelyben tulaido(n) chak Coloswart talalta az fidelitasba(n), az szaz varossokis mind el haylottak volt melléolle [Kv; DiósyInd: 19]. *1710:* Nagy anxietásban vala a szegény elpusztult ország, mert a szász városok és a vármegyéknek jobb része Apafi Mihály mellett vala, de a székelység Kemény Simon pártját tartják vala alattomban [CsH 57].

2. szász módon/módra készített/gyártott; făcut de saşi, săsesc; sächsisch, auf sächsische Art. ~ *csuhaködmön. 1620:* Egy Pegymet Takaritotul f—/15 … Zaz Chiuha Keődmeőntúl f 2 [Kv; KvLt II/69 VectTr 4] ✱ ~ *eke. 1675:* szasz ekek harom nro 03//– [Mezőmadaras MT; Borb. II] ✱ ~ *főkötő-csipke. 1816:* Szász főkötő Csipke … 35 xr [Kv; Born. IV. 41] ✱ ~ *hordó. 1816:* Cserefa fenekű jo szász hordo [Koronka MT; Told. 47]. *1821:* Egy hibás szuj ette dongaju szász hordo [uo.; Told.] ✱ ~ *kosár. 1685 e.:* Egy szász kosarban sindely szegh circ(iter) Nro 3000 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 6] ✱ ~ *párta. 1694:* Egy nagy Szász Párta io fèle győngyős [Kv; Berz. 2. 29/76] ✱ ~ *puttony. 1816:* Három Szász, és egy Magyar országi Putton [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.] ✱ ~ *saru. 1705:* A gyermeke tartását fogadták[a] karácsonyig hat véka búzáért, egy kétforintos szász saruért [WIN I, 537. — [a]A dajkát] ✱ *besztercei ~ szekér. 1823–1830:* a hídon innen volt egynéhány tót szekér hagymával megrakva, mint nálunk a besztercei szász szekerek [FogE 263] ✱ *hosszú ~ hordó. 1821:* Avatag hoszszu szász hordo két végin az ontorázatyán vagyon hat pattanás egy dungoja bé vagyon homorodva [Koronka MT; Told.].

3. ~ *módon/módra* szász divat szerint; după moda săsească; auf sächsische Art, nach sächsischer Manier. *1627:* Egy szász modra Czinalt giolcz vyatlan Jngh. tt f. 1 | Egy vy muhar szokniat szász modo(n) valot f. 10 [Kv; RDL I. 132/135]. *1736:* még az fő aszszonyokban is sokan nem csizmát viseltenek, hanem amaz ránczos veres sarut szász módon [MetTr 342].

4. ~ *kapta* szász kapta szerint készített lábbeli; încălţăminte făcută după calapod săsesc; Schuhe nach sächsischer Art gemacht. *1855:* lábán jokora szászkapdákkal volt biztositva az idő viszontagságai ellen [ÚjfE 153].

5. szász ízlés szerint készített; făcut după gustul saşilor; nach sächsischem „Geschmack", **Szk:** ~ *bor. 1591:* Attunk Also fylere Lüpsa Janosnak Egy Hordo Bortt Zaz Bor Hordoiatt Vettük f 11 d 40 [Kv; Szám. 5/IV. 5].

II. *fn* **1.** szász ember; sas; Sachse, Sächsin. *1559:* Az Tanach az Negyven emberel egyetembe walazanak keth polg<art>h, kyk kezeben Jarion minden Jewedelem, Egyk Magyar masyk szaz legyen [Vízakna AF; TT 1881. 189]. *1561:* Hog' az ǫ cehekbe ket few Ceh mester leg'en eggik zaz es az masik mag'ar legen … ezeket meg eskessek [Kv; ÖCArt.]. *1569:* kapitan Vram w ennekem Meg paranchola hog K: Meg Jriam hog az Nemes ember a kinek vitet tehat k: vag azt az szazt vag' Mast valahwn akaria Mind az Vrekot s mind az szekben Teoruint all [Sajó BN; BesztLt 105 loan. deak vicecomes a beszt-i bíróhoz]. *1572:* Talaltanak azert eo k. varoswl Illen Rendet Az kapwknak es kys aytoknak kwlchianak tartasa Es az kapwkra kys aytokra valo gondwiseles feleol hogy Minden kapwra es kis aytora elegh egy kolcz tarto Ember, De Igh hogy Az mely Eztendeobe Magiar az Byro, azkor Zasok legienek az kapwknak es kisaytoknak kolcaynak tartoy, Azonkeppen Mykor zas az Byro Magiarok legenek az fele dolgosok [Kv; TanJk V/3. 53a]. *1628/1635:* Egj òregh forgacz zemw aranj lancz, melj … uolt az Zegenj Beldj Janosneje kit … ket zaz eotuen forinton ualtot kj Kekedj vra(m) eo Nag(ysag)a Brassoba(n) egj Zaztol [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.]. *1717:* az Szaszok … meg tiltottak masok ne vehessenek mig ők minden fele gabonat nem vásarlanak, s az utan magok ugj adgjak a mint akarjak [ApLt 2 Kálnoki Borbála Apor Péterhez Szu-ről]. *1744:* Lukáts András … Birtolan Istvannal lakik az eleje Fületelki Szasz volt de ez magyaros [Vécke U; LLt Fasc. 67]. *1760:* Hallottam a' Szász Örményesi[a] szászoktól hogy az onnan az öszszel a melly Bort Interesbe fel szedett vizzel elegyitette volna [O.kocsárd KK; Ks 92. — [a]KK]. *1776:* Valami Sitvei[a] szászok … otton Nád Zsupot Csinálván … azoknak nyomakon fel vakargatván az hulladékjakat, azzal jöttem haza [A.kápolna KK; BK. — [a]Zsidvéről (KK) való]. *1806:* Nem vitték a fát Tégla égetni hanem Régenb(en) a Szászoknak el adták [Radnótfája MT; Born. G. XIII. 14 Zsorszika Gavril hajtás (40) vall.]. *1811:* Igaz, hogy a' Székely tisztább és csinosabb, De a' Szász fösvényebb és takarékosabb [ÁrÉ 69]. *1815:* két Kantzalista Déjákot, és mint egy 50. Számbol allo Idetsi[a] lakos Szászakat Betsűs Birák(na)k az Helynek Szinére átalis hozván, a' minden azon részen volt ujjitasakat, épitményeket meg Betsűltettűnk [Orsova MT; Born. G. XV/13 Pop Illya (63) vall. — [a]MT].

Hn. *1628:* Az melly igines ut megien le Bangarthol az Szaszok uttiara [Andrásháza K; KHn 182]. *1631:* Szasz fwve [Szentábrahám U; EHA]. *1651/1653:* Az Veres Ez feiebe az Szaszok hataraba [Bodola Hsz; EHA]. *1722:* A' Szász révinél (sz) [Papolc Hsz; EHA]. *1726:* a Szászok Ősvenyenél [Gógánváralja KK; EHA]. *1754:* A' Szászok Retin (k) [Sáromberke MT; EHA]. *1764:* Pe Lunkutze nevű hellyben a Szászok Erdejéhez kőzel (sz) [Pókafva AF; EHA]. *1815/1817:* A Bethlen-falvi határ szélyben a szászok Tábora nevezetű helyen (sz, k) [SzU; EHA].

Szk: *a ~ok temploma. 1604:* Vadnak ket ohn tanierok melinek eggjke az Magiarok Templomaban masika az szaszok templomaban forgott [Kv; RDL I. 77] ✱ *hintócsináló ~. 1671:* Az hinto csinalo szásznak[a] [Fog.; UF II, 514. — [a]Köv. a járandóságok fels.] ✱ *luteránus ~. 1653:* Ez a Sánta Márton, mikoron írnának 1536-n, csak ezerötszáz harminczhatban jött ide bé Erdélybe, és a Calvinus könyveit és tudományát ez hozta bé, melyet a lutheranus szászok igen bántanak akkor [ETA I, 34 NSz] ✱ *paraszt ~.*

1710: Sokszor néztük a fellegvár oldaláról: ötven-hatvan hitván brassai paraszt szászokból s valami rossz oláhokból, rác nevezeti alatt álló freicompániából valók nyolckilencszáz kurucot mint hajtottanak a Barca mezején[a] [CsH 379. — [a]1706-beli eseményre von.] ✳ *szekeres ~. 1673:* jött Szilvási uramnak levele, a szekeres szászoktúl küldte, de abban egyebet nem ír, hanem azt, hogy Kaplan pasát küldték két vagy három ezer emberrel az szerdár segítségére [TML VI, 537 Székely László Teleki Mihályhoz].

2. szászság; săsime, populaţie săsească; Sachsentum. *1704:* (Azt) izenték, csináljanak magoknak conceptust, amint szeretik és hozzák fel, de amazok kiijedvén belőle, többire mind kitagadák magokat, kivált a szász és székely, és béizenének, hogy ők minket és a Guberniumot mivélünk együtt authorolják, hogy a conceptust csináljuk meg [WIN I, 202]. *1710:* Az Isten megfoszta tőle[a] ... még az idegenek is, szász, német, oláh, magyar Brassóban, akik azelőtt ismerték s látták, nagy keservesen siratták a holttestit [CsH 435–6. — [a]Fiától]. *1710 k.:* Itt a szásznak nevetségei vagyunk; megmondja, hogy az ő alfelibe bujtunk; az erősség, fegyver, minden ő keziben vagyon [BÖn. 760–1]. *1762:* Régen jövendölik, hogy kiforgat a szász bennünket a praedominatióból, ihon megesék! [RettE 145].

3. *szitk 1729:* szidni kezde az It eb ágjáb(an) szült szászszának [Dés; Jk]. *1774:* gr. Teleki László úrnál sok úriember lévén hosszú asztalnál ebéden, publice Brukenthalt szidta, anyját, lelkit, mit csinál a lelke pór szászának [RettE 335].

4. szász (katona); (soldat) sas; Sachse (Soldat). *1623:* Veöttwk hwsegtek leuelét, es hogy az Eött Szaz Gialogott megh keszitettek, de miuel Magiarokboll mind megh nem szerezhettek Száz es Olahis uagio(n) keözeötteök [Törzs. fej-i rend. Nsz-hez]. *1704:* Ugyan ma hallottuk, hogy Besztercét a kurucoknak feladták, mert a magyar és szász mind letötte a fegyuert, hogy nem defendálják a várost | a nagypiacon lévén ötszáz muskotélyos és ugyan lovas is ezerig való, a kispiacon is ötszáz szász, a szászok nagytemploma cintermében is voltanak szászok mintegy ötszázan, amely három helyett való militia három-három ízben lövé kis puskáját [WIN I, 128, 187]. *1705:* Innen is az generál ezer szászt kiván fegyverrel, ha kiszáll a mezőre [i.h. 581]. *1762:* Tizenöt ezer land — milicia állíttatik most fel ... melyben 12 ezer gyalog, 3 ezer huszár és dragonyos lesz ... Nem akarja Bukkow, hogy ötezernél több román legyen köztök, hanem a többi székely s szász [RettE 142–3].

szászföldi szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *bor* szászföldön termett bor; care a fost produs în ţinutul saşilor; aus Sachsen. *1591:* Attam felseő filere[a] Võna farkasnak Egy Hordo Bortt Zazfeldj bor Hordoiatt veöttuk f 12 d 40 [Kv; Szám. 5/IV. 5. — [a]F.füle (TA)].

szásznė szász asszony; săsoaică; Sächsin. *1637:* en mellölem fel kele Cziszár Pal, elsőben mind az szasznek keőzze kalandoza, s monda ... hogi az szaszne rajta tartia az leanion a kezít [Mv; MvLt 291. 110a]. *1705:* Ugy Bethlen Sámuel uram is ma kereszteltelteé meg a kisfiát Farkasnak, holott is jelen volt ... három szászné | Ma bocsátottanak bé a kurucok vagy őt rab szásznékat Medgyesről ... akik is azt beszélik, hogy a kurucok eleibe igyekeznek az armadának [WIN I, 555, 581]. *1736:* A szásznék az mellyeken mind olyan medályformát hordoztanak, akit kesentyünek híttak, az városi úr szásznéknak aranyból, drágakövekből való volt, az közönséges kivált falusi szásznéknak kinek ezüstből, kinek ónból, kinek pléhből, de mindeniknek volt [MetTr 344]. *1759:* (A lovat) egy Szebeni Szásznétől lopta volt [Bulzest H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1797:* En Vásárhellyre az Ngd parantsolatja szerént be jártam és ottan az Udvart meg visgáltam ... Szállo most nintsen ott senki tsak azon szászné azon Házba melybe B. Josintzi Urfi szokott Szállani [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. *1811:* Kinek a' Pap tetszik, kinek a' Papnéja, Egynek Szászné kedves, másnak Oláhnéja [ÁrÉ 74].

2. *becsm kutya picsájából esett ~. 1790:* (Salva Venia) kutya pitsájából esett szásznénak mondotta [Dés; DLt].

szászos 1. szászos szabású, szászosan készített; (care este) corespunzător portului săsesc; sächsen, etwa: wie die Sachsen etwas machen (Sprache, Kleidung betr.). **Szk:** ~ *főkötő. 1788:* Töltött fekete atlatz ujj szászos főkötő ... Fekete fátyol mettzett Szászos főkötő [Mv; TSb 47] ✳ ~ *lening. 1829:* Köhalomszéki Katzai Gyárfás András ... Visel ... szászos lenn inget [DLt 363 nyomt. kl] ✳ ~ *pártaöv. 1798/1821:* Régi Szászos Párta öv ... Szászos vékony párta öv [Kv; Pk 5].

2. szászos építésű; (care este) construit după obiceiul saşilor; in sächsischer Bauart. **Szk:** ~ *ház. 1761:* egj curiálisis vagjon a Falunak alsó vége felé ... mellyenis bornákbol gerezdesen fel rott szalma fedelu Szaszos haz vagyon [Martonfva NK; JHbK LXVIII/1. 382].

szászosan szászos módon; în felul saşilor; nach Sachsenart, sächsisch anmutend. *1761:* Csűrös kert mellyben szalma fedél alatt vagyon egy szászossan épitetett régi Csűr nyoltz ökörre való Istállóval [Martonfva NK; JHbK LXVIII/1. 382].

szászság 1. szász közösség/lakosság; săsime, populaţie săsească; Sachsentum. *1677:* A' Vármegyei, vagy egyéb Tisztek a' Regius Funduson ne Circállyanak, sőt magok Jurisdictioja alat lévőknek Circálására menő uttyokban-is meg-szálván, mód nélkül valo gazdálkodásra a' Szászságot ne eroltessék, Posta ló adásra penig tellyességgel semmiképpen ne, annál inkáb egyéb exactiokra | A' Szászság közőt Pásztorkodo, uagy egyébiránt igaz kézi munkájokkal élő külsö embereknek Jobbágyit, se cirkálásnak idején, se egyébkor ártatlanul, és a' törvény uttya kivül, se a' Tisztek, se utánnok lévők ne sacczoltassák és taxállyák [AC 159–242].

2. *rég* szász náció/rendi nemzet; naţiunea săseacă; die Nation der (siebenbürger) Sachsen. *1569:* kereom te .k. hogy myndeon dolgokat Es karokat walamy az .k. tyzty Alat az kyral Jozzagan esseot ... suma szerent Regystromba tetessen Es Jrasson ... hogy Enys Ne maragyak hazwksagba Ewh feolssege eleot, az szegen szazssag Nyomorwssaga feleol walo szolassomba [Mihálcfva AF; BesztLt 87 Wolffangus (!) Bornemyzza de Kapolan a beszt-i bíróhoz]. *1579:* Byro vram ertekezzek az vraim altal kik oda Enyede Mennek, Az zazsagis ha procedalt é Az Limitatio dolgaba vagy penigh mint es hogy procedaltak [Kv; TanJk V/3. 194a]. *1605:* Imreffy Vram ... ielente az Varos eleot hogy semmith egyebet Nem vezen ezeben deliberationkbol hanem chyak az haladekot ... oka lehet Zebenteol es az szassagtol valo chywgeswnk, holot attol az varos el el vagion zakadúa es regazkodot az Nemesseghez, Az Nemessegh

penigh es Zekelsegh megh eggyeswlt akiknek ez varos membruma [Kv; i.h. I/1. 516]. *1613:* Eo felsege[a] Szebentt az Szazsagnak restituallia, es regi Szekes helliere Feieruarra mennien lakny [KJ. — [a]A szászság követelése Báthori Gáborral szemben]. *1620:* az szászságnak minden üdőben arra libertása és autoritása légyen, hogy ők valamikor akarnak, de mind az két császár Portájára ... akármikor követeket jártathassanak [BTN[2] 393]. *1671:* Hogy Urakat, Nemesseket, keritett, és Mezŏ Városokat, Székelységet és Szászságot régi és minden legitime emanaltatott privilegiumokban. Donatiokban, annuentiákban, Inscriptiokban, assecuratiokban, és Consensusokban ab antiquo bé-vŏtt Ususokban salvojure alieno, és szabadságokban meg-tartt[a] [CC 8. — [a]Barcsai Ákos fej.]. — L. még ETA I, 26.

3. szász univerzitás (mint legfelsőbb szász bíróság); universitate (obştea) săseacă; Universitas Saxonum. *1560:* Melly hazat es egyeb ewreksegeket mynd yt mind egyebwt sok apellaciok vtan minekwnk Jtylte az terueny kyt mycor im benedek vram latoth es ertet volna vy ytiletet vet uala benne ... az teruent elewzer Jth varos moggya es teruenye zerent lattatta megy, de mykor latta volna hogy az terueny Jszmet my nekwnk zolgal ... Zebenbe vitte vala ottis nekunk Jtyltek vala onnet vitte az zazsagra Onnet az ew felsege tablayara [Kv; SLt ST. 6].

4. szász föld; ţinuturile locuite de saşi; (etwa:) das Sächsisch/Sachsenland. *1687:* Elés hajto Uraimek altal szaszságrol ad(mini)str(ált) eles van eszerint Tyuk van no 180 ... Vaj van oc. 12 ... [A.komána F; UtI]. *1753:* Akim Flora ... ŏtven ŏt Rhenens forintokat tudom hogy borért adott a' Szászságra [Domb K; Ks 8. XXII. 9].

Szk: *külföldi ~ról való* más helységbeli/vidéki szászság közül való. *1662:* Kűföldi szaszsaghrul valo mivesseknek Az mikor dolghoznak per diem liba 5[a] [UF II, 222. — [a]Valószínűleg búzajárandóságra von.].

szászsági szász nációbeli; de naţionalitate săseacă; sächsisch, aus/in dem Sachsentum. *1662:* A vezér ... a városi tanácsokat is, s szászsági királybírákat, polgármestereket s székelységet is hitre mind gyűlésre hirdetvén s gyűjtetvén ... az vezérnek néhányrendbéli parancsolatjára s hitére is sem senkit nem bocsáttattak, magok annál inkább el nem mentek vala [SKr 664].

szászságul szász népestül; împreună cu populaţia săsească; mit dem Sachsentum. *1569:* Azertt k.tek holnap estuere kylgien egy embereteket Zent Jwanra[a] ... Jaryak megh az falúkat az mely falúkba az en vram Zolgay voltak, lassak megh hytt zerynt keöztek az Nagy kartt akyert .k. tek eghez zazsaghwl fel indúlt voltt [Nagysajó BN; BesztLt 8 Horwatt Lúkach Nagy Sayoj tyzt tarto Domby Gergel beszt-i bíróhoz. — [a]Sajósztiván BN].

szászszentlászlói a Szászszentlászló (NK) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szászszentlászló/Laslea; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szászszentlászló. **1.** Szászszentlászlón lakó; din/care locuieşte în Szászszentlászló; einer/eine aus/im/von Szászszentlászló/Großlaßlen. *1692:* lattam ... hogj szasz sz: Laszloi Giller Peter ... egj nehanyod magaval az szeplaki Disznokban ... kettŏt meg eolve az mezŏre ki vivek perselni [Szászsztlászló NK; SLt AF. 20 Maylat Peter (50) vall.].

2. Szászszentlászlóhoz tartozó; care aparţine de Szászszentlászló; zu Szászszentlászló gehörend. *1681:* Szasz Szent Lászlai határ [Szászsztlászló NK; EHA].

szászul săseşte, în limba saşilor; sächsisch(e Sprache). *1569:* De a' Newyt en Eleottem Nem Neweze meg, Mert szászul sokat szolanak feddeodynek [Kv; KvLt II/19]. *1572:* Dorotia Zabo lazlone, Azt vallia hallotta hogy Zeoch Benedekne Idezy volt katalint Jo Swltnek Monta ... az Mongia volt te bestie temyad vallom ez ez (!) kart ... zaswlis eleget feddet eo nem ertette [Kv; TJk III/3. 19]. *1578:* Nehez Mathias ... vallia, Mikor vrammal hozzw Martonnal volna egkor Olaios Georg eleget ellenkedenek mind zazul magiarol Eg Massal Az hazban [Kv; TJk IV/1. 76]. *1580:* Az my az Magyar irast illety Az hydo(n) ... Nem akarwa(n) valamy dissensiora Ieowendeore is okot adny Az vnio elle(n) vegeztek eo kegmek hogy zazulis vgyia(n) Azon igekel faragyak megh az varos keolchyege(n). Azon keppe(n) egieb keozonseges Monume(n)tumoko(n) ha egyk Nemzetnek nielwe otth vagio(n) Az massyke is legie(n) otth [Kv; TanJk V/3. 228a]. *1599:* Zeken lakozo Zekelj Mihalj ... vallja ... latta hogy eggymassal kezet fogwan egy nehanzor kj mentenek es suttogtanak bezelgettenek hol zazul, hol olahul egymassal [Kv; TJk VI/1. 316]. *1602:* Nagy ferenczne Barbara azzony vallia hogy Ach Mihalnetol hallotta hogy ... Ieot vala egy eotchye hozza es monda Zazul hogy mennyen ky mert az kapu eleot az Vra [Kv; TJk i.h. 627].

szászvárosi a Szászváros (H) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szászváros/Orăştie; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szászváros. **Szk:** *~ pénz* Szászvároson vert hamis pénz; bani falsificaţi la Szászváros; in Szászváros gefälschte Münze/gefälschtes Geld. *1710 k.:* kivált Szászvároson rettenetes sok hamis pénzt vertek a lengyel jó susták és polturából ... Az Isten egy vagy két görögöt hoza oda, kik mondának ... ha egy vagy másfél ezer forintot adsz kölcsön, mü elvesszük az egy szászvárosi pénzen kivül [BÖn. 693].

szatinglot kelmefajta; un fel de ţesătură; Satincloth. *1841:* Nyári Szatinglobol (!) valo lájbi győny (!) ház gombokkal [Dés; DLt 466].

szatinglotlájbli egyfajta kelméből készült mellény; vestă făcută din ţesătura respectivă; Werte aus Satincloth. *1828:* Egy satinglot setét szűrke Lájbli [Dés; DLt 118/1829].

szatirikus gúnyoros; satiric; satyrisch. *1823–1830:* Kovásznai[a] nőtelen életet élt, durva, darabos ember volt, és szatirikus, de nagy orator, nagy poéta, kivált deákul [FogE 74. — [a]Sándor, mv-i professzor].

szatirtselyem szatén; satin; satinierte Seide. *1835:* 1 karika Satirt Selyem 36 xr ... 1 satirt Selyem 45 xr [Born. O. Ia].

szatiszfaciál 1. eleget tesz; a îndeplini (ceva); genugtun. *1619:* Azt bizony látom, hogy valakik Felséged jóakarói, oly nagy örömmel vadnak rajta, mintha Felséged tulajdon magoknak küldené; nagy affectussal mondják, hogy nem az Felséged pénzét kivánták, hanem csak azkik Felségednek

nem jóakarója, azoknak satisfaciállának [BTN[2] 361]. *1701:* ő Kglmét minapib(an) reqviráltattam s admoniáltattam, most is iterató admoniáltatom satisfaciallyon ő Kglme azoknak [UtI]. *1739:* 'A Tktes Nms Tanácsn(a)k satisfaciálván N. Bagosi Mihályné Székely Kis Anna; adjudicaltatott, hogj Jstenét, és a' szent Eklát kövesse meg, in Loco publico, az Isten Házáb(an) [Dés; Jk 523b]. *1758:* Mi azért szoros Jobbagyi Kőtelessegünk(ne)k esmerven Felseges Asszonyunk (!) és őrökös Fejedelmunk Compulsorium Mándatumanak engedelmeskedni, nem kűlenben az Exponens Matskasi Kata Uri Asszony őe Naga Kéresenek is Satis facealni akarván ... elmentűk (!) ... Czintosra[a] Szkridon Juvon ... Falusi hites Esküt házához [TKl 19/42 Magjarosi Istvan Ne(me)s Fejer V(ár)megje Törvenjes szekenek hites Assessora és Sebesi Ferentz Nemes szemelly aláírásával. — [a]AF]. *1759:* az emlitett fazakas atyafiak ökglmek kívánságoknak kívánván satisfacialni ... el mentünk a megirt helyre [Dés; DFaz. 21]. *1784:* Melly ígéretjének Sz Iványi Iosef Ur Satisfacialni kivánván ... lépék ilyen compositiora [Süketfva MT; Kp II. 11].

Szk: *kondiciónak ~. 1782:* mivel Bakó Sámuel ur(am) nem satisfaciált a conditiónak, nem tartotta az annyát, per hoc a testamentum annihiláltatik [Árkos Hsz; RSzF 233] ✳ *kötelességének ~. 1750/1797:* kőtelességűnk(ne)k Satisfacialni kivánván, el mentűnk ... Kis Dobára[a] ... és oda a' mely Fátenseket compelláltattak az Exponensek ... az előnkben adott Utromokra m(e)g kérdezvén, és examinálván ... Fassiojokat hűségesen le irtuk [Borb. II. — [a]Sz] ✳ *törvénynek ~. 1792:* vállalánk kezességet Báboni Bodis Mártonért ... hogy valamikor a' Mltsgs Vdvar Provisoratussa parantsolni Méltoztatik Törvényre Sistaljuk ... Mellyet ha nem effectualhatnánk Vinculumat Subealjuk és fejenként Satis facialunk a' Törvénynek [Nagyalmás K; Somb. I].

2. kielégít; a satisface; befriedigen, genugtun. *1616:* in genere minden költsegeket ezen Incatta az Ac(torok)nak tartozik penes princjpalem Causam adjudjcatoriam refündalni meg teriteni az Varosunknak törúenye szerent ad quindecimu(m) diem satisfacialuan mindenekröl [Kv; RDL I. 100]. *1623:* Ha hol pedig ... Benkeő Gieőrgi es Benkeő Gaspar auagi eó nekik posteritasokis, mas ember penzeuel masnak akarnak ualtani ... vitezleő Retthy Istua(n) Deaktol auagi eő kgnek posteritasitol, auagi beőchwuel akarnanak satisfacialni, tehat az megh mo(n)dot szena fw hely ... Retthy Istua(n) Deaknak es posteritasinak ueszzenek eőreőkéoskeppen [Markosfva Hsz; Borb. I]. *1636:* tartozik az d(omi)nus At mind maga az J mind az mostani felesegeteol Valo giermeke, mind addigh Zolgalni rabotas munkan kiuüll, miglen arrol az debitumrol ne(m) satisfacialnak [Mv; KCsl 133 Fr. Sarosi not. kezével]. *1645:* ezeken az ... kezeseken ... az negyven forintot megh vehesse es ... magokhoz is hozza nyulhasson ... s mind addigh fogva tarthassa ő keglme valamigh az kűlőn kűlőn negyven negyven forintrul nem satisfaciallyak eo keglmet [Dob.; Ks 42. G]. *1677:* Szegedj Gergely Deak Vram eő Kegime, Az Orthodoxa Ecclesia kepeben tőn Tisztasagot az üdvezult Szigeti Thamas Vr(am) adossagarol vgi mint harom szasz harmincz forintrol, hogi mindenek(ne)k előtte Varosunk(na)k teőruenie szerent az Ecclesiat tartozzanak satisfacialnj [Kv; TJk VIII/4. 241]. *1784:* Ferentzit meg lehet szoritani, tsak lenne fundussa miből Satisfacialljon, de bizony alig hiszem hogy kapjunk nálla Fundust, mert tsak nem mindenibol ki fogyott [Kv; SLt XL Ágoston Márton Suki Jánoshoz]. *1799:* Az Varagyai Fogadot ... Senki is ő Kegyelmektől ... el ne vehesse mig a Contractus Tenora szerént nem satisfacial [Alvinc AF; Incz. XI. 32a].

Szk: *~ja magát. 1585:* Mierthogy Gellien Imreh vra(m) Eot keobeol buzat keolteót Az kazaltatasra ... Azert a' mellik Malombol kj Akaria Meretny, vnnat sat(is)facìallia magath [Kv; Szám. 3/XX. mell.].

3. eredménnyel jár; a mulţumi/satisface; Erfolg haben. *1759:* Bartok Kelemen Ur(am) és Nblis Bod Andrásné Asszonyom ... meg akarván eő kglmek mi előttünk egjezni, de mint hogj ami (!) intercessionk eő kglmek(ne)k nem satisfaciala ... meg egjezének azon hogj ... amit a Tektes Ns Szék fog itélni azon meg nyugogjanak [Albis Hsz; DobLev. I/292. 1–2 László András (36) pp vall.].

4. kárpótol; a plăti contravaloarea unui lucru; entschädigen. *1770 k.:* Koronkai János Atyankfia a' bűntetésnek semmiképpen nem subcumbált ... és tellyességgel recusal és tergiversál hogy a' Kortsomáról el hordott Borért nem satisfacial [Torockó; TLev. 9/14].

5. igazságot szolgáltat; a da dreptate cuiva; Recht sprechen. *1837:* a részeges Magyari Gyuri másokkal nagyokat iszik ... Tisztelendőséged ezen pazérságot ne hadja soká harapozni kövessen el mindent, mert Tisztelendőségednek a Törvény — de az igaz bíroís satisfaceál [Ótorda; SLt Praes. ir. 380/1844 Kassai F. Mihály ügyv. kezével].

szatiszfaciálhat eleget tehet; a putea îndeplini ceva; Genüge leisten können. *1668:* Felette kérem Kegyelmedet, mentsen meg, mert bizonnyal írom, magamnak is nehéz, hogy nem satisfaciálhatok igíretemnek [TML IV, 313 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1704:* a generál azt izente az uraknak, hogy rosszra az urak ne magyarázzák, hogy ebben az urak kívánságának nem satisfaciálhat [WIN I, 301]. *1718:* Minémű utolso allapottjáb(a) Legjen szégénj székűnk még jrtuk ... az Militianak sem penz, sem naturalek jrant ném satisfacialhatunk [Somlyó Cs; Ks]. *1760:* Nagy Márton Uram Czéh mester ő kigyelme ... kontentumát kivanna tenni De nem Satisfacialhat [Kv; KCJk 123b].

szatiszfaciálható kártéríthető; care poate fi satisfăcut; Genüge leistbar. *1677:* ha pedig vagy Dotalisták, vagy egyéb oly személyek lennének a' leveleket meg-tartók, vagy azoknak el-rekkentői, -égetői, és akarmint-is el-idegenitői, kiknek javokbol contentumja nem lehetne az Actornak ... az ollyan contumax, vagy pereseknek nem satisfaciálható személy arestáltassék, valameddig peressével véget nem ér [AC 199–200].

szatiszfaciáltat 1. kielégíttet; a face să fie satisfăcut/ mulţumit; Satisfaktion leisten lassen. **Szk:** *~ magának. 1678:* Szép politia az Leszlié, urunktúl s az országtúl satisfactiót kíván, azomban magának a hol lehetett, satisfaciáltatott [TML VIII, 263 Teleki Mihály Rhédei Ferenchez].

2. adósságot megtéríttet vkivel; a pune pe cineva să plăteascâ datoria; eine Schuld begleichen lassen. *1783:* Simon ... akar kinek, másnak legjen adossa, de az Urnak elsőbben satisfacialtatak [Nagyiklód SzD; SLt XXXIX Ioan. Desi Suki Jánoshoz].

szatiszfakció 1. elégtétel; satisfacţie; Satisfaktion. *1635:* en ram Feleki Gergely egy mandatomat hozot hat, es ez mostani Biro Uramnak praesentalta is ... es azzal az mandatommal citalanak, es instante kenzeritenek az satisfactiora [Mv; MvLt 291. 58a]. *1662:* ha azért ő fölsége az én

méltatlan személyemet nem tekinti is, de maga méltóságos assecuratioiról megemlékezvén, úgy tetszik, nem lesz elég satisfactio ő fölségének, ha csak kisebbik is közüllünk, elégségesképpen nem contentálódnék [TML II, 331 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *1705:* ma hallám, hogy a vajda reáírt volna a generálra azért, hogy amott nemrégen Fogarasban lévő németek Szombatfalván, az úr falujafélében prédáltanak volna, azmelyért is satisfactiót kíván a generáltól [WIN I, 423]. *1763:* Nagj Györgyné exponállya, hogy Serester Máttyás Lovas katona mezitelen kargyával fejét el akarta ütni ... melly jedesiért ... praetendallya condigna satisfactioját [Kökös Hsz; HSzjP]. *1766:* Szegény Bethlen Olivér meghala s rajta marada a tavalyi megvagdaltatása s verettetése ... az limitaneusok által. A bátyja, Bethlen Gergely úr, eleget igyekezett, hogy satisfactiót kaphasson, de csak hijában [RettE 198]. *1779:* (A cigányok) Budnár Pétert ... keményen meg verték Földre le agyalták, Vérét nagy mértékben ki ontották ... Ezekért a vérengezésekért, Méltoztassák Ngd ... Satisfactiot ímpendaltatni [T; Mk V. VII/3a]. *1827:* Egerbegyi hellybéli Lo(vas) Katona Fejurgyán Tyifornak Provincialista Petrutz Mihailla által lett meg verettetéséért satisfactio impendáltatása Tárgyában ... szuksegesnek lattya a Tisztség hogy azon Tárgyban a V(árme)gyei és Katonai reszről ki rendelendő Biztosok altal mixtim investigaltassek (így!) [Egerbegy TA; TLt Közig. ir. 1110].

Szk: *~t adat. 1731:* kérem ... ne Sajnallya consideralni edgy Fő Tisztnek, és egy Baronak, csak edgy Borbely altalis illyen nagy injurialtatasat, és a Regulamentum szerént most in Computu meltoztassek Satisfactiot adatni [Ks 83 Apor Péter lev.]. *XIX. sz. eleje:* méltoztassék ... ily méltatlan hurtzoltásomért (!) bestelen szokkal lett motskoltatasomert condigna Satisfactiot adatni [M.zsombor K; Somb.] ✳ *~t kér. 1570:* Georgius Zegedy Juratus Ciuis ... fassus est ... Esmet Mykor Kolb valamy Ideot vart volna, vyzont Beh Jeo az Tanach Eleyben es Satisfactiot kezd kerny Az Thanach Rea Bochatta hogi Annyera az Menyere az Theorwen Itelte hazabol vegien Igazat Myert hogy Egieb Marhaya Ninchen ez varoson [Kv; TJk III/2. 145]. *1691:* (A statiobéli fő commisszarius) kűlgje ... az szegény Panaszlo Embert az Nemet Tiszthez és satisfactiot kérjen [Kv; Törzs. Instr.] ✳ *~t kíván. 1619:* Az franciai dolog, Kegyelmes uram, bizonyoson írhatom, hogy ... kévánnak satisfactiót arról is, hogy az követet megfogták volt, de azt is semminek tartják [BTN[2] 242]. *1704:* Ugyan ma hallottam azt is, hogy Toroczkai István Uram satisfactiót kívánt volna az generáltól az iránt az megöletett kurucok iránt [WIN I, 110] ✳ *~t tesz. 1734:* se Mészáros Atyánkfiai Hentes Atyánkfiait, se az Hentesek a Meszarosokat semminemű bestelenitő szokkal s injuriakkal ne illessék és amellyik fél meg bántodnék requirállya a Czéhet, vagj az Társasagot ha ott satisfactiot nem obtinealhatnanak, Tehát az Nemes Város Principalissához recurállyanak, s eő kglmeknek kőtelessegéb(en) áll az Controversiat el igazitani s az kik(ne)k illik satisfactiot tenni [Dés; Jk 445b] ✳ *~t vesz magának. 1746:* nem Constal, hogy Gávre Vonul egēsz okott adott Volna arra, hogy Farkas Lupné Asinia ... Szidgya, es bestelenittse Gávre Vonult, azért ... Vonulis ... maga vett Satisfactiot magának meg irt Farkas Lupnénak Asiniának meg verésével és Véresitésével [Dés; DLt Liber Inventationis]. *1761:* Az Incta Aszsz(ony) ... maga vejét Czako Samuel Vramat egy kővel meg hajtván fejét be tőrte, vérben keverte ... maganak satisfactiot vévén [Torda; TJkT V. 35–6].

2. vmely kár, tartozás megtérítése/kifizetése; compensare a unei pagube, plata unei datorii; Entschädigung, Ersatzleistung. *1586:* Deliberatur: Myert hogy az fogsagnak eleotteis componalni Akart[a] ... az felperesekel es ekeppen az lélki esmeret furdalwan kenalta az Actorokat sat(is)factioval karokrol, meljbeol eo maga bwneosse teotte magat ... Azert ... Akazzak fel [Kv; TJk IV/1. 560. — [a]A vádlott]. *1629:* az mely bizonyos summat el ert Vatay Ferencz Borsos Demeteren; tehat arrol ezten napra eleo allattya Ha penigh eleo nem allathatna akkorra az eo Jovaibol legye(n) azon summaigh satisfactio minden perpatvar nelkűl [Kv; TJk VII/3. 163]. *1682:* ha az liquidaltatot debitum az Berki Ur(am) javaibol ki nem telnek az p(rae)tendens atiafiak iavaibol legien az satisfactio [Kv; RDL I. 161]. *1684:* Fogarasi Szekely Ferencz ur ... posteritassi ... Nagy Sig(mon)d Uramon ... csak egy Vice Tiszt altal is Szaz Aranyokat exequaltathassanak, javai penigh vagy Joszaga ... nem lévén ... Nagy Sig(mon)d Uramat ... fogva tarthassak mind a Satisfactioig [O.kocsárd KK; DobLev. I/31]. *1700:* Deliber(atum) ... Bagyoni Istva(n) ura(m) ... magara vallalvan Kovacs Janos 4. veka Zabját: tettzet a' Tőrveny(ne)k legye(n) a' Satisfactio maga beszedevel valo meg kőtelezese szerint, fizesse meg a' negy veka zabot [Dés; Jk 307a].

Szk: *~t tesz. 1663:* ha mi jovai ez Rab exponensnek talaltatnanak Szőrin(!) valaholot Szekib(en), adassa meg, vagy ha azokot el tekozlottak volna azok, comperta rei veritate, arrarol velek tegyen satisfactiot [UszLt IX. 75. 50 fej.]. *1664:* Thoroczkó Szent Gyeorgyi, Nemzetes Thoroczkai Mihály Hivűnk ... alázatoso(n) jelenti, hogy ... kerven Hűsegtek egy nehány száz arannyakat refusiora sok rendbeli requisitiojára ... mind eddigis megh nem atta volna ... azert ... Hűsegtőknek kegyelmesen, és igen seriõ paranczollyuk ... plenaria satisfactiot tenni [Kv; RDL I. 178 fej.] ✳ *~t vehet magának. 1702:* ha tempore debito azon meg irt Summát és annak interessiért valo dólgot nem prestálnák ... a ... Gróff Ur ... magának satisfactiot vehessen, vétethessen a ... kezeseken [Marossztgyörgy MT; Ks 67. 48. 31] ✳ *~t vesz magának/tőle. 1603:* ha mellyk Affele debitorok keozzeol semmj keppen keez penzewl nem fizethet, tehat az ollianoknak borat, buzayat, mingyarast eo kgmek birak vraim Tanachywal egyetemben bwchywltessek el, es vegyenek satisfactiot teolleok [Kv; TanJk I/1. 437]. *1749:* Makrai Agnes Aszszony eő kglme ... a meg irt kezeseken az 40,, 40ven magyari forintokat exequalhassa és exequaltathassa, anyi érő Bonumok nem lévén magokatis incaptivalhassa mind addig mig plenarie satisfactiót veszén maganak [Sövényfva KK; MbK VII. 9].

3. jóvátétel; despăgubire, satisfacţie; Wiedergutmachung. *1809:* Páll Mátyás tartozik 8 forintot megfizetni[a], és minthogy a nemes faluszékit, Páll Mátyás és a feleségével meghamisatotta (!), és a felesége azt vette a hütösöknek, hogy nem igazán ítéltek, azért satisfactziót instál a hütösség reá [Szárhegy Cs; RSzF 280. — [a]Testi sértésért].

szatiszfakciótétel jóvátétel; despăgubire, satisfacţie; Entschädigung, Genugtun. *1709:* az kik akármi injuriáltatást szenvedtek, vagy akarmi úton damnificáltattak ... kiken múlt el az satisfactio-tétel? [SzZs 268].

szatler nyerges, nyereggyártó; şelar; Sattler. *1798:* Ezen verekedést leg elsőbben kezdette a Nagy Vdvarbéli Szathler | mikor a kérdésben meg nevezet Szatlerek egyben bonyolodtak ... hogy káromkodtak azt hallottam [Déva; Ks

115 Vegyes ir.]. *1802:* a' Nagy Udvari Szattlert vérbe kûpülve láttam [uo.; i.h.]. *1852:* Szatlernek a rosz szekérért VRf 5 k [Kv; KCsl 3].

szatlermájszter nyergesmester; şelar; Sattlermeister. *1802:* Esmérié a Tanu Déva mezõ Városában lako becsületes Szatler Maiszter ifîjabb De Luccio János eo Kegyelmét? [Déva; Ks 115 Vegyes ir. vk].

szatlerné nyergesné; soţie de şelar, şelăreasă, şelăriţă; Sattlergewerbe. *1802:* az ifîju Deluciot is artzal egybe kartzolva láttam ... a' Nagy Udvari Szattlerné veszekedések kőzbe kartzolta egybe | tanáltam a' Nagy Udvari Szattlerné Fõkõtõjét, Máslijját és Keszkenyõjét egybe szakasztva a' Fõldõn [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

szatler-társ nyerges-társ; coleg de breaslă al unui şelar; Sattlergenosse. *1832:* Szabo György ... Kapitany Urnak még más két excessussait is emlitettem es panaszoltam t. i. volt Szatler társom Roth Ferentznek 25ig kemenyen valo meg veretetése és szolga Biro Rátz Iosef Urnakis Oroszba(!) ugyan általk égy butyikos bottal feje be hasitását [Dés; DLt 258].

szatmári a Szatmár tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szatmár/Satu Mare; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szatmár. **1.** Szatmáron lakó/működő; din Szatmár; in Szatmár wohnhaft/tätig. *1566:* istúan deak zakmary [Kv; Szám. 1/X. 177]. *1665:* Én beszéltem az szakmári posta mesterrel, el küldi az leveleket, csak kicsiny honorariummal kell értetni [TML III, 461 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1669:* Im az szakmári generál nekem mit írjon s én is micsoda választ tettem, páriáltatván, Baló uramtúl Kegyelmednek mindeniket oda köldöttem [TML IV, 568 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] | Az szakmári német generállal, hogy Kegyelmed tovább is correspondentiát tartson, ő nagysága nem ellenzi [TML IV, 624 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1670:* Édes Komám uram, engemet most is a süly háborgatván, az szakmári doctorért küldöttem [TML V, 68 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1710:* a szatmári commendánssal colludált[a], hogy a várat neki feladja [CsH 155. — [a]Teleki Mihály]. *1763:* Samuel Festő Szathmári [Kv; Dic. XIV. 116].

2. Szatmárról származó; care este originar din Szatmár; aus Szatmár stammend. **Szn. A.** *1585:* Zakmary Janos [Kv; Szám. 3/XIX. 40]. *1597:* Zakmari Janosnak [Kv; i.h. 7/XII. 33 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1602:* Michaelis Zakmary [Kv; TJk VI/1. 583]. *1609:* Zakmary Demeter [Dés; DLt 312]. *1614:* Zakmari Istuan jb jövevény [Marossztgyörgy MT; BethU 58]. *1640:* Zakmari Marton [Szászlóna K; GyU 65] | Szakmari Mihalt [Kv; RDL I. 117b]. *1662:* Szakmary Peter, Fogarasy fõ Praedicator [Szád.]. *1673:* Szakmari Peter [Torda; BLt 11 Szekely Marton kezével]. *1713:* Szakmári Márton [Dés; DLt 493]. *1816:* Rákasi[a] Szakmári Gergelly [Borb. — [a]Aranyosrákos TA]. *1844:* Szakmári Ferentz [A.sófva U; DLt 1441].

B. *1600:* Zattmary Janos [Kv; TJk VI/1. 502]. *1635:* Szathmari Jstvan [Kv; KvLt Céhír. I. 12 Kv tanácsának végzése]. *1690:* Szatmari Ferenczne Szűcs Annok [Dés; Jk]. *1741:* Nomina Senatores: Michael Szatthmári alias Varró [Dés; Jk]. *1760:* Haranglábi[a] Titt Szotmári Samuel ur(am) [Mikeszásza KK; DobLev. I/313. 3a. — [a]Harangláb KK]. *1789:* Tekintetes Szathmáry Papp Sigmond Úr N. Szabad Királyi Kolosvár Városának érdemes Polgár Mestere [Kv; KvRLt IV. 31]. *1846:* Hidelvei lakos, idősebb Szathmári Nagy Josef [Kv; Végr.]. *1868:* Szathmári Sándor faz. [Dés; DFaz. 43].

3. Szatmáron levő; care se află la Szatmár; in Szatmár befindlich. *1710:* Az lobonczság az szatmári hidhoz elment volt, Szatmárt lévén egynehány kurucz, azokkal öszvepuskázván, elmentek [SzZs 284]. *1747:* (Pap Lászlónak) micsoda complicitassa volt azon Szathmári őkrők el Szikasztasaban? [KSz; Ks 27/XVII. vk].

4. Szatmáron készített; făcut la Szatmár; im Szatmár erzeugt. **Szk:** ~ *rosta. 1811:* égy viseltes Szathmári rosta, minden hozzávaloival használhato [Mezőőr K; MkG]. *1845:* Egy forgato nagy Szathmári rosta, jó állapotban [Doboka; Mk].

szaturál telít; a fi plin de ...; saturieren. *1879:* Azt vélték, hogy én a talpamtól fejem tetejéig komiszságokkal vagyok szaturálva, s ha kit nem martam meg ma, minden okvetetlen megmarandom holnap [PLev. 52 Petelei István Jakab Ödönhöz].

szatyor 1. kosár; coş (de papură); Markttasche. *1570:* Thymar Caspar, azt vallya hogi felesegetwl hallota hogi az ferench az Trombitasnak zeolet hozoth zatyorral [Kv; TJk III/2. 109]. *1574:* Katalin Thakach Andrasne Azt vallia hogi ... Margit New Azzon ember ... Mindennap ... cheberrel zatiorral Tely zeolet gywmeolcet hozot valahonnat [Kv; TJk III/3. 362b]. *1589:* oth rakokgatok (!) vala az zatyorba eggietmast az Aztalnal [Dés; DLt 226]. *1617:* foga az zatyrot Seres Istua(n) ki raza az hust az zekre, de Ismet ... az zatiorba raka [Mv; MvLt 290. 25a]. *1642:* az az Ferencz Andrasne Marta azoni az ő szotyrabol egi teli egetetboros Üveget lopott ki [HSzj *égetettboros-üveg* a.]. *1652:* Buxa Jstva(n)e ... lato(m) hogi egi szattyrot hoz az kezeb(en) alma s egieb edgietmas vala benne [Bőd SzD; BK. Mandi Istva(n) (40) jb vall.]. *1727:* Ha valaki hüvelykes gabonát lopna tarisznyával, szotyorral pusztitana 33 pénzig megbüntessék [HSzj *hüvelyes-gabona* a.]. *1747:* az J ... azzalis hivalkodott: Az étszaka u.m. hozzám jõtt az Arch angjal edgj rongjos pokroczban, és edgjik karjában szotyor lévén, kérte a' lelkemet hogj el vigje [Torda; TJkT III. 180]. *1783:* Nanaya Makavej ... a vetésse széliben ... a kik ott mennek el azoknak Sűvegeket, Szotyrokat egyéb ruháiakat elszedi, s bé iszá [Faragó K; GyL]. *1789:* Egy Szotyorba Medve Háj 9. Libr. Rf 4. xr 30 [Mv; ConscrAp. 7]. *1806:* Tirnován Aszintya Felesége, a' Zahán Kretsun Feleségének a Szotyrában kapta meg a maga Tyukját, s Onnat huzta ki [Radnótfája MT; Born. G. XIII. 14 Kotoj Marián (60) vall.]. *1826:* Egy Szotyorba m: e: 2000nyi zsendely szeg [Dés; DLt 82/1827]. **Szk:** *hárásszal varrott ~. 1846:* Egy háraszszal varrott szotyor ... Egy hárász szotyor [Dés; Berz. 20].

2. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: vhány szatyornyi/szatyorra való; de un anumit număr de coşuri; (in der Menge von) 1/2/3 ... Taschen. *1584:* Sophia Seoch Iacabne ezel teobbity meg Az Elseo wallasat ... hogy ez Zabo Cato ment a vago hidra es onnat hozot Epeth, es Egy zatior fwet [Kv; TJk IV/1. 220]. *1592:* Orsolia, Bodor Mihaline vallia ... latam hogi ... Harom zotior barazkis vala nalla[a] [Kv; TJk V/1. 305. — [a]A szőlőtolvajnál]. *1597:* 30 Die Aúgusti ... hozattam ... Hoz Leorintz vramtol Egi Zatior keortúelt Azzoniúnk Aztalara f

— d 8 [Kv; Szám. 7/XII. 127 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1609:* Vrunk Kohnjajara ... attam ... Egi Zatior kasat [Kv; i.h. 12b/IV. 188].

3. kb. táska; geantă (mică), poşetă; Tasche, Beutel. *1644:* eöt forintoczkam volt az szatior czuczaba(n), abbol megis Istenesen cziak husz penzt vet volt ki beleóle [Mv; MvLt 291. 399b].

4. *átv* női szeméremtest; organe genitale externe la femei; (weibl. Scham) (alte) Tasche. *1729:* Latrok faszával enyhitik valagat Kézről kézre adván dőfőltetik szatyrát [Pat.].

szatyorkészület kb. (ajándékkal) rakott szatyor; coş de papură (cu daruri); Geschenkkorb. *1776:* oda jöve Szőcs Péterné ... hogy forázzam az égetbort mert neki radinaba kell menni latamis az szotyor készületet [Kovászna Hsz; HSzjP Fr. Keresztes (31) ns vall.].

szatyorkötő szatyorfonó; împletitoare de coşuri (de papură); (Korb)taschenflechter. *1568:* Jlona szatyor kǫtho [Kv; TJk III/1. 225].

szatyros szatyorkötő; împletitoare de coşuri (de papură); (Korb)taschenflecher. **Szn.** *1570:* Ilona Zattyros Peterne [Kv; TJk III/2. 74].

szattyán szattyánbőr; saftian; Saffian. *1625:* Fizettenek ... Varga Mester Vrajm(na)k, teolleok Vetetue(n) Vrunk eo felsege zamara ... Medencze es mosdo korso Tokoknak, boritanj. Tizennegy szattjant ... 34 [Kv; Szám. 16/XXXV. 154]. *1662:* Die 15 Márty czináltattunk egy tonnát f — d 40. Az tonnának az száiára egy szattyánt f — d 45 [Kv; SzCLev.]. *1673:* Szattyanoknak valo juh bör szaz ... no. 100 [Fog.; UF II, 559]. *1684:* Szattyán van szaz nr. 100 [Gyf; UtI]. *1687:* Az Timaroknal Talpnak valo ökör bőr no. 20. Szattyan(na)k s Beles(ne)k valo Juh es notin no 180 [Gyf; UtI]. *1688:* Az Timárok(na)k Fogar(as)b(an) adott szottjanok és béllesek ki készitésere Juh es berbécs bőrt nro 11 [Bucsum F; MvRKLev.]. *1729:* Az Kordovány kiszitő Szamos ujvari, vagy Gerlai Örmenyeket az láto pénz exigalasokkal az kordovány, vagy szattyán iránt Országos Sokadalminkbol el idegenitették [Dés; Jk 390b].

Szk: *fakó ~. 1756:* Két fako Szatyánra xr. 40 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 95b]. *1757:* Timsora, Szegekre, két fako Szattyánra R. f. 2 x. 25 [TL. i.h. 133a] ✳ *fekete ~. 1685 e.:* (A ház héján) ... vad(na)k ... Fekete Szottyán Nro 4[a] [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 26–7. — [a]Fels-ból kiemelve]. *1788:* Fekete szottyánnal borított nagy hátas karos Szék ki huzo vasaival együtt Flor. 6 [Mv; TSb 47] ✳ *közönséges ~. 1758:* Közőnséges Szattyánokra Rh f. 1 xr 30 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 207b] ✳ *sárga ~. 1669:* Sarga veres es fekete Szattyánok No 12 [Fog.; UtI]. *1781:* 2 sárga Szotyán [Berz. 17] ✳ *veres ~. 1685 e.:* Darab veres szattyán Nro 1 ... Veres szattyán Nro 15 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 4]. *1726:* kisded veress kordovány nr 18. veres szottyán nr. 9 [Görgény MT; Born. G. VII. 23] ✳ *virágos ~. 1658:* vettem ... Egy viragos szattyant dolmany ala, per, fl. — //75[a] [Borberek AF; WassLt Perc. 51. — [a]Fels-ból kiemelve].

szattyánbőr saftian; Saffian(leder). *1621:* Azzoniu(n)k eo Flge it letekor, Eo felsege szwksegere Az Nyergesek attak ket nyerget szattian beoreokkel boritottakat ... f 4 d 50 [Kv; Szám. 15b/XI. 304]. *1672:* Szattyán bőrők administrálásárúl ... Száua Petér Uram administralt egy száttyán bört, Ezekből Naláczi Uram hintáyahoz adtam egy szattyant 1 [UtI]. *1758:* két szattyán Bőrre Rhf. 1 xr. 06 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 212a].

Szk: *fekete ~. 1687:* 1687. Pünkősd Tajba(n) küldött ... Gál falvára ki készittetett fekete szottiá(n) bort No. 4 [Bucsum F; MvRKLev.]. *1759:* szállittasson el ... Három fekete Szottyán bórt [Sárd AF; TSb 51] ✳ *kész ~. 1673:* Kész szattjan bőr husz ... no. 20 [Fog.; UF II, 559] ✳ *veres ~. 1681:* Timár készetette cserzett Juh bőr Nro 22 Veres Szattyan bőr Nro 16 Fekete Szattyán bőr Nro 1 [Vh; VhU 563].

szattyáncsizma szattyánbőr-csizma; cizmă de saftian; Saffianstiefel. *1630:* Soos Lőrincz viszen magiar orszagba ... 36. szattián Czizmat tt f. — 72[a] [Kv; Szám. 18b/IV. 40. — [a]Fels-ból kiemelve]. *1671:* Az hinto csinalo szásznak ... Szattyan csizmajá ... pár. nr. 3 [Fog.; UF II, 514]. *1672:* Szattyán Csizmák administrálásarul s erogatioyarul ... Hegedüs Mihálykának pár. 1. Az három kolcsár Inasnak ... par. 3 [UtI]. *1703:* Kertész Peter fűzetesse ... Ket Par szottyán csizmaja Par 2 [Fog.; UtI].

Szk: *fekete ~. 1697:* Aszszony ember(ne)k valo fekete szattyán csizma nro 1 [Alvinc AF; Mk. Alvinczi Péter inv. 8] ✳ *gyermeknek való ~. 1679:* Gyermek(ne)k valo, viselt, Szattyan csizma Par 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 30] ✳ *sárga ~. 1724:* Pistának a' T(eleki) Samu Inassának Egj pár sárga szattján tsizmát [TKl Barcsai János tutorsága, Huszti András kezével] ✳ *sárga ~ férficsizma. 1685 e.:* Sárga szattyan ferfi csizma par Nro 3 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 4].

szattyán derékalj pilotă de saftian; Unterbett aus Saffian. *1788:* Egy fekete Szottyán Derekaly Lud tolluval tőltve [Mv; TSb 47].

szattyánficsúr szattyán lábbelifajta; un fel de încălţăminte de saftian; Schuhwerk aus Saffien. *1599:* Brassay Ambrus. Vizen. Karoliban. 188 zattian Sarutt ... —//94. 67 zattian Fichwrt ... —//38 [Kv; Szám. 8/XIV. 5 Hj].

szattyánkapca obială de saftian; Fußlappen aus Saffian. *1599:* Brassay Ambrus. Vizen. Karoliban ... 100 Bokor zattian kapzatt ... //150 [Kv; Szám. 8/XIV. 5 Hj]. *1630:* Soos Lőrincz viszen magiar orszagba ... 36. szattián Czizmát tt f. — 72. 60 Szattián kapczát tt f — d 60 [Kv; i.h. 18b/IV. 40].

szattyánsaru iminei de saftian; Saffiansandale(n). *1599:* Niergess János. Vizen. Caroliban. 60. zekerniett ... — //60. 93. Zattian Sarutt ... — // 93 [Kv; Szám. 8/XIV. 3]. *1620:* Zaz szattian sarutul f — /66 ... Zaz Karmasin Sarutul f. 1/. [Kv; KvLt II/69 VectTr 2–3]. *1630:* Soos Lőrincz viszen magiar orszagba 116. kordován sarut tt f 1 d 16 ... 110. Szattián sarut tt f — d 73 [Kv; i.h. 18b/IV. 40].

szattyántakaró cuvertură (pentru masă); Decke aus Saffian. *1753:* Egy őreg Asztal a' kis ebédlő palotan veress szottyán takarójával edjűtt [Marossztkirály AF; Told. 18].

szava-bevehető szavahihető; demn de crezut, de cuvînt; glaubwürdig. *1675:* c(om)proballya ... szemmel látott vilá-

gos Bizonyságokkal, és szava be vehetö Emberséges Emberekkel, hogy az It én leste(m) meg [Kv; TJk VIII/11. 357]. *1698:* minthogy ily Sulyos es halalos dolgokat allegál ellenem kihez kepest azt kivano(m) hogy actioia szerint az ellenem agalt cselekedetekkel való keresetedet in omnib(us) szava be vehető hiteles N. Emberekkel ötvened magaddal meg bizonyics [Dés; Jk 292]. *1705:* (Ketskeméti István) ha ezen dolgát csak mi kicsib(en) ujjitya és Isten ellen káronkodik, megbizanyosodva(n) a dolog, két vagy három szava bé vehető emberek által, az Ország Törvenye és az Constitutio szerint halállal bűntettetik meg [Dés; Jk 349a]. *1748:* Tudgyaé a' Tanú ... hallotta-é Szava bé vehető régi örög emberektől ...? [T; Born. G. XI. 3 vk]. *1769:* hallottam pediglen mind a' Néhai édes Atyámtol mind pediglen szava bé vehető idös öregektől [Jakabfva Cs; LLt Csáky-per 299. L. 3 sub nr. 13]. *1772:* Tudgyaé a' Tanu ... vagy szavabevehetö emberektöl hallottaé, hogy ... mitsoda tumultus orialodott Almási Mihály, és Vernes Jánosék kozott? [Asz; Bosla]. *1775:* én ugy tudom, csak egy Fatens vagyon, a' ki ellenünk fateal, de annakis szava be nem vehető [Kissáros KK; JHb XIX/19 Árkosi Ferenc sógorához]. *1793:* 'a miket tud vagy ... szava bé vehető hiteles emberektől hallott a Tanu beszélje elé [Szság; TKhf 13/34]. *1797:* (A) vallok ... mindnyájon jo hírű és szavak bé vehetö emberek [Ne; DobLev. IV/791. 5b]. *1798:* A' Boldvai részen lévő Curia ki terjedése dolgában eddig elé ... egy szava bé vehetö emberre se találhattam öllyanra, a ki világosan tudna annak régi métájarol szollani [Torda; Borb. II Kolosvári N. István lev.]. *1804:* szovak bévehető régi öregektől hallottaé a' Tanu? [Makfva MT; DLev. 5]. *1813:* A meg nevezett lakosok közzül Némellyek Csipegető és szava bé nem vehető személjek [F.berekszó Sz; BfR III. 12/9 Avasán Vila (58) col. vall.]. *1820:* Vallya meg a Tanu igazán ... hogy Dregán János és Felesége Maris, Demén Márisko Gán Juonné Bása György és Székelly Rozi mitsoda hiteles és Szava bé vehető Személlyek? [Asz; JHb 48 vk].

szavahihető *rég* szava-bevehető; demn de crezut; glaubwürdig. *1659:* azt hallom egy becsületes szova hihető embertől, hogy kikelet az török Rákóczyra csak rá akar menni, valahul feltalálják [TML I, 343 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1660:* Korponay Silfer Isak ... felesege emberseges szava hihető szemeliekel purgallia magat ad quindena(m), ha penigh nem expurgalna magat kötese szerent a' paraznasagh raita maradgio(n) [SzJk 90]. *1662:* Az grófasszonnyal azon várszállás alatt együtt benn levő becsületes szavahihető nemes asszony által magam hallottam[a] [SKr 239–40. — [a]Köv. a hallottak]. *1672:* ha maga szova hihetö emberek szovaibol valami fraudulentiam, vagy gondviseletlensegem mia eö ngok meg karositassok comperialtatnek tehat eö Ngok vagy Praefectus Vr(am) eö kglme minden jovaimhoz, sőt ... magam szemellyemhez hozzam nyulathassanak [UtI].

szavai a Szava (K) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szava/Sava; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szava: Szaváról származó; care este originar din Szava; aus/in/von Szava. **Szn.** *1608:* Zauay Janos Deak [Dés; DLt 300]. *1610:* Joannes Zoway [Dés; DLt 320]. *1634:* Zouai Martho(n) alias Kadar [Mv; MvLt 291. 6a]. *1682:* Szavai János | Johannes Szavai de Des [Dés; Jk]. *1688:* Barbara Szavai cons Sigismundi Horvath [Dés; Jk]. *1693:* Johannes Szovai de Dees [Dés; Jk]. *1713:* Szavai Jánosne | Szavai Samuel [Dés; DLt 493].

szavajárása szólása; expresie preferată; seine/ihre/jds Redensart. *1598:* Moldway Giergi ... wallia. Hallam hogi Imreh deak Palastos Jstwan (így!) kette(n) eozwe zolalkozanak, de ... az zawok Jarasarol semmit ne(m) emlekeze(m) [Kv; TJk V/1. 199]. *1618:* 3 die Septembris hívata az kajmekám az maga házához ... voltunk csak Szölfikárral: azmint ismerem szava járásából, valóba egybebeszéllett emberek Görcsi Mehmet pasával és az többivel is [BTN[2] 133]. *1767:* Bentser Palne Kováts Margith Aszszonyt ugyan nem esmertem ... akkori idöken sok bolondságos szava járásit s maga viselésit hajtották itt mindenfelé mindenüt [Demeterfva MT; Ks 20. XIV. 9]. *1776:* Mltgs Sogor Uram levelét örömmel és szomoránis vettem szomorán az vilag szovajarása szerint szegény de az I(ste)n szerint már meg gazdagult kedves néhai Mltgs Angjom Bánffi Sig(mon)dné Aszszonjom halala(na)k notificalasára nézve [Négerfva SzD; BfN Bánfi Péter lev.]. *1782/1799:* hallottuk a Praefectus Uram szájából, hogy Szabo Mihállynak mondotta, Baszom az Unitarius lelkedet, de hogy masoknak mondotta volna, és é volna szova járása nem tudjuk, nemis hallottuk [Torockó; TLev. 5/16. 382 Transm.].

szaval mond; a spune/declara; deklarieren, (öffentlich) angeben. *1849:* bárha vallomását Kelemen Béni maga szavalta szorul szora penna alá ... Kelemen Béni oda kívánja modosittani, miszerent nem a' gyakornok, hanem a' fiutska vágyon pártfogás alatt Zsibon [Kv; Végr. Vall. 83–4].

szava-meghihető szavahihető; demn de crezut; glaubwürdig. *1620 k.:* Igen szava meghihető főúri emberektől hallottam, kik Egiptusban laktak, hogy oly csudálatos jó innya való víz az Nyílus, mintha megmézelték volna | Azokat[a] miért hadták elpusztulni, és miért most is nem lakhatják, igen szava meghihető emberektől tudakoztam [BTN[2] 414. — [a]Több régi egyiptomi várost].

szavat gyanú; bănuială; Verdacht. *1768:* ezen adosságot fizette volt bé Balási Andras ... Tudom azt bizonyoson hogj az Utrizalt pénznek Zuvattya Törvinyesen nem vitettetett Balási Andrasra melly szerint nemis tudom mi modon keresztetik (!) rajta [Martonos Hsz; HSzjP].

szava-tagadott szavát letagadó; care nu-şi respectă cuvîntul dat, care nu se ţine de cuvînt; keine früheren Worte verleugnend. *1625:* Kovacz Györgj szaua tagadott embernek monda Fabja(n) Tamast [UszT 180b].

szavatos kezes, jótálló; garant, chezaş; Garant, Gewährsmann. *1561:* mynden miet az mellyhez valami ketseg uuolna zabad leg'en mynd addig meg' tartani Mig nem vegere mennek hogy igaz marha penig a'fele mwinek vag' marhanak io zauatosat nem adhattyak azok az kyk arulnak el wehessek [Kv; ÖCArt.]. *1571:* Touabba ott az kegteok varosaban tartotta volt megh eg' Ember vayda Benedeok louatt, keged Napotis hagiott volt benne: hogy az Napra Rea menne my kor ... Az Ember Eoueue tezy a' louatt, Es nekje penig vagion Zauatossa a' lo dolgabol [Dés; BesztLt 10 St. Teoreok Judex Desien(sis) Gr. Timar beszt-i bíróhoz].

1606: az J. igy replical Jm ertem hogy az mely Louat en teneked attam volt azt mondod hogy el perlettek mely miat te megy karosodtal es hogy megy elegittselek azt keuanod, de en arra azt mondom, hogy ... mikor az Zaz az leuelre igazat keuana megy mondam en te neked hogy az leuelre igazat ne fogadgy, hane(m) vele teòrueny zerent megy vetekedgiel, mert Zuuatosod vagion nekedis nekemis, de te teóruennel kvl mingiart igazat fogadal megis fizettel [UszT 20/271]. *1639:* mint hogj az szouatossagh az J(nctuso)n allot megh es mas szouatost is akar producalni, pro eo mint hogj az J kezessegh alat vagion, tartozik el menni az A(ctoro)kkal, es az szouatost ele allatni [Mv; MvLt 291. 205b]. *1680:* Az mi pedig az fagyu dolgat illeti ... ahoz derekas gyanu leven hogy nem igaz marhaia lehet ... ha rendes szavatyost ad, hogy kitől võtte s rèndésén vasarlotta embersegés ember elõt absolvalodik alioquin az file vagatasék el [Sófva BN; Ks 41. G]. *1699:* Iljen okon kelletet az Györgj Janos nevű jobbagjamat ad jus atrahalnom Mivel ket juhok Talaltatták az kezenel ... melj Juhokrol szovattjast nem adhat [Lóna TA; Törzs. Mich. Literati constitutus not. in hac re kezével]. *1722:* Somogyi Péter in publico loco és sok becs(ü)l(e)tes Emberek Lattára vásárolta az controversiában forgo par puskat ... annak okáért a töruény Szék Somogyi Pétert az Patratumban complexnek nem itilheti, keresse azért Gõdõr András azon a Szovacsoson[a] kárait, akit sok faratsága után meg fogadtattat [Kv; TJk XV/3. 100. — [a]Értsd: szavatoson]. *1744:* a szászt lánczra tetettem, magat az szász kezesen ki vette ött szaz forintokon ollyan Conditioval hogy ... az zuatossat elö alittja törvenyre [Angyalos Hsz; ApLt 5 Gazda Mihály Apor Józsefhez]. *1747:* az karolyi Sido, gonoszul el veszet Lovara Pap Vonkanal tanalvan, mellyet is el esküven túlle de Pap Vonka adhatot e Szavatyossat, vagy nem, nem hallottam [Egerbegy Sz; Ks 27/XVII]. *1764:* szuvatyossatis nem adhattyák ki tselekedte volna szállások kõrül azon kárt [Torda; TJkT V. 207]. *1775:* egy Egér szőrű Lovára ... ra tanálván ... Hents Mihálynál, s annak modgya Szerént Lovát ejurálván Lova kezibe adatot Hents Mihály allitotta Zavatsossának Roskányon Lako Kaba Lászlo Ur(am) Jobbágya Czigányát (így!) [H; Ks 114 Vegyes ir.]. *1852:* Egri Móisesnek kõtelességévé tétetik Szavatossát, 's annak lehető bizonyságait, elő állíttani [Dés; DLt 1066]. — L. még TML VI, 215.

Ha. *1578:* zowatostul [Kv; TanJk V/3. 164a]. *1695:* szavatyossat [Dés; Jk]. *1769:* Szavatyossát [Msz; BK vk]. *1777:* Zavatyosom [H; Ks 114 Vegyes ir.]. *1792:* Szovatyosát [Kv; Somb. I]. *1809:* Zuvatosrol Zuvatosra [UszLt ComGub. 1700]. *1831:* Szavatsos [Dés; DLt 809]. *1840:* szovatyosra [Dés; DLt 895]. *1852:* Szavatyossa [Dés; DLt 1066].

szavatoslevél kezeslevél; scrisoare de garanţie; etwa: Garantie/Bürgschafts-Brief. *1681:* az szovatyos Levelb(en) forgo Lonal felelet (!) es aldomas italul többet nem võtt, de mind azon al(ta)l tetczet az Nemes szeknek secundum obligator(ium) a karossal mindaddig menyen migh ... Debreczeni György szavatyossat fel talallya [Dés; DLt]. *1730:* Szász Mártonne Nagj Annok s Leánya Kata Karai (így!) iránt facultaltatnak ketten hogy ... Dioszegi Mihaly Uram Szolgálojánál talált s ismert jovaira réá eskudgjenek, szovatyos levelet adva(n) rulla [Dés; Jk 398a]. *1777:* történt akkoron Bede Juonnakis, egy fekete Szőrű kantzájánakis ... el téveljedése ... meg tanálván ... kezéhez is adatodot a' kancza; a' mint az arol kólt Zavatyos levél mutatya | a' Sza(va)tyos Levélben az emlittet kancza Rusz Petrucz kezinél találtatott ejuràltatott, s fogságotis Szenvedett erette [H; ks 114 Vegyes ir.].

szavatosság kezesség, jótállás; garanţie, chezăşie; Garantie, Gewähr. *1578:* wegeztek ... hogy ... Biro vram ... kettet az vraim kezzeól valaztana az feyedelemheoz, keonyeorógyenekis eo Naganak hogy az warast wegezessebe meg ne haborichia, Seot Engeggie eo Naga bekessegre ha lehetny (!) az ket fel keozt, e pórt, eo kegmek erte leznek, onnet az valazt meg hozwa(n), Bíro vram gywchye be az varost akor vegeznek az Zowatossagrol [Kv; TanJk V/3. 164a]. *1639:* mint hogj az szouatossagh az Jn allot megh es mas szouatost is akar producalni, pro eo mint hogj az J kezessegh alat vagion, tartozik el menni az Akkal, es az szouatost ele allatni [Mv; MvLt 291. 205b]. *1645:* Miuel az fogoly Olah nem comprobálta ... hogy az Sarkeozi Janos A. marhajat mely szauatossagh szerent raita akadot meg, attol az szemelyteol veotte ã kit nevezet ... per torturam megh examinaltassek honnat mentek az marhak kezeben [Kv; TJk VIII/4. 37]. *1679:* Horsa Gabor ... az melj olah Pap louainak szovatossagat rea Hoztak En ugj tudom nem adhatta el magarul mais rajta vagjon [Iklód SzD; RLt 1 Szaz Marthon (67) vall.]. *1735:* Morar Tógyer dolgozott 'a F. Ilosvai vdvárházonn ... velle ... eõ Natsaga Tizenkétt Magy(ar) forintokb(an) alkudott meg, Ugy Talpos Lup is dolgozott ... de nekije is meg fizetet, minthogy egy Tehenért az Szovatyóságott réá vítték [Szakatura SzD; TKl Szakaturi János (60) jb vall.]. *1737:* Hadnagj Nztes Ersek-Ujvári Lászlo atyánkfia ő kglme ... Várasunkról elábált Német Leinonnak egy Ládáját el-vitette vala, valami Szavatyosság reá jövén [Dés; Jk 488b]. *1748:* (A lótolvajok) Captivaltatta(na)k. Az edgyiknek Felesége ... itt az Városon commoralván, semmi reportumot valami szavatyosság iránt nem p(ro)curaltak az Ik. illy hoszszas raboskodasok-(na)k ideje alattis [Torda; TJkT III. 219]. *1765:* (A kancát) elsõ Szavatyossom ... Bukovitsán Martin el szőkesevel kerestem Milos Mihályon mint akitől Martin vette volt és a Falu szekin Tõrvenyũnkis volt, s azt ítéltek hogy a Szavatyosság ugyan tsak réá deveniált volna azért tsak fizesse meg Kantzámat [Fintoag H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1776:* ök a szavatyosságot sok kepen bészelették, de egyíket sem bizonyithatták meg [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1778:* (A) kantzára a' karos, égy kolosvári Embernek kezében réá akadván a' Szovatyosság egyenesen Rusz Vaszilikára haromlott, eõ pedig májigis Szovatyossát nem adhatya [K; KLev.]. *1809:* azon lo, a' mely Siberki Pongratz Janosnak gonosz kéz által elveszett ... a' Jánosfalvi Ember legottan Zuvatot (!) álitott, ezen Székbõl ... és Zuvatosrol Zuvatosra menvén, ahol H. Almáson a Zuvatosság egy Czigányon ... meg akadott [UszLt ComGub. 1700].

szavaz mond; a spune; stimmen für etw, sagen, votieren. **Szk:** *köszönetet ~. 1844:* a Rendek ... kőszőnetet Szavaznak eddígi szeplőtlen hivataloskodása iránt [Usz; UszLt XI. 85/2. 62].

szavazás voksolás; votare; Abstimmung. *1704:* A statusoknak pedig megparancsolák, hogy a generál parancsolatja szerint ma négy óra után a voxot adják bé írásban, minden ember. Már mi lesz holnap kimenetele a szavazásnak[a] ... Isten õfelsége tudja [WIN I, 133. — [a]Bethlen Miklós ügyében].

szavú 1. igazmondó; (care se ţine) de cuvînt; (z.B. ehrlich sprechend, glaubwürdig u.ö.). **Szk:** *becsületes ~. 1806:* tsak enis Ngodat a' maga idejében szaván marasztom mint betsületes szivű szavu gavalert [Mv; Ks 101 Thuroczy Károly lev.] ✳ *bevehető ~. 1778:* Puskás Ilia esküdjék meg jo maga bé vehető szavu Emberekkel harmad magával a Bárányra [Nagyida K; Told. 6].

2. vmilyen hangú; cu un anumit fel de glas; von ...er Stimme, ... sprechend: *ékes ~. XVIII. sz.:* Ékes szavu madár nem száll-e zöld ágra [Barabás, SzO 390 rabének] ✳ *hármaztató ~. 1648/1687 u.:* Vagyon a harang lábon két harang édgyik nagyobb másik kissebb, hármaztato Szavu [Kövesd MT; MMatr. 394] ✳ *illő ~. 1772:* Azután prédikálott Borosnyai uram a vásárhelyi pap. Hatalmas és éppen a kolozsvári templomban illő szavú ember [RettE 281] ✳ *rekedt ~. 1836:* Mány Muszke ... rekedt szavú 's kisség dadogó [DLt 409 nyomt. kl] ✳ *rekedtes ~. 1805:* Vajna István ... vékony reketes szovu [DLt ua.].

szaxó szász; saxon; der Sachse (:König) „Saxone". *1705:* A svéd király is most békéllik a muszkával és a saxóval, úgy hisszük, hogy megosztják a királyságot [WIN I, 545]. *1710:* És neheztellette[a], hogy a császár inkább favorizált a saxónak, mint neki [CsH 317. — [a]A bajor választófejedelem]. *1739:* Media, Kàransebes, és Orsova Tájekan feles Törökököt mondottak ugyan, az mint hogy az saxok kőzül az futraserozásban, meg nyakasztak, mindazon àltal még edig semi ütkezetyek az még ottan voltam nem volt [Ks 99 Kornis Antal lev.]. *1759:* A prussus Moraviába bement, Erfurdum nevű várost Thuringiában megvett s az franciákra és imperalistákra ment. Lengyelországra is beküldött a muszkákra, kik is ott voltak, kik közűl egy herceget el is fogtak és sok saxokat [RettE 82].

szaxóniai szászországi; din Saxonie; von Sachsen/Saxonien. **Szk:** ~ *elektor* szász választófejedelem. *1710:* A bavárus azért rebellála, mert mikor látná, hogy a brandenburgus elector Prussiában magának electorságán felyül új királyságot erigált, a saxoniai elector is a császár assistentiájával lengyelországi királyságra promoveáltatott, melyre ő is igen vágy vala, szégyenlette, hogy ő is potens elector lévén, királyságot nem kaphat [CsH 317]. *1763:* Ebben az esztendőben holt meg a saxoniai elector és lengyel király Fridericus Augustus [RettE 157]. *1764:* Az új saxoniai elector is megholt [i.h. 161] ✳ *~ findzsa. 1837:* Kék Csukoladés Saxoniai Findzsia takostul [Szentbenedek SzD; Ks 88. 8] ✳ *~ had. 1657:* Ezután mikor minden hadaival urunk a havason általment volna ... A kozák is ottan hamar melléje érkezék — harminc ezeren — a hetmánnal; azonképpen a svéciai király is hadaival elérkezik, mind pedig az saxoniai hadak a herczegekkel együtt eljövén megegyezének [ETA I, 161 NSz] ✳ *~ produktum. 1823–1830:* Vagyon itt[a] saxoniai produktumokból egy kis kemence [FogE 185. — [a]1796 tájt a drezdai Múzeum Kunst Kammer-ében].

száz I. *számn* **1.** o sută; hundert. *1560:* egy halastot zaz forinton valtot megy nekyk az my anyank [Kv; SLt ST. 6]. *1568:* Megys ty kgteketh kerȩm minth Vraymath baratymath ha ty kgnek bantasara Nynchyen megys ty kgtek asz en baratsagomert adna zaz zekereth keth Napra [Gyf; BesztLt 58 Bekes Gáspár Gr. Timár beszt-i bíróhoz és tanácsához]. *1569:* walamelyk fell ennek az wegeszesnek nem allana avagy fel bontana szaz foryntt kotele [Hidvég Hsz; HSzjP]. *1633:* zaz forintot emleget vala Varga Miklos hogi legien az keötele, ha kj ez uta(n) veszekednek közzeölök [Mv; MvLt 290. 139a/2]. *1653:* szaz veres darabantnak viczej Hadnadgia vagiok [Kercsed TA; Borb.]. *1677:* Zálagok dolgában, mellyek száz forintig valók, Appellatio ne admittaltassék [AC 274]. *1761:* kezeket bé adván az két osztozó Meltosagos Baro Vrak nékünk azon száz arany vinculum alatt obligalák magokot hogy meg álloi lésznek azon általlunk végben ment és ő Ngok kőzőtt celebrált osztálynak [Branyicska H; JHb XXIV/46. 16]. *1792:* a' szénát betsülték ezen meg hitelt három emberek 100 idest száz portio szénára [Nagylak AF; DobLev. IV/693]. *1852:* vásárlottak légyen hitelben ... Dobolyi Bálint Urtol egy Nyil Erdőt 10. az az Tiz pengő forintokon ... és 100 az az Száz tiszta Tyuk tojásokon [Asszonynépe AF; DobLev. V/1342].

Hn. *1726:* Az Szaz főben egy darab erdő [Csekelaka AF; EHA].

Szk: ~ *száz. 1593:* my közesek arra kötöttwk maghünkat hogy megh keresswk Eöket[a] es foghua ezen helyre hozzuk az honnat most ki vizzwk mellieket ha Eö kgiek kezebe nem hozhatnank, a uagy nem akarnank hozny, tehat myndenik Zemeltöl kwlón kwlőn tartozzűnk Eö kgienek Zaz Zaz f(ori)ntot le tenny es fwzetny [Perecsen Sz; WLt. — [a]Az elszökött jb-okat]. *1614/1616:* Az Uj Biro poharara, Jegh rakasra Esztendönkent rendelt szaz szaz soo ... eleitöl fogva meg Jartt, és meg adatot [Kv; RDL I. 100]. *1655:* Ozdi Thamás az maga házánál jo pénzen, ötven ötven forinton vött száz száz rosz poturát Elesdi szabadostol [Kv; CartTr II, 855 Petr. Szavaj ötvös vall.]. *1710:* A német offícár ... megindítván azokat Grécből, kettőt-kettőt öszvebilincseztetvén, gyalog hajtatta az Adriaticum-tengerre Tergestum nevű olosz városba, ott velek megalkudt, szász-száz tallért kívánván saccban egyiktől [CsH 98]. *1728:* alkudtunk és egjgjeztűnk meg ... az Kaczkai lakosokkal, hogj Nemes Városunk Hidgjain ... minden Vám nelkűl esztendönként békével járhatnak, s járjanakis, mely engedelmünkért igirtenek egj, egj esztendőre száz, száz szekér jó tölgjfa Malom gatnak valo ágat [Dés; Jk 376a] ✳ *egynehány ~. 1611:* Hirt hozának, hogy egy nehány száz tatár vagyon az mezőben [Veress, Doc. VIII, 219a Baksi Mihály gr. Mágóchi Ferenchez]. *1705:* Az elmúlt éjszaka kimenvén a németek és rácok, elmentenek annyira, aki mostani sáros időben tészen ötödfél mélyföldet, ahonnan hajtottanak circiter háromszáz marhákat, azonkívűl egynéhány száz juhokat [WIN I, 552]. *1847:* De egynéhány esztendő múlva történt, hogy valamely brassai kötélverő mesterembereknek hitelbe egynéhányszáz forintot érő kendert adtam [VKp 153 Varga Katalin vall.] ✳ *sok ~. 1710:* Somlyón ... magyar kapitány Boér Ferenc vala ... sok száz tanult vitéz katonák valának keze alatt | A generál megindul az ármádával, sok száz szekereket hozván magával [CsH 335, 360]. *1811:* Vóltak két temérdek Tölgy-fák az erdőbe, A' Tetön ... Számláltak oh mely sok szép száz esztendőket [ÁrÉ 162] ✳ *tíz híján ~. 1573:* Anna Eotthues Elekne Azt vallia hogi ... az azzony Rwhazatal parta Eowekel gywrcokel kapcal gazdagon volt, Latta Nagy zok kapcayt kyket azt Monta az azzony hogy tyz hean zaz [Kv; TJk III/3. 169] ✳ *több ~. 1657:* magamnak kornétám alatt külön egy seregem volt, több száz lovasnál, azok mind farkasbőrősök voltak [KemÖn. 264].

Sz: *ha ~ lelke volna is, megölik érette. 1679:* Cserei János Uram ... izené általam azon Nagy Miklos nevű szolgájának: Az melly levelet kezében attam ... ha az katonak

talallyák (így!) ha száz lelke volnais meg ölik erette [Fog.; Törzs. St. Nagy de Fogaras (30) ns, miles vall.] ✳ *meg kellett volna halni, ha ~ lelke lett volna is. 1638:* mikor fogua tartata Czibak Andrasis ha valami sort kaphattak volna hoza, bizoni megh kellet volna halni ha szaz lelke let volnais [Mv; MvLt 291. 136a] ✳ *~ medvének nem sok egy vad körtövély. 1690:* Száz Medvének ne(m) sok egj vad körtövely [Görcsön Sz; Eszt. Serédi Benedek fiához, Gáspárhoz].

2. *túlzó* nagyon sok; foarte mult, sute de ...; (einige) hundert(e), Tausend, Hundert. *1710:* Pekri Lőrinc s Mikes Mihály ... mind száz Orosz Pálnál is jobb s tanultabb úri emberek valának [CsH 357].

Szk: *~ kéz. 1811:* száz kezek a' munkához fognak ... A' dombok 's barázdák meg-egyengettetnek [ÁrÉ 11].

Sz. *1879:* Dinom-dánomra, parádéra, lármás, messze látszó dolgokra kinyitja mind a száz zsebét[a], de irodalmi célnál — akármiféle az! — behúzódik a hajlékába, s bezárkózik, mint egy csiga [PLev. 61 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]A mv-i közönség].

3. számn-i összetétel tagjaként; în numerale compuse; hundert-. *1594:* Az zaz kett Drabantnak Egh hora walo fizetesek kire zolgaltak f 333 Balogdj farkasnak hadnaghsagara f 20 [Kv; Szám. 6/V. 7]. *1655:* az arany poris volt az Kàllaj Gergely erszènyèb(en), mint egy száz es tiz nehezèk arany [Kv; CartTr II Petr. Szavaj ötvös vall.]. *1684:* Az uj kereszteny kescsinalo ez ideig Csinálván száz kilencz pár kest nr 109 ... mellyert fizetetet eo nga altalam fele árrat f 10 Fejervarat [UtI]. *1777:* Párnahajb(an) bé téve, Fejér pénz száz ött Magyar forint, Hetven négy pénz [Nagylak AF; DobLev. III/503. 2]. *1859:* fizessen ... Tamás Istvánnak 105 ~ száz öt frot osztrák becsben [Kv; Végr.].

4. összetételben felező számn-i utótaggal; ca primul element al numerarelor compuse; in mehrgliedrigen Zahlen mit einer Grundzahl auf *-fel. 1569:* Buday Ghergelys Menedek Lewelet aggyon az Zaz Negyetffel foryntrol Mellyet az Jozagert Neky ada Margyt azzony [Diós K; JHbK XIV/13]. *1674:* Hatvan hatod fél Graeci taller ... Szàz huszon — nyolczad fél Oroszlanyos tallér [Szászvárosi ref. lt Halics Mihály lelt.]. *1721:* korcsomaroltatott az korcsomarolas(na)k olly jó idejen bor csak Szaz tized fél veder [Dés; Ks 26. XIV. 1].

5. összetételben sorszámn-i utótaggal; în numerale compuse, al doilea element este un numeral ordinal; in Num. Zus.setzungen als zweites Glied. *1704:* Ugyan délest Zilahi uram prédikála az mai zsoltárnak, úgymint a százmásodik zsoltárnak 15. verséből [WIN I, 229].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigen Gebrauch. **1.** o sută; Hundert, hundert. *1578:* Thehen Barmott harmad few Twlokkal hatwant Adott ... Johott zazatt [Torda; Thor. V/14]. *1591:* 1700 Onnos zegett chynaltattam az Ciganokkal feyedelem zamara zazatt p(ro) f 1. d 50 f. 25. d 50 [Kv; Szám. 5/X. 48]. *1640:* Baranios Juhtol, szazbol ket fejeost ket meddeot, s — egy Esztranga barant de ha czak 25 volnais vgyan ez szerent adnak dezmat [Hévszamos K; GyU 60]. *1698:* ha ez után a Törveny(ne)k hirdetése után valaki ez ellen cselekednék derék pénz Usoráb(an) százra tiznél többet venne a derék Pénzt is el veszésse [UszLt IX. 76. 63 gub.]. *1856:* (A birtokot) ezen éven tul pedig bérbe csak ugy adom ha a bérlő azon öszveg kamatjával fel érő bért fizet ötet véve száztol — minden le hagyás nélkül [Gagy U; Pf Pálfi Mihály lev.].

Szk: *~at szól. 1654:* azt monda Mihaly deak az Notarius (ur)ra hogi szazat szollyon az fattiu besttye kurua fiais de ottis nekem egi szom többet fogh az eő szauanal [BLt 7 Győrgj Peter Imperfaluj (38) pp vall.] ✳ *~ és hatvan. 1587:* vottem Tiszen egj ezer szendelt ... lechieket veottem zam zerent zaz es hatwant az arra teszen f. 3/20 [Kv; Szám 3/XXX. 19 Seres István sp kezével] ✳ *~ig való. 1573:* Katalin nehay Bwday Zabo Ianosne Azt vallia hogy ... Latta hogy az Azzony ... Nagy szep Approlek Ezwst Mywet eleh hozot eleoh Rwhaiaba appro kapchokat mint zazig valot [Kv; TJk III/3. 168]. *1705:* Marhákat is hajtottanak mintegy százig valót [WIN I, 573]. *1823–1830:* Nekem is valami százig való levelem jött [FogE 270] ✳ *~nál több(en). 1599:* (Nemes juh) az eott kwn valoval egiott ... az en magameis teob lezen zaznal [KvLt 21/77 Kemény János özv. Kemény Lászlónéhoz]. *1705:* még a hajdúkban is többen száznál a kertben elbujtanak vala féltekben [WIN I, 654] ✳ *egynéhány ~. 1671:* Bizony egy pénz most az perceptornál nincs ... én adtam egy nehány százat most is [TML V, 507 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✳ *sok ~. 1705:* csak neki volt is harminc szolgája beteg azon hidegelésben[a] ... és annyi drága orvosságokat vött a táborra nekik, aki neki sok százakban lött [WIN I, 621. — [a]Hagymázban] ✳ *tizannyi ~. 1594:* Pasith disznot is azonkeppen vesznek raitok, ki reghteöl foghuan valo teórueniek, az kinek tiz annyi zaz vagionis chiak eggiet ad ha tiz alat vagion az valtho mindenikteől kett kett Penzt add [Győrtelek Sz; UC 113/5. 46].

2. vhány(szor) száz; de cîteva ori o sută; hundert(e). *1625:* plebania haznak, adtunk sendelj szeget nro 12 ezert, Igengetet szeget nro 16 szazat [Kv; Szám. 16/XXX. 37]. *1653:* Állott vala pediglen fel egy erőss hegyre futó székelység — nagy csoport nép: azt mondották, hogy 18 száz volt [ETA I, 56–7 NSz].

3. birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv; in Possessivendung: vmi(k)ből/vhány közül száz; o sută dintr-o cantitate mai mare; hundert aus einer (großeren) cheuge. *1573:* petessy(!) Jarfas Azt vallia hogi eo tawaly Mezaros gaspartwl ket forinton veotte az Nyers Baran beornek zazat [Kv; TJk III/3. 175]. *1584:* Az Wasar Vamrol ualo ieczes ... Mikor penigh fewzet[a] zekerrel hóz Attwl ket pinzt aggion Aky penigh marekkal hoz, Atwl vehessen[b] zazatűl ket markot [Kv; PolgK 9. — [a]Értsd: füzet, azaz fűzfaágat. [b]A vásárbíró]. *1604:* monda az Jnas hogi 18 pinzen hatta zazat[a] [UszT 20/316 Zabo Lukachine Zent Ersebeti Katalin azonj vall. — [a]A palántnak]. *1664:* Veottűnk eoteod fél száz berek karot, százát pro d 28 teszen együt f 1 d 26 | veottűnk ô teolgy karot 7 százat, százát pro d. 30 teszen együt f 2 d 10 [Kv; SzCLev.]. *1665:* Az cellérek supplicálván azon hogy az Lippára szállított sót készek kézhez adni, ha százát huszonhárom tallérnak alatt nékik nem engedik [EOE XIV, 156 ogy-i végzés]. *1704:* Ugyan ma vöttem kétszáz fő káposztát öt forinton, télére sózni a cselédemnek, kinek százát ma be is sózták [WIN I, 250]. *1795:* Diku János Czigánynak 5000 zsendely Szegek egyengetésekért százza per 1 xr [Déva; Ks 95].

4. katonai alakulat, század; companie; (Kompanie) Hundertschaft. *1659:* A Christoph deákné asszonyom ... egy kocsisa ment el ... s a Szabó Pál házában ment, másik egy Jancsi nevű jobbágyuk fia, az ura halála után mindjárt oda Szabó Pál százában állott [TML I, 325 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1660:* az Vancsa Farkas százában vagyon, Thót Istvánnak híják [TML I, 512 ua. ua-hoz].

III. hr-os alakban hsz-szerű haszn-ban; cu valoare de adverb; adverbial: einige hundert. **1.** *~an* száz személy együtt; o sută de persoane împreună; (je) hundert, einige hundert. *1705:* Ma reggel a kurucok eljövén Csanád felől, mintegy százan lejövének éppen a rétre [WIN I, 420].

Szk: *egynéhány(an) ~an. 1710:* a táboron, nem tudván a szegény erdélyiek, mi dolog ... egynehány százan ottveszének | Nyúzó itt tekerge a Mezőségen egy darabig, s Madarasnál le is vágata a németekben, kik egynehányan százan portára mentenek vala [CsH 189, 404].

2. *~anként* százával; cîte o sută; zu Hunderten. *1590:* Az vasak dolgarol vegheztenek hogy ... ha be hozza a' hatarba vgy hogy it valo bizonios gazdaia veweoje még Ne(m) volna tehat a' piaczra Jeoyeon, harmad Napig publice arullia eggienkent, tizenkent, Zazonkent Adhassa [Kv; TanJk I/1. 126]. *1606:* Szazonként attam el Sot nro 358 kőuel szazat attam tizenket forinton [Kv; Szám. 12a/I. 13]. *1792:* Ama nevezetes Nagy Meszesen lévő Utakat minden nagy essőzés alkalmatosságával Százanként oda rendelt emberekkel égy nehány napokig kelletik ujra tsináltatnunk [Zilah; Borb. II hiv.].

3. *~astól* mind a százan; toți cei o sută; alle hundert. *XVII. sz. m. f.:* mikor az Tőrőkök éléset be vittek az Tőrők kővetek melle poronczolt volt Uraságtok, hogy el mennénk százastol [Barót Hsz;UtI].

4. *~aslag* százasával; cu sutele; zu Hunderten. *1780:* A vén Aszszony ... dörög morog, Kedves jo Barátom ellen, hogy a tojás százaslak (!) nem zőrög a Csűrkék nem pipegnek a Retze Farsángban nem mondja hophop [Betlensztmiklós KK; BK. Bodo Zsigmond tt lev.].

század 1. évszázad; secol, veac; Jahrhundert. *1790:* Ezeknek példájokat követvén a mult Században Keserüi Dajka János és Katona Gelei István (így!) Püspökjeink; ez Elsö Rákoczi Györgyöt; amaz, Bethlen Gábor b.e. Fejedelmeket arra birák, hogy a' tzégéres bünök ellen Országos Törvények adattossa(na)k ki [Nsz; TL. Málnási László ref. főkonz. pap lev.]. *1811:* Kedves Házam! nékem tiz esztendős szállás! Hát tsak néma legyen a' tőlled meg-válás? Tizszer tizet tizen-nyóltzadik Századba, 'S kétszer tizet irtunk September hónapba [ÁrÉ 186]. *1841:* minthogy azok ... az illető törvényes elöljáróik által vélek talán nem a mostani századnak lelke szerént ... hanem minden megmagyarázás nélkül s mindjárt ostrommal és erőszakkal közöltetvén, abban ők ... nem felsőbbi rendeléseket, hanem ... csak egynémely elöljáróik önkényességét vélték lenni [VKp 61].

2. katonai alakulat; companie; Kompanie. *1849 u.:* sikerült ... a Comandirazo által ki szabott rendeltetésök helyére a hat századot ki inditni [EM XLIX, 547 Zeyk Károly kezével].

századmagával vele együtt százan; cu el împreună o sută de oameni; zu hundert. *1619:* (A) fejedelem nem járhat századmagával hanem többel [BTN^2 325]. *1847:* Én azért velök mintegy századmagammal ki is mentem a helyszínére | megvallja[a], hogy mintegy századmagával ment a hely színére avégett, hogy a bucsumi határon akkor kincstárhoz tartozó erdőgornyikokat az erdőszeti magvak ültetésétől eltiltsa [VKp 170, 294. — [a]Varga Katalin].

Szk: *egynéhány ~. 1662:* Irhatjuk Kegyelmednek ... Czifra Hasszán egy nehány század magával Namény alatt volt [TML I, 367 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

százados 1. évszázados; secular; jahrhunderte alt. *1847:* a korodi barátok erdeje ... imitt a mott (!) makkot termő százados vén nagy fákbol ál [Méra K; EHA]. *1848:* a' Czéh Százados kíváltsága megrontására ... sem(m)it sem tehet [Kv; ACLev.]. *1855:* (A) helységnek százados szokása az, hogy ha innen is tul is a vizen miénk a határ, ugy ha a locsogás által tul költözik valakinek a földje ott ki keresheti és métáztathatja az elöljáróság által [Szentmargita SzD; SzConscr.].

2. századot vezénylő; care comandă o companie; Hauptmann. **Szk:** *~ hadnagy. 1600:* ertwen az eo Kegyelmek kiwansagokat ez feleol, hogy az hozzu processusok[a] az eo teorvinyek foliasaban megh reöwidittessenek, meg engettük Orzagul, hogy teöruiniek az Zazados hadnagy eleött kezdessek ell [SzO IV, 141. — [a]Az asz-i székelyeké].

3. száz emberből álló csoport; grup format din o sută de oameni; Hundertschaft. *1662:* a felséges Úristen ... elsőben is az ő hűséges szolgáját, a Mózest rendelvén és állítván fejedelmül az ő népének Aegyptomból való kihozására ... szaggatta vala a népet külön-külön fejedelemségek, ezredesek, századosok, ötvenesek és tizedesek alá [SKr 71].

századrészényi századannyi; a o sută parte; Hundertsteil, hundertstel. *1619:* Az német császár nagy birodalmából század részényi panaszunk nincs, mint Erdélyből[a] [BTN^2 244. — [a]A török vezér szavai].

százannyi 1. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: százszor annyi; de o sută de ori pe atîta; hundertmal so viel. *1667:* valamennyi jót remélhetünk[a], száz annyi gonosztúl félhetünk [TML IV, 55 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — [a]A portától]. *1710 k.:* Nyugodjék egy kicsinydég a nyelved, s kezdd mondani: nem százezer millió esztendö, uram, hanem kétannyi, tízannyi, százannyi, ezerannyi vagy ezernyi ezer annyi millió esztendő | Mü mondók, hogy igen kevés szőlője vagyon[a], azt könnyű kivágni, de bizony ő[b] százannyi szőlőnket vágathatja ki nékünk [BÖn. 450, 967. — [a]Toroczkai Istvánnak. [b]Rabutin].

2. fn-i jellegű haszn-ban; cu funcție de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: százszor annyi; de o sută de ori mai mult; hundermal soviel/so viel. *1671:* Az pénzt is nehéz leszen megfizetni, de bezzeg az azért való bestelenkedést neheztelem, ő nagyságoknak nehézségét százannyinál is [TML V, 621 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1672:* én alkalmason ismerem az magyart; készebb százannyit szenvedni ellenségtől, mintsem csak kicsit felebarátjától [TML VI, 316 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Otrokócsi ... Szirmai, és ... Bukari ... százannyit is szenvedtek, mint én [BIm. 1014].

százaranyos száz arany értékű; care valorează o sută de galbeni; ein hundert Dukaten wert. *1705:* Nem lévén a némethek pénze, kinálta egy itt lévő fakó paripával 52 forintban hogy vegye el, de más, egy százaranyos lovát vőtte el 52 forintban [WIN I, 515].

százas 1. száz aranyat érő; care valorează o sută de galbeni; Hunderter (Goldmünze). *1705:* az első ládában egy zacskóban találtunk in specie ezer aranyakat, kiben százas egy volt, hetven tizes és a többi apró | Ugyan ma adák ki az urak a generál parancsolatjára a Bethlen Elek ezer aranyát

... Egyik százas volt, a többi pogány aranyak voltanak [WIN I, 561, 565].

2. '?' *1711:* 1 Százas Fa Pohár ... 5//40 [ApLt 5 Apor Péter inv.].

százember centumpáter/vir; centumvir; Zentumvir. *1557:* Ez lewel adassek az en byzot wraymnak bestercey byronak es eskwteknek az zaz emberrel egetemben myt(!) byzot wraymnak es zomzydymnak kezyben [Somkerék SzD; BesztLt 32 Erdely Myklos somkereky zolnok warmegey yspan kezével]. *1581:* Az harangozonak ... 4 keobel Buzat Attunk zolgalatjaert hogy Az zaz embereket be harangozta attunk erete Teze(n) f. 8 d. 75 [Kv; Szám. 3/IV. 8]. *1584:* Harangozo Georgnek ... Myert hogy Az egez eztendeo Altal az zaz embereoknek harangoztatoth vetunk neky Negyet keobol Buzat [Kv; i.h. 3/XV. 21]. *1588:* Eottweos Andras az Also tanach Consensussabol ertelmebeol hagiasabol montae Vrunk feyedelmewnk eleöt hogy Nem ertene eggiet seöt zakadwa volna az also tanach az zaz emberekteol, vagy Nem [Kv; TanJk I/1. 69a]. *1592:* Valamely Zaz ember penigh, ez eztendei Adoyabeli restanciaiat, ez oraig valo adojawal eggywt eppen ez Ieoweo vosarnapigh be nem hozna, tehat mingyarast ket annyn maraggion, zalogat vetessek, kit soha se Aggianak megh neki [Kv; i.h. 183]. *1600:* Lakatos Istwannak, az zaz Embernek, betegsegebe attunk d 36 [Kv; Szám. 9/IX. 29]. *1625:* Szabo Palnak, hogj az Szaz Embernek az Cedulat el hordozta Attam nekj f— d 10 [Kv; i.h. 16/XXXIV. 231]. *1685:* Csiszár Miklos Colosvári Százember Annorum 65 [LLt 27/23]. *1703:* A százemberek hüttel kötelesek arra, hogy tisztet viseljenek, azért én nem tartozom vele [Kv; KvE 277 SzF].

Szk: *~ré tesz. 1585:* Janos Deak vallia, Mikor az Mostany birankath haza keserek hallam ezt Nagy Casparnetol, palastos Istwa(n) feleól bizonj chodalom hogy azt Az embert Zaz emberre teóttek | Lakatos Gergelj vallia, ezt halla(m) Nag Casparnetol, Ighen Nagy keserwsegembe(n) el Akarok vala Menny a' tanach eleibe hogy Zasz emberre Ne tegiek, Palastos Istwant mert az Annia keritheo volt [Kv; TJk IV/1. 417, 418] ✳ *hites ~. 1621:* My[a] ... Colosuarj huteos szaz Emberek, ez ide ala meg irt dologban hiuatalosok leue(n) ... hiua mjnket, Crajczar Andras vram eo keme az maga hazahoz [Kv; RDL I. 13. — [a]Köv. hat név].

százemberség centumvirség; demnitatea/rangul de centumvir; Zentumvirat. *1585:* Zeoke Mihaly vallia, Ezt hallottam zayabol Nagy Casparnak es felesegenekis, hogy Palastos Jstwan Nem Erdemlene zaz emberseget, Mert Az Annia keryteó Volt, es Akinek Az Annia Curwa volt az fiais lator Annak [Kv; TJk IV/1. 417]. *1588:* az vniversitas es biro egy Corp(us) az varos zabadsaganak megh maradasanak otalmaba, Seöt a' biro az polgarokis eleózer az Zaz embersegre Az Vnionak megh tartasara erkezik megh, es Annak vtanna vgy Iutnak az Birosagra polgarsagra [Kv; TanJk I/1. 73].

százesztendős százéves; de o sută de ani; hundert Jahre alt, hundertjährig. *1584:* Beogler Mihaly vallia vagiok Immar Istennek segitsegebeol Zaz eztendeos [Kv; TJk IV/1. 328].

Szk: *~ virág. 1813:* Száz esztendős virág három cserép [Koronka MT; Told. 18].

százezer I. *számn* **1.** o sută de mii; hunderttausend. *1585:* Az penznek kyth be keöldeönk summaya az Zaz ezer forintot, eött ezerrel es walamennywel teöbbel megh halagya [BáthoryErdLev. 271]. *1591:* 8 die octob(ris) kyltem B. vram paro(n)chyara, vrûnk Zamara Zaz Ezer Sendely zeget vettem f 40 — [Kv; Szám. 5/I. 36]. *1619:* Mondá[a] azt is ... senkinek ne parancsoljon bár az hatalmas császár, csak nekem, nyolcvan vagy százezer emberrel mindjárt melléje megyek [BTN[2] 194. — [a]Szkender pasa]. *1657:* Az említett László király ruinálta Szmolincka alatt harmincezer emberrel az muszkáknak százezer emberből álló táborát [KemÖn. 81]. *1687:* követeink előtt azzal menteti Marchio uram magát, hogy plenypotentiája százezer tallérnál felyebb nem engedi adni [TML VIII, 150 Teleki Mihály Absolon Dánielhez]. *1717:* Moldva felől ismét rosz hirek ujulnak, hogy szász Ezér Tatárgyűlékézet ismét bé akar ütni [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. *1759:* Nem is csalta meg ezen reménység[a] Bánffi Dienes urat, mert amit adott egyszer-másszor neki felmegyen százezer forintra [RettE 94. — [a]Az, hogy a jövendő feleségével nagy hozományt, kap pénzben].

Szk: *hatszor való ~. 1619:* Vagyon az híre — ki rettenetes csoda lehet —, hogy egy festéknek való forrás oly vagyon abban az országban[a], hogy hatszor való százezer arany jövedelme vagyon az királynak abból az egy forrásból [BTN[a] 319. — [a]Egyiptomban] ✳ *sok ~. 1710:* Igy cseppent el Rákóczi Érsekujvártól, akit francia incsenírek által sok százezer forint költséggel annyira fortificáltatott vala, hogy egész Magyarországban mása nem volt [CsH 449]. *1778:* annyi sok száz ezer Tégláknak meg égetése ... s Erdőknek eladások utánis láttaké a' Koronkai két Possessor Urak fa dolgából szűkséget? avagy nem ? [Told. 79 vk].

2. vhány(szor) százezer; de cîteva ori o sută de mii; ... hunderttausend. *1710:* Bánffy Györgyöt postán odaküldik a herceghez ... Accordála is tizenhárom százezer rénes forintokban és hogy huszonöt regement szálljon quártélyban, az erdélyi városokban s várakban penig német praesídium száljon be [CsH 204].

II. fn-i jellegű haszn-ban; cu funcție de substantiv; in substantivartigen Gebrauch: szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *~re tölti magát* a maga létszámát százezerre növeli; a ridica/mări efectivul la o sută de mii; seinen Hand auf hunderttausend erhöhen. *1705:* Valamely rác ... beszéllette, hogy bizonyos dolog volt, hogy addig elérkezett volt az armada, de azután öszvegyülvén az egész Magyarországból a kurucok százezerre töltötték magokat [WIN I, 580].

százezernyi kb. százezer; cam o sută de mii; (ungefähr) hunderttausend. *1710 k.:* Azon életet élte az Isten, az én gondolkodásom szerént in praeterito, egynéhány százezernyi ezer millió esztendővel ezelőtt, azaz örök üdőktől fogván, amelyet ma is él [BÖn. 461–2].

százezred-magával vele együtt százezren; cu el împreună o sută de mii; zu hunderttausend. *1619:* ha az urad ugyan azt akarja, hogy segítséget adjon az hatalmas császár az urad mellé, elmegyek én[a] örömest százezred magammal Erdélyen által [BTN[2] 206. — [a]Szkender pasa szavai].

százfontos száz font súlyú; cu o greutate de o sută de pfunzi; hundert Pfund schwer. *1679/1681:* Az vasnak bé mérésékor szam tartoja eő kglmenek[a] Szombaton mindenkor jelen légye(n), hogi aszt vehesse igazán bé jo vasul és igaz Másaval, mellyis száz fontos légyen [Vh; VhU 672. — [a]Az ub-nak].

százforintos száz forint értékű; cu o valoare de o sută de forinți; hundert Gulden/Forint wert. *1811:* a' Szamárt én hijjába verem, Mert a' terhet hordoz, és nem arra való, Hogy parádézzon mint száz forintos ló [ÁrÉ 45].

százöles száz öl hosszú v. széles; cu o lungime/lățime de o sută de stînjeni; hundert Klafter lang/breit. *1675:* Egi szaz öles gialom szasz forintara (!) volt az kotelei hozza valok mind meg vagio(n) [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1714:* az gyalom ... ha száz ölős leszen, igen nagy ès nehéz fog lenni [O.cseszтve AF; Ks 96 Szegedi János lev.].

százpénzes száz garas ára; care costă o sută de parale; hundert Münzen (?) wert. *1573 k.:* Az keresset kywel Nekem ados zolgalatomba ... ket kysnycher nadragh 2 syweg, 2 Jng, 2 gatya es egy zaz penzes zeor (!) [Kv; TJk III/3. 262g]. *1583:* Valámely Jambor giermeke my keozinkben akar az Meszarlasnek megh tanulasanak okaertt be allani ... Az aprod esztendeót harom esztendeigh visellie: Azutan penig mind(en) eztendeón egy egy ruhaual tartozzek zaz penzessel [Kv; MészCLev.].

százszor *túlzó* sokszor; de nenumărate de ori, de sute de ori; hundertmal. *1619:* azmennyére embernek labilis memoriája szenvedi, mindeneket igazán et in iiseem verbis akarok megírni, ha százszor esküszöm is, Kegyelmes uram, de ez az summája [BTN^2 197]. *1710 k.:* a fejedelemasszony, mikor elment Fogarasból, életére megparancsolta volt, hogy ha százszor parancsolja is a fejedelem, végbe ne vigye[a] [BÖn. 689. — [a]Cserei kapitány Bethlen Miklós kivégzését]. *1761:* mindennel szidalmazta, nevezetesen az ördög teremtettét talán százszoris el mondotta [Majos MT; Told. 35]. *1819:* esztet nem étzer hanem többzer ... hallottam, arra százszor is hitemet le tenni kész vagyok [Kv; Pk 2]. *1822:* Szarvadi Farkas Ur ... égy bilétet a Kolosvári Komedia háznál százszoris használni nem szégyenli, hol észre vétetvén hamissága kiüzettetett [KLev. Gergelyfi Béniámin (28) kibédi ns vall.].

százszorozott százszoros; însutit; hundertfach. *1854:* a' romlatlan keblű magyarnak százszorozott kegyelettel kell csüngenie múltja emlékein [ÚjfE 5].

százszorszép bănuț, părăluță; Gänsenblümchen, Tausendschön. *XVII. sz.:* százarszép: Premula ueris Solidago [MNy XXXIX, 396].

százszorta *túlzó* sokkalta; de o sută de ori mai ...; (mehr als) hundertmal. *1667:* Panajot levele dolga, az mint az uraknak tetszett, szükség, hogy nekem is tessék, de oh lelkem Uram, mi százszorta inkább félek én attól, hogy bele ugratjuk őket, mint sem kiijesztjük [TML IV, 182 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1670:* Valamennyivel mü azelőtt dolgain(k)ról le szállottunk s meg aláztattunk, itt minden dolgok ismét az előttiekhez képest százszorta feljebb vadnak [TML V, 400 Rhédei Ferenc ua-hoz Drinápolyból]. *1710 k.:* Ezeket a quaestiókat, responsiókat százszor meg százszor elgaragyoltuk, olvasván előtte, osztán examinált, mint szinte oda fel írtam a vocabulák és phrasesekről. Ez in rei veritate repetitio volt, de a scholákban szokott repetitiónál százszorta jobb volt [BÖn. 539].

százvedres száz veder űrtartalmú; cu o capacitate de o sută de vedre; mit einem Rauminhalt von hundert Eimern. *1704:* Ugyan ma érkezének az úr boraival, akiket Havasalföldében vétetett hét hordóval, kinek a nagyja, némelyik száz vedresek is vannak [WIN I, 288].

szcéna jelenet; scenă; Szene. *1710 k.:* de mint mond az Isten maga felőlök ... Mintegy komédia- vagy tragédiabéli theatrumon vagy scenában írja le őket a koporsókban, kinek-kinek fegyverét, mint az ő hamisságának, istentelenségének címerét, bizonyságát a feje alá [BÖn. 420].

szceptrumfa kb. jogaralakú fadísz; ornament din lemn în formă de sceptru; Zepterstab. *1751:* ezűst Sceptrum 1 ... Korona fa, és Sceptrum fa 1 [Kóród KK; Ks 20/X].

szciencia tudomány; ştiință; Wissenschaft. *1710:* Vala egy Absolon Dániel ... eszes, okos, practicus ember, de bár kevesebb scientája lett volna, csak lett volna jó conscientiája [CsH 203]. *1775:* Derekasint taníttatta mindenféle scientiákra az édesatyja[a] [RettE 350. — [a]Gr. Bethlen Pált].

szcisszió 1. különválás; sciziune, separare; Spaltung, Trennung. *1619:* Azt is ismérem benne[a], hogy nem bánja azt az esetet, úgy mint főokot az magyaroknak scissiójokra [BTN^2 322. — [a]Szőlfikárban]. *1629:* De mivel immáron bizonyoson informáltattunk felőlle, hogy az Czizmazia Mestereket arra a scissiora[a], nem valami derekas és helyes ok, hanem, czak valami egymás közőtt valo priuata iniuria vitte, melytűl viseltetüen, akartak az Varga Mestereknek unioiától el szakadni | ha mi oly derekas fen álló controversia volna az varga és Czizmazia mesterek közőtt ... hogy effele scissio és szakadozás kőzeőtteők végbe mehessen ennekutánnais semmi úton megh ne engedgye [Kv; Céhir. I. fej. — [a]A vargákkal közös céhből való kiválásra].

2. pártütés, zendülés; răzvrătire; Revolte, Aufruhr. **Szk:** *~t csinál. 1671:* nem is reménlem, hogy az emberek között scissiot merjen csinálni[a], mivel hallám panaszát, hogy az mustrakor némely emberek minden titok nélkül kárhoztatták s vádolták azzal, hogy tumultust akar csinálni az emberek között, fel ne üljenek [TML V, 560 Naláczi István Teleki Mihályhoz. — [a]Béldi Pál] | úgy hallotta, hogy Kegyelmetek ott azt mondta volna, ű kegyelme[a] scissiot akarna csinálni s az székelységet is el akarná szakasztani [TML V, 562 Székely László ua-hoz. — [a]Béldi Pál].

3. *átv* szakadás; ruptură, sciziune; Bruch, Entzweiung. *1671:* Mely által[a] ... egész scissio jőn ki nationk között belőle [TML V, 545–6 a Nsz-i tanács Teleki Mihályhoz. — [a]Azzal, hogy a medgyesiek kivonták magukat Nsz irányítása alól]. *1678:* Az mely commendantot elsőben hagyott volt Vür<mb> Eperjesen, ujobban mást küldvén az két commendant veszekednek, ki miatt reménlem scissio leszen az hadak között is [TML VIII, 234 Teleki Mihály a fej-hez].

szebbecske meglehetősen szép; destul de frumos; ziemlich/ganz schön. *1747:* a Hámbárnak edgyik rekeszszében találtunk ... szebbetske buzát Cub: 3 metr. 3 [Spring AF; JHb XXV/88. 5]. *1821:* több a bűk fa benne[a] — ís szebbetske [Ködmönös SzD; LLt. — [a]Az erdőben]. *1822:* valami igen apro körtvél tizenkettő vala nagyobb ezis tsak bé lévén hányva[a] öszve romlott, de az Idegen Uraságok ki katzagtak hogy fejül egynehány szebetske volt [Mv; IB gr. Korda Anna lev. — [a]A kosárba].

szebbecskén vmivel szebben; mai frumos cu ceva; etwas ıetter/schöner. *1748:* miolta Ferenczi Uramhoz ment férjıez, az ólta maga szebbetskén jár, mint az elõtt [Torda; Borb.].

szebbedkén kibetűzhetőbben, olvashatóbban; mai citeț/ izibil; leserlicher. *1670:* Uram, én nem bánnám, bár maga rna, mert talám még is valamivel kevesebbet írna, csak írıa egy kevéssé szebbedkén, ne kelletnék oly főtöréssel elolvasnom [TML V, 5 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

szebben 1. ízlésesebben; cu mai mult gust; schöner, geschmackvoller. *1699:* Ezen epületeket penigh minel jobban, erõssebben, szebben és Tisztessegessebben, ugy ügyekezzenek el kesziteni, es sietny az munkával, hogy az nydeg õszre ne szorulljo(n) az munka [Kv; BLt 7].

2. olvashatóbban; mai citeț/lizibil; leserlicher. *1672:* kérlek, édes Komám uram, mikor írsz nekem, írj szebben, legyen lesibilis [TML VI, 279 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1676:* Szebben is írjon Kegyelmed, mivel énnekem mostan csak egy szemem vagyon s el nem olvashatom [TML VII, 205 Bánfi Sigmond ua-hoz].

3. művészibben; mai frumos/artistic; schöner, mit mehr künstlerischer Begabung. **Szk:** ~ *esik. 1636:* Peldákot-is láttunk[a], az Maria Propheta aszszonyban, az ki az õ meg szabadulásokért ... az Istent ének szóval ditsérvén, egygyik kezében dob volt, és hogy az rhythmussok végei szépben essenek [ÖGrAj 8. — [a]A hangszeres zenével való istendicséretre] ✳ ~ *játszik. 1823–1830:* estve a Nemzeti Teátrumba mentem[a] s néztem egy olasz operát, neve Spiegel von Arkadien, ezt Bécsben is láttam volt, és ott bizonyoson szebben is játszották, mint itt [FogE 176. — [a]Prágában 1796-ban].

4. jobban; mai bine; besser, schöner. *1638:* A Czeyt haz boltozasa allapottyatis ertyũk ... el szedetven alolla az arkusokat kgd, az felseõ reszet teõltesse meghis, hogy az eles szebben allyon benne [KCsl 142 a fej. Kemény Jánoshoz].

5. emberségesebben; mai omenos; mit mehr Herz, menschlicher. *1664:* (A regnikolákkal) hogy szebben bánjanak és az várakban való bejárásokat is mint alkalmaztassák, én általam külde ordinántiát Cob uram [TML III, 91 Teleki Mihály Kászonyi Mártonhoz]. *1761:* A körtvélyesi Zsellérek ezen esztendõb(en) meg szedvén egymást, hogy Sárpataki Lászlo Uram szebben bánnyék véllek szolgájokat ne verje, 7. Márjást küldettek Zegrán Juvontol eö kglmének [F.körtvélyes SzD; BK. Molduván alias Bosor Gyorgy (44) zs vall.].

6. tisztességesebben; mai frumos/respectuos; artiger. **Szk:** ~ *szólhat. 1573:* Mond arra Tompa Istwan te Bestie kwrwaffy zebennis zolhatnal Nekem [Kv; TJk III/3. 77].

7. rendesebben; mai frumos/îngrijit; schöner, anschaulicher. *1811:* Az Özvegy ... álmába mind a' Férjit láttya ... Egyszer kezdi látni a' Férjit gyérebben, Néha már mosolyog, 's öltözködik szebben [ÁrÉ 203].

szebbik care este mai frumos; der/die/das schönere. *1633:* monda Giarmati Marto(n) Szabo Jacabnenak hogi az keglmed ladajaba(n) uagio(n) ket szaru(m) ... arra monda Szabo Jacabne, en az szebbiket uesze(m) el [Mv; MvLt 290. 124b–125a].

szebeni a Szeben tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szeben/Sibiu; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szeben/Hermannstadt. **1.** Nagyszebenben élő/működő; din/care trăieşte în Nagyszeben; in Nagyszeben/Hermannstadt/Sibin lebend/tätig. *1559:* Haller Peter Zebeny kyral byro [Vizakna AF; TT 1881. 189]. *1566:* Balas phyl raway, Zebeny polgar mester Jobagya [Rovás NK; NszALt Lad. 63. Nr 672 Nova col. post. — Dani János kijegyzése]. *1592:* Wst Giarto Georgi Coloswari ... vallia ... Topanfalui olahok ... feier onnotis, vgimint fel masat adanak el az Zebeni kannagiartoknak [Kv; TJk V/1. 240]. *1677:* A' Szebeni Király Biro, tanquam Comes Universitatis Saxonicae, sót a' tób Király Birák-is a' Szász gyalogokkal edgyút a' Hadban tartozzanak el — menni két két Polgár emberekkel edgyút, kik a' Fejedelem mellet legyenek [AC 95]. *1704:* Ugyan ma holt meg az szebeni folnagy, amaz igen híres feleségű Frank [WIN I, 77]. *1710:* a lutheránusok közül a szebeni királybíró, Véber Péter[a] [CsH 425. — [a]Lett egyike a tizenhat főből álló guberniumi testületnek]. *1711:* az szebeni Polgár mesterrel irattam az beszterczei birora az interesem iránt [Ks 96 Kornis István feleségéhez].

Szk: ~ *szász. 1677:* A szebeni szászok gyalogi felől is írnak nekem szebeni polgármester uram, de mások is sokat [TML VII, 457 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

2. Nagyszebenből származó; care este originar din Nagyszeben; aus/von Nagyszeben/Hermannstadt/Sibiu (stammend). *1597:* Zebeny Kannagiarto Janos [Kv; TJk VI/1. 37].

3. Nagyszebenben lévő; care se află în Nagyszeben; in Nagyszeben/Hermannstadt/Sibiu befindlich. *1694:* Az szebeni statioban quarteljozo Hajszter Regjmentje szamokra Aprilisre disponaltatott bor árráb(an) ... administrált Széplak[a] fl. 20//48 [SLt AQ 34. — [a]KK]. *1818:* a' Szebeni Piatzan [M.fráta K; KLev. 11].

4. Nagyszebenben gyártott/készített; care a fost fabricat/făcut în Nagyszeben; in Nagyszeben/Hermannstadt/Sibiu hergestellt. **Szk:** ~ *bokály. 1743:* Egy pár fris Szebeni ejteles kék mázu bokáj ... Nro 2 ... Három fertállyos kerek széllyes ugyan szebeni mázos bokály ... 1 [Szászerked K; Ethn. LXXIII, 134 gr. Lázár Ferenc örököseinek javai között]. *1748:* Cserép Edények Vinczi és Szebeni bokáj 16 [Vargyas U; CsS] ✳ ~ *condra. 1806:* szökött-el egy verhenyes Szebeni avatag Czondrában [DLt 638 nyomt. kl] ✳ ~ *cserép. 1710 k.:* én a szebeni cserép drága vecturájától akartam megmenteni az ecclesiát [BÖn. 889] ✳ ~ *cseresznyéskosár. 1746:* Szebeni Cseresnyés Kosár [Marossztkirály AF; Told. 19] ✳ ~ *előruha. 1768:* Kolosvári égy szolgáló ... Égy főre valo keszkenőire Dr 48 Égy szebeni rása előruhára Dr. 84 [K; DobLev. II/390. 20a]. *1778:* adtam altal ... Szederjes Szebeni Rosás elő Ruhát egyet Fekete elöruhát vaszonbol valõt egyet [Agárd MT; Told. 8] ✳ ~ *faggyúgyertya. 1845:* Szebeni fagygyu gyertya [Dés; DLt 440] ✳ ~ *fazék. 1763:* Szebeni Veres Nagy Fazek Nro 000 Kissebb Főző Fazakak Nro 5 [Pókafva AF; JHb XXV/77. 2]. *1812:* Egy szebeni Fazék xr 6 [Mv; MvLev. Szürtei József hagy. 7–8]. *1815:* Rozsa Leveles hasadozott szebeni fazék [Nyárádsztbenedek MT; Told. 50] ✳ ~ *flanell. 1796:* (Vett) 1 ¾ Sing Szebeni flanelt 1 Rf 03 x [Mv; DE 3]. *1801:* Szebeni flánel 1 Rf 25 xr [Déva; Ks 120. III. 7]. *1829:* 1 Sing Szebeni fláner [CsS] ✳ ~ *gyertya. 1771:* Fejér V(a)r(me)gyei Joszág Tisztye Cseh Mihálly Ur(am) ... költött a Temetésre ... égy mása Szebeni gyertjára tokostol 1820 „68„ [Kendilóna SzD; TL. Teleki Pál hagy. Cseh Benjámin de Miske vall.]. *1796:* Vétetett egy

fertály mása Szebeni gyertya, fontya 13 xr [Déva; Ks 95]. *1816:* küldöttek ... 2 font Szebeni gyertyát [Bh; KLev.] ✳ *~ hám. 1837:* Egy pár két lóra való Szebeni hám [Mv; DLt nyomt.] ✳ *~ kartos. 1753:* Szebeni tsős kartos N 5 [Marossztkirály AF; Told. 18] ✳ *~ kosár. 1850 k.:* 2 szebeni kosár [Pk 2] ✳ *~ kupa. 1783:* Szebeni Kúpával két vedres Csebreketis mérvén [Mv; Told. 20/5] ✳ *~ pokróc. 1787:* Egy Szebeni fejér Pokrotz [Mv; MvLev.]. *1789:* Egy szebeni fejér Pokrotz Hf 3 Dr 60 [Mv; i.h. Nagy György hagy. lelt. 4] ✳ *~ posztó. 1647/1648:* az eoregh haz ... vagion abban ... Egy festett Aztal; egy darab Szebeni pozto raita [M.királyfva KK; BK 16]. *1656:* Szebenj poszto tizen hett singh ... ulnae 87 no. 17 [UF II, 17] ✳ *~ posztószoknya. 1736:* ha penig egy rühös alávalo asszonyt vagy leányt akarsz fogadni szolgálónak, ne is említs neki brassai vagy szebeni egyszer ványolt posztó szoknyát vagy mentét, hanem jó féle rásából valót [MetTr 345] ✳ *~ rása. 1720:* Szebeni rását sem(m)i félét nem tanaltom most jüven be az Rasa Csinalo 3. hetig keszit kék rasatis előb nem [Nsz; Ks 96 Bornemisza Imre lev.]. *1745:* egy sing Szebeni rása [Torda; TJkT II. 101] ✳ *~ sajt. 1798:* 1 Szebeni sajt 15 xr [DobLev. IV/800] ✳ *~ sváb rosta. 1774:* vagyon ... egy Szebeni Sváb Rosta is [WLt] ✳ *~ szoknya. 1764:* A' Leany kőzep rend Staturaju hymlő hellyes, orrában szollo nyunyőgő (!) vekony szollasu Szebeni' kék rása szoknyája [Torda; SzúvLt] ✳ *~ szűr. 1668:* Egj végh Brossoj szürtöl f — // 20 Egy Végh szebenyi szürtol f — // 15 [BfN Vect.]. *1683 k.:* Egy Végh szebenyi szürtöl f — // 15 [Mv; MvRK Vect. 8] ✳ *~ talpbocskor. 1845:* Debretzeni vagy Szebeni jo talp botskorok 12. hűvelyk szélesek és 14 hűvelyk hoszak [Dés; DLt 440]. *1847:* 250 pár Szebeni vagy Debreczeni jo talpbocskorok [Szúv; KLev.] ✳ *~ túró. 1798:* Déván Udvar Számára 10 font Szebeni Turoért per 7 xr 1 Rf. 10 xr [H; Ks 108 Vegyes ir. 79] ✳ *~ véka. 1711:* Az ország egy köből buzát melylyel az katona jó (!) élhet és az magazinunban is bérelhető az szebeni vékával elütve és nem tetézve administráljon [SzO VII, 177 Steinville erdélyi főhadparancsnok latin nyelvű rend-ének ford.]. *1745:* Vásárbíró ur(am)ék ... à piaczra ... ollyan vékát mérni ki adtanak, melly à Szebeni vékával nem edgyezik, hanem nagyobb [Torda; TJkT II. 25]. *1785:* Hány és minémű Hold Szánto földgye és Rettye vagyon egy egész Ház hellyes Gazdának, és hány Szebeni Vékát Véthet egyik egyik hold Szánto Földgyében? [Torockó; TLev. 6/1 Transm. 14b vk] ✳ *~ zabola. 1768:* Paripa jártatni valo kantár szebeni zabolával [Mezősztgyörgy K; Ks 23. XXIIb] ✳ *~ zár. 1763:* Ezen ... Házbol ...jo Szebeni zárral meg erösittetett duplas Ajto nytatik (!) bé a belsö Tüzes Házba [Hortobágyfva Szb; Born. XXIXa/9 néhai Hortobágyi Gergély György conscr. 27]. *1797:* Az ebédlő palotárol nyilik a' nappali házba egy fenyő deszkából készült festetlen ajto ... régi modi Szebeni zár rajta, koltsával, bé rántojával együtt [Ajton K; CU IX/2. 10b].

5. Nagyszebenben v. környékén termesztett (almafajta); varietate de măr din ţinutul Sibiului; in Nagyszeben od. Umgebung wachsend od. gezüchtet (Apfelsorte). **Szk:** *~ tángyér(alma). 1802 k.:* A' Szatsvay Sándornál találtato oltványok(na)k Specificatioja. Paris alma ... Masántzker alma ... Szebeni Tangyer, Fekete Tangyer[a] [Kv; IB. — [a]Folyt. a fels.].

6. Nagyszebenben történt; care a avut loc în Nagyszeben; in Nagyszeben/Hermannstadt/Sibiu geschehen. *1662:* hogy a felesége[a] Dévában, a szebeni obsidió, szorulás alatt megholt volna, magát újabb házasságra vette vala [SKr 637. — [a]Barcsai Ákosnak]. *1680:* Komsa Fraczilla még a Szeben obsidiokor ment volt Fugitivi [A.porumbák F; Urb. 44] *1722:* A' kik a Lazaretumok(na)k valo Intimatiot a kozelebb valo Szebeni Gyűléskor nem vették ... a Gubernium ezuttalis com(m)unicallya [Ks 83 gub.]. *1756:* (Az aranygyűrű) meg került volt még szebeni incaptivaltatása előtt [Kv; Mk IX Vall. 88].

Szk: *~ sokadalom. 1573:* Gaspar deak Azt vallia hogy ... tawaly vyzkerestbe mykor az zebeni sokadalomra Mennenek, Emlekezyk eo neky gergel deak Illen zowal ... [Kv; TJk III/3. 155]. *1632:* Azt is tudom, hogy ez az asszony az hütös urának inget s lábravalót küldött szebeni sokadalomból [Mv; MvLt 290. 94b átírásban] ✳ *~ vásár. 1705:* Mind a két disznódi embereknek, amely igen rakott nagy két falu volt, amelyek tartották a szebeni vásárt, megparancsolta a generál, hogy ide béjüjjenek mindenestűl fogva, minthogy ott a kurucoktól meg nem oltalmazhatja őket [WIN I, 478].

7. *~ sing* egyharmad ölnyi; cotul de Sibiu; szebener/hermannstädter Elle. *1732:* Minden Orgiakban avagj egy egy ölben három Szebeni Singet kell érteni [O.bogát AF; JHb XXVI/59].

szecernál elválaszt; a despărţi; sezernieren, absondern. *1766:* a földeket borozdárol borozdara meg visgállyák ... és valami ... végső executioban vétetni parantsoltatott; azt a' tobbitől secernallyák [Kp I. 240 gub.]. *1771:* mind ez ideig azon rész a melj a Felvinczi, Szentpáli és Bálpataki részekre jutottak, nintsenek Secernalva, és distingválva edgjik részre is [Girbó AF; JHb Vonja Rula (46) jb vall.].

szecernáltatik elkülöníttetik; a fi separat/despărţit; abgesondert werden. *1828:* a' Reformàta Eccl(esi)a javai, az osztály alá menendőktől Secernáltassanak, azok édgyik osztállyos Vérnek is, nyiljába ne tétetődgyenek [Cege SzD; WassLt].

szecesszus árnyékszék; closet; Abort, Abtritt. *1676:* Nyilik innen az secessus függő labokon állo deszkás tornáczára vas sarkon, pánton, egy kis feketén festett béllet ayto [Fog; UF II, 726]. *1680:* Az Pitvarbol is ... nyilik bé az secessusra ... bellet ajto, mely secessusban vagyon két ember ala valo szék hozza valo apparatussával [A.porumbák F; ÁLt Inv. 11]. *1694:* Ebbol az hazbol az Lapos fele nyilik ki az Secessusra egj felszer Ajto [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1714:* Török Sátor ... Más secessusn(a)k valo Török Satorotska, Pamuk Vaszonybul, mar szakadozott [AH 47]. *1744:* A nagy Udvarháznak egj része ... egj Palota. A Palotanak secessussa règen el romlott [Csicsó Cs; Ks 65.44.12]. *1750:* Videmann Mihálynak az Secessus ki rakásáért HFlor 7 d 44 [Ks 70. VIII. 19]. *1756:* a Secessus ... Also részin kettős ülő hellye áll Gyalult fenyő Deszkából | Ezen három Pitvar, Bolt, és Secessus nem lévén a Pintze felet épitetett különös Fundamentumra hasonlo köből és Téglából [Branyicska H; JHb LXX/2. 22–3].

Szk: *deszkás ~. 1676:* Nyilik ezen házbul egy deszkas secesusra vas sarkon pánton egy parkányos fejer retezes ajto [Sárkány F; UF II, 754] ✳ *kettős ~. 1694:* egy Deszkazatlan Karfas Folyoso ... az Kőzepi fele Kőzőnseges kettős Secessus megyen ki az Faljan [Kővár Szt; JHb Inv.] ✳ *kőből rakott ~. 1676:* Nyilik ezen házbol kőből rakott sece-

usra egy fel szer vàs retez fejes ayto [Sárkány F; UF II, '54] ✳ *közönséges ~. 1680:* Ezen eleb menvén az Szugoyaba(n) vagyon suppos fedél alat boronábol fel rova egy közönseges secessus [A.porumbák F; ÁLt Inv. 25].

szecska, szacska tocătură, furaje tocate mărunt; Häcksel. *1840:* Orsova ... Gyalagassai őllfát és szatskát vágtak [MT; Born. G. XXIVb].

szecskametélő I. *mn* a szecskavágóhoz való/tartozó; pentru/de tocat nutreţ; zum Häckseln, Häcksler-, vom Häcksler. **Szk:** *~ kasza. 1648:* Szeczka metéleö kasza nro 3 [Komána F; UF I, 928]. *1735:* Két szecska metéllö kasza [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb] ✳ *~ láda. 1681:* Szeczka metelő Láda, kaszaja nelkül Nro 1 [Vh; VhU 505]. *1685 e.:* Szacska metellö láda Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 15] ✳ *~ vas. 1744:* Szatska metéllő vas egy pár [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67].

II. *fn* szecskavágó eszköz/gép; tocător, maşină de tocat nutreţ; Häcksler, Häckselmaschine. *1647:* Vagjon egi Szaczka metelő ahoz valo eszközzel [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1648:* Vagyon az hazuk heyan ... ket zetska metelleö vas nelkwl idest nro. 2 [Porumbák F; UF I, 889]. *1732:* Találtunk ... három kés nélkül valo szacska metellőt [Kv; Ks 40. XXVIIIc Néhai gr. Kornis Zsigmond lelt.]. *1735:* két Szacska metelő kasza nelkűlt valo fával [Kv; Ks 40. Varia XXVIIIc]. *1747:* Szacska metélö Vasaval edgyűt 2 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb]. *1753:* Szacska Metéllő nro 1 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII].

szecskametsző szecskavágó; tocător, maşină de tocat nutreţ; Häcksler. *1749:* Szacska Metsö 1 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb].

szecskavágó I. *mn* **1.** szecskavágásra való; pentru/de tocat nutreţ; Häcksel-, zum Häckseln. **Szk:** *~ gép. 1848:* Egy nagy szecska vágo gép [Bilak BN; LLt]. *1850:* Egy darab szetska vágo gép — Kolozsvárrol hozatva, srof kultsal, s késekkel egészen felszerelve új 115 vft [Algyógy H; Born. F. Ii]. *1858:* Egy uj szecska vágo gép [Nagynyulas K; TGsz 1] ✳ *~ masina. 1810:* Egy Szatska vágo mosina vasával égyűtt Rf 2 xr 2 [Mv; MvLev. Trincséni Mihály hagy. 18].

2. szecskavágó géphez/eszközhöz tartozó/való; de la tocător, pentru/de tocat nutreţ; zur Häckselmaschine gehörend. **Szk:** *~ deszkaláda. 1820:* Egy Szatska vágo deszka Láda [Koronka MT; Pf] ✳ *~ kapa. 1796:* Egy Szatska Vágo kapa [A.preszáka AF; MkG] ✳ *~ kasza. 1770:* Szatska vágo kasza Nro 1 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb]. *1837:* Egy Szatska vágo kasza [Szentbenedek SzD; Ks 73.55] ✳ *~ kés. 1848:* Szacska vágo kés harom ... 1 rft 12 xr ... Szacska vágo késhez valo olyan kerék, mint a' Cséplő gépé ... 2 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd] ✳ *~ láda. 1812:* Egy hitvány Szatska vágo Láda vas nélkűlt [Körtvélyfája MT; LLt] ✳ *~ szék. 1842:* egy otska szatska vago szék [Csekelaka AF; KCsl 3] ✳ *~ vas. 1788:* 1. Szatskavágo vas [Szentmargita SzD; Ks 67. 47. 27]. *1848:* Szacska vágo vashoz valo fa tengely régi egy ... 48 xr [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIV d].

3. a szecskavágó működtetésére, a szecskavágásra szolgáló; în care se ţine maşina de tocat nutreţ (pentru vite); zur Betätigung des Häckslers gehörend. **Szk:** *~ szín. 1847:* egy szacska vágo szín [M.fenes K; KLev. 18].

II. *fn* szecskavágó gép/eszköz; tocător, maşină de tocat nutreţ; Häckselmaschine, Häckselmesser. *1737:* Szecska vägö [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.]. *1746:* A belső pinczében ... Egy szacska vágó [Vargyas U; DanielAd 259]. *1782:* Egy Szacska vago kaszájával (!) együt [Nalác H; CsS]. *1788:* Két Szatska vágo minden készületivel, az harmadiknakis kaszája s villája [Mv; TSb 47]. *1804:* Egy Szatska vago kasztrástol (!) [Borosbenedek AF; SLev.]. *1816:* Szatska vàgo ... 1 Rf 6 xr [Kv; Born. IV. 41]. *1827:* A' Konyha Hiján ... Egy transerozo Asztal, egy szatska vágo [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1840:* A Gabonásnal ... Szatska vágo [Mocs K; Told. 36]. *1849:* Vagyon egy jo Szatska vágo — hozzá tartozo eszközeivel [Somkerék SzD; Ks 73/55].

szed 1. gyűjt(öget), szedeget; a aduna/strînge; pflücken, klauben, abreißen. *1572:* Markos Antal ... vallya ... Seres Martonne ... tanitya erre ... hogy zedye(n) harom Zemeten harom kapza foltot es főzze Meg a leüeüel Mossa a fayadalmas helt[a] es Az kapczat kősse rea [Kv; TJk III/3. 86 c. — [a]A lábán]. *1629:* En nem lattam soha Szabo Andrasnéhoz semmi boszorkánsagot, bübajosságot, sem nem hallottam ... hanem láttam hogy apro gyermekeket gyogyitott füvel mit szedet | en semmi boszorkansagot hozzá nem lattam, hane(m) hogy süly ellen zedet füvet s azt teorte hajban [Kv; TJk VII/3. 116–7]. *1734:* Barany ürmot eleget szettünk [Gyeke K; Ks 99 Bíró János lev.]. *1736:* az Spárgát is még galamb ganeztatom csak hogy Sparga magotis szédgyenek [Ohába F; ApLt 4 Apor Péter feleségéhez]. *1785:* E' mellett kell szednünk minden esztendőben s.v. Seg vakarot két kupát, vad almát négy vékát. Kértek Gyöngy virágot, Magyarot, Komlot [O.zsákod KK; MvÁLt Úrbéri összeírás 154.9]. *1800:* Feleségét ... midőn ... kertyében ... orvosságnak vgy nevezett Annyok = Laput szedett volna én magam fogtam el [Décse SzD; Ks Vegyes ir. 92]. *1806:* Az erdei gyümöltsöt, ès Makkot, valaki a' fel szabadittásig szedi 's hordgya 3 MForinttal és 25 tsapásokkal büntetödgyék [Oltszem Hsz; Mk II. 4/115]. *1825:* Mikor a' kömény virágzik aztis szedjenek 's a' Felesége gyurja bé viznek: kömény magvatis felesen szedjenek [Kv; IB gr. Korda Anna lev.]. *1841:* Egy a Tavaszon készitendö eleven kerthez ákátz magot szedett 2 Napszám [Pókafva AF; Born. F. O. IIf].

Szk: *galambbegy ~ni. 1585:* Zemet Adam es Warady Imreh chaplarok valliak ...Menenk ky vasarnap io Reggel Hassongartba p(rae)dicatio Alat Galamb begy zedny [Kv; TJk IV/1. 391].

Sz: *Isten vki könnyhullatását tömlőjébe ne ~je. 1678:* én az én Istenemet azon kérem, hogy ellened való sok sűrű könnyhullatásimat tömlőjében ne szedje, hanem legyen irgalmas, kegyelmes [TML VIII, 107 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz] ✳ *a maga/(a) más kosarába ~(i az) eperjét* a maga/a más hasznát nézi. *1658:* én nekem volna jobban tetszésemre, hogy jobb volna az magad kosárjában szedned az eperjét, sem mint az másében [TML I, 309 ua. ua-hoz]. *1667:* Most is valóban háborgat minket az persuatio, más kosárába eperjét nem szednénk örömest [TML IV, 43 Bethlen Miklós ua-hoz]. *1670:* Úgy látom, maga kosarában kivánja szedni az eperjét [TML V, 88 Bánfi Dienes ua-hoz] | nem kell az pápista uraimnak hinni, mert ők az magok kosarában szedik az eperjét [i.h. 148 Bornemisza Anna ua-hoz] ✳ *~ik az ugorkát* közösülnek. *1635:* látám hogy ... az kertben, az edgik Kathona ezzel az Azzonnyal nylván

páráználkódek és én be menek es mondek ... Uraim ide hátrá ige(n) szedik az ugorkát [Mv; MvLt 291. 51a].

2. (össze)gyűjt, összeszed; a strînge/aduna; (ein)sammeln, einbringen. *1583:* Margit Tordaj Antalne vallia ... Az teó zeoleò keózt karot zedwe(n) meg Rakodanak es vgy viwek haza [Kv; TJk IV/1. 161]. *1586:* Az melj Talakot Kendj Sandor vram meniekzeoiere zettwuk vala vgian azon Talakot Bochikaine Azoniom leania hazasitasara vittek vala [Kv; Szám. 3/XXIV. 71]. *1597:* Fogattuk meg Dabo Leorinczet es Vas Leorinczet hogy Az baczy torokban keouet szednenek tiz zekereuel egy forintert [Kv; i.h. 7/V. 2]. *1606:* Hasongarti zeõleõhõz az Jspotaly beli zegeniek zedtenek, haytani ualo uezzõt [Kv; i.h. 12a/I. 41]. *1752:* Oloján Tivadar nevű Diosadi Csordástul, hallottam mondani hogj egj alkalmatossággal, Furu Győrné Veres Ersebet Aszonj az Diosadi Csorda előt a mezőn mezitelen szedte az harmatot [Diósad Sz; Ks Varga András (52) ns vall.]. *1763:* akkor forgácsot szedtem az udvaron [Mv; Told. 16/51]. *1776:* parontsolt nékünk ... Vlásza Ignáth, hogy szolgálatban szednénk Szõllõ kõtõ veszszõkõt ... szedtünk [Mihálcfva AF; MvRK]. *1807:* a Bányai Ur, kertjébeis bé mentünk ... hangya tojást szedtünk [Dés; KMN 366]. *1823–1830:* (A szerzetesek emberei) a hajó oldala mellé menvén, a kezekben lévő rúdra kötött zacskót bedugván a hajó ablakán, szedik az alamizsnát [FogE 262]. *1840:* a' Feleségem Testvére Molnár Tamás hozzám jõve ... el kellett véle menem a' Tora vérszipot szedni [Homoródsztmárton U; KLev. Szász István (30) szabad székely vall.].

Szk: *fejébe ~i a dolgot. 1570:* Heltay Gáspár ... vallya hogy Mykor Eotet Segeswary Damokos Betegh voltaban ... kerte volna azon hogy megh Jrna az eo akaratyat ... az mynt feyebe zette wolt az dolgot, hazahoz Ment es itthon megh Jrta [Kv; TJk III/2. 130b] ✳ *lajstromba ~. 1636:* az irott Graduált ... sok helyeken meg jóbbitám ... az ki hányt fogyatkozásokot lajistromba(n) ne(m) akarom szedni [ÖGr Aj. 1a] ✳ *summába ~i a dolgot. 1619:* en azt akarom, hogy minthogy immár ennyi rövid summába szedtük ennyi beszéd után az dolgot, erről való választ nagyságod tulajdon szájából halljak, mit mond nagyságod az hatalmas császár akaratjából?[a] [BTN[2]. — [a]Borsos Tamás szavai a török vezérhez] ✳ *testimonium ~ni. 1843:* Kegyelmed ... a Kertsedi Fogadoba Ejszakának idejen testimonium szedni Regiusokat vitt ki [Bágyon TA; KLev.] ✳ *vérszípó ~ni. 1840:* a Sogorom Molnár Tamás ... vér Szípo Szedni hívutt engemett [Homoródsztmárton U; KLev. Szász István (30) szabad székely vall.].

Sz. *1717:* Semmi ujsággal pedig nem udvarolhatok az Asz(ony)n(a)k, hanem Simon pál Ur(am) begyébe Szedvén az ujságokat ... elé fogja Számlálni [Nsz; ApLt 2 Haller János Apor Péterhez].

3. (búzát) szemenként (ki)válogat; a selecta grîul; auslesen, nottieren (Weizen betr.). *1753:* Az buzát nagyon szedik máris, de nem kenyérnek, hanem Sernek [Szászváros; Ks 96 Baló Antal lev.].

Szk: *~ni való buza. 1684:* Szedet buza vagyon Sax Cub 10. Szedni való buza vagyon Sax Cub 14 [Ebesfva KK; Utl]. *1688:* Szedet buza vagyon S. cũb 10// — Szedni Fejernek valo buza vagyon S. cũb 20//— [uo.; Utl].

4. (nádat) szed; a culege stuful; Schilf/Rohr schneiden. *1731:* Az halaszatrol ír Ngod hogy varsával es vészszel Probállyak varsakkalis ... veszet Most nem Csinál az ember ha Télben nem széd nadat [Gyeke K; Ks 99 Biró János lev.].

5. (kukoricát) szed; a culege porumbul; Mais brechen ernten. *1731:* Somkut fele fordulob(an) lévő Tőrőbuza szedés determináltatott holnaphoz két hetre ugjmint ad 22dun 8bris addig Senki ne mereszellyen szedni [Dés; Jk 422b] *1757:* mondom miért hatalmaskodnak, s miért szedik az eő Natsága tőrők buzáját [Omlásalja SzD; Ks 19/IX. 12] *1765:* az el mult Esztendőben az Törög buza földön volt szedve egy kevés Törög buzám [Marosbogát TA; Mk V/V. 97 Komári (?) Komán (28) jb vall.]. *1793:* láttam hogy a' Tőrőkbuzát egészszen szedi semmit sem hágy el benne [Mezőbánd MT; MbK XII. 94]. *1804:* Kádár Kretsun ... az õ Nsga tõbb embereit fel gyűjtvén, azokkal együtt a' Bozintán Kosztán Maléját szedték és elis vitték [Berekszó Sz; BfR III. 12/7 Pagyina Györgyi (40) col. vall.]. *1808:* én a' Ferjemmel edgyütt a' magunk Málé Földünkbe Faszujka Szedés végett menvén ... zsákokba Málét Szednek [Felőr SzD; BetLt 6 Zsiczelár Marinka cons. Timár Kertész Vonuk (20) zs vall.].

Szk: *kukorica ~ni. 1782:* ritkán esett meg az is ... hogj hetességre kukuruza kapálni vagj szedni, vagy széna tsinálni ki mentenek az aprobb tselédek [Torockó; Thor. XX/5]. *1782/1799:* Szőts Getzi Nénnjét ... le hagyta volt õ Nagysága, de Praefectus Uram elé vette, 's az őszszelis kukuriza szedni hajtotta [uo.; TLev. 5/16 Transm. 389] ✳ *málé ~ni. 1808:* Tőrőkbuza Szedés idején parantsolván nékem a' Földes Uram ... hogy ide vagy harmad magammal Málé Szedni jőnék — ki [Felőr SzD; BetLt 6 Zsiczelár Todor (36) zs vall.] ✳ *törökbúza ~ni. 1782 k.:* Urszuj ... Alakor Gyomlálni 4 Nap ... Ujfalub(a) Törökb(uza) szedni ... Szölö szedni ... 3 Nap ... Törökbuza Szedni ... 2 Nap [Ne; DobLev. III/567. 1b].

6. leszed; a culege; (ab)pflücken. *1606:* Gagjon keóuyl az Hegjreòl kialta megh illyen zoual Janos vram jeõjen ki kegd mert zedik az keórtuelt [UszT 20/196 Blasius Kouacz de Rugonfalúa lib. vall.]. *1664:* Ladtam ... hogy szedi vala az Szilvat [Kercsed TA; Borb.]. *1674:* enis harmad iden òszzel latta(m) Fodor Marczit ... hogi ... Letai Istva(n) Ura(m) tulso kertib(en) ... kõrtvelyt szedet [Asz; Borb. I Rakosi Vagias Miklos (18) ns vall.]. *1772:* égy Vasárnap Egres szedvén a Czicz hegyb(en) ... [Dés; DLt 321. 76a Petrus Etsedi (45) ns vall.]. *1803:* a' Testvér Hugom ... Henter Márisko ... a' kapun belől fuszujkát szedett [Dés; DLt 82/1810]. *1814:* a' Kőz Kertre fel mászván, a' Megy fákrol Medgyeket szedtem [Dés; Ks 79. 29. 795].

Szk: *fuszulyka ~ni. 1803:* Magamis jelen voltam a' Czitz Hegyin fuszujka szedni [Dés; DLt 82/1810] ✳ *gyümölcs ~ni. 1782:* oda jár gyümölcs szedni [Buza SzD; LLt Csáky--per 187. L. 9] ✳ *körtvély ~ni. 1596:* megjek uala az meszòre keörtúelj zedni [UszT 11/7] ✳ *szilva ~ni. 1779:* Székről mentem vala Apahidára, hogy Zsigmond fiammal holmi dolgomról <beszéljek>, de nem találtam se magát, se ángyomat; szilva szedni jártak Csepegőmacskásra [RettE 402]. *1844:* Parajdrol fel jöttem[a] szilva szedni egy kis joszágunkra [DLt 1441. — [a]Sófalvára U] ✳ *vackor ~ni. 1792:* ezen joszágra bé mene Sz. Ersébethi Szabo Mihálj egy tarisnya Vatzkor szedni [U; Borb. II Olésza Tamás lib. in M. Sákod residens (80) vall.].

7. felszed; a aduna de pe jos; aufheben, aufklauben. *1690:* lattam tavaly az Borbely Istva(n) Ur(am) Gyümolczõs kertib(en) vaj almat szedet a fõdõn [Aranyosrákos TA; Borb. I Komaromi Ferenc (13) ns vall.]. *1768:* vad alma fájárol a vad almát verte kosztolta a' Leánykája pedig a' fõldõn szedte [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 3a].

8. szüretel; a culege via; lesen, fechsen. *1588:* Az Zwret olgarol zolwan ... vegheztek hogy az zedes Ne halaggion owab hanem ezen kedden ky keolteozzenek az Alhegiekre .. es zereda(n)[a] zeggyenek [Kv; TanJk I/1. 87. — [a]Szepember 21-én]. *1599:* Amy nezy az zeoretnek dolgat ... Jsotaly mester Vram az vy calendarium zerenth valo zent mihaly nap vtan valo zombaton Jdest 2 die 8 bris zedgyen Kv; i.h. 344]. *1606:* Az Hasongarti zöleöreöl semmit e(m) zedtwnk, mert mind le uezet uala rolla meg Egres coraban [Kv; Szám. 12a/I. 46]. *1607:* Zekely moyses el eszesse utan megh zettek az szeöleöt, de nem tudgia ki ette ki zedette [Dés; Ks I. 20]. *1636:* Szent Mihály napja előtt másfél héttel szedtenek, úgy megért az szőlő [Kv; ZvE 169 SB]. *1752:* ezen szölök(ne)k termésé (!) ... két esztendöben olly böv volt, hogy egész két hetekigis mindenik esztendöb(en) meg erte szedni [Backamadaras MT; Fold. 37/44]. *1806:* mitsoda hatalamnál fogva szedi ... egyedül a' szőllőt a' terminált idő előtt [M.sáros KK; OLev. 4/XXXVIII].

Szk: *szőlő ~ni. 1782 k.:* Urszuj ... Ujfaluba Törökb(uza) szedni ... Szölö szedni ... 3 Nap [Ne; DobLev. III/567. 1b].

9. rekvirál; a rechiziţiona; requirieren, einnehmen. *1564:* Celit az lw feieknek w felsege hadaba külte és feliuel az zeginy nip között iart es holdoltatot es maganak louanak elest zedet[a] [Cssz; SzO II, 180. — [a]Marton Peter]. *1621:* Jeouenek Enjedi Meszarosok kiket G.V. eo Naga kuldeot az falukra Teoreok Czazarnak hogy olczo barmokat zednenek az falukon az eles melle, melliet az Orzag kuld [Kv; Szám. 15b/IX. 64]. *1647:* Mikor zabot zednekis az joszagon az szolga renden levelők, mint egyeb szabadosok es Boerokis nem tartoznak administralni az parasztsagal együtt [Fog; UF I, 830]. *1704:* Az éjszaka a kurucok Kistorony és Disznód nevű falukra ütvén, amely marhákat az militia számára az országon szedtenek volt, elhajtották egynéhány száz juhokkal együtt [WIN I, 94]. *1705:* Havasalföldében erősen szedik az árpát, zabot és egyéb gabonát a béjövő armada szükségére [WIN I, 585].

10. begyűjt/szed; a strînge/aduna; abliefern heißen, einnehmen, eintreiben. *1638 k.:* Panaszolkodnak keozeonsegheskeppen hogi az tisztarto mindenteöl egi egi meh kosart szedet szokás kiueol penz nelkwl [Szászfenes K; GyU 36]. *1640:* mikor ő Nagok Fogarasban jönek az tisztek impositioia szerent szednek ellest raytok[a] [Betlen F; UF I, 693. — [a]A betlenieken]. *1642:* Szokas keozteok, hogy Zwretkor mindenik Vr reszen az Gonduiseleo eliaria eoket es kiteol 3 kiteol 6 kiteol penig leg felyeb 10 veder bort szednek az Ur szamara [Bh; GyU 73]. *1661:* asszonyomnak mondtam, nem ártana kiküldeni bérest keresni s tyúkot szedni s kacsát [TML II, 132 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1664:* Az Tatár Chamnak az orszaghba jarasa utan pedigh rendeltetet vala hogy minden jobagy egy egy tyukot adgyon, de mar az első rendelés szerint kel szedni [UF II, 290]. *1677:* kereskedésre valo mézet és viaszszat ez Országban senki szedni és venni, annál inkáb ki-vinni ne mérészellyen Fejedelmek engedelmek nélkül [AC 230]. *XVIII. sz. eleje:* vajat, mézet es egyéb Culinárekotis szoktak rajtok[a] szedni [BfN Kszegi cs. — [a]A jobbágyokon]. *1729:* az elsö Fatens ... ugj igazitott belé, hogj miképpen szedjen falu szeriben ă Kapitánj Konyhájára valo Culinálékot [Sövényfva KK; TSb 51]. *1735:* a Culinarekot most szedik mihent be hajtathatom mindgyart meg tudgya Ngd [Imecsfva Hsz; ApLt Imecs Antal Apor Péterhez]. *1760:* (Sándor uram) a' Falubol szedett bor Interest ... de hogy meg elegyitette, vagy más által meg zagyvaltatta volna eo Keglme nem láttam [Gógánváralja KK; Ks 92]. *1809:* Tétsi és Kövendi is vittek Nagy Bányára szalonnát, melyeket imitt amott szedték (!) [Szu; UszLt ComGub. 1753u].

11. adósságot, adót, bért, bírságot, váltságdíjat, vámot behajt/szed; a percepe/încasa; eintreiben, kassieren, beheben. *1571:* Kerjk azon eo keget az tanachbely vraimat hogy zedyek waloba az adot [Kv; TanJk V/3. 40b]. *1590 k.:* en szom utan megh gondoltak magokat az fel peresek es egy mason ugy zedtenek teob adot [Szu; UszT]. *1591:* farkas ... az bironak ... aztis mo(n)da hogy sokat szettel az varosso(n) kit nem kellet volna szedned [Szkr; i.h. Berczikj (!) Mate fej-i jb vall.]. *1603:* Meg ertettek ö Kk eztis Biro W(ram) szoabol ... hogy szorgalmatoson zedgyek mind az Satz adot, mind penig az fel vetet adot [Kv; TanJk I/1. 450]. *1658:* Az mely rabok váltságára való pénzt mostan szednek közönségesen az országban, cselekedjék Kegyelmed okossága és bölcs itéleti szerént ùgy, hogy az szegény uram is azzal változandó raboknak számok közűl ki ne rekeszttessék [TML I, 161 Bornemisza Judit Teleki Mihályhoz]. *1660:* Bartsai fejedelem írja Erdélyben, hogy az adót szedjék ugyan, de az meddig az portáról athnamét nem hoznak, addig el ne küldjék [TML I, 545–6 Rhédei Ferenc ua-hoz]. *1677:* A' Dézmások per abusum magoktol talált szeginység terhére, a' Fiscusnak-is semmi hasznára valo egyéb abususokat le-tegyenek, nevezet szerint, a' mellyet ők szoktak hini, keresztyén pénznek, aszak pénznek, penna kévének, pennabornak; nékiek valo gazdálkodáson kivül, tyuk, kenyér, fűszerszám, avagy azok helyén, pénzt szedni [AC 217]. *1739:* Vámos K. Szűcs Mihály atyánkfia ő kigyelme ... a Nms Városhoz nem Hites Személlyel szedeti az Hidvámot; melly a Nms Városnak nem tettzik; azért, ő kglme, a vámot ... maga szedje [Dés; Jk 518a]. *1746:* Négj Utza kapitány 8 tizedessel kik fizetetlenek es portiot szednek s rolla ratiotinalnak [Kv; Ks 12. XLVI. 25]. *1784:* az Thorotzkai Birák ... Deliberatumokot is ... executioban vésznek: Büntetnek, mulctáznak és Birságiumokat szednek [Torockó; TLev. 2/6]. *1803:* Midőn a pásztorok bért szednek, ha akárki is olyan kenyeret vagy gabonát fizet, amelyet a pásztor elégségesnek lenni nem ismér, háborúságot ne szerezzen [M.hermány U; RSzF 192]. *1823–1830:* A híd[a] igen pompásan s jó móddal kikészítve s kifestve, rajta egy kis ház, melyben a vámos szedi a vámot [FogE 167. — [a]A Dunán, Budapesten].

Szk: *adósság ~ni. 1588:* 18 Marcy Zaz Georgy witte 4 Loúon az Teorokeot (!) kyk az Adossag zedny voltanak Hunyadra atta(m) f. 2 [Kv; Szám. 4/III. 50] ✳ *exekúcióval ~. 1786:* az Szegenység ... az Királlyi adot se fizetheti könnyon ambár Executioval szedik [Torockó; TLev. 4/13. 29] ✳ *szedten ~. 1602:* Az Sattcz Adonak restantia fel zedesere rendeltek eo kgmek varosul ket vraimat az ket Natiobol, Intikis eo kgmeket hogy szorgalmatoson melynel hasznosabban lehet zetten zeggyek [Kv; TanJk I/1. 403].

12. (fel)vásárol; a cumpăra/achiziţiona; kaufen, abnehmen. *1595:* 24 Octobris ... Zettem volt az piatzo(n) Tyúkot, mellyet bizon igen vekonya(n) hozanak az taiban | ekkorba fogya el az varos Tyúkya, az mellyet Azzonnyúnk ö fge ide jöùet szettem vala [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 22, 190]. *1596:* Zekel Tamas vrunk zamara vizen Tordaigh hars dezkat az kii ittegieten (!) az Aztalosoktol zedtek ... vizi 12 Eokreon f 1 d 50 | Talan vegbe sem vihettwk volna az sok kufaroktol, ha Biro vram erejewel hazrol hazra nem zettwnk volna eggjet mast [Kv; i.h. 6/XXIX. 25, 114 Bachi

Tamás sp kezével]. *1740:* Kurtány Istokot esmértem ... hallottam hogj tavaly nyárba ... Tordán ökrőtt szedett a' vásárba [Cege SzD; WassLt Szekely alia(s) Gavrila Tógjer (50) zs vall.]. *1764:* perceptor koromban kétszáz forintot adtam, hogy ökröket szedjünk s eladjuk [RettE 172]. *1793:* Gubitsot ... a' Jószágban égy égy Garasson vékáját, eleget probáltam, de a szopori Hutánál egy Sido mostis szedvén vékáját egy egy petákon, oda hordják a' Gubitsot és az a Sido meg gátolt, hogy nem szedhettem [Hadad Sz; JF 36 LevK 371 Benkő Elek lev.]. *1818:* Az idén is alkalmasint termet Gabona ... de mihejt szedni kezdették a' pálinka főzők, mindgyárt fel hágatt [Fog.; Konst.].

Szk: *gyapjú ~ni. 1777:* Egy ide valo ember ... Gyapju szedni ment vélle[a] [Kincs SzD; KS. Bájes Vaszilie (40) zs vall. — [a]A lóval] ✱ *pénzen ~. 1704:* Ma egyéb újságot nem látunk, hanem a szegénységnek szörnyű romlását a vecturázás miatt, kiket Graven uram szekerestül, ökröstül behajtott volt felesen, kikkel is a szomszéd helyekből szénát, szalmát és a vámtól fogva militiának való sok havasalföldi búzát és árpát, kit is pénzen szedtenek [WIN I, 309].

13. toboroz; a recruta; (an)werben, rekrutieren. *1745:* Thordai István vr(am) ... a Ns Vármegye számára Militiát szedvén assistentiaval vólt, és Sokat faradott [Torda; TJkT II. 51].

14. elvesz; a lua (cuiva ceva); wegnehmen. *1767:* Lengyelországban a muszka rútul gazol, a templomokat, melyek régen a protestáns és görög valláson valóké voltanak, szedi s adja azoknak vissza [RettE 212–3]. *1783:* Torotzko igen meg lévén terhelve, a Creditoroktol a Just szüntelen szedik [Torda; TLev. 15/6 Nagy István szb kezével].

15. (madarat) fog, fészekből kiszed; a prinde păsări; aus dem Nest (Vögel) holen/nehmen. *1735:* Szőcs Janosnit valo Nemetnek a ki madarat szedet attunk enek bort [Kvh; HSzj]. *1806:* tsoka fiakat szedtünk, kürtöltünk [Dés; KMN 319].

16. (fejet) levág, lefejez; a tăia capul, a decapita; (jdm den Kopf) abhauen, köpfen. *1653:* És mikor immár, a mi volt, öttek volna, inné! nagy hirtelenséggel némely gonosz székelyek megüték őket, és mind fejedelmestől fejeket szedék [ETA I, 53 NSz]. *1680 k./1715 k.:* A hizelkedö Táncz, dolorral tőr fejet Harczon vitéz kardgya honorral széd fejet [Rosnyai, HorTurc 174]. *1685:* az jeneiek, az árulók, megérdemlenék, hogy mindegyik fejeket szednék [TML I, 275 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1710:* A fejedelem penig Carafa intimátiójából commissáriusokat küldvén Brassóban, akik indítói valának a dolognak, megfogdosák, törvényt látának rájok s fejeket szedék | Rákóczi Ferenc is arany numismákot verete, Herculest íratván rája, a hétfejű hidrának mint szedi a fejeket [CsH 210–11, 361].

17. (húst) lemetél/vág; a tăia bucăţi (din carne); schneiden (Teile aus Fleisch). *1689:* az Barány husnak javát Apropecsenyet nem szedven rolla, kilencz kilencz penzen adgyak, az alabb valojat hat hat penzen. Pünkösd után pedig apro pecsenyet szabad legyen szedni [Dés; Jk].

18. kioperál/vág; a îndepărta (ceva) prin operaţie; herausschneiden, entfernen (durch Operation). *1594:* Borbeli Georgi, Borbeli Peter zolgaia vallia: Tudom hogi Baba ferencznek veseouel vestek az feiet, es vgi zedet chontot az vram az feiebeol [Kv; TJk V/1. 253].

19. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~i a lábát* lépteit szaporázza; devine mai sprinten; rennen, sich auf die Beine machen. *1807:* Az el-lopott Kantza Lo ... lépésben nem sebess, de kivált tropba lábait jol szedi [DLt 674 nyomt. kl] ✱ *külön ~* elkülönít; a separa; absondern, separieren. *1654/1696:* Leveleimet látogassák meg bizonjos hü emberek, az melljek praecise engemet és gjermekimet illetik, és az melljekben libera dispositiom vagjon, és lehet, azokat külön szedvén Regestrum szerén Feleségem, és az kit Tőrvénj szerént illet gjermekim közül az tartása; az tartsa [Medgyes; BálLt 46]. *1730:* Nehai Cziko Páll Atyánkfia Felesége Veres Ersebeth Aszszony kezinél maradott mindenféle levelek(ne)k regestralására ... delegáltatnak, Nztes Zilahi István, Notarius Dobolyi István és Pap Ferencz Atyánkfiai eő kgl(me)k azokat regestrálván külön szedvén a Cziko familiat illető leveleket administrállyák Cziko János Atyánkfia(na)k [Dés; Jk 405b] ✱ *örökségre ~* örökül hagy; a lăsa moştenire; als Erbschaft hinterlassen. *1735:* Ebben az esztendőben kezde megromlani az ezüstkohó műveltetése, az erdőt is örökségre szedték (így!) [Torockó; Jankó, TAszT 189] ✱ *váncba ~* **a.** redőz,ráncol; a plisa; in Falten legen, plissieren. *1761:* Kovács Ágnes aszszonj ... égy megy szin bársonj szoknját tudom hogy vitt volt el azt magam szedtem volt ránczban [Mezőbánd MT; MbK IX. 28]. — **b.** megreguláz; a pune (pe cineva) la punct; sich jmdn her-/vornehmen, jmdn aufmöbeln. *1763:* ez[a] ráncbaszedte volt gróf uramat[b], igen éles, nagy nyelvű, nagy haragú, magát férfi módon viselő, kemény asszony lévén [RettE 156. — [a]Halász Borbála. [b]Teleki Sándor] ✱ *rendbe ~* elrendez; a aranja, a pune în ordine; ordnen, in Ordnung bringen. *1768:* Leveleimet is jó rendben szedtem, Fasciculusok szerint Regestráltam [Kp III. 149 Havadtűi Máthé Izsák kezével]. *1843:* Varga Katalin ... azt adta elő a falusi közönségnek, hogy már minden leveleket rendbe szedett, s azok készek a felküldésre [VKp 92] ✱ *szert ~* sorrendet megállapít; a stabili ordinea/succesiunea; die Reihenfolge bestimmen. *1574:* Pitter Bemük (!) Júrat(us) fass(us) est: ... Az korchioman Lang Symoniss ot wolt: mikor Estvere kelnek zert kedet (!) zedny Lang Symon Az Töb vraimon Es nem Erik volt el az zert menyere zette volt [Kv; TJk III/3. 389] ✱ *versbe ~* versformába önt; a transpune în versuri; in Verse setzen/bringen. *1777:* Kinek[a] aktáit, jeles tréfás mondásit, ha voltak, ha nem, versekbe szedvén Kolumbán[b] kinyomtattatta Károlyban [RettE 381–2. — [a]Vida Istvánnak. [b]Kolumbán János].

szedál lecsendesít; a calma/potoli; beruhigen, besänftigen. *1676:* Én már péntekre convocáltattam az egész széket annak az commissiónak promulgálására, mely felett is elhiszem nem kevés zajgás lészen, noha én, a mint lehet, addig is sedálom az dolgot [TML VII, 287 Nemes János Teleki Mihályhoz]. *1761:* Zalakna körül több hatezer oláhnál verte öszve magát, kiket hogy sedáljanak, a méltóságos gubernátor úr s thesaurarius Bornemisza Ignác úr együtt elmentek volt, de semmit sem tehettek velek [RettE 117].

szedálódik lecsendesedik; a se calma/potoli; sich beruhigen, besänftigt werden. *1752:* a két végin és közepin meg mérék ezen két földeket, és minthogy egyenlö szélességűek(ne)k találák azon meg nyugovának, és köztök valo Controversia sedalodék [Nagylak AF; DobLev. I/251 Molduván Paschuly (35) jb vall.] | velem perlekedvén nevezett Néhai Nemes Gábor, én sokszor objiciáltam néki szemb(en) Jobbágyi sorsát ... nem perelhetvén Jobbágy mint Felperes Nemes emberrel, melyre nezve nemis perle velem

ovabb se maga, se Gyermeki nemis kerese(ne)k meg en-gemet ezen objectiomért sem Jószág iránt felesége jussán ellenem formált p(rae)tensiojáért, sőt még ezekkel sedaodott [Menyő Sz; Ks 101].

szedáltat lecsendesíttet; a dispune să fie calmat/potolit; beruhigen, zur Ruhe bringen. *1748:* Nem tagadhatom Sokakban Sokakból lett diffamatiomat, mellyeket az urnak is repraesentaltom vala, ezeket az Úr az Én Felséges Aszszonyomhaz való hűségemért illő hogy sedáltassa [TKl gr. Teleki Ádám lev.].

szedegél szedeget; a culege pe îndelete/încet/fără grabă; sammeln, klauben (ohne Rasch). *1800:* Zilahi Juliánnát ... a Szekely Andras kertibe Annyok = Laput Szedegélt volna, el fogak [Décse SzD; Ks 92 Vegyes ir.].

szedeget 1. szedegél; a culege pe îndelete/încet/fără grabă; langsam sammeln, lesen, pflücken. *1629:* en semmi bűbajossagat nem lattam sem hallottam, hane(m) fűvet lattam hogy szedegetet es gyermeket mit keoteozgetet velle [Kv; TJk VII/3. 117]. *1729:* en is az magam szűksegemre asszu fat szedegettem nyersetis mikor kaphattam [Karácsonfva AF; Told. 31]. *1756:* az njergesről ... két ember egj nap v. kèt nap sem tud egj szeker fat v. tsepleszt szedegetni [Melegföldvár SzD; SLt XXXVII]. *1790:* Semmiféle Finakok, Gyermekek, vagy Léányok sőt még nagy emberekís ... Virágot Gombát vagy akár mínémű leg kissebb ott lévő Dolgokat, a más Szőllőjében Szedegetni s, abban járni ne mérészellyen [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 76]. *1800:* Varga Jánosné ... orvosságnak valo fűvet Szedegetett volna [Décse SzD; Ks 92 Vegyes ir.].

Szk: *embercsont ~ni. 1724:* montam Pekri Ur(amna)k, mi Szűksége vólt kgld(ne)k, h(ogy) a Klastromba ment ember tsont szedegetni, ezt felelte ezért Szedtem, m(ert) nékem orvos(sá)g(na)k kell [Nyárádsztbenedek MT; BK. Butze Gergelyné (56) ns vall.].

Sz. *1811:* Egrest szedeget a' szurós tövis közül, A' buja életben a' ki ebül őszül [ArÉ 32].

2. toborozgat; a recruta din mai multe locuri; werben, rekrutieren. *1662:* Barcsai Gáspárnak parancsolta vala[a], hogy együnnen, is másunnan is az ott benn való várakból vagy háromszáz gyalogot akárhogy csak szedegetvén, Váraddá éjjel-nappal küldene ki [SKr 561. — [a]Barcsai Ákos].

szedegetett összegyűjtögetett; adunat/cules cu migală/perseverență; gesammelt, entnommen. *1753:* az Nagy Anyám Kis Dobai Dobai Péter Fejérvári Captalanbol szedegetett annotatiojibol lattam, hogj Catharina Fejedelem adta ... Zacharias Istvannak az Almás vize mellett valo Falubeli portiokot [JHb XXX/9 Steph. Rettegi de Kis Budak jur. not. com. Dobocensis (39) vall.].

szedegethet következtethet; a putea deduce/trage o anumită concluzie; entnehmen können. *1662:* Mindezekbül nem egyebet szedegethetnek vala, hanem hogy mentül tovább azon sáncban múlathatnának, annyival közelebb jutna az ármáda romlásához [SKr 252].

szedegettethetik következtethetik; a puta fi dedus/concluzionat; lassen sich entnehmen, sind zu entnehmen. *1662:* Barcsai öregebb gróf Csáky Istvánnak írt leveléből magamentő punctumi Rákóczi fejedelemnek ellene való vádjai ellen, Rákóczi fejedelemnek azon 29 vádoló punctumiból többek között micsoda dolgok is szedegettethetnek [SKr 459].

szedegettetik egybeszedettetik/gyűjtetik; a fi adunat; (ein)gesammelt werden, zusammen getragen (werden). *1802:* 1780ba Februariusi Holnap 27kén ... hasznos, és igen ditsèretes Constitutioink jo rendben szedetettetvén az Mlgos Familia általlis Aprobáltattak s meg erősittettek [Torockó; TLev. 9/35].

szédeleg 1. szédül; a fi cuprins de amețeală, a simți o amețeală uşoară; Schwindel haben. *1620:* Enis othlen alua(n) az hazba(n) ... beteges allapattal valék, es feyemis szedelegni kezde, ki menék az hazbol [Disznajó MT; TSb 21].

2. kóvályog; a umbla ameţit; herumschweifen, taumeln. *1570:* otth zedelegh volt az eb az vchan, Azonba az zeoch peter felesége, Az hazbol kezdi kywe hogy my choda chigan Bestie kwrwafy wtthe Megh az Ebeth [Kv; TJk III/2]. *1802:* ki is jöve a' kortsomából Forro Lajos, de ... ugy meg űti főbe ... eő Nagysága kotsissa ... hogy a' Fején nagy hasadás lett ... szédelegve haza menegetet [Mv; Born. XXXIX. 53 St. Buzási (29) vall.]. *1853:* En és Trézsi a' sok nyugtalanság, álmatlanság miatt bizony alíg állunk a' lábunkan, szédelgünk ide tova mint a' legyek [Kv; Pk 7].

3. ténfereg; a-şi pierde vremea umblînd fără nici un rost; gammeln, herumlungern. *1806:* G. Betlen Josef nállunk volt ebéden, mi külön ettünk, amíg p(e)d(ig) a többiek ettek az asztal körül szedelegtünk nyalánkottunk 5tig [Dés; KMN 327].

szédelgés szédülés; ameţeală; Schwindel(gefühl). *1671:* Naláczi uram ír most nekem ilyen szóval: „Most is írhatnék egy emberről, de az fejem szédelgése miatt sokat nem írhatok ..." [TML V, 475 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1705:* Én maga is az érvágástól fogva szörnyű főfájás és szédelgésben vagyok [WIN I, 429].

szédelgős kerge; capiu, căpiat; närrisch. *1754:* a Szovai quartélyos Katonák egy Szédelgős erdőben el maradott juhot is hozának [Marokháza K; Ks 5. IX. 4 Marsinan Nisztor (40) zs vall.].

szedelőzik (fel)készül, szedelőzködik; a face pregătiri pentru ceva, a (se) pregăti; sich aufraffen, sich verbereiten. *1710 k.:* Apor István ... jött ki Háromszékről Búnra Bethlen Gergelyhez, és annak a dolgot úgy adta fel, hogy szedelőzzék, mert maholnap egynéhányszáz vagy ezer székely lészen vendége [BÖn. 698].

szeder, szederj mură; Brombeere. *1725:* (Az Oltnak) mikor az innetső ágán által usztunk Szederjért vagy vad Szolöért nékünk Gyermekek(ne)k azt mondták; Bizony meg vér a' Tisztartó [Hévíz NK; JHbT].

Hn. *1734:* Az Szederj bércin (sz) | Az szederj mezőb(en) (sz) | Az szederj oldal nevű hejben (sz) | az szederj oldalán (sz) [Oltbogát NK; EHA]. *1864:* Szeder Pataka tartománya [Gyergyócsomafva Cs; EHA].

szederfa szederbokor; mur; Brombeerstrauch, Maulbeerbaum. *1787:* Itten a Szederfák plantalása nem usualtatik [HSzj *selyem-bogár* al.].

szederjes I. *mn* **1.** szederszínű; de culoarea murei, muriu; dunkelblau, bläulich, verfärbt, schwarzblau. *1530:* Ittem suba pantherina tecta cum Erews szederies [Vh; MNy XXXI, 125]. *1567:* in Veste zederyes, alol fekethe kek [Kv; TJk III/1. 27]. *1588:* Egy Selyem Imegh zederies f 4 [Kv; Inv I/2. 14]. *1597:* Kís ferenczne Orsolia wallia ... mikor az giermek halwa fekzik wala ... Lattam az testetis hogi az eoweteol fogwa az terdeigh tizta zederyes wala az teste [Kv; TJk VI/1. 40]. *1625:* Az vargamesterekről miképpen adják el az sarukat ... Egy asszony-embernek való sarut, jót, juh, vagy czapbőrből csináltatottat, verest feketét vagy szederjest, két talpút, 75 pénzen [Gyf; EOE VIII, 277–8 árszabályzatban]. *1660:* egy hitvan szokniat szederjest zalogul advan ... nem akarvan ki valtani [Kv; TJk VII/3. 304]. *1685 k.:* Zarnoczi megh erkezett hozott illyen Orvossagok (!) ... Szederjes Viol(a) olajat p f. 1[a] [UtI. — [a]Felsből kiemelve]. *1688:* Tűrkéses Aranyos Palloss ezűstel borítva szederjes Bársonyos [Born. II. 28 Mikola László inv.]. *1710:* Mikor a jámbor császár[a] meggyónt volna, és már a páter a mérges ostyát elévenné, hát a méregtől megszederjesedett ... nem akará az ostyat acceptálni, látván mely szederjes [CsH 94. — [a]I. Lipót]. *1766:* annyira meg volt Tetétöl fogva talpig verve ... Sáfrános Palko Gábor, hogy a hol a pálcza erte, mindenűt szederjes volt a teste [Koronka MT; Told. 3a]. *1790:* Egy kaput Szederjes [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c]. *1804:* Gáspár András ... nadraga szederjes, flanerrel bérelve [DLt nyomt. kl]. *1807:* el fogattatásod után meg mutattad éppen az ütésnek vak, és szederjes hellyét [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. *1809:* Mihály György(ne)k és Feleségének Mihok Borinak Léanyok Ilona meg halt 8 napra születése után Szederjes pokol var szökvén ă feje lágyán [Nagykapus K; RAk 11].

Szk: ~ *aba. 1629:* Egy vég szederies aba tt f. 3 d. — [Kv; RDL I. 146] ✻ ~ *angliai süveg. 1723:* Szederjes Angliai nusztos sűveg. Férfinak valo [Koronka MT; Told. 29/2] ✻ ~ *angliamente. 1734:* Egy rongyos Szederjes Anglia mente 15. apró kerek ezűst gombokkal [Kv; Pk 6] ✻ ~ *angliaposztó-kaput. 1790:* Szederjes Anglia poszto kaput két Szinű vékony nyari Arany poszomántba szegett 1 [Sv; Ks] ✻ ~ *atlaszdolmány. 1651:* Vagyon egy szederjes tóltót, Atlatcz Dolmani [WassLt Wass Judit kel.]. *1674:* Vagyon egy szederjes tőltőt, atlacz Dolmány mely az Apamé volt [Beszt.; i.h.] ✻ ~ *atlaszszoknya. 1598:* Balassy Thamas ... vallia ... nallunk vala egy veres Attlaz es egj zederyes Attlaz Zokniak [Kv; TJk V/1. 253b] ✻ ~ *bagazia. 1739:* Egy hollo szin Kamuka szoknya ... szederjes bagazia az bérlése [Szászerked K; LLt Fasc. 96] ✻ ~ *bársony. 1627:* Egy darab szederies Barsoni viragos Egy sing Egy fertalj [Kv; RDL I. 132]. *1651:* Vagyon harom Kesztyűczke, edgik Szederjes Barsony, az Masik Med szin Barson, az Harmadik Zóld Arannyas Terczinilla [WassLt Wass Judit kel.] ✻ ~ *bársonygaland. 1652:* Egy Megj szin Kamuka szoknia ket rendel Czipke premes, Az valla szederies Viragos barsoni galannal czifrazot [Mihályfva NK; JHb XXII/41] ✻ ~ *bársonymente. 1670:* Egy szederjes bárson bellet mente [WLt]. *1759:* Égy szederjes sima bársony Aszszonyi mentét, széles ezűst csipkével, meg varva, és szép uj nestekkel prémezve s meg bélelve, s ezűst szkofium gombocskákkal meg gombozva [Nsz; TSb 7] ✻ ~ *bársony misemondó ruha. 1576:* Zederyes Barson Mysse mondo Rwha [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 9] ✻ ~ *bársonyos kard. 1688:* Egy szederjes bársonyos, ezűstős Aranyas kard Bathori Andrásé volt [Born. II. 18 Mikola László lelt.] ✻ ~ *bársonysuba. 1633:* Egy szederies Barsoni kis Suba szeles Arani premes Nuztal bellet [Ks Vesselini Kata kel.] ✻ ~ *bársonyszoknya. 1608/1610:* Mjkola Ersebett Aszonj ... Mjkola vramnak hagya ... az szederies Barsonj szoknjajatis [M.gyerőmonostor K; JHbK XLVII/49]. *1673:* Egj szederjes bársonj szoknya palástjával edgjűt [Marossztkirály AF; IB] ✻ ~ *bécsi moldon. 1833:* 11 Sing Szederjes bétsi moldon ... 13 Rf 45 xr [Kv; Born. la] ✻ ~ *cafrang. 1759:* Égy szederjes s Angliai posztora arany fonallal és szkofiummal gazdagon ki varrott fecske farku magyaros czafrangot [Nsz; TSb 7] ✻ ~ *csemeletdolmány. 1655:* Egy szederjes czőmőlyet dolmanj. — f. 12 [Kv; RDL I. 29] ✻ ~ *csemeletmente. 1651:* Edgy Szederjes Czemelyet Mente Kiraly szin kamukaval bellet [WassLt Wass Judit kel.] ✻ ~ *csemeletszoknya. 1627:* Pozto Ruhazatbol, Jutott Sofianak Egj szederies chomoliet szoknia aestimatu(m) ad f. 16 [Kv; RDL I. 134] ✻ ~ *csizma. 1679:* Kirem kglmedet edes Ura(m) csinalytasson Kglmed énnekem egy szederjes Czizmat [Ajton K; WassLt Ebeni Éva férjéhez] ✻ ~ *dolmány. 1628:* Egy uiselt Zederiez moly előtte Dolomanj [Gyalu Kv; JHbK XII/44. 11]. *1747:* Pap Mihály ... falumbéli ... szederjes dolmányban és mentében Veres hoszszu kalpagban öltőzve vala [Csicsópoján SzD; Ks 27. XVII] ✻ ~ *fajlandis dolmány. 1628:* Egy kis hituan szederiez failandis Dolomanj [Gyalu Kv; JHbK XII/44. 7] ✻ ~ *fajlandis mente. 1637:* Egy szederies failandis menteböl ... Jutot Peternek Penzbelj resze ... [Kv; RDL I. 24] ✻ ~ *fajlandis szoknya. 1651:* Tudok egi Szederjes Fajlandis szokniát az mely(ne)k az allja(n) 3 rendel volt Bárson Perem [Borb. I. Uárffalua(n) lako Aytony Jstua(n) Nemes szémely Felesége Czok Ersebet (25) vall.] ✻ ~ *fejtő. 1746:* Egy tángyér alá valo Szederjes fejtővel vetegetett gyapot vaszon asztal keszkenő [Zalán Hsz; SVJk] ✻ ~ *felsőruha. 1658:* Vagyo(n) egy Sederjes Granat félszer felseò ruha(m) [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.] ✻ ~*frakk. 1823–1830:* Juniusnak 29ik Napján Posonbol el indultunk, adván az Ötsémnek egy igen fáin szederjes Frackomat, melyet még Lipsiába tsináltattam volt [FogEK 465]. *1839:* Egy szederjes frakk, fényes gombokkal, bársony gallérral [KLev. 12] ✻ ~ *francia posztónadrág. 1760:* Edgy szederjes Frantzia Poszto Nadrág [Mv; TSb 2] ✻ ~ *gránátdolmány. 1628:* Egy viselt Zederies granat Dolmany [Gyalu Kv; JHbK XII/44. 13] ✻ ~ *gránátköpenyeg. 1628/1635:* Egj zederies uiselt granat keoppenegh tizen egj ezust go(m)b rajta [Bodola Hsz; BLt 5 Béldi Kelemen inv.] ✻ ~ *gránátposztó. 1619:* eoteod fel sing szederjes granat pozto [Hidvég MT; LLt Fasc. 70] ✻ ~ *gránátsüveg. 1637/1639:* 1. szederies Granat nústal bellet sweg aestjm(áltuk) f. 12 [Kv; RDL I. 111] ✻ ~ *gránátszoknya. 1674:* Egy Szederjes gránát szoknya, zöld prémes az válla[a] [Szászvárosi ref. lt. Halics Mihály lelt. — [a]Fels-ból kiemelve] ✻ ~ *hernác-palást. 1589:* Egy zederies hernacz palast mind vegigh Arany parthas f. 12 [Kv; KvLt Vegyes I/2. 34] ✻ ~ *kakader. 1811:* Lázár Deutsch Lébel nevezetu 'Sido ... szederjes Kakadert visel [DLt 46 nyomt. kl] ✻ ~ *kamuka. 1576:* Wagion ket Singh Jgen zep zederyes kamoka [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 7]. *1651:* Edgy Zőld Jskallat Mente Szederjes Kamukaval bellet [Wass Lt Vass Judit kel.] ✻ ~ *kamukadolmány. 1595:* Egj zederjes Halhew (!) kamuka dolmanj pupplikan zjneo zeold tafotawal bellet veres Atlach keoreolle ... f. 26 [Zsombor K; SL. Sombori reg.]. *1629:* Egy szederies kamuka kurta dolmanj [Kv; RDL I. 143] ✻ ~ *kamukasuba. 1562:* Az ruhakrwl walo ozlas. Egy

zederyes Kamoka Nesth swba[a] [K; KP. — [a]Fels-ból kiemelve] ✱ ~ *kamukaszoknya. 1560:* Az ket kys Leannak amely marhat az annyok hagyoth … Egy zederyes kamuka zoknya weres atlach az allian[a] [JHb QQ Temeswary János reg. — [a]Fels-ból kiemelve]. *1661:* hagiok … Az Kis Leanianak Pannanak egi szederies kamuka szokniamat, viseltest [Kv; BLt 1 Maitoni Andrásné végr.] ✱ ~ *kanavász. 1811:* 1 darab szederjes kanavász [CU 113. 1]. *1830:* 15 Sing Szederjes kanavátz 12 Rf [Kv; Born. Ia] ✱ ~ *karbonári köpenyeg. 1827:* Szederjes kárbonári köpönyeg mellynek gallérja fekete matska börrel volt prémezve [DLt 1156 nyomt. kl] ✱ ~ *karmazsin. 1678:* Lelkem Uram, ha a szederjes carmasint kihozzák, küldjön nekem [TML VIII, 62 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz] ✱ ~ *karmazsinkapca. 1654:* Adtam Auner Gáborné asszonyomnak egy szederjes karmazsin kapcáért az lábára[a] fl. 1„ 35 [Kv; EM XLVII, 136. — [a]A halottéra] ✱ ~ *katonasüveg. 1812:* szederjes aranyal bordirozott Katona süveget visel [DLt 684 nyomt. kl] ✱ ~ *katrinca. 1762:* láttam … egy bélletlen mentet is a' Ládája fenekén … Szederjes karintzában vala takarva [Oltszem Hsz; Mk IX. 109] ✱ ~ *kazimir. 1806/1818:* 7. Sing Szederjes Kaszimir [Mv; Told.] ✱ ~ *kissuba. 1628/1635:* Az Zegeny Azzonj[a] eolteozeti … Egj zederies … kys Suba, ket rend aranj perem rajta[b] [Bodola Hsz; BLt 5. — [a]Néhai Béldi Kelemenné Bánffy Mária. [b]Fels-ból kiemelve] ✱ ~ *kitnicer. 1628/1635:* Egj uegh zederies kitniczer [Bodola Hsz; BLt 5 Béldi Kelemen inv.] ✱ ~ *kozáksapka. 1823:* Jár … szederjes kozák Sapkában [DLt nyomt. kl] ✱ ~ *köntös. 1747:* Pap Mihály nevű katona … katonás szederjes köntősbe hosz(sz)u veres kalpagban … kevés ideig nállom mulatott [Csicsópoján SzD; Ks 27. XVII] ✱ ~ *köpenyeg. 1798:* egy szederjes ujjas Köpenyeg [Drassó AF; TSb 24]. *1845:* Duduj Annis … visel … szine hagyott szederjes köpenyeget [DLt 52 nyomt. kl] ✱ ~ *közposztó. 1701:* az Szederjes kőz Posztot ne légyen szabad az meleg Sajtoban tenni, és kétszer ványolt Poszto gyanánt el adni, azon Posztonak el vesztése bünтetésse alatt [Kv; PosztCArt. 10] ✱ ~ *kreditor-szoknya. 1790:* Egy rendbéli szederjes ereditor Szoknya vállostol ezüst kötéssel [A.jára K; BLt II. 12] ✱ ~ *lájbi. 1820:* Szökött el … egy szederjes: schirmlederes sapkába, szederjes kerek lájbiba [DLt nyomt. kl]. *1831:* Szolgálatombol hátra maradott béremet … egy Debretzeni szederjes Lajblit és égy Kalapomat kértem ki adni [Dés; DLt 439] ✱ ~ *landis. 1687:* küldtünk Segesvári órás Janósnak négj sing szederjes Landist ull 4 [UtI] ✱ ~ *lazúr. 1637/1639:* aestimalt(uk) … Hett sing szederies Lazúrt, 1 p. f. 3 ½ f 24 d. 50 … masfel sing szederies lazur nadragnak ualo — f. 6 [Kv; RDL I. 111] ✱ ~ *lazúrnadrág. 1628:* Egy Uiselt Zederies Lazur Nadragh[a] [Gyalu Kv; JHbK XII/44. 10. — [a]Fels-ból kiemelve] ✱ ~ *lazúr-papdolmány. 1629:* egy szederjes Lazur pap dolmant, kek bagaziawal bellettet … orszagh teoruenye szerent rea eskünni keszek [Kv; TJk VII/3. 171] ✱ ~ *lepedő. 1759:* Egy pár szederjes és fejér Selymes Lepedőre valo hajtást, hasonlo égy pár párna hajra valoval edgyütt [Nsz; TSb 7] ✱ ~ *leptika-párna. 1733:* Edgj viseltes szederjes Leptika párna [Marossztkirály AF; Told. 2] ✱ ~ *lincercáj. 1804:* 3 Sing Szederjes Lintzertzáj [Kv; CsS] ✱ ~ *lovaglónadrág. 1802:* visel hammu szin kerek Köpenyeget, kék viseltes Láiblit, szederjes Lovaglo-Nadrágot, le-türt száru Stiblit és kerek Kalapot [DLt nyomt. kl] ✱ ~ *lusztrinszoknya* szeder színű fényes félgyapjúszövet-szoknya. *1773:* Szederjes lűsztring Szoknya arany kötéssel keskeny Paszamántal, ához valo vállal mejtartojával szeles arany kőtesel [RLt Salánki Ráchel lelt.] ✱ ~ *magyar lájbli. 1845:* Szamosfalvi Nyikuláj … öltözete volt … kolozsvári gombos szederjes magyar lájbli [DLt 515 nyomt. kl] ✱ ~ *mellény. 1839:* Farkas Mihály … visel … magyarországi kotsisok öltözettyek szerénti hányatos szederjes mellyént [DLt 120 nyomt. kl] ✱ ~ *mellrevaló. 1778:* adtam altal … Szederjes melyre valot Barany bőrel premëzvë [Agárd MT; Told. 8]. *1802:* a' vèlle el-szökött Felesége … járt fekete Darotzba oláhos szederjes mejre valóba, Vászon-fersingbe, és Csizmába [DLt nyomt. kl] ✱ ~ *mente. 1603:* Talala meg dienes georgy Egj zederies mentet [UszT 17/22 Koronkai Peter Etedi Zabad Zekel vall.]. *1799:* Deák Thodor, vagy Szőts Miklos … mintegy 22 esztendős … szederjes rővid mentébe jár [DLt nyomt. kl] ✱ ~ *moharszoknya. 1573:* (Az apa lányának) adot egy Zederyes Mohar Zoknyat es egi veres Iglert [Kv; TJk III/3. 193] ✱ ~ *moldon. 1840:* Egy lékri szederjes moldonbol [Dés; DLt 1590] ✱ ~ *mor. 1770:* 3 ½ Sing Szederjes Mor [Gyf; Berz. 7. 69/1] ✱ ~ *mundér. 1747:* Láttam … két katonát … égy forma szederjes Mundérban valanak [Alőr SzD; Ks 27. XVII] ✱ ~ *nadrág. 1614:* 1. Rozzas szederyes Nagydragh [Kv; PLPr 1612–15. 114]. *1803:* 'Siboi Tiszt Buzgo Janos … visel … Győngyszin kurta Kurkát … néha fekete, néha Győngy szin, hol pedig szederjes Nadrággal [DLt nyomt. kl] ✱ ~ *pádovai posztó. 1733:* Edgj Sing Szederjes Padvai poszto [Marossztkirály AF; Told. 2] ✱ ~ *palást. 1625:* az edes aniamtol sebe giörgynetol marat … egy szederies palast, mely megh ert uolna f. 9 [UszT 8a] ✱ ~ *paplan. 1789:* egy szederjes mór közepű kitsin paplan [T; LLt]. *1805:* Egy Szederjes Trakét közepü paplány [M.macskás K; RLt Majteni Istvanné Rettegi Sára kel.] ✱ ~ *perkál. 1854:* 4 s(ing) Szederjes Percál … 3„ 23 [Kv; Pk 6] ✱ ~ *perpéta. 1627:* Egj vegh szederies perpeta [BLt Béldi Kelemen inv.] ✱ ~ *perpétadolmány. 1637/1639:* 1. Szederies viselt perpeta dolmany — aestjm(áltuk) f. 8 [Kv; RDL I. 111] ✱ ~ *perpétaszoknya. 1627:* Egj sederies perpet (!) szoknia, ezwst premes [BLt]. *1673:* Egj szederies viselt perpeta szoknia vàl nelkül [WassLt Borsai István hagy.] ✱ ~ *posztó. 1688:* egy Tőrők nyerégh csák pusztan szederjes posztoval boritot [Beszt.; Ks S. Misc. 27]. *1817:* 3 Sing Szederjes poszto [Mv; DE 3] ✱ ~ *posztómente. 1793:* szederjes mellértes fain poszto mente [TL]. *1824:* Szederjes poszto mellèrtes kèszűletű görény prémmel valo mente [Fugad AF; HG Mara lev.] ✱ ~ *posztónelson. 1803:* egy szederjes fáin poszto nelson [Felőr SzD; BetLt 7 Wass Anna kel.] ✱ ~ *posztósisak. 1811:* Egy arany paszamantos szederjes poszto Sisak [Görgény MT; Born. XXXIX. 43] ✱ ~ *posztószoknya. 1679:* Brassai, szederjes, viseltes poszto szoknya váll nelkul nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 79] ✱ ~ *posztós szék. 1753:* szederjes posztós szék N 1 [Marossztkirály AF; Told. 18] ✱ ~ *rásaszoknya. 1648:* Az leaniok Szokniaja … Szederjes rassa Szokniak kek selie(m) premes Nr 3 [Mk Kapi Klára kel. 5] ✱ ~ *rózsájú szőnyeg. 1628/1635:* Zeonegek … Egy zederies rosaju fejer zeonegh[a] [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv. — [a]Fels-ból kiemelve] ✱ ~ *selyem. 1574:* Vagion Egy viselt mereő Jngual zederies Seliemmel [Gyf; JHbK XXI/12. 5]. *1700:* Egy Szederjes selyemmel varrot ágyra valo [Hr 1/20] ✱ ~ *selyemzsinór öv. 1698:* Egj szederjes sellyem sinor ő [Kőröspatak Hsz; HSzjP] ✱ ~ *sapka. 1837:* Kereszturi Dávid … Elszökött … szederjes sirmes sapkában [DLt 111 nyomt. kl] ✱ ~ *skárlát. 1688:* Egy Szederjes skárláttal boritott varrott Katona Nyereg [Born. II. 108 Mikola

László inv.] ✳ ~ *skárlátmente. 1627:* Egi szederies eoregh galleros Skallat mente nestel bellet [BLt 1 Béldi Kelemen inv.] ✳ ~ *spencel. 1823:* Lájos Urfinak egy szederjes spentzel varni valo Sejjemél juk varroval egjütt 1 Rf [Kv; Pk 6]. *1840:* visel ... magyar szederjes spenczelt [DLt 221 nyomt. kl] ✳ ~ *suba. 1614:* 1 Zederyes hattal bellet Súba [Kv; PLPr 1612–15. 114] ✳ ~ *surc. 1852:* Egy házi szőtes és egy szederjes surczok Becsű ára váltoban 2 flo [Zabola Hsz; HSzjP] ✳ ~ *szín szuperlát. 1748:* Szederjes Szín viragos, aranyos, ágy eleib(e) valo supellát [Ks 8. XXVIII. 5] ✳ ~ *színű atlacdolmány. 1611:* Ferkeönek iutot egj zederies zineo attlacz kúrta dolman meljet beczwltek — f. 3 [Kv; RDL I. 88] ✳ ~ *színű selyemkeszkenő. 1728:* egj elegjes kek es szederjes szinu sellyem keszkeno Boga Annok collatuma [Uzon Hsz; SVJk] ✳ ~ *szoknya. 1572:* latta hogy az Menegzeo eleot egy zederyes zoknyat kwldeot neky[a] Eotthues Janos[b] [Kv; TJk III/3. 42. — [a]A menyasszonynak, Bonchoknenak. — [b]paxay Tamasne Anna vall.]. *1629:* Vagio(n) Egy fay londis szederies szoknia melynek az Allian haro(m) rendel Zeold Barsoni prem [Kv; RDL I. 146] ✳ ~ *tafota. 1615:* Vagion Negy singh szederyes Taphota, es egyeb dolmanj ala valo dupla tafota ueresis ... f 1. [Kv; i.h. 96b]. *1654:* Vőttem 3 fertály szederjes tafotát vánkosnak ... fl. 2„ 25 [Kv; EM XLVII, 136 temetési jegyzék] ✳ ~ *télikabát. 1850:* egy szederjes viselt téli kabát 15 f —[a] [Algyógy H; Born. F. Ii. — [a]Fels-ból kiemelve] ✳ ~ *török mente. 1637/1639:* 1. Roka hattal bellet szederies lazur teoreok mente — f. 16 [Kv; RDL I. 111]. *1642:* egy hiuz labbal berlet szederjes granat Török mente [Koronka MT; Told. 1a] ✳ ~ *uniformis. 1806:* Okrugich Illyes, Fő Furir ... visel ... szederjes Uniformist [DLt 295 nyomt. kl] ✳ ~ *verítékfogó. 1754:* Baro Radak Lőrintz Urnak ... Nyereg szerszámai. Egy arannyal varrot szederjes veriték fogo [Nsz; Told. 19] ✳ ~ *zsakétli. 1788:* Fekete ször matéria szederjes flanérral bérlett Sakétli [Mv; TSb 47].

Sz: *olyan, mint a ~ máj. 1716:* az szemérem teste ... szinten ollyan vala mint az szederjes májj [Nagyida K; Told. 22] ✳ *olyan, mint a ~ posztó. 1779:* (A jobbágyot) vitték el Csesztvére az hol miképpen bántak véle a feneke meg bizonyitja, mert mostis ollyan mint a fekete vagy a szederjes poszto [M.lapád AF; Mk 5/3 Bolha Anniska cons. Tzigány alias Kovács Peti (19) jb vall.].

2. szederbokros; acoperit cu rugi de mure; mit Brombeersträuchen bewachsen. **Hn.** *1391:* ad qua(n)dam vallem vlgo Zederyeswelg appelatam [Körösfő K; KHn 65]. *1455:* vnum vallem Zederyes wewlg appellata(m) [uo.; KHn 66]. *1639:* Szederjes áj véginél (sz) [M.köblös SzD; DHn 47]. *1676:* az Szederies vőlgyen altal [Körösfő K; KHn 66] | az szederies oldal (e) [Melegszamos K]. *1758:* A Szederjes vőlgyben (sz) [Sárvásár K]. *1762/1779:* A Szederjes mezőn (sz) [M.csaholy Sz]. *1763:* A szederjes Bértz alatt (sz) [Backamadaras MT]. *1797:* Szederjes padban (k) [Tordátfva U]. *1802:* a Szederjes Vápában (sz) [Meggyesfva MT]. *1823:* Szederjes mezein (sz) Szederjes mező oldalában (sz) [Szépkenyerűsztmárton SzD]. *1863:* Szederjes domb alatt (sz) [Etéd U].

II. *fn* szederbokros terület; desiş cu rugi de mure, muriş; Brombeer Gebüsch; Stelle, wo Brombeeren wachsen. *1662:* A Szederjessen (k) [Csicsómihályfva SzD]. *1654/1789:* A felso Szederjesben (sz) [Dálnok Hsz]. *1656:* Az szederiesben (sz) [Kézdisztkereszt Hsz]. *1665/1753:* Az szederjesben az felső Feőlt [Dálnok Hsz]. *1697 k.:* Szederjes alatt (sz) [Makfva MT; MMatr. 189]. *1720:* Nyomás szederjesen [Baca SzD]. *1767:* a Szederjesbe egyenes kőzőnséges hellyen (sz) [Pókakeresztúr MT]. *1795/1807:* A' Szederjesbe (sz) [Kispetri K]. *1799:* A Szederjes nevu Lábban (sz) [Csomortán Hsz]. *1823:* A' Szederjesbe (sz) [Marossztkirály AF]. *1825:* Szomszedjai ... a Szederjesre járo ut [M.felek U]. *1855:* a' Szederjes felé Forduloba Gálgya mezőbe (k) [Újszékely U].

A szócikk forrásjelzet nélküli adatai az EHA-ból valók.

szederjesbeli szederszín öltözetű; îmbrăcat cu haine de culoarea murei; dunkelblau gekleidet. *1747:* jött által az szamoson két szederjesbéli sárga sinoros, es rez gombos köntősü katona [Mikeháza SzD; Ks 27. XVIIb].

szederváll szederszínű ruhaváll; umăr de rochie de culoarea murei; dunkelblaues Skapulier. *1778:* adtam altal ... Szeder (!)[a] vallot Sárga premel egyet [Agárd MT; Told. 8. — [a]Alább *szederjest* ír].

szedés 1. gyümölcsszedés; culesul fructelor; Pflücken, Obstlesen. *1596:* Vaida Peterne monda nekúnk hogy az keortuelyre ne menyúnk ... En azert oda mentem vala de ne(m) Jeóúenek el a' zedesre [UszT 11/8]. *1797:* a Fejér és azon apro fekete Szilvának a szedését ma és holnap el fogjuk végezni a kit pedig eddig szedtünk 272 véka [Szilágycseh; IB].

2. kukoricaszedés/törés; culesul porumbului; Maisernte. *1854:* A Tőrőgbúza alá valo foldekben ö[a] köteles mag Tőrögbuzát adgyon fuszujkát vessen az ugar földekben az fele részben én adgyak magot, az Törögbuzát szedéskor rakja 2, egyenlő részre [Egerszeg MT/Mv; DobLev. V/1773 Dobolyi Bálint kezével. — [a]A haszonbérlő].

3. szüret; culesul strugurilor; Weinlese. *1571:* az petresffaluj plebanos hordaton horgia az Mustot mj helt nyomiak, kinek nem kellene lennj addig amig az zedest el nem vegeznek [Kentelke SzD; BesztLt 3572 Joan. Thorma provisor Caspar Zwch beszt-i főbíróhoz]. *1582:* Az waros borat teoltette(m) meg az zedes eleoteol fogwa zent marto(n) napig keolt rea d. 28 [Kv; Szám. 3/V. 29 Lederer Mihály sp kezével]. *1584:* Anna Zekeres Mihaly feleseghe Magdalena Nyary Barthosne Rosa Gazdagh Georgne egy Arant valliak hogy Zedeskort estwe Jeonek volt az Mesgyen [Kv; TJk IV/1. 227]. *1593:* Az zwret dolgat eo kegmek vegeztek jeoueo pintekre, hogi Jspotali mester vram az nap kezgiel (!) el az zedest [Kv; TanJk I/1. 222]. *1600:* Az harom hold zeoleore ... Leweleszesere, Keoteoszesere, es keúeresere, zedesere, Mechesere, es elfedesere minde(n) Myewel egyetemb(en) keolteottem f 57 d 68 [Kv; Szám. 9/XIII. 3 Damokos Máté isp.m. kezével].

4. begyűjtés/hajtás; percepere, strîngere, adunare; Einsammeln, Einbringen, Lese. *1571:* ele zamlalhatatlan rajtok valo ado es birsag zedes ... nagy sok kylemb, kilemb es giakron raitok valo eles zedesek ... parnaba valo tollaknak is zedesse ... kasaknak víkankint keoblenkint valo zedessek es mak viragnak keresesse es zedesse varba vitele [SzO II, 329–30 a székely nemzet foly. az ogy-hez]. *1592:* Talaltanak ez eztendeo altal az Ado Zedesben defectust, az Satz adonak hertelen Zedesse miath f 9/58 [Kv; Szám. 5/XI. 8]. *1604:* mikor valami zedes vagio(n) mj egy egy rezt adánk, az eò hazarúl ne(m) adnak egy rezt [UszT 18/63]. *1664:* én az ország végezésébűl ezen holnap indulok Máramaros felé az adónak szedésére [TML III, 82 Teleki Mihály Kászonyi Mártonhoz]. *1666:* Császár adója szedésének csak neve

orgott most is, mint másszor, hanem magoknak húztak, ontak az ebek [i.h. 632 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *843:* Mely ilyetén ingerlő és csábító beszédjeit Varga Kalinnak a királyi ispánságnak feljelentvén, azon parancsolatot kaptam, hogy újabb rendelkezésig a globák szedésével iagyjak fel [VKp 71–2].

5. toborzás, katonafogás; luarea tinerilor în armată (cu orţa); Rekrutierung. *1772:* Ez[a] ugyan nem úgy folyt éppen, iehogy onnat[b] vettnek mondassék, hanem többire a régi rómaiaknál és görögöknél micsoda szokás volt a katonáknak szedésében [RettE 280. — [a]Szathmári Mihály gyászbeszéde gr. Bethlen Ádám temetésén. — [b]Verestói György beszédéből].

6. nyomdai szedés; text cules, zaţ; Schriftsatz. *1896:* Hálával venném, ha a korrektúrát elküldhetné Méltóságod, hogy a szedést javítsam át [PLev. 176 Petelei István Gyulai Pálhoz].

7. *vminek rendbe való* ~ vminek rendbe tevése; punerea la punet a unui lucru; Ordnen, Zurechtlegen. *1776:* a' Constitutioknak is rendben valo szedésit meg ujitását munkában vévén edgy rovid terminusra el készityük [Torockó; TLev. 7/5].

szedés-vedés, szedés-vevés 1. adóbehajtás/begyűjtés; strîngerea impozitelor; Steuereintreibung. *1599:* Az heteseknek, kiknek continuè kellet iarniok az fertallyokat, mint illye(n) hadas idöben, az sok szedes Vedös (!) közt, hollot az kösseg ne(m) tutta Birajatol hadnagyatol, aúagy Ado szedöktöl halgasso(n) ... költottünk f 18 d 72 [Kv; Szám. 8/VII. 7].

2. adózás, (pénzbeli v. egyéb) szolgáltatás; plata impozitului, prestaţii (în bani sau în natură); Abgaben, Tribut. **A.** *1604:* az Actoris forgattia hogy Regen eleg zolgalat volt arrúl az hazrúl most is mi(n)d kert chinalasba, zedes vedesbe egyenleó terhet vonnak [UszT 18/64]. *1605:* kertek magokot eoreok Jobagyul ... ugy hogy w kinekis hadakozastol es minden zedesteol vedesteol meg oltalmazzak es gongyokot visellyek [Vécke U; BálLt 61]. *1661/1681:* Naja Farkast, es hazat ... az Alszegh Uczaban ... mindennémü ado, szedés, vedes, dézma es kilenczed adas alol Immunitáltak [Vh; VhU 259]. *1676/1681:* Dan Milotin nevü és örökös östül marat jobbagyunknak ... hüséges szolgalattyat ... megh tekéntvén, ez ideigh valo Jobbagyi es paraszti allapottyabul eximalvan immunitalom, hazatis ... Haczogi Varosomban az praetitúlalt varmegyeben ... mindennemü adozas szedes Vedés alol eximalom [Vh; VhU 367].

B. *1590:* Lukaczj Janosnakis ninczien egez nyla Zondj Janosnakis ninczien az Bereczjki Janos hazarais ninczie(n) meljben mi nekeonk ado ado Jobbagiünk vagion es az falu mellet falu hataranak megh óltalmazasara minden szedesben vewesben falu mellet vagion [UszT]. *1592:* Az Monostory hegien valo zeoleink ... dezma kyweol valo zedęs Wewesek miatt puztulni kezdettenek [Kv; KvLt Diosyłnd 43]. *1604:* hazam uagio(n) fanczjalban ... mely hazbol enys mindenben egjenleo terhet uiselek az falual (!) mind(en) zedesbe ueuesbe, mind ueteskapu czjnalasba [UszT 18/63]. *1606:* Deliberatúm Az Actor bizonicha meg felelety zerenth hogj az ö Jobagian Selleren az falú keozj valo zedesbe veuesbe az eo erdeme zerent vöttek raita [i.h. 20/9]. *1610:* az mig ele Pal Gergj ha szwksige volt a falunak nagi iszak kenieret rakot fel sert, s penztis, uit minden szedesben ueuesbe [Farcád U; i.h. 37c]. *1648:* Ez ideigh semmi szedes ueues nem volt raytok, mellyet necessario administralni kellet volna [Porumbák F; UF I, 853]. *1664/1681:* megh tekéntvén Vajda Hunyadi Kloka alias Miklos Deaknak, Vajda Hunyadi Várámban, es ahoz tartozo Joszagomban ... jambor szolgalattyat ... az mely hazban mostan lakik ... mindennemü paraszti szolgalat, ado, szedés, véves dézma és kileczed adas alol ki veszem, es örökös Nemesseggel megh ajandékozom [Vh; VhU 267–8 Zolyomi Dávid ad.lev.]. *1711:* a sok szedes vevest es Falu kőzi valo sok adást, es az Ur eő kglme szolgalatyát, ha az Ur eő kglmé még nem orvosolia ne(m) subportalhatom [Impérfva Cs; BCs].

Szk: *aprólék* ~. *1603:* Myert hogy ez napokban sok Aprolek zedesek vedesek voltanak: Tetczet hogy affele Aprolekoknak zamadasara valaztassanak negy Vraim kik ... leowendeo gywlesre referaliak az varosnak [Kv; TanJk I/1. 447] ✳ *közönséges* ~. *1677:* A' Székelységen lévő Egyházi rendek, kik magok személyekre nézendő külsö joszágokat és örökségeket birnak, azokrol, a' faluval értsenek edgyet, a' közönséges szedés, vévés, és egyéb szükséges köz dolgokbol [AC 10].

szedéses színes pamuttal mintásan szőtt, szedettes; care este întreţesut cu fire colorate de bumbac; bunt durchwirkt. *1710:* Vagyon egy szedéses gyapottas szőnyeg Maros Vásárhellyi Miklos Kovacsne adta [Nagyernye MT; MMatr. 281]. *1730:* Egy vankos haj szödeses [Kőrispatak U; Pf]. *1737 k.:* Edgy veres Szedeses Lepedö ... 1 Szedet kendő [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.]. *1756 k.:* Kövendre[a] vittem egy Fejér lepedót szedésest [Borb. — [a]TA].

szedesz árnyékszéki ülőke; scaun, loc pe care stă la closet; Leibstuhl. *1589:* 26 Febr. ... az nagy arniek zeke frankennek kylen chinaltatúnk egy sedest, Arra valo retez es lakatal attúnk f. — d. 12 [Kv; Szám. 4/IX. 11–2].

szedet 1. gyűjtet; a pune (pe cineva) să strîngă ceva; pflücken lassen. *1659:* szóljon Kegyelmed Kaszáné asszonyomnak, hogy szedessen ű kegyelme köszvénytűl való füvet [TML I, 420 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1664:* Posta mester uram is nádmézes étkekhez szokván ... Kegyelmed, ha másszor beküldi, adja idején értésemre, hadd szedessek egy falka fejér eb szort ... nádméz helyett számára, mind hogy böviben vagyon a féle Erdélyben [TML III, 316 Naláczi István ua-hoz]. *1822:* Borza Virágott Szekfü Virágott szaraztott Comlottis felesen szedessen [Mv; IB gr. Korda Anna lev.].

2. leszedet; a dispune să fie cules; abnehmen/pflücken lassen. *1596:* az alperes mind hattalmawal zette zedette[a] [UszT 11/5. — [a]A körtét].

3. összeszedet/gyűjtet; a pune (pe cineva) să adune/să strîngă ceva; sammeln lassen. *1679/1681:* à havasoko(n) à szokás szerint fenyő magot, es fenyő szurkotis szedesse(n)[a] [Vh; VhU 673. — [a]Az udvarbíró]. *1710 k.:* Saláti András tiszttartóm tíz, tizenkét szekér követ, azt mondta, az utcán szedette volt csak a Maros partjáról [BÖn. 905]. *1736:* hetfön Fejer Szamuel uram Zendey Szeget Szedetet [HSzj *bárány-címer* al.].

4. szüreteltet; a pune (pe cineva) să culeagă strugurile; (Wein) ernten/lesen lassen. *1598:* forgott elseoben eo kgmek eleott az zeoretnek dolga ... Tetczet azert eo kgmeknek hogy ez Jeowendeo penteken zobaton (!) Espotaly mester vram zedessen [Kv; TanJk I/1. 321]. *1806:* mikor szedette Agg Joseff Ur a' szöllöt miert nem kiáltott Tolvajt, 's miért nem köttette meg [DLev. 4].

5. lenyeset; a dispune să fie tăiat (cîte o ramură tînără); beschneiden lassen. *1724:* mind itt az városson valahol tudtam kedves izũ és szép gyümölcseket termõ fákot, azokrol oltó ágakat szedettem [Ne; Ks 95 Brulljai György lev.].

6. rekviráltat; a dispune să fie rechiziționat; verlangen, requirieren, abfüllen lassen. *1705:* az kurucok ... szedetik és hordatják a bort [WIN I, 586].

7. (adót, pénzt) beszedet/hajtat; a dispune să fie strîns; eintreiben, zahlen lassen, erheben. *1571:* az Iffyw Zaz vraim az ely oslasnak vtanna Mindiarast zalogot zedessenek azoktwl kyk wakmereoszegre vetyk magokat [Kv; TanJk V/3. 31a]. *1590:* az waros Ennekem az ado elrendeölest Irúa atta, es az mint otth meg Jrtak az registrómban en azra zeödtem es zeödettem [Szu; UszT]. *1620:* Eznap beszéllék azt is az divánban, hogy ... egész Kanizsa felé való holdott falukon urunk élést, pénzt szedetett az had népének [BTN 396]. *1829:* a mostoni Notariusunk ... gyakorizben szedetett a Kis Birákkal kőltségre valo pénzt, de menyit, és azokat hová kőltették s tették, nem tudom [Mezőkölpény MT; TSb 48].

8. (pénzt) összegyűjtet; a pune pe cineva să strîngă/să adune (bani); einsammeln, zahlen lassen (Geld). *1847:* Annyit hallottam, hogy Varga Kata többször szedetett pénzt a három helységekben lakó emberektől [VKp 241].

9. toboroztat; a dispune să fie recrutat (cu forța); Soldaten anwerben (lassen)/ausheben. *1596:* 14. Octob(ris) Boczkai W. mikor az Legenyeket szedete az Tatarok eleiben. 200 puskast: Biro W. nem akara hogy el oszolyanak ő km(e)k Tanaczúl [Kv; Szám. 6/XXVII. 19].

10. *fejét ~i* lefejezteti; a ordona să fie decapitat; köpfen lassen. *1614:* Az szegény ártatlan haza fiainak s ország gondviselőinek <nevek>, kiknek az kolozsvári perengér alatt fejeket szedeté[a], ezek[b] [BTN[2] 40. — [a]Báthori Zsigmond, aki kivégeztette a törökbarát főurakat. [b]Köv. a nevek fels.]. *1705:* eddig is megérdemlettek volna, hogy mind megölette volna a generális őket[a], de az hatezer forint meglegyen estére, azt mondotta nekik, mert bizony fejeket szedeti [WIN I, 577. — [a]Az Inczédieket és Toldalagiakat, állítólagos rebellió indítása miatt]. *1710:* A rab uraknak[a] azért hóhér által fejeket szedetik | holmi egyéb malefactióért erdélyi várakban levő rabokot válogatván ki, azokot katona köntösben öltöztetik, s ... fejeket szedetik [CsH 96, 147. — [a]Zrínyinek, Frangepánnak és társaiknak].

11. szedettesen szőtet; a dispune persoanei pare țese să facă un material întrețesut; (mit Gold und Silber) durchwirkt. *1574:* vagion masodik ingual teőreők varrassal varroth ezwst Arannial gazdagon vagion zedetue [Gyf; JHbK XXI/12. 5].

szedethet 1. leszedethet; a putea/reuși să culeagă cu muncitorii săi; kann/mag pflücken/lesen lassen. *1716:* az Ménji éperjet, szédéthéte(m) ... borso, es égrésély együtt, alá Küldőtém [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.].

2. (adót) beszedethet/hajtathat; a putea dispune să fie perceput/încasat; eintreiben (lassen). *1590:* ez waros ez myreöl ennekem registrumotth adotth ez kwwl en nem zeödethettem wala[a] [Szu; UszT. — [a]Adót].

szedetik 1. beleszedetik; a fi cules; (ein)gesammelt/eingebracht werden. *1806:* Azon edények mellyekben szedetett a' Szőllő bizanyasan el nem voltanak készitve [DLev. 4. XXVII].

2. (vám) behajtatik; a fi perceput; eingezogen/eingetrieben werden. *1784:* Most Gorbon sem Határán Vám soholtis nem szedetik | Vám az én értemre elsõb(en) itt a Falub(an) szedetett, annak utánna égy Dimbu gyelá váma nevũ hellyre vitetett a' Vám szedés [M.gorbó SzD; JHbK LIX/4. 25–6, 48].

3. *feje ~* lefejeztetik; a fi decapitat; geköpft werden. *1662:* mind kik az országnak ollyan bástyáját pogány kézbe akarták adni, megsententiáztatván, egy hajnalban a kastély kapuja előtt fejek szedetett vala[a] [SKr 651. — [a]Radnóton (KK) kivégezték Fodor Jánost, Jánosi Istvánt, Rafai Tamást és a dévai prédikátort, akik Dévát török kézre akarták játszani].

szedetlen I. *mn* leszedetlen; necules; ungelesen, nicht eingebracht. *1688:* Az eo Felsege Taboranak elsõ be jövetelekor, szedetlen szőlőimet szedetlen kelletven hadni, kitys az eo Felsege hadai el praedaltak [Kv; Utl]. *1778:* Azt is beszélik, hogy egy szász valahol Segesvár felé, minekutána ... még sok szőleje volt szedetlen, nekibúsult, hogy mitévő legyen s ... magát felakasztotta [RettE 392]. *1790:* a' Szőllő Pásztor ... mind végig a Szedetlen és hátra maradot Szőllőt, mig meg Szedődhetik, a Kártol őrizni és oltalmazni kőteleztetik [Karácsonfva MT; Told. 76]. *1791:* Ö Nga szedetlen Máléja éppen a' tarlok szélib(en) volt [Almásgalgó Sz; JHb I/23]. *1805:* Nagy ho esett, a Szőlöt mely még szedetlen volt oda lepte [Dés; KMN 35]. *1846:* emberei szedetlen Törökbúza földein hatalmasúl keresztül úsztatott [KLev. 13].

II. *hsz* leszedetlenül; (rămas) necules; ungepflückt. **Szk:** *~ hagy. 1688:* Az eo Felsege Taboranak elsõ bejővetelekor, szedetlen szőlőimet szedetlen kelletven hadni, kitys az eo Felsege hadai el praedaltak [Kv; Utl]. *1778:* Bor pedig mindenütt annyi termett, hogy nem találták helyét, sok helyeken szedetlen hagytak sok szőlőket [RettE 392–3]. *1804:* betsültetett a' kár négy szekér Máléra ... mert ... az uton fel 's alá hullatták, szedetlenis hagyták [Berekszó Sz; BfR 12/7 Avasán Szimu (60) col. vall.].

szedett 1. kiválasztott; ales, selectat; entnommen, ausgesondert. *1656:* Marhak ... joszagbol szedett fejeős tehen nro. 2. kiknek ez idej tehen borujok (!) nro. 2 [Fog.; UF II, 149]. *1718:* azon pusztát ... szépen megtisztittyák, megvermelik és magok szőllőjökből szedett jó szép kés allya fákkal béültetik [MNy XXXVIII, 53].

Szk: *külön ~. 1594:* vittek egy nehany altalag külön szedet Bort, Wrunknak ö fgének Thordaig vittek [Kv; Szám. 6/III. 18].

2. begyűjtött/szedett; care a fost perceput; eingebracht, erfaßt. *1572:* Vegeztek volt eo k. Arrolis hogy az Adoert zedet zalogokat meg kyaltanak és hagiot Napra ky meg Nem valtana ely adnak [Kv; TanJk V/3. 66b]. *1663:* higgye Kegyelmed, ha az kevés vidéken szedett élést az magyar praesidiumtól elfogják, mentest ki kell innét az gyalogságnak <vonulni> [TML II, 654 Teleki Mihály Bánfi Dienesnek]. *1700:* feles emberei voltanak eő keglmének ... mindennek kinek Légejje, kinek penig egyéb edényetskéje volt és azokat mind meg töltögették az Aszony eő Nga számára szedet Borbéli Interesböl [Szászörményes KK; Ks 92].

3. toborzott; care a fost recrutat (cu forța); ausheben/zum Kriegsdienst herangezogen. *1677:* Torma Mihály uramnak is vagyon még három zászló alja új szedett katonája, azok-

nak is és a többinek is, a kiknek ki nem telik, miből fizessek? [TML VII, 535 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

4. szedettesen szőtt; întreţesut; (bunt) durchwirkt. **Szk:** ~ *abrosz. 1725:* Egj szedett kekes abrosz [Bikfva Hsz; SVJk]. *1744 e./1770 k.:* conferalt ... Fűzesi Szabó Mihályné egy kék fejtóvel szedett három nyűstős Abroszt [Feketelak SzD; SzConscr. 109] ✳ ~ *festékes. 1653:* Vagion Egj falra valo uy Giapju festekes, Vagion Egj uy aztal felől szédet festekes (így!) [Ilencfva MT; DLev. 1. 11–2 Szeles Mihály árvája, Szeles István javainak inv.] ✳ ~ *ing. 1629:* Egy szep Aranias szedet Jngh alliastol tt f. 3 ... Egy vyotlan szedet Jngh tt f. 1 d. 25 [Kv; RDL I. 132] ✳ ~ *ingváll. 1627:* Egy szedet Jng vál, Alliastol tt f. 2 [Kv; i.h. 132] ✳ ~ *kendő. 1728:* Vagjon ... Edgj himes abrosz; edgj kendő köteses ... Más szedet kendő kék veres fejtős [Mogyorós Hsz; SVJk]. *1748:* Egy veres fejtővel szedett kendő [Koronka MT; Told. 11/92] ✳ ~ *pántlika. 1761:* Őt darab szedett pántlika, mellynek szélin arany és ezűst botokán vert kőtésetske vagyon [uo.; Told. 8] ✳ ~ *rokolya. 1737:* az en Uram el menven el hoza Marti Janosnenak egj szedet rokolyájat [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Beretzk Istvanne Kata (30) jb vall.].

5. szemenként kiválogatott (búza); care a fost ales bob cu bob; auserlesen. **Szk:** ~ *búza. 1684:* Szedet buza vagyon Sax. Cub. 10 [Ebesfva; UtI]. *1689:* Szedet buza vagyon Sax cūb 5//—Szedni Fejernek valo buza vagyon S. cūb 20//— [uo.; UtI]. *1690:* Szedet mosot Buzat Sax Cub 1 [BK Kentelki inv. 4].

6. elrendezett; care a fost aranjat în ...; (an)geordnet. **Szk:** *ábécé után* ~. *1710 k.:* (Keresztúri Pál) egy nem tudom micsoda írást ada kezünkbe, abc után szedett vagy írt vocabúlákból állott [BÖn. 536–7].

7. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *ráncba* ~ ráncokba rakott; plisat; in Falten gelegt. *1736:* Nem volt akkor ránczban szedett egész mellyű ingek az asszonyoknak, hanem az ingek elől meg volt hasitva, annak kötője volt s úgy kötötték meg az nyakoknál [MetTr 342] ✳ *rendbe* ~ rendbe hozott; înzdrăvenit, care a prins puteri; in Ordnung gebracht. *1811:* A' rendbe nem szedett hitvány rüdeg Lóba, Által látni, mire van hajlandósága? Jó, roszsz leszsz, durva leszsz, vagy leszsz fáinsága? Ez a' mesterség! [ÁrÉ 153].

szedettet 1. leszedettet; a dispune să fie cules; pflücken/lesen lassen. *1811:* A kőzelebb volt Hetfön mult egj Hete kezdette mü velünk Sellerekről szedettetni vereni a Szilvát [Aranyosrákos TA; Pk 7].

2. rekviráltat; a ordona să fie rechiziţionat; requirieren lassen. *1663:* az németség ő felsége profontjával élt, a magyaroknak az vidéken szedettettem egy keveset, avval élt [TML II, 470 Teleki Mihály a fej-hez].

szedettetik 1. törettetik, leszedettetik; a fi cules; geerntet/abgenommen werden. *1791:* az Urunk eö Nga Allodiális Törökbuzája még nem szedettetvén, a' tarlo sem szabadulhatott meg [Almásgalgó Sz; JHb I/23].

2. beszedettetik/hajtattatik; a fi perceput/încasat; eingetrieben werden. *1786:* A Taxa ... szedettetett, szokás szerint a' Tisztartok által, admonéáltatván arra a' Lakosok az Szabadosok által [Torockó; TLev. 4/13. 55].

3. gyűjtetik; a fi adunat/strîns; gesammelt werden. *1831:* A' Salisburgi Trauni Austriai kerulletekbe az idő Mostoha járás miatt nagyon meg károsodott Lakosok számára Alamisna szedettessék [Nagykapus K; RAk 40].

4. *rendbe* ~ elrendeztetik; a fi pus la punct; wird in Ordnung gebracht/geordnet. *1753:* (A) Sessiok után ... feles Mezei őrőkség lévén másoknál zalogban, minthogy azon el zálogasitatt Földek meg ez előtt régestráltattan(a)k és rendben szedettettenek volt, azon Regestrum az Várallyai Lakosoktol mostan is approbáltatott [Bálványosváralja SzD; JHb IV/12].

szedhet 1. szüretelhet; a putea a începe culesul, a putea culege; lesen/ernten können/dürfen. *1587:* Az Zwret Napiat ... vegeztek eo kgmek hogy ezten vasarnap del Vta(n) ky keolteozzenek, hetfeón az Al hegieket Zedhessek az eleobbi hatarígh [Kv; TanJk I/1. 55]. *1671:* Ide, Uram, nehezen szűrhetni; délig olyan az szőlő, mint az csont, úgy fagy meg, délután ha megolvad, úgy szedhetnek [TML V, 638 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. beszedhet/hajthat; a putea percepe/încasa; eintreiben können. *1584:* Az Sellerek Adaya mindenesteol fogwa az eot fertaljban Akit Zedhettenek teot, Summaba f 536/50 [Kv; Szám. 3/XIV. 8]. *1585:* Zedhettenek ezen fertalyban mindeneosteol az Sellereken mind Lakosokon s mind Budosokon In Summa f 56/93 [Kv; i.h. 3/XXIII. 1]. *1592:* Zedhettenek ez fertalyban[a] lakos es Budoso Sellereken az Ado Zedeo Vraim f: 100/66 [Kv; i.h. 5/XI. 1. — [a]A Monostor utcaiban]. *1710:* En mitt atta(m) mitt nem aszt nem tudo(m) hallotta(m) Zugolodot akkori Biro hogy nem szedheti[a] [Aranyosrákos TA; Borb. I Székely Miklós (30) ns vall. — [a]A szolgáltatást]. *1780:* mig Szebenböl Ordert nem vészen, addig nem szedhet [Baca SzD; TSb 24].

szedíció lázadás; răscoală; Aufstand, Aufruhr. *1705:* Azmely kuruc trombitást tegnap felakasztata, azt beszélik, hogy azért akasztották fel, hogy a generálisnak szóló leveleken kívül más seditióra való leveleket hozott volna a Guberniumnak, a statusoknak és a szászoknak Rákóczi uramtól [WIN I, 565].

Szk: *~ban részesül* részt vesz a lázadásban. *1671:* Talám, Uram, nem árt ezeknek kedveskedni ő nagyságának, mivel híven eljüttek és az seditioban is részesülni nem akartanak [TML V, 554 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✳ *~t moveál* lázadást szít, lázít. *1671:* (Az alperesek) az el mult napokban ... (con)tra decreta Civitatis et edicta in Ar(ticu)lis Albae Iuliae emanatis, magok kőzőt titkos tanáczot forralva(n) rebelliot és seditiot akartanak movealni ez városba(n), kőtelességek ellen [Kv; TJk VIII/11. 145].

szedő I. *mn* szőlőszedő; de cules struguri; Weinlese-; Trauben fassend. **Szk:** ~ *szerszám. 1596:* Hogi az kadokat zedeo zerzamot haza hozattatúk fizetúnk teolle f — d 28 [Kv; Szám. 7/II. 43].

II. *fn* **1.** szőlőszedő munkás; culegător de struguri; Weinleser. *1580:* Zeódeonek bot hordonak es niomonak senky Zolet ne aggio(n) hane(m) el vegiek Idege(n) zedoteol Bot hordotol es Niomotul Az kapuk alat [Kv; TanJk V/3. 230b]. *1587:* Az Zeoleokre walo keolchyegh Eztendeotth altal. Hasongarth ... Harom Zedeonek attam 1 d. 4. tezen d. 12] | Az Kayanto wty Zeoleohez walo keolchyegh ... Harom zedeonek attam ... d. 12 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 4–5 Zabo György isp. m kezével]. *1595:* Bot hordonak, zedeonek, niomonak senki zeoleowel ne fizessen [Kv; TanJk I/1. 263]. *1606:* Szwreth 3 8bris Szedtem megh az Szent Györgj hegj es kayanto utbeli zőleöt ... Szedeöim voltak hato(n), atta(m) ... d 18 [Kv; Szám. 12a/I. 45].

Szk: *napszámos ~. 1588:* 1588 Eztendeoben Keouetkezik az Zeoleore úalo keolchieg ... Az Zeoleinek megh Zedése ... Voltanak napzamos Zedeok 6 fizettem ... d. 24 [Kv; i.h. 4/V. 17 Gr. Veber sp kezével].

2. betűszedő; culegător, zețar; Schriftsetzer. *1881:* Egy éjjel született[a], s a szedők darabonként kapkodták ki a kezem alól | A Rétivel való ostoba tréfámat a szedő rontotta össze. A levél alá R.L. volt jegyezve, ami azt is teszi, hogy r.l.: rendes levelező, meg azt is, hogy Réthy Lajos. Aztán a barmok R.K.-t szedtek [PLev. 86, 89 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]A levélíró egyik novellája].

3. '?' *1805:* Tiz kupa pálinkát elküldvén a szedőben, eladta [HSzj *kupa* és *pálinka* al.].

szedőkanál merőkanál; polonic; Schöpflöffel. *1849:* Egy Szedö kanál [Dés; DLt].

szedő-vedő, szedő-vevő 1. (pénzbeli v. egyéb) szolgáltatás; prestații (în bani sau în natură); Leistung(en), Prästation. **A.** *1582:* az Doctornak ... az Boltot megh aggyak neky, es az haz bert fizessek megh erte, azonkywol adotwl, es egieb zedeo vedetwl zabadsagba tarchyak [Kv; TanJk V/3. 251b]. *1596:* Az harom falunak yeowedelme mind adobol maiorsagbol, dezmalasbol es egieb zedeo wedeobol ez eztendeob(en) kit penze teottenek tezen f 253/82 [Kv; Szám. 6/XIX. 17]. *1597:* Gergh Alcznernek az Gorbo videkj iozagrol valo zam adassa. Ez iozagnak zokot adaya es egieb zedeo wedeö ez eztendeoben mindenesteol tt f 314// 84 [Kv; i.h. 7/III. 20]. *1615/1616:* Monda Gaspar Uram[a] bezzegh az nem leszen, Jőznenk (!) mj Esztendönkent missilesre költenünk, annelkülis elegh szedö vedö vagyon az szegeny varosson [Kv; RDL I. 100. — [a]A kolozsi esküdt]. *1626/1681:* Erdöhati Porkolabnak Esküttei ... mi örökke azt tudtuk s tudgyuk hogy mind az előtis kenességekkel szolgaltuk mind ez oraigh, semminemű szedő vedővel, sem semminemű dézma adassal nem tartoztak sem nem adtak mind ez oraigh [Vh; VhU 349]. *1643:* az haznak adaiat fizessek ketten egj arant ... ha mi Epites penigh az hazon keuantatik, es minden szedeo vedeotis ketten egj arant Epitsek, fizessek [Kv; RDL I. 131]. *1654:* Szedö Vedöjek az szerent mint az töb olah faluknak [Nagyoroszfalu MT; Ks Bánfi Anna urb.]. *1689:* Kővetkezendő István király napi Desi sokadalomigh az Sellerek(ne)k is az portiob(an) vagy egyeb szedő vedőben contribualtak az Desi Borok(na)k arultatasa megh engedtetik [Dés; Jk].

B. *1615:* Kováts Gergely ... erős hittel meg esküvén kötelezí magát ... a Nyárádtői Templomhoz jobbágyságra ... ă Megyével édgyűtt a Templom(na)k épitésib(en) munkálodik, ha mi szedő vévő à templomhoz lesze(n), abbanis édgyet ért a Megyével [Nyárádtő MT; MMatr. 6]. *1623:* az székelségen semmi szedő vevő ne legyen [Usz; SzO VI, 15]. *1666/1681:* Faczadrul Török földérül ki bujdosot Hunyadi Városomban ... bizonyos ideigh Taxa adozasba(n) lakot Sebessan alias Racz Janosnak ... Házát ... az Gőrőgh Uczaban ... mindennemű adozas, dézma, kilenczed, szedő vivő külső vagy paraszti szolgálat alol eximalom [Vh; VhU 258]. *1671:* (A) Hazheljeket ... minden Ado es szedö vévőtől rendes es rend kivűl valo Adozástol ... kgleségűnkből üressekké tettük és meg-nemessitettük [Berz. 17b Bornemisza Anna ad.lev.]. *1688:* Varosokon valo sok aprolekos szedő vevőbenis s nemellyek vonogatnák magokat [Dés; DLt 449]. — L. még UF II, 502.

2. jelzői haszn-ban; cu funcție atributivă; in attributiver Gebrauch: szolgáltatásbeli; de diferite prestații; prästand leistungspflichtig. *1649/1681:* Haczok nevű Varosomban megh telepedet Jövevény kereskedö Gőrőgőket es Olahokat ... minden paraszti szolgalattul, adozastul, szedő vévő expensaktul egyéb arant Immunitaltam, hanem czak esztendőnként négy négy forint Taxat tartozzanak adni, es ket napi aratassal, egy napi kaszalással ... szolgálni [Vh; VhU 311–2].

szedria 1. törvényszék; tribunal; Gericht. *1734:* Litigalodvan az I. az Actor ő kglmével ennek előtteis ezen Repulsiojaért assignalt ratioit ezen sedrian proponalta, az mely ratioirol judiciumotis vévén acquiescalt ... dolgat halni hadta [Torda; TJkT I. 39]. *1737:* Minthogy az Inctának az elsöbb Sedriánnis volt Constituált Plenipotentiariussa ... ugjan azonn sedrián(n) jelen volt, még is a Caussahoz nem szóllott; most azért, második Sedria lévénn idejét el múlatván az Incta a Pár kéresnek. Pár nem adatik [Dés; Jk 252a]. *1738:* Dilatiot kivánok a Ns Sedriától minthogy Pestises a Városunk az én Causam(na)k tueálására (!) bé nem jőhetet Procuratorom [Torda; TJkT I. 154]. *1743:* Természeti szokása lévén ezen sedriának, hogy az ollyan gabonának valo oppignorált vagy quoquo modo elocalt szánto földeket régi usussa és praxissa szerint, akkoron szokta az legitimus Praetendensek(ne)k adjudicálni, midőn az gabona belőllők fel takarodik, nem pedig medio tempore, az mikor az Zálogositó Fél ki adott pénze iránt periclitálodik és Economiájábanis meg fogyatkozik [Kv; TJk XVI/3. 90]. *1784:* még a Sedria is egy Esztendőre valo árandat itélt [Msz; MbK XI. 71]. *1815:* a Fejerik pere a Sedriara Apellalodott, és már responsiora szorittatunk [M.köblös SzD; RLt O. 1 Rettegi Miklós lev.]. *1823–1830:* Aki prokurátor akart lenni, annak Kolozsvárt az universitásnál kellett cenzurázni. Ezen a sedrian csupáncsak a peres dolgok folytak, egyebek a tisztségen vagy officiolatuson [FogE 92].

Szk: *generális ~. 1748:* Certificalam meg ... Olajos Judith Asszonyt az Exponens ő kglme nevével N(e)m(e)s Maros szek(ne)k Mvásárhelyen közölöb Celebralando G(ene)ralis Sedriajára ad 8vam Diem Törvényre mint Evictrixet [Mv; SLt 16 MV. 20].

2. ítélőszék/bizottság; judecătorie; Richterstuhl. *1823–1830:* egy alkalmatossággal az oeconomust (ma appanitort) reánk küldik, hogy fizessük meg a 60–60 pénzt[a], melyet nem akarván, sedriába provocáltak [FogE 127. — [a]Büntetésként a meg nem tartott órákért].

3. tanácsülés; şedință de consiliu, sedrie; Sitzung des Senats, Ratssitzung. *1723:* az Exponens eő kegjelme Kegjelmedet Citaltattya ... az N: Enyedi Nemes Tanács eleiben ... Nemes N.Enyed Várossának leg kőzőlőb <celeb>ralando Sedriájáre [Ne; DobLev. I/104]. *1746:* Ezen Causa a jövő Sedr(ian) ele vétetődik [Torda; TJkT III. 98].

4. tanári és tanítói értekezlet/gyűlés; consiliu profesoral; Professoren Konferenz, Konferenz/Beratung des Lehrkörpers. *1870 k./1914:* Sedria: iskolai törvényszék, mely fegyelmi esetekben itélkezett. Hivták conferentiának is; de ez inkább a tanári s tanitói didaktikai értekezletek neve volt [Mv; MvÉrt. 43].

szedukál elcsábít; a seduce; verführen, verleiten. *1781:* Mi oktol viseltetuen, és kicsoda seducalta ezen ifjabb Tumus Adamot nem tudom [Vingárd AF; Mk 34 Michael Fakner sen. (72) jb vall.].

szeduktor csábító; seducător; Verführer. *XVIII. sz. v.:* a' Nagy Grofné és Ngtok kőzt eddig folyt minden versengéseknek nem más, hanem a' kis Grofné az fő oka és B. Zeberg a' Ngtok Seductora, rosz Tanátsloja [GyL N. Solymosi Kontz József lev.].

szédül 1. a avea ameţeli; Schwindel haben. **Szk:** ~ *a feje. 1600:* Volphgangus Balogy recognovit ita: ... az meg holt embernek fia Jeowe hozzam ... mondwan Im vgimond felette megh nehezedem ... zedeol az fejem [Kv; TJk VI/1. 497]. *1676:* Úgy szédült az fejem, hacsak írást kezdettem is nézni, mintha az ház kerengett volna, másképpen bizony Kegyelmednek való válaszomot el nem halasztottam, annál inkább el nem mulattam volna [TML VII, 260 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz].

2. (juhnak) szédülése van; a prezenta semne de ameţeli; drehkrank sein. *1821:* a' káptya az Mikor a' Junok olyan nagy fő fájása van hogy szédűl s nem lát belé ... kovájog míg el gyengűl s el vesz [LLt].

szédülés ameţeală; Schwindelanfall. *1879:* Nem szabad semmit dolgoznom. Bolond szédüléseim vannak [PLev. 38 Petelei István Jakab Ödönhöz].

szed-vesz elszed/vesz; a lua/confisca; wegnehmen. *1766:* Siskovics generális ahol akarja, ott viszi el a lineát, akinek a jószágai abba esnek minden törvény nélkül szedi-vészi [RettE 196].

szeg[1] *ige* **1.** beszeg; a tivi, a face tiv; (ein)säumen, einfassen. *1700:* Egy Veres bársony Melyre valo keskeny Ezüst Csipkevel merőben Liliomoson Czifrázva kőrül ezüst galandoson szegve nestel berlet [Hr 1/20]. *1793:* egy ... nyereg takaro Karmasin szin skarlat posztobol, ezüst s arannyal ki varva, a' széle poszamantba (!) szegve, molyette [TL Conscr.]. *1798:* igértem[a] ... egy Ujjas komodlit Flanerből azaz Moldombol pantlikaba szegve [Banyica K; IB. Gombos István lev. — [a]A frájnak fizetésibe]. *1803:* Vagyon égy Len gyolts Keszkenő, két végin égy eló Araszni Toth tsípke kesken tsipkéb(en) szegve [Nagyteremi KK; UnVJk 203]. *1850 k.:* égy fekete bujbelé bársonyba szegve parkét bélléssel [Pk 2]. *1864:* a melyet (!) a vállig veres hárásszal kivarrott ingelő takarja alól kék muszuj (fersing) alján öt ujjnyi szines posztóval szegve [Nagypetri K; NrÉrt. XXXIII, 273, NNy 299].

2. (követ) fejt/vág; a extrage/scoate (piatra); (Stein) hauen. *1581:* Az keo Banya felòl penig A honna(n) az kowet kellie(n) zegny vegeztek hogy Biro vra(m) az kómywesseket hywassa, es twdakozzek tollek es a mint lehet kózólbe(n) zegessek a' kowet [Kv; TanJk V/3. 238]. *1585:* Nagy Janos vallia ... eokis mondak hogy egiebwwe Nem vizik Az keowet Azert senki zamara Ne(m) zegtek hane(m) a' varosserah [Kv; TJk IV/1. 458]. *1586:* keó zegeó Jstvannak, es Szasz Christophnak, hogi az keozép kapwhoz eoreg padimentom keoveket zegnenek, melliet megis zégtenek, es haza is hoztanak hat zekerrel benne adtam az keozegeoknek f 3/50 [Kv; Szám. 3/XIV. 41]. *1589:* 20 (Septembris) Zektek volt 12 zeker keovet az hid kapuba az be hozasaert fizettem f. 3/ — [Kv; i.h. 4/X. 37]. *1591:* 25 May. Az keozegeoknek az kyk Monostor kapwhoz keowett zegtenek padimentomnak valo keo hanyastwl attam f 1 d 75 [Kv; i.h. 5/X. 20]. *1597:* Kerestelnek Az keozegonek attunk f 6 ... Az kaianto veolgyben zeget padimentom es fondamentomba valo keoet (!) [Kv; i.h. 7/V. 2].

3. levág; a tăia; (ab)schneiden. *1583:* eg' kis darab karot ... hulladekot veot ot az arant fel, de hwthire monta hog semmit Nem Zeget sem teoreôt Maga, hanem Amit teortenet zeri(n)t el hullatot benne az veotte egkor fel ot eleo Mentebe [Kv; TJk IV/1. 162].

4. elválaszt; a despărţi; (entzwei) trennen. **Szk:** *kétfelé* ~. *1844:* a' meg nevezett két Falu' határait egy mástol kétfelé szegi az ... ugy nevezett Gorbo-pataka [Km; KmULev. 11 Opra Vaszilika (41) col. vall.].

5. vmerre folyik; a curge într-o anumită direcţie; (in eine Richtung) fließen, verlaufen. *1592/1593:* látom hogy ki zarada az viz ... az porond melleol, es az dirik viz, vgy kezde inkab ide zegnj Zent Benedek fele valo hatarra [Szásznyíres SzD; Ks].

6. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *kedvét ~i* elveszi a kedvét; a-i lua/tăia cuiva pofta; einem die Lust verderben. *1614/1616:* Nem akarvan azert ez dologban igassagok mellet kedúeket szegni, az dologhra igy emlekezűnk [Kv; RDL I. 100]. *1665:* Az huszti praesidium dolgából, úgy remélem, talán nem fogja Nagyságodnak kedvét szegni [TML III, 374 Teleki Mihály a fej-hez] | nem (aka)rám Kegyelmednek kedvét szegnem [i.h. 536 ua. Kapi Györgyhöz] ✳ *nyaka ~i* nyakát töri; a-şi rupe/frînge gîtul; sich den Hals brechen. *1742:* az eő kglme lova ugj szőkék ki alolla, az mikent nyaka szégék eő kglmek [Mv; Told. 15/24].

◇ **Sz.** *1662:* addig rugánk port az őfelsége szemibe, hogy ím, valóban szájunkba kezde szegni nyakasságunknak íze [SKr 697].

szeg[2] *fn* **1.** cui; Nagel, Stift. *1565:* Pentek Janosnak maratak adossa hogy w felseghenek mywelt zeghet patkot ... hf 2 d 96 [Kv; Szám. 1/VIII. 179]. *1582:* Az kowach hog' meg' forraztotta az kerek Talpan valo wasatt es zegekethis vertt fizettem f — d. 25 [Kv; i.h. 3/VIII. 30]. *1587:* Naponkent az Cziganoknak zegek Egiengetesereól fiszettem — /88 | Szegek olaioszasara apronkent attam —/14 [Kv; i.h. 3/XXX. 19–20 Seres István sp kezével]. *1599:* Az Czigany giermekeknek attam hogy az Szeget kiuontak es igazgattak d 20 [Kv; i.h. 8/XIII. 25 Szabó András sp kezével]. *1604:* walamy lőn aso, weső furu, chiak Egi zögygis mindent be hordata wellwnk az tizt tarto [UszT 18/138 danka marton kerezturfaluj lib. vall.]. *1703:* Az varbelj kapura Gemre ajtokra szegnek vettem ... vasat fl: 3//6 [Szu; UszLt XIII/94]. *1756:* Patkó, és más egjébb szegek(ne)k valo forma 1 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 15] | csak ... vasat veretűnk száljában, és azontul abbol egy szeget sem tudunk csinálni, hanem azt benn a' Városban a Mihalybeli kovátsok, és Czigányok készittik [Torockó; TLev.].

Szk: ~*be hág. 1581:* Az Taligas lo egy zegben hagot volt giogitassara fyzettem d. 14 [Kv; Szám. 3/III. 7 Chyanady Thamas mb kezével] ✳ ~*et ver. 1582:* Attam az Chigannak hog' zegett wertt es meg' liggatta az vasatt f. — d. 8 [Kv; i.h. 3/VIII. 45–6] ✳ ~*et veret. 1625:* az ó vasak igen roszszak uoltak szegét verettem belőlle [Kv; i.h. 16/XXXIII. 7] ✳ ~ *hordani. 1621:* Egi nap Zamost kellet az Aczok mellet tartanu(n)k Lecz, Zaru fa, Sendelj Es Zegh hordani [Kv; i.h. 15b/IV. 22] ✳ ~ *kenni. 1581:* Esmeg Olayt voettúnk zeg keny d. 2 [Kv; i.h. 3/IV. 12]. *1585:* olaiat zek kennj hozattunk p(ro) f 0 — d 3 [Kv; i.h. 3/XIX. 38] ✳ *apró* ~. *1618:* Az aiton alloknak attam egj szing uasat apro szeget czinaltak beleölle d. 8 [Kv; RDL I. 103]. *1684:* Hintóhoz való apro szögekre adtunk ... f 8// — nyólcz forintot [UtI]

✳ *apró száru ~. 1609:* Attam ... ket darab vasatt d 10 melliekbol az Sylithez chinaltattam Apro zaru zegett [Kv; Szám. 126/IV. 64] ✳ *aprószerű ~. 1593:* attam az Czigan waidanak hogy az zwczy gaspar kertinel walo palohoz apro zerü zeget Czinallion kiwel az dezkakat le zegezek ... d 16 [Kv; i.h. 5/XXI. 30] ✳ *arany/aranyosfejű ~. 1736:* az koporsót ezüst, aranyos fejű szegekkel igen gazdagul külyel bé verték, és hogy az aranyos fejű szeg jobban kiadja magát, a koporsót fekete biborral vonták be s azt szegezték az koporsóra az arany fejű szegekkel [MetTr 404] ✳ *bogláros ~. 1652:* a Tarhaz ... avatag bellet, gyalult, ritkan boglaros szegekkel vert, vas sarkon panton forgo retezes retez fejes ajtaja [Görgény MT; Törzs] ✳ *egy ~et érő. 1748:* Eltető Ur(am) ... az harangot reãm felre vereti, mellyre a' Falu fel kelvénn ... égy szeget érõ Kárt sem találtanak, még is a Falut reám lázzasztotta [Szentegyed SzD; WassLt Pap Pétre (33) zs vall.] ✳ *fekete ~. 1711:* 1 kõtes hintoba valo fekete szeg 1//80 [ApLt 5 Apor Péter inv.] ✳ *gombos ~. 1592:* (Vettem) Darabos Janostul 69 Gombos szeget kiert atta(m) f 1/38 [Kv; Szám. 5/XIV. 376 Eppel Péter sp kezével] ✳ *gömbölyeg ~. 1632:* Vagion raita[a] fejer berlet parazt ayto geömbeöliegh zegekkel vert, zaros kolczios uas sarkos pantos kilinczes [Fog.; UF I, 135. — [a]A szuszékon] ✳ *hólyagos (fejű) ~. 1623:* Zep bellet az vagy keczeres kaputt keth fele nylot gyalult dezkaboll mellyet zep megh onnozott eoreg hollogos feyw zegekkell veressen megh swreön [BGU 123]. *1656:* Ezen süteö hazbol nilik az elso kasomatara egy vas sarkos panthos holliagos szeggekkel vert bellett vas retezes retezfejes ayto [Fog.; UF II, 96]. *1676:* Jnnen eléb menvén nyilik az udvarbirák házok félére vas sarkon panton holyogas szegekkel vertt, béllet Béczi zaros ajto [uo.; i.h. 711] ✳ *láncos ~. 1667:* Tengely vegiben valo lánczos szegek nro. 26 [uo.; i.h. 340]. *1753:* Béres Joszip szekeri(ne)k ... Rud végin valo marok vas hatlo lantzos szeggel edgjütt [Mezőzáh AF; Told. 18] ✳ *lapos (fejű) ~. 1590:* veottem 3 vassat chynaltattam belolle Lapis zeget f. — d. 90 [Kv; Szám. 4/XX. 10 Hooz Lőrinc sp kezével]. *1592:* Az Monostor Kapuban az Keó kert aitaia el romlot vola ... Peter kowachi chinalt 32 lapos few zeget fizette(m) f 0 d 16 [Kv; Szám. 5/XIV. 140 Eppel Péter sp kezével]. *1780 k.:* A' Frajjok kotsijának ... a' pakjára[a] 4. lapos fejü szeget belé igazitottam Xr. 12 [Szászváros; BK. — [a]Négyszer is így, de nyilván *bak* h.] ✳ *nagy ~. 1796:* Az also Csűrnél lévö kotarkanak vagyis Törokbuzás kas meg erõsittésére nagy szegekre ... 19 Vas [Déva; Ks 95] ✳ *öreg ~. 1587:* weottem ... Eoreg Zegnek 6 Apro vassat f. — d. 48, vgian Azon vasbol Chinalt Georgy Kowachy 24 Eoreg zeget attam Nekje f. — d. 22 [Kv; Szám. 3/XXXIII. 15]. *1676:* filegoria ... czővekjei, awagy lábjais sűrű kõtessekkel vadnak megh erősitve, jo eõregh szegekkelis szegesztettek kõtesi [Fog.; UF II, 698] ✳ *réceorrú ~. 1851:* A' malom hijján egy avatég kéregben találtatott 255 káva készen és hozzá való récze orru szeg [Erdősztgyörgy MT; TSb 34] ✳ *sárga (fejű) ~. 1717:* En Brassaj Szent János uczában lako Hinto csinálo András alkuttam meg Tek(intetes) Nemzetes Uzonj Béldi Kelemen urammal hogy készitek õ K(e)g(ye)l(me)nek egy fél hintott tizenkilencz forintért illyen conditioval, hogy ... belõl sárga szeggel verjem meg [Brassó; BLt 1]. *1732:* ezen Palotában találtunk Asztalt nro négjet, az edgjiken ... egy darab virágos viaszszos tőrők vászon Sárga szeggel rá szegezve [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc]. *1748:* Veres kordovánnyal bé vont, s kőrül sárga fejü Szegekkel meg vert, tőltött Széke, vagy-is térdeklő [Ks 8. XXVIII. 5] ✳ *satus ~. 1656:* Jnnett ... nilik be job kezre rosas vas sarkon panton forgo, kivül bellöl partazatosson rakot reghi festett bellet ayto az melinek praenotalt rosas pantia sutus szegekkel vagyon az ajtohoz foglalva [Fog.; UF II, 120] ✳ *srófos ~. 1788:* Dirib darab Vasak, srofos szegek, karikák, és más hulladék vasak [Mv; TSb 47]. *1849:* két muteres srofos szeg hidhaz valok [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] ✳ *szorító ~. 1609:* Vottem Egj kus Vasat zoritto zeghnek d 10 [Kv; Szám. 126/IV. 64] ✳ *vasfejes ~. 1694:* ezen Gem[a] is hatulso ket Agu fa oszlopaban nagy erős Vas fejes Szegen forog [Kővár Szt; JHb Inv. — [a]A kapu levonó gémje].

Sz: *~et üt a fejébe/az elméjébe. 1664:* Híreivel, hidgye, itt nagy szeget ütött az emberek elméjében[a] [TML III, 341 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — [a]Egy Moldovából jött lengyel püspök]. *1671:* az is nagy szeget ütött az én fejemben, hogy az gyalogok felől ő nagyságok nekem semmit sem írtak volt [TML VI, 617 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1823–1830:* E[a] nagy szeget ütött az apámnak fejében [FogE 82. — [a]A hír, hogy felesége megcsalja] ✳ *~re téteti vkinek a süvegét* ellátja vkinek a baját. *1592:* Zabo Marton ... vallia ... Mikor teoruenire ki hoztuk volna Lukachot, megh lata Niari Martont, es monda, megh lad te Niari Marton hogi megh azt a zep bellet swweget, ki fedbe vagion, az zegre tetetem [Kv; TJk V/1. 201] ✳ *hegedűvel kőfalba ~et ver. 1702–1764:* Senki hegedüvel nem ver szeget kő falban ha vas ütő nincs kezében [Torockó; MNy IV, 234].

2. zsindelyszeg; cui pentru şindrilă; Schindelnagel. *1582:* harom leginjnek hogj harom napra Segytthenek. Sendelt hordanj, es zegett kywonthanak attam d. 36 [Kv; Szám. 3/VII. 9]. *1697:* a harangláb fedelérül levert zsendelyeknek öszvehordásáért és a szegeknek kiszedéséért adtam két napszámosnak ételével együtt két napra den. 48 [Kv; ETF 107. 13]. *1699:* vagy hat embereket, vagy nap számosokatt adasso(n) Béldj Ur(am), segitenj ... sendelyezés(ne)k jdejen, sendely fel hordani, szeget fel vinnj [Kv; BLt 7]. *1855:* a palotának nintsen nagy baja, Sajgo malmának van a Fedelinek, azt a monár megdugdosa, Vit Szeget, zsendejt [Etéd U; NkF].

3. szaruszeg; cui pentru căpriori; Sparrennagel. *1585:* Az Achoknak ... Zarú Zeget attúnk tizen eotet, akywel az gerendakat az zarũ faban be zegeztek, eoregh zegh, az arra f 0 d 20 [Kv; Szám. 3/XIX. 35].

4. lécszeg; cui pentru şipci; Lattennagel, Brettnagel. *1823:* bé ment a ház hata megi ... és onnan a' Kamara eszterhejá(na)k a' Letzei(ne)k szegeit fürészel el vagdalta [Firtosváralja U; Borb. II].

5. pántszeg; cui pentru fixarea benzilor; Bandnagel, Fischbandstift. *1592:* Vóttunk az Jllies Vaida fiatul kett panth vasat aitora valot, sarkaual zegeuel eggiut f. /22 [Kv; Szám. 5/XII. 10]. *1593:* lakatos balintnak fizettem hogy az waras Jstaloia kapuiat fel Czinalta, az sarkanak az Eoreg keowet altal fwrta, az Retezt masua Czinalta es az pantokhoz zegeget (!) Czinalt f — d 50 [Kv; i.h. 5/XXI. 64]. *1656:* vagyon ... egy agosos vasas loszeker elejben valo rud, kinek vas rud orara valo pantia megh vagyon szege nelkül [Fog; UF II, 105].

6. (kocsi/malom kerékszeg); cui pentru (fixat) cercuri (la roţi); Radnagel, Lünse. *1591:* Gaal kowachy wasazot kochyi kerekett ò wasal attam f — d 32 Kett wossalt Zeeghoz f — d. 16 [Kv; Szám. 5/I. 19]. *1592:* Az Malomhoz ... Egy kerekre ket wy falt Chinaltanak vonatta(m) Reyaya, harom Óh wassat attam Zegre 2 Apro wassat f — d 18 [Kv; i.h.

5/XIV. 38–9 Eppel Péter sp kezével]. *1594:* Az malomhoz ... Az kerekheoz Attam zegnek 4 Apro wassat ... d 32 [Kv; i.h. 6/VII. 5]. *1600:* Hogy az bel kereknek az zeghe el teöreöt, aztis Jakab molnar chenala megh [UszT 15/265 Kowach Janos Lengyelfalui Lofeö ember vall.]. *1621:* Az oh vasat adta(m) szeghnek es karikanak es kerekagyra [Kv; Szám. 15b/V Voghner Mihály mb szám.].

Szk: *vassrófos ~. 1840:* A Henger tengelyit közvetlenűl forgattya, egy sok fa fogakkal el latott fa kerék a melynek kaláts és kereszt fait 24 vas srofos szegek foglallyák őszve [Km; KmULev. 2].

7. nyújtószeg; cui la inima carului, cuiul inimii; Lünse. *1587:* Az Nywtoba es tengel vegere valo zeget Chinaltata(m) f. — d. 8 [Kv; Szám. 3/XXXIII. 20].

Az idézett forrásban a *nyújtószeg* összetételre is van adat: *1585:* az malom zwksegere ... Veottem egj Apro vasat egj Nyuto zegnek es az Tengely vegere egy zegnek p(ro) f — d. 8 [Kv; i.h. 3/XXI. 3–4].

8. tengely(vég)szeg; cuiul osiei carului, cocoşel; Achsnagel, Achsenstift, Lünse. *1587:* Az Nywtoba es tengel vegere valo zeget Chinaltata(m) f. — d. 8 [Kv; Szám. 3/XXXIII. 20]. *1637:* uagyon kett eökeör szeker; eggiknek elseö vas derek szegh, es harom tengely uegeben ualo szegh hiya uagyon [Fog; UF I, 418]. *1667:* Eöt tengely végiben valo szegh [UF II, 336]. *1679:* Tengely tövire valo viseltes marok vas, szeghestől nro 4 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 71].

9. patkószeg; caia, cui de potcoavă; Hufnagel. *1586:* 30 die decembri (!) az kowachj legenieknek fizettem hogj zegett ereztettenek az lowak labakba [Kv; Szám. 3/XXVI. 1]. *1628:* Egy kis Vendely teli Patkoual szeggel [Kv; JHbK XII/44. 13]. *1707:* egy pár lora valo patko felverve szegestől 30 d. [HSzj]. *1780:* A Barna lovakra két patkot vertem fél magam szegemel 24 Dr. [Gyulakuta MT; GyL].

10. boronaszeg/fog; dinte de grapă; Eggenzinke. *1782:* egy huszanhat fogu vas Borona is maradván, a Boronát fel hasagatván, szegeit mind el vitték [M.fodorháza K; KvRLt VII. 27 Pop Nyisztor (50) zs vall.].

11. csörlőszerszám-szeg; cuiul sucalei; Windenarm. *1804:* kétt pár tekerő Ketske azon Csöllő szerszám 8 Szegei (így!) [HSzj *tekerő-kecske* al.].

12. vadászpuskaszeg; percutorul puştii de vînătoare; Bolzen, Hahnbolzen. **Szk:** *általjáró ~. XVIII. sz. v.:* Esmet hozot az jáger ... egy kis flintátskat melnek egy által járo szeget csinaltam [Kv; BK. Gyarmati Samuel lakatos kezével].

13. zsilipszeg; cui de scîndură folosit la stăvilarul morii; Schleusen(brett)nagel. *1579:* Az 27 May eg schyn (!) vassott wettetem kyboll Erók zegekett chenaltatam az Tora walo Sylybre [Kv; Szám. 1/XVIII. 16]. *1592:* Chynalttato(m) Kis Petter kouachyal, 180 Silip Zegett, Egyk zektól fyzette(m) az koûachynok p(er) d 3 tt f 5 d 40 [Kv; i.h. 5/XIV. 271 Eppel Péter sp kezével]. *1600:* Az Silip dezkay fel zakadoztak Eoregh zegnek veottem Egy Apro vassat d 12 [Kv; i.h. 9/VIII. 5].

14. akasztó/kampósszeg; cui de care se atîrnă ceva, cîrlig; Riegel | fogas; cuier; Kleiderhaken, Haken. *1568:* Caterina c(on)sors blasy gruz, Jure fassa est, Az porozlo benedek felesege ... egy palastot wőn le az zegról es el viúe [Kv; TJk III/1. 153]. *1585:* Zeold Markos vallia ... be Ieowe az Lazlo zolgaia Pal es veon egy fegywert le az zegreól ... ket pallossa vala Nalla(m) az zeghen [Kv; TJk IV/1. 532]. *1621:* az Tűz miat ... Biro vram eő kglme czinaltasson húsz Beőr vidret az keözeőnsegesbeől, melliek itt az Varos hazanal az kapuk keőzeőt alat rūdo(n) vagj szegeken legienek [Kv; TanJk II/1. 319]. *1654:* Miha(ly) deak az szegröl egi kardot le kapa, az Kiralj biro elejbe alla, s nem boczatak ki [Ksz; BLt 7 Mihaly Andrasne Katha Asz(ony) (32) pp vall.]. *1668:* szegre valo kendő tiz[a] [Szentsimon Cs; CsALt F. 1 I/27. — [a]Fels-ból kiemelve]. *1681:* Vajda Hunyad vára ... Bethlenek[a] czimere, deszkara ki meczve, a szegen Nro 1 [Vh; VhU 502. — [a]Az Iktári Bethlen családé]. *1704:* Nékem is itt a szegen állván egy nyusztos süvegem, a feleségemnek is egy nyusztos kozák süvege [WIN I, 232]. *1724:* mikor Néhai Idősbik Jérémiás ki hala az kérdésb(en) forgo Kő kőből uczai házbol ... egj legenj fel akasztá az Czeglédi Szabó Mihálj pallosát egj szegre [Ne; DobLev. I/106. 7a Sára Kis rel. nob. quond(am) Stephani Berzi (!) (54) vall.]. *1779:* Fegyver elég van a szegen, de számát nem tudom [A.csernáton Hsz; HSzjP Agneta Molnár (14) jb vall.]. *1823–1830:* Viselt[a] rókatorkos prémmel, bőrből bérlett hosszu tógát és három egyenlő szegre felakasztott kalapot [FogE 75. — [a]Kovásznai Sándor mv-i ref. kollégiumi prof.]. *1829:* el külde engemet ... hogy a musikásokot vinném a Vardára, a musikájokot akaszszam fel a Szegre [Szárhegy Cs; LLt].

Sz. *1678:* az muszka ... készületi a táborra oly nagy, hogy még soha olyan nem volt ... midőn objiciáltam ... minek való az nagy haszontalan költség, ha az békesség meg lesz, azt felelték rá: noster imperator et bellandi semper promptus et pacificanti paratus, talál más szeget is hatalmas császár maga kardját az hová függessze [TML VIII, 72 Kapi György Teleki Mihályhoz].

15. cövek; ţăruş; Pflock. *1617:* Tudom azt hogj a To el uagasert az szent simonj Lofeyek s Veres drabantok Any feöldet fizettek uala hogj megj lon s egj szekeren eligh hoztuk uala kj a fa szegeket, eö magok mutogattak ki — hogj wsd ide az szeget, mert en attam azt kgnek azonkeppen rendel minden Emberek feölde uegibe egj nap estig teöbet szaz fa szegnel, Nyir mezeön kezdtek el ... azért ez feoldeket Cziukas feöldnek hittuk [Szentmárton Cs; BLt 3 Blasius Debreczj de zent Marton pix. vall.].

16. tutajheveder-ék; pană pentru plută; Floßverbandkeil. *1840:* Szeget hoztak a Tutajakhoz [Hodák MT; Born. G. XXIVk].

17. zászlószeg; cui de prins pînza drapelului de prăjină; Fahnennagel. *1586:* Feier Zazlonak wőttem az Toronyban 7 ½ szing Trupay Giolcsot f. 1 ... Zegre es bőrre Attam az Trombitasnak hogy megh Czinallia f. — d. 4 [Kv; Szám. 3/XXVII. 15a].

Szk: *fényes ~. 1848:* Fényes Szeg az ŏr Sereg Zászlojához [Dés; DLt].

18. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *mind egy ~ig* az utolsó szálig; pînă la ultima bucată; bis auf einen. *1785:* a Homorodiak a Nsgtok szőllője körül a kertit és a szőllő karot mind egy szegig el hordottak, keresztül kasul járnak rajta [Szászváros; BK. Bara Ferenc lev.] ✱ *az utolsó ~ig* az utolsó szegbeverésig; pînă cînd va fi bătut şi ultimul cui; bis auf letztes Nageleinschlagen. *1846:* Minden szűkséges repárátiot az utolsô szegig en tartozom ... meg tétetni [Kv; KmULev. 2].

Vö. *kerék-, léc-, pánt-, patkószeg.*

szeg[3] **1.** terület, földdarab, település része/vége; capătul terenului/parcelei/aşezării; Feld, Ortsteil, Flecken, Schlag. *1626:* Hallek dobogast ... fel futanak az en kertem mellet, az kert zegihez, enys oda futek az kert melle beleől

[Szentgyörgy Cs; BLt 3]. *1736:* adank ő kegjelmenek egj darabocska gaz erdőt ... az also hatara egj kűs patakacska, a felsö határat tartja az szanto föld, es az köszikla az meleg oldalrol egj kűs foljam tartja az also szegit [Gyertyános TA; Bosla]. *1738:* mostoha Fiam ... azzal fenyegetőzett, hogy addig nem nyukszik, mig Bándot a'négy szegin meg gyujtya [Mv; MbK XI. 68]. *1811:* A' régi szölönek szeginél kezdettem, 'S Kertel az itt Dombot körül keritettem | A' föld négy szegibe négy vén Bábák álnak [ÁrÉ 46, 162].

Hn. *1407:* in cacumine unitus collis Keselzeghalma vocata ... eundo quandam vallem Kesel vocatam [MNy X. 372]. *1435:* virgulto Thewlghzeg vocato et piscina Galya app(e)llata [Radnót KK]. *1465/1539:* sub monte farzegewarahele sita [Bh; KHn 5]. *1508:* Insulam nostram Keskenzeg appellatam prope illud oppidum nostram[a] [Dés. — [a]Ti. Dés]. *1547:* fluuium feketeyg pratum quoddam Syposmyklosszeg (így!) appellatum [Márkosfva Hsz; SzO III, 283]. *1573:* ky mene<n>k az föld zynyre ... kit To foldinek Gatt zegnek kendeor foldnekis hjnak [Nagyernye MT]. *1582:* Mel darab feoldnek hatara es Zomzedsaga Nap tamadatrol az Ispotal feolde kit Baratok zeghének hinak [Dés]. *1598:* út, ki kijő a Harokallj pataka mellett a Harminczember--erdeje szegire [Dálnok Hsz]. *1613:* Zegben (sz) [Ne]. *1615:* A Bartak szege uege felol [Szentsimon Cs]. *1627:* Almás szegetis tudom hogy kaszaltatta [Gyszm] | Az Uarga szegit tudom hogy ide szantottuk [Ditró Cs]. *1636:* Viz elwe az Kupan zegiben (sz) [Uzon Hsz]. *1646:* Az Berekbe, Janos kouacz szeghj eleott [Aranyosgerend TA]. *1663:* Kut szegheb(en) is (csűrős kert) [Gyalu K]. *1669:* Also hatarban Czerjek eosvenje szegin (sz) [Szentiványlaborfva Hsz]. *1671:* Pal szegiben egj kűs fundus [Szentimre Cs]. *1674:* Nadas szegh elej nevű heljben egi rét [Kóród KK]. *1695:* Az Nagy Szegben (k) [O.csesztve AF]. *1696:* Akaszto szegben valo Föld [Szeszárma SzD]. *1718/XVIII. sz.:* Veresszeg tavánál (k) [Sülelmed Sz]. *1730:* Kereszturszegiben (sz) [M.décse SzD]. *1734:* Bogát patakáb(an) az nagy szegben (k) [Oltbogát NK]. *1751:* a Szeg Cserénél (sz) [Szentháromság MT]. *1752:* Zeg Erdőnek nevezünk (e) [M.nádas K; KHn 222]. *1768:* Az oltovány szegb(en) (k) [Sarmaság Sz]. *1772:* Zsido szegben (sz) [Tusnád Cs]. *1780:* Akasztott szegben (sz) [Szentimre Cs]. *1791:* Kerülő szegen (sz) [Uzon Hsz]. *1801:* Toszegbe (ke) [Bibarcfva U]. *1816:* Az árok szégbe (sz) [Hídvég Hsz]. *1818:* Oltár Szegbe (sz) [Szemerja Hsz]. *1820:* A' Jeger Szegbe (sz) [Baca SzD]. *1826:* A Szórós zegben [Datk NK]. *1838:* Hárem szegibe (sz) [Kissolymos U]. *1847:* a' Szunyogszeg uttza nyugati során (telek) [Ákos Sz]. *1859:* Az orotás szögén (sz) [Bodok Hsz]. *1875:* a kökényszög nevezetü helyen (sz) [Backamadaras MT]. *1882:* Borjuszeg (sz) [Csokfva MT]. *1891:* Szénamezőszeg [M.bikal K; KHn 72].

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

2. sarok; colţ; Ecke, Winkel. *1585:* Monta Mihaly, Michoda penz ez ... Az penzt Az Aztal zeghire vete [Kv; TJk IV/1. 532 Filep Georgy vall.]. *1600:* Az Baratok molnath tudo(m) hogy zinten az bastia alat wolt, mostis ott vagyo(n) az zeghe [UszT 15/263 Nicolaus Jakab Primipilus Farczadiensis (60) vall.]. *1629:* Az Farkas Ferencz majorja nevő csűrös kertben Vagyon egy négyszegű lészás búza aszt(ag), egyik szegit megtépték [SzO VI, 102 Székelytámadt vár lelt.]. *1759:* felele Bartok Mihályne Aszszonyom én bizony fiam nem attam[a] ott hanem tsak az h<á>z szegiig [Albis Hsz; DobLev. I/292. 3a. — [a]A jószágból egy darabot]. *1781:* láttam szemeimmel mikor az Aszszony a maga falattyát edgyik Asztal szegiről a másikra által nyujtotta[a] [A.csernáton Hsz; HSzjP Koszti Istvánné Fazakas Susa (30) jb vall. — [a]A tiszttartójának]. *1811:* Vagyon égy Ház, szegén a' ki-menő köznek Melyben az el-menő szemek meg-ütköznek [ÁrÉ 28]. *1850:* az Unitarius Tiszt Cántor pajtája szeginél [Aranyosrákos TA; Borb.].

szeg[4] I. *mn* barnás (ló); de culoare murgă; braungelb, braunfarbig. *1665:* vitt el Széplaki Istvanne Szeplakrul ... kett lovat edgi szegh holdost s edgj Vercze kik lovat [CsV]. *1673:* gyermek Lovak ... Szegek: 2 Szegh ló [UtI]. *1679:* Tavali Csödör Csitko ... Szég, fejér az Csiklob(an) az egyik laba [Fog.; UtI]. *1692:* Öregh kancza Szegh. serenye farka fekete. béllyeges | Öregh kancza szegh hodos, serenye farka hasonlo, bellyeges [Mezőbodon TA; BK Inv. 17, 20]. *1811:* a' Gróf ... mondá ... Ménesembe legyen a' Faj három; A' fel tett szandek nem sokára halada, Gróf Bethlen Gergelynél égy Lóra akada; Szeg vólt, Bethlen Páltól való, és Spitz fajta [ÁrÉ 139].

Szk: ~ *gyermekló. 1755:* adott vala eö Nsga innen az Istállóbol edgy szép Szeg Gyermek Lovat Cserébe, edgy Barna pej Spanyol metzetlen lóért [Gernyeszeg MT; TGsz 35 Alexander Varró (24) jb vall.] ✳ ~ *kanca. 1684:* Pej Kancza no 2. Szeg Kancza no 2 [Fog.; UtI]. *1696:* Öregh szégh kancza [Gyeke K; LLt Fasc. 75]. *1786:* Három esztendös Szeg kantza [MkG] ✳ ~ *kancacsikó. 1676:* Tavalyi kancza csikok ... Egy szegh tavalyi kancza csiko [A.szombatfva F; UF II, 763] ✳ ~*ló. 1659:* Az szeg lovamat gyógyíttatnád édes Sófikám, mert nem igen leszen paripám [TML I, 472 Teleki Mihály feleségéhez, Pekri Zsófiához]. *1681:* Posoritai János szeg lovai nro. 6 [UtI]. *1684:* Szürke lo. Az Uercze lo. Az szegh Szarkalábu lo [UtI] ✳ ~ *ménló. 1719:* Az Szeg Sikari Spanyol Mén Lo, le tette officiumat és ă mint ă Számtarto irja megis nyuzták [KJ. Rétyi Péter lev. Ebesfalváról]. *1820:* Szeg Menlo Nagy Csézás 2 [Born. F. Ig].

II. *fn* barnás ló; murg; Brauner, Falber. **Án.** *1659:* Az lovaimra gondot viseltess, kiváltképpen az Szegre, gyógyítsák [TML I, 459 Teleki Mihály feleségéhez, Pekri Zsófiához] | Az Kegyelmed lovai jól vannak, az Szeg is nem sántál annyira [i.h. 465 Pekri Zsófia férjéhez, Teleki Mihályhoz].

szegbástya sarok/szegeletbástya; turn de colţ; Eckbastei. *1605:* Az Szegh Bastiaban uagion 27 cziupor Puska por, vagion wres czuprok Mumero (!) 100 [Gyalu K; Sennyei II/17 fej-i inv.].

szegbeli földvégbeli; de la colţul pămîntului; örtlich, im/vom Dorf, markseitig. **Hn.** *1608:* az Cziato zegbeli eorógseg az fel labban (sz) [Szentimre Cs; EHA]. *1694:* A' Nagj szegbeli széna Fü berkevel együt Tilalmas [O.csesztve AF; EHA]. *1699:* Az Nagj Szegbeli Szenafü Berkivel edgjűtt [uo.; EHA].

szegcsinálás szegkészítés; făcutul cuielor; Nagelschmieden. *1582:* Attam zénre az czyganoknak zeg' chynalastol es az wasak igazitasatol d. 14 [Kv; Szám. 3/V. 19 Lederer Mihály sp kezével]. *1792:* Az árkosi közönséges falugyűlésiben feles panaszok adván elő magokat a kovácsoknak felettébb drágán való munkájokért. Mely szerint közönséges egyezésből mindennemű munkáknak árok a régi usus sze-

rint való árokra meghatároztatott eszerint ... szegcsinálás egy párba den. 6 [Árkos Hsz; RSzF 292].

szegdarab szegtöredék; bucată ruptă dintr-un cui; Nagelstück. *1840:* Az elromlott Hidasbol ki szedett szkábák és szeg darabok [Dés; DLt 87].

szegecske kis szeg; cuişor, cui mic; Nägelchen, Stift. **Szk:** *rezes ~. 1714:* Ló szerszám barsonnjal buritott ès atzéljos halhéval rezes szegetskékkel, harom darabbul állo fl Hung. 12. — [AH 22].

szegedi a Szeged tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szeged; mit Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szeged. **1.** Szegedről származó/való; din Szeged; aus/in/von Szeged, Szegediner. **Szn.** *1453:* Nicolaus Zegedy [Kv; TT 1882, 528]. *1591:* Szegödy Gaspar [Kv; Szám. 5/I. 17]. *1593:* Zeögedi Gaspar. Zegedy gergelne. Zegodi Gergi [Kv; i.h. 5/XIX. 2, 10]. *1597:* Zegedy Gaspar [Kv; TJk VI/I. 63].

2. Szegeden készült; (care a fost) făcut la Szeged; in Szeged erzeugt. **Szk:** *~ bokály. 1714:* Simon Mihályné egy zöld selyemmel varrott kendőt, s székely terítőt, s ón fedelű szegedi bokajt, s fehér csipkés kendőt adott [Désfva KK; NrNyt VII, 126]. *1753:* Szegedi onos fedelű tarka Bokaly N 1 [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1756:* Szegedi Bokály 1 [Branyicska H; JHb XXXV/35]. *1761:* Kék mázu tarka szegedi bokálj [Szentmargita SzD; Ks CII. 16 gr. Kornis Ferenc kúriájában]. *1787:* 10. szegedi fedeletlen Bokaj[a] [Mv; MvLev. Csiszár György hagy. 6. — [a]Az árverésen darabja 20-20 dénáron kelt el] ✳ *~ kancsó. 1747:* a Tisztarto uram mostani lako Házában ... találtunk ... Szegedi Kantsot Nro 3 Ezek(ne)k kettejének a szája el romlott. az harmadik rosz ónn fedeles [Spring AF; JHb XXII/88. 3]. *1754:* Szegedi kantso nro 10 ... egyik ón fedeles [Borsa K; Told. 51]. *1761:* On Fedelű fél ejteles szegedi kancso 1 [Kéménd H; JHb XXXV/39. 28]. *1787:* három on fedeles szegedi Kantso Dr 90 [MvLev. Nagy György hagy. 3]. *1804:* ónfedeles szegedi kancsó [NrNyt VII, 126]. *1818:* szegedi kancsó [i.h.] ✳ *~ kanna. 1804:* Vagyon ėgy Szėgedi kanna onos fėdelű [Szentkirály Hsz; i.h.] ✳ *~ tányér. 1799:* Egy szegedi Tángyér, egy finsia 's két kis kantso [M.igen AF; DobLev. IV/795. 1].

szegegyengetés szegegyenesítés; îndreptare de cuie; gerademachen von Nägeln. *1592:* Trimbanok attam Zeg Jgyengetestol es az Zeg kywonastol f — d 6 [Kv; Szám. 5/XIV. 265 Eppel Péter sp kezével].

szegelet, szeglet 1. tárgy sarka/pereme; colţul/marginea unui obiect; Ecke. *1585:* Anna Aztalos Imrehne vallia ... My ... Negyen Az twz eleot Wleonk vala, Tapazto Istwa(n) penigh le Wle az Aztal zegeletire [Kv; TJk IV/1. 536]. *1648:* Az Oltvizen egj eoregh hajo jar ... az negy szegeletin negy vas karika, s — negy foglalo vas pant [Porumbák F; UF I, 902]. *1656:* az Olahokat Ozdy Tha(m)as ... ur(am) hazahoz hiuatua(n) ... az asztal szegeletin keresztet metczet, es kezwnkeőt ra tetette, es magáis ra teőtte, es munkeőt magahoz még eskuttetet, es eő magais Ozdy Thamás nekwnk még eskwt [Kv; CartTr II. 904 St. Razmany alias Ada(m) (41) vall.]. *1676:* egi eőregh masa, melynek kétt felől vagion két mérő őszve szegezet deszkája, azoknak nyolcz szegeletin vadnak nyolcz lánczocskak [Fog.; UF II, 708]. *1679:* őreg Láda, egi másb(an) téve nro. 2. az őregbik(ne)k szegeletin foglalo vas pánt. 8 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 22]. *1726:* (A) belőll szenelő kemencze ... tűz helly párkánya fábol van czifrán tsinálva, és az szegelete vas kaptsokkal ŏszve kaptsolva [Görgény MT; Born. G. VII. 23]. *1767:* Egy béletlen, és bőretlen, négy szegeletin való karika forma vasakkal, régi féle nagy karos szék [Marossztkirály MT; Berz. 5. 38. P. 2]. *1816:* A' Prédikálló Szék felett való Szegelet bŭtujén [Csittsztmárton MT; UnVJk 140]. *1840:* Ezen két táblák(na)k[a] 4 szegeletei 4 kötelek által akasztatnak a compona karjainak 2 végei(hez) [Km; KmULev. 2. — [a]A kompona tábláinak]. *1852:* a pitvar ... ablakai mind jok csupán egy üveg tábla szegelettye hibázik [Marosfelfalu MT; DE 4].

2. (abrosz, keszkenő, takaró) sarka; colţ; Ecke, Rand, Zipfel. *1666/1687 k.:* Vagyon egy tsellyán Gyolts keszkenő, kinek a négy szegeletin tenger szin selemből varrot him vagyon [Moson MT; MMatr. 262]. *1699:* Ket keszkenyő egyik ... A másikon puplikany szin sellyemből s arany fonalbol kőtőt szegeletek vadnak [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150]. *1714:* Tŏrŏk Nyereg takaró Skarlat Posztobul körnjül aranj szivekkel és virágokkal 4 szegletin ki varrott fl. Hung. 15 [AH 15]. *1721 e.:* Galambfalvi György Deák adott ă Gegesi Ecclanak égy galler gyolcs keszkenöt az Ur asztalára, mely(ne)k négy szegeletin vagyo(n) szkophiummal varrot, négy gazdagon varrott ág [Geges MT; MMatr. 173]. *1732:* a' Keresztet ... kezében vevén meg hajta, és a' Keszkenő(ne)k szegeletib(en) jol viszsza kötötte [Kv; MvRK-Lev.]. *1747:* Conferála a Bői[a] Refr Ecclesiában az Ur Asztalára ugyan Bői Györfi Márton Uram egy gyolcs keszkenöt; melynek négy szegeletin karmasin szinŭ sellyemmel égy virág van varva arannyal elegj [MMatr. 264. — [a]MT]. *1751:* Meltgs Groff Urfi Rhedei Mihaly ... Conferált a Samsondi Ref. Ecclesiab(an) az Ur Asztalara egy patyolat Keszkenőt, mellynek negj szegeletin aranj és ezustel varva van négy nagy ág, a széllye kŏrŭl aranj varás van [Mezősámsond MT; i.h. 384]. *1788:* az Erdő Sz: Györgyi Praedikator Tisztel. Tudos Décsei Sámuel uram ŏ kglme ada az Ur(na)k asztalára egy Stkofiummal mind a négy szegeletiben varrott potyolat keszkenőt [Erdősztgyörgy MT; i.h. 45]. *1816–1817:* Vagyon egy 3 szélyből tót kőtésekkel egybe foglalt kotzkás kender Abrosz, melynek egyik Szegeletén veres fejtővel illyen varrott Betük találtatnak: „ M. J. Iy. D: B. M [Szentgerice MT; Palotay 21].

3. sarokcsempe; placă ceramică pentru colţ; Eckkachel. *1780:* Husz ./. 20 paraszt kájhát kŭldettem, nyoltz kájhát Laposat zŏdet. nyoltz parkányt, Nyoltz szegeletet [Kv; SLt XXXIX Fr. Ferentzi lev.].

4. (könyv) sarka; colţul unei cărţii; Kante/Ecke des Buchdeckels. *1758 k.:* A' Graduálrol le szakatt ègy szegelet, ezüst szegjeivel együtt [Kv; KvRLt X. H. 43c].

5. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ekben beró* szögletesre beró; cu colţurile crestate; eckig einkerben. *1756:* vagjon a Majorságnak valo Rekesz mely Bikfábol alacson modra szegeletekben bé rova [Branyicska H; JHb LXX/2. 25] ✳ *~re metszett* négyszögletűre metszett; tăiat în formă pătrată; viereckig geschnitten. *1736:* Veres, és Arannyos Fenekű szegeletre mettszett virágos borotválkozni valo tálotska 1 [Mikefva KK; CU XIII/1. 157].

6. épület/épületrész sarka; colţul unei clădiri/părţi de clădiri; Ecke des Gebäudes, Hausecke. *1570:* Es latta hogy az Molnar az azzony allatot Beh vontha egy zegeletbe az Zakok keozze [Kv; TJk III/2. 83]. *1597:* Chizar ferencz ... wallia ... mikor feizeyet az zeglete(n) megh pergete, ackor-

is veressel fenyegeti wala az feleseget [Kv; TJk VI/1. 74]. *1637:* Az bastya epp s jo, az keöfalan vagyon 31 teölteöt kas, az szegelyetin egy kws, keöbeöl eppittett uigyazocsyka [Fog.; UF I, 395]. *1638:* az Lakatos Giörgj Talpfaja killieb Csuszot anira hogy az haz szegeletiböl ugia(n) ki latni [Kv; MvLt 291. 163b]. *1669:* Ezen haz szegeletiteöl fogva az derek hazok alat valo pincze torkaigh vagjon sindeljes palankal altal rekesztve [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. *1679:* Pohár szék. Az Erkély szegeletiben egimashoz vagyon ragasztva nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 50]. *1716:* ezen haznak del felöl valo szegeletin egy arnyék Szék [Grid H; BfN 92/4]. *1748:* égy nagy Hinto Szin ... Gabonás felöl valò Szegeletib(en) vagyon Czipò tartò égy nyári Kamarácska [O.kocsárd KK; Ks 8. XXVI. 5]. *1765:* A Lo Oskolának Dél és Nap Nyugot közire néző szegeletiig, mellynek ujj suppal kötött magos ép fedele [HSzj]. *1799:* az Emberek kender fõldeinek felsõ széle bé rugott régen a tájáig az hól most a Dominalis Biro által lakott Háznak alsó szegelete vagyon [Gyéressztkirály TA; Ks 89]. *1845:* Husvét harmad napján estve a Madarasi Ádámné háza szeglete meg gyujtásárol mit tudsz és ki gyujthatta fel? [Dés; DLt 502. 2–3 vk]. *1852:* Az Udvarháznál fogyatkozik két kõ gomb, és a[h] szegeletnél egy pár Téglais hiányzik [Backamadaras MT; CsS] | A malom viz felöl valo falai, és szegletei hasadozott és süllyedõ állapotba vannak [Km; KmULev. 2].

7. (bánya)sarok/zug; colţ, ungher (într-o mină); Grubenanteil, Bergeck. *1743:* a megh irt Istallyosi Czimbora Venditorok adának ... Bartok Andrásnak Nagy Istallj nevü Bányában 's annak alsó felsõ torkában annak minden szegeletib(en) és résziben a' közönségésböl egy bánya reszt pro. fh. 80 ./. nyolczvan Magyar forintokért [Torockó; Bosla].

8. kiszögellő föld/terület; teren în forma unui unghi proeminent; keilförmiges Grundstück, Landteil | szélföld; parcelă mărginaşă/lăturalnică; Handtuchfeld. *1684:* Az Borbándi patak mellet egj szegelet [Borbánd AF; Incz. V. 59a]. *1701:* az Nagj Ajtai Határbol az Patak tõnél való heljból edgj darab szegeletett az Ólt el Szakaszta az Apáczai Határhoz [Miklósvár Hsz; BNB Joh. Gyenge pp vall.]. *1719/1730:* A Nagi rétben a Vizen tul Geléncze felöl valo Szeglet, es Haralj felöl valo Szegletet hagjom az Eclesianak Imecsfalvinak meg irt Zallagjáig [Imecsfva Hsz; Borb. I]. *1777:* ezen Irtásnak ... Szegeletiben láttam ... Kretson Trifúlt, ă kivel itt aláb Bányászkodtam, irtogattam [Dupepiatra H; GyK]. *1801:* egy szeglét részetskéjét a Falu Közönséges Helljéből fogta bé az Mls Béldi Részhez [Nagynyulas K; DLev. 5].

Hn. *1582:* az bozay zegeletiben (sz) [Borsa K; BHn 108]. *1620:* attam el egy hazat az Alperet szegeletin az en io akaro Bizodalmas Vramnak [Kv; RDL I. 110]. *1663:* az Szegeletnel (sz) [Egrestő KK]. *1665:* Az To kózót egy szegelet (berek) [Vaja MT]. *1672:* az szegelet kutban (k) [Sztána K; KHn]. *1692:* az Apor molnan fellyel Szegeletb(en) (sz) [Torja Hsz]. *1711:* a Szent Egjház erdeje szegeletin (e) [Mezőmadaras MT]. *1718:* A Szegelet Toora (sz) [Szélszeg Sz]. *1722:* A' Bod Egriben a' Kozma szegeletin [Zágon Hsz]. *1738:* Eszakon az két árok közõt valo Szegelet (sz) [Bözödújfalu U]. *1744:* Kert szegeletinél (k) [Székelyszállás U]. *1746:* a Csere szegeletnél [Nyárádsztlászló MT]. *1761:* A Szurdok Szegeletiben (sz) [Maroskisfalud MT]. *1764:* A Csere alyán alol a Szegeletben (sz) [Szövérd MT]. *1772:* Az Szegeletben égy Szegletben (sz) [Bánfva Sz]. *1773:* A Tompák szegeletiben (sz) [Ditró Cs]. *1783:* A Körtvéj fáknál valo szegeletek (k) [M.köblös SzD]. *1813:* A' Locch Hidjánál a' szegelet (ke) [Vista K; KHn 272]. *1817:* Rétbeli kis szegelet [Bádok K; BHn 28]. *1825:* A Cserépi Szegelet [Válaszút K; BHn 172]. *1826–1827:* A' Malom Szegeletben (sz) [Szamosfva K]. *1836:* A Falu alatt a' Teleki Tanorokja also ès belsõ szegeletinél egy nyil (k) [Makfva MT]. *1859:* A barkutz szegeletébe (sz) [Kisesküllő K; BHn 75]. *1864:* Cseresznyész szeglet (k) [Etéd U]. *1877:* Szőlő szeglet (szõ, sz) [Marosújvár AF].

Szk: *~et csinál. 1766:* a Poklostelki[a] határ szél felöl tsappanolog jövén le az erdõ, a széle ... nagy szegeletet tsinál [Mk III. 30. — [a]SzD].

9. (kert) sarka/széle; colţul unei grădini; Ecke des/eines Gartens. *1636:* Ezen tul az kertnek masik ueghseõ szegeletiben egy Jegh uerem [Siménfva U; JHb Inv.]. *1680:* Vagyon ezen Csùres kertnek Olt felõl valo szegeletben fũreszen meczet, tõlgy fa deszkával fel rova egy szep eleven forras [A.porumbák F; ÁLt Inv. 34]. *1694:* Hogy pedigh az határ(na)k osztasahoz kőzőnsegesen nyultunk ... egy darabot kõz hely(ne)k hadtak, mely(ne)k is barazdalása kezdődik az ũdősbik Vas György Ur(am) csűrős kertinek felsõ szegeletin kivűl [Mezőméhes TA; WassLt]. *1732:* a kert szegeleti felé menvén egj Sövenyből font s.v. kopok ollya [Buza SzD; LLt 244]. *1738:* Ezen Vetemenyes kertnek az Felsõ részíben ... egy szegletben van egy Méhes Kertecske [Szászvessződ NK; Born. XX. 12]. *1780:* estve az akkori Öreg Aszszony a kertnek az uttza felölI valo szegeletin a Sido felöll ki hágott [Bethlen SzD; BK. Anna Lakatos (39) conj. St. Ersek vall.]. *1860:* Kámány árka bükkes erdő a' falu erdejétől csaknem a' járásza (!) szöllő felsõ szegeletéig terjed ... alsó része ... kigyeritett, vesszős erdő [Szentdemeter U].

Hn. *1763/1779:* A Szőlő Szegeletnél (sz) [Marosbogát TA]. *1769:* a' Szölő Szegeletire [Székelybos MT].

10. (erdő) sarka/széle; colţul/marginea pădurii; Waldsaum, Waldrand. *1807:* ezenn Erdonek ... talaltatott ... az Északi oldala, minthogy hajloson jár, a' szegeletin lévo Métás Vad alma fátol, a' ... Gyulai rész erdõ Szegeletin allo keresztes Vad alma faig 81 őlnek [Harasztkerék MT; MMatr. 475].

Hn. *1820:* a' Lábokán a' Nagy mérézt vagy az ugy nevezett érdö szegelettyinél (sz) [M.fodorháza K; BHn 155].

11. udvarsarok/szél; colţul curţii; Ecke des Hofs, Hofrand. *1676:* az szegeletiben az udvarnak bornakbol fel rott jo sendelly fedel allatt egy sűtő ház [Fog.; UF II, 737]. *1694:* az belsõ Var Udvaranak az felsõ szegeleti mellet va(gyo)n egy Kõsziklabol ki vagot Kut [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1783:* az Udvarnak Nap kelet és Eszak felöl való szegelete jó tágoson valami hitván gyalog kertel rekesztetett el [Mocs K; JHbK XXXI/1. 7].

12. tér/utcasarok; colţul pieţii/străzii; Straßenecke, Ecke eines Platzes. *1615/1628:* Vagion egy Ház Hyd uczaban az Kapu(n) beleol ualo szegeleten [Kv; RDL I. 96c]. *1623:* az Kodor ucza Zegeletinel [Dés]. *1669:* Catharina Eperjesi teszen tisztaságot ... Czipõ Szabo Miklosnak Kolosvárat az keritésen belõl Sz: Egyhaz Ucza szegeleten levеő házára [Kv; TanJk II/1. 437]. *1691:* az Varczogás utcza Castel felöl valo szegeletinn [Ne]. *1710 k.:* Kolosvárott a híd-utca szegletén akarának a miéink egy templomot épiteni [BÖn. 888]. *1737:* ennek előtte való számos Esztendőkkel is mostann sollicitált Hejeken árultanak Pap Dávid és Pap Gergely ő kglmek; melly Helly vagjon Nms Dés Városa Piatzán(a)k Dél felöll valo részinn, a kalodánn alóll, a szegeletenn [Dés; Jk 484b]. *1751:* Piaczi Szegeleten [Ne]. *1779:*

Kolozsvárt a Király utcára menő sikátor szegeletire ezek az haszontalan paniperda minorita monachusok ... két házat magokévá tettek [RettE 403]. *1823–1830:* gróf iktári Bethlen Sámuelné gróf Korda Anna hívni kezdte az apámat lakni a Szent György utcabeli házához, mely volt a Rózsa utcában bemenet a bal felől való szegeleten [FogE 99].

13. városszél/vég; marginea/capătul oraşului; Stadtrand. *1653:* Városunk bírája volt Nagy Szabó Mihály uram; csináltatá a szegelet-bástyát a patak felöll ... és a város felöll való szegeleten is egy fa-bástyát csináltata[a] [ETA I, 124 NSz. — [a]1620-ban]. *1659/1799:* a Toldalagi Mihály halláért segesvári négy szász embert itt a városnak négy szegeletin keresztül vonattattak az nyársban Barcsai Gáspár akaratjából [Mv; EM XVIII, 453]. *1662:* a városnak dél felől való két szegletin, mellynek napnyugot felől való szegletiben az fejedelmi udvar és házak foglaltatnak vala, két igen nagy, hosszú szárnyas bástyákat téglából meg is építtetett vala | Kolozsváratt a napkelet és dél felől való szegeletben régtül fogva pusztában állott öreg egyházat ... nagy szép veszszős faragott kövekre merőn megboltoztatta [SKr 96, 293].

14. országsarok/szél; colţul ţării; Eck, Winkel (als Landesteil). *1660:* Én csak arra vigyázok, mit fognak ő kegyelmek mívelni, én is ahhoz szabom magamat, ha látom, hogy ugyan elmennek, én is valamely föld szegletire elmegyek [TML I, 511 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1662:* Itt, Uram, mi éjjel-nappal félünk s rettegünk, az török alá s feljár minduntalan a Tiszáig; félő, ez eddig megmentett szegelet is oda ne legyen [TML II, 379 Bánfi Dienes ua-hoz]. *1823–1830:* Ennek fundamentoma vettetett meg 1780. és építtette II.József császár Csehországnak egy szegeletére [FogE 177–8].

15. zug; locşor, ungher; Winkel. *1879:* Azt hiszem, szüksége volt tárcára[a], s valamelyik szegeletből elérántotta[b] s el sem olvasván lenyomtatta [PLev. 65 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Ágai Adolfnak. [b]A régi írást].

16. *átv* búvóhely; ascunziş; Schlupfloch, Winkel. **Szk:** *szubtilitások ~e. 1710:* A császári sas nem fog legyeket, és a császári szent szókat szentül és helyesen s kegyelmesen kell magyarázni, nem penig olyan subtilitások szegeletibe szorítani [CsH 86].

◇ **Szn.** *1640:* Szegelet Szabó István [Mv; MvLt 291. 233a–251a átírásban]. *1641:* Szegelet al(ia)s Nagi Szabo Istua(n) [Mv; i.h. 291. 289b].

A szócikk jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

szegelet-almárium sarokszekrénye; dulăpior de colţ; Eckschrank. *1810:* Egy szegelet almárium ... Xr 50 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 19]. *1817:* Innet bé menvén az hatulso v(agy)is cseléd Házba ... vagyon még égy régi avatég szegelet almárium, 3 Rekeszszel kolcs nélkül [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMuz. 3]. *1840:* Egy szegelet almarium [Mocs K; Told. 36].

Szk: *kisded ~. 1848:* A nagy palotán ... Egy kisded szeglet almárjom [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd] ✱ *üveges ~. 1846:* a Palotárol nyilik egy jol készült ajto az eő Nagysága szállására — Vannak benne ... egy üveges szeglet almarium[a] [Szászerked K; LLt gr. Lázár László udvarházában. — [a]Fels-ból kiemelve].

szegelet-asztalocska sarokasztalka; măsuţă de colţ; Ecktischchen. *1819:* egy szegelet cserefa kis asztalacska, rajta lévő kétfelé nyilo ajtajuk kitsi tékátskával [Baca SzD; TSb 6].

szegeletbástya sarokbástya; turn de colţ; Eckbastei. *1653:* Városunk bírája volt Nagy Szabó Mihály uram, csináltatá a szeglet-bástyát a patak felöll, és akkor még a palánk vala; és a város felöll való szegleten is egy fa-bástyát csináltata, és azt földdel megtöltette | Nagy Szőcsi István volt ez esztendőben városunk bírája, és a szőlő felé való szegelet-bástyát — ki most a kádár uraimé — rakatni kezdé | Én is a görgényi szegeletbástyát continuáltam épitteni [ETA I, 124, 144, 148 NSz]. *1662:* Ezen kőkapun kimenet a kőfal előtt jobb kézre térve szintén a szegeletbástya előtt a derék Körösön is ... egy négy kőre forgó igen derék fő malom vala építve [SKr 418]. *1676:* az szeghlet boltos Bastiara [Gyalu K; EHA]. *1681:* Vajda Hunyad vára ... Nap nyugot felöl valo szegelet Bástyaja ... Ez alsó felső Contignatiojaval együtt kőből eppettetett [Vh; VhU 5021]. *1743:* Az épületnek, a szőllő felől való részében egy Ujj szegelet Bástya rakatik fel a fundamento [Déva; Ks 107 Vegyes ir.]. *1777:* a mig ... Férjem Turban járt Pakulároskodni ... a kapu felől valo szegelet Bástyában ... estem meg ... Filep Antal Uramtol [Szentbenedek SzD; Ks 30. 28]. *1785:* Ezen felső tractuson nagyobb és kissebb Szabák a Palotákkal, és a Szegelet Bástyákban lévő házakkal edgyűtt tiz ... házak vagyis annyi Szobák vagynak, mellyek bolt hajtásos házak [Szamosfva K; Born. XXIXb. 20 Kornis Krisztina conscr. 13–4].

szegeletbástya-forma sarokbástya-forma; de forma unui turn de colţ; ein Art Eckbastei. *1681/1748:* a' Liszt tarto bolt égy szegelet Bástya forma, vagyon égi szép bolt árnyékszékivel edgyütt [Balázsfva AF; KvAkKt Mss lat. 236].

szegeletbeli 1. sarki; din/de la colţ; in Wandeck befindlich, Eck-. **Szk:** *~ ablak. 1710 k.:* Az asszony Telekiné házában szegeletbéli ablaknál keresztülvont supellát alatt volt a szembenlétel tisztességesen [BÖn. 752].

2. kb. szélföldbeli; din marginea unui teren; am Ortsende/Ortsrand liegend, Saum-, Rand. **Szk:** *~ rét. 1844:* Szegeletbeli rétek [Gernyeszeg MT; EHA].

szegeletbolt sarokbolt; prăvălie amplasată pe colţ/la colţul unei clădiri; Eckgewölbe, Gewölbeecke. *1684:* Az Tömlöcz Kapun belől job kéz felől egj szegelet bolt, melyb(en) sidok arulnak [Gyf; Incz. V. 60a].

szegeletbongárd szélső gyümölcsös; livadă de pomi de la marginea unui teren; seitlicher Obstgarten. *1779:* az édes Anyánk Allodialis nagy Bongardjának két Részit ... hadják a' második Nyilnak. Azon Bongard(na)k innetsö harmad Részét pedig az elsö Nyilhoz u. m. a' Dombiék Házához ... A' Tsuppon lévö Kis Szegelet Bongard maradván az harmadik Nyilhaz [Szászzsombor SzD; RLt O. 4].

szegeletcserép kupáscserép; olan; Nonnenziegel, Gratziegel. *1849:* Fedélre valo szeglet tserepek [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

szegeletecske 1. szélföldecske; parcelă mică lăturalnică; Handtuchparzelle. *1643 u./1770 k.:* A' szőlő alatt való kútnál vagyon egy szegeletetske [SzConscr.]. *1667:* az Kapolnan kűűl, az ket vt között valo szegileteczike ez marada közre [Imecsfva Hsz; LLt]. *1676/1687 k.:* volt Pápai Péter Vr(amna)k égy űlés helye rajta valo épületeivel édgyűtt ...

égy kis szegeletecske, mellyet ő kglme ada a' megyének őrőkősőn hogy legyen a Schola Mester lako helye [Mezőcsávás MT; MMatr. 412]. *1739:* adattatott égy darabotska rét, égy Szegeletetske, minthogy a jövő jároktol Semmiképpen azon szegeletetskét meg nem tarthattuk ... azon Vámosok vagy Révészek usualtak eddigis [Dés; Ks 28. V]. *1757:* Vagjon egy kis szegeletetske mint egy Fertály szekér szenára válo [Szentmihály Cs; SándorConscr.]. *1782:* azon ... retnek tsak egy szegeletecskéjére tétetet az eő Naga Malma [Torockósztgyörgy TA; Thor. XX/2 Ványa Gergely tt lev.]. *1796:* Vagyon még más Káposztás Kertnek usualt egy Kis Szegeletetske [O.solymos KK; Told. 39/30]. *1826 k.:* a Kelementelki Csulak agy nevü Patak ... a Gyalakuti határunknak csak egy szegeletetskéje mellett a téren follyván ... a Természettol jo ágyába ... Nap nyugot felé folly [Gyalakuta MT; GyL].

Szk: *bokros ~. 1733:* Az Nyárád marton egj kis bokros Szegeletecske [Lőrincfva MT; EHA] ✳ *kopaszos ~. 1768/1801:* egy kis rővid suhartzos kopatzos szegeletetske [Timafva U; Pf] ✳ *puszta ~. 1780:* vett Cserében ... Buzás Besenyőben[a] egy puszta szegeletetskét [DobLev. III/550. 1a. — [a]KK] ✳ *suharcos ~ → kopaszos ~* ✳ *telekbéli ~. 1776:* a' Porondi felső sikátorb(an) ... lévő kis Telekbéli szegeletecske részecske [Ne; DobLev. II/484. 1b].

2. (erdő)szélecske; bucățică (de teren) de la marginea pădurii; Waldramm, Lisière. *1785:* Az Sorostelyi Erdőből Farkas el adott egy szegeletecsket 55 M forinton [Nsz; TSb 13 Bethlen Zsuzsánna lev.].

szegeletecske-erdő szélerdőcske; parcelă mică de pădure la marginea terenului respectiv; Randgehölz, Waldparzelle. *1775:* Maradat Magyar Peterlaka felől egy kiss szegletetske erdő [Körtvélyfája MT; LLt]. *1818:* a mostani vágás alatt lévő Táblában fel járo uton alol lévő szegletetske erdö adattassék által, ugy mindazonáltal hogy az a helybéli Ispány által mutattassék ki a Bácsiaknak [Kv; KmULev. 3]. *1823:* a' kitsin szegeletetske erdőnek fele [Kakasd MT; DLev. 1. II. 19].

szegeletecske-föld szélföldecske; parcelă mică de la marginea unui teren; Handtuchparzelle, Feldstreifen. *1845:* a' Sospatak hidja végénél lévő Szegeletetske főld [Dés; DLt 657]. *1848:* égy darabatska Füzessel bé nőt Szegeletetské föld [Dés; DLt].

szegeletecske-hely szélföldecske; parcelă mică de la marginea unui teren; Bodenfleckchen, Randstück. *1716:* egy kűs szegeletecske helyet adtak [Erdőcsinád MT; Told. 52]. *1758:* egj kis szegeletetske tizen négj őlni helj vagjon [Nyárádkarácsonfva MT; Berz. XXVII/11]. *1852:* égy Szegeletetske heljet két kupa tőrokbuzát vetett [Magyaró MT; LLt] | az malam ősvenye mellett égy Szegeletetske helj [uo.; EHA].

szegeletecske-jószág szélbirtokocska; moşioară mărginaşă; kleines Gutstück. *1810:* azon Kűs Szegeletetske joszág [Tarcsafva U; Pf].

szegeletecske-szénafű szél-szénafüvecske; fîneață mică de la marginea unui teren; Heu vom Feldrand. *1717:* ada ... egy köblős főldecskéjét ... és három szegeletecske szena fűvetis [Pálos NK; Hr 1/42].

szegeleterdő szélerdő; parcelă de pădure la marginea terenului respectiv; Saumwald, Randteil des Waldes. *1718:* A' Kőből kutba(n) egy darab Szegelet erdő [Udvarfva MT; EHA]. *1723 k.:* A' Párgyán a' nyilak végében egy Szegelet erdő, mellyet Néhai Tövissi Mihály és András testvér Atyafiak adtanak a Bodoni Megyének őrőkősőn [HbEk]. *1823:* egy darabatska szegelet erdő [Dés; DLt].

szegeleterdőcske szélerdőcske; parcelă mică de pădure la marginea unui teren; Randwäldchen. *1756:* engedők az Néhai Horváth Bodisar Posteritási rész nyilnak ... az felső bűtűin az bérczen az ket utak kőzött lévő három szegű kis szegelet erdőtskét [Széplak KK; SLt 20 Sz. 14].

szegeletes, szegletes szögletes alakú; pătrat; eckig, kantig. *1714:* Egy fa Pálcza ... meg aranyozott keszötskekkel fa futralban, mellyn(e)k a gombja Cseh országi Szegletes Adamas köbül valo fl. Hung. 8 [AH]. *1724:* (a föld) felső fele szegeletes levén duplaztatot, jutot az Pap retiig [Türe K; Told. 21]. *1764:* Egy ablak rámákra szegeletes Sorkokért, által foglalo vesszőkért, kivono gombocskákkal és bezáró forditokkal 1 Rfl. 8 Xr [HSzj *által-foglaló — vesszö* al.]. *1772:* Szegeletes ónba foglalt üveg karikákbol allattanak Ablakai [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.]. *1806:* Edgy Setét zöld festékű koppadtotska (!) rostélyos Scriptorium szegeletes négy lábakon [Ne; DobLev. IV/837. 1a Árva Szántó Sándor lelt.].

Szk: *~ almárium. 1841:* Égy Körisfából készült szegeletes üveges almáriom [Egeres K; Ks 89] ✳ *~ asztal. 1713:* egj szegeletes ládás asztal [HSzj *ládás-asztal* al.]. *1726:* kisded hársfa deszkából tsinált szegeletes fias asztal lábastól [Görgény MT; Born. G. VII. 23] ✳ *~ asztalka. 1724:* egy szegeletes fias asztalka [Koronka MT; Told. 29/12] ✳ *~ bástya. 1679:* szegeletes apro bástyák [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv.]. *1758:* Szolgák házából jöttűnk szintén mostan Jnspector Ura(m) által oratorium(na)k két felé kő fallal szakasztott szegeletes boltos bástyába [Déva; Ks 76. IX. 8] ✳ *~ csésze. 1743:* On szegeletes Csésze Nro 3 [O.fenes K; JHbK XXIX/28] ✳ *~ csövű. 1782:* Egy kopot damaskos szegeletes Csőű ezűstel munderozott könnyebbszerű flintátska [Mv; NkF] ✳ *~ fenyőfa-almárium. 1790:* Szegeletes Fenyö Fa Almarium 1 [Sv; Ks] ✳ *~ föld. 1655:* engede eő Kegle az maga hatarabol bizonyos darab szegeletes feőldekett, azon Tatrangh uize arkanak igyeneseben valo el asasara [Hsz; BLt] ✳ *~ fűtő. 1732:* zőld mázas kájhákbol csipkesen szegeletes fűttővel együtt rakot kemencze, het kőlabakra egj singni magossagulag all [Nagyida K; Told. 11/70] ✳ *~ gerezd. 1757:* Rakatatott az Istálo Rakofából, Szegletes Gerezdekben rotatván, Kőzepette Sasok kőzőtt [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129] ✳ *~ gyémántos gyűrű. 1648:* Egy Szegeletes hoszu giemantos giűrű [Mk Kapi Kata kel. 2] ✳ *~ kaszáló. 1751:* A' Czine hegye Gődriben az Erdő felé tsappanólag fel menő szegeletes darab kaszáló [Koronka MT; EHA] ✳ *~ kemence. 1816:* Egy zőld kályhás szegeletes Kementze [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.]. *1836:* Vállaltam fel, hogy készitek Három kerek kementzét ... és három szegeletes kementzét ... a szegeletes kementzéknek két-két vas ajtojok legyenek [HSzj *kemence* al.] ✳ *~ keszkenő. 1629:* Egy Aranyas szegeletes kez keneo ér tt f — d. 50 [Kv; RDL I. 143] ✳ *~ kisasztal. 1744:* Szegeletes kis Asztal [Branyicska H; JHb 103/151 Jósika László conscr.]

✳ ~ *kristályüveg. 1694:* az Palota Haznak harom Ablaka va(gjo)n onban foglalt szegeletes Kristaly Uvegekkel [Kővár SzD; JHb Inv.] ✳ ~ *láb. 1803:* Egy Bikfa szegeletes Lábakon állo jo ki huzo ágy [Ne; DobLev. IV/858. 1b] ✳ ~ *(ón)palack. 1648:* Gerezdes sarga s fejer palaczk nro. 110 ... Nagiub fejer szegeletes palaczk nro. 48. Apro sarga szegeletes palaczk nro. 40 ... Negy szegeletw palaczk nro. 8 [Porumbák F; UF I, 892–3]. *1685 e.:* nyilik az nagy házra Záros bellet ajto. Melyben vadnak Eöreg Pohár Szék Nro 1 ... Szegeletes on palaczk Nro 3ª [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 12. — ªFels-ból kiemelve]. *1730:* Ket Szegeletes Palaczk, edgyik Herbathaenek a' más Badíannak valo [Kv; Ks 15. LVIII. 6] ✳ ~ *rét. 1789:* A Bosi patakon tul valo szegeletes rét [Koronka MT; EHA] ✳ ~ *szék. 1857:* Szegletes kartalan szék [Bodola Hsz; BLt II. 11] ✳ ~ *tányér. 1688:* Juhar fabul csinált szegeletes Tangyer no 19 [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 3] ✳ ~ *üveg.* **a.** kb. szögletes üvegpalack. *1813:* Egy szegeletes hasatt üveg 1 [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.]. — **b.** szögletes üvegtábla. *1756:* Három ablakai ... 4. 4. Táblákbol álvan szegletes Uvegből ön kozé foglalva, minden Tabláit két két vás Rudatskák üveg karikáihoz Onnal ragasztva erősitik [Branyicska H; JHb LXX/2. 20]. — **c.** '?' *1848:* Üveg Néműk. Egy göz föző szegeletes üveg 1 [Szászerked K; LLt].

szegeletesen négyszögletesen; pătrat; viereckig, vierkantig. *1679:* a Bástya. Az Udvar Kerétésenek Tó felől valo szegeletiben, del felől szegeletessen éppettetett [Uzdisztpéter K; TL]. *1732:* a ... hazak oldala, kivűl, belől szépen meszelt, szegeletei fokonként fekete festékkel szegeletesen alternatim czifraztattak [Nagyida K; Told. 11/70]. *1756:* a kapu Nap kelet felől valo sorkánal ... a kert szegeletesen vitetett [Branyicska H; JHb LXX/2. 11]. *1768:* A falu szabad gyepei e szerént következnek ... A Sárfalva felől való mezőben a Bardócz gyepe 12 öl, a Hosszú gyepe 12 öl, a Csegelyen való gyep szegeletesen 19 öl [Oroszfalu Hsz; RSzF 134].

szegeletfa-mérték sarokfa-mérték; vinclu; Kantholzmaß. *1777:* Szegelet fa mérték Nro 1 [Mezőméhes TA; WassLt].

szegeletfoglaló vas sarokszorító vas; fier-colţar (pentru consolidarea colţurilor cercevelei ferestrei); Winkeleisen. *1810:* ezen Istállon ... vas sorkokon forgo Ablakok, vas horgolokkal, kihuzokkal, Szegelet foglaló Vasakkal [Doboka; Ks 76 Conscr. 31].

szegeletföld szélföld; parcelă mărginaşă; Ranafeld, Randstreifen. *1618:* attam volt Egy Darab Zegelet feoldet kin lovakath tarthot az en meg holt atthyam Donat Janos atta volt Neky [HSzj *ló* al]. *1648:* attam egi kűs szegelet fődet [Doboka; Mk Reg. III. XXXVIII. 999. 19]. *1655:* adának az prásmáriak ujonnan egy jó darab szegelyet földet, úgy hogy az is legyen jure perpetuali incorporalva az nyéni határhoz [Uzon Hsz; SzO VI, 202]. *1700:* Ez nagy föld mellett az Kűkőllő felől valo Szegelet földnek az belső része [Kelementelke MT; EHA]. *1720/1770:* A' Melly darabb haszontalan szegelett főldgyek vagyon a' Szt Lászloiaknak a Széplaki révnél, hol a' Széplaki hajo jár azt adgyák a' Széplakiaknak [KK; SLt évr. Transm. 236]. *1740:* also hatarb(an) a vizre Jaro nevü helyben a Nyárád vize kerűletib(en) egy darab Fűszfás szegelett Főlde [Lőrincfva MT; EHA]. *1752:* Tkts Ribiczei Albert Uram Expositioja ... Beksza György, Beksza aliás Hendru Peter, Beksza Vaszilia, és Beksza Danila ... azon Szegelet földgyeket, mellyis vagyon az Bradi és vályebrádi Határok kőzött 6 Esztendőkre 8 vonás forintokban nékem által adták [Vályebrád H; Ks 62/22]. *1762:* a két hidnál egy szegelet föld [Szentháromság MT; EHA] | az felsö végében ezen ... hellynek a mint a szamos el szaggatta vagyon egy kis szegelet Föld [Virágosberek SzD; SLt XXIV. 6].

szegeletföldecske szélföldecske; parcelă mică la marginea unui teren; kleiner Randstreifen, Handtuchfeld. *1751:* a' Szőlőre ki járó úton alól lévő szegelet Földetskével egyűtt [Koronka MT; EHA].

szegeletfű szélső szénafű; fîneaţă la marginea unui teren; rand-/saumseitige Heuwiese. *1685/1792:* Az Daru árkánál egy darab szegelet fű [BLev. Transs. 14].

szegeletgyepű szélső határsövény/kerítés; gard de hotar din nuiele la marginea unui teren; äußerer Hag, Seitenhekke. *1752:* (A földnek) az allya Eszakrol ütközik az Sztánts Vonul irtott kaszálojában az innetsö also szegelete jő a Szőlők also oldalában lévő szegelet gyepűig ... az tulso also szegelete pedig útkőzik egy mieletlen szánto Főldre (!) [Káptalan AF; DobLev. I/248. 1b].

szegeletház 1. sarokház; casă de colţ; Eckhaus. *1584:* Eothweos Pal Boncziday Gergel zolgaia vallia ... Monda Mikanda ... haza keserlek en ... Mikor igy eleob eleob Mennenek Az Balassy Lazlo zegelet haza féle vgy leót ozta(n) az vagas Istwan deakon es eoche(n) [Kv; TJk IV/1. 311]. *1597:* Laurentius Hoz ... fassús est ... mikor en ado zedeo walek az 93. es 94. eztendeobeli adaiat az zegelet haznak Lukach vram fizette [Kv; TJk V/1. 125]. *1618:* az piaczon az Szentegihazra meneó űczia menteben Szegelethaz [Alvinc AF; EHA]. *1625:* vindanj Ferenczj Monostorrol vyolagh az Harminczad Zaszlott ala hozta, es kjűwl keözep vcziaba(n) az szegelet haznal kj teőte [Kv; Szám. 16/XXXIV. 241]. *1629:* Jantsi ... Annak az megh mondot szegelet haznak az ket reszet biria [Kv; RDL I. 132]. *1631:* Eőzuegj Borbely Lukaczne az Nagi szegelet haznal az eösueőnjben megien vala [Mv; MvLt 290. 50b]. *1653:* Rákóczi György fejedelem Zólyomi Dávidot arestáltatja ... és ide a szegelet-házamhoz ... a maga szállására kisérék a német és magyar gyalogok [ETA I, 144 NSz]. *1844:* Vartzágas Uttzai szegelet Háznak Contractussa [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1248]. — L. még BÖn. 981; ETA I, 16, 140; SzO VI, 96–8; UF I, 930, 931.

2. sarokszoba; cameră de colţ; Eckzimmer. *1629:* az derék várkapu felől vegső szegelet-haz. Ajtaja fejér béllet, jó ép kiléncses zár rajta | ő Felsége ebédlő háza ... Azon belől az szegelet ház [Szu; SzO VI, 96 Székelytámadt vár lelt.]. *1648:* Ezen describált szegelet házbolis, nylik be egy keözep házra, zeöld festékes, ezeleött emlitett aytohoz hasonlo ajto [Komána F; UF I, 930]. *1758:* mentünk az Virágos kért felől valo szegelet házba, mellynek ... jó erős Záros, kolcsos jo státusban lévő ajtaja vagyon [Déva; Ks 76. IX. 8].

szegelethely sarkon/szélen levő földdarab, szélföld; parcelă mărginaşă; seitliches/äußeres Feldstück, Randfeld. *1625:* uagion ennekem egy kertem ... giepw neuu zegelet helybe(n) [UszT 64a]. *1742:* egj kis Szegelet hely ... vagjon a verő fény soron az Baczka szőlő végire ki járo Falu

Uttya mellett [Backamadaras MT; EHA]. *1765:* a' Csorgora jaro ut mellett a' mely ... darabotska puszta Szegelet hely vagyon [A.szovát K; JHb VI/16]. *1790:* Lévén ... Mogyorosi Lászlo úrnak ... Dupe Rity nevezetü hellyen egy szegelet haszon vehetetlen oldolos hellye [O.asszonynépe AF; DobLev. III/673]. *1832:* A' Szent Péter Hegyin a' Prágai Gödre, és az én szöllöm Teteje között vagyon a' Nemes Városnak egy szegelet tövisses hellye [Dés; EHA].

szegelethelyecske sarkon/szélen levő földdarabocska, szélföldecske; parcelă mică de la marginea unui teren; Feldstreifen, Fleckboden/Grund. *1727/1790:* tudgyaé a Tanu ... hogy az mely kűs Szegelet helyetske vagyon az olahok Templomán alol ... ezen kis helyetskére ... ki engedelméből csinált egy kis házat egy Gyermány nevű Ember [Ádámos KK; MvLev. vk]. *1803/1804:* Hát azon kis uttzatska, melly a' Refor(matum) Templom alatt lévő Kolosi Farkas Ur veteményes kertye és a' kérdésb(en) ki tett Szegelet helyetske kőzőtt megyen fel; falu uttzája volt é eleitől fogva ... ? [Kv; RLt vk].

szegelethomp sarkon levő határhalmocska/dombocska; movilă de hotar la marginea unui teren; Erdhügel als Markgrenze, Hottereckhügel. *1790:* a To mellett egy tővis bokorra hompot tsinálának a felső Nap keleti vegin ... meg allván ottis egy szegelet hompot tsinálának [Kebelesztián MT; CsS].

szegelet-jószágocska széljószágocska/birtokocska; mică proprietate funciară la marginea unui teren; Grundeckchen, Randparzelle. *1803:* áltál adom őrökös birtokába Tks Dosa Gergely Urnak ... azon kis szegelet joszágotskamot [Kakasd MT; DLev. 1. I. 6].

szegeletkályha sarokcsempe; placă ceramică pentru margini; Eckkachel. *1595:* Az Tanaczhaznak also Zobaiaban czjnaltattam 1. kemenczet ... Czinalta Zakmarj fazakas Janos ... f 1 ... zegelet halyat adot hozza p(er) d 10 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 54 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1737:* szegelet kájhákkal zőld mázu kájhákbol, Koronakkal és Csipkekkel ékesült fűttős Kementze [Széplak KK; CU]. *1745:* Kementzéhez való ... Nagj mázos ujj Szegelet kályha nro 5 ½. Item egj avatég oldal kályha nro 1 [Marossztkirály AF; Told. 18].

szegeletkemencécske sarokkemencécske; sobă (de cărămidă) instalată în colțul unei camere, colțar; Eckőfchen. *1697:* Melly házban vagyon egy zőld tserépból kerekdeden tsinált szegelet kementzétske az elsö része egy vas lábonn áll az Szemöldökeis vas [O.brettye H; Born. XXIXa. 2 néhai Bodoni Balázs conscr.].

szegeletkert szélső kert; grădină aflată la marginea unui teren; Eckgarten. *1665:* vagyon Hídelvén az Szabó Gáspár uram majora mellett egy kertecském, szegletkert [Kv; KvE 199 LJ].

szegeletkertecske szélső kertecske; grădină mică aflată la marginea unui teren; kleiner Eckgarten, Gartenwinkel. *1775:* szegelet Kertetske [Dés; Pat.].

szegeletkő sarokkő; piatră fasonată de colț; Eckstein. *1585:* Chaplar Illies vallia ... Az vczan lengielek egy Nehania(n) tamadtanak Rea ... Az egik lengiel zinte elis Ery volt, de egy zegelet keobe botlot megh, es el eset [Kv; TJk IV/1. 534]. *1591:* 6 die July Zegelett kewet Zegödett Biro vram, hogy hordyanak zekerett p(ro) d 45 [Kv; Szám. 5/I. 101]. *1597:* Az Fenesi Keo zegeoteol Lenart Tamastol veottwnk 45 Darab keouet f 4 d 50 Az szegelet keoueket es az kapu mellieket Es ket hozzu kapu mellieket f 1 [Kv; i.h. 7/V. 5]. *1656:* Ezen p<a>lank vegeben vagyon rosz reghi sendeli hejazatt alat bastiaban valo szegelett es partas keő egi rakasban [Fog.; UF II, 142].

szegelet-kőbástya sarok-kőbástya; turn de piatră amplasat la colțul unei fortărețe; Eckbastei. *1681:* Vajda Hunyad vára ... Delről valo Szegelet kő bastyaja ... az vár hidgya felől valo oldala ighen el hasadozott, ki felé kezdett dűlni [Vh; VhU 502–4].

szegelet-kőfal sarok-kőfal; zid de piatră la colțul unei construcții; Eckmauer. *1662:* Az már leírt cajt- és élés-bástyaháznak is a külső öreg bástyán felül való eminentiájának, magasságának szegletit Újbécs utcán való egy sáncbul nagyon megrontották vala, úgy, hogy a cserepes héjjazatjától fogva alá, míg az külső bástya miatt hozzáférhetnének, a nagy temérdek szegeletkőfala egész a boltozásáig nagyon leszakadozna [SKr 597].

szegeletmérték szögletmérő, *rég* vinkli; vinclu; Winkelmaß. *1816:* Egy szegelet Mérték ... Egy Átsi véső Fejsze [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.]. *1850/1851:* Két vono, két Szegelet Mérték [Kv; Szathmári lev. asztalosszerszámok között].

szegeletpánt sarokpánt; balama-echer; Winkelband, Scharnierband. *1825:* Azon Királyi Sos Hajok(na)k 's Hajokbéli Requisitumoknak ... neme és Száma ... s azoknak árra ... Szegelet pánt [JHb ad 215 Jósika János főispáni ir.].

szegeletrét szélső rét; fîneață la marginea unui teren; Wiesenrand/-saum; seitliches Wiesenteil. *1724:* egy kis szegelet rét a reő helynēl [Középlak K; JHb VI/3].

szegelet-szántóföld szél-szántóföld; parcelă mărginașă; äußeres Ackerfeld, Ackerrandparzelle. *1836:* Egy szegelet Szántoföld [Vámosgálfva KK; Ks 78. 21. Conscr. 9].

szegelet-szarufa sarok-szarufa; căprior de colț; Gratsparren. *1766:* A Szarvazatya a' ... külső nagyobb Háznak és Konyhának áll hat pár oldal, két pár szegeket és egy pár far szarufákból [Hosszútelke AF; Kath.]. *1825:* Vékonyabb fák 4 darab Szegelet Szarufák (Gradsparen) ... Fiok Szarufák (:Schiftsparen:) [Dés; DLt 3].

szegeletszorító vas ablaksarok-leszorító vas; colț încastrat; Fensterscheinhaken, Fensterscheinecke, Fensterhaspe, Haspe. *1810:* (Az ajto) ablakjai ablak bérlessel, párkánynyal, vas sorkokkal, két két vas horgolokkal, Szegelet szoríto vasakkal [Doboka; Ks 76 Conscr. 24].

szegelet-szőlő szélső szőlő; vie mărginașă; seitiger Weg. *1815:* edgy Darabotska Szegelet Szőlőm [Backamadaras MT; Hr 1/9].

szegelet-út szélső út; drum lateral; Seitenweg. *1760:* az erdollő Szegelet Utig [Jedd MT; EHA].

szegelet-utca sarokutca; stradă laterală; Seitengasse. *1740:* az belsö Hidra járó kis Szegelet uttza [Dés; Jk 348a].

szegeletű szögletű; cu colţuri lucrate într-un anumit fel; mit ...-ecke/-haue/-seite, ...-seitig/-randig. *1734:* Egy ezűstes szegeletű ezűst kapcsos Psalterium [Kv; Pk 6 néhai Pákei Jánosné Almási Judit javainak memorialisa]. *1736:* Veres, és Arannyos Fenekű szegeletu mettzett virágos beretválkozni valo tálotska [CU]. *1761:* eö Nga ... Frantzia szarvazatú cserép fedél alá extruáltatott párkányozott oldalu és szegeletű ... szép Uri Udvarházat [Szászvesszöd NK; JHbK LXVIII/1. 210].

szegély szélföld; parcelă mărginaşă; Winkel, Randstück (eines Grundstücks). **Hn.** *1694:* Az ravasz lyukban egy kis szegely 3 vékás (sz) [Mocs K; JHbK XLIX. 25].

szegélyföld szélföld; parcelă mărginaşă; Randteil (einer), Rand-/Seitenparzelle. *1590 k.:* az oztas kúl maradtanak oztatlan zegely feoldek az uaros zamara melliet tu fel Peresek uaros hirenelkul fel oztottatok magatok keozeot [Szu; UszT]. *1678:* Az kőles földön ... egy Darab szegely föld alol az patak[a] [Kocsárd TA; DobLev. I/26. — [a]Annak szomszédságában].

szegélyke szélföldecske; parcelă mică la marginea unui teren; kleiner Feld-/Grundstreifen. *1758:* ada ... ket darab Szanto földnek a lábján egy kitsin Szegeljket [Hsz; Hr 194].

szege-lyuka zege-zuga; ungher; Ecken und Winkel. *1662:* Nehéz volna leírni, még aki benn lakott volna is, minden szegelyukát[a], mindazáltal, amint lehet, rövideden illetem | Melly két bástyák között való egész oldalceigház ... meg is rakatott vala ... minden szegelyuka vas laptákkal, kapákkal, nagy sok vas láncokkal ... és várban[b] kivántathatandó mindenféle szükséges matériákkal [SKr 259, 298–9. — [a]Lichtenstein hercegének várában. [b]A váradi várban]. *1673:* az haznak minden szege lyukat el jarvan, es ultro citroq(ue) jol meg ruminalvan annak mostani üdö szerent valo arrat ... aestimalok ... ad fl. 300 [Kv; RDL I. 154]. *1836:* sokat pásztorkodván a' Hatodon igen jol esmerem minden szege jukát, nagyon derék hely [Szárazajta Hsz; HSzjP G. Bogdány senior (60) col. vall.].

szegélyű szélű; cu un anumit fel de margine; ... berandet, -randig. *1862 k.:* Dessertes kékszegélyű tál 60 kr [Kv; SLt Vegyes perir.].

szegény I. *mn* **1.** sărac, nevoiaş; arm, mittellos. *1585:* Angalit Zaz Georgnę Vallia, Zentkiraly Andrast Ne(m) esmertem, hane(m) eozwegy koraba(n) a' feleseget esmerte(m) De zegeny Azzony Vala, Giakorta kert Az Attiamtol egy kis gyermechkeyewel fat tely wdeobe(n) es kenyeretis [Kv; TJk IV/1. 426]. *1614:* Teczet orzagul hogi Publicum Aerariumot Instualliunk, meljben minden vr, es Nemes Ember eő Maga, nem az Jobbagi, minden ado fizeteo kapuiatol ket ket forintot adion ... Az egi hazi Emberek keozzwl à kj maga biro, adgion niolczuan penzt, a' kj penigh zeginieb adgion Negiuen penzt [Ks 87 ogy-i végzés]. *1649:* Tudom azt hogj az szitajak[a] Egj Nap arattanak Jt Nagj Debreken[b] ... klakaban az szeginy Eczetj Orban Buzajaban, 32 kalongia Buzat [Kv; RDL I. 135 Nagj Debreki Marosan Jonas (45) jb vall. — [a]Szita (SzD) lakosai. [b]SzD]. *1718:* Minémű utolso allapottjáb(a) Legjen szégénj székűnk még jrtuk ... az Vad almából, Cseremakbol ki fogyván Mogjoro rűgyre, Lo husra, s macskákra is jutott ... az Militianak sem penz, sem naturalek jrant nem satisfacialhatunk [Somlyó Cs; Ks]. *1734:* En nem Tudom ki Pusztitotta ki nem[a] azt latom hogy bizony most tehetetlenebbek és szegényebbek az Jobbágyok mint Néhai Idvezűlt ur idejében voltanak [Kővárhosszúfalu Szt; TKl Zombori István (50) zs vall. — [a]A jószágot]. *1751:* a Sellérek ... mind szegény allapotu emberek voltanak hanem három volt kőztők tehetősebbetske [Székelybos MT; Told. 29/51]. *1755:* énnékemis elég tribulatioim vadnak Szögény öreg szüleimmel együtt [Kendilóna SzD; TKl Perlaki András Teleki Ádámhoz]. *1780/1804:* Jó Rendtartás nem lévén mind eddig elé a' Vas-kő vásárlásában, hanem a' Verős Kovátsok egymásnak, sőt mások is kik soha Verős Kováttságot nem folytatnak a' szegénnyebb Verős Kováts rendnek nagy praejudiciumára s kárára, még előre kereskedés végett a' Vas kővet meg vásárolván, igen dragitották [Torockó; TLev. 9]. *1786:* vadnak olly Szegeny állapatban hellyhesztetett emberek hogy némelly Esztendökben el marad nállak az Vass Dézma ... az kinek modgya nincsen az meg adasba azt meg zálagallyák, s mind addig Zalagjat oda nem adgyuk, míglen az nalla heverő restantia Dezma vasat bé nem fizeti [uo.; i.h. 4/13. 24]. *1788:* Tavaly abba(n) edgyeztünk vala meg ketten, hogy attól fogva a' szegény Erdély ne küldgye a' gazdag M. országra maga pénzét, hanem itt fordittassék az a' szükséges hellyekre, a' jószág gyarapitasara etc. [Sztrézakercisóra F; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez]. *1817 k.:* Nagyságos Groff Ur ... az emberek ugy anyira meg vagynak szorulva, hogy sokan még Urdolgára sem jöhetnek, de hát még a' szegény Tzigányok, ezek igazán szegények, mert soknak még egy hétig sintsen egy Kalán Puliska, sem egy falás kenyér a' házánál [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt lev.]. *1866:* nemzetünknek kiválo előnnyére van ha mentöl többb szegény ifiu tanul, és emelkedik ki tanulása által a' porbol [Gyalu K; RAk. 122 püsp. kl].

Szn. *1559:* Georgius Zegen [Kv; TanJk V/1. 59]. *1602:* Zeögen István darabont [Nagyborosnyó Hsz; SzO II, 201] | Szögén István szab. Szögén Demeter szab. [Ozsdola Hsz; SzO V, 187].

Hn. *1678/1773:* Szeginy szerben (k) [Mezőpanit MT; EHA]. *XVIII. sz. köz.:* A Szegeny szerben (k) [Gyalakuta MT; EHA]. *1761:* A szeginy szerben (k) [Náznánfva MT; EHA]. *1761/1818:* A Szegény Szerben (sz) [Kisfalud MT; EHA]. *1781/1818:* A Szegény Szer (sz) [Náznánfva MT; EHA]. *1792:* A Patákon tul a' Szegény Szérb(en) egy nyilotska kászálo [uo.; EHA]. *1824:* a Szegény Szerben a térben (sz) [uo.; EHA]. *1884–1887:* Szegén Szerbe (sz) [Etéd U; EHA].

Szk: ~ *ember. 1564:* hirünknelkwl el Iwnek es ... reggel mingiarast roia az zeginy nipet, es ilien modon roia hogy az mely zeginy ember meg holt, az vagy az mely meg nem adhatna mingiarast az zeginsig miat annak öröksigyt es marhachikaiat el foglalia, es maganak nemesyty es földön lakot hoz reaia [Cssz; SzO II, 178 a cssz-i közszékelység panasza a fej-hez a tisztviselők és főemberek törvénytelenségei ügyében]. *1568:* Az Lewelet az Zyghyn Emberek zabadsagrwl (!) harom Eztendeigh Zabadsagoth hogy adoth Kyral, azth Chyaky wramtwl Nagy Neheze(n) Nagy wezellyel zerzem ky [Torda; BesztLt 31 Lucas Pysthaky de Bon-

garth[a] a beszt-i bíróhoz. — [a]BN]. *1666:* szeginy emberinket mostis fogdossák, bűntetik birsagollyák, hat forintra, nyolczra es Tizen kettőre is megh bűntetik őket [Thor. III/3 Thoroczkai Mihály, Péter és István a fej-hez]. *1687:* Mikor Vár szűkségére, az Nemes V(árme)g(y)e fel vetése szerént valamit kévánnais Hadnagy Vr(am), ha azt mondgya az szegény ember, nem mehetek, mert az Ur dolgára vetettek, nem bántya, se nem bűnteti érette [Szilágycseh; GramTr VIII Somogyi István (50) a szilágycsehi lovas sereg zászlótartójának vall.]. *1807:* Mi Vasmivesek, és Vasakkal kereskedő Szegyén (!) emberek Vagyunk, Torotzko Sz: Györgyen lakunk, Földes Uraságot Szolgálunk, a kőz tere Viselés alatt Nyomorgunk [TLt Bír. ir. Torockói jb-ok perei földesuraikkal] ✳ ~ *gazda(ember). 1723/1770 k.:* a' Vajda--Kamarási Unitaria Religión való kősség el-fogyatkozván, és már tsak három vagy négy szegény gazda Emberre maradván, a Templomjokat, Parochiat, Czintermet, nem lehet conserualniok [Vajdakamarás K; SzConscr.]. *1817:* Én Nagy András Urammal az V. Sz. Iványi Járásb(an) találtato, és éhell halásra juto szegény Gazdákat fel írtuk [Póka MT; TLt 542 belekeverve az 1317/817 jelzetű csomóba] ✳ ~ *jobbágy. 1508:* Az Zegen Jobagok wēgēnek Zabod (!)[a] [Kv; EM XXIX, 261, 263. — [a]Értsd: zabot]. *1580:* Gabriel vram ... azt monda en chwdalkozom hogi illien nagi faluban illien zeginy iobbagim iūtanak en nekem [M.palatka K; JHbK XIII. 29]. *1748:* Lévén két szegény Jobbágyom ... Kézdi sz: Léleken, kiket is ez adoval ... a' betsűletes falu igen meg terhelt, ugy az extraordinarium Servitiummal is feleteb aggravaljak [Csekefva U; ApLt 1] ✳ ~ *kézzel van. 1607:* Janos deak taplalta ugia(n) eóket, Mert Mezaros Balintne zegeni kezzel vala [Mv; MvLt 291. 438a] ✳ ~ *köznép. 1788:* Instályuk ... a' Ttts Officiolatust, bőlts itélletek szerint találjanak olly utat 's modot azon restantiankn(a)k ki potolására hogy se mik[a], Se a' Szegény köznép ne agraváltassu(n)k ki fizetésével, hanem azon Summa Falu pénziből ... hadd pótlódjék ki [Nagyalmás K; Somb. II. — [a]A folyamodó falusbírák] ✳ ~ *közönség. 1843:* Egyszersmind meghagyá az alolírt alispány, hogy senki a csábító Varga Katalinnak, ki a szegény közönséget saját pénzéért vezeti veszedelembe, kemény büntetés terhe alatt szállást adni ne merjen [VKp 108–9] ✳ ~ *közrend. 1737:* mint conservaltassék a' Nemes Székelly Natio kőzőtt a' Szegény kőz rend, az illyen Vakmerőségben el bizalkodottak ellen, emlekezik az App. P. Tertia Tit. 74. Art. 4to [Darlac KK; ApLt 2] ✳ ~ *község. 1571:* az zeginy keosseg is vgy annyra meg predaltatott hogy vagion testek es lelkek kiknek fohazkodassok az hatalmas Istenhez fel hatott, feleo hogy az vristen zernyeo vezedelmes ostorat ne bochassa orzagunkra [SzO II, 323]. *1580:* Az my az Dezmalast illety Miert hogy ez Ideig az dezmanal Idegen es Nemes deakok woltak vgya(n) az quartasok ... ekedig is az zegeny keóssege(n) sok kwlen kwlen sarc esset [Kv; TanJk V/3. 228b]. *1677:* mind a' szeginy kősség, s' mind pedig egyéb rendbéli emberek, a' magok dolgokban járo avagy küldőző emberektől ne terheltessenek [AC 244] ✳ ~ *legény. 1570:* Margith Hennúegh (?) Jakabne, Es Orsolya fodor Janosne ... hallottak Nagy Nestetwl az Zabo Balintne Marhaia vezesekor, hogy azt Mongia volt hogy Amaz zegen legen Meltan kereskedhetik raythunk [Kv; TJk III/2. 66b]. *1591:* Adorjan Gergelj zegénj legeni vala, my teóllúnk kere penzt vgj kezde perleni Tatar Miklostul az eórekseget [UszT]. *1823–1830:* Azonban az úrfi zsimbelt, hogy miért csináltattam posztóból, hiszen abból csak a kocsisok viselnek, De én mint szegény legény azt gondoltam, hogy örökké csak posztót kell viselni [FogE 169] ✳ ~ *nemes(ember). 1619:* Erre mondott a követ: Én egy szegén nemesember vagyok, én nem ígírem, hogy megvendéglem nagyságodat [BTN[2] 260]. *1721:* meltoztassek ezen vásárlást ugj moderálni, hogj miis szegeny Nemes emberek ... magunk kevesűnk-(ne)k birodalmában meg maradhassunk [Gyula K; Ks T. 24]. *1744:* N. Bihar v(a)r(me)gyéb(en) ... a Generalis Gyűlésen, viritim fel kiáltottak minnyájan, hogy Fegyvért fognak s fel ülnek mind Mlgok Fő Rendek s Szegény Nemessekis nagy készületben vadnak [Déva; Ks 101 Pogány József Kornis Antalhoz] ✳ ~ *nép. 1573:* Philep Ghereb zekely Jllyes Jobagy ... walla, hogy Mykor az Ambrws zegyny Nepe az Santha Menhartt hazahoz Mentek (!) wolt, Akkor Almady Andrast zemewel sem lattak [Simontelke BN; RLt O. 5]. *1765:* (A regius perceptornak) reménykedvén, hogy ne facultállya ennyire az Executor Commissarius s Executorokot, mert elszenvedhetetlen hohérságot visznek végbe a szegény Contribuens népen, de azt felelte: jól teszik ... s még keményebben bánnak velünk ha a portio administratiojával késűnk [O.gorbó AF; Eszt-Mk Vall. 304] ✳ ~ *rend. 1652:* igerenek ... Halott felett valo praedikallasert Flor Nro. 1. Az szegeny rendek penigh a' mint alkhatnak s adhatnak [Borzás Sz; SzVJk 47] ✳ ~ *rendű. 1589/XVII. sz. eleje:* az az igassagh, hogi az szegeny rendű mesternekis, az ki az Cehet edgi arant tartia, iussanak, adattassanak szemely valogatas nelkul Legenyek es Jnasok [Kv; KőmCArt. 20] ✳ ~ *sorsú. 1810:* az Szegényebb sorsu Emberek kéntelenittettenek, a legroszszabb metallumu Bányákonis egy egy Lo tereh kővet két Magyar forintyával meg venni, az magok károkrais [Torockó; TLev. 9/44]. *1862:* komoly felelöség terhe alatt hagyatik meg a Czéelöljáróságnak: Io Mind a hely béli rom: katolikus mind az év: reformatus vasárnapi iskolában járando szegény sorsu inasok számára ... a szükségelt könyveket és író eszközőket, a czéköltségén ... mulhatatlanul bévásárlani [Kv; ACLev.] ✳ ~ *szolga. 1584:* az felseged regy zolgakhoz zokoth kegyelmes yo akarathja kjth remjllek hogy felseged en thewlemjs zyginj regy zolgayathwl meg nem wonzon [Komlód K; WLt Petrichewich Kozma lev.] ✳ ~ *zsellér. 1640:* Desertae et fugitivj et jnquilini ... Ztan Maria p. h. Ebbenis edgi szegeni szelliel kuldulo seller lakik [UF I, 761]. *1772:* Szabo Mihálly ... Egésseges szegény Hurubás Gazda ... Varga Paall ... Egésseges szegeny Hurubas seller [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.] ✳ *partikuláris ~ gazda. 1700:* a' Militia defectust ne szenvedgjen, és sem a' Particularis szegény Gazdákon elődni, sem a szegenységet Executiokkal terhelni ne kénszerittessek [UszLt IX. 77. 9 gub.].

Sz: *ostor a ~ legénynek egy rossz feleség. 1794:* Ostor a' szegény legénynek egy rossz feleség [Gyarmathi, Nyelvm. II, 145] ✳ ~ *háztól ösztövér bárány. 1710:* Nagyságos uram, szegény háztól ösztövér bárány, azt szokták mondani, egyebem nincsen, amivel nagyságodat megajándékozzam, hanem ez a kis könyvecském [CsH 102].

2. szánnivaló, szerencsétlen; biet, sărman, nenorocit; arm, armselig, bedauernswert. *1555/1560:* kerem Mykola Ferenczet az En Jambor wyr szerint walo Attyamfyatis hog' ... legien mynden Otalommaly es gond visellessely, az eo. k. szegen Apro Arwaymmal egyete(m)be (így!) [Zsuk K; SLt A. 33]. *1557:* asz szegeny wyfalwyakon tyz foryntoth wónek es dwlanak [Nagyfalu SzD; BesztLt 70] | Az zaz Wraym azon keryk Byro wramoth hogy mind az eges thanaczawal kyralne Azzonhoz mennyen, Ees aggyak

eleyben mynemew therheth wyselth wyselys, az zegen waras ... Ees valamy kor walamy gonoz hyr wagyon az zegen Mywes Nep(ne)k Thornokba kel zolgalny ees wygyazny [Kv; TanJk V/1. 19]. *1606:* az Vrist(en) keglmes feyedelmet mutatua(n) es rendelue(n) eleónkbe(n), eó fel(se)ge is az zegeny megh romlott magiari nemzethnek kegyes indulattiat es keglmesseget megh mutatua(n), minde(n) rendeknek olly leűelet es gratiat adott[a] [Kálnok Hsz; UszT 20/13 St. Bedeó trium sed. sic. capitaneus aláírásával. — [a]Köv. a részl.]. *1636:* az szíginy Vr egy nihanjszor beszelgette elõtem[a] [Jára MT; Told. — [a]Köv. a nyil.]. *1658:* Parancsollyuk igen serio kegld(ne)k ... Marus Vasárhelljen jelen lenni el ne mulassa, hogy szegény hazánk(na)k vegseõ romlásának megh eleõzesere valo dolgok feleol Consultàlkodhassunk Kglddel [WassLt fej.]. *1699:* Kérem Isteni Szent Felségedet légyen ez az én Rendelésem, szent Felsegednek nevének ditsiretire, és az én szegény Lelkemnek üdvességére és csendességere Amen [Megyesfva MT; BálLt 93]. *1733:* Sok Kárát tapasztalta a szegény Város sokadalmi alkalmatossagokkal, ugj akarna idõbennis, hogj sidok(na)k és akarmely kűlső Emberek(ne)k az Egetbor, Palinka arulás meg engedtetett [Dés; Jk 436a]. *1794:* ez a' szegény Nemzet[a] ... a' tudatlan parasztság előtt olly iszonyu gyűlőlségnek és tsufoltatásnak vagyon kitéve ... hogy velek a' Keresztyénségbeli parasztok társalkodni, egyűtt dolgozni vagy mulatni is iszonyodnak [Mv; Berz. 8 Fasc. 71. — [a]A zsidóság]. *1817:* mikor már a tűz a mũ uttzánkann végig futott pusztitva, le jõdegeltem az uttzánn a Szegény el pusztultak Kárait nézni [Torda; AkLt 368]. *1823:* Ma egész nap azután jártam, hogy a' szegény Tehenet menthessem meg azon huntzvutnak körmei közül, de híjába [Ne; DobLev. V/1077 Dobolyi Sándor a szüleihez]. *1861:* (A vádlott) a' forradalom idején mint hallottam Hunyad megyébe 's egyebűtt nyuzogatta a' szegény magyar embert [Msz; TSb 38]. — L. még Barabás, SzO 391; CsH 94, 301; MetTr 437; SKr 456; TML I, 137, 565.

Szk: ~ *feje. 1689:* Isten itiletibűl sulyos adozás s nagy tereh levén Orszagosul rajtunk, nem csak szegény fejinken, hanem kőzőnsegessen minnyajunkan is [Nagybarcsa H; WassLt Barcsai György nyil.]. *1794:* Hájduné reménykedett Korponai Vramnak hogy ne verje a' Férjét, mivel beteg szegény feje [Ne; DobLev. IV/728. 2a Groszuj Josi (47) vall.].

3. halottal kapcsolatos jelzőként; (despre morţi) biet, regretat; (auf Verstorbene bezogen) arm. *1552:* az zegyn wra ew thewlek foglalta wolt el[a] [Tompa MT; AkLt. — [a]A jószágot]. *1555:* En Komlo<d>y orsolya ... adom myndeneknek tvtara hog az ky Leveleket az en meg holt zeghyn vram meg eltyben haghot volt Bezteren (!) Zyv̋cz Lenart Vramnal azokat az en Kezembe attya (!) mynden kar nelkv̋l [Beszt.; BesztLt 23]. *1630:* Tudom Bizonioson azt, hogj az zegjn megh holt czegej Vas Gyeőrgj Vramnak ... ada az Fejedelem Bathori Sigmond az Balashazi Doboka varmegjebeli rez Jozagot [WassLt Gr. Somaj de Apathi (60) judex nob. com. Dobocensis vall.]. *1661:* az uj akkori donatiot magamis latta(m), kezembe volt nagy hartyara vala irva ... szegeny Attya(m) Vra(m) vötte volt ki az kaptala(n)bol [Sófva BN; Ks 41. K]. *1674:* Mivel az Vr Comis Gaspar Vr(am) eo kgme szegeny megh holt feleseginek minde(n) nemù Iouaiban tertialitast harmadossagot praetendalt ... engedett oda[a] [Szentdemeter U; Ks 90. — [a]Köv. a fels.]. *1712:* az Grofságot ... még az szegény Attyánknak atta meg szegény Leopoldus Császár [Meggyes; Ks 96 gr. Haller Gábor lev.]. *1719:* Minek okáért Kglket mint Kedves Sogor Vrajmat nagj bizodalmason kérém ... szegény Feléségém még hidegült Tetemit el késéni ne terheltessék [Gyergyóalfalu; Borb. II Solyom István lev.]. *1734:* hallottam gjakran szegény Idvezűlt Urtol ... hogj panaszolkodatt, micsoda kárával esik az itt valo konyha tartás [Kv; TKl]. *1746:* Relicta Danos Maria[a] ... a tőbb egyet mását az meg hólt Uramnak Leánya Boja Mihályné magához vette, allegalwan hogy szeginy Uram halálakor neki hagyta volna [Radulest H; Ks LXII/23. — [a]Exponálja]. *1854:* Szegény édes Anyám temetésére tett kőltség ... Egyházfiak jutalma [Kv; Pk 4]. — L. még BáthoryErdLev. 31; WIN I, 279.

4. *udv rendsz* levélzáradékban; în formula de încheiere a unei scrisori; (formelhaft in Briefen) untertänigst. *1575:* Nagodnak zegyn alazatos hyw zolgay Kereztury Jakab Hunyad warmegye feõ byraya, es Kereztury miklos azon varmege vycebyraya [JHbK XIII. 35]. *1584:* yrtham Komlodo(n) okthobernek 22 napya(n) 1584 felseged zegyny regy alazathos zolgaya Pethrythjeuyth Kozma mp [Komlód K; WLt]. *1615:* Szolgalatunkatt Ayanlyűk kegielteknek mynt fő Ispan vrainknak, uicze Jspanoknak, fő zolga biraknak, uice zolga biraknak, es az tób Zeek wleó nemes vrainknak. Kegielteknek zegeny Zolgay Balas Deak Doboka uarmegyének egyk hwtueós (!) uice biraia, es Sos Mihaly Kideyek [Törzs]. *1636:* Nagodnak szegeny, Alazatos, legh Kussebik szolgaia Tekey: Dezmas Simon György mp [Teke K; BK]. *1659:* Kegyelmednek szeretettel szolgál, míg él, szegény atyjafia Apafi Mihályné Bornemisza Anna mp [TML I, 410 Apafi Mihályné Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1759:* maradtam Mgos Groff Gratis ur Ngodnak alázatos szegény szolgája Zágoni A. György [TL. Zágoni Aranka György ref. esp. gr. Teleki Ádámhoz]. *1771:* maradván Excellentziád alázatos szegény szolgája Gyulai István, Monai vacans Mester [Monó Sz; BfR]. *1776:* magunkat pedig kégyes jó indulattyában ajálván vagyunk a' Tekentetes Urnak alázatos szegény szolgái a' Thorotzkai Communitas [Torockó; TLev. 7/5]. *1794:* vagyok Natsagodnak alazatos Szegén Szolgaja Fogarasi Istvan m. pr. [Szilágycseh; IB]. *1810:* melly alazzotos jelenteseim utãn alandoul vagyok es maradok A Tekintetes Prefectus Urnak alázzotos szegény szolgaja Bukur Juon [Mezőrücs MT; Borb. II]. *1817:* midőn Feleségemmel együt Nagyságod kezeit tsokolnám kegyes váloszát el várva kegyes Graciájába alázatoson ajanlott maradtam Kegyes Patrona Aszszanyom Nagyságod alázotos Szegény Szolgája Szmiklosi István mp. SzSombori R. Pap [Szászzsombor SzD; IB. özv. Toldalagi Lászlóné gr. Korda Annához].

5. kb. gyenge; slab, fără putere; hinfällig, etwa: kraftlos. *1807:* egész nap igen szegény és sovány voltam majd semmit sem tanultam mert nem volt kedvem [Dés; KMN 372].

6. ~ *szállás* menhelyi/szegényházi szállás; azil/sălaş pentru săraci; armselig, dürftig (Asyl). *1703:* ugyan ked már Directorságra menendõ, mindazaltal alazza meg mágát az szegeny szallason jo szivel láttyak kegyelmedett [Ne; MvRKLev. Alvinczi Mihály lev.].

7. szegénynek való; pentru săraci; für Arme, Armen-. *1821:* A nem régiben kegyetlenkedett elfelejthetetlen éhségben[a] nem győzvén a korpa és csusza szegény eledel mellett a rendetlen és sullyos szolgálatot instántiánkal folyamodtunk eo Ngához [K; KLev. — [a]Az 1817–1818 táji szörnyű erdélyi éhinségben].

8. vkire hivatkozó kif-ben; în construcţii care se referă la cineva; (mit bescheidenes Selbstwertgefühl) arm. *1800:*

a' Borbol még kostolot-is elõre küldeni méltoztatot! Meg is kostoltuk kedves Feleségemmel együtt ... azon kedves Italt; és ollyann(a)k talált(am) hogy ha az én Szegény Geniusom jelen-lett — volna ann(a)k ki-választásan, ennél Gustusommal egyezõbbet az sem találtatot volna [Mv; IB. Borosnyai Lukáts Simeon ref. pap lev.].

9. gyengén termõ; neroditor; mager, wenig fruchtbar, karg. *1748:* adott ... két darab szánto földet ... az másadik ... vicinussa fejül az földek bûtûje, aloll pedig egj kis darab Szegénj [Mezõmadaras MT; IB]. *1756:* Minemu Szegény légyen az Határunk fellyebb is elé számlálok minemû Nyomorusággal a Hegjeknek tetején és Meredékény sovány oldalain Ásoval kapával lehessen valami kevés Tavaszt, vagj Tõrõk Buzát vetnünk [Dumest H; JHb Conscr. 91]. *1774:* Szegények nállunk az Földõk nem Buzának valo (!) [Tálasfva SzD/Mocs K; KS Conscr.].

10. gyenge (gabonatermés/vetés); (despre recoltă, semănături) slab; (Ernte/Saat) mager, karg. *1597:* Zabo Damokos ... wallia ... az teobit azútan nem segitette(m) chepelni hogi ollian zegenyewl erezt wala. Thúdom ... ige(n) zegeny búza wolt mert en segitette(m) aratnys de ige(n) vadoczos zegeny búza wala [Kv; TJk V/1. 140]. *1606:* 94 kalongiat, es 16 keuet, el cziepeltetûen, mint hogj zegeny apro gazos tõuisses buza uala ... igen zegeniwl erezte [Kv; Szám. 12a/I. 5]. *1674:* az szeszermi hataron az falun alol valo buza igen szegeni azmint az tavasztol mutatja magat iobnak itiltem vona lenni [Bethlen SzD; BLt 9 Fileki Mihály Béldi Pálhoz]. *1748:* az õszi vetések ... igen szegények voltak, egésszen Tõvissig el láttzott a' mák virág a jo buza földeken [Marossztkirály AF; Told. 56]. *1753:* minden féle gabona ki mondhatatlan szegény volt kivált képpen az Zab olljan szegény volt hogy egy részit ugj njõtettem mint a kendert [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. *1756:* a Tavasz buza igen Szégénj el borsosodott volt [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.]. *1774:* azon irt darab gabonák, hogy Szegenyebbek voltak az Javát kõrûl le aratván az tõbbi oda veszet [Mocs K; KS Conscr.]. *1792:* fellyebb jõvén a Papája Verõfényire ... ezt ... meg betsültetvén, szegény termése miatt tsak annyi termést adnak a mennyi mag belé vettetett [Msz; MbK XII. 87]. *1797:* minthogy már a hordás ideje el kövétkezett volt, meg kaszáltatta a hol jobbacska volt (:mint hogy igen szegény tavasz vetés volt benne:) azt békességesen haza is vitette, a mi pedig felette gyenge volt ott hagyta [Ne; DobLev. IV/790. 2b Timár Silip (40) zs vall.]. *1817:* Járásomba az egy Gorgenyen kivül Árpát egy Faluba Sem vetnek, ot is Keveset, és az is Szegény ... A Török buzák, minden határon, lévén egy egy darab Szegenyeb is kõztek, de ugy mondják ... jok [Oroszfalu MT; TLt 1470].

Szk: ~ *állapottal van. 1737:* mar minden orán az aratashoz fogunk de igen Szegenj alapotal vadnak a buzái Ngodnak [Noszoly SzD; ApLt 4 Hatházi Kristóf Apor Péternéhez].

11. gyenge minõségû; de calitate slabă; minderwertig, schlechter Qualität. *1583:* Senky keth fele bort egy czeger alath eg mas Vthan Ne merezellien ky korchomarlany, Awagy az Jo vtan hithwant meerny Vag' a' Jot mas zegeny borral vag' Vizzel meg Elegytheny husz forint bwntetes alath [Kv; KvLt Vegyes III/2]. *1596:* mint hogi az piaczrol valo kinier igen zegini volt, hoztak az piaczrol az leginieknek kinieret Tolnai Boldisarnetol 2. vam kinieret d 44 [Kv; Szám. 6/XXIX. 168 Bachi Tamás sp kezével]. *1598:* Thawaly oh bor Vrn(arum) 290 de igen zegeni egereslew [Kv; i.h. 7/XVI. 67]. *1621:* az Jo Buzanak kalongjajatol teõbbet senkj ne adio(n) d 2. Az Keõzep rendw Buzanak kalongjajatol d 2 1/2 Az igen szegenjteõl d. 3 [Kv; TanJk II/1. 236]. *1695:* A Dezmában jutot Borokrais szorgalmatos gondviselessel legyen[a], a' dezmalasnak idején a' dézma mustot ... jó és tiszta hordokban egy aránt tõltse, nem tévén válogatást benne egy felé szegényebbet más felé jobbat tõltetvén [Kv; SRE 36. — [a]A kvártás]. *1705:* a rabok ... már éhel halnak meg a szegény kenyértõl, mert csak gazból sütik, és olyan volt, hogy a falhoz mázolhatták volna [WIN I, 468]. *1740:* vagjon Remetén Jutot igen szegén Csenkeszes rostalotlan buza [Szakatura SzD; TL]. *1798:* A Pálinkának valo Gabonát ... itten tanáltam; ã melly nagyon szegény, tele vagyon minden fele fũ maggal, ã mi pedig buza vagyon benne aztott a' Buza féreg meg ette [Roskány H; Ks 75. VII. 279a]. *1813:* a midõn vitték a Buzát ki a mezõre kádakban ... meg Nézém, hát, ollyan üszõges, konkojos, és Rosnyokos Szegény Buza [Killyén Hsz; Mv-RKLev.]. *1814:* A Gabanás hijján 80 azaz Nyoltzvan véka Csõs tõrõgbuza mely nagyon Szegény [Mezõsályi TA; RLt]. — L. még AC 106; RettE 417; TML II, 646, III, 42.

Szk: ~ *szabású. 1592:* Az Piaczy haznal 1590ben termeth bor Zegheny zabasu vagion Vr. 80 [Kv; Szám. 5/XI. 17].

12. gyenge (vásár); (tîrg) slab; schwach besucht. *1796:* mint hogy már a Marhák dõge miatt egy néhány Faluk bé vagynak tiltva ígen Szegény vásár leve [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

13. nem haszonhajtó; nerentabil; unrentabel. *1775/1781:* mig idõsbb Néhai Kun Miklós ur miveltette azon Bányákot sokáig mind nagy haszon vehetõk voltak, igaz az hogy mostanság mind Szegények [Nagyalmás H; JHb LXXI/3. 414–5].

14. ~ *állapottal van* gyenge állapotú; a fi în stare slabă; in schlechter Verfassung sein. *1637:* Kosar mehek Mondran es Fogarasban Vagyon Mondran alu. ... nro. 38 kiknek negye igen szegeny allapattal vagyon, az teõbbi jobbak [UF I, 426].

15. (pénzben) kevés; (cu bani) puţin; arm an Geld, schwach bezahlt. *1823–1830:* eddigelé az alsóbb classisbeli praeceptorok a rhetoricáig csak esztendeig, a rhetoricától fogva pedig a többiek két esztendeig viselték a praeceptorságot. Ezeknek 50 mf. az alsóbbaknak 40 mf. volt a fizetések a kollégiumtól. Minthogy pedig az utánunk való gradus nagyon szegény volt, azért ebbõl némelyeket a második esztendõre is vagy meghagytak, vagy feljebb tették [FogE 125].

16. szegényes, szerény; sărăcăcios, modest; ärmlich, dürftig. *1787:* Midõn ... szegeny Qvartejamra meg erkezém ... midõn már futtatnám eszemet a jon és a roszszan ... Aszszony Anyamnak egy mosajgasabol minden jot hozek ki [Kackó SzD; Kp II. 27 Újfalvi Sámuel Máthéné Újfalvi Krisztinához].

17. '?' *1806:* délelõt sovány voltam a forditást meg sirattam, a Letzke szegény, az írás rut volt [Dés; KMN 206].

II. *fn* **1.** szegény ember, szegények; (om) sărac; Armer, armer Meusen, arme Leute. *1558:* az en Jegy Rwhamat ky Jth Engem Jllethne hagyom harom fele, Eggy rezet ozzak az Segenyeknek [JHbK XLIII/21 Mikola Ferencné Melyk Anna végr.]. *1569:* az w felge jobagia dolga felwl ... kertemis kgdet hog kgmed zegenth elegyttetne meg az w kararol [Görgény MT; BesztLt 81]. *1592:* Az tõbjt penig az ki az Büzaban az odorbaliba meg marad, ozzak ki az szegenyeknek [UszT]. *1677:* Az Országnak kõzõnséges és

egyenlõ akaratbol való végezésit, Articulusit, maga-is megtartya, másokkal-is meg-tartattya, szegénynek boldognak személy válogatásnélkũli igaz törvényt szolgáltat [AC 22]. *1692:* az megye biróságnak ... tisztiben ... megye székiben igaz tõrvént szolgáltacz szegénnek, boldognak [Kozmás Cs; SzO VI, 432]. *1716:* A várasnak minden törvénykezésében impositioknak reparatiojában benne légyen, arra vigyázván, hogy ... a szegények az elsõbb rendektõl, bíráktól el ne nyomattassanak erejek, értékek felett ... ne bírságoltassanak [Kraszna Sz; BfN Krasznai cs. Rhédei Pál ut. Mészáros Ferenc krasznai ub-hoz]. *1780:* a' tehetõsek ... elveszik a' szegénynek kenyerét ... meg válik osztan két s három száz szegény Jobbágy miként szolgálhat Királyt és Földes Urat 's miként élhet [Torockó; TLev. 9/16]. *1789:* Minden Falu tartya a maga Szegénnyeit ... tõrtenik mind azon által néha, néha, hogy ... idegen koldusok vetõdnek bé a Faluba [Kobátfva U; UszLt XIII. 97]. *1816:* Bulzesd, Grohot, Ribitsora, és Uj-baresd falukban ... a' leg szegényebbek nagyon el széledtek élelmek keresése végett [Ribicsora H; Ks 118 Vegyes ir.].

Szk: *földhözragadott ~. 1823–1830:* itt már ostromolni kezdett az õtsém a' kõntõsnek valonak vételéért, pedig fõldhez ragadott szegény voltam [FogEK 464] ✳ *városi ~. 1602:* az kwldus gyermekek ... a' kyk varosy zegeniek azokat az Ispotalyban helyheztessek es Az Jdegeneket Abarcealiak [Kv; TanJk I/1. 422].

Sz. *1855:* Szegény vagyok mint a templom egere [Bonchida K; BetLt 4 Grois Károly lev.].

2. (szegényházbeli/ispotálybeli) szegény ember; om sărac (dintr-un azil de noapte); Armenhäusler. *1574:* az meg holt Espotal Mester keotelezte volt Minden Marhaianak ket Reszet az zegenyeknek [Kv; TanJk V/3. 96b]. *1586:* Zabo Lenart Vram Resignalwa(n) Az Also Espotalybeli gondwisseleset, Tablara Iarwa(n) eo kgmek varosul mind az ket Nemzet Voxa zerent Valaztatoth a' Zentlelekbely zegheneknek Gondwiselesere az Vnionak tartasa zerent es az Wdeonek valtozasa zerent Zabo Georgy Vram [Kv; i.h. I/1. 40]. *1589:* Az Zamwewo vraim ... Az Alseö(!) Ispitalban Meg latogatwan az Zegeniekett Taltanak (!) Eokme (!) Jllien Jossagott[a] [Kv; Szám. 4/VIII. 3. — [a]Köv. a fels.]. *1590:* Keouetkezik az 1590 eztendeóbeli keölchegh az Zegeniekre ... Januariusba keöltetõttem mind husra halra es olayra ... fl. d. 31[a] [Kv; i.h. 4/XIX. 8. — [a]Folyt. a fels.]. *1658:* Az Marus Vasarhely Segenyek(n)ek hagyok hogy az akkori Espotaly Biro, Jo lelki ízmerete szerent, az kik akkor Nyomorultabbak lesznek, oszsa azok(n)ak haro(m) feõ Innepeken fl 12 [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. *1685:* (A tehenet az) Ispitalyban valo szegenyek szamara hadgyuk [Dés; Jk]. *1803:* A' Spotállyban lévõ Szegények kõzzũl midõn valamellyik meg-halálodzik el ne mulassa az Ispány a 'Spotálly Papjától a' meg-halálodzás Napjárol Testimoniumot venni [Kv; AggmLt A. 117]. *1859:* Tamás Zsofia özvegy Czako Jánosné ... végrendeletében megnevezett felkelhetõ javai ... az egyház biztosai által el árvereztetvén, tõkésittessék, az egyház fõ pénztárába ... kezeltessék s kamata évenként az egyház felügyelete alatti aggház szegényei közt egyenlõen osztassék ki [Kv; Végr.].

Szk: *~ek barma. 1587:* 24. 7br. Az zegynyek barmat haytottak volt be az Barnasibok attam teole d. 34 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 14 Zabo György isp.m. kezével] ✳ *~ek boltja. 1675:* Az Szegenjek buzaiat palloltatva(n), rostaltatva(n), az Szegenyek boltjabais hordottak [Kv; i.h. 35/I. 33]. *1829:* A' Szegények Boltyában árultattak el ... Gyapot Strimfli 7 pár ... Gyapot rékli 2 darab [Kv; BLt 12] ✳ *~ek bora. 1675:* Az Szegenjek bora ... tõltõttem azo(n) borb(a), ismet ket Eytelt, apadasara f — d 20 [Kv; Szám. 35/I. 30] ✳ *~ek búzája. 1606:* Swttette(m) megh az szegeniek buzaiaban, harom kõbleöt tt cub: 3 [Kv; i.h. 12a/I. 15]. *1675:* Az Szegenjek buzaiat palloltatva(n), rostaltatva(n), az Szegenyek boltjabanis hordottak [Kv; i.h. 35/I. 33] ✳ *~ek dinnyéskertje. 1587:* 15 Iuny. Az zegynyek Dynnyes kertet keuerte megh 3. Ember, kiknek attam d. 30 [Kv; i.h. 3/XXIV. 12 Zabo György isp.m. kezével] ✳ *~ek földe. 1606:* Harmadzoris szantatta(m) megh az szegeniek haro(m) kõbleös fõldet [Kv; i.h. 12a/I. 33] | cziepeltettem el az szegeniek fõldeben termet buzat [Kv; i.h.] ✳ *~ek háza. 1591:* Az Zegeniek hazaba ... Ket harangochka [Kv; AggmLt A. 53]. *1829:* Juh Gyapju ... A' Szegények Házában ványolatlan vagyon 112 Darab [Kv; BLt 12] ✳ *~ek intézete. 1849:* A Szamos Ujvári Szegények Intézetének õrõkõs fundatioul ajállok 100 ~ Száz pengõ forintot, hogy ennek évenkénti kamatja, a Szamos Ujvári Szegények kõzt osztodjon [Km; Végr. Tamás Bogdán végr.] ✳ *~ek kasszája* a szegények pénzalapja. *1823–1830:* elmentem a prorektorhoz[a], Meiners Károlyhoz ... és ott immatriculáltatván magamat ... mint theologiae studiosus úgy subscribáltam, fizetvén az immatriculálásért 4 tallért 10 jó garast, a szegények kasszájába pedig 4 jó garast [FogE 210–1. — [a]A lipcsei egyetemen] ✳ *~ek kerte. 1600:* Beoyt keoszep vthan valo hetfeon Attam az zeginiek kerte keorwl valo Seowennek chinalasaert, es az fwz fa le vagasaert, es kertt Jrtasertt f 3 d 80 [Kv; Szám. 9/XIII. 3 Damakos Máté isp.m. kezével] ✳ *~ek ládája. 1606:* Husuet napiara oztõttam ki az szegeniek ladaiabol az Jspotalybeli szegeniek(ne)k Eggik azzonnak attam egj hitúan also Inget ... egj hituan keczelet[a] [Kv; i.h. 12a/I. 49. — [a]Folyt. a részl.] ✳ *~ek pincéje. 1587:* az Zegeniek Pinczeiekbeol vonattam egj hordo bortt kj az Jspûtaljhaz zuksegereh [Kv; i.h. 3/XXVI Suweges Gergely isp.m. kezével] ✳ *~ek sütőháza. 1600:* Az Kiraly Vchabely zeginiek swteo hazaban chinaltatta(m) megh az kemenche fenekett [Kv; i.h. 9/XIII. 4 Damakos Máté isp.m. kezével] ✳ *~ek szőleje. 1600:* 15 May Kezdettem az szegyniek szeoleit homlittatni [Kv; i.h. 9/XII. 81 Ígyartó Simon isp.m. kezével.]. *1673:* fogattam uolt az szegennyek siday szöleyehez egy balas Istuan Neuü uĩnczelert [Kv; i.h. 34/LII. 7] ✳ *~ek tésztája. 1757:* A Szegények Tésztájokbol három, vagy négy vakarunál tõbbet nem sütõttünk [Kv; AggmLt C. 20] ✳ *ispotálybeli ~. 1596:* az zent Ersebet Espotalliabely zeginyek [Kv; RDL I. 65] | (Hagyok) Fejervári Ispotalybeli szegenieknek õtven vidres bort [Ádámos KK; BálLt 93]. *1703:* Isputállybeli Szegenyek(ne)k napjában Kõz czipott nro 11 [Fog.; UtI]. *1855:* halt meg Csehi Sámuelné Zágoni Katalin ispotálybeli szegény 60 éves korában süjes betegségben [Dés; RHAk 67].

3. szánnivaló, szerencsétlen ember, állat; bietul om, animal; arm, bedauernswert (Mensch o. Tier betr.). *1571:* Az Wram kowachianak wala walamy pery Moldoway wayda elóth egy Attyaffia halala felól, Jw wolt Az wton Az nazodiak az kegtek Jobbagy Jgaz wtaban Megh fogtak, es haborgattak ... Kegtek Ne Nyomorgassa Bochiattassa ęl, merth Semy Gonozban ne(m) Jaarth zigin [Szeszárma SzD; BesztLt 3522 Fr. Lippainus Caspar(us) Zwch beszt-i judex regiushoz]. *1586:* Sophia Tot Matiasne vallia Az Arwak gazdagh Attiafiay Ne(m) foganak az Arwakhoz, hane(m) ez Mihaly Mester tarta fel zegenieket [Kv; TJk IV/1. 542]. *1632:* ha Farkas Gasparne mellette ne(m) lót uolna pat-

ta(n)tiusnenak az nvuekis megh óttek uolna szegint [Mv; MvLt 290. 106b]. *1653:* a közlegényekben ... ott, a hol a mezőben megszállottak vala ... ki aludt, ki mit csinált szegényekben — mint vert, futó és fáradt had dolga szokott lenni [ETA I, 64 NSz]. *1717:* nemis tudtam hogj himlőznek ã varoson ... ha Isten éltet az után sem hagjom el szegínyeket mert magamis sok betegségeket kostoltam [Usz; ApLt 2 Répasy[a] Apor Péterméhez. — [a]Csak így!]. *1798:* Nagy nyomoruságba estünk a Szegény Szarvas Marhákra nézve mert a Lább fájás és a Szájj fájás meg ütötte; ugy hogy egy némely Szegény két nap sem eszik, mert a Nyelveröl a forroság mián mind le koppad a Bör és az orrárol [Mezőbodon TA; IB]. *1853:* szegény Lajos éppen vigasztalhatatlan — féltem szegeny hogy ekkora tsapást meg nem fog lábolhatni [Kv; Pk 6]. — L. még ETA I, 47.

4. megboldogult személy; persoană răposată; arm, dahingeschieden. *1657:* szegény atyám ... buzgóságos imádkozása közt holt meg, s én szegént halva találtam [KemÖn. 131]. *1674:* Szegény Forgács uram halálát bizony szomorúan értem. Isten nyugoszsza meg szegényt [TML VI, 591 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1705:* Ugyan mára lévén terminálva a szegény kisleánykám koporsóba való tételének napja ... Ki felett énekelték Christushoz készülök, szerelmes szüleim, aki ugyan igen reája illett szegényre egészben [WIN I, 564]. *1760:* Kolumbán Mihály is ... meghala. Ennél jobb barátom s Keczeli Andrásnál soha sem volt. Isten adjon boldog feltámadást szegényeknek [RettE 108]. *1778:* Ez az Bornemisza Pál második feleségétől, Haller Borbarától való volt. Nem is maradott volt több gyermeke. Derék úriember volt, Isten nyugossa szeginyt [i.h. 386–7].

◇ **Szk:** *házi* ~ ? koldus. *1604:* Az Niomorult hazj Zegenyeknek niomorgho ehelholtaknak, kik az küldulastis Zegenylik (!)[a], az Tanach Commissioia, es magok io lelkj esmeretek Zerentis ezen ieouedelembeol[b] dispensalhassanak [Kv; RDL I. 77. — [a]Olv.; szégyenlik. [b]Az egyházfiaktól adott pénzből]. *1682:* hadtam ... Az Ispotálybeli szegényeknek két forintot ... Az házi szegényeknek égy forintot [Kv; i.h. 160].

Ha. *1552:* Zegyn [Bő MT; KvAkKt 344]. *1564:* zeginy nip [Cssz; SzO II, 180]. *1570:* zygyn [Dés; BesztLt 17 Joanes Ewtwes Judex constitutus ceteriq(ue) Jurati ciues ... Zewch Gaspar beszt-i bíróhoz]. *1571:* zeginieknek. zegin [Retteg SzD; BesztLt 3514 Barius Janos Rettegj porkolab a beszt-i bíróhoz]. *1576:* Zegyn [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 4]. *1584:* Zegent [Kv; TJk IV/1. 281]. *1590:* zegini [UszT]. *1591:* szegini [Déva; JHb 53f]. *1593:* zegin [Dés; DLt 241]. *1597:* zeginy. Zegenyek [Kv; TJk VI/1. 39–40]. *1598:* szegin [Pálfva Cs; BálLt 81]. *1599:* szegeny. zeginnel. zegent [Dés; Eszt-Mk]. *1602:* zegennek [Kv; RDL I. 73]. *1604:* Zegin [UszT 18/125 Török Balint nagj kedey Lo fw Ember vall.]. *1622:* Zeginj [Mihályfva NK; JHb LXVI/11]. *1623/1624:* szegint [Medvés AF/Gyf; KCs IV/103]. *1628:* szegineknek [Kv; RDL I. 138]. *1644:* Zegin [Mv; MvLt 291. 425b]. *1651:* zeginj [Torda; Borb. I Simo(n) Istua(n) (50) vall.]. *1656:* szegen [HSzj *becsü-marha* al.]. *1669:* szegént [Dés; Jk]. *1670:* segīn [Gyögy H; Born. XXXIX. 51 Üdósbyk Waduduary Jstuan nyil.]. *1690:* szegeny. szeginy [Szelecske SzD; Borb. I]. *1697:* szeginyek [Szilágycseh; BK. Kűmíves Gergely Bethlen Gergelyhez]. *1710:* szégjen (!) [Szentkirály Cs; BCs] | szeginy [Aranyosrákos TA; Borb. I Vagyas György ns relictája, Szép Kata Aszszony (30) vall.]. *1716:* szegént [Nagyida K; Told. 22]. *1724:* szegént [Hidvég MT; Lúdvegi Ferentzné (48) ns vall.]. *1731:* szeginy [Ne; DobLev. I/142]. *1739:* szegin [Csesztve AF; Ks 99 gr. Esterházi Kata lev.]. *1745:* szeginy [Ujbárest H; Ks 62/3]. *1817:* szeginy [Kötelend K; SLt évr.].

szegényápoló szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~ *intézet* szegényház; azil pentru săraci; Armenhaus. *1863:* (A) pénz tőkésittetvén, annak évenként folyó kamatja a nevezett mindkét Ecclesia[a] kebelében 's közvetlen felügyelete alatt fen állo szegény ápolo intézetben felvett legnyomorultabb szegények ápolására és élelmezésére fordittassék oly moddal, hogy ezen segedelem azoknak havanként szolgáltassék ki [Kv; Végr. — [a]A ref. és luth.].

szegénybeli szegényházbeli; dintr-un azil pentru săraci; aus/in/von einem Armenhaus. *1587:* Fizettem esmeg az zegenbelj feozeonenak (!) megh az eo megh zegeodeott rúhazattiaban 1 fersó Jngett, 1 arso Jngett. 2 feore valo giolchiott, veottem p(ro) d. 40 | Az Zegen beli feozeonenak (!) fizettem az eo megh zegeodeot fizetésiben f. 1 d. — [Kv; Szám. 3/XXVI. 54, 60 Suweges Gergely isp.m. kezével].

szegényecske 1. kevéske; cam puțin, puțintel; ărmlich, ein Bißchen zu wenig. *1758:* monda Udvar Istvánné Aszszonyom: Iuana ha sütöttél vólna adnál nékem egy Kis kenyeret ... mellyre én mondék: Jó szivel én Aszszonyom, tsak hogy bizony szegénetske a' kenyerem [Bethlensztmiklós KK; BK. Farkas Juana cons. providi Vintilla Petre (32) vall.].

2. a szokottnál kisebb; mai puțin ca de obicei; ziemlich klein. *1807:* dél előt szegényetske Repetitiot mondottam [KMN 220].

szegényedés (el)szegényülés; sărăcire; Verarmung. *1597:* Nyreö Miklos Coloswary ... wallia ... En Elek Janosnak sem kazdagsagat sem zeginseget ne(m) thúdom ... hanem wagy zeginyedet wagy kazdagodot de ennek az mostani relictajanak īdeiebe(n) volt mind kazdagúlassa zegenyedese [Kv; TJk VI/1. 16].

szegényedik (el)szegényül; a sărăci; verarmen. *1592:* Bathory Istwan lewele kiben az Magwa Zakattak Jowait è varosban Coloswarnak donalta ... Memoriale. Ezt à lewelet violagh kel impetralny amit it è varosban gywteot, az vgian à varosnak maraggion ... mert az egy nehany eztendeoben ez varos effele Jeoweweny marha kereseok miath zegeniedeth [Kv; DiósyInd. 44]. *1597:* Nyreö Miklos Coloswary ... wallia ... en Elek Janosnak sem kazdagsagat sem zeginseget ne(m) thúdom ... hanem wagy zeginyedet wagy kazdagodot de ennek az mostani relictajanak īdeiebe(n) volt mind kazdagúlassa zegenyedese [Kv; TJk VI/1. 16]. *1736:* mentöl inkább szegényedünk, annál nagyobb titulusra és czifrább paszamántos köntösökre vágyunk [MetTr 315]. *1823–1830:* Vajda Sámuelnél ... több jó órás nem lévén Marosvásárhelyt, a mestersége jól folyt, amit kért az óraigazításért, azt fizették. Utoljára szegényedni kezdett volt [FogE 274].

szegényen szűkösen, szegényül; în (mare) sărăcie; dürftig. *1823–1830:* (Borosnyai) az úgynevezett ispotály-templomban Vásárhelyt pappá lett, ahol a fizetés 80 forint s nem tudom hány véka gabona volt, ahol igen szegényen élt [FogE 68].

szegényes 1. egyszerű; sărăcăcios, modest; armselig, einfach. *1894:* Én vettem Szovátán egy fészket ... szegényes székely házikó. Mindenestől együtt pár száz forint [PLev. 167 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. gyenge; slab; schwächlich, nicht reich. *1751:* a' termés ... mindenkor a' későség miá Szegénes volt [Marossztkirály MT; Told. 29].

szegényke 1. sajnálni való (kis)gyermek; sărăcuţul de copil; das Ärmste, armer Kerl. *1662:* ez a gyermek oly nagy szopható, hogy ugyan mód nélkül vagyon. Egyébaránt nem aránszom szegénykének semmi nyavalyáját [TML II, 242 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1670:* Az én fiam, Uram igen elnyomorodék ... jártányi ereje sincs ... sőt az sárgaság is látszik rajta ... ha az Isten nem könyörül szegénkén, én nem tudom, hova leszen [TML V, 407–8 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1717:* En ... Tednap (!) del után erkeztem haza bekével másként bizony igen vekony egéssegbén hattam lègfőképén Josephet, Jankoczka Ugyan jobbáczkán vagyon Istennék hálá elég nagy Sirva maradának el Szegenkék [Altorja Hsz; ApLt 2 Kálnoki Borbára férjéhez, Apor Péterhez]. *1851:* kitsi Titi is mostanság mind beteg volt el van pusztulva, féltünk hogy el veszessük szegénykét [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

2. halott gyermekre von.; referitor la un copil răposat/decedat; das arme kleine Verstorbene. *1660:* Én, édes Sógor uram, szegény édes kis fiacskám halála történvén ... tegnap temettetém el szegénkét [TML I, 555 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1705:* Ugyan a szegény kisleánykám testét bétöttük a több testekhez az Ötves házába, holott is már négy koporsó vagyon téve: Székely Ádámné asszonyom teste kisgyermekestül, az úr kisfia teste, a Józsefé, és az enyémé, szegénykéé [WIN I, 565]. *1777:* Ez igen okos gyermek volt szegény ... Nem hihetni el micsoda sírást és szomorúságot vittek végbe szegénykének az halálán | Mi itt kesergünk felette szegénykének[a], ő pedig, tudom, a menynyeknek országában örvendez [RettE 375–6. — [a]Az emlékíró kis unokájának, Eperjesi Juliskának holtteste felett].

szegénylegény közkatona; oştean, ostaş; Landsknecht, Landser, Gemeiner. *1662:* akik azelőtt a törökkel való hadakozást olly nagy fennen kivánák (ó, csak lenne török az ellenség ... nincs illyen üdőben ... előmenetele, becsületi a jó szegénylegénynek! stb.), ímhol mostan bátorságokat Isten mint elvette! [SKr 446]. *1663:* Hiszem édes Asszonyom, ha ... én soha Erdélyben be ne mehessek ki ... noha tudom, ilyen szegény legény nélkül egynéhány ezer nélkül el is lehet mind az a szegény haza, mind annak méltóságos fejedelme, de mintsem bestelenségre menjek, inkább kuldulok ide [TML II, 425 Teleki Mihály Teleki Jánosnéhoz].

szegénylegény-dohány kapadohány; tutun de calitate inferioară, mahorcă; Bauerntabak, Knaster. *1719:* Valamikor Hazabol Dőgős időben Emberek kőzi kimegyen az Ember Szegeny Legeny Dohant. Basalicumot, mellyet biszioknak is hinak vagy őrmény Gyűkeret, vagy Livisticum Gyűkeret vagy tsak Fenyő magot ropogasson [Ks 54. 84 Medica instructio].

szegénység 1. szegények, szegény lakosság/nép; sărăcime; die Armut, arme Leute. *1557:* ty keg'elmethek emlekezhetyk Rola hog' Also Borgon á ty keg'elmetek zegynsege között es á myeyenk közot wala nemynemö egyenetlenseg [Apanagyfalu SzD; BesztLt 63 Blasius miko lev.]. *1580:* Megh ertettek eo kegmek az Ispantol az harom falwn[a] valo zegensegnek nagy terhes es swllios adayat az Conumeratio myat [Kv; TanJk V/3. 232b. — [a]Asszonyfván, A. és F.fülén (TA)]. *1631:* illien conditioual hagyom az felliül iedzet ioszaghimot, hogi ... az szegenseghet ... ne haborgassak, se semmi praetextus alat mas vallasra ne kenzeritsek [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 7]. *1668:* az Váradi vitézek ... minden meghatàrozásnelkűl akarjak az Szegenységet Sanczoltatni, kenozni, már lopvais ki csapnak az szegenysegre, rabsagrais vittek mostansag bennek [KJ. Székely Moyses a fej-hez Drinápolyból]. *1671:* Mivel szegénységink sok károkat vallanak a' Máramarosi Atyánkfiai miatt ... Végeztűk egész Országul hogy ennek utánna ő kegyelmek ... senkit-is a' szeginység közzűl igassagos dolgában kárának keresésében meg ne gátollyanak [CC 45]. *1703:* ha ki penig ollyat hirdetne, és az embereknek elmejeben roszsz conceptust csinálna, az Szegényseget el ijesztené, csalardul el szőktetné, el futtatná, compertâ rei veritate, ha kesőre tudodikis ki; pro calitate delicti igen keményen, sőt halállalis meg bűntettetik [UszLt IX. 77. 61 gub.]. *1717:* mint hogj pedig az njárnak hevsegé miatt az fű el pérgelődött, és sarju ném volt s jó fűvet ne(m) vihetett az szégénység, még vérték, rongálták mellette ... executorok ménvén utánnok, vértek, Taxálták, és szántalan zabot pénzt Tjukot, Vajat huztak, vontak érette [INyR Cssz, Gysz és Ksz panasza]. *1719:* az étlenség miatt megdöglött marháknak húsát a szegénység az éhségtűl kényszerittetvén észi, úgy a ló- és macskahúst [Cssz; SzO VII, 257]. *1765:* Borbándon lakós Sárdi Szabó Samuka nevezetu Executor Commissarius ... felettébb abutált kőtelességivel, mert pogány modon kőtőzvén, satzolván minden uton modon kénozván a szegénységet [Vajasd AF; Eszt-Mk Vall. 202]. *1782:* a hellységnek az eleje pro lubito pusztitotta a szegénységet nyomorgatta, huzta vonta, a mint Tavally is esett, hogy harmintz forintnál is többet huztak a szegénysegen, s azt az Elől járok meg itták [Torockó; TLev. 4/6]. *1786:* azt tudam s hallattam hogy nemely kegyetlen Darabantaknak kegyetlenségekért az Szegénység szollot és Zugalodott, elegetis panaszaltanak terhes hurtzoltatásakért és szolgalattyakért [uo.; i.h. 4/13. 51]. *1819:* a' Szegénységet hurtzollyák vonszollyak a' Királyi adományért, krumpli, árpa. árrát kész pénzt, mellyet az éhség idején vettek, most egyszerre kell meg fizetniek [Vályebrád H; Ks 118 Vegyes ir. Gencsy Aloysius krájnik kezével]. — L. még AC 10, 14, 50–1, 54, 71, 117, 128, 218, 247; BGU 118; BÖn. 901; CC 30, 55; CsH 376; Hurm. XV/II, 859; KemÖn. 197; RettE 218; SKr 337, 443, 445; SzO II, 329, VII, 401; TML I, 370; VI, 403; VIII, 259; UF I, 333.

Szk: *a ~ nyakán van* a szegénységet sújtja. *1708:* váár eppittetes, epületre valo es Tűzi fa hordás, fű hordas szüntelen a' szegenység nyakán vagjon [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.] ✳ *adminisztráló ~* beszolgáltató szegénység. *1691:* Ha kik azon Statiobeli Commissáriusok kőzül ... az Administralo szegénység(ne)k az méresben, vagj egybe másba kárt tennének, azokat p(rae)missa admonitio(n)e érdemek szerént et cu(m) contento quaerulantium megh bűntesse [Kv; Törzs. Militia-főinsp-i ut.] ✳ *falubeli/falusi ~. 1691:* az Romai Császár eő Felsége, mostan Quartelyra fel menő Német vitézi, az mely Falukban meg szállottanak ... az Falu béli szegenységnek reájok micsoda Expensai és Kárai lehettenek [M.bece AF; Told. 25]. *1778:* mind életünk táplálása, mind ruházotunk meg szerzése, mind a

Királyi adonak fizetése egyedűl tsak a' Falu kőzőnséges erdejének Fabéli hasznából tőlt ki; melytől minek utánna a' Falusi szegénység meg fosztatott, kĕntelenittetett, azokat marhája fajzásíbol ki potolni [Bányabükk TA; BLt 11]. *1812:* Mivel tapasztaltatott ... hogy a' Mester emberek a' falusi szegénységet felettébb terhelték, ennek megzabolázása véget hozatott ezen határozás [F.rákos U; Falujk 74b Sebe János pap-not. kezével] ✱ *hódoltságon lévő ~. 1677:* A' hódoltságon lévő szeginység fél adót adgyon Kapu szám után valo adót, az honnan ad suos terminos, administrálni el-mulatnák, processus és poena [AC 261] ✱ *ispotálybeli ~. 1678:* Küldtem Eoreg Aszszonyomtul az Enyedi Isputaly beli szegenysegnek ... f. 5//69 [UtI]. *1696:* az Colosvári Ispitalybeli Szegenysig [Kv; AggmLt A. 108] ✱ *jószágbeli ~. 1679/1681:* Az Jószágbeli szegénysegnek sok igye baja esvén, sem idegenek(ne)k sem utanna valo Tiszteknek azokat huzni vonni eő kglme megh ne engedgye [Vh; VhU 676] ✱ *közönséges ~. 1585:* Biro vra(m) ... Az Juh dolgarol ... igiekezzek vrunk eó Nganal minden keppen panazt tenny, hogy az Iuh Iarasnak miatta Az keozeonseges Zegenyseghnek Barma Ne fogiatkozzek [Kv; TanJk I/1. 16] ✱ *városi ~. 1580:* Az my az Dezmalast illety Miert hogy ez Ideig az dezmanal Idegen es Nemes deakok voltak vgya(n) az qartasok ... ekedig is az zegeny keóssege(n) sok kwlen kwlen sarc eset kewannyak azert eó kegmek hoģ ennek vtanna, e ne legien hane(m) Jambor varassunkbely fiakat is talalnak eó kegmek, kiket oda wltethetnek, kik ... az varossi zegenseget ne(m) sacioltattya mod nelkwl [Kv; i.h. V/3. 228b]. *1817:* A városi szegénység, mint más helységek nyomorult lakossai az utolsó inség, és éhel halás torkába senyvedeznek [DLt 213].

2. szegény állapot; sărăcie; Armut, Armsein. *1564:* hirünknelkwl el Iwnek es ... reggel mingiarast roia az zeginy nipet, es ilien modon roia hogy az mely zeginy ember meg holt, az vagy az mely meg nem adhatna mingiarast az zeginsig miat annak öröksigyt es marhachikaiat el foglalia, es maganak nemesyty es földön lakot hoz reaia [Cssz; SzO II, 178 a cssz-i közszékelység panasza a fej-hez a tisztviselők és főemberek törvénytelenségei ügyében]. *1570:* Martha Veres Antalne ... vallya ... Az Nagy dragaba ... Thartotta Markos Antal az attiaffiayt es Nagy zegensegebe taplalta Ewket [Kv; TJk III/2. 137]. *1616:* adtam eórőkeős Jobagiul magamat az vitezleő Suki Benedek Vramnak ... miuel Hogi w kegielme az en szeginysigemnek Jdein megh segittett ket keőből buzaual es fel keőből arpaual [Melegföldvár SzD; SLt EF. 3]. *1677:* Látván az szegény jobbágyok(na)k ügye fogyot, allapattyakat, Szegénységeket, kölczőn osztattam ki nékik hogy el ne bujdossanak buzat Cub sax no 7 [Usz; UtI]. *1678:* eo néki sem Szekely mojsesék, sem penigh Szegediek, sem az tőbbi edgyis kőzüllők sem Eorőkős sem penigh fejek kőtőt Jobbági ninczen czak édgyis, hanem segénységekben meg adosodván hozzája, eletéig fogották hogy szolgállyák [Cserefva MT; Ks]. *1735:* Nyirő Marton Deak elegtelen leven, mind Szülei Szegenysegek mia, s mind egjeb akadalyok mia, hogy az Remekit B: C: artikulussa szerent el keszithesse [Kv; ÖCJk]. *1786:* ha az Taxasak az Taxát az kézi Munkások s mások valami terhes okok mián, vagy az Szegénység mián nem praestalhattak s praestalhattyák mikor annak ideje, tehát lovát el veszik, magokat arestomban Szent Győrgyre[a] ki viszik az Udvari Tisztek [Torockó; TLev. 4/13. 13. — [a]Torockósztgyörgyre (TA)]. *1804:* szájából hallottam Drentye Mitrujnak ... azt a' fogásomat ugy mond Dotyiának adom, mert az Apánk Marhái kőzzűl őtet is illette vólna egy Tehén, de a' szegénység tőllem el huzta, el adtam [F.berekszó Sz; BfR III. 12/7 Pogyina Györgyi (40) col. vall.]. *1849:* Mig Farkas Károly Ur az Andrád Doktorné Házához nem következett, adig az emlitett Doktorné és unokája nyommaszto szegénységbe éltek [SSzgy; HSzjP Gyárfás Istvánné Márton Rosáli (46) vall.].

Szk: *~gel van. 1629:* igen szegenysegel valanak mikor eözue keölteznek vala, fazakas Gasparral azal az Borbely Kataval (így!) [Mv; MvLt 290. 168a]. *1754:* oly Szegénységgel volt Lajos Ur, hogy az én Házambol is vitetett kenyeret magához nem lévén mivel éllyen [Gernyeszeg MT; TGsz 16] ✱ *~re jut. 1607:* ha Az Jsten Cseffej Margit Azzont ... Hazas tarsul eö kemenek nem rendelte volna Az sok kar vallasok es fogiatkozasok miatt ... eö kemenekis ... vegseö zegensegre kellet volna Jutnj [Ks NN 30]. *1761:* (Barcsai János) minden jószágából kipusztítá magát ... Utoljára oly nagy szegénységre jutott, hogy fejér cérnával volt megfoldozva az uniformja [RettE 118] ✱ *a ~ viszi arra. 1746:* kérdi az Atjám ... Bodoni Mihájlt mért atta volna el azon földet mondotta hogj az szegénység vitte arra [Szőkefva KK; Ks 91].

Sz. *1764:* Mind a gazdagság mind a szegénység külőmben az Urtól vadnak, Gazdag az aki meg nyukszik az I(ste)n akarattyán, s a maga kevessét haladatáson (!) kőlti [Középlak K; BfR].

3. mulasztás; neglijenţă; Versäumnis. *1699:* Néėb (!) Istvân Mester mivel hogy ennek elötte feles üdőkkel keszitette el remekjet, es az B. Cehnek articulussa szerent nem mutatta be mikor rendi lött, hanem eddigh differalodot azert az B. Cĕh tekitven (!) szegenysegit ... bűntetik ad fl. 1 [Kv; ACJk 27].

Ha. *1585:* zegensegben [Kv; TJk IV/1. 429 Teomeoswary Balintne vall.]. *1614:* zeginsegh [Lisznyó Hsz; BethU 231]. *1707:* Szegenjseget. Szegensegehez [Csehétfva U; Pf]. *1724:* szeginseg [Ne; Ks 83] | szegĕnség [Veresegyháza AF; Ks 95 Borsaj N. Pál lev.]. *1731:* szeginysegnek [Varsolc Sz; Ks 83 Dacz Péter lev.]. *1838:* szegensĕg [Usz; Pf. Matefi Károly lev.].

szegénységi szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ bizonyítvány* certificat/act de pauperitate; Armutszeugnis. *1869:* a kérelemmel[a] kellett egy szegénységi egy papi egy oskolai egy erkőcsi bizonyitván és egy apai beléegyezés [Kv; Pf. Pálffi Károly lev. — [a]Katonai szolgálatra való felvételi kérvény].

szegényül *hsz* **1.** szegényen; ca un om sărac; armenmäßig. *1847:* Az utazási költségeket ... a községek nagyon csekélyül fizetvén ... Én nagyon szegényül utaztam, többnyire gyalog [VKp 170].

Szk: *~ él. 1572:* Sofia Zabo Janosne ... twgia hogy Eleg zegenywl elt germekestwl Rwhazatiais zegenywl volt myglen Eozuegi volt[a] [Kv; TJk III/3. 142a. — [a]Ti. Bonchokne]. *1585:* Ilona Somkadj Matiasne vallia ... Zentkiralj Andrastis esmere(m) ... lowas legeny Vala, zegenywl ele [Kv; TJk IV/1. 426]. *1823–1830:* Jánó József ... belészeretett egy teátrálistánéba, azt elvette, melyért szüleitől holtáig is meg volt vetve, szegényül élt [FogE 79] ✱ *~ élhet. 1833:* a' nagy nyerességen nemis álmodazunk[a], tsak tsupán, hogy fárodságos Munkánk' s hurtzolodásunk után miis naprol napra igaz szegényűl élhessűnk [Torda; TLt Praes. ir. 1534. — [a]A kenyérsütő-áruló kofák].

2. szűkösen; relativ puţin, prost (din punct de vedere ıntitativ); dürftig, ärmlich. **Szk:** ~ *ereszt. 1597:* Zabo Dıokos … wallia. Legh elseoben en chepelte(m) el az ;potali búzaiaban hatwan niolcz kalongiat … abbol het :obeol búza leon … az teobit azútan nem segitette(m) ıepelni hogi ollian zegenyewl erezt wala [Kv; TJk V/1. 40]. *1606:* 94 kalongiat, es 16 keuet el cziepeltetüen, ımint hogj Zegeny apro gazos tõuisses buza uala … igen :geniwl erezte [Kv; Szám. 12a/I. 5].

szeges[1] szegezett; ţintuit; genagelt, mit Nägeln. *1697:* :gj mark (!) vasos szeges lo szekérb(e) valo Rud s egjéb zekérhez valo fa egjet masok s eszközők [Borberek AF; Ak Alvinczi Péter inv. 5].

Szk: *hólyagos* ~ kb. nagyfejű szeggel szegezett. *1694:* ·as sarkas, pántos, fa hevederes, boritott záros, vas ütközős, ıojagos szeges, bellett Ajto [uo.; BfR néhai ifj. Bálpataki ános kúrialeír.].

szeges[2] **1.** szegletes, szögletes; colţuros; eckig, unrund. **Szk:** ~ *csésze. 1627:* Ezwst Miuek … Egy szeges Cziesze ız Keozepibe Egy nyul forma nyom m. 3. p. 28. aestimaluk tt. f. 89 d. 56. [Kv; RDL. I. 131] ✳ ~ *felsőjű findzsa. 1846:* égy Szeges felsőjü, aranyozott szélű büdöskö szinre 'estett virágos findsia tálastol [SLt 17] ~ *kályha. 1586:* fazakas peterteól hordottak volt paraszt kaljhakat … Jllien legszest kwldeót ream hogi ez zerent veszi meg raita(m), zeges kaljhak, ket ket penszesek 45 teszen —/ 90 formas kaljhak, haro(m) penszes 38 tezen f 1/14 [Kv; Szám. 3/XXIV. 72] ~ *lakat. 1587:* 28. 8br. Veottem keet eoregh zeges Lakatotth eggyet p(ro) d. 20 … d. 40 … Chynaltattam meg vizontak egy Eoregh zeges Lakatotth meg (így!) d. 10. [Kv; i.h. 3/XXXIV. 14–5 Zabo György isp.m. kezével] ✳ ~ *nyelű kalán. 1637/1639:* 4. Szeges nyelű kalanok ember feo raita … f. 17 d. 32. Ittem. 4. szeges nyelű Lengjel forma kalanok emberfeos … f. 17 d. 32 [Kv; RDL I. 111] ✳ ~ *palack. 1589:* egy zeghes palaczk [Kv; KvLt Vegyes I/2. 39] ✳ ~ *pecsétnyomó aranygyűrű. 1627:* Wicey Mathenak adtunk … Egy szeges pecziet nyomo Arany giwrwt meliben kęk keo vagio(n) [Kv; RDL I. 132]. *1629:* adtunk … Egy szeges pecziet nyomo Arany giwrwtt … Egy befoglalatlan teorkest [Kv; i.h.] ✳ ~ *próbakő. 1637/1639:* Egj Ezüst proba teo, egj szeges proba keouel egjütt aztis az gjermek(ne)k hattuk [Kv; RDL I. 111].

2. recés szélű; zimţat; geriffelt, gerändelt. **Szk:** ~ *tallér. 1659:* Az Ur Kemény Janos Ur(am) eö Nga paranczolattiából Percipiáltunk Kornis Ferenczi Ur(am) eő Nga Sattzáb(an) valo penzt … Gréczi Egész Tallérokat száz hetuen nyolczat … Imperialis egész Tallerokat négi száz eőt Tallért … Szegesz (!) egész Tallérokat hármat [Fog.; Ks 90]. *1662:* 31 1/2 oroszlanios Taller pro d(en) 180 f 56 d. 70. 10 szeges taller 3/4 f 20 d. 50 9 Imperiális taller f 18 [Kv; KvRLt X. A. 25].

szegés 1. fejtés; extragere; Ausbrechen, Steinbrucharbeit. *1590:* Az warosnak owarban fokhazanak Epiletire expensaia … 13 May vettűnk az Epiletnek Zwksegere … 11 zeker keowet … az arra f. 4 d. 40. Azoknak zegessetol attunk tt f 2 d. 42 [Kv; Szám. 4/XIV. 1].

2. feltört földdarab/rész; pămînt deşţelenit; bearbeitete Bodenfläche, zertrümmerte Scholle. **Hn.** *1617/1687 k.:* A' Gyep szegésben (sz) [Kövesd MT; MMatr. 395]. *1715:* Az Szena fũben az Uj Szegésben (sz) [Pálos NK; EHA]. *1815/1817:* Az Ujj szegésbe (sz) | Az Ujj Szegésen kűjjel (k) | A Gát Szegésbe (sz) [Miklósfva U; EHA].

3. nem megtartás, megszegés; încălcare; Brechen, Verletzen. *1620 k.:* Zent leorincz napia(n)[a] … senky ne kazalylyo(n), hogj az Isteny Myltosagh az Innep Zegessere my ellennwnk haragra fel ne gerjedgye(n) [Cssz; Ks 90. — [a]Augusztus 10].

szeget követ kifejtet/termeltet; a pune pe cineva să extragă/scoată piatra; Steinbrucharbeit machen lassen. *1581:* Az keo Banya felòl penig A honna(n) az kowet kellie(n) zegny vegeztek hogy Biro vr(am) az kómywesseket hywassa, es twdakozzek tollek es a mint lehet kózólbe(n) Zegessek a' kowet [Kv; TanJk V/3. 238]. *1593:* Az bekas patakj kw hidhoz zegetet biro ura(m) keowet az kw zegeokel [Kv; Szám. 5/XXI. 25].

szegetlen beszegetlen; netivit; nicht eingesäumt. *1754:* egy Csinálatlan vagyis szegetlen vég Abroszt ki vettenek [Gernyeszeg MT; TGsz 33].

szegett[1] szegélyezett; tivit; eingesäumt. *XVII. sz. m. f.:* Egy Bársony Palást téli petymettel béllett nyuszt az Elein Arany S ezűstel egyvelegh egy Sor tenyérni széles csipke az allyan Arannyal galandal szeghett [EMLt Klobusitzky lev.]. *1657:* Vagion egj megj szin Arannias Terczalla valnelkúl valo szoknia, az allia galonnal szegett [Mihályfva NK; JHb XXII/42]. *1664:* Egy fekete virágos bársony muntlit, galonnal szegett mereon nestel bẽrlett [Beszt.; SL]. *1710:* Egj Kiraly szin dufla Barsony, arany galadb(an) szegett szoknya [Told. 19]. *1767/1770 k.:* egy arannyal szött, 's körödes körül arany rojtba szegett keszkenö [A.szovát K; SzConscr.]. *1803:* Pánkán Avrámnál … tanáltatott … egy ujj pántlikában szeget kalap [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.].

szegett[2] (használat, megművelés céljából) feltört (föld); (pămînt) deşţelenit (cu scopul de a fi lucrat); bearbeitet (mit Egge u.dgl.). **Hn.** *1689:* Szegett nevũ helyben (k) [Szemerja Hsz; EHA].

szegez 1. megszegez, szegel; a bate/fixa în cuie; (fest)nageln. *1591:* Az zekrent zegezny kyben az kűpakat Roktak attam f — d 1 [Kv; Szám. 5/I. 14–5]. *1850:* a' régi lájsznyikat ujra szegeztem és fodoztam [Kv; KLev.].

Szk: *apródeszka ~ni. 1585:* Vettem Letzeget Apro dezka zegenj p(ro) f. — d. 10 [Kv; Szám. 3/XXI. 4] ✳ *hajódeszka ~ni. 1598:* uottem … 16 apro uasat f 1/60 az hayo dezka zegiezny [Kv; i.h. 7/XVI. 119] ✳ *padlások ~ni. 1593:* az toromba padlasok szegeszni az felseo rendbe vettunk lecz zeget p(ro) f — d 3 [Kv; i.h. 5/XX. 122].

2. (szeggel) vhova rögzít; a ţintui/fixa de ceva cu cuie; annageln, (mit Nägeln) an/auf etw. befestigen, annageln. *1573:* Anna Zentlazlay gergelne, latta hogi Balasy Gergel az haz eleot al volt es kyalt volt Imre deaknenak kwld Ide vgimond az vradat az califactor kurwa fiat, mert az fwro lykba zegezem zakalat [Kv; TJk III/3. 232]. *1590:* Attam Az Georgy kouachynak hogy az Sarkokat Chinalta, es az Chyatornara zegezte f. — d. 15 [Kv; Szám. 4/XX. 18 Hooz Lőrinc sp kezével]. *1629:* Egy regy formara czinalt Lo nyakaba valo Ezwst remekek uadnak szyara szegezve [Kv; RDL I, 132]. *1679:* Páripak hatulso labara valo panyva fejes lancz, egi gerendaban szegezve nro 9 [Uzdisztpéter K; TL 89 Bajomi János inv.]. *1680:* ez kamaraban vagyon ba-

kokra szegezve ket szal deszkabol hosszu asztalka [A.porumbák F; KvLt 29 Inv.]. *1732:* a palota ... ket záldog deszkából tokos ablak rámái Csere ablak keresztekre vannak szegezve [Nagyida K; Told. 11. 70]. *1756:* a Veteményes kertben bé szolgálo Ajto ... Ajto Táblája áll Hársfa Deszkából két Cserefa hevederekhez fa szegekkel szegezve, melly is két fa sarkokon fa kilincsel Nyilik be a Veteményes kertben [Branyicska H; JHb LXX/2. 29–30]. *1766:* egy hoszszatska régi fogass a' falra Szegezve [Hosszútelke AF; Kath.]. *1790:* A' Pitvarban is három hitván festett fogas és égy paraszt a' falba szegezve [Mv; MvLev. 2 özv. Cimbalmos Ferencné hagy.]. *1817:* a konyhabéli Kereszt Gerendáhaz vagyon ëgy Deszka polcz szegezve [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 2]. *1842:* A papiros malom ... Az első kád mellett van egy Sajtó, mely két felfelé álló vastag tölgyfa oszlopokbol, és három keresztül álló tölgyfa darabokbol áll, also és felsö Darabjai vastagok az also földben van helyezve, a felsön négy vas abrants van és két erös srofos vas szegekkel a' felálló két oszlophoz van szegezve [Km; KmULev. 2].

3. beszegez; a închide (în ceva) bătînd în cuie; zunageln. *1586:* vagy Capitanok altal vagy mikeppen az Varossy tellies keosseget ereós bwntetes alat megh Intesse biro vra(m) hogy az holt testeket Ne tarchak sokara, hane(m) el siessek temetny seot mingyarast ladaba zegezzek [Kv; TanJk I/1. 31–2].

4. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *ágy fenekébe ~* ágyba fekvésre kényszerít; a ţintui (pe cineva) la/în pat; an etw. festnageln, wie festgenagelt halten. *1766/1800:* az Istennek ő Felségének sulyos és latogato keze engemet az ágy fenekében szegezett, a' Feleségemis világtalan lévén [Harasztkerék MT; Told. 30].

5. vki/vmi felé irányít; a ţintui asupra cuiva/a ceva, a îndrepta către cineva/ceva; auf jmdn/etw richten/zielen. *1664:* Urunkkal és sok számú hadakkal menvén Kassa megszállására, kilenc nagy ágyúkat vonván az kassai téglaszínhez az városnak szegezvén [Kv; KvE 174 LJ]. *1776:* Kurtyán Petru melyembe szegezvén Vasvillaját, s azt kiáltya káromlással, hogy ha el nem botsátom mindgyárt raitam által Veri [H; Ks 114 Vegyes ir.].

6. vmerre irányul; se îndreaptă spre o anumită direcţie; gegen etw. gerichtet sein. *1820:* A Sópajtáknál levö hajos Malómnak kereke alol le tsapo viz arolrol (!) az utnak szegezvén magát kerengőt tsinált [DLt].

7. *~i magát (vki ellen/vmi ellenére)* szembeszegül, ellentmond; a se împotrivi la ...; sich gegen etw. stemmen. *1786:* Az Hetenként szolgálok vagyis kézi munkas Thoroczkai Lakosok közül egyet sem tudak, nemis tapasztaltam, az ki maga Szolgálattyát el vonta volna, vagy annak ellenére szegezte volna magát | hogy kezünk alatt lévö Emberek közül valamellyik Vakmerö képpen szegezte volna magat az Taxanak meg nem fizetésere vagy a kézi munkának nem tételére egyis nincsen [Torockó; TLev. 4/13. 29, 62]. *XVIII. sz. v.:* T. Gyujto ur ... miképpen szegezte akkoris magát Ngtok, mint háládátlan, fiak ellen, azt én le nem írom, 's nem is akarom [LLt N. Solymosi Kontz József kezével]. *1825:* Domján György Ur — Interimalis Fö Hadnagy Aty(a)nkfiát — kűlömb külömb féle illetlen molcskokkal — illetve — vakmerőül magát ellene szegezvén — az emlegetett Határozásnak leg kevésbé sem engedte eleget tétetni [Torda; TLev. 252/825 Közig. ir.].

szegezés ţintuire, fixare în cuie, bătutul în cuie; Nagelung. *1597:* Az kozeb (!) kapwban az kwlso kapwnak az allia el bomlot wala wiob deeszkat faragot lwkacz Mest helieben Annak az fal zegeszisire adtam 1 Apro wassra ... — d 109 [Kv; Szám. 7/XIV. 104 Th. Masass sp kezével *1859:* Egy bekötöre fot és fel ránto 20 xr ... Egy fak kantárra strupli ... Egy pár fako sarkantju szija 20 xr. Eg prits nyeregre három Darab és szegezés 20 xr [Kv; Új 1/1].

szegezett, szegzett 1. megszegezett; ţintuit, bătut/fixat î cuie; genagelt. **A.** *1632:* Az hid padlot, karos, gombos, ua szegekkel szegezetth [Fog.; UF I, 130]. *1648:* Az megh i czywrkertbeöl nylik az majorhazra, egy fa sarkon forgo f szegekkel szegezett félszer ayto, a' fele sendelyes, körw mind jo lészás támaszos seövénnyel keritve [Komána F; Ul I, 936]. *1656:* Az Sarkany patakja feleöl valo rend hazak nak megette vagyon egy rekesz kert, mellyre nyilik be ba kezre, fa sarkon forgo, fa szegekkel szegezett fel szer ajt [Fog.; UF II, 176]. *1667:* Egy tölgy fábol csinált, vas sze gekkel szegezett rostély vas sorkokkal edgyütt [i.h. 336] *1677:* Nyári ház ... vagyon minden felől fa szegekkel sze gezett fenyő deszkákkal alól és fellyül meg padlot kötése oszlopokon álló egy tornácz, melyből nyílik a nyári házr ... egy fél szer ajtó [Madaras Cs; CsVh 51]. *1736:* Haron kis szegezett fogasok az falloldalan egy Szarazto rud [HSz *tüzelőház* al.]. *1741/XVIII. sz.:* Szegezett Vas Karikátskál [Somkerék BN; Berz. 7. 68. 280].

B. *1761:* földben ásott, tsere Sasokhoz, fenyö füresz rö könyödött deszkából, vas szegekkel szegzett, hulladozott meg rothadott égj rend sendely fedelü kert | Vagjon ... ti tsere ágasokra szarvazott sövény lészával padlott, szalm fedelü, fenyö fürész deszkából vas Szegekkel szegzett d meg hulladozott oldalu, cir. nyoltz Lora valo dibdáb Istálló [Szpring AF; JHbK LVIII/1. 501, 502].

2. vhova rögzített/erősített; fixat în ceva cu cuie; (ar etw.) angenagelt/befestigt. **A.** *1589:* Vagyon egy Nyelbe zegezet Reez medencze kit patellanak hynak [Kv; KvLt I/2 65 Vegyes ir.]. *1656:* Ezen hazban fén az falban szegezett 3 darab szünjegh fügezteö partazatt [UF II, 165]. *1676:* Vad nak az falon negy fejer fogasok, azon fölyül szögjögek alá valo nyolcz darab falhoz szegezett festet parkányok [Fog. i.h. 727]. *1688:* Nyilik ezen Gabonás házra Tölgy fa heve derekhez fa szegekkel szegezet fellyül fa horogb(an) alol peniglen vas csapon es serpenyoben jaro vas karikas sarkon fenyo deszkákbol valo öreg kapu, melly egy örög retez fön járvan által hozza valo lakattya es kolcsia is meg vagyon [A.porumbák F; KvLt 20 Inv.]. *1697:* vagyon három fenyö Deszkából valo falra szegezett fejir párkány fogas [O.brettye H; Born. XXIXa. 2 Néhai Bodoni Balázs conscr.]. *1736:* Hinto Szin ... fa szegekkel Csekelly Heve derire szegezett kaputskája két felé nyilik [Várhegy MT; Conscr.]. *1743:* a kapu ... jobbkéz felől való cserebábra szegezett, eléütő fazáral, vagyis gerezdes kolcsal jár [Erdő sztgyörgy MT; ETF 108. 14–5]. *1768:* Vagyon egy ... agyaggal mind két felől meg tapasztatott, és mészszel kivül belől fejéritettet, fenyőfa szarufához szegezett kőzép szerű Sendeljekkel bé fedett épület [Backamadaras MT; Ks 74/55 Conscr. 75].

B. *1757:* a Kapu ... Bal kéz felől lévő Két Kapu felei között Szolgál bé Fa sarkokon három fa hevederekhez Szegzett Fenyő Fürész avatag Deszkából volo két felé nyilo Kapu Levele vagyis Táblája [Budatelke K; LLt 129]. *1761:* Szolgál az ... ország Vtyárol avatag Sendely fedél alatt lévő galambugos tserefa kötéses zábék között hevederfáihoz

avatag fenyö deszkákbol szegzett, vas sorkokon ket felé nyilo nagy kapu [Pagocsa MT; JHbK LXVIII/1. 12]. *1763:* (: Az udvarházhelyre :) vastag csere fakból faragott, s cziffrán kimettzett, Veres festésü galambugos Zsendelly fedél alat lévő kapu Zábék közöt csere hevederekhez Lapos szegü vas szegekkel gyalult fenyö fürész deszkákból szégzett ... közönséges jóságu Kapú szolgál be [Szászvesszöd NK; JHb LXVIII/1. 197].

3. *vki ellen* ~ vki ellen felhasznált; (care a fost) îndreptat împotriva cuiva; gegen jndn richten, jndm zufügen. *1807:* ezen Admonitiora tett feleletembe is az Levelek ki adását a' Törvény értelme szerént ajánlottam; sőt hogy Sombori Farkas Ur ellenem szegzett alkalmatlanságaitol menté tétethessem Readmonéáltattam az Levelek által vételére 15. napokig [F.esküllő K; Somb. II].

szegezget a bate în cuie rînd pe rînd; der Reihe nach nageln. *1592:* A trombitasnak az toromba zegezgetni Attunk lecz zeget 40 tezen az arra f — d 4 [Kv; Szám. 5/XIV. 28 Eppel Péter sp kezével]. *1600:* Esmett veottem az Zenas kertt kapuiara szegett. Mint hogj az Olahok le vagdaltak vala, es Vyolagh kellett zegezgettne(m). veottem szegett d 15 [Kv; i.h. 9/XIII. 4. Damakos Máté kezével].

szegezgetés bătutul în cuie; Vernagelung. *1590:* Lecz zeget allasnak vettünk es egietmas zegezgetesse zwksegere 200 p(ro) f. — d. 24 [Kv; Szám. 4/XIV. 10–4]. *1618:* Az deskas szanak szegesgetesere attam Lecz szeget 50 ... d. 62 [Kv; RDL I. 103]. *1654:* fizetet ... valami szegezgetestol egy kóból buzat hat forintban [Kv; ACJk 67a].

szegezgettet megszegezgettet; a pune pe cineva să bată cuie în ceva pentru a întări/consolida; Vernagelt, Beschlagen. *1599:* Az kis templúmban ualo statusokban zegezgetetünk valamy zeket meg fizetünk attol fl — d 9 [Kv; Szám. 8/XVI. 41].

szegező retesz; zăvor; Riegel, Sperre. *1587:* Bornemisza Vramtolis kertem vala egi ladat az szegeszeoiel el loptak rolla az fedeletis meg czinaltatta(m) ... /8 [Kv; Szám. 3/XXX. 43 Seres István sp kezével]. *1595:* Lakatos Benedeknek attam, hogy az közep kapúbelj örüze hazra az Zárnak 1. zegezöt czinalt It(em) egy harom szegú lakatnak, atzelyat, zaryat czjnalta ... d 17 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 136 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1599:* Fejerdi Ach Janos Borsowaj Sigmond Jobbagya fatetur ... eo az keolseo Ajto mellet fekeott es eo verte volt az Zegezeojetis be [Kv; TJk VI/1. 316]. *1609:* Mester vram haza kemenchyeinek Aytaiara zegeozeót chinaltata(m) Lakatos Adammal fizettem f — d 25 [Kv; Szám. 126/IV. 126]. *1636:* Egy kapunak felseő sarka foglaloja szeles vas kapocz vas kapczios rudas szegezeő rayta [Siménfva U; JHb Inv.]. *1647:* Ebbeol az elseo hazra nap nyúgotra, egy parazt, bellet aito, vas sarkú, pantú, fogontoju, rosz tolyo Zarú beleol rajta ket vas pant, szegezeonek valo [Meggykerék AF; BK 48. 16]. *1656:* Az kerengö gradiczrol közep rend hazak eleöt valo bolt pitvararrol jeöven az elsö hazra, nilik be balkezre az elseo hazra, rosas vas sarkon panthon forgo reghi kivül belöl partazatos ayto 4 vas retezfejevel, keö melljekeben csinált vas ütközöjevel együt, zarnelkül zegezö nelkül [Fog.; UF II, 120]. *1675:* Ezeknek az haznak (így!) közből vagyo(n) egy pitvara ennek ki jaro ajtaja nap nyugotra vagyo(n) ... eze(n) pitvaro(n) vagyo(n) égy nagy keő ablak, ennek ajtaja fel szér ajto ket vas sarkokon pantokon forogh vas kilincze szegezője [Dés; Borb. II].

szegezőgerenda ? szegélygerenda; grindă marginală de centură; Streifbalken. *1647:* Maga az Uduarhaz ... Az gradiczrol nylik egy kis Tornaczra, egy festekes bellett boglaros, vas sarkú pantú vy aito, az mellyeke fa, kereztwl altal egy szegezeo gerenda iar vas kapczokban [Mezőkirályfva KK; BK 48].

szegezős reteszes; cu zăvor; mit Riegel, verriegelbar. *1638:* Az tornaczbol be menven az pitvarban, vagj Uduarlo palotaban, nilik rea eggj bellett festett aito, vas sarkos, pantos, szegezeös kilinczjes, vonitos es vas ütkeözös [A.porumbák F; UF I, 660]. *1648:* Harmadikrais nylik felszer deszkás fa sarku szegezeös ajto, hasonlo mint az másik, gyalulatlan deszkából az padlásá [Komána F; UF I, 924].

szegezővas vasretesz; zăvor metalic; Riegel, Riegelstift/-stab, Sperrstange. *1595:* 5. Juny. hogi az scolaban a kapwt meg chinaltattuk ... Hogi az vas sarkokat hogi teortenek vala es es (!) az zegezeo vassot maskepe(n) chinaltattúk Attúnk Georgi koúachnak f — /12 [Kv; Szám. 6/XIII. 38]. *1677:* Vagyon ... egy fűrész malom, melynek tőke tartó nyolcz karikás szekere, ... kupás jó víz kereke, hozzá való fürész vasa, vas esztekeje, szegező vasa no. 2 és kaptsa szegezeővel egygyütt meg vagynak [CsVh 54]. *1693:* Czitaltatta(m) az It ... oka czitatiomnak az hogy égy fűrész vasamot hadtam volt az hazanal mely az Ura(m) fűrészíre valo volt két szegező vasat is az mellyet mégh kértem törvényré keresén mégh ném adta [Szentegyházasoláhfalu U; Törzs]. *1694:* Ket felől az fel vono Kapun vono vas Lanczocskak függenek es az mellet ket felől ket Vastag Vas Retez, mellyek(ne)kis Retez fejei az Kapufelben allanak, mellyenekis fellyűl kőzep tajba(n) negj negj szembol allo Lanczocskakkal függő Szegező Vasak allanak [Kővár Szt; JHb Inv.].

szegeztet 1. szegeltet; a pune pe cineva să bată cuie în ceva pentru a întări/consolida; festsitzend machen, umzäunen lassen. *1597:* B.V. hagiasabol zegeztettem es chinaltattam az Tanachihaznal az also hazbeli padzekeket, megis festetettem giontaroztattam [Kv; Szám. 7/XII. 21 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1819:* a kertyit szegesztette, és duggatta a kert Dészkáiba volt Gőtsők hellyeit [Kv; Pk 2].

2. vhova szeggel rögzíttet; a dispune să fie fixat cu cuie (de ceva); annageln, mit Nägeln an/auf etw. anbringen lassen. *1592:* Zabo Ferencz ... valia, En az Aztalos Mihalne Jnassa voltam, Azzoniom oltalmaztatta velem az kèo falt dezkakat zegeztetet velem az falra hógy az viz ne archion az falnak [Kv; TJk V/1. 277]. *1595:* Az feredös akarúan feredöt czinalni, az viz meröt az Ghem meg ranttya mind vedrestöl és czak alig hogy le nem esset ... És szegesztettem az Ghemen felyül egy tilto Altal fat az Agashoz, alat azonkeppen [Kv; Szám. 6/XVIIa. 250 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1623:* Jo eöregh vas karikakott zegeztesse az labfakban kikhez louakott keötteözhessenek [BGU 124]. *1649:* Safar Polgar Ur(am) ... ket szàl padlò fùt ... szegeztetet az Fördöhaz kutianak Agassahoz [Kv; Szám. 26/VI. 559]. *1662:* És hogy a vezér Szejdi passa kétrendbéli hitlevele is kopjára szegeztetvén, a Veres toronybástya oldalán kitétetvén, azt is egyszer a közelebb levő sáncból lelőnék, mellyet más kopjára szegeztetvén, újabban annál fellyebb

szinte a torony tetején tétetett vala ki [SKr 598]. *1705:* Ma az úr beszélé, hogy Forgách uram azt írja, hogy ... amely leveleket az urak Pekri uramnak és Mikes uramnak írtanak, az akasztófára szegeztetné, hogy ugy akarják az embereket fascinálni [WIN I, 462].

3. vmire irányíttat; a dispune să fie îndreptat ceva asupra a ceva; auf/gegen etw. richten (lassen). *1657:* Oda azért béférkezvén és az városra lövőszerszámokat szegeztetvén, ijesztém őket tűzzel, fegyverrel is [KemÖn. 194–5].

szegeztetés vminek vmire irányíttatása; dispunere de a fi îndreptat ceva asupra a ceva; Anzielung, Richtenlassen gegen etw. *1662:* A várbéliek látván a nagy faltörő álgyúknak a vár oldalára való szegeztetéseket, látván a temérdeki sokságos ellenséget is ... azzal annak a sokaságnak, temérdeki jancsárságnak, lovagnak, csak mi részének is resistálhatna, ellene állhatna, de hogy csak meg is próbálhatná, lehetetlennek állítják vala [SKr 430].

szegeztetett vmire irányíttatott; care a fost îndreptat asupra a ceva; auf/gegen etw. gerichtet. *1736:* Vagyon a' Kűkűllő parton egy darabotska puszta Telek ... mind az küküllő éppen vgy foj réjá, és annyira vágja mint valami vár oldalának Szegeztetett ágyu [Mikefva KK; EHA].

szegeztetik 1. szeggel rögzíttetik, rászegeztetik; a fi ţintuit/fixat de ceva cu cuie; festgenagelt werden. *1645:* (A fogolynak) az plenger alat nyelue kj vonattassek es à plangerre szegeztessek; Miuel penig ereos gyanuia vagyon reaja hogy Nem maga fejeteol czielekűtte cziak ez nagi dolgot[a] azt kewannya hogy megh mondgya, aloqim per torturamis examinaltassék [Kv; TJk VIII/4. 12. — [a]Az árulást]. *1647:* az Actort J Eb lelkűnek Eordeögh lelkwnek Eordeogh Aniatol fajzotnak, fel faszszal czinalt Esse lelek fianak szidalmazta ... megh keuannia à jure si juris în exemplu(m) aliorum az nyelue ki uonattatua(n) kj meczettessek s az pellengerre szegeztessek [Kv; i.h. 216]. *1662:* És hogy a vezér Szejdi passa kétrendbéli hitlevele is kopjára szegeztetvén, a Veres toronybástya oldalán kitétetvén, azt is egyszer a közelebb levő sáncból lelőnék [SKr 598]. *1676:* vagyon jobra az ... filegoria, melynek vizben alo czővekjei, avagy lábjai, sűrű kőtessekkel vadnak megh erősitve, jo eőregh szegekkelis szegesztettek kőtesi [Fog.; UF II, 698]. *XVIII. sz. v.:* Valahol marhadögi hallatik Súkséges hogy minden nap a' Marháknak, égetett so adassék, és meg nem betegednek, Varas béka Cseber fenekére szegeztessék s feljül Vászonnal a béka bé borittassék és a marhákat arrol itassák [UszLt X. 80].

2. *ágyba ~* ágyba fekvésre kényszeríttetik; a fi ţintuit în pat, a fi obligat să stea la pat; ans Bett gefesselt. *1853:* minő keserves dolog lenne égy tartos sulyos betegség által ágyba szegeztetni, távol mítőlűnk, s nélkülőzni kényeztetve a' mi ápolásunkat, dajkálodásunkat [Kv; Pk 7].

3. vmi felé irányíttatik; a fi ţintuit/îndreptat asupra unui lucru; auf etw. gerichtet/gezielt sein. *1662:* Mindez akadályokra nézve azért, avagy hogy annak is a falnak erejéhez, mellynek a lövőszerszámok szegeztettek volna, hogy csak egy lövést is elviselhetne, csakugyan nem bízhatnának [SKr 431].

szegfakó barnás fakószínű (ló); şarg; braunfalb. *1692:* Öregh kancza szegh Fakó [Mezőbodon TA; BK. Inv. 17, 20].

szegfejező szegfejkészítő szerszám; căpuitor de cuie; Nageldocke, Döpper. *1635:* adtam mwszert nekj ... Egy Eoregh pőrőlt, egy fél kéz vereot, kett fogott, egy Ljukasztott, két szegh fejezőtt [Uzon Hsz; BLt]. *1681:* Szeg fejező, edgy nro 1 [CsVh 93]. *1849:* Egy Szeg fejező [DLt].

Szk: *három lyukú ~. 1741:* Egy Harom lyuku Nagy Szeg fejező [Kv; TL 90 lak.] ✳ *kettős ~. 1840:* Egy nagy kettős szeg fejező 20 xr [HSzj *kovácsműszer* al.].

szegfúró burghiu pentru cuie; Nagelbohrer. *1782:* Egy kis szeg furu Kilencz apro furu [CsS].

szegfű, szekfű 1. Dianthus; garoafă; Nelke. *1682:* Meg adák kgd levelét mind az fűvekkel edgyűt ... ugyan ezen fűvek felét ha meg virágoz(na)k ismét külgyőn elegendőképpen télre kőtőzni valot, mivel pedig az Tisztesfű, és szekfű már meg virágzik kgd minél hamaréb külgyőn [Ebesfva; UtI]. *1814:* Szégfű cserépbe 102 [Mv; Told. 18] | A Felsö Virág Házba találtattak ezek a Virágok ... Rosmarint Cserépbe 42 ... Rosmarint Ládába 15 ... Szégfü cserépbe 102 [Szászvessződ NK; Told. 18 gr. Toldalagi Kata lelt.].

2. szegfűszeg; cuişoare; Gewürznelke. | szegfűbors; ienibahar, cuişoare engleze; Nelkenpfeffer. *1591:* 21 die January, Indûltt el B. vram es kyraly B. vram feyer varah Az vy Ezttendeo Ayandeka(w) vettem ... Szeőkfywet ... d 50 | Zeeg fyett vetem f — d 12 [Kv; Szám. 5/I. 7–8, 46]. *1594:* keöltettem fü zerzamot ... giembert zek füett f— d 48 [Kv; i.h. 6/VIII. 95 Caspar Semel sp kezével]. *1597:* Veottem ... Almat az fekete lehez ... d 1 1/2 Diot ... d 1. Zekfwuet a' fai tiúkhoz ... d 2 1/2 [Kv; i.h. 7/XII. 34 Filstich Lőrincz sp kezével]. *1609:* Safrany, Geomber es zekfw d 22 [Kv; i.h. 12b/IV. 359]. *1625:* Az minemű oda valo elest keszitettem itthon ... Szereczie(n) Dio viragott Lott 2 ... d 50 Szekfwvet Lott 1 ... d 25 ... Lemoniatt ... d 45 [Kv; i.h. 16/XXXIV. 237]. *1657:* 2 Januar(ii) Balpataki Ur(am) co kglme haza jűue(n), vettem szek fűuet, saffrant, per fl. —// 60 [Borberek AF; WassLt]. *1670:* Adtam Borsolo Mathenak ... szekfuvét egi fontot ... Adtam Gilanyine Aszonyo(m) szamara ... Két lot Szekfuet [UszT 10]. *1681:* Fel font szekfüvet Flo: 2//80 Medgyesse(n) vőttem ... harmincz font ris kásat Flo: 1//80 [DLev. 2]. *1741:* Colonelus Uram konyhajara ... szekfüvet szerecsendivot, borsot, safranyt d. 29 [Kvh; HSzjP]. *1745:* testinek egész béborítására hosszú párnát készittettem ... mely párnákot töltötték meg ő kegyelmek az következendő jószágú kertbéli füvekkel; úgymint ... mirhával, asszú rózsával, majoránnával, aspiknárttal, székfüvel, bisziokkal [Ne; DanielO 226 Daniel István apósához, gr. Teleki Sándorhoz]. *1802:* 1/4 loth bors ... 2 Loth Szekfő [Déva; Ks 120. III. 8]. *1808:* 1/8 Font száraz Kapornya ... 2 Loth szekfű ... 2 Lott mindenféle szer [Mv; Told. 22].

Szk: *fonott ~. 1599:* Pataky Janos Hozot Crakaj Marhatt ... 14 Fonutt zekfiett ... //42 Egietmas Crakaj aprolekott ... —//96 [Kv; Szám. 8/XIV. 7 hj].

szegfűs szegfűmintás; cu model de garoafe; mit Nelkenmuster, mit Nelken. *1611:* Egy zeolden festet zekfeöues karzek oloz korsos [Kv; RDL I. 88]. *1633:* Egi giapot va(n)kos, veres fonalla varrot szekfws f. — d. 70 [Kv; i.h. 103].

szegfűszín szegfűszínű; de culoarea garoafei; nelkenfarbig, nelkenrot. *1530:* Ittem tunica de panno purpian szekfewszyn. Ittem una suba mardurina tecta cum panno pur-

pian szekfw szyn [Vh; MNy XXXI, 276]. *1629:* Egy szekfw szyn kamuka dolman aestim: tt f. 28 [Kv; RDL I, 132]. *1634:* Egy szegfű szín kamuka Zoknya az allyat het rendel Zeold barsony prem az valla ninczien [Kv; i.h. 105]. *1688:* Kanavácz Szégh fű szin szoknya valastol egy rend ezűst kőtes az allyan [Beszt.; Ks Miss. 27]. *1705:* Edgy szekfű szin aranyas materia szoknya elő ruhástul vallastűl fűzőstűl [Cege SzD; WassLt Vas Dánielné lelt. Rettegi György kezével]. *1723:* Egy szegfű szin Angliai Posztó Dolmány, fejér bogár hátu sinorral harmintz apró ezüst gombok s makkos gombházakkal [Koronka MT; Told. 29/2]. *1728:* Egy tarka szekfű szin sarga csillagos sellyem keszkenő [Gidófva Hsz; SVJk]. *1748:* Sellyem ŏv Szek fű szin szkófiummal gombozott [Vargyas U; Sándor conscr.]. *1755:* adok által ... Lukáts Kata Ocsém Asz(szonyna)k ... két mely fűzőt egyike Szekfű Szin az másik karmasin szin [Aranyosrákos TA; Borb. II néhai Székely György özvegye Csipkés Borbára végr. Szaniszló Zsigmond kezével]. *1850 k.:* Miklos almáriumában 1 szekfüszin uj poszto gérok [Pk 2].

szegfüves 1. szegfűvel beültetett; plantat cu garoafe; mit Nelken (bepflanzt). *1692:* Ezen vetemenyes kert ajtajan belől ket szek fűves tabla, kűrűl szalyaval beűltetve [Görgénysztimre MT; JHb Inv.].

2. ~ *lé* szegfűszeggel v. szegfűborssal ízesített mártás; sos condimentat cu cuişoare sau ienibahar; nelkenwürzige Soße. *1595:* Sütnj ualo Zamos halath zekfües lere fl —//13 | Negiedik tál etek swlt zek fwues lewel: 3 Fogoly madarat veőttem f — d 30 [Kv; Szám. 6/XIV. 15, 6/XVI. 3] | 7 January ... Ez Ebedre hittak vala az Birak Wraimat ... ehez az fekete lewhez és az Zekfües lewhez ... d 25 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 16 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1621:* azon olah keoueteknek konyhaiakra gazdalkotta(m) ... Ket ludat szekfwes lehez ... d 20 [Kv; i.h. 15b/XI. 18].

szegfűvirágos szegfűmintás; cu model de garoafe; nelkenartig gemustert. **Szk:** ~ *abrosz. 1837:* Szekfűvirágos rostéllyos abrosz [Szentbenedek SzD; Ks 88. 7].

szegfűvíz szegfűvel illatosított víz; apă cu miros plăcut, preparat din garoafe; Nelkenwasser. *1648:* Ezen hazbannis vadnak az falokon négj darab fogasok o szerűek ... kiknek az kettein vadnak illyen fwvek és virágok vizei. Elseö lapos wvegh palaczkban szekfw viz. 2. palaczkbannis szekfw viz ... 8-dik palaczk szekfw viz [Komána F; UF I, 931].

szeghaj sötétbarna színű haj; păr castaniu; (kastanien)braunes Haar. *1795:* Egy tőrpe termetű barna szeg hoszszu hajat béfonva visel [DLt nyomt. kl].

szeghely szeg ejtette sebhely; rană cauzată prin împunsătură de cuie; Nagelstelle, Nagelwundfleck. *1710 k.:* a kezén semmi sebhely nem vala ... kinyújtá a köntöse alól a bal lábát mezítelenen, nézem, hát ott a szeghely kicsidég veres [BIm. 1028].

szeghet kifejthet/termelhet; a putea extrage/scoate; hauen/brechen können. *1592:* az Monostory hatarban Annyę keoweth zeghessen Coloswar, amenyt akar, mindenkor [Kv; DiósyInd. 56].

szegholdas barnás homlokfoltú; cu pată brună în frunte; mit Blesse. *1587:* duo equi curriferi, vnús gradarius, zegh holdos paripa vocatus [Gyf; GyK]. *1680:* Ez idej egy szegh holdos kancza csitko [Radnót KK; UtI]. *1684:* Négy Esztendős Gyermek Lovak ... Szeg hodos szár lábu nro 1 [Fog.; UtI]. *1692:* Öregh kancza szegh hodos [Mezőbodon TA; BK. Inv. 17, 20].

szeghordó szeget vivő személy; persoană care transportă/duce cuie (la locul indicat); Leute, die Nägel brachten. *1621:* Nap Zamosok, mez keőuerők kó hordok Lecz, Zarú fa, es Zegh hordók voltak Heten ... d. 91 [Kv; Szám. 15b/IV. 20].

szegkivonás szegkihúzás; scoatere de cuie; Herausziehen der Nägel. *1592:* Trimbanok attam Zeg Jgyengetestol es az Zeg kywonastol f — d 6 [Kv; Szám. 5/XIV. 265 Eppel Péter sp kezével].

szeglet l. szegelet

szeglyuk kis hely, zug; ungher; Winkel, Ecken und Winkel. *1662:* a gyalogság bétódulván, a várbélieknek nagy veszedelmek esett vala, mert minden szeglyukakat, főképpen a székelység, hogy a palatinus bágyadt legyekhez hasonlította volna és azzal igen felgerjesztette volna őket, szorgalmatosan felbújván, valahol kit bennek kaphatnának, mind levágják vala [SKr 231–2].

Vő. a *szege-lyuka* címszóval.

szegmérték szögmérő; vinclu; Winkelmaß. *1655/1754 k.:* Szűkség azért hogy az el készült Remekre a Remekes Legény Lineat, Czirkalmat, Szeg mértéket, horgas mértéket, rá tégyen; ha pedig az Asztal valami más műszerrel nyilik azis rajta légyen, a' melyel a' Láto Mesterek visgálására vihessék az el készitett munkát [Kv; ACJk].

szegmérték-fa szögmérő-fa; vinclu; Schrögmaß, hölzernes Winkelmaß. *1656:* Ezen saffar hazban vagyon egy negy szegre csinalt asztalos miszerszam tarto lada, kiben vagyon miveleö ezköz ez szerint: Eoregh gyalu nro. 8 ... Szegh mertek fa nro. 8 [Fog.; UF II, 114].

szegnyi szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *egy* ~ egy szeg méretű; de mărimea unui cui; (als Maß-/Mengenbezeichnung) ein nagellang/-wert. *1787:* minden Verős Kováts a mennyi vasat a mivén tsinál, azt mind és egészszen tartozzek a rendelendő Vas valto hazhoz az Administratorhoz meg mérés vegett bé vinni, és abbol a mérés előtt, ne legyen szabad senkinekis semmi szin és praetextus alatt meg tsak egy szegnyitis el rejteni [Torockó; TLev. 9/25].

szegő kőfejtő/vágó; pietrar, spărgător de piatră; Steinhauer. **Szn.** *1603:* Nic. Szegő ppix [Jobbágytelke MT; SzO V, 258].

szegőd 1. szegődtet, szolgálatra felfogad vkit; a tocmi, a angaja ca slugă/ca lucrător; (ver)dingen. *1587:* 3 Die Janŭary Zegeottem egj leantt kinek Ersebett newe. p(ro) f 7 d — 1 arso Jng, 2 ferseo Jngh, 3 sing galler giolch, 1 feiereh valo giolch, 1 kèz Jgler frish, 1 Barson Parta, 1 vy sarw 5 Die Janŭary Zegeottem esmeg egj Főzónett az Zegenieknek p(ro) f 4 d — 1 Arso Jnng, 2 ferseo Jngh, 1 feiere valo giolch, 1 Czondora [Kv; Szám. 3/XXVI. 13 Suweges

Gáspár kezével]. *1595:* Biro W. szegödöt vala Siposokat[a] az gyalog nepünk közze, egynek adata ö kme d 16 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 201 ifj. Heltai Gáspár sp kezével. — [a]Alább két név szerint és egy névtelenül felsorolt sipos és járandósága jelzésével]. *1651:* szegőttem ... het Camarakat öreg deszkaval padolni fl. 6. den. 50 [Kv; EM XLVIII, 353]. *1673:* Anno 1673 Karacson harmad napjan Szegöthünk egy szolgalo leant Aknan lako Kis Peter leanyat Catat [Kv; ACJk 15b]. *1684:* Szegóttünk egy Szolgalot Klara nevűt Kövendi leant Szabo Andras leanyat, igirtunk karacsonigh fizetesebe egj köz perpeta Szokniat egy inget alyastol gioltz inget perpeta ruhat, egy hetven penzes partat [Kv; ACJk 82b]. *1742:* Szegőtem lovásznak Molnár Praekup fiát Gávrillát Karácsonig fizetek e szer(int) Egj posztos szokmányt egy pár szőr és egj par vászon harisnyát egj pár csizmát, két véka buza vetést egj fekete Süveget egy pár ing lábravalo [M.köblös SzD; RLt 18 Rettegi István kezével]. *1751:* Die 8 Septembris Szegődtem Béres Inasnak, Martin Gligort kinek fizetése lészen tizen egy Marjás, egy szűr egy pár harisnya nadrág [Ne; DobLev. I/246]. *1787:* Jelentem alázatoson aztis, hogy a szászvárosi Bironé félett alkalmatlan gazdaszszonynak ismérvén, egy obsitos káplárságot viselt embert szegődtem feleségestől együtt hellyéb(e) [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1830:* A két Esketést be vivén a Fellperes Ur Enyedre ... Procuratort szegődött, és ekkor praenumeralt 5 Rfot, jövő, menő, helybéli költség 3 napokot vévén fell 6. Rft edgyütt Rft 11 [Ne; DobLev. V/1165. 1b].

2. szerződést köt vmire/vmi elkészítésére; a face o comandă pentru diferite obiecte/lucruri; bestellen, in Auftrag geben. *1583:* Az Hid kapwhoz 20 Junj az feierdiekkel hozattattam zegeoduen padimentom keoweket Eoregeot elseoben .6. zekerrel hoztak .33. [Kv; Szám. 3/XXIV. 32]. *1652:* Szegöttem Radicius Mathene Azonyomtol egy festet iratos menyezetet [Kv; ACJk 55a]. *1669:* Edes Batyam vr(am) kerem kidet szegödgyön kidgyelmed egy bokor kést nékem az kidgyelmed kése formajara [Novaly K; Ks 41]. *1716:* az hidasnál valo rét(ben) hidasnak valo fát szegőttem [O.cseszstve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. *1749:* Az Apahidi Malo(m) Mester menven Malom kőueket szegődni Cziczion, kert tőllem szent Miklos penzre kett forintott, melliet adot az keovagoknak Id est f: 2d — [Kv; Szám. 26/VI. 484]. *1781:* Requirálván benünket Titt. Nagy Samuel Ur(am) ... Groff Consiliarius Kendéffi Elek Ur eő Nagysága Nemes Hunyad Vármegyéb(en) lévő Joszágaib(an) Udvarbírája ... hogy Hoffmáer Joseff kő farago Mester emberel bizonyos munkát szegődvén ... O. Boldogfal(vi) részit számba venűk, és meg néznűk [O.boldogfva H; Kf].

3. állatok őrzését elvállalja; a se tocmi ca păstor; sich als Tierhütes/Hirt/Schäfer verdingen. *1761:* Tudom hogy az el mult esztendőben őszszel valami Juhokat szegődött Iván a' Falusiakkal együt az Határban, de Havazás következvén, leg ottan ă Juhokat innét elvitték [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.].

szegődendő elszegődendő, elszegődésre készülő; care urmează să fie angajat ca slugă; sich verdingend. *1590:* Amy penyg az zegeodendeo Zolgaknak leanyok dolgat Neszy Az varosnak Elebely vegeszese maragyon megh, hogy Effele zolga Rendnek szabadsagok myatt az gonossag ne neúekegyek [Kv; TanJk I/1. 121].

szegődés 1. szerződés; tocmeală, învoială, contract; Verdingung, Dienstvertrag. *1570:* Thwgia hogy Zabo Janos ketzeris volt az Thoromba vendegzegbe Trombitas Demeternel mind felesegestwl zegedwseokis volt vgi laktak | Orsolya Zas orbanne Azont vallya mint az elseo az zegeodest (!) feleol hogy fely Eztendeo ely teluen fele beryt leh tegye [Kv; TJk III/2. 20, 140].

2. szerződéskötés; încheierea contractului; Verdingung, Schließen eines Dienstvertrags. *1579:* Az Nagy harangot vegeztek eo kegmek hogy meg chinaltassak, Az zegódes penig legie(n) Byro vram elót tanachyawal [Kv; TanJk V/3. 193a]. *1655/1754 k.:* A' szegődés után tartozik az az Ifju a két Czéh Mestert Notáriussával és akiket az őreg Mesterek kőzül mellejek hivatnak egy asztalra tisztességes collatioval és szabad borral megvendégelni; és szolgályon négy esztendőt ha idegen [Kv; ACJk 13].

szegődéspénz (inasi) beszegődéspénz; bani de angajare (ca ucenic); Lehrlingslohn. *1693:* Szegődtetet bé a Becsületes Céh előtt Bágyoni Konya Jancsi ... Aprod esztendőkre, adott szegődes penzbe f 2//16 [Kv; ACJk 14]. *1694:* Barothi Joseph ... adot szegődes penzt be f 2 d 16 [Kv; i.h. 18].

szegődetlen I. *mn* szegődés nélküli, beszegődetlen; care nu este angajat; unverdingt. *1592:* Vegheztek eó kgmek hogy valamely zolga vagy zolgalo 15 Napigh Matol fogva el Ne(m) zegheodik, Ereós Adot vegyenek rayta ... Az Ado zedeo vraimis Az zolgak Altal ighen megh Circaltassak az illie(n) zegeodetle(n) zolgakat zolgalokat [Kv; TanJk I/1. 206].

II. *hsz* szegődés nélkül, beszegődetlenül; fără să fie angajat/tocmit (ca ucenic); unverdingt, ohne Verdingung. *1655/1754 k.:* Ha valamely Ifjú az Asztalos Mesterséget akarja meg tanúlni, ... hiteles és petsétes levelet hozzon hazájából a' hol szűletett; Ez ilyen Ifjú két hétnél továb ne lakhassék szegődetlen, hanem á Czéh-mesterek előtt bészegődtessék [Kv; ACJk 12]. *1819:* Ha a Mester Ember a proba hétnél tovább az Inast Szegődetlen tartaná 2. Rftal büntettessék [Kv; MészCLev.].

szegődhetik a se putea tocmi/angaja (ca lucrător); sich (als Arbeiter) verdingen können. *1795:* már annyira ment az állapot, hogy a' leg alább valóis ajándék nélkül szolgálni nem akar, ennek számát p(edi)g annyira felvitték már, hogy egy Kovács(na)k Esztendei ajándéka a' negyven művelő het szerént ha nem tőbbre, leg alább Negyven Rhenens forintokra fel mégyen, a' kik p(edi)g Rendelesekbe szegődhetnek azok(na)k discretioja a' 80 Forintokrais könnyen fel mégyen [Torockó; TLev. 9/29].

szegődik 1. elszegődik, szolgálónak áll; a se tocmi/angaja ca slugă; sich verdingen, in Dienst treten (bei jmdm). *1571:* Az feo emberek vag' lo feyek zolgay keozzol az kyn zegeodwe es fyzetesertt zolgallyak Vrokat, chyak azok kerewllyek el a rawast, De a kyweol wag' zabadoswl wagj altalomert, wagy egiebert, nem fyzetesert zolgálljak, azok meg rotassanak, ky az rawok hyt zerént érchyenek meg [SzO III, 335 fej.]. *1593:* Tudom azt hogy Simo Janos ige(n) mo(n)dotta hogy ha megh ieóhet az fejedelemhez megie(n) Gegeó Balinth ura(m) hazahoz sem megie(n), de en neke(m) azt ne(m) m(o)ndotta zegődùe volte vagy ne(m)

JszT 13/37 Michael Jone de Cichio pp vall.]. *1603:* Az um(m)anak fel zedesse felöl ... vegeztek v klms Varossúl . Az mely Azzonyallatok és Leanyok, bizonnyos embe-eknel zegödúe laknanak, Azokatis magok visselesse és rú-ázattyokban valo Iarassokbol, Ezekenis az ö erdemek sze-ent vegyenek [Kv; TanJk I/1. 454–5]. *1649:* Szegödött ozzám ömbözi (!) Cata ... igirtem neki egy bagaszia men-t uy belessel, megenten egy gioltz inget [Kv; ACJk 61a]. *802/1816:* ami Meti Nagy Sándort a Lázár Kis Aszszo-yoki, szegödék szolgálatyát ösztel fel hagyá [Dálnok Hsz; p IV. 317 Péter Anna (38) vall.].

Szk: *béresnek ~: 1780:* Egy Bukur János nevü Feleseges yermekes ös Jobbagyom ... hon nem letemben hirem s karatom ellen Gagyban Miklosi Mihaly Uramhoz szégö-öt esztendeig beresnek [Bözödújfalu U; Pf] ✳ *~ szolgának ~. 1738:* Lászlo Pista al(ias) Máté az Pálfi János Ur(am) Udvaráb(a) ment, és oda szolgá(na)k szegödött az mostani eleségével edgjütt [Ádámos KK; Ks 17/LXXXII. 2] ✳ *zolgálónak ~. 1747:* Kerekes Susi ... szegödvén szolgalo-na)k ... Lovas al(ia)s Kuti Györgj étszaká(na)k idején zünteleniil hozzá járt [Torda; TJkT III. 184] ✳ *taksára ~. 770:* én Czigány Andris Taxára voltam szegödve, de az axamra fejül szolgáltam leg alábbis 15 napokat, de sok-zor tőbbetis, ugy meg szoritat [Mosóbánya Sz; BK].

2. szerződést köt; a încheia un contract, a contracta; inen Vertrag schließen, eine Vereinbarung treffen. *1570:* Zeoch Benedekne Katalin ... valya hogy az lean ketzeris artot zallast hazanal, Megis akarta fogadny ez zegödny ve-e [Kv; TJk III/2. 87]. *1582:* Az kayantho patakara eó keglmek chinaltasson eg keó hidat Zegeoggiek eg' vag ket keomiwessel, kik mind keowenek Mezenek viselliek gongiat es Rakasanak [Kv; TanJk V/3. 253a]. *1590:* Felseo Varaban Zegeottem Az Kowachyal Chinalya az Perpenczet Serpenyot es az Korong vasat. fizettem Neky f. — d. 55 [Kv; Szám. 4/XVII. 9]. *1591:* 6 die Jüly Zegelett kewet Zegődett Biro vram, hogy hordyanak zekerett p(ro) d 45 [Kv; i.h. 5/I. 101]. *XVII. sz. m. f.:* az Aszony ö Naga nalam letekor szegödöt velem egy egyes szeket az ö Naga czimere-re kifaragva azt is megh kezittettem az aranyozasigh [Kv; ACJk 52a]. *1651:* csinaltam egy Kalmar ladat szegödve f. 12 [Kv; i.h. 74b] | Szegöttem enis ugy mint Varadi Miklos es Szegedi Gergely Deak fő patronus Urammal, tölgy fabol nro 35 darab müvet [Kv; EM XLVIII, 350]. *1672:* Kovaz-nai Püspök Ur(amma)l es Budai Mihaly Fö Hadnagy es Hosz (!) Pal Uraimekkal Szegöttem [Kv; ACJk 66a].

Szk: *cserép ~ni. 1600:* hogj mind ketten cherep zegeodni mentwnk Bezterczere Az pwspeok harom lowatol kochiatol fizettwnk teolle fl. 5 [Kv; Szám. 9/IX. 38].

szegődlen szegődés nélkül, beszegődetlenül; (care lucrează) fără contract; ohne Verdingung, unverdingt. *1752:* mely mester Ember az Legényeket szegödlen (!) Muhelyi-ben tartya s Ché Atyahoz nem küldi, annak pőenája, hogj aban az Esztendőben Tseléd nem engedtetik [Kv; KCJk 17b németből való ford.].

szegődött 1. elszegődött; care lucrează cu contract; ver-dingt. **Szk:** *~ béres. 1701:* A Bihalárt Pogány Andrást hozassa le ő kglme ... szegődőtt Béres volt mostis a Biha-lok mellett [H; UtI] ✳ *~ hegedűs. 1767:* (A korcsomában) Kis Vaszilia, és Telegucza Juvon ... erővel el akarván ven-ni a mi Hegedüseinket mik nem engedtük mivel nékünk szegődött Hegedüseink voltak ezek, nékik pedig más sze-gődett Hegedüssei voltak [Betlensztmiklós KK; BK. Kádár György (20) jb vall.] ✳ *~ kocsis. 1644:* egy Horuat Mihaly neúú szegödött koczissa [Czege SzD; WLt 8]. *1685:* Tu-dom hogy az Apám Bartha Balás szabados ember lévén Kálnoki Jánosné Aszsz(onyo)m(na)k szegődött koczissa vólt, s nem töltötte ki az esztendőt [Altorja Hsz; BS II] ✳ *~ kovács. 1810:* Mellyeket[a] minek utánna minden renden lévő dolgosok, ál(ta)l láttanak, hogy Senki az Törveny(ne)k al(ta)l hágásaért meg nem büntettetik, ezen abbol bátorsá-got vettenek, és ujjra az Verökb(e) Szegődött Kovácsok, nagyon erőltetík az Verőss Kovács Gazdákot, az három poltra fizetésen felyülis az vasnak meg adására [Torockó; TLev. 9/44. — [a]Ti. az előbb előadott visszaéléseket] ✳ *~ míves. 1780:* Morosus Mivesekről és Szolgákrol. Amelly Gazdának Szegődett Mivesse, és fogadott Szolgáia, min-denkor maga <i>dejében, a Munkára el nem mégyen, hanem gazdájával Veszekedik, morosuskodik, és a' Mives ollyan Vasat nem készitt, a' millyent Gazdája kiván, az illyen Mivest és Szolgát a' gazda minden kedvezés nélkül a' Biráknak deferállya [uo.; i.h. 9a] ✳ *~ pakulár. 1682:* Stephán Iuon szegődőtt pakulárja volt Diosi János Ur(am-na)k szám ádatlan szőkőtt, égy ideigh oda tekerget [M.köb-lös SzD; RLt Nagy Ferencz (60) jb vall.] ✳ *~ pásztor. 1596:* zegödeth paztoromoth kj mind az falúnak bardocz-falúanak zegödöth chiorda paztorúnk volt kinek Toth Janos wala neúe, meg feniegette s meg is zidogatta [UszT 11/70] ✳ *~ szolga. 1570:* Kerekes gal ... valla, hogy varga tamas Kadar peternenel lakoth es Kadar ferenchnel, de ó nem túdya zegödótth Zolga volthe auagy nem, de mykor Kadar ferench testamentomoth thótt akkor ó testamentomos volt [Kv; TJk III/2. 124a]. *1593:* Malomfalui Galfi Mihalnak zegödett zolgaiath ... kezeben tartozik Adni harmad ezten nap [U; UszT]. *1677:* Szegődőt Szolgák esztendejeket jám-borul el-tőltvén, Testimonialissal bocsáttassanak-el Urok-tol: Alioquin akarmely tisztektől-is meg-fogattathassanak ... Szegődőt Szolgák jámborul szolgálván, s' fizetések de-negáltatván, a' Tisztek contentáltassák [AC 269] ✳ *~ szol-gáló. 1689:* ennek előtte két esztendőkkel szegődött szolgá-loja voltam Mihaly Deák Ur(amna)k az Udvarában [Kopá-csel F; BK. Vlád Muntyán Leánya Alixa (18) zs. vall.].

2. szegődéssel dolgoztató; la care este angajat cu con-tract; mit Verdingung beschäftigt/arbeitend. *1622:* tenek my elettwnk illien wigezest ... Kowach gergely maga gon-dolatlansagabol talta (!) wolt el hozny egy zegedett wranak kett lowatt [Hsz; Kp].

3. szegődésben meghatározott; care a fost prevăzut/stabi-lit în contract; in der Verdingung festgelegt. *1648:* <Ame>-lyik mesterember az másiknak egy céhet tarto<zik> mester ember társa ellen szegődött munkájában magát nem egyen-lítheti, mert ha az ilyen dologban valamelyik mesterember tudva azt cselekedné, valamint az ilyen munkáért fizetné-nek, azzal büntetődik [Dés; DFaz. 13]. *1684/XVIII. sz.:* mester ember társa ellen szegődött munkájában magát nem egyeliti [Dés; DFaz.]. *1769:* Kelementelki Petrás Sigu Groff Lázár Antal eo Nga Jobbágj Czigánja ... az Szegő-dött Taxát az egj Aranyot minden esztendőb(en) ... betsől-lettel meg adgja [Msz; Ks 67. 48. 31]. *1789:* én a szegődet munkákat el nem végeztem volna [Dés; DLt]. *1864:* Fő-Czéh-Mester Kedves atyánk fija elé Terjeszti hogy mivel már Nadudvari Györgynek az szeggődöt ideje eltölt tehát most ulyjaban Kel gelét hordot fogadni [ZFaz.].

4. szegődés szerint adandó; ce i se cuvine cuiva conform contractului; laut Verdingungsvertrag leistend. *1756 k.:*

Történhetik az is hogy az Hontárnak (így!), és gondviseletlensége miat bé esnek 'a Bánya, melly miat az Hontár akár szakaszszával, akár nap számmal szegődet hant kŏveit ki nem adhatná, ollyankor tartozik mind az Hontár, mind a Bányász 'a hetet vagy restantiat ki potalni [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.]. *1771:* az Kundi és G. Varalyai Lakosoknak a Titt. Simeny András uram Malmában ... akkoris mar meg volt volna azon szegŏdŏt kŏvŏk szegŏdve [Széplak KK; SLt évr. G.Sárdi (47) pastor eccl. nn. vall.].

5. megegyezés szerinti; care a fost stabilit/fixat pe bază de înțelegere; vereinbarungsmäßig. *1764:* Jósika Imrének gr. Székely Lászlónéval szegődött napja s órája lévén, Alamorra[a] megyen éjszaka be az házba, hát a cigánylegény az asszony mellett nyújtózik [RettE 163. — [a]AF].

szegődözik egyezkedik, alkudozik; a se tocmi/tîrgui; handeln, feilschen. *1693:* hallottam edgjszer hogj edgj veka buza felett szegŏdoznek vala, az molnar hetven Penzen tartja vala az buzat, de Sorbán aszt mondgja vala hogj masuttis megh veheti ugj [Berz. 7. LXV. 38] | Nagj János vr(am) is ... Szegődőzött az Tavaly szolgájaval Földi Istvannal hogj egj kiss házat csinál neki afféle fábol [A.szovát Sz; SLt 30 Domokos Benedek (36) vall.]. *1721:* Tartarian penig hogy meg fogatott menten szegődözni kezdett a karossal ... marhaiból a károsnak contentumat tett [Ne; Ks 95].

szegődség 1. megállapodás, szerződés, szegődés; tocmeală, învoială, înțelegere, contract; Vereinbarung, Kontrakt, Abmachung. *1573:* Veres Jacabne Borbara azzon ... vallia hogi ... ott kezdyk Bezelleny hogi Ely zeoket volna Myhal ... De eo Nem ertette zegeotsege Es fyzetesse Mint volt [Kv; TJk III/3. 76]. *1586:* Az zeghenieknek Zamatt megh Jelenchie Regestumaban[a] Az Lowazoknak, Barom pastoroknak, Juhaszoknak mind Szamokat, s mind zegeodsegeket rendel meg Iria [Kv; PolgK 20. — [a]Az isp. m.]. *1595:* Közep útzai kapúnak czinaltatasara költettünk ... Az Zegetseg[a] felet Kŏmies Peter haza elöl 1. horogh követ hozattak el, es czjnaltak fell [Kv; Szám. 6/XVIIa. 241 ifj. Heltai Gáspár sp kezével. — [a]Értsd: szegődség]. *1606:* megh kivanom az szegeczeget es ell varja ezten Napigh [Nagyajta Hsz; HSzjP]. *1656:* Más az pedig, késő szegŏdség ez az gerezna s még mikor hozzá ki [TML I, 34 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1777:* Anno 1777dik die 9 9bris öreg gyűlése lévén a Nemes Céhnek, amikor Getse János ŏkglme inasságra ... bészegődtette ifjú Székelyhidi Sámuelt az maga költségén ... tehát reá s szegőccségére tett költséget tőle nem reportáljuk [Dés; DFaz. 29–30]. *1780:* Ha valaki egyszer egész esztendŏre mivest vagy Szolgát szegődett, 's ezt más szegődttség után idŏ kŏzben valami factioval elhodittani, vagy Udvar erejével el-venni attiutállya (!) ... az illyen flor. 12. bŭntettessék, a' mives pedig azon Esztemdőben mellyre bé szegodőtt legelsŏ gazdájánál maradjon [Torockó; TLev. 9b]. *1793:* a' mi szegődségŭnk eŏ kelmevel nem ugy volt hogy Dézmát adjunk a' földről ... hanem egy részit lábán mas részit le aratva ... el adtam ... Nagy Marton Györgynek hatod fel forintba [Mezőbánd MT; MbK XII. 98]. *1810:* olly dologra ... soha magúnkot szegődségűnkel nem kŏtőlőztűk [Ádámos KK; Pk 5]. *1819:* Ha valamely Inas Mesterét ... elhagyná ... s azután ujra kivánná Inasi Esztendejét follytatni, az illyen Inas ujra Szegödjön s a Szegődtségért meg határozott taxát ujra tegye le, és az Inasi Esztendeje az utolszori szegődéskor kezdődjék [Kv; MészCLev.].

2. megállapodásban/szerződésben rögzítettek; plată/retribuție stabilită la tocmeală/învoială; Vereinbartes, wie ausgemacht. *1568:* Valentin(us) Kozta, iur(atus) fassus, Mikor az Vicey Janos kezetŏl az Johoth kezbe veúek ... az er legenemet fogada meg demyen melleye, azon zegotsegre ... f. IIIig, 1 guba, 1. Jug, 2 halyosnyaba [Kv; TJk III/1 183]. *1584:* Hannes Daurer vallia hogy semmy bizonios Nem tud Orsolia a' felesege vallia ... egy Sophia Neweć hugomat tartam vala hazamnal, Az labat meg vesztek es 'a kezeis el zarada az ereyet el veottek vala, kerem ez Katalin Azont hogj meg giogicha harmad fel forint leon a' zegeodsegh [Kv; TJk IV/1. 256]. *1590:* Zegeotsege orasz mesternek eztendeyg f. 32 fyzettem f. 24 [Kv; Szám. 4/XXI. 68–9 Kis István sp lajstr.]. *1598:* Vettŭnk Diczegy Istuannak es Jgiarto Georgnek az zegedsegre 2 keoból buzat ...f 4 d 50 [Kv; Szám. 7/XVI. 45]. *1606:* Tapaztattam megh az Jspotaly hazat az czinterem feleöl, zegŏdseg zerint az Tapaztok-(na)k Egj Nap hogi az Agiagotis eŏk niomtak megh attam f 1 [Kv; i.h. 12a/I. 31]. *1618:* Az sátort, Kegyelmes uram ... megvevők, de valamint adták volt Nagyságodnak értésére, mennyibe volt az szegődség, és mennyit adtunk volt meg benne ... én az kéneső árából 28 ezer oszporát adtam neki [BTN[2] 163]. *1629:* Louas Andras segeotczekbe ... Kisniczer Dolmani. Ket ingh labra valeo (!) saru meni kel [UtI]. *1770:* Bodó Páll el árvásodván nem volt modgya, hogy ... Testvér huga szegôtséget a Melgos Udvarnak meg fizethesse kéntelenittetett azon ... pártikula jószágotskát Ôrôkôs fundusából kiszakasztatni [Madéfva Cs; Ks 65. 44. 139]. *1810:* Zselleri Ŏrŏksegekbe ugyan Zselléri kitsin szólgálat mellett lévén szegődségűnkis mérsékellve tsak felettébb kevés [Ádámos KK; Pk 5]. *1821:* Anno 1821 die 28 Oktobris Duplán Joseff ... Fekete Josit ŏtt Esztendőkre fell Szegőtette, A mellet az fel tétel mellet hogy az ŏtt Esztendők el telése allat minden ruhazatyát meg adja Duplán Joseff Uram, Azon három Rénes forintokot az meljet Duplán Joseff Uram az Inasert le tett, Segŏtséget tartazik az Inas Legénségibe le dolgozni ha az Edes Attya inasságába meg nem fordittya az Meiszterinek [Kv; KCJk 112a].

3. szegődés/szerződéskötés; încheierea contractului; Vertrags(ab)schluß, Abschluß des Vertrags. *1571:* az kypyro ... az kyt w Ennek(em) mivelt Czzak (!) tizen ket forintal sem Jr fellieb Jm az zegoczzig leueletis be kwldott(em) az mitn az zegin vramal volt az zegoczzik [Buza SzD; BesztLt 3499]. *1593:* Margit Keomiwes Esaiasne vallia, Az en vra(m) zerzette Maytini Istwant kochisnak Daniel deakhoz, de az zegeodsegbe(n) ot ne(m) volta(m), Mind az altal Innet tudhatom hogy zegědeot zolgaia volt. Mert eómaganak Jstwannak zajabol halla(m) ezt [Kv; TJk V/1. 361]. *1633:* a mikor Vagasi Jstua(n) meg szegŏdek azzal az Czauasi leannikaual, eztendeig szegŏdek, megh uelle, es keŏz igler szokniat igire uala neki, az szegeódczeg penig st Leórincz nap uta(n) uala ket hettel [Mv; MvLt 290. 132a]. *1764:* Hozzá adatván az főcéhmester és öregek propositiójokra ez is, hogy megigazíttassék, hogy tudni illik eddig az inasok szegődségéből esni szokott jövedelmecskéknek felosztása az nemes céhben közönségessé tétetett vola (!), mely ennek utánna abrogáltassék [Dés; DFaz. 23]. *1770:* 1770 die 21ma (!) inasszegődség celebráltatván közöttünk a céhmester Madarasi János uram házánál a fenn megírt excessusokat megújította, azon szegődségben részeg fővel jövén bé [Dés; i.h. 28].

szegődséglevél szegődés/szerződéslevél; tocmeală în scris; schriftliche Vereinbarung, Vertragsschreiben. *1571:* az kypyro ... az kit w Ennek(em) mivelt Czzak (!) tizen ket forintal sem Jr fellieb Jm az zegoczzig leueletis be kwldott(em) az mint az zegin vramal volt az zegoczzik [Buza SzD; BesztLt 3499].

szegődségpénz a szegődésben/szerződésben meghatározott összeg; suma stabilită în contract/la învoială; ausbedingene Summe. *1595:* kerenek az Aaczok ö kmektöl borra valo penzt: panazolkodúan hogy ök kart vallottak volna, mert az szegetseg penzel fel nem erúen, az önmagoket kellett volna el költeni az hid czjnalaskorth [Kv; Szám. 6/ XVIIa. 141 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

szegődségtaksa szegődés/szerződéspénz; taxă de angajare (plătită breslei); Verdingungslohn/-taxe. *1840:* Teslák Pál szegődtség taxája 3f | Szathmári Gyurika szegődtség taxája 3 f | Mezei Andris szegődtség taxája 3 f [Kv; ÖCLev.].

szegődtet (inasnak) be/elszegődtet; a tocmi/angaja ca ucenic; (als Lehrling) dingen/aufnehmen/anstellen. *1635/ 1650:* valamely Eotues Mester Inast akar szegöttetni, az Eotves mwnek tanulasara, Elseoben azt tudakozza megh az Mester szorgalmatosson mikor hova fogadgia, ha nem Jobbagy fiue, ha nem budoso, es ha jo nemzet, az Ceh Mesterekis ezeknek vegere menven vgy szegöttessek be az Inast [Kv; ÖCJk]. *1641:* Thoroczkay Borbely Istuant ... az Attja Borbely Gergely ki Galffi Janosnak Borbellya volt, ugy szegöttette penigh mint maganak szabadost, es senkihez nem kötelest [Kv; Thor. XV/8]. *1655:* Kouats Szabo Istuanhoz szegeödtetteönk egy Inast Uyska fiat, Gabor Simont [Kv; SzCLev.]. *1662:* Lengyelországban sok ezer forint summában szegődtetett vala, mindenestül fekete, fejér és veres márványkövekből igen szép kőfaragásbéli mesterséggel, angyal- és emberképekkel megékesíttetett monumentum csinálására [SKr 305–6]. *1778:* Szalma István szegődtette Szalma Marczit [CsCJk I. 177a]. *1794:* Kovats Marton szegődtette Kovats Andri-t (inas) [MészCJk 1700–1835. 33a]. *1809:* Kerekes Istvánné Blága Mária ... felel a kérdésekre. A kérdezett legényt[a] az Apja Conventiora szegődtette az Ifj Aszszonyokhoz s ugy is szolgált [Homoródsztmárton U; UszLt 1749 ComGub. — [a]Oroszhegyi Janos fiát, Gyurkát]. *1838:* Szegőttette Gyulai Sigmond Bodnár danit ... Szegőttette ... Esztergárus Kováts petit [Kv; ACSzám. 118].

szegődtetés (inas-)beszegődtetés; angajare, tocmire ca ucenic; Ansteller. *1702:* mikor penig az szegöttetes leszen tartozik az Inas a Czehnek kezest alitani Tizenhét Magyar Forintig, hogy aprod Esztendeit jamborul el tölti [Dés; DLt]. *1748:* Inas szegődtetésekor adatni szokott négy tál étkek(ne)k edgj veder bor(na)k s edgj forint(na)k Taxaja ... az Czéhnak szokott adattani [Torda; TJkT III. 223]. *1823–1830:* szombaton ... haza nem bocsátott, ott voltam vasárnapis, és így odaragadván, elmúlt a szabóinasnak való szegődtetés [FogE 88].

szegődtető a szegődést végző; care face angajarea (unui ucenic); Ansteller. *1628:* Nagy Szabó Istvánhoz szegődték be inasságra Telegdi Mátyást 3 esztendeig szabó műre. Szegődtető mesterek voltak Szabó Ferencz és Fekete István [Mv; EM XVIII, 401].

szegőpántlika szegőszalag; panglică de tivit; Borte, Säumchen. *1832:* 10 Sing Szegő pantlika ... 50 xr [Kv; Born. I]. *1847:* Szegő pantlika //27 vatta a kaputba és láijbiba //18 [Kv; Pk 6].

szegőszalag szegőpántlika; panglică de tivit; Borte, Säumchen. *1859:* Ujfalvi ðnagysága részire Egy feketerok kijavittása 1 f. hozzá valo uja béllés szegö szalag és gombok 1 f [Kv; Újf 1].

szegregál 1. különválaszt, elkülönít; a segrega/separa; aussondern, (aus)scheiden. *1661:* egy leveles ladat hazamhoz hozatva(n) ... az leveleket segregaltuk ... es az Kövesdhez valo joszágrol valo leveleket, Bojer Ura(m) ... kezebe(n) adtam [Kv; Ks 41. 1 Val. Benkő lev.]. *1722:* az Komani Gyermek lovakkalis dolga ván, azok szapomiczások, vagy hármat segregaltunk közzülök, de félö hogy az többys el ne töltek legye(ne)k[a] [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev. — [a]Szapornyicával]. *1743:* mind két félről Arbitrálának bennünket, és authoralának e végre: hogj decidalnok és dirimalnok, mellyek legjenek Lazarianum Bonumok és mellyek Csizériánumok ... Miis ... a Bonumokat revidealván ... ez ide alább megirt mod szerént Segregálok [Msz; Ks 15. LXIII. 16]. *1789:* meg magyaráztatott, és formais adattatott miképpen vígyék a Protocollumokot, az aktákot hogy segregállyák, hogy conservállyák [Csehédfva U; UszLt XIII. 97]. *1804:* kiki T. Professor Uraimék közül a maga spártájához tartozó könyveket segregállya, külön loculusokba egymás mellé a lehetséges legszebb renddel helyheztesse el [Mv; CsÁLt VI/14. 17 szu-i Ref. Kollégium lt Kuratori jk 1804. V. 31-i 17. sz. bejegyzés. — Jakó Zsigmond kijegyzése].

2. elválaszt; a despărți/separa; separieren, trennen. *1798:* Az Fogadonak belső Fundussa ... egy része Veteményező kertnek tsak könnyü lészattlan sövény Kerttel vagyon az Udvartól segregálva [Brád H; Ks 76. IX. 27].

szegregált különválasztott; despărțit, separat; gesondert genommen. *1826:* A Josa György Ur részire Segregált Jok ezek [Szászrégen; Born. XIII. 40].

szegről-végről végül is; în cele din urmă; obenhin (etwa: letzten Endes). *1705:* Ma felmenvén az úr és az asszony, szegről-végről magam is a generálhoz ebédre Szent Erzsébet napjára, a devotio végbenmenvén, a koldusoknak is szokás szerint ebédet adának [WIN I, 599].

szegsárga sárgásbarna; șarg; gelbfalb. *1704:* Desen lako Vizaknai István Vr(am) Laszlo János Vr(am) Fiának Mártonnak egy szeg sárga gyermek lovát magáénak fogván ... magáénak lenni meg nem bizonyithatta [Dés; Jk 344a]. *1757:* Egi 8 es(ten)dős szeg Sárga, Szöke szorenyu (!) kantza a pej paripa Csikojával [Mezőpagocsa MT; Berz. 3. 1. 9]. *1794:* Világos Pej Kantza ... Szeg Sárga Csitkaja [Zentelke K; CU]. *1839:* Mintegy 9. vagy 10. esztendős szeg sárga, kevéssé hodos, mind két hátulso lábai a' siklojokbol fejérek [Dés; DLt 233 nyomt. kl]. *1849:* Szeg sárga ló [Kvh; CsS].

Szk: ~ *szín. 1861:* Egy szeg Sárga szín Igás 12. Eves kekes Kantza [Marosbogát TA; HG] ✳ ~ *szőrű. 1815:* azon Szeg Sárga Szörü Lovát tudakoltam; hogy el-adnáé [Dés; DLt].

szegszőrű barnás szőrű; cu părul negru-roşcat; falb. *1627:* Az Meneseknek szamok ... Harmadfw szwrke kek gjermek lo Nro 2, eggik Pey, masik szegh szeorw [Rücs MT; BLt 1 Inv.]. *1761:* Negy Ménlo ... Egy almás szürke szőrű Butzéfahos nevű ... Más Szég szőrű Anglus több husz esztendosnél. Harmadik ugyan szeg szőrű görbe hátu Tőrők közéll negyven esztendős [Spring AF; JHb XXIII/31. 34–5]. *1775:* 1 Pej Szőrő kantza Rf 5. 1 Szeg Szőrő kantza Csitko Rf 4 [Déva; Ks 76. IX. 18 1/4]. *1805:* egy feletlen jármos Bival Vfr. 60// ... égy szeg szőrű 3. Esztendős Kantza Csitko Vfr 60 [M.köblös SzD; RLt].

szegte kifejtette/termelte; (care a fost) extras/scos de ...; (aus)gehauen. *1598:* Coloswary fekete Pal eo maga zegte parlag keoúet hozot [Kv; Szám. 7/XVI. 53].

szegtekerő szegcsavaró; un feldesculă; Schraubenzieher. *1741:* Egy Hat lyuku őreg Szeg tekerő 1. Ket kíssebb Szeg tekerő 2 [Kv; TL 90 lak.]. *1742:* Egy szeg Tekerő [Kv; i.h.].

szegül-végül végső soron, végül is; la urma urmei; schließlich und endlich. *1665:* Quo ad me, mind hazámnak, nemzetemnek, vallásomnak vagyok olyan igaz jovát kivánója, mint az kik oly igen pengetik az szájokban az mások bestelenítését, szegül végül az enyimet is [TML III, 445–6 Teleki Mihály Kende Gáborhoz]. *1672:* ha eddig is Kegyelmednek mind maga személye s gyermekinek veszedelme s árvaságra való jutása nem forgott volna fel, szegül-végül mireánk nézve is félvén az ilyen esettől, könnyebben eddig is mi is hagyhattuk volna [TML VI, 307 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* nem is lőn semmi derék dolog belőle, mert úgy volt a dolog intézve, hogy a haereditaria provinciákból, a niederlandiakból és Magyarországból és szegül-végül én is Erdélyből együtt conferáljunk de isto commercio Levantico [BÖn. 921]. *1759:* Temettetett Kolozsváratt dicsőséges halotti solemnitással, az holott magam is szegül-végül szolgálatban voltam, a többi között keservesfogó, s fogtam br. Wesselényi Polixena kisasszonyt, kit is br. Kemény Simon úrfi mátkásított el [RettE 85]. *1762:* Lett candidatio is, az holott én is szegül-végül viceispánságra candidáltattam [i.h. 132].

szegvágó szegvágásra/készítésre használt szerszám; sculă de tăiat/făcut cuie; Hauer, Nagelhauer, Stockmeißel. *1756:* Az Kováts Méhelyben ... Szeg vágó allyastól 1 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 14–5].

szegvég 1. faluvég; capătul satului; Ortsende. *1603 k.:* Janos Gerébteól hallotta(m) trefaba hogy Czialokafalwanak mo(n)dotta az Also zeghwégeth [UszT 16/65 Georgius Zabo de Vdúarhely (50) judex oppidi vall.]. *1751:* Negjven negj esztendők el fojtában ezen Controversiáb(an) forgo oldalt (!) alatta levő Seppedékkel edgjütt a Falu nevezete alatt tartatott ... nyárban a Szeg vég ludai, disznai élöttek rajta [Kóródsztmárton KK; Ks 17/LXXXI. 18].

2. a faluvég lakói; persoanele care locuiesc la marginea satului; die Bewohner vom Ortsende. *1751:* a' más ősvenyen is nem az egész Falu, hanem az ott lévő szeg vég járogatott [Koronka MT; Told. 14/46].

szegvégföld végföld; pământ la capătul unui teren; Grund in der Gemarkung/am Ortsende. *1835:* egy nehány dirib darab, szeg vég földei [Dés; DLt].

szegvonás szeg(ki)húzás; scoaterea cuielor; Nägelziehen, Herausziehen der Nägel. *1587:* 12 Julj az Varos fog hazahoz vitettem ket zekert rendelt ... Az meg heiaszasara keolteottem f 1/75 szég vonastol fiszettem — /12 [Kv; Szám 3/XXX. 21 Seres István sp kezével]. *1597:* Hogy Az Estallorol es az hatulso hazrol az Achyok le vertek az zindelt Az szeg vonastol Az cziganoknak es megh egiengeteseteol attunk f 0 — d 25 [Kv; i.h. 7/V. 9].

szegzett l. szegezett

szegy levágott szarvasmarha mellrésze; carne de la piept; Brststück. *1596:* Hus vetel. Hozzu Peterteöl hozattam egy fel elejt, fel vtoliat egj zegiet merettem fel f 2 d 28 [Kv; Szám. 6/XXIX. 153 Th. Bachi sp kezével]. *1597:* hozattam ... a' Vasar biroúal Egy tag hús̀t es fel zegiet f 1 d 83 [Kv; i.h. 7/XII. 130 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1621:* 20 May ... Aldozo Napian el erkezuen az vy kereztyenek ... Vagattam fel keozikben hust harom tagot, és Egy szegyett, melliek Niomnak Libr: 269 ... tézen f 2 d 69 [Kv; i.h. 15b/XI. 46–7]. *1680 k.:* Komanarol hajtot Ekrőt nro 1. Eből vittek ... Szegjet ketőt, Nyakat Felet, Lapaczka szelből ket ket vagast. Far tóbol negj vagast [UtI]. *1737:* Kalnaki urni egy szeg(y)et vettünk [Kvh; HSzj *bog* al.].

szégyell, szégyenl 1. szégyent érez; a se ruşina, a-i fi cuiva ruşine, a fi cuprins de ruşine; sich schämen, (wegen etw.) beschämend fühlen. *1570:* Zeoch Gĕrgh ... vallya, hogy ... ferdeos kelemen, kwlte volt hozzaya Eotet Zeoch Myhal hogy zolna Neky hogy Megh Bekelnek vele Mert eomagais zegenly hogy wgy ezzet az dologh keozth [Kv; TJk III/2. 186]. *1597:* Simon Janos ... wallia ... hiwa egizer eleombe Sardine az leankat, monda neki ... mond megh az gazda eleot mit chelekedet az vrad veled ... ne zegienlied [Kv; TJk VI/1. 95]. *1632:* Szabo Andras mondgia uala Kómies Istua(n)nak azt hog megh teis puskat hozs ki azt czudalo(m), csak az farodhoz kellene verni, czuda hog' ne(m) segienled [Mv; MvLt 290. 91b]. *1679:* talan Kglmedis meg hallotta az Enyedi pap dolgat azt bizony valob(an) szegyenle(m) s Bisztelensignekis (!) tartom hogy ollyan Besztelenül bant hitvan Gyermekimel [Ajton K; WassLt Ebenei Éva lev.]. *1724:* Az Urnak tőllem illy Sokszor valo busittatását mind levelemb(en) mind praesentiámb(an) majd immár szégyenlem [Sorostély AF; Ks 95 Bethlen Imre Kornis Istvánhoz]. *1774:* Király Biro Vr(am) ... igen Szégyenlette, hogy ă Faluk bé nem jártanak ă Conummeratiora [Kisajta Hsz; INyR Huszár János (52) ns vall.]. *1782:* azon Contractust repetálták ő kglmétől ... szégyeli ha ott fogják meg kapni [Torda; KW]. *1818:* szégyellem hogy a' Nsagod porontsolattyát illyen kesőre tellyesíthetem [Szemerja Hsz; Eszt-Mk Bora István gr. Mikó Györgyhöz]. *1853:* szégyeltem hogy oly kentelen tsinált mindent [Kv; Pk 6].

2. *~i magát* vmiért szégyenkezik; a se ruşina/a-i fi ruşine pentru ceva; sich schämen. *1618:* Ezután mene az maga zsoldja felől való beszédre, és Görcsi Mehmet pasa szinte azonokat beszéllé ő magának is, azkit azelőtt való nap beszéllett vala Azkin Kamuti uram felette búsula, és szégyenlé magát, hogy ott kérkedstsége elő nem mene [BTN^2 100]. *1640:* Hallottam azt is Sombori Istvántól, hogy mondta neki Vas János, hogy „az essez leánya nem adott senkinek, hanem csak Gulácsinak". Ugyan magam szégyenlem [Mv; MvLt 291. 233a–251a átírásban]. *1665:* Isten úgy áldjon

neg, én magam szégyelem, a mennyi ízben vádolnak bennünket ez előtt, az méltóságos úr előtt állhatatlansággal [TML III, 359 Teleki Mihály a fej-hez]. *1710:* Bizony, magunk szégyenlettük a németektől, mert negyvenhat muskotélyos volt a várban, azok közül is néha-néha, de nem sokszor, tíz-tizenöt kijött velünk ellenkezni a kurucokra [CsH 349].

3. átall, restell; a se ruşina/jena/sfii (în faţa cuiva); sich scheuen, sich (nicht) entblöden. *1632:* erre monda Szakolczaine hog' czudalo(m) hogi ne(m) szégenled mondani, szakalod vagio(n) s miert ne(m) beczóllód meg [Mv; MvLt 290. 94a]. *1662:* Ne hagyja kegyelmed urunkat csak maga akaratjára, ne szégyenlje submittálni magát, kinek Isten hatalma alá vetette [SKr 389]. *1724:* Susi beszélte nékem, h(ogy) Pekri mint akar véle bánni ... és mondottam egykor a kertb(en) Pekrinek, Ugyan Ur(am), nem szégyenli é kgld oly tatskó gyermekhez[a] magát tenni [Koronka MT; BK. Csáki Ferencné (50) ns vall. — [a]A leány 14 éves volt]. *1736 u.:* Ó mostani felfordult világ! egy nyomorult fő emberecske nemhogy más ember jobbágy asszonyát, de magát is jó nemes embert vagy annak gyermekeit szégyenlené atyafiának mondani [MetTrCs 481]. *1751:* It az s.v. sertések me judice drágák voltak ... nem szégyenlettek kérni nagyab szerűert hfo. 8 s még 9 for. [Borbánd AF; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. *1799:* ötet mind Őrög Embert talám szégyenlette meg verni [Náznánfva MT; Berz. 4. 31. 27]. *1805:* (Az) egyenetlensegek nem volnának ha a Veros kovats Gazda ă fogo Nyelit nem szegyenlené meg fogni de ma a Verőskovacsok kozűl edgy sincsen a ki a tulojdon mesterségét Tudni ne szegyenlene [Torockó; TLev. 9/41]. *1832:* Erezvén a nagy Terhet — és az alatson vádoskodasokat — volt eszembe — hogy ìnstályam elbotsáttatásomat de Szégyellettem csak oly rövid ideig állani ki a sárt — 's oly hamar elébb állani [Torda; BfN Demény János udv. tiszt kezével].

szégyellhet 1. szégyent érezhet vmi miatt; a se putea ruşina pentru ceva; sich wegen etw. schämen müssen/können, sich einer Sache schämen müssen. *1662:* Holdolását is az haza nem szégyenlhetné, holott azt nálánál nagyobb és sokkal erősb népek is megcselekedték [SKr 489]. *1667:* Én örömest serkentgetém az igírt nehány pénz megszerzésére; ha ők hazugok, mi is nem szégyenelhetjük az sollicitálást [TML IV, 243 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Szégyenlhetné ezt sok keresztyén had és annak tiszti; negyvenezer magyar vagy német között ki keresné az olyat fel ... azért hogy nem akarják, nemhogy pogánynak, de a magyar nemzetének, hazafiainak, keresztyéneknek sem [BÖn. 735].

2. szégyenkezhet vmit megtenni; a se putea ruşina; sich schämen können/müssen etw. zu tun. *1665:* Ezekben Kegyelmed én nállomnál tudósb lévén, az dolgot inkább általértheti; kételenítettek elrontásának annuálni, így abban szolgálni senki sem szégyenelheti [TML III, 370 Teleki Mihály Boldvai Mártonhoz].

szégyen 1. szégyenérzet, szégyenkezés, megszégyenülés; ruşine, simţ al ruşinii; Schamgefühl, Scham, Beschämung. *1574:* Ersebet oswald kowachne azt vallia ... hogy Mytwl fogwa eo Margitot esmerte Jo hirben Newben volt, hane(m) Mytwl fogwa ez Istvannal Esmerkedet az myat keolt szok Rea valo zoban zegenben[a] [Kv; TJk III/3. 382. — [a]Olv.: szégyenben]. *1676:* Mint egy kicsiny szégyen forog is benne, ha már egyszer conclusumban ment s el nem követjük, mindazáltal Kegyelmed tudhatja jobban, az a föld mennyire nem lehet el oda ki való járás s kereskedés nélkül [TML VII, 177 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* És immár ebből látszik ki, hogy a Mózes írása nem fabula, a köntös nemcsak hideg, meleg, hanem a szégyen ellen való találmánya is Ádámnak [BÖn. 428]. *1736:* hallottam az régi emberektől, hogy mikor valamely leányos házhoz leánynéző ment, tyúktojást főztek s az legény eleiben tették, azt három szégyen nélkül kellett megenni. Elsőben azt kellett megtudni, híg-e vagy kemény, mert ha az híg tojást kemény gyanánt, vagy az keményt híg gyanánt bontotta fel, első szégyen volt[a] [MetTr 377–8. — [a]Köv. a második és harmadik szégyen leír.]. *1758:* Jelentém, hogy két esztendőtől fogva mind ott járt az eszem, hogy tanulni visszamenjek a collegiumba, noha egy kis szégyen nélkül meg nem esett volna [RettE 66–7]. *1765:* A szegény Máriaffi Dávid decrepitus öreg ember lévén, nem várhatta halálát, hanem tízezer forinttal kicsinálá <az> udvarnál a Kolozs vármegyei főispánságból, azután csak hamar meghala, siettetvén szegénynek halálát a szégyen is [i.h. 194]. *1819:* A Miolta azon rosz unokám iránt intézett Tudosittásodat vettem, — azolta az érette valo igen keserves bánatim, nagyobbára pedig a' szégyen, sem álmot nem engednek szemeimnek, sem pedig az étel nem kell [M.régen MT; Pf]. *1823–1830:* Erre én semmit sem szóltam, nagy szégyennel kimentem az házból, amikor engemet a grófné mosolyogva küldött ki, mert mikor jobban haragutt, akkor mosolygott [FogE 158].

Szk: *~ben marad. 1827:* immár ollyan dolgaim adták elé magokat, hogj ma éppen semmit sem tudnék készülni, és a' Halgatok előtt szégyenben maradnék ... Béis vagjok rekedve [Nagykadács U; Pf] ✳ *~ére esik. 1778:* Utoljára megmondották neki expresse, hogy ne opponálja magát, mert annak bizony meg kell lenni s azután nagyobb szégyenére fog esni a dolog [RettE 386] ✳ *~ ér vkit. 1812:* tiltotta a Grof hogy a Léánnyal titkos szővettséget és társalkodást ne tartsok 's kerűljem hogy szégyen ne érjen [Héderfája KK; IB. Varró György (29) grófi kocsis vall.] ✳ *~, gyalázat. 1762:* Az Őrög Aszszony beszèl ... de az mind tapasztaltam igen jol el szokta az fűzfa Sujkat hajtani ő kigyelme ha meg tudná gondolni bizony szégyen gyalázot ökìgyelmenek olyan Szokal dicsekedni az kinek hire sem volt [Gyeke K; Ks I Bíró János lev.] ✳ *~t csinál vkinek/vminek. 1817:* (Öcséd) azt is tekintse, hogy mitsoda sok Gavallerak kőzt idegenek közt léven, se Hazájának, se Familiájának, se nékem Szégyent bút, bánatot ne tsinályan, hanem őrőmet [Kv; Ks 101 gr. Kornis Imre fiához, Lajoshoz] ✳ *~t tesz vkin/vmin. 1573:* Aztis vallia Eottues Georgne ... egy legeny ... Mongia Az Zomzedsagnak ... az en Vra(m) es Azzoniom Jambor hazais Jámbor, De Im egy Ember zegent akar vala rayta tenny [Kv; TJk III/3. 67–8]. *1635:* meny el mert ne(m) bekellem, mert nagy szegent től ma en rayta(m) [Mv; MvLt 291. 39b]. *1658:* Igazán nagy szégyent tett rajtam Annucza, hogy olyan rosszúl mérte meg az lábomat [TML I, 145 Bethlen Mihályné Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz] ✳ *~t űz vkin/vmin. 1797:* instálom Ngodat alázatoson, mint oly Gratiosus Patronus Vramat ... Executioval, a melyre Törvényes uttya vagyon, rajtam és Házomon valami szégyent űzzen, mert azt Ngodnak se Természete, se szűletése nem dictállya [Gógánváralja KK; Ks I] ✳ *~t vall. 1570:* Myklos Nyrew Ambrus zolgaia, Orsolya olah Myklosne, Erzebeth Rez Janosne ... vallyak ... Thamas deakne ezt Montha Zabo Balinthnenak, Esmet ely kezdetet

The zabo Balintne Az thawaly dolgot zabo balintne Mond Michoda tawaly dolgot, azt hogy leanyomat hytegeted De byzon zegenet vallod [Kv; TJk III/2. 191]. *1589:* Ennekem hagi bikit mert ezennel bizonj kialtast tizek Nagi zigient vallaz [Dés; DLt 226]. *1723:* Tudom kértem kölcsön deszkát Lukától, de azt monta hogy az Aszszonyãe, számb(a) kérik, szégyent val nem adhatt [M.hodák MT; VGy. Buta Flora (50) jb vall.] ✳ *vminek a ~e rajtamarad vkin. 1892:* S látja, Zoltán úr … én nem tudom most ezt a dolgot eligazítani. S a szégyene rajtam marad [PLev. 158 Petelei István Ferenczi Zoltánhoz].

2. szégyellni való dolog; lucru ruşinos, ruşine; Schande, Schämenswert. *1597:* Cathús kadar Mihaly iegiesse … wallya Egizer Margit az veres pal zolgaloia … monda hogi … nehezes wagiok, de nem thúdom nekheme nagiob zegien awagy vramnak mert eowe [Kv; TJk VI/1. 84]. *1653:* megjelenténck — noha egyébképpen búsultam rajta — de másképpen semmiképpen nem mentegettem magamat, mert szégyennek tartottam [ETA I, 125 NSz]. *1679/1681:* meg hányva(n) eö kglme à kezes leveleket, valamelj jobbagi à kezessegh utan el szòkőtt, annak kezessei ellen obligatiojok szerint procedallyo(n), aszt penig eò Kglme el se mulassa; mert mind szégyen s mind kár azt csak ugi mulatni [Vh; VhU 678]. *1705:* Bethlen Sámuel uram … részegen ment Graven uramhoz … és részegen mondotta neki … hogy szégyen egy obersternek szalmáért járni, hanem keresse ellenségét magának, és azt igen aprehendálta [WIN I, 403]. *1724/1779:* András fel menetelikor vitt fel hirem nélkül egy satsko borsot mennyen vegire kigyelme ki adta néki, és ki hirivel vitte fel adgyon számot rolla Szégyen az vén Kutyának hogy mégis lop [Gerend TA; KS. Bethlen Ágnes Székely Ferenc sajói gondviselőhöz]. *1757:* Nem tsak szegjen, sok buslodassal, böjti napokon hal után nyargaltattni [Déva; Ks 92. I. 23]. *1789:* ugyan nagy szégyennek tartom azt hogy ugy kerestettek Ferentz otsèmet minden felé ezzel foguk Fejerìt ki mutatták [Bolya NK; IB gr. Toldi Zsigmond gr. Iktári Bethlen Sámuelhez].

Szk: ~ *esik. 1662:* imez elhívén, hogy gyaloggal is valóban megerősíttetett volna, és ha Kassa várasa alatt nem succedálna is, következnék is kívánatosan a dolog, az nagy híres — nevezetes erős váras lévén, sem magoknak, sem az ármádának olly nagy kisebbségére, mint imez egy urasághoz valo váracska alatt, esnék a szégyen [SKr 225] ✳ *~t tesz. 1573:* Anthonius aztalos Iuratos fassus est … az Kappa Myhal haza eleot ket legenj al … Az egyk … Mond hogi Im az vram hazanal egi Nemes Ember vagion zegient akar vala tenni az vram hazanal az azzony Emberre Ment vala [Kv; TJk III/3. 49].

szégyenít megszégyenít; a face (pe cineva) să se ruşineze; beschämen. *1599:* az legeny Bochy Georgy ky vra(na)k hazat zegenitette (!) Agyas hazatt paraznasagawal meg zepleositette, az perenger ala vitessek, es ott mindeneknek peldaiokra feje el eottessek [Kv; TJk VI/1. 372]. *1663:* Bizony dolog, nagy örömmel értettem mind Forgács uraméknak jó és istenes resolutiojokat ő felségéhez és ő felségének nagy készségét az megsegítésre … tovább is Isten szégyenítse az pogány ebeket, ő felségét minden igyekezetiben boldogítsa [TML II, 614 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz]. *1668:* Egyébiránt szolgái, nem tudom, színbűl-e, avagy realitásbúl, gratiát sollicitálnak. Isten szégyenítse az gonoszokat [TML IV, 294 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1679:* adjon Isten Nagk szent fiáért elégséges erőt és hazánk s nemzetünk javára s szerencséjére számos esztendőkig jó egésségben éltesse, gonosz akaróit s ellenségit szégyenítse [TML VIII, 428 Teleki Mihály a fej-hez].

szégyenkedés szégyenkezés; ruşinare, ruşine; Verschämtheit. *1815:* 12. Esztendeje hogy ezen Nemes Torda Vármegyében … mint Procurator szolgálok … több Esztendőket … Majd minden napi szégyenkedéssel keserűséggel … tőltőttem el [TLt Praesidialis lev. Csipkés Albert panaszos kérése gr. Teleki Domokos főispánhoz].

szégyenkedik szégyenkezik; a se ruşina; sich schämen/genieren. *1583:* Kakas Andrasne, Es Sarlay Miklos deakne valliak … Egzer Megien hozza (így!) Gergelj kowachne, es Inthik volt arra hogy meg Bekelliek Balas kowachnewal, mit zegienkednek [Kv; TJk IV/1. 150]. *1634:* kerem arra az Kőrtőuelyfai Martho(n)t, hogy ne szegenykedgiek, hanem menyen haza az Urahoz | enneke(m)is it kel szegyenkednem … egy penztis nem kőltòttem [Mv; MvLt 291. 4a 26b]. *1635:* Én egyebet dolgában nem tudok, hanem ez magam szállómtól hallám, hogy mondá hogy pirongatom vala, miért szégyenkednek [Mv; i.h. 50a átírásban, Selye Ferenc vall.].

szégyenkezik megszégyenül; a se face de ruşine; sich schämen, beschämt werden, es schämmt jmdn. *1896:* Hát ha valakinek szólnál a könyvről nem szégyenkeznél vele, s ha valakinek kellene, elküldeném az elbeszéléseket összeállítva [PLev. 177 Petelei István Jakab Ödönhöz].

szégyenl l. szégyell

szégyenlés szégyenérzet, szégyenkezés; ruşine, simţ al ruşinii; Schämen, Schandgefühl. *1710 k.:* bűneinek Isten és emberek előtt az ítílet napján való kinyilatkozása és annak irtoztató szégyenlése, mint búkált Ádám a fák között | Kívánék a fejedelemmel való szembenlételt gráciája megkösznésére supplicatio által, de rettenetes nagy méltatlanságnak proportionalis szégyenlése, és megháborodása miatt azt a választ írá; Más házunknál jó szívvel látjuk ő kegyelmét [BÖn. 466, 690–1]. *1823–1830:* mikor a praeceptorunk éneket tanított, én nem tudván hozzá, Jánó engem mindenkor lekacagott, melynél fogva belém olyan szégyenlés és félelem támadott, hogy belőlem soha egy hangot is kivenni nem tudtak [FogE 79].

szégyenletében 1. szégyenében, szégyenkezésében; de ruşine; vor Scham, sich schämend. *1619:* Azután soha üdőnk nem lőn hozzája, hogy csak megpanaszoljuk is az pasának, hanem szégyenletünkbe egynéhány napig csak arra az útra sem jártunk, maga az volt volna igaz utunk az pasa Kapujára [BTN^2 285]. *1631:* Szalontaj Gergely … fogdossa az Czeczemett, es masua is kezde niulni … ereőssen pirongatak az emberek … oztan szigienletiben ki mene az hazbol [Mv; MvLt 290. 237b]. *1662:* Visszavárván azért az sáncból visszaszaladott főrendeket és kevés népét, szégyenletiben a tractát Tokajba rendelvén … maga az urakkal felmene nagy szomoruággal [SKr 141]. *1742:* nem lévén a' Béres Legények honn, ott hatta az vr(am) szégyelletiben a' szekeret szénástól édgyütt [Buza SzD; JHbB]. *1756:* bé nézék … az ablakon, s hát Molduán Vonya … az akkori Joseff nevű Tisztarto Feleségivel az ágyban … hírtelen viszszá fordultam szégyelletemb(en) [Galac BN; WLt Kiri-

ból Györgye (45) jb vall.]. *1777:* azonn Jirina igazán meg valva nagy Ringyo lévén azon Ferje Gligor szégyenletiben el hagyta volt [Szentbenedek SzD; Ks 30. 28]. *1804:* instálok ne légjen kérésem meg vettettetve az Urak előtt, mert vgj osztán egészen meg búsúlva az Urakkal találkozni sem kívánok szégjelletembe [Ádámos KK; Pk 5]. *1814:* Dobai Mihály Uram Horváth Josefet az egész Czéh előtt le gazolta, fattyu Gyermeknek nevezte, mellyért Horváth Joseff szégyelletiben el butsuzván el ment a' Czéhből [Dés; DLt 56. 4]. *1823–1830:* (Reméltem) hogy ha már annyi esztendeig idegen földön lakott, tsak okosodatt, és haza jövén; szegyenletiben is el hagyja a' korhelséget [Fog. EK 462]. — L. még ÁrÉ; RettE 155.

2. *átv. 1884:* Hó a kerten, napsugár a faágon, verekedő varjúk a kútkáván, verebek a fedelen … s a Mikszáth könyvének csak egy lapja sem mozdult meg az asztalomon szégyenletében [PLev. 110 Petelei István Jakab Ödönhöz].

szégyenlő szégyenkező; ruşinos, care se jeneazã; schamhaft, sich schämend, verschämt. *1761:* Nemesembert szerető s azokkal conversálódni nem szégyenlő úri ember, nekem is jó méltóságos uram vala [RettE 120].

szégyenség szégyen; ruşine; Schimpf und Schande. *1619:* Hanem ugyan magam kérlek, hogy add bé azt az panaszt az díványba, de az egész díván előtt megmutatom, hogy minden dolgotok-panasztok hazugság, szégyenség [BTN^2 232].

szégyenpolc pellengér; stîlpul infamiei; Pranger. *1840:* ha Csatoné és Gyurka nem keritgette volna[a] a' Szégyen poltza ki nem tétetett volna [Dés; DLt 277. — [a]Asszonyra von.].

szégyenvallás megszégyenülés; ruşine, ruşinare; Bloßstellung, Zuschandenwerden, Beschämtwerden. *1629:* az Isten ne mencze nagiob szigien vallastol [Mv; MvLt 290. 34b]. *1662:* És hogy hát megöl is a tisztviselőktül mégis nagyon urgeáltatnának, kénszeríttetnének, a kőfalakról is kénszeríttettek vala a városbéliek puskákkal jól megingatni őket is jól el hullatni bennek, s azok is úgy kénszeríttettek vala dolgokban nagy szégyenvallásokkal s sok károkkal tágítást tenni [SKr 683]. *1676:* Ha Kegyelmednek kedve lenne hozzá, hogy megismertetnék Béldi urammal, nem Kegyelmed miatt esett ebben … mert mind Kegyelmed dolgának hiszik, Isten mindezeket megcsendesítené és az kik ezeket practikálták s practikálják, szégyen vallásra jutnának [TML VII. 260 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz].

szegyszíj szügyelő; trăgătorul şeii; Brustriemen. *1843:* Egy nyerget meg reparaltam 1 Rf 20 xr … Egy nyeregre Szegy Szijat tettem 30 xr [Kv; Újf Nemessányi András szigyártó szám.].

széjjel 1. két v. több irányban/helyre; în mai multe direcţii/locuri; hin und her, überallhin, auseinander. *1585:* Mikoro(n) az olahokat fogwa kj hozak, Akoron Intek oda Azomban my le wlenk zellel, az horwassokra (!) az Sebesseketis oda hozak [M.valkó K; KP. Jakab Boldisar jb vall.]. *1613:* jutottunk Nikápolyba … minden élést, fát, mit egyebet szamáron, öszvéren, lóterhében, vizet tömlőkben hordanak az városba széllel [BTN^2 67]. *1631:* az az Cziszar Miklos fia … eleget niargaldoza szeliel az uczan megh kergetekis az emberek [Mv; MvLt 290. 50b]. *1632:* Az mikor ez az Boros Istua(n) ot az mezitelen szabliaval iar vala az ucza(n) … latam hogj ot jar szeliel czapkodoz vala szeliel [Mv; i.h. 290. 83b]. *1640:* Opra Kompost p.h. Szegeni ember leven el budosot szelliel kuldulasaval elt de a mint referalliak megh holt felesegeis regen niomorgh ninczen semmieis [A.ucsa F; UF I, 806]. *1657:* az evangelicus ember vala, s megmondá titkon, hogy viselnénk gondot magunkra, mert fejedelmünk táborának kevés voltát (az mint hogy az füvelés miatt széljel el is oszlottak vala) és kedvetlenségeket s minden alkalmatlan állapotinkat jól tudnák [KemÖn. 210–1]. *1704:* Ma küldék el a pátenseket széjjel az országba [WIN I, 232]. *1705:* a vizaknai káplán … beszélé az úrnak, hogy Vizaknát, Alamort és mind a körül levő falvakat a kurucok egészben elkergették, úgyhogy egy ember sem lakja, hanem csak eloszlottanak széjjel, ki hova mehetett [i.h. 414]. *1712:* egy Széki Szabo Ferentz nevű Ember … adig ny(ar)g(a)lodzot az erdõn szellyel; hogy az Utromb(an) forgo Ur õ kglme jobagy(ana)k marhait Találta … és el hajtá [Páncélcseh SzD; WassLt Dienes István (34) ns vall.]. *1740:* Nms Városunk Lakosi közzűl, mindenek … mindenféle marhájokat, kit kit maga Csordájáb(a) adjanak, imitt amott Széljel ne koboroltassák 's jártassák [Dés; Jk 599a]. *1756:* a Falu Kapitanya Keregutz György és a tőbb Falusi Eskűttek … Istrangokat vivén magokkal, a Szegény Falusiaknak Lovait el fogdosták azokan szejjel a mezõn nyargodoztanak [Bencenc H; BK. Samuel Noptsa (34) ns vall.].

Szk: ~ *való. 1657:* Mindazáltal ezekben való állíttatásom közt is gyakrabban az udvart és szélyel való küldöztetést continuálnom kellett, hol tolvajok, csavargók s néha parasztság, néha téli időn csak farkasok miatt is ez ilyen postálkodások közben bizony sokszor szerencsém maradt életem meg [KemÖn. 106–7].

2. különféle helyeken; în diferite locuri; überall, hier und dort, durcheinander. *1569:* Erthwin hogy ty .k. panazolkodot volna ew felsegenek hogy Az en zolgaim Az .k. falwin zellel Jarnanak es Mindent pinz nekwl vennenek el, ky ha Jgy vagyon Nem En akaratombul celekettek, merth En meg hattam uala Nekik hogy swkrwl[a] sayora[b] menyenek [In Arca.Hunyad; BesztLt 5 Christophorus Hagimas de Beregzo gr. Dawm beszt-i bíróhoz. — [a]Valamelyik Zsuk (K), [b]Nagysajó]. *1574:* Karaznay Janos Azt vallia hogi egi Zombaton vele volt ferench az Zeoleoben, vasarnap hallotta hogi meg vertek volna, Az vtan valo penteken meg holt azkor latta hogy Mind zellel ely kekwlt volt az teste [Kv; TJk III/3. 391]. *1584:* Chizar Mihaly vallia egy lud miat megh haragwek a' vargane Annia Az Apamra … Es feniegetes vtan Masod eyel illy dolgh esek a' Zegeny Attiamon, hogy eyel kialtany kezd, Es monda, Im Az essez Az varganę Annia Ream Ieowe es a' hiwelket A' Zememnek vete es ky tolia a zememet Mas Nap viradoglagh latok Az zemet hat mind el dagat zellel [Kv; TJk IV/1. 281–5]. *1594:* 30. Septemb(ris) … Ez el múlt Eyel öltek vala meg az Apahidj Iobbagyiukat: Zamosfalúan, az Gyilkosokra vittek az szolga Birakat, azokat szellel kerestek Csanig, és ott szellel postalkottak kerengettek [Kv; Szám. 6/III. 13]. *1604:* Az medúe vere(m) patakba is szellel jartúnk s birtúk valami(n)t akartùk [UszT 18/106 Franciscus Koúachj de S. Marto(n) (75) vall.]. *1638:* latta(m) az aratas eleöt hogi ez az Csiszar Ferencz fia hajadon füuel czak szőren egj lovon ereössen niargal uala, neha le esset s neha ismet fel keölt tapottatta az buzat szeliel [Mv; MvLt 291. 137a]. *1668:* ök osztan él

ménténék ... Béréndré hogh osztan anyra nòttének ott szolgalgattanak szillel, annyra hogh marhara kaptanak [A.hagymás SzD; Ks 9. XXXIII. 4]. *1690:* Joannes Georgius de Begmansfelt suae Caesariae Majestatis officialis es ... az Méltoságos Badensis Fejedelemtől el bocsàttatván az országba(n) Szelyel koborlo, es pusztitto Kuruczoknak fel keresésére, es meg fogására, azok kőzűl depraehendalt eő Kglme ittis szekűnkbe bizonyos szamu Kuruczokat [Szárhegy Cs; LLt]. *1710 k.:* Sőt valamíg Németországban s széjjel peregrináltam, noha bizony sokat nyargaltam, éjjel is bolondul postálkodtam, de csak egyszer sem estem el [BÖn. 569]. *1752:* Várczán Páskuj ... szellyel imide amoda is eleget járt [Bikácz Sz; BfR Hodor Ursz (28) zs vall.]. *1790:* az számadások(na)k el vitelere még az mult Péntekre rendeltem volt égy lovas embert, a kiis az le tett Plájások Kompaniájából valo volt, és eddig széllyel keringett, most tsak ugyan elé kerülvén ... küldöm [Sztrézakercsesora F; TL. Wesselényi Dániel gr. Teleki Józsefhez]. *1811:* Ugy hogy, már mint Asudát, ugy beszéllik széjjel, A' ki sok bort iszik, 's mégis él-sok téjjel Bizony jobb lett volna a' Bort oda hadni [ÁrÉ 78]. *1843:* (Varga Katalin) csak oda cseppent egyszer a faluba valami három évvel ezelőtt, és onnan járogatott széjjel a három falu kerületeiben [VKp 106].

Szk: ~ *való (...) 1600:* az iffyakat biro vram coercealtassa zorgalmatoson mind az eyelly zellel valo farsangolastol rezegeskedesteol torbezolaskodastol, de legh kiwaltkeppen eodeo vtan fegiuerrel valo zellel Jarastol [Kv; TanJk I/1. 353]. *1667:* Az miolta itthon vagyok, házamnál nem sokat nyughatom szélyel való járásom miá, úgy annyira, hogy az szolgáim lovai többire elálltak [TML IV, 81 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1703:* kőzóttők régtől fogva uralkodo Egyenetlenség és széllyel imide amoda valo Csapongás miatt sok kára s hátramaradása lett közöttök vala kitsiny Reformata Eccla<na>k [Selye MT; MMatr. 217]. *1784:* Rendeltetik azért ezen szűkségtelen kőltségnek is el távoztatására, hogy valamint más Hellyeken ... az efélék a Lakosok által sora praestaltassanak. Nem suffragálván az abéli Mentség hogy Télben az Bányászok, nyáron által az verős kovátsok mesterségek által az kereskedők pedig minden idő tájban az széllyel valo járással akadályoztattnak [Torockó; TLev. 2/6. 3a].

3. a szokottnál nagyobb közt hagyva; depărtat; (weit) aus-/voneinander. *1697:* azon jószág igen szellyel, és távul van egj mástol [Marossztgyörgy MT; BálLt 53]. *1747:* a Sz: Mihalyfalvi lakosok sok számbol állo nagj sereggel fel készűlvén, botokkal, vasvillákkal, tséppel, és hajgálo kővekkel magokat meg rakván, és magokat széllyel a' bokrokban meg vonván ... elsőben edgy Tordai ... ember(ne)k egj posztomentejit a' vágás széliból alattomb(an) s, hirnélkűl el lopták [Torda; TJkT III. 165]. *1811:* Fülei nem hoszszak, inkább rövidetskék, Nem szélesek, hanem keskeny hegyessetskék Állanak nem széljel, söt öszve a' fejin [ÁrÉ 155–6].

4. elszórtan, összevisszaságban; împrăştiat; durcheinander. *1573:* (Az) Eóczem faya zelel fekszik wala az nagy ho alat; es az hawat ki hordattam es onnat zettem az Eó fayat Eózze [Kv; TJk III/3. 198d]. *1598:* Seress istűan wram Byrosagaban Megh iszene w kegelme hogy az Cyganok az dog wontatatast nem gioszik, hanem walami olahok igirtek Magokat el horgiak wontadtak el ma az temetokert elol es szillel az mit Talaltak az zabok Tornia felol az zanto feoldek koszot czinaltak egy wermet 11 dogtwl ... d 88 [Kv; Szám. 7/XVIII. 57 Masass Thamás sp kezével]. *1634/1667:* egy Eél (!) Bálint nevű vér szerént valo Báttya ... deficiálván ... minden jovai ... gondviseletlenűl széllel maradtanak [Ks N.N. 25 fej.]. *1651:* az Tatrangh vize ebbe az Veres erbe eset itt folt szellyel ala [Lisznyó Hsz; BLt]. *1675:* itt Colosváratt ... fenn járt széllyel, s részegeskedett [Kv; TJk VIII/11. 366]. *1692:* Pávák felessen vannak; de mivel nyári idő lévén mint teli időm enni ele nem jűnek széllyel ă Gyűmőlcsős kertekb(en) Szőlő hegyen, és a Gazon szellyel az udvarhaz tájekán előőnek s kőltnek, mellyért számban-is nem vetetődhette(ne)k [Mezőbodon TA; BK Inv. 26]. *1705:* Maga pedig Forgách, azt mondják, hogy Vásárhelyett vagyon, Pekri uram Nádason, a hadak pedig ott körül széllyel [WIN I, 367]. *1715:* Az Bunda Szalavesztra Szolgajanak buzaját ... én arattám volt megh; mellyetis vatsora korra végezvén el fel sem gyűjtőttem volt hanem szellyel kevert kévéjében reggelre kelven az szolga kiment hogy fel kapangyálya de már el hordottak volt azon etczakán [Középfva SzD; SLt 29. J. 24 Mester Ursuly (40) jb vall.]. *1758:* Kotsis Dani éjjel nappal sokat kallangott széllyel, Kortsomákon ivutt reszegeskedett, kéttség kivűl az Mlgos Udvar hire nelkűl, mert az gazda nem azért fogadgya az Cselédet hogy szellyel kallangyon, ha nem hogy hasznát vegye [Kál MT; Berz. 12. 92. 61]. *1767:* imit amot az tisztássán két harom borozdát fel szaggattatott igen hibáson s hellyen hellyen buza szemét is láttunk, szellyel az bokorban s szántásban egy vekanit el vethetett [Hidvég Hsz; Eszt-Mk]. *1771:* (A fa) itt hevert imitt a' mott széljel [Ádámos KK; JHb LXVII/168]. *1784:* Még az Ürmős borokat nem küldettem bé a Vármegye tiszteinek, mert alig tudtam átalagokat szerezni, és már mig bé nem gyűl a Tábla, nem küldem hiába mert széllyel vagynak [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1797:* az Udvaron Széllyel imitt, amat[a] [M.igen AF; DobLev. IV/777. 18. — [a]Köv. a fels.].

széjjelaraszt szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ja magát* szétömlik, szétfolyik; a se întinde curgînd în toate părţile; überströmen, sich anseitsergießen, überlaufen. *1826:* Ezen Nemes Megyében (így!) a' Kelementelki és Gyalakuti határ közt a' Csukoláj vőlgyéből lefolyó zápor és nagy esső vize ki tojulása 's azzal valo szélyel omlása, az ezzel szembe levő szánto földekbe, és kaszáló helyekbe, valamint az Ország utjába is, a' melyen szélyel szokta magát árasztani minémü tetemes kárt ... okozzon, annak mü ... eztet tapasztaljuk [Msz; GyL].

széjjelbocsát kb. széjjelnéz; a se uita (uimit) de jur împrejur; (die Augen) herumschweifen lassen. *XVI. sz. v.:* Mikoron az asztaluál ül[a], szépen viselljen (!) magát, ... okosan, szemeit csatára széllyel ne bocsássan (!), az vitéz kappanban vagy pecsenyében legelől ne öklellyen, sem alábvalo konczokkal ne vagdalkozzék [Hsz; Barabás, SzO 349. — [a]A diák].

széjjelfolyik szétfolyik, szétömlik; a se întinde curgînd în toate părţile; auseinanderfließen, zerfließen. *1592/1593:* en zamtalanzor iartam eórlenj az Rethi Malomba, elejn, de az a' porond zygett ... Rigen ... tizta feouen' volt, chiak az Ludis talam rajta eleget nem ehetet volna, Mert az Kvs zamos mikor megh aradot valamenyre azon folt zillel [Szászny íres SzD; Ks].

széjjelfut különböző irányba fut, szétfut; a fugi în toate direcţiile/părţile, a se împrăştia fugind în toate părţile; aus-

einanderlaufen. *1630:* Kekedi Sigmond Vram ... Kukura Thamast ... kemenyen vereti à szolgaiual ... mi azt latua(n) à falubelj emberek, kik houa lattunk mind zellel futank [Czeged[a]; WassLt Gierman Juzup (40) jb vall. — [a]Mezőcikud TA]. *1710:* Vellenstein minden tartózkodás nélkül a hajdúk sáncához felmene gyalog, mihelt a granatérosok hánni kezdék be a gránátokot, az a sok tolvaj, akasztófára való ezer hajdú megijede, fegyvereket, köpenyegeket elhányák, s az erdőben széjjelfutának [CsH 428–9].

széjjelfutkos szétfutkos; a fugi în toate direcţiile/părţile; hin und her laufen, herumrennen. *1637:* az Cziganiok kezdének szelyel futkosni [Noszoly SzD; WassLt Vajda Balintne Borbára Aszszony (50) jb vall.].

széjjelfutos szétfutkos; a fugi în toate direcţiile/părţile; auseinanderstrebend. *1600:* Zyu Balas ... vallia: Amminemeo baromnak megh vetele es Arwja feleol engem Hozzw Janos vram Akar thwdakoztattny en Abban egyebet nem thwdok ... megh az vtunkban Boldocznal az chany olahok hajtanak negy eokreot el minthogy zellel futostak vala a buzaban, en vthana sem menek [Kv; TJk VI/1. 467].

széjjelfuttat szétfuttat; a face să fugă în toate direcţiile/părţile; in alle Winde zerstreuen (lassen). *1771:* tudgyatok meg hogy ugy meg persellek titeket, hogy még à gyermekeiketis Széllyel futattya [Bukuresd H; Ks 114. 61. 115].

széjjelgazol széthány; a împrăştia (aruncînd în toate părţile); zertrampeln. *1748:* edgj nagj kaszaly szalmát azon sertések széllyel gazoltak [Torda; TJkT III. 240].

széjjelhány 1. széthány; a împrăştia (aruncînd în toate părţile); durcheinanderwerfen/-bringen. *1586:* latam hogy ez peres feoldeón Az Agasokott ky astak es zyllel hantak [Ugra KK; JHb XX/48]. *1665:* Itt is, Uram rettenetes idő lőn az éjjel; egy asztagot kezdtek volt tegnap, bezzeg annak megadta, kalondgyáimat mind itt, Czégben széllel hánta s az házam tetejét egészen elvitte Czégben [TML III, 493 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1749:* azok a' Legények hányták Széllyel a' Szénát a' kiket megvert a' Tot, boszszusággal tselekedték [Szentbenedek SzD; MvRK]. *1754:* Láttam hogy Jépura az Ur Lugosi Lászlo Ur(am) Jobbágyival és Sellérivel reá menének fejszékkel és kapákkal, s Széllyel hánták, ezek mellett botokat és Vass villákotis vittenek volt magokkal hogy ha valaki fel kél resistálhassanak [Tóhát AF; JHb Avrám Szász (40) zs vall.]. *1761:* A Palántyát, és Veteménnyit pedig gyakor izben ki szaggatták, és a' Mezőn Tiz Kalangya buzáját ... széjjel hánták [Szászsztiván KK; BK. Laurentius Kólcsár (68) jb vall.]. *1771:* találtuk az általa le aratott és kalongyákbais rakott zabját széllyel hányva, és egybegázolva [Grohot H; Ks 80. XL. 12]. *1802:* Cir(ci)t(e)r 18. kőtés 'Sendelly, mellyből néhány kötet szelljel van hányva [Ne; DobLev. IV/858. 9a]. *1844:* Szalantai Ferentz és Szalantai Sándor mesterek kötelesek a Négy láto mesterek napi díját meg fizetni hogy azon helyről agyagot vajtanak, — valamint Szint az ot kivájt agyagot széjel háni [ZFaz.].

2. (robbanás következtében) szerteszór, szétrobbant; a împrăştia/risipi (în explozie); zersprengen, in die Luft sprengen (durch Explosion). *1653:* die 14. Augusti délesti két óra tájban a goromba pattantyúsok ... aminémű port csináltak, azt próbálgatják ... az egész azon cajtházbéli minden edényekbeli porok, számtalan tüzes szerszámok, gránátok nekigyúladván, az egész várnak rettenetes megrendülésével azon bástya, cajtháznak s azon felül valo egy singnyi temérdekségű boltozatú élésháznak sűrű ablakos külső felét, a belső kőfalaktol fogva egész a földig csodálatos nagy romlással széllyelhányta s öszrerontotta vala [SKr 602] | salétromot teremtett volt abba Isten a lyukas kőbe[a], és a gyúlt meg abban az időben, és hányta szélyel azt a kőhegyet, semmi nem egyéb annál [ETA I, 154 NSz. — [a]A tűzhányóba]. *1779:* 15. Junii Bécsben a puskaport tartó nagy machina épületben casualiter a por fellobbanván, irtóztató romlást tett. Sok épületet széjjelhányt, 400 embert találtak halva [RettE 398].

3. szétbont/szed; a demonta/dărîma; zerlegen. *1729:* Az Kakas hegj ellenib(en) s allyáb(an) az kik Házakat epitettenek ... harmad napok alatt amoveállják Hazokat, külőmb(en) Hadnagj Atyankfia eő kglme egy Tizedet reájok küldvén, az jővő hetfűnn ... az eddig tött epiteseket szellyel hánnyák [Dés; Jk 384b]. *1776:* A faluban is nagy lárma esett, a sógorék Szentkirályi József és Szathmári József is odamentek ..., hogy valamiképpen igyekezzenek abban, hogy a házat hányják széjjel [RettE 369]. *1783:* Csüret ... az Grohoti Lakosok le rontottak, és széjel hánták oka nem egyéb volt le rontásának, hanem az, hogy az Falunak továb nem szenvedhette és várhatta az közte és Ribitsora között azon darab helly felett valo controversiat [Grohot H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1840:* Egy Eszterga Masina szerszám széllyel hányva, eladatott 2 f. 4 xr [HSzj *eszterga-masina* al.].

4. szétosztogat; a împărţi; aufteilen. *1671:* Bál Pataki János kőnyőrőg ... Kgls Aszszonyom ... Házammal által ellenben Borberekben vettem vólt egj szegenj nemes Asszontol egy kis paraszt Fundust; melljnek már az előtt utánna lévő minden földeit Zalogb(an) széllel hánta ... az én kezemmel ket kőből buza alá valo földetskenel több utánna nintsen [Törzs].

5. szétkerget; a împrăştia/alunga; auseinander jagen, zerstreuen. **Sz.** *1823–1830:* Most mindjárt emberhalál lesz; ragadja a villát a szolga kezéből, messze elhajítja, maga pedig megyen a tépelődökhöz, mind debrecenieket, mind tótokat mint a pisleneket széjjelhányja, s vége lett az üstökös harcnak [FogE 264].

széjjelhányat 1. szétrobbantat; a face (ca ceva) să fie distrus prin explozie; zerstreuen lassen. *1662:* mindenféle temérdeki sok gabonát szekerekre rakatván és belőle kitakaríttatván, hogy ugyan valóban hírét hagyhassa Pocsaj várán, az földbástyáit rútul levonatta és széllyelhányatá, az kőből mind boltozatokra építtetett, veres cseréphéjjazat alatt levő igen gyönyörűséges fejedelmi friss házakat is egész félig | De az igen nagy erő ismét mind sáncával, lövőszerszámival úgy nekifeszül vala az mieink őellenek építtetett erősségeknek, hogy az rettenetes lövéssel a várbéli bástyákon építtetett erős sáncokat egynéhányszor semmivé tennék, erős gerendákbul valo épületit diribről-darabra szakgattatván, földtöltésit széllyelhányatnák [SKr 546, 595].

2. szétromboltat; a dispune/face să fie dărîmat; zerstören lassen. *1754:* a Funtine hellyben a melly Kerte vagyon Josziv Buzillának azt ő s Szülei békességesen birták mind az idénig, hanem tavaszszal a Serbán Buzilla fiai Házat építvén réa az Ur Lugosi László Ur(am) az ide való embereit mind fel költette Jobbágyait és Selléreit ... szellyel hányatta [Tóhát AF; JHb Gávrilla Aldgye (50) zs vall.].

széjjelhányatik szétromboltatik; a fi dărîmat; zerstreut werden. *1792:* a' Kővári erősség ... széllyel hányatván, már most azoknak hellyeken tsak a' falok, és épületek hantyai [Berkeszpataka Szt; TKhf 242. 50/I].

széjjelhányattatik szétromboltattatik; a fi dărîmat; zerstört werden, niedergerissen werden. *1662:* a kasamáta[a] erős földtöltéssel ugyan megújíttatott és jól megcsináltatott vala, kívül is annak ablakai elől az kőfalnak nagy romlása vas lapátokkal széllyelhányattatván [SKr 600. — [a]A váradi várban].

széjjelhányt szétszedett; demontat, desfăcut; ruiniert, zerfallen, demoliert. *1755:* Jól el készült félviseltes Szekér cum apper(tinentiis) 1. Romladozott széllyel hánt fako Kotsi 1 [Batiz H; BK 1020 Naláczi conscr.].

széjjelhasad széthasad; a se crăpa; platzen, aufreißen. *1807:* A Fütö mind széjjel van hasadva a fütö szája alat valo vas nints [DLt 44].

széjjelhinteget elterjeszt; a răspîndi; verbreiten, unter die Leute bringen. *1648:* Illien oko(n) kellet citaltatno(m) az Inctat, hogi ... azt mondotta es hintegette szelliel, hogi harom szolgalomot bocziatotta(m) volna el terhesen hazamtol [Kv; TJk VIII/1. 266].

széjjelhintetődik *átv* széjjelszóródik; a se împrăştia/risipi; voneinander wegkommen. *1703:* Mihalyfalvárol jűtemb(en) voltam szemben Fosztone ocsem Aszszonyal beszéllé az szegény árva ocseim mind szellyel hintetőttek ... az Kis Sándor ... Héderfajan mezit láb rongyosan az Jobbágy Gyermekek közől tegéreg [Székelykocsárd TA; ApLt Korda Barbara Korda Zsigmondhoz].

széjjelhordat széthordat; a face/dispune să fie dus undeva; wegschaffen (lassen), (irgendwohin) verschlagen werden. *1784:* a Várhegyi hegjen nehai Szabo Mihallynak itten laktában Bongorttya volt ... azután Cserébe menvén ... a Hegj élit felszántat<ta>, szelljel hordatta, mig szép térséget készitetett <bel>ölle [Várhegy MT; MNy XXXIII, 337].

széjjelhordoz 1. széthordoz; a distribui/duce; (Briefe) austragen, zubringen. *1663:* Az oda bevaló leveleket Kegyelmed én kezemben dirigálja; most is nekem írván Cob uram, Szamosújvárban küldték, onnét paraszt embertől, ki én reám nem akadván, elhiszem, az levelet szélyel hordozza [TML II, 626 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz]. *1671:* Irják nekem is Szamosközből, hogy az németek hirdették, az hajdú városokat is feljárták, leveleket hordozván széjel [TML V, 492 Gyulaffy László Teleki Mihályhoz]. *1719:* Az Pestisről ... Minden nap az lako Házakot meg kell fűstűlni lángolo Tüzzel, apron vagdalt faragott fenyő Tövisset vagy apron darabolt s meg hasogatott Kőris fát jo aszszu ... meg lyuggatott Serpenyőben vagy Vas melegitőben kell rakni, meg gyujtani es Szellyel hordozni az Hazban migh elegh [Ks 58. 84 Medica instr.].

2. sokfelé/mindenhova visz; a duce/căra peste tot/în tot locul; da- und dorthin bringen, vielerorts zustellen. *1584:* Keomiwes Imrehne Ersebet Es Eotwes Peterne Anna valliak ... Ezeket mikor a' varganę Annia meg bezellette volna, Nagy Haragal ugj zola ez valloknak: De meg zoktátok thy hogy giermekteket eoletekbe kapiatok, zellel hordozzatok, es mikor a' chorda be Ieó Altal vizitek keozteok, es igen art a' giermeknek [Kv; TJk 4/I. 280–1]. *1642:* Azt jól tudja az jó Tolvaj Mihály hogy ő hordozta szekerén széjjel sokadalomból sokadalomban, s ő tudja, hogy micsodás volt ez az asszony [Mv; MvLt 291. 318a].

széjjelhordoztat széthordoztat; a face să fie dus în locuri diferite; vielerorts hinbringen lassen, vertreiben. *1677:* Ugyanis nem kellett volna az urunk ő nagysága titkon írt leveleit ő kegyelmének szélyel hordoztatni [TML VII, 511 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

széjjelhullik 1. szétesik, a se desface; zerfallen. *1697:* én mondám hogy ha az a' sajt kezemben uolna ugy verném az főldhőz hogy mind szellyel húllana [Kotormány Cs; CsJk 2–3 Peter Janos (37) vall.]. *1736:* egy fűst fogo Ház ... felett nyulik ki Magossan, két kő kémény, de edgyik kéményének Sipja tőb(en) le tőrőtt, és Széllyel hullott [CU].

2. széthasad; a se crăpa; sich spalten, auseinanderfallen. *1718:* az Ur Josika Sigmond Ur(am) ... szidni kezde s aszt mongya hogy te igen prokatoros vagy de az fejedet szellel vere(m) evel az nad palczaval az mig szellel hul az palcza az Utan forditom az nagyob veget is azzal ís addig verem az fejedet az mig szellel hul az fejed böri [Branyicska H; JHb Fülei Csak Ferencz gondviselő vall.].

széjjelhullólag szétesőben; care este pe cale de a se dărîma; zerfallend. *1782:* a' Kapum belől vala egj régiség miá széljel hullolog el romlott félben valo konjha [Adámos KK; JHb XIX/22. 41].

széjjeljár sokfelé/mindenfelé jár(kál); a umbla peste tot; herumgehen. *1637:* Many Pistyan ... Maga szellel jar koldulni ... Opre Monye ... Ez is hasonlo allapotu kodus ember [Netot F; UC 14/42. 111]. *1659:* én hat hétig laktam némasszonynál, addig ű nagysága mind Déván lakott, mikor én eljöttem, akkor ment ű nagysága Désre, én sem késhettem tovább ott, mert szegény árva asszony vagyok, ha csak szélyel járok, bizony rosszúl bánkódom utána [TML I, 368 Árva Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1676:* Articulussa lévén (: tudgya hűségtek :) az nemes orszagnak arrol, hogy az ollyan idegen kereskedők(ne)k az országb(an) szabadosan szellyel járni, ne legyen szabad, hanem bizonyos helen meg állapodván ha kik(ne)k elado marhajok lészen az ott kőről valok(na)k, vigyek oda az hol megh állapottanak [BesztLt 45 a fej. a beszt-i főbíróhoz]. *1705:* Aminthogy kezesekül fel is izentünk az úrnak, hogy izenjen őnagysága a generálnak, hogy ne legyenek kétképpen fogva, hiszen aki kezesség alatt vagyon, eléggé fogva vagyon. Azért hadd legyen szabad belől a kapun széllyel járni [WIN I, 461].

széjjelkerget szétkerget; a împrăştia; vertreiben. *1711:* az szeki katona m(eg)haraguvan ... utana rugoszkodek az sz Egyedi szekerek(ne)k, az embereket szelyel kergetek, az szekerek elől [Szentegyed SzD; WassLt Moldovan Pavel (40) vall.]. *1766:* Josika Imreh Uram ... fél éj tájban maga mellett lévő feles számbol állo emberekkel fegyveres kézzel ... Udvarházomra és Curiámra ... réá ment ... és bé menvén ott lévő embereimet szélyel kergette [H; JHb XXXV/54]. *1803:* a' Remeteiek loháton Fegjveresen ... a' Ploptyisba jőttek; a' mikor ezeknek dobogásokot az Ötsém észrevette, a' Juhokot széjjelkergette, 's vgj elis szélesztet-

te, tsak egj néhánjot kaphattak elé [Toplica H; Born. XVc. 1. 115 Nátye Vászilie a' Ilii (40) col. vall.].

széjjelkoldul mindenfelé koldul; a cerşi peste tot; sich bettelnd herumtreiben. *1640:* Bunul Muntanul, maga szelliel kuldul, p. all [UF I, 720].

széjjelkolduló mindenfelé kolduló; care cerşeşte peste tot; überall bettelnd. *1640:* Desertae et fugitivj et jnquilini ... Ztan Maria p.h. Ebbenis edgi szegeni szelliel kuldulo seller lakik az el mult eoszel iut ket fiai maratak budosnak [UF I, 761].

széjjellézeng szerteszéjjel kóborol, kószál; a hoinări, a umbla haihui; herumlungern, gammeln, sich herumtreiben. *1593:* Vasarnap pedig mierthogi mind p(rae)dicatio alat s mind egieb wdeoben sok hiuolko (!) iffiusagh, es egieb rendbeli hituansagh zellel zokot, mind itt ben, mind zeoleokben, kertekben, kertek keozeot lezzegni, es egieb lederseget wzni, es aual az vrnak napiawal gonozul elni, eo kegme biro vram teob sok gongaj keozeot erejs visellien gondot [Kv; TanJk I/1. 220]. *1677:* Urunk ő nagysága nevével egy levelet kellene írni, a ki szólana az ónodi kapitány, Tállyai, szendrei kapitány, Uri uraméknak alattak levő hadnagyokkal együtt, hogy tartanák egy csoportban a végbelieket, ne engednék szélyel lézengni se nőtelenjét se nőssét, valaki ellenkezőt cselekeszik, megfogják [TML VII, 435 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

széjjellyuggat szétlyuggat/lyukaszt; a găuri în mai multe locuri; durchlöchern. *1705:* Az aranyos palotának mind a felső, mind az alsó padlásdeszkáit leszaggatták, a falakat széllyellyuggatták, kincset kerestek [WIN I, 655].

széjjelmegy 1. szétmegy/fut; a se împrăştia, a fugi în toate părţile; auseinanderlaufen/-gehen. *1749:* én mondám eő kglmé(ne)k hogy üssön jót a korbatsal reájok s majd széllyel mennek [Szentbenedek SzD; Ks].

2. rendetlenné válik; a se desface, a deveni dezordonat; durcheinanderkommen, in Unordnung kommen. *1823–1830:* A fésűvel gyakran kellett simítani, újra meg újra egybefoglalni, mert az elülről hátra fésült rövid haj gyakran kibújt és széjjelment, és ezt a nyírást nevezték calamistrálni [FogE 108].

széjjelmenő széteső; care se descompune uşor; auseinanderfallend/-gehend. *1775:* Ezen Vas Hámor ... oly rosz vasat ád melynek hasznát nehezen lehet venni mivel rosz Szemlekes tőredező, az Pörő alatt Szellyel menő és morsalodo erőtlen vas [Lövéte U; Mk].

széjjelmetél szétvág; a tăia în bucăţi; zerschnippeln, (klein) zerschneiden. *1811:* Progné a' Testvérem boszszuval meg telve; Fogta Isis fiát 's azt széljel metélve Megfőzte, sütötte, Férjével étette, Melyel minnyájunknak végét siettette [ÁrÉ 107].

széjjelmorzsolódó szétmálló; friabil, care se fărîmiţează uşor; zerbröckelnd. *1775:* Ezen Vas Hámor ... oly rosz vasat ád melynek hasznát nehezen lehet venni mivel rosz Szemlekes tőredező, az Pörő alatt Szellyel menő és morsalodo erőtlen vas [Lövéte U; Mk].

széjjelnéz szétnéz; a privi/a se uita împrejur; sich umschauen, umherschauen. *1811:* 's a' mi nagyobb, szenvedéssel Járó munka alól, fel-kél, félemléssel A' Csitkó, széljel néz, és leg-szebb állásba, Emelvén lábait, indul szaladásba [ÁrÉ 147].

széjjelnézel széjjelnézeget; a privi împrejur pe îndelete; Umschau halten. *1662:* Napkeletkor egy lovas a városból kijővén ... a kerteken kívül levő két halmoknál megállapodván és széllyelnézelni kezdvén, a kertekben levő feles kopjás népet meglátván, azonnal visszarugaszkodván, nagyon utána valának, hogy elkaphatnák [SKr 413].

széjjelnézhet szétnézhet; a putea privi împrejur; sich umschauen können. *1614:* Sem általmenet, sem visszajövet nem nézhettem széllel a tengeren, hanem az hajó szélire borultam le és rettenetesen okádtam [BTN^2 71].

széjjelomlás szétömlés/folyás; împrăştiere/curgere în toate părţile; Flut, Schlammflut, Murgang. *1826:* Ezen Nemes Megyében (így!) a' Kelementelki és Gyalakuti határ közt a' Csulokáj völgyéből lefolyó zápor és nagy esső vize ki tojulása 's azzal valo szélyel omlása ... minémü tetemes kárt ... és az Ország utjába való járhatatlanságot okozzon (így!) ... mü ... eztet tapasztaljuk [Msz; GyL].

széjjeloszlattatik fel/szétosztatik, a fi împărţit; zerfällt. *1811:* A' hol e'^{a} nints, vége ott' a' bóldogságnak; Minden Ország, a' mely nem égyes magába, Szélyel oszlattatik; e' van Bibliába [ÁrÉ 101. — ^{a}Egyezség].

széjjeloszlik, széjjeloszol 1. szétszéled; a se împrăştia/risipi; auseinandergehen, sich aus dem Staub machen, auseinander/davonlaufen. *1572:* Rusa Mathe ... Ezt wallia hogy Mykoron Az haborusag Jndultatoth wolna ... teob Neomeos wraymatys Lattam, kyk az olahokath wyzza vertek hogy Zellel Ne ozlananak, Es hogy mynketh tewlok Megh oltalmazhatnanak [Zentelke K; KP]. *1612:* eo Fge en altala(m) kegielmeteknek azt parancziollia hogi kegielmetek legie(n) ueztegsegbe(n), es egi keues ideiglen uario(n) eö Felsegetül, mert ez mostani allapot ne(m) szenvedi, hogi az kik az eö Fge hadaiban fel uadnak, azok szellel oszlanak [JHbK XLII/11 Wesselényi Pál lev.]. *1671:* Itt Huszton is az kik vadnak, mind széllyel oszolnak, nem tudnak mivel élni, elfogytak [TML V, 609 Gyulafi László Teleki Mihályhoz]. *1704:* Ugyan azmely ember jött volt Fehérvárról azt beszélte, hogy nagy hadak Fehérvár körül nincsenek, hanem széjjeloszolva vannak [WIN I, 142–3]. *1784:* a Bor Ivok szélyel kezdettek oszloni [Szászerked K; LLt].

2. szétoszlik/osztatik; a se împărţi; aufteilen. *1595:* kerem azonís w keglmet hogi w kegielme ne haggia az en apro Aruaimat se penigh marhaiat se Jozagat az en Attiamfiai kezekben szellel ozlani [Diós K; JHbK XXIII/42].

széjjeloszlott szétszéledt; împrăştiat, risipit; zerfallen, verstreut. *1679:* Addig is, míg én kimehetek, ő nga ... küldötte ki közikben becsületes úr hivét, régi tanult vitéz embert, tekéntetes, nemzetes Ispán Ferencz uramat egynehány becsületes főrendekkel, hogy az én kimenetelemig a széllel oszlott magyarságot egyben gyűjtvén, hatalmas császárunktúl adatott quartélyokban beszállítsa [TML VIII, 404 Teleki Mihály az egri és váradi pasákhoz].

széjjelosztás szétszélesztés; împrăştiere; Verteilung. *1774:* nem maradtanak ... aratatlan a Földek, de ugyan Csak, hogy annak Ideiben le nem aratták az dolgosok széjel osztása mian Csak volt fogyatkozás eresztésiben [Mocs K; KS Conscr.].

széjjelosztogat szétosztogat; a împărţi; verteilen. *1590:* Ayandekoknak oztogatassa — Melyet en Hooz Lorincz Saphar Polgar Byro Akaratiabol oztogattam zellel [Kv; Szám. 4/XX. 32 Hooz Lőrinc sp kezével]. *1629:* lakozas sem volt hanem hogy az kinel kalacz volt abban oztogattak szellel azt eottek [Kv; TJk VII/3. 104].

széjjelönt szétönt; a vărsa; verschütten, vergießen. *1573:* Garadicz Matias Azt vallia latta hogi az Korchoma haznal az peter Bort Eontet zellel az hazban [Kv; TJk III/3. 202]. *1801:* az kortsomárosné a mint a kalakássinak főzött a husrol le szedet Sirt rőstőlőstűl kezébe vészi ... 's az rőstőllőbe szedet Sirt széjjel őnti a Setét pitarban [Kajántó K; FiscLt Latzi Samu (50) cig. vall.].

széjjelpozdorjázik apró darabokra törik; a se rupe în bucăţele, a se rupe în surcele; zersplittern, zerbröckeln, zu Staub werden. *1592:* Gruz Marton ... vallia ... Az chatlo kupa vgian pozdoriazott zellel, vgi vertek velle[a] [Kv; TJk V/1. 247. — [a]A céhmestert a szekeres legények].

széjjelránt széthúz/ránt; a desface trăgînd; auseinanderreißen. *1811:* Apolló serkeny-fel már nyugodalmadból Mosolyogva tekints ki ágyas házadból, Oszlasd a' felleget elötted, 's az éjjel' Homályát okozó kárpitot rántsd széjjel [ArÉ 117].

széjjelrázogat szétrázogat/szórogat; a împrăştia; aufschütteln, zurechtschütteln. *1693:* az be kőtőt sákb(an) levő portekaimat ... ki oldozta, kioldozvan pediglen szellyél razogatta [Dés; Jk].

széjjelroncsol széttör; a sfărîma/fărîmiţa; zertrümmern. *1815:* Ha a' fészek helyén lévő föld dorontsos lenne, és elég puha nem volna, kapával a' dorontsokat szélyel kell roncsolni, 's a' földet egy jo kapavágásig meg puhitani, hogy a' mag krumpi alatt-is légyen parás föld [Kováts Sámuel, Utasitás a' Krumpi termesztésre. H.n. 1815].

széjjelszaggat szétszaggat; a sfîşia, a rupe în bucăţi; zerreißen, in Stücke reißen. *1794:* Veres György ... meg vert és Ingemet széllyel szaggatta [Déva; Ks 79. XXVI. 10].

széjjelszaggattatik széttépetik; a fi sfîşiat/sfîrticat; zerreißen, zerrissen werden. *1811:* Diocletianus e' tájban adatott Keresztyének ellen égy parantsolatott, Alexandriába mikor el-hatott, Ott' Sz: György Püspöktől széljel szaggattatott [ArÉ 87].

széjjelszáguld szétszáguld; a alerga/fugi (în toate părţile); hin und her rasen. *1599:* Az uta(n) ugy kezde az falún zellel zagúldanj, Jobbagyt ugy gytę fel, Az vtan zolgastol jobbagyostol fegyúeres kezzel úgy Jeóue az Nagy Janos hazara [UszT 13/106 Catherina Consors ns Imrę (?) Veres de Ders vall.].

széjjelszakadoz szétzilálódik; a se împrăştia; zerreißen, rissig werden. *1677:* Istenért kérem Kegyelmedet, vigye végben azt, hogy ő nagysága parancsoljon a végbelieknél is, jöjjenek mellém minél hamarébb, ne legyünk ily szakadozva szélyel, mert bizony egészen elveszünk, ha ily megoszolva leszünk [TML VII, 530 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

széjjelszalad szétfut; a se împrăştia/a fugi în toate părţile; weglaufen, davonrennen. *1703:* azok közül[a] elvivén ... magával a német, azokkal űzette[b], akik némelyek el is érték, de széjjelszaladtak, egy esett csak el a mi embereink közül, a többi visszajött [Kv; KvE 277–8 SzF. — [a]A magyarok közül. — [b]A kurucokat].

széjjelszórat szétszórat; a face/dispune să fie risipit/împrăştiat; zerstreuen (lassen). *1847:* A tanú[a] megnyervén a felséges kincstartótanácstól az aprósó-árulást, még azt is el kívánta tőle tiltani, az parancsolván, hogyha még vagy egyszer aprósót fog vinni Pojénba árulás végett, azt mind széjjelszóratja [VKp 188. — [a]Kolbászi Tamás (58), a bucsumi növendékek tanítója].

széjjelszórattatik széthányattatik/szórattatik; a fi împrăştiat; zerstreut werden. *1662:* az bástyák felhányattatának, úgy hogy ... a földnek nagyobb része pedig a pornak rettenetes erejébül a legmagasabb épületek felett az éltető égbe ragadtatván s széllyel mintegy eső módjára szórattatott vala [SKr 606].

széjjelszórt szétszórt; împrăştiat; verstreut, da und dort befindlich. *1843:* Figyelmet érdemelvén még az is, hogy az annyira elszórva és egymástól távol lakó emberek az úri és vármegyei szolgálatra nagy bajjal állíttatnak ki, igen kívánatos és célszerű lenne a hat kerületekben széjjelszórt bucsumi lakosokat a lehetségig két vagy három kerületekben központosítani s az egész határt közöttök célszerűbben felosztani [VKp 124].

széjjeltapod széttapos; a strivi călcînd în picioare; zertreten, zerstampfen. *1630:* aztis lata(m) hogy mind az Csűr fiaba(n), mind penigh az ket aztagbol vontak vala buzat s ot tapottak vala szelel [Mv; MvLt 290. 222b].

széjjeltekint széttekint; a privi/a se uita împrejur; umherblicken. *1584:* Varga Georgy vallia Aluzom vala eyel, fel serkenek ... Es tekintek az hazban zellel, hat Zakaztot ollia(n) testw es Abrazatw Azzony mint ez Lakatosne az twzhelien wl [Kv; TJk IV/1. 262–3].

széjjelterjed szétterjed; a se răspîndi; sich ausbreiten/verbreiten. *1762:* A. intette, és okoson tiltotta az I. eökegyelmet, hogy ne gyujtana meg az bokrot, mert az tűz széllyel terjed, a' mint megis esett [Torda; TJkT V/104].

széjjelterül szétterjed; a se întinde (tot mai mult); sich ausbreiten, aus-/verbreitet sein. *1811:* Ama csillagot jötibe Ugy nézem mint Vénust a' menyegzöibe, az ö ortzájának pirossága terül Széljel, oh mely szépen ama Hajnal derül [ArÉ 120].

széjjelütöget szétütöget; a lovi în stînga şi în dreapta; zerschlagen, mit der Hacke traktieren. *1597:* Ifiabik Zigiarto Balint Coloswary ... wallia ... chiak nagi hirtelen leön hogy Sarkeozi Janos fel kelue(n) az chiakannyal kezde az

Vraim keozeòt zellel ewteogetny, eleozeor Gal Ianoshoz ewte, ew az bottal vete ellent [Kv; TJk VI/1. 29].

széjjelvagdal szétvagdal; a tăia în bucăţi, a face bucăţi; in Stücke (zer)schneiden. *1773:* Pedig ezelőtt valami hét-nyolc esztendővel reámenvén elszökött cselédjei és jobbágyai, úgy megkínozták, hogy holt számban hagyták, sőt ha tudták, volna, hogy meg nem holt, széjjelvagdalták volna [RettE 299].

széjjelver 1. szétver; a împrăştia/risipi; zerschlagen, zerschmettern. *1662:* Az drabantok rájok ollykor érkeztek vala, egynéhányat már egymás között szembemenvén, rútul megsebesítettek volna. Az drabantok széllyelvervén, kergetvén és elszélesztvén őket, a katonákba és sebesekbe a várba be is ragadtak vala [SKr 629–30]. *1718:* az Ur Josika Sigmond Ura(m) ... szidni kezde s aszt mongya hogy te igen prokatoros vagy de az fejedet szellel vere(m) evel az nad palczaval az mig szellel hul az palcza az Utan forditom az nagyobb ueget is azzal ís addig verem az fejedet az mig szellel hul az fejed böri [Branyicska H; JHb Fülei Csak Ferenc gondviselő vall.]. *1769:* ritka akár mifele gyülekezet volt, melyben ők jelen lévén fel nem háborították, s széjel nem verték volna [Bukuresd H; Ks].

2. kb. összetör/ver; a bate foarte tare; zusammenschlagen, verhauen. *1599:* Kowachj Janosne Anna azzony Imreh kowach zolgaloia ... vallja ... az à Taligasne engemet(is) eolessel feniegetett ... engemet kergetetis fawal zellel verny akarwa [Kv; TJk VI/1. 310].

széjjelverettetés szétverettetés; împrăştiere, risipire; Indie-Flucht-Schlagung, Niederlage. *1662:* Végre egy bizonyos napra a viadalra úgy rákészülnek vala, hogy ha a várból eloszlattatásokra, széllyelverettetésekre feles gyalog ki nem küldetnék, alig egynéhány emberhalál is közöttök esni nem talál vala [SKr 629].

széjjelvet szétvet; a despica; sprengen. *1811:* valamint a' Menkö tüzesen Le üt, hogy égy magos Cserfát szélyel vessen ... Ugy jö az ártatlan emberre, gonosztól, Véletlen a' veszély [ArÉ 94].

szejkés salétromos/timsós vízzel teli; plin cu apă minerală puturoasă; salpeter/Alaun enthaltendes Wasser füllend. *1775:* A Kováts Patakánál[a] ... Vicinussa ... fellyül égy ingoványos Szejkés árok [Okland U; Mk. — [a]Egy szántóföld].

szejmény l. szemény

szejminpasa (török) gyalogos zsoldosok vezére/pasája; paşă al seimenilor; Befehlshaber türkischer Söldnerinfanterie. *1619:* 17 die Febr<uarii> adának az divánba 50 csorbacsiára 50 kaftánt és az szejmin pasának, kiket imide-amoda kiosztának ez nyárra. Az szejmin pasát 12 ezer jancsárral rendelék Budára magát, az hadába kit Kanizsára, Tömösvárra, az többit kit Miszirbe, kit Jeminbe, kit Bagdadba széllel [BTN[2] 255].

szék[1] 1. scaun; Stuhl, Sessel. *1569:* Aztal zek nyozolya keth fele oztassek közteők [Mányik SzD; IB VI. 225/13]. *1570:* Blasius czigan hity zerent vallya hogy ez ely Mwlt Napokban Menthenek volt Zabo Andrassal az Bwdakarne hazahoz korchomara Es hogi otth leh wltek volna egy zekre, lat Mas Zeketis otth Zabo Andras kerdy Bwdakarnet ky (!) volna az zek. Mond hogy Nem Enim hane(m) az Anyame, Mind Jarast Twdomant tezen ez vallonak es azt Mongia hogi eowek az zek az eo beliege vagion rayta [Kv; TJk III/2. 198]. *1594:* Mikoron az legeniek es Eothwes Jnasok en nallam mulatanak regélő hetfeon[a], valami talneros iatekot inditanak keozteok, teonek egi zeket le, es azt kezdek altal vgrani [Kv; TJk V/1. 457. — [a]Vízkereszt utáni vasárnapra következő hétfőn]. *1597:* Az scholaba(n) a' mely kamarakat mostansag fel tiztittatatunk volt chinaltattunk egi Aztalt ket zeket, attunk az chinalassától Aztalos Lukachnak f —/69 [Kv; Szám. 7/III. 23]. *1630:* Zalaj Gieorgy Arczul czapa janos Mestert Janos mester letaszita az zekről [Mv; MvLt 290. 205a]. *1672:* Mihók igen nyargalodzik az székkel; immár az asztalhoz is tud mosdani [TML VI, 188 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1710:* Két székre való viselt szőrbárson [DanielAd. 88]. *1732:* Valami aprolekom Vasnam Fonalom Talom Gyolcsom Szekem Pornam mindenfele Abrolekom Valamim Vagyon azokat ... Eöcsem Uramnak[a] [Marossztkirály AF; Told. 18. — [a]Hagyom]. *1757:* ami özeket vad ketskét nyuztak s fognak ide hátrébb is nyuzni az öz böreket irhanak, veressen Székek bő vonásokra, vad ketske bört kordovannak ki keszetessenek, és mind le nyirt marhák Serennyit ugy a' börök le tisztitott Szöröket meg gyüjtsék Székek töltésekre [Déva; Ks 92. I. 23]. *1759:* Kibédi István Uram fel kapa egy Széket, ... s a Házbol ki dőfölt [Maroscsapó KK; Berz. 1. 10/38]. *1798:* A Nagyságod parantsolatyát vévén a' N. Sojmosi Asztaloshoz el mentem ... most előttem arra igiré magát hogy a' 12. széket a' kanapé eleibe valo Asztalt, ugy a kanapét is Husvétra meg kesziti [IB. Létzfalvi Tsákány László nagysolymosi ref. pap lev.]. *1804:* a széken fészkelodvén el estem székestöl [Dés; Jk 41]. *1821:* a' Tkts Fö Biro Ur adsistentiájával el vétettetett K Monostoron lako Fusser Richter Miklos által készittetett 2. garnetura Székek és Kanapék [Kv; ACSzám. 5]. *1844:* A' Palotán egy veres festékü börös Canape hozzá valo ött Székekkel [Egeres K; Ks 89]. *1870 k./1914:* A hetvenes évekig a contra-szolga volt a tanulók réme, mert megtörtént, hogy naponta 5–6, 8–10 alkalommal suhogott kezében a székrefektetett nebulok nadrágfenekén a hajlós nádvessző [MvÉrt. 8].

Szk: *borítatlan ~. 1836:* Egy kanapé hozzá tartozó Négy boritottlan Székekkel [Szászerked K; LLt] ✳ *borított ~. 1798:* Harom boritott Szék ugyan romladozott boritekjával [Vingárd AF; KCsl 5] ✳ *bőrös ~. 1772:* Azon Udvarhazoknal ... minémü Házi Portékák, nevezetesen pedig Asztalok, Posztos és Bőrős Székek, vgy Fa Székek, Kanapék, Ágyak, Almáriumok, Pohárszékek ... meg vadnak-é, mostis, vagy hova lettek ? [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.]. *1845:* a börös székeket pediglen összetőrve rontva ki hagyitottak az udvarra [Kiskapus K; HG Br. Diószegi lev.] ✳ *deáki ~. 1823–1830:* Basa István ... Három esztendeig délelőtt mindennap egy-egy órát, mind csak dogmatikát tanította ... maga mint praeses a katedrán ült, a defendens a katedra előtt egy kis asztal mellett állott, az opponensek pedig objekciojokot a deáki székekből ülve mondották elé [FogE 140] ✳ *egyes ~. 1637:* Az Eoregh palotaba(n) ... Negy giontaros karos szek, es egy kiczin egyies szek [Teremi KK; Ks 69. 50. 44]. *1727:* két karszék és két egjgjes szék, az edgjik egjgjes szeknek karja ki tőrött [DLt]. *1803:* A Sárga kanapéhoz hat sárga posztos edgyes székek [Ne; DobLev. IV/858. 1] ✳ *egyes-ülésű ~. 1813:* Tizen két veres

festékű bükfa ántic (!) lábra tsinált fenyő deszka edgyes ülésű székek [Folyfva MT; Told. 18] ✳ *faragott ~. XVII. sz. m. f.:* Kornis Gaspar Uramnak fogattam ismegh uyabban hat faragot szekeket aranyosson aszokal egyut megh aranyozom aztis[a] [Kv; ACJk 52a. — [a]A bejegyzésben emlitett másik széket] ✳ *festékes ~. 1656:* Egy gyontaros festekes szek [Dob.; Mk Inv. 5] ✳ *festett ~. 1799:* 12 Kradlival boritott tötött és festett Szék [Doboka; Mk] ✳ *gyontáros ~. 1656:* Egy gyontaros festekes szek [Dob.; Mk Inv. 5]. *1815:* Tiz Gyontaros Szék [Nsz; Told. 19] ✳ *hanyatlós ~* hintaszék. *1656:* a padimentumozason vagyon ... egy egyszek haniatlos szék [UF II, 134] ✳ *háromlábú ~. 1648:* Csinaltam ... egy harom labu szeket [Kv; ACJk 60a] ✳ *hasas ~. 1835:* Egy bŏros s 3 tarka iberzugu ocska hasas Szék [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.] ✳ *hosszú ~. 1594:* Az Maior haz zobaiban vagjon aztal No. 1. Keőreős keőreől wadnak pad zekek Ismet vagion Hozzu zeek No 2 [Kraszna Sz; UC 78/7. 19]. *1637/1639:* az szobaban vagjon az ablak alat ualo fal mellet egj hoszu szek [Kv; RDL I. 111]. *1869:* Az ócska fogadó ház ... az ivo ház ... Két hosszu deszka ivo asztal és három hosszu Szék mellettük [Somkerék SzD; Ks 73/55] ✳ *karatlan ~. 1656:* Egy karatlan egyes szék [Fog.; UF II, 108]. *1745:* Hoszszu karatlan romlott szék nro 2 [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1813:* Karotlan rosz Szék 1 ... Karotlan edgyes Szék 1 [Veresegyháza AF; i.h. 18 Toldalagi Kata lelt.] ✳ *kecskelábú ~. 1779:* Ketske lábu Zold párnaval valo székek [Szu; UszLt XII. 87]. *1788:* Fekete boritott viseltes Ketske labu Szék Flor 4 Den. 80 [Mv; TSb 47]. *1810:* Egy bŏr alá valo ketske lábu szék Rf 2 [Mv; MvLev. 18 Trincseni Mihály hagy.] ✳ *kisded ~. 1753:* Kisdeg Tekenyö ... Kisdeg Szék [Buza SzD; LLt]. *1813:* kűsded székek Koporso alá szolgálók ... égy Keservesek alá valo hoszszu Pad [Betlensztmiklós KK; UnVJk] ✳ *öreg ~. 1583:* 10 february ... aztalos Benedeknek az Ischolaban: a lectornak chynaltatt (!) es aztalt es keőtt orog zeket tezen f 1. d. 20 [Kv; Szám. 3/IX. 12]. *1621:* Egj Aztal fedelet, es Egj Eóreg Zeket [Kv; i.h. 15b/IV. 24] ✳ *pántos ~. 1666:* Csinaltam egy egez deszka hoszany pantos szeket d. 22 [Kv; ACLev. 80a] ✳ *polituros ~. 1849:* Egy kŏrŭl karolt polituros tábori szék [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] ✳ *polituros ~. 1849:* A Malombol Sánta Vaszi egy pulitérozott széket, egy udvari Ágyat, hogy el vitt láttam [Héjjasfva NK; CsZ. Pap Ferencz (33) jb vall.] ✳ *posztó ~. 1763:* Két posztos karjos szék Floh. 15 [Hsz; Ks 23. XXIIb]. *1797:* Három avatag Zŏld posztos szék [Náznánfva MT; Berz. 4. 22/22]. *1810:* Egy Zŏld Kanapé, hat Posztos Székekkel [Mv; DLev. 2. XIXA] ✳ *tábori ~. 1681:* Veres bagazias Tabori szék, onos apro szeggel czifrazot Nro 1 [Vh; VhU 545]. *1735:* Tábori Veres bŏrős szekek nro 6 [Királyhalma KK; Ks 23. XXIIb]. *1849:* Egy kŏrŭl karolt polituras tábori szék az ülete hárasztbol, rósát képezett virággal, ki varatt [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] ✳ *tarka ~. 1791:* Egy régi módi Teve szőrős tarka szék [Nagyalmás K; JHbK XXIX/37] ✳ *tarkás ~. 1849:* három karas tŏtŏtt, tarkás és rozsás virágu massával be huzott székek polituraşak [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] ✳ *teveszőrös ~ → tarka ~* ✳ *töltetlen ~. 1788:* Fejér toltetlen Szék No 1 Flor. 1 [Mv; TSb 47] ✳ *töltött ~. 1799:* 12 Kradlival boritott tötött és festett Szék [Doboka; Mk]. *1823–1830:* volt minden szobában egy kaszten, egy kanapé, egy asztal és hat töltött szék [FogE 225]. *1849:* Négy totott székek veress virágu massával bé huzva [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] ✳ *vagdalótábla-forma ~. 1720:* vagyon ... az Pitvarban egy kőzőnseges Sűtő Kemencze, főző Tűzhely előtte, edgy kőzőnséges vagdalo tábla forma szék [Alparét SzD; Ks 35. IV. 1] ✳ *vállvető ~. 1589:* Borbely zerzam ... Egy valwetheo zek minden Zerzamawal Lanczostul [Kv; KvLt Vegyes ir. I/2. 71–2].

Sz: *két ~ között a földön marad. 1670:* ha ezt is posthabealja ő nagysága s onnan sem leszen az segítség, két szék között, félő, az földön ne maradjanak [TML V, 388 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✳ *két ~ között való földön maradás. 1663:* Az Isten úgy áldjon meg, lelkem Uram, ha tudom, mint vagyok búmban. Az szükség, igyefogyottság, ez nagy dolgoknak bizontalansága, az télnek reám való következése és mindenképen való dolgaimnak, állapotocskámnak függőben való létele, az két szék között való földön maradásomnak reménysége környül vévén, nem tudom, mit kell mivelnem [TML II, 571 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez].

2. *láb alá való ~* lábpihentető zsámoly; taburet, scăunel pe care îşi poate ţine picioarele; Fußraste, Fußkissen. *1652:* csinaltam egy labala valo szeket d. 15 [Kv; ACLev. 50a].

3. templomi ülőhely; bancă (într-o biserică); Chorstuhl, Gestühl (Sitzplatz in der Kirche). *1584:* Ertik varosul az pechy Istwan vra(m) panazat is ... amikor magiar a Biro akkor az Magiar Nemzete legien az Nagy templumnak dominiuma, es akkor az Zaz Nemzet ot Ne dominallion se maganak eossiteol maradot zekitis el Ne foglalhassa [Kv; TanJk V/3. 278a]. *1636:* Hallam hogy monda Jstvan Uram, Tasziczy ki a székbol, czio ki, czio ki az Isten házából [Mv; MvLt 291. 67a]. *1664:* az Orbay szeki Baratosi Templomban ... ollyan szeket tetetet be, a ki az en szekemnek utczaiaban vagyon [Páké Hsz; HSzjP]. *1681:* Kápolna, vagi réghi Templom ... Leány Aszszonyok s más rendbeliek szekys deszka kőnyoklójével együtt, harom rendbeli [Vh; VhU 525]. *1692:* A Nyolczadik s kilenczedik rend maradgyon kőzőnsegesse(n), hogy a' kik(n)ek székek nem lésze(n) az első rendekben, mennyenek azokban, mind az által illyen rendel, hogy a' melly Aszszony elsőben bé megyen a' Templomba(n), mennye(n) a fal felé mind addig mig ŭresség lésze(n) | A Második rend szék[a] Bán Miklosé, azontul a' Praedikátornéjé | sokaknak most hellyek az Templomban nem leven meg engedtetett az Ecclesianak hogy ujjalag az szekeket oszszák fel, és az kiknek most székek nincsen adgya(na)k széket [Galambod MT; MMatr. 421–2. — [a]A templomban]. *1734 k./1770 k.:* (A templomot) tsaknem ex fundamento fel-épitette, bolt hajtással ékesítette, és pádimentommal nagyobbra faragott kővekből valóval, ujdon uj szekekkel, karral és a' Templom kőrűl való Czinteremmel el — készíttette [Vajdakamarás K; SzConscr. 145]. *1823–1830:* Szokásban vagyon az is, hogy egy rúdra zacskót kötnek, melynek aljában egy nagyon kicsiny csengettyű vagyon, azt a székekbe benyújtják az hallgatók eleibe a prédikáció alatt, aki észre nem veszi, megzörgetik az orra előtt, némelyek vetnek belé valamit, ... más ... azonban semmi alamizsnát nem ád [FogE 239].

Szk: *a ~ homloka. 1776:* A' Templomban taszigálodo Iffjuságnak rendeletlenségérol rendeltetett: Hogy mátol fogva soha ezen tul egy is vállát bé ne vesse, Székbeli ulo társát meg ne taszigállya; hanem karjait a' Szék homlokára ki tegye [Torockó; TLev. 16/1] ✳ *asszonyember ~. 1694:* adának az Baczoni Templomban levő Aszszony ember székek közül egy Classist cserében [Nagybacon Hsz; HSzjP] ✳ *asszonyi állatok ~e. 1641/1687 k.:* A Templom ujjitása után a Szék hellyeketis meg ujjitsák ... Az aszszonj állatok

széken felől penig ez a végezés: Mivel hogy falu kőzőnségese(n) tsinált ülő helyeket gerendákbol, ki ki ülő helyét váltsa fel; mellyet ha valaki violálna vagy a' Templomb(an) vagy a czinteremb(en) valami zugolodást indittana Az az ország decretum szerint flor. 20. maradgyon [Sóvárad MT; MMatr. 209] ✳ *első ~* első templomi széksor. *1551:* En nem tudom hogj Sugo Mihaljnak allo helje löt volna az első szekben az fal mellet az hoz az Azzon nepek allnak [Angyalos Hsz; HSzjP Agh Tamás jb vall.] ✳ *férfiak ~e. 1595:* Az kichin templumba az firfiak zekinek meg zegezessere vettunk letz szeget p(ro) f —/2 [Kv; Szám. 6/XIII. 34–5]. *1598:* Az kiczin templumba hogi az firfiak zeket meg foldaztattuk fizettunk Aztalos Istwannak f — d 10 [Kv; i.h. 7/XVI. 28]. *1681:* Vajda Hunyad Vára ... Kápolna vagi régi Templom; Kő bóltos; Ajto felett levő Keresztűl valo Chorus (:meljb(en) regenten az Urak a cultust giakorlottak:) ... Férfiak széki három rendből allo, Kőnyőklős dezkaival együtt [Vh; VhU 502, 525] ✳ *templombeli ~. 1697:* Mint hogy Isten aldasabol Só Varadi Uraimek annyira meg szaporodtak hogy elönkbe nagy veszekedes jött az Templom beli szekek mia ... Mentenek azert eő keglmek kozonseges meg edgyező akaratbol arra hogy az Templombeli szekeket mind fel bontsák, és az melly szekek szelessebbek egyenlőkke tsinallyak ... ugy hogy meg egy rend szekkel az szekek meg bovüllyenek [Sóvárad MT; MMatr. 210]. *1749:* Conferált a' Mester Templombeli Székireis Sőltyős Mihallyne egy viseltes kecsét [Bodola Hsz; SVJk]. *1801:* Elé vétettetett ... a Templom béli Székek felett valo Controversiájak [M.köblös SzD; RLt].

4. szószék; amvon; Kanzel. **Szk:** *Isten ~e. 1705:* Zilahi uram ... az urakat igen kiprédikálá ... az egészben célzott az gubernátorra ... Kin az úr igen haragszik ... azt mondja, hogy nem igazat, hanem hazugságot mond az Isten székiből [WIN I, 547–8] ✳ *papi/papok ~e. 1798:* a' Kis Templomban a' Papok Széken állott ... dirib darab Posztokbol egyb(e) varratott Takarót, adtuk az O Fenesi Matrizaltatott Nascens Ecclesianak [Kv; RGyLt I, B. 1. 319]. *1811:* a' külsö Nemzetek most-is ezen Familiát mind igy nevezik: Bethlehem; söt a' Besztertzei Templomban lévö Papi Széken-is igy találtatik égy Bethlen Abbának a' neve [ÁrÉ 191]. *1823–1830:* 1790-ben innen épülvén Marosvásárhelyt a várbeli templomban az orgona, Bertalan ... azelőtt a papok széke előtt énekelt a földről [FogE 74] ✳ *prédikátor ~e. 1643/1770 k.:* Vagyon a' Prédikátor székin egy tarka Keczeczke [Bethlen SzD; SzConscr.]. *1735 k./1770 k.:* Tiszteletes 's Tudós Igó György Uram a' Prédikátor szekire adott egy szőnyeget [Szék SzD; i.h.] ✳ *templomi szónoki ~. 1834:* ajandékozá meg Sz. Eklánknak templomi szonoki székét Özvegy Török Jánosné Kalo Kata égy ég-szín selyem takaroval — mely is Került 55 Rh ftokba [Nagykapus K; RAk 41].

5. imazsámoly; scăunel foarte scund pe care stă în genunchi persoana care se roagă; Fußschemel, Schemel. **Szk:** *térdeplő ~. 1849:* A Kápolnába Egy térdeplö szék [Somkerék SzD; Ks 73/55] ✳ *vecsernyemondó ~. 1862:* Vecsernyemondó szék behuzó damaszk fl. 2 [Bács K; RkAk 233].

6. vmiféle szék, állvány, asztal, pad; un anumit fel de scaun, suport, masă, bancă; Ständer, Stuhl, Stütze, Tisch. *1767:* A' Fal alatt Só orlo Székivel egyutt [Marosszkirály MT; Berz. 38. P. 2]. *1797:* Szüretezni valo 4 szekékre a' nyomo Kádak alá 1 Tutajfa [Déva; Ks 96].

Szk: *edénytartó ~. 1679:* Vagyo(n) ezen Kamoraban 8 szál deszkabul valo Edény tarto szek földb(en) vert fa lábakon allo nr 8 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János Inv. 58] ✳ *fúvótartó ~. 1677:* Vas verőház ... vagyon az kő kémény mellett fuvó tartó szék minden pertinenciaival kettő no 2 [Madaras Cs; CsVh 50] ✳ *húsvágó ~. 1656:* vagyon azon saffar hazban ... négy 4 labakon allo hus vago szekek, melinek keotelen fügheö szkabas fa mertekje merö serpenjeoje keö goliobis apro 6 merö fontjaival 's kétt tizenket fontos vas goliobisaval egy darab vas karikas negy fontos vassal njeles hus vagho bardal [Fog.; UF II, 113]. *1725:* egy husvágo vastag Szék [Pókafva AF; Told. 18]. *1756:* Az Ujj Pintzében Hus vágó vastag szék [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 17] ✳ *kerékfalazó ~. 1826:* Egy kerék Falazó Szék, láb nélkült [Szentdemeter U; Told. 41]. *1865:* Egy kézvono bak, két kerekfalazo szék [Szárhegy Cs; LLt] ✳ *koporsó alá való ~. 1747:* Koporsó alá való Szék [Borsa K; Told. 24] ✳ *művelő ~. 1676:* Vagyan att kerekeseknek valo művelő eöregh szék [UF II, 740]. *1680:* ezen szeker szinben be lépven, talaltunk abb(an) kerekesek(ne)k es acsok-(na)k valo mivelo szekeket no. 9 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 25] ✳ *szedő ~. 1840:* A Kolos Monostori Pappiros Malomnak ... Inventariuma ... Terito szék 14 ... Enyvező Láda 1 ... Szedö szek 1 [Km; KmULev. 2] ✳ *terítő ~ → szedő ~* ✳ *túrónyomáshoz való/túrónyomó ~. 1679:* Vesling Turo nyomáshoz valo deszkas szék nro 1 | Vesling Turo nyomo szék nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 63, 154].

7. székféle kőműves állvány; capra care serveşte la susţinerea schelelor de lucru; Rüstbock, Maurergerüst. *1761:* kelletvén csak nem szűntelenűl Allásokat, Kőmiveseknek kivántató kecskéket, vagy amaz magas lábu Székeket ... csinálni, Dolgoztanak ... Hatvan napokig [Mv; Told. 15/53]. *1780:* Az kőmöveseknek Kévántato Szekeket vagyis Ketskéket egyéb azokhoz kévántato és Átsi Mesterségit illető dolgokat el kisziti [Déva; Ks 78. 20/10].

8. árusító pad; tejghea; Verkaufstisch, Budel. *1594:* 15 Januar(y) Biro vram es az Eghez Thanacz Akarattiabol czinaltatak az vasar Biro vraim az kenier Swteoknek zekeketh, kin az kenieret Arulyak attam az chinalastol f — /20 [Kv; Szám. 6/VI. 5].

9. *muzsikáló ~* zenészek emelvénye; pupitru; Pult, Musikerpult. *1724:* Musikáló szék; és azon két deszkában szegezett gyertya tartók [Koronka MT; Told. 29/12]. *1746:* Felső Palotán levő Musikalo Széken vagyon szál dészka 7 [Marossztkirály AF; i.h. 19].

10. árusító bódé, kalmárszék; gheretă; Verkaufsbude, Marktstand. *1598:* Tudom, hogy az Kozak Janos hazahoz valo birodalom az kalmar szek, melj feleöll perelnek ... Thudom, hogy Kaidiczfaluan laktaban ellenzik uala varosul Zabo Emrehet, hogj az kalmar zeket birna, de mind az altal vgian ala jart és arult benne ... Nyreö Andras Wasarhely Nemes Ember fide mediante fatetur En azt tudom az dologban hogy miolta en Embery Emlekezöteth Emliteök azolta Zabo Imreh birta azt az peres zekeoth meg az mikor Kadichfaluan lakotth Zabo Imreh meg az kor is eo birta | Az A p(ro)curatora forgattia hogy eő kiralybiro Vr(am) pechetieuel megh tiltotta volt hogy ne Arullyanak az Zekben, Az tilalom ellen ben(n)e Arult az eggik J Varga Ambrus ... De Ahogy megh vallyak hogy ez A hazahoz valo birodalom volt az zek eó hogy az hazat el Statualtatta az A es ne(m) c(on)tradicaltak, per hoc megh Jtely az teorueny az kalmar Zeket az Actornak biria mi(n)t eoúet [UszT 12/8, 13/59].

11. mészárszék; măcelărie; Metzgerei, Fleischbank. *1573:* Valaztottak eo k. keozzwlek Negiet az vraimba kyk Meg lassak az Mezaros vraim paytayt Mayoryt Miert hogi azt Mongiak hogi nem volna Barmok es azert Nem vaghatnak hwst az Zekekre | Niolcz zekre tartozanak eokreot vagny az Meszarosok es az niolcz zeken valo hwst zabadsagok legen teob zekekre oztany tagassagnak okaert [Kv; TanJk V/3. 79a, 84a]. *1579:* (A hentelerek) tartozzanak ... az marhat hizlalt barmot is az varas zwksegere behajtani es az Mezarzekre le wagny My keppe(n) penigh ennek elotte is varosul el wegeztek volt es privilegiumba is be helyheztettek volt hogy minde(n)nap egez Nap estik niolcz zeke(n) elegendŏ keppen es bowe(n) hus legien ... fogiatkozasnel kwl [Kv; i.h. V/3. 191a]. *1595:* Minden Mezaros, Amely barmot Az Coloswari hataron vezen, azt addegh sohowa se ez varos Mezeyere se masuwa Ne haythassa, hane(m) eleob az lato Awagy beliegzeo Mesterrel megh beliegzettesse, es soha el ne Adhassa teosernek, hane(m) az zekre le vagia, mestersegenek el veztesse alat [Kv; i.h. I/1. 259]. *1782/1799:* Prefectus Dési Uram ... minket Mészárosokot el tiltott, hogy a' Széket ne birjuk és ne nyuzzunk árenda nélkűl, vgy kellett ő kegyelmével alkalomra mennünk, igérvén fél esztendőre Hetvenőt Nimet forintot árendába [Torockó; TLev. 5/16. 378]. *1819:* a Székállo Czéh Mester kötelessége a' Székállo Legényekre ügyelni, hogy azok a magok kőtelességeket hiven, és az ahoz megkivántato tisztaságal tellyesitsék, a hust vásarlokkal méltatlanul és gorombán ne bányanak ... senkit ... a Székből haza utositani meg ne Szenvedjék [Kv; MészCLev.].

Szk: *hátulsó ~. 1774:* a' mit Macellaltattat a' Hátulso Székben distraháltassék a' felett pedig a feles két féle Militia az elsŏ Székben a' Querulata Czéh által excontentaltassék [Kv; i.h.] ✳ *mészárosok ~e. 1694:* az Város kőzőnseges Meszarosok szekib(en) rut illetlen mocskos szokkal szidalmozat [Dés; Jk].

12. *átv is* trónus; tron; Thron. **Szk:** *a ~(é)be ül. 1562:* 1527 esztendőben Ferdinandus egy néhány uraktól béhozaték Magyarországba a királyságra János király ellen, és nagy erőt inditván, magát megkoronáztatá Székes Fejérváratt és Budába székébe üle [ETA I, 12 BS]. *1653:* lőn Havasalföldében ilyen dolog: Mikor elméne Mihály vajda a császárhoz, egy Ráduly vajda üle helyette a székbe, melyet megértvén tatár, hogy némethez tartaná magát, legottan kiveré onnat a vajdát | végbe menvén a gyűlés, elmene a bassa haza a törökkel, és Bethlen Gábor székibe üle a puszta országban [ETA I, 62, 115–6 NSz] ✳ *(a) ~(é)be ültet. 1562:* 1529 esztendőben Szulimán török császár, mikor meghallotta volna, hogy János király országából kifutott volna ... igiré arra magát, hogy őtet esmét székibe ültetné [ETA I, 13 BS]. *1658/1794:* az sokaságú török tatár Havasalföldét elrabolván, más vajdát ültettek a székbe [EM XVII, 451] ✳ *császári ~. 1662:* Mert a mi kegyelmes császárunk kegyelmességével szokta azokat éltetni, akik szabad jó akaratjok szerént az ő császari székihez folyamodnak [SKr 427] ✳ *fejedelmi ~. 1636:* Istent ... mindennapi alázatos könyörgésimben kérem, hogy Nagyságodat ... Fejedelmi székit óltalmának istápjával minden felől támogassa [ÖGr Aj.]. *1653:* Mert már ŏtet[a] fejedelemnek nevezik vala a Fejérvár megvétele után, mert ott volt a fejedelmi szék — csak hogy igaz pusztaszék volt [ETA I, 79–80 NSz. — [a]Székely Mózest]. *1661:* eddigh valo Szokás kivül Fejedelmi Széket küldŏtt [KJ] ✳ *királyi ~.* **a.** *vall* királyi trónus. *1710 k.:* Egykor álmomban szót hallék ... Nem ládd-é ? ... Mit ? ... A Jézus Krisztus, nézd hol ül. Fordítám a szememet balkéz felé, hát ott ül egy majd ölnyi szélességü királyi székben, a fejében majd három fertály singnyi magas aranykorona [BIm. 1027]. — **b.** királyi hatalom. *1562:* Mátyás király halála után a magyar urak mind Rákosra gyülének[a], hogy királyt válaszszanak, holott némelyek választák a királyságra ... a lengyel Kasimir királynak a nagyobbik fiát. Kit jól lehet azok béhozának, de a királyi székbe be nem ültetheték [ETA I, 10 BS. — [a]1491-ben]. *1662:* Második tulajdona a jó magistratusnak az igazság. Igazsággal erősítteték meg a királyi szék [SKr 691]. — **c.** római pápai hatalom. *1776:* Groff Lázár Janos Urffi ŏ Nga ... a' mi több füleim hallatára mondotta: hogy ezen Mlgs Kis Aszszont el nem hadgya, készebb inkább azért a' Királlyi, és Romai Szék eleibeis menni, Semmi költségnek nem kedvez [Egrestő KK; GyL. Jos. Szalai (45) vall.] ✳ *vajda ~e.* **a.** az erdélyi vajda birósága/törvényszéke. *1553:* ha pedigh semy modon Bykesegh nem lehetne ... esmeth Az vayda z(eky)re tart(oz)n(an)ak [Kv; BfR VI. 295/1]. — **b.** a moldvai vajda trónusa. *1634:* az Vayda szekeben vagion laszvassart Vaszillie Vaydanak hijak az eleb boiersagaban Lupul Mehedinczulnak hittak es az Aron Vayda fianak mondgiak lenni [Hurm. XV/II. 1005 Besztercei Igyarto Mihály jelentése].

13. árnyékszék, illemhely; privată, latrină; Abort. *1817:* a gabanás falához vagyon ragasztva az Arnyek Szék, mellynek kő falait, zsendelly fedél fedezi, a két ülése fenyő Deszkából készült, és ugyan tsak fenyő Deszkákkal el vadnak egy mástol választva ugy, hogy két kűlőnős Székek formáltattván, kűlőn kűlőn lévő fenyő ajtokan járnak bé [Örděngösfüzes SzD; ÖrmMuz. Conscr. 3].

14. bíróság, bírói/törvénykezési testület; scaun de judecată, instanță judecătorească; Gericht, Gerichtsstuhl. *1557:* Er(them) hogy kthek en vellem az Zeken perelny akar ... en kkel Zeken nem perlek sem akarok kwltenem heyaba hanem az ktek penzetth megh adom es az Jozagnak helyet lelem ezerth en bozzoth nem akarok wallany [Apanagyfalu SzD; BesztLt 70 Apaffy lazlo nagyfalwrwl a beszt-i tanácshoz]. *1562:* az kegelmetek dolga Megy haladekba wolt az Zeken ha az vristen megy meg gogyttya az kegelmetek prokatorat kegelmetek Bochyassa ala az Jowo zekre ez ki chothortok Jw az harmadikon lezen [Szúv; i.h. 67 Joan. Thorma comes com. Zolnok interioris Gr. Timar beszt-i bíróhoz]. *1592:* Hogy az Coloswary Emberrel, Minden rend bely Nem egieb zeken, hanem a' Coloswary Biro eleőtt perelhessen, s ha itth nem teczik a' teorweny, Beztercere, es onnat Zebenbe appellalhasson [Kv; DiósyInd. 16]. *1604:* mely penzt vgyan az szeknekis be hoztunk volt, de az Ideonek haborus volta mija noha az pynz kezwnknel maradot volt [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP]. *1640:* Cziomaj Mihaly Boncidaj Predicator Protestal az Sz. Eccl(es)ia eleőt. Uduarheli Miklos Sz. Margitaj pastor ellen, fia, Cziomaj Balint ő ellene az Nemes szeken feien maradot volna, de remittalta sok fő nemes [SzJk 47]. *1667:* Dali Miklos es Nagi Istwan mindgiárast az Kirali Birotol Tilalomra torvent kerenek, es szokot jussát az Kirali Bira(na)k megh advan ... vegezetre azt mondak hogy arra az Szekre tilt(na)k az mellien az az Causa forgot, melliet mys megh ertvén hogi belseö szekre tilt(na)k igi sistalank es az executio tetelb(en) cessalank [Asz; Borb.]. *1675:* Tudom hogy egy Komán Gőrőgh nevű ember hozott vala Cancellarian kőlt novumot, de ezen az szeken megh nem engedék az véle valo élést, vetvén okul azt, hogy itt nem szokás egyéb féle novummal

élni, hanem ollyannal mellyet az Szék notáriussától vesznek ki [Fog.; UF II, 666 Egregius Gabriel (33) Literatus de Fagaras alter vice judlium Fagarasiensis Sedriae superioris vall.]. *1677:* Mivel némely Vármegyéknek és Székeknek Fő Tisztei Udvari Szolgák lévén, gyakrabban a' Fejedelmek mellet kelletik mulatniok ... midőn Törvényes Székek celebráltatnak, edgyik Fő tiszt mindenkor hazabocsátassék, hogy azoknak absentiajok miat a' Székeknek celebrálása el ne mullyék [AC 175]. *1725:* Eleitől fogva Szokása volt ennek az Széknek az Perfolyta minden levelekből párt adni azt kiváno felek(ne)k [Kv; TJk XV/4. 174]. *1745:* en ... Sem magamra Sem Hugomra fel nem czifraztam a Szek penzit ... tollem se Hugom, se frajam se szolgalom a Szek penzit el nem keritette [Árkos Hsz; ApLt Benkő Raphael Apor Péterhez]. *1749:* 17 Esztendok alatt Exponens az Nemes Szeket hun Hazugsaggal hun pedig Postasaggal szolgalvan mentette magat minden tereh viseléstől [Keresztúrfi szék; Sf]. *1844:* meg hagyatik a Nemes Széknek, hogy ... legalább a népes helységekben ezen idves intézet létre hozatalát munkálni és eszközölni törekedjék [Usz; ÁLt XI. 85/1. 44].

Szk: ~ *asszesszora* bírósági/törvényszéki ülnöke. *1800/1802:* A' ... Contractus kőlt 1800 ba November 26 kán sz. Imrén[a] ...Sellyei Katso Mihály és sz Imrei Meggyes Imre szék Assessorai, Regiusságok alatt [MMatr. 240. — [a]MT]. *1814:* Egy, a Sinfalui kőzőnséget a Betsű mellé hivato Admonitiorol valo Relatoriát[a] ... Szék Assessora Rákosi Nemes Borbély János Ur Regiussága és Petséttye alatt kőltet [Asz; Borb. II Kövendi Létai Péter hütes asszesszor kezével. — [a]Juttatott kezünkbe]. *1823–1830:* mégiscsak járkált elé az anyámhoz, kivált mikor vette észre, hogy Szék adsessorai jöttek oda, már mindjárt feljött s ő felelt a regiusoknak [FogE 83] ✳ ~ *gyűlése. 1678:* Az mi az Fejedelem eo Nsaga paronczolátt já(na)k fel ne(m) olvasását illeti, az napról más napra azért halada el, hogy az szekgjüléseb(en) kevesen valánk [Alfalu Cs; LLt]. *1727:* Kovásznán lévén Szék Gyűlése hallattam[a], hogy sokan azt agálták volna hogj a derék szék költségit a Jobbágyság fizette meg [Zabola Hsz; Ap 1. — [a]Ti. gr. Teleki József]. *1744:* a' Tavasszal Miklos várán Nemes Szék Gyülése alkalmatosságával ... Adozó Rendül beszélgetvén ugy edgyezénk meg, hogy ha itt ã Székben ã mi dolgunk meg orvoslodik, el kűldűnk Szebenbe a' Mlgos Regium Guberniumba [Bölön Hsz; INyR Kis György Mihály Junior (47) ns vall.] ✳ ~ *hagyása. 1592:* az fanczialy rezis tudom hogy eoreoksegre eowek tudom hogy egyczer Janos Gereb ment vala fel oda hatar Igazitani az szek hagiasabul [UszT] ✳ ~ *notáriusa. 1710:* Fel Csík Szeki Domokosi Iffiabbik Sándor Mihály Nobilis azon Széknek hütős Notariussa [BCs] ✳ ~*re apellál* fellebbez. *1600:* Cziki Simo ... epellala (!) az Zekre tv kegtek eleibe [UszT 15/21] ✳ ~*re apellálhat. 1665/1793:* Ha kik pedig törvényt mozdittanának az illyen dologban egy forintig valo dolgot s pert Székre ne apellálhasson alioquin [A.csernáton Hsz; SzékFt 27]. *1790:* Akár Törvényes, vagy akár mi némű dolog légyen igazittásra valo mellyek a szőllőkben történtenek, mind azoknak meg orvoslá(s)a és Decisioja a Szőllős Gazdák előt mennyen végben Ugy pedig hogy annak el igazitatt voltat a Szőllős Gazdák elől se Székre, Sem akármelly Tisztnek is ítélet tételire ne apellálhassa sem Szőllős Gazda, Sem Pásztor akár mi némű Tselekedetiért [Karácsonyfva MT; Told. 76] ✳ ~*re citál* törvénybe/bíróság elé idéz. *1670/1740:* Kőzőnséges falu dolgárol valo Szekre Citálásrol. Végezék azt is hogy ha valaki falu káraért valo dologért az Szekre[a] Citálná a falut egy forintra bűntetődgyék megis a pőr viszahozatodgyék falu eleiben [Homoródsztpál U; WLt. — [a]Ez falusbíróság] ✳ ~*re citáltat. 1616:* (a föld) Zalagiaual kenaltatta uoltis Barabassy Peter Glesan Judith azzont es hogy ki nem bochiatotta volt, az Zekreis citaltatta volt [Mikefva KK; Berz. 3. 53/1] ✳ ~*re hív. 1589:* Fanczali Peter az mint az fanczialiakat vrunk Jobbagit hitta volt ide zekre, part veott az Alperes, az zek el zabaditotta teorwenj vege zakattaigh a ki mit bir az eleott valo eztendeoben abban [UszT]. *1604:* be(ne)dek wramat Zekre hittak s azt akarnok eo kegielmeteol meg tanulnj ha It lehetne zekes helwnken torueniwnk auagi oda fel kel wduarherre az törwinire tartoznunk [i.h. 18/185] ✳ ~*re int* törvényszékre idéz. *1592:* az Zekre inteotte Istwan deakot [Péterlaka MT; BfN] ✳ ~*re megy. 1595:* Tilalmath teöttem uolt ez alperes ellen ... hiuanak chikba az sperest (!) szekire en arrol teok Illien ualazt hogy enneke(m) szekem uagio(n) kapitano(m) tisztartom uagio(n) es esperestem uagion It az szeken azok eleőt kesz uagiok teòruent allani de mas szekre nem tartozom menny [UszT 10/95] ✳ ~*re mehet. 1590:* Mihalj Kouach ... Azt monda hogy te az zekre ne(m) mehettel volna panazlany miolthа ennek ez ket falunak vegezese vagio(n) hogy az Birak az hat eskettek előtt legie(n) teorwenj Effeli (!) dologban [UszT] ✳ ~*re (rá)idéztet. 1590:* zent Andras nap eleőt valo Zombaton keretett volna valast az zek teorwínye es modgia Zerint Zent Demeteri birank Rosa Benedek altal es vgian aszon Rosa Benedek altal rais ideztetett volna az szekre, az ide ala megh Irt helyeknek oszlasanak nem engedesierth [Usz; Eszt.]. *1594:* Mikoron my ez el mwlt napokban gywlteőnk wolna uylakra, mely wylak wagion Crazna varmegyeben, wgy myntt Kóz Birak ... Nemynemeó egyenetlensegnek el igazitassaert ... kyertt Bathori Gaspar ez Crazna warmegye zekyre ideztetwe(n) Zilagy Barbara Azzont Theorwennyel kereste wolna [WLt] ✳ ~ *szabadosa* a széknek szolgálattal tartozó személye/küldönce. *1710:* Gergely Deák Vr(am) repaltialt vagy két Falut, eő kglme ugy akar (!) a Falukra ki ménnyek es bé hajcsam[a], hiszém ne(m) vagyok én a' szek(ne)k szabadossa, hane(m) ha eó kglmé be hajtattya bé mérésiré es el takaritására gondot viselék [Vacsárcsi Cs; BCs. — [a]A „falu-őrző" zabot] ✳ *alsó/alsóbb* ~ alszék (parciális szék). *1668:* Az Fogarasi fő kapitánságh után járando jövedelmek ... Az also széken esett birságoknakis két része [Fog.; UF II, 441]. *1677:* Az alsob Székeken indittatott causakban, ha ki uj itilettel akar élni; minekelotte a' Transmissio ki-adatnék, annak elotte élhet vele | Semminémű Causakat ... a' peremptoriakon kivűl, az also Székről Táblára ne bocsássanak [AC 184, 187]. *1758:* Minnyájan mi nékűnk kezet adának Sub Vinculo flr.: hg: 20 hogy minden itéletunk(ne)k, általunk Celebralando Divisionak meg álloi lésznek ... hogy ha Valamellyik félnek itéletűnk nem fogna tetzeni az emlitet Szék(ne)k irt Törvényes Also Szekire Apellalhassa [Asz; Borb.]. *1807:* mind a Forum, mind az also Szék által in merito cassalt Zállogos Processus ezen Törvényes Királlyi Tábla által meg állittatik ... egész Per follyás a további follytatás és a Meritumban hozando Itélet végett az also Törvényes Székre viszsza utasittatik [Mv; DobLev. IV/908. 1b] ✳ *árvai* ~ gyámhatóság, árvaszék. *1830:* A' Lutzai Elek defectussával Szállot M. és Ola Dellőn fekvő Jok(na)k ... Conscriptioját 's az ebben végb(en) vitt Osztályrol Szollo Levelet két exemplárokb(an) Árva Szekünkre be adja, az egyik párnak ... Árvai Székűnk Levél Tárjáb(an) léendő bé

tétele vegett [Ne; i.h. V/1856]. *1831:* Hogy ezenn Régestrum ... Tar Aron Urnak kérésére a Nemes Aranyas széki Árvai Szék Leveles Tárából — az ottan pro Archivo deponaltatott eredeti Regestrumbol ... iratott légyen ki tulajdon nevem ala irásával és szokott petsetem rea nyomásával ... az érdeklett ... Kérésére Kiis adtam Bontza Sámuelnek ... Nemes Aranyas Szék Árvai Székenek valasztott Biraja s Actuariussa [Bágyon TA; Borb. II]. *1846:* Néhai Szilágyi Gábor Jovainak Curatora Férjem Nagy Sigmond Ur hellyében mi után Curatornak Tektes Szabo Josef Ur neveztetett ki ... minden javakat a tisztelt vj Curator Urnak, az Árvai Szék akkori Biráinak közben jöttekkel számba adtam, törvényesen mindeneket transponáltam, a' Számadásomat ... 37 darab eredeti Záratékokkal bé adtam ... a' Tektes Árvai széknek [Ne; DobLev. V/1258 Nagy Sigmondné kezével] ✳ *belső* ~ kebeli/saját bíróság. *1667:* Dali Miklos es Nagi Istvan ... azt mondak hogy arra az Szekre tilt(na)k az mellien az az Causa forgot, melliet mys megh ertvén hogi belseö szekre tilt(na)k igi s instalank és az executio tetelb(en) cassalunk [Asz; Borb.]. *1790:* Irta be[a] ezen Vallomást Miklósfalvi András mtk A belső Szék hites Not. [Havadtő MT; MMatr. 146. — [a]A MMatr-ba] ✳ *bíró ~e* szabad/kiváltságos település bírósága. *1615:* A. cum protestatione: Im, érti kegyelemtek és az biró uram széki, hogy az mire kikéredzettűnk (volt), az sorokra, mindeneket világoson meghbizonyitottunk [Gyf; GyfJk 310]. *1642:* Tudom aztis, hogj More Laszlo vram Fodor Istuantol az Fodor Pal fiatol igaz teorueny szerent nyert el, ez megh neuezet Nagj Keo Banyanak fele Részét ahoz valo Retsegeyuel es Stompiayual egyetemben az Perch mester az hogj az Veres Patakj Banyaszok Biraja szekin mint igaz veris keres [Abrudbánya; Törzs. Rapolti Andras (70) vall.]. *1652:* Nyelv Birsag f. 12/50 harmada a' Nyert fele, a ket resze az Biroke ha az Biro szekin megyen veg(ben) [Km; GyU 134]. *1733:* Jövenek mű elonkben ... Varosunkban lako peres szemelljek, kiknekis leven valami kűlsö öröksegh felett valami Controversiajak, az melljis az beczűletes Birak szekin megh fordulván, az iránt valo törvenj ott nem teczczven appeláltatott volt az köz emberek eleiben [Torockó; Bosla]. *1816:* Teszik panaszokat a szárhegyi nemes biró széke előtt gyergyószárhegyi Gáll Ferenc és Gáll Márton ... az kárért lett kezes Magdás János a gróf úr tiszttartója és ez mai napon 2 die May (1)816 az provintsiális (!) Illyés Ferenc utána menvén, hogy előálljon a bíró székire, és tett ilyen feleletet: én a királybíró parancsolatja nélkül egyszer sem megyek a biró székire [Szárhegy Cs; RSzF 95–6] ✳ *dominális* ~ úriszék. *1748:* Déván ... Haller János Ur eő Exja Középső Malmában lako Molnár János, tégedet ... az ő Excellja Felső Malmában lako Molnár Joszivot ... legitimo Certificaltatt ... Dominalis Szekire ... tőrvényre [Déva; Ks 112 Vegyes ir.]. *1778/1779:* A Jobbágyimnak hibás tselekedetiért megengedem hogy az Udvarba Dominális szék Celebráltassék [Kv; Ks 65. 44. 19]. *1797:* Az Uradalmi (:Dominalis:) székekre tartoznak Azon Tőrvényes űgyek, a' mikor valakinek paraszt cselédje más ellen vét, és azért a Földős Uraságtol Törvény kéretik[a] | Hogy ha pedig történnék hogy valamelly Criminalis Actust cselekedő személly az Uradalmi (:Dominalis:) széken pereltetnék ... köteles a' Földes Ur azon személlyt (in vinculis) fogva tartani a' Causának felsőbb kérdőre valo vitele után is s kezességenis el nem bocsáthatja [Mv; MbK XII. 113. — [a]Folyt. a részl.] ✳ *falu/falubeli ~(e)* falusi bíróság/törvényszék. *1651:* tudo(m) hogi Budatelkj Bese Peter el lopot ket Eokrej feleől perle Kata Istuannal Farkasal ... mégh Niere az karos ember az falubeli széken hogi 15 napra megh fizessenek az karos embernek [Fűzkút K; WassLt Fodor Jakab (50) jb vall.]. *1746:* Tudom, hogy Triff Mihaila Surdi Tomat mind itt a' Falu Székin 's mind az két oklosi Székeken perlette [Runk AF; SzentkGy Sztrotya Nyikula (50) jb vall.]. *1804:* Panaszolja a nemes falu széke előtt gyergyószárhegyi Bartalis Imre gyalog katona, hogy a közelebb elmult nyáron 9 kalangya zabját a marhák elkárosították ... Bartalis Imre nem várá a nemes faluszéke ítéletit, hanem magának birája lett [Szárhegy Cs; RSzF 99]. *1821:* Mint hogy a fennebbi Itéletbe iffiabb Noda Máté vagyon inferalva, a nélkül hogy ő sistaltatott volna a Falu Itélö Széke eleibe, s meg tehette volna a maga reflexioit, tehát ezen Itelet visza vettetik a Falu székére [F.rákos U; Falujk 114 Könczei Beniamin szb kezével] ✳ *felső* ~ fellebbviteli/másodfokú úriszék. *1657:* Fogarassi feö udvarbiro N. Berivoi Nemzetes Bóér Istvan Uram tiszti szerint protestaltat a' Fogarasi fiscalis procurator Illyes Deak uram altal, hogy mivel az eo Nga felseő szeki egeszen nem consentialt az immediate praemittalt deliberatummal, hogy ha az mi Kgls Aszszonyunk eo Nga mas justitiariusok altal akarnak ezen dolgot ujjolagh valo revisioban Vetetni, keseö ne legyen, hanem valamikor eo Nganak fogh tettzeni, salvum legyen megh cselekedtetni [Fog.; UF II, 190]. *1689:* N. Boér Thamás, és B. Péter Uraimék Proponálva(n) az eo Ngok Fogarasi Felső Székin Felsö Venicei joszagokba(n) sokkeppe(n) valo meg bontodasokot, instaltak mi előttűnk kőzönsegese(n) [Fog.; Szád.] ✳ *filiális* ~ vármegyei alsó bíróság, a nemtelenek bírósága. *1744:* az paraszt emberek ellen, akár Communitas légyen, akár privata Personák, nints más Competens forum, hanem a' Nemes Vármegyének Filialis Széke, melly vulgo Ispán Székinek szokott hivattatni [WassLt Czegei Vass Ádám kezével]. *1812:* már hova hamarébb Filialis Szék lesz [Torda; Bosla] ✳ *földesúr ~e* fellebbviteli/másodfokú úriszék. *1752:* hallottam hogy Csehben az főldes ura Székin törvénjesen prosequaltatot valamelj dolgáért Várczán Páskuj [Bikáca Sz; BfR Szász Gyurka (38) jb vall.] ✳ *generális* ~ derékszék, a vármegye első fokú fellebbviteli főtörvényszéke. *1701:* Tekintetbe vétetvén ... Groff Al-Torjai Apor Istvan Vr ő Nga Arucularis (!) maga mencsége hogy az eő Felsége és az Nemes Haza szolgálattyában valo ő Nga Sollicituskodása miat mostan az Nemes Vármegje törvényes Generalı(is) székin nem compareálhatot [Dob.; WassLt]. *1719/1724:* mikor ... nemes Torda Vármegyének Generalis törvényes szeki volt mind untalan járta akkor Pesti Mihaljne Szilágyi Sophia Aszszonj Bánházíné Aszszonjomat, hogy alkudgjék meg vélle az iránt az Szindi, Indalji, Bőlyi portiok iránt [Torda; JHb XIV/6. 58–9]. *1749:* nékőmis igen jól esőtt volna ha maga ideiben kezemben jőhetőtt vólna[a] mivel éppen most érkóztem meg Nemős Kólós vármegje Generalis szekiről ottis eő Excellentia Causait fojtatván [Gagy U; Ks 83. — [a]Péterfi Sándor lev.]. *1840:* Tisztán lehet látni Tektes Generalis Szék ezekből, hogy az alperesi kivánságnak helye nintsen, mint olyannak, melyel a' Felperes semmi tekintetben a' fennebbi meg mutatások szerent nem tartozik [Dob.; Somb. II] ✳ *kolozsvári* ~ kolozsvári városi bíróság. *1571:* Vegeztek ... hogj eo kege Byro vram Zokatlan Birsagal Neh Terhelyek az Theorwenbe az pereseket, Az fele patthwart es annak Birsagat semmy keppen Zenwedny nem akaryak eo k. Mert az koloswary Zek soha ez eleot pathwaros Nem volt ez vtan sem akaryak hogj legien [Kv; TanJk V/3. 29b] ✳ *közemberek ~e* választott

közbírák fóruma. *1747 u.:* Minthogy eddig is a' Bánya, Verő, koho dolgáb(an) az Torotzkai Forumrol masuva apellalni nem volt szabad, hanem Birák eloll Koz emberek székire, onnan az Familia eleiben, Tehát ezután is Var(me)gyere ne legyen szabad apellalni [Torockó; TLev. 2/1] ✳ *krajnikális ~* krájniki ítélőszék. *1818:* a' Krájnicalis Szék: Fodor Joseff vólt Notarius Actuariussága alatt minden részre hajlás nélkül itélt [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir.] ✳ *külső ~* úriszék. *1667:* egienesen executio tetelre el indulank, melliet eszekb(e) veven Dali Miklos es Nagi Istvan, mindgiárast az Királi Birotol Tilalomra tõrvent kerenek es szokot jussát az Kirali Bira(na)k megh advan elso szekre el Tilta(na)k, de külsö avagi belseö szek legiene azt nem aperialtak [Asz; Borb. I] ✳ *osztályos ~* osztoztató testület/bíróság. *1807:* Rákosan az osztallyos széken Nemes Aranyas széki Csegezi Nemes Biro Jánosnénak Székelly Sofianak és Biro Sigmondnénak Csipkés Katának mint Pretendens Felpereseknek Rákosi Nemes Székelly Márton mint Al peres ellen valo pretensioi ezek szo szolloja Balla Mojses [Aranyosrákos TA; Borb. II] ✳ *õfelsége ~e* vármegyei bíróság/törvényszék. *1599:* az eo felsége zeky akkori theorueny titelt leis zallitott [Dés; Eszt-Mk] ✳ *õfelsége ~e eleibe szólíttat* a vármegyei bírósága/törvényszékre beidéztet. *1699:* Causa ... Elisabethae consortis Nob. Johannis Laszlo de Deés uti A ... Ez okon kellett ... Nemes Regeni Sophia Aszszonyt Nemes Dosa Mihalyne Aszszonyomat az eõ Felsege Szeki eleiben Szollittatno(m) ... mivel micsoda okoktul viseltetve, bõcsületemet eltemetõ mocskos szokkal diffamalt es mortificalt eõ kme [Dés; Jk 299] ✳ *parciális (törvényes) ~* alszék. *1667:* Certificáluán Nemes Maroti Pétert, az Nemes Colosvármegjének közelebbik pártiális törvényes szekire', avagy gyülésére [Kv; Ks 65. 43. 10]. *1741:* Somlyai Nemzetes Szilágyi alias Lakatos Mihály, András es János Uraimék ... Meltoságos Groff Uramat, Szeki Teleki Adám Urat ... modo legitimo Citaltattyak ... N(e)mes Karaszna Var(me)gyenek leg közelebb es akár holott Celebralando partialis Tõrvenyes Szekire Tõrvenyre [Somlyó Sz; TKl]. *1806:* midõn ezen Nemes Doboka Vármegye Partialis Székére Privilegizált Széék Várossában õszve Gyülekezve volnánk — ... lépém Tit. Pávai Vajnya István Urral ily meg másolhatatlan edgyezésre [Szék SzD; BetLt 3 K. Orbók László kezével] ✳ *pénteki ~* Torda város pénteken ülésező alsó bíróság(a). *1740:* ezen Tktts Ns Penteki szek authoritasa penig tsak 12 for(intra) extendalodik az ítélet tételre, azert a' modernus A Causája(na)k incompetens foruma ezen Penteki Processus [Torda; TJkT I, 184] ✳ *prefectus ~e* jószágigazgató bírósága. *1677:* Jószág, eorokség és halálban járó causakon kivül az hámorosoknak minden egymás közöt való törvényes controversiojok az hámori tiszt előtt szokot agitalodni; a falukban való itélet tétel penig ha kinek nem tetczenék, appellalhattya praefectus uram székire [CsVh 57] ✳ *rögtönítélő ~* statáriális bíróság. *1849 u.:* a nép ingerült allapota miatt a rögtön itélő székek birái kéntelenek itelet hozatalokba nem mindég meg győződésöket követni [EM XLIX, 548 Zeyk Károly kezével] ✳ *szombati ~* szombaton ülésező várkapitányi bíróság. *1598:* Fel peres fekete Isteuan farczadj porokatora weres balas ... kõuetue zollok Tudomany tetellel azert hiuatam tóruenyhõz az Alperest kapitan wramnak eõ kegielmenk (!) zombati zekyre It Vdvar heli zekeben martonosy Jozagiarol wgy mjnt az berenys (!) Tõruenyre mely dolgyokot Az al peres czelekõdõt en raytam [UszT 13/1]. *1677:* a' Város keritésén belöl eset potentiák, diffamatiok és egyéb aprolékos dolgok, a' Vár Szombati székin agitaltatik ... tartozzanak minden ot lakos rendek ... magokat az 1641. Esztendõbéli Articulusokhoz tartani, a régi usus, és a' Kapitányoknak authoritása in vigore maradván, és a' keritésen belől, akarmely rendtõl történt dolgokat Szombati Széken decidáltassanak [AC 226–7] ✳ *törvényes ~. 1613:* az Sepsi zeki teorvenies Zekis eo kmnek itilte [Kisborosnyó Hsz; HSzjP]. *1757:* Die 17 Ianuar(ii) lõtt tõrvényes szektõl Egjenlõ akaratbol oculatorokat kértünk s ... megis mutogattuk mind két banyáb(an) az difficultasakat az mely iránt lõtt az Controversia [Torockó ; Bosla]. *1815:* a Ladotz ... a Szeredö nevü Erdõs Hellységtől ezen Törvényes Szék által meg külömböztessék és ki halmoztassék [Lisznyó Hsz; LLt] ✳ *udvari ~* úriszék. *1825:* õk a földgyeiket ki nem mutattyák ... ezek még Sárdnakis resistáltak, már Udvari Széket ültetek reájok s Itélet mellett büntettetem meg [Mv; Told. 7] ✳ *uradalmi ~ → dominális ~* ✳ *uradalom ~e* úriszék. *1791:* elő vetétődik ezen haz per a Mlgos Dévai Uradalom Székin [Déva; Ks 114 Vegyes ir. Jk 257] ✳ *úr ~e* 'ua.' *1553:* ha ha (így!) valamely fel <E>len valamy foghas(t) tenne az mas fel Az keth By<ro>hoz menyen Az megh hagyot napra Es Az tyzen õtõd <nap>ra lewel<et> kyryen es Az vr Zekyre Jeoyó<n> [Kv; BfR VI. 295/1]. *1554:* ha hol ez felijwl el wegezet dolgokoth megh nem allanak, az menemw keoteleth az Wr Sekj eleoth ö Mogoknak wottek wolth, wgijan azon kewtelen maragijanak [Bölön Hsz; SzO II, 114–5]. *1667:* Alljon elõ az Alperes hetedmagával tizta szemellyekkel, mongjon rolla, hogj nem az rosz széna miatt holtanak megh az Juhok hane(m) czak dõgj volt ... A hit napja penigh eszten szombaton legjen az Ur székin Szolgabiro Vr elõtt [Cege SzD; WassLt] ✳ *vármegye ~e* vármegyei bíróság. *1585:* Az Azzonffalwi kenézertt attam a' varmegie zekyn a' falut hogj meg ne dulliak az adoerth f. 1 d. 2 [Kv; Szám. 3/XVI. 38]. *1628:* Beöyt mas honak 20 napian ... Kereztesi Pal vram ... Citaltata ... az vitezleó Nemes Lenart vramot varmegie zekire Bachiban teórvinre ... Nemi nemw Leuelnek contradictioiaert [Haró H; JHb XXXVI/3]. *1762:* magától is hallottam szolgabiro Uramtol onnan ki jovén, no Citálám Getzi László Uramat a' Vár(me)gye székire meg válik mi lesz belölle [Szentgothárd SzD; WassLt Kratsun Todor (32) jb vall.] ✳ *város ~e* városi bíróság. *1669:* Város Székén Törvént állanj tartozék [Dés; Jk]. *1684:* Ha történnék, hogy valamely mester ember egyik az másikat tolvajnak, gyilkosnak, lopónak, paráznának, káromkodónak vagy hamis hütünek szidná vagy kiáltaná ... az céh előtt megbékélhetnek ... de ha az megbántódott fél nem aka<rná> az békességet ... elveheti az céh<bõl> az nemes város székire az törvényit, <ha> akarja [Dés; DFaz. 13] ✳ *viceispán ~e* vármegyei alsó bíróság. *1689:* Kóródon lako Kóvács Tamást ... Havaselvi lazlo es Havaselvi Balaz Certificaltattyák potentiara mivel az Papfalvi hatarra potentiose rea menven es eökegelmek megh csóvalt meg tiltot hatarokon levö ösvent ki jrtotak csóvakot ki hanytak, vice span Ur(am) eö kglme legh kozeleb esendö szekire [K; RLt 1] ✳ *vicekirálybíró ~e* széki alsó bíróság. *1590:* az J ... Ittis az vice kiraly birak szekin elõ nem Jeõ, nem Compareal, melyre az falús Biro boczatotta volth, sententian marad [UszT] ✳ *vizsgáló ~* számvevő szék. *1863:* A vizsgáló szék főbb fel adata lejend az Egyházak minden fekvő es felkelhető javait öszve írni, vgy szintén a' Papi és kántori fizetéseket is ... Mind ezek a' visitatioig ki irandok az Egyház Jegyzõ könyviből a' consistorium gyülésibe vgy hogy a visgalo szék csak notifi-

callya [Gyalu K; RAk 84]. *1868:* Ohajtando volna, hogy az uj év kezdetével ki indulando visgálo szék arrol szerezzen meg győzödést, hogy az Iskolák virágzó állapotja ezen tudositásokkal ellenkezöt bizonyit [u.o.; RAk 140] ✳ *vki ~ét (meg)követi* (udvarias mentegetőzéssel) bocsánatot kér. *1597:* Ezert hitam az alperes aszont teorwenyhez hogy ...kouetem az ktek szekjt sidot zidolmazot kuruazot melyben en artatlan uetetlen uagjok [UszT 12/25]. *1606:* Azt mongiak az fel peressek procatorok Bolgar gorgi altal, tudomant tezünk ... meg köuettiwk Ktek Zekit keso ne legin (!) az Ktek Zeki előt ha mit elsőben dolgainkban meg nem mondhatunk az wtanis meg mondhassuk [i.h. 20/23].

15. bírósági/testületi ülés; întrunirea scaunului de judecată; Gerichtsverhandlung, Sitzung. *1562:* az kegelmetek dolga Megy haladekba wolt az Zeken ha az vristen megy gogyttya az kegelmetek prokatorat kegelmetek Bochyassa ala az Jowo zekre ez ki chothortok Jw az harmadikon lezen [Szúv; BesztLt 67 Joan. Thorma comes com. Zolnok interioris Gr. Timar beszt-i bíróhoz]. *1591:* Capitan vram Ellen Janos Balas olahfalj veot Jdeot valami teorwenj dolgabol miel hogj nem eo maga hane(m) fiaj chielekettek az factomot az Eggik fia penigh feiedelem zolgalatiaba(n) vagio(n) Jllien okon hogj ez Jeoweo szekre ra tartozzek minde(n) dilatio nelkwl Jgj hogj megh eskeggiek az fia hogy vrunk Zolgalatiaba(n) volt [UszT]. *1607:* Mierthogy az Articulusok continentiaya ellen procedalt, mind otkún, mint it az zeken, mert az Articulus azt contineállya hogy az bizonsaggal az nap legyen Jelen, mind az ket fel [Torda; TJkT I, 20]. *1620:* tiltata en welem feö zolga biroual az uitezlö Szalanchy Istua(n) uram ... Szalanczy Lazlo vramot az breuis szerint ... egy ugian Eormen szekesy ... Jobbagianak kesz megh keuert feoldenek hatalmasul be uetteteseyert az Jeöuendeö szekre [Örményszékes AF; JHb XXVI/14]. *1669:* Masodik Szék el jöve(n), ésmét az Actor az Inctust proclamaltassa, ha párt vőtt az Inctus, felelhesse(n), agalhasson [Dés; Jk]. *1780/1804:* Szék el bomlása utánnis ha szinte appellálta volna valamely peres Causáját, remittálván az apelatiot, Transmissiot bátor vett légyen is, vgyan tsak négy poltrával a' Biráktól Novumot vehessen [Torockó; TLev. 42]. *1803:* most a Jövő széken a Reportátios Pered is elé vétetődik reméllem submittálva vagyon [Nagylak AF; DobLev. IV/870 Dobolyi Sigmond Dobolyi Istvánhoz].

Szk: *~ este. 1592:* Az Actor Galyfi Jstivan mjert p(ro)testalt Az Zek esten hogy vadnak bizo(n)sagy kiket hitt, de betegek, s nemellyek pedigh hon ninchenek [UszT]. *1604:* az al peresek ... haladekotis kiwananak, az törwinnek az tetzek hogi ha az Zek Estire Ele Jőttek wolna p(ro)testaltak wolna hogi ön magok auagi bizonjsagok hadban wadnak [i.h. 20/320] ✳ *~et ül* bírósági testület ülést tart, bíráskodik. *1589:* 27 May Ketszer vltek az Zeket kolt f. — d. 46 [Kv; Szám. 4/XII. 13]. *1674:* Szék mikor leszen, én, Uram, bizony nem tudom. Rédei uramnak irok; ha ő kegyelme nem ül széket, én tűlem ki nem telik most [TML VI, 555 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1814:* Más Czéh béli Mester Embereket hogy és miként ... gyalázott motskolt Dobai Mihály Uram én azt nem tudom, mivel nem egy Czéh beli széket ülünk [Dés; DLt 56. 11–2]. *1824:* Sombori Falus Birák (!) ... Kotsis Gligorasnak a Horinkár Stefannak fiaval Alekszával eredett Leanya meg paraznitása dolgab(an) fel vévén magatok mellé Helységbeli popotokat ... üljetek Biro szeket [Kispetri K; Somb. II] ✳ *~et ültet. 1731:* ha minden héten szeket ültednénekis az eök Pereknek Suha vége nem lenne [Pálos NK; Ks 83 Géczy László lev.] ✳ *~ felkelése/felkölte* bírósági ülés feloszlása. *1604:* Azon közbe az al peres El Erkezwen, az törwinnek felkelese Elöt, Erötlennek monda az tiztasag adast, holot az zeknek fel keleseyg ra Erkezöt wolna, miert hogy tiztasagates ki nem waltotta [UszT 18/130]. *1616:* Mivelhogy nem az Procuratornal hane(m) az fianal Juhos Janosnal, kit mostanis Urunk akarattyabol Jakab Deak hiút Feiervara, és annak kolcza kiben az all nala vagyon, és ha mostan nem producálhattyúkis ez útanis salúúm legyen producalnúnk. És ha az Aszszony hozza nyúlhat szęk fel költigh salúúm legyen [Kv; RDL I. 100]. *1746:* Minthogy most de p(rae)senti az Inctus az repulsio meg fizetesere vagy pedig letételére elégtelen ... a Széknek fel keléséig jo Kezest álittson [Torda; TJkT 111/60] ✳ *~ megszűnése. 1606:* Az chelekedet megh zynue(n) ne(m) kellet volna vizont rah terni ... kiket comp(ro)balu(n)k hogy az szek megh zynese vtan tamadott, mas emberek oltalmaztak megh [UszT 20/76] ✳ *~ napja. 1597:* Balathfy Janos Vra(m) kepebe Tiboldi Georgj Annak eleotthe ualo p(ro)curatora Agallya hogy Az zek napia(n) az mely dologh feleól bizonsagra fogott volt Abbul eótet Reuocalta [UszT 12/120]. *1604:* fel peres azony geörfi Janosne Ersebet azonj Bizoniczia azt hogi ugy hattak wolt, hogi walahol Elözer Zek napia lezen wagi Kerezturat wagj udvarhelt oda tartoznak az tőrwiniere [i.h. 18/128]. *1609:* mind ez Illien okokirt halogattuk negi uagi Eot Zekeonk napiarulis el az Inctusnak Simon Istuannak Instantiajat [Dés; DLt 317]. *1677:* A' Mely peres ... a' specificalt Casusokat Széken akarja prosequalni ... itt Erdélyben mind pedig a' Partiumban a citatiok Fő és Vice Szolgabirák ájtal; a' Székelységben pedig a' Székeknek Eskuttei vagy azok nem lévén, Nemesember által, a 'Tiszt pecsétinek erejével legyenek Erdélyben nyolczad nappal, a' Partiumban tizenötöd nappal a Székeknek napja előt [AC 180] ✳ *~ színe előtt/színén/színére. 1570:* Nagy Barlabas ... vallya, hogy Thawaly Eztendeobe hallotta Az zek zynen Janos deak vichey Janosnak azt Montha volt Igen kerwleod az halot [Kv; TJk III/2. 172]. *1602:* Kapitan wrunk ... zolitata az zek zenen, de az J. nullo causa non compariala, Ergo az A. zabadsagot kiwana az zekteol, az zekis meg zabaditta benne [UszT 16/88]. *1730:* adatik az Inctanak egy octava hogj az alatt azon ... keresztet ide a szék szinire elő hozza [Torda; MvRKLev.]. *1798:* Elekesen az Alperes Massae Curatornak kezében vagyon egy olyan ... Sessio, mely egyenesen engemet illet, azert az Alperest arrol valo Proba Leveleim közlése mellett megis kinaltottam a' minor summával ... de nem remitalvan, most a' Szék szine előt ujra offeralom [Ne; DobLev. IV/805. 1a] ✳ *bósi ~. 1758:* az Bosi[a] Széken inhibealtattam a Ns v(á)r(me)gye érdemes Notariussa Titt. Columbán Mihálly Uram által hogy executiora ne menyek addig mig elsoben V. Ispány Uram nem requiráltotik mint elsőbb Tiszt [Légen K; SLt XL Bárotzi Gábor Suki Jánoshoz. — [a]Bósban (K) tartott] ✳ *első ~ (napja)* időben az első bírói testület ülése. *1593:* ha meg alkothatnanak ... napotis hagianak Az teorekeödeö wraink ... Az korj birunk Demeter djak eleibe hogy elseö zek napian teöruenj zerent meg lattassek eo kegielme elöth [Szu; UszT 9/47]. *1634:* Citalliam Horuat Boldissart az Kolosuarmegiebeli elseo keozelbik Szekre az Breuis szerent [K; JHbK XXII/32]. *1677:* Paraszt ember, ha mi potentiát avagy kárt tészen, foldes Urától torvényt kérjenek felole, ki továbbá valo halogatás nélkül Törvény Széket sem várván, egy Szolga biro előt tartozzék törvenyt tenni, nyolczad napra fűstin; Magyar Országban tizenötöd napra, és minden bizonysági-

'al revidealtassék, ha ott nem tetczik a Tõrvény, Vármegyére Apellalhasson elsõ Székre [AC 183] ✳ *kolozsvári ~. '678:* Nekem ugyan most mindjárt Gyógyra kellene Kun István Uramhoz mennem … azonban pro 14. kolosvári :zékre is kellene mennem [TML VIII, 255 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz] ✳ *kompánia ~e* a székely határõrezredbeli század ítélõszékének ülése. *1777:* Meghallgatván a be:sületes Compania széke az nemes falusiak allegatióját … nagok között õkegyelmek nem tagadják, hogy a falunak nevezetes helyeken aszalási, orotási és pusztás marhalegelõ helyek nem volnának [Jenõfva Cs; RSzF 135] ✳ *magyarói ~. 1723:* A Magyarai[a] Szék alkalmatosságával fordulék Magyarora a Gábor Mátyás háza felében bé térék [Hodák MT; VGy. Nándra Urszuly (40) jb vall. — [a]MT] ✳ *õfelsége ~e* vármegyei bírói/testületi ülés. *1571:* myndenik fel két két Zemelt fogianak Jamborokath … ha azok el wegezhetik keozteok az dolgoth jo modal el wegezek, ha hol penig el nem vegezhetik, tehat … Ide az eo felsege Zekyre Jwhessenek wele[a] [Mv; BálLt 79. — [a]A perrel]. *1703:* Az eõ Felsége szeki elött nyilva(n) lévén az I. Perecseni István bestelenül valo Lelkezödése; tetzett az eõ Felsége szekinek hogy in f: 3// Convincaltassék [Dés; Jk 342b] ✳ *számoltató ~. 1847:* Nékem Berzenczei Jánosnak el halálozott számadó Tisztem, már néhai Gáspár Josef, miként számadásai mutatják, feles károkat téven, elhatároztam volt maradékai ellen számoltató széket tartani [Mv; Berz. 21] ✳ *szerdai ~* (kolozsvári) városi bíróság szerdán tartott testületi ülése. *1697:* Kgld Certficallya ratione praevia a' Kolosvári N(eme)s Tanáts(na)k lég közelebb kövtekezõ Szeredaj Székre és az meg irt Summa(na)k fel nem vételéért tudni illik, és az Puszta Eoreokség(ne)k meg nem eresztéséért [Kv; KvLt I/186 Thoroczkaj Szabo Mihály kv-i hûtõs szb kezével] ✳ *tábori ~* katonai ítélõszék ülése. *1705:* utazásáb(an) Istent s Felebarátit megbántó utálatos szitkok(na)k nemével szitkozodott, mellyért az Szamosujvár alatt lévõ tábori szeken kemény bûntetését el võtte [Dés; Jk II. 275b].

16. közjogi méltóság; demnitar; Stuhl, -stuhl, -sitz. **Szk:** *~ébe ültet. 1710 k.:* Én Istenem, mint vágád ki az én elsõszülöttemet életének közepében, mikor szintén szárnyára bocsátani és magam székemben akarom vala ültetni, menynyit költék, fáradék hijában érette [BIm. 1023–4].

17. *~ül* **a.** bírói/törvénykezési testület akaratából, határozatából, nevében; conform/pe baza deciziei scaunului de judecată; durch Gerichtsbescheid. *1590:* Vgy teczik eõ knek szekil hogy myert Annyra valo aetassa minden A gyermeknek Nem keuanhattya most megh Azert megh hagya Az Zeh Az Tutoroknak hogj zorgalmatosson gondot viszelljenek felõlle | Talalkoznak neha egieb keözöseges zyksegekis, kiknek vtikeólchegekbe húl ket ket penzt szoktak rendelni, zekwl az lofeiekre … hul pedigh Annalis teõbbet [UszT]. *1596:* En Janosj geörgy Ezzel multiplicalom peremeth … hogy Ennek elötte walo wdökben eõ kemek zekwl meg Jzentek volt Janosj mihalytol az Jnek: hogy huzon negy gira birsag alath, ne feniegesse se Jobbagyomath se zolgamoth [i.h. 11/69]. *1630:* egész szekül ítelök azt, hogy az Posoriczai Boerok esküdgyenek meg ötvened magokkal videkunkbeli emberseges Boerokkal, hogy egesz Braza az ö Boersagokon vagyon epitve [Fog.; UF I, 126]. *1659:* Uyabbab valo Adozasra rendetûk szekûl … Eozvegy Aszoniok kiknek semmi marhaiok nincsen, hane(m) orsojaval gusallyaval el nyolczan adgyanak egy Tallert [UszLt 17]. — **b.** a bírói/törvénykezési testületet illetően; referitor la scaunul de judecată; das Gericht betreffend. *1591:* Talaltuk uolt megh ty Kegteket zekwl ez Alperesnek nemy nemy chelekedetyert melj chelekedetith rend zerint igj p(ro)p(o)nalliuk [UszT]. *1654:* insztala azon Komanay Udvar biro Hidvegy Georgy Ura(mna)k es minekunk egesz szekul azon hogy eõ Kglme ne perellyen velle[a] hanem egyeb arant convenjallyon [Komána F; Szád. — [a]Sztan passaraval].

18. (földesúri) hatóság/magisztrátus; autoritatea/magistratul (moşieresc); Patrimonialgericht, grundherrliche Gerichtsbarheit. *1737:* Keleték Excellentiatak s Ngtok könyörûlõ széki eleiben ez alázatos Instantiamat pándálnom [Vh; Ks 83].

19. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *fõigazgató ~/fõigazgató s kormányzó ~* erdélyi gubernium; consiliu guvernial/gubernial transilvănean; siebenbürgisches Gubernium/Oberverwaltungsamt. *1794:* minden haladeknelkûl a Biro és Birak Instantiat porrigalván ahoz ertõ Szemellyek jelen letiben aztat Expressusok altal a mikeppen az alkalmatossag engedi a Felseges Nagy Erdelyi Fõ Igazgato 's Kormányzo Szék eleiben nyujtsa bé [Torockó; TLev. 9/26]. *1847:* Nó már mit érdemel az a' ki égy or(szá)gos fõ igazgató széket mér meg csalni hamiss elõ terjesztéseivel ? [Kv; ACLev.].

20. (ref.) egyházi bíróság/törvényszék; scaun de judecată preoţească; geistliche Gerichtsbarheit, kirchliches Gericht, Kirchenrat | a testület ülése; întrunirea scaunului de judecată preoţească; geistlicher Gerichtsstuhl. **Szk:** *alpapi ~* (ref.) egyházi alsóbb bíróság. *1842:* Birói telyes meg gyõzõdesig bélévén bizonyosodva az Alperes férj nõs parázsnasága — ezen alap okból az alpapi szék által hozatott — a Felperest az Alperestõl õrõkösen elválaszto Itélet minden czikkekben helyben hagyatik megerõsitetik [Kv; Borb. I] ✳ *egyházi ~. 1591:* S monda Berekzazi Mathe nekem, Jo Mathias vram … lasd meg az protocolón kónyben (!), hogha az éghazi szek adotte libertast az ferhóz valo menesre Chatalinnak [KvLt I/60 Math. Albaregiensis vall. Petrus Talliany Enyediensis minister Colosuariensis kezével] ✳ *eklézsia ~e* egyházközségi bíróság. *1656:* Stephanus Zabolai pastor Ecclesiae Buzaiensis protestat(ur). Manyikon lako Nemes Gaspar Ferentz az Ecclesia szekin en velem törvenykezven, immar ket szeken nem compareult [SzJk 82] ✳ *magisztrátusok ~e* egyházi hatósági bíróság/törvényszék. *1679:* Nimett Gyorgy proponaltat felesege Salamo(n) Borbara ellen … Mert … Gyermeket el egette … Az Magistratusok szekire bocsáttatva(n) hogy mentse magát … az gyermek el egetese ellen nem purgalta magát [i.h. 188] ✳ *papok ~e* (ref.) egyházi alsóbb törvényszék. *1671:* Ez el mult veszedelmes idõkben jõt volt illyen alkalmatlanságis bé közinkben, hogy némely ember Feleségét, és feleségeis Urát el hagyván … hitekröl meg nem emlekezvén ferhez mentek … ha az Papok székin viszsza itiltetnek-is, hitek mellé nem redealnak [CC 3]. *1755:* az Aszszony minden igaz ok nélkûl el hadja nehai Atyankat, az Atyám … gyakor izben el válásra … citáltatta, amelyröl vagyonis per follyásunk a Papok szekin Notarius kezénél [Albis Hsz; BLev.] ✳ *püspöki/püspök ~e* (ref.) felsõbb törvényszék (synodus generalis). *1591:* Erról mikoron tóbbetis szolot volna Berekzazi Mathe, ada valami Jegzest kezemben, melinek tenora az vala hog eó kózótte es feleseghe kózót diuortiois p(ro)nuntialtatot pyspók vram szekin [Kv; KvLt I/60]. *1628 u.:* az Jnak … az pispeok vram zekjn az Eccl(es)ia ellen ualo synistra informatioia elucescallion [SzJk 34]. *1850:* (A) Püspöki szék azt határozta vala, hogy Fõ tiszteletû Püs-

pök az, Esperes Csiszár Sámuelt meg szolitván, hogy ha ismételt hibájának semmi okát nem adandja, Esperessi hivatalából függessze fel a közelébb tartandó köz-zsinatig, és oda Generális Director az által évocáltassa [Nagykapus K; RAk 3] ✳ *szent ~* 'ua.' *1600:* az Zenth Zeknek peospeok vra(m) referalasabol Azis constal hogy Gereb Marton felesegeteol nem absolualtatott volt az hazassagnak zabadsagara [Kv; TJk VI/1. 501]. *1657:* Mivel Szabo Ferencznek propositioja igaznak comperialtatik, Azert Matkajatul Sombori Annatul absolvallya az szent Szek [SzJk 81]. *XVIII. sz. eleje:* Megh visgálván az szent szék ezeknek az pereseknek Causájokat … Szabo Judithot Vargyasi Balástol divortiallya [Kük.; SLt AU. 14].

21. állás; post; Stellung, Stelle, Posten. **Szk:** *tanítói ~. 1843:* Bukovinának Isten segits és András falva nevű helységeiben megürült két elemi Tanitói székek csőd utjáni bé tőltése [KLev.].

22. széklet; scaun, materiile fecale; Stuhl, Stuhlgang *1657:* az doctorok tilalma ellen lőrét kezde sokat innya, az megindítván gyomrában az természetet, talán közel százrendbeli széki volt, mig megtisztula[a] [KemÖn. 38. — [a]Kamuti Farkas]. *1704:* Ma vöttem purgatiót Fogarasi uramtól reggel, és mind benn continualtam magamat egész két óráig Volt székem hatszor [WIN I, 96]. *1710 k.:* A hasam rendszerént higan járt, és gyakor apro székem volt | gonosz diarrhoeám volt egynéhány hétig, az étel csak emésztetlen többre általment rajtam, mig Isten azt a Basiriust odahozá, s ő ada rebarbarumot, mely három vagy négy széken való tisztulás által helyben állitá az egészségemet [BÖn. 522, 526]. *1826:* A Gyomor erosito mixturát egy kis változtatással meg készittettem, két óráb(an) kell belolle venni egyszer, v. másképpen 4–5 versen 24 ora alatt, azaz ha két oráb(an) véve legalább 2 széket nem tsinál 24 ora alatt, ugy kevesiteni kell a dosist [Dés; Ks 101 Bod Elek lev.].

szék[2] székely v. szász törvényhatósági, önkormányzati terület; scaun (ca subdiviziune a unui judeţ din ţinuturile locuite de secui sau saşi); (Verwaltungseinheit der Szekler und Sachsen) Stuhl. *1591:* Kapitani uramat eö vrasagat szek nipeyuel egietemben kóuetem mint kegielmes kapitanunkat [UszT]. *1605:* minden széken kicsintől fogva nagyig valakik fegyverfoghatók, az mi hűségünkre hüttel kötelezzék őket [Barabás, SzO 356 fej.]. *1608:* Ő az Zekben lako Jozagos Nemes ember [Csíkszereda; BálLt 41]. *1633/1672:* minden … Székekben lévo joszagimat, faluimat, portioimat, praediomimat … hagyom és vallom … feleségemnek [LLt 159/4]. *1653:* Azért azután a mint magokban titkon elvégezték volt a székely fő emberek, egyszersmind egy nap rohantak minden széken reájok, és magokban ugyan felregistrálták volt, hogy minden széken kik és kit fogjanak meg | Másnap Kézdi-Vásárhelyre reggel jutánk … És onnat kiki székibe, vármegyéjébe és városába haza oszla [ETA I, 46, 139 NSz]. *1671:* A Postákis kotelesek legyenek a' közelebb valo székből viszsza botsátani a' Posta lovat [CC 30–1/1]. *1675:* Voltam olyan reménséggel, hogy én is itt a székeket eljárhatom és felőlem ide hozott sok rossz hírt jelenlétemmel elnyomhatom [TML VII, 56 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1710:* az Approbátá szerint a fejedelmek adhatnak ugyan főkapitányokat[a], de a főkirálybirák választása tulajdon csak a székek szabadságában áll [CsH 419. — [a]A székelységnek]. *1711:* igen nagy bajoskodással lehetett csak a buzát is lé arattatnom, mivel szekünkbe feles Militia leven a szegeny Emberek(ne)k azokhoz sok bajoskodasi es rettentő fű hordasi léven, az I(ste)n tudgja mint vehettűnk elé egy hétben ket vagy haro(m) aratott [Vacsárcsi Cs BCs]. *1712:* egj Var(me)gje vagj Szék vice Kiraly birajá esküttye presentyajaval maga vagj arra rendeltetet embere Szolgája, megh dulhassa dulathassa ezen irásunk ereivel [Mezőuraly TA; BLt]. *1719:* ezen Székben Mindenik Falub(an) im(m)ár még szűnt az Pestis [Újfalu Cs; Borb. II. Solyom István kezével]. *1764:* (A szökött jobbágyok) most in p(rae)senti hol, melyik vár(me)gyéb(en), Székben, Városban, Faluban és ki Földin s Jurisdictiója alatt lappangjanak nem hallottuk [Aranyosgyéres TA; GyK]. *1809:* Székünkben tsak egy Processus sem fojt, egygy Dominale Forum sem tartatott [Bardóc U; UszLt ComGub. 1735]. *1845:* Székünk igen oldalas és árkokkal, bövölködö Völgyeiben számtalan, és olly költséges Hidak és küpük kivántatnak [UszLt XI. 85/6. 19].

Szk: *szász ~. 1662:* Portára is a vezér azonnal megiratta vala, az ország fejedelmének kit választott volna. Továbbá hogy látná a vezér, az országra vetett nagy summa még is odavolna, az kulcsos városokrul, szász székekrül honnét mennyi szolgáltatnék kezébe [SKr 665]. *1784:* József császár nagy zűrzavart csinála az országban, mert nem gondolván egynéhány saeculumoktól fogva az országnak vármegyékre, székely és szász székekre való osztásával, a vármegyéket, a székely és szász székekkel együtt, tizenegy vármegyékre, majd minden proportio nélkül, feldaraboltatta [RettE 425–6] ✳ *székely ~ → szász ~.*

A. székely székek; scaunele secuieşti; Szeklerstühle. **Szk:** *Alcsík ~. 1700:* Molduvai Sánta Péter nevű oláh, ki mostan alla Csik Székb(en) Mindszenthen lakik kinek obligálta volt magát, és ki jobbágya lett volna [BálLt 85 vk]. *1761:* midőn valnank N(emes) All csik székben sz(en)t Simonon [MNy XL, 76] ✳ *Aranyos ~. 1652:* Aranjas szekben Rakoson lako Fodor Tamas Ne(me)s szemely Felesege Palfi Sofia azony fel peres feleleti prokatora al(ta)l. Ugian Ara(ny)as Szekb(en) Varffalvan lako Borbely Samuel Ne(me)s szemely al peres ellen [Asz; Borb. I]. *1833:* Nemes Aranyos Székben Sinfalván lako Nemes Petki Janos Uram … arra kére, hogy Szokott jussom letétele mellett mennék el itten … Lako Nemes Pétki Sámuel Uramhaz [Asz; i.h.] ✳ *Bardóc(i) ~. 1600:* 1. Bizonjsagh Foszto Imre Fwlej az Bardoch szeknek hwtese | mikor egy Cheöteorteok nap Bardoch szekbe volnank, Almasj Jstuan deak es Antonia Benedek teonek tudomant az vargiasiaknak hogy az Jeouendeo kedre nap tamatkor tartozzanak az peres Érdeore (!) szeniere [UszT 15/15, 16]. *1606:* ennekem bardoczj zekben uicae (!) Kirali birom sos peter volt [i.h. 20/17] ✳ *Csík ~. 1643:* mikoron uolnank Czik szekbe(n) Lazarfaluaba(n) [BálLt 53]. *1671:* Csik szeken kivűl másuva is Daczo Janos Ur(na)k a Szek lakosi dologra ne mennye(ne)k [LLt 125]. *1746:* Csik székbe a mint praemittáltam dögös marhának, és dögös bőrnek jőni nem szabad, de hogj Csik Székből ne legjen szabad az Brassai Mészárosoknak tiszta és egésséges Marhákot vásárolni senki nem arceálhattya [Somlyó Cs; ApLt 1 gr. Kálnoki Ferenc lev.] ✳ *Gyergyó ~. 1634:* Mi Janos Deak Száárhegien lako, Gyergio szeknek Notariussa [LLt 160]. *1691:* Mu Uyfalvi Solyom Thamás Gyergio Széknek hütös Notariusa, Szent Miklosi Kemenes Jmreh, azon szeknek hűtős Asessora, mind ketten Gyergio szekben lako Nemes szemelyek, kik az ide aláb meg irt dolgokba(n) kéz fogot birak vagyunk [BLt 4]. *1704:* Szárhegy megyeben lako megyes Pap Pater Györgyfi Peter Vram Nemes Gyergio Szeknek erdemes Esperestye [LLt 71] ✳ *Három ~.*

1626: Most mentében elkezdvén Marosszéken, azután Udvarhelyszéken, hasonlóképpen Háromszéken az hun szükségesebbnek és alkalmatosbnak iteli ő kglme az havas alatt áborban szállitsa [EOE VIII, 357]. *1756 k.:* Három szék s Miklos vár szék kozott fel allitando Cordonrol, melly is ıkkor mindgjárt effectualtatott [UszLt XIII/95] ✳ *Kászon ~. 1695:* Kászon szekben Jmper falvaban … Jmreh Deak Nobilis, ezen szek(ne)k vice kiraly biraia … nemes hazanál generalis mustra alkalmatossagaval … tönek elöttünk ilyen meg hihatatlan Contractust [BCs] ✳ *Keresztúr(i)/fi/fiú ~. 1603:* mind az ket fel peresek laknak It wd(uar)hely Zekben, melj hiuatik Kerezturj fiu Zeknek | Fel peres Also bodog Aszonj falvj Mezeo Palne Ferenczj Borbara Aszonj … Alperes kobat faluj Kaczo Jakabne Kodaczj Katalin Aszonj, Mind az ket fel Peres (!) lakik Keresztur székben [UszT 17/3]. *1665:* Mũ Bella Andras nagiob, es Tőrők Gergely Udvarhelyszekb(en) Homorod szent palo(n) lako Nemes emberek, es Medeseri Samuel az megh irt szeknek filialissaba(n) Kereszturfiu szekb(en) Kőrőspatako(n) lako nemes ember [BLt]. *1761:* Nemes Vdvarhelj Alias Keresztur fi Szekben Simenfalvan lako Balint Andras es Mirtse Istvanne Bokor Sara … adgjuk az mũ igaz hũtũnk szerent valo tistimonialis levelũnkőt [Sf] ✳ *Kézdi ~. 1577:* Ez … Joszagoknak el osztasara penyglen my valasztok Damokos Istwant Damokos Tamasth Kyzdy szekben Al czyernatonban lakokath [Uzon Hsz; BLt 7]. *1666:* Hadi Győrgi Oszdolay primip(ilus) Kezdi szeki és Danka Balás Deák sen(ior) Alsó Toriay, Kézdi szék(ne)k hütös Notariussa nobil(is) az két felöll ualo személlyek(ne)k közül fogott bíróy [Altorja Hsz; Borb. I]. *1711:* az Néhay Mihálcz Miklos Uram jussán … falun, mezőn, erdőn, réten, mind Fejér megyéb(en) és Kézdi székben lévő bonumi az Mihálcz Miklos Ur(am) meg hagyatott őzvegye, és két Agon lévő meg irt kilencz Gyermekey kőzött aequaliter Subdividaltassanak [uo.; i.h.] ✳ *Maros ~. 1572:* ky menenk … Nagy Ernye hataraba maros zekbe ky volt az zenth Kyraly Remetek feolde mely zent Kyraly wgyan ezen maros zekbe wagyon [Nagyernye MT; EHA]. *1618:* Mi Georgy Deak Maros vasarhely feo Biro, Borbely Georgy Nagy Szecz Istuan Szabo Peter, Daniel Deak es Miklos Kovacz, Marosvasarhelt Maros szekben lako eskwt Polgarok [Mv; DLt 340]. *1802:* Maras Székben Wadasdan bizonyas Toldalagiana Portiom … adatatott volt Zallogba … Száz őtven két Magyar forintokba [Vadasd MT; Told. 42] ✳ *Orbai ~. 1620:* Orbay Zekb(en) Gelenczen lako Dok Matyas Ur(am) [BetLt 1]. *1775:* tudom bizonjos (!) azt is hogj deutralt Kováts Péter és Jakab magok(na)k vettenek Feleséget Orbai székből Barátosrol [Hsz; Borb. II Adamus Tőrők de Felsö Csernáton (50) ns vall.] ✳ *Sepsi ~. 1614:* Olah Katha Markos Janosne Nagy Borosniai Sepsi szekben lako [BLt 3]. *1781:* Mostan nemes Sepsi székben Árkoson lako nobilis Györke József alias Pap gyalog supernumerarius [Árkos Hsz; RSzF 270] ✳ *Udvarhely ~. 1589:* fiat falwan … ky vagio(n) Ezeon wduarhely zekben [UszT]. *1632:* Vitezleö Kenosi alias Gal Ferencz Uduarhelj szeknek feö Notariussa [Mv; Berz. LXIV/40].

B. szász székek; scaunele săseşti; Sachsenstühle. **Szk:** *Beszterce ~. 1725:* Barna Birtolomély az eo Nsgok földekről Circiter 8 Estendeje aufugialt és most Besztercze székben egy Sude Paskuly nevű Cumnattyoknál commorál [Körtvélyes SzD; BK. Buta Birtolomej (78) jb vall.] ✳ *Kőhalom ~. 1693:* Kőhalom szekben Ugran Lako mostani Fonagy Pap Mihaly hütes polgarival egyut [Ugra NK; Ks 67. 46. 24b]. *1708:* Kőhalom szekis allicson Plajást a' Mardsinai Plajra [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.] ✳ *Meggyes ~. 1610:* Meggyesy Polgar Mester Kwld Meggyes Zekbeol feyerwary hazunk szwksegere Eottve(n) hordo Bortth K(e)g(el)mednek [Sv; Törzs. a fej. rend. a szebeni bíróhoz]. *1666:* Mi Fekete Gyorgy Folnagy es Veres János eskutt polgár mind ketten Megyes Szekben Baromlakán lakok [DLev. 2] ✳ *Segesvár ~. 1600:* Egy attiamfiatis Baba Orban neweőt … segeswar Zekbe hoztak Benebe [UszT 15/53]. *1834:* A seges vár Székben Segesd nevű faluban el égettek(ne)k … kik mindenekből ki pusztultak … alamisna szedés rendeltetik [Nagykapus K; RAk] ✳ *Szeben(i) ~. 1667:* az Szebeni szék tehetne velünk jót, ha elhozatná[a] Fogarasból Szászsebesig vagy Szászvárosig [TML IV, 22 Keczer Ambrus Teleki Mihályhoz. — [a]A vásárolt zabot]. *1784:* Tudgyae a Tanu nyilván és bizonyoson, avagy személlyesen üsmerié … Nemes Szeben Székben Szelindeken Lako Circumspectus Ventzel Győrgyet [Mk IV. 35. 6 vk]. *1802:* Szeben Székben Bolgats (!) nevezetű Falunak minden vagjonaitol meg fosztot lakosinak fel segeltetésekre Szolgalo alamisnalkodásra rendöltetet egesz Esztendö [Énlaka U; Borb. II Galfalvi Pál esp. kezével] ✳ *Szászváros ~. 1740:* elsoben az Commissarialis Marschuta szerint Devárol Szászváros Székben tettek volt statiot, azután érkezoleg lévén az Militia megváltaztattak és Szászváros széket által ugardván ismét Benczenczre és Piskiűczre tették által [Kéménd H; Ks 83 Zejk István lev.]. *1750:* Nehai Mgos Josika Maria Aszszony … egy nagy darab láb foldet Szászvaros szekből valo Intereses Laboratorokkal és Joszágbeli emberekkel irtatott [Folt H; BK. Tabák Iuon (60) jb vall.] ✳ *Szelistye ~. 1667:* Szelistye székben Tiliska nevű Faluban levő oláh Pap Tephan Popa nevü [Borberek AF; AnIIN III, 564 Bánpataki János lev.] ✳ *Törcsvár ~. 1603:* Az hul az factum eset hiak Teórczuar zeknek Brasso tartomanianal [UszT 17/33] ✳ *Újegyház ~. 1640:* azoknak[a] az attiok Feólsó Bunrol El szóktenek es bujdostak vala … annak utánna elsőben is Fejeregjhazrol innen vőn haza benne … az többitt kitt Ujegihaz szekből kitt innet kit amonnatt ugy hozatja haza [MúzBeth. 5465. — [a]Ti. román jobbágyoknak].

szék[3] szikes föld, hely; pămînt/sol sărături; Szickboden, Szikboden. **Hn.** *1474:* Székfő = sáros hely [Páncélcseh SzD; SzDMon. V, 403]. *1599:* az bwdes zek patakanal [Lengyelfva U; UszT 14/15]. *1639:* Erős székiben (sz) [M.köblös SzD; DHn 47]. *1663:* az Szek oldala patakán belől égy küs rét [Szováta MT; Berz. 11. 79/9]. *1681/1748:* A Szék ágjban (sz) [M.péterfva KK]. *1685:* Szek alma neuű helib(en) egi feöld [Szemerja Hsz]. *1687:* Kőszek nevű helyben (k) [Menaság Cs]. *1712/1784:* A Szik aszoban (sz) [Galambod MT]. *1718/XVIII. sz.:* Bűdős Szék mellett (sz). Lővő széknél (sz) [Szilágycseh Sz]. *1725:* a' Mátyás széke sűrűjén egy út [Tűre K; KHn 260]. *1740:* A Gorbai és Mákai határok között vagyon edgy Szik n. Rét [Gyalu K]. *1748:* a Soss Szék nevű helyben (sz) [Káposztássztmiklós MT]. *1799:* a nagy uton belől nagy Szék nevezetü hellyen (k) [Szemerja Hsz]. *1805:* A' Fejér Szék Dombján (sz) [Fiátfva U]. *1810:* A Részfün a Szíknál [Bibarcfva U]. *1818:* A' Sós Székben ugar [Ne]. *1832:* Széken a' Patak mellett (k) [Száldobos U]. *1834:* A Veress Széken (sz) [Erdőszakál MT]. *1864:* Fekete szék [M.décse SzD; SzDMon. II, 560]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

A felsorolt hn-ek némelyikének köznévi előzménye lehet egy R. *szék* 'cserjék, bokrok, fák szövevénye, gyepű' jel-ű szó is (vö. FNEsz.[4]).

székácsló ? magcsődör; armăsar de reproducţie; Hengst. *1627:* Menesek(ne)k szama. Eoregh szamu kancza vagion Nro. 40 ... Harmad fw kancza vagion Nro 5 ... Giermeklo vagion Nro 11 mely(ne)k hetet meghhereltette(m), harmat szekacslonak hagiatta(m), eggiket hatas lonak hatta(m) [BLt Inv.].

székadta I. *mn* a szék által kiküldött/megbízott; care a fost trimis cu o sarcină de ordin public de scaunul respectiv; vom Stuhl delegiert. **Szk:** ~ *ember. 1591:* Ebbeol penigh enneke(m) ... teorwenie(m) leot vala az vice kiraly birak Eleot Capita(n) vra(m) akaratiabol mikor Nywtody Georgy Balasy Ferency szek atta Emberek valanak akkoris a' teorweny engemet benne hagiot vala [UszT]. *1597:* Emlekezem arra hogy Kadaczy es Kobatffalva kŏzt valo gatlasra hittak es kertek volt az zekteól Gafalvi (!) Janost es Antalffj Mattiast, mikor azt az zek atta emberek azt el végeztęk volna, az kis kobatffaluiak ... panazolkottak volt az zekben hogy' ... az úiz ki vet rolla [i.h. 12/82].

II. *fn* a szék által kiküldött/megbízott személy; trimisul scaunului respectiv; Delegierter des Stuhls, (eine) Stuhlsendling. *1590:* Az Nehay Markos Janos lengelffalui halala Elŏtt hatta volt Az eó fianak Kis Markos Janosnak Tutorokka[a] ... Azert megh hagja Az Zek Az Tútoroknak hogj zorgalmatosson gondot viszelljenek felŏlle. Az Tútorok Azert Zek Attakot kerenek kik elŏtt szamot veszenek [UszT. — [a]Köv. a nevek fels.]. *1598:* Dalljai Zabo Mihalj hitta az Dalliay lofeyeket, drabantokot vgymynth igaz telelre, nyl feŏld feleólll, holott ennek elótte ualo 1596 eztendeŏben az teŏrúeni megh Itelte volt hogj nylat adgianak, ky ne(m) attak, noha az zek attakot rah vitte [i.h. 12/131].

székálló szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *legény* húsvágó/mérő mészároslegény; calfă de măcelar care serveşte cumpărătorii cu carnea cerută; Fleischergeselle, Stockbursche. *1829:* A Czéh Mester Ur ... meg hagyta volt a Székarló Legényeknek, hogy ... (a) bűntetés pénzt viszsza fizessék a bűntetett Személyeknek [Kv; MészCLev.]. *1843:* Mik pedig a' ránt0dni tett hus meghülésétis nem várhatva Szekálló Legény Pap Gábor már megsült husához állottunk s abbol falatoztunk [Dés; DLt 586. 23]. *1847:* a' ki pedig igy megvan bélyegezve mint székállo legény; mit fogna elkövetni — mint Czéhos mesterember? [Dés; DLt 466] ✱ ~ *céhmester* székálló legények céhbeli elöljárója; meşter încredinţat cu conducerea acestor calfe de măcelari; Gesellenmeister. *1819:* a Székálló Czéh Mester kötelessége a Székállo Legényekre űgyelni, hogy azok a magok kŏtelességeket hiven, és az ahoz megkivántato tisztaságal tellyesitsék, a hust vásárlokkal méltatlanul és gorombán ne bányanak [Kv; MészCLev.].

székás l. székes

székbeli I. *mn* **1.** vmely székben lakó/tisztségben levő; care locuieşte/deţine o anumită funcţie în scaunul respectiv; aus/in/von dem ... Stuhl, stuhlisch. *1600:* az miképpen az mi Bizodalmas Vraink es Atiankfiay, az egesz Aranias Zeky vitezleö rend, mind lowagok es mind gialogok azon zekbely vrainkal egietemben ... giorsasagal es serienseggel Jüttenek mellenk [SzO IV, 141]. *1662:* Az leányasszony[a] anyjának hírével esvén a facinus, csaknem hal vala meg keserűségében, ottan azon székbéli vicetiszteket maga mellé vívén, hozzájok siete, leányát visszaadatni kívánja, és hogy tisztességében meg ne gyaláznák, mind Istenre, feje delemre, ország törvényére ŏket tilalmazza vala [SKr 159 — [a]Tarnóczy Sára]. *1671:* Ha Uram az dolognak meritumá kell pensitálni, mivel connumerálták volt is megyes atyánkfiai inspectiojok alatt való két székbeli szegénységet azoknak számokhoz képest az szokott gyalogok állítására ... reá érkezhetnek úgy, mint másutt való szegénység [TML V, 546 A nsz-i tanács Teleki Mihályhoz]. *1677:* Az Arenda szedŏk zálogos emberek legyenek ... Vármegyén Vice Ispán, Székes helyeken a' Székbéli Tisztek tartozzanak exequalni minden tŏrvény folyás nélkŭl, és minden tŏrvénybéli remediumok ellen, melynek fele a' Fŏ és Vice Arendatoroké légyen, fele penig azon Vármegye, avagy Székbéli Fŏ Tiszteké, az Executorokkal edgyŭtt | Ha a joszágok külömb kŭlömb Vármegyékben, vagy Székekben volnának, azon egy Vármegyének és Tiszteknek authenticum rescriptumjokra, melyben a' dolog agitáltatot, más Vármegyebéli, vagy Székbéli Tisztek, avagy Mandatum mellet Itilŏ Mesterek, vagy Capitularis personák — is tartozzanak ki-menni és peragálni a' meg-itilt dolgot | Fŏ és Vice Tisztek a' Decretum tartása szerint azon Vármegyékbéli vagy Székekbéli zálagos és joszágos emberek legyenek | Latrot exequáltatni más Vármegyékbéli Tisztek-is tartoznak, más helyek, Vármegyék, Székekbéli Tiszteknek hit szerint valo rescriptumokra [AC 78, 101, 116, 262]. *1726:* az harminczadon által a molduvai marháknak behajtása, egy kevés cameraticai jövedelmecskének okáért szabados lévén, oly nagy kárt tészen székűnkbeli lakosainknak, hogy azok miá semmi marhai az hazánkfiainak nem distrahálthatnak [SzO VIII, 32 Cssz, Gysz és Ksz a gub-hoz]. *1744:* Kŏpeczi Nagy Márton és Balás Istvánéknak fizettŭnk diversis vicibus f Hung. 20. az egész Székbéli adozó Kősség, még annakutánnais fogtanak adni, de menyét, nem tudom [Bölön Hsz; INyR Rab Mihály (58) jb vall.]. *1809:* N. Kŏhalom Széki Lakosok Szerfeletti fizetéssel magok hellyet Katonai assentatiora fogadnak Személlyeket ... 9 Székŭnkbeli Személlyek tanáltattak kik a' fel tett laistrom szerint, rendkivül drága fizetésért engedték magokot conducaltatni [UszLt ComGub. 1748].

2. vmely székhez tartozó falu; satele aparţinătoare scaunului respectiv; zum ... Stuhl gehörend, im Stuhlgebiet befindlich. *1744:* Most p(ro)ximè Tiszt Vram és ă Nemes Szék parancsolattyából János Deák Vrammal expedialtatván ă Székbeli Falukra, hogy ammonealnok ă Contribualo Plebset ă Mlgos Regium Gubernium Confluxussára [Bölön Hsz; INyR Gazdag Gyorgy Mediocris (45) ns vall.].

3. ~ *fŏkapitányság* vmely (székhely) széki katonai fŏtisztség; funcţia de comandant militar într-un anumit scaun (secuiesc); Oberhauptmannschaft in einem Szekler-Stuhl. *1676:* tekéntetben véven Tekéntetes és Nemzetes Keresdi Bethlen Gergely Uramnak ... mi hozzánk s édes Hazájához is gyakorlott hűséges kedvességét ... Udvarhelyszéki Székbéli Fŏ Kapitánysag(na)k hivatallyaval jutalmazta<tni> kévánnyuk kglsségűnkből: rendelvén Becsülletes Tanács Uri és Fŏ renden lévŏ Hiveinket[a] ... Kgltek éleiben valo Instellátiójára [UszLt IX. 76/4 fej. — [a]Köv. a nevek fels.].

II. *fn* vmely szék lakosa; locuitorul unui anumit scaun; Einwohner eines „Stuhls", Stuhlinsasse. *1715:* Burucz Péter nevű, akkori szék Biró idejében, erre szakasztván a viz[a], réája haitotta az Székbélieket, hogy viszá vigyék az régi follyamattyára [Gyalmár H; BK ad nro 434. — [a]A földet]. *1803:* azon hellyet mais a' Gyitraiak birják, 's ezt foglalták el elébb a' Toplitzai határbol a' Gyergyo székbéliek; az

után késõ idõig nem harapoztak osztán bellyebb [Toplica MT; Born. XVc. 1/35 Molduván Szimjuon (90) col. vall.].

székbíró (szász/székely) bírósági/törvényszéki ülnök; asesor în completul de judecată al unui scaun; Stuhlrichter (eigtl. Beisitzer bzw. Richter bei den Szeklern u. Sachsen). *1666:* Ngtok(na)k es Kglmtek(ne)k szeretettel szolgal az Szasz-Sebesi Kiraly es Szék-biro Johannes Schnel et Stephan(us) Simonius mp [Szászsebes; GyK 14/22]. *1704:* Ugyan azt is ma hallám, hogy a szászsebesiek kiküldvén a papot és székbírót a generál eleibe, térdre estenek előtte és sem őket, sem a városiakat nem bántotta [WIN I, 226]. *1715:* Burucz Péter nevű, akkori szék Biró idejében, erre szakasztván a viz[a], réája hajtotta az Székbélieket, hogy viszá vigyék az régi follyamattyára [Gyalmár H; BK ad nro 434. — [a]A földet]. *1807:* Nagy Dániel gazdámmal egyben verekedvén, ott 25 páltzával a Szék Bironál meg bűntettek [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. *1863:* A közelebbi Részletes Zsinatunkra ... helyül Gyalut tüztem ki ... hivatalosan hivom az egész Fraternitáss és Szék biro urakat, a mikorra az administrandumokat jól felszámitva a rendes uton küldjék be [Szentlászló TA; RAk 136 esp. kl]. *1865:* Hivataloson kéretnek a' T. Papok, különösön a' Szék Biro urak meg jelenni[a] [Gyalu K; RAk 103. — [a]A közzsinaton]. *1868:* Részletes zsinat hivatik öszve ... székbírák választása fog történni [M.bikal K; RAk 166].

székecske scăunaş, scăunel; Stühlchen, kleiner Stuhl. *1631:* azon beleöl uagyon ... egy szekecsyke [Fog.; UF I, 401]. *1637:* Beczy vas zaros sarkas pantos ayto, egy hazban; egy aztal labastol benne, egy festet karos szek, kett kws szekecsyke | Onnatt bellyeb jeöuen ... az hazban ... harom aztal labastol, ket eczel szek, ket kar szek, kett nyoszolya, egy kws hituan szekecsyke [Fog.; UF I 408, 409]. *1749:* Kett Fejer Székecske [Királyhalma KK; Ks 33. XXIIb].

Szk: *láb alá való ~. 1748:* Lább alá valo kicsiny Szekecske [Ks 8. XXVIII. 5]. *1756:* Láb alá való széketske [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 27]. *1805:* Egy Kis láb alá valo Széketske [Szamosfva K; BLt 9] ✳ *pástétom alá való ~. 1679:* Pastetom alá valo Labas apro szekecskék nro 26 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 55–6].

székely I. *mn* **1.** székely származású, a székelységhez tartozó; secui, de origine secuiască; szeklerisch, Szekler-, szeklerstämmung | a székelység vmelyik társadalmi/katonai rendjéhez/rétegéhez tartozó; care face parte dintr-o anumită categorie socială/militară secuiască; Mitglieder eines szeklerischen sozialischen/militärischen Standes. *1593:* die 21 Maj ... zekel Jnast wertek kj derek zeget es egieb egiet mast lopot wolt Czigánoknak fizettem f — d 60 Az porozloknak fizettem f—d 50 [Kv; Szám. 5/XXI. 20]. *1631:* latam az mi hazunk eleőt hogi alnak uala s hat be kezkeőneőttek s mondam nekiek hogy Istentelen kuruak ... ty megh sem kerettetek egjmast, s monda az legeny ... meggies falua(n) eskette megh egj haromszeki pap ... kerdem aztis hogi ki kezkeneöde be s monda az az szekely Aszony hogj en kezkeneődem be [Mv; MvLt 290. 246b]. *1644:* ugj ütek ezt az szekeli legentt hogi mindgiart le eset cziak megh sem jajdulhata [Mv; i.h. 291. 412b]. *1671:* Székely Atyánkfiai-is jelentik, hogy eddig ő kegyelmek között, az hol elégséges Darabantok voltanak, azok viselték a' Falus Biroságot, a' hol penig azok nem voltak az Primipilusok-is viselték | Voltak a' Székely Atyánk-fiainak-is illyen difficultasok az Approbata Constitutioban tellyességgel a' Condescensiorol való exceptiokkal hogy ne élhessenek Articulus iratott vólt, melly a' Nemes Országnak törvényével és az 1619. Esztendőbéli Articulussal is láttatott ellenkezni; hogy azért ő kegyelmek-is két hellyes exceptioval a' Condescensiorol élhessenek, tsak hogy valami frivola exceptiokkal ne fáraszszák a' Causansokat Nagyságod consensusából végeztük [CC 36, 59]. *1705:* Ugyan ma vötték eszekbe, hogy a háromszéki követ, Henter Ferenc uram, egy székely deákjával együtt tegnap este elszöktenek [WIN I, 382]. *1789:* Nem el hiszem (így!) hogy Nsgodnak telyes contentuma lehessen ebbe a székely asszony gazdasszonyságáb(an), mert ha a kezeis olyon lenne mint a nyelve, ugy sokat érne de el hiszem hogy a székely asszonyok(na)k tsak a Salakja [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1801:* commanderoztattam vala több Székelly Attyafiakal Pestre királlyi szolgálatban [Kvh; HSzjP]. *1823–1830:* Bécsben volt egy Bikfalvi Falka Sámuel nevű székely ifjú, aki itthon Erdélyben az úrfiak mellett szolga volt s tanulgatott is [FogE 171]. *1864:* igen jo cserép és téglát készittenek melyből sok szegény székely atyafi tartya fent családját [Szárhegy Cs; EHA].

Szk: *~ darabont* a székely gyalog(os) rend tagja. *1596:* Biro vram paranchola, hogi az zekel drabantok hadnagyanak aiandekot vigiek [Kv; Szám. 6/XXIX. 95 Bachi Tamas sp kezével]. *1677:* A' Maros Széki Székely Darabantok Görgény Várához valo szolgálattol eximáltattak, és a tőb Székelyek közzé azon szabadsággal incorporaltattak [AC 239] ✳ *~ eredetű. 1793:* Ezek voltanak Testvérek négyen u.m: Kaszoni Moses ..., István, Sámuel, és János ... szekely eredetűek voltak az beszedgyekis szekelyes volt [Nagylak AF; DobLev. IV/722 Mich. Pál (60) col. vall.]. *1854:* Családom székely eredetű volt, bárha a hosszas kiindulás után a székelyföldön levő birtokomon kivül más összeköttetésem nem maradott származásom helyivel [ÚjfE 7] ✳ *~ főember. 1614:* Innet a harcról elszaladván Báthori András fejedelem, minthogy az székely főembereknek feleségek, pénzek Udvarhelyre szorult volt, mindazok látni és az fejedelmet is tanácslották arra, hogy arra menjenek, és ők Moldovára oly úton viszik által az székelységen, hogy bátorsággal elmehetnek, és Moldovából Lengyelországba könnyű menetelek lészen [BTN[2] 48]. *1653:* Azért azután a mint magokban titkon elvégezték volt a székely főemberek, egyszersmind egy nap rohantak minden széken reájok, és magokban ugyan felregistrálták volt, hogy minden széken kik és kit fogjanak meg; és így estenden kimenvén reájok, az ágyokban lepték őket a kiket felírtanak volt. Minden széken így cselekedtek [ETA I, 46 NSz] ✳ *~ gyalog. 1662:* Szendrő alá Gyulai Ferenczet Gaudi Andrással, az hajdúsággal, magyar és német székely gyalognak, mezei fizetett hadaknak egy részével, elegendő faltörő álgyúkkal s néhány jó pattantyúsokkal, Regéc alá pedig Jármi Ferencet Mikes Mihállyal, hogy emez Szerencs megvételében is kedve szerint szolgált volna, ismét elegendő magyar, székely, német gyaloggal, lovas hadakkal, jó pattantyúsokkal rendelte és küldte vala | Mivel pedig a fejedelem már Duglás generál által gróf Dorstensonnak minden dispositióit, rendelését értené, hogy ugyan Morvában Beren nevű igen erős várast megszállván, már bizonyos üdőtül fogva nagy igyekezettel vitatná ... Rákóczi Zsigmond mellé ... Dániel Jánost ... valahány ezer jó fizetett magyar és székely gyaloggal ... rajtok valának [SKr 246, 255–6] ✳ *~ gyalogez-*

red. 1845: Olvastatik a' Nemes 2dik Székely gyalog Ezered Kormányának folyó év és hó 2ról 735. számjai alatt e ns Szék Tisztségéhez intézett ... hivatalos átirata [UszLt XI. 85/6. 220 pont] ✱ ~ *gyalogezredbeli. 1846:* Székely gyalog ezeredbeli Máthé Antal [Dés; DLt 1238] ✱ ~ *gyalogkatona. 1845:* Harmadik felelő. Gidofalván lakó székely Gyalog katona Böjthe Miklos ... 41 éves ... felel [Fotos Hsz; HSzjP] ✱ ~ *had. 1662:* Az fejedelem is látván a készületből az ellenséges bosszúra való igyekezetet, Erdélyből feles székely hadakat hozatván ki, fizetett hadaival az itt kinn való vármegyéken tartatnak vala [SKr 138]. *1710:* De a hadnagyok és a nemesség, tartván jövendőtől, készek lőnek Bethlen Gergellyel elmenni, ő penig a somlyai katonákot küldvén a székely hadakra, mihelyt puskázni kezdének a székelyekre, mint olyan fő nélkül való had, confundálódik s az erdőn általmenének, de azon éjszaka mind egyig elszökének haza [CsH 196] ✱ ~ *hadnagy. 1657:* magam az dandárban maradván, véle bocsáttam vala egy háromszéki székely hadnagyot is, kik tanáltanak az ellenség zsákmányosára Lapispataknál [KemÖn. 222]. *1662:* Ugyanitt[a] való táborozása alatt gyarmati Balassa Ferenc, hogy magát nagy ellenségesen viselné, elfogatott és Szécsénbe hozatott vala, mellyet a fejedelem csak kicsin dolognak tarta, mindazáltal hogy vas üttetvén reá, Kassára felvitetnék, parancsolta vala. Ki mellé egy marosszéki Mósa István székely hadnagy rendeltetvén kéférőül mintegy száz lóval [SKr 219 — [a]Fileken] ✱ ~ *huszárregiment. 1822:* Kibédi Gergelyfi Beniáminnak hivattatom, az Nemes Maros Széki, Kibédi Nemes Ember vagyok, az Anglus Király nevét viselő Huszár Regementbe, mint Kadét szolgálván, ugy quietaltam, hogy ha Absittom meg jö, töstént a' Szekely Huszár Regementbe aiutalliroztassam [K; KLev.] ✱ ~ *jobbágy. 1677:* A' Székely Jobbágyok a' Vármegyékről, és egyéb helyekről-is Mandatumockal repetaltassanak, sub poena ducentorum florenorum, a' szerint a' külsö Jobbágyok-is a' Székelységtől, és Gyülés alat valo Táblákon, Octavalis Terminusokon, prosequaltassanak [AC 204] ✱ ~ *katona. 1803:* egy tisztás hellyből, Pojánából, valami hat vagj hét Remetei Fegyveres Székelly Katona a' Juhait ... Remete felé már hajtottákis [Várhegy Cs; Born. XVc. 1 Juon. Dobrai (40) col. vall.] | könnyen háborgathattyák ezek a' Topplitzai Oláhokot, mert nem mérnek nékiek ellent állani: egj Remetei, vagy Székelly katona hat, 's több Topplitzai oláhotis könnyen meg futamthat [Gyszm; Born. XVc. 1/14 Zacarias Anisor alias Lázár (65) örmény kereskedő vall.] ✱ ~ *katonaság. 1792 k.:* meg kűlőmbőztetvén a Székely Katonásogott (!) a Mezei katonaságtol, a melly többire Joszágtalan emberekből áll, és allyan állapotba vagyon, a ki a maga költségen nem élhet, annál fagva minden Fegyverit, mind kőntősit mind elelmit békesség és hazakodás (!) idejin, egy aránt a Fejedelemtől és országtol veszi [UszLt X. 80] ✱ ~ *község. 1571:* Az niomorult zekel keosseg ... falunkent fogtak es bocsattak volt harom harom attiokfiayt Ide az gywlesbe kegielmetek eleibe az eo niomorusagoknak ele adasara es keonyergessert [SzO II, 328] ✱ ~ *lovag. 1662:* Kemény János generálissága alatt Gaudi András ... egy rész magyar, német és székely gyaloggal, lovaggal, mintegy kilencezer néppel Szatmár megszállására rendeltettek és bocsáttattak vala [SKr 208] ✱ ~ *lovaghatárnok. 1844:* Sepsi Kőkősi Székely Lovag Határnokok, Kilyéni Péter és Ferencz [Sszgy; Kp V. 384] ✱ ~ *lovas. 1657:* magam az dandárban maradván, véle bocsáttam vala egy háromszéki székely hadnagyot is, kik tanáltanak az ellenség zsákmányosára Lapispataknál, mely zsákmányosoknak őrzésére voltanak valami másfélszáz gyalog muskétások és három compania lovasok. Az lovasát az mezei katonák felverék, az gyalogjára, vitézi vakmerőséggel kopjával méne az székely lovas, és mindezekben igen kevés szalada el; szép szerencsével járánk [KemÖn. 222] ✱ ~ *lovaskatona. 1843:* meg tanála bennűnket Egerbegyi Székely Lovas Katona Tolvaj Ferentz az iránt hogy az alább irt utasitással 's a' melletti kőzlö Levelekkel hivatalosan procedálnánk 's a' következésről adnok Relatoriánkat [Mv; Tolvaly lev. Haraji Fejér György hites assz. kezével] ✱ ~ *lovaskatonáné. 1808:* 1-sö Bizonyság. Serester Mátyásné Nagy Sára Székely lovas katonáné özvegy 77 esztendős [Kökös Hsz; HSzjP] ✱ ~ *nemes (ember). 1699:* jött vala hozzám egj Udvarhellyszéki becsülletes Szekely Nemes ember jelentvén, hogy voltanak az Nsgtok főldén nekie őt el bujdosott Jobbágyi [Kiskend KK; Ks 96 Bíró Sámuel Gyerőfi Borbálához]. *1743/1756:* tudom hogy valamelly Szekelly Nemes ember deficial sine virili Sexu, s Leánya marad és ezen fiu Leánynak ha fia és Leánya marad sem a' Leányát hanem a' fiát minden Joszága illeti [Kökös Hsz; Kp I. 199 Samuel Sigmond (65) pp vall.]. *1765:* De hogy a szomorú halálra visszatérjek, Gáborfi István uram is megholt Vásárhelyt. Ez székely nemesember vala, de tabulae regiae assessorságot ért vala, felesége Deserdin leány [RettE 182]. *1815:* Besenyei Marton Székelly Nemes vall a' kérdésekre kővetkezőleg [Marossztimre MT; BálLt] ✱ ~ *populé* székely köznép. *1710:* Bánffy Dénes ... elszalad, a feleségit penig minden vele valókkal együtt felpraedálják s elfogják, sőt meg is ölték volna azok a tatárnál kegyetlenebb székely popule, ha Kornis Gáspár a magán levő hoszszú mentejivel be ne takarja s úgy ne oltalmazza meg [CsH 117] ✱ ~ *regiment. 1780/1797:* Rosnyai Sámuel mp A Nemes 2dik Szekely Regementn(e)k Fő Hadnagya [MbK X. 56] ✱ ~ *rend. 1671:* Hoztak illyen alkalmatlanságot-is-bé némellyek, hogy közönséges Privilegiumokan kivül olly immunitast s' Privilegiumot extraháltak, hogy közönséges tereh viseléstől immunisok legyenek, végeztük azért Nagd consensusa-is ebből accedalván: hogy az illyen noviter impetralt magok hasznát, Privatumat követő embereknek Privilegiumok cassaltassék invalidaltassék és annihilaltassék, 's vonnyák és subportallyák az Ország Statusival a' terhet, a Székely Rend az ő Natiojával, egyéb Natio penig a maga Natiojabéliekkel [CC 41] ✱ ~ *szabad (ember). 1801:* A Nagy Erdőről az Ujj-vágásrol hajtottam-bé a Kis Gergely égy Őkrit az harmot pedig a szolgája el-zakolta, székely szabad Ember [Koronka MT; Told. 10 Ginda Vaszilly (30) határpásztor vall.]. *1813:* a ... Falu közönséges helyei fel osztásakor a Székely Szabadoknak jutott, vagyis elsö Táblában [Szentháromság MT; EHA]. *1816:* az Székely Szabadok hellyeinek szomszédságaiban [Jobbágyfva MT; EHA] ✱ ~ *szabados. 1809:* a' ... Falu közönséges hellyei fel osztásakor a' székelly szabadosoknak jutott Táblához [Szentháromság MT; EHA] ✱ ~ *származású. 1850:* Székely származásu Bara Joseff [Mv; DobLev. V/1303] ✱ ~ *születésű. 1804:* Székelly szülletesü, melly beszédgyéből-is ki-tettzik ... tiszta beszédü, tsak hogy székellyes Dialectussai vagynak [DLt nyomt. kl] ✱ ~ *úr* a székely rendi náció tagja. *1554:* Az Ado fizetesnek modgya az zekel urak közöth [Mv; SzO II, 108]. *1566:* Az zekely uraim dolgarol eo felsege parancholatyabol ez vegeztetet, hogy az feo nep hazoktol mindenyk mint az Nemes vraim feyenkent oth legyenek az hadban ew felsege mellet [i.h. 181 ogy-i vég-

és]. *1635:* 15 Julii. Holt meg az nagyságos Mikó Ferenc, ejedelemnek fő tanácsa, székely úr, Gyulafehérváratt az naga házánál [Kv, KvE 167 SB]. *1635/1752:* Mikor szeény meg holt Gabriel Fejedelem ... a Székely Uraimot a ogarasi Hidon generaliter meg mustrálá, ott voltam eő elsége után énis Fogarasban [Miklósfva U; LLt]. *1770:* Egyszóval világ csúfjára tétettetett a nagy méltóságos paaszt székely úr [RettE 232] ✳ ~ *vitézlő rend.* *1690:* Mert Urak fő, s, nemes Emberek Özvegy Aszszonyok Arvak udvarházaira, Papok hazaira valo szállás absq(ue) omni respectu meg volt; akar mi rendbeli Emberek és az Szekely vitezlő rendek Lovainak, marhainak postara valo el vivese, uton jarok(na)k es egjeb artatlan emberek(ne)k fosztasa ... es az sok ingyen élődés, mellyekről Inquisitio lesze(n) és annak idejben à G(ene)ralnak ő kgl(ne)k p(rae)sentaltatni fog [Törzs. Bethlen Sámuel fej. ut.].

2. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *generális* a székely hadak főparancsnoka; comandantul suprem al oştirii secuieşti; General der Szekler. *1662:* Die 4. Aprilis 1634. esztendőben midőn reggel mind az marosszéki tisztektől mezei kapitányoktól, hadnagyoktól, fő-főlegényektől, maga főember szolgáitól, mint udvari főkapitány s székely generális nagy comitívával, kísérő néppel udvarhoz felkísértetett volna szállásárul, már az udvari belső tisztviselőknek ... tudásokkal lévén a fejedelem akaratja és parancsolatja [SKr 151] ✳ ~ *királybíró* a székely székek főtisztviselője; jude crăiesc/înalt demnitar în scaunele secuieşti; Königsrichter. *1566:* Az zekel kiraly Birak az kiraly Birosagrol valo zolgaykat az ew felsege fyzetessen walo zolgak nekwl allassak eleo az orzag zazloia ala, fel Akaztassanak pena alat [SzO II, 182 ogy-i végzés]. *1704:* Ugyan ma hallottuk, hogy Mikes uramat a kurucok ki akarnák adni a Brassóban fogva levő két székely királybírókért [WIN I, 73] ✳ ~ *náció* székely rendi nemzet; naţiunea secuiască; die Szeklernation (als eine der drei „Nationen" in ständischen Siebenbürgen). *1671:* Vadnak olly személlyek-is a' Székelységen kik ez háboruságos időkben extrahalt novumokat el-vesztették, végesztűk azt-is Nagod kegyelmességéből, hogy a' Székely Natio közzűl a' ki Novumát el-vesztette, ne incurrallyon calumnalis poenaban hanem köztők lévő usus szerént remedealhassa dolgát, comperta tamen rei veritate [CC 42]. *1677:* Tudgyuk azert kigl(tekne)kis mint igaza(n) hazajat s maradekjat szeretö Emberek(ne)k, ha nem annyi mertekb(en)is, mint nekűnk szekely natio(na)k, de sok dolgokb(an) es különb külömb formab(an) tala(n) velünk egyt ert, közönsegesenis megbantodasok nagyok, mellyek(ne)k el halgatasaval, ne(m) hogy szegény hazánk meg maradasara jo remenysegünk(ne)k uttya; sött naponként sze(m) pillantasonként valo közelitese veszedelem(ne)k lattassek [Maksa Hsz; PatN 67b Hsz rendeinek nyil.]. *1710:* Mégis, hogy ki ne tudódjék dolga, a fejedelem előtt kegyelmedet szüntelen avval vádolja, hogy kegyelmed fejedelemséget sollicitál magának a portán, és az egész székely nátiót a fejdelem ellen akarja fellázzasztani [CsH 110]. *1729:* minekelőtte azon Controversia valóságos reambulatio által végképpen sopiáltathatott vólna szegény Itélő-Mester Sándor Gergely Vram, és a Nemes székely Natio részérűl denominältatott Commissarius idvezűlt Kereszturi Mihály Vram, eő kglmek medio tempore decedálván ... méltóztassék ... más Commissariusokat denominálni [K; Ks 7. XV. 15]. *1749:* Institutio pro Connumeratione A(nno) 1749 ... 5to Az Controversianelkül immunitas(bann) levő Nemes Ember(ne)k az Nms Orszag es Szekelly Natio Conclusumi szerint Birájok, oszkotarjok engedtessek ... 8vo Jobbagjbol allo Faluk Pasztori eximaltatnak [Hsz; ApLt 3]. *1760:* Azt is hallám, hogy a székely natió őfelségétől solicitálja a personalis insurrectiót csak adja meg régi szabadságokat, s amint a hír foly, nagy dolog, ha meg nem engedtetik nékiek [RettE 103].

3. a székely törvények szerinti, székely jogállapot/státus szerinti; care este făcut conform legilor secuieşti, care au la bază legile secuieşti; szeklerisch, gemäß der Rechtsstellung der Szekler. **Szk:** ~ *fiat illető jószág.* *1825:* Ezen Uzoni Szekely, Fiat illető Joszág (így!) ... maradni kelletik a Törvény szerint a Fiunknak Karolynak ebből és ezekből a Leányoknak tsupán tsak annyi Jussok vagyon, hogy illendőleg kelletik parafernizalni, a minthogy Ujjvara sine Kispál Agnest Leányunkot ki is ruháztuk, ki vévén még az ezüst nemü meg adása boldogabb Időnkre halasztodot [Hsz; Kp V/347] ✳ ~ *fiúágon való* csak fiú által örökölhető. *1737:* Sém Anyai Sém nagy Anyai Sém pedig Szülő Anyai Joszágok<na>k nem hallottam, hanem ös örökös Szekely Fiu Agon valoknak hallottam, és tudom lenni az nevezett Joszágokott [Illyefva Hsz; LLt Fr. Petko senior (70) vall.] ✳ ~ *fiúleány* fiúsított leány. *1854:* kedves Feleségem Szabo Theresia székely Fiu-Leány léve (!) birom az ö Fekvö birtokait a Szabo Jusson [Uzon Hsz; Kp V. 398 Kispál György nyil.] ✳ ~ *jószág.* *1779:* S minthogy a feleségem anyja ezen a tavaszon holt meg, az odabévaló gyermekei, Kandó Bálint s János, kijövén, hogy ami kevés jószága maradott felosszuk, sokat kellett veszekednem vélek, mivel az odabé Udvarhely széki dályai jószágot nem akarták a leányokkal oszlóra bocsátani azt mondván, hogy a székely jószág nem illet leányt [RettE 399] ✳ ~ *jusson való.* *1758:* szerzet ... négj holdat mejnek ketteje Szekej jussan valo [Asz; Borb. II Andreas Biro de Rákos (79) ns vall.] ✳ ~ *konstitúció.* *1821:* Mü alázatosan könyörgünk a nemes Batailons- és Regiments-Commandónak, hogy mivel mü a mü közönséges osztatlan helyeinket, nevezetesen Borszéket az hasonló hatalmas foglalások ellen nem oltalmazhatjuk és ős jövedelmeink ezáltal nagyon csonkítatnak: méltóztassék atyai fő vigyázatjánál fogva a mü jovainkat és abból jövő jövedelmeinket megoltalmozni, míglen azok a közönséges osztatlan helyek nevezete alatt maradnak, mivelhogy az a székely és országos constitutió szerént a közönséges osztatlan helyek mindenütt a commonitások vigyázatjok alatt tartoznak [Ditró/Szárhegy Cs; RSzF 141] ✳ ~ *(nagy)gyűlés.* *1849 u.:* Bethlen János később érkezett arra, hogy a székely gyülés összehivását meg gátolja, de ő és mások mindent el követtek, hogy a székelyek tömegestöli ki mozditása meg ne történjék, de fájdalom! siker nélkül | Midön ... Berzenczei székely nagy gyűlést hirdetett, mind nekem, mind többi társaimnak vélekedése az volt, hogy ... Bethlen János igyekezzék reá venni, hogy vegye vissza proclamatioját, gr. Miko pedig tiltsa be a székely gyülést, melynek megtartása a hazát lángba boríthatja [EM XLIX, 548, 648 Zeyk Károly kezével] ✳ ~ *nemesi jog.* *1844:* a folyamodo kerésének engedni, annyival méltábban el határoztuk, mentől nyilvánosabb kőz tudatunkban vagyon az: hogy a Homorod oklándi Nagy néven lévő Nemzetség mindenkoron Székelly Nemesi joggal, és kiváltsággal birt, 's bir jelenleg is [UszLt XI. 85/1. 89–90] ✳ ~ *örökség.* *1596:* az zekely eréksegh nemzetsegreól nemzetsegre, Attiafyrol Atiafyra zall [UszT 11/78]. *1610:* azok az eoreoksegek az Reghi zabadsagh ideybenis zabad zekelj eoreogsegek uoltak ... Miertt pedigh enis eggyk fel peres ugia(n) áffele eoreogsege(n) la-

ko(m) s azt bíro(m) az melle megh kíuanhato(m) [i.h. 24b]. *1803:* Ezen mindenik nevezett jószágott valoságos Székely örökségneké vagy ellenkezőleg tudgya lenni a Tanu [Szenterzsébet U; Borb. II vk] | Az Exponensek Utrizalt Jószágokot Cum appertinentiis Valoságos székely örökségnek tudom lenni [uo.; i.h. Agilis id. Török János (71) vall.] ✻ ~ *vajda* nem létező, de politikai megnyerés céljából felajánlott, az erdélyi vajdáéhoz hasonló tisztség. *1620:* Te légy székely vajda, és te keresd meg az országban mind az magyarok közül, ki légyen a vajda és az szászok közül is[a] [BTN[2] 394. — [a]A mufti szavai Balassi Ferenczhez] ✻ ~ *vajdaság* nem létező, de politikai célból felajánlott saját kormányzati terület. *1620:* Tefelőled penig megvolt az hír, hogy az székelység között tenáladnál nagyubb úr nincsen, és tenéked akarta adni az székely vajdaságot [BTN[2] 391] ✻ *(nemes) ~ szabadság/~ nemesi szabadság* **a.** az 1562-es székely felkelés előtti korszak, esetleg az 1599-es székely szabadságlevelek ideje. *1640:* Az Alperesekis hasonlokeppen sokat bizonítuan, arrol tudni íllik hogí az A(ctor) praedecessorí semmit ot ne(m) birtak volna, az mely az Zekely zabadsagkor megh zabadult, es kinek kinek megh ment [Mv; DLev. 5]. — **b.** székely törvény/szokásjog. *1750:* Mentűnk a' Tserefalvi útnál a' Barta Tserére ki menő út mellett lévő Ló kőtő helyre, melly Ló kőtő hely marad ennekutánna is a' Nemes Székely Szabadsággal élő Lakosoknak a' Mlgs Possessor Urakkal együtt [Koronka MT; EHA]. *1763:* fegyvert adtak vala oly Titulus mellett hogy a Kurutz világ után Atyainktoll el vett Fegyver helyett adnák, Regimentekre, Companiákra ... fel osztottanak vala, páltza alá fogtanak, meg akárván fosztani ... Scithiáboll hozott őssűnkről réánk Szállott Székely Nemessi szabadságunktoll [Hsz; UszLt 16]. *1776:* Ezen Nemes Haza fiai közűl Székely Szabadsággal élő Szűletet Szabod Székelyek Szálván mi ki Maros Székben Magyarosb(an) Feleségeink ős Székely Jussokra ... már Jo időtől fogva ő Felsége Portiojat fizetyűk [Told. 45/7]. *1780/1784:* székelly szabadsággal élö személlyeknek hivatallyakra az irt Szekben és Faluban ... meg jelentünk volna [Galambod MT; i.h. 29].

4. székelyektől gyártott/készített; făcut de secui; von Szeklern hergestellt | székely szokás/gyakorlat/ízlés szerint készített; făcut după obiceiul/gustul secuiesc; von Szeklern hergestellt, nach Szeklerart gefertigt/nach die Sitte der Szekler gemacht. **Szk:** ~ *általvető. 1628:* Egy eoregh szekel altal vetö [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 2] ✻ ~ *deszka. 1656:* Vagyon koniha szekerben valo kett fenekes uy kás, szekeli deszka nro. 36, szel deszka nro. 25 [Fog.; UF II, 148]. *1700:* Nemzetes Szathmári Szilágyi Gjörgj Kükűllővári vdvarbiró vram Sz.István napi sokadalomkor adott vékony székely deszkát a' Görögöknek nuon 109 ... négj négj pénzért. Item vastag deszkát 124 ⁄ száz huszon négjet hat, hat pénzért [Küküllővár KK; UtI]. *1702:* a Nagy Házban ... vagyon 14 fennyes gerendákból állo gyalult Székelly deszkával padoltatott padlása ezen ... 14. gerendák 10. öreg vas Szegekkel vadnak a közepin fel Szegezve [O.brettye H; Born. XXIX. 4]. *1743:* Ezen nagj palotának felső padimentoma fenyö gerendákon ál, keskenj Székely deszkából valo párkányozásával edgjűtt [Boroskrakkó AF; BfN] ✻ ~ *eke. 1823–1830:* Írtam Beckmann János oeconomia professorról, és hogy nekie egy székely eke modelljét ígértem, mert az európai nemzetek ekéi közül majd csak e nélküli szűkölködik [FogE 217] ✻ ~ *fenyődeszka. 1696:* Ezen palotaba(n) vagyon Szekely Fenyö Deszka No 75 [Bethlen SzD; BK]. *1813:* Székelj fenyö Deszka [Veresegyháza AF; Told. 18] ✻ ~ *festékes. 1704 e./1770 k.:* Székely István Ur(am) Isténehez, Eklésiájához való szeretetiből conferalt és adott a' Sajó Keresztúri Prédikálló székre Chatedrára egy Székely Festékest, segillje tőbbre Isten ő Klmét [Sajókeresztúr SzD; SzConscr.]. *1728:* Egj kecse, (: szekely festekes :) Cathedrara valo [Besenyő Hsz; SVJk]. *1743:* edgy ször Szekely festekes [Ernye MT; UnVJk 53] ✻ ~ *fűrészdeszka. 1585:* Veottem esmeg 8 zeckel fw rez dezkat vgyan az Silipnek p(ro) f.—d. 56 [Kv; Szám. 3/XXI. 4]. *1647:* Vagjon Uy Szekely fürez Deszka nro 45 [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1685 e.:* Szekely fürez deszka Nro 117. Hajo deszka Nro 18 [Gyf; MvRKLev. Urb. 27] ✻ ~ *gyolcs. 1748:* Elö ruha székely Gjoltsbol valo Nro 6 [Nagyida K; Told. 11/95]. *1791:* 277 Sing Székelly Gyolts ... 1 Vég s 34 Sing Brassai Gyolts [Mv; Mvlev.] ✻ ~ *huszárkard. 1823–1830:* Máthé László az háznál felkeresett minket ... székely huszárköntösbe s huszárkarddal volt, holott azelőtt világoskék köntösbe járt mint kancellista és mint prokurátor is [FogE 85] ✻ ~ *huszárköntös* → ~ *huszárkard* ✻ ~ *kárpit. 1627:* Egj szekelj Karpit viselt f — d- 50 [Kv; RDL I. 134]. *1628:* egy szekel karpitban be kótue uadnak ket vaszon kendő[a] [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. — 11. — [a]Folyt. a fels.]. *1666:* ada eő kglme ... egy falra valo szekely karpitot [Kv; Berz. 7. LXV/28]. *1704:* Egy rongyos fekete ször Székelly Kárpit [Kv; WassLt Vass Daniel portékái közt] ✻ ~ *kávavéka. 1805:* Székely Káva véka ... Székely káva fél véka [Buza SzD; LLt Csáky-per 124. L. 31] ✻ ~ *kecse. 1726:* Egy vereses székely kecse [Szemerja Hsz; HSzjP] ✻ ~ *kemence. 1621:* Az Gradicz alat ualo kamaraban fundamentomatol fogua Czinalt[a] Egj Zekel kemenczet p(ro) fl. 1. d. 25 [Kv; Szám. 15b/IV. 28 — [a]Fazakas Istvan] ✻ ~ *kendő. 1807:* Abadi Kata, Szűletésére nézve Nemes Háromszéki Zabolai ... mintegy 45 Esztendős ... visel a fején hoszszú Székely kendöt [DLt 849 nyomt. kl] ✻ ~ *keszkenő. 1855:* küld Feleségem Mimi Hugomnak a Jo nődnek egy Székely szöt téli keszkemjöt és egy véka kőles kását [Uzon Hsz; Kp V. 405 Kispál György Kispál Lajoshoz] ✻ ~ *kilim. 1719:* Egy Szekel kilimet hagyok Kanyo Antal Uramnak [Eresztevény Hsz; HSzjP]. *1728:* Egj viseltes portai szőnyeg. Egj szekely kilin (: vagj festekes :) [Réty Hsz; SVJk] ✻ ~ *láda. 1698:* az közepső pinczeb(en) edgj kis szekelj Lada az ladan edgj lakat [Kóród KK; LLt Fasc. 72]. *1730:* Egy Szekel Lada [Kőrispatak U; Pf]. *1736:* Az Ur Házáb(an) ... Rosz üres Szekrény, vagy székelly Láda [Várhegy MT; CU XIII/1. 101] | Székelly Láda vagy Szekrény edgyiken lakat van, nem tudatik mi van benne [Martonfva NK; CU]. *1764:* égy Székely láda vagy Szekrény Melyb(en) égy Réz Mosár űtőstől, égy vas Kalány [Kál MT; Berz. 6. 54. L. 2]. *1811:* egy kis székelly lada [Jedd MT; LLt] ✻ ~ *öv. 1636:* Eggietmás Aprolék kalmár marha ... Vannak szekeli Eőuek Nro: 13 Eggiet p(ro) d. 8 teszen ... f. 1 d. [Kv; RDL I. 109] ✻ ~ *padfedél. 1628:* Egy uegh szekel Pad fedel [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 2] ✻ ~ *pálinka. 1765:* el fogyván az Eget bor Vettem Székely pálinkát 14 kupát és felet a d. 24 és adatatt kupája a d 36 ebből jöt haszan fl. 01 d 74 [Nagybarcsa H; Ks 71/52 Szám.] ✻ ~ *puska. 1647:* Ket rosz Szekely puska No. 2 [Drassó AF; BK 48/16] ✻ ~ *sáhos abrosz. 1723:* Székely Sáhos abrosz ulnae 6tod fél. Más Székely Sáhos abrosz ulnae 5 [Koronka MT; Told. 29/2] ✻ ~ *szekrény. 1629:* Egj szekel szekreni retez fo rajta [Szentdemeter U; LLt]. *1658:* Eoregh szuszekot, egy székely szekrent, egy ladam Vagyon az felesegem kezenel, azis legyen Eóve [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. *1694:* 1

;zekely Szekreny 1 kocsiban valo lapos láda [Torda; Told. 1/34]. *1783:* Székely Szekrény feneketlen [Náznánfva MT; Berz. 13. VII/24]. *1811:* Egj kis Székely Szekrény Jedd MT; LLt] ✳ ~ *szőttes. 1845:* Duduj Annis ... visel ;zékely szöttes kék fejtős fersinget, kék kurtit [DLt 52 kv-i ıyomt. kl]. *1850 k.:* 4 derekaj uj gyapat tokkal székely ;zöttes haj rajtok [Pk 2] ✳ ~ *szuszék. 1717:* Négy közep-;zerű székely szuszék ... edgjikében vagyon Fejérnek valo mosott buza metr. 23 ... Az harmadik két fele rekeszes ;dgjik feliben ... kerti borso metr. 71/2 [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 2]. *1810:* Egy Székelly Kis Szuszék [Jedd MT; LLt]. *1849:* A Gabonásba ... Két otska székej szuszékok [Somkerék SzD; Ks 73/55] ✳ ~ *terítő. 1676–1714:* Simon Mihályné egy zöld selyemmel varrott kendőt, s székely terítőt ... adott[a] [Désfva KK; NrNyt VII. 126. — [a]Az egyháznak] ✳ *lábas* ~ *szekrény. 1675:* Madarason levő Zalogos udvarhaz következik ez szerent ... Ket Labas szekely szekreni [Mezőmadaras MT; Borb. II néhai Makai Mihály inv.]. *1677:* egy Kopia és két Lábos Szekely Szekrin [Mezőmadaras MT; Borb. II].

5. székelyes, a székelyekre jellemző; secuiesc, caracteristic secuilor; szeklerisch, für die Szekler typisch. **Szk:** ~ *formát mutat. 1793:* idősbb Kászoni István ... ugy hallottam hogy Székely földről Származott ki ide különbenis székely formát mutatot, Szekelyesen beszelt [Nagylak AF; DobLev IV/722 Opriska Ilia (50) col. vall.] ✳ ~ *módon. 1623:* mind(en) keth Eőlnere harom harom gerenda Jusson Ezertt hogy az louaknak zekely modon allasokott kell czyenalny Mely allasfakott az gerendakb(an) kelletik be vesny es zegezny [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1825:* A Csűr ... ezenn Csűrös Kertben vagjon Derék fenyő, jo, sima, rako Boronabol valo Székelly modonn keszittet ket odru mellynek mind ket felőll szelés Deszka Csűr kapuja vagj ajtoja van [Papolc Hsz; SzentkZs Conscr. 150] ✳ ~ *módra. 1671:* Bezzeg, Uram, Béldi uram székely módra kezde velünk bánni [TML V, 453 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1785:* Egy Csűr, melynek Székely modra két felől két Istálloja, és azok felett, két gabona tarto Odra vagyon, Szalma Sub fedele, nehol jukatos, az két Istállonak Sem alol sem felyűl padlása és ajtaja, vgy az Csűrnek is kapuji nintsenek [Szu; Ks 73. 55]. *1801:* Székelly modgyára épült Csűrbe, 3 cséplő jo moddal tsépelhet [Nagynyulas K; DLev. 5] ✳ ~ *vágóványú* székelyes vágású/formájú. *1760:* Szintén az estve vészem Pap János által, az kgld ... Levelét az Dobolyi Vr(am)éval kedvesen; Az B. Kórda[a] székely vágóványu természetű Praefectussa is irt egy Tőkéletlen Levelet, láttzik hogy az Vra ductussát követi; mert ők akartak meg csalni, még is minket vádolnak [Igenpataka AF; TL gr. Teleki Ádám aláírásával. — [a]Br. Korda György, a levélíró veje] ✳ ~ *vers. 1896:* Persze ha hever vagy egy lelkes székely vers s tán azt küldenéd el, jó lenne. Mindenesetre úgy tégy, ahogy jólesik neked [PLev. 182 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Sz. *1680 k./1715 k.:* Ha a' kuvasz kőzt jársz, ne hadd el a' Fustélt Sok orozva marás, tészen Székely fortélyt [Rosnyai, HorTurc. 139].

6. székely tárgyú; cu tematica secuiască; aus der Kultur der Szekler (thematisch die Szekler betreffend). *1896:* A program egy évre ez: szeptember 2-ik vasárnapon székely felolvasás lesz; balladák (szóban, nótában), rajzok, mesék. Reménylem, tűrhető lesz. Kiadjuk egy füzetben [PLev. 184 Petelei István Jakab Ödönhöz].

7. ~ *fajú ló* cal secuiesc; szeklerstämmiges Pferd. *1855:* Két sovány székely faju lovát egész ut alatt egy szem abrakban sem részeltette, de a feneketlen sarakban mégis soha fenn nem akadtak, sőt rebenczességből néha meg is ragadtak [ÚjfE 153].

8. székelyek lakta; locuit de secui; von Szeklern bewohnt. *1598:* Mikor az harcz megh leön Moldúaba, en az Leng'elek kezebe estem uala, fel vynek Lengél orzagba, Veghre el zabadulek, Ala Jeoúek Moldouara Az Zekel videkre ieoúek [UszT 13/37 Martinus Sillo de Cichio pp vall.].

Hn. *1572:* Zekelj Telek olda<l>a(n) [Bh; KHn 6]. *1590:* Zekeli oldal oldala [Szentdemeter U]. *1592:* Zekely oszo pataka mellet [UszT]. *1639/1687 k.:* Székely élben égy tővisses pallag [Nagyernye MT; MMatr. 279]. *1647:* Szekely Utza [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1697:* Szekelj uton (sz) [Hidvég Hsz]. *1699:* Székély oldal [Nagykend KK]. *1727/XVIII. sz.:* Zilah Varossában Székely Vtszában [Zilah, Borb. II]. *1734:* az Várfalvi Székellyvár oldalán valo Lyukban [Várfva TA]. *1744:* Szekel oldalon a To mellet (sz) [Szentdemeter U]. *1766:* Székely Uttzában [Nagyfalu Sz]. *1773:* A Székelly Parlag Keresztfáján kűjel (sz). a Székelly parlagon kűllyel a kővesben (sz) [Alfalu Cs]. *1785/1818:* A Székely Rétben (k) [Marossztkirály MT]. *1799:* Székelly hegy (sző) [Ludvég K]. *1815/1859:* a' székely út mellett (sz) [Előpatak Hsz]. *1830:* Székel ut nap keleti felén [Hidvég Hsz]. *1835:* A' Székely utba (sz) [Árapatak Hsz].

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

II. *fn* **1.** székely ember; secui; Szekler, Szeklerin. *1554:* Myerth penygh az Maros Zeken lakozo Zekely wraymnak az ló fewseghbewl kylemb Zokasok wagyon az töb zekelynel, ezeknek az kyknek lo fewseghek walamely falwban wagion, ezeknek az ew embery kyketh az ew ló fősegheken tartanak megh ne rothassanak [Mv; SzO II, 108]. *1590:* Az Buza keörniwl asattam arkoth ... fizettem attol valami zekeljeknek [Kv; Szám 4/XIX. 17]. *1600:* io reminsegwnk wagion az teöb zekeliek felöllis [Torda; DLt 263]. *1621:* Novemberben az tatárokban egynéhány ezer Erdélyben általjöve Brassónál és Fogarasnál, Szebennél, Szászsebesnél; elkésérek Déva felé az székelyek és vármegyebeliek, de semmi kárt nem töttek [Kv; KvE 152 SB]. *1636:* monda Koházi Kathalin Te ven szákálu szekely cziak heyaba(n) dűlz fulz, mert az migh elek addigh ne(m) czinalz ot házát, hane(m) ha megh halok, az uta(n) ha rad marad [Mv; MvLt 291. 65a]. *1663:* Higgye is el, csak most is az székelyektől és nemesektől való dézma kivánása Hector uramnak nagy zenebonát csinált vala, de mégis ő felsége igaz hívei lecsendesedtek. Tudja Kegyelmed, az székely nehezteli affélét [TML II, 624 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz]. *1677:* Mint egyebek, ugy a' Székelyek-is, ha mikor extra Regnum Fejedelmek, vagy a' Haza szolgálattyában küldettetnek, elegedendő költség adassék nékik, a' szolgálathoz és uthoz képest; ide nem értvén a' rend szerint Oláh Országokra, vagy másuvá valo postálkodást, küldözést, vagy hirek tudására, vigyázásra a' Tisztektől expedialtatni szokott embereket [AC 240]. *1704:* Rabot többet nem hoztanak kettőnél, azok sem derék emberek, csak holmi dibdáb székelyek [WIN I, 296]. *1710 k.:* Mü erdélyiek többen voltunk, mint az említett nagy basa hada a szolnoki hídnál, hihető sok szökött volt már el, mert ahhoz a török jól tud, mint szintén a székely [BÖn. 731]. *1770:* Bornemisza Ignác ... A székelyt s a németet felette szerető ember volt. Nem soknak szolgált míg élt. Nem is szolgált valamire való

embereknek, hanem afféle alávaló, hitvány székelyeknek, mint Hodor Józsefnek, Fehér Sámuelnek, kik közül ezt cigányok vajdájának, amazt kolozsi kamaraispánságra emelte [RettE 226]. *1771:* Dobai Bálinttol hallottam hogy Hadnagy Uramrol azt mondotta hogy egy hitvan székely még is mindgyárt Hadnagyá lett [Dés; DLt 321. 47b]. *1792 k.:* A székelek ... három rendre vagynak fel osztva, kik kőzűl a kik első Neméseknek hivattatnak, mások az ők Nyelvék szerent Lőfi Székellyeknek ... a többik kősseg neve alatt tartatnak [UszLt X. 80]. *1793:* Kaszoni Istvánt értem ... hogy it Nagy Lakon Megyes Mesteris volt és Letzfalvárol Származot ki ide ... de enis ... tudakozottam egy Létzfalvi Székelytől ... hogy Kaszoni Istvánnak az Attyafiai oda bé Létzfalvai Nemes emberek ... Létfalván Joszága vagyon az Attyafiai birják ki származások utan Szekelyek(ne)k tartattak ítten [Nagylak AF; DobLev. IV/722 Lad. Bartha (48) lib. vall.]. *1800:* bizattassék ezen dolog(na)k ki-hirdettetése, rá politica linea, a' Dulo-Commissariusokra, (: igy nevezi a' Székely a' Szolga Birákat :) a' kik ne tsak a G(ubernalis) Commissiot publicálják, hanem minden esztendőb(en) midőn investigálnak kétszer, investigálják a' Praevaricatorokat-is, akár a' Halgatok, akar a' Papok legyenek [Márkod MT; IB. Gombási István lev.]. *1803:* a' többek kőzőtt egy nyakos székelly fenyegetett hogj meg lő, s a' puskáját ollyan poziturábais tartotta [Szászrégen; Born. XVc. 1/63 Joan. Frittsch (43) civis vall.]. *1823:* minden törsökös Szekelj a kett szolgállo Ember ki allitásával tetetődett menté [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1834:* kiáltotta, hogy Szőts Urunk apja-anya Czigányok voltak, és az apja az akasztofán holt meg; maga pedig puskakerűlő székely légyen [KLev.]. *1843:* a' meg őletett Székely testét ifj. Bottyán Minya egy kötélnél fogva a' Székely ingét kövel meg töltve beeresztette volna a' Bágyoni To tisztásában [Kercsed TA; i.h.]. *1896:* Azért legyen időd ... írd meg e pár sort addig, s írasd meg a másik székellyel [PLev. 179–80 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szn. *1453:* Johannes Zekel [Kv; TT 1882. 530]. *1459:* Mich. Zekel de Zenthywan [BfO II, 13]. *1482:* Valentino Zekel jb [M.zsuk K; TelO II, 148]. *1491:* Georgius Zekel [Dés; DLt 66]. *1520:* Nicolai Zekel de Wayda Zenth Iwan [TelO II, 439]. *1554:* Zekel paalne. Zekel anthal. Zekel balas. Zekel gergel. Zekel thamas [Kv; Szám. 1/IV. 18, 22, 37, 42, 43]. *1564:* Ladislaus Zekel [Kv; TanJk V/1. 71]. *1567:* Szekel Antalne [M.kikes[a]; BesztLt 86. — [a]Kékes SzD]. *1568:* Zekel Janos [Gyf; BfN 54/6]. *1572:* Zekel lwkacz [Dés; DLt 183] | Zekeol János [M.valkó K; KP]. *1574:* Zekel Myklos [Erked K; LLt Fasc. 29]. *1575:* Gregorius Zekeoly Jŭdex [Dés; DLt 188]. *1595:* Zekel Moises [UszT 10/104]. *1602:* Zekely Leorincz [Kv; TJk VI/1. 571]. *1603:* zekelj mjklos [UszT 17/81]. *1607:* Zekely Moses [Mv; MvLt 290. 7b]. *1609:* Zekeli Moses [Uzon Hsz; BLt]. *1610:* Zekel Miklos [Taploca Cs; LLt Fasc. 155]. *1614:* Szekel Balas pp [Feldoboly Hsz; BethU 216] | Zekelj Andras pix. Zekelj Gaspar pix. [Havad MT; i.h. 72]. *1627:* Szekel Andras [Várfva TA; Kp III. 94] | Szekely Pal kuldus [Bordos U; UszLt IV. 50/69]. *1641:* Szekelj Istua(n) [Sajókeresztúr SzD; BfR]. *1657:* Szekely Judit [SzJk 83]. *1664:* szekelj giŭrka [A.szovát K; SLt R. 28]. *1666:* Mi ... szekŏlj Gaspar es szekŏlj Istvanj mind ketten torda Varmegyeb(en) Radnotfajan lako Nemes szemiljek [BLt]. *1668:* Szĕkely Istvan [Imecsfva Hsz; HSzjP]. *1685:* ŭdősbik Szekel Boldisar [Kilyén Hsz; LLt]. *1712:* Szekély Ferentz. Szekély Miklos [Aranyosrákos TA; Borb. II]. *1713:* Székely István [Dés; DLt 493]. *1731:* Szekelly Samuel [Kászonjakabfva Cs; BCs]. *1735:* Székely Mihokné [Torockó; Bosla]. *1738:* Groff Székely Lászlo Urfi [ApLt 5 Kálnoki Mihály a gubhoz]. *1744:* Szekely Samuél [Kv; TJk XV/4. 22]. *1748:* Idősb Szekelly Péter, Kőzépső Székelly Péter, Székelly Györgj [Marossztkirály AF; Told. 53]. *1762:* Székely Ferenczné [Torda; TJkT V. 106]. *1763:* Székelly Lászlo [Egerpatak Hsz; HSzjP]. *1782:* Groff Székely Adam Vr eo Nga [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 57]. *1820:* Székelly Rosi [Várfva TA; JHb 48 id. Pálfj Tamás (57) ns vall.]. *1831:* Székelly Farkasné [Torda; TVLt közig. ir.].

Hn. *1711:* alol a' Székellyek uttya szomszédja (sz) [O.lapád AF; EHA]. *1731:* Szekellyb(en) (sz) [Damos K; KHn 43]. *1773:* a Székelly parlaga vápájában (sz) [Alfalu Cs; EHA]. *1799:* Székelyek erdeje Székelyek tanorokjába (k) [Jobbágyfva MT; EHA]. *1816:* A Székely utnál (sz) [Hidvég Hsz; EHA]. *1835:* szomszédja sz: keletről a' Székely ut [Erősd Hsz; EHA].

Szk: ~ *csinálta szőnyeg. 1632:* Az Lakatos Gergely Aruáianak Istoknak, maradot az Anniatol két derékaly, kétt párna ... egy tarka székely csinalta rosz szeőniegh [Gyf.; EMKt VI. E. 2. 228a] ✳ *darabonti renden levő ~. 1677:* Az Hadban szolgáló Lofő és Darabanti renden lévő Székelyeknek, a' kőztők lako Nemességtől bántodását, és azok miat az Ország szolgálattyára valo hadakozo népnek kevesedését látván boldog emlekezetű időshik Rakoczi Györgj Fejedelem ... in Anno 1635 ... az egész Székelységnek állapottyát szorgalmatoson perlustralta, minden Székekre Nemes, Lofő és Darabanti renden lévő Vitézlő népeket feliratvan, kűlőn kűlőn bizonyos Urbariumokban consignaltatot ... minden rendeket gyermekeivel és őrőkségeivel registraltatot [AC 151–2] ✳ *harisnyás ~. 1776:* Macskási Krisztina ... csináltatott volt magának két leányt a Dósa neve alatt, kinek egyikét vette a mostani harisnyás székelyből lett Gál János nevű director, a másikat vette generális Macskási Farkas úr fia [RettE 365] ✳ *lófő renden levő ~ → darabonti renden levő ~* ✳ *szabad ~. 1599:* Chortan Benedek, Palfalwy zabad zekely (80) vall. [UszT 15/194]. *1600:* Bartha Marto(n), Malo(m)falui, zabad zekely (25) vall. | Zeöch Istwan Ethedi, Zabad Zekely, es Mihalyffi Martha valnak p(ro)katorul Koronkai Imreheth, Antalffy Thamast ... egyebekethis walakik erettek es mellettek zolnak | Zetelaka falwa Zabad Zekeliek p(ro)katort walnak Almassi Isthwan deakot [i.h. 15/106, 15/202, 15/226]. *1604:* az zabad erdeoketis vgy elhessek az mint eo magok az Zabad zekeliek [Mv; BálLt 57]. *1606:* Hegy Janosne Bikafaluy zabad Zekely Ersebett megh eskŭt [UszT 20/102]. *1607:* Bozorad Andras Kereztur falui zabad zekeli Annor(um) 50 [i.h. 20/351]. *1608:* Az Pettkj Janos vram foglalasaban penig ennyit tud hogi egizer Kornis Balas vram idejeben Mustrasok volt, akkor penig az Kornis farkas vram Musnaban lako iobbagj es az szabad szekellyekkel az Mustran valanak, Pettkj Janos vram az Regestromot veue, es az Kornis vram iobbaginak neweket kj vonogala, es ezt monda nekik: Mennyetek haza, es az napsagtol fogva tudom hogi Dersbe hittak szolgalnj [Muzsna U; TSb 21]. *1619:* bizonios somma fizetesert keoteotte uolt magatt Eoreokeos Jobbagiul, melly Kus Janos annak Eleotte Zabad szekelj uolt [Kál MT; Berz. 10. 77/13]. *1623:* Pokol Ambarus Nem szabad szekólibeöl alló Jobbagia uolt [Oroszhegy U; Pf]. *1772:* à Szarhegyi Kopias Mihály Szabad Székely nemes embernek volt egy Dorottya nevű leanya arra Fiunak rá szállott Csomafalvabol olah Imre nevű Szabad Székely

LLt Fasc. 152]. *1797:* Első Vallo. Iosa András 51 Esztendős szabad székelly [Szárazajta Hsz; HSzjP]. *1800/1827:* a' szabad székelyek ... a' magok Irtásaiknak Rendében ki fizetödtenek [Erdősztgyörgy MT/Mv; TSb 51]. *1802:* Az ESzGyörgyi Visita(ti)oba producaltaték elöttünk az ESzGyörgyi Mlgs Possessorok(na)k és Szabad Székelyek(ne)k a' közönséges helyek Osztájárol költ levelek ... melyben az ESzGyörgyi Refor. Ekkla számára közönséges még égyezésből adattattak e' következendök, Örökös Jussal[a] [MMatr. 146. — [a]Köv. a fels.]. *1826:* Mü Sepsi Szent Iványi B Henter Jo'sef, Sárdi Simény György, ugy a' Kelementelki több bébirósok, birtokosok és Szabad Székely közönség, magunk és embereink nevekben és képekben a' Gyalakuta és Kelementelke határán Csulokáj nevü hely közén le folyo viz árok egyenes vitele ellen Gyalakuti Grof Lázár István Urnak az Oculatoria Commissiohoz adott protestatiojára ezt reflectaljuk és ez ellen reprotestalunk [Msz; GyL].

2. *főleg tbsz-ban* a székely rendi nációhoz tartozók és utódaik, a három erdélyi rendi náció egyike; secuii; (Angehörige einer der drei ständischen „Nationen" eine solche „Nation") Szekler. *1562:* Így töretének és rontatának meg a támadásért akkor a székelyek a király fiától 1562-ik esztendőben [ETA I, 20 BS]. *1571:* Az minemew haborwsagy most az orzagyban wagyon tew kteknel az imar nylwan wagyon, kyert mostis az Vr eo Naga hadath bochatotta, az Zekelyekre [Magyaró MT; BesztLt 3571 Paulus Banffy Lossonczy de Mogyoro a beszt-i bíróhoz]. *1573 k.:* Az zekelek feli Tamadasakor hagiot volt eo Nala chiaky Myhal kwpakat es Eotthwen egy gira Ezwsteot egi Ladaban, Egi twrbaban haro(m)zaz Lisimachos araniat [Kv; TJk III/3. 106b]. *1636:* az elmult napokban miüdön Ngod az szekelyek közt jára s Czikban szeredaban is Ngod mustrála ... igasságomat nem producalhattam [LLt Blasius Balyko de Ditro nyil.]. *1672:* Mi megosztók magunkat. Kapi uramék mentenek az vármegyék közé, Rédei uramékat küldtük az székely közé [TML VI, 374 Bánfi Sigmond Teleki Mihályhoz]. *1736:* Nem értem, de hallottam régi emberektől, hogy régen olyan szokás is volt, az mely most is az székelyek között a közrend között megtartatik, hogy az leánynézés után az leány apja két atyafiát elküldötte az legény házához, azok háztűz-látóknak hívattattak [MetTr 376]. *1763:* Generális Siskovics az őfelsége parancsolatjából Erdélybe 17-ma Martii 1763 beérkezett a székelyek között indult zenebona kezdőjének vagyis okának investigatiójára [RettE 148]. *1792 k.:* a' Székelyek még a' régi M. Királlyok(na)k idejébenis mind(en) Közönséges terü viselésektől üress, és mentseges szabadsagal birtanak, és Hazának oltalmára tett Törvényes Hadi szolgálaton és némely barombéli adományokon kivül, mely Ökör fizetesnek neveztetett, és a' mely Bonffiniusnak bizonyittása szer(ént) nem porontsolatbol, hanem mivel a' Székelek marhabéli Vagyonokkal bővölködtenek önként való jóakaratbol hüségének (!) Zálogaul adatott, semmit egyebet nem adoztak [UszLt X. 80 Plánum a székely nemzet állapotáról]. *1809:* kéttségben sem hozzuk hogy a' Nemes Ország Rendei, azt ne munkálodták volna, hogy müis Székelyek, és Armalista Nemesek, hogy az adozás terhe alol ki menekedgyünk [Asz; Borb. II].

Szk: *~ek ispánja. 1572:* Commentes Janos camora Ispansagaban Hozot vala zekesfeieruary andras deak vrunk ö Nagysaga akarattiabol aranyat zebenben Vrunk ö Nagysaga SB[a] Istuannak az erdely vaydanak es az zekelek Ispannyanak aranyot az Cemmentre [Nsz; MKsz 1896. 358. — [a]Somlyai Bathory]. *1574:* somliay Bator (!) Istwant ... valaztak erdelyben feiedeleme, vgy Mint erdely waydaua és az zekeleknek Ispannyaia [Nsz; i.h. 294]. *1638:* az Tekintetes es Nagos Rakoczy Georgy Erdeli orzagnak bizonios Feiedelme es Magiar orzagh Egi Rezenek vra szekelieknek Jspania [JHbK XII/24]. *1654:* My Lorántffy Susanna az Nehai méltóságos Tekentetes es Ngos Rákóci Geörgynek Erdély Országának Fejedelminek, Magyar Ország reszeinek Urának, és Székelyek Ispánynyának etc. megh hagyatot eőszvegye [UF II, 89]. *1671:* En Apafi Mihaly Erdély Országnak Fejedelme, Magyar Ország hozzá tartozó részeinek Ura, és Székelyek Ispánnya; Eskűszöm az élö Istenre[a] [CC 23. — [a]Köv. a fej-i eskü szövege].

3. *tbsz* a székely katonarendűek hada; oastea secuilor; das Szeklerheer, Aufgebot der Szekler. *1562:* a király népe Vásárhelynél általkele a Maroson, és a székelyek után indulának, holott elérék öket a Nyárád mellett és szembe állának, és a székelyek Deus-t kiáltának és szembe ütközének; de a király népétől a székelyek megveretének ... A király akkoron nagy haddal készült vala a székelyek megrontására ugy mint húsz ezer emberrel [ETA I, 19 BS]. *1601:* az Mihály vajda kijövetelekor mindeneket eldulták vala a székelyek, semmijek nem maradt valamivel éljen [Vargyas U; DanielO 8]. *1611:* 21 Octobris. Az jovát hozzá esketé az fejedelem; az többit: az oroszokat, oláhokat, tótokat küldé ismét Szebenbe a székelyekkel [Kv; KvE 144–5 SB]. *1653:* A székelyeknek Báthori a császár puskáit — kit akkor fekete puskáknak hívnak valamind oda közikbe osztá, és igen szép hadat épitte belöllek [ETA I, 44 NSz]. *1704:* Ugyan ma hallottam azt a hírt, hogy 1200 rác jőne a kurucok ellen, kiknek azt ígérte volna a generál, hogy ha a székelyeket, kik már rebelláltak dissipiálják, a székelyek földét és örökségeket nekik conferálja in perpetuum, kiknek is úgy hallatik, hogy a kurucok eleikbe nyomultanak [WIN I, 85]. *1736:* Az erdélyi régi tisztségekről ... Volt egész ország főgenerálisa, volt váradi generális, az székelyeknek külön volt generálisok; az váradi generális volt az Partiumbelieknek generálisa, az székely generális az székelyeket vezette | ha az székelyek generálisa elesett, igazgatta az egész székelységet az udvarhelyszéki főkapitány [MetTr 411]. *1739:* Midön az el mult Rakotziana Rebelliio ... támadott volt, s mikor az nyavalyás Székelyek ... Sz. Benedek(n)él[a] le vágattattak akkor is ... a Sz. Benedeki kastélyhoz biratotté ... ?[b] [BSz; Ks 28. V. vk. — [a]SzD. [b]A kérdezett rét]. *1764:* Minekutána amaz nagy híres-neves comissio nagy militare brachiummal s készülettel a székelyeknek felültetésére bement volna, amint megírtam feljebb Gyergyóval a fegyvert felvétették. Onnat mentenek át Csikba. És ott is midőn sok helységekkel felvétették volna, gyűltenek volt Háromszékből, Gyergyóból és Csikból feles székelyek az hegyek közé, egy bizonyos helyre ... és mindnyájan Madéfalvába beszállottak [RettE 160]. *1779:* A minapiban a hátralévő székelyeket is kiindították volt, hogy az ármádára felvigyék [i.h. 395].

Szk: *~ek generálisa. 1736:* ha az székelyek generálissa elesett, igazgatta az egész székelységet az udvarhelyszéki főkapitány | Vala az úr, az ki székelyek generálisa vala [MetTr 411, 416] ✱ *lovas ~. 1599:* Pathohazy Jstwan tizedes ... vallja En az legeniemel balagek az viz melle hogy valamy lowas zekelyekket onnet ky keolgyeonk [Kv; TJk VI/1. 320]. *1625:* Attam ... Barat Mihaljnak, es az mellette Leweő Tiz Lőass Szekeljnek ... vacziorara Hust ... d 30 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 114]. *1642:* Vitezlő Kis

Pal Balint hiuünknek, Haromszeke(n) bizonyos szamu Louasz Szekelyek hadnagyanak, ott valo Soffalui Aknankrol annuatim ki iart, annak most ötuen forintyat defalcaluan, az többit, ugymint az mas fel szaz forintyat durante beneplacito nostro angariatim ... ki akariuk szolgaltatni neki, ugyan ott valo Aknank prouentusabol [Kp I. 56 fej.] ✳ *tizedalja ~. 1598:* B. Vr hagiasabol attam egj tized allya zekeleknek az kik az zeoleòk keórùl uĭgiaztak hogj az had nepe kart ne tegien ... f —//25 [Kv; Szám. 8/V. 68–9].

Sz. *1710 k.:* Visszajöve Tige Balásfalvához, és ... lőn a holdvilági mészárlás, mert harc nem volt, egy német sem veszett el ... a székelyt, valamint a berbécset úgy ölték közel ezerötszázig [BÖn. 965].

székelyes 1. a székelyekre jellemző (beszéd); (vorbire) care este caracteristic(ă) secuilor, secuiesc; szeklerisch, szeklerhaft, szekler (Mundart). *1793:* Ezek voltanak Testvérek négyen u.m: Kaszoni Mozes ... István, Sámuel, és János ... szekely eredetűek voltak az beszedgyekis szekelyes volt [Nagylak AF; DobLev. IV/722 Mich. Pál (60) col. vall.].

Szk: ~ *dialektus. 1804:* Székelly szűletesű, melly beszédgyéből-is ki-tetszik ... tiszta beszédű, tsak hogy székellyes Dialectussai vagynak [DLt nyomt. kl].

2. a székelyekre jellemző módon készített/épített; secuiesc, care este tipic în secuime; nach Szeklerart gefestigt/gebaut. **Szk:** ~ *csűr. 1761:* Ezen Csűros kertnek közepire tserefa talpakra, bukfa boronából szalma fedél alatt, vagjon erigalva, régi de még meg szolgalható, egy fedél alatt kettös Székeljes Csür [Siménfva U; JHbK LXVIII/1. 49] ✳ ~ *léckapu. 1761:* Székelyes ... létz kapun járnak bé szekérrel [Siménfva U; JHb LXVIII/1] ✳ ~ *sütőkemence. 1761:* az Malom árka mellett ... Sütőház, benne levő földből rakva szekelyes Sütő Kementzével [uo.; JHbK LXVIII/1. 48.

székelyesen 1. a székely építészeti szokásnak megfelelően; potrivit obiceiului de construcţie secuiască; szeklerisch gebaut, im Styl der Szekler. *1748:* A Házak(na)k kéményi nincsenek, hanem kementzékből a kűrtők tsak a hijjaban Szolgalnak Szekelessen [Nyárádsztbenedek MT; Told. 79]. *1816:* vagyon egy székelyesen épittetett Csürötske [Szentháromság MT; UVJk 119].

2. székely nyelvjárásiasan/tájszólásiasan; (exprimat) în graiul secuiesc; in Szekler-Mundart. *1725:* mely útról is a' Metalis hely le tér közép útúl (!) alá felé északra, és edgj darabig le mégjen mig az Exponens Mlgs Aszsz(ony) ő nga erdeinek (:székelyesen:) a' betűit két őszve folyó út ki hegjesitti ... Már onnat a' meg irt betűről meg tér ezen ő nagok erdeje széle, a délre fel menő erdőlő úton fel felé, s mind addig megjen mig két út vége egjben foly [Ménes MT; BK]. *1793:* idősbb Kászoni István ... Székely földről Származott ki ide ... Szekelyesen beszelt [Nagylak AF; DobLev. IV/722 Opriska Ilia (50) col. vall.]. *1830:* beszéll magyarul székelyesen [DLt 785 kv-i nyomt. kl]. *1837:* Batzka Madarasi Dállya Jó'sef ... beszéll csupán magyarul nagyon székelyesen | Csató Anna Dállya Jósefné ... beszéll tsak magyarul, ugyantsak székelyesen a' szókat nyújtva [DLt 107].

székelyfalvi az egykori Székelyfalva (MT) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Székelyfalva; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Székelyfalva. **1.** Székelyfalvához tartozó; care ţine aparţine de Székelyfalva; zu Székelyfalva gehörend. **Hn** *1582:* Küs Falud es Zekely falvy hatar között az derek el vek [Mv; MvHn]. *1607:* Zekelyfalui hataron [Mv; i.h.] *1702:* az Szekeljfalvi határon levő ős retemet [Mv; i.h.] *1748:* az Fazakas Uttza nevű Uttzának nap keleti Során .. egy Darab major kertyek az Marosvásárhelyi Székeljfalv Határ nevű Határán ă Székelj falvi kapunál ... egy rétes Csegelj földgje [Mv; EHA]. *1767:* Az Székellyfalvi kapu nál a Rővidben [Mv; MvHn]. *1817:* a' Szekelyfalvi határor [Mv; i.h.].

2. Székelyfalván levő; care se află la Székelyfalva; ir Székelyfalva befindlich. *1775:* A' Székellyfalvi örögségben Remeteszeg előtt [Mv; i.h.].

Vö. Vigh Károly Marosvásárhelyi helynevek és földrajzi közszavak. Csíkszereda, 1996.

székelyföldi 1. Székelyföldről származó (ember); care este originar din secuime; aus dem Szeklerland stammend(er Mensch). *1572:* Zekeol feoldy Kemeny Lazlone Jobagya Kys Lazlo Symon [Jákótelke K; KP]. *1775:* Egy Márk István nevű székelyföldi, kolozsvári tógásdeákkal is rútul járt volt özvegykorában, aki is, nem tudom micsoda gondolatból elhitette volt magával, hogy a grófné bizony őtet szereti [RettE 353–4].

2. a Székelyföldön levő; care se află în secuime; wer/was in Szeklerland ist. *1820:* Fenyves Pataka árkán tull lévő Bikfalvi, Székelyföldi Erdők [Nyén Hsz; EHA].

3. Székelyföldön készített; care a fost făcut în secuime; im Szeklerland gefertigt. *1621:* veottwnk ...Egj Zekereczke Zekel földi sendelt 3 Ezert 6 Zazaual p(ro) fl. 1 tt fl. 5 [Kv; Szám. 15b/IV. 21].

4. ~ *módon* székelyesen; ca la secui; ca în secuime; auf/in Szeklerart, szeklerisch. *1623:* Juhokott Tarcsíon menteoll zepbeket Tarttson, de azokra viseltesse(n) valoban gondolt es Tarcsion oly gyuiteőkeőtt nekik Menemwek az Zekely feoldin vadnak Zekely feoldy modon Czynaliak az Saytokott teőmleőkeőtt ne ollian Vtalatos gialazattiara valo saytokott az menemweket Aztalunkra fell attak mostis kitt az ebwnk sem Eőtt megh [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.].

székelyné székely asszony/nő; secuiancă; Szeklerin. **Szk:** *szabad ~. 1637:* Istua(n) Ferenczne Katalin Hoszuazaj most Szent Giörgio(n) lako Szabad szekelne Annor(um) 60 [Szentgyörgy Cs; BLt 3].

székelyország Székelyföld, a székely székek területe; secuime; das Szeklerland, Gebiet der Szekler Stühle. *1572:* Ez lewel adassek az my kegelmes feyedelmwnknek Somlyay Batory Jstwannak, Erdely orzaganak, feo vaidayanak Zekely országnak Jspannyanak Mi nekewnk Nagysagos Vrunknak kezeben [Sajókeresztúr SzD; BesztLt 3702].

székelység 1. a székely nép/rendi nemzet; secuii, populaţia secuiască; das Szeklertum, das Volk der Szekler. *1567:* egienleo akarattal vegezek hog' az nemesseg ... Zaz Sebesnek epetesere az w Jozagokbol minden kapwtol huzon eot eot pynzt, az mely nemes embernek penig Jobagy Rawason nem volnanak, azok eotwen eotwen pynzt, az eghazhely nemesek kedig huzon eot eot pynzt aggianak kikkel az Zekelseg is egienleo terhet veon magara [SzO II, 212 fej.]. *1571:* Zekelsegnek nagiob rizze hawassok keozzeot es hawassok alat vannak es beowen walo erdeos feol-

dek, diznaiok tartassatol is meg puztultattak [SzO II, 330 a székelység foly. az ogy-hez]. *1592:* Az Erdely harom Nemzetnek bekeseg lewele melliet egibe giwlwen, Erdely Orzagnak vgimint patriaioknak meg maradasara a' Conuent eleot chinaltanak articulusokban Meggiesen Meliben meg iratik, michoda Conditiowal zaladhasson be a' warosokban theoreök Rablaskor az Nemessegh es zekelseg, mely conditiokat ha ky megh bantana chak rez zerentis, erette megh eőlhessek, Dya harom penz legien, es minde(n) Joway ell veszszenek [Kv; DiósyInd. 43]. *1600:* az Zekelysegnek alkolmas reze mellettw(n)k lezen [Torda; DLt 263]. *1604:* ennek eleotte ualo ideokbe(n) mikor az zekelisegen az sok ado zedes uolt az Palfi Benedekne ige(n) meg zegenjedet uolt [UszT 18/19]. *1623:* Az egesz Zekelyseget kegtek chiak haro(m) rend<ben> es karba(n) allasza ug<imi>nt Nemes ember, Lő<u>as Lófeó, és drabant rend legien az <G>ialogh lófeó és szabad szekely rend in perpetúúm abólealtassek [Csíkszereda; Törzs] | az szász városokon, de kiváltképpen Brassóban az székelség gabonáját idegeneknek vételétől feltiltják (így!), ez alatt magok házoktól ezelőtt beszedett gabonákat adják nekik nagy nyereségekkel, az székelségtől magok ólcsón szedvén be, melyről kegyelmetek[a] provideáljon [Hsz; SzO VI, 74 követut. — [a]Ti. a követek]. *1653:* Ez alatt Básta a székelységnek is levelet külde: „hogy semmit ne gondolkodjanak, mert a római császár kegyelmébe vette őket, legyenek vesztegségben" [ETA I, 61 NSz]. *1677:* Minthogy mind a' Magyar Natio, 's mind penig a' Szász Uraink s' Atyánkfiai magok Natiojokbol szoktanak magoknak fő Tiszteket, Ispánokat választani, a Székelység-is nem utolso tagja lévén a' szegény hazának, ő Nagysága Kapitányokat, Király Birákat, Generalisokat, magok nemzetéből állókat, és kőztők lakokat adgyon kőzikben | Mivel pedig a Divisio processusában sokaknak nyilván valo igasságoknak meg-tartására a' felettébb valo haladék miat, nem kicsiny injuriák láttatnak lenni; tetczet hogy ennek utánna in divisionibus inter fratres et sorores carnales, patrueles et matrueles fiendis, az Inhibitio ne admittaltassék; Excipialtatván a' Székelység, kik kőzőt minémű usus observaltassék a' Divisio dolgában, annak Seriesében meg-vagyon irva | Edictum LXIV. Ordinariè a' Székelység Fejérvárat gyalogot állatni nem tartozik, sem só szállitásra, vagy egyéb tereh viselésre ne kenszerittessenek [AC 33, 185, 240]. *1710:* Ő magában sokat tanácskozván, nem tudá magát determinálni, mert a vitézlő rendek tanácsát sem jovallja vala, gondolván, hogy az egész székelység a fejedelem és ország hűségiben lévén, azok ellen a fizetett haddal magát meg nem oltalmazhatja, és ha fegyvert fog az ország ellen s succumbál, ugyan valóban rebellisnek pronunciáltatik és condemnáltatik [CsH 118–9]. *1736:* Forsángban penig, kivált a székelységen, az atyafiak valamelyik atyafihoz gyűltenek, onnét rendszerént ilyen cursust bocsátottak: most az emberség megindúlt és az embertelenséget felkeresi, s a hol feltalálja emberségre tanítja [MetTr 358].

Szk: *adózó ~. 1809:* Istalunk alázatason Méltoságos Groff Fő Király Bíró Ur Nattságadnak és Tekéntetes Márchiális Széknek, Méltoztassanak … kőzűllűnk Adozo Székelység és Armalistaság részéről is Deputatust rendeltetni [Asz; Borb. II].

2. székely had/katonaság; oastea/oştirea secuiască; Szekler-Landwehr. *1653:* Báthori is hivatá a székelységet Dévához — mert Dévába vala Sigmond — és ugyan szép had gyűlt vala Dévához; de nem gyűltek vala fel szivesen mellette valami régi boszszuság miá | sem a hajduk, sem nemesség, sem pedig székelység, sem senki nem mene takaroson és szivesen melléje[a], hanem csak imigy-amugy immel-ámmal | Die 7-a sept. megindításának Fogarasba. Tehát sok szekér vagyon immár ott. Tehát Krájnik László a generalis ott a gondviselésben, és egy Tamás deák a székelységtől viczéje [ETA I, 67, 113, 125 NSz. — [a]1613-ban Báthori Gábor mellé]. *1662:* Mintegy hatezer jó lovag népet, mezei fizetett katonaságot és székelységet adván azért háportoni Kapronczai György mellé … a fejedelem udvari szolgaságra kötelezte vala, nagyfizetése járván esztendőnkint a tárházbul | Már az üdő jól kinyílván, azmelly napra a fejedelem vármegyéket, székelységet s egyéb hadakat táborban a Tiszaparthoz, Rakomazhoz parancsolta szállani, mindenünnen jelen lévén, maga is Tokajba alám vala [SKr 215, 249]. *1677:* A' Székelységnek midőn felkelletik ülni, ne a' Vármegyén, se a' Szászságon, hanem a' magok főldén gyűlekezzenek, excipialván a' szűkségnek mivolthához képest, a' Fejedelmeknek affélékről valo parancsolattyokat, altoquin a' Tisztek observáltassák sub poena florenorum 200 [AC 239]. *1705:* Másfelől pedig az egész Erdélyben levő hadak és a székelység is mind a Küküllő melyékére gyűjtik nagymértékben magokat [WIN I, 425]. *1710:* Bánffy Dénesnek pedig megizenék, hogy ha magát megadja, törvény nélkül bántódása nem lenne, hanem országgyűlésiben dolga eligazodnék. A végbeli hadak kik addig úgy gondolkodnak vala, hogy csak Béldi Pál magától költötte volna fel a székelységet Bánffy ellen, megértvén a fejedelem és a tanács akaratját, eloszlának Bánffy Dénes mellől, Bánffy Dénes penig árestáltatván, a felesége mellé Betlenbe vitetik [CsH 120]. *1710 k.:* Nem küldé el Mikest, elébocsátá Guthit, elvárá, hogy rebelláljanak a vármegyék és a székelység [BÖn. 964].

3. Székelyföld, a székely székek területe: secuime, ţinut locuit de secui; Szeklertum, Szeklerland, Heimat der Szekler, etwa: die Szeklerei. *1578:* Eo Nagysaga … valakynek valamy rez Jozagot, awagy Totalis portiot donalt itt az zekelysegen, tahat az En eleottem walo Tyzt tartoknak es Capitanoknak megh paranchyolta Eo Nagysaga hogy kezebe bochyassak [SzO IV, 60]. *1614:* Havaselföldе felől is jöve Báthori segítségére Omer pasával közel harmincvagy negyvenezer török, Tömösvár felől is jöve Szülfikár pasával tizezer török. Kit mikor Forgács Zsigmond és Ráduly vajda megértének, nem merék megvárni, hanem elhagyák Szebent és ezalatt gyűlést hirdetvén Medgyesre, hogy már gyűlésre indulnak, de az gyűlést is elhagyák, hanem igyenesen felfogának az Nagyküküllő mellett az székelységre Udvarhely felé, hogy az székelységet megholdoltassák. De az székelység, nemhogy megholdolt volna nékik, de inkább egybeverék magokat, és Báthori Gábor mellé menének Szebenbe [BTN^2 59]. *1620:* Teónek mw eleöttwnk az mi Teórekedeswnkre illyen vegezest es Alkolmat. Hogy az mikeppen perlette es teóruen szerent kereste pal miklos mihalne aszonyo(m) az meg Jrt aszu Judith Azo(n) Keóuer Jstua(n) uramat Kizdi szekben Also Toria(n) szekelysegben leueó resze szerent ualo Jószágáert … az meg mondott peres aszonnak az eó edes Annyara kellet uólna szállani [Kovászna Hsz; Borb. I]. *1632:* Az Szekelisegbe(n) leveó Joszagh feleól semmj emlekezet ne(m) volt, nemys perlettek eó keglmeteól akkor [Borb. I Balthasar Szekelj vicejudex sedis siculicalis Kezdy (35) vall.]. *1640:* Exhibeála … ket rendbeli Articulusokat … melliekból azt mutogatta megh hogi az Zekelysegen leuó feo Emberek, az eo Vduarhazokat iozagokat, es egieb igazsagokat mind recu-

peralhassak, az kiktól az zabadsagh ideien el foglaltak vólna [Mv; DLev. 5]. *1653:* A székelységen — úgy hallottam, de nem láttam, — hogy mindenütt véres nyárson hordoztak akkoron a nép között, hogy felkeljen minden és az ellenség felé menjen [ETA I, 44 NSz]. *1657:* Gyermeki az atyámnak voltak első feleségétől Lázár Annától, ki az székelységen nevezetes famíliából való volt, Kemény Péter és Anna [KemÖn. 14]. *1671:* Ennek utánna Vármegyéken és Székelységen, a' tőrvényes Székek celebraltassanak, a' Fő Tiszteknek egymással való corresondentiajokbol rend-szerént, hogy mindenikre el-érkezhessenek a' Procatorok-is, az Causansok perinek oltalmazására [CC 59–60]. *1677:* A' Székelységen lévő Só Aknák Fiscus számára foglaltattanak, in Anno 1567: mindazáltal azoknak-is szükségekre elégedendő Só adattassék a' végezések szerint, melyről annak seriessében világosab irás vagyon | Ecclesiasticusok a' Székelységen külső őrökséget birván, a' falubeliekkel közönséges dologban edgyet értsenek, egyébkint ne aggravaltassanak | Székelységen mind Lo fők s' egyebek tartoznak contribuálni a' Gyülésre menő Követeknek ... Székelységen a' postálkodásra bizonyos személyeket állassanak a' Tisztek [AC 149, 255, 269]. *1706:* Szena fü vagyon a Székelységen és Varmegyen pro Cur. 94 [Hsz; Törzs Rákóczi inv.]. *1710:* Gróf Apor István a nagyanyámmal egytestvér apával, az Apor família penig a Székelységen eleitől fogva nevezetes régi úri família volt [CsH 78].

Hn. *1692:* Kis Tonàl à Szekelysegen (sz) [Torja Hsz; EHA].

4. a székelyek között, székely szokás/törvény szerint; între secui, după obiceiurile/potrivit legilor secuieşti; nach Szeklersitte, wie bei den Szeklern üblich/gehörig. *1604:* az melj hazban most eo lakik Farczadba(n) ... Peresit Mate ugj mint Donatarius foglalt uala el, es eo atta uolt az J.nek miert pedig az donatio Zekelysigbe(n) Ereotle(n) Jozagok dolgaba(n), es eo az adomanyabol birta megh kiuano(m) magamnak az Eoreoksiget, az hazatis az uerre mert eo ehez idege(n) semmi Jussa ebben ne(m) uolt [UszT 18/79].

székelységbeli 1. székelyföldi, székely székekbeli; din secuime, din scaunele secuieşti; aus/in dem Szeklerland. *1566:* Felséges keg'elmes Vrunk es feiedelmünk Szekelysígbeli hyuey fü Vraink Lufeiek Felsigednek örökkeualo szolgalattiokat izenik mint keg'elmes feiedelmünknek [SzO II, 186 a székely főemberek és lófők a fej-hez]. *1571:* Zekelsegbely niomorodot keossegnek Orzagnak valo alazatos keonyergessek [SzO II, 331].

2. székely székben levő; care se găsesc în scaunele secuieşti; im Szeklerland. *1577:* Thowabba ezen keppen Szekelsegbely Joszagok feleollys teonek Jllyen vęgezęst es rendelęst my eleottwnk[a] [Uzon Hsz; BLt 7. — [a]Köv. a végzés]. *1632:* az Szekeliseghbeli reszt nemis perlettwk mw ... s nemjs Iktattuk az szekelisegbelj reszt sohajis, hanem czak az Varmegjebebeljt [Zágon Hsz; Borb. I Balthasar Janko de Szagon (34) vall.].

székelységi 1. székelységbeli; din secuime; aus/in dem Szeklerland, vom Szeklertum. *1677:* Aknákrol Székelységi darabantságnak só adattassék, durante principium beneplacito [AC 252].

2. székelyföldi; din ţinuturile locuite de secui; szeklerländisch, szeklerisch. *1677:* Székelységi Só aknai Tiszteknek ha mi per indul őrökség dolgában, a' Székhez tartoznak [AC 269].

székelyszállási a Székelyszállás (U) tn *-i* képzős szárm. derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Székelyszállás/Sălaşuri; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Székelyszállás: Székelyszálláson levő; din/care se află în Székelyszállás; in/aus/von Székelyszállás. **Hn.** *1746/1831:* Erről fordultunk égy kicsinyég balra kész szántolag a' Székelly Szállási Erdő felé [Szentdemeter U; Told. 38].

székelyszekér székely módra készült szekér, a székelyek szokásos szekere; căruţă tipic secuiesc; übliches Fuhrwerk der Szekler, Wagen szeklerischer Art. *1777:* kisded szekely szekér [Majos MT; Told. 26/21]. *1843:* a székely szekeret Bottyán Mihálly hajtotta, Asztalos tsak fel csipezkedett réá, Gáboris, s a Czigányok a szekérbe űltek, a Székelly szekerét oldal félt állították a Szekerek mellé [Bágyon TA; KLev. Kis János (51) rétpásztor vall.] | A székely szekeren űlt egy vén Czigány, egy szép Czigány Léány és egy Purdé [uo.; i.h. Csép Sámuel (28) vall.]. *1879:* Mert hát, Jakab Ödön, házasságod előtt: poézis: (fiáker ruganyos üléssel): házasságod után: próza: (döcögő székely szekér) — így a rend! [PLev. 59 Petelei István Jakab Ödönhöz].

székelyszőnyeg székely minta szerint szőtt szőnyeg; covor secuiesc; Szekler-Teppich, Teppich im Styl der Szekler. *1615/1687 k.:* Templom Eszközei ... Egy asztalra valo Székely szőnyeg [Jedd MT; MMatr. 304]. *1629:* egj roz szekel szeonegh [Szentdemeter U; LLt]. *1643 u./1770 k.:* Gyekei Biró János Ur(am) adott Eccla számára egy asztalra való tarka Székely szőnyeget [Gyeke K; SzConscr. 112]. *1646:* Egi falra valo, Aztal kornyűl valo egi vegh szekely szonyegh [M.bükkös AF; KCsl 2]. *1702:* Egy paplant, egj kilimet, s egj székely szőnjeget [Marossolymos H; Told. 22 néhai Barcsai Istvánné Josika Borbála aviticalis bonumai között]. *1716:* egj Székelj Szőnyög [Kv; Pk 6]. *1717:* conferált ... Szabo Klára az Ur asztalára 1 székely szőnyeget [Nagyadorján MT, MMatr. 161]. *1724:* egy hitván Székely szőnyeg [Koronka MT; Told. 29/12]. *1728:* Egj Festékes (:szekely szőnyeg:) Barta Gjörgjne Asz(szony) conferalta [Nagyborosnyó Hsz; SVJk]. *1730 k.:* Edgy meg rothadott dufla szönyeg ... Edgy szekely szönyeg M.Vas: Tarcsai Istvánné adta [Mezőmadaras MT; MMatr. 380]. *1731 e.:* Győrfi György ... ajandekozot a Galambodi Templomban Praedikator szekire egy kis szekely szűnyeget [Galambod MT; MMatr. 419]. *1733:* Edgj Tarka Festekes al(ia)s Szekelly szőnyeg [Marossztkirály AF; Told. 2]. *1745:* Az Pap ülő székin Szőnyeg, az háta megett Székely Szőnyeg, Eneklő Pulpitus ibidem veressen és Sárgán meg festett cum Inscriptione 1744 [Újszékely U; UnVJk 116].

Szk: *asztalra való ~. 1697/XVIII. sz. közepe:* Harasztosi Kis Katha adott egy asztalra valo székely szőnyeget [Nagyölyves MT; GörgJk 180] ✳ *borshímes ~. 1710:* Vagyon más bors himes székely szőnyeg Ernyei Horváth György conferalta[a] [Nagyernye MT; MMatr. 281. — [a]Utána vmivel későbbi kézzel: Ezt a szőnyeget az Eccla el adta] ✳ *falra való ~. 1628:* karpit forma(n) zot tizenket zekely tarka barka falra ualo zeoneg [Bodola Hsz; BLt] ✳ *feketés ~. 1687 u.:* Vagyon à Csejdi Ecclab(an) ... Egy feketés székely szőnyeg is predikallo széken [Csejd MT; MMatr. 291] ✳ *vereses ~. 1675/XVIII. sz. eleje:* Templom eszközei ... Egy Feketés székely szőnyeg az praedikallo széken. Más egy veresses székely szőnyeg ... Major Thamas Ur(am) adott egy kis szönyeget az Pap szekire [uo.; i.h.].

székelytámadás az 1562-es székely felkelés időpontja; răscoala secuilor din anul 1562; der denkwürdige Szekeraufstand in 1562. *1595:* az Attia ... fejedele(m) feòldeeòl menth oda Joakarat zerent mėgh a' Zekel tamadas eleótt [Szu; UszT 10/7]. *1603 k.:* Giermek koromba mêgh az zekeltamadas elòtt laktam en Betlenfalwan [UszT 16/65 Paulus Keömywes de Vdwarhely (50) lib. vall.].

székely terminus törvényszéki törvénykezési ülésszak a törvénykezés tartásának időköze; scaun de judecată ţinut la secui; Zeitspanne der Rechtsprechung. *1621:* mellj gjumölcz kertet ... elis njert Uolt tõrvenj szerent ... Mellj Causat Beke Martha nem acceptalvan appellalt az Szekel terminusra nyilvabb(an) valo megh latas(na)k okaert, de az tõrvent hatra hagyvan sok Uraim(na)k tõrekedesekre menenek az bekeségre mi elõttünk illjen forman componalvan egjmassal megh bekellenek ugy hogj Thordai Borbelj Gergeljne Rakosi Beke Martha aszszony Vincze Andras(na)k ... ada 12 fl kesz penzet [Asz; Borb. I]. *1639:* Director Sarosi Janos vram eö kegielme neueuel az birot uargha mihalt szembe talaluan Beldi Janos uramot ad monealtuk certificaltuk es euocaltuk, hogj eö kegielme az Nagod Tablaiara Segesuarra az mostanti szekely terminusra ra tartozzek, es okat adgia Daruas Georgieot merth keotte Jobbagia el nem boczjatotta iouait meg nem atta Protestaltunk, eö kegje(l)me uagj compareal auagj nem Nagod, Director uram Sarosi Janos instantiaiara teoruent szolgaltat [BLt 3].

székelyvásárhelyi a Székelyvásárhely (MT) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Székelyvásárhely; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Székelyvásárhely/Neumarkt: marosvásárhelyi; din Székelyvásárhely/Tîrgu Mureş; aus Marosvásárhely/Neumarkt. *1581:* en megj gondolwan Keopeczj Janosnak szekel wasarhelinek szolgalattiath pereimnek gongija viseleseth Szegedy ferencz sogorom es egiebek ellenis [Mezőbánd MT; BálLt 1].

szekér 1. căruţă; Wagen, Fuhrwerk. *1562:* (Induljon) mynden ffele elessel otwen wagy hatwan zeker egyczyersmynd an(n)ak vtan(n)a negyed awagy otod nap Jndwlyon az tobys [Dés; BesztLt 13 Miko Balas Gr. Timar beszt-i bíróhoz]. *1565:* Mynden Brassay, Lugassy, Awagy Karansebessy, Akar honneth walo, ky halat hoz vag' chikot ide az Warosra ... Ezenkeppen Zylwat, Almath, Dioth es egieb giewmeólchyeót, kith Zanon es Zekeren hoznak, harmad napigh tartozzek Nylwankeppe(n) Arwlny es Apronkenth el Adny [Kv; PolgK 6]. *1579:* orzagh Teorwenye zerent ket zeker egymas mellet kin el Mehet chyak annie tagassagot Engeggienek az vtnak [Kv; TanJk V/3. 187a]. *1599:* ha hordanannak, es fatt vinnenek, az frathay Janos Vra(m) erdeyebeoll akar honnet az Gjrotj benedek vra(m) zopory Jobagy, vagy hato(n) terehben, Az vagy zekeren, vagy zanonnn ... az ky az karth chyelekedj, az erdeo byrsagott ... megh veh<e>sse [M.fráta K; SLt U. 41]. *1604:* Mikor fel keólteztette magat, Akkoris Eotue(n) dezka metest (?) adott ... zeker mu(n)kajaba [UszT 18/43]. *1617:* negj lon s egj szekeren eligj hoztuk uala kj az fa szegeket [Szentsimon Cs; BLt]. *1625:* 2 zeker eggik uas masik paraszt [UszT 8a]. *1635:* az karot hanni kezdette az szekerrúl [KJ]. *1643:* En magamotis szekeresteől ki akar vala igazittani onnet [Kvh, HSzjP Lad. Istok de Also Toria pp (35) vall.]. *1671:* A kissebbik hintot ... küldgje eo keglme Groff Csiaki (!) István vra(m) számára Szinér Váralljára ... mert igen kedves szekere [Ks 14. XLIIIb özv. gr. Csáki Istvánné Mintszenti Krisztina végr.]. *1677:* Udvarhely Városán boroknak, és szekereknek valo által vivése és hordása senkitõl ne impedialtassék [AC 241]. *1699:* Az Katonái közzül penig ezek voltak ezen szekerekkel [Beresztelke MT; Told. 25]. *1705:* háromszáz muskotélyos is kiindulának minden cselédestül és egyetmásostul, szekerestül [WIN I, 603]. *1730:* az alkolmatlan ut mián ... azt tudtam egy falais meg nem marad az Szekeremnek [Somlyó Cs; ApLt 4 So János deák Apor Péterhéhez]. *1777:* Flora Kosztán ... a' Feleségével edgyûtt maga szekerin vitt holmi portekákot [Sajóudvarhely SzD; KS. Gaurian Vonul (70) zs vall.]. *1804:* Mitsoda Hazi Mobiliak, és a külsö Gazdasághoz tartozo iga vono, vagy más féle Marhák szekér, Eke, Borona, és egyebek maradtak? [Fejér m.; DobLev. IV/875. 2a. vk]. *1823–1830:* Minthogy pedig külső Németországon a szekerek mind egy mértékre vagynak csinálva, tehát a szekeret megmérvén a rajta lévő terhével együtt, a szekér mértékét kivévén, ami megmarad, az a teher mértéke [FogE 241]. *1864:* Minden igavonó marhaval biro gazda azon esetben, ha a kirendelt időre ekéjével vagy szekerével ... ekklai vagy papi dologra ki nem áll, egy frt 20 xrral büntetődik [M.bikal K; RAk 251].

Vö. a *bivaly-, fakó-, hordó-, konyha-, ló-, ökör-, társzekér* stb. címszavakkal.

Szn. *1836:* Ő a vén Szekér Pállal semmiré sem mehet [Zsibó Sz; WLt Kelemen Benjámin lev.].

Hn. *1728:* Szekériben (k) [Aldoboly Hsz; EHA]. *1756:* A' Szeker nevezetü helyben (sz) [uo.; EHA]. *1763:* a' Marosra vagj Szekér révre Járó Uttzában (sz) [Udvarfva MT; EHA]. *1835:* szomszédja ... a Szekér völgy vize [Bodola Hsz; EHA] | A Szekér völgy élin [Keresztvár Hsz; EHA].

Szk: A. *ágyús ~. 1849:* az Agjus szekérhez egy rud 2 f — 30 x. egy sémelyt 1 f 15 x egy ~ 1 f. 50 x ket lõts 1 f 70 x [Dés; DLt] ✳ *apró ~* kisszekér, szekerecske. *1603:* vegeztek ő kk hogy az dezmalashoz ... az deszmas Wraim hozza kezdgyenek. Czepletlen buzat penig ö kk sem(m)j úton be hozatnj ne(m) engednek ... hane(m) az mennyere barmanak szüksege volna, Nyalabbal es apro szekerrel [Kv; TanJk I/1. 448] ✳ *bagaricás ~. 1668:* Valamint eddig, úgy ennekutánna is nem tartunk ellent benne, adjanak sót az bagariczás szekereknek ugyan, de az ilyen csalárdságok miatt az ország kárt ne valljon, az minemű lucrummal tartoznának az dévai portuson az sótól, adja meg kiki az váradjai hídnál, ott czédulát vevén az az harminczadostól, álljon szabadságában, meddig s hová viszi az sót [EOE XIV, 294]. *1676:* Törökföldi bagaricás szekerekről. Hunyadvármegye felől Török földéről feljáró bagariczás szekerek az vámokon és harminczadokon megvizsgáltassanak [Gyf; EOE XVI, 375] ✳ *bagazsiás ~. 1788:* Egy nagy Bagásiás szekert vettem 42 — ... a Bagasias szeker igazitas — 18 [WLt Cserei Heléna jk 18b–19b]. *1801:* a' Bágásiás szekér indulása elött instálom hadd tudhassam [Kv; SLt P. Horváth Miklós lev.]. *1823–1830:* Bartók Ábelt magával a hintóba hordozta, engemet pedig a bagázsiás szekeren, melyen holmi portékákat, mikor a királyi táblára beköltöztek, vittek be | Én, hogy engemet ne lássanak a bagázsiás szekeren ülni, a város végén leszállottam, gyalog bementem a kollégiumba, a szekér pedig elment az urak szállására [FogE 111, 113] ✳ *bivalyos ~. 1750:* Egy bialos szekerhez valo Kisded Láncz [Gyeke K; Ks 83]. *1757:* a midõn az

Lovakat kũn nem tartattuk ezen Réten, mindenkor Bihalas szekeren hordatták be a Fũvit ... a Gyekei Udvarba [Gyeke K; Ks 4. VII. 6 Lovász Kara (44) zs vall.]. *1864:* Hordoskut ... az ottan lévõ ... feneketlen kutba el, bele sülyedt egy bivalos szekér hordoval együt [Vista K; KHn 273] ✳ *bőrrel borított ~. 1586:* 25 Martj Giwlaj Palnak visnek egi beórel boritot zekeret tordaig Viski Jakab viszi .4. lovon attam f. 1 valamj ladaual es talakkal [Kv; Szám. 3/XXIV. 49] ✳ *brassai ~. 1744:* innen két lovat el lopván ... egy Barassai szekérb(e) be fogta [Déva; Ks 112 Vegyes ir.]. *1837:* Vagyon egy viseltes Ló-szekér vasas jó készületekkel ... fedele Brassai szekér formára náddal és vászonnal béhuzva rongyollott állapotban [DLt nyomt.] ✳ *búzahordó ~. 1679:* Buza, s Széna hordo szeker nyomo rudgiahoz valo hoszszu uj Kender kötél nro 11 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 62] ✳ *egész-vágás(ú) ~. XVIII. sz. e. f.:* Három Eõreg egész Vágasu, Vasas kerekũ, allyũ, Füles, nyelves vas fogantyũs rudas egész készületũ Szekerek [Erdőcsinád MT; TGsz 42]. *1790:* Mind két Szőllő Hegyekben lévő kőzenséges Utakbol Senkiis tsak leg kissebbetís elne foglaljon ...ugy hogy mindenũt az egesz vágás Székér kár nélkũlt el járhassan [Karácsonfva MT; Told. 76]. *1797:* vagyon ... az árva Kováts Sándornak egy egész vágás Szekere [Kőrispatak U; Pf]. *1838:* az egész vágásu Szekér oszoljék kétfelé igyenlőleg [Malomfva U; Ben.] ✳ *egylovú ~. 1570:* Az My Marhachkaya volt egy low zekeren vyttek hoz Bartos hazahoz [Kv; TJk III/2. 155]. *1585:* Kun Istua(n) vallia egkor ez Nagy Gergelljel Agjakert Menenk A' Mezeore, egy egy lowo zekerrel [Kv; TJk IV/1. 503] ✳ *ernyős ~. 1591:* Boitor Antal, Nadasi biro, vallia ... Latam hogi ez ernieos zekerrel Nadason megh allottak vala az kekbeli emberis ott vala, es egi veres zokniabeli azzoni emberis vala vellok [Kv; TJk V/1. 107]. *1618:* Ezen nap hozák bé ide Gombos Andrást is, egy eleven őzet tart vala az ölében egy ernyős vacok szekeren [BTN[2] 174]. *1697:* Azon szekerek mind legyenek hat hat őkrű jo ernyős szekerek, az minemũt hoszszu utra szoktanak keszitteni [UszLt IX. 76. 27 gub.] ✳ *fedeles ~. 1819:* a' Szekér szin, mellyben alacsonyság miatt Fedeles szekér bé nem tér [Ne; Ks] ✳ *feles ~. 1704:* Ugyan ma hallottuk, hogy feles szekereket hajtottanak volna a németek bé, kiknek egy része a tanácsháznál, némely része pedig az ispotálynál vagyon bérekesztve | Ma is jöttenek feles szekerek Pekriné asszonyom alá, akiket mind megraktanak egyetmással, de nem indult még ma is ki innen a városból [WIN I, 126, 265]. *1710:* Felesen jövének haza ebben az esztendőben is a kurucok Magyarországból, Molduvából, Havasalyföldiből ... sokan, feles szekerekkel [CsH 450] ✳ *félvágás(ú) ~. 1730:* Fel vagas Szeker minden keszületivel [Körispatak U; Pf]. *1736:* Az meg irt Malom Gáttyán fellyül az Kükűllőn, által epittetett egy jo, erős gyakor tzővekekre fektetett Csere Gerendakra borogatott, Csere Gyertyán, és bikfa Deszkával padlott jo tágas pallo, melyen fél vágásu Szekér is által járhat [Mikefva KK; CU XIII/1. 180]. *1755:* Egy fél vágás Szekér Marok vas rajta nro 16 [Udvarfva MT; Told. 69] ✳ *forspontozó ~. 1741:* Az Forspontazó Szekerek(ne)k fel álitások(na)k Com(m)odumi és módgya körül lévő csekély opiniom ez [H; Ks 101] ✳ *gesztenyés ~. 1593:* Catalin fazakas Janosne vallia, Gyertiaia vala estwe kesen a' Baniaj Azzonnak, es ez Janos deakne ot hagdos vala fel a' Ghezteníes zekerre [Kv; TJk V/1. 431] ✳ *gyephordó ~. 1832:* A gyephordo Szekerek tettek a gyephordással 35 napszámot[a] [F.zsuk K; SLt 22. — [a]A gátépítésben] ✳ *gyümölcsös ~. 1644:* egi szeker giumeolcziõs vala az ucza keõzepin az Azzon nepek el leptek vala, megh az ugia(n) el kerüleök hogi bele ne akadgion a mi szekerunk [Mv; MvLt 291. 414a] ✳ *halottas ~. 1857:* Halottas szekér dijá ... 4 f [Kv; Pk 6] ✳ *háromlovú ~. 1621:* az Czinterem roz keó fala Eppitesere Hordattunk Egi 3 loú Zekeren 21. Zeker Feouenjet ... fl. 2. d. 52 [Kv; Szám. 15b/IV. 31] ✳ *hatlovú ~. 1598:* Vczjas Jakab hozot az Feredeo hazhoz kouaczj keóueketh 6 louo zekeren attam nekj f —//75 | Hendr (?) gergely uite Azzonjunk aitaian alloit ... Tordara 6 louo zekeren ... ata(m) nekj f 1//50 [Kv; i.h. 8/V. 103, 161] ✳ *hatökrű ~. 1635:* Nemeli eòreòk falon 6 eokru szeker ... kiterne oly res vagion [HSzj *örök-fal* al.]. *1664:* Telonium. Vagyon az Olt vizen egy hidasis, az holot az Fogharasföldi jobagytul ez szerint veszik megh az vamot, ha eghisz terhel ket, négy, es 6 őkrű szekéren d. 3. Gyalogh embertül es lovastulis d. 1. Jdeghenektül minden embertűl d. 1 es minden marhatul d. 2, hat őkrű szekertűl d. 12 es mellette leveõ minden embertűl d. 1. Lovas embertűl d. 2, mely jövedelemnek ket része eõ Nghoke, harmada az rivisze [A.porumbák F, UF II, 291] ✳ *heti ~. 1738:* Ugy tapasztallyuk ... hogy Kgld ugyan ki költ a' Szegény Taxas Városok ellen, most ujjonnan ... Beretzk Várossát el akarja pusztitani, a' midön az Ojtozi Passuson excubalo Militiának kivántató Servitz, Gyertya, Szalma, Só, Tálak s Fazakok heti Szekerek praestálását Profontyok vecturáját s Macellum folytatását a' nyakába vetette [ApLt 1 a gub. Apor Péterhez] ✳ *jobbágyi ~. 1700:* Én láttam is, mikor ... titkos vásárt csináltak ... jobbágyi szekereken lévén a borok, észrevették, s én lévén a kapitány az óvári fertályban, csakhamar sok embereket gyűjték fel, akik a szekereket megtartóztaták [Kv; KvE 272–3 SzF] ✳ *kasos ~. 1662:* (Báthori Gábornak) felmészárolt teste annyiban is elég méltatlan gyalázattal illettetett a háladatlan világtól[a], hogy egy hitvány kasos szekeren két teheneken hurcoltatott Adorjánig[b] [SKr 90. — [a]1613-ban. [b]Szt] ✳ *két ló után való ~. 1658:* Vagion egy ket lo utan valo szekerem [Mv; NSz végr.] ✳ *kétlovú ~. 1591:* Jwlafy (!) Lazlo keresere Adatot Byro vra(m) egy keett Low zekerett [Kv; Szám. 5/I. 69]. *1633:* Zabo Andras oda bé ment volt Zekely foldire buzaert két louo zekerén [Göc SzD; WassLt Ratony Anna Borbely Istuan felesége (40) ns nyil.]. *1783:* a' veszszöt ... maga hozta el két Lovu Szekerén [Kissáros KK; JHb XX/8. 14] ✳ *kétökrös/ökrű ~. 1621:* Dersi Jstuant ... viszi Tordajg ket eokru zekeren ... Nagy Benedek f —/.25 [Kv; Szám. 15b/IX. 155]. *1763:* Mányika Iuon ... Attyafiai is ... hoztanak két két ökres szekérrel ... fát [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 23 Bába Györgye (36) zs vall.]. *1806:* A' Regi Pallo helyett keszitetett Hidas akkora, hogy ket ökrű Szekeret bele lehetne szállitani; de ... Szekerrel nem járnak rajta [M.régen MT; Born. XVI Gorbai János (32) nyil.]. *1823–1830:* Tordára megérkezvén, az ótordai refor. kántorhoz szállottam, s másnap hetivásár lévén, egy mezőségi román kétökrű szekerével hozott el Marosludasra [FogE 268] ✳ *kisded ~. 1774:* Máttyás (!) nevũ Jobbagynak Csak égy kisded Szekere maradat volt [Paptelke SzD/Mocs K; KS Conscr.] ✳ *kőhordó ~. 1740:* Mltgs Groff Kornis Sigmond Urfi ö Nga Méltóságos Requisitiójára, a' Rósa Hegj oldalából, meg engettetik ő Ngán(a)k, hogy kőveket hordathasson, tali Conditione, hogj ... a kö hordo szekerekkel, vagy szánokkal rétűnket ö Nga ne tapottassa, hanem járjan(a)k, a szokott közönséges úton [Dés; Jk 543b] ✳ *lajtorjás ~. 1816:* Egy Szekér Szénáért, és a Lajtorjás Szekérhez meg-kévántatott 8 Szegekért ... 4

Rf 30 xr [Kv; Born. IV. 41]. *1842:* A Lajtorjas Szekeret meg reparaltotam [Kv; Újf.] ✳ *lengyel ~. 1827:* Egy hitvány fedeles Lengyel Szekér meg avult; de kevés vassa hijánosságával [Koronka MT; Told. 34]. *1830:* Egy sárgán festett lengyel szekér, két vas féderes ülésseivel ... jó saragjájával, és vászony kovorterével, veszszöböl kötött kassal [DLt 499 nyomt. kl] ✳ *lovas ~. 1629:* sok volt az szeker, es nem uettűk eszünkben hogy eő hatul el maradot s ki ereztet. Holot annak eleőtte megh az lovas szekerekbenis hatra hagjot egjnehanjat [Mv; MvLt 291. 149a]. *1798:* Curiámon ... tartok egy Birot, a' ki Conventio mellett számado szolgám ... Lovas szekeret tart, tehát nem Biro, hanem 'Sellér [Torda; Borb. I János Péter lev.] ✳ *marsuális ~. 1741:* Felettébb incom(m)odál Sokszor a Marschus ordinatioja a Szegénység oeconomiájának etc. Ez illyen Marschualis ordinatio, az Márschualis Szekerek(ne)k fel alitássában Cessalván, respiriumot erezne magában minden Falu, és oeconomiájához akadály nélkül láthatna [H; Ks 101] ✳ *négymarhás ~. 1819:* 32 négy négy marhás Szekerek és 40 Tésolás marha assignáltatott vala a' mái naprá ide bé Tordára, az itten keresztűl utazando Katonaság számára, még tsak 21 Szekerek állottak elé [TLt] ✳ *négyökrös/ökrű ~. 1614:* igirwnk ... minden kapurol egi egi Embert, Eót kapurol egi Negi Eokrw Zekeret [Ks 87 ogy-i végz.]. *1739:* exhibeálandó Citatoriamból satis superq(ue) Constál, hogj mellyik Esztendőb(en), Napra, viradóra, ... minemű Potentiát patrált légjen az I. és minemű sellérünket ... négj őkrű szekerével el-vitte [Dés; Jk 212a]. *1811:* Sz Almási Sugyé Lázárt fogtuk el egy Négy őkrős Szekérrel akit Messzünnén kopátsálva, fa vágva meg halván, ide ... hozzá ki jöttünk, és meg láttuk [Déva; Ks 111 Vegyes ir.] *numerusos ~. 1807:* egy numerusos Szekeren (Fiakkeren) ... szökött-el [DLt 77 nyomt. kl] ✳ *nyolcökrű ~. 1614/1616:* Szęna be hordatasban penig, minden egy Szekertöl akkori szukseghez kepest fizettem huszonött penszt[a], de nyoltz öker volt az szeker elöt. Hasonlokeppen fa hozatasban minden egy nyoltz ökrü szeker fatúl fizettem húszonött penszt [Kv; RDL I. 100 Michael Kapussi de Zeek nob szám. — [a]A kolozsiaknak]. *1722:* Az jövő héten az Ujfalusi Borok után el küldek ... innet ... Sendeljt, Deszkát keveset edgy edgy szekeren el küldhetni, de aszt az terribilis őreg Gerendákat 8 ökrü szekeren kel vinni [Fog.; KJ Rétyi Péter lev.] ✳ *ökrös ~. 1699:* vegeztűk ... hogy ... a' Szamos mellett valo utat de novo reparalyuk ... mikor mennyi ökrös es lovas szekerek kivántatnak Hadnagy Ura(m) meghirdettetven mind marhás Ember szekeret elbocsassa [Dés; Jk 286a] ✳ *öreg ~. 1587:* 4. Augusti Veottem az Eoregh Zekerheoz az hordasra egy hozzw nywytotth d. 8 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 2–3 Zabo György isp. m. kezével]. *1685 e.:* Öreg Szekerben valo tengely Nro 4. Ágasostol Nro 2 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 10]. *1779:* Széna pedig lett Limitatio szerint 17. őreg szekérrel ollyannal, mint a' Mezőségen szokták hordozni, mellynek edgyikéből mint itten szokták hordozni lett két szekér [O.zsákod KK; LLt Vall. 200] ✳ *pálinkás ~. 1746:* Latam aztis midőn a Palinkas szekér a falubol ki haladott Csűrke Uonuly visza térítette vala [Mocs K; JHbK XLVIII. 10] ✳ *pénzes ~. 1662:* Az portuson való kereskedést a cellérektül ... és a kamaraispánok minden aknáról pénzes szekerekkel csak a fiscus számára szállíttatják vala portusra, azhol a portusi perceptor mind csak adton-adja vala a Maroson kikelettől fogva egész nyaratszaka szüntelenül jövő-menő hajókra [SKr 144]. *1717:* én az 20 szály sás fákot meg bárdoltatván ... pénzés székérekén akartam alá vététni [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. *1794:* Igaz é, hogy a' miket itt Madarason az Exponens Gróf Ur épittetett, azon épületeknek fáit másunnan, meszszűnnen hozatta, pénzen vecturáztatta, a' Tutaj fákat s egyebeket is Conventios Béreseivel, pénzes Szekerekkel, Kalákásokkal, és a' Jószágbéli Emberek(ne)k szolgálatbéli Csonkulásokkal szerkeztette egybe(!) [Mezőmadaras MT; BKG vk] ✳ *portai ~. 1676:* Jbidem Portai kett viseltes szekereknek két vasas kerekek [Fog.; UF II, 740]. *1702:* Egj Portai Szekérb(en) valo vankos haj [M.solymos H; Told. 22] ✳ *rásthordó ~. 1820:* az emlitett anya Gátra valo nézt fel számlált ... 25 Rást hordo Szekeret [Kolozs; SLt évr.] ✳ *román ~[a]. 1823–1830:* A marosludasi praefectus Veres Mózes rendeléséből egy kétlovú román szekér vitt Bonyhára [FogE 272. — [a]Az eredeti kéziratban nyilván *oláh szekér* volt] ✳ *rongyhordó ~. 1757:* a Rongy hordó székerbol az utba egy kerek ki romalván a Kocsis a Rongy szedó emberrel ketten vettek egy uj kereket [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.] ✳ *sós ~. 1650:* Az fegyver hordozást, az nagyságod kegyelmessége is accedálván, az Szörény vármegyebéli s hódoltságon lakó vláhoknak extra limites regni admittáltuk; egyebütt lévő oláhságtól indifferenter mindenféle fegyver hordozást megtiltottunk; kinek executori az vármegye tisztei légyenek; excipiálván szabadosokat, bírákat, pakulárokat, sós-szekerekkel járókat, molnárokat, puskásokat, és az kik urokat fegyverrel szolgálják [Gyf; EOE XI, 72]. *1668:* ez miatt az harminczad miatt az sós szekerek is annyira elidegenettek, hogy igazsággal írom Kegyelmednek, most felényi szekér is nem jár, mint annak előtte[a] [TML IV, 324 Bethlen Drusiánna Teleki Mihályhoz. — [a]Mm-ban] ✳ *szénahordó ~ → búzahordó ~* ✳ *szilágyi ~. 1797:* Az Uj Béres Szekereket az igaz hogy a Vártzai Molnár el keszitette de nem Erdei modon egész vágásra hanem fél vagásra mint a Szilágyi Szekereket Szokták késziteni [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.] ✳ *szuperlátos ~. 1623:* Az Zeker zennek ... kapuya es gerendazasa oly magas legyen hogy az superlatos Zekerek es tarzekerek be ferhessenek akadaly nelkwl [Törzs. Bethlen Gábor gazd.ut.] ✳ *tábori ~. 1657:* mihelyen bésütétüle, elsőben is az tábori szekerek és impedimentumok az táborhelyről megindíttatának, azután az addig rendben állott seregek is [KemÖn. 72]. *1710:* A császár pedig Lándorfejérváratt maradván, a fővezért azzal a barom táborral, amelyhez hasonlót Európában ötszáz esztendők alatt senki nem látott és számtalan tábori szekerekkel, lövőszerszámokkal expediálja, hogy Bécset obsideálja [CsH 166–7] ✳ *terhes ~. 1595:* Propernek Biro W. hagyasabol attam, miert hogy ez volt az Terhes szekerek melletth [Kv; Szám. 6/XVIIa. 170 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1652:* Vagyon egy fel Vám is. Gyalog Embertwl ketteőtwl 1 penz. Egy terhes szekertwl 4 penz. Vrestwl 2 [Türe K; GyU 97]. *1677:* Terhes szekerek mellett menőkön vagy viszsza jövőkön ... kivül, egyéb rendbéli Oláhság ... fegyvereckel járni ne mérészellyen [AC 234]. *1771:* az also uj rév felettébb Iszopos, és az eszak felöll valo partyát olj feletteb fel nevelte Iszoppal a viz hogy kivált terhes Szekérrel igen bajos rajta lárni [Kük. KK; SLt évr.] ✳ *tízlovú ~. 1667:* Az tiz lovu szekeret ezen alkalmatossággal megparancsoltam, Uram, hogy megvigye Nagy-Sinkrül [TML IV, 236 Székely László Teleki Mihályhoz] ✳ *tízökrű ~. 1598:* Zabo Mihaly uitte Azzonjunk marhaiath 10 Eókreó zekeren Desre ... f 3//— ... Magiary Mihaly uite Azzonjunk marhaiath 10 Eökrü zekeren Desre ... f 2//50 [Kv; Szám. 8/V.

154] ✳ *tordai ~. 1709:* Gyűtöttem az berencsi határon, az holott az négy legényim három nap kaszáltak, ha felvehetjük, könnyen hét tordai szekerekkel lészen szénám [SzZsN 770] ✳ *úrdolgás ~. 1842:* 15ik Novemb: Török János (:Kadét:) 45 éves — Gyaluba egy úrdolgás szekérrel menvén a Szamoson keresztül, a viz hirtelen meg áradván, a szekeret fel forditotta és ö ötöd magával kik a szekeren ültek vizbe esett [Nagykapus K; RAk 10] ✳ *vasas ~. 1573:* Marta taligas Albertne, Azt vallya hogy Twgya azt mykor Veres Sigmond meg holt 18 Eokre vasas zekere es Egyeb Tehen Barma eleg volt [Kv; TJk III/3. 165]. *1604:* mikor gagibol az wasas zekeret el witete Zekel miklos akor ket Tömlö volt nagy rajta [UszT 20/319 Bolgar marton Zent abrany vall.]. *1723:* eg jo vasas szekér ... Ferhelyce és kerékszege is vas [HSzj *vasas-szekér* al.]. *1824:* egy félviseltes jo vasas szekér [Mv; Told. 45] ✳ *vasazott ~. 1832:* (Fiamnak) adtam ... a' magam szerzeményiből jármos marhákot, vasazott szekeret, ekét, boronát, egy néhány darabbol állo Juhakot, házi portékákot [Szentbenedek AF; DobLev. V/1186 Bartók Ádám végr.] ✳ *vekturázó ~. 1782:* az Ispány sokad magával a' Mlgs Bornemissza udvart invadalta ollyan rancorból mivelhogy Magyari Dániel uram a' Mlgs Püspökség zsellereinek egy, vagy két ... vecturázo Szekereit bé hajtotta vólna [LLt 1/24] ✳ *vízhordó ~. 1699:* egy hitvan paraszt Viz hordo szekér [Szentdemeter U; LLt Inv. 6] ✳ *vmihez/vmire rendelt ~. 1711:* hallotta(m), hogy beszelte(ne)k hogy Ispan Ur(am) az Bonczidaj hidhoz rendelt szekerekből, egyet ketöt maga ususara is fordít [Göc SzD; WassLt Nagy Ferencz (33) szb vall.]. *1738:* a T. N. V(á)r(me)gje Erdemes Tiszttyei ő kglmek, a mostan Táborra rendelt 12. Szekerekből egjgjet és egj Embert repatrialtanak Városunkra; holott à Memoria Hominum, Városunk Nobilitáltatásától fogva Tábori Szekerek nem rendeltettenek s hasonló Gravamenekkel, mint a parasztok nem aggraváltattunk [Dés; Jk 501b].

B. *~be fog. 1589:* fogtanak Masz Zekerben 2 Louat Az Tarka Loak keozibe [Kv; Szám. 4/VI. 114–5 Stenzely András sp kezével]. *1704:* Az úr ottlévő babos lovait is egy szekérbe fogván azt is hozzák, de az egy szekérnél több javait hozza-e az uraknak, azt maga sem írja, ez a szász sem tudja mondani [WIN I, 257] ✳ *szekere elé rendel (lovat). 1678:* Parancsollyuk kglsse(n) és ige(n) seriò Ngtok(na)k e' Commissionkat vévén mindgyárast rendeltessen az ő Kglme Szekerei eleib(en) s Szólgai alá elegedendő jó erőss posta lovakot Udvarunkig valo uttyak continuatiojara fogyatkozás nélkül [WassLt a fej. Besztercéhez] ✳ *szekeren szolgál vkit. 1604:* gienge Jakab ... ugy Zolgalta ökren, Zekeren, lörinczj benedek wramot mint Jobagy Zolgalta az wrat [UszT 18/168 Fodor Janos fiatfalwy vall.] ✳ *szekerén visz. 1582:* Az meg' itth voltt az Lengiell Vrr wiz hordo Thamas hozotth Nyolch altalag wizett, az Konihara 1 p(er) d 3 tt f — d. 24 ... weottem ... 20 karott ... viz hordo Thamas vitte ky zekeren lowan fizettem d. 12 [Kv; Szám. 3/VIII. 37]. *1594:* 7 die 7bris ... Nagy Mihali wite az vrunk Niergesseth, es zygiartoyth 4. louan zekere(n) Thord(a)ra attam f 1 [Kv; i.h. 6/IV. 63]. *1625:* Nagy Gaspar Hat Eokren zekere(n) vitt V. eo. F: zamara Kapiakat ... d. 75 [Kv; i.h. 16/XXXV. 131] ✳ *szekeret ad vki/vmi alá. 1585:* 18 Aug: Hozanak egy Swtöt Varadrol az Gubernatornak wywek, Newe Barta Janos attunk egy zekeret Tordayg alaya 3 lowal Pap Janost fyzettem Tordayg d. 75 [Kv; Szám. 3/XXII. 13]. *1670:* Az feleségem ...azon kéreti Kegyelmedet, írjon egy kis czédulát Fordor Istvánnak, adjon a Kegyelmed bora alá egy szekeret, hadd küldje fel Kegyelmednek [TML V, 98 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1740:* az három oláh Popák szekereket adgjanak borok ala Igen patakáig [A.árpás F; TL. Mohai Mózes Teleki Ádámhoz] ✳ *szekeret állít. 1724:* Én lévén Második biro a Falub(an), elsöben nékem parantsolt az Fő Strása Mester Vr(am) ö Nga Hopmestere, hogy két szekeret állicsunk [Melegföldvár SzD; Ks 4. VI. 17 Moldován János (28) jb vall.] ✳ *szekeret fogad. 1551:* azt yrya wram, hogy ...zekeret fogadni draga pynzbe telik [Nsz; LevT I, 90] ✳ *szekeret szereztet vki alá. 1579:* Ertyk eo kegmek az vrunk eo Naga paranchiolattyat az vallato zemellyeknek feierwarra valo menety felól vgy wegeztek eo kegmek hogy Byro vram eo kegme zereztesse(n) zekereket az zemelyek ala [Kv; TanJk V/3. 192b–193a] ✳ *szekeret vetet vmi alá. 1570:* Thowabba mosta(n) az eo felsige aknayara chynaltatok valamy keotelet, Azert kerem kdet mynt Vramat hogy kmed adattna faggyat az keotel szwksegere penzwnkert es kmed vettettne szekerettys ala hogy my kor megh keszwlne hoznok el [Dés; BesztLt 56 Martinus L(ite)rat(us) Lyppay Camerarius Desiensis Casp. Zeochy beszt-i bíróhoz] ✳ *szekerével szolgál. 1571:* ez az ember kj kigelmetek Szolgaia volt Toth Simon ... Hiwsegesen es embersegesen louaual es Szekereuel Szolgalt [Ne; BesztLt 3550]. *1602:* Feierdy Jakab ... vallja Ez Farkas Mihaly az eo tizedeben lakot ... lowawal zekerewel zolgalt az varosnak [Kv; TJk VI/1. 622] | fodor marton ... loua hatan zolgalta Andras gerebnek az attiat a mig Ele, az wtan hogi meg hala aczj Janost zallittak oda eo penig a mig Ele zekerewel Ekejewel zolgalt oda andras gereb wram nj (!) [Szentábrahám U; UszT; 17/38 nagi Balas Zent abranj zabad zekel (26) vall.] *~re adat. 1582:* Eothweos Mihaly vallia ... Eothweos Orbannę ... az boltbol Marhaiat ki hordata es zekerre Adata el Indita feyerwar fele [Kv; TJk IV/1. 116] ✳ *egy ~en járnak. 1570:* Katalin Balogh Jakabne, Latta hogy egy zekeren Jartak, es az azzonnak Zowat fogatta zolgalt neky[a] [Kv; TJk III/2. 148. — [a]More Ambrus Racz Balintnénak].

C. *a ~ farka. 1734:* az Szekér farkárol leis döfének egj Ficsort [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP] ✳ *a ~ rúdja. 1726:* Tordai Marton ur(am) a szekér rudját meg fogá Vanka János más Jobbágyokal edgyüt taszittá a szekeret [Mezőbánd MT; Berz. XV/14. 5].

Sz: *csak ötödik kerék a ~ben. 1670:* az Trevirensis csak ötödik kerék a szekérbe [TML V, 372 Bethlen Miklós Bethlen Jánoshoz, Bánfi Dieneshez, Teleki Mihályhoz] ✳ *élete szekerének rúdját vmilyen irányba fordítja. 1880:* Életed szekerének rúdját hadd hagyja abba az irányba fordítani, melybe te szeretnéd. Madaras irányába [PLev. 83 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✳ *kiáll szekere rúdja. 1696:* azon időben szintén már attol az háztol szekerem rudgja ki állott [Mv; BálLt 85] ✳ *megakad a szekere. 1601:* Itt bezeg megakadott a szekerek[a] [ETA I, 89 NSz. — [a]A székelyeknek a vásárhelyi vár fölötti vitában] ✳ *megépítheti az őnagysága szekerét. 1619:* Azt látom, hogy megépíthetjük az őnagysága szekerét, de bizony valóban kell az tracta hozzája [BTN[2] 221] ✳ *szekere hátán van. 1670:* Illye felől az szegénség mind szekere hátán volt [TML V, 354 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1671:* Úgy adaték értésünkre, Moldva országának lakósa majd futófélben szekere hátán volna [TML V, 665 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1676:* Itt Uram rettenetes félelemben vagyunk az égetés miatt; az emberek inkább szekerek hátán vannak az nagy félelem miatt [TML VII, 263 Nemes János Teleki Mihályhoz].

1703: Kornis Sigmond bār erre az földre ne jűt volna mert vgy fel ijesztette eszt az nēpet hogy Szekere hātān vadnak [Gyeke K; Ks 96 Kornis István feleségéhez]. *1724:* minémő Lármák voltanak Vásárhelyen a' sokadalmi alkalmatosságal Szekere hátán volt az ember [Altorja Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbála férjéhez]. *1763:* ez előtt nem régiben, mikor az a Tatár hir vala, ès kiki tsak nem szekere hátán volt, akkor szekerekkel vitt volna gabonát s egyebet ... Mányika Iuon Gálfalvára [Záh TA; Mk V. VII/1. 16 Sarmasán Gabrilla jb vall.] ✳ *a ~ ne haladja meg a lovakat. 1820:* Várj azért Miklos jobb körnjül állasokra, ne siess ha nintsen modod benne, ă szekér ne haladja meg a lovakat ne terheld meg házotokat sem penig ă mi vagyonunkat [Kv; Pk 7] ✳ *több lenne a saroglyában, mint a ~ben. 1766/1802:* Az Oculationak objectuma egyéb semmi nem lehetett, hanem tsak amint a Mlgs Actorak Instantiajakban feladtanak ... mert külőmben tőbb lenne a sorogjaban mint a Szekérben [BSz; JHb LXVII/3. 15].

2. fűrészmalom alkatrésze; piesă la joagăr; stämme tragender "Wagen" der Sägemühle. *1846:* A fűrészelő gépely egy ollyan négy gerendákbol alakitott szekeren működik, amely 8 hengereket magában foglalo ágyon jár, és a metzésre alkalmaztatott Tőnkőkőt hordozza ... a szekér allya vagy ágya egészen bé deszkázva 3 henger persely hibázik. A gépely járma, a most irt szekeren, es annak ágyán fel- s alá jár fenyo fábol alakitott egy járom [Bács K; KmULev. 2].

Szk: *tőketartó ~. 1692:* Fűrész malom ... Egy őreg deszkamecző jo fogas vas fűrész, vasfűrész vono vas sikotyu karikaival, tőke tarto szekere uj, az holotis tanaltatot fenyő deszkanak valo tőke nro 24 // [Görgénysztimre MT; JHb Inv.].

3. jelzői haszn-ban; cu funcție atributivă; in attributivem Gebrauch: (vhány) szekérnyi; de cîteva căruțe; von einigen Fuhren. *1573:* Az plebanosnak agyanak 10 zeker Mogioro vesseot Az Eoswenien [Kv; TanJk V/3. 82a]. *1581:* Hozattúnk Zekeres Gergeljel harom zeker Agyagot Tezen d 30. [Kv; Szám. 3/IV. 13]. *1585:* 17 Noue(m): ... hozot zenat esmet az boerhez egy zekeruel fyzette(m) d 6 [Kv; i.h. 3/XXII. 25]. *1592:* Az eőreksegról negy zeker zenat vitt el annak az fele enge(m) illetett volna [UszT 10/79]. *1625:* Veőttem ismett egj szeker Sindelt, melliett az nagj Templomba(n) valo szinbe(n) rakatta(m) le [Kv; Szám. 16/XXXIV 247]. *1662:* Kolosvár városa ezer tallér kész pénzt, nagy sok vég és szekér posztókat, kenyeret, lisztet, bort, méhsert, szaladsert adni kényszeríttett vala [SKr 440]. *1666/1687 k.:* Proventus Pastoris ... Bér ado ember, és annak Gyermeke ha meg házasul, a' Copulatiorol ..., ha a' megyéből ki nem mégyen ád Den. 12. vagy egy szekér fa: ha penig ki ment a' megyéből két annyit kell adni [Havad MT; MMatr. 157]. *1688:* három szekér szénámat a Montecuculli Ur(am) eő Nga Regyimentyéből valo szálloin el vesztegettek [Kv; UtI 2]. *1697:* magam fel mentem vala Bányára volt tőb negyven szeker buzánal kásával edgyűtt [Szilágycseh; BK. Kűmíves Gergely Bethlen Gergelyhez]. *1718:* az héten meg vitetém (!) Kolosvara 3 székér fat és égy székér Dészkat az istalo hidlasozni [Szentpál K; TKl Mihály Deák Szénás Miklóshoz]. *1737:* az juhok az miota Szenara kőltek már meg ettek vagj 6 Szekēr Szēnāt [Noszoly SzD; ApLt 4 Hathazi Kristóf Apor Péternéhez]. *1756:* Molduán Vonya a' Falusiaknak leg alább hatvan szekér széna kárt causált [Galac BN; WLt Nagy Sigmond (54) jb vall.]. *1771:* Csíktaplocai Simon Péter az falu helyett felfogadá a strázsálást újesztendő napjáig, hogy minden szabad ember adjon 6 ejtel gabonát s fél szekér fát, egy jobbágy személy 4 ejtelt, fél szekér fát [Taploca Cs; RSzF 94–5]. *1798:* azon üdőben midőn férhez ment ... szalmául gabonát ... el vítette de hány szekérrel nem tudom [A.csernáton Hsz; HSzjP Gabriel Kozma de Felső Torja (38) ns vall.]. *1824:* akkorba egy szekér széna itt 12 forintokot ért [Szentdemeter U; Told. 40]. *1836:* (A) Ret ... termík 16. székér szénát [M.péterlaka MT; TGsz 18].

Szk: *vhány ~ kapacitású. 1762:* A Gerendből vettünk ... egy kalangya Szénát, hat Szekér Capacitasut [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.].

Sz. *1666:* Egy szekér fazékhoz elég egy bot [TML III, 610 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

4. területmértékként szk-ban; în construcții ca unitate de măsură pentru terenuri; in Wortkonstruktionen als Flächenmaßangabe: *vhány ~ (szénának/szénára)/~re való (föld)* vhány szekérnyi szénát/szekérnyit termő (föld); fîneață de pe care poate fi recoltat un anumit număr de căruțe de fîn; Wagen von Heuschlag eines Ackerlandes. *1592:* mely heliet hinak nagy vez neuw helynek ... egy kewes feoldem ... ket szeker szenara valo [Kápolnásfalu U; EHA]. *1613:* En Fogarasba(n) lako Lezay Ferencz ... Rechiej Bojer Peter Vrammal igy componalta(m), miuel hogj Vrunk eő Felsege ez eleöt ualo wdeokbe it az Fogarasy hatarba huz zeker zenanak ualo rete (!) kegielmese(n) neke(m) igirt uolt mely retreől ualo donationak extrahalasaba Bojer Peter Vramis faradot es keőltet, uegeztwnk azert igj hogj azo(n) retet kezemhez ueue(n) es bekesegese(n) birua(n) felet azo(n) retnek zenajat eő kegis es maradekj ... birhassak [Szád.]. *1640:* Boyerok Sztoyke Bulie ... Az mint Referallia vagion bővőn mint (!) ket fordulora mindenesteol 40 keobőlre valo feolde az ohabai hataron. Reti 20. szekerre valo vagion [Ohába F; UC 14/48. 36] | It Sinkan bir Boyersagotis mind ket fordulora bir husz köbölre valo feoldet 10 szekerre valo retet [UF I, 716]. *1664:* Prata foenilia. Az Liszkoban vagyon egy 200 szekerre valo. Az falun fellyel es alol ket darab 50 szekerre valo, de mindeniket az erdö ighen fel veőtte, ha megh nem irttyak [Porumbák F; UF II, 293]. *1681:* Szylvasi Vramtol ki valtot széna rét 16 szekér szenára valo [Hátszeg H; VhU 148]. *1699:* égy őrőg Szekérre valo Rét [Csíkfva MT; BálLt 50]. *1726:* Gyermek koromban ... az az To helly ... az also vegin mint egy két szeker szenara valo tisztas volt [A.detrehem TA; Born. IX. 5 Padurán Ignát (45) zs vall.]. *1757:* tsak két három Szekérre való helly vólt, a' többi mind erdő [Gyszm; DE 3]. *1767:* két szekér szénára való kaszálot faglalt hatalmasul a falu [Gyurkapataka SzD; JHbK LIV/28]. *1793:* a Comünitas erdejéből egy darabotska mintegy egy szekér szénára valo rétetskét mi irtottunk az Atyámmal [Kalotasztkirály K; KHn 54]. *1813:* volt az Ecclésiának két Szekér Szénára valo Réttye mellynek felét a Kalandos, felét pedig az Harangozo használta [Gyalu K; EHA] ✳ *vhány ~ máléra való vetés* vhány szekérnyi kukoricát termő vetés; loc semănat cu porumb de pe care se poate obține un anumit număr de căruțe de porumb; Saat für gewisse Fuhren Mais. *1841:* edgy Szeker malera valo Vetés [Törzs. Dési taxalisták].

A mértékegységre l. Bogdán, MMért. 238–9.

szekéradás (a fej-i futárok részére kötelező) szekérszolgáltatás; obligația de a da căruță (pentru curieri); pflichtmäßige Bereitstellung von Fahrgelegenheiten für die fürstlichen Kuriere. *1671:* Posta ló ökör és szeker adással s' in-

gyen gazdálkodással s' tereh hordozasokkal kiknek tartozzanak s' kiknek ne, sőt maga dolgában árosak Salvus Conductus-is hogy ne adattassék, ezekről való Articulus [CC]. *1677:* Az O Tordai Város, a' régi háboruságos időkben igen elpusztulván, és mind eddig-is magoknak épülést ne vehetvén, végeztetet, hogy valakiknél arrol valo Specialis Salvus Conductus, vagy Fejedelem czimere nem lészen, se posta lo és szekér adással, se ingyen valo gazdálkodással ne tartozzanak, Város Bírájának házára ne szállyanak [AC 245].

szekérágas a szekér elején a tengelyhez erősített, villaszerűen szétágazó két fa; furcă la car; Wagenschere, Gabel, Gabelschaft. *1681:* Szeker Agos nro 4 [UtI]. *1699:* Ezen pincze torokbol be menvén ... vadnak beres szekérb(e) valo hitvánkerekek nro 3 ...Szekér ágas Nro 3 Kettei jó tengejes az harmadik penig hitván [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1753:* uj szekér ágosok nro 3 [Mezőzáh AF; Told. 18].

szekérakasztó lánc szekérkötő lánc; lanț de roată; Wagenkette. *1741:* Szekér akasztó Láncz 1 [M.nádas K; RLt Csekelaki Varsányi Benedekné Beszprényi Orsollya lelt.].

szekéralj szekérfenék; partea de jos a căruței; Wagen-(unter)teil. *1760 k.:* egy Szeker aj hozza tartozo készuletivel együtt, négy kerékre tiz fentőre ahoz valo első s hátulso Fa Lőcseivel együtt minden vass, és Lajtorja nélkűl [Branyicska H; JHb XXXV/39. 20].

szekérárnyék szekérszín; șopron (pentru căruțe); Wagenschuppen. *1700:* az Istallo és payta között egy szekér Arnyék [Csicsó Cs; BálLt 71].

szekérbak szekérülés; capra căruței; Bock des Wagens. *1855:* (A) hosszú fogason hatalmos medve bőr, uton szekér bakra használják, itthon pedig, ha több a vendég, földre terítve az ifjabbaknak hálóhelyül [ÚjfE].

szekérbeli 1. szekérbe való; pentru căruță; Wagen-, für Wagen. *1816:* Négy vasas talpu kitsin szekérbeli kerekek [HSzj *kerék* al.].

2. szekeret ért; care s-a produs la căruță; den Wagen zugestoßene/-er/-es ... *1741:* Az Forspontra adott Ökrök és szekerekbéli Sok károk, és azakból az Falukon emergalt Sok inconvenientiak s perlekedések meg szünné(ne)k; ugjanis az Beresek Conventionatusok lévén az Vár(me)gje ökreire gondot viselni adstringáltatná(na)k [H; Ks 101].

szekérbér fuvardíj; cheltuielile de cărăușie; Fuhrgeld, Fuhrlohn. *1573:* Iffyw Barat Istwan ... vallia hogy Ment volt hozza Az Maradek peter zekeresse Es zapolodot eo eleote Illen zowal ... Mynemew kart vallota(m) zekeremreol Ninch myt tenne(m) az mywel tartozta(m) (!) volna Maradek Peter[a] zeker berbe aztis Neky hagiom [Kv; TJk III/3. 118. — [a]A Peternek alakból javítva]. *1582:* Biro V. es az tanachy Bochyatak Barat Peter Vramat feyerwarra ... keolteot oda, mind zekerberel egyetembe f. 5/5 [Kv; Szám. 3/V. 10 Lederer Mihály sp kezével]. *1587:* veottem ... 19 hayo dezkat 1 p(ro) 50 d. zekerberel egyette(m)be f. 9 d. 50 [Kv; i.h. 3/XXXIII. 17]. *1598:* B: wram ... megh hadgia hogy Mindgiarast Egy kalongia szynat wegiek az lowaknak az mig az szekeresek az w kelcsigeken woltanak twdtam ki nekiek belole szekerbirekbwl f 1 d 75 [Kv; i.h. 7/VIII. 9 Masass Th. sp kezével]. *1823–1830:* Júniusnak 14-ik napján Eszényinek szekérbért fizettem 7 Rhf-ot [FogE 267]. *1829:* A' Szekereseknek Szekérbérbe a' kik Szamosujvárra gyapjat vittek, vagy pedig fonalat hoztak, a' pokrotzokot pedig a' Ványolokba, és onnét viszsza vecturázták, egyszer is maszor is fizetödött 115 Rf. 39 xr [BLt 12 a kv-i dolgozóház nyomt. szám.]. *1849:* Kelemen Béni ... a szekérbért és az általam nyittatott szoba utani illetményt ... ki is fizette [Kv; Végr. Vall. 23].

szekérboríték szekérbevonó; acoperiș la căruță, (un fel de) coviltir; Wagenbelagstoff, Überung für Wagen. *1647:* Egy szeker borittekra valo fekete bakaczin [M.királyfva KK; BK 48/16].

szekerce 1. fokos; baltag; Beil | ácsszekerce; toporișcă; Axt. *1570:* Kertes Jmreh, ezt vallya hogy mykor ew az korchoma hazhoz Jwtot volna, Latta hogy az Kayantay legen az aztalnal fen al wolt es zekerche volt kezebe fely huzwa, chyuka Lazlo penigh az Tharsaywal al volt az azthal eleot, es Mond hogy hat kwrwa fyanak Zydal azonba vgy wtheotte az zekerchewel Archwl es azonnal ely Menthenek onnath [Kv; TJk III/2. 54]. *1588:* az mint az teorweny talalta akkeppen sok Jambor eleot kezembe twzet wowen, eowembe zekerczet, hatamra kapath wowen meg kereoltem az en eoreoksegemet [Zsákfva Sz; WLt Luc. Barlas jb vall.]. *1590:* kapa egy szekerczett a tizedes ereosse(n) wte oldalba Arbertott velle arczulis vere [UszT]. *1634:* latam azt hogy uizza tekintek, hogy fenlik uala Peter kouaczy kezeben az szekercze [Mv; MvLt 291. 28a–28b]. *1716:* Ruszkovai Nyikita nevű beres ... szekerczéjétt el lopták [Szurdok MT; JHbT].

Szk: ~ *foka. 1568:* az porozlo Lazlo, be vizy vala az kayantay embert az toromba[a], es az ember el futankodek elotte, bezeg oztan Lazlo az zekerce fokaual es lapossaual egy nehanzor megh wthe [Kv; TJk III/1. 195. — [a]A városi börtönbe] ✱ ~ *laposa* → ~ *foka* ✱ *~t fognak egymáshoz. 1582:* Stephanus Takach fassus est ... Neminemeó legeniek haborganak volt korchiomayan, es eg Mashoz Zekerczet fognak volt [Kv; TJk IV/1. 27] ✱ *~t fog vkire. 1830:* a' Meiszterek ki kérdezésiért Fuscher Kováts István dolgába mikor a' Meiszterekre szekertzét fogott a' szolga Biro Urnak égy Irásért fizettűnk 5 Rf [Kv; ACSzám. 87] ✱ *ezüstös* ~. *1590:* Chaki Gabor chinaltatot uelem ... egy mereo ezewsteos zekerczeth [Kv; TJk V/1. 19 Greg. Balasfy vall.] ✱ *ezüstös-aranyos* ~. *1595:* Sombory Gabornak ... Egy ezwsteos Aranjas zekerche valamj theoredek kalamokkal [Zsombor K; SL] ✱ *fokos* ~. *1585:* Gacho Istwan Bachj vallia ... hatra fordula Nag hertelen ez Caspar fogolj mas Egy Legenniel ... Casparnal egy Nagy Teolgy fa vala, Az Masiknal egy fokos zekercze [Kv; TJk IV/1. 478] ✱ *rövid nyelű* ~. *1574:* Veres Lenardt ... ezt valla ... Es Zeochy martonys egy reouid Nyelw Zekerchet rant ky eowe megwl, es fel alwan Mond Nagy Simonnak hogy the simon ez lezen meg edes apad theneked es ez myat valaz meg valamit [Kv; TJk III/3. 387] ✱ *topánfalvi* ~. *1603:* Zakach Janos varos hwteos zolga vallia ... a Rosasne fia kezebennis egy Topanfalvi zekerche leuen azon hertelensegben maga oltalmaban hozza wtte[a] ez vgy erte az feyet [Kv; TJk VI/1. 706a. — [a]A Drombarne fiához] ✱ *vassal tekert nyelű* ~. *1582:* Michael Nag' ... fassus est ... vg haytanak hog a' foka a' karomon es az Nyele a' tharkomon esek az wassal thekert Nyelw zekerczenek [Kv; TJk IV/1. 100].

Sz. *1657:* hanem tandem Nemes Tamásnak, ki abban az tisztben vicekapitánya és szolgája rendű ember, ígírték az főkapitánságot, ki ma az mely vokson volt, holnap az tisztért perdítette az szekercét [KemÖn. 166].

2. ácsszekerce; securice, toporişcă; Zimmer(manns)axt, Breitbeil. *1653:* Egj kis szekercze ... Egj farago fejze [Ilencfva MT; DLev. 1 II. B Cs 12]. *1726:* Egj szekertse (!) ... Egj Uy kapoczka ... Egj jo Szekertse ... Három furu ... Egj karozo vas [Kv; Pk 6]. *1770:* Rusz Alexa azonnal kezében lévő szekerczével ketté csapa egy jo vastag Csapo fát [Szásznyíres SzD; Ks 27. XVI]. *1798/1821:* egy furu, égy Szekertze [Kv; Pk 5].

Szk: *ácsnak való ~. 1627:* Achnak valo szekerche ketteo Uyak f — d 40 [Kv; RDL I. 134] ✳ *félkéz ~. 1759:* félkéz Szekercze 1 [Marossztgyörgy MT; Ks 67. 48. 81]. *1817:* Fél kéz szekertze 1 Rf [Varsolc Sz; Born. IV. 41] ✳ *félkézi ~. 1787:* égy fel kézi Szekertze [Mv; MvLev. 5 Tolvaj alias Varga Mihály hagy.] | Egy avatag fél kézi szekertze Dr. 24 [Mv; i.h. Csiszár György hagy.] ✳ *karózni való ~. 1789:* Karozni valo Szekertzét Nro 2. Nyelestől Rf — xr 24 [Mv; ConscrAp. 7] ✳ *nyeles ~. 1679:* nyeles Szekercze nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 26] ✳ *zsindelyező ~. 1696:* sendelyező szekercze nó 2 [Bethlen SzD; BK]. *1711:* 11 Sendelyező Szekercze [ApLt 5 Apor Péter inv.]. *1744:* Kisded Zsindelyező Szekertze edgy, hornyolgó (!) edgy [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1778:* Egj Zsendelyező szekercze [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 18]. *1799:* Négy Sendeljező Szekertzék [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

3. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *húsvágó ~* húsaprító bárd; bardă de măcelar; Metzgerbeil. *1824:* Egy Husvágo szekertzét vet az Esperes ur [CsV] ✳ *kolbászvágó ~* kolbászhús-aprító bárd; bardă de tocat carne pentru cîrnaţi; Hackbeil zum Wurstfüllen. *1768:* Kolbász töltő Pléh 1. ... Kolbász vágo Szekercze 1 [Mezősztgyörgy K; Ks 23. XXIIb] ✳ *rongyvágó ~* (papiroskészítéshez való) rongyzúzó szekerce; bardă de mărunţit cîrpe (folosite la fabricarea hîrtiei); Haderhackbeil. *1692:* Papiros Csinalo Haz ... Vagyon it rongy vago Szekercze nro 1// Papiros nyiro ollo nro 1 // [Görgénysztimre MT; JHb Inv.].

◇ **Hn.** *1807:* A' Szekertze Nyilba (k) [Csíkfva MT; EHA].

szekercefok muchia toporiştii/securicii; Nacken eines Beils. *1572:* Deseo Benedek, latta ... hogy zekerce fokis forog volt az feyen gasparnak [Kv; TJk III/3. 24]. *1582:* Anna R(e)l(i)cta Emerici Aztalos ... fassa est ... ereössen wzik vala Danchak Ianost ... be zaladd wala vg vagak à vallat ...zekerche fokkal valo wthesys vagion az Ayto mellet valo dezkachkan [Kv; TJk IV/1. 9].

szekercés szekercével dolgozó (ács); (dulgher) care lucrează cu securice; Zimmerer, Holzfäller, Holzhacker. **Szn.** *1554:* Zekerczes peter [Kv; Szám. 1/IV. 41]. *1583:* Zekerczes Catalin [Kv; i.h. 3/XI. 31].

Hn. '?' *1774:* a' Szekertzés végben (sz) [Sóvárad MT; EHA]. *XIX. sz. e.:* A Szekertzésbe (sz) [Sóvárad MT; EHA]. *1815:* Szekertzés oldala [Sóvárad MT; EHA].

szekércsatlás ? a szekér vasházcsója; scară de fier a carului; Auftrittsbügel, Fußtritt, Aufsteigbügel. *1627:* Egj Jo chikoltiu f — d. 32 ... Egj kez vono, es Egj szeker chatlashoz valo vas f — d. 20 [Kv; RDL I. 134].

szekércsikorgás szekérnyikorgás; scîrţîitul carului; Knirschen der Wagenräder/von Wagenrädern, Wagenknirschen. *1767:* Tudom hogy egy éjtszakának idején Nagy hejegetés, hogatás s szekér tsikorgás volt a' hátam megett [Kökös Hsz; Kp IV. 243 Joh. Kováts (50) pp vall.].

szekércsinálás szekérgyártás/készítés; făcutul carului; Wagenbau. *1589:* Fizettem a' Kerekesnek Monostor wczaba(n) Demeternek Zeker es Talyga chinalasert f. 6 d. 20 Merth a' mikor kezembe attak semmi zerzama ne(m) uolt io [Kv; Szám. 4/XI. 45]. *1614:* Nagy Gergely Andras Jstuan Nagy Jstuan Nagy Ferencz Judex Ezek Eleitol fogua az Capitanoknak szeker chinalassal szolgaltanak, most Petky Janosne szamara ereöuel akariak szolgaltatni eőket [Oroszhegy U; BethU 130].

szekércsináló szekérgyártó/készítő; rotar; Wagenbauer, Wagner. *1673:* Kesz János szekér csináló volt, meg holt [Szentdomokos Cs; CsVh 44]. *1677:* Miklos István szekér csináló [i.h. 59]. *1680:* Barrabás Istvánt is tudom hogj szekércsináló vala az hámoron [Szenttamás Cs; i.h. 73]. *1681:* Balla Márton Balla Péter Siket János junior, czédulás Ezek hármon szekér csinálók fizetések semmi nem szokott járni | Miklós István, szekércsináló | Török Mihály, szekércsináló [i.h. 101, 102].

szekérdékán '?' *1614/1616:* vadnak az aknas hellyeken oly Condjtiok az melyekben nemünemü adomanyban nem kell missilis[a], mert az többj közöt az Akna Biraknakis Decanyoknak és az Szeker Dacañoknakis (!) jar bizonyos szamu sovok proúisioiok, de azokra ne(m) volt s<oha> szükseges azfele Comissio, missilis miczoda, mert azfele immar az regi Consúetúdobol, annyira úsusba ment, hogy mindenkor hellye vagyon az szamadasban [Kv; RDL I. 100 Mich. Literatus Nyilas rationista salis fodinae Thordensis kezével. — [a]A fej-től].

szekérderék 1. kocsiderék; dric (de car); Wagenkasten. *1674:* Harom szekér derek kettei őkőr az edgjiken lo utan valo szekerhez csinaltatott [A.porumbák F; UF II, 600]. *1797:* Egy avadék Béres Szekér ... Szekér derékben járo hét vas Szegekkel [M.igen AF; DobLev. IV/777. 18].

2. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: szekérderéknyi; de un dric; (ein/zwei/...) Wagen voll ... *1610:* ennekem harom szeker szenam volt ugian ezen Vagasi hatarban ... ki el ueszet ... gianakodom hogy az kgtek marhaia ette uolna megh, mert chak egi szeker derekkal kaphattam megh benne [UszT 4/7]. *1763:* Láttuk ... Komán Todor Tavally vitt onnan[a] egy Szekér derék Karótis [Gambuc AF; BK. Varga Szimion (23) jb vall. — [a]Az erdőből].

szekérderéknyi vhány szekérderékra való; de un anumit număr de dricuri; (ein/zwei/...) Wagen voll. *1740:* Vagyon ... egy szekérderéknyi sásos széna [Algyógy H; Ks 89 Inv. 62].

szekérdörgés szekérzörgés; huruit de căruţă; Wagengerassel. *1776:* hallék azután nem sokára valami Szekér dőrgest, s, tekintvén, hát Groff Lázár János Urffi ő Nga megyen [Egrestő KK; GyL. Jos. Székelly (28) parochus cath. vall.].

szekerecske 1. cărucioară, căruţă mică; kleiner Wagen, Wägelchen. *1748:* volt két Lova, s, egy szekeretskéje [Torda; Borb.]. *1750:* Egy küs Szekeretske Nr 2 [Gyeke K; Ks 83].

Szk: *bánátusi ~. 1812:* egy Bánátusi szekeretskét német hámokkal maga után hagyván el szökött [DLt 383 nyomt. kl] ✳ *egylovú ~. 1582:* Hallottam Zaiabol ez Ersebet Azzonnak, Mondwan ... ot à Zamos mellet, Veres Lukach Masod magawal eg lowo Zekerechkewel vagion, es azon tolnak eg wst penzt fel a zekerre [Kv; TJk IV/1. 50] ✳ *fahordó ~. 1735:* két alacson fa hordo Szekerecskébe való kerekek [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc] ✳ *lován, ~jén visz. 1597:* Zeifner Georgi Egy Loan zekerechikeien vit egj berbentzet Egresre (!) [Kv; Szám. 7/XII. 55 Filstich Lőrinc sp kezével].

2. vhány szekerecskényi mennyiség; cantitate (de fîn) de un anumit număr de cărucioare; eine x-Menge Wagen voll, x-Wagen voll von etw. *1782:* széna három kalangyátska maradott ... mindenik kalangyában volt négy négy szekeretske [M.fodorháza K; KvRLt VII. 27 Sztánka Tyifor (26) jb vall.]. *1802:* Egy Szakaszotska Sarju melyben vagyon három Szekeretske [MkG]. *1831:* a Széna Termést két Bugjába raktam, a mely átaljában, 2 Ökör után 3: Szekeretske lehetne [O.kocsárd KK; Pf Duka Szimion lev.]. *1840:* akkoron oda állitott öt Kaszásim égdy Szekeretskénél több Sarjut égdybe nem gyüjthettem [Dés; DLt 983]. *1847:* Széna a' két réten lett ...3 szekeretske [Kv; Pk 7].

Szk: *vhány ~vel ad. 1805:* egy egy Szekeretskével adnak[a] ... Négy Négy Sustákon [Ózd AF; MúzRadák — [a]Fát] ✳ *vhány ~vel vitet. 1829:* a Falus Biro egy egy Szál Gyűmőlts Fát le vágotatt s vitetett Rectificator Urhoz ...egy egy Szekeretskével [Mezőkölpény MT; TSb Fartzádi Márton (46) vall.].

3. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: vhány szekerecskényi; de un anumit număr de cărucioare; Wagen voll von etw. *1621:* veottwnk ...Egj Zekereczke Zekelföldi sendelt 3 Ezert 6 Zazaual p(ro) fl. 1 tt fl. 5 [Kv; Szám. 15b/IV. 21]. *1729:* hoztam ... harom szekerecske aszu fat [A.karácsonyfva MT; Told. 31]. *1759:* tett a' viz mint egy szekeretske széna kárt [M.zsombor K; SL]. *1778:* Szokott ... B. Alvintzi Gábor Ur ő Nsga a' maga embereinek, az alább valo erdőből adatni két szekeretske fát annuatim egy-egy Gazdának [Bányabükk TA; BLt 11 Molduván Ignát (60) zs vall.]. *1820:* (A) kaszálo mind addig mig el nem suvadozott két szekeretske szénát meg termet [Firtosváralja U; Pf].

4. területnagyságra von.; referitor la mărimea unui teren; Flächenmaß betr.: vhány szekerecskényit termő; de pe care poate fi obţinut un anumit număr de cărucioare de recoltă; Wagen von Ernte. *1727:* az emlitet irotvány ... oly nagy mint most nem volt, mert akkor csak akkora volt hogj fél Szekerecske Széna termet rajta [Középlak K; SLt 29. J. 26 Joh. Molduván (60) jb vall.]. *1770:* Vagyon még ... ezen patak(na)k két felén és ezen Tanya körűl ... egy darabotska kaszálo hellyetskéje ... mint egj szekeretske szénát termő hellye [Berekeresztúr MT; BetLt]. *1782:* azt tudom hogy égy hellyetskét ... in vállyá Ungururluj nevezetű völgyben Pojáná Boldizsojenak hivják, melly Pojenitzát én tudom, hogy olly kitsiny helly volt ... hogy alig termett meg rajta égy szekeretske széna [Csákigorbó SzD; JHbK VIII/18]. *1798:* egy Szekeretske málét termő (föld) [Dés; DLt]. *1804:* Van 2 szekeretskére valo kaszállo is ezen fordulon, de ... ez a kaszállotska nem volt el foglalva a Fő Ispány Ur számára [Szásznyíres SzD; Ks 101 Jó János ref. pap kezével]. *1856:* egy fél szekeretske széna hely [Csekelaka AF; KCsl 6]. *1864:* egy szekerecske szénát termő hely [M.bikal K; RAk 250].

szekérekhó szekérernyő, *táj* kóbor; coviltir; Wagenplane. *1848:* Szekér Echo fél viseltes egy ...5 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

szekérelő kocsielő, melyhez a szekérrúd kapcsolódik; partea de dinainte a căruţei; Vorderteil (eines Wagens). *1668:* vit onnet el szanan nagy Szamu marhak(at) egy kadat egy hordott ... egy szeker elótt alyastol [Szentsimon Cs; CsÁLt F. 27. I/27 Damokos Gergely (32) pp vall.].

szekeres I. *mn* **1.** szekérrel fuvarozó, szekerező; care se ocupă cu cărăuşie; Fuhrmann. *1568:* En fazokas mihaly[a] Egeresi fw Biro Leg eleozer hitit beh veottem az en Zekeres tarsomnak az mw lelkj paztorunknak hallasara es az hit utan vallasat az dolognak Annak utanna Enis ky Tars voltam Az Biros[b] Zekeressiglen, az en eskwtsigeomre melyre meg eskwttem mind zeginnek bodognak kiuel tartoztam az en isteneomnek az mith tuttam benne az w dolgukban meg mondottam [Egeres K; BesztLt 50. — [a]A nyilatkozattevő kezével. [b]Olv.: bírös?; értsd: béres?]. *1749:* szekeres társa ... reccusalt hogj a' lovát etszakára pascuatiora ki ne vigje, de az I. majd mind edgj erőszakoson vitte ki [Torda; TJkT III. 263].

Szn. *1453:* Stephanos Zekeres | benedictus Zekeres | Zekeres Peter | Zekeres Mehal | Zekeres lewrencz | Johannes Zekeres | Mathyas Zekeres [Kv; TT 1882. 531, 533–7]. *1554:* Zekeres gaspar [Kv; Szám. IV/1. 36]. *1557:* Zekeres Jakab [Kv; TanJk V/1. 80]. *1563:* Caspar Zekeres [Kv; Szám. 1/VI. 2b]. *1568:* Jacobus zekeres [Kv; TJk 74]. *1569:* Paulus Zekeres de band [Mezőbánd MT; VLt 7/692]. *1570:* Zekeres Gergelne [Kv; TJk III/2. 89]. *1585:* Zekeres Lenart [Kv; Szám. 3/XXII. 14]. *1597:* Zekeres Janosne Borbara [Kv; TJk VI/1. 120]. *1614:* Zekeres Miklos [Mezőbánd MT; BethU 14, 32] | Zekeres Keleme(n) jb [Oltszem Hsz; i.h. 268] | Szekeres Janos pp | Zekeres Mate szolga [Szenttamás Cs; i.h. 479–80]. *1717:* Szekeres György [Dés; DLt 506]. *1790:* Szekeres Kriska [Dés; DLt]. *1791:* Szekeres Uraimék [Mezőbánd MT; MbK XII. 80]. *1816:* Szekeres István [Jenőfva Cs; RSzF 96]. *1820:* Szekeres Judit [Aranyosrákos TA; JHb 48]. *1852:* Szekeres Er'sok [Bh; RHAk 71].

Hn. *1450 k./1761:* Zekeres pathaka [TelO II, 43 Szakácsi[a] határában. — [a]Mihályfva (NK) táján]. *1578:* Zekeres wcza [Dés; EHA]. *1604:* Az Abastfalui hatarnak azert zęle zall be az szekeres fejen valo bwkre az maczka vereoteól [UszT 18/107 Paulus Vas de Zent Marton (50) jb vall.]. *1623:* Szekeres Arok. Szekeres Arka [Bodola Hsz; EHA]. *1694/1778:* a' Kis Szekeres uttzáb(an) [Dés; EHA]. *1728:* Nagj Szekeres utczáb(an) lévő Telekjen [Dés; Jk]. *1736:* A Szekeres utnál (sz) [Búzásbesenyő KK; EHA]. *1822 k.:* a Szekeres uttzáb(an) a Szajka patakra bé járo Sikátor [Dés; EHA].

Szk: *~ ember. 1573:* Kinces Ianos azt vallia ... vgi latta valamy videkbely zekeres Emberek fely Mennek volt az Apachak haza fele az Soros vton Allotak volt ky az Eoswenre az zekerrel [Kv; TJk III/3. 294]. *1609:* Vitetthem asz scholaban egy szekeres Emberrel ket szeker Syndelt [Kv; Szám. 126/IV. 120] ✳ *~ legény. 1578:* wegeztek eo keg-

mek eztis hogy a mely rideg es lezegeo legennyek vannak az varaso(n) kik senkit nem zolgalnak, vgymint zekeres legenyek míves legeniek es egieb effele vratlan zolgak ... mindenike(n) az eo Iteletek zere(n)t ky mit erdemel adot végienek [Kv; TanJk V/3. 167b]. *1621:* Az melj kuczis penigh awagj Szekeres Legeny Jeőweveny nem regen vagj vghian mostanaba(n) Jeőtt az Uarosra Mindazonaltal tudos, az Lowakkal iol tud bannj, az Szeker mellet iol tud keőteőzgetnj es szerszamitis megh tűdgia czinalnj, hat avagj Negj Lóat hait teőbbet nekj ne adgianak f. 18 [Kv; i.h. II/1. 313] ✳ ~ *magyar. 1742:* Fenesrül sok izben jüttek Taligás, Kabolás és Szekeres oláhok, s Magyarokis [Méra K; AggmLt] * ~ *nép. 1572:* Hallanak eo k. Nagy panast az zekeres Nepektwl Mynemw gonoz vtthok vagion az varas Mellet [Kv; TanJk V/3. 62a] ✳ ~ *oláh* → ~ *magyar* ✳ ~ *postaság. 1587:* Zekeres Postasagh summaia f. 266/39 [Kv; Szám. 3/XXX. 66 Seres István sp kezével].

2. szekér elé való; de ham/tracţiune; etw. was vor Wagen gehört, Wagen-. *1852:* itt afféle csítkos v(agy) csítkozo kantza, szekeres, nem szekeres, nem jár [Torda; BetLt 4 Betegh Gábor lev.].

Szk: ~ *gyermekló. 1621:* Zent Iwani Ferencz Azzoniunk[a] zolgaia Ieoue(n) Vywarbol, Azzoniunk(na)k hozuan hat zekeres Giermek Louat, az mellett hat Vywary Kathona leuen kesereo [Kv; Szám. 15b/XI. 180. — [a]A gubernátorné]. *1747:* A' mi illeti az eő Excellentiaja Menessiből ki fogot két rendbéli Szekeres Gyermek lovakot, én az már eő Excellen(tiáj)a(n)ak száma nélkűlt meg irtam, mi rendűek [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.] ✳ ~ *kanca. 1640:* Az Hat Szekeres kanczaimat Monjas lovaimatis hagio(m) az fele(se)ge(mne)k [Törzs. Vajai Duczo István lev.] ✳ ~ *ló. 1551:* eg vasas Thar zeker, eg koczy, Ewth zekeres lo [Mezőszengyel TA; MNy LXVIII, 492 Gerendi Ferencné Dienessi Kata és gyerekei osztozólev.]. *1600:* 19 Ap(r)ill Heręltettem megh eggik szekeres lowat Miert hogy igen harapos vala attam teolle Lazlo Cigánnak d 36 [Kv; Szám. 9/XII. 66 Igyarto Simon isp. m. kezével]. *1627:* Giermeklo vagjon Nro 11 mely(ne)k hetet meghhereltette(m), harmat szekereslonak hagiattam, eggiket hatos lonak hatta(m) [Bodola Hsz; BLt]. *1729:* az édes Annyoknak juta edgy szurke szoru Hámos avagy Szekeres lo [HSzj *csábeli ökör* al.] ✳ ~ *német ló. 1731:* A hágatás iránt azt a rendet kel tartani tavaszkor, akit edig tartotta(na)k, hogy túdniillik a fekete kanczákat a fekete szekeres németh lovakkal kell hágatni, reggel, és estve, egyszer egyszer [JF lovászmesteri ut.] ✳ ~ *paripa. 1752:* hintos és szekeres paripák [Backamadaras MT; Told. 37/44].

3. szekérhez való; pentru căruţă; Wagen-, für Wagen. **Szk:** ~ *fék. 1593:* bekes Jstwan zolgaia ... egj wj zekeres féket wont kj Az lűnak az feiebol [Kv; Szám. 5/XXI. 126]. *1600:* Veottem szy gyarto Balinttul egy szekeres fiket cheres Beorbeol czinaltattat d 75 [Kv; i.h. 9/XII. 66 Igyarto Simon isp.m. kezével].

4. szekeres lóra való; pentru cal de ham; Sattel für ein Wagenpferd. **Szk:** ~ *nyereg. 1589:* Vas vetel es Egyeb Aprolek ... Vóttem ket szekeres nyerget is Nyerges Petertól ... f. 1 d 40 [Kv; Szám. 4/XI. 45]. *1592:* 25 die feb: ... B Vr(am) akaratyabol attam Zabo Palnak Egy zekeres Nyeregert f — d 40 [Kv; i.h. 5/XIV. 282 Eppel Péter sp kezével]. *1594:* 8 Die xbris kapaztak megh az zekeres nierget f 0 d 50 [Kv; i.h. 6/XV. 29]. *1610:* Horuat Christoph egy kendgiel Syat vett az Zekeres Nieregben Kolosvarat pro d. 25 [Gyalu K; Sennyei 47/11].

5. szekérárusító; unde se vînd şi se cumpără căruţe; Wagenmarkt. **Szk:** ~ *vásár. 1604:* az mostany nyawalyas wdeoheoz kepest egy kewes Jdeigh az Zekeres es barom vasar otkin legyen annak rendelt helyen ugimint az magyar vcha Kis ayto eleot [Kv; TanJk I/1. 489].

II. *fn* szekérrel fuvarozó, fuvaros; cărăuş, căruţaş; Fuhrunternehmer, Fuhrmann, Fuhrhalter. *1568:* en egeresi fw Biro fazokas mihaly, az en tarsomal Sardj Leorinczel, voltunk Sekeresj az Beztercej Nyz gergelnek, es az Seges wari Zabo farkasnak [Egeres K; BesztLt 50 Mich. Fazokas jud. prim. in Egeres a sv-i királybíróhoz és székbíróhoz] | az pinztis, egy debreczieny Embór atta megh[a], ez fwlóp giórgiert, miert hogy filep Giórgy akkor debreczeny Embór szekeresse volt [Körösfő K; i.h. 98 Lűka Janos Kőrősfwy biro lev. — [a]A megvásárolt lóért]. *1582:* Az zekeresnek wîncze Gasparnak hogy kilencz wtat teot az kiraly retyre f 2/25 [Kv; Szám. 3/V. 44 Lederer Mihály sp kezével]. *1591:* Az Jeeg hordassatol az zekerehsseknek, fyzettem az: Zannizlone, Toarol hordotak f 3 [Kv; i.h. 5/I. 13]. *1629:* A mikor az az Uarga Mihaly leania megh ieőtt vala, az szekeressel ... monda Nemes Mathene hogi rakiak le valahova az marhat kit hiuba s kit hova [Mv; MvLt 291. 172a]. *1639:* ket s harom mely feöldreis el megjűnk eleól az szekereseketül, sator hely foglalni [Mv; i.h. 291. 186a]. *1677:* A' Lampérti vám azoktol vétessék — meg csak, kik azon határra reá mennek; más falu határára pedig a' szekereseknek eleiben ne mennyenek [AC 247]. *1728:* lévén ... Szebenig két Lovaval szekerivel szekeresse [Dés; Jk]. *1744:* mihent Isten kegyelmességiből haza érkeztem, leghottan Tusnádi Győrgyőt el kűldőttem, hogj szekereseket ... keressen [Illyefva Hsz; ApLt 4 Bialis Ferenc valamelyik Apor fiúhoz]. *1799:* egy idő vártatva fel serkenvén Bori látta hogy a' szekeresse el ment onnét [Dés; DLt]. *1843:* a Szekeresek ... a' Létőnn tetőn tőllek elmaradtak [Bágyon TA; KLev. Bottyán Gábris (28) vall.]. *1867:* ha reménségem ellenére nem jöhetnének el kérem ez alkalomtol értesiteni engemet hogy gondoskodjam szekeresröl [A.siménfva U; Pf Marosi János Pálffy Lajoshoz].

Szk: *kétlovú* ~. *1621:* Zaz Teglat veottwnk fl. 2 — Melliet kett louú Zekeressel hordattu(n)k fel az Czinterembe az Tegla Czürteol Harom uttal hozta fel ... d. 24 | kellet ... ket louú Zekeressel fóuent hordatnú(n)k [Kv; Szám. 15b/IV. 20] ✳ *kétökrű* ~: *1621:* Egy kett Eókrw Zekeressel, az Czintere(m)bol hordattu(n)k ki 3 zeker Zemetet d 12 | Borbely Martonne Boltiahoz ket Eókrew Zekeressel hozattuk fel Keőmyes Mihaltol az ayto keóueket ... d. 7 [Kv; i.h. 15b/IV 13, 17] ✳ *lovas* ~. *1594:* Vgian ezen idefel megh irt louas zekeresek supplicaltanak Biro vramnak, es az eghesz Tanachnak, hogi az terhet nem birnak el, vinni hatt louon [Kv; Szám. IV/6. 14] ✳ *ökrös* ~. *1592:* Az Eókreos zekeresek [Kv; i.h. 5/XIV. 170 Eppel Péter sp kezével].

szekeresféle fuvarosféle; un fel de cărăuş/căruţaş; eine Art Fuhrmann/Kutscher, Fuhrknecht. *1653:* bémenet, Bakón éjjel egy emberséges embert megölt volt egy székely szekeres-féle[a] [ETA I, 138 Nsz. — [a]1621-beli eseményre von.].

szekereskedés fuvarozási szolgálat; prestare de cărăuşie; Fuhrmanngeschäft. *1717:* Kiváltképpén némelj részei szekűnk(ne)k ugj mint Kászon ujfalu Kozmás, Tusnád, Danfalva generalis marsusb(an) Levén az mindénnapi szekéréskedést, postálkodást kalauz adást számul sem tudgják tarta-

ni, melj miá bujdosik lakóssa [INyR Cssz, Gysz, Ksz rendeinek panasza].

szekereskedik fuvaroskodik; a cărăuşi, a se ocupa cu cărăuşie; fuhrwerken. *1590:* Kazaltatasra valo Zekeresseg Zente Balint 8 vtal zekereskedet fyzettem Bor kyviteleyert f. 2 [Kv; Szám. 4/XXI. 84a Kis István sp kezével]. *1593:* Bosi Peter vallia: Mikor Kis Georginek az felesege el zeokeot, en velem eggiwt zekereskedet, kesen veotte eo magais ezebe mikor el zeokeot teolle [Kv; TJk V/1. 353]. *1603:* Coloswary Janos Deak ... vallia ... Vitez Menihart ... monda hogy No, Janos vram nekedis vagio(n) egi lowad, ennekem ketteo vagion, de am kereskedgiel, zekereskedgiel az nieresegeben adgy enneke(m) [Kv; TJk VI/1. 642]. *1752:* Mihallj Szekereskedik [Szentmargita SzD; Ks 16. LXXVIII]. *1768:* Mũ gyakorta ezen helyen szekereskedvén, bátorsagoson ezeken 'a Cserefához ... feljũl marhainkot ki botsátottuk legeltettũk [K; LLt]. *1797:* Zernyesti András sokat szekereskedvén Száraz Ajtán esmerkedtem vélle [Barót Hsz; HSzjP Bardotzi Nyika (23) vall.]. *1852:* ha szekereskedni akarok más modot talalok réá [Marosbogát MT; DobLev. V/1347].

szekeresség szekeres szolgálat, fuvarozás; prestare de cărăuşie; Fuhrwerken. *1582:* Keowetkezik zekeresseg' es Postasagroll valo fizetes [Kv; Szám. 3/VIII. 5]. *1586:* Postasag es zekeresseg tesze(n) eddeg az mint en meg vetette(m) f. 293/74 [Kv; i.h. 3/XXIV. 66]. *1679:* Olá László ... mikor a Törökök szekeressegeröl haza jove, hozzank jőve [Sóvárad MT; Ks 18/LXXXVIII. 1]. *1769/1778:* Szólgát tartottunk, és azokat ha kivántatott, azon idő alatt, mig mi Szekerességre vóltunk Vraság Szólgálattyára hajtották, és igy ollyankor is az Vraság Szólgálattyában, tsonkaság miattunk nem esett, az is meg volt [Bagos Sz; BfN I. DDD/4].

Szk: *~re jár. 1781:* szekerességre járván Szebenben deszkával, az inctus Szebenbe az maga szekereivel az piacon elhagyta az actornak fiát, Nagj Józsefet [Taploca Cs; RSzF 123].

szekéreszköz szekértartozék; piesă de schimb la căruţă; Wagenzubehör, Material für Wagenbau. *1788:* a mindennapi ház szükségét tselédeknek, szekér és eke eszközöket miből potoljunk? [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

szekér-eszközfa szekéralkatrészeknek való kemény fa; lemn (de esenţă tare) pentru piese de căruţă; Wagen(bau)holz. *1840:* Kásova[a] Marhássai minden féle szekér eszkőz fákot és abrantsot hordtak | Szekér eszkőz fákot faragot | Orsova[b] Marhássai szekér eszkőzfát hoztak [Born. G. XXIVb. — [a] [b]MT].

szekerezés fuvarozás, fuvarozási/szekerezési szolgálat; prestare de cărăuşie; Fuhrmanndienst. *1580:* eo kegmek az zekerezesről wegeznenek mintshogy (!) legien az keoweknek be hordassa [Kv; TanJk V/3. 209b]. *1582:* Thimar Mihaly az Safar Polgar zam adasza ... Zekerezesre postalkodasra keolteoth egy Summaba f. 287/16 [Kv; Szám. 3/VI. 10 Diósy Gergely not. kezével]. *1583:* Nilwan vagion ... az keosseg panazolkodasabol hog Noha el nem veszik az Ado Zedeó vraim a' keossegteol Adoba a' lengiel penzt, De mikor eó nekíek zekerezosert vag egieb zolgalatert az safar vraim meg fizetnek Garassal fizetnek [Kv; TanJk V/3. 274b]. *1585:* Su(mm)aia Az zekerezesnek postasagnak tezen Vniuersal(ite)r f. 396/47 [Kv; Szám. 3/XXII. 29]. *1592:* Kewettkezĩk Az Zekerőzesnek walo kelchyegeh [Kv; i.h. 5/XIV. 303 Eppel Péter sp kezével]. *1609:* Köuetkezik az mit ez Eztendeo Forgasaban Vrunk eo Felsege Zekereszesere, es Postasagara Keoltettem [Kv; i.h. 12b/IV. 257]. *1621:* Eo kegmeket megh talalua(n) Tanachiul, Zabo Pal es Teóreók Janos, hogi hoszu Thamas vram maradot uolna nekiek adossa zekeresesből az mint zamueueo vraim fel talaltak be adot Regestumaba(n) ... Fizettem megh neky ... f 1 d 12 [Kv; i.h. 15b/XI. 244]. *1849:* Maczek Floriánne és Krizsán Mária álhatatoson azt érösitették hogy két Szekérrél történt a' szekerezés [Kv; Végr. Vall. 81].

Hn. *1694:* Az Szekrezes főben [Torda; EHA]. *1737:* az Szekerezés vőlgjen [uo.; EHA].

szekerezhet szekéren közlekedhet/járhat; a putea circula/umbla cu căruţa; mit Wagen fahren können. *1586:* Az Vosarnapnak illesereol zentelesereol ig' vegeztenek eo kgmek hogy vgmint kilencz oraigh az kapuk be theowe legienek Ne zekerezhessenek [Kv; TanJk I/1. 34].

szekerezik 1. szekérrel utazik/megy; a călători/umbla cu căruţa; (mit Wagen) fahren. *1796:* Nördenbe szekerezvén a' kotsisnak, és a' Fogadosnak 4 Rfl 54x [ETF 182. 33 Gyarmathi Sámuel felj.]. *1846:* Trefort és én Eötvös Pepihez szekereztünk [Kemény Zsigmond naplója]. *1852:* vitt el a' Grofne szekerezni is és G Teleki Pálnéhoz is el vitt [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

2. kocsikázik; a merge cu trăsura, a face o plimbare cu trăsura; herumspazieren. *1823–1830:* egy reggel azt mondja nekem Elek úrfi, hogy a kicsiny kocsit viszik a Szamosra mosni, menjünk el mi is szekerezni [FogE 158].

szekérfelhérc (ló)szekéren a rúdágasra v. ágasfára, hátul a nyújtóra keresztbe helyezett vasalt fa; crucea carului/căruţei, cruce de căruţă; Bracke, Querscheit. *1798:* Vasaltam egy uj Szeker Förhéctzet megy Nádoltam két csatlás pálczát és Fel Sötöttem egész Vasat két Tekerő pántat fel csináltam réája [Déva; Ks 72. 54 kádár-számla].

szekérhát a szekér hátulsó része; partea din spate a căruţei; Rückseite/Hinterteil des Wagens. **Sz.** *1662:* Kegyelmeteknek meg kellene Vallisnak vagy írni, vagy mondani Kemény Simon urammal, hogy szekérháton ő kegyelme bizony nem fog nyulat [TML II, 269 Ebeny István Teleki Mihályhoz].

szekérhordó szekérrel szállító/fuvarozó személy; cărăuş, căruţaş; Fuhrknecht. *1673:* Bara Péter, Peter István, Guzrán Máttyás szekér hordók ... Bőjte Imreh és Thamás János úgy állottak be, hogy esztendejek el telvén kiálhassanak [Szenttamás Cs; CsVh 45].

szekérjárás 1. szekerezés; umblatul cu căruţa; Wagenfahrt. *1638:* Az talpfat mind azon altal ugi vettem eszembe(n), hogi megh ugia(n) az Lakatos Giorgj feőldeben vagion ez Czeöpeögesen beleöl, ha ki czusatis az Talpfais, de az Czikor Giörgy szeker jarasa miat vagion | Azt lattam hogi az sok szeker jarassal gerezdelesel, mind el romlot az fal [Mv; MvLt 291. 162b–163a].

2. szekérút; drum de căruţe; Weg einer Wagenfahrt, Fahrwerksweg. *1656:* Barzoai ... Azon felyul melyet borsofoldnek hinak uicinussa az Jakoczek hazokhoz ualo ma-

sik bakos Thamas szanto foldek zeker iarasa [Csobotfva Cs; CsÁLt F. 28. I/1].

szekérkarika szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *fojtó ~.* a sémelyt v. párnafát a tengellyel egybefogó vaspánt; cerc de fier care leagă perinocul de osie; Zugband. *1652:* Két Fél hercz vas, egyikbe (így!) el tőrött. Két tengely tőn fojto szeker karika [Görgény MT; Törzs].

Vö. a *fojtókarika 1.* címszóval.

szekérkas szekérkosár; coş de căruţă; Wagenkorb. *1566:* vnúm Cophinu(m) Zeker kas vocatúm [Kv; Szám. 1/X. 241]. *1593:* Banyai Andrasnak Egi zekeor kassert, Melyet vrûnk Tar Zekerere vytteg f — d 35 [Kv; i.h. 5/XXIII. 45 Casp. Schemel sp kezével]. *1768 k.:* Nyikita egy szekér kast akart csinálni, mely(ne)k karotskait az földben fel szurdolván, már kertelni akarta [Káján SzD; BK].

szekérke 1. kicsi szekér; căruţă mică; Wägelchen. *1679:* Kőzőnséges, deszkas, Karika Kerekű, gyermek(ne)k valo kis szekerke no. 1. Ugian illyen, romladozot, regi szekerke hatulso tengelje, egi kerekével no. 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 6].

2. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: szekérkényi; de un anumit număr de căruţe; Fuhrenmenge eines kleinen Wagens. *1730:* egj szekérfáért Den. 69 ... ismét 2 szekerke fáért Den. 90 [Kv; Szám. 56/XIX. 24].

szekérkenés szekér-be/megkenés; ungerea căruţei; Wagenschmieren. *1853:* Johannak több izbeni aprólekos kölcsegékre különösen szekér kenések VRf 4xr5 [KCsL 3].

szekérkenő szekérkenőcs; unsoare de căruţă, păcură pentru uns osiile, dohot; Wagenschmiere. *1864:* Lágy[a] ... posványosabb része dohott gyanánt szekérkenőnek kifőzhető [M.valkó K; KHn. 116. — [a]Süppedékes fennsík].

szekérkerék roata carului; Wagenrad. *1736:* Egyik aszszony ... egy szekérkerékből titkon az szeget kiveszi [MetTr 419].

szekérkerék-fő szekérkerék-agy; butucul roţii; Radkopf, Radnabe. *1797:* Szekér Kerék főre valo vas karika három [M.igen AF; DobLev. IV/777. 13].

szekérkísérő szekeret (fegyveresen) elkísérő; care însoţeşte/escortează căruţa; Wagengeleiter, Geleitschutz. *1710:* A német generál, Hajszter erős bloquáda alá veszi Érsekújvárat, Rákóczi éléssel s munítióval meg akarván segílteni, a németek elejekben kiszállnak, a szekérkísírő kurucok elszaladnak, mind a szekerek, mind a prófont s munítió a németek keziben esik [CsH 448].

szekérkocsi szekér; căruţă; Kutschwagen. *1666:* ihon az szeker kocziban vadnak kerekek [Marossztgyörgy MT; BálLt 55].

szekérkötő-lánc kerékkötő-lánc; lanţ cu care se leagă una dintre roţi cînd carul coboară la vale; Radschuhkette. *1647:* Egy szeker keoteo lancz [Nagyteremi KK; BK 48/16]. *1770:* Ket szeker kötő Lancz ött Szőm Karikajaval hargaval egjütt [Usz; Pf]. *1772:* Szekér kőtő Lántzok kőtőlek [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.]. *1802:* Két lo szekérhez valo lánczok, az egyik Saroglya kötö, a más szekér kötö Egy más szekér kötö láncz [Ne; DobLev. IV/104]. *1830:* Béres Szekér vagyon kettő, mindenik Vasas szekér kötö Lántzaival jo és használhato állapotban Nro 2 [Nagyikland TA; TLt Közig. ir. 1748].

szekérközhetik szekerezhetik, kocsikázhatik; a putea umbla cu căruţa/trăsura; fahren/fuhrwerken können. *1796:* Már, Fel, A kősziklára szekerkőzhetik (!) az embér vég nélkül [Szászváros; BfN Szigeti Gyula Sámuel prodekan kezével].

szekérlajtorja szekéroldal; loitră; Wagenleiter (des Leiterwagens). *1600:* Az izakot mo(n)dotta Elekes Peter hogy az zekerlaitoriara teötte wolt s onnan eset el [UszT 15/40 Andreas Leórincz Tiboldi Zabad zekely vall.]. *1685 e.:* Szeker lajtorja Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 9]. *1730:* Egy par hoszszu Szeker Lajtra Egy par rővid Szeker Lajtra [Kőrispatak Hsz; Pf]. *1745:* Egj pár hoszszú Szekér lajtorja par 1 [Marossztkirály MT; Told. 18]. *1753:* edgj pár ujj szekér lojtorja [Mezőzáh AF; Told. 18]. *1797:* Szekér lajtorjának valo Kőrisfa négy rudok [M.igen AF; DobLev. IV/777. 20]. *1801:* Egy kis szekér lajtarja [TL]. *1807 k.:* Az Exp(one)ns külön Szekeret hogj tsinalt volna nem tudam, hanem a melly volt el pusztult rendre egyetmása annak és azak hellyében az Eskettető tsinaltatott, hol Szekér lajtariat hol kereket hol egyébb részit [Sinfva TA; Borb. II]. *1840:* Egy pár Szekér Lajtorja Rft 2 xr 10 [Szentbenedek körny. AF; MMatr. 1233. 2a]. *1865:* Egy ekho lábastól meg vasazva ... Két rossz szekér lajtorja [Szárhegy Cs; LLt].

szekérlajtorja-fa bürfa, oldalfa; barele loitrei; Rüstleiter. *1635:* egj darab szeker Laitora (!) faual reja ment verte es kóuekkelis hagigalta [Bece AF; Told. 1a II].

szekérló igásló; cal de ham/povară; Zugpferd. *1679:* Az három szekér eleiben való posta lovakat kérem siettesse, hadd költöztethessem el innit feleségemet. Az Vásárhelyről való szekér lovak is legyenek itt [TML VIII, 510 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

szekérmester szekérgyártó-mester; rotar, meseriaş care face căruţe/care; Wagenbaumeister, Wagnermeister. *1689:* Felföldi György Szekérmesterűnk Conventioja [UtI]. *1716:* Gjődzö Györgynek egj Tehenet vette el ... Markis opra potentiosě es maga italaert fizette az Szeker mesternek [Szurdok Mm; JHbT]. *1736:* Szekér Mester Uramat transponálni kell más szállásra; mivel mostani Gazdája Eklesia szolgája [Dés; Jk 463a]. *1738:* A meltosagos grof Forgacs Urnak szeker mestere Bíro Uramni jöven annak attunk fel kupa bort dc. 9, kenjeret gombat, kolbaszt, szalonnat de 16// [KvH; Bogáts].

szekér-napszám fuvaros-napszám; salariul pe o zi al unui cărăuş; Fuhrlohn, Fuhrentaglohn. **Szk:** *marhás ~. 1846:* Egy kömives napszám Kr. 48 Egy Áts napszám ... Kr. 48 Napszámos Kr. 16 Negy marhás szeker napszám Rf 4 Kr. 48 [Dés; DLt 1541/1841].

szekérnyárs-cepusa szekérnyárs, *táj* gyaka; ţepuşă; Wagenpflock. *1796:* ki vólt az a' Személy a' ki egy Szekér

nyárs Czepusával Táré Lupnak mellyéhez ütett ...? [K; Eszt-Mk vk].

szekernye csizmaszerű bőr lábbeli; încălţăminte de piele asemenea unei cizme; eine Art Lederstiefel. *1570 k.:* Kéll penig akkor adni négy tál étket s egy pecsenyét s hatvannégy pénz árra bort és az Isten tisztességére négy forintot aranyul, a céhmesternek egy szekernyét (? sekernjett!), az szolgáló dékánnak egy czepelyüst [Dés; DFaz. 7]. *1587:* fizettem az varganak ... Esmeg magamnak Chinaltattam 2 Czipeleost p(ro) 40 d ... Jtt(em) egj Zekerniet p(ro) 80d ... Veottem esmeg az Piaczon ket zekerniet p(ro) d. 75 [Kv; Szám. 3/XXVI. 69 Suweges Gergely isp.m. kezével]. *1588:* 1588 Eztendeoben Keouetkezik az Zolgaknak megh Zegeodeot ruhazataknak megh fizetések. Az Lovak melle Zegeottem 1 Legentt Kinek neve Peter Zegeottem 2 Jnghbe, 2 gathiaba, abah Naddragh. 1 Zúr 1 Suvegh, 1 Zekerni ... Vagion Restantiara ki marad 1 Aba naddragh, 1 Zekernie [Kv; i.h. 4/V. 38 Gr. Veber kezével]. *1589:* Vintzelernek valo fizetés. Attam az Vinczelernek Sass Dyenesnek, eztendeo altal valo zolgalattiaert f. 5. Esmet attam eg' Zekernyet, melliet vòttem nekie f. — d. 70 [Kv; i.h. 4/XI. 39]. *1599:* Telcheres Adam Vizen. Baniara ... Egy forinthara zeor parthat —// 3. 10 Bokor zekerniett —//10 25. Zattian Sarutt ismet —// 12 1/2 ... Jianchar kapzat tt—//9 [Kv; i.h. 8/XIV. 26 hj]. *1626:* Az vargamesterekről miképpen adják el az sarúkat ... Egy czápbőrből német módon csinált jó szekernyét, szépet fl. 1 [Gyf; EOE VIII, 329–30 Árszabályzatban]. *1658:* Koczis Istuan ... fizetesse pedig, ugy mint kez penz flor. 13 ... ket bokor uy szekernyett, s egy fejelest s egy brassay nadragot s egy werö Diznott [Gőc SzD; Wass-Lt].

Szk: *öreg ~. 1595:* Vettem az Rudos legennek egi eoreogh zekerniet p(ro) f — d 65 [Kv; Szám. 6/XV. 39]. *1627:* A csizmadiák is mivel minden műveket képtelen drágán adják, végeztük felőlük, hogy ... míveket így adják: Egy öreg czombig érő kocsisnak való szekernyét tehénbőrből, jól készítöttet, adjanak egy forinton [Gyf; EOE VIII, 452–5 Árszabályzatban].

szekernyés szekernyekészítő; persoană care se ocupă cu confecţionarea încălţămintelor de piele asemenea unei cizme; Stiefelmacher. | szekernyét viselő; persoană care poartă încălţăminte de piele asemenea unei cizme; Stiefelträger, Gestiefelter, gestiefelt. *1453:* Zewcewrnyes Peter [Kv; TT 1882. 538]. *1590:* Zekernies Georgy [Kv; Szám. 4/XIV. 7].

szekérnyi 1. vhány szekérre való; de un anumit număr de căruţe; 1, 2, 3 ... Wagenfuhren ..., eine Menge von 1, 2, 3 ... Fuhren. *1699:* harom szekerni fat ... el vontatot [Rücs TA; KvAKt Mss 344]. *1748:* Az Stállo hijjan van cir cirter (!) 10. szekérni[a] [Koronka MT; Told. 11/95. — [a]Széna]. *1763:* a' Falusi Marhák ... meg ették volt a' Kalangyát, ugy hogy Cir(citer) egy szekérnyi el tékozlodatt belölle, de még maradat őtt szekérnyi [Záh TA; Mk V. VII/1. 14]. *1774:* szénat ... öt szekernyit ha nem többet el kelletett hannunk, mellyeknek hasznát nem lehetett Venni [Mocs K; KS Conscr.]. *1792:* széna 8 Szekérnyi Tavalyi pedig hitványotska 4 Szekérnyi [Szentkirály Cs; TL]. *1829:* egy nagy Létz kas 30 szekér nyi teli Török Buzával[a] [Ne; DobLev. V/1155. — [a]Földbirtokos udvarában falun]. *1848:* Minden némű takarmányt őszve takartattam, a zabon és a 8 szekérnyi szenán kivül [Mezőcsán TA; Born. F. Ie Lukács György br. Bornemisza Jánoshoz].

2. területmértékként; ca unitate de măsură pentru suprafeţe agrare; als Maßeinheit: vhány szekér mennyiséget termő (terület); (teren) de pe care se poate obţine un anumit număr de căruţe de fîn; ein Feld von einem Ertrag von 1, 2, 3 ... Fuhren. *1756:* Ezen Széna rét ... két szekérné Capacitássu [Tirnava H; JHb LXX/2. 64]. *1768:* ezen oldalnak közepe táján alatt az Arok mellett vagyon egy kis Teretske, mellyen égy Szekérnyi Buglya Széna meg terem [Cege SzD; WassLt]. *1797:* kaszāló ... egy fēl szekērnyi [Oroszhegy U; Ks 65/43]. *1827:* 8. szekérnyi Török buza termö Rétek [Maroskoppánd AF; DobLev. 1109. 20]. *1833:* Tövisses a Vaczkorosban mintegy 20 szekérnyi egyszeri vágásra [Csekelaka AF; EHA]. *1843:* Az ökrös gazdák megmaradtanak ugyan az 5 forint 12 krajcár évi taxafizetés mellett, de ezek számába soroztatott minden olyan bányászgazda, bár egy ökre se lett légyen, akinek négyszekérnyi szénát termő helyénél több volt [VKp 127].

Szk: *vhány ~ kapacitású. 1756:* Ezen Széna rét ... két szekérné Capacitássu [Tirnava H; JHb LXX/2. 64] ✳ *vhány ~ termésű. 1823:* két vagy három Szekérnyi terméső hellyet foglal magában azon Rét, mert nagyotska darab Föld [Bh; HG Eszterházi perek].

szekérnyom făgaş, urmă lăsată de roţile unei căruţe; Wagen(rad)spur, Radspur. *1590:* Mikoro(n) rea hyttam volna az falus polgarth Jakab Istwanth[a] mútattam volna neki az szeker nyomoth [UszT. — [a]A megcsóvált földre]. *1817:* az Égésen Szemeimmel látván Két Szekér nyomat, akik után puhatolodván ugy értettem, hogy a' Vég Láb nevü tilalmas Erdőből vittek volna Buza Karot [Dés; DLt 131/1823].

Szk: *felveszi a ~ot. 1774:* azon hellyb(en) a szekér nyomot fel vettűk s minden tétovázás nélkűlt mentűnk a szekér nyomon [Vaja MT; Told. 46/14]. *1783:* Lázár Imreh Ur rész erdejében reá akadván egj helljen a' kár tételre, Erdö Pásztor Társammal edgyütt fel vévők a' Szekér nyomot, meljel el vitték a' lé vágatt veszszöt, melj Szekér nyomon menénk egjenesen itt Sároson a' Szöts alias Gálna Antal Uram életere, holott megis tanálok az el lopott veszszöt [Kissáros KK; JHb XX/8. 13] ✳ *reáesküszik a ~ra. 1654:* masnap az hara(n)got felen verek es az falu ki mene oda az honnat el vittik az buzat, es lata(m) az szekernjomot az kin el vittik az soljomkőyeket[a] ki hiuatua(n), az uy faluiak rea Eskőuenek az szeker njomra [M.újfalu K; Ks 42. C. 42. — [a]A tőszomszédos Sólyomkő lakosai].

szekérnyomnyi egy szekér szélességű; de lăţimea unei căruţe; eine Wagenbreite. *1828:* az ugy nevezett régi el romlott Vármegye háza mellett keresztűl a más uttzára nyullo egy szekérnyomnyi sikátor [Csekelaka AF; KCsl 16].

szekérnyújtó a szekér két tengelyét összekötő rúd; inima carului; Langbaum, Langwiede. *1711:* Láttam hogy Fekete Pál az eő Naga gyümölcsős kertiből egy nyers termő fát Szekér nyujtonak leuágott, s elvitt [Búzásbesenyő KK; BfR IV. 30/20 Szőcs János (40) jb vall.].

szekéroldal partea laterală a carului; Wagenleiter, Aufsatz, Fuhrwerkseite. *1528:* III instrumenta lignea ad carros wlgari zeckeroldal sub ponte [Vh; MNy XXXI, 276]. *1681:*

Szekér oldalnak valo faragatlan bikkfa Nro 22 [Vh; VhU 568].

szekérrázás szekérzötykölés; zdruncinăturile carului/căruţei; Holpern (des Wagens), Wagengerassel. *1880:* Nem írtam eddig neked, mert folyton betegeskedtem, hogy idejöttem ... A sok szekérrázás megártott [PLev. 76 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

szekérrúd oişte, proţapul carului; Deichsel. *1593:* Kadas Jstwan Coloswarat lako vallia ... Ez fogoly Azzony eleob alla az zeker Rud fele [Kv; TJk V/1. 430]. *1669:* szeker rud vegiben valo marok vas egj szeker rudhoz valo fojto karika het [Kőhalom NK; Ks 66. 46. 24a]. *1679:* Ló után valo szekér rúd, első s hatulso tengelyestől nro 1 [Uzdisztpéter K; TL 34 Bajomi János inv.]. *1744:* Uj Szekér rud 1 [Buza SzD; LLt 181. B]. *1756:* Vagyon ... edgyik szekér rúdon egy csatlás karika [Déva; Ks 92. I. 32]. *1777:* Barburás Szimjuon ... maga szekerit holmi portékakkal, ugy mint: Szeker Lajtrákkal, szekér ruddal, deszkákkal meg rakta, és feljül szalmát rakott réája [Kócs SzD; KS. Blaga Makavé (36) jb vall.]. *1796:* Az Szekeren visza Örbe küldöttem Harom kerékre valo Fal fát egy székér Rudnak valot [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. *1797:* Egy Béres Szekérnek készült uj szekér rud, tengellyestöl, és lészastol édgyütt [M.igen AF; DobLev. IV/777. 17]. *1805:* A szekér Rudon két nagy vas karika, alkalmos ... vég karikák alkalmosok [Buza SzD; LLt Csáky-per 124. L. 31].

szekérsánc *kat* szekerekből alakított védelmi sánc; întăritură din care; Wagenwall, Festung aus Wagen. *1653:* Mózes nem meri magát áncz nélkül hagyni, hanem lövőszerszámait — a tatártól megválva — mind lovassát, mind gyalogját, még a bassát is szekér-sánczba rekeszti, hogy onnat lövöldözze ellenségét [ETA I, 82 NSz]. *1657:* Az németség azon éjjel szekérsáncban vévén magát, másnap esmét megindula Lőcse felé [KemÖn. 227].

szekérszám numărul căruţelor/de căruţe; Wagenzahl. *1593:* Egi darabantnak à kj az zekerzamot a kapúba fel rótta, Attúnk f — d 9 [Kv; Szám. 5/XX. 121].

szekérszer szekérrel való szolgálat; prestaţie cu carul/atelaje; Fuhrdienst. *1710 k.:* eddig elé az égy szekér szérré (!) ne(m) méntűnk, de ha ide hátreb kivántatik vala mi victuálet a Falubol el szálitani akkor tudom nékűnk kél elménnűnk [Vacsárcsi Cs; BCs]. *1724:* Valakit szekér szerre poroncsolnak szofogadatlankodnék marháját el dugná forint az bűntetése mégis el kel menni [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 33].

szekér-szerszám unelte pentru căruţă; Wagengeschirr. *1629:* Az mi zeker zerzamot Baboczrol el hozott azt sem atta neki ugj minth dezkas Zanat zeker zer zamot hanem csak valami Ekett es ahoz valo zer zamot [Kv; TJk VII/3. 85].

szekérszín kocsiszín; şopron (pentru căruţe); Wagenschuppen. *1623:* Az Var Arka feleől az mint megh fordull ha lehet. 24 Eolny Istallo legyen az zeker zenigh [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1632:* Komanai Uduarház ... egy hozzu Szekér szin alatt uagion egy olay wteő Sayto No 1 [UC 14/38. 118–9]. *1637:* Az szeker szin bastiaia(n) lakat n 1 [Ebesfva; UtI]. *1638:* Az szamtarto haaz mellett vagjon eggj hoszzu, suppal keötött szeker szin [A.porumbák F; UF I, 661]. *1647:* Ez hazakbol megh terúen az Uduarra, vagion nap Nyugott fele egy szalmas Szeker Szin, boronabol rott [Drassó AF; BK 48/16]. *1652:* Ezen házak végiben vagyon egy avatagh Zendelyezeső szekér szin [Görgény MT; Törzs]. *1699:* vagjon edgj Szekér Szén, melljben vagjon magjar Hinto új (?) formáb(an) eppéttetett ket hosszu kőtő lanczával edgjűt nro 1 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1706:* Miklosvaron ...vagyon tisztesseges udvarhaz kőrűlotte valo palank kert romladozott, istalloi, szekér szinnye Konyhája s egjéb belső epületek alkalmasint vadn(a)k [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. *1736:* négy agosotskára epitett, perellyere fedett az két oldalába ragasztott kis Szekér szin, vagy Arnyék, el férne alatta egy Szekér [Noszoly SzD; CU]. *1761:* Ezen Istállokkal egj contiguitásban ... boronákbol ki rakott ujj fenyő Fürész deszkából kötött nagy kapuju Szekér vagj is Hinto szin vagyon [Siménfva U; JHbK LXVIII/1. 39]. *1777/1780:* közel a bé járo Kapuhoz, vagyon egy Sasba rakot Barana fábol készült jo Statusban lévő Szekér, vagy Kádár szín Sendelly Fedél alatt vas sarkakon forgo Deszka kapujával [Alparét SzD; JHbK LII/3. 121]. *1829:* Egy eresz vagy szekér szín [Felfalu MT; DE 2]. *1854:* Egy Szekér szin ... ezen Szinre vagyon főltéve Ju kosárhoz tartozo Lésza 7. darabb [Sárd KK; WassLt]. *1862:* Az udvarházzal egy fedél alatt van továbbá egy szekérszin fenyő deszka oldalzattal [Mezőbánd MT; TSb 39].

szekérszínecske kocsiszínecske; soproneaţă; (kleiner) Wagenschuppen. *1825:* egy kis Szekér Szinetske [M.felek K; SzentkZs Conscr. 13].

szekértábor tabără de căruţe; Wagenlager. *1621:* Toldalagi Mihály uram egyszer oda jővén a mi szekértáborunkhoz, azt kérdé töllem[a] [ETA I, 128 Nsz. — [a]Köv. a kérdés]. *1653:* Mikor a szekér — táborra menék, találám Krájnik Lászlót | Immár kettő a csauz velem, ez a kit elöll találtam, Huszain csauz s a másik Bali csauz, a kivel hatodmagammal elindultam vala a szekér-táborról [i.h. 126, 131 NSz].

szekértaliga kétkerekű szekér; teleagă; Karren, Zweiradwagen. *1798:* a Bivalast ket Bivalakkal szeker tajigaval edgjutt el fogván hozta egjenesen a Bordi Janos ... Sajtojához [Ádámos KK; JHb XIX/58].

szekértartó szekeres; cărăuş, căruţaş; Fuhrhalter. *1619:* Elég rosszul kocsiskodott volt az őnagysága rudas mestere, de mindazonáltal elég remediuma vagyon őnagyságának, csak fogadja meg is őnagysága igaz hűv szekértartóinak szavát [BTN[2] 221].

szekértengely osia carului; Wagenachse, Langbaum. *1812:* Egy pár nagy Szekér tengellynek meg vasazásáért ... Rf. 1. xr. 14 [F.rákos U; Falujk 72 Sebe János pap-not. kezével].

szekértézsola négyes v. hatos fogatnál használt toldalékrúd; tînjală; Vorspanndeichsel, Deichselansatz. *1846:* két szekér tezsolja silkottyuval és ugyan annyi Eke tezsollya [Szászerked K; LLt].

szekértörés szekérút; drum de căruţe; Fahrweg. *1679/1687 k.:* Mint hogy ez előtt Székely Gáspárnak à megye

meg engedte volt hogy a maga kertit a Czinteremhez ragaszsza ... de mivel immár à Czinterem ige(n) meg sorvadozott és szekér tőrésnek kell kőrűlle lenni à kerités épitéskor (!) ... tartoznak à Szekely Gáspár posteritasi viszza engedni [Msz.; MMatr. 86].

szekérút 1. drum de căruţe; Fahrweg, Fahrstraße, Straße. *1594:* Az to feleól valo felen Zeker Vth volt ele [M.fráta K; Told. 27]. *1606:* Az fwle Gergely haza(n) aloll sem vetes sem niomas ydeöben ott zeker vt ninch [UszT 20/232 Georgius Marko de Olaztelek nunc in S. Marto(n) commorans (40) pp vall.]. *1694:* Ezen Kapurol menven eléb bűkfaval meg deszkaaztatot szeker uton az masik belsöb kapura [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1725:* ket erdö között el menö szekér út, és ugjan ezen szekér út valasztya meg mindenütt nap nyugot, felöl az Exp(onens) ö Naga Arvái erdejét [Ménes MT; BK]. *1751:* a' melly Szekér út fèl felé tsappanólag az Akosfalvi Erdő és a' Vatzmányhoz tartozó ezen darab Erdő kőzött el menő Határ útban rúg [Koronka MT; Told. 31/4]. *1775/1802:* mentünk a szekér utan ... a Virvu Ptyetrisuly' vagyis köves tető nevezetü tetőre [BSz; JHb LXVII/3. 83]. *1823–1830:* Pestre Budáról az úgy nevezett Repülő Hidon járnak által, mely híd 9 vagy 10 csónakhoz tartatik. A hídon mind gyalogösvény, mind szekérút kettő vagyon, az egyiken mennek, a másikon jőnek, hogy ember és szekér össze ne ütközzenek, mikor behágnak vagy kiszállnak [FogE 167].

Hn. *1688:* az nagy hidon tul az lakon szeker uton valo feöld [Makfva MT; EHA]. *1733:* Az Borsa felöl valo falu végin az széna fűre járo szekér ut ... vicinitasokb(an) (sz) [Doboka; DHn 11]. *1790:* tulajdon régi Szekér ut helyünket kotyavetyéztetni kéri [Torda; KW]. *1792:* Lévén ... két nobilitaris ... Sessioja ... melly két nemes Telkek kőzzül egyik(ne)k szomszedja Napkeletről a' Nagy Kővesdi szőlők felé fel járo kőzőnséges szekér Ut [Désakna SzD; EHA]. *1794:* a Felső Forduloban: a Pad alatt (sz), a Magyar Lapádra járo szekér ut [Szászújfalu AF; EHA]. *1822 k.:* A Vas kopu oldal(na)k Rosa hegyrol a rétre le járo utan innet a Város felöl, a Nagy Berek mellett lévő szekér utan fejül jobb kézre lévő tövisses bokros hellyet, oldalt [Dés; EHA]. *1840:* a Csomafái nagy szekérutba Féljáro [Bádok K; BHn 30]. *1851:* a' Kakuk pusztájánál egy darab szekér ut, mely Lá Bálte felé vonul [Bányabükk TA; EHA].

Szk: *szabados ~. 1650:* soha eleitül fogván azon az Fejeregyhazi reten ... szabados szekerut nem engedtetet [RkAk 340].

2. *~on* szekéren utazáskor/utazás közben; în timpul călătoriei făcută cu căruţa; auf/während der Fahrt/Reise. *1640:* Mészáros Fekete Jánosné ... fassa est: Immár leszen hat esztendeje, mikor én Kolozsvárra mennék. Ez az fogoly Báthori Anna egy úton jött velünk, de ő más szekéren volt. Láttam azt, hogy beteg volt, nyegett az szekérúton [Mv; MvLt 291. 233a–251a átírásban].

szekérútbeli kb. szekérúton levő; care se află pe lîngă drumul de căruţă; auf dem Fahrweg/der Straße befindlich. **Hn.** *1730:* a Szekerut beli hejen (sz) [M.décse SzD; EHA].

szekérutca szekérút; drum de căruţă; Fahrweg. *1736:* ki ki az maga örökségiből hagyott az végib(en) egy egy darabocskatt szeker uczának, s ugy jarnak haza az mivel kévántatott [Kőlózna SzD; Ks 14. XLII. 1].

szekérvágás szekérnyom; făgaş, urmă lăsată de roţile unei căruţe; Radspur, ausgefahrener Feldweg. *1632:* talalek az szeker uagasba(n) eg' lapos uassat ... az Vram el ueue(n) tölle(m) uete az szekerbe [Mv; MvLt 291. 90a].

szekérvám szekérvámpénz; vamă plătită pentru căruţe; Maut, Wagenmaut, Wagenzoll. *1834:* Kolosvára Majarságakal és egyébb naturàlékal 5 szekér vámra adt(am) 2 Rft 5 xr [Hosszúaszó KK; Born. la Bod Péter tt kezével].

szekérvánkos szekérpárna; perinoc; Wagenkissen/-polster. *1686:* Két uj Aranyas Szekér Vánkos [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.].

szekérvár '?' **Hn.** *1857 k.:* Szekér vár (e) [Vágás U; EHA].

szekérvezető szekeres; cărăuş, căruţaş; Wagenburg, Fuhrmann. *1557:* vxor Emerici zekerwezethew in pago Swk [SLt ST. 5]. *1582:* balyka Istwan az Damokos Istwan feolden hazasodot vala meg es en valek az Nasznagyanak bot palnak szeker vezeteie [F.csernáton Hsz; HSzjP Rakossi Lukaczi vall.] | 19. April(is) Varga Benedek wyzy az feyedelem zekerwezeteóiet keet lowan gyalwra d. 25 [Kv; Szám. 3/V. 39 Lederer Mihály sp kezével]. *1589:* Vadnak az wduarhaznal Zolgak zolgalo leanyok. Zeker vezeteo vagion 2 ... A Zekeruezeteo Boldisar fizetese ruhazattiaual egietembe tezen f. 20 [Kv; i.h. 4/XI. 41]. *1591:* 28 July. Arczwl Istwantol veottwnk az Cardinal zamara Egy hordo bort ... Oh bortt hordattwnk korchyomarwl zekerwezeteoknek es egyeb fele zolgaknak 120. Eytelt ... f 2. d 40 [Kv; i.h. 5/X. 26]. *1592:* 9 January Bathorī Boldisar zeker wezeteöie zeökeöt el, keretet Biro vramtol egi zeker wezeteöt, Eniedi Peternek fizette(m) f 0 d 15 [Kv; i.h. 5/XIV. 115 Eppel Péter sp kezével]. *1600:* Ket Karaczo(n) keozbe holtak az Jspotalybol harman megh eggyk kyraly biro vram zeker vezeteoie uolt [Kv; i.h. 9/XIII. 14 Damakos Máté isp.m. kezével].

szekérvontatás szekérrel való szállítás; transport cu căruţe; Straßentransport, Beförderung mit Wagen. *1638:* Azt lattam hogi az sok szeker jarassal gerezdelesel, mind el romlot az fal ... killieb jöt az Fal, de az szeker vontatas miat [Mv; MvLt 291. 163a].

szekérzörgés hurducătura căruţei; Wagengerassel. *1631:* az szeker zeörgestül nem hallotta(m) anniera az veszekedest [Mv; MvLt 291. 235b]. *1879:* Csendes, nyugodalmas hely. Szekérzörgés sem zavar, emberszó sem háborít [PLev. 53 Petelei István Jakab Ödönhöz].

székes[1] **1.** állványos; cu suport; gestühlt, aufgesetzt. **Szk:** *~ guzsaly. 1805:* Egy Székes Gusaj [Szamosfva K; BLt 9].

2. *~ hely* **a.** bírósági fórum; instanţă judecătorească; Instanz, Gerichtsort, Gerichtsstuhl. *1586:* Hozzu Jacab vallia ... Megh Nyere a' leanyom perit Minden zekes helieken [Kv; TJk IV/1. 593]. — **b.** lakhely/tartózkodási hely; domiciliu, loc de şedere; Wohnsitz. *1598:* Az teoruenys megh Jtely hogy megh kellet volna neúezni neúet[a] es a' zekes helyetis hogy megh ne(m) neúezte le zall [UszT 13/59. — [a]A városbírónak]. *1625:* az J falu tutta az helinek gonoz voltat be kellet volna ... kertelniek ... auagi szekes heliwnkeon hirdettek volna megh hogy ne boczatta volna

oda az megh irt Jobbagiom marhait [i.h. 47a]. *1671:* Hogy az Országtul végeztetett és helyben hagyatot Unionak conditioit minden czikkelyivel fogyatkozás nélkül megtartya, melyre ... minden jelen való Rendek mostani gyülésünkben ... meg-esküdgyenek; A' kik penig jelen nem volnának Székes helyeken effectuállyák Fő Tisztek előtt [CC 6]. — **c.** testületi/uradalmi székhely, széki joghatóság alá tartozó hely; reşedintă de scaun, reşedinţa scaunelor; Stuhlsitz, Sitz, Stuhl, Hauptstelle. *1653:* a fejedelem ... a míg oda jára, addig itthon a szekely urak ... tanácsot tartának, minden székes helyekre hadat gyűjtének, és mind az udvari hadat: lovast, gyalogot felhozák [ETA I, 46 NSz]. *1715:* Azon orokos Jobbágyok ... hul, mitsoda Vármegyében és szekes hellyben, Városban vagy Faluban, ott pediglen ki főldin és ki neve alatt lak(na)k, Feleségeseké vagy nőtelenek ...? [T; WH vk]. *1774:* itten a' Székes hellyen taxára nem mehet a' szegény jobbágy ha csak egy arany ajándékot nem ád számtarto és Praefectus Uraimék(na)k [Szentdemeter U; LLt Vall. 67]. *1864:* Székes hely vagy régi nevezés szerint Széki hely itt a' községnek Soos-kutja van, 's mivel erre régebben a' Szék megbizottyai ügyeltek, e' helyiség kapta a' Székhely nevét a Székes helyé változásának kora ösmeretlen [Nagyernye MT; Pesty, MgHnt 28 Marosszék 197a]. — **d.** fejedelmi székhely; reşedinţa principelui, reşedinţă principiară; Residenz, Sitz, Hauptsitz. *1662:* Hogy pedig a fejedelmi székes hely, Fejérvár a sok háborúságokban nagyon elpusztult volna, arra vetette vala elméjét, hogy székes helyét Szebenbe helyeztetné ... Az egész szász nátiónak, sőt az egész országnak metropolisát akarván fejedelmi székes helynek rendelni Valának ugyan Fejérváratt, kik a fejedelemtül a székes helynek oltalmazására, kétszáz elegy-belegy nemzetségbül álló személy gyalog, kiknek hadnagyival Heriza ... beszélgetvén, ígíretivel azokat nagy titkon magához hajtotta [SKr 89–90, 369]. *1710 k.:* onnét osztán Fejérvárra novemberben a fejedelem békísérésére, ki addig az ország zászlóit, egy nagy kék és három kisebb selyem matéria aranyosokat mind magával hordozott, hogy a székes helyben quasi triumphando tegye le [BÖn, 728–9]. — Lásd még SKr 96.

3. ~ *község* székgyűlés; adunarea secuilor dintr-un anumit scaun; Stuhlgemeinde, Gemeinde, Gemeinschaft. *1678:* Ha ben voltál a Szék giuleseb(en) hallottadé Lázár István vramtol, hogy azt mondotta volna hogy, vagj ă szekes kössegh előtt hirdette volna, vagy egiszer vagy maszor, hogy Urunk eo Nsga conditioyt violalta, azért immár eo Nsga(na)k kőtelességgel nem tartoznank [LLt Fasc. 120 vk].

székes[2] szikes föld/hely; teren solonețos; Soda-/Salzboden, Szikboden. | ingoványos föld, hely; teren mlăştinos; morastig, Moor-. **Hn.** *1571:* az Zekes Revynel ... egy feleol az Zekes patak foly [Marossztgyörgy MT]. *1604:* Az Zekesben az Zekes teriben (sz) [Jedd MT]. *1607:* Zekes bwkbe walo Zanto földeben [Kissolymos U]. *1711:* A Székes hegjen (sz) [Mezőmadaras MT]. *1718:* az Székesen tul (k) [Pókafva AF]. *1722:* Szekes Aj n. h.-ben [Váralmás K; KHn 311]. *1732:* A szekes az Utt mellett (sz) [Mihálcfva AF]. *1745:* A Székáson (!) tul a Falu lunkája mellett (k) [Veresegyháza]. *1753:* Az Szekes mellett (k) [Oláhbogát AF]. *1754:* A' Székes ájban (sz) [Farnas K]. *1812:* azon székos (!) vagy is ingoványos Hely [Csekelaka AF; KCsl 13]. *1818:* el a Székes agyig [M.bikal K; KHn 71]. *1834:* a Székás mellyéken levő Retyét [Pókafva AF]. *1847:* Székes ájban (k) [Székelykál MT]. — A jelzet nélküli adatok az EHA-ból valók.

székesbíró széki ülnök; asesor scaunal; „Stuhlrichter", Art Schöffe bei dem Szeklern. *1542:* mely feoldeket oszton a feiwl meg mondott Sepsy szekes byro meg Iktata mwnekwnk [Besenyő Hsz; HSzjP]. *1560/1580:* mi ... Kovács Miklós Dálnokból, u.m. székesbíró és Bodor János és Bodor Pál Léczfalváról, mint székes hadnagyok adjuk emlékezetre mindeneknek[a] [Maksa Hsz; SzO V, 77. — [a]Folyt. köv.].

székesfejérvári a Székesfehérvár tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Székesfehérvár; mit Ableitungssufix *-i* gebildete Form des ON Székesfehérvár: Székesfehérvárról származó; care este originar din Székesfehérvár; (Stuhlweißenburg) aus/von/in Székesfehérvár. **Szn.** *1607:* Pap Mattias alias Zekesfeyerwari Mattias [Kv; TJk VII/1. 189].

székeshadnagy széki hadnagy; locotenentul scaunului; Leutnant eines Stuhls. *1560/1580:* Bodor János és Bodor Pál Léczfalvárol ... székes hadnagyok [Maksa Hsz; SzO V, 77].

székeshelyi fejedelmi székhelyi; din reşedinţa principelui; residenziell. *1662:* Az fejérvári székeshelyi fejedelmi házak, mellyeknek építések felől odafel emlékeztünk, mind a három cúriában, udvarban lévők Bethlen fejedelemtül nagy pompásan olaszfokokra, sűrű csatornákra építtettek vala [SKr 300].

székesmalom vízimalom-fajta; un fel de moară de apă; Art Wassermühle. *1771:* hallottam a Nemes Város Székes Malmába lévő Urszulynetol Malom Mesternétől hogy ... Mak Lászlone egy Vakarot el lopot a házától [Dés; DLt 321. 38b Catalina Iklodi nom. Stephani Kő (38) vall.]. *1805:* a' Szamos Vizén épitteni kezdett két Székes Malmok [Dés; DLt]. *1806:* ki lévén neveztetve, és küldettetve mi Alább irtak ... hogy a' volt Székes nagy malom mellyékét visgalás, és fontolás alá vévén, adnok arrol hiteles Irásunkat [Dés; DLt 318]. *1820:* A' Vámház gáttya végénél, az also Hágo között lévő malom végénél, a régi Székes malom szegeleténél ... lévő Földek [Dés; EHA]. *1824:* Allodialis Székes lisztelő Malom vagyon a Bántó patakán [Szásznyíres SzD; Ks 79 Conscr. 70].

székestemplom székesegyház, katedrális; catedrală; Kathedrale. *1847:* innen egy nagy vasrostélyos kapun juthatni Prága székes templomához [Méhes 5].

szeketura haszontalan; neproductiv; Brachfeld. *1804:* Ezen irtás földet ... Bozintán Kosztán irtotta ki az erdőből és gazból, 's ugyan ő tőtte haszon vehetővé; mert még a Dreutye Mitru idejében tsak szeketura vólt [Berekszó Sz; BfR III. 12/7 Tomnyán Vón (36) col. vall.].

székezés 1. törvényhozási ülésezés; ţinerea scaunului de judecată; Sitzung des Stuhlgerichts. *1761:* En pe(di)g alazatoson Instalok Exelle(nciád)nak Méltoztassek Kolozsvárra valo bé erkezése(ne)k bizonyos Terminussát megjelenteni, hogy a kővetkeze(n)dő szekezésünken valo mulatásomot ahoz alkalmaztassam [Pata K; BfR I Nábrádj István

lev.] | egynéhány rendbeli szekezése volt a vármegyének [RettE 127]. *1762:* mind a törvények folyása ezzel a hébehóba esett szekezéssel rosszul volt, mind a causák periclitáltak [i.h. 141] | azon Nms Széknek székezéseit nem szoktam frequentalni [Erdőcsinád MT; Told. 43/88]. *1837:* Nagyon Szerettem volna tiszteletére lenni, de itteni székezésünk lévén egy toppat sem mozdulhatok [Ótorda; TLt Praes. ir 380/1844 Kassai F. Mihály ügyvéd lev.].

2. *ref., un.* egyházmegyei közgyűlés; adunare generală a diacezei; Kirchentag, Synode des Kabineten. *1831:* Őszi rendes Székezésünk fog tartatni Isten segedelmével September Honapja 24-ik s 25-ik napjain a' M. Szt Királlyi Ns Szt Ekklésiánkban [Vaja MT; HbEk].

Szk: *generális ~. 1807:* a közölebb tartatott Generalis Székezés alatt ... meg pereltetvén [Balázstelke KK; DE 4] ✳ *papi ~. 1833:* Az Ujj Esztendő Eleire meg állittatott Papi Székezés tartatni fog M.Vásárhellyen Ianuarius 16-ik napján [Vaja MT; HbEk].

székező bíró bírósági ülnök; asesor al unui complet de judecată; Gerichtsbeisitzer, Assessor. *1821:* Bajesdi Ván Sándor Ns Hunyad vármegyének hütös Székező Birája [TudGyűjt. 1821. XII. 81]. *1827:* Gidofalvi Sándor Nm Küküllö vármegyenek H. Szekezö Birája [Szentk. Hosszúaszó Cs]. *1844:* Rákosi Josef székezö biro, Gyertyánosi Károl sz. biro [Fog.; TSb 20].

szekfű l. *szegfű*

székfű kamilla, Matricaria chamomilla; muşeţel; Kamille. *1578:* Ha az kezedben esik az közweny es Meg dagad. Wegy Rosa pogachat es zeekfwuet az az camanillat es saliat, fozzek Meg borban, Mosgiek aban, Ne vyzben, es Meg gyogwl [Nsz; MKsz 1896. 371].

székfűolaj kamillából készített szépítkezőszer; ulei de muşeţel; Kamillenöl. *1822:* egy fertaj ora is alig telik belé küld egy otkolonas üveget teli otkolonnal s egy kitsi szaglo üveget meg töltve szekfü és tzitrom olajjal [Dés; WLt Kelemen Benjámin lev.].

székfüves kamillás; cu muşeţel; mit Kamillen, Kamillen-. **Szk:** *~ herbatea* kamillatea; ceai de muşeţel; Kamillentee. *1781:* tegnap del utan nem tudom mi okbol csak hirtelen egyszer köhintettem és az fulladás réám jött de nem tartott sokáig mindjárt egy keves szekfüves herbathéát ittam s el mult [Sáromberke MT; TSb 13 gr. Teleki Samuelné Bethlen Zsuzsanna lev.].

székfűvirág kamilla; (flori de) muşeţel; Kamille, Kamillenblüte(n). *1825:* Vadmák, Székfü és borza virágot szaraszszanak árnyékba s' Kertbe a' Filegoriába jo helye van, tsak ugy kell szárasztani hogy egymástol meg ne feketüljen ... mindenikböl legalább fél fél vékát gyüjtsenek: de a' Szekfünek csupánn a' viragja kell [Kv; IB. gr. Korda Anna lev.].

székfűvirágos kamillás; cu muşeţel; mit/von Kamillen, Kamillen-. **Szk:** *~ herbaté* kamillatea. *1797:* haza jöven a Fiam ... azon napon Estve ki borzogatta a Hideg 's minthogy nagy szorulása volt ... addig itta a Bórkőves Vizet s Székfü virágos Herbathét hogy a gyomra meg indult sokat ment mind sár vizet s mind egjebet s osztán jobbatskán kezdett lenni [Héderfája KK; IB].

székfűvirágpor kamillavirágpor; praf de muşeţel; Kamillenpulver. *1687:* Küldtünk ... Fejer málva giökerre porul. Székfü virag porra Somkoró virág porra f 1//14 [UtI].

székgerenda fedélszék-gerenda; cosoroabă; Dach(stuhl)balken. *1872:* Marha istallora ... Szék gerenda 8. darab 4 ölös [TSb 38].

székgyűlés székely széki közgyűlés; adunarea generală al scaunelor secuieşti; Versammlung eines/des Szeklerstuhls. *1766:* Nemes János úr látván az ő[a] nagy bolondságát, mondta neki, székgyülése lévén: „Soha nagyobb csuda nem lenne, mintha kegyelmed Maros széki főkirálybíró lenne" [RettE 209. — [a]Agárdon lakó Gyulai Ferenc ns].

székház vmely hatóság/törvénykezési testület székhelyéül szolgáló épület; sediu; Sitz, Hauptsitz, Stammhaus. *1590:* fyzetten Aztalos Janosnak hogy Chinalt egy hozzw Aztalt es egy zeczel zeket Az zek haazhoz ... f. 1 [Kv; szám. 4/XX. 34]. *1617:* Elegge hallotta(m) hogi antalfi tamasne <zitta> anta(lf)i matiast hogi nem zekhazba ualo nem toruenibe ualo ki kellene onnat uznj [Kobátfva U; Pf Fr. Benczer de Medeser ns és Th. Böleoni rector Scholae Tarcziafalviensis vallatójel-e a fej-hez]. *1632:* 10 Novembris. Esketék Zólyomi Dávidot önagyságát Kolozs vármegyei ispánnak az székháznál, az lábasháznál [Kv; KvE 163 SB]. *1749:* Kézdy Király Biro Domby János Vram jövén hozzám ... reportála eő kegyelme, hogy az én Téli Qvártélyomnak rendeltetett volna Markosfalván lévő Szék Háza, a' melynek Revisiojára küldőttem volt föl egy Strása Mesteremet, Hoffmesteremmel együtt [Kőröspatak Hsz; ApLt 2 Ant. Kálnoki lev.]. *1797:* A Szék Ház hijjában ... Egy Ajto szemődök fa Egy tokozatt festékes ajtó szemődök fa, mely a Nagy Palotát el szakasztatta volt [Szu; UszLt XII. 87]. *1823–1830:* Buccow ... Udvarhelyt a' Szék Háznál annyira meg szorittatott volt a' Székelyek által, hogy egy darab ideig az Árnyék-Székbe vonta meg magát [FogEK 28]. *1849:* A Székházhoz készítettem egy cserepest Rf 2 xr 18 [Szu; UszLt XIV. 98 Barabás Mihály fazakas számlája].

Szk: *közönséges ~. 1650:* az Diffamatio uolt ... Hushagio kedd nap tauat ... Vduarheli uarosaba(n) az kozónseges zek hazba(n) [UszT 13b].

székhely vkit megillető templomi ülőhely; scaun reţinut/desemnat cuiva într-o biserică; Sitz(platz) im Gestühl. *1692:* Mivel a Galambodi Megyében voltanak ollyan emberek, kiknek Feleségeiknek a' Templomban szék helyek nem volt, hanem tsak némely számos emberek foglalták el a' Templom béli székeket ... Mi visitatorok ... tettünk bizonyos rendelést a' székek iránt [Galambod MT; MMatr. 421].

székhús mészárszéki hús; carnea care provine din măcelărie; Bankfleisch. *1640:* Az Meszarszek allapattya. Ennek elötte mindenkoron szabados volt vasarnapokon az külsö falukrolis az zék hust piaczra be hozni, mely mostan, Urunk ö Naga Kegls dispositiabul ... a' Var szamara continualtatik [Fog.; UF I, 687]. *1662:* Az város[a] lakosi is az németek részérül hogy semminémü károkkal nem illettetnének, az városba tizenkettőnél több egyszersmind be nem menne ... akkor is minden fegyver nélkül ... mindennémü eledel, bor, kenyér, székhús és egyéb vásárlás kedvéért [SKr 682. — [a]Nagybánya]. *1681:* Vásár vám ... Minden

ideghen mészáros proportionaliter tartozik szek husul legh alab per libr. 3 néha többelis, a' mikor az fontra valo hús nalla több lészen [JHb XXXII. 51]. *1729:* Az őrmenység ... Az szek huson és Tesztabul állo enni valon kivül se 12 oraig, se az után ki menetelekig is ne vehessenek, ha penig vesznek Vasár bírák Atyankfiai tollok el vegyék, és Hadnagj Atyánkfiához eo kglmehez vigjék [Dés; Jk 386a].

széki[1] székely/szász székbeli; dintr-un scaun secuiesc/săsesc; aus/von einem Szekler-/Sachsenstuhl, stühlisch. **A.** Személyre von. *1600:* az miképpen az mi Bizodalmas Vraink es Atiankfiay, az egesz Aranias Zeky vitezleö rend, mind lowagok es mind gialogok azon zekbely vrainkal egietemben ... giorsasagal es serinseggel Jüttenek mellenk [SzO IV, 141] | Egy attiamfiatis Baba Orban neweőt ... Segeswar Zekbe hoztak Benebe, el sem bochattak kwleömben hane(m) Segeswar Zeki Benei emberek leöttenek keözesek erette Diaigh negywe(n) forintigh [UszT 15/53]. *1610:* Giergio Zek(j) Alfalj Lazar Jstuan [Törzs]. *1623:* Szeörczey Janos Pahai Orbaj szeki [Borb. I]. *1635:* Szotiori Mihaly prim(impilus) Lisznyai sepsi Szeki [Kp I. 41]. *1666:* Hadi Györgi Oszdolay primip(ilus) Kezdi szeki és Danka Balás Deák sen(ior) Alsó Toriay, Kézdi szék(ne)k hütös Notariussa nobil(is) az két felöll ualo személlyek(ne)k közül fogott bíróy [A.torja Hsz; Borb. I.]. *1710:* Fel Csík Szeki Szent Domokosi Iffiabbik Sándor Mihály Nobilis azon Szeknek hütős Notariussa [BCs] | Maradok az Ur kótelles szolgaja es Rationistaja az o flsége Hamoran Fél Csík szeki Danfalvi Lukácz Péter [BCs]. *1763:* Szeben szeki Ispány Schimert János [Szecsel Szb; JHb]. *1781:* Hivatnak munkot ... udvarhely alias Filialis Keresztur székben Új székelyre az meg irt széki és Falubali (!) Agilis Pap Sigmond uram nemes szekelly lako hazahoz [Pf]. *1812:* Aranyas széki Rákosi ... Fülep Mihály [Kövend TA; Borb.].

B. Helyre von. *1774:* Az Kászon Széki Határ nap kelet felől az Moldúvaj hatarral ... conterminálodik [Kászonjakabfva Cs; JHb sub K I/29].

Hn. *1781:* A' Széki Tanórakjában (k) [Petek U; GHA].

C. Intézményre, testületre von. *1686:* ugyan azon a széki[a] és falubelj Tarcsafalvj Unitaria Ecclesia [Pf. — [a]Usz]. *1842:* Visgáltatik Tarcsafalvi Sylvezter Judithnak mint F.nőnek Martonosi Demeter János mint A. Férj ellen — a Kereszturfi szeki alpapi széken inditott — lefolytatott és törvényes fel hivas utján ezen K. Tanácshoz hatott válopere ügye [Kv; Borb. I].

széki[2] a Szék (Sz v. SzD) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szék/Sic sau Sîg; mit *-i* Ableitungssufix gebildete Form des ON Szék. **1.** Széken levő, széki székhelyű; din/care se află în Szék; in Szék befindlich, aus/in/von Szék. *1601:* Az zęky Camaranak gondwiseleset myerthogy az varosis semminemeo keolcheget az Akna eppeoletyre Thorday Matenak kezehez nem adott, nagy puztasagbol penigh megh epitette his itaq(ue) respectibus męgh ez egy eztendeoben egyedeol eo kgmen hagygyak [Kv; TanJk I/1. 379]. *1602:* Myert hogy az Aknak gondviseleo- neked nem lehetnek, elseoben eo kgmek egez varosul megh Alkuwan azon hogy mind az ket Aknara az ket natiobol ket embert valazzanak ... az Sors ugy hozta hogy ez Szaz rendreol valo legyen ez Jelen valo eztendeoben az Colosy Aknan, Az magyar rendreol penigh legyen az Zeky Aknan [Kv; i.h. I/1. 409]. *1640:* Szölősi Albert széki kamaraispán a besztercei főbírónak [Szék SzD; BesztLt 183]. *1862:* A' széki Egyházban a' Tanitoi állomás 300 fr évi fizetéssel o. ér. orgonálni is kell tudni [Gyalu K; RAk 65]. *1863:* A Viczei iskola mesterség üres a Széki egyház kerületben, a pályázás 200 o. é. frt. fizetés mellett ezennel meg nyilik [M.bikal K; RAk 136].

2. származási helyre utaló jelzőként; ca atribut care arată locul de origine; den Herkunftsort bezeichnendes Attribut: Székről való; din Szék; aus Szék, Széker. *1667:* Tekintetes nemzetes Széki Teleki Mihály [TML IV, 76 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz] | Széki Magyari Mihaly [Dés; Törzs]. *1735:* Széki Teleki Samuel [Kővár vid.; TKl]. *1741:* gr. Szeki Teleki Ádám [Somlyó Sz; TKl]. *1746:* Torotzkó Várossában lako ... Széki Járai Ferencz Város Bírója [Bosla]. *1755:* Mlgs Imperialis Groff ŭdŏsbb Széki Teleki Sándor [Gernyeszeg MT; TGsz 35]. *1760:* Szék várossáb(an) lakott ... Néhai Sziki Balog Mihaj [Dob.; RLt]. *1766:* széki Bányai Sámuel [RettE 200].

Szn. *1640:* Michael Szekj Rector Scholae Bettleninae [SzJk 52]. *1653:* Stephanus Sziki principalis min(ister) Desiensis [Dés; DLt 432]. *1656:* Széki Miklos(na)k Siboi predicator(na)k [SzJk 80]. *1693:* Kerek Györgyné Szeki Borbala aszony [Dés; Jk]. *1729:* Elisabetha Kolcsár cons. Georgii Szeki [Dés; Jk]. *1771:* Széki Mihálynéval, Széki Persivel. Sziki Mihálynét. Miklos Jánosné Széki Sára. Sziki Sárirol. Széki Ersok. Anna Széki cons. nb Michael László [Dés; DLt 321, 13b, 15b, 16b, 21a, 25a]. *1781:* Széki Istvánt [Petek U; EHA].

3. Székhez tartozó; care ţine/aparţine de Szék; zu Szék gehörend, Széker. **Hn.** *1779:* a Széki Határban [Szék SzD; WassLt J. Fülep (50) vall.].

széki hely testületi/uradalmi székhely, széki joghatóság alá tartozó hely; loc aflat sub jurisdicţia scaunului; Stuhlort, Sitz des/eines Stuhls. *1864:* Székes hely vagy régi nevezés szerint Széki hely itt a' községnek Soskutja van, 's mivel erre régebben a' Szék megbizottjai ügyeltek, a' helyiség kapta a' Széki hely nevét a' Székes helyé változásának kora ösmeretlen [Nagyernye MT; Pesty, MgHnt 28 Marosszék 197a].

szekíroz bosszant, zaklat; a hărţui, a necăji; sekkieren, belästigen. *1663:* Ide ki is már mindenütt kezdették az mi vallásunkon valókat szekírozni [TML II, 455 Teleki Mihály Teleki Jánosnéhoz]. *1820:* már tsak ugyan halálra szekirozna [M.zsombor K; Somb.].

székláb piciorul scaunului; Stuhlfuß, Fuß des/eines Stuhls. *1634:* (A leányzót) Teglas Ferenczyne verte egy szek labbal, avagy darab kapa nyellel [Mv; MvLt 291. 6b]. *1735:* Asztalos janos Ur(am)is ha mikor be jűn semi szék és asztal labnak valo bikfakat nem talal [Kv; TKl Mihály deák Teleki Ádámhoz].

székmadarász székbeli madarász; păsărar al scaunului; Stuhlvogler, Vogler aus/von dem Stuhl. *1715:* a lófők és darabontok között Lázár István szék madarász [Lövéte U; UszLt III, 44].

széknap törvénykezési nap; ziua ţinerii scaunului de judecată; Gerichtstag des Stuhls. *1560:* pynkest Elewth walo chetertheken Thomory Chrystoph Kewesty az ew felesseghe kozarwary sopphya azzon kepeben, Ees Kozarwary Anna azzon Somogy Janos felesseghe zemely zerenth My

Elewtthewnk Megh Igeness wlesbewl thenek ... wegezest ... Egyenlew akarattal Azt az dolgoth Ez Jewendew Zent Janos, Napjanak thyzenewthewd Napjara Enyedre, Mel Nap lezen feyer warmegyenek Zek Napyok, halaztotthak [Dés; SLt AB. 3]. *1571:* Az teorweny vgy talala hogy mogya nelkwl nem hyhat p(ro)katorth, mertt az zek el haladoth, es az mas zek napigh ew el maradoth nynch helye terehnel kwl valo prokator hywasnak [BálLt 79].

szekrény 1. (fekvő) ládaszekrény; ladă (în care se păstrează diferite obiecte); Truhe, Kasten, Kiste, Schubladekasten. *1591:* Egi zekreny talner tarto 1 [Kv; AggmLt A. 53]. *1592:* Barbeli Georgi Coloswari vallia ... Eperiesen ... Zent Andras napban sokadalomkor ... az porozlot agion vertek ketten es egi zekrinbe teottek be vgian a porozlo hazaba [Kv; TJk V/1. 226]. *1594:* Az Varbeli hazakban valo Inventarium ... Czipo tartani ualo zeökreni No. 1 [Somlyó Sz; UC 78. 7/22]. *1595:* egj zekrent zegeztetett uala vele(m) megh az Aszony de en elötte(m) fel ne(m) nyitotta ne(m) tudo(m) my volt be(n)ne [UszT 10/14]. *1645/1664:* Tudom aszt hogy mikor Molnár György halva fekszik vala, Péczi Mihály megh nyita az nagy szekrent, ki vőn egy nagy Gyűszű penszt tele vala [Kvh; HSzjP Janczo Mihálly (35) kvh-i vall.]. *1647:* Egy vas retezw lakatú szekrény [Nagyteremi KK; BK 48. 16]. *1664:* vit onan az haztol Edgj szekrint [Kercsed TA; Borb.]. *1694:* va(gy)on ott ket Kosarba(n) es egj hitva(n) szekrenyb(en) edgyczer masszor az Ablakokrol le hullott dirib darab Uveg Tangyerok, egesz Tangyerokkal elegyesleg [Kővár Szt; JHb lelt.]. *1777:* A nyagyabbik (!) szekrént — fel nyitván, abban találtunk illy portékákat lenni ... egy kosokot, két pendeyt, két gyolts inget [Nagylak AF; DobLev. III/503. 2a]. *1801:* egy Szekrény vagy is Oláh Láda [BLt II/11]. *1815:* Egy fedél nélkűl valo Szekrény [Buza K; LLt].

Szk: *fedeles ~. 1679:* Moso Ház ... Vagyo(n) itt Fedeles Szekreni nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 6]. *1681:* Fedeles szekrény Nro 1 [Vh; VhU 514] ✳ *fedeletlen ~. 1681:* Sűtő Ház Pitvara ... Mosogato Cseber Nro 1 ... Romladozott, fedeletlen Szekrény Nro 1 [Vh; VhU 519–20]. *1724:* egy fedeletlen Szekrényben vagyo(n) fa tangyer ... szaz husz [Koronka MT; Told. 27] ✳ *hosszú öreg ~. 1594:* Vagion hozzw eöregh zekreni No. 1 [Somlyó Sz; UC 78. 7/22. 34] ✳ *külföldi ~. 1614:* Vagio(n) Egi kulfeoldj zekrenj es Egi hitua(n) vst [Kv; RDL I. 95] ✳ *öreg ~. 1694:* Kisseb őrőg Szekrin [Kv; Berz. 29. 76].

2. (álló/ajtós) szekrény; dulap; Schranke, Kasten, Schrein. *1570:* Kerekes Myklos ... vallya, hogy ... Egy zekrenye mostis Nala vagion ky attyatwl Maradot [Kv; TJk III/2. 156]. *1594:* Az Wduarbirosaghoz valo Belseő hazban ... Zeőkreni vagjon No. 3 [Somlyó Sz; UC 78. 7. 22–23]. *1600:* mi nekeönk nagy nylwa(n) walo karu(n)kra hantak es rontottak hazainkat teöb tarsawal egyetembe(n) ... Ladakat, Zekrenieketh, aztalokat, padokat, kith el wittek, kit el wagdaltak [UszT 15/23]. *1604:* ez elöttis mi marhank wala, söt mj nem hogi onat walamit el wittünk wolna de mostis aztalom Zeokriniem ot wagion [i.h. 15/168 Kis Solmosy gienge Jakabne Annaazonj vall.]. *1634:* Ezeken kwuwl valami Araniam mind massaban, s mind vertwl, es Tallerom ... Templomhoz valo eolteozetek, ezkeozeok lesznek ... kiknek az iona egy vasas lapos ladaban, es egy kis szepetben, es ket feyer sup ladakban vadnak, es szekrenyben ... mindeneket ... hagiok az ittben, az Varosban leueo el romlott Templomnak epwletire, ky a' Patereke vala [WassLt Cegei Vass János végr.]. *1659:* Fa szerszambol, Kadokbol, Hordokbol, szekrenbol, Ladakbol, Nyoszolokbol az ket Aruak(na)k jut f. 4/— [Kv; RDL I, 143]. *1739:* egj festekes almariumacska ... egj szekrény, egy kar szék [Kv; Pk 6]. *1765:* Két Agy hitvány szekrény, Egy Karas Pad [DE 2. IXB. 13]. *1783:* Az Pohár Szék mellett vagyon egy lakat alatt való szekrény [Mocs K; JHbK XXX/1]. *1810:* Egy rosz Szekrény fenék nélkűl 1. égy jo fa ágy 1. Ládás pad fedél nélkűl 1 [Jedd MT; LLt].

Szk: *furnírozott ~. 1849:* Funérozott kis szekrény pipa tartoval ... 25 Rft ... 1 Régi furnérozott szekrény tiszafa ... 50 Rft [Görgénysztimre MT; Born. S. XXIVd].

3. gabonás láda; ladă pentru cereale; Getreidekasten. *1647:* Gabonas haz benne valo portekakkal ... ket kis szekreny; Egy Tonna [M.királyfva KK; BK 48. 16]. *1679:* Oldala, feneke romladozott, kőzép szerű szekrenj 1 Ebben vetemeny czomokban egi zsákban [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 2]. *1732:* találtunk ... edgj szekrént, meljb(en) van fel véka semlje liszt [Kv; Ks 40. XXVIIIc]. *1741:* találtunk három ujj szuszékat két kiss jo szekrént, egj őtt vedres átalagotskát teli alma etzettel [Mezőbánd MT; LLt 146. B]. *1768:* valami pozdorját egy hitván szekrényben hanyni kezdettek s az el lopott Lántz meg zerdűlt benne [Martonos U; Pf]. *1775:* 1. Szekrény s abban valami gergeliczés borsó x 20 [Déva; Ks 76. IX. 18 1/4]. *1787:* Találtatott a Pitvarba egy Szuszékba circiter másfél véka közönséges házi kenyérnek valo Buza ... Ugyan ott egy szekrénybe más fél Véka őrlőtt Tőrőkbuza liszt [Mv; MvLev.]. *1795:* Szuszék Kettő, Szekrén egy [Szárhegy Cs; LLt]. *1805:* A Gabonás hijjan találtunk egy szekrént [Szamosfva K; BLt 9]. *1817:* Egy Harmintz vékás viseltes Szuszék, Egy viseltes Szekrény, Ket Turos Deberke [Mv; MvLev.]. *1864:* Három vám tarto szuszék, és egy szekrény [Kadács U; Pf].

Szk: *lisztes ~. 1814:* egy Lisztes Székreny ... [Mezősályi TA; RLt Rettegi Sámuel kúriájának inv.].

4. szuszék; ladă pentru făină; Kornkasten, Kästchen. *1817:* Kisded Szuszek vagy Szekrény [Gyalu K; KLev. Moldován Vasziltól seguestralt portékák specificatiojából].

5. levelesláda; lădiță/cutie cu documente; Brieffach. *1598:* az Gazda Azzonj leuelej keozt vagion leuele it az szekrenben [Gerend TA; Törzs. Gerendj Pál végr.]. *1777:* A fennebb le irt nagyobbik Szekrénb(en) el hányodva vetődve, tizenkilentz darabbol állo Levelek [A.detrehem TA/ Nagylak AF; DobLev. III/503. 4a].

6. szállításra használt láda; ladă (cu capac) în care se transportă diferite obiecte; Kiste, Transportkiste. *1595:* Attam ... 100 Jo letz szeget ... szegeztük be az szekrent vele mellyet az zönyegekkel, onn szer szammal Tasnadra vittek vala [Kv; Szám. 6/XVIIa. 132 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

7. lőszeres láda; ladă cu muniție; Munitionskasten. *1602:* Kupas Georgj ... vallja ... En ewel az Farkas Mihaliall azon etczaka ... eggjwt eoriztem ... az thoronynak felseo feleben igazitam megh hagiam neky minth vigyazzon, en it Alat vigyaztam azon keozben az Zekrenjre haniotlam le tehat el zwnnjattam [Kv; TJk VI/1. 622].

8. védőkeret/láda; cadru de protecție; Kastenrahmen, Fassweg, Greviert. *1590:* Az Malomba valo keoltseg ... Szapany vchaba(n) Aztalos Janonal (!) Chynaltattam mind az eot Bokor Keo ala zekrent ... f 2 d. 60 [Kv; Szám. 4/XIII. 3 Gregorius Wass reg.].

9. lapátos kerék vízládájának része; parte a scoculuí de unde cade apa pe roata cu lopeți/palete; Schaufelkammer/

-zelle. *1677:* Ez az víz láda szolgál az eöreg vas verőt hajto lapátos kerékre; az víz láda jó tölgyfa lábakon áll, tizenkét jármokban végében való jó szekrényivel és víz eresztőjével egygyütt [CsVh 53].

10. szekrénygyártó/készítő, asztalos; meseriaş/tîmplar care face dulapuri; Schreiner, Kastner, Kästner, Tischler. **Szn.** *1602:* Szekrény Pál jb [Hilib Hsz; SzO V, 98]. *1614:* Zekren Janos ppix | Zekren Pálné jb [uo.; Beth U 371–2]. *1719:* Szekrény Miklos [Imecsfva Hsz; Borb.].

◇ **Hn.** *1692:* Szekrény Vápajába(n) (sz) [Torockósztgyörgy TA; EHA].

Ha. *1752:* szekriny [Göc SzD; Borb. Borsai Sándor kezével].

szekrényecske szekrényke; dulăpior; Kästchen. *1700:* fel kez kád nro 2. Tekenyőczke 1. Desa nro 1. Egi kis szekrenyeczke [Csicsó Cs; BálLt 71].

szekrényes I. *mn* szekrény-aljú; cu dulăpioare în partea inferioară; mit Lade/Schubfach/Schublade, Laden-. **Szk:** ~ *asztal. 1655:* csinaltam ket szekrenyes asztalokat f 26 [Kv; ACJk 51a]. *1656:* Tecsi Giorgy Ur(amna)k ... müveltem hol mi egytmast (!) f. 15 Item fogattam ö Kigyelmetöl ket szekrenies aztalt egy tornios nyuzolyat f. 16 [Kv; i.h. 52a]. *1657:* egy szekrenies Aztal [Kv; i.h. 51a].

II. *fn* szekrénygyártó/készítő, asztalos; meseriaş/tîmplar care face dulapuri; Schreiner, Tischler. *1655/1754 k.:* Sokadalomkor pedig a' Láto Mesterek ha idegen helyrol Asztalos munkát hoznak szorgalmatoson meg vámolyák, egy szekértol d. 48. Az Szekrényesektol pedig minden szekrenytől d. 2. A Böltsö tsinálás a' szekrényeseknek meg nem engettetik [Kv; ACJk 19].

Szn. *1597:* Ioannes Zekrynyes de Zynie[a] Iobagio [Ks. — [a]Szinye SzD]. *1606:* kws galambfalwi Zekrenies matias [UszT 20/300]. *1607:* galambfalwj Zekrinies mattias [i.h. 20/243].

◇ **Hn.** *1737/1792:* Szekrényes (sz) [Bálványosváralja SzD; EHA]. *1798:* A' Szekrényes kuttyánál (sz) [uo.; EHA].

szekrényforma szekrényszerű; de forma unui dulap; kastenförmig, schrankartig. **Szk:** ~ *szuszékocska. 1699:* edgj kisded szekrény forma szúszékocska négj köblös [Andrásfva U; LLt Inv. 116].

szekrényláda (fekvő) ládaszekrény; ladă în care se păstrează diferite obiecte; Truhe, Kiste. *1763:* Szekrény láda No 1 [Mezősámsond MT; Berz. 14. XIX. 23]. *1850:* Egy szekrény Láda [Tarcsafva U; Pf].

Szk: *fejér* ~. *1615:* Egy feyr zekren lada az kiben az Bali egyet masa vagyo(n) f — d 75 [Kv; RDL I. 97 Junck András kezével] ✳ *fekete* ~. *1615/1628:* Egy fekete szekreni láda záros, meliben az Kis Anna Eggietmassa vagion f 1. d. 50 [Kv; RDL I. 96c] ✳ *lábas* ~. *1622:* Egj labos io Zekrenj lada zaros tt f. 2 [Kv; RDL I. 119] ✳ *öreg* ~. *1585:* Egj Eoregh zekreny Lada, Rosas f 1 [Kv; KvLt Vegyes ir. I/2. 4] ✳ *rakott* ~. *1615:* Egy zep rakot eoreogh zekren lada fodor faual boritot f 10 [Kv; RDL I. 97 Junck András kezével]. *1620:* Balikonak iutot ... egj io gyontaros aztal f 3. — Egy rakot zekren lada f 10 [Kv; i.h.].

szekretárius titkár; secretar într-o cancelarie (domnească); Sekretär | íródeák; diac, grămătic; Schreiber. *1588:* az vitezleo Gabriel deiak Botthazi az feiedelem eö Nsga secretariussa [M.fráta K; SLt J. 31]. *1590:* 22 July vittek Tordara Gaspar deakot varady Secretarius 4 Louon ... fyzettem f. 1 [Kv; Szám. 4/XXI. 85 Kis István sp kezével]. *1597:* Aaszszoniwnk w felsige Secretariussat widte innet hogy Deesre Mennien, wtabwl wysza Teritedte Nymet Janoss [Kv; i.h. 7/XIV. 100 Masass Thamas sp kezével]. *1600:* Az Secretariusnak attam 5 czipot 1. kenieret d. 9 [Kv; i.h. 9/III. 7 Szabo András sp kezével]. *1619:* Szegedi Deesi Mihaly Deak(na)k az molduay vaida eo Nga Secretariussanak megh tekintuen idegen orszagbann is hozzank es az Orzaghoz megh mutatot hwseges szolgalattiat, kegmessegunkből conferaltunk az Kő vari Joszagunkbol neki Tiz haz Jobbagiot [JHbK XVIII. 32 fej. rend.]. *1621:* Az Zakmar mellet lako Hauas alfeoldj Vajda Giugitani (!) vitet az Secretariussa Czarnatonj istua(n) Brassobol egi borbelt [Kv; Szám. 15b/IX. 167]. *1633:* Beneo Mihalj Feyeruari Cardinal Ur(am) eo Naga Secretariussa [Ks 90]. *1664:* vigyázzon az secretariussára Cob uram, ne talám attúl nyilatkoznak ki efféle titkok [TML III, 146 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1705:* Reggel pedig felkelvén minekutána az urat az eddig való dolgokról tudósítottam volna, felmenék a Cusani uram secretariusához, és minthogy mind az Herbeville, mind a Glöchelsperg generálisoknak való levelek titulálatlanok valának, azokat a secretarius által kitanulván, ugyan eltituláltatám [WIN I, 626]. *1710 k.:* én az én instructiom szerént semmit rendesen nem proponálhatok, sem a secretariusokkal semmit nem referáltathatok [BÖn. 973]. *1736:* Az Gyenerallis szekretariussa es az Szent Katolnai Letman voltanak Bíro Uramnit akor Bort, kenyeret, pecsenyet de 66 [Kvh; HSzjP]. *1748:* Illyésfalvi Pap László, más egy Attyokfiával ... körül vették Mgs Gubernator Vr(am) Exja secretariussát ... s vélle edgyutt engemetis, igen kérvén bennünket ... hogy interponálnok magunkat Mgs Groff Kornis Sigmond ür előtt ... Pap Vonka nevü detentus Eötsekért, és disponálnok kérésünk által a' Grofot Békességre [Nsz; Ks 27. XVIIIb St. Budai gub. janitor vall.]. *1817:* Miklos Mlgs secretarius Gál Tamás Urnak esmérettségében, atjafiságában és Gratiájában esvén ... successorának esméri lenni [Kv; Pk 3].

Hn. *1831:* A' Secretarius gődriben (k) [Mezőbánd MT; EHA].

Szk: *bellikusz* ~. *1705:* Ma reggel 8 órakor érkezett posta Bécsből Havasalföldе felé, de mit hozott, mit nem, meg nem hallottuk. A bellicus secretariust ugyan az generál felküldötte vala az úrhoz, holmi leveleket és novellát is olvasott az úr előtt [WIN I, 432]. *1737:* az Bellicus szekretariussanak attunk kenyeret kapostat kolbaszt Bort oldalost [Kvh; Bogáts 8] ✳ *guberniális* ~. *1742:* mindenik az Gubernialis Secretarius vrak közül igen nehez betegségben sinlik [ApLt 4 Zalányi Apor János Apor Péternéhez].

szekretárius-deák íródeák; diac, grămătic; Kanzlist, Schreiber, Schreibknecht. *1595:* 17. July ... Bernardfi Janost és Egerwari Janost, Wrúnk ö fge útan mennek Tasnadra, az Secretariús Deakokkakkal (!) egyetemben ... Bernardfi U(ra)mat túlaido(n) kúczjan vitte Zillahig 6 loúal Benesi Mihaly ... f 3 d 57 [Kv; Szám. 6/XVIa. 82 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

szekretariusné titkárné; soţia secretarului; Sekretärin, Kanslistin. | íródeákné; soţia grămăticului; Frau des Schreibers. *1746:* ozvegj secretariusne [Kv; Ks 11. XLVI. 25].

szekretáriusság titkári tisztség, titkárság; funcţia de secretar într-o cancelarie; Sekretärstelle, Anstellung als Sekretär. **Szk:** *gubernális ~. 1775:* Mósa László ... Ez igen hatalmas deák, jó törvénytudó és Erdélyben híres tanult ember vala. Sokszor candidáltatott gubernalis secretariusságra, ítélőmesterségre, s ha pápistává lett volna nagy promotiokat ért volna [RettE 359].

szekreter fiókos szekrényféle írólappal; secreter, secretar; Sekretär, Schreibschrank. *1810:* magabol a Mívéből a tündöklik ki, hogy nem maga szükségére, hanem el adás végett készitt égy valojában drága és nem Sorsához illő Secretért [Kv; ACLev.]. *1820:* Egy rakott Kaszten, hozzá tsinált fejül lévő Szekretírrel 1. Egy más Tiszafa Kaszten 1 [Felőr SzD; BetLt 5 Fráter Theresia kel.]. *1837:* Benedeken a vendég házban rakott asztal az obeliscussal ... vendég házbéli Secreter [Szentbenedek SzD; Ks 88. 13]. *1848:* Egy Szekretáir [MkG Conscr.] | Az osztováta a' hijuba. A bordák a Székréterbe tétettek [Szászerked K; LLt].

Szk: *bronzírozott ~. 1821:* Ezen házba van egy szép Bronzirozott ... igen szép secrétér [Veresegyháza AF; Told. 19] ✳ *diófa ~. 1820:* Egy Diofa Szekretir grumzirozott (!) 1 [Felőr SzD; BetLt Fráter Theresia kel.] ✳ *fekete ~. 1849:* egy fekete székretér eltörve [DLt] ✳ *mahónifa ~. 1853:* Egy mahoni fa secretaír, melyben aprosagok vagynak [Mv; TSb 4] ✳ *tábori ~. 1816:* Regi modi tabori Sekreter 10 fiokos ... 10 Rf [Kv; Born. IV. 41] ✳ *tiszafa ~. 1848:* Egy Tiszafa Secretér zárral és sarokkal 55 rft [Görgénysztimre MT; Born. 9. XXIVd].

szekretum 1. titok, titokzatos dolog; secret, lucru secret; Geheimnis, Geheimsache. *1619:* Görcsi Mehmet pasa mindent, valami secretumunk volt, de mind megbeszéllette az német követnek [BTN 312]. *1710 k.:* Emlitettem oda fel, hogy a localis memoriát, mint nagy secretumot, száz aranyon adta [BÖn. 542].

2. *~ra* titkos irat/levél számára; pentru documente/scrisori secrete; geheimes Schriftstück, Geheimbrief. *1625:* Keouetkezik rend szerént, az miket Vrunk eo felge Colosuaratt Szallasin ... reformaltatni és ujolagh épitetni keglsen paranchyolt ... oda czinaltak az Asztalosok ... Az Secretumra egy Ladat f—/50 [Kv; Szám. 16/XXVII. 23].

székről székre társasjáték-fajta; un fel de joc de societate; lustiges Gesellschaftspiel mit raschem Stuhlwechsel. *1870 k/1914:* A társasjátékokból a még élő deák s legátustársak kedvéért egy párat megemlítek: haragszomrád, székről székre, némajáték szembekötéssel, hogy tetszik? milyen is? mire lehet használni? mindannyija zálogosdi. A székeket körbe rakják. A játékosok kiszámolják ki marad a kör közepén kikiáltónak szék nélkül. Felszólítására a széken ülőknek helyet kell cserélni. Aki szék nélkül marad vagy csalt (nem állt fel) az lesz a kikiáltó: Székről székre dobhelyre! [MvÉrt. 18 *játékok* al.].

szekszena málhanyereg; şa mare de povară; Saumsattel, Trag-/Packsattel. *1618:* adjon akkor egy szekzana alávaló herélt lovat [ETA II, 10]. *1673:* Also czejtház ... Vagjon ez házban ... ott rosz szekszena ~ nro 5 [Fog.; UF II, 537]. *1678:* Nekem is megparancsolták, az táborra készüljek s el kell menni Ahoz sem szekszenám, sem lovam, sem sátorom, sem egyéb tábori készületem, tolmácsom ... mind eddig is semmi nincsen [TML VIII, 176 Bessenyei Mihály Teleki Mihályhoz].

szekszenás I. *mn* **1.** málhás; pentru/cu bagaje; Pack-, packtragend. **Szk:** *~ kas. 1699:* Hitván űres hordocska Nro 1. Szekszenás kas nro 1 [O.csesztve AF; GyL. Gyulafi László lelt.] ✳ *~ nyereg. 1729:* Török njereg nro 1. Szekszanás njereg nro 1 ... Pánjvás njereg ny nro 6 ... Német kengjell vas Egj pár magjar kengjel vás nro 1 [Marossztgyörgy MT; Ks 23/XXIIb].

2. málhanyerges; căruia i s-a pus şaua mare de povară; mit Packsattel. **Szk:** *~ ló. 1665:* Kérem Kegyelmedet ... Magamnak is szereztessen egy jó erős szekszinás lovat, megadom az árát [TML III, 448–9 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1670:* Item Bethlen Gergely, uram lengyelországi útjára szekszenás lovakat adván, az szekszenás legénynek való fizetéssel együtt teszen fl. 131. 60 [AUt 229].

3. mindenes (a főurak házában); care îndeplineşte singur toate treburile dintr-o casă; als Faktotum dienend. **Szk:** *~ legény. 1670:* Item Bethlen Gergely, uram lengyelországi útjára szekszenás lovakat adván, az szekszenás legénynek való fizetéssel együtt teszen fl. 131. 60 [AUt 229].

II. *fn* mindenes személy (a főurak házában); persoană care îndeplineşte singură toate treburile dintr-o casă; Faktotum. *1676:* Sidó Samuka ha megérkezik, még is kérem Kegyelmedet, az én nála lévő egyetmásomat ne felejtse, úgy az fogarasi szekszenást is [TML VII, 298 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1677:* Az mely személyt szekszenásnak elhoztam, annak is fizetés kellene [i.h. 417 ua. Baló Lászlóhoz]. *1678:* Vesselényi Pál uram urunknak s nekem is mit írt, oda küldtem neki írt két török levéllel együtt. Az szekszenást küldje ide | Azt az én ott lévő rossz szekszenásomat is vagy fogassa meg, vagy küldje ki [TML VIII, 55, 87 ua. Naláczi Istvánhoz]. *1681:* Alber Peter ... Ez most az Ur eő Nga Szekszenasa Örőksegeb(en) Karansebesi Dajka Janos sellerségb(en) lakik; tartozik szolgalni | Groff Vr(am) eő Nga kocsissa Pers. 1. Szekszenassa Pers. 1 Kocsis 1. Szekszenás 1. Török sipos 1 [VhU 27–8, 76, 217].

szekszenáz teherviselésre kényszerít; a împovăra pe cineva; bepacken, zu Lastentragung nötigen/zwingen. **Sz.** *1710 k.:* De keserves dolog volt: nékem se fizetésem, se jövedelmem vagy tisztem, sem hütelem, sem becsületem közöttük, mégis minden terhes, költséges állapotokra küldöztek, hurcoltak, mint az öszvért vagy szamárt, szekszénáztak [BÖn. 722].

szekta 1. szakadár, el nem ismert vallásfelekezet; sectă; Sekte. *1638:* Szörös Mátyás pap, az öccse Szörös András, Kerekes Péter, Uzdi Tamás, Rozbiczki Pál, Szentgyörgyi István deák új sectát indítának, az mely miatt Kolozsváratt és az Székelyföldön illetlen dolog következék, az mint az embereket az Krisztus felől examinálták, az ki soha nem volt, az kik annak előtte unitáriusok voltanak és osztán meghasonlottak [Kv; KvE 171]. *1662:* Dés városában ... gyűlést hirdetett vala, ahová a szombatosok egynéhányszázan, ha nem ezeren, azon director által evocáltattak vala, megtartván a törvény folyásában való út és mód az hozzájok való feleletekben, akik azon sectán lenni tanáltattak volna ... mindnyájan fejök, joszágok elvesztésén maradtak vala. Legutolban kik azon sectának, társaságnak fő-fautori, pártja valának, Péchi Simon ... és Orbán Ferenc, ki udvarhelyszéki nótárius vala, convincáltattak vala [SKr 192–3].

2. nem bevett vallási csoport; confesiune nerecunoscută oficial: nicht rezipierte Konfession/Religion. *1655:* Vadnak ilyen megbántódása szegény nemes atyánkfiainak, hogy vagy magokon, kik közülök azon az sectán vadnak, vagy jobbágyiukon törvénytelen büntetéseket cselekszenek [Kv; EOE XI. 196 ogy-i törv.]. *1677:* Ha kik penig efféle dologért[a] convincáltatott embereknek párt tartoi ... hasonlo poenában incurrállyanak ... Ide nem értvén az Oláh, vagy Görögök sectáján lévöket, kik protempore szenvedtenek [AC 2–3/2. — [a]Ti. az Ecclesiáknak épületire nézendö ... reformatio avagy variatio miatt].

3. vallásfelekezeten belül elkülönülő, más nézeteket valló csoport; grup disident în cadrul unei confesiuni; andersgläubige Sondergruppe einer Glaubensgemeinschaft. *1710 k.:* Ez a jóravaló igyekezete Apáczainak először gonosz, de az után nagy javára lett, mert minthogy az oda fel említett secták szerént theologus, presbyterianus, philosophus carthesianus volt, a fejedelem előtt úgy elvádolták, hogy hallatott akkor olyan szó ... megérdemelné ez az Apáczai, hogy a fejérvári torony tetejéből vetnék le [BÖn. 551].

széktartás törvénykezési székülés; ţinerea scaunului de judecată; Gerichtsverhandlung, Sitzung des Gerichts. *1803:* Filialis azután Partialis Szek tartás lévén pro 25a cur. ki hirelve a' miánt nem érkezhetem [Kőrösbánya H; Ks 108 Vegyes ir.].

széktörés tanácskozási vagy bíráskodási joggal felruházott gyűlés megsértése (bűncselekmény); ofensă adusă scaunului de judecată; Beleidigung/Verletzung des Gerichts. **Szk:** *~en hagy/maraszt. 1573:* Kis Antal hity vtan azt vallia hogi ... Eotet Hennig Idezy Barat Istwan eleybe otth addeg perel vele hogi eo hertelensegbe Mongia azt Neky tahat hamissanis ely venned az en feoldemet, Mely zoert Zek teoresen hatta volt az biro, es zalogat vetety erte | Gergel teomeswary Azt vallia hogi ... Barat Istwannak vtolsory Birosagaban Idezte volt be Kis Antalt Hennig Iacob valamy feold veget, hogi otth felelnenek Egimashoz, Mond Kis Antal Hennignek, hogi venned ely te az en Marhamat Ereowel hatalommal ha en Ne(m) akarom adny, Erre tudoma(n)t teot henig Ezt Mondwan En ne(m) hatalomal hane(m) teorwenyel Iarok, Az biro Kis Antalt Zekteoresen Maraztia [Kv; TJk III/3. 186, 188] ✳ *~en marad. 1650/1687:* Ha valaki vallást tészen arrol hogy feledékenységből az alkalmas időt el mulatta es Novum nélkül szóll Szék törésen marad hoc est flor. 1 [EMLt].

szekuláris világi; laic, lumesc, secular; sekulär, weltlich. **Szk:** *~ ember. 1625:* Jure regni ne(m) szabad volt ott praedicalni es nekedis ne(m) kellet uolna admitalnod magadnak in eum (?) fine(m), keresned hogj papista papot uigjenek oda; mert ne(m) secularis ember dolga affele Eccles(ias)tica dolgokban auatni magat [UszT 78] ✳ *~ kauza. 1592:* Hogy semmi fele pwspeok a' Coloswary embert Secular(is) Causaban meg Ne itillie, semmire se keötelezhesse a' Coloswary pwspeoknekis beket haggion [Kv; Diósy-Ind. 18] ✳ *~ státus. 1764:* Igazán megvallom, hogy nem aprobáltam eleitől fogva az alacsony, obscurae originis embereknek ebben a seculumban lett felettebb és álmélkodásra méltó promotiojukat ... mind a clerus, mind a saecularis, mind pedig a militaris statusban [RettE 170] ✳ *~ személy. 1705:* A' T. Consistorium egjb(en) gyűlvén, látván a' T. Consistorium tagjainak meg fogyatkozását, tettzet ő kglk(ne)k magok kőzzé, ezeket a' B. személlyeket be vinni; hogj a' secularis személyek, az Ecclesiasticusokonn kivűl huszonnégy számra ki tellyenek[a] [Kv; SRE 91. — [a]Köv. a nevek fels.].

szekulum évszázad; secol, veac; Jahrhundert. *1636:* a Christvs üdejére ... azok az Istentiszteletben levő musikálások meg is szüntenek ... hanem sok seculumokkal azok után[a] kezdetett egytől-is mástol-is gondoltatni, és lassan lassan Czifrasagnak okáért az Ecclesiakban be tsuszni mászni [ÖGr 8. — [a]Az egyházatyák kora után]. *1678:* már az mostani seculumban úgy látom, az mit az ő kegyelmek megmaradása mellett véres verejtékemmel szerzettem, ugyan ő kegyelmek által el is vesztem [TML VIII, 376 Lázár István Teleki Mihályhoz]. *1710:* Mátyás dicsőséges magyar király holta után ... Lengyel László magyar király idejétől fogván való dolgokat éppen II. Rudolfus német császár és magyar király ideig egy seculum elforgása alatt, legderekasabban írásban hagyta Istvánffy Miklós magyarországi vicepalatinus [CsH 48]. *1766:* bátor az A eőkegyelme eleinek egy más kőzzett lett osztozások s azon jószág udvaranak közré birása usualása, s' egymásnak adása, tserelésének ideje Seculumat felyül mullyanis ebben usust, p(rae)scriptiot nem forgathat [Torda; TJkT V, 340–1]. *1773:* az follyo 17dik Sèculumnak elein vagy az mult 16todik Seculumnak a' végin a' Tisztelendő Pater Jésuiták ... Maros Vasár hellyre szállattanak és telepedtenek [Told. 47/67]. *1774:* Teleki Miklós úr olyan ember volt mind eszére, mind hazájához való indulatjára s szeretetire nezve, hogy bátran el lehet mondani, hogy olyan ember két seculum alatt nem született [RettE 320]. *1778:* A szegény Viski József bátyámuram is meghala ma 16-ta Maii 1778. Született volt ezen saeculum első esztendejében [i.h. 388]. *1796:* Erdéllyben ... tudva vagyon, hogy ... a' Religioknak változása a' 16ik Seculumban kezdődött, a' Földes Urak ... evidenter meg mutattak hogj Saeculumoktól fogva, őrőkké Jobbágyság terhe alatt voltanak[a] [Mv; TLev. 5/16 Transm. 67. — [a]A torockóiak]. *1812:* szinte két Seculumot fejjül halado Törvényes Esketés [Kövend TA; Borb.]. *1847:* kevés esztendő mulva el praedalodott volna az az erdő, a' mely ha pázmánként és törvényesen vágodott volna töb Seculumokig elégséges lett volna [F.árpás F; TSb 46].

szekunda *isk* elégtelen osztályzat; notă insuficientă; (Note) „ungenügend". *1870 k./1914:* Secunda: valamely tantárgyból kapott rossz osztályzat (elégtelen, bunda, lásd calculus) [MvÉrt 43].

szekundál segít, támogat; a sprijini; sekundieren, helfen, unterstützen. *1662:* a seregeket úgy rendelém, hogy háromfelől való defensió lehetne, negyedfelől a víz secundálván bennünket [SKr 377]. *1705:* igyekezzék Forgách uram a reábízottatott dolgot secundálni [WIN I, 283]. *1738:* Bölöni Laszlo ... Excellentiád kglmes Patrociniumát implorallya, e szegény Vár(me)gyének igyes bajos dolgainak pro Bono Publico Lejendő promotiójára, Szavainak hitelt adni, és Gratiose admittalni, dolgaiba(n) Secundalni méltoztassék [Kv; Ks 99]. *1753:* ezen describált Ország ut figáltassék ... mellynek effectuatiojában Gróff Mikes Antal Atyánfia ... a' mennyiben lehet secundálni igyekezi [DobLev. I/299. 2a gub.]. *1764:* a' többivel edgyűtt az Imre György intentioját secundálták [Torda; TJkT V. 226]. *1772:* az Urffi felől olly

opinioval Vagyok hogj az eő Felsege Szolgalattyátt nem hogj impedialni kivanna, Sőtt mindenekben ... Secundalni [Kv; SLt XL Henter János Suki Lászlóhoz]. *1782:* a Dominalis Biro Illya ... számtalan intésemet s parantsolatomat, férre tévén, erdeit Ngodnak hatalmason élni kivánnya, töllem s parantsolatomtol fügni nem akarván, őtett mások látván Secundálni kivánnak, mondván, hogy őkis hasonló Jobbagyok [Baca SzD; GyL. Molnár György kezével].

szekundálódik támogatódik; a fi sprijinit; Unterstützung finden/bekommen. *1667:* ha procedálunk, az egy németnél többet nem offendálunk, akár secundálódjék az ránk bizott tracta, akár ne [TML IV, 48 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. *1736:* Néhai ... Magyar Bikali Vitéz György Ura(m) eő Nga ... sokáig perlekedett a Faluval, de abbéli intentumab(an) nem secundálodván eő Nga abbéli bosszuságáb(an) által adta Néhai Josika Imreh Uramnak nálunk valo egész portioját [F.detrehem TA; Born. XI. 7].

szekundáltathatik támogattathatik; a putea fi sprijinit; Unterstützung finden können. *1736:* a Mltgs Guberniumhoz, Szebenbe expedialtuk Nztes Dobolyi Márton kedves Atyánkfiát ő kglmét Instantiákkal ... Hogy pedig ezen Instantiaink annalis inkább Secundaltathassa(na)k ... Dobolyi Márton Atyánkfia ő kglme facultáltatik, hogy Mltgs Gróff Gubernator Hallerkői Haller János Urunk ő Excellentiájának igérhessen egy pár Malom kővet [Dés; Jk 460b].

szekundárius *isk* a diákszoba-felelős helyettese; locțiitorul responsabilului de cameră într-un colegiu; Sekundarius (zweiter Stubenältester in Internaten). *1870 k./1914:* Secundarius: a kamara lakosságában habitatio a második helyen (locus) lakó deák; a primarius honn nem létében annak helyettese a rend és a csend őrizésében; a szobafőnök így szólítja; secunde! [MvÉrt 43].

szekundhadnagyság másodhadnagyi tisztség; funcție de locotenent secund; Sekundärleutmanschaft. *1782:* És amikor instalt neki, hogy igéreti s a gubernium recomendatioja szerént tegye actualitásba, mert addig mindig úgy hívta: „Hívják Vörös hadnagyot" azt felelte, ha pápistává lesz, secundhadnagyságot ad neki. Amaz is megharagudván, odahagyta s hazajött [RettE 420].

szekundiálódhatik támogatódhatik, kaphat segítséget; a putea fi sprijinit/ajutat; Unterstützung erhalten können. *1725:* minden dolgoimb(an) penig miképpen Secundialodhatom alázatos levelem által nságodat tudosittani Semmiképpen el nem mulatom [Gálfva KK; Ks 95 Földvári Ferenc lev.].

szekundkapitány másodkapitány; căpitan secund; Sekundärhauptmann, Zweitrittmeister. *1777:* a Kálnoki regimentből való secundkapitány Mohai Gábor, ki is szinte esztendőtől fogva Kolozsvárt verbuál, penteken paripán hánytatta magát az uccákon, vasárnapra meghalván, kinyújtóztatták [RettE 374].

szekuritás 1. biztonság; securitate, siguranță; Sicherheit. *1657:* megmutogatám néki, hogy, ha az fejedelem híre s akaratja kívül cseleködné, minémű félelmes veszedelmezések forgaánának benne, ha pedig hírével és consensusával, abból minémű securitások | az mint tőlem lehetett, tettem vala ilyen dispositiókat az securitasért: Hogy Liptó várát nagy securitassal kezemhez vévén, abban praesidiumot és kapitányt collocálék [KemÖn. 158, 232]. *1660:* Nem lehetvén azért ... távolról néznem szegény hazánknak ... megmaradására való securitasa felől semmi valóságos vigasztalást nem érthetnék [KemIr. 337]. *1671:* Harsányinak elég az, ha eljőne ... tőlle ember megtanulná jól, micsoda formán hitette el az császár az kereszténységet mind az török békességről, Erdély securitássáról, mind legközelebb az magyarországi dolgokról [TML V, 626 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1682:* Mind ezeken kűvűl is penigh ingo és ingatlan jok, s edgyetmások, akar mi névei nevezendeok, es házi eszkeozeok, mind azokatis hadtam ... feleségemnek, hogy vgy élhesse ... a' mint szintén akarja, seot ha az szűkségh hozza elis adhassa. Es igy élteigh securitassal maradhasson mind ezekben ez neki testált jokban [Kv; RDL I. 160]. *1711:* Nemellyek ... az oytozi utnak includalása miat bén rékéttek nemellyiknek pedig cselekedgyi bé sem mehettek ... mostan az hat Compania Nemethis erkezőleg lévén a' Szekbé', nagy Securitassal lehetünk az utnak fell nyitására [Csíkszereda; Born. XXXIX. 50]. *1753:* Hogy pedig ezen dolog annál nagjobb Securitásban lehessen tartozzék ... Balás Lajos vram ... maga véreit Admonealtattni [Benedek AF; DobLev. I/263]. *1785:* Hogy az Praedalo Tolvajoknak Piskintzreis Léendő el jövetelek hiresedett az Aszszony eő Nga Sudgyája nagyobb Securitásnak okáért ... eő Ngnak hat Méh Kosarait az én nejemhez vitte, vitette [Piskinc H; GyK]. *1817:* De az aránt egész Securitasba lehet Nagyságod, hogy még az Nagyságod Commissiojat nem látom ő[a] addig innen Soha ki nem megyen [Szászzsombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap lev. — [a]A betegségéből felépült Veres János].

Szk: *~ba tesz* **a.** biztonságba helyez. *1747:* Hadnagy Vram a' Lovat olly securitasba tegye, hogy vagj el ne lopjak vagj el ne tseréllyék [Torda; TJkT III. 137]. — **b.** felügyelet alá helyez. *1710 k.:* A gubernátor ... ezt izené nékem: vigyáztassak az ő secretariusára, mert fél, hogy elszökik; én felelém: vigyáztasson reá, ő szolgája, tegye securitasba [BÖn. 974] ✳ *~sal biztat. 1678:* ha én bémegyek, innet való securitással senkit nem biztatok azért írtam meg eddig is az dolgokat ... senki engem ne okozzon [TML VIII, 54 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] ✳ *személybeli ~. 1817:* A Személly, és vagyon béli securítas ínkább feltanáltathato Háromszéken, hogy nem Kővesden [Árkos Hsz/Mv; Kp V. 318] ✳ *vagyonbeli ~ → személybeli ~.*

2. menedékhely; (loc de) refugiu; Zufluchtsort. *1661:* az vidékeken valami csint cselekesznek holmi lezzegő katonák ... valami securitást szerezhetek magamnak és marháimnak ... a sok lezzegők miatt [Sófva BN; SzO VI, 258–9].

3. bizalom, megbízhatóság; încredere; Vertrauen. *1778/1786:* Valamikor a Nemes Eclesia azon Summat[a] töllem fel akarná venni és az iránton valo Securitáshoz valami kétely férvén nállam tovább nem kíváná tartani, tartozzam betsülettel meg fizetni [Torockósztgyörgy AF; DobLev. III/517. 1a. — [a]Kölcsönösszeget].

4. biztosíték; garanție; Gewähr, Garantie. *1669:* Nádasdi uram ... securitást kivánt, és hogy az érsek adja meg becsületit [TML IV, 523–4 Gyulafi László Teleki Mihályhoz]. *1837:* Küldők itten egy kis Kötelező írást nagyobb securitásul — hanem leg nagyobb kötelező írás az én betsülletem és annak megis felelek [Ó-Torda; TLt Praes. ir. 38/844 Kassai F. Mihály ügyvéd lev.].

szekuritásadás biztosítéknyújtás; asigurarea/garantarea securităţii; Gewährleistung, Garantie. *1661:* Megpróbálta Erdély az töröknél való securitást, actum est de nobis, ha az ausztriai ház mirólunk elveszi kezét. Itt pedig securitas adás nélkül Erdélynek semmi hitele nincs [TML II, 56 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

szekuritásbeli szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *kaució* óvintézkedésbeli biztonságosság; garantarea luării unor măsuri de precauţie; Kaution, Sicherheitsleistung. *1718:* Pestis alkalmatosságával ... Tessék az Magistratusnak delegalni bizonyos betsülletes Embereket Tanácsbol ... kik is ... az meg irt Doctor Borbélly es egjéb betegek(ne)k s holtak(na)k ministraloitol vegjenek relatiot, praescripto modo, illendő Securitasbéli Cautioval vagj még azokan kívül fel találhatoval [Kv; KvLt I/225 gub.].

szekuritású vmilyen biztonságú; de o anumită securitate; ... Sicherheit bietend, kautionsfähig. *1767:* Gábor Bátyám írja, hogy Excellentiádot hová hamarébb egészlen contentálni kivánván, arra egész securitásu Fundust az Halmágyi Dominium Arendáját Excellentiádnak assignálja [Nsz; Ks 66. 45. 17b].

szekurizál biztosít; a apăra/proteja; absichern, schützen. *1817:* a ... Gyogy vize nagyon Árodni Kezdvén ... hogy a kapitány Ur securizalja maga kertyit Udvarát ... porontsolt nekem és mások(na)k is, hogy a gátbol vegyünk le annyit, a mennyivel Securizalhassuk az Udvart [Algyógy H; Born. X. 8d Muntyán Solomon (50) jb vall.].

szekurizálhat biztosíthat; a putea apăra; sichern können. *1814:* lehetetlen tehát ilyen környül állásokba hogy a Törvényes Hatalomhaz ne folyamadjam, es magam személyit, s mindenek felett ... felettébb ösze martzongalt Betsülletemet ... addig is mi törvény uttyán securizálhatnám, most ezuttal hevenyibe és a Dolognak melegibe bátorságba helyheztetni alázatosan ne esedezzem a Tktes Generalis Széktöl [Torda; TLt Praes. lev. ad 136 Fodor Mihály ügyvéd panasza ügyvédtársa, Csipkés Albert ellen]. *1817:* A Gyogy viz meg Áradása Alkalmatosságával Lendvay kapitány Ur ... a gátbol embereivel Annyit le vétetett a mennyivel az exundaciotol a maga Udvarát és Csűrit Securizálhassa [Algyógy H; Born. X. 81 Zsusian Gavrila (40) vall.].

szekurizáltatás biztosíttatás; asigurarea securităţii/protecţiei; Sicherung, Absicherung. *1814:* Személyem és Betsülletem securizaltatása ... addig is meg eshessék mig Törvény uttyán személyem és Betsülletem meg sértésit meg kereshetem [Torda; TLt Praes. lev. 136 Fodor Mihály ügyvéd panasza Csipkés Albert ügyvéd ellen].

szekurizáltatik (be)biztosíttatik; a fi asigurat securitatea/protecţia; gesichert werden. *1826:* ha a' Néhai g Vass Farkas Ur Curiálisához tartozott Csűrős kerten keresztűl Conserváltatik a Canalis ... találjon edgy modot a' Mlgs Familia amelynél fogva a Szökő kut Birtokossa Securizáltassék [Cege SzD; WassLt]. *1840:* Bosla Ferentz Uram ... költsön adott pénze kamatjára nézve biztosabbnak hiszi, ha natura securizaltatik [A.szentmihályfva TA; Bosla. Kövendi Kovats János a szék bírája kezével].

szekurus 1. biztonságos; sigur, care nu prezintă pericol; sicher, gesichert. *1710:* Én szintén, mikor Bethlen Sámuelt felverék a kurucok, akkor Fejérváratt voltam, onnan hazakéredzém, hogy cselédimet valamely securus helyre költöztessem [CsH 397]. *1781:* A mi feltett Czélunk(na)k tökéletes végezé e' lévén adományunk aránt hogy ezen Summa mind addig mig 1200 ~ ezer ket száz Magy. Forintig valo Capotalisra gyűl mind addig jo Securus hellyekre jó Contractusokkal Tőrvenyes Interesre ki adattassék és ebből jövő Interes és Capitalissá tsináltassék [MMatr. 492].

2. szk-okban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *lehet vmiről* biztos lehet vmiről; a putea fi sigur de ceva; einer Sache gewiß/sicher sein können. *1710:* úgy gondolkoztam, hogy holtom után kegyelmedet hagyjam az én jovaimban nagyobb successornak ... És hogy kegyelmed securusabb lehessen erről, hitet is adok [CsH 305] ✳ ~ *lehet vmitől* védett lehet vmitől; a putea fi apărat de ceva; von etw. sicher sein. *1705:* Ma a csergődiek beküldvén egy embert az urhoz protectioért, hogy mindkét fél(e) németségtől securusabbak lehessenek [WIN I, 602] ✳ ~ *vmiben* biztos vmiben; a fi sigur de ceva; über etw. gewiß sein, in ein sicher sein. *1619:* securusok ők abba most is, hogy nem includáltatik Lippa s Jenő az némettel való conclusióba [BTN^2 197]. *1661:* Ő felsége, hogy securus lehessen abban, hogy Erdély igaz leszen ő felségéhez ... kivánja ... Székelyhídban, Kővárban de facto az ő felsége praesidiuma bevétessék [TML II, 56–7 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

székülés fedélszék-ülés; scaunul şarpantei; Dachstuhl. *XIX. sz. e. f.:* Szék űlés gerendája alá való oszlop [Marosbogát TA/Kv; GyK kv-i építőmester malomszám]. *1851:* A' Borzondi Csűr két oldala, 's két bűtűje alatt tölgyfa talpak, azokra állított nyolcz bikfa lábak; belőlről viszont nyolcz tölgyfa lábakon álló székűlés két sor hosszu, 's 12 darab apró gerendákkal [Erdősztgyörgy MT; TSb 34].

székülő I. *mn* törvénykező; care participă la scaunul de judecată; beisitzender Richter, amtierender Beisitzer. *1581:* Zolgalatomatt Jro(m) kegelmeteknek mint tiztelendo nemes vrajmnak fo Jspanjoknak vychie Jspanioknak fv zolgalga (!) byraknak es mind az zek wlleo nemes vraymnak [Fűzkút K; WLt]. *1584:* Ez lewel Adassek Doboka varmegienek feo Ispannyanak, es zek wleo vraimnak Enneke(m) Bizadalmas vraimnak kezebe [Újfalu K; Ks 42. B. 9]. *1592:* Ez leuél Adassek az vitezleo feyerúarmegyebely feo Ispanoknak vice Ispanoknak feo zolgabiraknak es zek wleo Nemes vrainknak kezekbe [KCs IV. 68]. *1592/1593:* Ez Leuel adassek Belseo Zolnok warmegieben, Az few Jspan Vraimnak, es az teób zeek wleó Nemes Vraimnak kezekbe [Ks]. *1608:* Zolgalathomat jrom Kgteknek mint beöczwletes szék wleö Vraimnak [Bsz; SLt C. D. 3]. *1615:* Szolgalatunkatt Ayanlyűk kegielteknek mynt fő Ispan vrainknak, Uicze Jspanoknak fó zolga biraknak, uicze zolga biraknak, es az tób Zeek wleó nemes vrainknak Kegielteknek zegeny Zolgay Balas Deak Doboka uarmegyének egyk hivtueós (!) vice biraia, es Sos Mihaly Kideyek [Törzs]. *1652:* Tisztelendő fő kapitany Ura(m) es töb Nes szek ülő Tiszt Uraim illyen dologert Citaltatta(m) kegelk elejb(en) földünk törueníenel az breuis szerent az Jt ... kerettem az Jtol minden nemű adosságomat [Asz; Borb. I.].

Szk: ~ *bíró. 1635:* En Thamasfalluán lako Thamasfalui Laszlo, Colosuarmegyenek edgik Feő biraia, Adom emlekezetire az kiknek illik mindeneknek, Feokeppen penig Trincen uarmegyenek Nemes es Nemzetes szek ülő hűtős Birajnak az Assessorjnak[a] [Tamásfva K; KemCs IV/128. — [a]Köv. a részl.] ✱ ~ *esküdt. 1602:* Ez lewel Adassek az Nemes es vitezleo Beogeozi Andrasnak es az Vy szekely szekel Janosnak teob szek wleo eskwt wraimmal Egietemben Mint vraimnak kezekbe [UszT 16/58].

II. *fn* bírósági/törvényszéki ülnök; asesor la scaunul de judecată; Gerichtsbeisitzer, Schöffe. *1688:* Azert ha Dienes Kata megh tapasztaltatik hogy azon Fatensek ellen Nyelveskedik es Eoket hamisollya vagy kőzonsegesen vagy szemelyekb(en), annyival inkáb az Nemes Szék ülőket ... a Piaczon valo Hoher altal valo veretest el nem kerűli [Dés; Jk].

szekvesztráció zárolás, zár alá vétel; sechestru, sechestrare; Sequestration, Beschlagnahme. *1830:* Én ... idősbb Gróf B. Bethlen Josef ... Solemnis protestationis jelentem a' Tekéntetes Conscriptor Uraknak hogy ... az én tulajdon Praediumomhoz rajtam kivül senkinek semmi Jussa vagy Szava nintsen s nem is lehet; következésképpen ... Rendelés mellett a' Praediumbéli Fekvő Jokra nezve sem Conscriptiot, sem sequestratiot meg nem engedhetek [Nagyikland TA; TLt Közig. ir. 1748].

szekvesztrál 1. elkülönít, elválaszt; a separa (bunurile); sequestrieren, absondern, trennen (Güte). *1699:* nehai Agoston Peter javaibol az menémü rata portioja sorte divisionis Vitezlô Kassai István vra(m) Feleségét Agoston Kata Asz(o)nyt ... concernalta volna soha ... kezében ne(m) adták, hanem mais ... Czepreghi Mihaly Vra(m) bonumi kőzött tartatnak, abbeli ratu(m) jussat az Inventariumb(an) specificalt ket részes Atyafiak(na)k jutot bonumok kőzűl excidalván sequestral Isten s az igazsagh szerént [Kv; RDL I. 147]. *1724:* Hivának minket ... Felsô Sz. Mihály falván lako N(e)mz(e)t(es) Csegezi Tar Tamás Ur(am) ... Csegezben lako testver attyafiaival ... eo kglmekre devenialt bonumokat ... osztanok fel, es kinek kinek illendo rata Portiojat Sequestralvan Assignalnok [Asz; Borb. I].

2. zárol, zár alá vesz; a sechestra; sequestrieren, in Beschlag nehmen. *1705:* megmonda a generális ... ha úgy akarok, csak vegyek egy officialist mellém, azzal nem bánja perlustráljam a confiscált ládákat, és az ur javait ahol megtalálom, sequestráljam [WIN I, 640]. *1824:* a' bé hajtoknak irigy fel adásokra azon summát, mellyet a csoport tulajdonosa, az háló és legelő hellyért nekem fizetett volna Sequestrálta, és máig is magánál tartoztattya [M.zsombor K; Somb. II]. *1830:* Ezen fennebb specificált, és conscribált Vagyonokat, a' tisztelt Rendelés következésiben, nem tsak Conscribáltuk, hanem egyszersmind az irt Commetanéusok Személlyes jelenlétekben Sequestráltukis [Nagyikland TA; TLt Közig. ir. 1748].

szekvesztrálás zárolás, zár alá helyezés; sechestrare; Sequestrierung, Beschlagnahme. *1634:* menenk ... Thordauarmegieben leueo rez Jozaganak sequestralasara es megh az Thoroczkay hatarban ... Thoroczkay Sigmond vram Tiztartaia eleonkben aluan nem engede hogi touabb mennűnk az megh neuezet portiokra hanem ... Repulsiot teőn illien Ratioiat assignala [Thor. IV/12].

szekvesztrált zárolt, zár alá helyezett; care a fost sechestrat/pus sub sechestru; sequestriert. *1693:* az Eccla azon seqvestrált decimát viszsza kivánnya, es Solemniter protestalt, hogy semmi képpen az Ecclesia sem most, sem ennekutánna afféle bonumokat a' varos jussa alá nem engedi [Kv; SRE 8–9]. *1750:* donomináltatván mi subscribáltak a' Seqvestrált Mikolaianum Bonum avagj Jószág Inventatiojára és ujj Provisor Tit. Bajnai Györgj Vr(am) beallitására ... az udvarházhoz tartozando accidentiak(na)k Inventálására, és által adására, mellyis kövétkezik az szerént [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 5]. *1823:* a Bretyelini katonák és provintziálisták között a' Sequestrált erdök felett támadott differentia investigáltatván, azon Investigatio tartása szerint ... inkább a provincialisták, mint a' katonák találtatnának hibásoknak [Déva; Ks 91. C. 12]. *1829:* Ungvári István sequestralt Lakatos műszereinek Lajstroma[a] [Torda; TLt 995. — [a]Köv. a fels.]. *1831:* Szolga Biro Lázár Antal ő kelme ... a' maga által provisorie sequestralt portékat a' további sequestrum alol tőstént oldozza fel [T; TLt 403].

szekvesztráltat 1. elkülöníttet/választat; a dispune să fie separat, a dispune separarea bunurilor; sequestrieren/absondern lassen. *1760:* néhai Férjem után ket hajadon leanyim maradtanak, az egyik vgyan emaritaltatván ha emaratioja ă mostani subdividdalando res mobiliseket nem adeqválná adjustatiot Jure merito p(rae)tendál, a' másik pedig mint hajadon ad tenorem D.P. 1. Titt. 99 kivánja maga rátáját seqvestraltatni [Oroszfalu Hsz; BLev.]. *1761:* Néhai Fekete Josef ur(am) decessussával in copillis maradott de annakutánna emeritáltatott Fekete Rebeka Asz(sz)ony ha mit parafernizatiojáb(an) adott edes Anya nagy alázatossággal kőszöni mégis most a maga ratajat ... kiványa lege etiam Regni D.P. 15. 101 seqvestráltatni [uo.; i.h.].

2. zároltat, zár alá helyeztet; a dispune să fie sechestrat; sequestrieren lassen, sperren. *1705:* A szász papoktól itt Szebenben a generál feles búzát és egyéb naturálékat confiscaltatott és seqvestráltatott [WIN I, 397]. *1731:* Széki Teleki Ioseph ... Fő Ispán Ur ... Idősbik Dobai János uramat, az ő kegjelme Ipját meg adositván ... Száz magyar forintokig az melly Száz Magyar forintokért Ns Dobaj János Uram kőkőből uczaj házát azon Summáig az Ur Sequestrâltatta [Ne; DobLev. I/147]. *1831:* A. Járai Nyégotzás Őrmény Ifj. Dávid Antal ... a' mi kevés pénze volt azt meg itta, és el kártyázta, s ezen keserűségiért a' Feleséginek egy butsázo levelet kűldett ... azt egyik Creditora Kereskedő Dávid Jakab meg tudta, és hozzám jőtt, s kért engemet, hogy a' mi kevés nyegotza van azt Sequestráltassam, a' mint hogy én a' Falu Notáriussával, és Birákkal azt sequestráltattam, s mais az alatt van [A.jára TA; TLt Közig. ir. 403 Csíktaplocai Lázár Antal szb kezével]. *1852:* Bánfi Josef midőn az egyikhez[a] hozzá akart nyulni az alkerületi hivatal által sequestrálttatta, de azután ö maga neki kerekedett 's a' sequestrum alatt álló erdőt le vágatta és elhordatta [Nagylak AF; DobLev. V/1352 Dobolyi Bálint nyil. — [a]Az egyik erdőhöz].

szekvesztráltatik 1. elkülönítteti/választatik; a fi separat; getrennt/abgesondert werden. *1745:* Praetendallya Jakab Peter Vr(am) hogy ezen Nagy Attjok Jakab Mihaly Vr(am) Joszága in duas rectas et coequales partes subdividaltassek, fele resze ... sequestráltatván a más felitől keziben assignaltassék [JHb II/3].

2. zároltatik, zár alá helyeztetik; a fi sechestrat/pus sub echestru; unter Sequestrieren fallen, gesperrt/sequestriert werden. *1677:* Processusban lévo Jószág a' Székelységen semmiképpen ne sequestraltassék [AC 154]. *1722:* hallatam és példa nélkül valo dolog s Casus ez Hazában hogy valamely Familia 70–80 esztendőnek forgása alatt valamelj országban pacificum Bonnitiumot tőltvén minek utánna egj alamelj Privata Persona Kívánságára sequestráltassék JHb XIII/31]. *1839:* ha a ki szabott időre el nem hordaná, nnak az ott maradott faja az Uradalom részére sequestralatik, és confiscaltatik [Km; KmULev. 2].

szekvesztrum zárolás, zár alá helyezés; sechestru; Sequestrierung, Sperrung, Sequester. **Szk:** ~ *alá tétet. 1816:* Czicziri Antal ... a' Turi Határhoz birato Puszta Petlendi Praediumba lévő azon Erdőt, mely a' Turi Határ osztály szerént a' Tarsollyianusoknak adatott ... a Per ki folytáig céri sequestrum alá tétettni [Pusztapetlend[a]; EHA. — [a]Elpusztult, ma a Kv-ról Torda felé vezető út mentén, Tordatúr táján házcsoport] ✳ ~ *alatt lévő. 1831:* A. Járai Nyégotzás örmény Ifj Dávid Antalnak a Tkts Tisztséghez bé nyujtott azon instantiájára nézve Commissiot kér rendeltetni ... költ válasz következéséül, a' tőlle el vett, és Sequestrum alatt lévő portékák mi formálag vétetődtek el, ezekben tészem meg magam feleletetem (!) [A.jára TA; TLt Közig.ir. 403 Csíktaplocai Lázár Antal szb kezével] ✳ ~ *alatt van. 1823:* a Kis Almásiakkal szomszédos Faluk ... Lakosai, a' Kis Almásiaknak egy rész erdejeket és Határjokat Just formálván hozzájok, Határ felett valo Reambulatio uttyán ugyan el tsovázták és az erdő máigis sequestrum alat van [Alpestes H; Told. 6] ✳ ~ *alá vettetik. 1815:* Hol valami erdők ... seqvestrum alá vettetnek, azokat ... magok a főinspectorok por ratione loci et necessitatis kimérsékelni és megtartani el ne mulaszszák [Hsz; ErdO III, 203] ✳ ~ *alól feloldoz. 1831:* Szolga Biro Lázár Antal ő kelme ... a' maga által provisorie sequestralt portékat a' további sequestrum alol töstént oldozza fel [T; TLt Közig. ir. 403] ✳ ~ *alól felszabadít. 1722:* Igen alázatosan Instálunk ... Kárunkot Kegjelmesen meg orvoslani, s Jószágainkot is a' Seqvestrum alól fel szabadítani méltoztassék [Nsz; JHb XXX/31] ✳ ~*ban lévén/lévő. 1791:* Ezen számadások alkalmatosságával vétessék fel a' Néhai Kaprontzai ö Kgylme Sequestrumban lévő Portékáinak állapottya [Kv; SRE 276]. *1823:* Határozás ... a' Bretyelini Erdők Sequestrumba lévén, azt valamint szinten a provincialisták ugy a katonák se vágathatnák [Déva; Ks 91. C. 12].

szel 1. szeletel; a tăia felii; schneiden, abschneiden. *1604:* Boros ferencz fel veón egy szalon(n)at kiben czak kiczint zeltek úala [UszT 16/28 Jacob Lukacz de Fenyed lib. vall.]. *1621:* Az konihara zeltenek Feier Czipot Bro 2 [Kv; Szám. 15b/XI. 137].

Szk: *szalonna ~ni. 1655:* tegnap jõue hozzám Szalonna szelni [Dés; DLt 436].

2. *pofon* ~ pofon vág/ver; a da cuiva o palmă; ohrfeigen. *1776:* Dán Juon pofon szelte Vajvod Juont tenyerivel, s ezel mejbe ragadák egyik az másikat s ketten tépelödni Kezdének [Katona K; Born. VI. 14 Dán Kosztán (17) zs vall.] | mingyárt erkezik nagy részegen Vajvod Gligorás is ... de hogy ez oda erkezék leg ottan kőztek nagy lármát tsinála, ezel Dán Juon ugy szelè pofon Vajvod Juont hogy mingyárást el tántaradék [uo.; i.h. Molduván Dimitruj (36) zs vall.]. *1816:* ezen Lármára bé jövén a fia Lörinczi Mihály pofon szelte Bára Pálimont [M.köblös SzD; RLt Szabo Anna, Rigo Ombre Felesége (22) vall.].

szél[1] **1.** vînt; Wind. *1562:* Ez tájban[a] Konstánczinápolyban egy Ibrahim nevü fő török papot, ki a Krisztust praedicálni kezdette volt és Mahumetet hamisolja vala, ezt megkövezék a törökök, azután a testét megégetvén, a széllel elfútaták a porát [ETA I, 14 BS. — [a]1540-ben]. *1572:* My penygh hogj Jgon fazunk wala Egi Baglya zena Melle Menenk Az zell eleoth [Nagymeregyó K; KP 3 jb vall.]. *1586:* 15 Aug: az varos retin az kalongiakat az Nagi Zęl el hanta vala [Kv; Szám. 3/XXIV. 32]. *1600:* az Totth vcha veginél az kapu mellet az Seowent ... Az zel le deojteotte [Kv; i.h. 9/XIII. 4 Damakos Máté isp.m. kezével]. *1630:* en azt nem tudom ha vagtake taszitottake vagy penigh az szel rontotta akkor ejel be az kaput [Mv; MvLt 290. 223a]. *1692:* Ezen rend haznak es szineknek szupos (!) fedelet az szel meg szaggatta nemely hellyeken [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1703:* 1703 die 8 Julii. Ez néhány napoban, kivált tegnapelőtt éjjeltől fogva, tegnap és ma mód nélkül való szelek[a] annyira, hogy még a házak fedelét is féllették [Kv; KvE 277 SzF. — [a]Kimaradt: fújtak]. *1716:* a szőlőkét mindenűt ki karosztak, a Csilag hégyét ki kőtőték ... igen sok ki aszot, az hideg és alkalmatlan szély mján [Szentdemeter U; Ks Fodor Márton lev.]. *1722:* az Kaputis Récse(n) földre verte az szél [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ról]. *1752:* Ugyan el hasitotta a szél a széna buglyaimot [O.csesztve AF; Ks 83 St. Weegh de Kobor lev.]. *1771:* az a szèl ... a' fákat tőstől gyökerestől ki forditotta az földből [Radulesty H; Ks 93. XIX. 6]. *1801:* a szél az ő bűdességit el veri [Torda; KW]. *1823:* 'A Szél által megromlott virág Háznak bé fedésére reparat(iojára) 160 Létz Szeg [Déva; Ks 106. 154]. *1850:* 1850 Februárius 27-én olly iszonyu szél dühöngött, hogy kevés épület maradt el, mellyet meg ne rongált volna [Szucság K; RKAk 101]. *1864:* a Tunya Tető ... mind hogy a Vlegyásza tetöről a szél rá talál fuvallásaival ... a ho is ritka eset hogy ne essék ezért nevezték hihető Tunya Tetönek [Nyárszó K; KHn 124]. — L. még BÖn. 591; CsH 124; FogE 193; SzZs 757.

Szk: ~ *dúl-fúl. 1811:* Északról zápor jő, szelek dúlnak fulnak [ÁrÉ 65] ✳ ~ *(le/meg)fú. 1653:* Isten még az idővel is szolgáltatott az vajdának, nagy rettenetes záporeső, dörgés vállám(l)ás volt, az esőt az szél mind az kozákra fútta, nem is lőhetett, mint kellett volna [RákCsLev. 459 II. Rákóczi György anyjához]. *1667:* Tegnap indulánk Örményesről és ... az úton az szél megfuva, az éjjel igen rosszul voltam [TML IV, 28 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1781:* az erdő Pásztorokat láttam hogy régen le esett aszszu Tökét hordottanak ... ollyanakat mellyeket a' szél le fútt [Csóka MT; Ks]. *1801:* a Mlgos Groff Exp(onen)s Asszony eő Nga Erdeje meg Gyult a szel fuvan ... azon Erdőb(en) sok kár következet [Erdősztgyörgy MT; WH. Lázár György (76) cigány vall.]. *1851:* (A) sajtó szín, az egèsz fedele zsúppal bé kötve, fedele tetejére szükség egy kevés szalma, mit a' közelebbi szél fútt le [uo.; TSb 34]. *1859:* borzaszto éjtzakánk volt, havazott, esö esett, szél futt egész éjtzaka [Dés; Újf. 2 id. Pataki Dániel lev.] ✳ *szelek módjára jár* gyorsan eljut vhova. *1665:* Kegyelmed czéduláját most hat óra tájban vöttem. Igazán szelek módjára jár [TML III, 509 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✳ ~ *ellen hajt. 1661:* ahol erős kőfalok, bástyák és erősségek állanak vala fönn, ott mostan az gaz és bokros tövisek az szél ellen ugyan hajtnak [KemIr. 340] ✳ ~ *indul. 1600:* Az elǫtt walo

nap hogy ez a werekedes esett zapor esö és zel nagy indult wolt [UszT 15/122 Isthwan Gyeörgy Hoggiay vall.]. *1621:* Estue nagy Zel indulua(n) az Torony oldalan az Manust be dwyteotte uolt mind tablastol [Kv; Szám. 15b/IV. 16] ✳ ~ *jár. 1704:* Brassóban a Fellegvárban olyan szelek jártanak, mint olyan magas helyt, hogy egy német asszony sem állhatta meg ott fenn [WIN I, 252]. *1724:* Retenetes hideg volt ednihány nap, mind unta (!) szél jár [Altorja Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbára férjéhez] ✳ ~ *járhat. 1732:* Tõrõk buza nevezetesen bõvõn termett volt, de az Iffiu Aszony nyersen a' filegoria hijjára fel töltetvén, minthogy az szél nem járhatta meg fültesedett [Hídvég Hsz; HSzjP Jacobus Oláh (30) jb vall.] ✳ ~ *mente. 1762:* nem más, hanem az I. Õ Klme harap égetése hatot ki az oldalon, és consequenter szél mentire continuative az A. Ur széna füvére és szénájárais s az égette el [Torda; TJkT V. 102] ✳ ~ *támad. 1582:* 3 octobr(is) hogy mikoron a nagy Sell tamada: es a manúst (!) meg thort wala, meg chynalthattam Lakathos Istwanall attam nekye f 1 d 75 [Kv; Szám. 3/VII. 6]. *1697:* ha felesen nem gyűlünk vala oda az Tűz oltani bizony az udvarházzal edgjűt az faluis talám mind el ég vala Mivel egj kis szél támadott vala [Szamosfva K; Ks 90]. *1771:* egy nagy Szél támadatt Banatus felől, s valahol el ment ... mindenütt ki dőjtette a fákat: tőstől gyökerestől [F.lapugy H; JHb 93. XIX. 6] ✳ *áldást hozó ~. 1816:* Folytatván utad[a] Szent György Hegye felett Lengedezz arra is áldást hozó szelet [ÁrÉ 118. — [a]Apollóra utal] ✳ *északi ~. 1662:* Az éjszaki szélnek olly rettenetes zivatara, kegyetlenkedése alatt ... a ... szalmával fedett házaknak pernyéit ... mint a polyvázó havat a szélvész nagy sűrűséggel úgy hozná be ... az egész városra[a] [SKr 548. — [a]1657-ben Váradra]. *1767:* 4-ma Maii iszonyu nagy hó esék a virágos gyümölcsfákra ... Elrontott az előtte jött hideg éjszaki szél minden zöldséget, szőlőt [RettE 209]. *1811:* Oh félek! mert ijeszt az Éjszaki szél-is: Süvöltés hallatik 's a' Gátnak zúgása, A' Ház fedeleknek rémitt ropogása [ÁrÉ 161] ✳ *hideg ~. 1778:* az ajtot s' az ablakot szükséges ottan ottan meg nyitni, mikor szép tsendes idő van, és a' házat jól ki szellőztetni, tsak a' hideg szél a' beteget ne érje [Mátyus, ConsSan. gub. — Szini Karola kijegyzése]. *1825:* tavaszszal ... a' kemény tél után rend kivűl való kemény hideg szelek járván a gyenge gabonákot ki sodorta ki szároztotta, s' mintegy elégette [Kertzesora F; IB]. *1864:* Likas ... legmagosabb Csucsán egy meg mérhetetlen üreg találtató (!) melyből minden idő közt ki nem alhato hideg szél érezhetőleg fuj [Gyszm; GyHn 43] ✳ *kerengő ~. 1686:* Oly nagy kerengő szél lött az táboron, hogy sok kalyibát elrontott [VassGy 57] ✳ *napkeleti ~. 1781:* Nemere szelének, és tsak magára Nemerének-is szokott itt neveztetni a napkeleti szél [MNy LXVI, 239] ✳ *őszi ~. 1807:* igen hives őszi szél futt [Dés; KMN 256] ✳ *tengeri ~. 1620 k.:* az tengeri szelek annyira járják az nagy térség miatt Egiptust, hogy az fellegek ettől sem állhatnak meg, azkik esőt generálnának [BTN[2] 914].

Sz: ~ *fúvatlan nehezen/nem indul. 1676:* szil fuatlan nehezen indul [TML VII, 233 Daczó János Teleki Mihályhoz]. *1762:* szél nem indul fuvatlan [Torda; TJkT V. 92] ✳ *~lel elfújtat. 1662:* ha elmúlatnák embereknek a megírt napra elejekbe[a] való bocsáttatásokat, magok lennének okai veszedelmeknek, hogy magokat mind szablyára hányatván, feleségeket, gyermekeket elraboltatná és minden lakóhelyeket porrá tétetné s a széllel elfújtatná [SKr 537. — [a]A szultán elé] ✳ *~lel (el)fújtatja a talpát* akasztófára juttatja. *1744:* a' borjait bé hajtotta a' Szénája alól ... 's szitta rú szitkokkal attával, 's Lelkit mindenit, hogy minden órán széllel fujtattya a' Talpát [Szentegyed SzD; WassLt]. *1771:* mind addig járok a kend dolga után hogy szélel futatam el a talpát Klmednek [Dés; DLt 321. 40b Kristina Szõlõsi cons. nob. Joanis Csengeri (24) vall.] ✳ *~lel elfújtatja hamvát/határát. 1769:* ha harmad napig katona lehetne, egész Ertsenek hammát a széllel futtatná el | hallottae a Tanu ... azzal fenyegetõzni, tsak harmad napig lehetett volna katona, de egész Ertsének határát el futatta volna a széllel[a] [Nagyercse MT; Told. 3a. — [a]Vk] ✳ *~lel nem élhet* nem tarthatja fenn magát. *1570:* Kathalin varga Janosne vallya ... Eo azt Montha neky Myert Attad ely[a] Job az Masykat atthad volna ely, Arra azt Montha hogy Nem elhetek zellel ahoz kely Nywlnom az my vagion [Kv; TJk III/2. 203. — [a]A házat]. *1668:* Csakhogy édes Komám uram, ha valami provisió nem leszen, ha valakit praeficiál ő nagysága oda, a széllel nem élhet fizetés nélkül [TML IV, 349 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1670:* Én kővári puskásokat hozatok ide ... de azoknak is pénzt kell kiadatnom ... azok is itt a széllel nem élhetnek [TML V, 31 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] ✳ ~ *nem fúj hír nélkül. 1760 k.:* Szél nem fújván hir nélkül, hogy a' nagyobb gonoszt nagyobban, és jobban, hevenyében meg fojtassék, Ngod azon ... Horváth Ferentz nevü Endesianus Cancellistát[a] [TKl Teleki Ádám gr. Árva Boldvai Sámuelné Vas Katához. — [a]Bocsássa el] ✳ *aki a szelek után a partra érkezik, minden bánatnak véget vet. 1710–1711:* Szent György napját üdvezlem házamnál, egész vigassággal lévén sok keserves bujdosásom után, mint aki a szelek után a partra érkezik, minden bánatnak véget vet [Kv; KvE 253 GM] ✳ *csak elfújja a ~ (is)/majd a jó ~ is elfújja. 1713:* Elsőben azon kerem az io Giermekimet hogy az Istent feliek az hitiket megh tarczak egy mást szeressék ... az sz Iras szerintis igy leznek erössek másként csak el fuja a szel őket [JHb XXXV/18 Jósika Gábor végr.]. *1719:* Isten õ Felséghe meg kegjelmezvén, maligna Febrisemet el oszlatta, mindazáltal ige(n) debilitalodtam ã szõrnyũ sok hányás miatt ... ã bizonyos annyira debilitalodta(m), majd ã jo szélis el funa [Ebesfva; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1729:* ugj el fogjta(m) csak à szélis el funna [Almakerék NK; KJ. ua.] ✳ *elfújja a ~, mint a léha a pozdorját. 1811:* Olyan az Igaz mint azon fák' nemei, Melyeknek nem hulnak el a' levelei A' Gonosztévöknek pedig egész sorját El-fujja a szél, mint a' léha pozdorját [ÁrÉ 126–7] ✳ *elviszi a ~. 1619:* jól tudom én, mennye sok rút szót szólt ő[a] énfelőlem, de elviszi az szél; ha esett is azféle kevés szó [BTN[2] 180–1. — [a]Mehmet pasa]. *1710 k.:* (Az Istennek) vagyon arra ereje s akaratja, hogy ha imádkozol, meghallgassa és segítsen; ha hamisan esküszik valaki, megbüntesse; az áldást és az átkot teljesítse? Mert hiszen azt minden tudja, hogy az mind csak szó, nyelvnek és aërnek mozgása, és ha nincs, aki erőt adjon néki, mind csak hijábanvalóság, elviszi a szél [BÖn. 427–8] ✳ *fúvó ~től is (meg)oltalmaz. 1705:* Amidőn még mindenek az elszőkött Bethlen Elekről beszélgetének és az egyetmását öszveszedette volna az asszony nagy siralommal siránkozván, mint nevelte fel gyermekségéből és mely csinján tartotta valamint a maga gyermekit, és a fúvó széltől is megoltalmazta [WIN I, 557–8]. *1773:* én sok különb-különbféle bajaimból, nyomorúságimból nem gázolhatok ki. Sőt nem hogy másoktól ne háborgattatnám, de tulajdon magam gyermekitől, kit a fúvó széltől is oltalmazni kívántam [RettE 292] ✳ *a kísértetek szelei rájuk érkeznek. 1662:*

hogy mellőlök[a] azelőtti gyámolok elszedegettetének és a késérteteknek szelei rájok érkezének, azonnal, ó nagy Isten! a szegény hazának, Erdélynek nagy reménteleneségével nutálni, tántorogni, hajladozni kezdének [SKr 636. — [a]II. Rákóczi György és Báthori Zsófia mellől] ✳ *megüti vkinek a szele* vki ellenségként megtámad, rajtaüt. *1653:* (Imecs Mihály) is esmét eljött volt[a], hogy Háromszéket ugyan derekasan megüsse és boszszuját kitöltse rajta Mósesért; de fele útjában megüté a Rácz György szele s megtére, hogy keményebb csatával mennyen bé reájok [ETA I, 80 NSz. — [a]1602-ben] ✳ *a nadrágot is elfújja a ~ a lábáról. 1732:* Ngos Aszonyom ennekem vagjon kenyerem de egyebem nintsen nem böjtölhetek toveb varom Ngd parantsolattyát mivell elyek ez utan Isten kglmessegeboll az nadragomotis szinten elfuja az széll az labamrol [Noszoly SzD; ApLt 4 Hatházi Kristóf Apor Péternéhez] ✳ *nem ijed meg maga szelétől. 1758:* Bátorságomat nem volt hol experiálhassam, mindazonáltal úgy gondolkozom magam felől, hogy magam szelétől nem ijednék meg most is [RettE 79] ✳ *az özvegyet és árvát a ~ jobban éri. 1820:* kõz mondás hogy az özvegyet és árvát a' Szél jobban éri [Várfva TA; JHb 48 özv. Báro Josika Istvánné Özvegy Tővissi Borbára br. Josika Jánoshoz] ✳ *sebes szelek szárnyán hordoz. 1694:* tiszteletes Buzinkai uram indult Hamburgumba Némethi uram után, kit Isten hogy békével a sebes szelek szárnyán hordozzon, kívánom [KvE; VBGy 234] ✳ *a tenger szele megforgatja. 1678:* münket is, követeket ezer mesterséggel vádoltak ... és el nem hihető habokon hányódánk, valóban megforgata az tenger szele, mindazonáltal Isten megsegíte [TML VIII, 178 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból] ✳ *úgy elfogyott, csak a ~ is elfújná. 1729:* az iránt is opiniojat Ajtai Ur(amna)k akarom venni máskentis ugj el fogyta(m) csak à szélis el funna [Almakerék NK; KJ. Rétyi Péter lev.] ✳ *úgy forog, mint a ~. 1772:* hasonlo állapotu, néhanjkor még alacsanobb Silipekkelis az ennyiszer emlitett két also kerekek ugj forgattak mint a' szél [Ádámos KK; JHb LXVIII/2. 322].

2. *átv 1751:* az Ur(na)k emésztő szele e virágot[a] érdekelni kezdvén mind addig lankasztá mig ... az I(sten)nek drága kertében a tőbb szép virágok kőzűl éppen ki száraztá, énnekem meg keseredet Atyának el felejthetetlen bánatomra [Szászújfalu[b]; Told. 67. — [a]Ti. a kisfiút. [b]Nem tudjuk azonosítani a négy ilyen nevű erdélyi település valamelyikével].

3. légnyomás; puterea trăsnetului; Windstoß, Blitzschlug, Schloßfuß. *1776:* A szegény asszony ... Buzgóságosan könyörgött térden állva, azonban leesik az Isten nyíla, melynek szele érvén az urát eldűlt [RettE 368–9].

4. levegő; aer; Luft. *1710 k.:* inkább hihető, hogy az csak úgy megyen végbe, mint a cimbalom vagy virgina húrját ha megütöd a végén, elfut rajta az ütés végig s megpendül; vagy az orgonában, ha a szél a sípba elmégyen, szól [BÖn. 435].

5. bélgáz; vînt de intestine; Darmwind, Winde. *1668:* szegén gyermek ... az oldalát, melljét fájlaltatta. Tolnai uramat hívattam; ű kegyelme mondá, hogy a szél rekedt meg benne [TML II, 289 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1704:* Ugyan az éjszaka voltam rosszul, amikor a szél háborítván gyomromat, sokat hánytam [WIN I, 111]. *1705:* az úr ... nagy kínokban vagyon, magamat is pedig a szél igen háborgat [WIN I, 524].

Szk: *alföldi ~* alfeli szél. *1811:* Egyik[a] Magazinum sok mis mással teli, Hol még az egér-is sokszor helyjét leli; Más Propugnaculum, hol ágyuk ropognak, Mikor az alföldi szelek háborognak[b] [ÁrÉ 12. — [a]Ertsd: bástya. [b]Lap alján: Egy kis Kamara és az árnyék szék értetnek].

6. hatás; efect; Wirkung *1619:* ma sem csendesedett le az az ocsmán zűrzavar, mind annak az szele vagyon Magyarországban, Erdélyben, Perzsiában [BTN[2] 265]. *1710 k.:* Rabságom után én Béldivel társalkodni sem mertem oly móddal. Ezen a pénzvesztő rövid gyűlésen vagy hamar azután micsoda szél ütötte vagy érte, ő tudta [BÖn. 694].

7. kezdeményezés; iniţiativă; Anregung, Initiative. *1667:* Engemet urunk praesidensségre parancsolja Medgyesre menjek. Nem tudom, ki szele lehet [TML IV, 200 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1672:* Az atyafiaknak hogy az némettel való békességet intimálta, még most nem jovallom. Bizony csak megnevetik, félő, és engem fognak okozni vele, hogy én szelem az, noha ... én nem jovallom [TML VI, 380 ua. ua-hoz].

8. gutaütés; damblă; Schlug(fluß), Schlaganfall. *1731:* Kovats Maria Asszony őzvegy koráb(an) meg betegedet vala egykor oda alá Szelistyén, de nem igen feküt, Járvány nyavalyája volt — a Szél, tudom hogy sokszor a hol el érte mingyárt le esset [Mezőszengyel TA; Born. XXXIX. 16].

Szk: *gutának a szele. 1584:* Chyszar Ianos vallia ... Ez Azony penigh azt monda hogy de semmy gongia Ninch, Az Guttanak chak a' zele erte[a] [Kv; TJk IV/1. 285. — [a]A gyermeket] ✳ *megüti a ~. 1717:* egy szép elő hasu tehenet ütött meg a' szél, az eleit nem birja, mint epűlhet ki belőlle nem tudom [Mezőméhes TA; ApLt 2 Makoi Mihály Apor Péterhez].

9. hír, híresztelés; veste; Gerücht, Nachricht. *1657:* Másnap is szinte ebédkor nem érkezhetvén vissza Rákosra, tehát valami oly szél érte őket, mintha én gonosz szándékkal, seregekkel mennék [KemÖn. 149]. *1672:* Mifelőlünk is lengedézett ilyen szél, hogy Isák effendi mondta: ezek az végbeli dolgok olyan dolgok, hogy még az fejedelem is idejű még ezek miá [TML V, 201 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* nem is volt ekkor semmi derék armadája Magyarországban a császárnak, ha pedig volt volna is, mühozzánk csak a szárnya, sőt szele sem érhetett volna [BÖn. 730].

Szk: *~ jár. 1656:* ha Kegyelmed engemet ... tudósítana, mentől hamarébb lehetne ... micsoda szelek járnak, fűnak amonnat dél felől [TML I, 21 Bonis Ferenc Teleki Mihályhoz] ✳ *amint a ~ fú. 1662:* Az mely ember felől Kegyelmed Cob urammal beszéllett volt, az mint a szél fű, ezen a héten meg is fog indulni, nem Kővár felé megyen, hanem Máramaroson által [TML II, 387 Lónyai Anna ua-hoz].

szél[2] 1. vminek szélső része/pereme/vége; margine; Rand, Kante. **A.** föld- v. vízterületre von.; referitor la terenuri/ape; Rand(streifen des Grundstücks/des Lands), Land-/Bodenstreifen. *1572:* Byzonnyal twdom hog ez kys arok az Desy hatarnak az zyle [Dés; DLt 184]. *1579:* az Benefalui hatar széliben, melliet az Maros kórniwl foly [Udvarfva MT; EHA]. *1587:* az ... hatar zeljben az patakon tul az falw zeliben [Nagykend KK; EHA]. *1592:* az hideluey kapittanok bastiat Chynalyonak az vy vtcza Megett az Zamos Zelin [Kv; Szám. 5/IV. 244 Eppel Péter sp kezével]. *1617:* (A) Jozagnak egik reziert Filep Jánosnak az maga Eőroksege zeljben az Vduaron ada mast Kelemen Janos [Szentgyörgy Cs; IB]. *1623:* Tudom aztis hogy az hul az kikelleo egybe szakad ... megien fel az Marosszeki hauasnak az szele addegh bekessegesen birtuk mint regteol foguan ualo

eos hauasunkat [JHb rtlen Valentinus Orb<an> de Kibed[a] (7 <1?>) vall. — [a]MT]. *1653:* Hallottam azt bizonioson az Botos markulj Juhayt az maga kalibaja méllét leuéo auassa rétj széliből hajtotak el [Podsága TA; Thor. X/8 Kűcza George jb vall.]. *1674:* az utrumban forgo Zahi hatar szelibén az pataktol fogva fel az Berczigh ki Járák az hatart [M.fráta K; WassLt Egri János (41) ns vall.]. *1719:* A Nagy Retet falu porondgya szelyiben váltottam ki a Groff Mikes U(ra)m jobbágyától [Imecsfva Hsz; Borb. I]. *1782:* a' Torotzkaji határonn a' Rétek szélejin valo határ, vagy gyepű fák kőzűl hat, vagy hét nagy tserefákat … vágtanak le [Torockó; Thor. XX/4 Andr. Bartok (46) jb vall.]. *1804:* Drentye Mitru … maga egyebet ezenn a' helyen nem dolgozott, hanem tsak a' nagy fákat imitt amott meg kerengette, a' fel fogás helyein 's szélein levő fákat meg keresztezte [Berekszó Sz; BfR III. 12/7 Avasán Togyer (70) col. vall.]. *1837:* Gábor Mezeje szélyében huszár katona Antal András két új kasárokat csinált [Jenőfva Cs; RSzF 119]. *1843:* azon határ barázda … mennyi ől távolságra vagyon a' Felsö Suki Tonak a széllétől? [K; SLt vk]. *1853:* Albisi Bartos Sándor és Ferentz testvérek … panaszok kővetkeztében ki neveztettűnk mint Dálnok falva hites Előljárói hogy a fen irt testvérek által birtoklo egy földet[a] … a Szomszéd földekkel mérjük egyenlő nagyságra és kővekkel annak széleit jelejjük-ki hogy a Szomszédokkali egyenetlenség az által hárintodjék el [Albis Hsz; BLev. — [a]Köv. a határolás].

Hn. *1570:* az Also zylyn [Székelyvaja MT]. *1587:* Zent Demeterre meneobe az Chjkos to mellet az zeljben (k) [Nagykend KK]. *1596:* Sikkattius mezeó zelebe az eoker eteteó hely zelibe [Szentegyházasfalu U]. *1633:* Az auas szelyben (e) [Kölesmező K]. *1646:* Az Renget szíliben (sz) [Remete K; KHn 130]. *1652:* az Tekeres ay elöt az rit szilen (sz) [M.derzse SzD; DHn 39]. *1658:* Az Morgo Ret szeliben (k) [Mv]. *1681:* Az Kerek erdő széllyén [Vajdaszentván MT]. *1692:* az Osztó fü szelben [A.jára TA]. *1698:* az Rapo szelyben (sz) [Feketelak SzD]. *1708:* Kőzep lab nevü szelyben (sz) [Albis Hsz]. *1713:* Az Langalo Szélben (sz) [Sárd AF]. *1715:* Tanorok vagyon az Lok széllyin [Pálos NK]. *1740:* a tővis Szellyiben (sz) [Boroskrakkó AF]. *1754:* Ujj Budai Határonn a' Szilb(en) [Burjánosújbuda K; BHn 49]. *1770:* A Lo Mező Szelin (sz) [Gyalu K]. *1772:* A Nyír Szélibe (sz) [Kozmás Cs]. *1773:* Az Uj Szenaság szelyében (sz) [Ditró Cs]. *1776:* A Csóva Szelen az Eszaki oldalón (sz) [Sámson Sz]. *1780:* A Felsö Mezőn a Tsonka széjy elöt [Harasztkerék MT]. *1781:* A Patak Szillyin [Mákófva K; KHn 235] | A Széjy nevezetű helyben (sz) [Petek U]. *1786:* az Bük szelen (sz) [Csegez TA]. *1793 k.:* Nyárád Szélye nevű helyb(en) [Gógán KK]. *1796:* A Nagy Malamnál lévő Széllyen (sz) [Retteg SzD]. *1803:* A Peres rét szélibe (sz) [Ákosfva MT]. *1806:* a' Szély Gödribe (sz) [Kusaly Sz]. *1818:* A' Lokert szelin (k) [Sszgy]. *1825:* a follyamot Szélle nevü hellyen [Barátos Hsz]. *1833:* A Szenafü Széjjénn (sz) [Csekelaka AF]. *1858:* A Rét széjjen (sz) [Bordos U]. *1864:* Szilelő [Türe K; KHn 265].

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Szk: *alsó ~. 1570:* az gereo erdeienek az Also zylyn [Vaja MT; Sár.]. *1760:* A Szőlő fűvőn … jó föld de az also széle meg szakadozott [Novoly K; BLt]. *1831:* az Ekklával valo hurtzolodás elkerülése tekintetéből … megengedi, hogy a patak árkának a' fel királyi öl szélességü hely vétessék el telke alsó szélénél hoszszan [Nagyernye MT; EHA] ✳ *belső ~. 1656:* Ezen to keöreós keörnyül füz fakkal leven megh ültetve, az tonak belseö szeli reghi rosz kertelessel vagyon megh kertelve [UF II, 181]. *1781:* Controversias heljnek edgy darabotska részit az belsö széllin az mesde háton szántotta [Bibarcfva U; Hr 1/22] ✳ *délt néző ~. 1768:* Szász Szènt Lászlonak Oláh Létának egyben folyo határa vagyon … Olàh Rákos nevezetü Falu Határával … az emlitett Ország uttya délt nézö szélyin gyükeredzett régi nagy tölgy fa Csutakjánál melyis mindenkor határ fának, és jegynek tartatott [Torda; JHb XXXVI/17] ✳ *északi ~. 1830:* a Hidvégi szálas északi szélén [Hídvég Hsz; EHA] ✳ *felső ~. 1604:* Az hollo keó patakanak az felseó szelet … Zekel Moses el foglalta vala [UszT 18/104 Thomas Alberth de Giepes (32) lib. vall.]. *1732:* egy láb föld … felsö szellyit a tovis bokor fel fogta [Nagyida K; Told. 11/70]. *1831:* a' Tsun's nevezetű pojánának a' felsö Szélibe [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb] ✳ *keleti ~. 1860:* A Nagy-Nyárád Marosszék keleti szélét mossa a Kis-Küküllővel együtt fél szigetet alkotva [Benkő, MszIsm. 6] ✳ *külső ~. 1808:* ezen helyen a Juhok … a' belsö ponknak külsö Széliig mindenkor bekessegesen legelödtek [Zágon Hsz; SzentkZs].

B. ösvényre/utcára/útra von.; referitor la poteci/străzi/drumuri; Straßenrand, Wegrand. *1592:* Borbandnal … az vt zelen attam 3 kuldosnak f 0 d 3 [Kv; Szám. XIV/5. 133–4 Eppel Péter sp kezével]. *1615/1628:* Kaianto veolgyeben vagio(n) Egy három keobleos Zanto feold az hideg kuton az vt szelin [Kv; RDL I. 96c]. *1690/1745:* Az Hévízi és Hidegh kuthi[a] határ kőzzőtt … Ez ut szélljin hányattunk negjedik halmat [Ks 67. 46. 21. — [a]NK]. *1697:* az Deberke pataka mellet az Sáros ellenéb(en) az ország uttya szélen [Dés; EHA]. *1747:* az mely nyomra ra ésketenek az Mlgos Groff Exponens Vr eo Nga emberei, azon ló nyoma mind félen ugrándozva volt, az ut szelyen [Szilágytő SzD; Ks 27. XVIIb]. *1757:* A Koronkai felsö Utza … hogy meg igazittathassék, és oly Seppedétt Sáros ne légyen a minémü mostan itéltetett hellyesnek, hogy két felöl a' széllein ásattassek egy ölni, vagy leg alább két singnyi Szélességü, félölnyi Mélységü Árok és Sántz [Koronka MT; EHA]. *1761:* Én is egyen az ösvenyek közzül Szeben felől való széléről fel felé indulék [NyIr. 199 Bánffi Farkas álma]. *1769:* (A faluk) az utakot meg egjenesittessék; a nagj köveket az ut szellyeire kirakassák [UszLt XIII/97]. *1814:* a' ganét az Útnak a' széleire hánnyák [Dés; DLt 118]. *1843:* hátulrol keményen meg fognak, és az Ország ut szélire hurtzalnak [Kercsed TA; KLev. Szilágyi Márton (35) vall.].

C. falura/városra von.; referitor la sate/oraşe; Dorfrand, Stadtrand. *1587:* az patakon tul az falw zeliben [Nagykend KK; EHA]. *1588:* ith zinte az falw zelen vagyon egy kis Erdeo [Zsákfva Sz; WLt Mich. Talas jb vall.]. *1618:* Az Útát Jambolira írták, onnat Bolgárországon által Sziliztrére, hogy ott költőznek által az Dunán, úgy menjenek haza Kefére … az Duna melléig Oroszcsíkig is elér annak az széli [BTN[2] 167]. *1676:* Az Also Szombatfalvi udvarház az falu szelin czak maganoson léven mennek altal rea az falu felől kett fa hidon [A.szombatfva F; UF II, 759]. *1773:* a' Falu felsö szélin a Papista Templom nevezetü helly mellett [Mezőband MT; EHA]. *1799:* az Ország uttya le jár a' Falu szélin Lona felé [Gyéressztkirály TA; Ks 89].

D. építményre von.; referitor la construcţii; Seite(nfläche), Manerseite, Bordkante u. dgl. (eines Bauwerkes). *1584:* Keomiwes Orban ezent vallia … a felseo vallo[a] megh vonta volt egy vassal a' padimentumot A talp fa Zeli-

nel, es ez vallo Sinort vont az zerent [Kv; TJk IV/1. 374. — [a]Ach Antal]. *1662:* A kőbástya ... földével azt a szegeletbástyát merőn megtöltötték vala, a szegeletbástyán levő szerszám alá való jó alkalmatos hídlást is a töltésen felül csináltatván, a töltés felett való szélin jó alkalmatossággal mind lövőlyukakat csináltattak vala [SKr 482–3]. *1771:* az Also Silip allya Szellyeig áll az alolrol fel dugult Viz [Dombó KK; JHb XX/26. 9]. *1807:* ki is mentünk ezen Désі Reformata Ekklesia oskolájának a' Piatz felé a' Szőcs Czéh színnye és a Pálinka arulo Boltok aránnyáb(an) fekvő szélihez [Dés; EHA]. *1816:* a kapu teteinek két szélyin cserefábol keszittett két keresztecske tiszteltetik [Jobbágyfva MT; BálLt 67].

Szk: *külső ~.* *1681:* (A grádics) kűlső széle orsos kar fas mind véghig [Vh; VhU 543]. *1694:* Zőld mázos kemencze, kőből rakott alljával egjgyütt: mellj(ne)k is kűlső szélei, faragott kövekből valók [Borberek AF; BfR].

E. vmilyen használati tárgyra, eszközre von.; referitor la anumite obiecte, unelte; Rand (eines Geräts). *1595:* Egy eoreogh Sjma ezwst kanna az zelj Aranjas M 5 p 26 [Zsombor K; SL]. *1662:* (A villám) Az öreg harangnak is szélét megsújtván, valamennyire meg is olvasztotta s mintegy megbélyegzette [SKr 198]. *1789:* Felső részén ezen Asztalnak a' két széllyin vagyon 2. oszlop [Mv; ConscrAp. 42–3].

Szk: *aranyos ~.* *1849:* Három szép betsi lábos Ibrik aranyos fekete Batizi lábos arannyas szélel [Széplak KK; SLt 17] ✳ *felső ~.* *1611:* Egj kws serlek pohar az felseö zelj beleöl es kuül aranias nio(m) m — p 31 [Kv; RDL I. 88]. *1714:* Kissebb 30 fontott nyomo Mosar, körös körül régi Gotthiai iras vagyon, felső szelljén penig kitsiny feszülett fl. Hung. 15. — [AH 48] ✳ *külső ~.* *1752:* Egy kisded ezűst Czapa Pohar belől aranyos ugy az külső szellyeis [Nsz; Told. 2].

2. határvidék; zonă de frontieră; Grenzstreifen, Grenzzone. *1571:* az harom zek az ket olah orzag zelien vagion [SzO II, 331 a székelység panasza az ogy-hez]. *1618:* Azhol az vezérnek bé kellett menni az derékhaddal Perzsiába, azt az reváni pasát 12 ezred magával ott az ország széliben hadta volt a kazul pasa [BTN[2] 125]. *1620 k.:* Arabia Foelix ... a túlsó szélin vagyon Barbaria, azkiben vagyon amaz rettenetes nagy, híres-nevezetes Algirum nevű város [BTN[2] 412–3]. *1657:* egy Iván vajda, mazul vajdafi lakik vala Erdélyben ... s azt az fejedelem is Bereckhez az szélben küldte volt, biztatván is béküldéssel [KemÖn. 187]. *1662:* a havasalföldi vajda ő Nagysága főszpatárját küldvén a' szélben innen Nagyságod s a' haza szolgálatja mellől elébalott hadaknak reducálására, el is érkezett vélek Verestoronyig ... de maga a' szpatár visszamégyen [Veress, Doc. XI, 12 Fischer András a fej-hez]. *1664:* Tudja Kegyelmed, hol mi vagyonk, s lakonk itt szélben, elől víz, hátul tűz, jaj nekönk mindnek, ha belehalonk [TML III, 140 a kővárvidéki nemesség és puskások Teleki Mihályhoz]. *1710:* Pálffy János Horvátország széliben vala német s horvát hadakkal, hogy a kuruc oda be ne csapjon [CsH 406]. *1730:* Lengyelországnak azon széleiből általjövő embereket, passusokat megvizsgáljon [SzO VII, 347 a gub. Cssz-, Gysz- és Kszhez]. *1744:* Pankota fekszik hozzá tartozandó Falukkal a' Mezőség Szélin a' Zarandi Districtusban [Déva; Ks 101 Pogány József lev.]. *1763:* Katonákot én ismét viszszákisirtem Udvarhelly Szék széllyéig, mig Maros székről ki mentenek [Udvarfva MT; Told. 44/22]. *1788:* mit tudjak irni kivánságodra egyebet, hanem a bizonyos hogy minden felől a széléken erössen mozog a dolog [Szászalmás NK; IB]. *1806:* B. Szentkereszti ki rendeltetett Lengyel ország széle felé, B. Schlau a' Veres Torony felé a Marhák bé ütése ellen vigyázatra [Dés; KMN 212].

Szk: *alsó ~* déli határvidék. *1765:* Siskovics[a] mégsem nyugszik, szüntelen zaklatja az ország alsó széleit a fegyvernek felvételére [RettE 185. — [a]Br. Siskovics József, a székely határőrség főszervezője].

3. szélföld; parcelă mărginaşă/care se află la margine; Randstück, Seitenteil, äußerster Landesteil. *1630:* tudok egj szelt az tanorok kapu(n) kűűl az orzag uttjatol fogua az Fabian Istuan feoldygh [Kilyén Hsz; BLt]. *1681:* Zavoj nevű rét mellet levő szél ... ha eszt egeszen fel szantyak lészen pro Cub. 100 [VhU 44]. *1762:* Tudgyuk ... hogy a' melly Utrumban denotalt Hellyet Dogán Todor sok Tővissek, és Bokros szővevényesből ki irtott ... eő Nsága Erdejihez tartozo szélly volt [Cege SzD; WassLt]. *1785:* A p(rae)tendens Gerendi Sigmond Uram ... a' miket remittált à Patzolai Jusson, ugymint á Nobilitaris Curiának derekát, és hozzá biratott más Jusson devolválodatt széleket ... cedálta [Nagylak AF; DobLev. III/607. 4]. *1837:* Csak otton, hátra menet, jobb kézről a Wölgyben a Bíró Józsefé szélyében 11. tizenegy bükkfák találtattak levagdalva [Jenőfva Cs; RSzF 120].

Szk: *meredek ~.* *1846:* Kimenve ... az Avas háton, az Avason, vagyis a meredek szélyen bejövő útig, oly moddal vétetett tilalom alá, hogy aki azon feltiltott helyen szánszándékoson megtaláltatnék, tőstént minden marha büntetessék 30. harminc krajcárokig [Zalán Hsz; i.h. 176] ✳ *nyergesforma ~.* *1753:* Mentünk ... a ... Szekér uton alol meg tettző nyerges forma élre, vagy is az élen lévő nyerges forma szélre [Marosbogát TA; EHA].

4. vmely település szélén/végén lakó; locuitor la marginea unei aşezări; Ansässiger am Ortsrand; als Familienname etwa „Rainer", Seidl (?). **Szn.** *1453:* Stephanus Zeel [Kv; TT 1882. 531]. *1539:* Zeel Lwkacz | Zeel Lukachne [Kv; Szám. V/1. 149, 189]. *1578:* Th Zel jb [Torda/M.kara K; Thor. V/14]. *1583:* Zęl Janos kuldus [Kv; Szám. 3/XI. 28]. *1599:* szel Janos [Kisszederjes MT; Told. 21]. *1602:* Szél Bartalius [Bereck Hsz; SzO V, 184]. *1606:* Joannes Zel de Kis Kede Seruitor Georgy Janosi [UszT 20/204]. *1614:* Szel Balint lib | Szél Andras lib [Muzsna U; BethU 120, 121] | Szél Pal jb [Bordos U; i.h. 185] | Szel Georgj szolga pp [Szu; i.h. 186]. *1629:* Zel Aros Andrasne [Kv; TJk VII/3. 40]. *1721:* Szél György [Maroskeresztúr MT; MMatr. 3a]. *1792:* Michaëlis Szél [Usz; Borb. II]. *XVIII. sz. v.:* Szel Andras [Újszékely U; EHA].

A jel-re vö. RCsnSz 987.

5. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch. **a.** szélső, szélen levő; care se află la margine, de la margine; randseitig, seitlich, marginal. *1604:* Az Nagy szóló arant egy nagy szel szena Rhet [Jedd MT; BálLt 81]. *1640:* egy nagy széll kasalo fű alol somzedgya Mathe Illies, felliűl forgó fű [M.köblös SzD; RLt 1]. *1647–1648:* Vetesek. Buza Vetes ... Arpa Vetes ... Vagion egy szęl Vgaris pro Cub. Minor No. 20./ — [M.királyfva KK; BK 48/16]. *1682:* Egy szél Aratatlan jo kőles [Mánya SzD; Ks 9. XXXI. 3]. — **b.** határos; vecin, învecinat; grenzen. *1821:* a szomszéd szél Havasal főldin nem szűntek meg a Zavarok [A.porumbák F; RLt Kállay János Rettegi Sándorhoz].

6. távoli hely; loc îndepărtat; Entlegenheit, entlegener Ort, außerer Landesteil. *1677:* Novembris rebesgetnek gyű-

lést Beszterczére. Elég akadályos leszen az messze lakóknak, ha a pestist nezzük ... Nincsen az is szó nélkül, hogy olyan szélybe intézik; sok a populе vonitássa [TML VII, 507–8 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

7. (árok, gödör, tóhely) partja/széle; marginea/malul şanţului, gropii, lacului; Grabenrand, Uferrand, Prallhang. *1611:* Az Monostor Kapun kiuul az arok zelin vagio(n) egy vetemenies kert [Kv; RDL I. 88]. *1647/XVIII. sz. köz.:* vagyon az arok szélín egy odvas Gyertyánfán kereszt [Csóka MT; DLev. 1. VII. A. 5]. *1712:* ezen To hély mélynek szélin allunk [Septér K; EHA]. *1735/1760:* Pásztor házak-(na)k valo Sessio ... jutot ... az uton innén az árok széllyin [Elekes AF; DobLev. I/160. 7]. *1750:* A' Felső Tó fenéknek az ország úttya felől valo Széllyin [Koronka MT; EHA]. *1762:* Minek utánna a meg irt helyről à pénz kiásattatott ... observálté a' Tanu a' megásott gödör szélyin oldalán vagy fenekein olly jeleket, hogy onnan valami edény vétetett vólna ki? [Dob.; Ks 4 VII/12 vk]. *1823:* Györfi Josef a' Sirba bé ereszkedvén kapájával a meg senyvedett koporsot a benne lévő csontokkal égyűtt kosárba hozván a Sir szellére Sir áso Társainak ki adta [Dés; DLt].

Hn. *1758:* Az árak Széllyin (sz) [Sztána K; EHA]. *1797:* az veszett Aknák széllyin [Désakna SzD; EHA].

Szk: *külső ~. 1662:* A svéciai király főembere, Rebenstock ... még a más úttal fejedelem ottléte alatt fundált vala egy mesterséges sáncot, a belső váras külső kapujánál az ott való száraz ároknak külső szélin [SKr 222–3].

8. szk-okban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *az égnek ~e* az ég alja/pereme; marginea cerului; der Horizont. *1658/1741:* te Gyúla fejér vár ... Felemeltettél volt az éghnek szélére, Most alá vettettél az Földnek szinére [EM XXXVI, 144–5 Köröspataki B. János, Historia] ✳ *a tábor ~e* táborszél; marginea taberei; Lagerrand, äußeres gelündedes Lagers. *1662:* Boldvai Márton Stépán Ferenccel, Szilágyi Jánossal, Nötécsi Györggyel, Garnócs Lukáccsal és több melléje válogatott közönséges nemességgel ... a török tábor szélire ollykor érkezének, hogy már a tábornak eleje is meg indult vala [SKr 543].

9. piacszél; marginea pieţei; Marktrand. *1590 k.:* azt rendeltek, hogy az kik az piach zelibe laknak es feo korchiomasok (!) azok tób adot adgianak az zegeny keosseguel, miuelhogy eok laknak az hazon ueueo helien [Szu; UszT].

10. *1634:* ez az fogoly legeny es Gombasi ot vadnak az szegenyek temetese szelyben [Mv; MvLt 291. 20b].

11. vminek a szélessége; lăţimea unui lucru; Breite, Breitseite. *1581:* Az faknak penig el adassat e keppe(n) Rendeltek hogy a' hol io Az Erdeo hozzaba 20 Rudat zelybe 8 Rwdat Aggianak [Kv; TanJk V/3. 23a]. *1732:* A Curia nem léven igen tágos, meg mérettettvén jo nagy öllel, excindáltatott belölle a hegy felöl keresztül az oldalban Gyümöltsösnek, hoszszára 25 öl, szellyire 31 öl [Erdőszengyel MT/Szászsztjakab SzD; TSb 51] | vagyon edgy darab széna fü ... Ezen vagyon edgy szakasz Széna, melyek hoszsza ulnae 5. széllye 2 1/2. magassága. 3 [Szászsztjakab SzD; i.h.]. *1750:* mentűnk a' Nagy Berek között lévő Falu kőz Rétetskéire, melynek hoszsza 37. öl, Széllye 7. öl [Koronka MT]. *1821:* A' Kertben tsináltattam egy Köö Aszalo Házat hoszsza Circiter 5. öl széle pedig 3om [Celna AF; Ks 99. 10].

Szk: *~e (és) hossza. 1710 k.:* a léleknek helye, setétsége, világossága nincsen, ez mind a testhez illendő dolog, annak vagyon széle, hossza, mélysége vagy temérdeksége [BÖn. 482]. *1762:* a' Commemoratiokban minden darab földnek individualiter széllét hosszát fel mérvén, ne sajnállyák a' földek szélességét annak hoszszuságával multiplicalni [Szava K; RLt O. 1]. *1872:* Gondnok afia ... a beszántás szélét és hoszát[a] öl számra mérje meg s ezt adja be az ügyvédnek alapul a kereset megindítására [M.bikal K; RAk 298. — [a]A barázdáét] ✳ *~e és magassága. 1594:* Az Somlioi Maior kertben vagjon haro(m) kazalban zena eöll No. 107. Az ket kazalnak zeli es magassaga ket eöl az harmadik kazalnak zeli es magassaga masfel eől [Somlyó Sz; UC 78/7. 15] ✳ *~ére, hosszára. 1627:* Borbely Palis igere magat, hogi Brassai Georgi(ne)k adgia es engedi ... annak az rèz haiazat(na)k alliat birni ... ualamigh az az rèz haiazat tartt, mind szelire, hozzara [Kv; RDL I. 130]. *1748:* Szilagyi Samuel vr(am) ... Jobbágy sessioi felék kőzűl kettőt szélire hoszszára meg mérdellénk [Ákosfva MT; Told. 8] ✳ *~évél, hosszával. 1727:* Tartozzanak egymásnak ... az fen meg nevezet földek(ne)k bekesseges birásáb(an) (!), más hasanlo földet szélivel hosszával es hasznával egyenlőt adni [DobLev. I/128] ✳ *hossza (s) ~e. 1581:* Biro vra(m) ... Az keomywesseket Mind be hywassa es Azokkal eggywt lassak es Intezzek el mind hozzat zelyt Az epitmennek [Kv; TanJk V/3. 235a]. *1732:* edgj nagj Győmőltsőskert vagj Bóngor ... Hoszsza 's széllye még nem mérethetett, minthogj a' Hely Homlokos és Vápás [Szászsztjakab SzD; Told. 11/67].

12. *egy ~ben* egymás mellett; laolaltă; in einer Breite auf einer Seite, nebeneinander. *1641:* uagion egj szilben harmad fel facza feőld zalogban [Györgytelke Sz; GyK X. 30/8]. *1674:* jutot az falu helynel az Aszszonyok(na)k ... egy szelben harmincz egesz rud [Gyula K; SLt AK. 4]. *1718/XVIII. sz.:* vagyon egy Szélben vagj csoporton tiz darab szánto föld [Dabjonújfalu Sz; Berz. 7. 68/1]. *1774:* Az emlitett Kettős Mezey Szőllő Hegyen Három egy szélbe lévő Pázma Szőllő [Dob.; JHbK LIV. 84. 3. 2].

13. vmilyen ágy- és asztalnemű széle; marginea anumitor rufe; Bettseite, Tischseite, Breitensaum. *1668:* Egy gyolcz Abrosz közepi feieres egy rendel szeli rojtos [Mk Kapi György inv. 6]. *1722/1770 k.:* Egy kőtéses gyólts abrosz, a' szélein tsipke kőrős kőrnyűl [Csicsómihályfva SzD; SzConscr. 227]. *1749:* Egy paplan tüdö szin aranyos a' közepe a' széle puplikán szin atlatz [Told. 19]. *XVIII. sz. köz.:* Egy Pampadur szin Aranyos Paplan mely(ne)k tettcén Creditor a széle [MkG gr. Rhédei Klára kel.]. *1842:* Egy tiszta fejér Créditor Abrosz a' közepén és a' szélein is arany tsipke [M.nádas K; RAk 93]. *1874:* Egy nagy batiz perkált takaró a szélén ezüst csipke és varrással [Szucság K; RAk 64].

Szk: *veres ~. 1611:* Vagio(n) ket vankos haj galler giolch lengettek veres zelel [Kv; RDL I. 88].

14. vmilyen kelmének, ruházati, öltözködési kelléknek a széle; marginea unor ţesături, obiecte de îmbrăcăminte; Saum, Einsäumung. *1576:* wagion egy partha ew ... a ket zylyn mynd ezeostel chynaltak kerwl [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 8]. *1628:* Egj uazon kendeo kezkeneo veresses az zelie [Bodola Hsz; BLt]. *1652:* Masodik szoknia. egy fejer kamuka az allian Egy rend fejer csipke prem, az also szeli fejer fenies galantal be szeghet [Mihályfva NK; JHb XXII/41]. *1693:* Egy ket rendel fejireses Elő kötő. Masik is majd hasonlo potyolat Elo Ruha az Szelin csipke [Ne; DobLev. I/38. 8b]. *XVIII. sz. eleje:* Az Kilenczedik Articulus. Az Remek légyen égy kétszer ványólt Vég Poszto, minden hiba nél kul, az hoszusága legyen őtven két Sing (i.e. Ul:52:) az szélesege szélével edjut negyven pászma [Kv; Poszt-

CArt.]. *1714:* Elökettö széllyén 3. rendbéli fogatskákkal ki varrott fl. Hung. 3 — [AH 31]. *1789:* Gyapott Gyolcs kendö, lévén a' két végin, szélljeire is mint egy elö arasznyira fel nyulo Tot csipke [Sepsisztkirály Hsz; Palotay 19]. *1798:* adtunk az Eccla Clenodiumából egy lengeted (!), szelein arany szkofium varrasu keszkenőt, az Ur Asztalara valót a' Kóródi Rfor Filialis Ecclanak [Kv; SRE 319]. *1823–1830:* Mindebből a lett, hogy utoljára a professzorok azt parancsolták, hogy senkinek is a mentéje gallérja prémje alsó szélénél alább ne érjen az haja [FogE 108]. *1824:* Vagyon 11. kendőző kendő széllyei feltővel ... 25. Rfr [Kanta Hsz; HSzjP]. *1879:* Nemes Ödönnek küldték-e ivet? Emlékeztesd baráti csókjára, amitől ... két álló óráig törölted a kaputod szélével a szádat [PLev. 61 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *fejér ~. 1611:* Egj Trúpaj giolch kendő, lengettek fejr zelel [Kv; RDL I. 88] ✳ *kockás ~. 1841:* Egy ujj Keszkenő fejér földje fekete kotzkás szèllel [Dés; DLt 466].

15. szegély; tiv; Bordüre, Saum, Randleiste. *1586:* Judit Budaj peternę vallia ... ez orsoliat Enìedre vym vele(m) Es ot vgmint harom fertal singny zeelt talalek palastia Alat, gondolo(m) hogy teollem lopta el [Kv; TJk IV/1. 570].

Szk: *aranyos ~. 1576:* En Melytth Anna hattam Baranyay Annok Zeoksegere ... Egy galernak walo fekete <ar>anyas zelt feyr Aranyas zelth egy eleo rwhachkara eleo Ketei feonek walo, es egy Inghnek kez eleore walo [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 13] ✳ *fejér ~. 1599:* Bekesi Jstwan Deak Hozott: 1 Font attlaz Selimet —//20 ... Feier zeleket es Seliem zeleket 1/20 [Kv; Szám. 8/XIV. 13 hj] ✳ *veres ~. 1576:* Wagion egy eleo keteore walo weres zel [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 2]. *1629:* Feyr roit (!) dirib, darab, feyr keotes ueres szyllel eggiwt tt f 2 d. — [Kv; RDL I. 143].

16. (egybefoglaló) díszítő csík/sáv; tivitură, chenar; Um-/Einfassung, Randstreifen, Borde. **Szk:** *fejér ~. 1610:* Egj viselt Trúpaj lepedeö feyr zel benne [Kv; RDL I. 6]. *1611:* Ket kender zal Abroz vjak. feyr zél benne [Kv; i.h. 88]. *1627:* Egy Sahos Abrosz feyr szyl benne tt. f. 1 [Kv; i.h. 132]. *1629:* Egy Sahos vekoni abrosz feyr szyl az keozepibe(n) tt f. — d. 80 [Kv; i.h. 132] ✳ *fekete ~. 1627:* Egj Galler Giolcz vankos haj harom rendel az fekete szel benne f 1 d. 25 [Kv; i.h. 134] ✳ *veres ~. 1624:* Harom vankos, mind heastol Az Eggiknek paraszt giolcz haja vagio(n), az Eggiken haro(m) rendel, veres szel vagio(n), az harmadik is ollyan f. 4 d. 75 [Kv; i.h. 123].

17. rész; parte; Seite, Hälfte. *1763:* Egy Nyomtatot két széjben varrot ágy Takaro [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 116]. *1789:* Len gyolts két széllyből allo a' közepin Tóth kötéssel egyb(en) foglaltatott Abrosz [Nagyajta Hsz; Palotay 19]. *1802:* Egy kék veres és fejér virágu két szélben lévő darab Creditor [Ne; DobLev. IV/858. 3b]. *1824:* Egy gyapatt ujj lepedő ket szélbe [Fugad AF; HG. Mara lev.]. *1847:* Egy baratzk magos, két szélből állo, közepén csipkésen összefoglalt Abrosz [Nagyernye MT; UnVJk 164].

18. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: (mint mérték) vhány szövetszélességű; (ca măsură) avînd la bază lățimea țesăturii respective; Menge der Stoffbreiten. *1593:* Azon kiwil teoreok Janos Jowaibol a ky Registralva vagion ezek az Waros zamara valok ... Egi harmad fel zel derekaly[a] [Kv; Szám. 5/XX. 167. — [a]Fels-ból kiemelve]. *1636:* Két szyl szeosz lepedeo er. — f. — d. 20 [Kv; RDL I. 109]. *1666/1687 k.:* Vagyon egy hét szél gyolts kötéses abrosz kinek a' négy szélén meteléses him vagyon fejéresse(n) [Moson MT; MMatr. 262]. *1694:* Egy két szély abrosznak valo csillagos vaszon den. 72 [Kilyén Hsz; BLt 4]. *1709 k.:* Vagyon égy Sáhos háro(m) szél vaszon abrosz ... Ozdi Ersok adta [Szentmiklós MT; BLt 58]. *1718:* Maros Vásárhellyi Gőrög Kata adott az Havadi[a] Templom számára egy Kék három szél abroszt egy arany érő [BLt 161. — [a]MT]. *1744 k./1770 k.:* Mlgos L. Baró Lázár János Ur hites Felesége Mlgos Grof Teleki Kata Aszszony ... adott a' Mihályfalvi kitsiny Eklésiáb(an) való Ur Asztalára egy három szél vékony gyólts Abroszt kőrűl, és kőzepin két rendel bètsi kötéssel [Csicsómihályfva SzD; SzConscr. 227].

Ha. *1574:* zylyt [Erked K; LLt Fasc. 29]. *1590/1593:* zyli [Szásznyíres SzD; Ks]. *1597:* ziliben [Kv; Szám. 7/XIV. 46]. *1627:* szilit [Kv; RDL I. 132]. *1659:* szilin [Kide K; BHn 86]. *1688:* Sziliben [Kv; UtI]. *1702:* Szilben [Bádok K; BHn 23]. *1717:* Sziliben [M.gyerőmonostor K; KHn 77]. *1726:* sziliben [Esztény SzD; Told. 29]. *1772 k.:* Szil [Burjánosóbuda K; BHn 50]. *1775:* szile [Csaba SzD; LLt Csáky-per 107. L. 14]. *1781:* szilben [M.királyfva KK; EHA]. *1786:* Szilben [Bh; KHn 19]. *1813:* Sziliben [Sztána K; KHn 307]. *1816:* Szilben [Bádok K; BHn 28]. *1864:* szílin [Nádasdaróc K; KHn 249].

szeladon szoknyavadász; (bărbat) afemeiat, fustangiu; Schürzenjäger. *1879:* egy olyan szerencsés kópé, olyan nagy szeladon, asszonybolondító dandy[a], hogy fáradhatna az igaz barátságért [PLev. 64 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Egy Kis Oli nevű prókátor].

szélárpaföld árpa-szélföld; parcelă mărginașă semănată cu orz; Gersteseiten/endparzelle *1634:* Az vereó feni oldalon valo zel arpa feold [Cege SzD; WassLt].

szélbarázda szélső barázda; brazdă de la marginea parcelei; Seiten/Randfurche (aus dem) Grenzgebiet. **Hn.** *1671:* Az Szily Borozdak vigibén (sz) | Az Ernje fele Jaro Szily Borozdakb(an) (sz) [Erdőszengyel MT; EHA].

szélbeli 1. határvidéki; din/de la zona de frontieră, limitrof; | birtokhatárbeli; mărginaș, limitrof; benachbart. *1670:* Felelheti Nagyságod, az Nagyságod szélbeli híveire eddig is nem lehet méltó panaszszok, mert azokat Nagyságod jó fenyítékben tartotta [TML V, 133 Teleki Mihály a fej-hez] | Bizony Uram, ha az szélybeli partiumbeli dolgokat rendben nem hozzuk, mi elveszünk; mert soha nem szűnnek minket az végbeliek vádolni [TML V, 264 ua. Bethlen Jánoshoz]. *1672:* Ali bég is elérkezvén a holdoltság visitálására, mi is az mi részünkrűl rendeltük az szélbeli vármegyéknek oda egész főtiszteit [TML VI, 25 a fej. Teleki Mihályhoz] | Ez órában értem, az német Medgyes és Váralja táján volna ... Kűvárvidékének is az szélbeli falujiban voltak volna az nyargalói [TML VI, 403–4 Teleki Mihály Béldi Pálhoz]. *1678:* Az szélbeli falukban kivált az enyimekben csépelték el az zabot, a hol mit kaphattak [TML VIII, 258 ua. Rhédei Ferenchez].

Szk: *~ főtiszt. 1677:* végeztetett, hogy a' Fejedelmek után valo egyéb rendbéli, s' kiváltképpen pedig a' szomszéd Országok felől valo szélybéli Fő Tiszteknél, Fejedelmek Salvus Conductusi, avagy czimeri legyenek [AC 244] ✳ *~ katonaság* határőrség. *1799:* bizonyossá válik, hogy az emlitett Vetzelei Kőzőnség, még ă Szélybéli Katonaság feláll ása előttis, ă Kortsomárlás Jussával békességesen élt [Ks

101 a gub. Kv-ról]. *1809:* az Executiorol le szállott Szélbeli Katonaság mellett ejjel nappal nyughatatlankodom [Szu; UszLt ComGub. 1616].

2. határszélbeli; care se află la hotarul unei suprafeţe, limitrof; grenznah. **Hn.** *1669:* Az szelybelj fold [Bencéd U; EHA]. *1833:* a Szély béli kis föld (sz) [Petek U; EHA].

3. egy kelmeszélből készített; făcut dintr-o singură bucată, care este confecţionat în mărimea identică cu lăţimea ţesăturii; aus einem Stoffstreifen (gewehr). *1816–1817:* Egy kotzkás ro'sá's igen szép újadon új égy Szélbeli Tóth Abrosz, mellyet ezen G. Visitatio alatt ajándékozott T. T. Kováts Marton Szabédi Pap és Esperest Uram hátra hagyott özvegye [Palotay 22].

szélcsatorna ereszcsatorna; streaşină, jgheab de scurgere a apelor de ploaie, montat la marginea acoperişului; Dachrinde, Traufe. *1662:* (A templomnak) hogy igen nagy tágas és széles épületnek lenni kellene, mint amelly alatt anynyi ezer lélekbül álló nagy gyülekezetnek elférni kell vala, az oszlopokon kívül napkelet és napnyugot felől mindkét részről, négy igen hosszú szélcsatornákra nagy magos héjjazatok alatt fiókjai kiterjesztetve valának [SKr 589].

szélcsendesedés szélgyengülés; domolirea/potolirea vîntului; Windstille, Nachlassen des Windes. *1710 k.:* dicsérék azt a hajót, hogy ... csak úgy jár a vizen, mint egy tök vagy réce, és ezeriben vész el vagy egy afféle hajó. A szó, s kis szél-csendesedés és türhetetlenség beléültete [BÖn. 589].

szélcsóva határjel; semn de hotar; Grenzmarke. **Hn.** *1788:* a Nagy Szeltsovábol kijáro árok [Dés; EHA]. *1789:* Szeltsova torka [Dés; EHA]. *1823:* a Tilalmas Széltsovába tanáltam [DLt 131 nyomt. kl]. *1825:* Dées és Somkut között lévö Hidak nevezetesen a' Város végin a' nagy árkon, a Király árkán, a' Szeltsován, és a Bodon kut follyamottyán lévö Hidak oly rosz állapotba légyenek, hogy az utazás felettébb veszedelmeztetik [Dés; EHA].

szeldel 1. vagdos; a tăia (în repetate rînduri); zerschneiden. *1662:* mikor ... a szalonna megkezdetik, a sódor róla lemetsződik, a szalonnáját is mindaddig rá rá járván, metélik, szeldelik, valamíg egy darabjában tart [SKr 628].

2. szeletel; a tăia felii; in Scheiben schneiden, in Schnitte teilen. **Szk:** *kenyeret ~. 1591:* Feierdi Janos ... vallia, Latttam hogi az en korczomamon Kis Thamas az ket olahal egi pohart hozatanak, borral megh teoltek, kinieret zeldelenek felliwl rea, es kezeket rea teuen egibe eskwuenek [Kv; TJk V/1. 71].

szeldeli ló '?' *1660:* 3 May Erkezek Patakrol Vanczia Peter etek fogo, czimer nalla, megyen Urunkhoz ... Attam alaia szeldeli lovat Balasfalvaigh, fizettem ... f — d 62 [Kv; Szám. 33/I. 208].

széldeszka lăturoaie; Schalbrett. *1635:* Ennek[a] vegeben harom jstalo egi rendeben mellyekben valluk vegigh vadnak kettej szel deszkaual padlott. Az harmadik padolatlan [Bráza F; UF I, 38. — [a]A gabonás háznak]. *1656:* Ezen jstalonak tapaszaj, reghi rosz le huladozott restauratiott kevan, felseö gerendazasa szél deszkaval padlott [Fog.; UF II, 161]. *1669:* Szél deszka No. 40. Bél deszka No 58 [Fog.; UtI]. *1680:* vagyon boronakbol fel rova ket rendbeli Istalo ... Padlása mindenik Istalonak szel deszkabol valo [A.porumbák F; KvLt Inv. 26]. *1681:* szél deszkákkal héjazott szin 1 [CsVh 97]. *1701:* az Commendans Supollátos ágya fenekére vöttünk két szél apro deszkát [Kv; Szám. 41/II. 44]. *1722:* Tegnap küldette(m) 200. fenyö bél deszkát Balás falvára ... Szél Deszkát nagy vecturaval kéne vinni [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1762:* Krajnik Uram ... Pintzéje padlására nem az Uraság Szél deszkáibol vitetet, hanem az meg mondot tőkékből eset Szél deszkáit vitette, s azzal padolta pinczéjét [Roskány H; Ks 13 Vegyes ir.]. *1826:* Szükséges ... az emlitet meg avult Vámos hidnak ... meg avult korjait, és Függő Jármait le szedni ... az hidnak uj karjait, és függő jármait szél deszkákkal az esőzések ellen boritni felülről [Dés; DLt az 1827. évi iratok közt]. *1852:* A pallo részint fokos, részint szél deszkával padolva ugyan kopott, de még használható [Km; KmULev. 2].

Szk: *elegyes ~. 1752:* Elegyes szély Deszka 100 [Roskány H; Ks 76. IX. 2] ✱ *gyalulatlan ~. 1648:* Az szoba belöl tapaszos, padlasa fenyö gjalulatlan szely deszkaval gerendai penigh bik fabol allo [Porumbák F; UF I, 894] ✱ *vastag ~. 1855:* vettem költsön a' Tkt Retegi Mihály Ur Udvar birájától 22 vastag szél deszkát, mivel szüksegem volt a' molom Kerekeket lapoczkáztatni [Apahida K; RLt O. 2]. *1873:* (A gondnok) a papi telken lévő diszno olban hídlást csináltasson ... vegyen egy szekér vastag széldeszkát s abbol csináltasson hídlást [M.bikal K; RAk 304].

szélecske 1. kis földszél; bucăţică de pămînt arabil care se află la marginea unui teren; Bodenstreifen. *1607:* Tudok egi zelieczket az to mellet [Szacsva Hsz; BLt].

2. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: szélecskényi; de o lăţime; ein streifenbreit. *1803:* ègy szeletske hoszszu rojtos végü Kendő [Harangláb KK; UnVJk].

széled elszéled, szétoszlik; a se împrăştia, a pleca/fugi în toate părţile; sich (in alle Richtungen) zerstreuen, auseinanderlaufen. *1662:* A nyavalás pórok látván, hogy mindenfelől környülvétettek, sokan is kezdtek volna közülök elhullni, fegyvereket elhányván mindenfelé szaladni és szélledni kezdének [SKr 146]. *1678:* Az mely része a hadnak Almás völgyére s Dés felé széledett, az is az generálnak híre nélkül lett, mindjárt megparancsolta, kitakarodjanak [TML VIII, 96–7 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

széledés terjedés; răspîndire, întindere pe o suprafaţă mai mare; Auseinanderlaufen, Ausbreitung. *1764:* a malom árkának dagálya a meddig tart a malmon felyel, láthato képpen attol fogva kezdödik s láttzik a viznek szelyedése, szerte menése [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 149].

széledez 1. áradoz, terjedez; a se răspîndi; sich verflüchtigen, sich verbreiten. *1596:* Hogi az Scolában a' Cloacanak nagi gonoz zagat hogi az kamarak kezibe ne zeledeznek preúenialny akartak volna, Az chatorna es a' fal keozeot valo keozit dezkawal es sendelel be weretettuk [Kv; Szám. 7/II. 21].

2. bódorog; a hoinări; sich (nach und nach) zerstreuen. *1823–1830:* Utoljára azután az anyám is biztatott, hogy ne széledezzünk, hanem menjünk haza az apámhoz, s hazatelepedtünk[a] [FogE 84. — [a]A szülők válása után].

3. szétszéled/szóródik; a se răzleţi; sich zerstreuen. *1823–1830:* Bár a deákok is ne szégyenlenék ilyenkor rendben menni, mint az utcákon idestova széledezni [FogE 121].

széledező oszladozó rész; partea împrăştiată/răzleţită (a armatei); versprengte Teile. *1614:* az Básta hadának utoljával és széledezőjével egynéhány hétig erős csatázást üztünk-tartottunk [BTN 49, BTN^2 51].

szelel 1. *ts* gabonát szeleléssel tisztít; a vîntura; windsichten (Getreide). *1782:* mikor Tsiki János honn nem volt ... akkor supolta a rosot, szelelte [Kézdimartonfva Hsz; HSzjP Juditha Szabo Conjunx Samuelis Szabo Jobbagionis (50) vall.].

2. *tn* átengedi a levegőt; a lăsa să treacă aerul; sich lüften; die Luft durchlassen, lüften. *1843:* Eresztő vagyis német csapakat meg kell vi'sgálni, mikor vétetnek, hogy ne szeleljenek [KCsl Kemény Dénes kezével].

3. szellőzik; a se aerisi, a avea aerisire permanentă, a fi expus curentului de aer; sich lüften. *1732:* földben ásott Cser Sas fákra, s talpakra épült jo tágos Csűr vagyon mely(ne)k oldala a Sasok között Csere deszkával néhol ki vagyon rakva, nehol pedig bátran szelel [Báld K/Szászsztjakab SzD; TSb 51].

szelelő I. *mn* (gabonát) szeleléssel tisztító; care curăţă semințele de impurități prin vînturare, de vînturat cereale; Windrichter, Windreiniger (Getreide auf diese Weise reinigen). *1814:* a Gabonásnak ... eresze alat két rosz Hombar és égy jo és égy rosz gabonát Szelelő malom [Mezősályi TA; RLt Rettegi Sándor inv.].

Szk: ~ *rosta. 1786:* Egy szelelö Rosta [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36] ✳ ~ *vasrosta. 1724:* Nagy öreg szelelő vas rosta, két fa rosta [Koronka MT; Told. 29/12].

II. *fn* szellőztető-nyílás a bányában; orificiu de aeraj, gaură de tiraj (pentru aerisire); Lichtloch, Zugloch. *1806:* Öll Számosok Nevei a Szelelőknél [Tresztia H; Ks 109 Vegyes ir.].

szelence 1. kis fedeles doboz; cutiuță, cutioară; Dose. *1589:* Borbely zerzam ... Ket zelencze[a] | Borbely zerzam ... Egy Szelencebe theriek keves [Kv; KvLt Vegyes I/2. 71, 73. — [a]Fels-ból kiemelve]. *1669:* Én nem vagyok borbély, hogy ő kegyelme írat, szelenczét emleget, hogy nincsen ahoz dologhoz [TML IV, 536–7 a fej. Teleki Mihályhoz].

Szk: *borbélynak való ~. 1711:* 1 Borbélynak valo Szelencze ... 5// — [ApLt 5 Apor Péter inv.].

Sz. *1661:* Magam felől írhatom Kegyelmednek, mint ilyen mód nélkül ily nagy dologban elegyedett ember, kinek sem iram, sem szelenczém, úszok az nagy vízben, vagyok reménteleségben [TML II, 71 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. ? *1780:* miis veröink dézmáját meg adtuk adojával edgyütt, szénért kőért pénzt fizettűnk, némelyikünk adós is az afféle szelentzének (így!) árrával | ha meg nem engedtetik maradott vasaink fel mivelése, mi haszna lenne, hogy szenre, lóra, szolgára veröre költettünk ... némelyikünk telyességgel elégtelen lenne az uj munkának el kezdésére, hanemha abból a' szelentzére valo költségre fundust tsinálhatnuk (így!) [Torockó; TLev. 9/17].

◇ **Hn.** *1722:* Szelentze Aj torkában (sz) [Váralmás K; KHn 311]. *1813:* Szelentze áj torkb(an) vagy piros alma oldalán (sz) [uo.; KHn 314].

szelep ?házfödél alakú (pásztor)kunyhó; colibă (păstorească) cu formă ascuțită ca un acoperiș de casă; hausdachförmige Hütte. *1585:* Magiar orbay Nag' Mihaly falusi eskwt biro ... uallia kerenek mi töllwnk Fabian Janos, es Gorgphj (!) Balas ualamì Zelepnek ualo fat, karot az erössben [AF; GyK].

szelepelt ' ? ' *1581:* vegeztek ò kegmek hogy az ganet kit az hid kapun ky viznek az wyonna(n) zelepelt vtra vigiek [Kv; TanJk V/3. 236a].

szelepes ' ? ' **Hn.** *1758:* A' Nyiresen a' Szelepes főb(en)(k) [M.kiskapus K; EHA]. *1891:* Szelepes á(rok) [uo.; KHn 173].

szeles 1. vîntos, cu vînt; windig, windreich. *1807:* Januarius la ... az időis szeles fergeteges volt [Dés; KMN 344]. *1823–1830:* 24-ik március. Hálából[a] megint visszasétálánk Lipsiába délig, kevés tavaszi esővel, szelessel [FogE 193. — [a]Halle]. *1842:* a' kérdéses időben olly Zivatoros, szeles, sötétes, és esös volt az idő hogy tám a' természet is kedvezni akart a' tolvajnak [Km; KmULev. 3 Jac. Fink (42) vall.]. *1847:* Késő, hideg, kelemetlen Tavasz ... száraz, és szeles, — ugy hogy a tavasz vetések egy része junius elejénn, az esőzés kezdődésével kezdett csak keldegelni [KCsl Kemény Dénes lev.].

Szk: ~ *havazás. 1790:* Az Juhokis tsak abba a Zivatar (!) szeles havazásba ettek szénát egy hétig, azután éjjel nappal a mezön vagynak [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] ✳ ~ *idő. 1585:* Veottek eo kgmek zemek eleybe(n) az Zent Peter egyhazanak puztasagatis, mely miath az Egeknek haborusagy az Jstennek Jgyeienek (!) halgatoyt el tauoztattiak ... onnet ... Nyarba az Nagy hewsegh es az Zapor esseok, Tely wdeöben az ho Eses, es egieb Zawaros hidegh zeles wdeok, fergetegek [Kv; TanJk I/1. 6]. *1749:* azon szeles üdön meg erötlenitven az ökrököt ugj döglöttök meg [Marossztkirály AF; Told. 25]. *1782:* Donat Istvan Uram tugya ked hogy meg tiltatott ... az pipázás iljen szeles üdőben ... ? [Szörcse Hsz; HSzjP]. *1836:* A Gyermekek Istennek hálá egésségesek, bajosan szokhatnak a Házba üléshez, a mostani hideg szeles, nedves üdöben kü(nn) nem járhatván [Zsibó Sz; WLt Nagy Lázár lev.] ✳ ~ *tavasz. 1847:* Az öszgabonák is meg gyérültek a hideg szeles tavaszonn [KCsl 13 Kemény Dénes kezével].

2. széljárta; bătut de vînt; windig, von Wind durchweht. **Hn.** *1576:* wulgo Zelesbercze [Középlak K; KHn 294]. *1772/1812:* Szeles ájban (sz) [Kál MT; EHA]. *1775:* a' Szeles Birtzre rug fel [Kide K; BHn 94]. *1806/1835:* A Szeles bértzen lévő erdő [uo.; BHn 97]. *1828:* Széles [Szék SzD; EHA].

3. szeleburdi, hebehurgya; fluşturatic, zvăpăiat, zvînturat; windig, schuselig. *1710:* Vay Mihály, a veje, kevély, negédes, szeles ember lévén, az annál inkább mortificált bennünket | (Kálból) Fejérvárra menék udvarhoz, ahová érkezék ... gróf Seeau, Csúfos kisded, görbe hátú, szeles ember [CsH 197, 321]. *1710 k.:* A vén papok és mesterek, s azok között Keresztúri Pál is ... episcopalis és a filozófiában aristotelicus volt, úgy ez a Basirius is; de ez mint Anglus, archidiaconus Northumbriae felette zelosus és szeles volt [BÖn. 547]. *1820:* kéntelen vagyok a Mgs Ur Udvaráhan valo Járástol magamat elvonni, mert Burján szeles, indulatos ember lévén, ne talán tám valami illetlenséget tselekszik [Berz. 11. 75]. *1823–1830:* Reggel felébredvén, Gyarmathi Szilágyinak beszélleni kezdette, hogy Radnótfái milyen kevély és szeles ifjú [FogE 162].

Szn. *1570:* Zeles gergelnę | Zeles Gĕrgh [Kv; TJk III/2. 114, 166h]. *1572:* Zeles Antal [Kv; TJk III/3. 40]. *1584:*

Zeles Miklosne | Zelesne [Kv; TJk IV/1. 248, 251]. *1653:* Szeles Mihalj [Ilencfva MT; DLev. 1. II. B. 12]. *1849:* Szeles Károly [Szu; Borb. II].

Némelyik adat a *széles* címszóhoz is tartozhat.

Szk: ~ *magaviseletű. 1834:* Nemes Budafalvi Bors Sámuel Hites Ügyész ... szeles magaviseletű, különös ruházatú [Dés; DLt 481].

4. ficánkoló, fickándozó; zburdalnic; tänzelnd. *1599:* Zebeny Georgine Cathalin azzony ... vallja ... az lowak mind el zakadoztanak volt es az fel lajtaris el esset az lorol ... az lowakis majd zelesek vala (így!) Akyk az eleott az zeker eleott voltak amelj el deolt Menihart deakkal [Kv; TJk VI/1. 379].

széles I. *mn* **1.** lat; breit. *1587:* Veottem ismetlen Eott zeles keowet az Kemence zayahoz d. 20 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 7 Zabo György isp.m. kezével]. *1648:* mentunk oda, az hun ... az eleot vagi Eoregh zendelies Cziür volt, es vagi szeles kerteles keorülle [Nagygorbó SzD; JHbK L. 12]. *1652:* leszas kert, egyik oldalán vagyon egy széles ajto hely sövénnyel be fonva [Görgény MT; Törzs]. *1662:* Ahol a Tiszát szintén a vár alatt, ahol a Bodrog béesik a Tiszába, nagy öreg hajókra olly széles hídlással köttette vala által, hogy két szekér egymás széltében könnyen rajta elmehetne [SKr 249].

A. épületre, építményre von.; referitor la clădire, construcţii; breit, weit, wuchsig (Bauwerk). *1681:* Konyha elöt valo kő bóltos széles Tornácz [Vh; VhU 518]. *1716:* Ngtok aszt parancsollya hogy az puszta pinczet s az felette valo hazat botoztassam meg de az kömivesek Aszt mongyak hogy nem lehet meg boltozni mivel hogy szelles az pincze az botya fel vetödik az ablakok(na)k s ajtok(na)k majd felere [Szamosfva K; Ks 93 Biró Márton lev.]. *1732:* Mellj Nemes Curiában mennek bé a' Falu felöll, földb(en) fel-ásott más fél kapu Zábén, fa sarkon és horgon nyilo széllyes sövény kapun [Erdőszengyel MT; Told. 11/67] | Concludaltuk hogj Csatani Ispan ... oda az hol az regi utt volt jo erős sziles hidat keszittéssen ezen a heten [Dés; Jk 431a]. *1756:* (Az ajtónak) két felé nyiló ajto Táblái vadnak fenyö Deszkából környül széllyes Párkánnyal meg Párkányozva, mindenik két két Vas sarkokon Nyilnak be egj Kis Boltban mellyek közepette lévő Vas horoggal Zárattattnak öszve [Branyicska H; JHb LXX/2. 21] | A Kis Aszszonyok házába ... nagyok az ablakok ... melegittetik nagj széllyes Lazúr vagy feketé szinű kivül fűttő kemenczével [Déva; Ks 92. I. 32]. *1766:* az I. Attya ... széles Házát keskenyittette [Torda; TJkT V. 321]. *1825:* Elsö vagy külsö haz ... régenn Palota lévénn nagy Széles ablakokkal és Csinoson el készittet párkanyokkal meg Czifrázott stakaturával volt fel keszitve [Szárazpatak Hsz; SzentkZs Conscr. 328].

B. bútorzatra von.; referitor la mobilier; breit, groß (Möbel). *1628:* Az kwlseő tár házban. Egy feier szelés alaczion wrez ladaczka. Valami kolcziok vadnak benne [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 8]. *1637/1639:* Az felseo palotaban uagjon egj teorpe labu szeles io njoszolya az agj feonel [Kv; RDL I. 111]. *1681:* 2. Erkély ... Ezen Erkélyben vagjon egi nagi vak ablak, faragot kübül valo széles ülö helyevel [Vh; VhU 535]. *1837:* égy széles lapos vas pántos tőrpe láda [Szentbenedek SzD; Ks 88. 15]. *1865:* Két darab régi széles politirozott ágy [Szárhegy Cs; LLt].

C. kelmére, asztalneműre, ruhára, ill. diszítményeikre von.; referitor la ţesături, la albituri de masă, la haine, precum şi la ornamentaţia acestora; breit, großflächig, reich (Stoff, Gewebe bzw. Verzierung). *1574:* Vagion egy fekete zeles himmel hant Eleö keöteö vyon vy [Gyf; JHbK XXI 12. 5]. *1652:* Harmadik szoknia, Zeóld Aranias Viragos Terczella az allian egj rend szeles Aranj csipke prem azon alol galantal szeget [Mihályfva NK; JHb XXII/41]. *1696:* Hollo szin kanavászon Egy rend szélyes Ezüst kőtés az allyán válastol [Gysz; MNy XXXVI, 198]. *1728:* Egj fejeres csillagos varrot abrosz, szeles rettze a kőzepin [Lisznyó Hsz; SVJk]. *1736:* harmad napján[a] ... az menyecske anyja ... az násznagynak selyemmel szött, fejér selyemmel szépen megvarrott, szélyes csipkével ujjait megczifrázott inget is küldött [MetTr 392. — [a]A menyegző, ill. lakodalom]. *1754:* valami igen szép nagj széljes Sávos Asztal keszkenjöket szegtenek bé [Felfalu MT; TGsz 33]. *1759:* 1733 tájban kezdének csak igen keskeny nyakraszorítókat vagy pántlikácskákat az ifjú leányok és asszonyok viselni. De már most oly széleseket kötnek a nyakokra, mint az férfiak nyakravalója [RettE 91]. *1793:* az a' Kriminalis teremtette Aszszony Csernátoninak Uniformist is csináltatott széles paszomántal [Udvarfva MT; Told.]. *1803:* Vastagotska Len vászon szép és jó Kendő, mely(ne)k két végei égyforma Totosan szött négy négy keresztül valo szélesebb 's keskenyebb különböző szinű fejtöből valo pántlikázással [Harangláb KK; Palotay 21]. *1809:* Sem Sákot, Sem Vásznot ollyan széllest sohult Procesusomba tanálni nem lehet [Szu; UszLt ComGub. 1659].

Szk: ~ *gallérú. 1644:* Granat mente volt zeles Galleru Roka mallal belleót [Mv; MvLt 291. 431a] ✳ ~ *karazsiaszél. 1599:* Zaz Jstwan Vizen. Zakmarra ... 5 Veg Zeles karasia Zeltt ... //25 3 Veg keskeny karasia Zeltt ... —//9 [Kv; Szám. 8/XIV. 9 hj] ✳ ~ *módi. 1807/1818:* 10 Sing Szines pikét ... 26 Sing Széles modi téli spántz [Mv; Told.] ✳ ~ *párta. 1575:* Egy széles öreg gyöngyös parta, havaseli módon való [Szúv; Veress, Doc. II, 78]. *1727:* Arany mi ... Öt bogláru Szelyes öreg Szem gyöngyökből Valo Parta [Marossztgyörgy MT; Ks gr. Petki Zsuzsánna kel.].

D. lószerszámra von.; referitor la harnaşamente; breit, großfähig (Pferdegeschirr). *1673:* Egy Bagariára csinált, pillangos szélyes aranyas szerszám fék, szügyellő, farmatring Zabola, fekemlő szár nelkül [Fog.; Utl]. *1688:* Lora valo szérszám ezüst fonalas Majczos fele Agya szügyelője ritkas szellyes boglarral megh hányvá | Egy Eőregh Szellyes Rostelyos és Arányos lora valo szérszám ... ezüstős Kármány Zabolaval. kinek Tarka Majcz féklemlő (!) szara [Beszt.; Ks S. Misc. 27]. *1697:* Felvinczi Sigmond Ur(am) egj uttal Gernyeszégre[a] hozott egj egész lora valo öltözetet, ugj mint Portai Szeles feket, igen szép köves orrodzójával edgjűtt [JHbK XXXII/25 Sig. Korda (35) vall. — [a]MT]. *1705:* Edgy szeles Törők szerszám Jáspis kő az szugyelőjén az ket pofajan Türkeses orodzoja [Cege SzD; WassLt Vas Dánielné lelt. Rettegi György kezével].

E. ember, állat testi tulajdonságára von.; referitor la însuşirile corporale ale oamenilor şi ale animalelor; breitgebaut, breitschultrig (Mensch, Tier). *1757:* Egy pár kiketz az egyik monyok a másik szillyes, 4, 5 esz(ten)dősök [Pusztasztmiklós K; Berz. 3. 1/9]. *1811:* Szügye széles, kiáll, mégis takarékos[a] [ÁrÉ 157. — [a]Gr. Bethlen János szerint a ménesbe való lónak].

Szn. *1602:* Széles Lukács szab [Szenttamás Cs; SzO V, 221]. *1603:* Mich. Széles jb [Ilencfva MT; SzO V, 262]. *1614:* Szelies István [Szentegyházasoláhfalu U; BethU 111]. *1636:* Széles Mihalj [Lukafva MT; DE 1. II. B. 7]. *1717:* Széles György [Sárd AF; EM LII, 161]. *1758:* Sze-

lyes Mihály [Kv; Ks 101]. *1784:* Széjes István | Széjes Josef | Széjes Istvánné | Széjes Péter | Széjes Ferencz [Béta U; IB]. *1840:* Széles András [Dés; DLt]. *1842:* Szélles György [Kv; KmULev. 2].

Án. *XVIII. sz. e. f.:* Szillyes (ökör) [Pf]. *1732:* Sziles (ökör) [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. *1757:* szillyes (ökör) [Pusztasztmiklós TA; Berz. 3. 1/9]. *1761:* Szíles (ökör) [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3]. *1801:* Széles (ökör) [Sztrézakercsesora F; TL].

Szk: ~ *ábrázatú. 1828:* Petrotzi Gáspár … széles ábrázatu, kosorru [DLt 768 nyomt. kl]. *1844:* Kemény Pál … máros szemü, sáppadt széles ábrázatu [DLt 960 ua.] ✳ ~ *állú. XVIII. sz. eleje:* Mindenek felet Curáld, hogy Széles egyenes ályu Ménlora tehes szert [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1853:* Ujparaszt … Salamon Miklós … széles kopár állu [Kv; DLt 403 nyomt. kl] ✳ ~ *farkú. 1816:* Egy csóka szemü széles farku Bihal [HSzj *csókaszemű* al.] ✳ ~ *homlokú. 1762:* egy asszony ember is szélyes homloku nagy orru [Esztelnek Hsz; HSzjP] ✳ ~ *nyakú. 1789:* szügyes, szélyes nyaku és temérdek dereku, vemhező [HSzj *nyergeshátú* al.] ✳ ~ *orrú. 1807:* Sajtos Von … tõmpe szélyes orru [DLt 850 nyomt. kl] ✳ ~ *szarvú. 1690:* Beres Ökrők … Kek Szelyes Szarvu 7 [BK. Kentelki inv. 14–5]. *1692:* Negyedfü Tulkok .1. Sarga Szeles Szarvu [Mezőbodon TA; BK Inv. 23–4]. *1757:* Egy pár kormosok szellyes Szarvú 1 eszt(en)dõsök[a] [Pusztasztmiklós TA; Berz. 3. 1/9. — [a]Tulkok]. *1760:* az … Aszszony eõ Naga … Paraszka Nyikulájnak égy széles szarvu barna tulkot ajándekozott [Doboka; SLt XXXV. 13 Medve János (40) provisor dom. vall.] ✳ ~ *szügyű. 1804:* Barna pej, mértékes, széles szügyü, ki-állo szemü, capitalis Kantza, hét Esztendõs [DLt nyomt. kl] ✳ ~ *testű. 1783:* (Az egyik kanca) három Esztendõs egy kevéssé Sárga pej szõrű, magos szál, szélyes testü, hoszszu dereku [Dálya U; Sár.] ✳ ~ *torkú. 1638:* az Nagi es io sziles torkü Huzomos italükat keszoczere szoritotta[a] [KJ. — [a]Az Isten] ✳ ~ *vállközű. 1850:* Simon Lászlo … mintegy 40 éves … széles válközü [DLt 1505 nyomt. kl].

F. tárgyra, készítményre von.; referitor la diferite obiecte; groß, breit, sparrig (Gegenstand). *1632:* Két szeles talner [Fog.; UF I, 134]. *1636:* Egi io fw hordo czieber két sziles Abronczi uagion er … f. — d. 10 [Kv; RDL I. 109]. *1685 e.:* Hinto derekara valo szeles karikák Nro 4 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 5]. *1730:* egy Szarvas korso … Széles Talpall [Kv; Ks 15. LVIII. 6]. *1756:* Ember lábára való szélyes vas 1 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 15]. *1761:* Nyoltz harangon szíju nintsen, õtnek penig vteje, a' tõbbinek szélyes Csattyai, és széles bérlett viseltes szíjai vadnak [Szpring AF; JHb XXIII/31. 38]. *1840:* Dezméri születésü Tirnován Leontye … Vitt magával el … 1 derékra való ocska elszakadt szíjut szélest [Dés; DLt 1044].

Szk: ~ *fejű. 1587:* Az Georgy Marther … Esmeg Chinaltatot az Czyganokal 8 zeles feyo zegeket atta(m) f. — d. 4 [Kv; Szám. 3/XXIII. 17]. *1651:* Edgy Selyes fejú Rubint Gyürü mellyben vagyon edgy szelyes Rubint [WassLt Wass Judit kel.] ✳ ~ *szélű. 1679:* Becsi egyben járo szelyes szelü onn Tál nro 4 [Szentmargita SzD; KGy] ✳ ~ *talpú. 1823–1830:* Magának s elsõbb rangú vendégeinek külön és jobb bort tartott[a], és egy fertályosnál kisebb, széles talpú, ormos karafinban tették fel [FogE 135. — [a]Bethlen Pál].

G. növényre, állati termékre von.; referitor la plante, la produse animaliere; breit, rundlich (pflanzliches tierliches Produkt). *1587:* Margit Bernard doctor Zolgaloia vallia … Kowach Imreh huswet Napian Syrwa Ieowe be, vram megh mosdata, es ot Eowek, de Nem latta(m) hogy egy zeles leweletis Igyarto Georgy Mutatot volna Kowach Imrehnek [Kv; TJk IV/1. 593]. *1869:* nézegettem a tojást minden oldalrol de nem láttam semmit, mig ugy nem állottam, hogy szemem, a tojás, az ablak-tányér, s a nap egyenes irányban nem voltak, ekkor láttam hogy a tompább felében van egy kerek, széles fekete pont, s erre lettem figyelmetes, néztem másokat is, de nem mindenikben volt ilyen [Mk Balog Simon székely zs gr. Mikó Imréhez].

2. nagy/széles kiterjedésű; larg, întins, cu suprafaţă mare; ausgedehnt, breit, weit. *1570:* az Zeles parlagy feoldet Seredy el foglalta vala … tudom hogy czucza andras Jobb attiae Zabo Lazloe volt [Magyaró MT; Eszt-Mk]. *1593:* Tudom azt hogy azt az peres foldet … fratay myklos Vramjs zantotta vetette … az mihes felol valo vige zilesb es az falv felol valo vige keskemb [Berkenyes K; SLt S. 39 Kis Ilko Zeolos Jakabne vall.]. *1600:* mo(n)da Zombatfalui Benedek, vra(m) az feöld hanias az mienkre esik, Vrasagod ne haniassa az mienkre, Monda Telegdi Mihaly cziwekelliek bellieb, eleegh zelies itt az feöld [UszT 15/269]. *1677:* Marhajokot azon az uton, es csak anyi szelyés uton hajthassák fel s alá pascuatiora … a meddig … esztendõnkent ki mutattják s determinállyák [Csanád AF; JHb XXVI/42]. *1751:* égj rõvid széles fõldet … vicinallyák aloll a Falu réttye, fellyül az Mérai ut [Burjánosóbuda; JHbK XXII/14]. *1753:* az ország uttya … leg alább két ölnyivel széleseb vala [Nyárádsztbenedek MT; Told. 28]. *1757:* meg mérvén ezen Nemes Lako Jószágot … A Közepe tájékánn altal pedigh mivel kebele vagyis széllyesebb (!) mint ă meg mondott betűje vagyon negyven-két öl egy Sing és egy arasz [Szentmihály Cs; Sándor conscr.]. *1771:* még az Utrizált Királyfalvi malmat nem épitették, addig ezen Malman alol az Viznek széllyes és Nagy oblőssége volt [Dombó KK; JHb XX/26. 4]. *1772:* a' Mikes Malomtol fogva le addig a' Küköllő árka szélesebb a' Martya kissebb, folyása egjenesebb [Ádámos KK; JHb LXVII/294]. *1811:* (Az árvízzel) sokkal könnyebb módon bántunk, Mert tsak égy nem széles tsaló sántzot hántunk [ÁrÉ 40].

Hn. *1636:* szeles parlagh hagaiaban (sz) [Tarcsafva U]. *1638:* Sziles Szigeth [Bonchida K; BfN]. *1652:* az Szeles erdő felől (sz) [F.szentmártonmacskás K; BHn 140]. *1666:* Szeles Parlaghnál (sz) [Illyefva Hsz] | az Szelies foknal (k) [Szentimre Cs]. *1692:* Rõ szelyesb(en) (sz) [Torja Hsz]. *1703:* Szeljes parlagnal (sz) [Bardoc U]. *1713:* Szelyes volgjb(en) (k) [Fejérd K]. *1718/1801:* A Széles Tõviss nevü Erdõ [Küküllőpócsfva KK]. *1733:* Széles tallo (sz) [Bogártelke K; KHn 184]. *1738:* az Szélyes erdõb(en) (e) [Mezőmadaras MT]. *1754:* A Széles vőlgyben (sz) [Hosszúmacskás K; BHn 142] | A Szeles főld (sz) [Radnótfája MT]. *1758:* A Széles pallag alatt (sz) [Bh]. *1772/1869:* a Szellyes oldalon (sz) [Tűr AF]. *1779:* az Széllyes parlag nevezetű helyben (sz) [Csöb U]. *1781:* A Szélyes utban [Mákófva K]. *XIX. sz. eleje:* A' Szilesben (sz) [Mikefva KK]. *1802:* Széles nyílokban (k) [Meggyesfva MT]. *1804:* ki vevék … Szíles nevezetű hellyít hogy Szőlőt építsenek reája [Csekelaka AF]. *1806:* Szíles nevű Szőlő hegyben (sző) [uo.]. *1815/1817:* A Széllyes Földőn (k) [Vágás U]. *1825:* a Szélles kut nevű hellyben (sz) [Zágon Hsz]. *1832:* Szelyes parrag (sz) [Száldobos U]. *1835:* Széles Völgyben (e) [Kisillye MT]. *1851:* a' Széles főldẽn innen (k) [Csomafája K; BHn 63]. *1891:* Szelestallo [Bogártelke K; KHn 187].

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Szk: ~ *birodalom. 1619:* Megirtóznék Kegyelmed, ha látná Kegyelmed az lengyel raboknak bőségét csak Konstantinápolyban, hát a széles török birodalomban! [BTN^2 223] ✳ ~ *világ. 1614:* Most immár ugyan azt akarja az hatalmas császár, hogy ha őhozzája tartja az hűséget Erdély, épüllön mégis az békességben, mert az hatalmas császár azért szerzett békességet ez széles világon való fejedelmekkel, hogy az ő birodalma alatt való országok megépüljenek, ne romoljanak [BTN^2 74]. *1620 k.:* Egiptus csudálatos bő föld, hogy ez széles világ kerekségében annál bővebb föld nincsen [BTN^2 411]. *1699:* Én, vagy fenyeget ő nagysága, vagy nem, de míg élek, bizony igaz szolgája leszek és ... azt kivánom, hogy az széles világot bírhassa [TML IV, 595 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

Sz. *1619:* Azt soha ne gondoljátok, hogy az én uram őrizze váratokat, mert az bizony soha nem lészen, mert az én uram nem kötheti lábához mind az széles pusztán járó latrokat [BTN^2 232–3].

3. öblös; larg, pîntecos; bauchig, ausgebaucht. *1593:* az leany az bortth kezembe(n) ada ... kerdem ha megh vagione, s monda ... hogy megh vagion cziák hogy az zomokban ne m teczik mert Jgen zeles oda alat [UszT]. *1598:* 6 zeles chebret weotem kibol az kwmiesek Raktak ... d 60 [Kv; Szám. 8/III. 9]. *1637:* Az masik szin alatt uagyon egy nagy szelyes seletrom (!) feözeö wst [Fog.; UF I, 398]. *1650:* az ezűst poharaim között vagyon egy tőrpe szeles poharka aztis agyak az monostori Peter kezeben az teóbbivel együt [Kv; JHb III/7]. *1699:* Egy őrögh üst hat vedres tőrök országi az allya Szeleseb a szajanal [Boroskrakkó AF; BfN dobozolt anyag VI]. *1732:* két edénj mosó széles cseber [Kóród KK; Ks 12. I]. *1794:* Csap alá valo Széles Törpe két fülü Fenyö Cseber [Nagyfalu Sz; CU].

Szk: ~ *szájú. 1735:* on fedelü Kristály bokáj 5 Széjés száju Kristaj bokáj [Ks 38. V]. *1756:* Széles szájú, uborkának való Zöld úveg 1 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 28]. *1789:* Ezen Spiritusok vagy(na)k festett Cristally Üvegekben. Következnek az 4dik Stucliban lévö vastag széllyes szaju festett Uveg Edenyek [Mv; ConscrAp. 52].

4. nagy/széles (pengéjü); lat, cu o lățime (relativ) mare; breitschneidig. *1710 k.:* Vadászatban egyszer ... hogy ha ki a vadászat regulái és szólásoknak formái ellen vét valamit, a vadászat végén általtalfektetik a fogott vadon és széles jágerkés lapjával magok a fejedelmek egyet-kettőt ütnek csak gyengén az alfelére [BÖn. 572]. *1759:* az törökkel való hadakozás alatt annyira felvettük vala a kard s tarsoly viselést, hogy ritka ifjúember járt a nélkül. Még pedig nem hosszú, hanem rövid, széles kardokat viseltünk [RettE 90]. *1765:* Az összel a Teleki Ádám úr leánya lakadalmában ... ott volt[a], s egy nagy széles kard volt az oldalán, melyet nem oldott le mikor táncolt is [i.h. 188. — [a]Dujardin József]. *1855:* Az úr oldalán széles, rezes kard zöld szijjon csüngött, ráakasztva hatalmas nádbot rezes kókkal [ÚjfE 183].

5. szélességű; de o anumită lățime; breit (x m/km/u... breit). *1823–1830:* fél vagy egy fertály mértföld széles sincs ott[a] a Duna [FogE 168. — [a]Buda és Pest között]. *1829:* Négy és fél sing pergált Rf. 1. 11. sing széles gyolts Rf. 4 xr. 24 [Zabola Hsz/M.régen MT; TLt 196/830] | 5 Sing széles Spanialet ... 2 Rf 45 xr [Kv; Born. O. Ia]. *1840:* a K Monostori Papiros Malomnál ... a Bikkfa ormok a zsilipre egyik 1 1/2 öl hosszu a másik 4 schug és 8 czol egy schug szélesek készen ki vájva ki faragva [KmULev. 2]. *1852:* Egy nagy Plattenes Kementzéhez ... Két Prodrerni 14" széles 10 és 9" magos, 20" hoszu | Egy nagy Plattenes Kementzéhez ... Egy Lang Szoritto Suber 13" hoszu 14" szeles [Kv; SLt Vegyes perir.]. *1860:* meg vásárolta ... egy másfel öl Széles és 28 öl hoszszu részetske belsö birtokát [Mv; DE 2]. *1872:* Hajo Deszka 23. Szál 6. öl 4 sug hoszu 16. col széles ölle per 15 x [TSb 38].

Szk: *arasznyi ~. 1714:* egj araszni széles, s hoszszu Tűker [AH] ✳ *hüvelyk ~. 1844:* 23700 Darab 15. 16 hüvelyk hoszszu 2 1/2 hüvelyk kőzép széles aranyosi zsendely [Torda; KLev. 12] ✳ *hüvelyknyi ~. 1768:* egy hővellykni szellyes jó féle ezűst paszamánt [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 116] ✳ *közép ~ → hüvelyk ~* ✳ *láb ~. 1847:* egy láb széles Posta Dészka [Dés; Dlt 858] ✳ *tenyérnyi ~. 1763:* 1. Tenyérnyi széles ezüst gallérok 3. darab s 1 darab arany [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes inv.] ✳ *ujjnyi ~. 1763:* 6. Sing fekete ezűst Lapta rosás fátyol kürül edgy újnyi széles ezűst Csipkével [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes inv.].

II. *fn* széles tárgy; obiect lat; breites, breiteres (Ding). *1749:* Deszkák Perceptioja ... vettem Szellyesebbekett kapu táblazni valót No 6 [Kiskend KK; Ks 70 Szám. 51].

Ha. *1648:* szélyes [Komána F; UF I, 925]. *1673:* szeljes [Marossztkirály AF; IB. Bethlen Domokos hagy.]. *1677:* szelyes [Beszt.; Törzs]. *1683:* szellyes [Ebesfva; Törzs. Száva Péter szt kezével]. *1692:* szélyes [Bilak BN; JHbK L/36]. *1697:* szélyes [Szentmargita SzD; KGy]. *1711:* szélyes [Nagyalmás K; Ks 96 gr. Csáki István lev.]. *1716:* szelles [Szamosfva K; Ks 95 Biró Márton lev.]. *1732:* széllyes [Erdőszengyel MT; Told. 11/67]. *1752:* széllessebb [Nagylak AF; DobLev. I/251. 4a Puskás Gabrila (65) jb vall.]. *1756:* széllyes [Branyicska H; JHb LXX/2. 34]. *1757:* szélles [Jobbágyfva MT; BálLt 71]. *1771:* széllyes [Kük.; JHb XX/26. 2]. *1774:* szélessebb [Déva; Ks 73. IV. 10]. *1805:* szélyes [Mv; Told. 74]. *1851:* szélles [Kv; KCsl 11].

szélesbedés kiszélesülés; lățire; Ausweitung, Breiterwerden. *1843:* Hogy a nevezett árok eddig tépest, vagy szaggatást okozott volna, azt nem tudom — de hogy ezután ezen árok szélesbedésével nagy kárt fog okozni [A.jára TA; BLt 12 Jos. Bunda (66) figulus, col. vall.].

szélesbül szélesedik; a se lăți; breiter werden. *1843:* a kérdezett Kaszálloba ásatott árok ezután bizony szaggatást okozand, mivel az árokban lévő viz mind őrökké szélesbűlni fog [A.jára TA; BLt 12 Bumbuj Popa Silip (70) col. vall.].

szélesebbecske kissé szélesebb, szélesebbke; cu ceva/puțin mai lat; etwas/ein wenig breiter. *1754:* az egész épületnek hoszsza 16 1/2 Szeless 3 öl és helyenn szelesebbetskeis [Uzdisztpéter K; CU]. *1808:* A lábost szélesebbecske dészkára teszik száradni [Dés; MNy XXXIV, 121].

szélesebbecskén kissé szélesebben, szélesebbkén; cu ceva mai lat; etwas/ein wenig breiter. *1733:* Minthogy az hegy teteje felé meg rövidult az láb, potoltuk azzal hogy szelesebbetsken mertük fellyül, mint aláb [Kiskerék AF; JHb XXVI/44].

szélesebben cu ceva mai lat; breiter. *1810:* koporsomb(a) tévén ketzer 24 oráig fedetlen tartsanak, akkor bé szegezvén e koporsot fekete bakatsin boritékot mennél szélesebb(en) és hoszszabb(an) tégyenek a koporsomra [Héderfája KK; IB].

szélesecske 1. széleske; lăţişor; etwas/ein wenig breit. *1661:* én ott lételemkor amaz négyélű igen könnyű szélesecske hegyestőr vasakot árúltanak [TML II, 81 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1813:* szélesetske vékonyabb patyolat [Asszonynépe AF; UnVJk].

2. széleske területű; cu o suprafaţă (ceva) mai lată; ein wenig ausgedehnt, etwas breitflächig. **Szk:** *~föld. 1751:* A' Bordás Hegynek verő fényes oldalán alól egy szélesetske főld [Koronka MT; Told. 31/4] ✳ *~ gyepű. 1800:* az uton fellyűl az szőlőig az p(rae)tendalt Cziher széllyesetske gyepű [Ádámos KK; JHb XX/19] ✳ *~ gyümölcsös. 1844:* a Szamos vize a Szász fenesi határban levő Sodo (!)[a] réthez lassan lassan közelgetett, és a' Monostori Szőllőkhez is, a' hol az alyba Szelesetske gyümölcsös volt [Szászfenes K; KmULev. 1 Nagy Josef (65) col. vall. — [a]Elírás *Sodró* h., de ma is hallható a fenti alakban].

szélesedés szélesülés, nagyobbodás; lăţire; Breiterwerden, Ausweitung, Ausdehnung. *1724:* Nzts Galgai Rácz Péter ur(am) udvar ház helye itt a falunkba(n) ... extendalodott ... az falun le fojo patakocska felől el kezdődvén fellyűl a szeljesedes huszon két ölnyivel, fecske farkulag széljesedett ... Boros Borbára Aszszony eő kglme kertének a hatulyáig két ölett két elő arasz hiján [Derse SzD; JHb III/67].

szélesedett szélesült, nagyobbodott; lăţit, devenit mai lat; breiter/weiter geworden, ausgeweitert, großer werden. *1825:* minthogy az Emberi Nemzet elannyéra meg-sokasult, és csoportosodatt, — hogy az egyéb aránt is keskeny Piatzunk és Városunkban Országos Vásárokra jőni szokott Vásárosok(na)k illendő béfogadására tsak nem elégtelen, — gondoskodott városunk az aránt is — az egyébaránt nem szélesedett Piatzunk miként azokat magába bé-foglalhassa [Torda; TLt Közig. ir. 252].

szélesedik szélesül, nagyobbodik; a se lăţi/mări; breiter/weiter werden, sich ausweiten. *1724:* Nzts Galgai Rátz Péter ur(am) udvar ház helye itt a falunkba(n) ... extendalodott ... az falun le fojo patakocska felől el kezdődvén, fellyűl a szeljesedes huszon két ölnyivel, fecske farkulag széljesedett ... Boros Borbára Aszszony eő kglme kertének a hatulyáig két ölett két elő arasz hiján [Derse SzD; JHb III/67].

szélesen 1. lat; breit, breit ausgelegt (Bauwerk). **A.** építményre von; referitor la construcţii; Gebäude betr. *1732:* Baratfalvan aloll a Budorloi hataron jo magos dugason vagyon egy tóó ... Zugoja felvert Czővekekben bocsátott gerendakra széllyesen de nem régen padlot [Nagyida K; Told. 11/70] | az udvarbol ki szakasztott, Méhes kert, mely Csere karokra, veszszőből sűrűn font, erőssen támászozott, széllyesen Sátorozott fedet kertel vagyon bé keritve [Szászsztjakab SzD; TSb 51].

B. ruha/asztalneműre, viseletre von.; referitor la haine, la albituri de masă; breit, in der Breite, weit (Tracht, Möbel). *1736:* az menyasszony lakadalma napján ... az haját az fonadékból kifonták, azt szélyesen az hátán leereszteték | Az öreg rend asszonyok fekete selyem biborból csinált nyári palástot viseltenek, azoknak az két eleje s hátul az galléra szélyesen szélyes fekete selyemmel csinált csipkéből volt meg rakva [MetTr 343, 387]. *1823–1830:* emlékezem még olyan viseletre is, hogy a farakra abroncsot tettek[a], mely szélesen kikerekítette a szoknyát, és ezt verdigálynak nevezték [FogE 65–6. — [a]A régebbi úriasszonyok]. *1836:* Szöjen egy abroszt bokrétásan, mely négy féle bokrétából áll, ennek bordürje jo nagyba és jo szélessen szőve lészen Rosa Levél | Edgyet[a] Szöni kell Buzakalaszast — Szollővel — Levelével és Inaival jo Szélessen légyen a' Bordürje [IB. gr. Bethlen Sámuelné takácsnak szóló ut. — [a]Abroszt].

C. emberi, állati testrészre von.; referitor la părţile de corp ale oamenilor şi ale animalelor; breitgebaut, stämmig (Mensch, Tier, Körperteil). *XVIII. sz. eleje:* az melly Lonak ă fŭle meget egy tenyernyivel hajlik meg ă nyaka, es Szellyessen a' Szűgyibül exurgál ă nyaka Királyi Lovak; a' félék leg inkább a Szerruza (!) Lovak [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1757:* egy kórmos szőrű, szélesén de kajlásan fèl állo szàrvu őkre [Uraj MT; Berz. 14. XIII/36]. *1811:* Egész feje[a] nem nőtt hoszszan és szélesen, Tsak tsonton, husnélkül áll a' bőr feszesen [ÁrÉ 156. — [a]A ménesbe való szép lónak]. *1833:* hátán oldalán, ületjén, szèlesen el terjedt verhenyeges halál petsétek [Dés; DLt 200].

D. tárgyra von.; referitor la obiecte; groß, breit (Ding). *1747:* a Tisztarto uram mostani lako Házában ... találtunk Kŭrtet, réz pléh vagyon szélesen rajta Nro 1 [Szpring AF; JHb XXV/88. 3].

E. növényre von.; referitor la plante; breit, dicht, ausgewachsenen Pflanzen betr. *1818:* a Kertyéb(en) egy szélesen ki terjedett nagy Eperj Fa vagyon [Kide K; EMLt]. *1822:* (A) kertetskének égy negyed részit ... a' négy tábla kőrűl magosson fel nőtt és szélesen el bokrozott puszpáng foglalja el [Nsz; Told. 7].

2. szélességben; în lăţime; in der Breite. *1674:* An(n)o 1674 die 4 Novembris Szegödtem megh En Gavay Miklos Sztupina(n) lako Oroz Vaszillyal hogy az also Szovathon az mezöben az Czukas nevű el szokot Tot megh tőlcse mindenűt az gattyat, övig az mint maga viseli az övit addigh fellyeb tölcze olly szélesen hogy egy szeker el mehesse(n) az gat tetejen [A.szovát K; Törzs]. *1778:* (A) Nobilitaris Curia ... marad a Viduanak, annak felső végiben ki a szőllő allyáig levő Gyŭmöltsössel egyetemben; olly szélesen a mitsodás a Curia [Szentbenedek AF; DobLev. III/513. 2a].

3. kiterjedten; întins pe o suprafaţă (mai) mare; ausgedehnt, weitens. *1662:* a várnak szép erőssége volna kívül is, négy reguláris, ugyan jókora, merőn földdel töltött téglafalbástyái, közkőfal-kerítési, körös-környül jó nagy szélesen a Berettyó lévén alatta kiöntődve [SKr 647].

szélesít szélesebbé tesz, kiszélesít; a lăţi, a face mai lat; ausbreiten, ausweiten. *1730:* az hol eő kgmek[a] ollyat Talalnak ... az kik Telekjeket az Ne(m)es Város földibűl szelesitettek, mind azokat registralván Citátor Atyánkfiai által azokat eő kglmek Admoneáltassák [Dés; Jk 401a. — [a]Az okulátorok].

szélesíttetik szélesebbé tétetik, kiszélesíttetik; a fi lăţit/lărgit; wird breiter/weiter gestaltet, wird erweitert. *1826:* (Az eliszaposodott patakmeder) a' panaszlo Kelementelki Communitas által tisztittassék 's hányattassék ki és a' mennyiben kivántatni fog szélesittessék, sőt mélysége is a' szélességéhez képest accomodaltassék [Msz; GyL].

széleske I. *mn* szélesecske; lăţişor, destul de lat; ziemlich breit. *1710 k.:* én Istenem! ... csudálatos szózat és sugallás által a te dicsőséges jöveteledről nékem hírt adtál, kiváltképpen való gyönyörűséges jó illatnak nagy bőségét bocsá-

tád magad előtt, mellyel, mint valami drága olajjal, engemet felkenél és eltöltél, és ottan mindjárt szép, jó hosszúka, széleske, mindenik felől béírt levélnek látható formáját szállítád az én fejemre [BIm. 1007].

II. *fn* '?' **Hn.** *1835:* A' Széleskékben a' Tatrang között (sz) [Keresztvár Hsz; EHA].

szelesség 1. szélvihar; vînt puternic, vifor; Windigkeit, Windrichtung. *1710 k.:* magam egyedül decemberben anno 1663. indulék Angliába, mind a tenger szelességétől félvén, már télben, mind hogy Hispanicum Belgiumban is valamit lássak [BÖn. 581].

2. szeleburdiság, hebehurgyaság; necugetare, nechibzuinţă; Windbeutelei, Leichtfertigkeit. *1752:* (A tiszttartónak) se prudentiája, se activitassa nincs arra valo, hanem az nagy szelesseggel bogaroz minden fele [Mocs K; Ks 83].

szélesség 1. lăţime; Breite. **A.** (erdő-, föld)területre, vízre von.; referitor la terenuri (agricole, silvicole), la ape; Ausdehnung, Breite, Weite (einer Boden-, Wald- o. Waldfläche). *1579:* az Erdeonek Jawat penig aggyak niolcz Rudgiawal az zelessegere es tyzen hat Ruggiawal az hozzara [Kv; TanJk V/3. 182b]. *1580:* (A) Nyly feoldnęk ott az Zellossegi lęon mind az patakig, hozzasaga, Zaz es harmincz ket Rwd [Pókafva AF; JHb XXVI/8]. *1641:* az Kerezturj hataro(n) ... előlte megh Lazar Demien Kouaczj Miklost es egi hold feőld zilesigire voltam hozza mikor megh előlte [Sajókeresztúr SzD; BfN Araniaz Gieőrgi (35) jb vall.]. *1699:* Az eordŏgh kutban az Bodon kutnal leuŏ uerŏ fenyben ualo főldit ... megh meruen az szelljessege lon negj kŏtel az tizen harom eolŏs kŏtellel, es ket eoll [Gyula K; SLt AK 7]. *1761:* Sztanisának mindenféle Határait ... egy más kőzőtt fel osztottunk (!) ... négy száz egyenlő rèszekre, melj rèsz mindenik(ne)k külön külön áll hoszsza tiz, szélessége ismét öt Magyar, vagy oláh őlből [Sztanisa H; JHb LXVIII/2. 35]. *1777/1780:* (Az) Erdők ... edgj mástol nem distingváltatnak, hanem in Uno Continuo vagynak, azért ... mind a kettő egész accuratioval egyűvé merettetvén lett Napkeleti Szélessége Ul. Reg. 160 [Somkút SzD; JHbK LII/3. 162–3]. *1787:* (A földnek) a mostani Geometrica méres szerent hasza 82. szélesége pedig 47 öl [Bilak BN; JHbK XXIX/17]. *1854:* a két Barabás atyafiaknak tizennégy nemet öl szélesség méretvén, a' két Barthos atyafiaknak, és Czirjék Antal Urnak két felé mérve kilencz kilencz német öl juta szélességre [Albis Hsz; BLev.].

B. épületre, építményre von.; referitor la clădiri, la construcţii; Breite (eines Bauwerks). *1679:* Hoszszu, őreg Uy Palota. Ennek belöl szelessege őt őt öl; hoszszusaga 18 1/2 öl [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 48]. *1729:* Az Csízmadiak szinnyenek hoszsza tízen négy öl, szélessége penig más fel öl legyen [Dés; Jk]. *1816:* Vagyon egy Bor szin, hoszsza 12. öl, szélessége 4. öl, fa ágasokra épittetve [Varsolc Sz; Born. XXIX. 24/7]. *1838:* Oldala ... laposson faragott ... boronákbol vagyon kirakva két ölnyi hoszszuságára és ött singnyi szélességire [HSzj *mészoltó verem al.*].

C. szövésre von.; referitor la ţesătorie; Breite, Breitengröße (von Textilien). *1618:* Itt azon embernél, azkitől Nagyságod szőnyegit vásárlották, vagyon két szőnyeg. Egyiknek-egyiknek az hossza az ő singekkel 14 sing, az szélessége 7 sing [BTN^2 174]. *1701:* Éppen az napján[a] két Betsületes és okos ahoz értő Mester embereket Láto Mestereknek válaszszanak, kik Szorgalmatoson a' Posztotsinálo Műhelyeket el járják, ă Posztokat lássák és vizsgállyák hogy jol és emberül legyen tsinálva, ugy hogy mélto lehessen árulni és el adni, az csinálása penig az Posztoknak az regi rend szerent légyen szélyességére nézve [Kv; PosztCArt. 2. — [a]A céhatya- és céhmester-választás napján, újesztendő után]. *1838:* tsokalam kezeit a Grofné Nagyságának és instálak az vékonyab Asztal keszkenyőkhez mégy (!) egy fél font, fonalat mert nem tudam ki vetni az Széllessegit az tízen négy keszkenyőnek [Kv; IB. Konetzni Ignátzné Dombaji Anna Kamuka Takátsné gr. I. Bethlen Sámuelnéhez].

D. tárgyra, készítményre von.; referitor la diferite obiecte; Breiten, Größe (von Holzwaren, Gegenständen u.ä.). *1571:* Ezen Ez hetben Emberemet Bochyatanam oda fel ky az Ktek Embereywel az hawasra Menen es az dezkaknak zelesseget hozzasagat meg Mwtogatna [Szúv; BesztLt 3509 P. Zentmyhalffalwy szúv-i provisor Casp. Zech beszt-i bíróhoz]. *1670:* Az gombok felől mit tudok, Uram, írni? Hossza, szélessége csak az szokás szerint illendőképpen legyen [TML V, 119 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1681:* A' vas Kohra Keő Hanyo Tekenő minden Banja(n) mértékes legye(n); ugimint hoszsa két arasz, szelessege mas fel arasz [VhU 63]. *1705:* (A) Ladaknak hozza volt 5 sing szelessege 1 sing, magassaga a mint az ŏregh deszkábul ki tőlt [Kv; ACJk 61]. *1751:* én bé szálván a Gődőrben meg mértem volt az edény(ne)k szélességét az araszammal [Gyeke K; Ks]. *1773 k.:* 22 Februarii remeket mutatván ifjú Márton György ŏkglme, mely remek munkában talált a nemes Céh ... az fazékban avagy annak magasságában 1 fertály és fél szélességében 2 újnyit ... a tálnak magasságában talált az nemes Céh hibát fél fertályt, szélességében egy fertály és felet [Dés; DFaz. 29]. *1825:* A' Hijuban a' Szarufák ajjai kőzűl négy szál Dèszka szélességre meg vagjon bérelve [Dés; DLt 595].

E. szalma-, szénakazalra és farakásra von.; referitor la stog de paie, de fîn, la stivă de lemne; Haufenbreite (von Heu, Holz u.ä.). *1632:* Ezen czwres kertben uagion harom rakasban auagy szakasban uagott fa, eöl szamra meruen ul 122. Az szelessege negj eöl, magassaga harmadfel eöl [Fog.; UF I, 186–7]. *1633:* Az jdei aztagok ... Széna egi szakasz szeliessege ull. 3 magossaga ull. 2, kinek hosza ull. 50 [Komána F; UF I, 314]. *1638:* Cziüreös kert ... Vagjon itt az kertben kalongia, vagj boglia szena no. 14. Vagon eggj kazallalis, kinek hossza 34 eöl, az szelessege harmad fel eöl [A.porumbák F; UF I, 664]. *1648:* Zena ... az szenas fweleö kertben egy kazal forman rakott boglya szena, melynek hosszasaga org. nro. 3 magassagais szelessege org. nro. 2 seöuenyel be kertelue [Porumbák F; UF I, 850]. *1648:* Szélyessége az kazaloknak nro. 2 [Komána F; UF I, 937]. *1824:* Mely Csürös kertben tanáltatot egy kazal Szalma ... hoszsza 5 öll Szellessége 2 öll [Mezőbodon TA; Ks 89].

2. *vhány ujjnyi ~re* vhány ujjnyi szélesen; la o lăţime de un anumit număr de degete; ... Fingerbreit. *1802:* az Inas ... amint ki jőtt ... ugy meg űtőtte ... eő Nagysága kotsissa egy vasvillával főbe, hogy ha nagy dubicza kalapja nem lett volna, nem tsak három ujnyi szélességre hasadott volna bé, hanem egészszen ketté [Mv; Born. XXXIX. 53 Daniel Virág (17) ns togátus vall.].

Ha. *1702:* szilessege [Dés; KGy].

szélességint szélességben; în lăţime; in der Breite. *1625:* az Gatt kŏtesen alol mingiart mint egj harom lepesni szelliessegint (!) ualo porondos kŏueczes es hazontalan feoldet ismertwnk hogj altal szakaztot volna az uiz [UszT 176].

szélességű de o anumită lăţime, lat de ...; ... breit, von ... Breite. **A.** (föld)területre, helyre von.; referitor la suprafaţă de pămînt, la locuri; breit, in der breiten Ausdehnung. *1723:* Hát azt tudgyaé a Tanu hogy azon Nehai Egregyi János Házhellye soraban Eszak felöl lévő paraszt ház helylyek mind egy arányu Szélességüek [Dob.; RLt vk]. *1752:* Edgyaranyu szelleségűek(ne)k tudom lenni a két földet [Nagylak AF; DobLev. I/251. 3b Lad. Szepesi (36) ns vall.]. *1792:* meg szemléltetvén éppen ugy találtatott a birtokában ki botsáttatott földnek mekkorasága (: vagy is szélessegü Extensioja :) amint ennek előtte is, az Excellentiad földétől közben huzatott barazdával meg külömböztetett uolt [Kük.; JHb XIX/36]. *1819:* a' Nemes Esküttség ki menvén Határoztatott. Hogy a' millyen szélességű helyet a' Piatz szabad Helyéből ... kivánnak bé fogni, ugyan annyi szélességü Helyet, az Udvarokból a' Vartzagás Uttza felöl szabadnak künn hagyván, a kertet azon kért punctumbol egyenesen vinni köteleztetnek [Ne; DobLev. V/1026].

Szk: *közönséges ölnyi ~. 1784:* közönséges ölnyi szelességű Sessiotska [Galambod MT; Told. 42] ✳ *vhány fertály ~. 1756:* appropriált Pujutz Mihálytol ... azon részen lévő sessiobol ... más fél fertaly széllyességü hellyet [Bos H; JHb LXX/2. 63] ✳ *vhány kopjányi ~. 1662:* Az váron[a] felül napkelet és oldalról dél felől való részeit penig a városnak s mindenütt nagy mély és tágas, mintegy másfél ölnyi mélységű és majd egy kopjányi szélességű árokkal környülvették vala [SKr 484. — [a]A váradi váron] ✳ *vhány kötél/kötélnyi ~. 1735/1760:* (Az) öt kötél szélességü Kender föld ... hasonlo fele ... juta ... a Groff Bethlen Vrfiak(na)k | la Feketze ... lévő tizen egy kötélni szélességü jo hoszszu láb föld [Elekes AF; DobLev. I/160. 5, 6] ✳ *vhány (közönséges) öl ~. 1729:* àz hol regenten az Szamos vize folyt most halovany ... az halovany Circiter vagjon 60 vagy hetven öl szelességü [Kancapataka[a]; JHb I/19. — [a]Eltűnt település BSz-ban]. *1778:* szakasztottanak az Dobolyi Joseff Ur Retihez négy közönséges öl szelyességü Helyet [Nagylak AF; DobLev. III/508. 1b] ✳ *vhány lépés/lépésnyi ~. 1772:* Sombori Istvánné Bánffi Judith Aszszony által adott volt zàlogjára ... ött lépés szélljességü szőlőtskét [Pócsfva KK; Ks 64. 44. 17c]. *1808:* kétség kivül az ezen 4. Lépésnyi Szélességü hellyet az Tktes Exponens Ur Málé Földéből Tit. Keresztes Ur vette s borozdoltatta-el a' magáéhoz [Felőr SzD; BetLt 6 Joan. Junior Süket (44) col. vall.] ✳ *vhány német öl ~. 1845:* a' Killyeni család ... adott ... Kispál Károly Urnak 5. az az őt német öl szélességü helyet ... 's azt ... már kiis mérték [Sszgy; Kp V. 384] ✳ *vhány páros lépésnyi ~. 1826:* egy 13 páros lepesnyi széllessegü Buza földet vett [Ne; DE 2] ✳ *vhány rúdnyi ~. 1734:* (A divizorok) ki menvén a felosztasb(an) illy modott tarcsanak sellerek(ne)k az kik rajta laknak tizenegyedfel singes Varos rudgjaval mervén két rudnyi szelessegü egesz nyill földet [Dés; Jk 446b]. *1758:* a Kuruczia után az eö Nga Jobágyai ... hat rudnyi szelességü darab kaszállot ... néhai Frenk István Uram(na)k adván eö kglme ehez[a] foglalta [Mocs K; JHbK XLVII/18 Mintyes György (60) vall. — [a]A földhöz].

B. építményre, épületre von.; referitor la construcţii, la clădiri; ... breit, von ... Mauerbreite/Baubreite. **Szk:** *vhány ál ~. 1750:* két ál s két arasz szélességü Gabonás ház [Papolc Hsz; Hr] ✳ *vhány arasz ~ → vhány ál ~* ✳ *vhány láb ~. 1781:* Öt Láb szélességü, hat Láb magasságú Ajto meléki Felső es also kűszőbjeivel edgyütt nem egészen készültek meg a Párkányok [Öraljaboldogfva H; Kf]. *1825:* A Darotzine Boltja ... Hogyha a Boltnak a Város hellyén fekvő része el bontattatnék ... a lejendő boltotska ... még 5 Láb Szélessegűnek meg maradna [Dés; DLt 3] ✳ *vhány öl/öles/ölnyi ~. 1652:* Az Harcsa Fark Bástyára, vagyon egy bolt formán faragot kűből rakot kapu forma bẽ járo hely, hat fog' fa lépcső gradics előtte, az Ajto felet van ISABELA kiralyne czimere, belől egy ölnyi szélességű Tornácz [Görgény MT; Törzs]. *1662:* Székelyhíd várát rettenetes nagy munkával, az alatta való nagy mély ér vizébe négy ölnyi szélességű fundamentumokat éger-, cserés tölgyfa karókat és cövekeket ... verettetvén alá ... négy öreg reguláris bástyákra épittette vala [SKr 296]. *1691:* vagyon jo cserefából csinált tizen hat öles hoszszuságu, két öles, es egy Sing szelyeségü vámos hid [Szentdemeter U; LLt Inv. 35]. *1699:* Cseré fa sasokba rakot tizennyolcz öl hoszszuságu és ket öl egy sing szelyeségű ket rekeszben fel rakot ökör pajta [Szentdemeter U; LLt Inv. 31]. *1824:* vagyon egy fejér kőből készült s öt ölos hoszszuságu, két öll s fel szélességü Szalma fedelü Pintze [Mezőbodon TA; Ks 89] ✳ *vhány sing ~. 1691:* vagyon jo cserefából csinált tizen hat öles hoszszuságu, két öles, es egy Sing szelyeségü vámos hid [Szentdemeter U; LLt Inv. 35].

C. bútorra, házi dologra von.; referitor la mobile, la diferite obiecte casnice; breit, ... groß in der Breite (Möbel, Hausner). **Szk:** *vhány fertály ~. 1809:* heted fel fertály es egy hüveknyi (!) Szelyesegü Sák ... ezen Parajdi Processusban nem tanáltatik [Sófva U; UszLt ComGub. 1647]. *1834:* Egy mintegy fel sing hoszszuságu, más fél fertály szélességü egy jo hűvelykes Tenyér magosságu tarka papirossal bé vont Kártándliba ... voltak következendő portékák [TLt Praes. ir. 1062 özv. Báró Kemény Simonné lelt.] ✳ *vhány hüvelyknyi ~ → vhány fertály ~* ✳ *vhány ölnyi ~. 1710 k.:* Fordítám a szememet balkéz felé, hát ott ül[a] egy majd ölnyi szélességű királyi székben, a fejében majd három fertály singnyi magas aranykorona [BIm. 1027. — [a]Jézus Krisztus] ✳ *vhány singnyi ~. 1809:* Vagyon a' Falra szegezve két Tüker egy singné szélességű [MNy XXXVIII, 306].

D. másféle tárgyakra von.; referitor la alte obiecte; ... breit (groß) in Breitenmaß (versch. Sachen). **Szk:** *vhány arasznyi ~. 1748:* a nyereg lévén piros bőrrel boritott és piros bőrbol tsinált nyereg parnával készülve, az rajta lévő heveder pedig nyers bőrből edgj arasznyi szélességü lapos és szokatlan formáju tsattokkal adaptalva [Torda; TJkT III. 219]. *1757:* (Az aranyrög összetörése után) az Aranynak nehezebb és nemesebb particulai meg maradván a' Stomp ládájának fenekén, aztis azután ki ássuk, fél ölnyi hoszszuságu, s meg annyi szélességű menedékesen állo válura töltyűk [Zalatna AF; JHb Borsai István nyil.]. *1765:* a mellyen állanak négy also és négy felső hatodfél araszny szélességű félviseltes Malom kövek [HSzj *garat* al.].

E. ruhára, ill. ruhadíszre és asztalneműre von.; referitor la haine, la albituri de masă, precum şi la ornamentaţia acestora; breit, (Verzierung, Tafelgedeck). **Szk:** *vhány fertály ~. 1766:* Hammuszin Virágos bársony mente ... a' mellyin két felől egy fertály Széllyességű Arany pontispány s gombal s pikellyel edgyüt [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96]. *1807:* Egy fejér muschelin Kőntös és égy fertáj szélességü fain Brüsseli recze [DLt 378 nyomt.] ✳ *vhány (hüvelykes) tenyérnyi ~. 1735:* Egy ék szin kék Sima bársonj szoknya, ott rend egy egy tenerni Szelességü aranj Csipke az allyán [Sv; Hr]. *1767:* Gubernátor, Groff Kornis Sigmond Vr ő Exclája ... halálakor ... Volt ... égy Veres Skárlát köppenyegje, mellynek az Eleje le, és Válla Bársonnyal volt meg-

béllelve, a' Gallérja, és le a' Két szárnya mind egj hűvellykes Tenyérnyi szélességű Arany Poszomántal [Kóród KK; Ks 21. XVIII. 78] ✳ *vhány singnyi ~. 1736:* (A pohárnokok) elsőben az hosszu asztalra környös körül ezüst arany fonallal varrott egy singnyi szélességű keskeny abroszt tettenek [MetTr 333] ✳ *vhány ujj/ujjnyi ~. 1739:* Eg szin kék virágos kanavácz ... mente ... ujnyi szelességu arany kötés [Szászerked K; LLt Fasc. 96]. *1762/1763:* Egj fehér atlacz szoknya kék Satéros virágokkal ... ehez két váll edgyik ket ujni Szelessegű arany Plásporral [Hsz; Ks 23. XXIIb]. *1803:* Gyapott gyolts jó szélyes és két végein szélyeire is fel rugo égy fél ujni szélességü Toth tsipkével ekesitett Kendő [Désfva KK; Palotay 21]. *1823–1830:* hátul a válnak volt kemény halcsontból kiálló két ujj szélességű farka egy nagy kapocs forma horoggal, melybe hátul a szoknyát akasztották, hogy az azt feljebb vesse [FogE 66].

szélességűen szélességben; în lățime; in der Breite. *1662:* Az Aranyos-bástyának is pedig kőfala egynéhány ölnyi szélességüven nagyon kihasíttatván és szakasztatván, annak is törésén ostromnak mehetnének, és így immár a várra öt helyen való törés és rés s kapu nyittatott vala [SKr 606].

szélesszájú nagyöblű, öblös; cu gura largă; mit großer/weiter Öffnung (Brunnen), Mundgroß, breitmaulig. **Szk:** ~ *kút. 1694:* egy Kősziklabol ki vagot szeles száju eleven kut [Kővár Szt; JHb Inv.] ✳ ~ *üveg. 1789:* 15 festett és széllyes száju Üvegek, mellyekben orvosságok vagy(na)k Rf 2 xr 30 [Mv; ConscrAp. 42]. *1825:* Fenyö Magvat és gyalog fenyő Gyökeretis füstölönek Erdei epretis szedjenek vagy két kupát arra töltsenek vagy harom kupa igen tiszta jo gabona pálinkát, olyan széles száju üvegbe a' hutabol hozasson [Kv; IB. gr. Korda Anna lev.].

széleszt elterít; a împrăștia; verstreuen. *1843:* 'A Kenderesen Trágyát Szélesztett [Born. F. IIIc Szemerjai Károly számadó lev.].

szélesztetik szétszéled; a se întinde; verstreut werden. *1662:* azon tónak gátját az árvíz elszaggatná, és a sok szép kecsegék, a tó vizével együtt, mind az érben s annak nádas, sásos rétségére öntődtek és szélleztettek vala [SKr 297].

szelet 1. (szalonna)szelet/darab; felie/bucată de slănină; Schnitte, Schnittspeck. *1774:* ket kalongya Szép ki tsinált Virágos Kenderét el loptad ... Szalonnáját Nagy Szeletenként hasonlóképpen Lopogattad [Msz; BetLt 7].

2. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: **a.** szeletnyi; o felie de ...; ... Schnitte ..., ... Stück .... *1710 k.:* Vacsorám aszú szilva főve és szárazon, sós nyers káposzta pecolajjal, egynéhány dió, alma vagy aszú gyümölcs, egy szelet retek vagy nyers répa [BÖn. 690]. *1778:* Lehet főtt vizzelis készíteni, egy szelet hajas közkenyeret [Mátyus; ConsSan. gub.]. — **b.** kb. szelethez hasonló; de o felie (mai) lată; (ein) Stück, (ein) Ende. *1789:* Egy szelet Tot Abrasz ... meg kezdett likadni [Abósfva KK; Palotay 19].

szélfalu szélső falu; sat mărginaș; Grenzdorf. *1600:* eleitol fogwa az Bagy Zena fw kert nelkeöl niomasnak ideinis tilalmas wolt az Zel faluk barmokat paztorlotta(na)k theölle [UszT 15/101].

szélfogó szélvédő; apărătoare de vînt; Windschutz, Windfang. *1599:* hogy az also oranak az zelfogoya el teoreot volt, es az az Vereo lancz el zakadwan, vettünk egi kezep wasot d 20 [Kv; Szám. 8/XVI. 36].

szélföld szélső föld; parcela de la marginea unui teren; Randgrundstück, Grenzparzelle, Randbesitz. *1571:* Igy foglaltak es birtak el teorwin nelkul my kezünkbeol ... minden falw hataran nagy zel feoldet, ollyat melliet jobnak ismertek az falwk határy keozzeot[a] [SzO II, 325. — [a]A nemes birtokosok]. *1579:* Attunk Kemerj Istuannak egi szil földet ... tólgi elöt Valo ret mellet [Kémer Sz; BfN XVI/38]. *1591:* Az Borhanch oldalan wagion egi Zel feòld kiben feer cb. II [Kv; AggmLt A. 53]. *1616:* a Porgolaton tul mingiart mas szel feőld vagion kit kert meget valo feőldnek hynak [Náznánfva MT; EHA]. *1617:* az szent simonj hatarbannis, nagj szelj feöldey ualanak [Szentsimon Cs; EHA]. *1630:* az Retennis egy szel feold Gat fark new helyben [Kilyén Hsz; EHA]. *1637:* A Sáros patak mellet egy szél feöld [Gyerőmonostor K; KCsl 138]. *1639:* egy szel föld az mellyet hinak Erdő földnek [Zentelke K; KHn 138]. *1684:* ezen szély föld véginél más szély föld lábbal őszve ütköznek (így!) [Borbánd AF; Incz. V. 58b]. *1698/1703:* az ösveny felett való szélly föld [Ádámos KK; Pk 7]. *1715:* a Felsö Peterkeb(en) a Csere alatt egy Szélly föld vic(inusa) az erdő felől a Sáncz [Étfva Hsz; Borb. II]. *1770:* Sipos nevü helyen vagyon egy szely föld mellynek egy része erdös ennek ã mezeibe à Csutakossaval edgyutt belé mene Cub. 3 [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 158].

Hn. *1671:* az Szely földnek kert felől valo fele (sz) [Szentimre Cs; EHA]. *1681/1748:* Nyi háton valo Szélly föld (sz) [Tűr AF; EHA]. *1682:* Rövid szél föld (sz) [Boroskrakkó AF; MNyTK 132. 23].

Ha. *1591:* szil feóldet [Melegföldvár SzD; SLt DE. 6]. *1653:* szili földet [Kercsed TA; Borb.]. *XVII. sz. v.:* szil föld [Mezőbánd MT; LLt].

szélfúvás vînt, bătaia vîntului; Wind, Windwehen. *1811:* Az erdö ugy bömböl a' nagy szél-fuvástól [ÁrÉ 161].

szélfuvatal szélfúvás; bătaia vîntului; Wind, Windeswehen. *1805:* Az Szél fuatal és nagy Árviz menyi? és mi fèle károkat tett [KLev. 9]. *1827:* a' Marháinkat el indítva, a közelebbről következhetò iszanyatos Zivataros s nevezetesen a' Havason igen veszedelmes hovas Szél Fuvatal elött bé érkezhessünk [Dés; DLt 1429].

szélgyolcs gyolcsszél; bordură de pînză fină; Leinenborte, leinerner Randstreifen. *1717:* Kék Sellyemel, fejér czernával irás után varrot fél lepedö széllj gyólcs nelkùl [Nsz; WassLt Wass Susánna lelt.].

szélhatár 1. határszél; margine de hotar; Flurgrenz-Mark. *1604:* Simenfalwa töt wolt tilalmat Kadaczifalwa ellen nemj zely hatara felöl Kadaczifalwa meg zabaditatta: mihaly peter wram altal [UszT 18/149].

2. országhatár; frontieră, graniță; Landesgrenze, Grenze. *1677:* Mivel ez hazának szélyhatári és lakóssi híveink s javok ellen az szomszédságbeli német pártról eredett sok rendbéli elvegyes feleknek harapózik naponként sokképpen való feles nyughatatlanságok, súlyos károsíttatások és némelyeknek erőszakos szomorú esetek is ... kötelességünknek ismertük ... híveinknek is védelmezésekre ... succur-

rálnunk minden órán [TML VII, 370 a fej. Teleki Mihályhoz].

szélhely 1. szélső hely; parcelă/pămînt arabil de la marginea teritoriului; Grenzfleck, randseitiger Ort, Grenzort. *1768:* ezen Szély hellyen lévő kalongyájokot meg lopták [Tordasztlászló TA; LLt].

2. határhely; zonă de frontieră; Grenzort. *1677:* Az Oláh Országi határok felől valo szély helyekben épittetet Erősségetskékre a' Székelység ugy provideallyon, hogy ne ruinaltassanak sőt inkáb job móddal conservaltassanak [AC 156].

szélhelybéli határhelybeli; persoană care locuieşte la marginea unui teritoriu; Grenzbewohner, Grenzländler. *1775:* kőzelebb mult Holnapban a Szély hely béliektől tűzi fát alkuván el is hoztam egy le Vágot fát [H; Ks 114 Vegyes ir.].

szelhet vághat; a putea tăia; schneiden können. **Szk:** *kétfelé ~. 1575:* ket penzes kenyereket Beoweben Swssenek hogi Nem Mint Eoreget, az ket penzest ket feleh zelhessenek hogi felet egi penzen giak (!), De Eoregh kenieret meg Ne darabolianak [Kv; TanJk V/3. 114a].

szélhűdés guta/szélütés; apoplexie; Gehirnschlag. *1871:* Betegség ... neme szélhűdés [Körösfő K; RHAk 30].

szelíd I. *mn* **1.** békés, jámbor, jóravaló; blajin, blînd, bun, paşnic; sanft, fromm. *1595:* eo kegmek varosul, minden ziligy keoniergeot Attiai keppen halgattak meg [Kv; TanJk I/1. 258]. *1598:* Amy nezy az Borsos Gergely dolgatt ... kerik azon biro vramatt ... legyen kegelem fejenek, emellet penigh keottesse io kezessegh alat ereossen mindenekre magat es ziligh engedelmessegre az varosnak [Kv; i.h. 322]. *1657:* Igen bőcsületes és szelíd ember is vala az metropolita [KemÖn. 265]. *1666:* Isten asszonyunknak egy szép leánt ada, s ... ha az Isten élteti, csendes, szelíd, jó erkölcsü leszen, mert én vagyok az keresztapja [TML III, 544 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1771:* Persi meg marad ... szelid jo erkőlcsű Aszony szèp gyapot fano nem ki vislato [Csesztve AF; Ks 96 Haller Zsuzsanna lev.]. *1823–1830:* ő[a] ... haláláig le nem hagyván mesterségét, de nagy tapasztalású, okos ember volt, azonban szelid [FogE 284. — [a]Virág János szabómester] | én ... ügyibe még a' Papnéra sem mertem nézni, na hogy a' Pap valami roszszat gondoljon rollam ... ugy tapasztaltam, szelid emberek [FogEK 460]. *1825:* A' mi szelid, szép Lelkü jo Grofnénk ... ma dél előtti tízedfél òrakor csendesen múlt ki ez életből [Kv; JHb XXV/68-hoz]. *1854:* egyike voltam a legszelidebb s szófogadóbb tanulóknak [ÚjfE 92]. — L. még FogE 152, 243; RettE 377.

Szk: *~ természet. 1813:* Nemes Háromszéki Körösi Csoma Sándor tanítványunk eleitől fogva ... eggy volt mindenkor a' leg jobbak közül. Hozzá járul ehez szelid és jámbor természete, becsülletes maga viselete, és szép erkőltsi karaktere [Ne; NyIrK XII, 137] ✳ *~ természetű. 1779:* megházasodván[a] vette volt el Wass Dánielnek Vaji Judittól való szép és szelíd természetű, tiszta erkölcsű leányát [RettE 400. — [a]Gr. Bethlen László]. *1787:* én mint afféle szelid jámbor természetű ember az Aszszonyoktol függék (!) [Szászalmás NK; IB. gr. Toldi Zsigmond tréfálkozó lev. gr. J. Bethlen Sámuelhez]. *1823–1830:* Nagy Samuka jó közönséges tanuló volt, szelíd természetű [FogE 135].

2. nyugodt; liniştit, calm; ruhig, still, sanft(mütig), mild. *1726:* En T. T. eszkűszőm az egy élő Istenre ki Atya, Fiu, Sz. Lelek tellyes Sz. Haromsag egy őrok Isten ... hogy ezen Egyhaz fiui hivatalban ... masoknak Szent jozan mértekletes kegyes Szelid és alazatos elettel jo pelda ado lészek [Kv; SRE 154]. *1782:* Azért megtekintette az jámbor falu az eddig való szelíd jámborságát[a], adott az jámbor falu, az falusi bíró, Bíró János bírósága ideiben, egy darab particulát itten az falu között [Jenőfva Cs; RSzF 109. — [a]A jószágától megfosztott Bálint Péternek]. *1795:* Ezen személy ... nem a' leg főbb szűletés de az ő maga viselete és szelid maga alkalmaztatása sok nagy fő szűletésűeket fellyűl mul [Mv; BfR gr. I. Bethlen Sámuel anyjához]. *1797:* a Férfi káromkodásra, szitkozodásra puzdor (!) indulatait szelid, jámbor és keresztyén indulatokkal váltsa fel [Szilágycseh; IB. Dombi János prédikátor kezével].

3. ártatlan; inocent, nevinovat; zart, unschuldig, sanftmütig. *1734:* adott az Ur Isten egj Léányt, kitis ... neveztünk Agnesnek. Magához vette az Ur Isten ezen szelid Baranyt heted napig tarto kinos nyavalyája utánn A 1736 [ArJk 41].

4. erőszakosság nélküli; fără violenţă/constrîngere; gütlich, friedfertig, ohne Aggression. **Szk:** *~ kikérdezés. 1844:* Mely szelid ki kérdezés, hogy általlam mindenekben a' fennebbiek szerint vitetett véghez arrol Bona fide Bizonyságot tészek [A.sófva BN; DLt 1441] ✳ *~ úton. 1823:* Adattassék tudtára körősi krájnyik atyánkfiának, hogy költséges executioval a' Colonusokot ne fáraszsza, hanem igyekezzék tőllök az ujjabb adosságokot is, azon Szelidebb uton fel venni, mellyen a régi adosságokotis igen ditséretesen már jo rendin incassálta [Déva; Ks 91. C. 12]. *1846:* Mivel a Kérelmes a Czéh iránti Kérését a szelid uton Kővetelte ugy a Czéh is meg tekintve terhes Kőrnyűlményeit ezennel a remek evnek rendes el fizetésével Praenotánsok kőzzé fel vétetni határozta [Kv; ACProt. 19] ✳ *~ vallatás. 1845:* A Tekintetes Tanácsnak idei 478. Tanácsi számok alatt tisztelt határozása következéséül ... fojtatolag a Szelid vallatást és Szembesittést az alább irtak szerént vittük véghez [Dés; DLt 845]. *1847:* Szelíd vallatás 1847-ben Februarius 5-én nemes Alsó-Fejér vármegyében Nagyenyeden, a megyei börtön őrszobájában [VKp 164] ✳ *~ vallomány. 1847:* Tulajdon irományában és szelíd vallományában is megösméri, hogy mielőtt az ügy folytatását magára vállalta volna, már előre értesítve volt, hogy a nyugtalankodó lakosok katonai hatalomkarral is terheltettek s engedelmességre bírattatni próbáltattak [VKp 293] ✳ *~ vallomás* **a.** erőszaktól mentes vallomástétel. *1805:* a szelid vallomások, s szembesittésekből ki indulva, csekély véleményünk szerént; senkire is terhelö még csak gyanu, sem háromolhatik [Dés; DLt 502]. *1816:* Melly Szelid vallomások(na)k modja és rendi mindenekben a meg irtak szerént menvén végbe irtuk meg miis[a] ez mi igaz hitünk szerént tulajdon subscriptionk erőssége alatt [Gyéressztkirály TA; TLt 1215. — [a]Torda m. szolgabírái]. *1841:* A nevezett szolgának ... az előbbi ... önkéntes szelid vallomása ... a gazdája most le irtt vallomásával sokakba nem lévén egyező — a gazdát ... a szolgájával szembesittyűk [Dés; DLt 1541. 9a]. — **b.** erőszaktól mentes vallomás szövege. *1841/1847:* A Szelid vallomás át adatik minden hozzá tartozoinak Magistratualis Közfelperes Fő Hadnagy aanak [Dés; DLt 530d] ✳ *~ vallomástétel. 1798:* Ezen ... ki-botsáto Levelet ... és az a' mellé ezennel ragasztott Szelid-vallomás-tételt, a' végre kivántam ezennel ide rekesztve Tiszteletes Professor Uraimékkal kőzleni; hogy azokbol ki látván ... minémű szemé-

lyeket szoktanak a' fenn irt végre passualni és ki botsáttani [DE 1. II. 3].

5. nemesített; altoit, de soi; veredelt, Edel-. **Szk:** ~ *aszúgyümölcs. 1639:* Szelid aszu gyümőlcz sziluaual, körtelliel elegy cubuli no. 20 [Kővár Szt; RákGIr. 438]. *1710 k.:* Anno 1660. hogy tizenkilenc esztendőmbe fordulék, rettenetesen megbetegedém. Alkalmatossága és szerző oka volt, úgy hiszem, sok mindenféle, mint szelíd, mind vad gyümölccsel való élés, dorbézolás [BÖn. 525] ✳ ~ *oltóág. 1811:* várj jobb gyümőltsőt a' maga nemébe Szelid óltóágtól a' szelid tőkébe [ÁrÉ 141] ✳ ~ *tőke* → ~ *oltóág.*

6. háziasított; domesticit, îmblînzit; zahm. *1705:* Voltanak pástétumok szarvashússal és egyéb sok madarak, szelídek és erdeiek [WIN I, 599].

7. enyhe; blînd; mild. *1807:* Dec ... 8a Meg fagyott reggelre jotskán, de délután ki engedett es szelid idő volt [Dés; KMN 269].

II. *fn* jámbor személy; om blînd/bun; Fromme(r). *1662:* az Sziligyeket ... szokta az Isten fel magasztalni [KJ].

szelídebbül barátságosabban, szelídebben; mai blînd, (mai) cu blîndeţe; sanfter, friedfertiger. *1823–1830:* Máthé László a fennebb említett Rózsa utcai házba költözött volt, és ha az apám szelidebbül bánt volna, Máthé elkerülte volna az házhoz járni [FogE 87].

szelídecske I. 1. *mn* szelíded; blînd, blajin; sanft, mild. *XIX. sz. eleje:* Mondám néki szelidetske Léány vagy e vagy menyetske Én sem Léány sem menyetske vagyok oh te szelidetske [AbN].

2. szelídke; blînd; lieblich, zahm. *1811:* Te pedig Gazdádhoz hív oh Szelidetske Házam eszterhájján hangitsáló Fetske! [ÁrÉ 108].

II. *fn* szelídke személy; persoană blîndă; sanfte Kleine. *XIX. sz. eleje:* Mondám néki szelidetske Léány vagy e vagy menyetske Én sem Léány sem menyetske vagyok oh te szelidetske [AbN].

szelídedik (ló) kezessé válik, szelídül; a se îmblînzi treptat; kirre/zahm werden (Pferd betr.). *1731:* Az Lotanitasb(an) pedig ezt az modot kell tartani, hogy ... ha annyira szelidedik le kőtő szijjat kell rà kőtni [JF lovászmesteri ut.]. *1733:* aztis akarnam tudni hova külgjem meg[a] ha annyira sziligjedik [Harasztos TA; Ks 99 üdösb Orbán Elek lev. — [a]A kiszemelt lovat].

szelíden 1. barátságosan; prietenos; in gütigem Ton, freundlich, sanft. *1653:* Az ország közi bémenvén Básta esmét, igen sziligyen szoll nékik[a] [ETA I, 86 NSz. — [a]A gráciát kérő követeknek].

2. nyugodtan; calm; ruhig. *1843:* Balog József ... szól szelíden az elsőre[a] [VKp 109. — [a]Az első vk-re].

3. erőszak nélkül; fără violenţă/constrîngere; frei, zwanglos. **Szk:** ~ *exáminăltatik. 1809:* szeliden exáminăltatik, de meröben tagad mindent [Dés; DLt] ✳ ~ *kikérdez. 1843:* A biztosság ... szükségesnek találta az uradalmi servitorokat ... a tanuk vallomása bévétele előtt, a megállított kérdőpontokhoz képest, meghiteletlen, szelíden kikérdezni [VKp 70]. *1844:* Al:Sofalván tartozkodo Szakmári Ferentzet szeliden a' következendő modon ki kérdezttem [A.sófva U; DLt 1441] ✳ ~ *kikérdeztetik. 1841/1847:* ajánltatik Fö Hadnagy aanak Darvas Jánost mint birtoktalant rögtön bé fogatni, és szeliden á jelen körülményre ki kérdeztetni[a] [Dés; DLt 5301/1847. — [a]A levélhamisításra von.]. *1843:* Czándro Todoszij bucsum-pojéni közlakos, mintegy 60 éves, görög nem egyesült vallású, házas, gyermektelen, szelíden kikérdeztetvén, vall az elsőre[a] [VKp 102. — [a]Ti. vk-re]. *1844:* Azért hogy a bünös Szakmári Ferentz Szeliden ki kérdeztessék, 's bünnyei aránti büntettése végett házájába kisértessék ... igazságnak láttyuk [Sófva U; DLt 1441].

szelídít csendesít, nyugtat; a linişti/calma; bestillen, beruhigen, besänftigen. *1777:* reá tanáltam ... Muntyán Péterre hogy ő a Szelistyeiek(ne)k egy néhány lovaikat ... keringeti vala, és lasu beszédel azokat szeliditi vala hogy ő egyiket meg foghassa közülek [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.].

szelídíthet nyugtathat; a putea linişti/calma; beruhigen können. *XVIII. sz. v.:* T. Gyujto ur ... maraszt éngem éjtzakára, 's hogy egy keveset szelidithessem, jo szivel meg maradtam [GyL. N. Solymosi Kontz József lev.].

szelídíttet csendesíttet, nyugtat; a linişti; beruhigen lassen, besänftigen lassen. *1733:* A melj ötöd füre menö Gjermek lovat offeraltam vala Nagy(ság)odnak, ki fogattam, és most sziligyittetem, vezetékeltetem [Harasztos TA; Ks 99 üdösb Orbán Elek lev.].

szelídség 1. jámborság; blîndeţe, blajinătate; Sanftheit | kegyesség; bunătate; Frommheit. *1662:* Jo s — dítsiretes volt Mosesben a' szelédségh [KJ]. *1704:* Engemet szeretett[a], sőt sokszor megszólított holmiről, és a maga szelídségit forgatván elömbe, intett, hogy legyek békességes, türő [Kv; KvE 287 SzF. — [a]Az elhunyt Rainer Márton]. *1780 k.:* Nagy Istvánnak Teste ... Ide temettetett ... Negyvenkét esztendőt, Szép angyali időt Töltött ez életbe egész szelídségbe [FogE 304]. *1788:* E Nemes Vármegye Fö Kőzép es Also rendbéli minden Caracterű Tiszt Urainak es Tisztviselőinek illendő betsületeket tartozo kötelességem szerint kész engedelmességgel mindenekben meg adom, s parantsolattyokat, Tanitásokat, Oktatásokat tellyes igyekezettel fel venni (!) ... Magistratusomban illendö engedelmességgel, szelidséggel leszek [BLev.].

2. gyengédség; gingăşie; Zartheit. *1686:* Az Ur i(ste)n erdemem felett meg áldott volt ez jo Házas Társsal, attol ez szép őt rajokkal, kinek én josagat, szelidségét, jo erkölcsét, ritka példán hozza(m) valo hűseget ki ne(m) tudna(m) mondani [PatN 47].

3. barátságosság; prietenie; Freundlichkeit, etwa: dizipliniert, einwandfrei. *1657:* (A török hadak) oly szelídséggel quartiroztak, hogy az keresztény hadakat meghaladták [KemÖn. 78].

4. jóakarat; bunăvoinţă; Wohlwollen | engedékenység; îngăduinţă; Nachgiebigkeit. *1662:* (János király) az erdélyi sok szép hadait hazabocsátván, ellenkezőit szelídséggel, alattvalóit kegyelmességgel állítja vala magához édesíteni [SKr 77]. *1705:* első Leopold jámbor öreg császárunk, aki az ő szelídségével többet engedett meg maga alattvalóinak és ministerinek, mintsem maga valaha valakit megnyomorított volna, megholt [WIN I, 446]. *1782:* méltoztassék a Tkts Tábla ... az már panaszban tett Praefectus urat innen amovealni, és az Mlgs Groff urnakis intimalni, hogy helyiben ollyan Tisztett állittani méltoztassék, kiis az Udvar(na)k elő mentit nem a Jobbágyok, és Communitásnak pusztulásával, hanem igasággal és kegyességgel, bőltses-

séggel, és szelidséggel, és nem irigységgel operallya [Torockó; Thor. XX/4].

szelídség-mutatás szelídség-kifejezés; exprimarea blîndeţii; Ausdruck der Sanftheit/Mildheit. *1662:* akik a dolgokat elsőképpen igazgatnák, ha ebben csendesebben s nagyobb considerátióval, tanáccsal cselekesznek vala, szép módokkal, helyes rátiókkal, szelídség-mutatással a Rákóczi György fejedelem elméje is inkább meggyőzettethetik vala [SKr 486].

szelídül *ige* **1.** kezessé/szelíddé válik; a se îmblînzi treptat; sanft/gutmütig werden, sich zähmen lassen. *1671:* Az gyermek ló rettenetes lator, semmit sem szelidül [TML V, 610 Gy(ulafi) László Teleki Mihályhoz].

Szk: *ember kezéhez ~. 1747:* A mi illeti az eő Excellentiaja Menessiből ki fogott két rendbéli Szekeres Gyermek lovakat ... nemis azért fogattam ki a Ménesből hogj most munkára forditassanak, hanem a teleltetésnek, nevelések(ne)k job modgjaért, s hogy sziligyüllyenek ember kezihez [Gagy U; Ks 83].

2. enyhül; a se înmuia, a fi mai blînd; nachlassen. *1792:* ha az idő szelidűlne a Mester emberek a félbe maradott munkához[a] fognának [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev. — [a]Házépítéshez]. *1840:* Veteményt 's Majorságot, mihelyt ez a' fogas hideg szelidűl, küldeni fog a' Tiszt [A.ilosva SzD; KfMiss.].

szelídül *hsz* barátságosan; prietenos, cu prietenie; mild, mit milden Worten, mit Freundlichkeit. *1823–1830:* A gróf[a] megengedett, szelidűl szólott, bátorított, s azt mondotta, hogy amiket mondottam[b], eddig eszébe nem vette [FogE 171. — [a]Teleki Imre. [b]Ti. tiszteletlenül őróla].

szelindek szelindekkutya; dulău; Spürhund. *1589:* Az zelindekeknek veottem hust d. 16. Az ebeknek es kopoknak d. 28 [Kv; Szám. 4/X. 10]. *1593:* Nagy Jmre ... ket zelindeket wizen, kit kassarul az kiral kepe kwld wrunknak [Kv; i.h. 5/XXI. 112]. *1597:* Gerger Hendel vitte 2 Loan zekeren Zilachra az Zilindeknek ketteit | Juta feierúar feleol Scharmasagi Sigmond zolgaia Tolúai Jstuan meli hoza 2 zekeren Negy zelindeket kiket vrúnk francziaban kwldet B V hagiasabol [Kv; i.h. 7/XXI. 75, 119 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1609:* attam ... Az Madaraknak 30 koponak Egi Zelindek es ket Agarnak ... Hust lib. 40 [Kv; i.h. 126/IV. 240–1]. *1648:* az jstallo elöt vagjon ... koczisok twzelö hellye ... mostan az szelindekeknek főznek benne [Porumbák F; UF I, 895]. *1705:* láték egy nagy dániai kutyát, mint egy szeléndek [WIN I, 631]. *1800:* még mind a' Szelindekek ugy voltak az Apja körül [Udvarfva MT; Told. 42]. *1840:* Groff Haller János Ur eö Nagysága mészárszékbeli Legény Károly Szilindeke Oroszkodolag sarkolván 's majd le huzván bennünket [Dés; DLt 1087].

szelindekkutya szelindek; dulău; Spürhund. *1835:* egy véle volt szelindek kutyája hátomra ugrott [Szucság K; KLev.].

szeliste ?faluhely; silişte; etwa: dörflicher Ort. *1701:* A Teli accorda szerint a várhoz Tartozo három szelistét hogy meg kaszállyák a Muntyánok, és fel gyűjcsék ő Kglme serio parancsollya meg | Arendator Farkas Györgj ur(amna)k ... ezeket kel meg mondani en szommal ... Az Erdő Háti várhoz hagjatott három Szelisteken, ugj mint Ján, Ilustisor Brétásza valo fűveket le kaszáltatván, jo időb(en) Takaritas a vár szűksegére [H; UtI].

szelistei a Szeliste (melyik?) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szeliste/Sălişte; mit Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szeliste: Szelistéhez tartozó; care ţine de Szeliste; aus/von/in Szeliste. **Hn.** *1716:* az Szelistei Havasakon Pakulár [Kük.; MúzRad.].

szélkólika szélgörcs; colică; Bauchwind, Magenwind, Kolik. *1688:* Januarius. 1. Igen rosszúl voltam a szél kolyikában [AMN 280]. *1705:* Ugyan ma öt órakor az úr csak hirtelen rosszul kezdett lenni az arenában és szélkólikában [WIN I, 524]. *1741:* akkor ugyan tsak a volt az hire, hogy az néhai Aszszony a' széll kolikába vagyon, én ugyan annak elötteis ismértem nyavallyáját [Meggyesfva MT; Ks 184. LXXXVIII]. *1764:* magam az Agyban fekszem hatodnaptol fogva, mivel hogy az Szél kolika öszve rontá belső részeimet [Mv; Told. 5].

szél-koszorúfa szélső koszorúgerenda; cosoroabă marginală; Saumschwelle, Kronholz, Kreuzbalken. *1732:* egy szin ... földben asot agasok köziben vert Csere karokra, veszszővel font, tapasz nélkül valo oldala, magossan fel emelt kilentz Szarufái, koszoru gerendákra nyujtot fiok Csere gerendákon végig folyo szély koszoru fakban, szély kötéssel egyben kőtve [Nagyida K; Told. 11/7a].

szélkötés szélső ácskötés; îmbinare la margine; Windband. *1732:* egy szín ... földben asot agasok köziben vert Csere karokra, veszszővel font, tapasz nélkül valo oldala, magossan fel emelt kilentz Szarufái, koszoru gerendákra nyujtot fiok Csere gerendákon végig folyo szély koszoru fakban, szély kötéssel egyben kőtve [Nagyida K; Told. 11/70].

széllabda *diákny* labdaféle; un fel de minge; Ballspiel. Art Volleyball. *1870 k./1914:* Büdü: labda játék. Nagybüdü kifutással, Kisbüdü a kiütött labda 3-szori kifogásával ... A belső csoport tagjai rendre magasra (kukkra) ütötték a labdát, mit ha a künnlevők 3-szor kifogtak (széllabdával) ... ők mentek be s lettek ütőkké | Lapda: háromféle volt használatban ... 3. széllabda: belül feszesre felfujt disznó- vagy marhahólyaggal, kivül szijfüzős bőrbevonással ellátott ... lapda [MvÉrt. 6. 22. — Vö. a *labda 1.* alattiakkal].

széllelbélelt hézagos, lyukas; cu multe găuri, cu rosturi laterale (pe ici, pe colo); dünn, durchlässig, zugig. *1754:* Pajtanakis rosz szellel berlett oldalai vannak [GörgJk].

szellem 1. felfogás; concepţie; Geist, Sinn (wie jd etwas sich vorstellt). *1843:* a bucsumi közönség Bucsum-Izbitára lévén idéztetve, és nagy számmal meg is jelenvén, ahhoz a biztosság azon szellemben, mint a kerpenyesi és abrudfalvi közönségekhez, egy hosszú, majd egy óráig tartó beszédet intézett[a] [VKp 119. — [a]Varga Katalin].

2. hangulat; atmosferă; Geist, Atmosphere. *1843:* úgy vélekedik a biztosság, hogy Varga Katalinon kívül a két nemes emberek is ... a tudatlan közlakosok közt ingerültséget s ellenszegülési szellemet terjesztettek [VKp 122].

3. *1854:* majd ha eljön egy új chaosz kora, a' teremtő kéz korcsitás nélkül találja meg a régi szellemet [ÚjfE 4].

szellemes ötletes; spiritual; geistreich, geistvoll. *1881:* (A két vers) közül az egyik határozottan igen szellemes, bárha elég hiányban senyvedő szerzemény [PLev. 85 Petelei István Jakab Ödönhöz].

szellemi intellektuális; intelectual; geistig. **Szk:** ~ *munkás. 1879:* Aztán felhívott[a], hogy a lap szellemi munkásainak mindenesetre díszes seregébe álljak be [PLev. 49 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Tolnai Lajos].

szellemű vmilyen felfogású; cu o anumită concepție; von ...-m Geist, ... gesinnt. *1843:* a három közönségeknek még több Varga Katalin szellemű oktatói is voltak [VKp 122—3].

szellő 1. fuvallat; vînt ușor, adiere (de vînt); leichter Wind, Windhauch. *1811:* Itt' árnyék, amott a' hév Napnak sütése, Tova a' viz felett szellő lebegése [ÁrÉ 149].

2. levegős/szellős hely; loc aerisit; die freie Luft, das Freie. *1796:* 4 premnek valo nyest lévén azt a Ládából ki vettem és a Szellöre az hol aer járja ki akasztottam [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

◇ **Szn.** *1614:* Zelleo Demeter lib. [Gyszm; BethU 482].

◇ **Án.** *1674:* Szellö (kutya) [EML XLIX, 535].

szellőcske szelecske; adiere de vînt; Windhauch, Lüftchen. *1777:* az Haztol az Istallora lengedező szellötske [Majos MT; Told. 26/21].

szellődik szellőzik; a se aerisi; sich lüften. *1752:* Vagyon egy nagy zöld láda zárotlan, a' mellyben tanáltatot 15 szőnyeg, mellyeket most szellődni ki raktak [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.].

szellős levegős; care se aerisește; luftig, durchlüftet. *1662:* felül[a] élésháznak, lisztnek, mindenféle annónáknak, éléseknek, szőlőknek, nyers és aszú gyümölcsnek, hogy körös-környül sok sűrű ablakok hagyatván rajta, igen szép szellős házak volnának, fordíttattak vala [SKr 298. — [a]A váradi Veres-bástya felső részén].

szellőzik *átv is* levegőzik; a se aerisi; sich lüften; an der (freien) Luft sein. *1668:* Most egy nehány napok alatt itt a havason valóban szellőzünk az úr Haller urammal, több emberséges emberekkel [TML IV, 360 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1670:* Az páter dolgárúl nekem azt írják udvartúl, csak bevitték Fejérvárra, de Urunk szombaton megyen be; addig szellőzik ott [TML V, 126 Bánfi Dienes uahoz].

szellőztet szeleltet; a vîntura; lüften. *1749:* az itt Valo Buzákban buza féreg miat feles kár vagyon, holott a nyáron Vas rostán eresztettem, szellőztettem, de mégis elég féreg benne [O.csesztve AF; Ks 83 Szabó István lev.].

szellőztetik hűsöl, levegőzik; a se răcori; sich lüften. *1662:* az népnek színe ... a hévségben sokak ruhájokból is levetkezvén, ki-ki sátorában s hajlékában szellőztetik [SKr 337].

széllyuk szellőztető lyuk (a bányában); gaură de aerisire, gaură de tiraj (pentru aerisire); Lichtloch, Zugloch. *1756 k.:* Rosz szélnek miatta a' melly Bányában nem dolgozhatnak, a' szomszéd Bányában lévő Gazdák, vagy Társak, az ollyan Bányából magok magok (így!) Bányájokba szél lyukat vinni ès engedni tartozzanak [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.].

szélmalom 1. moară de vînt; Windmühle. *1694:* Itt[a] láttam mesterségesebb szélmalmot is, mint eddig Germániában [Kv; KvE 228 VBGy. — [a]Hamburgban]. *1771:* Szél Malom épitésiben Sok károkat vallottam [KvRLt IV. 14 Pataki István végr.]. *1849:* Egy szét tőrt szél malomhoz való rosta [Dés; DLt].

Hn. *1687:* Az Szél malom tetőn (sz) [Désfva KK; EHA]. *1767:* Szélmalom tseréje (e) [Retteg SzD; EHA].

2. játék-szélmalom; moară de vînt ca jucărie; Miniatür-/Modellwindmühle (Spielzeug). *1630:* Kőuetkezik az Diuisio Az Arani es Ezwst marhakbol ... Egy Aranias Szél malom[a] [Kv; RDL I. 147. — [a]Fels-ból kiemelve].

3. egyfajta játék; un fel de joc; Art Kinderspiel: Windmühle. *1870 k./1914:* Játékok: minden iskolának meg voltak speciális játékai, s azok elnevezései is váltakozók ... ostábla, malom, szélmalom-papirral és cserebogárral [MvÉrt. 17–8].

szélmentére a szél irányában; în direcția vîntului; in Windrichtung. *1705:* Ugyan ma nyólc órakor, ott amerre a kurucoknak a táborok feküdt, szörnyű nagy füst kerekedett fel, amely szélmentire elfogta az egész hegyeket [WIN I, 569].

szelnicei a Szelnice (SzD) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szelnice/Sălnița; mit Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szelnice: szelnicei lakos; locuitor din Szelnice; Bewohner von Szelnice. *1661:* Az szelniczieckből juhot is vitetnél, egyebet is | Az mi az szelniczeiekkel való hogyan bánásrúl való írásomat illeti, azért írtam, azok nekem régen felém sem jöttenek és az mivel tartoztanak is, nem adták [TML II, 114, 123 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz].

szélpál-írás '?' *1661:* Kegyelmed nekem írott levelit meghozák ... Csudálkozom, az új nyelvet hol tanolhatta Kegyelmed az szélpál írással ily hirtelen [TML II, 85 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

szélpecsenye oldalpecsenye; mușchi; Kotelett, Rippenstück. *1730:* Szalonna 1, orjos 1, diszno láb 11 Szil pecsenye 4 [Bibarcfva U; Berz. 16. XLIX/23].

szélpuska légpuska; armă cu aer comprimat; Luftgewehr. *1768:* Romladozott Szél puska 1 [Mezősztgyörgy K; Ks 23. XXIIb].

szélpuska-töltő légpuska-töltő; încărcător la armă cu aer comprimat; Luftgewehr-Füll. *1823:* Egy Szél puska töltö [BK Inv.].

szélrontás szél okozta kár, pusztítás; pagubă provocată de vînt/furtună (prin doborîrea arborilor); Windbruch, Wetterschaden. *1864:* Szőcsők és Csaták uttya kőze melynek Egés és szél rontás által egésszen erdejeje (!) haszon vehetetlenné vált [Csomafva Cs; GyHn 27].

szélrosta szelelő rosta; ciur de vînturat; Windsieb. *1813:* Kolbász (!) rosta 1 Rongyolot szél Rosta 1 [Alpestes H;

Told. 18]. *1842:* a' Csűrbe égy rongyos szél rosta [O.kercisóra F; TSb 51].

szélső I. *mn* szélen levő/fekvő; de la margine; äußer(st), am Ende/außen liegend/stehend, linke/reiche. **A.** földterületre, településre von.; referitor la suprafeţe de pămînt, la aşezări; äußer(e), seitlich (Boden, Feld betr.). *1629:* (A szőlő) szélső felét ... ezen mostani feleségemmel együtt pénzünken vettük vagy váltottuk volt hozzánk [BTN[2] 420 Borsos Tamás végr.]. *1699:* ezen résznek három szelysö földe rővidebb az Többinel de jobb [Sálfva H; JHbK LI. 6]. *1735:* azon Széna fü tetején ... az szélső nyil [Mezőcsán TA; Born. X. 7]. *1819:* Az Szőlő alatt valo szena fünek ... az Pap füve felöll valo szelysö resze [Dombó KK; IB VI. 225/23]. *1823–1830:* Egy estvefelé érkeztünk Nagyfaluba, mely a Szilágynak szélső faluja [FogE 163].

B. építményre/épületre von.; referitor la construcţii, la clădiri; endseitig, letzt (Teil eines Bauwerkes). *1816:* Az ujjonnan Fábol fel állitando Kardosfalvi[a] Hidnak ... 9 vagy 10 Czolos Vastagságu Tölgy Fa : 16 Czővekkeknek valo kivántatik a két közbülsö és a két szélső Jármakhoz [Km; KmULev. 2. — [a]Ma Kv egyik szélső városrésze]. *1817:* Kortsoma ... a pínczének falai kőből valok, mellyeken ... a két szélső mester Gerendák meg vadnak repedve [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMuz. 7]. *1833:* a hid két szélsö lábainál oldalfélt a' part meg erösittésére meg kívántato fák [SLt Vegyes perir. Enyedi Sándor In'sener kezével]. — L. még FogE 163.

C. iratra von.; referitor la scripte; Rauspulte, äußere Rubrik. *1798:* A kotya vetyén el adattatott portékáknak az árrak a két szélsö rubrikában ki vagynak tétetve [M.igen AF; DobLev. IV/795. 1].

II. *fn* **1.** oldalsó (házhely); (loc de casă, lot) mărginaş, de la margine; seitlicher Baugrund. *1724:* Az édes Attyokrol Nehai Tar Mihály Uramrol maratt ház helyett ... Elsőbennis négy egyenlő részekre hasitván, az két szelsőkben esett csorbákat ki potoltuk [Asz; Borb. I].

2. szélső (ökör); (boul) de la margine; äußere/seitliches Ochs. *1828:* Az ember felöl valo Ökör fejéres szürke, a' másik vagy szélsö valoságos szürke [DLt 791 nyomt. kl].

szél-szántóföld szélső szántóföld; parcelă de la margine; Randacker, Ackersaum. *1637:* az Ligeten uagio(n) egi szél szánto feöld [M.gyerőmonostor K; KCsl 138]. *1643:* ada ... az Also mezeőbe(n) Nagy mezeőbe(n) egj darab szely szanto feöldet [Déva; JHb 53]. *1657:* egj nagy szelj szanto fold [M.fodorháza K; SLt HI. 38]. *1681:* Az Taxasok ... reghenten az földes Ur engedelméből, egi szél szánto földet magok között fel osztottak [Hátszeg H; VhU 147]. *1696:* vagyon egy szél szántó Föld [Ádámos KK; Pk 7].

szelt ?szeletelni való (cipó); (pîinişoară) de tăiat felii; aufgeschnitten, zum Aufschneiden (Brot betr.). *1621:* Jspekelny esmet szalonnat jo darabot f — /5 ... Zeltnek fejer Czipot No 4 ... Tiukmanjat d 10 [Kv; Szám. 15b/IX. 101–2].

széltarló szélső tarló; mirişte a de la margine; Rand des Stoppelfelds. **Hn.** *1783:* a Szél tollon tul a Somosdi határ Széjben (k) [Csiba MT; EHA].

széltében, széltiben I. *hsz* **1.** szélessége irányában, (egész) szélességében; în lăţime; in ganzer Breite. *1657:* az magam egy seregemet az révből annyéra állatám hátra, hogy az közönséges lövés is rájok nem szolgálhatna ártalmason, de azonban ha azon valamely sereg jűne elől, azt szemben ökleltetném; mert sem széltiben, sem másképpen nem lehet vala, hanem csak egymásután általjűniek [KemÖn. 235]. *1662:* die 26. Octobris indulván Jenőből ... de hogy az rettenetes árvíz az egész Béli és Jenő között való erdőkön, mezőkön széltében menne mindenütt, az utak sehul meg nem tetszvén, az erdőt csak széltében venni ... veszékelni kényszerítteténk [SKr 189].

2. mindenfelé, mindenütt; peste tot, pretutindeni; weit und breit, überall. *1662:* A városnak főképpen a tatár tábor felől való részét is, amint lehetne, Gaudi nagyon strázsáltatja vala. De hogy ... sohol semmi erősitése, csak egy lépésnyi sánca egy sorompója nem volna, hanem minden utcáin széltében ki — s bemehetnének ... a jelenvaló lakos nemesség- s katonaságnak ... szemekre is hányja vala [SKr 449]. *1703:* a kuruczság már annyira bé hatot ebben az Hazában, hogy ... széltiben nyárgalodzik, p(rae)dál, s marhát hajt [Nsz; ApLt 6 Apor István Kálnoki Sámuelhez]. *1742:* Genye Mihály ... midőn az házát pusztán hadta volna ... Vas mives Latzko ... belé szállott ... az Gyűmőlts fákot szelteben vágta és abbol szenet egetet [Kincsi KK; JHbK XXVIII/6]. *1752:* a' hol kert voltis résekvoltanak hogy a' Marha Szélytib(en) bémehetett ha Ember nem volt mellettek [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 29]. *1765:* (Gréku Kosztántin) az Szegénységnek el vette Ökreit, s azt ugy el kénoszta, mert az Mezőségen Soha nem láttam, még nemis hallatott, hogy két ökörrel Szánesanak, de ő Széltiben Szántott vélek, amég el rontotta [Marosbogát TA; Mk V/V. 97 Popa Lup (30) pastor eccl. vall.]. *1766:* aztis széltib(en) kiáltoszta az I. h(ogy) anyira bujálkodik[a] az A-ral h(ogy) soha Aszszony ember ne lehessen [GörgJk 205. — [a]A felesége]. *1772:* Hadnagy Uram akkori beteges Ifiu legény Béresse ki botsatotta az ökröket és sziltibe járták a Marhák a Rétet [Dés; DLt 321. 59a G. Szabo Asztalos (49) ns vall.]. *1777:* Alázatoson jelentyük a' Mlgs Groff Urnak, hogy némelly idegen Mészárosok, más vásáros Hellyeknek szokása és privilegiuma ellen ... a' Szalonnát nem tsak darabjába hanem fontrais széltibe mérik [Torockó; TLev. 13/2]. *1794:* Mikle Pável ... másoknak is beszéllette, hogy vessük ki Exponens Uramot a' Krájnyikságbol ... Sok izben ezen ki vettetésit Exponens Krájnyik Uramnak Széllytiben beszéllette [Vályebrád H; Ks 81. 57/57 Bulza János (38) vall.]. — L. még BÖn. 895; CsH 107, 401; WIN I, 275, 494.

3. ~ *bocsát* szerteszéjjel enged; a lăsa să umble peste tot; (in alle Winde) freilassen. *1704:* a férfiakat csak széltiben bocsátván, azokat künn kit levágtak, kit elfogtak, ki magától elszökött [Kv; KvE 293 SzF]. *1741:* Sok felöll esvén panaszok ... hogy becsülletes atyánkfiai közzül sokan magok marhájokat, mikor szántanak; vagj egjéb dólgot cselekesznek széltébe bocsáttyák, a vetésekre, nem kevés kárunkal [Dés; Jk 551b]. *1772:* Szememmel láttam hogy a Mlgos L: Baro Dioszegi István Ur cselédi szíltibe botsátytyák a Lovakat a Réten mert az enyimet is mind el étették [Dés; DLt 321. 63a Clara Fülöp (26) ns vall.].

4. *1852:* Titi a ket első nagy kapafogával már harap széltébe [Kv; Pk 7].

II. *nu*-szerűen; ca postpoziţie; als Postposition: *egymás* ~ egymás mellett; unul lîngă altul; nebeneinander. *1662:* Ahol a Tiszát szintén a vár alatt, ahol a Bodrog béesik a Tiszába, nagy öreg hajókra olly széles hídlással köttette vala által, hogy két szekér egymás széltében könnyen rajta el-

mehetne [SKr 249]. *1681/1748:* egy más szélytiben vagjon három hold föld [AkKt Mss lat. 236]. *1736 u.:* Ettek, ittak, jóllaktak, azután lefeküdtek ... az ház földire ... egy kevés szalmát behoztak, egy pokrótzot vagy köpenyeget leterítettek, az ittas vendégek egymás széltiben lefeküdtek [MetTr-Cs 457–8]. *1763:* vagyon egy más széltiben hat régi Nyilas Sessio [Udvarfva MT; Told. 44/8].

szélű 1. vmilyen széllel készített/ellátott; cu un anumit fel de bordură/margine; ... randig, ... bordiert, mit ... Rand/Bord, berändert. *1816:* Egy Violaszin kréditor Selyem aranyfonal tsipkével körül vett szélü Abrosz [Szabéd MT; UnVJk 295].

Szk: *aranycsipkés ~. 1657:* Vagion egj hai szin fatiolos arani csipkes szelw Galler [Mihályfva NK; JHb XXII. 42] ✳ *aranyos/aranyozott ~. 1589:* Reghi forma Serlegh pohar Aranias zelew [Kv; KvLt Vegyes I/2. 64]. *1736:* most az aranyos szélyű czifra papíroson egymást rágják, ezer hazugságokkal egymást lemocskolják [MetTr 360]. *1837:* Égy aranyozott Szélű kék findzsia aljával [Szentbenedek SzD; Ks 58. 8]. *1849:* hat fin'sia Tálok, — mellyek aranyozott szélüek és retzések [uo.; Ks 73/55] ✳ *bojtos ~. 1794:* Sahoss bojtos szelljű Lengjel Abrosz majd ujj [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] ✳ *cirádás ~. 1820:* Egy talpon állo Czirádás szélű, és virágos fedelü Nád méz tarto, hozzá valo Nád méz vévö Filegram munka fogojával [Felör SzD; BetLt 5 Fráter Theresia kel.] ✳ *csíkos ~. 1837:* Steingut elegyes edények Egy csikos szélű kerék tál, égy pedig hoszuko tarka virágu 2 darab [Szentbenedek SzD; Ks 88. 10] ✳ *csipkés ~. 1793:* hoszszuko csipkés szelü füles talak 14 [TL Conscr.]. *1839:* Égy csipkés szélű tángyér [Kv; Pk 3] ✳ *fejér ~. 1837:* égy veres közepű fejér szélű meg lehetős joságu két otskább avatég szönyegek [Szentbenedek SzD; Ks 88. 28] ✳ *fekete ~. 1591:* Zabo Marthon vallia, Ezt lattam hogi Huniadon mind ez ket olahnak holna alol vontak ky az fekete zelw giolczokat [Kv; TJk V/1. 138] ✳ *felleges ~. 1803:* egy felleges széjjű keszkenyö [Kvh; HSzjP] ✳ *figurás ~. 1802:* Egy Credentia párkányos és figurás szélü [DobLev. IV/858. 8a] ✳ *garnéros ~. 1817:* Egy gyapot gyolts garnyélos Szélű Lepedő Rfl 5 [Mv; MvLev. Simonffi Susánna hagy. 2] ✳ *hornyolt ~. 1761:* Ezen palota ... Négy szegeletre faragott, hornyolt szélyü tizenkilentz szál kereszt gerendákkal ... gerendáztatott [Szászvesszöd NK; JHbK LXVIII/1. 202–3] ✳ *kanótos ~* '?' *1634:* Egy eoreg kanotos szelű ohn tal [Kv; RDL I. 105] ✳ *kék ~. 1837:* kék szélű Findzsia tál 4 [Szentbenedek SzD; Ks 88. 9] ✳ *recés ~. 1761:* On Edények ... Nagyobb rendü retzes szelü On Tál Nro 7 Vgyan retzes szejü on tángyerok Nro 32 [Szászvesszöd NK; JHb XXIII/31. 25] ✳ *rojtos ~. 1676–1681:* Edgy rojtos Szélü Sahos vékony Abrosz [Mv; MvRLt] ✳ *rostélyos ~. 1802:* Egy ovalis rostélyos szélü Virágos Credentia [Ne; DobLev. IV/558. 3a]. *1820:* Egy Nagy Ovalis Figuráju, négy lábakon állo, rostellyos szélli, és a közepébe F. T. betükkel jegyzett egészszen ezüst Tálcza [Felör SzD; BetLt 5] ✳ *rostos ~. 1673:* 1. egy rostos szelű Sahos Vekony Krakai Abrosz [Mv; MvRLt] ✳ *veres ~. 1595:* Az tziganok fizetese: ... vőttem 1. kek karasia Nagydragot p(er) f 1 d 40 1. Weres zelü Wazon Inget p(er) d 35 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 237 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1615:* Egj ueres zeleö len vazo(n) lepedeö f — d 80 [Kv; RDL I. 97 Junck András sp kezével]. *1791:* Orr fuvo Keszkenyö fekete pettyegetéssel, és veress széllyü [Dés; DLt]. *1849:* Egy lapass kerek veress szélü Tál [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] ✳ *vesszős ~. 1797:* egy fejér veszszős szélü batiz keszkenő [M.köblös SzD; RLt Kisbudaki Rettegi Terézia kel.] ✳ *virágos ~. 1795:* A Négy szegeletű, kék viragos szélű tálat — vegyem meg [ETF 182. 25 Gyarmathi Sámuel felj.].

2. *törött* ~ törött peremű; ciobit la margine, cu/avînd marginea ciobită; ausgezacht, mit ausgebrochenem Rand. *1629:* Egy teőreőt szilw on tal [Kv; RDL I. 132]. *1658:* Rez szerzam. Egy Eöregh sarga rez mosdo medencze teort szelű [Kv; KJ].

szélül szélen, szélső helyen; la margine; am Rande, an der Seite, seitlich. *1653:* Felszedők a kerevetet, és lefeküni készülénk ... s én szélül letakarodám [ETA I, 131 NSz]. *1657:* Még ifiú legén koromban Egren laktomban erős hittel fogadtam vala, seregben léve, hídon menve szélül nem járok [KemÖn. 48]. *1694/1764:* a Gyepűre járo kis föld ... alóll vagy szélül Toldalagi János Ur(am)é [M.fülpös MT; Told. 26]. *1878:* Kozma János gondnok panaszolja, hogy Kozma Andrásné Léti Kata a templomban ... bár mily tele van a pad, be akarja magát furni s lökdösni a szélül ülőket [M.bikal K; RAk 340].

szélüttette gutaüttette; damblagit, paralizat; von Schlag getroffen. *1679:* Eöreg Kancza ... Szürke Szél üttette, ket hatulso laba impokos [Fog.; UtI].

szélvas '?' *1816:* Egy ágakra hasitott Szélvas [Szamosfva K; Born. III. 33].

szélvész 1. szélvihar; furtună, vijelie; Sturm(wind). *1619:* 14 die Augusti estve kezdének az rettenetes esők, égszakadások, azki harmadnapig tarta ... Mely szörnyű iszonyu szélvészt, rettenetes esőt, égszakadást Konstantinápolyba mostani élő ember senki nincs, azki tudna említeni [BTN^2 285]. *1652:* ugymond eö kglme az parochialis házamnál levő Csür mind az regisegh s mind az haboru üdö es szél vesz miatt az el mult üdöb(en) mindenestöl fogva földigh le romla [Déva; Szer. Sothi János ref. esperes lev.]. *1657:* Midőn ... Váraddá indult volna ki[a], az Kaján útján rettenetes szélvész tanálá, mely sok lovasokat, szekereket elforgata [KemÖn. 96. — [a]Bethlen István]. *1724:* a mi napi nagj szél vészben azt beszelli Rafaj István Uram a Bibarcz falvi erdőn olyan Jegek hullottak le mind egj egj kenyér [Illyefva Hsz; ApLt 2 Kálnoki Borbála férjéhez, Apor Péterhez]. *1763:* 23-tia Junii oly iszonyu szélvész volt szerteszéjjel az országban, hogy a mostan élő emberek olyat nem értek [RettE 152]. *1795:* az Hideg ... és nagy szélvész a' Duna mellyékén annyira által vertek marháinkat, hogy mindjárást azonnal tsoportoson kezdettek hullani és dögleni [Msz; MbK 104]. *1864:* a rajta volt erdő tűz és szélveszek által lett elpüsztulása miatt, romlásos és használhatatlan [Csomafva Cs; EHA]. — L. még BÖn. 588; BTN^2 285, 320.

Szk: ~ *támad. 1687:* rettenetes szélvész, eső, zuhatar támada ... jégeső is lőn [SzZs 314]. *1710 k.:* Bethlen Pál öcsém levele érkezik Búnról[a]. Summája: hogy a felsőbúni háztól olyan felleg és szélvész támadott, félő ismét, sok mennyköve, jege ne essék [BÖn. 702. — [a]KK] ✳ *tenger ~e. XVII. sz./XVIII. sz.:* Jobb lett volna nekem soha ne születnem, vagy ha születtem is tengeren tul mennem, Tenger szélvészitől gályákot őriznem, Hogysem pajtásimtól ezt kell elszenvednem [Barabás, SzO 391 brassai székely rab éneke].

Sz. *1664:* Az a jó hajós, a ki akkor tusakodik az habbal, az mikor legnagyobb szélvész éri [TML III, 169 Veér György Teleki Mihályhoz].

2. *átv* vihar, veszedelem; pericol, primejdie; Sturm, Not. *1677:* a' mely lakosok kőzőt ... edgyesség, egy értelem, és jo rend tartás vagyon, akarmely ellenkező időknek háborus szél-veszei ellen-is bátorságosbak, és erősbek szoktak az ollyanok a' meg-maradásra lenni [AC 223]. *1678–1683:* az sok felelmes, es boldoktalan üdőknek, szelvesse idestova, el hanjottatasa utan Is(te)n ismet ősve hozua(n) bennünket, Mostanj Kegielmes Urunk ö Nga Feiedelemsegeben(!) megh oztozank [Ks Kornis Gáspár kezével]. *1753/1781:* Kun Miklos ur fel serdülése alkalmatosságával az idő meg háborodván, Rákotzi Ferentz fejedelem mellé álván Gavaleriara (!)[a] ottis volt mind le tsendesűléséig a szélvésznek [Algyógy H; JHb LXXI/3. 192 Lup Filip (88) jb vall. — [a]Alább is így!].

szélvészes 1. szélviharos; furtunos; stürmisch. *1750:* Ezekben a' Szélveszes időkben semmi képpen halra szert nem tehettem [O.csesztve AF; Ks 83].

2. *átv* viharos, veszedelmes; periculos, primejdios; stürmisch, sturmvoll, gefährlich. *1678–1683:* valakik edes teremptő Is(te)neknek ... parancsolattjat, s edes igaiat Őremmel viselek ... szent Lelke altol ugi igazgattatnak, hogi ez vilagh sok szelveses habiai kőzőttis, megh tartatnak [Ks Kornis Gáspár keze írása].

szem 1. *átv* is; ochi; Auge. *1550:* w giermek koraban az Cylla mezön lakot ... es szemewel sem latot monostory embert otth [MNy XXIV, 357 Demetrius fekete de panyt[a] jb vall. — [a]Pányik K]. *1568:* Benedictus Kowach iur(atus) fassus est, hogy ǫ zemeúel latta hogy harom diznot mart volt meg az farkas [Kv; TJk III/1. 193]. *1572 k.:* en i(mm)ar Igen Erötlen vagiok nem forgolodhattom ... Amy keresettem volnais azt massra kel biznom Azok penig mikor Az en zemem ott ninchien chiak az isten Twgia mint chelekednek vele [Kv; TJk III/3. 30d]. *1600:* Hogy Barotrol haza ieöwe, akkor az fel zemenek semmi niawaliaia ne(m) wolt, en nalam zabotis feleze, hanem Chiki Agotha ieöwe oda, s monda Albert Palnak, Pal vram had chenaltassak aniammal Zemedbe valot, bar chak haromzor erezzek bele, meg gyogyul, Az nap az faidalmas zembe erezthe, mas nap abbanis a kinek semmi niawoliaia ne(m) volt, s wgy weze ki az ep zemeis [UszT 15/124 Antal Albertne Ilona, Almasso(n) lako vall.]. *1637:* En az doctortul nem hallotta(m) hogi az er vagas miat let volna niavaliaja az szanto Marton szemenek . mert hiszem az eleötis tudom hogi faidalmas vala az szeme [Mv; MvLt 291. 104b]. *1658:* De mivel Kegyelmes szüntelen gondolatival azon fárasztja elméjét, mást maga vétkiben fetrengeni szerelem homályával bévont szemei által teszi [TML I, 261–2 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *XVIII. sz. eleje:* A fekely ha az elein indul megh ă lónak ă Szemin ismerszik megh [JHb 17. 10 lótartási ut.]. *1743:* az Emptor Bartok András már mint egy részes a' megh irt bányáb(an), annak szeme fűle, jo gondviselője lègyen [Torockó; Bosla]. *1766:* a' Métat p(er) Ocula(ti)onem lehet kikeresni, de a' hol Méta nints oculalhat ot Hiúzi Szemekkelis, mégis meg nem kapja [Torda; TJkT V. 328–9]. *1784:* reggel ... szemeimmel láttam ... hogy a' Tihaiak jőttek, a' praedalt és ... által lopott Buzának el vitelére [Galgó Sz; JHbK LIV/8. 7]. *1814:* Egy ŏtt Esztendős, sŏtét pej ... ki herélt Paripa Lo, mellynek bal szeme fejér, és az Homlokán-is, és[a] kis fejér foltotska vagyon [DLt 769 nyomt. kl. — [a]Nyilvánvaló elírás *égy* h.].

Hn. *1737:* Az Ördög Szemnél (sz) [Széplak KK; EHA].

Szk: *a ~ ablakai. 1710 k.:* a testhez ... aminthogy némely bűnben a kísértet ... nem is mehet bé a lélekhez, hanem a szemek ablakain és fülek ajtain [BÖn. 471] ✳ *~ébe hány* szemére vet. *1766:* edgyűt kotzodvan Tott Mihallyal, hánta a' Molnár szemib(en) ... Tott Mihallynak, hogy a' Csiki János buzáját el loptad a' Malombol [Koronka MT; Told. 3a] ✳ *~e behunyása* halála. *1741:* Néhai édes Szüléimről Nemzetes Dobai Péter Uramrol és Tarsoly Judit Aszszonyrol reám devenialt Portiok iránt két Atyától Született gyermekeim között csak mar is Sok Controversiak, atyafiságtalan gyülölségek és viszsza vonások kezdőttenek mellyeket Szemem bé hunyása után nagyobb mértékben közöttők fenn maradni; ugy tetszik eleve el láttam (így!) [Dob.; RLt] ✳ *~ébe kiált. 1610:* latta zemiuel az Santa Zabo hogy K Kwn Peter uele vetkezet Buday Mihalneual mely dolgot az Santa zabo Zemibe altal hazahoz kealtot Mihaly deaknera [Dés; DLt 321]. *1711:* minekelőtte az én lábomat meg vesztették volna ... sok izben és sokan eő kgl(me)k kiáltották szeméb(e) hogy meg vesztette eő kgle [Dés; Jk 365a] ✳ *~ébe lesorol. 1840:* Ne hazugyd (!), szolj igazat, mert ... miolta itten tartozkodol többeket tsaltál meg efféle hamis on huszasokkal, kik minnyájon tsalakoványos tetteidet Szemedbeis készek le sorolni [Usz; KLev. vk] ✳ *~ébe (meg)mond. 1570:* Racz Agota, Azt vallya hogy ... Zanta Cristina ... az vranak vgian zemebe Montha hogy hyrewel volt [Kv; TJk III/2. 146]. *1584:* Nyreó Istwan vallia, Ezt hallottam zaiabol Olaios Georgnek hogy monda hozzw Martonnak zemebe, Nem igazan hane(m) cziganul hamissan chelekedel velem [Kv; TJk IV/1. 293]. *1653:* Eligge szolitottuk rola, hogy ne mondgia azokat ... ezt felelue(n) nekem: bizony az Urnak szemébenis megh mondanám en ezeket [Ne; KemLev. 1394]. *1698:* az két Voncsájék réám jőttek az Malomra, s — s — meg mondák szemembe, hogy az Testemből veszik ki Tiz forint kalács pénzt [Vízszilvás SzD; Ks Stephanus Kádár (56) jb molendini magister vall.]. *1745:* Eltető Ferentz Ur(am) ...Semmi Atyafisagot nem praetendalt az Eltető Familiahoz, a mint az én Uram Szemébenis meg mondotta [Zilah; WassLt Elizabetha Barta (35) relicta quondam nob. Johannis Eltető vall.]. *1764:* két véka buzát itt Bögözben a Páll Joseff Házánál meg Törvenyeztek s akkor Páll Joseffnének szemibe azt mondotta volna a nevezett kertész Inas hogy nyoltz vékát hordott oda [Bögöz U; IB. Lado János (46) jb vall.] ✳ *~ébe néz. 1662:* Valóban vendégeskedem ugyan az fris, szép főasszonyokkal, nézek az szemekben [TML II, 236 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1704:* A besztercei németeket is bocsássák el, mert ha eddig is az úr nem lött volna, félő, hogy oly helyre nem tették volna a feleségét, gyermekit, hogy sohasem nézett volna a szemekbe [WIN I, 154]. *1823–1830:* mi a' Pappal az Asztalnál ülvén, a' Papné hordotta be az ételt, a mikor a' Pap ottan ottan Szemibe nézett, 's ugy gyönyörködött feleségében [FogEK 460] ✳ *~ébe öklődik* szemébe tűnik. *1760:* Szintén az estve tekintvén Kalendáriumomban szememben üklődék Szent Gábor napja [Mv; LLt 78]. *1797:* a ki jártato levél ... 5 lapján szemünkb(en) öklödött a Pusztai Csere nevezet [Mezősámsond MT; Berz. 5. 43. 96] ✳ *~ébe szid* szembeszid. *1603:* Kowaczj Lukaczi Etedi Lofeo Ember hwti wtan ezt wallia, Tot mihalj ... Az ö wendeget penig zemebeys zitta hogj wgj meg Jtatta [UszT 17/23] ✳ *~ébe tűn(het)ik. 1810:*

könnyen szemébe tűnhetett volna az: hogy ... menynyi bajoskodással sullyositatnak a' szegényebb sorsal küszködők Terhei [Kv; KmULev. 3]. *1811:* Szemében tünék e' héjjános óldala Gazdagságának [ÁrÉ 133] ✳ *~ébe vall. 1846:* két műhelyes társai ... szemébe vallották, és bízonyitották [Kv; ACLev. 51] ✳ *~ébe való* szemre való orvosság. *1600:* ott wolta(m) mikor ez Chiki Agatha zola az annianak hogy chenallio(n) walamit Albert Palnak zemeben waloth, Arra azt monta Chiki Marta, en chenalhatok chenalokis de a mas zemeis megh merghehezik [UszT 15/124 Bencze Albertne, Anna, Almassi vall.] ✳ *~e elébe küld. 1653:* császár ő felsége ... most újabban is parancsolja, hogy az árulókat megbüntessem, fejét megnyúzatván, oda szeme eleibe küldjem [ETA I, 85 NSz] ✳ *~e elébe terjeszt. 1664:* Kiktől való iniuriámot s jószágomon való insolentiájokat én is panaszképpen nagy alázatosson az mi kegyelmes urunk ő nagysága méltóságos szemei eleiben terjesztenem el nem mulathattam [TML III, 142 Zólyomi Miklós Teleki Mihályhoz]. *1847:* Szent Pál apostol inti ezen levélben a híveket a kereszténvi hitben való állhatatos megmaradásra, szemek eleibe terjeszte azért mindjárt levelének kezdetében az ők ebben az életben boldog és ez élet után még sokkal boldogabb állapotjokat [VKp 163–4 Varga Katalin kezével] ✳ *~e elébe visz. 1618:* az én üdvességemnek ... kötele alatt én Nagyságodnak egyszer esküdtem meg, mégpenig Drénápolyban Gerendi Márton uram kezén, annál több hütöm soha nem lehet, mikor az Úristen Nagyságod szemei eleibe viszen is [BTN^2 160]. *1627:* Az mely Testamentomát Az Jstenben el nyugot Wicey Mathe vramnak my hwteos Diuisorok szemwnk Eleyben viuen, miltonak, es Jonak itiltük [Kv; RDL I. 132]. *1672:* szegény feleségemet ... ilyen kétségben forgó állapatjában oly messzire el nem hagyhatom; abbeli méltó mentségemet kétség nélkül Nagyságodnak is kegyelmes szemei elében vivén, elhiszem, nem fog érette neheztelni [TML VI, 14 Teleki Mihály Bornemisza Annához] ✳ *~e elől elveszít. 1806:* Ezek is innen várván, a bival által nem jött, hanem lefolyván a vízen, sok úszkálásai után az idő is elsetétedvén, szemeik elől elvesztették [F.rákos U; RSzF 221] ✳ *~e előtt. 1585:* Vrsula Istwan kowachne vallia, Ez leany igen zitta zemewnk eleót az my kowach legeniunket [Kv; TJk IV/1. 387]. *1657:* Jaj, jaj, jaj minékünk mert vétkeztünk, mert háládatlanul és istentelenül cselekedtünk, Uram, a' Te szemeid előtt [KemIr. 332]. *1710:* Isten az én édes fiamot s kivált azok között a lelkem angyali Jósefemet, el ne vegye szemem előtt [CsH 129]. *1795:* A Feje ... igen erőssen el lévén gebbedve, a' Doctor Praescriptiója szerént valo Füveknek Levével naponként sok izben maga szemei előtt mosatta, füsültette [Mv; Told. 47] ✳ *~e fénye* **a.** látása, szeme világa. *1671:* az Talleroczkak-(na)k halyaga annyira fogta volt el az eő kglmek szemek fényét hogi az Instructiot abban à részb(en) nem lattak olvasni [Vh; VhU 677]. *1678:* asz nemzetnek legnagyobb s szeme fényéhez hasonlo privilégiuma az libera electio [TML VII, 140 Bessenyei Mihály Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból]. *1840:* Sipos Mihálynak ... a' szeme fénynye tsudálatoson villog mintha repdesne [Dés; DLt 537 nyomt. kl]. — **b.** drága kincse. *1813:* Tkts Gagyi Mihály Ur néhai Gróf Hallér János Ur eő Nga el maradott özvegyé(ne)k Gróf Nemes Susánna Aszszony eő Ngă Udvari Fő embere — szeme fénye [Damos K; RAk 41] ✳ *~e láttára. 1766:* őfelségének egy instantiámat insinuáltam s szemeláttára a tarsolyomból vettem ki [RettE 202]. *1818:* Vále Brádi Petrutz Josziv, Mint a' Más Nevére valotalan Vádaskodást dictálo, több Szolgálo Embereknek Szemek láttokra, vétkének ki-hireltetése mellet, 12 páltza ütéssel meg büntettessék [Körösbánya H; Ks 119e] ✳ *~ elébe bocsáttatik. 1662:* Kinek teste felett való prédikálásban mint jövendőltetett volt meg a szegény hazára jövendő romlás, és hogy az napkelet felől volna leendő, szem elejbe lévén bocsátatva, aki akarja megláthatja Medgyesi Pál harmadik jogos prédikációjában [SKr 285] ✳ *~ elébe kerül. 1823–1830:* második napra a szájos Fogarasi János elhagyván szillogizmusok formájában argumentálódni, oly sértőleg s mocskosan bánt vele, hogy a szegény barát megszégyenlvén magát, elment, és soha többet szem eleibe nem került [FogE 289] ✳ *~ elébe kibocsát* nyilvánosságra hoz. *1662:* Vannak ez országban az evangélicusoknak sok ezer nyomorúságuk, melyeket most előszámlálni sok volna, és szem eleibe kibocsátani alkalmatlan [SKr 117] ✳ *~ elől elrejtőzik. 1697:* a paraznasag sőtettsegnek munkája es Törvenyes Felesegevelis szem elől az Ember el rejtezik s nem esmeri oktalan allat modgyara [Dés; Jk 252a] ✳ *~e hunyta* halála. *1636:* Bone Janos kitt eőrőksegere fiaua ez ueghre fogadot hogy az eő szeme hunta utan ide az uduarhazhoz maraduan szolgallyon Jobbagiul [Siménfva U; JHb Inv.] ✳ *~e kifolyása. 1584:* Chizar peter chak hallomast tud, hogy czizar Agoston rea gianakǫdot az zeme ky foliassa feleől [Kv; TJk IV/1. 274] ✳ *~e láttára* előtte. *1595:* Annyira mègis eheztek volt fökeppen az Wy Iobbagyok, hogy ha haro(m) annyit közittettem volna, szemünk lattara el költtetek volna [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 272 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1653:* A csauzzal azért sietséggel indulánk oda, a hol hagytuk vala őket — mert egy mérföldnyire vala oda csak a mint itéltük — hogy oda menvén a császár szem láttára (!) oszoljon el az élés [ETA I, 131 NSz]. *1676:* Arkosi István Ur(am) ... az 51 forintokat Fejérvári Mihály(na)k atta ... mikor az Felesége betegessen ágyban fekütt volna, szeme láttára az asztalra le tette [Kv; RDL I. 155a]. *1728:* tudom bizonjoson hogj az szomszedomban lakónak, valami Csürkeimet be tanítak s szemem láttára fel tartak meg nem adak [Altorja Hsz; HSzjP Borbandi Istvan (30) pp vall.]. *1772:* a katana ... a Birot szeműnk látára (!) gömbölyégre meg kőtőzte és a' gerendához kőtötte [Tirnáva H; BLt II.]. *1800:* idevalo Vintzeller Leontyáne adott egy kartya Szilvát ... Sido Hersnek egy fel fertaj egetborért mellyet Szemem lattára meg is ivutt [Somkerék SzD; JF. Andreka Szavinka (14) újparaszt vall.] ✳ *~en való* állatok szembetegsége. *1583:* Cór Caspar vallia ... Matthías benedek ... Monda: Iere edes barathom, mert eg Eòkeòr betegedet meg ... zemen valo Ne(m) vala, hane(m) chak meg verhwt vala [Kv; TJk IV/1. 185]. *1584:* Attam Georgy kowachynak hogy Az Rudas lo meg Betegeolt wolt. hogy neky 4 ereth vagot es hogy az zemen valot el weötte es az zayat meg Tyztitotta fyzet(tem) f. — d. 28 [Kv; Szám. 3/XIII. 8 malomszám.]. *1596:* Az Taligas Lowak(n)ak Zemen walot hogi El wette Az Darabantt att(am) f — d 25 [Kv; i.h. 6/XXII. 7] ✳ *~ére hoz* szemére hány. *1619:* Nem is igen félek, mint olyan embertől, de az az nagy dolog, hogy itt az hatalmas császár Portáján azmit én az hatalmas császárnak s muzulmán nemzetnek s az én kegyelmes uramnak jovára-tisztességére csak nagyságtoknak megmondottam, túl másfelől s más országról hozzák az szememre, és még engemet fenyegetnek halállal érette [BTN^2 373] ✳ *~(é)re való hányás* szemrehányás. *1662:* Az gyulaiak ezen felette nekibúsulván, hogy soha az ártatlan ispáhia és úrember halála büntetetlen ne maradna, nagy

fenyegetődzéssel és szemekre való hányással a jeneieknek értésére adták vala [SKr 315]. *1812:* a' nagy Aszszony a' Groffnéval edgyűtt ... a Groff Hálo Háza Ajtajával szembe székekre le űlvén, sokféle szemre valo hányásokkal illették a' Grofot [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esp. vall.] ✳ *~ére vet(het). 1570:* Margith Makay Balintne, hithy zerent vallya, hogy ... Botha Caspame az vton haza Jewet Mongia volt neky hogi Nagi palne egy korsotis lopot volt az fazakastul Meggiesen Es hogy ez vallo zemere vetette volna [Kv; TJk III/2. 7]. *1597:* Benneh Frölichne Cathalin Assz(ony) ... vallya ... hallottam az Daika szaiabol, hogy szemere vete Borbely Peternek hogy túdod te küldetted az Inast hozzam, hogy hozzad mennyek [Kv; TJk V/1. 130]. *1653:* Sokaknak a nagyrenden valók közül bátran szemekre vetette az „áruló" nevet [ETA I, 83 NSz]. *1665:* bizony minden dolgokban úgy igyekezem igazgatni és tractálni az haza dolgait, hogy nem félek, senki szememre vethesse jövendőben, hogy rajtam mult volna valami el [TML III, 512 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból]. *1710:* Gubernator Ur(am) kéczczeris veté szememre hogy az Ur őnacscsága udgy hallya, Udvarhelyt meg akarja venni [Gyf; ApLt 6 Lugasi Ferenc Kálnoki Sámuelnéhez]. *1734:* En jollehet Reversalisos szolga sohais nem voltam noha a Cxtus szolgálattjáb(an) idömet el töltöttem annyira, hogj ha többet ebb(en) a szolgálatb(an) nem Cselekednemis az en Uram a Cxistus nem fogná szememre vetni [Dés; Jk 557b] ✳ *~ét az égre fordítja. 1710:* Az Isten oltalmazzon bennünköt is, mert már nem tudunk mit mívelni, hanem a kegyes Josafáttal együtt szemeinket csak az égre fordítjuk [CsH 434] ✳ *~ét elfordítja. 1662:* ha én valakinek ökrét elvettem vagy szamarát, és ha valakivel csalárdságot míveltem, és ha valakin erőszakot cselekedtem, ha valakit megrontottam, vagy valakinek kezébül váltságnak jutalmát vöttem, hogy azért őróla szemeimet elfordítottam volna, és visszaadom neki [SKr 692. Sámuel próféta szavai Gyulai Ferenc nyil-ában] ✳ *~ét fordítja vhová. 1662:* Kívánjuk, kívánjuk szívünk szerint, minden értelmes és igazságszerető emberek, hogy szemüket ide fordítsák [SKr 106]. *1710 k.:* De ... osztán az emberek a nagyobbik, fényesebb manusra, a napra és annak járására fordították szemeket, elméjeket, és megtapasztalták világosan, hogy az az Istentől ő eleibe tétetett két határ ... között való utat 365 nap és 6 óra alatt végzi el, és ismét ujabban kezdi [BÖn. 452] ✳ *~ét majd kiveri. 1850:* Itt kosza hir annyi repdes, hogy Szemünket eszünket majd ki veri, s a vége egynek sem igaz [Folyfva MT; Born. XXIVd Csiki Samuel lev.] ✳ *~ét mereszti. 1715:* azt találta mondani: hűjj, lám ugy mereszted rám a szemedet hogy majd elijesztesz [Türe K; Told. 28]. *1823–1830:* a' Kalitzkába tétel igy esett: hogy volt a Theatrumra (!) egy nagy Madár Kalitka, a' Férfiu hasra fekűve, a' fejét a' Kalitkában be dugta, az Halgatok felé fordulva, onnan fejét fel tartva, meresztette Szemeit [FogEK 267] ✳ *~ét, száját tátja. 1811:* Némely elé-vészen minden eszességet, Még-sem tud a' Versnek adni kedvességet: Más akármint fogja szemit száját tátni, Nem tud egy egyenes Lineát el-látni [ÁrÉ 12] ✳ *~e világa. 1598/1635:* En Köteluereo Lórinczy Zekely wasarhelyi marosszekben lako, Noha az Ur Isten eo zent felsege immar sok eztendotol fogwa az en szememnek vilagat el vötte, mind azon altal testembe(n) es elmembe(n) eppen es eresen leven, Emlekezem megh az en utólsó udómról [Mv; APol. I. 68]. *1658:* Papok. Popa Sztáncsul. Ez igen tudatlan őregh ember, szeme világais megh fogyatkozot [UF II, 200]. *1699:* migh az szemem vilaga el nem hagja s ki jarhatt(am) az mezőre addigh ugj tudom hogj az Kapus felől feljaro földek(ne)k az vege a kerdesben forgo Kovats Istva(n) Ur(am) földen szakadot megh [Mezőbánd MT; MbK 90 Nagj Sebestyen András (100) ns vall.]. *1719:* meg probálék ugjan vagy két Port, de ă Szemem világais majd el veszett, az embert Annyira láttám ă ki kőzel álattis mintha edgy puska Lővésnyire let volna [Ebesfva; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1745:* majd 100. esz(ten)dős idejű njomorúlt beteges és szeme világában is már meg fogyatkozott édes Attjokat, a földőn fetrengőben, és egy pénz nélkűl hatták [Torda; TJkT II. 37]. *1801:* szeme világát is el vesztette utolljára, s külömben nem járhatott, hanem ha vezették [Torda; RAk 363] ✳ *~mel felvehet* felmérhet. *1801:* az osztattlanul maradott Almás vize terét is meg jartam, és az menyire szememel fell vehettem az hellynek Nagyságát, mint egy 1000 köböl alá való nagyságu földnek bizonyoson gondolom lenni, ha nem többnek [M.nagyzsombor K; Somb. I] ✳ *~mel huny vkinek* hunyorít. *1570:* mykor ... az Atthya hon volt hogy nem Mert zolny zemmel hwnt neky arrol weotthe ezebe hogy Nem Jo zandekba vagon hozza [Kv; TJk III/2. 83] ✳ *~mel látás. 1640:* Nagy Péterné felől is szemmel látást nem láttam, hanem másoktul hallottam, hogy ittak volt Börveinit, s megrészegítették azt az Nagy Péternét [Mv; MvLt 291. 233a–215a átírásban] ✳ *~mel láthatólag. 1793:* (A) Vetésnek ... szemmel láthatolag is jol meg tettzett az a része volt jobb a' több részénél ... a' közepén ritka, de also részén mind végig jo tömött Buza volt [Mezőbánd MT; MbK XII. 96] ✳ *~mel tart. 1705:* Mostan pedig amint kimentünk a kapun, odaki megvártuk a több főrendeket is, kik kiérkezvén hozzánk, elejekbe adván, hogy mindenek a magokhoz tartozókat szemekkel tartsák, hogy senki el ne szökjék, mert számot kell adni róla [WIN I, 556]. *1758:* Ő szegény az eszin tartván azt, egy vasárnap reggel maga mellé vevé s megszoptatá, s elalulván mind ő, mind a gyermek, én is tél-túl aludtam, de szemmel tartottam őket más ágyban feküvén [RettE 68] ✳ *~mel való látomás. 1640:* Molnár Istvánné felől sem hallottam egyebet, hanem az mostoha anyjától hallottam azt, hogy ő nem hallomást, hanem szemmel való látomást mond ő [Mv; MvLt 291. 233–251a átírásban] ✳ *~nek tetszik. 1811:* Szép hát a' Fejér-nép, 's méltán neve Szép Nem, De minden szépsége tsak szin, és nem érdem: Sok szép virág vagyon, mely a' szemnek tettzik, De, hogy nints illattya, azért le-nem mettzik [ÁrÉ 201] ✳ *~re vesz* megnéz, ellenőriz. *1814:* Azért az nemes hütösség is, hogy mindeneket jó, új szemre vevén, általengede örökösön, hogyha hasznát vehet belőle, legyen örökös birtokában [Szárhegy Cs; RSzF 139] ✳ *~re vétet. 1598:* Attam Egi 40 wedres Altalak bort wy zemre wéttet f 14 [Kv; Szám. 8/III. 19] ✳ *~től ~be. 1586:* Jlona Sombory leany vallia, En ne(m) hallottam eggik felteolis semmy zitkot, sem zemteól zembe sem hát meghe soha [Kv; TJk IV/1. 576]. *1598:* Zabo Miklos ... vallja ... hat az leanj mellet eol Zabo Georgy es monda(na)k ennekem hogy nem tuggyak hwn Jarok, mert eok immar zemteol zembe megh kertek Ersebet azzont az Annyatol [Kv; TJk V/1. 236]. *1629:* Nagy Mihali azt mondotta, szemtől szemben hogy eo gyutotta megh az hazat [Kv; TJk VII/3. 87]. *1683:* kiváltképpe(n) enghemet Tizedessét bötstelenitet ... nem betsűllőtt, hanem szemtől szembe aszt mondta: Te paraszt fasszal tsinált Jobbágyi kutya hűtű lelek [Kv; TJk XIII/1. 130]. *1745:* fűleimel halottam Bulsza Isupászt Bulza Adamnak ezt mondani ...; nem gjanuval, hanem

Szemtűl szembe bizonnyal mondam, hogj te fajtottad, és meg őlted az Attyánkat [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir.] ✻ *bedugja (száját), ~ét* kielégít. *1619:* ezt az adót azért felette igen szükséges most békülden az uradnak ... az mostani adóval dugjuk bé azoknak szájokat, szemeket [BTN^2 303]. *1821:* a' Roskáni Dominium Krájnikja Pálfi Imre ... Roshányba főzőtt Pálinkának nagy részét magának tartya, és azt a' Dominiumnak Kakutsi által jo drágán el adja, mert két hordoval a' másik szemét bé dugta [Déva; Ks Igazfi álnévvel írt felj-ből] ✻ *bedugódik a ~e* szemet huny. *1677:* írjak az vice cancellariusnak, fő lovász mesternek, secretariusnak menetelemről és hogy annak alkalmatosságával az Austriacusoknak szeme bedugódjék s az én acceptatiómra út nyittassék [TML VII, 365 Matskási Benczúr Teleki Mihályhoz Kazimirből] ✻ *befogja a ~ét* lefogja a szemét. *1710 k.:* Rhédei Istvánné, az első feleségemnek is igen jó embere (minthogy, ha a futás el ne üzze mellőle Szentmiklósról, a szemét is ő fogja vala bé), Szebenben [BÖn. 750] ✻ *(be)hunyik a ~e* meghal. *1650:* most isznak, de holnap be hunik az szeme az fiamnak az ki megis lőt [UszT 8/64. 60]. *1705:* Egyszóval, itt csak egy ház is disgustálás nélkül nincsen, úgyhogy ha az úrnak szeme hunyik, ennél megnyomorultabb ház nem lészen etc. [WIN I, 571] ✻ *behunyja a ~ét. 1584:* Rosa Ambrus deakne vallia ... mikor be hunta(m) zememet zinte vgy teczet mintha esmeg eleottem volna[a] [Kv; TJk IV/1. 265. — [a]Lakatosné]. *1662:* Bedugták volt fülöket, hogy ne halljanak, szemeket behunyták, hogy ne lássanak, szívek megkeveredett, hogy ne értsenek s meg ne térjenek, és valamint meg ne gyógyuljanak[a] [SKr 709. — [a]Ésaiás próféta szavai] ✻ *behunyt ~mel elhallgat. 1780:* Valakik az illyeneket[a] nem deferálnak, hanem béhunt szemmel el-halgatnák, poena descripta büntessék [Torockó; TLev. 5b. — [a]A törvénytelen méretű vas készítését] ✻ *behunyt ~mel (el)néz* szemet huny vmi felett. *1710:* Különben is, Isten ellen való nagy vétek volna, látván a fejedelem maga vériből álló magyarok oppressióját s kivált a reformáta relígió végső veszedelmit, behunt szemmel nézni, holott a belgák idegenek lévén [CsH 105–6]. *1750:* én az illjen dolgokat nem engethetem, mivel az I(ste)n is meg verne, ha be hunt szemmel nézném [Mocs K; Ks 83 Czegezi T. Gergely lev.]. *1809:* A kik pedig a meg eset Gyilkosságot bé hunt Szemekkel el nézték, és az alkalmatossággal eset Tolvaj Kiáltást Tőrvény és Keresténvi Kötelességek elenis bé dugot Fülekkel el halgatták ... a nékem küldőt parantsolat Szerént nemis tudom hogy kiket Certificallyak az Articularis poenanak Desumptiojára azért hogy a Tolvaj kiáltásra fel nem állattak [Kőrispatak U; UszLt 1731 ComGub. Kováts Elek dullo kezével] ✻ *beköti a ~ét. 1664:* En prophéta nem vagyok, de ámbár tartson számot reá minden ember (noha ím elég sok ellenkező találtt s költött hírekkel igyekezik az szegény haza igazgatóinak szemeket bekötve tartani az ő ravasz és szokott mesterségek szerént) [TML III, 172 Szalárdi János Teleki Mihályhoz] ✻ *csillámpozik a ~e* káprázik a szeme. *1745:* mondván a szólgálója(na)k nektek csak csilanpozot a Szemetek, itt semmi nincsen aszt monda itt Semmi ninczen nektek csak a Szemetek csilampozot csak hazutok [Ditró Cs; LLt] ✻ *(egymás) ~ébe mosolyog(nak). 1673:* Ó ki gonosz az világ, vajki sokan mosolyognak az ember szemébe, kik nem mind sincerus baráti [TML VI, 421 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1699:* láttam hogy egy más Szemiben mosolygottak Suttogtak, bugtak, beszélgettek ketten [Hr] ✻ *(egymás) ~ére hány. 1619:* Irtam volt Felségednek ez előtt való levelemben is, hogy Görcsi uram ... de igen jó idején azt mind az szemekre hánta [BTN^2 329]. *1633:* miniajan azo(n) allanak megh hogi ez utan soha eggikis egimas szemere ne haniak ez fizetest [Mv; MvLt 290. 139a/2]. *1679:* Decidaltatot az causa per pacificatione(m) Igy hogy az uta(n) egyik felis az masiknák eze(n) dolgot szemere nem hannyia [SzJk 142]. *1743:* Mèszáros Gligor és az Nyisztor luon gyermekei ... jáczodozván, és ott egy mással végtére mint gyermekek ŏszve veszvén egy másnak szemire hányak ... Anyád az boszorkánokot az mi Anyánkra küldötte vólt [Szásznyíres SzD; Ks]. *1803:* hibaul ki tettűk, és szemekre hanytuk a' Betsülletes Fűsűs Czéh Tagjainak ... a' számadások el láttatása el mulatását ily hoszszas ideig [Kv; FésCJk 22] ✻ *ellopják a ~ét is* mindenétől megfosztják. *1710 k.:* Hogy a fiscalitas jó rendbe vétetvén, legyen az erdélyi fiscusnak is valami jövedelme, és ne okozhassa az udvar azt, hogy a szemét is ellopják Erdélyben, és azért kénteleníttetik cameralis commissiókkal terhelni az országot [BÖn. 906] ✻ *fáj a ~e. 1584:* a' vízbe(n) Lugot chinalwan a' feyet Mossa volt, és a' Mosasba Az zeme fayni kezd ki miat annieba Iutot hogy mostis haliogh Az zemen [Kv; TJk IV/1. 247] ✻ *fájdalmas ~. 1595:* Kakas Istwannal vagyon ezer forint Adossagh az Testamentum tartassa zerent deputaltuk vgyan Susanna leanjzo zamara kinek szaz forintiat Az Relicta vegye fel, es az leanikanak fajdalmas zemet gyogytassa velle [Zsombor K; SL]. *1600:* Pal vram had chenaltassak aniammal Zemedbe walot ... meg gyogywl, Az nap az faidalmas zembe erezthe [UszT 15/124] ✻ *fél ~e. 1713:* mais világtalan az fél szemivel [Szárhegy Cs; LLt 68] ✻ *felnyílik a ~e. 1710:* felnyílt vala már az erdélyi pápistáknak a szemek, bízván a német szerencséjiben [CsH 179] ✻ *felnyitja a ~ét* **a.** kinyitja a szemét, figyel. *1653:* magad az szemed fel nyisd igen, ha immar ott vagy [Sófva BN; Ks 41. E. 31]. — **b.** ráébred az igazságra. *1659:* czak fel nyisza Nagk, s, Kegyelmetek az szemet, mennel hamareb az penz megh legyen [Borb. I Erdélyi követjelentés Konstantinápolyból]. *1710:* Nyissátok fel a szemeteket, reformátusok, elég példa előttetek, azelőtti időkben mint bánának a pápisták a mi relígiónkkal [CsH 426]. — **c.** ráébreszt az igazságra. *1663:* Elég szomorú hírek, és ha Isten rajtunk nem könyörűl, végső veszedelem lehet a vége; de talán Isten megszán bennünket és felnyitja az kereszténység szemét, látván a dolgokat [TML II, 629 Teleki Mihály Lónyai Annához] ✻ *hályog ereszkedik a ~ére. 1668:* Ferencz uram mondá, hogy Kékesen az Inczéné fiának az himlő miatt nagy hályog ereszkedett volt az szemére s valami füvet adott egy oláh neki, az kivel meggyógyult az szeme [TML IV, 263 Veér Judit Teleki Mihályhoz] ✻ *hályogos a ~e. 1758:* Meg is ijedett volt szegény (mivel szebb korát már eltöltötte volt), hogy férjhez mene háromszéki Gyárfás Pálhoz, kinek is egy szeme hályogos [RettE 73] ✻ *hólyagos a ~e. 1815:* Szpiridon Berdásnak ... a' szemei holyagosok [DLt 56 nyomt. kl] ✻ *hivalkodó ~mel néz. 1666:* lehetetlenségnek hiszem, igen sokáig hivalkodó szemmel nézhesse[a] [TML III, 600 Teleki Mihály gr. Csáky Istvánhoz. — [a]A fej. a tolvajságokat]. *1670:* ne kellessék az én kegyelmes uramnak is értésére adnom ezen dolgot, melyet ő nagysága hivalkodó szemmel nem nézhetvén, ne következzék alkalmatlanság belőle [TML V, 304 ua. Eszterházy Máriához]. *1731:* mi továb nem nezhettyűk hazankat hivalkodo szeműnkel, semmi haszat nem vehettyűk ha az B. Tanacs megh nem veszi, ollyan ember(ne)k adgjuk az ki az arat megh adjga [JHbB M. 4] ✻ *irigy ~. 1811:* Mikor itt'

elsöbben szólgálatot vettem, A' Lóhoz szerentsés vóltam, nyerekedtem, Volt a' ki szerentsém irigy szemmel nézte, 'S Ártalmas szemekkel talám meg igézte [ÁrÉ 57] ✳ *Isten igazat néző ~ei. 1710:* mert ha az emberek büntetésit elkerüli is, soha az Isten igazat néző szemeit meg nem csalhatja [CsH 103] ✳ *jobb ~re vesz vmit. 1814:* a' Czéhmesterségből ... nem butsuzom mind addig mig a' Czéhot jobb szemre nem vészem, 's nevezetesen azon verekedőket és Vérengezöket ugymint Barátosi Josefet és Tsáki Dánielt meg nem regulázom [Dés; DLt 56. 3] ✳ *jó ~mel néz vkire. 1774:* Dési János, az Doboka vármegyei nótárius ... minden ok nélkül lemocskolt volt egy levélben, melyre úgy megfeleltem néki, hogy akik látták álmélkodtanak rajta, s azt gondoltam, soha jó szemmel nem néz reám [RettE 324] ✳ *jó ~mel néz (vkit/vmit). 1710:* a jesuiták ... olyan gyűlöléseget öntöttek vala belé a reformátusok ellen, hogy jó szemmel soha azokot nem nézhette [CsH 304]. *1758:* Elég az, hogy sohasem nézett jó szemmel míg élt [RettE 74]. *1823–1830:* Ezt az apám nem jó szemekkel nézte, de a mestersége folytatásáért, hogy a dolgoztatókat magától el ne idegenítse, kénytelen volt szenvedni [FogE 81] ✳ *kegyelmes ~. 1584:* ha az felseged kegjelmes zemey leznek raytam annak wthanna az ew Nga hozzam is maradekjmhoz walo yo akarathja ys meg nem mwthathodjk [Komlód K; WLt Petrichewich Kozma kezével]. *1618:* Immár az Nagyságod kegyelmes szemei előtt lesznek, ha az maga leveleibe is azt írja-é az pasa Nagyságodnak vagy mást ír [BTN^2 117]. *1676:* Az Isten szegényekre, mint egyedül ő felségére maradtakra, fordulna már kegyelmes szemmel, kelne ki maga igye mellett, ezután is ellenségi ellen védelmezvén, tenné szegényeket győzedelmessé [TML VII, 251 Baló László Teleki Mihályhoz] ✳ *kegyes ~. 1660:* Odavién eleibe, hát kegyesebb szemmel néz reánk, mondván: titeket fel akartalak nyársoltatni, de köszönjétek meg ezeknek az pasáknak ... mert jó emlékezettel vadnak felőletek, hogy az város hű volt mindenkor az császárhoz [Kv; KvE 182 LJ]. *1782:* Alázatoson reménykedűnk a Tekintetes Praeses Ur és a' Tekintetes Táblának méltoztassék ezen deffectusunkot kegyes szemekkel megtekinteni [Albis Hsz; BLev.] ✳ *kékellő ~. 1806:* Komány Derony, másként Nyistor Bábénak ... kékellö szemei [DLt 574 nyomt. kl] ✳ *kiapad a ~e. 1574:* Nehay eottwes Jstwanne hallota hazaban Breda[a] hamis hitw Zakanne Az olah penzeiertis Meg eskwl (!) az leanyod zemeis abba apada ky [Kv; TJk III/3. 407. — [a]Tollban maradhatott: *azt monta*] ✳ *kifordul a ~e. 1783:* égj alkalmatossággal ... a Szemit is ki űtötte volt hogj verrel fordult ki az Szeme, hogj máig is hibás miatta [Udvarfva MT; Told. 44. 54] ✳ *kinyílt ~mel* éberen. *1667:* Az én dolgom mire hajol ... kérem, gyakran tudósítson s legyen kinyílt szemmel azalatt is, míg én oda járok [TML IV, 210 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✳ *kiszúr(hat)ja a ~ét* **a.** kárt tesz a szemében. *1657:* Szent Egyedi praedikator Szölosi Gabor Ur(am) ... potentiose szallasomnak ablaka ala jöven az palcza leven kezeben szurkalt be palczajaval az ablakon; ki szurom az szemedet te rosz aszszony [SzJk 82]. — **b.** csekély/megalázó dolgokkal akar vkit elhallgattatni/kielégíteni. *1716:* az Nagy Ercsei portionakis egész hasanfele eo kglmét concernállya de meghis Filstich Péter Ura(m) birja, hanem egy rosz ház helyecskével szurta ki a szemét [Kozmatelke K; Told. 52]. *1758:* Itt sok hamislelkűség ment végbe, mert ötezer forinttal kiszúrták a szemit [RettE 72]. *1774:* Sarjutis ... mi Jobbagyukul Sem kaphattunk, ha Csak ajandekal elöbb a Szemeteket ki nem Szurtuk a Tiszteknek [Mocs K; KS Conscr. 65]. *1816:* A' Nagy Laki Joszágnak mivoltárol tehát kérem Édes Sogor Vr méltoztassék engemet Voltaképpen informálni kik birják? ... egész competens Rátájakat birják é vagy tsak amivel szemeket kiszurhatták [Kv; DobLev. V/1000 N. Sz. Szigeti György lev.] ✳ *kitolja a ~ét* kinyomja a szemét. *1710:* Fogarasban vitték, szörnyű kínzásokkal ott ölték meg: elsőben a szemeit tolyták ki [CsH 234] ✳ *kiüti a ~ét. 1768:* En a' kérdésb(en) forgo Kantzát soha nem láttam, ... Pakuláraimtol hallottam, hogy ... a' szemét Dobrosz Rádully ki ütötte [Kovászna Hsz; SzentkGy Joh. Fúrtuna (50) lib vall.] ✳ *kiüti az álmot a ~éből. 1665:* Anynyi praesidiumot hoz az két erősségben, bizony felelek, kiüti az álmot az emberek szeméből [TML III, 498 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✳ *kivágja a ~ét. 1657:* Mert odaérkezvén, és az fejedelemasszony mellett sok gonosz tanácsú emberek lévén, arra bírták, hogy megölesse, többek közt Bornemisza László, Bornemisza Ferenc, és még akkor nem vágták vala ki szemét Pettényinek is [KemÖn. 136] ✳ *kivájja a ~ét. 1653:* Hanem egy tacskója volt oly, a ki ott feküdt az ő teste mellett, s kergette el rolla a varjakat, ebeket és disznókat, hogy meg ne egyék s szemét ki ne vájják [ETA I, 114–5 NSz]. *1658:* Az jenei katonák, hogy ha lehetne, az szememet is kivájnák, olyan az jenei ember [TML I, 164 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz] ✳ *kiveri a ~ét. 1710:* Teleki Mihály elszégyelvén magát, nagy haraggal mondá: „Ha az én feleségem ezt cselekedné velem, kiverném a szemit is az agyából ..." [CsH 116] ✳ *kivesz a ~e. 1584:* Geres Orgonas Miklosne ... vallia ... eyel Machka kepebe leottek rea, es a' Zeme ki vezet, es ez Lakatosnere gianakodik beleólle [Kv; TJk IV/1. 263]. *1590:* egi Tauali Tinonak mind az ket Zeme ki uezet vala azt az Zena giwjteoknek niuzattam vala megh [Kv; Szám. 4/XIX. 23] ✳ *könnyezik a ~e. 1653:* Sok több szép intési és beszédi után ugyan könyvezének a szemei [ETA I, 127 NSz]. *1753/1781:* bé menvén és meg járván Kun Miklos Ur a kastélyt ... Láttam hogy ki jöve a hid végire, a szemei könyveznek vala [Algyógy H; JHb LXXI/3. 195]. *1826:* ezek vallomások után úgy látja, hogy a kereset alatt lévő tehén nem vérárba vagy vérhűlésbe döglött meg, hanem torokgyékba, mert szeme nem könyvezett [F.rákos U; RSzF 223] ✳ *könnyező ~mel. 1662:* siralmas könnyező szemmel nézték a meglett romlásokra hanyatlott veszedelmes alkalmatosságokat [SKr 74] ✳ *magyar nemzet ~e. 1657:* de nagyságod is jól megondolja, hogy ketten vagytok az urammal, kikre az magyar nemzetnek szemeik néznek [KemÖn. 208] ✳ *más ~re fogja a dolgot* másként veszi/tekinti a dolgot. *1774:* a Kolosvári épűlethez hozzá fogtunk ... a Fenyö Fának ís jo részit meg Vágattam volt, de láttam nem leszen szűkségűnk réá ebben az Esztendőben, hatsak más szemreNém fogjuk a dolgott [Kv; Ks 48a Conscr. Farkas János gr. Bánffy Györgyhöz] ✳ *mázas a ~e* hályogos a szeme. *1827:* Ezen Levelünket mutató Ns. Forro Adám: Szemei mázasok [Szzgy; HSzjP]. *1848:* szemei mázasok [DLt nyomt. kl] | Ezen levelünket mutato Gy. kat. Balog Péter: Szemei mázasok [Szentkatolna Hsz; HSzjP] ✳ *megszúrja a ~ét* megsérti. *1710:* Az is megszúrá az emberek szemeit, hogy fejedelmi módon gyalogokat fogadott[a] | Ez a kis becsülettétel úgy megszúrta vala az urak szemit, nem nyuguvának addig, míg egy félóráig való ülésért majd nyolc esztendeig ültetik a vasban [CsH 113, 150–1. — [a]Bánffy Dénes] ✳ *megvakul a két ~évei. 1723:* Ezt az Hugomatt ... kételen nekem kellet tartanom, kicsin lévén mind az két szemeivel meg vakulván

az ölemben hordoztam, az Német Borbéllyhoz, az gyogyitá meg Isten után [Kv; KvRLt VII. 18 Miszti Eötves Pál végr.] ✳ *megvesz a ~e. 1583:* Zeoch Geogrj vallia ... teólcheres Adamnak zerzem eg' eochemet, Az vęn Anniok vagat volt fat velle kireol meg zolita(m) eoket, Es mondott (!) Az ven Azzony No Ne zolgalj bar neke(m) de bizony meg Banod, Reowid Nap az zeme meg vesze az eochemnek [Kv; TJk IV/1. 452]. *1584:* Ambrus Deak vallia, giakorta feniegetet megh ez Lakatosne es hogy meg vesze az zeme(m) ottan hamar Rea gianakottam es zoltamis neky feleolle [Kv; TJk IV/1. 265] ✳ *megvilágosítja ~ét* felnyitja a szemét, az igazságra/valóságra ráébreszti. *1704:* Ha világos szemekkel küldötték volna, arra megfelelne, ha pedig vak szemekkel, menjenek a Guberniumhoz és megvilágosítja szemeket [WIN I, 122] ✳ *megvonja a ~ét* szemébe ötlik, szemet szúr vkinek. *1585:* Orsolia Lakatos Balint Zolgaloia vallia, Monda veres peterne, fel Mennek Az Mesgien ha Igyarto Georginek Megh Nem vonna az zemet [Kv; TJk IV/1. 511–2] ✳ *odafordítja a ~ét. 1710 k.:* Csudálatos szózat vagy sugallás által a te dücsőséges jelenésedről nékem hírt adál, szememet oda fordítád és királyi nagy koronában és székben a te dücsőséges orcád énnékem megmutatnád [BIm. 1005] ✳ *az ország ~e. 1670:* Míg az asszony élt is, az országnak az szeme oda volt; akkor is Fogarasért mind oda mutattak [TML V, 81 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz] ✳ *pilláncsol a ~évél* pislog, hunyorog. *1832:* Valerián Lobeski ... egyszermásszor a' bal szemivel pillantsolni szokott [DLt 1062 nyomt. kl]. *1843:* Schwatz nep. János ... szemeivel erőssen pilláncsol [DLt 1379 ua.] ✳ *pisolyog a ~ébe. 1751:* Leány s Menyetskéknek most estem kedvedbe (!) Mert a mint látom pisolyognak szemembe [Hétfalu Br; EM LI, 127 betl. játék] ✳ *(sem) ~ébe, (sem) háta megett. 1752:* Ngdnak mind baratsága, mind pedig attyafisága igen nyúl hátán jár ... midőn szemembe szépet szolván, hátom megett Feleségemet éppen illetlenül minden ok nélkül az egész Udvar előtt őszve gazlotta [Torja Hsz; ApLt 5 Apor István Apor Józsefhez]. *1812:* megtiltatik hogy sem szemébe, sem hata mege (!) többé ne kurvázza, mert ha kurvázza 24 korbáts Ütéssel bűntetödik [Nagykapus K; RAk 14] ✳ *szentséges ~ei (Istennek). 1672:* magyar nemzetet az felséges Úr Isten az ő nagy bűneiért ... minémű nagy lelki és testi szabadságtalanságra juttatta, mely Isten és király hiti ellen való cselekedeti és hallatlan oppressiója az Isten eleiben felhatván, szentséges szemei tovább nem nézhették [TML VI, 305 Teleki Mihály Szatmár megyéhez]. *1761:* Vétkeztünk, Uram, és álnokságot cselekedtűnk a Te szentséges szemeid előtt [NyIr 200 Bánffi Farkas álma] ✳ *szikrát vet a ~e. 1791:* engemet is egynéhányszor meg tsapott, hogy a szemem szikrát vetett [Méra K; EMLt] ✳ *szikrázik a ~e* **a.** (ütéstől) szikrákat vél látni. *1634:* az Hadnagi ... monda, vagione ember az haz(n)all, en fel allek es mondek, vagion, engemet ugy cziapa arcziül, vgia(n) szikrazik vala az szeme(m) [Mv; MvLt 291. 29a]. — **b.** kopog a szeme (az éhségtől). *1742:* három hétig semmit sem adot égy bé falo falatot is, ugy meg eheztem hogy szikrazott ă szemem, koldulasomal ă mit kaphattam, ettem [Kv; AggmLt C. 12] ✳ *testi ~e. 1631:* Hallottam asztis az felesegemteol, hogy Valaszutj Istuan monta uolna házamnal, hogy im el megyen More Laszlo az hadban, de nem lato(m) en teobbe Abrugy Banyan, az en testj szememmel [Abrudbánya; Törzs. Georg. Egri (54) jur. civ. vall.]. *1672:* Ezek után az Isten vezérelje Kegyelmedet minden jóra és adja az én Istenem, még láthassam Kegyelmedet testi szemeimmel [TML VI, 313 Naláczi István Teleki Mihályhoz] ✳ *vak ~* a valóságot nem látó szem. *1704:* Ha világos szemekkel küldötték volna, arra megfelelne, ha pedig vak szemekkel, menjenek a Guberniumhoz és megvilágosítja szemeket, de hogy elhaladjon <a per>, nem lehet [WIN I, 122] ✳ *van ~e vmire* odafigyel vmire. *1674:* Kivált Husztra s Fogarasra van szemönk; de Isten engedelméből most attól nem félek [TML VI, 590 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz] ✳ *a világ ~e. 1710 k.:* Én Istenem! hogy a világ szemére pókhálót vonjanak, gráciának nevezték ezt az ítíletet [BIm. 1013] ✳ *világos ~* valóságot látó szem. *1704:* midőn a követek megmondották volna a statusok instantiáját, azt kérdezte a generál, ha világos szemekkel küldötték-e fel a statusok vagy vakokkal? Ha világos szemekkel küldötték volna, arra megfelelne [WIN I, 122] ✳ *a vitézlő rend ~e. 1657:* az ifiú fejedelem engemet kételenségből böcsül vala ily okokból ... Mert az egész regnicoláknak is, de kiváltképpen az vitézlő rendnek szemei egészlen és kiváltképpen énreám néznek, éntőlem függenek vala [KemÖn. 308].

Sz: *csak háló a ~én. 1678:* De az csak háló volt az váradiak szemén, még le csendesedtek, de ugyan bizony csak még leszen veszünk [TML VIII, 59 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz] ✳ *mint a nagy filozófus járt a ~évél. 1710 k.:* Magammal együtt minden keresztyén atyámfiainak azt adom tanácsul: megójjuk magunkat, úgy ne járjunk a curiositas mellett lelkünkkel, mint Galileus nagy filozófus járt volt a szemével, mikor telescopium által nézett a napba [BÖn. 481] ✳ *mint ~e fényét, úgy féltő. 1710 k.:* Engemet e világra hozó, mint szemek fényét, úgy féltő, szerető, őrző, felnevelő szüléimet, jóra intő, oktató tanítóimat, Felségedtől előmben rendelt magistratusimat nem tiszteltem, becsültem, szerettem úgy, amint tartoztam volna a Felséged parancsolata szerént [BIm. 1009] ✳ *sok ~ többet lát. 1676:* Ihon mellettem sincsen senki, csak magamtúl kell cselekednem; az sok szem pedig többet látna [TML VII, 291 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz] ✳ *úgy oltalmazza, mint ~e fényét. 1657:* az fejedelmet tudósítottam idején ... reménykedett pedig mind magamat elbocsátásomkor, mind írott instructiójában s azután is minden leveleiben, Istenemre, lelkemre kénszerítvén, hogy mint szemem fényét, úgy oltalmaznám az kezem alatt lévő hadat [KemÖn. 243]. *1669:* Én, ha lehetne, az ő nagyságok méltóságát, mint a szemem fényét, úgy oltalmaznám [TML IV, 579 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1742:* melly kedvetlen s illetlen dolgok vannak sok Atyafiak között, mellyekkel Jó emlékezetü Elejek(ne)k áldott emlékezetét, mellyet mint szemek fényét oltalmazni tartoznának, magok motskollyák [JHb XXXV, 35 Jósika Ágnes kérése]. *1785:* Emberi emlékezetett fellyül mulo régi időktől fogva nem volt semmi fővebb gongya Torotzko Várossa Lakossinak, mint ... maga biradalmáb(an) lévő Erdőket ... őrizze, oltalmazza, és nevellye ... a Torotzkai határon ... lévő Erdőket ... ugy oltalmazták mint szemek fényét [Torockó; TLev. 4/11. 1a].

2. szk-okban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: tekintet, ránézés; privire; Augenschein, Angesicht, Blick. *~e elébe vesz* tekintetbe/figyelembe vesz. *1581:* felseged mitoltassek kegyelmessen zemey Eleyben venny Ez En keonyergessel valo Irassaimat es meg olwasny [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. *1599:* eo kgmek ... Kosa Janos vram az itt valo magyar praedicator keoniergesebeol, az eo kgme regy iambor zolgalattjais zemek elejben vewen, az egy estendeoben sallariumiat megh iobbittyak keez penzel eotwen forintal [Kv; TJk I/1. 345]. *1600:* illien

nylwan walo gonoz lator az olah ... keönieörgünk zekwl mindniaian kegmeteknek hogy wegye kegmetek zeme eleibe az Jstenert illien nylwan walo igassagunkat, ne faraszanak az gonoz embernek wetkeerth [UszT 15/252]. *1621:* Azert kewantatnek hogy eő kglmek varosul vyab keolczieghreől prividealnanak melj dolgokat eő kglmek zemek elejben veőve(n), hogj Biro vram eő kglme az Zwkseghnek (így!) megh ne fogiatkozzek, vetettek adot Egj vonasra f. 1 [Kv; TanJk II/1. 331]. *1649/1650:* hogy valaki Remeket annyi sok vdeore felben hatta volna mint Razman Istuan mayd harom Esztendeigh ... Masoknak mellette, es maganakis sok keonyeorgeset Cehwl eo kglmek szemek eleiben veuen ebbeli czyelekedetiert, engettek az büntetest fel Gira Somancz Ezústre [Kv; ÖCJk]. *1667:* Vegyék kegyelmes szemei eleiben ő nagyságok ennyi időtől fogván való sanyargásomat [TML IV, 14 Rosnyai Dávid Teleki Mihályhoz Drinápolyból] ✳ *~e előtt hordoz* ua. *1575:* zeomeom elot hordozom hogy minden embernek eczer az bewnnek az ew Solgiatt az az a testy halalt meg kel kostolny [Szentanna MT; LLt 99/8]. *1803:* Az Ispány a' Spotály Jovaiban nem tsak ugy tartozik Gazdáskodni, valamint egy jo Gazda maga tulajdon Jószágában igyekszik ... hanem szemei elött hordozni (igy!), hogy a' Szegények Vagyonnya kűlőnősőn a' Kristus vagyonnya [Kv; AggmLt A. 117] ✳ *~e előtt tart* ua. *1865:* kerem gyermekeimet ... a' házasság kötésekbe is azt tartsák szemök elött, hogy magokkal egy nemzetből valokkal 's egy vallást követökkel lépjenek a' szent frigyre [Kv; Végr. 4–5] ✳ *~e előtt tartott* figyelembe/tekintetbe vett. *1740:* a' szemem előtt tartott fővebb elveket nézve felvilágositásomat meg téve, a' Sinor mértékűl felvett 3k Nyilon meg kezdve, a' több és adjustálando nyilak adjustálásában, és a' meg maradott réz loszágok leendő meg osztásában az idő és joszágok helyheztetésihez alkalmaztatott intézetemet ... e' következendökbe tészem [Kv; Ks 100 Nyilak könyve 18] ✳ *~e előtt visel.* ua. *1581:* Ennekemis Az haza Chendez allapattia orzagunk meg maradassa Jgen kel es Az fel(seged) miltosagat fel(seged) vtan az my kegyelmes vrunk giermeketh kit fel(seged) kegielmes akarattjabol ez orzag feyedelmwl walaztott zemem Eleőtt visselem es ahoz tartom magamat [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. *1599:* Eo kgmek ... mostis az Jrgalmassagot, es Atiay kegiesseget viselwen zemek eleott ... engettenek mindeniknek [Kv; TanJk I/1. 334b–335]. *1621:* Zeme eleott víseluen miuel hogi az teoruen(ne)k kj menetele es uege mely bizonitalan es ketseges legeni (!) [Szőkefva KK/Kv; RDL I. 113 Tuissi János kezével]. *1634:* mostan ez Orszaghban szeliel grassalando pestisnek sulios my voltat szemunk eleot visselven ... nevezet sokadalmat intermitalnj vegeztuk [Sv; MvLt 291. 76a]. *1677:* Hazánknak mostani romlott állapottyát, és a' régi jó emlekezetü Fejedelmeknek ditsiretes példáját szeme előtt viselvén, minden uton elsőben-is a' Fényes Portához visellye oly engedelmességgel magát, hogy onnat romlása ne következzék az szeginy Országnak [AC 21–2/1] ✳ *felemeli ~ét. 1570:* Calara Theolcheres Mathiasne Ezt vallya hogy Mykor az Zabo Myklosne Igen Betegh volt megen hozzaya Iso Ambruzne Es ezt Mongia Neky Io Azzoniom Im latom hogy halalnak vagi fia, Azert az en Zolgalatomrol Emlekezzel megh ... Neh hagy pert vtannad, Arra Zabo Myklosne az zemeth fely Emelte, és ... Mond neky Nem hagiok semyt [Kv; TJk III/2. 197].

3. gabonamag/szem; grăunte, bob; Weizenkorn, Korn | gabonaszemtermés; recoltă de cereale; Getreideernte. *1561:* Egy kor El hyua azzonyom ... az hwn lakyk uala az barla ferencz hazahoz ...Jeg Ruhat sem attak sem az buzaban Egy zemetys [Ráton Sz; BálLt 78]. *1615:* Haryskank negiven egi kalogia leven zeme az Hariskanak lőn cub. 11 [HSzj *haricska* al.]. *1623:* Az Idey harom aztagott hagiassa Cziak megh, de az teobit mind ell veresse es az zemytt igen zepen kúleőn kúleőn mind(en) Aztagnak es Rakasd az gabanas hazb(a) de ne vgy Czyepeltesse(n) az mint halliúk hogy szoktanak Czyepelny valob(an) ky veressek az Zemet Takarekosso(n) [BGU]. *1679/1681:* Csépléskor jo animadversioja légye(n) eő kglme(ne)k mind à Csűr-Birora, ugi à Cséplőkreis, hogi à szemet jól ki verjék, szalmajab(an) ne maradjo(n) [Vh; VhU 669]. *1695:* (A quártás) csépléskor vagy meretéskor, menyi Szamu kalongyából mennyi szem jő be szorgalmatoson fel jegyezze [Kv; SRE 34]. *1740:* Idei Dézmájáb(an) obvenialt tiz kalangja ősz buzá(na)k, és két kalangja dűltes Majorság buzának a' szalmája, melly(ne)k szeme rostálatlan [Algyógy H; Ks 89 Inv. 63]. *1754:* maradott vólt két Asztag buza a mellyeket elcsépeltenek, s a szemének Mátyás keze alatt kellet maradni [Buzd AF; Ks 22/XXIa]. *1775/1781:* Tőrők buza is terem ... el tsépeltetvén jőhet belölle szem őt, hat véka [Algyógy H; JHb LXXI/3. 365]. *1814:* a Groffné ... az Asztagokat a' Csűrnél addig tartotta, a' mig ...eltsépeltetett, Szemiből magvából tsak nem egészen Korpa vállott volt [Banyica K; BfR 117/1]. *1823:* a' Rosunk gyéretske, de ha az Isten szemmel meg áldaná alkalmasint gyűlne gabonánk [Veresegyháza AF; Told. 7].

Szk: *egy ~ig* az utolsó magig. *1711:* Tavasz vetest né(m) vetétthétém tőbet 31 köből Zabnál, és edgy véka Arpánál, a zabot egy szémig parlagba vettük [Vacsárcsi Cs; BCs].

4. jelzői hasz-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: (gabona)szemnyi; un grăunte de ...; ein Korn/Körnchen, in Körnern. **Szk:** *egy ~. 1659:* Az várbúl még nekünk egy szem búzát sem adtanak [TML I, 466 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1806:* azt mondotta, hogy az építtők számára égy szem Gabonát nem ád [Kide K; Kidei lev.]. *1817:* ebben az Szőrnyű Szük időbe éhel halhatunk meg eddig Szükőn tsak volt, de már telyességgel égy Szem Gabonám Sints [Szászzsombor SzD; BfR Szentmiklósi István ref. pap lev.]. *1835:* egy szem Gabonát sem adnak el az Udvarbol, hanem azt mind ki oszszák a szükölködő Embereknek [Zsibó Sz; WLt].

5. *~ében* kicsépelve, szemül; ca grăunte/sămînță; ausgedroschen. *1604:* senky Czeplötől, és egyeb fele ketseges emberektől kiknek vetesek ne(m) volt pelyvas Búzat ne vegye(n), se szemeben [Kv; TanJk I/1. 479]. *1673:* Ezekbol az harom asztagokbol percipialtam buzát szemeben ... Melyből percipialtam arpat szemeben tizen kilenc köblét egi vekat ~ cub. 19/1 [UF II, 547] | Borso szemeben tizenhat köböl ~ cub. 16 [Komána F; i.h. 552]. *1677:* Arpa szalad szemeb(en) köb 16. Zab szalad szemeb(en) köb 17 [A.komána F; UtI]. *1678:* Buza Szemiben az Vermekben ... Ezeknek utcsu es rosta allya ben az Várban vagyon [Radnót KK; UtI]. *1690:* Szemiben van jellen köllős Cub Sax N 86//1 [Almakerék NK; UtI].

6. szőlőszem; boabă de strugure; Weinbeere. *1787:* A szőllőről ne gondolkodjék Nsgod hogy talám a jo szemeket ki válogatta(m) volna, hanem mint hogy sok szem el rothadott volt, a rosz szemeket ki szedegettem hogy a többit el ne gazolja [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1788:* szőllőnekis eddig jol járt dolga, a szeme szépen meg nőlt a fájával együtt [uo.; i.h.].

Szk: *lágy ~re kever. 1596:* 7 Septembris hogi lagj zemre kewertenek voltanak 13 ... tezzen f 1 d 56 [Kv; Szám. 15/II. 40–1] ✳ *lágy ~re való kapálás. 1809:* Hátra vagyon még a Szőlőnek a Canicula el telése után István Király nap tájékán a Lágy szemre valo Kapállás [Sz; KS] ✳ *lágy ~re való keverés. 1600:* Az Lombi zeoleore valo keoltsegh ...Keueresre f 4//75 ...Masodzori keoteozesre, tiztitasra f 6//65 Lagi zemre valo keueres f 3//22 [Kv; Szám. 9/IX. 55].

7. vmilyen tárgynak/dolognak a része; ochi, partea unui lucru/obiect; Teil eines Dinges. **A.** ékszer része; partea unei bijuterii; ein Körnchen/Stückchen, ein Perle u.s.w. *1619:* patyolatját egynéhány helyen tekerték vala által aranylánccal, azmely aranyláncnak mindenik szeme különbkülömb drágakövekkel vala megrakva [BTN^2 280]. *1625:* Wagyon elegy belegy gyeongy egynehani szem eoreg, az teobbi keozep szerű ... f 7 [Kv; RDL I. 126]. *1652:* Egy kigyo forma gyürü, kinek ket szemei két türkesecske koszoruju egy kis gyemant; szajaba(n) egy rubintocska [Nsz; IB. I. Bethlen István ir.]. *1673:* Ket szaz őtven het szemből allo sodor arany lancz [Marossztkirály AF; IB]. *1701:* Az Lánczbol jut az Relictá(na)k 8. szem, item az magáé mellyét hazol hozott 14 szem az horgával edgjűtt Balasi Boldisár(an)k Feleségestől 16 szem karikájával edgjütt [Kissolymos U; BLev.]. *1766:* Ezüst Aranyas pézma tarto mélyb(en) vagyon rakva igen apro rubint hat darabb, jó féle győny (!) apro, es nagyob hét Szem [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96].

Szk: *öreg ~. 1628/1635:* Azzonj ember öltőzetihez ualo Arany míuek ... Egj kws Rubjntos aranj kerezt, negi Rubjnt benne, huszon negj apro aranj szem, huzon harom egi forma aranj boglarok, negj eóregh arani boglarok, szaz óregh zem egi forma gjongj [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen lelt.]. *1718:* Egy veres nyakravaló kláris, 5 rend öreg szem [Kilyén Hsz; SzO VII, 234 Barabás Györgyné Kilyéni Székely Erzsébet kel.].

B. lánc része; partea unui lanț; Kettenglied. *1681:* Vajda Hunyad vára ... Vár hidgya ... Ezen hid felsö vége felé bé menet bal kez felől, az malom arat^a vagyon egi csiga, melj talp fan, es fa oszlopoko(n) áll ... Tekervenyes szemből állo hoszzu láncz rajta [Vh; VhU 502. — ^{a}Tollvétség *alatt* h.]. *1787:* a Pitvarba ... Égy üst akaszto 24. szemből állo vas Lántz Hf 1 [Mv; MvLev. 12 Nagy György hagy.]. *1812:* Nagy Lántzba egy szemért 3 xr Tsatlás lántzba 2 xr [F.rákos U; Falujk 72 Sebe János pap-not. kezével]. *1842:* Találtatik az udvaron égy Gémes Kut ... a' gém fához az ostor vagy merittö rud 9. szemböl állo lántzal van csatolva égy horog és káva által — alolrol pedig 10. szemből állo lánczal köttetik égy merittö vederhez [O.kercisóra F; TSb 51].

C. különböző dolgok része; partea unor obiecte diverse; Bestandteil, Element, eines Gegenstandes. *1728:* Béres Ekik nro kettő, kerülö mind kettő Cum suis appertinentiis, Téslák, jármostol, Sikotjostol nrö eőt, de az Edgyik sikotjunak egy szem hijja [Aranyoskút K; Ks. 55. 77 gr. Petky Dávid lelt.]. *1756:* belől a ... kapu Sorka hevederihez negj Szemböl állo reteszfőben ütkőző vas Lánczal záratik bé [Branyicska H; JHb LXX/2. 11].

8. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: vhány szemnyi/szemből álló; care este format dintr-un anumit număr de ochiuri/perle; aus ... Teile bestehend, ... teilig. **A.** ékszer része; partea unei bijuterii; Teil eines Schmuckstücks. *XVII. sz. m. f.:* hajra valo hajlott Agaczka, melyben vagyon kilencz Rubint és harom szem győngyőcske [Klobusitzky lev.]. *1655:* kilencz szaz negy szem kalarjs [Altorja Hsz; HSzjP]. *1687:* Ket Kis arany gyürüket Türkesest, mindenik el tőrt Ket arany fülben valot Rubintosokat horga nélkül harom harom szem Orientalis gyöngy függh rajtok [Déva; Szer.]. *1700:* Egy Aszszony ember Suvegben valo virág három rosácskája edgyik egyik Rosacskájában negy Smaradg, egy Rubin és negy szem Gyöngy [Hr 20]. *1728:* Egy kis Zomanczos, Rubintos Függőcske két Rubint s ket smaragd benne, 3 Szem gyöngy fityegője [Told. 19]. *1730:* Egy nyak szoritto Tizenkilencz kek fejer fekete es verhenyes zamaczolasokkal keszült arany remekből valo, melynek tiz remekiben vagyon Tiz szem öreg jofele fejer gyöngy [A.csernáton Hsz; HSzjP]. *1750:* Egy Par Raritas Öreg szem fejir jo fele gyöngy függő mely nyom őt Aranyat az rajta levö kis szalma pantlikaval edgyűt [WassLt Danielne Mikó Ilona portékái]. *1786:* Egy Galamb formára Csinált reszketö tőtske 1 nagyobb rubintal, és három kissebb 13 szem joféle győngyel [Nsz; Ks 74/56]. *1801:* Egy kis zamántzos rubintos pántlika rosa, égy szem fejér gyöngy fityegövel 43 M/r. 20 pénz [Kv; Ks]. *1824:* egy Szem Klarisotska [Fugad AF; HG].

B. lánc része; partea unui lanț; Glied einer Kette. *1632:* Az udvarház foliosoia alatt ualo also Tornaczban vagion ... egy eöregh kaloda, melljen vagion egy eőregh vas retez, retez feősteől, az masik vegennis két szem lancz retez feősteől [Komána F; UC 20. 14/38].

C. különböző dolgok része; partea unor obiecte diverse; Teil verschiedener Dinge. *1673:* Egy kis tol tok, egy nehanj szem gjőngj rajta, harom boglárotska [Marossztkirály AF; IB].

9. vmiből egy, ill. a szn-vel megnevezett számú darab/kis mennyiség; cantitate (foarte) mică de ...; eine sehr geringere Menge, aus einem Bestandteil. *1644:* en edes szerelmes Atiamfia kerlek regel ... az mikor ki megi feniö magot harom szemet uegi az szadban es ast ragiad [LLt Gyulafi László feleségéhez, Balási Erzsébethez]. *1663:* Isten úgy áldjon meg, Uram, noha Kegyelmed által a tanács urak megengedték volt, magamnak kevés buzát vessek fel, csak egy szemet is belőle magamnak el nem vettem [TML II, 653 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1710:* nálam cséplett buza égy szem sincs [Vacsárcsi Cs; BCs]. *1769:* Gabonája régtől fogva egy Szem Sincsen [Marossztgyörgy MT; Ks 67. 48. 31]. *1785/1786:* A Faszulyka termésből, égy Szem sem transponáltatott [Mezőrücs MT; SLev. 1].

10. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: vmiből egy darab/kisebb mennyiség; o bucată/cantitate mică din ceva; ein Körnchen/Brocken von etw., Auge, Fleck. *1574:* Egy Jskatulaban vagio(n) ket arany Egy Lisimachus Egj zem arany. aztis Uramnak hagiom [Gyf; JHbK XXI/12. 3]. *1657:* az útban a fejedelmi kisasszony megbetegedett himlővel, egyéb testén sűrőven, de ábrázatján alig csak tíz szem himlő is ha költ, oltalmazván orvosságokkal is [KemÖn. 58–9]. *1723:* Vagyon egy kis Iskatulyában nyoltz szem cseh gyémánt és fekete apro kása gyöngy [Koronka MT; Told. 292]. *1736:* égettbort töltvén tálban, azt megmézelték, egy vagy két fügét vagy egynehány szem malosa szőlőt tettek köziben, meggyujtották az égettbort s úgy keverték az tálban kalánnal [MetTr 321]. *1758:* Rubintos apró boglárkák, nyakra valónak valók, 23. s egy szem Rubintotska benne [Nsz; TSb 21]. *1760:* Hihető, hogy maradott volt vagy egy szem slét még a pisztolyban, mert amint mondják a szíve táján ismérszett a nyoma [RettE 109]. *1789:* Ezer szem nagy féle briliántirozott gránát [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1.].

11. ablakszem; ochi de fereastră; Fensterscheibe. *1813:* Ablakjai a' Virág Háznak avultak 32 szem híjával vagynak [Alpestes H; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.].

12. csíra, hajtás; ochi, germen; Keim, Keimling, Auge. *1815:* A' krumpi annyi féle (!) hajt gyökeret a' hány szeme (: kölдöke, tsirája :) van, 's minél nagyobb a' krumpi annál több bél veszi kőrűl a' szemet-is, a' béltől vészi a' tzika a' maga elsőbb eledelet, 's minél kővérebb volt az annál ügyesebb lészen a' gyükér-is ... mindenik ép szem ki tzikázik a' krumpinak [Kováts Sámuel, Utasítás a' Krumpi termesztésre H.n.].

szembe I. *hsz* **1.** szemtől szembe; (față) în față; Auge in Auge, entgegen, gegenüber. *1607:* Az Al Peres zembe keuanta voltt az Atjafiat Elekes Ambrustt mostis sistalnj keuanja: Az Actor azt mondja zembe hozta voltt, megj Bizonjtia ne(m) keuanhatj (!) zembe vyolagh [UszT 20/269]. *1610:* Az A. emlekezteti az Jt: hogi Atiafiat Kedey Janost keuanta volt zembe az Jteol, Sistallia [i.h. 12b]. *1638:* Mikoron mv a velünk leh vlt Aszeszor Vrainkal, mind ket felnek allegatioiokat meg hallottuk uolna illien deliberatiot tönk, miuel Nagy Tamas Vra(m) a penzen megh uet cziganiok felöl, ennek elötte ket szekenis p(ro)testalt hogj ha valaki Contra dictora talaltatnek, mostan harmadik szeken penig a venditorokotis szembe hiuan [Fog.; Szád.].

2. vki felé/irányába; spre cineva, în direcția cuiva; gegenüber. *1862:* Én Tamás Anna — férjem Boér Károlynak, velem szembe tett gondoskodását lelkemre nézve látván ezen rendelkezésében azt a nyílt betsületes lelkűségét, a melyet eddig házas életemben velem vele tanusitott, én is éppen azon szerű végrendeletet teszek vele szembe, mint a minőt ő ... velem szembe tett [Kv; Végr.].

3. szk-okban; în construcții; im Wortkonstruktionen: ~ *fog.* **a.** vádol; a acuza; beschuldigen. *1593:* en Semmiben meg nem haboritottam az Eskötteket, meg bizonitom, Sem vettem volna fel elewen diodert hogi ily dologgal fog zemben mellyet nem chelekettem [UszT]. *1662:* Kit die 24. Januarii már a fejedelem indulása után, a fővezér hívatván, szembe fogja [SKr 355]. *1723:* Némasági (!) uram ... rut dolgokott kovetet el rajtok mind aszszonyokon, férfiakon ... de én nem láttam, Luka Vaszilynak montom (!), s szemb(e) fogta az Asz(szony) eő kglme jobbágyit de Csak el ismerték, hámozták, hogy Nèmasagi ur(am) ketelenitette eőket arra [M.hodák MT; VGy. Buta Flora (50) jb vall.]. *1739:* indebitě vexálván, ollyan fog szemb(e), hogj fegjverkeztem volna, mellyb(en) sem hirem; sem tanácsom nincsen [Dés; Jk 294b]. — **b.** visszavág, ellenvet; a replica, a riposta; wettmachen, niederlagen. *1606:* De az A. azt mo(n)dgia hogi eotet a' teórúeny keózbe fogta megh ne(m) chelekedhette volna: meljre az J. zembe fogia hogj eötet teórúenihez ne(m) hitta docealtatni keúan(n)ya [UszT 20/42]. *1697:* En azert el menčk tisztem szerent ... Also Torjára[a] Nem(es) Mihalcz Miklos Uramot hazanal nem talalvan ... hivam eő kegyelmit hazahoz mellyre aszt felele tsak procedallyak nem fog szemb(en) velle [Borb. I. — [a]Hsz]. — **c.** kérdőre von; a trage pe cineva la răspundere; zur Rede stellen. *1619:* Hogy vagyon hát az, hogy valamennye pasával még eddig szembe voltam, mindenik azzal fog szembe, hogy — úgymond — az ti töttetek fejedelem Szkender pasával igen farral fordult az hatalmas császárhoz [BTN[2] 177]. *1630:* az tihája és cancellarius, secretarius, Maharem pasa, tefte<r>dar és Izmael csausz ... igen erős pirongatással fogának szembe, hogy mi dolog, hogy csak annyi ajándékot hoztam én [i.h. 435]. *1718:* Josika Sigmond Ur(am) haza jüvetelekor szembe fogta s aszt mondotta hogy hogy mered te aszt mondani hogy én az Baronyai Marija Aszszony hazat él egete(m) [Branyicska H; JHb Repas Peter (40) jb vall.]. *1774:* Amaz nagy hírűnevű generális Lasci, midőn a feljebb írt bellicum consiliumba Hadikot kéredzése után bé nem bocsátotta volna, Hadik panaszolt József császárnak, melyért őfelsége szembefogta Lascit [RettE 323] ✱ ~ *fogás* kérdőre vonás; tragere la răspundere; zur Rede Stellung. *1808:* én bizony ollyan czéllal voltam, hogy ha panaszol, s az panaszt igaznak találom tőstént előtte elégtételt adgyak, de ... a szembe fogáskor semmit nem mondatt réája [F.detrehen TA; Ks 65. 44. 11 Kemény Ignác lev.] ✱ ~ *hív* szembesítésre/tanúvallomásra hív; a chema la confruntare; zur Zeugenaussage rufen. *1591 k.:* szembe hyak ... olah falúy tanko ballasnet Anna Aszont [UszT]. *1610:* zembe hittam az falut Swkeő faluat, Cziki Petertis ugian Swkeyt [i.h. 29]. *1665:* Nem kellett volna felperesnek törvényt tenni, hanem szemben kellett volna mind két félt híni [TML III, 530 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz] ✱ ~ *hívat* tárgyalásra összehívat; a convoca la dezbatere; zur Verhandlung kommen lassen. *1671:* Erreis szemben hiuattua(n) eo kglket mindkett reszreól pro et contra ruminalua(n) az dolgott, az expositio wresnek nem talaltatott, nem leűen mind egy aranyu az emberek(ne)k elmejek [Dés; Borb. I ogy-i bizottság jel.] ✱ ~ *hivattatik* összehívattatik; a fi convocat; es wird zusammenkommen lassen. *1662:* Az városnak közönséges gyűlésében szembe hívattatván Stépán Ferenc, s mindenfelől ellene igen nagy zúgolódás, invectió, kárhoztatás lévén, magát ... menté [SKr 560]. *1808/1809:* Szembe hivattattak az Udvarhely városi Elol Járok[a] ...; nem különben a bé panaszoltatott Pataki István is [Szu; UszLt ComGub. — [a]Fels. köv.] ✱ ~ *jön* a veni din față; (entgegen)kommen. *1582:* Vida Miklos Barat Peter zolgaia hwthy vthan vallia, hogí ... Eg'kor oztan chak latam hog' ereossen Jeó[a] az lowal, es harom Azzony Jeo vala Zembe velle [Kv; TJk IV/1. 16. — [a]Vincze]. *1606:* Ez maj napra Jőúen zembe, es wagi leweleuel wagi Emberí bizonjsagal bizoniczía meg hogi mibe wagíon aztis kez lezen le tenj [UszT 20/300]. *1769:* találok Andonia szimiont (!) ismét velünk szembe jüni [Nagyercse MT; Told. 3a]. *1774:* mikor haza felé mentűnk volna a Falus Biro Jánosi Péter ő kme is velűnk jődegelvén s mikor a Sepi István kapuja táján négyen mendegeltűnk volna ott szembe jőve velűnk egy fával rakott szekér [Vaja MT; Told. 46. 14] ✱ ~ *juttat* találkozást kieszközöl; a face posibilă întîlnirea cu cineva; ein persönliches Treffen ermöglichen. *1573:* Beke Gergel ... hity vtan vallotta, hogi ... oda Erkezet az Hwthofer zolgaiaes ... Mond No Io helien vagion Mostan Kis Imre ... Mert meg fogtatta(m) vala az adossagert ... De Baran Peter veowe ky kezessegen hogi vramal zembe Iwtatia es ha meg Igenesedhetik vele Io hwl (így!) ne(m) hyze(m) gongiat twgia viselny [Kv; TJk III/3. 166]. *1618:* Az muftihoz ne menj, mert nagy oka vagyon: de ha nagy dolga talál lenni az uradnak, add értésemre, nekem az az császár hocsája atyámfia s én szembejuttatlak véle, de titkon [BTN[2] 151]. *1665:* Szivemnek nagy panasza volna Kegyelmed előtt, Isten szemben juttatván valaha Kegyelmeddel, meg is jelentem [TML III, 440 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1710:* En uram most töb panaszt nem irhatok mert megh elég volna szazra. hagyjom csak akora mikor I(ste)n kgdel szembe jutat [Kászonújfalu Cs; BCs] ✱ ~ *kapott* szembejött; care a venit

din faţă; kam jdm entgegen. *1847:* Istennek hála minden baj nélkűl Kolósvártt vagyunk ...; á rosz; doroncsos út, délután szembe kapott esső sat. míatt alíg tudtunk Szombaton elmászni Vintzíg [Kv; Pk 7] ✳ ~ *kerekedik a dolog* kiderül az igazság; adevărul iese la iveală; die Sache kommt an den Tag(eslicht). *1804:* nála tanálatot meg ezen háznak fája és ö arra fogta hogy én adtam az én házamtol: de szemben kerekedvén a dolog hazugságban maradot [Hídvég Hsz; Mk I. IV. 122] ✳ ~ *mondás* szemtől szembeni beszélgetés; vorbă spusă în faţa cuiva; Gespräch unter vier Augen. *1831:* Erre Dregán Bonutz Magistratualis Rab tagadgya a Toth Péter szembe mondását, és mostis azt erössiti, hogy ... estvétől fogva reggelig mind a Guja mellett hált [Dés; DLt 332. 3] ✳ ~ *talál* összetalálkozik vkivel; a se întîlni cu cineva; mit jm zusammentreffen. *1639:* Director Sarosi Janos uram eö kegielme neueuel az birot uargha mihalt szembe talaluan Beldi Janos uramot ad monealtuk certificaltuk es euocaltuk, hogj eö kegielme az Nagod Tablaiara Segesuarra az mostani szekely terminusra tartozzek [BLt 3]. *1761:* az Urffi ö Nga Braniskára jövén az utszán szembe tanálá Imreh Ur és nem köszönének egj másnak illendő modon [Branyicska H; JHb XXXV/46. 11–2]. *1843:* Kotsis Károlly pedig szembe találva az uttzán azt mondotta volna a Grofnak kusti czuki állj ki az utbol elöllem [Moson MT; TSb 49] ✳ ~ *találkozik* összetalálkozik; a se întîlni cu cineva; mit jm zusammentreffen. *1573:* Sophia Greiwald Tamasne Azt vallia hogy ...Talalkozot volt Zembe Albert Leorinchne Benedek telmanneval [Kv; TJk III/3. 214]. *1629:* az piaczon szembe talalkozek uele fekete Kato [Mv; MvLt 290. 173a]. *1783:* az Udvarba újra fel mentem, 's akkor ő Ngával is szembe találkozván a Palota előtt, ő Ngának is mibe fáradozok meg jelentettem [Perecsen Sz; IB. Jósa Márton (38) jb vall.] ✳ ~ *üt* megüt; a lovi pe cineva; jm ins Gericht schlagen. *1847:* Varga Katalin rólam azt mondotta, hogy ha én szolgálatra erőltetem az embereket, üssenek szembe [VKp 245].

II. *nu* **1.** vkivel/vmivel szembe/szemközt; faţă cu cineva/ceva; jm/einer Sache gegenüber. *1653:* És oda hívatá őket Bocskai Medgyesbe mindenünnen, és egyik rendbe jancsárt állatott, a másik rendbe szemben véllek német gyalogot és úgy lőtetett uéllek verset [ETA I, 100 NSz].

2. vki/vmi felé; spre cineva/ceva; jm/einers entgegen/zu. *1598:* A p(ro)bat hogy az J az ev hazara me(n)t zembe haro(m) uttal [UszT 13/31]. *1604 k.:* monda Dobai Andras azt hogi en ezt az legent ismerem en ezel zembe nem megiek [UszT 18/160 Balas Pal Antal pp Almasi vall.]. *1710:* Azért mintegy kilencezer haddal kiszálla a sík mezőre, a török, tatár több volt hatvanezernél, mégis szembe nem merének menni elsőben, tartván a német puskájától [CsH 216].

szembeáll 1. vkivel szembe helyezkedik el; a sta faţă în faţă cu cineva; jm gegenüber Stellung, (ein)nehmen. *1562:* Azon szombaton reggel a király népe Vásárhelynél általkele a Maroson, és a székelyek után indulának, holott elérék őket a Nyárád mellett és szembe állának, és a székelyek Deus-t kiáltának és szembe ütközének [ETA I, 19 BS]. *1573:* Leonardus Eger, ac Lauren(tius) Eger, Simul deposito Juramento vnanimiter fassi sunt ... onnat ky Megie(n) Adam Istwan, Az annya pedig Mingiarast vtanna kwldy az vallokat, mond hogy ereggyetek hamar Vtanna ... hatra Jutnak hat el hattak egymast de zembe allanak volt egymassal [Kv; TJk III/3. 198a]. *1717:* az ő Flge armadaja Szerencsésen altal kőltözött a Dunan, mikor 27 Batalion altal ment volna 6000 Torők elejb(e) menven, de mihelyt meg latta Szemb(e) sem allott, el futott [ApLt 2 gr. Mikes Mihály Apor Péterhez]. *1776:* az Asztalról fel ragadván egy pereczet, az ajtó nyilásába M. B. Henter és Tisztelendő Szeredai Domokos Urakkal Szembe álva, hogy láthatnák, egy darabotskát à pereczből M. Annikó Kis Aszszony bé fala [GyL. Christina Kováts cons. Stephani Miklos (55) vall.]. *1843:* Nem esmérem Varga Katalint, mert én vármegyei servitor lévén, vélem szembe nem állott, csak távolról láttam [VKp 107].

2. szembeszegül/fordul; a se opune/împotrivi cuiva; jm entgegentreten. *1626:* Boczkor Janos ... monda hogj ala megiek Zeöke Janosnoshoz (!) egy puzdorat kerek mert azt mondak, hogj Illies Jyuel (!) nyilual keres es ze(m)be allok uele, akkor on(n)et el mene ala Zeoke Janos haza fele [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Ficz Mihálj (60) pp vall.].

szembeállít kb. szembesít vkivel; a confrunta (cu cineva), a pune faţă în faţă (pentru a se confrunta); gegenüberstellen, konfrontieren. *1679:* nagy lévén az nehézség urunkra s az országra az törökök levágásáért s az császár s vezér parancsolatját meg nem böcsülésért, tegnap felhivatván az vezér, az váradiakkal szemben állítván, azzal vádlának bennünket, hogy az császár s vezér a mint megparancsolta, hogy megbüntettessenek azok, a kik ű bennek levágtak, de csak a fejek sem fáj egyiknek is [TML VIII, 556 Székely László Teleki Mihályhoz].

szembeállíttatik kb. szembesíttetik; a fi confruntat cu cineva; konfrontiert werden. *1820:* Pataki Joseffel szembeis állitattak, kinek is szemébe mondottam, hogy töllem soha sem hallotta, véllem őt hat Esztendőtől fogva soha nem is discuralt [Várfva TA; JHb 48 Bontz Mária Szakmári Samuelné (37) vall.].

szembeeső szemben levő; care se află vizavi de ...; gegenüberliegend/stehend. *1837:* a' Kertbe ... a' bé meneteltől szembe eső kert mellett végig félig málna, félig egres fákkal vagyon bé ültetve [A.szőcs SzD; BetLt 5].

szembefordul szemben helyezkedik el; a se întoarce cu faţa spre ceva; sich zuwenden/zukehren. *1890:* Az egyetlen művészet, melyet űzök: a heverés művészete, amikor odáig viszi az ember, hogy szembefordula a pompás napos éggel, ne gondoljon sem a tegnapra, ne érdekelje se a holnap [PLev. 154 Petelei István Jakab Ödönhöz].

szembehoz vkit vkinek színe elé hoz; a aduce pe cineva în faţa cuiva; jn mit jmdm konfrontieren. *1550:* Megis a hwtnek vtana esmet harmad este(n) napot hattwnk hog hog ez Komwues ianos vag az adost sembe hoza vag az birowal sembe lege(n) hog az w marhaiat meg igazithaza [Nagymon Sz; BesztLt 2 Nicolaus Kwny (!) officialis de nag mo(n) a beszt-i bíróhoz]. *1597:* Dalljai Georgj Kouachnak vt Actornak az felesegęt zembe kel hozni, Azon Dallyai Lukachj Andras vt J(ncta) ellen az nyl feóldek feleóll [UszT 12/120]. *1604:* ha az meg neuezet Kantor Janos az kezessegbe bele hadna, hogi Tizen ötöd napra zembe nem hozna, minden marhaiabol az meg nevezöt zekel balintnak minden marhaiabol Jozagabol, az mig fel Erj Jgazat wehessenek [i.h. 18/140]. *1610:* Engem nagj karaczon nap eleótt egj hettel hittak uala Dersbe az atiafiak azt keuanjuk uala hogj Zembe hosza Kovácz Balas az zolgaiat, hogj megh ke-

zeschiek, es sem(m)i keppen eleó ne(m) hosza [Zetelaka U; .h. 49d].

szembehunyva tétlenül; cu nepăsare/indiferenţă; mit geschlossenen Augen, untätig. *1671:* benne lakásat intra anni versariu(m) pacifice ne(m) kellet volna szenvedni, és szem bé hunyva nézni, hanem tacitè, vagy palám, just kellet volna ... in Ius attrahalni [Kv; TJk XI/1. 58–9].

szembekötősdi gyermekjátékféle; de-a baba-oarba; Blindekuh (spielen). *1806:* játzodtunk kártyát, szembekőtősdit [Dés; KMN 190].

szembeli szemben levő; din ochi; aus/in den Augen. *1710 k.:* Ezt a Barcsai donatiói rontását pedig azért halasztották ennyire, hogy először Barcsai Mihályt kellett kivetni, nagy szemekbéli szálkát, kinek tragoediáját röviden leírom mind az olvasó tanulására, mind az én amiatt való veszedelmemért [BÖn. 741].

szemben I. *hsz* **1.** szemközt, szemtől szembe; (faţă) în faţă; gegenüber, vis-a-vis. *1573:* Rosa azzony Medwes Palne, Azt vallia hogi ... Zeoch Janos az eo Boltiaba gergel deaknenak azt Monta zembe My dolog azzoniom hogi Engem be Nem bochatal hazadba [Kv; TJk III/3. 154]. *1590:* Hallotta(m) Palffy Mihaly Vram hogy szembe czigannak arwlonak hitetlennek mondotta Pribeket [UszT]. *1600:* 1600 Die 18 Septembris ... Mirizlo es Dechye keozeot sok fele el vetet nemzetsegbeol gyeolekezet hadawal Mihaly Vajdanak ellene zemben viwanak az Vristen ... kegyelmessegebeol [Kv; TanJk I/1. 364]. *1658:* en azonban mondek hagya kegyelmed edes Dekany Uram az asszonyom ihon szemben talam nem hagya [Kvh; HSzjP Nagy Andras (40) vall.]. *1704:* (Az úr) azt is beszéllette, mi formán volt a kurucoknak megverések, és hogy ott szemben senki nem harcolt, hanem szaladásba estenek (el), akik estenek [WIN I, 227]. *1739:* Lászlo Czigánt szemben találván abbanis minden ok nélkül bele vesze [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Jos. Kis (20) jb vall.]. *1783:* talált szembe ide való három szánot meg rakva szép hosszu nyesett nyers fával [Udvarfva MT; Told. 69]. *1808:* (Az oláhok) olly okoson tudják ezen állapottyokhoz magokat szabni, indulattyokat mérsékelni, dólgaikat tsendesen igazitani, Földes Uraik, Vármegye Tisztyeik, Tisztartojok előtt meg hunyászkodni, azok(na)k leg oktalanabb szavaikat, tselekedeteiket is, szemben helybe hagyni 's tsudálni, ha szintén magokban nevetik is, hogy ezek által mindeneknek kedveket meg nyerik [Kemény, CollMss XXX. XII]. *1846:* akkoris Darvas égtelenül káromolva engemet szembeis alacsonyitott [Dés; DLt 530/1847].

Szk: ~ *is, hát megé is. 1710:* A gubernátort is intettem, hogy ne menjen, de nem fogadta, az Apor ablakából nézték együtt, melyért a generális és a német főrend igen gyalázott, engemet ellenben szembe is, hát megé is megdicsért [BÖn. 956] ✱ *szemtől* ~. *1635:* More Lazlo penigh megh bizonytta, hogy szemteól szembe monda Koztin, Henrich Ur(am) es az szamtarto eleőtt, hogy halallal feniegette [Abrudbánya TA; Törzs. Thom. Metes de Buczun (50) jb vall. | De egykor Rudolphus császár eleibe hívatván mind Bástát, mind pedig Mihály vajdát, szemtől szembe lévén előtte mind a két fél, a dolgot megérti és megvisgálja miben lett légyen [ETA I, 59 NSz]. *1771:* Enyedi Mihály ... Tit. Neveri György Uramat őszve szídta és káromolta attaval Teremtettével szemtol szembe és ... azt is mondotta volna hogy Baszsza meg a szart Neveri Uram és szemtől szembe szállot az Uczán Eczakának idején [Dés; DLt 321. 30a Marton Péter (30) ns vall.].

2. szk-okban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *lehet* találkozhat; a se putea întîlni; begegnen können. *1557:* byzony kywano(m) vala ha thi kegelmeketúel zembe lehetek wala es esmerkedhetem vala azert az Jdeo nem zenwede [Apanagyfalu SzD; BesztLt 16 Blasius Majko es appaffy Gr. Timar beszt-i bíróhoz]. *1661:* Az mi Vr(am) az Tottöri joszagh, es Totközi familiarol valo levelek allapattyat illeti ... az Tottörröl Valokat prohibeala Gavay Vr(am), addigh ki ne adgya(m), migh kgddel szemben ne(m) lehetven arrol ne(m) discural kgtek [Kv; Ks 41. 1 Val. Benkő kezével]. *1672:* en Mint hogi Balint Janossal szemben nem lehetek nem is tudta(m) magamat keszitenem miuel kedveskedgem k(nek) [CsÁLt 72. I/38 „Georgiffy Mihali Nit: Can. es Pleb." lev. haza, Csíksztgyörgyre]. *1705:* azt felelte: ő szolga csak, hanem ha vala<ha> vélem szemben lehet, akkor ... [WIN I, 591] ✱ ~ *lesz* **a.** találkozik; a se întîlni; sich begegnen, jm begegnen. *1540:* Bathory Andras es Dragffy wram thy k: mynth attyokfyaynak es barathynak Kezenethyketh es zolgalathyokath yzenek es the k: azon ygen kerethek hogy the k: az wrak akaratyabol, menthel hamarab leheth, ew hozzayok ky menyen es welek zembe legyen [Kv; LevT I. 9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1566:* Szulimán császár ... követei által azt is hagyta vala: hogy a király eleibe menne akkor Nándor-Fejérvárhoz és vélle szemben lenne mikor oda érkeznék a császár [ETA I, 24 BS]. *1572:* En magam zembe akarok lenny Byro wrammal Komammal, es myndent el wegezek Ew kegyelmewel [Torda; BesztLt 3704 Lucas Pysthaky és Colomanus Fekete a beszt-i bíróhoz és hites polgáraihoz]. *1605:* Az Teoruinj fel zolittata, de az Al peres nem leon zembe, az bizonsagok vallassat el oluastatak, az Teoruinj megh itele enneke(m) az felivl megh neuezet eoreokseget, Arra sententiat veote(m) es Exequtorokat kertem [UszT 20/41]. *1630:* mikor az mostani eleöttwnk fen allo differentiak(na)k complanalásáert az Tekintetes es Nagos Rakoczi György Ur(a)m(ma)l szemben löttwnk uolna, keöztwnk ualo sok tractatusok uta(n) ueghre illien uegezesekre mentünk [Törzs. I. Bethlen István, hitelesítés nélküli egykori más.]. *1641:* mihelt valahon megi ertem hogi lezen szemben lezek uele, es minden modon megh tudom hogi mikor lezen es miczoda nap az houason es miczoda helit [BesztLt 179/1641 Michel Literatus Bistriciensis kezével]. — **b.** jelen lesz, megjelenik; o să fie de faţă, o să apară; gegenwärtig sein, anwesend sein, gegenübertreten. *1551:* Az keth Gyermek Rezere Jwtot ... eg ewreg Ezwst pohar es keth kjs Ezwst pohar de Ezeket vg hattwk, hog mykor Dyenessy lazlowal barcziaj Andrassal, Barcziaj györg vram es barcziaj Farkas vram zembe leznek Akor Jgazogyek el kozottok, az Menes es az Pohar dolga [Mezőszengyel TA; BfR 304/108 Gerendi Ferencné Dienessi Kata és gyermekei osztozólev.]. *1597:* Ezt tuggia hogi ez el mult eozzel Bernad Andrassal Elekes Mate zembe lewe(n) es zamot vetue(n), marada adossa hatod fel forintal es 13 penzel [UszT 12/121]. *1613:* Die 20 Aprilis lött szembe vélünk az fejedelem, Báthori Gábor [BTN^2 65]. *1691:* Tudod-e, hogy mikor Havasalföldiben vissza ment Mikes Pál a kuruczokkal, Tököly uram megértvén, hogy megölette az zágoni nemeseket, neheztelt reá érette, s szembe sem let véle? [SzO VI, 430 vk] ✱ ~ *létel* találkozás; întîlnire; An-

wesenheit, Begegnung. *1618:* előszert megmondám neki, hogy ugyan meg kell lenni másnap az szembelételnek[a] [BTN 96. — [a]Ti. a szultánnal]. *1659:* nem tartom sem keseőnek sem latogatasomra ualo Júvetelít sok sok okokert szűksegesnek az egymassal szemben letelűnkett [Marosvécs MT; BK. Kemény János lev.]. *1663:* Jószágocskám dolgából való kegyelmességét is Nagyságodnak alázatoson megszolgálom; igaz ugyan, néném Szent Páliné asszonyom semmit sem írt, halasztván velem való szemben lételére [TML II, 468 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1676:* magam Kegyelmeddel való szemben lételtől elrekeszttettem [TML VII, 248 Bethlen János Teleki Mihályhoz] ✳ ~ *lételkori* találkozás alkalmával történő; cu ocazia întîlnirii; anläßlich der Anwesenheit/Begegnung. *1657:* Elvégezvén azért az első szembenlételkori beszédet, azonban az ebédet is elhozák, s bennünket jól vendéglének [KemÖn. 208] ✳ ~ *lévén* **a.** találkozván; întîlnindu-se; jm/sich begegnend. *1671:* tegnapelőtt az táborra menvén, az kihajával szemben lévén, újabban parancsolá, hogy megírjuk urunknak, azon faluk megadását ne halogassa [TML V, 539–40 Türi László Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. *1775:* az öreg generális szemben lévén a császárral, felkiáltott s azt mondotta[a] [RettE 350. — [a]Folyt. köv.] — **b.** jelen lévén; fiind de față; in js Gegenwart/Anwesenheit. *1810:* Erre, szemben lévén a szolgálója is, azt felelé: asszonyom küldött pálinkáért, de itt is a többi között magam fejemtől merítettem a szomszéd asszonynak a fazakából [Szárhegy Cs; RSzF 265] ✳ ~ *való* **a.** nyilvánvaló, látható; evident; offensichtlich, augenscheinlich. *1569:* Az keoztek walo weghezes felwl penygh es Adossagh felwl azt mondom hogy ez Nylwan walo, es zembe walo ados rea byzonytottak [BesztLt 77 Lucas Pistakj de Bongarth[a] a beszt-i bíróhoz és az esküdt polgárokhoz. — [a]BN]. — **b.** szemközti; care este/se desfășoară față în față; gegenüber befindlich. *1662:* az őfelsége generálisával való tetszésbül az harcot és szembe való megvívást elhalasztani mostan miért kellett … Az jó próbált hadviselő emberek pedig nem is mindenkor csak szembe való megharcolással szokván az ellenségen győzedelmeskedni, hanem gyakorta hol egy, hol más hadi mesterséggel azokat megverni [SKr 662–3]. *1694 k.:* az o (Vari) Kapun levö szembe valo hasznak … melyben született Matthias kiraly es kiralysagaban szabadsagal megh ajandekozta az á Gazdat fiurol fiura minden nemü terhe viselestol imunitalta [Kv; ACJk 46b] ✳ ~ *való létel* találkozás; întîlnire; Gegenwärtigkeit, Begegnung. *1749:* Ezzel csak accludálom levelemet, tovább magamot nem excusalom, hanem szemben valo lételre hagyon [Bodok Hsz; DanielAd. 275 Mikó Ferenc ifj. Daniel Istvánhoz] ✳ ~ *van* találkozik; a se întîlni; antreffen, begegnen. *1552:* Meegh ez gyllyosben semith nem vikkeztenek ez orzakbelyekel kikkel zemben vagyunk [Torda; LevT I, 95 Bank Pal, Peter porkolab, Chakar Ferench Batori Andras erdélyi vajdához]. *1618:* Én akartam nagyságodat elsőbenn is arról megkövetni, de ez az oka, hogy nagyságoddal szemben nem voltam, hogy itt az nagyságod házánál két úttal voltam, de Szölfikár itt nem volt [BTN[2] 128]. *1689:* Tegnap estve Brassóból egy német officir jött incognite, ki is mindgyárt szemben volt az vajdával oláh ruhában [Veress, Doc. XI, 312 Lessenyei Nagy Mihály a fej-hez].

3. vkinek a jelenlétében/füle hallatára; în prezența/auzul cuiva; jn jds Anwesenheit/Gegenwart. *1573:* aztis kiwanom hog' az anyam mondya, mikor az hazban <me>ntem Lakni, mint atkozta zemben az anyamat erette, hogy <engem> Eóczyem hirenelkúl be ereztett [Kv; TJk III/3. 198e]. *1599* Keomywes Mathe … vallya … En egyzer Thamas deako talalam az Piachon … eo chyak azt mongya vala Adgya ele chyak az Summat a' kit el keolteott … azonban oda erkezek Balasis … de eo neky es Zemben chyak azt mongya vala hogy adgya ele chyak az Summat a' kit el keolteot [Kv; TJk VI/1. 350]. *1600:* En Seres Balazne Dorko assonj … illien valast teszek …: Annak feoleote ha valami dologra keolte az azonia tahatt azt monta Zemben az azonianak Eb mennien mert téys arra ualo uagy [Kv; TJk VI/1. 319a]. *1657:* bégyűjtvén őket eléggé intimálá, megvárnák végét az dolognak, mert az ellenség megértvén elmeneteleket, keményebb lészen az tractában; azok is szemben tetteték megmaradásokat, de kimenvén, csak megindultak [KemÖn. 49]. *1729:* az Tehén meg nem áll az Gazda Aszszonyának, se Bornyának maga meg feji es minden rugas nelkűl a Tehen az Anak meg allott s meg fejvén ugjan az A: az magainán leis töltötte azon Tehennek az Tejit, de mind ezekre nézvén az J: az At, soha senki előtt, sem szemb(en) Boszorkanynak nem pronuncialta [Dés; Jk 52]. *1745:* (Szabó Ferenczné Vizi Borkát) helyemben lakott Derzsi nevű pap szemben megszidta boszorkánynak [Kőrispatak U; Ethn. XXIV, 160 Simén György (42) un. préd. ns vall.].

4. vkinek irányába, vki felé; spre/înspre cineva, în direcția cuiva; auf jdn zu. *1657:* véletlenül tanálván őket qvartirjokban, éjszaka ütvén meg, felverék, dissipálák, szemben hajtván az székely hadak imezekre [KemÖn. 114]. *1752:* egy Ember jő vala szemb(en) velem … meg riasztám hogy ki vagy? melyre az meg fordulván meg futamodék [Abosfva KK; Ks 8/XXIX. 29]. *1803:* onnan viszszá jövett az Hazamnál jött velem szemben [Aranyosrákos TA; Borb.].

II. *nu* **1.** átellenben, szemben; vizavi de ceva; gegenüber. *1817:* A' Követses Uttza fele járo Napkeleti Sopron az ó Temetövel szembe [Mv; MvHn]. *1824:* Az also csürös kertbe menő kis ajtoval egyenesen szembe(n) vagyon egy hat cserefa Lábakon állo sövényből font üröss Törökbuza kas — jo — tele kalongya karokkal [Erdőszengyel MT; TSb 43]. *1826:* Timarok pallojával szinte szembe [Mv; EHA]. *1832:* A Kapuval szembe vagyon egy jo Kő Kut [Széplak KK; SLt 22]. *1853:* Etéd és Kőrispatak közt, Sajgo nevű helyen, malmommal szemben van egy tanorokon, melyet kerítésbe véve használt békességesen néhai édes Atyám [Etéd U; NkF]. *1867:* Egy Oroszlán czimű vendégfogadó a' Curiával szembe [Erdősztgyörgy MT; TSb 34].

2. *vele* ~ iránta; față de cineva; an jndn gerichtet, für jndn bestimmt. *1894:* Ez az én levelem az én bizonyítványom veled szemben [PLev. 165 Petelei István Jakab Ödönhöz].

3. vmivel ellentétben; în contradicție cu …; entgegen dem, in Gegensetz zu … *1888:* Ezenfelül szeretném, ha Kolozsvárban dokumentálnád, szemben a szóbeszéddel, hogy nem dohogsz [PLev. 140 Petelei István Jakab Ödönhöz].

4. együtt; împreună; zusammen. *1840 k.:* minden ember tartozik egy héti szolgálattyába egy öl fát vágni, 's bé adja a rovást arrol hogy hány ölet vágtak; a hajtás Szembe a Biroval tészik öszve a rovást, melynek fele mindenkor a hajtásnál marad — s ugy irodik egy különös Listába [Görgény MT; Born. XXIVb Csiki Sámuel lev.].

szembenálló rabló; tîlhar; Gewalttäter, Schurke, Mordbube, Raufbold. *1771:* Kiket tud a Tanu Verekedők(ne)k Vérengzők(ne)k uton vagy másut szemben allokat Ölessel

veréssel vagy égetéssel fenyegetodzöket? [Dés; DLt 321. 3a vk].

szembenéz vmi felé néz; a se uita (drept) spre ceva; gegenüber von ..., auf etw. blickend. *1823–1830:* Szembenézve tehát a toronnyal, van a Mundi Systhema elaterek által forogva, mint az óra [FogE 177].

szembeötlő szembeszökő/tűnő; bătător la ochi; augenfällig. *1763 u.:* Lehetetlen hogy a' Publicumnak illyen szembe ötlő nagy kárával tovább szakasztassék ez az Administratio [Kv; BK a kv-i ref. koll. lev.].

szembesít a confrunta, a pune față în față; konfrontieren. *1840:* reám Feleségemre — gyanakodo — Ungvari György, Ferenczi Károly és Vajda Pál Urak — bizonyítsák bé és Szembesittessenek — velem Feleségemmel hogy én és Feleségem — hol és mikor gyújtogattunk [Dés; DLt 277 Balogh László foly.]. *1841:* A nevezett szolgának ... az előbbi ... önkéntes szelid vallomása ... a gazdája most le irtt vallomásával sokakba nem lévén egyező — a gazdát ... a szolgájával szembesíttyűk [Dés; DLt 1541. 9a].

szembesítés confruntare; Konfrontation. *1777:* Az emberek között levő peres ügyekbe csak mindkét fél meghallgatása és szembesítése után morositás nélkül itéljen [BfN gr. Bánffy György ut. a gyalui gondv-nek]. *1840:* Csik-Pálfalvi Vaszi István ... bizonyos czimboráival lehető szembesittés okán Székely-udvarhelyre való kísértetése alkalmatosságaival ... megszökött [DLt 1051 nyomt. kl]. *1845:* Pap Márisko a szembesittés alkalmával annyit el esmér, hogy ... el ment Madarasi Istvánhoz ... azért hogy tudja meg mi keppen és miért piszkolta le Madarasiné, az ö leányát Lorit [Dés; DLt 502].

szembesíttetik a fi confruntat; konfrontiert werden. *1826:* Dobi Péter András ... Szembesittetik Gazdájával Bikfalvi Sigmonddal [Dés; DLt 1039/1840]. *1831:* Confrontatio. Szembesittetik Kovács Elek a Ferentzi Károly Ur kotsissa, aki Degán Vonutz Magistratualis Rabnak ezeket mondgya szemibe [Dés; DLt 332. 13]. *1843:* Határ Birák Bottyán Mihállyal, mint Gabrissal szembesittetvén Az irt Határ Birákok Bottyán Mihálynak szemibe mondják Vallomásokot [Bágyon TA; KLev.]. *1849:* miután Szandini vele Szembesittetett, s ez néki szemibe mondá, — Kelemen Béni mit sem szollott [Kv; Végr. Vall. 83].

szembeszáll 1. (ellenséges/támadó szándékkal) felveszi a harcot; a se împotrivi (dușmanilor); angreifen, einen Angriff führen, zum Angriff vergehen. *1618:* az előtt való hírhez képest Szkender pasa meg nem tarthatta volt az tatárokat, hanem felkelvén elmentek volt egészen, és az lengyel táborral szembeszállván harmadnapig voltak egymással ellenben [BTN^2 151]. *1658/1799:* Augustusban ... az árúló urak megizenik Mikes Kelemennek Borza várába, hogy kiszálljon onnan és az ágyukat lehozván Borza várából, a mi kevés had a székelység körül ott volt, a marosszéki kapitány Bakó István szembe szállván a pogánysággal, meggyőzé a nagy sokaságú pogányság a kevés számból álló székelységet [Mv; EM XVIII, 451–2]. *1704:* Még ugyan eddig a generál mindenkor szerencsésen járt, valamikor kiment, mert vagy elszaladtak előtte a kurucok, vagy ha szembeszállottanak véle, mindenkor megverte őket, akármennyien voltanak is [WIN I, 295]. *1784:* ők fegyveresek, mi fegyvertelenek, ők vezér (így!), mi vezér nélkül lévén semmi uton modon ellenek fel nem támadhattunk ... annyivalis inkább most minek utánna gonosz el tőkéllett szándékokat megis bizonyitották, midőn fegyveres néppel is gyakor izben szemben szállattak, s véllek megis vittak [Torockó; TLev. 4/12. 2a].

2. ellene szegül vkinek; a se opune/împotrivi cuiva; Widerstand leisten, entgegentreten. *1764:* bizonyos lehet kűlőmben Bátyám Uram benne, hogy ha egyebb parantsolatyait meg nem fogadná is, de ha embertelenségre biztatytya, abba hátra nem áll velem mind azon által ugy száljon szembe a gazember hogy ... amit meg fog érdemleni, tudja meg hogy meg kapja [Középlak K; BfR]. *1825:* a Praefectus oda menvén hogy holmiert meg szollitotta, bátorkodott vele szembe szállani [Kv; BfR gr. Korda Anna Kozma Sándor provizorhoz]. *1853:* az tavasztol olta már az napokba 3ik lovam az leg jobb dögle ki ..., — de az Istenséggel szembe szálni halandonak káboság lenne [Perecsen Sz; BetLt 4 Szentmarjay Lajos lev.].

szembeszállás 1. harc, küzdelem; luptă; Entgegentreten, Widerstand. *1662:* Az váradi nemesség közül azért, akik mind értelemmel, s különben is elébbvalók volnának, az vezér ellen való indulatjáról, vele szembeszállásárul s ütközetiről naponként tanácskozik vala [SKr 533].

2. szembeszegülés; împotrivire; Widersetzlichkeit, Widerstreit. *1701:* (A legények a) B. Ceh Tőruenye ellen opponaltak magokat, es ennek ne(m) annualvan N(emze)tes Regeni Janos uramhoz mentenek hogj mar (!) követni, de nem kővetes hane(m) eo Keglmevel valo szemben szallas ... volt inkabb [Kv; ACJk 41].

szembeszökik szembeszáll/szegül; a se opune/împotrivi; sich unbotmäßig benehmen. *1698:* Eset bűntetesben Neéb Marton Ur hogy mulatsagh idejen szovàl szembe az Cèh Apaval szőkőt embertelenkedet f. 1 [Kv; ACJk 29]. *1731:* kik az Gaton dolgozni nem akarnának, az Malom birak Senator és Tizedes Atyánkfiaival szemb(en) szökik s veszekedik ... Aki Gazda Ember ... büntettessék egj egj forintig [Dés; Jk].

szembetűnhető szembeszökhető; care se poate vedea; (leicht) augenfällig. *1812:* szembe tűnhető kárnak megorvaslására [Szentlászló MT; Sár.].

szembetűnhetőképpen feltűnhetően, szembeszökhetően; în mod izbitor; auffällig, leicht evident. *1770:* a' Táskának vagy Tarisnyának a' kőntős alatt pupassága lattzott s esmerszetté szembe tűnhető képpen ...? [H; BK sub nro 1017 vk]. *1780:* Tit. Néhai Méltoságos Grof Idősb Bethlen Lajos Ur eő Nagysága halála után kik gazdagottanak meg hirtelen? kiken ismérszik szemben tűnhető-képpen onnan valo el menetelekkel, hogy mingyárt vagyonosultak? [Msz; BK vk]. *1792:* a Só Árulhatásnak Beneficiumával nem tsak Hazánk fiai közzül égy is nem élhet, hanem tetemes Sérelműnkel ezen Jót a mely Varosunk(na)k közönséges hasznára igen Szembe tűnhető képpen Szolgálhatna, idegen vészi [Zilah; Borb II].

szembetűnhetőleg feltűnően, szembeszökően; în mod evident/izbitor; in auffallender Weise. *1832:* Méltoságos Matskási Lajos Ur eő Nagyságának ezen tárgyban Zetela-

kához valo részre hajlása 'sok részben szembe tűnhetőleg ki tettzett [Bögöz U; IB. Nagy Márton ub kezével].

szembetűnik feltűnik; a se vedea; fällt (einem) ins Auge. *1768:* Napnyugotra fordulván szembe tűnik egy ... ajto [O.kocsárd KK; Ks 74/55. 4].

szembetűnő feltűnő, szembeszökő; evident; augenfällig. *1799:* esetté szembe tűnő jovitás vagy deterioratio a' Lőrintzi György keze alat? [Aranyosrákos TA; Pk 7]. *1802:* Néhai Nagy Atyám Sombori János Curiaja Somboron[a] Nehai Edes Atyám Sombori Petern(e)k adatott, de szembe tünö egyenetlenül és kitsiny Quantitasban, el szakasztván azon régi udvartol, gyümöltsös veteményes kertnek nagyobb reszit a' Csüres kertet egeszen [Somb. II. — [a]M.zsombor K]. *1821:* a Stationalis Commissariusság éppen az a Hivatal, amelyben valo vissza élés, az adozo kőz népnek naponkéntis felettébb Szemben tünö tereh [Szászrégen; TLt 65/827-hez gr. Bethlen Imre főispán aláírásával]. *1836:* (A jószág) 2/3 részét a Felperesek szemben tűnő vexálás nélkűlt nem is kérhetik ezen vexálo perrel [Ne; DobLev. V/1213. 3b]. *1852:* a' lelkem Anyám gyengesége szembetűnő ugyan, de mind a' mellett fenn matyog, 's beteg nem volt [Kv; Pk 7].

szembetűnőleg feltűnően, szembeszökően; în mod evident; augenfällig. *1780:* a Certificáltatonak azon Transmissió ki, és elő adatásárol valo tartozkodása, edgy átolyában, és szembetűnőleg arra mutat, hogy valami olyan fekszik azon Transmissio titkalodásában, melynek meg visgálása, és látása maleversatiot fogna fel fedezni, annak pedig pártfogoja ... a' Mlgs Királyi Tábla is nem szokott lenni [Mv; DobLev. IV/893. 2a tábl.]. *1834:* a' Tiszt ... Szembetünőleg lopott a' vámbol [K; Somb. II].

szemborogatás punere de compresă pe ochi; Umschlag aufs Auge, Augenbinde. *1849:* Mig a' szem borongatás len ruha által ezen szem vizzel folytatándatik a' ruha a' szemen egyszer se száradjon meg 's az alatt etzetes étel, édes téj turo, bor, pálinka s kűllég telyességgel el távolittandok [Etéd U; Pf Kendi Ferenc lev.].

szemecske kis gabonaszem; grăunte; Körnchen. *1722:* rettenetes roszszak azok az kgd Sertéssi, most edgy néhányat kűlön választattam, és szemecskével tartatom [Fog.; KJ Miss].

szemel szemenként (ki)válogat, *rég* szemen szed; a alege bob cu bob; auslesen, rebeln; sortieren. *1679:* Legumina tarto, őregh tölgi fa hordo nro 1. Ebben szemelni valo buza A(nno) 1678 Cub. 1 [Uzdisztpéter K; TL 132 Bajomi János inv.]. *XIX. sz. e. f.:* Tiszta buza elő nintsen, mert ki vagyon szemelni adva (így!) másod vagyon szemelni adva 49 véka [SLt vegyes perir.]. *1806:* délig aszszuszőlőt szemeltűnk | Malosa szölöt szemeltünk [Dés; KMN 200, 333]. *1848:* Van é a' lelkem Anyámnak időtőltése elég, vagy nem bánná, ha egy kis borsot küldenék szemelni? [Kv; Pk 7]. *1855:* A jobbágy felesége ...Buzát rostál, szemel és mos [ÚjfE 181].

szemelés gabonaszemelgetés, *rég* szemen szedés; alegerea (semințelor) bob cu bob; Lesen (von Korn, Wein), Rebeln. *1807:* El-tsépelvén Gabonáját, visgállya-meg, a' mag kőzött nintsen-é Bolond-buza? ha lészen, azt karélás által, mint a' Taklást tisztittsa-ki, mellyet mosás által-is meg-tehet, legbizonyosabb tisztitás mindazonáltal a Szemelés [Dés; DLt 73 nyomt. kl]. *1814:* tapasztalásából azt jegyzi meg, hogy azon, melyet sem rostálással, sem mosás által nem lehet tökelletesen a jo féle gabona kőzzűl ki választani, hanem tsak szemeléssel [Dés; DLt 1014].

szemeletlen tisztítatlan, (ki) nem válogatott; neales, care nu a fost curățat/ales (bob cu bob); ungelesen (Korn, Wein); ungerebelos. *1756:* Szemelt Árpa szemül Cub 2 Met 3 Árpa szemeletlen szemül Met. 2 [Somkerék SzD; Ks Bethlen Imre lelt.].

szemellenző lószerszám része; ochelari de cal; Scheuklappe. *1815 k.:* Ket Rudos hámot meg reparáltam 3 Rf 20 xr Ket ulj szem ellenzöt tettem 1 Rf 25 xr [Kv; Pk 6].

szemelőhely (gabona) tisztítására/válogatására alkalmas hely; loc potrivit pentru curățirea/alegerea grînelor; Kornsichtplatz, Leseboden. *1681:* Pitvar ... Szemelő helye az öregh kő kémény allya [Brettye H; VhU 590].

szemelt kiszemelgetett, szemen szedett; care a fost ales bob cu bob; ausgelesen, gerebelt. *1685:* Szemelt Buza szemib(en) Cub 35//. Mosott Buza Cub. 15// [UtI]. *1755:* Szebenbe Tiszta szömölt buzát ... küldöttem 10 köböl [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.]. *1756:* Tiszta szemelt buza a Gabonásb(an) Cub. 15 Met 2. ... Szemelt Árpa szemül Cub 2 Met 3. Árpa szemeletlen szemül Met. 2 [Somkerék SzD; Ks Bethlen Imre lelt.]. *1799:* Vászon Zsák 63 ... égyikbe vagyon Három véka Tök mag, a' másikba fél véka aszszu Megy. az Harmadikba ... két véka szemelt buza [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1834:* a' Tiszta Buzát elsöben 1829-be kezdettem vetni, akkor 10 vékát meg szemeltettem a' Dézma Buzából melyből el vettetvén 1830-ba termett 25 s fél Kalangya személt Buza [Sajókeresztúr SzD; Born. F. II Benő Josef számadó kezével].

személy 1. egyén, ember, valaki; persoană, om, ins, individ; Person, Individuum. *1544:* Ez harom zemelek azth wallottak az ew hytyk zerent hogy hallomas keppen hallotak wona, wkys hogy megh elegetethe wolth symon vra(m) myndembeol az che gergelneth az borbala azzonth [Zsombor (K) körny.; MNy XXXVI, 52]. *1567:* Mw Haller Peter Zebeny es Wyzaknay Kiraly Biro, es Iffyw Antal zebeny eskwt polgar, Rapolty Mattias es Bathay Janos Deak zebenben lakozandok Adgiuk emlekezetre ... hogy ... az Jambor zemeliek közöt, Wyzaknay folnagy Polgarok es kösseg közöt esett, es tertent wolt neminemw Igienetlensegh [Vizakna AF; TT 1881. 189–90]. *1581/1934:* megeskedjenek az feljül megírt tíz személy, hogy igazán mindennek az ország vegezése szerént eloszszák [Zalán Hsz; HSzjP]. *1590:* Mikor az megh irt Tott vram diznay elözör rayta Jarnak az megh irtt Zemilyeknek diznaiokis az utan rayta iarhassanak [Jobbágyfva MT; BálLt 89]. *1602:* valaky megh Tapaztaltatik penigh benne it valo ember hogy teobbet fizetne Akar hwn valo zeoleoyenek miweltetesseteol tiz tiz forintal beontettessek ..., kinek ket reze az Tanachę, harmada az be mondo zemelye [Kv; TanJk I/1. 406]. *1621:* atta(m) ...Az eö Fge Siposinak 4 zemelire Ebedre es vacziorara hust Libr 8 [Kv; Szám. 15b/XI. 147]. *1677:* A' Kik penig a' Harminczadhoz tartozo személyekre ... tá-

madnának, affélék, proqualitate delicti bũntetõdgyenek Forumjokon elsõ tõrvényes Széken [AC 57]. *1725:* En Also Veniczei Sztojka Janos, az egész Fogarasföldi Bóérságnak és az megirt egész Fogarasföldi Bóérsagtol ezen alkalomra exmitaltatot szemely ... Alkuttam meg ... Hartzai Jãnos Déák Uramat ... Procuratornak [SLt AT. 1]. *1782:* ezen õt szemellyek minthogj Haza fiai Deső Janos penig nem haza fia ...az Fel : Kir : Commissio aszt tartvan hogj a' remekesek remek munkajok szerent collokaltassanak az Cehokban, ezen ratiokra nezve az õt remekesek(ne)k utanna tetetett [Kv; ÖCJk]. *1802:* minthogy a' lármára sokan rohantak egybe, a verekedõ és veszekedõ Személlyeket nem láthattam [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. *1837:* 24. személyre valo Abrosz follyo virágokkal [Szentbenedek SzD; Ks 88. 7].

Szk: *alávaló* ~ **a.** szegény személy. *1776:* En nem láttam életében soha azt a menyecskét ... de amint holmi egyetmásaiból ... kitetszett, nem alávaló személy volt, sok szép köntöse, fejér egyetmása móddal volt [RettE 369–70]. — **b.** erkölcstelen személy. *1817:* (A Veres János) felesége olyan alávalo Személy, hogy most ís míolta az ura Kolosvárra van háromszor jõtt hozzá Dávid Budatelkiről [Szászzsombor SzD; BfR Szentmiklósi István ref. pap vall.] ✳ *alperes* ~. *1604:* az Alperes zemeliek jelen uoltak az Actor marhajnak el dulasakor, es hazanak el egesekor [UszT 18/181] ✳ *becstelen* ~. *1757:* egy Pál Ersók nevũ bestelen személy ... már sok versben találtatván kurvaságb(an), és azon gonosz tselekedetiért megis korbátsoltatván, 's a' Városbol ki igazitván végeztetett ... felöle, hogy ha többször a' Városban redealna, Hóhér által eliminâltassék [Kv; TJk XVI/8. 350] ✳ *becsületes* ~. *1603:* hazamat adtam Radnoti Jstuan deak vra(m)nak kez penzen niolczuan forinto(n), mely niolczuan forintot igazan megh zamlaluan leualtamis ev k(egy)elmeteol illien beoczwlletes zemeliek eleot [Kv; RDL I. 74]. *1665/1754:* Az mely jámbor Iffiu Társ legénnyé akar lenni ... légyen fejér krétája kezében, és az Asztalnál lévõ betsületes Személlyeknek tángyéron krétával gazdálkodjék [Kv; ACArt. 21–2]. *1698:* Mű Sárközi Jtsván Deák mostan Sepsi Széki Jllyefalvi Schola Mester ... Mikoron volnánk Sepsi Székben Jllyefalván az Schola Mester házánál jövének mi elõnkben illyen két részről valo becsületes Szemellyek [BLt 3]. *1746:* minden becsulletes Szemely hat hat penzt maga Szemeljeben be hozni elne mullassa [Kv; KCJk 10b] ✳ *becsülete veszett* ~. *1731 k.:* (Az a fatens) tiszteséges életű vagy pedig becsülete veszet személy ...? [Born. XXXIX. 16 vk] ✳ *belső* ~. *1816:* Belsõ Személyeink kũssebbitteséknek kikerülésével [Kisadorján MT; UVJk 135] ✳ *bíróságviselt* ~. *1617:* Sallar Janos Zaz fenesj feò biro ... Zabo Gyeőrgy, Syház Mihalj, Chinder Janos, Jambor tiztessigbelj Birosag uiselt Zemjliek [Szászfenes K; KCs VIII. 448]. *1636:* Mű Chyõb Janos Szaz Fenesi feõ Biro, Her Simon, Kis Mihaly, Leőnez (!) Janos birosagh viselt személyek Hindrik Janos Sihaz (!) Tamas Cheőgeőr Balint Thasnadj Marto(n) etc. Ugya(n) Száz Fenesi hũteõs polgarok [Kv; RDL I. 108] ✳ *bűvös-bájos* ~. *1696:* Bűvős Bavos szemellyekről irt Articulusok(na)k poenajaban incurallyon [Dés; DJk] ✳ *cégéres* ~ rossz erkölcsű személy. *1759:* azon ... Czégéres személljek miat azon kortsoma háznál estenek gyakorlatossag(g)al sok féle zenebonás dolgok | Azon Czégéres személyjek amelyj háznál laknak, hallottam egy néhány izben, hogy veszekedések, verekedések is estenek mint valami Bordélyj háznál [Szentlászló MT; Sár.] ✳ *dísztelen* ~ csúnya ember. *1823–1830:* Ez elég becsületesen viselte magát, nem is volt dísztelen személy, csak egy kisség nagyocska orra volt [FogE 285] ✳ *egyházi* ~. *1662:* a pápas papi rend avagy lelki személyek teljességgel még csak legkisebbik külsõ világi, avagy polgári dolgokban, tractákban magukat ne elegyítsék, hanem csupán csak a lelki dolgokra légyen gondjuk, mint az evangélikus egyházi személyek [SKr 117]. *1726:* Jobbágyos nemes emberek magok in persona az ecclesiát, a parochiális házakat nem tartoznak építeni, kivált ha oly personak, kik patroci-niumokkal, industriajokkal effective segítik az ecclesiat és egyházi személyeket [Somlyó Cs; SzO VII, 324] ✳ *ekleziasztikus* ~ egyházi személy. *1713:* valamikor nehezebb es nagyobb momentuma difficultasorialodik, igen Szũkséges, hogy bizonyos helyet és időt rendelvén, oda tõbbeket is az értelmesebb Politicus es Ecclesiasticus Szemelyek kõzül hivassanak [Kv; REkLt] ✳ *eklézsiai* ~. *1726:* A hol pedig ezen pénzbéli béradásban az ecclesiai személyek defraudaltattanak volna, saltem a három sustákra elevaltassék, melynek harmada leszen a mesteré [Somlyó Cs; SzO VII, 325]. *1741:* a' Malom proventusából, a mint a dolog is kivánnya, az Eklésiai személlyek excontentáltassanak [Dés; Jk 548b] ✳ *eladó* ~ eladósorban levõ lány. *1756:* már szintén eladó Személy lévén ... Iglai Kisanna Aszszony nagj szũksége vagyon hogj magának tisztességes öltözõ köntöst szerezzenek és végyenek [Ne; DobLev. I/269. 1a] ✳ *elleányzott* ~ vénlány. *1858:* Eskettem õszve Kolosvári születésü Ns Fegyveresi Károlyt õzvegy ember, minek utánna Reformáltam, Ns Moricz Julianna elleányzott (!) Személlyel [Szucság K; RAk 43] ✳ *esküdt* ~. *1584:* Borbak Janos falus kenez, Kozta Janos eskwt zemeli ... Velkeriek[a] [BLt 80. — [a]MT]. *1588:* Mely felywl meg mondott eskwt zemelyeknek relatioiara attuk az my leweleonket Somogy Andrasnak varosunknak kissebik pechyetyuel megh ereossytetteth [Torda; Pk 2] ✳ *familiás* ~ családos ember. *1765:* Ennek elõtte mind õfelsége, mind más ott lévõ fõemberek megtudván, hogy nem familiás személyek[a], hanem alávaló emberek gyermekei, mindjárt despectusba kezdettek menni [RettE 192. — [a]Somlyai Albert és Bándi Ferenc] ✳ *fejedelmi* ~. *1657:* Ez mellett nagy emberek valának[a], fejedelmi személyek, azok közt az mostani svéciai király is [KemÖn. 276. — [a]A fentebb említettek] ✳ *felszentelendő* ~. *1791:* minden fel szentelendõ szemellyek mikor fel szentelés végett a Gen. Synodusra jõnek Canonja Papi Tisztje (így!) Helvet. Confessioja Hejdelbergai Catechesise még pedig tulajdon magáe magaval légyen [M.bikal K; RAk 9 esp. kl] ✳ *fő* ~. *1606:* Miklos vram az maga rezet ada, arúla az õrõkõsitte f. 200 az felivl megh neúezett kòpechy kett fw szemeljnek[a] [Köpec Hsz; Ks 90. — [a]Sebestien Janos és Sebest(ien) Balintnak]. *1662:* A tudósok illyen igazgatásnak formáit hármat állítnak: aristocratikát, midõn a tartomány, birodalom valahány becsületes, fõ személyek által igazgattatik, aminémű a belgáké vagy velencéseké[a] [SKr 69. — [a]Folyt. a rész.] ✳ *gonosz(tevő)* ~. *1588:* Ez illie(n) gonoz zemeliekre hiteok Alat Az Capitanoknak gongiok legien, Capitansagok Alat ha mely zemelt gonoznak es ketsegesnek ertendnek be Aggyak, be mongyak [Kv; TanJk I/1. 60]. *1594:* Crestel Jstuan vallia Ezt bizonnial tudom hogi ejel ereozak zerent eskettek megh ez fwzesi petert egi gonoz zemeliel [Túr TA; TJk V/1. 419a]. *1612:* Colosuarat lako Czizar Andras ada erteswnkre ... hogy ... Egy Buzas Janos new ... Ember, teob Complex tarsayûal edgiwtt Coloswar es Banyabikj tayan hatalmasul igaz uttyaban ra tamadot volna, es minden jowaytol meg foztotta, es bizontalan helyeken bûdosnejek, mint ollyan gonoz teúeo zemely [Kv;

PLPr 47]. *1770:* mind Csorbát mind Ádámot mind Iankot tsak gyengén ismerem, hanem Kőz hallomásbol minyájon ezeket gonosztévő személlyeknek lenni hollottam [Mezőpagocsa TA; SzentkGy. Petrus Also de Nagy Pestyán (45) ns vall.] ✳ *gubernális ~. 1705:* De Haller uram difficultála, hogy ökegyelme gubernalis személy lévén, hogy lehessen egyedül és más nem [WIN I, 466] ✳ *gyalog ~ → lovas ~* ✳ *gyarló ~. 1678:* feltött czélom volt az is, hogy az Kegyelmed szerencséjéhez kösse szerencsémet, midőn mind hazájához s fejedelméhez, mind az én gyarló személyemhez jó indulatját eszemben vettem [TML VIII, 15 Haller János Teleki Mihályhoz] ✳ *hatalmaskodó ~. 1707:* olah rődőn lako Czigany Andrast, ki fogta el, es ki kőttette megh, s ki vitete az Kolosvari Toronyb(a), es mostis ki raboskodtattya ott maga ezen hatalmaskodo szemely jelen volté ...? [K; Ks 33. II. 1 vk] ✳ *házaló ~* kolduló személy. *1820:* Kováts Marisko két fattyátis vetett ... Székely Rosi afféle hăzalo pipás Személy [Aranyosrákos TA; JHb 48 Pantzi Jutzi Vitán Josefné (32) zs cigány vall.] ✳ *házasságbeli ~* nős/férjezett személy. *1632:* Parazna birsagis f. 1 Es Eccl(esi)a keövetes ha hazassagh kiuül uagion, ha hazassagbéli szemeli lezen Teőrueny zerint Exequalliak [Fog.; UC 14/38. 111]. *1640:* Birsagh allapattyaban az varossiak rendtartasa ez: ... Parazna birsagh ... f. 1 es Ecclesia köuetes; ha penigh hazassagbeli szemely teörueny szerint exsequaltatik [UF I, 688] ✳ *házasságtevő ~. 1628 u.:* Meli czielekedetit ertven semmi uto(n) en tiztessegbeli szemely level el szenvedni nem akartam, sem el nem szenvedem, ha ellene sufficienter visibilis documentis approbaltatik, mint ollian hazassagh teóveő szemelinek [SzJk 30] ✳ *házasságtörő ~. 1597:* az azzoni wgi mint aki mind Isten paranchiolattiat, mind penigh az ew keotelesseget melliel vranak tartozot wolna hatra hagiwa(n) violato legitimo thoro illien gonoz eletben leledzett, megh hallion erette. Az legint penigh az perenger alat ob scortatione(m), wgimint hazassagh teörev zemely meg vezzeoztessek es az warosbol ki kewldettessék [Kv; TJk VI/1. 26] ✳ *házasulandó ~. 1750:* a' Magnasokon kivűl ... ha az Házasulando személyek két külőmbőző Eklésiákban vagynak, mind a' kettőben Publicaltassanak [Gyalu K; RAk IVb] ✳ *házasuló ~. 1631:* az szüle ... volt az naznagjok, de hogj megh ertette hogi ezeket az hazasulo szemelieket megh fogtak eöis mindgjárt ki takarodek az Uarasrol [Mv; MvLt 290. 246a] ✳ *hites (megyei) ~. 1590:* Az Mezarosok minden Nap hat hat eghesz eókreóth Iot le vaghianak Az kilseo Mezarosok, ket eókreóth ... Ha valamely nap ez dologba(n) fogiatkozast tapaztalnak az hiteos lato zemeliek Azon tul (!) haramsaggal Biro vramnak megh mongiak Azon Nap [Kv; TanJk I/1. 139]. *1638:* My Lakatos Georgy, es Pitter Adam, Colosuarat hűteos szemelyek [Kv; RDL I, 115]. *1742:* Mi Nemes Torda vár Megyében Torotzko várossában lako Hites személljek ... midőn volnánk ... a Bíróság Háznál, jővének mi előnkben két rendbéli személljek [Bosla]. *1837:* az egész Jószágott, külső, és belső hozzá tartozandoival, általánoson hites Megyei Személlyek, és birtokosok előtt inventarium, és pontos jegyzés mellet, vészi által Székler Leopold [Dés; BetLt 5] ✳ *hitvány ~. 1672:* (A) captiva ... colosvári nemzetes Bernhard Deak Vram majorjában az szalma lyukban buván ... és ott hitván személlyekkel paráználkodott [Kv; TJk VIII/11. 185] ✳ *itkányos ~* részeges/iszákos személy. *1850:* verekedésre is ingerkedett, mint mértéktelen itkányos személy [Zabola Hsz; HSzjP] ✳ *katonaság kívül való ~* katonai szolgálatra nem kötelezett személy. *1769:* Akik ... el fognak ... Jobbagyot vagy más hazabéli katonaság kivűl valo szemelyt az ollyantol az Provincialis Cassából vészi az égy arannyat [UszLt XIII. 97] ✳ *kezes ~. 1680:* mikoron egiüt volnak (!) ... ola sukon ... Jüvenek mü elönkben ez Ide alab megh Irt kezes szemeliek [K; SLt 31] ✳ *kontribuens ~* adófizető személy. *1744:* mi kőzönségessen Falusi Lakosokul Contribuens Személyekűl résolválok magunkot, hogy elő nem állunk mig vállaszunk nem jő [Bölön Hsz; INyR 37] ✳ *kopulált ~ek* összeesketett személyek. *1819:* A' Copulált Személyek(ne)k Taxáját bé kel küldeni 40 xf. [Nagykapus K; RAk 29] ✳ *kurva ~. 1757:* Jol űsmerem ... Czirilla Mária nevű szász kurva személyt [Kv; Mk IX. 193–4]. *1771:* Szabo Ferkőne minden féle rendű rosz erkőltsű Aszszonyokat és Léányokat bé fogad a házhoz és a katonák számára afféle kurva személyeket kerit [Dés; DLt 321. 26a] ✳ *külső ~* máshonnan való személy. *1589/XVII. sz. eleje:* Ha ualamely Keőmives Mestert az Varasbeli ember, vagy egyeb kwlseő szemely hozzá kiuand Házához, megh mutatuan annak mit akarna az eő házánál miueltetni: Ha az miueltető itt valo, uagi idegen szemely, meg nem alkhatik, szegődhetik ezzel az mesterrel [Kv; KőmCArt. 15–6] ✳ *lelki ~ → egyházi ~* ✳ *lovas ~. 1665:* Koósz Marton ... Lovas puskas szemely [Szentdomokos Cs; BálLt 61]. *1810:* alkuvának meg ... Báro Bornemisza Leopold Ur eő Nsgával a Görgény Sz: Imbrei Váron fellyűl Lévő Lakosok kőzőnségesen ily formán hogy a melly hidat a Tisztelt Báro Ur eő Nsga a Radnotfáji Határon fel Epittetett a maga kőltségein, hogy azon Hidan Ejjel Nappal a Gőrgényi Váron fellyűl találtathato mind gyalog, mind Szekeres a vagy Lovas Személllyek Szabadoson járhassanak minden Vám nélkűl [Born. G. IV] ✳ *maliciózus ~. 1747:* ugj informaltatik az Magistratus, hogj az J. igen malitiósus személly [Torda; TJkT III. 968] ✳ *megesett ~* **a.** teherbe esett nő. *1755:* Végezetre néhai Atyánk elméjeben jobbanis meg fogyatkozván, rá veszik holmi kárunkat nagyon munkalodni kívánó Emberek hogy Házasodnék meg, es jovallanak néki egy meg esett személyt, kiis fotyat vetet [Albis Hsz; BLev.]. *1831:* (Az asszonyt) mikor Székely Farkas Uram eó kglme Feleségül el vette egy meg esett személy volt [TLt Csergő Elekné Musnai Susánna (53) ns vall.]. *1869:* Elnök jelenti, hogy Barta Ilonát mint megesett személyt a consistorium elébe hivatta ekklesia kövétés és büntársa megnevezése végett [M.bikal K; RAk 286]. — **b.** bajba jutott ember. *1820:* Meg tekintvén ezen mostani bűntetesel azt hogj a meg esett Személly Brotár Simon lévén Szerentsétlen voltát panaszszából Ügyelemre vévén azért az ennek előtti (!) tett Törvény szerint a Társaságbol ki nem rekesztetik; de ugj mind azon altal hogy se ő se más ne hibázék Itéltetett [Torockó; TLev. 9/27] ✳ *méltatlan ~ udv* levélkezdő/záró formulában: érdemtelen személy. *1664:* Holnap itt kell lennem, szeredán, Isten velem lévén, Nagyságtok szolgálatjára méltatlan személyemet alázatoson repraesentálom [TML III, 54 Teleki Mihály Lónyai Annához] ✳ *méltóságos ~. 1657:* Az electiónak napján ... vokskérdés lőn, melyben énreám imponálák hogy első voksot mondanék; az fejedelemasszony lévén méltóságosb személy az országban egyébiránt is ... kezemben tartván pecséti és kezeírása alatt való instructióját az fejedelemasszonynak, kimondám voksát, hogy Rákóczi Györgyöt választaná [Kem-Ön. 133]. *1669:* szerencsére az postamester olvasta volt meg az Kegyelmed levelét, és a mit concipiált elméjében, leírattam, úgy küldtem azoknak az méltóságos személyeknek [TML IV, 477 Naláczi István Teleki Mihályhoz] ✳ *ne-*

vezetes ~. 1570: az Meg holth Banffj Menyhar (!) Jozagy keozwl Mynden falwbol Newezetes Zemelyeket Be hyttwnk [Bh; Eszt-Mk Magyaró cs.]. *1652:* Jôuenek mû elônkbe Illyen neuezetôs szômelyôk [Kőrispatak U; Pf]. *1657:* az fejedelem is lováról leszállván fogának kezet, és adának csókot egymásnak, s menének sátorokban az nevezetes személyekkel mindkét részről [KemÔn. 62–3] ✳ *nőstény ~. 1659:* Kegyelmed beszédit beszéllették némely nőstény személyek [TMl I, 408 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz] ✳ *nőtelen ~* legényember. *1734:* két Jobbágy nőtelen személy Superfluumban lévén az más két nyilakban dislocaltottak [M.brettye H; JHb XXXIV/34] ✳ *özvegy ~. 1816:* Nzetes Vas Jósef özvegy személy [Györgyfva K; RAk 94] ✳ *parázna ~. 1632:* Hallottam ezt az asszontól, hogy mondotta, hogy ő azért nem lakik az uránál, hogy parázna személy az ura, mert egy asszont s egy leánt szöktetett el az Szilvásiné udvarából, és azért tötte Szilvásiné az urát jobbággyá [Mv; MvLt 290. 94b–98b átírásban] ✳ *peres ~. 1757:* Ruminálván tehettségünk szerént mindkét Peres személlyek(ne)k allegatioit tetczett igj Deliberalni [Torockó; Bosla] ✳ *popizálandó ~* pópává szentelendő személy. *1796:* Néha Püspök Ur ... nevezett popizálandó Személlyt Szebenben maga oktató Szárnyai alá oly véggel, hogy azon belső Szolgálatra fel szenteltessék, be is fogadta vala [H; Ks 75. VII. 245] ✳ *privatus ~* magánember/személy. *1756 k.:* Nságtok sem kévánhattja azt, hogy a Constitutionak ereje ellen valamelly privatus szemelyek akar Kovatsok akar más féle mester emberek ... áz Veros Kovátsok munkájaban incorporalhassak [Torockó; TLev. 9/9. 1] ✳ *privilégiumos summaadó ~. 1662:* Mü Vdvuarhely szekben Zetelakan lako Miklos Janos, Marton Balas, es Szabo Marton Priuilegiumos summaado szemeliek [Berz. 12. 92. 16]. *1756:* Koczys Peter Priuilegiomos Summaado szemely Annor(um) 50 [Zetelaka U; LLt 165] ✳ *rossz hírű-nevű ~. 1759:* A két Aszszony ember ... nem Tisztességes hirű nevü személlyek ... ezek mind ketten roszsz hirü nevü személlyek [Szentlászló MT; Sár.] ✳ *szavabévehetetlen ~* nem szavahihető személy. *1820:* Gán Juonne és Szekelly Rosi is mind egy huron pendülő kurvák voltanak s most is Szava bé vehetetlen Személlyek [Várfva TA; JHb 48 Vargyas Tamás (55) ns armalista vall.] ✳ *szavabévehető ~* szavahihető ember. *1692:* az Asszony mivel gravis suspicio alat vagyon, az aloll magat ... purgallya ... de sem nem oláhval se nem czigánnyal sem attyafiával, hanem tisztességes szava bé vőhető jámbor szemelyekkel, magyarokkal purgállya magát [SzJk 263] ✳ *szekeres ~ → lovas ~* ✳ *szolgáló ~* szolga. *1680:* Tudom azt is, hogj Kosa Balásnak, Nagy Istvánnak, Kosa Gergelynek, Kosa Miklósnak, Kosa Lőrinczneк és Lado Mihálynak az attyok mind az őrben szolgáló személlyek voltanak, de azt nem tudom soha, hogy szabad emberek lettek volna [CsVh 82]. *1703:* az eő felsége csíki vas hámorának mostani inspectora hivatván bennünket azon hámorra a végre, hogy az hámort és a hámori eszközöket, hámorra szolgáló személyekkel együtt jnventálnók [i.h. 177]. *1800:* A' Dézma körül szolgáló személlyeknek ... A' Dézmáláskor lo portziora 8 véka [Kv; KvRLt X. 45] ✳ *tanácsbeli ~. 1567:* valamelik nagy biro[a] auagy tanachbelj zemely valameny nap az waros dolgaban ky iarnak azoknak mindeniknek nyarban fizetesse es Jargalassa munkayokert rendeltünk tyz tyz penzt, ha penig telben iarnak hat az w iargalassok legien nyolcz penz [Vizakna Szb; TT 1881. 191. — [a]Az előbbiekben csak *folnagy*-ot és *geréb*-et említettek]. *1584:* Juhos Balas, Tanaczibeli Eskwt zemely [BálLt 80]. *1609:* Georgy Deak ... Szekely Vasarhely Eskwt Tanaczbely szemely [Mv; BfN VI. 225/17]. *1724:* Tétsi János Uram, M. Vásárhelyi hites Tanátsbéli Személy An(no)r(um) 36 [Mv; BK] ✳ *tekintetes ~. 1588:* tekinteteos zeomely Eotues Janos desi biro [Dés; DLt 222 Temesvári János kezével] ✳ *tiszta ~* tisztességes személy. *1586:* Anna Tordai Casparne ... vallia Monda Lukach enneke(m) hazunknal, Azoniom Miert hagiod a' leant Barbarat el Vennie Tamasnak, ha ez a' leany az wdwarbiro hazanal el ..., Az leany Ne(m) tizta zemely [Kv; TJk IV/1. 548]. *1605:* En Szabó Ferenczné Vizi Borbárának ... tőszomszédja vagyok és mihelyt parochialis házamba szállottam ... mindjárt meghallottam, hogy Szabó Ferenczné nem tiszta személy és boszorkányságot tud [Kőrispatak U; Ethn. XXIV, 160 Simén György (42) un. prédikátor ns vall.]. *1632:* Ifjabbik Szabó Miklós ... fassus est: Én senkitől semmi vétkét az asszonynak nem tudom, de tudom azt, hogy nem tiszta személy [Mv; MvLt 290. 79b–82b átírásban]. *1746:* az edgyik Jncta Sáska Sára az Actrix Aszszont terhesen diffamalta expressis verbis boszorkánysággal élőnek s nem tiszta személynek, lustának, tortyosnak pronuncialta [Torda; TJkT III. 99] ✳ *tisztátalan ~* **a.** erkölcstelen személy. *1613:* Mikoron az első zolgalo megh nehezesűle hazadnal, azokaert tegedet en el hagialak hogy azt az tiztatalan szemelt megh nem bűnteted erette, sok iamborok tőrekedesere te hozzad viszza mentem [KJ. Joan. Csanalosy assz. kezével]. *1628:* Illien zónk vagion Rettegen[a] mulatozo Füz<i> Gaborhoz ... masoktolis hallotta(m), hogy affele tiztatala(n) <zeme>liekhez iart, futot, azokhoz atta magatt [SzJk 19. — [a]SzD]. *1683:* Dobai Mihaly Atyankifia ... Tisztatalan szemelylyek(ne)k copulalása miat deponaltatot [SzJk 193–194]. *1692:* A megye bíráiról ... az innepszegőket, bőjtszegőket, tisztátalan személyeket megbűnteted [Kozmás Cs; SzO VI, 432]. — **b.** mocskos, mosdatlan személy. *1684:* Cigánnyal mesterembernek nem szabad <con>versálkodni, annyival inkább egy poh<árból> innya tisztátalan személlyel; hasonlók<éppen> kiesik a céhből érette, valaki ez e<len csele>keszik [Dés; DFaz. 13] ✳ *tiszteletes ~. 1560:* En thorouk (!) Marton Nagylaky feyer warmegey Jspan Kyralnak w felsegynèk dyrectora adom Emlekezetere Mynden eknek, hogy en w felsegye (!) poro(n)colagyabul, vewtten kezzemhez Ez — tyzteletes zemeltewl Zewch Lenartwl bezterczey polgartul, harom aranyas kwpat es Egy kys azywsth (!) Kanaskath [Beszt.; BesztLt 27]. *1580:* En Walazwthy Mattyas Deak, Adom Emlekezetre az en Lewelemnek rendyben ... hogy En ...chyereben weóttem Varga wczaban ... Kodory Ghyeorgiteól egi hazath Illyen Tizteletes zemelyek[a] ... eleoth Eóreók Arron fywrul fywra [Dés; DLt 206. — [a]Köv. a nevek fels.]. *1606:* Ennek ... az bekesegnek es dolognak zerzesekoron ielen uoltak illien tizteletes zemeliek [Uzon Hsz; BLt] ✳ *tisztességbeli ~. 1599:* Tetczyk azert az teorwennek az Praesumptiokhoz kepest kiket az tanúk az eleobbely lopogatassy feleol inferalnak hogy az fogoly leaninak harmad magawal Jambor Tiztessegbely zemelyekel menteny kel magat [Kv; TJk VI/1. 329]. *1696:* My Rosnyai Szabo István Biroság viselt, Halmágyi Mihály mostani Fő Biro, Kovács Szőcs Miklos, őreg Polgár, Kis Kádár Márton, Borbely Szőcs István Tanácsbeli, es olajos György Déák hites Notar(ius) minnyájan ... Maros Vásárhelyen lako tisztessegbéli Személlyek es az Becsűlletes Tanácstol exmittaltatott Divisorok [Mv; MbK 80] ✳ *tisztességes hírű-nevű ~ → rossz hírű-nevű ~* ✳ *úri ~. 1621:* az lengyelek tributot adtak az török császárnak

azután[a] esztendőről esztendőre, és bizonyos úri személyek is zálogul az töröknél voltak [KvE 152 SzB. — [a]A török győzelem után]. *1710:* Ez[a] decrétumot hozott vala a császártól, hogy minden fiscális jószágokról, dézmákról, árendákról, kiket a donatáriusok bírtanak, productió legyen, bizonyos úri személyeket deputálván, kik eleiben producáljanak [CsH 321. — [a]Gr. Seeau] ✳ *utrizált ~. 1751:* nem tudom mikor hirdette el[a] az Ura halálát azt sem hallattam hogy szokásunk szerint az Vrát síratta volna az utrizált személly [Gyeke K; Ks. — [a]Flora Vaszillyka]. *1777:* azon Vtrizált Személyek egy testvé<rek> lévén, együt osztoztak [Feldoboly Hsz; DobLev. III/504. 3 Samuel Fekete (59) miles equ. vall.]. *1825:* szidalmazasok kőzőtt igy tőredektek, s tusakodtak az utrizált személy meg őletetése felett [Kötelesmező SzD; TSb 47] ✳ *választott ~. 1580:* A my penig az plebanus vram dolgat illety Aztis oda ala halaztottak mykor eo kegmek Az valaztot zemelyek egywt leze(n) (így!) [Kv; TanJk V/3. 211b]. *1602:* Elseoben az vonas igazgatasanak bizonyos kywaltkeppen valo okokert de feokeppen az valaztot zemelyeknek betegsegh miat valo haladasat Keryk ...hogy eo kgmek ne halazzak [Kv; i.h. I/1. 468]. *1741:* Ezen Vallok minyájan a' megh irtt Méltosagos Vraknak Jobbágyi, kiket mi elönkb(e) a' Torotzkai Hites Birától ezen munkára választott személljek(ne)k eleib(e) Rátz Ferentz Torotzkai Hites Biro es Borbéllj Márton Biro Pólgara eleiben tartoztatván ... Hitek után tett Fassiojokot recipialtuk [Torockó; Bosla lev.] ✳ *vándorló ~. 1621:* Hogj ... henie vandorlo zemeliek itt az Varoson ne lappanghjanak, es az varost szabadoson ne elliek, eo kglmek igj deliberaltanak, hogj minden ado fel wetesben, Ado szedeő vraim affele zemelieköl Egj Egj fertalj adot exigallianak [Kv; TanJk II/1. 312–3] ✳ *város(bel)i ~. 1579:* Varasunkbeli tizteletes zemeliek [Abrudbánya AF; Berz. 17]. *1608:* kilencz oraigh sem varosbeli zemelynek sem kwlseo embernek nem szabad mindent venni haza zwksegire [HSzj *nyereség* al.]. *1672:* Tanko Miklos es Tanko Jstva(n) Senior Jllyefalvan Sepsi szekbe(n) lako Varasi szemelyek [BLt 3]. *1727/XVIII. sz.:* Mi Kőzep Szolnok Varmegyeben Zilah Varosában Székely Vtszában lako Nemesi és varosi Személyek [Zilah; Borb. II] ✳ *veres drabant ~. 1650:* Mihaly Gergely veres drabant szemely [Lövéte U; UszT 8/64. 22a]. *1680:* az gjorsasagos Mincsor Peter veres drabant szemely [LLt Fasc. 151] ✳ *vigyázó ~. 1578:* ha penig lambor Iozan es wygiazo zemelyeket talal eo kegmek It walokat ... wygaztasso(n) hogy az kapuko(n) legienek azok zwnetle(n) es korchiomara ne Iarianak [Kv; TanJk V/3. 159c] ✳ *vitézlő ~. 1555:* My wytezlw zemelyek es nemessek Twdny Jllyk wgy mynth Az wytezlw Appaffy lazlo adom emlekezetre myndeneknek[a] [Apanagyfalu SzD; BesztLt 4. — [a]Folyt. köv.]. *1568:* az wytezleo zemely Kys vas janos [WLt 27 Buzán (SzD) kelt lev.].

2. vkinek egyéni mivolta/énje/kiléte; persoana cuiva; Persönlichkeit, Wesen, Charakter, Person. *1566:* Felseged kegyelmessige szerent miltoltatnek (!) mind az minnen szemilyünknek, szolgaink es földön lakoinknak allapottiokat oly modon rendelni, hogy mi ... hadakozasra, hazunknak és iletünknek taplalasara lehetnink elegek az Felséged kegelmes engedelméből [SzO II, 186 a székely főemberek és lófők foly. a fej-hez]. *1581:* Megh ertettek eo kegmek ... az Biro vram panazzat, Mellien eo kegmeknek egez varassul zyweok fay, mind azo(n) az kyt Ertnek az egyenetlensegnek Indulattiaba, Mind penigh a ky esset Byro vra(m) zemelien [Kv; TanJk V/3. 240b]. *1628:* mind az nagy, es kitsin pecziet alat ualo leuelek Biro vramnak, es Kiraly Biro vram(n)ak es az Becziwlletes Tanaczinak szemelyet illeti annak el Igazitasa, Seőt ha mi hozza Nyulnankis eö kegi(el)mek el ne(m) szenuednek mert ne(m) az mi szemiliwnket illeti [Kv; RDL I. 18]. *1657:* tudjuk vala pedig azt, hogy a töröknél nem volna kedvességben az fejedelem személye [KemÖn. 191]. *1677:* Abban-is ő Nāga[a] hitivel quietallyon bennünket igireti szerint, hogy a' Hajdu vitézekkel valo tranzactioval minket Országul, három Nemzetül, Magyar Országnak ide tartozo részeivel egyetemben, sem Hitünknek, sem Törvényünknek szabadságában, sem birodalminkban és határinkban, sem személyünkben, sem semminémü javainkban, jószágunkban, kitsinytől fogva nagyig meg nem sért semmi javára időben, hanem inkább az Ország javára, és oltalmára igyekszik ő Nagysága azokat-is kötelezni [AC 20–1. — [a]Báthory Gábor]. *1710:* maga is a király a nemesembert erőszakoson szolgálatra ne erőltesse; hogy sem harmincadokon, vámokon a nemesember se személyiért, se jovaiért ne fizessen [CsH 205–6]. *1754:* az Pajtas Aszszony egész reverantiaval tiszteli Drága Személlyedet [Szászmáté SzD; Ks 18. CII Rácz Demeter lev.]. *1788:* Kedves Szüléimet Édes Atyámot és Anyámot ... sem személlyekb(en), sem hátok megett illetlen vagy káromlo szokkal, vagy magam viseletemmel Soha meg nem bántam [Dés; BLev.]. *1810:* Sandor és Mathaja Buros Eva magok declarak elöttem hogy semmi eröltetes nintsen egyik reszröl is az ö Hazasságokban, ha(ne)m önként egymás szemelljén meg nyugodva kelnek öszve az Hazossagi eletre [Nagykapus K; RAk 16]. *1863:* Szentes Márton kedves öcsémnek ... házomhoz és személyemhez, különösen árva egyedül létem alatt tanusitott hivséges ragaszkodásáért hagyom a kolosvári külsőszén-utcai 49. szám alatti házat és telket [Kv; Végr.].

Szk: *~(e) szerint. 1545:* Mi az punkest nap Elöth valo zeredan El menthwnk vala az nagisagodh poronchiolathia zerinth mi megh kerők[a] az annazzonjnak egj fia kivel leania vagion az zemelj zerinth oth vala Az annazzonj kepeben [Fiátfva U; MNy XXIV, 216 ozdy gergely és gaspar gerebh lev. Fráter Györgyhöz. — [a]A nagylaki (AF) részjószágot]. *1579:* Zent Matthias Nap vttan valo chyeoteorteokeon el Menenk Nadasra kykeollew war megyeben Twlaydon hazahoz Puthochy Ersebet Azzonnak, de eo magat zemelye zerint nem Talalok [KCs IV/51]. *1600:* Zememmel lattam hogy a mikor mostoha fiam hazara Zeöles Gyeörgyere Hoggiay Andras ieött woltt, zemelie zerenth ott wolt [UszT 15/201]. *1654:* belöl alva(n) es kapuian Kenderesi Orsolia aszoni feligh ki vont fegiverel repulsiot tön az Executionk ellen maga szemelye szerent [Borsa K; MNy XLIII, 147]. *1739:* ugy volt szándékom hogy Szemilen Szerint üdvarolok méltoságos Groff uramnak abosfalván [Csesztve AF; Ks 99 gr. Esterházi Kata aláírásával] ✳ *csekély ~em. 1712:* Ha pedig k(e)g(yel)m(e)d, prostitutioját kivánnya, a joért, Czekély személlyemn(e)k ... valamire a Nagy szükség, kénszerit, kételen lészek, arra lépnem [JHb Jósika István Jósika Imréhez] ✳ *fejedelmi ~. 1679:* Ha az én kegyelmes uram méltóságos asztalát nem tekinteném, s az őnagysága fejedelmi személyét nem respectálnám, majd az agyad velejiig rontanám buzogányomot a kopasz fejedben [CsH 153] ✳ *méltatlan ~em. 1672:* Látom, gonoszakaróim minden útakon igyekeznek végben vinni, Nagyságod előtt hitetlenségben hozzák méltatlan személyemet [TML V, 210–1 Teleki Mihály a fej-hez]. *1677:* bíztat egyfelől ez mostani hosszas boldogtalanságimban magamon tapasztalt Kegyel-

med jóakaratja, látván hogyha eddig is Isten Kegyelmedet nem indította volna fel méltatlan személyemnek az mü kegyelmes urunk ő nagysága méltóságos személye előtt való mentésére, az én ellenkezőimnak feltött czélja szerént egymástól elhullhatott volna ... az én csontom [TML VII, 341 Bethlen János Teleki Mihályhoz] ✳ *méltóságos ~e. 1618:* az Kamuti uramnak írott levelének részét, continentiáját ennél sokkal nagyubbnak ítílem magamban, mint ki Nagyságod méltóságos személyének s országának és az egész magyar vagy keresztyénség detrimentumára láttatik vergálni [BTN^2 112]. *1653:* nehez beteges niavaljas allapottya miat ... nemzetes Borsos Anna Aszszoni ... kenszerittetek ... Maros szek(ne)k ket hüteos Vice kiraly biray elöt procuratorokot Constitualni az Nagod meltosagos szemelje elejben, es Tablajara [Mezőkölpény MT; TSb 21]. *1671:* Noha keótelessegem szerint gjakor irasommal tartoznam Kgld Meltosagos szemeljet szűkseges dolgon kivűlis keőszőntenem ... de az alkalmatlan űdők gatot vetnek igyekezetemnek követeseben [KJ] ✳ *szent ~e. 1811:* Méltóságos Grófném! itt' már meg-szorultam, Engedjen-meg, hogy szent Személyihez nyultam Mert nem tudok égy jó Aszszonyt lefesteni, Nagyságod tudja e' helyet bé-tölteni [ÁrÉ 202] ✳ *úri ~e. 1677:* Istenre s igaz hazájához való szeretetire kérem s obtestálom Kegyelmedet, ebben tekintse mind édes nemzetünk valóságosabb előmenetelét, mind maga úri személyének való alkalmatosbb dicsőségének promoveálását [TML VII, 497 gr. Vesselényi László Teleki Mihályhoz]. *1749:* Kedves édes anyád róla való megemlékezésedet igen kedvesen vevén, közsöntet ... várja látni úri személyedet, már valaha egyszer a bodoki pusztás háznál [Bodok Hsz; DanielAd. 274 Hídvégi Mikó Ferenc Vargyasi ifj. Dániel Istvánhoz]. *1839/1840:* hogy bonorum Curátora légyen Grof Teleki János urat ezennel igen szivesen kérem méltoztassék minden pupilla számadás terhe nélkűlt, ezen keresztényi kőtelességet ... urí személyire válalni [Kv; Ks 100 Kornis János végr.].

3. szem. nm-i/nm-i határozói funkcióban; cu funcţie pronominală; in pronom. Funktion. *1585:* Az hatalmaskodo eoreokseges emberek ha valakinek vagy szemelyere, vagy hazara tamadnak, feokeppen Eyell ... Azt a Capitanok bewntetessel le chendesithessek [Kv; PolgK. 17]. *1599:* fizetesere eztendeigh maga zemelyere rendeltenek eo kgmek masfelzaz forintott [Kv; TanJk I/1. 334]. *1657–1658:* az nép féltett is ugyan, de viszont az követek által tött választételekhez képest bízott is, hogy személyemmel, magunk oblatiónkkal, adományunkkal complacáltatnak [KemIr. 320]. *1666:* Baló uramnak ím írtam én is, kérem, levelemet küldje meg neki, s írjon maga is, ez dologra vigyázzon s az én személyem ellen is, ha mit moveálnának az pogány ebek [TML III, 639 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1678:* Másként maga személye iránt kérem nyugodjék meg bennem, a mint Szepesi – uramtúl megizentem, írtam, és tudósítson, ha vékony személyemmel valamint méltóságának személyinek s kedvesinek szolgálhatok, tehetségem szerint annak cselekedésével bizonyítok meg [TML VIII, 58 Vesselényi Pál ua-hoz]. *1702 k.:* illyen erőtelen vénségemben, és Koporsomban való közelitet Szállásom(na)k idejében, nem csak Személlyem(ne)k, hanem Nemzecscségem(ne)k is jó híréb(en) Nevében való meg kissebedését Lelkem Szomorúságával Némellyek(ne)k rajtam kőnyőrületlen, illetlen győnyőrkedéseket látván, nem kev(és) keserűséggel Szenvedem, azon Senki ne Csúdálkozzék [Abrudbánya AF; Born. XXXIX/6. Sebesi Beniamin kurátor nyil.]. *1733:* magak Szemeljekhez is hozza nyulhasson, es Nyultathasson az Exponens [Gergelyfája AF; JHb XXVII. 8]. *1771:* Személyemhez ereszteni tettzet Vri Levelét Mlgs Groff Uramnak érdemlett tisztelettel el fogadtam [Mezőbánd MT; Told. 5a]. *1821:* ha szintén Borszék közönségesen felosztatnék is, maga személyére több helyet és nagyobbat a Bor kút körül nem nyerhet osztályos részére, mint amelyen moston háza vagyon [Ditró/Szárhegy Cs; RSzF 141].

Szk: *~ére nézve. 1663:* Ehhez járulván penig Kegyelmed személyére nézve fejedelemasszony szerelmes atyánkfia közbenjárása, könnyen arra hajlánk, hogy Kegyelmedet mostani tisztiben meghagyjuk [TML II, 479 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1677:* ha az dolgokban való rendelések Nagyságod kedvetlenségével vadnak, még, kivált az én személyemre nézve, van üdő reá [TML VII, 388 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1704:* Ezt megmondván, meg kell vallani, hogy nemigen favorabiliter felele, talán személyemre nézve [WIN I, 170]. *1763:* Elég az, hogy mi békességet látunk személyünkre nézve — Istené a dicsőség [RettE 156]. *1770:* Ez az ifjú noha in statura fractus, mivel gibbosus, de személyére, latinitására, egyéb nyelveknek tudására s muzsikájára nézve akárhol meglehet [i.h. 227–8] ✳ *maga ~ében. 1575:* Azert teccyk eo kegnek hogi Mindenik az eo Magok zemelyeben harmad magawal Meg eskedienek Azon hogi Eok partas katalin hazabol es Marhaiabol semmyt ely ne(m) vittek [Kv; TJk III/3. 362d]. *1590:* Bathori Elekne Jakczy Anna Azzony nemi nemeo Diosadban lakozo Farkas Janos Neweo Jobagyanak meg eoleseert Citaltatta wolth[a] ... hogy az eo ... Jobagiat Artatlanol Eolte volna meg ... keote magat ez meg Nevezet Azalos Thamas maga zemelyeben eoreok Zabados Jobagynak eo maga reze zerent valo hazawal es minden eoreoksegewel Egyetembe [Bőnye Sz; WLt. — [a]Aszalos Tamás]. *1603:* telyes aúthoritast attanak ő kmk az Satz Ado szedő Wrainknak, hogy azokat az kik meg adossok, mind magok szemelyekben meg tartoztathassak [Kv; TanJk I/1. 448]. *1635:* arra kősse magat hogy sem az maga foksagaert sem az Batiajèert Dimie(n) Mihaljert sem maga szemeljeben sem baratj altal soha megh ne(m) emlekőzik, és nem fenyegeteödik [DobLev. I. 8]. *1671:* Abrug Bányán[a] civilis fundust biro nemesség dolgából-is végeztetett, hogy ha házok nem exempta, azzal hogy magok személlyekben Nemessek, ne vonhassák-ki magokat az városhoz valo contributiobol [CC 83. — [a]AF]. *1714/1781:* Néhai Nemzetes Matskási Péter Uram ... egynehányszor a Felséges udvarból Decretumokot eő Nagysága ellen extrahalt ... e végre Agenseket nagy költségivel tartott, és utollyára maga személlyében is ... Bécsben fel fáradt [Gerendlóna TA; JHb LXXI/3. 467]. *1749:* Hogy előbbeni úri leveledre nem válaszolhattam, erről követlek; oka az volt: 1-mo az replicat magam személyemben kívántam repraesentalni, de ... újabban meggátla szándékomban Apor Péter [Bodok Hsz; DanielAd. 274 Hídvégi Mikó Ferenc Vargyasi ifj. Daniel Istvánhoz] ✳ *maga ~ére nézendő. 1610:* Az megh holt Christoph Deak Relictaianak az melj ep falusi es réz Jozagy maga tulaido(n) szemilire nizendeo voltanak azokat minden helieken es varmegiebe az Georgyfalui es Magiar patabeli portioy kivwl, kegmesen neki relaxaltuk, hadgiuk [Ks 19 fej.]. *1672:* Ha ezaránt való nehézsége az hatalmas nemzetnek, kit Isten ne adjon, az regiment változtatná, azaránt maga személyére nézendő jovaiban s személyének becstelenítésében hogy ne szenvedne, alig hiszem, mégis szerelmesinek részek s személyek nem bán-

tódhatnék ország törvénye szerint [TML VI, 341 Sárpataki Márton Teleki Mihályhoz].

4. vmilyen jogviszonyban jogalanyként szereplő egyén; persoană (juridică) ca subiect de drept; Rechtsperson, Rechtspersönlichkeit, Person. **Szk:** *alsó ~. 1652:* az itt valo Ecclesianak gubernalasa ... magok kozúl kózónseges suffragiomok altal negyet valaztattanak (!), kik com(m)-nicatis consiljis (!) a' teobb vraimot convocalljak, az elsò kòzüllok proponallia à dolgot reovidede(n), es a' voxallast kezdgye el az also zemellyen [Kv; KvRLt X. A. 1] ✳ *egyházi nemes ~. 1712:* Az joszágos Nemes embereknek az terehviseleshez képest porportionate Az egj Hazi Nemes szemelljek penig az kik(ne)k puszta örökségek vagyon az Varosban, de azon örökségen Semmi Varos terhe viselő emberek nincsen, magok sem laknak itt, azok is egeszszen nem praecludaltathatnak, hanem az osztoztato Birák eö kglmek porportionate, azoknak is adjanak táli tamen Conditione [Torda; JHb XV/6]. — L. az *egyházi* címszóhoz fűzött jegyzetet ✳ *egy karakterben levő ~ek. 1726:* A székeknek és statusoknak proprietássa tartassék a régi usus és mód szerint, cum hac tamen declaratione, hogy egy caracterben lévő bizonyos számú személyeknek adassék egy szék sine determinatione, hogy melyik végin vagy közepin legyen [SzO VII, 324] ✳ *konzisztoriális ~* egyháztanácstag, presbiter. *1720:* A Tiszt. Consistorialis Szemelyek-(ne)k Száma nyolcz érdemes Szemelyek(ne)k halála altal nem kevessé meg csonkittatott leven kivanta a Ven Consistorium hogy azon fogyatkozás mas erdemes Szemelyeknek valasztasaval resarcialtassek a mint hogy a kövétkezendö nyólc Szemelyek[a] a Tiszt. Consistorium(na)k Tagjai kòzzé incorporaltatanak [Kv; SRE 137. — [a]Alább felsorolva]. *1733:* Tiszt. Typograhus Szathmári Sándor Uram ex communi voto Veres Consistorii Consistorialis Személynek denominaltatott és declaráltatott [Kv; SRE 161]. *1789:* Die 19a April. plenum Consistorium tartatván Mlgos Insp. Curator B. Bánffi György Ur ö Nsga Praesidiuma alatt ..., a' Tiszt Clerus, a' Domesticus Curator Urak és más Consistorialis Személyek jelenletekben [Kv; SRE 257]. *1793:* az Ekla és a' Collegium Fejérdi határon lévö közös Erdejekben le vágott öl fáknak aestimatiojak véget három becsületes Consistorialis Személyek ... ki küldettettetvén a magok Relatiojokat irásban bé adták [Kv; SRE 292] ✳ *mindkét nemen levő ~. 1798:* G. Teleki Samuel Ur ö Excja nevére; melynek ereje mellett Nemes Marus Székben lakozo mínd két Nemen lévő betsülletes Személyek 24 forint bűntetés alatt a' ki nevezendö helyen és Napon meg-jelenni és az igazságot maga valóságában igaz hitek letétele mellett ki-nyilatkoztatni köteleztetnek [Mv; DLev.] ✳ *nemtelen ~. 1585:* eo Nga kegmesen engedne megh Azt hogy Se kwlseo, Nemes, vagy Nemtelen zemely se penigh vgia(n) ez varossy Ember, Semminemeó Attestatoriaúal Ne kenszerithetne vallasnak okayert semminemeó Kiraly vagy Vaida embere eleybe az varossy keosseget [Kv; TanJk I/1. 16]. *1845:* Székelly Aniko Hajadon ... szökött kártevö szolgálo Gazdaszszony és nemtelen személ [Dés; DLt 591] ✳ *plenipotenciáztatott ~. 1703:* Én is ellenben zetelaki királybiro Tornai Mihály, eskütteimmel, Biró András tavalyi királybirája Zetelakának, Karácsony György, mint az egész Zetelaka falváról erre az accordára plenipotentiaztatott szemelyek és sokszor megnevezett mlgs gróf Apor István úr ő nagysága mellettünk való fáradozását alázatosan köszönvén [SzO VII, 120]. *1784:* En is ... Zetelaki Király Biro Tornai Mihálly Esküttеimmel ... mint az egész Zetelaka falvátol érné az accordára plenipotentiaztatott szemelyek ... kötelezzük ... magunkat arra hogj ezentul az hetven öt ökörröl ... adozunk [Zetelaka U; UszLt XII. 89] ✳ *városi renden levő ~. 1676:* Szabó György Városi renden lévő személy Annor(um) 65 [Szu; Borb. I].

5. *nemes ~* nemesi rangú egyén; persoană care face parte din nobilime; Adelsperson, Person von Adel. | erkölcsös/becsületes egyén; om cinstit; moralische/ehrliche Person. *1577:* elmenuen ... bothazara kj kolosuar megieben vagion es my az feleol meg Irt Nemes szemileket az Nag. Noua donatioia es statoriaia (!) tartasa szerint bele Iktatok az meg Jrt bothazabely reszekben [Szopor K; SLt Y. 17]. *1581:* Hywata Engemett az vytezleo nemes zemyl galaczy Jstwan lompertra hogy nemyniemeo zalagyos Jozagrul megj kjnalnya [Fűzkút K; WLt]. *1597:* My keőz birak kik vagiunk ez dologban, vagy Minth Zekely gergely Zaz Somboron lako Nemes Zemyly, es Rabochy Janos panchel chehy Nemes zemyly ... Adgiuk emlekezetyre es tud(as)ara Mindeneknek ...Az vitezleö Baad Istuannak Alias vajda, pancselcsehen lako Nemes zemylnek Eo Conditione hogy ... Bad Istuan Neue Aloll Az vagy megh maradykj Neue Alolis el menne es el zeöknek tehat bad Istuan es Męgh maradykys ezt Az felwll megh Irt bé adot Jobbagyot kergethessik es meghis foghassak Mind(en) teoruiny Nelkwll [Páncélcseh SzD; RLt O. 5]. *1604:* Első Kussebik Janosi Peter foljfoluan[a] lako nemes zemelj, masodjk ugjan foljfoluan Lako nagjobik Janosi Peter nemes zemelj [DLev. XXXI. 1. — [a]MT]. *1621:* Mw Tuissi Janos zeoke faluan Zabo Peter Adamosson Keokeolleo uar megeben lako nemes zemelyek [Szőkefva KK/Kv; RDL I. 113 Tuissi János kezével]. *1648:* Mw Basa Thamas nagiob, Szaboszlay Harom szeknek Sepsinek, Kezdinek es Orbaynak, feo kyralj biraia, Henter Andras Sepsi szeki Szent Iuani, es Zekel Boldisar, ugia(n) Sepsi szekj Kjll(e)mbe(n) lako Nemes szemelyek [BLt 1]. *1681:* Nemes személyek: Martha Nadgy consors Stepháni Jenei (34) [Dés; DLt 445]. *1731:* Mi aláb meg irt Nemes Személyek az aláb meg irt dologban Contrahálandó Felektől, mínd két részről Fogot kőz Birák, adgyuk tuttára Mindeneknek, a kik(ne)k illik [Veresegyháza SzD; Ks 25. B. 7]. *1762:* Mi Nemes Fejér Var Megyében Magyar Igenben[a] Possideálo ide alább Subscribalt Nemes Szemelyek [DobLev. II/337. — [a]AF].

6. *szabad ~* **a.** nem függő viszonyban levő/függő viszonyból felszabadított ember; persoană independentă; Person freien Standes, Freisasse. *1692:* Bujka aliás Molnár Tamás nevű Szabad ember, kiis uratlan Szabad szemelj lévén ... köte és obligálá magát ... Kövesdj Boér Simon Uram(na)k örökös iobbagytságra [Náznánfva MT; Berz. 13. VIII. 2]. *1733:* Toth János szabad szemellj heljecskéje [Backamadaras MT; LLt]. *1749:* Elsö Beres Inas Pálfalvi Gergely Istok szabad szemely penz fizetése flo 2 ... egy csuklya harisnya posztobol valo szokmány két harisnya, két ing, két lábra valo, egy posztobol allo süveg [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13]. *1764:* Nztes Mihállyi Joseff uram keretett arra hogy menenk el ... Bögőzben a Szekelly János szabad személy maga lako Házához egy Néhány Bizonyságok Fassioja(na)k recipialasara [Bögöz U; IB]. *1791:* Adorján Sámuel Szabad személly és Falus Bíro 33 esztendős ... Adorján István Falu Hitesse szabad személy 49 Esztendős [Mezőkövesd MT; MbK XII. 81]. *1798:* magak örökségekb(en) lako Nemes és szabad székelly személlyek [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1800:* Fazakas Ferencz 26 eszténdös ... Kantafalvi Szabad Személy igy vall [Kvh; Bogáts]. *1818:* 2ik

Valló. Kanabéj Joseff 26. Esztendős szabad személy [Szentkatolna Hsz; HSzjP]. — **b.** nőtlen, hajadon; persoană necăsătorită; ledig, unverehelicht/-heiratet. *1647:* Director Uramek kj hozatva(n) Bikfalui Demeter Georgeöt, es Borbely Margitot ... az mint referalliak szabad szemeliek, magokis eőszve akarnak menni [Kv; TJk VIII/4. 219]. *1737:* Czigány Dánó Győrgyinek világosonn Constálvánn Pupi Czigány Ersokkal hitetlenűl elszőkvénn, Nős paráznasága ... Nms Város Határáról exterminăltatik ... Az Asz(sz)ony Púpi Czigány Ersók pedig (: mint hogj szabad személly volt :) hólnap a Piatzon erőssen meg-páltzáztatik, a Nms Városról és határáról in perpetuum exterminăltatik [Dés; Jk 257b]. *1761:* kegyelmed Finna Anna Aszsz(ony) mint hűtes ferjével lako ... nős parazna, kegyelmed pedig Marosi Győrgj ur mint szabad személy, parazna eletet elni azon ůdőben, és egyéb ůdőbenis attentaltak [Torda; TJkT V. 42].

7. *szép* ~ asszony, leány; femeie, fată; Schönheit, schönes Weib. *1710 k.:* egy szép személyre való nézésem ritkán volt gonosz indulat nélkül [BÖn. 506].

8. *~ében* **a.** személyesen, magát illetően; personal, în persoană; persönlich, in persona, in seiner/ihrer Person/ Eigenschaft/Beschaffenheit. *1578:* Azert en illyen wallasth es foghadast tezeok mind ez zemylyemben, mind ghazdam Aszony es maradekym gyermekymnek kepekben [Dés; DLt 202]. *1615:* Banffy Janost, az felliwl megh irt mod kiwl semmi nemw hadi expeditiokra magat szemelyeben eleteigh se kepebeli embertt allatni ne erőltesse [Gyf; Told. 1]. *1629/1681:* Ha Hunyadon maganak hazat szerez[a], aztis minden Ado szedő-vedestűl, dezmatol magat szemelyeb(en), es maradekitis ... eximaltam [Vh; VhU 221. — [a]Szikszai Mihaly Deak]. *1631:* (Feleségem) mikor az ioszagot kezebeöl az Atiafiaknak resignallia akkor az en dispositio(m) szerent, kik iobbagibol allo szolgak voltanak, az iobbagisag alol fel szabadullianak szemeliekben [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 6 Sükösd György végr.]. *1677:* A' Városokban lako Nemesség, ha a' Város kőzzé magát béadta, kötelezte, és a' Városnak terhét vélek egyiránt viseli, személyében hadban menni ne tartozzék [AC 95]. *1714:* ha ... valaki futasban es kőltőzesben depraehendaltatik, nem csak nálla találtatott minden javait amittalja immediate, hanem maga Személlyébennis kemeny animadversiot fog Szenvedni [WassLt a gub. Nsz-ből]. *1735:* minthogy magam voltam ... Kolosvárott Házi Gazda, pirangságot mind személlyemben, mind penig Levél által sokszor vallottam [Kendilóna SzD; TKl Beniamin Cseh de Akna (29) ns vall.]. *1761:* eő Ngă ... magok szemelljekben is szabadoson hozzá nyulhassan, nyulattathassan [Bálványosváralja SzD; Ks 25. III. 35]. *1832:* Strására lévén ki rendeltetve egy Surtzos Mester emberrel kit személyében esmérek de nevét nem tudom [Dés; DLt 574]. — **b.** (maga) mivoltában; în persoana lui/ei; in persona, als solchner, solche, in seiner/ihrer Eigenschaft, persönlich. *1605:* Biro Vram ezeknek[a] io es Tiztesseges executioiara Tanachyaual viselien gondot hogj se zemelyekbe se marhayokban megh ne bantodgyanak senkyteol [Kv; TanJk I/1. 524. — [a]A jezsuitáknak]. *1635:* Bathori Gabor fejedelem adott volt requisitiojokra egy mandatumot otalmokra, de mind az altal ugj atta, hogy cziak addeg ne banczíak eoket szemelyekben es marhajokban az vargak, meghlen az akkori Birak es Tanaczi el nem rendeli dolgokat [Kv; Céhir. I. 15]. *1666/1681:* Nagy Mihally jövevény emberemet ... magát, felességét, es Posteritassit egieb szolgalatra, adozasra, postalkodasra erőltetni ne mereszéllyék, vagy annak nem praestalassaert szemelyekb(en) vagy javokb(an) megh karositani ne attemtallyak [Vh; VhU 223]. *1722 k.:* eskűszőm az élő, igaz Istenre, ki Atja, Fiu, Sz. Lélek, személljében három, állatjában egy őrőké valo Isten [GörgJk 76]. *1764:* Haller Pál pedig maga szál, termetes, de személyében himlőhelyes ábrázatja, úgyhogy ha a kemény lágy nem lenne, férfinak sokkal szebb volna Kemény Gergely, mint Haller Pál [RettE 168]. *1782:* Tulajdon maga Szájából néhai Bocska alias Kimpán Gligornak hallottam ezt mondani olykor az mikor Tagyerre meg neheztelt ... nem vagy az én Ágyékombol származott Saját Gyermekem és személyedben is nem-hasonlitasz többb gyermekeimhez [M.fodorháza K; Eszt-Mk]. *1806:* hogy férjfi volt-é az akki Kerekes Mariskoval fekűtt Vagy fejérnép bizonyoson nem tudhatom mivel èn személjeben nem láthattam [Dés; DLt 250/1808 Apátzai Kata Fősűs Nemes Munkátsi Jstvanne (20) vall.]. — **c.** (ön)magában; în sinea/persoana lui/ei; in seiner/ihrer Person, an sich. *1657:* Bethlen Gábor szájából azt hallottam, hogy személyében[a] oly vitéz ember volt, hogy az Nagy Sándor hadában is az válogatott vitézeknek számok közé való lehetett volna [KemÖn. 154. — [a]Székely Mózes]. *1663:* Nekem szabadságot adának Cob uramék, hogy magam dolgaimnak végben vitelére és hogy méltatlan személyemben is praesentálhassam magamat az mi kegyelmes urunk és asszonyunk ő nagyságának szolgálatjára [TML II, 603 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. — **d.** vki helyett/képében, vkinek/vmely közösségnek képviselőjeként/helyetteseként; în locul cuiva, ca reprezentant/înlocuitor al unei persoane/a unei comunităţi; in jmds Repräsentation, als einer vertretend. *1568:* Tamas buday Magister Cehae aurifabroru(m) et Tomas Teközli (!), Visky Imre, az eőtwes Cehek (!) zemelyebe ezt vallottak [Kv; TJk III/1. 179]. *1589/XVII. sz. eleje:* mikoron ez mi Tanaczhazunkban keősseginknek dolgainak igazgatasara bę giùluen, le wltwnk volna, ez Tekintetes ferfiak[a] ... Keőmiues mesterek, mi Varosi tagaink (!), mind az eő tulaidon szemeliekben, s mind penigh az teőb keomiues, farago, es rako mestereknek neuekben, mi előnkben iőuen, kőniőrgęnek nekwnk illienkeppen [Kv; KőmCLev. 1. — [a]Köv. a nevek fels.].

9. vkinek a külseje/alkata/egyénisége; înfăţişare, aspect sub care se prezintă o persoană; jmd als Persönlichkeit, als Individuum. *1633:* Egy beőteős keszkenőt varratott vala en velem Zabo Jacabne ... Ez uolt rea varua Jdeie megh ualno(m) te szep szemeliedtőll Mert mindenkor bűnra jartat cziak egiedőll [Mv; MvLt 290–124b]. *1672:* Istennek neve áldassék, Uram, érette, még eddig itt emlékezetben sem lőn Kigyelmed személye s nem is reméllem [TML VI, 393 Rosnyai Dávid Teleki Mihályhoz]. *1745:* Talaltam menni, vagyis meg szallani azon el bujdasot Atyamfia hazahoz ... talam a mi familiankbol valo mivel igen egyezet a szemelylye az atyam szemellyihez [Bethlen SzD; Ks 14. XXXIV. 10]. *1747:* Láttam Pap Mihályt ... az mint termetire s személyire emlékezem, Szőke Sárga vastag bajuszu, vékony magas szálnak láczatott [Csicsópoján SzD; Ks 27. XVII]. *1777:* ezenn Vaszilianak minden teste állása s szemillye és maga viselése szakasztott ollyan mint Néhai Filep Antal Uram volt [Szásznyíres SzD; Ks 30. 28]. *1799:* Gyepes Győrgy N. Trifan Vonutz(na)k fejében égy Teli kantsot tsapott ugy hogy el lepte az Vér és személlye ábrázatja eldagatt [Dés; DLt 109/1812].

Szk: *~ére nézve. 1843:* Személyére nézve középidejű és –termetű, barna-piros ábrázatú, nagy orrú, kevéssé himlőhelyes [VKp 73–4].

10. szereplő; personaj; Person, Darsteller, Figurant. *1823–1830:* Ifjú deák koromban a kollégiumban komédiát játszodván, engemet is mint kisasszonyt játszó személyt öltöztettek volt olyan válba [FogE 66].

11. (embert ábrázoló) minta; figură de om; Figur, Mensch. *1739:* egy virágos és ember személyekel rajzolt szép Aranyos ezüst kupácska cir fel ejteles [Szászerked K; LLt 96].

Ha. *1568:* Zemyllyek [Sajókeresztúr SzD; KJ]. *1578:* zemylyemben [Dés; DLt 202]. *1582:* zeomelj. zeomeli [Dés; DLt 209]. *1584:* zeomelyeok [Dés; DLt 211] | zemelnek [Kv; TanJk V/3. 278b]. *1594:* zemily [Esztény SzD/Kide K; RLt O. 5]. *1599:* zemjliek [Tancs K; Ks]. *XVII. sz. eleje:* zemil [Dés; DLt 362]. *1603:* szömély [Gyf; GyfJk 44]. *1608:* zemil [Dés; DLt 301]. *1652:* szömelyök [Kőrispatak U; Pf]. *1666:* szemilyek [Radnótfája MT; BLt]. *1817:* szemelyjeköt [Malomfva U; Ben.].

személyes I. *mn* **1.** személyre/egyénre vonatkozó, személy szerinti, egyéni; personal, individual; persönlich, personal. *1710:* És amennyiben mind az én dicsőséges eleimnek nagy érdemi, mind az én Felségednek tett személyes szolgálatim elégségesek nem volnának, azt a fogyatkozást pótolja ki a Felséged minden országokon dícsérettel kiterjedett nagy kegyelmessége [CsH 88]. *1784:* A Személyes actusokbol származo causák ... el itiltetthetnek a Torotzkai Forumon [Torockó; TLev. 2/6]. *1815:* Ha személyes szerentsém lenne ugy több ehez tartozo kőrnyűl állásokrol beszélhetűnk igen jo moddal [Asszonynépe AT; DobLev. V/975 Borbereki Josef sógorához, Dobolyi Sigmondhoz]. *1821:* A' ki az emberek' személyes hivságának komplimentíroz, több barátokra tehet szert, mind a' ki az egész emberi nemzet' boldogságáért áldozza-fel magát [Kv-i Kal. Erk. Igazságok 31]. *1823–1830:* Ha az univerzitáshoz tartozóknak polgári háza vagyon, azután a város terheit hordozni tartozik, de a személyes terhektől, polgári esküvéstől, vagy magánál kvártélyadástól szabad [FogE 233].

2. vkinek egyéni helyzetére/magatartására vonatkozó, saját; personal; individuell, persönlich. *1782:* Procuratorunk azt mondotta, hogy a' Levelek jok ... de ha a' Portio fizetestől meg akarunk menekedni, egyéb is kivántatik még hozzá ... személlyes Nemességünket meg kaphattyuk vélek, de az adozás aloll tsak azokkal meg nem menekedünk a' Királlyi Ordinatiok szerint [Torda; KW Vall. 18]. *1812:* hivatalbéli kőtelességűnk e tárgyban szemellyes jelenletűnkőt nem engedi ... Szentes Dávid mp [Km; KmULev. 3].

3. ~ *juss* vmely személyt illető jog; dreptul unei persoane de a primi ceva; persönliches/subjektives Recht, rechtmäßiger Anteil. *1832:* Tisztelettel kérem is a' Tekintetes Tanátsot, Birtokom lételét, Hazafiságomat 's ebből Törvényesen eredő Személlyes Jussomat tekintetbe véve, méltoztasson nékem a' Város Porondjából, mint Törvényesen oszlani kelletö Köz hellyből a több részesedet Birtokos Hazafiakkal bár egyenlő mértékbe ... részt adni [Dés; DLt 693].

4. ~ *ember* személy szerint ismert ember; om cunoscut personal; Einzelner, Einzelperson. *1670/1740:* Személlyes Ember Tilalmárol ... Végezék azt is, hogy pediglen valaki csak egy Személyes ember tiltani akar valamit, a kőzőnséges falu gyűléseb(en) tiltson [Homoródsztpál U; WLt]. *1728:* Nagy difficultasb(an) leven a Zalanyi Eccl(esi)a(na)k interesre ki adott regi adossaga ... talaltatott liquidum debitum szemelyes embereknel computalvan negj esztendotől fogva valo interessit fl. 205 // 28 [Zalán Hsz; SVJk]. *1751:* itten Udvarfalván[a] lako Személlyes embereknek adat Néhai Hollo András kőlcsőn pénszt Interesre [Berz. 11. — [a]MT]. *1760:* a' Falu és mas személlyes Emberek Erdejétől különbőzteti meg égy nagy Barázda [Kakasd MT; KP]. *1762:* En Sebessi Uramék(na)k Birájok lévén, sem nékűnk, sem A(ctor) Ur számára nem osztottak Falu kőzőnseges erdeiből többet mint egy szemellyes embernek [Bögöz U; IB. St. Orbán (56) jb vall.]. *1806:* Ha valaki a' Gabonában, vagy Kaszálo Helljen, ide értve a' személyes emberek kertyeiket is marháival prédáltat ... szénvedgyen maga a' prédáltato jo 25 ütést, és azon felyül fizessen 3 MForintot az Esküttségnek [Oltszem Hsz; Mk II. 4/115]. *1820:* Gyümöltsös és Veteményes kertek vagynak a faluban egyebütt nincsen, melyek személyes embereké [MvLt 4].

5. tulajdon; al său/a ei personal; eigen, leiblich. *1782:* Botska Gligor még ifju Legény korában származott ... M Macskásra ... Nehai Botska Iuonutznak Ana nevű személyes Léányát vévén el Feleségül ipja nevéről vette vezeték nevét [M.macskás K; Eszt-Mk].

II. *fn* vkinek/vminek képviselője/megbízottja; reprezentant (al cuiva); Vertreter, Bevollmächtigter; (személynök): Personalis (regiae proesential ...). *1776:* a Kolosvari Ns Reformatum Collegyom Személyesse Tks Mátyás Samuel Ur [Szőkefva KK; Kp 58]. *1791/1792:* jelenté az Executor Ur hogy igen is el mégyen[a] a' Cometaneusokkal edgyűt, de az Aszszony kűlgye maga személlyessét [Mezőkövesd MT; MbK XII. 81. — [a]Az exekúció végrehajtása céljából]. *1797:* (Az uradalmi széken) az Uraság maga, vagy személlyesse, és biztassa előll: űlése alatt, leg-alább hat ahhoz értő Törvény-tudo személlyek előtt Törvényt láttat, a' mikor a' Fel-peres a panaszló, és keresetiről actiot a' ... Birák előtt bé-adni köteles [Mv; MbK XII. 113]. *1801:* Mi alább subscribáltak, mindnyájjan M.N. Sombori birtokosok, vagy azok(na)k meg bízott személlyessei ... ez kovetkezendő ... meg másolhatatlan édgyezésre léptünk Communi Consensu [M.nagyzsombor K; Somb. I]. *1817:* Contrásnak hogy ide visába[a] meg tétetett az Exponens eö kegyelme ... soós vizet nékünk ki osztogatván, ugy kötelendre[b] a' falujába viszá utazatt ... Soós vizet minden héten a' maga idejébe ki adni meg jelent, ha maga nem tehát személyesse altal [KLev. 10. — [a]K. [b]Az előbbivel tőszomszédos település]. *1820 k.:* Vajda Gáborné ... Nagy szekeres Uttzában lévő, Lako Nemes Udvar Háza ... Kotyavetye által ... mái napon mű általunk ... a fenn Tisztelt Groff Vr eó Natsága szemellyessének Tekintetes Petsy Joseff Vrnak Transponáltatott [Dés; RLt]. *1833:* Az ezen Erdelyi Nagy fejedelemsegbeli régen ohajtott Dietát Felséges Fejedelmünk 1sö Ferentz Magyar Ország Királya Kolosvárra 26dik Majusra határozván személyessének ... unoka Ötsit Estei Ferdinánd ő Fő Hertzegsége neveztetvén ki, ... 8dik Majusba meg is érkezvén nagy pompával fogadtatot [Kv; ACLev. Perc. 5]. *1853:* méltoztasson — ha kivántatni fogna — a' dolog állásával ... egy saját kebeléből kí nevezendő, 's az én, vagy é végre megbizando személyesem' kőzbejőtével a' hely színén semlét tartando Bízottmány által meggyőződve, — annak végrehajtásához ... hozzájárulni [Kv; Pk 3].

Szk: *hadnagyi* ~. *1840:* Lovaim viszsza kapása véget más Zálogat attam a' meg bizat Hadnagyi személyes Tekintetes Mosa László Ur ... a' Lovaimat ki adatta [Dés; DLt 921]. *1845:* (A mészároslegény) Keresztesi Karolyt ... midőn Hadnagyi személyes Dadai Sandor Ur javallatából orvosi lát lelet véget a megyei Sebész ... műhelyébe igyekezett ... réz csákánnyával fejét be Törte [Dés; DLt 530].

személyesen 1. saját maga, a maga személyében; personal, în persoană; persönlich, in eigener Person. *1653:* Básta azért elérkezék személyesen, és mind a két fél sereget rendelének, erős ütközetet tőnek [ETA I, 68 NSz]. *1762:* Kegyelmed is ... maga személljesen, e' mostan meg kivántato Segicség adãsban dicsíretes példát mutattni és azzal másokotis hathatoson fel serkenteni ell nem mulattja [Nsz; Ks 18/XCIII]. *1776:* Titulalt Meltosagos Liber Baro Ur ő Nsga látván (így!) a' nagy lármát (: ne hogy halál következnék :) kéntelenitetett maga személyesen le menvén tsendesiteni? [Marossztgyörgy MT; MkG 36. 5/4 vk]. *1782:* Báro Josika Daniel Ur maga Személyessen Tseledjeivel felesen elmenvén Borsára, és onnét ejjel az okolbol hir nélkűl occultẽ a Ménest ki hajtott (!), es magávol, a maga Joszágában elis vitte [Kv; JHb V/9]. *1792 k.:* az Egjházi Nemesek ... nem mindnyájon szemelyessen, hanem tsak az ország által meg határozott bizonyos számb(an) tartoznak fel űlni [UszLt X. 80]. *1801:* Sándor Jantsit ... az Groff Urffi szemellyesen étzer sem conventionált Semmi féle szolgálattyára [Erdősztgyörgy MT; WH Cziffra Vaszi (31) vall.]. *1815:* szemelyesen kívántam volna sogor Uramékat meg keresni [Aszszonynépe AF; DobLev. V/975 Borbereki Josef ságorához, Dobolyi Sigmondhoz]. *1826 k.:* ez elött tizen két esztendövel Nehai Szeredai János V. Király Biro Urunk személlyesenn, hivatalosonn ebbe a tárgyba occulálván, a Kelementelkieknek ezen törvénytelen praetensiojoknak, ítélet képpen hellyt nem adott [Gyalakuta MT; GyL]. *1849:* Krizsán Mária részére ... csak is köntösöket mintégy 12 darabot készitettem 's mindezekért maga Kelemen Beni személyesen fizette mindannyiszor a' keszitmények árait [Kv; Végr. Vall. 63].

2. személy szerint, személyét tekintve; personal; höchstpersönlich, ihn/sie selbst. *1767:* ki menvén az udvaramra hallottom hogy a mint verekednek ... de sőtét lévén se személlyesen, se a szavakrol nem esmérhettem[a] [Betlensztmiklós KK; BK. Sütő Ádám (30) zsellér vall. — [a]Udvar Mátét, a kocsmárost]. *1794:* el mentem ... B. Nalátzi Kata Asszonynak Kotsis János nevezetű Colonussához, kittis személlyesen Lako házánál nem tanálván az mezõn fel kerestem [Backamadaras MT; CsS]. *1802:* Ezen az Exponens praejudiciumára abalineált össi Joszágok arránt ... egész betsülettel Level által de szemelyesen-is meg tanálta, és meg-instálta Nagyságodat [Torda; JHb XIII/9]. *1810:* az Árvának édes Annyát ... Előzvegy Palatsek Josefnét személyesen találván ... erős hittel meg eskettük [Kv; Borb. I]. *1827:* Szeptember Holdnapja 24-k napján ... meg jelentem, a' holott mind kettöjeket személlyesen meg találván az ... Instructiot olvasás végett által adtam s ... mind kettöjeket megintettem [Fejér m.; DobLev. V/1126. 8]. *1835:* el mentünk ... N Lakon[a] ... Komán Juon nevezetű Szolgálo embere Házához, akitis Személyesen odahaza találvan a kezünkben levő Instructiott szorol szora fel olvastuk és az ő születt oláh nyelvén meg is magyaraztunk [DobLev. V/1292. — [a]AF].

3. négyszemközt, szemtől szemben; personal, față în față; unter vier Augen, personal. *1782:* T. Palffi Ferentz Uram honyaban léven de nyavallyas alapotban volt a mint Felesége referala es eõ Kegyelmével személlyesen nem beszélhettünk [Tarcsafva U; Pf]. *1839:* arrol is bizonyos válasz(sz)át kérem meg tudhatni, hogy személlyesen mikor találkazhatnánk egy(gy)űtt [A.szentmihályfva TA; Bosla. B. Miske Ferenc Bosla Ferenchez]. *1887:* Most is csak röviden mondom el, amit akarok, majd ha bejősz, megbeszéljük személyesen [PLev. 133 Petelei István Jakab Ödönhöz].

személynök megbízott; reprezentant, împuternicit; Bevollmächtigter, Vertreter. *1851:* az Osztozo felek Személynökeinél semmi okmány nem lehetett | (A határvonalak megállapítását) a szomszéd helységek személynökeinek közbenjőttével és kimutatásuk szerint, megtette [Bányabükk K; Mk].

személypénz bér, járandóság; salariu; Vergütung, Gratifikation, Pension. *1657:* Hazaérkezvén azért az útból, az fejedelem az követ urakot sok kegyelmességgel láta ... Tíz lóra fizetést, azonkívül személypénzt rendele [KemÖn. 58].

személyű 1. vmilyen kinézetű; cu o anumită înfățișare; von ... Aussehen/Gewachsen/Art, wie jd aussieht. *1761:* Bacsai Jánosné, Toroczkai Kata ... szép termetű, szép személyű asszonyság vala [RettE 118]. *1775:* Varsányi Zsigmondné leánya Korda Lászlóné ... alkalmas személyű lenne, hanem szörnyű nagy, hosszú [i.h. 353]. *1777:* az Irina hütös férje Gligori nem szöke hanem barna szep fekete személlyü Ember volt [Szentbenedek SzD; Ks 30. 28]. *1779:* Ez igen szép személyű ifjú, mintegy 40 vagy 42 esztendős ember volt [RettE 393].

2. vmilyen személyiségű, tulajdonságú; cu o anumită față/expresie/fizionomie; schön/häßlich aussehend/gestalt. *1584:* Hozzw Jstwan Az Ven ember vallia, Esmerte(m) Giarfas papot Igen Rwt zemeliw parazna ember vala [Kv; TJk IV/1. 328].

3. *szabados* ~ szabad rendbe tartozó; liber, care a fost eliberat din iobăgie; frei, aus Knecht verfreit. *1643:* Philep Ersebeth ... igerte volt iővendő hazassagra keze be adasaual egy Olah Lukaczi neuő legennek, ă kj magat nem Jobbagynak hanem szabados szemelvnek mondotta lenni [SzJk 60].

személyválogatás személyek közti különbségtétel, vkinek való kedvezés; preferință pentru o anumită persoană; Diskrimination, unterschiedliche Behandlung, Präferenz. *1571:* akarjak eo k. hogy Ez fele zemely valogatassal az Egenleo akaratal valo vegezes Megh Neh Bantassek [Kv; TanJk V/3. 44a]. *1582:* Eskeoze(m) az elo Istenre ... hogy az varasnak valaztassa es az vnio tartassa zerent e' mostany varostul, Ram byzot vonas igazetasba, hwen el Jarok ... Attyafiusagot baratsagot felelmet adomant es minde(n) nemo Zemely valogatast hatra hagywa(n), kinek kinek mind az eo Allapattja sorsa eöregsege (!)[a] es keressetj zerent igazan eóldekem emitalny es Intezny [Kv; i.h. V/3. 256b. — [a]Más tintával *eörksege*-re javítva]. *1589:* Amy Nezy a' Zeoleomiweseket ... hiteókben a' zemely valogatast ky rekeztettek tanachul [Kv; i.h. I/1. 112]. *1662:* Micsoda a személyválogatás, mert tudni való dolog, hogy nem minden személyválogatás vétek. A személyválogatás itt az, mikor az ítílettételben a fennálló ügy kívül, mellyet causae meritumnak hínak a törvényben, más egyéb akármi névvel nevezendő tekintetektül viseltetik az igazgató, az ügynek ártalmára vagy előmozdítására [SKr 691–2]. *1680:* soha az mi megírt kgles urunk s asszonyunk ő ngok méltóságos birodalma, élete jovai ellen ... nem tractálunk, nem correspondealunk ... sőt az kiket afélékben munkálódni ... tapasztalunk ...minden személyválogatás, félelem, atyafiság és jó remínsignek tekintetik megvetvín ellenek állani igye-

kezünk [Gyf; SzO VI. 390–1]. *1760:* Igen derék úri ember volt szegény, csakhogy a felesége igen becstelen erkölcsű, ki előtt nincsen személyválogatás, még a cigánylegény is kedves előtte [RettE 108].

Szk: ~ *nélkül* különbségtétel/kivételezés nélkül. *1561:* minden holnap<on> az Eotwesseket meg proballia ha io ezewstbeol mywelnek es az kith vetkesnek talalnak zemely Valogatasnelkewl megh bewntessek [Kv; ÖCLev.]. *1573:* Azt kevannyak eo K. hogi az polgar vraim vgy viszellienek gondot az Adonak fely zedesere, hogi valamy chigeo es Restancia hatra Neh Maradion, hanem Mind (!) Embertwl zemelj valogatasnelkwl fely zedik [Kv; TanJk V/3. 93b]. *1643:* Parancziolliuk hwsegtek(ne)k ez leuelűnket neue(n) megh irt Exponensek(ne)k causaiokot illendeő fizetesekert suspicialuan, Isten es igassagh szerent procurallia tellyes tehetseghe szerent igassaghaban hwseghtek szemely ualogatasnelkűl [Gyf; BLt 9 fej. rend.]. *1671:* Hogy mindeneket személy válogatás nélkűl az Négy Recepta Religiokban és azoknak edgyaránt valo szabados exercitiumiban ő Nãga meg tart, és másokkal-is meg-tartat, és edgyik Religion lévő Ecclesiákra-is hatalmasul nem küld el nem foglaltattya ő Nãga Religioknak respectussáért-is senkit-is haza Fiai kőzzűl meg nem vét hanem ebből minden személy válogatás és meg-külőmbőztetés nélkül éltet minden rendeket [CC 6]. *1825:* minden személy válogatás nélkült baráttságosan traktált, és vendégelt minden embert mig végre mindenéből ki étte és itta magát [Bala MT; Told. 21].

Ha. *1767:* Szemely válagatás | Személy válagatás [Burjánosóbuda; JHbK LVI/5. 9, 28]. *1818:* Személly válagatás [M.fráta K; KLev.].

személyválogató vkinek kedvező, vkit előnyben részesítő; cel care face favoruri persoanelor preferate; diskriminierend, präferierend. *1589:* panaz volt bizonioson Reaiok hogy Zemely valogatok voltak a' belseo meszarosok [Kv; TanJk I/1. 109–10].

személyzet alkalmazottak összessége; personal, totalitatea persoanelor care lucrează într-o instituție; Personal. *1846:* Velnicékre (az az : gépszerkezet nélküli közönséges kazánakkal ellátott pálinkaházakra) a kezelő Személyzet fej-adójánn fölül Kazán-pénzt is kell vetni. Velnicéknél: fej-adó az alárendelt Személyzettül fejenként lehet két-anynyi, mennyi a helybeli al-mennyiség [EMLt Kemény Dénes, Érdekegység (kézir.) I/VII. 288]. *1855:* A személyzet kevés kivétellel, csekély eszű, gyalár emberekből állott [Újf. 157].

szemenszedett 1. szemenként (ki)válogatott; selecționat, ales (bob cu bob); ausgesucht. **Szk:** ~ *árpa. 1684:* Szemen szedet Arpa Cub 6// — [Fog.; UtI] ✳ ~ *búza. 1632:* Szemen szedet buza cub. ... N. 38 [Fog.; UF I, 140]. *1648:* Egy kis kadban szemen szedet tiszta buza cub. min. nro. 3 (!) metr. 1 [Porumbák F; i.h. 880]. *1656:* Vagyon ezen szuszekban szemen szedett buza cub. sax. 14/1 [Fog.; UF II, 107]. *1673:* Kumanay udvarnal levő bonumnak es leguminak szama. Szemen szedett buza huszan kett kőből kett veka ~ cub. 22/2 [i.h. 576]. *1811:* valamiképpen a szép 's szemen szedett Buzába-is égy égy konkoj elegyedett, Ugy nintsen Ménes-is oly' szép 's pallérozott, Mely vagy égyszer Csitkot ki vetőt nem hozott [ÁrÉ 152] ✳ ~ *haricska. 1684:* Szemen szedet Haricska Cub 2// [UtI].

2. szemenként kiválogatott búzából őrölt; măcinat din grîu ales (bob cu bob); sortiert, nach Korngröße ausgelesen/sortiert. **Szk:** ~ *búzaliszt. 1673:* Szemen szedet buza liszt erog(álódott) szaz őtt kőből [Fog.; UtI]. *1687:* Luczai Sándor adminisztrált szemenszedett búzalisztet ... üveg urinalékot nro. 16 [Porumbák F; UtI] ✳ ~ *liszt. 1681:* Szemen Szedet Liszt Sax Cub — 2//2 [Újvár; UtI]. *1684:* Szemen Szedett Liszt (!) Cub 4//— [A.komána F; UtI].

szemenvaló ló szemellenzője; ochelari de cal; Scheuklappe. *1596:* Az Taligas Lowak(na)k zemen walot hogi El wette Az Darabantt att(am) f — d 25 [Kv; Szám. 6/XXII. 7]. *1649:* Balint kouacznak fizette(m) ... f 4 D 27 ... Az Szolgaianak fizettem, hogi harom posta Louaknak, Inyet, Lenczejet, Szemenualoiat veótte f. — D. 20 [Kv; i.h. 26/VI. 550]. *1779:* Gergely Urfi Lovara 3 Ô patkot fel vertem ... A Száiát is meg tisztitottam, és a' Szeminvaloiat is vettem [Szászváros H; BK].

szemény 1. szejmény, (külföldi) gyalogos katona; seimen; Art Landsknecht, fremder Söldner. *1655:* mikor volnank ... Fejervár megyeb(en) ugyan Tóvissen ... jővenek mi előnkb(en) egy felől Tatár János Urunk eő Nga fizetesin lakó Szeminnye, es más felől Rácz Jeremiane Aradi Vaszilka [BálLt 62] | tavaszszal kezde a gyűlés alatt hallatni, hogy Havasalföldében valami széjmények[a] gyűlekeznek, és a vajda[b] akaratja ellen viselik magokat ugyan felesen [ETA I, 158. — [a]A kiadó jegyzete: a szélbei ráczok hajdankori elnevezése. [b]Sorbán Kosztándin havasalföldi vajda]. *1656:* Az szejmeneknek kiadott hópénzek felől ... fő kamarásunkat ...mindjárást kiküldjük [RákDiplÖ. 394 Józs. Georgius Stephanus moldvai vajda II. Rákóczi Györgyhöz]. *1658:* Ezerhetedfél száz gyalogjok van, az havasalföldi vajda szeményivel, ő pedig hatszázat küldött [TML I, 303 Barcsay Gáspár Teleki Mihályhoz] | Nagyságod méltóságos levelit nagy alázatossággal vettem; az szejmének ki nem jöttenek, ha kijönnek, Nagyságod kegyelmes poroncsolatja szerint cselekszem mindenekben [Gyf; EOE XI, 406 Kövér Gábor a fej-hez]. *1662:* de mihelyest a pattantyúsok látták a szemények futamásokat, ottan csak keresztülülvén a lövőszerszámokon, megadák magokat s mindenestül a mieinktül elfoglaltattak vala | Mindenestül való is harcra való emberem, négy vagy ötezer emberem ha lehetett, gyalog pedig, az áruló szemények kívül, igen kevés [SKr 339, 381]. *1667:* Az semenj s német, Magjar gyallogoknak fizzettesekre Attam penzt fl. 90 [UtI]. *1681:* valami Szemények Szasz Régenb(en) annyéra megh sebhettek vala hogy miatta megh hala [Disznajó MT; WH. Balas Janos (60) jb vall.]. *1683:* Szeminyek Laistroma [UtI]. *1704:* Sándor János is valami szemenyekkel jött Havasalföldéről, és azok is kezdtek égetni [WIN I, 69–70].

2. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: katonaként szolgáló; de semeni; als Söldner dienend. **Szk:** ~ *drabantság. 1655:* az havasali vajda helyben van, de rettenetes hallatlan vérontás lett; nem kedvezett az átkozott semén drabantság terhes boérnéknak s ártatlan gyermekeknek, szántalan boért öltek meg [Kv; Veress,Doc. X, 287] ✳ ~ *gyalog. 1662:* Azhová maga is személye szerént udvari fizetett hadaival, magyar és német s szemény gyalogjaival ... a rendelt napra felmenvén, sátor alá kiszállott vala | az árok is megásatott s az istállók is földdel megtöltettek vala ... de azonban az áruló egy szemény gyalog éjszaka, egy kásamátában czirkaló levén, a kásamáta ablakon kiszökött vala [SKr 337, 605]. *1674:* Az régi német Gyalogokot, Ittem az Magjar és szemény gyalogokot meg

mustrálván szám szerint uóltanak ennyi szemellyek [UtI] ✳ ~ *gyalog puskás. 1657:* Azután 400 széjmény gyalog puskás elárulván a magyart, kijő a tatárokhoz a sánczból, és a tatár annak a nyomán ment bé reájok a sánczba, másfelöl a tó felöl gázolt reájok [ETA I, 165 NSz] ✳ ~ *gyalogság. 1657:* Azonban az Szemeny gyalogsagh kiment zaslostol az ellenseg keöze [Hurmz,Doc. XV/II, 1272–3 Kemény Jánosnak II. Rákóczi György csatavesztéséről való leír.] | Azonban az szemény gyalogsag zászlóstul kiment az ellenség közibe, és mindjárást arcul fordult és kezdett lőni az miéinkre, kikben meg is nyakaztanak felest [KemIr. 319].

szeménység (külföldi) zsoldos gyalogság; seimeni; (fremde) Söldnerschutz/Soldat. *1658:* az gyalog darabantság, Széminsig és Kalarásság miatt ez ország fő rendei felette igen nagy háborgattatásban és üldözisben forgánnak [Veress,Doc. X, 322 Constantin Şerban vajda II. Rákóczi Györgyhöz]. *1662:* és hogy a sűrű kopjával való hányattatást sűrű lovas seregek tapodtatását a szeménység nem állhatva, a kitül mint lehetne közülök, a gazda szaladozni, bujni kezdettek vala | Kit, amig tőle lehete, fizetett vala is ugyan, de egykor győzni nem kezdvén, s a tárház is üres lévén, akkor kezdé a szemenségnek elbocsáttatásokat a boérekkel tanácsra fogni [SKr 285, 334].

szemérem 1. szégyenérzet; pudoare; Scham, Schamgefühl. *1678–1683:* Batori Gabor igen jstentelen es minden semerem kűl valo faitalan Feiedelem leven, sok becsületes rendeknek, kinek felesegit s kinek hajadon leanjat, azkit mas keppen ne(m) erősakkalis, megh ferteztettet, semeremmel elegies somoru emlekezet ... Kor(nis) Boldisar agiarais erőszakas ferfeztetessel igiekezet [Ks Kornis Gáspár kezével]. *1710:* Ha a szemérem, a pudor, verecundia, a gyalázattól, rossz hirtől, névtől való félelem nem tartóztatná, kivált a nagyját a világnak, jaj mire fakadna [BÖn. 425]. *1716:* szeméremmel légjen mondva, az szemérem testit, maga kezeben ruhában hordazta [Nagyida K; Told. 22]. *1733:* minden szemérem nélkűl egjegjűvé fekűttek s ölelkeztek, sokadalmokban erdőkőn hegjeken egjűtt lappangottak [Dés; Jk]. *1763:* az Ia eleitől fogva ... éjjel, nappal fogadokban katonak szallasara s mas olyan helyekre ment és járt, hol feslett erkölcsét gjakaralhatta, holott is minden szemérem és tartalék nélkül, csokolodot ölelgetődzett, kűlenes helyekre bé zárkodat [Torda; TJkT V. 179]. *1774:* szemérem ki mondani, mely fertelmes, motskolodo szokkal gyalázta, s gazlatta [Bábahalma KK; Ks 19. VI]. *1797:* Nagy szeméremmel ugyan, de bizván az édes aszszony Anyám én hozzám érdemem felett meg mutatni méltoztatott nem napai, hanem valoságos igen èdes anyaí grátizájában bátorkodom nêhány rendeimmel alkalmatlan lenni, méltoztatik el szenvedni [Mezőcsávás MT; Kp 52 Máthé János özv. Újfalvi Sámuelné Sombori Borbálához]. *1799:* Minden szemérem nélkűlt az Legények nadragjába akart nyűlni tsak hogy réá nem mászott a Legényekre [Dés; DLt].

2. szégyen; ruşine, sfială; Schande, Schamlosigkeit. *1637:* monda az leani ... bizonj szemerem edes Aszonio(m) hogj ualamely emberseges ember gjermeket kegd aval gjalaza, czoda hogj nem szegjenli az ebeteól hogj aval gjalazza [Mv; MvLt 291. 80a]. *1638:* ezt Szabo Peterne monda neki hogy azt mondgya, mert nagi szemerem leszen ha azt nem mondod, megh penigh igen Cavillal vala Beszedeben az Kupasne [Mv; i.h. 291. 151b]. *1710 k.:* Én Istenem! felülmúlja az én elmémet és akárkinek is hütit, mely csudálatosan Felséged nemcsak az én ifjúi és gyermeki szemérmemet, hanem annak régi megszokott szemtelenségét is a sátán és a veszett természet ereje ellen olyan csudálatosan megzabolázá, hogy egy testté nem lőnk [BIm. 986].

3. szeméremtest; organe genitale, părţi ruşinoase; Scham, Schamteile. *1672 k.:* Leányok szemérme. Madar fészek: Pastinaca Sylvestris [PPGl]. *1739:* pendelyétis Liszkai Benjamin Lakatos Máriának felhajtotta, Szemérmét fel fedezte [Dés; Jk]. *1756:* a réten tsak közèl egj árkotskáb(an) ... látám Moldován Onya eő kgylmét itt lako Nák Péter nevü Ember, Mária nevü Felségével nyilvánsagoson parázánálkodni egj szoval igj láttam az eő szemérmeket akkor kett(en) mint a' kést a' hűvelyben [Galac BN; WLt Iuana providi Nemtzisor Thodor (44) cons. vall.]. *1823–1830:* A fennebb említett sófőzők[a] pedig mezítelen vannak, és csak a szemérmek van körülövezve [FogE 192. — [a]A szászországi Hálában].

szeméremszó szégyenérzetet keltő szó, szégyenszó; vorbă ruşinată; unanständiges Wort. *1769:* az gondolván, hogy nem rosz véget hiv, mivel az előtt semmi szemérem szót nem szollot nékem, el mentem, és mingyárt meg fogott, s kénszeritett, hogy gonosz kivánságára hajajlyak (!) [Bukuresd H; Ks női vall.].

szeméremtest nemi szerv; organe genitale; Genitale, Geschlechtsteil. *1568:* az Ciganoth vg Ranta be az tuzhelrol az Kayantay ember hogy mynde(n) zemere(m) teste kwn vala [Kv; TJk III/1. 195]. *1582:* Jgiarto giorgi ... felesege az adgion fekszik walla es nagy eresen Jaygat wala ... Jo komam aszony monda ... nem túdom michoda wagion az szemerem testembe oly mind ha az tizbe egne ... mikor meg lattam wolna tehat rakwa swúlyel (!) es gonoz kelewenyel belol az szemerem testjbe mind egi egi babszem es nagyob mondam neky rakwa wagy swlyel es aba kynlodol [Kv; TJk IV/1. 59d]. *1590:* hogy mys ky menenk, hat talalok az Santa Tamasnet, fekúwen haniatta egj kadan, es az zemerem testi mind latzik vala [Kv; TJk V/1. 48 Chote Martonne Orsolia Azzoni vall.]. *1614:* az Azzony Dengeleghine Zemere(m) testet, keökeny leuel mosogatta gonoz veghre, tudni illik fertelmesseghre [Nsz; VLt 53/5267 Cyprianus Seyler (21) udv. muzsikus vall.]. *1640:* hallottam Gagyi Jánostól, hogy ez az Nagy Péterné, Nagy Istvánné s Molnár Istvánné Szentgyörgyön ittak ... ott megrészegedtek, itt ki felfogták az szeméremtesteket, csattogtatták, mondották egymásnak, hogy szebb az enyém ugyan aranyos [Mv; MvLt 291. 233a–251a átírásban]. *1655:* aszt mondotta: nem azert akarom viszsza vinni, hogy tőbbe felesegem legyen, hanem ha kezemhez kerethetem, az sing vasat meg tűzesetem s az szemerem testeben sűtőm (de eő czigany modra mondotta ki) A kit tűzes fogoval es vassal meg sütögetnekis aszt vele nem czelekeszik, hogy szemerem testeben sütnek az tüzes sing vasat [SzJk 75]. *1716:* asztaltolis egjnehányszor ki kellet menni viselleni, az szemérem testeben lévő nyavalyája miatt; sőtt az szemérem testinek az lyukát ... az vizelleti erősen ki ette, es rágta volt [Nagyida K; Told. 22]. *1749:* sot ... hogy tölcsük az Szemerem Testében, hoztakke tölteltekke nem tudom [Marossztkirály AF; i.h. 25]. *1761:* mondatta néki Daraban Vonulné: Láddé a Deákné engem meg sem lát penig sok jót tettem én vélle, mert meg tsináltam hogy az Ura meg nem verheti ... en tégedetis meg tanitlak ... hoz, ugymond,

Ember temetésiről való port, kovát, Marványkővet es tarts a szemérem testedben sót azzal edgyütt ezeket ted porrá s ad bé nékie [Gyeke K; Ks 4. V. 20]. *1812:* a' Nagy Aszszony a Legényeket arra erőltette, hogy a' vas kalászt hevittsék meg, hogy betsűlettel légyen mondva a szemérem Testét égessék meg [Héderfája KK; IB. Bali Jánosné Kis Ersébeth (44) grófi mosóné vall.].

Sz. *1570:* Veres Benedek, Ezt valya ... Ezt az zygyarto hogi hallia Mond az Zeochnenek eb az te germeked kyt hordos, Esmet felel neky Zeoch peterne zynte ollian az Sayad Mint egy azzonember zemere(m) teste [Kv; TJk III/2. 74g].

szemerjai a Szemerja (Hsz) hn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szemerja/Simeria; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szemerja. **I.** *mn* **1.** Szemerjáról származó; care este originar din Szemerja; aus/von/Szemerja. *1608:* szemeriai Janos Pap most vzoni predjcator [BLt 3]. *1699:* Sepsi szeki Szemerjai Bora György Papne Aszsz(ony)m Ilona [BLt 4].

2. Szemerján levő; din/care se află în Szemerja; in Szemerja (befindlich). *1773:* ordináltattam Ns. 3 székre a' Szemerjai és Sz. Györgyi küss Ecclesiában [Árkos Hsz; HSzjP].

3. Szemerjához tartozó; care ţine de Szemerja; zu Szemerja gehörend. **Hn.** *1662:* az Szemeriai ut [Killyán Hsz; BLt 3]. *1641/XVIII. sz. eleje:* az Szemeriai határ [Szemerja Hsz; EHA]. *1750:* A Szemerei Labban (sz) [Szentiványlaborfva Hsz; EHA].

II. *fn* Szemerja lakosa; locuitor din Szemerja; Bewohner von Szemerja. *1641/XVIII. sz. eleje:* az Szemeriaiak mikor fel akarjak szabadittani, járo marhajok(na)k[a] két hettet az Killyeniek ellen fel szabadithassanak, és ott jártathassák [LLt 1117. — [a]Szigeth nevű határt].

szemérmes szégyenlős, tartózkodó; ruşinos, plin de pudoare; schamhaftig, geschamig. *1597:* B: wram wkegelme megh paranczolta hogy ... Gazdalkoggiam w kegelmenek[a] ... w Magokis megh kiwantak igen zemermesek walanak nem igen Sietnek wala Bwcszusznj, de Sietnek wala Enni es igen iol Jnnia [Kv; Szám. 7/XIV. 26–7 Th. Masass sp kezével. — [a]A konvent elé idézett nemeseknek]. *1775:* szemérmesebb asszonyt, s akinek a világi hiábavalóságok s új módik úgy ne kelljenek, mint annak az asszonynak, ritkán látni [RettE 350]. *1823–1830:* én eddigelé soha csak a kisujjammal sem értem egy fejérnéphez is, oly szemérmes voltam [FogE 290]. *1828:* Mária Sinka Mártonné ... meg bírálá előttem a' maga részére ... Tordai Sigmond nevezetű bujdoso Szabo Legény testvér őttsét áki-is jo szivvel annuálván a' Nénnye kérésének, imé le-is fáradott, és személyesen requirálni szándékozik a' Tkts Urat, méltoztatik ötet ... az én respectusomért kegyesen fogadni, vele, mint szemérmes, és még bátortalan Ifjuval Atyai modon bánni [Nyárádszereda MT; DobLev. V/1144 Ertsei Pál M. Szeredai Ref. Pap Dobolyi Sigmondhoz].

Szk: ~ *erkölcs. 1710 k.:* Így neveléd fel[a] ritka szép termettel, ábrázattal, nemzetéhez, neméhez illendő jó, szemérmes erkölccsel, elmével megáldád, virágának legszebb korában magad férjhez adád [BIm. 1020. — [a]Az emlékíró árván maradt feleségét].

Sz. *1791:* En ugyan ezeket igiretem Szerint igazán hiven véghez vinni és még többeket is igyekeztem, de beszél a' Barát de Alamisnát is vár és szeretném fáratságomnak jutalmat (!) miben állana: mert szemérmes Kuldusnak üress a' Tarisnyája [Újtorda; IB. Boër András ref. kántor vall.].

szemérmetes szemérmes, szégyenkező; ruşinos, sfios, plin de pudoare; schamhaft, verschämt. *1823–1830:* Én szemérmetesebb vagy talán kevélyebb voltam, mintsem a szabónétól a dolognak titkát kérdeztem volna [FogE 292].

szemérmetesség szemérmesség, szégyenérzet; pudicitate, pudoare; Schamhaftigkeit. *1662:* Dühösködött ... némelyeknek feleségüket, gyermeküket elragadván és a szemérmetességnek rejtekit szemmelláthatóvá tévén, erőszakkal, némelyeknek hajlákukat és nemes udvarházukat hamuvá tévén ... hogy csak még emlékezni is róla akármely szíves embernek is siralmas lehet [Skr 101–2]. *1681:* Retyi Matthe Ura(m) ... Árpastoi Partialis Gyülesűnk idejen paraznasagra mind(en) szemermetesseg nelkűl nemző testenek gatyaja meg oldásaval ki vetese, és az aszonyi állat kisirtgetese paraznasagra ... tovab impuně semmikeppe(n) el nem szenvedhettyűk [SzJk 152]. *1779:* (Gr. Wass Krisztina) Vette is hasznát a szemérmetességnek, mert 24 ezer forint pénz s arany, ezüst maradott reá az uráról [RettE 400]. *1799:* tulajdon magam[a] kéntelenitettem tapasztalni, hogy nem tsak az éretlen ifjuság, hanem még meg élemedett személyek is, félre tévén minden szemérmetességet, midön nyári üdöben a Város mellett lefollyo Szamos árkában feredeznek a viz mellett alá s fel járkáló személyek között anya szült mezitelen a vizben felemelkedni, de még szerte széjjelis sétálni is nem szégyellik [Kv; EM XLVIII, 488 gub. — [a]Gr. Bánffy György gubernátor].

szemes I. *mn* **1.** figyelmes, körültekintő, szemfüles; atent, circumspect, grijuliu; aufmerksam, die Augen offen haltend. *1649:* az J. ... ige(n) vigiazo es szemes legien [Kv; TJk VIII/4. 365]. *1662:* az asszonynak nem tetszvén a rosályi szállás és konyha ... Tasnádon, hogy jó lóháti és szemes asszony volna, paripára ülvén szolgáival nékikele, Dévára nagy postán bément vala [SKr 154]. *1681:* (A gondviselő) szemes legyen, minket és praefectusunkat az ollyanokról[a] ideie korán tudosittani el se mulassa [CsVh 109 Endes Miklós csíki vashámori gondviselőnek adott ut. — [a]A vashámoron folyó dolgokról]. *1693:* az ferfi ... Ez uta(n) szemesb legye(n), kit vesze(m) (így!) es kivel hazasodgyek [SzJk 270]. *1717:* az vővőnek mindenkor szemesnek kel lennie, s tudni kitől vásárol [H; Ks 114. Vegyes ir.]. *1738:* szemesek legyjűnk, hogy holmi lezzengő és Csavargó Emberek a Sokadalomb(an) ne Confluállyan(a)k [Dés; Jk]. *1782/1790:* Ezen kérésére a' Venerabilis Tractusnak nallam lévő Protoculumát szorgalmatos és szemes vigyázással el szemlélvén, találok egy Detsei Sámuel nevezetü Nehai Tiszt(eletes) Atyafit, a' ki in Anno 1681 lött elsöben Szilágyszegi Pappa, annak utanna pedig, meg halalozott Egrespatakon [Kraszna/Menyő Sz; Borb. II Szathmari Nagy István Senior kezével]. *1799 k.:* Szűksegesképen kelletett volna a praetendensnek mint maga földgyit vagy, kertel vagy Sántzal oltalmazni a kártékon Marháktol, a mint hogy az immediátus Vitzinus Szemes és jo Gazda maga földinek vegit jo és Törvényes Sántzokkal oltalmazza [Albis Hsz; BLev.]. *1807:* az előbbi Calculusnak bővebb és szemesebb megvisgálása után ugy találok, hogy ... 922 Mforintok és 24 D(é)nárok Exequalatlan maradtak volna [Mezőbánd MT; TSb 47]. *1814:* A Malom épületeire ... a leg szemesebb vigyázattal tartozik az Arendator és Molnár-

ja lenni [Déva; Ks 117 Vegyes ir.]. *1820:* ă jószágot ... magam akarom administráltatni Biro által ă te mint kedves Gyermekem tartozo szemes űgyelete alatt [Kv; Pk 7]. *1843:* Bágyoni Katonoskodo emberek ... 3om kas Méhemet orzották el; — Mire nézve halva aztat hogy a' Natságod szemes vizsgálata alatt valamely Méhek kerekettek volna ki a' sok rosz emberek el orzása mián ara instálnám Natságodat ... hogy ha azon el orzot Méhek kőzzül valamely méh kosár hozzám tartozna juthassak birtokába mint tulajdonomnak [Torda; KLev.].

Szn. *1513:* Benedictus condam Zemes [Dés; DLt 93]. *1610:* Zeömös Mattjas vram [Kv; RDL I. 6]. *1614:* Szemes Georgj pp [Dánfva Cs; BethU 474] | Zemes Leorincz ppix [Harasztkerék MT; i.h. 82]. *1621:* Zemes Balasnak [Kv; Szám. 15b/V. 5 Voghner Mihály mb szám.]. *1625:* szemes Mihaly [Kv; i.h. 19/XXX]. *1635:* Dobos Ferenczyne Zemes Durko Azzony [Mv; MvLt 291. 58b].

Án. *1674:* Szemes (vizsla) [EM XLIX, 535]. *1676:* Szemes (vizsla) [i.h. 536].

2. kifejlett szemű; cu boabe bine dezvoltate; körnig, gekörn, in Körnern/Bohner | szemet termő, szemekből álló ; care produce sămînță, cu grăunte; Kornfrucht tragend (als Ernte). *1760:* Kurta Tövin énis ot voltam ... aratni, akkor ... az Haritska igen jo es szemes volt [Mk IX. 109].

Szk: ~ *gabona. 1840:* Bentze Illyésnek sem itt a' faluba, sem annak Határán semmi Fekvö Jova nintsen ... Szemes Gabonája nintsen [Várhegy MT; TLt 1042] ✳ ~ *málé. 1790:* Őröltettem a' Pajka Fiak(na)k Kásának és Lisztnek 20 Veka Szemes málét [Nagyida K; Told. 9]. *1801 k.:* egy véka Málé vetés ... Szemes vagy szemül Málé 4. Véka [Bonchida K; SzConscr. külön mell.]. *1840:* Vagyon Selitsorán[a] égy kis égy kővű patak malom, mellynek árendája esztendőnként 40 véka szemes málé [Kv; Ks 100 Nyilak könyve 41. — [a]H] ✳ ~ *őszbúza. 1786:* Majorság szemes ősz buza, Metr 80 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36] ✳ ~ *paszuly. 1839:* Szemes pasuj öt veka [Kv; Ks 73. 55] ✳ ~ *törökbúza. 1787:* Egy véka szemes Tőrőkbuza Dr. 66 [Mv; MvLev. 10 Csiszár György hagy.]. *1818:* a Gyalui Favágo Olaszok számára adminisztrált 73 véka Szemes Török Buzának árrát per 3 forint vékaját [Eszt-Mk].

◇ **Hn.** *1711:* szemés vőlgj Sorkán (k) [Menaság Cs; EHA]. *1720:* Szémés vőlgy Sorkán [uo.; EHA]. *1766:* az erdön Szemes kö alatt (k) [Szentkirály Cs; EHA]. *1803:* Szemes Kö alat (k) [uo.; EHA].

II. *fn* lefejtett kukorica; porumb (boabe); Mais. *1810:* Tizennyolc véka csős tőrókbuzából ... 8 véka szemes ki jövén, vékája ... el adattathatik 1. Magyar forinton [Dál Sz; Ks 76 Conscr. 463].

szemesen figyelmesen, körültekintően, szemfülesen; atent, (făcut) cu atenție/precauție; vorsichtig, mit offenem Augen. *1670:* Osztán ebben az materiában igen szemesen kell cselekednem, hogy se hazám oltalmazásában ne vétsek, fogyatkozást ne tegyek, se ... ő nagyságoknak alkalmatlanságot ne szerezzek [TML V, 350 Kapi György Teleki Mihályhoz]. *1681:* az Officialis ugi vigiazzo(n) es vigiaztasso(n) ... hogi ... ne mások, s idegenek altal, hanem az Várbeli Tiszt altal bűntettessenek[a]; hogi penigh az illyen dologis szemessebb(en) lehessek, az Falusi Bironak imponalni kell ă vigiazást [Szentkirály H; VhU 90. — [a]A jb-ok és takácsok]. *1728:* ezen rupturat egyszersmind a két T. Praedikator Uraink(na)k mostani nagy erötelenkedeset keservesen szemlelven kivanta mennél hamarébb meg orvosolni s a midön ezen dolog felöl istenesen és szemesen gondolkodnék ... mások felett inkabb alkalmatosnak itiltetett [Kv; SRE 155–6]. *1785:* mindeniket szemesen és személyesen meg nézvén igaz le tett hűtők után ... betsűltek e szerint [Kv; Born. XXIX. 20/47 Kornis Krisztina conscr.]. *1798:* jovendőre nézve szemesebben igyekezzenek meg visgálni [Válaszút K; DLev. 1]. *1801:* (A) ki terjedő Nagy darab Határt szemesen körűl nézvén; azt határoztam ... használlyák a Grohotiak [Lunka H; Kornis 80. XL. 26]. *1826:* ha szemesebben ügyelte volna a Felperes Tehenét a midön tejje elapadásáért az igézet ellen orvosolta; reáakadhatott volna a nyavalljára [F.rákos U; Falujk 144 Barrabás Áron not. kezével]. *1831:* kivűlt ha szemesen nem őrizték kőnnyen el lophatták azokat[a] [Dés; DLt 332. — [a]A lovakat]. *1840:* a pásztori gondviseletlenség miatt esett kárt szemesen meg néztűk [A.szentmihályfva TA; Bosla].

szemeskedés vigyázás, figyelés; grijă, atenție (specială); mit Aufmerksamkeit *1664:* Csak itt ezaránt azon kérem Kegyelmedet most is, arra legyen nagy szemeskedések, hogy a külső szomszédos inimicusoknak konkolyok kárt ne tehessen Kegyelmetek között [TML III, 188 Szalárdi János Teleki Mihályhoz].

szemeskedik vigyázva figyel; a fi foarte atent; auf der Hut sein. *1752:* szűkséges mostan kegyelmednek jól szemeskedni, és ezen dolgot investigáltatni [Nsz; Ks 78. XIX. 24 gr. Haller János lev.]. *1764:* akár mind szemeskedgyék akárki, de nem hogy a' Vizen által járo revet meg láthatná, de meg tsak az Aranyos Vizet sem láthattya meg azon hellyröl soholt [Nagysajó BN; KS. Mich. Détsei (20) és G. Csizmadia (19) jb-ok vall.]. *1772:* Mint hogy az Perek inditásában lábra valo allitásában s follytatásában nem tsak sok költséggel kell élni, maga Házi dólgaink el mulatásával, idegen heljen dispendiose űlni s szemeskedni sőt nagy próbákat, gyűlőlségeket, haragot és üldőzést szenvedni [Nagylak AF; DobLev. II/436. 1b]. *1841:* lassan, mindenfelé szemeskedve, vigyázva, és ügyelve tovább ballagtam [KLev. 11].

szemeszter félév; semestru; Halbjahr. *1811:* Quietantia. Három száz hat R. forintokrol, és 30 xrokrol, melyeket hogy ... osdolai Vas Antal ur ... Tatrosi Theresia rész Jószágának Arendatora az elsö Semesterre illő Arendatítía Summa defalcatiojaba mostani Fekete Bankalisokba 1532 Rfokba és 30 xrokba(n) in quintuplo effective kifizette légyen ... quietalom [Felőr SzD; BetLt 7].

szemesztris tanulmányi félév; semestru (din anul școlar/universitar); Semester. *1823–1830:* Mikor a semestrisek kezdetével tanítani kezdett[a], mintha félt volna, dadogott, beszélni is alig tudott | az utolsó semestrisben ... igen sok volt a dolgom [FogE 237, 228–9. — [a]G. Lichtenberg, a göttingai egyetem fizikus és kémikus professzora].

Szk: *nyári* ~. *1823–1830:* az univerzitásnak törvényeit ... ezen könyvecskék mellé tettem, sőt ehhez tettem a praelectiókról való katalógust is azon két nyári és téli semestrisekre, melyekben én leckéket hallgattam [FogE 211] ✳ *téli* ~ → *nyári* ~.

szemét 1. hulladék, mocsok; gunoi, murdărie; Müll, Mist, Abfall. *1573:* Az vchakon valo zemet kyhordasra es egieb ez fele Tyztatalansagra visselienek gondot eo k. Mert

Mind varosswl gialazat ez fele vndoksag az vchakba [Kv; TanJk V/3. 78a]. *1586:* mikor zemetett Awagy ganytt hoztunk volna ide Balatffy Ferencz monta hogy ne horgywk oda [Csapó KK; JHb XX/48]. *1597:* Reodi varga Marthon wallia. Lattam egizer hogi az giermeket aki megh holt Kis Imreh egizer ele foga ige(n) megh vere ... mikor az zemetet merne foga az haiat ereosse(n) paskola az feoldheoz az feiet [Kv; TJk VI/1. 41]. *1655:* Tudo(m) azt hogj Kosa Pal tőltőtte Szemettel, nyr aggal az gődrőt vgy duga, borozdola, csoptata el az uizet [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Uaniolos Leőrinczj (40) pp vall.]. *1679:* Éjjel az uczákon kik rikotoztak, ki házánál tánczoltak ... szemetet, ganéját, étöt ... az utra más ember ártalmokra ki hánt? [HSzj *guzsalyoskodik* al.]. *1699:* Kapitany Uramek a' Tizedesekkel szorgalmatossa(n) vigyazzanak az uttzakra ... ganajt es szemetet hordokat toties quoties meg bűntessék alioquin magok fl. 3 megbűntettetnek [Dés; Jk 277b]. *1735:* az hol az utczákon olly rut sepedeket Csinalnak ganejjokat szemettyeket ki hordgják tehát sine Personarum respectu meg büntettethesse Cum fl. 1/1 [Dés; Jk]. *XVIII. sz. köz.:* Hogy ha az Urad vagy Aszszonyod[a] Szavat[b] vásárolna vagy vásároltattna veled, tartozol haza hordani Szorgalmatoson és annak vőlgyit (!) ha a szűkség hoza várbúlis ki hordani, és égyéb sepregeteseketis végben vinni kivált képpen mesterségnek szemettyit [Kv; FésCJk 54. — [a]Az inasé. [b]Szarvat?]. *1762:* az Sz: Háromságot olyba tartyák, mint az szemetet, mert ha itt volna a szeméttel edgyütt ki seperné, és ki vetné [Torda; TJkT V. 110]. *1772:* a Keresö Uram szolgálója elönkbe vetette ki a szemetet mikor arrol jöttem szekérrel [Dés; DLt 321. 60b Csizmás Gabor (50) vall.]. *1841:* a kapu meg hibázása fő képpen azon okbol esett, hogy a kapu felet két rendbéli galambug, és azís Szeméttel meg terhelve lévén, aztot erőszakosan dőlni kénszerítette [Bács K/Km; KmULev. 3].

Szk: *házi ~. 1771:* A mi Uczczánkban látom Pogáts Mihályt Tokai Györgyet az Uczára a hazi szemetet hogy ki hordgyák [Dés; DLt 321. 28a Moldován János (36) zs vall.].

2. *~ módon* rendetlenül; în dezordine; Durcheinander, wie ein Misthaufen. *1679:* ezen kamoraban levő eggyetmas(na)k nagyub része szemet modon lévén, jo rendb(en) nem is vétethetett [Uzdisztpéter K; TKl 30 Bajomi János lelt.].

3. haszontalanság, értéktelenség; lucru inutil/fără valoare; Mist, nutzloses Zeug. *1636:* némelly szükséges üdnepi ceremoniakot ... másunnan fel-keresgettem, és sok bennek lévő fogyatkozásoknak szemetektől nagy munkával meg tisztogatván, az nyomtatothoz ragasztottam [ÖGr Aj].

4. *átv* mizerie, dezordine; Kehricht. *1710 k.:* Reménkedem, édes Istenem, ha ugyan csak raboskodnom kell, hadd haljak édes hazámban szerelmesim dajkálkodása alatt meg, s temettessem édes hazám szemetébe, mert hová visznek s mire? [BIm. 1013].

szemétbíró szeméthordó; gunoier; Müllträger, Straßenkehrer. *1550:* Judicy Zemeth byro. Solui d. 6 | Item Judicy Zemeth byro Solui v 6 [Kv; Szám. 1/II. 6a, 13]. *1573:* Horwat Gergel Azt vallia hogi eo Casparnal az zemetbyronal lakik volt [Kv; TJk III/3. 282]. *1580:* Az zemet Biraknak vegeztek eo kegmek hogy ... vczanke(n)t el laryak az varast es kiàlchyak megh hogy se trebelt se egieb bwdós vndoksagot ky ne eosse(n) senki, se kapozta lewet se az barbelyok Az hwgot se az zochyek Az chyawat ... ha penigh ebbe zorgalmatosso(n) el nem iarnak Az zemet birak, Biro vram az tanachy haz elót vonyassa leh, es harom palczawal fyzessenek neky [Kv; TanJk V/3. 226b]. *1587:* Az szemet biraknak hogi az szendelt az varfokra segitettek fel hordanj attam munkajokert — / 12 [Kv; Szám. 3/XXX. 22 Seres István sp kezével]. *1595:* Az Zemet bjronak adot feye mosatassara, es Jo forgolodassara pallersagara ... d 3 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 242 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1650:* Az Szemet birak szamara, Attam ... prebendat Hust Lib. 2 ... V. Czipot Nro 4 [Kv; i.h. 26/VI. 417]. *1730:* G(ene)ralis szállását készitő becs(ü)l(ete)s embereknek borra valot Den. 20 azon szállásra nyirág seprűért szemét biro(na)k Den 12 [Kv; i.h. 56/XIX. 9]. *1742:* ă Királly Bironak és az Ispánnakis mindenkor 16 // 16 véka buzát, ă Szemét Bironak két vékát ... adnak [Kv; AggmLt 12]. *1752:* Erre a kőtelre adta Agoston szemét biro az pénzt az mellyet Comendáns számára collectált volt [Kv; Szám. 69/XXVII. 8].

Szn. *1574:* Orsolia az Zemetbiro Benedek Annya [Kv; TJk III/3. 392c]. *1590:* Zemet Byro Miklos [Kv; Szám. 4/XIII. 9 gr. Wass malomreg.]. *1599:* Zemetbiro Janos [Kv; i.h. 7/XV. 76]. *1603:* Zemet biro Janos leania Orsik [Kv; TJk VI/1. 706].

szemétbíróné a szeméthordó felesége; soţia gunoierului; Müllträgerin, Frau des Müllträgers/Straßenkehres. *1570:* Ilona zemet birone, Ezt vallia[a] [Kv; TJk III/2. 174b. — [a]Köv. a vall.]. *1583:* Zemetbirone [Kv; Szám. 3/XI. 46]. *1584:* Fodor Albert vallia, ket penzen veottem vala egy darab tafotat es ez zemetbirone Annia Eowenek foga hogy az eo vnokaię (!) [Kv; TJk IV/1. 247].

szemétdomb gunoişte, grămadă de gunoi; Misthaufen. *1625:* Az scholaban valo szemet dombot hordatta(m) ky ... 35 szekerrel teszen f 3 d 50 [Kv; Szám. 16/XXX. 23]. *1763:* kűlde el Fű Biro Pataki István Ur(am) Eő kigyelme az Magjar Utzai ... kertében az ki az előtt valo Esztendőkben Salva venie Ganéj és Szemét domb vala, Mostan pedig ő kigjelme bé kerteltette és jo Cura ala vette [Kv; KvRLt IV. 8].

szemétdombos cu gunoişte; für Müllabladen, als Müllablasplatz dienend. *1823:* egy szemét dombos rész kertem felé alkalmatlan bé horgad [Kv; EMLt].

szemetes 1. mocskos, piszkos; murdar, plin de gunoi; schmutzig, mistig. *1718:* Pestis alkalmatosságával ... Szűkség praeservatiora nézve gondot viselni, az imit amót Bóltocskákban, és kunynyokban (!) Sordidè magokot viselő, és Lako Emberekre, kiket is vagj tisztaságra kenszeriteni, vagj onnan ki Szállitani Szükséges, mivel experientia mutattya; hogy az afféle Szemetes lyukak taploi es Fomentuma az afféle nyavalyáknak [Kv; KvLt I. 225 gub.].

2. szeméttel vegyes; cu impurităţi; unrein, ungereinigt, mistig. *1756:* Az Harmadik Hambárban, vagjon szemetes korpa ... Ugjan ott veszö kasban, romlot köles Met 2 [Nagyrápolt H; JHb XXV/35. 13].

szemetez időz; a petrece ceva timp; fackeln. *1757:* Keszég Györgynek négy tulkait el betsűlők 23. Forintba mehent pedig az betsű meg esett, szolga Biro Vram mindgyárást az Thordai ember(ne)k kezébenn adta, azis nem sokat szemetezett véllek, hanem mingyárást el hajtótta Thordára [Gálfva KK; Ks 66. 45. 17c].

szeméthalom szemétdomb; grămadă de gunoi; Misthaufen, Müllhaufen. *1853:* a' Győrgyfalvára vezető rendes út csaknem mindig járhatatlan a' szeméthalmok mián [Kv; Pk 3].

szeméthordatás a szemét elhordatása; transportarea gunoiului; Wegschaffen(lassen)/Abräumen(lassen) des Mülls. *1830:* A Kémény takarittatás, és szemét hordatás servitussait, olly Formán vészi magára, hogy ha az egész Telket ne talán egyedül találandja birni abba az esetbe ami takarittást azok kivánnának egyedül, ha pedig alolrol is idegen lako lészen, a proportione fele részes lészen [Kv; Somb. II].

szeméthordó szemét hordására való; de/pentru cărat gunoiul; Müll(abfuhr)-, ... für Müll, für den Müll bestimmt. **Szk:** ~ *cserény. 1769:* Ganej, es Szemét hordo cserény 5 [Déva; Ks 76] ✳ ~ *fateknő. 1679:* Szemet hordo fa Tekenő nro 3 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 13] ✳ ~ *saroglya. 1679:* Szemet hordo Saraglya [uo.; TL. Bajomi János inv. 78] ✳ ~ *tarbonca. 1679:* Szemet hordo Tarboncza nro 1 [uo.; TL. Bajomi János inv. 138].

szemétkihányás aruncarea gunoiului (la locuri nepermise); Ausspeien von Müll. *1842:* egy versen az Aszszony Amberboi Josefné valami Szemét ki hanyásért lett meg zállagoltatasért boszonkodva, járkált alá 's fel a' házba, 's a' Város hadnagyarol ... ezen szokot mondotta ... nem kellet volna a' Boltba küldeni zállagért, hanem a Házhoz, mert innét hányták ki a szemetet [Dés; DLt 1452a. 5].

szemétmerő szemétkimerő/merítő eszköz; obiect casnic folosit la scoaterea gunoiului din groapa de gunoi; Mistschöpfer, Schöpfzeug für Mist. *1874:* Gunya száritó spárga ... Szemét merő [TSb 7].

szemez szemel, szemenként válogat; a alege bob cu bob; (aus)lesen, klauben. *1639:* latam az eggik(ne)k az kezebe(n) vala egi kis firtecz<ke> egres szemzi vala, s ragais megh az szemeben [Mv; MvLt 291. 180b].

szemfájás durere de ochi; Augenschmerzen, Augenweh. *1710:* (A purgálás következtében) a szemem ugyan nem fájt osztán akkor, de nem adom senkinek tanácsul, szemfájásban hogy úgy kúráltassa magát a feneke bajával [BÖn. 528]. *1880:* A. V. bizotság ... Rendesebb és pontosabb rubrikázást rendel ... Az örökös földig fűst 's e' miatti szem fájás ellent állottak a rendes irásnak rubricázásnak [Bádok K; RAk 50–1].

szemfájós szembeteg; bolnav de ochi; Augenkranker. *1855:* Kolosvárt a' Szemfállyosok jelentsék magokat [M.bikal K; RAk 55].

szemfedél 1. szemfedő; giulgiu, linţoliu; Leichentuch, Grabtuch. *1710:* (Bánffy György) asztalost hívatván s koporsóját megcsináltatván, azt bevonatja maga előtt, lepedőjit, vánkosait, szemfedelit a maga leányival maga szeme előtt megszabatja, megvarratja, s mindenképpen előkészítetvén, eltéteti [CsH 414]. *1759:* az edes Annya ... amikor a Nyujto padon vala, Bartok Kelemen Uram hoza szem fedelet és ujj főre valot [Albis Hsz; DobLev. I/292. 3b Boér Gaborne Nagj Sofi (38) vall.]. *1777:* az halo egyetmást is Rákosi Sándorné Aszszonyom adta az Annya Aszszonynak a' melyben elnyujtották ugy mint Gyolts Rokoja, Görög Gyolts elő ruha, ujj fejér fátyol, Görög Gyolts ing, Lájbi, Gyolts inguj, szemfedél, négy házi Gyolts [Martonfva Hsz; HSzjP Catherina Bokor in Canillis (21) vall.]. *1810:* A koporsom belől légyen gyoltsal bévonva ... Szem fedél a legrégibb modi mennél oltsobb fejér fátyol és legrégibb modi blundin tsipkével garnirozva [Héderfája KK; IB. I. Bethlen Sámuel végr.]. *1820 u.:* Az atyánknak Temetési költsége az harangozásért 1 Rf: ... 4 Sing Szem fedélér ... 3 Rf: 12 (xr) [Egerbegy TA; Tolvaly lev.]. *1857:* 7 sing széles Tülánglé szemfedélnek ... f 17//30 [Kv; Pk 6].

Sz: *a halottról elveszi a szemfedelet. 1678:* nem idegene lévén mind magamnak s mind szegény feleségemnek, tekintse az Istent és a mü szegény apró árváinkat; ne vegye el az halottról az szemfedelet [TML VIII, 337 Lázár István Teleki Mihályhoz] ✳ *holtnak szemfedelét tartóztatja. 1777:* hanjszor Fogada a Mgs Ur parolajára hogy az en kész pénzemet[a] ... mégis az Mélgs Ur meg nem küldőtte vigyázzon az Mélgos Ur, mert Holtnak szemfedelit tartoztatya az Ur, én nem élek igy meg, sem borom arrat sem az kész pénzemet nem fizeti az Ur, keserves dolog [Kv; SLt XL Fekete Ferenc Suki Jánoshoz. — [a]Tollban maradt: *megküldi*].

2. ~*ül* szemfedélnek; ca giulgiu/linţoliu; als Leichentuch. *1803:* egy lengetégűlni kezdett patyolat keszkenő égy fátyol Abrosz ... el lengetegűlvén 's a' mójtól meg emésztetvén ... szemfedélül ajándékoztatott Musnai Mosesné meghalálozásával [Ádámos KK; UnVJk].

szemfényvesztés megtévesztés, csalás; înşelăciune, scamatorie; Blendwerk, Gaukelei, Spiegelfechterei, Lug und Trug. *1614:* csak szemfényvesztés volt az mi akkori tisztességünk[a] [BTN[2] 69. — [a]Ti. a Portán való pompázatos fogadásuk]. *1662:* Acháb ... szemfényvesztésekkel, madárszókkal való jövendölésekkel éle, s mind nézőt, s mind varázslókat szerze [SKr 704]. *1668:* az moldovai követek is ő nagyságát informálák, az szemfényvesztés leszen, hogy rémitsék az oloszokot az császár menetelinek hirével és vehetnék valami békességre őket [TML IV, 278–9 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *XVIII. sz.:* nem szemfény vesztések voltak tsuda-tételeid [Told. 20a]. *1710:* És hogy ajándékon tanítanak, az is csak szemfényvesztés, s nem köszönhetik a jesuitáknak, hanem a régi kegyes fundátor magyaroknak, kik sok ezerekből álló jövedelmű jószágokot conferáltanak a jesuitáknak, melyekből pompáson s kényesen élnek; s nem esik ajándékon a tanítások [CsH 387–8].

szemfényvesztő csaló, megtévesztő; înşelător; gauklerisch, spiegelfechterisch. *1710:* (Albert király özvegye) midőn a koronázás után a koronát, amely ládában szokták volt tartani, be akarnák tenni, ördögi szemfényvesztő mesterséggel megcsalja az előtte álló urakot és az üres ládát lepecsételtetvén velek, a koronát ellopja, mind a gyermekkel együtt felviszi Bécsben Friderik császárhoz, a gyermek bátyjához [CsH 62]. *1822:* A minden istentelenséggel, boszorkánysággal, tolvajsággal etc etc tele, telyjes Mar(us) Széki Bernárd Benedek. A gonoszságokban Semmitt sem engedő Társával G. Mikes Joseffel s hát menynyi Czinkus Poroszlo boszorkánysággal egygyet értő Darabontokkal! ... bizony itten Vannak ezek a Szemfényvesztő boszorkánysággal ördőngősködök Számoson Kolosvárt [Kv; RLt ismeretlen rk pap írása].

szemfog (dinte) canin; Augenzahn. *1849:* a' két gyermek jol van külőnben, hanem Mutusnak[a] jőnek a szemfogai, 's

e' miatt gyomra sokat menvén, kissé sok, de kűlőnben víg [Kv; Pk 7. — [a]Miklós beceneve].

szemgyógyító care vindecă bolile de ochi, care se ocupă cu vindecarea bolilor de ochi; augenheilend; für Augenkranke, gegen Augenkrankheiten. **Szk:** ~ *asszony. 1625:* Teoreok Lazlo vitte ket eokren zek[a]: az ket zemgiogito azzont Tordajg ... d 25 [Kv; Szám. 16/XXXV. 132. — [a]Szekerén] ✳ ~ *intézet. 1855:* Kolós váron M: Vásár helyen szem-gyogyitó intézetek léteznek [M.bikal K; RAk 56].

szeminál *átv* elvet; a semăna; säen, den Samen von etw. verstreuen. *1605:* Micsoda lelkiismeret vihette kegyelmeteket arra ... hogy ezt a Rácz Györgyöt ... az szegény országnak romlásával hazánkban behozott és ilyen discordiát seminált közönkben [SzO VI, 11 az erd-i rendek elöljárói Nsz-hez].

szeminarista I. *fn* papnövendék, kispap; seminarist; Seminarist, etwa: Kleinpriester. *1736:* Udvarhelyen ... az convictusban olyanformán voltanak mint Kolosváratt, az szegény szeminaristák is szintén ugy életenek [MetTr 435].

II. *mn* papnevelő intézetben tanuló; seminarist; Seminar-, im Seminar studierend. **Szk:** ~ *deák. 1736:* Akkor penig nem hitták az mestereket ugy hogy : rhétorok mestere, syntaxisták mestere, principisták mestere, hanem nagy mester, középsö mester, kis mester s az nagy mester viseli vala gondját az seminarista deákoknak. Az urfiaknak, fő és nemesember gyermekeinek sem vala szabad az szemináriumban menni szabadság nélkül, ellenben az seminarista deákoknak sem az convictusban | az seminarista deákok ... Légelyben az hátokon hordottak vizet az Szamos vizéről, az volt italok ha pénzek nem volt [MetTr 427, 429].

szeminárium papnevelő intézet/főiskola; seminar; | kollégium/konviktus; internat; Seminar, Priesterseminar/Internat. *1584:* Meg ertettek varosul ... minemeo valaszt Adot Kendy Sandor vram ... az Seminariumnak meg lete feleol, Meg Ielenthwe(n) azt hog' Lengiel kiralnak[a] teokelletes el vegezet Akarattia ez hogy itt ez varosba(n) meg epwllien az Seminarium [Kv; TanJk V/3. 278b. — [a]Báthory István]. *1589:* 5 April: Az seminariumhoz vette(m) egi lakatot d. 5 [Kv; Szám. 4/X. 15]. *1736:* (A) székely földiről jött szegény deákoknak ... az páterek mind Monostoron, mind azután hogy Kolozsvárban bémentenek, egy házat tartottak, azt seminariumnak hítták | az deákok ... mihelyen reggel csengettek felkelésre, mindjárt az seminariumban feljöttek, s mind addig ott voltak, az mig estve lefekövésre imádkoztanak, azután mentek az szállásra | Nyárban ... a seminárium híjában apró cellácskákot fontanak vesszőből, s azokban háltanak [MetTr. 425, 428]. *1773:* Egy Apor István nevű alávaló, háromszéki torjai falusi procatorból szörny nagy gazdagságra ment ember testált volt 80 ezer forintot azon kolosvári jezsuitáknak, hogy míg azon szerzet fennáll, az interesséből tanuló gyermekeket tartsanak ... De azt mondják, hogy nem akarja őfelsége sem a seminariumot, sem a convictust tollálni [RettE 312–3]. *1793:* Felettébb sajnállom a' Mikházi Seminárium pénzének Dolgát [Torda; DobLev. IV/715].

Szk: *árvák ~a. 1761:* Midőn hivattatván vólnánk ... Mikházán[a] ... a Mikházi Tisztelendő Pater Franciscanusok Kalastromában a Mostoni Tisztelendő Pater Regens Attyasága szállásán ... Hétbükőn lako Nemzts Csat László Uram, Mera György, Mera Daniel, és Méra László eő keglmek ... elkerűlhetettlen Szükségektől viseltetvén, leválanak kölcsön ... a Mikházi kalastromban depositumban lévő ugyan a Mikházi Árvák Titt Seminariuma penziből ... háromszáz Magyari forintokot [DobLev. II/327. 1a. — [a]MT] ✳ *katolikum ~. 1743:* En Páter Pataj Andras, a Kolosvari Catholicum Nemes Seminariumnak Mostani Régense [Kv; TJk XVI/3. 150] ✳ *klérikusok ~a. 1736:* Nagy Szombatban az Veres collégiumban, ugyanott az szent Albert szemináriumába, Kolosvárott az clericusok seminariumában ... még bővön vadnak fundálva az clerikusok [MetTr 423–4].

szemináriumbeli papneveldebeli; de la seminar; des Seminars, im/von Seminar. *1737:* Groff Csáky Istvantul adatatott kezemben ... Seminariumbéli Régensnek Magyar for. 20 [JHbK LII gr. Mikola László kezével].

szeminatura vetés; semănătură; Saat. *1703:* ha mi seminaturájok találtatnának azon portiohoz tartozando földeknek, tempore redemptionis, azokatis eo kglmek magok szükségekre bé takarithassák minden impedimentum nélkül [Szamosfva K; JHbK XXV/26].

szemközbe 1. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~ *megy* találkozik; a se întîlni; entgegenkommen. *1662:* De valljon a jelenvaló alkalmatossághoz képest, mellyben általlátni könnyű volna, az hatalmas nemzetség az hajdúságot avagy teljességesen megrontani s elpusztítani, avagy meghodoltatván, azt maga mellé mindenestül felvivén, vele Rákóczi fejedelemmel szemközbe menni igyekeznék [SKr 533].

2. (vkivel) szemben/szemközt; față în față (cu cineva); jmdm gegenüber. *1676:* Kende Ferenc ... Szakmárrúl tudakozott vagy oda practicált s ezeket[a] szemközbe találta s megtérítette [TML VII, 170–1 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz. — [a]Jaxát és Kende Mártonékat].

3. vkinek a szeme közé; în ochii cuiva; ins Gesicht, in die Augen. *1662:* Isten segítségébül az ostromlás alatt az asszonyi fehérnép is nem keveset segített vala ... némelylyek pedig a forró faggyút és vizet bizonyos edényekben a katlanokról nagy serénységgel hordják és nyakokba s szemközbe való hajgálásra a férfiak kezébe szolgáltatni gyorsalkodnak vala [SKr 608].

szemközben 1. szemben, szemtől szemben; (față) în față; gegenüber, vor sich. *1662:* (A generális) a fejedelemnek Gazsi nevű ... bolondját ... kimentében szemközben találván, attól is nagy teli torokkal ... elbúcsúzék | amelly néhány száz gyalogot ... Jenőbe indítottak vala, azok ... visszafordultokban a belényesi rablókkal szintén szemközben találkozván, őket igen meglövöldözvén s sokakat bennök elhullatván ... magok is jó nyereséget kaptak vala [SKr 212, 423].

2. vki/vmi felé, szembe; spre cineva/ceva, în față; entgegenkommend. *1662:* A fejedelemnek azért értésére adták, hogy a tatár chám nagy temérdeki sokságú népével csak közel szemközben jövő útjában volna, úgy, hogy semmiképpen már el nem kerülhetnék [SKr 372]. *1676:* Ezen le irt pitvarbol, nyilik szemkőzben az edgik Porkaláb házra vas sarkon, pánton, vas kilinczes kilinczfős, tolyo záros, forditos, vasbevonos, egj ujj béllet ajto [Fog.; UF II, 709].

3. szembe, szeme közé; în ochii cuiva; ins Gesicht, vor die Nase. *1662:* s a mieink is mindannyiszor nekiek való si-

valkodással, Jézus, Jézus méltóságos nevének segítségül való hívásával, sűrű lövöldözésekkel, olvasztott forró fagygyúnak, víznek szemközben való rájok öntözésével nagy keménységgel és bátorsággal fogadják és viselik vala őket [SKr 607].

szemközt 1. szembe; în ochi; ins Gesicht, in die Fratze. *1847:* Erre Varga Katalin azt rendelte, hogy ... Offenbányára szolgálatra ne menjenek, s ha én erőltetem, hogy odamenjenek, üssenek szemközt [VKp 245].

2. vkivel szemben állva; (stînd) în faţa cuiva; Mann an Mann einander gegenüber, jndm entgegentretend. *1816:* ezen Lármát a fia Lőrinczi Mihály eő klme kivünnől meg halván hirtelen nagy indulattal káromolva a házba bé jőtt és a ... D(omi)nalis Birot az őklivel Szemközt ugy pofon ütette hogy a Szemöldekén fejül a bör el hasodván a vér el lepte [M.köblös SzD; RLt Kállai Sándor felesége, Morár Irina vall.].

szemlátomás 1. (szemmel látott) tapasztalat; experienţă; Augenschein. *1570:* Pal mester protestal, hogy semmy helt nem ad az byzonsagoknak, mert zem latomas ellen, semmy helye nynchy (!) az Emberbely byzonsagoknak [Gyalakuta MT; BálLt 1]. *1667:* Azt Nagyságod bátran elhiheti, az mindennapi szemlátomás is azt bizonyítja, hogy az török soha senkinek nem oly barátja, hogy az maga hasznát látván, örömest ellensége ne legyen [TML IV, 45 Teleki Mihály Bornemisza Annához].

2. megszemlélés/tekintés; vedere, vizitare (la faţa locului); in Augenscheinnahme, Beaugenscheinigung. **Szk:** *~ra ad. 1570:* Mester vram Embery byzonsaggal, semmit nem akara, byzonytani eleóttunk, hane(m) zem latomasra ada, az hatar helyeket mw eleonkbe [Gyalakuta MT; BálLt 1].

szemlátomást 1. szemmel láthatóan; care poate fi văzut cu ochiul, vizibil, văzînd cu ochii; augenscheinlich, augensichtlich, offensichtlich. *1582:* Manily chaplar Ada(m) ... vallya. Zem latomast semmit Nem lattam, hanem ... Zekel Margit, monda hogy Luczanak az Nireo Kalman zolgalo leaninak Nag hasa volna [Kv; TJk IV/1. 42]. *1600:* Zeochy Peterne Varady Margith azzony ... vallya ... az Ablakon tekintek be amelyben ez Zabo Marton gazda(n)k lakik vala, azt latam hogy az monostory zabonewal egy Agyban fekzik vala eozze eolelkezve ... keozteok zynten zemlatomast valo vetket Nem lattam [Kv; TJk VI/1. 489]. *1663:* inkább magunk ... felszedetjük az élést rajtuk, melyet mind német s mind magyar praesidium számokra fordíthatnak ... Ezzel azért nem hogy szabadságokat[a] háborgatnók, sőt szemlátomást való nagy károkat akartuk eltávoztatni [TML II, 412 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz. — [a]A szóban forgó puskásságét és nemességét]. *1677:* ha valamely az szegénység közzül nem adhatott ... kinzották[a], sokat közzülök meg is vagdaltak, mely istentelenségtűl ma sem szünnek meg, sőt ugyan gyönyörködni láttatnak annak az különben is megnyomorodott darab földnek szem látomást való elfogyatkozásával s pusztulásával [TML VII, 448 Teleki Mihály a magyar hadakhoz. — [a]A vitézlő rendek]. *1705:* és így itt nem sokáig fogunk durálni mindnyájan, mert minden szemlátomást szűkül és drágódik, hogy már nem is kaphatni [WIN I, 547]. *1711:* az eladó búzát hozó embereket be nem bocsátják a kapun ... ez a szegénységnek szemlátomást való megszoríttatására van, mert az idegen parasztember a búzának a szépit sem adja feljebb 12 polturánál, de nagyságod nem akarja alább adni 60 pénznél [Kv; KvE 298 SzF]. *1733:* Kérem azért az Vrat Battyam vramat, az Leveleimet már resignalni ne terheltessék, mert eddig-is nagy szem látomást való három vagyon [TKl Teleki Sámuel lev.]. *1767:* Kétze Makovej ... száradni kezde szemlátomást, s esztendó sem telvén, kiis szárada ez világbol [Galgó Sz; JHbK LIV/1. 6]. *1771:* Szemlátomást való ítéleti az Uristennek rajtunk ez az szörnyű esőzés [RettE 253]. *1813:* maga a káros gazda ez előtt két hetekkel maga mondatta nékünk, hogy ö nem tudgya, hogy mi baja vagy nyavalyája vagyon az ő lovának; mivel szemlátomást szárad el [F.rákos U; Falujk 84 Barrabás Áron pap-not. kezével]. *1840:* A' mikor a' Néhai Apossa meg holt akkor ez a' Bentze Illyés Gyergyoba lévén ... Kormos Petrikának az annya, innen a' Ládájából minden pénzit ki Lopta s el vitte magával Nemes Maros Székbe, Maros Szent Annára ..., azok ... ott annak utánna szegény emberekből szemlátomást gazdagokká lettek [Várhegy MT; TLt 1042].

2. nyilvánvalóan, kétségtelenül; evident, neîndoielnic; offensichtlich/-kundig. *1631:* soha oly rosz Aszoniallat nem jöhetet az varasra az kit eo[a] nem ismert ... ki attia fia, ki mie, de szemlatomast nem latta(m) hozzaja [Mv; MvLt 290. 237a. — [a]Szalontai Gergely]. *1669/1672:* a' Molnárt pedig ki kellett hánnam, mert lopó volt 's szem látomást való lopásait tapasztaltam [Mindszent AF; JHb XXIX. 54]. *1679:* Azonban ha szintén egy s két ember be nem jő is, azzal sem gondolunk, az mit egy hatalmas török császár kezönkre ad, azt egy s két félre huzó magok ambitióját űző személyek el nem rontják s Isten sem engedi, sőt azokat szemlátomást megbünteti [TML VIII, 394 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1681:* (A molnárnak) ez volt feleleti: hogi készebb el lenni a' negyed resz proventus es az heti kenyerre Limitalt buza nelkűl mint sem ă pogacza sütés tölle el vétessék; melyből minemű nagy szemlátomast valo gonoszsága es lopasa tetzik ki [Hátszeg U; VhU 148]. *1710:* Publicálván az ország előtt a punctumokot[a], elszörnyülködének mindnyájan a más relígión valók, látván, mely szemlátomást rontanák ki az ország kezéből a pápisták mind a magok régi szabadságát, törvényit, mind a császártól adatott Diplomát [CsH 307. — [a]1699-ben]. *1732:* Oprus Iuon ... Jósika Mária Aszony Fólti Jobbágya gondviselése alá bizatott egynéhány Szarvasok és Suták kőrűl való gondviseletlensége miatt ez előttis némely Szarvasok el-halván el veszvén most kőzelebb ismét szemlátomást való gondatlansága ál(ta)l egyik erőszakoson meg halván; az emlitett Mgs Uri Aszszony ... incoptivaltatta [Folt H; BK 1124]. *1811:* méltoztassék ... a szegény árvák ily szemlátomást valo el nyomattatásokat orvosalni [Búzásbesenyő KK; KCsl 1].

szemle vizsgálat, megszemlélés; examinare, inspectare; Besichtigung, Inspektion, Inaugenscheinnahme. *1853:* méltoztasson — ha kivántatni fogna — a' dolog állásárol ... egy saját kebeléből kí nevezendő, 's az én, vagy a' végre megbizando személyesem' közbejőtével a' hely színén szemlét tartando Bízottmány által meggyőződve, annak végrehajtásához ... hozzájárulni [Kv; Pk 3].

szemlél néz, figyel; a privi/a se uita atent şi îndelung (la ceva); betrachten, (an)schauen, ansehen, besichtigen, verfolgen. **A.** *1657:* Csáki egyik ablakban, én másikban, Csákiné az első ülésben, orcáján könyvei lecsorogva ... szemléli vala urának Catherinával ekecseléseket, még én is ka-

jon szemmel nézem vala [KemÖn. 150]. *1699:* en a' magam földeime(n) karaimat szemlelvén az A. ellene(m) kegyetlenül furialt, hamis hitűnek szidalmazott [Dés; Jk 294b–295a]. *1704:* ma volt harc a verebek és fecskék kőzőtt a generál házánál ... Ezen actust pedig a német tisztek sokáig szemekkel nézték, és más egyéb emberek is csudával szemlélték [WIN I, 87]. *1740:* Aztis non sinĕ apprehensive et dolore szemléli a' Tktes Nms Tanács és Univerzitás, hogj semmi benemerita personak(na)k respectussa Mészáros és Hentes atyánkfiai előtt nincsen; vagj igen kevés [Dés; Jk 541a]. *1752:* a buzában lévő kár volt a mint szemléltem az Ur Biro Samuel Ur(am) földin [Nagylak AF; DobLev. I/251. 3a Molduván Páschuly (35) jb vall.]. *1770:* hol ment bé az az ember a' ki a' be zárkazott ...embert az Ladákban keresgélni szemlélte ...? [H; BK 1017 vk]. *1794:* láttuk és szemléltük a bal lapatzkájánál és az hátulsó két lábak között követsekkel keresztül lovettetve lenni [Déva; Ks 79. XXVIII. 6]. *1816:* Midön ... a' nevezett Detentus a' Műhellybe fűttőzni bé tért, szemlélteké nálla valamit, és ha igen mit ...? [uo.; Ks 116 Vegyes ir.]. *1847:* Feljövő utamon most többecske figyelemmel lévén, mint régebben, a' Királyhágon innen örömmel szemléltem: hogy a' mező a' tagositás és az ujjabbi urbér gyümölcseit igen szépen megtermette [Újf. Újfalvi Sándor Lászai Lajoshoz].

B. *átv. 1696:* nem kevés kedvetlenseget inditt szivemben :// mind Pedig Hazámnak nagy inségett-s-Utolso Pusztulasátul Valo Rettegeset s félelmét, Gyakran szemleluen [Vécs MT; TKl]. *1704:* az úr efficiálja, hogy idegen nemzet a törvényben ne legyen, melyet noha ő is lelke fájdalmával szemlél, mindazáltal jövendőre is kellene eziránt gondolkodni [WIN I, 127–8]. *1712:* Szomoru szivel szemlélem gonosz végit, Gonosz akaroink(na)k eòrómére, prostitualtatik Atyafisàgtalanságunk, Ország nyelvére; Abból származott gyúlólszég, versengés [JHb Jósika István Jósika Imréhez]. *1743/1770 k.:* Sajnálva szemlélte a' Sz. Visitatio ezek Eklésiab(an) azt a' hidegseget és rendeletlenséget, hogy a Gyermekek nem tanúl(na)k, nem-is tanittat(na)k ez okon, mert eddig rendes fizetése nem vólt a' Mester(ne)k [SzConscr.]. *1786:* (Leveledből) sajnálva szemlélem hogy igaz barácságomban kételkedel [M.régen MT; DobLev. III/615. 1a]. *1793:* Magunkat ... a' Birtokokra nézve igen elaprosodva kéntelenittetűnk szemlélni [A.jára TA; Thor. 21/28].

szemlélés 1. nézés, vizsgálás; privire atentă (şi îndelungată) a ceva; Betrachtung, An-/Beschauen, Besichtigen. *1662:* De, hogy annál inkább alkalmatosság ne adatnék a vezérnek s a török főrendeknek a várason s a vár környül való speculatióra, szemlélésre, annál inkább a várba bekívánkozásra, csak a városra is be nem tére, hanem igyenest a városon kívül, dél felől a Perce mellett és Szálka között való rétekre, sátor alá szállott vala [SKr 567]. *1710 k.:* Amennyire a véges teremtett lélek az Istent megláthatja, a Jézus Krisztus által meglátja, és annak kimondhatatlan, megfoghatatlan szépségeinek, tökéletességeinek szemlélésével, csudálásával egészen elnyeletik [BÖn. 465]. *1789:* egy alkalmatossággal ... azon malomnak szemlélésire elis mentenek meg nézték [Abosfva KK; GyL. Toth Ferentz (45) árendátor vall.]. *1796:* a melly gyümőlts fák mind ez ideig ... szűkseges házi eledeleink potlása és segittése végett tilalom alatt meg tartottak a magok ujj foglalásaik környekeröl ugy el pusztitottak és tőbol is ki vagdaltak hogy azok sok szamu voltának szemlélese, a' közönséges jora, és előre nező szivet serelemmel érdeklik [Torockó; TLev. 10/6].

2. szemlélet, nézet; comtemplare, contemplaţie; Anschauung, Beschau, Einsicht. *1710 k.:* minél újabb, nagyobb, szebb, végére-mehetetlenebb objectum akad az ember eleibe, azon annál inkább csudálkozik, de ha osztán végére mégyen, eltelik véle, megszűnik az admiratio, a csudálkozás, mely nem egyéb, hanem a szemben vagy elmében ötlött objectum, vagy valóság, dolog minéműségeinek vizsgálása és azokról való elmélkedés, tanácskozás, szemlélés, melyet követ annak megszeretése vagy utálása, fruitio, gyönyörködés, vagy attól való irtózás, félelem stb. [BÖn. 437–8].

szemlélhet 1. nézhet, láthat; a putea privi/vedea; schauen/sehen können. *1710:* ott[a] a selyemnek, aranynak, drágaköveknek, gyöngyöknek felette nagy bőségit szemlélhették [CsH 310. — [a]A császár fia lakodalmán]. *1806:* tsak az feje kőrül kanyaritott vastag karját[a] szemlélhettem az ablakon által [Dés; DLt 250 Apátzai Kata Fősűs Nemes Munkátsi Istvanne (20) vall. — [a]A férfinak]. *1811:* (Az erdőnek) elérvén alsó karimáját, Ottan szemlélheted Ánglus Kert' formáját | Némely gyümőlts fojtós, mely annak példája, A' kinek te hozzád nem jól áll a' mája, Olly tselekedetit annak szemlélheted, És olyan szavait, hogy alig nyelheted [ÁrÉ 6, 32].

2. vizsgálódva/szemlélődve kereshet/keríthet; a putea găsi (examinînd posibilităţile); besichtigen (die Möglichkeiten), in Augenschein nehmen können. *1782:* Gligort ... fiaival ... elsőben vgyan ... Ujfaluban tsak mintegy Szálloul, addig mig az Joszágban meg-telepedésekre kedvek szerént valo lakhellyet szemlélhetnének bé-szálitották és onnan osztán vgy telepitették légyen őket ide Fodorházára [M.fodorháza K; Eszt-Mk].

szemlélhető nézhető; care poate fi privit; zu sehen sein, augensichtlich sein. *1847:* (A) végzést a mi Bányászatunk, és Vas muvészetönk Erdötlenségiból roskadva szemlélheto, és a jóbb rendel a jövendő szebb remények biztato elvből onkéntes meggyozodésunkből tettuk [Torockó; TLev. 10/9].

szemlélődés szemlézés, vizsgálódás; examinare, inspectare; Betrachtungen, Kontemplation. *1842:* Melly illyetén Szemlélodésem igaz voltárol, adom ezen ... bizonyságtévő Irásomat ... László János mp Hiteles mérnök [Kv; KmULev. 2].

szemléltet bemutat; a demonstra/prezenta; demonstrieren, vorführen. *1694:* Ugyanazon nap kezdé el az anatomicum collegiumot tiszteletes Bidlo uram, és nagy foganatoson a bőr felhámjáról és a bőrről beszélt, nagyítón keresztül megmutatván a bőr és a felhám pórusait, s kísérletképp közéjük fecskendezett higannyal szemléltette, hogy miként bocsátják ki ezek észrevétlenül az izzadságot [Kv; KvE 230–1 VBGy].

szemléltetik láttatik, tekintetik; a se vedea; zu sehen sein, gesehen werden. *1739:* Hajadon Leany Kibédi Ágnes ... minthogj Gyermeki állapottyához képest, fertelmes élete, per Graves Circumstantias Szemléltetik, meg-veszszőztessék [Dés; Jk 301a–302a]. *1827:* Egy Termés köböl valo gyűrű kerek fövel, mellyen a' termeszettől egy élőfa bé nö-

ve szemléltetik, Rósaszin kitsin Brilliantal kőrűl foglalva [DLt 464 nyomt. kl].

szemlő '?' **Hn.** *1799:* A Szemloben (sz) [Vaja MT; EHA].

szemorvos szemész; oculist, oftalmolog; Augenarzt. *1816:* Krotkevits Károly ... szem orvos mestersége folytatása végett ezen városra jűvén, ezen K. Guberniumhoz bé adott kőnyörgö Levelében ide lett jövetelét az országban abbol az okbol ki hírdettetni kérte, hogy akinek az ő orvoslására szüksége lenne, ötet konnyen feltalálhassa ... meghagyatik ezennel kegyelmetek(ne)k, hogy azon Szem orvosnak itten Kolosvárat valo tartozkodását, és gyogyitatásra elszánt akarattyát ... annak rendje modja szerint tudtokra adattatni ... el ne mulassák [Kv; DLt 103 gub.].

szemők 1. nagyszemű (ember); (persoană) cu ochi mari; mit großem Augen, großäugig. **Szn.** *1657:* Kis Istva<n> fia Zemeok hazas [Gyalu K; GyU 118].

2. nagyszemű (állat); (animal) cu ochi mari; mit Stirnfleck, stirnfleckig | szeme fölött sötét foltú (állat); (animal) cu pată neagră deasupra ochiului; grauer Ochs/Büffel. **Án.** *1757:* Szomok (ökör) [Somkerék SzD; Berz. 3. 1/9]. *XIX. sz.:* Szemök (ökörbivaly) [Szentk.]. *1805:* a Szemök ... Hajszbéli (ökör) [Buza SzD; LLt Csáky-per L. 31]. *1821:* Szemők (szürke ökör) [Mezőméhes TA; HG. Mara lev.]. *1823:* A Szemők és Szőke nevű eszt őkrők [uo.; i.h.].

szemölcs l. **sümölcs**

szemöldök 1. sprînceană; Augenbraue. *1637:* meg vagta Borbely Istuan az homlokon az erett s mihelt en hozzam haza iöue mindgjart le esek az szeőmeőldeőke az uta(n) nemis latot ... en vittem ozta(n) Bardosra az Orvos Aszonihoz s ot emelek fel a szeömeöldeöket, de az szemeuel ugia(n) nem latot akkoris [Mv; MvLt 291. 404b]. *1653:* volt hát ott egy cseber facsart vagy áztatott ruha, s arra estem s úgy ütöttem a szemöldökemet beléje hogy leszakada [ETA I, 152 NSz]. *1724:* akkori ido tajban Származott maramuresbul ide oláh Lapusra Táhul Tóder Jód nevű falubul, szemely szerint ismerem (: az job felól valo homlokan az szemöldőkén felyűl harom kis Csomo volt, holt tetem vagj mi volt nem tudom :) [O.lápos SzD; BK. Paska Jonucz (96) ns vall.]. *1805:* Demuth Gyorgy, mintegy 23 Esztendos, származására nézve Saxoniából ... való ... sotét szoke, Titus formálog vágatott kurta, de még-is a' szemoldokig lebotsátott haju [DLt nyomt. kl]. *1825:* (A szökevénynek) van egy kis sömöregje is a' szemöldökei között [DLt 968 ua.].

2. szemöldökfa/gerenda; buiandrug de lemn; Kopfstück, Sturz(riegel), Oberbalken. *1674:* belől mind falai, s mind padlasi az urunk es Aszszonyunk hazain kivűl, (mivel azok csak az ablakoknak szemöldőkigh) viragokra czifraztattak [A.porumbák F; UF II, 599]. *1688:* Két tolgyfa ajto melylyék szemoldokostol [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 6]. *1692:* ezen rend hazaknak ajtajinak ajto mellyeki, kűszőbői, szemöldekei, ablakainak parkannyai faragot kőből valok, teglas padimentomi még bomladoztak [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1727:* Az Udvarház vagyon épitve ... faragott fenyő vékony boronákbol, hulladazott nád födél alatt ... töldgyfa, ajto feleh szemődők, és kűszőb kőzött, nyilik bé Vas Sarkakon fenyő deszkából való párkányos ajto egy pitvarba [Mezőcsán TA; Ks 15. XI. IX. 5]. *1732:* az ujj Malom ... Huvárlot ko pad szemöldőkit az egész ko paddal egyben sasokban kotott eros gerendak tartyak, mellyen a ket Malom ko bátran forog [Nagyida K; Told. 11. 70]. *1756:* találtatik ... más Ajto ... lévén az Ajto Felei, szemoldokei Párkányos Fenyő Deszkával meg bérelve [Branyicska H; JHb LXX/2. 18]. *1765:* Vagyon egy Galambugos sendellyel fedett jo vastag cserefa lábakon állo kapu, ezen kapunak zábéi, szemöldöke az Udvar felőll Napnyugotrol formás mettzésekkel vadnak megcifrázva [HSzj *kapuzábé* al.]. *1778:* Udvarba bé járo kapu ... csak két kapu zábéból és Szemöldökből alló, vagy kötött kapubol fedél nélkül [Csapó KK; Berz. 4]. *1815:* A Malom Pad Szemoldoke, ugy a Malom Pad Padlazattya régi, de jo állapotban vagyon [Somkerék SzD; Ks 77. 19. 235]. *1842:* a' másik kapu fél szemöldőkével égyűtt jo allapotba áll [O.kercisóra F; TSb 51].

Szk: *alsó ~. 1767:* az akkori Tisztelendő pater Házába, holott az Mostani Gabonás vagyon annyi Buza volt szeműl, hogy azonn Ház Ablakának also szemöldőkénél fellyebb volt a tiszta szép Buza [Kóród KK; Ks 19. I. 6] ✳ *felső ~. 1756:* (A) kisded bé járo kapu ... felso szemoldoke alván faragot Cserefából Nagy feju Fa szegekkel foglaltatia a' Nagy kapu Zabejához, a szemoldokin fellyul vagjon Kerék modgjára hat szegeletu egj máshoz foglalt Cserefa virág [Branyicska H; JHb LXX/2. 10]. *1772:* Az Ajtonak Felső szőmődeke, és alsó kűszebe, vgy oldalfeleiis Cserefából valok [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.].

Ha. *1690:* Szömoldeki [BK. Kentelki inv. 3]. *1731:* szömöldökje [Kászonjakabfva Cs; BCs]. *1756:* szemoldeke [Branyicska H; JHb LXX/2. 20]. *1783:* szemöldekei [Drassó AF; TSb 24]. *1807:* szeműdöke [Dés; DLt 44]. *1810:* Szemöldőkök [Doboka; Ks 76 Conscr. 28].

szemöldökbélés szemöldökfa-burkolat; căptuşeala pragului de sus; Futter, Rahmenfutter, Oberbalken-Futter. *1746:* Asztalos al(ias) Juhos János alkudt megh ... Egy béllett ajtóért Szeműldők béllésestől H: f: 1//70d [Torda; TJkT III. 59].

szemöldökfa szemöldökdeszka/gerenda; pragul de sus; Oberbeistoß, Sturzriegel. *1676:* szemöldökfa [ETF 108. 8]. *1679:* Ebedlő Padlok ... Ajto fél fak, es szeműldök fákis festékes deszkaval burittattak [Uzdisztpéter K; TKl Bajomi János inv. 15]. *1756:* a Veteményes kertben bé szolgálo Ajto ... felso szemoldoke szegeletessen kotéssel nagy feju fejér fa szegekkel foglaltatik a kapu felekhez a Szemoldok faján keresztul vajon két fa kapots mellyek vékony szalma fedelit tartyák [Branyicska H; JHb LXX/2. 29].

Szk: *felső ~. 1756:* A Nagy kapu felso szemoldok faján ... vagjon Négy Cserefából Csinált Láb [Branyicska H; JHb LXX/2. 10–1] ✳ *hevederes ~. 1692:* fenyő deszka kapu, kapu balvanyi hevederes szeműdők faja tőlgy fabol valok [Görgénysztimre MT; JHb Inv.].

szemöldökgerenda szemöldökfa; buiandrug de lemn; Sturzriegel, Oberbalken. *1732:* az elegyes létzeken, vert szalma fedelet tarto gabonás ház oldala sővényből valo gyengen agyagal meg vert, szeműdők gerendákb(an) kőtött lábfákbol állo folyosoja alatt sendelyt tarta(na)k [Nagyiklód SzD; Told. 11. 67].

szemöldökkő kő-ajtószemöldök; buiandrug de piatră; Steinsturz. *1666:* Die 9 Augusti az keoműveseekkel megh

alkuván, az ayto mellyék, és az szemőldeok keore, és faragására [Kv; SzCLev].

szemöldökű 1. cu un anumit fel de sprîncene; mit ... Augenbrauen. *XVIII. sz. eleje:* Az Curiosa Domina elegge allittya hogy epen Apja fia, de meg ismerszik, mert ambár fekete Szemű, Szemődekű légyenis ă Gazda Aszszony, de Arany Szőrű Vrátúl férjetűl, fekete haju gyermeke nem Szuletik [JHb 17. 10 lótartási ut.]. *1806:* sotét feketeslo haju és hasonlo szemoldoku [DLt 514 nyomt. kl]. *1809:* 'Sombort Ferentz ... Retsenyédi[a] (57) ... fekete sárga puffadt ábrázatu, fekete öszibe elegyedett haju, bajuszu, és szemöldökü [UszLt ComGub. 1677 nyomt. kl. — [a]Recsenyéd U]. *1812:* Vitéz György ... kisded termetü, pofatyos, himlö-helyes ábrázatu, barna hajú, és szemöldökü [DLt 186 nyomt. kl]. *1829:* Szathmár Vármegyei Thotfalusi ... Földvári Ignatz ... vékony Sugár egyenes termetü, gesztenye Szin haju nagy sarga bajuszszu, gesztenye Szin szemöldekü ... szőköt el [DLt 9 ua.]. *1833:* Czérán Nyikuláj ... fekete szemöldökü, csóka szemü [DLt 304 ua.]. *1846:* Simón József ... kerek teli sápadt ábrázatu, szőke haju és szemöldökü [DLt 1200 ua.]. *1850:* Marusán Juon ... mintegy 22 Éves idö-korú — Görög nem egyesült vallású, nőtelen, magas sovány termetü, fekete ritka hajú ... kerekdeden hoszszuló barna ábrázatú, fekete szemü és szemöldökü [DLt 505 ua.].

2. vmilyen szemöldökfával ellátott; prevăzut cu un anumit fel de buiandrug; mit ... Sturzriegel. *1816:* Ezen nappali házbol bal kézre nyilik vad galamb szin festékre szinyelt bérlett melyéku, s szemoldeku hasonlo szinu, vas sorkakon Nyilo, Franczia Záru kolcsos ajto az hálo szobába [Jobbágyfva MT; BálLt 67].

szemöldökvas (kemencebeli) tartóvas; bară de susţinere; Kappeeisen, Ofenkappe. *1698:* egy mázas zöld kemencze ebben is Szemöldök vas [Buza SzD; LLt 208].

szempillantás rendsz hr-os alakban; de obicei cu sufix; übl. mit Suffix: pillanat; clipă, moment; Augenblick, Moment. *1652:* nem tudgyuk melly napon, oraban, avagy szempillantasban, vagy magamat avagy az szegheny Feleseghemet Isten kiszollittya az arnyek vilaghbol [Kv; RDL I. 139]. *1662:* (A háznak) die 11. Martii 1658-ban reggel 8 órakor az utca felől való derék épületi ... egy szempillantásban csodálatos nagy romlással összeromlott, leszakadott vala [SKr 629]. *1682:* És hogy noha abban bizonyosok vagyunk, hogy megh kell halnunk, de abban bizontalanok, hogy hol, mikor, mely napon, ès mely orában avagy szempillantásban [Kv; RDL I, 160]. *1708:* az szegenysegen levo sok vecturazás mia kivalt itt Fog(ar)as körul edgy szempillantasok nincsen a' Jobbagyok(na)k [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1710:* néha, hirtelen haragú ember lévén a fejedelem, annyira felindult Teleki ellen, azt gondolták mindnyájan, talám mindjárt megöleti, de az csak szempillantásig tartott, s még a fejedelem járt Teleki után [CsH 154]. *1755:* (a) Ház ... soha birodalmában égy szempillantásig sem vólt [Sár.]. *1784:* (A jobbágyok) annyira lármáznak, hogy csak majd mindenem praeda, 'sitár, darabont, sőt minden szempillantásban várom, hogy magamot is kivezessenek házamból [HalmágyNIr. 652 gr. Toroczkai Susánna br. Kemény főispánhoz]. *1794:* (A szekér) a' Sz. Fenesi also Fogadonál lévő Hídvégénél eldűlvén égy szempillantásb(an) meg ölte [Gyalu K; RAk 136]. *1804:* azzalis fenyegetnek minden Szempillantásban bennűnket ... hogy ha a Taxát nékiek adjuk, békét hagynak, másképpen fel égetnek [Toplica MT; Born. XVb]. *1847:* En az én gondolatommal egy szempillantásba feljebb hágok, mint egy ágyúgolyóbis a világ teremtésétől megindulván, és e mái napig szüntelen repültre ment volna [VKp 163 Varga Katalin sk].

Szk: *azon ~ban* azonnal, abban a pillanatban. *1662:* Azon szempillantásban pedig a rétségekrül is mindkét oldalrul s hát megöl nagy sűrűséges sokaságú darvak olly szörnyű szokatlan kiáltást kezdének | Melly hír a vezér eleibe vitettetvén, azonnal a pocsaiaknak rettenetesen nekiek dühödék, úgy, hogy azon szempillantásban rájok indulni akarna [SKr 177–8, 545]. *1670:* Pénzt, ha lehet, másfél ezer forintot szerzek, hogy az szükség úgy kivánván, valamely órában havok telik, azon szempillantásban fizessenek nekik [TML V, 71 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1710 k.:* még a számban volt a falat, és ha csömörös volt, azon szempillantásban a vakszemem bal felől megnyilallott s fájni kezdett [BÖn. 514–5] ✳ *ebben a ~ban* azonnal, most. *1762:* el kezdvén az Inquisitiot abb(an) Regiusi már olyasok voltak, kik in Offo lévén Váras dolgaib(an) foglalatoskadtak és most ebben az szempillantásb(an) végzék el az Inquisitoriat, melyet edgyik Regius még nem is subscribalhatott [Torda; TJkT V/98–9] ✳ *eddig a ~ig* eddig a pillanatig, mostanig. *1710 k.:* Azután majd erővel és kedvek ellen a Felséged rendeléséből nagyobb tisztre s méltóságra emelének, mint akit rólam levontak volna, de úgy tetszék Felségednek, hogy mindazolta eddig a szempillantásig a sátán ösztöne az én oldalamból el ne maradjon [BIm. 990] ✳ *ezen ~ban* most, azonnal. *1710:* a koszperd maroklatjára veté a kezét s mondá az embernek: Vedd ki a turbát, de az ördög elvigyen engemet, ha mindjárt meg nem öllek ezen szempillantásban [BÖn. 582].

Sz. *1662:* egy szempillantás is az ember élete [TML II, 184 Teleki Mihály Veér Judithoz].

szempillantásnyi pillanatnyi; o clipă de ...; ein/kein Augenblick, einem Augenblick lang. *1817:* égy szempillantásnyi nyugadalmamis nintsen [Szabéd MT; Told. 7].

szempillantásonként pillanatonként; în fiecare clipă; jeden Augenblick. *1662:* nem volna a táboron kívül való sétáláshoz üressége, mert hatalmas császárnak csak ott táborában való sok népe igazgatásában is, sátora alatt is minden szempillantásonkint elég dolog tanálhatna [SKr 79]. *1677:* kigl(tekne)kis ... kozonsegesenis meg bantodasok nagyok, mellyek(ne)k el halgatasaval, ne(m) hogy szegény hazánk meg maradasara jo remenysegünk(ne)k uttya; sőtt naponként sze(m)pillantásonként valo kőzelitese veszedelem(ne)k lattassek [Maksa Hsz; PatN 67b Hsz rendeinek nyil.]. *1678:* Munkálódom én is itt minden jóban, noha még is valóban erőtelenül vagyok, nevekedvén szempillantásonként búsulásom is, hogy Kgltek az idegen gyalogokat reám ide tudá, profontja felől semmi rendelést nem tőn [TML VIII, 262 Teleki Mihály a magyar nemzet tanácsaihoz].

szempillantat szempillantás, pillanat; clipă, moment; Augenblick, Moment. *1687:* énis elégszer nyughatatlankodom ugj, hogj ha lehetne egj szem pillantatba(n) hozzad repűlnek [ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez, Lázár Erzsébethez Nagybányáról]. *1745:* ő a Mindenható I(ste)nt à ki otett Teremtette, tartya és minden szempillantatban gond-

gyát viseli és táplállja szemtől szemben kűlőmb kűlőmb féle teremtettézéssel káromlotta [Torda; TJkT II. 63].

Szk: *azon ~ban. 1785:* azon Szempillantatban általtol mentem [DLev. 4].

szemrehányás rosszallás; reproş; Vorwurf. *1662:* Azután Marosvásárhellyt Rákóczi fejedelem már Barcsait ellenségének tartván ... ím most, az haza nagy kárával, Lugas, Karánsebes odaadásával megnyerte volna, mind magának írásaiban való szemrehányásával, s mind másoknak való írogatásiban s mindenek előtt is állatja vala [SKr 460]. *1710 k.:* ha a testnek a lélekkel való peri, szemrehányása használna, eleget találna a gyarló ember olyant, mint Éva [BÖn. 470]. *1812:* a Groff eo nsga ... bé ment M. Vásárhellyre és a Groffnéjátis bé vitette azon reménységgel, hogy ott az Attyafiaival az edgy más kőzött valo egyenetlenséget kőzőlvén, tám azoknak Tanáts adása és szemrehányásai után a Groffné magát meg jobbitja [Héderfája KK; IB. Bali Jánosné Kis Ersébeth (44) grófi mosóné vall.]. *1836:* A mi azt a szemrehányást illeti: mintha az Alperes a Testvéreit és attyafiait is a szöllöje jövedelmiből minden napon tractálta volna, ez is gunyolo vádlás, mert az Alperesnek Testvérei, attyafiai arra nem szorultanak soha [Ne; DobLev. V/1213. 3b].

Szk: *~t tesz. 1823–1830:* Elég szemrehányásokat tettem, hogy micsoda biztatásokat tesznek odahaza [FogE 199].

szemszúrás hr-os alakban; cu sufix; mit Suffix abgeleitet: *~ból* a látszat kedvéért; de ochii lumii; zur Täuschung, fürs Auge. *1766:* azon kaszáló Rét szem szurásbol bé van ut Cumque Gyepűlve, de szabadoson által mehetnek az marhákis, mivel igen sok rések táltatnak (!) actu rajta [Náznánfva MT; Berz. 13. 20]. *1769:* csak szem szurásbol haszontalan vagy Gyermek vagy fél eszü boldogtalan embereket küldet [K; Told. 3a]. *1771:* (Zilahi Istvánné) be méne a belsö házba az hol az Ura ... szokot hálni, és a mint szem szurásbol a Pohár szék körül kereskedet, az ágyra tekint, melyben fekszik vala az férje, és látá hogy ... Aszszony fekszik a Férje mellett [Dés; DLt 321. 43b]. *1809:* (A) Communitas Tisztyei némelly Szalonnával Kereskedö Személlyeket m(e)g tiltatott (így!) hogy a piatzon fel szedett Szalonnákat idegenek(ne)k ne adják: De ez ... tsak szem szurásból esett tilalom volt minden további effectum vagy következés nelkül [Szu; UszLt ComGub. 1753 u.]. *1815:* Aztis alatson ... réa fogással erösitti, hogy tsak szem szurásbol administraltatok egy két Majorságot, és égy kevés Veteményt [Mv; Berz. 21]. *1842:* az érdeklett kö-gátforma ... jelenleg az apján általjába à vizet — melly az irt víz elágazás pontyanál lopja bé magát az igen felülegesen és tsak is szemszurásbol tett töltes alá — böven botsátya által ... a fürész malom csatorna alatt pedig merőbe patak modra omlik ki a' víz [Kv; KmULev. 2 László János mérnök nyil.].

szemtakaró szemfedő; giulgiu, linţoliu; Leichentuch. *1816:* Juliusnak 7-k napján meg holt Öreg Darabontnak Számára égy koporso ... Szem-takaronak 3. sing vastag vászon [Kv; Born. 41].

szemtanú martor ocular; Augenzeuge. *1896:* A trónörökös is felettébb szerette, el tudnám mondani egy igen jellemző adatját, melynek szemtanúja voltam [PLev. 185 Petelei István Jakab Ödönhöz].

szemtelen arcátlan, illetlen, sértő viselkedésű; obraznic, neobrăzat, neruşinat; frech, unverschämt. *1570 k.:* Ezt is engedtük önékiek, hogy egy künn <való fa>zakas is semminémű művet az városban <...>zikben ne hozhassa, az hol penig <...> az művét és csinálmányát elvegyék <...> erejével és az Kalandosba adják <...> mondva egy szemtelen is az ő művét <a városba?> ne hozhassa (el) adni [Dés; DFaz. 9]. *1636:* Illyen éneket kéván az Apostol mi tőllünk Keresztyénektol ... az Christusnak beszéde azt mondgya ... s nem valami fajtalan latrikanus fuszfa Poétának szemtelen beszéde ... nem meg koltsagosodott nyulkálkodással, vagy valami rosz személynek szerelmétől valo bolondulással tanitván, intvén egymást [ÖGr Aj. 14]. *1672:* az mi az Jezabel dolgát[a] illeti ... orczátlan, szemtelen aszszony az [TML VI, 290 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz. — [a]A Báthory Zsófiáét]. *1679:* Ő[a] mint szemtelen ember csak az audientiát sollicitálná, hogy urunkkal szemben lenne, de én tartóztattam eddig, mert félek attól, hogy ha én keménykedem is, de semmi haszna nem lészen [TML VIII, 422 Naláczi István ua-hoz. — [a]Reverend]. *1710 k.:* Haller István a suki tónak felette gyakorta való szemtelen halásztatását ... megsokallván, megszólalt volt, és ezért a gubernátor rútul öszveveszett véle [BÖn. 963]. *1761:* Ekkoris maga provocalt rut szemtelen szokkal, vagy szitkozodásokkal [Torda; TJkT V. 70].

szemtelenkedés szemtelenkedő viselkedés/magatartás; obrăznicie; freche Benehmen, Frechheiten. *1666:* Praefectus uram minden dolgokrúl elfeletkezék, kérem, nógassa; én bizony szégyenlem az szemtelenkedést immár [TML III, 624 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1677:* a szemtelenkedésnek munkája is nem illik hozzám, mert gyermek nem vagyok [TML VII, 347 Bethlen János ua-hoz].

szemtelenkedik szemtelenül viselkedik; a se obrăznici; sich frech benehmen, frech/unverschämt sein. *1657:* (A) kapitánynál, vöttem eszemben, volna arany ugyan szépen, intimáltatám is, jobb lenne előadná szépszerént, mert mások másképpen is el fognák venni, énnálam pedig megtalálná; mentegetvén magát, én is abban hagytam, nem tartván illendőnek érette szemtelenkedni [KemÖn. 219]. *1661:* Nekem, hitemre, nincsen miből fizetnem, nem szemtelenkednem nehány pénzért, ha az szükség nem kényszerítene [TML II, 29 Kemény János Teleki Mihályhoz]. *1672:* Én bezzeg, ha csak lehet, igen sokáig az itt való dolgok miatt nem bajoskodom, nem szemtelenkedem [TML VI, 174 Teleki Mihály Székely Lászlóhoz]. *1676:* Megmondám akkor az tanácsban is, jobb volna nekem otthon az portai resolutiót megvárnom, de Kegyelmednek nem tetszék; már itt bajoskodom, szemtelenkedem [TML VII, 303 ua. Baló Lászlóhoz].

szemtelenkedtet szemtelenkedésre vesz rá/késztet; a face pe cineva să fie obraznic/impertinent; zu Unart/Ungezogenheit verleiten. *1661:* hidd el, édes Feleségem, többször nem szemtelenkedtetlek, noha most is, kit tudsz magad, bizony nem az vakmerő ő nagyságok kegyelmességéhez való reménség cselekedtette velem, hanem ő nagyságoknak sokszori igéretek [TML II, 108–9 Teleki Mihály Veér Juditthoz].

szemtelenség arcátlanság, pimaszság; obrăznicie, impertinenţă; Frechheit, Unverschämtheit, Impertinenz. *1782:* ezt

tsak gondolniís szőrnyű meg átalkodott szemtelenség [Thor. XX/4]. *1799:* az illyetén példák[a] által szokásban jött félelem, és tartozkodás nélkült valo szemtelenség meg zaboláztassék, és az erköltstelenségre vezető alkalmatosság el távoztassék [Kv; EM XLVIII, 488 gub. — [a]Ti. a Szamos árkában való meztelen fürdőzés].

Szk: *~re veti magát. 1672:* De ha elmémmel fel értem volna s akkor úgy találtam volna gondolkozni felőle, szemtelenségre vetvén magamat, úgy is elkértem s küldtem volna Kegyelmednek[a] [TML VI, 190 Naláczi István Teleki Mihályhoz. — [a]A leveleket].

szemtelenül arcátlanul, pimaszul; (în mod) obraznic; unverschämt, frech. *1657:* Megmondám: hogy bé magát Csáki nélkül, de véle sohasem. Kire oly szemtelenül felel[a] [KemÖn. 147. — [a]Köv. Catherina felelete]. *1705:* (Serédi Péter) feljárván hozzájok igen szemtelenül kérte a sógora borait, úgymint az Andrásiét [WIN I, 636]. *1710:* Pekri szokása szerint hazug hírrel eltölti az egész országot, hogy a németeket mind levágatta Kocsárdnál, sőt Rákóczinak sem szégyenli olyan szemtelenül azt megírni [CsH 383]. *1762:* Az I(nct)us ... szemtelenül hamislelkuségre eroszakkal kévánnya az Birakot contra Constientiam inducalni [Torda; TJkT V. 143]. *1764:* A vadolo pedig a gaz ember kétszeris szemtelenül publice belém garazdalkodott [Középlak K; BfR]. *1787:* a Porkurai kortsomáros ... azt erősitette hogy ő azt a reversalist féltébe(n) subscribálta légyen szemtelenül (így!) [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1805:* ebbenis szemtelenül hazudatt a Ngod Arendása [Csekelaka AF; KCsl 15]. *1820:* ezen két Személlyek szemtelenül azt mérészelték mondani haza jövetelünk után a' M. Báronénak: Hogy Excellentiád tsak azért botsátot által anynyi vagyont a' M. Báronénak; mert gondolta, hogy perrel utol nem érheti [Aranyosrákos TA; JHb 48 Ferentzi Mihály br. Jósika Jánoshoz].

szemunca ivadék, nemzetség; seminţie; Geschlecht, Nachkommenschaft. *1629:* ollian attiafiak vattok hogy az eggitek Magiar Orszagba(n) szart az hegien, az Masitok az hegy alatt volt Erdelyben es az uiz eòzue Mosta s arrol ualo szomoncak vattok [Mv; MvLt 290. 32b]. *1715:* Tudok más darab kaszállótis ... Popa Pétru ... vetette zálogban kőzel száz forintba Sinár Pétrunak, kinek a Felesége ugjancsak abbol a szemuncábol valo [Ponor TA; WH. Czir Nikula (66) vall.]. *1718:* Soha se hallottam hogj Felso Ilosvay lot volna semmi szemunczajok minden nemzetcsegeknek Iepura neveket hallottam [Dögmező SzD; BK. Zanok Grigor (46) jb vall.]. *1743:* Sztuparék ... magok megvallották nékem, hogj az ö Apjok Gabrucz innet szököt volt Babarol Füzkutra ...és a' mi vér szerint valo Szémuncánk féle volt [Bába SzD; Mk 12].

szemű 1. cu un anumit fel de ochi; ... äugig, ... Augen habend. *1632:* Gal Margitt mondgja vala, Keörtueli fai Istuannak, hogy ven czipas szemü beste kuruafia [Mv; MvLt 290. 85b]. *XVIII. sz. eleje:* ă fako lótúl fakó kanczának, fejer farkű, tengeri nyúl Szemű Csikók Származnak [JHb 17/10 lótartási ut.]. *XVIII. sz.:* ambár fekete szemű, Szemődekű légyenis ă Gazda Aszszony de Arany Szőrű Vratul férjetűl fekete haju gyermeke nem születik [i.h. ua.]. *1799:* Rajka Mihálly ... kék tsipás szemű ... Thodor, vagy Szőts Miklos ... kék szemű, fejér szeg ábrázatu [DLt nyomt. kl]. *1803:* kialtazni kezette (!) ... te merett szemü ... arra Fodor Vigais mondá: te halgas mert Anyadnakis elég nagj szeme vann [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1804:* Lakatos Janko Ujj-Paraszt ... verhenyős szemű [DLt nyomt. kl]. *1811:* Sándor Moses ... rővid látásu szemű | Juon Gregyimár ... kék hunyori forma szemü [DLt 675, 810 ua.]. *1812:* Székely Lajos ... setét matska szemü | Todor Györgyitze világos sárgás barna szemü [DLt 219, 698 ua.]. *1817:* Személlyes Leirása ... el szőkött Hesdetzán Farkas Pétrének Kőzep termetű, zőmők, kőptzős — pofotyos ábrázatu, két vigyori Szemű [TLt 1779 Lázár Antal szb kezével]. *1819:* Kretsun Josziv ... ezen esztendőben inkább beteges, kivált pűnkősden innen szintelen, bé esett szemű, és kedvetlen tekintetű ember volt [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. *1832:* Vassadi Samuel ... rebegő szemű lévén [DLt 838 nyomt. kl]. *1840:* Jung Mátyás ... kidüjjedt setét szemü [DLt 540 ua.]. *1845:* Zsupozó György ... mázas szemü [DLt 53 ua.]. *1846:* Miller Vincze ... kékes tarkás szemü | Simón József ... kicsiny bajuszu és pofaszakálu, szürke szemü, idomos száju és orru [DLt 1114, 1200 ua.]. *1848:* magos termetü, hoszszukó képü, sötét haju, sötét szemü, hosszukó orru ... Szászsebesszéki Kelneki Penkert János ... setét hunyori szemü, barna haju, idomos kicsiny orru ès ritka szakállu [DLt ua.]. *1849:* égy kancsi szemü katona tiszt volt [Kv; Vall. Végr. 91]. *1857:* hoka aru és csoka szemü barna lo [HSzj *hókaorrú* al.].

2. vmilyen gyöngy/láncszemű; cu un anumit fel de perle/ochi; mit ... Perlen. *1628/1635:* Azzonj ember öltőzetihez ualo Arany miuek: ... Egj Veres apro zemw klaris lancz, hatva(n) kjlencz zem. Mas egj ueres apro zemw klaris lancz hatua(n) niolcz szem [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.]. *1679:* Vagyo(n) az ajto fel fában foglalva, 31 szemből állo tekert szemű láncz, mellyel mind az ajtot s mind az őregh kaput egjszer s mind bé zárják No. 1 [Uzdisztpéter U; TL. Bajomi János inv.]. *1692:* Ezen kuthoz való vas fules abroncsos, és kávás vider ... 92 szemű vas lanczokon áll [Mezőbodon TA; BK 2]. *1699:* egy nagy tekermenyes szemű arany lancz [Megyesfva TA; BálLt 93]. *1732:* gárgjázott fris vizes kut, meljből vizet meritnek cserefabol való vas fogantjius, és abroncsos négj őreg öl, tekertes szemű lánczra foglalt vederrel [Kóród K; Ks 12. I]. *1833:* Két apro szemű hat hat sorbol állo ordiner kláris, leánykáknak valo kis győngy [Dés; DLt 750]. *1840:* facsaros szemü löjtő lántz, eladatott 1 Rf. 32 xr [HSzj *lejtő-lánc* al.] | facsaros szemü logó lántz [i.h. *lógó-láncz* al.].

3. vmilyen gabonaszemű; cu un anumit fel de grăunte/boabe; mit ... Körnern, ...-körnig. *1844:* vetetem ... a Kopadra ... a Miskáné métájába lévő egy tsupos kő tájáig vetett tisztádon tiszta utolso vasrosta jukon jőt nagy szemű buzát Cir(citer) 7 vékát, aláb azon vas rostán másod aprob szemű, de kevésé rososabat 8 vékát [M.köblös SzD; RLt].

4. '?' *1786:* jutott nyil szerént az onos Láda, benne lévő onnal edgyűtt, és égy meredt szemű orával [Kv; HG].

szemügy szk-okban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *szemüggyel tart* figyel; a urmări cu atenţie; sein Augenmerk auf etw. richten, Augenmerk. *1843:* (Szükséges az említett uraknak) minden lépteiket ezen uradalomnak kerületeiben szemüggyel tartani [VKp 123] ✱ *~re vesz* megvizsgál; a examina; prüfen, untersuchen. *1841:* Mind ketten szeműgyre veszszűk, ha vallyon ott törhetett é el a tsiko lába [Dés; DLt 1541. 10a].

szemügyelet megvizsgálás; examinare; Augenschein. **Szk:** ~ *alá vesz. 1836:* ujjobban az abban irtakat pontosan szemügyelet alá vettük [Dés; DLt 731/1840].

szemül magként, szemként; ca grăunte/sămînță; körnerweise, in Korn, in Kornform. *1594:* Az varban uagjon zemeől buza cub. 14 1/2 ... Vylakon vagion zemeöl buza cub. 6. Paczalban uagio(n) zemeöl buza cub. 25 | Paczalban zemwl keles cub. 6 [Somlyó Sz; UC 78/7. 4, 6]. *1632:* Mostan immar ez illieten gabonabéli szemül valo Exactiok ... le tetettek [Grid F; UC 14/8. 4]. *1642:* Porumbaki Uduarhaznak uagyon szemül ros cub. minor. nro. 95 [UF I, 817]. *1683:* Árpa vagyan szeműl Săx Cŭb 30//3. Roz vagyan szeműl Sax Cub 1//3. Alakor vagyan szeműl Sax Cub 2//3 ... Borso vagyon szeműl Săx Cŭb 10//3 [Küküllővár; UtI]. *1688:* Hariska szeműl Sax Cub. 59 [Fog.; UtI]. *1719:* tetzett azt (!) az Nms Arbitrativának, hogy sem szeműl lévő, sem főldben el vettetett Gabonában, ugy semmi néven nevezhető fel helhető Jokban az ki házasíttatott Leányok ... részt nem vehetnek [Süketfva MT; DobLev. I/95a]. *1733/1813:* az mi Zőld vetésem, buzám, árpám, Zabom holtom után vagy szeműl, vagy asztagbann tanáltatik ... azokat egyenlőképpen az Kolosvári Tiszt. Pater Franciscanusok, és Tiszt Páter Minoriták egymás kőzt oszszák fel Istenesen [Kv; SLt XLII. 6. 29 P. Horváth Krisztina hagy.]. *1750:* A' Len Dezmát még nem vették, mivel szeműl szokták venni [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 14]. *1761:* Gyalog Faszulyka szeműl talaltatott Metr 3 1/2 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 12]. *1804:* Tsös Törökbuza egy Kotárkával Szemül való Törökbuza 10 Véka [Tresztia H; Ks 108]. *1834:* A télen ... az ithon lévő hét czipós cselédnek két versen szeműl adtam ki a czipoját két hétre [Somb. II számvevői észrevétel].

szemváltság az intimitás megsértéséért kiszabott pénzbüntetés; amendă penală aplicată unei persoane care s-a uitat pe furiș prin fereastră în locuința cuiva; Buße für Verletzung der visuellen Privatsphäre. *1808 k.:* Már vétessék fel miért indult ez a' per? talám azért, hogy az Alperest Ats Janosne az ablakhoz hitta 's vélle együtt a' Házba bé nézett, azért tehát Áts Janosnét, mint indittot kellene perelni 's ha az Alperest mint Complex Társat-is perelné a Felperes, ugy több bé Kandikalokat is kellene perelni, de nem nyelv valtságon, hanem szem váltságon ... mi az oka hogy tsak az Alperest választotta ki a' többi kőzzűl? [Dés; DLt 250].

szemvesztegető szemet megbabonázó/rontó személy; persoană care (prin vrăjitorie) provoacă diferite afecțiuni ale ochilor; (etwas) Augenheiler. *1597:* 10. 10bris ... B: wram w kegelme Tanacz Akaratiabwl hidtak wolt be Giory Borbely Gergelt az szeem wesztegetot hogy az szeemek Giogitasat exerceaialna (!) az w sok haszwgsagawal [Kv; Szám. 7/XIV. 61 Th. Massas sp kezével].

szemvíz szembaj elleni gyógyvíz; soluție folosită în tratamentul unor afecțiuni ale ochilor, un fel de colir; Augenwasser (gegen Augenkrankheiten). *1849:* A' szemvizet kűldom, az ezűst huszast is a' kővettől viszszá utasitottam, méltoztassék tőlle altal venni ... ha a' szem viz tsak gyengén is tsipné a' szemet, egy előbb tiszta vizzel vegyitve lágyittando, a' nem tsipésig [Etéd U; Pf Kendi Ferenc lev.].

szemvízkészítés szembaj elleni gyógyvízkészítés; prepararea soluției folosită în tratamentul unor afecțiuni ale ochilor; Bereitung von Augenwasser. *1848:* 14 Juni Kétszeri Szemviz készitésért fizettem 1 ft [Dés; KvNJ 31].

szemzőfa láncszembe (a lánc megrövidítésére) való fadarab; bucată de lemn pusă în ochiul lanțului (pentru scurtarea acestuia); Holzen zur Verkürzung einer Gliederkette. *1843:* A' meg lántzolt Czigány lábára lakatot, vagy szemző fát tettem, arra nem emlékezem [Bágyon TA; KLev. Botytyán Mihály (38) vall.].

szén 1. faszén; mangal, cărbune de lemn; Kohle, Holzkohle. *1581:* 26 January veottem egy Zeker Zenet Az harangozonak p(ro) f. 1 [Kv; Szám. 3/IV. 14]. *1586:* egi fenieo Berbenchiet veót volt kiben zenet kel tartanj atta(m) —/32 [Kv; i.h. 3/XXIV. 25]. *1590:* 25 Septembris ... veottem 2 zeker Zennet az Toromban az Trombitasnak p(ro) f. 2 d. 56 [Kv; i.h. 4/XXI. 34 Kis István sp kezével]. *1604:* rank wtenek, nemw gonozul teueo emberek ... kik zennel be kentek vala magokat [UszT 18/73–4]. *1621:* Az Harangozo Leghinnek veottwnk kett mertek Zenet az Nimet kouacztol d 32 [Kv; Szám. 15b/IV. 12]. *1635:* egy kas szenet astak vala el emlékezetre, de mely helien astak zinten nem emlekezhetem [Kvh; HSzj *kas* al.]. *1681:* Az hites polgár és szabados relatiója szerint tanáltatott kész ől vágott, szénnek való fa, hámor szükségére való ulnae 201 két száz egy öl, melynek ölit húsz-húsz pénzel computalván, tészen fl. 40/20 [CsVh 102] | Egi Bányába(n)[a] egi hetre adatik szén ... 120 tereh [VhU 67. — [a]Vasbánya kohójához]. *1731:* Dées Várossa lakos Kovácscsi ... hol minemű mennyi fákatt vagtanak le szennek [Dés; Jk]. *1786:* A' Ferriculturához főbbképpen kivántatván a' szén, mi annak procuratiojára kèszitésire harmadik, negyedik határra, és a' határoknak-is leg menedéktelenebb erdős hellyeire kelletik mennűnk [Torockó; TLev. 9/24]. *1836:* kalákásokat gyüjtenek s ugy hordják haza a sok szenet [Bibarcfva Hsz; HSzjP Michael Bándi de Bibartzfalva miles Siculus pedestris (66) vall.]. *1843:* azt állítják, hogy ezen három helység lakosai, minthogy a bányászat miatt ők hosszasan távol nem lehetnek, csakis az abrudfalvi kamaraházhoz megkívántató szenet és ölfákat tartoznak vecturázni [VKp 132–3]. — L. még CsVh 108; UF II, 705.

Hn. *XIX. sz. v.:* Szénpataka (sz, k) [Árapatak Hsz; EHA].

Szk: ~ *csinálni. 1781:* a szolgát ... Koronkai Jánossal szén tsinálni el küldették [Torockó; Bosla. Mich. Koronkai (40) jb vall.] ✳ ~ *égetni. 1764:* egy szamosfalvi Czigány jővén szén égetni azon hat vonás for(intot) vett [Kv; Aggm-Lt C. 30]. *1778:* mikor szénégetni mennek a kovácsok, mindenkor tartoznak megjelenteni a bírónak [Árkos Hsz; RSzF 122–3]. *1783:* mentem az Erdőre enis Szén egetni [Koronka MT; Told. 10] ✳ *szenet éget. 1604:* Az maczka vereón aloll az szekeres fejebe az keözen eghette(m) zenet [UszT 18/107 Michael Kovachj de Zent Marto(n) (60) szab. vall.]. *1764:* valami Malomfalvi Czigányok ... midön vagdalták volna a tsutkakat hogy szenet égetnének belölle, akkoron Tisztarto Uram ki küldvén, a Birot bé hozotta öket [Kóród KK; Ks 19/I. 6]. *1837:* (Az erdő) fáját ... a falu Szováta használta, hamvat Égettek 's egyébb Szűkségre ís hordották láttam a Szovátaíkot ott fákot faragni Szenet hamvat Égetni [KelM] ✳ *szenet megönt* (szemverés ellen) parazsat vízbe vet. *1658:* Ennekem igazán rossz állapotom vagyon ebben az várban, mert énnekem egy szikra szenet

nem hagynak csinálnom, hanem harmadnapig hagyának csinálnom s a mikor az étek a szénnél volt, akkor öntötték meg a szenemet [TML I, 272 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz] ✳ *égetett/égett ~. 1597:* Chizar Peter ... wallia ... Andras kowachis mikor megh hala ... eget zene anny wala hogi megh ert wolna 50 ftot [Kv; TJk VI/1. 43]. *1847:* El is mentek Abrudbányára ... kívánták magukat azon régi szokásokhoz tartani, miként szolgálatjok Abrudbányára az aranyváltóházhoz szállítandó ölfák és égetett szenek beszállításából álljon [VKp 169].

Sz. *olyan volt, mint a (fekete) szén. 1751:* egjébűtt is a tagja mindenűtt oljan volt mint a fekete szén a verés mia mind el mergedett volt [Csehétfva U; Pf]. *1766:* látam ... ifju Szekelly Janost az Agyban, kinekis a' Fel Ortzaja és szeme ollyan vala mint a Fekete szén [BfR 104/2 Gasp. Sido (43) zs vall.]. *1799:* a' fia is Sàmuel ... mezitláb járt, a' Lába mind el sült, el hasadozott, ollyan volt mint a' Szén [Mv; MvLev. Vall. 2].

2. parázs; jar, jăratic; Glut, glühende Kohlen. *1599:* Hogi eiel egi arant gyerttiat egetenek zenek nem lewen attúnk egy eyelre d 3 [Kv; Szám 8/XVI. 39]. *1777:* Racz Simion ... az Tüzet el harisalván egy Cserépben harom Szenet vett [Ludvég K; KLev. Hárasztosan Petre (50) zs vall.].

Szk: *eleven ~. 1558 k.:* Az purgalasa[a] penig Ig lezen. Rp. veres rezet es ted eleven zenre es ves az rezre kenkoueth es kǫz soth [Nsz; MKsz 1896. 281. — [a]A rézé]. *1778:* láttam az Exponens Léány Aszszonyék káposztájok között eleven szeneket, de ki hányta oda nem tudom [A.volál Hsz; HSzjP Anna ... filia Ioannis quondam Pilbáb de Karatna (24) vall.] ✳ *tüzes ~. 1749:* a' detentus ... az Szilágji János házához bé menvén, és onnat nagj tüzes szenet akarván pipájáb(a) ki vinni, hogj azt tselekedni nem engedték, ezért irtozatos I(ste)n ellen valo karomkodás (!) fokadott attával teremtettével szitkozodott [Torda; TJkT III. 258].

3. tüzes hamu; spuză; Kohlenglut, glühende Asche. *1710 k.:* Hideget bizony sokat szenvedtünk, nem lévén ott a szokás szerént semmi tapaszos padlású házak, sem kemence, hanem csak kéményaljak, sem fa, hanem csudálatos égni szokott föld, törfnek hívják az ő nyelveken, melynek másként igen sebes tüze vagyon, de bűze, nagy szene nincsen, hanem csak mind lángba, hamuba, füstbe mégyen [BÖn. 576].

széna 1. fîn; Heu. *1558:* Panazolkodnak zokan hogy haz hyara Sok zenath Rakthak Azert wegezek hogy ... az Artalmas helen walo zenath ... Nagy erews Bywnthethessel ky hordattasak az warosbol [Kv; TanJk V/1. 48]. *1568:* Valen(tinus) Nyrǫ iur(atus) fass(us) e(st), Ezt hallottam hogy az attyamtul bek Martontul (így!) egy altalagot lopoth volt el, es zenat, ǫ maga az vta(n) meg kǫuete rola [Kv; TJk III/1. 200]. *1585:* Az Feyedelem it leteben feyedelem Kohnyayara Fat wyzet, louaknak Zenat, Zalmat, Azmyt Hordottak [Kv; Szám. 3/XXII. 20]. *1625:* artatlan uagiok szinaianak el vezeseben [UszT 54c]. *1646:* Diosi Mihaljne foghia: Nagi Istok ... hat okör utan ualo Zeker szenaiat penzen el atta. Azert kiuanom Az töruentöl hogi az kàárt refundallia, s az utan az pelengeren alatt meghuerettessek auagi ha az töruennek arra tekinteti nem lenne czak fel allassak az pelengerre, s szenat az nyakaban kötuen [Kv; TJk VIII/4. 130]. *1692:* mikor Barabas Peter nevu Jobbagyanak szenajat el hordta akkor azon Jobbagy Aszszony fogva volt [Kovászna Hsz; HSzjP]. *1715:* egyszer egi Falka kuruczság jövén az Mondrai Erdőb(e) ... a mi szénát kèszen ott Talaltanak ... fel egették [Sárkány F; UtI]. *1756:* Molduán Vonya a' magok házoknál szénájokot el tsoválta s mind addig fel nem szabaditotta, mig meg nem békéllettenek eo Kglmével [Galac BN; WLt Kimpián Juon (37) zs vall.]. *1790:* az szinakot ... esze rákkatam 6: öles kaszalyban ... edgy Darabyat be hordatattam [Királyhalma NK; Ks 99]. *1803:* tavaly-is én loptam, 's tolvajkodtam — el a' szénáját [Dés; DLt 32]. *1851:* (A tehén) Szénát égy Szállot sem ett [Széplak KK; SLt évr. Bíró Sándor lev.].

Hn. *1556:* in Zena wcha [Kv; Szám. 4/I. 209]. *1570:* az Zena fenek bely feöldeket tuggya, hogy Lazar Imreh byrta, mint Eówet es tulaydonat [Gyalakuta MT; BálLt 1]. *1572:* zenwcharol [Kv; TJk III/3. 25]. *1582:* zenwcza | az Zena vczay Basthia [Kv; Szám. 3/V. 6, 3/VI. 10]. *1590:* az Zena vczay kysz ajto [Kv; i.h. 4/XXI. 25]. *1597:* zen vtza [Kv; i.h. 7/XII. 13]. *1598:* zen wczay [Kv; i.h. 7/XVI. 41]. *1599:* Kivwl zen wczaban [Kv; i.h. 8/XVI. 25, 29]. *1608:* kiwl Szen vczaban [Kv; RDL I. 83]. *1616:* Kwlseő Zen Vczaj [Kv; TJk VII/2. 337]. *1638:* szena uczaban [Kv; RDL I. 114]. *1652:* Szena utszába(n) [SLt A. 47]. *1705:* az felsô Szena utca szorossaba(n) [Pk 2]. *1779:* A Felső forduloban a Nagy széna tőben a bűdős Sárnál vicinussa északrol a bűdős Sárnál lévő árok [Retteg SzD; EHA]. *1819:* a vég ágyi szena nyilasok (k) [M.bece AF; EHA]. *1839:* felső szín utszába [Kv; Pk 7].

Szk: *~ csinálni. 1796:* Turi Antal ur cseledjeivel széna tsinálni volt [Málnás Hsz; HSzjP Kontz Ferentz (16) cseléd vall.] ✳ *~ gyűjteni. 1591:* Fekete Mihaly ... Borosi Peter hwtéok uta(n) valliak ... akkor cheòteòrteòkèon mi nem tugiuk howa ment Zena giwteni ment uolt auagi howa [Kv; TJk V/1. 145]. *1742:* egy jó hajnalban a' Széna fűre indultam széna gyűjteni [Buza SzD; JHbB]. *1769/1778:* ha Málé kapálni, Málé keverni ès Széna Gyűjteni Gyermekeket küldőttűnk is ... viszsza nem küldőtték, hanem az Vraság Szólgálattyára tsak bé vették [Bogdánháza/Bagolyfva Sz; BfR DDD 4] ✳ *~ hordani. 1680:* Vegeztűk ... hogy az generalis Dezmalasnak ideiigh ha kik szená (!) vagy Buza hordani ki jarnak az Kalongyak között sub poena fl 1 ki ereszteni ne mereszellyenek annyival inkab ott ne hallyanak [Dés; Jk 16b]. *1749:* Az Also Joszaghbol jőttek Buza es szena hordani ... Rakattam velek 3 Asztagot ... adtam az Asztagh rakoknak aldomasba Negj Eytel Bort ... d 32 [Kv; Szám. 26. VI. 483] ✳ *~ja látni. 1747:* Illyesfalvi[a] Jepure Praekup ... menvén Szinaja latni ... látván hogy Szenajat igen el husztak, és meg etettek ... az Pajtaban lata negy ökrőket ... kerde Pap Togyert hogy ki hordotta az ő Szenajat az ökrők eleibe [Ks 27/XVII. — [a]Sz] ✳ *~nak csinál. 1677:* tartozzanak a Kis kerekiek ... Örményszék pataka mellet valo kaszálo rét fűvet egesszen le kaszálni, fel takarni, és jó szénának Csinálni [Csanád AF; JHb XXVI/42] ✳ *~n tart. 1716:* az Biall Bika Iránt Ngod parancsolattyát ... értettem ... de az lábarul le eset mind szénán tartottam tegnap azis meg dőglőt [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.] ✳ *~ra fog. 1595:* Az mely gyermeklovak az oláhoknál vadnak, azokat is fogjak szénára immár, mert ideje [Sszgy; Veress, Doc. IV, 296 Gyerőfi János feleségéhez, Radványczy Annához] ✳ *~ra fogat. 1784:* Az Mén Lovakat eppen tegnap fogattam Szénára öt hetig füveltek [Sáromberke MT; TSb 13 Bethlen Zsuzsanna lev.] ✳ *~ rakni. 1588:* mikor ecczer zena rakni hadadba be menteonk volna, az Sombori vram Jobagiai nem twdatik my okbol mynd zenankat keoleseonket hatalmaswl ell hoztak [Zsákfva Sz; WLt Mich. Talas jb vall.]. *1742:* széna rakni ment az egész falu [K; LLt Fasc. 93] ✳ *~ra való fű. 1821:* Csaklán

Pártyinyiának … a To végéből à motcsáros helyrol szakasztott egy fél-szekér Szénára valo fűvet [A.detrehem TA; Born. IX. 69 Csáklán Lup (58) ns vall.] ✳ ~ *szárasztani. 1789:* Rendeltem 50 Manuariusokot szèna száraztani [Csíkszereda; UszLt XIII. 97] ✳ ~ *szűke. 1790:* a' Vén Kantzák kőzzűl mostis vannak hitványok, a' ki mustráltakbol tsak 3mat adhatol el Bako Vram … a' többit nem veszik a' széna szüki mián [Sztrézsakercsesora F; TL. Vessényi Dániel jószágig. gr. Teleki Józsefhez] ✳ ~ *takarni. 1600:* Doboli Balas Jobbagia 50 … fassus est … szantani elmentunk es zena takarni az gazdammal [Zágon Hsz; HSzjP]. *1766:* szénatakarni voltunk ezen földre elégszer [Kőrispatak U; Pf]. *1802:* engemetis az Exponens Ur elei széna takarni kisded koromba ide hoztak és itten Szénátis takartam [Uzon Hsz; Kp IV. 298 Mezei János (65) paraszt vall.] ✳ ~*t csinál. 1681:* Bányász Lovak szűkségere elégedendő fűvet kaszalni, abbul szenat czinalni, es jó modgiaval be hordvan be rakni tartoznak [VhU 200]. *1710:* iővő nyáron a ki azt eri szénát né(m) csinál [Kászonújfalu Cs; BCs]. *1767:* 3 szekér szenát Csinyálnok [Gyurkapataka Szs; JHbK LIV/28. 13]. *1843:* ha a viz meg nő s ki űt …akkor osztán tudom hogy annyi szénát sem tsinál [A.jára TA; BLt 12 Fr. Bülk (58) vall.] ✳ ~*t csinálgat. 1726:* Nehai Keresztesi Samuel Vr(am) hozá ide … egy Bálde György Nevű Jobagyát … az kezde oda Ganét hordani es Gatott tőlteni az ménes számára Tot tsinálni … azon To helyen (!) imit a mat a hol lehetet meg kaszalni szénátis tsinalgatot rajta [Őrke TA; Born. IX. 5 Bárb Petru (62) jb vall.] ✳ ~*t csinálhat. 1711:* nekünk Ur(am) nincsen hatarunk ahol Szenat csinalhassunk [Born. XXXIX. 50 Csíkszereda városa Kászoni János főkirálybíróhoz]. *1773:* a szomszéd Falubeliektől Nemes tehetősebb Gazdák Kaszállokat zálogositottak vala és bővebb(en) csinálhattak szenát [M.léta TA; JHb II/3] ✳ ~*t csináltat. 1659:* Szénát is csináltatok, egyébhez is, az mint lehet, hozzá láttatok [TML I, 434 Árva Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1731:* aszt az széna fűvet egészszen az uraság számára kaszálták havasi Jobbágyokkal csináltatták az szénát [M.cseszтve AF; JHb XXVIII/33]. *1800 k.:* Szenat Csinaltat harmincz pugjat vontatni valot [Mezőcsán TA; Ks 20. XII. 2] ✳ ~*t feltakar. 1722 k.:* Proventus Pastoris … Adnak őt kaszást délig: a Szenajat fel nem takarjak, de be hozzák [Abafája MT; GörgJk 163]. *1773:* egy buglyára valot el kaszált azon alkalmatossággal és feltakarván szenáját is elvitte [Szentsimon Cs; Hr] ✳ ~*t gyűjtet. 1743/1747:* Eltető Ferentz Uram … Saját és Attyarol maradot főlden Szénát gyuttetett [Doboka; WassLt vk] ✳ ~*t gyűjthet. 1593:* kett Egez hettig Esett az Eso, hogi zenat Nem gyttheттûnk [Kv; Szám. XXIII/5. 121–3 Caspar Schemel sp kezével] ✳ ~*t hordat. 1621:* ez Mostani zendwlesbe(n) be Jeőue(n) Gubernator Vr(am)[a] Eó Nga az korogy Jobbagyokkal szenat hordatuan Varos szwksegere attunk etelekre N 1 [Kv; Szám 15b/VII. 20. — [a]Bethlen Gábor öccse, I. Bethlen István]. *1659:* Írásod szerint parancsoltál Szarka Lukácsnak, de bizony ő még se fát, se szénát nem hordatott [TML I, 326 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz] ✳ ~*t megcsináltat. 1801:* egy részit szénájoknak meg tsináltattván s ugyan az árvak Csuriben be is hordattam [Albis Hsz; BLev. Vall. 3] ✳ ~*t összerakat. 1774:* Azért vasárnap estére elvárom kegyelmedet, ha pedig otthon nem talál kegyelmed, jöjjön Girótba[a], mivel hétfün valami szénámat akarom ott összerakatni [RettE 329. — [a]SzD] ✳ ~*t rak. 1840:* Bölkény[a] Marhássai gyalogossaival szénát raktak szakasztva a Kirájreten [Born. G. XXIVb. — [a]MT] ✳ ~*t takar. 1710 k.:* néha szénát is keményen takartam ifjanta, egyszóval sohasem henyéltem [BÖn. 521]. *1763:* én az Utrizált kertben Szénát takartam [Kászonfelsőfalu Cs; LLt Tamás Imre (56) vall.] ✳ ~*val tartat. 1749:* a Tavusz félt a Béresseit ide küldötte, s itt szénával tartatta Marháit, Béresseit penig Borra (!) s a mivel lehettett tartanunk [Tóhát AF; Told. 3] ✳ ~*val tartatik. 1811:* Ekkor a' Paripák a' ménló Csitkókhoz Adatnak, 's a' Kantzák Ménesbe annyokhoz; De ezek Télire külön választatnak, És két esztendőkben szénával tartatnak [ÁrÉ 147–8] ✳ ~ *vinni. 1731:* (A csordást) a birak vetetik szina vinni, de nem ment [Varsolc Sz; Ks 83 Dacz Peter lev.] ✳ *feltakarja a* ~*t. 1739:* égykor a Budai nevü réten … fel takarok a szenát [Dés; Ks 28. V] ✳ *kalangyába rakott* ~. *1794:* Kalangyákba Rakott Széna [Nagyfalu Sz; CU]. *1843:* kalongyába rakott szénámat meg turkálták [Dés; DLt 316] ✳ *kazal* ~. *1573:* Stomp Ianos azt vallia hogi … Nagi fwsteot latot az Darochy Maioraba, Be futamot oda tahat Immar harmada egh az kazal zenanak [Kv; TJk III/3. 190]. *1776:* a' Czikudi Határon … lévén 6. őlős kaszaj széna … Ebből attam egy őlőt Záhra [Mezőméhes TA; WassLt]. *1813:* egy félbe lévő 4 Ölös kazal Széna 4 [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.]. ✳ *kórés* ~. *1791:* ezen nagy héjánoság és kár a Juhokb(an) rész szerént abbol eset, hogy rosz kores Szénát Vettek s attak nekik Oláh Országb(an) [Széplak KK; SLt évr.] ✳ *nemesség* ~*ja. 1789:* Conductor Comíssaríus Rantz Josef Urnak a' Nemesség szenájá árrát a' Proviant Tiszt Ur ki fizetvén az arról valo Documentumokat Coramizaltam és fizettetett e' szerint [Csíkszereda; UszLt XIII. 27] ✳ *nyári* ~. *1687:* Ez idén Takaritott nyári, és eőszi széna, Kazalokban és Kalandgjákba(n) rakva [Fog.; UtI]. *1793:* 1. A Kis Deblenből egy kalongya oh széna Th 35 … Ugyan onnan egy kalongya Nyari Széna Fh 15. A Kéntses Veremből Nyári széna 7 öl [Bodola Hsz; BLt 6] ✳ *ó* ~. *1579:* zenat kellet vennem mert az varosnak nem wolt zenaya vòttem eg zeker ó zenat d. 40 [Kv; Szám. 1/XVIII.]. *1753:* Első Kalongya Ó Szena … Masodik Uj Szena [Karácsonfva AF; Told. 18]. *1765:* Majorság Ollak(na)k fedelekre … O és Uj Széna … Katárkakra [Nagybarcsa H; Ks 71. 52 Szám.]. *1786:* Találtatik oh széna 5. Karoban, kettő jo, abban vagyon Cur. 12 [Nagyalmás K; JHbK X/31] ✳ *őszi* ~. *1687:* Ez idén Takaritott nyári, és eőszi széna, Kazalokban és Kalandgjákba(n) rakva [Fog.; UtI] ✳ *sásos* ~. *1674:* Valami hitván Sásos széna lehet három szekerrel Curr. 3 [Törzs. Dévai fej. udvarház]. *1757:* Buglyáb(an) Sásos Széna [Nagyercse MT; Told. 18]. *1864:* kaszállo rét, melly folytonos vizenyös — seppedékes hellyiségénél fogva nádat és sásos szénát terem [Magyarókereke K; KHn 94] ✳ *sátéjos* ~. *1759:* ez Sétéjos Szénát terem [Lázárfva Cs; BLt 9] ✳ *sátés* ~. *1748:* a nagj réten negjed idei Satés, Iszopos széna [Koronka MT; Told. 11/95]. *1757:* A Baxa fókában egy Sates szénat termő mindenkor tilalmas kaszálo [Taploca Cs; EHA]. *1819:* 1817 ben termett étető félben lévő Sátés széna [Baca SzD; TSb 6] ✳ *szikes* ~. *1663:* az my keppen kegd koztűnk hadta volt az kegd johait mostan Vram igeny megh fogiatkoztanak az szena felol … ugan uottunk uolt uagy tiz szikes szenat [Szárhegy Cs; Ks 41. H] ✳ *új* ~. *1788:* Azmint a szénákhoz vetegettűnk … vagyon mind őszve jo uj széná Magazinumba valo 400 mása [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1811:* A' mely Mag-lovat a' Gróf istállóba tett, Az itt' a' zőld fűtől örökös butsut vett, Ujj szénát is öszig ha lehet nem étet, Az ó Szénába-is szalmát elegyitet [ÁrÉ 151] ✳ *uraság* ~*ja. 1756:* tudot Balog Uram

Csehi Hentes Vejinek két Márháját ki telelni az Uraság szénájával [Durusa Szt; TKl] ✳ *város ~ja. 1580:* Ferenczy Istwannetwl byzlalt (!) volt tawaly biro vram valamy kertet Az waros zenayanak [Kv; TanJk V/3. 219b]. *1625:* Biro Vram eő kglme hagjasabol Attam az Barnasiboknak, hogj az szena fwben az Twzett oltottak, es az varos szenajatis megh oltalmaztak ... d. 36 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 243]. *1784:* Az is nem kevés meg terheltetésére vagyon az Helységnek, hogy ... a Postálkodás; ut csinálás; Hid Épittés vagy Restauralás ... a város Szénájának fel, és bé takarittása s a többi, mind azokat pénzen fogadott Emberek által vitetik véghez [Torockó; TLev. 2/6. 3a] ✳ *vhány boglya ~. 1591:* Olaios Janos ... vallia ... zabo ferencz Mihalt kenallia vala eot buglia zenaual [Kv; TJk V/1. 172]. *1826:* a falu közönséges gyűlésében elvégeztetett az, hogy ennek utána minden ember, valaki szánt és kaszál a határon, ezután következendő falu nótáriusának, nem különben pedig a falu collectorának tartozik egy-egy mezei buglya szénát adni [F.rákos U; RSzF 97] ✳ *vhány kalangya ~. 1667:* Im Kún István uram írt levelet feleségének. Egy kalangya szénát adat ajándékon [TML IV, 12 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1717:* Edig elé az ökrök két kalongya szénát őttenek meg, az Ménesek is szintén egyet el vernek [Mezőméhes TA; ApLt 2 Makai Mihály Apor Péterhez]. *1849:* Cseh Joseff a Földről felkelve ... a' Tanorokjába égy kalangya széna mellé huzta magát [Héjjasfva NK; CsZ. Pop Rafira vall.] ✳ *vhány karó ~. 1761:* Vagyon a Csűrős kertben egj karo széna F.Curr. 20 [Spring AF; JHb XXIII/31. 34]. *1793:* én már van egy hete, hogy kevertetek, tizen két karo szénám ben-is van a Csűrbe [Drassó AF; GyL] ✳ *vhány kazal ~. 1732:* az kazal szena eg kemenyen [Türe K; Told. 21]. *1774:* Én ... Udvari Biro lévén Csináltattam hat kazally Szénát [Mocs K; KS Conscr. 68] ✳ *vhány kert ~. 1555/XIX. sz. eleje:* Hütünk szerint irjuk ... akkoron Jktatásnak idejin egy kert széna vala ottogyon, azt aztán Apor János és Apor Péter elhordatta [Polyán Hsz; HSzjP] ✳ *vhány mereklye ~. 1685:* mély darab hely nem is teszen nagyobbat fel mereklye szenára valo helynél [Tarcsafva U; Pf]. *1720:* hagob(an) egy kicsin[a] az erdő Fel<v>őtte égy küs mereklyé szèna lénne rajta [Menaság Cs; Hr 12/48. — [a]Ti. szénafü]. *1751:* harom merekje szena [Csehétfva U; Pf] ✳ *vhány nyaláb ~. 1595:* 1 Nyalab zenat ... kerttek [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 173 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1747:* Padurán Nyihaila ... egj nagj nyaláb Szenat viszen vala a Papnul [Szőkefva KK; Ks 17/LXXXI. 14 Csontos Mihally (38) jb vall.]. *1754:* (A) Mlgs Groff Ur Csüres kertiböl késo Setett étczoka egy nagj nyaláb szénát vagj szalmát vitt [Betlensztmiklós KK; BKG] ✳ *vhány öl ~. 1576:* Byro vram eo K. Az Malomhoz lato vraimnak adasson Mostan egy Ewl zenat kywel az Taligas lowakat Taplalyak [Kv; TanJk V/3. 133a]. *1700:* Nyari takarodas után Percipialtam nyolcz öl szenat [Kv; Szám. 40/I. 9] ✳ *vhány ploszka ~. 1812:* az all peres adgyon 25 Ploszka szénát vagy 30 Rfrokot Bánkob(an) [Petrilla H; JF 36 Prot. 3]. *1819:* Györgye Biro keresete fel vétetik Dán Biro ellen ... Egy 50 Ploszka szenás patul (!) keresetében ... A Dán Biro panaszszais fel vétetik a' Gyorgye Biro attya ellen 15 Ploszka széna keresetéb(en) [H; JF 36 Prot. 16] ✳ *vhány porció ~. 1797:* az Ifju Groff Ur eő Nga ide jött es 200 portzio Szénát el vetetett ugy egy vén Tehenet nyuzni ès egy fel hizott Sertest [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. *1800:* Haza jövet Mukesen[a] meg eresztettünk a' lovak(na)k vettünk két portio Szénát [Torockó; TLev. 5. — [a]Mikes TA]. *1831:* fizettem ... az Jenei fogadoban 6 portio szénáért 36 xr [Dés; DLt 61] ✳ *vhány szakasz ~. 1599:* 1 zakaz Zena niolcz eol [Kv; Szám. 8/XV. 18]. *1604:* Vettem ... az lokban egy szakasz zenat az nagiúb (?) mezeóben [UszT 18/96 Thomas Thanko de Zentegihazas olahfalu (35) pp vall.]. *1820:* két szakasz széna tudni illik egy tavalyi melynek a szelessege három öll, a hoszusága négy öll [M.lapád AF; BLt] ✳ *vhány ösztörű ~. 1641:* Az Egher bokornal valo kis ret egi üztürű Szena terem raita [Gyerőmonostor K; WassLt].

2. szénakazal; stog de fîn; Heuschober. *1592:* Ilona, Matius Benedekne vallia ... Intenj kezde Meggiesinet Hagio Andrasne ... vai Anna, Anna menyzer intettelek en teged, hogi megh otalmazd magad, Im azt mongiak az leginniel az zenara mentetek fel es ot haltatok, fekwttetek [Kv; TJk V/1. 269].

3. *királyné ~ja* kincstári (uradalmi) széna; fînul statului; ärarisches/herrschaftliches Heu. *1749:* a' Királyné Szénáját ... pènzemmel vettem nem loptam, mivel itt való Falusiak láttára fénjes nappal hoztam el [Ohába AF; Told. 3].

4. *pap ~ja* az egyháztagok adta papi széna-járandóság; cantitatea de fîn dat preotului de către enoriaşi, fînul preotului; Heu als Lohn für Priester/Kirche *1661:* Én, édes Uram, az pap szénáját megvettem másfél forinton [TML II, 69 Veér Judit Teleki Mihályhoz].

5. *~ul* szénaként; ca fîn; für Heu, als Heu. *1733:* a Controversiab(an) forgo Rètet ... a ki hamaréb kaphatta, kaszáltatta s vitette, hol füvül, hol szenául [Hévíz NK; JHbT]. *1762:* ezen hellyen edj darabot kész le kaszált szénául Aknai Dobai Moses V(ra)m ő Kegyelme elcsovált [Désakna; Hr 1. Fasc. 23]. *1780:* (Azon kaszálóhelyre) Hesdáthi Bonda Szimnyion marháit potensiose réá hajtván rész szerént füvente de jobb részit szénául ell praedáltatta [Hesdát TA; JHb XXXI/28].

Ha. *1592/1593:* zynara [Dés; Ks 35. V. 12]. *1597:* szynat szynaert [Kv; Szám. 7/X. 10, 7/XIV. 49]. *1625:* zina(m) [UszT 64a]. *1638:* szynáual [Kv; RDL I. 114]. *1677:* Szina [A.komána F; Utl]. *1682:* szinát [M.köblös SzD; RLt 1]. *1727:* színárol [H; JHb XLII]. *1757:* Szinát [Somlyó Sz; Conscr.]. *1763:* színát [Kóród KK; Ks CII. 8]. *1771:* szina [Dés; DLt 321. 22a].

szénaadás 1. szénabeszolgáltatás; predarea obligatorie a unei cantităţi de fîn; Heuablieferung. *1585:* Kadar Antal zinte Azt vallia Amit Zeoch Andras Az Zena Adas kyweol [Kv; TJk IV/1. 463].

2. papi szénajárandóság-adás; darea unei cantităţi de fîn preotului de către enoriaşi; Deputatheu, Pfründner mit Heubezug. *1683 k.:* az Pástor jövedelmecskejenek része ... Fa hordas es marhacskaianak táplálására valo szena adas [Szilágycseh; SzVJk 123]. *1847:* nem elég hogy esztendőnként 27.28 és még több rendbéli katonaságot szállással, kosztal fogadunk el, és a mellett még miattok kárt is szenvedünk, hanem még forspontoskodunkis Kolos monostortol N. Kapusig, és Válasz utig, — e mellett széna és zab adással is terheltetünk [Km; KmULev. 3].

szénaáros szénakereskedő; negustor de fîn; Heuhändler. *1575:* Latwan eo K. az zena Aroszok myat zokaknak karat hogy az zapor essw ala viszy az vekakrol es Meg reked az foliam ... Biro vram kyaltassa es hagia meg hogi senky Ez utan vchan haza eleot Zenat Neh arwlyon, hane(m) Ben vduaran [Kv; TanJk V/3. 127a].

szénabehordás căratul fînului în şură; Heumachen, Einbringung vom Heu. *1814:* a' széna bé hordásárol ís parantsolatját ínstálom ... a' melly gabonát ez elött instáltam vala Nagyságodtol ... a' mellyről valo tudosittását ezennel alázatoson instálom [Berekeresztúr MT; Berz. 11. 75]. *1849:* A téglaknal lévő szena behordáskor 48 xrok [Somb. II].

szénabeli szénát illető; de fîn; von Heu, Heu betreffend. *1749:* importallya az Inctus Keresztes Peter(ne)k régtől fogván malitiosé gjakorlott sok aprolék lopogatásait u.m. zenabelit ... sok rendbéli Borona fenyó fak(na)k lopogatásait, mellyek irant nemellyekről két versbenis accordalt a' tisztekkel [Torda; TJkT III. 262].

Szk: ~ *kóst. 1771:* senki más rajtunk Falusiakon kivűl az mi Erdőnkből nemis vágott; nemis irtott, aztis ollyankor cselekettuk, mikor a Széna és szalmabéli kostunk egészszen el fogyott [Batrina H; JHb 93. XIX. 6] ✳ ~ *termés. 1805:* Őrkén a Zabjak, s alakorjak a Szénabéli terméssel együt ő nékiek kőzépszerü termest hosztanak [Torda; TLt Közig. ir. 1182 ifj. Szaniszló Zsigmond szb kezével]. *1852:* a felsőbb nagy rétnek csak szénabeli termése fog két felé osztatni, a' sarjuja a' kivevő három feledesek' részíbe juttatván egésszen [A.esküllő K; RLt O. 4 Tusai László jegyző kezével].

szénabér szénajárandóság; retribuţie/plată în fîn; Heulohn, Deputat in heu. *1598:* Almasi Balas ... wallia. Thúdom azt hogi ameli ket eokreot Balogh Mihali Mehesen veot wala ... mind egi fillerigh megh fizetet Balogh Mihaly Nehez Matiasnak, seot nehez Matias tartozik nekie, mert mind vamot harminczadot zenabert eo fizetett erette [Kv; TJk V/1. 206]. *1763:* conferala Idősb Katso Miklos Pap számára Testamentaliter egy magától ki irtott széna rétet ... tali conditione, hogy mig maga él széna bért a' Papnak ne adjon, holta után pedig maradjon őrőkössőn paprol papra, mégis a fiai széna bért adni tartozzanak [Selye MT; MMatr. 217].

szénaboglya claie de fîn; Heuschober. *1630:* szena bukliakotis lattam ebben az helyben [Kilyén Hsz; BLt]. *1672:* az kyraljfalui hataron az teren ualo szenajat mind el uitte uala az uiz, az Szent Martoni s az Dombai kalongjakot, szena bugljakot akkor ereossen hozta le mi felenk az uiz [Ádámos KK; JHbK XXI/16]. *1680:* Az Revről valo szena hordatasab(an) es marhak ki bocsatattasab(an) is illyen mod tartassek megh, senki az Reten valo szena boglyak kőzőtt ki ne bocsasson annyival inkab oda halni ne mennyen sub poena f 1 [Dés; Jk 17a]. *1723:* a sövénfaluiak[a] széna buglyájokat s még bűza kalangyájokat is tésolya farkán vonták hamarébb vóltáért az ár viz elöll [MbK. — [a]Sövényfva (KK) lakosai]. *1763:* Tudom hogy ... bizonyos ide valo embereknek vono jármos ökreit ... a' széna buglyák között találván ... mindeniken sorsím egy egy sustákat huzott, és vont [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 24 Kotsis György (44) jb vall.]. *1791:* a' Szenát hordo Marhás Emberek Marhájokat szabadon botsátván, a' más Gazdák Nyillyaiban a' Széna Bugjákban igen sok károkat tésznek [Kv; TanJk IV/8. 54]. *1874:* egy Kenderestobali széna Boglyáért [Etéd U; NkF].

Szk: *mezei* ~. *1826:* a Helybéli Tiszteletes Esperest és pap — a Notariusságot mostantol kezdve — Esztendeig oly moddal vállalá fel a Falu sok szép kérésére hogy minden Gazda ... adgyon egy egy Mezei Széna bugját [F.rákos U; Falujk 150–1 Köntzei Beniamin szb kezével].

szénaboglyáló szénaboglya rakó; clăditor de claie; Heuer, Heusammler, Heumacher. *1738:* Concludaltatott, hogj Nms Várasunk Lakosai közzül senki a kapásn(a)k tőbbet ne fizessen 5:/5 polturánál; Aratón(a)k 4-nél, Kötözö és Levelezök(ne)k 3-nál, Széna Gyűjtőknekis 3-nál, Széna boglyalok(na)k négjnél tőbbet, senki adni ne merészellyen [Dés; Jk 501a].

szénacsinálás szénagyűjtés; recoltarea fînului; Heumachen, Heuen. *1609:* Die 22 July Aldomasban hogj el vegeztek volt az kazalast es az Zena Cynalast d 24 [Kv; Szám. 12b/IV. 87]. *1656:* Szena csinalaskor ot volt ... uelűnk [Szentgyörgy Cs; BLt]. *1711:* a széna csenálasnak ideiebé a mi hitvánság fű volt is abban le kaszáltatta(m) vala egy kèvésset [Vacsárcsi Cs; BCs]. *1730:* Attam Szena csinálásra Computusig Szabo Pál(na)k Hfl 3 [Kv; Szám. 56/XIX. 20]. *1762:* felette sok kárt tett a szerfelett való sok esőzés, mivel elvégezvén a szénacsinálást jórendin, úgy az aratást is, megindultak az esők [RettE 144]. *1784:* régen kevesebb lévén a széna tsinálás, ember sem kellett annyi annak fel takaritására [Torockó; TLev. 4/9. 15a]. *1796:* A Csűr pedig nintsen készen mint hogy az Aratás Szena tsinálás akkor valt mikor Nságod porantsolattyát iránta vettem valt az után pedig hogy a Takarodás valt mindgyárt meg betegedtem [Koppánd TA; GyL. Csia Moses lev.]. *1818:* a Széna fűbe Szēnát Csinálunk, ha idö lenné, itt a sak Esőzések nagyon Még hátráltatták a szene Csinálást [Galac BN; WLt Kováts Mihály gondv. lev.]. *1835:* a' Tőkős Tonal lévö nyílam Szena tsinalas vegett altal engedtetett [Dés; EHA]. *1847:* A meddű csordát gondviselése alá veszi zaláni providus Görgényi András, providus Katona Sámuel kezessége mellett, hogy tavasszal ... pásztorolni, míg a kaszálás ideje elkövetkezik és meglészen a szénacsinálás [Zalán Hsz; RSzF 204].

szénacsináló I. *mn* **1.** szénatermő; unde se produce fîn mult; Heuliefernd/gebend/spendend. **Hn.** *1757:* szena Csinálo Havassa [Csomortán Cs; EHA].

Szk: ~ *hely. 1625:* uas Jstua(n) kertj zena cinalo helie [UszT 24a]. *1673:* annyera el szaporodott azo(n) legelò barmok(na)k számok hogy en magam az melly helyet ennek elótte szena fűnek tartva(n) kaszaltattam attolis immar az barmok(na)k soksaga miat el szorittattam ugy hogy anny ot Biro portionatusok közül senkinekis ott szena tsinálo helye nem maradhat [Mezőzáh TA; WassLt] ✳ ~ *rét. 1691:* A széna czenáló rét mellett uagyon egy deszka meczeő fűrész minden késségiuel, eszkeöziuel edgyütt [CsVh 115].

2. ~ *idő* szénaszárításra alkalmas idő; vreme bună pentru uscatul fînului; Zeit für Heu. *1687:* itt két héttől fogva majd, oly gyönyörű Szena csinalo üdök voltak, hogy jobb ném lehetett, s rettentő melegek [Darlac KK; ApLt 1 gr. Haller János anyósához]. *1776:* Szénacsináló idő soha nem volt jobb [RettE 373]. *1777:* Ami nézi ezen esztendőnek fertilitását, egy jól folyó és bőv esztendőnek mondhatjuk ... Szénacsináló idő is igen jól szolgált sok széna is lett [i.h. 383].

II. szénabetakarításra való; fîn de recoltat; für Heumachen, für/zum Einbringen von Heu. *1796:* Széna tsinálo a Csani határan már Istennek hálá kevés vagyon a Vetésnekis

nagyab részét el végeztettem s már szepenis kél [Koppánd TA; GyL. Csia Moses lev.].

szénacsináltatás szénagyűjtetés; recoltatul fînului; Heuenlassen. *1742:* A Széna tsináltatáskor is ollyan ravasságot tselekesznek mostani Ispány Uraimék, hogy az Ispotály Csurìhez tsak annyi szénát hordatnak, ã kivel Husvétig alig érjék meg [Kv; AggmLt C. 12].

szénácska kevés széna; nişte/puţin fîn; etwas Heuchen. *1595:* en Magamra, Lowamra ... attam vallami zenachykatis ... keolteotem f 1 d 50 [Kv; Szám. 6/XV. 99].

Szk: ~*t csinál.* *1777:* egy Nállunk valo bohokás Ember ... irtogatni kezdvén Szénácskátis tsinált itten [Konkolyfva SzD; JHbK LVIII/28] ✳ *kis szekér ~.* *1618:* egy küs szekér szénácskát hoztak [BTN 81, BTN^2 83] ✳ *társzekérnyi ~.* *1797:* kèretett egy egy Tár Szekérnyi Szenátskát [Mv; Told. 42/1].

szénaélés szénatakarmány; fîn (ca nutreţ); Heufutter, Furagieren mit Heu. *1847:* méltoztasson bennűnket fel oldozni a hoszszu forspontosság, és széna zab adása alol ... hogy se a lovas katonaság, sem pedig a vármegyei interveniens Tek. Tiszt Urak lovai számára széna, es zab élést ne adgyunk [Km; KmULev. 3].

széna-erogáció szénakiadás; eliberarea raţiei de fîn; Heuerogation, Abgeltung der Heugebühr. *1723:* Vice Colonellus Ur(am) ő Naga ... el meneteleíg tőbb szenat nem kér, ugy moderallya a Septemberi szená erogatiot, hogy usq(ue) 15 8br(is) meg érjék velle [Sárd AF; Ks 95].

szénafiók szénaboglyácska, petrence; căpiţă de fîn; Heuhäufel. *1824:* edgy Széna fiok alatt vártuk az esső elmulását [M.légen K; KLev. 9].

szénaföld kaszáló; fîneaţă; Heuwiese. *1728:* Thorda Varossa Széna földgjén ... Thordai Posta Mester vram rétye [Torda; EHA]. *1734:* a' Hintosban széna földe az Eklésiának [Vajdakamarás K; EHA]. *1734 k./1770 k.:* Vagyon ... az Eklésiának széna földe [uo.; SzConscr. 147].

szénafű kaszáló; fîneaţă; Heuwiese. *1554:* Az zena fiwnek az ket darabia az felso pos telkybe vagio(n) [Sárd K; Törzs. Feyrdy Ferench kezével]. *1572:* Azt sem tudgya hogy szena phweok volth volna oth az baratoknak [Fűzkút U; JHbK XVII/26]. *1578:* az menybeol ez Jelen valo Statutio Illethneye az Kysfaludj hataron lewó (!) zantho feoldeketth, zena fweketth, Erdeoketth, Vyzeketth, Berketeth es generaliter valamy az Kysfaludi hatarban be vagjon rekeztettwen myndeneknek Ellene monda [Jobbágyfva MT; BálLt 79]. *1591:* Egikor be menek en az sikes Zena fibe [Sükő U; EHA]. *1600:* miolta eó tudgja mindeltig zena fw uolt, az keörnieóle valo faluk eóriztek barmokot teólle paztorsag alat volth [UszT 15/99]. *1610:* en adtam vala kezebe az Jnek azt az szenaféúet [i.h. 12a]. *1628:* szena fweők uagio(n) Czik szekben az Lazarfalui hatarban [Altorja Hsz; JB. Teőrők Balas vall.]. *1671:* adanak az érdon égy darab szena fűet kit also alias Kis Komlosnak hinak [Szentimre Cs; EHA]. *1694:* A' Nagj szegbeli széna Fű berkevel együt Tilalmas [O.csesztve AF; EHA]. *1725:* Mikor mi formáb(an) tőttèk kezeket réá azon széna fűre ...? [Hévíz NK; JHbT vk]. *1733:* az Németekkel bé járták az határt de Sohult az aszszony ... széna fűvén kivűl kedvek szerint való fűvet nem találtak az nemetek(ne)k [Erősd Hsz; BLt 7 Valentinus Bíbó (26) jb vall.]. *1750:* Balog János ... eő Exjának szèna fűit magáehoz szagatta [Mocs K; Ks 83 Csegezi T. Gergely lev.]. *1762:* mig az I Ő klme Szena fűvében gyujtott tűz ki nem ment az oldal se meg égve, se meg perselve éppen nem volt [Torda; TJkT V. 102]. *1801:* Széna fő vagyon mind a két fordulon 4,4 szekér szenára valók (!) [Vice SzD; SzConscr. külön mell.]. *1806:* Rab Kosztán Pap Demeterrel mint Nanássával el mentenek a' Babczai szena fűre egy Boszorkányos nezô Aszszonyhoz a' ki jó fizetest kérven biztatta Pap Demetert hogy kantzája haza kerűl [A.várca Sz; BfR 130/1 Izvóri Lup (46) col. vall.]. *1835:* A szena füveket irtani tisztogatni ne hogy a Cseplesz-bokrok el lepjék kőteleztetik ... az Arendator Őtsém [Sófva BN; Somb. II]. *1867 u.:* Vagyon égy nyil Szena fű ... Papi azt a falu kaszállya meg [Székes MT; MMatr. 285].

Hn. *1578/XVII. sz. köz.:* az szena fw szeliben (sz) [Kide K; BHn. 86]. *1598/1759:* az Eszkén valo Széna fű [M.palatka K]. *1616:* az Kws szena fűbe (k) [Szentmárton Cs]. *1626:* az falu szena fv ozlo Nylaban (sz) [Székelyvaja MT]. *1639:* az Pap széna füve felett biro fogásánál (k) [M.köblös SzD; DHn 47]. *1644:* Az nagy Szilos allat a szena fuen allol (sz) [Káptalan AF]. *1655:* Az Niágul széna fűvénél (sz) [Héjjasfva NK]. *1667:* az kerek szena Fűb(en) valo Parlag [Imecsfva Hsz]. *1671:* le a Fazakas Széna fűviig [M.fráta K]. *1674:* mezőn valo bőlyken vizen levő molnárnál valo széna fű helyinek az felső vegib(en) (k) [Alfalu Cs]. *1682:* A' Széna fű Erdeje alatt (irt) [Galac BN]. *1688:* az Pap szenafűve mellet [Oroszfája K]. *1693:* az Széna fű alatt (sz) [Harangláb KK]. *1716:* Az Széna fűben az árok vegin (k) [Doboka SzD; DHn 10]. *1717:* az Falu Széna füve mellet (sz) [Gyulatelke K]. *1722:* Az Ördögek Szena füve mellet (sz) [Csomakőrös Hsz]. *1722 k.:* Az also Szena fűben edgy Ret vagyon [Ercse MT; GörgJk 159]. *1732:* a' Széna fű Torokban mégjen véggel [Feketelak SzD]. *1737:* a' Falu Széna füve [Nagyercse MT]. *1739:* Eger kert nevű széna fűvin [Kilyén Hsz]. *1740:* az Kús ret béli Szena Fű (k) [Szentimre Cs]. *1743:* az Ecclesi szena fue [Uzon Hsz; Kp I. 148]. *1754:* A' Kerek Szénafűben (k) [Galambod MT]. *1758:* A széna fűb(en) (k) [Egrespatak Sz]. *1758/1798:* A Verőfényen a' Széna fűre menő utak kőzőtt (sz) [Szentbenedek AF]. *1759:* A Cséljében ... István orotása nevű széna fű [Etéd U]. *1775:* Az Szena fű Farkában (sz) [M.herepe AF]. *1776:* az Nagy Széna fűb(en) [Sámson Sz]. *1778:* A' Széna fű alatt (k) [M.ózd AF]. *1797:* A ki járo Széna Fűben (k) [Tarcsafva U]. *1801:* A' Szénafű árkánál (sz) [Kendilóna SzD]. *1807:* a Tanorokbali széna fű [Kissolymos U; Márkos lev.]. *1825:* a Szena fű verőfényin (sz) [Nagymoha NK]. *1828:* A' Szénafüvekbe (k) [Mikefva KK]. *1844:* felső Szénafűben (k) [Komjátszeg TA]. *1849:* Lűgeti Szenafű [Vasassztegyed SzD]. *1867:* A széna füven (k) [M.bükkös AF].

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Szk: ~ *látni.* *1587:* 4 die (Aprilis) Kwltek eó kegmeok az vraimmal feleki zenafw latnj es az Erdeo latnj keolteottem —/10 [Kv; Szám. 3/XXX. 13 Seres István sp kezével] ✳ ~ *látogatni.* *1587:* Ciszar Thamas ket lovan voltanak Cosma balint es Katonaj mihalj az szena fuek latogatnj fiszette(m) —/25 [Kv; i.h. 3/XXX. 58 ua-nak a kezével] ✳ *szénafüvet tisztít.* *1840:* Széna fűvet tisztitott[a] [Hodák MT; Born. G. XXIV. — [a]Három jb] ✳ *allodiális ~.* *1741:* vagjan ... eő

Nságának egj jó Darab Allogíalis (!) széna fűve vagyis Rettye [Mezőrücs TA; Ks 14. XXXII. 3] ✳ *éli a szénafüvet. 1597:* Mind eggyt eltwk faluul az eleótt azt a' szena fiüet [UszT 12/90] ✳ *fél járdásnyi ~. 1776:* Vagjon edgy Fél Járdásnyi Széna fü, Vagj is Rétetske [Hosszúpatak KK; Mk Ugron lev. Péter Puska (73) jb vall.] ✳ *gyümölcsös ~. 1714:* Ezen Tanoroknak az felsö reszeben küpü kut mellet egy darab gyümölczös szena fü [Lengyelfva U; EHA] ✳ *közönséges ~. 1754:* a Lándor nevezetü Heljben Falu közönséges Széna füviből [Hari AF; EHA]. *1784:* A' Falu közőnséges széna fűvében, mely kinek kinek Esztendőnként nyil vonás szerent szokott obvenialni [Diós K; EHA].

szénafűbeli, szénarétbeli; de fîneaţă; auf/von der Heuwiese. *1583:* Az melly Zenafwekbely Nylakfeleol, az per wolt keozteok Azokat Almady Gaspar wram my Eleottunk megh Bochiata hogy az Regy Mood zerint Ilhesse orros Kelemen [M.palatka K; JHbK IX. 21]. *1702:* Kilyeni Réten Szilbéli Széna fűbéli resz [Kilyén Hsz; EHA]. *1717:* Az szena fübeli Kapolnai Nyil, es az Heder fai retben levő kaszalo, juta mind ketten eo kglmek(ne)k egy aranyu osztasra [DobLev. I/108]. *1737:* A Kis Szénafübeli Zab Föld [Nagyida K; EHA]. *1784:* Árkosi gyalog katona Göntz Jakab provocálá a hütösök törvényire huszár Barabás Mihályt ily okon, hogy egy darabocska bennvaló jószágot három darab szántóföldel együtt és valami szénafübéli részecskével, melyek a felesége, Nagj Zsuzsa vérségire valók, hogy azokot nem remittálta [Árkos Hsz; RSzF 237].

Hn. *1763:* a' Szénafübeli Kaszálo észkos helly [Udvarfva MT; EHA]. *1773:* A' Szénafübeli Irotvány [Récekeresztúr SzD; EHA]. *1776:* Az szena Fübeli Labban (sz) [Nagyida K; EHA]. *1834:* a Szénafübéli nyílak végei szomszédságiban (sz) [Kolozskovácsi K; BHn 133]. *1843:* Szénafübeli fölső nagy tábla (k) [Csekelaka AF; EHA].

Szk: *közös ~. 1592:* Azert Euocaltwk az Jnctusokat ... hogy ez jelen valo 1592 esztendeobe(n) Z Birtalan Apostol nap tawat mentenek az Z. kiralj hatarba(n) Aklos neuw helyben valo keozeos zena fwueonkre szenankra es ell hoztak [UszT]. *1733:* Kaszalo Rett pedig minden Haz utan negy negy nyil vagyon, az Szomszedcságit pedig nem monthattyuk meg, mivel közös Szena fűűnk lévén minden esztendőb(en) fel oszlik és az melyik egyezer jő madczor nem az jő [Kincses KK; SLt 8. K. 5] ✳ *örökös ~. 1727:* A Paraszt Fundusok után ninczen más őrőkős Széna fü hanem az Falunak levén közönséges bőv Szena fűvei, mikor abban osztnak, nemellyek a' Szegényebbek közzül, kettő, három áll egy rudra, a' Gazdagjabbak közzül penig edgyes két, harom rudott kaszáll [Mezőcsán TA; Ks 15. XLIX. 5] ✳ *papi ~. 1819:* a Papi Szénafü[a] a Botsárd felé menö ut [M.bece AF; EHA. — [a]Határa]. *1827:* A' kaszálásért, gyűjtésért, és bé hordásért mint hogy a' Papi széna fűtől távol esik, és a sok járás által valo idő vesztegetés el hárintassék minden ember tartozik égj fél napi kézi munkát tenni [Visa K; SzConscr. külön mell.] ✳ *porondos ~. 1734:* égy darab porongyos széna fü [Köpec Hsz; Köpeci lev.] ✳ *tilalmas ~. 1600:* tudo(m) hogy az keórnióI ualo faluk mind eoriztek barmokat teólle ha be hajtottak mogjaual (!) keóttek kj onnat tilalmas szena fw volt [UszT 15/101] ✳ *uraság szénafüve. 1814:* az Uraság Széna füviben volt az Kender vetve, de kik nyőttik ... nem tudom [Buza SzD; LLt Csáky-per 131. L. 38] ✳ *úr szénafüve. 1751:* ide viszszá jötte(ne)k az Ur széna fűviben [Torda; CsS] ✳ *város szénafüve. 1737:* Posta Mester Vajda Kosztán Uram, eddig ő Kigjelmétől usuált Rósa hegj alatt lévő kaszálló fűvének eddig való terminussát nem observálvánn, által lèpett a Nms Város szénafüvéb(e) [Dés; Jk 482b]. *1851:* a' város szénafüvei közzül 6. senatorialis nyil egy kisded farak, és a nagy nyil 3. èvre ki adando [Kv; KvLt 2135] ✳ *zálogos ~. 1641:* Errejs rea köte magat Benkeő Gaspar, hogy ha jo Euicter ne(m) lehetne, arrol az megh Irt Zalagos szena fűről, az derek summaigh, mind pedigh eddigh az harmincz forintigh, akar mi neuel neuezet Jouajbol, Igazat vehessen, Rethy Istua(n) Vra(m) Eő kgme, auagj eő kgmek(ne)k posteritassi, minden teőrueni nelkűl, eze(n) leuelnek erejeuel [Altorja Hsz; Borb. I].

Ha. *1568:* zyna feweketh [Sajókeresztúr SzD; KJ]. *1590:* Zina föwem [UszT]. *1608:* szina feöben [i.h. 20/357]. *1677:* szina fwb(en) [Kide K; BHn 86]. *1679:* széna füek [Zágon Hsz; Barabás, SzO 382]. *1688:* szina fűek [Etéd U; NkF]. *1697:* Szena füe [Balavásár KK; SLt 15. A. 1]. *1706:* Széna füel [Kilyén Hsz; LLt]. *1722:* széna füvököt [Csíkszereda; SzO VII, 307]. *1750:* Széna Főe. széna fűek. Széna Füet [Etéd. U; NkF]. *1751:* szena füek [A.karácsonyfva MT; Told. 31]. *1758:* az Szina fü [Feketelak SzD; EHA] | szina füvek [Somlyó Sz; Conscr.]. *1787:* Szénafüken [Kisesküllő K; BHn 74].

szénafű-birtok szénarét-birtok; proprietate de fîneaţă; Besitzer einer Heuwiese. *1862:* A' kolosvári határon ... lévő 8. rud szénafü birtokom essék osztályon kivül Rosalia ... leányomnak [Kv; Végr.].

szénafű-étetés kaszálóbeli legeltetés; păşunatul la fînețe; Weiden und Füttern mit Heu. *1737:* Szénafü étetésről és annak hordásárol tartozék a Biro minden Esztendőben háromszor esketni [HSzj *örökfal* al.].

szénafűhely kaszálóhely; fîneaţă; Graseplatz, Stück einer Heuwiese. *1590:* Az zenafy helj ... vagio(n) az Medeseri hatarban Vduar helj zekben [Medesér U; EHA]. *1604:* Az szaldok szegnek az fel vegen Vagio(n) az Leöuetej Bence Andrasnak egy kis zenafy helye [UszT 18/106 Franciscus kouachj de S.Marto(n) (75) pp vall.]. *1607:* Giorgi Andras adot uala egj darab Zena fw helliet Becz Imreh uramnak feje ualtsagaba mikor az Bekes hadaba ment uolt [BLt 3 Peter Janos pp de Zent Simon[a] vall. — [a]Cs]. *1698:* egy daraboczká szená fü helly [Bikfva Hsz; BLt]. *1725:* a' mint az előtt az Ólt(na)k edjik ága follyt erre az árok felé azon alól lévő darab Széna fü hellyb(en) a' követsesb(en) az Olt vize mellett ollyan bokor volt hogy az ember hasznát nem vehette [Hévíz NK; JHbT]. *1745:* adot nekem ... Somodban egy darab széna fu hellyet [Szentimre Cs; EHA]. *1746:* a Kiss Küküllöböl ki szakadott ez viznek a' hason fele ... Gróff Csáki Sigmondné Aszszonyom eő Nagjsága széna fűv hellyen jár [Ádámos KK; JHb XIX/6]. *1777:* egy darabocska Szena fü helyem [Szentkirály Cs; Hr 8/27]. *1792:* Legitimẽ Citaltatván Tks Csató Mihály vr(am) őreg embereit[a] ... ki mutaták előttűnk azon két darabban lévő széna fü bokros hellyeket, mellyeket az előtt Dobolyi Jósef vr(am) birt [Nagylak AF; DobLev. IV/693. — [a]Köv. a nevek fels.]. *1828:* Tessék ... az Urnak ... mind széna fühellyeknek mind a' Szánto földek(ne)k Zálágját a' Contractusok tartása szerént meg adni [Hsz; BLev.]. *1847:* meghatároztatott, hogy akárki a maga szénafühelyén marhát tanálna, addig elbocsátani nem tartozik, míg egy pengő forintokot a tulajdonos a marhájáért meg nem fizet [Zalán Hsz; RSzF 177]. — L. még RSzF 95, 103, 137–8, 201, 246.

szénafű-helyecske kaszálócska; fîneaţă mică; Graseplätzchen. *1648:* adának ... egi darab szena fv helieczket [Hatolyka Hsz; BálLt 1].

szénafű-kert kaszáló-kert; fîneaţă împrejmuită; Heuwiese. *1840:* Folyó 1840-ik esztendő július 19-ik napján közönséges falugyűlése tartatott, és ezen gyűlésünkben meghatároztatott az, hogy a Szénafű-kerten felül nem lészen szabad senkinek felmenni kaszálni mához egy hét előtt [Jenőfva Cs; RSzF 157].

szénafű-nyíl kaszáló-nyílföld; parcelă de fîneaţă; pfeilförmige Heuwiese. *1738:* Lemhényi István Atyánkfia ő kglme, a melly Házb(an) most lakik, azon Ház után való szenafű és egjéb nyilakat birja mind addig, mig azon Házban fog lakni [Dés; Jk 491a]. *1760:* ezen Kopacz Ret nevű hely ... határozodik meg egj ponkos borozda forma hellyel, melyen az felljűl rà jövő szena fü nyilak dölnek meg [Hsz; LLt].

szénafű-rész kaszálórész; parte de fîneaţă; Anteil an einer Heuwiese. *1840:* Ha a pásztorok a fenn írt módot s magok önkénti előttünk való lekötelezéseket nem teljesítenék, s ebbe kaszálásig hibáznának, azonnal azon hibájokért a megígyírt szénafűrésztől elmaradva nemes falunk hasznára fordíttassék [Taploca Cs; RSzF 201].

szénafű-részecske kaszálórészecske; părticică de fîneaţă; Heuwiesenparzelle. *1665:* ádá ... Damokos Mihály, al(ia)s Pal Mihaly, az ő reszit az malomhelybol ... mely malom hely, és szenafű reszeczke vagyon ... Jakab falvaban [Impérfva Cs; BCs].

szénafű-rét kaszálórét; fîneaţă; Heuwiese. *1639:* Az Uy to gattianal felliwl az vinczallo (!) patakia mellet ... szena fw ret vagion [Cege SzD; WassLt]. *1736:* Nagy laki[a] Határan attam eő Nganak égy Darab Széna Fü Rétet ... attam égy darab Török buza Földetis [JHb XXVIII/67. — [a]AF].

szénafű-szakasz kaszáló-rész/szakasz; parte de fîneaţă; Abschnitt einer Heuwiese. *1841:* Amely hiv teendő szolgálatjáért[a] ígyírtünk a nagy Rétbe az ásás mellett, attól a Retki korposa nevezetű szénafűtől kezdve napkeletnek ki a mező fele 35, az az harmincöt ölet szélességre, délre pedig ezen szénafűszakasz üdüttődik (!) meg az 1-ső kötél fűn, úgynevezett t(ano)rok rész nevezetű particulával egy mértékű hosszúságra, délre [Taploca Cs; RSzF 293. — [a]Sárosi György kovácsnak].

szénafű-tanrokhely bekerített kaszálóhely; fîneaţă împrejmuită; eingezäumte Heuwiese. *1760:* egy darab szena fü tanórok hellyet Kő ház kert nevezetű hellyen [Szentsimon Cs; EHA].

szénafű-tanorokkert bekerített kaszálókert; fîneaţă împrejmuită; umfriedener Heurasen, geschlossene Heuwiese. *1657:* ada ... ezeken küül egy szena fw tanorok kertet [Madaras Cs; LLt Fasc. 157].

szénafüvecske kaszálócska; fîneaţă mică; kleine Heuwiese. *1592:* egy kis szena fweczykeie vala ott fanczialy Leurinczynek [UszT]. *1600:* En mindenkor azt a darab zena fwwechket Fekete Balasekenak hallotta(m), en masenak ne(m) hallotta(m) [i.h. 15/87 Miklos Ferencz Kaidichfalui Lofeö ember vall.]. *1665:* ada ... az feljel mégh neuezet szena fűeczket [Impérfva Cs; BCs]. *1696:* Az Apro fün is van egy darab Szena Fuvecske [Szotyor Hsz; LLt]. *1716:* Vagyon a Határ vegb(en) ... más szena füvecskeis [Bürkös NK; TGsz 51]. *1723:* Bohus nevű szená füben valo darab szena füveczke [Mezősámsond MT; Berz. 5. 42. S. 35]. *1758:* Argyeus Veszelie ... azon Szénafüvetskéje ... Csáki rész Széna füvével ... vicinálodik [Mocs K; JHbK XL VII/18]. *1770:* adot volt kétt szena füecsket [Köpec Hsz; Köpeci lev.]. *1812:* Álapos (!) árkában egy széna füvetske [Bordos U; EHA].

Hn. *1730:* Az Szenafüvecskeben (sz) [M.décse SzD; EHA].

szénafű-vég kaszálóvég; capăt de fîneaţă; Heuwiesenendstück. *1757:* a Nyilak vagyis széna fü vegek szomszédságokban (k) [Csomortány Cs; EHA].

szénafűvelő kaszáló; fîneaţă; Heuwiese, Mähwiese; heuend. *1792:* Krájnyik uram ... melly legeltetőm volt felét ell vette, és fele Széna füvellőmet tavaly ell foglalta ... melly tűrhetettlenségek Mián kéntelenitettem Korcsomabéli Szolgálatomat el hadni [Szászváros; Ks 75. VIIIb. 141].

szénafüves I. *mn* szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *hely* kaszálóhely; fîneaţă; Heuwiese, mähbare Wiese. *1707:* Szállás Szenajaban ... az arok felől valo felen hoszszan alá jo darab bokros szenafües helj vagjon [Pálfva U; EHA].

Hn. *1819:* A Széna Füves helyben (k) [Csekelaka AF; EHA].

II. *fn* kaszáló; fîneaţă; Heuwiese. **Hn.** *1794:* a Medvés (n. Szénafüvesben) a kurta rétben [Tür AF; EHA].

szénafűvű kaszálóról való; de pe fînețe; gemäht, von der Heuwiese. *1814:* Vagyon a' Csürös kertbe három kalongya Szena füü Szena, egesz és egy felbe levő Széna füü kalongya [Mezősályi TA; RLt Rettegi Sámuel kúriája].

szénagaz szénatörmelék; resturi de fîn, ogrinji; etwa: Heurest, Heubruchstück. *1823–1830:* Székelyhídon valami csűrből vagy istállóból felkapart szénagazt tett volt fel a szekeres[a], melyből balhákkal úgy megtöltünk, hogy Margitán új változót kellett venni [FogE 268. — [a]A szekérre].

szén-ágyhely a kohóknál és a verőknél levő fakunyhó, amelyben a gazda a szenet és a szerszámait tartja; construcţie anexă de scînduri pe lîngă un cuptor de topit minereu în care se păstrează cantitatea necesară de cărbune şi unelte; Kohlenschuppen. *1758:* Rátz Jstán ... kért volt fel a' kettős kohoban a' viz felől valo kementzére az also kereken valo kohoban 2 napra, Negyven Forintokot ... Bartok Andrastol ... olyan Conditioval Hogy a' meg nevezet kohoban Életiig magais fuhasson mikor szűksége lészen, a' 2 nap koho (így!) penig, a szén Ágy Hely, a' kő Udvar, és a' Rósthely Bartok Andrásé legyen az exponált Negyven vonas Forintokért [Torockó; Bosla].

A jel-re vö. MTsz.

szénagyűjtés recoltarea/strîngerea fînului; Einbringung des Heues. *1586:* Az kazaltatas es Zena Gywtes hany forintba teolt fel zakasztwa megh Iria[a] [Kv; PolgK 21. — [a]Az

ispán]. *1593:* Menttûnk ky zena giûtteni volttanok az zena giûttek 120 ... 5 die Aûgûsti vegeztek el az zena gyûttest [Kv; Szám. 5/XXIII. 121–3 Caspar Schemel sp kezével]. *1599:* Esmet zena gyewteskor es kázálaskor weott egy véka kását d 50 [Kv; i.h. 8/VIII. 8 Val. Zigiartho isp.m. kezével]. *1756:* Széna gyűjtésre ... villával és Gereblyével két háztol vagy bordelytol egy egy jo dolog tehető embert ... suppeditalni tartoznak [Roskány H/Déva; Ks 101]. *1785:* ha tizenkét nap nem tart a Széna Gyüjtés kender nyövéssel potolyluk ki | Az Széna Gyüjtésben ugy tractaltatunk 's concurrálunk ezen a Részenis, a' mint meg mondottuk a Groff Torotzkai Sigmond Ur eö Nsága részire valo Embereiröl [Torockó; Thor.]. *1796:* Aratasra, Törökbuza kapállásra, Kaszállásra, Széna Gyüjtésre, és Szöllö mívelèsre Mlgos Groff Wass Dániel Ur kész pénzt nem költött, mint hogy usorássaiis voltanak [Szentgotthárd SzD; WassLt]. *1851:* széna gyűjtésen gyűjtöttem, Buza hordáskor kévét hántam fel, s ezeket más Gazdák is meg tészik ... ez által cseléd dolgos serkentödik [Nagylak AF; DobLev. V/1322 Dobolyi Bálint ut.].

szénagyűjtő 1. szénabetakarító; persoană care lucrează la strînsul fînului; Heueinbringer, Heumacher. *1588:* Fizettem 12 Zenagiüteonek 1 p(ro) d. 10. Tezen f. 1 d. 13 [Kv; Szám. 4/V. 19 Gr. Veber sp kezével]. *1593:* Menttûnk ky zena giûtteny volttanok az zena giûttek 120 [Kv; i.h. 5/XXIII. 121–3 Caspar Schemel sp kezével]. *1600:* Huzon kétt Nap szamot atta(m) szena giwyteóknek, tezen f 2 d 64 [Kv; i.h. 9/XII. 73 Igyarto Simon isp.m. kezével]. *1796:* A' mezei takarodásra és egyéb munkárai (!) munkásokat kőnyű kapni, mivel égy jo aratonak fél márjást, három tzipot, égy málé kapásnak és Széna Gyűjtőnek maga kenyerén égy égy petákot ... szoktak fizetni [Méhes TA; WassLt].

2. *~ben volt* szénát gyűjteni volt; a fost la strînsul fînului; beim Einbringen von Heu gewesen. *1824:* edgy Zsellérjénével Széna gyüjtöben voltunk [M.légen K; KLev. 9].

szénahányó 1. szénahányásra szolgáló; care serveşte la aruncatul fînului în ...; Einwurf für Futterheu, ... für Heueinwurf. **Szk:** *~ ablak* az istálló bejárata fölötti ablak a takarmány feldobálására. *1727:* Ezen hoszszu Istállonak közönségesen vadnak 24 ~ Huszon negy fiok tölgy fa gerendai és három széna hányo ablakai [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI. 13. 12] ✳ *~ ajtó* istállóra nyíló padlásajtó a napi takarmány ledobására. *1676:* Az jstallo felett vagyon kett szena hányo aytois [A.szombatfva F; UF II, 760] ✳ *~ hely* szénabedobó nyílás (az istálló tetőzetén). *1681:* Istállok Sindelyezesin levő Széna hanyo hely Nro 2 [Vh; VhU 504].

2. *~ vasvilla* furcă folosită la aruncatul fînului; Heugabel. *1693:* Boriczanak. Egy Szena hanyo öreg vas villa[a] [Ne; DobLev. I/38. 9. — [a]Fels-ból kiemelve].

szénahely kaszáló; fîneaţă; Heuwiese. *1589 k.:* az Zaldokban attak kett kalongiara valo zena heliet [Szu; UszT]. *1679/1681:* in tempore be hordatván à Takarmánt az Asztagokat megh fedesse, kàrtol oltalmazza; hasonlo keppe(n) à szénanak takaritásab(an) is azo(n)t cselekedgyék; à szena helyeket jol megh nizze, kaszálatlanul egyetis ne hadgyo(n) [Vh; VhU 669]. *1776:* ezen szena helyeket a tserna vize majd minden esztendőben meg iszapolya [Bujtur H; Szer.]. *1777:* Szakasztott a falu a maga közönséges hellyéből egy szekérre való szénahelyet a pásztoroknak [Zalán Hsz; RSzF 190]. *1803:* Ezen pásztoroknak a Communitás szénahelyet is ada, az Havas láb sorkát [M.hermány U; i.h. 193]. *1810:* ottan vagyon, Nagyobbatska kiterjedésü széna helly [Kv; Ks 89]. *1820:* hány véka féréjü Szánto Földei és hány Szekér Szenát termő Széna hellyei [Magyarós U; MvÁLt Usz-i úrbéri összeírások].

szénahordás szénabetakarítás; recoltatul fînului; Heuen, Einbringen von Heu. *1586:* Az Szena Hordasrol, 8 Septem: Jeottenek az olahok tiszen hatod napeg hordottak ... Ket ket penszes Bort hozattam nekiek ... borra keolt raiok f 3/50 [Kv; Szám. 3/XXIV. 35]. *1590:* Zena hordaskoron veottem hagymat ... d. 20 [Kv; i.h. 4/XXI. 30 Kis István sp kezével]. *1594:* Vrûnk Itt letebe Az Zena hordass vrûnk zalasara[a] [Kv; i.h. 6/VIII. 113 Caspar Semel sp kezével. — [a]Köv. a fels.]. *1647:* Veres Janos ... Azt igirte hogy maga erejével szekerevel nyolcz ökerrel egy hetigh szant ugarat ugyan egy hetig öszel kever, Azon kivül egy egy hetet buza hordason szena hordason örömest szolgal [Tötör SzD; Ks 42. G]. *1680:* Az Retrűl valo szena hordas [Dés; Jk]. *XVIII. sz. köz.:* Széna takarásban és hordásban két két nap kalákába Segittsen [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 152].

szénahordó I. 1. *mn* szénabetakarító; care lucrează la căratul fînului; Einbringer von Heu, Heuer. *1592:* Az Zena hordo Embereknek attunk kett veder borth f .../48 [A.füle TA/Kv; Szám. 5/XII. 10]. *1621:* Zena es fa hordo zekeresek(ne)k atta(m) hust 4 [Kv; i.h. 15b/XI. 152].

Szk: *~ kaláka. 1841:* Junius, es Julius Holnapjában, a Czípo, és Intervenitus Listák Szerént, föként a Széna, és buza hordo kalákának ment el 2 v(eder) Szin Bor [Pókafva AF; Born. O. IIf].

2. szénahordásra való; de/pentru cărat fînul; zum Heueinbringen, Heu-. **Szk:** *~ lajtorja. 1681:* Szekér szin ... Széna hordo hoszszu Lajtorja Par. Nro 2 [Hátszeg; VhU 601].

3. szénatakarításra használt; folosit în timpul căratului de fîn; zum Einbringen vom Heu (benützt). **Szk:** *~ út. 1665:* Ittem ugyan Szentgyörgy-hegy felett, az szénahordó út általmegyen rajta az tetőhöz [Kv; KvE 198 LJ].

4. a szénabetakarítás helyére von.; referitor la locul de recoltare a fînului; Platz/Feldstück/usw. der Heueinbringen betreffend. **Hn.** *1672:* az Széna hordo vegyben (k) [F.jára TA; EHA]. *1846:* szenahordo tetőn [Méra K; EHA].

II. *fn* szénabetakarító ember; persoană care lucrează la căratul fînului; Heueinbringer, Heuer. *1733:* a Déési Rethen lévő szena hozásnak tilalma, s büntetése effectumb(a) nem ment ... ez után ... minden Tizedből egj egj lovas Ember legjen kiis minden etczaka az Tizedessel ki menö 10:/10 Emberrel ki mennyen, az ott találtato szena hordoknak marhait be hajcsák [Dés; Jk 440b].

szénahozás szénabetakarítás; căratul fînului; Einbringen von Heu. *1733:* a Déési Rethen lévő szena hozásnak tilalma, s büntetése effectumb(a) nem ment [Dés; Jk 440b]. *1824:* Szilágyi András homlitat széna hozássért — 10 gödret pénzért homlitat 16 gödret ujra pénzért 22 gödret [Kv; Pk 5].

szénahozattatás szénabetakaríttatás; căratul fînului; Zubringen/Beschaffung von Heu. *1590:* Gardinal Loainak Zena hozatatasra Varga Jacab egy hozas zenat d. 6. Chyette Mate egy hozás d. 6. Jgiarto Janos egy hozas d. 6 [Kv; Szám. 4/XXI. 77 Kis István sp kezével].

szénahozó szénabetakarító; persoană care lucrează la căratul fînului; Zubringer von Heu. *1717:* Tudom, hogy kénszeritette Dobai Péter ur(am) az Falut és az Harangot félre is vertük, 's ki mentűnk az Széna hozókra [M.köblös SzD; RLt Nagy Vantsa (60) jb vall.].

szénahullás lehullott széna; fîn căzut (de pe căruță); Abfallheu. *1590:* Sikej Embertól vettem vala zena fiueth, oda menek az zena fibe Az vaghasi hatarba, latek valamj zene húlast az giepinel [UszT].

szénairtovány irtványkaszáló; loc/teren defrişat folosit ca fîneață; Lichtung als Heuwiese. *1748:* A Kutsuán Illye Sessioja utan Valo széna Irtovány [Kisesküllő K; Somb.].

szénaízék szénahulladék; resturi de fîn, ogrinji; Abfallheu, Heuabfall. *1768:* azon Viradora ... egy Sák Szép tiszta Buza el veszet ... s Pétrucza Ignátnál ... tanáltatott meg, a Pajta melet Széna izekkel bè volt takarva [Rogna SzD; Ks 25. III. 68].

szénakalangya szénaboglya; claie de fîn; Heuschober. *1568:* Valentinus Tiuadar, iur(atus) fassus e(st) Q(u)od cum prope piscinam Ladislai Kalmar esset, vidit quosdam volahos, pakular vocatos, de feyerd venire, Et illos volahos Jnterrogauit filius, Joannis Markos, Cur isti oues in terra ciuitatis pascuuntúr, illi aut(em) Responderúnt, Cur non pascerem(us) Nos, Si oues Michaelis Gulay (!) per totam hyeme(m) hic pascuierúnt, Jnte(r) zena kalongyak kozọt [Kv; TJk III/1. 183]. *1589:* Vagion ... Az haznalis Zena kalongia 6 [Kv; Szám. 4/XII. 21]. *1604:* Kws Soljmossi marossi Balas zabaditotta magat az zena kalongia el hozasaban [UszT 18/149]. *1681:* Szena Kalongia vagio(n) őt az Csűrós kertben de megh az Czika kaszalatlan vagion [Gálfva KK; Törzs. Réthi János kezével]. *1747:* A Lunkában Találtatik Szena Kalongya Numero 5. Ittem Sarja Kalongyácska Nro 1 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb]. *1756:* a Nádosi Hataron vagjon széna kalangja Numero 2 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35]. *1764:* ennek előtte égy néhány Esztendőkkel a' Mezőn a' Széna — kalangyájáb(an) Czégér Ferentznek találtak a' Falusi Eskűttek egy vagy két kalangya buzát bé rakva Szénáb(a) [Buza SzD; JHb IV/13]. *1769:* házoktol távolotska széna kalangyái voltak [Bukuresd H; Ks]. *1819:* az aszszony egyszeribe hajamba tsipeszkedék, én mejbe taszitván magamtol, egy széna kalangyáig seggeltem [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

szénakár szénabeli kár/károsodás; pagubă produsă în fîn; Heuausfall, Schaden an Heu. *1762:* az mi széna kár eset, a Nagj Jeges nevű szénafűvib(en) ugy az Király rétibenis, melyet az ménes, és az Uy Thordai Csorda consumálta(na)k, az akkori árrán, es nem drágább(an) refundállyák [Torda; TJkT V. 100]. *1806:* Gyergyószárhegyi nobilis Páll Ferenc gyalog katona ökegyelme, ugyan szárhegyi providus Illyés József, ut actores, törvényben idézvén valami szénabéli károk arányt, mintegy három portio szénakárok arányt, mely a szárhegyi határból Erdő Szád nevezetű helységben a magok tulajdon helyekről, egymás vicinitásában Boldog Asszony-nap után veszett volt el, amint az actorok magik propositumaiból kitetszik (: mint felyebb :) [Szárhegy Cs; RSzF 263]. *1812:* az tzarkot le tapodván Zdreilla szénáját az marhák el gazlották, mely széna kár meg fordítására magokot ajánlották [Petrilla H; JF 36 Prot. 27]. *1837:* A Gujabeli Marhak által tett széna, Sarju, és törökbuza kárra nézvén Dregan Vonutz azt reflectálja, hogy a Marhákat meg kell vala kötni, és en réám ugy betsültet [Dés; DLt 332. 5].

szénakárosodás szénakár; pagubă produsă în fîn; Heuausfall, Schaden an Heu. *1831:* A Vintzellereknek praetendált szena és tőrokbuza karosodásaikat ... miért nem fizethettem ki mar ezelőtt meg vallottam [Dés; DLt 332. 23].

szénakaszáló-rét szénarét; fîneață; Heuwiese. *1756:* a' szena Kaszálo Retben szegtenek fel ez előtt egy néhany Esztendőkkel Török buzának egy darab kaszálo helyet [Aldoboly Hsz; LLt].

szénakaszáltatás szénalekaszáltatás; cosit; Mähen-/Heuenlassen. *1590:* Az Zena kazaltatashoz kezdettem 14 Juny es kazaltattam 50 Vitorna zenath, Vitornajat kazaltak 32 penzerth, melj teze(n) fl. 16 [Kv; Szám. 4/XIX. 18].

szénakaszás kaszáló ember; cosaș; Heumäher. *1687:* Az Tiszta Zab 9710 czipokat, nem az idegen mester emberekre ... Erogalta. Hanem ... nyarat Szaka Széna Sarja kaszásokra, gyűjtőkre, buglyálokra, Buza zab aratokra s, egyéb efele munkasokra kiknek Tiszta Zab czipot Szoktanak adnia [Máramarossziget; Törzs].

szénakazal stog de fîn; Heuschober, Heufeimen. *1573:* Fabian Zeoch Mate Zolgaia Azt vallia, hogi ... az twz eleh ment az zeowenyen es vgi akadot az Zena kazalba onnat az chwrbe [Kv; TJk III/3. 189]. *1648:* Az fogarasi szenas kertben tavalyi szena kazal vagyon no. 1 ... Az szombatfalui czür kertben tavalyi szena kazal vagyon no. 2 [Fog.; UF I, 914].

szénakert szénáskert; fîneață împrejmuită; Heugarten. *1583:* az varos zena kerthinek Seowennye el romlot, Azert Az Espanoknak legie(n) gongiok az Seowennek meg Epittesere [Kv; TanJk V/3. 273b]. *1687:* Solyom keő nevü helyben az erdőb(en) az hun másnak senkinekis nincsen vagyon edgy szena kert Facit currus Foenni nro 7 [O.gyerőmonostor K; WH].

Hn. *1720:* Az Szena kertben (ke) [Kide K; BHn 88]. *1773:* A széne (!) kerten alol (sz) [Albis Hsz; EHA] | Az szena kert hagojában (sz) [Medesér U; EHA]. *1840:* A' Széna Kertbe (sz) | a Széna kertre járo uttzába (telek) [Krasznahorvát Sz; EHA]. *1854:* A' felső falun kívűl a' szénakert (k) [M.kecel Sz; EHA].

széna-konzervatórium szénaszárító; uscător de fîn; Heubelüfter, Platz für Heudörren. *1789:* Egy kisded Széna Conservatorium [Mv; ConscrAp. 18].

szénakóst szénatakarmány; fîn; Heufutter, Futterheu. *1785:* ha széna kostot atta(na)k Marháinknak ... az árátt megvétette [M.bikal K; KLev. 9].

szénakötő-rúd szénanyomó rúd; par de legat fînul la căruță; Heubaum/Stange. *1849:* Egy széna kötő rud fenyő fábol valo [Somkerék SzD; Ks 73/55].

szénakurrus (vhány) szénásszekérnyi; de un anumit număr de căruțe; Heuwagen, Heufuhr (als Maßeinheit). *1664:*

mind ezeken[a] jo fű termesnek idejen megh terem szena currus nr. 326 [Porumbák F; UF II, 291. — [a]Az előzőleg felsorolt határrészeken].

szénalátogatás széna-(meg)szemlélés/tekintés; inspectarea fînului; Wiesenbeschau. *1586:* 20 Septemb: az varos retire hogj meg giogwlok vala kwldeót biro Vram az zena latogatasra hat low kochin mentem ala —/25 [Kv; Szám. 3/XXIV. 50].

széna-lehányó istállóra nyiló padlásajtó (a napi takarmány ledobására); uşă/deschizătură prin care se poate arunce fînul în grajd; Futter-/Heueinwurföffnung, Falltür für Heu. *1850:* A Lovak Istáloja ... vagyon benne egy széna le hányo deszkabol készitve [Gyéressztkirály TA; DE 5].

széna-lerakás széna-lerakodás; descărcatul fînului; Heuabladen, Abladen des Heus. *1843:* mig a' Czigányok kikérdeződtek, az idő el telvén, ugy dél utánra marad a' Széna lerakás [Bágyon TA; KLev.].

szénalopás furtul fînului; Stehlen von Heu, Heudiebstahl. *1773:* (A szekeresek) Szena Lopásba elegyitettek magokat, mellyért a szekeresek minnyájan meg csapattattak [M.léta TA; JHb II/3].

szénalopó szénatolvaj; hoţ de fîn; Heudieb. *1591:* monda ... Marthon halgas te zena lopo, mert en Adam megh az birsagatis zegjent vallasz vala [UszT]. *1689:* tsak aszt mondott(am) az Inek mivel enghem zenalopo(na)k mondott hogi lopobb nálamnál mert Juhos Geőrgi Cserghettyüjét el lopta volt [Kv; TJk 13. 390].

szénamagazínum szénakészlet; stoc (depozitat) de fîn; Heuvorrat. *1764:* Nagy híre vagyon, hogy a horvátság rebellált. Mi légyen az oka, nem tudom, de irtóztató nagy széna- és zabmagazinumot akarnak gyüjteni [RettE 164].

szénamező szénarét; fîneaţă; Heuwiese. *1590:* Az Zent Imrehi Szena mezeott az Zent Imrehieknek kinek kinek Nylaba(n) hagia az varos miel hogy eok Nyloknak mo(n)ttak Eoseokteol maratnak [UszT]. *1604:* Kerezturfalwi nogi Istvannę borbarazonj zabaditata magat Kis galambfalvi hatarban, zena mezeoben walo Zenanak fel takarasaban ... Törwi(n)re ön karara [i.h. 18/149]. *1606:* Kovacz Janos Swkey Nemes Ember ... vallia, mikor az Azo(n) Elj vezteotte Az vneot ... Ala mene(n)k az kis Galo(m)falvj Hatarra Zena mezeore mas neve(n) Zaz megenekis hyiak oda keoveteok Az niomat [i.h. 20/303]. *1622:* Szena Meszeő labian vagio(n) egi Reteczke [Felőr SzD; SzJk 14]. *1837:* (az) ut ... kezd megint lankásan hágni ugyan csak hápa hupás helyen a' Széna Mezőben [MvLev. Utak, hidak cs. 5].

Hn. *1643/1770 k.:* est in extremitate Széna Meszeő [Csicsókeresztúr SzD; EHA]. *1700/XVIII. sz.:* A Széna mezőben egy Tanorok (k) [M.felek U; EHA]. *1753:* Széna mező tetején (sz, k) [M.décse SzD; BMúz.]. *1754:* A' Széna mezőnn (sz) [Erdőcsinád MT; EHA]. *1795:* Az oszlo Nyilakban a Széna mezon (k) | A Széna mezőn az Oszlo nyil kőzőt (k) [Harasztkerék MT; EHA]. *1803:* A Felső, alias Szenmezö [Váralmás K; KHn 313].

szénamurva szénatörmelék; scuturătură de fîn; Bruchheu. *1721:* Szempeteri tarka Gyermek lo fél ülő (!) felől valo élső és hatulso labat nagyon santitya ide ugy hoztak az olta mosatom az labait par lugal szina murvat is főzéték tőbi (!) Sem nyavalyajok nincsen [Szentpál K; TKl Mihály Deák lev.]. *1807:* Egy kisded ... hitván Kantza Ló ... fogai hijánossága miatt a' szalmát és szénát nem eheti, a' széna murva és Abrak ha eleibe tétetnek dőrmétseli [DLt 856 nyomt. kl]. *1823–1830:* Akartam volna, hogy az udvarom gyepes legyen, azért azt felkapáltattam, a faluból hordott szénamurvával bevetettem [FogE 284].

szénamurvás szénatörmelékes; acoperit cu scuturătură de fîn; voller Bruchheu. *1805:* a' keresett Hordo bor ... akkor is vizes és széna murvás volt [Mv; Told. 35a].

szénanyíl kaszálónyíl; parcelă de fîneaţă; schmale Heuwiese, Wiesenstreiten. *1635 k./1687 k.:* Fel forduloban vagyon édgy kis széna nyil [Udvarfva MT; MMatr. 426].

szénaosztató szénaporcióztató; persoană care dispune de împărţirea raţiilor de fîn; Verteiler von Futter-/Heuportionen (als Beamter). *1710 k.:* A mü lovaink sok másokéhoz képest jóllaktak, szénát jó reggel, délben, este s éjfélkor egy-egy kis markocskával adtak nékik, magam voltam a szénaosztató [BÖn. 564].

szénaosztó szénaporciózó; persoană însărcinată cu distribuirea raţiilor de fîn; Futter-/Heuverteiler. *1710:* az oláhot ... a fejedelem udvarában szénaosztónak constituálák [CsH 193].

szénaőrző szénacsősz/őr; paznic la fîn; Wiesenwächter. *1588:* 30 July Azon Zena Eorzeonek attam Masfel kynyeret hwsra d. 6 [Kv; Szám. IV/1. 60–1].

szénapénz szénára való pénzjárandóság/fizetség; bani pentru fîn; Futtergeld. *1619:* Minthogy szénapénzemet ez esztendőn csak egyet sem adtak, azt is azelőtt kétszer parancsolta meg az tefterdárnak, hogy megadja [BTN[2] 243–4].

szénaperceptor szénabegyűjtő; persoană însărcinată cu colectarea fînului; Heuperzeptor, Heueinnehmer. *1689:* Az Ur Fő Commissarius Betlen Gergely Ura(m) eo Kegyelme dispositiojabul es parancsolatyabul, Vettem es percipialta(m), ura(m) ő kegyelme szamara Fejer Vár megyenek also Járásabul Nagy Enyedi Csucsi János szena perceptor uramtol az ő Felsege Vitezi szamokra fel vetett szena árrát fl: 800//-idest nyolcz száz magyar forintokat [Sv; Törzs. Stenczel András lev.].

szénapiac szénavásártér; piaţă de fîn; Heumarkt. *1851:* Széna és Szén piatz ugy a csebresek a' Veres kutnál [Dés; EHA].

szénaporció szénaadag; porţie de fîn; Heuportion, Futteration. *1787:* a' Falusi Biro ... ha maga Házánál ollyas jo hellye lenne tehát ottan conservaltassék a' Natura; ha pedig ollyas hellye nem lenne ... tehát egy Magazinumnak valo épületet kelletik tsinálni a' hol Buza, Zab conservaltassék ... Ezen Falusi Magazinum mennyisége a' Falu Libellusába bé irattassék és a' midőn Katonaság, vagy a' Ns V(á)r(me)gye számára széna, Zab Portio, és kenyér adattatik ide connotáltassék, és Quietaltassék [Torockó; TLev. 3/2. 2b–3a].

szénarakás szénaboglya; claie de fîn; Heuhaufen, Heuschober. *1575:* vagion Nagi panazolkodas az Bwza vetesben zena fwben valo zena rakasokban Mynemw Nagy kart tetetnek az Jwhokal [Kv; TanJk V/3. 109b].

szénarend lekaszált fűnek a sora; polog (de iarbă cosită); Mahd, Schwaden. *1778:* Udvari koltsárságomban ... magam is gyűjtöttem a' rajta lévő Széna rendet [Mezőméhes TA; WassLt].

szénarét kaszáló; fîneaţă; Heuwiese. *1568:* Zahoryan Kozta, iur(atus) fassus est, Hogy az mely zena Reteth Pasco demeter bir En tǫlem valtotta meg, 14 forinton, merth atytyoktul Maradoth volt, es ver volt benne [Kv; TJk III/1. 180]. *1584:* az ... Zina Rytbwl ez w rizek ky Jart [Torda; DLt 212]. *1602:* ha kj foldes vru(n)k lenne ez szena Retet el venne ... Ferencz kouacztol, illj ok alatt attuk nekj ... hogj my rajtunk falujul semmit ne kereskedhessek [Vaja MT; Törzs]. *1649:* Az horgas szánto feőldek keozött vagyo(n) mind két feleől a' falu szena retje vagyo(n) [Szeszárma SzD; EHA]. *1679:* az Ecclesia szena reti [Visa K; EHA]. *1692:* Az Almás pataka mellett ... egy széna rét [A.jára TA; EHA]. *1716:* Valya Csori nevű helyben egy darab Szena rett, mellyett az előtteni időkben az Csulai és Zejk Familia ruddal szoktak volt fel osztani haramlodvan Csulay reszre kétt resz ezen Csulai ket resz facit Cur. 8 [Grid H; BfN 92/4 Naláczi Lajos kúria-leír.]. *1757:* vagynak Szina Rétek, hány Szekér Szinát termők [Somlyó Sz; Conscr.]. *1760:* Sárpataki Ur ... Málomban is ugy hallottam, hógy meg fűvűl vett volna magának egy darab Széna Rétet [Bethlen SzD; BK. Kodo Kosztán (22) jb vall.]. *1769:* Bírt még négy hold Széjna (!) rétet [Ne; DobLev. II/413. 3b]. *1814:* a Tok között lévő Széna Réttyeket ... a víz el borította [Alvinc AF; EHA]. *1851:* Ezen contractusba meg nevezet Széna Reten lévő két rendbelí Pénz adásakat F Sinfalván residealo Csongvai Sámuel ki fizette légyen ... Nejével Kardas Agnessel edgyűtt [Asz; Borb.]. — L. még BTN^2 420; GyU 73.

Hn. *1587:* Chykmantor fele walo zena retben (k) [Nagykend KK; EHA]. *1661:* az Szena ret arkara jű vegel (sz) [Bádok K; BHn 23]. *1712:* Az Kűs Széna rétben (sz) [Gelence Hsz; EHA]. *1723:* az Széna rétekben egy rétecskét Szilos nevű helljb(en) (k) [Backamadaras MF; EHA]. *1729:* A szena ret szelyen (sz) [Árapatak Hsz; EHA]. *1731:* A Nagy Széna Rétb(en) (k) [Septér K; EHA]. *1772:* Széna Rétben (k) [Tusnád Cs; EHA]. *1773:* A Széna Réth n.h.-ben (sz) [Szárhegy Cs; EHA]. *1825:* Az Also Széna rétbenn (sz) [Szárazpatak Hsz; EHA].

Szk: *nemes ~. 1713:* elsőben is az urak nemes földeit ruddal fel meretvén nyil szerint el osztottunk (!), hasonlo keppen az Udvarház után jarando Nemes Szena reteket nyl szerint el osztottunk (!) es ki hataroztuk, ugj az majorság szölőt is [Orbó SzD; JHb XLI/2] ✳ *nyilas ~. 1738:* Salánki Jóseff atyánkfia ő kglme Emberei, a Nms város most el osztott nyilas széna Réttyét meg-kaszálák [Dés; Jk 500a] ✳ *tilalmasbeli ~. 1730:* Auditor ur(am) kérésére engedtetett ... Dioszegi Mihaly, és Kolosvari Daniel Atyánkfiai eő kglmeknek ... az Szamoson tul lévő mostani tilalmasbeli Szena Rettyekb(en) Lovaik(na)k Czőveken tartása [Dés; Jk 398a].

Ha. *1584:* zina Rytbwl. zyna Rittel [Torda; DLt 212]. *1597:* szina riti [Msz; BfR Lázár lev. 77/12]. *1608:* szina rith [Kalotasztkirály K; KHn 50]. *1687:* Az Szina ritben [Bádok K; BHn 23].

szénarét-csinálás kaszáló-létrehozás; defrişarea unui teren cu scopul de a face propriu pentru a fi folosit ca fîneaţă; Abscheidung einer Heuwiese. *1573:* ertik aztis eo k. Mynemew karok leottenek az Erdeobe. Az olahoknak Irtassa myat Azert ... biro vram ez Ieowendeo pentekre ala hywassa ... Es meg Tudakozwan eo k. ky adot legen hatalmot Neky az erdęnek Irtasara es Zena Ret chinalasra, Annak wtanna Mindeniktwl Retit ely foglalia varos zamara [Kv; TanJk V/3. 91b].

szénarétecske kaszálócska; fîneaţă mică; kleine Heuwiese. *1577:* vagyon ... ismett egy kis Zena retechyke [Mv; BálLt 79]. *1675:* vettem bizonyos summa pénzen ... egy darab szanto földet, es mellette egy kis szena retecsket ... örök árron megh hihatatlanol [Fog; Törzs. Fogarasi János portai posta a fej-hez]. *1713:* Vettem ... égy széna Rétecskét a melyen kétt szekér széna Terém rajta [F.gezés NK; JHb XXIV/14]. *1722:* az utrumb(an) fel tőtt darab széna rétecské(ne)k helljén ... ez előtt mintedgy 36 esztendővel a Maros vize fojt és rend szerint járt [Algyógy H; JHb XXXII/41]. *1723:* Ada ... egj darab ... széna rétecskét [Mikháza MT; Lok.]. *1725:* a Gőncz kuttyán fellyűl egy darab szena retecske [A.jára TA; EHA]. *1762:* Tudgya é a' Tanu ... sűrű erdőből ki irtott és pacifice birt Széna Rétetskét, azon ki irtott Hellyetske jutott é valamelly bizonyos Paraszt Ház-helly után, avagy nem? [Cege SzD; WassLt vk]. *1790:* házom után ... mind darab széna rétetskék, mint p(e)d(i)g osztot darab törökbuza földetskék is voltak [Déva; Ks 75. VIII. 154].

szénás I. *mn* **1.** szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *szekér szénás* szekérnyi szénát termő; care produce cam o căruţă de fîn; Heuwagen. *1793:* A' Nyiros tsorgojánál égy Szekér szénás rét [Torboszló MT; MMatr. 456].

Hn. *1694/1699:* Szénás verő fényb(en) vagyon két hold föld edgy barázdán [Tamásfva/Kispetri K; Törzs].

2. szénatartó; ogradă unde este depozitat fînul; Heuboden. *1763/1786:* a szénás ogradájban (!) levő égy Daniel Ház hely [Romlot Sz; BetLt 5 Miklos Péter (70) jb vall.].

3. *~ patul* kb. szénaszárító faalkotmány; pătul/pătuiac pentru fîn; Heulüftgestell (aus Holz). *1819:* Györgye Biro keresete fel vétetik Dán Biro ellen ... Egy 50 Ploszka szenás patul keresetében, meljet 100 Rfr után igért [H; JF 36 Prot. 16].

4. szénát birtokló; care dispune de fîn; heureich, viel Heu habend. *1714:* 4 jó Tehetős szénás Juhos Emberre répartiáltam ... Két Kazup szurkot, melyb(en) 40 kázuval vetettem [Szurdok Mm; TKl Zólyomi János Teleki Pálhoz].

5. szénarakó v. szénával kereskedő; persoană care încarcă fînul sau care face negoţ cu fînul; mit Heu handelnd. **Szn.** *1594:* Zenas Jstwan [Győrtelek Sz; UC 113/5. 45]. *1644:* Zenas Leorincz [Csépán BN; Erdélyi, NépdMond 7]. *1648:* Petrus Zenas [Alvinc AF; Szád.]. *1734:* Szénás Ferencz [Borb. II]. *1739:* Szénás Miklos [Kendilóna SzD; TKl].

II. *fn* szénatermő hely; fîneaţă; (viel) heuspendende Ort, etwas Heuland. **Hn.** *1659:* Szénásnál [TML I, 467]. *1714:* az Szenas Torkan alol (k) [Középlak K; KHn 294]. *1734:* Senas nevű mezőben [Tusnád Cs; EHA]. *1749:* a' Szénás terib(en) [Székásszabadja AF; EHA]. *1766 k.:* A' Szenas Eszkába (k) [Középlak K; KHn 297]. *1806:* a' Szénáson keresztül mentem le Sombor felé [uo.; EHA]. *1838:* A' Szénásba (sző) [Harasztos TA; EHA].

szénaság kaszáló, szénarét; fîneaţă; Heuwiese. *XVII. sz. köz.:* chieke faluan allol egi zenasagh uagion [BLt]. *1626:* egy darab zenasagot vet az eo Tanorokaban Fwrez Gaáltol [Ditró Cs; LLt 14. D]. *1693:* Menvén onnat az Fejér Patak Sarkára egészszen azon sarok marada a' Falu számára, Noha itten vagyon biradalma Kémenes Mártonnak, Szénasága Nagyobb Kémenes Benedek(ne)k és aszalások mások(na)k [Gyszm; CsÁLt Gyszm I/1]. *1789:* Nem sok üdő múlva azon szénaságnak vicinumjába taplocai Gergely Lőrinc lovas és Szabó János ductor ökegyelmek mint becsülők látták, hogy azon említett uraság helyin megkaszálható fű lett volna [Taploca Cs; RSzF 166].

Hn. *1605:* az Egres Pataka mellet valo Zenasagh ... neüü hely [Városfva U; EHA]. *1720:* az erdő alatt ... Sz: Margitt Kápolnáján felljűl a Szénasság kőzött (sz) [Szentimre Cs; EHA]. *1744:* harom Tanorok, Szénaság és Szépviz kert nevü hellységek körül láb kertek [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13]. *1773:* a Szénaság n.h.-ben a honcsokon kivül (sz) [Ditró Cs; EHA]. *XVIII. sz. v.:* Szénaságban égy Darab Cziheres [M.hermány U; EHA]. *1843:* a' Szénaság [Bágyon TA; EHA] | Szénaság nevü hely alyán [Kercsed TA; EHA].

szénáságy, szénásáj szénatermő völgy; fîneaţă situată într-o vale; heulieferndes Tal. **Hn. A.** *1678/1773:* A szenás agy Tava farkában (k) | A szenás agy terin [Mezőpanit MT; Told. Paniti conscr.]. *1699:* Az bűdős kútban az Szénás Ágjra menőben (k) [Marosveresmart TA]. *1736:* A hegyen belől a szénas ágyban a Verő fenyen (sz) [Visa K; BfN bonchidai cs.]. *1742:* Az Szénás agjban [Gerendkeresztúr TA; WLt]. *1748:* A Szénás Ágyban (sz) [Harasztkerék MT]. *1751:* A Szenás Agyban (sz) [Bonchida K; BfN]. *1754:* Az szénás ágj oldalán (sz) [Mezőmadaras MT]. *1763:* A' Szénás ágyban a Patak mellett (sz) [Gerendkeresztúr TA; WLt]. *1826:* A. Szénás ágy eszkába (sz) [Mezőmadaras MT]. *1833:* Szénás ágyban (sz) [M.péterlaka MT]. *1849 u.:* szénáságy (k) [Mezőpanit MT; Szentk.].

B. *1657:* Az szenas ayb(an) (sz) [M.fodorháza K; SLt HI. 38]. *1717:* Szénás állj (sz) [Visa K]. *1727:* In Valle Szenasáj territorio dicto (k) [Szék SzD]. *1747:* Szénás aj elött (sz) [uo.]. *1754:* A Szenas aly Fenikben (sz) [Vízszilvás SzD; Hatfaludy lt]. *1764:* A Szénás Álly hidja előtt (k) [Szövérd MT]. *1780:* A Szénás Ajba (sz) [Harasztkerék MT]. *1806:* Szénás Aj Lábba (sz) [Visa K]. *1856:* Szénásálj hídja elött (k) [Szövérd MT]. *1898:* Szénásálygarcsa [Szék SzD; SzDMon. VI, 424].

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

szénáshely kaszáló; fîneaţă; Heuwiese. *1816:* az árviz a' szénás hellyeket el iszópólta [Ádámos KK; Pk 5].

szénáskert bekerített kaszáló; fîneaţă împrejmuită; umfriedete Heuwiese. *1586:* Az Zenas kert heóz veottem egy fa lakatot —/5 [Kv; Szám. 3/XXIV. 18]. *1589:* 16 May Veottem ket zeker teouisset, eggiket az Jesuitak temeteo kertihez, az másikat az zenas kerthez d. 58 | 27 (Augusti) Az zenas kertnek zaaria hogi megh vezet volt, es Lakatos Moses megh czinalta, egi kolczotis hozzaia attam teolle d. 25 [Kv; i.h. 4/X. 18, 33]. *1590:* Valaztottak oly zakadek erdeo keresesere kibeol a' zenas kert meg Epwllieon, Kadar Mihalt, es Vegh Janost [Kv; TanJk I/1. 139]. *1593:* Maradek lazlo hozot ket zeker zinat az zinas kertbol [Kv; Szám. XXI/5. 113]. *1600:* Az Zenas kertt kapu ostoranak valo fat veottem d 25 [Kv; i.h. 9/XIII. 4 Damakos Máté isp.m. kezével]. *1681/1748:* a' Szenás kert ... jó lészás kertel van bé keritve, jo kötött Leveles Kapuja [Balázsfva AF; KvAKt Mss lat. 236]. *1699:* egi jo darab szenás kert ... jo szalma fődel alat satoros kertel bé keritve [Szentdemeter U; LLt Inv. 33]. *1817:* A Kivorán Onujjal valo kőz kert ... egyszersmind a Szénás Kertnekis oldala Délről A Szénás Kertnek nap nyugoti feneke ... 13 öles fedeles Támaszos [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 4–5]. *1851:* A' csűr megetti szénás kert — az ide béjáró gyalog kapu fenyő deszka, fa sarkokkal tölgyfa kapu féllel [Erdősztgyörgy MT; TSb 34]. — L. még UF II, 148.

Hn. *1654:* az szenas kertnelj [Mv; MvHn].

szénásmező kaszáló, szénarét; fîneaţă, Heuwiese. **Hn.** *1608:* az Zenas mezoben (sz) [Kozmás Cs; EHA]. *1635:* az Szenas mezöb(en) [Tusnád Cs; EHA]. *1693:* Szenás mezöb(en) (sz) [Énlaka U; EHA]. *1723:* Szénás mezö fejében (sz) [Derzs U; EHA]. *1759:* a Szénás Mezőb(en) ã Kis Mező Kertire járóban (sz) [Lázárfva Cs; EHA]. *1761:* Tusnad Szeretsegi Senas mezőben (sz) [Tusnád Cs; EHA].

szénásszekér căruţă (încărcată) cu fîn; Heuwagen. *1668:* ket üres szekér ott az uton az Mikola Ur(am) feőlde, és az kert keozeot él fér, de szénás szekér el nem fér [K; Ks 65. 43. 10]. *1764:* én bele dőjtőm a Kűs-pal szénás szekerit a Sarba, meg látom ki emeli ki [Uzon Hsz; Kp I. 218]. *1843:* a Bottyánék által fel fogot szekeret késérik a Szénás Szekérig [Bágyon TA; KLev.].

Sz. *1794:* ö kegyelmit-is jol meg tèpàsztàk hogy ollyan volt a' feje mint egy szénás szekér [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt].

szénás tanorok szénáskert; fîneaţă împrejmuită; umfriedete Mahd. *1820:* vagyon a Falu mellett egy szénás tonorog kőrűldes kőrűl sántzba véve [M.lapád AF; BLt].

Hn. *1757:* A Szénas Tanorokb(an) (k) [Taploca Cs; EHA].

szénás völgy szénatermő völgy; fîneaţă situată într-o vale; Wiesental, heubares Tal. **Hn.** *1576:* viam wlgo Zenaswelge wtha dictam [Középlak K; KHn 294]. *1723:* Szénás Vőlgyben vagyon két darab Széna fü [Kissolymos U]. *1740:* Szénás Völgyben (k) [Gyerővásárhely K]. *1745:* à melly széna fű vagyon ã Szènás völgy fejiben [Torda; TJkT II. 89]. *1758:* A' Szénás völgy torka előtt (k) [M.kiskapus K]. *1766:* A Szénás Völgyben (k) [Marosbogát TA]. *1787:* Szenás Völgy tetején (sz) [Jedd MT]. *1791:* Szénás Völgy bértzin (sz) [M.kiskapus K; KHn 171]. *1845:* Szénás Völgybe (sz) [Kissolymos U]. *1864:* Szénás volgy (r) [M.lóna K]. *1891:* Szénás v(ölgy) [M.kiskapus K; KHn 173].

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

szénaszedés szénagyűjtés; recoltatul fînului; Heuen, Heumachen. *1806:* széna szedés táján a' Butyka Hegyben kapálni voltam [Dés; DLt 82/1810].

szénatakarás szénabetakarítás; strînsul/recoltarea fînului; Heumachen, Einbringung von Heu. *1775:* Nyári Napokon ... Aratással és Széna takarással is szolgáltattyák őket közönségesen [Ludesd H; BK. Naláczi conscr. sub nr. 1020].

szénatakaró szénabetakarítás; strînsul fînului; Heumachen. *1759:* felesen jőttenek vólt ... ide a' Széna takaróbol [Hosszútelke AF; Kath.].

szénatakartatás szénabetakaríttatás; strînsul/recoltarea fînului; Heuenlassen. *1603:* kerik eò keget mint tizteletes vrunkat Bironkat hogy az Tellére valo zéna takartatashoz legyen zorgalmatos gondviselese [Kv; TanJk I/1. 459].

szénatanorok szénáskert; fîneaţă împrejmuită; umfriedete Mahd. *1773:* azon patak mikor megárad ... kinek széna tanorokját, kinek káposztás kertit el mossa [Vasláb Cs; LLt].

szénatartó I. *mn* **1.** szénatároló; în care se păstrează fînul; für (Lagerung von) Heu, Heu-. **Szk:** ~ *kamrácska. 1807:* édgy Szena tarto, és édgy Nyereg Szer szám tarto Kamrácska [Szentmargita SzD; Ks 76/56 Conscr. 7] ✳ ~ *ketrec. 1853:* Egy Szena tarto Ketretz bél Deszkákbol [Szentkatolna Hsz; HG. gr. Kemény Sámuel hagy.].

2. ~ *saroglya* rácsos szénaetető (istállóban); grătar la iesle; Heugitter, Futterschragen (im Stall). *1677:* Marhák istállói ... Vagyon az istállóban egy végig érő vállu és annak felette vagyon egy széna tartó saroglya [Madaras Cs; CsVh 52]. *1761:* a Lovak elott mindenikb(en) bükfábol faragott, és vájt vállu, széna tarto sorogjájával [Siménfva U; JHbK LXVIII/1. 38]. *1827:* A Zabola Válu felett az Istállo hoszszába vagyon igen derék Széna tarto Soroglya [Koronka MT; Told. 34]. *1850:* vagyon ... kètt jo széna tarto sorogja, kétt zablo váluk [Gyéressztkirály TA; DE 5].

II. *fn* szénatároló helyiség; construcţie în care se păstrează fînul; Heuschuppen. *1806:* Innen kivűl kerekedvén látok a széna tartott [Bodola Hsz; BLt]. *1820 k.:* Vagyon egy kőből rakatott 8. Lora valo Istállo ... két ajtaja közzül edgyik nyilik az Udvara, másik a széna tartora [Dés; RLt].

szénatermés recoltă de fîn; Heuernte, Heugewinn. *1767:* Ezen esztendőt Isten kegyelméből minden elszenvedhetetlen kár és nyavalya nélkül házamnépével együtt eltöltöttem, mely is a gabona- és szénatermésre nézve alkalmas volt [RettE 213]. *1779:* a mult Esztendei Enyedi fordulon kevés széna termesünk lévén rövid időn széna dolgából meg fogok szorulni [Ne; Told. 6]. *1796:* nyilvánságoson tudjuk, hogy ezen mi határunk minket igen gyakran meg szokot tsalni mind a Gabona mind pedig a széna termésben [Cikud TA; WassLt]. *1809:* A Böződi Processusba az őszi gabona termése ugy a széna és zab termés leg szükebbe volt, minthogy némely helyeken a Jégis okozta a terméketlenséget [Tarcsafva U; UszLt ComGub. 1614]. *1848:* Széna termésemet Esztendőnként ide hozattam Szabó Rácz Pál Dobolyi Bálinthoz [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1274 Szabo Rácz Pál Dobolyi Zsigmondhoz].

szénatermő pe care creşte iarbă pentru fîn; heubar, heubringend. **Szk:** ~ *hely. 1722:* ezen ... széna termő hellyet én is irtogattam Pristiny Péterrel edgyütt, mert ollyan gaz volt rajta hogy lovas ember is alig láttzott ki belőlle [Algyógy H; JHb XXXII/41]. *1742:* A Lovat ... mi sokkal nagyobb kőltséggel tartyuk mint más helységbéliek, mert Széna termő hellyünk nem lévén; vagy felette drágán vésszük a' Szénat [Torockó; TLev. 9/4. 2a]. *1801 k.:* Szena termő avagy Kaszalo Hellyek ... Mindeniket, maga a Pap tsináltatja fel a maga erején [Visa K; SzConscr.]. *1813:* az egész hely a Nagod legjobb Széna termő helye és nem igaz, a mint feladták, hogy az tsak bűrők és Hunyor termő hely volna [Perecsen Sz; IB. Botos Peter gr. Korda Annához]. *1818:* a' Juon Morus praedecessora irtott az Dán Morus helje oldalaban egy Darabotska oldalt mint egy 6 ploszka széna termő heljet [Petrilla H; JHb Prot. 25].

szénátlanság szénahiány; lipsă de fîn; (etwa:) Heunot, Futtermangel. *1716:* a Zab vètést él végésztétém, de az jobbagyok szénátlansága mján igén nagy bajal ugy hogy el dőlt az Marhájok az baroszdába [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. *1774:* károsodhatot Marháib(an) a szénátlanság miatt [Told. 23]. *1778:* Minthogy esztendőnként súlyát érezzük kenyeretlenségnek és szénátlanságnak, tetszett az közönséges falunak, hogy az Ligat szakasztassék az Alsó Mezőhöz, hogy azzal azon írt Mezőben héjánosságunk pótoltathatnék [Taploca Cs; RSzF 145].

szenátor 1. tanácsúr; consilier; Ratsherr, Senator. *1674:* Kik vesztek, még nem tudhatni, de aligha az új király és senatorok az harczon löttek volna [TML VI, 569 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. *jelzőként is* tanácsos; consilier; Senator. *1739:* azon Exactori Hivatalra választá és denominálá a' Tiszt. Consistorium Nzts Senator Kolosvári György Uramat ó Kglmét [Kv; SRE 171]. *1745:* A régi idöben egj Szilágji, vagj Gáll Márton nevű is, abalienalodott volt innen, s Debretzenben telepedvén ... már oda valo Senator [Szér Sz; WLt]. *1750:* offeràltaték ezen Quartasi es Malom Birói Hivatal a' Magyar Nation Tek. Senator Enyedi István Uram(na)k ó Kglmének [Kv; SRE 183]. *1763:* Senator Hutter Jákob Uram ... a' Magistratus részén lévő Biro Házához ôszve gyűlt sokaságnak azt mondotta, gyertek rontsuk el a' sztupaturát [Szecsel Szb; JHb két román jb vall.]. *1778:* Kolos kűlönös Iurisdictio alatt van, ott Szolga Biroval procedaltatni nem lehet, azért a' Mélgos ur ... requiraltasson ket Senatort, s azok ketten procedaljanak [Kv; SLt XL Ágoston Márton Suki Jánoshoz]. *1797:* Moritz Gábor Ur Senator ... 77. esztendős vallya [Sszgy; HSzjP]. *1817:* Fő Biro, tizenkét Senatorok, és Notariusok constituálván a' Magistratust, ezek előtt follyanak, a' Magistratualis gyűlésben ezen városban elé adandó minden névei nevezendő perek [Szu; UszLt VIII. 68]. *1823–1830:* Görög József senator volt nőtlen ember [FogE 78]. — L. még FogE 58, 69, 101, 214, 284, 301; RettE 186.

Szk: *írástudó* ~. *1731:* Hogy penig senki magát ne excusálhassa, mindenik Tizedes mellé egj egj irástudo Senator Atyánkfia adhibealtassék [Dés; Jk 417a] ✳ *magisztratuális* ~. *1817:* A' Nemesi és Civilis részről benn lako Birtokosokbol választassanak ugyan a' benn lako Birtokosok által tizenkét Magistratualis Senatorok, ugy hogy Hat nemes, hat Civis Személlyekből állyon, ittis a' Religionis Proportio observáltatván [Szu; UszLt VIII. 68] ✳ *svéciai* ~. *1657:* Ennek pedig kiváltképpen való authora vala egy Erskein svéciai senator, kit az király és korona continuus residensnek és commissariusnak szokott vala tartani az generál mellett az ármádán [KemÖn. 278] ✳ *városi* ~. *1811:* Várasi Senator Abonyi Josef [Kv; AggmLt].

szenátori de consilier; senatoriel, ratsherrlich, senator-. **Szk:** ~ *hivatal. 1749:* promoveáltatván Tek. Ujhelyi Samuel Uram ... a' Senatori Hivatalra és Characterre ... le

kelletvén ... tenni a Harangoztato Gazdaságot, választatek helyebe ... Nemz. Boros György Ur(am) [Kv; SRE 182] ✻ *~ karakter → ~ hivatal.*

szenátoriális a városi tanács tulajdonában levő; care este în proprietatea consiliului orăşenesc; Eigentum der Stadt/Stadtratseigentum. **Szk:** *~ nyíl. 1851:* a' város szénafűvei kőzűl 6. szenatorialis nyil [Kv; KvLt 135].

szenátorpallér (építészeti) munkát/szolgáltatást felügyelő városi tanácsos; consilier orăşenesc însărcinat cu supravegherea diferitelor construcţii; Magistratsrat für Bauwesen. *1731:* A ki penig az gjalog szeresek kőzzűl harangozás utá(n) menne az Gáthnak kötésére aszt a Tízedes az mellette lévő Senator Pallerral és az ott dolgozo Tizedbeliekkel facultaltatnak s Parancsoltatnakis egj egj nap számra valo penzig meg bűntetni, és az nap számot is véllek ki potoltatni [Dés; Jk].

szenátus 1. városi tanács; consiliu orăşenesc; Rat der Stadt, Magistrat, Senat. *1613:* Az Captivus ... ő F(elsé)getől gr(ati)at hozot, melyet praesentalis, és fatealya őmaga in facie A Senatús, hogy arrol vagyon gratiaja a miről Jövendőben condemnaltatnj akarnok, aztot ne(m) lezen szükseg arrol docealnj [Kv; PLPr 1612–15. 95]. *1737:* az A. diversis Vicibus et temporibus ezenn Dési Nms Senatusnak tagjait ... azzal vádolta hogj a Dési Tanáts béliek; avagj a Nagjgja kőzzül kettő; három miatt el-kell pusztúlni Dés Várossának [Dés; Jk 247b]. *1765:* Bogdány Abner Uramnak ... valami fugitivus Jobbágyai ... le mentek vólt ... Aranyos Székbe Egerbegy nevű Városban ... miis oda utánnok menvén, ottan meg találtuk és az Egerbegyi Senatustol fel kértűk, s a Senatus nékünk őket felis adta [DobLev. II/383. 12a].

2. országgyűlés; adunare obştească, dietă; Reichstag. *1710:* Azután a gyűlésben proponáltatá Rákóczi[a], hogy végképpen szakadjanak el az austriai háztól, és egymás között erős hit s kemény büntetés alatt confoederátiót szerzének, hogy soha az austriai házból királyt nem választanak, és hogy király nélkül a státusok jobb formában igazgattassanak, Senátust erigálának ... s a Senátus eleiben bizonyos instructiót írának [CsH 386. — [a]II. Rákóczi Ferenc 1707. jún. 6-án Ónodon].

3. *akadémikus* ~ egyetemi tanács; senat universitar; Senat/Rat der Akademie. *1823–1830:* Minden ordinarius professzorok együtt formálják az Academicus Senatust [FogE 232].

szenátusság szenátori testület; corpul consilierilor; Senat, Ratskörper. *1740:* (A) gaz és bokros hely, a Nms Tanács és Senatusság Congregatioját(an) becsűlletes atyánkfiai által oculaltatott [Dés; Jk 535b].

szénavágó vas kazal v. boglya meghasítására szolgáló eszköz; coasă pentru despicat şire, clăi; Heuhackener. *1835:* Széna vágo vas [Mezőnagycsán TA; LLt].

szénavásárlás szénavétel; cumpărarea fînului; Heukauf. *1827:* M Szakálli Szirb Todor és Styop Jon széna vásárlás végett el mentek éppen az Tőlgyesi Grániczig, ottan találván egy Piatra városbol valo Boért ... látatlanull vásárt tettek, és meg alkuttak 20. husz Kalangyan 200, kétszáz Rfba ezűstbe [Mezőszakál TA; TLt M. Szakálli Török Samuel Helység Notariussa kezével].

szénaverés szénagyűjtés; strînsul fînului; Heumachen, Heuen. **Hn.** *1734:* Szena Veresben (k) [M.gyerőmonostor K; EHA]. *1754:* széna verés n. h.-ben (k) [M.valkó K; KHn 103]. *1765/1804:* A' Széna Verés Szélben (sz, k) [uo.; EHA]. *1785:* A Széna verés szélben [M.gyerőmonostor K; KHn 82]. *1803:* A' Szena verésben (k, ke) [M.valkó K; KHn 106]. *1826:* A' Szénaverésben (sz) [uo.; EHA]. *1891:* Szénaverés [uo.; KHn 117].

szénaverős szénagyűjtés; strînsul fînului; Heumachen, Heuen. **Hn.** *1740:* A Széna Verősben (sz) | A Széna Verős szélben (sz) [M.valkó K; EHA]. *1817:* A Széna verősben (sz) [u.o; KHn 106].

szénaverősi a Szénaverős (KK) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szénaverős/Senereuş; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szénaverős. **I.** *mn* Szénaverősön v. határán levő; din Szénaverős; aus/in/von Szénaverős. *1650:* Toldalagi Mihali vrammal valo per ... indultatot az nagi Kendi es Szenavereősi Eős Czakani portioi feleöl [Kelementelke MT; Ks 19/IV. 4].

II. *fn* Szénaverős lakosa; locuitor din Szénaverős; Bewohner jmd aus/in/von Szénaverős. *1767:* egy nagy Rétet ... annyira nevekedvén a Fű benne, a' Széna Verősieknek Fűvűl el adta 70 Forintokon [Kóród KK; Ks 19/I. 8].

szénavétel szénavásárlás; cumpărarea fînului; Heukauf, Beschaffung von Heu. *1573:* Zabo Pal hity vtan azt vallia hogi ... Az azzony eo hozza Ment volt es kerte volt hogi zegitsegel lenne az Zena vetelben [Kv; TJk III/3. 307].

szénavölgy szénatermő völgy; vale unde creşte iarbă pentru fîn; heubares Tal, Wiesental. **Hn.** *1729:* Szena vőlgj nevű helyb(en) (k) [Kálnok Hsz; EHA].

szénáz szénával etet/táplál; a hrăni cu fîn; mit Heu futtern. *1721:* az szántáson rajta voltunk most ezen a Csonka Héten a Cseledek számára vettetnénk ha lehetne, de bizony ... a szegény emberek(ne)k Marhájok tellyességgel el estek, én ugyan szénázom őket a kinek szénájok nintsen [Kendilóna SzD; TL. Szenás Miklós tt gr. Teleki Pálhoz].

szénázás szénával való etetés; hrănirea cu fîn; Fütterung mit Heu. *1579:* A mj penig Az Zenazasrol valo kewansagokat illety twdny illik hogy az mely barmot mashua viznek toserssegre telbe az zenara be hoggyak óróksegekbe hozny, ky teleltetesnek okaert [Kv; TanJk V/3. 192a].

szénáztatás szénával való etetés; hrănirea cu fîn; Fütterung mit Heu. *1662:* Az vadkert tisztásán közhelyen két hosszú épületek voltak ... bizonyost nem állathatok belőlök, ha vadak téli enyhelybéli szénaztatásokra-e ... építtettek volna [SKr 265–6].

széncsinálás szénégetés; producere de mangal, carbonizarea lemnului; Köhlerei, Kohlebrennen, Köhlen. *1681:* Az erdeőrül való fa haza hordással, szén csinálással, az szénnek hámorra való hordásával egy hétre fizetnek hat béreseknek fl. = 3, három forintot [CsVh 100]. *1780:* nem a mi henyeségünk vagy nem akarásunk, hanem az emlitett Szén tsinálástol való el tiltattatásunk miatt nem futathattunk s mivelhettük ku quottánkat [Torockó; TLev. 9/18]. *1787:* A

Torotzkai Verõs Kovatsi Communitas ... szoross visgálasra vévén maga el nyomorodott sorsa(na)k okait, ugy nem külömben a többb Varosi és körül lako Falusiaknak kik a vas procreatioja körül valo munkajokbol u:m: Banyaszkodasbol, Szén tsinalasbol, Kohok verõk körül folytatott munkájok altal elelmeket keresõ es mind a Kiralyi Contributiot, 's egyéb adózasokat tsak ebbõl potoltak (így!), el szegényedéseket, midõn tsalhatatlan jelekbõl altal latta volna hogy a rendetlenség ennek nagyon okozója ... gondolkozott mind maga, mind a többb Contribuensek fel segettetesekre egy közönséges Vas valto házat fel allitani [uo.; TLev. 9/25]. *1800:* A Könnyebb és tartosabb Szén tsinalás modgyát a mi Társásagunk a mostani Környül allasokban, fel nem találhatván, ha õ Nga is ... erre mint egy igen szükséges dologra nékünk utat mutatna, azt társaságunk hálado szivel fogja venni [uo.; i.h. 9/31]. *1823:* a Szén tsinálással bíbelõdöm [Alpestes H; Told. 7].

széncsináló szénégetõ; cărbunar, bocşier; Köhler. *1780:* A' Szén csinálóknak kik közönséges ès jó Erdõkbõl dolgoznak, fizetések kóst nélkül légyen egy Ló széntõl egy Márjás | Tavaly a tisztelt M. Possessoratus ... pénzen vett Erdeinkbõl Szén tsináloinkat ki hajtván ... s e szerint szén nélkül maradván, a rendes futatást ki nem folytathattuk [Torockó; TLev. 8b, 9/18]. *1800 k.:* a Szolgak(na)k Verõs Kàtsok(na)k (!)[a] Szén tsinaloknak és egyébb dolgosaink-(na)k az drágasàgban fel hágott fizetések [uo.; i.h. 9/30. — [a]Tollvétség Kovátsok(na)k h.?]. *1805:* A szen Csinalok iránt ki adot és az Tarsoságtol be vet fizetes rendgye helybe maradgyon [uo.; i.h. 7/12]. *1810:* elé adattatott ... Hogy ...már annyira fel vitetett az Szénnek az árra, ugy a vas kõnekis, és az Széncsinálok fizetései, ugy az Bányászokéis, ès az Szolgáké ... hogy ha ... az Társaság az Szerfelett valo telhetetlenségért meg nem réguláztatik ... az Szegényebb Sorsuak, az Szokott mesterségbõl végképpen ki kell fáradniok (így!) [uo.; i.h. 9/44]. *1816:* Meltoztasson ... Banyászoknak, szén tsinálok(na)k Lo hajtokn(ak) Koho Mestereknek és masok(na)k akik Verõs kovatsoknak nem nevezetnek a' vas futatást és mũvelést absoluté meg tiltani [uo.; i.h. 9/46].

széncsűr széntároló csűr; şură pentru fîn/unde se păstrează fînul; Kohlenschuppen. *1691:* Onnan aláb jeöuén uagyon egy deszkáual fedett szén csür [CsVh 115]. *1695:* Azon alól az nagj kapu felé találtunk egj szén csürt [i.h. 116]. *1703:* Továb menvén találtunk egy uy szén csűrt [i.h. 118].

szenderedik szunnyadozik; a dormita/moţăi/picota; schlummern. *1823–1830:* Sokan a szekérben ülve jól aludtak, de én nem tudtam aludni, hanem míg a postán éjjel lovakat változtattak, addig a vendégszobában egy padra ledölvén, szenderedtem valamit [FogE 254].

szenderül szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *jobblétre ~* meghal; a deceda, a adormi pentru vecie; entschlafen. *1866:* Szomoruan Körözteti a' T.H. Esperes ur hogy szeretve tisztelt Püspök ... Bodola Sámuel ... tegnap reggel rõvid ideig tarto betegsegben jobb létre szenderült [Gyalu K; RAk 119].

szénégetés producere de mangal, carbonizarea lemnului; Köhlerei, Kohlenbrennen. *1677:* Az hámor ház és fürész malom körül való épittést ezek tartoznak végbe vinni. Az kertelők szén égetésre való szalmát ... tartoznak hordani [CsVh 57]. *1773:* Interdicaltatik tehát az ollyan közönséges darabokban valo el adás által valo közönséges szabad Erdõ pusztitása, és Szén égetés általis a' fáknak mint egy le nyiretések, praedálások mindenek(ne)k [T; JHb II/1]. *1784:* Az elé alitott Tanuk valasztételekbõl az tetzik ki hogy soha a Mlts Uraság semmi titulus alatt, annal inkább szén egetésre az ki irt Faluk Erdejeböl az Thorotzkoiak(na)k szabados élést nem engedett [Asz; TLev. 4/9. 18a]. *1785:* G Toroczkai Sigmond Ur õ Nga ... maga részin lévõ Embereinek, kohok és verõk epitésére, ugy Szen Egetésre is Erdõt nem ád | a' rendes Dézma ki adásrais készek lészünk, csak ... adjanak õ Ngok[a] Epületre, és Szén Egetésre elegedendõ Erdot [Torockó; TLev. 9/22. — [a]A földesurak a torockói bányászoknak]. *1794:* az Ipja ... Vén koráig Bányász, õt, hat Esztendõkig szén égetö volt, Velem is Sokáig Bányászkodván, a Bányából Sérvést, az szén égetésböl pedig rontsolodást eleget kapott [Déva; Ks].

szénégethetés-engedelem szénégetõ engedély; autorizaţie pentru producerea cărbunelui de lemn; Köhlereinrecht, Recht des Kohlenbrennens. *1828:* Van még égy Czigány Huruba is ... ád az Udvarnak Esztendõnként a' szén égethetés engedelem meg nyeresiért Négy Rftokat váltoban [Moholy SzD; WassLt].

szénégetõ I. *mn* szénégetéssel foglalkozó; care lucrează la producerea cărbunelui de lemn; kohlenbrennend, Köhlerei betreibend. *1582:* Petrus Gruz ... fassus est ... Nyreo Kalman felde ... kerlek Attiamfia Gruz Peter Menny el ... Az Zen egetheo Tot Mihaltol az en Bekkennemnek az vratol s mind a' Bekkenneteol, kerd meg a' Katalinth [Kv; TJk IV/1. 34].

Szn. *1453:* Thomas Zenegethew [Kv; TT 1882. 531]. *1582:* Michael Korcholias al(ia)s Zen egeteó [Kv; TJk IV/1. 42]. *1665:* Senegeto Andrasne [Kv; Dica X. 27]. *1666:* Szénégeteõ István [Kv; i.h. XXII. 2]. *1667–1668:* Szenegetö Christoph [Kv; i.h. XXIV. 174]. *1711:* Szén Egetõ Mihály [Kv; i.h. XXVII. 9].

II. *fn* **1.** szénégetéssel foglalkozó személy; cărbunar, bocşier; Köhler, Kohlenbrenner. *1677:* Német Miklós szén égetõ [CsVh 59]. *1681:* Fa, kõ és szén nélkül az hámor semmiképpen nem lehetvén, az fa és kõvágókra és szénégetõkre oly szorgalmatos vigyázással legyen, hogy ezekben s ezek miat az hámor meg ne fogyatkozzék | Egy szén égetõnek egy teher egy forint ~ ... fl 1/00 [i.h. 108, 110]. *1780 u.:* adoságokkal azon kivüllis terheltettek lévén végsõ inségre jutunk ha tsak a' Királyi Judicium által Thesauriatus eleiben ... ez keserves panaszunkal tellyes igaz kérésünket nem terjeszti ... a' mellyet a' Királlyi Judiciumtol alázatoson kérünk õrvendeztetõ kegyes válaszát várván Torotzkoi Bányász Gazdák Verõs Kovátsok, Szén égetõk és collaboratorok | Az 1771ben 8dik Maji kõlt Királlyi Rescriptumban, a' Boldog emlekezetü Koronás Kirallyne Maria Theresia Aszszonyunk rollunkis Torotzkai Verõs Kovátsi Mesterséget follytatokrol, Vas-hámorak és Kohok mellett lévõ mivesekrõl, Bányaszokrol, Szén égetõkrõl és dolgosokrol ... azon királyi kegyelemben mint más igaz Bányászokat részesiteni parantsalt [Torockó; TLev. 14/2]. *1781:* Mind verõs Kovátsok, mind szén égetõk, kohó Mesterek, és edgy szóval valakik ezen opificium által a' vas fizetésiben involvalodnak igen terhes lévén az Mlgs Uraságnak szolgálatytyával mesterségek folytatásától valo elszakasztások ...

hogy ezen terhekbölis sublevaltathassék, ennekutánna valamint minden Individumoknak az Mlgs Uraság praestatioji a' Felséges Királyi Rendelésekkel vagy Urbarizatiokkal reguláztattak s reguláztatnak [uo.; i.h. 9/20].

Szk: *cédulás ~. 1681:* Ezek ketten czédulás szén égetők, edgyik-edgyik egy héten szolgál, ennek egy hétre fizetnek egy forintot [CsVh 101].

2. szénégető hely; cărbunărie; Kohlenbrennerei, Köhlerei, Meilerstätte. **Hn.** *1559:* Sylua que vocatur Zen egeto via ... tendit ... Ad Syluam Zen egeto fark [Ignice SzD; JHb Régi jelz. 104/43]. *1576:* nomine Zeenegetheo bercze [Középlak K; KHn 204]. *1579:* Szén égetőben (sz) [Berekeresztúr MT]. *1587/1855:* Kis Zénégeteő [Kisfalud AF]. *1608:* az Zent Simoni hatar zelyben uagion ... az Zen egeteoben (sz) [Szentimre Cs]. *1679:* Az Szén Égetőb(en) (sz) [Vajdasztián MT]. *1692:* az Szén egetöb(en) (e) [Várfva TA]. *1720:* Erdő alatt Szén egetőben (k) [Szentsimon Cs]. *1740:* az Szent Imrej also erdö alat Szén egető nevü helyben (sz) [Szentimre Cs]. *1744:* Szén egetőbe (sz) [Vécke U]. *1745:* Győrfalva (!) felől valo Réteken nagy szinegető előtt (k) [Retteg SzD]. *1751:* A Szén égető Erdő (e) [Visa K]. *1758:* A Szénn Egetöb(en) (k) [Inaktelke K]. *1761:* A Szenegetö (irt.) [Szentháromság MT]. *1763:* A Szen egetöben (k) [A.jára TA]. *1781:* A Szén égető végíbe (sz) [Petek U]. *1786:* a Nagy Irtasban Szénégető Völgy nevezetű hejen (sz) [Érszőlős/Nagypacal Sz]. *1790:* Sajgo (sz) ... vicinussa ... belől ö Patak, kivül szénégetö [Étéd U]. *1826:* A' Szén égetöbe (sz) [Márkod MT]. *1847:* A' Szénégetőbe (k) [A.jára TA]. *1848:* a Király erdejenek a' Szén égetővel szomszédi körös-körül a' Korház erdö táblái (e) [Méra K]. *1883:* Csícso Szénégető (e) [Retteg SzD]. *1891:* Szinegető [Bh; KHn 29]. *1898:* Szénégető [Málom SzD; SzDMon. V, 121]. — L. még KHn Mut.

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

szénégetőbeli a szénégetés helyén levő; de la cărbunărie; auf der Köhlerei (befindlich). **Hn.** *1686:* az Szenegetőbeli Föld [Kibéd MT; EHA]. *1718:* az szénégetőbeli és somorákbali két darab szánto föld [Sóvárad MT; Berz. 15. XXXIX/8]. *1746:* a Szen egetöbeli fold [Szentsimon Cs; EHA]. *1796:* Paschiuumnak ki fogadak ... szin egető beli Erdeit, Eózszi (!) Tollo szabadulasig [Asz; BLt II. 12].

szenel fából szenet éget; a produce/face cărbuni de lemn; Kohlen brennen, kohlen. *1782:* Borév mellett vagyon edgy fiatal erdő, mellyből pénzért adnak a Falusiak edgy edgy darabott a kovátsoknak szenelni [Torockó; Thor. XX/4 Sako Mihály (42) jb vall.]. *1784:* Tit. szolga Biro Urainknak ugy méltoztassék Committalni, hogy mind azoknak a' Possessoroknak és Lakosoknak, valakiknek hataraikrol szenelünk s pénzünk után élűnk publicallyuk, hogy a' szénnek valo erdöket, melyek meg nöttek 's arra valók és meg vettük vághassuk [Torockó; TLev. 10/4].

széneladás szénárusítás; vînzarea cărbunelui de lemn; Kohlenverkauf. *1810:* csak mostanáb(an) két, avagy három Esztendőktől fogva az Szén csinálok magok szoktanak az Szén el adásrol Törvényt szabni még az meszsze lévő Havasakb(an) is 5. Márjásra egy lo tereh Szénnek az árrát fel vitték [Torockó; TLev. 9/44].

szenelés szénégetés; producere de mangal, carbonizarea lemnului; Kohlebrennen, Köhlerei. *1782:* Városunk körül lévő Falusi lakosokat az Erdöknek szabados usussátol el zárta, hogy az mi városunk az azokkal valo élés és vásárlás által, se szenelés végett, se tüzelés végett tobbé ne élhessen [Torockó; Thor. XX/4]. *1784:* meg engedtetik hogy a szenelést Sz. György nap után is a hol vett fájak vagyon mindenütt az idén üzhessek és azt Processualis Szolga Biro ö kegyelme mindenütt publicallyais [uo.; TLev. 10/4]. *1785:* eo Nadságokis, mint Mlgs Patronus Urak ha a vasbol a tizediket kivánnyák, méltoztassanak a magok részekről a vas keszitésre meg kivántato materialékrol ugy mint szenelésre valo erdőkről, Bányák Kohok, Verők, épitésére fákat és vasatis rendelni, 's azokrol ugy provideálni, hogy azok iránt fogyatkozásunk ne légyen [uo.; i.h. 4/11. 2a].

szenelő 1. szénnel fütött, szenes; (care este încălzit) cu cărbuni, cu încălzire de cărbuni; mit Kohle geheizt, kohlebeheizt. **Szk:** *~ hely. 1679:* Kemencze also ket oldala festet deszkával boritott. Szenelő helye előt festet deszka tábla nro 1 | Serfőző Ház ... Belső háza ... Teglabol rakott szenelő helye kürtőjével együtt nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 23, 137–8] ✱ *belöl ~. 1679:* Haz ... Kemenczeja zöld mazos czifra kalyha, belől szenelő, elöl vas Labakon állo, vas pártazatos Nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 6] ✱ *belöl ~ kemence. 1648:* vagion ... egy beleöll szeneleö veres kályhás kemencze [Komána F; UF I, 927]. *1681:* Udvar Birák Háza ... Elegyes Zőld es fejer Lapos kályhabol rakott, kő labakon allo, belől Szenelö kemenczeje Nro 1 [Vh; VhU 516] ✱ *belöl ~ tűzhely. 1679:* (A) Sütő Ház ... Teglabul czinalt Sütő kemenczeje nro 1. ... Belől szenelő, kürtős Tűzhelye is; teghlabul rakott [Vh; VhU 66].

2. szénégetésre való; pentru mangal; für Köhlerei. **Szk:** *~ fa. 1648:* Ugyan bal kéz felöll vagion lészátlan rekész seövény, melyben szeneleö rákás fákat s-holmi kárbol be haytott marhakatis rekesztnek [Komána F; UF I, 924].

szenes I. *mn* **1.** megszenesedett; carbonizat, ars; verkohlt. *1658/1741:* El éget az falu s annak helje szenes [EM XXXVI, 146 Körösptaki B. János hist.]. *1731:* Székelly Péter az ehezés és tetvesség mián ollyanná lett vala, mint egy szenes tőke [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Mich. Kováts senior (70) pp vall.]. *1811:* Ezen Templomba is hagyott puszta falat A' Tüz ... Hogy e' vólt még égyszer a' tüznek prédája, Mutattya égy ajtó félnek szenes fája [ÁrÉ 170].

2. *~ víz* (szemverés elleni) szenes lé; apa de pe cărbuni stinşi (folosită la descîntece); Kohlenwasser (gegen Bann). *1637:* Varga Peterneis fel úze s el tazigala az haza eleől, orczatla(n), meni be s mosd meg az katonanak az szerszamat szenes vizzel | monda balogh Giörgjneis, oczman Kurua talam ugia(n) megh igiztek most bar szenes vizet Czinaltas neki | azt mondotta volna modouajne, hogi megh mosta volna az katona farkat szenes vizben [Mv; MvLt 291. 317a–b].

3. szénégető; cărbunar, bocşier; Köhler, Kohlerbrenner. **Szn.** *1453:* Thomas Zenes [TT 1882. 526]. *1763:* Martinus Szenes [Kv; Dica XIV. 126].

II. *fn* kb. szénégetésre használt hely; loc unde se fac cărbuni de lemn; Kohlenbrennstätte. **Hn.** *1754:* egy hitvan inasom egj fát le vágot volt a Szenesböl mellyen is rajta kapvan Páscuj Spinán Tisztarto ... azon szolgámat mindadig el nem botsátotta valamig négj forintokat nem fizettem [Boldogfva KK; WassLt Pascuj Veszeosan (50) zs vall.] | én vévén 3rom véka zabon Tisztarto Urtol valamely

tserefa agakat a Szenesböl mellyeket fel is hasagattunk volt de réánk találván Toma Sztár elvette fejszéinket és lánczunkat [A.kápolna KK; i.h. Juon Marián (26) jb vall.].

szenesember szénégető; cărbunar; Köhler. *1766:* utrizalt Tisztarto Ur(am) az el hányt Istállónak három fenyö Gerendáját egy Székelly Györgj nevü szenes embernek adta el [O.kocsárd KK; Ks 8. XXV. 18].

szenesház szénraktár; şopron pentru cărbuni; Kohlengewölbe. *1633:* Ezen uduarlo palotabol nylik eczakára egi twzes szenes hazra egi berlett festet aito, vas sorkokkal, fel szarral [Fog.; UF I, 313]. *1676:* Nyilik ezen casamata mellet egy boltozos[a] szenes házra ... fél szer ajto most szénis vagyon benne [Fog.; UF II, 705. — [a]Sajtóhiba? *boltozatos* h.].

szeneskamra szénraktár; şopron pentru cărbuni; Kohlenkammer. *1849:* Vagyon ezen gabanás mellett égy kis szenes kamra, vas sarkakan forgo, szimpla fenyö ajtaja rekeszeis van [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

szénfa szénégetésre való fa; lemn pentru mangal; Köhlereiholz, Holz für Kohlen. *1604:* az kúton keóuyl tudo(m) hogy leoutej mert my zen fatis kértünk ott az leoutejekteol s ne(m) bantott senkj erte [Lövéte U; EHA]. *1625:* Szënfatis egettem az Telekfalui Kouaczi Andrasnak az Cziomosbwkben [Kénos U; UszT 181b].

szénfogó parázsfogó; cleşte pentru jăratic; Kohlenzange. *1715:* egj etek melegittö Szen fogojaval edgjüt Gira 2 Lott 9 [BfR]. *1737:* Egj Szén fogö [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.]. *1789:* Egy Tüzhellyre valo Vaskalán és egy szén Fogo Rf — xr 30 [Mv; ConscrAp. 23]. *1802:* Egy konyhára valo nagy Vas kalán, és egy szen fogo [Ne; DobLev. IV/858. 8b]. *1816:* Konyhába találtatott Vas Eszközök ... Szén fogo ... 50 xr ... Szén vono ... 1 Rf 20 xr [Kv; Born. IV. 11]. *1819:* egy Szénfogo és egy vas kalán [Baca SzD; TSb 6].

szénhányás szénlapátolás; aruncarea cărbunelui cu lopata; Kohleschaufeln. *1681:* Szén hanjashoz valo vas Lapat, fa nyelestól Nro 1 [Vh; VhU 584].

szénhányó-lapát lopată de cărbuni; Kohlenschaufel, Kohlenschippe. *1677:* Vas verö ház ... Felsö vas futató kemenczék ... Vagynak ugyan itt vas kö hordo targonczák no. 4, szén és kö hányó lapát nro. 1 [EMLt].

szénház szénraktár; (un fel de) şopron în care se păstrează cărbunele; Kohlenlager, Kohlenspeicher | sütöház; clădire anexă în care se găseşte cuptorul de copt pîine; (Bau) Anexe mit Backofen. *1701:* Az epületeket meg becsülvén az Eos házat pinczéstöl, szen házastol, egészszen becsültük ad flo Hung. 18 [Kissolymos U; BLev.]. *1767:* Udvarház ... oldalai Sövényböl valok, és három házokra, egy konyha forma szénházra s egy Pitvarra dividaltatott [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129].

szénhely szénégető hely; loc unde se fac cărbuni de lemn, cărbunărie; Meilerstätte. *1681:* az hámor eörző ház mellett ... vagyon kád egy, szán 2. ~ ketteö az szén helybül csak mostan ki hozatott, de épp szén kas 1, cseber is egy [CsVh 96]. *1781:* a szolgát a szén helybe szén tsinálni rája küldették [Torockó; Bosla. Mich. Koronkai (40) jb vall.].

Hn. *1738:* Szén hellyben [Ketesd K; KHn 61]. *1813:* a' Szén hellyen (k) [uo.; KHn 63]. *1815/1817:* A Szén hely fiatalossába (e) [Vágás U; EHA]. *1831:* A Szénhejben [M.valkó K; KHn 109].

A kalotaszegi adatok esetében 'kőszénlelő hely' jel-sel is számolhatunk.

szénhordás szénszállítás; transportul cărbunelui; Kohlenzufuhr, Transport von Kohle. *1784:* aztis méltoztassèk meg engedni a' Commune Commerciumra s szén hordásra nézve, hogy Hidunk építésihez kivántato fakat vághassunk [Torockó; TLev. 10/4].

szénhordó I. *mn* szénszállító; pentru transportul cărbunelui; für Kohlentransport. **Szk:** ~ *kas. 1756 k.:* Három lora kö ès szen hordo kasra f. h. 4 [Torockósztgyörgy TA; TLev. 9/9. 1] ✱ ~ *kosár. 1681:* Ploszka Bánya ... Vagyon itt ... Szen hordo Kosár Par 8 [Vh; VhU 578].

II. *fn* szénszállító munkás; muncitor care lucrează la transportul/transportarea cărbunelui; Kohlenträger. *1681:* Az Bányákba(n) levő Munkasok, — s fizetesek ... Szénhordo, kettó, Ezeknekis egi egi fertály vasok jar egi hetre [Vh; VhU 66].

szénhúzó szénvonó; vătrai; Kohlenträger. *1841:* egy szénhuzo s egy vasláb [Kv; SL].

szenil köpenyegféle; un fel de manta; Art Militärmantel. *1823–1830:* Én vettem neki[a] egy katonaköpenyeg formának valót, szenilnek nevezik ott [FogE 286. — [a]Szőts Albertnek].

szenior I. *fn* **1.** tanácsúr; consilier; Ratsherr, Senior. *1590:* 2 Marty Seniornak menyekezeyere egy Zönyeg Stenczel Janosnak fyzete(m) f. 4 d. 50 [Kv; Szám. 4/XX. 30 Hooz Lőrinc sp kezével]. *1595:* Az senior hazaban az belseoben chynaltattúnk egi wy kemenczet [Kv; i.h. 6/XIII. 46]. *1597:* Biro vram ew klgmek keozzewl az Seniorokban egy reowid terminússon be gyewichieon, es eggyewt lewe(n) ackor ew kegmek vegezzenek es determinallianak feleolle [Kv; TanJk I/1. 289]. *1617:* Az Beotsületes varos es Seniorok eo kglmek sem szolitottanak volna megh engemet feleole [Kv; RDL I. 11].

2. esperes; protopop; Dechant, Senior, Superintendent. *1614:* az Pwspekek es Seniorok, ki ki mind az eo zokot vallaszat recepta religioian vallokat mindennwt az orzagban zabadon visitalhassak [Ks 87 ogy-i végzés]. *1634:* Georgius Albisinak ki mostan Jeierdi Pastor Sok gianossarok (!) alat forogua(n) magatt abbol cum tertio sed ad quindenam Senior Ura(m) eleőt purgallia [SzJk 44]. *1639:* Vegezte ezt az Eccl(e)sia az Schola Mesterek feleől hogi valakj mas Diocesisből uagi Scholakbol Jönek be mi keózinkben tartozzanak denecesse (!) senioroktol, auagi Mesterektől illendő Testimonialist ... mutatni es hozni [i.h. 46]. *1650:* Damasdi Istuan ... Bennunket oda mennven Seniorunkkal egiben az Parochialisbol ki szarhattatot [i.h. 182]. *1688:* Vasarhellyi K. Peter a Széki Tracttus(na)k seniora és Szék Városanak L. Pasztora [i.h. 176]. *1700:* En Darona (!) Mihálly ... Compromittalom magamat ezekre ... Senioromnak minden tiszteszeges dependentiaval engedelmeskedem[a] [i.h. 108. — [a]Fels-ból kiemelve]. *1723:* A Kolosi és Kalotka szegi sz. Fraternitas, nagy fájdalommal panaszol-

kodik, hogy a' Kolosvári Ref(o)r(matum) Ministeri(um) maga authoritasabul contra Canonem 89. holmi Matrimonialis Causakhoz hozzá nyúl, és azokba(n) decisive pronuncial, ezen Dioecesisnek Seniora és Assessori nelkül az Kolosvari Gyülekezettben Mátkásokat választa(na)k [Kv; KvRLt]. *1782/1790:* keresere adom ezen Testimonialisomat jó és egyenes lelki esmérettel, Krasznán la Marty 1782. Szathmari Nagy István Senior [Borb. II].

3. a diákság választott elöljárója; conducătorul ales al elevilor; Senior (von Studenten). *1573:* Aron deak azt vallia hogy Egy vasarnap estwe fele ... volt eo az Zabo Gasparne hazanal az Seniorral Es Megien volt onnat Be az Scholaba [Kv; TJk III/3. 275]. *1609:* Asztalos Orelt Janos ... chinalt ... Az Seniornak[a] egy kereszt labu asztalt [Kv; Szám. 126/IV. 116. — [a]A ref. kollégiumba]. *1706:* többé Harangozo Ur(am) ahoz[a] ne nyullyon ... Ez iránt Nagyfalvi Ur(am) és más Harangoztato Mesterek Contrája lészen a' T. Consistorium tettzéséből, a' Collegium Seniora vagj Seribaja [Kv; SRE 97. — [a]A harangozásért szedett pénzhez]. *1711:* En Déési Sigmond, a Nagy Enyedi Collegium(na)k akkori Seniora ... féltem attol hogy az én haereditariu(m) bonumim is ne involválodgya(na)k affele adosságba(n); haza jöttem hogy kevés bonumimat azon periclitatiotul praeservallya(m) [Dés; Jk 357b–8a]. *1740:* Az Ur munkájában hiv Szolgai a' MVásár(helyi) Refor(mata) igyefogyott N. Coll: Tagjai és annak Seniora [Told. 20a]. *1763 u.:* (A kántálás jövedelméből) dupla portio a' Seniore, egy a' Contrascribájé, a' többi proportionaliter a' Cántáló Déákoké [Kv; BK Kv-i ref. koll. lev.]. *1823–1830:* 30-án a senior háza ablakába való csengettyűjét ellopták [FogE 101].

II. *mn* szn előtt v. után nemzedékviszonyító jelzőként/értelmezőként; pe lîngă un nume propriu de persoană, indicînd relaţia dintre generaţii; zur Bezeichnung des Generations- o. Altersunterschieds, bei Nämen: idősebb; senior; der Ältere, Senior, sen. *1640:* Senior Sztoika Motok [UF I, 756]. *1666:* Danka Balás Deák sen(ior) Alsó Toriay, Kézdi szék(ne)k hütös Notáriussa nobil(is) [Altorja Hsz; Borb. I]. *1767:* a Gyo Dittrai senior Mészáros Andras Leánya Ersébet kikkel Conversalodot s kiktűl esett meg a mostani Gyermeke kitűl esik [Ditró Cs; LLt Fasc. 149 vk]. *1785:* Azért megtekintvén az akkori bíró, senior Botár József esküttеivel edgyütt, kívánságokot megírák, és az Szent Lőrincz kápolnájának viaszra 48 pénzt ada [Taploca Cs; RSzF 138]. *1786:* Lévén controversiájok együtt a mészégetőknek, úgymint Barabás András, senior Gyulai László, Küs Miklós és Barabás Gábor ökegyelmeknek a tisztelt Ujvári hadnagy úr parancsolatjából [Árkos Hsz; i.h. 123–4].

szeniorság esperesség; protopopie; Seniorat, Dechanat. *1617/1687 k.:* János pap ã Kölpényi azt vallya ... hogy Johannes Szilvási[a] Seniorságában ő Kővesdi Mester volt, oda ment visitalni Szilvási [Kövesd MT; MMatr. 398. — [a]1586–1602 között volt esp.]. *1650:* Damasdi Istuan ... Szarand var = Megieben Soti Janos Uram Seniorsaga alol magatt seculari commendatione insinualta [SzJk 182].

szénkas szeneskosár; coş pentru transportul cărbunelui; Kohlenkorb. *1681:* szén kas 1 [CsVh 96].

szénmerő szénméréshez használt; (care este) folosit la scoaterea cărbunelui; Kohlenschaufel. **Szk:** ~ *vaslapát. 1681:* Vagyo(n) itt ... Szén merö vas Lapát Nro 1 [Vh; VhU 578–9].

szénpatak szénégető hely közelében levő patak; pîrîu care se află în apropierea locului unde se fac cărbuni de lemn; Kohlbach. **Hn.** *1815/1859:* A Szén patakában [Előpatak Hsz; EHA]. *1830:* a' Szén patak fejeben | a' Szénpatak forrásánál [Hidvég Hsz; EHA].

szénpiac szénvásárhely; piaţă de cărbuni; Kohlmarkt. *1851:* Széna és Szén piatz ugy a csebresek à Veres kutnál [Dés; EHA].

szénpince szenespince; pivniţă pentru cărbuni; Kohlenkeller. *1774:* Szabó János ... szalma födél alatt való Háza füst házzal, Kamarával és szin Pinczével edgjütt [Kászonimpér Cs; JHb sub K I/29].

szénsavanyos kb. szénsavas; carbogazos; kohlensauer, kohlensäurehaltig. *1844 k.:* 1842. szinbór. Kedves-űzű — tiszta — vadságát el vesztette. Szensavanyos | Édes. Áslogűz. Tisztaságban sem(m)it sem haladt ... Szénsavanyos forrong üze finomodott a gyümölcs-tőrkölyektúl[a] [Csekelaka AF; KCsl 6. — [a]Ti. bor].

szénszító szénélesztő/gerjesztő; care este folosit pentru aţîţarea focului; Schürhaken, Stocker. *1753:* Szen szitto N. 1 [Marossztkirály AF; Told. 18].

Szk: ~ *vasfogó. 1693:* Andrisnak ... egy szen Szito vas fogo. Egy harapo fogo [Ne; DobLev. I/38. 10] ✳ ~ *vaslapát. 1770:* Szén szitto vaslapát nro 1 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb]. *1797:* Két Szén szíto vas Lapát [M.igen AF; DobLev. IV/777. 14].

szent I. *mn* **1.** Istenre von.; referitor la Dumnezeu; Gott betr.: szentséges; sfînt; heilig. *1542:* Az Vrysten az ew zenth jo volthabol tarcha meg the k : nag sok jo ezthendeyg ... Az the k. zolgay Daczo Mathe es Olah Balas[a] [Fog.; LevT I. 19. — [a]Maylath Gaborhoz, Fog. vára urához]. *1614:* Ngd legh kiualkepen valo es feo gondgiay nezzenek az vr Istennek zent tizteletire, annak utanna zegeni megh romlot, es az sok niomoruságh miat telliesseggel el Epedet hazanknak ez utan valo epwletire es cziendes allapattiara [Ks 87 ogy-i végzés]. *1636:* Az láthatatlan lelkek, az Angyalok-is, erre való kötelességekből ditsérik az ő teremtőjőkőt az egekben szüntelenül nagy fen szóval ezt mondván; Szent, Szent, Szent az Seregeknek Ura Istene, tellyes az egész föld az ő ditsőségével [ÖGr Aj 6]. *1657:* Ajánlván szent kezeidben szegény bűnös lelkeinket, testeinket, nyomorult sorsunkat, édes hazánkat, nemzetünket, abban letelepéttetett anyaszentegyházadat, minden kedvesinket és javainkat, most és életünknek minden napjaiban a' Te szent lelked és szent angyalid legyenek mivélünk, hogy az ördög és az ellenség azokon s rajtunk hatalmat ne vehessen [KemIr. 334–5]. *1683:* Hogy Nagy Istua(n) feleseget Fazakas Katat mind prostitualta s mind penig az napsagtol fogua el hagyta legyen az ellene valo Relatoria. Annakokaert mint ollyia(n), Iste(n) szent szőrzesenek meg rontojatol absolvallyiuk az aszonyi allatot et ad secunda vota fel eresztyük [SzJk 194]. *1759:* az kis Antikonknak ujjabb csudálatos változása len, az melynek kimeneteléig még az Vr Isten kglmes szent tetszését ez nyavalyáb(an) továbbrais meg nem mutattya ... terhes állapotyáb(an) lévő kedves Társomat elhadni nem tartottam tanácsosnak [M.csesztve AF; Ks Mikes Antal lev.]. *1811:* Uram! ... Hajtsad szent tettzésed szerént én szivemet, És forditsd jóra igyekezetemet [ÁrÉ 41].

Szk: ~ *igéje. 1662:* Nem kell vala hiszem az Isten és az ő szent igéje! megcsömörlöttünk vala abba, megutálók, megvetők az isteni buzgósággal felgerjedt s könyökök alá vánkosokat várni nem tudó jó tanítókat [SKr 715]. *1761:* Adjad, Uramisten, kinek-kinek a te szent lelkednek világosító erejét, hogy a te szent igéd tisztaságát vegyék eszekben mindenek, de kiváltképpen azok, az kik magok felől nagyokat állítanak és a te anyaszentegyházadat elnyomni igyekeznek, hogy légyen annak e földön is békessége, és zengjen mindenütt a te szent igédnek praedicálása [RettE 119] ✳ ~ *Isten. 1614:* Ekkor Géczi István és az bátyja, Géczi András Báthori Gábornak engem elárulának, ki miatt csak az szent Isten tartá meg életemet [BTN^2 60]. *1620:* az szent Isten az mü kegyelmes urunkat Betlen Gábort az királyságra választotta [Mv; EM XXI, 535]. *1718:* Ezek(ne)k utanna a'szent Isten oltalmab(a) ajanlam uram keglm(e)det és maradak Keg(e)lm(ed) álazat(os) szolgaja Fogarasi János [Mezőbodon MT; KJ. Fogarasi János lev.]. *1775/1781:* Bor is terem egyik részre kőn(n)yen, mikor a szent Isten itiletit nem botsáttya a szöllökre, ezer két száz, ezer háromszáz veder [Bokonya H; JHb LXXI/3. 407] ✳ ~ *Istennek neve. 1592:* az Zent Jstennek Newe tiztesseget, valakiteol ez zitkot hallia, mingyarast az tanachinak tartozzek ighaza(n) be mondanj [Kv; TanJk I/1. 175] ✳ ~ *képe. 1847:* Mely csudálatosak az Isten dolgai, megvizsgálhatatlan az ő szent utai. Hatalmas kezekkel az embert teremti, de szent szárnyaival szépen fedezgeti, hogy az ő szent képén maradjon az épség [VKp 158 Varga Katalin kezével] ✳ ~ *keze. 1679:* Nagy, meg kell vallani, Istennek sujtoló kezének ereje Kegyelmeteken valóban, de mit tehet az romlandó ember teremtője ellen, kinek élete, halála szent kezeiben forog [TML VIII, 508 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1690:* sok utakon, módokon ellenünk készített veszedelmes praktikájoktúl, álnok(úl) forralt hamis minájoktúl, szent kezeivel védelmezvén [VassN 94] ✳ ~ *patrocíniuma. 1740 k.:* el bocsáttatasunk felól méltoztassék kglmesen determinalni mert ha māskent volna soha Excellentiad Kglmes szárnyai alol magunkat nem vonogatnok, Isten is Excellentiád kegyis (!) és Istenes szent Patrociniumaért Mltgs Uri Háza-(na)k sok jóval fizetni emlekezetben tészi [TKl] ✳ ~ *szárnyai* → ~ *képe* ✳ ~ *szava. 1662:* Isten s az ő szent szava ellen soha magunkat felemelni ne merészeljük [SKr 718] ✳ ~ *titkában áll/van. 1665:* Mire adja Isten végét[a], van szent titkában [TML III, 534 Kapi György Teleki Mihályhoz. — [a]Kundi előléptetésének]. *1670:* Bizonyos, hogy az fővezérnek nehézsége nagy volt; addig Isten mennyire lágyítja szívét és Isten mint boldogítja dolgunkat, áll az ő szent titkában [TML V, 402 Rédei Ferenc ua-hoz Drinápolyból]. *1678:* elmenetelekkel már az uraknak, mennyire vétettek, arról nem szólok, elég nagy confusióban vagyunk, Isten mire adja, szent titkában van [TML VIII, 81 Kornis Gáspár ua-hoz] ✳ ~ *Úr. 1638:* ha az szent Vrnak ez az ev akarattia hogi az niaualya alltal, ky szollittczon az elok kozzul, legien az eo szent akarattia [Kv; RDL I. 113]. *1653:* Ez az esztendő elég csendes állapottal telék el a szent Úrnak akaratjából [ETA I, 123 NSz] ✳ ~ *Úristen. 1660:* Az szent úr Isten tartsa meg Kegyelmedet [TML I, 553 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1792:* az Menybéli Szent Ur Isten [Kv; TSb 10] ✳ ~ *útja* → ~ *képe* ✳ *(Istennek)* ~ *akarat(ja). 1657:* Tenéked örvendező hálákat adhassunk: szabad kézzel, lábbal, csendes elmével, szívvel s lélekkel életünket szent akaratod szerént rendelhessük [KemIr. 334]. *1664:* Mi akkor az ország gyűléséből úgy jövénk, a mint mentünk, azultátúl fogva csak teprenkedünk, mint legyen hazánk megmaradása; tovább nem vihetjük Istennek szent akaratjánál s oltalmánál [TML III, 100 Székely András Teleki Mihályhoz]. *1665:* Noha nem alítom magam, de mint Kundi uram, talán én is úgy szolgálhatnék; mindazonáltal ezek is, tudom, mind Istenemtől vannak, legyen szent akaratja; patientia [TML III, 533 Kapi György ua-hoz] ✳ *Isten(nek)* ~ *áldása. 1619:* Kegyelmes uram, Felséged kegyelmesen megbocsássa, az magam életemre s fejemre veszem; illendőbbnek látván, hogy Istennek szent áldásából magam életemmel vigyem az Felséged kezibe [BTN^2 304]. *1662:* Ezek után Istennek szent áldását kivánom Kegyelmedre [TML II, 320 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1678:* Kgdet idebevaló dolgokról most nem terhelem, látván reménségen kívűl és az ellen való dispositioit, hanem Isten szent áldását kivánom Kgdre [TML VIII, 218 Bethlen Farkas ua-hoz] ✳ *Istennek* ~ *kegyelme. 1618:* Istennek szent kegyelméből második útamra indultam el Konstantinápolyba az continuus oratorságra 1618 die 25 mensis Martii nagy keserűséggel az én kedves házamtól, Maros-Székelyvásárhelyről [BTN^2 81]. *1620:* 3 die Aprilis Istennek szent kegyelméből indultunk ki Konstantinápolyból [i.h. 408]. *1646:* az nagi Istennek szent kegielmeből az diuisio eppen ueghez menuen kőzőttők minden fen allo dificultas el igazodek [Kv; RDL I. 133] ✳ *Istennek* ~ *marka. 1658:* Legh Elszőben Azert aja(n)lom az en Bővneosz Lelkemet az en Terempteő Istenemnek szent Markaba, az en Eodveziteo Jesus Christuso(m) altal, Testemet penegle(n) az Eo Annyanak a Fűldnek, az melyből vetetet volt [Mv; NSz Nagy Szabó Ferenc végr.] ✳ *Istennek* ~ *segítsége. 1619:* Ezen kűvül, Kegyelmes uram, nékem úgy tetszik, azmint eddig az dolgokot az circumstantiákból eszembe vehettem, hogy az szent Istennek szent segítsége vélem lévén, azt az tractatust talám úgy viselhetem, hogy valami conclusiónak ha kell lenni, de az Nagyságod adóval béjövő követére relegálom, ha lehet | Azmi penig az több derék nagy secretumokat nézi, abban is, Kegyelmes Uram, Istennek szent segítsége velünk lévén, semmi hátra nem maradott [BTN^2 186, 292] ✳ *(Istennek)* ~ *színe. 1627:* Varga Miklostol ... azt hallotta(m), hogy eo ne(m) lakik az felesegeuel mi(n)t kuruaual ... Isten eo neki ne hadgia sze(n)t szinet latni, ha eo melleie al az felesegenek [Mv; MvLt 290. 27]. *1758:* Vagyok is oly reménységben, hogy az megboldogíttatott szentekkel ez órában is őrvendez a mindenható Istennek dicsőséges szent színe látásában [RettE 70] ✳ *Isten* ~ *beszéde* isteni tanítás. *1759:* Bánffi Dienes ... az Istennek drága szent beszédén fundáltatott religióját elhagyá [i.h. 95] ✳ *(Isten)* ~ *lelke. 1591:* Legelözzer nag' halakat adok az en kegmes Istene(m)nek, hog Engemet e wilagra teremtet, sok youaiual meg látogatot, es leg fellieb hog' az ew Esmeretire ywtatot, Zent lelkewel még aiandekozoth [Gyf; BálLt 93]. *1679:* Ő is az szájára tette kezeit, egyebet nem szóllott, ha az jót elvesszök, az gonoszt is Istentől el kel vennönk, hogy Istentől tanittassunk, csak az Isten szent lelkét el ne vegye [TML VIII, 509 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1695:* Bajcsi Sámuel uram sok keserves bujdosási után Isten segedelméből indult ez sovány földről édes hazánkba, kit Isten vezéreljen szent lelkével, őrizze minden gonoszoktól és édesatyja örömére vigye békével [KvE 237 VBGy]. *1710 k.:* Még az én gyermekségemben a te Szent Lelkednek olyan drága ajándékit csillámlattad én körülem, hogy az emberek azon csudálkoztak, a nagy méltóságok is nem szánták fáradságokat, hanem eljöttek hallá-

sára és abban gyönyörködtek [BIm. 985] ✳ *Isten/Úristen ~ neve. 1618:* Légyen áldott az Úristennek szent neve, csak eddig való kicsiny industriánkkal is ugyan renováltattak az vezérek, és az Nagyságod felől való reménségben igen szállott az előtt való rancor bennek [BTN^2 162]. *1736:* Áldassék, dícsértessék, felmagasztaltassék örökkön örökké Istennek szent neve, minekutána in anno 1687 az pogány török igája alól felszabadúla, dicsőségesen visszamene édes hazánk az angyali apostoli szent magyar korona alá [MetTr 421]. *1785:* áldassék az Istennek szent Neve érette a' ki meg örzötte minden szerentsetlenségtöl [Nsz; TSb 13 Bethlen Zsuzsánna kezével] ✳ *Isten/Úristen ~ segedelme. 1660:* eltökéllett igyekezetem az, hogy közelebb és kegyelmetek közé az haza szolgálatjára magamat több böcsületes hazafiaival együtt bépraesentálni ne halasztanám Istennek ő szent felségének szent segedelméből [KemIr. 337]. *1680:* Anno 1680 die 25 Junii. Búcsúztam el az nemes várostól az bajoskodó <e sok bajoskodással járó> serbíróságnak tisztitől <tisztiből>, melyet az nagy Úristennek szent segedelméből viseltem szegény hazánknak hasznára [Kv; KvE 216–7 AM]. *1811:* E' földet mikor a' Teremtő formálta, Szőlőnek ki nézte és jónak találta: Én hát Istenemnek szent segedelmével, E' Következedő módon bántam evel[a] [ÁrÉ 46. — [a]Köv. a részl.] ✳ *Jézus ~ neve. 1662:* azalatt akik az ostromra rendeltettek vala is, ki-ki az ő helyén, szörnyű kiáltással, sivalkodással, a Jézus méltóságos szent nevének segítségül való hívásával a sáncra rohanának [SKr 329] ✳ *ő ~ felsége. 1611:* Zekel Miklos vrunkot az vristen ő szent Felsege mostan hozta idegen orszagbol haza kőzinkben [Taploca Cs; LLt 155]. *1656:* Jesus Christusnak ... ő Szent felsegenek, szent vĕre, mosogattia, az en ondok sebeimet [Ádámos KK; BálLt 93]. *1715:* ő Szent Felsége ellen káromkodott ördög Teremptettevel, attával ördög Lelkűvel, irtoztato keppen szitkozodott [Vaja MT; VH]. *1742:* ha az Isten eő Szent Felsége űdőt jártat hétfőn az árpához fogattatok, aztis bè takaritván, vgy űgyekezem Ngodhoz magam fel [Szemerja Hsz; ApLt 4 Gazda Mihály Apor Péternéhez]. *1781:* Isten eő Szent Felsége az életből engemet ki szollitván, mindazon Joszágok ... maradgyanak ... Groff Kendeffi Elek Kedves Őtsém Uramra [Nsz; Told. 3].

2. *(Isten) ~ fia* Jézus Krisztus; Isus Cristos; Gottes allerheiligster Sohn, der Allerheiligste Jésus Christus. *1566:* mostis alazatoson kenyeorgwnk felsegednek, az hatalmas egy byzon Istennek zent fyaert, meltoztassek kegyelmesben es wilagosban az my hozzank walo kegyelmesseget meg mwtatny [SzO II, 191 a székely főemberek foly. János Zsigmondhoz]. *1597:* kezde Arra Emlekeztetny hogy Eönekj Zeöleos balas ados volna, nagy sok zamu penzre es forintra zol vala bernald Andras Jllyen szoual az Jstenymeth (!) kerlek az Eö zent fjajert hogy Ne mesd megh az En gyermekj(m)nek torkat En maga(mn)akis [UszT 12/60 Benkeo Janos Zombatfaluy jb vall.]. *1657:* vallyon, s Szent Fiadnak kínszenvedésének érdemét semmissé tehetik-é? lehetetlenek mindezek ... Könyörülj, könyörülj annakokáért mirajtunk, és a' mi bűneinket szent Fiadnak drágalátos vérének erejével és érdemével elmosogatván, elégeld meg azokért való büntetéseketis [KemIr. 333–4]. *1676:* Isten szent fiáért Nagyságtokat sok esztendeig szerencsésen éltesse [TML VII, 245 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1684:* Sok kínja és fohászkodási után mult ki ez világból ... azon kedves barátom és jó-akaróm, kit az Uristen boldogitson szent fiáért! [Torda; TT 1889. 263 SzZsN]. *1705:* Azonban most mind kicsinytől fogva nagyig oly despectusban van a magyar a német előtt, hogy mindenféle rend csak keresi a garázdát a magyarral, valamiben tud neki injuriát tenni, kit a szent Isten elégeljen meg szent fiáért [WIN I, 446]. *1761:* Adjad érnem nekem is, oh én Istenem!, ez kivánatos és gyönyörűséges időnek bárcsak kezdetit, hogy több alázatos hiveiddel egyetemben örvendezhessek énis a te dicsőségednek elterjedésén, szent fiad előtted nyugvó drága érdeméért [RettE 119]. *1776:* Ne nézd Uram, a mi sok különb-különbféle bűneinket, hanem kegyelmesen tarts meg minket és mindazokat valakik egyedül csak tebenned vetik [bizodalmukat] és a te szent nevedet segítségül hívják, szent fiadért, az Úr Jézus Krisztusért, Amen [i.h. 370].

3. *~ Szűz* Szűz Mária; Sfînta Maria; die Heilige Jungfrau. *1657:* az fejedelem is pedig mind méltóságára, mind az emberek gyanújára nézve nem járhat vala hozzája, hanem engemet jártatott, kinek mikor az két hatalmas dolgokat forgani az fejedelem előtt proponálám, expavescálván hozá elő az Szent Szűznek szavait ... Úgy vagyon, az embereknél sok dolgok rendszerént lehetetleneknek látszanak, de Istennél semmi nincsen lehetetlen, valamit akar, és az mint az Szent Szűznek lehetetleneknek látszó dolog vala az természet rendi szerént, hogy szülne [KemÖn. 190].

4. szentek életére von.; referitor la viaţa sfinţilor; von heiligem Lebenswandel, heilig. *1823–1830:* Trencséni Sámuel nevű pap ... A városon felkereste a gyermekes házakat, ott tanitotta őket vallásra, szent históriácskára, azután küldözgettek neki egy-egy kenyeret s egyebet [FogE 94].

5. egyházra/vallásos életre von.; referitor la biserică/viaţa religioasă; fromm Religion/Kirche/religiöses Leben betr. *1643:* Minek utanna syralmas karokon[a] elegge tőreodtwnk es bankodtunk volna, forditok elminket az zent ezkőzők-(ne)k Ujolagh valo épétesenek go(n)dolkodasara [Dés; DLt 408. — [a]Az 1642-ben villámsújtotta templom és torony pusztulása]. *1742:* Egj másfel singes Brassai láda az Eccla procuralta melyben conservaltat(na)k az Eccl(esi)á(na)k szent edenyei [Bodok Hsz; SVJk].

Szk: *~ áldozat. 1671:* Kérem ... minde(n) egyházi és szerzetes Atiaimat, ã mint énis nem voltam eo kegl(me)k felől feledékeny, eo keglmekis lelki kőtelességekis aszt hozván, lelkemről ne legjenek szent imátságokban es az Isten oltárán szent áldozattiokban feledékeniek [Ks 14/ XLIIIb Csáki Istvánné Mintszenti Krisztina végr.] ✳ *~ gyülekezet. 1636:* az kürtők, az mellyekkel az Sidók az szent gyülekezetet őszve hiuják vala, az áldozatok ... és egyebek mind azon régi vigorokban, divattyokban, és ususokba(n) maradtak vólna, holott azok az Isteni tiszteletben levő musicalasok, az áldozatokkal mind egy tzélra néző, és egy határba(n) ütkőző s-szűnő szerzetek voltanak [ÖGr 8]. *1662:* Hogy az praesbytérium, ecclésiai egyházi fenyítékrül való tudomány az szentírás tanítása és református keresztyén doctorok igaz értelme szerint mindenütt tanítassék a nép között a szent gyülekezetben [SKr 277]. *1669/1726 k.:* Mindenek(ne)k előtte ki ki Istenehez valo kötelességéről megemlékezvén, minek előtte hivatalos munkajára menne, annak előtte ... eő Felségét szolgállya az szent Gyűlekezetben, vagy mennyen osztán munkájának végben vitelére [Dés; Jk 2]. *1781:* (Az) őszvegyűlt Capitalis ... addig az ideig kőltetik az Erdő sz. Györgyi ref. Templom Renovatiojához ... mig az Ur Isten ingyen kegyelméből Református Szent Hitűnkőn vallásunkon valo Szent Gyűlekezetűnk kezeknél meg tartja ezen E. Sz. Györgyi Templomot [Erdősztgyörgy MT; MMatr. 493–4] ✳ *~ hit. 1833 k.:* Mellyekre nézve esedezem a n(eme)s Presbiteriumnak, hogy a fen ér-

deklet T. Esperesi rendelés nyomán méltoztat a mü ügyünkőt jo Lelki ismeretesen és Törvényesen fel venni; ha lehetne ... Férjem Keresztyéni Férji kötelessége, és az Szent Hüt mellé állittani a köztünk fen forgo s háboruság okait kőzőttünk le Csendesítteni [Usz; Borb. II] ✳ ~ *imádság* → ~ *áldozat* ✳ ~ *keresztség* keresztelési szertartás. *1662:* immár az evangélicus egyházi szolgák számkivettetnek vala, immár a kisdedek a szent keresztségnek feredőjétől megtiltatnak vala | Hogy az úr vacsorája s az szent keresztség után való ceremóniák, az hitnek ágazati, ecclésiák igazgatásiban való regulák, az egész magyar nemzet között azon vallásbéli keresztyén eclésiákban, gyülekezetekben mindenütt egyformán lévén, aszerint egyenlőképpen taníttassanak [SKr 102, 277] ✳ ~ *miniszter. 1719:* az Szent Ministereknek sok panaszsza van az Megye Birák és Aedilisek iránt [Kisborosnyó Hsz; HSzj *megye-bíró* al.] ✳ ~ *szakramentum* oltáriszentség. *1729:* közelebe Mélt(ó)s(á)g(o)s Attya, Annya Hazát meg őrvendeztető Isten s jó Emberek előtt kedves szép Fiat kivánok, de mikor Isten meg adgja őrőmiben ugj tánczollyon mint David, de Minuetet s Capriolt ne járjon a Keresztelőben, mert az, Szent Sacramentum [Légen K; TL. Szilvási Boldizsár gr. Teleki Pálhoz]. *1771:* kész vagyok a szent Sacramentumra kétszeris meg esküni [Dés; DLt 321. 32b–33a G. Hanczi (56) vall.] ✳ ~ *szerzet. 1736:* Épített vala ezen református szent szerzetnek[a] az méltóságos Hallerház egy klastromot Fejérvármegyében Fejéregyház mellé ... de ... az erdélyi kálvinista fejedelmek megtilták ... az fejéregyházi klastrom elpusztula ugyan s ma is pusztán áll [MetTr 437. — [a]Ref. franciskánus] ✳ ~ *vallás. 1855:* három héti tanítás után szent vallásunk' hit ágazatai 's erkölcsi alaptudományábanis jártasságok iránt kőzönséges hellyen megvizsgáltattak ... e' következők [Bádok K; RAk 258] ✳ ~ *vizitáció. 1746:* de most jó időtől fogva maga régi nemessi praerogativáját meg akarván tartani Pünkösti Susánna és Sára Aszszony, nem admittálták az elsőségre, hanem magok édes Annyok mellett megálván úgy communicaltanak, mellyben Scandalumot keresvén Kispál Györgyné Aszszonyom provocalta a' Szent Visitacio eleibe a' megnevezett Leányokat; de a' Szent Visitatio nem itélte Scandalosaknak a' Leányokat [Uzon Hsz; Kp I. 160b]. *1753:* A szent visitatio ... a haranglábat dűlő félben szemlélte [Vajdasztián MT; ETF 107. 24]. *1775:* az akkori Megye bírot tertio se provocalvan a' Dálnoki Generalis Szent Visitatiora [Lécfva Hsz; HSzjP Fr. Keresztes (49) ns vall.] ✳ ~ *zsoltár. 1658:* azok közül penig sok ezeren mostan is vélem együtt sanyarú rabságot viselő magyar vitézlő rendek az emlétett és egyéb fogyatkozástételek nélkül olvashassák, hallgathassák és magok szükségekre szabhassák az szent zsoltárokkal való éléseket [Kemlr. 329] ✳ *papi* ~ *szolgálat. 1846:* Papi szent szólgálatunk bérének egy nem legkissebb részét teszi a' Quarta [Dés; DLt 941].

6. vallásos; religios; gläubig, religiös. *1672:* de az mi nagyobb, addig nem szolgáljuk az Isten dicsőségét, még dicsőségének letapodását hivalkodó szemmel nézzük, hogy félek rajta, nekünk is jut az pohár búnak az seprejében. Mi nem vagyunk mi azoknál szentebbek, jobbak [TML VI, 143 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1710:* szent ember vala Jeremiás próféta, mégis a gonosz Sedechiás király miatt neki is, szegénynek, el kelle veszni [CsH 192]. *1736:* amaz nagy szent ember és nagy úr Haller János kicsin fa tángyérokat csináltatott, s az ón tángyérnak az közepiben tette, s úgy fa tángyérrol ett [MetTr 323].

Szk: ~ *életű ember. 1766:* A szegény doctor Pataki Sámuel uram is meghala. Szép solemnitással temettetett Kolozsvárt 3-tia Septembris, Deáki uram volt actor, Huszti uram orátor. Jó lelkiismeretű, szent életű ember vala szegény [RettE 203] ✳ *(Isten)* ~ *szolgája* pap. *1657:* mégis a' Te szent akaratod alá bocsátkozunk, mert tudjuk azt, hogy még a' Te szent szolgáidnak is nem adtál volt változhatatlan erősséget, sőt még az angyalokban is találtál bűnt [Kemlr 332]. *1710:* Azért Felséged általam kéretik a hatalmas ordók, parancsoljon Felséged azoknak az Isten szent szolgáinak szabadulások felől, sőt hazájokba s hivataljokba Felséged méltóztassék őket restituálni [CsH 99].

7. ~ *író* szentírási könyv(ek) írója; scriitor al cărţilor religioase; Verfasser von heiligen Büchern, frommer Autor. *1811:* Ők abba-is a' mit a' szent Irók irnak Különösök, mert a' Sirókkal nem sirnak [ÁrÉ 167].

8. megszentelt; sfinţit; geheiligt, heilig. *1612/1723:* egyik helyet szentebbnek itélték a' másiknál [HbEk]. *1736:* az fejéregyházi klastrom elpusztúla ugyan ... az szárhegyi mind addig pusztán álla, az mig kegyelmes felséges urunknak fegyverit Isten béhozá; s azótától fogva megint azon szent helyen az Istent dicsérik azon szerzetesek [MetTr 437]. *1811:* Melynek[a] a' martyában sok élö-fák álnak, 'S Dianához illö szent berket formálnak [ÁrÉ 53. — [a]A malomároknak]. *1834:* égy Szent Hajlekotska építése [KLev. 13].

Hn. *1571/1745:* Szent helje inde in Homorod fő [Ompolyica AF]. *1754:* Szent Hegyen (szö) [Somlyó Sz]. *1755:* A' Szent, Púpós és Fejér hegyek (szö) [Somlyó Sz]. *1770:* a' kraszna vizén tul lévö Liget, Fejer, Szent és Púpos n. Hegyek (szö) [Somlyó Sz]. *1795:* A Szent Mézön (k) [Váralmás K; KHn 312]. *1797:* A' szent Uttyában (sz) [Ajton K].

Szk: ~ *klastrombeli* kolostorbeli. *1598:* Mostan ismegh az zent kalastrombeli Moldouiczay kalugorok my elönkbe iutanak panazoluan, hogy annak a monaszternek hauasban ualo hatarat elfoglalta uolna kegyelmetek varos szamara ... azont byzonitchiak, hogy megh reghi Alexander Vaida azt a feoldet ahoz a monosterhoz adot volt [Szucsava; Hurm. XII, 363 Jeremia vajda a besztercei tanácshoz] ✳ ~ *misemondó ház* imaház. *1736:* A szent misemondó háznak az piacz felől való részében volt két bolt két felől, az Torda-utcza felől való boltot tartották segrestyének [MetTr 426–7] ✳ ~ *templom. 1695:* Isten itiletiből a' Szent Templom tűzzel el ígvén ez itt meg irt szent edénjek igen el égtenek ... Az égis lőtt; Anno Domi ni 1691. Mense martio [SzVJk 51] ✳ *Isten* ~ *háza. 1723 u./1770 k.:* Gróf Bethlen Jósef Uram ... Hogy az Istennek szent Háza Isten Ditsősségére tartozó Eszközőkkel jobbal fel-ékesittethessék, Gróf Uram Ő Nga az Asztalra conferalt egy szép dufla szőnyeget [Vajdakamarás K; SzConscr.].

9. ~ *eklézsia* egyház; biserică; Kirche, Gotteshaus. *1655:* Bodoni Martha, mostan Rettegen lako jelenti az szent Ecclesia előt, hogy Kükőllő Varmegyeben Egrestőn volt ferynel Vajda Lukatsnal. Mivel pedig igen kemenyen tartotta, kenszeretet mellőle elmenni [SzJk 78]. *1656:* Szeken lako Nagy Istvan felesege levén, mindazaltal paraznasagban leledzven, gratia adattatot neki, mivel az felesege rea nem allot. A reconciliatiora admittalta az szent Ecclesia, de ily okkal hogy ha ez utan azon vetekben esnek, minden törvenynel kül meg ölettessek [SzJk 80]. *1676/1683 k.:* Meg-tekintven azert az Szent Eccla illendeő kivansagat Goroszlonak hogy ne maradnanak árvaiul meg-hagyatek kőzőttők

akkori Lelki-pásztorok ugy mint Tiszteletes Beerzi Janos Uram [M.goroszló Sz; SzVJk 170]. *1739:* Katona al(ia)s Imre István, maga Paráznaság béli vétkét, magáb(a) szállván és önként meg-vallván, a Tkts Nms Tanácsot alázatos Instantiája által requirálta. A' T. N. Tanács is, ebbéli maga exhumiliatioját respectálván, annyi atyai Gratiáját mutatta hozzá, hogj deponálván in sui poenam flor. Hung. 7 az után mint kereszténjekhez illik, Istenet és a Szent Eklesiát hogj meg-kövesse 's reconciliállyon, in Loco Publico, az Isten Házáb(an) Deliberáltatott | 'A Tktes Nms Tanácsn(a)k satisfaciálván N. Bagosi Mihályné Székely Kis Anna; adjudicaltatott, hogj Jstenét, és a' szent Eklát kövesse meg, in Loco publico, az Jsten Házáb(an) [Dés; Jk 297b, 523b].

10. ~ *ország* mennyország; rai; Himmelreich. *1729:* Anno 1729 die 16 Mensis Marty Déll után árom orakkor mult ki ez világbol Az én kedves édes Atyám Uram P. Nagy Sigmond el felejthetetlen holtig valo Szomoruságunkra ... Az én jo Istenem nyugossa meg az eö Szent országában [TKl 5a Petki Nagy család szám.].

11. ~ *korona* ref. egyházmegyei papi testület gyűlése; adunare eparhială, şedinţă de protopopiat; Versammlung der geistlichen Körperschaft der reformierten Superintendentur. *1641:* mostanis peniglen szemelie előtt vagide mind az egesz sz. Corona eleőt valo giűlekezetnek, io lelki ismerettel iteletet tehet a sz. szék, es az sz. Corona alat valo giőlekezet, hogi nem voltam ackoris megh mostannis alkalmas[a] a sz. hazassagra [Keserű K; SzJk 53. — [a]Kihúzva s fölé írva: melto]. *1655:* Fratan lako Csongoradi Jstvant hütötlenül tüle elment felesegetül Horvat Margitul elvalasztotta az szent corona. mivel immar ötödik esztendeje folyna, miolta tüle el szökött | Rettegen lako Moldovai Andras protestatal (!) ez szent corona előt ezen, hogy feleseget Varga Eörsebethet citaltatta az szent szekre de nem compparealt [i.h. 77]. *1656:* Az Szent Gothardiak instalanak az szent Corona előt, hogy holot eddig vasarnapokon egyszeris reggel az Minister nem ment közikbe, avagy czak negyedik vasarnap menne reggel közikbe: melyet az szent Corona meg engede ... Annak utanna a haz köröl valo minden eppitesben nyegedesek (!) legyenek [i.h. 80].

12. ~ *könyv* biblia, szentírás; biblie, sfînta scriptură; die Heilige Schrift, Bibel. *1672:* Pataki uramnak szóló levelét szakasztottam fel; abban, látom, átkozódik, ezt írván postscriptumban: az Isten méltán való átkában leszen (akárki legyen) minden evangelicus, mert kin szenvedő magyaroknak ily nagy alkalmatosságokat, melyet az sz(ent) könyv, canon is megtenni parancsol, elmulatja avagy akadályozza, Judit 5. 23 [TML VI, 219 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

13. ~ *sereg* szentté avatottak sokasága; mulţimea celor canonizaţi/sanctificaţi; heilige Schar, Heer der Heiligen. *1619:* Az szent seregeknek Istene Nagyságodat látogassa meg minden kévánsága szerént való sok bódog áldásával, Nagyságod szerelmes famíliájával egyetemben | Az szent seregeknek Istene Felségedet sok bódogságos áldásival tegye bódoggá, és ez mostani előtte álló bódog szerencséjét vigye elő az ő szent nevének dícsíretire, szegény hazánknak epületire [BTN[2] 227, 291].

14. a házasság szentségének megnevezésében; în denumirea tainei sfîntei căsătorii; der heilige Ehebund. **Szk:** ~ *házasság. 1632:* Veven ezt ezemben hogi az szent hazassagnak vinculomatt egi nehani izben altal hagta[a] [SzJk 36. — [a]A feleség]. *1670:* az felseges Isten ... nem cziak megh engedte sőt ugia(n) paranczollais az szent hazassagot hogy az altál a' férfinák tulajdon felesege es az aszszony allatnak tulajdo(n) ferje lenne es az ketteő egy akarattal mint egy testb(en) diczirnek eő szent felseget [JHb főúri lakodalmi meghívóból]. *1688:* Causa Szásznyiresiensis ... Zompér Judith Asszony ... Diuortiumot kiván, per hoc hogy nem a zent hazasság(na)k rendi szerint hanem rendkivül valo undok bujasággal élt vélle [SzJk 223]. *1736:* az menyasszonyt a vőlegény hálóházába bévitték, s az vőlegénynek az vőfély presentálta ... azután az vőfély az kardját kivonta, és karddal az menyasszony fejéről az koszorút le metszette ... az azért volt, hogy emlékezzék meg az menyasszony, hogy mível szüzességinek jegyét az koszorut, karddal veszik le ugy viselje magát az szent házasságban, hogy ha azt megmocskolja, kard leszen az fején [MetTr 388] ✳ *házassági ~ szövetségre lép. 1841:* Branyitskai Liber Báro Méltoságos Josika Josef nőtelen Ur ... és Tekintetes Marillai Héléna Kis Aszszony, egymással házassági Szent Szövetségre kívánván lépni ... hivatalosan dispensaltatik [Ne; Végr.].

15. nagy vallásos ünnepek megnevezésében; în denumirea marilor sărbători sfinte; in der Benennung großer religiöser Feiertage. *1722:* Ezek után a jo Istennek oltalmaban ajánlom Ur(am) kgd(e)t. Isten eő Felséghe az kövétkezendő Sz. Innep Napokra kgd(e)t szép házával egjűt virraszsza örvendetes statusban és fris egésségben [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1725:* Igen szépen köszönnöm s' nagyra bötsüllöm kigyelmed atyafisagos rollam való meg emlékezését és az kövétkezendő szent Innepekre való köszöntését [O.fenes K; Ks Mikola László lev.]. *1755:* eo Excellentiájok ... ă szent Innepekre Fogarasb(a) mennek, onnan pedig ... Gyogyra feredőre [Nsz; Ks 96 Baló Antal lev.]. *1760:* Töltöttem a karácsonyi szent innepeket Macskáson Décsei Zsigmond uramnál [RettE 113]. *1768:* Drága Kedves Édes Aszonyom Anyám! Hogy Isten eő Szent Felsége az következendö Szent Innep napokat szerentsés Jó egésségben el érni 's elis tölteni engedje Kedves édes Aszszonyom Anyám(na)k Fiui indulatból ohajtom [Záh TA; DobLev. II/387 Székely István anyjához]. *1814:* ezen következendö Pünkösti szent Innepi nap tiszteletire el kell halasztani azon Rendelést [Dés; DLt 56]. *1832:* A közelebbről valo kalatsoni (!) Szent Innepi Napokot kivánom hogy a' Tekintetes Sogor érhesse el még sok számos Esztendőkbe örömmel, friss jo egésseggel és áldott békességben Uri Kedvesseivel edgyütt [O.aszszonynépe AF; DobLev. V/1184 Zabolai F: Pál Kökösi Dobolyi Zsigmondhoz]. *1847:* csak a legközelebbi karácsonyi szent innepekre érkeztem vissza Abrudfalvára [VKp 166 Varga Katalin nyil.].

16. szentté avatott személyek neve előtt; înaintea numelor sfinţilor/celor canonizaţi; vor dem Namen kanonisierter Personen: der/die Heilige ... *1619:* Itt is igaz sententia az szent Dávid mondása, hogy: Jobb Isten kezébe esni, hogynem mint ellenség kezébe [BTN[2] 215]. *1636:* Parantsolatokot ólvasunk Psal, 150. az hol a' szent David a buzgó hiveket az musikai eszközökkel való Isteni ditséretre ekképpen hisztegeti[a] [ÖGr. Aj. 8. — [a]Köv. a zsoltárbeli idézet]. *1710:* Minekutána az első magyar Szent István király férfimagva I. Lajos királyban deficiált volna, kinek fiai nem születvén, maga penig ... dicsőségesen megholt volna, maradának két leányi, Mária és Adjuga [CsH 61]. *1710 k.:* az Isten titkai a természetben, melyekről bővön szól az Isten Szent Jóbnál az utolsó részekben | A panasznak vagy kérdésnek másik ága csak azt teszi, és igen régi, mint ezt felveszi Szent Pál, Rom. 9: 19. 20 | Szépen és szentül mondotta Szent Ágoston doctor: Ha a bűn nem lett volna, az Isten fia a testben meg nem jelent volna [BÖn. 456, 476, 477]. *1732:* (A) képnekis

edgyik részén meg van irva a Boldogságos Szűz, más felől pediglen Szent Antal képeit abrazolo effigies [Kóród KK; Ks 12. I]. *1762:* Szent Lukácsnál azt mondja a Krisztus: „Ne félj kicsiny sereg." [RettE 140]. *1779:* Egy kis sz. János Státuátskája [Nsz; CsS]. *1797/1812:* a Ius Regium ... az egész Jurisdictitot, és Hotalmot ... Szent István első Magyar Királynak a Nemzett által adta [SLt évr.]. *1811:* Minthogy Szent Lászlóról itéletim nagyok, Mert, bár nem szentis, én-is László vagyok, Alkalmatosságót vévén a' Hegyiről, Szóllok a' Szent László' emlékezetiről, Melyet ezen Vidék' helyei fenn hagytak, 'S ezeknek Lakóssi szájról szájra adtak [ÁrÉ 61].

Hn. *1608:* az Zent margit azzonj kapolnaianal (sz) [Szentimre Cs]. *1748:* az szent Peter kuttyára [Kál MT; Berz. 2. 41/127].

Szk: ~ *Antal kápolnája. 1751:* azon Utrumban fel tött föld az Szént Antal kapolnajahoz valo [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 11] ✳ ~ *Erzsébet ispotálya* Szent Erzsébet-kórház. *1819:* bátorkadatt a' Szent Ersébet Kolosvári Ispatállya Mérai Erdejébe gyakor Renden menni [Kv; AggmLt 168] ✳ ~ *Erzsébet ispotályabeli. 1596:* az zent Ersebet Espotallia bely seginyek [Kv; RDL I. 65] ✳ ~ *Ilona oltára. 1552:* az vytezleo Barchay Gerģ, es Kelemen pap Thorday Oltarmester, Theonek ilyen vegezesth, es zerseth (!), Eleozer Kelemen pap ada Barchay Gerģnek az Monyaros alath ualo Thonak felęth cherebe, ky volna az Zenth Ilona azzon oltarahoz tartozo Thordan [Mezőszengyel TA; BfR II] ✳ ~ *László kápolnája. 1811:* 'S A' Kápolna-is Szent László' Kápolnája, Melynek még most-is jól látszik ruderája [ÁrÉ 63] ✳ ~ *László vára. 1811:* Innen ama kis Vár, mely a' Hegyen vala, Melynek most-is látszik öszve romlott fala, Most-is neveztetik Szent László Várának, És ama szép Forrás Szent László Kúttyának [ÁrÉ 63] ✳ ~ *Péter egyháza. 1582:* az Gereofy Caspar Gattyarúl Az zay Jeg vyz Torlas, Annyra fely Torlott vala a koloswary feoldre ... hogy Magyar vchyaban, az szent Peter Egyhazanal[a], Az Plebanos Molnays az Gerendelyeyg mynd be fagyot vala [Kv; KvLt VII. 42 A kolosmonostori konvent oklevele. — [a]A kv-i szentpéteri templomnál]. *1593:* Az Zem Petter Egi hazabol hogi az Ayw globist ky vettek, fyzettem akar Egi Deiaknak a' Mely fel Jrtta f — d 10 [Kv; Szám. 5/XXII. 1].

17. a szentek ünnepének jelzőjeként; ca atribut în denumirea zilelor consacrate sfinţilor; als Attribut des Feiertags eines Heiligen: der/die Heilige, ..., sankt ... **Szk:** ~ *Ambrus napja* december 7. *1570:* Vas Gergely Byzonsaga felperesse Az Eotthuesek Cehe Ellen Kedden zent Ambrus Napyan Eppel Janos elewth [Kv; TJk III/2. 121] ✳ ~ *András estje. 1567:* Kelth Enyedeon Zombathoz szent andras estyn 1567 Wrunk w felseghe hopp Mesthere Pokay Jakabh [BesztLt 91 Thymar Gergel beszt-i bíróhoz és tanácsához] ✳ ~ *András nap(ja)* november 30. *1567:* (Gyűlést a három nemzet számára) zent Andras napyara Zebenbe hirdetteonk wala [SzO II, 212 fej.]. *1585:* Az Jskola Mesternek ky most Lector tőlt vala ky az fel Esztendö az mestersegbe(n) Zent Andras napyan ... Az vtan zolgalt az mestesegbe(n) 1585 Eztendőbennys Martiusnak 5 Napyayg ez az kőz Jdö tezen Zent Andras naptol fogua 12 hetet [Kv; Szám. 3/XXII. 81]. *1653:* Szent András nap estin hozának három öreg faltörő ágyukat Szamos-Ujvárból Gőrgénybe [ETA I, 147–8 NSz]. *1693:* (Kocaba Demeter) az utan[a] Hordastol fogua meegh Szent Andras Napigh elt az utan holt megh [Szeszárma SzD; BK. Hitikas Todor jb vall. — [a]A verekedés után] ✳ ~ *Anna asszony nap(ja)* július 26. *1567:* szent Annasson Nap ellot valo sombato(n) fyzettem Jstvan Vramnak ...[a] f. 2 [Kv; Szám. 1/XIII. 81. — [a]Olvashatatlan szó]. *1570:* Zabo Balintne Byzonsagy Kalmar Andrasne ellen cheterteken zent Anna azzon Nap vtan, Vichey Janos eleot [Kv; TJk III/2. 68]. *1581/1584:* Ez lewel keolt wy falwn Zent Anna Azzony Nap wtan valo vosarnap 1581 [Újfalu K; Ks 42. B. 9]. *1590:* Zent Anna Azony Napia(n) fyzettúnk Imreh vramnak hogy Beteges valla hoo penzt f. 57 [Kv; Szám. 4/XXI. 1 Kis István sp kezével] ✳ ~ *Antal estje. 1587:* Miert hogi varas vegeszte hogi az keozeoket meg czinaltaswk, S Antal esztin ... veottem vala ket szeker deszkakat ... f. 1/46 [Kv; i.h. 3/XXX. 32 Seres István sp kezével] ✳ ~ *Antal-napi sokadalom. 1591:* Mezaros Miklos ... tuggia azt hogi zent Antal nap eleot, annak vtánnaes zent Antal napi sokadalmot, egi hettel tartiak zent Antal nap eleot, annak vtánnaes zent Antal napia el mulvan egi hettel [Kv; TJk V/1. 63]. *1676:* Anno 1676 mense Junio most az Zent Antal napi Kolosvarat eset sokadalo(m)kor valo vasarlasok Folthi Kato es Pannus szamokra [Beszt.; Törzs.]. *1766:* Lászlo Vaszi ... Kolosvárott a Sz: Antal napi sokadalom előtt valo baram vásaron adot volt nekem edgj pej mettzetlen csikot [Torda; TJkT V. 299] ✳ ~ *Antal nap(ja)* június 13. *1573:* Thakacz Andras, Takacz Antal, fazakas peter, Zeoch pal, zigarto Balint, cheob Janos azt valliak hogy zent Antal nap Eleot vasarnap az hid kapwn Eorzenek volt [Kv; TJk III/3. 77]. *1600:* Zent Antal Napjan, Attunk el eggiwt Saytot ... ki kisseb s ki Nagiub volt [Kv; Szám. 9/XII. 101 Igyártó Simon isp. m. kezével]. *1651:* ez mostani kőzelbik Szent Antal nap uta(n) Harmad vagj negied nap ... halla(m) hogj Beczki Sigmo(n)d szidgja vala az Jobb(a)gjt [Gyula K; RLt 1] ✳ ~ *Balázs-nap* február 3. *1574:* Ez elmult zent Balas Nap vtan walo zeredan, Mikor az Nehay Priny Bernardne testamentomoth tenne, meg Emlekezek Zabo Palnak zolgalattyarol Es adossagarol Hagya annak okaerth neky Egy Puzta hazath [M.gáld AF; KCs 41] ✳ ~ *Bálint estje. 1570:* Thakacz Janos Alperes es Byzonsagy Byro Mihaly felperes ellen; hetfēn zent Balint estin Zabo Marton Elewth [Kv; TJk III/2. 40] ✳ ~ *Bálint (mártir) nap(ja)* február 14. *1554:* En was Janos fratay wettem Ez may kedden zenth Balinth martir napya elewth walon ... Ewth forinthot fratay gergelytiwl [Usz; SLt 18]. *1584:* Zent Balint nap wtan walo zeredan [Dés; DLt 211]. *1610:* Zent Balint Martir nap tauatt [UszT 31] ✳ ~ *Benedek-nap* március 21. *1558:* Buday gergel walatoth zent Benedek nap Elewth valo vassarnapon Jm ezekrewl [Burjánosóbuda; JHbK XXIII/39] ✳ ~ *Bertalan (apostol)-nap* augusztus 24. *1570 k.:* Anna Consors Gregory Beke Jur(ata) fassa est, hogy w Adoth Bornemyza Awagy serfőző Janosnenak Zent Bertalan Nap vtann keeth hettel egy fel fhont (!) Aranyath f 8 [Kv; TJk III/2. 102a]. *1592:* Azert Euocaltwk az Jnctusokat ... hogy ez jelen valo 1592 eztendeobe(n) Z Birtalan Apostol nap tawat mentenek az Z. kiralyi hatarba(n) Aklos neuw helyben valo keozeos zena fwueonkre szenankra [UszT]. *1653:* Ezt a gondolatot jóvá és helyén hagyván felkészülének és haza szállának szent Birtalan nap után ottan hamar [ETA I, 75 NSz]. *1673:* Nemzetes Rudnaj Anna Aszszonj(na)k egy Vajda János Nevű jobbágiáért, Szent Bertala(n) napigh. kilen kilen Negjven Negjven forintigh Lének kezesek [RLt O. 5] ✳ ~ *Demeter előtt. 1570:* Varga Balint Byzonsaga felperese, Paxy Tamas ellen zent Demeter eleot hethfēn, Vichey Janos elewt [Kv; TJk III/2. 116] ✳ ~ *Demeter nap(ja)* október 26. *1557:* ez leuel feir varot keult zent Demeter napian Anno do(mi)ni 1557 Zalanchi ianos [Gyf;

BesztLt 59]. *1587:* Az 1586 eztendeoben Szent Demeter Napian Zegeottem az Peterrel az Maiorral f 8 [Kv; Szám. 3/XXVI. 13]. *1662:* Hogy pedig Szent Demeter napja már az ő tartásuk szerint is csak előttök volna, melly napnál tovább az törökök régi szokásuk szerint nem tartoznának táborozni és a hadban maradni, a vezér mind a magyar, mind a török zálogok által ő is a hadakat elbocsátaná, s fejedelem is hadait elbocsáthatná [SKr 190]. *1760:* la Muntyele mare, ez egy nagy mézö ide is sokszor jönek Legéltetni, és ha Szent György naptol fogva Sz. Demeter napig ott maradnak fizetnek egy Tehéntöll két póltrát egy Lótól négyet, és egy Juhtol egy póltrát ha pedig szent Demetér nap után is ót legéltetik marhájokat külön fizetnek [Hasadát TA] ✳ ~ *Dénes-nap* október 9. *1568:* My Porkolab Janost Byraya altal andras byro altal felseged Eleybe hywok ok adny ... az hywatal leon zent dienes Nap eleot walo Pentheken [Kük.; EMLt 25] | Keolt Ez lewel zenth dienes Nap wtan walo hetfeon Anno dni 1568 [uo.; JHb XXIV/25]. *1590 u.:* 1590 Esztendobe szent dyenes nap tayba [UszT] ✳ ~ *Dorottya asszony-nap* február 6. *1610:* azert hittam teőruenhez az Alperest ... Zent Dorottia aszoni nap tauat [Martonos U; UszT 34a] | Az hiuadalt (!) tettwk ez Jelen ualo 1610: esztendeóben : szent Dórótia azzónj nap tauatt [i.h. 37a] ✳ ~ *Erzsébet (asszony) nap(ja)* november 19. *1559:* Zent Ersebet nap eloth zombaton Kalmar lazlo adoth neki fl y [Kv; Szám. IV/1. 174]. *1590:* Az tilalmot teóttem ezen 1590 eztendöbe Zent Ersebet azzonj nap elöt walo vasarnak [UszT]. *1653:* 1605 esztendőben szent Erzsébet nap estén az az die 19 novembris adá az úr Isten e világra az első magzatomat az én feleségemtől Rosás Ersébettől, kit Batizi János pap keresztelt meg Ersébetnek [ETA I, 101 NSz]. *1704:* Ugyan ma voltam szerencséltetni az holnapi szent Erzsébet napját a generálnénak, minthogy annak hívják a fejedelemasszonyt, kit igen jó szívvel fogada és köszöne [WIN I, 287] ✳ ~ *Fábián, Sebestyén-nap* január 20. *1570:* Thrombitas Demeter Byonsagy, Zabo Janos Ellen zent fabian Sebestien (!) Nap eleot cheoterteken, Kappa Antal es Zabo Marthon Eleoth [Kv; TJk III/2. 33] ✳ ~ *Ferenc nap(ja)* október 4 és december 3. *1552:* Menedeket attunk az my pechetewnk allat Keolt Zen Jvann Zent ferencz Nap utan walo hetfeon [Vasassztián SzD; BesztLt 30]. *1562:* Mykor Jrnanak Ezer eőth zaz hatwan keth Eztendőbe zenth ferenc Nap vtan valo penteken Leőn ozlassok Es Meg Jgenesswlessek Kemen Janosne Azzonyomnäl az Eo Mwstoha fyaywal, Ez wytezlew Nemes zemelyek Elöth [KP]. *1592 u.:* az J ... feoldembe(n) zantot ell ket auagy harom borozdat zent ferenczy nap tayba(n) 1592 ezte(ndeó)ben [UszT]. *1606:* Tilalmat teöt uala kys Janos, az mostani, eztendöben Zent Ferencz nap uta(n), ualo penteken, tiltotta uolt megh egj kortőuel fankat mely swteő kortouelj [i.h. 20/275]. *1705:* Ugyan ezen Szent Ferenc napján kereszteltettem meg a kisfiamat ugyanazon Ferencnek [WIN I, 553] ✳ ~ *Fülöp (és) Jakab nap(ja)* május 1. *1552:* frathan[a] Jrtwk Zent fylep Jakab Napyan [SLt 19. — [a]M.fráta (K)]. *1596:* Szent Fülöp, Szent Jakab nap után való vásárnapon adának nekem az egerpataki uram falustól egy darab tó helt [Egerpatak Hsz; SzO V, 160–1]. *1757:* Déva Várossán esztendöben esendő három rendbéli Sokadalmaknak ... Szabados folytatási usus szerént egyszersmind terminaltattak, ugymint Az Első : Sz. Filep, es Szent Jakab napjára. Második : Maria Magdolna Aszony napjára. Harmadik: Szent Lukács Evangelista napjára [Déva; Ks 101] ✳ ~ *Gál nap(ja)* október 16. *1557:* ez leuel keult bestercen zent gal nap eleót való ceóteóken (!) 1.5.5.7 [Beszt.; BesztLt 49]. *1574:* Koppany Andras orozfay Apaffy ferencz ur(am) Jobbagya ... ezt walla hogy ez el mwlt zent gal napyan hywattak wala az tekeyek wrwnk w nagsagha parancholatt'awal tekebe hog erked es teke közöt hatart Jarnank [Erked K; LLt 29]. *1598:* hywa minket ... az wytezleó Mikola Pal zent gal Nap Eleot walo hettfeón Poklostelkere ... hogy Nymeonymeo wallasokat wennenk be [Poklostelke SzD; JHbK VIII/14]. *1642:* Sarközj Janos Uram ... talaltatta megh Nemzetes Gauay Peter Uramat leuele altal ... hogy eő kglme ... Sz: Gal Napigh adna kj Jobbagianak az el dult es el hajtot marhakat [Sófva BN; Ks 41b]. *1756 k.:* Murha és Kerepes felől valo felső és also tilalmasak Sz. Gál napján, mellyekbenis az első egész héten, tsak a havas lovaknak szabad legeltetniek, a' szarvas marhák az után valo hetekben engedtessenek oda legeltetni járni, első héten pedig nem [Born. XXXVIII. 8 abrudbányai bányászok törv.] ✳ ~ *Gál-napi sokadalom. 1590 k.:* az el mult Zent Galnapi sokadalomkor eztendeie mult Im(m)ar most [UszT]. *1676:* An(n)o 1676 die 15 8bris Szent Gal napi Enyedi sokodalomkor vöttem Folthi Kato lakodalmara 2 font Mondolat flo 1 Jtem 2 font fúget de 30 Jttem 2 font Malosa szölöt de 30 [Beszt.; Törzs] ✳ ~ *Gergely pápa nap(ja)* március 12. *1568:* Keolth Ez lewęl Walko newew falwban Zenth Gergel papa nap eleot walo cheteorteoken, Ezer Eothzáz hathwan nyolcz eztendeoben [M.valkó K; KP]. *1569:* zent gergel papa Nap elwt walo kedden 1569 [Szentegyed SzD; WassLt]. *1570 k.:* végeztük egyenlő akaratból, hogy egy ifjú (m)esternek is egész terhet ne légyen szabad vinni, hanem ha ketten egy szekérrel; sem özvegy asszonynak, az ki kézével nem csinálja, Szent Gergely pápa napjára az ki ezen kivül cselekszik egy forintig megbüntetetik [Dés; DFaz. 10]. *1597:* pechietes leweleket eleo hozwan vgj mi(n)t 1587 Eztendeoben Zent Gergely Papa Napia(n) emanaltattat, my eleotteonk myndeneket megh ada [Galac BN; WLt] ✳ ~ *György estje. 1589:* hoza mi nekwnk az Vitezleo Kws Meodi Marton Gyeorgy Zent Egyeden lakozo, felesighe kipibe, Was Ersebet azzony kipibe, az Nagysagod parancholo lewelyt Zent Georgy estin [Vasassztegyed SzD; Jakó, Dézsma 19] ✳ ~ *György (mártír) nap(ja)* április 23. *1553:* Az Kemen Janos Tyztatoya ... Szentgeorgynapba, Ely Thyltya Az Rettol az Rado Sigmond Jobagiath charno Tywadart [Solyomkő K; KCs]. *1563/1569:* Potyncza Azzon az mely lewellel Byrta az Jozagotth ha zenth Gyorgy napigh megy talalya, tahat my ... wyzza tartozwnk adny Potyncz azzonnak ... de ha addeglan megj nem talalhattya Annak wttanna Erőttelen legen ha megy thalalnayais w kegelme [Mészkő TA; Told. 27]. *1585:* Szentth Georgy Mártýr napp wtthan walo cheoteorteokón [Dés; DLt 216]. *1656:* az Sokadalamis amelly Kővőtkőzik az 1656 esztendőben ugj mint Kis Karácson napján, es Sz: Győrgj napja(n) lesz az Falué a' tőb Pátronusokkal együt [Makfva MT; DLev. 5]. *1677:* Noha ennek előtte esztendönként kétszer, ugymint Sz. György napban, és Szent Mihály napban celebraltattanak a' Gyülések, de bizonyos respectusokra nézve, a' Szent Mihály napi Gyülés ... abrogaltatot ... hogy minden szükségének complementumára valo contributiok, azon egy Szent György napban celebralando Gyülésben, az elébbi szokot terminusokra fel-vettethessenek [AC 90–1/1]. *1755:* A Korcsmatartás Szent Mihálly Naptol fogva Szent György Napig az az a' Téli Kántor a Hellysége ... Szent György Naptol fogva pedig Szent Mihally Napig a Nyári Kántor a' Mlgs Possessor Ur és Asz-

szony eő Ngaké [BfN Naláczi Sára conscr.]. *1804:* 3. evocationis expositiot kell készitteni ... hogy állyon készen és a' második kurir hogy hozza el, mert kűlőmben Szent György napig a' Jószágot nem rémittálják [Szásznyíres SzD; Ks 94 Thuroczy Károly lev.] ✳ ~ *György-napi sokadalom. 1746:* Szent György napi Sokadalomnak előtte lejendő barom Vásárban jővő S. V. Marhákot az Hidon az Vamos által ne botsássa jó és hiteles Passus nélkűlt [Torda; TJkT III. 25] ✳ ~ *György-ünnep. 1651:* Es ha kerteimbeől hogyha Szent Georgy inepigh hol mi edgyetmasinkott ki nem hordhatnanak es ültetni valo medgy fa fiatalokat Pünköstighis avagy azutanis szabadon ki hordhassak [Altorja Hsz; HSzjP] ✳ ~ *Illés estje. 1570:* Kadar Gergel Byzonsaga Byro es kyral byro vra(m) elewt kedden zent Illes estin (így!) [Kv; TJk III/2. 63] ✳ ~ *Illés-nap* július 22. *1570:* hetfẽn zent Jlles nap eleot [Kv; TJk III/2. 61] ✳ ~ *Imre napja* november 5. *1562:* Ezután csak harmadidővel, János vajda Magyarországban mind az egész országtól királlyá választaték az ő fogadások szerént, és szent Imre napján megkoronáztaték Fejérváratt [ETA I, 12 BS]. *1571:* Szent Imre heo(n) tizeo(n)kett apostol napyan mykoron Irnak ezeor őtt zaz hettue(n) egy eztendeoben Zyletet vttan [BfR 87. 3] ✳ ~ *Imre táján* Szent Imre napja körül. *1677:* megnémulának, más útat keresvén ellenem, hanem a gyűlés után kapának hamis tanút ellenem, a ki a segélyével esküdt meg, hogy a fejérvári gyűlés alatt Sz(ent) Imre táján talált engemet az mű kegyelmes urunk bosszuságára practikáló munkában [TML VII, 341 Bethlen János Teleki Mihályhoz] ✳ ~ *István király-napi sokadalom. 1831:* Igenis jártam Gubába, melyet hat Forinton, várakozás fejibe vettem, tavaly Chirurgus Vajna Urnál kotsiskadatt Sukán Ilia nevü Sogoramtol, a Deési Sz. István kiraly napi sokadalam után [Dés; DLt 332. 23–4] ✳ ~ *István (király) nap(ja)* augusztus 20. *1556:* az keth Negwen forynthyath az Jowendo Zent Esthwan Kyral Napyara tarthozyk Eccersmynth tellyessegel meg Adny [Mikefva KK; BfR II. 283. 3]. *1586:* Ez melle vegeztek ezt(is) ennek vthanna obserualni, hogy Zent Istua(n) Napia(n) mikor polgarok valaztatnak Adegh haza senky az zaz Vraim se polgarok keozzwl Ne Mennye(n) amegh Birot Ne(m) valaztnak [Kv; TanJk I/1. 38]. *1600:* (Zabo Vince) az mostani . 1600 eztendeóben Zenth Istúan kiralj nap taiban ... teób tarsaiual eggytt ... egy ejel s egj nap zernyeő tekozlast tett es dulast [UszT 15/183]. *1770:* Szt. István király nap tájban ritka helyen volt lágy szőlőszem [RettE 247]. *1779:* Szent István Kiraly napig a' Tekintetes Tábla Törvényes dolgok fojtatására nem Conflual [Kv; SLt XL] ✳ ~ *István-napi periódus* augusztus 20 és december 24. *1815:* Szekely Mihaly ötsém ... alig várta hogy bé állyon a Sz Istvan napi periodus [Várfva TA; JHb 18 br. Jósika István br. Jósika Jánoshoz] ✳ ~ *Jakab (apostol)-nap* július 25. *1578:* Ezt Jriuk az my hutunk szerenth pechetunkkel meg erossituin Ez leuel kolt lomperton szent Jacab nap utan valo vasarnap 1.5.7.8 rosa Jmre Kolos uar megie uice biraia legenbűl pestely Janos galachrűl [Lompért K; WLt]. *1595:* Az el mult 1594 eztendeóben nyarba Zenth Jakab Apostol nap taúatt [UszT]. *1639:* Zent Jacab Apostol nap tayb(an) [M.köblös SzD; RLt 1] ✳ ~ *Jakab estje. 1584:* Dengler Lukach es Vadalma Mihaly valliak vagion tizen hat eztendeie es zinte Zent Jacab estyn vala tiz orakort eyel, zep holdvilag vala, es ez zeles Miklosne el Jeowe az vczara, oth egy fawal Negy vagy ot hazig eg fawal ot fadaza (így!) [Kv; TJk IV/1. 248] ✳ ~ *János fejevétele napja* augusztus 29. *1658:* 29-k aug. szent János fejevétele napján esmét futamodás lőn jöve hírül : hogy Balavásáránál az ellenség — és éget — öl — s vág [ETA I, 168 NSz] ✳ ~ *János-napi sokadalom. 1750:* a Sz. János napi sokadalomban összse vesz két olá Fitsor egjmáson vért tönek [Sszgy; HSzjP Serester Samuel (72) pp de Szemerja vall.]. *1768:* (A kancát) Szent Jánosnapi sokadalomba vásárlotta, és szent Fülőp Napjára viradolag ell lopták [Kovászna Hsz; SzentkGy. 18 Jos. Kotsis miles pedestris ord. vall.] ✳ ~ *János nap(ja)* június 24 és december 27. *1664/1667:* Kőtelesek ... az jővendő kőzelbik Szent János napjára satisfactiot tenni [Szentgerice MT; Ks 55] ✳ ~ *József nap(ja)* március 19. *1665/1754:* Az Legények gyertyázásának ideje kezdetik Szent Mihály napján; végződik Szent József napján [Kv; ACArt. 16]. *1724:* A Két Klastromből hivatok vagy Két Patert Sz: Joseph napjára ha Isten engedi; s jóbbacskán leszek [Altorja Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbála férjéhez]. *1811:* Sz. Josef napig el vár az áráért [Dés; DLt 147] ✳ ~ *Katalin (asszony) nap(ja)* november 25. *1540:* szent Katalin azonj nap wta(n) keden [Sebesvár K; MNy XXXV, 55]. *1567:* vrunk öfelsege adot vala Nekwnk az almasy[a] banya arayat, peter deak altal m(arcas) 75, p(esetas) 10, k(arat) 14, ezt ... betewök zent katalin azzony Napian [Nsz; MKsz 1896. 355. — [a]Minden valószínűséggel Nagyalmásra (H) von.]. *1754:* Timár Miklos és Timár Roska György ... Léváltanak ... két száz m. forintokat ... az jővő Esztendőb(en) Szent Katalin napján esendő Alvinczi Sokadalom nápjaig őt mása olvasztott ketske fadju interesre ... Mely fadjutis okvetetlen tartozzanak az Szász sebesi jó Sz: Bertalani Sokadalomkor meg adni [Alvinc AF; Incz. XI. 4a]. *1768:* a szerint esett Szent Katalin napkor Déván ... a' Piaczon a' Sokadalomba [Bukuresd H; Ks] ✳ ~ *király nap(ja)* augusztus 20. *1589:* Az minemű uegezessem ennekem az Deesi Biro Vraimmal uolt az Saito dolgabul ualo megh Igieneseolessem feleol eo kgelmekkel tudni illik hogj ennekem keolczegem az Zent Kiralj nap estin huszoneott forintot Adgianak [Dés; DLt 22]. *1618:* En egiebet ne(m) tudok hane(m) Zent kiralj napian Estue ualamj palczja Czjattogást hallek [Kozmás Cs; BLt 3 Orban Gergelne Annos Aszon Nemes szemelj vall.] ✳ ~ *László király nap(ja)* június 27. *1582:* Zent Lazlo kiral nap vtan valo vosarnap 1582 esztendőben [Tamásfva K; Jakó, Dézsma adm. 16]. *1725:* Haller Janos Ur(ama)t ... sz: Laszlo kirallj nap előtt valo napon akarja introducaltatni [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez]. *1811:* A' Naphoz Szent László Király napján Junius 27kén 1807 [ÁrÉ 117] ✳ ~ *Lőrinc estje. 1570:* Kedden zent Lèrinch estin [Kv; TJk III/2. 72] ✳ ~ *Lőrinc-napi sokadalom. 1638:* az ide(n) hogi Eöperjesre az szent Lórincz Napi sokadalomra megjunk vala fel, az Tisza mellet megh szallank eggjüt [Mv; MvLt 291. 148a] ✳ ~ *Lőrinc nap(ja)* augusztus 10. *1557:* az el mwlt napokba eg yobaguk (!) ... walamy marhaya wezet wolt el ... az zekyn embert karosa nem haghatom torwynzerynt es yrte kel yarnom ... Somkerek Zent Leorycnap vtan walo chotortokon 1.5.5.7. Erdely myklos somkereky Zolnok warmegey yspan a besz. birónak és a száz embernek [Somkerék SzD; BesztLt 32]. *1585:* Theremy Janos ... vallia, Es Bakos Casparis hogy Zent leorinch napia zereda(n)[a] vala Regenbe a' sokadalom [Kv; TJk IV/1. 518. — [a]Az ónaptár szerint Szent Lőrinc napja keddre esett]. *1633:* az eò keglme szolgaloja az kit el boczatot vala en hozza(m) St Leòrincz nap elót mint egi uagi ket het elót jeót uala, es en ugi szegótte(m) uala megh uelle [Mv; MvLt 290. 132a]. *1736:* Mentünk szent Lőrincz napján gyakorta az Fenes

mellett Kolosvár felől valo kápolnához is búcsúra, de oda is az monostori templomból indultunk el, és megint oda jövén vissza, ott is végeztük [MetTr 436] ✳ ~ *Luca asszony-nap* december 13. *1553:* My dazco (!) györgy Es fanchyaly Balynt Agywk Emlekezetre hogy zent Luzca (!) Azony naph Elòth keden Jeowe my Elónkbe Boyar Balas Az Ew feleseghe kypeben [Kv; BfR II. 295. 1]. *1572:* Zenth Lucha Azzon Nap wttan walo Kedden Mentwnk Hwnyadra [Meregyó K; KP 1]. *1596:* Zent Lucza Azzoni napba esmet, az generalis giwlesben, az meli ezer forintot Imponalt volt az orzagh ez varosra fizettwnk f 1000 [Kv; Szám. 6/XX. 2] ✳ ~ *Lukács (evangélista)-nap* október 18. *1560:* mikor my zent lukach Euangelista nap vtan valo zeredan Jt fogaras varaba voltunk volna. Theortenek az vitezleo frathay Gergelnek hertelen reggel valo Bethegsege [Fog.; SLt 10]. *1572:* Attuk ez my leweleonket pechyeteukkel es az kik deakwl tudunk kezeonk Irassawal megy ereossetetet ky keolt fogaras waraba az feleol meg mondot Zent lwkach nap vtan valo cheterteken 1572 eztendeoben [SLt S. 10]. *1585:* Bornemicza Mihaly desen lakozo hoza mynekonk az Nag(o)d paranczolattyath Szent Lwcaczy napp wttan wolo penteken [Dés; DLt 220]. *1603:* Keórispatakban az Kysnód úiszen walo jaro lizteleó molnomot ... ismet Vyobban In Anno 1602 ki foglaltak kezembeól Zent lukach Euangelista nap tauatt [UszT 17/11]. *1628 u.:* Hites felesegem ... Mikor in Anno 1628. Octoberben Zent Lukacz Euangelista nap tajban Torcziaj Giórgh vrammal Sogorommal egienlő akaratbol Magiar orzagba(n) varadra Attiom fiaj keózsze latogatni ki mentem vala hozsza valo Complicesivel egiőt ellenem hamis tanacziot tartuan ... Diosi Anna ... en ream es maga szemeliere, vallot volna [SzJk 31] ✳ ~ *Lukácsnapi. 1631:* Orszàgùnknak elõttünk àllo Sz: Lúkácz napi Terminusa(n) ielen kelletue(n) magunknakis meggiesi varosunkban lennwnk [Törzs] ✳ ~ *Magdolna asszony-nap* május 29. és július 22. *1579:* 1579 eztendőben, Zent Magdalna azzoni nap előt ualo vasarnapon Gierõ Monostoron ... Kemeni Giorgh eg felõl, mas felõl Birtalan Orban[a] ... Kemeni Janosne es Kemeni Boldisar kipekben iõuének my elõttwnk illien igienessigre[b] [Gyerőmonostor K; KCs IV/56. — [a]Mindkettő tt. [b]Köv. az egyezség] ✳ ~ *Margit asszony estje. 1550:* Ez Lewel keolt Az felwl Megh Mondot berenden Szenth Margyt Azonj estyn . Ano Do(mi)ny 1550 [Berend K; BfR VI. 28. 2] ✳ ~ *Margit asszony nap(ja)* január 18. és július 13. *1542:* Ez Lewel kewlth Fogarasban az k. hazaban, Zenth Margyth azon nap eloth walo keden Ezer 542 ... Petrus Orozy servitor perpetuus manu propria[a] [LevT I, 18. — [a]Zalay Janos Poson m-i ispánhoz és Fog. vára urához]. *1559:* ez witezleo Rakosy Antal Rakosy Janos es Rakosy Ferencz. keòtek my eleottunk magokat Jelien modon hog ez Jeowendeo Zenth Margit Azzon napiara Az okleueleket, Mindeneket ... Barchaj Farkas kezebe Zengielbe tartozzanak Adnya [Mezőszengyel TA; BfR VI. 304/29]. *1582:* Zent Margit azzony nap előtt valo vasárnap Mikor farkas Mihaly Lezfalwabol Nazzawal jeott vala az chakani Benedek hazahoz [Lécfva Hsz; HSzjP]. *1635:* hogy en ez varosra jóttem lakni Zent márgith Azzony naptól fogva fordult huzo(n)hat eztendejebe(n) [Mv; MvLt 291. 45a] ✳ ~ *Margit (asszony) után* Szent Margit-napot követően. *1570:* Kowach Kalara Byzonsagy, Zabo Balynt es felesege ellen chẽterteken Zenth Margith vtan (így!) Vichey Janos es Eppel Janos elewth | Kyral Balintne Byzonsagy Mynt felperese Jstwan wayda es felesege ellen, Vasarnap Zent Marghit azzon vtan, Jgarto esthwan eleoth [Kv; TJk III/2. 55, 58] ✳ ~ *Margit-napi sokadalom. 1736 u.:* Apor István ... Medgyesi szent Margitnapi sokadalomba ... esztendőnként elment [MetTrCs 444–5] ✳ ~ *Margit sokadalma. 1714:* az három ... kezesek tartoznak az következendő Sz. Margit Sokadalmára jo el kelhető kész pénzűl ... megh adni [Szépvíz Cs; Ks 65. 44. 12] ✳ ~ *Mária Magdolna (asszony)-nap* július 22. *1586:* Dobray Peteör ... arra igjré magatt hogj Tyzenõtõd Napra, Matol fogwa szamlalwan az az szent maria Magdalna Aszszonj Nap vtan walo wasarnapon, my kõzzwlwnk kettónk előtt ... Nemetjben minden lewelet producal es Dobray ferencznek In specie restitual az megh Irt kõtel alat [Lesnek H; BfN VI. 225/16]. *1594:* Anno 1594 Zent Maria magdolna nap eleott walo cheóteórteóken leon Terwenie Zent Kiraly Georgy vramnak az zetelakj Nagy Boros Janossal egy zegeodeótt zolga feleól [UszT 12/133]. *1600:* Szent Maria Magdolna Aszony nap ellot valo zeredan vizza tartozek boczjatanj de akkor mikoron vgar zerbe fordul [HSzj *ugar-szer* al.] ✳ ~ *Márk (evangélista) napja* április 25. *1697:* aszt mondotta nékem hogy egykor szentt Márk Evangélista napján ... vala az dolog mikor Szebeni Janos Deak Szentt Györgyi Schola Mester vala [Kotomány Cs; CsJk 2–3]. *1736:* szent Márk napján búza szentelni ... kellett mennünk az monostori templomhoz [MetTr 434] ✳ ~ *Márk evangélista-ünnep* április 25. *1596:* 24. Aprilis. Aszszonyúnk ö fge Sz. Mark Euángelista Innepet tartani akarúan, vitetek Deakokat fel ex Collegio, vitte Gyaluig Brassai Peter 4 loal ... d 50 [Kv; Szám. 6/XXI. 20] ✳ ~ *Márton estje. 1573:* Kys Gaspar byzonsagy leany kepebe Takacz Andrasne ellen Espotal Mester Eleot Zent Marton estin [Kv; TJk III/3. 116] ✳ ~ *Márton nap(ja)* november 11. *1540:* Azzonyom Waydane azzony Zenth Marthon napyara the k: ygen eremesth Somlyora warya [Kv; LevT I, 10 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1575:* az ado zedew vraim ez Jeowendeo zenth Martonnapig Minden Restanciaiwal egetembe fely zediek[a] [Kv; TanJk V/3. 128a. — [a]Az adót]. *1589:* minden Wdeok Waltozasiba(n) az Mezarossy Rendnek az az a' belseo es kilseo meszarosoknak eòreókeoswl megh engettek varosul, Zentmarton Nap vtan pwnkeostigh az hus Adast egy fontra, Es pwnkeost vta(n) zentmarton Napigh egy fontot fertalt Adnj [Kv; i.h. I/1. 107]. *1636:* az buzanak minden esztendón szent marthon napia s az zabnak Koratson napia uolt prefigalt napia az Arbiter Uraktol [Kőrispatak U; Pf]. *1818:* az Ur Isten ... viroszsza fel Szent Márton Pátronussa napjára [Vályebrád H; Ks 103. 67 Gencsi Aloysius krájnik Boznyák Gergely perceptorhoz] ✳ ~ *Máté nap(ja)* szeptember 21. *1559:* Zent Mathe nap wtan hetffen ordoghnek attam ... d 50 [Kv; Szám. 1/V. 178]. *1570:* Bor Egetthew Marthon Byzonsagy, Zabo Jmreh ellen hetfẽn Zent Matthe nap elewtt Vichey Janos Elewt [Kv; TJk III/2. 90]. *1608:* Techett aszertt Tanachinkal eggywtt esz mostani dolgoknak Allapattyahoz kepest, hogy esz ieóuendeo Szentt Mathe napiara asz asz 7bernek 4 napiara[a] Orszagu(n)kbelj hiueinknek Colósuary uarasunkba(n) g(ene)ralis gywlest hirdetneo(n)k [BLt 9 a fej. Béldi Kelemenhez. — [a]A Julianus-naptár szerint] ✳ ~ *Mátyás (apostol) nap(ja)* február 23. és május 14. *1568:* 1568. esztendőben szent Mátyás-nap estin bőjtelő-havának 23-k napján ada az úr Isten az én gazdámaszszonynak egy leány magzatot, kit Ersébetnek hívtunk [ETA I, 26 BS]. *1584:* Zent matias nap vtan valo kedden el menenk meheósreh meli vagio(n) Kolos megieben [Fráta K; BálLt 80]. *1589:* Zent Matias Apostol Napyan [Dés; DLt 226] ✳ ~ *Mihály (arkangyal) nap(ja)* szeptember 29.

1566/1576: el mene(n)k fratara Zanizlo Zent Mihaly nap wta(n) walo chyethertheke(n) [Kisszőlős KK; SLt XJ. 21]. *1585:* Az harom olah faluknak[a] Zenth Mihaly napban ualo diznoknak meheknek megh zamlalasa, rend zerint ig' keowetkeoznek [Kv; Szám. 3/XVI. 17. — [a]A.-, F.füle és Asszonfva (TA)]. *1619:* Mi Leszai Gaspar Urunk eő Flge Fogaras Varaban es Videken leveő Udvarbiraia es Gondviseleoje Adgiuk emlekezetre mindeneknek az kiknek illik hogy in Anno 1619 Szent Mihaly Arch-angial nap tayban, az videknek regi szokasa szerint az tizenket Boyerokkal teoruent latni le wltwnk volna [Fog.; Szád.]. *1640:* Itt az korczomat kraczontol fogua Z(ent) Mihaly Napigh Az Ur szamara tartiak [Gyalu K; GyU. 56]. *1739:* Mivel a Dominus Terrestris Vjj esztendőtől fogva Sz. Mihálly napig usuállya az Korcsomálást midőn expirál Sz. Mihálly Napja, akkar az Korcsomákon az mi bor meg marad ... kénszerittetik az szegény város eo practio meg fizetni a mennyin korcsomároltatat volt [Hátszeg; Ks 83]. *1803:* A borjúk különösön őriztessenek a sertésektől, midőn makk lészen Szentmihály-nap előtt [M.hermány U; RSzF 191] ✳ ~ *Mihály estje. 1551:* ez Lewel költ Lwdason szent Myhal estin 1551 [Marosludas TA; BesztLt 70 Gr. Apaffy de apanagfalwa[a] Vincencius zwcy beszt-i bíróhoz. — [a]SzD] ✳ ~ *Miklós másodnapja* december 7. *1575:* Az meg Newezet zam veweo vram Zent Myklos Maszod Napyan Ely kezdyek az zamwetel dolgat [Kv; TanJk V/3. 129a] ✳ ~ *Miklós-napi vásár. 1840:* Hagymási kezesek ... bé fizettek ... 150 ~ Száz ötven v. Rftokat, el marad 100 ~ száz v. Rft ezen évben esendő Sz. Miklos napi Tordai vasárig melljet akkor hiba nelkűl tartoznak bé fizetni a kezések [Torockó; Bosla. Bosla Ferenc lev.] ✳ ~ *Miklós nap(ja)* december 6. *1548:* En Thwlem kerty vala . Gyalwban fl 77. Azert Zenth Myklos Napjan Thordan. En Nekewm Megy Ada Mynd az fl 77 [BesztLt 27]. *1599:* zent myklos nap tayat fegyweres kezzel Ereowel el weztek wyttek Juhomot, kętt kechykemet [UszT 14/23]. *1632:* Korczomat elein, eztendeő altal harom heteken tartani, az varosnak szabad uoltt, melinek elseő Pwnkestb(en) masik kis azzon napban, harmadik Zent Miklos nap taiban esett [Fog.; UC 14/38. 110]. *1745:* resolvalla à Magistratus hogy maga Krisán Páskuly mint Város Ménes Pásztora Szent Miklós napig mig tudniilik à Ménest bé hajtván Pásztorságárol egészszen Számot ad, jo kezesség alá vettessék [Torda; TJkT II. 90] ✳ ~ *Orbán-nap* május 25. *1568:* kynek byzonsagara es ereossegere Aggywk ez My pechetes lewelewnkett, kj keoltt, Gywla feyer waratt Zent Vrban Nap vthan valo zerdan Anno d(omi)nj 1568 [BfN 54/6] ✳ ~ *Pál fordulása másodnapja* január 26. *1573:* hoza my Nekwnk az wytezleo feyerwary Ambrus az Nagod Communis Leuelet Zent pal fordulasa Masod Napyan [RLt O. 5] ✳ ~ *Pál fordulása (napja)* január 25. *1570:* Kys Myhal Byzonsagy, Zĕch Balasne Alperes ellen penteken Zent Pal fordulasa vtan Eppel Janos es Zabo Marthon elewth [Kv; TJk III/2. 157]. *1589/XVII. sz. eleje:* Az Ceh mesterek minden esztendőnkent, szent Pal fordulasa napianak estuęin, az cehnek minden azon esztendei Jóuedelmiről tartozzanak igaz szamot adni, es szent Pal fordulasa napian osztan tiszteket az Ceh előt le tenni, es ugian azon napon, uy Ceh Mestereket egienleő voxal ualasztani [Kv; KőmCArt. 12]. *1629:* ez kőuetkezendeő 1630 szent Pal fordulasza napyara Tóroczkay Zabo Jstuan, minden teoruenybely remediumokat excludaluan, az ezer eőttzaz, negyuenkilencz forintot, ès e<ot>tuen niolcz penzt tiszta, kesz penszül deponalja [Kv; RDL I. 144] ✳ ~ *Pál-nap* január 25. *1596:* Zent Pal nap vtan valo vasarnap az J(nctus) my nekónk illjen gjalazatos zot zolla [UszT 11/35]. *1610:* 1610 eztendeóben Fuuagath Zent Pal nap [i.h. 4. 7]. *1814:* Dobai Mihálly Vram az Exponenseket ... midön szent Pál napkor Czéh mesternek meg maradott, örökké hol édgyel hol massol mortificalta civodott velek [Dés; DLt 56. 21] ✳ ~ *Pál sokadalma. 1644:* Zent Pal Sokadalmaban Enieden az Górógh Thamas felesege Annia megh Zolita az Piaczon Bekesi Mathiast [Mv; MvLt 291. 426a] ✳ ~ *Péter (és) ~ Pál nap(ja)* június 29. *1580:* Legenben Zent peter zent pal Nap wtan valo hetfon 1580 [Légen K; JHbK XVI/23]. *1588:* el mene(n)k megh neuezet helire[a] ... zent Peter zent Pal nap utan valo cheoteorteokeon Anno d(omi)ni 1588 [KCs IV. 58. — [a]Jákótelkére (K)]. *1736:* Mentünk szent Péter és szent Pál napján az bácsi templomhoz is, de mikor oda mentünk, csak az Nádas pataka mellett öltözött fel az páter, az mint az Hóján Monostorról által jőn az út, a keresztzászlókat is ott emelték fel [MetTr 434–5] ✳ ~ *Péter-nap* február 22 és június 29. *1578:* Ez weghezes Lun zawaban zent peter nap wtan kedden [Szava K; JHbK XV. 25]. *1627:* az kik alkolmatossak volnanak az Varosban valok es lakosok kőzzül az Soovagasra, azon Deesi varasunk(n)ak birayual az Kamora Ispanok eggiet ertuen az ollianokat Szent Peter napban az réghi usus szerént az Soo vagasra ell rendeluen, az determinalt üdőbe(n) szoktak vala ökött megis posztozni [Dés; DLt 356]. *1681:* (A) meszarosok(na)k ... adatott vala száz nyolcz forintara vas ... mely pinz miolta es meddigh nallok áll, és leszen. tartoznak az vár beli Konyhara, ingye(n) ... Sz : Peter naptol fogva Husvét bojti kezdeteigh, minden naponként szek hust per libr. 14 [VhU 51]. *1722:* Attam ... Tőrők buzat ... Olar Peternek hitelben ket vekat egy egy horgason Peter napigh interest adgyon vagy hat őrregh fazakakat, vagj egy nap szolgallyon [Lezsnek H; Szer.] ✳ ~ *Piroska asszony nap(ja)* január 18. *1570:* Zabo Janos Byzonsagy Mint fely peres Trombitas Demeter ellen zerdan zenth piroska azzon Napian, Eppel Janos es Zabo Marthon Vraim elewth [Kv; TJk III/2. 20]. *1584:* Kolt Frathan[a], Zent piroska Azzony Nap vtan walo hetfeon Anno d(omi)nj 1584 [SLt U. 38. — [a]K] ✳ ~ *Tamás (apostol)-nap* december 21. *1576:* Zent Tamas nap eleot valo csütörtök [Hidvég Hsz; BLt]. *1594 k.:* 1593 Esztendőben szenth Tamas Apostol nap tayban [UszT 10/121] ✳ ~ *Vid(-nap)* június 15. *1570:* Bwda Balazne felperes Byzonsagy Varady Kalmar Janosne Margit azzon ellen, Zenth Vyd Nap vtan chĕterteken, Eppel Janos es Jgartho Esthwan ellewth | Thalas Matthe Alperes Byzonsagy, Vyztay Zabo Myklos felperes ellen, eppel Janos es Jgartho esthwan elewt, Zent Vid vtan cheoterteken [Kv; TJk III/2. 46, 47]. *1604:* ez mostani 1604 Eztendeoben, Zent vid nap taŭat [UszT 18/39] ✳ ~ *Vince-nap* január 29. *1581:* Ezeket Karachyon naptol fogwa veottem Zen vincze napig | Az Ket Lora valo Keolchyeg Karachyontol fogwa zen vincze napig Keolt Zab el Keobeol 7 1/4 veottem Keoblet p(er) 25 d Teze(n) f. 1 d. 81 [Kv; Szám. 3/I. 3, 9 Eppel András mb kezével]. *1584:* Zent Vinczh Nap vtan valo Chieóteórteókeón el menenk Naznanfaluarah[a] [BálLt 80. — [a]MT] ✳ ~ *Zsófia asszony-nap* május 15. *1590 u.:* En nekem tysztessegem Ellen szolt 1590 Esztendobe szent sofya aszonj nap tajba aszt mo(n)dotta hogy en or vagyok [UszT] ✳ *(baptista/keresztelő) ~ János-nap* június 24. *1559:* hat zaz forintba torozko zalogba wolt Zent Janos nap elot walo chotortoken mynden Jwedelmeket kezegbe wewen ... az napon thorozkot az thorozkay Wraimnak kezekbol ky bochatak mynden

Jwedelmewel ... Ez lewel kolt thorozkon Zent Janos nap elot walo chotortoken Anno d(omi)nj 1559 [Torockó; Thor. II/14]. *1567:* Keolt Egresteon Kerezteleo Zent Janos Napja vtan walo chyterteken [Egrestő KK; BálLt 42]. *1604:* ezen jelen valo 1604. ezztendeóben Baptista Zent Janos nap tauatt [UszT 18/37]. *1701:* Az Betsületes és Nemes Céh minden Eszttendőben kétszer őszve gyüllyen, és tartozzanak elő jöni ă Betsületes Céh Atya Házához, tudniillik Uj Esztendő napján és szent: János napján sub-poena 13:50 (így!) [Kv; PosztCArt 3]. *1777:* A bérrel Szent-János-napig minden gazda fele bérrel tartozik fizetni, ha ki nem cselekedne, a bíró bírsággal is adigállya, mind pénz és gabonabeli bérrel [Zalán Hsz; RSzF 190]. *1806:* Ha Szent Jánosnapig fejend valamely marhát, tartozik a bács fele használával, ha pedig Szent János-nap után is valami kevés téj léjend benne két-három hétig, tartozik egész használával [F.rákos U; RSzF 199] ✳ *magyar ~ György-nap* április 23. *1834:* a' magyar Szent György nap után az erdőbe küldeni fa vágás végett nem volt szabad [K; Somb. II] ✳ *remete ~ Pál napja* január 15. *1597:* hiuatta ... Remethe Zent Pal napian Zw kerekre[a] [JHbK XVII/24. — [a]Szükerék (SzD)] ✳ *üszögös ~ Péter napja* február 22. *1589:* wzőgőz Zent Peter Napyan, ky februariusnak 22 napyan volt 1589 eztendóbe [Szamosfva K; i.h. LVII/40].

18. szentekről elnevezett időszak jelzőjeként; ca atribut al lunilor/perioadelor denumiți după sfinți; als Attribut in Monatsnamen, nach dem betr. Heiligen. **Szk:** *~ András hava* november. *1600:* Zent Andras houanak 28dik napiatol fogua ...az teob keóltsigreól zamot atta(m) [Kv; Szám. 9/XIII. 13 Damakos Máté isp. m. kezével]. *1620:* Szent András havában nagy földindulás lőn itt Erdélyben [ETA I, 124 NSzF]. *1629:* 1629. esztendőben 14. napján[a] Szent András havának holt meg az boldog emlékezetű fejedelem Bethlen Gábor Fejérváratt 12 órakor délben [HGN 2. — [a]Helyesen: 15-én]. *1707:* Az jelen való hónak, úgy mint november vagy szent András havának 26-ik napján gyűlés hirdettet k. Kisvárdába, az hova minden Erdélyből kibújdosott főúri és nemesi rendek fognak compareálni az erdélyi dolgok iránt [Kv; KvE 252 GM] ✳ *~ György hava* április. *1630:* az leany[a] azt mondotta hogy megh Husvetba(n) megh allott raita az Sz: Giörgj hava [Mv; MvLt 290. 191b. — [a]A teherbe esett leány]. *1662:* Vezér Szejdi Ahmes passa azért mindjárt április, Szent György hava elein Tömösvártul igen nagy erővel indult vala [SKr 537]. *1694:* En Fejérvármegyeben Fogarasban Lako Boĕr Peter ... az jele(n) valo 1694. esztendőben szent György havának tizen ötődik napján ... Apafi Mihály Kgls Urunk eő Nsga Kgls parancsolatyabol ... alitattam az Fog(a)rasi Udvarbiroság tisztiben [Fog.; Szád.]. ✳ *~ György hete* április 20–26. *1584:* Gazdagh Jakabne vallia, Taualy Zentgeorgy hetiben wala hogy valamy Barom amy (!) vczankbol ky takarodot vala mind visza futa Az vcza vegiteól ez zelesne hazara [Kv; TJk IV/1. 252]. *1687:* Ha I(ste)n jo időt ad Szent Gjőrgj hetiben magadis Bandra[a] jöj ki; talan I(ste)n adgja, akkor meg latogathatlak [ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez. — [a]MT] ✳ *~ Iván hava* június. *1577:* Ez leúel keolt szoporon[a] szent Janos Nap elott valo vasarnap Az az szent Juan. haŭanak 23 napian A.d. 1.5.7.7. [SLt Y. 17. — [a]K]. *1624:* 1624 eztendeoben Zent Juan hauanak hatodik napian [Mihályfva NK; JHb XXIII/6]. *1718/1781:* ez mostan follyo 1718dik esztendőben, Szt Iván Havának 27dik napján [JHb LXXI/3. 481] ✳ *~ Jakab hava* július. *1562:* 1558 esztendőben Németi Ferencz Tokajból, a János király híve, szent Jakab havának húszadik napján ötszázad magával megveré a németeket Szerencs alatt [ETA I, 18 BS]. *1580:* 1580 esztendőben szent Jakab havának harmadik napján, az az szent Pál és szent Péter nap után való vasárnap ada az úr Isten a feleségemtől a Kristina aszszonytól egy leány magzatot Juditot [ETA I, 35 BS]. *1600:* En Kardos Miklosne Erdeò teleky Borbalazzony ... Keôlt ez lewel Perechenben[a], szent Jakab hauanak masodik napia(n) az wy Calendarium szerint [WLt. — [a]Sz] ✳ *~ János hava* december. *1583:* Im hallom hogy ketteo az Wrwk parancholattja ... Zent Janos hawanak 5 napia(n) keólt [Hsz; BálLt]. *1621:* Barabassi Borbara Asson ... 21 napian szen Janos hauanak hjua engem ... hogi engemet megh biralua(n) Tiltanam [DobLev. I/3] ✳ *~ Mátyás böjtje. 1545:* En Sombory Janos vallom Ez lewelnek zeribe hogy En az en atyamffyanak Sombory Mihalynak Somborbely es az dalbely rezt az ky nalam tewle zalogon eloth keth zaz forinterth ma zent Matyas bewytin en ew neky megbochatam [Zsombor K; MNy XL, 137] ✳ *~ Mihály hava* szeptember. *1578:* ez leuel Kőlt Diosadban[a] zent mihalj hauanak 24 napian anno 1578 Dios ady Kolchar Janos [WLt. — [a]Sz]. *1685:* Szent Mihály hovának 15 napián [Záh MT; Told. 22] ✳ *~ Péter böjtje. 1756:* Grohoti Petrucz János Exponállya, hogy ennek előtte esztendővel Szent Péter Bőjte alkalmatosságával ... bé Zárt Hajlékombol két tűredék vásznamot ... ellopták [Grohot H; Ks 62. 6]. *1763:* ez a Patak sokszor ki ŭtt, ... az elmult Esztendőben Szent Péter Bőjtiben ki ŭtőtt [Szecsel Szb; JHb Grip Dregán (26) jb vall.].

19. szentek nevét viselő tárgyak jelölésében; în denumirea monedelor cu efigia sfinților respectivi; in Bezeichnung von Sachen als Namensträger von Heiligen. **Szk:** *~ Dávid aranya. 1752:* Egy Szent David tizes aranya [Ks Kornis Ferenc lelt.] ✳ *~ János aranya. 1774:* Sz = Janos Aranya [Szászerked K; LLt 110] ✳ *keresztelő ~ János talléra. 1752:* Egy keresztelő Szent János talléra [Ks Kornis Ferenc lelt.].

20. szk-okban; în construcții; in Wortkonstruktionen: **Szk:** *~ István pohara* István-napi köszöntés; mică petrecere cu ocazia onomasticii lui Ştefan; zum Ehrentrunk um Stefanstag od. Michaelstag. *1697:* Voltak szál(l)ásomon a fejedelem, gubernátor, cancel(l)ariusok, Komornik, Sz(ent) Iváni László uramék Sz(ent) István poharára [AIN 150] ✳ *~ Mihály pohara* Mihály-napi köszöntés; mică petrecere cu ocazia onomasticii lui Mihai; Sankt Mikhaelstag-Gruß/Begrüßung *1775:* Kupas Mihály igen részeg volt azon a napon iván meg Sz. Mihaly poharat [Tarcsafva U; Pf].

21. *~ Miklós-pénz* előleg, foglaló; avans, arvună; Anzahlung, Handgeld. *1584:* Margit Molnar Gergelne vallia ... Maga az Zentmiklos penznel teobet Nem Adot volt megh, Az haz Arraba(n) Bokor Gasparnak, vegre az zonzedgia el vete Jstwa(n)t a' hazrol es az egy penzt(is) az Zentmiklos penzęt meg kwlde az zonzed kowach Balas en teollem ez Istwannak [Kv; TJk IV/1. 319]. *1618:* talán nem kellene azt az sátort sokáig itt tartani, ... Tóth Mihály uram is adott volt még az árába Szent Miklós-pénzbe 16 tallért [BTN 118]. *1625:* Heszamosi Talas Simonnak es Hozzu Demete(rne)k atta(m) Kopia fara. Zemmyklos penzben f. 6 [Kv; Szám. 16/XXXII. 149]. *1631:* Az mikor az szekeres felet veszekedenek, halla(m) hogi monda Lengiel Miklosne hogi harmad napia hogj az szent Miklos penzet megh atta, s megis az szekeresnek az felesege visza akarja adni [Mv; MvLt 290. 260a]. *1648:* Száz véka árpára alkottunk vékáját den. 42, de azután rajta hattuk, jóllehet attunk volt szent

miklós-pénzt Ren. fl. 1/44, mert nagyobb kártól feltünk [Torda; SzZs 266].

22. ~ *Péter hajója* egyház; biserică; Schiff des heiligen Petrus, die Kirche. *1736:* az nagy jó Isten, az ki megengedi ugyan hogy az szent Péter hajója habozzon, de soha meg nem engedi hogy elmerűljön, felgerjeszte némely szent hitekhez buzgó erdélyi lelkeket, ugy hogy ma Isten jovotából anynyi fundatiot tettek, hogy ... bővön vannak fundálva az clericusok (így!), és nem csak jó példaadásokkal, hanem tudományokkal is meg tudnak akárkinek felelni [MetTr 423–4].

23. szentekről elnevezett adónemek jelzőjeként; ca atribut al taxelor/impozitelor denumite după ziua anumitor sfinți; als Attribut von Abgaben, Steuern, nach Heiligen benannt. **Szk:** ~ *György adója. 1594:* Zent Georgy, Szent Marto(n) Adaiath feóld vannak heak, melliet Nyilas ember zamra fizetnek. az fel Nylas ember 4 pinzt fizet [Mákó K; GyU 26]. *1625/1839:* Szent György adoja rajtok kabola Patakiaval együtt marhájok vtán adják Szent Mihály adoját is tavaly úgy mint 1624. adtak fl : 24 vírraztó pénz ft. 1 Sold pénz fl. 3 [CsákyLt 28. 50]. *1672:* Ado. Szent Győrgy Adoja f 3 d 50. Szent Mihaly Adaja f 3 d 50 Drabant pénz f 2 d 66 Vagho Marha Nr. 1 ... Bodon Turo Nr. 1 [Berekszó Sz; Born. VId. 24]. *1725:* ha ... a Részen valok Sz: Gjörgj Adajából ki nem telik az Arenda béfizetés a Dominus Terrestris Supleálja [Szászrégen; Eszt-Mk Inv. 18–9] ✳ ~ *György-napi adó. 1597:* Az Vy Jozagbely faluk(n)ak Adoya. P(rim)o Zent Gergy Napy Ado ... Zent Myhali Napy Ado [Kv; Szám. 7/VIII. 15 Altzuer Geőrgy kezével]. *1609:* Az Vrunk eo F: zamara ez eztendeobeli vasarlasomnak Summaia, melliet eo .F. az zent Georgi napi es Octoberben fel uetet Adonkbol defalcaltatta tezen egi Summaba(n) f: 688/83 [Kv; i.h. 12b/V. 420] ✳ ~ *György-napi pázsitdisznó. 1585:* Szent Georgy napy Pasitth diznoknak es meheknek szamlalasa Azzonfaluan Anna Giermannak diznaia 12 [Kv; i.h. 3/XVI. 9] ✳ ~ *György-napi pázsitdisznó-váltság. 1585:* Summa universalis totius Prouentus ... f. 75 d. 51. Zent Georgjnapi pasitt dizno valtsagh facit in vniuer(sum) f. 4 d. 82 [Kv; i.h. 3/XVI. 32] ✳ ~ *György tehene. 1587:* Az ado be Zolgaltatasa az harom falubol Azzony falwarol ado pinzt tezen fl. 8 Abroz pinz es Zent Georgy tehene valtsaga fl. 2. Az Pasit Diznoknak es Meheknek az valtsaga mely volt 103 facit f. 2 d 6 ... Felseo file Zent Georgy tehene es Abroz pinz valchaga facit fl. 2 [Kv; i.h. 3/XXXII. 6]. *1590:* Zent Georgy tehene teze(n) f. 3. Abroz penz f. 3 d. — Chyerge valchyaga Jspant Jllety [Kv; i.h. 4/XVII. 6] ✳ ~ *György ünője. 1585:* Elseoben Zenth Georgy napban Zenth Georgy wneie vagion ki tezen az harom falun[a] f. 3 [Kv; 3/XVI. 48. — [a]A.-, F.füle, Asszonyfva (TA)] ✳ ~ *János adó(ja). 1768:* Pénznek Percept(ioja) ... Tekéből[a] Sz. György, Sz. János, és Sz. Márton adoját, s egyéb aproság ingredentiát, a Tekei Biro recognitioja mellett Hf 118 Dr 38 [DobLev. II/391. 19a. — [a]K]. *1831:* Ezennel küldetik Meltosagos Bartsai N urnak az 183 (így!) esztendőbéli Dezma ... Taxabeli penz pedig e szerént ... Sz: Márton ado ab Anno 1829 Sz: György ado ab Anno 1830 Sz Janos ado ab Anno 1830 Multa (!) penz pedig ab Anno 1830 [Teke K; LLt] ✳ ~ *Márton adója. 1585:* Az harom olah falunak[a] zenth Marton adaia mind egj Summaban facit f : 24 Annak felette tartoznak harom chergewel kitt egiebkor az Ispanok wettenek el. Ez egj Summaban tezen az Chierge penzel f 27 [Kv; Szám. 3/XVI. 26. — [a]A.-, F.füle és Asszonyfva (TA)]. *1592:* Felseò filej Zenth Marthon adoia, Abroz penzell, Tehen, dizno, es meh valtsaggal Egietómben, tezen egj summaban f 12/42 [Kv; i.h. 5/XIII. 2]. *1625/1839:* Szent Győrgy Zent Márton adóját adunk per Annum fl. 24. Karatson Zabiat cub: 12 Tykoth egyet egyet minden ember, Ezen kívül valamikor Élés kivántatik tartoznak adni [Galgó Sz; CsákyLt 28. 50]. *1685:* Almakereken jellen levő, Majorsagh, Szent Marton adaja, Dezma, kilenczed, sajt ára és vágo barom árában[a] borok(na)k revid le irása [Almakerék NK; Utl. — [a]Alább ua-zal a kézzel: *töltet*]. *1745:* Minden Jobágy egy egy Karácson Tyukjával, és nyárban ött öt Csürkével tartoznak. Szent Márton Adajában egy köböl zabbal [Ohába AF; Told. 18]. *1816:* Kortsomárlás a' Szász helyeken sehon sem szabad az Uraságnak, mivel a' Szent Márton adoját azért szokták adni hogy az Kortsomát redimálják [Hr 9. 15] ✳ ~ *Márton zabja. 1635:* Szent Marton Zabiat megh attak Az Nadasiak Cub 4. Egy keoblőt attunk feold ualtsagb(an). az tőbbi hazi mayorsagra keolt el [Utl] ✳ ~ *Mihály adója. 1594:* Hytek zerent ualliak ez vaida Babos Gergeli es az Meszes alliay vjdekbeli krainikok, hogi az szent Mihali adaia eö nalok az feleöl megh jrt hett falubán[a] teszen mindenesteöl f. 180 Thretina tehennel vgian ezen het falutol eztendeigh tartoznak No. 27 [Szság; UC 113. 5. 73. — [a]E meszesalji hét falu: Csiszér, Boján, Barnamező, Bagolyfva, Vajfva, Bogdánháza és Rátpataka]. *1672:* Nagy Goroszlay Ado, boldogh üdőbe(n) ... Szent Gyorgy, Szent Mihaly Adayaval ugy Drabant, és Tretina pénzel, Vayal, Karacson Tyukkal es Tyukmonnyal tartoznak Hanyisanak Adaya edgyüt Iar Goroszlokkal[a] [uo.; Born. 6/24. — [a]Kis- és Nagygoroszló (Sz)]. *1681:* Minden ember annuatim, egész őrőksegtöl; Szent Györgi es Szent Mihaly adajab(an), őszszel tartozik adni két két forintára bort, ugi a' mint valujan indul; ozo(n) fellyûl penigh minden forintra egi egi veder bort tartoznak adni ... ha kinek penig bora nem terem ... tartozik adni ă D(omi)nus Terrestris számara ket ket forintot mindenik személy | Sz: György es Sz: Mihály adajaban minden egesz őrőkséges ember adot, egi egi köböl zabot; buzat és à szerint, es egi egi forintot is [Mogyorosd H; VhU 80, 84]. *1769/1778:* A' Szólgálaton kivűl Szent Mihálly Adóját minden őszőn, mellyet Tűz-hely Pénnznek is hívnak három három Márjást adunk [Bogos Sz; BfR 1/4] ✳ ~ *Mihály-napi disznódézma. 1585:* Az felseő fwlen[a] walo zenth Mihaly napy dizno dezma [Kv; Szám. 3/XVI. 21. — [a]TA].

24. szentekről elnevezett növények jelzőjeként; ca atribut al plantelor denumite după sfinți; als Attr.: Pflanzen nach Heilige benannt. **Szk:** ~ *Birtalan körtéje. 1625 u./1687 k.:* Fodor Mártha Havadi[a] ada égy öreg édes alma fát ... égy ház számára. Az Adorján vőlgyében à hoszszu borozdáb(an) adtanak ă Mihályfiak 8. gyűmőlts fakát, az első borozdában 2. kőrtvély fa muskotály, ă másik Sz. Birtalan kőrtvéllye [MMatr. 159. — [a]MT] ✳ ~ *György gombája. XVIII. sz. köz.:* A Jobbágyok annualis Taxája ... egy egy ejtel száraz Szent Gyorgj Gombája [Szárhegy Cs; LLt 152] ✳ ~ *Ilona asszony füve* (erdei) vadzsálya. *XVII. sz. eleje:* Orbantzrol valo Oruassagh az Zent illonazzonj Fwet vidzeletiuel Tőrie eözwe es aual mossa es reais kősse meggiogul probatu(m) apud Garamantas [Kv; TJk X/2. 1] ✳ ~ *János kenyér/kenyere* **a.** egyiptomi füge, fulicula. *1791:* 14 font Szent Jánoskenyere [Mv; MvLt boltbéli portékák közt]. *1805:* ki mentünk a Rectorral a kertbe Pityokát ástunk ... Pityokat kaptam föve, Szilvát és Sz. János kenyeret [Dés; KMN 132]. — **b.** ? *1732:* Egy Sz: János kenyere fábol valo [Kv; Ks 6 Kornis Zsigmond lelt.] ✳ ~ *Tamás alma/almája. 1690:* Mihaly Kovacz az emlitet Kertb(en)

szent Thamas almat raz vala etczakanak idejen [Aranyosrákos TA; Borb. I Gombosi Janos (45) ns vall.] | Gombasi Janos mondá hogy no az Borbely Istva(n) szent Thamas Almajat ő raza le [uo.; i.h. Thothöri Thamas feleseghe, Biro Kisanna Aszonj (28) vall.].

25. népszokásokbeli ételek/italok jelzőjeként; ca atribut al mîncărurilor/băuturilor tradiţionale consumate cu ocazia unor obiceiuri populare; Sankt-, als Namensergänzung volkstümlicher Speisen/Getränke. **Szk:** ~ *Márton bora* újbor. *1774:* itten ugyan nem adnak Sz. Marton Borát, hanem a Sz Martoniaktol minden Esztendőbe kaptak öt. 6. veder Bort, még tán többetis discretioban [Mocs K; KS Conscr. Áts István (30) lib. molitor vall.] ✳ ~ *Márton lúdja* Márton-napkor fogyasztott lúd. *1705:* Vagy három rabot is hoztanak, akik azt beszélik, hogy Orosz Pál uram azelőtt való nap mondotta, hogy már ki nem mér jűni az az rossz Rabutin, mert ha kijűne, Szent Márton lúdját süttetne véle | Ma hívott vala Haller György uram engemet ebédre Szent Márton lúdjára [WIN 588–9, 592]. *1810:* Szent Márton Ludját, Karácson Tyukját, Tojássát és Zabját, Nyári csirkéket vagy egyébb Adományokat (: Daciakat :) szoktanak é a' Szolgálo Emberek az Uraság számára praestálni? [Dob.; Ks 76 Conscr. 13] ✳ ~ *Márton tyúkja* Márton-napkor fogyasztott tyúk. *1590:* zent Marton tiukia egy egy tiuk, az pipebeóll is ha tiz lizennis egyet, ha 5 lizen is, ha teob vagio(n) is [Tiborc K; GyU 19].

26. ~ *Mihály lova* halottas kocsi; năsălie pentru dus mortul la groapă; Leicherwagen. *1600:* Aztalos Lukach ... Az Cantornak ... Ket Zentmihal lowat f 1 d 10 Az zaz Cantor sellieieteol attunk d 95 | Az zent mihali lowat Torda kis Aitotol vittek ketten vasazni az Ciganoknak, fizettwnk azoknak kik el vittek d 6 [Kv; Szám. 9/IX. 42–3, 46].

27. szerzetesrendek nevében; în denumirea ordinelor călugăreşti; im Namen geistlicher Orden. **Szk:** ~ *Ferenc szerzetbeli. 1821:* Fejérvári Simonyi Sándor minek utánna ... katona köteleségének szánszándékos el titkolásával tsalardal (!) a' Szent Ferentz szérszetbéli (!) Bulgaros Barátok közzé magát fel vétette volna, azon Barátok Alvinczi Klastromából ... el szökött [DLt 467 nyomt. kl] ✳ *Remete ~ Pál szerzete. 1653:* Ide által Szent-Király felett is vala egy igen szép kalastrom, ott Remete Szent-Pál szerzetén való barátok laktanak abban [ETA I, 71 NSz].

28. vmiért nagy megbecsülést érdemlő; care inspiră sentimente de veneraţie, sacru; hochgeschätzt. *1710:* (A gubernátor) deákul hosszú levelet írata a császárnak: ... kérvén azon, őfelsége tekintsen kegyelmes szemeivel erre a megnyomorodott Erdélyországára, és kegyességgel inkább, mint keménységgel igyekezzék Erdélyt igazgatni, megemlékezvén maga szent Diplomájáról s fogadásáról [CsH 413–4]. *1751:* Mert láttuk az ő tsillagát[a] Nap keleten szent zászlóját Jöttünk ide meg keresni Ótet tisztelni s imádni [Hétfalu Br; EM LI, 124 bethl. ját. — [a]Az újszülött Jézust]. *1811:* Erköltseid jók légyenek és szentek [ÁrÉ 116]. *1817:* Légyenek a' nemessi rend és Civisek közűl egyenlő Számmal huszon négy választott őregek, azoknak egy Praesesse vagy orátora, kik is a' Magistratussal együtt léve, a' mit a' városnak jovára végeznek a' Szent és állando légyen [Szu; UszLt VIII. 68]. *1818:* Mostan midőn még ugy látom, hogy az Urak a' Varmegye Rendei meg szollitásokra, a' kivánt végre[a] ki nem Szállottanak, Szükségesnek találtam az Urakat ujjabban is mint a' Vármegyének feje meg Szollittani, és hathatosan ajánlani s Szivesen kérni, hogy azon Szent tzél elérésére, haladék nélkűlt ki rendelt Processusaikban szállyanak ki és mindent kövessenek el a' mit ezen hasznos intézet elö mozditására szükségesnek találnak [Ne; DobLev. V/1018. — [a]Ti. az árvaszék bírái fizetésének biztosítására szükséges gyűjtése].

Szk: ~ *ígéret* eskü, fogadalom. *1718 u.:* Farkas Jánosis eleteig a három satoros innepeken tartozik szent igireti szerént az Ur asztalára borral [Havad MT; MMatr. 161].

29. vkinek nagyon becses/drága/mindennél értékesebb; foarte preţios/valoros, cel mai de preţ; hochheilig gehalten, sehr geschätzt. *1619:* az conscientia ... az lélekkel az Istenhez megyen Az bizony igen szép, szent dolog, az ki odamehet [BTN[2] 229]. *1643:* nem akarnank az zent dologba(n) meg czökeonni [Dés; DLt 408]. *1657:* (Az oláhság elei) értekek szerint valo segitsegeket igirtek ez Jstenes szent dologhoz [UF II, 185 Lorántffy Zsuzsanna ut.]. *1662:* E szükséges szent dologra való felindításunkért vöttem ez igéket fel: mellyeket megmagyarázván, három tanúságot hoztam ki[a] [SKr 700. — [a]Köv. a részl.]. *1678:* az Nagyságod'előbbeni mindenkori szent intentiói szerént is az közikben való menetelre resolváltam magamat [TML VIII, 102 Teleki Mihály a fej-hez]. *1683:* valamikor az Egerhatiak azo(n) szent ususokra kivanni Fogiak[a], tartozzek ... kiadni [Szilágycseh; SzVJk 117. — [a]A harangot]. *1710:* mind az én hívséges szolgálatomról, mind a maga Felséged nekem tett ígíreteiről és szent szavairól megemlékezvén, kegyelmes szemeit fordítsa reám [CsH 88]. *1739:* I(ste)n eő kglmét szentellye meg maga dűcsőségére, háza szent szolgálattya elömenetelére számos esztendőkig [Kv; SRE 169]. *1769:* A Felséged Királlyi szent Igyekezet kivánván sok hasznos, és szükséges okokra nézve az Határoknak három Rèszekre valo szakasztását, s ugy az három Határnak fel állását ... a Tavaszszal ki intéztetet Com(m)issariusok által [UszLt XIII. 97 gub.]. *1811:* Ez egy fontos paraszt példa-beszédetske: Fontosnak mondám, mert Urak-is követik, 'S Kapóiknak elsö köjkeit el-vetik: Fontos valósággal, és igazsága szent, Kiváltképpen arra nézve a' mit jelent [ÁrÉ 48].

Szk: ~ *írás* nagyon fontos/értékes dolog. *1677:* Nem lehet penig azok között az emberek között ember elméjének egy nyomban járni mindenkor, mert ha az egyikkel beszélek, vagy írását olvasom, vagy izenetit hallom, azt tudom, szent írás; ugyanazon dologrúl meg mások meg mást izennek, írnak, mondanak és így az ember elméjének is változni kell [TML VII, 474 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

30. sérthetetlen/igazi; intangibil, sacru, sfînt; sakrosankt. **Szk:** ~ *békesség. 1614:* az egész keresztyén fejedelmek és az hatalmas császár között való frigyet, szent békességet ő[a] akarja felbontani [BTN[2] 74. — [a]A fej.]. *1619:* Ne mondják azt azután, ha felbomol az szent békesség az egy rossz vár miatt, hogy ezt értették volna, különben kellett volna az dologhoz szólni | Ugyan nem gondol-é nagyságtok s az hatalmas császár az szent békességnek felbontásával? [i.h. 197–8, 201]. *1662:* így régtül fogva egymás között szépen megtartatott szent békességet a magok hasznok s kicsiny károk miatt így felháborították [SKr 315]. *1781 k.:* Ne károsodjék a' Szegény Báttya egyedül ... esküdjön mindenik Testvér egymásnak eröss hittel a' Szent Békesség közöttünk ... soha ... meg se bomoljon [Told. 27] ✳ ~ *igazság. 1847:* (A kérdésre) igaz lelkiismérettel, a szent igazság mellett ezt feleljük[a] [VKp 157 a halmágyi (NK) tanács jel-e Kőhalomszékhez. — [a]Köv. a felelet].

31. *azon ~ pillanatban* rögtön, tüstént; îndată, în clipa aceea; in dem Angenblick, im Nu. *1799:* azon szent Pillanatban [Vaja MT; VH].

◇ **Szn.** *1397:* Jacobus de Zenthmiclos nob. com. Doboka [TelO I, 259]. *1674:* Szent Georgine [SzJk 126].
◇ **Hn.** *1584:* zentegiede(n)[a] [JHbK XVIII/20. — [a]SzD]. *1588:* Zentgyeorgy hegye [Kv; Szám. 4/I. 34]. *1590:* Zent Jmrehen [Szu; UszT]. *1600:* zent Martonon | Zenth Jmreh vczaban [UszT 15/123, 258. — Az első adalék Sandor Balinth Lokodi (60) vall.]. *1603:* Zent Georgy hegiere [Kv; TJk VI/1. 642]. *1604:* Zent Marton megyeje [UszT 18/100 Martinu(us) felzeghj de S. Marto(n) (53) lib. vall.]. *1607:* Szenttrontason Maroszekben [Berz. 8. 72. 17]. *1617:* szent Marton megiejebeliek [Szentsimon Cs; BLt]. *1618:* az Zent Lazlo patakiara (sz) [Maroskisfalud MT]. *1623:* az Zent Kozma vczaiaban [Mv; MvH]. *1632:* Szent Miklos uczaban [Mv; KJ]. *1650:* Zent Tamast [UszT 8/64. 22c]. *1652:* Szentersebeten [Usz; Borb. II]. *1659:* Szent Mikloson Gyergyoban [Gyszm; LLt Kupás György (70) Eőr állo vall.]. *1672:* az Szenkiraly Patakon (sz) [Szentkirály K; KHn 50]. *1675:* Szent Peter hegy(en) [Dés; Borb. II]. *1716:* A szent Péter hegyen [Dés; Ks 26. XIII]. *1742:* Szent Annai Ut [Mv; MvH]. *1748:* a Szemmihaly fele [M.zsombor K]. *1757:* Szent Mikos Uttzára [Mv; MvH]. *1763:* Szent Anna felé ... Szent Annán [Udvarfva MT]. *1768:* Szász Szént László [Tordasztlászló TA].

II. *fn* **1.** szentté avatott személy; persoană sfîntă/canonizată; Heiliger, Heilige. *1662:* Mindkét tanúság itt a Jeremiás s több szentek példájokban vagyon [SKr 697]. *1663:* tudván azt minden kételkedés nélkül, hogy beviszi az én lelkemet az örök életre, az holott vég nélkül minden szentekkel dücsőíthessem őáltala az én istenemet [Kv; KvE 188 LJ]. *1671:* Kérem annak felette ă boldogságos Szűz Mariát, és I(ste)nnek minden szentit, szentséges esedezések által nyerjenek ennékem boldog ki mulást ē Gyarlo Világbol [Ks 14. XLIIIb özv. gr. Csáki Istvánné Mintszenti Krisztina végr.]. *1705:* törölvén szemeinkről minden könnyhullatást, nyugosson meg bennünket az Ábrahámmal, Izsákkal és Jákobbal és több szentekkel az ő szent színének látásában [WIN I, 659]. *1710 k.:* Szóljunk rövideden a szentekről. Mit ártott valaha a szenteknek a világnak felőlök való gonosz ítíleti, üldözése, gyalázása, vont-é le csak egyet is az égből közülök avval? [BÖn. 404]. *1732:* Egy Scatulában bé rakva vadnak Reliquiárék ugy mint ... egy ezüstbe foglalt 10 külömb(féle) szentek tetemei [Kv; Ks 21 Kornis Zsigmond lelt.]. *1847 k.:* vérengező Virág László ... több betsületes embereket minden igazok nélkül megvert ... Isten Kristus, és Szentek borzasztó káromlásik kőzött [Dés; DLt 5308/1847]. *1851:* Maftyej ... estve jövet haza esmet ivutt és itten részegen Istent, szenteket káromolt [BetLt 3].

Hn. *1799:* A Szentek szere nevü Lábban (sz) [Kézdialmás Hsz].

2. *~ek ~e* örök élet, üdvösség; viață eternă; ewiges Leben. *1811:* Lássam Nagyságodat a' Szentek' Szentibe, A' Ditsőült Bárány Szent Menyegzöibe | Bóldogitsad éltit a' jó szerentsével Hogy Idvességedet lássa még éltibe, 'S szinröl szinre lásson a' Szentek' Szentibe [ÁrÉ 183, 196].

3. *minden ~ hava* október; octombrie; Allerheiligen Monat. *1625:* az 1625 Eztendeoben Minden Szent havanak huszonegiedik napian [UszT 165a].

4. *szitk 1804:* Popa Vonnak Istenit, Szenteit, Prápolját kőnyörgéses kőnyvét mellyből imádkozni szokot őszve baszta [KLev 10]. *1818:* Baszszam a' Lelkedet, Szentedet mit csinálok a' Gubás Jesuskádnak [Dés; DLt]. *1832:* Bruzer nekie Szentyit Istenét Szidta és Karomolta hogy miert Dolgozik midön ö Bláumontagazik [Kv; ACLev. Hat. Prot. 1]. *1843:* egy kitsit kutatva azt mondja Kotsis Károly grof Teleki Sándor urnak Czuki állj ki elöllem Baszam aki szented van alatson gaz embere [Moson MT; TSb 49]. *1844:* Vár (!) meg baszom a czigány szentedet, hozd ki onnét a fogadat [Torda; KLev. 9].

A címszó jelzet nélküli adatai az EHA-ból valók.

szentábrahámi a Szentábrahám (U) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szentábrahám/Avrămeşti; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szentábrahám. **1.** Szentábrahámon lakó; din/care locuieşte la Szentábrahám; aus/in/von Szentábrahám. *1585 u.:* fel peres szent abrani Farkas Janos lianiaj farchadi petterne anazony [UszT]. *1589:* Egy zent Abrani Jobagio(m) [i.h.]. *1602:* Bolgar georgi Zent abranj palfi andras zalogossa (40) ... Bolgar Giörgi zent Abranj (40) palfi Andras lakoia [i.h. 17/37–8]. *1604:* Kazas mihalj Zent abrany zabad zekel [i.h. 20/319]. *1606:* Zent Abranj Mattias Peter wram Zabaditata magat, az Zolgaia miklos Buzaia meg aratasaban | Mattias Peter Zent Abranj Ass(ess)or sedis [i.h. 20/243, 298]. *1614:* Barrabas Georgj zent Abrany zs [Csekefva U; BethU 173]. *1681:* Uduarhelyszeki Vice Kiraly biro Uraink, ugy mint Nemzetes Patakffalui Ferenczi Georgy, es Sz. Abrani Jakabhazi Pal exmissioiokbol es engedelmekbòl, Hiuata minket Uduarhelyszekben Homorod Sz Martonban lako üdősbik Nemes Biro Istuan Urunk [Borb. II].

2. Szentábrahámhoz tartozó; care aparţine de Szentábrahám; zu Szentábrahám gehörend, Szentábrahámer. *1607:* Zent abranj hatarban az maleban (sz) [Szentábrahám U; EHA].

széntartó I. *mn* széntároló; în care se păstrează cărbuni; für Einlagerung von Kohle, Kohlen-. *1681:* vagyon fenyő fákbul fel rakott, rongyos deszkákkal bé fedett szén tartó csűr, melynek jobbik oldalában vagyon fenyő boronákkal el rekesztetett vas kető tarto hellyecske [CsVh 89]. *1694:* va(gyo)n egy Kovacs mihely ... Ugyan ezen mihely mellet mindgjart az Garadics alat va(gyo)n egy meg romladozott ritkason megis Deszkasztatot Kovacs Szentarto helyecskeis [Kővár Szt; JHb Inv.].

II. *fn* széntároló edény; vas în care se păstrează cărbuni; Kohlenbehälter. *1660:* Vagion egi haz belső Kőzep uczaban ... mellyet az Atiafiak az mostani üdőhöz kepest uelűnk eghiut hagianak ezer forint becziuben egi nyuszoliaual egy Almariummal ... Egi sarga medenczeuel korsostol, Egi piszelljel, egy szentartoual, es az konyhaban ualo talassal deszkastol [Kv; RDL I. 145].

Szk: *sárgaréz ~. 1677:* Egy sárga réz szén tartó v(a)l(e)t — f. — // 60 [Kv; RDL I. 155b].

szentasszony Szűz Mária; Fecioara, Maica Domnului; die Heilige Jungfrau. *1570:* Jlona Gal pal hwga ezt vallya hogy hallotta Zabo Balintthne hogy ezt Monta, hogy am egy gywreomet leltem Megh az Nagy azzonnal ... Katalin Senes Myhalne ezt vallya ... gyanakodom amaz Nagy azzonra hogy Twttara vagion, de Jsthen zent azzon (így!) ely vezessen ha Megh Nem kenoztatom, ha Theorwen aggya [Kv; TJk III/2. 66c–d].

szentasztal úr asztala; masă de cult, altar; Abendmahltisch, Altar. *1742 u.:* Szaparodott az Egerpataki Ekkesia Sz. Asztalhoz valo készületi [SVJk].

szentatya 1. r. k. pap; preot catolic, părinte; Priester, heiliger Vater. *1710:* János s Tamás Deák a csíki barátok klastromában gyűlést tartván, ott végezték vala el, hogy a németek megöljék, a szentatyák, a barátok is annuálván olyan nyilvánvaló gyilkosságnak [CsH 338–9]. *1847:* a' szentatya vonakodott a' királyné gyónása árulója lenni [Méhes 4].

2. egyházatya; patriarh; Kirchenvater, Patriarch. *1704:* Ma lőn a szegény Gyulaffi Klárának koporsóba való tételének ceremóniája, ki felett prédikálott pater Talian ... előhozá limbus és purgatoriumot, és valamely locusocból annak árnyékát is próbálá, mintha a régi szentatyák Krisztus urunk eljöveteléig nem idvezültenek volna [WIN I, 286].

szentdomokosi a Szentdomokos (Cs) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szentdomokos/Sîndominic; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szentdomokos: Szentdomokoson lakó; din/care locuieşte la Szentdomokos; in/von/aus Szentdomokos (ansässig). *1710:* Fel Csik Szeki Sz: Damokosi Iffiabbik Sándor Mihály [Born. XL. 88].

szentegyház templom; biserică; Kirche, Gotteshaus. *1507:* Az zentegyhaz epulessere hagy<om> [NyIrK VI, 187 Cheh István végr.]. *1572:* enekem Jrja meg kegelmed hogy ha napzamra fyzetet kegelmed az kewmyeseknek mykor az Zentegy hazat raktak [Csicsókeresztúr SzD; BesztLt 3697 Thorma Jannos Vywary Vduar byro lev.]. *1586:* Wayda Mathe Czichay Nemes Ember ... azt valla. Zent Egyhazhoz megiónk vala Egyczer az zegin Becz Pallal [BK. Misc. 1145–78]. *1593:* Buzaj Matiast fogtatok megh ... az Atia zidalmazasaert ... Az Teorueni ugj Talalta hogj az kezj kalodaban tegiek es egj napot allion az utan az zent egj hazban az Attiat megh keouesse ... Az utan Vasarnap hogj az Attiat megh keouette ugian azon zent egi hazban gialazta es megh feniegette az attiat [Kv; Szám. 5/XX. 172. 2–3]. *1606:* Tudom mikor az Remeteyekel Jllyen dolgotth vegezenk remeteuel az Zentegyhaz eleöth, ha az Remetej marha talalna Jönj marefalj Zena fwben, az marefaluj Ember benne talalna haiczia kj belölle bekesegessen viza az Njomasaban az Remeteiben [UszT 20/89]. *1618:* Nagy Mihály Kolosvári fiu ... kőtelezé önnön magát ... ã Nyárádtői Szent egyházhoz jobbágyságra [Nyárádtő MT; MMatr. 6]. *1630:* Az szentegyház tornyában mikor halottnak harangoztak, az harangozáskor az mennykő az toronyba esett az plébániaház felől, és az legényekben hármat is sértett meg úgyannyira, hogy kettei mindjárt szörnyű halált holt [Kv; KvE 159 SB]. *1728:* Hadnagy Lőcsei Joseph Atyánkfia eò kglme a Desi Residentiab(an) mostan epitendő Szent egyházhoz hozasson, adgjon tizenőt száll fákat, az Hidhoz fat hozni tartozó Faluk(na)k akár melyikéből [Dés; Jk 375b]. *1752:* ujj Gát-Vetéssel ... az erre Járo Viz fojását mostan szük Viz idejin ugy el fogták, dugták, hogy a közönséges Szentegyház ágára járo Viz tellyességgel elfogyott, száradot [HSzj *gát-vetés* al.]. *1806/1816:* a' ... Határ Hídnál lévő Szentegyház Főlde [Nyárádsztlászló MT; EHA].

Hn. *1564:* Zentegy haz vczay [Kv; Szám. 1/X. 64]. *1571:* az Zenthegyhaz Rethy mellet [Szentgyörgy MT]. *1588:* Zent egihaz touanak hyak [M.palatka K]. *1596:* Az Zentegihaz mezejen [UszT 11/67]. *XVI. sz. v.:* Az zent Egj haz erdeje alatt [Jedd MT]. *1605:* az Zentegihaz fiuen(n)is [Máréfva U]. *1608:* az Zentegihaz dombian (sz) [Kozmás Cs]. *1613/1640:* Szentegihaz orotvanjara [Gyulakuta MT]. *1618:* Az Szentegyhaznal ... az felseő hatarban (sz) [Szentkirály MT]. *1624:* Az Zentegjhaz patakia mellett (sz) [Nyárádtő MT]. *1627:* az Szentegyhaz feolde [Galambod MT]. *1632:* Az Burianus Buday Zent egi haz meget (sz) [JHbK XXII/31]. *1647:* az Szent egyhaz hegyben (sző) [Szénaverős KK]. *1658:* Szent Egyhaz allya Réth [Újlak Sz; MNyTK 132. 118]. *1668:* Az Szentegihaz dombian (sz) [Imecsfva Hsz] | az Szent egyház réte [Egrestő KK] | Szent egiház főlde [Mezőbánd MT]. *1679:* Szent egyhazon kűl (sz) [Szováta]. *1689:* Szent-egy-haz rete mellett (k) [Szemerja Hsz]. *1690:* az Szentegyhaz mezeje nevű hellyben [Tarcsafva U]. *1695:* Sz. Egyhazra jövöb(en) (sz) [Szotyor Hsz]. *1700/XVIII. sz.:* A magyar Szentegyháznál (sz) [M.felek U]. *1714:* Szent egj ház hágoba (sz) [Feltíz Cs]. *1728:* Szentegyhaz Vizej [Illyefva Hsz] | A Sz. Egjhaz avassa alatt (sz) [Nagyborosnyó Hsz]. *1754:* A' Botzi Szent Egyháznál (sz) [Szucság K; KHn 254]. *1766:* Nap<kele>t felől a Sz: egyház Berke volt vicinussa [Nyárádkarácsony MT]. *1795:* A' Szent-egyház Völgyben [Szénaverős KK]. *1807:* Sz: Egyház Cserejiben (sz) [Nyárádmogyorós MT]. *1816:* Szentegyház vagy Papok ősvenyjebéli competens részek (k) [Nyárádsztlászló MT]. *1834:* Az Sz. Egyhaz megett (sz) [M.gombás AF].

A jelzet nélküli adatok az EHA-ból valók.

Szk: *megyés ~* székesegyház. *1653:* Legelsőbben is azért a templomnak ablakait rakák bé, és ara lövő lyukat ... A Szent-Miklósról a megyés szentegyházról szedének cserepet le és aval cserepezék meg, mely máig is rajta vagyon [ETA I, 76 NSz] ✱ *unitária ~. 1796:* ki menvén ... Felső és Also Szovátok kőze az Ns Unitaria Sz(e)nt edj haz Czinteremjenek Dél felől valo Szeliben ... levő Dombotskára [SLt XLII. 2].

szentegyházas templomhoz vezető; care duce spre biserică; zur Kirche führend. **Hn.** *XVIII. sz. eleje:* Az nagy Sz: egyhazas uton alol [Tekerőpataka Cs; EHA]. *1773:* A Szent egy Hazas ut hoszszában (sz) [Alfalu Cs; GyHn 17].

szentegyházasoláhfalvi a Szentegyházasoláhfalu (U) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szentegyházasoláhfalu/Vlăhița; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szentegyházasoláhfalu: Szentegyházasoláhfaluban lakó; care locuieşte la Szentegyházasoláhfalu; aus/in/von Szentegyházasoláhfalu. *1590:* Zentegjhazas Olahffalj Bodo Peter Vrunk eo N. Jobba(gya) [UszT.]. *1591:* Leorinczy Benedek Z(ent)egyzahas olahfaly Vrunk Jobba(gia) [i.h.]. *1600:* Bodo Janos Zent Egyhaz Olahfalui, Zabad Zekely [i.h. 15/64]. *1604:* Tanko Andras Zent egihazas olah falwy lofw Ember [i.h. 16/23]. *1606:* Ferencz Andras Zentegjhazos olahfalj lib(ertinus) [i.h. 20/173].

szentegyházfi(ú) egyházfi; paracliser; Gemeinde-/Kirchendiener. *1589:* Az Zenteghazfiak Attak penzewl f. 36 [Kv; Szám. 4/VIII. 1–2]. *1628:* en voltam Szent egihaz fiú [Gyerővásárhely K; BfN]. *1639:* az megye ualaszta 12 szentegyhaz fiakot [Gyszm; LLt]. *1648/1687 k.:* egy Gegesi alma fa és egy piros körtvély fa ... Sz. egyházfiak gondviselése alatt légyen [Havad MT; MMatr. 159]. *1653:* Tamas Deak kerczedi szent Egihaz fiu [Borb.]. *1666/1793:* (A) birság nem a birónál hanem a Szent egyház fiánál áljon

[SzékFt 19]. *1675/1687 k.:* Thót Péternek ă Bércz földéből jár ă templomhoz égy kalongya búza ... mely buzát, ă Sz. égy ház fiak viszik be (!) [Csejd MT; MMatr. 292]. *1699:* az egyik szentegyházfiu mellett legyen egy jó lelkű ember ... Az praedicator és schola mester kerteit az szentegyházfiai szorgalmatosan mind épületekkel procuráltassák és minden jövedelmekre szorgalmatos gondjok legyen [Zalán Hsz; Barabás, SzO 388]. *1722:* A' Szent Egyházfiak Szent-Mihály napkor változzanak, ugyan akkor számot is adjanak, nem változtatván pedig minden esztendőben, hanem az Evangelicusok ususa szerint légyen egy bizonyos értelmes, és a Megyében elsőbb residentiaju ember, a' ki a megye pénzét procurálya és számot adjon róla [HbEk]. *1737:* ă Curator ő kglme Sz. edgyházfiak az Ecclan(a)k mindennemű javairòl világos demonstrátiot tehessenek [Nagyercse MT; Told. 36]. *1804:* Plébános Hézános (!) István Urat, Bálint István Nevezetű ... Harangozoja által, edgyik Szentegyházfia és mostani Fungens Cánthorát is a Tisztelt Plébános Urral meg tanálván, az Instructiot ... a' Harangozo előtt szorol szora fel Olvasván meg értettűk s ő általa a' ki Nevezetteket Certificáltuk [Remete Cs; Born. XVd].

Szk: *fungens* ~ működő egyházfi. *1772:* Szabo Márton Ur(am) mint az Ádámosi Vnitaria Ecclesiának mostani Fungens Curatora ... és Libertinus Orbán István és Kolosvári Ferentz ő kglmek mint a nevezett Unitar. Ecclesiának fungens Szt egy Ház Fiai [Ádámos KK; JHb XIX/13] ✳ *hites ~. 1642/1687 k.:* Malom-falván lako Imreh Ferencz hites Sz. egyház fiu és Csit Sz. Iványon lako Fabján Jstván hites Sz. egyház fiak idejeben irtuk fel ez dolgot [Csitszt-iván MT; MMatr. 329] ✳ *számadó ~. 1831:* a' Számado Szt Egyházfiakra v. Harangazokra viszsza iratott főpénz a' Sérelmesek által ... vétessék Testimoniumba ... mert addig a' dolgon segitteni nem lehet [Vaja MT; HbEk].

szentegyházfiúság egyházfiúság; funcţie de paracliser; Gemeindedienerschaft. *1692:* Isten téged ugy segéllyen ... hogy a megyebírósághnak, szentegyházfiúságnak tisztiben, hivatallyában, akármi névvel nevezendő légyen, tehetséged szerint híven és igazán eljársz; templom és megye házainak épületeibe szorgalmatoskodál, azoknak földeit, javait, egyet másit oltalmazod és el nem idegeníted, sőt gyarapítod, és mi elidegenedett volt, visszahozod ... Az megye báváiról ... ecclesiai tiszteidnek, vicariusodnak és esperesednek ... engedelmes lészesz és törvényivel élsz; és egyéb minden megyebírósághoz, szentegyházfiúsághoz tartozandó hivatalban eljársz tehetséged szerént igazán és istenesen [Kozmás Cs; SzO VI, 432].

szentegyházfundáló templomépítő; întemeietor de biserică; Kirchenstifter. *1586:* 20 Marty Herman Marton viszi Tordaig az fogarasi Szent egi haz fwndalot felesegestel attam az Negi lora tordaig f. 1 [Kv; Szám. 3/XXIV. 49].

szentel 1. (egyházi szertartással) megáld; a sfinţi, a trage harul divin asupra unor obiecte; weihen, (ein)segnen. *1678:* kérem mindennapi könyörgésemben az én jó Istenemet, Kgdnek mostani felvött elötte álló dolgait s útját áldja, szentelje és adja Salamon bölcsességét, hogy tudjon az nép előtt kimenni és béjőni [TML VIII, 125 Kapi Györgyné Teleki Mihályhoz].

Szk: *búza ~ni. 1725:* tegnap nagy pompával voltunk buza szentelni M. Püspők ur(am) meg szentelte [Kv; ApLt 2 Apor Péter feleségéhez].

2. házat (meg)szentel; a sfinţi locuinţa credincioşilor; einweihen, segnen (das Haus). *1807:* Januarius 6a ... a Papok el jőttek szentelni [Dés; KMN 87. 345].

3. vallásos ünnepet megtart/szentel; a ţine/cinsti sărbătorile religioase; weihevoll feiern, begehen. *1662:* die 15. Aprilis gróf öreg Bethlen István is Ecsedbül fejedelem udvarához jővén ... s az húsvéti innepekre is megmarasztván, és azokat együtt szentelvén s töltvén el is, az öreg gróf die 19. Aprilis indult vala el Munkácsrúl ecsedi házához [SKr 248]. *1811:* A' Második Innep, (hallják meg mindenek) Melyet ma szenteltek, Tiétek Bethlenek [ÁrÉ 194].

Szk: *ünnepet ~. 1658/1799:* Husvét negyednapján az megharagudt jó Istennek áldozván, innepet szenteltek a jámbor papok [Mv; EM XVIII, 450].

4. *pappá* ~ papnak felszentel; a hirotonisi; (zum Priester) weihen, ordinieren. *1636:* Az kegtek tartomaniaban Szent Giorgirol kiüldeot uolt alla kegtek egi deiakot hogi Papa tegiem megh latuan tudomaniat az kegtek beciülletiere Papa zenteltem ... Az Szent Giorgi Papot az kit en mostan fel zenteltem Popa Mironnak hiak hogi ti kegtek tudgia meg es ismerie megh [Babolna H; BesztLt 1628, 41 Popa Giorgi az ola ecclesianak (!) Pùspoke a beszt-i királybíróhoz].

5. vminek a szolgálatába állít; a consacra/dedica; dienen, weihen. *1696:* en az en Iſjusagomnak sengejet nem Istenek az kinek tellyes eletemben valo haladassal tartoztam volna szentelnem, hanem az ördőgnek, mivel mas szegeny kereszteny Felebaratimtul el lopot lovak(na)k kereskedesevel masok botrankozasara tudva eltem [Dés; Jk].

6. kb. felajánl; a închina; weihen, widmen, opfern. *1681:* Retyi Matthe Ura(m), az Sz: ministeriu(m) ellen ... az leanyiat distősseges hűtünk és vallasunk mocskolasara, az gyengek(ne)k meg botrankoztatasara, az Sz: ministeriu(m)-ra teőt hűti kötelessege elle(n) vallasa(n) kivűl valo ferfinak elocalta, és a' Baalnak szentelte [SzJk 152]. *1733:* Széken[a] Pünkösd Havának 25 napján nappali tiz és 11 ora között adott Isten égy Léányt ... kitis Istennek szenteltem és a' szent keresztség által az Anyaszház (!) kebelébe bé iktattam [ArJk 40. — [a]SzD]. *1811:* És azon szölöit 's Cseresznyéit ennek, Mely az idén termett szentelem Istennek [ÁrÉ 50].

szentelés vallásos ünnep megtartása/szentelése; ţinerea/cinstirea sărbătoririlor religioase; Begehung eines religiösen Festes. *1586:* eo kgmek vegeztenek volt, hogy az Innepek Napian se kaput Ne Nittatnanak, se semmit senkj ne Arulhatna ... De eo kgmek inkab el Akariak ezt hadnj, es mas Napra, vgmint holnap Vtanra hettfeore Rendelny az vy eztendeo vasarat hogy Nem Mint eleobely vegezesek ellen, az Innepnek zenteleset violalnj, Seot Biro vram vgia(n) megh kialtassa hogy senky holnap Ne Arullion [Kv; TanJk I/1. 40]. *1677:* Karácsoni, Husvéti, Pünkősdi innep napoknak meg-illetések, Isteni szolgálattal valo el-töltések, mint Istennek nevezetes jó tételeinek emlekezetire rendeltetet napok, annál inkáb a' Vasárnapi innep napok-is hogy innepi szenteléssel töltessenek-el, mélto dolog; annakokáért azokon a' napokon senki, se maga, se szolgai, sem el-kerülhető és rabotás munkára ne kényszerittessenek [AC 237].

szentelhet vmire áldozhat; a putea consacra ...; widmen können. **Szk:** *időt ~. 1867:* Szabó István gondnok, okul adván, hogy mint magános ember házi elfoglaltatásai miatt az egyház ügyeinek elég időt nem szentelhet, hivatalárol lemond [M.bikal K; RAk 261].

szentelt 1. megáldott; sfinţit, binecuvîntat; geweiht, gesegnet. *1771:* Férjem ... annakutanna olyan roszszul lett, hogy ha a Papjaink nem segítenek a szentelt Eszközök által el is veszet volna minden bizonynyal [Dés; DLt 321. 35b Nob. Éva Szanto Georgii Hanc cons. (37) vall.].

2. *pappá ~* papnak felkent; hirotonisit, ridicat la treapta preoţiei; (zum Priester) geweiht, ordiniert. *1842:* Üressége jövén Vásártelki Megyénk, Egeresi születésü papi tudományokat, vegzett Oprea Pétert pappá szentelvén azon megyére népésznek, rendeltem, — de egynehányan azokból nem akarjak elfogadni Fogarasi püspők mlgos Lemény János Úr ... papitant végzett, 's pappá szentelt Opra Pétert népésznek rendelven ... az ottan g. e. hiveket igyekezzek felvilágositani arrol milly jotékony befolyással vagyon egy tanult 's előitéleteken fellyűl emelkedő lelkésznek tanitása [KLev. 13 Lemány János fogarasi püspök kezével].

3. *1670:* Némely irásiban bár ő kegyelme[a] megvonta volna pennája orrát, az szentelt vitézséget bár ne forgatná kivált az hunyadi dologban [TML V, 82 Naláczi István Teleki Mihályhoz. — [a]Vitonyédi uram].

szenteltet szk-okban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *papságra ~i magát* papnak felkeneti/szentelteti magát; a se hirotonisi (ca preot); sich zum Priester weihen lassen. *1674:* Popa Opra simjliter. Ennek fiais most papsagra szenteltette magat [A.porumbák F; UF II, 627].

szenteltetik tartatik; a fi ţinut (o sărbătoare); (weihevoll) begangen werden. *1664/1799:* Julius 7-én végezte az ország gyülése, hogy minden kedden innep szenteltessék a megharagudott Isten engesztelésére [Mv; EM XVIII, 456].

szenteltvíz apă sfinţită, agheasmă; Weihwasser. *1730:* Egy szentelt Viznek valo Palaczkocska [Kv; Ks 15. LVIII. 6]. *1732:* (A templomban) egj pár onbol való ampolna paténajaval edgyutt, egy Szentelt viznek valo réz üstőcske [Kóród KK; Ks 12. I].

szenteltvíz-hordozó szenteltvíz szállítására való edény; agheasmatar, vas liturgic în care se ţine agheasma; Gefäß für Weihwasser; Weihwasserbehälter. *1732:* Egy Ezüst szentelt viz hordozo srofos Lot. 7 [Kv; Ks 11 Kornis Zsigmond lelt.].

szenteltvíztartó I. *mn* szenteltvíz tartására való; în care se ţine agheasma; für Weihwasser. *1732:* Ezen kápolnában ... egj szentelt viz tarto on üst [Kv; Ks 40. XXVIIIc néhai gr. Kornis Zsigmond conscr.]. *1744:* Szentelt viz tarto pléh [Szentdemeter U; LLt 67]. *1808:* két Szentelt viz tarto üstek [Bodola Hsz; BLt II. 11].

II. *fn* szenteltvíztartó edény; agheasmatar, vas liturgic în care se ţine agheasma; Weihwasserbecken. *1737:* Szentelt viz tarto [Brassó; ApLt 5]. *1748:* Az Aszszony Házáb(an) Szentelt Viz Tarto [Ks 8. XXVIII. 5].

szentencia 1. értékítélet, vélemény; părere, opinie, punct de vedere; Urteil, Meinung. *1669:* Jobb az vigyázás az vigyázatlanságnál. Nem okos embernek való sentencia ez: nem gondolom vala ezt, amazt [TML IV, 597 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1676:* noha az közönséges dolgokrúl épen semmit sem ír, mihez tartsam magamat, holott valóban szükséges, mert úgy hallom, jőnek hamis lélekkel, sententiával némelyek Erdélyből [TML VII, 275 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

2. bírósági határozat/végzés; sentinţă, hotărîre, decizie; Sentenz, Richterspruch. *1539/1675:* Ezer forint keotel alat keotek magokat harma(n) kűleon kuleon, hogy soha azzal az Sententiaval elni nem akarnak hane(m) el szaggattjak [SLt T. 10 kápt.]. *1569:* Lucas Custos Canysi, Juratus fassus est ... hallotta ezt, hogy Janos deak ezt Monta Wicey Janos vramnak hogy te Vicey Janos Jgen kerengez Az halo eleot egzer rea keryttettelek vala, Azonban Az keobelere Mutat, es Mond hogy Byzon esmet rea kerytlek az halora ewel A sentenciawal [Kv; TJk III/1. 172b]. *1571:* az Sentencia ys helyęn wagyon az kytt Kegtek nekwnk adott [Dés; BesztLt 23 Lucas L(ite)ratus Peztakhy nyil.]. *1590:* Azalos Thamas ... ha az eo Compositioiat in aliquot sui parte vel in toto nem obzerualna ez feleol Meg irt Sententia legyen az eo feyen, Kiwel mynden helyen persequalwan meg foghassak es mint gilkost ... erdem zerent meg bwntethessen (így!) [Bőnye Sz; WLt]. *1605:* mw mostis be Adgyuk minden teorueny foliasarul valo leuelwnket Relatoriankot Sententiankot cziak teorue(n)t varunk [UszT 19/52]. *1653:* (Az) hat Nylakat es tellyes abbeli igassagat azon Sententia vigoraual eő kegme Balogh Lazlo Vram, es Successori szamokra el foglalnok es eőreőkeőes birodalmaban hadnok [DLev. 5]. *1677:* A' Fiscalis joszágokbol, Aknákbol, és egyéb helyekről, a Tisztektől repetállyák a' Jobbágyot, az Articulusokban specificalt módok szerint, és a' meg nem adásért-is ugyan azonok incurrállyanak poenában, s' azon Sententia mellet akarholot-is Executio peragáltassék [AC 194]. *1712:* Az Actrix ... ollyan ember altal prohibealtatta volna az sententiat kinek ezen Thorda vármegyében residentiaja nincsen [Torda; JHb LIV]. *1752:* Most Hunyadi Ferencz Ur(am) ben vagyon Medgyesen, és alig ha kezénél nintsen azon Sententia, ha nem terheltetnék Ur(am) Kgld requirálni, aligha meg nem mutatná Ur(am) Kgld-n(e)k, talám valamit utositna benűnket, hogy miformán birta Mikola[a] [Aranyosgyéres TA; BLt 11. — [a]A birtokot]. *1785:* az Thorotzkai Lakosok Joszágak elvesztésére sententiáztattak, melly Sententia tsak királlyi Beneficiumbol Joszágat Szabados Jussal biro Személlyekre extendálhat, és nem sonálhat ollyan örökös Jobbágyakra minemüekről itt a kérdés vagyon [Torockó; TLev. 6/1. 20]. *1807:* a midön az ottani[a] Királyi Táblán Sentencia fog hozattatni ebben a perben, nékem külgye el [Kv; Incz. XII. 3b br. Josinczi József lev. — [a]M.országi]. *1826:* Gyermek koromban egy Czigányt akasztottak fel a Szebets nevezetű helyen lévő akasztofára s mikor fel akasztották, s a Sententiajat el olvasták, azt mondották, hogy a három határ kőzi akaszszák [Szék Szt; WassLt Tyifor Juon (90) marokházi ns vall.].

Szk: *~ba irattatik. 1805:* a' Mlgs Királyi Táblának 1768-ban Május 4-kén hozott ... Itélete ... a' szokott mod szerint sententiaba irattassék, expediáltassék, és a maga erejébe tétessék, s' executioba vétetni rendeltessék [Mv; DobLev. IV/893. 1a tábl.] ✻ *~ba marad. 1598:* Olah Miklos maradott volt egy yneó tehennek el vezese feleóll Sente(n)tiaba [UszT 13/65] ✻ *~t (ki)vált (vki ellen). 1624:* az Daruassok. Sententiat valtanak Beldj Kelemen Vra(m) ellen [Cssz; BLt 3 Bodo Peterne Anna Aszoni ns chjekefalui vall.]. *1782 k.:* mikor modunk es alkalmatosságunk lészen, mik is ki váltyuk a Sententiát és a mellett ki vészük az executiot [Ne; DobLev. III/567. 1b] ✻ *definitíva ~* végleges ítélet/határozat. *1642:* Meszaros Istvan vram ...

mutata mi nekűnk egy Definitiva Sententiat, mely kőlt Fejervarat ... 1573 Eszten<deob>en, az Nehai Felseges Bathori Jstvan akkorj Fejedelműnk ideieben leot octavas Gyűlesben [Nagymeregyó K; JHbK XVIII/20]. *1677:* Ha ki peressét ... a' Táblán akarja keresni ... masodik Terminusig ki-bocsáttassanak ... reportalván, ugyan akkor tőrvények légyen, és definitiva Sententia pronuncialtatván, ulterioribus remediis denegatis exequaltassék-is [AC 178]. *1727:* én executiora ezen Nms Vármegye also Járásának Vice Tiszteit eő kglmeket ki vittem ... de a Litigiosa Háznak kapuját a Gores Linéáján lévő Atyafiak ... meg állottak és definitiva Sententiam ellen repelláltanak ... Ezen rendeletlen Repulsiot tették ... Vramék[a] [Ne; DobLev. I/129. — [a]Előtte a nevek fels.] ✳ *finális* ~ 'ua.' *1603:* Minek eleotte finalis sententiat p(ro)nuncialnak, tehat tettczyk hogy elseoben megh kenoztassek hogy euidentusban (!) meg teltsek (!) minden chelekedethy [Kv; TJk VI/1. 657]. *1628:* azt kiuano(m) a z. zéktol, quod juxta vetera(m) et approbata(m) ritú et consuetudinu(m) Eccl(es)iae ... ellene Finalis Sententiat pronunciallion [SzJk 29]. *1650/1687:* Géneralisba(n) transmissionak revisioja és finalis Sententianak ki mondása flor. 3 [MVJk 2]. *1666:* Rettegi János al(ia)s Pulyomi ifju legenyt, ki Udvar Gyalogink közőt lakván ho penzűnkel es ruhankal el szökven ket izbenis, mellyert finalis sentencia leven fejen, halalra adjudicaltatot volna [Szád. fej.]. *1793 k.:* azon kéttzeri finalis Sententiák executioját intra Dominium az Inctusok Semmiféle Remediummal nem inpedialhatták volna [T; DobLev. IV/730. 2b] ✳ *kapitális ~n van* főbenjáró ítélet alá esik. *1600:* Azertt hiuattam Ketek Eleybe az alperessekket ... mind(en) hazaimnak es ahoz walo epűlettimnek el posztittassaban ott woltak kiert si iuris az mondom kapitalis sententian wadnak kilen kilen [UszT 15/45] ✳ *királyi tábla ~ja. 1756:* Az utolbszori Mlgős Királyi Tábla Sententiájáért f. 12 [Császári SzD; WassLt 27]. *1786:* meg kivánom 'a Tkns Tábla Normativuma szerint, à Királlyi Tábla Sententiàjának elégtétetödjék és mennyen effectumba [Nagylak AF; DobLev. III/607. 39] ✳ *per non venit ~. 1590:* Waros Pereyre Keolttott Gilyeni Jmreh vra(m) Az mint kouetkozyk. Egy hyútatlt veottem Georoffy Janos ellen f. — d. 34. Ket deaknak attam hogy Reya hyttak az Relatoriara f. 1 Apafy Miklosra p(er) non venit Sententiat f. 6 [Kv; Szám. 4/XX. 28 Hooz Lőrinc sp reg. kezével]. *1677:* Vadnak a' per non venit Sentenciáknak ki-adásában-is emendalásra valo dolgok; hogy azért a' per non venit Sententiák in longis Causarum processibus jo modon ki-kelhessenek a' Mesterek, ezen módot tartsák-meg; a' Magyar Országi Causakban semmiképpen a' per non venit Sententiákat inclusivè tized napig ki ne adgyák [AC 185]. *1737:* litigálván en az Jvel ... a Tordai Határon ... lévő égy darab Széna fű iránt ... az I ellen per non venit Sententiat obtinealtam [Torda; TJkT I. 127] ✳ *portai ~. 1678:* igen közel járt az nyakunkhoz az portai sententia [TML VIII, 77 Teleki Mihály Kapi Györgyhöz] ✳ *prorogatoria* ~ elhalasztható ítélet. *1677:* Ha penig az In causam attractus semmit nem contendál, nem excipiál-is, hanem simpliciter csak Evictorra fog; arrol néki Prorogatoria Sententiát ád a' Szék, és igy mindgyárt le-tétetődik az Evocatoria, vagy Evocatiorol valo Relatoria, soha tőbbé azt az Actor nem tartozik producalni, hanem más Széken vagy Táblán, csak a' Prorogatoria Sententia mellé proclamaltattya [AC 182] ✳ *táblai ~. 1730:* Vármezőn a' Mgs Csáki Uraktul repeáltak vólt valami Jobbagyokot az Aszszony Vér Judith Aszszony számára, kiket is hogy fel nem adtanak, Tablai Sententia és Deliberatum mellett Vármezón foglaltak osztán érettek, mind Jobbagyokot, mind penig bizonyos szamú Sessiokot [Retteg SzD; TKl Stephi Zabolai de Dees (57) vall.] ✳ *tanács ~ja. 1593:* Az Tanaczj ugj deliberala hogj megh kinozak hoùa Teotte az giermeket, Tisztasagba(n) attam d 12 Be vittek az kenzasra d 4 Megh uallattak es hozatta(m) kj d 4 ... Az Birak Vraim Az Tanachj sentenciaja zerent hogj semit nem ualla Vezeore itilek [Kv; Szám. 5/XX. 172. 1 Eppel Péter sp kezével] ✳ *terhes ~. 1736:* ezen Tktes Nms Tanács Törvényes Forumán minémű Controversiáb(an) forgó Almafa iránt allyával egjgjűtt litigalódván, az mostani I ... En velem ... hogj én azon Vicinitássit nem tettem fel, ... az I ... ellenem terhes sententiát obtineált | Az A. úgj látom, engemet Contra Leges Patriae in Jus attrahált, absq(ue) ulla legitima Citatione, és ellenem Levatát iratott, és terhes Sententiát kiván ellenem p(ro)nunciáltatni [Dés; Jk 276b–277a, 280b]. *1765:* Documentumb(an) meg fogyatkozván, pronunciáltatott vala ellenem igen terhes Sententia [Torda; TJkT V. 264] ✳ *törvényes ~. 1666:* Az Olah Budakiak kepeb(en) ki iővén az egész Faluval edgyűt Repulsiot tűnek mezetelen kardnak ki vonásával; Mely Executiob(an) repulsio tétellel meg gátolva(n). Nemzetes Gavai Miklos Vr(am) protestala én előttem ige(n) solemniter azon hogy Tőrvenyes Sententiaia mellől el nem ál semikeppe(n), hanem annak tőrvényes processussa szerint, az Repulsionak ok adasara reá hivattya [O.budak BN; Ks 41. C. 7] ✳ *udvari ~. 1777:* Udvari Sententia mellet valo meg határázások után [KK; JHb 23] ✳ *végső ~. 1695:* Ha mi difficultas esik ... dolgaban a' Quartasnak vagy ugyan valami kár tetelt a Curatoria Szék kezében talál, suhuva ne appellalhasson, hanem vegsö sententiát ezen széktűl végyen, és ugyan azzal megis elegedgyen [Kv; SRE 38].

3. (bölcs) mondás, mondat; sentință, maximă, propoziție; Sentenz, Sinnspruch, Weisheit. *1618:* egy sententiát hallottam mástól régen, s ez az, hogy: Supplices principes ad Portam Ottomanicam usu debebant ignem, venenum, acutum gladium mittere, nisi seqebantur cum aperto marte [BTN[2] 119]. *1619:* S igen nagy sententia is, hogy: Melius est obedire Deo, quam hominibus. De talám ez az sententia nem Jenő megadására néz | Más az lehet, hogy igyekezzék az ember valamibe, de bizony nem látom, hogy amaz sententiát elkerülhessék, hogy : defendam te si potero etc. | Itt is igaz a sententia az szent Dávid mondása, hogy: Jobb Isten kezébe esni, hogynemmint ellenség kezébe [i.h. 214, 215, 250]. *1823–1830:* Ennélfogva éjfélután két-három órakor felköltvén, az ágya eleibe asztalt vitetett, íródeákokkal hárman az asztal mellé ültünk, s míg egy szentenciát leírtunk, addig úgy elfelejtette magát, hogy míg más szentenciát mondott, addig az asztalra lekönyökölve jót is aludtunk, mégis virradatig csak lett valami a dologból [FogE. 90].

4. *jövendölő* ~ jövendölés; prezicere, prevestire, prorocire; Voraussage, Prophezeihung. *1664:* Mert, Uram, nem tudom, az úr Isten mire adja, de én az ő felsége tavalyi 7. Junii költ levelében kiírt jövendölő sententia mellől, úgy tetszik, el nem mehetek [TML III, 190 Szalárdi János Teleki Mihályhoz].

5. jelmondat; deviză; Devise, Wahlspruch. *1657:* maga az hadaknál elébb általmene Lengyelországba, és onnat két nagy fejér aranyos zászlót hozván néki a követek, salutálják ő nagyságát. A két zászlón két igen szép sententia volt írva arannyal [ETA I, 161 NSz].

szentenciaírás ítéletírás; redactarea sentinţei; Abfassung des Urteils. *1704:* Annak utána azt is kívánta, hogy a sententia-írással siessenek, hadd küldhesse fel hamar, hogy resolutiót vehessen róla [WIN I, 193].

szentencialevél ítéletlevél; sentinţă (redactată); schriftlich abgesetztes Urteil, Vollurteil. *1567:* kerdeztwnk tanachot Nemely wraymtwl es feyerwary Ambrws Dolgarwl hogy kellene az Sentencia Azerth : k: Myndyarasth, Myndyarasth, Myndyarasth (így!), Jde Nekwnk kwldgye megh az Sentencia lewelet cum toto processu feyerwary ellen [Gyf; BesztLt 81 Thomas Krechner és Lucas Pystakj a beszt-i bíróhoz és tanácsához]. *1570:* Nylas Matthe hithy zerent vallya hogy Jelen volt mykor Zabo Simon Sentencia lewelel Magat Be Jkthatta az felseo hazakba | Bezterchey Gẽrgh Eskwt polgar, Ezt vallya hogy ... Mykor Zabo Simon megh Jeot volna az Sententia Lewelel es Magat Be akarya volt Jktatny ... Mongya az Notarius ... ez Sententia Borbel Benedekre zol [Kv; TJk III/2. 117, 119–20]. *1574:* Kiúanúan penig az meg irt, azzony procatora, hogi mi az mi Elobbi deliberacionkatt, sente(n)cia Leuelbẹn Nekyę ky Iratnak es eo Jgassaganak meg Oltalmazásara, Annak okaęrtt my egęnlo Jteletunkbol, az meg irt, elobi dęlibęracionkat, az protocolúmbol illien Jgéknel ki ky Irattuk [Fejér m.; KCs]. *1610:* protestalok, hogy nem tartoznam vele, de igassagomnak nagiobban walo meg teczeseert bizonitok ellened, hogy Sententiă leweleddel nem eltel Semmiben [UszT 20/224]. *1624:* Az chjeke faluiakott[a] perly vala, Beldj Kelemen Vram : Elẽöttẽök : s azkor Beldi Vramott megh Nyerek az chjeke faluyak : flos : 3 : valtanak Sententia Leuelett, Beldj Vram ellen : az Vtton Nyerek megh hogj Chjeke faluaban Semmj Jussa nem leon Beldi Vramnak [BLt 3 Fodor Gergelj chjekefalui ppix. vall. — [a]Csekefalvi (Cs) lakos].

szentenciátus bírósági ítélet/végzés; sentinţă (judecătoreasca); Gerichtsurteil. *1782:* meg zabalásztottván az Erdélly országban grassalodo Parasztság Toroczko is azon Refractarius Parasztokra tett Articulusokban bé van rekesztve, de nem tsak articulusok hanem Felséges IVdik Károlly Császár által sokszori Földes uraik ellen valo rugodzásokért Sentenciatusokis [Thor. XX/4].

szentenciáz 1. ítéletet megfogalmaz; a redacta o sentinţă; Abfassen/Absetzung des Urteils. *1592:* te az alat az tablan czielekettel, az mit czielekettel, en penigh az Vrunk parancziolattiahoz tartwa(n) magamat, sententiasztal az Tablan, minek okaert miert hogy te twdwa(n) ebben az vrunk parancziolattiat, ahoz nem tartottad magadatt, hane(m) clandestine sentenciasztal es obrualni akartal [UszT]. *1597:* Tilalmamnak az oka hogy ne(m) az napzott napra jeottel ide, hanem az eleótt: per hoc (!) ereótlen, merth en megh bizonytom most(is) az biroual hogy ne(m) az napzott napon sententiaztak [i.h. 11/30].

2. *vkit ~ átv is* vki ellen ítéletet hoz, vkit elítél; a condamna pe cineva; aburteilen, ein Urteil fällen. *1610/1631:* engem senki notaban nem eytet, nem Conuincalt, sem Aggraualt, nem sententiazott [Gerend H; JHb XXXIX/12]. *1676:* Ott benne, úgy hallom engem sententiáznak; az szegény magyarok is, hogy közikben nem mehettem eddig is, mind a hadakbeliek, mind az otthon valók engem átkoznak [TML VII, 313 Teleki Mihály a fej-hez]. *1678:* Lelkem Bátyám, ne sententiázzatok engemet annyiszor, ne is ijeszsztek örökké az Portával, igazán irhatnám Kgldk, az tréfárúl Kglt követem [TML VIII, 264 ua. Rhédei Ferenchez].

Szk: *halálra ~. 1650:* az Malefactort halalra sententiaztak [UszT 13a]. *1654:* Én Udvarhely szeki Fülei Daniel Maczkos Janos fia (így!) ... Kiraly Janos szolgaianak ... megh ẽletesebe(n) jele(n) volta(m), es mind harmunkat azo(n) Jffiu legennek halaláért az Mag(istra)tus Tőrueniel prosequalua(n), mind harmunkat mint Consentienseket az Tőrueni halalra sententiazot [Fog.; KCs 1430 Dauid Janos kezével]. *1753:* Vánka György ... lopás miat ... Egeres várább(an) fogva tartván halálra sententiáztak ... hanem a Csáki vrak pártyát fogván ki szerzették [JHb XXX, 9 Steph. Rettegi de Kis Budak (39) jur. not. com. Dobocensis vall.] ✳ *karóra ~. 1710:* Sententiáztak meg egy katonát az sényői kalvénista praedikátorért ... Sententiázták torturára, azután karóra [SzZs 277] ✳ *rabságra ~. 1678:* 22. Aprilis fővezér maga nagy sokaság között császár hadiserifjivel örökös rabságra sententiázá őket, úgy mint az fényes Porta és Erdély árulóit [TML VIII, 178 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz] ✳ *tortúrára ~ → karóra ~.*

szentenciázás *átv* elítélés; condamnare; Verurteilung. *1669:* Minthogy azért méltatlan praesumptiok miatt szenvedem az sententiázást, hiszem, Istenen megszán engem [TML IV, 603 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

szentenciázhat (vmire) ítélhet; a putea condamna (la ...); straffällig sein. **Szk:** *nótára ~. 1678:* Kapi uram dolga ad tertium evocáltatván notára, azon az árticuluson az ország elméje ott járt, notára nem sententiázhatják, de az conclusum az, meg fogják [TML VIII, 93 Macskási Boldizsár Teleki Mihályhoz].

szentenciázó ítélethozó, elítélő; care condamnă; Urteil fällend. *1710 k.:* Osztán Teleki a fejedelem s fejedelemaszszonynak és abba az engemet előre sententiázó tanácsba elévitte Rhédeivel együtt sok nékiek egyszer másszor írt leveleimet, és egymás mellé tévén, világos lett, hogy nem én leveleim, aminthogy nem is az volt [BÖn. 713–4].

szentenciázott elítélt; care este condamnat; Verurteilt. *1568:* Margaretha vxor Johannis thuri ... fassa est ... netorisset vxor Petri grúz az anyad wolt az rezeges bestye hires kwrwa pelengerezet ne(m)zetw bestye Kurwafi sentenciazoth kuruaffy [Kv; TJk III/1. 146]. *1667:* Azt mondotta, nem sententiázott személy ő, hogy őtet maga személyében is böcstelenítik [TML IV, 150 Bánfi Ágnes Teleki Mihályhoz].

szentenciáztatás elítéltetés; condamnare; Ab/Verurteilung, Verurteilt werden. *1662:* Zólyomi Dávid törvénytelen magaviselése, fejedelemnek a tanácsurakkal amiatt való búslakodások, végre megfogattatása, törvény szerint való szentenciáztatása, fogsága, halála [SKr 148 tartalomjelző fejezetcímben].

szentenciáztatik (el)ítéltetik; a fi condamnat; verurteilt werden. *1657:* Bethlen Gábor éltében valami fosztogatásbéli csintalanságért megfogattatván és sentenciáztatván, meg akarnak vala ölni, s te nyertél vala kegyelmet az fejedelemtől [KemÖn. 118]. *1675:* Lengyel Istúan Deáktol az ser feozeoteol egy Lengyel léány terhes szolgáloját kérették, ... Az Lengyel serfeozeo leány ki koszoruzással sen-

tentiaztatván az Hengérnek az ki koszoruzásért adtunk f — d 60 [Kv; Szám. 34/LVI. 6–7]. *1769:* A kik másakot az Eo Felsége birodalmán kivül valo országolva főképpen katonai szolgálatra ki szökni akarot házánál tartana duggatna, Nem hogy a Magistratusnak hìrré tenne az illyen közönséges Munkára a bunnek mivoltához hoszszab, vagy rövidebb üdökig sententiaztatik és büntettetik [UszLt XIII. 97].

Szk: *fogságra ~. 1813:* Kerekes Janos ... a' Segesvári Tzukházba, 4. Esztendei fogságra Sententziáztatott [Dés; DLt nyomt. kl.] ✳ *halálra ~. 1631:* Hallotta(m) asztis szajabol Valaszutj Jstuannak egy nehan szor, hogy Kolosuaratt halalra Sentenciasztatott, es ha gratiaual nem érték uolna ugyan meghis eoltek uolna [Abrudbánya TA; Törzs. Jo. Vayda jur. civ. (35) vall.]. *1652:* Czegeben[a] lako Magjari Mihaly, mivel hütötlenül töle el szököt feleseget Szolga Margithot elegge kereste; egesz Debrecenig jart költ. Az is nyilvan vagyon hogy mar az elöt is paraznasagaert halalra sententiasztatot volt [SzJk 69. — [a]SzD]. *1711:* Noha ennek elötte in Anno 1697 Balog Mihalynè nős paráznaságba(n) Comperiáltatva(n), az Szent Isten és a nemes Ország Törvénye szerint halálra sententiáztatott volt [Dés; Jk 357b]. *1796:* de ... magok le kötelezesek ellen is Földes Uraik ellen rugodozni meg nem szüntenek volna[a], némellyek közülök halálra sententiaztattak és a' Corifeusok közzül egy nehányan felis akasztottak [Mv; TLev. 5/16 Transm. 15 tábl. — [a]A jb-ok] ✳ *pálcázásra ~. 1674:* Hadnagy Ura(m) eo kglmeis fogattattván megh égy legényt Isten ellen valo rut szitkaiért ... pálczázásra sententiáztatott [Kv; Szám. 34/L. 10].

szentenciáztatott elítélt; care a fost condamnat; verurteilt. *1677:* Szász és Magyar Városokon, a' Sententiáztatot latrok, in loco delicti találtatottak, lopot marhákkal találtatot parasztok, arestáltathassanak [AC 267].

Szk: *halálra ~. 1677:* Hogy ha a' Generalis Circálásban ki-adatot, és halálra sententiaztatot, Urak vagy Nemes emberek udvarokban, és hátok meget lévö gonosztévö emberek meg-tudatnak, azon helybéli Tisztek kéressék kézhez [AC 126–7]. *1704:* Az én szerelmes édesanyámhoz nemes Erdélyországhoz alázatos supplicatiója minap fökancellárius és gróf, most pedig halálra sententiáztatott Bethlen Miklósnak [WIN I, 178].

szentencionális ítélet; sentinţă; Urteil. *1785:* ezt az igasságot erössitti azis Hogy az elö hozott Reflexionak 2dik Punctumában citált Sententionalisban ez szok olvastatnak[a] [Torockó; TLev. 6/1. 20a Transm. — [a]Köv. az idézet].

szentes vallásos, kegyes, jámbor; cucernic, cuvios, evlavios, religios; fromm, religiös. **Szn.** *1602:* Szentes Bálint szab. [Jenőfva Cs; SzO V, 222] | Szentes János szab. [Madéfva Cs; SzO V, 224] | Szentes Sándor lófő [Taploca Cs; SzO V, 230] | Szentes György szab. [Lemhény Hsz; SzO V, 186]. *1603:* Petrus Szentes [Harasztkerék MT; SzO V, 251]. *1614:* Szentes Pal pp [Dánfva Cs; BethU 474] | Szentes Janos pp Szentes Tham(as) Ar(vaia) pp [Jenőfva Cs; i.h. 478] | Zentes Mihaly pped Szentes Janos lib. judex Szentes Pal jb [Madéfva Cs; i.h. 460] | Szentes Matene jb Zentes Mihali Zegensegh mià zolga [Bodok Hsz; i.h. 271] | Zentes Geórgj pp [Lemhény Hsz; i.h. 337]. *1798:* Szentes Josef Kovacs (mester) [Kv; KovCJk II. 2b]. *XVIII. sz. v.:* Szentes Istvánné [Páké Hsz; HSzjP]. *1863:* Szentes Károly [Kv; Végr.].

szentgericei a Szentgerice (MT) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szentgerice/Gălăţeni; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szentgerice. **1.** Szentgericén lakó; care locuieşte la Szentgerice; in Szentgerice wohnend/amsässig. | Szentgericéről származó; care este orginar din Szentgerice; aus Szentgerice (stammend). *1585:* Ferenczy Istuan Zentgereczy [Kv; TJk IV/1. 486a]. *1597:* Zekely Gieorgy Zentgereczy [Kv; TJk VI/1. 98]. *1773:* Jól ismertem a kegyelmed édesapját, Szentgelicei pap volt[a] [RettE 309. — [a]Bánffi László szavai Vass Dánielhez].

Szn. *1614:* Zengerliczej Sandor zs [Berekeresztúr MT; BethU 57].

2. Szentgericéhez tartozó; care aparţine de Szentgerice; zu Szentgerice gehörend. *1825:* a Szent Gerlitzei határon lévén a marhákkal meg jedtem [CsS].

szentgyörgyi a Szentgyörgy (melyik?) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szentgyörgy; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szentgyörgy: Szentgyörgyön lakó; care locuieşte la Szentgyörgy; in Szentgyörgy wohnend | Szentgyörgyről származó; care este originar din Szentgyörgy; Szentgyörgyer, aus Szentgyörgy. *1605:* En szengiörgi Feö Biro Kis Janos, az Teöb Eskwttimmel egietemben, adom emlekezetre mindeneknek az kiknek illik az mi Leuelunknek rendiben [Torockósztgyörgy; Thor. XXI/2]. *1620:* Actor ab una Szentgyörgi Molnar Jstuan Beldi Kelemen Vram Jobbagya, p(ro)clamaltata Kozmasi Kwsseb Mihaly Petert az breuisre [Zsögöd Cs; BLt 3]. *1818:* a' Szentgyőrgyi Mészárosok ... Marhajokat elöre valo hir tételem után el köttettem [Szemerja Hsz; Eszt-Mk Bora István gr. Mikó Györgyhöz].

Szn. *1835:* Szőngyörgyi Elek [Küsmöd U; Pf].

Szentháromság 1. az egy istenben levő három személy: Atya, Fiú és Szentlélek; Sfînta Treime: Dumnezeu-Tatăl, Dumnezeu-Fiul şi Duhul Sfînt; die (Heilige) Dreifaltigkeit. *1600:* Esküzeom az attjara, fiúra, es az Zentt lelek Jstenre, az telljes szentt haromsagra, hogy en az en vramnak, az vjtezleó Bathorj Peternek fiúrol fiúra üalo órókeós jobbagya lezek [WLt]. *1614:* Hallottam penigh Dengeleghine feleől az feyedelem Zayabol hogy azt Mondotta, Isten eötet Vgy segillye tellyes Zent haromsagh hogy el vezi maganak felesegwl Dengeleghinèt [Megyes; VLt 53 P. Kezczeghi (!) (45) ns vall.]. *1633:* hallam hogi Cziaszar Jstua(n) megh eskeőuek, hogi Isten eötet telljes zent haromsagh ugi segellje, hogi eő Somosdi Mihalra ne(m) haragzik [Mv; MvLt 290. 135a]. *1662:* Bízlak benneteket az teljes szent háromság egy Istennek, kiben remélhettem, éltem, mely hitemmel teszem is le életemet az örökkévaló boldogságnak reménsége alatt [TML II, 241 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1671:* Forma Juramenti Dominorum Regnicolarum. En T. T. Esküszöm az Elö Istenre ki Atya, Fiu, Szent Lélek, tellyes Szent Háromság ... hogy az én Kegyelmes Uramnak, a' Méltoságos Kemény János Urunk Erdély Ország Fejedelmének ... tellyes életemben igaz és hü leszek [CC 18]. *1710 k.:* annál is inkább felemelkedünk, felindulunk az Isten csudálására, imádására, annál jobban megzabolázzuk veszedelmes curiositasunkat, hihetetlenségünket amaz nagy titkok iránt, aminémü a szentháromságnak, az Isten fia megtestesülésének [BÖn. 457]. *1730:* Esküszőm az elő Istenre ki Atya Fiu Szent Lelek Tellyes Sz: Haromság [Dés; Jk 400a]. *1744:* Bartha János ... monda Jó: mert Isten Sz:

Háromság ugy Segillyen ennek utánna Soha Senkinek Forspontot nem adunk [Bölön Hsz; INyR János Deák (47) ns vall.]. *1847:* Tedd hát keserűvé ámbár e világot, ... adjad, hogy hordozzuk kereszted s igádot csendes, nyugodt szívvel, amint te kívánod, mert az élet után ... a szentháromságot vég nélkül szemléljük [VKp 159 Varga Katalin lev.].

Szk: ~ *napja. 1554:* Ez lewel kolth belombol Senth haromsaghnapyan Anno domini 1554 [Bölön Hsz; SzO II, 115] ✱ ~ *vasárnapja. 1595:* Valanak teöbben(n) is kikkel eggyt gombaerth mentjnk uala Zent haro(m)sagh vasarnapia(n) [UszT 10/57]. *1736:* jöttem vala bé Kolosvárról Háromszékre ... én vivém bé legelsőben az processiót szent Háromság vasárnapján, és azután sok szép isteni szolgálatok ájtatosságok vadnak [MetTr 442].

2. Szentháromság ünnepe: a pünkösdöt követő vasárnap; prima duminică după Rusalii; Dreifaltigkeitsfest, ersten Sonntag nach Pfingsten. *1663:* Minekelőtte az hideg az szőlőket el nem vevé, négy pénzen elég bort találtak ejtelét, de mindjárt bevonák az cégéreket, mely dolog 21 és 22 Maii esett Szentháromság <előtt> való vasárnapi szombaton és Szentháromság első vasárnap [Kv; KvE 166 SB].

Szk: ~ *tánca. 1762:* Bölöni Domboi Péter eö kegyelme: a Sz: Háromság tánczát az Hegedüs Czigánnyal vonatni, s másokat az táncz járásra nogotni, s izgatni nem irtozatt [Torda; TJkT V. 112].

◇ **Hn.** *1832:* Szent Háromság nevezetü Bányában [Abrudbánya AF; EHA].

Ha. *1768:* Szent Háramság [Csapó KK; Berz. 3. 6. 7].

Szentháromság-nap Szentháromság ünnepe; prima duminică după Rusalii; Dreifaltigkeitstag/-fest. *1577:* Zent Haromsag nap vtan ualo vasarnap Anno Dni 1577 [Mv; BálLt 78]. *1604:* mas feöldemet(is) foglalta el ... Zent haro(m)sagh nap tayban [UszT 18/6].

Szentháromság-vasárnap Szentháromság ünnepe; prima duminică după Rusalii; Dreifaltigkeits-Sonntag. *1612:* Költ ez leuel Vardodfaluaban Szent Haromsag vasarnap, 1612 eztendóben [Várdótfva Cs; LLt 155]. *1769:* Sz Háromság vasárnaptol[a] fogva Boldogaszszony napig[b] ezen Táblán tractáltatnak illy szinü Causák [UszLt XIII. 97a. — [a]Ebben az évben: jún. 1. [b]Visitatio Mariae: júl. 2.].

szentimrei a Szentimre (Cs, MT) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szentimre/Sîntimbru; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szentimre. **I.** *mn* **1.** Szentimrén lakó; care locuieşte la Szentimre; zu Szentimre wohnend. *1590:* Zent Imrehi Vrűnk [UszT]. *1606:* Zentt Imrehi lo feö [Szentimre Cs; EHA]. *1614:* Kis Mihalj Zent Jmrehi [Bere MT; BethU 87]. *1657:* egj Szent Imrehj Ember [Szentmárton Cs; BLt]. *1674:* Szt Imrehi All szegy Antal János [Szentimre Cs; EHA]. *1684:* Csik széki Sz. Imrehi ... Antal Emreh [Hr 3].

2. Szentimréről származó; care este originar din Szentimre; aus Szentimre (stammend). **Szn.** *1614:* Zent Imrehy Györgj jb [Szentrontás MT; BethU. 66]. *1622:* Szent Jmrehj Gèörgj Andras [BLt 3 Steph. Fwstèös de Chiatozegh (70) pix. vall.]. *1666:* Szent Imrehi Janos Miklos [Szentimre Cs; EHA].

3. Szentimrén levő; care se află la Szentimre; in Szentimre (befindlich). *1687 k.:* Vagyon à Sz. Imrehi Ecclab(an) ... édgy keresztelő ón kannátska ... Egy kis harangotskais vagyon [Szentimre MT; DobLev. V/234].

4. Szentimréhez tartozó; care aparţine de Szentimre; zu Szentimre gehörend, von Szentimre. **Hn.** *1622:* Szent Imrehi hatarban [Szentimre Cs; EHA]. *1632:* Czyk Zekj Zent Imrehj hataron [uo.; EHA]. *1671:* Az Szent Imrehi also hatarba(n) [uo.; EHA]. *1675:* szent Imréhj erdö alat [uo.; EHA]. *1691:* szent Imrehi al(ia) s oltevj határb(an) [uo.; EHA]. *1718:* a Sz. Imrej Pál szegi határban [uo.; EHA]. *1720:* A Sz: Imrei also hidon alól az ót mellet (k) [uo.; EHA]. *1738:* a Sz Imrei nagy mezőn [uo.; EHA]. *1747:* az Szent Imrey also nagy mezőben [uo.; EHA]. *1762:* ă Sz. Imrei Bedeczi felsò réten (sz) [uo.; EHA].

II. *fn* szentimrei lakos; locuitor din Szentimre; Bewohner von Szentimre. *XVII. sz. eleje:* Zemt Imrehiek [Szentimre Cs; EHA]. *1608:* Tudom azt hogi Giorgi andrast az Zent Imrehit hogi az Bekes hadaban uolt halaltol megh mentette Becz Imreh ugi atta uolt neki az Cziato zegebeli eoreogseget [BLt 3 Benedictus Daruas pp de Cziatozegh[a] (75) vall. — [a]Cs]. *1631:* Zent Imrehiek [Szentimre Cs; EHA].

szentírás biblia; Biblie, Sfînta Scriptură; die Heilige Schrift, Bibel. *1570:* en azt mondom az zent irassal, mert eok igazan nem comunicalnak mikeppen Christus parancsol [Lámkerék Szb; Hurm. XV/1. 646 Fordasi Pál román püspök a beszt-i királybíróhoz]. *1642:* magam hallando sorsa feleöl ... illik gondolkodnom, melyet Vekoni ertelmem zerent ha posthabealnek miuel az Szentírás ki haza nepere gondot nem igiekzik viselni az poganal gonoszabnak mongia [Ks 41. K]. *1662:* Ne bontsd el a régi határt, mellyet csináltanak a te eleid. Mellyet ne érts csak a határkövekrül, hanem egyéb minden lelki dolgokrul is, mellyet mások, az előttünk valók, szentírás szerént hoztanak be, állatának fel [SKr 702]. *1677:* religio dolgában, kinek kinek szent irásbol vöt opiniójának meg-jelentésének módgya [AC 267]. *1704:* az Szentírást, aki Isten beszéde, az emberek annyifelé vonszák és magyarázzák, hogy ki-ki a maga értelmére róhassa [WIN I, 117]. *1710 k.:* él az Isten, maga a szentírásban avval adja ki leggyakrabban magát: Élek én, Isten [BÖn. 461]. *1741:* Vagyon nyoma a Szent-Irásban hogy mind az meg élemedettebb, mind pedig az ifjabb Próféták néha magok meg erőltetések nélkülis jot és jollis profétáltak, hol mások, hol magok állapottyok felől [TL. Onadi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz Francfourti ad Oderamból]. *1756:* Molduán Vonyát tsak éppen nyilván paráználkodni nem láttam, de ... Itt lako Néhay Gávrilla Nyitza nevű Feleségét, Sokszor lattam eo Kglmétől az hazbol ki jöni, mikoron tsak ketten lettek volna, mit tselekedtek ottan nem tudom, de inkáb hiszem nem sz: Irást magyaráztak [Galac BN; WLt Vontsul Péter (38) jb vall.]. *1759:* Sz: irás könyve barát irással, és ezust kapczokkal l [Kóród KK; Ks 20/X]. *1770:* Az exercitiumokban a thesisek voltak a Szentírásról és annak perfectiójáról, hasonlóképpen <hogy> az ecclesiában Szentírásnak lenni szükséges-e vagy nem [RettE 239]. *1811:* Keressük-fel bártsak a' Szent Irásokat, Látunk ott' két nagy és kedves Jánosokat [ÁrÉ 177].

szentírásbeli bibliai; din Biblie/Sfînta Scriptură; biblisch. *1589:* Ket eoreg konywek eggik nemet Cronica Masik zent Irasbely magyarazat [Kv; KvLt I/2. 40 Vegyes ir.]. *1658:* sem az emberi gyarlóságtól és indulatoktól üressé, sem pedig lelki s testi próbák és nyomorúságok szenvedésiben részetlenné nem tötte s hadta vala; a' mint ezek szentírásbeli más históriákból is ugyan, de az maga különb-kü-

lönbféle alkalmatosságokban írt s szerzett szép énekeibül is kitetszenek [KemIr. 327]. *1662:* Mellyben e világi fejedelemségek, birodalmak igazgatásának formái Istennek bölcseséges rendelése szerint és annak szükséges volta, szép hasonlatosságok és szentírásbéli példák által megmutattatnak[a] [SKr 69. — [a]Tartalomjelző fejezetcímben] | a fejedelem ... ad diem 10. Junii 1646. Szatmár várasában nationális synódust, nemzetséges gyűlést tétetvén ... illyen végezésekre szállottak vala: ... Harmadszor. Hogy az hét éjszakai könyörgések után a szentírásbéli praxisok, gyakorlások szerint olvastassanak [SKr 277].

szentiváni a Szentiván (melyik?) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szentiván; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szentiván. **1.** Szentivánon lakó; care locuieşte la Szentiván; in Szentiván (wohnend), Szentiváner. *1639:* Az Gat vagast ... az hul az szent Ivanyi emberek mutatatak ... ot vagtak el [BálLt 51].

2. Szentivánon működő; din/care activează la Szentiván; in/aus/von Szentiván (tätig). *1634:* Imreh Deak, orbai Zeki Zagoni, mostan Szent Iuani Ischola Mester [Kp I. 39].

3. Szentivánról származó; care este originar din Szentiván; aus Szentiván (stammend), Szentiváner. **Szn.** *1552:* Zenth iuany Janos [Torda; LevT I, 94]. *1572:* Zent Jwany János [Dés; DLt 182]. *1593:* Georgius Zent Iwwani [Kv; TJk V/1. 413]. *1685:* Szent Iváni Ersebeth Aszony Vinczi Janosne [Dés; Jk]. *1752:* Szent Iványi Kalara Aszony [Nyárádszentlászló MT; Sár.]. *1783:* Szanetiványi Sámuelné [RettE 423]. *1792:* Szent Ivanyi Mihálly [Dés; DLt].

4. Szentivánhoz tartozó; care aparţine de Szentiván; Szentiváner, aus/von Szentiván. *1639:* az keőrtuelyfajak : az szent Ivany hatar [BálLt 51]. *1799:* A Szent Iványi határ Széllyen döllö föld a Szent Ivanyi határon levö földek térnek meg rajta [Kilyén Hsz; LLt].

szentjóbi a Szentjobb (Bihar m.) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szentjobb/Sînîob; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szentjobb: Szentjobbról származó; care este originar din Szentjobb; Szentjóber, aus/von Szentjobb (stammend). **Szn.** *1726:* Szent Jóbi Istvan [Dés; Jk 359a]. *1728:* Assessores ... Stephanus Szent Jobi [Dés; Jk].

szentkatolnai a Szentkatolna (Hsz) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szentkatolna/Catalina; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szentkatolna: Szentkatolnához tartozó; care aparţine de Szentkatolna; von Szentkatolna, zu Szentkatolna gehörig. **Hn.** *1755:* a Sz. Katalnai völgynek torka előtt [Páncélcseh SzD; EHA].

szentkép icoană; Heiligenbild. *1811:* Sajnálván ama' szent Képet[a] az Olához Templomjokhoz vitték [ÁrÉ 64. — [a]A Szent Lászlóét]. *1823:* égy ezüst filegrám rámáju Szent Kép ... egy aranyas filegrám rámáju Szent Kép [Szentbenedek SzD; Ks 38. V].

szentkereszt szk-okban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: szentkereszt ünnepe; ziua crucii sfinte; Fest des heiligen Kreuzes: ~ *nap(ja)* szeptember 14. *1570:* Major Peter ... vallia hogy Ew egykorban Ieo volt Zekel Kereztwrrol zokadalombol mely Zent kerest Napban otth lezen, Es az Kykelleo Mellet Zallot volt Zent demeteren [Kv; TJk III/2. 16]. *1604:* az felliel megh irt ielen ualo 1604 Eztendeoben Zent Kereztnaptaiat [UszT 18/19]. *1617:* Ez Zentkerezt nap tauat (!) mentem uala Antalfi Matiashoz, tehat az mezőn juhot őrez [Kobátfva U; Pf Fr. Benczer de Medeser nb és Th. Bőleoni rector Scholae Tarczifalviensis vall.]. *1630:* Anno 1630 eztendebe(n) vgimint szent kerezt nap tauat [Szentimre/Kászonújfalu Cs; BCs]. *1731:* vévenek kölcsőn hatvan hat köböl buzát Szen keresztnapig [Mihálfva AF; Ks 83]. *1774:* 1568 esztendőben Szent Lőrinc nap előtt való vasárnapon előálomkoron lőn nagy földindulás. Annak utána ugyanakkor Szent Kereszt napján [RettE 327] ✳ ~ *találása nap(ja)* május 3. *1604:* ez Jelen valo 1604 eztendeóben Zent kerezt talalasa nap tauatt [UszT 18/15]. *1730:* Vőttem a Szásznyiresi mészárosoktul ... Sz: Kereszt találása napjára egy Tagot Flor 2 d. 50 [Szentbenedek SzD; Ks 26. XIV] ✳ *őszi ~ estje* szeptember 14. *1590:* ezen ielen valo 1590. eztendőben vgymint özi zent kerezt estin [UszT] ✳ *tavaszi ~ nap(ja)* május 3. *1603:* Tauazi Zent Kerezt nap taiban ment volt rea az alperes ... molmunkra ... Mely Malom ugian azon al perössel közös [UszT 17/5]. *1605:* fel is veotte az teobbinek megfizetesenek napyat ... 1603 eztendeobely Tawazy Zent kerezt napyat [UszT 19/73]. *1625:* Tilalmat teottek az fel peoreosek ellen ... Tawazy Zenth kerezt nap tawat [i.h. 91a] ✳ *tavaszi ~ napi sokadalom. 1608:* az el múlt 1607. eztendeoben tauaszi zentkerezt napi sokadalomkor [i.h. 19/14].

szentkirályi a Szentkirály (melyik?) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szentkirály; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szentkirály. **1.** Szentkirályon lakó; care locuieşte la Szentkirály; in Szentkirály (wohnend/ansässig). *1764:* ezen Thordasi tizen het emberek altal le vagatot erdőböl detinealtattak az Szenkiralyi Lakosok altal az Tordasi tizen het szemelyek [Szászújfalu AF; JHb XXVIII. 64].

2. Szentkirályról származó; care este originar din Szentkirály; aus Szentkirály (stammend). **Szn.** *1453:* Blasius Zenkeraly [Kv; TT 1882. 529]. *1647:* Szentkyrali Jacab Vistai hites falus biro [RLt 1]. *1704:* Szentkirályi uram [WIN I, 81]. *1755:* Szt Királyi Susánna Aszszony [Torda; KW].

3. Szentkirályhoz tartozó; care aparţine de Szentkirály; Szentkirályer, von Szentkirály, zu Szentkirály gehörig. **Hn.** *1578:* az zen kyraly hataron [Marossztkirály AF; EHA]. *1592:* az Zent kirali birodalom [UszT]. *1764:* Szent királlyi Erdöt [Bece AF; JHb XXVIII/48] | Szent királlyi Erdőnek faját [O.tordos AF; i.h.] | Szen Kiralyi erdő [Szászújfalu AF; JHb XXVIII/64].

4. Szentkirályra vezető/vivő; care duce spre Szentkirály; nach Szentkirály führend. *1767:* sz királyi érre vezetö utnak [Ne; DobLev. II/380. 4a]. *1848:* a' Szentkirállyí ut (sz) [Tasnádszántó Sz; EHA].

szentlászlói a Szentlászló (melyik?) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szentlászló; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szentlászló. **I.** *mn* **1.** Szentlászlón lakő; care locuieşte la Szentlászló; in Szentlászló wohnend. *1699:* vettem ket Szeker fát Sz. Laszlai Embertül, a kemenczenek fel fűtésére [Kv; KvRLt I. C. 8. 19]. *1758:* ki erőltette a Sz: Lászloi Lakosokat hogj Juhokot az övé kőzzé adván Csinálják az ő Földére a Major Házat? [Msz; Sár. vk]. *1768:* a mely Kis Fenesi

marhát meg nyuzva találtak ezen Controversias ... helyen ... azt a Szent Lászloi Lakosok fizették meg egész Falustol, mint magok határokon el el karosodottat [O.léta TA; JHb XXXVI/17]. *1773:* a' Szent Lászlai Lakosok az őszve folyo Sz. Lászlai, Fenesi, és Tot falusi Határok [T; JHb II. 1]. *1818:* En most a nagy Havasrol haza felé jöve Kis Fenesen keresztül jövet ottan találtam a Szent Lászlai Gornyikot hogy egy Cserki (!) emberünknek a Fiját a Ttes Sz. Biro Vr Commissiojánál fogva keserni akarta a Ttes Sz. Biro Urhoz valami Kalátsosságáért [TLt főispáni lev.]

2. Szentlászlóról származó; care este originar din Szentlászló; aus Szentlászló (stammend). **Szn.** *1567:* Gregorius Zentlazlay [Kv; TJk 73]. *1570:* Zent Lazlay Gergel [Kv; TJk III/2. 85]. *1573:* Zentlazlay gergel [Kv; TJk III/3. 48]. *1575:* Gregoris zentlazlay [Kv; TanJk V/3. 256a]. *1635:* Zent Lazlaj Ur(am) [WLt].

3. Szentlászlón levő, hozzá tartozó; din/care se află la Szentlászló; in Szentlászló befindlich, Szentlászlóer. *1650:* Sent Laszloj malmo(n) alol [M.fenes K; EHA]. *1735:* Maros Szekben levõ Szent Lazlai Portiomot [CsS]. *1752:* Kozma Mihálly Ns Marus szeki Szt Lászlai Vnit. Eccl. Papja m pr. [Born. X. 16]. *1816:* Az Anya sz. Lászlai Szentegyházban [MT; UnVJk 60]. *1823–1830:* azon szentlászlói udvaron a napnyugati soron volt valami régi kőépület, melynek fedele lesorvadván, a kőkéménye fennállott, s ez az országútjára is kilátszván, olyannak tetszett, mint egy elégett ház [FogE 148].

Hn. *1605:* Zent Lazlay hatar [Nyárádsztlászló MT]. *1650:* az Sz. Laszloj hatar feleoll (sz) [Borbátfva TA]. *1693:* az Sz. laszlaj Cserében [Nyárádsztlászló MT]. *1711:* A Szt Lászlai határ Szélybe(n) [Bonyha KK]. *1716:* a Sz: Lászlai berken [Nyárádsztlászló MT]. *1736:* az Sz: Lászlai kaszálo [uo.]. *1746/1756:* az Szent Lászlai rét [Szentgerice MT]. *1750:* a Sz: Laszlai Kaszalo Réten [Vaja MT]. *1772:* a Sz. Lászlai puszta Malom tájat [Sár.]. *1778:* a szenlászloji felső határan [i.h.]. *1805:* a Szt Lászlai Berek előtt (k) [Szentháromság MT]. *1814:* A Szt Laszloi es Balint falvi öszve folyo Határok között [Nyárádsztlászló MT]. *1815/1817:* A Sz Lászloi Patak mellett (k) [Miklósfva U].

A jelzet nélküli adatok az EHA-ból valók.

II. *fn* Szentlászlói lakos; locuitor din Szentlászló; Bewohner von Szentlászló. *1614:* Varga Mihály es Jstúan szent Lazlaiak jb [Medesér U; BethU 160]. *1726:* adtam ... a' Szent Laszlaiaknak ... fl: hung: 17 d: 12 [Kv; Ks 15. LIII. 4]. *1762:* az Szent Lászlaiaktol le vágatot az Erdő [Tordasztlászló TA; EHA].

Szentlélek Duhul Sfînt; der Heilige Geist. *1573:* Margit Thamo Ambrusne azt vallia hogi eo eleot (!) Nem zytta kato agostont, hane(m) mykor Ig perleodnenek egimassal azt Monta hogi adna Isten Zent lelket hogi feledne enge(m) agoston [Kv; TJk III/3. 86]. *1636:* ezt-is, az Szent Lélek ihlette [ÖGr]. *1637:* En Bwkösy Kemeny Janos ... Eskwszöm az eleő I(ste)nre, ki Athya, Fiu, szent Lelek, tellyes szent haromsagh ... hogy ez hiuatalbanis ... eő Ngat hiuen, igazan, teokelletessen szolgalom [Fog.; KCs 135]. *1662:* Átkozott, valaki az ő felebarátjának határát elfordítja ... Közeljár ez a Szentlélek ellen való bűnhöz [SKr 702–3]. *1671:* Eskűszõm az élő Istenre Atyára, Fiura, Szent Lélekre, tellyes Szent Haromság Istenre, hogy én a' Nemes Erdély Országot az partiummal edgyűtt, sőt annak minden lakosit elébbeni Inaugurationkori Conditioi és az Országnak törvénye szerént birom és igazgatom [CC 12 a fej. eskűszöv.]. *1710 k.:* Szerelem egészen a mennyország, igazság, békesség, és Szentléleken való öröm [BÖn. 466]. *1780 k.:* Nemes Céhünk választatott látómesterei esküszünk az élő Istenre, ki Atya, Fiú, Szentlélek, teljes Szentháromság minket úgy segéljen, hogy ezen hivatalunkat illető tisztünkben töllünk kitelhető képpen híven, igazán eljárunk [Dés; DFaz. 30]. *1809:* Investigaltassék az egy Igaz Istenre a ki Atya Fiu Szt Lélek egy Bizony őrők Istenre eskettessenek meg a Bizonyságok [UszLt ComGub. 1752].

Hn. *1554:* Castri Zentleluk [SzO II, 111]. *1578:* Az Zentlelekheoz valo zólók [Kv; TanJk V/3. 162a]. *1582:* Az Zent lelek kertebeol [Kv; Szám. 5/XIV. 124]. *1587:* Az Zentlelek mellet Nagy Seppedek [Kv; TanJk I/1. 54].

szentlélekbeli 1. a Szentléleknek szentelt; care este închinat Duhului Sfînt; dem Heiligen Geist gewehrt. *1571:* Az zentlelekbely Espotalban ket forint ara fat aggyanak Az Notariusnakis azonkeppen [Kv; TanJk V/3. 30a]. *1575:* Az zemlye Molnot eo K. varosswl Mindenestwl az Zent lelekbely Espotalhoz Engettek, hogy az Espotal Mester hordassa ely [Kv; i.h. V/3. 114a]. *1584:* Attúnk az egyhaaz penzebol, az zent lelek bely espotalyhoz Salla Imrehnek kezebe f. 36 d 50 [Kv; Szám. 3/XV. 21]. *1591:* Az zent lelekbely Espotalynak gondwysselessere es a benne valo zegenyeknek eltetessere daykalkodaszokra walaztottak eo kegmek ex vtraq(ue) Natio(n)e paribus votis tablara Iarwan illien Attiok fiat. Bachy Thamas [Kv; TanJk I/1. 156].

2. a Szentléleknek szentelt épületben dolgozó; care lucrează într-o clădire închinată Duhului Sfînt; in Heiligen-Geist-Spital tätig. *1604:* Az zenth Lelekbely ispotaly Mesternek az zegeniek tartasara adgianak f 36 /— [Kv; RDL I. 77 Inv. Eccl.].

Szentlélek gyökere erdei angyalgyökér; Angelica sylvestris; angelică sălbatică; Engelwurz, Angelika. *1672 k.:* Szent lelek gyükere: Angelica Sylvestris Major Heiligen Geisteswurtz [PPGl].

szentmáriai a Szentmária (K) tn *-i* képzős szárm.; derivatul cu sufixul *-i* al toponimului Szentmária/Sînta Maria; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szentmária: Szentmáriáról származó; care este originar din Szentmária; aus/von Szentmária. **Szn.** *1626:* samariaj mihalideak [Kv; RDL I. 16]. *1749:* Szamarjai Péter [Torda; DobLev. I/336].

szentmarjai l. szentmáriai

szentmártoni a Szentmárton (melyik?) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szentmárton; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szentmárton. **I.** *mn* **1.** Szentmártonban lakó; care locuieşte la Szentmárton; Szentmártoner. *1606:* Az szent Martonj bizonsagok, az keth tizesben az kik pórlónek [UszT 20/235]. *1609:* Janos balas Zent martonj soljmar An(n)o(rum) 60 [Cssz; BLt 3]. *1785:* Az elszőkőt Szem Mártoni Jobbagynak Vintze Jánosnak el maradván egy Malatzkája el adtam [TSb 6]. *1826:* Az öszen a Szt Mártani Vintzellér kifizetésére eladatt 21 xron vekáját[a] 3 [Bábahalma KK; RLt O. 1. — [a]A kukoricának].

2. Szentmártonból származó; care este originar din Szentmárton; aus/von Szentmárton (stammend). **Szn.** *1621:*

Zemmartoni Georgy Deaknak [Kv; Szám. 15b/IX. 53]. *1802 k.:* Szemmártoni Mih(ály) [Torockó; TLev. 5/5].

3. szentmártoni lakosokat érintő; care a fost perceput/încasat în localitatea Szentmárton; die Bewohner von Szentmárton betreffend. *1753:* Doboka (me)gyében Sóllyomkőzi, Borsai, Fodorházi, Ugroczi, Válaszuti, M.Földvári és Kolos (me)gyében a' Szent Mártoni Portiokat intéztük két részre [CsS].

4. Szentmártonhoz tartozó; care aparţine de Szentmárton; Szentmártoner (gehörig). **Hn.** *1627:* Hodos pataka mellet az zent martonj Hataron (k) [Vadad MT; EHA].

II. *fn* szentmártoni lakos; locuitor din Szentmárton; Bewohner von Szentmárton, Szentmártoner. *1762:* A Szemártaniakat ... keveresre hajtatam [Gyeke K; Ks I Biro János lev.].

szentmártonmacskási a Szentmártonmacskás (K) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szentmártonmacskás/Sînmartin(-Măcicaş); mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szentmártonmacskás: szentmártonmacskási lakosokat érintő; care a fost perceput/încasat în localitatea Szentmártonmacskás; Szentmártonmacskáser. *1675:* Szént Marton Macskasi Portiobol ... marat Némes Udvarhazhely [RLt O. 5].

szentmihályfalvi a Szentmihályfalva (melyik?) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szentmihályfalva; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szentmihályfalva. **1.** Szentmihályfalván lakó; care locuieşte la Szentmihályfalva; in Szentmihályfalva wohnend. *1653:* Móses[a] is foga a székelység felé, de Rácz György és Katona Mihály nevü Csíki szent mihályfalvi székely, hátba öklelé kopjával [ETA I, 82 NSz. — [a]1603-ban a fejedelmi székre törő Székely Mózes.]. *1677:* Szent Mihályfalvi Vitézlő rend, az Aranyas Székieckel, egyenlő állapotban és tereh viselésben rendeltetett [AC 239].

2. Szentmihályfalváról származó; care este originar din Szentmihályfalva; aus Szentmihályfalva (stammend). **Szn.** *1621:* Zemmyhalj faluj Andras Deaknak [Kv; Szám. 15b/IX. 179]. *1691:* Szen Mihalyfalvi Janos Deak [Ne; DobLev. I/34].

szentmihályi a Szentmihály (U) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szentmihály/Mihăileni; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szentmihály, Szentmihályer: Szentmihályon lakó; care locuieşte la Szentmihály; in Szentmihály wohnend, Szentmihályer. *1599:* 4 Testis, Katalin, Wargha Palne, Zenth Mihaly ... 5 Testis Sofia, Kys Thamasne, Zent Mihaly [UszT 15/196–7].

szentmiklósi a Szentmiklós (melyik?) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szentmiklós; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szentmiklós. **1.** Szentmiklóson végzett; din funcţia îndeplinită în localitatea Szentmiklós; in Szentmiklós verrichtet. *1710 k.:* mikor Béldi nyárban Bodonban, Radnótra az udvarhoz jő, emez akkor szent-miklósi derekasabb majorkodása mellől elmégyen Zabolára [BÖn. 675].

2. Szentmiklósról származó; care este originar din Szentmiklós; aus/von Szentmiklós, Szentmiklóser. **Szn.** *1585:* Zentmiklossy Gergely [Kv; TJk IV/1. 395]. *1684:* Csik szeki szent Miklosi Gegő Peter Primipilus an(norum) 60 [Borb. II]. *1772:* Stephani Szemmiklosi (26) vall. [Dés; DLt 321. 73a].

szentmise mise, szentmiseáldozat; liturghie, sfînta slujbă; die heilige Messe, Meßamt. *1736:* Nem vala az házasok között is az religióból semmi visszavonás; ha egyik házban szent mise volt, az másikban könyörgés | még templomunk sem volt ben Kolosvár városában; az hol most az convictus temploma[a] vagyon, ott vala egy ház, az is csak köz rend ház vala, abban volt az szent mise [MetTr 359, 425–6. — [a]A piarista templom]. *1764:* a specificált Summát az ... Mlgs Gróff Aszszony, oly szándékkall atta-ki hogy annak legalis interesséért örökösön bizonyos számu sz = misék esztendőnként mondattassanak ell az emlitett Tiszt. Conventbeli[a] Paterektől [Kv; Ks 92. — [a]Franciscanus]. *1784:* Lévén egy gyemantos két száz forintos Medája azt hagyá ... Sz. Misékre [Kóród KK; Ks 14. XLIIIb özv. gr. Kornis Ferencné Geréb Zsuzsánna végr.]. *1863:* A kolosvári tisztelendő óvári szerzetes háznak hagyok 6000 (!) ~ hatszáz (!) forintokat, hogy annak kamatjából éven kint az én bűnüs lelkemért, néhai férjemért, ... kedves elhunyt fiaimért szent misék szolgáltassanak [Kv; Végr.].

Szk: ~ *hallgatni. 1754:* mig mű szent Mise halgatni lőttünk vólna, eő addig agyon itta magát [LLt 300] ✳ *oktaválisi ~. 1849:* Meg kivánom, hogy testem tisztességesen el takarittasson, 's Lelkem idvessigéért az Octavalis szent Misék el mondassanak [Km; Végr. Tamás Bogdán végr.].

szentpáli a Szentpál (melyik?) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szentpál/Sînpaul; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szentpál. **1.** Szentpálon levő; care se află la Szentpál; in Szentpal befindlich, Szentpáler. *1678:* Husvét harmad napján szentpáli házomnál adá meg Jó Mihály uram Kegyelmednek mind levelét, mind izenetit szép renddel [TML VIII, 156 Haller János Teleki Mihályhoz].

2. Szentpálról származó; care este originar din Szentpál; aus/von Szentpál, Szentpáler. **Szn.** *1598:* Zempaly Janos [Kv; Szám. 8/V. 163]. *1621:* Iffiu Zem Pali Janos [Kv; i.h. 15b/IX. 66]. *1641:* szempali Andras vram [JHb]. *1659:* Szentpáli uram [TML I, 364 Árva Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1661:* Szent Páli uram ... Szent Páliné asszonyomnak [TML II, 143–4 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1668:* Szentpáli János Uram [K; BfR 57. 51]. *1704:* Szentpáli István [WIN I, 271]. *1771:* Szentpali Ferentz Ur(am) [Girbó AF; JHb Joh. Szentpáli (57) ns vall.]. *1792:* Szempáli László [Dés; DLt].

szentpéterbeli szentpéteri egyházbeli; de la comunitate bisericească Sfîntul Petru; von der Kirche Szent Péter/Sankt Petrus, (von) der Sankt-Peter-Gemeinde. *1578:* Az zent peterbely predicator feleol eo k. biro vramat keryk hogy beryt adassa megh, Mynd plebanossal mynd Az vchabelyeken zedesse fely [Kv; TanJk V/3. 6a]. *1597:* az szent peterbely Oskola Mesternek ... f 2/50 [Kv; Szám. 7/XIV. 61 Masass Thamas sp kezével]. *1599:* Az zentpeterbeli Scolaban chynaltatúnk egi kemenczet [Kv; i.h. 8/XVI. 40].

szentrontási a Szentrontás (MT) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szentrontás/Troiţa; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szentrontás. **1.** Szentrontáson lévő; care se află la Szentron-

tás; in Szentrontás befindlich *1606:* mindenekbeól ualami az Zentorontasi[a] eőreksegekbeöl ozlast keuan en teöllem [UszT 20/49. — [a]Később: Szentháromság].

Hn. *1649/XIX. sz eleje:* az Szent Rontási Patakan [Szentháromság MT; EHA].

2. Szentrontásról származó; care este originar din Szentrontás; aus Szentrontás stammend. **Szn.** *1620/1687 k.:* Sz. Rontási Thamás [Ménes MT; MMatr. 407]. *1621:* Zentrontassy Thamas deak Cancellarius vra(m) deakya [Kv; Szám. 15b/XI. 32]. *1623:* Thomae Zentrontasi [KemCs IV/100].

szentség 1. szent dolog; lucru sfînt; Geheiligtes, Heiliges, Heiligtum, Heiligkeit. *1619:* Látom, hogy sem szentség, sem barátság, sem atyafiság nem fog ezféle dologban, hanem csak az nagy átkozott dissimulatio, kit nem kímélek tőle én is [BTN[2] 376]. *1653:* mint járának Bástával, hogy Székely Mósesnek megadták vala a várost, és hogy a jesuviták klastromát eltörék (!) törvénytelenül és magokat megölék s megsebesiték, a városból kivondozák, s azután mindeneket felprédálák, végre templomokat leronták és abban minden szentséget szenttelenné tőnek ország és fejedelem híre nélkül, csak a magok dühösségekből [ETA I, 90–1 NSz]. *1710:* ők is penig fáratságok jutalmát dupláson megvevék rajta[a], és amicskéje megmaradott vala a confiscátiótól, a szentségnek álorcája alatt kicsalák a keziből s a magok szerzeteket meggazdagíták belőle | Haj, szent, vagy inkább szentelen atyák, ha a mi református papjaink cselekedték volna, amit ti, eget-földet felfordítanátok ellenek, de nektek minden rossz dolog szabad, a szentség álorcája alatt minden rossz dolog nálatok megyen véghez [CsH 80, 339. — [a]II. Rákóczi Ferencen]. *1753:* ha még ehez hasonlo adná elő magát, lehetne kőnnyen meg mutatni, mitsodás igaz Lélek fekszik à szentséget mutató praetextus alat [Szentsimon Cs; Ks 22. XXIb]. *1811:* Ezen kivül vagynak még két Levelei, Melyeknek szentséggel telyesek rendjei [ÁrÉ 179].

2. a kegyelem részesévé tevő egyházi cselekmény, szakramentum; sacramente; Sakrament. *1790:* Endrédi Josef ö Kgylme vallásunkra bé fogadtatik, atyafiságoson javasolván Lelki Tanitóinknak hogy ö kgylmét Vallásunk, minden Jussaival, és a' szokott szentségekkel valo élésre is bé bocsássák [Kv; SRE 267].

3. oltáriszentség; sfînta eucharistie; Eucharistie, Altarsakrament. *1849:* Az oltártol nyillik égy dufla tarkáson festett fenyö détzka ajto, vas sarkakan forgo ... mellyen be lehet menni a' Conservatoriumba ... van ezen Conservátoriumba égy Téka tőbb fiokjaival el látva — benne vannak a papi öltözetek, és a szentséghez valo eszkőzök [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

4. kb. felemelő szertartás; slujbă divină; heilige Handlung, Zeremonie. *1705:* Ma a pápistáknak nagy innepek volt, melyet mindenek nagy szentséggel igyekeznek megginnepelni, de a rabokat mégis csak kihajtották dolgozni tegnap [WIN I, 468].

szentséges 1. szent; sfînt; heilig. *1662:* Az Isten kegyelmes velünk bánásira, dajkálkodásira, szentséges igéjében [SKr 718]. *1747:* az J ... a' szentséges Bibliát kezéb(e) vévén, minek utanna abbul olvasott volna, meg káromolván a' földhöz tsapta [Torda; TJkT III. 133–4]. *1766:* a mi nagy Atyánk, két gyermekei ugy mint Márton és Ersébeth születések, s már fel serdült állapattyak után, született Reformatus lévén, boszuságbol a Szentséges Catholica hűtre allott [uo.; i.h. V. 298]. *1882 k.:* Az a törekvésem volt, hogy az elmúlt szentséges vasárnap s az utána következő szentséges innepen lerándulok hozzád [PLev. 102 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. a legnagyobb tiszteletet érdemlő; venerabil; heilig, geheiligt, hochheilig. *1710:* Szentséges római Imperátor, az én hatalmas principiálisaim, a belgiumi ordók, felette igen álmélkodnak a Felséged dolgain, minemű hallatlan és keresztény potentátushoz illetlen keménységgel a magyarországi református papokat ártatlanul Felséged proscribáltatta, és a spanyol tengerre gályavonni küldötte [CsH 98–9].

3. kb. felséges; sacru; sakrosankt. *1775:* Midőn ... Groff Vass György és Vass Adám urak az Királlyi Szentséges Sententia mellett Mlgs Groff Lázár, es Kálnaki Urak ellen Executiot tentáltanak az Nemes Maros Szék Tisztyei által magamis jelen voltam [Mezőbánd MT; WassLt Szabó Péter (31) lib. vall.]. *1782:* serio parantsoltatik hogy a jelentett Insolentiát se magok az Instánzok[a] ne probállyák, se a Communitás, mert bizonyoson okot adnak arra, hogy a Tőrvény és Szentséges rendeleseknek meg Sértéséért példáson meg bűntettessenek [Torockó; TLev. 4/6. — [a]A torockói jb-ok]. *1809:* Felseges Kirallyi Gubernium! Mi ... a' mostani Felséges Parancsolatnakis a' kőzönséges batorságat targyazo szencséges intezettjeit tudjuk, s vgjan attol indittatva azon iparkodtunk, hogj annak tellyesittesebe fogyatkozás bennűnk ne talaltassék [uo.; i.h. 9/43]. *1842:* A tekintetes alispány urat, minekutána őfelségének múlt 1825-ben hozott szentséges határozását ... idefoglalni kévánjuk [VKp 64–5].

szentségtelenít meggyaláz; a profana; entehren, profanisieren. *1662:* Menetelben ez nép sem Istennel, sem emberrel nem gondolván, mindenütt való egyházakat feldúlnak, praedálnak, szentségtelenítenek [SKr 362].

szentségtörés megszentségtelenítés, szakrilégium; sacrilegiu; Sakrileg. *1662:* a törvénynek nem csak egy-két cikkelyére köteles az király s egyéb minden tiszt; hogy csak azt kapják fel belőle, azmi az ő veszettségekben nekik szolgálni láttatik, mint midőn törvénytelenkednek, ez urunk szavát nem szintén szentségtörés nélkül ... szüksége vagyon az úrnak erre [SKr 690]. *1746:* Vass János nevű idegen jövevény ismeretlen ember, kinek maga jamborságáról senkitől leg(iti)matioja nem találtatik; incaptivaltatván penig pénz nézés, ásás és keresés alkalmatosságaval találtatak nálla feles L(ite)rale Instrumentumok, mellyek tellyesek Religiok ellen valo p(rae)varicatioval, szentség törréssel bűvőléssel bájolással [Torda; TJkT III. 110]. *1760:* Azok penig kikről szentség törésnek, vagj más terhes gonoszságnak Circumstatiai volnának, annyival inkább ha már ezek graváltattak, ugj más Malifactorok, is ezeknek Sententiója s Torturája suspendáltatván Processusok kesedelem nélkül in specifico submittáltassék [DLt 321 gub.]. *1838:* az Articulusok meg sértése Szentségtőrésnek nézetik melynél fogva Farkas György a Felség sértésért a Czéh tagjai kűzűl ki utasitást érdemel [Kv; ACLev. 9].

szentszék 1. ref. egyházi hatóság tanácsa/bírósága; consiliul al unei autorităţi reformate; geistliches Gericht, Konsistorium (reformierte Gemeinde). *1584:* Erzengiarto Giarfas vallia Perlek vala a' felesegemmel a' Zent Zeken, es mikor kwn volnank be Menek a' teorwenybe [Kv; TJk IV/1. 256]. *1592:* Hogy az zentzek, Secularis caussak itiletibe magat ne awassa, se Testamentum dolgaba, hanem in

ea parte, mikor Valaki az Ecclesiahoz legalna valamith [Kv; DiósyInd. 29]. *1600:* Puelacher Jstwan vram es Hozzw Janos vram ... fatentur: ... Amy portioya az Nagy Buday Thamas Jowajban iffyw Bwday Thamasnak voltis mindeneket eo maga percipialt ... mindeneket oda ky keolteott el, męrt męgh az Attya eleteben hazasodott volt megh oda ky noha az hazassagtol az Zentzeknek theorwenye meg tiltotta volt, de oda ky attol absolwaltatwan az praedicatorok attak volt zabadsagot hazassagra [Kv; TJk VI/1. 191]. *1628 u.:* Kivanom aszert hogi az Actrixnak ebbeli Propositioia Condescendallion, es az ideőtol fogua(n), töllem keóleón letetől fogva, kivano(m) igaz menteő szemeliekkel expurgalni magatt, es hazassagba(n) hozzam leuő keóteles ereős hiti melle Restitualni az zent zektól [SzJk 32]. *1646:* Az A(ctrix) egy kerdest tamaztot az Eccl(es)ia eleyben Hogy ha az Causa Diuorty agitaltathatike az Eccl(es)ia Foruma(n). Ez kerdest az sz. szek Istenessen megh ruminalua(n), teczet hogi az ollian Causa Diuorty most az szent szeken nem agitaltatik azert cum tota serie az Actio, az masikkal egyben remittaltatik az kulseő Forumra őt agitaltassek ă hol illik az kűlseő Magistratusok eleőt [SzJk 64]. *1657:* Azert az goromba reszegsegbol lőt czelekedetemet condonallya az szent szek, es hozza valo kőtelessegem alol szabadiczon fel az sz. Szek [i.h. 81]. *1679:* a sz(ent) szektől absolutiot kévánok [i.h. 135]. *1680:* Nem taszitotta(m) Exmissiot kivanok a Sz: Szektől [i.h. 148]. *1760:* De falbarugván, adta magát ez-is a Dósa Mihály fiához s mindaddig együtt laktak, mig a szentszék kétfelé vetette őket [RettE 105].

Szk: *papi ~. 1847:* És a papi szentszék előtt a válóokokkal megjelenvén két renden, többször a férjemhez menni többé nem erőltettettem | együtt éltünk 15 és fél évekig, azután törvényesen elváltunk a papi szentszék előtt [VKp 153, 164].

2. a pápaság mint a legfőbb kat. egyházi hatóság; Sfîntul Scaun; der Heilige Stuhl. **Szk:** *apostoli~. 1776:* Kinek is fizetett 15 ezer forintot azért, hogy lemondott róla, pápistává is lett s minthogy hites mátkája volt, úgy engedte meg az apostoli szentszék, hogy elváljanak, hogy Drassón, Gyalakután és Bacában capellákat építsen [RettE 373] ✳ *római ~. 1773:* Ezek igen jó katonái voltak a római szentszéknek és azt mondom, hogy a két religióban olyan nagy dissensio nem lett volna, ha ez a szerzet nem támadott volna [i.h. 313]. *1807:* Fridrich Vilhelm Frantz ... Catholicus Pap ... Arany Sarkantyus Vitéz, és a' Romai Szent Szék Protonotariussa [Dés; DLt 66/1808 mell. gub-i nyomt. kl].

szenttelen megszentségtelenített; profanat; entehrt, profanisiert. *1653:* a kolosváriak ... a jésuviták klastromát eltörek törvénytelenűl ... végre templomokat leronták és abban szentséget szenttelenné tőnek ország és fejedelem hire nélkül csak magok dühösségekből[a] [ETA I, 90–1. — [a]Az 1603. évi kv-i jezsuitaellenes kilengésekre von. felj.].

szentül 1. szentként, szent módon; cu sfînțenie; in seiner Heiligkeit, fromm und heilig, heiligmäßig. *1669:* Soha, Uram, az ember gond, búsulás nélkül nem élhet és soha oly szentül nem is élhet, hogy sok gonosz akarói ne legyenek [TML IV, 412 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1710 k.:* én azt tudom, hogy az Isten mível mindent és mindenkor, szentül, bölcsen, isteni tökéletességgel maga dücsőségére, háza épületére [BIm. 999]. *1727:* Melly Gratiajáért a mindeneket szentűl láto és tudo Árvák(na)k Istene a Mlgos Fő Ispán Vrat és a Tktes Nms Vármegyét meg áldja [Ne; DobLev. I/129 Dési Kata lev.].

2. szigorúan; cu strictețe/exactitate; hoch und heilig, fest. *1657:* Az fennemlített hadakozásnak azért véget vetvén Bethlen Gábor, azután többször nem hadakozék római császár ellen, az békességet véle az maga részéről szentül megtartván [KemÖn. 81]. *1662:* azonképpen mostani császárnak őfelségének koronázatja előtt és utána 1608. és 1609. esztendőkben íratott és végeztetett minden végezéseket minden cikkelyeiben, punkjaiban őfelsége szentül és erősen maga is megtartja [SKr 119–20]. *1673:* Meg kellett azt is jelentenem, az porta nekünk ez óráig azt parancsolta, az némettel való békességet szentül megtartsuk [TML VI, 423–4 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1678:* Én bizony Kegyelmedhez való kötelességemnek szentül megfeleltem [TML VIII, 366 Teleki Mihály Thököly Imréhez]. *1800:* A' Nemes Ember ... egymásba keresi a' hibát vitsalodik (!) perlekedik és Arulkodo parasztya hellytelen vadgyának Szentűl helyt ád meg lévén győzettetve abban hogy az Arulo az emberséges ember [Csapó KK; Berz. 11. 75]. *1824 u.:* Minden lehető maradékom vagy Atyámfija ki meg nevezett Joszágomba száll és ez emlékezet Hagyomás Levelemet olvassa, ennek minden rendeit figyelemmel olvasván szentül es változatlanul tartsa meg [Nagylak AF; DobLev. V/1094 id. Dobolyi Zsigmond kezével].

3. visszavonhatatlanul, megmásíthatatlanul, *rég* meghíhatatlanul; irevocabil; unveränderlich, unwiederruflich. **Szk:** *vminek ~ (és igazán) való megállása. 1676:* Mind ezek(ne)k penigle(n) Szentül és igazán valo megh állására utrinq(ue) Kőtelezik magokat kezek bé adásával [Sv; Törzs.]. *1712:* Boer Samuel Vram felesége Bároczi Christina Aszszony képében ... kötelezé magát, feleséget, szűletendő gyermekeket, s Attjafiaitis, ha kiket illethetett vólna azon portio, ezen őrőkős cserének szentül és igazán való meg állására [Nagylak AF; DobLev. I/76]. *1718:* Ezen fen meg irt Divisionak Szentűl, és igazán való meg állására kezeketis bé adták a' fen meg nevezett Személyek [M.nádas K; RLt]. *1730:* Melly még adott Contractusunk(na)k szentűl valo meg állására magunkat Városostul obligállyuk [Dés; Jk 392b]. *1742:* az fenn titulalt Mlgs Vrak és Aszszonyok ... egy másnak lett kezek be adasaval, azon altalunk már resz szerint peragaltatott, és peragalando Divisionak szentűl és igazán valo megállására kőtelezek magokot [Pókafva AF; JHb XXV. 6a]. *1760:* Melly atyafiságos meg egyezesnek szentűl és igazán valo meg állására, kezek bé adásával mi előttünk obligalak magokat [Szava K; RLt O. 4]. *1841:* Mely punktumoknak szentül való megállására, mind a nemes Céh, úgy az egész nemes ifjúság is kezeknek béadásával obligálták magokat [DFaz. 39] ✳ *vminek ~ való megállója. 1792:* arra penig hogj ezen Istenes és Atjiafiságos osztozásoknak és meg edgjezeseknek örökös és szentül valo meg álloi lésznek, azt leg kissebb részében is fel nem bontyák söt azokb(an) egj mást evincallják az osztozo Felek magokat le kötelezék Sub. vinculo flr 25 [Aranyosrákos TA; Borb. I] ✳ *vminek ~ való megtartása. 1703:* a' sz. házasságnak szentűl valo megh tartására ... eròs hittel léven kötőlesek ... az I: Asszony hites Urát, elméjivel, indulattyával, cselekedetivel, hitetlenül el hadta, és másokkal paráználkodott [SzJk 344].

4. biztosan, kétségtelenül; cu siguranță, fără îndoială; gewiß, fest, zweifellos. *1598:* Benedekffy Christoph ... nagy ruth zitkokkal mo(n)dua(n), megh latod este (!) lelek anny maga(m)mal Jeónek hogy zentyl hazadbaís megh

eòllek [UszT 13/103]. *1677/1681:* I(ste)n kegyelmébûl lejendő Posteritassimat, es kedves Successorimatis kérem; hogy az illye(n) Collatiomban Andras Deak Uramat szentûl megh tarczak, es penz nelkûl az conferalt földeket eő kelmétûl es praescriptusimtul (!) el foglalni ne hadgyak [Vh; VhU 263]. *1679:* Kgd levelét vettem, Ispán Ferencz uram levelét nem láttam, az kis czédulát olvasám, szentül el is hiszem, hogy úgy lenne, ha Kgd felmegyen, soha az török császár Kgdért öszve nem vesz az némettel [TML VIII, 459 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1710:* ha Apor István a maga hivatalját rendesen viselte s a sok ajándékon annyira nem kapdosott volna … soha az udvar camerális commissiót Erdélyben nem küldött volna, amint a Diplomában is szentül megígírte volt a császár [CsH 296]. *1811:* Kapnak a' Gyermekek a' meg igért kintsen Szentül hiszik, hogy a' dolog másként nintsen [ÁrÉ 103].

5. a legnagyobb tiszteletet érdemlően; care este demn de respect; hoch und heilig, hochehrlich. *1710:* Továbbá szenvedünk országunk s édes hazánk Felségedtől szentül confirmáltatott törvénye ellen[a] [CsH. — [a]Köv. a részl.].

szenved 1. testi/lelki fájdalomtól gyötrődik/kínlódik; a suferi; leiden. *1630:* Martius 1–14 … E tájban a pápista vallást elhagyván állottam az reformata religióra, mely miá az atyám uramnak haragját vettem, s azonkivül is nem keveset szenvedtem [HGN 3]. *1668:* jutnak eszemben az németnek édes hazám s kegyelmes uramon tött cselekedeti, játszodoztatási, kiért én is sokat szenvedtem [TML IV, 363 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. *1670:* Másbúl való szükségünk nincsen, mint az egy szállás szüksége, de már míg Isten kihozza Kegyelmedet, elnyomoroghat, akár ha ugyan itt kell szenvedniek, talám jobb helyben szerezhetem [TML V, 262 Kende Gábor ua-hoz]. *1672:* Oh, lelkem Uram, vajmi sok az én szenvedésem, de az miket olyaktól szenvedek, az kiktől jót egyébaránt is nem várok, könnyebb [TML VI, 223 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1710 k.:* tudta a Krisztus, hogy még el sem rothad a teste, harmadnapra ismét egyesül a lelkével, addig sem szenved a lélektől megvált test [BÖn. 468]. *1786:* Ahoz képést mint más Mlgos rész uraságnál szenvednek Emberei, az mi reszünkröl tudniillik a Thoroczkai Ferenczné Aszszony részébôl vellünk irgalmasabban bánnak [Torockó; TLev. 4/13. 20]. *1811:* Ha most van valami hatalmod, ne szenvedd, Mikor az ártatlan a' gonosztól szenved [ÁrÉ 15]. *1823–1830:* November 17-én mentem haza Marosvásárhelyre, sokat szenvedtem egy hitvány szőlőbeli sajtószínbe egy kis kurta deáki mentébe s vásott köpenyegbe [FogE 109].

Szk: *fájdalmát ~i. 1725:* Biro Martzi az Sátorban lopás-(na)k vétkéb(en) akarta magát elegjiteni … Azért a' mi verettetést kapott … szenvedje fajdalmát [Kv; TJk XV/4. 168] ✳ *hasa korrogást ~. 1685:* igen szûk boraink lettek, de az mi lött is, rettenetes savanyú, úgyannyira, hogy nem hiszem, pünkösdnek az innelső részin ha ki benne iszik, eo momento hasa korrogást ne szenvedjen savanyú volta miatt [Kv; KvE 218 BP] ✳ *szerelem nyavalyában ~. 1807:* az szerelem nyavaljában szenved, es gyogyitására sükseges költsege hibazik [BesztLt 1266. — Kiss András kijegyzése] ✳ *szívbéli fájdalommal ~. 1662:* Ezeket szegény város[a] csak nagy szívbéli fájdalommal szenvedvén, akiknek házok, örökségek pusztíttatnék, keserves könnyhullatásokkal, Istenhez buzgóságos fohászkodásokkal nézvén és szenvedni kínszeríttetvén … már mind szénával, fával a télhez is jól hozzákészültek volna [SKr 682. — [a]Nagybánya] ✳ *szívvel-lélekkel ~. 1676:* Nem azért írom, tudja az Úr Isten, hogy ezután is szívvel lélekkel nem szenvednék Istenemért s hazámért, de eddig is mi előmenetelemre s kicsiny becsületem nevelésére volt sok keserves nyomoruságos szenvedésem? [TML VII, 318 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

Sz. *1676:* Istenéért, hazájáért embernek nemcsak szenyvedni, de meghalni is szép és dicséretes dolog [TML VII, 327 Teleki Mihály Vesselényi Pálhoz].

2. vmely testi sérülés/fájdalom/betegség ér vkit; a suferi/pătimi, a îndura o durere fizică; erleiden, leiden an etv. ertragen. **Szk:** *fájdalmat ~. 1704:* egy hete ma, hogy az úr rosszul van a bal lábával, és az inaknak a bal lábában nagy fájdalmát szenvedi [WIN I, 305]. *1751:* Vándor Péter … fejsze fokkal (!) annyéra meg vert hogj nagj darab üdökig erős fájdalmát szenvedtem [Balázstelke KK; IB. Andreas Rempler (27) jb vall.]. *1823–1830:* Sok fájdalmat szenvedett[a], s azt akarta, hogy vele időt töltsek [FogE 262. — [a]Busch főhadnagy] ✳ *kint ~. 1662:* az én uram Jézus Krisztusom, aki keserves kínokat szenvedett, a magas keresztfának oltárán az én bűneimért, ő jöjjön el … és vegye magához az én bűnős szegény lelkemet [SKr 304–5]. *1669:* Az gyermeknek már, Uram, az filén fakadt ki az kelevény … most is nagy kínokat szenved óránként [TML IV 418 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710:* Ebben az esztendőben[a] hala meg Mikes Kelemen Csíkban somlyai házánál … nagy kínokat szenvedvén [CsH 196. — [a]1686-ban] ✳ *nyavalyát ~. 1719:* régtöl fogván sullyos nyavallyákot szenvedek [F.csernáton Hsz; HSzjP]. *1771:* a' Lépe tajjan mint egj fel öklömni Csomo s dagadása volt a' Bial(na)k … bizonyoson az ütések és erőss Verések miatt kellett azt az Nyavallyát szenvedni s a' miatt kellett meg is dőgleni [Márkod MT; BetLt 7 Mich. Tökés (60) vall.]

3. vmilyen hátrány/baj/kár ér vkit/vmit; a suferi (ceva); erleiden, erdulden (müssen), ertragen. *1678:* Lelkem Uram kérem Kegyelmedet, moderálja úgy az dolgokat, az közjó ne szenvedjen [TML VIII, 145 Teleki Mihály Vesselényi Pálhoz]. *1710:* ã ki az pénzt el költótte, fizesse az. az joszága ott van és az Creditor vegye kezéhez: ha valamellyik Atyafi magához akarja váltani szabad vélle; ne szenvedgyűnk mi írette [Nsz; JHbB br. Jósika Imre Jósika Máriához]. *1776:* ez elött a' Directorok repraesentáltak efféléket, de már meg-sem kezdettek halgatni: igy tévének mind Hunyadra, mind Tordára Procurátorokat, 's én aggódom vélek, s à szolgalatis Szenved [Mv; JHb VIII sub C Bethlen Miklós lev.]. *1814:* a Causánsak pereik nem folyhatása miánn ne szenvedjenek [Torda; TLt Praes. ir. ad 136 Fodor Mihály ügyvéd kezével]. *1821:* A' köz haszonnal és az adozo köz nép javával keveset gondolo előre nem látó Földős Urnak tehat azt tartani, a' ki a maga Embereit, a' ki (!) után ő is él 's a' kiknek romlásával az Eő Felsge aerárium szenved gengiteni, és nem erős<it>eni kivánnya [M.zsombor K; Somb. II Sombori Farkas kezével]. *1825:* a' szegény Populé szénved ő nyujt munkás kezeket, ő Conservalja[a], ö tartya [UszLt Marchalis széki jk ad Nr. 304–825. — [a]Az utat].

Szk: *alkalmatlanságot ~. 1662:* Az vármegye végre az köztök levő sok alkalmatlanságokat szenvedni elunván … a megholt viceispán helyébe mást választott vala … Károlyi Mihály nevőt [SKr 309]. *1780:* itten lévő kastéllya alatt Bálint János Udvari Birája Exc(e)l(lenti)ádnak egy tot dugatott … Az Exc(e)l(lenti)ád Kastellya felettébb nagy alkalmatlanságot szenved e' miatt, mert iszonyu reggel ennek a

nagy bűdössége [Szamosfva K; Born. XXXIX. 51]. *1788:* azonn follyasonak fedeleről Hó és Esső idején le follyo viz miatt nem keves alkalmatlanságót szenvednek [Kv; Pk 3]. *1821:* A küldott 30 Harmintz forint ... árenda pénzt vettem, mellyet régebben is elküldhetett volna Őtsém Uram, hogy ne kéntelenitettem volna ennyi alkalmatlansagot szenvedni [Szentbenedek AF; DobLev. V/1042] ✳ *prejudíciumot ~. 1770:* eő Nga Malma ... a miotától fogvást épittetett ... eő Exja Malma az magass gàtnak vizbeli fel tojasa mián nagy praejudiciumot szenvedni Láttatik [Kük.; JHb LXVII/17].

4. vmilyen bajt/károsodást/sérelmet/kellemetlenséget kénytelen elviselni; a îndura/suporta ceva; erleiden, erfahren. *1582:* Jlona Henteler Andrasne vallia hallotta Az fogoly leantol hog monta Nag suhaytwa, oh legien annak az mely bestie hires kwrwa myat ezt zenwede(m) [Kv; TJk IV/1. 103]. *1661:* Az új dolgokban is, tudja Isten s Kegyelmetek, részes nem voltam s én szenvedek érettök, az kik cselekedték [TML II, 56 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1663:* Ez levél vivő emberséges ember mindeneket, mint éltünk s miket szenvedtünk s mint jutalmaztatják, meg tudja mondani [TML II, 420 Ébeni István ua-hoz]. *1664:* ha már ű nagyságokért kell szenvednem, más ember fala alatt ne haljak meg [TML III, 161 Boldvai Márton ua-hoz]. *1667:* Fel nem vettem volna az árájért[a], mennyit szenvedtem miatta [TML IV, 120 Naláczi István ua-hoz. — [a]A lónak]. *1670:* Égre kiáltó véteknek tartom, hogy így bántak velek, miattam szenvedtek, én biztatván űket [TML V, 57 ua. ua-hoz]. *1692:* In isto rer(um) statu mindaz által en az véllek[a] valo accordát ighe(n) javallom, tsak lehesse(n) ugj hogj magunkat megh ne rontsuk, es legh kòzelljeb az Országh Statussi miat ne szenvedgjünk [Szőkefva KK; Törzs. Sárosj János kezével. — [a]A szászokkal]. *1763:* én bizony nem a Fizetésemért szenvettem s szenvedek hanem, az N(a)tsád Grátiájáert, és az magam igaz Nemesi Virtusotskámért [Kóród KK; Ks CII. 18 Szarka József gr. Kornis Ferenchez]. *1833:* tsak azért szenvedűnk 's hurtzolodunk most a' kenyér Sűtéssel, hogy elnűnk kelletvén, se testűnknek se lelkűnknek nints mihez fogjunk [Torda TLt Praes. ir. 1554].

Szk: *akadályt ~. 1825:* méltoztasson Nagyságod Hentes Csergő Györgynek vágo Tőkeje Tárgyában ... Vég-határozását kegyesenn meg tenni, hogy a' Panaszlonak Tőkéje miatt ne kéntelenittessenek mind a' Sokadalmasok, mind pedig az ottan járo héti Vásárosok akadállyt szenvedni — sokáig [Torda; TLt Közig. ir. 252] ✳ *alutlanságot ~. 1710 k.:* Míg ki nem vágták[a], rettenetes nagy fájdalmat és alutlanságot szenvedtem miatta [BÖn. 525. — [a]A tályogot] ✳ *áristomot ~. 1752:* arestumot is ott(an) szenvedet [Beszt.; Told. 37/44]. *1783:* (A) masik forduloban lévő földből az ekém bé hajtatodék, egy napi arestomot Szenvede is [Mezőszakál TA; DobLev. 582 Kendeffi Pál Szántó Sándorhoz] ✳ *átkozódást ~. 1817:* Ezekért én, és Szabo Uram, Veres Jánostolís, de kíváltképpen nyelves feleségétől Sok emberek hallottára rettenetes átkozodásokat Szenvedűnk [Szászzsombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap vall.] ✳ *bántást/bántódást ~. 1576:* Vagion panazolkodàs az vamok feleolis hogi Bantast zenwednek az varosbeliek Gyalwba Thwreben es egieb helieken, eo k. Biro vram vissellyen gondot rea [Kv; TanJk V/3. 136b]. *1677:* az Hazának igaz tagjai, s' Fejedelmeknek igaz hivei ... Nemessi szabadságokban bántodást ne szenvedgyenek [AC 85–6] ✳ *becstelenséget ~. 1672:* Én soha, Uram, ily böcstelenséget ennyi változások közt nem szenvedtem ország előtt, mint most valami rosz székelyektűl [TML VI, 368 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✳ *bosszúságot ~. 1811:* által járás által sok károkot és buszuságot szenvedtek az földeknek Birtokosai [A.csernáton Hsz; HSzjP] ✳ *büsíttatást ~. 1674:* Töb busittátását szenvedni ne(m) akaruá(n) az dolgot az utolsó deliberatioja szerint executiob(a) vetettyuk [Törzs. Bornemisza Anna határozata Galgai Rácz Istvánné kérelemlevelére] ✳ *büsulást ~. 1653:* az elmult napokban ... Jobbágymnak engedetlenségek és szoffogadatlanságok miatt nem keués busúlást és fogyatkozást kellett szenvednem [Cege Szd; WassLt]. *1678:* Azt bátran és jó lelki ismerettel iratom, teljes tehetségemmel kerültem s kerülöm is mig élek, hogy hazám én miattam kárt, büsulást ne szenvedjen [TML VIII, 247 Teleki Mihály válaszlev. többekhez] ✳ *büntetést ~. 1677:* Mindezek[a] honnan származtak ... nem tudom ... hanem azt mondhatom, adjon Isten itélőszéki előtt számot róla s ez világi mód szerint se szenvedje ő felsége büntetését [TML VII, 333 Lázár István Teleki Mihályhoz. — [a]Az árulásáról szóló hírek]. *1831:* Egyed Lászlo ... hamis hitbe is maradott egy barázda dolgáét, a' melly miatt büntetést szenvedett [Szenterzsébet U; Borb. II id. Szakáts György (69) ns vall.] ✳ *csüggedést ~. 1673:* Itt NB; óvástjabb tanácsolják mások ezután derék hadra császárt és az magyarok dolga is itt, félő, csüggedést ne szenvedjen [TML VI, 547–8 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✳ *defektust ~. 1700:* a' Militia defectust ne szenvedgjen, és sem a' Particularis szegény Gazdában elődni, sem az szegenységet Executiokkal terhelni ne kénszerittessek [UszLt IX. 77. 9 gub.] ✳ *exekuciót ~. 1702:* edgjeb Contributiok Restantiajatis admaturállya hogy a szegenység kemeny Executiot ne szenvedgjen [i.h. IX. 77. 50 gub.]. *1738:* ezen Servicz polturaért oly kemény executiot Szenvedűnk, hogy ... Zágonban a falu hűtős polgarat gomolyaban kőttetvén, és jeges vizzel meg őntőztettvén az hideg aërre ki vitette [Hsz; Ks 99]. *1779:* Hamisan arra vettek a tabularisták közül némely agyafúrtakat, hogy spoliátornak itiltetvén, 202 forint executiót kellett szenvednem [RettE 408] ✳ *fogságot ~. 1676:* Im Béldi uramat meg fogták, az mint pedig Mikes Kelemen uram által meg értettem vala, hogy fogságot kell szenvedni, az után ellene azokban senki semmit nem bizonyított [TML VII, 293 Haller János Teleki Mihályhoz]. *1711:* En a szőlőben sem voltam hogy meg szedék, megis fogságot szenvedék Etsedi Uramtol [Sövényfva KK; MbK 106]. *1823–1830:* Csudálatosan is jött ki, hogy ahol a vallás reformációja kezdődett, ahol az akkori fejedelem fugságot, levettetést szenvedett, ott a későbben uralkodott fejedelem egy változó királyságért, mint a lengyel királyság is volt, esmét pápistává lett [FogE 196] ✳ *fogyatkozást ~ → büsulást ~* ✳ *földindulást/földindulatot ~. 1838:* 1829-ben November 25-ik Napján reggeli 2 Ora tájt ismég föld indulatott szenvedtem volt | Januárius 23-ik napján Estvéli kilentzre 3-om fertálly orakor föld indulást szenvedtem [Bereck Hsz; HSzjP] ✳ *gyalázatot ~. 1581:* En fel(seged)nek es az my meg holt kegielmes vrunknak Jambor Igaz hywe es zolgaia lewen Illen gyalazatot kissebseget szenvedek az Jo wraktwl[a] [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály kezével. — [a]Ti. a tanácsurak a fej. döntéséig visszatartották a panaszost Gyf-on]. *1710:* Mennyi sok becstelenséget, gyalázatot kellett szenvedniek[a] [CsH 182. — [a]Daczónak és Nemes Jánosnak] ✳ *gyötrelmet ~. 1599:* En Ferenczy Mathe ex Vachi, ki uagiok Istennek fogsagaban, noha testembe(n) gieotrelmet zenüedek, de lelekben az en Istenem eleót egessegben, es niúgodalomban uagiok [Kv; RDL I. 5] ✳

hajótörést ~. 1636: Azoknak az Organistaknak-is, ugy mint lelki Syreneknek, bezzeg a leg főbb intentumok, irányzott tzéljok, hogy bé ketsegtethessék közéjek az együgyüeket, és az hitben hajó tőrést szenyvedgyenek [ÖGrAj.] ✳ *hurcoltatást ~. 1801:* illyetén gazért Annyi méltatlan hurtzoltatast kelletik szenvedni, tovább keze alá Sem fogja a Számado Acceptalni [Ádámos KK; JHb Jósika Miklós lev.] ✳ *húzást-vonást/huzavonát ~. 1794:* Melly sok keserves nyomorgatást; huzást, vonást … szenvedtűnk Bulzesten már régtől fogva Dzsugyaságot viselö Dsursz Ursztol aztat a' Ttts Praefectus Ur az ide aláb le irtakbol bőltsen által látthattya [Bulzest H; Ks 75. VIIIb. 150]. *1815:* (Az) Utazok is azért hogy a' nyomáson ki eresztenek, sok féle pénzbéli huzavonásokat szenvednek az Helység Lakossitol [Dés; DLt 361] ✳ *injúriát ~. 1644:* egi pal giörgi neueö nemes ember … czak ugi czavarog ala s fel, igen sok iniuriakot szenuetem miata [Szamosfva K; JHbK XLV/29]. *1755:* Marusvásárhelyi frequens gyülekezetb(e) lött hivattatásom utánn … két vagy harom nyughatatlan emberek hivatalt adának T. Püspök Borosnyai L. János Uram(na)k Udvarhelyröl … elis hozák, és igy … második Papságra esém, melyb(en) nyomorgottam, szenvedtem sok iniuriákat ad Annum 55 [ArJk 48–9] ✳ *irigységet ~. 1710 k.:* Az Isten szép értékkel is áldotta volt meg[a], de bizony sok irigységet, üldözést, keresztviselést is szenvedett [BÖn. 489. — [a]Váradi Miklóst] ✳ *jaktúrát ~. 1811:* Arra szorgalmatoson vigyázzon … a Geometra … hogy a Communa Terrenumok quantitassát és qualitássát jol meg visgálván, ugy arányozzuk a dolgot, hogy a leg kissebb Birtokos is, az maga rata portiojában Notabilis jacturát ne szenvedjen [M.zsombor K; Somb. II] ✳ *kárhozatot ~. 1710 k.:* azt a kárhozatot szenvedte, amelyet münékünk kellett volna örökké szenvednünk [BÖn. 468] ✳ *kedvetlenséget ~. 1679:* Az mi kgls urunk nagy kegyelmessége Nagod fiához nyilván van mindeneknél, de ő kglme háládatlansága is, kiért ha mely kedvetlenséget kell Nagdk is szenvedni, méltán senkinek nem tulajdoníthatja [TML VIII, 554 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1764:* A szegény Bánffi Farkasné asszonyom önagysága … gyermekei … az atyjok jószágát praetendálták … Ezért osztán kedvetlenséget is szenvedett [RettE 162–3] ✳ *keresztviselést ~ → irigységet ~ ✳ kisebbséget ~ → gyalázatot ~ ✳ megháborgatást ~. 1663:* Keservesen kellett … hallanom szegény özvegy és minden gyámol nélkül való húgomnak, Kegyelmedtűl … sok megháborgatásokat szenvedni [TML II, 426–7 Teleki Mihály Vass Jánoshoz] ✳ *molesztiát ~. 1721:* Mint hogy a Kötelendi joszaga az Ecclesianak Sok molestiakat Szenved a Melt. Székelly Adam Tisztitűl a ki Kötelend Szomszedcsagaban levő joszágára ő Nganak inspicial azoknak el haritasara Tiszt. Pataki Pal Vramnak intimaltatik: hogy a Kötelendi határt keresztesse ki [Kv; SRE 138] ✳ *mortifikációt ~. 1751:* Kevés számban vagynak azok a' kik kegjetlen veréseket vérontásokat vagj egyéb terhes mortificatiokat ezektől[a] nem szenvedtenek [Balázstelke KK; IB. — [a]A Vándor család féktelen tagjaitól]. *1760:* itten is egy darabb határunkát a' Controversiának el igazitásáig nekiek cedáltunk, de azzal még nem elégedvén, az irt hélly mián sok mortificatiot Szenvedünk [Hasadát TA; EHA]. *1789:* felette sok mortificatiot szenvedtem ő kegyelmitől[a] [Ne; DobLev. III/661. 1a Szánto Drusiánna néhai Magyarosi Beniámin özvegye a nagyenyedi tanácshoz. — [a]Benedek Ferenctől] ✳ *nehézséget ~ → költséget ~ ✳ nyomorúságot ~. 1584:* Anna Huzar ferenczne vallia Ezt hallottam Kadar Janosnetol … bizony zanhattia az Istenis azt Io Catalin Azzony ha illie(n) Nagi Niomorusagot chak az d 12 penzert kel enneke(m) zenwedne(m) [Kv; TJk IV/1. 274] ✳ *osztályt ~. 1772:* minden portiotskákb(an) kotzka szeltet (!) tsinálni s részetskékre hasogatni, nagy incommodum, és az afféle alkalmatlanságokért, sok igaz ügy veszedelmes halgatásban marad, a ki kereskedő fél, unalmasn(a)k tartván mindenkor kőzre keresni és osztállyt benne szenvedni [Nagylak AF; DobLev. II/436. 2b] ✳ *penitenciát ~. 1588:* valamely Mezaros egy esztendeoben theoserkedik hat Az masodik eztendeoben … telliesegel penitentiát tarchon … az eo mestersege keoreol valo Eletteol Wres legien, ha oztan a' masodik eztendeoben Mezaros Akar lenny, illien penitentiat zenweggyen[a] [Kv; TanJk I/1. 72. — [a]Köv. a részl.] ✳ *pirongságot ~. 1778:* Nem kétlem tudja Nagod mostani gyarloságombul esett tselekedetemet, meljért mind az Édes Anyámtol mind a testvér Bátyámtol nagy tzirmolást és pirongságot már bőven szenvedtem [Jedd MT; Told. 6] ✳ *prejudíciumot ~. 1785:* az hasonlo Urburariusokra mint mű, circa usum Sylvarum, különös keglmes Reflexio, és praecautio tétettetett, mely ellen mű praejudiciumot szenvedünk [Torockó; TLev. 9/22] ✳ *rabságot ~. 1635:* eő az rabsagot meltatlan szenuedj, mert ninczjen bwne rea [Mv; MvLt 291. 61a]. *1669:* szegény Apaffi István uram és Gyeröffi György uramék nem az szegény Rákóczi György fejedelemért, hanem az országért szenvedték az rabságot [TML IV, 629 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1831:* Kovács Györgj, a' Gál Györgj tőrténetes halála miatt tudom hogy rabságot szenvedett [Szenterzsébet U; Borb. II Agilis Idősb Tordai János (53) vall.] ✳ *ránkort ~. 1661:* de megh az elebbi meltosagos Feiedelmektölis melly meltatlan Rankorokat szenuedet szegeny [Sófva BN; Ks 41. K] ✳ *repulzát ~. 1657:* igen sok emberbéli kárral gyalázatos repulsát szenvedtenek ilyen okból: mert magyarországi az tájéki emberek tractáltak azon vár és várasbéliekkel [KemÖn. 14] ✳ *romlást ~. 1662:* azkik őket … lázasztották, hogy miattok annyi nagy kárt, romlást és veszedelmet szenvedtek volna, azokra nagy sok átkot kiáltván … hazakövetkeztek és szállottak vala [SKr 521] ✳ *sanyarúságot ~. 1637:* csak az Nagj saniarusagot szenuedtem vele eggjüt sokaigh [Mv; MvLt 291. 94a] ✳ *szükséget ~. 1815/1842:* a' mostani Szűk idő mián … a' gabona inkább meg drágadik, és akkor osztán igen nagy Szükséget kell szenvednűnk [Felfalu MT; DE 2]. *1841:* azon betsesebb fanemibe is a' Mlgos Udvar szükséget ne szenvedjen [Gyalakuta MT; EHA]. *1860–1861:* (Tüzifában) mezőségi része szükséget szenved [Benkő, MszIsm. 14] ✳ *tömlöcöt ~. 1764:* Kálban elfogván Tömletzet is szenvedet [Erdőcsinád MT; Told. 44/25]. *1831:* Kováts Györgj, tudom hogy a' Gál György agyon veresiért Udvarhelyen Tömlőtzet szenvedett [Szenterzsébet U; Borb. II Agilis Kádár Péter (51) vall.] ✳ *tömlöczést ~. 1749:* (A gróf) emberét Mihálczfalvi Hajós meg Sebhette még is két Mihálczfalvi embere eő Ex(ce)l(lentiajána)k Tömlőczezest szenyvedett [O.csesztve AF; Ks 83 Szabó István lev.] ✳ *üldözést ~ → irigységet ~ ✳ veszedelmet ~ → romlást ~ ✳ vexát ~. 1760:* Nem haragszom én azért, hogy a Leányom a' magáét kiványa, hanem hogy annyi sok méltatlan vexákat kel szenvednem, nehezen essik [Igenpataka AF; TL. gr. Teleki Ádám aláírásával, de a lev. más kézzel] ✳ *viszontagságot ~. 1675:* úgy tetszett az mindeneket teremptő Isteni mindenhatóságnak, hogy minden ez világban valók … viszontagságokat szenvedjenek [TML VII, 27 Szepesi Pál Teleki Mihályhoz Drinápolyból].

Sz. *1669:* a mit Isten reánk mért, azokat szenvednünk kell [TML IV, 562 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

5. vki vmilyen büntetést szenved; a suporta o anumită pedeapsă, a fi supus la o anumită pedeapsă; verbüßen, abbüßen. **Szk:** *vhány korbácsot ~. 1756:* a' Magistratus eleiben hozattatván egy Pal Ersók nevű Maros Vásárhelyi bestelen kurva Menyetske ... végeztetik, hogy mái Napon ötven korbáts ütessek rajta, nem kűlőmben a' jövő Tsőtörtőkon is annyi ütésből álló korbátsot szenvedgyen [Kv; TJk XVI/8. 10] ✳ *vhány lapátot ~. 1747:* itiltetett, hogj az Actorn(a)k Szénája minden fogjatkozás nélkűlt restituáltassék, az Inctus pediglen az potentiáért jó tizen két lapatot szenvedgyen [Kismuncsel H; Ks LXII/20] ✳ *vhány pálcaütést ~. 1755:* ezen Deliberatum effectumban vetetődőtt, mind a két Párst in meliorem refraenationem Deliberatumban exprimált (így!) publice a Falu előtt paltza uteseket szenueduén [Újbárest H; Ks 62/3]. *1776:* az Inek hazugsága világoson ki tettzík, melyért, de azert ís, hogy a dolog jobban ki világosodjék szenvedet tizénket paltza űtést [H; Ks 114 Vegyes ir.]. *1829:* a panaszlo Ur béresse ... mérész és Gazdája akarattyán küjjel el követet cselekedetièrt 12. páltza utéseket szenvégyen [Torda; TVLt 260]. *1831:* három Esztendeig rabaskadtam a Szamosujvári Várba, Esztendőnkent 100 :/: 100 pálcza ütéseket szenvedtem [Dés; DLt 332/21] ✳ *vhány vesszőütést ~. 1772:* Aggraválják ezen tselekedetét előbbeni lopogatási-is ... vétkes voltáért ... más illyen rosz erkőltsű szokásos Emberek(ne)k rettentése végett a' Pellengéren Tsőtőrtők napon 33. Veszső ütéseket Hóhér által szenvedjen [Kv; TJk XVIII/3. 43].

6. el/megtűr, elszenved/visel vkit/vmit; a suporta pe cineva/ceva; etw/jdn erleiden, erdulden (müssen). *1571:* wigyazon tew ktek a' fele emberre, ne zenwedgye oth [Magyaró MT; BesztLt 3571 Paulus Bánffy Lozsonczy de Magyaro a beszt-i bíróhoz]. *1584:* Bachy Ambrus vallia ... egy Torday embernek veotte volt megh a' Bokor Caspar hazat, mert el vetette volt ez Kos Istwa(n)t a' zomzedgia á haztol, noha benne lakot azert de a' Torday embert Ne(m) Zenwedte ez Istwa(n) oth [Kv; TJk IV/1. 318]. *1588:* Niolcz ora vtan ereós bwntetes Alat senky hazanal, deoseoleoket kialtokat, magha heghedewlteteseket Ne zenweggyen, kit Biro vra(m) megh kialtasson [Kv; TanJk I/1. 69]. *1597:* Chizar ferencz ... wallia ... Chizar Peter ... eginehanyzor mondotta enneke(m), vra(m) kegmetek kette(n) Veres Pallal it az vczaban Tanachbeli emberek, miert zenwedi kegmetek bizony megh erdemlene Molnar Kelemenne hogi az vizbe vetnek mert annal nagiob kúrwa ez varoson ninche(n) [Kv; TJk VI/1. 73]. *1603:* zabadsagunk ellen varosunknak kapúit az Nemeth gyalogok kezdettek allany ... Eo kgmek azert ... Nem akaryak ott zenúedny hanem az kapuknak eorizetit magoknak akarjak tartany varosul [Kv; TanJk I/1. 442]. *1638:* Az házban ualo lakasok feleol, igy Deliberaltunk, hogy az Angiokat bikiuel es minden bántás nelkwl ott szenuedgik [Kv; RDL I. 114]. *1661:* posta érkezvén ez elmult vasárnap Portárúl, az írják, urunkat semmi képpen az Porta nem szenvedi az fejedelemségben [TML II, 71 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1677:* Idegen, jövevény, és uratlan paraszt emberekből állo vagus embereket, senki maga joszágában here modon élni ne szenvedgyen [AC 114]. *1722:* úgy hallottam hogy az Ur ő N(agysá)ga minden rutságit Krakay Uramnak szenvedte [Esztelnek Hsz; HSzjP Kűs János de Esztelnek (35) pp vall.]. *1759:* az Gyűmőlcs fáknak termésit Hárpa Péter, Hárpa Andréjnak el hordani nem szenvedte [Liget MT; JHb X/6]. *1802:* engemetis hat ezer forint adosságomért meg szollitottak, mellyet ha meg nem fizethetek kételen leszek egy darab Joszágomnak foglalását szenvednem [Dés; Ks 34 Kornis Zsigmond kezével]. *1811:* Ha most van valami hatalmod, ne szenvedd, Mikor az ártatlan a' gonosztól szenved [ÁrÉ 15]. *1823–1830:* Karácsonyba a cigányleányt el kellett bocsátani, mert tovább cigányt lakni a házomnál nem szenvedtem, úgyis én voltam magamnak ágyvetője, csizmahúzója s egyéb szolgája [FogE 282].

Szk: *hevet, hideget ~. 1605:* az praedicator rendek ... mind hewet hydeget velwnk eggywt twrtenek zenvettenek [Kv; TanJk I/1. 525]. *1702:* sok hevet hideget szenvedtetek mellettem [Tarcsafva U; Pf] ✳ *hideget ~. 1660:* Rettenetes, hallatlan erős hideg és nagy hó lévén, mely hidegnél soha keservesebb hideget nem szenvedtem [Kv; KvE 179 LJ]. *1742:* ă szegények ... között sokan nyomoruak, és betegesek vadnak sok hideget szenvedtek [Kv; AggmLt C. 12].

7. bűnhődik, lakol vmiért; a ispăși, a-şi lua pedeapsa; büßen. *1617:* Mivelhogy mint az ket fel az ruth oczmani ektele(n) szitkot egymasra kialtottak ... ha mindgiarast megh ne(m) adgiak az f 3 az varos bírsagat mind az ket felt vigiek ki az kalitkaba ott szenvedgye(ne)k 3 napigh [Mv; MvLt 290. 23a]. *1676:* nincs igazságok hozzá, törvénnyel el sem nyerik[a]; hadd ne szenvedjenek maradéki, ártatlanok lévén [TML VII, 226–7 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz. — [a]A Bethlenek két falut]. *1705:* őexcellentiája minden sinistra informatiónak ne adjon mindjárt hitelt, hanem menjen végire, és ha bűnös lesz, az lakoljon bűne szerint, mások pedig érette ne szenvedjenek [WIN I, 498]. *1811:* Kozma János ... azt vallotta, hogy Kudor Pálnak hütös Felesegét meg Ferteztette ... tehát mint házasság ronto Vasárnap reggeli harangozás előtt a' Templom előtt lévő kalodaba tétessék, és a' mig az isteni Tisztelet véghez mégyen ot szenvedjen [M.bikal K; RAk 86].

Szk: *ártatlan ~. 1596:* Artatlan zenúede az zegeny legeny a' nyomorúságot [UszT 11/54 Helena relicta quondam primipilii Antony Thibold vall.]. *1679:* én Uram ugyan ártatlan szenvedtem volna ... de talán mind urunk ő nagysága s mind Kegyelmed megengesztelődik [TML VIII, 486 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1703:* semmi vetke ne(m) volt Csere Istok(na)k, artatlan szenvedett velünk az Toronyb(an) [Kv; WassLt Szilagyi Mihaly (36) vall.]. *1797:* azt a Léányt ne tègyük arra ki, hogy érettünk szenvedgyen ártatlan [Mezőcsávás MT; Kp II. 52 Máthé János özv. Újfalvi Sámuelnéhez] ✳ *bűntelen ~. 1570:* Jmmar ha megh leot az Jsten Megh Bochatya, Teis vgian. Aldoztal azkor hogy azt Bwntelen zemwetted [Kv; TJk III/2. 103].

8. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: vmi (meg)enged/lehetővé tesz vmit; a permite/a face posibil ceva; etw. erlaubt/ermöglicht etwas: *az alkalmatosság ~i. 1598:* Amy illety az mezarosok dolgatt ... felette igen zeokseges volna zollany, de myerthogy mostan sem az eodeo sem az alkalmatossagh nem zenwedy, hanem kerieok biro vramatt hogy eo kgme ez leoweo hetfeore awagy kedre hiwasson be az tanachbely vraimhoz az Ides vraymban es akkoron eo kgmek vegezzenek vgy mind tehen hws, smind penigh Iwh hus feleol [Kv; TanJk I/1. 323] ✳ *az egészség ~i. 1629/1676:* bizonj el mente(m) volna ur(am) Kolosvárrá, de I(ste)n láttja az egéssége(m) ne(m) szenvedte [Somkerék SzD/Sv; WassLt St. Erdelly lev.]. *1679:* noha ma temetem egi kis fiacskamot el, de megis ha egessege(m) szenvedne, s kesőis nem volna, bizoni magamis be mentem volna [Szentbenedek SzD; Ks Kornis Gáspár lev.] ✳ *az idő*

~*i. 1559:* ha az ideo es az feiedelem engedte volna ... kegdet megh latogattatam volna, de az ideo nem zenvedte [Gyf; LevT I, 304 Bathory Andras Bathori Ersebethez]. *1574:* Az Thwzeleo helieknek meg latasat es Bontasat Most az Ideo Nem zenwedj [Kv; TanJk V/3. 100a].

9. költséget/tartozást/kárt megfizet; a plăti cheltuielile/datoriile/pagubele; bezahlen, büßen, (er)tragen müssen, erleiden. *1642:* Az minemu adossagokatt penigh Diuortialt Felesege vtan Czinalt ... azokat az adossagokatt, Veleo Jstuan mostani Felesegeuel szenuegie [Kv; RDL I. 128]. *1752:* Vajdaszegi Unitus Parochus Illye Popa kévánságát accludalt Instantiajabol meltoztatik az Mgs Ur ... meg ismerni ... ne kellessek ezen szegény Papnak az Törvenykezeshez kaptsolt, nehezsegeket és költségeket szenvedni szolgalattya neglectussaval [TKl br. Bornemisza Ignác gr. Teleki Ádámhoz Nsz-ből]. *1795:* Déák Juvon Marhái is el ehezvén az hidegben károsodtak el, ebben is tsak az edgyik allperes ... tartozik fizetni felereszíben ... felit szenvedje a káros [Msz; MbK 104]. *1797/1799:* Melly Illyetén Itélet, hogy nem használván, az All Peresnek, vagy másnak akár kinek is ellent mondása, és bé tiltása, Törvényes tellyesittésbe is vétessék, meg határoztatott, a' költséget és fáratságot, mind két Perlekedö Felek egy aránt szenvedvén [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 415]. *1807/1808:* Továbbá a' mi a' praetendált ususfructust, költséget, fárattságot illeti, mint hogy a' Praetensus Fiu ... morosus nem volt, és a Divisionak ennyiben valo Rectificatioját önként admittalta, usus fructus, ugy költség és fárattság is nem itéltetik, hanem a' mostani költséget hogy egyaránt szenvedgyek itéltetett [Asz; Borb. II]. *1826:* az alperes ... azt se tudta, hogy megdöglött a felperes tehene ... Mely hibájáért, hogy a 30-harminc magyar forintokra becsültetett tehén árából egyharmad részt ... fizessen a felperesnek, ítéltetett. A többit a felperes, minthogy gyógyíthatatlan nyavalyába károsodott el tehene, szenvedgye [F.rákos U; RSzF 224].

10. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen; *csonkulást* ~ **a.** kisebbedik, csonkul; a se micşora; Einbuße erleiden, (ein)schrumpfen. *1819:* minél jobban lehet ugy igazitsad ezen dolgot, hogy a' mi birtokunk tsonkulást szenvedgien (így!)[a] [M.régen MT; Pf. — [a]A *ne* nyilván tollban maradt]. — **b.** korlátozódik; a se limita/îngrădi; Verminderung erleiden, geringer werden. *1722:* ezen az uton az eö Felsége Szolgálattya Csonkulást szenyvedvén, igen tartok nagy bestelenségtől, még annál nagjobbtol is, gondviseletlenséggel okoztatván [Pókafva AF; Ks 95 Borsay K. Pál lev.] ✳ *fogyatkozást* ~ megfogyatkozik; a se împutina; sich verringern, abnehmen. *1717:* Az szomszéd országra[a] valo utaknak, ősvények(ne)k, és havasoknak ... bé vagatásával ... Ezen vágások miatt ... menyi fogjatkozást, marháink legeltetesib(en), es az széna Csinálásb(an) szénvettünk hozzá ne(m) tudunk szollani [INyR Cssz, Gysz és Ksz panasza. — [a]Moldvára] ✳ *haladékot/halasztást* ~ halasztódik; a se amîna; Verschub erleiden. *1727:* (A) restantia pénz(ne)k fel szedèsére Deputált Comissarius Uraimék eo kglmek praemonialtatt(na)k, minthogy az üdö es az alkalmatosság(na)k merituma, tovabra valo haladekot nem szenved [Déva; JHb XLII]. *1809:* mivel a környül állások haladékot nem szenvednek, és hogy az insurrectio hová hamarébb el kèszüllyön, az elkerülhetetlen szükség kivánnya [Kv; Somb. II]. *1883:* A torony kiigazítása is alig szenved halasztást, mert ... kivált harangozáskor annyira ingadozo, hogy leomlástól félni lehet [A.szentmihályfva TA; ETF 107. 32] ✳ *halált* ~ meghal; a muri; Tod erleiden, gestorben. *1570:* Anna ferench deakne ... vallya ... Ezt hallotta hogy az foghazban Montha Zabo Janosne kez halalt zenvedny hogy nem Zabo Janossal laknak [Kv; TJk III/2. 32]. *1603:* Az Actor Darabos Janos heted magaval az orzagh teorwenje zerenth in suplementúm testium eskewdgyek rea ezen Fajdossy Benedekre, es annak vthanna vitessek ky annak helyere es az halàlęrt halalt zenúedgyen [Kv; TJk VI/1. 671]. *1835:* Meghalt Kováts Jánosnak, és Szőts Er'sébetnek János Gyermekek, s szerentsétlenül esett tüz réá pattanása által kinos halált szenvedne 10 Eszt. [Vista K; RAk 164] ✳ *hátráltatást* ~ hátramarad; a rămâne în urmă; zurückbleiben. *1796:* az Exponens ur ... gazdasága nagyon meg tsökkönt sőt még most is hátráltatást szenved [Hencfva MT; ILev. 3. XXXV. 4] ✳ *hátramaradást* ~ el/lemarad; a rămîne în urmă; nicht fortkommen, zurückbleiben, rückständig bleibend. *1830:* a Tekintetes Ur[a] ... à Curatelatussa részéről bé adott Számadásaira ki tett Superdificultásokra kivánt feleletének, és bizonyittásinak bé adásokrolis meg Szollíttatik, hogy e részb(en) is többet ne késedelmezzék, mely miatt a Felsőbb Rendelések által Árvai Székűnk(ne)k parantsoltatott pontosság hátramaradást szenvedjen [Ne; DobLev. V/1156. — [a]Dobolyi Sigmond] ✳ *iszapodást* ~ eliszaposodik; a se înnămoli; sich verschlämmen. *1770:* magosább helyen vagyon a Triffulyestyiek ujj Malmok a régi Malom ároknál, mindazáltal tsak alig csikorgot ennek előtteis ... iszapodást szenvedett, a minthogy mostis iszapban áll [Nagyrápolt U; JHb XXXI/17. 9] ✳ *kár(á)t ~(i vminek)* károsodik; a se păgubi; Schaden durch etw. erleiden. *1594:* Erreolis megh fenychek valoba Zent palit, hogy Jo Gondwiseleo embert tarchion a' haznal hogy vigiazzon zolgallion az varos keozibe, mert ha mj teortenik vezedelem, eo lezen vka, eo zenwedj a' karatis [Kv; TanJk I/1]. *1746:* sok károkat szenvednek a' szomszéd faluk Lakosai, hogi penig a' Gáttol Causáltatik é vagj nem, nem tudom [Ádámos KK; JHb XIX/8] ✳ *kárvallást* ~ 'ua.; idem.' *1780:* ha Natságtok tekintetben nem veszi ügyűnket, nagy kárvallást kell méltatlan szenvednűnk [Torockó; TLev. 9/17] ✳ *késedelmet* ~ késik; a întîrzia; Verzögerung erleiden, sich verspäten. *1613:* Ke(gyelme)det boczjattiuk feo kóuetnek, Borsos Tamassal eggwt. az dologh penigh kesedelmet semmi Vton nem zenued [Törzs. Báthory Gábor rend. Fr. Balássi senior de Veczke usz-i kapitányhoz]. *1665:* az dolog[a] késedelmet nem szenved [TML III, 497 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — [a]A lőszer elküldése]. *1728:* mint hogy késedelmét nem szenved à dolog, bizonyos helyről mutuált pénzel potollyák ki hogy az Familia kőzönseges dolgai egész confusiob(an) ne legjenek [Déva; JHb XLII] ✳ *különválasztást* ~ el/szétválasztódik; a se desprinde/despărţi; Trennung erleiden, getrennt werden. *1798:* A' Trauzner Jusnak Conscriptioját ... a' Fel peres Aszszony nem ellenzi ezen moddal: Hogy az őrökségek ne Confundáltassanak, és kűlőn választásokat ne szenvedjenek [Gergelyfája AF; DobLev. IV/797. 1b] ✳ *megrövidítést* ~ *átv* megrövidül; a se scurta; zu kurz kommen benachteiligt werden. *1863:* Alajos fiam ... pénzbeli örökségéhez képest megröviditést szenvedett 's anyai kötelességemnek nézem őt eziránt némüleg kárpotolni [Kv; Végr.] ✳ *metamorfózist* ~ megváltozik; a se schimba; Verwandlung erfahren. *1811:* Ha már szenvedned kell e' Métamorfosist, Az Erköltsök közül válasz három Dosist [ÁrÉ 115] ✳ *módosítást* ~ 'ua.; idem.' *1852:* az 1848-iki esztendő ...jogi- birtok és földesuri viszonyokat meg változtatott ... igen természetes tehát hogy az ezen viszonyo-

kon alapulo jogeredvények és kőtések is módosításokat szenvednek [Nagylak AF; DobLev. V/1330] ✳ *pusztulást* ~ pusztul; a se degrada; untergehen, zugrunde gehen. *1802:* Instáljuk ... Ngodat méltoztassék ... a szükséges Rendelést meg tenni, ne hogy ... erdeink ... még orvosolhatatlan pusztulást szenvedjenek [Torockó; TLev. 10/8] ✳ *romlást* ~ hanyatlik; a decădea/regresa; verfallen. *1662:* De nyilván volna, az országnak némelly felső részei a szomszéd lengyel nemzetségtül minémű nagy romlást szenvednének [SKr 678]. *1710:* Mert a török s német között tizennyolc esztendeig való véres hadakozást praesagiála[a], amely miatt mind Magyarország, Erdély, az császár haereclitária provinciái nagy pusztulást s romlást szenvedének [CsH 156. — [a]Egy üstökös megjelenése] ✳ *rothadást* ~ (el)rothad; a se putrezi; verfaulen, von Fäulnes befallen sein. *1756:* (A ház) mostan ugjan fel lévén Szarvazva alkalmas Szarufákkal ... de rosz lévén Szalma fedele, felő hogy mig reparaltatnék — rothadást egészszen ne szenvedne [Branyicska H; JHb LXX/2. 23] ✳ *rövidséget* ~ hiányt/fogyatkozást szenved; a duce lipsă de ceva; zu kurz kommen, entbehren. *1801:* a' pénznek ki-tsinálása ... egy holnapnál elébb bajoson lészen — meg azért édes ötsém ugy gazdálkodgyék, hogy rövidséget ne szenvedgyen [Kv; SLt 17 P. Horváth Miklós öccséhez]. *1820:* Ezen helységünknek kicsinségéhez képest, elegendő és jó pascuuma van, a marháinknak, úgy hogy rövidséget nem szenvednek marháink [Báld K; BLt 6]. *1863:* ezen joszágokat ... eladni kéntelenittettem, mert ... élelmemben szenvedtem rővidséget [Kv; Végr.] ✳ *tojulást* ~ (jég)torlódás éri; (despre sloiuri de gheață) a se îngrămădi; Eisanhäufung. *1747:* eczakák(na)k egyikén az malmok az jég miá tojulást szenvedvén az Molnárné ... Segitséget hiot az jégnek el taszitására [Déva; Ks 112 Vegyes ir.] ✳ *változást* ~ **a.** kár ér vmit; a suferi o pagubă; von Einbuße getroffen werden. *1804:* nem lészen szabad éjczakanak idején kopacz Gyértyával a' Boltba járni, hogy a' mián valami Gyulás kővetkeznék, a Nemes Székőnknek Tőrvény tévő Háza, leg drágább kintse Archivuma változást szenvedjen [Szu; UszLt ComGub. 1201u]. — **b.** leromlik; a se șubrezi; herunterkommen. *1813:* Sombori Farkas meg indult ... s a miat is, hogy egessége változast szenvedet, kèntelen volt vissza térni [Mv; Somb. II. tábl.]. *1816:* a mostani Pappyros Penznek nagyon alá szállott betse ... ha ... mostani betse ... változást szenvedne ... az egész betsü Ujra meg tétettessék [H; Ks 91. C. 8].

Ha. *1739:* szenyvedünk [Dés; Jk 517].

szenvedély pasiune; Leidenschaft. *1879:* Amiket te benne[a] szenvedélynek neveztél, én hóbortnak láttam [PLev. 39 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Czakó Józsefben]. *1889:* szeretném, ha az uram olvashatná fel e neki való rajzot: a kalotaszegi kiejtést, a szenvedélyt, mindent, mindent ő tudná visszaadni a maga teljességében [i.h. 146 Gyarmathy Zsigáné Petelei Istvánhoz]. *1894:* A szenvedélyed egypárszor nyilatkozott meg, amikor a sorsod felett kétségbeestél ... s amikor szerelmes voltál Rózába [i.h. 170 Petelei István Jakab Ödönhöz].

szenvedendő szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *csonkulást* ~ kisebbedendő; care se va micșora; kleiner/geringer werdend, sich verringernd. *1794:* az Urak s Aszszonyok részsz Szántó Földjöknek az Exponens Mlsgs Aszszonyok tsonkulást szenvedett, vagy szenvedendő rész szánto földjökkel ujjra fel kelletik oszlani és az ő Nsgok kárának ki kell pótóltatni [Ádámos KK; JHb XIX/42] ✳ *romlást* ~ romlást viselendő; va avea parte de pieire; dem Verfall/Untergang preisgeben. *1671:* oly kemény parancsolattya érkezék a' hatalmas Császárnak ... hogy ha Nagyságodat[a] acceptalni nem akarnók, meg-maradott kicsiny részecskéje elpusztult hazánknak hasonlo romlást szenvedendő volna, mint a' melly része ... porrá s' hamuvá tétetett [CC 5–6. — [a]Barcsai Ákost].

szenvedés 1. testi/lelki fájdalom/gyötrelem; suferință; Leiden, Schmerz. *1657–1658:* ma is édesebb nékem az vélek[a] való szenvedés, mintsem gyalázatos szabadságnyeréssel távolról hallása romlásoknak [KemIr. 314. — [a]Ti. a népével]. *1677:* Illyen artalmas sze(n)vedesünk mely keserves légye(n) hadgyuk akarki(ne)kis kereszteny hazajat es bőcsűlletit szeretö jo lelkü Emberek itiletire [Maksa Hsz; PatN 68a a hsz-i rendek nyil.]. *1715:* Csak a ki szemével látta, az hinné el minemű sok szenyvedéssel volt az eő Her(czegse)ge Tiszteinek itt ez hellybe(n) akkor subsistentiajok [Fog.; Utl beosztatlan]. *1740:* Respectálván ... Enyedi Miklósnak a' Nms Városhoz való hüséges szolgálattyát és sok rendbeli szenyvedését [Dés; Jk]. *1766:* Glis Thodorra ... Udvar Biró Uram a hamis kalácsért Negyvent Csapatott és Petrucz Györgynek ártatlan szenvedését meg fizettette [Grohot H; Ks 10/9 Román Juon (40) jb vall.]. *1776:* Jol tudom, hogy ă Gróffot sokan untattak, sokan kivánták le verni, arrol sok alattombéli szenvedései voltanak Reformatus Attyafiaitol, és Ur Méltóságoktol, hogy Catholica Feleséget ne végyen [Kóród KK; GyL. Fridericus Nóvák (21) kamerdíner vall.]. *1854:* Erdély hazám történelme többire végnélküli változás, nyugtalanság és szenvedésnek volt alárendelve [ÚjfE 3].

Sz. *1672:* könnyebb amaz szenvedés, mikor ember igaz barátjával együtt van [TML VI, 369 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. (bűn/vétek/ok nélküli) szenvedés; suferință fără păcat/motiv; Leid, (seelisches) Leiden. *1659/XVII. sz.:* mind ezekre nézve nem mulathattuk el, ez protestationkkal az egész magyar nemzetet ártatlan szenvedésünknek megesmerésére és egész nemzetünkre közelgető veszedelmének megelőzésére fel nem serkentenünk [EOE XII, 217 az erdélyi rendek tiltakozó nyil.]. *1672:* az méltatlan szenyvedést velem együtt csak tudhatják, mi ízű, azok, kik benne forgottanak [TML VI, 399–400 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1712:* ha az Isten igaz, lehetetlen, hogi kgmedet meg ne itilye az en vexatiomert, ártatlan szenyvedésemért [JHb Jósika István Jósika Imréhez]. *1735:* el varom ... az A. eő kglme ellenem mit exhibeal, ne légjen azért Keső ennékemis az A eo kglme literale Instrumentumi ellen excipialnom Contendalnom, ugj magam artatlan szenvedésimről hiteles literale Instrumentumimat exhibealnom [Dés; Jk 155b]. *1764:* kőzel viszen ezen motskoknak méltatlan szenvedése ahoz, hogy a' kik még eddig nem esmerték Bátyám Uramat, meg esmertessem azokkal is atyafiságos Leveléről [Középlak K; BfR]. *1766:* midon tőmleczeztetnék, Glis Thodor szánakodván ártatlan Szenvedésin, meg vallotta, hogy eőtöt Petrucz János ősztőnözte, hogy Petrucz Györgyre hamis Kalácsot végyen [Grohot H; Ks 40/9 három román jb vall.]. *1776:* méltoztassanak ílly nagy méltatlanul lett meg kénoztátásomat, s feleségem meg verettetesetis ... oknélkül lett szenvedésünkért gratiose Consolálni [Mezőmadaras MT; BK. Molnár István molnár kérelme]. *1792:* én

méltatlan szenvedésemért meg-neheztelvén haza akartam menni [Salamon SzD; JHb I/49. 11].

3. vminek elszenvedése/viselése; suportare a unui lucru; Erleiden, Erdulden, Durchmachen. *1673:* Nehéz volt az dolognak, rajtam való nagy gyalázatomnak is szenvedése [TML VI, 438 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1676:* az mit Isten ő felsége felöllem elrendelt, elhiszem, azoknak szenvedésére való kegyelmét is meg nem vonsza töllem [TML VII, 239 ua. Baló Lászlóhoz]. *1679:* Nekem szegény fejemnek minden felőlem költött, egy nehány esztendők alatt rajtam eltöltött rosz dolgoknak szenyvedési alatt ma is kell nyögnöm [TML VIII, 416 ua. Thököly Imréhez]. *1769:* senki a nemes céhhez tartozók közzül dohányozni a céháznál ... vagy oda pipával menni ne praesummáljon, parancsoltatik és hogy mostanában Foglár Ferenc nemes céhével concordáljon érette illő, különben 12, tizenkét lapát ütése szenvedésében in exemplum alior(um) incurral [Dés; DFaz. 27].

szenvedett 1. szenvedést átélt; care a trecut prin suferinţe; erlebt, gelitten, durchgehalten. *1711:* az Itthon maradott s császár hűségiben szenvedett urakot, főembereket contemnálták[a] [CsH 457. — [a]A császárra felesküdött egykori kurucok].

2. elszenvedett/viselt; care a suferit/suportat ceva; erlitten, ertragen. *1679:* Kérem lelkem Uram Kegyelmedet tudósítson felőlle, hadd legyen már én előttem is ennyi gyalázatot szenvedett személy előtt is nyilván való eziránt való urunk nagy nehézsége [TML VIII, 560 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1803:* Szebenbe mentem volt ... a' Remeteiektől és Gyitraiaktol szenvedett Sok rendbéli oknelkül valo vexáltatásunk orvosoltatása iránt panaszra [Toplica MT; Born. XVc. 1/31 Vulkán Jákob senior (72) col. vall.]. *1807:* el zárattatásomot a' Levelektől qva Naturalis Tutrix törvenyesnek el nem fogadhatván, a Tktts Tisztséget Panaszommal meg kerestem, ki nyilatkoztatván szenvedett Sérelmem [F.esküllő K; Somb. II].

Szk: *kárt ~. 1842:* Hámburg rémitő tűz által temérdek kárt szenvedett nagy Kereskedö város [Szucság K; RAk 68].

3. *csonkulást ~* kisebbedett; care s-a micşorat; verstümmelt werden. *1794:* az Urak s Aszszonyok részsz Szántó Földjöknek az Exponens Mlsgs Aszszonyok tsonkulást szenvedett, vagy szenvedendö rész szánto földjökkel ujjra fel kelletik oszlani [Ádámos KK; JHb XIX/42].

szenvedhet *rendsz nem* tagadószóval; de obicei cu *nem* (nu) exprimînd forma negativă a verbului; nicht leiden (können). **1.** tűrhet, elszenvedhet/viselhet vkit/vmit; a putea suporta pe cineva/ceva; (er)dulden (können). *1570:* Catalin Tar Balinth leanya ... vallya, hogy ew ... Kys Mihalt ... Thowab nem zolgalhatta Mert az Rwtalmas zydalmakat Nem zenwedhette [Kv; TJk III/2. 128]. *1573:* porkolab ferenczne Azzonyom ... poten(tia) mediante Akara hazambul ky venny mikor latta volna hogy en Azt ne(m) Zenywedhetne(m), Az vtan byrot hywata [Fráta K; SLt S. 12]. *1610 k.:* Kegmes vrunk ertywk az Nemessegnek miltatla(n) panazolkodasabol, hogy az vizen valo hordozaskodasnak va(m)yath nem zenwedhetik abbol valo zabadsagokat kewannyak [Dés; DLt 325]. *1662:* Hogy a német segítséggel aki biztatna, annak szemekbe kellene pökdösni és bátorsággal meghazudtolni, mert onnan is Rákóczinak segítség nem adatnék, a német birodalomban is nem szenvedhetnék [SKr 506]. *1689:* Felsö Venicze[a] nevű Faluban ... az falusi Lakosok ... Nehai Boer Sigmond Uramtol epitetet Malmokra rea menven ... benne lévő vam buzat el hordottak ... ezert ő kglme (Boer Thamas) illye(n) potentiariuskodasokat nem szenvedhetven, az malmot megh allitotta [Szád. Szilágyi Mihály fej-i íródeák kezével. — [a]F]. *1717:* Az sűtők mellett szűntelén négj embért tartunk ... sokan mán el is bujdostak ... az ot valo vérést döffölést ragodozást, és sok nyughatatlanságokot ne(m) szénvedhetvén [INyR Cssz, Gysz és Ksz közös nyil.]. *1794:* nem szenvedhetvén a' nagyobbik Fia hogy szegény beteg őreg Attyát rongálja a' Szolga Biro el taszitotta hogy ne verje [Ne; DobLev. IV/728. 4a Tiri Latzi (18) cigány vall.]. *1802:* őrökségemet idegenektől bitongaltatni nem szenvedhetvén kéntelenittem adosságban verni magamot [Kóród KK; Ks 101 Kornis Gáspár lev.]. *1812:* a Groffné a Grofot nem szenvedhette 's, nem szerette, bátor a Groff szerette volna [Héderfája KK; IB. Takáts Joseff, I. Bethlen Sámuel tisztje vall.]. *1821:* Ezen törvéntelen foglalását[a] a két commonitások teljességgel nem szenvedhetvén, a millitáris commonitások a Bataillons (!) és Regiments vizitátiójakor panaszt tettenek a bírák és esküttek [Ditró/Szárhegy Cs; RSzF 141. — [a]Lázár Józsefnek].

2. (meg)engedhet; a putea permite; zulassen, dulden können. *1600:* az Sokadalmok ... mierthogy az mostany nyawalyas eodeo, es keolemb keolemb fele nemzetsegeknek keoreollewnk valo lete mostan nem zenwedhety Tettzet eo kgmeknek egez varosul hogy ott kyn az hostatban celebraltassek [Kv; TanJk I/1. 960]. *1661:* conditionkhoz tartozo kotelességwnk nem szenuedheti touab azon feő kapitansaghnak[a] Tiztit Uacantiaban hadnunk [UszLt IX. 75/35 Kemény János fej. rend. — [a]Az udvarhelyszékinek].

szenvedhetetlen 1. elszenvedhetetlen/viselhetetlen; insuportabil, care nu poate fi suportat; unertragbar, unannehmbar. *1631:* ez vilagnak itileti szerent szenvedhetetlen nyaualyakkal, es undok fekelyekkel nyomorgattatom [Szentmargita SzD; Told. 26]. *1662:* Melly szenvedhetetlen rút dolog volna, ha mi itthon nem sírnánk, nem nyegnénk az apostol intése szerént | mindenek felett az ... pártolkodásban való nagy részünk es közünk olly szörnyű, olly szenvedhetetlen, hogy ha Isten nem könyörül, csak az egy is elfogyathat és nyakra-főre hányhat az örök veszedelemre bennünket [SKr 699–700, 714–5]. *1767:* A Falu közönséges ínnya valo kuttyánis egész télen altal ... Groff Toldalagi Pal Vr ő Nsga itattotta (!) marháit, mely mián a vize roszszabba változvan ... az egész Falunak szenvedhetetlen boszszuság okoztatott [Koronka MT; Told. 19/29]. *1770:* (Páskuly Janko) telen által az hidegnek szenvedhetetlen volta miat iminnet amonnét egy s más darabocska fát el nem vitt s el nem egette nem mondhattyuk [Mezőpagocsa TA; SzentkGy]. *1794:* (Ha az ifjú) dissolutiohoz szokik, egy incommunicabilis, szenvedhetetlen, kártékony ember lesz belőle [Csetri, Kőrösi Csoma 93 Naláczi József testőríró, generális jel. a Ref. Főkonz-hoz]. *1825/1826:* szenvedhetetlen további kárunk elkerülése tekintetéből Instálunk alázatoson a' Tekintetes Nemes Tisztségnek, méltoztassanak ezen ... Csulokáj völgyiből[a] lefolyó viz veszedelmeit, kártételeit oculaltatni [Msz; GyL. — [a]Gyalakuta és Kelementelke (MT) határában]. *1844:* Szakmári Ferentz ... szenvedhetetlen hibás tetteiért kétszer is Udvarhellyre Árestomba voltt [A.sófva U; DLt 1441].

Szk: *~ kár. 1649:* szenvedhetetlen károkot tétetnek [Dés; DLt 424]. *1664:* Istennek hála, most semmi szenvedhetet-

len kárunk is nincsen [TML III, 11 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1802:* nem akarván az Ur nyughatatlanságai miatt Contribuens embereit, jövendőre éhel halásra juttatni, s magának is illy Szenvedhetetlen kárt szerezni [M.zsombor K; Somb. II].

2. eltűrhetetlen; însuportabil, de neîngăduit; unduldbar. *1698:* meg üte Kalmár István vizi Jánost, Vizi János ... el taszitá Kalmár Istvánt és rutul megis veré az földőn es igy a Céh megh luminálván hogy mind â kettő Szenvedhetetlen lőn égy ... bűntetésben lőn imponála az Czéh rájok fél fél mesterséggel [Kv; MészCLev.].

szenvedhető 1. elfogadható; acceptabil; annehmbar, zulässig. *1584:* Ez Nyreók dolgabannis awagy eo kgmek priuilegiumokat heliebe haggyak, Awagy penigh az pozto Nyresnek arrat megh emendalliak hogy eo Nekikis Zenwedheteo legien [Kv; TanJk V/3. 281a]. *1656:* (A házban) vagyon 2 süteö kemencze, az edgik nem artana ha job volna, az másik szenvedheteöb [Fog.; UF II, 106]. *1676:* most siessen Kegyelmetek az váradiakkal való dolog complanálásával ... hogy a töröknek distractiója levén, szenvedhetőbb conditiókkal mehessen véghez az egyezség velek [TML VII, 210 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. *1811:* A' pej, ha ... az orra Szamár szin, nem akad uri vásárlóra;[a] Van szép szürke, vagyon nem szép, de türhető, De ha egér szörű, már nem szenvedhető [ÁrÉ 155. — [a]Gr. Bethlen János a lószínekről].

2. tűrhető; suportabil; duldbar. *1661:* Mai reggeli írásom után érkezének emberim s levelem Husztból, sub dato 15 praesentis, szenyvedhető kárral és égetéssel [TML II, 157 Kemény János Teleki Mihályhoz]. *1663:* Az havasali vajda az Duna mellett ment haza. Az moldovai ezen ment el; tatár és kozák volt vele; kárt töttek, de szenvedhető [TML II, 648 Bánfi Dienes ua-hoz]. *1678:* Tettek ugyan az vidékben kárt az zsákmányosok, de szenyvedhetőt [TML VII, 262 Teleki Mihály a magyar nemzet tanácsaihoz]. *1800:* Ez a Felséges fő Kormányozo Tanácsnak, végső és változást nem szenvedhető parancsolattya[a] volt [Ne; SRE 835. — [a]A mészárosok korcsmájának bezárására nézve].

Szk: ~ *állapot. 1664:* Vesselényi Pál Erdélyből, Istennek hála, szenvedhető állapatban megérkezék [TML III, 88 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1665:* Most mindnyájan szenyvedhető állapottal vagyunk [TML III, 522 Veér Judit ua-hoz]. *1704:* Ma reggel felkülde engem a generálhoz az úr látogatni, kit mind a fejedelemasszonnyal együtt ... szenvedhető állapotban találék [WIN I, 263] ✳ ~ *egészség. 1653:* akara(m) edes Apa(m) Vram kegyelmedet Aszonyo(m) es az gyermekek egessege feleolis tudositani ... kedden ieottem el Cziczyobol eö kegyelmekteöl, Jstennek hálá akkor szenuedheteö egessegben ualanal [Szárhegy Cs; Törzs. Lázár István apósához, Petki Istvánhoz]. *1659:* Magam egészségem felől, édes Öcsém uram, írhatom, szenvedhető egészségben vagyok [TML I, 371 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz]. *1699:* Jstennek hálà üdeomhoz kepest most szenvedhető egessegb(en) vagiok [Ks 96 Toldalagi András Gyerőfi Borbálához].

szenvedhetőképpen elviselhető, tűrhető állapotban; (în mod) suportabil, în stare suportabilă; ertragbar, erträglicherhweise. *1656:* Mi is még élünk Isten kegyelmességéből mostan szenvedhetőképen [TML I, 31 Kemény Boldizsár Teleki Mihályhoz]. *1659:* Mi is, Istennek hála, édes Öcsém uram, most szenvedhetőképpen vagyunk [TML I, 427 Bornemisza Kata ua-hoz]. *1661:* Én is, Istennek hála, most szenvedhetőképpen vagyok [TML II, 205 Veér Judit ua-hoz]. *1667:* Asszonyom ő kegyelme szenyvedhetőképen vagyon [TML IV, 94 ua. ua-hoz]. *1705:* Ma reggel engem felküldvén az úr a generál és fejedelemasszony látogatására, mindeniket szenvedhetőképpen találám [WIN I, 378]. *1777:* Eltelék ezen 1777-dik esztendő is Isten kegyelméből reám, hozzámtartozóimra nézve szenvedhetőképpen [RettE 383].

szenvedhetőül szenvedhetően; în mod suportabil; ertragbar. *1657:* Az nap sebesedék s hala meg is Jármi Miklós jó mezei kapitány, Mansfeld német dragony kapitány, többek is néhányan de szenvedhetőül [KemIr. 317].

szenvedő I. *mn* **1.** testi/lelki fájdalomtól gyötrődő/kínlódó; care suferă o durere fizică sau morală; leidend. *1663 u.:* mint szorulának az némely igaz állhatatoságok miá szenvedő atyámfiai Bánya tájára, mely bajosan kelletik vala beszerződni némely porbol lettek miá [SzO VI, 284 hátjegyzet Bánfi Dienesnek egy 1663-ban Medgyesen kelt levelén. A fogalmazás ilyen zavaros!]. *1764:* magam privata oeconomiam mellett őrőmőst meg maradvan, hamit onnan emberseges embereknek szolgalhatok őrőmőmnek tartom, és azoknak kik magas helyre hágtanak a le esésnek félelme miát szenvedő nyughatatlanságokot [Középlak K; BfR]. *1824:* méltoztasd ... megmondani nagyon tisztelt néném B. Orbánnénak, hogy idegen dámák is állottak bé társaságunkba[a] a szenvedő embertársaink javára [Kv; EM XVII, 173 Csáky Rozália Lázár Benedekné Bethlen Máriához. — [a]A kv-i jótékony nőegyletbe]. *1853:* a' Korondi nemes közönség falu hitesseivel együtt teljes falusi gyülést tartván ... a' hol is falvánk (!) tekintetbe véve az országunkban szenvedő betegek sorsát ... egész szivességgel hajlandónak nyilatkozott, hogy a' Sós fürdőre kijáro utat ... el fogja késziteni [Koronka MT; DE 2].

2. elszenvedő/viselő; care suportă ceva; erleidend, ertragend. **Szk:** *nyomorúságot ~. 1688:* Az Dési Tömlőczben mostan Siralmas nyomoruságot szenyvedő Borbély János [Dés; Jk] ✳ *rabságot ~. 1717:* egj a' toronjban vagj fogházban keserves rabságot szenvedö Váradi Márton nevü ember ... jelengeté keserves rabság(ána)k okát [Kv; Ks 89]. *1779:* Szent Egyeden résideálo Nemes Némai Győrgy, és Gőtzen commoralo Párhon István ... Válolának kezességet moston Nemes Belsö Szolnok V(árme)gyei Magistratualis Tömlettzében Rabságot szenvedö Vitzai Mihállyért [Göc SzD; WassLt] ✳ *számkivetést ~. 1678:* Az megromlott magyar hazához, annak ... keserves számkivetést szenvedő fiaihoz ... eleitől fogvást mennyi sok rendbeli kegyelmességgel volt Nagyságod [TML VIII, 101 Teleki Mihály a fej-hez].

3. sértett, sérelmes; care a suferit un prejudiciu; leidend, benachteiligt. *1827:* Dobolyi István ur ... a következett Convictio terhét is egyedüll ... hordozta, 's a Convictio terhének depuratiojában mely 5000 Rhforintot meghaladott ... az özvegye ... volt részes, és szenvedő fél [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1109. 4–5 Bors Mihály (43) zs vall.].

4. *haladékot nem* ~ halasztást nem tűrő; care nu suportă amînare; unaufschiebbar. *1825:* ezen haladékot nem szenvedő ruinákot renováltassák [Dés; DLt].

II. *fn* szenvedő ember; persoană care suferă o durere fizică sau morală; Leidender, Leidende. *1710 k.:* Fordíts inkább, édes Istenem, énreám és reájok valamit azokban a

sok szép ígíretekben, amelyekkel teljes a te szent igéd a tégedet félő, becsülő és szeretőkről, az Úr Jézus Krisztusért és az igazságért szenvedőkről [BIm. 1017]. *1763:* a türöknek szenvedőknek Ura Istene konyerűjen rajtamís [Kóród KK; Ks CII. 18].

szenvedtet megszenvedtet vkit; a face pe cineva să sufere; leiden lassen. *1809:* ok nélkül szenvedtetni senkit se lehet, és nem szabad [Szu; UszLt ComGub. 1655-höz]. *1832:* Oh Egek attya … ne szenvedtess engemet is ne büntes [Nagylak AF; DobLev. V/1094].

szénvevő a parázsnak a (kemencéből való) kihúzására használt (nyeles eszköz); vătrai; zum Kohl herausholen/kratzen. **Szk:** ~ *vaskanál. 1801:* Két szén vévő vaskalán édgy vas fogo [Mv; MvLev. Tóbiás Antal hagy. 3].

szénvonó I. *mn* a parázsnak a (kemencéből való) kihúzására használt; care este folosit la scoaterea jarului din cuptorul ţărănesc; zum Kohlenkratzen. **Szk:** ~ *formán csinált vasrúd. 1632:* Sâffar ház … Egy eöregh szen vono forma(n) czinalt vas rud No 1 [Komána F; UC 125] ✳ *vasgereblye. 1681:* Úy Bánya … Ezen fuvokhoz valo viz fogo Selyép, vizes kereke, gerendelyével együtt mind jó. az gerendely ket véghen vas Csup Nro 2 vas abroncz Nro 4 … Sár csinálo vas Nro 1 Szén vono vas gereblye Nro 1 [Vh; VhU 580] ✳ ~ *vasrúd. 1637:* egy Ladaba talaltunk wúeg Cziwrheoz valo vas ezkeozeoket vgy mint egy Nagy Eoreg szen vono vas rud, egy eőreg serpenieo, egy wuegh vono[a] [Teremi KK; Ks 69. 50. 44. — [a]Folyt. a fels.].

II. *fn* a parázsnak a (kemencéből való) kihúzására használt nyeles eszköz; cociorvă; Kohlenkrücke, Kohlenkratzer. *1595:* Az templom zamara vettunk 2 lopatot egi zen vonot p(ro) f—/9 [Kv; Szám. 6/XIII. 35]. *1609:* 14 January Veotthem egy hozzw Zen vonot, kiuel Az kamerakrol Az hawat le vonassam f—d 5 [Kv; i.h. 126/IV. 106]. *1679:* Vagyo(n) ezen Pitvarba(n) … Sutő Lapat nro 1. Szen vono 1. Pemete nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 109]. *1692:* Vagyon ezen Sŭtŏ házban … Szen vono no 2 [Mezőbodon MT; BK]. *1756:* Az Sŭtŏ kementzénél Kenyér hányó Lapát 2 Szén. vono 1 … Pemete 1 [Branyicska H; JHb XXXV/35]. *1757:* Egy Sűtő Lapát … égy szén vonó [Nagyercse MT; Told. 36]. *1761:* Bé vętő Lapát 2 Szén vonó 1 Asag 1 [Szentmargita SzD; Ks CII. 16]. *1799:* Két bé vetŏ Lapát égy szén vono, égy osagár [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

szenzus értelem; sens; Sinn. *1705:* Mely izenet micsoda sensussal és consequentiákkal légyen öszveköttetve és hogy hogy tagadhassa édesapja maga édes gyermekét ki mindenéből, akárki megitílheti [WIN I, 568].

szenny *átv* is mocsok, piszok; murdărie; Schmutz, Unrein. *1662:* Kendervár bástyáján a tatárok Fejérváratt azon régi épületivel tanálván, hogy azon is kezek szennyét hagyhatnák, nagy sok fával körös-környül rakták vala [SKr 524]. *1675:* Kit[a] ha érhetnék, hiszem letöröltetnék szomorú orczámrúl az tökéletlenségnek és háládatlanságnak mocska és szennye [TML VII. 27 Szepesi Pál Teleki Mihályhoz Drinápolyból. — [a]A titkok napfényre jövetelét]. *1705:* mindenek lecsendesedvén és rendben vétetvén, mind az ő felsége szolgálatja szép renddel folyjon, mindpedig az haza régi szennyéből, kiben hever, felkeljen [WIN I, 624]. *1823–1830:* az exegéták … azt mondják, hogy új vallást behozni nem akarnak, de a Krisztus tudományát a sok barát szenynyektől megtisztítani kívánják [FogE 220].

szennyes I. *mn átv* is **1.** piszkos, mocskos; murdar; schmutzig, unrein. *1819:* Minden Mester Embernek és Legénynek elő kötője vagy súrtza Tiszta és fejér légyen; valaki pedig tisztátalan Szennyes Surtzal jelennék meg … büntettessék meg 30 xrig [Kv; MészCLev.]. *1823–1830:* Estvére hálni érkeztünk Eislebenbe … Igen piszkos város, úgyis mind szennyes bányászok laknak benne [FogE 205]. *1855:* Szobájuk s butoraik egyformán piszkosok, köntösük s ágyneműjök szennyes [ÚjfE 324].

Szn. *1614:* Szennies Miklos ppix. Szennies Simon ppix [Bölön Hsz; BethU 194]. *1717:* Szenyes Bukor [Taploca Cs; SándorO 240]. *1745:* Szennyes Istok jb [Füle U; UszLt III. 35].

Szk: ~ *tekintetű. 1811:* Farkas Margit … Gyergyó Ujfalvi Czigány nemzetbéli … fekete szennyes tekéntetű [DLt 50 nyomt. kl].

2. kb. piszkosszürke; gri-murdar; griesgrau. **Szk:** ~ *abrosz. 1634:* Egy szennyes weres veszeos fejer rosas abrosz er f. — 60 [Kv; RDL I. 105] ✳ ~ *bunda. 1781:* Láttam s tudom hogj egy szennyes bundát viselt [Torockó; Bosla Joan. Biro (28) jb vall.] ✳ ~ *fakó. 1735:* Egy szennyes fakó tavalyi Paripa Csiko [Marossztkirály AF; Told. 2] ✳ ~ *vászon. 1789:* 1/4 sing Szennyes vaszany [Mv; Berz. 7. 69]. *1794:* vett 1 1/2 Sing Szennyes vasznat Rf —„27 [Mv; DE 3].

II. *fn* **1.** piszkos, mocskos ruha; rufe murdare; Schmutzwäsche. *1669:* Im az szennyesemet haza küldtem Jancsitúl [TML IV, 511 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1732:* mondám én Radics Borbára Aszszonjnak (: ki Tiszt Pater uramék előtt az kemencze megé bujt volt :), hát kgld miért nem megjen elé, arra azt monda, én bizony szégyellem, szennjesben is vagjok [Kv; MvRKLev.]. *1759:* Hajkul … mikor ide jött Tisztartoskodni … a Felesége is a' míg a' szennyesit meg mosta, addig mástol kért Gunyát, a' mit fel vegyen [Marosludas TA; TKl].

2. szennyesláda; ladă pentru rufe murdare; Wäscheleiste, Kiste für schmutzige Wäsche. *1809:* en a' szenyesből egy inget vettem [Dés; DLt].

◇ **Hn.** *1725:* Az Szennyesben (sz) [Kolozs; EHA]. *1774:* a Szenyes előtt [i.h.; EHA].

szennyesen piszkosan, mocskosan; murdar; schmutzig; griesgrau. *1787:* Egy bors himes hitván abrosz — ismét égy Szennyesen ugyan bors himes abrosz [Mv; MvLev. Tolvaj alias Varga Mihály hagy. 4]. *1801:* Sámuel rongyoson, szennyesen, mezitláb mint egy Czigány Purde ugy járt [Mv; MvLev.].

szennyeses láda szennyesláda; ladă pentru rufe murdare; Kiste für Schmutzwäsche. *1820:* Egy nagy szennyeses Lada [Mv; Told. 19].

szép I. *mn* **1.** tetsző, megnyerő (külsejű); frumos, chipeş; schön, augenehm, stattlich, hübsch. **A.** *1627:* Az mi keves költsegem es adossagom vagion azokot hagiom az en felesegemnek es Suskanak leaniomnak az utan ozton mivel hogj harom zep fiam es het leaniom valami vagion azokot mind nekik hagiom [Nagyajta Hsz; HSzj *azután* al.]. *1636:* Az embert penig ŏ magát alkotta[a] az ŏnnŏn ditséretire, azt

sem annyira azért, hogy más módját-is ditséretinek nem találhatta volna ... hanem azért, hogy mennél szepb, ékesb, hozza hasonló teremtett állattya légyen az tőbbinél [ÖGrAj 3 I. Rákóczi György aláírásával. — [a]Isten]. *1661:* Most szebb is vagyok, mert igen szépen felcsinosítottam magamat [TML II, 220 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1710 k.:* ábrázatom hosszúka, barnaszeg, piros ... férfi ábrázatban sokaknál volt szebb | Kivitt[a] Hamptoncourt királyi lakóhelybe és Windsorba, itt hallottam legszebb orgonát, és itt láttam legszebb asszonyt életemben [BÖn. 491, 586–7. — [a]Egy Duval nevű prédikátor]. *1724:* Hallottam h(ogy) Pekri Ferentz ig(en) Szereti a Szép Asz(szo)nyokat, úgy <ma>ga szolgálójitis, m(ert) azokkal jádzik [M.királyfva KK; BK]. *1741:* Josef Beszterczére ment volt vassal kereskedni egj kis Szép Fiacskájais vala Rokás mentécskéb(en) [Hévíz NK; JHbT]. *1753/1781:* En jol esmértem az őreg Kun Istvánt, Apafi Mihály fejedelem idejében élt, igen szép, nagy fejér szakállu ember vala [Kisalmás KK; JHb LXXI/3. 304]. *1756:* a hegyi Fogadonal két szép Aszszony ember lakott [Galac BN; WLt]. *1758:* Én ... Gombocz Kata ... hallottam a' Kotsis Ferencz Feleségének maga szájjából mondani ... Hidgye meg azt Udvar Istvánné a' szép Aszszony, hogy nem ugy jár a' Pipemmel, mint a' Léanya, hogy el lopta volt a' Malaczomat [Betlensztmiklós KK; BK].

Szn. *1497:* Petri Zeep [SzO III, 132]. *1548:* Zep peter [Márkosfva Hsz; SzO III, 287]. *1564:* Zeep georgy [Kv; Szám. 1/X. 23]. *1573:* Nicolaus Zepp [Kv; TJk 112]. *1582:* Zepp ianos [Kv; Szám. 3/VIII. 28]. *1592:* zep Balintne [Kv; TJk V/1. 282]. *1593:* Szép György szab. [Bodos Hsz; SzO V, 215]. *1613:* Zep Miklos ppix [Ozsdola Hsz; BethU 348] | Zep Gergelj jb [Gelence Hsz; i.h. 397]. *1714:* Szép Mártonné [Bergenye MT; MMatr. 335]. *1722/1836:* Joannes Szép pp [Kisköpec teteje Hsz; HSzjP]. *1714:* Szép István [Szentsimon Cs; Hr 10/54]. *1782:* Szép Mihálly [Torockó; Thor. 21/23]. *1798/1800:* Szép István [Harasztkerék MT; Told. 30]. *1800:* Szép Anna [Bereck Hsz; HSzjP]. *1817:* Szép Istvánné [Kakasd MT; DE 1. I. 25]. *1843:* Szép Mihály [Bágyon TA; KLev.]. *1844:* Szép Ferentz [Zilah; ZFaz.]. *1857:* Szép Sándor [Dés; RHAk 87].

Szk: ~ *ábrázatú. 1775:* felesége[a] is szebb Wesselényi Farkasnénál, mivel kisded ugyan termetében, de szép proportiójú és ábrázatú [RettE 358. — [a]Bánfi Imrének] ✳ ~ *proportiójú* → ~ *ábrázatú* ✳ ~ *személyű. 1761:* Gr. Teleki Mihály úr Gyéresen ... igen szép személyű s termetű úriember vala [RettE 125]. *1774:* Volt néhai Nemes Ferenc leánya, az anyja Bethlen[a], maga volt Nemes Judit. Szép személyű s szép termetű, kisded [RettE 326. — [a]Druzsiánna] ✳ ~ *termetű* → ~ *személyű* ✳ *gyönyörű* ~. *1764:* Nemes Judit, gyönyörű szép kisasszony [RettE 197]. *1791:* Groff Teleki Lászlo Ur ... ő Nságát igen frissen találtam, a' két kis Urfitskákat volt szerentsém látni, gyönyőrü szép gyermekek [Sztrézsakercsesora F; TL. Wessenyei Dániel jószágig. gr. Teleki Józsefhez].

B. *1566:* A király[a] pedig mihelyt Erdélybe haza jöve: nagy szép népe a királynak akkor készen vala, és elinditta hadát Sákavára alá [ETA I, 25 BS. — [a]Szapolyai János]. *1607:* 17-ma Februarii. Hozták Kolozsvárra az holttestet[a] szép ceremóniával, szép fekete hadakkal [Kv; KvE 136. — [a]Bocskai Istvánét]. *1662:* Ki[a] megindulván a melléje rendeltetett szép hadakkal, az eleiben adatott instructio- és kezében adatott levelekkel, Liptó és Árva vármegyék is fejet hajtottak vala a fejedelemnek[b] [SKr 215. — [a]Kapronczai György. [b]I. Rákóczi Györgynek]. *1679:* Galambucz ... Galamb most ehez szép sereggel vagyo(n) [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 95–6]. *1720:* Tekintetes Egrestői Mihacz Ferencz Ur(am) a Csokai[a] Filialis Ecclaban épittetet egy jeles fa Templomot, mellyet I(ste)n ditsőségére Tiszteletes Esperest Musnai Miklos Ur(am) ... illő égjben gjűlt szép panegiris előt fel szentelt [MMatr. 88. — [a]MT]. *1747:* (A) széki gyülekezetben ... hasznosonn és minden jók(na)k adplausussával fungálván, az Ur Isten meg visgalhatatlan bőltsessége szerint esmét fel inditotta a MVásárhelyi szép gyülekezetet, és visszá hivának Székről magok közé elsőbb Pap(na)k[a] [ArJk 46. — [a]Itt előbb káplán volt]. *1842:* Temettem ... Ns Gombás Eleknek, és felesége Ns Baka ' Susánna aszszonynak Elek nevü Colégyista fiokat halotti beszéddel, szép gyülekezet volt jelen [Burjánosóbuda; RAk 101].

2. ~ *ember korában* felnőtt korában; la vîrsta de maturitate; in seinem besten Jahren, als stattlicher Mensch. *1710 k.:* En az atyámnak elsőszülött fia voltam ... Löttenek utánam sok fiai, leánya, de ihol csak én vénültem meg, a többi, ki gyermek, ki szép ember korában halt meg [BÖn. 490].

3. *vall* állandó jelzőként; ca epitet; als Attribut. *1751:* Ellyen sokaig fiatok A szép Jézus magzatotok | Hamar, hamar Bartos Apos, Iere ide Gőndőr Bátyos ... Szép Jézusra rá akadtam [Hétfalu Br; EM LI, 124 bethl. ját.].

4. gyönyörű, gyönyörködtető; splendid, frumos; schön, herrlich, köstlich. **A.** Állatra, testrészére, húsára von.; referitor la animale şi părţile corpului; Tiere, ihre Körperteile u. Fleisch betr. *1586:* fa olaiat es zęp karaszokat vettem /44 [Kv; Szám. 3/XXIV. 8]. *1623:* Juhokott Tarchíon menteoll Zepbeket Tarttson, de azokra viseltesse(n) valobon gondott [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1627:* Az haznal vagjon beres eokeor Nro 16. eggik barna, az teobbi szep szeokek [Rücs MT; BLt Inv. 1]. *1671:* Vettem két Lovakot ... Az edgyiket vette el Boér Sig(mon)d Ur(am) ... Az masik magánál van Paladinál szép [Radnót KK; Törzs]. *1695:* A Tarka szép paripa volna bé illenék a' Ngod Istallojáb(a) [Gyf; Apor István ir.]. *XVIII. sz. eleje:* ă keskeny faru ló nem díszes: Szep ă hoszszu tomporaju, de lég szeb az gombőlyég fomporáju (!) [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1716:* én nem tudom a' Menyéte vagy mi, a' szép Pulykákot igen öli [Méhes TA; ApLt 2 Makkai Mihály Apor Péterhez]. *1729:* Sulliné Aszszonyom(na)k Medve bőrt meg küldöttem, kicsidbe ennél szeb nem volt [Szentdemeter U; Ks 95 Gyulafi László lev.]. *1747:* Az leg szebb id est őreg hizott Lábos marha husnak fontja négj pénzen méretni meg engedtetik [Torda; TJkT III. 122]. *1754:* Hallottam hogy Vass György úr ő Nga ide küldvén halásztatni Szép Halakot Csukákot fogván az Ur Vass György Uram emberei az Ur Lugosi Làszlo Ur(am) Fia a Halakot mind elvette volna [Tóhát AF; JHb Kirila Tamás (30) jb vall.]. *1821:* a' pokulár midőn el érte[a] vérit vette, s mikor ki hoszta az udvarba pénzért kèrték a' husát olyan szép volt [Gyalu K; LLt. — [a]A betegség a juhot]. *1829:* busulak a' Disznokért, Édes Anyám ád 2 szép kotzát [Kv; Pk 6].

Szk: ~ *húsban van. 1740:* a' Sertések szép husban vannak dé félő né talán meg né dőglenék (!) [Noszoly SzD; ApLt Bak András Apor Péternéhez] ✳ ~ *testű. 1657:* paripáját[a] is esmértem az fejedelemnél ... kinél jobb, sebesebb iramó lovat nem láttam, szép testű vala [KemÖn. 34. — [a]Buquoy generálisnak].

B. Növényre, fára, gyümölcsre, termésre von.; referitor la plante, pomi, fructe, recoltă; Pflanzen, Bäume, Früchte

betr. *1589 k.:* az cziere haton igen zep fa vala [Szu; EHA]. *1595:* Igen szep Tölgy fank vala az Vdúaro(n) [Kv; Szám. 6/XVIIa. 125 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1632:* almatis latta(m) hogi hozot az aszony, az meljk szeb voltt megh harapta [Mv; MvLt 290. 79b]. *1636:* Egy uiragos kert ... Az elseö tablatt ighen szep uiragok mesterseges Cziffras ultetessel ekesitik [Siménfva U; JHb Inv.]. *1683 k.:* Addegh ... migh az szőllő megh eppül, a Falu minden művet ex debit. m(e)g-adni tartozik es az uta(n) adgyak szepp epp-allapattal az Pastor kezeb(en) [Lecsmér Sz; SzVJk 59]. *1715:* az ártícsoka a ki meg marat, a' ki kőlt szép [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. *1733:* Isten ő Felsége földünknek szép termését a szertelen sűrű kő eső által nagy hirtelen el veré [Uzon Hsz; HSzjP]. *1759:* az vetesek ugyan szépek, buza, zab, és mindenféle mellyeket vetettem mind szépen vidulnak [Esztény SzD; Told. 29]. *1868:* a' kut mellett van egy szép paroszli (!) akácz ép állapotban [Kv; Újf. 6 Újfalusi S. hagy.].

C. Erdőre von.; referitor la păduri; Wald betr. *1748:* Vagyon a Falun fellyűl egy Szép nagy erdő, mellyet Nagy Erdőnek Szoktanak hivni [Koronka MT; EHA]. *1749:* Erdő szép tilalmas volt, mikor occupalták a' Kornis urak [Mezőcsán TA; DobLev. I/236. 21a]. *1762/1779:* Vagyon a Szilágy mellett egy Motsár nevezetű Tőlgyes Mak termő, és épületre kivantato szép Erdő [Monó Sz; EHA]. *1797:* Ezen Erdőnek nagyobb része szép erdő jo karoknak valo fiatalok találtatnak benne [Háporton AF; CU IX/2. 86a]. *1810:* az ájjba ... szép fél-serdült fiatalos Letzes Karos Erdő [Vaja MT; EHA]. *1829:* néhai férjétől szép erdők, és Berkek maradtanak keze alatt [Ne; DobLev. V/1155]. *1855:* igen szép léczes karos erdő [M.újfalu K; EHA]. *1864:* Lazárvagása ... 2/4 része fenyős szép szálas erdő fűrész tőkének használhato [Gyszm; GyHn 44].

D. Bútorzatra, berendezési tárgyra von.; referitor la mobilier, la diferite obiecte din locuinţă; Möbel, Mobiliar betr. *1595:* Azon oraban, hogy Tiúaez (!) Istúan Deak Wrunk ő fge komornyikya mennyekzeien az Ajandekot fel kel wala mutatni: Külde Biro W hogy valahonnet egy zep feier zönnyeget hoznek [Kv; Szám. 6/XVIIa. 126 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1629:* Egj zep kiúl futteo mazas kemencze [Szentdemeter U; LLt]. *1654:* Egj igen zep velenczej tükeör [Csapó KK; LLt 100 C]. *1699:* Vagjon ezen ház-(na)k ... szép bokaly mázu czifra kerek tüzelő kemenczéje [Szentdemeter U; LLt Inv. 17]. *1716:* Egj Igen szep mi Superlat fejerrel elegyes tarka [Altorja Hsz; HSzjP]. *1736:* az nyujtózó-széken volt valami szép portai skárlát szőnyeg [MetTr 401]. *1747:* Tizenkett rendü szép Mázas homlokos kemenczék [Királyfva NK; Ks 23. XXIIb]. *1758:* Egy veszszös Creditor forma igen szep matéria superlát, keskeny ezüst Rojt rajta [Nsz; TSb 21]. *1850:* Szép pipa tartó álvány — juhar fabol 30 vft [Algyógy H; Born. F. Ii].

E. Edényekre, használati tárgyakra von.; referitor la vase şi obiecte de uz casnic; Geschirr, Utensilien betr. *1596:* 3. Mazas fazakakat attam az püspek kochnyájára, szép öregeket ... d 8 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 7 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1613:* Küldettünk egy szep örög Orat melynek Az Ara tesze(n) f 100 [Kv; PLPr 1612–1615. 128]. *1627:* Jutot három szep Eöregh Kalan [Kv; RDL I. 132]. *1646:* hozattunk eöt szep Aranios Kupakat Fedeleseket [Mv; MvLt AAll. 6]. *1683 k.:* Vagyon ... egy ige(n) szep Ezűst pohar Srophos es Aranyas [Hadad Sz; SzVJk 142]. *1723:* Szép vékony Krakkai czérna két tsomóban [Koronka MT; Told. 29/2]. *1762:* Korsot is láttam kettőtt, melly is igen szép volt, ă fedele és feneke on volt [Oltszem Hsz; Mk RN IX. 109]. *1803:* Két mettzett Üveg Virágos szép So tartok [Ne; DobLev. IV/858. 2b]. *1851:* 1 szép Tajtpipa [Dés; DLt].

F. Ékszerre, kegytárgyra, pénzre von.; referitor la bijuterii, obiecte de cult, monede; Schmuck, Juvel betr. *1573:* Kalmar Istwan azt vallia ... latta hogi puskar Mwnstranciat hozot eleh, ki zep ezwst aranias volt [Kv; TJk III/3. 170–1]. *1585:* Egy Czapragya igen zeep es draga eöregh gyöngyekkel es thörkesekkel chinalt [BáthoryErdLev. 271]. *1629:* eő neki sok szep ezüst marhaj marattanak [Mv; MvLt 290. 182a]. *1653:* Akkor[a] pedig igen jó pénz jár vala: amaz szép ó dutka 9 pénzbe járt [ETA I, 92 NSz. — [a]A nagy drágaságban]. *1719:* Ezen ... Joszszagot az Introscriptus Donatarijustul valta ki ... Boros Borbara Aszszony le Tiven elottünk Szip folyo Ezüst Pinzűl az 50 id est ötven Magyar Forintokat [Kv; Mk III. XXXVIII]. *1781:* szerzet ... nyakra valo igen Szép fejer Jo féle Gyöngyeket [Mv; DLev. 4. XXXVII]. *1810:* Aranyból való nagyobb ró'sa gyürü, Máramarosi szép fejér kövekkel ki-rakva [DLt nyomt. kl 368].

G. Ágy- és asztalneműre von.; referitor la rufărie de pat şi albituri de masă; Bett- u. Tischwäsche betr. *1596:* Egy zep veres negy nyewsteos fewaly hay [Kv; RDL I. 65]. *1608:* Harom feo aly hay, kekesek Szepek es Jók [Kv; RDL I. 83]. *1664:* igen szep ... krakkai Abrasz [Mv; MvRLt. — Tomai László kijegyzése]. *1674:* Vagyon Igen szep ket aranyos lepedő egy Forma [Beszt.; WassLt]. *1687 u.:* Bikfalvi Sigmond Ura(m) ... conferalt az Ur asztalára égy keszkenöt melly egészsze(n) benn 23. szép himekkel meg vagyon töltve [Harasztkerék MT; MMatr. 116]. *1706:* Egy pár vekony varallyai gyolcsra keszittetet igen szep reczes lepedő [LLt Fasc. 146]. *1727:* Hat Lengyel országi abrosz az keteye igen Szep ahoz háram Tuczet kamuka asztal keszkényö, ket Tuczetye annak is igen Szep az harmadik alab valo [Marossztgyörgy MT; Ks gr. Petki Zsuzsanna kel.]. *1748:* láttam otta kemencze előtt rudra fel teritve szép sáhos abroszokot, kendőket [Torda; Borb.]. *1787:* Egy varratas Szép kender Lepedő [Mv; MvLev. Tolvaj alias Varga Mihály hagy. 4]. *1788:* Egj Török orszagi szep abrosz [Bodok Hsz; SVJk].

H. Ruhára, fehérneműre, lábbelire von.; referitor la haine, lenjerie, încălţăminte; Kleider, Leibwäsche, Schuhwerk betr. *1573:* Anna nehay Zabo gasparne Azt vallia hogi panazolkodot eoneky puskarne vra Mynemw Nyomorwnt tartja Maga Mind az Eowebeol attyatwl annyatwl maratba vagion az my vagion ... Latta partha Eoweyt es gywreoyt egeb zep Eoltezetites [Kv; TJk III/3. 169]. *1621:* Veottem Egy szep Karmasin Czizmat Vrunk eo felsege postajanak Nagi Ferencznek veotte(m) ... f. 1 ./. 65 [Kv; Szám. 15b/IX. 226]. *1669:* egi igen szip mentetis adot vala az arraba(n) neki [Kudu SzD; JHbK XXXVIII/14]. *1692:* Igen szép bécsi csipkével készitet hálo fő kőtők Nro 2 [Bilak BN; i.h. I. 36]. *1716:* Egy par uy szép czepelűs [Altorja Hsz; HSzjP]. *1748:* egy szép patyalat aranyos galléru Ing [Torda; Borb.]. *1799:* Bán György ö kegyelme ... Juliánnát ... tisztességesen, paputsoson, árnyék tartoson, szép köntösbe ... jártatta [Mv; MvLev. Vall. 3]. *1832:* Szép Fekete bársony kőntős Fejjér Blondin csipkével ki gárnyirozva [HG. br. Brukenthal lev.].

I. Fegyverre, lószerszámra von.; referitor la arme, harnaşamente; Waffen, Pferdegeschirr betr. *1637/1639:* Egy szep mereo csontos agju puska kocsiban ualo Aczelos es Gemes, aestimaltak ... f. 8 d. — [Kv; RDL I. 111]. *1656:* Az én keglmes Uram(na)k hagiom az vertsye Lovamot, my kőves portai legh szeb szerszamommal [Ádámos KK; BálLt 93].

1658: vittem az tatár chámnak egy szép, lóra való szerszámot [Kv; KvE 177 LJ]. *1687:* Egy Zöld bársonjos Kővel rakott igen szep magyar kard [UtI]. *1759:* szállittasson el ... Egy Londoni igen szép rezes Flintát [Sárd AF; TSb 51]. *1767:* Néhai Groff Kornis Ferentz Vmak egj szép Vadász Flintája ... Ezüst habos Tsöjű volt [Kóród KK; Ks 21. XVIII. 78].

J. Egyéb tárgyakra, eszközökre stb. von.; referitor la diferite obiecte, instrumente; sonstige Dinge, Geräte betr. *1566:* A császárt ott a király[a] nagy szép drága ajándékokkal megajándékozá [ETA I, 24 BS. — [a]Szolimánt Szapolyai János]. *1619:* Az perzsiai követ ... 11 die Maji jöve bé. Ott voltam ... azmég Iszkiderből általköltözteték igen-igen rettenetes nagy pompával, négy igen szép felöltöztetett zászlókkal [BTN[2] 267]. *1662:* Az váradi nevezetes oskolához és ecclesiához szinte a luneburgumi hercegségbül ugyan Luneburgumbul igen szép typographiát nagy költségével hozatott volt[a] [SKr 286. — [a]I. Rákóczi György]. *1665/1751:* Az mely jámbor Iffiu Társ legénnyé akar lenni ... tartozik ... az egész Tarsaságot két asztalra tisztességes collatioval és szabad borral meg vendégleni ... Annak utánna a' B. Társaság egy szép koszoruval meg tiszteli [Kv; ACArt. 21–2]. *1687:* az szep nimet hintocska színben ma fog altal jöni az maramarosi havason, s azon edgjűt mehetnenk haza [ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez Nagybányáról]. *1751:* Fogadj Isten Bölts Emberek ... Oly meszszűnnen el jöttétek Fiunkat meg tiszteltétek Szép ajándékot adtatok [Hétfalu Br; EM LI, 126 bethl. ját.]. *1755:* az akkori határ járás alkalmatosságával egy szép követ a' Biro Péter kapuja elől el vivén, fel ásák a' légeni malmon felyül [Nagygyeke K; Ks K. 80]. *1823–1830:* Itt[a] gyantakövekből (succinum) sok szép munkák vagynak | Egy itten tanuló quedlinburgi, mintegy 20 esztendős Voigt nevű ifjú produkált előttünk tiz positiókból álló igen szép fizikai mechanizmusokat | Vagyon igen derék astronomica turris szép instrumentumokkal a Peters Thor felé[b] [FogE 185, 193, 197. — [a]A drezdai Kunst Kammerben. [b]Lipcsében].

K. Épületre, építményre és anyagukra von.; referitor la clădiri, construcţii, materiale; Bauwerk u. Baustoffe betr. *1595:* (Az alma) Mind el rothada: noha az pinzebe(n) Az zep zaras padlasson az szalma(n) tartotta(m) [Kv; Szám. 6/XVIIa. 195 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1637:* Vagyon egy szep haltartoys kiben szep eőregh piztrangokatt mond(na)k lenni [F.árpás F; UC 14/42. 181]. *1638:* most ollian szep kovet vagunk hogi mint az Ezüst ollian fenies [Torockó; Thor. XVI/1 Erasmus Bartha (39) jb vall.]. *1653:* valamint a gyertyával é vagy mint? de felgyúlt a szép klastrom és úgy égett vala el [ETA I, 71 NSz]. *1679:* Ez[a] felöll vagyo(n), egi szép tornyos Filegoria [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 90. — [a]A virágoskert ajtaja]. *1681:* Vajda Hunyad vára ... eze(n) várba(n) Kerengő kő garadics ... mind az ajto előtt, s mind a felmenő Lépcső gradiczi, ighen szép faragot kőből vannak [Vh; VhU 507]. *1760/1776:* egy szép Bolthajtásos kő Templom az Udvaron [Szentmargita SzD; Ks 92]. *1777:* vagyon ött Ház és egy Bolt, mind Szép Cserefa ajtokkal, ablakokkal ... Stukaturasan fel ékesittetve [Meggyesfva MT; LLt 28/531]. *1819:* Ombozan Ombozi Miklosnak szépp Udvarhaza volt — melynek ruinaji most is esmerszhetők [Omboz K; KCsl 16]. *1823–1830:* Az egész Németországon a legerősebb, legszebb és híresebb híd[a] [FogE 186. — [a]Ó- és Újdrezda között]. *1848:* A' Veteményes ... abban ... igen szép lugas gyértyán fákbol, tsinosan curálva [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

L. városra von.; referitor la oraşe; Städte betr. *1614:* die 17 Maji jutottunk Kerklizába, egy nagy török városba, azmelyet az görögök régen híttak Quadraginta Ecclesianak; az is török városba szép város [BTN[2] 69].

M. cselekedetre von.; referitor la diferite fapte/acţiuni; Handlungen, Taten betr. *1607:* 17-ma Februarii. Hozták Kolozsvárra az holttestet[a] szép ceremóniával, szép fekete hadakkal [Kv; KvE 136 SB. — [a]Bocskai Istvánét]. *1653:* Mikor Kolosvárnál menne[a] ... nem is hivák sem fölöstökömre, sem ebédre, sem osonnyára — meg fogtak volt elégedni az ő szép tánczának látásával [ETA I, 114 NSz. — [a]1613-ban Báthori Gábor]. *1691:* temettük el Bethlen Elekné asszonyomat, mely is szép készülettel ment véghez [II AMN 329]. *1697:* Az királyi archidux és archiducissák tánczy voltak l(e)ghszeb(b)ek | Voltam a császárnál[a], akkor mosta a kuldusok lábait szép ceremoniával [AIN 148, 153. — [a]Bécsben, I. Lipótnál]. *1704:* Ma tíz órakor az Haller György uram kis Istok nevű kétesztendős, és hathónapi fiacskáját ... szép solemnitással eltemetők [WIN I, 104–5].

5. kies, vonzó; frumos, splendid, minunat; schön, lieblich. *1618:* Egy nap az vajda igen megvendégle egy igen szép kertben egy tavaszi levélszín alatt [BTN[2] 82]. *1662:* Marosvásárhely felé indult vala[a], hogy szokott szép vadászóhelyeit mentében megvadászhatná [SKr 291. — [a]I. Rákóczi György]. *1690:* Vagyon ezen Udvar Ház az Falunak az Veghin Nap kelet felöl szep Sik Mezőn, az Sajo vize mellet [BK. Kentelki inv. 3]. *1702:* az mi pedig az Kisfalud felől valo Orszagh uttyat nezi ... ott ige(n) szep kővetses rev vala [Bergenye/Mezőbánd MT; MbK 98]. *1732:* A ... Ne(me)s Curia szép kies tér hellyen fekszik [Nagyiklód SzD; Told. 11/67]. *1756:* Fekszik a Nemes Udvarház hellye igen szép Teres hellyen Branyitskának Also vagj is Illyefalva felől valo végiben [Branyicska H; JHb LXX/2. 10]. *1772:* a' Mikes Malomtól fogva, le az Exponens Gróff Aszszony ő Excellentiája Malmáig mindenütt szép tér lévén, Árvizkor a' Víz magát inkább ki öntheti [Kük.; JHb XX/27. 7 vk]. *1810:* Figyelmet érdemel ezen Falunak Szép Tér helyen valo fekvése, kies vidéke, és a Kraszna Vize benne valo általfolyása [Varsolc Sz; Ks 76. Conscr. 346]. *1845:* ezen hely az irt falu határának a leg szebb részét tészi [Váralmás K; EHA]. *1847:* Csehországnak ... fénylő tornyokkal ékes fővárosa egy völgyben, dombokon egymásfeletti terrasse-okon, hasonlithatatlan szép panorámát képez [Méhes 4].

Hn. *1579:* az zep mezón [Uzon Hsz; Kp I]. *1604:* hivűnk Zep mezeonek [Etéd U]. *1608:* az Zep havas homlokaban (sz) [Kozmás Cs]. *1643:* az olt elui hatarban, az Szep mezon (sz) [Illyefva Hsz]. *1652:* felseő hatarb(an) az Szep mezeón az kűlseò Horgosb(an) (sz) [Sszgy]. *1693:* felsŏ lábban az Szép Mezőn Uzoni uton kűl (sz) [Szemerja Hsz]. *1699:* Szép Agjb(an) (sz) [M.zsákod U]. *1740:* Szép Ligetben edgj Sovány főld (sz) [Inaktelke K]. *1742:* a Szép oldalból bejővő [Albis Hsz]. *1759:* also forduloban Szep mezŏ nevŭ helyben (sz) [Etéd U]. *1761:* ă Szép ágy erŏssiben (sz) [M.zsákod U]. *1834:* Szép mezőben (sz) [Etéd U]. *1856:* Szépmező oldalán (sz) [Etéd U].

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Szk: ~ *prospektusú. 1716:* Vagyan ezen fen Specificalt Grid nevű Falunák Del felől valo oldalában egy Szep prospectusu Domban epitetett Nobilitaris Curia [Grid F; BfN 92/4]. *1732:* Magyar Somboron a puszta N(e)m(e)s Curia vagyon, az also falu végin, az Almás Vize felett valo Dom-

bon, szép kies, s vilagos prospectussu hellyen [M.zsombor K/Szászsztjakab SzD; TSb 51] ✳ *gyönyörű ~. 1864:* Tamsa Az Almás folyó balpartján — gyönyőrű szép térség — igen jo kukuritzás [Középlak K; KHn 300].

6. jókora, elég nagy; destul de mare; stattlich, recht schön/groß. *1654/1696:* Vólt az Feleségemnek mind Sz: Benedeken, mind Girbón szép majorságha, asztag buzái [Megygyes; BálLt 46]. *1666:* az erdélyi birodalomban is szép jószága vagyon[a] [TML III, 609 Rhédei Ferenc Teleki Pálhoz. — [a]Chernel Pálnak]. *1754:* Petsi Simon … itten M.Madarason is birt Szép Portiot [Mezőbánd MT; WassLt Fr. Szekeres de M(ező) Madaras (44) vall.]. *1769:* az Joszág … Homorod Szent Pálon igen szép [Bolya AF; Ks Miss. I Kerekes József lev.]. *1802:* (A) két Rélatoriából méltoztatik az Ur látni, hogy Brachiummal is miképpen akarná (!) a jo Bátyám az Szásznyiresi szép Porciocskámbol ki forgatni [Kóród KK; Ks 101 Kornis Gáspár lev.]. *1864:* Bodomos kut szép kaszállo rét, rajta egy vastag erü kut [Bh; KHn 26].

Szk: *~ jószágú. 1765:* Korda György … szép jószágú lévén, respectusa volt az országban ennek előtte [RettE 193] ✳ *~ kiterjedésű. 1849:* Vagyon ezen szép ki terjedésü és nagy kertbe égy bámulásra mélto nagy terepéj, Tölgyfa [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

7. ragyogó (holdvilág, napfény); strălucitor; schön, leuchtend, hell. *1590:* egy eczaka kin halunk vala apammal … zep hold vilagh vala [UszT]. *1592:* Puzta Gaspar vallia … Egikor eiel hazamban volnek, es zep holduilagh jeoue be ablakomon [Kv; TJk V/1. 220a]. *1613:* Czereny Caspar vra(m) … Margit melle fekven, es iol lattam hogy mit czinaltak, mert zep hold vilagh vala [Görgénysztimre MT; KJ]. *1614:* (A mv-i kastélyvárat) egy ejjel szép holdvilágon elfundálúk, és … úgy építénk, hogy Szent Mihály-napjára az kapuját is felvonúk és belérekeszkedénk [BTN 50]. *1806:* Fébruariusnak napjai mind eddig szép nagy fénnyel tőltenek [Dés; KMN 164].

8. kellemes (idő); (timp) frumos, plăcut; schön, angenehm. *1705:* Ma az úrfiakkal mentünk vala gyalog sétálni … igen szép idő lévén [WIN I, 368]. *1723:* az esős üdő esmét el kezdette vala járását … de most esmét I(ste)n(ne)k hálá harmadnaptol fogva esmét szép üdök kezdének fordulni [Darlac KK; ApLt 1 gr. Haller János lev.]. *1736:* Az kétfelé-eresztős hintónak az fájának az dereka felűl vasban volt foglalva, az kin az hintó fedelit elé s hátra bocsátották, kivált tavaszszal, mikor szép híves idő volt, kétfelé eresztették [MetTr 364]. *1807:* Egész nap szép idő volt [Dés; KMN 268]. *1823–1830:* Ezen egész éjszaka havazott és másnap egész délig, de ez is harmadnapra elmenvén, mind szép, meleg őszi forma időnk volt | Olcsó ez a hajón való utazás, és ha szép idő vagyon, nyugodalmas is [FogE 180–1, 263].

Szk: *az idő ~ formára változik. 1807:* Az idő esmét szép formára változott, délig felleges volt [Dés; KMN 269].

9. tiszta, jó (vizű); curat, frumos; klar, schön. *1632:* Folio vizek szép uagio(n) melib(en) Piztrangh Semlingh es Kopp hal terem [F.porumbák F; UC 14/38]. *1637:* Vagyon szep folyo patakoczykaya kiben rak keőj hal terem [Lupsa F; UC 14/42]. *1662:* A napnyugot felől való hegyekből pedig a szőlőhegyeken által csőkön a föld alatt igen szép bő forrásvizet vitetett volt be[a] [SKr 96. — [a]I. Rákóczi György a váradi várba]. *1676:* haltarto Kert, Kibe(n) vagyon egy szep forràs [Gyalu K; EHA]. *1680:* Vagyon ezen malom mellet allol egj szép forrás [A.porumbák F; KvLt Inv. 39].

Hn. *1598:* az szep viz melle [Pálfva Cs; BáLLt 81]. *1665:* Szep patakbali szenafű [Bözödújfalu U; EHA]. *1781/XIX. sz. v.:* Szép pataka fejiben [Küsmöd U; EHA]. *1840:* A Lisznyo pataka Tartományán az ugy nevezett Szép Patakán aloll (sz) [Lisznyó Hsz; EHA].

10. kívánatos; frumos, bun; schön, wohlgeformt. *1595:* 2. veka zep örög hagymat vöttem p(er) d 32 [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 200 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1625:* Veottem Sajtott szepett öregett nro: 2 … f 1 d 50 [Kv; i.h. 16/XXXIV. 138].

11. jó (zamat); plăcut; fein, würzig, aromatisch. *1844 k.:* Pezsgőnek való Alkalmas tiszta már Szép szamata … fejlődik az áslog — űz és szin' enyésztével [Csekelaka AF; KCsl 6 hordólistából].

Szk: *~ zamatú. 1847:* Június 19-énn C 73 számu virágbórt mely must korában le tisztálva, s nemrégiben még édeskedvü s igen szép szamatu vólt le palackoztattam [KCsl 13 Kemény Dénes lev.].

12. jó minőségű; de bună calitate; ausgewählt, feinest. *1595:* Attam Rosas Janos W(ram)nak 1 f. Miniomot mert ö kme nehezen találtatthata viazt és azis nem vala szep tiszta [Kv; Szám. 6/XXVII. 201 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1667:* Darabos Mihály … ótt véka szép tiszta buzát ád Lazár peter Ur(amna)k [Kv; Ks 65. 43. 10]. *1702:* ha … az legh közleb (!) esendő Sz: Mihály napiara, azon egy köből buzát bé nem vinnék szolgáltat(ná)k (: még penigh szép tiszta buzát :) tehát a megh emlitett Ur eo kglme két annyit rajtok exequálhasson exequáltathasson [Nagybun KK; BLt 11]. *1742:* vagy Torján, vagy Nyujtodon készitsenek vagy őt kőből igen Szép fejérnek valo Lisztet [Nsz; ApLt 4 Apor Péter feleségéhez]. *1839:* mínthogy a' Tkts exponens aszszony ezen meg szomszédolt labjába ígen szép tiszta buzát szokott vetni meg termett volna leg kevesebbé 4 kalangya buzát [Szentbenedek AF; DobLev. V/1235 nemtelen Hírtsége Stéfán (67) vall.].

13. tökéletes; perfect, impecabil; schönst, rein, pur, perfekt. *1558 k.:* Wenusnak feyersege ez zerenth lezen. Wegy kalcionalth sooth, borkqueth es tinsooth Egienlǫkepen chalch(inal)va ezeketh, oluazd meg anny echetben keuerve, ozton ebbe hetcher heuitue es hetcher oluazthua olchad az veres rezeth, lezen zep feier [Nsz; MKsz 1896. 287].

14. tartalmas; frumos, bogat în conținut; reichhaltig, recht schön. *1592:* En arrol Jgen zep valazt tezek Kgtek eleóth Mindenekreoll [UszT]. *1619:* Irtam vala Feleségednek azelőtt is, hogy mint Gáspár vajdát compescálhassam, igen szép levelet irtam vala neki [BTN[2] 387]. *1620:* 25 Augusti. Bethlen Gábor őfelségét, az erdélyi fejedelmet tevék Magyarországnak királyának, mely hírt hozának meg Kolozsvárra 1 Septembris, és aznap szép prédikációt tőnek [Kv; KvE 151]. *1662:* az fejedelem[a] nagy szép eloquentiával … a dolgokat ugyancsak szóval maga proponálta [SKr 649. — [a]Kemény János]. *1671:* Szent Páliné asszonyom … az Kegyelmed sok szép írására mind választ most nem tehet [TML II, 194 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1674:* Mi, Uram, Turzait szép levéllel az fővezérhez elküldők [TML VI, 586 Baló László ua-hoz]. *1705:* ma három órakor gyülénk a szegény Pápai koporsóba tételére, ki felett is Zilahi uram prédikálván … igen szép prédikációt tőn [WIN I, 586]. *1710 k.:* Luther Márton maga szép könyvet írt Erasmus ellen [BÖn. 480]. *1836:* (A) Püspök Ur Fejedelmünk ő felségének szűletése és név napjára … szép Hymnusokat készittetett [Nagykapus K; RAk 14]. *1880:* Te Pista! Soha szebb dolgot nem olvastam, mint a Te Sebestyén Esztid.

Gyönyörű! Nem tudom: melyik rész szebb [PLev. 76 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

15. mesteri, művészi; de maestru, artistic; wunderschön, kunstvoll, prächtig. *1634:* Az mi penig az Rez Tablara valo kepeimet illethj, es Romabol hozott Oltar Reliquiaimat ... az Paterek[a] ... azokbol ... egy igen szep Oltart epiczenek [WassLt Wass János végr. — [a]A jezsuiták]. *1662:* Fejérváratt, a Kendervárban lévén egy igen szép mesterséggel öntetett Farkas nevű öreg álgyu ... az országnak akkori boldog állapotjában emlékezetre, illyen distichonnal öntetett vala [SKr 524]. *1681:* Portai botoczka, mellyek(ne)k egi egi végeben szép mesterséggel kez formara csinalt fejér csont vagyo(n) Nro 2 | Aranyos ház ... Erkelyes ablaka, kivűl szép mesterseggel faragott s czifraso(n) rakott kövekbol állo Nro 3 [Vh; VhU 539, 552–3]. *1736:* Fa héjjal tzifrázott Viragozott, szép mesterséggel, fiokoson Csinált Asztal legszebb a' többinél 1 [Várhegy MT; CU XIII/1. 104]. *1736 u.:* különös kis temetőboltot ugyan Mikes Kelemen[a] csináltatott volt a templomnak ajtaja felől való részben, abban felyül szép készülettel való oltárt is [MetTrCs 479. — [a]A Törökországi levelek írójának nagybátyja]. *1789:* A külső Ajto ... belső felén Patika Czimerhez valo Képek vagy(na)k szep mesterséggel le rajzolva, mellyek aestimaltattak ad Rft 30 [Mv; ConscrAp. 90].

16. választékos, nagyszerű; frumos, elevat; auserlesen, schön, geformt. *1619:* Az levél[a] ... szép formával vala írva és pecsételve [BTN[2] 212. — [a]Homonnai Drugeth György aláírásával]. *1669:* Megadá Sombori uram az Kegyelmed nekem írt szép stilusú levelét [TML IV, 610 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1761:* (Bánfi Farkas temetésén) oratiót tett magyarul tiszteletes Incze [István] uram, marosvásárhelyi professor igen hatalmas szép móddal [RettE 120]. *1823–1830:* Szép deák nyelven tanított[a] | Ennek[b] az apja marosvásáshelyi pap volt ... Süket melle s hangja volt, de igen szép deáksággal beszélt [FogE 128, 139. — [a]Dósa Gergely mv-i jogászprofesszor. [b]Basa Istvánnak].

17. ékes, klasszikus; clasic; schön, schöngeistig. **Szk:** ~ *tudomány. 1662:* közönséges tanításra való öreg házak építtettek vala, mellyekben a deáki szép tudományokat ... taníthatják vala [SKr 422–3]. *1747:* Sokat teszen az okos ember s nagy kincseknél drágább a' szép tudomány [LLt Fasc. 135. C]. *1755:* Bartos Kelemen ... igyekezik a' külső Fővebb Oskolák(na)k látogatására ki fordulni, és ottan el kezdett szép Tudományát öregbiteni [Ne; BLev.].

18. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *literatúrájú* olvasott (ember); (om) citit, învăţat; schöngeistig, belesen. *1779:* Gr. Bethlen Elek úr is megholt ... Szép literaturájú és tudományú, jámbor, istenfélő ember volt [RettE 398] ✳ ~ *tudományú* nagy tudású; erudit, care posedă cunoştinţe temeinice; vice-/hochgelehrt. *1662:* Huszain basa ... csauzát rendelé császárhoz és a fővezérhez való leveleivel, ki mellé Bethlen István és Laskai János nevű ... elmés és szép tudományú szolgáját | Klobusiczky Andrást ... maga taníttatván a fejedelem[a], szép tudományú ... ifjú ember lévén, mind császárhoz s országgyűléseire jártatni szokta [SKr 165, 230. — [a]I. Rákóczi György]. *1777:* (Halmágyi István) apja Kraszna vármegyei viceispán volt ... szép tudományú ember vala [RettE 380].

19. szépen hangzó; care sună frumos; wohlklingend, schön (klingend). *1636:* De ugyan be ügyekíti, es édessiti, az embereket a szép musica zengés a' templumba(n) [ÖGr Aj.]. *1670:* Gyika vajdának valóban szép éneket csináltak az semmiért [TML V, 62 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1676:* Betlen Farkas uram holnap kereszteltetti a fiát Lászlónak, mivel az igen szép név [TML VII, 138 Székely László ua-hoz]. *1736:* Igen szép magyar nóták voltak akkor, melyeket a síppal[a] fúttanak [MetTrCs 455. — [a]Török síppal].

Sz. *1683:* ennek úgy higyj, édes Fiam, hogy úgy ne járj, mint az mely madarat szép síp szóval a tőrben kerítnek [TML II, 456 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

20. ~ *nótájú* szépen daloló/éneklő; care cîntă frumos; (Sänger)lustig singend. *1710:* Jól ismertem Udvarhelyt laktomban azt az inast, gürbe hátú, igen szép nótájú vala [CsH 214].

21. vidám, szórakoztató; vesel, distractiv; heiter, unterhaltsam. *1657:* Ezen megegyezvén, én ugyan megújulék, hogy azon nyerget kaphatnám, ő pedig sokszor panaszolkodott, s tréfánk szép volt felőle [KemÖn 59–60]. *1672:* Szép comediák voltak ma jó reggel az én szállásomon [TML VI, 359 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1677:* ha Csernel bátyám uram is jelen lehetett volna, elhiszem sok szép tréfáival megtöbbítette volna az ő nagysága és Kegyelmetek méltóságit [TML VII, 360–1 Teleki Mihály Béldi Pálhoz]. *1774:* Most is tartom Olaszországból ... a szegény Barcsai Jánosné Toroczkai Katának küldött levelét[a], amely teljes szép és jeles tréfákkal [RettE 322. — [a]Radák Istvánnak].

22. *átv* is szabályos, megfelelő; regulat, corespunzător; richtig, schön regelmäßig. **Szk:** ~ *rendbe(n)/renddel. 1623:* hogy ezt jobban es keonnyeben jn effectum vihesse az egez tartomant be hiuassa egy napra feyenkent es ez my eö feleolleök valo keues distinctionkot zep rendell eleykben aggia [BGU 119]. *1653:* Ezen Básta sokat gondolkodván, egykorban ő maga is kimenyen az ország közé, és ő maga előszámlálja az ő jótétét az országgal szép renddel [ETA I, 85 NSz]. *1681:* Erkélyek. Ezek ighen szép rendel ă nap nyugot felol valo Palotak külső oldalanak vannak mind egi végtéb(en) [Vh; VhU 535]. *1705:* legyen Segesvárt[a], holott is öszvegyülvén az urak, a militia intertentiójáról is végezzenek a generálisokkal, és mindenek szép rendben vétetődvén, valamint az előtt folytanak, úgy ezután is legyenek és folynak [WIN I, 619. — [a]A diéta]. *1807:* (Apahidán) vagyon egy nagy Sziget ... ottan vagyon Gyűműltsős ... a Malom mellett, azon kívűl sok szép rendel ültetett Jegenye fák [Borsa K; RLt O. 2 br. Josintzi Mihály (40) vall.]. *1811:* Ha Néro rá tudta magát arra venni, Hogy á rendeletlen Romát el-égesse, Azért, hogy jobb és szebb rendbe épithesse; Itt', hol földig minden Épület el-égett, Meg-hadjuk a' régi rendetlenséget? [ÁrÉ 24]. *1819:* a' Decan ... az halattas Házoknál ... mindenképpen arra törekedjék, hogy mindenek Szép rendel, és hellyesen follyanak [Kv; Mész-CLev.] ✳ ~ *rendben vett. 1780:* Méltóztatatt Natságad és az Mlgs Familia Városunkban egyebek kőzt a' Verős Kovátság rendirőlis szép rendben vett Constitutiokat confirmalva kiadni [Torockó; TLev. 9/16] ✳ ~ *rendet tart. 1736:* nézd meg csak az erdélyi alma natio saxonicatis az asszonyok és leányok köntösiben, mely szép rendet tart [MetTr 346].

23. példás; exemplar; beispielhaft. *1604:* minden dologban az zep rendtartas dicheretes es haznos [Kv; TanJk I/1. 470]. *1619:* akar mi helien walo Ceheknek, reghi io megh vegszett Usussok es szep rendtartasok szerent, Irnôk megh nekik az eö Nemzettsegekreöl walo Leweleketth es Varosunk szokott Peczjethi alatt, nekik Irwa ki adnók [Abrudbánya; RDL I. 108]. *1623:* Susa Azonj Szathmary, nem gondolua(n) megh az Istennek teorueniet, és az emberi társa-

sághba(n) valo szep keresztyeni rendtartast hatra hagywan, egy massal paraznalkodtanak [Kv; TJk VII/3. 139]. *1693:* az eddég valo szép és jo rend tartás szerént az itt valo Ecclesiasticusok(na)k temetése, minden circumstantiaival egyben az Eccla költségével mennyen végben Controversia nélkűlt [Kv; SRE 10]. *1727:* kalandosi szép rend tartásnak rendes igazgatására … ilyen Articulusokkal concludaltassek[a] [Zilah; Borb. II. — [a]Köv. a részl.]. *1759:* Másnap a főispán urat[a] bekísérték szép rendtartással [RettE 96. — [a]Korda Györgyöt].

24. erkölcsileg követendő; care este demn de urmat; schön, beispielhaft, edel. *1661:* levelét bócsülettel elvettem, Uram, melyből értem Kegyelmed szép és dicsíretes, istenes indulatját árvákhoz, özvegyekhez [TML II, 1 Mikes Mihályné árva Pacsolai Borbára Teleki Mihályhoz]. *1662:* Ki vagyon nekünk erre adva a 101. zsoltárban a jó magistrátusnak szép példája Dávidban [SKr 692]. *1679/1681:* Udvarbiro Vramis … kegyes es Tiszta józan eleteb(en) peldat adgyon tőb utanna valo Tisztek(ne)kis abbeli maga szép viselésevel, es I(ste)nhez valo buzgoságaval [Vh; VhU 668].

25. érdekes; interesant; interessant. *1653:* olvastam … Nicolaus Radzivit könyvét, ki ott[a] volt 1576-k esztendőben. Ír ugyan sok szép dolgokat, de én nem akarom ide írni [ETA I, 120 NSz. — [a]Jeruzsálemben]. *1672:* Az lakodalomban urunk egy nap volt, én az urakkal két nap. Voltak szép dolgok, de némelyek nem pennára valók [TML VI, 152 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710:* Mely história[a], noha többire az eklésiai dolgokról tractál, vadnak mindazonáltal szép politicumok is benne [CsH 49. — [a]Hamar György egyháztörténete]. *1778:* Míg Kolozsvárt voltam valami comoediában voltam … bizony sok szép dolgokat producált a comoediás [RettE 385]. *1807:* egy Garnarin nevü aeri hajos szép probát tett 5a Augusti Parisba az Hajojával [Dés; KMN 262].

26. pontos; exact, precis, frumos; genau. *1623:* Sok panasz Jeott eddigis eleonkbe nēmely Nemes vraymnak illetlen chelekedetek feleol … ugy hogy auagy orszagh eleott auagy penigh eo Felsege Comissariussy eleott Conpareallianak ugj mint eznehanj generalis Commissio alatt esset violentiakrul az Byrak szep Relatoriakot jrassanak [Csíkszereda; Törzs].

27. jókora, tetemes; mare, frumos; schön groß, sichtlich. *1558 k.:* Az lazuriomoth Igy chinald[a] … es te talalz zep Nieresegeth Magadnak [Nsz; MKsz 1896. 383. — [a]Köv. a részl.]. *1706:* vagyon edgy fűrész Malom az mellyet ha rendesen procuralnak szép hasznot vehet(ne)k belőlle [Hsz; Törzs. Rákóczi Ferenc inv.]. *1775/1781:* eő Nagyságok … Dézmából is szép hasznot vésznek [Renget H; JHb LXXI/3. 371]. *1789:* szép hasznát esmérvén azon malom mester azon malombol, ezen mostani 1789dik Esztendőre három száz magyar forintokkal árendálta ki a malmot méltoságos Groff Lázár János Urtol [Abosfva KK; GyL. Toth Ferentz (45) arendátor vall.]. *1829:* Négy esztendei Számadásaink … müdön 1825- és 27-ben Felséges Aszszonyunk lábaihoz terjesztettek, nem tsak különös meg-elégedését méltoztatatt ki jelenteni, hanem mind két versen, szép Summával meg is ajándékozta az Institutumat [Kv; BLt 12 dologházi szám.]. *1853:* Harinak Belső Jővedelme az Kortsomárlási Jog miből szép Jővedelem Forrás merűl [Nagylak AF; DobLev. V/1365 Dobolyi Bálint lev.].

Szk: *~ jövedelmű. 1840:* szép jövedelmü Gyűmőlcsős és benne egy gazdaságos Szilva aszalo jo állapotba megkivántato Lészáival edgyütt [HSzj *szilva-aszaló* al.].

28. bőséges, gazdag; îmbelşugat, bogat; reich(lich). *1738:* Isten ő Szent Felsége nagj kegjelmességéből szintén el-hozván azt az idŏt, mellyb(en) ŏ Felsége Gabona béli szép áldását kezünkbe véhettyük [Dés; Jk 500]. *1775/1781:* Al Gyögyon és e kŏrül lévŏ helységen (!) szép áldást mutatván a Szent Isten, a … két Méltoságos Udvar részekre szép takarmányt gyűjtőttenek minden esztendőben [Algyógy H; JHb LXXI/3. 355]. *1791:* az Körtvé fákan pedig a mint a Vintzellér mongya szép termés vagyon [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1821:* ezen Helyet … aratás előtt valaki kaszával meg tsufolta … Termés mintegy mennyi lett volna nem akarom ítélgetni, annyi igaz hogy szép áldás volt [Apahida K; RLt O. 2 Nyilas Ferenc ub nyil.].

29. elég nagy; destul de mare, frumos; schön (groß), ziemlich/groß. *1662:* Győri Jakabot pedig udvari szolgaságra állatta vala, esztendőnként való illendő szép fizetést rendelvén neki [SKr 179]. *1670:* Im Gyka vajdának micsoda éneket csináltanak az jezsuiták, megküldtem. Egy országnak elveszéséért szép jutalom az ebfiának [TML V, 50 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

30. elfogadható; acceptabil; leidlich, erträglich. *1676:* nem ártana … jó declaratióval jól eleiben adván ő nagyságoknak s ő kegyelmeknek az dolgot, hogy ő nagysága az németnek legkisebbre is okot nem adott, sőt az szép egyességre sokszor sok szép alkalmatosságokat nyujtott [TML VII, 241–2 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

31. bölcs, okos; înţelept; weise, sinnvoll, gescheit. *1605:* Vadlasok ha es(ne)nek, tehat minden Vadlasok ellen szep ratiokkal menthetik magokatt [Kv; TanJk I/1. 513]. *1662:* nem volna-e jó a hajdú tisztviselőket hováhamarébb behivatni s szép tanáccsal őket arra venni, s velek elhitetni: minden házok népét ingó javokkal együtt szállitanák be Várad városába [SKr 534]. *1669:* Ugyan megörültem vala némely leveleidben való szép tanácsadásodon [TML IV, 495 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1675:* tekintetes tanácsúr hivei ő kegyelmek s ő nagyságok és ő kegyelmek előtt mennél jobban s hasznosabban lehet s maga szép elméje szerint is valamit hamarjában legjobbat feltalálhat, nemzetünkért fáradozni s törekedni ne nehezteljen [TML VII, 113 Vesselényi Pál, Kende Gábor, Kubinyi László Teleki Mihályhoz]. *1678:* Bizony szép motivák, elég ratiók valának, miket mondogaték salválván conscientiamat mind ő nagysága és Naláczi uram előtt [TML VIII, 73 Kapi György uahoz]. *1710 k.:* Sokszor kívántam, ha Erdélyben egy tudós szép elme ezt a locust[a] felvette s megvilágosította volna | Az örökkévalóságról némely szép elmék egész könyveket is írtak [BÖn. 417, 443. — [a]A bibliai Salamon király egyik bölcs mondását]. *1764:* Betze … elhiszem ŏről most a' szép Instructionak; de bizony meg szomorodik ha a' szerint kezd procedalni [Középlak K; BfR]. *1811:* Szép ész, és más sok szép Természet-adomány, Szent, és a' világi dolgokba tudomány Bár tulajdonai, fejibe férkezik Apróbb gondosság-is 's fonni-is érkezik[a] [ArE 129. — [a]Ti. a nő].

Szk: *~ eszű. 1823–1830:* Ez[a] igen szép eszű gyermek volt, de rettenetes mérges, iszonyú káromkodó [FogE 111. — [a]Ifj. Szentpáli Elek].

32. *~ szóval* kedvesen; amabil; in güte, versöhnlich. *1710:* A professorom … szidni, fenyegetni kezde, de a pap megintvén, hogy hadna békit nekem, szép szóval kezde kérdezni, miben s mikor tántorodtam meg [CsH 140].

33. elismerésre méltó, dicséretes; lăudabil, frumos; schön, brav, gut, artig. *1657:* Elméjében változó, állhatatlan

volt[a], egyébiránt szép virtusok voltak volna benne [KemÖn. 21. — [a]Báthori Zsigmond]. *1662:* Báthori Gábor igazgatásabéli vetemedés, amiatt az országra következett károk, magának is Váradon véletlen árultatása, gyilkos veszedelmek, szép virtusi [SKr 87. — Tartalomjelző fejezetcímben]. *1737:* Szent Mihály Havának 15 napjára viradólag ... adott az ur Isten égj Fiu magzatot, kitis kereszteltettem ... nagy Attyának T. Bonyhai Simon Györgj Ura(m)n(a)k nevére Györgjnek, adgja az Ur Isten hogj légjen mind nevének mind szép virtussainak állhatatos követője [ArJk 42]. *1744:* szép dolog 47. Falunak egy Compendiumban lenni, kivált ha Ngd obtinealhatná a' Vas Bányátis, a' melly azon Dominiumban vagyon [Déva; Ks 101 Pogány József Kornis Antalhoz]. *1758:* Ő szegény ugyan csak elment[a], mert nem volt contentus a maga szép characterével, jószágával [RettE 66. — [a]Barcsai János Csehországba hadakozni]. *1776:* Baró Henter Antal Urnak, tudgya a' világ, s, énis tudom, hogy Szép facultássa vagyon, nemis volna Semmi előmenetelire ã facultásban Groff Kornis Annával valo házassága [Szentdemeter U; GyL. St. Henter (37) vall.].

34. dicsőséges; glorios; ruhmvoll, schön, herrlich. *1657:* Ezek így meglévén, hogy concludáljam ebbéli utamat mégis egy próbával, elhíván Bakos Gábort és egy szép csatával visszatérék az ellenség eleiben [KemÖn. 251]. *1662:* Maga pedig Gaudi szép hadi mesterségével a kevés lovas városnépét is Isten után úgy megoltalmazta vala, hogy annyi ellenkezésben is igen kevés híjokkal maradnának [SKr 452]. *1704:* Mi felelénk, hogy mi bizony igen aggratulálunk és akarjuk ezt a szép győzedelmet [WIN I, 187]. *1711:* A francia király ellen ebben az esztendőben is szép victóriát ada Isten az új császárnak [CsH 472].

35. felemelő; înălțător, minunat; schön, teuer, hoch. *1667:* Az szabadság szép dolog, de bizony nagyobb követ bennünket [TML III, 198 Nemes János Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. *1672:* Verjen meg bár Isten, ha nem kívánom, Magyarország régi szép szabadságára jűne [TML VI, 155 Bánfi Dienes ua-hoz].

36. tisztességes; deplin, ireproşabil; wahr, schön. *1770:* Ha eddig az Vramat Szép betsülettel szolgáltam ugy is akarom végezni [Mezőbánd MT; DobLev. III/421 Szántó Sándor édesanyjához].

37. tisztelgő; frumos, cuviincios; ehrenvoll. *1657:* Demitrosko Posztelnik hivünk altal irt kegyelmed levelet s szép salutalasat illyendeö böczülettel vettük [Szucsáva; Hurm. XV/II, 1260 Gheorghe Ştefan vajda Besztercéhez]. *1760:* Werestói György Uram ő Kegyelme ... a' maga Parochialis Házához hivatván, a' Kolosvári ... Reformatum Consistoriumot, holott is szép és idvességes köszöntések után, proponáltatott ő Kegyelme által. Hogy mindeneknek előtte az Ecclesiai Fő Curatort kellenék denominálni [Kv; SRE 191].

38. magasztos; măreț, sublim, înălțător; hoch, erhaben. *1607:* Szép áldásokkal azután elvivén[a] és késérvén az városbeliekkel majd Békás patakig, ott szép áldásokkal és sírván búcsút vévén az előttök járók, zokogván és sírván mind férfi s asszonyi állat, elválának egymástól [Kv; KvE 137 SB. — [a]Bocskai István tetemét]. *1710:* Jósef király ... a kisebbik fiát, Carolust a császár spanyol királynak declarálja, és nagy haddal elkészítvén, Hispaniában elküldi, megcsókolván s végső búcsút vévén tőle, szép áldásokkal magától elbocsátá [CsH 327].

39. harmonikus; armonios; schön, harmonisch. *1699:* veget vetven a Cseledek hazugságának hiszem I(ste)nben Szeb Attyafisagban elünk [Szentdemeter U; Ks 96 Árva Gyulai Zsófia Gyerőfi Borbálához]. *1867:* Albert ismét szép házasságot jo ki nézéssel és idejibe kiván tenni [Uzon Hsz; Kp V. 413 Kispál Károly Kispál Lajosnéhoz].

Szk: *gyönyörű ~. 1767:* Dioszegi Ferenc ... Felesége Korda Julia ... sokkal idősebb volt szegénynél, de mégis gyönyörű szép életet éltek [RettE 207–8].

40. szóban, írásban vmilyen érzés kif-re; pentru exprimarea orală, scrisă a unui sentiment; schriftliche, oder mündliche Ausdruck eines Gefühls *1564:* Báthori Miklós a bátyja által ... szép szót ada a királynak, hogy fejet hajtana [ETA I, 22 BS]. *1647:* az Peter pap, Popa Sztan szep commendatiot teszen tudomanya es allapottyabol az fia mostis tanullya az apjatol [Fog.; UF I, 890]. *1658:* mely nagy bizadalmom volt ennekem ugy is kellet lenni azokban az szep igiretekben [Beszt.; Ks 90 Cseffey László kezével]. *1694:* edes leányom ... azt az boczűlletes Uradatis busitod, gyalázod ... szánom az read valo haszontalan szép intesimet [Torockó; Pk 7]. *1731:* Nztes Dadai Joseph és Kolosvári Daniel Atyánkfiai eö kgl(me)k potentia mediante az Nemes Városnak szep Atyafiságos szeretetteli Admonitiojával nem gondolvá(n) ... a város felől való Kis Terecsket ... el Csovalva(n) az szegénységet kiknek marhájok oda mentenek Taxálták [Dés; Jk 417a]. *1802:* az uton jővet Szép kérései és kötelezése mellett kérte, hogy az Ekéket, Ökreket, Embereket botsáttanok el [Felőr SzD; Fráter lev.]. *1814:* szárhegyi Czimbalmos Albert gyalog katona szép kérései mellett folyamodék az nemes hütösséghez ilyen okon[a] [Szárhegy Cs; RSzF 138. — [a]Köv. a részl.]. *1818:* az szolga Biró Ur a' hellyett hogy a szép Kérést el fogadta volna ... még a' Contrást hivatalából kiis akarja vetni [Torda; TLt Közig. ir. 1216 Neszszelfeldi Frentz mk Kam. Ispány aláírásával].

Szk: *~ szóval. 1599:* Nagy Janos ereosse(n) kere zep zokkal hogy el mennye(n) be tęúe az kaput Nagy Janos soha el ne(m) mene [UszT 13/105]. *1710 k.:* Semmiféle embert, akármi tévelygésben lévőt, még az atheust is nem gyűlölni, hanem szánni, szeretni, és nem erővel, hanem szép szóval, szeretettel kell megtéríteni [BÖn. 431]. *1744:* Mind ã Conscriptorok, mind a V. Tisztek a közseg közе ki mentenek, adhortálták, szep s kemény Szokkalis urgealtak, hogy ne opponallyák magokat, hanem compareallyanak[a] [Hsz; INyR. — [a]Az összeíráson]. *1849:* Kelemen Béni ... magával felvitt Szállására és ottan ... amitgatva és szép szavakkal kecsegtetve szüzeségemtòl meg fosztot [Kv; Végr. Vall. 21].

41. viruló; înfloritor; blühend. *1777:* Kornis Mihály ... szép ifjúkorában meghala [RettE 379].

42. halálra von.; referitor la moarte; Tod betreffend. *1653:* (Bethlen Gábor) őszfélt ... megbetegedvén ... szép csendes halállal ki mult az árnyék-világból 1629-n die 26 novembris [ETA I, 142 NSz]. *1662:* igaz hitben való ragaszkodásárul a Jézus Krisztusban szép vallásokat tévén, azon napon[a] reggeli 11 órakor szép csendes kimúlása által az élők társaságábul kiköltözött vala[b] [SKr 291–2. — [a]Október 11-én. [b]I. Rákóczi György]. *1704:* az Isten bár azoknak az embereknek adjon olyan szép halált, mint ennek[a] volt [WIN I, 284. — [a]Apor Istvánnak]. *1760:* Ezen esztendőben karácsony előtt egy héttel hala meg a szegény Becski Miklós bátyám is itt Köblösön, jó vénséget ért korában szép csendes halállal [RettE 115].

43. rejtélyes; enigmatic; rätselhaft, enigmatisch. *1670:* Mit akarjon Ispán Ferencz urammal és Kende Gábor uram-

mal Bánfi Dienes uram, értem, van annak szép misteriuma [TML V, 48 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

44. nyugalmas, zavartalan; liniştit, netulburat; schön, lieb, ungestört. *1653:* 1584 esztendőben is igen szép békesség volt és nagy olcsóság volt mint a tavalyi esztendőben [ETA I, 40 NSz]. *1657:* (Bethlen Gábor) idejében szép egyességben is éltenek az haza fiai, és nem olyan hideg atyafiszeretetben, mint most [KemÖn. 101]. *1677:* minden szomszéd keresztyén Országokkal, Császárokkal, Királyokkal és Fejedelmekkel a' jo szomszédságot és szép békességet minden tehetségével oltalmazni és meg-tartani igyekezi[a] [AC 31. — [a]Rákóczi Ferenc]. *1710:* mi is erdélyiekül, nem tudók megbecsülni az Istennek kiváltképpen való nagy kegyelmességit, a szép arany békességet contentálva, az igen könnyű fajármot nehezteljük vala [CsH 67]. *1724:* hogy továb eő kglmek[a] között lévő litigatio Sopiáltassek, és a' szép Attyafiság meg Tartassék ... az megh edgyezés lőn az ide aláb meg írt Punctumok szerént [Dob.; WassLt. — [a]Vass Daniel és Czegei Vass László]. *1758:* mind az két fél Istenesen meg gondolkodván ... békességre condescendalának ... azért az egy más között valo kereszténi kötelesség szerint a szép békesség igy mene véghez [Asz; Borb. I]. *1785:* mig az Uralkodásnak kévánsága ezeken az Törvényeken fellyül nem lépett addig ezen Hellységb(en) semmi viszálkodások, és Egyenetlenségek nem voltanak, és most sem volnának azok szerént, hanem szẽp bekesség, és tsendesség volna mindenek közzött [Torockó; TLev. 6/1 Transm. 22a]. *1807:* a fenn írt két testvérek[a] önként valo magok jóakaratjokból ily megmásolhatatlan szép békességre lépének [Szárhegy Cs; RSzF 242. — [a]Gáspár Kristóf és Gáspár Gábor].

45. meghitt; intim, prietenos; innig, vertraut. *1618:* Mikor alternatim ezféle sok szép beszélgetésink löttek volna, végre sok követés után fogtatám arra, azmint Görcsi Mehmet pasát [BTN[2] 143].

46. áhítatos; evlavios; andächtig. *1669:* szegény fiacskám ... rettenetes nyavalyákban fetreng ... keserves jajgatásit s elegyesleg való szép Istenhez való fohászkodásit nem hogy atyjának, anyjának, de idegenebbeknek is hallani keserves [TML IV, 414 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1758:* (Feleségem) hirtelen, beszélgetés közben, de amellett szép fohászkodásai között elaludt [RettE 71].

47. méltó; meritat; würdig (wohl) verdient. *1758:* (Kandó Ferencnek) szép respectusa vagyon a cifra világ előtt is [RettE 76].

48. tisztes; venerabil; allgewürdigt. *1662:* die 10. Januaris anni 1649. e világi földsátorábul életinek 66. esztendejében, becsületes szép vénségben maga is fiai után elköltözött vala[a] [SKr 285. — [a]I. Rákóczi György].

49. tiszteletre méltó; respectabil; ehrsam, ehrbar, achtbar. *1719/1751:* Az hajadon Leánynak édes Annya akarattya szerint viola szin vagy kökőrtsin szin Velentzei Kamuka szoknyát vállastol kőtőstől determináltunk, ugy mind azonáltal, hogy régi szép Familiáját (: rosz emberhez nem maga állapottyához illendőhőz menvén férhez :) meg ne gyalázza [Süketfva MT; DobLev. I/95a].

50. kitüntető; onorant, frumos; schön, beehrend. *1592:* Matthias zepp lewele, kiben Assecuralta a' Varost hogy ha ky az Varos priuilegiuma, reghy io zokassa ellen, Mandatumot hozna, megh ne tartassek [Kv; DiósyInd. 30].

51. illő; cuvenit; schicklich. *1584:* Christina Cheob Iosanę, Nem verte Tamast Az Zengeo B(ene)dek ... seot Az eleót vgia(n) zep tiztesegel Io Eyt veón B(ene)dek Tamastol [Kv; TJk IV/1. 377].

52. jó; bun; gut, schön. *1587:* myert hogy az eleót effelekreól szep es hasznos vegezeseket chinaltanak, Haladot ez dologh erre hogy Biro vra(m) eo kgme hüsasson minden Arossy es kalmary Rendeket, Neweket be Irattassa [Kv; TanJk I/1. 43]. *1642:* Tarcza Isten orvendetes szep egesseg-b(en) kgdet [Arpástó SzD; Ks 41. B]. *1675:* Bizony az szép dolog az lengyel részről, ha az békesség meglett, csak az vége legyen jó [TML VI, 58 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1725:* az igen jo darab erdő, és jövendőbéli makk termésre szép reménséget mutat [Mezőménes MT; BK]. *1778:* nagyonis contentálodom az Őcsém uram szép, és fundamentális leírásával a dolgoknak [Dédács H; Ks 96 Gyulay Ferenc lev.]. *1851:* A' szőlő ... karókkal ellátva, és egészen kikapálva, szép remén(n)yel biztat [Erdősztgyörgy MT; TSb 34].

53. gazdag; bogat; einträglich, reich, beträchtlich. *1662:* Rákóczi Zsigmondnak is szép uraság, méltóságos hivatal is kezében lévén, az fejedelemasszonynak is ... Fogaras vára egész földével az országrul nyolcvanezer forintokban inscribáltatva lévén [SKr 199].

Szk: *~ uraságban él. 1770:* br. Inczédi Sámuel úrra ... reámarada Magyargorbó, Baboc egészen, tövisi udvarház hozzátartozó portiókkal s szép uraságban élt [RettE 229].

54. eredményes, virágzó; rodnic, înfloritor; schön gedeihend, blühend. *1662:* Ez volna-e az ő sok szép gazdálkodásoknak, ajándékoknak, és sok hozzájok mutatott emberségeknek meghálálása? [SKr 685]. *1729:* Azt irják Fogarasföldiról 6. Ekénél tőbbet az elmult héten nem állithatta(na)k az oláhság kőzzül; mivel Sárkányban szép oeconomia vagjon, azok alig gyözik aszt [Rétyi Péter lev. Almakerékről (NK)].

55. *~ szín alatt* kétszínűséggel, képmutatással; cu prefăcătorie, cu fățărnicie; falsch, heuchlerisch, doppelzüngig. *1656:* Értem azt is, hogy Thuri Mihály levelet írt volna csak magadnak maga mentegetésére, de bizony haszontalan mentegetés az, az szép szin alatt engem bizony megejte [TML I, 35 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1659:* Erre az írásomra pedig Teleki ráemlékezzél, mert bizony a szép szín alatt, attúl félek, hogy az erdélyiek alátok öntik a forrót [TML I, 343 ua. ua-hoz]. *1663:* Úgy vagyon, hogy én minden keresztyén felebarátomot szánom, de mindazok felett tégedet féltelek inkább, hogy szép szín alatt életedet elfogyatják [TML II, 458 ua. ua-hoz] | Bizonyos dolog, Uram, nagy pompa volt, kivel urunkat excipiálták, csak az szép szín alatt méreg ne fekünnék [TML II, 638 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1673–1683:* ez vilagh alhototlonsaga minniajunk előtt vilagos, sokat igir keveset ad ... s, sep szin alat, merget, s, szerencse alat, veszedelmet niuit [Ks Kornis Gáspár kezével]. *1771:* Ez igen szép szín alatt akarja a maga mérgét kiönteni [RettE 250]. *1784 k.:* nem vallatuk mi soha önkent a Taxa fizetést, hanem kételensegből mivel a szép szin alatt örökké erőszak forgott [Torockó; TLev. 4/9. 12a].

56. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *~ mesterséggel* ügyes/ravasz fogással; prin viclenie/şiretlicuri; kunstvoll, meisterhaft. *1710:* Nádasdy Ferencet is szép mesterséggel Bécsbe felhívák, s ott árestálák is [CsH 81] ✳ *~ szó alatt* csalóka beszéd mögött; în dosul cuvintelor amăgitoare; mit schönen Worten. *1710:* (Budai Péter) nem tudván, mi fekszik a szép szó alatt, ráveszi magát[a] [CsH 149. — [a]Ti. hogy bérbe vegye a sóaknákat].

57. *gúny* valójában csúnya, kellemetlen, rossz; urît, neplăcut, rău (de fapt); schön (ironisch gemeint). **A.** Személyre von.; referitor la persoane; Personen betr. *1583:* Christina Iacab Deakne vallia, Hallam Gergel Kowachne szaiabol ... eó maga Balas Kowachne Meg Nagiob Kurwa Zep tisztes nilwan valo kurwa [Kv; TJk IV/1. 163]. *1896:* Szép legény vagy, német [PLev. 183 Petelei István Jakab Ödönhöz].

B. Hírre von.; referitor la ştiri; eine Nachricht, Kunde betr. *1583:* Nagy Gal vallia Hallottam Gergel kowachne Zaiabol ... Gal vram hallode michoda Zep hir vagion most ... Balas kowachnenak ... azt izente ... Kendy Ianos hog ha meg vesztette az farkat megis giogitana [Kv; TJk IV/1. 151]. *1599:* Georgy kowachine Catalin azzony ... vallja ... Erzengjartone ... Ielentette egychor eleotteok Im nem hallottatok zep hirt azt mondgyak hogy varadon Janos kowachinet Muskotaly kúnajwnak neweztek [Kv; TJk VI/1. 298].

C. Dologra, ügyre von.; referitor la lucruri, chestiuni; Dinge, Sachen betr. *1573:* Anna Zas Imrehne leania ... Azt vallia ... Nem hallotatok zep dolgot ... az kis gaspar leania az Bor Ianosne harom leania Tyz orakor Eyel az Kerites Meget Iachodnak vala egi legennyel az chiak egi Ingbe gatiaba vala [Kv; TJk III/3. 116]. *1598:* Keőpeczi Gaspar deak ... wallia ... Palastos Jstúan monda: Zep dologh bizony, megh azt sem tudgia mit wallotta(m) s addigh illie(n) rútúl le zidalmaza [Kv; TJk V/1. 199]. *1761:* De láss szép dolgot! Mindenfelé azt beszélik, hogy reformátusok ültették volna fel az oláhokat, hogy az uniónak renunciáljanak [RettE 177–8]. *1803:* Szép dolog volna az, hogy a menedékhez tartozó Levelet, a Fel peresnek Attya, avagy magais kezeknél tartoztatnák [Hsz; BLev. egy 1800-beli per felvétel 2. lapján].

II. *hsz-szerűen* mód/mértékhat előtt nyomatékosító szerepben: szépen, a kívánalmaknak megfelelően, finoman; înaintea unui adverb de mod avînd rolul de a întări/accentua ceva: frumos, conform/potrivit cerinţelor, (foarte) fin; adverbartig vor Modul-/Maßbestimmungen: schön, gewünschtermaßen. *1558 k.:* Az chinobriomoth Igy chinald: Weegy 2 rez kenesǫth, 3 rez kenkǫueth es tǫrd meg zep apron es ted elǫzǫr lassu melegre [Nsz; MKsz 1896. 283]. *1589/XVII. sz. eleje:* Az Ceh Mesterek penigh iol rea vigiazzanak, hogi nemw nemw boszusagert, se az Mesterek, se az szolga rend az męszben tekozlast ne tegienek, vagi egięb utonnis boszubol kárt ne tegienek az Gazdanak, hane(m) ha az fel fogadot miuet szep takaroson, és az eő tisztessegeknek, io hireknek neueknek ŏreghbwlesere, diciziretire, vegezzenek el minden fel fogadot epitmenieket [Kv; KőmCArt. 19]. *1600:* Azert miwelhogy mostan immar talaltuk az iambort az eöreksigben, Azonban mies talaltuk megh haro(m) iambor attiankfiawal zep iamborwl, es megh wittuk neki az eötwe(n) penztis [UszT 15/251]. *1681:* Vajda Hunyad Vára ... Stukaturás Ház (: avagi mészből szép czifraso(n) csinalt menyezetes :) ă menyezett közepin szép czifraso(n) vagjon Bethlen István es Szecsi Maria Czimerek [Vh; VhU 502]. *1710 k.:* Küküllő vármegyei követ, Daczó Gergely ... mondá: Ez nagy dolog, fejedelmet választani[a] ...jó volna délutánra halasztani, a vármegyék és státusok beszélgetnének, és osztán lenne szép rendesen az electio [BÖn. 737. — [a]Apafi Mihály halála esetén]. *1716:* az után ismét szép ovást megh nyitá az ajtot, es ismét be méne abban a házban [Nagyida K; Told. 22]. *1718:* Szip alázatoson meg szolgalom Ur(am) ha az Mlgos Urtul ket véka lisztet kir Ur(am) kgd szamomra [Szentpál K; TKl Mihály Deák Szénás Miklóshoz]. *1736:* Az Ecclesia Tagjait semminemŭ dologért eŏ kglmek[a] kemennyen ne tractállyák ... hanem ha ki ellen mi panaszszok lészen eŏ kglmek(ne)k a Tiszt Consistoriumb(an) szép Csendesen elő adván a Tiszteletes Consistorium orvosolni el nem mulattya [Dés; Jk 556a. — [a]A két ref. pap] | Akkor sok darvakot tartottanak fejedelem, urak, fő emberek udvarában, és mivel a darvak többire szürkék, kiszedték az tollokat szép gyengén [MetTr 347]. *1813:* (A virágos kertben) az hol meg fogantak igen szép magossan fel nőt gyertyán Fa spalirok állanak [Koronka MT; Told. 18]. *1847:* megbillegeté szép csendesen a' bőlcsőt [Kv; Pk 7].

III. *fn* **1.** tetszetős/vonzó külsejű személy (nő); persoană/femeie frumoasă; schöner Mensch, schönes Weib, Schöne, Schönheit. *1585:* Ersebet Kochis Georg' ne vallia, hallam hogy ig ziggya vala hagio Andrasne Peterdy Balasnet ... Nilwa(n) valo Curwa valal, S mostis az vagy, Zebbet Zeret vrad Nalladnal [Kv; TJk IV/1. 522]. *1774:* Ezen gr. Kemény László úr ifjúkorában szerette a szépet, maga is szép ember volt, úgyhogy egy pasquillusban három feleségűnek írták volt [RettE 338]. *1834:* Confirmálám ... Török Katát és Ersokot égy hassal lett szépeket [Nagykapus K; RAk 37].

2. gyönyörű dolog; lucru frumos; Schönes, Wunderschönes. **A.** Ruhaneműre von.; referitor la haine; Kleidungsstükke betr. *1661:* Rédai Ferencz urambátyám menvén oda, ő kegyelmétűl küldtem valami szoknyákat, vállakat, viseld egészséggel, ezután szebbekkel kedveskedem [TML II, 163 Teleki Mihály Veér Judithoz].

B. Tárgyra von.; referitor la obiecte; Gegenstände betr. *1710 k.:* Szemem felette fekete és fényes volt ... akármi apró objectumot is jól láttam, horgast és egyenest, rútat és szépet igen megkülönböztető volt [BÖn. 491].

C. Virágra von.; referitor la flori; Blumen betr. *1811:* Ró'sa és Liliom: kettő van ezekbe, A' miért ők vagynak mindenek kedvekbe: Égy a' szin: mely őket szépeknek mutattya, Más, mind a' kettőnek hathatós illattya [ÁrÉ 197].

3. jó minőségű gabona; cereale de bună calitate; (Korn) von großer/hoher Güte. *1718:* Az Brassoi Magazinumban az 400. köblőt bé küldöttem nota két uttal ... viszsza küldöttek vagj 15. köblőt, szebbet praetendalván az odavalo Pék [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

4. művészi alkotás; creaţie artistică; Schönes, Kunstwerk. *1823–1830:* Minthogy pedig azon időben a komédiafordítás és -játszás erősen módiba jött volt, írtam volt neki[a], hogy küldene nekem vagy egyet Bécsből, szépet, hogy fordítanám magyarra [FogE 127. — [a]Sándorfi Józsefnek]. *1879:* Jakab Ödön, ha most sem írsz szépeket, akkor tedd le a lantot pihenni [PLev. 59 Petelei István Jakab Ödönhöz].

5. *(vminek) a ~e* vminek a java; partea cea mai bună (a ceva); das Beste, schönster Teil von etw. *1563:* 1563 esztendőben jo száraz nyár lőn és száraz őszi búzának és oczu gabonának bővsége nagy lőn, úgy hogy a búzának a szépinek öregköble járt huszonkét pénzen [ETA I, 20 BS]. *1595:* 31 Octob(ris) ... Harmad napig 6. úttal, attam az Ezűst Taalokra és egyeb Taalokra ö fge eleiben zőlőt az szepiben s p(er) d 6 tt d 36 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 216 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1614:* az Úristen oly igen nagy bőséget adott vala Erdélybe, hogy az 1609 és 1610 és 1611 esztendőkben az vásárhelyi piacon az búzának az szépit egy vékával megvehettek volna nyolc pénzen s alább is [BTN[2] 60]. *1636:* Az búzának vékája pro denariis 12. és az szépi 15

[Kv; KvE 169 SB]. *1656:* Ez esztendőben a búza vékája járt a szépinek májusban die 8 ötvennnyolcz pénzen a piaczon [ETA I, 160 NSz]. *1711:* az mostani Besenyei Praedicator ur(am) ugyan azon erdőben leuő fáknak az Szépiben maga számára hozatott [Búzásbesenyő KK; BfR IV. 30/26 Bak György (32) jb vall.]. *1729:* Mészáros Czehbeli mester Atyánkfiai az öreg marha husnak a szépit harmad fel penzen az közep szerűnek s alabb valonak fontyát két, két pénzen mérjék [Dés; Jk 389b]. *1756:* A' Tavalji esztendőb(en) a' Dézma buzának a' szépit el tsepeltetvén Molduán Vonya kűlőn magának belőlle egy Lábatska földet bé vetett [Galac BN; WLt Lukáts Onul (60) jb vall.]. *1796 k.:* A Gabona oltso a Tőrőkbuza het nyoltz poltra a Ros kilentz tiz poltura a közönseges Buza egy huszas négy susták ötödfél vekaja a szépe Buzan(a)k [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

6. *teszi a ~et* udvarol; a curta, a face curte unei femei; schöntun. *1837:* az Exp(onen)s Ur utrizalt felesege ... ki jött ide Dobokára ... ittis akadott gavállérokra, mert Ketzeli Imre gyakor izben tészi a visitát és a szépet [Doboka; BetLt 1 Pákai Dánielné Benkő 'Susánna udvari bíróné (40) vall.].

Ha. *1586:* zip [Erked K; KGy]. *1594:* Zip [Dés; DLt 246]. *1733:* szip [Noszoly SzD; ApLt 4]. *1735:* szip [Kv; TKl]. *1816:* Szip [Zilah; ZFaz.].

szépanya nagyanya; bunică; Großmutter | vmelyik dédszülő (nagy)anyja; străbunică; Urgroßmutter. *1673:* Tyztelendó byro vram ezt mongya meg Kalmar Janos hyty zerenth, hogy ... ha ez transmyssio lewelben kytt be Irtak hogy Meny marhatt Adott vyza az en zep Anyamnak hogy ha w kẽme eliott attaye azt Az marhatt vagy w eleottwk es w akarattywkbol Irtay<e> vagy Nem [Kv; TJk III/3. 108].

szeparáció 1. válás; separaţie, despărţire; Separation, Scheidung, Trennung. *1648:* Nagi Pal Margit czickey Szatthmar var Megieben ... az eo el futot hitőtlen Uratol Varga Andrastol separatiot nyert [SzJk 67]. *1652:* Jöve eleönkben Sziner varalliai Haznos Catha mostan Niarlo kekesen[a] Nagi Mathe szolgaloia kiua(n) az eo hitötlen uratol Istua(n) kouacztol separatiot [i.h. 70. — [a]SzD]. *1689:* Nagy Bálint Annok mátkájától Vén Mihalytol separatiot kiván, mivel fel hagyott rajta és holmi hitván szokkal diffamalta hogy terhes volna [i.h. 241]. *1691:* György Miklós Judith kiván separatiot Posoni György Mátkájától, ez okon hogy az legénytől mindenképpen meg hűlemedett [i.h. 249]. *1699:* Sos Annok Mátkájától Tot Andrástol ... separatiot kiván [Mocs K; i.h. 321].

Szk: *totális ~. 1672:* Causa Georgy Eke de Viragosberek[a]. Ujobban Doceallyon Felesege ellen illyen dolgokot ... 2. Ferje nyjomanak fel szedesevel babonaskodot ... 4. Thotalis separatioja utannis babonasagh felölle hallatott [i.h. 120. — [a]SzD].

2. különélés; vieţuire separată; getrenntes Leben. *1677:* Nem Egyei (!) Eles György Nagy Sofitol, felesegetől, kinek causaja hogy fen forog el mult het esztendeje mivel ... separatiojok altal egyes eletre ne(m) perficialhattunk, es nagyiob engedelmesseget Éles György Partialisunkhoz mutatta kivanwa(n) hűti melle feleségét ki tellyesseggel redealni nem akart kivánván hogy Cohabitatioja ferjevel ne legyen [SzJk 130]. *1763:* jónak itélte a ... Consistorium hogy a közelebb jövő Sz Mihaly napig meg separatioba légyenek[a] [Kv; SRE 207. — [a]A férj és feleség].

Szk: *ideig való ~. 1764:* Jövén a' Venerabile Consistorium eleiben Kolosuari Civisnek Szétseni Josefnek és Feleségének Vajna Borbárának Házassági Causájok ... az ideig valo separatiot mind ketten kiváni és kérni: Er(r)e nézve a' közelebb kővetkezendő Antal napi Partialisig őket ... separaljuk [Kv; SRE 209].

3. távollét; absenţă (de la domiciliu); Abwesenheit, Absenz. *1738:* az mostani mind haboru mind contagio miatt valo separatiojara es egymastol valo el rekedésere nezve az haza belieknek sem craeditumra sem Joszagra most penzt nem kaphatni [Kudu SzD; Ks 99 Pongrátz György lev.].

szeparál 1. (el)határol; a delimita; separieren, trennen, scheiden. *1677:* végeztetet, hogy egy bizonyos napon edgyik Itilő Mester Lázár György, az Udvarhely Széki Tisztekkel ki-mennyen, és ... a két falunak[a] határát egymástol separallya [AC 250. — [a]Parajd és Sófalva (U)]. *1722:* Colosuar(me)gyet Thorda var(me)gyetől ezen helyb(en) a' Salyi Patak separalta, separallya [Méhes K; Ks 7. XV. 7a]. *1728:* azon Erdőt ã Borkut, vagj Akó Bércz nevezetű hellyek terminállyák, Sépárállyák, és distingvállyák edgymástol? ugj hogj azokon innen Arapataka felől Miko részi, tul pediglen Nemes rész Erdő? [Fejér m.; Mk I. Fasc. I vk]. *1764:* (A felperes) kertel Separallya a maga ratajat [Torda; TJkT V. 231].

2. elkülönít; a separa (de ceva); separieren, trennen. *1616:* kinek kinek az eo Reszere iutando Portioiat, az Masétol separalua(n) excindaltuk es kezekben ereztettwk [JHb XXV/25]. *1620:* az megh irt falukban leuő Udvarhazat, es portiot, az megh neuezet Kouaczioczki (!) Istuan Uram keozót, ket egienes rezre akarnok oztani, es edgik rezt az masiktol distingualni separalni [Körtvélyfája MT; BálLt 51]. *1654:* kivánta eő Kglme azt teollünk instantiosse hogy ... az udvarbirakot praefectusunk utan illendö hivataloknak rendit separálnok [UF II, 90]. *1680:* az praemittalt pinczenek szakaszszai temérdek Szél furesz deszkakkal ... vad(na)k separalva [A.porumbák F; ÁLt Inv. 19]. *1700:* az az Schola ... nem az Kglmek Collegiumához valo ... mert separalljak az ő Kglmek Collegiumatol az Apaffi és Alia Házak [Törzs].

3. elszigetel; a izola; isolieren. *1718:* Hogy ha penig történnek, kit Isten távosztassan, valamelly olly lakós es számos bőcsülletes Emberek maga Háza népe, vagj Cselédin contagio[a] ... az olly Házat vagj egeszszén, vagj azon részét az mellyben történnék az Casus Separalni kell és bé zárni [KvLt I/225 gub. rend. — [a]Pestis].

4. (házastársakat) elválaszt; a separa (soţii); (Eheleute) scheiden/trennen, geschieden erklären. *1654:* Molnar Katat, Szeszarmanyon lako Jakab Petertűl separalta az sz. Ecclesia [SzJk 73]. *1681:* Mivel constal paraznasaga Olah Gergely(ne)k egygyűt őket nem tarthattyiuk, hanem separallyiuk [i.h. 159–60]. *1691:* Mivel Székely János sem vallását változtatni sem jobbágy helyen nem akar lakni, tehát a' sz. Szék Nagy Ilonát Székely Jánostol separallya [i.h. 250]. *1711:* Minthogj mindenik félnek separatio a' kivansaga ... azert a' Consistorium őket separallya [Kv; SRE 120]. *1760:* jónak itilte a' Venerabile Consistorium, hogy Kurtán Józseftól Feléseget ... a Jövő Gergely Papa Napi Sz. Partialisig separálja [Kv; SRE 195].

5. távoltart; a ţine la distanţă de ceva; fernhalten, trennen, separieren. *1746:* Kászon székben ... az marha dög ... Háromszékről penetrált, nem lehet tehát 3 széktől már Separalni [Somlyó Cs; ApLt 1 gr. Kálnoki Ferenc kezével]. *1753:* Mivel Bese Mihálly Jobbágyot Fiatol Pistától Separálni károsobnak itéltetett ... azért ö Fiastol hagyatik egy

Nyilban [M.nádas K; RLt]. *1755:* meltoztassék Ngyd űgye fogyott állapotunkat meg tekinteni, és ötöt[a] a Joszágtol Separalni [Albis Hsz; BLev. — [a]A férjétől hűtlenül elköltözött asszonyt].

szeparáltathatik elkülöníttethetik; a putea fi delimitat (de ceva); getrennt/separiert werden können. *1775/1802:* Mely modo praevio subjungált consideratiokra nézve a Bezdédi Meltosagos Possessor Urak ductussak szerént oculaltatott jegyes fák, tőrvényes hatar Jegyeknek, és métáknak nem itéltethetvén, azok szerènt a Bezdédi Határ a Nagy Kristolczi Határtol nemis Separaltathatik [BSz; JHb LXVII/3. 142].

szeparáltatik 1. elkülöníttetik; a fi delimitat; separiert/getrennt werden. *1620/1754:* nem itélem hogy határ járt Levéllel határok valaha separaltatott, sequestraltatott és meg határoztatott vólna [Fejér m.; Told. 22]. *1775/1802:* minemű határ jegyekkel separaltatik a ket Falu Határa egy mástol | ki tudgyák mutatni, hol és minemű helyeken separaltatik a Bezdédi Határ ... a Nagy Kristolczi határtol [BSz; JHb LXVII/3. 75, 78]. *1783:* A Béres ökrök pajtája ezen Ló Istállotol közbe font sövény kertel Separaltatik [Mocs K; JHbK XXXI/1. 6].

2. (házastárstól/mátkától) elválasztatik; a fi separat (de soț/logodnic); geschieden werden (Eheleute v. Verlobte betr.). *1654:* Varallyan[a] lako Laszlo Kata kivan separaltatni Uratul Veres Janostul | Deceben[b] lako Jo Jstvan szolgalo leanya Jakab Eőrsebet ... igerte magat hazassagnak okaert Berkenyesi Gyeőrgynek, de az legenynek illetlen rut magaviseleseert tűle meg unatkozot, Azert separaltatni kivan [SzJk 73–4. — [a]Bálványosváralja (SzD). [b]M.décse SzD]. *1655:* De(liberatum) Ecl(esiae). Eleg ideig varta maga mele[a], mivel pedig nincz remenseg megterese felől, separaltatik meg nevezet Uratul [i.h. 78. — [a]A feleség az eltávozott férjet]. *1664:* Varga Ersok őszve kelesek utan tsak fel kőlt és el hagyta ferjet ... separaltassek [i.h. 94]. *1668:* Varga Janos lianya Judith matkajatol Mihalytol (így!) absolutiot kivan ... Deliberatum ... Az ellene[a] valo vad constal. Annak okaert separaltatik, az legenj pedig ligab(an) vettetik [i.h. 103. — [a]A vőlegény ellen]. *1697:* Lakatos Mihalyné Bende Anna separaltatni kiván Mátkájától Kapás Mártontul [i.h. 303]. *1701:* Deliberatum. Extremu(m) remediomul à Sz: g(ene)ralis azt deliberalta volt Nemai Istvánne Bagameri Anna felől hogy separaltassek és excommunicaltassek [i.h. 331].

szeparáltattatik elkülöníttettetik; a fi delimitat/separat; von jemandem geschieden werden. *1766/1802:* a Contraversiaban jött helyek Separaltattassanakis kinek kinek maga rèsze ad possidendam assignaltassék, ki bocsattatott és bocsattando Commissarius Urak által [BSz; JHb LXVII/3. 6].

szépatya nagyapa; bunic; Großvater | vmelyik dédszülő (nagy)apja; străbunic; Urgroßvater. *1762:* ezeknek az Ngos urak(na)k edes szep Atyok ki volt nem emlékezem rea [Perecsen Sz; IB IV/76 St. Kulcsár (64) jb vall.].

szepe pettyes; pestriț, tărcat; sprenk(e)lig. *1680:* Egy fejér szepe eorőgh kancza [Radnót KK; UtI]. *1681:* Ezek el Maradnak ... Moldvai Pej tőrőklo. Barczai ur(am) adta szepe tőrők lo [UtI]. *1684:* halvan edgy szepe Tórők lovat lennj, Marosszeki Szekessi Nemzetes Vitezló órógbik Barannyaj Janos sogor Uramnal [Told. 8]. *1692:* Őregh kancza szepe, serenye farka szürke bellyeges [Mezőbodon MT; BK Inv. 17]. *1713 k.:* Szántani valo lovak ... Az nagy Fako. az udvari ménesbol valo Szepe kancza csitkostol [Hsz; ApLt 2]. *1754:* egj Szepe fejér Kancza [Gernyeszeg MT; TGsz 2]. *1785:* Két Pej és edgy Szepe kantzák[a] [Felőr SzD; BetLt 5. — [a]Fels-ból kiemelve]. *1815:* Fejer szep szürke ... kurta farku kantza ló [Dés; DLt 215].

szépecske 1. meglehetősen szép; frumușică; hübsch, schmuck. *1758:* Ezen mostani feleségemet ... minden ember bátorkodott kérni, azon okból hihető, hogy szépecske is volt | Minthogy szépecske volt, kapott a szem rajta [RettE 75]. *1771:* Tanulógyermek koromban egy Komjátszegi Sámuel nevű unitárius ember gazdám lévén, szépecske felesége volt [i.h. 249].

2. meglehetősen mutatós; frumos, frumușel; ansehnlich. *1795:* Kriska kisaszszony adott 6 Rf. 40 xr hogy vegyek ... 4 v. 5 szem szépetske Gránátot [ETF 182. 26 Gyarmathi Sámuel felj.]. *1796:* Egy szépetske Rotgűldenért Rfl 1 [ETF 182. 74 ua.].

3. meglehetősen fejlett/nagy; destul de frumos/mare; ziemlich/ganz schön/groß, sehenswertig. *1757:* Egy 5: esz(ten)dős Magyar Országi Szépetske[a] [Pusztasztmiklós TA; Berz. 3. 1/9. — [a]Ökör]. *1760:* mikor halásztunk, és valami szépetske halat fogtunk, azt mondotta hogy ezt a' Néném-nek küldöm Sz: Miklosra [Gyeke K; Ks 92 Peszkár Von (40) vall.].

4. meglehetősen jó minőségű; destul de bun/frumos; von schöner Güte. *1786:* Borso szepetske Metr. 7 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/38].

5. meglehetősen nagy összegű; destul de mare, frumușică; stattlich, nicht wenig (ziemlich hohes Preis). *1788:* Ha az Ur I(ste)n Békességet parantsol, reménlyhettyűk az Aszszu — szőlő Borának arrábol ... a' Nyereség ... szépetske lenne [Kercsesora H; TL. Málnási László ref. konz. pap gr. Teleki Józsefhez].

szépecskén 1. elegendő számban/mennyiségben/bőségben; în număr/cantitate destul de mare; in beträchtlicher Menge. *1680:* ennek az Tonak szükségeses az Tisztitás olt(na)k szamos hala az Praedecessor R(ationi)sta(na)k relatioja szerint szepecsken vagyon benne [A.porumbák F; ÁLt Inv. 33–4]. *1710 k.:* Az kész pénzen kűlis hólmi naturálétok gyült öszve nállam szépetskén [CsV]. *1722:* ki adta(m) kevés pénzetskémet dolog feiben, az által folj az oeconomia(m), amaz nagy szükségben szépecskén adta(m) el Gabonácskát, abbol teremptettem vala pénzetskét [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1748:* Bora, buzájais szépetskén maradott ő kglmé(ne)k [Torda; Borb.]. *1774/1778:* Joszag szépetskénti lévén kezében [Msz; DE]. *1799:* már az Szent Ur Isten azokra is réá segitett és már ollyan állapotban hoztam a Joszágotskáimat hogy már önként is szépecskén hoznak bé [Ne; DobLev. IV/810 Szántó Sándor fiához].

2. elég nagy összegben; totalizînd o sumă frumușică; in genügender Höhe/Menge. *1754:* vagyon erdő árrábol gyűldőgelt pénze[a] szepetskén [Dés; DREmLt Conscr. III. 51. — [a]A ref. eklézsiának].

szepelkedik igyekezik; a se strădui; sich bemühen. *1662:* Kinek istentelen igyekeztit Ráduly is, ki ezelőtt havasalföldi vajda volt, bizonyos vitézeket maga mellé vévén, tehetsége szerint szepelkedett segíteni [SKr 108].

szépelméjű okos; deştept; gescheit, geistvoll, intelligent. *1710 k.:* Kálnoki Bálint igen virtuosus, szépelméjű, tudományú, jó nyelvű és pennájú ember volt [BÖn. 695].

szépen 1. tetszetősen; frumos; schön. *1585:* Barath Andras ... vallia hogy az haz fel volt zepen eolteozue ... Carpitokal egieb ezkeozeókel [Kv; TJk IV/1. 401]. *1631:* mondgja vala Varga Janos Zabo Peternenek ... lilek beste lilek kurua te uagj, am az ha ollia(n) szepen kezkeneödeölis (így!) [Mv; MvLt 290. 258b]. *1736:* Ha akkor kötött hajjal vagy zacskóban varrott hajjal valaki eléjött volna, azt mindnyájan kaczagták s csúfolták volna ... hanem az, kinek ritkán, nagy haja volt, azt szépen beboczátotta [MetTr 354]. *1759:* A bakon két egyforma gyermek szépen felöltöztetve, porozott hajjal mindenik[a] [RettE 96. — [a]Korda György főispáni beiktatásán]. *1873:* egyházunk egyik fejérnép tagja Nagy Rozáli, a b. o. budai ev. ref. templomunk számára ajándékozott 2 ~ két db szépen, díszesen bekötött és tokkal ellátott énekes könyvet [Burjánosóbuda; RAk 18].

2. díszesen; frumos ornamentat; schön, kunstvoll. *1714:* Asztali Abrosz, közepén szépen ki varrott fl. Hung. 10 [AH]. *1738:* Az Udvar kapu ... kapu fél fái s felső gerendája Tölgy fábol valok szepen faragottak [Szászvessződ NK; Born. XX. 12]. *1750:* a Tabellákot mind ujjolag kellett compingáltatnom Angelícába igen szépen, a' tizenöt Classis szerint tizenöt Libellumba [ApLt 3 Rétyi Antos István lev.]. *1767:* (Aranygyűrű) az fejébe vólt égj kővű szépen Mettzett Tábla Gyémánt [Ks 21. XVIII. 78]. *1797:* A béjáró kapu vagyon napnyugotra, két oszlopok kőzött, melyek tőlgyfából valók, szépen kifaragottak [Borsa K; ETF 108. 13].

3. kedvesen, szép szóval; amabil, binevoitor; freundlich, liebevoll. *1607:* Dauid Janos ... hatos Ersebetett hallotam hogi zepen Intete mjnt Atyafiat hogi Eys (!) viselien gondott Eletjre [UszT 20/356 markos Janosne fatfaluj (!) magdolna lev.]. *1653:* Borsos Tamás ... a város népét egybe gyüjté, és igen szépen a dolgot eleibe adja a népnek ... és szépen inti, hogy légyenek egy szívvel és akarattal [ETA I, 75 NSz]. *1669:* az chaimekám, egy levelet is írván urunknak, igen szépen olyan praetextus alatt, hogy az sebesvári palánkban nem volnának bizonyosok [TML IV, 479 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1779:* Mondják, hogy gr. Teleki József úr a palotája ablakából szólott nekiek, intvén őket[a] szépen, hogy afféléket[b] ne cselekedjenek [RettE 396. — [a]A székelyeket. [b]Rebelliót].

4. békésen, nyugodtan; paşnic; friedlich, in adler Ruhe. *1565:* A németek Szakmárba nagy könnyen bészállának. Onnat menének Erdőd[a] alá; Erdődöt Báthori György nagy könnyen megadá a németeknek, belőlle szépen kiköltözik [ETA I, 22 BS. — [a]Szt]. *1583:* Molnos Ambrus vallia ... Jeowenek vramhoz Kalmar Ianoshoz Iambor feó zemeliek latogathny kik mikoron zepen lakozanak ... Az Ital keozben kenallia Vala Semy Iacab Iuhos Miklost Mondwan Igial [Kv; TJk IV/1. 171]. *1645:* sokkal illendeob embernek, az illyen n<agy> utara valo igyekeztiben Czeledi es edes haza nepej keozeott bizonyos dispositiot tenni, es igen szepen az eö teőlle es birodalma alatt leveö keresett jobbal disponalni [Erdőszengyel MT; Told. 1a. II]. *1673:* Én senkit nem vádolok ... de bizony a városok is elpusztulnak, ha jobb rendben nem vétetődnek szolgálatjok; a sok esztendőktől szépen virágzó ecclesiák is megzavarodnak [TML VI, 530 Teleki Mihály Bornemisza Annához].

5. egyezség útján; cu înţelegere/învoială; gütlich, auf gütlichem Wege. *1765:* Látván az In(ctu)sok hogj szépen kezéből meg nem menekedhetnének, onnan elölle más kortsomára mentenek, kivánván a verekedést kerülni [Torda; TJkT V. 276]. *1812:* Hallottam ... másoktól ... hogy a kotsárdiak[a] Just formáltak volna ... azon ... Berekhez és hogy szépen nem kaphattak belőlle részt perben vagynak aránta [Nagylak AF; DobLev. IV/943. 36a Hatzegán Juon (40) jb vall. — [a]Székelykocsárd (AF) lakosai]. — L. még BTN[2] 215, 261, 271.

6. őszintén; sincer; klar, schön offen. *1807:* Tisztele(tes) Pűspők Abats János Uram ... a' Papok panaszairol, és meg vettetett állapotjáról orálván, mely nem tetszett az uraknak; de az igazat szépen ki mondotta [GörgJk 186].

7. *átv* is illendően; frumos, în mod civilizat; schönartig, schicklich. *1680 k./1715 k.:* Disznokkal kevertet kés nélkül ugy egyél: Hogy szepen is egyél 's bé se keveredgyél [Rosnyai, HorTurc. 173].

Szk: ~ *viseli magát. 1662:* Ez vitézlő népnek engedett nyugodalom ideje is eltelvén, hogy az üdő is magát nagy szépen viselné, ottan a Karika útján beindulának s útjokat naponként követik vala [SKr 661]. *1815:* meny bé Vásárhelyré Iskolában s Tanoly jol, 's viseld ottan szépen magadot [Kóród KK; Ks 101 gr. Kornis Gáspár lev. fiához]. *1817:* (A pislenek) ugyan szépen és jól viselik magokat tsak ennivalo szükön vagyon már pedig ha jol él ugy nő jol [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt lev.].

8. rendesen, amint kell; bine, cumsecade, aşa cum trebuie; gehörig, wie es sich gehört/schicht. *1579:* Az zóleo dolgarol igy vegeztek eò kegmek hogy az Arwak ez eztendey harmat el wegyek, Annak vtanna el takartassak zepen [Kv; TanJk V/3. 196b]. *1593:* Sophia Ach Antalne leania vallia ... Saswari Lokachnak az labat Cassai Catus egi leannial meg mosatta es zepen kendeouel meg teorlette [Kv; TJk V/1. 333]. *1600:* Borbely Illyes ... vallya ... az megh holt ember ... feye chyontyanak semmy gongya (így!) Nem volt Immaro(n) az sebys zepen tiztult vala vgy kezde az hasa menny [Kv; TJk VI/1. 482]. *1614/1616:* Mikor penig Jeghet rakattam ... az Jegh vermet meg töltettek jeggel és szepen be czynaltak [Kv; RDL I. 100]. *1653:* Az elmult 1641-k esztendőben hatalmas nagy munkával a gőrgényi kutat szépen meg tisztittattam [ETA I, 149 NSz]. *1692:* Vagyon ezen Szölö ... az Udvarhaz felöl-való szakaszt nem sok időtül fogva fogták fel, de az-is már szépen megh-épült [Mezőbodon MT; BK Inv. 15]. *1732:* a Verőfény oldalt a bokor s tőviss igen fel fogta ... ha szépen ki irtanák lenne 30. Szekér szénais rajta [Szászsztjakab SzD; EHA]. *1817:* egy Bikfa Boronákbol rakott szalma Suppal szépen befedett csür [HSzj *csűr* al.]. *1858:* A' Kertbe bé menve, az szépen planirozva van [Mv; TSb 39].

9. komolyan; serios; ernstlich, schön. *1707/1711:* Üdvezült Szilágyi Istvan uramis ... ket kis artatlan fiat az urnak Mikola Laszlo Uramnak ajanla ... lenne gondgyok viseloje ... melyről igen szepen igeretetis teven az ur [Kv; JHbK LVII. 43].

10. rendben; în ordine; regelrecht, schön gehörig, in Ordnung, geordnet. *1611:* Rácz Györgyőt bocsátottuk vala Kraliova tartományára, ott az országot mind szépen meghódoltatta [Veress, Doc. VIII, 127 Imreffi János feleségéhez].

11. könnyen; uşor; leicht. *1808:* ha az esketŏ Regiusok jok volnának, az dolgot értenék, az igazság szépen ki világosodnék [F.detrehem TA; Ks 65. 44. 11 Kemény Ignác lev.].

12. jól; bine; gut, recht, schön. *1618:* Emberseges emberek hogy a Ser el fogoth, megh mertek az legelt, zepen es igazan kj teolth [Kovászna Hsz; HSzjP]. *1680:* Vagyon ... egy ŏrŏg disznokat hizlalo Pajta, melyben vad(na)k igen szépen hizot ŏrŏg Artanyok no. 7 [A.porumbák F; ALt Inv. 25]. *1716:* I(ste)n(n)ek hálá, szépén induly az szőlő jővésé [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. *1732:* A Gyŭmŏltsŏs kertnek ... hoszsza 34. széllye 86. a meddig a Gyŭmŏltsfák láttzanak, mely Sŭrŭ Alma, tŏbb szilva fákkal szépen épŭlt [Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1757:* ezen fŏld ... árpával volt bé vetve, és már szépen ki is Zŏldellett volt [Gálfva KK; Ks 66. 45. 179]. *1775/1781:* Tŏrŏk buza is egy(gy)ik egy(gy)ik Méltóságos udvar részére szépen terem [Algyógy H; JHb LXXI/3. 555–6]. *1844:* a' Szŏllŏ szépen indul, a' kapálás jot haladott [Széplak KK; SLt évr. Menyhárd Péter Petrichevich Horváth Ferenchez].

13. pontosan; exact, frumos; genau, schön (genau). *1658:* Kemény János uram is szépen lejegyezte, hogyha az nemesség eleiben megyen, az tatár csak Moldováig jŭ vele, ha penig eleiben nem megyen, szintén behozza [TML I, 277 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz].

14. a kívánt módon; aşa cum trebuie; richtig in gebotener Weise. *1576:* az kemenche zaianak zepen be rakasara gondot visely, Mert ha Meg Rekezted es suspiriomot nem vehet, semmikeppen az gradus fellieb nem Megien [Nsz; MKsz 1896. 368]. *1589/XVII. sz. eleje:* szepen iol meg czinalua(n) az kereszt Boltot, Mester Remekwl teőlle[a] be vegiék [Kv; KőmCArt. 8–9. — [a]A mesterlegénytől]. *1636:* szepen ismet be tŏvŏk az lada fedelet, es be szarlok [Mv; MvLt 291. 10a]. *1676/1681:* Arrais gondgya legyen[a], hogi giakorta megh tisztogassák a Lövö szerszamokat ... s oly szépen tarcsa, hogi ... ha az szükségh kivánnya ollyankor ne kapjon két felé [Vh; VhU 666. — [a]A porkolábnak]. *1731:* az Csikokat mind meg nyirettem es meg belyegeztettem szépen [Gyeke K; Ks 99 Biró János lev.]. *1733:* (A) teheneket ... szipen ki teleltettem most hogy fŭre ki kŏlt (így!) az mihesi tisztartoja Ngtok(na)k el hajtatta [Noszoly SzD; ApLt 4 Hatházi Kristóf Apor Péternéhez]. *1772:* hirtelen a' Viznek árja miatt a' Király falvi Gát el szakadott, s leg ottan innen a' Viz szépen le takaradott [Ádámos KK; JHb LXVII/311]. *1797:* igaz hogy Tavaszszal beteg volt, de szépen ki épŭlt belőlle [Sinfva TA; Borb.]. *1848:* Miklos piros fersingel, szépen ŭl már fŏldŏn, kosárban — a' pokrotzon [Kv; Pk 7].

15. rosszalló jel-sel; în sens peiorativ; pejorativ (gemeint). *1670:* az captiva felől hallatik, és mondatik rettenetes I(ste)n es vilaghi emberek elle(n) valo gonosz czelekedeti ... hogy tizenket fia vagyon neki czondrás ... azok imit amot az országban tanczolnak szépe(n) mint eyel jarok [Kv; TanJk II/1. 769].

16. vigyázva, gondosan; cu mare grijă; schön achtsam, vorsichtig. *1623:* Gyermek Louaynk keozzwl az kiket pattkolnak azokot mind(en) Eoteodik hetben Jo kouacziall Megh pattkoltassa zepen [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1661:* Az legényeknek meghagyd, az lovainkhoz jól lássanak, az szénával szépen bánjanak [TML II, 46 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1662:* Nagyságod is elébbi levelében nem parancsolja, hogy ne adjunk[a], expresse, hanem hogy szépen költsük [TML II, 405 ua. Lónyai Annához. — [a]Élelmet]. *1664:* Az paripát elhozták Ebesfalváig ... étekfogót küldtem érette, hogy igen szépen jó gondviselés alatt hozzák Szentpéterre [TML III, 315 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1719:* Kerti Fülemile Sarga Virágot ... három lotot meg Szedven Szepen az virágát ... Eger fark fŭ Levelet virágaval edgyŭt (: ennek Deakul neve Millefolium :) ... tegyek ezeket edgy ŭvegbenn, mellyre Toltsenek jo erŏss egetbort edgy ejtelt ... ebből kell edgy edgy kanallal adni az Cselednek innya Reggel [Ks 54. 84 Medicina instructio]. *1727:* Dauid Ferencz vra(m) meg parancsolta a' Jobbágyoknak hogy se ŭssek se ne verjek ŏ kglmeket csak Szepen vigyek ki a' Joszágbol [Gergelyfája AF; JHb XXXVII/5]. *1819:* a' Szekere eldölvén égy kert mellet az Aszszony maga szépen le tsuszot minden sérelem nélkŭlt [Kv; Pk 2].

17. ügyesen; (în mod) abil, cu iscusinţă; ganz einfach, glatt, ohne Schwierigkeit. *1870:* Rögtön szárnyra kelt a hir, hogy a mely gyermeket a tanfelügyelő becsalt az iskolába, annak vége, azt viszik katonának. Addig viddegéli sétálni a mezőre, mig egyszer szépen gőzkocsira rakja őket, és soha sem látja többé senki [Kv; Borb. I Szeremley Lajos nyomt. felterjesztése].

18. ellenkezés nélkül, önként; de bună voie; aus freie Wille, (frei)willig, schön. *1664:* jobb volna ő kegyelmeknek[a] szépen behódolni, mintsem rontani magokat [TML III, 57 a fej. Teleki Mihályhoz. — [a]A magyarországiaknak]. *1710:* Meg is fogának bennek, és midőn szépen ki nem akarnák mondani, ki akaratából jöttenek be Erdélyben, megkínoztatván, azt fateálák, hogy a német generálisok sok pénzzel fogadták volna meg őket avégre, hogy Erdélybe bejöjjenek [CsH 125]. *1761:* a' Feleségem Séra Kati beszélli a' vélle valo közősűlésre ... látván Ferentz Lőrintz hogy Semmit Sem tehet, esz mondotta ha szépen nem akarsz adni, én erőszakason nem vehetek [Szászsztiván KK; BK. Ferentz Mihály (23) jb vall.]. *1782:* el tiltatta volna, Nagyságad ... hoszszu Laszlo uti dicit(ur) Manumissus jobbágyát azon földnek tuváb valo erösszakas Birásától, usurpálásától, de asztat nem hogy Szépen restituálta volna, de sőt fegyveressen, egész erővel hatalmasággal kívánta manutenéálni [Doboka; JHb IV/16]. *1792:* a' Szovatyosok együt, ha szépen nem akartak fogva minyájon küldettettek volna Topánfalvára [Kv; Somb. I]. *1847:* ha szépen lemenni nem akarnának[a], a pandúrok vigyék le [VKp 285. — [a]A beidézett személyek Zalatnára].

19. sikeresen; cu succes; (schön) richtig, gelungen. *1775:* Deákból magyarra is fordította[a] Benedictus Pictetus Ethikáját igen szépen [RettE 347. — [a]Wesselényi Istvánné br. Daniel Polixéna].

20. találóan; nimerit, potrivit; passend, treffend. *1704:* Ma reggel prédikállott Zilahi, Zsolt. 44: 5–6. Délest pedig ugyanazon zsoltár 7. és 8. verseiből, azmelyet szépen az mostani időre alkalmaztatott [WIN I, 277]. *1710 k.:* Ez[a] ugyan fabula csak, de bizony szépen eléadja az üdőt, mert az azt cselekszi: szül mindent, viszont megemészt mindent [BÖn. 457. — [a]Szaturnusz és Kronosz mítosza].

21. bőven, jócskán; din belşug; in schöner Menge/Zahl, reichlich. *1572:* Zabo Gasparne Anna Azt vallia hogy Eo Nem twgia sem penzet sem Aranyat my volt Bonchoknénak ... latta hogy feyer Rwhaya zepen volt [Kv; TJk III/3. 92]. *1581:* Jlona Eothwes Georgne vallia hog ez eothweos Orbannak ... hazabeli marhaiais igen zepen volt [Kv; TJk IV/1. 117]. *1600:* Herczegh Casparne Clara azzonny ... vallia ... az azzonnak zepen vala ezeost marhaya [Kv; TJk VI/1. 513]. *1635:* Zigiarto Mihalynak ... notelen koraban, mind ezúst marhaja, s mind kalmar Aruja szepen uálá [Mv; MvLt 291. 47b]. *1775/1782:* akkor, majd mindenik paraszt ember adott husz kalongya buzát dezmában, Juhok is felesen lévén, abból is szépen ment bé dézma [Algyógy H;

JHb LXXI/3. 364]. *1791:* a kertekb(en) ... Cárfioli (!) is ugyan szépen vagyon [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1810:* Sándor Mosesnek ... szépen maradtanak felkelhetői [F.rákos U; Falujk 54 Szepesi Sándor szb vall.].

22. épen; nevătămat; ganz, unverletzt. *1725:* Sz. Leleken[a] az mint hallom szepen maradtak az mondola fak [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez. — [a]Kézdisztlélek (Hsz)]. *1771:* I(ste)nnek hálá a szőllő is meg eddig Szépen meg maradott ... levelesztetem ez útán [Esztény SzD; Told. 5a].

23. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *mutatja magát* (termés) jónak ígérkezik; (recolta) se prezintă bine; ist schön anzusehen, schein schön zu gedeihen. *1717:* Az őszi vetések szépen mutattyák magokot [Méhes TA; ApLt 2 Makai Mihály Apor Péterhez]. *1774:* Makk eleinte szépen mutatta magát, de medio tempore megléhádzott, kivált a bükkmakk [RettE 341]. *1793:* Az szöllők Szépen mutatyák magokat [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.] | A gyűmőltsők ... Istennek hálá még eddig mindenütt szépen mutattyák magokot [Hadad Sz; JHb 286].

szepeszürke foltosszürke; gri împestriţat; grünmeliert. *1648:* Előreg Kanczak ... Szepe szűrke nro 2[a] [Ebesfva; UtI. — [a]Fels-ból kiemelve].

szepet háziláda; ladă; Kasten, Kiste | útiláda; valiză, geamantan; Koffer, Reisekiste. *1584:* Zep Marton vallia Fekete Thamasne vallia ... hozzam hoztak volt az Baki Pal zepettyet kiben ezwst marha volt [Kv; TJk IV/1. 198]. *1594:* Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium ... Az Azzon' Thar hazaban ... Bŭrrel buritot vasas lada uagion No. 1. Bŭrrel buritott vasas labas vres zepet uagio(n) No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 22. 34]. *1621:* Bakator Janos vizi Zalai Farkasnet, Cassara menue(n), azzonjunknakjs valamj eggietmassat vizi zepetekben [Kv; Szám. 15b/IX. 151]. *1628:* Egy Szepetben ... Egy fonadek Viaz giortia [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 4]. *1641:* Az mi kegyelmes urunk ő Nagysága kegyelmes parancsolatjából az havasalföldi Ban Vaszalaki Tarczvárat arrestalt hét sepeteit ... az sepeteken az Boyer peczéte [Brassó; Veress, Doc. X, 95 Maurer Mihály a fej-hez]. *1665:* Skállát szőnyegekre, aprokra Tal. 50. Szepetre Tall, 2 [UtI]. *1669:* Vagjon egj ŏregh szepet ... Ezen szepetben vagjon egj kis szepeteczke, kiben Veres minium Vagjon [Kőhalom NK; Ks 66. 46. 24a]. *1671:* Vŏt ... Citromot Pomagranattal s egyébbel ahoz való Szepettel Lakattal pro Tall. 10 [Radnót KK; Törzs]. *1736:* A fejedelem mikor ebédelt vagy vacsorált ... az főpohárnok előjött az több pohárnokokkal, bőrrel borított szepetekben meghámozván elhozták az fejér czipót [MetTr 333]. *1792:* Szepet, veszszőből font és meg boritott hajós szekrénynek neve [Éder, BenkőNyMunk. 185].

Szk: *bőrös* ~. *1736:* Avatag bőres Szepet nagy Láda[a] 1 [Várhegy MT; Conscr. XIII/1. 105. — [a]E két szó értelmezésszerűen áll a *szepet* után]. — Vö. a *bőrszepet* címszóval ✱ *ruhahordozó* ~. *1629:* Egy ruha hordozo szepet, er tt f. 2 [Kv; RDL I. 143].

szepetecske ládikácska; lădiţă; Kassette, Schatulle, Kistchen. *1669:* Vagjon egj ŏregh szepet ... Ezen szepetben vagjon egj kis szepeteczke, kiben Veres minium Vagjon [Kőhalom NK; Ks 66. 46. 24a].

széphangú szépen zengő; care sună plăcut; wohltönend, schön klingend. *1879:* Tolnai dr. Lajos is üti az ő kis dobját ... mintha senkinek soha hasonló dobja nem lett volna, s mintha valami igen szép hangú dob lenne ez a dob [PLev. 44 Petelei István Jakab Ödönhöz].

szépíró I. *mn* szépen író; care scrie bine/cu talent; schön schreibend. *1710 k.:* Olvasni s írni egyszersmind taníttatott, és igen szép írókkal, egy Feltáti András és Samarjai Péterrel [BÖn. 534]. *1774:* Tanuló ember, jó deák, szép író, de kevély ember volt[a] [RettE 340–1. — [a]Muraközi Szabó Mihály].

II. *fn* szépen író személy; persoană care scrie cu talent; Schönschreiber, Kalligraph. *1705:* mivel igen nehéz írás volt[a], egy szép íróval pariáltattam a jobban való olvasásra [WIN I, 549. — [a]Egy birtokper anyaga]. *1765:* Holt meg désfalvi Simon János uram ... Ez ifjúkorában Rákóczi Ferenc fejedelemnek gavallérja volt, hatalmas, derék, tanult ember, ifjúkorában gyönyörűséges szépíró [RettE 186].

szépirodalmi irodalmat ápoló; literar, belestristic; belletristisch, schöngeistig. *1879:* A Társaság lapot fog legközelebbről az én szerkesztésem alatt megindítani ... A lap szépirodalmi s esztétikai dolgokat közlend [PLev. 49 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: ~ *társaság. 1879:* én tagja vagyok s boldogult nagy emlékű Br. Kemény Zsigmondnak vagy Tolnainak ... tán Sándor Kálmánnak — tudom is én minek, valami szépirodalmi társaságnak [i.h. 65 ua. ua-hoz].

szépít *átv* **1.** megszépít; a înfrumuseţa; verschönern. *1618:* Az szolgámnak penig tudását Nagyságod úgy értse, hogy azmit ő ott mondott, az itt immár az Portán ugyan tritum: vagy ki szépíti, vagy ki nem [BTN[2] 161]. *1659:* Az Kapuczi Bassais igy aduan az Vezernek ertesire az dolgot, noha bizony az Tophtadar, — Panajotais az dolgot valoba szepittettek [Borb. I. követjel. Konstantinápolyból]. *1844:* a két feleket ŏszve nem halgatta, hanem csak az eggyik felet azokot pedig a kik a köztudat és tapasztalás szerint a magok részekre szépitve kivánnyák elő adni a dolgot [KLev. 13].

2. leplez; a ascunde; beschönigen. *1619:* bizonyos, hogy az erdélyi fejedelmet[a] elhítták az magyarországi és csehországi királságra és el is ment, akármint szépítsék az törökök, de általánfogva ő akaratjokból ment el [BTN[2] 358. — [a]Bethlen Gábort].

szépíthet megszépíthet; a putea înfrumuseţa; beschönigen können. *1619:* Szkender és Mehmet pasa uraméknak, azt látom magam, nem mástól hallom minden conversatiojokat, hogy állapotjokban valóban nevekednek, ugyan bizony azt sem szépíthetem, se nem rútíthatom | Ugyancsak nem szépíthetjük, de ha Magyarországban az Bocskai támadása nem leszen vala, bizony rútul lött dolga az dolog Magyarországban is az hatalmas császár birodalmában [BTN[2] 226–7, 265]. *1628 u.:* Nem szépithettjuk Hites felesegemnek Zalaj Borbaranak ellenem ualo gonoz czielekedetinek hallatlan iszoniu voltat es situssat [SzJk 31]. *1670:* Azt édes Bátyám uram nem szépíthetjük, hogy nem vétettek volna az atyafiak, de az mi meglött, azt vissza nem vehetni [TML V, 271 Teleki Mihály Ispán Ferenchez].

széplaki a Széplak (KK) *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Széplak/Suplac; mit dem *-i* Ableitungssuffix gebildete Form des ON Széplak: **1.** Szép-

lakon lakó; locuitor din Széplak/Suplac; aus/in/von Széplak, Széplaker, Bewhoner von Széplak. *1791:* az melj Juhakot némely Széplaki Gazdák ithon hagytak azok ... tsak alig vánszarogtak [Széplak KK; SLt évr. Veres Györgj (53) col. vall.].

2. Széplakról származó; care este originar din Széplak; aus Széplak stammend, Széplaker. **Szn.** *1615:* Szep laky Peterne [Törzs]. *1665:* Sziplaki Ferencz [CsV]. *1768:* Széplaki Mihalynak [Kv; KvRLt].

3. Széplakon levő; din Széplak; in Széplak befindlich, von Széplak, Széplaker. *1751:* Lévén a Széplaki Ecclesiának edgy néhány Szál fákbol állo erdejetskéje (!) [GörgJk].

4. széplaki fajta (disznó); (porc) de rasă locală (din Széplak); (Schwein) aus Széplak, etwa: széplakesch. *1692:* perseltem szeplaki Disznat Giller Peterrel [Szászsztlászló NK; SLt HF. 20 Fato Peter (40) vall.].

szépliteratúrai szépirodalmi; beletristic; belletristisch. *1896:* Azzal búsítom hát Bátyámat: vegyen valami szépliteratúrai dolgozatot ki a fiókjából, s küldjön nekünk akkorra [PLev. 183 Petelei István Réthy Lajoshoz].

szeplős 1. pistruiat; sommersprossig; blatternarbig. *1813:* Kedves Ferentz ... verhenyeges szeplős, és kevéssé himlőhelyes kerek ábrázatu [DLt 608 nyomt. kl]. *1825:* (A szökevény) ábrázattya foltas szeplös [DLt 736 ua.]. *1836:* Tulbura Péter mintegy 34 esztendős ... himlőhelyes ripatyos szeplős [DLt 689 ua.]. *1841:* imitt-amott a' himlőhelyek látszanak szeplős hosszukó ábrázattyán [DLt 299 ua.].

Szk: ~ *ábrázatú. 1826:* Felsö Sofalvi Molnár Mária Maxai Péterné ... vastag pofos szeplös ábrázatu [DLt 695 ua.].

2. *átv* megbecstelenített/szeplősített; (fată) care a fost pîngărită/necinstită; befleckt, mit Makel behaftet. *1630:* (A leányról) hallotta(m) azert, hogj igen szèpleos de nem tudom miteől volt, Ezt hallotta(m) ... teőle hogi halua lett az giermek ... eö maga vetette az porvataba [Mv; MvLt 290. 192a].

3. pettyes (ló); (cal) pestriţ, tărcat; gesprenkelt, getüpfelt. *1606:* egi Zeplős kek lo<wat> attak wala medeserröl [UszT 20/211–2 Boncza Janos Demeterfalwj lofw Ember vall.]. *1645:* az szent egyhaz szamara hagya ket paripat egy szepleost, es egy kis Barna holdost, hatuan forintban [Erdőszengyel MT; Told. 1a. II]. *1656:* Labas marhak Borsan ... Fejer szeplős kancza Nro 4 [Doboka; Mk Inv. 8]. *1838:* Inaktelki Pál András[a] 1 Kantzát szeplős 37 Rf [Torda; TVLt Közig. ir. 970. — [a]Vett]. *1840:* vadgalambszin szürke, kantza ló ... feje teste szőrinél világosabb, kevéssé szeplős [DLt 1627 nyomt. kl].

szeplősítés megbecstelenítés/szeplősítés; pîngărire, necinstire, violare; Entehrung, Anhängen eines Makels. *1585:* Georgy Deak vallia, Nagy Miklosne monta enneke(m) hogy a' leany a' Poztometó Martonnę fianak vallot volna zepleositese feleol [Kv; TJk IV/1. 504].

szeplősség szeplős volta vkinek; faptul de a fi pistruiat; Sommersprossigkeit. *1762:* doceallya ... az Inek a' p(rae)tensiob(an) lévő üdöben orczáján volt szeplőségét [Torda; TJkT V. 96].

szeplőtelen szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *erkölcsű* erkölcsileg feddhetetlen; neprihănit, care este fără prihană, cast; unbefleckt, makellos. *1846:* Délben az Angol királynénál ebédeltem. Hollosi Corneliahoz közel, ki ... nem igen szép és szeplőtelen erkölcsü, mint mondják [KZsN].

szépmezei a Szépmező (KK) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szépmező/Şona; mit dem *-i* Ableitungssuffix gebildete Form des ON Szépmező: **I.** *mn* **1.** Szépmezőn v. annak határán levő; care se află în Szépmező/Şona sau în hotarul acestui sat; in o. bei Szépmező befindlich, Szépmezőer. *1687:* karóztatott az hadnagy egy szpinei[a] Kozma Tódor nevő oláhot ... az szépmezei kastély felverésében csak egyedül volt, azt mondá [SzZs 513. — [a]Szpin (KK)]. *1747:* a Szèpmezei patakan alol [Kük.; LLt 47/2].

2. Szépmezőn lakó; care locuieşte în Szépmező/Şona; als Bewohner von Szépmező, in Szépmező wohnend. *1747:* Szépmezei Lakosak [LLt 47/2].

II. *fn* szépmezei lakos; locuitor din Szépmező/Şona; Bewohner von Szépmező, Szépmezőer. *1747:* kezdették a Szépmezeiek Juhainkat a ... pallagokrol hajtogatni [Kük.; LLt 47/2].

szépnem női nem; sexul frumos; das schöne Geschlecht. *1811:* Szép Nem a' Fejér-nép: sőt oly felette szép, Hogy érette él hal minden rendbéli nép [ÁrÉ 200].

szeponál felfüggeszt; a suspenda; einstellen, unterbrechen, suspendieren. *1776:* (Az osztozást) Véreim mindenkor vagy edgy vagy más kifogással impediálták, és el halasztották, melly okok kénszeritettek arra, hogy ő Felségétől Divisionale Mandatumot extrahálván, Seponálván minden eddig quoquo modo tentált Processussokat, minthogy Executioban edgy sem vetetődött [M.köblös SzD; RLt O. 1. 2–3].

szeponáltatik felfüggeszttetik; a fi suspendat; suspendiert werden. *1677:* a' Brassaiak ... a' mely Tőrcs Vári Jószágot ezzel a' concambiummal mostan magoknak megerössitettenek, azok in perpetuum övék legyenek, és a' mely Articulusok és Privilegiumok, ezzel ellenkezők, ennek előtte emanaltattanak, avagy praetendaltattanak mindenek seponaltatván, tulajdon csak a' fellyeb meg-irt collatio, és abban specificalt Conditiok és módok szerint birattassanak [AC 168].

szepre-erdő kiszáradt erdő; pădure uscată/cu arbori uscaţi; ausgedörrter Wald. *1863:* átadatnak nyolcz darab szepre erdők | ezen 8 darab szepre erdők minden 6. évbe rendre vágattassanak [Fejérd K; HG. Gr. Karácsony lev.].

szepre-tisztítás száraz águlladék eltakarítása; curăţirea crengilor uscate; Wegräumen von Fallholz. *1842:* A gyalogosok sok felé voltak el osztva, főbb munka tételok volt a Ronai két szőllő hegyek közti irtáson fel emelkedett szepre tisztitás [Zsibó Sz; WLt Nagy Lázár lev.].

szépség 1. frumuseţe; Schönheit. **A.** Emberre von.; referitor la persoane; Menschen betr. *1710 k.:* noha közönségesen úgy hitték az emberek, hogy éppen csak a szépségéért vettem, de azt Isten tudja, és a dolog bizonyítja, hogy nem [BÖn. 750]. *1758:* Termete nevezett idvezült feleségemnek alacsony, szépsége középrend, magaviselése másoknak is

példa a jóra [RettE 71]. *1762:* (Nagy Boldizsárnak) maradott egy hitvány nyomorék leánya, melyet vett el Henter Ádám úr, de nem szépségéért [i.h. 139]. *1770:* (Szilvási Bálint) vette a néném Buda Lászlóné, Rettegi Borbára leányát; szép asszony, de az anyjának a nyomába sem hághat szépséggel [i.h. 237]. *1776:* B. Henter Urffi is méltoztatott mondani hogy a' gazdagságért nem vészem, hanem a' maga Szépségéért, és alkalmaztatásáért a Kis Aszszont [Egrestő KK; GyL. Joannes Tompos de Csik Sz. György (66) és felesége Catharina Szeredai (54) vall.].

Sz. *1766:* a kiskörmit sem éri szépségből az édesanyjának [RettE 200].

B. Állatra von.; referitor la animale; Tiere betr. *1811:* a' Kantzát mikor szerelembe Van, szükség állitni a' Ménlóval szembe, 'S végezvén a' dólgát, utánna jártatni, 'S a' Ménló szépségit vélle tsudáltatni [ÁrÉ 142].

C. Növényre von.; referitor la plante; Pflanzen betr. *1710 k.:* Az Éva teste mindjárt talála ebben a bűnben csemegét, nemcsak a gyümölcsnek szépségét, jó ízit, hanem az ő lelkének ... nagyobb boldogságát [BÖn. 473]. *1811:* Már itten a' palántált szölönek kellene Emlitni szépségit | E'földön-is kapok Ró'sát 's Liliomot: Eureka! imé meg is találtam itt, A' mit a' szépsége 's illattya betsesitt [ÁrÉ 47, 199].

D. Helyre, épületre von.; referitor la locuri şi clădiri; Plätze und Gebäude betr. *1673:* ő felsége ... egy hét alatt házunknak minden szépségitől s szemünknek minden gyönyörűségitől megfosztva [TML VI, 538 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1811:* Mu'sám Árokalyát főképpen énekli, Annak Ritkaságát 's szépségét érdekli [ÁrÉ 3]. *1825:* A' Castélllyban lévő Házak fényesek, ki picturázottak voltanak ... nem lehetett annak szépségét és joságát eléggé Csudállni [Szentdemeter U; Told.].

E. Egyébre von.; referitor la alte lucruri; allerlei anderes betr. *1710 k.:* annyira elbolondult már a világ, hogy az Isten, angyalok, és egeknek, napnak, holdnak, csillagoknak szépségeket, tisztaságokat, fényeket igyekezi az emberekre rakni | Mikor a lélek azt a nagy szépséget látja magában, nem árt, sőt szükség, csudálja, szeresse és becsülje meg [BÖn. 412, 444].

2. szép holmi, dolog; lucru frumos; Schönes, schöne Sache/Dinge. *1614:* (Kornis Boldisar) enneke(m) mondotta ... en Radnotert sok zepseget[a] attam Rakoczi fejedelemnek [Kisfalud MT; Ks O. 20. — [a]Ezüst és arany tárgyakat]. *1629:* elegh sok szep haz ezkeözi valanak ... ugj mint ket agia parnaj Derekalia paplana es egieb szepsege [Mv; MvLt 290. 163a]. *1644:* Meszaros Balintnenak eligh seg zepsege Vala Vgja(n) mezaros Balint Jdejebe(n), Minden ruhaj, Arani Giwrwy [Mv; i.h. 291. 433b].

szépségű *jelzővel* vmilyen fokban/mértékben/módon szép; de un anumit fel de frumusețe, de o frumusețe; mit einem Maß o. Art bezeichnenden Attribut: von ...er Schönheit, ... schön. *1750:* Egy igen szép tsinalatu Arany Médálly, mellynek közepiben vagyon egy igen Szép öreg rubint körüllötte is felyül rajta hasonlo szépségü 6 Rubintok [WassLt Was Dánielné ékszerei közt].

Szk: *angyali ~. 1710:* a lelkem, angyali szépségű s természetű egyetlenegy életben levő Jósef fiam itt, Brassóban a vereshimlőben megbetegedék [CsH 434–5] ✳ *drága ~. 1704:* több k. helységekkel s templomokkal edgyütt ége el 14. Aprilis drága szépségű s ritka ékességű sz. templomunk s egész falunk [Uzon Hsz; SzO VII, 124] ✳ *kellemetes ~. 1745:* Szeredára viradólag meg hala az én kellemetes szépségü Léányom Ersébeth őt esztendős és 3 hetű korában[a] [ArJk 45. — [a]Széken (SzD)] ✳ *ritka ~. 1710 k.:* nem egyedül van Lais, a korinthusi ritka szépségű kurva, aki megvénülvén, az ő tükörét Venusnak ... ajándékozta | az Isten igazgatásából halálban vágytam oda[a], úgy, hogy egy igen ritka szépségű kisasszony sem maraszthata honn [BÖn. 462, 566. — [a]Az iskolába és az akadémiákra]. *1783:* 14-ta Junii múlt ki ez árnyékvilágból az én ritka szépségű, tiszta erkölcsű, istenfélő, jámbor, kedves, édes feleségem dályai Kandó Mária Apahidán[a] [RettE 422. — [a]K].

szépszerint 1. szépen; frumos; in Güte, auf gütlichem Wege, schön. *1638:* Monda azirt Szeőcz Istua(n) my nekünk hogi nosza szep szerent valogassatok ki az eőkrejteket s hajczatok haza [Mv; MvLt 291. 150a]. *1672:* a csíkiakat ... szép szerént s erővel is lecsendesítém [TML VI, 319 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1711:* szép szerént vallja meg Ungvári, velle kik, és ő is kikkel paraznalkodot [Kv; TJk XV/1. 69]. *1728:* Dobrota ment az Nóvák Feleségehez s azt mondatta nekie hogy ... ollyan babonasagot tud hogy ha szép szerént meg nem vallya, hogy eő lopta ell meheit meg kell halnia erette [F.árpás F; TKl BB. XIII/15 Mathe Pamp (!) (40) jb vall.]. *1750:* Sztáns Jánkully ... egy keszkenyőit az Aszszonnak el vette volna ... az Menyetske szép szerént kérte viszá keszkenyejit, de Semmiképpen nem atta [Ribice H; Ks 101]. *1766:* szép szerént semmire nem mehetek vellek [Nagyfalu Sz; Told. 5]. *1778:* nem hiszem, hogy Excellenciad, szép szerint valamire mehessen véle [Szederjes U; TL. gr. Székely László lev.]. *1789:* (A memoriálist) a végre nyujtottam vala a Nemes Magistratushoz ... hogy ... Titt Benedek Ferentz Vrat a Tôrvény uttyara ... igazitván ha házambol szép szerént ki menni nem akarna kedvetlen eszközekkel is onnet amovéállya [Ne; DobLev. III/653. 1a]. *1797:* Imreh Daniel pedig látván hogy el akarják venni a' Marhákot, mivel szép szerint oda nem engedte, Puskara kapa [Oltszem Hsz; Mk II. 8/260 Simon Sigmond (30) vall.]. *1843:* a' Tekintetes Hadnagy ur is ezeket mondotta ... hibás Ked Tokai Samuné, adja ki ked a' Levelet szép szerént, ne pereljenek ketek [Dés; DLt 1371]. *1847:* vártam eddig elő azon hiedelemben hogy káré vallatott lovam árrát szép szerint meg téritendik [Dés; DLt 980].

2. jóformán; la drept vorbind, de fapt; sozusagen. *1708:* meg eddig csak edgy Pallért sem tudék allitani szep szerint senkit ne(m) Talalhatok [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.].

szeptember septembrie; September. *1585:* 5to Septemb(er), vettunk egy fenyw fa kozorú fat [Kv; Szám. 3/XIX. 39]. *1657:* Szeptember ... 22 Targovistyára ebéd előtt. 23. Voltam ebéden az szpátárnál [RákDiplÖ 518 Sebesi Ferenc naplójából]. *1677:* September ... 13. Küldött Asz(onyun)k eő Naga egy suba ala valo rokanyakbol es farbol állo bellest [PatN 13a]. *1733:* ami Sz. Benedeki difficultások lehetnének még, avagy vadnakis Septemberben igazodgyanak Ngtok előt el [Kv; Ks 99 Endes Péter lev.]. *1797:* Még Septembern(e)k az elein tettem ki mindenik Kortsomára 15, ött Veder bort [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. *1828:* September Holdnapja 1-ő Napján hivata magához minket Kantába lako Gy. katona Zernyesti Iosef ő kegyelme [Kanta Hsz; HSzjP]. *1847:* Szept(ember) végénn már meg körmödzött künn maradt edényekben a viz [KCsl 13 Kemény Dénes lev.]. *1896:* Tán szeptemberbe felmegyünk

egypár napra Bpestre [PLev. 178 Petelei István Jakab Ödönhöz].

széptudomány humán tudomány; ştiinţe umanistice; Humanwissenschaft. *1662:* mindenekfelett az Isten tiszteletit minden tehetsége szerint nagy szorgalmatossággal igyekezte az hazában felállítani, schólákat építtetni, azokban az deák széptudományokat taníttatni[a] [SKr 34. — [a]I. Rákóczi György].

szépül széppé lesz; a se face (mai) frumos; schön/schöner werden. *1851:* kitsi Titit azt hittük meg sem marad ugy kőhögöt de jobban van épül szépül [Kv; Pk 6].

szer 1. szerszám, eszköz; unealtă, instrument; Gerät, Werkzeug, Zeug. *1780:* ha valamelly Gazdának, a' két utolsó Műre, egesz keszülete, szere, kőve lenne, es tsupan a' Patak(na)k kemeny jegzese, el fogyása miatt, kohoja semmi uton modon meg nem indittathatnék, a' futatásra elkészült gazda a' Biráknak maga keszületet hirré tévén, a' Birákis a' pataknak ollyan jegzéseröl bizonyosok lévén, kéttzeri futatást restantiába acceptálván jegyezzék fel ... annyi Restantiat, annak rendi szerént ki futatni meg engedtetik [Torockó; TLev. 5b–6a].

2. rövidáru, apró holmi; articole mărunte; Kurzwaren, Schnittwaren. *1835:* külömböző sorsu emberek meg szoktak vásárolni holmi aprolékos Bókonyitzába valo Szereket, azokat Szombatonként, és az országos vásárok alkalmatosságával árulgatni szokták [Torda; TVLt Praes. ir. 1012].

3. fogat, iga; atelaj; Gesspann. *1592:* haro(m) eztendeie hogy zolgal zerrel s vgy gywteogette volt[a] [UszT. — [a]A pénzt]. *1770:* kérém bizodalmason az Urat, oda érkezvén adasson Szert, hogy Hétfűn estvére jöhessenek haza [Mocs K; SLt XL Henter János Suki Jánoshoz].

4. felszerelés; echipament; Gerätschaft. *1677:* Mustrákon ki ki jo szerrel fegyverrel, tartozzék jelen lenni [AC 263].

Szk: *könnyű ~évelI~rel* **a.** kevés felszereléssel. *1657:* Én pedig csak könnyűszerrel menék, az fejedelem nagy örömmel láta, és többé vissza nem bocsáta [KemÖn. 183]. *1659:* Az mi egyetmás van az háznál, hordanátok be, lenne valaki mellette; jobb volna benn lenne az várban, az mi oly derekas egyetmás ott vagyon. Szent-Jobra[a] kellene menni, hogy osztángh könnyebb szerrel mehetnétek Attya[b] felé [TML I, 455 Teleki Mihály feleségéhez, Pekri Sófiához. — [a]B. [b]Szt]. *1661:* Béres szekerek felől ír Kegyelmed, hogy tudósítsam. Az szekér s az ökör megvagyon, de úgy veszem eszemben, könnyebb szerével megyünk ki az mint ide jöttünk, kiváltképpen ha sokáig itt leszünk [TML II, 167 Veér Judit Teleki Mihályhoz Husztról]. *1710 k.:* Én is azért menék Ebesfalvára csak paripán, könnyű szerrel, egy vezetékkel [BÖn. 702]. — **b.** könnyű fegyverzetű sereggel. *1618:* Az vezér csak könnyűszerrel vagyon mezei harchoz, és minthogy utána indult az kazul pasának, szörnyítik ezek, hogy iszonyú nagy haddal vagyon most ez az vezér Perzsiára [BTN[2] 126].

5. szolgálati/szolgáltatási/kötelezettségi sorrend; rînd stabilit pentru cineva într-o acţiune; festgelegte Ordnung, Einteilung einer Verpflichtung/Obligation. *1557:* valamy kor walamy gonoz hyr wagyon az zegen Mywes Nep(ne)k Thornokba kel zolgalny ees wygyazny Ees Eyel Nappal kapwn, ees Az Kewfalon ees, Az waros zerybe kel wygyazny [Kv; TanJk V/1. 19]. *1590:* En fel peres ... mondam nekj az al peresnek, hogy en nem mehetek mertt oka az hogy zer zerentt zoktwnk E fele dologba zolgalnj [UszT]. *1596:* Elseó estrasa allas renden Peter Koúachj renden ... en velem allata az tizedes estrasat ... de en ne(m) túdo(m) azert hogy zombaton eó zerj volt vagy ne(m) | A(ctor) comp(ro)bat hogy nem eo zeri volt mikor ízent az I a' tizedes hogy Estrasa allani mennyen [i.h. 10/47]. *1633:* Egy fiam volt az Jart az eo Naga dolgara mikor az szer rank Jött [F.venice F; Szád. Sztan Puttiul (42) vall.]. *1669:* Az Tizedes penigh mikor a' szer reá kerűl Circaloit vigye ellé az Hadnagy hazához [Dés; Jk]. *1670/1740:* Birák, Esküttek, Kert Bírák Választásrol ... Valakit igaz szer szerént valaszt, közönségesen az falu, és fel nem akarna Venni, mingyárást a falu meg Zálogolhassa egy forintra és ugyan ez felöl azert Birosagot vagy Esküttséget viselni kell [Homoródsztpál U; WLt]. *1692:* Anno 1692 Die 2 May az B; Czéh edgyűt lévén végeztetet az vágás felől, hogy az ki nem vágh nagy marhát vagy nem igyekezik az ă mester ember mikor három szerit el mulatná ebben az esztendőben egyéb mészárlástolis el fogodik az keze migh az mostani szűksegh tart [Kv; MészCLev.]. *1774:* itten szerre vetik a' Jobbágyokra az kortsomárlást [Szentdemeter U; LLt Vall.]. *1775:* az Csorda őrzésenek szere vagyis rendi rajtam lévén [Tarcsafva U; Pf]. *1833:* A' Harangazok ki választása s meg tétele leg inkább e' T. Papokat illetvén, ezt a' just kezekbe is adom, oly formán, hogy a Papi Háztol nem meszsze lako, szegényebb sorsu, arra alkalmatos, hivséges személyekre bizzák ezen kötelességet ... A' Harangozásnak szerre botsáttása pedig tellyességgel meg nem engedtetik [Vaja MT; HbEk].

Szk: *~ adatik. 1729:* amellyik kőrűl Valakinek buzája le fogy az Uta(n) az eő kgme gabonájának meg őrlésére in momento szer adassek egy kőre [Dés; Jk 383b] ✳ *~be/~re őriz. 1727:* Ha ... fogadott pásztorunk medio tempore elszökött olyankor azon csordát szerre őriztük, oly formán, hogy akár falu szeribe, akár falu szerin kivűl valo ... az ki azon csordában marháját jártatni és legeltetni akarja az őrzéssel szerin mindenik rendbéli ember tartozik [Szemerja Hsz; HSzjP]. *1769:* az ökör Csordát (: minthogy szerbe öriztük :) en voltam egyik pásztor [Bögöz U; IB. Fekete Márton szabad szem. vall.] ✳ *~be/~re/~rel jár. 1647:* Szerbe jar raitok az korczomallas Eztendeo altal [Vajdakút KK; BK 48. 16]. *1652:* az kortsomarlas penig szerrel jar rajtok[a] [Asszonyfva K; GyU 142. — [a]A jb-okon]. *1727:* Az bika hozás szerre jár minden esztendőben három emberen és virág vasárnapra elő kell állítani sub poena fl. 1 [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 37]. *1781:* Tudgyuk hogy ez előtt 8.9. esztendőkkel a Biroság Szerre járt, és ezen részre 12 esztendőbe Szokott jöni [CU] ✳ *~ében futó/futosó (tehén). 1606:* Istua(n) Georgynek zeribe futo tehenek (!) egy, es haro(m) borjas wnok jútanak [UszT 19/22 Laurentius Georgifi de Palfalúa vall.]. *1750:* Vagyon őreg Tehén Nro 4. Vagyon Szeribe Futoso Tehén 4 [Üvegcsűr körny MT; Ks 91] ✳ *~én/~ére vág. 1699:* Végeztetet hogy valamely mester ember az szerire nem Vágh minden vágás el maradásáért tartozzék le tenni egy egy forintot [Kv; MészCLev.]. *1829:* ő, a maga szerin az előtt nem vágott volt [Kv; i.h.] ✳ *~re megy. 1834:* meg határoztatott hogj a korom seprés menyen szerre a faluban [Étfva Hsz; HSzjP] ✳ *~t ad. 1639:* Az mikor Czikor Giörgjne oda iöt vala az malomba(n) ... monda ... hogi no mindgjart adgjatok szert ennekem [Mv; MvLt 291. 205a]. *1851:* ottan a Molnár szert adván nékem az őrlésre mi előtt szerem el kővetkezett volna tőrtént azon eset, hogy a' malom el romlott [Dés; DLt 87] ✳ *a falu ~ében/*

~én. 1682: mindenkor jol tudom hogy Abrám Georgy minden idokorban egyenlőlegh korcsomarlot akar falu szerin, s akar vrajén mind vranak, s mind magának [Makfva MT; DLev. 5]. *1727:* Ha ... fogadott pásztorunk medio tempore elszökött olyankor azon csordát szerre őriztük, oly formán, hogy akár falu szeribe, akár falu szerin kivűl valo ... az ki azon csordában marháját jártatni és legeltetni akarja az őrzéssel szerin mindenik rendbéli ember tartozik [Szemerja Hsz; HSzjP] ✳ *falu ~ébe való dolog* kb. a falu közmunkájába. *1770:* ujjontába ... minden Falu szeribe valo dologba praestatiokba belé akarnak huznia [Kide K; Bíró János lev.] ✳ *futkosó* ~ a marhák párzási idején tartott őrzési sorrend. *1768:* Mikor a falu csordájának tavasszal ideje leszen kimenni, azaz kihajtani: futkosó szérben minden ember tartozik őriznie [Oroszfalu Hsz; RSzF 187] ✳ *sokadalom ~e. 1656:* Hasonlokeppen mikor Balogh Lászlo Uramn(a)k az Falu szerin Sokadalom szére esik, akkor az faluis ne Korcsomárollyon egy héten, hanem Balogh Lászlo Ur(am) Korcsomároltassan [Makfva MT; DLev. 5] ✳ *vkinek ~én van. 1604:* akor mikor az öker el vezöt az örözese Janos zörin wolt, ö halt oda akor [Kiskede U; UszT 77a] ✳ *vkinek ~ére fordul. 1604:* ha egy eztendeoben az .J. kazalta, masikban my kazaltuk, az mely ... Eoreoksegbe az .J. hatalmasul bele ment, es ... potentia mediante el kazalta mykor en zeremre fordult volt [i.h. 18/3].

6. *~ében* részletre; în rate; in Raten, ratenweise. *1595:* kere teöllem Eötúe(n) penzt az Derchen (?) mellett ualo feóldere, igjrek igy hogj zeriben túdgyunk fel eótúe(n) penzt, mégh egy keöltsegen ualank akkor, d. 20 tudank zeribe [UszT 10/119].

7. *átv* is hatékony anyag, orvosság, gyógyszer; medicament, leac, remediu; Mittel, Heilmittel, Arzneimittel. *1808:* A' Szarvas Rósnak mérgét az édes tej leg-jobban gyengitti, hasznosok mindenféle olajos, nyákorjás szerek, fejér mályva, matska méz, hig tojás 's a't [DLt 868 nyomt. kl]. *1842:* Méltoztatot Nagyságod az én tudva lévő betegségemről kérdést tenni ... valahány orvossal közlöttem és mutattam, mindenik ugy vélekedik, hogy nincs más szer ellene, csak az operatio [Zsibó Sz; WLt Nagy Lázár lev.].

Szk: *vigasztaló ~. 1811:* ezen véletlen kárt vallott emberek, Gondolván, hogy nintsen vigasztaló szerek, Nints apa, nints anya, ki rajtok segéljen ... A' szomszéd Falukba ki-ki elköltözött [ÁrÉ 22–3].

8. hozzávaló, fűszer; condiment; Zusatz, Würzmittel. *1665:* főzettűnk egy tyukot, mely kèszült szerivel edgyüt f — d 16 [Kv; SzCLev.]. *1667:* Tehen husra, Tyukra, kolbászra, kaposztára, saytra, és egyéb etelre valo szerre keolteottűnk ebédre, vaczyorára f — d 87 [Kv; i.h.]. *1691:* szegödtem ... T. Papai Ferencz Ur(am) házáb(an) lako Zöldiné Asz(onyom)at a' Fiam számára coqua(na)k, illyen formáb(an), hogy minden heten keczer a' rend szerint főz ket ket nap, a' huso(n) kivűl, ahoz valo szereket ő kglme adván hozza [PatN 15b].

9. falu/városrész; parte a satului/oraşului; Ortsteil, Weiler. *1591:* ot teneked semmy birodalmod nem uolt sem falu széreben valo Jobbagj haz [UszT]. *1609:* miczioda modgia vagion kegdnek azban, hogy kegd az varos zerin valo hazat maganak akaria foglalni [Dés; DLt 312].

Hn. *1627:* Az falu vegen az felseo szeren vala egj Saffranios kertek [Filetelke KK; BálLt 1]. *1766:* az Felso szerben [Torboszló MT; EHA]. *1772:* a Falunak a Derekaban a Közép szerbe [Tusnád Cs; EHA]. *1775:* a' Falunak Felső végib(en) ... az also szeren (sessio) [Muzsna U; EHA].

10. utcasor/oldal; parte a străzii; Zeile, Seite, Strassenseite | utca; stradă; Strasse. *1574:* Thot Ianos Azt vallia, Lattha hogi Adam ... Ment altal az thwlso zerre [Kv; TJk III/3. 345]. *1597:* Búzay Matyas ... vallia ... vtanna fútek az Eotwes legennek, minthogi penigh az keofal mellet az zorossokat megh allottak wala altal tere az masik zerre [Kv; TJk VI/1. 52]. *1632:* onnet Vst gjarto Istua(n) hazatul altal mene az.tulso szerre egj hazhoz [Mv; MvLt 290. 63a]. *1691:* Szentkirály utczában az patak felöl valo Szeren [Ne; EHA]. *1753:* a' Templom felöl valo szeren (telek) [Nagykend KK; EHA].

Hn. *1607:* Viae publice ad Vincz tendentis ab alia partibus, in Magiar Ucza in Olaz zer vcza [Váradja AF; EHA]. *1616:* Az olahzeren (házhely) [Pókafva AF; EHA]. *1686:* Köböl szer utzában [Ne; EHA]. *1690:* in Platea vulgŏ Csaklya szer utsza vocata [Borosbenedek AF; EHA]. *1723:* a Csaklya szer vagy Templom uczáján (sz) [uo.; EHA]. *1746:* A Kolosvár felé járó uttza szerib(en) (ház) [Borsa K; EHA]. *1755:* az Elvei Szeren a' Lajos uttzában nap nyugoti során (telek) [Somlyó Sz; EHA]. *1810:* Vagyan Almási Istántól elbetsült föld az Nagy ut szerint[a] [Jedd MT; LLt. — [a]Többször így!]. *1850/1860:* olah szer ucza [Hidvég Hsz; EHA].

11. piaci árusító sor; şirul tarabelor în pieţe; Hökerzeile, Zeile der Handwerker/Höker. *1854:* Fazakasok-szere [Sszgy; HSzjP].

12. piacsor; marginea pieţii; Marktseite. *1629:* az piacznak Észak feleől valo szerin [Kv; MúzRadák]. *1673:* az piacz also rend szeriben uczában [Sv; EHA].

13. épületsor (egy telken belül); şir de construcţii; Häuserreihe. *1629:* Az zeller Ferencz Hazat Jgy osztottuk megh. Wicej Mathe, es Wicey Antal kŏzŏt ... Az Wicej Mathe vram haza feleól az vduaron Egy szobat, Az konihat az szegelet feleol ualo rendhez hattuk ... Wicey Antal(n)ak. Az felseo palota Eppen mind vigigh az szer [Kv; RDL I. 132].

14. határrész; partea de hotar; Weiler, Feldmark, Gemarkungteil. *1589:* Aztis tudom hogy az mely feold az darabantok zery volt volna azt most Szaz Benedek vetette be [UszT]. *1712:* Az kiknek két három s több telekjek vagyon, es birnak, maga penig tsak egy Gazda, egy Főrűl is portioz, s egyeb onust is mind szállo tartásban, mind Vecturázásban csak egy Személyről tselekeszik annak kűlőn kűlőn örökségire kellé földet s kaszálot adni vagy tsak az egy Gazda szerire [Torda; JHb XV/6]. *1736:* Melly kiszaggatások s nyilvonások után mindenütt az hol kellett a' Parsok eo Nsgok emberei praesentiajokban az hellyek megborozdoltattanak, és kinek kinek maga Nyilja szerént obvenialt szere per manus assignaltatott kezhez adatott consummative örökös allandokeppen [Záh TA; Mk V. VII/10].

Hn. *1571:* az Thewys mellet egy nagy Reth az falw feloztho Nyla mellet az Borzas zeryben [Marossztgyörgy MT; BálLt 78]. *1577:* Kerek to zeryben (sz) [Méra K]. *1600:* az Veteskert zeribe az melj tanorok vagion azt eotues Janos kertinek hittak [Korond U]. *1622:* Kender szery labiaba(n)(k) [Felőr SzD]. *1639:* Pokol aj vermén Borso Szerb(en)(sz) [M.köblös SzD; DHn 47]. *1641/1687 k.:* Kender szerinn (sz) [Székes MT; MMatr. 287]. *1641/1768:* Tekerés Szeriben (sz) [Szentmárton Cs]. *1648:* a Kŏles szerben (sz) [Albis Hsz]. *1648/1687:* Dio szeriben (sz) [Galambod MT; MMatr. 418]. *1651:* Vères Szylva szeribe (sz) [M.gyerőmonostor K; KHn 76]. *1652:* az veres fű szeriben [Nyárádsztlászló MT]. *1699:* Domb szerib(en) (sz) [Kelementelke

MT]. *1700:* A' Bogánts Szerb(en) (sz) [Girolt SzD]. *1799:* Szegény szerben (sz) [Fiátfva U]. *1801:* Szegény Szerben (sz) [Szárazajta Hsz]. *1803:* Almaszerben (ke) [Csokfva MT]. *1851:* a' Babszer [Pusztasztmárton TA]. *1891:* Prücsökszer [Sztána K; KHn 308].

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

15. vminek a része, vkire eső rész; parte (din ceva) care îi revine cuiva; Anteil, zufallender Teil. **Szk:** *~ét megadhatja. 1574:* Fazakas gal meg eskwen ezt valla hogy mik<oron> eo egy korban az petter benedek hazanal az bo-<ron> volt volna, volt oth Nagy Simonis, es egy korba(n) Mond Simon hogy Jdeye volna az zert fel zednij Mykor fel zettek volna mond Symon hogy hyze(m) vgy mond hogy Jambor az gazda, az eo zerittys meg adya az myenk melle, Ezt meg halwan az gazda petter benek (!) mond bezzeg vagiok oly Jambor hogy meg adhatom, meg az en Zeremett ... zedietek fel az zert Es aggiatok meg Az bor Arat [Kv; TJk III/3. 387] ✳ *~ét megadja. 1573:* Fazakas myhal es chinek Balint Azt valliak hogi ... Mond paxy tamas deak te chigan bestie kwrwaffy éregy ky az hazbol ... eregy ky meg adom zeredetis, Mond tamas deak Ne aggyad mert vagion nekem penzem Myre Igam [Kv; TJk III/3. 143] ✳ *~ét megfizeti. 1573:* Veres Antal Azt vallia hogi Az owarbely Ianos deak hazahoz Ment volt korchomara ... ott addeg Isznak hogi kartia laczasnak elegetek, hogi ely Nerte volt penzet vgi Mint fl 3 ker volt keolcen penzt de senky Nem adot ... Mond Bertalannak ... hoz penzt neke(m) ... Az ... hozot ... Egi flot appro penzt Es io lengel garast, aztis ely Nerte teolle, az után zerit meg fyzette [Kv; TJk III/3. 282] ✳ *felszedi a ~t → ~ét megadhatja.*

16. írott sor; un rînd dintr-un text scris/tipărit; Zeile, Schriftzeile. *1636:* az levél szálaknak számláltatások az Psalmusokon meg szakadt, melly innen lőtt, mert az kota metszőnek késedelme és szaporátlansága miatt az nyomtatás gyakorta meg szünt volna; hogy azért ... a nyomtató ne hivolkodnék, az Psalmusokon munkálkodott, és ez okon az leveleknek számokot nem tudhatta meg irányzani, hanem uj szert kellet kezdeni [ÖGrAj. 1a].

17. *vkinek ~ében (és képében)/~éről* vkinek részéről; din partea cuiva; seitens des ... . *1573:* Merigyoy Tott Janos ... Byzonyos okokbul Ada My eleottewnk, eoreok Jobbagywl Magatt ... vitezleo Hozzwtelki ferencznek, Eztys fel wewe(n) Magara, hogy ha ebben hatra Allana es az ew zerireol el Menne, Tehatt ewtett Az Megh Mondott Hozzwtelki Ferencz Minde(n) teorwennelkwl ... minden helyeke(n) Megh foghassa [M.fráta K; SLt J. 4]. *1672:* Hogyha penig a' Tabla a' Mester Embert házánál nem talallya az Haza nepe kűlgye el a' Táblát más Mester emberhez es mennyenel a' Czeh Mesterhez, Uranak szeriben s kepeben s kővesse meg a' Tábla járast [Dés; Jk].

18. *jobbágyi ~ben* jobbágyi sorban; în rîndul iobagilor; im Lehensmannstand/Frondienst. *1736 u.:* A szegény atyámnak volt Csíkban Rákoson egy ... özvegyűl maradott igen öreg jobbágyasszonya, kinek is az eleje Mikes familiából lévén, jobbágy legénytől megterhesedett volt ... az atyám Mikes Kelemen tekintetiért azt a jobbágy özvegy asszonyt jobbágyi szerben nem szolgáltatta [MetTrCs 481]. *1793:* (Sorbanék) mindörökké Jobbágyi szerben és kötelességből szolgáltak [Kémer Sz; TKhf 13/34 St. Dombi (60) zs vall.].

19. *(levélnek) ~ében* (levélnek) rendjén/tartalmában; în conţinutul scrisorii; im Sinne des Briefes. *1539:* My Syroky Ferench es esthwan deak zwthorryak attwk emlekezethre ez lewelnek zeryben[a] [M.zsombor K; MNy XL, 136. — [a]Köv. a részl.]. *1550:* En Kemenj Ferencz jelentem Az en lewele(m)nek zeryben [Berend K; BfN VI. 28/2]. *1551:* My Gyǫrgfalwy boldissar Es toldalagy andras tomory Gǫerg posa Jstwan bwday marton Agwyk (!) Emlekezetre az my lewelwnk zeryben [Torda; SLt QR. 2]. *1552:* En gerendy pet(er) vallom ez lewele(m)nek zeriben hogy ez lewel mwtatok zaz Istwan az ew tarsaywal egyetembe Iamborwl zolgaltak It Dewan [Déva; BesztLt 16]. *1556:* En Barlabasi Janos Hederffay Adom Emlekezethwl az En lewelemnek zerybe [Mikefva KK; BfR VI. 283/3]. *1560:* En Bethlen Gergely Adom emlekezetre Myndeneknek kyknek yllyk ez lewelnek zeryben [Ketesd K; SLt J. 1]. *1562:* En fogattam fogadokes hitemre es Embersegemre Ez lewelnek zeribe [Zsombor kör. K; MNy XL, 138].

20. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ét teheti* **a.** vmit (meg)szerezhet; a putea face rost de ceva; dazu kommen, erwerben können. *1562:* 1542 esztendőben Joachim a brandenburgumi herczeg a szabad városok erejével Németországból alá jöve hogy ő Budát megvegye, de semmiképpen szerét nem teheté [ETA I, 14–5 BS]. *1600:* Chergeö Matthias itt az zomzed falukba waltigh iart ala s fel hogy penznek tehesse zerit [UszT 15/4 Balas Miklosne Duruttia Betlenfalui vall.]. *1721:* hámos lovak(na)k szerit nem tehetem [Ne; Ks 95]. — **b.** megteheti; a putea face ceva; Gelegenheit finden es zu schaffen. *1823:* Itten Radnotfáján[a] más erkőltstelen ember, ki a mások Feleségeikhez szokott járni rosz végre nintsen, hanem tsak Nms Csernátoni Samuel Uram aki uton ut félen ha tsak szerit teheti, erőszakott tészen [TLt Praes. ir. 65/827. — [a]MT] ✳ *~ét teszi/~t tesz* (meg)szerez; a procura; (sich) verschaffen, erwerben. *1567:* Towaba .k. kerem mynt byzott vraymat hogy .k. Tegye zerett, ott az .k. varasaban 8 syng fel skarlattnak [BesztLt Horwatt Jannos kówary kappitta(n) a beszt-i bíróhoz]. *1621:* mingiarast menteöl teöb berbetsnek meddeö juhoknak vago barmoknak sajtnak minden fele turoknak es akar mi fele elesnek szeret teven ... eőszve gyüicsek es az teöb elesel egyíűt Csaszar hűtire be vigyek [Gyf; Hurm. XV/II. 913 Bethlen István Besztercéhez]. *1636:* A' Pápa részegitő borának arulói-is ezent művelik, mert hogy az ő elegy belegy vélekedésiket, és szerzetiket inkább kedveltethessék, és az igaz vallást a' kűlső pompasságrol és győnyőrűsegről bőtsűlő itéletben embereket reá hitegethessék, sok kőltségben készűlt musikai eszkőzőkre tesznek szert [ÖGrAj]. *1772:* égy Mentét is adot vala Gázmér Kriskának[a] melyet az Alpareti[b] Sokadalomba el loptak volt tőlle, de tsak hamar ... uj Mentére ... tett szert [Dés; DLt 321. 79a St. Sárosi (46) ns vall. — [a]A gazdasszonya. [b]SzD] ✳ *~ét tételi* megszereztet; a pune pe cineva să procure ceva; beschaffen lassen. *1570:* ezenis kerem kmedet ... hogy kmed tettettnie zerett walamy kowy halaknak mertt mi sohwl szerett ne(m) tehettivk [Balázsfva BN; BesztLt 104 Gasparus Chereni comes com. Tordensis Zcheoch (!) gaspar beszt-i bíróhoz]. *1601:* keryeok ... biro vramat tanachyawal egyetemben hogy eo kgmek vagy keolcheoneozessel, awagy penigh mas keppen eot Awagy hat zaz forint(n)ak tetetnek zeret [Kv; TanJk I/1. 376]. *1661:* Valami tyúkoknak, lúdnak kellene szerit tétetnetek; az gyűlésre is kell [TML II, 62 Teleki Mihály Veér Judithoz].

21. szk-ban sokaság kif-re; în construcţii pentru a exprima numărul mare de fiinţe/de lucruri; in Wortkonstruktionen zum Ausdruck großer Menge von Lebewesen/Dinge:

(se) ~e, (se) száma. 1710 k.: Ki értené, én Uram, az én bűneimnek szerét, számát, szélit, hosszát, nem tudom [BIm. 1013]. *1779:* Okát felbomlásának[a] annyiféleképpen beszélték, hogy se szere, se száma nem volt [RettE 395. — [a]A béke felbomlásának]. *1879:* Óhajtom, hogy csókoljon annyiszor képen a múzsa, ahányszor a feleséged, minek azonban — hiszem — nincs is szere — száma [PLev. 68 Petelei István Jakab Ödönhöz].

22. ruhára von.; referitor la haine; Gewand bezüglich. *1576:* Wagion egy wyselt eleo Rwha harom zerel Az alyan fekete <Se>lyemwel zelu (!) Aranyas ... A feye ezeostel Aranyal waroth [Szamosfva K; JHbK XVIII/14].

23. *új ~re kél* '?' *1618:* ezt az széna árát tegnapra tudta az csausz, hogy akkor tölt el ennek az szénának az napja, immár ezután új szerre kél [BTN[2] 86].

szeráj l. száráj

szerb szerbiai; sîrb, sîrbesc; serbisch. *1852:* A birodalom más tartományaihoz tartozo katona kötelezetségüeknek, Magyar, Erdély, Toth, Horvát országokba a' Temesi bánság és Szerb vajdaságbai (!) át botsáttatása tekinteteben, az eddigi szabaj szerű el járás, további rendelésig meg marad [M.bikal K; RAk 47 hiv. rend.].

szerben-szerben felváltva; cu rîndul, alternativ; abwechselnd. *1681:* Ezek négyen[a] csiga tekerők. Fizetés nélkül, szerben-szerben szolgálnak hadimencségért [CsVh 100. — [a]Köv. a nevek].

szerbiai szerb fajta; sîrbesc, din Serbia; aus/in/von Serbien, serbisch. *1860–1861:* Disznó minden faluban sok van, az ugynevezett szerviai fejér, chinai fekete, szalontai veres kajla fülü gyakoribb, ritkábbak a kevés szőrű angol és a moldovai fajok [Benkő, MszIsm. 11].

szerda, szereda I. *fn* **1.** miercuri; Mittwoch. *1570:* kegtek kwlgye el az karos Embérth ... Merth zerdara wagyon az Napya [Medgyes; BesztLt 4 Caspar zeoch Judex Petrus Mezaros Juratus ... Gregorio Daum Suorogato Judici acceteris Juratis Ciuibus kezével]. *1644:* monda Czizmadia Martonnak, hogi rokkon Feield megh az czizmat szeredará [Mv; MvLt 291. 407a]. *1657:* ha Isten szeredát adja érnem, Kamarásra megyek [TML I, 97 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1666:* Urunk eő naga Ur(am) Szeredáigh itt fogh mulatni [Szúv; BLt 9 Nalacy Istvan lev.]. *1669:* az vásárrúl mentest megyek. Az penig szeredához még egy heti [TML IV, 531 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1808:* szeredát és Tsötörtőket méltoztatnak nékem által engedni [Kackó SzD; DLt 622]. *1830:* Édes Anyám szeredától fogva fekvő beteg [Kv; Pk 6]. *1835:* az erdőre menetelnek napjai pedig lészen szereda és szombat a holdnap utolso napjáig [Étfva Hsz; HSzjP].

◇ **Hn.** *1766:* Szereda nevezetü hellyben (sz) [Szentkirály Cs; EHA].

Szk: *~ra virradólag. 1617:* Zeredara vyrradolagh eolthek meg oth Gelenchen egy Zaz Peter neveo legenit[a] fekveo Agyaban [HSzj *ágy* al. — [a]A közlésben sajtóhibával]. *1629:* szeredara virradolag halla(m) az Dizno riuast hogi sikattiak vala [Mv; MvLt 290. 186b]. *1739:* 30 xbr(is) éjszaka szeredára virradolag adott az Ur Isten égy Léányt [AJk 42]. *1788:* Szent Márton napja után esett szeredára viradolag [Dés; DLt] ✳ *elébbeni ~. 1672:* azt írta Kegyelmed, hogy ha az elébbeni szerdárúl elhalad is Kegyelmed indulása, de már el nem halad az másik szerdárúl [TML VI, 262 Keczer Menyhért Teleki Mihályhoz] ✳ *hamvas ~. 1806:* Fébruarius 11a Hamvas Szereda volt ... nem igen jo kedvem volt, a Fársáng után busultam [Dés; KMN 350] ✳ *jövő ~ra. 1677:* Gondolván, azalatt[a] egyáltaljában jün hír az portárúl, az új hadakbeli hadaknak az jövő szerdára terminálta, az kiknek még nem fizettem, hanem csak előpénzt adtam [TML VII, 476 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz. — [a]September 8-ig].

2. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: szerdára eső; de miercuri; auf Mittwoch fallend, mittwöchlich. **Szk:** *~ nap. 1562:* (A székelyek) a Mihályfi Tamás házára menének egy szereda nap estve, és az udvarházat igen megdúlák [ETA I, 18–9 BS]. *1584:* De felette igen kerik varosul Biro vramat ... hogy Minden rendeknek Miweseknek priuilegiumit Zereda Napokon eggienkent eleo keryek [Kv; TanJk V/3. 281a]. *1769:* a Mlgos K Gubernium ... porontsolja, hogy ... Minden héten ... Szereda napot observálják akkorrá vigyenek sot, gabonát [UszLt XIII. 97]. *1845:* (Balog István) mindig részeg fővel járván, még a' napokatis ugy öszve zavarta, hogy egykor Szereda nap ment fel a' Timár szinbe árulni [Dés; DLt 591] ✳ *~ napi. 1577:* Az zeredanapy vasar felel eo kegmek az elobby wegezest hagyak helyen [Kv; TanJk V/3. 153a].

II. *hsz ~n* szerdai napon; (într-o zi de) miercuri; am Mittwoch. *1554:* Ezeket mi az mi Igaz hwtűnk zerint irtwk ez level Iratot Küsmeodeon[a] punkeost eleöt valo zeredan. In anno Domini 1554 [MNy XXVIII, 319–20. — [a]U]. *1555:* ez az fyzetes telljessegel wotth Appanagyffalwan Wirag Wasarnap elwth Walo seredan [Apanagyfalu SzD; BesztLt 4 Appaffy lazlo kezével]. *1570:* Zabo G'ergnek fely peres Byzonsagy Dabo Tamas Alperes ellen zerdan zent Kelemen Napian vichey Janos vra(m) Eleot [Kv; TJk III/2. 2]. *1584:* Az Wasarbirak Tizthi. Szeredan, senky semmith Nieresegre ne vehessen semmy zin alat minden megh weoth marhanak ell vetele alath [Kv; PolgK 5]. *1606:* Fenyedre vagy Mare faluara zalnak az Kiralybirak, Kedden vagy Zerda(n) [UszT 20/87]. *1642:* az eó Nga Vrunk paranczolattiara holnap utan szeredan Desre kell be gyulnűnk Banfi ura(mma)l egyut [Tótőr SzD; Ks 42. C. 30]. *1705:* gyalog kibocsátották a pápistákat a képhez, kivált szerdán és pénteken [WIN I, 388]. *1748:* el mene ő Nga csűtörtőkőn a feredőre bor hegyesibe ugy hallom szeredán jőve haza [Somlyó[a]; ApLt 5 Bőjte Lőrinc Apor Péterhez. — [a]Valószínűleg Csík- és nem Szilágysomlyó]. *1793:* Kedden-é vagy szeredán, jól eszembe nem jút [Perecsen Sz; IB. Mátyás Mihály (54) jb vall.]. *1855:* Szeredán jöttem haza vasárnap ota voltam el menve [Csapó KK; DobLev. V/1397 Dobolyi Bálint lev.].

Szk: *~n estve/naplehaladtakor. 1694:* Jütt meg Bethlen László szeredán estve [IIAMN 334]. *1845:* szerdán nap le haladtakor [Kiskapus K; HG. br. Diószegi lev.] ✳ *jövő ~n. 1662:* én is, ha elébb nem is, de az jövő szeredán megindúlhatok [TML II, 307 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1847:* Földvári a' jövő Szeredán fog visza indulni [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] ✳ *(közelebbik) (el)múlt ~n. 1676:* Ez elmult szeredán izene be egy szolgájától Beléni uram, neki ki kell menni [TML VII, 145 Teleki Mihály Béldi Pálhoz]. *1704:* a múlt szerdán Toroczkai István uram 53 zászlókkal beszállott volt Enyedre, ahun is a kurucok sok prédálást cselekedtenek [WIN I, 65]. *1709:* az közelebbik el mult Szeredán [Uzon Hsz; BLt]. *1749:* most is Gadnai ur(am)

egesz Executoraival az el mult Szeredán, rea is Szallot volt Hazamra [Imecsfva Hsz; ApLt 1 Imecs Antal lev.].

szerdár hadjárat idejére kinevezett vezér (a törököknél); serdar; Serdar (türkischer Feldherr). *1619:* Mikor Szkender pasával az békességnek igazítása volt, így volt, hogy az tatárok leüljenek és rablani ne menjenek Lengyelországba; az szerdár is, cancellarius, azon haddal elmenjen és az kozákokat leültesse, elrontsa pusztítsa | Iterálám mégis az felső szómat, hogy nem várnak azok sem az királtól, sem az szerdártól, csak pénze legyen, talál hadat Lengyelországban [BTN^2 262, 362]. *1662:* Az szerdár az fő-fő urakkal s Bethlen Istvánnal, valami paraszt emberek kalauzságokkal élvén, sok gázlással verekedtek vala Gyulára | Az szerdár, hogy a fejedelmet nem érhetné, látván, a Tisza mellől viszszafordult vala [SKr 178, 659]. *1667:* Az budai vezér penig mit írjon szerdárral együtt, in paribus Kegyelmednek leveleket oda küldtem [TML IV, 127 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1686:* Januarius 19, Jött hozzám Szulimán aga a szerdártól [AMN 277]. *1691:* Harczolt meg Badensis fejedelem az törökkel ... a törökök közül ... veszett el az fő vezér, jancsár aga szerdár es többek [IIAMN 329–30].

Szk: *portai ~. 1619:* Valami azféle portai szerdár felől csak emlékezet sincs, az szokott kapitán kimenetelin kűvül [BTN^2 272].

szerdárság szerdári hatalom; serdărie; Serdarschaft, Amtszeit des Serdars. *1613:* In eodem mense[a] az mely török hadak Szkender kanisai bassának szerdársága alatt ... Báthori Gábor ellen török császár parancsolatjából ... jöttenek vala, de nem kevés rabbal azok kimenvén, megérték Báthori Gábor kapitányi Kákonyi István és Nagy Gergely az fejedelem halálát [ToldE 223. — [a]Szeptemberben]. *1630:* Őfelsége, az mi hadai vadnak, semmiképpen most el ne oszlassa, sőt hatalmas császártól azt kell egyiket megnyerni, hogy Drinápolytól fogva az hatalmas császár hadait írják ide az őnagysága szerdársága alá [BTN^2 434]. *1662:* A tömösvári basa a békesség után mindjárt portára béhívattatván, a Szalontánál szerdársága alatt esett boldogtalan harcáért fejével fizetett [SKr 191].

szerdék szerzemény, gyűjtemény; achiziție; Anschaffung, Acquisition. *1600:* Honesta Barbara consors Mathiae Beke ... fassa est ... Boytos Boldisar zytta Kadar Janosekat es monta hogy egy kys zerdeket attak es egy pínzre tuttak [Kv; TJk VI/1. 461].

Sz. *1737:* Buda István ... Egy kisded ládajat az arnyek szekben tartotta lanczon le bocsátva ... edgyik atyafi a masikot beszedré félre hitta, az alatt az szolgájaval az ladat el lopatta. Igazan itt tellyesedet be hogy ebűl gyűlt szerdek, ebűl veszett ell [Kilyén Hsz; ApLt 4 Székely Elek Apor Péterhez].

szerdéktúró sovány (aludt)tejből készített túró; brînză făcută din lapte slab; Magerkäse. *1638:* Major haz ... Vagion benne szerdek turo no. 300 | Vagion szerdek turo ... no. 300 [A.porumbák F; UF I, 663, 667].

szerdékes '?' **Hn.** *1656:* Szerdekes Ajb(an) (sz) [Borsa K; BHn 109].

szerdít kb. terjeszt; a răspîndi; verbreiten. *1630:* noha őfelsége római császár is és palatinus is s egyéb rendek is onnat feljül ugyanazt látta<t>nak erősíteni, de azmelj tractái és actusi palatinus uramnak és Althannak forgottak, és mely hamis híreket indítottak, szerdítettek, ahhoz képest ilyen könnyen annak nem jó hinni és annak támaszkodni [BTN^2 433–4].

szerecsen I. *fn* arab; arab; Mohr, Maure, Sarazene. *1590:* akkoris teorwenyhez hitt vala engemet az az Sereczie(n) ra(m) panazlott akkoris Capitany vramnak [UszT]. *1594:* 22. 9bris. Georgi deakoth vrunk zolgaiath az zerechenel Eggeoth, vitte Brassay Georgi. 4. louan zekere(n) Huniadra attam f 2 [Kv; Szám. 6/IV. 83]. *1661:* Szent Páliné asszonyomnak is mondd tökélletes szolgálatomat ... Ne haragudjék az urára, ő kegyelmének bizony nincsen vétke. Ki látta, szerecsenek[a] között emberséget tanulnának? [TML II, 152 Teleki Mihály Veér Judithoz. — [a]Célzás Szentpáli János barna arcszínére]. *1671:* Az szerecsenekkel bizonyosan megbékéllettek[a] [TML V, 636 Székely László ua-hoz. — [a]A törökök].

Szk: *fekete ~. 1620 k.:* azokból az országokból oztán jő alá[a] az Abissinusok országára — ezek az tiszta fekete szerecsenek [BTN^2 412. — [a]A Nílus].

Sz. *1710 k.:* Kiknek gondolatjok kicsinységektől fogva rossz, forranak, buzganak a bűnben. Nem tudnak jól cselekedni, mint a párduc és a szerecsen [BÖn. 472].

II. *mn* arab származású; de origine arabă; Araber-, maurisch. **Szk:** *~ inas. 1597:* Rab Gergeli vitte 3 Loan postan Tordara Sebestient es egy zerechien Jnast f — d 75 [Kv; Szám. 7/XII. 87 Filstich Lőrinc sp kezével] ✻ *~ ló. 1634:* Mindszenti Gabor Ur(am)nak ... kedves kerezt fiamnal hagiom az fekete szereczen gyengen Ezwsteozeott Lora valo szerszamomat [WassLt Cegei Vass János végr.].

Szn. *1512:* Michaelis zerechen de Zallaspathaka [Déva; JF 2]. *1591:* Zerechien Balintne Anna [Kv; TJk V/1. 119]. *1592:* Serechien Balintot [Kv; Szám. 5/XIV. 159 Eppel Péter sp kezével].

Án. *1837:* Szeretsen (barna kanca) [Nagysajó BN; HG. Kemény Sámuel hagy.].

szerecsendió 1. kókuszdió; nucă de cocos; Kokosnuß. *1645:* egj eszustbe foglalt szereczen dio [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 120]. *1688:* Szerecsen Diobol csinyalt kupa fedelivél együtt [Beszt.; Ks I. Misc. 27]. *1693:* Egy igen szep szerecsen Dio [Ne; DobLev. I/38. 8b]. *1696:* Edgy szerecsen diobol csinalt ezűst aranjos Pohár [Buza SzD; LLt 193B]. *1737:* Egy szeretsen dioban foglaltatott Aranyas Pohár fedeles [Mv; MvRLt].

2. fűszernövény (Myristica fragrans); nucşoară, nucă tămîioasă; Muskatblüte, Mazis. *1678:* vöttem ... Fel font szerecsen diöt f. 2 [UtI]. *1683:* Egy Saczkob(an) szerecsen dio [UtI].

3. kókuszdió kemény csonthéjából készült ivóedény-féle; vas de/pentru băut făcut din fructul golit de miez al nucii de cocos; Kokosnußbecker, Trinkbecher aus einer Kokosnuß. **Szk:** *ezüstös ~. 1629:* Egj ezüsteos szereczien Dio [Gysz; LLt Fasc. 155].

szerecsendió-pohár kókuszdióból készült pohár; pahar făcut din fructul golit de miez al nucii de cocos; Kokostrinkbecher, Kokosnußbecher. *1595:* Egj zerechjen Dio Aranjos pohar M 3 p 1 [Zsombor K; SL reg.]. *1614:* Egy közep szerü kisded szereczen diú Ezűst Pohar, czer Leúelű az laba [Kv; PLPr 1612–15]. *1645:* egj szelenczje[a] (!) dio

pohar ezustbe foglalva [LLt Fasc. 120. — [a]Nyilván elírás *szereczen* h.].

Szk: *ezüstös ~. 1771:* adott az idvezült G. Teleki Ádám Ur Groff Vass Miklosné Aszszonyom(na)k ... vatsorájához valo aranyos lábos pohárt ugy ezüstös Szeretsen dio pohárt [Kendilóna SzD; TL. Cseh Benjámin de Miske vall.] ✱ *lábas ~. 1739:* Nzts Iffiab Bikfalvi al(ias)s Menyhárt János ... a Karácsonfalvi és Folyfalvi[a] Eccla Számára Conferalt 1. Egy aranyason ezüstben foglalt labos Szeretsen Dio pohárt [MMatr. 80. — [a]Mindkettő MT].

szerecsendiós-pohár szerecsendió-fűszertartó pohár; pahar în care se păstrează nucşoare; Muskatfaß, Schale für Muskat. *1637/1639:* Egj Szerecsen dios pohar, az laba el teortt, tuttuk az Ezűstit ad m. 1. p. — aestimál(tuk) f. 12 [Kv; RDL I. 111]. *1674:* Egy lába nélkűl valo szerecsien dios pohárt ... fellyeb nem adhattunk 14 forintnál [Kv; Szám. 34/L. 1].

szerecsendió-veder szerecsendió-fűszer tartására való edény; vas (mai mare) în care se păstrează nucşoare; Muskatfaß/-behälter. *1686:* Edgy szerecsen dio veder, ezüstbe foglalva aranyos [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina jegyajándéka].

szerecsendió-virág fűszerféle; un fel de condiment; Muskatblüte, Mazis. *1586:* Fw zerzam költ mind ezekre ... 4 Lott beczj safrany f 1 d. — 8 Lott Giomber ... d. 16. 2 Lott Zereczen dio wirag ... d. 16 [Kv; Szám. 3/XXVII. 10a]. *1600:* attam ... Fel lott Szereczien dio uiragot [Kv; i.h. 9/III. 13 Szabó András sp kezével]. *1621:* Veottem ... Mas fel lot zereczen djo viragat f —/25 [Kv; i.h. 15b/X. 32]. *1650:* Főzettem Haro(m) Galamb Fiakatt Tej fellel ... Attam Győmbert, Szerecsendjo Virágott tt d 16 [Kv; i.h. 26/VI. 430]. *1674:* adtam egy holnapra ualó fű szerszamot ez szerint az borsolonak ... Szerecsen dio uiragot libr. 1[a] [Utl. — [a]Fels-ból kiemelve]. *1711:* 10 Lott Szerecsendiovirág ... 6//— [ApLt 5 Apor Péter inv.]. *1785:* Szeretsen dio virag — 34 [WLt Cserei Heléna jk 9a]. *1808:* 2 Loth Szeretsen dio virág [Mv; Told. 22].

szerecsendióvirág-szín színféle; un fel de culoare; muskatfarbig, Muskatfarbe. *1759:* Egy szerecsen dio virág szin arany kèszűlettel valo mente Prém nélkűl [Alvinc AF; Berz. 20].

szerecsenfejű arab fejét ábrázoló/utánzó; care reprezintă un cap de arab; mit Mohrenkopf, mohrenköpfig. *1774:* Egy Szeretsen fejű Gyürű [MNy XXXVIII, 306].

szerecsenkéz arab kezet ábrázoló/utánzó ékszer; bijuterie care reprezintă o mînă de arab; Schmuck, der eine Mohrenhand schildert/nachahmt. *1668:* Egy kis fekete szereczen kez, negy Rubint, harom Szem gyöngy, s egy smarad (!) benne [Mk Kapi György inv. 11].

szerecsen óra ? arab óra; ceas arab; Uhr aus dem Mohrenland. *1767:* Groff Kornis Ferentz Vr és Groff Petki Susánna Aszszony ő Nagyságoknak ... a' magok Hàzokban szokott volt állani égj Szeretsen óra [Désfva KK; Ks 21. XVIII. 78].

szerecsenország arab ország; ţară arabă; Mohrenland. *1619:* mit keres, Kegyelmes uram, az hispanus Szerecsenországban? [BTN[2] 247]. *1620 k.:* India felé határos Egiptussal két igen nagy szerecsen ország, azkiket hinak az egyiket Arabia Deserta, az másik Arabia Petrea [i.h. 415].

szerecsenszín barna; brunet; mohrenschwarz, braun. *1814:* Varga Jósi ... Tzigány Reformáta vallásu ... szeretsen szìn ábrázatu, ritka fejér fogu [DLt 696 nyomt. kl].

szeredahelyi a Szeredahely (Szb) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szeredahely/Mercurea; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete form des ON Szeredahely: Szerdahelyen átmenő/vezető; care trece prin Szeredahely; (der Weg) über Szeredahely. **Hn.** *1694:* a' Szeredahelyi útt mellett (sz) [Kisenyed AF; BfR].

szeredai 1. szerdán tartott; de miercuri; mittwöchlich. *XVI. sz. v.:* zeredaj vasar [Dés; DLt 8].

2. a (Nyárád)szereda (MT) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Nyárádszereda/Mercurea Nirajului; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON (Nyárád)szereda: Szeredán lakó; din/care locuieşte în Nyárádszereda; aus/in/von (Nyárád)szereda. *1627:* Tudo(m) azt hogi Balas Deak az Zeredaj, az elseo felesegetól el valek [Nyárádszereda MT; DLt 358 Catharina Sofalvj Consors Emericj szocz (50) vall.].

3. Szeredáról származó; originar din Szereda; am/von Szereda. **Szn.** *1607:* Zereday Janos [Berz. 8. 72/17]. *1669:* Szeredai Mihalj [Szentháromság MT; i.h. 8. 72/26]. *1776:* Szeredai Domokos [Nsz; GyL hiv.]. *1795:* Szeredai Gábor [MvLev. Szeredai lev. 9].

szeredás[1] szerdai böjtöt tartó; persoană care ţine post miercurea; am Mittwoch fastend. *1586:* Miert hogi zeredasok es pentekesek voltak Beoti eleseg is kellet nekiek, veottek harom veka Borsot —/80 [Kv; Szám. 3/XXIV. 29].

szeredás[2] csíkos szövésű, fedeles szőrtarisznya; traistă; Art Quersack/Tornister. *1697:* Mikor kotormanyban[a] laktunk ... Peter Deakne Aszonyom egy Sajtotis uett vala azon Paternek, s engemet meg fogada hogj uigjem el szeredásban [CsJk 11 Száraz Ajtai Dauid Martonne, Miklósvár széki, mostan All Csik szekben Szent Simonon lakó, Anna (28) pp vall. — [a]Cs].

szerekszói l. szarakszói

szerekuszta halottért/betegért való negyven napi könyörgés; sărăcustă; 40tägiges Gebet für einen Toten/Kranken. **Szk:** *~t csinál. 1765:* Tudom nyilván hogy elég Istentelen Emberek[a] ... egy alkalmatossággal, egy kancza Lovamott el vette az Mezöröl, azért hogy azt fogta volt réám, hogy Nyágujnak Szerekusztát tsinyáltam [Marosbogát TA; Mk V/V. 97 Popa Lup (30) pastor eccl. vall. — [a]Grekuék].

szerelem 1. szerelmi érzés/vonzalom; (sentiment de) dragoste, iubire; Liebe, Liebesgefühl. *1681:* Egy alkalmatossaggal ... Borbelly Janosne Aszszonyom ... megyen vala Tecsi mihallyal beszelgetven eszt mongya vala a' karmeny szerelem volna kornyűlőttem, el terne belem (így!) [Dés; DLt 445]. *1697:* hallottam Peter Deakne Aszonjomtol azzal kérkedezett, ugy szerett engemet Pater Janosfi Mihaly, és énis eö Kegyelmét, hogy mikor fel állott az praedjkalo szekben addig néztem hogy el ájúlta(m) szerel-

membe(n), mások hoztak ki az Templomból [Kotormány Cs; CsJk 12 Imreh István (26) pp vall.]. *1710 k.:* A szeretet pedig és szerelem mindenik feleségemhez milyen volt, megmutatj az: soha egyiket is, nem hogy megvertem volna, de meg sem csaptam ... Bizony az üdővel a mü szerelmünknek buzgósága egymáshoz nem hogy meghült volna, de nem is változott, nem apadott semmit is [BÖn. 494]. *1823–1830:* Éltünk is Isten kegyelmességéből mind eddigelé meglehetős állapotban, míg már a vénség s beteges állapot a szerelem tüzét lassan-lassan kioltotta s csak a baráti szeretetet hagyta [FogE 303].

Szk: *~be esik. 1775:* (Szombatfalvi és Toroczkai Ágnes) összveszűrik a levet, szörnyű nagy szerelemben esnek [RettE 355] ✳ *szerelmében felgerjed. 1710:* A muszka cár ... Riga városát sokáig ostromoltatván ... Ahol is egy igen felette szép ábrázatú svét asszonyt meglátván, annyira felgerjede szerelmiben, hogy mindjárást feleségül magának elvevé [CsH 452–3] ✳ *szerelmében megkábul. 1661:* (Ajtoniné) leányának megmondjad, a mátkája szintén megkábul szerelmiben [TML II, 138 Teleki Mihály Veér Juditthoz].

2. szerelmi kapcsolat/viszony; relaţii de dragoste; Liebe, Liebesverhältnis, Liebesverbindung. *1823–1830:* Csodálatos volt az, hogy eminens diák volt[a], mégis midőn a kancellárián cenzurázott, hogy procurator legyen, rejiciáltatott, mert kétségkívül elkorhelyedett a szerelem ölébe [FogE 79. — [a]Jánó József]. *1842:* ifju legény Vincze Márton, özvegy Török Katát tartos szerelmök ideje alatt külömbféle szinek alatt minden pénzibül ki pusztitotta [Nagykapus K; RAk 21].

Szk: *~ben él. 1731:* hallották a Falub(an) Kovács Maria Aszszony felől sok elegy belegy zűr zavar beszédekből hogy ő kglme ... mostoha Attyaval szerelemben él volna [Sövényfva KK; Born. XXXIX. 16] ✳ *tiltott ~. 1842:* Vincze Márton ifju legény ... özvegy Török Katát tiltott szerelemre édesgetvén és Csábitgatván, s hosszas szerelmök ideje alatt szünetlen azzal biztatván, mi szerint nőül veéndi ... az el ámitott könnyelmű asszony hitt a legény biztató szavainak | Hogy ha pedig az irt két parázna fél, ezután is égymással öszve jövén, égymással tiltott Szerelembe élnének, mihelyst fel jelentetnek, rögtön a Tekintetes Nemes Tisztség kezei közzé, meg büntetés véget által adatni rendeltettek [Nagykapus K; RAk 21–2] ✳ *tiszta ~. 1811:* Szerentsés választás! bé-tőlt kivánása, Gróf Bethlen Jánossal lett párosodása, Kiben gyönyörködik, mint kedves Férjibe, 'S Édesdeden nyugszik tiszta szerelmibe [ÁrÉ 177] ✳ *titkos ~. 1766:* Irhatnék erről többet is, hogy tudniillik micsoda titkos szerelme volt Bethlen Farkas úrral[a], s miként nem tudta Teleki Ádám míg az asszony élt [RettE 200. — [a]Wesselényi Zsuzsannának].

3. szeretkezés; dragoste, legătură sexuală; Liebe, Beischlaf, Liebesakt, Liebelei. *1819:* Rákosi Boldisárné férjét puntsozással és más kemény italakkal éltette és tüzelte volna a' Szerelemre [Kv; Pk 2].

4. a szerelem lénye/ideálja; persoană iubită, dragoste, iubire; Liebe, Allerliebste(r), Liebste(r), Liebesideal. *1614:* Hallottam Imrephyne Azzoniom Zayabol hogy monta az feyedelemnek edes zerelmem [Nsz; VLt 53/5267 J. Harfas (28) fej-i muzsikus vall.]. *1632:* azt mondotta hogi őtett az korsag verj, vittek Buzaba az Jeremias vram hazahoz orvossagnak okaert, ottis azt mondotta, oh edes szerelmem bizoni megh kel halno(m) ha nem lathatlak eretted [SzJk 36–7]. *1854:* Ne gondold édes Fiam hogy én valaha meg házasodjam, minden Szerelmemet sirba tettem [Csapó KK; DobLev. V/1372 Réz György vejéhez, Dobolyi Bálinthoz].

5. (isteni) szeretet; dragoste; Liebe (zu Gott), göttliche Liebe. *1710 k.:* Megtapasztalja az Atya, Fiú, Szentléleknek egymáshoz és ennek az Istennek az angyalokhoz, az üdvezült lelkekhez, és viszont azoknak mind az Istenhez, mind egymáshoz, és azok között őhozzá is kimondhatatlan szerelmeket, és abban lévő gyönyörűséges társalkodásokat [BÖn. 466]. *1711:* az Isten is világos jelekkel megbizonyította hozzája[a] való szerelmit [CsH 459. — [a]V. Károly spanyol királyhoz]. *1811:* Szent Istvánunk kegyes Sarolta Hugának Unokája adta leg-kissebb fiának E' nevet, Jésushoz buzgó szerelembe Égvén szive [ÁrÉ 190–1].

Szk: *Jézus szerelme. 1710 k.:* az Úr Jézus Krisztus szerelmében reménykedem [BIm. 1008]. *1811:* Tündököljék a' hét csillagok fénnyivel[a], S örökké égjen a' Jésus szerelmivel [ÁrÉ 176. — [a]Utalás Szent János jelenéseinek könyvére] ✳ *üdvözítő ~. 1746:* az én jo Istenem ... idvezitő Szerelmet nagj bőlcsgel (!) forditson minyajokra (így!) s vilag vegeig valo maradvanyokra [Nagyajta Hsz; Told. 18 Cserei Mhály lev.].

6. ragaszkodás vkihez/vmihez; ataşament faţă de cineva/ceva; Liebe von jmdm/etw., Vorliebe für etw., Anhänglichkeit für jn haben. *1582:* Byrot es polgarokat, kedwert Attyafywsagert Baratsagert vagi adomanyert partolasbol sem valaztok, Es Ezeknek meg tartasaban, semmynemw Attiafywsagot Baratsagot kedwes zerelmet adomant, felelmet es gywleoseget (!) Nem Nezek[a] [Kv; TanJk V/3. 257a. — [a]A száz férfiak esküjéből]. *1588:* Biro Vram eo kgme Negiedmagawal tanachbely feleywel ... Az Waroshoz valo zerelmyert vgy Mutogassa megh az eghez orzagh eleót faydalmat, Niomorusagat, az Waros zabadsaganak romlasat az Jesuitak miath, hogy kit eo kgmek Varosul Io Newen vehessenek [Kv; i.h. I/1. 89]. *1598:* Az Jozagrul valo donacyorays valamytt ... Almady Gaspar keőlteött hyz (!)[a] fforintba Engetthe meg: az w Arűa Attyafyayhoz valo zęręlmeből [Légen SzD; JHbK XXXVII/7. — [a]Tollvétség *tyz* v. *huz* h.]. *1710:* De megbátorítá az Istennek szent lelke őket, és csak egy is nem találtaték, aki vagy féltiben, vagy evilági jókhoz való szerelmiben Istenít megtagadná s dicsőséges relígióját elárulná [CsH 96].

7. vminek túlzott szeretete; dragoste exagerată manifestată pentru ceva; Vorliebe, Sucht, Leidenschaft. *1711:* Igy volt ez mindenkor Erdélyben, a kutya privátum szerelme miatt elrontották a publicum bónumot [CsH 464]. *1791/1798:* Meszsze kelletik azokatis mi tőllűnk el-távoztatnunk akiket a' pénznek szerelme, vagy reménysége indithatna a mi gyülekezetűnkbe valo vágyodásra [M.bikal K; RAk 27 püspöki kl.]

8. vágy; dorinţă; Begierde, Wunsch *1710:* A rab urak ... szükségből s szabadulásoknak szerelmitől kénszerítetvén készek lőnek több minden condítiokra rámenni [CsH 131].

◇ **Szn.** *1614:* Szerelem Varga Tamas [Kv; TJk VII/2. 229]. *1650:* Szerelem Mihaly szekeres [Kv; Szám. 26/VI. 393] | Szerele(m) Geòrgy [Kv; TJk X/2. 447].

szerelemének szerelemdal; cîntec de dragoste; Liebeslied. *1638:* latek egi legent hogi ot ben iszik uala az Aszonnial az Aszion az szerelem eneket mondotta, ugian Czenget az haz bele [Mv; MvLt 291. 143a]. *1759:* Ez[a] igen szép kisasszony vala ... sok szerelem-éneket írtam neki s énekeltem is sokat [RettE 87. — [a]Josinczi Józsefné Anna].

szerelemféltés szerelmi féltékenység; gelozie; Eifersucht. *1823–1830:* Öreg legény volt az apám, ifjú leány az anyám, mikor egybekeltek, s ennélfogva az apámban a szerelemféltés fészket vervén, hol több, hol kevesebb mértékben örökké háborgattanak [FogE 81].

szerelemfia szerelemgyerek; copil din flori; Liebeskind. *1857:* halt meg Szénási Juli szerelemfia Mihaly 12 éves korában hagymázban [Dés; RHAk 92].

szerelemfű szerelemgerjesztő fű; iarbă care stimulează impulsurile sexuale; Liebeskraut. *1745:* (Marosán Márk felesége Buxa Antyinienek) Semmi boszorkányságát nem tudom ... hanem hallottam hogy valami szerelem fűvet ásot vólna M.Bogáton (!)[a] [Kálna SzD; Ks 9. XXXIII. — [a]Helyesen: Bogátán].

szerelemgyermek házasságon kívül született gyermek; copil din afara căsătoriei, copil din flori; Liebeskind, lediges Kind. *1846:* Szűletett és ... kereszteltetett Zentelki Daniel Erzsébetnek szerelem gyermeke [M.gyerőmonostor K; RAk 22]. *1854:* Balás Katának Szerelem gyermeket kereszteltem Katának [Vista K; RAk 121]. *1856:* Kereszteltetet Diosi Ilonának Szerelem gyermek Penzsi [uo.; RAk 130]. *1857:* Tyvuj Irma fiacskája Sándor (: szerelem gyermek :) [Dés; RkHAk 159].

szerelemlevél szerelmes levél; scrisoare de dragoste; Liebesbrief. *1657:* fogságából Fogarasból írott néhány szerelemlevele[a] akadott kezemhez [KemÖn. 159. — [a]Zólyomi Miklósnak]. *1710 k.:* Kolozsvári Dávid ... a leveles táskáját az ő[a], akkor polgármester házában felejtvén ... abban talált holmi ... szerelemleveleket [BÖn. 947. — [a]Szász János].

szerelmes I. *mn* **1.** (vki iránt) szerelmet érző; îndrăgostit (de cineva); verliebt, liebend | szerelmes természetű; drăgăstos; auf Liebe eingestellt, liebesfreudig. *1633:* hallotta(m) ... az miolta it lako(m) hogy ighen szerelmes aszony az legeniekett ighen szereti [Mv; MvLt 290. 123b]. *1756:* Hallottam Molduán Vonja felől hogy szerelmes ember, és hogy Aszszony emberek járnak hozzá [Galac BN; WLt Rob Thodor (40) jb vall.]. *1764:* Igen szerelmes leány vala[a], rútul szerettem s ő sem gyűlölt [RettE 173. — [a]Bíró Anis]. *1894:* itt Szovátán egy bokor szép leányka valami színdarabot szeretne játszani, mégpedig ilyent: 1 felvonásos legyen ... lehet női szerep ... lányszerep, szerelmes bakfis akármennyi [PLev. 166 Petelei István Gyalui Farkashoz].

2. szerelemmel/szerelmi érzéssel teli; plin de dragoste; liebevoll, liebestoll, auf Liebe eingestellt. **Szk:** ~ *szív. 1657:* az Isten ostora volt rajta[a], hogy szerelmes szívet adott volt beléje s ahhoz rút termetet [KemÖn. 57. — [a]Mikó Ferencen].

3. szerelmes tartalmú; de dragoste; Liebes-, von Liebe handelnd. *1637:* miczoda leuelet iratot Kerekes Panna Rafael mihaly deaknak ... elegh szerelmes dolgok valanak [Mv; MvLt 291. 80a]. *1675:* Számtalan sok levél, de inkább mind szerelmesek [TML VII, 86 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

Szk: ~ *levél. 1629:* az szerelmes leveletis latta(m) az meliet eötveós Mihaljne küldeőt neki, s oluastamis az mely elegh szerelmes [Mv; MvLt 290. 148a].

4. szeretett, drága; drag(ă), iubit(ă); geliebt, liebe, liebste. *1582:* Hallottam Az Azzontol ezt az zotis, hog zerelmes vram ha Eothwen eztendeót elnek ennek vthanna veledis Meg Nem zolgalhatnam vele(m) valo Daikalkodasodat [Kv; TJk IV/1. 75]. *1587:* tuggia kglmed szerelmes Eochiem hogy en Igen ritkan Jarok tetova [Nagylak AF; KGy]. *1592:* Zolgalatűnkot Aianliuk kegnek Mint tiztelendeő Vrainknak Keúanünk az vristenteól kegnek mjnd lelki es testi Jokatt meg adattnj, mjnd aszoniomval es az kegd szerelmes gyermekeuel Jghenbe (!) [UszT]. *1607:* Keönieöreög ... eö keme ... Az Erdelj Feiedelemnek, hogy eö naga ... legien gond viselöie es p(ro)tectora Az eő keme zerelmes Attiafianak czeffej margit Azzonnak [Ks NN. 30]. *1650:* ezüst arany marhamat, az mi keues vagyon mindennemű Labas marhaimat es minden egyeb Res mobilisimetis hagyom az en szerelmes felesegem(ne)k [Kv; JHb III/7]. *1668:* igertem volt jövendő szent hazasságnak rendire, szerelmes leányomot ... Kun Ilonát ... Kis Buni Bethlen Miklos Uram(na)k [JHb Lakodalmi meghívó Steph. Kún de Osdola kezével]. *1684:* September ... 18 Ifjú Apafi Mihály szerelmes gyermekünk confirmáltatott az erdélyi fejedelemségben [AMN 275–6]. *1705:* Ugyan mára lévén terminálva a szegény kisleánykám koporsóba való tételének napja ... Ki felett énekelték Christushoz készülök, szerelmes szüleim [WIN I, 564]. *1718:* az mostani Köhazakot T.N. Miko Judit Aszszonnyal Szerelmes Hazas tarsaval épitették [Szentmihály Cs; Borb. II]. *1879:* Mit cselekszel szerelmes felebarátom? Minden csekélység, amivel eltöltöd napodat, érdekel rendkívül [PLev. 44 Petelei István Jakab Ödönhöz].

5. tisztelt; stimat(ă), onorat(ă); Liebe(r), Geehrte(r) ... *1568:* Kwzwnethemnek Zolgalathomnak es magam aianlasanak vtanna, Zerelmes Byzoth vraym atthyamfiay, Barathym, es Jo zomzedym az thw ki leueleth megh ertetthem [Magyaró MT; BesztLt 29].

6. tiszteletkifejező szóként levélcímzésben, megszólításban; cuvînt folosit pentru a exprima respectul față de cineva în adresarea scrisorilor şi în formule de adresare; höfliche Anrede (Briefe betr.). **A.** *1559:* Nagysagos Bathori Ersebeth azzonyomnak, Kerecheny Lazlo wram hazas tarsanak, nekem zerelmes hwgomnak adassyk [Gyf; LevT I, 304]. *1659:* Az én szerelmes feleségemnek, édes kedves Pekri Sófiámnak adassék [TML I, 456]. *1661:* Az én szerelmes feleségemnek, édes Vér Judithomnak adassék [TML II, 44]. *1664:* Nemzetes Teleki Mihály uramnak, nékem szerelmes uramnak ő kegyelmének adassék [TML III, 43]. *1669:* Az én szerelmes feleségemnek, édes kedves Vér Juditomnak adassék [TML IV, 493].

B. *1661:* Édes szerelmes lelkem, kedves Feleségem [TML II, 143 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1662:* Édes szerelmes lelkem, kedves elfelejthetetlen szerelmű, gyönyörűséges, édes Feleségem [i.h. 225 ua. ua-hoz]. *1771:* Zerelmes Bizoth wraim es ennekem zomzed Baratim [Magyaró MT; BesztLt 3510 Paulus Banfi de mogyoro a beszt-i főbíróhoz és esküdttársaihoz].

7. hazára von.; referitor la patrie; die Heimat, das Vaterland betr. *1621:* Gellyén Imre uram ... viselte az kolozsvári birőságot 14 esztendeig sok háborúságos időkben, az ki maga jovát is nem szánta az szerelmes hazája mellett [Kv; KvE 151 SB].

8. *vall 1763:* Nyugossa meg az Isten lelkét az örökkévaló mennyei dicsőségben s adjon őfelsége sok ilyen istenfélő, kegyes, jó cselekedetekben s az Isten dicsőségében s anya-

szentegyháza dolgainak előmenetelében gyönyörködő patronusokat, szerelmes fiáért. Amen [RettE 150].

II. *fn* **1.** tbsz-ban; la plural; in Plural: szerettei, hozzátartozói; persoanele care sînt dragi cuiva; meine/seine/usw. Lieben, Geliebte. *XVII. sz. m. f.:* akarék ez írásommal Nagyságodnak udvarolnom; kényszeríttetvén erre az boldog emlékezetű gróf méltóságos Thököly István uramhoz ő nagyságához viselt affectióm is, kinek és hasonlóúl szerelmesinek is adósnak ismerem magamat [TML V, 425 Teleki Mihály Rottal Jánoshoz]. *1660:* áldja meg az Isten Kegyelmedet minden kívánsági szerént való sok jókkal, jó egészséggel ez új esztendőnek minden részeiben szerelmesivel együtt [TML I, 490 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1678:* Örömmel értem szerelmessivel együtt jó egészségben való lételét [TML VIII, 69 Kapi György ua-hoz]. *1680:* Páter János uram ... kegyelmes urunk és asszonyunk s eő nagyságok méltóságos szerelmesi igaz hűségére tökélletes hazafiúságára ... mi előttünk erőss hittel meg esküvék [Gyf; CsVh 69]. *1686:* En Buczi Kozma ... tartozom eő kglmenek ès szerelmesinek, vagy successorinak Legatariusinak ... hasonlo io pénzűl megh adnom[a] [Mv; MbK 60. — [a]A tartozást]. *1710 k.:* Ne engedd, édes Atyánk, hogy gonoszra vessük nyelvünket, elméket, kezünket, ne nehezítsük avval is a te súlyos kezedet magunkon, házunkon vagy szerelmeseinken [BIm. 1014]. *1790:* hogy Ngdot, a kedves drága Gróffné Aszszonyunkat 's jó Gazda-Aszszony(un)k(a)t, ugy a' Ngtok Mlgs Uri Szerelmesseiket ... kivánatos állapotb(an) tisztelhessem, tökéletes szivel kivánom [Nsz; TL. Málnási László ref. főkonz. pap lev.].

2. egymást szeretők; persoanele care se iubesc; Liebende, Verliebte. *1836:* (A raboskodásban) mind ketten Szerelmesek edgy helyt voltak, és reájok való nézt nem volt büntetés [KLev. 7].

szerelmeskedés szerelmi enyelgés; giugiuleală, dezmierdare; Liebelei. *1614:* akkor mikor az feyedele(m) Dengeleghinehez Jart zolgaia voltam lattam elegge zerelmeskedeseket, czyokolgatásokat es eolelgeteseket vigan valo lakasokat [Medgyes; VLt 53/5267 Dem. Tarkany (50) serv. Catharinae Teoreok vall.]. *1625:* Inczie Istuanne ... mondotta hogy oklandy Mihaly ... Ital keozbe az kit ne(m) illet volna megh cziokolta Eőreomeőst okot adott volna az szerelmeskedesre [Bözöd U; UszT 89a]. *1642:* Én soha semmi feslett erkölcsöt nem láttam, sem hallattam Szőcs Miklósnéhoz; sem Kapusi Istvánnal, sem egyebekkel való szerelmeskedését nem láttam [Mv; MvLt 291. 349b–391a átírásban]. *1662:* Az levelek pecsételésében hogy változás esett bizony nem az szerelmeskedés hozta [TML II, 275 Kemény Simon Teleki Mihályhoz].

Szk: *rájut a ~. 1614:* Hegedws Mihalytol penigh azt hallottam hogy egykor rea Jutuan Bathori Gaborra az zerelmeskedes akarya volth az feöldre niomni uetekre Dengeleginet minden emberek lattara [Nsz; VLt 53/5267 G. Virginas de Ratisbona (25) vall.].

szerelmeskedik 1. szerelmesével enyeleg; a se giugiuli, a se dezmierda; flirten. *1633:* Annok oda hiuatta Azzoniomat ott eőttek, jttak, lakoztak s szerelmeskettek [Mv; MvLt 290. 121]. *1689:* Láttam hogy Mihály Deak Ur(am) Felesége, és Radul Zgie egy mást Csokolgatták, szerelmeskedvén [Herszény F; BK. Herszényi Minya Muntyánul (45) zs vall.]. *1737:* Draban Kata ā strása mesterrel egjütt szerelmeskedtenek csókolódtanak [Szásznyíres SzD; Ks 27/ XVI]. *1738:* Galaczon[a] ... kivel latta az tanu szerelmeskedni csokolodni vagy paraznalkodni ...? [Doboka; WLt vk. — [a]BN]. *1749:* majd minden estve eljött a' Leányhoz fazakas Vaszij, szerelmeskedte(ne)k s tsokolodta(na)k egjütt [Szásznyíres SzD; Ks]. *1761:* Ferentz Lőrintzet láttam Molnár Jánosnál[a] de soha sem szerelmeskedtek edgyütt, hanem inkább veszekedtek [Szászsztiván KK; BK. — [a]Tollhiba Jánosnénál h.]. *1796:* láttam már régetskén, hogy Lakadalmi alkalmatossággal egy Kamarában egygyűtt ittak szerelmeskedtek [Kv; AggmLt D. 15]. *1814:* a' mult Téli fársangi alkalmatossággal a' nállam tartatott Kazinokban egybe jöttek[a], edgyütt szerelmeskedtek, de nem illetlenül [Ne; TSb 12. — [a]A gróf és a leány].

2. szeretkezik; a se drăgosti, a întreține/a avea relații de dragoste; buhlen, Liebesbeziehung, liebeln. *1614:* Tudom bizonyoson hogy eleggē zerelmeskedett az feyedelem Bathori Gabor eyel es nappal Jmrephi Janosnewal [Nsz; VLt 53/5267 G. Virginas (25) de Ratisbona vall.]. *1680:* Beres Mihaly diuortialtatni kiva(n) felesegetől, Kis Ersebettòl his de causis ... mert massal hált szerelmeskedett [SzJk 150]. *1759:* Néhai Alb Tyiron életében egy F. Fentősi Menyecskét szeretvén ezen Csegellj főldre jártanak ki szerelmeskedni [F.fentős Szt; TL. Buttyán Petre (66) ns vall.]. *1794:* midőn gyakran az Gróffné Agyban le ereszkedett; Csernátoni Ur réá ereszkedett és ugy kivántak szerelmeskedni [Koronka MT; Told. 42/12].

szerelmetes szeretett, drága; iubit(ă), drag(ă); vielgeliebt(e), liebste. *1710 k.:* Mint szakasztának el engemet ... szerelmes feleségemtől s gyermekimtől, kik a szomszéd utcában keseregnek, de egymás felől meghalhatnánk, amint példa szerelmetes elsőszülöttem halála és annak nem tudása [BIm. 1000].

szerelmeteskedik szerelmeskedik; a se drăgosti; (einander) liebhaben. *1755:* akkor estveis szopták nyalták egymást[a] ... tsokolodtak, szerelmeteskedtek [Udvarfva MT; Berz. 11. 85/5. — [a]Holló Andrásné és Tétsi József].

szerelmi de dragoste; Liebes-, Amorös. **Szk:** *~ viszony. 1854:* A csinos patvarista[a], szorgalmas tanulás helyett, csakhamar szerelmi viszonyt köte ügyvéde szép serdülő leányával [ÚjfE 17. — [a]Az emlékíró édesapja, Újfalvi Samu].

szerelmű vmilyen szerelmet adó/nyújtó; care oferă o anumită dragoste; von ...-er Liebe. *1662:* Édes szerelmes lelkem, kedves elfelejthetetlen szerelmű, gyönyörűséges, édes Feleségem [TML II, 225 Teleki Mihály Veér Juditthoz].

szerencse 1. sorsalakító, véletlen(nek látszó) esemény, körülmény(ek sora); noroc; Glück, Geschick, Schicksal, Los. *1619:* Elhittem, hogy azmint egyéb országoknak igazgatására nézendő derék dolgok, úgy az mi mostani szerencsénk és indulatunk ... eltitkolva a Fényes Portán Nagyságodtól nincsen [BTN[2] 338]. *1653:* a nemesség is ide szárnyallik, alá sugorodik és itt él hal velünk, és minden szerencsénket magával közli [ETA I, 77–8 NSz]. *1661:* magamat is Isten után devoveáltam tökéletességgel az ő felsége szolgálatjára ... feleségemet, javaimat, gyermekemet, váraimat, egyszóval fejedelemséget és minden szerencsémet devoveáltam az ő felsége protectiójában [TML II, 153 Ke-

mény János Teleki Mihályhoz]. *1662:* Nem irigylem bokros szerencséjét (: ha azok :) fejedelem uramnak | ahol az országok várat tartani akartak volna, azok ... úgy megerősíttethettek, hogy azok által, akármi szerencsében is bátorságosan állhatnak vala [SKr 472, 622]. *1663:* Mikola uramat valami örmények lopták ki háromezer tallérért, az kik most is itt mellette vagynak; rettenetes szerencsén hozták el [TML II, 417–8 Ébeni Miklós Teleki Mihályhoz] | Én már, édes Apám uram ... magam kicsiny szerencsémet az ő nagyságokéhoz kötöttem [i.h. 475–6 Teleki Mihály Gillány Gergelyhez] | félek az erdélyi had is megindul, ha az szerencse nem változik [i.h. 636 Bánffi Dienes Teleki Mihályhoz].

Szk: ~ *dolga. 1653:* Így veszté a nagy kapitány avagy ugyan a fő generális ember magát ... semminek állítván ellenségét, avagy hogy úgy mondjam, a szerencse dolgát, avagy a „kitudját" [ETA I, 124 NSz] ✳ ~ *forgása. 1662:* fegyvernek és belső köztünk való hadakozásnak zörgési és csattogási közt a szerencsének elegyes forgásával, megbúsulván és ... dühösségre fordulván az idegen nemzet, láthattad volna fenyíték nélkül való kegyetlen ... ellenséget a keresztények közt [SKr 103] ✳ *~ben/~n forog. 1657:* az Úristen jó kimenetelt ada azon utunknak is, noha nagy szerencséken forogva | mely próba hatalmas vakmerő szerencsén forog vala, mert ha az jég leszakad vala, valamennyi népem ... mind odaveszett volna [KemÖn. 65, 196]. *1666:* Ilyen rosszúl lesz vege dolgunknak, mely dologban fáradoztam öt esztendeig s oly szerencsékben forgottam hogy ha az Isten nem lett volna rendkívűl velem, el is vesztem volna [AMN 92] ✳ *~re veti életét/fejét. 1600:* Forrás Janos Dezmery Mikola Vram Jobbagia ... vall ... egy nehany vttal megh kergettek eoket az hajduk mindazatal eok zerenchyere vetven feyeket vgy haytottak Dezmerben azokat az Juhokat [Kv; TJk VI/1. 594]. *1608:* Kauassay Chye Gergely ... sok karuallassj utan, egy nihanszor eletetis szerenczere vetette [Szentbenedek SzD; Ks 26. IX. 4] ✳ *megfordul a ~. 1710:* Hallottam Vajda Lászlótól, beszéllette, mikor megértenék a ministerek a török intentióját Bécs ellen sokan mondották nekie: „Vajda uram, valamikor az őfelsége provinciái megégtenek, mindenkor Erdélyből támadott az a tűz, amint most is látják. De elhitessétek magatokkal, ha megfordul a szerencse, s kézre vehetjük Erdélyt, bizony megtanítunk benneteket"[a] [CsH 169. — [a]1683-ra von felj.].

Sz. *valahol a ~, nem messze a szerencsétlenség is. 1678–1683:* valahol azert a szerencze hidgied bizonnjal nem mesze az szerencsetlensegis [Ks Kornis Gáspár kezével].

2. balszerencse; nenoroc, ghinion; Mißgeschick, Unglück. *1657:* az ellenség ... csak véletlenül bökkenvén az miéinkre ... noha háromszor, négyszer annyi is volt az, török, igen megveretének ... Ez másodszori szerencse az szalontai után felette igen ellankasztá szívét az pogányságnak [KemÖn. 179]. *1664:* Az Zrini uram szerencséit[a], tudom, kegyelmed hallotta [TML III, 52 Kászonyi Márton Teleki Mihályhoz. — [a]Zrínyi Miklós tragikus halálára von.]. *1669:* bízom kegyelmed jó akaratjában, hogyha egészsége szenvedi, ide rugaszkodnék ... De mindazonáltal ha az én szerencsém azt is eltagadná tőlem, kérem ... kegyelmedet, írása által ne nehezteljen instruálni, mi cselekedendő legyek? [TML IV, 513 Mikes Kelemen ua-hoz]. *1773:* Az örmény első szóval ígér tízet, amaz oda is adja, de azt mondja az örmény: „Ládd-é, ha a 12 forintból el nem engedtél volna, azt is megadtam volna" ... Ilyen a szerencse [RettE 296].

Szk: *gonosz ~. 1587:* ezffele Iffiusagnak ideye, Elmeie es Allapattia ighen romlando, itileti gondwisselese eretlen, es sok gonoz zerenchekre lehet Alkolmatossaga [Kv; KvLt Vegyes III. 65]. *1653:* A harczról másfél száz kozák fogott volt a Mezőség felé, hogy azon menjen Lengyelországra. De a gonosz szerencse azt nékik nem engedte, mert a vásárhelyi hadra találtak ... és azok mind levágták őket [ETA I, 57 NSz]. *1704:* a fejedelemasszony Kölesérit az úrhoz felküldé, izenvén, hogy ismeri olyan igaz hívének az urat lenni őfelségének, hogy valamint gonosz szerencséjén az őfelsége fegyverének búsul, úgy boldogulásán örvendez [WIN I, 216–7] ✳ *pokol ~. 1573:* Feyer Ianos Zwky Benedekne Iobagia, Azt vallia hogi mykor Abram ely futot volna az Kalmar Lazlo Iwhay Melle Eo hazahoz Ment volt, Es ott Bezellette hogj mineme pokol zerenche leot Rayta hogi az feold le zaka<tt> egi vagi ket Iwh alat, Es az Teobies Mind vtanna Menten<ek> ... otth holtak meg [Kv; TJk III/3. 217] ✳ *rossz ~. 1773:* Bánffi Györgynek volt ... egy Dénes nevű testvére ... de az is ifjúkorában elholt ... nagyapjának Bánffi Dénesnek fejét vették a bethleni várban ... Mely szerént el lehet mondani, hogy a Bánffi familiában a Déneseknek rossz szerencséjek volt [RettE 295]. *1791:* Az Pujka fiakhoz az idén rosz szerentse volt mert még mikor költöttenek fele is nyomorék volt [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.] ✳ *veszedelmes ~. 1653:* Mennyi fáradsággal jártunk, penig és veszedelmes szerencséken abban az útban, rendel ide nem írom, mert az igen sok lenne [ETA I, 128 NSz].

3. kedvezően ható, jóra fordító körülmény(ek sora); noroc, concurs de împrejurări favorabile; Glücksfall, Glück, glücklicher Umstand. *1574:* Kalara Kwpas Ianosne Azt vallia hogi ... egi lean Ieot oda, es Syrwan panazolkodik volt hogi Im az twdo (!) hires kwrwa Serenchen vezteo chiakne(m) Meg Eonek ez estwe [Kv; TJk III/3. 362a]. *1598:* mind ý felsiginek mind az zeginy hazanak Zolgalhassanak, ha az uristen ý felsigit zerenczejeket ilteti [BálLt 51 Kowachoczy János nyil.]. *1619:* Mehmet pasa ... az Felséged szerencséjének — előmenetelinek örül és azon igyekezik [BTN[2] 383–4]. *1662:* A szerencsének első tekintetében, mosolygásában való nagy magahittség és bizodalom ... illy kárt tett vala | a mieinknek ... szép szerencsék s nagy nyereségek csak igen kevés kárral lött vala [SKr 79–80, 413]. *1664:* megromlott szegény hazánk kivánatosabb szerencséjével alkalmaztatódjék szoros ügyünkbeli nagy reménységünk [TML III, 340 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1678:* nekiek örömest szolgálok s reájok gondot viselek, mint a kikkel annyi esztendőktűl fogva mind szerencsém s mind szerencsétlenségem együvé volt köttetve [TML VIII, 153 Wesselényi Pál ua-hoz]. *1671:* Akarnám ha az szerencse követne [TML V, 648 Bánfi Dienes ua-hoz]. *1678/1683:* mindenkor szokot dologh az hogi ... az szerencse igen belső s kedves embereket emel, s, giakorta alacson nembőlis [Ks Kornis Gáspár kezével]. *1704:* Az urak ma írtanak az generál után, aggratulálván szerencséjének [WIN I, 219]. *1710:* Petneházinak sem esék szerencséjire a vitézség [CsH 195. — 1686-ra von. felj.]. *1796:* a' ki Enyeden tanálja szerencséjét annak hagyom fel Majoromat [Koppánd AF; DobLev. IV/760. 3]. *1846:* Erdőpásztorok eskü formájok ... és ha mindezek ellen cselekedni törekedném; kívánom, hogy a Mindenható világi vagyonomba, gazdaságomba szerencsét, sem ezen, sem a másvilágon boldogságot és lelki nyugodalmat ne engedjen [Zalán Hsz; RSzF 121].

Szk: *~(jé)t kíván(ja). 1664:* Kegyelmed bízvást assecurálja ő nagyságát, hogy bizony oly hű szolgája vagyok ő nagyságának és úgy kévánom szerencséjét, életit, becsületit, mint szintén az magam természet szerént való uramnak [TML III, 39 Kászony Márton Teleki Mihályhoz]. *1891:* sok szeretettel gondolunk magukra és sok szerencsét kívánunk a fiukban [PLev. 157 Petelei István Ferenczi Zoltánhoz] ✳ *~je van. 1740:* az vadászokkal hat het derek hajtásokat tettűnk de megis szerencsenk nem volt [Kercsesora F; TKl Mohai Mózes Teleki Ádámhoz]. *1765:* két vékánnyi köznek valo buzánkat fel öntettem, azt pedig mihellyen az Malomba érkeztem allyon szerentsém volt hogy mingyárást fel öntettem [Záh TA; Mk V. VII/19 Boka Nyisztor (46) jb vall.] ✳ *~je lesz/van vmihez/vmivel. 1667:* Ugyan szerencsém vagyon az tiszt viseléshez, mert udvarnál is mindenkor az sulyán vagyok az dolognak [TML IV, 74–5. Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1741:* a' Porondokhoz ritkán szokott szerencséje lenni a' Nms Városnak, az árvizek(ne)k insolentiájok miatt [Dés; Jk 553b]. *1817 k.:* Getzi Martzi ... a' Levelet, s' egy pár Tipot ... a földhez verte, 's el szaladott, 's tsak azzal volt talám szerentséje, hogy èn a' mezőn voltam [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt lev.] ✳ *~t próbál. 1630:* szerencsét próbálnak, hogy fejedelmet csinálnak Erdélyben [BTN^2 430]. *1653:* A város népében volt ugyan a ki szerencsét próbált, itthon lézengett ... és az hajdukkal együtt is volt némelyik néha [ETA I, 72 NSz] ✳ *adjon Isten ~t vmihez. 1659:* édes Öcsém uram, küldtem Kegyelmednek egy gyürüt csak ajándékon, adjon Isten szerencsét Kegyelmednek hozzá [TML I, 369 Árva Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1764:* kérdé a gróf a kancákat, s azt felelém, hogy én vettem meg ... Arra azt mondá: „Adjon Isten szerencsét kegyelmednek hozzá ..." [RettE 172] ✳ *Isten jó ~ben/~vel tartsa (meg) vkit. 1567:* io zerencheben es egisegben tarchon [Kisszöllős KK; ÁLt 344]. *1571:* Jsten tarchia meg kdet minden Jo szerencsiewel Nagj sok esztendeiglen [Somkerék SzD; BesztLt 9 Vas Georg, es gerendy martha Nehay Erdelj Miklosne szeoch Gaspar beszt-i bíróhoz]. *1577:* Isten tarczia meg nagisagodot ... minden Jo szerenczieuel nagi sok esztendeig boldogul [UszT] ✳ *Isten sok (jó) ~vel látogassa. 1643:* Sok jo szerenczekel latthogassa Isten K(egyelme)d(e)t kedues haza nepeuel es m(in)den io akaroiual etc [Sófva BN; BesztLt Petrus Gauay Andreas Vegh beszt-i bíróhoz]. *1656:* Sok jó szerencsékkel, éles fegyverekkel, lovakkal s jó paripákkal, édesgető eszközökkel látogassa Isten kegyelmed fejét, kívánom [TML I, 38–9 Palásthy György Teleki Mihályhoz]. *1662:* Az én Istenem ez világon is sok szerencsékkel látogasson érette [TML II, 240 Teleki Mihály Veér Judithoz] ✳ *jó és gonosz ~. 1604/1681:* megh tekintvén az mi jambor szolgan(kna)k Szemere Geőrgynek hűseges szolgalattyat, ki minket gyermeksegetűl fogvan, mind ez ideiglen, mind jo es gonosz szerencseinkb(en) jámborul ... szolgált ... az mi falunkat Kalant ... attuk neki [VhU 243]. *1668:* Nádasdi uram Ő nagysága üzente ... hogy oly ligát akar csinálni Magyar és Erdélyország közt, ha úgy fog tetszeni, jó és gonosz szerencsékek együtt legyen [TML IV, 303 Pelci Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1672:* Kovaczioczi Istvan ... conferàlt volt ... Nehaj Vitezleő Gazdagh Ferencznek ... hűséges szolgálattyaért, (: mellyet mind jo és gonosz szerenczéjének idején, békességes és háboru ideokben ... praestalt :) ... ket haz hellyeket [Körtvélyfája MT; BálLt 52] ✳ *(jól/nem) szolgál a ~. 1619:* eddig ennyi vajdák, pasák változásában két pénz ára hasznom nem lehetett, maga bizony én is valóban ott forganék köztük, de nem szolgál a szerencse [BTN^2 253]. *1620:* Az Istennek szent akaratjából eddig minden szerencsénk jól szolgált [i.h. 405]. *1657:* néha az szegény nemes ember gyermekinek is szolgál a szerencse [TML I, 64 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1776:* Kár volt, hogy e világi szerencse neki nem szolgált [RettE 363] ✳ *jó ~je lesz vkinek. 1735:* talán job Szerencséjek lészen ezen az héten ki küldött vadászaimnak [Görgény MT; Ks 99 Bornemisza Ignác lev.]. *1759:* kérdém: „mit csinál kged szomszédasszony", mondá „én azt próbálom, ha az sokadalomban jó szerencsém lészen-e vagy sem, ha jo szerencsét mutat, elmenyek" [Bözöd U; Ethn. XXIV, 87]. *1800:* mikor a' Kődiektől Erdőt bereltűnk elönkbe adták, hogy ha által megyűnk az árkon ..., jo szerentsénk lessz [Benedekfva Sz; BfR 58/21 Koszta Irimi (80) col. vall.] ✳ *jó ~jére kér vkit. 1679:* Én Uram kegyelmedet Istenre, jo szerencséjére kérem ... kiérkezvén a kapucsi, ne késsék az kijövetellel [TML VIII, 382 Thököly Imre Teleki Mihályhoz] ✳ *jó ~t kíván vkinek. 1607:* Keuanunk az Jstentől ke(gyel)meteknek ... sok Jo Szerenchieketh megh adatnj [UszT 20/354]. *1659:* Az mi penig, édes Öcsem uram, az kegyelmed mátkásulását illeti ... kívánunk az Úr istentől jó szerencsét Kegyelmednek hozzá [TML I, 314 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz].

Sz: *a ~ hátat kezd mutatni vkinek* vki dolgai rosszra fordulnak. *1677:* De Kegyelmednek is micsoda securitása vagyon, én nem tudom; de kit Isten távoztasson, ha az szerencse hátat kezd mutatni, tíz annyi ellensége leszen, mint barátja [TML VII, 383 Nemes János Teleki Mihályhoz] ✳ *a ~ maga jár utána vkinek* magától adódnak a kedvező körülmények vkinek. *1669:* Most kellene forgódni, míg kezünkön az alkalmatosság. Úgy látom, az szerencse maga jár utánna ő nagyságának, mely ha megfordul, bizony nem érjük el [TML IV, 509 Rosnyai Dávid Teleki Mihályhoz] ✳ *míg a ~ fénylik, sok barátod van, de ha a ~ elfordul, egyedül maradsz. 1653:* Itt az egy proverbiumként vehetd eszedbe: „hogy mig a szerencse fénylik, sok barátod vagyon, de ha a szerencse elfordul, egyedül maradsz" [ETA I, 115 NSz].

4. hadi siker; izbîndă/succes în luptă; Waffenglück, Kriegsglück. *1657:* Ezen embernek ily dolgát is megtudta az fejedelem: hogy midőn az hadi expeditionak elein valami progressusát az fejedelemnek értette, akkor szomorkodott, midőn declinalt szerencséje az fejedelemnek, akkor nagy öröme volt [KemÖn. 255]. *1678:* Lengyelországból jüttön jő az had az többi után. Az franciának sok szerencséjét írják, fele is sok volna [TML VIII, 67 Teleki Mihály Macskási Boldizsárhoz]. *1704:* végre ugyan ezeké lött a szerencse, és a kurucok megszaladtanak. Az ellenségben mennyi veszett, még nem tudhatja, de felesen vesztenek [WIN I, 193]. *1710:* Hájszler bízván a németnek eddig való szerencséjihez, és más generáloknak példájára vigyázván, kik kevés haddal gyakran nagy török erőt debelláltanak vala [CsH 223. — 1690-re von. felj.]. *1711:* az austriai háznak a francia ellen való nagj szerencséje meg kezde hanyatlani | Noha penig a vajda halálba kívánja vala a muszka cár szerencséjit a török ellen, ... el nem szakada aperte a töröktől [CsH 459–60, 468].

Szk: *a ~ elpróbáltatik. 1662:* a vezérnek is kedve lévén hozzá ... harcot akar adni ... hogy a szerencse derekasan elpróbáltatnék ... elrendelteték | végre arra kényszerittetnék, ha embereket a vezérekhez bocsátani, engedni nem akarná, ottan velek együtt ülne fel, s a szerencse a vezérrel

csak próbáltatnék el [SKr 184, 542–3] ✳ *megpróbálja vki ~jét/vki a ~t elpróbálja/vki ~jére próbál. 1662:* könnyű is lészen vala olly jó válogatott … magyar hadaknak, mint a fejedelemei … a szerencsét elpróbálni [SKr 444]. *1678:* nem késem ismét az hadak közzé menni, kik … az Tiszán által mentenek s hatalmas császárunk szerencséjére próbálni akarnak [TML VII, 266 Teleki Mihály a váradi pasához]. *1710:* Teleki Mihály … Hajszlernek intimálja vala … hivassa maga mellé a Vaskapunál lévő regimenteket … próbálná meg a had szerencséjit [CsH 224. — 1690-re von. felj.] ✳ *Isten szolgáltatja a ~t vkinek/szolgál a ~ vkinek. 1653:* Báthori Sigmond is az erdélyi haddal kimene Maximilianus mellé és … a törökkel szembe szállának. És elsőben ugyan jól szolgált a szerencse a keresztyéneknek vagy három napon [ETA I, 49 NSz]. *1657:* Isten a szerencsét nekünk szolgáltatván, kevés kárunkkal, sok német veszedelmével visszaverők [KemÖn. 235]. *1662:* Kiknek[a] a szerencse szolgálni egyelzőben valamivel jobban láttatott vala [SKr 526. — [a]Mihnea vajda seregének]. *1678:* ha kegyelmednek fog az szerencse szolgálni, jó lesz az dolog, csak … ne praecipitálja … az harczra az hadat [TML VIII, 212 Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz].

5. kedvező véletlen; noroc întîmplător; die Gunst des Schicksals. *1619:* Az szerencse így hozá, hogy az az csausz ment volt legelsőbbe is Mehmet pasa uramhoz [BTN[2] 232]. *1657:* béállván egy erdőbe Galgóchoz közel, és táborára nézvén az ellenségnek, … sokáig várakozánk, ha valami szerencse jűne reánk [KemÖn. 75]. *1710:* gondolkodjék kegyelmed, s a maga előtt álló szerencsét ne vesse ki a keziből [CsH 305]. *1722:* Az igaz, az szerencse eszt az embert eppe(n) az vitorlaira űltette [KJ. Rétyi Péter lev.]. *1754:* Szerentsenkel edgj medve kőjket fogvan [Etéd U; Pf]. *1790:* Tsak az Isten az úti kőltségre és úti alkalmatosságra Segillyen fel; szerentsém mégis, hogy … valami 60 forint nállom vagyon [Szásznyíres SzD; Ks Lengyel János lev.]. *1823–1830:* A volt pedig a szerencse, hogy az harmadik kőmíves … elment volt Medgyesre … mert ha otthon lett volna … a kémény lerogyván, őtet szegényt megölte volna [FogE 296]. *1826:* A vadászok pedig, akik ilyen szerencsére találnának … mindenkor megkaphassák a megírt jutalmat [Árkos Hsz; RSzF 222].

Szk: *~, ha …. 1661:* Apafi Mihály is ott van. Szerencse, ha őtet nem teszik fejedelemnek [TML II, 197 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1704:* szerencse, ha az Fehérvárra vitendő port és golyóbist is kézbe nem kapják a kurucok [WIN I, 78]. *1823–1830:* Osztán a vendég mond valamit, s azzal a Kellner biztatván, hogy mindjárt — mindjárt uram! —, elmegyen, és szerencse, ha egy fertályórára kaphat az ember valamit [FogE 169] ✳ *vak (a) ~. 1663:* ő nagyságok … két-három nagy … (: inkább az vak szerencse réájok fűzte :) állapotjokat … feljebb tartó kereső … embereknek tanácsát inkább követték [TML II, 566–7 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1668:* Pelei Ferenczet bár beküldené Hedri Benedekkel együtt kegyelmed, proponáltatnám, ki tudja, vak a szerencse [TML IV, 396 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

6. (kedvező) házassági alkalom/lehetőség; ocazie favorabilă de a se căsători; gute Partie, glückliche Ehechance. | kedvező házasság; noroc în căsătorie; günstige Ehre. *1634:* ha en szerenczejet nem ernem az edes hugomnok, Egy feletlen viragos fedeles Aranias kupam vagion, aztis az edes hugomnak hagiom [WassLt Czegei Wass János végr.]. *1758:* javallom kegyelmednek, hogy vegye el Aczél Salomét, mert igen jó szerencse lenne kegyelmednek [RettE 67]. *1776:* A Mlgs Groff Kornis Anna Kis Aszszony … 18. esztendős. Fő fő nagy rendű Szerentséi vóltanak ő Nganak [Kóród KK; GyL. Gabr. Martonffi (31) rk káplán vall.]. *1783:* maradtak két fiai: Mihály és Miklós, két leánya: Kata és Hedviga. Ez ugyan gyermek, de Kati mindennap szerencse várandó [RettE 423]. *1840:* már most Susánna Léányom meg van fosztatva mind Szolgálatjától, mind férjhez mehető Szerentséjétől [Dés; DLt 1268] | (Rosi) ha … nem akar … azon nem neki valo Urfirol le mondani — Isten légyen vélle! a' mely jo szerencsét koholt magának azzal boldogullyon! [Veresegyháza AF; DobLev. V/1236 Dobolyi Sigmond Dobolyi Bálinthoz].

Szk: *~ talál vkit/~je találkozik vkinek. 1592/1594:* Mihali kowachi hiti vtan vallia: Andras kowachi akaria vala egikor el adni az hazat … en intem megh hog' el ne adna, ne talam az leaniat … Jnkab zerenchie talalna [Kv; RDL I. 63]. *1641/1642:* az mikor az kaptalanban mentenek eő leany vala az eőcze pedigh Desffalui Anna Berzi (!) Mihalyne menyeczke vala, mert elebb talalta uala szerencze eőteőt az nenyenel [Mihályfva NK; JHb XXII/32]. *1657:* miképpen én Ersókot hagyom, hogy másképpen a ne legyen, hanem úgy, a miképpen én hagyom … ha szerencséje találkoznek … az meg nem leszen öt vagy hat esztendeig [TML I, 43–4 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1659:* gyermekimet … ha pedig … szerencse találna … tizen hat esztendonek előtte atkozot az ki ferhez adgya akar melljketis [Törcsvár F; Ks 90 Bornemisza Pál végr.] ✳ *az (Úr)isten vki ~jét adja/kimutatja. 1569:* mykor az isten szerenczeyekett agya Kata aszzonnak es anna aszzonnak egyenlő keppen tartoznak ky alkottny [Hidvég Hsz; HSzjP]. *1780:* mig az Ur Isten három kedves Leányimnak Szerentsejeket ki mutattya és hajadon állapotban lésznek [Mv; Told. 27] ✳ *(az) (Úr)isten ~t parancsol vkinek. 1549/1752:* mikor az Ur Isten szerencsét porontsol néki[a] házasittsak főképpen ki a Gyergjai lako Házbol … valo Marháiából [LLt. — [a]A leánynak]. *1570:* Vernyka (!) Taligas Ianosne Erzebet Dabo Thamasne … valyak hogy … More Ambrus Jgerte Magat hogy mykor Jsten Zerenchet paranchol az azonnak Minden Zegithsegel akar lenny [Kv; TJk III/2. 69]. *1641/1642:* en haiadon leany ualek, de az eőcze(m) konty alatt uala Berzi Mihaly ur(am)mal … mivel Jsten neki nallammal elebb poronczolt uala szerenczet [Mihályfva NK; JHb XXII/37 Susanna Desffalui ns Michaelis Thar de Mihalyffalua cons. (22) vall.]. *1751:* az én Pártámrol valo orientalis Győngyőmet adtam kedves Atyámfiának Sombori Sofia Aszszonyom(na)k viselni mig I(ste)n szerentsét enged és parantsol eo kgl(ne)k is [Szászvessződ NK; Somb. I].

7. birt. szr-os és hatr-os alakban; cu sufix posesiv şi adverbial; mit pers. u. adv. Possessiv suffix.: vki/vmi boldogulására/javára; spre fericirea cuiva, spre binele cuiva/a ceva; zum Wohl von jmdm/etw. *1602:* Az Ispanok vegienek 16 eokreot az Varas zamara es zerenchyeiere [Kv; TanJk I/1. 417]. *1667:* Kérem is Istenemet, sok ilyen szegény legények szerencséjére nyujtsa kegyelmed életét [TML IV, 166 Rosnyay Dávid Teleki Mihályhoz]. *1670:* Én is éretted örökké az Istennek azon könyörgöttem s könyörgök, hogy nem az boldogok, hanem az szegény árvák … s szükölködők szerencséjére éltessen [TML V, 118 Teleki Jánosné ua-hoz]. *1677:* én reméllem, nem veszedelmére, hanem az magyar nemzet szerencséjére viszi ű felsége kegyelmedet oda [TML VII, 395 Székely László ua-hoz]. *1679:* Isten … öcsém asszonyt is megszabadítván, életét megtartá kegyelmed s az szegény gyermekek szeren-

cséjére [TML VIII, 447 Bornemisza Anna ua-hoz]. *1704:* Jusson eszekbe kegyelmeteknek ... hogy kegyelmetek is, mint szintén én, pennája, nyelve és szerencséjére nézve olyan eleshető ember [WIN I, 176]. *1710 k.:* Az asszony ... szívesen örült szegény árva atyjafiának szerencséjén [BÖn. 752]. *1727:* tsak Isten á Mlgs Groff Urat sok jo igyekezetü Ifjak szerentsejere ... hoszszu élettel meg aldja [Ne; TL. Beregszászi Moyses Teleki Palhoz].

8. udv kif-ben; în formule de politeță; in Höflichkeitsformeln. *1721:* remélvén szerencsémet az Mlgs Groff Urral tanálkozhatom [Gyf; Ks 95]. *1735:* Nem lehetvén Szerencsénk az egyedül valo hushagyáshoz, Szerencsénk lészen húsvételkor Ngdot reverealhatnunk [Görgény MT; Ks 99 Bornemisza Ignác lev.]. *1804:* Addigis pedig mig mentől hamarább lehetne szerentsém Nsgtokot tisztelni ... maradok Mlgs Grof és Camerarius Ur Nagyságodnak tisztelő hiv alázatos Szolgája [Cserefva U; IB. Szilágyi Elek gr. Toldalagi Lászlóhoz]. *1816:* el mentem Kövenden[a] Elsőbennis Tekintetes Gál Sigmond Urhoz és Szemelyesen tisztelnem lévén Szerentsém alázatasan jelentém minemü Processusba küldettettem az Urhoz [Asz; Borb. II. — [a]TA]. *1840:* minden azon tárgyakba — mellyekbe tsak szolgalni szerentsém lehetett ... meg tettem s ezutánis meg tenni ... fő iparomnak esmérendem [Dés; DLt 343].

Szk: *~jének tart vmit. 1729:* bizony szerencsémnek tartom, ha ... valamiben tudnék az Asz(szonyo)m(na)k szolgálni [Somlyó Cs; ApLt gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárához]. *1758:* Gyekebe leg első szerentsémnek fogom tartani Ngod(na)k Udvarlani [Mv; Ks 8. XXII Medve Mihály lev.]. *1820:* Ezen tárgyban pedig ha továbbatis méltoztatik Excellentiád porontsolni, Szolgálatomot leg nagyob szerentsémnek tartom [A.rákos TA; JHb 48 Ferentzi Mihály Jósika Jánoshoz] ✳ *~je van vmihez/vmit tenni. 1740:* az Szabadost uj Levellel be küldőttem ... de nem volt Szerencsem hogj Mlgs G(róf) Ur(am)at az Szabados ben érje [Árpás F; TKl Mohai Mózes Teleki Ádámhoz]. *1755:* vagyon szerencsém gyakorta eo Ngokot pusztás szallasomon látni [Nsz; Ks 96 Baló Antal lev.]. *1768:* reméllem hogy ... Edes Anyai kezeit Csokolni leszen nekemis szerentsém [Záh TA; DobLev. II/387]. *1861:* Giza ... készül egy szép népdalal megtisztelni ... Bátyám mihent szerentsénk lesz [M.köblös SzD; BetLt 4].

9. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *törvény ~je* törvény kockázata; riscul sentinței; das Spiel des Gesetzes, das Wagnis der Rechtsprechung. *1579:* ne(m) laczyk alkonak eo kegmeknek hogy az teorwennek zerenchyeiet es byzontalan ky menetet kellie(n) Reank varny [Kv; TanJk V/3. 201b] ✳ *vkinek ~jében/~jén/~jére (lesz)/(van)* vkinek a kockázatában/kockázatán/kockázatára; a fi spre riscul cuiva; auf jmds Risiko. *1589/XVII. sz. eleje:* Az mi nezi penigh az Faragot kőueket ... az keőmiues mester ugi vonnia fel, ugy tegie es helyhesztesse helliere hogy eő szerenczeiebe leszen ha törikis eő kára, ha bekeuel helihesztethetys, eő io szerenczeie [Kv; KőmCArt. 18–9]. *1602:* Az Birak Wraim mondotta törúennyet ... euel jobbittyák meg: hogy az ket peres el menye(n) az Marhaert és egyenlö költseggel jarjanak : Az marhat el hozzak az Alperes Zerenczeien [Kv; TJk VI/1. 583 Caspar Helthy not. kezével]. *1604:* az eökeör maradoth az föl peörös kezenel, Az alat az koborlok el vittek miert az fölpeores kezenel wolt az kj fel valtotta volt ökröketh eo Zerenczieiere wolt es ha el wittek az hatalmasok el kel Zenuednj senkin nem kereshetj [UszT 18/165].

10. birtokra, jószágra von.; referitor la bunuri, proprietăți; ein Gut, Besitzstück betreffend. *1675:* Vesselényi Pálnak írtam vala. Menti magát ... Kornis uram embereit contentáltatta, kegyelmed jószágában kárt nem tettek, valamint informálták kegyelmedet. Úgy látom, az szerencséhez addig biztatták, hogy ragaszkodjék, majd az földhöz ragad [TML VII, 23 Béldi Pál Teleki Mihályhoz].

Sz. *~jét nem tartja (vmihez). 1573:* Zeki Pal es Bako Andras hitek vtan valliak ... Mikor Illenmodon Nem alkhatnak, Mond gal No Im en Tudománt tezek: kegek Eleot hogi En ez may Naptwl fogwa semmy zerenceyet Nem tartom sem Baromnak se(m) egebnek semmy keozemet hozza nem awatom, Mond vince Nem lehet az hogy te el aly melleole, Mert te az felere velem tars vagi [Kv; TJk III/3. 122]. *1672:* Szintén tegnap küldék pénzt utánnok, mivel töb(bet?) kértek, az kivel fizessenek. Édes Bátyám uram, kérem kegyelmedet siettesse Kegyelmed őket, mivel nem féltem addig, míg ott lesz kegyelmed, de azután nem tartom szerencséjét [TML VI, 329 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz] ✳ *~jét vitatja* birtokáért, jószágáért pereskedik. *1763:* Meg tudja, miképen szomszéd Falujában Bosban a' Bodom János Sessioihoz Désen laknának némelly Praetendens Atyafiak, s nyomban Contractussal gondolkodik s szerentséjét vitatja [Mv; Told. 33/26] ✳ *egy ~n vannak. 1591 k.:* Megh esmerzik a' bizonsagh vallasabol, hogi amikor ver birsagban fizetet az Actor a' Tiztnek akkor egi szerenchie(n) voltanak az Actor es Incta, Az vtan leot oztozas [UszT].

szerencse fia nagyon szerencsés ember; om foarte norocos; Glückskind. *1773:* Az ítélőmester Tűri László is megholt forró nyavalyában. Ez derék ember volt; de szerencse fia ... az enyedi collegiomnak udvarbírája volt. Szerencse fia és annak idejében nagy flegmájú [RettE 295].

szerencséjű szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *nagy ~* szerencsés; (foarte) norocos; glücklich, viel Glück genossen. *1761:* Somai Sándor úr mindeddig igen nagy szerencséjű ember volt [RettE 123].

szerencse kereke a szerencse forgandóságát jelképező kerék-ábra; roata norocului; Glücksrad. *1582:* Ez Kassay Kalmar Thamasne Barbara azzon ... veon egy keonyweth eleo ... Es kepek valanak Irwa benne, hol kiraly kepe, hol eordeog kep, hol zerenchye kereke, es kileomb kwleomb fele kepek [Kv; TJk IV/1. 106].

szerencsekívánás urare de bine; Glückwunsch. *1662:* a főgenerális Kornis Zsigmondot is több utána való urakkal, tisztviselőkkel ... jó szerencsekívánások és minden kegyelmességinek ígéretivel ... elbocsátván ... megtért vala [SKr 186–7].

szerencséltet 1. szerencsét kíván; a dori cuiva mult noroc în ceva; jmdm Glück wünschen. | gratulál; a gratula/felicita; jm zu etw. gratulieren. *1602:* az Templumban ... az valaztot plebanos vramat Pal Vramat ... biro Vram Tanach es varos kepeben keozeonte megh Alda, es zerenchyeltete, publicaluan az valaztastis az papy rend, és az egez varos nepe eleott [Kv; TanJk I/1. 404]. *1677:* Kegyelmed is micsoda haddal megyen? csak a magyarországiakkal? Bizony nem szerencséltetem Kegyelmedet velek [TML VII, 383–4 Nemes János Teleki Mihályhoz]. *1704:* Én magam pedig

ma voltam az innepet szerencséltetni az úrnál, Apor uramnál | Ugyan ma voltam Keresztesi uram látogatására és az új polgármestert is ugyanott szerencséltettem [WIN I, 92, 200]. *1705:* Minthogy a general neve Johannes Ludovicus, azért engem felkülde az úr, hogy szerencséltessem a generálist a maga napján [i.h. 458]. *1857:* A kőzelgő Innepeket minnyájokra nézve szerencséltetjük [Kv; DE 2].

Szk: *vki útját ~i. 1669:* Úgy vagyon, hogy urunk ő nagysága szerencsélteti útamot, de annál egyéb instructiom nekem nem volt [TML IV, 517 Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz]. *1672:* értvén a Kegyelmed leveléből, hogy Isten esmét Kegyelmedet holnapután megindítja, Isten ő felsége Kegyelmed útját szerencséltesse, boldogítsa [TML VI, 338 Bornemisza Anna ua-hoz].

2. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *Isten ~ vkit/vmit* Isten szerencsében részesít vkit/vminek szerencsés kimenetelét adja; Domnul să-i dea toate cele bune; Gott führt etw. zu einem guten/glücklichem Ende. *1642:* Isten kgmedet kedves io egesseggel latogassa szerenczyeltesse [Sófva BN; BesztLt Petrus Gauay a beszt-i főbíróhoz]. *1660:* Isten áldjon meg minden jókkal, Teleki Mihály ... Ím értem, hogy Isten eddigi dolgaitokat szerencséltette [TML I, 583 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1664:* Isten ő felsége hadait szerencséltesse és a kereszténység között lett békességet ... tartsa meg [TML III, 83 Teleki Mihály Kászonyi Mártonhoz]. *1667:* Az kis grófocskát az vármegyének praesentáltam elébbeni kegyelmes collatioja szerint ő nagyságának, ki is Kegyelmedet substituálta locumtenensének, kiben Isten szerencséltesse Kegyelmedet [TML IV, 227 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1730:* Küldöttem az Ifiju Ur Számára ket szép őszi Sajtot, kivánom Istenemtul szerencseltesse az M: Ifiju Urat bekevel valo el költesevel [TKl Mohai Mózes Teleki Ádámhoz]. *1823–1830:* Szünötlen csak imádkoztam magamban, hogy az Isten szerencséltessen házasságomban [FogE 301].

3. szerencsét hoz; a aduce noroc; bringt Glück. *1823–1830:* Az 1795-ik esztendő reám nézve nyomorultul lépék be, de csakhamar jobbra fordult és szerencséltetett [FogE 133].

4. házasságot ajánl, megkér; a noroci/ferici/onora pe cineva prin cerere în căsătorie; die Ehe antragen. *1598:* Balassy Palne orsolia azzony ... vallja ... Balassj Ambrustol hallottam hogy mondotta hogy Zabo Georgyel egyeott kerthek megh az leanth Ersebetet Zabo Georginek ... Amikoron Zerenchyeltettek velle tiztessegesen megh keozeonte semmj tagadast nem teott [Kv; TJk V/1. 238]. *1667:* Én, látja Isten szintén beléfáradok s sokáig nem is szerencséltetem bizantalanul az egy fiamat, hanem ha mégis késik a választétel[a], Isten s az üdő megtanít, mint cselekedjem [TML IV, 171–2 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz. — [a]Tököly Istvántól várt választ, ha hajlandó-e leányát a Lónyai Anna fiának, Wesselényi Pálnak nőül adni].

5. vmit a véletlenre bíz/kockáztat, veszélyeztet; a risca/periclita; aufs Spiel setzen, riskieren. *1662:* De némellyek ... Csak Debrecen városába is sokak, a hadnak bizonytalan kimenetelivel nem szerencséltetvén dolgokat, javokat s marhájokat is elszállították vala[a] [SKr 536. — [a]1660-ban a II. Rákóczi György ellen Szejdi pasa vezérsége alatt felvonuló török seregek elől]. *1663:* Az mi az kegyelmed Bányán levő egyetmásit illeti, nekem tetszenék, ha csak ide hozná is kegyelmed avagy Kővárban; bizony én amott nem szerencséltetném, kitudja, az németek is mit újítnok? [TML II, 413–4 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1672:* Im szegény romlot Erdélt is mibe ejtik vala ő kegyelmek; de magokot is oly vakmerőül, sőt egész magyar hazájokot szerencséltetni [TML VI, 163 ua. ua-hoz]. *1677:* Az mint itt mind két félnek követi beszélének ... készebbek a franczia pénz nélkül ellenni, mint sem a töröknél szerencséltetni dolgokat [TML VII, 423 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1678:* Mit nem csinál Tököly Imre ... kijött érettek, életét szerencséleti, fut, fárad, pénzét ezerekkel költi [TML VIII, 151 ua. Absalon Dánielhez].

Szk: *~i magát. 1657:* az palatinus, Esterházy Miklós, nem is igen barátja az fejedelemnek, azt intimálja vala, cedáljon és ne szerencséltesse magát, maradékit s az országot is [KemÖn. 173]. *1660:* Istenért az erdélyi úttal magadat ne szerencséltessed [TML I, 572 Teleki Mihály Veér Juditthoz]. *1672:* Nem kellene kegyelmednek magát csak így szerencséltetni, jó doctor kezében kellene adni [TML VI, 99 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1705:* Az armada eleibe való küldés szerencse ha el nem múlik, mert Havasalföldе felé kerülni késő, egyenesen menni és arról magát szerencséltetni senki nem akarja magát biztatni [WIN I, 585].

szerencséltetés szerencsekívánás; urare de bine; Glückwunsch, Wünschen von Glück und Erfolg. *1676:* Kigyelmed szerencséltetésit megszolgálom. Isten Kigyelmeteket is örvendeztesse szerelmes gyermekiben [TML VII, 246 Kornis Gáspár Teleki Mihályhoz].

szerencséltethet kockáztathat, veszélyeztethet; a putea risca/periclita; riskieren können. *1705:* a generál securitast nem ígírhet nekik, és kísírőket sem adhat, nem szerencséltethetvén a hadat addig, míg az ellenségnek operatióját észre nem veszi és ki nem tanulja, mit akar és melyre fordítja erejét [WIN I, 424].

szerencséltetik szerencsésen alakul; a evolua în mod fericit; glücklich verlaufen/enden. *1653:* Isten kegyelmessegiből az Moldauai állapotok(na)k le csendesittesiben valo fáradozásunk ekkedigh Szerenczeltetvén es immaron tágulúánis ... ez jövendeő Esztendeőbeli Orszagnak kőzőnséges Gyulesit sokára halasztani nem akarjuk [WassLt fej.].

szerencséltető szerencsét kívánó; de felicitare; (viel) Glück wünschend. *1667:* azért írna ő nagysága egy köszöntő és az új esztendőt szerencséltető levelet neki [TML IV, 40 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

szerencsemag *alk* szerencse; (puţin) noroc; ein Körnchen Glück. *1811:* Végy szerentse magot, mentől többet lehet, E közé Pénz-mag-is égy jó tsomó mehet [ÁrÉ 169].

szerencsemutató szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *jó ~ jel* szerencsés/szerencsét jelentő előjel; prevestire norocoasă, semn bun; gutes Zeichen, Glückszeichen. *1662:* a zászlók és sűrű kopják lobogói a széltül elé-felé nagyon kezdettek vala fúvattatni, mellybül az vitézlő nép közül sokan ... azt mindenkor jó ómennek, jó szerencsemutató jelnek tapasztalták volna, most is belőle jót jövendölnek vala [SKr 206].

szerencsére 1. bizonytalanra; pe nesigur; auf Ungewißheit. *1619:* elég nagy szerencsére kellett levelet vetnem, hogy mégis ezekről Nagyságodot igen titkon certificáljam [BTN[2] 270]. *1659:* Az komlosiak ... hét oroszlános tallért

küldtek s egynehány pénzt s azt izenték, hogy ... ezt az pénzt is csak szerencsére küldték el [TML I, 477 Pekri Sófia Teleki Mihályhoz]. *1661:* Ezt az levelet csak szerencsére írom, ha posta menne, hogy Bethlen Gergely uram elküldje Kegyelmednek [TML II, 82 Veér Judit ua-hoz]. *1677:* Csak szerencsémre írom ez levelemet, nem tudván, ott leszen-e, nem-e [TML VII, 549 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

2. szerencsés véletlenként; mulţumită norocului; zufällig. *1653:* Mikorrá táborra jutottam, csak szerencsére találtam Toldalagi uramra [ETA I, 130 NSz]. *1705:* egy magyarul tudó lajtmán ... Pilik nevű, ott volt ... amikor Montecelli jágerit a kurucok ... elfogták ... kimenvén, a jágerek után, csak szerencsére maradott meg, hogy el nem fogták a kurucok [WIN I, 567].

Szk: *szinte/szintén ~.* *1666:* Szinte szerencsére itt voltak Szuhai Mátyás és Szepesi Pál uramék [TML III, 594 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1671:* Én csak elválám tűle[a], szintén szerencsére Turzai velem levén, őtet adám melléjek [TML V, 522 Bánfi Dienes ua-hoz. — [a]A német követtől]. *1676:* szinte szerencsére fris tokot hoztak, melyet kegyelmednek ... szeretettel küldtem [TML VII, 227 Wesselényi Pál ua-hoz]. *1704:* Szamosfalvától[a] fogva kirendelték volt magokat a kurucok éppen Györgyfalva[b] aljáig ... Pekri uram nem volt ott csak, mert neki szintén szerencséjére ... vissza kellet jőni Fehérvárra [WIN I, 247. — [a] [b]K].

3. szerencséje vkinek; spre norocul cuiva, din fericire pentru cineva; zu jmdm Glück, er hat Glück. *1629/1676:* Attingállja kgld asztis, mennyivel ajánlotta(m) én kgld(ne)k magamat ... kit ha kgld magáb(an) eddig mégh meg ne(m) ismérhetett, Talá(m) adgya I(ste)n az én szerencsémre, is meg ismerheti kgld ... ha ajánlásomba(n) volté hiba [Somkerék SzD/Sv; WassLt St. Erdelly lev.]. *1653:* bémene csak Krájnik a gubernátorhoz, de én künn maradék. De hogy bényiták az ajtót, szerencsére megláta engem a gubernátor [ETA I, 125 NSz]. *1657:* nem lévén több egy paripámnál, az menő utunkban meg is túrosodék ... csaknem meghala, mindazáltal szerencsémre meggyógyula [KemÖn. 53]. *1704:* Ma reggel ismét egy istenadta szerencsére a szolgámat Havasalföldébe elbocsátottam [WIN I, 98]. *1710:* A tolvajok pedig Balika s Fekete Vaszily commendója alatt ... Nagyajtán[a] jó reggel Donáth György és Donáth Pál házaira rámenvén, amit házoknál kaphattak, elvitték, magok szerencséjekre a kastélyban háltanak [CsH 447. — [a]Hsz]. *1714:* Bajori Ferencz Uram ... Nyisztor Matyást Nyisztor Miklos gjanánt meg akarta lőni, ha szerencséjére meg nem fordult volna, hogj meg ismérje mivel hattal volt feléje, meg is lőtte volna [Berekszó H; Szer. Nyág Avram (30) jb vall.]. *1740:* Mlgos Groff Uram Szerencsejere ki küldven vadászni kaptanak egj vad káprát [Kercesora F; TKl Mohai Mózes Teleki Ádámhoz]. *1785:* a Papunkis ide hagyta volt a házat de a Mester emberek s a gazdasszony szerentsénkre helyt állattak [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1820:* Tőtőri Ferentz Urnak ... mondása ... csak azon okbol esett hogy engemet a Bároné ellen téjendő vallamásra inkább felbuzditson én pedig szerencsémre othon nem lévén fel nem buzditodhattam [Aranyosrákos TA; JHb 48 Bardutz Moses (31) ns vall.]. — L. még RSzF 230; VKp 185.

4. szerencsét próbálva; pentru a încerca norocul; auf gutem Glück, sein Glück versuchend. *1705:* Beszélék, hogy Medgyes körül mindenütt strásájak van a kurucoknak, és ők is csak az erdőkön szerencsére jöttenek el a kurucok miá [WIN I, 380]. *1789:* Mihaila Morar[a] ... referálya ... hogy ... felment Gyalakutára a Mlgs Groff Arendátor Urhoz, és jelentvén magát, hogy egy szerentsére hozzá fogna ezen ... malom meg ígazíttásához [Désfva KK; GyL. — [a]45 esztendős]. *1823–1830:* tökéletesen meghatároztam magamat, hogy egy szerencsére Göttingába megyek, ott egynéhány hónapot mulatok, osztán vagy haza, vagy másfelé indulok [FogE 202].

szerencsés 1. kedvező körülményeket, sikereket élvező; norocos, cu noroc, care are noroc; glücklich. **A.** *1619:* meglátja Nagyságod az Mehmet pasa uram állapotját ... meghiggye Nagyságod, hogy nem szólnak ketten Szkender pasa úrral, hanem hogy igen szerencsések s igen kedves emberek | Halill pasa ... igen nagy bőcsületbéli ember s második divánülő vezér, sőt az egész vezérek között vitézb s szerencsésb embert nem tartnak most is [BTN[2] 230, 246]. *1657:* Bőjti Istvánt bocsátá a fejedelem csatára ki is igen szerencsés és vitéz kapitány ember vala [KemÖn. 178]. *1662:* De ó, világi hamar változandó és elmulandó nagy szerencsés boldogságoknak állhatatlan és bizonytalan volta [SKr 288]. *1675:* Én bizony szerencsésebb embert a fejedelemnél nem láttam [TML VII, 21 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1710:* ő nálamnál szerencsésebb lőn, mert az egyetmása mind Brassóban vala, s nem praedálhaták el, mint az enyémet a tolvajok[a] [CsH 437. — [a]1709-re von. felj.]. *1722:* Ha meg emészthetí ðis à menyi jármat meg száraztatt Fogaras főldin és aklot meg űresitett szerencsés ember lesz [KJ. Rétyi Péter lev.]. *1751:* Ez gyermek szerentsés légyen országa nagyra terjedjen [Hétfalu Br; EM LI, 124 bethl. ját.]. *1768:* Itt Károlyi leg szerentsésebb már negyed napja hogj ért dinyén tsemegézik [Ne; Told. 5a]. *1778:* Azon kívül is szerencsés ember volt a világhoz, mert a házának is, amelyben lakik, a vármegye hordotta meg minden fáját [RettE 391–2]. *1823:* Ma szerentsés ember voltam, mert Csernátoni Samueltől egy fertály pálinkát kaptam [Radnótfája MT; TLtT Praes. ir. 65/1827 Csorvási Josef (73) ns idézi Rajkó János ns lovászmester szavait]. *1831:* Abba vagjok ennyi felszegségemben szerentsés, hogy egj fél serdülendö Fiatskám bele kapott mestersegembe [Dés; DLt 828]. — L. még RettE 170.

Szk: *jó ~.* *1564:* mert ő[a] fejérvari monostorból a bálványokat mind kirontotta vala, kiért a hatalmas Isten az ő hadakozását jó szerencséssé tötte vala [ETA I, 22 BS. — [a]János Zsigmond]. *1670:* Bocskay uram szomorúan beszéli re infacta[a] ... lévő jó szerencsés dolgainak folyását [TMl V, 256 Gyulaffy László Teleki Mihályhoz. — [a]Egy szónak üres hely van hagyva].

B. jókívánságban; în urări de bine; in Wohlwunsch. *1668:* Isten sok szerencsés áldásival boldogítsa Kegyelmedet ... kívánom [TML IV, 304 Pelei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1676:* az Ur I(sten) szerencses boldog országlással álgya megh Ngdot szívből kevannyuk [Szu; Borb. I]. *1679:* kívánjuk hogy az Ur Isten kegyelmedet ... minden dolgaiban s utazásiban szerencséssé tegye [TML VIII, 470 a mezei hadak Teleki Mihályhoz]. *1798:* Kedves Jo Uraiméknak, és az egész betsülletes Communitasnak[a] szerentsés és boldog Husvéti Innepléseket kívánnék [Mv; TLev. 5/14. 1b Molnár András lelkész lev. — [a]A torockóiaknak]. *1824:* Sándornak én ís sok és szerentsés Sándor napokat kívánok [Hosszútelke AF; DobLev. V/1084 ifj. Dobolyi Sigmond atyjához, Dobolyi Sigmondhoz].

Szk: *~ állapot.* *1657:* Nem tűrhetem ... hogy Kegyelmedet levelem által állapotom felől ne tudósítanám, kívánván,

hogy ez levelem is jó szerencsés állapotban találja Kegyelmedet [TML I, 100 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1658:* adja Isten, édes Öcsém uram, ez levelem kegyelmedet boldog, szerencsés órában és állapatban találja [TML I, 162 Bornemisza Judit ua-hoz]. *1660:* Adja Isten, kegyelmedet hamar üdőn, szerencsés állapotban, jó egészségben látnom [i.h. 537 Rhédey Ferenc ua-hoz]. *1662:* Ekképpen a nagy irigy gonosz fátum a ... fejedelmi embert életinek illy korában és boldog szerencsés állapotjának majd szintén legfelsőbb spitzében fosztotta vala meg ... életétül [SKr 292] ✳ ~ *egészség. 1624:* Boldogh es Zerenczes egesseget Hozza tartozokkal eggiwtt kiuanok kgdnek Istentől [Mv; Törzs. Tordaj Pal Deák özv. Belleni Sigmondnéhoz]. *1657:* Isten tartsa meg kegyelmedet sok esztendeig szerencsés jo egészségben [TML I, 59 Diószegi Kristóf Teleki Mihályhoz] ✳ ~ *élet. 1610:* Istenteol eö zent Felsegeteől Felsegednek minden iokot es Zerenches hozzu eletet keuanunk megh adatnj bodogul [Gysz; Törzs]. *1657:* Isten szerencsés hosszu élettel látogassa Kegyelmedet, szűből kívánom [TML I, 94 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1661:* Isten Ngodat örvendetes boldog jó szerencsés hoszu élettel ... éltesse és tartsa meg [Bágyon TA; SzO VI, 256 Czegezi Tamás Asz kapitánya a fej-hez]. *1701:* Isten Ngdot szerencsés hoszu élettel álgya kivánom sziből [Mezőbánd TA; ApLt 6 Makaj Mihály Kálnoki Sándornéhoz]. *1811:* Vig 's szerentsés légyen az egész élete [ÁrÉ 202] ✳ ~ *jók. 1662:* Minden szerencsés és örvendetes sok jókkal látogassa Isten, Uram, Kegyelmedet, kevánjuk [TML II, 279 Csehi János ua-hoz]. *1735:* Isten Ngtokot s kglmket Szerencsés idvősséges jókkal jo egésséggel álgya meg Szivunkből kevánnyuk [A.torja Hsz; Borb. I] ✳ ~ *óra. 1653:* Kiuanomis Istenteől eő Felsegeteol hogy kegyelmedet ez leuelem szerencses oraban talalya [Szárhegy Cs; Törzs. Lázár István apósához, Petke Istvánhoz]. *1657:* édes kedves Öcsém uram ... kévánván Istentől hogy ez levelem is szerencsés, boldog, vidám, víg és kedves órában találja Kegyelmedet [TML I, 103 Kapi György Teleki Mihályhoz]. *1745:* ez írásom talalya kigyelmedet Szerencsés orában [Nagyernye MT; LLt Fasc. 128].

2. eredményes, jó kimenetelű; cu un sfîrşit bun/fericit; erfolgreich gelungen. *1660:* Kegyelmed reám bízott dolgában én eljártam. Istennek hála, bizony szerencsés volt minden fáradságom [TML I, 524 Veér Mihály Teleki Mihályhoz]. *1662:* kívánom Istentől, hogy Kegyelmed ott létele legyen szerencsés, elsőben Istenünknek s azután szegény hazánknak [TML II, 253 Ébeni István ua-hoz]. *1667:* ő nagysága ne késedelmezzék s ne csüggedezzen, mert bizony ez nem játék, s ennek kezdeti penig ha rosszul leszen, végét sem szerencsést remélhetjük [TML IV, 53 Bánfi Dienes ua-hoz]. *1689/1695:* Isten ... Ngdat ... sok számu esztendőkig valo szerentsés regnálással áldgya megh [Széplak KK; SLt AM. 10]. *1815:* a' Jo Isten ügyűnknek egy szerentsés véget fog parantsolni [Báld AF; DobLev. V/9791b]. *1823–1830:* De nem is lett volna szerencsés, hogy engem próbálgasson [FogE 155].

3. előnyös, kedvező; norocos, avantajos, favorabil; günstig, vorteilhaft. *1657:* igen kedvesen vettem, hogy ... oda való hírekről, kivált képpen az mi kegyelmes urunk szerencsés elé meneteliről tudósított [TML I, 47 Kövér Gábor Teleki Mihályhoz]. *1662:* Győri Jakab szerencsés csatája Mádon[a] | Szent János napja táját és septembernek is eleit ők igen szerencsésnek tartanák [SKr 222, 426. — [a]Tartalomjelző fejezetcímben]. *1705:* József császárnak maga három dologról írt az úr: ... 2. aggratulatiót szerencsés successiójáról [WIN I, 482]. *1710:* Senki nyilván nem mervén szólani olyan szerencsés hadakozásában a császárnak, hanem alattomban nyegtenek s fohászkodtanak[a] [CsH 206. — [a]1687-re von. felj.]. *1841:* Minden plenipotentiarius ... kőteles mindent elkővetni, ă mi principalissa és ennek maradékaira nézve Szerentsés és boldogito [Asz; Bosla. Fülep András ass. nyil.].

4. szerencsét hozó, jóval biztató; îmbucurător, purtător de noroc; Glück verheißend, vielversprechend. *1661:* Én, Uram, násznagy voltam tegnap ... úgy veszem eszemben, Uram, szerencsés fog lenni az olyanforma tisztem, mert az menyasszony tisztem alatt ma igen víg volt [TML II, 220 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1672:* édes Azonyom Anyam, Az Ur I(ste)n ez jelen ualo Uy eztendónek minden rezeyt tegie szerenczesse [CsÁLt 27. I/38 Georgiffy Mihalj nyitrai kanonok és plébános lev. haza Csíksztgyörgyre]. *1750:* Isten ő Sz: Felsége Kedves Hugom Aszszonjnak ez már bé állot uj Esztendőt tegje áldott Szerentsesse és boldoggá ... Szívemből kivánom [Folt H; BK. Bethlen Gergely lev.]. *1751:* Ez uj Esztendő kezdetit ... Tégye Isten szerentsése Boldoggá s idvességésé [Hétfalu Br; EM LI, 122 bethl. ját.].

5. baj/kellemetlenség nélküli; fără necaz/neplăceri; glücklich verlaufend, ohne Unannehmlichkeit. *1659:* Én, édes Öcsém uram, örömest értem vala, ha az Kegyelmed útja szerencsés lön-é vagy nem [TML I, 367 Veér György Teleki Mihályhoz]. *1667:* Kegyelmednek szerencsés utat kívánok [TML IV, 181 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1678:* Örömel értettem szerencsés haza jövetelét [TML VIII, 46 Teleki Mihály Kapi Györgyhöz]. *1705:* jó kedve volt a generálnak, sokat énekelt és pohárokat köszöntgetett az armada szerencsés jöveteliért [WIN I, 600]. *1735:* értettem Ngd szerencséss fel érkezését örõm(m)el [Lozsád H; Ks 99 Györffi József lev.]. *1801:* szerentsés Uttat kívának édes Atyám Uramnak [Mv; SLt 17 P. Horváth Zsófia atyjához].

◇ **Hn.** *1761:* a' Szerentsés vápa n. Hely uttya mellett (sz) [M.szovát K; EHA]. *1765:* A' Szerentsés Vápa mellett (sz) [uo.; EHA].

szerencsésen 1. kedvező körülmények közt; în împrejurări favorabile; glücklich, günstig. **A.** *1608:* keuan(n)yuk hogy eo kegme sokaig byrhassa io szerenchyessen es io Egissigesen[a] [Kv; JHb XXVI/49. — [a]A jószágot]. *1664:* valami elő kötőt is küldöttem ő nagyságának vásárfiában. Kivánom, engedje Isten szerencsésen viselni ő nagyságának [TML III, 114–5 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1665:* adja Isten, bírják szerencsésen, csak bánnám azt, örökös jószág lévén Gernyeszeghez, idegenre szállana [i.h. 501 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1673:* Az huszti dolgokat ... jól és szerencsésen végben vittük az Nagyságtok parancsolati szerint [TML VI, 527 Teleki Mihály a fejhez]. *1807:* Kis Mamának ma délután egy fia lett szerencsésen [Dés; KMN 374]. *1823–1830:* megházasodott elvévén feleségül gróf Bethlen Sándor kisebb leányát, kivel ma is élnek, éljenek szerencsésen [FogE 115].

B. jókívánságban; în urări de bine; Glück, Wohlsein. *1608/1610:* Isten Felsygedett tarczja megh Jo szerenczjésen sok Esztendejgh [M.gyerőmonostor K; JHbK LVII/49]. *1657:* extál még ... Ferenc, ez mostani sanyarúságban vitéz úr-rabtársom és gyermeki, kiket Isten szerencsésen neveljen [KemÖn. 14]. *1663:* Éljen sokáig szerencsésen [TML

II, 598 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1672:* Adja Isten Kegyelmednek szerelmesivel az szent innepnapokat szerencsésen elérni, el is mulatni, többeket sokakat érni [TML VI, 158 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1675:* Isten Nagyságtokat viraszsza fel szerencsésen sok új esztendőkre az szintén következendőkkel együtt [TML VII, 127 ua. Bornemisza Annához]. *1721:* adgja az Ur I(ste)n hogj ez jelen valo Husveti ünnep napokot szerencsessen érhesse Ntok [Nsz; Ks 96 Bornemisza Imre lev.].

Szk: *Isten ~ éltessen vkit. 1657:* Isten Kegyelmedet éltesse szerencsésen [TML I, 47 Keövér Gábor Teleki Mihályhoz]. *1661:* Isten ngodot ... szerencsésen éltesse szűbeől kíványuk [KJ]. *1750–1756 k.:* Isten Nságtkat Sokáig szerentsésen éltesse a' kõz jora [Torockó; TLev. 8/5 a Torotzkai Lakosok].

2. kedvezően, előnyösen; favorabil, avantajos; günstig, glücklich, vorteilhaftig. *1657:* Hogy az mi kegyelmes urunk dolgai szerencsésen folynak, azon bizony szívem szerint örülök [TML I, 45 Kövér Gábor Teleki Mihályhoz]. *1660:* Értem az Kegyelmetek dolgainak szerencsésen való folyását [TML I, 576 Veér Judit ua-hoz]. *1665:* Szebeni útja Kegyelmednek hogy szerencsésen ment végben, örülöm; adja Isten, más jó akaróinak is hasznoson szolgálhasson [TML III, 535 Bánfi Dienes ua-hoz]. *1751:* Im egy kis kenetet hoztam Kit uj Királynak tsináltam Éllyen vélle szerentséssen Es végye tőllem kedvesen [Hétfalu Br; EM LI, 126 bethl. ját.]. *1772:* Bogáti igen nagy hasznot akarván magának hajtani, nem tudta meggondolni, hogy abban úgy progrediált volna szerencsésen, ha senkit meg nem bosszantott volna [RettE 283]. *1806:* Gyujto Sándor ur ide bé érkezett, és én vélle ...legottan a' Buza mezei dolgot igazításba kivántam venni, és szerencsésen ugy capácitáltamis, a' mint illett [Ks 94 Thuroczy Károly lev.]. *1825:* Ki folyt a Csekelaki per, még pedig szerentsésen, de az Alperes apellálta [Szentbenedek AF; DobLev. V/1097].

3. sikeresen; cu succes; mit Erfolg. *1657:* az svéciai akkori királynak, Gustavus Adolphusnak, ki ... az akkori Zsigmond lengyel király ellen szerencsésen hadakozván, azután római császár ellen indíta hadat igen szerencsésen [KemÖn. 156]. *1662:* a fejedelemnek ez hadakozás jó végbe illyen szerencsésen ment [SKr 330]. *1668:* Hogy elég jól és szerencsésen vitte véghez előtte álló dolgait, akarom részem szerint is [TML IV, 278 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710:* Ebben az esztendőben a keresztény ármádának szerencsésen progressusa lőn, mert a török császár táborát három ízben is megveri[a] | Károlyi Sándor megértvén Bóm intentióját Szatmár vármegyei magyar hadakat felültetvén, rája mene és szerencsésen fel is veré, felesen levágatván s elfogatván közülök [CsH 183, 332. — [a]1684-re von. felj.].

Szk: *~ jár. 1614:* Azért akkor jó szerencsésen járá[a], mert Szinán pasát átalriasztá az Dunán és Havaselföldét tőle megszabadítá [BTN[2] 43. — [a]Báthori Zsigmond]. *1704:* Érsekújvárt, Lőcsét, Eperjest, Kassát, Szatmárt most legközelebb megvették a magyarok, és mindenben szerencsésen jártanak [WIN I, 313]. *1739:* Az Porisani, vagy Lovietai sáncotis, az Törökség az el mult napokban agrèdiáltak, de ottis az mièink szerencsèsen jàrtanak, mert eruptiot csinàlván hat àgyujokot el nyerték [Nalác H; Ks 99 Kornis Antal lev.].

4. baj/bonyodalom nélkül; cu bine, fără necazuri/peripeții; glücklich, durch/mit Glück. *1664:* Isten hozza, hordozza szerencsésen [TML III, 144 Kapi György Teleki Mihályhoz] | Visszatérő útjában értvén Kegyelmedet lenni ... útját szerencsésen continuálhassa Kegyelmed, szívem szerént kívánom [i.h. 47 Székely István ua-hoz]. *1726:* Az Urat pedig Isten szerencsésen fél hozván jo szüvel láttyuk [Szentgyörgy Cs; ApLt gr. Haller Gábor Apor Péterhez]. *1733:* Szintén ma szerencsésen ide Görgényben elérkezvén elsö bé lépésemmel feőbb gondom volt Mgos Groff Uramot ezzel megh udvarolnom [Görgénysztimre MT; Ks 99 Bornemisza Ignác lev.]. *1761:* En Istennek hálá szerentsésen meg érkezvén ... Előruhákat adattam nyamtatni [Nsz; Ks Adamus Szentmiklósi lev.]. *1768:* Sándor Ötsém ma holnap Betsi Ember lészen ... 's edes Anyám Aszony se szomorodjék meg rajta, mert az Isten megint szerentsésen viszszá hozzá [Kv; DobLev. II/387]. *1802:* A' Specificált pórtékákat mind meg hozták Szerentsésen [Kv; IB]. *1817:* Irhatom Nagyságodnak, hogy a' mikor az Isten szerentsésen haza hozza, más uj, és jobb rendbe talál mindeneket [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.]. — L. még FogE 242, 262.

5. szerencsére; spre norocul ...; glücklicherweise. *1807:* Etsedi méreggel megétette magát, és meg holt szerentsésen [Dés; KMN 271]. *1823–1830:* Szerettem volna hamar elfutni a várost, de a doktor csak késedelmezett s mutogatott mindent. Azonban szerencsésen szállásunkra értünk [FogE 178]. *1839:* Anyám ma reggel rosszatskán volt, — gyomra szája fájt, és hányás erőltette, de a' mit a fodorminta thea szerencsésen elszüntetett [Kv; Pk 7].

szerencsétlen I. *mn* **1.** balszerencsés; nenorocos, ghinionist; unglücklich. *1661:* Soha én ... ilyen szerencsétlen lovakhoz nem voltam. Amaz szép kis lovam elmarada, azonkívül két lovam sánta az rest szolgák miatt [TML II, 134 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1665:* Szerencsétlen voltam, Uram, hogy Kegyelmed ott nem talált lenni, mikor szolgáim ott voltak [TML II, 358 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Ökörrel, berbéccsel is néha[a], de ebben néha szerencsétlen voltam [BÖn. 504. — [a]Kereskedtem]. *1747:* Buttyán ... szerencsétlen volt az utb(an), mert Mikolc Gyermánnal találkozék, kiys leg elsőbben egy bottal meg köszönté hátban [Nagysomkút Szt; TKl Talpas István (70) faber zingaricus jb vall.]. *1843:* a Pej Csikot ... ha édes bácsi meg huzza, szerentsétlen lészek abba a részbe, hogy a mig meg nem gyogyul a lovam addig Szekérel egy felé sem tudok menni [Bözödújfalu U; Pf Kovács Sándor lev.].

2. balsorsú, boldogtalan; nefericit; unglückselig. *1668:* régentén ember előmenni dolgában, az virtus volt a legjobb nemesség ... de én ez iránt is igen szerencsétlen voltam, engem az irígység az földhöz vere [TML IV, 381–2 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. *1672:* Gilányiné asszonyom is mely iránt van? Úgy látom, ott is ebül vagyok én, olyan szerencsétlen vagyok én [TML VI, 174 Teleki Mihály Székely Lászlóhoz]. *1760:* kétszer is el akarta hagyni az szegény gr. Petke István urat, de mindenkor szerencsétlen volt s az bátyja, gr. Kálnoki Antal generális sokáig tartotta arestumban [RettE 111]. *1812:* édes Atyai gratziajába ajánlott maradok utolsó pihenésemig ... engedelmes tisztelö szerentsétlen Attyafia Szolgaja [Héderfája KK; IB. gr. Iktári Bethlen Sámuel lev.]. *1816:* tsak a hideg Testet kisérhetém ki a' nyugadalom helyére ... Én szerencsétlen fiu vagyok [uo.; IB. Molnár Sámuel lev.]. *1823–1830:* Ez a szerencsétlen öcsém ... azt mondja, hogy egy Szathmári Gábor nevű szabónak a gégéjét felszakasztotta, talán eddig meg is halt [FogE 278]. *1840:* Csató Gyurka keritette Léányomat — ö volt a' meg rontoja — tette Szerentsétlenné [Dés; DLt 277]. — L. még VKp 159.

3. szegény, nyomorult; sărac, amărît, nenorocit; armselig, arm. *1823–1830:* (A megesett) szerencsétlen szolgálókra nézve az a szerencse, hogy vagyon szülőház … ott fizetés nélkül szülnek [FogE 227]. *1840:* minthogy a dolgot elenyésztetni ígérte, égy kupa bortis vettem, melyből … magamis, Darvas Uris, valamint a Procedens Regius urak is ittunk … s ottan hellyt Contractust expediáltak szerentsétlen bu fejemre [Dés; DLt 166]. *1863:* (Meghalt) Szerentsétlen Nyavaja törős Ujvári Kiso 37. éves korába [Damos K; RAk 194].

4. bajt/kellemetlenséget hozó/okozó; care aduce necaz/neplăceri; unglückselig, unheil bringend, unglücklich. *1661:* nem kevés szomorúságomra esik szegény feleségemnek szerencsétlen és váratlan betegségének híre; mindezeket az én bűneim hozták [TML II, 55 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1763:* Nekem ezen esztendő egészségemre nézve elég szerencsétlen volt [RettE 157]. *1831:* hatarunk nagyobb részét … a földi Borza, Üröm, vad borso, és a mi leg nevezetesebb a' Szerentsétlen kigyo hagyma, ugy anynyira el foglalták, hogy … ezen elő szamlált planták miatt szinte semmi jot sem arathatunk [Dés; DLt 143]. *1850:* nagyon szerencsétlen Orába mentem volt fel, mivel az edgyiket majd tsak halva nem találtam, 's ott kellett mulatnom [Nagylak AF; DobLev. V/1302 Dobolyi Bálint lev.].

5. rosszul/balul sikerült; nereuşit; unheilvoll, unglücklich, mißglückt. *1666:* Szerencsétlen útadon, bizony ki nem írhatom, az mint búsulok [TML III, 551 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1800:* Kŭldŏttŭnk 10. pár patkot … De szerentsétlen volt a' le érkezése, mert nem kapta oda haza, a' N. Ispány urat [Torockó; TLev. 5]. *1815:* Reménységen kívül a' pernek egy nem várt szerentsétlen ki menetele lenne … ugy nem is kivánhatná senki hogy annak terhét én hordozzam [Béld AF; DobLev. V/979. 2a]. *1818:* Iffiabb Aranka György … Szerentsétlen Házasodása … es aztat kővetett el válása [Mv; DLev. XXVIIIA. 3]. *1823–1830:* Fridrich Prágát is körülvévén … de szerencsétlen ütközete lévén, kénteleníttetett Prágát is odahagyni [FogE 175]. *1855:* nagyba vágó szerencsétlen eredményű tervei [HG].

6. tragikus, gyászos; tragic; unglückselig, trauervoll, tragisch. *1690:* azon szerencsétlen harczon[a], az ellenség praevaleált és a szegény úr Teleki uram[b] elesett [IIAMN 326. — [a b]Teleki Mihály, erdélyi kancellár a Thököly Imrével Erdélybe beütő török haddal vívott zernyesti csatában esett el]. *1744:* A szegény anyja aludt, nem tudtam soha, felköltsem-e … tartván attól, hogy ha oly hirtelen tudja meg szerencsétlen esetét[a] magának is nyavalyája következik [RettE 68. — [a]Hogy gyermeke álmában a pólyájában megfulladt]. *1802:* Francia Országnak valoságos szerentsétlen Történeté(ne)k le írása de A(nn)o 1793 Olasz kötetben [Ne; DobLev. IV/858. 5b]. *1807:* a' meg nevezett nyavalyás Colonnusnak szerentsétlen sorsa eztet szükségesképpen meg kivánván [Balázstelke KK; DLev. 4. XXXVIII].

7. szerencsétlenséget/nagy kárt okozó; care aduce o pagubă însemnată; unheilvoll, verhängnisvoll. *1813:* két szerentsétlen Tűz támadás … ezen Nemes Várost a' leg nagyobb rebegésbe hozta [DLev. 210 nyomt. kl]. *1828:* elöre láttyák azt a' szerentsetlen romlást, 's ki lábolhatatlan kárt, mely fog következni egész Falunkra [Kelementelke MT; Told. 31]. *1833:* Ns Felsö Fejér Vármegyében Szász Veszszödön 32. Gazdák szerentsétlen tüz által meg károsodván, számokra Alamisna gyüjtés rendeltetik [Vaja MT; HbEk]. *1837:* azon szerentsétlen tűz veszellyek kárát mellyeket a Zallagot biro vigyázatlansága, vagy tselédei támasztottak, a Zállagba vevö Ur tartozik viselni [Dés; BetLt]. *1840:* azan le rogyott kö fal réám nézve szerencsétlen — mert éjtzaka bé jövén elégetnek, melynek bé rakattatását instálom [Dés; DLt 277].

8. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *eset* baleset; caz nefericit; Unglücksfall. *1811:* Érje tsak tetemes szerentsétlen eset, Mennyen kárba mind az eddig gyült kereset: Mindjárt a' munkáját serényen dolgozza [ArÉ 21]. *1824:* a' Nemes Városi Közönség Mlgs Principális Urunk eo Nsága[a] Jussa meg sértésére fel kelni potentiose ne probállya, hanem ha mi praetensioja van, keresse Törvény útytyain, az ellenkező esetben protestalunk az erőszak által történhető szerentsétlen esetről [Dés; DLt 206. — [a]Gr. Haller János] ✳ ~ *kázus* 'ua.; idem' *1730:* Szent Kereszti András Uram izent a' Consistoriumra, hogy az Ekklesia épittesse meg a' labas Házat, kűlömben ha valami szerencsétlen casus történik, az Ekklesia fog kárt vallani [Kv; SRE 150] ✳ ~ *történet* 'ua.; idem' *1802:* Hogy tavaszi és őszi bejáráskor mindenik pásztor maga számadása alatt lévő nyáját … külön jártassa és őrizze, a megeshető szerencsétlen történetek eltávoztatására nézve [M.hermány U; RSzF 192].

II. *fn* szerencsétlenül járt ember; nenorocit, (om) nefericit; Unglücksmensch, der/die Unglückliche. *1831:* A' mostani csapás által … sok szerentsétlenek fedelezet nélkül maradtanak [Dés; DLt 532].

szerencsétlenség 1. balszerencse; nenorocire; Unglück. *1657:* bizony valóban félek az ő nagysága nehézségétől, de az szerencsétlenségről mit tehetek? [TML I, 102 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1660:* tudom, sok ember azt forgatná nyelvén, hogy mostani szerencsétlenségéért idegenedtem el ő nagyságától [i.h. 523 Veér Mihály ua-hoz]. *1661:* Már asszonyom bejött, elég szerencsétlenségére, mert Czegében[a] az húgom meregyben esvén, az kisebbik húgom is meregyes [TML II, 18 Teleki Mihály Veér Judithoz. — [a]SzD]. *1663:* az én szerencsétlenségem az, hogy Kegyelmednek sok fáradsága haszontalanul lett [i.h. 586 ua. Bánfi Dieneshez]. *1664:* Az én szerencsétlenségemre az minap hivatott vala bé urunk ő nagysága … szinte akkor ment volt kegyelmed urunktól ki [TML III, 75–6 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. *1672:* A mi pedig az Kegyelmeden esett szerencsétlenséget illeti, én a kegyelmed részéről nem tartom annyira szerencsétlenségnek [TML VI, 321 Naláczi István ua-hoz]. *1739:* az elsö szerencsétlenség, egy kis bátortalanságott ütött az embereknek az szivekben [Ks 99 Kornis Antal lev.].

Sz. *1678:* valahol azert az szerencze hidgied bizonnjal, nem mesze az szerencsetlensegis [Ks Kornis Gáspár kezével].

2. (nagy) baj, (sors)csapás; necaz mare, dezastru; Desaster, Mißgeschick. *1654:* Kerlek az I(sten)ért Edes Fiam szerenczetlenseghteől oltalmazkodgyatok [Gyf; BesztLt Kallai Susanna Kemény Jánosné fiához, Kemény Simonhoz]. *1662:* Constandin[a] pedig mind ennyi szerencsétlenségi után is nem nyughaték [SKr 527. — [a]Havaselvi és moldvai vajda]. *1677:* Az török szerencsétlenségnek sem szokott társa lenni [TML VII, 517 Teleki Mihály Absolon Dánielhez]. *1710:* Sok rendbéli szomorú kárvallás s szerencsétlenség talála engemet ebben az esztendőben[a] [CsH 368. — [a]1706-ra von. felj.]. *1831:* tudva van Nsgod előtt ezen esztendőben Szegény Városunkon le folyt Szerentsétlenségeknek árja — Közös tudomány az is, hogy … minden képzelheto Utakat és modokat el követett, hogy a' gyujtogatásboli sze-

rencsétlenség eszközlőjét ki kerestesse [Dés; DLt 943]. *1847:* akiktől megáldatást vártak a közönségek ... siralmat és reszketéssel teljes nyughatatlanságot hintett közökbe, nekem pedig szerencsétlenséget okozott [VKp 156–7 Varga Katalin vall.]. *1861:* Csak most közzelébb hirdetődik a' N.Kapusi meg rázo szerencsétlenség, s imé ... ismét hirdetni kell ujjabb nagyszerű szerentsétlenségeket [Gyalu K; RAk 64]. *1868:* a' magyar Létai T. Pap ... mindenét el vesztette, Ezen szerentsétlenség[a] akkor történt rajta, mikor kepéje, termése mind bé voltak takarítva [uo.; RAk 151. — [a]Tűzvész].

Szk: ~ *esik vkin/~be esik vki. 1585:* chyuda zerenchyetlenseg eset mostan en raytam [Kv; TJk IV/1. 490]. *1607:* tebbekkel edgiwt eseót rayta az zerenczetlenseg [Mv; MvLt 290. 12b]. *1621:* Nagi szerenczetlensegh eset raita [Kv; Szám. 15b/VII. 13]. *1735:* 26 Xmbr(is) szerentsétlenségb(e) esvén a' Kováts Borka Fia a' németekkel fizettem érette nyoltz ejtel bort [AJk 34] ✳ *Isten oltalmazza minden ~től. 1661:* több-több szomorúságoktól és szerencsétlenségektől is oltalmazza Isten ő kegyelmeket [TML II, 51 Lázár István Teleki Mihályhoz Szárhegyről (Cs)]. *1672:* Isten oltalmazzon szerencsétlenségtől [TML VI, 362 Bornemisza Anna ua-hoz]. *1676:* Isten sok jót adjon Kegyelmednek és oltalmazza minden szerencsétlenségtől [TML VII, 210 Bethlen János ua-hoz].

3. baleset; accident; Unfall. *1644:* Bizony nem kevéssé szomorkodom Zrini uram szerencsétlenségén, kit adjon Isten, ne legyen igaz [TML III, 147 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1657:* Segesváratt, midőn szinte szállásomra bémennék, az kapuban eldűle a szekerem, mindazáltal az Úristen megoltalmaza minden szerencsétlenségtől [KemÖn. 132]. *1678:* két uram volt, kik is mindenik szerencsétlenségekkel végezték el életeket [TML VIII, 21 ua. Bornemisza Annához]. *1705:* ha valami szerencsétlenség érte volna a generális[t], nékünk bizony magyarokul bajnak lött volna miatta [WIN I, 647]. *1817:* Bottyával Tkts Rosnyai Josef Ur az Udvar Bíro Urat Főbe kezdette ütni, verni annyira hogy ha ... magát nem oltalmazta volna nagy szerencsétlenség érhette volna [Udvarfva MT; Told. 78]. *1818:* Tegnap a' vásárunk el bomlásával edgy nagy történetes szerentsetlenség esík a' szomszed falusi Toháti Hidasunkon ... a' Hidas a' benne levőkkel el sűlyedett [Sülelmed Sz; IB. Medgyes Lajos vall.]. *1840:* Bentze Illyés ... A' Tutajjal ... történt több rendbéli károsodásain és Szerentsétlenségei okai Hanyatlott állapotra valo Jutásának [Várhegy MT; TLt Közig. ir. 1042]. — L. még RettE 86.

4. veszélyes/félelmes dolog, cselekedet; fapt/lucru periculos; gefährliches Ding. *1676:* éczaka is esett az a' Lárma ... ketten vagy hármonn kivált képpen valo okai azon szerentsétlenség(ne)k [BK. Veniczei Sándor Bethlen Gergelyhez]. *1816:* Nem igaz, hogy Verengezö eszközekkel mentűnk volna oda ... mü mint magunk ősűnket ugj szántattuk fel s ha valami szerentsetlenség esík ottan okai nem lészünk [Várfva TA; Borb. II]. *1823–1830:* Akik éjjel vagy nappal zenebonát csinálnak, azokat a város tanácsa vagy a kommendáns árestáltathatja, hogy nagyobb szerencsétlenség ne történjék [FogE 232]. *1851:* a gonosz emberek miatt főként az bírót és elöljáróságot sok szerencsétlenség éri [Zalán Hsz; RSzF 106].

5. (hadi) balsiker; insucces, nereuşită, eşec; Niederlage, Debakel. *1657:* Urunk ő nagysága azért ilyen nagy szerencsétlenséggel és romlással nagy szomoruán haza jövén, annyával és feleségével szembe lőn [ETA I, 164 NSz]. *1662:* A hadai pedig ebbéli szerencsétlenségek után, tudván már Bornemisza Pálnak, Bakos Gábornak a bányavárosokra való felérkezéseket, melléjek mentek [SKr 217]. *1663:* Forgács uram hadaiban esett szerencsétlenség [TML II, 588 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1673:* tavalyi szerencsétlenségemben minden hadi apparatusimból kikoptam [TML VI, 549 ua. a fej-hez]. *1705:* A generál ugyan ígírt egynéhány száz németet, de másként nem felel felőlök, hogy szerencsétlenség ne érje őket[a] [WIN I, 422. — [a]A Bécsbe induló küldöttséget]. *1710:* Ugyanebben az esztendőben Rákóczit nagy szerencsétlenség éré, mely miatt Károlyinak is ki kelle menni Erdélyből[a] [CsH 406. — [a]1708-ra von. felj.].

6. végromlás, pusztulás; dezastru complet, nimicire totală; Untergang, Desaster. *1662:* szegény paraszt szászokat is ... a lövőszerszámok emelgetésére nagy szerencsétlenségekkel odaállittatni tanáltattak volna, mind levágvan [SKr 525]. *1672:* Szomorúan értem az magyaroknak szerencsétlenségét, édes Teleki uram, régen is gondolkodtam felőle, hogy így járnak [TML VI, 389–90 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1674:* Az magyarok szerencsétlensége keresztény lelkü magyarnak szomorú hír [i.h. 575 Béldi Pál ua-hoz]. *1677:* A' kiknek levelei háboruság, tűz, vagy egyéb szerencsétlenségek miat el vesztek volna ... tartozzanak a' Fejedelmek Nova Donatiokat adni [AC 201]. *1710:* Ez idő tájban következék Zólyomi Miklósnak szerencsétlensége[a] [CsH 100. — [a]1674-re von. felj.].

szerencsétlenül 1. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *jár* **a.** (nagy) baj/csapás éri; a suferi o mare nenorocire; verunglücken, Unglück erleiden. *1653:* Ilyen szerencsétlenül járt a jámbor Cardinális [ETA I, 53 NSz]. *1667:* Horváth Ferenc Elég szerencsétlenűl járt, mert ... éjszakának idején megfosztották [TML IV, 211 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1672:* ű nagyságok valóban szerencsétlenül járának, mert asszonyunknak tegnapelőtt öt óra tájban csak hertelen gyermeke lűn, de halva [TML VI, 198 Székely László ua-hoz]. *1687:* Azon kell igen busulnom, hogj az mely Bulyat Annis(na)k vettem volt; ollyan szerencsetlenül járá[a] [ApLt Kálnoki Sámuel feleségéhez. — [a]Ti. koraszülése volt]. *1710:* Szerencsétlenül jára az úton, mert Dévánál a Marosban lesüllyede a hajó, kiben bagásiáját hozták, s többire odavesze [CsH 445]. *1760:* el is indultak, de szerencsétlenül jártak, mivel a csiki passuson amint mentek volna, mind a kettőt elfogták s arestumban vannak [RettE 111]. — **b.** baleset éri; a suferi un accident; einen Unfall erleiden. *1704:* Ugyan Pekri uramnak hozták levelét, melyben írja, hogy tegnapelőtt szerencsétlenül járt, mert a félkarját meglőtték az ellenkezésben [WIN I, 190]. *1710:* Én itt Brassóban szerencsétlenül járék, mert ... a szállásomon levő grádicson ... hirtelen leesém [CsH 439]. *1722:* Az kgd Pej Gyermek Lova szerencsétlenűl járt ... valahogy ugy szökött hogj az elsö Lapaczkája meg romlot, ige(n) Sánta [KJ. Rétyi Péter lev.]. *1791:* vasárnap szerentsétlenűl járt egj Dán vad ... olly sebessen szaladot hogj a hinto szinbe ... ugj meg űtközött egyik hogj míngyárt el terült [Királyhalom NK; Ks Jenei Dániel lev.]. — **c.** (hadi eseményben) kudarcot vall; a suferi un eşec/o înfrîngere (în luptă); *1662:* Kegyelmes Urunk, az Havasalföldéből kijött nyolcz zászló kurtánság alja, mely szerencsétlenül járt legyen, úgy gondoljuk, Nagyságod tudhatja [Brassó; Veress, Doc. XI, 15 Buday Péter és Cserei Farkas a fej-hez]. *1676:* az tatár chám Laposnyához szaladt, kik is becsaptak volt Kozákországban, de majd szerencsétlenül jártanak [TML VII, 280

Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz]. *1710:* Ez a Forgács Simon a királynak, Józefnek felette kedviben vala, és mikor a kurucság támada, leküldöttek vala bizonyos hadakkal a kurucok ellen, de szerencsétlenül jára, s ráfogák Bécsben, hogy áruló[a] [CsH 353. — [a]1704-re von. felj.].

2. szerencsétlenül/pórul járva; pățind o mare nenorocire; ein Malheur haben, Pech haben, Mißgeschick erleiden. *1705:* A fejedelemasszony[t] szerencsétlenül találtam hogy járt, mert a kávét … a melyére beöntötte, hogy nagyon megégette a melyét [WIN I, 415]. *1832:* vettünk égy pár ökröt Sz: Kereszturi Sokadalomkor; eztis szerentsétlenül káré vallottuk [Bordos U; Told. 39]. *1857:* csak 40 vékára valo földet ugarolhattam meg, mert két ökröm Szerencsétlenül el károsodott [Kebele MT; Újf. 2 Kimpián János udv. gondviselő lev.].

szerencsevadász kalandor; aventurier; Glücksritter. *1790:* Ez valóságos mesterséges szerentse vadász. Fizesse meg az Isten néki rágalmazásának érdeme szerint [Kóród KK; Ks 94 Vegyes lev.].

szerencsevetés ?sorshúzás; tragere la sorți; Losziehen. *1602:* az Inctus beosegesen megh bizonittya egy nehany bizonisagokkal … hogy az Jwhok vthan valo zerenchie vetesre ez Inctusnak Jobbagy voltanak, eley vezedelme(n) forgottanak az p(er)secutiobanis elseoben voltanak [Kv; TJk VI/1. 603].

szerenda, szerindár *vall* kb. engesztelő halotti szentmise; sărindar; Art Seelenmesse (orthodox). *1736:* En Nagy Almási Pópa Petru, foglaltam volt … Josika Maria Asszony Nagy Almási Jobbagyatol Mark Petertől edgy bányáb(an) lévő fél hontot az Pjatra szákábol edgy Szarindarert, és egjéb szolgálatomért, a mellj is ért 20 ~ husz forintokot [Folt H; Born. BK ad nro. 184]. *1761:* Szamuela Angyel nevő Seller … két Ökrét à Templom Számára hagyta, két Tulkat pedig Temettetésére a' Popak(na)k, Szerendáért és egyeb Oláh Rituson Szokásba levő Czeremoniakért [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.].

Szk: ~ *kiszolgáltatása. 1804:* (A két irtást) a' Drentye Mitru Felesége az Vra halála után adta Kádár Kretsunnak egy szerindár ki szolgáltatásáért [F.berekszó Sz; BfR 12/7 Pintye Vón (56) col. vall.] ✳ *~t mondat. 1744:* egy szekeret attunk … Monostorra a N. Tamás Lup Léányának a végre, hogy a meg holt Édes Atyának Lelkiért ritusunk szerint Szeréndárt mondasson [Obozinta Szt; Ks 100 Hordo Lázár (40) zs vall.] ✳ *~t szolgál. 1768:* Ádás Péter … nékem adott volt midön a' Papságra fel szenteltettem magamat költsön 15„ forintokat, 12„ forintért egy szerindárt szolgáltam, 3. forintal adossá maradtam volt … de halálakor hagyta hogy az Evangeliumat olvassam, méllyért negy forintot defálcált, és aztis hagyván hogy Provodotis szolgállyak ritusunk szerént, mellynek árra 10„ Márjás, mely szerént semmivel magamat adosnak nem tartom [Vályebrád H; Ks 81. 57. 17 Popa György gör. kel. pap vall.] ✳ *~t szolgáltat. 1769:* Persa Nikita 26ta febr. meg hólt, elis hajtotta Popa Urszuj két husz forintoss érhető Tulkát azért hogj az ő modjak szerint Szerindárt szolgaltasson ket ökrit ö el adta [Esztény SzD; Told. Balint Mihally és Gáspár István Ugron Istvánhoz]. *1804:* Drentye Mitrunak a' melly fogott irtássa vólt … a' Felesége a' Férje halála után adta Kádár Kretsunnak hogy egy szerindárt szólgáltasson érette [F.berekszó Sz; BfR 12/7 Krétsun Petre (30) col. vall.].

szerénszerte szerteszét, több irányba, mindenfelé; peste tot, pretutindeni, în toate părțile; durcheinander, überall. *1577:* eo kegmek varasul semmi keppe(n) Ne(m) akaryak hogy az sok gatlas legyen a Somosson zeren zerte hane(m) Mindennek a ky azzal akarya keresny (!) … zabad halazassa legen, de gatnel kwl [Kv; TanJk V/3. 144b]. *1579:* Ertyk aztis eo kegmek varasul byro vram zawabol hogy volnanak lezegeo legenyek az varason zeren zerte kik senkit ne(m) akarnanak zolgalny hane(m) chyak ekeppe(n) tartattiak magokat [Kv; i.h. V/3. 183a]. *1592/1593:* Arra emlekezik eóis mindenekbe mint az felseó keet vallok ezzel vytúan hogy az Kys zamos Regi foliasa azon ment el Annak eleotte, ahol Christoff vram az eo maga Molna alat fúz faakkal zerin zerte be wltette es megh gatoltha [Néma SzD; Ks]. *1602:* Noha ennek eleotte az Júhnak ez hataron valo lete tilalmas volt, mostan minddazatal az ewdeonek saniarú volta miat az sok dulo koborloknak naponkenth varosúnk keornieol nyargalasa miat, Amegh az Vristen ez teollewnk nem tagittya, addigh it zenúedik, de nem zenwedik mind zeren zerte az varos hataran, hanem az Thordara meneó derek orszagh vthya, es az Georgyfalwy vt keozeott legyen zabad Jarasok [Kv; TanJk I/1. 412]. *1662:* Katonái, szolgái[a] szerén-szerte az országban nagy sok kóborlásokat, fosztogatásokat, lopásokat, dúlásokat tesznek vala, de azokban csak egyet is meg nem büntet vala | Váraddá egy rabasszonytól be is izent volt, de az ott lakos becsületes emberek szerénszerte lévén a várban, Gyulai Ferenc a több utána való tisztekkel semmiben hajtotta, és hihető, a szokatlan nyomorúságtól meggyőzettetvén vagy magában holt meg, vagy a pogány is … levághatta | Melly levél királyfalvi kastélyában die 8-a Maii 1659-ben költ, de pecsétlés nélkül szerénszerte és talán a fejedelem kezénél is, mivelhogy idegen pecséttel is láttatnék megpecsételtetni, meghordoztatott vala [SKr 149, 439–40, 487. — [a]Zolyomi Dávidéi]. *1699:* a' Nemes Szék is együt volt tulajdon csak azon dolognak eligazitasara … varakoztanak Pap Laszlo ur(am) utan … Kerestetteis a' Széék a' Varason szerin szerte ket izrombanis a Varos szolgaival; de nem talaltak sohol [Dés; Jk 297a].

szerént, szerint 1. vminek megfelelően; conform cu …, potrivit cu …; gemäß, laut, nach … **A.** *1553:* Az Myt Az Negy Ember Terwn szerent Megy Thalalna Mynd az ket fel Megy Maragyon Rayta [Solyomkő K; KCs]. *1558:* Byro wram azon kewnyewreggyen ew felsegenek hogy ha walamely zolgaya ew felsegenek walakyth megh wer megh ah wagy egyeb hathalmath thezen, az Regy zabadsaghonk zerenth zabad legien megh fogny az Byronak az ollyan hatalmasth Thewrwenyre [Kv; TanJk V/1. 48]. *1567:* Nylwan vagion nalatok mykyppen ez erdel orzagbely hyweink harom nemzeteol … egienleo akarattal vegezek hog' az nemesseg az elebbely Rawas zerent Zaz Sebesnek az w Jozagokbol minden kapwtol huzon eot eot pynzt, az mely nemes embernek penig Jobagy Rawason nem volnanak, azok eotwen eotwen pynzt, az eghazbely nemesek kedig huzon eot eot pynzt aggianak [SzO II, 212 fej.]. *1568:* az Bamffy Gabriel wram reze az ky wolt az Mogyoroy keohazba, myert hogy Eő magtalan maradott, az Bamffy Gabriel reze, egyenleo keppen Banffy Pal wramra es Menyhart vramra zalloth wgyan azon Beochw zerent az mynt megh Beochwltek wolt az Eleobbely oztozaskor [Gyf; JHbK XII. 8]. *1572:* Egyhazfywis Elegh egy Es az Byrosagnak valtozasa zerent Minden Eztendeonket Egyzer Magiar Massor Zas legien [Kv; TanJk V/3. 55a]. *1574:* Meg ada minekwnk az

Nagysagod paranczyolattyath … melybe paranczyol Nag. minekwnk, hogy … meg irnok minden seriessewel rendiwel Egyetembe, my keppen az meg Newezet zabo palth be vyttwk Es statualtuk volna, az Egy Jobbagy haz helybe melyet neky az Nehay Priny Bernardne testamentom zorenth Sommaba hagyoth [M.gáld AF; KCs 41]. *1582:* Lazlo papot minden teórueny zerent valo haborgatoy ellen mindenwt megh mentyk rolla es megh otalmazzak [Uzon Hsz; Kp 1. I/16]. *1589:* vgy rendelek hogy kin kin erdeme zerent vegienek[a] tudom hogy veottenek kin 40 d: kin 32 penzt kin 25 kin 10 penzt, ki mint erdemlette [Szu; UszT. — [a]Adót]. *1622:* Praedicator Salariuma Jóvedelme Mindenfele vetemeniből ősziből es Tauaszi gabonabol Quarta ă kiraliok Institutioia szerent [Ördöngösfüzes SzD; SzJk]. *1651:* az mellj òròksegert Alkalom szerent ada mi elollunk Eotven magiar forintott [Ilencfva MT; Dósa 1. IIB. 13]. *1671:* Végeztük azt-is hogy az Aknás és egyéb hellyekről-is ki adattassanak a' Possessoroknak az el-szökött Jobbágyok (producalván de proprietate) az Articulus szerént sub poena ibidem expressa mellyet exequaltassanak azon Vár-megyének, vagy Székeknek Tisztei a' hol ez ellen cselekedök comperialtatnak [CC 58]. *1688:* A mi adossag meg fén uagyon, az elíbi osztozodas szérént az harmad részí Czutak Istvanne Aszonjome leszén [Ksz; BCs]. *1754:* szokás szerént … a' kinek őt fejős Juha, a' vagy annyi ollós kecskéje volt, tartozott az illyetén marhájából egj barányt, ávagy kecske ollót Dézmában adni [Bukuresd H; Ks 92. X. 2]. *1768:* Kérem ezen emberem által, ezen acludalt registromacska szerent valo leveleket kűlgye el öcsém Uram [Marossztgyörgy MT; Ks 61 Kornis István lev.]. *1772:* a' malom Viz mérték szerént alább vagjon mint a' több szomszéd malmok, ezen Kűkőllőn [Kük; JHb LXVII/236]. *1788:* Tábla judiciuma szerént nem én egyedül, hanem hárman mű testvérekűl, én Vajna István, Vajna Dávid Etsém és Vajna Tamás … együt tartozunk [Kilyén Hsz; HSzjP]. *1823:* Petrus Steiner obligatoriaja … 1818 super 440 Rfl: … melyből a praenotatio szerént a Debitor meg fizetett 110 piasztert mely tészen 77 Rf [Nsz; DobLev. V/1080. 1b]. *1837:* a Falu Erdeje, a melyhez régi traditio szerént a Falu Just tart és magais használja [Méra K; EHA]. *1877:* Terhes foglalatosságaim nem engedték hogy ígeretem szerént a Karácsoní ünnepeket eggyűtt tőltsűk, hanem e mulasztásomat igyekezni fogok rôvid időn helyre potolni [Marosdécse AF; Tolvaly lev. Tolvaj Károly anyjához].

Szk: *annak (a) módja ~. 1558 k.:* Feyerites. Rp. Mercuriu(m) sublimatumoth, rusikat, saletromoth, salarmoniakumot egienlo kepen 4 lototh, sal alkalit 1 lothot, es egesd meg kornjwl valo twzon, hogy Meg fixaltassek az rusika, az az, hogy allando es feieritendo legien, az rezeth annak az Mogia zerenth, Minth te Jol tudod etc [Nsz; MKsz 1896. 281–2]. *1581:* Biro vram … ertekezzek felólle hogy hazat Thwry Georgine masnak ne kótte legie(n), Es Annak moggya zere(n)t az Captalan elót Aggyon kótes lewelet hazarol es zóleyrol [Kv; TanJk V/3. 243a]. *1617:* Az Porond Banianak hatarit meg mutogatuan Ruddal annak modgia szerent kett fele ozlani mellie(n) mind az ket felnek[a] meg kel allani [Abrudbánya; Törzs. — [a]A két osztozó testvérnek, More Lászlónak és Boldizsárnak] ✱ *(annak) rendje ~. 1688:* Vagyon egy molnár házacska; … Kétt kővü malom fellyűl csapo, annak kétt bél kerekei vas karikások, vas csapjai annak rendi szerént [Csicsógyörgyfva SzD; BK]. *1720:* Boldor Todor az szölgabirot az falu vineivel és eskűttivel az utrumban meg irt őrőksegnek két fele valo ki mérésére el vitte és annak rendi szerént az szolgabiro a falusiakkal ki merte és határ kőveket tettek [Vormága H; JHb XXXIII/32]. *1836:* A Szőllők annak rendi szerént jo állopotban el fedve: de gyenge karokkal ki karozzva [Szászerked K; LLt] ✱ *(igaz) hit(e) ~. 1554:* Ezth ez vallast My ky felliwl meg Neweztethwnk[a] wona Irathok az my kerezthyen hithiwnk zerenth [Szászzsombor kör. SzD; MNy XXXVI, 52. — [a]A bevezető formulában megneveztetett „Nag Benedek galachrol[b], es Sombory Lazlo Somborol"[c]. — [b]Galac (BN). [c]Szászzsombor (SzD)]. *1600:* Kowachj Thamasne Korondj Annor(um) 100 meg eskwek es hiti zerent azt felele [UszT 15/173]. *1792:* igaz hütünk szerént meg irtuk [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1841:* Ezt amint hit nélkűl nyilvanitom, 's mondom, ugy kész vagyok hüt szeréntis vallaní [Dés; DLt 1541] ✱ *(igaz/jó) lelke/lelkiismeret(e) ~. 1585:* Veres Pal es, Kys Imreh[a] Mikor … megh kerdeok lelki esmerety zerent mint A' dologh, felele Gieóng fwzeo Matias … igaz lelky esmerete(m) zerent mondom … engemet eo chak Arra kere hogy Menniek peter vramhoz velle [Kv; TJk IV/1. 456. — [a]Vallja]. *1627:* Ezt az hazheliet mi io lelkwnk ismereti szerent ket fele merven altalliaba, nylat vonank ra [Lőrincfva MT; Told. 21]. *1742:* Vald meg jó Lelki esméreted szerént … elmondott igaz hütödre [Asz; Bosla]. *1850:* Alább irt hivatalos bizonyittást tészek arrol: hogy … Asztalos Bukso Jánost, és festö Solyom Ignátzot ki halgatván, jo lelki ősméret szerént tettek ily nyilatkozatat, és vallomást [Mv; DobLev. V/1303] ✱ *(igaz) lélek/lelke ~. 1582:* En Banyay Janosne … azkirel emlekezem em lilek szerent megh mo(n)dom [Kv; TJk IV/1. 58d]. *1652:* azokot[a] lelek szerent megh büczulneok [Ksz; BCs. — [a]A ruhákat]. *1660:* elsőben azt mondá, hogy lelkem szerént szóljak az dologhoz [TML I, 524 Veér Mihály Teleki Mihályhoz]. *1713:* Mű … mind ketten Nemes emberek adgyuk tuttara mindenek(ne)k a mi igaz lelkűnk szerént[a] [Nagylak AF; DobLev. I/83. — [a]Köv. a nyil.]. *1770:* mi igaz lelkűnk szerént fatéáljuk[a] [Szélszeg Sz; BK. — [a]Köv. a nyil.]. *1780:* Gavrilla nevezetü palinka főző igaz lelke szerent a rovástis meg mutatván tőn illy valäst adott pálinkát 12 vedret és 3 kupátt [Baca SzD; TSb 24] ✱ *igazság ~. 1714:* pro Die 24a Mens(is) Juny confluállyon, kglm(e)t(e)k egy bizonyos helyre, és ott mindenik fél p(rae)sentiajaban assumállya mindeniknek ratioit, kívánságait, és az kőztők lévő controversiát Isten s Igasság szerént dirimálni igyekezze [Nsz; JHb XLV gub.]. *1826:* Én Gyalakuti Grof Lázár István … mint egész Gyalakutának Possessora semmi törvény és semmi igasság szerént nem tartozom ennek az ároknak és pataknak vizét egészen a' Gyalakuti határomra bocsátani [Msz; GyL] ✱ *ínye ~. 1811:* ne tsudáld, ha nem találsz minden ki-fejezést inyed szerént [ÁrÉ IV] ✱ *Isten ~. 1582:* En mo(n)dek Cassaj Kalamar Tamasnenak … mond meg igazan isten zerent en nekem mint wolt az dolog [Kv; TJk IV/1. 59h Iso Amburusne Anna azzonj vall.] ✱ *Isten ~ való. 1606:* Eggik felól az vitezleo Swkeósd Miklos uram … Masik feleol … Sebestien Janos es Sebest: Balint köpecziek … Jeleöntuen es kerue(n), hogj eo keglmek egjmaskózót az mynemw közbe vetesók volna, annak Jsten zerent valo eggieswlesebe lenne(n)k ieleón, es azt az my hwtwnk szerent megh iratnok [Köpec Hsz; Ks 90]. *1724:* én bizony Pekri Ferencz uramat eleget kértem és intettem, hogj … éllyen I(ste)n szerént való èletet [Náznánfva MT; BK. Némai Istvánné (60) vall.] ✱ *levélnek rendje ~. 1552:* Le°wn (!) Jlyen vegezis hog' ha az isten feyedelmet adond tahat az ew° pechetty alat, adian leuelet ez leuelnek Rendy

zerynth es Engedelmet, kire°l mi attuk ez Jelen valo leuelet, mynd az keth feel Byzonsagara es otalmara [Mezőszengyel TA; BfR] ✳ *része ~. 1584:* (A két fél) Jeonenek Jllyen Egenessegre … az olah Frattay hattar (!) aztis my Eleotwnk ozlasba bochatak kynek kynek az eo Reze zerent [M.fráta K; SLt T. 18]. *1643:* (A cinterem) uj épitesnek idején valamit a falu külső oda birodalmas emberekre fel vét ő kegyelmek is részek szerént annyit adgyanak Gyárfás Ferencz és Thamás uram, mit az eggyik oda birodalmas külső ember [Egerpatak Hsz; Barabás, SzO 378] ✳ *sors ~.- 1605:* Az ennek eleotte valo vegezes es sors zerenth az Colosy Camaranak gonduiselesere valaztottak Teleky Istuant [Kv; TanJk I/1. 497]. *1617:* Az Nagi Auas Reteth ide ala sors szerent kett fele valo diuisiora intiztük Arbiterek altal [Abrudbánya; Törzs]. *1830:* kinek kinek Sors szerént jutott Nyiljának az also vége 15. ől, a Felső vége 10. ől [Galponya Sz; Somb. II] ✳ *szabad akarata ~. 1568:* egy felewl az vytezlew Zenney pal, Mas felewl az nehany Zewch Lenartne Eozwegye maradot hazastarsa … My elewthwnk zabad akaratyok zerent Illien vallazt Thewnek[a] [Beszt.; BesztLt. — [a]Köv. a nyil.]. *1613:* Tudom azt hogj zabad akarattjok zerent kötek Beldi Kelemennek az fejekett az Gabir Peter fia es Virag Georgy az Gabir Peter vey [BLt 3 Mart. Pal de Kotormani ns nyil.] ✳ *szája ize ~. 1672:* ha mindenekben szájok ízi szerént nem esik az atyafiaknak az dolog, szintén olyban tartják ha az bontaná el az dolgokat, az ki értésekre adja [TML VI, 145 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez] ✳ *szíve ~. 1619:* Írhatom Felségednek, hogy Szölfikár oly igen nagy szűve szerént fogta ezt az Felséged mostani dolgát, hogy ugyan nem kívántatik soha annál jobban [BTN[2] 305]. *1655:* Az Ur Isten Kedet Ura(m) kevanatos es hozzu ideighlen valo jo egesseges elettel aldgya megh szivem szerent kevano(m) [Uzon Hsz; BLt]. *1721:* Isten kmeteket sokaig minyajan Jo Egessegben eltesse szivunk szerent kivanyuk [Dés; SzCLev.]. *1847:* Drága testvéreim, tudom, hogy szívetek szerént kévánnátok valami jót hallani rólam, de még az udvartól nem jött semmi [VKp 159 Varga Katalin kezével] ✳ *szokott mód ~. 1580:* Ha ky penigh Az neky mutatot helyeke(n) kwweol Jwhat legeltetty … Azt bwntessek megh zokot mod zerent [Kv; TanJk V/3. 214a]. *1842:* Melly dolog … hogy mindenekbe a már megirtuk mod szerént ment légyen véghez aztat igaz hítünk szerént bizonyíttyuk nevünk aláírásal és szokot petsétünkel meg erősitve [Bözöd U; Borb. II Bözödi László István székely ns kezével] ✳ *tetszése ~. 1679:* Frater István uramnak is írattam Kgd tetszése szerént [TML VIII, 564–5 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1773:* ő kigyelme azon Curiális ház Telkét és Szőllőket … Tetzése Szerént Szabadoson épitgesse és Conserválgossa [Alvinc AF; Incz. XI. 15]. *1783:* a száz forintnak felét nem kellett továb 20. esztendőknél velünk Eő Excell(entiaj)anak intereseztetni, melyet azon időben Fő Ispánságáb(an) rajtunk tetszése szerént véghez vitethetett Eő Excell(enti)aja [M.szokol K; IB. Bota Péter (62) jb vall.] ✳ *végezés ~ → sors ~.*

B. *1550:* az the N paranczolatya zerynt, kiwel mynket Jnthenek az withezlö kemyn Janos es Walkay Miklos aldozo napwthan walo hetfewre hog' Damos[a] newő faluba mennynk [MNy XXIV, 289. — [a]K]. *1588:* 29 Janary Byro vram Paranchyolatya Zerint My koron hogy az vrainkban alla az gathoz latny mentenek volna Keoltottem vachiorara eo Keglmekre [Kv; Szám. 4/III. 5]. *1596:* az mely tilalmas erdeóbeól walo fa hozaserth az felperest az falú hagiasa zerinth valo egy forinterth megh zaloghlottúk volth [UszT 11/73]. *1634:* az bucziulletes Tizt, tiztj szerint szolittattia Medue Janost, accusalua(n) hitetlenseghnek notajaval [Mv; MvLt 291. 42a]. *1657:* Kulcsarnak … Conuentioja szerint 8 sing Vinczi posztojaert fizettem fl. 8.// [Borberek AF; WassLt]. *1677:* A' Mely Jobbágyok Földes Urok engedelme nélkül Zászlók alá mennek, avagy akarmi egyéb helyekre-is, feleségek hon maradván; miglen urokat legitimo modo Földes Urok nem reducalhattyák, állapottyok szerint valo szolgálatot, és egyéb tereh viselést szupportállyanak [AC 105]. *1708:* Vagyon egy ezüst Pohár holyagos aranyas Az Asztalos Cimer Céh Pecséti szerint lévén [Kv; ACJk 69]. *1717:* kesz leszek alapatam szeritn Na(go)d parancsalatyat Continualnam [Harangláb KK; Ks 96 Szarka Sigmond lev.]. *1742:* Az ŏrŏkŏs Jobbágjok szolgálnak a főldős Ur parantsolattya szerint [Cente SzD; Ks 4. VII. 1]. *1775:* hogy meg keresztelték, a szokás szerint meg akarta kántálni a k(ereszt) komákot [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Susanna Némethi, Johannis quandam Ventzel Consors, Libertina (85) vall.]. *1796:* Ezenn mobiliak a fenn irt Specificatio szerint Számtartó Nagy István gondviselésse alá adattak [Vajdasztián MT; TSb 43]. *1813:* A' Czéh Articulussa szerint a' ki hibázik azt a' Czéh meg bünteti [Dés; DLt 56. 5–6]. *1868:* A' makkolás marad a' régi Compositio szerint [Szu; Pf Gálffy Sándor lev.].

Szk: *(annak) módja ~. 1671:* Az Liber Regiusok-is ennek utánna bé-adassanak az Captalanokban, hogy ha kiknek jövendőben valami dolgokbéli akadállyok intervenialna, szükséges levelekhez hozzájuthassanak annak módgya szerint [CC 75–6]. *1798:* mint bé vallott plenipotentiariusomat facultalom is kűlőnősőn ezen dolgamnak el igazittásara annak modja szerint hiteles irást is kell készitteni rolla [Mv; DM 2. XIXA] ✳ *annak rendje ~. 1681:* Ezen verő alatt lévő öreg vas fészekben vagyon egy nagy, eöreg vas ülő is jó modgyával be csinálva … Az viz eresztető horga jó, ennek mind alól fellyül annak rendi szerint jól meg vadnak két végei vasazva [CsVh 91–2]. *1700:* Mikor en azon Házat megzalogositotta(m), eő kket mint vicinusokat annak rendi szerint a' kitűl en vettem megis kinaltattak [Dés; Jk 309]. *1764:* Sztenkulecz Juon én velem és én általam ell vett két őkreit … Pópa Jósivtól kezességel fel kérette, és én fel kértem annak rendi szerint [Polyán H; JHb XXXII/37] ✳ *ideje ~. 1584:* az felseged yfyw atyafya … yo egesigben wagyo(n) … es az ew ydeye zerynth mynden dolgaba(n) djcyrethes [Komlód K; WLt Petrichevich Kozma lev.] ✳ *(igaz) hit(e) ~. 1568:* Ezeknek vtana meg Ertettuk a K. lewelebol hog' aminemw bizonisagok wolnanak Ótwos gergelnek hog' my hyt zerint be wennok … Ewket [Abrudbánya; Törzs]. *1608:* (A vallomásokat) hwteonk szerint be Uötteok, meg Jrattuk, Kgteknek Pechetwnk alat meg keoldeotteök Actum in Comit(a)tu Alben(se) Petek 9 Juny Anno 1608 [UszT 20/358]. *1842:* ezek szerint a le rakásban majd semmi híbát nem esmérvén, arrol igaz hűtűnk szerint adjuk is ezen bizonyság tévő irásunkat [Kv; ACLev.] ✳ *igazság ~. 1721:* meltoztassek ezen vásárlást ugj moderálni, hogj miis szegeny Nemes emberek … Joszágocskánkatis … a' tiszta igasság szerint oltalmazhassuk s manuteneal-hassuk [Gyula K; Ks I. 24] ✳ *inye ~. 1764:* Kŏkŏsi Barta Mihály Uram, midŏn … látná hogy nem az ökegyelme inye szerint felelnék ezt monda; miért nem mondgya Ked még, hogy Simon Ius [Kökös Hsz; Kp I. 218 G. Barta sen. (38) ns vall.] ✳ *Isten ~ (való). 1569:* Mind az ket fel Engede hatra hagywan Minden Jgyenetlensegeketh, Es … az Minth My Ew kózteok Jsten Zerinth El Rendelnòk Azon megh al-

lananak [Mányik SzD; IB VI. 225/13]. *1583:* az harom falunak hatarath es Isten zerinth igazan itillietek [Gyf; Jakó, Dézsma 18]. *1671:* Praedikatori hivatalunkra kötelező juramentumok(na)k formajais erre mutat, hogy J(ste)n szerint valo jo dolgokba(n) engedelmesek lészűnk [SzJk 118]. *1682:* mentűnk volna ... hogy az ket fel közőt fen forgo es el igazitando dolgokat, J(ste)n s az igassaghnak uttia szerint Istenessen el igazitanok [Kv; RDL I. 161] ✳ *(jó) lélek/lelke ~. 1704:* Azért ha a poenát, mely intentáltatott mitigálhatom, én jó lelkem szerint azt ítíleném, hogy az rab úr légyen ez mostani arestumában, in moderno statu [WIN I, 181]. *1764:* láttaé s vetteé észbe hogy akarkiis valamit ki vitt volna a nevezett udvarbol ... Cum omnibus Circumstantys Congruis jo lelke szerint vallya meg a Tanu [Bögöz U; IB vk]. *1779:* Deliberátum. Felvevén mind a két félnek panaszát, ruminálták is a dolgot lélek szerint [Taploca Cs; RSzF 159] ✳ *(jó) lelkiismeret(e) ~. 1586:* az my Lelkwnk Ismerety szerint Marhayat megh computalwan Beochwltwk hetwen nyolcz forintra, es 40 pīnzre [Lesnek H; IB VI. 225/16]. *1626:* az mit szaiabol hallottunk, io lelki esmeret szerint ez leuelb(en) meg irtuk, petsetwnketis rea vetuen [Kv; RDL I. 129]. *1789:* Gligor Vaszily Annorum circiter 50 ... Jo lelke esmérete szerint referállya hogy a malom jo àllapatba volt [Abosfva KK; GyL] ✳ *juss ~. 1702:* Mi okon kelletet ... Adám Ersebetet, és hűtős Urat Bodrogi Miklos Vramat in jus attrahalnom, Exhibealt R(e)latoriambul kitetczik, mi oktul viseltetvén eo kglmek Kis halàsz utczaban ... Leanyomat ... jus szerint illető őrőksegert Vak mero keppen minden jus kivűl ... be szállítanak [Dés; Jk 323b–324a]. *1764:* Szaniszlo Sigmond Vram eőkegyelme még maga életében gjermekeik részekben kinek kinek magát concernalo Jus szerint maga őrőkségei kőzzűl denominalt, és szakasztott bizonyos ház helyeket lakásokra [Torda; TJkT V. 191] ✳ *mód(ja) ~. 1571:* az zekelseg állapattia volt ... soha semmi ravas sem ado vetel egieb nem volt regy mogiok zerint valo eoker sytesnel ez eleot valo fejedelmek Ideyeben [SzO II, 322]. *1827:* Mellj dolog vagj őrőkes vàsárnak modgja és rendi hogj mű előttűnk mindenekben a fen meg īrt mod Szerīnt ment légjen végben arol ... adgjuk mű is ezen Contractualis levelűnket [Asz; Borb. I Várfalvi Fodor Sámuel ns nyil.] ✳ *ország végezése ~. 1564:* Es ennek az ólesnek (!) meg attak az arath orzag wigesesse zerinth egi kebell zob irth d 16 : egy kengir irth d 1 egy tiwg irth d 2 [Dés; BesztLt 11] ✳ *része ~ (való). 1603:* Engem meg kellet wolna felole talalnod ha adossok löttwnk wolna, becziwst kellet wolna kerned es beczw zerint meg Elegitötelek uolna rezem zerint [UszT 17/68]. *1803:* adott volt Moses János a Léányának Szabo Mihálynénak egy kis Jószágot és egy darabotska Földet valami dajkaságért, de nem része szerint valo osztozásbéli Jussába [Szenterzsébet U; Borb. II id. Szakáts Josef (67) ns armalista vall.] ✳ *szabad akarat(a) ~. 1590:* teged Eróúel senki nem kyldett, szabad Akarat zerint mentel [UszT]. *1629:* teőn mi eleóttűnk Toroczkay Anna illyen uallast, szabad akarattja szerint ... [Kv; RDL I. 145]. *1700:* Tudgjuk hogj Munye Barbul, es Mihaly Szülei Havasol földéből ki származván itt Also Szilváson telepedtenek meg és ... Buda Gaspar ur(am) Ispányságában kezit reájok akarta tenni mint szabad legenyekre; őkis ezekben véven magokat szabad jo akarattyok szerint arra nézve adták jobbagjul [A.szilvás H; Szer.] ✳ *szíve ~. 1603:* Jmmaron Vram my az my feleynkel chak azon gondolkodunk hogy Kedteketis az Vr Jsten tarcza es oltalmazza megh es sok wezedelmes Jdeóbe kīre az Vr Jstent zywuk zerintis kerywk [Dés; BesztLt 65 Th. Szabo dési bíró G. Frank beszt-i esküdt polgárhoz]. *1677:* Hogy Isten az édes komámasszonyt békével megszabadította, fiú magzattal áldotta, szívem szerint örvendem [TML VII, 329 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz] ✳ *tetszése ~. 1662:* De hogy különbet cselekedni nem merészelnének, s az fejedelem által cselekedni nem is engedtetnének, az portára és vezéreknek az fejedelem tetszése szerint az megírt módon íratni kénszerítettek vala [SKr 408]. *1794:* Azan Esketŏ Cancalisták engemetis sokat keríngettek ... mind addig, mig tetzések szerint tsikorták ki az emberből valamit, s azt le írták [Koronka MT; Told. 42/1] ✳ *törvény ~. 1557:* azert Kegelmetek bocyassa oda emboret lassuk megh Teorwen zerint ha Kegelmeteket illete y [Apanagyfalu SzD; BesztLt 16 Blasius Miko és Fr. Appaffi Gr. Timar beszt-i bíróhoz]. *1571:* az ket megh lato Mestertis Teorwenre hiak, es ha Teorwen zerint Menthetyk Magokat Io, hwl nem teorweniel Bwnhedienek [Kv; TanJk V/3. 51a].

C. *1590 k.:* zagoni mihaly Ennekem ... Jgert wala Masfel forintotth ... az napra meg Nem ada az keőtes zeőrent ra menek hogy ... az keőtes zeőrent Jgazat vehessek [UszT].

D. *1573:* ada ... egy eórók wles helyet ... meg hyuatatlan az orzag teóruenye szyrint [Hsz; BálLt 1].

2. vmit tekintetbe véve; luînd în considerare ceva; nach etw., gemäß/in Anbetracht des/der ..., ...-lich, ...-mäßig. **A.** *1577:* Jwtthank az dengellegy porchjonak, az djwissioiara tholdalagj ferencz arrol Sem lewellet nem p(ro)ducalla, Sem az Jozagot megh ereztenj, wagj oztani az wegezes lewel thartassa zerenth Megh oztany nem akara [Vajdasztiván MT; BfN 71/19]. *1582:* Az Eotweos Andras perceptiòia volt Summa Zerenth f 1262/17. [Kv; Szám. 3/VIII. 66]. *1597:* amykor oda zallot reclamalni kellet volna akkor de hogy pacifice le hattak telepednj annak az haz helyek zama zerent ... any hatart zakazt a teorweny akywel annj zamw ember megh ery [Ipp Sz; Ks]. *1625:* Wagyon egy ezűst maiczos cziattos boglaros aranyos parta eo, mely nyom mertek szerent m. 2 p. 21 mostani wdeoheoz kepest er f. 62./. 50 [Kv; RDL I. 126]. *1710 k.:* Holt meg Bethlen János anno 1678 ... Temettetett maga testamentuma szerént a marosvásárhelyi templomba [BŐn. 488]. *1802:* a' melly kaszállot ... a' Falusi Colonusok ... égy más között Esztendőnként őrőkké ki nyilazta(na)k Házalatok szerént [Felőr SzD; Torma]. *1858:* a tulajdonos Grof Urtol át vett gazdasági eszkőzők, marhak és vetések vissza adása, hasonlo betsérték mennyiség és minőség szerént kikötve van [Kendilóna SzD; TKhf 15].

Szk: *betű ~. 1615:* Mikoron mj ... hwtteös Diuisorok az megh holt Vrbeöger Gergeljne hazanal mindeneket ezwst es Arany marhakat bethw zerent megh inventaluan. Annak vtana az varosnak constitutioja tartasa zerent bizonios adossagokat fizettwk megh [Kv; RDL I. 97 Junck András kezével] ✳ *napszám ~. 1782/1799:* Hallottam Tobis Dementt, kinek keze nyomorék, ugyantsak Lakatos Mester ember és ... Szőts Ilkot, Szőts Katát hogy alamisnával élnek, mégis szolgálni kénszerittetnek napszám szerént, nyárban [Torockó; TLev. 5/16. 354] ✳ *név ~. 1832:* Mikor az Exp(onen)s Nemes Possessoratus a' Két Aranyos víze kőzőtt valo Hellyet mívelés hásználás alá felfogta fel Szantotta a Tanu jelen voltè 's ha jelen volt Nevezze meg Név Szerént hogy akkor az Exp(onen)s Possessorok kőzűl ... akár mi fele fegyvert vàsvillát vagy más Eszkőzőt mellyiknek latott a kézebe [Asz; Borb. II vk]. *1847:* Ezen írtakon kívül igen

sok falusiak is voltak a Varga Katalin oltalmazására felállva, de én azokat név szerint elészámlálni nem tudom [VKp 251] ✳ *nyíl ~. 1786:* Egy nagy fedeles Dianna Sellege A Régi Ezűstből jutott Nyil Szerént [Nsz; Ks 74. 56. 75 Conscr.] ✳ *ölszám ~. 1812:* Az egész Udvarhely kőről lévő Lészás Kertek ől Szám szerént véve tanáltattak 313 őlők [Sorostély AF; Born. XXXV. 66 gr. Teleki Pál conscr.] *1820:* Hazul is öll Szám Szerént adnak fát, abrantsat, karot [Szkoréj F; MvÁLt Fogarasvidéki úrbéri összeírás 602. 11] ✳ *rend ~. 1732:* ha ő Ngok nem supersedeálnok, hanem így izetlenkednek velem, bizony én is kételenitetem excedálni a rend szerént [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.]. *1794:* Tekében vadnak Nyoltz egyenlő Részek ... ezen Részek közt az első rendben lészen Domokos, a' Másadik Pétsi az 3k ismet ... a most ki tsinált rend szerént [Teke K; Borb. II]. *1827:* a' remekező Legényke őrőkkétig a' Tizenkét őregebb Mesterek kőzőtt azon rendel az őregség, vagyis a' Czébe álláskori rend szerént kővetkeznek, osztassanak ki [Kv; ACJk 21] ✳ *szám(a) ~. 1546:* Aranyon, es Gernyezegen, zam zerenth wagyon, thyz heyan heeth zaz yoh [Radnót KK; JHbK XXXVIII/19]. *1632:* Inquilini. Havasfeőldeböl (!) jeőtt muntanok kik az el mult eőzzel czinaltak egy egy kalibatt, uadnak szam szerent No. 10 [Holbach F; UC 14/38. 13]. *1759:* a Sessiok(na)k szamok szerent osztattak fel az Erdőnek faját [Vaja MT; Ks 17. LXXXI. 16]. *1812:* Hogy mit vitt el a' Groffne bizonyoson és szám szerént nem tudom [Héderfája KK; IB].

B. *1591:* Ez waras es fertaly Jaro Vraymra walo keolchyegh Summa zerynt tezen f 21 d 62 [Kv; Szám. 5/X. 7]. *1593:* Hagyom ... Hesdathi Ersebetnek, penzen veótt iozagomatt, kalota zeghben ... neki hagiom annie summába ... mely summa zerint tezen harmadfél zaz forintotth [KP. Kemény László végr. fej-i átírásban]. *1711:* Barcsai Ábrahám ... fő-commissarius lévén, ő kegyelmének kellett volna az már régen beadott lista szerint az dislocatiot tétetni [SzZs 289]. *1783:* az ki Godrözés szerint az Berzenczei Mihály Ur földéből el szántott [Mezősámsond MT; Berz. 5. 42. S. 86]. *1876:* a munka fennakadásának kikerűlése tekintetéből az épités alatt ugy a gyalog, mint a marhás erő család szerint vettessék ki [M.bikal K; RAk 326].

Szk: *betű ~. 1657:* Tanitson leg elsőbben mind nagyot, kitsint, az ola abécére s azok a betük szerint, a' jó igazán való olá irásnak kivaltkepen penig az Fejér Váratt nyomtatott Vjj Testamentumnak, Psalteriumnak és Catechesisnak olvasására [UF II, 186] ✳ *kapuszám ~. 1570:* Toaba keg: Ezteondeonkenth tartozik Az Nemes Vraymnak Egenleo kepe(n) az Notariusnak kapw zam zerynth ket ket penzel [BesztLt 47]. *1601:* Az melj 3 forintos adott kapu zam zerint rendeltek wala in subsidio regny Annak [Hsz; Törzs]. *1614:* Igirwnk ... kapu zam zerint Ngd(na)k vduara Nepe tartasara, Portara es egieb minden fele zwksegere niolcz niolcz forintot [Ks 87 ogy-i végzés] ✳ *név ~. 1606:* tiltotta uolt megh egj korteőuel fankat ... melliet neu zerint pap korteöuelinek hinak [Sükő U; EHA]. *1650:* az megh holt Fejedelem idejeb(en) megh ravak az falut az Czehfey Lazlo Uram Jobbagyit Czak negy emberre ravak, de az a Negy ember nevek szerint kik legyenek, akkor ott Ravasiro Fejedelem embéri nem kerdek fel sem irák [Mikeháza SzD; Ks 42. C. 42]. *1827:* (Az) ágy, és asztal nemüket ... mostan név szerint rendröl rendre elő számlálni nem tudom [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1109. 19 Milik Joseff (40) zs vall.] ✳ *nyíl/nyílvonás ~. 1761:* B.Josika Joseph Ur Branyiskai Curiaja ... Baro Josika Daniel Urfinak nyil szerint jutot volna, melljet eő Nsgatol hol fenyegetőzésekkel, hol intercessorok altal meg akartanak cserelni [H; JHb XXXV/45. 6]. *1827:* Falu közőnsegesen használhato hellyek vagynak ugymint Rét mellyből az Exponens Grof Ur ő Ngok emberei Esztendőnként Nyilvonás szerint kapják ki Competentiájakat [Göc SzD; WassLt Conscr.] ✳ *szám ~. 1586:* 19 Aprillis: ... az szeochj Marton hazatol vitettem ala szarw fat, zam zerint 22. kiert attam f. 1/32 [Kv; Szám. 3/XXIV. 16]. *1606:* az(on) Zechi mihaljne zam zerint, orba(n) Janos le tartozot wolna tennj, az föld zalogiat Zechi mihaljnenak [UszT 20/299]. *1767:* Lóra valo Szerszámok és Czafrangokis Emlékezem hogj voltanak, de Szám szerint mennyi és mitsodások, Már megfelejtkeztem [Désfva KK; Ks 21. XVIII. 78].

3. vmilyen értesülés/vminek alapján; pe baza unor informaţii; dem Vernehmen nach, wie man hört. **A.** *1593:* Endres Veisz vallia ... Nem tudom bizonnial, hane(m) hallomas zerent hallottam, hogi Veres Martonnak az iob Apia, es Veres Antalnak az apia eggiek leottenek volna [Kv; TJk V/1. 371]. *1656:* Béldi Pál uramnak parancsoltunk ujjabban, kegyelmed levele szerént Pelin Viszterie olvasásában jelen legyen [Balázsfva AF; TMÁO III, 436 a fej. a moldvai vajdához]. *1796:* (A szőlőnek) az allya a rendes meg meres szerént 5. őlnek és 1/2 nek ... találtatott [M.igen AF; DobLev. IV/757a]. *1860:* ezen nevezett részeken több éveken történt vágatás látható a' míg most is meg lévő csutkok szerént [Szentdemeter U; EHA]. *1864:* itt hajdan hallamás szerént Péterlaka falu volt [Méra K; KHn 244].

Szk: *tudta ~. 1843:* Közelebbi értekezése Varga Katalinnak tudtam szerént Kriznyik Todorral volt [VKp 81] ✳ *utrum ~. 1670:* (a) vallokat ... eros hüttel megh eskettűk es az elönkb(e) adatot Utrum szerent megh examinalva(n) hütök uta(n) tót fassiojat nevekkel eggiűt kltnek meg irtuk [Asz; Borb. I]. *1723:* elönkb(e) le tőtt fassiojokatt ... le irtuk kik(ne)k nevek után fassiojok az Utrum szerént így következ(ne)k [T; VGy].

B. *1566/1576:* Aldozo nap wta(n) walo hetffeo(n) ... Boczy Peterreol rea inteok porkolab ferenczynet henge anna azzonyt felseged eleybe ok adny az felseged leuele tartasa zerint tizen eoted Napra [Kisszőlős KK; SLt X. Y. 21]. *1606:* De az Euictor valaz tetele zerint ... az penzt az Afia ... megh olúasta [UszT 20/193]. *1671:* Az kapitány tudosítása szerint jutott az fogarasi jószágbúl gostina disznó, nro 7 [AUT 15 fog-i jöv.]. *1756:* kérdették vólna azon Paptól, a' ki a' pénzt viszsza vitte, mondaná meg, ki adta által, de azt felelte; Gyónás szerint adta által, nem tartozik meg mondani [Kv; Mk IX Vall. 92]. *1765:* vagyon két Asztag melyekbenis Titt Margai Vram hozá vetése szerint leszen Gelinae cir. 460 [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/49. 4–5].

Szk: *utrum ~. 1651:* Eo Naga tob hiuej kozot mjnekunkjs paracziol (!) hogi el mennek (!) az mjnemu vallokat mj elonkb(e) hiuanak azokat eros huttel meg eskettnők, s hutok uta(n) valo vallasokat az utrum zerint meg jrnok [Torda; Borb. I].

Sz. *1854:* Közmondás szerint a fön indul ki a posadás [ÚjfE 84].

4. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *bűn ~* bűnös módon; în/într-un mod păcătos; sündlich. *1697:* hallottam Peter Deaknenak maga szajaból ... hogj olyan gonosz ember az az Páter Kászoni, hogy csak le nyom az Padra engem s ott ... meg gyak erőssen, bűn szerent [Kotormány Cs; CsJk 2–3 Peter Janos (37) vall.] ✳ *közép ~ való* közepes (nagyságú); de mărime mijlocie; mittelgroß, mit-

telmäßig. *1584:* Az brassayak mikor Soos halat hoznak, Egy halnak teobet ne wehessen se az nagiobikat, se az kiszebiket, hanem az keozep zerent walot vegien[a] [Kv; PolgK 10. — [a]A vásárbíró vámként] ✳ *ó ~ való* Julianus-naptár/ónaptár szerinti; după calendarul iulian/vechi; nach altem Kalender, alten Stils. *1713:* a jövő vgymint 1714. Esztendőben esendő ő szerint valo Husalyo (!) kedre ... azon 20. husz forintokat le vonni [Guraszáda H; BK ad nr. 1125] ✳ *része ~ való* részét illető, részként nekijáró; ceea ce i se cuvine cuiva (dintr-un tot); *1592:* te neked is az te rezed zeörent walo földeketh az varos ky atta [UszT] ✳ *személy(e) ~* személyesen, saját maga; personal, în persoană, el însuşi; persönlich, in seiner Person. *1567:* 1567. esztendőben a király nagy erejét indíttá, a bőjtmás hava fogyta felé és személye szerént megszállá Kővárat [ETA I, 25 BS]. *1594:* ellmenenk Komlódra[a] ... Es Horuath Kozmane aszoniomatt ott vallo nemes vduar hazanall szemelj szerint talalok ... kiket az Nagd parancholatia szerint admonealtuk hogj az feliul meg irth birak Es assessorok eleibe mennenek ... Scriptu(m) fide mediante, Joannes miko de orozfaia[b] Paulus Fwge de Kathona[c] [WLt. — [a] [c]K]. *1663:* azt mondja Szilvási, mikor császár személye szerint kiszállott, látta, de sátort soha annyit nem látott, mint velek van, de rémítés az is, mert bizony ritka az fegyver fogható köztök [TML II, 598 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✳ *természet ~ való* **a.** vér szerinti; din sîngele cuiva, de acelaşi sînge; naturgeben leiblich, angestammt. *1791:* Tudom bizonyason hogy Székely Maria, Anna, és Judith édes egy Testverek voltanak, és természet szerént valo édes Gyermekei Székely Lászlonak Felesegetől Bordáts Borbára Aszszonytol valok [Várfva TA; Borb. II Katalina Vagyas (64) cons. quondam Francisci Borbély (64) ns vall.]. *1725:* Nekri Ne(me)s Szathmári Szabo János Ur(am) decessusa után, mint ugyon az eô kgylme agyékából szarmozot természet szerint valo gyermekire Szathmári Szabo Samuel Uramra és Szathmári Kata Asz(sz)onyra ... maradván eö kglmekre ... edgy fedélnélkűl valo romlondo kö házak [Ne; DobLev. I/115]. — **b.** saját (választott); propriu, care a fost ales (de comunitatea respectivă); angestammt, rechtmäßig (sein eigenes). *1613:* Keg(ye)lmes Vrunk ez termezett szerent valo fejedelmwnk hosza mi nekwnk az Vitezleo Beldi Kelemen az feolseged para(n)cholattjatt[a] [Cssz; BLt 3 Petrus Gal nob. de Z. Georgy Joannes Boczkor nob. de eadem. — [a]Köv. a parancs]. — **c.** természetes; natural; natürlich. *1636:* az ének szóval való Istent ditsőités-is két nemű; Avagy mesterséges eskőzőkkel; avagy penig tsak természet szerént valóval lévő [ÖGr Aj 7]. *1736:* az ott a Falu kőzepin vegig folyó Pataknak termeszet szerent valo árkán indullyon meg s lássa meg, hogy ha olly bővön es elevenen foly ã vize mint ennek elötte [Vasláb Cs; LLt Fasc. 16] ✳ *természet ~ való hamis* az eredetit utánzó; care imită (vizibil) originalul; den Original nachahmend. *1816:* Az el lopott Pipának le-irása Mind egy ŏt tzolnyi magosságu egy és fél tzolnyi vastagságu, a' leg fáinabb tajtékbol, a' nyakán, és az oldalán vagyon egy természet szerént valo hamis ér [DLt 816/1582 nyomt. kl] ✳ *vér ~ (való)* közös nemzetség/származás tekintetében; de (acelaşi) sînge, de neamul cuiva; blutsverwandt, blutmäßig (verwandt). **A.** *1584:* Ladislaus Breider vallia, hallottam petessy Giarfas zaiabol hogy Rokonsaganak mondotta ez petessy Meszaros Giarfast, de Ne(m) tudom, Minemeo Attiafia leott legien Zeoch Balint hallotta hogy vér zerent valo Rokonanak mo(n)ta [Kv; TJk IV/1. 329]. *1606:* arol az Jozagrol per hoc azt mongjuk hogj az az Jstuan nekwnk uer zerent ualo atya(n)k fya uala [UszT 20/181]. *1714:* En ... Nagy Enyedi Borbereki Dánielné Cserei Ersébeth ... Solemniter protestálok ... ne légyen késő ez utann is, vagy magam(na)k, vagy két ágon lévő Posteritásim(na)k, és édes Vér szerént való Atyámfiainak ... az minket illető Just kikeresni, s ki venni [DobLev. I/87]. *1752/1803:* a vicinált Réthez őrökséget praetendálo vér szerént valo atyafiak meg edgyezett akaratbol condescendálának arra, hogy ... Salánki Gábor uram ... ő kigyelmének ... által adják[a] [Dés; Ks 79. 29. 370. — [a]A rétet]. — **B.** *1608:* vir zerint valo Eoreokeossigemet telliessiggel Eo keglminek adom aianlom keoteom es Vallom [Dés; DLt 300]. *1680:* Pestilentiab(an) és egyeb nyavallyab(an) meg holt ő nagok Iobbagjinak belső és külső őrőksegeket vér szerint valo Attyafiak ő nagok Jobbagyi birjak [A.porumbák F; ÁLt Urb. 47]. — **C.** *1760:* ezen Falunkbán ã Sessiok, és azok(na)k mindén Appertinentiai Vér szirint járnak [Hesdát TA; BLt].

szerénti, szerinti vmi szerint való, vminek megfelelő; care este conform cu ceva; gemäß, dem/der ... entsprechend, nach dem/der ... **A.** *1808:* tartozik ... minden a' praetendált zálogság ideje alatt tett Jovittásokat meg-forditani ... a' minthogy ezennel Törvényesen meg is kivánom, hogy azok mind fel-vétetvén, részre hájlás kívűl téjendő betsű szerénti árrokon ... meg-forditassanak [Rücs MT; BfR Székely Mihály nyil.]. *1834:* a Tiszt ... egy tzélja szerénti Regius ki eszközléséért, a feleségevel valo titkos öszve jövetelünk, alatson huntzfut gyanuja által akar alám vermet ásni [Bögöz U; IB]. *1847:* az uradalmi tiszt urak rendelete szerénti kötelességembe azután is pontosan s híven eljárni kívántam [VKp 192]. *1848:* A' fennirtak szerénti törvényes intésröl 's arra tett felelet valóságáról tiszti hitem szerént bizonyitok [Kv; Végr. Mészáros Josef szb kezével].

Szk: *hite ~. 1843:* Következnek a tanúk és azoknak letett hitök szerénti vallomásaik [VKp 84] ✳ *ínye ~. 1847:* mint egy valóságos fő parancsoló asszony ... a házból való kihányattatással is fenyegette a tanút[a], ha ínye szerénti rendeleteit pártolni nem kívánta [VKp 188–9. — [a]Kolbászi Tamás (58) disunitus tanítót] ✳ *ó-szám ~* Julianus-naptár szerint való. *1843:* Idei Szent György napján, azaz ó szám szerénti május 5-én, erdőgornyik Zsurka Juon kihirdetvén a templom előtt ... arra inté a falu közönségét, hogy marháit őrizztesse s a vetésre menni ne engedje [VKp 118] ✳ *szabad tetszése ~. 1862:* Ha ... Isten ő Szent felsége kegyelmének tetzene egyenes és törvényes örőkőseinket az élők sorából kiszollitnia; azon esetre maradjon az én kedves nőm Tamási Anna a vagyonnak szabad tetzése szerénti rendelkezője [Kv; Végr.].

B. *1847:* Én a királyi fiscus jogait soha sem boncolgattam másképpen, hanem mindig csak azt mondottam nékiek, hogy a királyi fiscus önkénye szerinti szolgálattal nem tartoznak [VKp 175]. *1852:* Ezen kérelemmel Tisztelettel folyamadok a T.Cs. Kir. Kerületi Bíztossághoz hogy ... Komáromi Klárától örökölt osztály szerinti Birtokoknak Borozdái ki jártatásokra ... azon őregekkel kik a Birtok eredeti állását Tisztán tudgyák ... szállyanak ki 's az Birtoknak mind két felölli szomszédgyai kőzt Tisztállyák meg [Nagylak AF; DobLev. V/1329 Dobolyi Bálint kezével].

Szk: *hite ~. 1833:* Melj kénáltatásnak modja, és rendi, hogy mindenekbe ... ezek szerént vitetet légyenn végben ... arrol ezennel hivatalos igaz hitem szerinti, s tulajdon al irásommal, és Szokot petsétem letételével meg erőssítve

bizonyságot tészek ... Sinfalván[a] [Asz; Borb. I Fogarasi Huszti István ns személy, falu hites jegyzője kezével. — [a]TA] ✱ *vékaszám ~. 1841:* sem a' kalangyatermés sem az, hogy abbol a' fel tett véka szám szerinti mag jöhetett volna ki azon évekb(en) — az alperes által sem directe, hanem tsak hozzá vetöleg bizonyittatik [Dob.; Somb II].

szerény kevés; modest, puţin; bescheiden. *1889:* Ez a kicsi pénz itt a versedért járó szerény tiszteletdíj [Kv; PLev. 147 Petelei István Jakab Ödönhöz].

szerepel vmilyen feladatot ellát; a îndeplini o anumită funcţie; figurieren, auftreten, teilhaben, eine beste Funktion haben. *1878:* Kozma György magtárnok kéri, hogy mellé egy segéd rendeltessék, a ki ugy a be — mint a kimérésnél jelen legyen s egyszersmind ellenőrkép szerepeljen [M.bikal K; RAk 339].

szerepelt részt vett; care a luat parte la ceva; teilhaftig (gewesen), beteiligt. *1897:* Én, aki a perben szerepelt embereket innen ismerem, tudom, hogy magának nincs igaza, mikor Pálffy mellett volt a szimpatiájával [PLev. 190 Petelei István Gyalui Farkashoz].

szeres 1. soros; care este la rînd, care urmează (să facă ceva); (in der Reihe) folgend, anstehend. *1573:* Breda fodor peterne[a], hogi az Igarto Istwanne leania eleotte volt Seres de Nem Jeot be Rea, hane(m) az Molnar neky engette[b] [Kv; TJk III/3. 293. — [a]Tollban maradt: Azt vallia. [b]Az őrlést]. *1672:* mindenkor valamikor Szeres volna s nem akar vagni annális inkabb modgya volna a' marha vagashoz. bűntessek elsőben cum f. 1 [Dés; Jk]. *1683:* Az mely Meszaros pedigh szeres Lezen az Reggelre valo hust annak előtte valo Nap ... be vagja [Dés; Jk 20b]. *1751:* űgyekeztem mindgyárt fűvet hozatni magam szekeremel ugy masokkal szernélkülis mivel a szeresek nem voltak jelen [Sályi KK; Berz. 12. 92/203]. *1765:* a Commissarius ... Karally várról ki jövén kérdé töllem Martha Pétertöl, vagyone a lovának Fü, mondám, lenni kel, mert az eö huga lévén szeres, meg parancsoltam, hogy hozzon a mezőről [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 163]. *1823–1830:* Már e bezzeg terhes expedíció volt reám nézve. De csak el kellett menni. Mentem azért előbb a nagy Borosnyaihoz, aki jó szívvel ígérkezett. De csakugyan azt mondotta, hogy, mivel az öccse a szeres azon a héten ... azért hívjam meg esketni az öccsét [FogE 302].

Szk: ~ *bányász* hetenként kettessével váltásban (sorosan) dolgozó bányász. *1673:* Ferencz Tamás szeres bányász [CsVh 45]. *1677:* Thamás Mihály szeres bányász | Vizi János szeres bányász | Demeter István szeres bányász [i.h. 58, 59]. *1681:* Eördög István, szeres bányász | Notandum: az illyen vágó bányászoknak 22 szekér kőtül fl. 10 szoktak fizetni. A szeres bányásznak penig úgy, a mint neve után fel vagyon téve etc. Illyen bányászoknak egy-egy héten ketten kell dolgozni. Fizetése kettőnek egy hétre den. 30 [i.h. 98] | Mihály Márton szeres bányász Illyennek fizetnek egy hétre den = 15 | Ex relatione nonullorum: Ezek szeres bányászok, de hisce similibus supra. De minthogy Gidro Páál csak új és nem egész szeres bányásznak tartatik, semmi fizetése nem jár hetenkint, hanem ez bányásszal edgyütt 22 szekér vas kőtül egy summában fizetnek tiz forintot ~ fl. 10 | Péter István rend szerint való szeres bányász lévén, úgy fizetnek, mint az oda fel meg írt szeres bányászoknak Hetenkint [i.h. 101] ✱ ~ *az őrzésre. 1757:* az most el mult Karácson harmad napján hirűnk jővén minékűnk hogy az Springiek az mi Falunk Erdejére jőttenek volna, azon napon én léven Szeres az őrzésre Ropp Jánossal Sebesen a mi Erdőnkre kimentűnk, és ... a fa vágást hallottuk [Gergelyfája AF; BK sub nro 834].

2. a falusbíróság viselésében soros; care urmează la rînd pentru a îndeplini funcţia de jude sătesc; im Schulzenamt reihen, mäßig folgend. *1709:* Tudode ... mikor Papai Pal vram igazittotta it Galfalvá(n) az Birosághot ... az Nemes vármegje Notariussa Pauli Ferencz vram jele(n) leteben ... mostis mellyik reszt tartod Szeres(ne)k biroság viseléssel? [Kük.; Ks S. 37–9 vk] | mostis Szeres az Apaffi resz, azert visellje az birosághot | En most az Győrőffi részt tartom Szeres(ne)k hogj az birosaghot el visellye [Gálfva KK; i.h.].

3. katonai sorozásra váró, sorköteles; care este obligat să se prezinte la (comisia de) recrutare; stellungspflichtig. *1600:* Enis Zeres woltam, es Theomeswar ala kezwlte(m), hozzam iọwe Lenart Marton fiawal Miklossal, s mo(n)da, Im engemis el fogtak oda az hadba [UszT 15/3 Bartha Martho(n) malomfalui vall.]. *1751:* szeres nem vagyok az én rendemet ki tőltettem [Csapó KK; Berz. 12. 92/203]. *1828:* A mostani Tyrozásra nézve a Tekintetes Szolga Biro Ur azt a parantsolatott adta volt ki a Birák(na)k, hogy egy Katonának valott fogjanak el, de ... lármát ne csináljanak ... minthogy Tökröl 16 esztendöktől fogva kötelen fogott Tyrott nem vittek, hanem a falusiak magok önként aki szeres volt a fiát bé vitte s assentálta ... mostan tehát Széplékán Vonujnénak három fiai lévén, ugy Szalantai Istvánnénak ... annakis három ... (: mint a kik mostan ők a Szeresek :) adjanak a fiaik közzül katonát [M.köblös SzD; BetLt 2].

Szk: ~ *had. 1620:* Tudom aztis, hogi Janos kiraly idejeben zeres hadba zolgalt [Páva Hsz; HSzjP Kws Kereztes Péter (60) lib. vall.].

4. kb. időszakosan működő; care funcţionează periodic; periodisch, zeitweise einsetzend. *1714:* Jakab Falvában vagyon egy forgo Malom, jo ahoz valo kesseggel a vize szeres, a Falu vegin alol [Kászonfelsőfalu Cs; LLt Fasc. 85].

szeresség sorosság; faptul de a fi la rînd în îndeplinirea diferitelor obligaţii; Aufeinanderfolge, Sequenz. *1663:* Egyenlő akaratul végezték à Sz. Miklosi megye béliek hogy à templom és egyéb megye szükségére valo dologban lévő szerességhen egyenlő terhet viselnek ă Csibaiakkal [Szentmiklós MT; MMatr. 58].

szeret 1. szeretetet érez vki iránt; a iubi pe cineva; lieben, mögen, gern/lieb haben. *1568:* Georgius Hench iur(atus) fass(us) est, ez (!) hallottam hogy monda az kayantay ember az zabo gasparnenak hogy, azyonyom te Jnkab zereted az Ciganokat hogy ne(m) mynth az Magyarth mert partyokat fogod [Kv; TJk III/1. 195]. *1583/XVII. sz. eleje:* Elseoben Miuelhogy az Isteni tiztelet az ollian emberek keózeót viragzik, a' kik egymast szeretik es beócziullik, tiztelik: Annakokaért az Istennek aldasat keuanuan reank ... vegeztuk, hogy valamellink az masikat szidalommal es tizteletlen szoual illeti, a' meniszer czielekezi annyzor buntessek minden engedelem nelkul egy forintal [Kv; MészCLev.]. *1633:* Hallottam magatolis azt Falabu Kathatol hogi azt mondotta, hordozok maga(m)nal olliat tudni illik egi Zeóld bekat, hogi valakit azzal megh jllethetek, de mind szeretnek azok engemet [Mv; MvLt 291. 137a]. *1657:* Hogy pedig kérsz jó fiam, hogy idején korán tegyek

testamentumot, mivel az embernek aval élete meg nem rövidedik s egyik gyermekemet se szeressem jobban a másiknál [TML I, 43 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1677:* Annak felette, nem csak nem kivánnya felebaráttyának marháját, de sõt ugyan el-is lopja, nem-is szereti felebaráttyát a' lopo, sõt inkáb rontya [AC 123]. *1697:* Az után ki telék onna(n) leuelem csak hamar hogy jót mondottam neki azert engemet nem szeretett [Kotormány Cs; CsJk 2–3 Peter Janos (37) vall.]. *1734:* Hogj molestiájara ne lettenek volna az ... Urfiak a N. Mlgos Urnak, azt senki nem tagadhattya, joszágából valo administratiok alkalmatosságával micsoda injurialtatasi voltanak a N. Mlgos, Urnak én azt nem tudom, más-ként az Urfiakat ... Teleki Pál Ur(am) miat Attyafiait szerette [Kv; TKl Andreas Huszti (34) vall.]. *1760:* egy verset tanultam: Ha szeretsz, szeretlek én is; A milyen a Kendő, olyan a' mosdó [Igenpataka AF; TL gr. Teleki Ádám aláírásával, a levél más kézzel]. *1775:* Korda Lászlóné ... Ezelőtt két vagy három esztendővel nagyon béesett volt a gratiába, szerette Rhédei Farkasné és — amint mondják — sok egyet-mást adott volt nékie s kétháromm hétig is eltartotta magánál Dobokán [RettE 353]. *1785:* Testvereit ... igen szerette, s' kedvelte, el annyera hogj elig várták egj mast látni [Mv; DLev. 4. XXXVI]. *1830:* Miklosam ha tsak egy mod van 's engem szeretsz szegény Anyámértis jõj bé anyit esdeklik éretted [Kv; Pk 6]. *1896:* Zsuzsika derült; sovány, de kedves, s szeret titeket [PLev. 182 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. *~i magát* szereti önmagát; îşi iubeşte propria persoană; selbstliche/Eigenliebe bezeigen, von Eigenliebe erfüllt sein. *1632:* Pirongatis kd irasaban hogi ocular nelkul latnam az kd igassagat ha akarnam az emberseget keouetni de magamat igen szeretem [Kv; Ks 41. D. 21 Lad. Bornemisza lev.]. *1710 k.:* Minél kevésbbé szereted magadat és a világot, annál inkább szereted az Istent és felebarátodat [BÖn. 431]. *1736:* Nem vala inter privatus religionis respectus, akár catholicus, akár kálvinista, akár unitárius, és ha találtatott magyar, csak emberséges ember volt, egyaránt szerették magokot, együtt vigadtanak [MetTr 358].

3. szerelmet érez vki iránt; a fi îndrăgostit de cineva, a iubi (o persoană de sex opus); jmdn lieben, jmdn lieb haben. *1568:* Sth(epha)nus Kowacz iur(atus) fass(us) est, panazolkodik vala ennekem szǫcz fabian, es ezt mongia vala, hogy az eǫ felesege Mast szeret, es az Darabontokal kǫszlǫtte a dolgoth [Kv; TJk III/1. 225]. *1583:* Nilas Antal felesegewel egietembe ... azt valliak ... ez Ersebet egy Bekat hozot az zeolebeol, Mert eg Borbelj legent igen zeret, es azt Akaria meg Bwweólny velle [Kv; TJk IV/1. 143]. *1597:* Sas Jakab Monostor kapuba(n) szolga ... vallya: ... Egykort mondok Hegedűs Istuannal mely igen szereted az Daikat ö is teged ige(n) szeret, miert hogy ne(m) veszed ell [Kv; TJk VI/1. 136]. *1614:* Azt is tudom hogy Dengeleghine Azzoniommal ereőssen zerettek egy mast, ugy hogy kẽt ember egy mast inkab nem zeretheti [Nsz; VLt 53/5267 Franciscus Rathoni vicemagister curiae (45) vall.]. *1632:* az Aszoni ne(m) szerete az vrat hane(m) el szökek tölle es Brassoban ment s ott me(n)t volt ferhez mas legenihez [Mv; MvLt 291. 98a]. *1682:* Causa Buzaiensis Fejer Mihaly agallyia leanyia Fejer Annok dolgat Keszi Nohaj Peter ellen, és elvalast kivan. Mert az leanya nem szereti es nem szerette annak elõtteis, erõvel neki nem adhattyia. Deliberatum [SzJk 172]. *1697:* Aztis magatol hallottam Peter deaknetól aszt mondotta hogy ugy szereti őtt az az Pater kászoni hogy ha az ura meg halna, le tenné az Papsagot, s őtt el venné feleségnek [Kotormány Cs; CsJk 2–3 Peter Janos (37) vall.]. *1759:* Hallotta(m) azt hogy Néhai Alb Tyiron egy Fentősi Menyetskét szeretvén ezen csegellj földén tanálták volna őket bujálkodni a' melly miatt ezen Csegellj földgyét elvesztette Alb Tyiron az Fentősiekhez [Nagysomkút Szt; TL. Vancza Ursz (36) ns vall.]. *1776:* Hogy M. Groff Lázár Janos Urffi ő Nga, a M. Groff Kornis Annikó Kis Aszszony ő Nga kedviért járt ide leg tőbbet, azt onnan tudom, mert tapasztaltam, és láttam, hogy szeretik egyik a' masikát erőssen ő Ngok [Kóród KK; GyL]. *1793:* A Szegény N. Grof szerette a' Grofnét, 's nagyon járt utánna; de olykor a' Grofné csak le pittyesztette az ajkát [Koronka MT; Told.]. *1831:* mondá az ifjasszonynak: „Hadja el az ifjasszony, ne erőltesse mert ha nem szereti, nem él meg vélle, 's majd az ifjasszonyt átkozza" [Angyalos Hsz; HSzjP Besenyői Gy(alog) K(atonáné) György-Jakab Boldisárné (42) vall.].

Szk: *szíve szerint ~. 1597:* Chyok Ianos Coloswarat lakozo ... vallya ... hallottam azt poztometeo Marton fia zayabol ... hogy el vezy Catust kayanthay Gaspar leanyat ... aztis latta(m) hogy zyweok zerint zerettek egímast [Kv; TJk IV/1. 1].

4. jónak tart, kedvel, tetszik neki; a plăcea/a fi pe placul cuiva; mögen, gern haben. *1570:* Orsoliazzon Eotthwes Jmrehnę, Ezt vallya hithy zerent hogy ez ferench lakot eo Nalok eotthwes Jnas volt ... De eo hogy semmykeppen Nem alkhatot vele es ne(m) zerette dolgat ely wzte hazatwl [Kv; TJk III/2. 109]. *1571:* (A tiszttartó) monstrara hywatta a lofeieket es lowokban mellyet zeretek ugy vettek el teollek [SzO II, 326]. *1573:* Syweges gergel ezt vallia hogi ... Az lewelet vgy Mond kyt az Beochwleskor es oztozaskort Irtak vala, Az (!) oztan meg wytak es meg pecetlek, de Nem hallota hogi Nem zerette volna es ely zagatak volna [Kv; TJk III/3. 108]. *1590 k.:* Engemeth ebbeol hamisnak nem mondhach, read ter az tereh, mert Az tilalmath Nem bwchyulletted megh ha nem zerette tilalmamoth rea kelleth volna zollitani mégh akkor [Szu; UszT]. *1633:* my kí megiünk s ha szerettivk az buszat az mit arathatunk benne aratunk [Mv; MvLt 290. 133b/2]. *1651:* Kgd szamarais kűlte(m), egy fekeoteot, mellyet az magam Leanywal kőttette(m) ha kgd szeretni fogia, teobbetis kőttethetek [Fog; BK. Kemény Jánosné Kállai Susanna Bethlen Ferencné Kemény Katához]. *1669:* Réz műveket is olyakat vettem, édesem, hogy soha olyakat nem láttál; tudom, szeretni fogod őket [TML IV, 488 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1736:* Nyári palástot is viseltenek, az mely szintén úgy mint az téli palást, vagy sima vagy virágos bársonyból vagy biborból volt az Uri fő nemes asszonyoknak, máskép egyéb szinű selyem matériákból is volt, de ritkábban nyári palást; annak kivül az eleje selyem a galléra egészlen bojtos bársonynyal vagy karmazsin szinű vagy veres vagy zöld, ki mint szerette, meg volt premezve [MetTr 343]. *1776:* ottan az hellyet nem szeretvén transmutálták Lakásókót az mostani residealo Curia helyre [Marossztgyörgy MT; MkG 36. 5/3]. *1813:* kérde minket Zakariás Moses Ur, hogy miről temondálnánk, mert nem szereti a' temondát [Sszgy; HSzjP Szabo Kristina Huszár Regiment Profosz Para Antal Ur felesége (54) vall.]. *1895:* Ez rövid, s a műfajt, tudom, nemigen szereti Méltóságod [PLev. 171 Petelei István Gyulai Pálhoz].

Szk: *~i a másét. 1644:* ehez az Szigyarto Gergelynehez ezt tudom mondani, hogi ... daikanak, enis megh fogadam, de azirt azt ugia(n) mondák hogy utanna vigiazzak igen

szereti az masett az bizoni dologh hogi sok eggyet masom haz eszkeozöm veszet el az haztul [Mv; MvLt 291. 399b].

5. akar/óhajt vmit, vágyik vmire; a vrea/dori ceva; will/wünschet/möchte etw. *1573:* hitta hogi ky Menne es meg Mwtatna az 4 feoldet ... ha zeretnek meg alkwnnanak vele [Kv; TJk III/3. 90]. *1591:* Segeswari Balintne Anna azzoni ... vallia ... Brassai Andrasne oda fűta, hogi ne haggia az fiat, aztis Zeoch Pal igen megh vere ... ammint zerete [Kv; TJk V/1. 159]. *1598:* Chiany Janos ... wallia. Tawaly ezteendeobe(n) ket vtambais haborgatot megh Thúri Janos zolgaia eggiet mas aprolekomat fel hanta amit zeretet el veotte, saczoltatot [Kv; i.h. 183]. *1606:* az papnal vagío(n) egy keóbel búzaja s ha zereti oda adgia az eókrek arraba [UszT 20/245 Ambrosius Nagy de Farczad pp vall.]. *1614:* minden varosokban es ereossegekben akj houa zeret mennj, az Nemes Emberek feleseg<es>teol giermekestòl, marhastol beboczatassanak [Ks 87 ogy-i végzés]. *1628:* Eppel Janosne Aszszonio(m) adot Egy házat Eppel Orsolia Azzonnak ... Ez mellet az mit szeretet ... az Kalmár marhak keozzwl, oda atta, mely teszen tt ff 110 [Kv; RDL I. 137]. *1670:* Eddig Nagyságod az békességet szerette, ezután is inkább kéván nyugodni, szolgálni ő felségének, mint sem legkisebben véteni [TML V, 134 Teleki Mihály a fej-hez]. *1760:* A szalonnak el adásában szorgalmatos leszek tsak én szeretem volna ha nsgd méltoztatot volna az árrát determinálni [Gáldtő AF; WLt Miss.]. *1778:* Szeretném magamnak olyan féle matériából Anglus köntöst [Sáromberke MT; TSb 13 Bethlen Zsuzsánna lev.]. *1812:* ha lehetne végezni hamar Szeretném, mivel sok az bajam [A.jára TA; Ks Szentkereszthi Sámuel lev.]. *1851:* Édes jo Bálind Bácsi ha csak lehet jöjen (!) fel hozzánk szeretném Bálind Bácsival szemelyesen beszéleni Gyurit is szeretnük látni [Mv; DobLev. V/1314 Dobolyi Klára Dobolyi Bálinthoz].

6. örömét leli vmiben; a plăcea ceva, a avea un sentiment de satisfacţie; etw. gern haben, mögen, Lust für etw. haben. *1657:* az emberséges emberekkel borital közt való mulatságot én is igen szerettem elein, igen is gyakorlottam [KemÖn. 19]. *1665:* Az német bizony puha életet szereti, ha az török fel nem bontja [TML III, 465 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1697:* Mikor Kaszonb(an) laktunk, akkoris Mihaly Máté kurvájanak szidott csak, s azzal vert, én aszt sem szerettem Tisztessegen kűuűll [Kotormány Cs; CsJk 3 Szabó Györgyné Katalin (40) vall.]. *1710:* Apafi Mihály ... A vadászatot szerette s gyakorlotta ifjúságában, gyönyörködött igen az órákban ... mindenkor azok körül pepecselt [CsH 221]. *1758:* felette igen szerettem az olvasást, melyben életemnek jó részét töltöttem el eddig is [RettE 78]. *1823–1830:* Nyomtatott orációi s versei mutatják, milyen nagy litterator volt[a], zsidóul szeretett énekelni is [FogE 75. — [a]Kovásznai Sándor (1730–1792) mv-i ref. kollégiumi professzor]. *1827:* tapasztaltam magam is hogy örökké és töbnyire részeg fövel szerette járni Dobolyi István Ur [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1109. 17 Ilye Juon (46) zs vall.]. *1853:* A kis Druszám[a] ... győnyőrű gyermek ... jo fiu, eltűr mindent őrőmest, sőt szereti ha hurbolják [Kv; Pk 7. — [a]Ugyancsak Lajos].

7. ízlik vmilyen étel/ital; a plăcea cuiva o anumită mîncare/băutură; etw. schmeckt einem, gern haben. *1568:* Vrsula Consors Benedicti Lakatos ... fassa est ... Ezt hallotta(m) hogy monta Zabo Janos, No Jo annyan Nam mikor bort hozat hane(m) (!) zereted alab el adod eytelyet Egy a vag keth penzel [Kv; TJk III/1. 171]. *1594:* 25 Septemb(ris) ... 2. palaszk szalat sert vit fel Gyalúban Wrunk ö fgenek kostolni valot, mellyiket szeretne ò fsege: Paxj Lúkacz 1 loual ... d 12 1/2 [Kv; Szám. 6/III. 12]. *1603:* hallotam aztis peterfi Lukaczjtol hogy nem zeretem en effele dizno hust [UszT 17/21 Gedö balas Etedy lo fw Ember vall.]. *1641:* egy tál hideg étek vagyon, s én kihozom, egyék benne — s mondá, hogy ő bizony szereti ... s enni kezdék benne [Mv; MvLt 291. 274b–77b átírásban]. *1703:* a bor akit küttél igen Szeretyük [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. *1710 k.:* Én a nyers káposztasalátát fonnyasztatlan ettem, de ellenben a nyers ugorkasalátát nem szerettem [BÖn. 514]. *1823–1830:* az kérdi a doktor: Hogyha az ember tudatlanságból olyant ennék, amit nem szeret, ha azután megtudná, hogy mit ett, megbetegednék-é amiatt?[a] [FogE 170. — [a]Köv. a válasz].

8. ragaszkodik vmihez; a plăcea ceva; etw. lieben, für etw. sein. *1619:* Mondta azt, hogy : No, mit írt az urad, jól leszen-é az dolog? Én is csak obiter mondottam, hogy : Jól leszen, nagyságos uram, csak nagyságtok szeresse az békességet. Arra csak azt mondotta, hogy: Igenis szeretjük s fel sem bontjuk [BTN[2] 198]. *1653:* No Borsos Tamás meg riaszkodik, és az bíró — az apám ... hasonlóképpen ... mindjárt a kastély falait az ácsokkal bérleni kezdik nagy cserefákkal belöll, és tölteni földel. Minden ember: bíróné, polgárné, pap, bíró s polgár, nagy és kicsid, a ki életét szerette minden ember, a míglen megkészüle, csak hozzája nyult akkor [ETA I, 97–8 NSz]. *1667:* Megparancsoltuk nekiek, valamint életeket szeretik, úgy vigyázzanak reá, el ne szaladjon [TML IV, 81 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1722:* Van már ittis nagy hire, Publice is beszellik, sőtt glorialodikis edgyikünk rajta ... tudom edgj emberséges ember(ne)k is bestelensége nelkűl ne(m) lésze(n), kivált annak ă ki szereti becsületit [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1744:* az ki elettét szereti továb ne jöjen [Mv; Told. 27]. *1783:* no milliom Teremtette ha életedet szereted oltalmazd magad most vgj cselekszem veled a mint akarok [Udvarfva MT; Told. 44/54]. *1812:* Grantzki ... kardot rántván azt monda: a ki az életét szereti kőzél ne menne [Héderfája KK; IB. Varró György (29) grófi kocsis vall.]. *1832:* Én a' Molnár Károly Ur képébe solemniter répellálok ide ne jöjön a' ki szereti az életét [Vártelke Sz; TGsz 59].

9. vallásos kif-ben; în construcţii/expresii care se referă la religie; in religiösen Ausdrücken. *1618:* Azért mondd meg, ha Istent szereted, ha éntőlem mást hallottál? [BTN[2] 158]. *1657:* az jövendő mondót senki nem kárhoztathatja, ha jót, ha gonoszt mond is, csak hogy ne késsél vele, ha Istenedet szereted [TML I, 63 Bónis Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Vétenek[a] másodszor abban, hogy minden aemulatiójok, disputatiójok arról vagyon, hogy melyik vallás ismeri jobban az Istent, és nem hogy melyik szereti, féli inkább [BÖn. 430. — [a]A felekezetek].

Szk: *áldással ~. 1634:* tudom hogy az Ur Isten eo kegymet[a] sok aldasiual szerette [WassLt Vass János végr. — [a]Erdely Istvánt] ✻ *élettel, egészséggel ~. 1726:* az Ecclesianak eddig practizalt modgyara nézve a T. Consistorium kivanta ő klmet a mas esztendőre is meg marasztani ... Isten elettel egesseggel szeresse ő klmet azon hivatalnak vitelere kívannyuk [Kv; SRE 151] ✻ *magtalansággal ~. 1663/1695:* ha az Ur Isten eő kglket elteti, mint hogy Thuri Ferencz Uram(na)k gyermeki megh most ninczenek; Isten eő kglmet magtalanságal Szeretné es venseget erne; mint hogy Isten Mihalcz Mihaly Uramot fiakal latogata megh, az ö kglmeből megh tartana, tartozik eő kgle az edgyik fiat Thuri Ferencz Uram mellé adni [Hsz; Borb. I].

10. szólásban vmilyen cselekvés, érzés kif-re; în construcţii exprimînd o anumită activitate/un anumit sentiment; in Wendungen: eine Handlung, ein Gefühl ausdrückend: *~ a zavaros vízben halászni. 1676:* Az mely dolgok valami részében másoknak nem tetszenek, higyje Kegyelmed, szeretik az zavaros vizben mások halászni s az hasznát magoknak, az gyűlölségét Kegyelmednek hagyván [TML VII, 248 Bethlen János Teleki Mihályhoz] ✳ *aki szájának mit ~, olyan hírt költ. 1619:* Itt is ki szájának mit szeret, olyan hírt költ [BTN^2 222] ✳ *mindenkibe mint a tövisbokor ~ beléakadni. 1847:* Kászoni András ... részeges Isten káromlo — nyakas elöljároitol nem függő ... Mindenkiben mint a tővis bokor szeret belé akadni — ugyannyira hogy tőle mindenki írtodzik [Kv; AsztCLev.] ✳ *nem ~ mint a szart. 1653:* Dobo Judit[a] azt mo(n)dotta hogi szinten ugi nem szeretlek mint az szart [SzJk 71. — [a]A feleség].

szeretés szerető érzés; sentiment de dragoste; Lieben, Liebe. *1671:* Az Isten tehet jól velünk, de félek, az sok egyenetlenségért, egymás nem szeretésért éppen csak el akar ű felsége bennünket veszteni, úgy látom [TML V, 640 Teleki Mihály Székely Lászlóhoz].

szeretet 1. lelki vonzalom vki, vmi iránt; dragoste, sentiment de afecţiune pentru cineva, ceva; Zuneigung, Liebe, das Lieben von etw., Mitgefühl. *1561:* mynd az tiztesseges okossag mynd penig, es fewkeppen az istenhes (!) es atiankfiahoz ualo zeretet azt mutattya hog' az hallottaknak wtoso es wegsew zolgalatyokbaes ielen leg'w(n)k hog' az my eg mashoz ualo zeretetwnknek geriedetessege megy mwtattassek [Kv; ÖCArt]. *1569:* K. Meg zolgalom hogy. k. wolth gondya Ream merth Byzony Jgen el thekytetth wala az Bethegseg, ha az vristen megh menth Meg Akaro(m). k. halalnom, lathom hogy ez Jambor Borbelj Andras zeretetthel toth hozzam [Szentmihálytelke MT; BesztLt 54 Erdelj Sebestien Gr. Tymar beszt-i bíróhoz]. *1599:* Az eo kgmek iambor keoseges zolgattiokat megh dicherwen zeretettel megh keozeontek [Kv; Szám. 8/XV. 10 Dica]. *1619:* miwel Mikola Janos vram eő kgme ném kwlte ide à kgtek keözeott leot wegezes zerent walo czedulat ... Nem szinten minden punctayrol emlekezhetem, Hanem holnap ... eö kgmewel beszelgetwen ... vagy szeretettel meg peczietlem az Lewelet [Tasnád Sz; Ks 38. I. 32 Véglai Horvath Gáspár lev.]. *1642:* Igy Jsten kegielmessegebeol mind az keett Rendbelj atiafiak megh Egiezuen, Diuisioioknak uege leon, kezek be adasaual, szeretettel Egimast magh keouetuen [Kv; RDL I. 128]. *1657:* gyenge kötél az, kit vagy maga böcsületinek vagy lelkeesméretinek szereteti nem tartóztat az gonosztól, avagy jó urának szereteti [KemÖn. 156]. *1662:* Gróf Bethlen Istvánnal is nagy jó kedvvel, szeretettel viselék a meglett békesség után egymáshoz magokat [SKr 283]. *1671:* Azert szükseges kglmednek a praefigalt napon es hellyen fogyatkozasnelkül Comparialni, kereszteni kötelessege s hazafihoz valo szereteti eszt kivannya [WassLt fej.]. *1727:* Isten engedgje ezutanis közöttünk maradgjon inkab az szeretett, mint sem ă gjülölség [Kv; ACJk 134]. *1736 u.:* Nem igen csínos, kivált a mostani czifra gyomrú, czifra köntösű világ előtt, mindazáltal a régi magyarok egymáshoz való szereteteknek s nyájasságoknak bizonyítására leírom, amint az üdvezült atyámtól hallottam [MetTrCs 457]. *1780:* (A) szeretetbe tegye az Isten álhatatossá kigyelmeteket mindnyájan [Kv; EM XI, 226 Az öregebb hidelvi Kalandos-társulat cikkei]. *1804:* a néhai tisztelt Aszszony halála elött valo Esztendöben ... mitsoda szokkal nyilatkoztatta ki Anyai indulattyát az igazsághoz, és gyermekeihez valo szeretetében? [Fejér m.; DobLev. IV/875. 2b vk]. *1813:* Hazájához vonszo szeretetének ujjab Bizonyságait adná [Kv; DLt 597]. *1855:* Az Isten különös bölcs végzése szerént bizontalan lévén e földön szeretet kedvesseim közti mulatásom ideje, addig is mig halállom orája ... eljönne, kivántom földi dolgaim elrendezése által az enyimekhezi forro és igaz szeretetemet holtom után is tanusitani [Sáromberke MT; TSb 7 gr. Teleki Sámuel végr.].

Szk: *~ben él. 1653:* Ebben az 1603-k esztendőben én Nagy Szabó Ferencz magamnak házastársul vettem a néhai Rósás Mátyásné leányát Ersébet aszszonyt; éltem vélle házasságban nagy szeretetben és előmenetesen 43 esztendeig és kilencz holnapig [ETA I, 83 NSz]. *1776:* Néhai M. Groff Gyalakuti Lázár János ő Nga, és ugyan Néhai M. Groff Kornis Ferentz eő Nga igen nagy szeretetben éltek, és gyakron egyik, a' másikát latogattak [Egrestő KK; GyL. Joan Tompos de Csik Sz. György (66) és felesége, Catherina Szeredai (54) vall.] ✳ *~tel él. 1587/1590:* Az my egyeb ez kedig valo perpatwarok mind Zelmeri Pether ideyeben es az vtan volna, Azok keozteok mind le zalottanak, seot Jeouendeobeis olj Attiafiusaggal es zeretettel akarnak elni egjmassal hogj ha Jobbagiok es zolgaiok keozeot vala(m)y haborusagh teortennek, Ne warmegjen, hanem vgia(n) it teorwenj zerint el Jgazyttassek [Mezőméhes TA; WassLt] ✳ *~tel szolgál. 1602:* valamyben, es valamikor kewantatik az zolgalat semmiben eo kgmek ne vonogassak magokat, hanem io zywel zerettettel zolgalianak, keoúetuen eo kgmek az my io praedecessorinknak dicheretre melto niomdekokat [Kv; TanJk I/1. 411]. *1618:* parancsolta az én uram nekem, hogy megmondjam Ráduly vajdánénak, hogy ha valamiben az én uram jóakaratja kévántatik itt benn az Portán, de ónagysága Ráduly vajda vagy az felesége énnekem parancsoljon, az én uram nevével őnagyságának szeretettel szolgálok | Interim eléggé adta lelkét, üdvességét, hogy Nagyságodnak igaz s szeretettel szolgál [BTN^2 126–7, 188] ✳ *anyai ~. 1777:* holtam utann ajjánlam, és hagyam ... Feleségemnek ígaz Anyai szeretetibe[a] [Cintos AF, KGy. — [a]A fiakat]. *1779:* 29dik Martiusba kőlt utóbszori Leveledetis édes Fiam Anyai szeretettel vettem [Ks 28. VII Árva Daniel Zsófia lev. nem sk] ✳ *atyafi ~. 1657:* nem is adománt kerestem, hanem az atyafi szeretetnek reguláját követtem ez dologban[a] [KemÖn. 275. — [a]A nagyszombati követek ajándékában] ✳ *atyafiságos ~. 1689/1760 k.:* Atyafiságos szeretetem(ne)k Sengéjét akartam ő kglmekhez meg-mutatni[a] [Ne; DobLev. I/316. 9b. — [a]Egy dévai örökség átadásával]. *1714:* tapasztalván az Ur(na)k Bátyám Uramnak is, igaz hozzám meg mutatott, ennek utánnais meg mutatando atyafisagos szeretetit ... adám és kőtem eő kglmenek, es maradekimnak ... Disznó Pataka nevű egész ráta poss(ess)iomat [Gerendlóna TA; JHb II/2]. *1730:* Mikó Judith Aszszony ... hagya Mihálcz Ferencz Ur(a)m(na)k holta Után ... Négy Bornyus tehenet, és egy tisztességes lovat ... Mindezekért pedig Mihálcz Ferencz Uram is igiré Mikó Judith Asz(szonyna)k eletiig valo atyafiságos szeretetit, és szólgálatyát [Somolyo (!) Cs; Borb. II] ✳ *atyafiúi ~. 1563:* Sok[a] zo wthan Teonek Jllyen wegezesth hogi az Mennye per eo kozthok wolt, az Torozkay Jozagnak ozlasarol, hogy az Mosthany Terminusrol halaztottak az Jeouendo Terminusra, Mely eleozeor zolgaltatyk Az Erdely

Nemes vraknak, Ily condiciowal, hogy ha addegh atyafywy zeretetbeol Megh igeneswlhetnek, Jo ha hwl nem [Kv; Thor. VIII/2. — [a]Előtte a nevek fels.]. *1564:* lepeny Mate Marhaya, Arania ezustj es egyeb fele Ingo marhaya felol, Jndultatot volt perpathwar kozotthok, Jowenek Jllyen Jgyenessegre my elottunk Attya ffywy zeretetbol, hogy lepseny Anna Azzonnak, valamy Marhaya Maradoth wolna sukj benedeknel ... myndeneket sukj benedeknek meg engede [SLt A. 35]. *1780:* Ez meg veszet Világban látom hogy az Atyafiui szeretet sokakban meg hűlt, el fogyatkozott [Mv; Told. 27] ✳ *egymás ~ében élnek. 1661:* Summa: édes Feleségem, én tied, te enyém vagy, éljünk egymás szeretetiben [TML II, 181 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1812:* Azt valhatom, hogy mig az Exp(one)ns Groff ur eő nsga a' Groffnéjával edgyűtt lakott ... láttattak edjmás szeretetében élni edj először elannyira, hogy a Groffné Édesem kiáltásában Zengett a palota, a Groffis mikor az Asztaltal felkőlt az Aszszonyt meg tsokolta [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esp. vall.] ✳ *emberbaráti ~. 1863:* nehogy hátramaradó ... jó embereim, bölcs tanácsadóim, és valodi emberbaráti szeretetet tanusitott gyámolaim közremunkalásával megörzött javaimban érdemtelenek részesüljenek ... a magam végrendeletemet a következendőkben kivánom megtenni [Kv; Végr.] ✳ *igaz ~tel van egymáshoz. 1710 k.:* Istennek nagy ítéleti, száz esztendőtől fogva a Bethlen Farkas és Ferenc lineája soha igaz szeretettel egymáshoz nem volt, noha hiszen Kemény Anna, az én nagyanyám, és Kemény Kata, a Bethlen Farkas, Gergely, Elek anyja, apával egyek voltak [BÖn. 674] ✳ *megtart maga ~ben. 1670:* Nincs is magyar igazabb s meghittebb atyámfia Kegyelmednél; csak Kegyelmed tartson meg maga szeretetiben, valamikor én is az nem leszek, az én Istenem megbüntessen [TML V, 152 Keczer Menyhárt Teleki Mihályhoz] ✳ *vkinek vkihez való ~e. 1561:* Myuel hog' mynd az tiztesseges okossag mynd penig, es fewkeppen az istenhes (!) es atiankfiahoz ualo zeretet azt mutattya hog' az hallottaknak wtolso es wegsew zolgalattyokbaes ielen leg'w(n)k hog' az my eg mashoz ualo zeretetwnknek geriedetessege megy mwtattassek [Kv; ÖCArt.]. *1609:* Keopeczi Thamas Keopeczi Ianos, es Keopeczi Georgy, My eleottwnk teonek illie(n) val<l>ást, hogy ... megh tekintue(n) Daniel Deakne Azzoniomnak Anna Azzonnak hozzaiok valo io Attiafiusagat es hozzaiok valo szeretetit ... Erre valo tekintetekbe minden Ingo bingo marhabol valo rezek[a] ... Keopeczi Annanak es Keopeczi Kalara Azzonnak Conferalanak es engedenek [Mv; IB VI. 225/17. — [a]E két utóbbi szó utólagos betoldás]. *1678:* Isten boldogítván ő nagyságát, az melyiket az kettő közül kivánni fogja, meg nem fogyatkozik, én hozzám való szeretetit is sokszori ajánlása szerint most mutathatja meg [TML VIII, 11 Teleki Mihály Wesselényi Pálhoz].

2. szerelem; iubire, dragoste; Liebe. *1755:* ezen nagy szeretettel edgyűtt fojt baradtság (!) után midőn meg terhesedett Hollo Andrasné őszve vészték Tétsi Josephél [Udvarfva MT; Berz. 11. 85/5]. *1775:* Az Aszszonyhoz is nagy indulattal és szeretettel viseltetett ő kegyelme [Peselnek Hsz; HSzjP Jos. Rápolti (40) ns vall.]. *1776:* Inkább itilem aztot, hogy Mlgs Groff Lázár János Urffi ő Nga, ezen Mlgs Házat nem annyiban egyébért, mint ă Mlgs Groff Kornis Anna Kis Aszszony Szeretetiért gyakorolta, mivel magam tapasztaltam, 's láttam egyik a' másikhoz való szeretetet, gyakorta együtt való nyájas beszélgetéseket [Kóród KK; GyL. Georges Vizi kat. kántor (30) vall.]. *1818:* (A leány) meg-győződott belso indulatbol és szeretetböl mégyén Férhez [Vista K; RAk 57].

3. *buja ~ben van* bujálkodik, paráználkodik; a se deda desrăbălării, a fi în relații de dragoste cu cineva; buhlen, Buhlerei treiben. *1731 k.:* Fagarasi Samuel ... Mostoha leanyaval Kováts Maria Asszanyalis buja szeretetb(en) volt [Dányán KK; Born. XXXIX. 16 Jos. Aknai alias Nagy pastor ref. vall.].

4. udvarias kifej-ben; în formulă de politețe; in Höflichkeitsformeln. *1589:* Az my az Jesuitakrol marat p(rae)dicator dolgat nezy, ky itt p(rae)dikallana, eo kegmet kerywk zeretettel ... hogy itt ne p(rae)dikallyon, hanem innet az hatarro<l> el mennyen, az orzagy Articulussa tartassa zerynth [Kv; TanJk I/1. 98–9]. *1591:* Kerik azert varosul az polgar vraimat eo kegmek zeretettel, hog' eo kegmek ... zolgallianak hazanknak io czendez indulattal [Kv; i.h. I/1. 163]. *1598:* Jntik ew kegmek az Ado zedeo vraimat zeretettel hogi annak fel zedeseben zorgalmatosson munkalodgianak es serenkedgienek [Kv; i.h. I/1. 307]. *1643:* Klteknek közeönseghessenis mìnnden illendeö dolgokban szeretettel igiekzem kedueskedni es ezek utan Jstennek klmes otalma ala ayanlom [Sófva BN; BesztLt 32 Petrus Gavay Andreas Vegh beszt-i bíróhoz]. *1651:* Kgd ez utannis parancziollio(n) az mib(en) tudok szeretettel kedueskede(m) kgdk [Fog.; BK. Kemény Jánosné Kállai Susanna Bethlen Ferenczné Kemény Katához]. *1668:* Kegyelmedet szeretettel kérem, ha mi oly hírei lesznek, ne legyek felejdékenységben Kegyelmednél [TML IV, 267 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1670:* Az Kgd nekűnk küldet ajandekajat (!) igen igen nagy szeretettel vettem [Algyógy H; Ks 41 H]. *1712:* kérem nagi szeretettel, igyekezze ugi Componálni, Az Gyórótt hagyott zálogom dolgát, hogi szivem sérelmével ne lehessek, azon alkalmatosságbanis [JHb Jósika István Jósika Imréhez]. *1740:* Kérem azért atyafiságos szeretettel az Urat kedves edés (!) Ötsém Vramat ... hogy munkalkodjék valami uton modon le jővetele iránt [A.ucsa F; TKhf gr. Teleki Borbára gr. Teleki Sámuelhez]. *1780:* én pedig itt a fa háznál egész Atyafiságos szeretettel fogom látni Kedves Eötsém Uramat ha m<éltoz>tatik magát még alázni a Pusztás házomhoz bé szállani [Berz. 11/75]. *1833:* a' Süket némák(na)k Ebesfalvára fel állitando Intézete elö segillésére kegyes adomány gyüjtés ... rendeltetik. — Mely joltévö Czélra, hogy Hiveiket az adakozásra hathatoson buzdittsák T. Uraimék szeretettel ajánlom [Vaja MT; HbE]. *1899:* Kedves Fiam! Ezt a levelet M. úr viszi magához. Szeretettel ajánlom a maga gondjába [PLev. 203 Petelei István Gyalui Farkashoz Mv-ről].

5. levélkezdő és -záró formulában; în formulă de început şi de încheiere a scrisorii; in Anfangs- und Schlußformeln von Briefen. *1657:* Kegyelmednek szeretettel szolgáló jó akarója, míg él Keövér Gábor m. p. [TML I, 48 Kövér Gábor Teleki Mihályhoz]. *1659:* Szeretettel való szolgálatomat ajánlom Kegyelmednek [i.h. 338 Árva Bornemisza Susánna ua-hoz]. *1663:* Menyemasszonynak szeretettel való szolgálatomat ajánlom és Istentől ő kegyelmének jó egészséges hosszú életet kivánok [TML II, 439 ua. ua-hoz]. *1673:* Feleségem szeretettel köszönti Kegyelmedet az aszszonnyal együtt [TML VI, 437 Bánfi Dienes ua-hoz]. *1764:* Az Felesegem Mlgos Ötsem Ur(ama)t, velem együt Mlgos Menyem Leányomat szeretettel köszöntyük [Borb. II Nicol(aus) Kendeffi lev.]. *1831:* az bé állott Ujj esztendőben magamat Uram Bátyámék atyafiságos szeretetekben ajánlva továbbrá is tisztelettel maradok alázatos atyafi szolgája

[Hagymásbodon MT; Pf]. *1843:* Egyebaránt testvéri szeretetedbe ajánlott maradok Édes Öcsém szerető Testvéred Dobolyi Sigmond[a] mk [Veresegyháza AF; DobLev. V/1247. — [a]Bálint öccséhez]. *1890:* Ne haragudj, hogy így és ennyit írok. Szeretettel Petelei [PLev. 152 Petelei István Jakab Ödönhöz].

szeretetbeli szeretetből fakadó; care izvorăşte din dragoste; liebevoll, von Liebe erfüllt. *1733:* az szegenyseghez valo nagj szeretetbeli indulattyából el bucsuzott [Dés; Jk 435]. *1739:* mint sz. Pál Apostol és Barnabás között, esék valami kevés atyafiságos s szeretetbéli Controversia [Kv; SRE 173–4].

szeretetes szeretetteljes; plin de dragoste; liebevoll. *1661:* Kegyesen írott tréfáidon, szeretetes írásodon, bizonynyal írom, nem kevéssé örvendeztem, nem kevés újulasomra is volt [TML II, 178 Teleki Mihály Veér Juditthoz]. *1661/1681:* Mivel hogy minden josagos czelekedetek(ne)k ... megh jutalmaztatasanak kel lenni, szeretetes indulatom visel engemetis Vitezlő Lugosy Janos jambor Szolgamhoz [BVh; VhU 373–4]. *1788:* Successorink kőzőtt a' Szeretetes Szomszédtság meg maradhasson [Kv; Pk 3].

szeretetlen szeretet nélküli; fără dragoste; lieblos, gefühllos. *1710 k.:* Jaj, mely gyilkos vagyok sokszori mérges hirtelen indulatommal ... Vagy ha Felségednek valakin valami csapása látszott, arról való szeretetlen, mérges ítílettel és bolond, vétkes örömmel [BIm. 1009].

szeretetlenség 1. a szeretet hiánya, szeretet nélküliség; lipsă de dragoste; Lieblosigkeit, Gefühllosigkeit. *1711:* Ecsedi Mihaly Feleségevel Szoboszlai Ersebethel viszáson elvén Szoboszlai Ersebeth vadolvan férjét hogj ötet mod nélkűl veri rongallya fejszevel, és halállalis fenyegeti, Ecsedi Mihály penig Feleseget engedetlenseggel, szeretetlenséggel szofogadatlansaggal vadollya [Kv; SRE 119]. *1738:* jovallásom s hagyásom az hogy ha lehet közöst ne birjanak, hogy annális inkab az atyafiságtalanság szeretetlenség közikben ne gyükerezzēk [Ks 14. XLIIIa Kornis István végr.]. *1765:* Ami pedig az A szeretetlenseget illeti a nem elegedendő ok az el válásra anyivalis inkább h(ogy) nem Comprobaltatott az h(ogy) erőszakoson adatott volna Ferje(ne)k [GörgJk 198]. *1809:* Már igy e mostani Particularis Haza oltalmára léendő Insurectio mi réánk ... mig ā Nemes Ország Rendei ... az adozás terhe aloll valo eximaltatāsunkat, à Tōrvények szerént ki nem eszközlik, által nem láthatyuk miképpen terjedhessen, melytől nem azért vonagattyuk magunkat, hogy az Haza Atyafiai szeretetlenségünket, mutatnok ki, távol légyen [Asz; Borb. II].

2. meg nem értés; neînţelegere; Abneigung, Entzweiung. *1662:* néha-néha olly dolgokat kíván vala tőle, mellyeket a fejedelem is maga kedvetlenségével nem cselekedhetik vala. Mellybül hovatovább köztök alattomban való hidegség, szeretetlenség támadott [SKr 161].

szeretetlenül szeretet nélkül, fără dragoste; lieblos. *1847:* A most született gyermek fejét forgatván keresi az emlőt, és a jó Isten gondot viselt néki arról. Hát velem már, okosabb teremtésivel szeretetlenül bánna-e? [VKp 163 Varga Katalin kezével].

szeretetmondás szeretetről szólás; predici despre dragoste; Rede über die Liebe. *1823–1830:* Eléállottunk hát mi a szégyenpiacra ... azt sem tudtam, mit beszél a pap, csak a sok szeretet mondást az unalomig hallottam [FogE 302].

szeretetre méltó care meritā să fie îndrăgit; liebenswürdig. *1883:* Mikszáthot ne szidd. Derék tót az. Szeretetreméltó és csupa barátság [PLev. 108 Petelei István Jakab Ödönhöz]. *1896:* Téged arra kérlek, menj fel Teleki Samu grófhoz. A legérdekesebb erős magyar, s a legérdemesebb, szeretetreméltóbb emberek egyikét ismered meg [i.h. 186 ua. ua-hoz].

szeretetreméltóság amabilitate; Liebenswürdigkeit. *1897:* Nem az esett jól nekem, hogy a nekem kedves hírt egypár órával hamarább tudtam, de a maga szeretetreméltósága [PLev. 190 Petelei István Gyalui Farkashoz].

szeretett iubit; geliebt. *1630:* ha szinte Attiafia voltamis az Aszonnak, de hogy velem haragos volt, se lakodalmokba(n) se egieb dolgayb(an) (!) ielen nem volta(m): ... mert engemet nem szeretet atiamfia leuen, enis nem feletteb busitotta(m) hazaknal eoket [Kv; RDL I. 19 Honesta foemina consors Matthei Varadj vall.]. *1862:* Ha én Szentpéteri János az isteni hatalom által hamarébb szollíttatnék ki az élők sorából, mint kedves nőm ... azon esetre minden ... fekvő és fölkelhető vagyonom maradjon és szálljon ... szeretett nőmre, abból gyermekeim csak a köteles részt kapják meg [Kv; Végr.].

szeretetteljes szeretettel teli; plin de dragoste; liebevoll. *1896:* Ez csak szeretetteljes érdeklődés akar lenni ... iránt, ki mindig írod, hogy figyelemmel vagy az iránt, amit Vásárhelyt beszélnek rólad [PLev. 182 Petelei István Jakab Ödönhöz].

szeretget szerelmet érezget vki iránt; a iubi/îndrăgi pe cineva; liebhaben, lieben, eine Liebelei haben (mit jmdm), liebeln. *1770:* Nagy jószágú és gazdagságú ember volt ez a Nagy Boldizsár. Volt circiter 70 esztendős. Én gyermekkoromban láttam, mivel a szegény nénémet, Diószegi Mihálynét, aki is Váradi leány volt, igen szép asszony, szeretgette [RettE 226]. *1778 k.:* Tirzu Avrám ... özvegyen maradott Feleségit ... Hatzegán Angyel, még Gazdája Tírzu Avram eletiben is szeretgetvén, tsak hamar el vészi maganak Feleségűl [AF; BK 465]. *1812:* Hallattam hogy a' kérdésben lévő személyek szeretgették égymást [KLev.].

szerethet 1. szeretetet érezhet vki iránt; a putea îndrăgi pe cineva; mögen, gern haben, liebhaben können. *1667:* nem is láttam én régen, majd esztendeje lenne, a mikor Huszton volt, azután mint ment volt be is Erdélyben. Én soha nem is szerethettem, látván rossz bolond cselekedetit [TML IV, 73 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz].

2. szerelmet érezhet vki iránt; a putea iubi pe cineva; lieben können. *1629:* Sós Jánosné Anna asszony ... fassa est: Hallottam azt Fejszés Gergelytől, hogy mondá egyszer ... „soha nem hittem ezhez az aszszonyhoz, az mit hozzá láttam; azt csodálom, hogy olyan rút, fekete asszony, hogy szeretheti Szigeti János?" [Mv; MvLt 290. 150b átírásban]. *1632:* Mondotta azt is, hogy ő úgy szereti azt az asszont — Berkeszinét — hogy talám egynéhány felesége volna is,

nem szerethetné úgy, mint azt az asszont szereti [Mv; MvLt 290. 79b–82b ua.].

3. jónak, helyesnek tarhat; a putea considera corect; billigen (können), richtig finden. *1675:* Bizony dolog az realitást szeretem … azt az tökélletlen terminust, az dexterizálást nem szerethetem semmi jószágáról másoknak is, ha kik tőlem kérdeznék jószágáról, nem jovallhatnám [TML VII, 24 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1676:* Levelében való terminusát Kegyelmednek nem szerethetem magamra nézve, de én Kegyelmednek igaz szolgája levén, azt is jóra magyarázom [TML VII, 224 Teleki Mihály Vesselényi Pálhoz].

szeretlen '?' *1632:* monta aztis hog' lelke(m) szeretlen mondo(m) hog' az Kòrtòuelifai Jstua(n) fia meczette megh az torkomat [Mv; MvLt 291. 90a].

szerető I. *mn* **1.** vki, vmi iránt szeretet érző; care iubeşte pe cineva, ceva; liebend. *1657:* (A fej.) igen méltóság- és nagy hírt-nevet szerető ember vala [KemÖn. 58]. *1662:* a mindenható szent Isten a jó dolgoknak nem csak szerzője, szeretője, hanem parancsolója is! [SKr 630–1]. *1679:* Vannak Kgld mellett nemzetek, vallások javát szerető becsületes emberek, kikkel az dolgokat közölvén, tudom az dolgokhoz jó lélekkel szólnak [TML VIII, 436 Teleki Mihály Ispán Ferenchez]. *1762:* mikor akár mely maga betsülletét szerető Nmes ember meg hallya, hogy ártatlan, gonosz hirt hintegetnek felőlle, nehezen szenvedheti el, szo nélkül [Torda; TJkT V. 86]. *1775:* azt mondjuk hogy jámbor eszes kegyes és Templomot szerető és gyakorlo ember [Peselnek Hsz; HSzjP Anna Rápolt ns incapillis (26) vall.]. *1776:* vigasztaló valászat el várván vagyok szivem Anikom koporsom zártajík Kincsem Lelkem Anikom holtig tisztelö szeretö szolgája G Lazár János m k [Nsz; GyL. gr. Lázár János lev.] | Kár volt, hogy e világi szerencse neki nem szolgált. Különben sincerus és embert szerető barátságos úriember lett volna [RettE 363]. *1827:* ezerszer tsokol 's var Lelkem Mikosam szeretö hived Titi [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina Gál Miklóshoz]. *1867:* tisztelem s csokolom édes Apámot édes Anyámot … szeretö fiok Pálfy György [Kv/Tarcsfva U; Pf]. *1879:* Téged ölel, csókol szerető barátod [PLev. 47 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

Szk: *egymás ~k. 1642:* Intelek arrais Atyai indulattal, hogy Jambor I(ste)n felòk es egy mas szeretők legyetek [Told. 1] ✳ *eklézsiája ~. 1622:* 14 Novembris. Hala meg amaz igaz, jámbor, istenfélő, Stenczel János uram, polgár ember szász nation, az ki az eklézsiája szerető ember vala [Kv; KvE 154 SB] ✳ *hazája ~. 1592:* minden hazaia Zeretheó io gonduisseleó, es a' keossegh igazgatasara otalmara be walaztatoth Attiakhozis illik Tizteletes Atthiaym: Annak az Varosnak priuilegiumit, es minden Zabadsagit melyben megh telepedtenek, melynek igazgatasara eok(is) megh eskwttenek, tudny, olwasni, ertheny, Es velle mindenkor iol eelnj [Kv; Diósylnd. 9, 11]. *1595:* nem akarnak semmibe(n) ew kegmek. Byro vramnak es az hazanak meg fogiatkozny mint yo hazayok zereteo ferfiak [Kv; TanJk I/1. 278].

2. szeretett, kedves; drag, iubit; geliebt, lieb. *1551:* Kezenthemnek es magam ajanlasanak vtanna, Zerethew lenart vram in ereztetem K egy emberem [Kv; BesztLt 38]. *1569:* Mikor vachoraltunk volna … vachy Peter Monda ennekem, zeretö Janos vr(am) es Jo sogorom, kyne Meny az hazbol [Nsz; MKsz 1896. 371]. *1573:* Thomas feyr, et Agneta R(elic)ta Erasmi Mezaros … fassi sunt … feyr tamas ewel meg teobbyte wallasat, hogy egczer eoryz volt eo az hyt kapuba(n), Azon Megi(en) ky adam Jstwa(n) vtanna ered ez vallo … Mond Neky mint vattok Benne zereteo Sogor vra(m) ky hanyade az fat onnadt [Kv; TJk III/3. 198]. *1582:* Chizar ferencz vallia … Ezatis hallam Lukach Zaiabol hog ig zollot volna Zeoke Mihalnak, Zereteo Mihal vram valamint zerzetted eóchemnek Az Azzonyt de meg hid hog semmy nem kel Abban [Kv; TJk IV/1. 67]. *1592:* szereteo jstwan vra(m), twdom hogy ennek eleotteis zerzettel masnakis nemes lewelet … hogy ha ennekemis zerzenel kj vennel engemet az paraztsagbwl az Kd mwnkaiaba(n) adnek f. 12 [UszT]. *1599:* monda Kerestelj Albert zereteó Ferenczj vram en Azert ieóttem, az melj ket eókreót Adtal wala az Eggiket az farkas meg eótte; Azert egj menesem wagion azt kegk Ado(m) mind Czitkostol [i.h. 14/17 Simophi Mihalj Etedi szabad szekelj vall.]. *1606:* mikor arra az dologra Jutottunk uolna, mondek Benkò Jstuannak szeretò Kòma Vra(m) ezt akarya Kēdtol Ferencz Vra(m) megh tudni es erteni ez vraim elõt hogj mimodon Akarya kēd óṫòt Jōzagodba es ŏrŏksegedbe (így!) be vallani [i.h. 20/361].

Szn. *1571:* Dominus Judex et senatores Simony zeretteo [Kv; Szám. 1/XIII. 439].

3. szeretetre való, szeretetből fakadó; care izvorăşte din dragoste; liebevoll, herzlich. *1880:* Gyulainál pedig jobb ember nincs ennek a földnek a hátán. Amilyen szívesen fogadott, amilyen szerető jóindulattal szidott, mocskolt engem egy álló hét minden áldott napján … azt te ott a falun, te rusztikus Jakab Ödön, nem is képzeled [PLev. 81 Petelei István Jakab Ödönhöz].

II. *fn* vkinek szerelmese; amant, amantă; Liebhaber, Geliebter. *1631:* monta az Apia neki, meniel, meniel kurua kurua es uid el Uarga Menyhartnett az szeretődet es kurualkodgjal uele [Mv; MvLt 291. 61b]. *1705:* Az fejedelemasszony azt beszéllette … hogy az Haller Gábor könyvében megtalálták az szeretőinek képeket [WIN I, 591]. *1741:* azt monda az Annya: De ez bizony nem attol valo gjermek, hanem én Ezt egj Muczok Juon nevű szeretőmtől kaptam volt [A.répa MT; Ks 7. XIX]. *1763:* azon Czédulát en találtam … szereteje kūldŏtte s innen gondolom hogj az már régi el hánt czedola vólt [Udvarfva MT; Told. 44/15]. *1783:* mikor ő Nsga Bagoson lakott, egy Nagy Jankó nevü szeretője lévén … Demets Mihálynétól … azt hallottam, hogy néki a' Leánya Demets Bori beszélte vólna, Nem elégszik meg úgymond az Exponens Aszszony ő Nsga a' rendin vélle hanem még felyűl fordúl, és úgy ül belé mint a' karóba [Perecsen Sz; IB. Elisabetha Kassai cons. nob. Georgii Sombori (25) vall.]. *1796:* (Ros Mária) Szeretőivel együtt vendégeskedtek engemet el igazitván a háztol [Déva; Ks 101].

Szk: *~t tart. 1681:* Kotsis Kata … tehetetlenseggel vadollyia ferjet, es hogy el ūzte volna tŏlle, szabadsagotis adot neki hogy szeretŏt tartso(n) [SzJk 154].

Sz. *1805:* Ungvári a' Contractus mellől nem akart el állani és annak Complementumát kiványa és igy ugy voltunk mint mikor két aszszony osztozik a' szeretője nadrága felett, az edgyik az edgyik szárát a' másik pedig a' másikot tartotta [Dés; Ks 94 Thuróczy Károly lev.].

szeretőképpen szeretettel; cu dragoste; aus Liebe, liebenderweise, mit Liebe. *1776:* En nagyobb Szeretetit, s, hajlandosagát ā Mlgs Kornis Anna Kis Aszszony ŏ Ngának, Senkihez nem tapasztaltam eleítől fogva itten valo Szólgálatomban, mint Mlgs Groff Lázár János Urffi ő Ngahoz, a' kinek gyakorta Vélem baráttságoson, s szerető képpen iratott is [Kóród KK; GyL. Georg Vizi k kántor (30) vall.].

szerettébe szeretetből; din dragoste; mit/aus Liebe, jmdm zuliebe. *1584:* Viczej Andrasne vallia ... Zabo Gal ky wthe az Sweget Danch Leorincz feiebeol ... azt monda Gal hogy Trefaba Zerettebe wteotte ky | Markos Caspar vallia ... vizza leowe Kutos Marton ... es Monda Im az Nagy Mate miwelhogy rezegh vala zerettebe Eolele megh es vgy serte a' chakannial [Kv; TJk IV/1. 200e, 282]. *1618:* Kamuti uram azt mondta, hogy azért nem bízza reám az Nagyságod pénzét, hogy ellopom ... de, Kegyelmes uram, bizony szeretteembe szolgálnék az itt való ház építésében [BTN^2 120].

szerettet *ts ige* (meg)kedveltet; a face să fie îndrăgit; beliebt machen, näherbringen, Gefallen erwecken. **Szk:** *~i magát. 1851:* a' kitsi Titi a' nyakaba borul[a] és meg öleli s mongya hájá hájá nagyon szeretteti magát [Kv; Pk 6. — [a]A nagyanyjának].

szerettetés szeretés, kedvelés; îndrăgire; Näherkommen zu jmdm, gefallen. **Szk:** *vkivel egymáshoz ~. 1662:* Az fejedelem birodalmának, uraságinak nagyra nevekedése ... Gróf Bethlen Istvánnal egymáshoz szerettetések [SKr 281. — Tartalomjelző fejezetcímben].

szerez 1. határozatot hoz, előír; a hotărî/decide; beschließen, bestimmen, bescheiden. *1546:* az degy[a] hatharon vagyon keeth molnos thoo ... az harmadyk egy puzta thoo hely ... Ezeketh ew kezethek ygyen zerzethyk esz vegezthyk[b] [Panot[c]; DanielAd 5–6. — [a]Dég KK. [b]Köv. a végzés. [c]Panád KK]. *1550:* Bvday Peter es Bvday Marton elewt, Thomory gywrgy es olchyardy gabriel Elewth vga ymint foggot Emberynk elewt theonk es zerzenk yllyen zerzest es vegezest[a] [Berend K; BfR VI. 28/2. — [a]Köv. a nyil.]. *1569:* vachy Peter ... vgy zerzette az artikulusokat ... 1 ez, hogy semmit az cement mestersegben, ky volna, semmit ne myuellen hire nelkwl, hogy az en tudomanyomat el lophassa [Nsz; MKsz 1896. 371–2]. *1570:* Kegelmetek Vrunk Eo felsege Jelen valo Adoyat ... mellyeth ez El Multy gywlesbe zerzeth az orzag Meg kyldetthe, pecheth alath [BesztLt 47] | Ez vtan Nem akarnak eo k varoswl egy Adora Mast zerzeny [Kv; TanJk V/3. 15a].

2. elintéz/rendez, juttat vmit vkinek; a obține; verschaffen, erlangen, stiften. *1615/1616:* Az Fejedelem most Colosvarat vagyon, jo volna be jönetek és az Soo felöl az feiedelemtöl Com(m)issiot szerzeni [Kv; RDL I. 100 Juhos János kolozsi kamraispán lev.]. *1618:* Az Kamuti uram szállását szerzettem ökegyelmének [BTN^2 157]. *1632/1720:* igirrém penig arrais eö kglmének magamat hogj ezen Venditiomra az mi Klmes urunkbul Consensust Szerzek eö kglme(ne)k [Cege SzD; WassLt]. *1657:* azon püspök bátyja ... Erdélybe jűni nem merészle ... noha azelőtt volt vélem egyveletlensége, de ... megszerzém dolgát az fejedelemnél ... s még jó fizetést is szerzettem vala [KemÖn. 139]. *1664:* Bizony én is kegyelmedhez ... biztam, hogy ... az mi kegyelmes urunktól valami kis provisiót szerez nekem is [TML III, 47 Székely István Teleki Mihályhoz]. *1671:* Radics uramnak penig magános audientiat szerezzen [TML V, 604 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1677:* Csula Gáspár és Sebesi Bénijámin uraméknak ő nagyságoktul szerezzen conventiót külön-külön [TML VII, 443 ua. Baló Lászlóhoz]. *1683:* Gedo Janos ... talalta megh ... Redej Ferencz Urunkot ... hogy szerezne neki az mi kegjemes (!) Urunktol ... Exemptiot hogy eleteigh hadi expeditionkb(an) hagjattat(ne)k neki (így!) [Karácsonyfva U; BLt 11]. *1705:* egy főstrázsamester, mely is Szatmárban sok sebekbe esvén azokért néki őfelsége főstrázsamesterséget szerzet vagy adott [WIN I, 656]. *1710:* Apor Lázár Teleki mellé adván magát ... Teleki a fejedelemtől a csíki főkapitányságot neki szerzé[a] [CsH 171. — [a]1683-ra von. felj.]. *1771:* Az az fia ma is él s a prussusnál hadnagyságot szerzett nekie [RettE 256]. *1780 k.:* tudgyaé a' Tanu ... hogy Ákosfalvi Szilágyi Sándor ... midőn a' koborlásbol ki fogyott ... édes Annyához haza ment MBándra, 's azokis ..., felruházták, ... szépen felkészítették, s jo hellyeket nékie szereztenek [Msz; MbK X. 59 vk]. *1823–1830:* írtam Erdélybe minden esmérőseimhez, hogy szerezzenek nekem papságot valahol [FogE 214].

Szk: *művet ~* kézműves munkát juttat vkinek. *1635:* az czizmadja Vrainк ... Ennek Eleőtte ualo Vdeókben Vagi ket Eztendeőuel ... magok fel kerkettenek Vele hogi Anyra Ju legenj (így!), majd nem tudnak Eleghseges miuet nekiek szereznj | az Varga mesterek ... az mi fiaynk(na)k az eő fogadasok szerent miuet nem szereznek [Kv; CsCJk I. 13–4 A csizmadia céhmesterek lev. a tanácshoz] ✻ *utat-módot ~. 1754:* Midőn ... az elkárosodott két Lovakot ... Oltyán Vonya nevezetű Tolvaj ... el Lopta volt ... utat és modot szerzett nevezett Szász János a Tolvajoknak el iktatásában ...? [Káptalan AF; TL vk] | Hogy utat és modat szerzett volna Szasz János a Tolvajok(na)k el iktatásában nem tudgyuk nem Láttuk [uo.; TL. Catharina Kereszturi (17) vall.].

3. írásbeli nyilatkozat adását elintézi, megszerzi/kapja; a obține o declarație scrisă de la cineva; beurkunden lassen. *1583:* Kozaruary annazzon ... Jllen vallasth es protestatyott teon ... hogy Komornyk Myhal ... kynek eő ... az eo Leanyath hazos Tarswl attha volna ... leanyananak (!) halalos bettegsegenek Jdeyn, Nemw Nemw Jstentelen hamys es alnok vallas Testamenthom leweletth zerzetth es Jratotth volna az eo Eósteól maratth Jozaga es marhaya feloll [SLt V. 13 Imreh deak Papay a gyf-i káptalan hites not. vall.]. *1592:* azt kiwanom azt az mely lewelett mondaz hogy zerzettem volna azt az lewelet p(ro)ducalad ... ha ... en megh Jsmerhętem hogy en zerzettem keresetedre szolok [UszT]. *1618:* És mikor azon törekednék, az eddig való adónak elengedéséről levelet szerezzen Görcsi pasa, ... ígéré magát arra az pasa, hogy szerez levelet, de abba semmi nem lőn [BTN^2 99]. *1642:* Bolon Peter ... szabados legien Nemes leuelet szerzenj, es az szérént magat s maradékat Nemessitennj [Bohmia KK; WassLt]. *1658:* Az jószágomra is szerezzen kegyelmed levelet [TML I, 118–9 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1661:* mihelyen érkeztem a táborra, mentest úti levelet szerzettem és oda küldtem ő kegyelmének [TML II, 127–8 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1663:* Kérem azon is kegyelmedet, szerezne egy patenst nekem, hadd tarthatnám künn az falukon hitvány marháimat, lovaimat [i.h. 442 ua. Bornemisza Susánnához]. *1664:* kegyelmed is fáradságát ne szánja, hanem ... ez dologrúl szerezzen assecuratoriat, mi nekünk, melyet ő nagysága maga pecsétivel pecsételjen meg [TML III, 320 Kemetsei György és társai Teleki Mihályhoz]. *1673/1681:* Szent Kiralon lako Paduran Stephan valasza: ha restelled az paraszti szolgálatot, adgy esztendőnként Tizen hat forint Taxat, es szerez rola levelet magadnak [VhU 466 Thököly Imre vál.]. *1680:* tudom, hogy Jakab Jánost Cserei János uram szerzette ki az hámorról, még levelet is szerze neki [CsVh 83 Joan. Balás de Görcsfalva (38) pp vall.]. *1793:* Méltoztasson ... nevezett perceptor Urtol egy bizonyság Levelet szerezni [Torda; DLev. IV/715 Gyárfás Josef lev.].

Szk: *választ ~. 1664:* írásom az mennyiben commentarul vagyon, igyekezze promovialni, az én kegyelmes uramtúl punctatim választ szerzeni [TML III, 135 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. *1669:* Kérem kegyelmedet, szerezzen jó választ supllicatiojára [TML IV, 599 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1672:* azt az okát adta, hogyha Nemessányi uramat bebocsátja az vezér el nem bocsátja ... de ű hamarébb választ szerez [TML VI, 227 Székely László Teleki Mihályhoz].

4. kerít vmit (vkinek); a face rost (cuiva) de ceva; etw. jmdm be-/verschaffen. *1573:* Borbely Kelemen ferdeos Kelemen Zolgaya hity vtan vallia hogy ... mykor oda Jwtot uolna latya kerestwry petert Sebesen ... kery azon kereztury hogi az gazdaya hazanal zerzene valamy helt neky, Mert Nem Mer otth Maradny [Kv; TJk III/3. 55]. *1618:* Dumának az vezértől én költségében szerzettem harmadfélezer oszporát, immár kezébe is adtam [BTN^2 117]. *1653/1655:* mivel garas es potura penzem nem vala, adék kétszáz aranjokat, illyen Conditioval hogy adossának az aranyakat ne(m) adná, mivel enis az felső országban levő creditorim számára szerzettem [Kv; CartTr II. 874 Igaz Kálmany Kolosvári Orthodoxus Schola Mester vall.]. *1784/1805:* azon 500. Forintokbol ... két Százat ... adatt költsön annak a' ki szerezte [K; SLt XLVI. 7 vk].

5. gondoskodik vmiről; a procura ceva; etw. besorgen/verschaffen. *1570:* Racz Agotha Azt vallya hogy gyakorta Menth Zanta Cristina More Amruznehoz eo hozza hwl egy garast, hwl Theobet kert Theole, hogy az vranak Enny valo (!) Zerezen vele, Mert kyvery az hazbol [Kv; TJk III/2. 146]. *1588:* hatta volt B. vram hogy Ennyk zerezzek [Kv; Szám. 4/I. 32]. *1625:* Lepes Mezet eggiunnetis masunnatis kellet Vrunk aztalara mjnden nap ket vttal zerzenem [Kv; i.h. 16/XXXV. 66]. *1660:* míg Isten feleségestől élteti ő kegyelmeket, addig elélhetnek, fiai majd jó ifjú legények lévén, talán tudnak magoknak életet szerzeni [TML I, 536 Rhédey Ferencz Teleki Mihályhoz]. *1699:* minden Pentekre a' Nemeth Tisztek(ne)k vagy inde vagy unde halat kell szerzeni [Dés; Jk]. *1727:* Hodos Thodor fiai tudom hogy ... el bolyga(na)k m(ez)ő Urajbol ... hogy ... valahol marhajok(na)k élést szerezze(ne)k [Mezőuraly TA; Berz. 18]. *1763:* kölest ugj egjéb Tavaszi Partékat én bizany igjekezem szerezni s eleget vetni [Kóród KK; Ks CII. 19]. *1782:* Tarbanczat ... (a) Teglavetö maga tartozik szerezni [Drassó AF; TSb 24]. *1811:* Mi hajtya prédára Erdőkből a' Farkast? ... Nem egyéb, a' szükség: mert hogy ne ehezzen, Szűkség hogy magának élelmet szerezzen [ÁrÉ 21].

6. hozzájut, megkap; a obține/căpăta/primi; erwerben, erlangen. *1550:* harmadewy wys oda atta volt ökreet az Cyllara monostorj[a] embernek őrizny de aztys be haytottak volt az walkayak[b] es az monostorj paztor szerzötte ky valamykeppen szerzőtte [MNy XXIV, 360 „Andreas Balas de damos"[c] jb vall. — [a]M.gyerőmonostor K. [b]M.valkó K. [c]Kalotadamos K]. *1561:* Walamely mester mas mesternek myet hizelkedeseuel wag' aiandekozasawal maganak szerzi a uag' el hiteti fel gira eswsben maraddion [Kv; ÖCArt]. *1586:* Eccer Jdeieben bot lőrinc Jde iwue azt hallam tőlle sogor en onnot szerzenek ha megh uenned [Kv; TJk IV/1. 551a]. *1634:* tizen ott szaz forintot szeres vala az Ember Folduari Janos Deako(n) [Mv; MvLt 291. 21b]. *1677:* a' por aranyat ... mellyet maga határában talált és szerzet ... ha penig el akarja váltani, mindeneknek előtte, a' Fiscalis arany váltot tartozzék véle meg-kínálni [AC 63]. *1725:* szerzettem egy harcsát és egy Posárt [Ne; Ks 95 Brulljai György lev.]. *1757:* Groff Kornis Sigmond Vrnak Szabo Legény szolgaja ... el szököt ... lattam Zöld bárányböros Sarga gombos menteit ... de mikeppen szerzette, vette, vagyis kaphatta nem tudakoztam [A.gyékényes SzD; Ks Jura Todor (36) ns vall.]. *1761:* azokot imitamott bitongban szerezték [Komjátszeg TA; KW]. *1763:* láttam aztán rajta hogy viselte azon bőrőkből készült Pakulár Bundát, Más földig érő bárány bőr Bundát is tsináltatott ... de ezeknek készitésekre honnan szerzette a' hozzá valo s kivantato bárány bőreket nem tudom [Záh TA; Mk V. VII/1. 18 Oltyán Kosztin (40) zs vall.]. *1816:* Hát a' melly Krumpli es Kőrtve ... nállad találtattak, azokat honnan szerezted? [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. *1843:* hon(n)an szerezte a' bőreket nem tudom [Bágyon TA; KLev. Törők I. (26) vall.]. — L. még FogE 211; RettE 415.

Szk: *költséget ~. 1573:* Onofrius pellio et Margareta uxor sua Brassonien(ses) ... fassi sunt ... Zeoch palnak semy keolcege ne(m) volt hane(m) fewaliat atta ely es vgi zerzet keolceget [Kv; TJk III/3. 182]. *1589:* ha mellénk allotok zerezzevnk keoltsegett mert Jmmar el fogiott az varas keoltsege [Szu; UszT]. *1752:* nékem elég kölcségét, s fáradságát mortificatiot szerzettek nemély emberek [Kv; Szám. 69/XXVII. 1 Pataki István kezével] ✳ *pénzt ~. 1573:* Kalmar Janos vallasa ... Pwskar gasparnak megh gazdagwlasanak Eleytt Nem Tudom honnett voltt ... hallottam hog' az felesegenek eleytwl maradot volna ezwst porteka ... melyekbol penztt zerzett volna [Kv; TJk III/3. 174b]. *1672:* Kegyelmed írja meg ... mennyi pénzt és honnét kellessék szerzeni az Ali bék elméjének megcsinálására [TML VI, 12 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1823–1830:* meg nem házasodhatott, mert udvarba lakott, hogy onnan kijöhessen, pénzt kellett szerezni, aminthogy szerzett is volt valami 500 forintot [FogE 62] ✳ *tudomást ~. 1843:* uradalmi hajdú Menyhárd Antal oly rendeléssel küldetett ki előre, hogy bizonyos tudamást szerezne a Varga Katalin hollétéről [VKp 68].

7. szert tesz vmire; a face rost de ceva; (käuflich) erwerben | vásárol, vesz; a cumpăra ceva; ausschaffen. *1568:* walamy Sendeltys Mester wra(m) zerzet Enneke(m) az enym yrth (!), Az Enym tyzen ket Ezer wala [BesztLt 79 Lucas pysthaky de Bongarth a beszt-i bíróhoz Tordáról]. *1585:* Amy a feyedelem vy eztendeyet Nezy, ... zerezzen Biro vram Az feiedelemnek illendeo Ayandekot [Kv; TanJk V/3. 1]. *1595:* paranczola ö kme hogy Arpa kassat, Daarat szeresszek [Kv; Szám. 6/XVIIa. 201 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1603:* Ui(n)cze(n)fi Vra(m) suadeallia uolt hogi hazot zerezzen it az Varaso(n) [UszT 17/93]. *1645:* nem Tudom mikor szerzettek volt s hol uőttek [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 120]. *1663:* Gyalomhoz ualo koteleket szerezze (!) kegyelmetek [HSzj *gyalom* al.]. *1721:* az borbelj(na)k 40. forintot 10. veder bort egj medve bőrt két nestet kel szereznem ha az két Lovamot el adomis ennek meg kell lenni [Szurdok Mm; TKl Zólyomi János lev.]. *1759:* Mely Productumokbol ki jő ... az hogy a mely Armalisnak Copiaját producaltákis fizetessel szerzettek [BSz; GyL hiv.]. *1784:* Nagyságod parantsolatjara minden felé járhattam Cseresznye Csemetékért és szerzettem 32 szálat [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1810:* tanáltam ... egy derék boronafa Házat, ebben hibázott Gerendák hellyett pedig ujjakat szerzettem [Torda; Pk 7]. *1817:* a mely gyalog ákátz fak voltak ... azokot ültette a kertész a maga Haza felől ... ezzel ki nem érvén végig a falubol a honnan lehetett szerzettem s azokat ültettem ki [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt lev.].

Szk: ~ *(vkit) vmire. 1669:* Kérem Kegyelmedet, szerezzen valami czitromokra s pomagranatokra, mivel Kővárban osztán nem kaphatok [TML IV, 569 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1679:* Kegyelmedet kérem, engem szerezzen reá egy Tuanus historicusra, két jó fegyverderékra minden készségekkel [TML VIII, 448 ua. Absolon Dávidhoz] ✳ *pénzen/pénzért/pénz fejében/pénzzel ~ vmit. 1569:* kerem k. mynth Byzoth wramath hogy k. zerezyen En pynzemfeyeben Nekem keth ezer sendelth [Szentmihálytelke[a] K; BesztLt 54. — [a]Később: Mezősmihály K]. *1598/1699:* Olá Frátán penig ki Jobbagyim vadnak, azokat én mind pénzeme(n) szerzette(m) [Kv; SLt S. 41]. *1600:* Arra azt mo(n)da, ogy tiz forint hean, zaz forintra zalagos feöldei wadnak melliet az Bodogh Janos saiat penzewel zertettuk [UszT 15/142]. *1663:* Egy louat, édes Fiam uram, szerezzen Kegyelmed nekem pénzemért [TML II, 661 Kászoni Márton Teleki Mihályhoz]. *1740:* Az is injugáltatik Kerekes Sára ő kglmének, hogj az eladott Ház árrát ne dipalidállya hanem aequivalens Házat szerezzen azon pénzel [Dés; Jk 340a]. *1794:* Itt Madarasan a' Veteményes Kertben lévő Tőrőkbuzás Kashoz meg kévántato Matériálek a' Madarasi Jószágbol tőltenek é ki, vagy peniglen azokat az Exponens ... Gróf Ur pénzen ... másonnan Szerzette? [Mezőmadaras MT; BKG vk]. *1798:* Sz Biro Horváth Gáspár Uram Processusában szoktak inkább jo szölö karokat készitteni és azért eö kegyelmetis biztam (így!) hogy pénzért szerezzen [Torda; Borb. II Kolozsvári N. István vall.].

8. vagyont, vagyontárgyat gyűjt/gyarapít/vásárol; a dobîndi/procura/agonisi; sich aneignen, an sich bringen. *1573:* Gal Benedek Azt vallia hogi ... az azzon zymj kezd es Mond hogi Im az gonoz Ember az en atyamtwl Marattbol Nem twda egi hazat zerzeny hanem Mind Beres hazba tarta [Kv; TJk III/3. 167]. *1597:* Az mely feoldeket eggyt szerzett Demeter Deak az felesegeúel felesegenek hatta [UszT 12/129]. *XVI. sz. v.:* eő magha szeorzeott eóroksegget maganak [OfLev.] *1602:* az magam lelemessit kit en kerestem zerzettem, mindeneket Nektek hagio(m) [Kászonimpérfva Cs; BCs]. *1604:* az wtan zerzöttek wolt walamy keweset [UszT 18/135 Balint Lőrincz also Bodog azonjfalwj lb vall.]. *1634:* edgiütt is zerzettek valamitt zerzettek [Gyalakuta MT; LLt 70/7]. *1657:* Csáki uram ... az fejedelemasszony értékéből magának szép uraságot szerze; elsőben Szendrőt vévén meg joszágostól, azután Göncöt [KemÖn. 124]. *1690/XVIII. sz. eleje:* Én Sárdi Susanna Vallom és fatialam ... ualami keresményünk vagyon, mellyeket eddig edgyütt kerestünk szerzettünk s ez utánn is szerzenénk edgyütt ... ökegylmenek kötöm és Légálom [Ne; DobLev. I/59]. *1729:* Barbosz Péter ... Szolgalattjaval szerezte az Marhacskáját [A.oroszfalu SzD; BK. Pap Jonásk (40) vall.]. *1738:* Abosfalvatis pusztájabul fogtam fel, s szerzettemis hozzája [Ks 14. XLIIIa Kornis István végr. fog.]. *1758:* Ferencznek tudam hogj adott negj ökrött akkor ... az Fiak magok industriajaval addig ügjekeztek mig szereztenek ismett négjet [Asz; Borb. II]. *1780:* a' tehetősebbek, akár vérségi jusson, akár Zalagosittas által annyi vas csinálást szereznének magok(na)k hogy azzal a' tehetetlenebbek élelmek modjából meg fosztatnának [Torockósztgyörgy TA; TLev. 9/16]. *1814:* semmit sem tudok, Fizetéséből szerzette e a' mije van, vagy pedig egyebűnnen? [Banyica K; BfR 117/1. Andr. Csatt (58) ns vall.]. *1827:* De hogy miket hozott az Exp(one)ns aszszony Férje házához és miket szerzettek következőleg együtt? meg nem tudom határozni [Koppánd AF; DobLev. V/1109. 13 Milik István (62) jb vall.]. *1854:* minden fölkelhető portékáimon kivül, levén még olyan pénzem is ... kamatra kiadva, melyet ... takarékosságom által magam gyüjtögettem és szereztem [Kv; Végr.].

Szk: *kezéhez ~. 1693:* magam kezemhez vöttem szerzettem és vásárlottam [Hr]. *1703:* még job vólna, ă kit el vesztegetet azokat szerzene kezéhez könnyöbb(en) beszélhetne [Kv; Eszt. Serédi Zsófia Serédi Gáspárhoz].

9. vkit vmilyen célra talál/felfogad; a găsi/lua pe cineva pentru a face/executa anumite treburi; jndn zu etw. aufnehmen/anwerben. *1555:* ertem azt hog k kiralj ew felsege valami sot adot, enis azzon kernem k ... hog ... venne el k az adossagerth ... ha pegik (!) k ezth nem miueli ottam (!) zerzek valami iamborth hoza ky penze tezy [Gyalu K; BesztLt 5]. *1570:* ne hagio(n) kgl egy kw mywesne kűl ... zeoreozeon eget kegl | Kyreom Kegel: hog szerezeo(n) egy Kywmyweszt Kegel [Bethlen SzD; i.h. 69, 115 Fr. Kazony provizor archis Bethl(en) Gergel beszt-i bíróhoz]. *1582:* Catherina consors Wolphgangy Henning fassa est, Mondotta az Azzony ... Im esmegh it vagion az Angalit ... eoreomest meg zegeodnem velle ha beteges Nem volna, Engemet(is) kert rea hog zereznek egy mas leant Neky [Kv; TJk IV/l. 4]. *1593:* en nem zegtem meg az Capitani Vram Torujniet ha abbol exponallya az hul p(ro)mittalta hog mas Eskottoket zerzettonk wolna [UszT]. *1642:* Tüzi Mártontul hallottam azt, hogy kiáltja vala ucca hallatára, hogy ... nám más latrot is szerez volt, nemcsak engemet [Mv; MvLt 291. 349-51 átírásban]. *1659:* Bizony megfizetné az Isten Kegyelmednek, ha valami jó gondviselőt szerzene Kegyelmed nekem oda [TML I, 346 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1708:* Parancsolt uolt Asz(sz)onyo(m) ő kglme hogy egy tizenkét esztendős leankát szerezzek, nem ige(n) találok az kit hasznos(na)k űsmerhetnék Kgtek szolgalattiára [Kozmás Cs; ApLt 5 Molnár István Apor Péterhez]. *1756 k.:* Petrucz György replicál hogy minket Pirva Petru két Aszszonnyal ... szedtenek réá igazitván Dosz Iuon házához hogy onnan két tyúkot hozzunk, s magok musikást szerezvén, hogy együt el kőlthessük [H; Ks 62/6]. *1823-1830:* e' szerzette volt nekem Tanitványul a fenneb emlitett Ortner Mátyást [FogEK 167]. *1851:* lenne oly jó, és szerezne egy el nem romlott, jo léánykát előre, 's azt hozná is el magával [Kv; Pk 7].

Szk: ~ *vkit vmire (vmi megvételére)* vevőt szerez vmire. *1573:* Ferenchy Ambrus ... vallia hogi ... Ban Ianostwl ... hallotta ... hogi ely aggyak az hazat ... Eotetis kertek hogi arost Zerezzen Rea [Kv; TJk III/3. 136]. *1584:* Barbara Neb Janosne vallia, Egkor Olaios Georgy mikor monta volna Nekem hogy el Adna az eo hazat ... vgy zerzettek hogy hozzu Marton vegie meg [Kv; TJk IV/l. 291]. *1631:* miuel immar engem az eleöt hozza kert vala Kadar Istuanne hogy el szerezem az kertet, mondom hogy Uraim ezt az kertet aruliak, s en igen szerzem mondok [Mv; MvLt 290. 51b] ✳ ~ *vki/vki mellé vkit. 1573:* Mond kalmar lazlo ... az hites fyat zerzette Ianos kenez melleh Nem felek hogi kart tegyen | Vayda Demyen Azt vallia hogi Twgia hogi hites fia volt Abram Ianos keneznek Es eo zerzette volt az kalmar lazlo Iwhay Melle Mayornak [Kv; TJk III/3. 219]. *1597:* Zabo Bartosne Anna ... wallia Az leannak az Iob Annia czak halala eleot harmad nappal hiwata wala hozzaya ... kerne(m) azon hogi ... halala vthan az leany az eomaga hazanal laknek es ven azzont zerezenek melleie s birya eoreokseget az leany [Kv; TJk VI/1. 56] ✳ *barátot/ismeretséget/jóakarót ~ (magának). 1620:* soha énnékem abban

addig semmi jó módom nem lehet, valameddig ... ez dologról az erdélyi nemes emberekkel, urakkal ... nem beszéllek ... s jóakarókat nem szerzek ehhez [BTN^2 394]. *1678-1683:* Valakiknek, azert lehet, akkor kel szolgalni, mikor modgia embernek benne ... minel tőb baratokot maganok szerzeni [Ks Kornis Gáspár kezével]. *1823-1830:* a 4-ik emeletbe volt szállva egy Glauch nevű teológus diák, saxoniai fi. Ezt ... megszólítottam mondván, hogy idegen volnék, s szeretnék ismeretséget szerezni valakivel [FogE 189] ✳ *műre/művet tanulni ~ vkit* inasnak felfogad. *1570:* Bernal deak, Azt vallya, hogy Thwgya azt egy Jnast zerzettek volt Zebeny Ambrws fyat, fazakas Symonhoz Mywet tanulny | Varga Jakab Ezt vallya hogy Ew hozza Ment volt Byro Myhal es kerdette ky volna az vargak Appyok, Mert Egy fyat akarnak az Mywre zerzeny [Kv; TJk III/2. 143, 162d]. *1641:* ez az Torozkay Borbely Istuan ittis szűletet ... Torozkon ... Torozkay Lazlo vr(am) szerze az borbely mire is [Torockósztgyörgy TA; Thor. XV/8 Szekeres Mihály (70) tt vall.].

10. házasságot közvetít; a mijloci o căsătorie; Ehe vermitteln. *1572:* Keore Jacab azt vallia hogy twgia Dorko azzony ... Az vra halala vtan Ieot Ide ez varosra ... Az vtan zerzettek volt Zabo Simonnak [Kv; TJk III/3. 47]. *1592:* Ersebet Keomies Imrehne vallia ... Zep Balintne jeot hozzam ... kert azon engemet zolliak neki[a], hogi vegie el eotett ... Ennekem fel keobeol buzat, es egi sarutis Igirt vala ha neki zerzem [Kv; TJk V/l. 281. — [a]Tothazi Mihalinak]. *1600:* Farkas Antalnak felesegenek az annia leany koraban lakot Lukach Janosnal, ott meg keöbelesult ... ugy zerze az zegeny we(n) embernek [UszT 15/37 Janos Gergelyne Zetelaki Marta azszony vall.]. *1608:* Kŭn Jmreh ... Mihal vaida Drabantia leőn, ismet az seregbeől haza jwűeő, ozta(n) úgy szerzenk nekj egy eózűegy Azont [Kozárvár SzD; SLt CD. 3 Nagy János jb vall.]. *1656:* leánt Kigyelmednek jót tudnék szerezni, sak hogy nem kellene véle késnünk [TML I, 405 Bomemisza Susánna Teleki Mihályhoz]. *1668:* úgy látszik, mintha az anyját Rottelnek akarnák szerezni [TML IV, 385 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

11. vhova elhelyez/juttat vkit/vmit; a plasa undeva pe cineva/ceva; jmdm eine Stelle verschaffen/vermitteln. *1585:* Greger Veber vallia, panazolkodek A' takach Georgy felesege hogy az vraual egienetlen volna az giermek miat En monda(m) zerezd zeoch Casparhoz [Kv; TJk IV/l. 442]. *1588:* Katonay Mihaly uramnal marat volt keet vas kalan ... keet Vas fazek ezeket zerzettem ezen zekerekre, kik az bort el vittek [Kv; Szám. 4/I. 26]. *1630:* szükséges volna azt az 50 ezer tallért egy bizonyos helyre szerzeni jó idején [BTN^2 427]. *1659:* Az Vér Ferencz uram pánczélját, hogyha lehetséges, Öcsém uram, szerezzük ide [TML I, 444 Vér Zsigmond Teleki Mihályhoz]. *1671:* Kucsukot ez az kajmekam ismét Váradra szerzi bizony nem egyébért, hanem hogy több garázdát keressen [TML V, 431 Rédei Ferenc ua-hoz].

Szk: *~ vkit vki mellé. 1618:* Bizony Kegyelmes urunk, azzal immár sem hasznot sem tisztességet nem vallunk, ha mást valakit melléje nem szerzünk [BTN^2 120]. *1656:* Bosok Mihály megholt s még az gyermek csak úgy vagyon ... talám ha lehetne s mód volna benne, iffjú urank mellé kellene szerezni [TML I, 32 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

12. elér, elnyer; a cîştiga/repurta; erreichen, erlangen, erhalten. *1582:* Amy (!) Reghi Attiaink zorgalmatos es hyw gonduiselesekkel ... draga es Nemes priuilegiumokat zabadsagokat wgiekeztenek Reghi ... Zent kirialioktol ez hazanak Nierny es zerzeny [Kv; TanJk V/3. 267a]. *1662:* Ali passa ... egy levele által olly bizodalmat szerzett vala a fejedelem[a] szivében, hogy ... nagy sűrűn kezdvén embereit, postáit hozzá jártatni [SKr 417. — [a]Rákóczi György]. *1675/1681:* ember ... mire igyekezhetik jobban, mint hogy magának ... jo hirt s nevet szerezzen [Vh; VhU 277–8]. *1670:* Nagyságod, mint ... az magyar nemzetnek oszlopa, mindeneket jó rendben igyekezik hozni, melylyel is szerez Nagyságod magának az magyar nemzetnél örök emlékezetet [TML V, 307 Teleki Mihály Szelepchényi György esztergomi érsekhez]. *1710:* Minden intentiója az volna, hogy magának fejedelemséget szerezzen[a] | azok a kevély, negédes német miniszterek contemnálák Károlyit, sőt megcsúfolák, hogy egynehány rossz tolvaj felverésivel akar magának a császár udvarában becsületet szerzeni [CsH 114, 333. — [a]Bánfi Dienes]. *1710 k.:* a hatalmasok ... fegyver által kívántak s kívánnak magoknak dicsőséget szerzeni [BÖn. 419–20]. *1771:* De Szilágyi úrra térvén, az tabulae assessorság mellé baronatust szerzett [RettE 255].

Szk: *gráciát ~. 1602:* Báthori Zsigmond ... tractára fogá az dolgot Bástával, hogy ... szerezzen gratiát német császártól ... és Básta kezébe adja Erdélyt [BTN^2 52]. *1637:* Ztan Bothe ... maratt uolt egy fia kit Ztan Cicila eőlt megh. Pal Deak igerte hogy gratiat szerez nekj [Kucsuláta F; UC 14/42 Urb. 190]. *1710:* De ő nyavalyás bízván mindahhoz, hogy semmi halálra méltó dolgot nem cselekedett, és ... hogy a fejedelemasszony is, könnyen bírván a fejedelemmel grátiát szerez nekie ... gonoszakaróinak magát keziben ejti s elveszti[a] [CsH 119. — [a]1674-re von. felj.] ✳ *hitelt ~. 1618:* ha ... új emberek találnak ide jőni, az még egymással megismerkednek is, vagy egymással hitelt szereznek, addig idő múlik [BTN^2 138]. *1638:* Az dologh ki feleől kgtek megh akarom talalni az Vaidat nem artalmas ... , de Job hire tenni kgteknek, az mi kegielmes Vrunknak ... maganakis hitelt szerez eő Nga eleőt [Somkerék SzD; BesztLt Steph. Erdely a beszt-i főbíróhoz]. *1662:* Az emlitett erdélyi úr ... a várbeli tiszteket Istenre s lelkek üdvösségére kényszeríti vala: Váradot tartanák meg, s annak megtartásával szerzenének hitelt Erdélynek [SKr 505].

13. okoz, előidéz; a cauza/pricinui; bereiten, verursachen. *1578:* latwa(n) es Ertwe(n) eó kegmek egez varassul, hogy az engedelem zerzet it inne(n) keoztekis valamy mod nelkwl valo batorsagot [Kv; TanJk V/3. 169b]. *1619:* talám az az Felséged előtt álló dologban késedelmet szerezne [BTN^2 292]. *1623:* Az jozagnak confuse valo zolgaltatasanall semmy egyeb nagiob pusztulast nem zokott zerzeny [BGM 118]. *1662:* Melly levele[a] die 24. Augusti érkezvén Váraddá nagy bódulást szerzett vala [SKr 495. —[a]II. Rákóczi György lev.]. *1670:* Ha bántást penig nem szerzenék, én is szombat estvére Kegyelmed szolgálatjára által tekéntenék [TML V, 390 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1677:* Mindenféle míves embereknek Privilegiumok ezeckel a' Generalis Conditiockal tartatnak-meg ... másodszor, hogy a' Várost és vidéket mindenek neme szerint valo mivekből ... meg ne fogyatkoztassák, ... az Hazában ne szerezzenek szükséget [AC 70]. *1678:* Kapuczi Basa jőt ki az Országba(n), melynek ki jővetele mindenkor valtozast szerez [Újfalu Cs; LLt Fasc. 120]. *1710:* Kik közül hatan, a nagy sebek miatt, melyeket lábakon való nehéz vasak szerzettenek vala, megbetegedvén, Teati nevű városban elhagyatának[a] [CsH 98. — [a]1674-re von. felj.]. *1723:* A Sövényfalvs Territoriumra jövő árvizet ... az Ádámos és Ki-

rályfali Malmok Gáttyai Szerzik ...? [Kük.; MbK 150 vk]. *1795:* a Papok illyen illetlen magok viselesekkel[a] a' Clerusnak meg vettetest ne szerezzenek [M. bikal K; RAk 18. — [a]Paphoz nem méltó öltözködéssel]. *1826:* Ha a kalandosbéliek közül valamelyik a' temetésközben a keserves háznál az uton, vagy a temetőben lármát, nagy veszekedést szerezne 's botránkozást okozna, az ilyen ... az apa házánál büntetődjék 1 fontal [Kv; EM XI, 377 A külközép-utcai Kalandos-társaság art. XXVIII]. — L. még TML II, 218; III, 336; VIII, 516.

Szk: *bajt ~. 1597:* Gellien Imreh wram ... wallia ... bezelgetenk egimassal az Arwanak ki lenne gongia wisseleoie ... en mondam ... az leanzo Azzony ember baya, en pedig ha lehet gazdam azonnak bait nem zerzek [Kv; TJk VI/1. 66]. *1669:* Isten verte ember volnek én, édesem, ha szántszándékkal magamnak bajt, galibát szerzenék [TML IV, 552]. *1759:* Hajkul Farkas Vram, evel ditsekedett, hogy Teleki Ur. nekitalán bajt akar szerzeni [Ludas TA; TKl] ✳ *búsulást/bút ~. 1572:* Kwty Antalne Anna, Azt vallia, hogy ... Egyszer az eleot Ment volt keomyes gergnehez, talalt ket legent otth ... Mond eo neky Jo vraim Nem kellene It Jarastok (!) Mert az vratwl Bwt zerzetek az azzonnak [Kv; TJk III/3. 11]. *1592:* Ha penigh ... valamellyk mi ember ... hazatol el menne, es biro vramnak ekkeppen but zerzene, ev kegme ... tiz tiz forinttal bwntesse [Kv; TanJk I/1. 184]. *1667:* nem kétlem, ez új hír Kegyelmednek is búsulást nem szerzett volna [TML IV, 61 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✳ *gondot ~. 1581:* Mikor penigh az Aratas el kezdetyk Byro vram ... kialtassa megh hogy ky ky mind vgy chelekeggiek Mind dezmalasba mind egieb dologba hogy Bironak, varosnak, gondot ne zerezze(n) [Kv; TanJk V/3. 241] ✳ *háborúságot ~. 1574:* Zalay Istwanne ... azt vallota hogi Eo Nalla zolgalt az leany ... Eo meg Monta volt hogi Nem Io Erkwlcev ... szokzor haborwsagot zerzet zomzedy keozt [Kv; TJk III/3. 392c]. *1606:* Aztis tudom hogy Dienes Georgiet ketszeris uetek ki oztan ... fogada azt hogy chak erezzek be semmi haborusagot ne(m) szerez [UszT 20/111] ✳ *halált ~. 1675:* Valaki mas ellen fegyvert uon, uert ont, annal inkab halalt szerez ... az hadi tőrvény szerint büntetessek [Fog.; UF II, 677 Bornemisza Anna kezével] ✳ *kárt ~. 1653:* Énnekem elég nagy károm volt ez nagy csudálatos pénzváltozás ... Bethlen Gábor evel ... más embereknek egész országszerte igen nagy kárt tuda szerezni, magának pedig hatalmas nagy kincset gyűjte [ETA I, 141 NSz]. *1722/1826:* azon Határ aránt sok üdőtől fogván valo Controversia mind két késznek sok kárt, és nyughatatlanságot szerzett eddigis [SzentkZs Lodormányi dézsma 81–2]. *1761:* iffiabb Ferentz Lörintz Ferentz Jánosnak kárt kivánt egy alkalmatossággal szerezni [Szászsztván KK; BK. Laurentius Kólcsár (68) jb vall.] ✳ *könnyebbséget ~. 1646:* Nemzetes nehay Bal pataki Janos R(elic)taianak ... Keővar uidekén leueő Purkarecz es Diospatak neveő faluit azmy klmes oltalmunk ala veőttűk ... Akarvan azert keönyebseget nekik szerzeni ... parancziollyuk ... hogy ... Bal pataki Janos Relictaja ket faluit se Keővárban, se Chehben valo szolgalatra ne erőltessetek [JHb fej.] ✳ *munkát ~. 1573:* Ennekem Kegmed Mindenkoron czyak Munkath Zerez az keó My wessek felól [Görgény MT; BesztLt 3745 Blasius Tholdalagy p(ro)uisor Arcis gergeny Gr. Daum beszt-i főbíróhoz]. *1681:* Mint hogi penig az árok béllésenek erősségere éppétetett kö Lábakis, ighen kezdettek romladozni es le szakadozni, azokatis erősséteni kellene, hogi nagyobb költsségre valo munkat az le szakadás ne szerezne [Vh; VhU 507–8] ✳ *örömet ~. 1661:* Hogy Kegyelmed nekem azt írja, ha az béres kezében akad, többet nem eszik, aval nekem Kegyelmed igen nagy örömet nem szerez [TML II, 113 Veér Judit Teleki Mihályhoz] ✳ *veszedelmet ~. 1662:* Pázmány Péter ... midőn látá, hogy más úton nem lehet a Krisztus evangéliomát valló népnek veszedelmet szerezzen, a jezsuiták regulája mellől ... elszakada [SKr 114]. *1678:* félek édes Sógor uram, itt magának kárt s oda veszedelmet ne szerezzen [TML VIII, 106 Kornis Gáspár Teleki Mihályhoz]. *1774:* Maga Titt. Ur Venitzeje oldalában az utra ki tsinált Lábas veszedelmet szerzett az utban [Udvarfva MT; Told. 44a] ✳ *zenebonát ~. 1718:* mondom az Aszszonynak miert tetet arestumb(a), s aszt feleli rejja ... azert is hogy fel ne mehes Uradhoz Orb(an) Simon Uramhoz hogy zenebonat szerez kőzottűnk [Branyicska H; JHb Fülei Csak Ferenc gondv.]. *1774:* A sinfalvi unitaria eccelesiaban ugyan szerzett volt nagy zenebonát a múlt tavasszal, mivel templomuk elfoglaltatott a pápista ottvaló possessorok által, melyet az unitáriusok visszavettek [RettE 319].

Sz. *maga ~ magának vmit. 1671:* megesett állapotjakat nem kevéssé fájlaljuk, de arról nem tehetünk; magok szerzették magoknak [TML V, 517 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1750 k.:* midőn mi Sem Szonkal, sem tselekedetünkel valakit meg nem bántunk, hanem a' mi Szonknak vagj tselekedetűnknek nem helljes vagj bal magjarazattjával magunk Szerzünk gondolunk és itilünk vagj tsinalunk magunknak offensát [Ks 83 Onadi Szakás Mihály lev.].

14. kelt/támaszt; a provoca/stîrni; aufrühren, erregen. *1629/1676:* ha mind végére mehetne is kgled, hol mit mondanak, hasznát nem látom mi lehetne kgld(ne)k benne, mert ... ha ulciscalná bűn volna, ha rolla ne(m) tehetne nagyub bosszut szerzene [Somkerék[a]/Sv; WassLt St. Erdelly lev. — [a]SzD]. *1657:* az császár résziről azt igen practicálják vala, hogy diffidentiát szerezzenek köztünk [KemÖn. 283]. *1662:* Mert noha a zavart mások húzták, vonták s szerzették volna nyakunkba, ... ha az ... nevezetes véghelybe be nem megyünk ... nem lészen-e nekünk örökkévaló gyalázatos hírünk, nevünk ...? | Akik pedig közöttetek megmaradnak, azoknak szívekbe félelmet szerzek [SKr 578, 698]. *1671:* az illyen gyenge tudományu attjafiaktul legyen megh tiltva, az mire nem elegségessek ... más tudos emberek(ne)k sok szép imádsági vadnak irva ... mondgjak azt mint sem botránkozast szerezzenek [SzJk 118]. *1672:* ha ő kegyelmek békét nem hadnak ... az emberi indulat bennem is tűrhetetlenséget szerez [TML VI, 165 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710:* A fővezér ... Nyisszát, Vidint és Végszendrő várát is meghódittatja ... s a török nemzetnek nagy szívet szerez a jövendő hadakozásokra[a] [CsH 232. — [a]1690-re von. felj.]. *1741:* Mikor boron ivok mennek hozzája[a] részegeskedvén magais gyakrabban izgágát igyekezék szerzeni kőzőttők [M.fráta K; BLt Nyegra Sztan (80) jb vall. — [a]A fogadóshoz].

Szk: *akadályt ~. 1642:* Lazar Peter semminemeó fraskat (!) sem akadalt nem czinal sem nem zerez az keoles mezej riz portiorul Colosuar megeben [Kv; Ks 65. 43. 10]. *1645:* (A fogoly) vrat ... nem kiczin periculumb(a) hozta gonosz nyeluevel ... Azert ... miuel ... sok akadaljokat szerzet è varosban innet le mennyen. legyen bekesseg teolle [Kv; TJk VIII/4. 29]. *1787:* igaz hogy a katana fogással meg hibázván a dolgot, mert az al Tisztek ... sok akadály szerzettenek az oeconomia folyásában [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. — L. még TML II, 156; III, 82; VII, 289 ✳ *gyű-*

lölséget ~. 1619: oly gyűlölséget szerezne ő nagysága az én uram fejére hogy én bizony soha nem hiszem, hogy tőlök az élete is megmaradhatna [BTN^2 369]. *1710:* a Teleki Mihály practicája mind a Bánffy Dénes szíviben Béldi Pál ellen, mind ennek a másik ellen alkalmas gyűlölséget szerzett vala[a] [CsH 111. — [a]1674-re von. felj.] ✳ *nehézséget ~. 1662:* Az fejedelemasszony, hogy írástul magát megtartaná, azzal valamint a fejdelemnek is nehézséget ne szerezne, nagyon megkérettetett és intettetett vala [SKr 557] ✳ *skrupulust ~. 1619:* De bizony, kegyelmes uram, rettenetes nagy skrupulust szerzett főképpen az Balassi uram késése [BTN^2 372]. *1676:* még az levelet is vissza kellene kérni, hogy nagyobb scrupulust szerezzen ember elméjében [TML VII, 169 Naláczi István, Székely László Teleki Mihályhoz] | Szándékát is én a mi kegyelmes urunknak hogy többeket fogasson, se egyet, se mást nem értettem ... affélékkel Kegyelmed scrupulust szerez elméjében ő nagyságának s az embereknek [i.h. 215 Teleki Mihály Csáki Lászlóhoz].

15. csinál; a face; machen, tun, aufführen. *1570:* Ilona More Janos leanya ... vallya ... Egy Nap ... Menth volt zabo Janos hazahoz hogy adossagath kerye megh az azontul Nem talalya megh az azzont ... estwefele az keohazbol Jeo ky Es az Trombitas az hazba volt, kerdy Myt zerzet oda Be az hazba | Anna Jerney ferencz deakne ... vallya, hogy ... hatta wolt eccher ... Ez More Ambrusnet Sathoraba wrzeny, myglen eomaga Egyeb dolgayt zerzenę [Kv; TJk III/2. 23, 146]. *1590:* Az mely Ferencz deak Neweo Jobbagyat es zolgayat Teke Georgy vramnak Az Varga Pal megh Eolte, kjnek halalat Az Terwen Varga Paltis halalra Itilte ... Ez keozben my teorekeduen Teke Georgy Vrammal hogj Ne kergettesse es egy halalbul ketteot Ne zerezzen Kegyelmeze meg fejenek [M.köblös SzD; KCs IV. 63]. *1605:* Zemere Mihalj ... el foglala az zentegihaz fiuet, az vtat el foga rúlla, mêgh Palfaluj Istua(n)tis el foga rúlla hogy ne(m) jarhatott ott az eő maga feoldehezis, hane(m) az eő maga tanorokaban zerzett vala vtat hosza [UszT 19/44 Joannes Leorinchj de Marefalúa vall.]. *1662:* amaz emlékezetes nagy húsvétot is szerzette vala, mellyhez hasonló egész a bírák idejétül fogva nem volt [SKr 632]. *1668:* Még is jól vagy, Koma, Paskó urammal, mert ... leveleinek olvasásával mulatságot szerez [TML IV, 386 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1766:* A bé adott Relatorijákbol ... ki tetzen(e)k vilagoson az A Aszszony(na)k fajtalan élete, ... akit mind Leány koráb(an) mind férjhez menése után szerzett nyilvánságoson [GörgJk 207]. *1793:* Sajtois volt azon az életen, ... de a' Köble haszontalanná lévén, a' Balás István Apja Balás János fiaival szerzették és csinálták a' mostani Köblit [DLev. 2. XI. A. 4]. *1818:* ezen Mulattságot szerzette maga a' Ház Gazdája [Déva; Ks 118 Vegyes ir.].

Szk: *adósságot ~. 1585:* Fekete Leorincz deak vallia, Tudom bizonnial eztis hogy Daroczy Peter illien Adossagokat zerze Az Attia halala vta(n)[a] [Kv; TJk IV/l. 393. — [a]Köv. a fels.]. *1623:* Jelente az relicta hogi volnanak adossok masnak melj adossagot az Vraúal Eggiut szerzettek volna [Kv; RDL I. 121]. *1793:* Voltanak ... ollyan adosságok is, mellyeket a' nevezett aszszony özvegységébenis szerzett [Ne; DobLev. IV/717].

16. létesít, létrehoz; a stabili/realiza; stiften, zustande bringen. *1619:* nám az hatalmas császár 20 esztendeig való frigyet szerzett az némettel [BTN^2 208]. *1653:* De immar mostan ismét ... a calvinista rend abban is újítást fog szerezni [ETA I, 27 NSz]. *1654:* De némelyek ezekben nem követségben, hanem ... ország és urunk látni és vélle esmerkedni s barátságott szerezni jöttek volt a követekkel [i.h. 157–8 NSz]. *1662:* ezek is a fejedelem részérül addig járának azokhoz, hogy az fejedelem is confoederálna, szövetséget szerezne vélek [SKr 205]. *1710:* a református és evangélicus potentátusok ... Belgiumban, Hágában egybengyűlvén, ... erős hit alatt ligát szerzének[a] [CsH 315. — [a]1701-re von. felj.].

Szk: *békességet/békességre ~. 1553:* Az mynemy perek wolnanak Az zent martony haz es Egyeb Eorókseg felól Azt Az dolgoth halaztothak vyz kerezt vthan valo vosarnapra ... awal hogy Az napon nygy <J>amborokat <te>gyenek Es keozteok Bykeseget zerezenek [Kv; BfR VI. 295/1]. *1573:* Zas Balint, pereceny Imre Desy Antal egy Arant azt valliak hogy Eoket Benedek Kowach kerte volt hogi az Mynemw haborwsaga esset volt Chiuka Matiassal Bekesegre zerzenek keoztek [Kv; TJk III/3. 227]. *1697:* ugy szerze Peter Sandor bekeseget, az Pater és Peter Deak Uramek kőzőtt nagy Mesterseggel [Szentgyörgy Cs; CsJk 8] ✳ *békesség szerzeni. 1662:* csak azt nagyon állatta, kettőzteti uala, hogy ő jó békesség-szerzeni jött volna [SKr 673–4].

17. komponál; a compune; komponieren, schaffen. *1600:* Palasthos Istwan senior ... uallya ... azt lattam hogy Jo modgyaval volt az enek szerezwe, kit enys chyndaltam | Barbelly Adamne Swliok Anna ... vallya ... annak kerdesere ky zerzette az eneket, s vgy mondotta hogy Adam Janos zerzette egy rezet [Kv; TJk VI/l. 471, 486]. *1636:* (A graduálba) magam elmémmel szerzettem ... minden Vasárnapokra való Responsoriákót, Venticulusokot, és Benedictiokot [ÖGrAj.] *1658/1741:* Ez éneket szerzék nagj szomoruságban [EM XXXVI, 147 Köröspataki B. János, História]. *1704:* Ez siralmat szerzeni az ebres hegyen [EM XXXV, 276 gyászének].

szerezget 1. vásárolgat, gyűjtöget; a tot cumpăra/aduna; zusammenkaufen, verschiedentlich aufkaufen. *1722:* Ha megis árra volna az Marhák(na)k, s Gabonácská(na)k mind szerezgetnék keveset keveset [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1731/1768:* Tisztsegem után járando fizetésemből kezdettem újonnan, lassan lassan ... Ezüst és Arany művet szerezgetni köntösököt tsináltatni [Kv; Ks 14. XLIIIa Kornis Zsigmond végr.]. *1849:* Krisán Mária ... az általa felemlitett portékákat ... reszint Kelemen Béninek ajándékaibol — mint ki ötet házi kurvajának tartotta — szerezgette [Kv; Végr. Vall.78]

2. megszerezget; a obține rînd pe rînd ceva (de la cineva); (allmählich) anhäufen, zusammensammeln. *1772:* Csak az Isten tudja honnét szerezgettem holmi leveleket, mert az édesatyám testvére, Rettegi Miklós meghalván ... ami levelek voltak többire Buda Lászlóné asszonyomnál voltak [RettE 291.].

szerezgettetik gyűjtögettetik, vásárolgattatik; a fi adunat/cumpărat (rînd pe rînd); angehäuft werden. *1826:* a materiálék szerezgettetnek approdonként [Mv; Told. 7].

szerezhet 1. kb. (el)intézhet, juttathat vmit vkinek; a putea rezolva ceva; besorgen können, jmdm etw. ermöglichen. *1619:* Valami vékony tractatust kezdett vala Markó vajda urammal. hogy ha neki szerezhetné micsoda proventusa lenne neki ottan annuatim? [BTN^2 190]. *1660:* Ha az fejedelem bejő, magamat helyben szerezhetem, megnyugodjék Kegyelmed [TML I, 564 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz].

2. kaphat; a putea primi ceva; bekommen können, zu etw. kommen. *1675:* Tudom, hogy az mely bóéroknak jo bóéri levelek volt, helyben hagyattattak; az kiknek penigh nem volt, s ő Nagoktol sem szerezhettenek mást deponaltattak [Fog.; UF II. 665]. *1698:* fel Szabadita, manumittálá … egész facultást engedvén … Popa al(ia)s Turk Simonnak s Fijainak … hogy magoknak … Nemes Levelet Armalist szerezhessenek [Törzs].

Szk: *választ ~. 1653:* ket penz erő jo valaszt ö kegyelme nem szerezhetet [Sófva BN; Ks 41. E. 31].

3. keríthet; a putea face rost de ceva; an-, verschaffen können. *1662:* Az mi a profontra való marha állapotját illeti, ha Kegyelmetek ott nem szerezhet, mi innet nem hajtathatunk [TML II, 354 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1780:* Az jövő Csőtőrtőkre ha valami hálót Szerezhetne … igen kedvesen Vennem [Kv; SLt XXXIX Henter János Suki Jánoshoz].

4. gondoskodhat; a putea procura ceva; verschaffen/sichern können. *1663:* azt íratja Nagyságod, hogy ellenség ellen való vár tartására élést nem szerezhet [TML II, 488 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1676:* Az vitézlő rendnek, hogy felségednek bátorságos helyet szerezhessünk, arra ő nagysága mennyit deputál s honnét? [TML VII. 304 ua. Baló Lászlóhoz].

5. hozzájuthat; a putea obţine ceva; etw. zu bekommen vermögen. *1670:* Azon volnék, édes Komám uram, ha borra való pénzt szerezhetnék Kegyelmednek ő nagyságoktól [TML V, 63 Nalászi István Teleki Mihályhoz]. *1782:* néha Málna, és kömény szedésre is hajtatnak a' szegényebbek, mikor magoknak egy s két napszámot szerezhetnének [Torockó; Thor. XX/5].

6. szert tehet; a putea face rost de ceva; etw. sich verschaffen können. | vehet, vásárolhat; a putea cumpăra ceva; kaufen können. *1562:* Jzentemis vala … hogy kegelmed Ennekem valami Roka malokoth venne, … Jm kwltem otth forintot valamint Joban Zerezhety kegelmed [Szúv; BesztLt 67 Joan. Thorma comes com. Zolnok interioris Gr. Timar beszt-i bíróhoz]. *1664/1681:* (A) Lugosy es Karan sebessy bőtsületes emberek[a] … penzek vta(n) szerezhessenek magoknak fundusokat, Hazakat[b] [Vh; VhU 313. — [a]A két város török kézre kerülése után elmenekültek. [b]Folyt. a fels.]. *1773:* Özet semmi modon még nem kaphattam, … de mihent szerezhetek mingyárt ki küldöm [LLt Fasc. 149]. *1832:* instálam alázatoson a' Tekintetes Sogor Urat a' Bárány bőrek iránt a' mit küldhet külgyel (!) el most hogy szerezhessek még hozzá valahonnét [O.asszonynépe AF; DobLev .V/1184] .

Sz. *1671:* De hidd el édes Komám. csak úgy vagyok én ő nagyságokkal, mikor ki szamarat kaphat, az is jó, de ha lovat szerezhet. oda hagyja amazt [TML V, 616 Teleki Míhály Naláczi Istvánhoz].

7. (vagyont) gyűjthet, gyarapíthat; a putea aduna/spori (averea); sich bereichern können, Vermögen erwerben können. *1664:* Az szegény Sándort valóban szánom, de nem tehetek rúla. Elhittem, mást helyében, ha az jószága oda leszen, Ő nem szerezhet [TML III, 28–9 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1736:* Bongárdon … a' kinek már hátskája, gabonátskája ván abbol a mit szerezhet [CU]. *1803 u.:* száljan akár ki a vilag Piatzára … és probálja mire mehet, s mit szerezhet [DobLev. IV/864].

Szk: *hasznot ~. 1578:* Az kertekre feö gongia legyen Kys falwdon … hogy ne(m) chak az kohnya zǫksegere … mindent adhasson … hanem ha lehet, egieb haznotis zerezhessen belǫle [Kisfalud AF; OL M.Kamara Instr. E 136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachoczy ut. Math. Niary gondv-höz].

8. vkit vmilyen célra találhat, felfogadhat; a putea găsi o persoană pentru a efectua anumite treburi; (für/zu etw.) aufnehmen/ausstellen/anwerben können. *1721:* ha riszes Csiplöket szerezhetek s hanyadan az Mlgos Urat iramba tudositom [Szentpál K; TKl Mihály Deák Teleki Pálhoz]. *1737:* a T. N V(á)r(me)gjétől … éppitendő Hidunkhoz … Mester embertis szerezhessűnk, expediáltuk Nztes Kováts Pál Atyánkfiát … Besztertzére [Dés; Jk 484a].

9. elnyerhet; a putea cîştiga/obţine; etw. für sich gewinnen/einbringen können. *1796:* a' mértékletlen Bor itala ő kegyelmének Betsületet nem szerezhetett [Krasznarécse Sz; KCs K. 1265]. *1884:* Ön … mesteri tollát megragadta, hogy védelmére keljen … annak, kit már annyian bántalmaztak, s aki állásánál fogva magának elégtételt nem szerezhet [PLev. 115 özv. Szász Károlyné Petelei Istvánhoz].

Szk: *gráciát ~. 1662:* a váradi egyházhelyi nemesség hadnagya Fogthűy János hogy … a fejedelemnél is grátiát szerezhessen magának … háromszáz nemes embert … a fejedelem[a] hűségére … mind megesküdtete vala [SKr 513. — [a]II. Rákóczi György]. *1704:* akik a császár előtt egy generálisnak is gratiát szerezhettenek volna, mégis annak az egy rossz embernek nem szerezhettenek tüle grátiát [WIN I, 209] ✳ *hírt, emlékezetet, nevet ~. 1664:* örökkévaló hírt, emlékezetet most szerezhet Kegyelmed avval magának, ha igaz igyit megértvén Székelyhíd megmaradásának, Kegyelmed promoveálja, elősegíti [TML III, 292 Bodolai Márton Teleki Mihályhoz]. *1675:* Bántsi Márton urammal s többekkel is ha most jót teszen … úgy szerezhet magának jó hírt nevet [TML VII, 70 Teleki Mihály Hartyáni Andráshoz].

10. okozhat; a putea cauza ceva; bereiten/verursachen können. *1661:* gyakorlatossággal valo irásinkkal eddégh is Ngdk unadalmot szerezhettunk [KJ]. *1672:* Egyébiránt ki gondolná … olyan képtelen dolgot, követne … kivel legközeljebb magának szerezhetne nagyobb alkalmatlanságot [TML VI, 215 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

11. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *alkalmatosságot ~* alkalmat találhat; a putea găsi prilej (pentru ceva); Gelegenheit finden können. *1660:* Isten bevivén, mentől hamarébb alkalmatosságot szerezhetvén, Kegyelmeteket tudósítom mindenekről [TML I, 546 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1819:* Betegh Ur a' durva parasztok közt hagyta hitvány unokámat, holott az el Vetemedésre még tőbb alkalmatosságot szerezhet magának [M.régen MT; Pf] *békességet ~* békekötést létrehozhat; a putea încheia pacea; *1661:* az ő gratiájok által remélhetjük, hogy állandóbb békességet szerezhetünk az törökkel [TML II, 58 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1662:* azért mostan Tömösvárra … kell indulnod, ott lássad, mint szerezheted a békességet [SKr 674].

szerezhetés alkalmazhatás; posibilitate de angajare; Möglichkeit der Indienstnahme/Ausstellung. *1793/1794:* a' pásztorok(na)k könnyebben valo szerezhetésekre nézve e Communi Terreno valami illendő rész szakasztassek pásztor ház helynek és utánna valo appertinentiak(na)k [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 9b].

szereztet 1. keríttet vmit vkinek; a dispune să se procure ceva pentru cineva; jmdm das Verschaffen von etw. ermöglichen. *1572:* Thowaba egy kewes Theglam wagyon az

ktek warossaban ... kerem kdett, Myntt Byzott vramatt penzemertt Zereztessen Zekerett Alaya akar Chak Bonczhydaygh, Awagy Jklodygh [Sombor K; BesztLt 3683]. *1665:* Kérem Kegyelmedet ... az mészről el ne feletkezzék Kegyelmed ... ha oltott leszen is, csak száraz legyen, kételen leszen is, aval is megpróbálom, csak szereztessen Kegyelmed [TML III, 522].

2. hozzájuttat, megszereztet; a face să fie cucerit; (für jmdn) erwerben/erlangen können. *1663:* A másik is pediglen mint oly nagy pogány, ki mindenkor keresztény vérében feresztvén kardját, úgy szereztette messze ki terjedett birodalmát [TML II, 489 Teleki Mihály Lónyai Annához].

3. vásároltat; a dispune să se cumpere; kaufen lassen. *1570:* Eze(n) es kyreo(m) kegel: hog pynzwnkyrt zereztezeo(n) kegel: valamy fywryz deskat [Bethlen SzD; BesztLt 115]. *1677:* A lovas(na)k ne csak szoval, hane(m) ugya(n) valosaggal légyen lova, rendi szerént valo köntösse, s fegyvere ... Hasonlo képpen a gyalógokkal puskat vetessen. köntöst szereztessen [UszLt IX. 76/7 fej-i ut.].

4. gondoskodtat; a face să fie procurat; besorgen (lassen), bringen lassen. *1579:* Doctor wram[a] zalat vala Nalam 6 magaŭall Zolga altall Izente Enny Innya zereztetnek ... pechenet neky es eleget zereztetek neky [Kv; Szám. I/XVIII. 6 Laurenty Fylstych primary judicjs kezével. — [a]Blandrata György, a fej. orvosa]. *1618:* Kamuti uram ... izene reám Jósika Ferenctől, hogy ... élést is szállásomra ne szereztessek, mert meg nem engedi [BTN[2] 82].

5. vkit vmilyen célra találtat; a interveni în căutarea unei persoane pentru a face anumite treburi; für einen Posten/Dienst vermitteln. *1663:* Egy <kocsist> is szereztetne Kegyelmed nekem, bizony megszolgálnám Kegyelmednek [TML II, 443 Teleki Mihály Bomemisza Susánnához].

6. *gráciát* ~ megkegyelmeztet; a face să se obţină graţierea cuiva; Gnade walten lassen. *1586:* Anna Ille Andrasne vallia ... hallottam ezt Vrbegerneteol hogy erre Intette az Toronyba a' fogol leant, Ne fély semmit ... Nallunk zal gestj ferencz es ha zwksegh lezen Gratiatis zereztetek velle [Kv; TJk IV/l. 611].

szereztetett 1. gyűjtött; care a fost adunat/agonisit; erworben, gewonnen. *1792:* magam tulajdon Sok fáratságom s hellyes ügyekezetem által szereztetett vagyonotskaimbol, az En Istenem Ladajaban el rendeltem egy Filleretskét vetni [Héjjasfva NK; SLt XLIII. 17 Felső dobofalvi Marothi István kezével].

2. alkotott, létesített; care a fost creat/inventat; geschaffen, gebildet. *1710 k.:* A név az emberektől a dolgok vagy emberek egymástól való megkülönböztetésére ... szereztetett jegy [BÖn. 410].

szereztethet keríthet; a putea procura; verschaffen können. *1669:* Vizát hogy Kegyelmed nem szereztethetett számomra, igen bánom ... Kegyelmedet mégis kérném, ha különben nem lehetne, akár csak font számra szereztethetne reá, vétetne vagy száz fontot [TML IV, 574 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

szereztethetik vétethetik, keríttethetik; a putea fi procurat; zugesichert/angeschafft werden kann. *1794:* a Consistorium ... Mihelyt illendö Fundus szereztethetik, azonnal a' lejendö káplánnak ki választása és bé állitása iránt is fog gondoskodni [Kv; SRE 294].

szereztetik 1. gyarapíttatik; a fi sporit; angeschlossen/zugefügt werden. *1662:* Az öreg fejedelemasszonynak ... Örményes nevü jó oláh falu ... és ahhoz egynéhány jó faluk is szereztettek vala, úgy hogy egy udvarbíróságra nevekednék azon jószág is [SKr 199].

2. vétetik, vásároltatik; a fi cumpărat; erworben/erkauft werden. *1704 e./1770 k.:* A' Sombori Ekl<esi>a(na)k elébbeni Eszközei el-prédáltattak, hanem azok hellyébe ezek szereztettek [Szászzsombor SzD; SzConscr. 100]. *1845:* az alsobb Classisták között, némi kézi könyvecskék szereztessenek, és osztassanak jutalomul [Mv/Gerend TA; DLev . 2].

3. *békesség* ~ béke köttetik/létesíttetik; a fi încheiat pacea; Friede wird geschlossen. *1662:* Bethlen fejedelem is oka volt, hogy ozmán császár és ugyan a lengyelek közt Hutinnál békesség szereztetett volt [SKr 157].

szerfelett 1. módfelett, felette, nagyon; peste măsură, din cale-afară, mult prea, exagerat de ...; überaus. *1701:* Előtte viselvén a' T. Consistorium ezt a' mostani költségtelenséget, mely szer felett nyomja szegény Ecclésiánkat, tettzet ő kglk(ne)k rövidéteni az eddig sokfelé oszlani szokot költséget [Kv; SRE 74]. *1722:* találtatnak még is olly fukár és felettébb usorás emberek, kik az eő Felsége parancsolattyával nem gondolván, felettébb és szerfelett taxállyák a' szegény meg szükült kölcsönzö embereket [Ks 18. XCIII gub.]. *1765:* a Commissarius ... engem Mártha Pétert nem tsak meg akart a puskájával döfödni, hanem fenyegetettis hogy által lö, azért nem akartam olly szer felett itatni eöket [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 163]. *1792:* igen Szerfelett erőszakos ember ... ottan ottan hol az Faluban kötelődzik minden ok nélkül, hol pedig más különös Gazda emberekb(en) [Szováta MT; Berz. 16 XL/5]. *1794:* Az is igaz, hogy a részegitő italt is szer felett gyakorlotta [Eresztevény Hsz; HSzjP St. Lászlo (80) ns vall.]. *1803:* Basa Daniel ő kegyelme sertéssit szerfelet őszve verték rontották [Dés; DLt 82/1810]. *1830:* a' betsűsők ... ha még is vagy szerfelett, vagy igen alá 's annálfogva nem igazságosan betsülnének ... azon igazságtalan betsűsők által okoztatott kárnak tulajdon jovaikból a' károsnak lejendő meg fordittására is szorittatnak [Borb. II gub.]. *1843:* Végre, hogy a bucsumi hat kerületek lakosai nagyon el vagynak szórva a bucsumi határon ... határaikat célszerűleg nem használhatják egyfelől, másfelől pedig hogy szerfelett sok részekre lévén feldarabolva az egész határ, rendkívül sok kerítések kívántatnak [VKp 124]. *1880:* Kedves Barátom! ... Szerfelett örvendek, hogy a Petőfi Társaság megválasztott tagjául [PLev. 82 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

2. ~ *való* rendkívül/nagyon nagy, szerfeletti; de peste măsura; übermäßig. *1730:* Nemes Városunk Hidgjainak szer felett valo Viznek áradasa miatt lött el romlási és el vitelei [Dés; Jk 401]. *1732:* Brassaj Katharina ... olly Isten s Nemes Haza Tőrvénye ellen valo eletett szerfelett valo Tanczolodast akar kikkel valo Csokolodast, idegenekkel különős helyre valo rejtezest s maga S: v: vájattatasát tartoztassa [Dés; Jk]. *1746:* Hazakot, réteket pusztitott é el ă Kükűllőnek szer felett való ki árradása? [Kük; JHb XIX/7 vk]. *1761:* (Bányai Ferentz és felesége) együtt istenesen békességben éljenek ... és e(n)ekutánna a' Férjfi Feleségét szerfelett ne rongálja, mert külőmben az efféle szerfelett való keménységért a' Magistratusnak által adatik [Kv; SRE 200]. *1765:* A melly házasság törvény utja kivül vitetik véghez az semmi házasság ... A melly házasság szer felett valo félelemből

vitetik véghez az törvény utja kivül vitetik véghez: De Horvát Ferentznek Böjte Borbárával valo házassága szer felett valo félelemböl vétetett véghez tehát törvény utja kivül [GörgJk 197]. *1771:* Eperjesi Lászlónak Szászváros on lévén valami otthon maradott, erkölcstelen leányai, azok közül egyet elvett vala, de az minthogy szerfelett való pompát kívánt űzni s sem tőle, sem Diószegi Mihálytól ki nem tölt, azért odahagyta [RettE 257]. *1785:* mind menőleg mind jövőleg szer felett valo Tereht rakott az ökrös Jobbágyok(na)k Szekerekre [M.bikal K; KLev. 9 cs]. *1790/1791:* a' Vas Dézmát ... ha szer felett valonak találja ugy mérsékelje a' Törvényhez, allitsa meg, hogy kiki csak a' valoságos procreatiobol adgyon, és azon fellyül ne erőltessék [Torockó; TLev. 5/16. Transm. 49]. *1805:* a' Nyári és Őszi szerfelett valo essőzesek, az azokbol kövétkezett nagj arvizek ... annyira meg gátoltak bennünket Munkánk follytatasába, hogy a' sok futatás és mivelésbeli Restantiák miatt semmi nélkül lepett meg a' Tel [Torockó; TLev. 9/42]. *1814:* szerfelet való ló marhákot vásárol nagy drágán, és tserél maga kárával [Ne; TSb 12] | a' Jószág Jövedelmeinek jo moddal valo használhatását a Groffné szerfelett valo fősvénysége nem engedi [Banyica K; BfR 117/1 Kertész Ursz (60) hortulanus vall.].

szerfeletti túlzott, szerfelett való; de peste măsură, foarte mare, extrem, exagerat; außergewöhnlich, übermäßig. *1835:* minden viszálkodást ... az ö Nagysága nagy Engedékenységinek s Embereihez való szerfeletti Atyáskodásának lehet tulajdonitni [Zsibó Sz; WLt]. *1846:* nem hadják annyiba ezen szerfeletti vámoltatásunkat [Dés; DLt 315]. *1850:* (A csikók) ha ... valami hibát nem kaptak vagy szerfeletti roszsz telelések, vagy hurtzoltatások nem volt, ugy bizonyoson a' 110 száz tiz Pengő forintot egygyen egy(gy)en meg kell hogy érjék [Csapó KK; DobLev. V/1292 Finuk János kezével].

szerhordó 1. *mn* soros szolgálattevő; care este de serviciu, care este însărcinat cu o obligaţie specială în cadrul breslei; (etwa:) dienstbar (Junge, Bursche, Zubringer), für Handdienst, mit turnusmäßiger Dienstleistung. **Szk:** ~ *legény. 1665/1754:* Ha az B: Tarsaságnak hertelen való dolga érkezik, és az Atya Mester a' Szerhordó Legényt hivattya, akár éjjel akár nappal, tartozik minden haladék nélkül elmenni; ha el nem menne bűntetése egy heti bér | Az Ajtora Szorgalmatos gondot visellyen a' Szer-hordó Legény, mikor valakit fel-panaszólnak s ki kűldik, azt ki-kisérje, ha viszont hivattyák ő ki menvén azt előtte botsássa, ha nem tselekeszi, bűntetése egy heti bér | Ha az B. Társaságnak valami mulatsága tőrténik ... a' Szerhordó legény tartozik az Asztalnál talpon álva mind addig, mig az Atya Mester háromszor nem mo(n)gya hogy üllyön le, fen szólgálni; le ülvén-is mindenekre a' mi a' Társaságé gondot viselni, a' borra, minek előtte el-fogyna, szorgalmatoson vigyázni, a' Dékánnak hirré tenni; mert ha ezeket nem tselekeszi, bűntetése egy héti bér [Kv; ACArt. 11–2, 14, 16].

II. *fn* ? soros szolgálattevő legény; calfă însărcinată cu o obligaţie specială în cadrul breslei; Kalfaktor, Laufbursche, Hausbursche, Handlangers, Lohndiener. *1665/1754:* Az határból penig a' Szerhordó ki akarván menni, képebelit nem hagyand, bűntetése egy heti bér [Kv; ACArt. 14].

szerhordóság soros szolgálattevés; faptul de a fi însărcinat cu o obligaţie specială în cadrul breslei; turnusmäßiger Handlangerdienst. *1665/1754:* Minden Legény pedig, akár haza fia, akár idegen legyen tartozzék Szerhordoságot viselni; ha nem akarja viselni, tartozik le-tenni. Az Dékányság pedig és a' Szerhordoság minden három holnapba változzék [Kv; ACArt. 11–2].

szeriesz 1. sorrend, vminek a sora; ordine; Reihenfolge. **Szk:** ~ *a bíróságviselés iránt. 1700:* az Biroság felet sok villongás léve(n) N. Lako(n); A Series a' Biroság viseles iránt ment a Palatkai Borbára Jánosi Péterné Asszo(nyom) reszére [Nagylak AF; DobLev. I/53] ✳ *postálkodás -e. 1740:* Szabo Gabor Vram ... vakmerőképpen, nem tehetetlenségből nem tart lovat, hanem a midőn a Postalkodas-(na)k seriesse obtingállja Capitányok és Tizedesekre veti, hogy magáért keressen(ne)k [Torda; TJkT I/182] ✳ *strázsálás ~e. 1781:* a' város végein lévő rend szerént helyben lakó strásák, kiknek a' szűntelen való vigyázás és strásálás ... kötölösségekben áll a' most rendelendő strásálás seriessiből exemptusok lésznek [Torockósztgyörgy; TLev. 2/5].

2. felsorolás, kimutatás, nyilvántartás; înşirare, enumerare, evidenţă; Aufzählung, Ausweis, Register. *1675:* Radnothi Papságombeli jövedelmem(ne)k abbéli restantianak, es adossagbeli erogatiok(na)k seriesse [PatN 44a]. *1726/1728:* Ezen aláb meg írt expensák Seriessét jol lehet fellyeb meg írt esztendőkben kellett volna annotalni, de mint azokból ki felejtődőt ezen a faciesen specificaltatta(na)k [TKl]. *1755:* Registraltatván azan Mobiliak mellyeketis Leányam Kovács Ágnes Házamtol az Budai[a] Házhoz vitt: Mellyeknek is Seriessek kővetkeznek ez szerént [Mezőbánd MT; MbK 19. — [a]Burjánosóbuda].

Szk: ~*be vesz. 1681:* Brettyen[a], es ahoz tartozo Némely Falukbol jövének illyen Quaerelákis be, à Connumerator es vélle levő böczületes emberek elejb(en): panaszolkodván à szegény jobbágyok à végre, hogi majd el szenvedhetetlen megh bantodasok karosittatasak megh orvosoltatnek; mind azo(n) által ennek ennek[b] megh orvoslasara sem ideje, sem ereje nem lévén à Connumerator(na)k, vette ez seriesb(e) azért hogi ... negligentiaval ne okoztatnek [VhU 118. — [a]H. [b]Így kétszer!] ✳ ~*be vétetik. 1681:* Hogy itt: haczogon[a] is megh tudathassek kűlső nemes embernel; kinel mennyi zalogos föld légyen, hogy ez arantis az főldes Ur kára el tavoztatodgyék, es az őrőksegh ne abalienaltassek (!) im seriesb(e) vetetett[b] [Hátszeg H; VhU 152. — [a]Hátszegen. [b]Köv. a fels.] ✳ *jobbágyok ~e. 1715:* az Jobbagjokis ... meg irattak az márgon, onnan kőnnyű ki vennj ha ugy kévantatik Inseralhattyák az Jobbagyok Seriessében [UszLt III/44].

3. perek sorrendje, tárgyalási sorrend; ordinea proceselor/dezbaterilor; Prozeßfolge. *1677:* Mint a' töb Natioknak ugy a Szászságnak-is appellatioban bocsáttatott transmissiojok, a' Gyülések alat-is promiscè revideáltassanak: a' szerint az Octavalis Terminusokon-is elő vétessenek, és egyéb Táblát illető causak-is igaz seriesek szerint [AC 205]. *1765:* Lugosi Urffinak ... Groff Gyulai Ferencz ur ellen ... az idén oriálodott Causáját, mely még Seriesbe sem volt irva, s Extra-serialis sem volt ... assumáltatá [Borbánd AF; Mk Vall. 323]. *1780:* Méltoztassanak ezen Causamat avagy tsak a' Sériesben lévő Causaknak végére ki tétetni, hogy osztán bár tsak az István király napi Periodusban folyását remélhessem [Mv; Told. 30].

Szk: ~*be tétethet. 1780:* hogy Causamat Sériesben tétethessem ide fel fáradtam Tordárol [Mv; Told. 30].

4. *vminek ~ében* vminek rendje szerint; conform ordinii respective; in der Reihe von etw. *1677:* A' kik penig 1631.

Esztendõ után, telepedtenek vagy eximáltattanak, azok-is Néhai idõsb Rakoczi György Fejedelem idejében eléggé meg-visgáltatván, a' kik exemptiojokban helyben maradhattanak, és ez ideig meg-tartattanak, ez után is helyben hagyassanak, és egy helybéliek-is a' productiora ne kénszerittessenek; excipialván a' Váradi Fiscalis joszágokban lako Nemességet, kik felõl annak Seriessében irás vagyon | A' Fiscus joszági közõtt lako Nemessek-is praerogativajokban, és immunitasokban indifferenter minden helyeken meg-tartassanak, azok szerint a' modok szerint mindazáltal, a' mint per speciales Constitutiones annak Seriessében accomodaltattak [AC 46, 78].

5. tartalom; conţinut; Inhalt. *1717:* az Inventariumok(na)k s Urbariumok(na)k Seriessẽbõl kinek kinek léendõ rata portiojat ellaboralni s Concinalni, és az oda fell valo joszágnak asztozását ... akartuk volna, minek elõtte az osztazás folt volna, a Literale instumentumakott producalni kivánák [Nagyrápolt H; JHb XLVII/18]. *1734:* Constal világoson exhibealando Citatoria Relatoriamnak seriesséből hol mikor és minemũ gonosz tselekedetiért prosequalom az It, hogy tudniillik ... az o Tordai határrol égy buglya szénát el lopott ... meg kivánom hogy ... flor 12 incurrallyon [Torda; TJkT I. 42].

Szk: *processus ~e. 1649:* Elegh uilagoso(n) declaralta(m) volt elebbi p(ro)p(osito)mba es abbol emergalt p(ro)cessus seriessebe, miczioda excessust czielekedet az J az fiscus ellen [Kv; TJk VIII/4. 376].

6. szöveg; text; Text. *1772:* ezen hajlása az emlitett Malom háznak az elsõ Revisio seriesseben feltétetik, de ... a' két also kerekek foroghatására, vagj nem foroghatására valo minden reflexio nélkül [Kük.; JHb LXVII/2. 218]. *1792:* a meg nevezett osztozo Felek ... néhai Bálo Ferentz Uramrol ö kglmekre szállatt belsö és külsõ, Ingo és Ingatlan jokat ugj amiképpen alább osztozásoknak Seriessiben Specificalva vadnak mindenoket magok között Istenesen és Atjafiságoson meg osztottúk [Aranyosrákos TA; Borb. I].

7. utcasor; serie de case; eine Reihe von Häuser. *1727:* ki hivattattunk ... a' Méltsgs Asszony Kemény Simonné Asz(ony) õ Nsga al(ta)l az õnsga Kolosvári belsõ Farkas Vttzában lévõ fa házához melly van az Eszaki seriesen in vicinitatibus ab oriente a' T. Reformata Ecclesia kerti és a' Harangláb [Kv; KvRLt IV. 7]. *1758:* a' Kurta Soron a' Déli Seriesen [Mv; MvH].

szerindár l. szerenda

szerint l. szerént

szerinte vki szerint; după părerea sa; nach ihm/ihr/ihnen, nach seinem/ihrer Meinung. *1860–1861:* A ... gyalmászáson kivül a lakosok tartanak nádból készitett keritéseket, szerintök „veszeket"; szüntelen halásznak [Benkő; MszIsm. 7].

szérium komoly dolog; lucru serios; Ernsthaftes, Seriöses. *1667:* Ha válaszom jũ, tudósítom, de kérem, ne késsék hozzám jũni Kegyelmed, mert bizony oly seriumok vadnak fenn, egyszer ennyik s többek nem voltak [TML IV, 125 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1671:* Kende Ádám ír egy levelet, de semmi serium nincs egyéb benne, hanem hogy Posonban citálják mindezeket az atyafiakat és hogy az ki az õ felsége kegyelmességéhez ragaszkodik, annak könnyebben leszen dolga | Most jütt egy török követ hozzám, de még szemben nem voltam vele, ha mi seriumot hoz, Kegyelmednek értésére adni el nem mulatom [TML V, 452, 637 ua. ua-hoz]. *1679:* Kökényesdi ... hazud sokat, de semmi seriumot nem hozott, sem passust, sem assecuratiót [TML VIII, 490 Teleki Mihály Thököly Imréhez].

szerkeszt összeállít; a alcătui/întocmi; zusammenstellen, bilden. *1657:* Mint hogy az rend tartas, es dependentia nelkwl egy tarsaság s communitas nem maradhat még, ahoz képest illyen gradussal szerkesztik eõ kglmek egy mast, mint egy eleõ corpussa, hogy az Natio es contractus szerent ualasztatik ket feõ Inspector Magyar es Szász az kik alkalmatosság szerint dirigallia(na)k ez varosba(n) minden rendbelieket [Kv; PolgK 128].

szerkesztés folyóirat/lapszerkesztés, redactare de reviste/ziare; Redaktion, Schriftleitung. *1879:* A Társaság lapot fog legközelebbrõl az én szerkesztésem alatt megindítani | írok egy: Emlékiratot a tek. Közigazgatási Bizottsághoz azon tárgyban, hogy Kerekes Sámueltõl vegye el a Maros Vidék szerkesztésének jogát [PLev. 49, 66 Petelei István Jakab Ödönhöz]. *1891:* Ödön te! Annyi jó még megmaradt a szerkesztés mellett is bennem, hogy az emberek kicsi örömeit nem szeretem rontani ... Hát ne is dohogj, s arra, hogy megszökõm e dulakodástól, melyet szerkesztésnek hívnak, gratulálj szépen [i.h. 155–6 ua. ua-hoz].

szerkesztett összeállított, întocmit, redactat; redigiert, verfaßt. *1845:* A kőzelebb mult ũlésen folyt tárgyakrõl szerkeztett jegyzőkőnyv olvastatik és megállittatík [Usz; UszLt XI. 85/4. 110]. *1880:* A Kerekes ügyére kért felhatalmazó levelet is csak küldd Gyulához — én hagyok itt neki egy a mondott (neked írt) formában szerkesztett levelet [PLev. 70 Petelei István Jakab Ödönhöz].

szerkesztő folyóirat/lapszerkesztő; redactor de reviste/ziare; Redakteur, Schriftleiter. *1880:* Üdvözöld Téglás Gábor urat a szerkesztő nevében, s kérd meg, hogy szíveskedjék nagybecsű tudósításaival néha a Keletet felkeresni [PLev. 82 Petelei István Jakab Ödönhöz]. *1887:* A m. é. okt. 30-iki gyűlésből választmányunk felkérte a Tekintetes Szerkesztő Urat egyletünk javára felolvasó estélyek rendezésére [i.h. 133 EMKE lev. Petelei Istvánhoz] | De nem látná-e a Kolozsvár szerkesztője helyénvalónak, hogy ehhez a kötethez hozzászóljon? [i.h. 135 Gyarmathy Zsigáné ua-hoz].

szerkesztőség folyóirat/lapszerkesztőség; redacţia de reviste/ziare; Redaktion, Schriftleitung. *1880:* Édes Ödön! A Kelet szerkesztőségéből írom hozzád e sorokat. Itt vagyok alkalmazva [PLev. 80 Petelei István Jakab Ödönhöz].

szerkezet (híd-, zsilip)szerkezet; construcţie, structură; Konstruktion. *1846:* Az Ó hid függõ alkotmánnyának elbonthatása, és feszittõnek fel allithatása véget szükséges hogy a' hid alá állás készittessen bé verendõ fenyõ Czövekek Segedelme által ... el készülvén az állás, az óhid folyo gerendái rolla fel szorittathatnak, és az egész fel feszittõ alkotmány szerkezete eszközöltethetik [Dés; DLt 858/1847]. *1862:* Az also Tonál lévõ malom ... a' zugo czélszerütlen szerkezete miatt egésszen használhatatlan [Mezőbánd MT; TSb 39].

szerpentin(a)kő *ásv* kígyókő; serpentin; Serpentin. *1730:* égy Serpentina köbõll valo arannyas fedelű kanna [Kv; Ks

15. LVIII. 6]. *1760:* Négy Serpentiny fekete kőbol valo Fincsiák | Edgy Serpentiny Kőből valo Strofos Palatzk. Hasonlo kőböl valo Kalamaris [Mv; TGsz].

szerszám 1. eszköz, kellék; unealtă; Werkzeug, Gerät. *1644:* az Apro padokot, hordokot, kadakot Czebreket Aztalokot ... kasokot zekeret szuszeket minden fel keleo zerzamokot az Azonnak iteltunk [Körispatak U; Pf]. *1766:* Ha vérengező, avagy pedig káronkodó vólt[a], kit? , miért?, hol?, minémü szerszámokkal ütöt, taglot, és halálra vert? ... a Tanu ... igaz lelki ismérete szerént vallya meg [Zaránd m.; Ks 40. 9 vk. — [a]Petrucz György].

Szk: *égető ~. 1676:* Az égetők már Háromszéken is grassálnak s Brassóban is találtak égető szerszámokat házak hijain s fedelében, de nem gyúlhatott meg [TML VII, 253 Baló László Teleki Mihályhoz] ✳ *kiütő ~* szikracsiholó eszköz, tűzszerszám. *1823–1830:* pipámat, dohányoszacskómat a zsebemből kihúzogattam, úgy a kiütő szerszámokat, s kiütöttem | Kiütő szerszámom sem volt, annál fogva nem mindenkor pipázhattam [FogE 146, 275] ✳ *konyhabeli ~. 1684:* Vadnak Kezem alatt az Tábori, Konyhabeli Szerszámok, Kondérok; Serpenjok, vágo Kerík kalánok Rostelyok borittok, nyársak [UtI] ✳ *palacsintasütő ~. 1656:* Egy Rez palatintsa (!) sütető szerzam Rez tangier [Doboka; Mk Inv. 3]. ✳ *táborhoz való ~. 1593:* Die 8 9bris kekesi antal wizy (!) 12 eokreon tordaig egiet mas taborhoz walo zerzamott kakas istwan hazatul f 1 d 50 [Kv; Szám. 5/XXI. 120] ✳ *taplógyújtó ~. 1816:* Taplo gyujto szerszám ... 2 Rf [Kv; Born. IV/41] ✳ *tüzes ~. 1620:* Tüzes szerszamnak walo apro Chyupor Wres. No. 300. ... Tüzes szerszamhoz valo Negy singh vaszon, es valami Ezüst [Kővár Szt; Borb. II]. *1665:* Tüzes szerszam hordozni valo eöreög hoszszu vasas lada nro. 7 [UF II, 313]. *1676/1681:* A mi golyobis, por, Tűzes szerszám Saletrom Kén kő, Lámpások, várban valo dardak ... es egyeb ehez hasonlo eszközők ă várban vannak ... száraz helyen tarcza[a] [Vh; VhU 666. — [a]A porkoláb]. *1736:* Ritka esztendő volt, hogy három nap májusban recreátiot nem adtanak; vígan voltunk; estve penig tüzes szerszámokot csináltanak az akkor fejedelem németjei [MetTr 433] ✳ *tüzi ~. 1589:* Egy thwzy zerzam Rezbeol chinalt [Kv; Vegyes I/2. 64] ✳ *vigasságtevő ~* hangszer. *1603:* semmifele wigassagh teűeo zerzam az Meniegzeoben bizonios ideigh migh ... eo kegmek Tanachiul meg nem zabadittiak ne legien, eottwen forint bwntetes alat [Kv; TanJk I/1. 446].

2. munkaeszköz, műszer; unealtă, instrument; Werkzeug, Instrument. *1581:* Hogy penigh Az epwlet fogiatkozas nelkwl eló Mennye(n) ... valaztottak eo kegmek ket pallert ... Ezeknek zorgalmatos gongyok legie(n) hogy minde(n) fele Allas fakra dezkakra egieb minde(n) zwkseges dolgoknak megh zerzessere serenyek legienek, hogy mykorra Az Mesz el kózwl (!) egieb zerzamok is kezen legienek [Kv; TanJk V/3. 236b]. *1586:* 2 die Decemb: Galfi vram kerette Iewele altal Biro vramat hogi valamj verem Tisztito kiralt kwldion eó kegme az kochiardj hazahóz Eoreg Cziebret es ahoz valo szerszamot Vram Jzenetire vette(m) –/32 [Kv; Szám. 3/XXIV. 40]. *1589:* Egy Agy veleo Sutulo Vas, Jo zerzam [Kv; Vegyes I/2. 72]. *1589/XVII. sz. eleje:* Valamely Heti béres legeny, nem akarná az eö neki rendelt Mesterét, az ki határozot heti bér fizetésre szolgalni ... minde(n) hatalommal az Ceh Mesterek ez illien Legent miuelesetől el wzhessék, szer szamat el vehessek [Kv; KőmCArt 7–8]. *1610:* Zerzamat es egietmasat az mi ot alot el hozatta vala onnet mikor hadba mene [Dés; DLt 320]. *1629:* mikor Borbely Ferencz ezt az Szantajnet el uette vala ... elegh sok szep hazbeli ezkeöze vala, ontal kannak es egjeb borbely Mihez valo szerszam, rez medenczek [Mv; MvLt 291. 162b]. *1778:* eö Nsga Tisztartoját és udvari Bíráját, a Váradi Moses Ur emberei kápákkal és más egyébb féle szerszamokkal meg támadták [Kéménd H; JHb XXXI/51. 77]. *1796:* A Stompnál valo Szerszámok Puzka 1 Furu 1 Vésö 1 Paraklo 1 Csakány 1 Kapa 1 Lapát 1 [Tresztia H; Ks 115]. *1826 u.:* A kalandos-apa részeről teendő eskü mintája. Én N. N. esküszöm ... Hogy ... a Kalandos szerszámával nem kereskedem [Kv; EM XI, 378]. *1845:* A Fuserek szer szám Specifikátzioja ... egy tzitling, egy Grundgyalu, egy Nutgyalu, egy ráspoly egy Enyves serpenyő, két Strechnadel ... egy Vinkli [Kv; ACLev.]. *1847:* gonosz tévö fiam tzigányokkal meg rakta a' tégla vetö hellyet s engem ki szoritott ... nékem is kapáimat, szerszámaimat, Fámat el lopdassak [Dés; DLt 617].

Szk: *frizírozó ~* fodrászszerszám. *1782:* Egy frizirozo szerszám [Nalác H; CsS] ✳ *kalandosbéli ~* temetkezési társasági eszköz/kellék. *1780:* Mi ... Hidelviek[a] ... egymást megróttuk egyenlő akaratból és minden kalandosbéli szerszámokat csináltattunk[b] [Kv; EM XI, 223. — [a]Az öregebb hídelvi Kalandos társaság tagjai. [b]Köv. a tagoktól készíttetett, ill. vásárolt szerszámok (fejsze, gajhó, deszka, kötél, tővágó-vas) fels.] ✳ *kovácsoló ~. 1594:* 8. Noúemb(ris) Közep úczaban Koúacz Jstúan haza elöl vittettet Biro W. 3. szekeret Thordaig, Wrúnk ö fge Koúaczi Taarszekereyt, minden Koúaczalo szerszamostol, ugy mint 18 ökerrel [Kv; Szám. 6/III. 17] ✳ *kristirozó ~* befújásra használt eszköz. *1807:* egy pipa-szár által. ... dohány füst fuvassék a' hátuljába, a' mely meleg dohány-füst bé-fuvása, az azon végre készült dohány-füst Kristirozó szerszámmal, ha kéznél vólna, még jobban megeshetnék [DLt nyomt. kl] ✳ *művelő ~. 1595:* 20. Septemb(ris) . ... Benesi Balas 5 loual Deesig vitte ... Dúrandot Wrúnk ö fge Arany müüesset harom ötúes legent 'a mellet és minden müelo szerszamot [Kv; Szám. 6/XVIIa. 98 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1700:* Gruja; István és Csurd Csonokosi Balint ura(m)n(a)k kötették örökös jobbágjcságra magokat eö kglme is adván nekiek fúrokat, és egjeb mivelö Cziganyi szerszamokotis [H; Szer. Joan. Pap de Maczesd (40) ns vall.] ✳ *szőlőhöz való ~. 1570:* Nagy vinche aztis vallya hogy Latta az per alathis Az my zeleohoz valo zerzam voltis az haztayan ely attha es ely keoltotte [Kv; TJk III/2. 40].

3. lószerszám, hám; harnașamente, hamuri; Pferdegeschirr, Schirrzeug. *1574:* Kalara az nehay Hegedws Mathene Azt vallya hogy ... Az legeny Bezellette, hogy mykor ertettek volna hogi Reaiok zallyak az Nemetek Mwnkachot, Azkor kwlte volt ky dely pal ket zolgayat Lowaywal zerzamawal [Kv; TJk III/3. 347]. *1578:* Adal frwsinazzonnak ... hatas lowatt minden zerzamawal [Torda/Boldoc[a]; Thor. V/14. — [a]Eltűnt falu Mezőcsán (TA) táján]. *1595:* 3. Septemb(ris) Wrúnk ö fge ezüst hamait Barsonyost és egyeb szerszámot vit Uywarig Zabo Andras 4 loual ... f 1 d 50 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 95 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1596:* Somogyi Berta, vrunk lowaiual valo zerzamot Tordara vitte [Kv; i.h. 6/XXIX. 29 Bachi Tamas sp kezével]. *1614:* adtam alája az magam pejlovamat szerszámostul, azkit az budai pasa adott vala [BTN[2] 155]. *1631:* Veseleni Boldisar vramnak hagiom az en kek paripamot, mely az en menesemben termet szerszam nelkil czak pocrotsal (!) [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 7]. *1713:* most sem

kívánok többet mint akkor, egj Paripát szerszamostúl Czafragastul adgyon [Nagybarcsa H; JHb Barcsai György Jósika Imréhez]. *1736:* mindenek felett gyönyörűséges volt, mikor ... az olyan urfiak ... felűltenek ... köves, gyöngyös, klárisos szerszámokkal aranynyal szőtt portai czafrangokkal felöltöztetett lovakra [MetTr 347]. *1753:* Szakács Péter Felesége Szabó Mária Exponállya, hogy ... azon meg hólt Battyatól maradott három Ló szerszámostol, csujtárostól [F.lapugy H; Ks 62. 18]. *1780 k.:* láttaé a' Tanu hogy Mostoha Attya Lovát M Bándi ... Istálojából, mostoha Attya nyergével 's szerszámával meg nyergelvén el lopta légyen? [Msz; MbK X. 59 vk]. *1812:* Papp Ferentz Udvar Biro Ur Sz. Régeni Hermán János Uramnak ... a' M(é)l(tósá)gos Udvar számára Uj kötőfékek, és hevederek, úgy valami avaték trenzlik és nyereg reparatiojáért fizetett légjen ki e szerént: ... 1 kupa dohottat, és más fél kupa lo zsirt a szerszámok kenésére, per 5 Rf Mely in sum(m)a tészen 32 Rf és 13 xr [Nagynyulas K; IB].

Szk: *aranyos ~. 1653:* Azok a választott szép ifjak mind jó lovan, aranyos szerszámban s kamuka bársony és vont aranyban valának öltözve [ETA I, 134 NSz]. *1657:* Az jelzászlóhordozásra fizetésemet többítvén, lovat aranyos szerszámmal párducbőrrel ada[a] [KemÖn. 65. — [a]A fej.]. *1671:* Bánfi Agnes aszonjnak ... ket lura valo aranjas szerzamja szügyelőstűl ... ket eztüt (!) kengjel [A.zsuk K; WassLt] ✳ *ezüstcsigás ~. 1709:* Rhedei Mihaly Uram ... edgj Lora valo ezűst Csigás szerszámot Csináltatott [WassLt Árva Matskási Ersebet inv.] ✳ *ezüstös ~. 1617:* uagion valami lora valo ezüstós szerszam, vgi mint fek agi, szűgellő es farmatringh [Abrudbánya TA; Törzs.]. *1639:* mindeneket Varfalvi Ersebet Aszoni Rakosi Ferencznek megh ada, ugy mint egy Ezűstős szerszamot szűgielőstől het Ezüst loora valot egy Ezűstos Boglaru fek agiat sügiellö nelköl [Csombord AF; CsKl 148] ✳ *ezüstös-aranyos ~. 1602:* valaminemü ezüsteös Arannias zerzamim vadnak ... hagiom az en giermekemnek bogati katanak [Márkod MT; BálLt 93]. *1659:* egy lora valo ezüst arannias szerszamot fèk aggial szùgiellòuel, lo arràra valoual edgiût, aztis hagiom Mihalcz Miklosnak [A.torja Hsz; Borb. I]. *1673:* az menyi ezűstes arannyas lora valo szerszámok, kardok, hegjestőrők, s katana szerszamok vadnak cedalanak resziben az mi itiletűnk szerint ... Betlen Istvannak [Marossztkirály AF; IB] ✳ *lengyel ~. 1706:* Egy rendbeli aranyos lengyel szerszam kantar szűgyellő farmatring [LLt 146] ✳ *lóra való ~. 1627:* Egy Luraualo szerszám, fęk Agy, szwgi Eleo, farmotringh, melliet aestimaltunk tt. f. 90 [Kv; RDL I. 132]. *1639:* Varfalvi Ersebet Aszzoni ... Rakosi Ferencznek megh igire, hogy minden lora valo szerszamit ... megh agia [Csombord AF; KCsl 148]. *1755:* Egj ezűstes arannyas gazdag majsz Kántor Száru egész lora valo Szerszám Zablástol, melly Zabola is ezűstel meg volt futatva [Petek U; TGsz 51] ✳ *portai ~. 1705:* Edgy szeles Vitezkőteses forma Portai szerszam orodzojával edgyütt [Cege SzD; WassLt Vas Dánielné lelt. Rettegi György kezével]. *1710:* Egy pár portai kengyel ... Egy keskeny portai szerszám, aranyas [DanielAd. 90] ✳ *rezes ~. 1630:* adgja megh az rezes szerszamnak s az nieregnek az arrat az sebesi pokroczal egiût [Mv; MvLt 291. 208b]. *1735:* Kolosvári becsűletes kereskedó Polszter Mátyás Vramtol vettem ... egy lora valo rezes szerszámot f. h. 25 [Kv; TKl] ✳ *szironyos ~* díszes, cifra lószerszám. *1756:* Egy hoszszu ládában láttam égy sziranyos szép Szerszámot [Mv; TSb 21] ✳ *török ~. 1705:* Edgy keskeny lo innyes lora valo Török szerszám [Cege SzD; WassLt Vas Dánielné lelt. Rettegi György kezével] ✳ *vasas ~. 1772:* Volt más ló is, mely fel volt öltöztetve régi, fegyver ellen való vasas szerszámokkal [RettE 280].

4. hadieszköz; echipament militar; Kriegsgerät, Ausrüstung für Krieg. *1705:* Glöckelsperg generál 14000 haddal megindult volt, kire Károlyit commendérozván, sokáig mind kísérgette, de elöl és hátul lévő szerszámokról és oldalról szekerekből sáncot csinálván, mindenütt csapkodta Károlyi uram feles haddal, de hozzájok sem férhetett [WIN I, 576].

Szk: *hadakozó ~. 1566:* Az Lo feyek pedygh hwswet vthan valo chyeoteorteokeon feyenkent thartozzanak vdwarhoz gyeolny hadakozo zerzamokkal mustrara [SzO II, 182 ogy-i végz.]. *1599:* Wagyon hadakozo zerzamis ki nala maratt aztis megh kewanom theölle [UszT 15/188]. *1600:* mind hadhoz walo nepeuel, s mind hadakozo zerzamiual mingiarast kesedelem nelkwl oly kezen legien [Torda; DLt 263].

5. kellék, tartozék; accesorii; Gerätschaft, Zubehör. *1573:* Az Espotal Mesternek Meg Engettek az zemlye Syteoknek Molnot chinaltatny, Az eleby Malomnak fayt zerzamatis oda Engettek [Kv; TanJk V/3. 94b]. *1586:* 6 die Januar: az varas pinche palaxianak (!) vj feneket es feodelet az Eoregbiknek Czinaltattam kiteol attam /18. Az lakat giartoual meg vaszaszttattam kwlchiat es egieb hozaia valo zerzamatis czinaltaatta(m) /85 [Kv; Szám. 3/XXIV. 7]. *1593:* Batori Jstwan hogy ky mene az hadal mentek el wele 10 eokeor zekeresek kik az algiuhoz walo zerzamokat wizik ... wittek telegdik wket [Kv; i.h. 5/XXI. 118]. *1599:* parancziolja vrunk eő felsege hogy az mely leöueö hadi szerszam es ahoz ualo Szerzami uolnanak it Coloswarat, Desre vitetnék minden haladek nelkwl [Kv; i.h. 8/XIII. 6 Szabo Andras sp kezével]. *1629:* Vagion egj egetet bor fozo fazak minden szerzamaual [Szentdemeter U; LLt]. *1653:* Egj Eztovata mind(en) ezkőzével. Egj Eke mind(en) szerzamaval [Ilencfva MT; DMLev. 1. IIB. 12]. *1698:* edgj sajto arnyekostol hozzá valo olaj ütő szerszámaval [Kóród KK; LLt Fasc. 72]. *1773:* mind két napon Embereinket Verték fogdosták ... Fejszéjeket ... Vas Villájokat s egyéb Taligájokhoz tartozo szerszámokot Szénás Taligájokot arestálták [Felgyógy AF; WH]. *1842:* egy magyar és egy német Prits, minden hozzá valo szerszámaival [Csekelaka AF; KCsl 3].

6. (puska)alkatrész, hozzávaló; piesă (de puşcă); Bestandteil des Gewehrs. *1611:* Egj Pulhak Puska tokostol es zerzamostol [Kv; RDL I. 88]. *1793:* Fegyverek: ... egy mas vont lyuku, ágya végig tsontal viragoson ki rakva regi modi szerszammal [CU]. *1802:* Kiletnz Flinták, mellyek közzűl egynek nintsen szerszáma ... Egy puska tsö minden szerszám nélkül [Ne; DobLev. IV/858. 7b]. *1808:* Egy Pistolyb(a) uj Dio boritékkal együtt Rfr. 2 xr 15. Uj Sárkány kalap szeggel együtt xr. 48. A' Nagy rugot meg lágyítani és vékonyabr(a) reszelni xr 30. A' Szerszámba három uj szeg xr 36 [Kv; TKhf puskaműv.]. *1822:* Egy karabé jo Szerszámmal [Nyárádsztanna MT; MvLev. 8].

7. fűszer, *rég* fűszerszám; mirodenie; Gewürz, Würze. *1588:* 20 Juny ... veottem egy pipet d. 6. Teoltelekiere zerzamra keolt d. 2 ... Egy chyrket d. 4 [Kv; Szám. 4/I. 32]. *1595:* Anno p(rae)terito 1594 die vero 10. xbris, Mikor az zam weoweo vrajmnak eo kegmeknek egi Vachorat kezzitettünk volt, az zwk ideonek miatta, teolt az minden hozaia valo zerzamawal p(ro) f 4/55 [Kv; i.h. 6/XIII. 33]. *1664:* Vacziorára főzettünk égy tyukot mely teszen szerszámával együtt f — d 24 [Kv; SzCLev.].

8. kb. rontó/varázsszer; preparat folosit în vrăjitorie; Zaubermittel, Zaubertrank. *1584:* Borbely Demeter vallia, Az vargane Annia veywel zoba elegiedenk kezde ezt mondany varga Mihaly, Michodak vattok thy Borbeliok Menyen Wattok sem Ernetek az en Aniammal Mert eó oly ereós zerzamokat chinal, hogy ha az vasat bele tennedis, egy oraygh semmię leszen benne, Es az mezeore ha ky megie(n) valamely fwwet megh fogh es Mongia, te myre valo vagy, mingiart meg zolal Az fw Neky [Kv; TJk IV/1. 274].

9. *intoxikáló* ~ mérgező szer; preparat otrăvitor; Gift. *1763:* (A vádlott) ... meg rögzett gonoszságát hogj jobban tetészhesse Hites Ferjének oly ételt intoxicalo szerszámokbol készített, probalgotván annak meg ételével Urát, hogj ha ... nem vigyázatt volna, az által kellett volna kénos halált szenvedni [Torda; TJkT V. 177].

10. díszítmény; ornament, podoabă; Ornament, Verzierung. *1673:* Szegődtem meg Jenej Pál vrammal Erkedi Joszágomnak gondgjaviselesert ... Igirtem ... Kőntősnek hetedfel sing Remek posztót ... A kőntőshőz szerszámra f 1 — 50 ~ másfel forint [Szászerked K; LLt Lázár István kezével]. *1736:* az mennyi paszamántos köntös Erdélyben ma vagyon ... ha mind egybetennék s megbecsüllenék, csak az Gubernátoron s feleségén lévő köntösöket, drága aranyas, gyöngyös, köves portékájokot s az hét vezetéken lévő szerszámokot nem adequálnák [MetTr 399].

11. hímvessző, pénisz; penis; Glied, Penis. *1583:* Aztis monda ... Balas kowachne peterselemmel keoteotte volna Az Kendy Janos zerzamat be [Kv; TJk IV/1. 147]. *1629:* az fogotis ele kereste volt hogj meg czipie az szerszamat mert az Nadragottis meg otta volt Szy Istua(n): Nykatta az felesegett az szobaba(n) [Mv; MvLt 291. 184a]. *1712:* Esett egy siralmas casus. Egy ungvári leány férfiköntösbe öltözvén ... végre megházasodik ... az asszony kinyilatkoztatja dolgát, és megfogják. A férfi szerszámát, kit maga csinált volt bőrből, a tanácsházban felfüggesztik, hogy mindenek láthatnák, osztán a nyakába kötik, és vele együtt megégetik [Kv; KvE 255 VBGy].

szerszámbeli lőfegyverbeli; de la armă de foc; aus dem/vom Gewehr. **Szk:** ~ *szeg. 1808:* Egy Pár Pistoly az egyíkén a' Diot kí forasztaní xr 51 ... Belső szerszám szeg xr. 12. A' Másik(na)k a' Dioját ki forasztani xr. 51. Szerszámbéli szeg egy xr. 12 [Kv; TKhf puskaműv.].

szerszámfa szerszámkészítésre alkalmas fa; lemn de lucru; Werkholz, Geräteholz, Bauholz. *1785:* Kohoink és Vereink számára Erdeinkben nagy Épületre való Szerszám fákat nem kaphatni [Torockó; TLev.].

szerszámos 1. felszerszámozott; înşeuat, cu şaua pusă; auf-/angeschirrt. **Szk:** ~ *ló. 1677:* érkezék a kapikiha Buda János uram embere nagy postán ... mindgyárt szerszámos lovat fogtak el mástúl alája s megindították sietséggel [TML VII, 428 Teleki Mihály Absolon Dánielhez]. *1678:* kérem Uram Kgdet, ne felejtsen el szegény szógáját, küldjön költséget és egy szerszámos lóval is segítsen s küldje be [TML VIII, 139 Bessenyei Mihály Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból]. *1736:* Mikoron megizenték[a], hogy készen vadnak, egész nász népivel megindultak, két úrfiat szerszámos lovon ... elől küldöttek [MetTr 379. — [a]A menyasszonyos háztól] ✳ ~ *lovas. 1653:* Azonban a seregek elérkezvén, válogata a fejedelem 300 jó szerszámos lovasokat, hogy Brassó alját megnyargalják [ETA 1, 108–9 NSz] ✳ ~ *paripa. 1736:* A fejedelem mikor ebédelt vagy vacsorált ... Az étekfogók előtt konyhamester gyalog, a konyhamester előtt az asztalnok szerszámos paripán ülvén ... úgy vitette az étket | Mikor az fejedelem udvarlására mentek is, szerszámos paripákon mentenek, senki nem ment hintón | Addig az háló helyig[a] rendszerént az vőlegény szerszámos paripán s tollason jött, hanem az lakodalom napján az násznagy mellé ült az hintóban [MetTr 333–4, 362–3, 379. — [a]Ahol egy közeli faluban a lakodalmat megelőző éjszakát a vőlegény töltötte].

2. díszes, díszített, felszerelt; împodobit; geschirrt. *1657:* Nagy solennitassal lőn ez lakodalom, Lengyelországból sok főrendek és királynak s több nagy rendnek követjei, igen köntösösök, szerszámosok, jó lovasok [KemÖn. 264].

szerszámosan felszerelve, felszerszámozva; înşeuat, cu şaua pusă; aufgeschirrt. *1705:* Ma reggel beérkezék Pekri uramnak két lovásza, két jó paripáival, akik elszöktenek azon szerszámosan; kiknek is medvebőrös nyergek és ezüstös hegyes török voltanak, és minden készületekkel [WIN I, 609].

szerszámsróf lőfegyvercsavar; şurub pentru armă de foc; Schloßschraube. *1808:* Két uj szerszám Sroff[a] xr. 24 [Kv; TKhf puskaműv. — [a]Puskához].

szerszámszeg lőfegyver-alkatrész; piesă pentru armă de foc; Schloßstift, Schloßnagel. *1808:* Egy Pár Pistoly az egyíkén a' Diot kí forasztaní xr 51 ... Belső szerszám szeg xr. 12. A' Másik(na)k a' Dioját ki forasztani xr. 51. Szerszámbéli szeg egy xr. 12 [Kv; TKhf puskaműv.].

szerszámtartó în care se păstrează scule; Werkzeughalter/-kasten, Gerätekasten. **Szk:** ~ *faráma. 1812:* Egy szerszám tarto fa ráma xr 7 [Mv; MvLev. 10 kov. — Szabadi József hagy.] ✳ ~ *fenyőfa-láda. 1750:* egj szerszám tarto fenyő fa Láda [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 6].

szerszámú lőfegyver-tartozékra/alkatrészre von.; cu un anumit fel de accesorii/piese; mit/aus Bestandteil des Gewehrs. *1782:* Egy belső vagyis Franczia Szerszámu Sima rezes modem par pistollyak. Esmét egy Sima rezes modem kűlső szerszámu pár pistoly [Mv; NkF]. *1793:* egy duplás csőjü s szerszámu flinta [TL Conscr.]. *1822:* Egy hoszszu jo Csőjű 's szerszámu Burgus fegyver, az ágya is meg lehetős [Nyárádsztanna MT; MvLev.]. *1824:* Egy vasas ágy Panganét Csőjű alkalmas Szerszámu Kalap nélkül valo Sárkányu Puska [Fugad AF; HG Mara lev.].

szertár *isk* tanszerek/eszközök raktára; depozit/încăpere cu manuale şi materiale didactice; Lehrmittelsammlung, Kabinett. *1870 k./1914:* Pedellus: azon egyik vagy másik tanár által kiválasztott filologus szolgát, néha deákot ... nevezték így, ki az ő tantermére, gyüjteményeire, szertárára ügyelt [MvÉrt. 30].

szertartás 1. szokás, rendtartás; obicei, rînduială; Gepflogenheit, Zeremonie. *1549:* az Johazoknak Ez fogaras felden ... Ez fele zertharthassal fyzethywnk [NylrK VI, 375 Daczó Máté fog-i várnagy lev. Nádasdi Tamáshoz]. *1570:* Az procatorok Zertartása feleol Mint Rendeltek volt eo k. varosul, Mostanis keryk eo k. biro vramat hogy Thartassa megh velek [Kv; TanJk V/3. 18a]. *1577:* az Regy

Attyanknak es eleinknek lo rendelese es zertartassa Tartassek most is Megh az Also Tanchynak le wltetessebe, hogi az kik a' Tanachyba eleobelyek, Noha vtolzorba valaztatnak vgian elób wltettessenek le. kinek kinek tyztesseget Byro vram megh Adwan | Az zerednapy vasar felol eo kegmek az elobby wegezest hagyak helyen, keryk azert Byro vramat Tanachyawal hogy ... kialtassa meg eo kegme, hogy a wasar vgia(n) azon zertartassal maraggion meg [Kv; i.h. 140a, 153a].

2. *vall* rítus, ceremónia; ritual, ceremonie; Ritus, Zeremoniell, Ritual. *1863:* Domzsodi Mária ... tartozik és köteles lészen, halálom esetén hullámat tisztességesen az anya szent egyház szertartása szerint, szokott módon eltemettetni [Kv; Végr.].

szertartástalanság rendetlenség, a rend be nem tartása; neorînduială, nerespectarea ordinii; Ungehörigkeit. *1575:* myert hogi latiak varosswl az Sertartastalansagot Az varosy Nep keozet, Azert teccyk eo kegne(k)is hogi Byro vram meg latogassa az fertaliokat Es Mint Jobban twgia eo k. Rendellye ely hogi twgia Minden Mogat az eo Rendihez Tartany [Kv; TanJk V/3. 123a].

szertartású vmelyik egyházi felekezethez tartozó, vmilyen vallású/rítusú; de un anumit rit; einer Religion/einem Ritus angehören, ritusmäßig ... *1843:* Tizenegyedik tanú Szuts Gyorgy bucsom-izbitai, görög nem egyesült szertartású lelkész [VKp 93]. *1847:* Nem egyesült görög szertartású püspöki helytartó, méltóságos Ságuna András úr [VKp 149].

szerte 1. több, ill. minden irányba(n), mindenfelé; peste tot (locul), pretutindeni; überallhin. *1769:* Mint hogy Molduvából és Havaselföldéről sok szamu Népek maguk batorságokért ki Jövén ezen országba szerte el terjedtek szükséges ... ezekre nagy vigyázással lenni [UszLt XIII/97]. *1801:* a Colonusok az Éhségekb(en) élelmek kenyerek keresesek Végett szerte el menvén, Némely földeket el töltött az éger, és Nyírfa bokor [F.szócs SzD; TKl Rusz Stéfán (70) col. vall.].

2. sok helyen, sokfelé; în mai multe locuri; vielerorts, vielseits, nach vielen Seiten. *1851:* Egy felől szerte lévő kevés Bírtokomért, más felől egyéb házi környűlményeimért Mátyás Sándort Gazdaságom folytatásában magam mellé vettem segédül [Nagylak AF; DobLev. V/1322 Dobolyi Bálint ut.].

3. mindenütt; în tot locul, pretutindeni; überall. *1626/XVIII. sz.:* Ez vilagat szerte az ördög nyargalja [IK 1931. 85]. *1678:* Én Uram, még eddig Isten kegyelméből enyi szerint szerte uralkodó s naponként öregbedő pestis között is élek Kegyelmed szolgálatjára tűrhetőképpen [TML VIII, 234–5 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

Szk: *faluk ~. 1736:* Ezen Ignatius nevü diaconus faluk szerte meg parancsolta, hogy a hol még az unitus papoktól el nem szedtek a Koltsokott, töstént mindenütt él szedgyek a Vladika parantsolattyából [Hurm. XV/II. 1660–2 Popvics Pap Mihály esp. és társai Bihar megyéhez] ✻ *falun ~. 1770:* 13-dik Augusti reggel kezdette a tehénit a gazdaaszszony keresni falun szerte ... nem tudja, hogy hová lett el [M.hermány U; RSzF 207].

szertehány 1. szétdobál/hány; a arunca în toate părțile, a risipi; durcheinanderwerfen. *1754:* mikor még a' bokor nem Zöldellett ... azon Tanorok kőrűl lévő gyepűt ... szerte hányták 's el rontották [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17a]. *1775:* Én egyebet nem tudok, láttam a' Buzát hányták szörte [Karatna; HSzjP Susánna Kováts Consors L(ibertini) Michaelis junioris Erdő (53) vall.].

2. szétválaszt; a despărți; voneinander trennen. *1802:* ŏket egy mástol, minthogy egybe bonyolodtak volt szerte hántam, a' Nagy udvari Szattklert meg őleltem, 's a' Tántzolo ház ablakához vittem [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

szertehányattatik szétdobáltatik/hányattatik; a fi aruncat în toate părțile, a fi risipit; durcheinandergeworfen werden. *1754:* Husvét előtt egy néhány nappal Fő Biro Uram petséttyivel minden ember a' nevezett Majorhaz nevű hellyre ki hivattatván az ottan tanált gyepűk szerte hányottattak [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17a].

szertelen I. *mn* rendkívül/nagyon nagy; foarte mare; übermäßig, maßlos, unmäßig. *1697:* tűz miatt valo szertelen karosodast ... valamikeppen vigyazassal elharithanok rollunk [Dés; Jk]. *1704:* Ugyan ma hallattak sokféle hírek a kurucok felől, kin nyavalyás Torockainé néném, a fiai és leányai, szertelen gyötrelmet és siralmat tesznek [WIN 218]. *1710:* Szertelen drágaság s éhség vala ebben az esztendőben[a] Magyarországban, úgyannyira, hogy az emberek a holttestet megették Buda alatt, sokan pedig éhel megholtanak [CsH 185. — [a]1685-ben]. *1710 k.:* Lőn szertelen változás és romlás az országban [BÖn. 552–3]. *1711:* Soha is senki nem emlékezik Erdélyben, nem is olvasta a históriákban, hogy ilyen szertelen és rendkívül való marhadöge lett volna valaha Erdélyben [CsH 473]. *1731:* Sok és nagj kőlcséget tétetvén az Nemes Város az Jég, és Szertelen Arviz miatt meg romlott s el szakasztott Gatunkon [Dés; Jk 415a].

II. *hsz* **1.** nagyon, módfelett; foarte, extrem de ...; überaus, unmäßig. *1583:* Was Georg vallia, hallotta az leankarol valo dolgat Biro Mihalnak az felesegetól, De zertelen gonoz Azzony Allat, valamy lelekbeól kialtotta Az vrara Meltanę vagy meltatlanul en azt Ne(m) tudom [Kv; TJk IV/1. 141]. *1596:* (A birónak) zertelen sok zenaja kel el az posta es vendegh louaira [UszT 11/40]. *1606:* Szertelen kevés búza termett Erdélyben [Kv; KvE 136 SB]. *1617:* Elekes Balint kobatfalui juratus De zer<te>len sokzor hallottam, hogi zitta Antalfi <Mat>iast hamis hitün<ek> [Kobátfva U; Pf Fr. Bencser de Medeser ns és Th. Bőleoni rector Scholae Tarcziafalviensis vall. jel.].

Szk: *~ igen. 1584:* az leankammal othon mint Zegeny Ianosne kepeben ream leowe a' haiamat megh foga ... Zertelen igen bewdeos vala [Kv; TJk IV/1. 243].

2. felkészületlenül, zilláltan; nepregătit, fără să fie pregătit; unvorbereitet. *1565:* Király jó tavaszra kelve nagy szertelen indula, mert a török immár feljött vala király segitségére; az erdélyi had, a nemesség és a székelység készen indula a király után [ETA I, 23 BS].

3. zabolátlanul, féktelenül; năvalnic, nestăvilit; unbändig, maßlos, stark. *1652:* Az Falu alat Colosvar feleől egy teolteőt molnos halas Tho ... ez felywl egy Czikos Tho. nem regen czinaltak valami kis teoltest neki, hogy az masik Thora ne mennyen ollyan sebessen zertelen az viz [Kajántó K; GyU 126]. *1710:* Abban a német semmit nem tudott, míg arra a szoros helyre nem érkezék, akkor láták meg az erős sáncot előttök, honnan a hajdúk szertelen kezdének puskázni [CsH 428].

szertelenség rendellenesség; dezordine; Unmäßigkeit. *1565:* Erdélyből visznek vala a király táborára nagy sok éléseket, mert a szertelenségnek indulása (?) miatt a had élés nélkül megindult vala [ETA I, 23 BS]. *1572:* Eo k. vegeztek azt hogy ha valamely varossy Ember ... az fele zertelenseget kialtast hegedwlest lantolast eyel Ideo vtan chelekednek Az wrzeok ... Inchek hogy hazahoz Takarodiek ... hwl penig valamely lessegeo (!) vagy Mywes Iegen ... az fele zertelenseget chelekzyk az Eorzek Megh fogyak az Toromba vigiek, Es egy Nap otth legen [Kv; TanJk V/3. 58b]. *1578:* Amy az iffiusàg keozt valo zertelenseget illety es egieb modnelkwl valo dolgokat nezy eó kegmek ... io moddal vegezzenek, a my az tyztesseges eletnek es allapatnak iffiusagunk keozt valo megh maradassara ille(n)deo leze(n) [Kv; i.h. 172b]. *1592:* Leot nagi panaz az p(ro)curatorok nagi zertelensegek feleol, Azèrt eo kegmeknek jeouendeoben gonduiselesek lezen raiok [Kv; i.h. I/1. 174]. *1604:* Myerthogy az procatorok miatt felette nagy Zertelensegh lattatik ... Az mely it valo Attiankfiaitol ... fizetest veottenek fel, tehat amyre nem Zolgaltanak azt ... birak Vraim refundaltassak vellek [Kv; i.h. 469]. *1605:* Azonkeppe(n) az Cehmestereket minden Cehbelit, az kikre oly szertelenseg mondatik, hyúatasa ö kmk és Adhortalya öket hogy Cehekbe(n) ... nagy szerttelenseg meg szünnyek, mert ö kkmek mas gondüisselessel leznek, hogy ha szo fogadatla(n)sagba(n) talaltatnak az Müues Emberek [Kv; i.h. 538].

szertelenül 1. mérhetetlenül, határtalanul; în mod excesiv/exagerat; unmäßig, ungemein. *1664:* Anno 1661 die 16 Septembris Kemény János fejedelem beszállítván Kolozsvárra bizonyos sok számú zoltat németeket és dragonokat, mely idegen népek az várost ... szertelenül pusztítván ... külső részeit pedig ... pusztává tévén ... az egész város környékét puszta mezővé tevén [Kv; KvE 188 LJ].

2. rendetlenül, gondatlanul; în mod neglijent/nepăsător; unordentlich. *1746:* azt hallotta, hogy Éltető Ferencz ur(am) óly Szertelenűl bant volna marhájával, a mellyet ezen emberi nyóm Soha nemis hallot [Szentegyed SzD; WassLt Kőtőles Illye (62) zs vall.].

szertemegy 1. szétfolyik; a curge în toate părţile (ieşind din albie); zerfließen, auseinandergehen/-laufen. *1650:* mygh myklos Ferenz kertel Es ganeval dugatnj nem kezde az porös arkot az vjz mjnd zörte mögön vala az myklos ferenz Eletjreis [Gagy U; UszT 8/64. 58a] | mjkor myklos Ferencznjt laktam az poros ároknak az vyze zorte ment az mjklos Ferencz kertybe Es zorossabais [Nagykede U; i.h. 58c].

2. összetörik/széttörik; a face ţăndări; zerbrechen. *1846:* Virág Lászlo meg haragudván a Darvas kezibe lévő páltzaját ki vevén kezéből azzal addig ütötte agyba főbe mig a paltza szerte ment [Dés; DLt 530/1847. 6].

szertemenés szétfolyás; revărsarea apei pe o suprafaţă întinsă; Zerfließen, Verrinnen. *1764:* a malom árkának dagálya a meddig tart a malom felyel, láthato képpen attol fogva kezdödik s láttzik a viznek szelyedése, szerte menése [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 149].

szertenyargaló szétfutó/terjedő; care se răspîndeşte cu repeziciune; sich allseits verbreitend/verlaufend. *XVIII. sz. eleje:* Minemű véletlen és minden remenségünkenn kivül való Casus történt a' napokbann rajtunk, gondollyuk eddig szerte nyargalo hírekből értette Excellentiád [LLt].

szerteszéjjel 1. mindenfelé/hol; pretutindeni, în tot locul; überall. *1673:* Elhiszem, Kegyelmed az én írásom nélkül is tudja, mely nagy ez hazába az diffidentia, mennyi a hír és a sok panasz szerteszéllyel [TML VI, 429 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1689:* oly nagy árvizek löttek szerteszéllyel az országban ... hogy kevés tónak az gátja állotta meg az ki el nem szakadt [VassN 79]. *1700:* comprobalo(m) hogy kerkedekensegből hazankent, piaczo(n), szertezellyel, tisztessegbeli Ieanyomat diffamalta kurvanakis mondotta [Dés; Jk 316a]. *1710:* Erdélyben tavasszal számtalan cserebogarak támadának, kik szerteszéjjel mind a szőlőkben, mind a gyümölcsfákban sok károkot tesznek [CsH 311]. *1757:* Találtatik a' folyo vizekbenis mint a' Marosban, Aranyosban, és más patakokban szerte széllyel, a' Szamosbanis igen szép arany, mellyet többire a' Bányász Czigányok szoktak keresni, és mosogatni [Zalatna AF; JHb Borsai István nyil.]. *1762:* idvezülendö Lelki ismeretire mondgya meg az Tanu, hogy kit hallat hogy az Idösbik Kovács Peter Urat ... szerte szellyel Mezö Bándan Salva venia Huntzfutnak imillyen amollyan Teremtettenek szidta es fenyegedte volna? [Msz; MbK IX. 29 vk]. *1831:* a' Mészáros Batosi legénnye ... azt kérdezte ha nem láttam é a' Gujást Vonutzot, mind szerte széllyel keresi és nem kapja [Dés; DLt 332. 11]. *1841:* az egész erdőbe szerte széjjel el szorva találtatik Cserefa [Gyulakuta MT; EHA]. *1850:* Hurubások ... Suko Andris ... Suko János ... Toma (!) Csokos György ... Ezen hurubások szerte széjel munkálkodván, taxa iránti egyezkedésre meg nem jelenhettek [Bács K; KmULev. 2].

2. összevissza, erre-arra, szanaszét; încoace şi încolo, în toate părţile; durcheinander. *1736 u.:* mikor a szegény atyámhoz általjött Bölönböl[a] Kálnoki Farkas, Ürmösről[b] Maurer Mihály, itt ittanak, estve ... szánban tizenkét ökröt befogtanak ... ugy kalandoztak a falun szerte-szélyel viradtig [MetTrCs 458. — [a]Hsz. [b]NK]. *1745:* egy katona kardot ránt azomb(an) az egész vásár Szerte Szélyel szalad [Uzdisztpéter K; Ks 5. X. 6 Molduván Gligor (28) zs vall.]. *1746:* Étető Ferencz Ur(am) ... azon marha után ... az Falu uttzáján Szerte Széllyel égy fejszével nyargalodzat utánna [Szentegyed SzD; WassLt Marsinán Iuon (45) zs vall.]. *1754:* az egész falu meg egyezett akaratbol ... ki ment, és az ottan lévő gyepűket 's azok kőzott az enyimet is szerte szellyel hánta [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17a]. *1784:* Opre meg bolondult a Falukon szerte széjel Kovalyog [Alamor AF; Mk IV/35 Onye Kimpán (50) jb vall.]. *1799:* az Ujparasztoknak gyermekei minden rendelések mellettis, mind e mái napig merös meszittelenen azoknak szülői pedig illetlen magok fel fedezésekkel a Városon szerte széjjel minden fenyiték nélkül koborolnak [Kv; EM XLVIII, 488 gub.]. *1806:* a' Kis Hágon szerte széjjel minden pásztor nélkült Czellengeni lattam azon ... Sertéseket [Dés; DLt 82/1810]. *1823-1830:* Diktálva íratott többet éjjel, inkább hajnalba, mint nappal, mert nappal többnyire a városon szerteszéjjel kóvályogott [FogE 89]. *1831:* Gujásnak állattál vala ... és szerte szellel valo jarkalasaid miatt talan fizetesedet se kaphattad ki mert a Guját oda hagyván kárt okoztál szerte szellel valo járkalasaddal! [Dés; DLt 332. 22].

szertet '?' *1573:* Lakatos Istwan Zen wcay Azt vallia hogy ... Nemely Nap ky fwtamot az haz eleybe... kezd feddeny az olahra myert tzy Be az aytot Mond hogy pokol

Ember vagion az varosba Embert zertet [Kv; TJk III/3. 197].

szertétel megszerzés, szertevés; procurare; Verschaffen, Beschaffung. *1659:* az summanak valo szer tételre ugya(n) szombath, vagy Vasarnap volt az praefixus nap, mind az altal assecuruszok Iehetnek abban, hogy houá hamareb az az nyolczvan ezer Adó Tallér supplealtatnek [Borb I konstantinápolyi követjel.].

szerteterül szétfolyik/árad; a se revărsa; nach allen Seiten verfließen. *1650:* migh myklos ferencz dugatnj nem kezde bojtokal s ganeval fŏn az vyz zŏrte terŏlt az Dam(o-kos) petor kertjbe [Gagy U; UszT 8/64. 58a].

szertiben összevissza, ide-oda; încoace şi încolo; durcheinander. *1775:* igazé, hogy Eszakának idején guzsalyosba s akárhová és akárkini el tud menni, tántzoloba tántzol, étzakának idejin palon, hidon szertiben jár? [Kézdikővár Hsz; HSzjP].

szérű arie; Tenne, Schoberhof. *1762:* az Anjám a Szérün nött buza között a pénz (!) meg szároztá, mivel Sáros és földes volt [Gyeke K; Ks]. *1764:* Grohoti Popák Román Szimion és János exponállyák hogy ... Martius(na)k 6. napján ejtzakának idején Csűrekből szoratlan szérün heverő buzájokban tolvaj keze által gonoszul el veszven feles buzajok kàrt vallottak [H; Ks 62. 3].

Hn. *1650:* Az mogioro bokorban az Szerün [M.gyerőmonostor K; KHn 76]. *1864:* Pintye szérúje [Váralmás K; KHn 316].

szérűtyúk adónem; un fel de dare în natură; (Naturalabgabe, etwa.) Tennenhuhn. *1590:* zjrew thiwka a kinek vetese vagyo<n> egj thiuk [Bács K; GyU 21] | zjrw thiuk egi egi thiuk [Bogártelke K; GyU 23]. *1594:* zjrw thiukal tartoznak az dezmasok zamara [Mákó K; GyU 27].

szervétsajtó asztalkendő-prés; şervet folosit la presarea caşului; Presse für Tischservietten. *1857:* Abrosz s szervét sajtó 1 Kártya sajtó 1 [Bodola Hsz; BLt 11].

szervezendő care urmează să fie organizat; zu organisieren. *1861:* ezután már ezen ujabban meg állított szabályok szerint szervezendők az Ekklák, és a Praesbiteriumok [Gyalu K; RAk 63].

szervezés organizare; Organisierung, organisatorischer Aufbau. *1867:* Tudattya községünk Uraságoddal, mint a kül birtokosság biztosával, hogy régi Eldődeink (!) a kül birtokosságali szervezése szerint a major fogadásra az illö idöre azonnal meg jelenni üsmerje hivatalos kötelmének [Pálfva U; Pf hiv.].

szerviánka rövid női kabát, ujjas; jachetă; kurze Damenjacke. *1849:* 12. sing kartont ... Egy Szerviánka ... égy fel duczet kés, és villa [Dés; DLt].

szervic 1. szolgálat; serviciu; Service, Dienst. *1752:* két három házak erigaltattak, és azokrol külön külön servicz, és quantum praestaltatik [Dés; DLt]. *1762:* Kertész Sigmondot azért tiltották ki az erdőből, hogy a Falu őrzésiből s egyéb serviciből magát ki huzta [Ocfva U; IB. Andr. Orbán (22) jb vall.] *1845:* az után semmi a' féle servitz nem lehetett [Kissolymos AF; Márkos lev.].

2. hadi/katonai szolgálat; serviciu militar; Militärdienst. *1719:* a Szébenieknek a Servicznek bonificatiojában rendelt a Gubernium Rf. 1000. Mellyeket Kgyt(e)k ... a' Szébeni Tisztek(ne)k ... adasson meg [Ks 83 gub.]. *1730:* fizette(m) ... Pattantyusok(na)k Servitzet pro Jan(uarii) praes(en)ti Hfl 15 [Kv; Szám. 56/XIX. 8].

3. jobbágyi szolgálat; serviciu/obligaţie de iobag; Frondienst, Dienstleistung des/der Lehensmanns/Lehenstreue. *1736 k.:* en Kezdi szekben jobbagjot nem tarthatok, mert ha hon ül, ehel hal meg ... a serviczel is mint a szabad rendek ugj terheltetnek [Bodok Hsz; ApLt 4 Beldi Kelemenné Henter Christina Apor Péterhez].

Szk: *~et ad. 1729:* Colonellus Ur(am) ir nékem égy Levelet ... hogy ... Serviczetis honnét tartoznak adni, tavally az Nemes Var(me)gye adott, elégg nagy aggravatiojával a Possessorok Joszáginak ha mostis rajtunk marad éppen el csügged az Nemes Vár(me)gye, hogy már annyi sok Esztendöktül fogva Improportioval viseli az nagy terhet [Csicsókeresztúr SzD; Ks 83].

4. (ét)készlet; serviciu; Tafelservice, Service. *XVIII. sz.:* Egy kis fekete záros Servitzes ládában ... Egy kis Servitz [Told. 70]. *1748:* Én Frajja voltam ... az Aszszonynak Korda Sigmondné Aszonyomnak ... vittűnk volt ezüst portékákot oda e-szerint: egy ezűst ibriket 12. kis kávés kalánotskaival edgyűtt, egy Serviczet egész készűletivel [Bögöz U; Szentk. Julia Szabó (22) vall.]. *1752:* egy nagy Servitz minden hozzá valójával [Marossztkirály AF; Told. 19]. *1796 k.:* Ngd parantsolt hogy huszon négy Személyre valot végyek, többet tizen két Szemelyre valonal ki nem lehet tsinálni belöle meg ezek(ne)k is az Tangyérjai némely része víseltes ... Szervisz hozza valo nintsen [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

Szk: *ó módi ~. 1751:* Én belső Szolgája voltam az Néhai Báró iffiu Korda Sigmond Urnak ... vólt annál az Uri háznál ... egy ujj, és ó módi Szerviz minden készűletivel edgyűtt [Zágon Hsz; Szentk. Moses Szabo vall.] ✱ *új módi ~ → ó módi ~.*

szervicadás szolgálat/szolgáltatás-nyújtás; efectuarea serviciului; Dienstleistung, Service. *1719:* Minthogy Marus Széken most actu ... feles Militia vagjon kinekis mostani servicz adása nem kevés expensátt importál ... mig Isten a' mostani pestilentialis Contagiot valamenyire szünteti, addig azon restantiab(an) lévő Summa pénszt Suspendállya Kegjelmetek [Ks 83 gub.].

szervices (ét)készletes; în care se păstrează diferite servicii; für (das) Service. **Szk:** *~ láda. XVIII. sz.:* Egy kis fekete záros Servitzes ládában ... Egy kis Servitz [Told. 70]. *1705:* ugyanabban a ládában találtunk ... egy services ládát, kiben volt egy mosdómedence korsostul ... egy csésze fedelestül hét pár kés kalánostul, egy pár tányér [WIN I, 561].

szervícium szolgálat; serviciu; Dienst, Servitium, kirchlicher Dienst. *1708:* A Birak ... anyera occupatusok az ŏ Fel(se)ge Servitiumáb(an) hogy altalak Semmi dolgot ne(m) folytathatok [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1720:* requiraltattanak a T. Pater vraimek hogy a Monostori Ecclesianak (:melly a Kolosvari Rf Ecclesianak Filialissa:) fundussan lako Szegeny Seller embereket mod kivül valo

portiozassal, Servitiumokkal ne aggravallyák [Kv; SRE 138]. *1762/1792:* méltoztassék productionkot meg visgálni, és nékünk authentice ki adni, hogy ... minden nemü extraordinarium Servitiumokbol immenitalodjunk [BLev. Transs. 22]. *1796:* a mostani vigealo Flgs Rendelkezesekis az Erdők conservatiojarol kemenyek, hogy igy még tovabrais a mi szegény nepünk ebben a szokott Mestersege folytatasaban meg maradhasson, és mind a Felseges Királyi Contributionak fizetesire, mind a Nemes Haza hasznalattyára és terheinek supportalasára, mind a Nagysagtok servitiumanak praestatioira, mind pedig a maga Háza és tseledgye sustentatiojara alkalmas maradhasson és lehessen [Torockó; TLev. 10/6]. *1841:* végeztük azért közönségesen, egész céhestől megegyezett akaratból, hogy ennek utána fennszolgáló mesterek légyenek, akik a nemes céh minden servitiumait, úgy mint sírásást, virasztást és minden fennszolgálást, künn-benn vizet vinni tartozzanak [Dés; DFaz. 37].

szervicpoltúra (garasban kirótt) katonai ellátmányi díj/szolgáltatás; impunere/obligaţie în bani (stabilit în polturac) pentru întreţinerea armatei; (in Groschen bemessene) Gebühr/Dienstleistung bei Einquartierungen; Servisgeld. *1738:* ezen Servicz polturaért oly kemény executiot Szenvedünk, hogj ... Zágonban a falu hűtős polgarat gomolyaban köttetvén, és jeges vizzel meg öntőztettvén ... fél holtan lévén tandem ugj bocsáttatta el [Hsz; Ks 99].

szervilis szolgálatkész; serviabil; Dienstbereit. *1705:* az Récsei uram öccse, a verestoronyi vámos, Sinka nevű, emberséges, jó servilis ifjú legény [WIN I, 482].

szervisz l. szervic

szervitor szolga; servitor, slugă; Bediensteter, Dienstmann. *1822:* Esedezem Nagyságodnak alázatoson, és a Tekéntetes Rendeknek nemességemről ... nékem hiteles Testimonium adattasson ... 'a Városi Hajduság fiamrol le vétessen, magam pedig a' Servitorok Sorába tétettessem [Zilah; Borb. II Décsey György ns foly.]. *1843:* A bucsumpojényi erdővetéskori eseményt, miszerint az odavaló lakosok a Varga Katalin vezérlése alatt a királyi erdőgondnok urat s szervitorait az erdőmagvetéstől eltiltotta volna, én is hallottam [VKp 73]. *1847:* Egy alkalommal az uradalmi tekintetes ispány úr kijött a servitorokkal, hogy együtt a falusi bírákkal Varga Katalint elfogják, de nem sikerült, mert a falusiak ellentállottak [VKp 255].

Szk: *uradalmi ~. 1843:* Következnek a kihallgatott uradalmi servitorok nevei és azoknak előadása | több meghütölt tanúk és a szelíden kikérdezett uradalmi servitorok előadásából kijött az, hogy Varga Katalin a bucsumi, abrudfalvi és kerpenyesi közönségeket ... a templomok előtt ... lázasztó és ellenszegülésre késztető beszédekkel és veszedelmes tanításokkal izgatta [VKp 70, 121].

szervitusz szolgálat, szolgáltatás; servitute; Dienstbarkeit, Servitut. *1791:* Nsgodnál vagjon az Király halmi Joszágnak Inventariuma méltoztassék Nsgd elküldení, tsak azért hogj az erre a részre valo fődeket, servitust, Censust kítanulhassak belőlle [Királyhalma KK; Ks I Jenei Dániel lev.]. *1830:* A Kémény takarittatás, és szemét hordatás servitussait, olly Formán vészi magára, hogy ha az egész Telket netalám egyedül találandja birni abba az esetbe ami takarittást azok kivánnának egyedül, ha pedig alolrol is idegen lako lészen, a proportione fele részes lészen [Kv; Somb. II].

Szk: *jobbágyi ~. 1743:* Az Felső Lapugyiakkal Convenialtam az alab meg irt mod szerent, a Jobbagyi Servitus iránt[a] [F. lapugy H; Ks 62/11. — [a]Köv. tíz pontban a konvenció].

szerviz l. szervic

szervusz köszönési forma; formulă de salut; Grußformel: Servus!, Ihr Diener! *1710 k.:* Sokszor ott is az úton a hintóban ülő káplánja ... egy s más jövő úrnak köszönt, felelt: servus etc. [BÖn. 570]. *1855:* a Grof ... szemeit reám forditva alig érthetőleg mondá serus [Marosgerzse AF; DE 5]. *1894:* Én is szólok! Hallod! gyere le a nyárára ... Hátha szövögetsz még egy Argirust. Szervusz Petelei István [PLev. 169 Petelei István Jakab Ödönhöz].

szerzemény 1. saját szerzésű (akvirált) tulajdon; proprietate obţinută prin achiziţie; Anschaffung, Akquisition. *1782/1785:* A nevezett Falukban... mindazokban valamelyik Détsei ha mit szerzett volnais régi Tőrsokre nézve mitsoda Jusbol állott szerzeménye? [AF; DobLev. III/596. 314]. *1792:* a Néhai édes Atjám itt M.Sákodon a Néhai nagj Atjám maga szerzemenyíből a Leánjoknakis reszt engedett volt [Usz; Borb. II Agillis Fr. Palatka Senior ex M.Sákod (70) vall.]. *1814:* Belenyesi Komaromi András Ur ... Kökösi Dobollyi Klára Asz(sz)onyt ... törvényesen Certificáltattya ... mindennémü ősi és Szerzemény Dobollyi Jusson állo ingo es ingatlan Joknak N.Enyeden léendö fel osztása végett osztályos Exequutiora [Ne; DobLev. V/968. 1a]. *1815:* Jakab Mihállynak antiqua sessioja ... nintsen, a' mije van a' mind szerzeménye, s szerzeménybe lakik [Szentimre MT; BalLev.]. *1853:* köztudatban vagyon az, hogy mindenem a' mi tsak vagyon szerzemény, mellyről a' törvény értelmében szabadon rendelkezhetek [Kv; Végr.]. — L. még FogE 70.

Szk: *különös ~. 1812:* ugy Nyilatkoztatta ki magát Szathmári Anna özvegy Szabadi Joseffné, hogy a Néhai férjével mindig külön Erszényt tartottak ... a mik még a háznál tanáltatnak azok mind maga különös szerzeményei [Mv; MvLev. 15] ✳ *tulajdon ~. 1807:* a Pretensus kész meg bizonyittani, hogy tulajdon Szerzeménye [Aranyosrákos TA; Borb. II]. *1808:* ő ... a Dévai Olá Templom számára tulajdon szerzeményeiből hágy ... mind öszve 200 R forintokot [Déva; Ks 119b].

2. keresmény; cîştig, beneficiu; Erwerb. *1812:* a' Kert 's Malom és a kertben valo Jobbittások a Jószág jövedelmét ugy fel érték, hogy abbol nem hogy valami kész szerzemény félre tétetett volna sőt még elegendő sem volt [Héderfája KK; IB].

3. költői alkotás; creaţie poetică; Dichtung. *1881:* Ej, Ödön ... te válogatnál-e, ha Závodszky (Széchy) uram a neves esztétikus ... két verssel örvendeztetne meg, ... melyik közül az egyik határozottan igen szellemes, bárha elég hiányban senyvedő szerzemény? [PLev. 85 Petelei István Jakab Ödönhöz].

szerzeménybeli saját szerzésű; de achiziţie proprie; angeschafft, erworben, akquisiert. *1817:* szöllők össiek, vagy Szerzeménybeliek Maradtanak [AF; DobLev. V/1007].

szerzeményjó saját szerzésű tulajdon/vagyon; bun obţinut prin achiziţie; Anschaffung. *1827:* minden szülejekröl

maradott Ösi és szerzemény ingo és ingatlan vagy más képpen devenialt Jok egy aránt illették és illetik az Exponenst is [Mezőbánd MT; DobLev. V/1117. 1a]. *1853:* e folyo 1853 k évi aprilis ho 26k napján ... magam végrendeletét megtettem kevés szerzemény javaimra nézt [Kv; Végr.].

szerzeményjószág saját szerzésű vagyon; avere dobîndită prin achiziţie; Akquisitionsgut, (selbst)erworbenes Vermögensgut. *1767:* Igaz az is? Hogy a mit Vajda Szentiványon bir ... eő Nga az nem mind Bodoni rész Jószág? hanem feles Szerzemény vagy acquirált jószág is vagyon az eő Nga kezinel? | a Bodoni részen kivűl Sok szerzemény vagy is acquirált jószágot is bir ... eö Nga [Vajdasztián MT; JHb IX/48]. *1791:* azon szerzemény-jószág árrát el osztották három felé [Usz; Borb. II Agillis Andr. Kedei ex M.Sákod (97) vall.].

szerzeménylevél adás-vételi szerződés; contract de vînzare-cumpărare; Kaufbrief. *1819/1831:* Fel Jegyzése Azon ősi, és Szerzemény Leveleknek. Mellyek Néhai Ádámosi Hunyadi Ferentz Urrol, és Házas Társa Almási Bórbára Aszszonyrol egyenes Maradékokra ... ezekrol pedig ... A' Rákosi Fodor Pálra ... általszállottak [Aranyosrákos TA; Borb II].

szerzeményszőlő saját szerzésű szőlőbirtok; vie dobîndită prin achiziţie; selbsterworbenes Weingut. *1776:* vagyon két kis darab szerzemény Szöllö [Mezőbánd TA; WassLt].

szerzendő 1. valamilyen célra találandó; care trebuie găsit cu un anumit scop; (für einen bestimmten Zweck) zu ermitteln/wählen. *1765:* két versben Falusi Biránk altal 8tzad napoztattuk gruja alias Letskus Dragant, Lung Janost[a] ... hogy magokat magok mellé szerzendö jambor betsületes emberek hűtekkel tisztitsak ki gyanunk aloll [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir. Vall. lólopási ügyben. — [a]Folyt. a gyanúsítottak fels.].

2. kapandó, nyerendő; care urmează să fie primit; zu verschaffen/gewinnen, anzuwerben. *1797:* ha pedig <a>z adosság az Fel kelhetőből Szerzendő pénzbeli summát Superálná ... a Jószág proventussanak egy része az adosságnak ki fizetésére Fordittassék [Mezőbánd MT; MbK 109].

szerzés 1. megállapodás, egyezés; înţelegere, învoială, acord; Vereinbarung | határozat; hotărîre; Beschluß, Stiftung, das Stiften von etw. *1546:* Ez keeth feel, kezeth yth Rannothon ... Ezer forynth ketheel alath, vgy hogy wamely (!) feel, az my szerzessynketh, meg nem allana, ... Ez orzag byraya eleybe, reya hyhassak [Radnót KK; JHbK XXXVIII/19]. *1547:* Es ha walaky Ez zewrzesth megy Bonthana, keth Annyn Maragion Mynth Az Kyth hozzaya Adnanak. Es az zewrzesth walaky megy nem Allana. Biro es Ispan nekwl Egy mas Jozagan Igazath wewhesswnk [Sv; MNy XXVI, 53]. *1557:* az Mynemw teorwenywnk lewt Jt Somlyon fogot Byrak elwt My kewzewttwnk ez Nag Jstwan es Marthon gergh dolga felöl ... thwdnya Jllyk, ember ewldewkles, weres, wagdalas, mynd eg felol mynd mas felol, ezekben ... akarwan Bekeseget zerzeny ... wegezthonk Jllyen zerzest[a] [Somlyó Sz; WLt. — [a]Köv. a részl.]. *1560:* vgy tewttek volt myndenekrewl vegezest ewt zaz forint kewtel alat es vgy vette volt fel benedek vram gongyat suky Jlon asszonnak az ew huganak azon zerzes alat ky megy most is ... hayadonul az ew kegyelme hazanal vagyon [Kv; SLt ST. 6]. *1568:* kegelmetek is ielentette wala az zerzeskor hog keg.tek az embernek adnaya az penzth a mybe az zerzes lot wala [Erked K; BesztLt 38] | Thomas budai ... fass(us) e(st), tudom azt hogy ... karaczon elǫth, akor volt az ǫzue vezes Jtues (!) orban es ǫtues gergel kǫzǫt es harmad napra meg bekeltettwk ǫket, es az vtan Egy nehanzor p(ro)testalt Rola, hogy ... vagyon o neky biraya, es Jg zege meg ǫtues orban az zerzest [Kv; TJk III/l. 179]. *1585:* Giulaj Eothweos Istua(n) vallia, Oth valek enys Az zerzesbe(n) hog' A pechine fianak f. 28 Adanak, Az Borbelnak penigh f. 20, Ighen Nehezen Zerezhetoek megh Danchak leorincznek dolgath [Kv; TJk IV/l. 510].

Szk: *~t szerez. 1550:* Bvday Peter es Buday Marton elewt Thomory gywrgy es olchyardy gabriel Elewth vgy mint foggot Emberynk elewt theonk es zerzenk yllyen zerzest es vegezest [Berend K; BfR VI. 28/2] ✳ *~t szerezhet. 1737:* Minden Czehbéli Emberek, önnön magok(na)k szerzéseket szerezhetnek a Fejedelem engedelméből [Dés; Jk] ✳ *~t tesz. 1539:* My Syroky Ferennch es esthwan deak zwthory attwk emlekezethre ez lewelnek zeryben hogy az wytezlo Sombori benedek es Sombory myhal foganak Mynketh kewz byroywl, es My elottewnk thewnek Illyen zerzysth[a] [Zsombor K; MNy XL, 136. — [a]Köv. a nyil.]. *1546:* Banffy Magdolna azony ... Egy feleel, masfeleel ... Bogathy Chaspar ... mej athalwnk ... thenek illyen zerzeest[a] [Panot[b] DanielO 5. — [a]Köv. a nyil. [b]Panád KK]. *1550:* Bvday Peter es Buday Marton elewt Thomory gywrgy es olchyardy gabriel Elewth vgy mint foggot Emberynk elewt theonk es zerzenk yllyen zerzest es vegezest [Berend K; BfR VI. 28/2]. *1562:* En Sombory Janos tewttem illyen zerzesth es vegezesth Sombory Mihalyal az en batyamal[a] [Zsombor kör. K; MNy XL, 138. — [a]Köv. a csere-részjószágok megjelölése].

2. vminek kerítése/megszerzése; procurarea/obţinerea unui lucru; Anschaffung, Erwerb. *1571:* ele zamlalhatatlan rajtok valo ado es birsag zedes ... karulivknak eolveknek solmoknak keresesekre es zerzesekre fogsagokkal birsagvetelekkel ereoltetessek es kynzasok [SzO II, 330 a székely nemz. foly.]. *1735:* Háczeg videki V. Ispany Ur(na)k irtam volt valami vadok, madarak szerzésében Soliïtuskodgyek [Lozsád H; Ks 99 Györffi József lev.]. *1740:* tiszta jo szivel kivántam volna kedveskedni G(ról) Uramn(a)k Vad káprával ha mod let volna szerzeseben [A.árpás F; TKl Mohai Mózes Teleki Ádámhoz].

3. hozzájutás; obţinere, primire; Erwerb, Erhalt, Gewinnung. | vásárlás; cumpărare; Erwerbung, Anschaffung. *1657:* én egy paripa szerzésére meg kértem Bedőházi uramat és ő kegyelme most csakhamar azt megszerezni igyekezik [TML I, 63 Bónis Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1659:* Ma is egy helyen hallván szekeres lovakat, látniok küldöttem ... Minden tehetségemmel szerzésében ügyekezem [i.h. 422 Rhédey Ferenc ua-hoz]. *1663:* küldettek vala ki hozzánk egy comissariust ily dolog végett, hogy vagy 600 köböl búzát akarnának oda Kővárban szállíttatni s igyekeznénk szekerek szerzésében, kiken oda szállíthathatnák fizetésekért [TML II, 421 Lónyai Anna ua-hoz]. *1722:* én pedig hogy igirhesse(m) magamat tõbb(ne)k szerzésire hanem ă menyi restantia van rajtunk pro hoc A(nn)o, arra tartozom szerezni[a] [KJ. Rétyi Péter lev. — [a]Bort].

4. visszaszerzés/vásárlás; recuperare, redobîndire; Rückerwerb, Rückgewinnung. *1804:* Hogy ha valamellyik osztozo Testvér más Atyafitol vagj régi eleitől el Idegenitett

Jokot váltott és szerzett magának ... ezen Jok az acquirens mostani birtokosnál hagyatnak a tőbb osztozo Testvérek sem ezek(ne)k szerzésekb(en) fáradozasokba(n) bé nem follyván ... és ezek(ne)k tellyes Jussok lévén hasonlo el idegenittett Joknak ki szerzésekre perlésekre [Szentimre AF; DobLev. IV/874. 4a]. *1832:* Kontzeiana Szerzesről szollo két Leveletskek de A(nn)o 1740 [Mv; RLt].

5. szerzemény; achiziţie; Akquisition, Anschaffung. *1796:* minden N. Laki, Káptalani, Enyedi, Szindi, Csáni, Pojáni, 's M. Koppándi szerzésem váltásom, az Aszszonyé 's tőbb tölle szűletett Gyermekeimé [Koppánd AF; DobLev. IV/760. 1b].

Szk: *~t szerezhet. 1737:* Minden Czehbéli Emberek önnön magok(na)k szerzéseket szerezhetnek a Fejedelem engedelméből [Dés; Jk].

6. szegődtetés, felfogadás; angajare; Anwerbung, Anstellung. *1571:* Annakvtanna Megis keryk biro vramat kiral byro vramatis Es az Tanachbely vraimat, hogy az Eskola Mester zerzesere visellienek eo k. oly gondot hogi az ky lezen [Kv; TanJk V/3. 52a].

7. házasságra elígérés/közvetítés; mijlocire a unei căsătorii; Verheiratung, Ehevermittlung. *1657:* litvániai herceg Janusius Radcivilnek érkezének követjei, kik által az Lupul vajda leányának néki szerzését kévánván az fejedelemtől tractálja vala azt, hogy László akkori lengyel király nem fogna sokáig élni [KemÖn. 189]. *1776:* már a' Tisztartó Biro Albert hat arannyat vett az ő Urától, hogy munkás lenne ă Mlgs Kis Aszszony, M. B. Henter Antal Urffihoz való Szerzésben, mind Feleségestől [Kóród KK; GyL. Mart. Dénes (30) famulus vall.].

8. vkinek/vminek elnyerése; obţinere; Erlangen/Gewinnung von jmdm/etw. *1657:* conclusioban is vöttem vala, hogy kihozatná leányát, mivel akkor portán tartja vala az vajda..., mert azelőtt maga nagyubb hitele szerzésejért küldte vala bé [KemÖn. 300]. *1662:* Ki hogy a jó hír-névnek szerzésének nem kevéssé való kívánója s serény, próbalt, virtuósus, bátor ember volna, szorgalmatosan megcselekedte vala | És jártanak a pogányoknak szerzésiben, kiket kiűzött vala az Izrael fiai elől Jehova [SKr 440, 704].

9. kb. békesség-szerzés; împăcare, restabilirea înţelegerii cu cineva; Friedenschluß. *1570:* Pesthy Katus Azzon ... vallya hogy ... Az Azzon is ely fvtot volt Zabo Janostwl es Nem akar volt vyzza Menny hozza ... vegre szok szo beszed es zerzes vtan Rea byriak hogy haza Mennyen [Kv; TJk III/2. 33].

10. alkotás, létrehozás; înfiinţare, realizare; Schöpfung, Werk. *1571:* Ez[a] istenfélő és tökéletes igaz keresztyén fejedelem vala ... az Antichristusnak az ő találmányát a háromságos -- minden szerzésével egyetemben ő megutálta és megvetette vala [ETA I, 34 BS. — [a]János Zsigmond a kelet-magyarországi részek választott királya is volt].

Ha. *1572:* zerzis [Sajókeresztúr BN; KJ].

szerzet 1. szerzetesrend; ordin călugăresc; (geistlicher) Orden. *1671:* mostanaba(n) Magyar orszagbol be jőt Franciscanus Barat szerzetit el hadgyvan, Enjéden tanulando Varadi Istva(n) nevűnek adtam Fejer Ruhajara negy forintot [UtI]. *1677:* A' Mint hogy az Olah Nationak vallása-is nem a' négy recepta Religiok kőzzül valo, ugy az a szerzet, melyben lévők Kalugyereknek neveztetnek, nem acceptaltatott [AC 136–7]. *1710:* a császár confessáriusát, ki szerzete szerént barát uala, titkon arra vevé, hogy ... étetné meg a császárt[a] | a vármegyék bolondul cselekszik, hogy jesuita szerzetben állott fiok számkivetésin törődnének, holott jól tudják, abban a szerzetben az tartatik tökéletesebbnek, aki apját, anyját ... megveti ... arra is szoktak megeskünni, mert addig a szerzetben be nem bocsátják[b] [CsH 94, 389. — [R]1674-re, ill. [b]1707-re von. felj.]. *1726:* adtam levelet Tiszteletes Pater Jesuita Uraiméknak, mint hogj ott Fundatiotis tettem eő kegjelmeknek szerzetinek azzal az házzal [Fog.; Berz. 13. III/15].

Szk: *jezsuita ~. 1634:* nem az helyhez voltam, s vagiokis addictus, hanem az Jesuita szerzethez, es abban valo personakhoz [WassLt 73/1. Czegei Vass János végr.]. *1677:* Se Fejedelmek, se Urak, Fő és Nemes rendek, se egyebek Jesuita szerzeten lévő Papokat, Mestereket és Deákokat, sem egyéb rendbéli embereket, kik re ipsa abban a' szerzetben voltak, s' vadnak ... az Ország Statutuminak observálására tartozo kőtelességek alatt, ne tartsanak [AC 8–9]. *1722:* Lévén a ... Rf Ecclesianak belső Farkas uttzában ... egy sűtő haza; a Jesuita Szerzet ... ottan akarvan magok convictussakat amplialni ezen Sűtő hazat ... kentelenittetven a T. Eccla altal adni [Kv; SRE 146] ✳ *jezsuitai ~. 1677:* A' Jesuitai szerzet ennekelőtte sok időktűl fogva ez hazából in perpetuum excludaltatott és proscribaltatott [AC 8] ✳ *református szent ~. 1736:* Épített vala ezen református szent szerzetnek az méltóságos Hallerház egy klastromot Fejérvármegyében Fejéregyház mellé ... de ... az erdélyi kálvinista fejedelmek megtilták [MetTr 437] ✳ *Remete Szent Pál ~e. 1653:* Ide által Szent-Király felett is vala egy igen szép kalastrom, ott Remete Szent-Pál szerzetén való barátok laktanak abban [ETA I, 71 NSz] ✳ *Szent Ferenc ~e. 1653:* klastrom volt az nem igen régen, a szent Ferencz szerzetin való barátoké volt [ETA I, 71 NSz].

2. zeneszerszám, hangszer; instrument muzical; Musikinstrument. *1636:* az kűrtők, az mellyekkel az Sidók az szent gyülekezetet őszve hiják vala, az áldozatok ... és egyebek mind azon régi vigorokban, divattyokban, és ususokba(n) maradtak vólna, holott azok az Isteni tiszteletben levő musicalasok, az áldozatokkal mind egy tzélra néző, és egy határba(n) ütkőzős — szűnő szerzetek voltanak [ÖGrAj 8].

3. vmilyen fajta személy; fajzat; persoană, om; irgendeine(r), Kerl, Person. *1843:* (Ha cselédnek) ollyat kapnál kivel szolgáltathatod magadot, tsak tartsd meg — ügyelni kell reá, mig bövebben is ki nem Tanulod mi féle szerzet [Veresegyháza AF; DobLev. V/1245 Bartok Sigmond öcscséhez, Bálinthoz].

szerzetbeli I. *mn* szerzetesrendbe tartozó; care face parte dintr-un ordin călugăresc; ordenspriesterlich, von/aus/usw. dem Orden. *1710:* amit a jesuiták tanítanak is, noha azt hazudják, hogy az ő munkájok, de mind a régi más szerzetekbeli tudós emberek inventiói[a] [CsH 387. — [a]1707-re von. felj.].

Szk: *Szent Ferenc ~. 1821:* Fejérvári Simonyi Sándor ... minek utánna katona kőteleségének szánszándékos el titkolásával tsalárdal (!) a' Szent Ferentz szérszetbéli (!) Bulgárus Barátok közzé magát fel vétette volna, azon Barátok Alvinczi Klastromából ... el szőkött [DLt 467 nyomt. kl].

II. *fn* szerzetesrend tagja; călugăr; Ordensmitglied. **Szk:** *jezsuita ~. 1677:* A' Jesuita szerzetbelieknek ... engedelem adatot, mindaddig valo ezen dologbéli cselekedetekről, miglen legitime nem voltak admoneáltatva a' Jesuita szerzetbéliek ki-menetelek felől | Jesuita Szerzetbéliek Fautorinak engedele(m) adatot az Ammonitioig, mely die 22 Januarii Anni 1652 volt [AC 221, 260].

szerzetes 1. szerzetesrend tagja, barát; călugăr; Mönch, Ordenspriester/-bruder. *1653:* Mikor a szent helyekre kimennek processióval és litániákkal, akkoron megnyittatnak a különbnél különbféle helyek, esmét mind különb szép litániák és énekek vagynak; mely officiumnak directori a szerzetesek, a barátok s papok és patriárkák [ETA I, 120 NSz]. *1736:* egy becsületes ... páter megyen volt által Maros-Vásárhelyen, egy ifju kufárné ... kérdi az pátertől: Barát van-e gatyád? az szerzetes megszégyenli magát s azt feleli: Nekem vagyon gatyám, de neked ... nincsen orczád [MetTr 438]. *1749:* Zabnak Erogatioja ... Ezen Udvarb(a) bé szálván ... feles szerzetesek és Paterek, azok(na)k Lovai számára ... adtam Cub 7 metr 1. [Kiskend KK; Ks 70 Szám. 51]. *1821:* Déván a' Bulgarus szerzetesek Capitulum tartására 4 kupa szin Bor [Déva; Ks 105. 169].

2. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch. **Szk:** ~ *atya. 1671:* Kérem ... minde(n) egyházi és szerzetes Atiaimat ... ne legjenek szent imátságokban es az Isten oltárán szent áldozattiokban feledékeniek [Ks 14/ XLIIIb Csáki Istvánné Mindszenti Krisztina végr.].

szerzetesház rendház, kolostor; mănăstire; Ordenshaus, Kloster. *1818:* a Dévai Tiszt. Franciscanusok ... a mit kaptak esztendőnként, azt a' Mlgs Birtokos Uraság kegyességéből alamisna gyanánt szokták kapni a' Gabonából, és a Borbol nem tsak a Dévai hanem más, itt Erdélyben lévő Bulgarusok és Stephanisták Szerzetes Házaikis [Vh; Ks 118 Vegyes ir.]. *1863:* A kolosvári tisztelendő óvári szerzetes háznak hagyok 6000 (!) ~ hatszáz (!) forintokat, hogy annak kamatjából évenkint az én bűnös lelkemért, néhai férjemért, ... kedves elhunyt fiaimért szent misék szolgáltassanak [Kv; Végr.]. *1868:* ki fizettetni rendelek ... a Kolozsvári o-vári Szerzetes háznak 800 frintot [Kv; i.h.].

szerzetesklastrom rendház, kolostor; mănăstire; Kloster. *1806:* fizessenek ki ... A Déési Szerzetes klastromnak 100 azaz Száz Rhenes forintokat, melyeket maga a klastrom elocalyan [Szentmargita SzD; Ks 14. XLIIIa Kornis Gábor ut.].

szerzetesrend ordin călugăresc; Orden, geistlicher Orden. *1655:* Lengyelországot a svéczia elfoglalá ... minden városit és királyszékit elfoglalá, és országszerte mit töltött el, minden rendeken, de főképpen a papi és szerzetes renden, gondolható [ETA I, 160 NSz].

szerzett 1. gyűjtött, gyarapított; adunat, agonisit; erworben, angeschafft. | vásárolt; cumpărat; (käuflich) erworben. *1597:* Az Azzonj migh az Vra neúet viseli Addigh az Vra testame(n)túma zere(n)t biria az velle eggjtt zerzett feóldeketh ... hogy ha az Aszonis megh hal vagy ki megie(n) az neubéol az ket fyra zalnak az zerzett feöldekis [USzT 12/129]. *1658/1800:* Istennek kegyelmességéből szerzett Joszágatskáim [Gyf/Hsz; BLt]. *1667/1681:* Jövevény mas Orszagbeli emberek lévén ... pénzeken vőt es szerzet őrökségen telepedvén megh ... Haczogh Varosa regi Privilegioma es szokot rend tartasa szerint ... penzbeli Taxa fizetésre ... hagyattak volna magokat [Hátszeg Vh; VhU 365]. *1765:* Tkts Cserei Mihály Ur(am) egész elete fottaig mindennel bővölködött..., a' mint bizonjos megh Iffiu legénségiben szerzett drága külömb külömb féle substantiák mutogatyák máigis [Bölön Hsz; Eszt-Mk Cserei lev.]. *1779:* nem hogy ezen ... szerzett Patzolai Curiát, és pusztulni hanyatlott Udvàrhazat reparalhátná, söt még a maga Aviticalis ... NLaki Udvarát is nem reparálhatná [Nagylak AF; DobLev. II/522. 1b]. *1808:* M Csani Marusan Pintye David, igaz hogy pereltettetik általam Hivatalomnál fogva ... Néhai Malitiosus Fiának az ő Mint Apja Házához hordott s lopással szerzett Javaiért [Torda; Ks 65. 44. 11]. *1848:* reméllem keservesen szerzett vagyankámbol ki nem pusztulnék [Dés; DLt].

2. obţinut; angeworben, wohlerworben. *1687:* hagya, vallá, keoté üdeosbik Thot Mihaly Ur(am) ă fiának Kis Thot Mihály Vram(na)k minden szerzett Jobbágyát ... külseo belseo res mobiliset [Jobbágyfva MT; BálLt].

3. (meg)kapott; procurat; erhaltet. *1704:* Ugyan ma küldék el a jesuviták az úrnak az Apor uram exequiája alkalmatosságával szerzett emblémákat, hogy az urak meglát-hassák [WIN I, 305–6]. *1710 k.:* Nem esik a királynak jobbízűn a zsemlye, tokaji bor, tengerekből ... hegyek, erdők, levegőégből ... szerzett hal, vad, madár..., mint emennek a málé s a szilva vagy kökénycibre s a forrásvíz [BÖn. 509].

4. elnyert; obţinut; erhaltet, erworben. *1717:* Az Be Cehnek 2, Záru Zöld ladaja is meg vagyo(n). Ebben az B Cehnek ... Most nem regen szerzett egy Uy Veres barsonyban kötöt Leopoldus Csaszar eö Felsege adta Deak Privilegium is függő nagy pecséttel [Kv; ACJk 49b].

5. keltett, okozott; pricinuit; verursacht. *1802:* Budoki Ttes Nmztes Rettegi István Ur ... A' hol is ... az exponens Urunk hat ökrei ... legelődvén ... azokat ... erőszakosan ... bé hajtotta ... imé küldi a kezest, és ófferállya, mind a' kárnak mind a' hajto penznek meg adásával, az éjtzakai Nyughatatlanságával szerzett halmának bérével [Dob.; RLt].

6. írásban készített/szerkesztett; scris, redactat; verfaßt. *1583:* Kozaruary annazzon ... feóldwaratt, mely vagyon Doboka warmegeben ... Jllen vallasth es protestatyott teón ... Komornyk Myhal ... kynek eó ... az eo Leanyath hazos Tarswl attha volna ... leanyananak (!) halalos bettegsegenek Jdeyn, Nemw Nemw Jstentelen hamys es alnok vallas Testamenthom leweletth zerzetth es Jratotth volna ... Annak okayrth eó az feollwl meg Newezetth Komornyk Myhalnak ezfele hamysan zerzeotth aal leweleth vgymyntth hamyssan es gonozul es Nem eó akarathyabol chynalt es zerzetth lewelet Semy chykelleben hellen nem hadna [SLt v. 13 „Imreh deak Papay" a gyf-i káptalan not-a kezével]. *1791:* azon Kolosvari Házat Néhai Idősb Báro Josika Imre Ur, a Borsai Springi Gergellyfái s tőbb Portiokrol szerzett (: Donatio :) adomány Levélben fiuágra regulázta [Kv; JHb XLIV/4].

7. létrehozott, kötött; încheiat; gestiftet, geschaffen. *1662:* Így fizeté meg Isten azelőtt nem sok idővel Magyarország és Erdély között nagy fáradsággal szerzett frigynek és békességnek felbontását [SKr 88].

szerzevény szerzett (nem örökölt) vagyon, birtok; avere dobîndită prin achiziţie; erworbenes Gut/Vermögen. *1752:* Léván ... Etédenn egj darab benn valo Joszága és őrőkős Szerzevennye [NkF].

szerző I. *mn* **1.** (vagyon)gyűjtő/gyarapító; strîngător (de avere); erwerbstüchtig, sein Vermögen mehrend. *1762:* Meghala amaz Erdélyben leghíresebb s nagyobb pénzkereső s jószágokat szerző gr. Haller György úr is [RettE 146]. *1823–1830:* kitetszik, hogy ... a Trencséni Márton ... felesége apjáról szállott jószág árából való volt, s ezen a jusson perlette el az anyám a nagyapjától, aki ... nemigen nagy szerző volt [FogE 70].

2. okozó; cauzator; verursachend, machend, erregend. *1763:* az I ... mint ollyan vásár és sokadalmi napokan habarusagot szerző, verekedő, lármázo emberek vásár tőrésen Hf 12 meg verettetéséért pedig az olahnak in Hf 6 bűntettessék itiltetett [Torda; TJkT V/172]. *1782:* azon Gyepüknek fel osztása virgas, veszekedés nelkült meg nem eshetik, s illjen Nagj Innep hetiben a kereszténj Embernek illik afféle virgást szerző dolgoktol praescindalni [Siménfva U; Pf].

Szk: *izgágát ~. 1672:* valami hijaban valo vagy izgagát Szerző beszedeben es dologban eleb eleb megyen büntessék meg cu(m) d. 33 [Dés; Jk].

3. létrehozó, teremtő; creator; schaffend, bereitend. *1710 k.:* hála légyen a házasságot még a paradicsomban szerző Istennek [BÖn. 753].

Szk: *~ ok. 1662:* okoskodásukkal autori, szerzőokai volnának, hogy az fejedelem is interponálná, közbevetné magát a vezér, a porta és lengyelek között | És ha a külföldön tanált is esni valami csintalanság, de ha annak szerző oka a városra nyomoztathatott ... azonnal feltaláltatott [SKr 157, 421–2]. *1778:* legelsö gongyok a' légyen, hogy a' továbbra nyavallyát szerző okokat tellyességgel elkerüljék, bort, egetbort ne igyanak [MvÁlt Mátyus, ConsSan.].

4. keltő, támasztó; care trezeşte/face...; bereitend, erweckend, machend. *1662:* követségérül is semmi credentionálisa, hitelt szerző levele, aminthogy semmi követsége is nem lévén, csak azt nagyon állatta, kettőzteti val, hogy ő jó békességszerzeni jött volna [SKr 673–4]. *1668:* Minden Csaplár tartozzék ... a kezek alá bizattatott borokat tisztán árulni, fadgyutol, virágtol és egyéb az italban meg utalast szerző alkalmatosságoktol oltalmazni és meg tisztitäni [KvTOkl. II, 409]. *1677:* az szép muzsikáknak kedvet szerző zengési nemcsak az embereket ... vidámíthatta, de talám az vadakat és madarakat is vidámságra indíthatta [TML VII, 359–60 Béldi Pál Teleki Mihályhoz].

II. *fn* **1.** vmely ügy rendezésében közreműködő személy; persoană care contribuie la rezolvarea unei probleme; Mittler. *1568:* Joannes Kadas ... fassus est, Az en hazamtol lopoth vala ez azony el Egy ontalat es egy Resz mosart, Annak vtanna o maga zerzete Meg es vgy atta haza, zerzo sos Mate volt benne [Kv; TJk III/1. 231]. *1823–1830:* Minthogy itt jószágról írtam már egy járást a többiekről is írok, azoknak szerzőjekkel együtt [FogE 70–1].

2. házasságot közvetítő személy; persoană care mijloceşte o căsătorie; Heiratsvermittler. *1657:* nem is gondoltam, és az szerzők is nem jelentették, hogy anyja pápista volna, s abban is nevelte volna eljedzendő feleségemet [KemÖn. 151].

3. vmilyen bajt, zavargást előidéző személy; persoană care provoacă necazuri, tulburări; Urheber, Verursacher. *1678:* Oct. 3. Állott bé a gyűlés, mely gyűlésben a rebellionak szerzói az országtul megsententiáztatván rabságra vitettenek [AMN 218]. *1806:* ezen Ügynek legfőbb kezdője, szerzője, s akadáljoztatoja ki volt — azt meg valani nem tudom [Szu; UszLt ComGub. 1753u]. *1843:* Efelett pedig az erdővetés ellenzésének is szerzője és eszközlője volt [VKp 121]. *1846:* (A) Tanuk Vallamásaikbol az jőn világosságra — hogy az előbbeni verekedésnek panaszlo Darvas Janos volt szerzője piszkolodás s fenyegetődzésével [Dés; DLt 530/1847. 31].

4. irodalmi mű alkotója; autor (de opere literare); Verfasser, Autor, Urheber. *1879:* Azt írja, hogy sokan jártak nyakára tudakozódni a Caleidoskop szerzőjének neve iránt [PLev. 38 Petelei István Jakab Ödönhöz].

szerződés 1. egyezség, megállapodás; contract, învoială, înţelegere; Vertrag, Kontrakt, Handel, Abmachung | egyezkedés, *rég* alku; tocmeală; Vertrag, Kontrakt. *1570:* Pjtter Belger, Matthes orcz, Hamus Reymer ... vallyak, hogy Mykor Adam Kadar ... testamentomot Theot Eleottek ... Deh Toth Andras az vtan ely zaggata es ... azt Monta hogi ... zerzeodes leot volt keozettek [Kv; TJk III/2. 199]. *1573:* Kalara nehai Hegedws Matene Azt vallia hogi ... orgonas Janos ... vgi hatta volt testamentumaba hogi ... az my penze es Arany ezwst Marhaja Marad fele aze[a] legen ... Ne(m) Twgia ha teorweniel adot puskar az myt adot neky vagi zerzeodessel [Kv; TJk III/3. 173. — [a]Az atyafiáé]. *1586:* az Váras Taúa vagasara Taligas Janost kertem ... Zerzeottunk meg velle hogi ez egesz telen gondiat viszelj az vagatasanak leót az szerszeodes f 3 [Kv; Szám. 3/XXIV. 38]. *1709:* ha ez mostani alkalom (: alkú, szerzödés :) ellen reluctálna maga Juon vagj Posteritassa [BfN]. *1862:* ha ezen havankénti pontos fizetést teljesíteni csak egyszeris elmulatná Pechy Lászlo ... ezen Szerzodés fel bomlotnak és érvénytelennek tekintessék és tartassék [Kv; Végr.]. *1889:* A szerződés a kiadóval elég jó ... Minthogy már megjelent a lapokban[a], a szerződés szerint 50%-tel kevesebbet ad érte [PLev. 147 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]A vers].

Szk: *~re léphet. 1847:* kérének, mennék el velek Bucsumnak Sasza nevű kerületébe, holott is a három közönség nevében teljes és tökéletes szerződésre léphetünk [VKp 165] ✳ *~re megy. 1593:* Homler Janos vallia: Mikoron az varga Lazlo vram leania ladaiaba az kolchot teortek volt, es megh esmertek hogi eone volna az kulch, tudom hogi zerzeodes es alkuasra mene az Azzonj vizhordone, es masfel forintba zallita le dolgat [Kv; TJk V/l. 325] ✳ *~re száll.* alkuba/egyezkedésbe bocsátkozik. *1573:* Ennekeleoteis vegeztenek volt az vam feleol, hogi semy zerzeodessre Ne zallianak eo k. hanem Teorwennyel vigiek veghez, Mert Jo es eleg Igassagokat esmeryk [Kv; TanJk V/3. 85a] ✳ *~re vesz.* egyezkedésbe kezd. *1593:* Breiber Lazlo vallia ... vegre vizhordone zerzeodesre veotte az dolgot, es masfel forintott fizetet az en leaniomnak[a] hogi chendessegbe legien; az zerzeodes penigh en eleottem leon megh [Kv; TJk V/1. 325. — [a]Amiért ládáját akarta kinyitni] ✳ *életjáradéki ~. 1862:* Elét (!) járadéki Szerzödés ... Egy részről Özvegy Katona Lászloné ... és más részről Péchy Lászlo között köttetett [Kv; Végr.].

2. egyezség/szerződéskötés; încheierea unui contract; Vertrags(ab)schluß, Abschluß des/eines Vertrags. *1570:* Zekel Gergel ... vallya hogy Mykor Az torday Azzonnepek ... altal Jeottek volna az varosba vrokkal egetembe. ..egyeb zerzeodesre valo hatalmot Nem hallot hogy az azzonyok az vroknak atthak volna ennel egebet hane(m) hogy theorwen zerent Jaryanak | Orsolya chyeogwdy (!) Janosne ezt vallya, hogy Az Thorday azzonnepek mykor Eothet Byzonsagra Jdezyk volt, Azkor az Nyreo Matthiasne Azon kery volt Eothet hogy Azt vallanaia hogy eok fogoth Embert Nem fogtak az zerzeodesre sem kezeket Beh ne(m) attak volna [Kv; TJk III/2. 168, 173a]. *1573:* Katalyn Keomyves Gergelne azt valya hogy ... balog Janosne mongia volt ... mond meg borbely Janossnak hogy En az hazbol Eönekie harmadot nem adok felel erre Keömyves Gergelne ... ha mi dolgod vagion vele Te magad mond meg nekie, mert en Sem(m)y zerzeödestekbe nem voltam Sem(m)yt sem Tudok benne [Kv; TJk III/3. 159]. *1592:* Segeswari Leorincz ... vallia. Az zerzeodesben ott voltam, mikor Pal Doctorral megh zerzeodek Dombi Orban hűz f(ori)ntba hogi megh

giogicha [Kv; TJk V/l. 193]. *1600:* Girtler Mihaly ... vallya: ... monda az serelmes ember az zerzeodeskor hogy barbelj Marton megh eoteotte [Kv; TJk VI/l. 510].

szerződéslevél szerződési irat, szerződés; contract; Schlußbrief, schriftlicher Kontrakt. *1570:* Brassoy pal ... vallya hogi Ew Jrta az zerzeodes Lewelet Klok Jacab es az fya Klok vinche keozet [Kv; TJk III/2. 133].

szerződhetik megalkudhatik/egyezhetik; a se putea învoi; sich vereinbaren können. *1581:* Az procatort penig eo kegmek tanachywl zerezzek megh ... es fyzetesset iobbychyak megh a mint iobba(n) zerzódhetik eo kegmek velle [Kv; TanJk V/3. 237a].

szerződik 1. egyezkedik; a se învoi; unterhandeln, paktieren. *1563/1569:* mynekellótte ozlasra menttwnk wolna zerzeodny kezdenek my welwnk [Mészkő TA; Told. 27]. *1573:* Zeoch Fabian Azt vallia hogi Ment egykor Zeoch peter hazahoz Zeoch palt otth talalta, hallotta hogi Illen modon Zerzeodik volt Zeoch peterne vele[a] [Kv; TJk III/3. 183. — [a]Köv. a nyil.]. *1592:* mielhogy ennekem ell kezdet az fizetest zerzeodni keztel velem Nem tartottad ahoz magadat [UszT].

2. megállapodik/egyezik vkivel vmiről; a se înțelege, a conveni; sich vereinbaren, einen Vertrag (ab)schließen. *1568:* kere(m) keg:teket ... hog ... ez mostany fyzetesnek Napyat halasza keg:tek mas napra ... wag keg:tek Engeggie(n) arra hog zerzogem meg o magawal az dypsey emberel [Erked K; BesztLt 38].

3. elszegődik vkihez, vhova; a se angaja la cineva; sich verdingen. *1575:* Az Drabantok feleol penig eo K. varoswl azt kewannyak hogi ... ollyakat fogadianak kyk ... Ne(m) chiak ez telen zolgalyanak ... hanem vgian eztendeore zerzeodienek [Kv; TanJk V/3. 110a]. *1585:* Az feyedele(m) Itt letekor ... fogattunk ket darabantot az Varos tornyaba az pyaczhon zolgaltak 3 hetyg Hetre zerzötte(m) velek 45 penzbe(n) [Kv; Szám. 3/XXII. 80].

szerződőlevél szerződés; contract; Kontrakt. *1861:* méltoztasson porontsolni, és én a' Szerzodö Levelet meg változtatva 70 pengőbe irom [Komolló Hsz; BethLt 4 Sylvester Dávid lev.].

szerződözés kb. szerződésvállalás; angajament contractual; Engagement, Eingehen einer Versapflichtung. **Szk:** ~ *tesz. 1843:* L. B. Josika Imre Ur ő Nga meg edgyezésén kivül többféle káros kölcsönzéseket, szerződözéseket, el adásokat tett, és tészen mostanság is [TLt Közig. ir. 438/1844 Instructio].

szerződség egyezség, szerződés; învoială, contract; Vereinbarung, Übereinkunft. *1568:* Demetrius Veres ... fassus est ... Az my seőnen az zamosra vagyon ky azt en chynaltam oda, de en nem tudom mynth voltak ők zerződsegbe [Kv; TJk III/1. 169]. *1585:* Nagy Balas vallia ... A mely kadar most a' hazban lakik Annakis hallam hogy Berbe Adaa a' hazath, de Az zerzeodsegnek summajat Nem tudom, Menyeben Adta [Kv; TJk IV/1. 461]. *1601:* Kapa Ferencz ... vallia ... Filstich Peter ... veres Thamas vrammal ... ertettek volna ... hogj egy Jakab Neweo olaz valamy aranyat Akarna ky vinny ... Sok zawok es zerzeottsegek vthan en magamat rea vevem es el menek, Deesen megh erem az rewen ott megh tartoz(ta)tam [Kv; TJk VI/1. 533]. *1612/1613:* Szallanak megh az en hazamnall Lakon Nemai Janos ... es Horvatt Peter felesegestwl, hogy zerzenők ószve Czereni Gaspar vramat azzoniommal[a] ... Mikor azertt szerződsegh kőzben volnanak ... monda az azzoni, nem tudom Vram mit kell czielekednem [Feketelak/Buza SzD; KJ. — [a]Válófélben lévő feleséggel].

szerződvény szerződés, megegyezés; contract, înțelegere; Vereinbarung, Vertrag. *1859:* (A) Szerződvény ... a' mai nappal érvényen kívül lépik [Kv; HG. Eszterházi perek].

Szk: *életjáradéki ~. 1862:* Péchy Lászlo Ur ... ezen egyezményt és életjáradéki Szerződvényt elfogadja, azt minden pontjaiban telyesití [Kv; Végr.].

szesz szag; miros (greu); Geruch. *1710 k.:* Én ott ebéden valami kövér berbécs pecsenyétől és osztán a tenger szeszétől megcsömörölvén, olyan betegen érkeztem Slusába, hogy rettenetes [BÖn. 581].

Hn. *1678:* Az Szesz Patakan (sz) [Tövis AF; EHA].

szeszármai a Szeszárma tn (Szt) *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szeszárma/Săsarm; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szeszárma. **1.** Szeszármára való, din Szeszárma; aus/von Szeszárma. *1589:* Zylaghi Janos mostan Desen lakozo Janos deak zezermay tiztarto zolgaya [Dés; DLt 226]. *1693 u.:* Szészarmi parasztok között valo Verekedésről [BK. Bethlen Gergely kezével Szezarmi Hitikas Grigoria vall.]. *1760:* Akkor tályban a' Szeszermi Biro is Lupuly adott egyet [Bethlen SzD; BK. Joan Ersek (32) jb vall.]. *1770 k./1772 u.:* Szészarmi Kis Mihály [Kudu SzD; SzJk Conscr.].

2. Szeszármához tartozó, care aparține de Szeszárma; zu Szeszárma gehörend, aus/in Szeszárma. *1674:* biszoni dolog ura(m) hogi az szeszermi hataron az falun alol valo buza igen szegeni [Bethlen SzD; BLt 9 Fileki Mihály Béldi Pálhoz].

szeszezetlen szesszel nem kevert/vegyített; care nu este amestecat cu spirt; ohne Alkoholzusatz, nicht gesprittet. *1847:* szeszezetlen bort tengerre szálitani nem tanácsos [KCsl 13 Kemény Dénes lev.].

szeszgyár fabrică de spirt; Spiritusfabrik, Brennerei. *1846:* Adórendszer ... Velnicéktül és Szeszgyáraktul [EMLt Kemény Dénes, Érdekegység (kézir.) I/VII. 288].

szesszió 1. testületi ülés; sesiune; Session, Sitzungsperiode. *1735:* azt kivánom hogy az Divisionaria sessionak Deliberatuma vigoraltassek [Torda; TJkT 1/71]. *1768:* mái sessio(n) elö vétetödnék Krakkai, Tibori Királjpataki határ osztály dolga [Ne; Told. 5a]. *1783:* Tetszett a sessiónak, hogy Mészáros Tamás jurályon, hogy valóságos társnak fogadta volt maga mellé Daragits István a mészárosságban [Árkos Hsz; RSzF 291]. *1785:* Amely portékákat agnoscált Pap István, hogy ökegyelminél vagynak, amelyeket fenn specifikáltunk, azokat tetszett a sessiónak, hogy modo et statim azon portékákat restituállyon Pap István [Árkos Hsz; i.h. 238]. *1787:* Die 13a Aprilis Consistorialis gyülés celebráltatván ... ugyan azon Sessioban proponálá Mlgos Insp. Curator B. Bánffi György Ur ö Nsga[a] [Kv; SRE 247–8. — [a]Köv. az indítvány előadása].

2. (20–30 holdnyi) úrbéri telek; sesie; aus dem 20–30 Joch bestehendem Grundstück von Adels. *1671:* Váradi Nemes és Vitézlő rend sessiojok adattatásárol, Désen O és Uj Tordában, Egyházfalvában-is [CC]. *1681:* Pakular Petro … az minemű session lakik; ă mint ă hites Birak referallyak falu paraszt főlde volt, es ă várhoz valo [Vh; VhU 95]. *1699:* Kapi Anna édes Felesegem(ne)k szignaltatni rendeltem: annakutánna osztán azon jószágomat, azon falubeli Udvarházamal jobágyimal sesziojokkal, sesziojak(na)k is hason vévő mind(en) appertinéntiajokkal egjgjűtt [Mk Macskássy Boldizsár végr.]. *1731:* A specificált Sessio után vannak abalienált és titulo piqnoris masoktol biratott főldek [Kászonújfalu Cs; BCs]. *1740:* A' Buha Ávrám zálogb(a) vetett Sessiója utá(n) lévő … mások(na)k zálogb(a) hánjtt földei ezek [Runk TA; Ks 89 Inv. 55]. *1749:* A mi peniglen az Sessiok számát illeti talám ă Ngos privatum acqvisitumával edgyűt exurgál anyira, az az harmincz Sessiora [Budatelke K; ApLt 1 Dobra Péter nyil.]. *1756:* (A telket) vicinállya B. Josika Joseff ur részin biratato sessio [Dumest H; JHb LXX/2. 85]. *1760:* ezen Session találtatik egy ház kőzönséges fűst házával, és kitsind Kamarájával együtt [A.volál Hsz; LLt]. *1761:* Vadnak némelly Sessiok után olly örökös appertinentiák, mellyek ámbár deficiállyanakis ă Sessiokon lako emberek, mind az által, azokot nem vehetik ell az Attyafiai, hanem örökké a' Sessioval maradnak [Martonfva NK; JHbK LXVIII/1. 393]. *1769:* Az elsö Sessiot birja Nemes Nagy János uram, mellyért Szomosujjvár Németiben adott a' maga propriumabol más Teleket Mlgs Daniel Todorás Urnak [Szépkenyerűsztmárton SzD; Ks 39. XXIII. 14]. *1777:* (A) honorariumot esztendönként egy egy Baranyt szokat vala adni, már azt a háztol a többivel edgyüt adtaé, vagy tsak a Session lévő Istalotskaért vagy pajtájért, egeszszen abban világos nem vagyok [Mezőpagocsa MT; BK. Mnyirse Vaszilia (50) jb vall.]. *1788:* az emlitett Urfiak Sellére sessiojak Szomszédságában [Kutyfva AF; MúzRadák]. *1810:* nem sokára a Mlgos Exponens Ur a Svábakat (: Metzenseifereket :) ide hozván, a Sessiot egeszszen ki Sántzoltatta [Born. IX. 58 Silimon Mamaliga Iuon (50) vall.]. *1829:* a közelebbi Eszt(endő)b(en) minden sessiora kilentz kilentz Sustákot répatrialtak [Mezőkölpény MT; TSb Kelemen János (62) ns vall.]. *1868:* Az Elöljaroság legyen köteles minden tavaszszal a' sessiok szerinti marha illetékeket rendbe szedni [Szu; Pf Gálffy Sándor lev.].

Szk: *~t szerez. 1815:* Jakab Mihálly itt szolgált Sz Imrén, 's szolgálattya után szerezte sessiojat, de joszágtalan ember és semmi antiquája itten nintsen [Szentimre MT; BalLev.] ✳ *antikva ~. 1732:* Napolyi Részre két antiqua Sessiot mutatank Nro 2 [O.bogát AF; JHb XXVI/60]. *1760:* Négy Részekre oszlott fel a Falu … Negyven négy Antiqua Sessiokbol allonak hallottuk lenni ezen Falut, a vénektől, de hogy már ma meg hasogattattak, hán légyen … nem tudjuk [Somkútpataka Szt; KS]. *1763:* Volt Bosban hajdoni Bosi Boldisárnak három antiqua Sessioja [Mv; Told. 33/26]. *1794:* az ugy nevezett Antiqua Sessiokrol vagy portákrol, akkár Kaptalanbol vagy egyebűnnenis hiteles documentumokot kel producalni [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 2b]. *1801:* az 3om Antiqua sessio utan … annak fell mérésiért Competál 13 Rfor 48 xár [M.nagyzsombor K; Somb. I]. *1830:* a Lonára nevü helybe … egy Őrökős fél antiqua Sessio [Doboka SzD; DHn 17] ✳ *appertinenciás ~. 1776:* appertinentias Sessiokatis bir ma eő Nsga itten [Mezőbánd MT; WassLt Andr. Czerjék (55) ns vall.] ✳ *appertinenciátlan ~. 1793:* három Populosa sessio volt és két Appertinentiátlan írja hogy az appertinentiatlan sessiokat … velem meg osztotta [Asszonynépe AF; DobLev. IV/710 Borbereki Józseff Nagyenyedi Szántó Sándorhoz]. *1819:* adom Cessionalis levelemet a felöl hogy … Dobolyi Sigmond Urnak eddig is birtokomban levő Nms Thorda V(á)rmegyei M. Csánki Portioját … mai napon meg Cserélvén adván érette Nlakon egy belsö populosa és appertinentiátl(an) Sessiot [Nagylak AF; i.h. V/1022] ✳ *belső ~ → appertinenciátlan ~* ✳ *bennvaló ~. 1763:* ollyan ben való Sessiot mutattak a' patak fenekin, hogy egy sertés kotyetz el nem férne rajta [Udvarfva MT; Told. 44/15]. *1781:* Vagyon … egy benvalo Sessioja … szomszédi Nap keletről az Fejér nyiko vize, Délről az malom utzája, nap nyugutrol az Falu kőzött le járo ország utya [Farkaslaka U; EHA]. *1798:* Lévén … ö Natságának … egy benn valo Sessioja … mellynek hoszsza a közepin bé mérve 6. sukos öllel találtatott 44 3/4 rész ölnek a feneke pedig 19 1/2 ölnek [Ádámos KK; JHb XIX/61] ✳ *deszerta (egész) ~. 1727:* ha midőn azon Con Scribalt (!) Deserta sessiok közzül Valamellyikre embert Telepitenek, vagj telepedik aki Concural, egj vagj más Város kőzönséges tereh hordozásab(an) akkor azon Sessiora rud számra merettessek ki annyi quantitasu nyill, menynyi egj popullosa sessio utan vagjon [Dés; Jk 361b]. *1760:* régenten vérről vérre szállottak az e'féle deserta Sessiok, az Urak Sem vették annyéra számban, hogy kinek kinek maga rata portiojat ki adták volna … azért lett ezen Sessioknakis el tévelyedesek, és idegen kézre valo szállások [Nagyoklos TA; Szentk.]. *1775:* Ezenn kis Deserta Session régen Huruba volt [Buza SzD; LLt Csáky-per 107. L. 14]. *1778/1813:* Deserta egész Sessio vagyon a' Falu közepiben … Ezen egy Gazda Ember minden meg kivántato épületeivel együtt meg férhet [Kettősmező Sz; JHb LXX/6. 115] ✳ *falusi ~. 1777:* a Pap Màra Aszzony eő klme eleinek egy Nyila járt a magak Falusi Sessiojak után, a Falu kőzőnseges oszló földeiből [Marossztgyörgy MT; MkG 36. 5/5 Sz Györgyán Vonyosor (70) zs vall.] ✳ *hurubás ~. 1815:* jutottak … még egy Néhány Nova és Hurubás Sessiok [Bálványosváralja SzD; Ks 77. 19 Conscr. 928] ✳ *inszkripciós ~. 1681:* Exempta Sessio, cum desertis No 53 Inscriptios Sessio, cum desertis No 6 1/2 Jobbági Sessio, — akin lak(na)k No 97 1/4 Jobbagi Sessio, csak pusztáb(an) Nro 38 [VhU 76] ✳ *kolonikális ~. 1711:* azon Curiahoz includáltatik Colonicalis sessiok ezek [Ingodály NK; JHb XXIV/19]. *1742:* az erdőkből … ezen Curia és Colonicalis Sessio után valo jussát annak rendi szerint ki vészi [Koronka MT; Told. 26]. *1771:* a' melly darab hellyet … Andréj Juon nevü Embere maga Colonicalis Sessiojához bé fogott, s applikált volt meg mérettetvén lött 12. öl [Fejér m.; DobLev. II/428. 25a]. *1786:* Groff Mikes Sára Aszszony eő Nga Dávid Mihálly nevezetű Parasztya Colonicalis Sessioja [Kissáros KK; JHb XX/14]. *1831:* Másadik Colonicális Sessio [Mikeszász KK; MúzRadák] ✳ *kuriális ~. 1753:* vagyon az Curialis Sessiora be nyilo két Cserefa kapu fél fák kőzött Sövényből fontt avatag egy felé nyilo kapu [Sajókeresztúr SzD; JHbK XXIX/7] ✳ *nemes ~. 1779:* az Edes Anyámnak Szasz Jovánának az nemes Telkét csak az ucza Valasztya egjmástòl olyan közel van az sessiom az nemes sessiojokhóz és it Pentekben házamnalís volt nemes nehai Pap Vaszilia … Pap Lupujal még dónatiojokat az Ládamban ket vagj három nap tartottam [O.péntek SzD; GyL. Joh. Karoly (52) ns vall.] ✳ *nobilitáris ~. 1804:* Horvath Daniel Nobilitaris Sessioján … Kö kut, kut Gemmel Gárgyaval együtt 8

Mfor | A Munkátsi Bornemiszsza Ferentz Nobilitaris Sessioján A kementze màzas kájhakbol 13 Mflor [Radnótfája MT; Born. G. IVa. 6] ✳ *nova ~. 1769:* a pura antiqua és nova Sessíok serio investigáltatván, tanáltattak s fígáltatták e szerint [Bos MT; Told. 8]. *1798:* Tek. Kovács Justina Aszszony ... fenn hagyván a reportatiot maga részéről az iránt, hogy két antiqua Sessiok hellyett nova Sessio adattatván ebbéli megkárossittatását kereshesse meg, ugy egyéb meg terheltetését is a maga insinuált raportatioja mellett megigazithassa [Gergelyfája AF; DobLev. IV/797. 26a]. *1802:* Következnek a Mikola részen lévö Nova Sessiok számban e szerént: Novák[a]: [Topasztkirály K; JHb LXXI/2. 15. — [a]Köv. a fels.]. *1805:* Wagyon a Fel Járai Praediumban ... Ket Nova Sessio [F.jára TA; EHA]. *1827:* az antiqua sessiok Számát fígáltuk, meg határoztuk és a' Nova Sessioktol meg külömböztettük [Erdősztgyörgy MT/Mv; TSb 51] ✳ *nyilas ~. 1749:* tsak mint egy közönseges Nyilas Sessio oljbé consideraltassék [Árpástó SzD; CsV]. *1763:* Vagyon az Alszegbenn ... egy régi nyilas Sessio [Udvarfva MT; EHA]. *1825:* Ezen Nyilas sessiok után jutott Erdőket ... Josa György az erdők fel Táblázásakor emberei részére egy Contiguitásba vévén ki, egészen maga használta [M.-bölkény MT; Born. G. XIII. 28 br. Bornemisza Leopold nyil.] ✳ *nyilatlan ~. 1763:* két Nyilatlan Sessiót adtak volt ... egy darab ujj, nem Nyilas Sessiót tserében [Udvarfva MT; Told. 44/8] ✳ *ős-örökös ~. 1799:* ezen ős örökös Populosa Sessióm ... szállott volt, Néhai Mlgs L. Báro Szentkereszti Sámuel Ur eő Nságára ... Zálogos jussal [Ne; DobLev. IV/819] ✳ *populosza ~ → appertinenciátlan ~* és *ősörökös ~* ✳ *új fogott ~. 1783:* Farkastelkén azon Donát Mihálly Jussán hány Antiqua Colonicalis, és Ujj fogott Sessiok vagy(n)ak? [Farkastelke AF; RLt vk] ✳ *zálogos ~. 1799:* a Zálogos Processus szerént a Zálog summát most is offerálván annak el veszesztésére, és Zálogos sessiomnak minden tere nélkül valo revindicatiojára, mind azt el követem valamit a Törvény és igasság rendi hoz magával [Ne; DobLev. IV/819 Szántó Sándor nyil.].

Ha. *1718:* Sessiokan [Baca kör. SzD; LLt 2/3].

3. papi telek; terenul cu casa parohială; Grundstück mit der Parochie, Priestergrundstück. *1735/1760:* Az Olah Popák(na)k lévén ezen faluban ab antiquo, Parochialis fundusnak tartatt egy Sessioja, mellyen mostis a Falu Papja lakik ... ezen kivűl lévén más jo tágas sessio is ... mellyen de facto két ház vagyon, és Papak Familiája laknak ... eztis a Papok számára meg hadgyák [Elekes AF; DobLev. I/160. 7].

Vö. a *jobbágy-, lakó-, puszta-, zsellér-szesszió* címszavakkal.

szessziócska úrbéri telkecske; sesie mică; kleineres Grundstück von Adels. *1727:* Lévén Kézdi Székben Száraz Patakon egy küsded darabotska szessiotskám [Kilyén Hsz; HSzjP]. *1732:* Egj Sessiocska van Poka Kereszturon [Ks 12. I]. *1747:* azon kis Sessiótska [Vaja MT; Sár.] | egj Váradi nevü Tisztartója ... egj belső fundusocskát két felé szakasztott felit Porcsiren (!) Juon nevü Sellérinek atta ... meg halván ... az emlitett ... Sellér az emlitett Sesziócskátis, vagjis inkáb huruba helyecskét az ... M. B. Kemén Samuel Ur részire szakasztatott helyhez foglalták el [Mezősályi TA; Ks 7. XV. 20 Molduvan Iefftin (50) jb vall.]. *1756:* az ... Eclesia Parochialis fundussának vicinitásokban lévö Sessiotskákot ... Mikola László Ur ő Nga birta [Burjánosóbuda; JHbK XLIII/27]. *1771:* Vagyon a Sz. Katolnai Praediumban egy más mellet két Sessiocska, de egy Antiqua Sessióból áll [Mezőköblös SzD; RLt]. *1798:* ezen a' Sessiotskán lakott ... Bába On [Buza SzD; Conscr.]. *1801:* a patak által el szakasztatott Sessiotskának [Nagynyulas K; DLev. 5].

Szk: *bennvaló ~. 1746:* egj ben valo Sessiocska [Bibarcfva U; Berz. 16. XLIX. 23]. *1776:* Vagyon Marus Székben Csejden egy benn valo Sessiotska [Told. 8] ✳ *fél antikva ~. 1802:* a Falu közepetáján lévén ezen fél Antiqua sessiotska [Topasztkirály K; JHb LXXI/2. 12] ✳ *nova ~. 1782:* igért volt ... nova Sessiocskát [Buza SzD; LLt Csáky-per 168. L. 32] ✳ *oldalos ~. 1767:* haszantalan Semmire kellő forrásos oldalatskájak oldalos forrásos Sessiocska [LLt Fasc. 129] | oldalos forrásos Sessiocska vagyon a felszegybe [Vajdasztiván MT; EHA].

szesszionátus nemesi telekkel rendelkező; posesor de sesie; begütert, dem Besitzadel angehörend, etwa: angestammt, eingesessen. *1671:* Varmegyékben lévő sessionatus Nemes Atyánkfiai közzül, a' hol esztendönként a' Biroságinak tisztit és terhét, kételenittetnek supportalni, az olylyan Falukban táborozásnak idején-is efféle Birák othon maradhatnak [CC 35]. *1677:* Váradi Sessionatus Nemesség, az 1638-béli Táblai deliberatio szerint, tartozik contribuálni a' Városiak közzé; Erről valo 1648 béli löt Articulus-is in vigore marad [AC 273].

szessziós szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ ház* úrbéri telken levő ház; casă care se află pe o sesie; Haus auf einer Session. *1779:* a Sessios Házban Nagy asztal Fekete viaszas vaszonnal be huzot tizen kett Zaros Cistakkal [Szu, UszLt XII/86] ✳ *~ zsellér* úrbéri telken lakó zsellér; jeler care locuieşte pe o sesie; Freisaß. *1777/1780:* (A) Jobbágyok, Sessios Sellérek, és Hurubások, Hetenként tészik az Urbarialis szolgálatott eszerént ... A Hurubások 1 Nap [Alparét SzD; JHbK LII/3. 159].

szesztár gabonaűrmérték (kb. 0,42 l); veche unitate de măsură de capacităţi pentru cereale; Sester (Kornmaß, etwa 0,42 l). *XVI. sz. eleje:* Item unum sestar avene de qualibet villa [DomH 151].

szétkerget elűz; a împrăştia/risipi/alunga; wegjagen, zerstreuen. *1694:* kergessétek szét, párkák, a sűrű fellegeket és fordítsátok megbékélt orcátokat felém [KvE 227 VBGy].

szétmállott szétomladozott; ruinat, dărîmat, năruit; verfallen. *1880:* Kóboroltam a havasok között. Szétmállott várak omladékain, rengeteg erdők árnyékában, vendégszerető székely falucskákban s ronda vityillókban [PLev. 77 Petelei István Jakab Ödönhöz].

szétszalad el/szétfut; a fugi în toate părţile, a se împrăştia în toate părţile fugind; in alle Winde verlaufen, auseinanderlaufen. *1855:* S midőn felegyenesedett, ellenei szétszaladtak ... békén haladott a fölébredt óriás, s rémületesnek látszott kezében a fegyver ... az önmegtartás fegyvere [ÚjfE 336].

szétszed szétbont; a desface în bucăţi, a demonta; zerlegen. *1851:* A' Csűr gerendáira van helyheztetve a' nagy búza asztagrakó állás szétszedve | Szét szedve van egy két öl hosszuságu — össze rakható — szilva=hambár az eresz hijján [Erdősztgyörgy MT; TSb 34].

szétszór szétdobál; a împrăştia în dezordine; zerstreuen. *1850:* Kora Juon ... a' ki küldött karokat fel sem szurta, azok ma is szöllőmben szét szorva hevernek, ezen egész év alatt semmi munkát nem tett réá [Ne; DobLev. V/1327 Dobolyi Bálint kezével].

széttép szétszakít; a rupe în bucăţi; zerreißen. *1845:* Ezen gyanusitásaival azon 48 váltó Rhfr tartozás alól Szeretne ki buvni Balog István, melyekről Szollo Contractust Megyei Hütös Sofalvi Josef Ur kezéből ki ragadván szét tépte és a' tüzbe vetette — mely tényiért Balog István méltó hogy közkereset alá vettessék [Dés; DLt 591].

széttépés szétszakítás; rupere în bucăţi; Zerreißen. *1845:* Melyek igy lévén ezen igazságtalan kereset alol, Balog Istvánra rovandó egy méltatlanság büntetésivel költsége fáradsága meg téritésével leendő feloldoztatását tisztelettel kéri a' bé panaszolt — ezen kivül az adosságos Contractussa szét tépése és tüzbe vetésiért köz kereset alá vettetését [Dés; DLt 591].

szétűzés szétkergetés/zavarás; izgonire/alungare; Vertreiben, Auseinandertreiben. *1847:* Az izbitai királyi fűrész számára vágató tőkék munkájából az ottan megjelent munkások szétűzése Varga Katalin s emberei által [VKp 201].

szétver szétzúz; a nimici/împrăştia; zerschlagen, zerstören. *1854:* Bem tábornok ... Zsibónál és Csucsánál szétverte ... Urbán ... táborát s véletlenül egyszerre Kolozsvárt termett [ÚjfE 351].

szévedez(ik) céltalanul jár-kel, ődöng; a umbla haihui/fără ţintă; umherirren, lungern. *1823–1830:* Itt szévedeztem s áncsorogtam, az házok felöl azonban hallok kiáltást, hogy nevemen szólítanak | Zabolai elvitt ... az öreg doktorhoz is ... Bementem, azonban jönni kezdettek a vendégek, én pedig kijővén imitt-amott szévedeztem [FogE 257–8, 302].

szevendék fáklya, szövétnek; făclie; Fackel. *1736:* (A temetésen) hat feketében való ifiú az test mellett hat szevendéket tartottanak, az fejinél és lábánál nagy gyertyák égtenek [MetTr 408].

szevéndekhordozó fáklya/szövétnekvivő; purtător de făclii; Fackelträger. *1736:* az vőfély jó éjszakát vett az uj házasoktól, és az noszolyókisasszonyunk kezit fogván ... az szevendék hordozók előtte menvén, az lakadalmas helyre visszament [MetTr 388].

szexus nem; sex; Geschlecht, Sexus. *1775:* (Wesselényi Istvánné) a rossz embert akármelyik sexuson nem szerette, meg is tudta regulázni s jól tette [RettE 347].

szféra 1. égboltozat; sferă/boltă cerească; Sphäre, Himmelskugel. *1801:* minden planéta maga Schverájaban evez [Ádámos KK; JHb].

2. körülvevő világ; mediu social; Sphäre, Umwelt. *1710 k.:* A virtusok között legnagyobb inclinatióm volt az én nemzetségem, hazám, vallásom közönséges javának rendem, hivatalom, s sphaerám felett való munkálódására [BÖn. 505].

3. hatókör; sferă de influenţă; Einflußbereich. *1796:* a' Mlgs Fell Peres ur Allegatiojaban sok helyeken declaraltatott, hogy ők semmi Just, és Szabadságot ... nem praetendalnak, mégis az Actionak 'sferajan kivűl, mind a' Levatában, mind a' közelebbi replicaba ... a' Pernek természete ellen képzelt szabadságokot, és praetendalt Privilegiale Jussokat belé elegyittvén, azt per expraessum praetendalni lattatnok [Mv; TLev. 5/16 Transm. 43].

szibilla 1. Szibillát ábrázoló kép; tablou/pictură care reprezintă Sibila; Sibylle, Sibyllenbild. *1742:* Fenyő Ramátskákan tsinalt 14. Sybillak [Pókafva AF; JHb XXV/58].

2. *pejor* Apollón papnője; Sibilă; Sibylle, Wahrsagerin. *1805:* egy Simo nevű Procurator tanátslásából Makrciné meg hűlt a' vásártol ... ezen én fel boszszankodván és látván hogy ezen tőkélletlen Sibillával czélt nem érek és sok Crisisek alá vettem a' dolgot [Dés; Ks Thuróczy Károly lev.].

szibillakép Szibillát ábrázoló kép; tablou care reprezintă Sibila; Bild einer Sibylle. *1637/1639:* 12 vy szep Ramaban foglalt velenczej, Sibilla kepek [Kv; RDL I. 111].

szid 1. fedd, dorgál; a dojeni/certa; (be)schimpfen, schelten. *1568:* Agnes R(elic)ta Mattei biro iur(ata) fassa est sicut test(is) superior hys aditis hogy eo meg zolytotta volt az Kodory Gasparne gyermeketh, hogy ne zydna vg az eoreg embert [Kv; TJk III/1. 223]. *1582:* Marta Nilas Antalne vallia, hog ... Monda az Azzony Meg Adak ennekem azt Innom, amywel meg kel halnom es Igen ziggia vala fiat Girkot hog eo Atta volna Innia [Kv; TJk IV/l. 72–3]. *1600:* latam hogy ket beres gjermek ket tiukot kergetnj kezdenek, igen zida eoket Lazlo Pal [UszT 15/27]. *1626:* Az melj nap az molnart megh eölek ... hallek zidkozodast ... az molnart igen zidgia Boczkor Matthiast (!) [Szentgyörgy Cs; BLt 3].

2. gyaláz, mocskol; a defăima/huli/ocărî pe cineva; schmähen, schimpfen über jmdm/etw. jmdn etw. schimpfen. *1651:* halla(m) hogj Beczki Sigmo(n)d szidgja vala Jobbagjt Mondgja vala vagd esse lelek kurua fiai [M.köblös SzD; RLt 1]. *1693:* rám támadot, üstökömöt megh fogta vert vondozot vertis töt szidotis [Zabola Hsz; HSzjP]. *1744:* Posta Mester ur(am) káromkodni kezdé és szidni az embert, hogy miért nem állanak ki az útból [Szentandrás H; Ks 101]. *1779:* Juditha Bod Uxor Ladislai Német, Annorum 22. Fatet(ur) ... nem igaz embernek szidta, garlotta [Martonfva Hsz; HSzjP]. *1783:* Vántza Tisztarto ... Karsai Ersébeth akkori Frajt nem tsak szídta, Kuruázta, hanem meg is akarta pofozni [Perecsen Sz; IB. Elisabetha Kassai cons. nob. Georgii Somboni (25) vall.]. *1812:* a nagy Aszszony és a Groffné ... ekkor motskolták szidták a Grofot mind ketten [Héderfája KK; IB. Gothárd Sigmond (25) grófi számtartó vall.]. *1839:* miért szidal engemet, nem félsz hogy meg sákkollak [K; KLev.]. *1847:* Továbbá szidta a tekintetes főbíró és alispány urakat is, mondván, salva venia „Baszom a lelkeket, nem igazítják jól a dolgot..." [VKp 252].

Szk: *(adtával,) teremtettével ~. 1722:* az én Csűrömb(e) Potentia mediante bé jött ... Attával Teremtettével es Hunczfuttal az embereket szidta [Kecsed SzD; TL. Fodor György (50) jb vall.]. *1771:* Most nemrégiben hallottam hogy Tit. Zilahi István Uramnak èggy kis Fitzko Cselédgye Urát Lovát szidta Teremtettével [Dés; DLt 321. 42b Joan. Csengeri (30) ns. vall.]. *1806:* Az alperes ... az Felperest Tolvajnak Gaz embernek, hamis lelkűnek kiáltotta, attával,

teremtettével szidta káromlotta [Dés; DLt 249/1808] ✳ *beste asszonynak ~. 1584:* Chizar Janos vallia ... Bestie Azonnak zitta es el wzte [Kv; TJk IV/l. 281] ✳ *bűvös-bájosnak/bűvösnek ~. 1591:* Martha Keo Mihalne vallia ... Hallottam azt hogi en hazamnal Veres Andrasne Varga Georgninet bwneos haiosnak zitta [Kv; TJk V/l. 124]. *1593:* Dabo Demeter vallia ... Hallottam Cassai Catustol, hogi Niari Martonnak az anniat bwweosnek zitta [Kv; i.h. 331] ✳ *császárcsalónak ~. 1814:* Tompa Jánosné Pásztor Anis ... vallya ... hallotta, hogy Rákosi Huntzutnak rutnak Császár csalonak szidta és ő tsak egy semmi, nemis ember forma [Kézdimartonfva Hsz; HSzjP] ✳ *ebadtának/eb ágyában szültnek/ebnek/eb nemzetségének ~. 1610:* miert kereztiensege(m)teől meg ualaztott megh holt Diomon vagion hogj ebnek szidott, a' hogj pedig bestie lelek kuruanak szidott azert nieluehe szolok mert az firfihoz nem illendeő szitok [UszT 34a]. *1638:* elseöbenis az Aszony eb nemzetsegenek Szida Varga Ianost [Mv; MvLt 291. 134a]. *1746:* (A felperest) J. motskolta, boszorkányozta, kőpenyeg alatt hordozottnak s ebadtanak, kurvának szidta [Torda; TJkT III. 77]. *1763:* minden ok nélkül vélem háborgott ... eb ágyaban szültnek, bolondnak szidott [Sár.] ✳ *(édes)anyját ~ja. 1744:* érkezik Posta Mester Ur(am) sipoltatván, és káromkodván, szitta ... Petrunak az Annyát, hogy mért nem állott ki az útból [Szentandrás H; Ks 101]. *1783:* Szilágyi Sándor ő klme ... édes Annyát ... Szidta, Motskolta [Mezőbánd MT; MbK XI. 69] ✳ *éktelen rútolással ~. 1629:* ektelen rutolassal szidalmazassal szidtak egymast[a] mind ketten egy arant [Kv; TJk VII/3. 146. — [a]Chyomafai Janos és Bandj Anna] ✳ *éktelen szidalmazással ~ → éktelen rútolással ~* ✳ *fattyúnak ~. 1572:* Zigarto Georgy azt vallya ... hallotta hogi lakatos Peterne fatywnak zydia volt lakatos leorinchet [Kv; TJk III/3. 29] ✳ *(fekete) boszorkánynak ~. 1701:* Az Nagj Györgj feleseget szidtak boszorkannak de maga[a] nem tudja az e? neme? [Bordos U; Ks 90. — [a]Simo Mihálly]. *1711:* nemet Regiment, kurvájának és fekete boszorkány-(na)k szidott [Dés; Jk] ✳ *gyilkosnak ~. 1753:* Ezen szokra fel indula Popa Nyikula rutul kezdé Avramot otsmanyitani gyilkosnak szidni [Abrudfva AF; Ks 27] ✳ *hamishitűnek/ lelkűnek ~. 1683:* engemet tisztesseges hirű nevű nemes embert ... bőcstelenűl diffamalt, hamis hitűnek szidott es mocskalt [Dés; Jk]. *1745:* az J. ... a' Ns Város uttzáján hunczfutnak, hamis Lelkűnek, és nyilván való Kurvának szidott és mondott [Torda; TJkT II. 44] ✳ *havasi mokánynak ~. 1828:* szidgya Horpotz Agrárnak, Havasi Mokánnak Tolvajnak Horának [Tarcsafva U; Pf] ✳ *huncutnak ~. 1737:* láttam hogy Pap Gabor a Németel edgyűtt két lo kőzőtt hozák Szakaturi Gliga Szimeont, kérdém miért hozzátok a Németh felele engem Hunczfutnak szidott [Csicsógyörgyfva/Retteg SzD; TKl Soldere Juon (51) jb vall.] ✳ *kétágnénak ~. 1693:* ram tamadot ... szidot santaficertesnek ket aghnenak [Páva Hsz; HSzjP] ✳ *kőteremtettével ~. 1761:* fen specificalt széki és falubali Szabo Josef egj alkalmatossággal Lazar Gergelj Uramot, kő teremtettevel szidgya vala [Siménfva U; Sf] ✳ *kujonnak ~. 1786:* Almási Miklos Uramot ... Veres Samuel Uram Huntzfutnak, Kujjonnak Szidta, karmolta, meg akarván verni [Torda; KW] ✳ *kurva feleségűnek/kurvakerítőnek/kurva léleknek ~. 1584:* Poztemetew Mathias deak vallia ... Baniay Janostul ezt hallotta(m) hogy Zabo Tamas ige(n) zidogata Istwan deakoth ... Curwa felesegewnekis zida [Kv; TJk IV/1. 306]. *1590:* kurua lelöknek szydoth [UszT]. *1635:* mágától hallottam phuloph palnetol ... hogy az en szallo(m) Fejeruari Andras ven eszes lelek kuruá keritonek szitta uolna [Mv; MvLt 291. 55b] ✳ *kutyabasztának ~. 1675:* hallottam hogy kutia baztanak zitta az feleseget [Kőrispatak U; Pf] ✳ *kutyalelkűnek ~. 1670:* Az captivus J ... enge(m) rut I(sten) elle(n) valo szitkokkal, ördögh teremptettének, ördögh lelkűnek, kutya lelkűnek, lelek (igy!) bestye lelek kurva fiának szidot [Kv; TJk XI/1. 14] ✳ *latornak ~. 1573:* Istwan Lakatos Balint zolgaia, Azt vallia hogy hallotta Lakatos peterne fattyunak es latornak zydia volt leorinchet [Kv; TJk III/3. 249] ✳ *lecsi-lucsának ~. 1696:* Kovács Jánosne az Pásztor házára mene, és hiya vala ki bajra ... megh rutul szidá lecsi lucsának [Berz. 17. XII Mocsár Istvánné Boldisár Ilona (40) vall.] ✳ *lelkét ~ja/lelkével ~. 1570:* Kayantay filep Georgh ... vallya ... Az zydast es az wtest latta, De nem veotte ezebe ha az lelkewel zyttak [Kv; TJk III/2. 45]. *1725:* Petrisor Vaszilj Felesege, s Pallagia Vaszily ... el mennek ... az Andreka Hazahoz, holottis veszekedni kezdenek ... s egy más lelkit szitták fututaltak [Velkér K; Ks 7. XV. 12b]. *1740:* a Tisztartonak Gábornak az Annyát, s Lelkit szidta, fututálta [Vármező Sz; LLt Fasc. 164] ✳ *mordia teremtettével ~. 1783:* az Apját szidta karomolta morgyiom Teremtettével [Udvarfva MT; Told. 44/54] ✳ *nyársba valónak ~. 1617:* Elegye hallottam hogi zitta antalfi m<a>tiast antalfi tamasne niasba ualonak hamisnak [Kobátfva U; Pf] ✳ *nyűette bolondjának ~. 1754:* hallottam, hogy B. Vaji Maria Apor Josef férjét nyű ette Bolondgyának szidta [Altorja Hsz; HSzjP] ✳ *oláh fajzatnak ~. 1840:* Kereskedő Amberbaj Josefné Alexander Mária ... a város jelenlegi Fő Hadnagyát, Tkts Vajda Pál Urat Olá fajzatnak, Város Bikájának, Huzo Vononak szidta nevezte [Dés; DLt 1452] ✳ *oláhosan ~. 1804:* szidni is kezdet oláhoson halalomat s egyebemet [Farnas K; KLev. 10] ✳ *orvnak/tolvajnak ~. 1570:* Kys demeterne aztis vallya ... hallotta hogy Botha Casparne ornak es kwrwanak zyggya volt Nagy palnet [Kv; TJk III/2. 8]. *1657:* Dobos Georgi Janka Miklost igen szida küldus (!) bekanak, gilkosnak, Toluaynak [Szentmárton MT; Berz. 12. 92/27]. *1708:* Egj nehánjszor hallotta(m) hogj Tolvainak loponak Mustika hordozonak s Kurtának szidták Pap János Ur(ama)t az ... Papok [Velkér K; Ks 101] ✳ *ördögadtának/hitűnek/lelkűnek/teremtettének ~. 1670:* Az captivus J. ... enge(m) rut I(sten) ellen valo szitkokkal, ördög teremtettének, ördögh lelkűnek, kutya lelkűnek, lelek (igy!) bestye lelek kurva fiának szidot [Kv; TJk XI/l. 14]. *1688:* Causa Székiensis ... egy Seres Gyurka nevű Jnas ... magamat ördög hitű(ne)k, hamis lelkű(ne)k szidott [SzJk 229]. *1699:* (Az alperes a felperest) rutul diffamalta, szidta ördög attanak eb attanak kurva volt az Annya [Dés; Jk 293a]. *1707:* mikor Viski Pal Ur(am) megh kőtőztette Czigan Andrast Labonczos Ördög attanakis Szidta [Rőd K; Ks 33. II. 1] ✳ *paracskónak ~. 1629:* az szolgalo miat, paraczkonak minek szitta volna Szantajne Aszoniom eötett [Mv; MvLt 290. 160b] ✳ *pellengér alá valónak ~. 1633:* hallotta(m) azt Falabu Janosnetol hogi szidta az leaniat perengeor ala valo(n)ak [Mv; i.h. 136a] ✳ *pellengérezett beste lélek kurva fiának ~. 1568:* Zokorian Matias iur(atus) fassus e(st), Ezt hallottam hogy gabor zygya vala, Mihalt, perengerezet bestye lelek kurwa fyanak [Kv; TJk III/l. 193] ✳ *részeg disznónak ~. 1592:* Mezaros Menihartne, Barbara vallia ... mind az ketteonek zaiabol hallottam hogi eleozeor Bachi Peterne fabiannet, arultato, teokelletlen, es rezegh diznonak zitta; fabianne erre azt felelte ... enis teged egi fattiasnak mondlak [Kv; TJk V/1. 233] ✳ *rútul ~. 1781:* (Az actor) engemet fiával

együtt megtámadván, rútul szidott, tolvajozott [Árkos Hsz; RSzF 271] ✳ *szar-bűnösnek ~. 1591:* Anna azzoni, Zigiarto Andrasne vallia … hallottam azt hogi Veres Andrasne zitta Varga Georginet zar bwneosnek [Kv; TJk V/1. 124] ✳ *tüzes adtának ~. 1724/1779:* Irhatom kigyelmednek hogy én az nyügemtől meg menekvém, holtig valo bujára edgy némelyik cselédnek úgymint Tőrőknek ès Fog<ara>si Istvánnak, hogy többet nem hazudhat néki … engem itis tüzes atának szidott volt [Gerend TA; KS. Bethlen Ágnes Székely Ferenc sajói[a] gondv-höz. — [a]BN] ✳ *vak/vén csipás kutyának ~. 1675:* az Dnus I. … engemet igaz iámbor Nemes Embert, elsőb(en) rutul szidott, vak kutyanak eztis mondván: hogy az ördög mind Apástol tégedet vitt volna el [Kv; TJk VIII/11. 359]. *1693:* Nemes Nagy Kata … vén csipás kutyának szidta Urát és egyéb mocskos szokkal illette [SzJk 273] ✳ *vkinek a teremtését ~ja. 1801:* Balás Márton … szűletésem oráját, üdvősségemet, Teremtésemet szídván, nem lévén semmi szítok és káromlás, a mellyel ne szídott volna [Bács K; RKA] ✳ *vkinek az üdvösségét ~ja* → *vkinek a teremtését ~ja* ✳ *vmilyen aggebnek ~. 1585:* Kadas Jstwan vallia … Hagy beket Az en Atthicomfianak te hitwa(n) Azzony, Ennel gonozbat neky a legeny Nem zoloz hane(m) Curwafy Agebnekis zida [Kv; TJk IV/1. 498]. *1593:* Orsolia, Ven Buzai Matiasne vallia, Hallottam hogi iffiu Buzai Matias hul ven agebnak, hul eoz agebnak zitta az Attiat [Kv; TJk V/l. 365] ✳ *vmilyen fektának ~. 1623:* az Aytho eleoth az vdvaron zida kathona fektanak [Kovászna Hsz; HSzjP]. *1661:* szidottis fektanak czigany fektanak [Kvh; i.h.] ✳ *vmilyen kurva fi(á)nak ~. 1568:* perengerezet nemzethw tiztessege veztet kuruaf(ia)nak zytta | Dionisius Kys … fassus e(st) … Kozep vchyabays perengerezed (!) bestye lelek kúrwa fyanak zitta, gabor az mihalt [Kv; TJk III/1. 146, 193]. *1595:* Vrnap Vtan valo het feon … engemet az eggik al peres … beste arúlo kúrvafinak zida [UszT 10/19]. *1689:* huzo vono hamis bestye lelek kurva fianak szidot [Sófva Hsz; HSzjP] ✳ *vki kurvájának/(vmilyen) kurvának ~. 1568:* Torok Marta … fassus est … Andras Katho az Anyat bestye lelek kuruanak szytta [Kv; TJk III/1. 233]. *1600:* Barassay Mathyas varos eskeott zolgaya … vallya … rezegeben[a] … Jakab Deak kurwayanak Zitta … Kis Casparnet [Kv; TJk VI/1. 515. — [a]Darabos János]. *XVII. sz. köz.:* Nyirő Ferenczné … (vallja) Azt hallam hogy Békes Györgyné igen szida Kadar Annokot fattya vetett nyilvan valo hires kurvanak [Polyán Hsz; HSzjP]. *1703:* Csikfalvi Incze Geőrgyne, Kis Istvannet ã Barcsai Pálne Aszonjo(m) Jobbágya Aszonjt, Fejérvárol kicsapott nyilván valo kurvának szidta [Csíkfva MT; Berz. 12. 92/173]. *1707:* Hallottam Csehi Istvannak a Szajabul hogj Peter Deakne asszonyomat ördőg teremtete meg, a lelketis Ördőg atta kurvaja(na)k Szitta [Dés; DLt 488]. *1763:* az A(ctorna)k tyukjai, majorsági és sertési altal menvén, ottan az II(o)k őszve vagdaltuk, az A(ctri)x Aszsz(onyna)k joszágára által hánták … Curvának, és egjéb bestelennek mondották és szidták [Torda; TJkT V. 167]. *1844:* Szakmári Ferentz … Cseresnyés Dánielnét görbe kurvának szidta [A.sófva U; DLt 1441] ✳ *(vmilyen) szitokkal ~. 1570:* Zeoch Pal … vallya, hogy … az Azzony … ezt Mongya Simonnak … Atta(m), Te egy hytwan orzagh latra vagy, chigan Nemzet vagy es teob zytkokalis zytta [Kv; TJk III/2. 166]. *1680:* I(ste)n ellen Karomkodo szitkokkal szidta bőcstelenitven az Nemes varostis [Dés; Jk]. *1718:* Szidnj kezde rut szitokkal hogy miért veztégettjük a földit [Szentimre Cs; Hr 3/3a].

szidalmas gyalázatos, szégyenletes; ruşinos; schimpflich. *1570:* Nagy Neste … valya aztis hogi Byzonnyal (hogi felette haborgo es Nywkhatatlan Mind az kernywle valokal, Es raytais sok zydalmas dolgokat mywelt gyakorta [Kv; TJk III/2. 79]. *1573:* Matthias deak azt vallia hogy eo Nem hallot semmy zydalmas Bezedet Istwan deaktwl gergel deakne felevl hogy zolt volna [Kv; TJk III/3. 97]. *1619:* Mind Isten előtt s mind ez világ előtt szidalmas gyalázat lenne az nékik, ha ők az frigyet[a] felbontanák [BTN[2] 288. — [a]Ferdinánd császárral]. *1744*: semmi fenyegető vagy Szidalmas szókot nem hallottam [Déva; Ks 112 Vegyes ir.].

szidalmaz szidalmakkal gyaláz/illet; a înjura/ocărî pe cineva; beschimpfen, über jmdn herfallen. *1570:* Demyęn Janos … vallia … ky Jőűe hazabol felesegeűel Egietembe(n) Rutul szidalmazűa(n) mind az Egez falut [Oroszfalu SzD; BesztLt 114]. *1670:* Tudode … ki vert, Taglot s ki szidalmazot … egy Gyulai al(ia)s Kotsis Ferencz nevű Leginyt [Görgénysztimre MT; RLt 1 vk]. *1687:* Lattam hogy Komsa Mark masakkal együt veszekednek vala, Opra, Many, es Raduly Hertsegyekkel, egy mast szidalmazzak, es fututallak [Hurez F; Szád. Opra Boer (35) vall.]. *1702:* ream rohanvan … veremet kiontotta, illetlen szitkok(na)k nemivel szidalmazot [Dés; Jk 324a]. *1768:* hallottam hogy azon Popa Vaszily … másakat is vert volna meg, és szidalmazatt volna [Katona K; Born. XL. 81 Kertész Gabrilla (24) zs vall.]. *1786:* Azt tudam hogy engemet senki sem szidalmazat, anyivalis inkáb kővet nem hajgált [Torockó; TLev. 4/13. 62]. *1847:* Hogy Varga Kata a vármegyei tiszt urakat szidalmazta volna, nem hallottam [VKp 213].

Szk: *eblelkűnek ~. 1647:* az Actort az J Eb lelkünek Eordeögh lelkwnek Eordeogh Aniatol fajzotnak, fel faszszal czinalt Esse lelek fianak szidalmazta [Kv; TJk VIII/4. 216] ✳ *fél fasszal csinált esse lélek fiának ~* → *eb lelkűnek ~* ✳ *hamis hitűnek/lelkűnek ~. 1670:* Szidalmaza Szilagyi Janosne az Kotsist hamis lelkűnek Kutya lelkűnek [Görgénysztimre MT; RLt 1 Borbara Szilagyi (40) vall.]. *1699:* a' Cziz hegye alatt levő teren … hamis hitunek szidalmazta az J az A(ctor)t [Dés; Jk 292a] ✳ *huncut teremtettével s adtával ~. 1726:* Hunczfut teremtettével s attával szidalmazta [Dés; Jk] ✳ *Krisztustagadónak ~. 1835:* Feleségével illetlenül bánt, szidalmazta Kristus tagadonak, czéda kurvának [Szentkatolna Hsz; HSzjP Cseh Josefné Köntzei Susánna (39) vall.] ✳ *kutyalelkűnek ~* → *hamishitűnek ~* ✳ *lelkével ~. 1584:* Jlona Zabo Galne vallia hogy haborgo Ember a' Danch Leorincz, es minde(n) (?) az lelkewel zidalmaz Rutul zomzedsagaba [Kv; TJk IV/1. 359]. *1632:* Apiatt, Anniatt, es az vratt rutt undokoll szidalmazta az lelkeuell ez az Bőrneine [Mv; MvLt 290. 47a] ✳ *nagy teremtettéződéssel ~. 1759:* Nagy Teremteteződessel szidalmaza vala Szasz Istvánt [Csejd MT; VK] ✳ *orvnak ~. 1633:* az felesegeteől hallottam hogy Varga Miklost orvnak szidalmazta, azt mo(n)dotta hogi nem lakik eö mint ollia(n) orv kurua fiakall [Mv; MvLt 290. 131a/2] ✳ *ördög(adtával)/teremtettével ~. 1716:* Kertész Istvánt szidalmazta ördőg adtával teremtettével mondotta: Házába égetem az ördög adta teremtette Sodomita fiát, ha Tatár jő, tatárrá leszek, megis boszszút állok rajta [MNy XXXVI, 269]. *1765:* az I … Iff Bágyi Mihály eökegyelmét szörnyüképpen káromolni, ördőg teremptettével, s egjébbel mind eökegjelmét, mind másokat szidalmazni nem reformidalt [Torda; TJkT V. 295] ✳ *ördög anyjától fajzottnak ~* → *eblelkűnek ~* ✳ *ördöglelkűnek ~* → *eblelkűnek ~* ✳ *szürke berbécsnek ~. 1783:* vén dög-

nek, szürke Berbétsnek, vén hóhérnak szidalmazta s egjebekkelis bestelenitette [Usz; Pf] ✳ *teremtettével ~. 1771:* a Sovago Sebestyén György fia Josi is meg támadot volt benünket és ... Teremtettével szídalmazatt [Dés; DLt 321. Ob Al. Huszár (30) ns vall.] ✳ *vén dögnek ~ → szürke berbécsnek ~* ✳ *vén hóhérnak ~ → szürke berbécsnek ~* ✳ *vhogyan ~. 1584:* Margit Filep Georgne vallia Azont hogy mely Izoníw keppe(n) haborodot zomzedival es zidalmazot Istentelenwl [Kv; TJk IV/l. 359]. *1637:* (Boitos Ersok) engemetis egj nehaniszor megh veretet az Urammal, szidalmazot ektelenűl [Mv; MvLt 291. 96a]. *1731:* rutul mocskolta Szidalmazta, Diffamalta, kurvának kiáltotta [Dés; Jk]. *1846:* a' tisztelt aszszonyt meg taszigálta, és alatsonul szidalmazta, le kurvázta [Kakasd MT; DE 2] ✳ *vmilyen káromlással/szidalommal/szitokkal ~. 1603:* Zeky Jstúan Deak ... vallia ... az azzony rút izonyw zitkokkal kezde zydalmazny chyonka Vitez essez kurwa fianak zydwan [Kv; TJk VI/l. 673]. *1700:* rút szidalmakkal szidalmazta, eb adta kurvajanak, kurva lelkűnek, eb s kutya lelkűnek eztis mondotta az A(ctor)nak csak egy kurva vagy te [Dés; Jk]. *1804:* előnkbe szökdösének Firtos Varollyai Jancsi Miklos Uram fiai, Egre kiálto káromlással Szidalmozni, káromolni, tolvajozni kezdének hogy miért praedáltotunk [Pálfva U; Pf Dömötör György (19) szabad székely vall.] ✳ *vmilyen kurvafiának/kurvának ~. 1640:* Kádas Mihály ... fassus est: Hallottam én is, hogy eléggé szidalmazta Csetri Andrásné ezt az Asztalos Mártonnét nyilvánvaló kurvának [Mv; MvLt 291. 212a-215b átírásban]. *1653:* Na(gysa)godnak alazatoszan jelentem ... itt Enyeden lako Debreczenj Nyerges Janos nevü Nemes ember ... idvezült Meszaros Peter Uramat ... Beste Lelek kurua fianak ... szidalmazta [Ne; Ált Kem-Lev. Feöldeszi Mihalj kezével]. *1673:* Várgha Simon ... Trombitas Ilonát ... és Saytos Janosnét eb lelkü lelek bestye lelek kurvak(na)k szidalmazta [Kv; TJk VIII/11. 230].

szidalmazás szitkozódás, szidalom; înjurătură, sudalmă; Schimpf, Fluchen. *1584:* Zentmiklossy Gergely vallia ... Georgfalwy sigmond zolgastol igen haigal be A Nierges Mathe hazaba A Mate Zolgaiays ky haita ... Az zidalmazas mindenikteol elegge meg volt [Kv; TJk IV/l. 295]. *1599:* Geobeol Martonne Ersebet azzony ... vallja ... Balasnak izoniw Zidalmazasat lelek kurwazasat hallotta [Kv; TJk VI/l. 367]. *1644:* Elseóbennis rutul Matthias deakne kezde zidni Marto(n) Deakot, kuruazta rűtűl, En el ŭna(m) az sok rut zidalmazasokat, el menek onnat [Mv; MvLt 291. 429b]. *1680:* Dorko Kata, Tiszti Csernátoni János Uramat, sok keserűséggel szidalmazassal, undok mocskos szokkal infestalta [SzJk 145]. *1747:* az élő Mindenhato Nagj I(ste)nnek ditsősséges névének káromlása és szidalmazása semmiképpen nem engedi, hogj az Jnctus élete továbra terjedhessen [Torda; TJkT III. 180]. *1759:* Gazdájának ... sok gazolkodásait, szidalmazzásait és irtoztato káromkodásit nem álhatta volna [O.kocsárd KK; Berz. 1. 10/38]. *1792:* egy más közt az exponensek veszekednek, egyik a masikát illetlen Szokkal, Szidalmazásokkal illetik egy mást Ördöngözik [F.lapugy H; Ks XLVIII/7. 11 Méda Nyikora (60) vall.]. *1847:* A megyei tisztek szidalmazásárol semmit sem tudok [VKp 282].

Szk: *~sal illet. 1584:* Mihaly kowach Sebesy vallia ... Balas kowachne, es Taligas Andras, Egimast éktelen bezeddel, zidalmozassal illettek [Kv; TJk IV/l. 231]. *1647:* Besztercei hiveink ... adgyak ertesűnkre, hogy Szeretten tull leveő Falujokbeli lakosokot az megh irt Bngandi (!), Mathei, es Vyfalusi Olahok sok mod nelkűl valo czelekedetekkel infestalnak ... es egyeb minden nemű injuriakkal, szidalmazasokkal illetnek [BesztLt 129 fej.] ✳ *~t cselekszik. 1599:* az Alperes mind felesegewel Judittal egjetemben en raitam ... felette walo nagy niómorúsagoth, vereseget, zidalmazast, gyalazatoth chelekedenek [UszT 14/41].

szidalmazhat szidhat; a putea înjura; beschimpfen können. *1585:* Valkay Georgy vallia ... Borbely Peter ... monda Nem zidalmazhatnal engemet, Mert Vrunk eo Nga meg k(e)g(iel)mezet enneke(m) tiztessegemet megh Atta [Kv; TJk IV/l. 529].

szidalmazó szidó; care înjură pe cineva; Schmäher, ... der/die über jmdm/etw. schimpft. *1765:* ő eleitől fogva verengező ... Istent káromlo, Annyát s másokat szidalmazo, ezenn verekedésre előre készülő személy volt [Torda; TJkT V. 256].

szidalmazóskodik szitkozódik; a înjura/sudui; fluchen, schelten. *1599:* Vadalma Jakab ... vallya ... Taligas Jstwanne ... az Ablak eleott ereossen kezdwen zidalmaznj kurwazni Farkas Jstwannet ... farkas Jstwanne es az vrays ... ky Ieowe es kery vala ereossen az Jstenertis ... hogy el menyen ne zidalmazoskodgyek ott mert gonozul Jarna [Kv; TJk VI/l. 296].

szidalmaztatik szidatik; a fi înjurat; beschimpft/geschmäht werden. *1604:* az bor korchomaroltatasban feletteb valo abusus lattatik kyert mind egez varosul Zidalmaztatúnk [Kv; TanJk I/l. 484].

szidalom szitok, szitkozódás; înjurătură, sudalmă; Schimpfworte, Schimpfwort. *1584:* Chanady Janos az zidalomba(n) Ne(m) thud, de haborusagos eletet a' zomzedsagal tuggya Danch leorincznek [Kv; TJk IV/l. 360]. *1599:* Lippay Janos deak ... vallja ... az zydalom keozben Palastos Istwan mondotta Eotwes Barthosnak Essez bestie kurwafia [Kv; TJk VI/l. 303]. *1644:* szida Babane az Szabo Pal szolgaiat ... vere ozta(n) az Babane szolgaia az Szabo Pal szolgaiat az Aszonia szidalmaertt [Mv; MvLt 291. 116b]. *1662:* Némelyek pironsággal s nagy szidalommal hányattattak ki, némelyek[a] számkivetésre küldettek [SKr 106–7. — [a]Protestáns papok]. *1699:* mind a' ket rendbeli szidalomnak praetensiojara az Anak azt felele(m) hogy lehet az hogy en vagy edgyűtt vagy masut ottis azokon az helyeken es abban az idöben ... szidkozotta(m) [Dés; Jk 296b]. *1775:* Nem gondolván a grófnénak sem szidalmával, sem pirongatásával, csak járt reá, a cancellária ra is ment volt, hogy inkább influáljon[a] [RettE 354. — [a]A grófnéba szerelmes Márk István]. *1824:* Kis János Ur ... Kaszásomat Lovával le akarván tapadni rettenetes szidalmak közt Rétenből ki kergette [Fog.; Konst.].

Szk: *szidalmat tesz. 1558:* Jgartho christophot ... le vertek es Megh zydokattyat (!) ... Égh Nemw nemw Nemetekhez Partolo Ember, ky megh Rwth zidalmatys theot [Retteg SzD; BesztLt 5]. *1573:* Katalin Kis Boldisarne Azt vallya ... Beolcz Ianos neky[a] vgian ha En haytam ollian zydalmat teottek volna Mint az te vradon az zabad korchoman, vagi ky Mennek az varosbol vagy ely Nem zenwedne(m) [Kv; TJk III/3. 280. — [a]Előtte a *mond* szó tollban maradt] ✳ *~ba hoz. 1619:* Az egész vezérek reám támadtak, hogy nem kellett volna nekem megengednem olyan bizonyos frigyet

olyan fejedelemmel, mint Ferdinandus, felbontanom, mert bizony jó nem lesz belőle, az hatalmas császárnak s az muzulmán nemzetnek hitit háborgatják s szidalomba hozzák [BTN^2 348] ✳ *~ba jut. 1592:* az polgarok ... Biro vram mellet vgi forgogianak engedelmesen, hogi az zegeni varosnak az eo engedetlensegek miat kara ne keouetkezzek ki miat az eo jo hirek neuek zidalomba jusson [Kv; TanJk I/1. 185] ✳ *~mal illet. 1573:* Barat ferench Azt vallia hogi ... Mate Neste kwrwafianak zitta gergiĕt ... gĕrgies valaztig zitta Mind calardnak hamisnak es egeb zidalmokal Illete [Kv; TJk III/3. 289]. *1771:* A Nemes Város Elöjároit kik illetik boszszussággal szidalommal bestelenitéssel [Dés; DLt 321. 2b–3a vk] ✳ *~mal tart. 1568:* Vrssy (!) Ersebet iur(ata) fassa e(st), hogy otet Eleg szydalomal tartotta Andras Kato [Kv; TJk 233] ✳ *rút ~mal szitkozódik. 1570:* Agotha Zamoskĕzy Myhalne, Ezt vallya hogy hallotta sok Rwth zydalmokal zytkozodot Kys Myhal felesegeis [Kv; TJk III/2. 128].

szidalomkodik szitkozódik; a înjura/sudui; schimpfen. *1595:* hallam egykor hogy Janos igen zídgia uala beste lelek kúrúanak a' feleségét ... tudo(m) zydalomkottak [UszT 10/51]. *1610:* Kenosi Janos ki jeoue az hazbol az ereszbe es mondek neki Janos Vra(m) ne bochiassa be kgd az rezegh legenyeket ... ne essek haborusag s ne zidalomkodgianak [i.h. 49c].

sziddogál szidogat; a tot înjura (pe cineva); beschimpfen. *1702:* Tkts Nzts Kis Toroczkai Peter Ur(am), városunk Birojat ... ki hivatta magához és ott egy darabig faggatván, sziddogalván ... holmi Arannjas széki Legényekkel erössen meg kötöztette [Torockó; TLev. 4/9. 1a].

szidhat szidalmazhat; a putea înjura (pe cineva); (be)schimpfen können. *1583:* Sarog Janos ... vallia ... az legennek Azt montha: Meny te Roz lator, Apadat es Aniadat Ne(m) zidhatna(m) mert Iamborok de te lator vagy [Kv; TJk IV/1. 183].

szidogat *gyak* szid; a tot înjura (pe cineva); (häufig/immer) beschimpfen. *1568:* Anna R(elic)ta Gasparis Bornemiza iur(ata) fassa e(st) Az Kodory Gasparnetol o semit ne(m) hallot hogy zydogatta volna az zochnet, hanem az Kodony Gasparne gyermeke szidogatta az zoch fabiane gyermeket [Kv; TJk III/1. 223]. *1573:* Zabo Zanislo ... vallia, hogi Istwan deak Bezelly volt ... kozma gergelne engem Igen zidogatot volna [Kv; TJk III/3. 96]. *1583/1584:* (A tó) Tilalmas volt Mindeltygh, Mert Engem Jgen zidogattak benne, hogy halaztam benne [Újfalu K; Ks 42. B. 9]. *1590:* hallam hogy egymast zidogattiak vala, de en azt sem tudom kik zittak egy mast [Kv; TJk V/l. 49]. *1631:* temagad mondad, hogj el adgja(m) reszik imar te magad szidogacz irette [Mv; MvLt 290. 49a]. *1650:* Bizonitsa az A hogy eő az szidast viszsza ne(m) adta, az J nem az gabona tizedelni, hane(m) potentiariuskodni szidogatni ment oda Vduar helyről menteb(en) [UszT 8/64. 25]. *1670:* Remotiojara[a] uisznek illyen okok. 1. Praeuideallyuk ne(m) hogy hasznalnának Desi Uraimek velle, seőt sokakban nevekednék az gonosz holot mégh Censurája alat leteletennis, publice privata vindictajat exercealvan es predikatorát szidogatua(n)[b] [SzJk 110. — [a]Dési Istvánnak [b]Folyt. az okok fels.]. *1678:* Továbbá azt is Uram megjelentettem ő nagyságának, hogy Kegyelmed úgy értette volna netalán némely gonosz ember ő Kegyelmét Nagyságának s mind penig az úrnak Haller Pál uramnak ő nagyságának azzal vádolták volna, hogy ő nagyságokat Kegyelmed szidogatta volna [TML VIII, 158 Jó Mihály Teleki Mihályhoz].

szifilisz bujakór; sifilis; Syphilis. *1863:* Junius 7 én halt meg özv. Varga Istvánné a megyei korházban syphilisben 80 éves korában [Dés; RHAk 147].

sziget 1. (tengeri) sziget; insulă; Insel. *1619:* sok országok, szigetek, mint Ciprus, Rodus, Candia, Corfu (?) szinte az tengerben vadnak [BTN^2 414]. *1653:* Meg kell hinni, hogy nagy dördüléssel vethette ki magát az olyan nagygyá a tengerből[a]. Ugyan is nem ihol vagyon letéve Cziprus szigete — úgy gondolom, hogy 400 mérföldre vagyon ide — mégis oly igen hallatott ide [ETA I, 154 NSz. — [a]A kőhegy]. *1710:* Már a francia király mind Hispániát, mind ahhoz tartozandó indiai és amerikai országokot hatalmasul elfoglalván, Oloszországban is Sicilia, Sardinia szigeteket és a mediolánumi hercegségeket is meghódoltatá | mint a máltai vitézek, kik, ha az egész kereszténység megbékéllenék is a pogánysággal, hittel kötelesek örökké a török ellen való hadakozásra, ők is[a] egy olyan tengeri szigetet keressenek magoknak, s onnan hadakozzanak az eretnekek ellen [CsH 316, 389. — [a]A jezsuiták]. *1770:* Most egy szigetet vett el tőle[a] a muszka, úgy mondják kétakkora, mint Erdély [RettE 233. — [a]A töröktől]. *1811:* Páthmos Szigetében égy kezet mutatnak, Melynek az ujjai ha elvágattatnak Ismét ujjra nőnek, és azt tartyák erről, Hogy e' vágatott le Szent János Testéről [ÁrÉ 180]. *1815:* Bonapárte Sz. Héléne Szigetébe(n) Commendánskodik [Dés; KMN 276].

2. folyó- v. állóvízzel körülvett földterület; insulă (situată într-un rîu/lac); Eiland, Insel. *1565:* a németek ... Szakmárból kiszállának a Tisza mellé egy szigetbe [ETA I. 24 BS]. *1583:* Vegeztek eò kgmek eztis hogy az Apahidanal valo Zigetet megh Epichek, kit az viz lassan lassan el zakoztana [Kv; TanJk V/3. 270b]. *1592/1593:* az eokreot neki vgrattuk s meg vzta hogy altal haitottuk oda az zigetbe [BSz; Ks]. *1629:* Az Kuton altal egy Zwget kazalo Rete az hozzw feold negebe [Jobbágyfva MT; EHA]. *1666:* Az Ebeni ura(m) szigethire megje(n) véggel egy orotvány nyil fold [Kóródsztmárton KK; Ks 13. XVII. 4]. *1717:* A Falu alsó végében a Maros kőzőtt vagyon egy sziget ... régenten Nehai Kapi Györgj a lovait fűveltette benne [H; JHb XXXI/ 33]. *1720:* vagyon egy szüget ... egy körtövelj fatol fogva az patakig az hatara [Pósa Sz; Ks 15. XLVII. 1]. *1745:* egy darab szugetje mellyet körűl a Nyárád fólly [Backamadaras MT; EHA]. *1779:* tudom hogy a' Pestis után két vagy három esztendővel vett a Maros utat innen Gyalmár felől s azon Sziget a' Gyogyi határhoz maradt [Gyalmár H; BK ad nro 450 Jákob Adám (70) zs vall.]. *1789:* a' Huhu nevű heljből Szamos által el szakasztott haszontalan sziget ... melj vagyon a' Jegenye Fáknál [Dés; EHA]. *1823:* Vagyon ... Enyed felé kőrős környűl a Maros folyamatjával kőrűl véve a' Maros folyamattya szerént hosszan elényulon egy alkalmas Nagyságu sziget [Marossztkirály AF; EHA]. *1844:* ez mellett vagynak ... a' Monostori emberek fölgyei, melyekből valami őtőt a Szamos vize derekban el mosott, és Szigetet formált [Szászfenes K; KmULev. 1].

Hn. *1412:* Berch quoddam stagnum vulgo Er vocatum. insulam Hermanzygethe vocatam [Nagyernye MT; Barabás, SzO 46]. *1453:* Berch prope quoddam stagnum volgo Er vocatum. ad insulam Herman zegethe vocatam [uo.; i.h.

83]. *1547:* particulam feneti In Reethffark atque iuxta fluuium feketeygh, Syposmylos zygethy vocatam [Márkosfva Hsz; SzO III, 281]. *1582:* az Baratok Zigethe eleott [Dés]. *1624:* Az Molnon alol az Zigettben (sz) [Nyárádtő MT]. *1632:* Betthleni Zigeth [Fog.; MNyTK CXXXII. 47]. *1672:* az felső forduloban az nagi Sziget vápáján alol az rővid lábban (sz) [Alvinc AF]. *1676:* Az Inai Szigetben az holt Szamos kőzőt levő k. [Inó Sz]. *1693:* Szigetb(en) (sz) [Okland U]. *1699:* Eperjes réten egy kis Szigetben (sz) [Egeres K; KHn 191]. *1703:* az Szigethen (sz) [Sszgy]. *1714:* az Szigetben valo főld (sz) [Magyaró MT]. *1717:* A Szeget megett (sz) [Somkerék Sz]. *1720:* a Patak Szakasztásába, a Szigetbe [Válaszút K; BHn 160]. *1737:* A Viz szigetben [Nyárszó K; KHn 121]. *1757:* a' Malom Szigetben (sz) [Küküllőszéplak KK]. *1759:* a Malom szigetiben vetet buza [Kendilóna SzD; DHn 30]. *1768:* a Nagy hidan fellyűl ã Szigetekben [Mákófva K; KHn 233] | az olt mellett Szeget nevezetű helyben [Szentimre Cs]. *1799:* Kiralj szigetben [Lövéte U]. *1818:* A Porondos Sziget, Porondos Berek [Nagylak AF] | A' Szigetkertre menőben (sz) [Nagyajta Hsz]. *1864:* Sziget [Zsobok K; KHn 324]. *1891:* Szüget [Jegenye K; KHn 208].

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Szk: *gyümölcsös ~. 1744:* Az Udvar Ház alatt a' Maros kőzött vagjon egy Gyümöltsös és Nyárfás Sziget [Marossztkirály AF; EHA] ✳ *kenderes ~. 1629:* arrol az Borzza bokorrol megjen[a] az Koczis Andras kenderes Zwgetjnek also zegeletjre az Viz arok martjara [Jobbágyfva MT; EHA. — [a]A határ] ✳ *nyárfás ~ → gyümölcsös ~* ✳ *porondos ~. 1592/1593:* az a' porondos zygetth, az ki feleól az pér vagion, az ket Malom alat soha tilalmas Nem volt senkitheól [Mikeháza SzD; Ks 35. V. 12].

Sz. *1672:* ne legyünk úgy, mint az ki az semmi szigetében lakik és minden felől a sulykot ne várjuk az fejünkre [TML VI, 144 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

Ha. *1610:* szúgetben [M.derzse SzD; DHn 38]. *1629:* Zwget [Jobbágyfva MT; BálLt 48]. *1635:* szwgeteimet [Csomafája K; BHn 61]. *1681:* Szűgetben [Vajdasztián MT; EHA]. *1717:* Szűgetnél [Nyárádtő MT; EHA]. *1731:* Szüget [Szásznyíres SzD; SzDMon. V, 276]. *1745:* szugetje [Backamadaras MT; CsS]. *1759:* Szűgetb(en) [Egrestő KK; EHA]. *1760:* A Tatár Szügetibe [Csüdőtelke KK; SLt PQ 10]. *1761:* szügettyével [Váralmás K; KHn 312]. *1774:* Szűgetén [Árpástó SzD; EHA]. *1781:* Szűgetbe [Mákófva K; EHA]. *1791:* Szügeten | Szüget [Magyaró MT; EHA]. *1817:* Szügetben [Marossztkirály MT; EHA].

szigetbeli szigeten levő; de pe insulă; auf/von der Insel, auf der/einer Insel befindlich. *1754:* azon Szigetbeli Hellység régi Métaja emlitett Maros Solymosi Határ felöl amaz el hányott Kertig extendalodott e … ? [H; GyK vk]. *1766:* A' Szigetbeli 10 Vékás Törők buza főld [Marosbogát TA; EHA]. *1854:* Mű Kispál Albert és Kispál Lajos által adánk … ezen Szigetbeli egy harmad részünket keddves Nagy Bátyánk Kispál Györgynek és unoka testvérünk Kispál Károlynak [Uzon Hsz; Kp V. 396].

szigetecske szigetke, kis sziget; insulă mică, insuliță; kleine Insel, Inselchen.. *1572:* az kys zewgetechketys twggia hogy Desy hatar Byzonnyal [Dés; DLt 184]. *1590/1593:* ide altal az peres zygeteczkere ne hajchiak barmokat itatnj [Bálványosváralja SzD; Ks]. *1592/1593:* mikor az zent Benedekiek marhayok altal zaladot neha az Kys zamoson … nem hadtak azon az zygeteczken iarnj | az viznek nagj volta miat azt az Zigeteczkęt keorniwl folta[a] [Bálványosváralja SzD; Ks. — [a]A Kisszamos]. *1685:* az Molnar Albert szigeten alul valo, fellyul az Réven, az két Viz kőzőt valo szigetecsket adtuk Pacsai Ferencz vram eo k(e) g(ye)l(méne)k [Dés; EHA]. *1767:* az Nyárádon lévő hidon fellyel egy szigetetskét adott érette [Nyárádsztbenedek MT; Told. 37]. *1783:* tul a Maroson az által járo rév hajon aloll égj füzes Szigetetske [Branyicska H; JHb XXXI/28].

szigetes cu insule; mit Inseln/einer Insel, insel-/an Inseln reich. *1827:* Resarellye tsellye Szetyest … allodiális Erdő e szigetes Bokros helly [Cege SzD; WassLt 23 Conscr. 15].

szigetforma sziget alakú; de forma unei insule; inselförmig. *1737:* Ezenn alkalmatossággal oculáltassék meg, a két út kőzött, a Deberke parttyánn lévő kis Sziget forma földetskeis [Dés; Jk 481a]. *1745:* A le irt Fűzfán alol … kezdődvén a Sziget forma helly, mellyet egy viz mosta árok egy darabig két felé hasitt; Ezen duplás forma Szigetnek a Szamos felől valo részét itiltűk az elobben fel mért nagy láb nap kelet felöl valo részéhez [Szurduk SzD; JHbK XXVI/5]. *1760/1776:* Vagyon egy Birtalan nevezetű Sziget forma jo darabb helly … felit török buzával vetik bé … ha buzával bé vetnék, belé menne Cub. Circ. 75 [Szentmargita SzD; Ks 92].

szigeti a Sziget (melyik?) hn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Sziget; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Sziget: Szigetről származó; originar din Sziget; aus/von Sziget, Szigeter. **Szn.** *1592:* Zigeti Mihali [Kv; TJk V/1. 243]. *1593:* Zigeoty Janos [Kv; Szám. 5/XIX. 4]. *1602:* Zegeti Imre szab. Zegeti István szab. [Feldoboly Hsz; SzO II, 200]. *1627:* Zygethj Pal Deak [Kelementelke MT; BálLt 1]. *1635:* szigeti Mátthiasne [Mv; MvLt 291. 42a]. *1692:* Szügeti Mihály [Kv; SLt R. 45]. *1750:* Szűgeti István [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1761:* Szűgeti Márton [Jedd MT; Told. 45/3]. *1816:* Szigethi Győrgy [Kv; DobLev. V/1000].

szigetkaszáló szigeti/szigeten levő kaszáló; fîneață care se află pe o insulă; Heuwiese auf der/einer Insel. *1698:* Karaljos előtt más kis sziget kaszálo [Páncélcseh SzD; RLt O. 5 Katalinas Gábor (70) jb vall.].

szigetkert szigetbeli, szigeten levő kert; grădina care se află pe o insulă; Garten auf der/einer Insel. *1647–1648:* Az Berek eleottis egy Lo kert; esmet egy Sziget kert [M.királyfva KK; BK 16].

szignál 1. megjelöl; a însemna/marca; bezeichnen, signieren. *1636:* Az hatarokon leueő udvarhazhoz ualo szanto főldekett signaltuk [Siménfva U; JHb Inv.]. *1752:* Az eleinn parantsalt vala az M. Ur hogy ordinariumas italu bort az M. Ur számára kűldenék alá én egyet meg gostolva (!) Signalok … ha az M. Ur ugyan tsak kiványa promovialtassék! [Szentdemeter U; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.].

2. jelez; a semnala; signalisieren. *1619:* mindeddig való írásából Felségednek azmint signáltam, mind csak magam azmit tudok, mennyi dologban ledáltatott mind Felséged, Erdély, Magyarország az confedaratió alatt [BTN[2] 336].

szignáltat feljegyeztet; a dispune să fie notat; anmerken/signieren lassen, vermerkt werden. *1592:* Az Zam wetelkor Signaltattak es leltenek az Zam weweo Vraim illyen iokath Az Piaczy haznal 1590ben termeth bor Zegheny zabasu vagion Vr. 80 [Kv; Szám. 5/XI. 17].

szignatúra 1. feljegyzés; însemnare; Aufzeichnung. *1619:* Nagyságod kegyelmes manusával írt signaturába láttam, hogy „Borsos Tamásnak esztendeig az Portára való lakására rendeltünk 400 forintot" [BTN^2 249]. *1633:* Az Nemzetes es Vitezleő Veszelini Boldizar Ur(am) eó kigelme az minemó Iokat, az eő kigelme sze(re)l(me)s Leanianak adot az Nagos Veszelini Kata aszonnial rend szerint arrol valo Signatura [Ks Vesselini Kata kel.]. *1679:* Az mely rejtárok kapitányának signaturáját előbbeni leuelemben includálva Kegyelmednek elküldöttem, az salvas passust kívánna, bé akarván Lengyelországba menni [TML VIII, 422 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1681:* Hunyad Várossának micsoda Levelei Vadnak arrul valo Signatura [VhU 307]. *1702:* Mi Pénz, és N(atu)ralek vettettek fel ã Militianak, arrol valo signatura [Szu; UszLt XIII. 94]. *1714:* In Summa Mindennemü Szükségékre ... az Számtarto Ur(am) Signaturai szerent 8. Rud vas. es 82. pánt vas erogalodott [Balázsfva AF; UtI]. *1789:* Signaturának valo ki mettzett végu es czimeres Pappirossak 1450 darabbol állók Rf 7. xr 15 [Mv; ConscrAp. 44]. *1808:* A mi a' praetendalt Testamentumat illeti: A mint ... a Sub Nro 9no bé adott Signaturából, és sub Nro 7mo citált Testimonialisbol láttzik, nem lehet ugyan Simpliciter tagadni hogy Néhai Szekely Mihály ö Kegyelmének a' Testamentum tételre szándéka ne lett volna [Asz; Borb. II].

2. aláírás; semnătură; Unterzeichnung, Signatur, Signum. *1597 k.:* az mi nezi az Transactionak violatioiat, ket elegedendeo bizonsaggal, es az w maga sygnatúraiaúal meg bizonyto(m) [JHb XXIII. 3].

szignum 1. lóbélyeg; semn (de proprietate) pe un cal; Besitzzeichen auf dem Pferde. *1719:* a' melly kantzakot hallott ... Kornis Istvan Uram az én Menessem kőzött lenni és p(rae)tendál Signumokra nézve azon ne tsudálkozék eo kglme hogy a' beljeg S. K. ... azon édes Anyam belyege van rajtok, ezen eo kglme nem Scrupulizalhat [Beszt.; Ks 83].

2. jelzés; semn (de hotar); Grenzmarke, Grenzzeichen, Markierung. *1760:* Tudgya é a Tanu ... Hogy ... Zaránd Vármegyében Váka[a] nevezetű Falujának Határa u' Vallebrádi határ felé meddig extendálódott régentén, az hol azon két Határ egyben follyt, hol, mitsoda Metákot, és Signumokot hallott a' Tanu, mellyek distingválták à két határt egymástol ... azon Meták és Signumok mostan láthatok é vagy nem [TL vk. — [a]H].

3. csillagkép; constelaţie; Zeichen des Sternbildes, Zodiakalzeichen. *1560:* Meg lasd Mykoron Cemmentelny akarz, hogy ahoz valo signu(m)ban kezgyed Mwuedeth, Tudny Illik, az kosban, orozlanban, sagitariusban, es Mikoron sextilis es trinus Martis vagyon [Nsz; MKsz 1896. 351].

4. jel; semn; Zeichen. *1660:* Ha oly dolog interveniál és alkalmatossága leszen Kegyelmednek, hogy nekem írjon, az Clavist igazabban írja, mert némely betük meg sem ismerszenek, úgy írja Kegyelmed; némelyikének pedig kettőnek is vagyon egy signuma, azt is valamivel variálja Kegyelmed [TML I, 539 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz].

5. jelzet; notaţie; Signatur, Signum. *1806:* tsak küldgye bé Ngod ..most ki jedzett a' minap pedig tsak a' Fásciculus signuma által kivánt leveleket haladék nélkül [Mv; Ks 101 Thuroczy Károly lev.].

6. iskolai kitüntetés; distincţie şcolară; Auszeichnung. *1807:* a Signumért tanultam, egy keveset olvastunk vatsoráig [Dés; KMN 362].

7. *isk 1870 k./1914:* Signum: egy az osztálytanító által kiadott jegy, érem vagy gomb alaku jel; mely arra szolgált, hogy a más napra feladott — leginkább — latin szók, mondatok, versek egymástól való felkérdezésében, aki a másikat megfogta, annak adta át, ez ismét egy másikra nyomta rá mindaddig, mig a leckeórára bekellett menni. Akkor, akin rajtamaradott, vagy azonnal, vagy kikérdezés után a pensum nem tudása esetében büntetést kapott. Ezért a signum egy-egy gorombáskodó gyermekverésben duskálódó tanitó kezében félelmes jel volt [MvÉrt. 44].

szigony halászeszköz, *rég* halászvilla; unealtă de pescuit; Harpune. *1667:* Az Olt vizében is senki szikanynyal és kappagatóval vagy maszlaggal halászni ne merészellyen maga jószágán kivül; egyéb formán garkűvel, habval halászhasson, három forint büntetés alatt [Szenttamás Cs; SzO VI, 316].

szigonyos szigonnyal ellátott; cu (un fel de) harpon; mit Harpune. **Szk:** ~ *gomb. 1667:* Ez bolt alatt vagyon más boltis, melyben vagyon holmi régi tüzes szerszám ez szerént: ... Rövid nyelü vas szigonyos tüzes bot nro. 23 ... öt vas szigonyos tüzes botnak valo készületlen öszve font gombok, és egy nyélnélkül valo kész szigonyos gomb [UF II, 335–6] ✱ *vas ~ tüzes bot → ~ gomb.*

szigorán 1. satnyán, fejletlenül; pipernicit, nedezvoltat; kümmerlich. *1814:* mondottam hogy vessük ugyan tőmőtten, mivel kűlőmbül semmire kellő lészen, melyre nehezen hajlott de tsak ugyan ritkán és szigorán kelvén igen gyarlo zab termés lett [Buza SzD; LLt Csáky-per L. 38. 131].

2. szűken; care nu este suficient/de ajuns (cantitativ); karg, kärglich. *1731:* az jószágok jövedelme ... Boér Judith és Sara Aszszonyék intententiojok és ruházattyokra koránt sem kőlt el ... nem a' jószágnak jövedelméhez képest tartottak, hanem a mint hallottam igen szigorán [Mv; Berz. 13. III/15]. *1823–1830:* Ahol a lovakat változtatják, minden postaháznál enni s innya kap az ember fizetésért. Sok helyt igen szigorán, kivált a Momus környékében [FogE 255].

3. gyengén, hitványul; slab, slăbit; mickerig, matt. *1850:* Itten Nagylakon[a] a Marhai erössen el vannak gyengülve a kost nem léte miatt. a Juhok is szigorán néznek (igy!) 's nintsen tejek, 's amiatt a Báránykák naponta pusztulnak [DobLev. III/1294 Koréh György Dobolyi Bálinthoz. — [a]AF].

szigorlat előlépésre jogosító vizsga; examen riguros; Rigorosum. *1870 k./1914:* Rigorusom: szigorlat, minden nagyobb fellebbvitelre, előlépésre jogositó vizsga (rigorosum, examen, consura többféle volt, főbbek a subscriptionalis, maturatis, papi, academicum finale, synodalis) [MvÉrt. 40–1].

szigorog szűkölködik, nyomorog; a trăi în mizerie/sărăcie; kargen, Dürftigkeit leiden. *1811:* A' Vallás' szolgainak el-hanyatlott állapotb(an) létek' alatt' bizonyoson magá-

n(a)k a' Vallásnak tekintete-is szenved: valamint ellenb(en) annak díszére 's emolumentumára tsalhatatlanùl tartozik, hogy az ö szolgai ne szigorogjanak, hanem illendőleg fizettetvén; mankosan Sz. Hivataljokhoz lássanak [REkLt ad nr. 32. 811 Krizbai Deső Elek kv-i ref. pap foly.].*1841:* nékemis rég nem küldöttél egy Krtis — nagy szükségem tünödésem van miatta ... ados vagyak a' patikán kivül 9 pengő forintal már anyit szigorgok hogy már lehetetlen tovább [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1851:* Mlgs Matskási Ur ... ha ki jönne hozzám Folyfalvára szigorogni, itt Csendesebben, ès nyugadalmasabban s hamarább dolgoznánk [Folyfva MT; Born. G. XXIVd]. *1852:* hogy idegenekre maradj az lehetetlen — már tsak szigorogj a' mig én haza mehetek [Kv; Pk 6]. *1853:* szigorgok mert egy Xrom sints [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

szigorú 1. sovány, satnya; slab, slăbănog; dürr, kümmerlich. *1783:* honnét hozátok ezt az rosz Szigoru Kantzát [O.hidegkút U; Told. 9a]. *1827:* Palágyiának még ifiu leány korábanis lett egy fattya mely tsak ugyan meg holt, és a' mint Jantsinétol hallottam sokat bajaskodott vele iszonyu szigoru lévén [KLev. 7]. *1847:* a' kitsi bornyunk, noha csak égy hét óta csepegetnek valamit az annyától számunkra, oly gyenge, szígoru, hogy félek meg sem marad [Kv; Pk 7].

2. rosszul termő, gyenge; slăbuț; karg, unergiebig, dürr. *1844:* (a) Zseller telket ... Cserébe adta Kibéden lako Barabás Samuelnek egy igen csekély szigoru telketskeért [NkF].

3. kemény, drákói; sever, rigid; streng, rigoros. *1854:* Az enyedi oskolai fegyelem gyalár, szigoru vala [ÚjfE 89].

4. zord, kegyetlen; necruțător, nemilos; grausam, unerbittlich. *1689:* à menyem Aszony Csutak Istvanne szigoru halalat az en edes Fiamnak nem tekente ... ferhez mene [Nagykászon Cs; BCs].

Szk: ~ *idő. 1847:* az embernek ... elég tűnődni valoja van ... az idő is fenyegeti, a' szigoru hideg essős, és alígha hóval nem végződő idő, hogy igyekezetének nagy része kűnn a' mezőn fog pusztulni [Kv; Pk 7] ✳ ~ *világ. 1814:* jol ismertem néhai Szabo Elek ö kegyelmét ... az Udvarhellyi Gimnasiumbol Deákot járatott magához a mig élte ezt a szigoru világot [Dálnok Hsz; HSzjP Tusa Joseph (68) gy. kat. vall.].

5. sanyarú; deplorabil, jalnic; jämmerlich, traurig. **Szk:** ~ *állapot. 1752:* Láttam az Avrám gjermekitt el hagjattuknak és szigoru állapotb(an) lévők(ne)k ... az Var, és tetű meg tőltötte vala őket még sem mosta az Annyok [Abrudfva/Abrudbánya AF; Ks].

szigorúan 1. szűkösen; strîmtorat; streng sparsam. *1843:* vagyon dolgában olyan szigoruan állott, hogy a gazdaságával ritkán érte ki ujjig [Sszgy; HSzjP S. Szent Györgyi nem edgyesült lelkész Popovits György (56) vall.].

2. alaposan, tüzetesen; temeinic; aufs strengste, minuziös, strengstens. *1847:* Tekintetes Szolgabíró Ur! ... szigorúan nyomozza ki azt, ha vajon az abrudfalviak, bucsumiak és kerpenyesiek állítólagos lázasztásáért letartóztatott Varga Katalin nem követett-é el oly bűntényt, mely miatt büntetőkereset alá való vettetése szükséges lenne [VKp 179].

szigorúság sanyarúság; situație nenorocită, sărăcie; Armut, Notdurft. *1778:* mind Etzken Andras Uramat mind utolszori Feleségét ismértem gyenge állapotra jutottak volt Öregsegekre. ugy hogy ha az Leanya ... nem viselte volna gondjokot, Szigorusagra jutottanak volna [Albis Hsz; BLev.]. *XVIII. sz. v.:* Az árosság nyomoruság a bujdosas szigorusag [LLt].

szíj, sziju 1. (szalag alakú) bőrdarab/csík (mint nyersanyag); curea, fîșie lungă din piele; Riemen, Leder. *1593:* Biro Vram adot Megis az gialok Dobak be kettezesere es ziûra f — d 45 [Kv; Szám. 5/XXIII. 49 Caspar Schemel sp kezével]. *1756:* Fejér szijúból tsínált kantár Czigany Zabolával, két réz karikákkal egjütt 1 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 23]. *1759:* Voltak ... kik szüntelen tsak ă Kereskedőket kerülték s holmi portékákat, ugy mint kőteleket, Szijakat és efféléket loptak [Grohot H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1761:* egy lopott Szijjat találvan Bota Nikulánál a' Dévai Sokadalomban, Udvar Biro Uram érette meg tsapodta [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.].

Szk: ~ *törni. 1632:* Egj zigiartonak ualo szy teörni valo, fabol czinalt instrumentum ... N. 1 [UF I, 187] ✳ *cseres* ~. *1740:* azon deliberatummal az ... Varga Céh nem g<on>dolván az Jt valamely kevés tseres szijunak árulásáért nem tsak visitálták, hanem contra omne jus hét poltráig es ke(t) penzig megis taxálták [Torda; TJkT I. 189] ✳ *lakírozott* ~. *1843:* Két pantallér fekete lagérozott szijjubol [Bonchida K; Told. 19].

2. vminek felkötözésére való bőrszalag; curea (folosită la legatul unor obiecte); Ledergut, Halteriemen. *1595:* 13. Júly ... Hogy meg Mústralak az Lowagot, Attam sziúra, mellyel az ręsz Dobot fel kötesztek az loora d 3 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 136 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1597:* Egy horgot Chinaltatot az dobhoz Az Niakaban walo ziwhoz ... – /08 [Kv; i.h. 7/XIV. 33 Masass Tamás sp kezével].

3. hámszíj; curea la harnașament; Geschirr-Riemen. *1789:* Négy Vas Csattos Hámhoz valo Szijjak Rftt — Xr 20 [Mv; ConscrAp. 18]. *1798:* portékáit ... vitték Csarnátonba ... Szijjut Gyeplővel, Fékekkel[a] [Szentkatolna Hsz; Mk IX. 109. — [a]Fels-ból kiemelve]. *1850:* 2 lóra való viseltes hám, s egy lógó hám — kantáraikkal — tarto lánczal — lógóval — srof kultsal — s gyeplőkkel, s több szijakkal [Algyógy H; Born. F. II].

4. kantárszár-szíj; dîrlog, cureaua frîului; Zügelleder. *1583:* Az Taliga, lonak veotem feket es ahoz walo zyakot p(ro) d. 12 [Kv; Szám. 3/XII. 6].

Szk: *fékemlőnek való* ~. *1584:* Veottem fékemlőnek valo zyath f. — d. 6 [Kv; i.h. 3/XIII. 8].

5. *felrántó* ~, hevederszíj; curea de chingă; Strupfengurt, Strippe. *1673:* egi fel ranto Uj szij. Ket lora valo ham istrangal eggyűtt [WassLt Borsai István hagy.]. *1737 k.:* edgy pár kengyel szijj Szűgyellővel s ket fel ranto Szijjal edgyűt [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.]. *1761:* Paraszt nyereg ... paraszt farmatringgal, egyik kender hevederrel, fel ránto szijával, ketteje egy egy sziju hevederrel Nro 4 [Siménfva U; JHb XXIII/31. 19–20].

6. *terhelő* ~ széles szíj, amellyel a lovon a nyerget v. a pokrócot megszorítják; curea (mai) lată cu care se fixează povara pe cal; Sattelgurt, Schabrackengurt. *1630:* 16 terhelő sziyu 6 forint érő f — d 18 [Kv; Szám. 18b/IV. 97]. *1674:* Egy uy széles terhelő szij, egy varrot uy hevederrel egy ruhab(an) [Halics Mihály lelt.]. *1693:* Boriczanak ... Egy jő terhelő Szijj [Ne; DobLev. I/38. 11]. *1719:* Egy terhelő sziju, egy hitván farmatring, egy szűgyellő, egy uj heveder, egy hinto tartani valo sziju [TSb 26]. A jel-re l. MTsz. *terhelő.*

7. orrfék-szíj; curea de nas; Nasenbremsriemen, Riemen des Klappenzaums. *1810:* Egy Kaputsán Szijjaival [Jedd MT; LLt].

8. kocsi, hintó tartozékszíja, ill. készítésükre való szíj; curea, fîşie lungă de piele (avînd diferite întrebuinţări); Trag-/Halteriemen/Gurt für Wagenzubehör. *1594:* Hintohoz ualo oregh chjatt ziastul No 5 [Somlyó Sz; UC 78/7. 23]. *1595:* Az 2 kúczj kötezesere, az hún Nyavalyaia volt hozottam szjat és Sínort p(er) d 12 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 140 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1597:* Porozlo Marthonnal vetettem az vy leochiheoz ziat f — d 2 [Kv; i.h. 7/XII. 18 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1719:* Egy terhelő sziju, egy hitván farmatring, egy szügyellő, egy uj heveder, egy hinto tartani valo sziju [TSb 26].

9. kardszíj; centură de legat sabia; Säbelkoppel, Schwertgurt, Gehänge. *1583:* Hegedews mathe ... vallia ... Be leowe eg feyerbely kathona ... eg vy ket ęleó pallos Vala Nalla meg csak zy sem vala raita [Kv; TJk IV/l. 99]. *1642:* egy aranyas kazul kard, az sziia kek maicz [Koronka MT; Told. 26]. *1679:* Pallos hivelyestól szijjastol nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 62]. *1714:* Egészszen ezűstben foglaltatott Szablja, mellyn(e)k a' Szija meg aranjozott ezűsttel ékesitett fl. Hung. 60 [AH 7]. *1763:* Egy kard szijara valo ezüst Csattot p(rae)tendálnak az Haeres Urak [Hsz; Ks 23. XXIIb]. *1802:* Egy rezes kard szijjak nélkül [Ne; DobLev. IV/7b]. *1827:* Azon haramiáknak oldalokrol fako szijjon függö ... Török Kardok ki voltak takaritva [DLt 1261 nyomt. kl]. — L. még CsH 228; UF II, 338, 538.

Szk: *lakírozott ~. 1849:* Bethlenben az Grenyitzerek, és oláhok elvettek Egy Kadéti kardot lagérozott szijjal és pordupéval [Dés; DLt].

10. nadrágszíj; curea de pantaloni; Hosenriemen, Riemen. *1629:* ezerszer megh eskenne(m) hogy meg az Nadraga szijais hogj kin vala aztis özue takargata s el duga [Mv; MvLt 290. 184b]. *1756:* Az én meg holt uramnak testén pedig a verésnek vagy ütésnek hellyei meg szamlalhatatlanok voltanak ... a Harisnyaja Szijja harom hellyen el volt szakadva [Bencenc H; BK Misc. 1143 Provida Foemina Szintziana (40) jb vall.]. *1768:* találtam egy ohábai embert a' Berk nevű erdöb(en) ... meg-Zállogaltam a' szijját el-vévén, és a' Sugyá(na)k kezéb(e) vittem [Girbó AF; BK Girbói ir. Tzitzu Györgyi (40) zs vall.]. *1807:* uj magyar nadrágot huztam szijjuval [Dés; KMN 262]. *1820:* Egy Harisnyábo valo sziju [Backamadaras MT; CsS]. *1837:* fogatam meg Sertés Pásztornak Budurlan Pityimont (!) ... fizetése lészen e szerént: ... 50 Egy szokmányt (!) 60 Egy mere (!) valo 70 Egy pár harisnya és Sziju belé [Budatelke K; Born. F. O. IIf]. *1847:* bé mentűnk a' ... hegybe Cseresznye enni — a' mikoron is mü mind hárman meg fogattunk — szokmányunk — szijjaink, és szűreink elis vétet(ene)k Zálogba [Dés; DLt 892].

11. *rég táj* tüsző; chimir, şerpar; Geldbeutel, Börse. *1843:* a' Szijjából égy ezüst huszast ki vévén — abbol a bor árrát ki fizette [Dés; DLt az 1842. évi iratok közt].

Szk: *1778:* A kissebbik szekrényen lévő pecsétet is felszakasztván abb(an) találtunk ... egy Gombos szijut [Nagylak AF; DobLev. III/503. 3a].

12. pártaszíj; banda/cureaua de la cununǎ; Stirnband (von Jungfernkranz). *1624:* Ezust Marhabol Jutott Andorkonak ... Egy Testallasos partha eö, Ezwstmaichos het boglar raita, niom m. 2 az syatt (!) ki tudua(n) bechultuk ad f. 30 [Kv; RDL I. 123]. *1627:* Egy Test állásos parta Eő ... Az szyat ki tuduan nio(m) ket girat, Tiz nehezeket, Giraiat tudua(n) f. 18 d. — teszen f. 39 d. 75 [Kv; i.h. 135].

13. harangszíj; curea de clopot/de tras clopotul; Klöppelzug, Glockenschnur, Schellenzug. *1581:* 24 february veottem az kysz harangnak kyknek (!) az halatnak chyengetnek egy szyat az harang monyanak d. 12 [Kv; Szám. 3/IV. 14]. *1585:* Die 14 Marty ... Az nagy harang Zya foldozassatol attunk Zigiarto Balintnak f. 0 d. 5 [Kv; i.h. 3/XIX. 29]. *1699:* Hogy az Harang Szijjait is meg fodoztatta fizettem Szigyarto Istvannak 1/34 [Kv; KvRLt I. C. 8. 20]. *1700:* Mivel ... igen meg Szakadoztak volt a' harangok Szijjai ... vettünk Harangozo János Urammal egy ökör bört Mészáros Molnár Istvántul 4//32 [Kv; i.h. I. C. 8. 25]. *1761:* Nyoltz harangon szíju nintsen, ötnek penig vteje, a' többinek széles Csattyai, és széles bérlett viseltes szíjai vadnak [Spring AF; JHb XXIII/31. 38].

Szk: *kétszeres ~. 1595:* chinaltattúnk az Nagi harang wtejere egi ket zeres ziat [Kv; Szám. 6/XIII. 42].

14. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: harang v. óraharang felerősítésére/kötésére szolgáló szíj; curea cu care este fixat/legat/prins clopotul sau clopotul ceasornicului; Glocken-/Uhrgehänge, Halterungsriemen (der Glocke/Uhr): *csatos ~. 1621:* Az ora harang fel keóteo Czattos Zyatt kett ret Zial foldozta meg vasar biro Mihal d 16 | Az Eggik harangnak Jsmet vasot uolt meg az fel keoteo Czattos Zya Mihaly vasarbiro Czinalta meg d 10 [Kv; Szám. 15b/IV. 14–5, 17] ✱ *felkötő ~ → csatos ~.*

15. lócsengő-szíj; cureaua de la clopoţelul calului; Riemen der Pferdeglöcke. *1747:* Ló nyakára valo rezes harang ... szijjastol Nro 28 [Spring AF; JHb XXV/83. 3].

16. kolompszíj; cureaua de la talangă; Riemen der Kuhglocke, Schellenriemen. *1749:* ötet a' Varga Istvan fia ingerlette hogj a' Halas vram ökréről levegje a' harangot ... de a' szijját Varga Minya felvagdolta botskor szijju(na)k [Szásznyíres SzD; Ks].

17. póráz; curea de dus cîinii; Hundeleine, Leine. *1811:* Egy visla nyakára valo szijju [Mv; LLt].

Sz. *megrágja az eb a ~at. 1667:* látom, ismét megrágta az eb az szijját és hogy mérgelődnek ismét az nagy jámbor úr ellen [TML IV, 106 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1704:* megrágta az eb a szijat, nemigen kapnak az excursión, mint eddig [Kv; KvE 286 SzF]. *1710:* Teleki ... mond Mikes Kelemennek: „Bátyja, megrágta az eb a szíjat, ezt s ezt mondá a fejedelem" [CsH 180].

18. vmilyen tárgy bőrszíja/fogója; cureaua unui obiect, mîner de curea al unui obiect; Halte-/Tragriemen. *1637:* Fa palazk szyastol idenn 9 eökeor szara[a] palazk sziastol n 2 [Ebesfva; Utl. — [a]Elírás *szaru* v. *szarv* h.] | kapdos vala rajta az Aszonis az erszenieken hogj el ne vigjek ... el akarja vala az Erszinnek az szijatt meczeni [Mv; MvLt 291. 82a]. *1687:* Egy fejér bőrrel buritott ketszeres lodingot szyastol, palaczkostol es kulcsostol [Déva; Szer.]. *1723:* Két tsont puska palatzk szijastól, edjik ín bogláros [Koronka MT; Told. 29/2]. *1733:* Edgj Fürjészö hálo Szijjával [Marossztkirály AF; Told. 2]. *1767:* Béres András ... nézi a Tarisnyájának Szijját s Láttya hogy egy gomb nincsen rajta mellyet Czifraság okáért ott hardoz vala [Betlensztmiklós KK; BK]. *1845:* Egy veres tarsaly, bőr boritékjaival és egy patrontás szíjjával [Doboka; Mk]. *1848:* Két ezűstel Stikkolt tarsaly szijjal [MkG. Conscr.].

Szk: *csatos ~. 1732:* Ezüst Csésze hordozo bör Zacsko, ezust bogláros Csattos szija rajta [Ks Komis Zsigmond lelt. 16] ✱ *ezüstös ~. 1805:* Egy kis ezüst Török puska pór

tartó Palaczk ezüstős Szijjával a Novi Basáé volt [Mv; TGsz 52].

19. ajtóbehúzó bőrfogó; cureaua de la zăvorul uşii; Lederriemen zum Türschließen, (lederner) Türschließbügel. *1653:* leis fekven az pitvarba(n), hallam azonba(n) az szomszed feleől ... az pitua(n) (!) ajtajanak szijat ra(n)gatni kezdek [SzJk 70]. *1748:* Csudálkoztunk hogj ... az uttza ajto kilintse mindenkor sáros ... hát a' Tatár Uram sertésse ... tegnapis az Székely Samuel Vr(am) ajtajátis a' szijjánal fogva ki nyitotta s, a' kenyerit meg ötte [Torda; TJkT III. 241].

20. bőrtartó; toc de piele; Tragriemen, Träger aus Leder. *1790:* Leveses, és Étek hordozo Csésze Gombos fedéllel szijuba Nro 6 [Sv; Ks]. *1842:* egy el hasadt fa kulats uj szijjuba kötött [Csekelaka AF; KCsl 3].

21. (malom)rosta/szitaszíj; cureaua de la sita morii; Siehbinde, Hängeschnur/-riemen. *1852:* A' felsö kö 4 1/2 hüvelyk ... a' kereszt és korong vasok kopottak nádolást kivánnak ... a' szitálóról a' szijju hiányzik [Km; KmULev. 2].

22. szíjgyártó; curelar; Riemer, Riemenmacher. **Szn.** *1570:* Zyw Janos [Kv; TJk III/2. 5]. *1573:* Zyw Andrasne | Zyw Andras [Kv; TJk III/3. 272, 306b]. *1585:* Zyw Balasne | Zyw Balas [Kv; TJk IV/1. 497, 518]. *1590:* Zyw Andrasne Annos [Kv; TJk V/l. 7]. *1629:* Szij Istua(n) [Mv; MvLt 290. 184a–b]. *1632:* Szij Martonne [Mv; i.h. 103a].

szíjacska szíjdarabka; cureluşă, bucată de curea; Riemenstückchen. *1719 k.:* szerszámhoz valo darad szijatskak [LLt Fasc. 115].

szíjácska szilácska, vékony forgácska; aşchie subţire (de lemn); Splinter, Splitholzspässe. *1756:* szoktak ... fizetni Maruson tul lévő Dobraiak ... szijácskáért [Déva; Ks 101].

szíjalt szíj alakúra szeletelt; tăiat în formă de curea; zu Riemen/Streifen geschnitten. *1753:* Szijjalt bőres Sodor Nro 27 ... Szijjalt bőres pecsenje Nro 35 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII].

szíjas 1. szíjjal ellátott/felszerelt; (prevăzut) cu curea; mit (einem) Riemen/Gurt/udgl. (versehen). *1595:* Egy Aranyas Niakba veteos szjas [Zsombor K; SY. reg.]. *1647:* Egy szias pleh palaczk [M.királyfva KK; BK 48 Fasc. 16]. *1697:* Egj horgas kard szijjas boglaros tarsollyával [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter lelt. 8]. *1729:* edgy szántani valo nyaklo szijjas vas karikák rajta [HSzj *nyakló* al.]. *1787:* Egy rosz szijjas Tarisnya Dr. 6 [Mv; MvLev. Csiszár Gyula hagy. 4].

Szk: ~ *heveder. 1625:* Szij-Gyarto Mihálytól vöttem ... Egy vy szijas hevedert [Kv; Szám. 16/XXXIII. 9]. *1753:* Szijas tsattas vegü Kender heveder N 18 [Marossztkirály AF; Told. 18] ✳ ~ *láda. 1810:* Egy nagy vasas szijjas Láda ... Rf 14 xr 1 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 15] ✳ ~ *palack. 1803:* egy Brassai szijas palatzk [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.].

2. erős; tare; zäh. **Szk:** ~ *len. 1879:* Rózát láttam Vásárhelyt ... válogatott valami — ruhaneműeket. Bizonyosan azt ügyelte, hogy jó tartós legyen, kettős szállal szövött, szíjas lennel bevert [PLev. 54 Petelei István Jakab Ödönhöz].

3. szíjgyártó; curelar; Riemer. **Szn.** *1713:* Szijjas Györgj [Dés; DLt 493]. *1714:* Vincze és Szijjus (!) Györgj [Dés; DLt 496]. *1736:* Georgius Szijas [Dés; Jk].

◇ **Hn.** *1754:* A Szijas (!) oldalán (sz) [Erdőcsinád MT; EHA].

szíjatlan szíj nélküli; fără curea; riemenlos, ungebunden, lose. *1667:* szijatlan czölönkök egy tonnában [UF II, 338].

szíjazat '?' *1589:* Atta(m) Alczy Antalnak hogy meg heyazta az plehetes reya chinalta az Ziyozatra atta(m) f. 5 d. 50 [Kv; Szám. 4/VI. 28a Stenzely András sp kezével].

szíjgyártó I. *mn* szíjkészítő; care face curele (şi hamuri); Riemen machend. *1660:* az hazat ... ualamiuel fellieb adhatiak el az Ezer forintnal, az super fluummal egi arant osztozzek az Relicta Attiafiai, es az kauaczi szigiarto familia, hasonfelet mindenik fel el ueuen [Kv; RDL I. 145].

Szn. *1453:* Zywgyartho Peter [Kv; TT 1882. 534]. *1531:* Johannes Szygiarto [Vh; DomH 91–2]. *1565:* Zyarto (!) Lwkach [Kv; Szám. 1/IX. 188]. *1566:* Szwyartho Katalyn [Kv; i.h. 211]. *1569:* Zigiarto Katalin [Kv; i.h. 1/XIII. 180]. *1571:* Benedict(us) Zwyartho [Kv; i.h. 1/XIII. 413]. *1594:* Zygiartho demether jb [Bagos Sz; UC 113/5. 810]. *1599:* Zigyarto Janos [HSzj *szíjgyártó* al.]. *1614:* Zigyarto Janos zs [Tompa MT; BethU 63] | Szygiarto Miklos zs [Recsenyéd U; i.h. 106]. *1644:* Szigiarto Gergeline [Mv; MvLt 291. 400b]. *1653:* Andreas Szijgyarto [Dés; DLt 932]. *1658:* Szij Gyarto Gergely [Zilah; EM XLIII, 305]. *1674:* Kouacz Szigarto Janos [Kv; SzappCJk I. 14a]. *1679:* Joannes Szygyarto de Dees [Dés; Jk]. *1704:* Szygyárto Gyurka [Kv; AsztCJk 57]. *1711:* Kadar Szigjarto Thamas [Kv; Dica 1711. XXVII. 5]. *1759:* Szigyárto István [Illyefva Hsz; HSzjP]. *1798:* Szilyarto Istvany [Kv; TCJk 1785–1870. 21]. *1812:* Szigyárto Gligorné [KLev. 9]. *1826:* Szijgyarto Györgj [Dés; DLt]. *1844:* Szigyárto Mitruj [Szászfenes K; KmULev. 1].

Hn. *1773:* a Szigyárto Nyikuláj Kerte véginel (sz) [Vasláb Cs; EHA].

II. *fn* szíjkészítő mesterember; curelar; Riemenmacher. *1574:* Pal Ambrus eorizeo azt vallia hogy latta az gergy oda Ieot es az kor fara keonyekleot volt ... Eszebe sem veotte hogi mellyk ragatta volt ely az zigarto kepit [Kv; TJk III/3. 394]. *1582:* Biro vram leotetett eoreomett az lengiell kerall meg bekellesere az Zigiartok Tornyaboll hozatott eo kegme kett Tonna portt az Tarazkokhoz [Kv; Szám. 3/VIII. 38]. *1599:* Gerendel Lukaczi uitte az vrunk niergesset es az Szigjartot. 2. loua(n) szekeren Eniedig ... f 1 d 25 [Kv; i.h. 8/XIII. 59 Szabó András sp kezével]. *1621:* Nagj Ferencz postanak ... attam ... Az Kengiel Ziat hogi az alaja adot loat Hunjadnal touab tul vigie, meg foldosztatua(n) atta(m) teolle az Zigiartonak f –/20 [Kv; i.h. 15b/IX. 80]. *1730:* A Toronybeli pengő dobhoz égj fiatal bőrért Hfl. 1 Den 36 Boritásáért a szijgyártoknak Den. 60 [Kv; i.h. 56/XIX. 23]. *1755:* Szij gyártonak Tim sora Galitzkőre xr 51 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 27a]. *1843:* midön bé léptem látám Pekárik szíjjártot a' földön fetrengve vérében [Dés; DLt 586. 3]. — L. még EOE III, 134; ETA I, 74; FugE 278, 280.

szíjgyártócéh breasla curelarilor; Riemerzunft. *1594:* Biro vram io reggelre be hywassa az .8. zamweweo Vraimat ... hogy ... veghezhessenek eoreokeoseon[a] Az Meszaros, Timar, Wargha es Zigyarto Ceh bekesegereolis [Kv; TanJk I/l. 250. — [a]A bérfizetés ügyében]. *1739:* nem lévén ő kglmének ... se ezen Nms Városb(an), sem a Nms V(á)r-

(me)gjéb(en) valóságos Residentiája, hogj ő kglme a Nms Szijgyártó Czèhnek igaz Commembruma vólna ... megkivánjuk, hogj ő kglme usq(ue) ad flor. 200 Cautiot p(rae)stáljon [Dés; Jk 291a]. *1740:* constál világoson a Kolosvári betsületes Szígyártoktol és Kglmektől ezen Provinciában Hat Kiralyi Városokb(an) lévő Szígyártó Céhektől, és a Szebeni Magistratustol extráhált hiteles testimonialisokbol, hogy a Cseres szijnak vágatása, arultatása, sem a Varga, sem Thimar Mester emberek(ne)k nem competal [Torda; TJkT I. 188].

szíjgyártóinas ucenic de curelar; Riemergeselle. *1672:* adtanak uólt ... Szép Mezej Szigyárto Inasnak 1[a] [Utl. — [a]Süveget].

szíjgyártóláda szíjgyártó szerszámos láda; lada curelarului; Werkzeugleiste eines Riemers. *1810:* Egy szígyárto Lada [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 24].

szíjgyártómester szíjkészítő mesterember; curelar; Riemermeister. *1838:* Szigyárto Mester Kováts Joseff ... 29 Esztendős ... bizonyit ... láttam hogy Biblinger az ajtoba vetekedik az idegen Serfőzővel [Kvh; HSzjP]. *1862:* egy nyerget reperáltam ... Szakmari györgy szigyarto mester [Kv; SLt Vegyes perir.].

szíjgyártó-mesterember curelar; Riemenmacher/schneider. *1823-1830:* (Trencséni) Mihály, szíjgyártó mesterember ... a testvérhúgomat vette volt el [FogE 72].

szíjgyártómunka szíjkészítő munka; muncă de curelar; Riemerei, Riemenmachen. *1786:* Nagy Thamas Vram ... Az Uraságnak negyvenhat marha Bőreit kiadta egy kolosvári vastag Szigyártonak ki készités véget ... 80 V forintokot igérvén nékie a meg husolásokért, holott a Timár, nem Szigyárto munka [Solymos K; BfN]. *1816:* Szigyárto Munka ... Bőr kalap tarto ... 1 Rf 20 xr [Kv; Born. IV. 41].

szíjgyártómű szíjgyártó mesterség; curelărie, meşteşugul curelarului; Riemereikunst. *1635:* igen megh szegenyedet Zigiarto Mihaly ... mondotta hogy el hadgia az kálmárságott, es az Zigiarto műhoz fog [Mv; MvLt 291. 47].

szíjgyártóné a szíjgyártó felesége; soţia curelarului; die Frau von Riemer. *1644:* Cziszar Mihaline ... az piaczon beszelli vala hogy az Annianak az saruszara az eő hazatul el veszett ... világoson azt hallottam volna tùle hogi nyluânsagal, Szigyartone lopta el [Mv; MvLt 291. 400a].

szíjgyártóság szíjgyártó mesterség; curelărie, meşteşugul/meseria curelarului; Riemerei. *1658:* Szij Gyarto János ... Szijgyártóságával szolgál [Zilah; EM XLIII, 301].

szíjgyártószék szíjgyártó pad; scaun/banc de lucru al curelarului; Riemerstuhl. *1816:* Az Udvar ház hijjába ... tanáltattak ... egy szigyárto Szék[a] [Szászerked K; LLt. — [a]Fels-ból kiemelve].

szíjgyártószín a szíjgyártók árulószíne; chioşcul curelarilor; Riemerschuppen. *1825:* A Timár és Szijgyártó Szinek ... A Keleti fenék allyának hoszsza ... 5 ... A Nap nyugoti fenék allyának hoszsza 2 | A Timár Szint a Szigyárto Szintől el választo oldalnak Talpfája vastagsága 5 Hüvelyk [Dés; DLt 3].

szíjgyeplő bőrgyeplő; hăţuri de piele; lederner Zügel. *1597:* Egy ziw Geplwyrt ... –/15 [Kv; Szám. 7/XIV. 35 Masass Tamás sp kezével]. *1644/1759:* vagjon harom Lora valo Hám, és egy Szij gyeplő pro flor kettő [Ne; DobLev. III/651. 4b]. *1708:* Szijj gjeplővel kotsis ostorral [HSzj].

szíjhám bőrhám; hamuri de piele; ledernes Geschirr, Geschirr-Riemen. *1790:* Egy pár Csézás Rezes Sziju Hám Veres karmasin Selyem Gyeplőkkel, és Bokrétás Rezes Kantarokkal és karmasin Selyem Arany Rojtos le fűtyőgőkkel [Sv; Ks].

szíjhátú szamárjegyes hátú (olyan ló, amelynek a hátán végighúzódó sötét csík van); (cal) cu o dungă închisă/neagră de-a lungul spinării; (Pferd) mit einer dunklen Rückenlinie/Längeslinie, (dunkel) gesterfrückig. *1649:* ueőttem egy Szily hatu Fako herelt Louat ... f 8 D. 25 [Kv; Szám. 26/VII. 542]. *1674:* Ménesnek rendi ... 11. Eger szőrű szij hatu egj kis hodgja vagjon. 12. Eger szőrű szij hatu job hatullya szár [A.porumbák F; UF II, 612–3]. *1676:* Harom esztendős kanczák Sziy hatu fako kancza farka serenye fekete [A.szombatfva F; UF II, 763]. *1681:* Menesek Szama kővetkez(i)k ez szerint ... Tavallyi Szy hatu fako gyermek Lo no 1[a] [Utl. — [a]Fels-ból kiemelve]. *1689:* Gyermek lovak ... Katonaj szij hátu Fako [Gyf; Utl]. *1747:* Kornis Sigmond Vr eo Nga egy vilagos pej szőrű 3 esztendős metczetlen sziju hátu, fel kőlt nyaku fekete farku serényű kos fejü gyérmék lova [BSz; Ks 27. XVIIb vk]. *1801:* hozván magával ... egy fejér Kantzát, szíj hátu, és egér szőrű Csikojával [Nagykároly; KLev. 9]. A jel-re l. MPászt. 333, 353.

szíjhátúság fekete csíkos-hátúság/gerincűség; faptul de a avea o dungă închisă/neagră de-a lungul spinării; Schwarzgestreifter (am Rücken). *1747:* Pap Vánka maga buzajat nyomtatta Lovakkal, mely Lovak közöt lattam egy Pej Meczczetlen lovat, de Serenyére, és Szijhátuságára nem emlekczem hogy micsodás volt [A. várca Sz; Ks 27/ XVII].

szíjheveder bőrheveder; chingă de piele; Ledergurt. *1625:* Az Talygas lo Nyergehez Csinaltatta(m) egi hagymant ... d 45 ... Az Nyereghez wöttem egi szij hewedert ... d 75 [Kv; Szám. 16/XXXII. 12]. *1649:* Posta lovak Nyergere uőóttem ... egi bokor zìy heuedert f — d 55 [Kv; i.h. 26/VI. 539].

szíjjárom szíjjal ellátott/felszerelt járom; jug prevăzut cu curele; Joch aus Leder, Riemenjoch. *1856:* Egy kissebb Láncz mely a szántáshoz szükséges késáfával, szeggel és Sziju Járommal [Mihálcfva AF; HG].

szíjkantár bőrkantár; frîu de piele; Lederzaum, Lederzügel. *1668:* Az szíj kantárt, tisztát Ferencztől küldtem Kegyelmednek [TML IV, 259 Veér Judit Teleki Mihályhoz].

szíjkerékkötő bőr-kerékkötő; opritoarea roţii din piele; Lederhemmschuh, Radschuh aus Leder/Riemen. *1850:* Egy darab Steyer börős szekér bövön vasazva két ládával — 2 oldal bör tarisnyával — 2 bőr ület párnával — vasas

töltött első és hátulso ülettel — spritzlederrel — srof kultsal, — sziju kerék kötövel — sarogjával [Algyógy H; Born. F. II].

szíjkötőfék bőrkötőfék; frîu de piele; Lederhalter. *1747:* Meg sokadazott vastag szij kötöfék Nro 3 [Spring AF; JHb XXV/88. 4]. *1780:* A Lovàsz Mester Házában ... Szijju kötőfék 16 [Bethlen SzD; BK]. *1830:* Egy lánczos szijju kötőfék 40 xr [HSzj *kötőfék* al.]. *1849:* Csítkonak valo szijju kötőfék [Somkerék SzD; Ks 73/55].

Szk: *német ~. 1761:* Nemeth Sziju kötöfek és Magyar sziju Kötöfék, melyek is a Paripák fejébe vadnak [Siménfva U; JHb XXIII/31. 20] ✳ *magyar ~ → német ~.*

szíjostor vékonyabb szíjakból/bőrszalagokból font ostor; bici din curele; Peitsche aus Leder-/Riemenstreifen. *1756:* Sziú viseltes ostor 1 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 30] | Sziu ostor 1 [Branyicska H; JHb XXXV/35]. *1813:* Sziju ostor 2 [Veresegyháza AF; Told. 18].

Szk: *lóhajtó ~. 1644/1759:* vagyon egy lo hajto szij ostor pro Den. 15 [Ne; DobLev. III/651. 5a].

szíjöv bőröv; cordon de piele; Ledergürtel, Leibriemen. *1585:* vgj teczik zyw Eowe vala, de zakallok nem vala [M. valkó K; KP. Lukach Amborus valkay jb vall.]. *1742:* Tihai Kük Urszull szegöttem béresnek esztendeig lészen fizetése ... szokmány 1 harisnya 1 kucsma 1 ing lábra valo egy szij öv egj pár bocskor Szij [M.köblös SzD; RLt Rettegi István Diar. Oec. 16]. *1753:* egy Czentás Sziju öv, egy rezes hűvelly késestől [H; WH Prot. dom. 20].

szíjpantallér bőr-vállszíj; curea purtată de-a curmezişul pieptului, diagonală; Schulterriemen. *1815:* egy otska szijju pantallér réz tzimerrel P R béjeggel [DLt 862 nyomt. kl].

szíjpating az ekegerendelyt a taligával összetartó szíj; patîng de piele, curea care leagă plugul de grindei; den Grindel mit dem Pflugkarren verbindender Riemen. *1736:* Valto beres Eke Szij Patingjaival vásott vasakkal 2 mellynek Gerendellyen jo vas Karika kormányán vas karikas vas horgok [Mikefva KK; CU XIII/1. 172]. *1747:* Sziju Pating harom [Aranykút K; Ks 73. 55]. *1831:* Udvar Biro Nagy Ferentz ur a' Mlgs udvar szükségére Szebenböl hozatott légyen ... 2 szij Patingokot 2 rf. [Alamor AF; TL]. *1854:* Két Ekék: azokhoz tartozo vasakkal Tèsalákkal, égy Szijju patingal, égy Bornával egyik Taliga vas nelküli [Sásd KK; WassLt]. *1857:* Szánto eke három viseltes vasakkal ... Az ekéhez Szijju pating kettö [Cikmántor KK; KCsl 15].

szíjpuhító bőrpuhító; (care este) folosit la înmuierea/înmuiatul curelei; Ledererweicher. *1679:* Szij puhito, hasitott fa nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 88].

szíjszerszám bőr/szíj-lószerszám; curelărie, harnaşament; Ledergeschirr. *1590:* 28 octob: Zabo Marton vitte Az Zigíartokat. Byro vra(m) kyuldote eoket Feyerwarra ZerZamokal mely Zy Zerzamokat vivenek fyzettem f 2. d. 6 [Kv; Szám. 4/XXI. 88 Kis István sp kezével]. *1597:* Kúros (!) peter vitte (!) 4 Loan zekeren Tordaig vrúnk zamara valo zi zerzamokat, es egieb eggietmast f 1 [Kv; i.h. 7/XII. 89 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1637:* az rudon ... igen szep uy Nieregh vala, szy szerszamok mind ujak valanak rajta [Mv; MvLt 291. 100b]. *1687 k.:* Szy szerszanokrol (!) ... Egy Czapaféktől f — //15 Egy Czapa szűgyellötől f — //04 1/2 ... Egy Lánczos féktol f — // 11 1/2 [Mv; MvRKLev. Vect. 13]. *1688:* Szy Szerszanokrol (!). Száz Rab szitol f — //49 1/2 Egy szügyellötöl f — //03[a] [BfR Vect. — [a]Folyt. a fels.]. *1736:* Az urfiak olyan apró mint a bab csigákkal rakatták meg szijszerszámokat, melyet gyöngycsigának híttak [MetTr 348].

Szk: *ezüstös ~. 1596:* Istúan Deak Biro W. Loas L(egenye) vit ezüstes szi szerszamot loora valot Radnotra Kornis U(ram)nak ... 1 lora ... d 75 [Kv; Szám. 6/XXI. 13] ✳ *lóra való ~. 1774:* a Mlgs Groff Generalis Tutor Ur egész Regimen Tisztyei számokra Lora valo Szij szerszámot csináltatott volna Brassóban [Szentdemeter U; LLt Vall. 41].

szíjtartó puskaszíj; curea de puşcă; Gewehrriemen. *1808:* Uj Sziju tarto és Uj Sziju Sroff[a] Rf. 1 xr 6 [Kv; TKhf puskamův. — [a]puskához].

szíjú vmilyen bőrszalagú; dintr-un anumit fel de curea; zu Lederstreifen geschnitten. *1823-1830:* (Az apparitor) Egy hatágú lapos szijjú korbácsot hordozott kezében vagy vállán, melyet a csintalanabbak keményen vertek a földhöz, hogy hamarabb kurtuljon [FogE 104].

szíjvágó szíjmetélő; persoană care face curele; Riemenschneider. *1568:* Mate deak Jacab ... fass(us) e(st), hogy eo ezt hallotta, feyerwary Imretol hogy am fel akazthatom vala, Praiko Mihalt, de had iarion chiak a bestie kurua, a szyw vago bizon meg latia a bestie kurua fy hogy a mely kamoka szoknyat a felesege a faraúal lelt, bizon ra kolty az perre [Kv; TJk III/1. 238].

szíjvég capăt de curea; Riemenende. *1634:* attak ... egy cziattoczkat szij vegre valot [Kv; RDL I. 105]. *1687:* Egy aranyos karelot boglarostol, szij végekkel es pűkkelyekkel, melly veres réznek láttatik [Déva; Szer.]. *1711:* Kék selyem Majcz viseltes kard sziu hozzá valo szivégével Pikkelyeivel edgyütt [Told. 19].

szik l. szék[3]

szikajos szikes; solonețos, sărături, sărături; sodahaltig. *1864:* Halovány e' dülő talaja fekete szikajos föld [Körös Hsz; MNy XXXVIII, 306].

szikár 1. vékony, sovány; slab, uscat, uscăţiv; hager. *1846:* Pesthy István. — Közép termetü, magas inkább szikár mint köpczös [DLt 1113 nyomt. kl].

2. sovány (föld); pămînt neroditor; mager, unfruchtbar. *1864:* Az — Albispatak ... a Deák Albus szobol veszi elnevezését, mert oly fehér szíkár földet tartalmaz [Szárhegy Cs; EHA].

szikárius orgyilkos; asasin/ucigaş tocmit, sicar; Meuchelmörder. *1657:* az fejedelemséget offerálták volt Bethlen Gábornak, de némely erdélyi urak, főrendek közül, többek közt egy Szilvási Boldizsár igen nevezetes ember ... is impediálta, melyért azután ... el is akarták vesztetni sicarius által | néhány rendben kerengék szállásomat minden alkalmatosság nélkül az drabontok, de kivül az kerten mindenkor vigyázó embereimet tanálván, nem volt módjok az sicariusoknak [KemÖn. 25, 148]. *1710 k.:* Ugyan a Szentpáli csűrét, asztagjait Vízaknán éjjel felégettette[a] és akkor is

Szentpálihoz lőttetett sicarius puskása által [BÖn. 948. — [a]Szász János].

szikkad 1. felszárad/szikkad; a se usca (la suprafață), a se zbici/zvînta; auftrocknen, trocken werden. *1752:* már ismét Komlodra mégjek ottan várakozom a mig egj kevessett szikkadd az ut [WLt Wesselényi István feleségéhez].

2. megszárad/szikkad; a se usca; trocken werden. *1752:* az mi véle(m) vala ... mind meg vizűle[a] ... egy fogadó házban valamennyire Szikottam s ugy continualtom Motsa való jövetelemet [Mocs K; Ks 83 Borbándi Szabó György lev. — [a]A vízbe eséskor].

3. kiszárad/szikkad; a se usca; austrocknen, trocken werden. *1731:* Az uj szalonnának fontya szikkadva amelly harom ujni az vallan 9:/:9 penzen [Dés; Jk 422b].

szikkadt aszott, sovány; slab, uscat; ausgedörrt, ausgemergelt. *1710 k.:* az orcám, nyakam, torkom, combjaim, tomporám, szép húsosak, teljesek voltak, úgyhogy az sem testesség és kövérség, ösztövérségnek vagy szikkadt szárazságnak nem mondattathatott [BÖn. 492]. *1799:* jo idős, száraz szikatt, himlőhellyes Aszszony [DLt nyomt. kl]. *XVIII. sz. v.:* egy lapos fejű Szikkat ugyan de vemhes kancza fekete kis paripa tsikoval [Pf].

Szk: ~ *termetű. 1810:* Dávid Abrahám Nagy Károlyi szűletett 'Sido ... alatson száraz, szikkat termetű [DLt 582 nyomt. kl].

szikkanó száradó, *táj* szivalkodó; care a început să se usuce; noch nicht ausgetrocknet. *1653:* Egykor csak hallák, hogy Báthori Gábort — ki jött a vajda és — megverte, de elszaladt maga Szebenbe; de Imrefi János ott veszett vala — egy szikkanó sárba esett és ott ölték meg[a] [ETA 1, 105 NSz. — [a]1611-re von. felj.].

sziklás kősziklás; stîncos; felsig. *1864:* Békás Széke és Telekes ... részint legelő, részint ... kaszállo, fenyos erdős darabonként meredek sziklás terméketlen silány helyek [Gyszm; GyHn].

szikra scînteie; Funke, Funken. **I.** *fn* **1.** *1811:* a' tüzet vizzel el-lehet oltani, De a' viznek, mondják, nintsen rokontzája, Azt meg nem állittya a tüznek szikrája [ÁrÉ 39]. *1813:* (A) Tűz ... még első szikrájában meg fojlodott [DLt 210 nyomt. kl]. *1846:* a ház minthogy nagyon rosz cserénynye omlo félbe volt hihetőleg vagy egy szikra kiment 's belé akadott a cserénybe s ebből lehetett a gyulás [Dés; DLt 1040].

2. *átv; 1590:* varosul kerík eő kgmeket az Serelmeseket, hogy ... Az Zeghenj keossegre bozzusagbol kichin zikrabol Nagy Niawaliat Az Varosra gonoz hirt Newet ne hozzanak [Kv; TanJk I/1. 142]. *1677:* az Országnak Statusi vévén eszekben, hogy a' meg-alunni láttatot tűznek szikrája az Hazának felháborodásával kezdene ujab lángot vetni, kénszerittettenek azért ismét azon elébbeni karban állatni, s' továb valo menetelét ujobban meg-határozni [AC 210].

Szk: ~*jában megolthatja a tüzet. 1710 k.:* Rabutin ... addig őrzé Barcát, elveszté a császártól Magyarországot s Erdélyt; mert bizony azt a tüzet még szikrájában megolthatta volna [BÖn. 938].

Sz. *kis szikrából tűz ne támadjon. 1664:* Kegyelmed ... az betleni dolgot remediálja úgy ... hogy egy kis szikrából tűz ne támadjon [TML III, 72 Kászonyi Márton Teleki Mihályhoz] ✳ *sokszor kicsiny szikrából nagy tűz kerekedik. 1704:* mint okos asszony, moderálja az urat úgy, hogy ne kívánjon ez iránt a marcona dolog iránt ízetlenkedni, mert sokszor kicsiny szikrából nagy tűz kerekedik [WIN I, 274] ✳ *a szeme ~t vet. 1791:* engemet is egynéhányszor meg tsapott, hogy a szemem szikrát vetett [Méra K; RKA].

3. *átv* is vmiből nagyon kevés, parányi, csepp; scînteie, fărîmă, pic; ein Fünkchen von etw., ein klein wenig .... *1619:* ha teőbszeőr ... Boyer Peteren à vagy maradekin ... kereskednek, vagy valami kereskedesnek szikrajat inditana ... mingiarast czak ezen levelnek ereieuel Boyer Jonaskon à vagy maradekin ezer arani forintot vehessen [Fog.; Szád.]. *1675:* A mint hogy megismert jóakaró uramat sok okért sem szoktam megvetni, ne adja Isten, én bennem csak szikrája is legyen Kegyelmedhez való idegenységemnek [TML VII, 52 Teleki Mihály Mikola Zsigmondhoz]. *1769:* 'a Kalos Familiais ... az ország uttyán aloll egész 'a Sáncz vègiig égy szikrát se birt [Szamosfva K; JHbK XLII/24]. *1782:* Eddig a' Birák kezek alatt lévén a' Toroczkai határon lévó Erdők, a szegénységnekis adtak égj égj kevesset s volt honnan szűkőn tüzeljenek, de most égy szikrát sem adnak [Torockó; Thor. XX/5. 31]. *1797:* Szöllöje, sem az Uraságoknak, sem a' parasztoknak egy szikra sintsen [Ajton K; CU]. *1807:* dél előt egy szíkrával jobbatska voltam mint ez előt [Dés; KMN 368]. *1814:* A Falu kőzőnséges hellyeiből még eddig senki sem foglalt el egy szikrát is [Körtvélyfája MT; LLt]. *1834:* ha egy Szikrát éngedne az idő, azokot tsináltatnam meg [Zsuk K; SLt évn. Déák Ferenc P. Horváth Ferenchez]. *1848:* Miklos ... a' téj változást egy szikrát sem érezte meg [Kv; Pk 7].

4. vmilyen viselkedési tulajdonság kif-re; pentru a exprima o trăsătură caracteristică; zur Kennzeichnung einer bestimmten Verhaltensweise. **Án.** *1676:* Szikra (agár) [EM XLIX, 536]. *1820:* Szikra (ló) [Lunka H; GyK gr. Gyulai Lajos ménesében]. *1854–1859:* Szikra (tehén) | Szikra (ünőborjú) [Körtvélyfája MT; LLt].

II. Jelzői haszn-ban ff-ban is; cu funcție de atribut și la gradul superlativ; in attributivem Gebrauch auch als Meiststufe. **1.** kevésnyi, szikrányi; foarte puțin; ein/kein Funken von etw., ein klein wenig ... *1573:* Ferenchy Istwa(n) ... vallya ... Mykor az gywladas eset, egy zykra twzet Sem Latot ott Nemis volt [Kv; TJk III/3. 190b]. *1600:* Zabo Jstwan ... vallia ... be futek az pitwarbannis minemeo teozeleo hely vagionys ott sem volt egy Zykra Zenys [Kv; TJk VI/l. 451]. *1658:* Ennekem igazán rossz állapotom vagyon ebben az várban, mert énnekem egy szikra szenet nem hagynak csinálnom [TML I, 272 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1764:* egy szikra fegyver nem volt nálok[a], annak felette minden félelem és tartalék nélkül lefeküdtek s álom közben ütöttek reájok [RettE 161. — [a]A madéfalvi veszedelemkor a székelyeknél]. *1804:* Dél előtt nem mondottam egy szíkra letzkét is [Dés; KMN 12]. *XIX sz. köz.:* Küldök 14 Zsemlet ... a Marika rozsaszin othonkáját hozzá valo darabakkal, melyből ... toldjanak be a vállán vagy a karja alatt de el ne hányják leg szikrább darabját sem [BLt 11 Cserei Róza férjéhez, Béldi Alberthez].

2. vmilyen lelki, viselkedési tulajdonság kif-re; pentru a expima o anumită trăsătură sufletească și modul de comportament; als Ausdruck einer seelischen Eigenschaft, eines Verhaltens. **Szn.** *1614:* Szikra Peter jb [F.csernáton Hsz; BethU 302]. *1675/1759:* Szikra István [Ne; DobLev. III/651. 14a]. *1755:* Szikra Kisanna [Kv; KvRLt 15]. *1759:* Szikra Juczi [Kv; TJk XVI/8. 362].

szikrácska *átv* a vonzódás, ragaszkodás szikrácskája; o fărîmă de ataşament faţă de ceva; ein Funken/Hauch (von Liebe u.dgl.) *1758:* Kérem is az én Istenemet, hogy ennek utána is tartsa meg én bennem azt a kicsiny szikrácskát[a], sőt nevelje [RettE 80. — [a]A ref. valláshoz való ragaszkodást].

szikrafogó füstfogó; parascîntei; Funkenfänger. *1757:* Felette az egész Konyhanak a mint a Padlásán kellenék lenni vagyon Cserefából fel rott Tapaszos Bolthajtás modgyára öszve foglalt Szikra fogo [LLt Fasc. 129].

szikrányi parányi, szemernyi; foarte puţin; ein Funken/Fünkchen, ein klein, wenig. *1672:* Háromszor vagy négyszer ha ő nagyságával[a] én szilottam; azomban, Uram, én magam dolgairúl egy szikrányit elé nem hoztam [TML VI, 127 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — [a]A fej-mel]. *1710 k.:* szóljunk most a kétféle örökkévalóságról. Ezeknek tudományában ha avval a similével élnék is, hogy olyan messze vagyon az elsőtől, mint a naptól annak egy szikrányi fénye vagy melege, avagy mint az árnyék a testtől, mégis semmit sem mondanék a dolognak valóságára [BÖn. 459].

szikrázik 1. szikrát vet; a scînteia, a împrăştia scîntei; Funken sprühen. *1710:* Egy estefelé ... az egen egy szárnyas sárkány szikrázva keresztülmene [CsH 323–4]. *1710 k.:* egy Endes Tamás nevű, hogy zaklattuk ... tolvajt kezde kiáltani ... mind a két pisztolyomat hozzá csappantám, de egyik sem süle el ... noha bizony erősen szikrázott [BÖn. 562].

2. *átv* szikrát lát; a vedea stele verzi, a-i scăpăra (cuiva) ochii; funkeln, Funken/Fener sprünen. *1634:* az Hadnagi ... engemet ugy cziapa arcziül, ugia(n) szikrazik vala az szeme(m) [Mv; MvLt 291. 29a]. *1742:* három hétig semmit sem adott égy bé falo falatot is, ugy meg eheztem hogy szikrázott ă szemem [Kv; AggmLt C. 12].

szikrázó szikrát vető; scînteietor, care scînteiază; Funken sprühend, funkelnd sprühend. *1811:* Láték tűz oszlopot lobogni Ég felé, Valamint a' gyértya mikor ég tsendesen, Ugy a szikrázo fűst fel ment egyenesen [ÁrÉ 16].

◇ **Hn.** *1768:* vulgó Szikrázó nevű helly [Köpec Hsz; EHA]. *1770:* a Templom Utzában (sessio) Szikrázó nevezetű Hellyben [uo.; EHA]. *1772:* Szikrázon (k) [uo.; EHA].

szikséges szikes; sărături, sărăturat, soloneţos; sodahaltig. **Hn.** *1714:* A Szikséges Főb(en) [Torda; EHA].

szikszákos cikkcakkos; în zigzag; gezickzackt, zickzackt. *1838:* (A nadrágján) Komáromi Lászlo urnak Szikszákos aprolékos vagások látzván, tőkélletesen azt allitotta, hogy kitsiny bitsokkal kellett a' nadrágát ki vágni [Nagylak AF/Ne; DobLev. V/1221 Foszto Sámuel (47) ns vall.].

szikulikum székely jószág; proprietate secuiască; Szekler gut/sachen. *1786/1800:* A' Rákotziána Revolutiokor Rákos Istvánnak antecessori arrol[a] Hadakoztanaké, a' lévén siculicumok, melyről fel-kellett űlni [Harasztkerék MT; Told. 30. — [a]Ti. a székely jószágról].

szil szilfával benőtt, szilfás; pădure de ulmi; mit Ulmen bewachsen. **Hn.** *1399:* fontem Zylkut vocatum [M.bikal K; KHn 70]. *1600:* az zilba(n) ... ket hold zoleo [Kisgörgény MT]. *1657:* szyl patakara meno néuű helyben [Tarcsafva U]. *1670:* Szilban (sz) [Bencéd U]. *1676:* Az Szilvőgyben a Pocs falvi hatar szelben [Abosfva KK]. *1677:* az Szilon (sz) [Sszgy]. *1715:* Szilály Bérczén (k) [Borsa K]. *1756:* Szilájbéli Láb (sz) [Borsa K; BHn 116]. *1759:* A Szilben (ke) [M.palatka K]. *1766:* a Kis Szilba nevezetü Föld [Szentmargita SzD; KGy]. *1768:* Szilban (sz) [Mákófva K; KHn 232]. *1787:* a Szilágyban (sz) [Jedd MT]. *1794:* a Szilben a Jakab Tojánál (sz) [M.bagó AF]. *1807:* a Szil Kereken lévö két Darabotska orotvány helyek [Vaja MT]. *1815:* A Kis Szilban (k) [M.bece AF]. *1884:* Szíláj [Vista K; KHn 273].

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

szilácska l. szijácska

szilágyi 1. Szilágyságból való, onnan származó; sălăjean; in Komitat Szilágy, aus/in der Gegend von Szilágy, Szilágyer. *1607:* iwuenek ide Deesre Iakossul harom zylagi emberek [Dés; DLt 297]. *1670:* Kapucsi pasa is tegnap érkezék ... Jovallanám, Bodvai Márton uramat, Rácz Ferencz uramat, egy szilágyi becsülletes embert bocsátana urunk Váradra vele [TML V, 129 Balogh Máté Teleki Mihályhoz]. *1758:* Szülő édesanyám volt Dobai Klára, Dobai Péter leánya, amaz mostan is jó hírrel-névvel fénylő szilágyi Dobai régi familiából való [RettE 59].

Szn. *1570:* Zylagy Gergel [Kv; TJk III/2. 205]. *1583:* Zilagi Janos [Kv; TJk IV/1. 194]. *1600:* Zilagy Istwan [Kv; TJk VI/1. 452]. *1691:* Szilágyi Kis Anna [SzJk 257]. *1703:* Szilágyi Janos [Dés; Jk]. *1797:* Szilágyi Mihálly [Harcó MT; Berz. 3. F. 3. N. 21]. *1818:* Szilágyi Adám [M.igen AF; KmULev. 3]. *1836:* Szilágyi Susánnával [Burjánosóbuda K; RAk 6].

2. Szilágyságban tenyésztett; crescut în judeţul Sălaj; in der Szilágyer gegend gezüchtet. *1763:* En Üdös Hegyi Adám láttam azután nálla Mányikánal itten egy esztendös Veres Szilágyi fajdisznoját, nagy fekete Sertéssit is ... a' Veresset tudom bizanyasan hogy az Exp(onen)s Aszsz(on)y ő Nga Záhi Sertés Csordájából valo volt [Désfva KK; Mk V. VII/1. 46].

3. Szilágyságban termelt; produs în judeţul Sălaj; in der Szilágyer gegend gewachsen. *1674:* Szilagyi oh bor ... Töltelekre s Eczetekre [Radnót KK; UtI].

4. Szilágyságban gyártott/készített; fabricat/făcut în judeţul Sălaj; im Komitat Szilágy erzeugt. *1797:* Az Uj Béres Szekereket az igaz hogy a Vártzai Molnár el keszitette de nem Erdei modon egész vágásra hanem fél vagásra mint a Szilágyi Szekereket Szokták készitteni [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

5. ~ *forma* szilágysági viseletre jellemző; caracteristic/specific portului popular din judeţul Sălaj; von Szilágyer Art, Szilágyerisch. *1748:* Lopta el ... ezen Lovat Pop Vonka ... lévén Pop Vonkával más Szilágyi forma ruhaju ember is [Nsz; Ks 27. XVIIb St. Budai gub. janitor vall.].

6. ~ *módi* Szilágyságban divatos; care este la modă în judeţul Sălaj; nach Szilágyer Art, in Szilágylandesüblich, in Styl von Szilágy. *1817:* Egy Szilágyi modi fekete váslott Czomb középig érő szárika, vagy Gubába [DLt nyomt. kl 70].

szilágyságbeli szilágysági; din ţinutul Sălaj; im/vom Szilágyer Land bzw. Komitat. *1662:* Az szilágyságbéli, úgy-

mint: Kraszna és Közép-Szolnok vármegyékbéli szegénség megértvén, hogy Várad török kézben volna, hogy őnekiek csak lehetne megmaradások, beholdolni készek volnának, ottan magok beizentek vala [SKr 635].

szilágysomlyai, szilágysomlyói a Szilágysomlyó tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szilágysomlyó/Şimleul Silvaniei; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szilágysomlyó: származási helyre utaló előnévként; ca predicat plasat înaintea numelui, indică localitatea de origine; die Name bezieht sich auf die Herkunft. *1778:* Szilágy Somlyói Halmágyi István ... Marus Széknek Fő Király Birája [Mv; Told. 55]. *1809:* En Kodulni jöttem ezen Országba Galambfalvára[a] is azért mentem [UszLt ComGub. Szilágysomjai Bako Josef vall. (75). — [a]U]. — L. a *somlyai, somlyói* címszót is.

szilágyszegi a Szilágyszeg tn *-i* képzős szárm; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szilágyszeg/Sălăţig; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szilágyszeg: Szilágyszegről származó; care este originar din Szilágyszeg; die Abstammung von/aus Szilágyszeg. **Szn.** *1579:* Zylatzegy Myhall [Kv; Szám. 1/XVIII. 15]. *1582:* Zilagjzegi Pal [Derzse SzD; JHb III/29].

szilaj 1. rakoncátlan, fékezhetetlen; greu de stăpînit, sălbatic; unbändig, ungezähnt, wild. *1780:* Az Dobollyi Istvan Ur(am) decessussán maradott két tehén, de azok igen Szilajok levén, azokat Nehai Férjem el adta [Ne; DobLev. III/546. 2b].

Án. *XIX sz.:* Szilaj (kék szőrű tehén) [Szentk.]. *1808:* Tehenek ... Szilaj 6. eszt., kék szörü, ellős [Egeres K; Ks 89]. *1821:* Szilaj (fehér ökör) [Mezőméhes TA; HG. Mara lev.]. *1823:* A Szilaj és Sugár 9 Eszt. Szűrke őkrők [uo.; i.h.]. *1827:* Egy bornyas ... Szilaj nevű Tehén | Pajkos és Rendes Nevű ökrök ... Szilaj és Rendes [Mocs K; Told. 39]. *1834:* Szilajj (tehén) [Mezőkapus TA; Berz. 20]. *1845:* Vettem két barna ökröt ... nevezik Sugár és Szilaj [Dés; KvNJ 19]. *1851:* Pár-ökrök: Szilaj-Sugár [Mocs K; HG. Eszterházi perek].

2. ~ *szarvú* vadul öklelő/döfködő szarvú; cu coarne ascuţite, care are năravul de a lovi cu coarnele; mit stoßenem Horn. *1806:* Egy Tehén Meddő ... szőke szőrü, szilaj szarvu [DLt 161 nyomt. kl]. *1812:* azon Tehén ... fel álló szilaj szarvu [DLt 185 ua.]. *1815:* szürke szőrű, Szilaj szarvu, 8 esztendős ökőr [Marosnémeti H; CU]. *1833:* Pollyáni Németi György adott el ... 1 Szőke Tulkot Szilaj szarvu Rf. 32 Xr. 90 [Torda; TVLt Közig. ir. 797].

3. szabados; mai dur; wild, zügellos. *1870 k./1914:* Pufa: a lapdázásnak egy szilajabb módja, melyben egy a fal mellé állott csoportot, mindaddig, mig a lapdákat össze nem fogdosta, a kivül álló csoport, több lapdával, ahol érte ott dobta, sújtotta [MvÉrt. 37].

szilak maradék; rămăşiţă; Überrest, Überreste. *1729:* Hogj az erdőn az Sz. Léleki csordából egy Tinót meg évén az farkassok rea tanálván az Szilakját dirib darabját meg nyuzám s oda fel tevén az dirib darab bőrt az fára, azt gondolván hogy az mű Csordankbeli tinótt ettek meg [Szárazpatak Hsz; ApLt 3 Andr. Szántó (40) jb vall.].

szilas szilfával benőtt, szilfás; ulmiş, pădure de ulmi; mit Ulmen bestanden. **Hn.** *1514:* attingisset[a] quandam semitam vulgo Zylasayfelethwalo ewswen descendendo ... ad quandam vallem Zylasaythorka nuncupatam [Tóhát BN; TelO II, 327, 328. — [a]Ti. meta]. *1572:* Sylue Bercz Erdeo, Zilas et Keozependeo vocatae [Káposztássztmiklós MT]. *1578/XVII. sz. köz.:* Az Szilasso(n) alol [Kide K; BHn 86]. *1607:* Szilas patakan alon (!) az Kibedi hatarba(n) (sz) [Makfva MT]. *1632:* Az Szilos alat ualo oldal (sz) [Nagymoha NK]. *1642:* Szilos Berekben (r) [Páncélcseh SzD; DHn 55]. *1653:* Szilos vőgj neű helyben (sz) [Tarcsafva U]. *1654:* Szilyos patakb(an) (k) [Disznajó MT]. *1671:* A Szilos dombja(n) valo főld (sz) [Szentimre Cs]. *1679:* A Somodib(an) az Magyar Szilásban [Nagylak AF]. *1699:* Szilosban (k) [Backamadaras MT]. *1711:* ă Szilasajban vicinussi ă Patak (sz) [Bözöd U]. *1720:* A Szilosba [Zovány Sz]. *1721:* Sziros patakban (sz) [Kozárvár SzD]. *1746:* A Szilas erdőn egj nyil erdő [Hagymásbodon MT]. *1760:* erdö alat Felső Szilos nevű heljben [Szentsimon Cs]. *1761/1808:* A' Szilason (sz) [Szind TA]. *1761/1818:* A Felső Szilus (!) nevű helyben (sz) [Maroskisfalud MT]. *1796:* Oltszemi ökör Csorda jár Sziloson [Üvegcsűr Hsz; Mk II. 3/88. 5]. *1798:* A' Szillasba (e) [Hagymásbodon MT]. *1802:* Szilas (sz) [Gógán KK]. *1856:* a Szilas patakban [Torockósztgyörgy TA]. *1864:* Szilas [Alfalu Cs]. *1891:* Szilas [Kispetri K; KHn 292].

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

szilasi szilbeli, szilasbeli; din ulmiş; mit Ulmen bestanden. **Hn.** *1788:* A Szilasi Bértzen (sz) | A Szilasi verőfényben (sz) [Páncélcseh SzD; EHA].

szilbeli szilasbeli; din ulmiş; mit Ulmen bestanden. **Hn.** *1670:* az Szilbalj fold aliaban [Bencéd M; NyM 160]. *1784:* Szilbeli Forduloban [Burjánosújbuda; BHn 51]. *1816:* felyűl a' Szilbeli reájáró Erdők lábjai (sz) [Ikland MT; EHA].

szilbokor szilcserje; ulm tînăr; Ulmengebüsch. *1852:* vagyon a' Nagy Ajtai Határon Miklósvára fele forduloba Szilbokornál egy Déllő [Nagyajta Hsz; Berecz lev.].

szileál hallgat; a tăcea; schweigen. *1625:* Az megh uetel utan sok epiteswnk uolt rajta s nem elle(n)zet megh feleölle ... de hogy ez ideig silealt ez utan(n)is ne(m) keuanhattia [UszT 10b].

szilencium 1. hallgatás; tăcere, linişte; Schweigen, Stille, Ruhe. *1606:* az alperes az akkorj feiedelem enghedelméré fundallía dolgat, producallia az Engedelemről valo leuelet az Alperes, mellyet latuan itillje megh a' teóruin ha megh kel adnj az hes ablatat, Auagj pedig Silentiúmba kel lennj az felperesnek [UszT 20/11].

Szk: ~*ban hagy. 1662:* Látván azért, hogy csak silentiumban akarja hagyni, és módomat, avagy arrúl való autoritásomat sem látván, hogy két utánnam levő elsőbb tisztek között történt alkalmatlanságot törvénynyel eligazíthassak ... akarám Nagyságodnak értésére adni [TML II, 401–2 Teleki Mihály Lónyai Annához] ✳ ~*ban marad. 1668:* Az mi pedig Bánfi uram dolgát illeti, úgy tetszik, azelőtt is írtam vala Kegyelmednek; immár az gyűlésig silentiumban marad ő kegyelme kívánsága szerint [TML IV, 253–4 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

2. *isk* csend, hallgatás; linişte, tăcere; Silentium. *1870 k./1914:* Silentium: csend, hallgatás! jő a tanár, a director,

akivel szemben reverentia, tisztelet illő. Fiuk, silentium! [MvÉrt. 44].

3. *~ba helyezés isk* eltiltás vmitől v. olykor szobafogság; punere sub interdicție; jmdm Silentium auferlegen. *1870 k./1914:* Silentiumba helyezés: munkától, foglalkozástól eltiltás, néha szobafogság [MvÉrt. 44].

sziléziai l. sléziai

szilfa 1. ulm; Ulme. *1834:* Az ugy nevezett Rákos nevü Berek, melyben nagyobb részint eltsonkázott és Udvas Szilfák tanáltatnak ... imit amot egy egy ven Tölgy fa eltsonkázva — a Keritetlen részében pedig tsak eltsonkázott Szilfák és Füz fák tanáltatnak [Marosgombás AF; TSb 51].

Hn. *1714:* az Szil fánál (sz) [Magyaró MT; EHA]. *1740:* A Szilfán kivűl lévő láb (sz) [M.kiskapus K; EHA]. *XVIII. sz. köz.:* A Szilfa járób(an) (k) [Gyalakuta MT; EHA]. *1758/1798:* A' Szilfák felett [M.forró AF; EHA]. *1795/1807:* A' Szilfáknál (sz) [Kispetri K; EHA]. *1804:* A' Szil Fáknál (sz) [Mezőveresegyháza SzD; EHA]. *1891:* Szilfákközt [Bogártelke K; KHn 187].

2. szilfadarab; bucată de ulm; Ulmenholz. *1756:* Szilfa vastag darab 2 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 16].

szilfabokor ulm tînăr; Ulmenbusch. **Hn.** *1754:* A' Szilfa Bokorban (sz) [Borsa K; BHn 115]. *1764:* A' Szilfa bokornál [Válaszút K; BHn 170].

szilfadeszka szildeszka; scîndură de ulm; Ulmenbrett. *1786:* Tölgyfa Deszka nro 87 Szilfa Deszka 10. Egerfa Deszka 4. Fenyő Deszka 5 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36].

szilfafiatal szilfa-csemete; puiet de ulm; Ulmenpflänzling. *1795:* Erdős János Szilfa fiatalokat hozot a hátán de hunnét s kiéből meg mondani nem tudom [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 76].

szilfarúd drug de ulm; Stange aus Ulmenholz. *1679:* Szilfa rúd nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 85].

szili szilfásbeli; din pădurice de ulmi; ulmen, aus/in einem Ulmenwald. **Hn.** *1758:* A Szili Horgosban (sz) [Sztána K; EHA].

sziliktár a szultán v. vmely főméltóság fegyverhordozója; silihtar, silictar, silihdar; Siliktar (Waffenträger des Sultans oder eines hohen Würdenträgers). *1618:* 11 die Novembris adák Csafer pasának az misziri pasaságot ... Az előtt való misziri pasa az császár sziliktárja volt [BTN^2 155]. *1657:* láttam hogy az sok közül válogatott fegyverderekat hozván elő, néhány pistolyokkal meglövöldözvén, csak meg sem holypasztotta azoknak golyóbisok; az vezér pedig sziliktarjának adván kezében tartásra, nyíllal kézi ívből úgy meglövé, hogy mellyén az fegyverderéknak az nyílnak vasa jól általhata [KemÖn. 78].

szilisztrai a Duna-parti Szilisztra városában székelő; din Silistra; aus/in/von Silistra (an der Donau). *1618:* Mondám neki[a], hogy ha igaz-é, hogy az szilisztrai pasaságot adták neki? [BTN^2 152. — [a]Ali agának]. *1661:* Most hozák ide, hogy már Ali pasa és az budai vezér, szilisztrai had is Hátszegnél volnának [TML II, 109 Teleki Mihály Veér Juditthoz]. *1663:* Hogy Kucsuk passa helyében az szilisztrijei passát hoznák Erdélyben, elég kedvetlen hír [TML II, 494–5 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

szilke cserépedény; oală/vas de lut; irdener Topf. *1788:* 2. Szilke 3 Fedő Tserép [Mv; Told. 9a]. *1816:* Három Szilke ... Két hojagos (így!) | Két nagy Szilke ... Tizenkét nagyobb és kissebb Csuprok ... Négy aprobb Szilkék [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.].

Szk: *mázos ~. 1679:* Labatlan porgolo mázos szélke nro 1 | Jeges viznek valo mázos szélke nro 1 | Mázos Szilke nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 17 , 29, 135].

szilkerékbeli Szilkeréken (SzD) levő; care se află în Szilkerék/Corneni; aus/in/von Szilkerék. *1597:* Sombory Annasszony Almadj Andrasne ... szwkerekbelj rez Jozagbol adoth egj Jobbagjoth [Szilkerék SzD; JHbK XLV/14].

szilkeréki a Szilkerék (SzD) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szilkerék/Corneni; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete form des ON Szilkerék. **1.** Szilkerékhez tartozó; care ține de Szilkerék; Szélkeréker. *1573:* az melj patak ala folj tot falun alol ... kj Rit vagion ... szwkerekj hatar volt [Szilkerék SzD; JHbK XLIV/11]. *1593:* az Tothfalwn Alol walo Ret az Pathakon Jnnet az Chyere Alat Minditlig az Myoltha wk Emlitik Zwlkerekj hatar | az az Ret es feold kj Totfalwn Alol wagyon az pathakon Jnnet zilkerek[a] feleol az Chyere Alat Mioltha wk Twggyak Mindiltig zwlkerekj hatar wolt [JHbK IX/26. — [a]SzD].

2. Szilkerékről behajtandó; care trebuie adunat/perceput din Szilkerék; aus/in Szélkerék beizutreibend. *1579:* az Dezma felôl Igi Igienesedenek megh[a], hogj az Szwlkerekj Dezmath Almadj Andrasne azzonio(m) takaria, az pentekjth[b] Almadj Gaspar [Szilkerék SzD; JHbK XLV/14. — [a]Almadj Andrasne Sombory Anna azzony és Almadj Gaspar. [b]SzD].

szilkert szilfakert; gard făcut din drugi de ulm; Ulmengarten. **Hn.** *1679:* szil kert (m)ellet (sz) [Vadasd MT; EHA].

szilkút szilfával bélelt kút; fîntînă căptușită cu lemn de ulm; mit Ulmenholz verschalter Brunnen. hier eigst. ON. Szilkút. **Hn.** *1760:* Szilkut felé valo ford(uloban) [Péterlaka AF; EHA]. *1776:* az Szilkútón feljül (k) [Sámson Sz; EHA]. *1819:* az ó Temető, a Batsárd felöl valo fordulon ... a Szilkut mellett [M.bece AF; EHA].

szillaba betű; literă; Buchstabe. *1806:* Weress Samuel Ur ... egy fél Arkus Albat Subscribálni, mellyet Déakul akarván meg tenni Nevének első Sillabáját az S. leis írta, a' midön mük meg szollitottuk, hogy nem Déakul hanem Magyarúl kelletik Subscribalni, igy oztán az Sböl egy romlottatska Vét tsinált [Szék SzD; RLt O. 2 Kosza József kezével].

szillogizmus silogism; Syllogismus. *1710 k.:* A logikában sok üdőt töltöttünk ... Egyszer, mikor avval a sok quaestióval s responsióval eltöltötte elménket és az argumentumok, syllogismusok formálására kaptatott az eltanult quaestiókból, csak a matériákat kezdé adni: Erről írjatok argumentumokat, lássuk, melyiktek tud többet írni? [BÖn. 539–40].

szilony l. szirony

szilva 1. prună; Pflaum, Zwetsche. *1588:* 2. July Veottem egy Veka zyluat d. 20 [Kv; Szám. 4/I. 58]. *1597:* Veottem ... Zilúat a' Regeni plebanosneteol f — d 16 [Kv; i.h. 7/XII. 111 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1614:* Somljaj Gaspar Nötelen legenj ket szem szyluat lopot volt [Mezőköpény MT; BethU 31]. *1667:* Tudom azt az szilva fatis, mert egy nehanyszor eöttem az szilvaiaban [Kv; RDL I. 148g]. *1671:* A Kalastromban Dio Szilva Alma elegedendeö vagyon [Hosszúmező Mm; Told. 1a]. *1715:* az Szilvas Tanorok ... Fedeles kertel vagyon kőrül véve, és egy részin két felöl feles Szilva terem [Pálos NK; EHA]. *1761:* mikor Szilva terem Szilva Palinkát sokat főznek [Szirb H; JHb LXX/3. 209]. *1784:* midőn szilva bővön termet főztenek belölle harmintz veder palinkát [Burjánosóbuda; JHbK LX/18. 10]. *1833:* (a pálinkafőző árendátor) ... az általa kinevezendő bisztossal annyi szilvát az emberektöl a' mennyit csak lehet elistromfolni köteles lészen [Kv; JHb]. — L. még BÖn. 529; BTN[2] 317; EOE XIV, 100–5; KvE 167; RettE 361; TML IV, 8; UF I, 304, 402.

Szk: ~ *aszalni. 1574:* Magdolna filep Ianosne azt valli, hogi ... Keotelwereo Berecht (!) ... egedwlis Be fwteotte az kemenchet Sylwa azalny [Kv; TJk III/3. 339]. *1738:* az gyümölcsös kőrül levő karot Hodos Győrné hordotta szilva aszalni [Kövesd MT; Berz. 14. XVI/23] ✳ ~ *lopni. 1749:* Szilva lopni mente(ne)k volt oda [Szásznyíres SzD; Ks] ✳ ~ *szedni. 1779:* szilva szedni jártak[a] Csepegőmacskásra [RettE 402. — [a]Az apahidai rokonok]. *1844:* szilva szedni feljövén, egy kis jószágunkra [A.sófva U; DLt 1441] | Parajdrol[a] fel jöttem[b] szilva szedni egy kis jószágunkra [Dés; DLt 1441. — [a]U. [b]Sófalvára (U)] ✳ ~*t aszaltat. 1679/1681:* ă gyümölcznek is I(ste)n termeset adván, szilvat, almat, Baraczkot körtvelyt, egyéb félétis ... bövön aszaltasso(n) [Vh; VhU 675]. *1764:* Szilva pájinkat most főzetek ... Szilvat aszaltattam eddig elé 60 vekat s kevés van aszalni valo [Szentmargita SzD; Ks 18. CII] ✳ *aprószemű* ~. *1838–1845:* kozborszilva: „eleinérő, aprószemű szilva, néhelytt" románból „vett koldukuc. B(első) és K(özép)szolnok" [MNyTK 107] ✳ *besztercei* ~. *1857:* a Láposra őszve sereglett ... K. K. Tisztek kőzzűl, égy sints vadász ember, s töbnyire ugy gondolkoznak a vadászatrol, mint a' besztertzei szilva le rázásárol [Kisdebrecen SzD; Újf. 2 Técsy Sámuel lev.] ✳ *égettbornak való* ~. *1773:* Kranik is kéntelenitti őket éget bornak valo szilvát drága pénzen venni, és költségeknek tsak felit forditya meg [F.lapugy H; Ks 23/XXII] ✳ *éretlen* ~. *1629:* az Uarga Mihaly gjermeki feöztek az eretlen szilvat s hortak az kertbeòl [Mv; MvLt 290. 176a] ✳ *hámozott* ~. *1848:* Hámozott szilva mandulával 48 xr [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd] ✳ *hosszúmagú* ~. *1748:* Hoszszumagu szilva aszalva Metr ½ [Told. 11/95] ✳ *húsos* ~. *1731:* Az Major adot be ... Husos szilvát m nro 1 [Kv; Ks 15. LIII. 5]. *1744:* talaltunk ... Aszszu husos Szilvat met. 9 [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] ✳ *kifőzött* ~. *1788:* a sertések hitványok, mert ki főzött szilvával élnek [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] ✳ *köménymagos* ~. *1841:* visznek ... Zatskoba Nyomtatott aszalt Kőrtvét, egybe aszalt Medgyet, egybe aszalt Kőmény magos Szilvat, egybe aszalt veres Szőllőt [Hosszúaszó KK; Born. I. IIh] ✳ *nyársalt* ~. *1685:* Nyársolt szilva 33 nyársal [UtI]. *1690:* Egy keves nyarsolt szilva [BK Kentelki inv. 10] ✳ *nyers* ~. *1582:* Almatt keortwellt Barazkott nyers zilwatt f — d. 8 [Kv; Szám. 3/VIII. 54]. *1772:* (A gyümölcsösben) kőzőnséges terméskor Alma meg terem 15. kőből nyersűl. Nyers Szilva 30 [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.]. *1774:* égy Nyáron hosztam volt az Falukrol ... Nyers Szílvaért 180. Tojást. 60 Csirkét jo Nagyokat [Mocs K; KS Conscr. Veres Mihály (60) vall.] ✳ *őszi* ~. *1678:* öszi szilva s. cūb. 11//. őszi Alma s. cub. 5// [Alvinc AF; UtI].

2. szilvaárus v. szilvapálinkát főző; vînzător de prune sau ţuicar, fabricant de ţuică; Pflaumenhändler, Zwetschenbrenner, Slibowitzbrenner. **Szn.** *1530:* Mathie Szylwa | Mathiae Szylwa fl II [Vh; DomH 68–9]. *1560:* zylwa demeter [Kozárvár SzD; SLt DE 2].

3. szilvafa; prun; Pflaumenbaum, Zwetschenbaum. *1591:* Harmad keresetem Illyen Vagion ... circa festum S. Bartholomey Ap(osto)li szedette Auagy razatta megh az J(nctus) 34 termett gymeólcz' faymot, keórtúelt, almat, Zilúat [UszT].

4. szilvás(kert); prunet, prunărie, livadă/grădină cu pruni; Pflaumengarten. **Hn.** *1639:* Berke szilvája mellett egj nagj öreg hod föd (sz) [M.köblös SzD; DHn 47]. *1655/1813:* a Sok Szilvaban lévő kaszállo [Kide K; BHn 86]. *1675/1687 k.:* Fekete szilvánál vagyon égy hold föld [Csejd MT; MMatr. 292]. *1699 k./1704:* Szilvaberekfő aut szurdokfő (e) [Vézszilvás SzD; EHA]. *1734:* a Szilvában (sző) [Ketesd K; KHn 61]. *1737:* A Sok szilvab(an) (k) [Kide K; BHn 89]. *1743/1747:* Láttam hogj Eltető Ferentz Vramat az maga Fundaturájában lévő Szilváj névű hellyen verik [Szentegyed SzD; WassLt Kimpán Vászilia (44) zs vall.]. *1757:* Szilva nevezetű jó darab terrenum [Krasznahosszúaszó Sz; EHA]. *1771:* Szilva kutba (sz) [Mákófva K; KHn 233]. *1813:* Szilva Hellyben (sz) [Kalotadámos K; KHn 45]. *1815/1817:* A Bálo Szílvája alatt (sz) [Miklósfva U; EHA]. *1864:* Szilva oldal (sz, k) [M.fenes K; EHA]. *1891:* Szilvakút [Mákófva K; KHn 237].

szilvaaszaló (szilva)aszalószín; uscătorie de prune; Pflaumendarre. *1679:* szilva aszalomra ra ment le vagta, el hanta mely szilva aszalom volt ... az also Czicz hegye(n) [Dés; Jk]. *1698–1720:* Szilva vagj gyümölcsaszaló rajta lévő hitván ajtajával és elötte valo Szalmával fedet hitvánság Szinnel [HSzj *gyümölcsaszaló* al.]. *1732:* a' gyümölcs fák kőzőtt vagjon egj szalmával fedett árnjék alatt, egj csere rako fábol való Szilva aszaló [Kóród KK; Ks 12. I]. *1794:* Egy szilva aszalo földbe készült 8 agasokon alló szalma fedél allatt [Várhegy Cs; LLt]. *1840:* szép jövedelmü Gyümölcsös és benne egy gazdaságos Szilva aszalo jo állapotba megkivántato Lészáival edgyütt [HSzj; *szilva-aszaló* al.].

Szk: *kerek* ~. *1727:* vagjon egj darabb Szilvás ... Ezen Szilvásnak a kőzepiben egj kerek szilua aszalo vagyon [Gorbó SzD; JHbK XXVI/13. 13] ✳ *négyfiókú* ~. *1698–1720:* téglából rakot kéményes négj fioku Szilva vagj gjümölts aszalo [HSzj *gyümölcsaszaló* al.].

szilvacibere szilvából főzött levesféle; supă de prune (uscate); Zwetschkensuppe. *1710 k.:* Nem esik a királynak jobbízűn a zsemlye, tokaji bor ... mint emennek a málé s a szilva vagy kökény-cibre [BÖn. 509].

Szk: ~ *törő. 1801:* Egy pár Szilva Czibere törő [LLt 106 Fasc. 1].

szilvacsemete szilvafa-csemete; puiet de prun; Pflaumenpflänzling. *1648:* Ugian ezen kerthez vagion kwleön rekzeve (!), más egj fwves kerteczke ... szilva fákis egy feleöll és szilva czemetékis más felleöl benne wltetve [Ko-

mána F; UF I, 934]. *1694:* az ... Udvarhaz fele continualodik, a' Gjűmőltsős kert, melljb(en) vannak feles számu szilva es megj Csemetek is, és Borostján fák [Kisenyed AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.]. *1756:* Egyebűtt a Virágos kert, és az elsőbb describált Vad szőllővel bè fedet Arnyék, és Sajto szin előtt ... vadnak ... kevés szilva Csemeték[a] [Branyicska H; JHb LXX/2. 31. — [a]Fels-ból kiemelve]. *1783:* va(gy)on kertbe véve, nagj ujj szilvás kert, melljbe circiter va(gy)on 1200 szilva tsemete, melynek égj része már terem is [uo.; JHb XXXI/28]. *1843:* A' Szöllök közötti pusztában évenként husz gyümölcsfa élö Nevendéket szaporittat — fele Szilva —, más fele körtvély —, Alma —, Cseresnye — Megy és Baratzk Csemetékből telvén ki [Nagylak AF; DobLev. V/1248].

szilvaecet oţet de prune; Pflaumenessig. *1765:* Szilva etzettel tele altalag 1 [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/ 49. 7].

szilvaégettbor szilvapálinka; ţuică de prune; Pflaumenbranntwein, Zwetschenhausschnaps. *1788:* 2. átalag fein Szilva égett bor pecsét alatt [Szentmargita SzD; Ks 67. 47. 27].

szilvaérés coacerea prunelor; (Zeit der) Pflaumenreife. *1709:* Hallottam Szabo Györgynetől Szilva ereskor hogj atkozza Czerjek Tamasne Aszszonyomot [Zoltán Hsz; HSzjP Bedő András (25) jb vall.].

szilvafa 1. prun; Pflaumenbaum, Zwetschenbaum. *1632:* egy szilua fat megis iegzetenek hogi adigh legien az hatara [Mv; MvLt 290. 68a]. *1685 e.:* Vagyon az istallo vegiben tehenek(ne)k el rekesztet jo fedeles kert melyben egy nehány szilva fakis vad(na)k [Borberek AF; MvRK Urb. 10]. *1699:* Vagjon ezen Gorbo Főn[a] edgj nihany Csonka baka (!) Almafa, es Szilvafa is [Mákó K; Born. II. 21. — [a]Elpusztult település (vö. KHn 190–200)]. *1729:* ezen kert ... igen specialis gyümölcs fákbol, â potiori mindazonál(ta)l szilvafákból álló fakkal bővölködik [Buza SzD; JHb V/2]. *1742:* Moldován Győrgyőt Flora Vonyát, egy kis Magyar inaskájával hogy Vágta és hordotta az szilva fát láttam [Kincsi KK; JHbK XXVIII/6]. *1762:* Tudok még egy szilvástis, amelly vagyon az vizmosás mellet, De az főld indulásba, el szakadozott, kevés szilva fa vagyon rajta [Perecsen Sz; IB IV. 16 Andr. Fejér (62) jb vall.]. *1783:* Va(gy)on a Szirbi Malomnál, Veteményesnek és Szilvásnak valo nagj puszta hely, kevéss szilva fák rajta [Branyicska H; JHb XXXI/28]. *1804:* a) Ifju szilva fák 267 21 Hf 36 dr b) Oltaványi és ültetett Almafa ... 3 Hf 60 dr [Marossztimre AF; DobLev. IV/874. 19a]. *1839:* Mólnár Hegyi Szőllő, Ez alatt is vagyon egy kís laza, néhány Szilva fákkal [Tasnád Sz; EHA]. *1851:* 21 kiszáradott szilva fák [Erdősztgyörgy MT; TSb 34]. — L. még FogE 128; KvE 210, 251; MetTr 430; UF I. 764, 896, II. 154, 168, 169, 180.

Vö. a *fejér-, horgasmagú, húsos-, kövér-, muskotály-szilvafa* címszókkal.

Szk: *aszú ~. 1742:* Az Moldován Gyorgy kertéből enis vágtam három aszszu szilva fát kivel az Dragonos Lova pajtáját tamosztottuk meg [Kincsi KK; JHbK XXVIII/6] ✳ *besztercei ~. 1621:* chieresnie fa az keorteli fa, Dyo fa kóós boros (?) szilua, es bezterczey szilua fa legien beöcziwre ualo [Burjánosóbuda K; JHbK XXII/29]. *1813:* A' kertben ... vagynak még ... szép termő Fejér, Húsos vagy Kővér, és Besztertzei szilva fák is [Koronka MT; Told. 18] ✳ *termő ~. 1821:* 29 Termö Szilva fák Rhf 14 Den 30 [Dés; Ks 79. 29. 708].

2. szilvafás (terület); prunet, prunărie; Feldstück mit Zwetschenbäumen. **Hn.** *1787:* A Szilva fákan fejűl (k) [Kisesküllő K; BHn 73]. *1804:* A' Szilva fáknál (sz) [Mezőveresegyháza SzD; EHA]. *1891:* Szilvafajáró [Nádasdaróc K; KHn 250].

3. szilvafából gyártott/készített; făcut din lemn de prun; aus Zwetschenholz. *1714:* Egj Par Pisztolj szilva fabul agja gjongjhazzal es elephant tsonttal figurazott a' fogatoja aranj és ezust viragokkal fl. Hung. 18 | Egj Par Agju szilva fabul valo apparatussal [AH 13, 26].

Szk: *~ agy. 1714:* Egj par kisded stucz Szilva fa agja elephant tsont viragokkal ékesitve [AH 25] ✳ *~ asztal. 1793:* egy kis szilvafa rakott asztal [TL Conscr.] ✳ *~ kanál. 1867:* küldöttem ... oct. 22ikén ... 24. darab szilva fa kalánt[a] [Bányabükk TA; KCsl 3. — [a]Fels-ból kiemelve] ✳ *~ nyelű kés. 1711:* 10 Apro Szilvafa nyelű kés... — // 90 [ApLt 5 Apor Péterné inv.] ✳ *~ tekerőlevél. 1816:* Szilva fa tekerő levél ... 1 Rf 54 xr [Kv; Born. IV. 41].

szilvafacsemete puiet de prun; Pflaumenpflänzling. *1632:* Also Porumbaki Uduar haz ... Lugas kertth ... Az kertben imit amot ualami szilua es megy fa czemetek [UC 14/38 Porumbáki urb. 184]. *1636:* Ez uiragos kert ... szilua fa es megy fa Czemetekkel surjen be plantaltatott [Siménfva U; JHb Inv.]. *1735:* ezen vetemenyes kertben, vagjon két sor szilva fa csemete, és egj sor Megj fa Csemete ültettve körűllotte [M.szentjakab TA; JHb XI/9. 10]. *1784:* az ujj szőllőbe a hová lehet szilva és vad fa tsemetéket ültetnek [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1793:* az két szééri[a] szilvásokban lévö Szilva fa Csemetéket fel kapáltattuk [Hadad Sz; JF 36 LevK 232 Vintze István lev. — [a]Szér Sz]. *1817:* Az utrizátus ... valami Szilva Fa csemetéket lopott [Déva; Ks 116 Vegyes ir.] | A Daru Hegynek az alját szöllö és fáin nagy szilvafa tsemetékkel bé ültettem [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.]. *1840:* Adoriány ... Gyalagassai szilva fa tsemetét ültettek [Görgény MT; Born. G. XXIVb].

szilvafácska szilvacsemete; puiet de prun; Zwetschenbäumchen. *1648:* (A kertnek) Az közepin egj wltetet szilva faczka [UF I, 893].

szilvafatörzsök kiszáradt szilvafatörzs; trunchi de prun uscat; Stamm eines ausgedorrten Zwetschenbaumes. *1634:* Tudom hogy Tholdalagi Janos Vramnak egy cziganya ide fel az Szilvás keozeott vagdal vala valami czontonek Szylua fa teorzeókeokett Szennek valott [Dés; DLt 384].

szilvagyümölcsös szilváskert; prunet, prunărie; Pflaumen-/Zwetschengesten. *1797:* Az Udvaron belől egy jo darab veteményező és annak végiben egy darab szilva Gyűmőltsős [M.igen AF; DobLev. IV/777].

szilvaíz szilvalekvár, *rég* szilva-liktárium; magiun, marmeladă de prune; Pflaumenmus, Powidl. *1697:* Az közepső pinczeb(en) vad(na)k ... Egj deberke teli tojással. Egj uj fazékb(an) szilva izz [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 4]. *1819:* vagyon három Zőld mázos Szilva lictariumos fazék, egyik üres, a' másik teli Szilva izzel [Baca SzD; TSb 6]. *1829:* adott ... 12 kupa Szilvaizet, 13 kupa aszalt veres Szöllöt [BLt 12 kv-i dologház nyomt. szám.]. *1836:* Szilva

izes Deberke tele Szilva izzel [Borsa K; MNy XXXVIII, 56].

szilvaízes szilvaíz tartására való; în care se păstrează magiunul; mit Pflaumenmus, powidlgefüllt. **Szk:** ~ *deberke. 1836:* Szilva izes Deberke tele Szilva izzel [Borsa K; MNy XXXVIII, 56].

szilvaízfőző üst cazan/vas folosit pentru fierberea magiunului; Kochtopf für Pflaumenmus. *1798:* Egj ... szilva iz főző Nagjotska üst ... megint más kissebb üstőtske [Kv; Pk 6 Rázmány Hedviga hagy.]. *1798/1821:* Egy nagyobb, és kissebb Réz szűrők ... a kissebb nyél nélkűlt valo és vastagotska ... Egy nem erőssen víseltes Szilva iz Főző nagyotska üst [Kv; Pk 5].

szilvakomputus szilva-számadás/számvetés; socoteală privitoare la prune; Rechnung des Pflaumen. *1826:* A' Krajnik, és Colonusok között őszi Dézma széken végben vétetni szokot Szilva Computus még eddig függőben áll — az idei Dézma széken ez iránt panaszoltak, de a' Computus a' Krájnik Urra bizatott, mint a ketskére a' kertészség [H; Ks 117 Vegyes ir. Gencsy Aloysius ub vall.].

szilvaliktárium szilvabefőtt; compot de prune; Pflaumenkompott | szilvaíz; magiun, marmeladă de prune; Pflaumenmus. *1632:* Azalt szilua liktarium egy fazekkal [Fog.; UF I, 145]. *1681:* Belső Sáfár ház ... Vagyon itt ... Szilva, Birs alma, Barack, Görög dinnye Liktariumok, nagy fazekb(an) [Vh; VhU 562–3]. *1697:* Az közepső pinczeb(en) vad-(na)k ... Szilva lictar(ium) [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 4]. *1736:* Liktáriumok ... Egy Veres fazékban szilva Lictarium cir. just(is) 3 [Várhegy MT; Conscr. XIII/1. 96]. *1748:* Szilva Liktarium egj kis Desába(n) [Nagyida K; Told. 11/95].

szilvaliktáriumos szilvabefőttes; cu compot de prune; mit Pflaumenmus (gefüllt) | szilvaízes; în care se păstrează magiunul; für Pflaumenmus. **Szk:** ~ *fazék. 1819:* vagyon három Zőld mázos Szilva lictariumos fazék, egyik üres, a' másik tele Szilva izzel [Baca SzD; TSb 6].

szilvanem szilvafajta; soi de prune; Pflaumensorte. *1811:* Itt fel-találtatnak már mind azon Remek — Alma és körtövéj, szilva és meggy nemek [ÁrÉ 30].

szilvapálinka szilvórium, *rég* szilvaszesz; ţuică de prune; Pflaumenbranntwein, Zwetschenschnaps, Slibowitz. *1761:*Szilva Palinka ... Summa Ur. 19 oct. 4 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 26]. *1791:* A Szűreten Vinczellérekre, Pandárokra Gornyikokra, Nyomokra, Kádárokra és Sajto mellet lévökre kőlt el Ur. 21 Szilva Pálinka [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir.]. *1797:* Egy átalag szilva pálinkával tele Ur. 9 [M.igen AF; DobLev. IV/777. 23]. *1799:* Más Nagyobb átalogba Gabona Pálinka ... szilva Pálinka két átalagokban [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1804:* Egy kis berbentze bene levő keves szilva-pálinkával Egyűt [Dés; DLt]. *1810:* Blós Mihailát ... jól esmérem ... magának lévén Szilva pálinkája, abból annyit ihatott, a' mennyi éppen kellett [Adorján MT; Born. G. XIII. 1 Latzko András (63) ns vall.]. *1819:* Rákosi Boldisár Ur halála elött mint égy fél Esztendövel kezdett leg nagyobban inni, 's a puntsazásan kivül a' szilva pálinkát nagy mértékben itta [Kv; Pk 2]. *1843:* Szilva pálinkával elegyitett Geisos (?) pálinka [Dés; DLt 664].

Szk: *allodiális* ~. *1818:* Allodialis Szilva Palinka Kőrösben meg készűlvén ... lett 394. Veder [Ks 103. 2] ✳ *régi* ~. *1824:* Egy négy vas abrantsos hordoba régi szilva pálinka 40. veder [Dés; Újf. Újfalvi Samu hagy. 1] ✳ *soros* ~. *1818:* adunk által tizen három veder igen soros tisztált jo Szilva pálinkát per 12 Rfr vedrit [M.igen AF; KmULev. 3 Benkő Sámuel lev.] ✳ *tavalyi* ~. *1794:* Egy Circiter 22. vedres fa abrontsos hordoba tavalji Szilva pálinka maradék most ez üres Ki fogyott tötelékre az inventátiokor [Gyalakuta MT; TSb 17] ✳ *tisztált* ~ → *soros* ~ ✳ *új* ~. *1827:* Egy küs Fa abrantsos altalogba vagyon Uj Szilva palinka [Csapó KK; RLt].

szilvapálinkaital szilvapálinka-ivás; consumul de ţuică de prune; Trinken von Pflaumenbranntwein. *1819:* az urát a' sok szilva Pálinka ital őlte meg [Kv; Pk 2].

szilvapálinka-kifőzés szilvapálinka-főzés; fierbere/distilare de ţuică; Pflaumenbrennerei. *1793:* A' Szilva pálinka ki főzést el végezték ... A' Szőllőnek el fedéséhez is hozza fogtak [Girolt Sz; JF 36 LevK 363 Pap Sándor lev.].

szilvás I. *mn* kf-ban is **1.** szilvafás (szilvafával beültetett); sădit cu pruni; mit Pflaumenbäumen bewachsen. *1618–1619/XVII. sz. köz.:* Azon szilvas völgyben, melliet Giertyános(na)k (!) allianak hinak [Kovácsi K; EHA]. *1656:* Varsolczi Istvanne Aszszonyom szilvas puszta haz hellye [Kv; SLt GH 21]. *1690:* egy kűs darab puszta szilvas hellyen [Tarcsafva U; EHA]. *1715:* az Szilvas Tanorok ... Fedeles kertel vagyon körül véve [Pálos NK; EHA]. *1732/1802:* egy ... szilvás kertnek ... a szilvásobb feliben [Kisadorján MT; Sár.].

Hn. *1559:* Sylua que vocatur Szylwas vt ket fele [Igrice SzD; Régi jelz.: 104/43]. *1633:* az Szyluas tetön [Kölesmező K; BHn 53]. *1679:* Az Szilvás Ay n. erdő [Visa K; EHA]. *1713:* A Szucsagi hatar szélben az Szilvas Föben (sz) [Vista K; KHn 270]. *1728:* a Szilvás tető nevű helyben (sző) [M.bece AF; EHA]. *1775:* A Szilvás Pataka mellett (sz) [Homoródalmás U; EHA] | A Szilvás Dombon (k) [Lokod U; EHA]. *1779:* A Szilvás Nyakban (sz) [M.királyfva KK; EHA]. *1813:* A' Szilvás Töbe (sz) [Vista K; KHn 272]. *1823:* A szilvás élen (sző) [Bece AF; EHA].

2. szilva tárolására való; în care se păstrează prunele; für Pflaumen, Aufbewahrung von Pflaumen (bestimmt). *1804:* Általagok 13 Szilvás Edények 38 [Tresztia H; Ks 108]. *1826:* Avatég fél fenekü faabrontsos Hordok Szilvások 22 Darabb [Szentdemeter U; Told. 41].

II. *fn* **1.** szilváskert; prunet, prunărie, grădină/livadă cu pruni; Pflaumen-/Zwetschengarten. *1672:* magyar nádas feleol ... az Ispotály szilvássa [Méra K; EHA]. *1727:* Ezen Szilvást és a' ... Kerti szőllőtt, az uttza felőll kőrős környül jo satoros és fedett kert vészi környül [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI/13]. *1743:* Lévén ... Debrecenine Aszszonyomnak, az Iglai Vram majorja mellet egy darab szilvássa, azon gyümölcsösben teremhető gyümölcsnek is felét ... ő kmenek adá [Ne; DobLev. I/203]. *1762:* szilvás vagyon ... az vizmosásos gődőrnél [Perecsen Sz; IB. IV. 16 Joan. Béres (90) jb vall.]. *1781:* Sztenkulést Vaszily őrőksége, Szilvássa, Iláza, Veteményes kertye, a' Stomp vizivel el borittatván, pusztulásra jutott [Kisalmás H; JHb XXXII/22]. *1784:* Az Illyés Marczi Szilvássán alól való oldalba

vagyon egy darabotska homlok; nagy elö Tölgy és Bükk Fákbol állo erdő [Szásznyíres SzD; EHA]. *1823:* a szilvást, és a tanorokot bé kerülö keritès, szalmával egybe rakott Tövis kert [Csekelaka AF; KCsl 16]. *1837:* hid kut arka es az Ispotaly Sylvassa kõzõt léuo puszta haz hellie [Méra K; EHA]. *1842:* ezen Joszágnak egy része Szilvás, más része veteményezö [Kakasd MT; DE 1. II. 30].

Hn. *1641/1687 k.:* Szilvásban az Őrlő út mellett egy hold föld [Székes MT; MMatr. 286]. *1671:* Sylvasra jároban (sz) [M.nádas K; KHn 222]. *1731:* A Szilvás kõzõt (k) [M.décse SzD]. *1734:* az Sok Szilvasban [Kide K; BHn 89]. *1757:* Szilvás (e) [Méra K]. *1758:* a' Szilvás allya [Kide K; BHn 92]. *1761/1808:* A' Szilvásonn (sz) [Szind TA]. *1768:* A Pusztai szöllö mellett egy szilvás (sző) [Sarmaság Sz]. *1785:* A Szilvás Bértzén (k) [M.gyerőmonostor K; KHn 81]. *1801:* Az Uraság Szilvássán fellyűl (sz) [Kendilóna SzD]. *1821:* A Szilvásban (sz) [Szörcse Hsz]. *1829:* az ugy nevezett Szélvás (!) alatt [Méra K]. *1856:* A Máté szilvása nevü hellyen (sz) [Etéd U]. *1858:* a' Diod oldal nevü hellyen ... a' lábján lévő kevés szilvással (gyü, sző) [Nagyernye MT].

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

2. ? szilvaárus; vînzător de prune; Pflaumenhändler. **Szn.** *1600:* Zilwas Miklos [UszT 15/47]. *1614:* Szyluas Miklos jb [Betfva U; BethU 167] | Szyluas Tamas jb [Bözödújfalu U; i.h. 178].

szilvásbéles tésztaféle; un fel de prăjiturã; Mehlspeise mit Pflaumen. *1591:* Az zilwas Belesreh koltt vay Lizt Tei Tükmony f — d 64 [Kv; Szám. 5/I. 52]. *1595:* ahoz az 2. Leúhez. 1. Eyttel borth d 6. Egy fontnak 3/4 Mandolat, ehez és az feier kenyerhez, az az Szilúas Beleshez p(ro) d 30. [Kv; i.h. 6/XXVIIa. 16 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

szilvásbeli szilváskertbeli; din prunărie/livadă cu pruni; aus/in den Pflaumengarten. *1766:* azon Szilvásbeli Föld ... a mellette valóból szakadott ki [Kökös Hsz; Kp I. 234 Mich. Tók (70) miles equ. vall.]. *1840:* adta volt ... Szilvásbali maga részét [Etéd U; NyM 161] | adta volt ... az Etédi Also Határban ... Szilvásbali maga részét [NkF].

szilvási a Szilvás (melyik?) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szilvás; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szilvás. **I.** *mn* Szilváson levő; din/care se află în Szilvás; Szilváser. *1676:* tudja Uram Kegyelmed, Torda vármegyében a szilvási és Küküllő vármegyébe a bényei hitván jószágocska végett micsoda per vagyon én ellenem [TML VII, 222 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

Szn. *1570:* Zylwassy Imreh [Kv; TJk III/2. 52]. *1572:* zylwasy Janos [A.jára TA; Thor. IV/3]. *1579:* Sylwaszy Balas [Dés; DLt 205]. *1635/XVIII. sz.:* Sylvássi Borbára [Borb. 1]. *1643:* Sziluasi Andras [Doboka; JHb III/47]. *1649:* Szilvasi Andras [Borsa K; TGsz 51]. *1673:* Szilvássy Bálint [Vh; Törzs]. *1742/1760:* Szilvási Boldisár [M.palatka K; WassLt]. *1761/1808:* Szilvási Samuel [Pata K; EHA]. *1801:* Szilvási János [Sajgó SzD; Ks 39. XXVI. 4].

Hn. *1658:* a' Szyluasi erdő mellett [M.bagó AF; EHA]. *1737:* A' Szilvasi kút patakjának folyása mellett (sz) [Nagyölyves MT; EHA]. *1762:* A Szilvási ut mellett (sz) [Nagylak AF; EHA].

Szk: ~ *bélyeg. 1680:* Nemzetes Suki Pál es Mihaly Uramek Praedikatora Kőrőspataki Peter ur(am) ... egy Barna szőrű lovát kinekis fel ülő felől valo farán szilvási belyeg vagyon az homlokán egy kis hodossa az hatulso job lába szár az csuk loja(n) alol el lopták (így!) [K; RLt 1].

II. *fn* Vízszilvás (SzD) lakosa; locuitor din Vízszilvás/Silivaş; Bewohner von Szilvás, Szilváser. *1775:* (Az erdő fáját) a szilvásiak megvévén mind levágták [F.tők SzD; THn 14].

szilváskert prunărie, livadă/grădină cu pruni; Pflaumengarten. *1561:* kys szylwas kert kynek hatara az seppedek [Sepsibesenyő Hsz; HSzjP]. *1609:* Az Bernald Ferencz szilvas kerten kül ... valanak regen az Bernald Ferencz aztagi [A.csernáton Hsz; i.h. Laurentius Molnar (80) pp de Alchernaton vall.]. *1614:* az sziluas kert feleol ualo fele [Egrestő KK; EHA]. *1652:* Onnan eleb jüvén az Var alat van egy szilvás kert, kiben alma, kõrtvély, szilva, megy fak vadnak [Görgény MT; Törzs]. *1677:* a ház be keritve vagyon; mind Udvarával Csűres kerteivel; és veteményes kerteivel; Sylvás kerteivel, mehes kerteivel mind ezek be vetetvén kőrűl lészás kertel és Sövennyel [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1714:* a Szilvás kertben uj aszaló és uj Kamara Szék [Pálos NK; LLt]. *1761:* Azon Colonicalis Sessiok utan Colonicalis szőllők vagynake ... ugy külőnős szilvás kertek vagynake [Z; JHb LXVIII/2. 11 vk]. *1793:* az Szééri két szilvás Kertek Sántzait már el végeztettük [Hadad Sz; JF 36 LevK 232 Vintze Istvan lev.]. *1836:* ajjándékozván ... egy darabotska Szilvás kertet a közepső gátnál [Nyikómalomfva U; EHA]. *1891:* Szilváskert [M.bikal K; KHn 72].

Hn. *1671:* az hid kut árka es az Ispotalj Siluas kerti közöt (telek) [Méra K; KHn 240]. *1687/1778:* A' Szilvás kerten kivül (sz) [Disznajó MT; EHA]. *1721:* à Vár meget valo Szilvás kert mellet (sz) [Gyalu K; EHA]. *1797:* à Szilvás kertben (k) [Bordos U; EHA].

szilváskertecske kis szilvás kert; grădină/livadă cu prunii; Pflaumengärtchen. *1783:* Vagjon gyümöltsös Szilvás, és veteményes kertecske [Nagyrápolt H; JHb XXXI/28].

szilváskertörökség livadă cu pruni moştenită; geerbter Pflaumengarten. *1721:* En n(eme)s Aranyas széken Csegezb(en) lako Csegezi János az n(eme)s Aranyas szek(ne)k hites Vice Király Birája n(eme)s szemely ... Csongvai Mihály Ur(am) külde el engemet ... Csongvai Ferentz és Csongvai Márton Uramékhoz ... hogy kénálnám meg Csongvai Ferentz ès Màrton Uramekat abbol az Szilvás kèrt örökségböl az ö klgmét (!) illetö részszel [Asz; Borb. I].

szilváslé főzött aszalt szilva leve; zeamă de prune uscate; Zwetschensaft. *1595:* feozettem ... 13 lb karazt ziluas leve ... f — // 39 3 lb olayat az kibe meg rattak az karazt ... f — // 48 [Kv; Szám. 6/XIV. 25].

szilváslivádia szilváskert; livadă/grădină cu pruni; Pflaumengarten. *1850:* lévén a' Tisztelt ur asszonyságnak Bozon egy Szilvás livádiája [Boz H; JHb Csáki Rozália ir.].

szilvásocska szilváskertecske; prunet mic; Pflaumengärtchen. *1717/XVIII. sz.:* Ezen Udvarház hellyen alóll egj kis Sylvasocska [Benedekfva Sz; Berz. 7. 68/1].

szilvásörökség örökölt szilváskert; livadă cu pruni moştenită; geerbter Pflaumengarten. *1727:* lévén üdősb Tar Já-

nos Ur(a)m(na)k ... Csegezben ... edgy darabotska nyillyáb(an) az tőb Atyafiaktol jutot szilvás örőksége ... kitis kévána el eo kegyelmetől Csongvai Ferentz Ur(am) ... az maga Csűrős kertinek meg bövitésére [Asz; Borb. I].

szilvaszárasztás szilvaaszalás; uscatul prunelor; Zwetschendarren, Pflaumendarren. *1679:* Szilva szaraztáshoz valo pàrtázatos deszka nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 60].

szilvaszárasztó deszka szilvaaszaló deszka; scîndură de uscat prune; Pflaumendarre. *1758:* szilva száraszto négy dészka [Nagylak AF; KGy].

szilvaszedés szilvaszüret; culesul prunelor; Pflaumenlese. *1806:* Midőn 1803ban öszszel Szilva Szedéskor Basa Danielnek ött Darab Sertéssei az Also Czitzhegyében kartekonykodni be mentenek ... ki Gyepüjén mentenek be? [Dés; DLt 82/1810 vk] | Szilva szedéskor Basa Daniel eö Klmének 5. Sertéssei az Also Czitz hegyiben ... voltanak [Dés; i.h.].

szilvaszőlő szőlőfajta; un soi de struguri; eine Pflaumensorte. *1843:* Apro-szemü Vörös Chasselas ... Óriás vagyis Szilva-szőllő [KCsl Kemény Dénes kezével].

szilvaszűrő szilva áttörésére/nyomására való eszköz; strecurătoare pentru prune; Pflaumenpresse. *1765:* Szilva szürö 1 Etzetes korso etzet ágyal együtt 1 [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/49. 8].
Szk: *paraszt ~. 1812:* Egy paraszt szilva szürö [Mv; Mv-Lev. Szürtsei József hagy. 8].

szilvatartó szilvatároló; în care se păstrează prunele; Pflaumenbehälter, Zwetschenfaß. **Szk:** *~ hordó. 1750:* Szilvatarto hordo Nro 2 [Gyeke K; Ks 83].

szilvatermő care produce prune; pflaumentragend/-bringend. *1820:* A Gyűmöltsös, melybe találtatnak 3. Nagy és igen jo féle kőrtve fák, 20. Alma fák, 4. Eper fák, 200. Nagy Elö Szilva termö Fák, s többb fiatalabb aprobb jövevények [KLev. 11].

szilvaüszög (szilva)bingyó/bincsó (éretlen, elkorcsosodott szilvaszem); prună pipernicită/nedezvoltată; (verkummert Zwecksage; Art Braudigkeit). *1838/1845:* bab ... szilvaüszög, mit másutt — gondolom helyesebben — *birtóká*nak neveznek [MNyTK 107]. L. a *birtóka* címszóhoz füzött szerk-i jegyzetet.

szilvázik szilvát szed; a culege prune; Pflaumen lesen/pflücken. *1783:* én Fatens, az Asztalosné és a' Fraj Éva ... Szólga Bíróné Aszszonyomhoz mentünk, onnan pedig Szilvázni Erdőteleki Sándor Uramhoz [Perecsen Sz; IB. Elisabetha Kassai cons. nob. Georgii Sombori (25) vall.].

szilvórium szilvapálinka; ţuică de prune; Pflaumenschnaps. *1798:* Szilvorium 4 veder [Kövesd NK; RLt]. *1799:* Ide érkezvén az Arendẽ Perceptor ... adtunk ... Ebédre Főtre két font marha hust 12. p ... volt bor, egy kupa 28. p. Szilvorium egy fél fertály 9. p. [Torockó; TLev. 5]. *1816:* Egy üveg Szilvorium ... 7 Rf [Kv; Born. IV. 41]. *1819:* Az időközbéli pálinka iváson kivül Reggelenként Kávézniis Szokot a N. Ur ez után mindgyárt Szilvoriumotis ivutt | mostan utolya felé fél kupa sylvorium sem volt részére elegedendö [Kv; Pk 2]. *1825:* 1818-ba küldjek Pogatsára (!) a' Tekintetes Commissio számára Contora ... 3tio Pálinkát vagy Szilvoriumot őt fertállyt az árra volt akkor Kupájá(na)k két For(int) [Torda; TLt Közig. ir. 155]. *1827:* 5 Veder Szilvorium még eddig nálom vagyon [Aranyosrákos TA; Pk 7]. *1829:* Pálinkák 7 veder Szilvorium ... 5 veder Régi Seprö Pálinka [Kőboldogfva H; Born. F. IIa]. *1848 k.:* 34 2/8 Weder Szilvorium ... f. 256 „52 [Kv; Újf.].
Szk: *ó ~. 1824:* Asztali O Szilvorium egy kis Atalagba Udvar szamára [Celna AF; TSb 23]. *1848:* 836 Ó szilvorium öt veder ... 20 rft. 846 ó szilvorium száz huszonőt veder ... 500 rft ... 847 ószilvorium három száz tizen őt veder ... 1,200 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

szilvóriumos szilvapálinkás; în care se păstrează ţuica de prune; mit Pflaumenschnaps/mit Slibowitz. **Szk:** *~ hordó. 1816:* Szilvorium ... 8 veder ezen Szilvorium töltetett az Szilvoriumos hordoban [Alpestes H; Told. 25] ✳ *~ (üveg) pohár. 1815:* öt szilvoriumos poharak [Nsz; Told. 19]. *1820:* egy sprittzelöt — 2 szilvoriumos poharat [Szászvessződ NK; Told. 19]. *1826/1827:* egy Szilvoriumos pohár [Dés; DLt 82]. *1830:* Két pár Szilvoriomos metszett Üveg pohár [Msz; Told. 19a]. *1837:* Silvoriumos pohár mettzett 3 [Szentbenedek SzD; Ks 88. 24]. *1850 k.:* 12 szilvoriumos pohár [Pk 2].

szilvóriumpohár szilvapálinkás pohár; pahar de ţuică/rachiu; Schnapsglas (für Slibowitz). *1836:* három metzet Szilvarium pohár 1 frt 30 xr [Algyógy H; Born. F. VIb br. Bomemisza Leopold hagy.].

szilvóriumtartó szilvapálinkatartó; butoiaş în care se păstrează ţuica de prune; Slibowitzfaß, Behälter für Pflaumenschnaps. *1836:* Egy fekete fábol készült el romolva (így!) szilvorium-tarto 2 frt [Algyógy H; Born. F. VIb br. Bomemisza Leopold hagy.].

szimbólum jelkép; simbol; Symbol. *1736:* ha ... az temető templomban volt, ott kivált az catholicusoknál, nagy czifra castrum doloris volt, azon sok gyertya, symbolumok, czímerek, versekkel irott charták, s abban tették az testet [MetTr 409].

szimfónia szimfónia-előadás; concert de simfonie; Symphonie, Sinfonie. *1853:* Egy belépti jegy (synfonia) 1 Tallér [Berlin; KCsl 3].

szimforizál ügyködik; a insista/stărui; insistieren. *1684:* October 8. Voltam az hadnagynál ebéden Vida Istvánnal. Belém veszett ital felett; ismét addig symphorizált, hogy megbékéllettem vélle [SzZs 257].

szimpla 1. egyes; simplu; einfach. **Szk:** *~ eke. 1858:* 2 vidacs Eke egyik dupla a masik szimpla ujak [Nagynyulas K; TGsz 1] ✳ *~ (fenyődeszka)ajtó. 1804:* Jo fenyű fa Simpla ajtaja ... ket jo Vas Sarkalatokkal [Marossolymos H; Ks 108 Vegyes ir.]. *1842:* A' pitvarbol nyilik égy simpla fenyö dészka ajto a fűstházba [Oprakercisóra F; TSb 51]. *1850:* Vagyon a pintzén egy simpla ajto [Gyéressztkirály TA; DE 5] ✳ *~ kapu. 1850:* itten van egy otska gyenge deszka szimpla kapu minden sarak nélkül [Gyéressztkirály TA; DE

5] ✱ ~ *kengyelszíj. 1840:* Egy par Simpla kengyel szíjju Rf 1 xr. 1. Három simpla kötőfék Rf 5 xr 1 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 14] ✱ ~ *kötőfék* → ~ *kengyelszíj* ✱ ~ *tálas. 1846:* a Konyhāba nyilik egy vas sarkas ajto reteszszel — benne van ... egy almarium, és egy szimpla deszkābol valo Tálas [Szászerked K; LLt] ✱ ~ *zár. 1849:* Csupán a' kertbe nyillo kŭl ajton van szimpla zár [Szentbenedek SzD; Ks 73. 55].

2. ~ *metszésű* egyszerűen metszett; cu cizelare simplă; einfach geschnitten. *1816:* Szimpla Mettzésŭ fŭles poharak ... 20 xr [Kv; Born. IV. 41].

3. ~ *pálinka* ? egyszer főzött pálinka; rachiu simplu distilat; einmal gebrannt. *1819:* Inventárium szerént Simpla Palinka 3207 v(eder) 6 k(upa) ... Dupla Palinka 994 v(eder) 2 k(upa) [Déva; Ks 104].

szimpla-arany egyes-aranyérme; galben/ducat simplu; einzelne Goldmünze. *1797:* Egy zőld festékű záros rejtékes Láda ... Ezen Ládában, 's ennek kettős rejtekjeiben találtattak ... Simpla aranyok 52. in Hf 280. Dr 80[a] [M.igen AF; DobLev. IV/777. 9. — [a]Fels-ból kiemelve]. *1823:* (Az aranyakat) a' többivel conferálván, az egyformaságot az elsö észre vétellel mi is által láttyuk és annál fogva, mint simpla aranyakot, az többihez számláljuk [Nsz; i.h. V/1080. 7a]. *1824:* 135 ~ száz harmintz öt darab Császari Kir: szimpla arany [Dés; Újf. Újfalvi Samu hagy. 1]. *1860:* leányom ... kedves fogadott leányomnak, Puskás Lillának, a' ki nekem öregségem és gyengélkedő napjaimban, hűséges gyámolom és apolom volt ... adjon hagyományombol 500 % öt száz cs. simpla aranyot [Kv; Végr.].

szimplán egyszeresen; simplu, de un singur rînd; einfach, einzelweise. *1849:* égy kapu két felé nyillo fenyö détzkábol szimplán [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

szimplás szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *arany* egyes-aranyérme; galben/ducat simplu; einzelne Goldmünze. *1823-1830:* a cenzura jól véghezment, megköszönte az úr igyekezetemet, s egy szimplás arannyal megajándékozott | Adott az öreg báróné, Kemény Miklósné egy formális szimplás aranyat, és e volt, amit academica promotióba kaphattam, senki csak egy fillért sem adott [Fog 112, 161].

szimplex egyszerű; simplu; simpel, einfach. *1671:* Nem simplex Feleki emberrel perlek én most, hane(m) oly Feleki emberrel, az ki edgy szer s mind Kolosvari czorda pasztoris [Kv; TJk VIII/11. 151]. *1743:* az illjen simplex Créatura mint én vagyok kúnyorálni sem tud hathatos képpen [A.csernáton Hsz; ApLt 5 id. Cserei János Apor Józsefhez]. *1759:* ada bé égy Armalisnak csak Simplex Copiajat, mely Armalis is kőlt in A(nn)o 1676 d(ie) 1a Mensis Augusti, melyben Frincseni Nemes Pap Dán, Gábor és Lászlo nevü Fiaival Nobilitaltatott [BSz; GyL hiv.]. *1765:* A szegény Kornis Ferenc is megholt ... Főispánja volt sok ideig Küküllő vármegyének, de minthogy igen simplex ... ember vala szegény, nem jubilálák, hanem úgy kiveték szegényt a főispánságból [RettE 191]. *1770:* igen Simplex Scarteta forma irásotskája [AbN].

Szk: ~ *királyi öl. 1818:* kitsin Curialis ... találtatott az edgyik Bütüjének Szélessége 8 1/6 Nyoltz Simplex Kirallyi öleknek [Sztána K; Conscr.].

szimpliciter egyszerűen; pur şi simplu; (granz) einfach, auf simpler Weise. *1672:* valamely böcsületes híveinknek az oda ki való ditioban józsága vagyon, azoktól simpliciter elvétetik [TML VI, 402–3 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1697:* hogy ... szidalmaztam volna avagy peniglen hajigaltam volna Simpliciter tagadom [Dés; Jk]. *1735:* az A eő kglme ... soholtis nem bizanyittya, hogj ... gyermekit Ferkôt ... meg vertem volna ... azert sĩmpliciter meg kĩvánom, az Anak kereseti alol absolvaltassam [Dés; Jk 155b]. *1737:* Die 17ma Maji emanáltan(a)k, erigáltattan(a)k Cassáltassanak, és simpliciter Corruállyan(a)k [Dés; Jk 328a]. *1796:* osztozni nem akarok és ezen esetben azt irtam a feleségemnek, hogy minden nyilazást félbe szakasztván, simpliciter jöjjön el [Mezőbodon MT; IB. gr. Toldalagi László nyil.].

szimptóma tünet; simptom; Symptom. *1710 k.:* mű, én, a doktor s pap tanácskozván, ezt találtuk, hogy nemcsak a nehéz betegség symptomája, hanem az alkalmatossággal abutáló sátán kisérteti [BÖn. 744].

szimuláció tettetés, színlelés; simulare, prefăcătorie; Simulierung, Verstellung. *1705:* most közel érvén a kurucokat, akik olyan intentioval voltanak, most declarálják magukat, hogy vagy caesarianusok, vagy rákócziánusok lesznek, minthogy tovább már nincs ideje a simulatiónak [WIN I, 485–6].

szimulál 1. színlel; a simula, a se preface; simulieren, sich verstellen, vormachen. *1657:* Simulált is szegény fejedelem[a] az religio dolgában, hogy azzal is kedvességet és hitelt szerezhetne | Tők azért az fejedelemnek intimatiót, hogy változtatná meg azt a hírt, és simulálná, mintha meg akarna harcolni | Vévén eszemben az dolgot hozzája[b] ereszkedém, simulálván, mintha részes volnék practicájokban [KemÖn. 52, 205, 211. — [a]Bethlen Gábor. [b]Az egri püspökhöz]. *1662:* Mellyet mindazáltal simulálván és ottan az erdőrül lejövén és ebédet evén, hovahamarébb gyalogja után siete a hálóhelyre [SKr 150]. *1667:* látom, az úr örömest simulálna előttök[a] [TML IV, 42 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — [a]A fej. a fogvatartott németek előtt]. *1669:* talám ugyan nem is kellene Kegyelmednek igen simulálni [TML IV, 612 ua. ua-hoz]. — L. még KemÖn. 121–2, 225, 263.

2. eltitkol; a ascunde/tăinui; sich verstellen, verheimlichen. *1657:* Midőn annyéra nevekedtem, hogy taníttatni kezdettek, akadott az apámhoz egy Martinus Albissi székely deák, ki vallásában unitárius volt, de azt simulálván Rómában is tanult [KemÖn. 36]. *1777:* Mely megírt falu megegyezéseiben ha valaki incurálna és a falusi bírónak tudtára esnék és azt simulálni kívánná, ekkor a bíró büntetődjék ad flor. Hung. 3 [Árkos Hsz; RSzF 113].

3. ~*ja magát* teszi magát; a se da drept ...; vertäuschen, sich für jmdn/etw. ausgeben. *1657:* (A pap) igen mostoha módon kezde beszélleni az erdélyi magyarok és Bethlen Gábor felől; nem is csuda, mert azon várason is megtetszik vala az pusztítás; én is simulálám magamat császár magyar cancellariusa, Sennyey István szolgájának [KemÖn. 56].

szimulált színlelt; fals, prefăcut; simuliert, vorgetäuscht. *1705:* Amelyből meglátszik, hogy nem egyébért töttenek fel olyan dolgot, hanem azért, hogy eddig is csak magokat szimulált ellenségi és árulói voltanak őfelségének [WIN I, 485].

szimultás alattomos gyűlölség, ellenségeskedés; ură, duşmănie; Haßgefühl. *1657:* nemcsak engemet … de édesanyját és öccsét is meguntatták véle, úgyanyéra, hogy édesanyját bizony csak az félelem böcsülteti vala, hogy annak libera dispositiója vala minden javaiban, és abból kirekesztetés tartóztatja vala, de az öccsével hatalmas nagy simultas vala köztök [KemÖn. 305–6].

szín[1] **I.** *fn* **1.** culoare; Farbe. *1580:* Az arany(n)ak zep zint adny vegy[a] [Nsz; MKsz 1896. 369. — [a]Köv. a recept]. *1610:* 17 Decembris. Az égen észak felől nagy tüzes hadi seregek, jelek láttattanak estvétől fogva éjfélig úgy, hogy még az földön is mind tűzvilág színe volt [Kv; KvÉ 141–2 SB]. *1737:* En Selymet ugyan vasarlottam s egyezis az Poszto szinivel [Nsz; ApLt 4 Kálnoki Mihály Apor Péterhez]. *1747:* láttam Pap Mihály nevű Katonát … Kőntősinek szénit [Csicsópoján SzD; Ks 27. XVII]. *1797:* Simma Szinit meg vesztett párkányos fogas [Kőrispatak U; Pf]. *1827:* a' Kertb(en) a' Csiga Domb tetején vagyon egy kűlőmbőző Színekkel festett fedelű Üveg tsengetyűs Umbrella cserefa Stőmpőlyokön álva [Koronka MT; Told. 34]. *1837:* minden ablakokon kivül nègy felé nyillo Zöld szinre festett Salugáterek vagynak [A.szőcs SzD; BetLt 5]. *1849:* a' Gang alatt égy Zöld szinre festett … fáin nagy Lámpa [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

Szk: *~t vált. 1811:* Né! mint foly a' vére! erei bágyadnak Levelei más szint váltanak el-sárgadnak[a] [ÁrÉ 55. — [a]A kivágott tölgyfának] ✳ *természetes ~. 1819:* halála után teste is hogy meg maradot volna a termèszetes színébe avagy el szederjesedet volna, nem tudom [Kv; Pk 2].

2. *átv 1879:* nem véltem szükségesnek, hogy igen sötét színeket is vegyítsek viselt dolgai[a] leírásába [PLev. 42 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Egyik elbeszélése főszereplőjéről van szó].

3. arcszín; culoarea feţei; Schminke, Gesichtsfarbe. *1558 k.:* Az azony embernek orchayath Meg ffeieriteny auagy Nekie zinth adny[a] [Nsz; MKsz 1896. 283. — [a]Köv. a recept]. *1585:* Kadar Boldisar vallia … megh oda Mene Kelemen takach, es vgy wthe Az iffiat hogy le Roggyana es, takach Kelemenis igen el vesztette vala zynet [Kv; TJk IV/1. 473]. *1764:* „Nagysád bizony éppen olyan színben s állapotban vagyon, mint ennek előtte 25 vagy 26 esztendővel"[a] [RettE 175. — [a]Rettegi György szavai Rhédei Pálról]. *1811:* Napkeleti Nemzet[a], úgy láttzik szinekről [ÁrÉ 36. — [a]A cigány]. *1819:* meg-halván … Rákosi Ur, a' Teste teli épségben tanáltatotte, vagy elhervadva, és szine változva szederjesen [Kv; Pk 2]. *1823–1830:* A város[a] pedig nagyon büdös, melyet okoz a kőszén gőze, mivel itt azzal tüzelnek. Nem is igen lehet látni itt jó színben lévő embereket [FogE 191. — [a]Halle].

Szk: *elváltozik ~ében. 1710:* András király az egész kereszténységnek … imperátorának választatván, a Tábor hegyin, hol Krisztus urunk színiben elváltozott vala, a magyarok között való nemesi szabadságról gyönyörűséges diplomát írata s ajándékoza a magyaroknak [CsH 205]. *1776:* Aniko Kis Aszszony ő Nga … egészen el változott vala szénében, és igen reszket vala [Kóród KK; GyL. Christ. Kováts conj. St. Miklos (55) vall.] ✳ *rút ~ben van. 1593:* Berzetm Mihalne, Sophia azzoni vallia … latam ez Annat, ki ferenczi Jstuannak ott Maiorneia vala hogi rut zinbe vagion [Kv; TJk V/1. 382] ✳ *változik a ~e. 1585:* Jlona Balassy Georgnek zolgaloia vallia … Az porozlot hozata Georgy vram es Az leannak mindgyarast valtozik vala Az zineh[a] [Kv; TJk IV/l. 517. — [a]A pénzlopás miatt]. *1602:* Totheory Istwan heoteos zolga vallia, En fogtam az Iegenth megh … sem de nagy batran viselte magat es semmi Ielt nem esmertem benne hogy valtozot volna zine [Kv; TJk VI/l. 616].

4. változatosság; varietate, diversitate; Abwechslung. *1881:* Nem tudok bár egyetlen vidám rajzocskát írni … Annyi bánatot láttam, annyi szükséget és nyomorúságot, hogy nincs érzékem egyébhez. Pedig erőlködöm, s akármilyen gyarlón sikerül is, a szin kedviért besrófolok egyet a kötetbe [PLev. 89 Petelei István Jakab Ödönhöz].

5. vkinek/vminek jelenléte; în faţa cuiva/a ceva; Anwesenheit jmds Person. *1568:* Johanes Kalmar iur(atus) fassus est … Johannes brassai sic loquebatur. No kellywnk zyn (!) eleybe[a] chak, quitus auditis Michael berzethe Noha oda kel kelni es Enis el megyek oda a howa the [Kv; TJk III/l. 219. — [a]Hangzókivetéses alak; értsd: színe elejébe]. *1590:* Swkey Andrasne volt ados Hoggiaj Janos(na)k … az szek szinin Nem tagada Ha megh nem adna Zent Jakab napiara … tehat hatalmo(n) maradgio(n) [UszT]. *1595:* Eghez Varosul Birak vraimmal es eskwt polghariwal egietembe solemniter egybe gywlwen az Mezarosokrol illien p(er)petuumot vegheztenek, mely veghezesben mind az ket fęle Mezarosok feienkent az eghez varos zine eleot fen lewen concialtanak [Kv; TanJk I/1. 258]. *1596:* my az felsiged Parancsolata szeri(n)t hywok es intök Mihalfy Jánost Nolczad napra felsiged wdwaraba es felsiged szine eleibe ok adasra [Msz; LLt 77/3]. *1737:* kerem … Nats(ág)odot s kenszeritem is Fő Tiszti authoritassára hogy méltoztassék porontsolni Székely Elek Vr(amna)k, hogy minden nemű panaszit ellenem … adgja ki Nats(ag)odnak, ugj azokotis a mellyekel Ne(me)s Három szék szinin meg bestelenitet [Szentiván Hsz; ApLt 4 Henter János Apor Péterhez]. *1769:* végeztűk hogy … azon Bizonságak kőzűl a kiket szükségesnek a Tabla, személy szerént a Peresek(ne)k Törvény szinire kell hini, és állittani [UszLt XIII/97]. *1780:* én reniválom most is elöbbeni le tett hitemet hogy az Isten szinét ne lássam, ha Gyora Nyikulának volt arra alkalma hogy ollyant lásson, a mínéműt én nem láthattam volna, lévén mindenűt velem [F.lapugy H; Ks 80. XLVIII. 4]. *1798:* A' Thordai Határon az ujj osztálybeli azon főldeket mellyek kezem alatt találtattak, és Ngod Processust inditott vala, a' Törvény színén azokbol Ngod Competentiáját ki Igirtem [Torda; Borb. I Jánosi Péter lev.]. *1842:* mikor a Tks Hadnagy Ur a' Tanácsba ezen itt fel hozott hirt[a] meg emlitette s ki nyomoztatni jovallotta ezen kőrnyülállást a' Tanács Színe előtt el mondattam [Dés; DLt 1480/1843. — [a]Azt, hogy egy zsidó kereskedő, a hídépítő mérnökkel összejátszva, áron alul vásárolta meg a város fáját]. *1844:* All Kir. Biro Ugron Gáspár és Pálffy Elek atyánkfiai az Ülés szinén hivatalaikbol lebutsuznak [UszLt XI. 85/2. 61]. *1861:* Fő Czéh mester Göntzi Sámuel atyánfia (!) előterjeszti a Czéh Színén hogy ajándék edént a Szükséges helyekre ajándék edényt (így kétszer!) vásárolyjunké vagy sem [ZFaz.].

6. megjelenési forma; formă de apariţe; Form, Gestalt; Schein, Beschaffenheit. *1590:* Az vasak dolgarol vegheztenek hogy az eleobbi veghezes maraggion megh … Mert sok zynek vadnak, mely alat az Warossy keossegh vgia(n) kereskedik tarsolkodik az Jdeghen vasasokkal [Kv; TanJk I/l. 126]. *1657:* (A fejedelmek) törvényes színek alatt sok törvénytelenségeket is hozának bé az szegény hazában [KemÖn. 33]. *1671:* En Rosnyai Lőrincz … valaltam fel az Tőrcsvári Rationistaságot … senkivel penigh irás szerint,

szemel, kezzel, szoval, halgatással, hunyorgatás, és akarmi szin alat ki gondolhato utakon, modokon ez haza Magiar nemzet, Kgls Ur(am) s' Kgls Aszszonyom, se Principalisom ellen, senkivel nem szollok, nem tractalok [Törcsvár F; BfR] | végeztetett ... hogy Békés Vármegye eleitől fogván az Partiumhoz lévén incorporaltatva, ha ez illyen rend kivül reánk Országul fel-vetett summába nem contribualnának, akar melly szin és praetextus alatt-is, Nemességektől kell meg-válniok [CC 91]. *1705:* Vad(na)k sok idegen kereskedő emberek, kik Városunk Privilegiuma ellen, Városunkba(n) sokféle szin és p(rae)textus alat gazdát tarta-(na)k, annak házához bórt, mézet, méh sert, vasat és egyéb kereskedésre valo joszágot bé hozvá(n) le szoktanak rakni s minden vásárnapokon hir nélkül szokták árulni [Dés; Jk 348a]. *1752/1785:* jollehet az Exponensek annak idejébenis ki ki maga részének excisioját atyafiságosan sollicitalták, de Kegyelmed hol égy hol más mindenkor mindazáltal atyafiságos szinnel festett praetextus alatt azt mind eddig halogat [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 265]. *1784:* senki a köztünk lakozok közzül sem egy sem más szin és praetextus alatt hozzájok[a] magát ne elegyitse [Torockó; TLev. 2/14. 2b. — [a]A felkelőkhöz]. *1796:* Minthogy pedig Parasztnak Földes Ura ellen, ès Földes Ura Jószágában, akár mi szín és praetextus alattis Just feszegetni; és kérni nem szabad, és nem illik, azért meg kivánnya az All-Peres, hogy az irt Paraszti Communitas ... az efféle képzelt Jussának, és szabadságának feszegetésétől penitus praecludaltassék [Mv; TLev. 5/16 Transm. 43–4 tábl.].

Szk: *semmi ~ alatt. 1581:* senky ne merezzellie(n) földet az hatarzelbe senkinek se berbe se egieb modo(n) adny se localny semmy zin alat Az földnek veztesse alat [Kv; TanJk V/3. 243b]. *1695:* Maga ... Sz. Andrási Jankó, és edes Annya Csatári Jllona Asszony azon őrőkségekb(en) Semmit az Decretum szerint valo derék Szükségeken kivül semmi szinek alat el ne idegenithessenek [Nagylak AF; DobLev. I/42]. *1819:* Továbbá ha valamellyik a Mesterek közül. ..a közőnseges Szolgálatnak terhét hordozni nem kivánna ... nékie sem(m)i szin, és praetextus alatt Mészárlani Szabad ne légyen [Kv; MészCLev.].

7. *vall* szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *egy ~ alatt* kenyér formájában (veszi magához az úrvacsorát); a primi ostie la cuminecătură; in der gestalt von Brot. *1782:* tudta az[a] a pápista religiót ... hogy a római pápa az ecclesia feje, vagyon purgatorium, hét sacramentum vagyon, az Úr vacsorájában egy szín alatt is vehetni [RettE 417. — [a]Wesselényi Miklósné Cserei Ilona] ✱ *két ~ alatt* kenyér és bor formájában (veszi magához az úrvacsorát); a primi la cuminecătură pîine şi vin (simbol al trupului şi sîngelui lui Cristos); *1783:* Cseh- és Morvaország is, kivált a községe, elállott a mise mellől s két szín alatt veszi az Úr vacsoráját [RettE 422].

8. ürügy; pretext; Vorwand, Prätext. *1562:* (Szulimán császár) a várost[a] mind Pesttel öszve magának elfoglalá ily szín alatt: hogy a gyermek apja Szapolyai nagy János király halálakoron a tutorságot császárnak vallotta volna, kinek fiának azt húsz esztendős korában mind az egész országgal együtt esmét kezébe eresztené [ETA I, 14 BS. — [a]Budát 1541-ben]. *1581:* Ertyk eo kegmek aztis hogy az Jesuitak hordostul attak bort el It Coloswarat ... talalyak megh vrunkat rolla, es az donationak contine(n)tiaya zere(n)t konyórögienek hogy effele zin alat valo compolarságot wyonna(n) megh tilchio(n) tóllek [Kv; TanJk V/3. 245b–6a]. *1629:* Ez mwhely az mely áruaié volt, az innen ell buidosot ... Csiszár Imreh ezt eszebe veőuén, keőteőtte magat beleje ily szin alat, hogy eö volt volna Tutora annak az el buidosott áruának [Gyf; EMLt VI. 228b]. *1679:* melly egyszer végben ment vásárt és őrőkös tserét vala melyík fél vagy egy vagy más szin alatt révokálná és meg ígyekezné bontani; Száz Magyar forintaknak vinculuman maradjon érette [Káposztássztmiklós MT; DE 6]. *1699:* minemű szin alat vőtte legien ell Hunjad uarmegieben Galacz nevű faluban leueő kicsin portioczkamot Brazovai Boldisar Atyamfia [BálLt 1]. *1724:* Hát azt tudodé ... mikor Váro Juditot perlette ... Dobolyi Lakatos Bálint, hordván ide, s tova Váró Judith a' Gonos Istvanrul álló jókat, mit mondott, s micsoda szin alatt rejtegette [Ne; DobLev. I/106. 2a vk]. *1745:* igjekeztemis ... hogy ha valami szin alat meg foghatnok és puskáját el vehetnők, de Semmi képpen hozzá nem kőzőlithettűnk [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1780:* Elöre leheté futatni? Senki elöre, sem a' hideg öszi idöben, sem más akármi időben is ollyan szin alatt, hogy a' következendő futatásba belé tudja futatni edjet se merészellyen sub poena flor. 12 [Torockó; TLev. 6a]. *1847:* Azon szín alatt, hogy Varga Kata a nevezett három helységek érdekében fáradott, s jelesen azoknak mint fölpereseknek a királyi fiscus ellen indított úrbéri perök sikerítésén munkálódik, hány versen távozott el Varga Kata ezen helységekből? [VKp 208 vk].

9. látszat; aparenţă; Anschein, Schein von etw. *1586:* Keth zemelt eg' azont es ferfijat meg fogtata(m) es vezeozesre Ityltek myert hog ez warosson zyn alat hamyssan chalarkotanak keregetenek [Kv; Szám. 3/XXV. 1 Igyarto György sp kezével]. *1637:* Vyob commissioiat hozua(n) ismet reank Ngd(na)k Kglmes Uru(n)k az Thorozkaj iobbagjnk, ugj lattiuk hogj eők akarmichioda uetkekert uallo bwntetesekertis az onos keőnek megh jelentesenek szine alat Ngd k(e)g(ye)l(mes)seget untattiak, es Ngdat busitiak [TLev. 8/1]. *1662:* Mellyre, amint illett, hogy ugyanaz is volna a szín, megmondatott vala, hogy a felséges chám méltóságáért volna[a] [SKr 333. — [a]A kirendelt díszkíséret]. *1664:* Már nem tudom, színből-e, avagy szívből, de igen búsulnak ezeknek az kóborlóknak cselekedetén [TML III, 164 Katona Mihály Teleki Mihályhoz]. *1670:* Az Kászoni uram kövętsége, kegyelmes Uram, meglátszik, egészen csak formalitásokból áll és annak szine alatt, úgy hiszem, circálódás és egyéb dolgoknak végére való meneteli vagyon feltéve [TML V, 132 Teleki Mihály a fej-hez]. *1710:* Meghalván Haller István ... a Deputátió praesese Wesselényi István lőn ... a jámborságnak s hallgatásnak színe alatt megvan a nagyravágyás mind magában, mind a feleségiben [CsH 440]. *1710 k.:* Vagyon mind az atyámnak, mind nékem régen tartott pénzes szállásunk; nemcsak szín, hanem valóság az atyám betegsége, doktor, patika [BÖn. 706]. *1803:* minden tzéllyok az[a], hogj a' Gazdákat meg tréfálylyák, mert ha történikis hogy légyenek ollyanok kik régi Verős Kovátsokkal állyanak bé a' munkába, de ez tsak szinből esik [Torockó; TLev. 9/35. — [a]Az új verőskovácsoknak].

Szk: *~t mutat. 1772:* (Pekri Lőrinc) csak színt mutatott a titkon pedig a mi vallásunk szerént, a mi sacramentumainkkal, a mi papjaink kezéből élt [RettE 274. — [a]Amikor rá akarták venni, hogy áttérjen a róm. kat. vallásra] ✱ *törvényes ~. 1657:* Nyugovék azért az ország ab anno 1638. usque 1644. annyéban, hogy külső hadakozások nem lőn ellenséggel, de belsőképpen szünetlen oppressio ... mind csak az fejedelmek hasznok keresése vala és mások nyomorgatása törvényes színek alatt [KemÖn. 188–9]. *1816:*

Kigyelmetekis jozanabb megfontolásbol az előre véghez vitt Törvénytelen tselekedeteknek valamely Törvényes szint kivánvan festeni ... az előre elfoglalt Marha legelő helyet az Exponens Kőzőnségtől azzal a magak ki Nyilatkaztatásakkal kérették fel, hogy ha azt az Exponens Kőzonség nem remittálna, ezen esetben Törvény uttyánis kezek alá venni és magak(na)k readsignaltatni el nem mulattyák [Asz; Borb. II Rákosi Borbéllj János a szék asszesszora kezével].

10. *(külső) ~nel* látszólag; aparent; zum Schein, nach außen hin. *1614:* Noha Básta Györgyöt is örömest színnel marasztják vala Erdélyben, de amaz nem marada, hanem kiméne Rodolfus császárhoz [BTN[2] 50]. *1657:* Serédi István, ki nékem jóakaróm vala ugyan színnel, de realiter senkihez sem sincerus [KemÖn. 192]. *1662:* Bethlen István elhitetvén mind a portát, s mind a budai vezért, hogy a fejedelem[a] olly nagy unalomban volna az ország népe előtt, mind csak színnel s kénytelenségbül cselekednék, amit cselekednek vala is a fejedelem mellett, de csak mutatódnék valamennyire való fegyver fejedelem ellen a fényes portáról, ottan elállanának mellőle [SKr 167]. *1780:* ezek ... külsö szinnel erös Argumentumok, melyekre nyertekis jó resolutiót [Torockó; TLev. 9/16].

11. (föld)felszín; suprafaţa pămîntului; Erdboden. *1636:* Vagyon ... az Uduaron egy keö kutt, felül az föld szinen hitua(n) auult fa gardazattya [Siménfva U; JHb Inv.]. *1694:* vagjon a' Konjha-ház ... Ennek mellette vagjon az Kúth ... mellj a' feneketől fogva, a föld szinéig, fábol fel rakott régi munka [Kisenyed AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúraleír.]. *1729:* a' föld szinin feles faragott, és faragotlan kövekis vad(na)k [Buza SzD; JHbK V/2]. *1783:* a' Sütö Ház megett vagyon szinte a' Föld szinén egy Gardgyás kút [Mocs K; i.h. XXXI/1. 6]. *1811:* kezdette volt a viz a' föld szinét ki kaparni és lopájositani [Dés; DLt 19]. *1855:* ha a' malomnál egy olyan gát emelödik mely felyül a' föld szinéig még 3 sukk árok marad a' gát miatt a' viznek áradása nem lehet [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1393 Dobolyi Bálint kérv.].

12. *a föld ~én* a kerek földön, a földkerekségen; pe tot globul pămîntesc; auf dem Erdboden, auf der Erdoberfläche. *1741:* Istentelenebb ember nálánál az föld szinén nem járt [F.lapugy H; Ks 112 Vegyes ir.].

13. helyszín; faţa locului; der Boden von etw., Ort und Stelle. *1550:* sombory Lazloth es pokay Lazloth, Es ez vyzolyay gergely papoth, az peres fewld zynyreh kywygyek [Mányik SzD; BfR]. *1568:* My engedelmesek voltonk az felseged paranchiolatyanak ky mentewnk az peres feold zynereh [Gáldtő AF/Gyf; JHb XXIX/28]. *1577:* Ez leuel költ az feliwl meg neueszet es irt napon[a] az pörös erdönek szenen az szenegettö pataka melet timafalui hatarban [UszT. — [a]Ti. hushagio hetfön]. *1620:* az meg irt káros kertnek szinere menuen, az alkotast el kezdeók keözteők [Szentrontás MT; Sár.]. *1681:* My azert ... az Marko Borbara Borbara (így kétszer!) ben ualó örökségenek szinere menuen ... Mely örökseghnek uicinussa ab una az nyr fele ki menö tizes Utczaia ab alía az beres pataka [Homoródsztmárton U; Borb. II]. *1751:* Munköt azert kerenek hogy mint Birakok ki mennyünk az vett földnek szinere [Kissolymos U; Márkos lev.]. *1803:* a fenn meg nevezett Erdőnek szinére az kivánt jártatás és jegyeztetés végett ... ki mentem [Ádamos KK; JHb XIX/65]. *1856:* oly egyezésre léptem ... Dánfy (!)[a] Jósef urral hogy a' közöttünk ... fenn forgott pertöl elálva a peres helyek egy hivatalnok ur előtt szakértök által a' hely szinén ... felosztassanak [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1399. — [a]Alkalmasint elírás Bánfy h.].

Szk: *~ről ~re. 1792:* (A földekre) szinről szinre el menvén az irt Commétáneusakkal ugy foglaltak viszszá 's Csováltattuk el s Terméseiket itéltettük meg ... a Mélgos Urnak birtakában adtuk [Msz; MbK XII. 87].

14. vminek, vkinek legjava, legértékesebb része; partea cea mai bună/cea mai valoroasă (a ceva); die Blüte/das Beste von etw. *1614:* Ott[a] Báthori Zsigmonddal szemben lévén, mikor kijöttem volna, az Básta hada alatt mind az város népének színével s mind egynéhány székely atyafiak hozzánk adván magokat, az Básta hadának utoljával és széledezőjével egynéhány hétig erős csatázást üztünk-tartottunk [BTN[2] 51. — [a]Brassóban]. *1657:* Ekképpen lőn Turócról általmenetelem az Fárasztó hegyen az cselédek nélkül, csak az hadak színével ily rendeléssel, hogy az seregeket harcnak rendelvén hátrábbhagyám az erdő közt az kapitányokkal [KemÖn. 233]. *1662:* (Bosók Benedek) az útban meghallotta vala hírét, hogy az vezér hadainak csak a cselédje hagyatott legyen táborok helyén, a színe mindenestől a mieinkre jöttek volna Szalontához | Hegyessy János a nemességnek színével ... az előljáróba bocsáttatott törökök hátán, nagy vakmerőül és tanácstalanul penetrált | Barcsai Ákosnak ... a török hadakkal Szeben városa felé való szakadása hírével esvén, a népének színét azonnal utánok szakasztván, űzetni akarja vala [SKr 174, 316, 523]. *1667:* ha elment is[a], ki ha nem admittálná az praesidiumot, meg kell őket rekeszteni s az vármegyének színét is fel kell venni pro majori securitate [TML IV, 106 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. - [a]Bánfi Gergely]. *1684:* September ... 18 ... lött nagy pompával ifjú urunk, küssebb Apafi Mihály kegyelmes urunk ő nagysága fejedelemségének az török Császártól való confirmatioja nagy pompával, mivel az egész országnak színe s fegyveres hada ott volt [SzZs 255]. *1704:* hallám, hogy ... feles rácok jöttenek volna Arad felől Hunyad vármegyére, kiknek elejekben állván Csáki András maga hadával és a vármegyebeli nemességgel, őket a rácok megverték és a vármegyebelieknek is a színét levágták volna [WIN I, 214].

Szk: *~e (és) eleje. 1614:* Ezen[a] újobban megrettenvén, az város népe mind elfuta, ki hová láta, az színe és elei az város népének béfutánk-búdosánk Brassóba | (Báthori Gábor) beméne Szebenbe ... az színét-eleit az város népének megfogatá [BTN[2] 52, 57–8. — [a]Básta garázdálkodásain] ✳ *~e virágja. 1662:* ím látjuk és tapasztaljuk, hogy amidőn már felzavartatván szegény hazánk, ennyiképpen megromlanánk, nemzetünknek, édes atyánkfiainak is színe, virágja Podolyán a csúnya tatár nemzet álnoksággal megvetett hálójába keríttetnék [SKr 577].

II. *mn* vmilyen színű; de o anumită culoare; ... farbig/färbig, von ...er Farbe. **A.** *1714:* Aszszonyi embern(e)k való 4. Par Kesztjö Atlas s Tafota Materiabul, elsö Brokad materiabul aranj fonal viragokkal ki varrott, a' többi 3. külömbféle szin seljemmel aranj virágokkal fl. Hung. 10 | Varratlan Abrosz külombfele szin Viragokkal Chonka formára széllyén ékesitett fl. Hung. 8 [AH 31, 42]. *1748:* Szederjes Szin viragos, aranyos úgy eleib(e) valo supellat ... Más kék Szin hasonlo Supellát [Ks 8. XXVIII. 5]. *1771:* Egy kék szin aszszony embernek valo habos kanavátz keskeny arany tsipkés Mente [Nagyida K; Told. 19]. *1803:* pázsint zód szin posztó Nadrág [DLt nyomt. kl].

B. *1811:* Marinkás Györgj ... halovány szin hoszuko sovány himlőhelyes ábrázatu [DLt 84 ua.].

◇ **Szn.** *1630/1777:* Szìn Balas [Szentrontás MT; DobLev. III/505. 2b].

szín[2] **1.** fészer; şopron; Schuppen, Verschlag, Koben; Diele, Flur. *1625:* hallottam maga szajabol Fabjan Tamasnak, hogj latta volna Kovacz Ferenczel az papnet Fabjan Janos hazanal az szinbe [UszT 180a]. *1647:* Vagjon az Czűrős kerten túl két barom Akol sővenj kapuja ... Vagjon két hoszu szin az ket akolban [Marosilye H; VLt 15/5415]. *1677:* Vagyon ... egy hitván perellyere csinált Szin béres szekerek(ne)k valo [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1699:* cserefa ágasokra koszoruzot rosz szalma fődel alat sővenyből font őreg diszno pajta, ezen belől hat ágasokra perjezet rosz szalma fődel alat valo szin vagy árnyék [Szentdemeter U; LLt Inv.]. *1729:* Vagyon az udvarházon kivűl dél felől az udvarház kerthez ragasztva egyebűt tővissel bé keritve valami akoly egy el romladozot szin benne [Buza SzD; JHb V/2]. *1740:* csináltak edgy kis szalma fedeles szint Tölgy és Füz fa ágasokra, és Nyirfa s egyéb elegyes perelljékre [Gyalu K; BfN Gyalui cs.]. *1778:* az Meddű rideg Marhák ... szin alat teleltek ... egy se dőglőt meg [Bethlen SzD; BK Bethleni szám.]. *1805:* A többi épületeket Pajtát, Szint, olot és kertet a paraszt tsinálta ... s ezek nem mentek calculusba [Marossztimre AF; DobLev. IV/874. 20a]. *1851:* A' velniczéhez tartozó szín ... az egész szìnnek nints kertelése az út felől [Erdősztgyörgy MT; TSb 34].

2. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *baromnak való* ~ marhaistálló; grajd de vite; Rinderstall. *1594:* Az Maior hoczaknal valo Jnuentarium ... Baromnak walo zin No. 2 [Somlyó Sz; UC 78/7. 9–10] ✳ *dézmás* ~ dézmatároló hely; loc de depozitare a dijmei; *1717:* Kűkűllőváratt[a] a hid végénél, ... egyéb boros helyeken a faluk végin erigaltass(an)ak Dézmás szinek [Sárd AF; UtI. — [a]KK]. — L. még *dézmaszín* ✳ *hordóknak való* ~ hordótartó szín; şopron în care se păstrează butoaiele, şopron pentru butoaie; Schuppen für Fäßer. *1656:* Az oh es uy hazak közöt vagjon boronabol fel rotth hordoknak valo szin [UF II, 159]. — L. még *hordószín* ✳ *meszet oltó* ~ şopron în care este amenajat groapa pentru stingerea varului; Schuppen Kalk zu löschen. *1777–1778:* A harangláb alján a meszet oltó szinnel együtt pedig káros, rossz és elviselődött lévén a zsendelyezés [Kv; ETF 107. 14] ✳ *olajütő* ~ olajsajtoló szín; şopron în care este (instalat) presa de ulei; Öl(preß)schuppen. *1636:* az molnar haza ellenebe(n) egy olay űteő szin agasokra epitven uydőn uy karfazott keőrős keőrűl, minden olay űteő ezkeőziuel keszen sindelyes [Siménfva U; JHb Inv.] ✳ *szüretelő* ~ szüreti munkára szolgáló szín; şopron folosit la culesul viei; Schuppen zur Weinlesen. *1816:* a' Győrteleki Határon egy darab majorság szőlő a' Magurába ... Ugyan itt vagyon a' Lazába, ágasokon fenn álló, venyikével bè-fedve, minden oldal nélkűl egy szűretelő szin [Born. XXIX. 24/13] ✳ *téglavető* ~ şopron folosit de cărămidari în timpul formării manuală a cărămizilor; Ziegeleischuppen. *1647:* Az Czűrőn kiuűl az patak mellet vagjon egi husz ölnj tegla vető szín [Marosilye H; VLt 55/5415]. *1694:* Tegla vető Szinis volt ott, de Tegla <nin>cs most benne [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1699:* vagyon nyolcz agasokra csinált tégla vető szin [Szentdemeter U; LLt Inv. 35] ✳ *vaskő-rostoló* ~ vaskőégető műhely; atelier pentru prăjirea minereului; Erröstungsschuppen, Röstboden für Eisenstein. *1691:* Azon koh mellett uagyon egy deszkával fedett uas keő rostoló szín. Azon fellyeb uagyon egy uas keő tartó szín [CsVh 114–5] ✳ *vaskő-tartó* ~ vaskőtároló raktár; depozit/magazie de minereu; Eisenerzlager → *vaskő-rostoló* ~ ✳ *verbuváló* ~ katonatoborzó hely; loc de recrutare; Erzröst-/Eisensteinsiebboden, Werbeplatz für Soldaten. *1745:* az vágás után fel zúdula az parasztság visza toják az katonákot az verbualo Szin fele [Csehtelke K; Ks 5. X. 6. Darabant András (45) jb vall.].

3. árulószín/bódé; chioşc în care negustorii îşi vînd marfa; Verkaufsbude, Hütte/Bude (am Markt). *1645/1650:* Verner Janos ment fel az Szinbe(n) vasari mivet arulni fizetet fl. 5 [Kv; ÖCJk]. *1685:* Verőmester szinje fábol való, prostillás, nem igen jo [Vh; HÉvk. XX. 156]. *1729:* Az Diszno hussal előđő hentesek ... az Meszarszek előtt szint Csinalva(n) reggel arullyanak végeztűk [Dés; Jk 383a]. *1737:* az B Fűsűs Czének utolso Mestére tartozik minden héten, Szereda napon, az Szint megsepernj es sokadalmi napok előtt [Kv; FésCJk 72]. *1756:* A szín rectificatiojában penig és conservatiojában szintén annyival tartoznak az ifijak, mint az öregek külön-külön concurrálni id est fl. hun. 2 dénár 4 [Dés; DFaz.]. *1774:* még épitettek is azokon kivűl a Piatzon lévő árus Emberek Szinnyeit [Mocs K; KS Conscr.]. *1787:* a Fazakasok szinnyek szomszédságában lévő Boltotskájára ... rá menvén [Dés; DLt]. *1807:* ki is mentünk ezen Dési Reformata Ekklesia oskolájának a' Piatz felé a' Szőcs Czéh szinnye és a Pálinka arulo Boltok aranynyáb(an) fekvő szélihez [Dés; EHA]. *1814:* a' Czéh Ujvarinét lopogatàsaiért a' szinbe a' Barátosi Josefné Hellyénél három árulo hellyel lejjebb tette [Dés; DLt 56. 27]. *1830:* a Timárok Szinnyek ereszsze alatt fekütt [Dés; DLt 965].

◇ **Hn.** *1617/1687 k.:* A' Fü Szinb(en) (sz) [Kövesd MT; MMatr. 397]. *1627:* Az Teglas szinnel (sz) [Lőrincfva MT; EHA]. *1681/1748:* a Miske allya szinen [Balázsfva AF; EHA]. *1740:* A Tégla szinen felyűl (sz) [Szamosfva K; EHA]. *1744:* Az Varczagás Ucza Végin az Tegla szinen tul (sző) [Ne; EHA].

szín[3] színpad; scenă; Bühne, Schaubühne. *1736:* egyszer az urak Kolosvárrá gyűlvén, az páterek comoediát csináltanak, és annak irigyivel hogy az theátrumot oda csinálják, csináltanak egy színt zsendely alá az udvaron [MetTr 426]. *1823–1830:* A teátrum volt építve a kollégium[a] udvarán ... Deszkákkal padolva, ennek a színnek oldalai ágytakaró kartonokkal, oloszfalakkal voltak behúzva [FogE 106. — [8]A mv-i ref. kollégium].

színalja szín, fészer; şopron; Schuppen, Scheune, Tenne. *1698:* edgj ökör Istalo, edgj borju istalo edgj szin alja [Kóród KK; LLt Fasc. 72].

színarany tiszta arany; aur curat/pur; Feingold, gediegenes Gold. *1697:* Tiz szin arany Lanczottska [Kv; LLt 17/18].

színbor tiszta bor; vin pur/curat; reiner Wein. *1634:* Galfaluj Kocis (!) janosnak sin bor ur. 3 [UtI]. *1657:* Prebendara, Borok, es Eczetek teoltelekjekre, el keolt szin Bornak volt sepreje Ur. N. 30 [Borberek AF; WassLt Perc. 22]. *1676/1681:* minden hordo utan valo szin bornak ugi seprejenekis veder számat Ra(ti)ojáb(a) irja be; az seprejet penigh eghettesse ki, es az éget borát arultassa ki [Vh; VhU 658]. *1696:* Sajo Udvarhelyt az maga(m) borait arultak ki ez szerent. Also Varga Andras arulta ki egj hordo boromot meljnek volt szin bora Ur. 27//2 ... sepr(eje) Ur 3//1 ... teszen az árra f. 44.//10 [TKl Petki Nagy cs. szám. 39a].

1724: Szin es Sajtolt uj bor ... Szin uj Bor [Koronka MT; Told. 27]. *1726:* Az ötven két vedrest, ötvenest és 36 vedrest ki árultátvá(n) ... ezek(ne)k szin bora lőtt Urn. 118 [Kv; Szám. 54/IV. 29]. *1745:* Hatulso szőllőből Szin bor ürmös Ur. 10 Hatulso szőllőből Szin bor forralt Ur. 3 [Erked K; LLt]. *1774:* Hangásbeli Veres bor ... Nagy Szöllö Sajtolás és Hangás szöllö szin bor [KK; TSb 10]. *1795:* Rosamalybeli szinbor [Koronka MT; EHA].

Szk: *fejér ~. 1845:* Fejér Színbór [KCsl 13] ✳ *silleres ~. 1845:* Silleres Színbór [Csekelaka AF; KCsl 13] ✳ *tisztaízű ~. 1812:* azon Summa pénzért tartozzék az Ur mindgyárt azon ősz után következett Fársángon Háramezer veder jo, és tiszta izű Szin borokat adni [Km; KmULev. 3].

színbor-ecet színborból készített ecet; oţet de vin; Weinessig, Essig aus purem Wein. *1682:* Eczetre valo félb(en) oh bor cir nr. 15// Szin bor eczet nr 26// Rosa Eczet 3. uveggel nr //3 [A.porumbák F; UtI]. *1684:* Szin bor eczet nr. 35// [uo.; UtI].

színbúza 1. tiszta szembúza; grîu curat; ungemahlener Weizen. *1753:* Szin buza egy hambárb(an) találtatot ... Gelim 143 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII].

2. java-szembúza; grîu (curat) de prima calitate; Weizen bester Güte. *1756:* N: Somkuton szép tiszta szin buzat vet Balog Uram az Csűrből 16 vékát s maga számára vettette mondván hogy maga p(rae)pendajaba veszi [Drágavilma SzD; TKl 4 román jb vall.].

szinceritás 1. tisztesség; cinste, sinceritate; Ehre. *1619:* Nagy sinceritással azért az velencei követ is Felségednek offerálá jóakaratját, valahol kívántatik [BTN^2 359]. *1662:* Bornemisza János ... a fejedelemhez nagy sinceritással láttatik magát viselni [SKr 213]. *1664:* valamint Kegyelmed akarja írni, írja úgy és mü Cob urammal subscribáljuk, evvel is meg akarván mutatni synceritásunkat [az] méltóságos fejedelemhez [TML III, 52 Kászonyi Márton Teleki Mihályhoz]. *1672:* Az mi az én Kegyelmedhez való sinceritásomat nézi, az Isten nekem adja azt az gonoszt, az mit Kegyelmednek kívánok bár [TML VI, 331 Bánfi Sigmond uahoz]. *1679:* Az quartalasban, asztag fedesben minden sinceritas el követtessek [Dés; Jk 39b]. *1679/1681:* Idegen emberséges emberek biztokban szálván bé házamhoz ... meg vizsgálván à szemelyeket, rendek, és hozza(m) valo synceritassok szerint-is, s ahoz accommodálhattja à gazdalkodast eö kglme [Vh; VhU 678]. *1696:* Kgld hozzám valo sinceritasanak bizonyságára ... Ujobban Frankfurtumbul 24 Martii Anni pr(ae)s(en)tis datalt levelett nagy alázatossan vettem [Vécs MT; TKl Kemény Simon Teleki Pálhoz]. *1762:* Azon 300. Magyar Forintokat ne sajnállya Kegyelmed Szabo Ferentznek, és Nyikulájnak keziben adni ... énis meg szolgálom Kegyelmed sinceritássát [F.zsuk K; SLt XLVI. 7. 45 Sarki János Ferentzi Györgyhöz].

Szk: *egész/teljes ~. 1672:* Igyekezem is kitanulni, kik legyenek teljes sinceritással ez ügyében Kegyelmednek, tacite alkalmaztatván magamat kitanulásra [TML VI, 342 Sárpataki Márton Teleki Mihályhoz]. *1678:* ha mibe tudok, meg igyekezem Kegyelmednek és az Kegyelmedéinek szolgálni egész synceritással [TML VIII, 216 Bethlen Miklós ua-hoz] ✳ *igaz ~. 1664:* Kegyelmednek ... látja Isten, igaz synceritással akarok szolgálnom [TML III, 128 Teleki Mihály Vér Györgyhöz]. *1677:* a' Procuratorokis Principalisoktol rájok bizatot Causaknak nem prodálására, másokkal nem colludálásra, és a' causanak decisiojáig, tehetsége szerint, igaz sinceritassal valo procuralására hittel legyenek kötelesek [AC 209]. *1678:* Kérem is Kegyelmedet édes Komám uram, igaz synceritassát mutassa meg hozzám [TML VIII, 39 Pataki Mihály Nemes Jánoshoz].

2. őszinteség; sinceritate; Aufrichtigkeit. *1631:* Jgy o kgmeys megh nyugoduan az en ó kghez valo tökelletes sinceritasomban, en sem ketelkedven az ó kgme czalatkozhatatlan igaz Attyafiusagaban Uyolagh igaz Attyafiuj sinceritasonkbol, es tökelletes szeretetünkből vegeztük igy [Radnót KK; Ks O. 37]. *1657:* az intercipiált levelekből értem, s az uramat is tudósítottam palatinus uramnak az békesség tractájához való sinceritasa felől [KemÖn. 225]. *1667:* ha soha Naláczi uram synceritasat Kegyelmedhez nem láttam volna is, most bezzeg valóban megmutatta [TML IV, 220 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1669:* én contentus vagyok az Kegyelmed tökéletes sinceritássával és oblatiojával [TML IV, 469 Fleischer András Teleki Mihályhoz]. *1764:* inkább lehetett volna Bátyám Ur(amna)k az én Contestált Sinceritásomhoz, mintsem az ő hamis lelkéhez, s paraszt tudatlanságához bizni [Középlak K; BfR].

szincerizál őszintéskedik; a vorbi sincer; aufrichtig sein. *1846:* Desewffy Emil, ki szokása ellen, kissé leitta magát egy kerti asztalnál, mint mondá „sincerisalni" kezdett ... Ő gondatlan vádokat szort az ellenzékre [SzgyÁLt Kemény Zsigmond naplója (Benkő Samu kijegyzése)].

szincerus 1. becsületes; cinstit, sincer; ehrsam, ehrlich, redlich. *1657:* Kapronczai György is jóindulatú ... igen sincerus ember vala [KemÖn. 200].

2. hűséges; fidel; treu. *1671:* soha Kegyelmed jó kereszténsége felől bal ítíllettel nem voltam ezelőtt is, hanem igen magyarnak s religiojához sincerusnak ismertem lenni Kegyelmedet [TML V, 656–7 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

színdeszka levágott fatörzs felületéről fűrészelt deszka; lătunoaie, scîndură de margine; Schwartenbrett, Schwarte. *1652:* ă kőzfalhoz ragasztva, boronakbol fel rott 6. Drabant haz, edgyik avatag zendelyes, őte szin deszkaval boritot [Görgény MT; Törzs]. *1656:* Ezen curia keörös kornjül teőldgi fabol faragott reghi sasfak közi szin deszkakkal vagjon fel rakva [Fog.; UF II, 152]. *1685:* Fenyő Bel deszka nro 450. Szin avagj Szel deszka nro 190 [A.porumbák F; UtI]. *1753:* Szin deszkát ... vettünk száz szálat Istálo padlani [HSzj *szín-deszka* al.]. *1840:* Kintses Marhássai szin Deszkát hordtak a Dalinárol ide [Görgény MT; Born. G. XXIVb]. *1840 k.:* Vásároltam 40 szál szin deszkát [SL]. *1841:* 20 szál szindeszka 40 xr [Görgény MT; Born. F. Ve].

színdeszka-gyalogkert kb. színdeszkából készített alacsony kerítés; gard (scund) făcut din lătunoi; Schwartenzaun. *1758:* A Taxások Veteményit az Udvartól distingvaló kert bé hoszszan a porond felé 35. Láb szín deszka gyalog kert Csére karokra őt őt szálával uj állapotban [Szu; Ks 75. 55].

szindevészik kornyadozik; a fi bolnav timp îndelungat; kränkeln. *1796:* Mindenféle Marhák még eddig Istennek hálá jol vagynak tsak egy kis bornyu most is Szindevészik [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

szindia falusbíró; primar (rural), judele satului; Schulze, Dorfrichter. *1331:* magister Adrianus de ipsis kenezis et zondis nostris presentaverit nobis viginti birra, que vulgariter cherge <dicuntur>, et quatuordecim caseos [Nyírmező AF; DocV 71]. *1632:* Az itualo Zindia hazanal vetni valo Zab vagion egj rakasban Cub Nro 80 [F.porumbák F; UC 168]. *1633:* az ky akarta Jo Akarattyabol Segitette eo kegmet[a], Vgy mint az Boerok szabados Emberek, es az szegenyseg is Szindiakys az az az Birak [F.venice F; Szád. Sztan Paszerey (45) vall. — [a]A majorsági munkában]. *1637:* Iudex Borbatul Romete ... Sindia most adott nem ad [A.porumbák F; UC 14/42]. *1639:* Felseo Zombaton vagion persona No. 54 Ezek közot Zindia No. 2 ... Niomorult kuldus No. 1. Brainizter No. 1 Rakasz No 1 [F; RákGlr. 488]. *1640:* A fellyeől megh irtt Adott[a], az Folnagy es Zindian kiuől ... minden jobbagy indifferenter tartozik ittis, mint Fogarasban meg adni [Bethlen F; UC 14/48. 17 — [a]A jobbágyok táblázatos összeírásában jelzett adóösszeget] | Ztan Iuvanos (!) Cen(susa) f. — / 25 Mikor nem zindia [Luca F; UC 14/48. 105]. *1688:* Opra Frinkaje ... Szindja [F.porumbák F; UF 12]. — L. még Fogaras településeiről fölös számú előfordulást: RákGlr. 475–7; UF elszórtan.

szindikus ügyvéd, szószóló; procator, grăitor, avocat; Advokat, Syndikus. *1823–1830:* Körmendi Gábor prokurátorságot folytatott, mikor én nála laktam, akkor a fiscalis procuratorságból a Josephianum Systhema szerint syndicus volt a neve hivataljának | A prorektor praeses, a syndicus felolvas, ami szükség [FogE 89, 239].

színecet oţet pur/curat; purer Essig. *1677:* 5 Altalogokb(an) ... Szin Eczet B. Ur. 5// Ennek van Sepreje B. 1 1/2 [Kővár Szt; UtI].

színecske 1. fészerecske; şopron mai mic; Hütte, kleiner Schuppen. *1742:* egj Sendelyel fedett Szinetske űlés kedviért csinálva [Pókafva AF; JHb XXV/58]. *1758:* egy kis szinetske Fenyő Deszkákbol bé padolva [HSzj *padol* al.]. *1777:* egy deszka fedelű kis Szinetske [Meggyesfva MT; LLt 28/531]. *1780:* egy szinetskéből ... el lopták ... egy pánt vasat [Grohot H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1807:* Vagyon édgy rongyos ágasokon álló pajta és Színetske Szalma fedél alatt [Szentmargita SzD; Ks 76/56 Conscr. 8]. *1830:* Egy szinetske ... vagyon az udvar napkeleti oldalába [Kv; Somb. II]. *1849:* Ezen szinhez ragasztva égy tarto Színetske vas sarkos, reteszes ajtojaval [Somkerék SzD; Ks 73/55].

2. árusító bódécska; chioşc mai mic; Verkaufskiosk, kleiner Kiosk. *1893:* Fel olvastatik az ide valo Dévai Fazakos Czehnek Instantiaja, mellyben panaszolják, hogy özvegy Tekintetes Szeredai Domokosné aszszony, a' Dévai piatzi kapu elött lévö kis Szinetskéért, hogy alatta árulgatnak Szambatonként őket nagyon Taxálni kivánnya [Déva; Ks 91. C. 12].

színehagyott színevesztett; decolorat; verschossen, ausgebleicht. *1576:* Wagion igen wyselth zyne hagioth weres Barson perem hath Syngh [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 15]. *1788:* A' Veres Bársonyos kanapénak színe hagyott veres bagaria tokja égy darabba, és 12 nagy hátas Széknek 22. darab efféle színe hagyott veres bagaria tokja [Mv; TSb 47]. *1800:* Egy szine hagyott rongyos fersing [Told. 19]. *1815:* szine hagyott olaj szin Kőpenyeg [DLt 131 nyomt. kl]. *1821:* Egy viseltes szine hagyott kazimir Nagy keszkenö [Mv; MvLev.]. *1840:* Ki huzo, veressen festett, szine hagyott, oltska asztal 1 [Nagykapus K; KszRLt]. *1855:* szine hagyott. avatég öltöny [UjfE 223]. *1866:* Egy szine hagyott gyepárka (!) [RLt].

színe-java vminek legjava/legértékesebb része; partea cea mai bună/valoroasă a ceva; die Blüte/Elite von etw., die Auswahl der/des ... *1662:* ifjú Lajos királynak Szulimán török császárral Mohács mezején lett siralmas harca meglévén, mellyen mind maga, jeles méltóságos király elesett, s mind a magyar nemzetnek színe-java, uirágja elhullott vala [SKr 75].

színel színlel; a se preface, a simula; simulieren, vortäuschen. *1747:* az Mlgs Ur Csapai Kun Sigmond vram ... Balavásárán ... a' Falusi Paraszt Lakosok(na)k abusussokot, sőt nagj tsalárdságokot, ki tanulván s találván, mivel némely Falu földeit Ecclesia Földének nevezték, és Ecclesia földének változtatván szinelvén, ez utonnis a Possessorokot belőllök ki rekeztették [Kük.; Ks 17/LXXXII. 8].

színelt festett; vopsit; gefärbt, bemalt. *1810:* Egy kékre szinelt (Lazarozott) jóféle arany tojás kerekségü Frantzia Piksis [DLt 368 nyomt. kl]. *1816:* Ezen nappali házbol bal kézre nyilik vad galamb szin festékre szinyelt bérlett melyékü s szemöldekü hasonlo szinü ... Franczia Záru kolcsos ajto az hálo szobába [Jobbágyfva MT; BálLt 67].

színeltet festet; a dispune să fie vopsit; (an)streichen lassen. *1666:* az elseo ház kemenczéjét kűvűl beleol erőssitettük, foldoztattuk, szineltettük adtunk teolle az Fazakas(na)k f — d 18 [Kv; SzCLev.].

színérváraljai a Színérváralja (Szt) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Színérváralja/Seini; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Színérváralja: aus/in/von Színérváralja: Színérváralján termett; care a fost produs la Színérváralja; hergestellt in Színérváralja. *1756:* Anno 1755b(en) termett Szinjervaraljai Majorság űrmes Cub 15 [Ks 23. XXIIb].

színes 1. colorat; farbig, färbig, bunt. *1679:* Ebedlő Palota ... Padlasa, foljo gerendai, es azok(na)k allyai szines festekes kivülis az gerendak allyanal az ház fala es az szegeletek [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 15]. *1735:* Teleki Pál Ur(am) Teleki Samuel Urat ... uri modon intertenealta; ruházattya peniglen hol szines gjászos volt, a szines pedig két rendbéli volt gjakrabban mindennapi és inneplő [Kendilóna SzD; TKl Jos. Cseh de Akna (40) ns vall.]. *1768:* Egy Daru szin Ezűstős vég materia, szines virágokkal [Nsz; TGsz 51]. *1770:* az remek lészen ... égj arany gjűrű szines kőre, égj hellymes petsét [Kv; ÖCJk]. *1799:* Egy bolha szinű patyolat, arannyal, és szines virágokkal kivarva [Kelementelke MT; LLt]. *1823:* Atlatz aranyos Fátyol elő ruha, szines frindellivel varva [LLt Csáky-per 601 L. 1]. *1826:* Szines galandok [Koronka MT; Told. 19].

Szk: ~ *kalap. 1849:* Kelemen Béni ... égy Skatujába melybe égy fehér kalap volt ... helyette égy otska Szines kalapot talált [Kv; Végr. Vall. 50] ✳ ~ *kanavász. 1797:* 32 sing Szines kanofácz [Mv; BálLt 71] ✳ ~ *kazula. 1796:* Ordinár Színes kasula 1 Ordinár Fekete kasula 1 [Tresztia H; Ks 115 Vegyes ir.] ✳ ~ *matéria. 1705:* Ma reggel az úr fel-

mene a generálhoz condoleálni a császár[a] halálát, és immáron mind a német tiszteknek, mind a magyaroknak az elejek feketébe akarván öltözni, a fekete posztókat és matériákat a görögöktől igen elszedték, úgyhogy az mi urunknak és asszonyunknak is csak valami színes matériákat és posztókat kellett megfestetni [WIN I, 446–7. — [a]I. Lipót] ✱ ~ *mente. 1705:* Ugyan tegnap készült el a mentém, kinek a posztóját újólag csináltattam, a bélést pedig a régi színes mentém alól való bélést húzattam alá [i.h. 552] ✱ ~ *pántlika. 1788:* Színes pántlikával kí garnirozott fejér Fersing [Mv; TSb 47] ✱ ~ *posztó. 1736:* az urak, főrendek, nemesek temetésére még az idegen emberek s asszonyok is ... azféle alkalmatosságra nem csak gyászköntöst, hanem színes posztóból valót külön tartottanak, szederjes, violaszin posztóból valót [MetTr 406] ✱ ~ *selyem. XVIII. sz. köz.:* Egy Borostyán = virág szin színes selymekkel elegyes szoknya [MkG]. *1800:* Egy fekete Frantzia Tafatára színes sellyemmel varrott ujj Keszkenyő [DLt nyomt. kl]. *1804:* egy gyöngy szin atlatz Magyar Szoknya mely ki van varva színes selymekkel [Koronka MT; Told. 19] ✱ ~ *szőnyeg. 1671:* Vadnak kőrűllettem és Beszterczénis tizen négy közönseges egy egy asztalra valo színes szűnyegim[a] [Ks 14/XLIIIb Csáki Istvánné Mindszenti Krisztina végr. — [a]Köv. a hagyakozás].

2. ~ *udvari katona* színes mundéros udvari katona; curtean în uniformă (militară) colorată; Leibgardist, (bunt) uniformierter Leibwächter. *1710 k.:* Ezen esztendőben hoza egy Marchisio vezetéknevű, Veteráni főstrázsamestere a császár levelét a fejedelemnek a Máramarosba menő regimentek állapotjáról ... A mi uraink Marchisiót Marchiónak érték. Nosza menjen eleibe a fejedelem hintaja Daniel Istvánnal, egy sereg színes udvari katona és étekfogó [BÖn. 743].

3. csalárd, hamis, képmutató; perfid, viclean; falsch, arglistig. *1605:* Keúantak volna ö kk. hogy Byro Wram meg moderalna és az Varos vegezesett szynesnek ne magyarazna [Kv; TanJk I/1. 540]. *1657:* palatinus kéváná azt, impetrálnók az fejedelemtől, vélünk bocsátandó embere mehetne regéci várába ... ily praetextussal, hogy onnan valami borokat asztalára az palatinusnak hoznának; melyet látánk ugyan, hogy csak színes dolog [KemÖn. 210]. *1661:* Kegyelmed eszében vehette, ha csak színes biztatások volna az németeknek [TML II, 92 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1666/1793:* A Falu Határára járo mellék kerteket melyek előtte valo időkben voltanak noha felesen szines dolgok által le rántattanak mostan senki sem tészi [SzékFt 23]. *1678:* Itt Uram az dolog elköltött bennünket bizony minden színes dolgokról, nem úgy mint azelőtt, midőn meg akarják vala csendesíteni az dolgokat [TML VIII, 235 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Rövid notabenékben írhatom: 1. Barcsai Ákos maga és az atyjafiai fertelmes parázna életét. 2. Rákóczival, színes volt-é vagy szíves, de a dolog megmutatta, színes volt [BÖn. 564]. *1781:* mind két felek meg gondolván mind magok egymáshoz tartozo Szíves, és nem színes Isten áldását is maga után vonszo Atyafiságos Kötelességeket és Szereteteket, mind pedig a Törvénynek ... bizonytalan ki menetelét ... léptenek illy örőkkös, és meg másolhatatlan egyességre [Told. 27]. *1782:* Bizonyost nem tudok arrol mondani, hogy az osztoztato Birák tudták azon szines vásárt vagy nem [Torda; KW Vall. 10].

Szk: ~ *barátság. 1662:* Jenei Ali s tömösvári Csengizáde passa színes kezdett barátsága[a] [SKr 454. — [a]Tartalomjelző fejezetcímben] ✱ ~ *beszéd. 1753/1781:* koránt sem ugy vólt a dolog, mert tsak lépes és szines beszéd vólt, mivel a mint hallottam Bétsben nem az árvák, hanem a maga dolgáb(an) járt [Máda H; JHb LXXI/3. 263] ✱ ~ *információ. 1663:* Nem is gondolhattam egyebet asszonyom ő kegyelme nem kívánatos állapotjából, látván másoknak hizelkedésekért, (kik talán szines imformatiojokért nyertek), sokkal böcsületesb állapotjukat lenni [TML II, 453 Teleki Mihály Bornemisza Annához] ✱ ~ *kontraktus. 1782:* Veress Uraim Kegyelmetek nem jol tselekedtek, hogy azt a' boldogtalan Menyemet illyen szines Contractusra vették [Torda; KW Vall. 12] ✱ ~ *követség. 1657:* Az palatinus követjét az fejedelem ily szókkal bocsátá: Mivel az urad, mint mediator pacis, tégedet ily szines követséggel tractára bocsátott, másfelől azalatt ellenségemet reám hozta: azt érdemlenéd, elüttetném fejedet [KemÖn. 68]. *1662:* A cardinálhoz[a] Mihály vajda is barátságnak színét mutatván, színes követségeket is instituálván, azalatt rákészüle[b] [SKr 84. — [a]Báthori Andráshoz. [b]A támadásra] ✱ ~ *mesterség. 1671:* Az Fiscalis jószágokbol Nobilitaltatott Puskásokrol irt Maros Vásárhellyi 30. Articulust, minden részeiben Confirmallyuk cum hac declaratione, hogy ha hol találtatnak közzüllők ollyanok a' kik mind Nobilitatiojokkor irt Conditiojok ellen cselekedtenek, mind penig más szines mesterségekkel akarják a' Fiscust és az Országot defraudalni, azon hellyeknek Fő Tiszteitül ... viszsza vitessenek a jobbágyságra [CC 86]. *1717:* midön tette magat hogy eő Gyermek ágyat fekszik micsoda szines mestersegekkel akarta azt tetettni ... hogy eő neki teje vagyon [Kv; Told. 2] ✱ ~ *pretextus. 1675:* (A házat) a Dna Actrix ... minémü szines p(rae)textus alatt nem magának, hane(m) más(na)k akarja recuperalni és redimalni [Kv; TJk XII/1. 20]. *1741:* Néhai Kedves Feleségem Vesselényi Susánna ... Lakatos Mihálly, András, és János nevű Jobágyit ... repetáltattam volna, a mentionált repetitusok ... Protestatiojokban engemet nem csak Vádolnak mintha én valami keresett Színes praetextussal akarnám nékiek Nemességeket turbálni, s Armalissokat annihilalni [TKl gr. Teleki Ádám protestációja Kraszna megyéhez] ✱ ~ *szó. 1671:* Az debreczeniek dolgát, meg kell vallanom, sajnálottam az közönséges dolgokért, in privato énnekem abban semmi károm; gondoltam abban is nem egyebet Kegyelmed részérűl s bizony Naláczai uraméról is, hanem hogy tökélletlen színes szovokkal csalták meg Kegyelmeteket [TML V, 113 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✱ ~ *trakta. 1657:* az palatinus Esterházy ada valami színes tractára való alkalmatosságot, melyre az fejedelemnek is mivel szüksége, ahhoz képest kedve is lőn [KemÖn. 207].

4. értékes; valoros; wertvoll. *1746:* ă Parsok közőtt inealt vásárlásban vólt az bóltnak által adása ... a Venditor ... ă Conditio Szerint az emptort, ă bóltban meg nem tarthatta, és ă portékáknak szinesebb részit viszsza vette [Torda; TJkT III. 24].

5. színlelt, tettetett; prefăcut, simulat; äußerlich, fingiert, vorgetäuscht. *1772:* Kérdezte osztán a fejedelem[a], hogy a római catholica vallás szerént élnie kellett míg színes pápista volt is hat esztendő alatt [RettE 274. — [a]I. Rákóczi Ferenc Pekri Lőrincet].

színesen csalárdul; cu perfidie; (arg)listig. *1660:* Ha ő nagysága sincere akarja, van még mód benne, megtarthassuk ez szegény hazát, ha pedig csak színesen nyúltanak hozzá, az melyik részről fucus van, legyen az Isten annak ellensége [TML I, 578 Kemény János Teleki Mihályhoz].

színeskedik alakoskodik; a se preface; sich verstellen. *1764:* haboruságot szerzó kétszin Ember, aki elöttem szineskedett, hátom megett pedig mardosott, mint az eb [Középlak K; BfR.].

színesképpen színleg; în aparenţă, aparent; zum Schein. *1667:* Ha Kucsuk emberínél veszi ű kegyelme esziben, hogy az ű nagysága dolgaiban szívesen forgolódik, nem színes képpen, értsen egyet vele, ha penig nem, csak hagyja oda [TML IV, 114 Székely Lászlo Teleki Mihályhoz]. *1782:* Veress Márton és Sámuel ... azon Jobbágyokat Vásárlották volt meg tsak szinesképpen titkon az én hirem s akaratom ellen [Torda; KW Vall. 12]. *1783:* kivántam volna Atyafiságoson egyezni ő kegyelmivel és ugy is mutatta szines képpen hogy maga is kivanna [F.csernáton Hsz; HSzjP St. Kováts de Felső Csernáton (44) ns vall.].

színész actor; Schauspieler. *1836:* uj szinészek játzdogálnak ... a' színház mindíg dugva [Kv; Pk 7]. *1855:* halt meg Barna Bálint, Szinész 4 éves kisfia Béla, agy lobban [Dés; RHAk 72].

színetlen színtelen; incolor; farblos. *1677:* Hat szinetlen alá való gyémántok v(a)l(e)nt f. 6//00 [Kv; RDL I. 155b]. *1846:* Egy szinetlen fulár köntösnek valo avatég [Mv; MvLt 8 özv. Csávási Elekné Tolnai Mária számára közügyigazgatói iktató férje javairól felvett lelt.].

színeveszett sápadt; palid; matt, verschossen, bleich. *1724:* hallottam a Pekritűl el szökött Léány(na)k alkalmatlan beszedit ... ki-is olly szine veszett volt, kérdem tűle, mit adott néki Pekri [Mezőbánd MT; BK. Diénes Andrásné (32) ns vall.].

színez színlel; a se preface, a simula; vortäuschen, simulieren. *1657:* az fejedelemnek offerálták vala, hogy lenne generalis exercituum christianorum contra Turcam, melyre igen inclinatus is vala; mert noha színezett nékik igen, de keresztény gyomorból gyűlölte az pogányságot [KemÖn. 84–5]. *1661:* Alkalmaztassa is úgy magát és dolgait, jövendőben is ne kellessék csak az pogány kételenítésével színezni rendeletlen cselekedetit [KemIr. 349]. *1672:* Egyébiránt édes Sógor Uram, már az mennyire ő kegyelmek bemerítettek volt az dologban, nem lehetett nekünk ő kegyelmek előtt szineznünk, mert már szintén beugratnak vala magokkal együtt minket is az veszedelemben [TML VI, 166 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

színezésképpen színleg; aparent, în aparenţă; zum Schein. *1672:* Isten az maga dicsőségét senkinek nem engedi, az ördög és tagjai tovább nem mehetnek annál, az míg maga bocsátja; mikor akarja, meg is szabadítja az övéit; de jaj azoknak, az kik vagy resten vagy szinezésképpen, vagy ugyan semmire sem munkálódnak [TML VI, 53 Teleki Mihály Bethlen Miklóshoz].

színezett festett; pictat; gefärbt, koloriert. *1846:* égy régi Chinai porczellan zöld s kék festékkel Szinezett fületlen flackon dugostol [SLt 17].

színfaggyú tiszta faggyú; seu topit; purer Talg, Reintalg. *1685:* Szin avagj olvasztott fadgyu libr. 80 [Porumbák F; Utl]. *1686:* Szin Fadgyu libr. 70 [Utl]. *1809:* Ezen 13. darab Marha ki vagattatván lett ... Vizes Szin Fagya 349 font. a' ki fontoláskor Kösnyéje esett 88 font. in summa Vizes és nyers Fagyú lett 437 font [Kv; MészCLev.].

színformálag fészer alakban; în formă de şopron; in/von der Form eines Schuppens. *XIX. sz. eleje:* a vár alatt ... egy nagy pintze, a rajta találtato hordo Conservatoriummal ... Ezek felett egy más edény conservatorium kő lábakon Szín formálag fél fedélre [Déva; Ks 90. XCVII. 7].

szinguláris *nyelvt* egyes szám; singular; Singular, Einzahl. *1807:* 11ig kinlodtam a singularissal és mégis két hiba volt benne [Dés; KMN 368]. *1823–1830:* Mondom ... béka németül Frosch. Igen, azt mondja, a singularisban, de a pluralisban Frösche [FogE 170].

színhad a hadsereg színe-java; partea cea mai bună/valoroasă a armatei; der Kern/die Hauptstände des Heeres. *1657:* Itt az fejedelem nagy busulásban vala, mert mezei és fizetett színhadát elöljáróban Horvát István mezei generálisával elküldötte vala, hogy megsegítené és egyezne Manszfelddel [KemÖn. 66].

színház 1. fészer-féle; un fel de şopron; Art Scheuer, gedeckte Bühne, Schuppen. *1714:* Az Ereszből Fenyő fából valo küzöb Lábon fa sorokon forgo bélletlen fenyő dészkából valo szin házba nyilo ajtó [Kászonfelsőfalu Cs; LLt Fasc. 85].
2. *rég* teátrum; teatru; Theater. *1836:* uj szinészek játzdogálnak ... a' színház mindíg dugva [Kv; Pk 7]. *1847:* Rozának éppen zápfogai jőnek, 's megint meghuttyant, — külőnben szokott víg szeszélyéből, mely mindnyájunknak Színház — és bál helyett a' leg kedvesebb idő töltést szerzi, nem könnyen jön ki [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.].

színházbillet színházjegy; bilet de teatru; Theaterkarte. *1853:* 5 szinház billet[a] 1 tl 10 gr [KCsl 3. — [a]Berlinben].

színhordóbor legjava hordós bor; vin de butoi de calitate superioară; edler Faßwein. *1797:* kőzép jóságu Bor, kőzép árron, kőzép = szerleg kelve, elkél: 6 ~ hat 30 ~ harmintz vedres tiszta szin Hordo Bor [Cege SzD; WassLt Conscr. 559].

szinkáló vas kovács-szerszám-fajta; unealtă/sculă întrebuinţată de fierar; Gerät von Schmied. *1732:* ezen kamorában ... találtunk ... egj rendbeli kovacsnak való miv szert, ugjmint egj nagj vas pőrőljt, egj hoszszucska szinkáló vasat, egj vas űlőt két kalapácscsal, vas fogoval, ès vas njelű legjezővel edgyűtt [Kóród KK; Ks 12. I].

színkedő kétszínű, képmutató; făţarnic, prefăcut; doppelzüngig. *1844:* Tamás Ágnes ... mosolygó szinkedő beszédü [DLt 962 nyomt. kl].

színkör *rég* kör alakú nézőterű színházi épület; teatru de formă circulară; Sommertheater, etwa: Rundbühne. **Hn.** *1859:* Színkör az Elbában [Mv; MvHn]. *1860:* Az Apolló kertbe épült színkörben [Mv; MvHn].

színlel tettet; a simula; simulieren, vortäuschen. *1849:* Kelemen Béni az efélé vallomásaival ártatlansagát kivánná

ugyan Szinlelni de ravaszsága igen könnyen világosságra jö [Kv; Végr. Vall. 50].

színlés szintezés; nivelare; Einebnung. *1595:* Az kemenczeknek zynlessehoz megis vettünk Nyreo Istwantol egi veka Nyredeket p(ro) f — / 25 [Kv; Szám. 6/XIII. 44]. *1598:* Nyredeket vettunk az kemenczek zynlese zwksegere p(er) f. — / 34 [Kv; i.h. 7/XVI. 47].

színlett[1] szintezett; nivelat; nivelliert, eingeebnet. *1652:* Az Golyobisos boltrul eleb menuén Job kézre, az horgas ház alat valo Pinczebe(n) nyilik, egy félszer szinlet, vas sarkon panto(n) forgo deszka Ajto [Görgény MT; Törzs.]. *1731:* Ezen Kamara ... alja földel szinlett [Gálfva MT; Sár.].

színlett[2] színlelő; care simulează, care se preface; falsch, heuchlerisch. *1657:* Ez Báthori Gábor igen virtuosus ifiú fejedelem volt egyébiránt, de az rossz alkalmatosságok és ártalmas conversatiójú melléje magokat színlett tanácsadók az egyébiránt is affélékre hamar hajlandó ifiú elmét megvesztegetvén, részegeskedésre, tisztátalan életre vetemítették [KemÖn. 27].

színlő gerenda simára, laposra faragott gerenda; grindă cioplită cu barda; flacher Balken. *1699:* Az Istállo ... boronábol rót, három Sas fa közi, a közopin meg bomladozot, őt borona és egy felső szinlö gerenda hiaval vagyon [Boroskrakkó AF; BtN Dobozolt anyag VI].

színméz tiszta, valódi méz; miere curată care se scurge din fagurii expuşi la soare; reiner Honig. *1625:* Veottem ... szin Mezet Ejt No 14 ... f 5 d 60 [Kv; Szám. 16/XXXV. 62]. *1629:* ket hordo sonkolyos mezetis tudom hogy hozanak ... kerdezte ha le folté az szin meze. hogy le folya az maradekjat megh oztak [Kv; TJk VII/3. 108]. *1674:* administralt Fogarasi safár András deák Ur(am) Szin mézet Ur. 3 1/2 [UtI]. *1680:* harom putonokban Szin méz Ur. 7//2 [A.porumbák F; KvÁLt Inv. 3]. *1732:* Daniel Ferencz alkutta es vasarlotta meg az mennyi meze volt; száz veder méz gyanánt melyben 20 veder szin méz, elegyes sonkolyos 80 vedernek kellett lenni [Kv; TJk XV/9. 91]. *1763:* Bereczki Ur(am) vásárlat volt ezelöt Popa Iuontol 8. veder szin mézet vedrit 10 marjasokon [Torda; TJkT V. 174]. *1782:* a méznek vedre hogj járt, a Szin méznek kupáját hogy lehetett adni ...? [Mv; DLev. 4]. *XVIII. sz. v.:* Az olyan marhának ... a hasa menese meg áll, a ganéja meg hül, s meg reked ... az olyatén marhának szappan tsapot kell csinálni tiszta szin mézbe igen jol meg törven fejér veress hagymát kel elegyitteni es a szappan csap végit ezzel kenni jo böven, es a marhanak az allfelibe tenni, mert ez fél ora alatt meg ereszti és a ganéját meg inditya [UszLt X. 80]. *1823:* a' Tolvaj ... elhordott ... Szin mézzet 2 mázas fazakakba 4 kupát ért Rf. 3 [Firtosváralja U; Borb. II lelkészi feljegyz.]. *1851:* 24 Veder Szin méz [Dés; DLt]. — L. még ETA I, 116; UF II, 375, 577.

Szk: *majorság ~. 1682:* Ez idei majorsag Szín mez nr. 8// [A.porumbák F; UtI]. *1695:* Majorság szin Méz ... Elés méz [Porumbák F; UtI] ✱ *prebenda/prebendára való ~. 1684:* Praebenda színmézet, ur. 4 [Ebesfva; Aut 408]. *1686:* Praebendára való színmézet, egy vedret, ur. 1 [Porumbák F; Aut 56].

színmust tiszta must; ravac, must care se scurge de la sine din strugurii puşi în teasc; reiner Most. *1760:* az ados embereket midön a' szölöböl jöttenek volna a' kiket talált az uttzákon mind meg álitotta, és szin Mustyokat Le botsátatta [Szászörményes KK; Ks 92]. *1783:* Fel mervén a Mustot külön külön Hordo Szám Szerént Szin Mustot, Sajtolást [Mv; Told 20/5]. *1845:* 1842-beli szüretem, feketeszőlők törkölyére Csekelakánn[a] fejér szin-must töltetett [KCsl 13. — [a]AF].

színmutatás képmutatás; ipocrizie, prefăcătorie, fățărnicie; Heuchelei, Hypokrisie. *1805:* ettem, játzodtam, irtam is egy kevés Históriat szin mutatásbol, esmet játzodtunk [Dés; KMN 116].

színnemesség a nemesség színe-java; fruntea/floarea nobilimii; die Creme des Adels, der reinste Adel. *1614:* soha nem tudják, hogy egy harcon annyi szín nemesség elveszett volna[a] [BTN[2] 54. — [a]Ráduly vajda és Székely Mózes összecsapásában].

színnép a had színe-java; partea mai aleasă o oştirii; die Hauptstärke des Heeres. *1653:* a két had ... oly erőss viadalt tőnek, hogy annak mássát nem gyakor helyen láthatni. Mert Mósesnek[a] hol mi szin népe vala, ott vala mind, de a tatár is mind a jova vala [ETA I, 81 NSz. — [a]Székely Mózesnek]. *1657:* midőn az generál Nigron mellette lévő sok nagy emberekkel, officérekkel az szembenlételre az sáncból kijütt volna, az fejedelem is sok színnéppel az hagyott közhelyre közelíttetek volna ... tetteté, mintha az lóról leszállani akarna ő is [KemÖn. 46].

szinódus zsinat; sinod; Synode. *1570:* Myklos predicator feleol eo kegek Jgh vegeztek, hogi plebanos vra(m) kewansaga zereth Byro vram ynchie hogy chyendessegbe legien az keresteles feleol valo Thanytasba, Az Synodusiglan [Kv; TanJk V/3. 3a]. *1779:* azzal excusálta magát[a], hogy azon synoduson sem subsistálhatott nyavalyája miá [RettE 402. — [a]Toldalagi Ferenc]. *1823–1830:* A más esztendőben Farczádi is megholt, szinódust sem érhetett, s helyébe a lukafalvi esperes, Csíki János lett a generális nótárius | 1798. június 20-ik napján a Kézdivásárhelyt folyt szinódusban lett a papságra való ordináltatásom, vagy amint szokták mondani, felszenteltetésem [FogE 273, 287]. *1848:* A jövö tavaszi pár. Synodusra, melly a' Köz Sz. Zsinat elfogadásáról értekezend, minden Pap bé menjen [Szucság K; RAk 72]. — L. még FogE 154, 273, 288.

Szk: *generális ~. 1762/1845:* 'S elis érte vala ez az Aszszony is a' Püspöknéséget, sőt Igenben[a] lévén egy Generális Synodus, maga is eljőve a' még eleven 's jó korbeli Deákné az ő egésszen ősz Férjével azon gyülésre [Hermányi, EDem. 536. — [a]M.igen (AF)]. *1795:* Extraordinarius Assessorokat is fognak bé esketni mivel már figaltatott a Gen. Synodusba hogy Regius senki nem lehet hanem tsak az adsessor [M.bikal K; RAk 20]. *1823–1830:* Gróf Toroczkai Zsigmond úr Torockószentgyörgyre vitette volt káplánnak[a], s ott lévén a generalis synodus, nem akart eléállni cenzurára ... s erőszakkal állitották elé a felszentelésre [FogE 79. — [a]Telegdi Mihályt]. *1833:* Sajnállom, hogy a' Tekintetes Ur azt a ki kérdeztetést hamarább meg nem tette, hogy ezennel Dispensalhattam volna; már most méltoztassék a' Generalis Synodusrol valo haza jövetelemet meg várni [Marosbogát TA; DobLev. V/1198]. *1837:* A Genera-

lis Synodus leszsz Szilágyságb(an) [Vaja MT; HbEk] ✳ *nacionális ~. 1662:* ad diem 10. Junii 1646. Szatmár várasában nationális synódust, nemzetséges gyűlést tétetvén … illyen végezésekre szállottak vala [SKr 277]. *1671:* A Canonokba(n) a' mik nem obsolescáltattanak megh tartásiba(n) munkalodunk, mellyekb(en) a' minemű Ritusok observáltatnak, vgja(n) ezenekre ugy lattyuk ut nyittatik az Nationalis Synodusokba(n) [SzJk 117] ✳ *parciális ~. 1784:* ebbeli szükségeknek felsegillésére vagy kipótlására tött szándékunkot és igéretünket … a szent partialis synodusnak alázatosan jelentjük [Kőrispatak U; ETF 107. 34]. *1804:* vettük a Tiszt. Esperest Idősb Intze Sámuel Ur Circularissát, a' mellyben publikáltatik, hogy az őszi Partialis Synodus ad 20mus (!) Novembris határoztatott [M.bikal K; RAk 36]. *1862:* Hivatalombol ki follyolag bövebbenis tudatom a' Tekint(etes) aszszonnyal hogy itten a' mater Ecclesiában Pünköst negyed napján Partialis Synodus fog tartatni [Siménfva U; Pf].

szinódusi zsinati; sinodal, sinodic; synodial. **Szk:** *~ rendelés. 1795:* A' Visitatio alkalmatosságával e' kővetkezendő Synodusi Rendelesek(ne)k Protokolizalasa parantsoltatik [M.bikal K; RAk 8] ✳ *~ viátikum. 1806:* A Synodusi Viaticumot amely Ekklésia vagy Pap bé nem küldötte küldje be [Nagykapus K; RAk 17].

színpad *átv* szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *a világ ~a. 1862:* ma egy fiatal életének alig kezdő tavaszán tűnik le a világ színpadáról, hol őt rósaszínű szép reményekkel kecsegtette a jövendő [Kv; Végr.].

szintakkora majdnem/szinte akkora; aproape la fel de mare …; fast so groß. *1860–1861:* A tói madarak közt érdekes a nádi bika, szintakkora mint a pacsirta [Benkő, MszIsm. 12].

szintaktika a latin mondattanról elnevezett negyedik osztály; clasa a patra (în care elevii făceau studii de sintaxă); Syntaktikklasse. *1823–1830:* A syntacticába esztendeig volt praeceptor Török László, káposztásszentmiklósi[a] pap fia | a syntactikából[b] … a német classisba promoveálódtam … Innen mentem a rhetoricába, onnan pedig a poeticába | az úgynevezett cella classistól fogva fel a syntactikáig kihívták a gyermekek egymást leckéből expositióból vagy írásból, és amelyik jobban tudott, az lehúzta a mást, azaz annak elsőbb helyét foglalta el [FogE 80, 113. — [a]MT. [b]A mv-i ref. kollégiumban].

szintannyira éppen annyira; exact atît, tot atît(a); ebensoweit, ebensosehr. *1700:* Sietve leven a' dolog inquisitionatis ne(m) peragaltathattam volt szint annyira a' mint kivántatott volna [Dés; Jk].

szintaxis mondattan; sintaxă; Syntax. *1736:* volt egy kis bolt, abban tanitották az syntaxist és grammaticát | Udvarhelyen … volt két mester, egyik syntaxist, grammaticát tanított, az másik principiát [MetTr 430, 435]. *1758:* Írta a szegény, Istenben elnyugodt Köröspataki uram ugyan, hogy vigyenek be[a], mert engemet syntaxisra, bátyámat poesisra … promoveált [RettE 62. — [a]Apahidáról a kv-i ref. kollégiumba]. *1806:* a syntaxis reguláit kezdettem tanulni [Dés; KMN 174].

szintaxista az elemi oktatás második fokozatának tanulója; elev (din clasa a patra) care făcea studii de sintaxă; Schüler der 2., „Syntaktik"-Klasse. *1758:* jöve be az collegiumba az nagyanyámnak egy Györgyi nevű oláh kocsisa, ki is felkeresvén Rettegi Zsigmond bátyámmal, ki is akkor syntaxista volt s ment volna által poesisra [RettE 62].

szinte I. *hsz* **1.** majdnem, csaknem; aproape, cît pe ce; fast, beinahe. *1585:* tahat zinte egy ollyan lo hazat epyczen [HSzj *ló-ház* al.] | Kowach leorincz Deak (vallia) … Lattam hogy az Magiar Vczay Borbely Ianos zinte efelikorigis keserte haza ez Azont [Kv; TJk IV/1. 492]. *1590:* az falwnak Arra wegeszesse volt hogy affele dolgoth[a] ha szinte kar volnays az falú elól ki ne jeóhessónk hane(m) ott kel el Jgaszitnj [UszT. — [a]Helyette eredetileg kererth volt; ez fölére írva]. *1614:* Hauasely Istvan ezt Chyani Györgj ereóvel teotte Jobbagya, az fejet Istrangal tekerte megh, hogj szinte megh akart halnj es az szeme ki akart szóknj [Ehed U; UszLt VI. 56. 43]. *1629:* engemetis kialta Balogh Ferencz hogi hamar szomszed Ura(m) ugy mond mert am szinte most miuelik az Felesegemnek, enis oda futek az zajra, de … immar el futot volt azt hiszem az legeny [Mv; MvLt 290. 164a]. *1697:* En csak az Tűzet oltottam, Mivel ha nem forgolodunk vala szinte az kertb(e) kap vala [Szamosfva K; Ks 90]. *1727:* A Rosa hegje alatt lévő Malom szinte három esztendeje hogj Malmos Possessor Atyánkfiai … gondviseletlenségek miatt el pusztult [Dés; EHA]. *1749:* Tudok egy Nobilitaris Curiat, melly is a' Vágó Hidra jövő Uttzában … ruináb(an) szinte omlolag vagyon [Ne; DobLev. I/335]. *1796:* Gitzi Josi nevezetű Czigány … Abel Károly Ur(amna)k egy Magyar Kotsissát ugy egyb(e) vagdalta, hogy szinte meg holt [Mocs K; Eszt-Mk]. *1847:* Varga Katalin … a falusiakat annyira felingerelte, hogy a dominalis bírót szinte megverték [VKp 253]. *1855:* A Borona Fákat … a nagy árviz szinte elvitte mert ejtzaka nőtt meg a maros[a], annyira, hogy a Falunak also reszit egesszen ellepte [Nagylak AF; DobLev. V/1386. — [a]A lev. febr. 28-án kelt]. *1860–1861:* Az mezőségi tereket M.Bándtól … Rücsig … szinte és csaknem egészen tó boritván, inkább vizes, mint száraz rónáknak nevezhetni [Benkő, MszIsm. 5].

Szk: *~ szinte. 1817:* a' Mester ojjan terhes beteg, hogy szinte szinte … Doctorra szorulnak [Héderfája KK; IB. Veress István tt kezével]. *1827:* a' Néni Kolósvárra jővetele felölis, hogy mostanság megeshessék, szinte szinte desperáltam [Kv; Pk 7].

Sz. *~ olyan, mint amely borsót útfélen vetnek. 1584:* En most Byzott wram Attiamffja wagjok zynte ollyan mintt az mely Borsot wt felen wethnek walakj reya erkezjk megh akad bele [Kv; MNy XXVI, 77] ✳ *úgy megszokta az italt, hogy ~ elázik a világról. 1804:* a szegény Birois ugj meg szokta néhai Principálissától az italt … hogj szinte el ázik a világrol [Ádámos KK; Pk 5].

2. *nem* ~ nem egészen; nu tocmai; nicht ganz/gerade. *1593:* nemeli tanuknak vallasokbol megh teccik, hogi … az kouach legini nem zinte Innocens [Kv; TJk V/1. 380]. *1619:* itt már nem szinte volt titok az Felséged megindulása [BTN[2] 345]. *1629:* mostan Jstennek kivalkeppen ualo ostora raita leuen es elmeiebennis nem szinte ép alapotban leuen … az eleobbi fassioiat … eleotte elolvasok [Ks 8]. *1672:* Én nem szinte jól vagyok [TML VI, 186 Veér Judit Teleki Mihályhoz].

3. éppen; chiar, tocmai; gerade, eben. *1585:* dizno hust es kialt (!) veönek ky Jzakiokbol … de az hially ollian vala mint ha zinte mosta(n) vettek volna ky az diznobul [M.valkó K; KP. Veres Mihal jb vall.]. *1596:* Mert zinte mostan oly nagj

dolgaim vadnak [Radnótfája MT; BálLt 1]. *1618:* Az én uramhoz szinte holnap akarok küldeni [BTN[2] 154]. *1719:* Valoban rosz hirt ã Pestis iránt vévék szinte ma ... Dridife(n) is 7. Persona holt ki [Ebesfva; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1747:* (Az) Intrejeri nevű hellyet a két Falu Mlgs Possessori engedelmekből birták és pascuálták mind a Kis Fenesiek, mind az Hesdatiak, és a mellyik közzűllők eléb érkezett oda csinálta a szállását a hova szinte nékie tettzett [Sztolna K; JHb 74].

Szk: ~ *akkor. 1570:* Zegedy Gẽrgh ... vallya ... Jol lehet hogy Talam volt eo theole valamy zo az Sententia feleol, De Nem emlekezyk Rea ... ha zynte azkor valamyt zolt volnais hozza [Kv; TJk III/2. 3]. *1574:* Margit chisar Mihal zolgaloia Azt vallia hogi zinte azkor otth Nem volt mykor az germek kezet meg vagta [Kv; TJk III/3. 338]. *1631:* szinte akkor ot kin nem volta(m) mikor az louat el hoztak [Mv; MvLt 290. 244b]. *1772:* a Feleségem ... szolgáloját bé küldvén a pinczében ... a midőn is szinte akkor lévén házomnál égy Ferenc nevezetü Tegla vetõ [Dés; DLt. 321. 74b Sig. Dants (48) ns vall.] ✳ ~ *úgy. 1570:* Molnár gẽrgh Azt vallya ... szoksor (!) volt az hogy az Zas Janost Megh Rezegitettwk zynte vgy chekettwnk (!) vele Mynt akartwk [Kv; TJk III/2. 107]. *1600:* Czoma Istuannak az battia Czoma Marthon ... adot uolt egy Seór feózeó ústeót eóreók arron, mely úst zinte ugy illette Czoma Istuant mint az battiat Czoma Martont [UszT 15/21]. *1629:* Az el menest[a] szinte vgj vallia mint az teõb bizonysagok [Mv; MvLt 290. 188a — [a]Az asszonynak férjétől való elmenését]. *1784:* minden üdöben vágnunk kell a' fát, mert masként meg ál a' mesterségünk; szinte ugy ha valami fa eszköz hirtelen romlik [Torockó; TLev. 10/4].

II. *ksz* szintén, hasonlóképpen; de asemenea, tot aşa, la fel; ebenfalls, gleicherweise. *1569:* Zinte az falw Melleolis El haytottak, az gherebenesy barmot, az haro(m)falwbeljek [Sámsond MT; VLt 7/692 Baltassar byro nyil.]. *1571:* en Jmmar az Napra oda ktekhez az teorwenre ne(m) kewlthetek, hane(m) k: kewlgie hagmasi vra(m) kezebe, ha szinte az fogliokat ott bewntetj kmetekis [Gyf; BesztLt 3501 Christophorus Bathory de Somlyo a beszt-i judex primariushoz]. *1631:* Azt szinte nem latta(m) mikor verte Baczki Kata Koczis Mihalynet, de halla(m) az hupogasat hogj vere [Mv; MvLt 290. 231b]. *1644:* Az mely kétszáz kurtán itt vagyon szinte kifáradtak haza kell õket bocsátanom, Nagyságod bocsásson másokat helyettek [KCs 346]. *1665/1754:* Ha ki bũntetésben esik s pénze nintsen, adjon annyi érõ zálagot, s ha ki meg igyekezi (!) váltani, minden bé-járáson két két pénzel nevekedik adossága; ha szinte három három pénzt ád-is szállitya vélle adósságát [Kv; ACArt. 15]. *1701 k.:* (Az okulátorok) revideállyák ... ha az D(omi)n(us) Instáns Malma, Mind az Ország uttya Révek, es határokis Szinte ollyan kárban forognak a mint praetendáltatik [Dob.; WassLt]. *1746:* ki jő világoson az is hogy ha szinte az A. adorialta volna is, desistalt, és az J. ... úgy ment réá s úgy vagdalta meg [Torda; TJkT III. 90]. *1788:* Szinte nagyon kezdem tsudállani az Sok objitiált akadáljokot [Komjátszeg TA; Pk 6]. *1790:* ár-vizek idején a' Nyárád vizinek kiütése szinte olly károkat fog okozni [Cserefva MT; Told. 9]. *1848:* az öcsém uram elött is szinte tudva lévö birtok feletti rövid idõn bizonyoson bé következö változások [Ipp Sz; Végr. Veres József lev.].

◇ **Szn.** *1614:* Szinte Jakab ppix [Oltszem Hsz; BethU 267] | Szinte Simon jb [Kőröspatak Hsz; i.h.].

szintég szintén; de asemenea; eben-/gleichfalls. *XVIII. sz. köz.:* ha szintég magok kőzt kemenyke szo eset, vagy eshetettis [Told. 2]. *1776:* B. Henter Antal az Etsém Szintég akkor érkezék az Istállok felől ã gradits alsó Végéhez Groff Kornis Anna Kis Aszszony álván ã grádits felső felin, Finest csináltak vala egy másnak [Szentdemeter U; GyL. St. Henter (37) vall.].

színtelen 1. sápadt; palid; blaß, ohne Farbe im Gesicht, bleich. *1631:* Latta(m) azt az Kerekes Marton feleseget ... s megh en monda(m) hogi bezzegh szintelen vagj jo menieczke mondok. de en azt nem tudom hogj miert volt szintele(n) [Mv; MvLt 290. 231a]. *1748:* Felesége ... szűntelen szintelen, halovány 's puffadt szinű volt, mint ha a' Vizi betegség lett volna rajta [Ne; Told. 56].

2. jellegtelen; şters, spălăcit; farblos, charakterlos. *1879:* Az özvegyasszony képe nem sikerül nekem. Birkozom vele, gyötrődöm, nem megyek semmire vele. Tán egyes részei sikerülnének is, de az egész színtelen, érdektelen | A nyilatkozat[a] hitvány s színtelen [PLev. 42, 43 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Az írót párbajra kihívó Sándor Kálmáné].

szintén I. *ksz* hasonlóképpen, ugyancsak; asemenea, la fel; gleichfalls. *1594:* Kraznan uagjon az Maior kertben Reghi aztagh, mellieknek az kalongia szamat mint szinten az Somliaiaknak nem tudgiak megh mondani No. 8 [Somlyó Sz; UC 78/7. 2]. *1600:* Keómiwes Gergelyne Vernika (!) Betle(n)falui ... Az dolgot vgy mo(n)gya mint Zinten az teöbbi [UszT 15/4]. *1635:* akor ideoben egj kas szenet astak el emlekezetre, de mely helien astak zinten nem emlekezhetem es araniozhatom [Kvh; HSzjP Gara Mihály (70) pp vall.]. *1636:* Fa labakon allo berenabol rott Diznok hizlalo keõttreõcz ar Cziur kerthez ragaztatua(n) szinte(n) az patak eleott [Siménfva U; JHb Inv.]. *1679:* az Gazda azt irja hogy az felesege szinten halo felb(en) volt, ö eliktelen az Gondviselisire [Ajton K; WassLt Ebeni Éva lev.]. *1693:* A Boris mint szinten ã buza ... ket egyenlõ reszre oszol [Ne; DobLev. I/38. 5a]. *1740:* igen meg avult Sővényj kert vagyon, mellj(ne)k a' lészája szintén mind le hullott [Kv; BfN gyalui csomó]. *1794:* én lévén kenője, Gyogyitoja, láttam midőn gyogyitottam ... ollyan kék volt mind szintén a kék poszto [Eresztevény Hsz; HSzjP István Demeterné (60) vall.]. *1817:* égy marháját ha a' tilalmasbol bé hajtják, ökeme is, mint szintén más ki váltja [KLev.]. *1879:* Nem értettem egy szavát sem[a], valamiképp az Indali Gyula barátodét sem értettem, ami szintén az Erd. Figy.-ben jelent meg [PLev. 62 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Kabdebó Ferenc kötetének].

Sz. *1770:* Bethlen László őcsém meg búsúlt ember, mint szintén a Kölykitől meg fosztatott medve [Mv; Told. 5a].

II. *hsz* **1.** szinte, majdnem; aproape; fast, beinahe. *1717:* az Nyavalyas Törők Istvánnét a' fia haza viv<é> betegen Már szintén három holnapja hogy betegeskedik [Méhes TA; ApLt 2 Makai Mihály Apor Péterhez]. *1750:* meg betegesedtem, betegenis vittenek az magam házamhoz Szintén esztendeig Sindettem [Fojfva MT; Told. 29/45]. *1757:* mikor a nap szintén le hanyatlot akkor fogtunk az Erdő vágásához [Szpring AF; BK 834]. *1761:* Keljen fel ked Létai, mert már szintén estve vagyon [Koronka MT; Told. 26]. *1827:* ezen háznak mind falai, mind pedig el rongyollott szalmás fedele ... a legg roszabb állapotba vagynak, ugy hogy szintén meg igazittatthatlanok [Somkerék SzD; Ks 73. 55].

2. *nem* ~ nem egészen; nu tocmai; nicht ganz/gerade. *1608:* kiwaltkeppen penigh az mostani wdeőheőz es alla-

pathoz kepest, vgian nem zinten volna batorsagos Embernek hazatol mezze ideghen Orszaghban menny [Kv; RDL I. 85]. *1650:* az Aszszonys ne(m) szinte(n) vakmerősegből veszteglette el, sőt kertis embert hogi megh mondgia, de az ne(m) tselekedte [UszT 8/64. 71c]. *1704:* Mely resolutióját Actonnak az asszonynak nem szintén úgy reportálám, hogy nem lesz haszna felmenetelinek [WIN I, 302].

3. pontosan; exact, precis; genau. *1633:* Nem emlekezem zinten reaja hogi ha hushagio Vasarnap eőstue ualae, auagj uta(n)na ualo hetfeón uala [Mv; MvLt 290. 119b].

4. éppen; chiar, tocmai; gerade. *1569:* az en wram Jobbagya feleol. Monar Leorynch felwl ... Ew thwggia howa thetthe es hol Reytheogetthj, ha zynthen Tagadny Akarja nem thagodhathya [Nagysajó BN; BesztLt 62 Lucas Horwath Domby Gergeoly beszt-i bíróhoz]. *1582:* Aminemeo Egienetlenseg indult volt Andras kowach es Mihal kowach keozeót, be gywlenk czehwl ... es Annyera vegheóz vittwk vala Immar keozteok az bekesseget hogy mind az ket felnek be weóttwk kezeket, chak zinten mikor keotelet Akarnank keozikbe vethny, Monda Andras kowach [Kv; TJk IV/1. 89]. *1665/1666:* ha szinten az előtt valaha valamit valakinek kőtőttem volnais ... azt ez utolszori Testamentomomban eppen Semmire tészem viszsza vonszom, es erőtlenne hagyom [Kézdipolyán Hsz; BálLt 1]. *1681:* Mind ezek a' jővevény Sellerek, mint hogi a' földes Úr réteből magok(na)k ingyen fogtak fundust, es ugi epultek rajta, azert ha szinten valaki kőzzűlők el akarnais adni őrőkségét, à superaedificiumnal egyebet el nem adhat [Hátszeg; VhU 125–6]. *1714:* alkalmatlan idő lévén gondoltam hogy ell nem mehetnek ha szintén Ngod mostani parancsolattya nem űtkezet volna is, ma meg indultak volna az szánakkal [O.cseszтve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. *1757:* egy alkalmatossággal Németi István Uram szintén ebéd előtt elé kerűle [Mocs K; Mk IX Vall. 184–5].

Szk: ~ *akkor. 1600:* Amikor megh werekettenek zinte(n) akkor ott ne(m) wolta(m) [UszT 15/122 Mathe Ambrusne Barbara vall.]. *1632:* szinten akkor kotrom vala az hamut s ket ontalat talalek [Mv; MvLt 290. 94b]. *1831:* szintén akkor a mikor Eo kgylme[a] az ott lévő puszta haznak pinczeiből győmöltsőt hozat volna ki, minden igaz oknelkűl parasztazni kezdet [Torda; TLt sztlan Mátyás Sára hajdan (!) leány (18) vall. — [a]Székely Farkasné] ✳ ~ *úgy. 1606:* az mikor Daniel Peter wramal vargias falua wegezet lörincz balasnak az Atthiais zinten vgy wegezeöth mint az falúban egy Ember kezestis vgy adot mint eggjk az harom Ember falu kepeben löt kezes [UszT 20/313]. *1629:* Az Haz vetel feleől szinte(n) ugi val mint az 12 vallo [Mv; MvLt 290. 181b]. *1657:* mi bizony szintén úgy vigyázunk az öcsém becsületire, mint szintén a Kegyelmetek becsületire [TML I, 80 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz].

5. ~ *szinte* majdnem, már-már; aproape, cît pe ce ...; fast völlig, sozusagen ganz (und gar). *1758:* Kabos Ferenchez pedig azért nem ment[a], hogy ő szegény szintén-szinte világtalan lévén, nem szerette [RettE 76. — [a]Az emlékíró későbbi felesége]. *1771:* az akkori püspöknek, Deáki Józsefnek, lévén két szintén szinte otthon maradott leánya, annak egyikének elvételére igérkezvén, úgy boldogula[a] felesége elválásában [i.h. 252. — [a]Kádár Zsigmond].

szintoly éppen olyan; tocmai la fel (ca ...); genauso, genau so ... *1847:* Tökszőlőnek szörnyü buja fája és levele van, s szeme ámbár szintoly apró és gyéres; de ugy tetszik szine fejéresebb mintha hamvas volna [KCsl 13 Kemény Dénes kezével] | A' mily bámulatos, szintoly leirhatatlan becsü a' gőz ereje [Méhes 2].

szintúgy I. *hsz* **1.** éppen úgy; exact la fel; genauso. *1653:* Nem csak maga[a] békéllék meg pedig, hanem mind a két császárt öszsze békélteté ... A mely compositioban az erdélyi állapot is helyére állapodék a portán szintúgy, a mint régen volt Báthori Sigmond idejében [ETA I, 100–1 NSz. — [a]Bocskai István]. *1761/1784:* A Fejős Tehenekből szint ugy alku szerént mint a' ... Kantzákbol jutott, tiz tiz Fejős Tehenűnk [Hosszúfalu Szt; TKl Teleki Sámuel tutorságának ir., Com. Anna Teleki (61) vall.]. *1780:* A Tavalyi Futatásnak rende szerént Tavaly ki ki Négy darab vasat fútathatott; és mint hogy nem mindnyájan Dolgozhatták fel, hanem Restantiaban maradott erre az esztendőre; De Dézmát Taxát Portiot költséget 's Város Nyomoruságit szint úgy praestalták, mintha ugyan fel dolgozták és pénzé tehették volna [Torockó; TLev. 9/18]. *1792:* Tudgyae a Tanu ... Valami képpen hogy ... a Néhai Borbereki István Urtol fel fogott szőllő kőz hely volt Szint ugy ez is kőz helyből fogatott fel szabad lévén minden Possessornak kőz hellyet fel fogni? [DobLev. IV/703 vk]. *1848:* Azon improvisált barátságban sem hiszek, melyet az olaszok Magyarország iránt nyilvánítanak. Azt, amint előhozták a körülmények, szintúgy el is enyésztetik [Közlöny 1848/45. 204 Kemény Domokos nyil.].

2. csak úgy; tot aşa, la fel; nur so, ganz so, so sehr. *1764:* Csepregi Vr(amna)k az édes Attya ... mikor ki ment Papolni abb(an) a' Templomban szintugy omlott ki a' Városi nép ă Praedicatioja halgatására [Kv; RGyLt IV. 11 Anna Erdődi rel. vid. Steph. Szász (80) vall.].

3. szinte, majdhogynem; aproape, cît pe ce ...; fast so, so beinahe. *1831:* az 1828ik esztendöben a' Szöllök alatt lévő Lábban a' Rós még fü korában ugy annyira le dölt, a' fatytyu Rós fel vötte, hogy meg aratni is alig lehetett — söt még aratás elött szint ugy ganévá vált [Alamor AF; TL. Sebestyén János Ud(vari) Reg(ius) kezével].

II. *ksz* valamint; precum şi ...; sowie. *1850:* Marothlaka ... fel égetés, és rablás, szintugy ... egyéb ki szolgáltatás, és ki tsikorgások általi történt kárainak őszve irása [KLev. 17]. — L. még ÁrÉ 43.

színtúró tiszta túró; brînză curată/neamestecată; reiner Quark/Topfen, reiner Shafkäse/Brinsen. *1684:* Őszi és nyári Szin Turo libr. 5522 [Fog.; UtI]. *1686:* Szin Turó 4 Déberkebén Cont. Libr. 318 [Szúv; UtI].

színtúrós tiszta túrós; cu brînză curată; mit reinem Brinsen. **Szk:** ~ *orda. 1683:* Szin Turos Orda Libr. 2100 [Fog.; UtI].

színű 1. de (o anumită) culoare; ...-farbig, von ...er Farbe. *1573:* Nyreo Ambrws es Nyreo Bertalan Azt valliak hogy Az my Ideotwl fogwa Eok Nyreo Mywet Mywelnek ... Illien Modon veottek Be poztot Mindentwl hogy Jelt attak neky, Megh vgy attak ky az poztot mykor az Ielt ky Be hozta, hwl penig az Jelt valaky ely veztette es poztoiat ky kerte, Megh Nem attak neky ha teob poztois volt Nalok azkor olyan zynw Mint kinek Iele ely vezet, Miglen Mind ky fogiot Es ely vittek az teob ollian zynw poztot [Kv; TJk III/3. 77]. *1609:* Az szűrmívesekről, kik lasnakot, gubát, harisnyát csinálnak. Egy egész vég lasnakot akárminemű szinőt, öreget, jót, karlottat egy forinton nyolczvan pénzen

... f. — d. 90 [EOE VI, 192–3 ogy-i árszabályzat]. *1671:* egy Nyitra Tőrők Sinort egy nihány szenüt Tiz veget ött forinton [Gyf; UtI]. *1716:* Egj veres Sima barsonj szoknya ... hasanlo szinu barsony [Beszt.; Told. 8]. *1736:* Az válogatott étkek sokaságát le nem írhatni ... mindenik asztalon különb-különbféle tészta-műből, sokféle színű festékekkel, nagy öreg tálakban lévő pástétumok voltanak [MetTr 396]. *1759:* Egy csomo varrani valo sok féle szinu szört Lott: 12 [Nsz; TSb 7]. *1788:* Fejér Fláner 1. sing két veres és külömbözö szinü kartonok darabotskák [Mv; TSb 47]. *1791:* egy fekete szőr szoknya, s egy illyen szinü elöruha [Déva; Ks 79. XXVI. 8]. *1803:* a Legenyem az alatta lévö Lorol a Muntli szakamat el vesztette, volt pedig a Muntli szakban egy Tsukuláté Szin Mente Bárány Bőrrel praemezet ollyan Szinű készültel készitve, ugyan ollyan Szinü Nadrág és egy Lájbi [Nagyikland TA; TLt Közig. ir. 64 Boér Antal kezével]. *1830:* Ezen házbol nyilik égy a többi ajtokhoz hasonlo szinü, épségű és készületü ajto ... az oldal szobába [Kv; Somb. II].

Szk: *acélkék ~. 1812:* atzél kék szinü lakirozott két ülökotsijában, két fako Lovakkal szökött-el [DLt 684 nyomt. kl] ✳ *barna ~. 1809:* az ide valo fogházban levö Béla Mojses ... valyon valosággal egy barna Szinü lovat Eteden Kovás Kelementől vette-é legyen vagy nem? [Brassó; UszLt ComGub. 1714]. *1821:* Májlát János Uj Paraszt ... szörnyü barna szinü; suhantzár termetü [Dés; DLt] ✳ *beteges ~. 1584:* Anna Huzar ferenczne vallia ... Im ez el mult haitaskor mellem wle a' vargane Annia kerdem teolle, Myert volna oly beteges zinew [Kv; TJk IV/1. 274] ✳ *fekete ~. 1666:* Egy fekete szinü zold skàrlat nemte (így!), kaftánnyal bérlétt [Ks 21. XVIII. 79] ✳ *halovány ~. 1811:* Senker Mihálly ... halaván szinü kék szemü [DLt 148 nyomt. kl] ✳ *háromféle ~. 1628/1635*: Paplanok ... Egj kek öregh uiragu arannias kafta(n) papla(n) haro(m) fele Zjnw tafota az kerulleti [Bodola Hsz; BLt 5 Béldi Kelemen inv.] ✳ *jó ~. 1810:* jó szinü ábrázattya, kerekdék álla [DLt 598 nyomt. kl] ✳ *karmazsin ~. 1697 k.:* Medgyesfalvi Templom Eszközei ... Egy Karmasin szinü selye(m)mel varrott keszkenő [Megygyesfva MT; MMatr. 74] ✳ *őzször~. 1800:* egy öz ször szinü kaput [DLt nyomt. kl] ✳ *sárga ~. 1748:* A verekedés előtt sem volt egésséges, sárga szinü, hirpetelő hurutos Aszszony vala [Marossztkirály MT; Told. 56]. *1759:* A hintó előtt két huszár-módra felöltöztetett legények ezüstös szerszámú, sárga színű lovakon ezüstös fecskefarkú cafraggal, kalpagosok, forgósok s nyakokban régi módin farkasbörösön voltak[a] [RettE 96. — [a]Korda György főispán beiktatásán]. *1840:* viselt ... a' fején sárga szinü nagy fejér virágokkal elhintett keszkenyőt [DLt 843 nyomt. kl] ✳ *sötét/sötétebb ~. 1638:* Gyermek lovak ... Harmadik setetebb szinü szürke negyedfü [A.porumbák F; UF I. 666]. *1736 u.:* Mikor eltemették[a], akkor sötét színű meggyszín bársonyt ezüst szeggel megverve vontak koporsójára [MetTrCs 479. — [a]Mikes Kelement 1686-ban] ✳ *szederjes ~. 1611:* Ferkeönek iutot egj zederies zineö attlacz húrta dolman meljet beczwltek ... f. 3 [Kv; RDL I. 88]. *1628/1635:* Egj gallernelkul ualo granat dolmanj zederies zjnú fonallal elegitet ezust gombok rajta [Bodola Hsz; BLt 5 Béldi Kelemen inv.]. *1728:* egj elegjes kek es szederjes szinü sellyem keszkenö Boga Annok collatuma [Uzon Hsz; SVJk] ✳ *változó ~. 1768:* Egy Zőld és sárga változó szinü Schlaff Rock ... kartonnal béllett [Nsz; TGsz 51] ✳ *veres ~. 1683:* Attam ket uttal Budan lako Pal Istvannak f 4 melyre vagyon egy beletlen (!) Rassa aszonyember mente veres sinű ket praemel [Kv; ACJk 50b] ✳ *világos ~. 1879:* Elé az ecsetet, Ödön. Lássunk már vagy egy világos színű képet is [PLev. 62 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✳ *zöld ~. 1795:* Zöld szinü Kementze Fütteivel 1 [Déva; Ks 108 Vegyes ir.] ✳ *zöldborsó ~. 1834:* Budjács Imre ... vitt-el magával ... zőldborsó színű fejér stráfos hárasz lájblit [DLt 46 nyomt. kl] ✳ *zöld narancs ~. 1643 u./1770 k.:* Egy zőld narants szinű szkófiumos keszkenö [Szásznyíres SzD; SzConscr. 215]. — L. még a *barackszínű, fakószínű* címszókat.

2. vmilyen jellegű/természetű/féle; de un anumit fel; von ...er Art, ... geartet, ...-artig. *1682:* ha töbször illyen szinű vetkekben depraehendaltatik ... megh hallyon erette [Dés; Jk]. *1685:* akkor azon szinü Korcsomállásért Synka lstvá(n) vr(am) ellenis executiora be vitte vala ... azon Tisztet [Makfva MT; DLev. 5]. *1698:* Valami szinö dologhra kivantatik [Kóród KK; LLt Fasc. 72]. *1717/1781:* A mi pedig az acqvirált Jószágokat illeti; semmi képpen oszlásra azt nem botsáttom mivel az külömb szinü dolog [Bencenc H; JHb LXXI/8. 479]. *1732:* egj nihány szinű dolgaj lévén az Inctának [Dés; Jk]. *1740:* Arról pedig, hogj ezen dologért[a], sem más szinűért sem egjszer; sem másszor; sem titkon; sem nyilván, boszszút nem áll, kárt nem tészen, nem fenyegetőzik, adjon erőss Reversalist [Dés; Jk 325b. — [a]A káromkodásért a városból való kitiltásáért]. *1776:* Groff Lázár János ... mondotta ... nékem Soha tovább barátom nem lesz Csizi Hadnagy, mert ... több más szénű átkokkal-is illette mind azokat, kik azon házasságát Néki, és Groff Kornis Annának meg gátolták [Szentdemeter U; GyL. St. Henter (37) vall.]. *1796:* Ezen follyó 1796dik Esztendőben ... N Kézdi Székben Szent Katolnán ... azt mondá: irtt Elekes Elek Uram, hogy vólt ă Mlgos Dévai Uradalomnak körül bé (!), mint egy 10. Esztendeig Tisztye hol egy, hol más szinü hivatalokban [Ks Dévai urad. Mixtae relationae et documenta XXVI/1–12]. *1808:* most ujra is atyafiságos barátságát kérém, égy klávir Mester után tudakozodni ne terheltessék, en magamis Sogor Uram ebbeli fáradtságat, más Szinű, s lehető allapotokban reciprocalni el nem mulatom [Borberek AF; Mk RN. IX/109-hez].

színültig színig töltve; plin ras/ochi; bis zum Rand, bis zur Neige. *1742:* mindgyárt kimèrik magok(na)k az 16 ebéd véka buzátis, holott ezen ebéd vékának akkor kéne kimérettni mikor ă malombéli hámbár színültig telik [Méra K; AggmLt C. 12]. *1816:* mindenik 'sák Tzővek vagy Tzeposa nélkült vagyon bé kőtve; Harmat ki véve színültik vagynak [Pusztakamarás K; EMLt Benedek Sámuel gazdatiszt Bodor Pálhoz].

színvaj tiszta vaj; unt curat; reine Butter. *1632:* Joszagbol hozot szin vay uagion ur. ...N. 6/l [Fog.; UF I, 146]. *1656:* Szin uaj haro(m) fa edenyben, lehet Ur. Nro. 2 [Doboka; Mk Inv. 5]. *1676:* Szin vaj Ur. Nro 1//6 [Radnót KK; UtI]. *1677:* Szin vaj egy korso fazekb(an) Oct. no 4 [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1684:* Elesrol valo Extractus ... Szin vaj Ur. 3//6[a] [UtI. — [a]Fels-ból kiemelve]. *1722:* Szin vaj fel ejtel [Katona K; UtI]. *1731:* Léven deberke vaj nro 3 egy iros vaj, más pedig szin vaj [Kv; Ks 15. LIII].

Szk: *bivaly~. 1700:* Majorság Biálly Szin vaj vagyon Ur: 2// [Fog.; UtI].

színvas tiszta vas; fier pur; echtes, pures Eisen. *1620:* Zaz eöregh Sin vastul f — /24 [Kv; KvLt II/69 VectTr 17].

színviasz tiszta viasz; ceară pură; echtes, pures Wachs. *1683:* Szin viasz [Radnót KK; UtI]. *1694:* Szin viasz vagyon Libr. nro 26 [Ebesfva; UtI].

színvonal szint; nivel; Niveau. *1879:* A Társaság lapot fog ... megindítani ... A lap szépirodalmi s esztétikai dolgokat közlend, s lehetőleg irodalmi szinvonalon állani törekszik [PLev. 49 Petelei István Jakab Ödönhöz].

szipákol a pipát hallhatóan szívogatja; a trage aer (în loc de fumul de tutun) din pipă goală; aus der leeren Pfeife Luft einatmen. *1825:* a Dohánytul ki égett Pipámat probáltam meg gyujtani de nem lévén semmi benne; csak ugy szipákoltam [Dés; DLt].

szipka fúvóka; muştiuc; Zigarettenspitze. *1823:* Egy pár ezüst aranyozot trombita kővekkel ki rakva veres sejem sinorral, égyik Szipka nélkül [Szentbenedek SzD; Ks 38. V Clenodia fam.].

szipog szipákol, sírdogál; a smiorcăi; jammern. *1705:* Mindezek[a] most fennforogván, sokan igen szipognak és rettegnek is [WIN I, 489. — [a]A hírek a szebeni magyarok elleni megtorló intézkedésekről].

szipoly '?' **Hn.** *1728:* a Desi Somkut fele valo fordulo határb(an) a Szipoly nevű Völgjet [Dés; EHA].

szipótök lopótök; tîlv, trăgulă; Weinheber. *1823-1830:* Felső köntöse[a] volt egy ujja nélkül való hosszú kozsok, melynek belülről két zsebei lévén, a jobb felől valóban hordozta a Bibliát ... bal felől valami horgas szipó töket, melyet gomernek nevezett és bort hordozott benne [FogE 116–7. — [a]Egy Dósa nevű nemesembernek].

szippantás jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: szippantásnyi; de o priză; schnupfenmäßig. *1846:* A' felperes ... ezt mondja: egy pipa dohány, egy szippantás portubák, és egy baraboj, a' mennyit érnek, éppen annyit érnek ... ratioi is alpereseknek [Illyefva Hsz; HSzjP].

szirénes szirénhangú, csábító, romlásba vivő lény; fiinţă cu glas de sirenă; verführerisch. *1678-1683:* ha mikor el jűnekis az Czalard vilagh tengere szirenesi (!) veszedelmetekre, kedves, hallasra giőnjőrűseges sovak ki bocsatasaval őstőkőlvén benneteket, mas iambor emberek megh rontasara ... fületeket be dugiatok [Ks Kornis Gáspár intelme gyermekeihez].

szíriai Szíriából való/származó; din Siria; stammt aus Syrien. *1697:* Béczb(en) ... lát(t)am 3 struc madarat, 3 szirjai keczket, egy indiai czirkét és egy africai szarvast [AIN 147].

szirony 1. keskeny (színes) bőrszalag v. bőrfonal; bandă/fîşie (colorată) de piele; schmale (bunte) Lederstreifen oder Lederfäden. *1638/XVIII. sz. köz.:* adatott ... ablakos Hintot a' Superláttya virágos vont arany hat Lovakkal, Szironyokkal sikkal (!) varrott Hámokkal együtt [Fog.; Told. 27]. *1659:* Az hámokat pedig fekete szironynyal varrták meg, édes Öcsem uram, az ki bizony özvegy asszonynak való [TML I, 426 Bomemisza Susánna Teleki Mihályhoz]. *1684:* Egy szironyt Zöldet f // 60 [UtI]. *1699:* Egy kőtesben dirib darab veress karmasin s egy darab zőld szirony [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150]. *1708/1755:* két kék fejérszironyok, Egy darab fejér sárga szirony [Altorja Hsz; HSzjP]. *1714:* az csávált juh bőrőkőt küldőttem fejért 27 feketét 12 ... két biall borju bőrt, egy szilonnyak (!) valot [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. *1736:* Némely úrfiak varrott bagariából való telekes bocskort is viseltenek, hajdú módra; igen czifra, szironynyal sőt ezüst fonallal vagy selyemmel czifrázott majcz vagy szij volt az kivel felkötötték | Az nagy uraknak pompára veres zöld szironynyal varrott bagaria hámjok volt [MetTr 353, 367]. *1737 k.:* Edgy régi Czapas Nyeregh Két darab Szilony [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.].

Szk: ~ *festeni. 1670:* vőttem nyolcz font réz pőrt Szirony feszteni [UtI].

2. hordó erősítésére/kötésére való vessző; nuia folosită pentru strîngerea şi consolidarea butoaielor; eine Rute, die man für die Bindung eines Faßes benutzt. *1587:* Az mely Zyromnak walo fewz, az zeoleos kertbe volt attam azt az kadarnak Egy forintert [Kv; Szám. 3/XXXIV. 15 Zabo György isp. m. kezével]. *1646:* Az B. C. kadait megh keőtuen Abronczra, Szironira keőtesire etelre Italra keőlteőttwnk f — d. 68 [Kv; SzCLev.]. *1655:* Ueötteönk ... egy Mustos kadatt ... Abroncziott eggiett d. 3 ... Szyrniot ueőttem ezekhez d. 12 [Kv; i.h.]. *1657:* attunk ... Syrnyott Abróncziót Kadarnak Vallo kőlcz(eg) d. 50 [Kv; i.h.]. *1816:* A' kűlső Pinczébe ... A' Poltzon 15. kőtés Szirony [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bomemisza Krisztina conscr.].

szironyos 1. szironnyal varrott; cusut cu curea; *1628:* Ket szironios rezes török lora valo szerzam [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 8].

2. bőrfonallal kivarrt; cusut cu fîşie subţire din piele; *1746:* őv ezűst szkofiom szironyos Gombozással [Nsz; Told. 19].

3. vesszős; făcut din nuiele; **Szk:** ~ *abroncs. 1621:* Az nagi Eőregh Czebret melljet njarba az Czinterembe tartunk az Templomok Eotteozeseyert Zironios abronczal keoteotte megh Pocz Janos d 10 [Kv; Szám. 15b/IV. 18] ✳ ~ *fékagy. 1628:* Egy Szironios fek agy [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 9].

szironyosan szironnyal kivarrva; cusut/ornamentat cu fîşii din piele subţire; genäht. *1713:* Egy szalma szin selyem poszto Dolmány, narag, suveg arany sinor rajta, demjénnel bellet, ahoz valo olyan szinű selyem öw szironyoson szkofiummal gombozva [WassLt].

szirup sirop; Sirup. *1788:* Négy butelía Syrup [Mv; TSb 47].

sziruposforma siruposszerű; siropos, care are aspectul siropului; süßlich, ähnlich dem Sirup. *1735:* arra kell vigyázni hogy az laxalás után szorulása ne támadgyon Excellentiad(na)k mellyet reménlem hogy az ott kűnn maradt Syrupos fonna laxativummal, borkőves levesekkel, és mindennapi szekeren valo kisétálással praecavealhatni [Nsz; Ks Borosnyai N. Márton lev.].

sziszeg a sîsîi; zischeln. *1726:* ha tsak ennyiben hallottam volnais oda bé bizony meg nem állottam volna hogy jol készűlt Luggal meg nem mostam volna a fejit Batyám-

nak, akár mint Sziszegett volna [Kv; ApLt 2 Henter Dávid Apor Péternéhez]. *1808:* az vram mikor Véllem közösült En nékem a közősülés nem esvén jol Sziszegtem, és Jajgattam [Radnótfája MT; Born. G. XI. 19 Petrásze Györgyiczéné Butnár Maria (25) vall.]. *1848:* Személy leírása ... Miksa Rudolfnak ... beszél magyarul is oláhul sziszogva [CsALt 1310 Gub. körl. — Benkő Samu kijegyzése].

sziszorgat csikorgat; a scrîşni; knirschen. *1582:* Mikor szilagi Mihalt eozue szerzek az felesegeuel ... az felesege Mindenben kedwet kereste meg sem talalta kedwet semiból hanem szitta. ..meg a fogatis ugan szizorgatta ropogtatta [Kv; TJk IV/1. 60b Anna cons. Petri Kochis vall.].

szisztál 1. előállít; a aduce în faţa cuiva; vorstellig machen, vorführen. *1648:* Miuel hogy annak eleőtte Leuai Georgyne es Telegdi Istua(n) Leuaj Georgiert kezesek leőttek volt, hogy mikor Director Uraimek keuanniak az teoruени eleib(en) sistalni keszek lesznek [Kv; TJk VIII/4. 303]. *1682 k.:* Nemzetes Szeplaki Petrityevit Horvát Miklos admonealtattja ... Betlen Gergely Ur(am) Jobbagyt ... arrol hogy ... azon el koborlot Jobagjt sistalljak kvlőnben a magok kőtese szerent szasz husz Magjar forintigh executiot tetet [Kük.; SLt AX. 42]. *1717:* az emlitett Jobbagy ... akar hova és akar mi nemű helyre recipialna magat, tehat a ... kezesek akar honnan, es akar mikor tartozzanak sistalni [Marossztkirály AF; Told. 25]. *1731:* az alabb meg irt Személly(e)k ... lőnek kezesek ... Demeter Vákárért olly Conditio alatt hogy ... az emlitett Mlgs ur és sucessori főldőkről és kezek alol el nem szőkik bujdosik ha penig el találna szőkni bujdosni tehat a meg irt kezesek ... tartozzanak sistalni [Fejér m.; Borb. I]. *1742:* tartozzanak ... Kifor Iliát és Kifor Iuont az Mlgs Királyi Tábla eleiben elő állittani vagj Sistalni [Boncnyíres SzD; TL 42]. *1743:* valahány ház, és bordély házok falujokban vagyon ... valamikor az Uraság udvari Tisztei kivánnyák, Singillatim, mindenik háztól egy jó dolog tehető aratot egy hétig, nem kűlőmben minden háztól, bordélytol egy jó kaszást tartoznak Sistalni [Laszó H; Ks 81. LXII. 18]. *1770:* az Ur V. Ispány Vramnak irtam, hogj ab offő procedaltassan azok ellen kik a' vérengezőkőt Házoknál el rejtették, és ki nem adták, hogj Sistallyak az Verengezőkőt [Kóród KK; Ks Adalbertus Biro prov. lev.]. *1781/1785:* a lakosokat Convocaltatván ... jelenték előttünk ... hogy mivel nagyobb részint az elejekben adott dolgot nem tudgyák, hanem Falujokban lévő idősebb és értelmesebb Embereket elő állitnak, es azok a mint hit szerint alő (!) adnak őkis azon álnak meg, az mint hogy de praesenti az ide alább meg irt személlyeket sistálák [Pusztaegres TA; DobLev. III/596. 104–5]

2. törvény elé állít; a chema (pe cineva) în faţa instanţei; vor Gericht bringen/stellen/vorladen, zitieren. *1596 k.:* Az Pap feleóll pedigh Ahogy kezes úolth Abranfalúi Baltasar, es most az kezes beteghsegere tartia az papnak dolgath, az Jeöue(n)deó zeken sistallja az kezesis az papoth ha akkor megh ne(m) hizik hogy betegh volth [UszT]. *1599:* Azerth lassa most az I Iromús (!) Peter ha az felesege terhet maghara vezi ă teorúenj eleótt s felel feleólle, Az my terhet az feleseghe chelekette (!) nyomorusagherth kel keóúetne(m) ha felel, eó maghahoz felelek, ha nem felel azt keúano(m) hogy sistallya in facie sedis [i.h. 14/42]. *1606:* Deliberatu(m). harmad ezten nap sistallja az Euictort es Exrictrix personakot legitime az J [i.h. 20/347].

3. *kauciót* ~ kezességet (kezest) állít; a pune un garant; Kaution leisten. *1757:* mint hogj pedig az Inek a keresethez elegedendő residentiája nintsen, meg kivánom ... Cautiot sistállyon [Dés; Jk 252b].

szisztálandó megidézendő; care trebuie chemat (prin citaţie) în faţa instanţei; vorzuführend, vorzuladend. *1801:* meg edgeztenek azon, hogy értelmes és desinteressatus Lakosok által a mi praesentiankban azon Telkekre be járo utza a sistalando Lakosok(na)k hitek le tételek mellett igasságoson reambulaltassék [Páncélcseh SzD; RLt O. 1].

szisztálhat 1. előállíthat; a putea chema în faţa cuiva; zitierbar/vorladbar sein, vorgeladen werden kann. *1756 k.:* Gozárakrol. I. Articulus. Idegen és residentiatlan Gozarok kezest tartozzanak állitani, azért hogy ha 'a Stompas Gazdáknak valami történhető kárak iránt gyanujak lenne hozzajak, őket a' kezesek sistálni tartozzanak, nem sistálhatván penig ha miben convincaltatnánāk a' kezesek tartozzanak meg fizetni [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.].

2. törvény elé állíthat; a putea chema în faţa instanţei; vor Gericht gestellt/geladen werden. *1671:* Directores ... in jus attrahalvan ... Stenczel Andrast mint ket Beres szolgaiért lőtt kezest, kivannyák hogy sistallya juri őket fogadása szerént; az In. instal azon, hogy mivel az edgyik jelen nincze(n) ... nem sistalhattya [Kv; TJk VIII/11. 142]. *1747:* Mardsinan Sztan ... Sz: Kotsárdon ... commoralo Pucza Iuon nevű Fogadost étszakának idején maga szekerén el szőktette ... meg kévánom à Jure, hogy ... az I. és Detentus azon el szokot Pucza Juont sistallya, nem sistalhatván pediglen abbeli káromat kőltsegem s, fáradságommal edgjütt exolvallya [Torda; TJkT III. 131].

3. megjelenhet; a se putea înfăţişa/prezenta; erscheinen kann, vorstellig werden kann. *1606:* Deliberatum meg lehet actor apellat ad Sedem supremum mind hogj az Cirkalasnak rendin exhibealta vele propositioiat azkor penig az Attrixnek betegsegere tartotta volt nem sistalhatot, az teőruenys meg Engette hogj ra tarthattya azkor azzal halaztotta [UszT 20/19].

szisztált 1. előállított; prezentat, înfăţişat; vorgeführt, vorstellig gemacht. *1606:* vadnak mêgh oly bozonsagy , kik fejedelem zolgalattara uadnak, Azoknak ydeót keúan(n)ak Az teórúenj megh engedj de ez mostanj sistalt bizonsagokatis egizersmi(n)d vicezek estin vallasok megh szokot mod zerent [UszT 20/322]. *1695:* az a' szemely az kitul az Lo el tartatott szavattyosat sistalta, a' sistalt szavatyosis szavattyossat fel kereswen Deternealtatta [Dés; DLt].

2. megidézett; care a fost chemat (prin citaţie) în faţa instanţei; vorgeladen, zitiert. *1769/1802:* Eszerint exponált metalis ductusakot, mind exhibeált Inquisitoriákkal, mind pedig sistalt Fatensek Fassiojakkal ... dilucidalják comprobaljak az IIk [BSz; JHb LXVII/3. 53].

szisztáltat megidéztet; a chema în faţa instanţei; vorladen/zitieren lassen. *1808:* azon Fatensek Die 13a Septembris A 1808 in Loco Praetorii Sistaltatván, hütők letétele után, elébbeni Vallomásokat Authenticaltak [Dés; DLt 250].

szisztáltatás előállítás; aducerea în faţa instanţei; Vorladung, Vorführung. *1745:* Szarka Jóseff ... ha kezesség

alat vólna ... sistáltatása aránt a Cavenseket kellenék meg zerditeni [Nsz; Ks 101 Haller János aláírásával].

szisztáltatik 1. előállíttatik; a fi adus în fața cuiva; vorgeladen (worden) sein. *1775:* Ezen ember midõn Sistaltatott az ingenek bal ujján ... vér latzatott [H; Ks 114 Vegyes ir.]. *1777:* Illes Petrii Sistaltassék, az alatt bövebben is a' dolog investigaltassék [H; Ks 111 ua.].

2. törvény elé állíttatik; a fi adus în fața instanței; vor Gericht gestellt werden. *1809:* Pataki István ujjabban is sistáltatik, 's meg intetik hogy a ... közlött terhelõ pontokra maga feleletét adja bé 's bizonyságait is nevezze ki [Szu; UszLt ComGub 1753u.].

szisztáltatódik idéztetik; a fi chemat (prin citație) să se înfățișeze înaintea unei instanțe; vorgeladen sein. *1845:* Déésen elõnkbe sistáltatodván ... Kapitán Kaján (!) ... így vallott[a] [Dés; DLt 1541. 9b. — [a]Köv. a vall.].

szisztéma 1. rendszer, rendtartás; sistem; System. *1774:* A gubernátor Auersperg úr õexcellentiáját a szász br. Brukenthal az országból kitúrá azért, hogy a régi jó sisthemát akarta követni az országban [RettE 331]. *1780:* küldött õfelsége 60 punctumból álló sistémát, melyben a vagyon, hogy ennek utána a tisztek senkinek [ne] complanáljanak, hanem ha criminalis a vétek, exequáltassék, ha pedig nem az, pálcáztassék a parasztember [i.h. 409].

2. *kontribuendi* ~ adózási rendszer; sistemul de impozitare; Steuersystem. *1758:* Ezen 1750 s 1751-dik esztendõben ... nem olyan contribuendi systema volt mint most[a], hanem annyit repartiáltak, amennyit akartak [RettE 72. — [a]Doboka vm-ben].

3. kb. rendszeresség; sistem, metodă de lucru; Systematik, Methodik. *1823–1830:* Az itt említett bonyhai[a] pap[b] ... szisztéma nélkül való ember [FogE 153. — [a]KK. [b]Albisi Bod Sámuel].

szisztung ? ellátás; provizie; Versorgung. *1839:* Quietantia. Egy forspontos Szekérrül. ki is két Ökörrel Valaszutrul Nagy Iklodig 3/4 Statiot Szomos Ujváry foghaz Katonai szükségére Szisztungot fizetés nélkül vit légyen ezennel meg esmérem., Unialytzki (?) Tomas Vár kaplárja mp [Nagyiklód SzD; RLt].

szít 1. (tüzet) éleszt; a aținta/zgîndări; anfachen, schüren. *1838–1845:* Harizsáló, varizsáló, tűzszító kerek fa (így!), mellyel a tüzet igazítni, a hamut vagy parázsát szitni szokták. Másutt piszkafa [MNyTK 107].

Szk: *tűz ~ani. 1696:* Egy Vas kalán Tüz szittani valo [HSzj *vaskanál* al.].

2. *vkihez/vki mellé* ~ vkihez pártol, vki melléáll; a fi de partea cuiva, a ține la cineva; (es) mit jmdm halten, zu jmdm stehen. *1662 u.:* mindenek Barcsai körül Rákóczi jövetele miatt nagy félelemben voltak ... kettőnként, hármanként és csoportonként is, kik alattomban, kik penig nyilván, mint a kik Rákoczihoz szitnak vala ... a Barcsai táboráról mind haza oszlottak vala [ETA IV, 292 Enyedi István eml.]. *1772:* (A tanú) az I. Groffné ... Molnárjának ... közelről valo Attjafia s kèván fassiojában melléje szittani [Kük.; JHb LXVII/257].

szita *átv* is sită; Sieb, (pitle:) Beutel. *1521:* Farpilla wlgo zytha [Vh; MNy XXXI, 276]. *1558 k.:* Wed az kymert onnoth es ted egy fazekban ... es agy eros twzeth neky es Midǫ(n) az on Meg hewly es vegy eegy vas kalanth ... es Ingasd Jol toua es lezen az on hamuua es had meg hidegwlny es tǫrǫld egy zita altal es az My benne Marad ... azth ǫrǫld egy keouǫn vizel [Nsz; MKsz 1896. 282]. *1583:* Dorottea chizar Balinthne vallia ... Hallottam Hegedws Ianosne feleol azt hog feyerwarra Igen Iar de semmy dolga ot Nem volna, hane(m) chak az zitawal Jarna oda [Kv; TJk IV/I. 138]. *1637:* szita porhoz ualo uagio(n) n 2[a] [Ebesfva; Utl. — [a]Fels-ból kiemelve]. *1679:* Fejér Czipohoz valo foltos szita nro 1 [Uzdisztpéter K; TL 59 Bajomi János lelt.]. *1715:* Két Szita, egyik gyér, más gyakor [LLt Fasc. 140]. *1748:* Szita majd ujj [Nagyida K; Told. 11/95]. *1795:* Két Szita Gyakor, és gyir [Szárhegy Cs; LLt]. *1816:* a Felperesek(ne)k Szitájokat erõszakkal el vette, és a Felperesekben minden igaz ok nélkül belé veszett [Dés; DLt 108].

Szn. *1453:* Fabianus Zytha [Kv; TT 1882. 528]. *1554:* Zytha pether [Kv; Szám. 1/IV. 9]. *1573:* Zitane [Kv; TJk III/3. 240]. *1590:* Zita Gergelyne [Km; GyU 10].

Szk: *búzát mosó ~. 1838:* A Szitálo malomba ... buzát moso cseber egy, buzát moso szita és rosta el romolva [Km; KmULev. 2] ✳ *gyömbérszitáló ~. 1744:* gyõmbér szitáló Szita egy [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] ✳ *hamuszitáló ~. 1648:* ket hammu szitalo szita [Porumbák F; UF I, 903] ✳ *kisdég ~. 1760:* Kisdég Sita (!) [Parajd U; LLt Fasc. 139] ✳ *kisszőrű ~. 1687:* Egy kis szőrű szita [Veresmart TA; Berz. 11. 87/1] ✳ *lészűrő ~. 1747:* Lév szűrő szita 1 [Borsa K; Told. 24]. *1822:* Egy abállo vagy is Lé szűrő Szita [Nyárádsztanna MT; MvLev. 8] ✳ *tejszűrő ~. 1741:* Téj szürõ Szita 2 [Mezősályi TA; Ks 7. XVII. 10] ✳ *viselt ~. 1606:* veõttem az kiraly vczai Swtó hazhoz egi viselt szitat f — d 12 [Kv; Szám. 12a/I. 29]. — L. még az *abárló-, gyakor-, gyér-, ritka-, sűrűszita* címszókat.

Sz. *általlát a ~n. 1710 k.:* szerették volna ... ha annak az asszonynak ... odaáldozhatják Béldit; de nem volt az a keserves asszony olyan simplex, hogy a szitán által nem látott volna [BÖn. 676].

szitácska kis szita; sită mică; kleines Sieb. *1794:* vettem ... A konyhára egy szitátskát [Gyalakuta MT; TSb 17].

szitafátyol szitaanyag; material pentru sită; Beutelgaze, Gaze, Etamin. *1840:* Egy darabotska Szita fatyolt Pap Mihály[a] [Dés; DLt 456. — [a]Vett meg].

szitafoldozó szitajavító mesterember; sitar, meseriaș care repară site; Siebflicker, Beutelmacher. *1675:* Az Sűtõ hazhoz Szitakot foldoztatva(n) attam az Szita foldozonak f — d 12 [Kv; Szám. 35/I. 30].

szitaforma szita alakú; de forma unei site; siebförmig. *1648:* Egj rosz bör rosta szita forma [Porumbák F; UF I, 903].

szitál a cerne, a trece/da prin sită; (durch)sieben, beuteln. *1596:* Gazdam Azzonis azon hetfeon swttetet az Barat Peter vram swteo hazaban. Az kik megh segitettek az mi hazunk nepenek zitalni, es dagaztani fizetet gazdam Azzoni d 28 [Kv; Szám. 6/XXIX. 167 Bachi Tamas sp kezével]. *1609:* Tizta lizt lang, melljet zitaltak 12 veka buzanak az liztibeol [Kv; i.h. 126/IV. 221]. *XVIII. sz. eleje:* Mikor Nagy Ember hal meg ... a koporsot a mivel akarják bé vonhattyák, s apro fejér szegekkel kel meg verni, mint egy-más

fél véka hamat kel szitálni a koporsoban alája [Ks]. *1703:* Azon kompanianak ... tartottunk ... hat asszony-embert sütni, szitálni és hat férfiat favágni [Cssz; SzO VII, 111 Csz, Gysz és Ksz panasza a német katonákra tett költség miatt]. *1710 k.:* Az én élésem ilyenformán volt: liszt szitálva, peszmét sok, borsó hajalva, só, lencse és minden egyéb[a] [BÖn. 724. — [a]Folyt. a fels.].

szitálás cernere, cernut; Sieben, Beuteln. *1582:* Az felseo malombol attanak az Malo(m) mesterek 6 keobel Buzat Eorlettettem meg az zolgakal, atta(m) múnkayokra d. 4 ... Az hat keobelnek zitalasatol es dagaztastol d. 24 [Kv; Szám. 3/V. 22 Lederer Mihály sp kezével].

szitálatlan necernut; ungesiebt. *1592:* Az Cipo Sitte Azonytol vettem esmeg kebel Liztett pro f 2 d 75 ... Vettem esmeg 3 veka zitalotlan Lyzttet Vrûk kochniarah f — d 75 [Kv; Szám. 5/XIV. 333–4 Eppel Péter sp kezével].

szitáló I. *mn* szitálásra használt/szolgáló; care este folosit la cernut; Sieb-, zum Sieben (dienend, gebrands). Beutel-. **Szk:** ~ *asztal. 1629:* Az sütő-ház ... Az pitvarban egy szitáló asztal [Szu; SzO VI, 95 Székelytámadt vár lelt.] ✳ ~ *kőporvályú. 1648:* Keö porteöreö malom ... Ez malom hazban ... Egy szitállo keőpor vállu [Komána F; UF I, 938] ✳ ~ *malom. 1704:* Az asszony is pedig a generálné lovain és hintaján kiment ... melynek alkalmatosságával ... a szitáló és rézolvasztó malmokat is megjárók [WIN I, 237]. *1807:* a Szitálo malom Zsilipje, mely miatt a Viz a Monostori Malmokra fel tojul, alább szálittassék [Kv; KmULev. 3]. *1838:* Inventariuma A K Monostori Szitáló, és Lisztelő edgyűt nyóltz kerekű malmoknak ... A Szitálo malomba az udvarrol bé nyilik égy két felé nyilo duplás fa szegekkel vert jo ajtó [Km; i.h. 2]. *1852:* A' szitálo malom zsilipjének egyik lappantsa' tölgy hevedere szét hasadozott, 's töredezett [Km; i.h. 2] ✳ ~ *ráma. 1699:* Szitállo ráma [O.cseztve AF; LLt C]. *1827:* egy dagaszto, és egy Szapullo Szék Láb, egy Szitálo Ráma [Koronka MT; Told. 34] ✳ ~ *szita. 1741:* Két Szitállo Szita 2 [M.nádas K; RLt Csekelaki Varsági Benedekné Beszprényi Órsollya lelt.]

II. *fn* persoană care cerne făina; Siebende(r), Beutler, Sieber. *1590:* Zitaloknak, Dagaztoknak eteleokre ltalokra Bereknek egyenleo fyzetessere atta(m) f. 2 [Kv; Szám. 4/XXI. 30 Kis István sp kezével]. *1609:* Zitalonak dagaztoknak attam tt f 1 d 20 [Kv; i.h. 126/IV. 221]. *1700:* Szűcs Mátyás az Felesege Bekkenne ... Lakatos István az Felesege Billérné ... Tacsi Istvan az Felesége szitáló [Kv; i.h. 40/II. 107]. *1725:* Kovacs Gergely Bekken ... Donat Samuelne szitallo [Kv; i.h. 54/I. 22].

szitálóné szitáló-asszony; femeie care cerne făina; Siebende, Beutlerin. *1669:* Szitalone [Kv; Dic. X. 18]. *1685:* Szitalone [Kv; Dic. XXX. 13]. *1700:* Billérne ... szitáloné [Kv; Szám. 40/II. 111]. *1714:* Szitálone Urastol [Kv; Dic. XXVII. 54].

szitált megszitált; cernut, care a fost trecut prin sită; (durch)gesiebt, gebeutelt. *1637:* (A hordókban és szuszékokban) in uniuersum vagyon nyomott szitalt buza liszt cubul. nr. 230 metr. nr. 3 [UF I, 398]. *1765:* (Az) Executorok ... egy egész hétig valának rajtunk, de szernyü vesztegetést tettenek, mind tsak mézet, vajat, rantottát kivántak enni ... a kopoknak szitált malé lisztböl parancsoltak ennijek készitteni [Karkó AF; Eszt-Mk Vall. 245]. *1822:* Jol vagyon, az igaz, tudom hogy meg kell fizetnem, de Istennek hálá szitált Loszaromis van annyi, hogy hét 'Sidotis ki tudok elegitni [Meggyesfva MT; LLt].

szitáltat a pune pe cineva să cerne făina; sieben/beuteln lassen. *1586:* Miert hogi beteges hazam nepe volt penszert róstaltattam zitaltattam Eorlesteól dagasztastol attam — / 45 [Kv; Szám. 3/XXIV. 30]. *1595:* Hagya Biro W hogy ... Leg elöszeris feier Lisztet kezjczek: Vöttem 1 köblet en magameban, mellyet meg tisztittattam, és rostaltattam és meg meg örleltettem, és haromszoris szjtalttattam tt f 2 d 50 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 208 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

szitás I. *mn* **1.** szitával működő, szitáló; cu sită; Beutel-, beutelnd, -siebig. **Szk:** ~ *malom. 1705:* Itt a szebeni közelebb való erdőben volt egy jó szitás malom, melyet is, minthogy távol volt, elbontották és ide a Zsoldos-bástya alá csinálták, hogy közelebb légyen, minthogy itt az őrléssel nehezen győzik a számtalan népet [WIN I, 481].

2. '?' **Hn.** *1718:* a Szitas Toonál (sz) [Szélszeg Sz; EHA].

II. *fn* szitakészítő mester; sitar; Siebmacher, Beutelmacher, Sieber. *1823:* Szitások: Isák Pavel [Dés; DLt].

Szn. *1461:* Zythas [Csánki V, 319]. *1590:* Szitas Peter [UszT]. *1614:* Zitas Mihaly haromszeki [Szentbenedek MT; BethU 82] | Szytas Janosne jb [Szentábrahám U; i.h. 175]. *1616:* Zytas Mihally [Kentelke SzD; KCsl IV/31].

szitásné a szitakészítő felesége; soția sitarului; Sieb-/Beutelmacherin. **Szn.** *1690:* Szithasne szegheny Asszony [Kv; Dic. VI, 76]. *1735:* 6. T(anu) Szabo Mihalyne alias Szitasne Annor. c. 48 [Kvh; HSzjP]. *1771:* Szitásné Tot Mihályne [Dés; DLt 45b Anna Szabo (28) vall.].

szitaszövet szitavászon; etamină; Siebtuch, Siebgewebe, Etamin. *1840:* szönyegek, szita-szövetek, rásák, juh gyapju portékák [Dés; DLt 938 nyomt. kl].

szítat felitat; a pune compresă (pe o plagă); abtrocknen. *1846:* Virág ortzáját a' vértől meg mosván azt vizzel szitatta mig a' patikából flastromot hoztak s azzal bé ragasztotta [Dés; DLt 530/1847. 19].

szitavétel szitavásárlás; cumpărarea unei site; Ankauf von Sieben/einen Sieb. *1678:* Szita vetelre eő ngok Konjhajokra f — // 36 [UtI].

szitkos káromkodó, szitkozódó; înjurător, suduitor; verwünschend. *1584:* Anna Meszaros Miklosne valliah hogy ... az fazakasne ... ereós Munkayawal elt, de ereos zitkos volt [Kv; TJk IV/1. 223]. *1593:* Egi igen zitkos gonoz kwldws Azont az Andras Cato haza meleol a' warosbol hogj ki witettük attünk d 10 [Kv; Szám. 5/XX. 170].

szitkoz káromol, szidalmaz; a înjura/sudui; (ver)schimpfen, fluchen. *1819:* Juon Denyeszk ... és ... Dán Helts ... egy néhány versen meg ütvén egy mást el távoztak egymástol egyik a' másikot szitkozván [H; JF 36 Prot. 7].

szitkozódás káromkodás, átkozódás; înjurătură, vorbă injurioasă (la adresa cuiva); Schimpferei, Fluchen. *1570:* Kyral Ambrwzne Katalin ... vallya hogy Az hercegh Antal vram Zyteoh hazaba hallotta az zytkozodast [Kv; TJk III/2.

74]. *1585:* Fekete Caspar vallia, hogy semmy zitkozodast en Nem hallottam Nag' Caspartol, hane(m) chak panazlot Rea Zabo Istwa(n) [Kv; TJk IV/l. 418]. *1596:* Az chiremʒbe ualek <hal>lam az peresek zitkozodasokot, tahagh Gyenes Pal diznokot kerget, ki uiszi az ressen [UszT 11/81]. *1630:* En czak szitkozodasokot hallotta(m) de semmi uieresegeket nem latta(m) [Mv; MvLt 290. 199a]. *1671:* eo potentiose fegyverrel, puskával, kardal, aytok rugdosasiual, rontásokkal Veihez ne(m) ment, sem szitkozodással, hane(m) mint veihez gyermekéhez Atya ugy ment [Kv; TJk XI/l. 126]. *1695:* Eset büntetesben az Apank Pesti György Ur az Szidkozodasert az Ceh Asztalánal leven az inas szegodetetes alkalmatossagával d/50 [Kv; ACJk 18]. *1700:* Miklos Mihaly szitkozodasért bursalis penaval bũntetedõt [Cseb U; Ks 90]. *1758:* a Béresek ... magokot meg nem adák ... fejszéket, és feszittõ fát ragadozván, valami szitkozodás is volt [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17f]. *1781:* Serb Ignátot bottal husángolni és verni kezdette ... haját nagy szitkozodások közõtt meg fogván az fõldhez ũtette verte rugdasta [Ádámos KK; Pk 7]. *1819:* Minden Mester Ember Szoros kötelességének tartsa ... Káronkodás, szitkozodást, verekedést, paráznaságot, tolvajságot ... magától el távoztatni [Kv; MészCLev.]. *1823–1830:* Ez a Körmendi, akit akart, erõsen le tudta mocskolni, minden szitkozódás nélkül [FogE 89]. — L. még BÖn. 495; DFaz. 15; FogE 116.

Szk: *adtával, teremtettével való ~. 1711:* minden jól rendeltetett Városokba(n) tilalmaztatott az I(ste)nt, Egeket s embereket irtoztato I(ste)n ellen valo káromkodás, attával, teremtetteovel valo szitkozodas [Dés; Jk 356b] ✳ *éktelen ~. 1683:* Vilagoso(n) Constál az be adot R(e)latoriabul az szék előtt Szoboszlai Istvanne Czegledi Rachelnek parazna elete, Lopasa, éktelen szitkozodása, I(ste)n ellen valo karomkodasa, es Boszorkanysagais [Dés; Jk] ✳ *iszonyú ~. 1823:* Blos Pintya tsak halgatott a Szekeren 's protestált hogy ne szidja, de Rátzközi Uram ... fogát tsikorgatva iszonyu szidkozodások közt azt mondja[a] [Mezőbánd MT; DobLev. V/1070. — [a]Köv. a román nyelvű szitkozódás] ✳ *káromkodó ~. 1671:* Az nem régen ez hazában bé-jõtt káromkodó szitkozódás melly hallatlan dolog légyen [CC 52] ✳ *lélekkel/lelkével való ~. 1584:* Margit Bachi Mihaly felesege, En vgia(n) az Daroczy Boldisar hazaba lakom, de egiebet Nem hallottam, hane(m) chak a' sikoltast es az lelekel valo zitkozodast halla(m) Eyel [Kv; TJk IV/1. 134]. *1586:* Az Eyeli largalas (!), kiáltas lelkewel valõ zitkozodas es chintalankodasrol Azmint az eleót vegeztetet volt ugya(n) Azon tartassek megh [Kv; TanJk I/1. 41]. *1635:* Az huzas vonas feleol ugy val mint praecedens testis, es lelekkel valo szitkozodastis ugy vallia [Mv; MvLt 291. 36a] ✳ *lelkeződéssel való ~. 1677:* A' Lelkeződéssel valo szitkozodások ellen observaltassék az 1619. Esztendõbéli Articulus [AC 228] ✳ *ördögadtával való ~. 1700:* Minthogy mind az Istennek mind a' Nemes orszag(na)k tõrvennye erõs tilalommal tiltya az Iste(n) ellen valo irtoztató karomkodasokat; õrdõg attával s õrdõg teremtettevel valo szitkozodasokat ... tettzet a' Tõrvenynek ... a piaczon meg palczaztassek annakutanna conciliallyon Ecclesiat [Dés; Jk 315b] ✳ *ördögteremtettével való ~ → ördögadtával való ~* ✳ *tilalmas szitkokkal való ~. 1700:* a' tilalmas szitkokkal valo szitkozodásáért in poenam Emendae lingvae ... bũntetõdgyek: hogy hamis hitűnek mondot meg kivánom a Jure hogy sufficien(tibus) et probabilit(us) testibus ellenem comproballya [Dés; Jk 312a].

szitkozódik káromkodik; a înjura; schimpfen, fluchen. *1568:* Pesti Katus Azony iur(ata) fassa est, Ezt hallottam hogy egy eyel, gergel deak valtyk szitkozodek, es az haz hearais fel haga [Kv; TJk III/1. 237]. *1584:* Fazakas Janos vallia, Ezt hallottam hogy zittkozodot Zabo Cato Az fazakas Boldisarral egiebeketis ige(n) rutolt [Kv; TJk IV/1. 215]. *1599:* Hozzw istuann ... vallja ... egy kozak ... ereosseny szitkozodik mind lengielul, magiarul tereokul [Kv; TJk VI/1. 385a]. *1604:* Tudom oda jeóue Borbely Peter Lukacz Deaknj, zitkozodek, hogy ... el vittęk, hon ne(m) talala [UszT 20/265 Catherina relicta quondam Thomę Basa de Vdúarhely vall.]. *1630:* elegge szitkozodtanak hittak ki bajra eöket, ez az Nagy Andras az fejszes szolgaja, es az Niuzo Mihalie Giurko de en az harmadikat nem tudom ki uolt [Mv; MvLt 290. 215b]. *1656:* En mikor dolgoztu(n)k, tõbszór egiszernel ne(m) lattam, hogi ott lõt uolna, akkor is reszege(n) iõue oda ige(n) szitkozodek [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Bandi Mihaljne magdolna (60) jb vall.]. *1695:* Szent Gyõrgyi Istva(n) Ur(am) admonealtatik ne verekedgyék szitkozodgyék [SzJk 289]. *1727:* Ha valaki falu közönseges Gyülekezetiben bestelen szoval illetne, alkalmatlankodnék, asztalt verne, riaszkodnek, szitkozodnek, toties quoties 33. pensz a büntetese [Kisborosnyó Hsz; HSzjP]. *1771:* hallottam ... mint mi parasztokul Szoktunk valakire való indulatosságokbol Szitkozodni lelkit, apját, annyát egybe hordani [Bukuresd H; Ks 114. 61. 132]. *1772:* Szidkazodatt és nyelvelt [K; CsV]. *1846:* az alatt mig a' Város haza udvarán verekedtek egyik fél sem szitkozodatt [Dés; DLt 530/1847. 25]. — L. még BIm. 1012; BÖn. 515; TML I, 144, VI, 420; TT 1891. 289; WIN I, 511.

Szk: *adtával, teremtettével ~. 1700:* Csere Geczi attával teremtettével szitkozodot [Bordos U; Ks 90] ✳ *bestéjével/beste lelkével ~. 1558:* Bwday Zabo Janosne ... Azthys hallottha hogy az Besthye lelkwewl ... zythkozodoth [Kv; KvLt I/26]. *1573:* Azon fel Indwltatik az Azzon Ben hazaba, Mind Besteyevel mind lelkewel Mind kwrwawal hwl My zayara Iwtot Ereoszen zitkozodot az gyermekert, hogy valamely Bestie lelek kwrwa az eo germeket Bantia Eo magat Bantia [Kv; TJk III/3. 142] ✳ *forgós láncos teremtettével ~. 1771:* A kik káromkodtanak ... Millio Teremtettével, Szabo Ferkõnét Detári Márít káromkodni sok izben, megint Mészáros Fogarasi László mostani szolgájátis ... forgos Lántzos Teremtettével szitkozodni hallottam [Dés; DLt 321. 14b] ✳ *Isten ellen való szitkokkal ~. 1663/1728:* Ha valaki lelekezõdik toties quoties Eõt penzen maradgjon ha pedig õrdõg lelkével, attaval és egjeb affele Isten ellen valo szitkokkal szitkozodnek toties quoties quoties egj forint az birsaga [Szentmihály U; Törzs] ✳ *láncos adtával ~. 1771:* Az Aszszonyok kõzzül attával káromkodni Twzes attával Lantzos attával szitkozodni Bányai Györgynét sokszor hallottam [Dés; DLt 321. 15a Maria Szabo de Szék Cons. nb Francisci Imbrefi alias Szõts (44) vall.] ✳ *lelkével ~. 1579:* Az ky az lelkewel zitkozodyk Tehat elozer bwntessek 1 f(ori)ntal Mazzor ketteowel harmadzor harommal. Negiedzer Az Nagy keowet keossek Nyakara es haromzor keorwllyek Megh Az piaczat velle [Kv; TanJk V/3. 185a]. *1643:* Orban mester az Lelekevel (!) szitkozodot az konyhan ... bũntetés imponaltatik [Kv; MészCLev.]. *1650:* Ha ki bõcstelen szokat szól vagy lelkével szitkozódik fl. 1. fl. 1. [SzO VI, 194 Cssz, Gysz és Ksz hat.] ✳ *ördögadtával ~. 1710 k.:* Noha én ördögadta s lelkűvel nem szitkozódtam, talán életemben sem mondtam kétszer, teremtettét pedig soha egyszer sem, de a léleket és Isten úgy segéljent

gyakran [BÖn. 497]. — L. még *Isten ellen való szitkokkal ~ ✳ ördög lelkűvel ~. 1665:* Tudo(m) hogy Eördögh lelkűvel szitkozodat, aztis hallott(am) hogy azt mondta az felesegenek üsse megh az Tűzes gutta s ménykű [Szúv; Born. XXXIX. 5 Szilágyi János (40) vall.]. — L. még *Isten ellen való szitkokkal ~ ✳ rútképpen/rúton/rútul ~. 1583:* Andras Balas kowach Legenye vallia, Nem tudom ki fogtatta meg Mihalkot, De Mihalkonal zablia vala holna Alat es rutul zitkozodot eo ellene [Kv; TJk IV/I. 135]. *1596:* azt pedigh úgyan eskjúessel mo(n)gia uala, úgy hogy Isten eótet ugy segellye de rùtkeppen zitkozodik úala [UszT 10/73]. *1626:* az Molnár ot twreodik uala, ruton zidkozodik uala, az lelekel, esse lelek kurua ki ontotta az ueremet [Szentgyörgy Cs; BLt]. *1646:* Ferenczy Peter ... itt az Tanacz haznal ... rutul szitkozódot ... ez illetlen maga viseleseert in Exemplum alior(um) vitetessek ă kalitkaba(n) estigh ott tartassek [Kv; TJk VIII/4. 163] ✳ *teremtettével ~. 1771:* A Sánta Ersok Urát elégszer hallottam Teremtettével szitkozodni részeg korában [Dés; DLt 321. 23a Tanaszia Krisztina cons. Vaszily Iftyene (36) zs vall.] ✳ *tüzes adtával ~ → láncos adtával ~ ✳ tüzes ördögadtával ~. 1717:* Hallotta(m) hogy Becski Ura(m) tűzes ŏrdŏg attával szitkozodat, az ablakot is ŏ kgylme ŭtŏtte bé, Becski Uram(m)al is tépelŏdŏt [M.köblös SzD; RLt Dolhai István (20) ns vall.].

szitkozódó I. *mn* káromkodó; care spune înjurături; (arg)-schimpend, Schimpf-, schimpfvoll. **Szk:** *~ szájú. 1823-1830:* (Botos Dániel) felesége Nyárádgálfalvi Ozdi Borbára unitárius, igen istentelen, szitkozódó szájú, és puháló kezei csak akkor állottak meg, mikor aludt [FogE 102] ✳ *~ szó. 1823–1830:* (Körmendi Gábor és György) sokat veszekedtek együtt; mert valamint külső formájuk, úgy belső indulatjuk is csodálatos volt, csakugyan legkisebb szitkozódó szó is nem jött ki egyiknek is szájából [FogE 89].

II. *fn* káromkodó/átkozódó személy; persoană care înjură; eine Person, die jemander oder etwas verfluchtet/verwünscht. *1603:* Jo fjaim ... feslet erkeolczjw emberel ne baratkoszatok, zitkoszodok neh legjetek [Csapó KK; JHb XXV/23]. *1677:* Káromkodo szitkozodok, és minden czégéres vétkesek, pro delictorum exigentia, kedvezés nélkül meg-bŭntettessenek [AC 261]. *1789:* Sebestyén Márton Uram mind feleségestől igen szabad szájuak, motskolodók, szitkozódok [Dés; DLt].

szitkú szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *rút ~* csúnyán/rútul káromkodó/szitkozódó; care înjură foarte urît; garstig schimpfend. *1584:* Marta Bota Ianosnę hallotta hogy Danch Leorincz ig gialazta Viczey Andrast, The Neste Curwa, Roz eb, leochieos labu, chonka pechiw az beoreodet zalmaual teolteóm meg, es az Zarad chontiabol sipot chinaltatok azt futatom eleotted, effele rut Izoniw zokal illette, oly gonoz haborgo es rut bezedeó zitku ember mind giermekesteol [Kv; TJk IV/1. 360].

szító tűz élesztésére használt; cu care se scormoneşte jarul din sobă; zum Feuerschüren, Schür-. **Szk:** *~ vashorog. 1681:* Konyhabeli eszkŏzŏk ... Szitto vas horog hat [Utl] ✳ *~ vaskalán. 1697:* Egj Zŏld mázu Kemencze. Szito vaskalan nro 1 [Borberek AF; Mk Urb. 4] ✳ *~ vasvilla. 1669:* (Az ebédlő palotában) vagjon egy ŏregh veres kalyhabol rakot kemencze ... Egj szito vas villa [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a].

szitok káromkodás, átkozódás; înjurătură; Schimpf(wort), Schelte. *1568:* fass(us) e(st) Franciscus Czeff, hogy ezth hallotta, eo gergel deaknetǫl hogy valaky enge(m) kuruanak mond, mind adeg eo maga legen (így!), meg ne(m) Ream Rakya, De eǫk semy szitkot Ne(m) hallottak [Kv; TJk III/1. 237]. *1585:* Zeoch Georgy Vallia hogy Ragalmazza vala palastos Jstwa(n)t Nagy Caspar, de Nem hallotta(m) zitkot teolle [Kv; TJk IV/1. 418]. *1608:* ha megh eskezik az J. az A ellen valo factumert, vgjmint az zitokert eleúen dian f. 12/50 Aggraúaltatik [UszT 20/150]. *1630:* Banhazi Uram ... megis szida, de Nagj Gergelys szinte ugj visza monda az szitkot [Mv; MvLt 290. 195a]. *1671:* (Az asszonyt) ha férje meltatlan verekedesevel, becztelenitesevel szitkaval ennek utanna terhelne, gyilkoskodo szandeknak talaltassék illendő bizonyságokkal comprobaltat<ik> es a' Magistratusnak erdemelt censurajat viseli [SzJk 115]. *1701:* Balas Istvan az szitokért egy horgassal ados [Vécke U; Ks 90]. *1735:* az I: eŏ kglme engemet ... sok féle szitkokkal officialván ... magamat a főldre le vert, taglott [Dés; Jk 150a]. *1772:* Átkakkal, Szitkakkal illette [K; CsV]. *1784:* mitsoda szitkokkal, motskokkal és fenyegetődző szokkal éltenek a Váradi Moses Ur emberei nem hallottam [Arany H; JHb XXXI/51. 58]. *1845:* a piatzan ... Darvas Jánost ki-mitsoda szitkak kőzőtt, mivel verte megh [Dés; DLt 530]. — L. még BÖn. 891; CsH 383; MetTr 337; SKr 613; TML III, 450.

Szk: *becstelen ~. 1679:* estve kesŏn sok becstelen szitkokkal illetett es mocskolt [Dés; Jk]. *1683:* Nemes Dées Varossanak fű Praedikatorat, egy az is mind Esperestyet Tiszteletes Solti Janos Ur(ama)t, mocskos becstelen szitkokkal illette [Dés; Jk] ✳ *egymásnak visszaadják a szitkot. 1585:* En payzgyarto Lukach azon hwtöm vtan vallom ... Az mytt szoltt volna szabo Jstuan Nagy Gasparra ... az Mykor össze vesztenek voltt Egy Masnak vyssza attak az szyttkott [Kv; TJk IV/1. 420a]. *1673:* el hiheteő dologh az, hogy az szitkot edgy más(na)k viszszá adták [Kv; TJk VIII/11. 303] ✳ *éktelen ~. 1600:* Affelett eó magat felesegesteól igen megh werte ez az Zabo Vince. En maghamot(is) pedigh ektelen zitkokkal szidott [UszT 15/183]. *1673:* (Az alperes) az város feőldén fegyveres kezzel invadalva(n), rut ektelen szitkokkal szidot, verni, taglani akart [Kv; TJk VIII/11. 294]. *1704:* Az Nemes Széknek azért Seriò intimállyuk ... publicaltassa, hogy mind Hadaink, mind egyéb akar melly renden léveő hiveink, minden Isten karomlástúl s egyéb Istent, és embereket irtóztató, és éktelen szitkoktúl s átkozódástúl supersedéallyanak [UszLt IX. 77. 79 gub.] ✳ *illetlen ~. 1702:* Kerekes Szabo Győrgy ... veremet ki ontotta, illetlen szitkok(na)k nemivel szidalmazot [Dés; Jk 324a]. *1728:* Szénási Bálintné mind maga, mind a fia Szénási Sigmond igen rutul bestelenŭl, Isten, s, Emberseges Emberekhez illetlen Szitkokkal, átkokkal és mindenféle mocskolodasokkal illették az Szomszédgyokat [Kv; TJk XV/10. 8] ✳ *káromkodó ~. 1669:* Az kik az Istennek az parancsolatyával sem ez világ tőrvenyével semmit sem gondolva(n) amaz Isten ellen valo rut Szitkoknak nemeivel, eordőgh at<ta> teremptette es ezekhez hasonlo tőb Isten ellen valo k<á>romkodò szitkokkal szitkozodnak homaly nélkűl meg<bi>zonyosodván az ollyanok halallal bűntetessenek az Art<iculus> szerént [Dés; Jk]. *1674:* Szoboszlai Kis Istuánt citáltattuk Isten ellen valo káromkodo szitkaiért [Kv; Szám. 34/L. 9] ✳ *kitisztítja magát a ~ból. 1585:* Keoteles Balint vallia ... eotet az czehbeliek keozwl meg zittak volt, es rutolta (!) volt ... Azert Im en le teze(m) az czeh Mesterseget, es Addeg Ne(m) viselem, Amégh az zitokbol

magamat ky Ne(m) tiztitom [Kv; TJk IV/1. 439] ✱ *kutya-adtával való ~. 1771:* égy Pap György nevű kadár ... Feleségeis mindgyárt az kutya s Menko attával valo szitkot mindgyárt el sujtja [Dés; DLt 321. 16a Borbara Szölösi cons. nb Lad. Mok (25) vall.] ✱ *lélekkel/lelkével való ~. 1576:* Akaryak eo K. varoßwl egenleo Akarattal hogi az lelekel walo zytok tylalomba legien [Kv; TanJk V/3. 134a]. *1580:* Az lelkewel valo zytkot orzagh vegezesse zere(n)t, vegeztek eó kegmek hogy valaky mongia az lelkewel valo zitkot es valamenyezer mongia Annyezer eggy forintot vegienek [Kv; i.h. 231b]. *1593:* Mierthogi penig lelkewel valo zitok felette igen el aradot keoztwnk, eo kegme ... ereossen megh bwntettesse [Kv; i.h. I/1. 220] ✱ *mennykő-adtával való ~ → kutya-adtával való ~ ✱ mocskos ~. 1796:* az Utrizalt Béres ... a Vángyiliáját Tusa Joseffnek öszve szidta, egyèb több motskos olá szitkokkal is illetvén [M.fodorháza K; RLt Fr. Jakab de Középlak (42) ns vall.] ✱ *ocsmány ~. 1683:* te diffa(ma)ltal engemet, es ocsmany szitkokkal illettel [Dés; Jk] ✱ *oláh ~ → mocskos ~ ✱ rettenetes ~. 1590:* Ennekemis mo(n)da tejs Eordeogh vagy az en hazamhoz ne Jeoly (!) rwtwla (!) nagj rettenetes szitkokkal [Szu; UszT] ✱ *rút/rutalmas ~. 1583/1584:* Rwtalmas Zyttkokat Diokert fel nem veottek Volna [Újfalu K; Ks 42. B. 9]. *1589:* ez meg newezett nap tawatt zida engemett rutalmos zitkokkal ... or bestienek or bestie kurwa fianak [UszT]. *1601:* Zekely Palne Cathalin azzony ... vallya ... illyen Rwt Zitkokkal vgyan valoban gyakorlatossagal zidalmaza az gyermekiket mind Annyostol [Kv; TJk VI/1. 542]. *1734:* az I. eö kglme rut szitkok után obruálván ... vert rongált [Dés; Jk II, 137b] ✱ *undok ~. 1603:* Ancilla Consortis ... quondam Valentini Kozma Catherina ... fassa est ... az Azzon ... rut undok zitkokkal kezde zidalmaz(n)i [Kv; TJk VI/1. 674–5]. *1782:* Groff Székely Adám Vr eö Nga Praefectussa ... Nád páltzával, a Tisztarto pedig korbátsal Sok undok szitkok közöt rutul vérték az Embereket [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 30. Vakár Andréj (28) zs vall.] ✱ *utálatos ~. 1705:* (Ketskeméti István) ezen dolgát[8] ... utálatos Istent és embereket irtoztato káronkodasokkal ès egjéb utálatos szitkokkal ujjitotta. Azert ... az elöbbi deliberatuma szerint ... a piaczon meg palczaztassek [Dés; Jk 349a. — [8]Ti. káromkodását].

szítóvas piszkavas; vătrai, vătrar; Ofengabel. *1660:* Egy konyhara valo szitto uas [Lázárfva Cs; LLt Fasc. 117].

Szk: *horgas ~. 1669:* Egj konyhara valo horgos szito vas [Kőhalom NK; Ks 67. 46. 24a] ✱ *köpűs ~. 1681:* Nagi Konyhára, köpűs Uy Szito vas [Vh; VhU 524].

szituáció 1. fekvés; aşezare, poziţie (a unui teren); Situation, Lage. *1785:* a hütösség a maga opinióját megtészi e szerént: mind a véteményező hely, mind penig a kenderáztató tónak egy része, amint a helynek situátiója is mutatja és az falu örökfal kertinek métája — a törvényesen elnyert malomhoz tartoznak [Ákos Hsz; RSzF 161–2].

2. állapot; stare; Zustand, Befinden, Situation. *1760:* Azonn Mákoi patak árkának Situatiojábolis meg lehet üsmerni [Mákófva K; KHn 232].

3. helyzet; poziţie; Lage. *1823–1830:* Annak[a] helyéül alkalmatos szituációjára nézve rendelte[b] Göttinga városát [FogE 231. — [8]A létesítendő főiskolának. [b]II. György angol király].

szituációjú vmilyen állapotú/helyzetű; de o anumită stare/situaţie; situationsmäßig, in/von ... ...-er Lage/Situation. *1789:* Ezen Falukis, egy Situàtiojuak lévén az elébbeniekkel ... tsak oly állapotban állanak, mint az elébb irtak [Szentábrahám (U) és körny.; UszLt XIII. 97].

szituál ign-i alakban; construit cu gerunziul; bauen, setzen, anlegen, situieren: *~va* felépítve; situat, construit; gebaut, gesetzt. *1780:* Vagyon ezen Vartzagas utzai Szegelet Ház ... az maga régi metajáb(an) situalva [Ne; DobLev .III/546. 2b].

szituált 1. vhol fekvő/elterülő; care este situat într-un anumit loc; befindlich, liegend, gelegen. *1748:* Ezen Revellöbeli, es fel járo fecske farku verö fényés oldalon Situált földeket le irván fordultunk viszsza az észkas oldalra [Nyárádszentbenedek MT; EHA]. *1756:* a Sz. Benedeki Határban situalt Kanta nevezetű Allodialis kaszálo nagy helység [uo.; EHA]. *1778:* a Condívidens Felek ... irásban tett Reflexiojikban ... Szent Benedeken kivűl egyebűtt lévő hellyeken situalt Bonumokrais ... ki terjedtek légyenek ... mű Itéletünket egyebűtt lévő Bonumokra, ne extendallyuk [Szentbenedek AF; DobLev. III/513. 1b]. *1796:* nemes Dés várossa határában Situalt erdökben, Frunzárokat vágni bátorkodtanak[a] [Dés; DLt. — [a]A csatáriak]. *1801:* Grope vuguliror (!) nevezetű hellyen ... situált tílalmas Cserefás erdő [Kisapahida AF; EHA].

2. elhelyezett; care este plasat/aşezat într-un anumit loc; angesiedelt, ansässig, hingesetzt. *1768 k.:* a Losárdra falubol ki járo út mellett egy Dombon situalt oláhok Keresztinél a ... Losárdi Bértzre ki nyúló ormós élben [Doboka; DHn 15].

3. belefoglalt; care este cuprins/inclus; befindlich, zugehörend, situiert. *1775/1802:* azon két kaszállo Irotványoknak pacificum Possessoriumokbol jo moddal concludalhatni, hogy azon Irotványák situalt tractussais a Contraversiaban lévő Erdőnek Bezdédhez valo lehetett [BSz; JHb LXVII/3. 112].

szituáltatik 1. fekszik, elterül; a se situa; liegt, befindet sich. *1761:* A második kùlönösön szakasztott Curiális vagyon mindgjárt az patakon túl ... jo nagyságu de igen oldalos hellyen situaltatván [Szászvessződ NK; JHbK LXVIII/1. 207–8]. *1775/1802:* ezen Nagy Bércznek ... eszak felöl valo oldalában Situaltatik egy igen nagy Mak termő Bükkes Erdő | közelebbis situaltatik azon Pojána Salamonhoz mintsem Hoszszumezöhez. és Zálkához ... Hoszszumező, és Zalka pedig ezen Helyhez távol situaltatnak [BSz; JHb LXVII/9. 66, 128]

2. létesíttetik; a fi amplasat; liegt, befindet sich, ist/war angelegt/situiert. *1727:* Ezen Curiahoz egy darább uj, de még igen ritkás Szőllő is vagjon ... a' Verőfényb(en) situaltatott [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI/13. 17]. *1783:* Az ... épületnek háta megett s két végeiben situaltatott ... hoszszan a' Veteményes kert [Mocs K; i.h. XXXI/1. 7].

szituáltatott vhol található/elhelyezkedő; care se află într-un anumit loc; befindlich, situiert. *1771:* az Szent Király nevezetű Uttzához tartozo Felső Borju Mezőn az Város közőnseges Ser Házával által ellenben situáltatott ... Puszta Jószág ... Szomszédgya egy felől ... Civis Makariás Vallesz János Serfőző Uram Tsűrös Kerte [Mv; EHA].

szitusz fekvés, állapot, helyzet; poziţie, situaţie; Lage, Lokalisation, Ortsbefindlichkeit. *1662:* A fejedelem ... Jeszenő vára megszállatását magában elrendelvén ... noha si-

tusát a helynek maga is jó tudná, de midőn azt látta, épülettel azután nagyon megerősíttetett volna | Valamint azért jobban lehetne a hely és sánc situsához, fekvéséhez képest, a hadakat környüs-körül szállítván, őket valóban megszorították vala [SKr 239, 326]. *1727/1751:* ă Controversiában lévő Hargita, és Mihálly nevű Havasok az Actoroknak Praedecessoraké voltak ... mellyet mind azon Controversiában forgo Havasoknak Situssából természeti állásokbol ... mind pedig ... egyébb Circumstantiakbol per oculatam Revisionem hitelesen, és bizonyosson ugy eliciálhatni, hogy ha az Actorok(na)k semmi Documentumok nem volnais, mégis az igazság constálna [CartTr II. XXX. 2 határmegállapító ítélet]. *1732:* A Majorság szölö ... ezen Falu határán a helynek situssához képest szép Veröfenyen ... vagyon [Erdőszengyel MT/Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1772:* az helly Situssabolis ugj jö ki, hogj akkor azon eö Excellentiaja Adámosi Malma fennebb állatt mint most [Kük.; JHb LXVII/244]. *1795:* eö Nsagának ellenire nintsen sőt akarja hogy erre rendelendő oculator Commissarius urak ki jövén oculálják, a Malomnak statussát, situssát, viz eszközeit, s gattya állapottyát [Ádámos KK; JHb XIX/49].

szív[1] **1.** levegőt belélegzik; a inspira/aspira, a inhala aer în plămîni; einatmen, einsaugen, Atem schöpfen. *1662:* Nekünk ezen a földön csak az aert színunk tilalmas [TML II, 318 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz]. *1710 k.:* Miből áll a diaeta? Abból, amivel élünk, úgymint: aër, étel, ital, nyugvás, mozgás, emésztés etc. Ez egyik sincsen még a királyok hatalmában is, hogy mindenkor olyan aërt szíjjon, aminéműt akar [BÖn. 511]. *1823–1830:* Mihelyt a csehországi Lineán általjöttünk, igen friss levegőt kezdettünk szívni [FogE 182].

2. (tubákot) felszippant; a trage tutun pe nas; (auf)schnupfen. *1701:* Igen ritka az ki az Tubako(t) ne(m) szijja [Bordos U; Ks 90] | Az Tubakkal közensegesse(n) minynyaja(n) elünk, ige(n) keves ember vagjo(n) olljan az ki ne szina [Cseb U; Ks 90].

3. kiszív; a suge; aussaugen. *1778:* Jo az igen bádgyatt és álmosságba ha hagymázba merült betegnek a' két szárok ikrájára ... Kovásszal és meg tört mustár maggal s' kevés etzettel tsinált keményetske tésztát kötni egy tallérni nagyságra, hogy verességet, vagy hojjagot szivjon [MvLt Mátyus, ConsSan. — L. Színi Karola kijegyzése].

4. *magához* ~ beszív; a absorbi; einsaugen. *XVIII. sz. v.:* Minek utánna a Marha meg betegedik szükség ezen három dolgokat elkövetni, Elsőbben a Varasbékát meg kell szároztatni és aztjs appron meg törni, és alma eczetbe, kettőnek egy békának a porát be adni, ezt kel tselekedni kétszer vagy háromszoris mert az mérges ital magához sziván a marhának gyomrában lévö rósz nedvességet is, ki takaritya [UszLt X. 80].

5. beszív; a sorbi; einsaugen. **Sz.** *1672:* Kegyelmed ne legyen olyan, mint az pók, mely az mézről is mérget szíj magának [TML VI, 189–90 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

6. (hordóból bort, pálinkát) ki/leszív; a trage/scoate (dintr-un recipient); absaugen, aus dem Faß heben. *1803:* a' pintzébe járnak együt szijják a' bort [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1820:* én látám, hogy egy átalagbol ottan ottan Szijják a' pálinkát Üvegbe töltik s viszik ki [uo.; JHb 48 Pálffi Moses székbíró vall.].

7. szipolyoz; a suge (sîngele cuiva); Blut saugen. *1853:* Sok hellyen[a] éles Szováltásra is találtam. Kérdék mit keresek? talám a' Szlusbát akarom viszsza állitani? míbe maga a' Grofné sem boldogul, mert eleget szívta már véreket [Szilágycseh; BfN Szipolly Elek lev. — [a]Értsd: a környező falvakban].

szív[2] **1.** *átv is* inimă; Herz. *1585:* ewel ygen nagy zywet es batorsagot adonk az Teöreknek [Báthory, ErdLev. 284] | Gjeorgjteol hallam hogy monda ... Eztis lattam chionka(n) (!) Pecheneth, es zywet, veseth, hanya ky az valkay Jstwa(n) zolgaia tarislaiokbol [Gyerőmonostor K; KP]. *1603:* Buday Mihaly Deak ... vallia ... hogy nem akart Innya tehat Arcul chyapta Darabos Balas fajdossj Benedeket, es vgy mondotta Benedek hogy bezzeg igen fay az zywem ez Arcul chapason [Kv; TJk VI/1. 327]. *1638:* Bizoniczia meg azt az A Dancz Demeter, hogy azt mondta neki törveni kòszben Òrdòg Georgj, hogy nem mezett teott az szivire [Kovászna Hsz; HSzjP]. *1783:* Szivem rebegésével félek hogy valami véletlen Cásus Történik én rajtam [Torda; KW]. *1820:* ugy nevezett Farkas vagy mèrges tállyogba doglött meg a keresett alá hozott ökör mely anyival is inkább bizonyos hogy a meg nyuzáskor az ökörnek a bal elsö Lapotzkája, 's a forgo Csontok körül levö Hus, és a Szive az ökörnek el volt senyvedve [F.rákos U; Falujk 104–5 Barrabás Áron pap — not. kezével].

Szk: *~e szakadva. 1669:* Mindezeket azért mind fejedelemre, fejedelemasszonyra, Bánffi Dienes uramra ... és az asszonyokra nézve mennyire terjeszsze ki, bízom az Kegyelmed discretiojára és mindnyájunkhoz való szíves affectiojára, várván azonban igen szívem szakadva Kegyelmed istenes intimatioját [TML IV, 432 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1779:* Szivem szakadva vártam kegyelmeteket [Szabéd MT; Pf] ✳ *~e tája. 1794:* Mivel űtőtte, mitsoda fegyverel s mijét, fejét é, vagy pedig Szűve táját [Letka Sz; TSb 5] ✳ *ablakot nyit a ~én. 1673:* ha lehetség volna benne, én szívemen ablakot mernék nyitni az Kegyelmedhez való igaz atyafiságomra nézve [TML VI, 453 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✳ *anyai ~. 1696:* Anyai szűvel meg fontolván, az maga résziből igire Léányának ... harom száz magyar forintokat [Kv; Pk 6] ✳ *apostoli ~. 1746:* A' Sz. Iványi Ekklésia nem igen régen fundaltatott ... T(e)k(in)tetes Donát János Ur(am) ... magára válalá a' Curatorsagot, hogy tellyes tehetsége szerint gondot visel ezen Infans Ekkle(si)a dolgaira ... ezen Infans Ekkl(esi)át sokakra szaparitsa, Apostoli Szivel kivánnyuk [Sepsisztivány Hsz; SVJk] ✳ *atyai ~. 1589:* Megh ertettek ... az Mezarossok konyorgesset Az husnak el adassa felól, Akarwa(n) eo kegmek Attiay zwóket es engedelmeket konyergessekre megh tekelleny ... Zent Marton naptul fogwa pinkeostig Megh engettek az husnak egy forintyawal valo el adassat [Kv; TanJk V/3. 247a]. *1789:* Esedezem alázatosan a Tekintetes Officiolatusnak méltoztassék ezen rajtam véghez vitt hallatlan erőszak tételt kegyesen atyai szivére venni [Ne; DobLev. III/653. 1b]. *1799:* méltoztassék édes Atyai szivére venni, ezen Veres István Uramtol valo meg gyermekesedésemet [Dés; DLt] ✳ *dobban a ~e. 1723:* Laczika mint legyen, nehez hogy nem halhatám, ha csak edgy ember jőtt is, mindgyárt dobbant a szivem [Kézdisztmárton Hsz; ApLt 1 Apor Péter feleségéhez] ✳ *idegen ~. 1879:* Én csak sínlek itt, édesem. Idegen hang mindenfelől: idegen szívek verése [PLev. 45 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz] ✳ *férfi ~vel. 1667:* Kegyelmed okos keresztény úri ember, csak nyugtassa meg Isten rendelésén és magnanimiter alkalmaztassa férfi szívvel magát [TML IV, 220–1 Teleki Mihály Bánfi Die-

neshez] ✳ *Isten látja a ~ét. 1662:* úgy lássa Isten szívemet, Kegyelmed dolgát úgy igyekezem véghez vinni, mint magamét [TML II, 341 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✳ *kettéhasad a ~e. 1736:* A fejedelem felbontatván az testit, hát az urán való busultában az szive ketté hasadott volt [MetTr 403] ✳ *királyi ~. 1771:* A szegény Egrinek ezen feleségétől lett tíz fia, kikkel sokszor kérkedett ... Sőt őfelségének instantiát adván be ... hogy inkább könyörületességre hajthassa a királyi szívet, így subscribálta: Johannes Egri, decem filiorum pater [RettE 256] ✳ *magyar ~. 1662:* Mi ha kijöttünk is, meg nem bántuk, és Lippa között való mezőn Isten segítségéből mit cselekedtünk, bánhatja szégyenheti a pogány, örvendezhet az igaz magyar szíve ... Kérkedjék az igaz magyar szív az aradi nyereséggel, ha nyert vele [SKr 468] ✳ *megdobbantja a ~ét. 1676:* Mi Uram Czakó uramtól igen erős reversalist vöttünk. Valóban is megdobbantottuk vala az szívét, hogy az biroságtól kitétetjük [TML VII, 234 Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz] ✳ *meghasad a ~e. 1831:* el nem hadhattya, mert szive meghasad érette [Dés; DLt 568] ✳ *meghasadhat a ~e. 1662:* Ha az 5. és 6. vétkeket forgatjuk, hiszem ha Istennek tartó lélek vagyon az elöljárókban, méltán meghasadhat a szivek, jutván jól eszekbe, hogy nagyrészint a vétkeknek űzésében ők voltak az elöljárók [SKr 714] ✳ *özvegyi ~. 1825:* Foszto Rákhel Aszony Néhai Kőkősi Dobolyi István Ur Özvegye ... Dobolyi Sigmond Urat ... inteti ily okon ... Marus Koppándon ... Viduális Prorogátyának meg tapodásával Horvát János Ur ... Özvegyi Udvarából ... erőszakkal ... ki rekesztette ... az Exponens Aszony ellen olyan Admonitiot tétetvén, a melynek pontjai nem kevésbé sebhették meg az Exponens Aszonynak Özvegyi szivét [Ne; DobLev. V/1088. 1a] ✳ *úri ~. 1800:* Én ugyan ugy esmérem az ö Excellentiája egyenes Vri Szivét, hogyha tulajdon magával ö Excellentiájával volna-is azon perem, bátorkodnám itélete alá botsátani [Márkod MT; IB. Gombási István lev.] ✳ *vérzik a ~e. 1848:* Fáj, és holtig fog vérezni szivem azért, hogy én ... ezen Háznak pénzbeli bőseget ... fel segílve, most éppen abbol zá rattam (így!) halálig lett gyalázattal [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1274 Szabo Rácz Pál Dobolyi Bálinthoz].

2. állati szív mint táplálék; inimă de animal ca hrană/aliment; Herz (als Speise). *1585:* dizno hust ... oztan ziwet latott nallok es egy kys hurkat [M. valkó K; KP. Bott I. jb vall.]. *1796:* Tseléd Májós ... Sziv Gyűkerivel együtt [Dob.; MkG].

3. *~ére teszi a kezét* vki igazat adásának jelképeként; a-şi pune mîna pe inimă (în semn că dă dreptate cuiva); Hand aufs Herz legen. *1884:* Oly meghatólag állítja Ön a tényeket az olvasó elé, hogy ... sokan az ellenpárt közül is, szívökre téve kezöket, igazat adnak Önnek [PLev.115 özv. Szász Károlyné Petelei Istvánhoz].

4. kif-ben vmely érzés/érzelem jelképeként; în expresii ca simbol al unor sentimente; um Ausdruck eines Gefühls. *1573:* Mond gergel deak Enis hallotta(m), byzon hogi gianwsagbais hozza, Mert Immar egi Nemy Ideotwl fogwa esmere(m) hogi Nem ollian Zwel vagon hozza(m) mynt Eleb [Kv; TJk III/3. 155]. *1581:* az vristen orzagunkbaly Sok Jamboroknak zyweket fel Inditwan felseged feyedelemsege kiwanassara ... mindenekben az felseged akarattyahoz tartottwk magunkat [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. *1600:* Circumspectus St(ep)hanus Radnothy ... fassus est ... Janchy Caspar nagy haborodot zeúúel mene be az hazba [Kv; TJk VI/1. 414]. *1658:* bizony igy nem is kivan<o>m Doktorokkal magamat Gyogyitani ilyen nehez fogyatkozasban el kesseredet az szivem [Beszt.; Ks 90 Cseffey László lev.]. *1703:* Nekem most Istennek hálá testem meg vekany egességb(en) nyugszik, de mint az tarsatol meg fosztatott Gerlicze galamb egyedűl nyög es szomorkodik, igy énnekemis egyesegyedűl lévén Szivem bánkodik [Ne; MvRKLev. Alvinczi Mihály lev.]. *1711:* (Imreh Pétert) en magam vittem vala le az Paterékház es ugy gyogyitottak vala megh azt mondottak eò kglmek hogy megh rettent volt szűviben [Dánfva Cs; Born. XXXIX. 50 Szòcs Peter (40) pp vall.]. *1745:* monda Szabó Ferenczné[a]: „az én méhemre is tanált volt tavaly valaki méhe ... laskát adék neki ... egérköves laskát." Mindjárt a szivembe ütközék, hogy a' bizony az én méhem volt [Kőrispatak U; Ethn. XXIV, 165 Semény Györgyné Máthéfi Kata (27) vall. — [a]Boszorkánysággal gyanúsított asszony]. *1809:* A Tekintetes Derik Székis azt irottya a maga Deliberátumába, hogy èletünk meg jobbitásához még reménység lehet: aminthogy mostani bününket meg töredezett Szivel Szánván bánván nem tsak igèrjük magunk meg jobbitását, hanem tellyesiteni törekedünkis [UszLt ComGub 1668–9].

Szk: *~éből örvend. 1790:* minden esztendőben ... elmulhatatlanul lett leg-alább egy gyermeke; kettő-is, mikor ikreket ... szült. Melyen a' férje egy elsőbben szivéből örvendett [András, An. II, 261] ✳ *~én hordoz. 1879:* A Sándor K.-féle ügy egészen felingerelt, mert akit te szeretsz, azt én szívemen hordozom [PLev. 45 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz] ✳ *jó ~vel. 1608:* de hogy az eo kegme hozzank valo attyafiusagos io voltat ... tellyessiggel halaadatlanul ne vegywk s az eo kegme Zolgalattiais my Erettwnk heaba(n) ne essik ... io szyuel s io Akarattal attuk eo kegnek [Kv; JHb XXVI/49]. *1740:* en ... akarván valamiket epitgetni jo szivel igjekeznem de epen nem lehet ha szot nem fogad [A.árpás F; TKl Mohai Mózes Teleki Ádámhoz] ✳ *~ére vesz. 1752:* Fizetésetském irántis igen alázatosan, de tellyes bizalommal instálok; ha kegyes szivére nem vészi a' Mlgos Ur igen bajosan Subsistalhatok [Szentdemeter U; Ks 83]. *1786:* alázatoson reménkedűnk a' Felséges Királlyi Guberniumnak, kegyes szivére venni méltoztassék mind azt, hogy a' Királlyi Felség Salutaris kegyelmes rendelései ellen minémű abususok grassálnak [Torockó; TLev. 9/24]. *1846:* Méltoztassan az íde zárt Meltő panaszunkat ... Szívekre venni [Nyárádmagyaros MT; MvRLt. — Tomai László kijegyzése] ✳ *~e szerint. 1619:* Én szívem szerént akarnám, ha ... Nagyságod nálamnál mind bócsületesb s mind értelmesb szolgáját béküldené. ha valami tracta volna hátra [BTN[2] 213]. *1679/1681:* I(ste)n Ngdt lelki testi aldasival s szerentses hoszu élettel boldogul megh algia szivem szerint kivanom [Vh; VhU 450 Ratz Szabo Peter Thököly Imréhez] ✳ *~vel-szándékkal. 1618:* keresém fel Hajdor tihaját ... ki akarván venni tőle, micsoda szívvel-szándékkal vadnak az én kegyelmes uramhoz [BTN[2] 127] ✳ *~et adhat* bátorítást adhat. *1672:* fél̋ő, hogy meg ne csüggednének az fenn levő atyafiak ... Kegyelmed ... levele által is adhatna szívet nekik [TML VI, 340 Sárpataki Márton Teleki Mihályhoz] ✳ *~et vesz* felbátorodik. *1653:* Erről azért az urak levelet adtak Básta Györgynek, és legottan az ország mellé állott, és a táborokba jött Tordához. Ezen az ország népe igen nagyon örüle és szívet vőn [ETA I, 55 NSz] ✳ *egész/teljes ~vel. 1676:* Ezenkívűl, Uram, csak tudhatnám mihez alkalmaztatni magamat s lenne instructióm, tiszta s egész szívvel abban járnék el [TML VII, 253 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1738:* Excellentiád kegyelmességét alázato-

sonn demerealni tellyes szüvel igyekezzük [Kr; Ks 99]. *1784:* bizony nem vagyok feledékeny sőt tellyes szivel igyekezem, s kárb(an) nemis hagyom tsak méltoztassék kedvezni [Szászújfalu AF; DobLev. III/590 Komáromi Sándor lev.] ✳ *egyenes ~vel. 1786:* el hidjed hogy most is oly egyenes szivel és tiszta indulattal vagyok hozzád, és Kedves Vri Házadhaz, hogy nem jõ fel ollyan Nap a kék égre, mellyben jo emlékezeted szivembe nem volna [M.régen MT; DobLev. III/615. 1a Szánto Sándor lev.] ✳ *egyenetlen ~. 1678:* Csak adná Isten, hogy már valaha csendesednének az sok igyenetlen szivek s sibongások [TML VIII, 212 Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz] ✳ *hálaadó/háládatos ~vel. 1711:* igen haladó Szivel veszük es alazatoson köszönyük az klgméd abeli hozank mégy mutatot Jo akaratyat [Csíkszereda; Born. XXXIX. 50]. *1727:* a' B: Ceh becsűlettel, s, hálá ado szível az addigh valo munkajokat megh kõszõnven [Kv; ACJk 135]. *1799:* Nagyságod ... Gratziájába vészi egyetlen egy Fiát ... Feleségem, és Gyermekeim haládatos Szivel vészik Nagyságodnak rollik valo megemlékezését [Héderfája KK; IB. — Ts. Molnár György ref. pap lev.] ✳ *igaz ~vel. 1770 k.:* sokakkal meg bizonyíthatom melly igaz szivel voltam én eő hozzája, s ihon ez a köszöneti [Bikfva Hsz; HSzjP]. *1801:* gyogitson Istën tökelletesen igaz szivel kívánom [Berve AF; GyK. gr. Gyulai Sámuel lev.] ✳ *jó ~ből. 1593:* Megh erttwen Az Zasz Natio, Az Magiar Nemzetnek beo bezeddel valo irasat, melyben Mutogattiak Enyedi Georgy pwspeokeot plebanosnakis valaztanj Az Nemzet (így!) erre Maghanak esmet wdeot kewanth kit eo kgmek io zybeol megh engettetet [Kv; TanJk I/1. 213]. *1821:* özvegy Kádár György ... Eskettetett ... Markos Susánnával, Házassági Szövetségre léphetésekre nézve, ki kérdeztetvén ... ezt felelték; Senki se kénszeriti, önként jo szivbõl kivánnak öszve párosodni [Gyalu K; RAk 34] ✳ *keresztény/keresztényi ~. 1685:* Exhibealak vilagoson azt az kereszteny sziveket Irtoztato Sodomiai eletet mellyet fel tõttem volt [Dés; Jk]. *1760:* midön mindeneket kgld kereszténi szivére kõtnék ... e' szerint mindenek igazittassa(na)k el [Igenpataka AF; TL. Teleki Ádám lev.] ✳ *keserves ~vel. 1618:* nagy keserves szűvel kelleték írnom Nagyságodnak[a] ez levelemet, mikor látom, hogy ... az én sorsomat úgy találta hozni az én fátumom, Nagyságodat ... az mostani levelemben semmi örvendetes hírekkel nem delektálhatom [BTN[2] 123. — [a]A fej-nek]. *1630:* Erről csendesen választ tött[a], hogy eszébe sem jött az, noha bizony akkor igen keserves szívvel hallotta azokat az írásokat az ő jóakaratiért [BTN[2] 433. — [a]A vezér]. *1644:* megh nem tudom irnia szerelmes Atíamfia minemü keserues szivel uagiok tüled ualo tauul letelem miat [Gyf; LLt Gyulafi László feleségéhez, Balási Erzsébethez] ✳ *megesik (a) ~e. 1671:* még az idegennek is fele barátján meg esik szíve [TML V, 443 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1756:* essék meg rajtam a' N(e)m(e)s V(á)r(me)gjének könyörülő Szive és tanáljon fel ollyan p(rop)ria Cautiot, utat modot, hogy ... ne jussak éppen Végső romlásra es pusztulásra [M.köblös SzD; RLt]. *1794:* Essék meg szive az Inchytum Officiumnak ilyen peldatlan Árváknak sorsán [Kv; CsS] ✳ *megkeseredett ~. 1668:* Igy azért, Uram, magamban gondolkodván és szállván, felette megkeseredett szívvel vagyok, látván dolgaimnak ő nagyságok előtt ily karban való lételét [TML IV , 342–3 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1704:* Ezt[a] látván a statusok, nagy és megkeseredett szívvel a voxot írni kezdték [WIN I, 159. — [a]Ti. hogy árulással vádolják őket]. *1832:* A' mi megkeseredett szívünkben az ő örökkös tisztelete emelt oszlop' felállitásán kivűl, a' mit még ő érette tehetünk az ö meghidegedett tetemeinek tisztességes eltakarittása [Nagylak AF; DobLev. V/1185 Dobolyi Zsigmondné Szántó Rósália nyomt. gyászjel.] ✳ *megsebhedt ~. 1799:* <Mit> vetett légyen az Iffju Groff Nagyságod, mint égy érde<m>es jo Szűlő édes Annya ellen, azt maga meg esmérte ... kivánta a' Nagyságod meg sebhett Szivét, fiui bizodalomal egybe kötött alázatos kérelemel megujjitván, meg nyerni [Héderfája KK; IB. Molnár György ref. pap lev.] ✳ *megsebhetett ~. 1672:* Kegyelmed levelének némely terminusi igen az szívemre hatottak ... kérem azon Kegyelmedet, megsebhetett szívemet ne fojtogassa Kegyelmed is [TML VI, 143 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] ✳ *nemes ~. 1816:* siratta Nagyságod is egykor vigasztalhatatlanul a' jo Atyát, nem foradtak bé a' sebek azután is, s az érzékeny fájdalom örökesen maradt Nagyságod nemes szivében [Héderfája KK; IB. Molnár Sámuel lev.] ✳ *szomorú ~vel. 1661:* Kegyelmed betegeskedését szomorú szívvel értem leveléből [TML II, 217 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1662:* Jeremiás próféta leüle sírván, és Jerusálem városának jövendő pusztulásárul szomorú szívvel ezt mondá [SKr 687]. *1672:* Elég szomorú szívvel értem mind Kegyelmed nyavalyáját, mind komám asszony ő kegyelme betegeskedését, mind pedig az szegény gyermek betegségét [TML VI, 68–9 Naláczi István Teleki Mihályhoz] ✳ *tiszta ~ből/~vel. 1657:* Kegyelmed nekem parancsoljon, az miben tudok, tiszta szűvel szolgálok Kegyelmednek [TML I, 72 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1660:* ő nagysága is tiszta szívből gyűlöli Isten félelme nélkül, s török természetét viselő hitihagyott Ákos fejedelmet [TML I, 558 Teleki Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1671:* Isten úgy áldjon meg, tiszta szíből kivánok neki szolgálni [TML V, 432 Bánfi Dienes ua-hoz]. *1690:* mind ezeket az ő Felsege es az keresztenyseg Szolgalattyara tiszta szivel és nagy örömest tselekeszszük [Ebesfva KK; Törzs. Bethlen Sámuel fej-i ut.]. *1832:* Ezen tul néktek Mindnyájotoknak tiszta szivemből kivánom, hogy a' mulando élet hátra lévö részét boldogul élhessétek [Szentbenedek AF; DobLev. V/1186 Bartók Ádám végr.].

Sz: *~e szájával egyezik. 1674:* ő itt benn oly jót nem beszélhet, hogy itt elhitesse azt, hogy szíve szájával egyezzen [TML VI, 582 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✳ *azt beszéli a szájával, ami a ~én van. 1619:* ha beszélünk, igazán beszéljünk, mert az Isten azt áldja meg az emberek dolgokba, azki azt beszélli az szájával, azmi az szívén van [BTN[2] 197] ✳ *Isten tudja kinek ~ében mi vagyon. 1670:* Azt már Isten tudja, kinek szivében mi vagyon, de én bizony még olyat eszemben nem vettem, nem is gondoltam [TML V, 71 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] ✳ *nem jól áll a ~e. 1704:* azt vetette a szemekre a fejedelemasszony Bethlen Sámuelné asszonyomnak és a feleségemnek, hogy valameddig fekete főkötőt viseltenek a fejeken, addig csak nem jól áll a szívek [WIN I, 248] ✳ *nincs oly kemény ~, ki meg ne esnék. 1671:* Nincs oly kemény szív, ki meg nem esnék [TML VI, 608 Kapi György Teleki Mihályhoz] ✳ *úgy hisz vkinek, mint maga ~ének. 1657:* (Ferenczfi) kezdetit olvasá császár írta levélnek ilyen szókig: Úgy hiszek tenéked, mint magam szívének [KemÖn. 105].

5. *~em* kedveskedő kif-ként, vmint megszólításként; ca termen de adresare: draga mea!, sufletul vieţii mele!; als kosende Anrede: mein Herz, Liebling. *1572:* Zekel Margit azt vallia ... Monda Nekem hamar Meny ky Zwem gaspar deakom az Mas hazban Mert Ihol giertiat hoznak reank

[Kv; TJk III/3. 7–8]. *1582:* Catalin Nag Georgnę vallia ... Az fogoly leany, Jlona ... monda Nagy foházkodwan: Zywem Catalin Azzony valamith mondanek en Neked, ha Nallad meg Maradna [Kv; TJk IV/1. 101]. *1633:* Abruginak szep varrot gatia keőteley voltak, az volt rea uarua beőteőkkel, sziue(m) lelkem Kerekes Ersok [Mv; MvLt 290. 123a]. *1644:* bussullassal igen tötem iddömmet edes szivem [Szentbenedek SzD; Ks 101 Wesselényi Kata férjéhez, Kornis Ferenchez]. *1731:* Edes szívem kivánálok ím(m)ár latni [Born. XXXIX. 16 Kováts Mária lev. szeretőjéhez]. *1750:* szivem holnap ebédre győj ide [Zágon Hsz; Ks 98 Mikó Ferenc feleségéhez]. *1776:* mongya meg szivem Pensinek hogy ne busuljan jobban van Bihari [Nsz; GyL. gr. Lázár János lev.]. *1785:* Hogy el ment édes szivem Márisko azután sirta ki magát [TSb 13 Bethlen Zsuzsánna lev.]. *1800:* terhes környül állásak között vagyok Szìvem Barátom [Torda; DobLev. IV/833. 2a].

6. vminek a belseje/belső része; partea interioară a ceva; das Herzstück/der Kern von etw. *1710 k.:* Anno 1673. az én jobb lábamnak vagy talpamnak a szive közepi fájt majd esztendeig [BÖn. 528].

7. szív alakú ékszer; bijuterie în formă de inimă; herzförmiges Schmuckstück. *1814:* Egy veres fa skatullyáb(an) holmi szivek, keresztek, Fülbe valok, gyürük 20 xr | Egy kereszt melyb(en) vagynak kék (így!) és opál Compositio egy hozzá valo szivvel [Kv; Born. IV. 14].

Szk: ~ *módra. 1629:* Egj szű modra meczet rubintos gyűrű ... Egj szű modra valo gyemant gjűrű [Gysz; LLt Fasc. 155].

8. szív alakú díszítmény; ornament în formă de inimă; herzförmiger Pracht; Schmuck. *1715 u./1770 k.:* A Tekint(etes) Aszsz(ony) Nalátziné Aszszony Betlen Mária Aszsz(ony) adott egy fátyol keszkenőt, kőrűlőtte szív (!) bétsi kőtés [Somkerék SzD; SzConscr.].

9. levélzáró formulában; în formulă de încheiere a scrisorii; in Schlußformeln von Briefen. *1657:* Kegyelmednek tiszta szívvel szolgáló nénje Bethlen Mihályné Bomemisza Kata [TML I, 85 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1658:* Kegyelmednek jó szűvel szolgáló barátja, szolgál, míg él Bethlen Farkas [TML I, 269 Bethlen Farkas ua-hoz Bécsből]. *1659:* Kegyelmednek jó szívvel szolgáló nénje Árva Bornemisza Kata [TML I, 382 Bornemisza Kata ua-hoz] | Kegyelmednek tiszta szívből szolgál az Kegyelmed házastársa Pekri Sofia [TML I, 454 Pekri Zsófia ua-hoz]. *1660:* Kegyelmednek szegény atyjafia, jó szivvel szolgál Apafi Mihályné Bornemisza Anna [TML I, 573 Bornemisza Anna ua-hoz]. *1661:* Az Ur Isten Nagysagodat hozu eletel Bodogh birodalommal algja megh mjnt Kegjelmes uramot Isténtól szwbol Kévánom [KJ. Bálpataki János a fej-hez]. *1662:* Kegyelmednek jó szivvel szolgál, míg él Bethlen Farkas [TML II, 330 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1669:* Tiéd, édes szivem, míg él Teleki Mihály [TML IV, 532 Teleki Mihály Veér Judithoz].

Szk: *alázatos ~vel. 1737:* Öcsém Uram ... hogy Mélto. Groff Uramat, Mélto. Uri Házával és diszes Udvara rendivel boldog és örvendetes állapotban találja, éltetvén Isten Hazánk örömére s meg erőssitésére ... alázatos szivel kivánom [Ne; TL. Onadi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz] ✱ *változhatatlan ~. 1786:* Továbra magamat tapasztalt igaz barácságodban ajá(n)lván változhatatlan szivel maradtam Kedves Barátom igaz szivũ barátod, szolgád Szánto Sándor mp [M.régen MT; DobLev. III/615. 2b].

◇ **Hn.** *1737:* A' Sziv vőlgyőn [Unoka MT; EHA]. *1769:* Szü Berek alatt (sz) [Ónok SzD; THn 28].

Ha. *1561:* Zwnek [Kv; ÖCArt.]. *1573:* Swet [Kv; TJk III/3. 68]. *1594:* zwbeol [Kv; TanJk I/1. 240]. *1603:* zwek [Kv; i.h. I/1. 445]. *1638:* sziból [KJ]. *1639:* szűuemet [Mv; MvLt 291. 196b]. *1659:* szűből [EOE XII, 207 Barcsay Ákos II. Rákóczi Györgyhöz] | sziből [TML I, 458 Pekri Sofia Teleki Mihályhoz]. *1661:* szwból [KJ]. *1664:* szűből [Sebesvár K; UtI] | sziből [TML III, 130 Szalárdi János Teleki Mihályhoz]. *1668:* szűból [K; Ks 65. 43. 10]. *1672:* szíből [TML VI, 121 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1683:* Sziből [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1695:* Szibül [Szád.]. *1702–1764:* szű [Torockó; MNy IV, 233]. *1728:* szíből [Sövényfva KK; MbK]. *1746:* sziből [Albis Hsz; BLev.]. *1749:* szűvel [Bözödújfalu U; Pf]. *1831:* szüvel [Kv; Pk 6]. *1847:* szűvűnk [Kv; Pk 7].

szivács '?' **Szn.** *1725:* Szivacs Márton Cantor [Kv; Szám. 54/I. 37]. *1734:* Szivacs Marton [Torda; TJkT I. 45].

szivái ragadós; lipicios, cleios; klebrig, teigig. *1870 k./1914:* Játékok: minden, iskolának meg voltak speciális játékai ... parittyázás, szijjas parittyával kővel, s szivái agyaggömbbel hajlós füzpálca végéről [MvÉrt. 17–8].

szivajkos ragadós; lipicios, cleios; klebrig, teigig. *1815:* Az igen tömött, agyagos, szivajkos és követses földbe meg szorulnak a' gyökerek, kevés és apro gyümöltsöt teremhetnek [Kováts Sámuel, Utasítás a' Krumpi termesztésére (nyomt.)].

szivájkosan tapadósan, ragadósan; cleios, lipicios; klebrig, teigig. **Hn.** *1843:* a Szereturabéli Táblámnak keleti részébe a Zöldelő részeig egészen Szivájgoson (!) szàmlodva vetettem Rosot 18 1/2 Véka [M.köblös SzD; RLt].

szivájos ragadós; cleios, lipicios; klebrig, lehmig. *1780:* E' Buza föld ... Felső része ... sovány szivájos, Trágya nélkül nemis terem [Nagyercse MT; Told. 79].

szivalkodik szikkad, szárad; a se usca/zvînta; (aus)trocknen. *1721:* fejernek valo buzat hajatlan Arpat ... mentől hamareb alazatoson küldeni el nem mulatom ... de az mostani uton az mig valamennyire nem Szivalkodik tellyes lehetetlen ... meltoztassek Ngn(a)k halasztani az mig az ut Valamenyire Szivalkodik [Alparét SzD; Ks 96 Dombi László lev.]. *1787:* A szőlőket már alkalmasint mind el fedettük, a mi hátra vagyonis, le vagyon fektetve s a karoval nyomtatva, ha szivalkodnék a föld valamit aztatis bé fednők [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1807:* mihelyt a' föld szivalkodni fog [DLt 221 nyomt. kl].

szivar ţigară de foi; Zigarre. *1849:* 1 Paquets Panonia szivar 30 xr 100 dr külföldi Trabucos 4 f 30 xr [Kv; Újf. 1].

szivárgó folydogáló; care se scurge; sickernd, rieselnd. *1779:* a Porkolár (!) Retből szivárgo Patak [Gyalu K; EHA].

szivargyári szivargyárban dolgozó; care lucrează într-o fabrică de ţigarete; in/aus der Zigarrenfabrik *1862:* Toth Lidia ... szivargyári munkás [Kv; RHAk 168].

szivárkozik szivárog; a se scurge; sickern. *1680:* vadnak az molnar kezeb(en) az kása Tőrő külüib(e) járo nagy nyi-

lak vegiben valo apro vas karikák no. 4. Item egy kis vas csatorna, mellyen az olaj szivárkozik az Sajtobol [A.porumbák F; ÁLt Inv. 35].

szivárog 1. lassacskán folyik; a se scurge; rieseln, sickern. *1694:* Ezen Haznak jo Kis Pinczeje van, maskint de az oldalból viz szivarogvan belejje Oldalat az Viz mosadek es folyasa erőtlenitven sorvaztya [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1757:* Viz és nagy Sár mián Udvarban alig járhatni ... melly viz és mocsoja az épületek alá szivárogván mind kapu közit, ugy Serfözö háznak Pintzéit rövid idö alatt haszontalanná tészi [Déva; Ks 92. I. 23]. *1772:* eö Exllja Adámosi Malmának Gáttya jobban be dugattassék s meg ujittassék, hogy a viz alatta ne szivárogjan s folydagollyan, hogy azis holt vizet verjen [Kük.; JHb LXVII/2. 389].

2. (folyadékot) átenged; a permite trecerea prin el a unui lichid (datoritã defecţiunii recipientului); undicht/durchlässig sein, durchlassen, sickern. *1747:* abb(an) az edényb(en) sokaig nem jo tartani mivel szovárog [Buzd AF; Ks 96 Mikó Ferenc lev.]. *1774:* Ezen hordó Szivarogvan 4 kupa hejja volt mikór kortsomara vitték [Sáros KK; SLt XL Körmötzi József Suki Jánoshoz]. *1806:* valamelly hordoit igazittaná meg mert szivárognak | egyegy kád ... egyegy keveset szivárgott [uo.; DLev. 4]

3. levedzik; a supura; triefen. *1817:* Jávorátzki Mária ... egyik vak-szeme végénél sŭjj follyásos forma vagyon melly gyengén szivárog [DLt 564 nyomt. kl].

4. *átv* lassanként eljut vhova; a se strecura/furişa; einsickern, allmählich eindringen. *1653:* Egykor[a] látom, hogy Gyulafi László ide szálla Vásárhelyre, s mondának, hogy Bocskai küldte ide gubernátorságra. És hadak is kezdének ide szivárgani — Bocskai hívei [ETA I, 94 NSz. — [a]1605-ben]. *1657:* az kassai vicegenerális, mint csak kállai, szatmári, fejedelem halála után redeált végházaknak látogatására jűne feles magával, s az többi utána szivárogván, onnan bejűnének az fejedelemasszony mellé, ki akkorra menne Szamosújvárra [KemÖn, 125].

5. *átv 1811:* Apolló serkeny-fel már nyugodalmadból ... Tekints vidám szemmel le Árokalyára; 'S Birtokos Urára annak 's Aszszonyára, Hány sugárod, annyi áldás szivárogjon [ÁrÉ 117].

szivartok szivartartó/tárca; portţigaret; Zigarrenetui, Zigarrettenschachtel. *1846:* Egy Szivár tók ... Egy gyöngyel hímzet Szivártok [Dés; Berz. 20].

szivárvány 1. curcubeu; Regenbogen. *1638:* 12 Januarii. Nagy szivárvány láttatott az égen [Kv; KvE 172 SB]. *1806:* délután nagy Menydorgés víllámás volt, Menykőis esett le, Szivárvány volt, esö esett jéggel elegy [Dés; KMN 336]. *1815/1830:* Tudom s látom a szemeimmelis, hogy a Vizek Baroth felé, ha csak szivárványon nem vitetnek keresztül az elöttök állo Hegyen keresztül nem folyhatnak [Köpec Hsz; HSzjP St. Balás (50) vall.]. *1823–1830:* Egyszer Csúcson létibe meglát[a] felfelé egy szivárványt, felmegyen Kutyfalvára, kérdi az odavaló papot, hogy neki az Ur az égen egy jelt mutatott [FogE 117. — [a]Egy Dósa nevű nemesember].

2. bolthajtás; boltă; Gewölbe, Wölbung. *1725:* Ezen kőzös Pitvarban vagyon egy kő Szivárvány, melly a két felöll lévő házakat öszve foglallya, partim penig ugyan két Szivárványokon rakott, kő fallal el rekesztett kis Kamarátska [Marossztkirály AF; MNy XXXIX, 384]. *1815:* Egy rakás szivárvány(na)k valo teredezett cserép csők [Nyárádsztbenedek MT; Told. 50]. *1816:* A' szivárvány falán Szembe egymással Mlgs Dániel Péter Urnak ... Halotti versei [Csíksztmárton MT; UnVJk 140].

Szk: *tölgyfa ~. 1840:* A papiros malom ... Fel nyulik ezen emelet alol a Hollanderhez egy tölgyfa szivárvány, amely 2 darabokbol áll [Km; KmULev.].

3. szívócső; tîlv; Saugheber, Saugrohr. *1669:* Vagyon ezen pinczeben ... Egy darab rosz szivarvanj, egy tőlcser [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. *1677:* egy Eget bor főző fazék; csőstől; és egy Szivárvány [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1682:* egy szivárványért sz. nro // 36 [Utl]. *1735:* Fa Tangyer 82 ... Szivárvány 2 [Szentbenedek SzD; Ks 66. 45. 171]. *1753:* A pinczeb(en) ... Jo Szivárvánj nro 1 Tőlcsér nro 1 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. *1790:* Tölcsér 2, Szivárvány 1, és Két régi hordo eresztö, vagy huzo Istrang 8 [Déva; Ks 76. IX. 24]. *1849 k.:* Egy szivárvány ujj 7/30 [DobLev. V/1280].

4. szivattyú; pompă; Pumpe. *1662:* egy árkot beásni kezdettek vala, szinte azon helyen, ahol az árok béllésekor a vizet az árokból ... szivárvánnyal kivenni ... szokták vala [SKr 599].

szivárványos 1. szivárványszínű; în culorile curcubeului; regenbogenfarbig. *1736:* Kék szivárványos rongyos haju Derekally [EMLt Conscr.]. *1743:* Szivárványos Pantlika Fűző [Nagyercse MT; Told. 29/30]. *1761:* egy szivárványos karkötő s kereszt pantlika [Koronka MT; Told. 8 Fritsi Fekete Klára lelt.]. *1788:* Egy pár ezűstős fekete szivárványos karkőtő, hozzá hasonlo pántlíka [Mv; TSb 47] | Egy pár kar kötő fél gyászos szivárványos pántlíka, és kereszt pántlíka hozzá [Mv; TSb 47]. *1807/1818:* 12 Sing Szivárványos păntlika [Mv; Told].

2. boltozatos; boltit; gewölbt. *1823:* A' Palotára menve találtunk ... egy Pitvarra nyilo rosz fenyő fa ajtot ... falai[a] sövények és rosszak, szivárványos padlása gyenge [Erdőszengyel MT; TSb 43. — [a]A palotának].

3. szivattyús; cu pompă; mit einer Pumpe versehend. *1842:* A' kút szivárványos, és részei jók [Km; KmULev. 2].

Szk: *~ kút. 1799:* Egy szivárványos-kút [Marosújvár AF; MkG]. *1813:* egy szivárványos kúthoz valo ki fürott, de az használásbol már ki mustrált Cserefa cső [Koronka MT; Told. 18]. *1822:* Szivárványos kut minden hozzá tartozo fa és vas Szerszámokkal [Nyárádsztanna MT; MvLev. 5]. *1827:* Szivárványos kuthoz valo két agu vas 1 [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1852:* Egy Szivárványos kuthaz valopump (!) rézből Két vas rudjával édgyütt [Dés; DLt 923].

szivárványszín în/care reflectă culorile curcubeului; Regenbogenfarbe. *1749:* egj Szivárván szin tarka pántlika kar kőtő [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 116].

szivárványszínű care reflectă culorile curcubeului; regenbogenfarbig. *1847:* Egy szivárvány szinű, virágokkal s közepén fekete csillaggal ekesitett kisded selyem keszkenő [Kál MT; UVJk 130].

szivarvég szivarcsutka; chiştoc, muc de ţigară; Zigarrenstummel. *1870 k./1914:* Lapda: háromféle volt használatban ... 1. marhaszőrből ... préselt ökölnyi nagyságu kézi lapda; a mit minden ügyesebb kocsis, béres csinált egy marék dohányért, vagy szivarvégért [MvÉrt. 22].

szívátika betegségfajta; un fel de boală; (eine Krankheit; vielleicht Herzattack). *1858:* holt meg Gombár Ferencz 35 éves korába Szívàtikaba [Burjánosóbuda; RAk 111].

szívbágyasztó szívlankasztó/gyengítő; moleşitor; herzerweichend. *1678:* Az sokféle szomorú eseteknek s szívbádgyasztó boldogtalankodásoknak és ... siralmasan nyegő magyar haza s nemzet sorsának megorvoslásában ... sokat fáradozott s munkálkodott Nagyságtok, Kegyelmetek [TML VIII, 163 Teleki Mihály az erdélyi tanácsurakhoz].

szívbeli I. *mn* **1.** szívből fakadó; sincer; herzlich(st), innig(st). *1661:* Édes szerelmes Uram, az Kegyelmed nekem küldött levelét igen nagy szívbeli örömmel, magam megújulásával vettem [TML II, 84 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1664:* az sok romlás, pusztulás, nyomoróság, bujdosás után pihenésünket s gyarapodhatásunkat teljes szíbeli buzgóságos indulattal kévánnám [TML III, 186 Szalárdi János ua-hoz]. *1675:* Kegyelmedet kérem, igaz szívből származott írásimért meg ne itíljen, bizony igaz, Kegyelmedhez való igaz szívbeli kötelességemből írom [TML VII, 16 Teleki Mihály Béldi Pálhoz]. *1733 u./1770 k.:* Méltóságos Grof Bethlen Jósef Ur és az ő Nga kedves hites társa, Méltosagas Gróf Kemény Christina Aszszony, Istenéhez való kegyességek és tökéletes szívbeli buzgóságokból conferaltak az Apa-Nagyfalvi Rfta Eklésia számára in Anno 1733. 1. Egy Ur Vatsorájához való ezűst aranyos pohárt[a] [SzConscr. 74. — [a]Folyt. a fels.]. *1736:* Dési Nagj István kováts ... most ismét újobban, in Anno 1735 Comperiáltatott Jó Istenét, hasonló káromlásokkal meg-bántani ... tettzett azért, Instanziájabol ki-tettző szivbeli bánattya 's maga Compromissiojára, hogj tellyes életéb(en) életét meg-jobbitván mások(na)k is jó példa adó lészen, hogj most elsöb(en) Corporaliter poenáztassék [Dés; Jk 215–216a].

2. szívet érintő; profund, puternic; im Herzen, das Herz bewegend. *1650 k.:* noha ennekem sokszor sok megh bantodasim voltak kglmes Uram az mellyekrül igen melto panaszim lehettek volna es igen nagy szübeli megh szomorito boszszuval kellet el szenvednem ... nem mertem Nagodat busitani [Ks 42. C. 5 Cseffei László a fej-hez]. *1663:* melynek[a] mástúl való biratása minemű nagy szívbeli megbántódásomra legyen, Nagyságod istenesen gondolkozván, megitélheti [TML II, 590 Teleki Mihály Bornemisza Annához. — [a]Egy meg nem nevezett jószágnak]. *1668:* Ezeket én Kegyelmednek azért írtam vala, hogy vegye eszében Kegyelmed az én sok szívbeli keserűségemet [TML IV, 380 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. *1776:* én általom izente ... M. Groffné Aszszonyom, hogy mondanám meg á M. B. Henter Antal Urffi ő Nga Cselégyinek, mennyenek el, és ennyi Szivbéli haboruságot ő Ngokk itten létekkel, ne okoznának [Kóród KK; GyL].

3. szívbemarkoló; sfîşietor; herzergreifend. *1657:* Noha pedig talán harmadik esztendejében együttlakásunknak vallásban is meg egyeztünk: mindazáltal addig nagy szűbéli fájdalommal szenyvedtem az vallásban különözést [KemÖn. 151]. *1658:* Nagy szívbeli szomorúsággal írhatom Kegyelmednek az mi nyomorúságunknak kezdetit [TML I, 256 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1668:* Kegyelmed írását szíbeli búsulással vettem [TML IV, 378 Paskó Kristóf ua-hoz]. *1677:* meg kell vallanom, nem kicsin szűbeli fájdalommal értettem Kegyelmed izenetének némely részeit [TML VII, 322 Lázár István ua-hoz].

4. szívből szerető; sincer; liebend aus dem ganzen Herz, herzlichst. *1660:* Kegyelmednek igaz szívbeli barátja, szolgál Vér Mihály m.p. [TML I, 526 Veér Mihály Teleki Mihályhoz].

5. ~ *bánat* szívbaj; boală de inimă; Herzleiden, Herzanfall. *1812:* özvegy aszszony Nagy Ilona el-temettetett 91 esztendös szívbeli Bánatb(an) [Vista K; RAk 102].

II. *fn* szívből szeretett dolog; lucru mult iubit, lucru drag; aus dem Herz geliebte, dem Herzen nahe stehend Liebstes. *1662:* Az I-ben[a] e kettőt világosítsuk meg: első szívünknek öröme; a szív ott benn vagyon szintén közép aránt a testben, ennek felette ami a szívben vagyon, valósággal vagyon, valóságos az. Ahonnan efféle dolgokat szívbélieknek vagy szív szerént valóknak szoktunk nevezni [SKr 688. — [a]Utalás a megfelelő bibliai passzusra].

szívdobogás erős szívverés; palpitaţie puternică; Herzklopfen. *1672:* Szű dobogas: Palpitatio, motus depravus ... cordis [K; PPGl]. *1806:* Nagy Papa igen roszszul volt a Szivdobogás el fogta volt [Dés; KMN 206].

szívecske kis szívalakú ékszer; bijuterie în formă de inimioară; Herzchen. *1714:* Sziv formára futralyb(an) találtatnak: Kisetske Vidlatska, szivetske, gyüszü, Lantzotska, mind ezustbül | egy haj kenönek valo Pixisetske, egj haj Tő egy szivetske ezüstes [AH 32, 55].

szívepesztő szívfájdító; care produce amărăciune, dureros; herzbeklemmend. *1815:* Folyo holnap 23-an hozzam küldött Levelét Örömmel vettem volna, ha afféle szív epesztő dolgokat nem olvastam volna benne [M.köblös SzD; RLt O. 1 Rettegi Miklós lev.].

szíves 1. jóságos, szeretettel levő; plin de bunătate, amabil, prietenos; herzlich, herzvoll, freundlich. *1670:* Kegyelmed igaz atyafiságában s szíves fáradozásában penig, Istennel bizonyítom, mint az magam lelkében, úgy megnyugodtam [TML V, 385 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1699:* Támaszon Kgld(ne)k olly szives jo akarokat mint nekem volt a Boldog emlékezetü, Soha Tűllem nem felejthető Vr volt az én árvaságomban [Karkó AF; Ks 96 Árva Wér Judit Gyerőfi Borbálához]. *1795:* Kérem jó Vr(am) Kgldet, szives köszöntésem mellett, ne terheltessék ezen irásotskámot közolni azon Jó Vraimmal[a] [TL. Málnási László ref. főkonz. pap Debreceni István tt-hoz. — [a]Az odaérkező prefektussal vagy fiskálissal]. *1809:* a' varokozásért szives barátságnál egyebb jutalmat nem kivánván [Dés; DLt]. *1880:* köszönöm azokat a szíves sorokat, melyeket az én szegény leányom ügyében írtál [PLev. 78 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: ~ *hangú. 1880:* egyformán veszed, akár korábban, akár később köszönöm meg azt a szíves hangú levelet, melyet megválasztásom alkalmából[a] hozzám írtál [PLev. 82–3 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]A Petőfi Társaságba való megválasztása alkalmából] ✱ ~ *indulat. 1747:* Senator Idősb Pataki István ... szives indulatját mind Ecclesiánkhoz, mind Collegiumunkhoz, hasznos szolgálatjával contestalta [Kv; SRE 180–1]. *1800:* Őrög Borosnyai, és Dosa Urékot ... kűlőnős szivess indulattal köszőntik [Gerend TA; DE 4]. *1886:* Változatlan szíves indulattal vagyok a tied [PLev. 128 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. szívből fakadó, őszinte; sincer; herzlich, von Herzen kommend. *1759:* Az Háznál lévő Mlgs Atyafiakat ... reve-

reállyuk szives tisztelettel magunkat Gratiájokban ajánlván fejenként [M.csesztve AF; Ks Mikes Antal lev.]. *1837:* Méltoztassan szíves köszőnetem a fen irt töke pénznek kölcsönözéséért el fogadni [Kv; Ks gr. Béldi Ferenc lev.]. *1886:* Fogadja e sorokban mindnyájunk szíves köszönetét [PLev. 122 Szász Károly Petelei Istvánhoz].

3. segítésre/szolgálatra kész; inimos, devotat; gefällig, herzvoll. *1669:* Bizony az Isten megáldja ő nagyságát is, csak legyen mint eddig, úgy ezután olyan szíves promotora az mi vallásunknak [TML IV, 597 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1676:* tudom csalhatatlanúl, hogy meg nem fogyatkozunk benne, hogy szíves törekedését az úr dolgaiban ne kimílje [TML VII, 263–4 Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz]. *1678:* Havasalföldében egynéhányan által állottanak, elvivén egynéhány személyt magával Béldi uram ... kik hihető ez szegény hazának nem békességének megszerzésére, vagy megromlott szabadságának szives helyben állítására igyekeznek [TML VIII, 50 a fej. ua-hoz].

4. udvarias kérésben; în rugăminţi politicoase; in höff. Bitte. **Szk:** *legyen ~. 1850:* Légyen szives erőlis gondoskodni minél előbb engem pénzel[a] vigasztalni meg [Csapó KK; DobLev. V/1301 Horváth Kata Dobolyi Bálinthoz. — [a]Az adósság megfizetésére von.]. *1852:* ha az idő, és Tkts Ur környülmennyei engedik legyen szíves a jövő Vasárnap ... le menni Siményfalvára [Énlaka U; Pf Bartha Zsigmond Enlaki Rector Pálfi Lajoshoz]. *1853:* légyen szives nékem a leg öszintébben írni, hogy akar é adni, vagy sem, s ha igen mikor [Marosbogát TA; DobLev. V/1366 Vizi Farkas Dobolyi Bálinthoz] | ujbol meg ujjbol kérjűk Uraságodot légyen szives az ön több reszszesseivel, s mi magunk tetemes kárát tovább el nem halgatva a tárgyat a leg sietőbb sűrgőnnyel felvenni (így!) [Pálfva U; Pf Illyés Mihály jegyző kezével]. *1862:* legyen szives a Tekint(etes) Asszony ... küldjön egy szekér fát ide a' Papi eletre [Siménfva U; Pf Baka János pap lev.].

5. bátor, vitéz; inimos, curajos, viteaz; tapfer, mutig, herzhaft. *1662:* míg erejében lehetett[a], valóban jó egy becsületes szíves magyar lévén. hogy maga kívánta volna fejedelemtül: bízná csak őreá ott a szomszédságban Ungvár állapatját [SKr 233. — [a]Balling János].

6. szív alakú; în formă de inimă; herzförmig. *1652/1655:* Két Smaragdos gyürü eggyik szűves, masik rosa fl. 45 [Kv; CartTr II. 875 Csepreghi T. Mihály lelt.]. *1696:* Egy Smaragdos Rubintos Szives[a] fl. 12 [Mv; MbK 80. 6. — [a]Ti. gyűrű]. *1710:* Egy kis szives gyűrűcske [DanielAd. 93]. *1728:* gyémántos szűves gyűrű ket kéz őszsze fogodzva rajta 10 gyémánt benne [Nsz; Ks]. *1797:* Egy szives parolás arany gyűrű [M.igen AF; DobLev. IV/777. 10]. *1816:* Egy Szives arany gyürü 6 Rf ... Altal tődelt Szives arany gyűrü 6 Rf [Kv; Born. IV. 41].

Szk: *~ forma. 1693:* Tizenhat aranyas hoszszuka Dolmanra valo gombok Szives formak pikkej [Ne; DobLev. I/38. 8b]. *1761:* Szives formára szőtt Asztal keszkenőnek való (vég) [Koronka MT; Told. 8].

szívesebben készségesebben; mai bucuros/cu plăcere; lieber. *1663:* Isten úgy boldogítson, Uram, egy testvér volnék Kegyelmeddel, sem fáradhatnék szivesebben Kegyelmed dolgaiban [TML II, 584–5 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1665:* Kegyelmed is, édes Sógor uram, ne restellje gyakran írni s Szakmára dirigálni leveleit. Oda is egy kis ajándékot kellene szerezni, annál szívesebben szolgálna [TML III, 464 ua. ua-hoz]. *1671:* mü még eddig több pénzt fel nem kértünk másfél ezer tallérnál, kinek is ... az ötszázát ... kellett Isák effendinek adnunk ... mivelhogy most is ő az közbenjáró s hogy ... szívesebben forgolódjék, azért kellett megadnunk [TML V, 661 Nemes János Teleki Mihályhoz].

szívesedik bátorságra kap; a prinde curaj; sich ermannen, Mut fassen. *1657:* az ellenség felette igen szívesedék, az mi hadunk pedig az első szerencsétlenségen igen megfélemlék [KemÖn. 200]. *1679:* az ellenség is szivesedvén az török cselekedetin, ki tudja. mire ne fakadjanak [TML VIII, 457 Ispán Ferenc és Kende Gábor Teleki Mihályhoz].

szívesen 1. készséggel; cu plăcere, bucuros; gerne, bereitwilligst. *1603:* minek útanna ö kmek Basta Wram ö Ngahoz ket Tanaczbeli Attyokfiat boczatottuk volna, keúanta ö Nga, hogy az örög Wraim közzül sziuessen küldenenk hozzaia, tellyes tanúsagúal [Kv; TanJk I/1. 453]. *1657:* az csausz pasa igen szívesen szolgált mellettünk [KemÖn. 90]. *1663:* tökéletesen elhiggye ő nagysága, bizony szívesen laborálunk tovább is azoknak jól való végben viteliben [TML II, 484 Teleki Mihály Gillány Gergelyhez]. *1683:* ha penig ezután valami vilagos Actait, rosz cselekedetit ezen meg fogot Embereknek meg erthetem, Szivesse(n) igyekeszem ruminalasáb(an) [Brassó; KJ. G. Draudt a fej-hez]. *1693:* Edes Batyam Uram abbann az kglmed javais forog, mégis kerem munkalodgyék Szivesenn [Küküllővár KK; Born. I. 10 a fej. Gyerőfi Györgyhöz]. *1703:* Meg láttya kglmetek, az Investigátoroknak adott Instructiot, annak azért rendesen valo végben vitelére kglmetek ... kötelessége szerént igazán és szivesen assistályon eő kglmeknek [UszLt IX. 77/61 gub.]. *1763:* a két Gyermek lavat ... én szivesen meg tanitattam volna De it ... ollyan Lo nem maradot a ki mellet lehetet volna jártatni [Kóród KK; Ks CII. 18 Szarka József tt lev.]. *1843:* Baráttságos Levelit örőmmel vettem, mi szerént ha egybe férhetünk által vészi tőllem azt a' Joszágot, szivesen át adom tsak hogy ezen fel soroltakat[a] Édes Ferentz forditsa vészszá [Nagylak AF; DobLev. V/1243. — [a]A jószágra tett költségeket].

Szk: *~ fogad. 1823–1830:* Az öreg doktor szívesen fogadott [FogE 290–1].

2. örömest, örömmel; cu bucurie, bucuros; gerne, freudigst. *1656:* Kegyelmed levelit szívesen vettem, írását értem [TML I, 27 Kövér Gábor Teleki Mihályhoz]. *1660:* Bizony szívesen kívánnálak látni [TML I, 582 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1670:* igen szűvessen varnam kgdet ide alá is [Algyógy H; Ks 41. H]. *1716:* hallottam Szüvesen várták az Urat [Vidródszeg KK; ApLt 2 Haller János Apor Péterhez]. *1742:* Angyom Aszony is rettenetes szivesen hivót magához [Szemerja Hsz; i.h. 4 Apor Anna Apor Péterné-hez]. *1803:* Hozzánk utositott tudosittását Tekintetes Urnak kedvesen vettük ... nem lévén a Possessoratusok Mindnyájan ide haza, de el érkezésekkel Communicalni fogom, és az rendelt Napra szivesen el várván, elé állunk Magunk igasságával [Burjánosóbuda; JHb LXVII/4. 23].

Szk: *~ lát. 1657:* belsőképpen nem látának szívesen úgy, mint mikor szegény uram halálának hírét vittem vala [KemÖn. 115–6]. *1721:* ha ... Kglmed az innepekre az Aszszonnyal Hugom Aszszonnyal magát hozzam Almasra meg alázná igen szivesen látnám kglmedet [Alparét SzD; Ks 96 gr. Csáki Zsigmond lev.]. *1746:* a mi kevés üdő alatt, itt valo mulatásunk lészen, magokot meg alázván, szűvesen láttyuk [Darlac KK; Ks 96 Haller János lev.].

3. szívből, igazán; sincer, cu adevărat; herzhaft (gern), gerne. *1656:* bizonyos postája lévén Kegyelmednek, igen megszolgálom, valami világosítással világositsa meg Kegyelmed amaz írását ... mivel nem érthetem, kin szívesen búsulok [TML I, 5 Bónis Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1668:* Bizony lehetetlen, hogy ha szívesen akarták volna ő nagyságok, eddig hogy egy lakóhely nekem ki nem tölt volna [TML IV, 371 Wesselényi Pál ua-hoz]. *1678:* Én ki nem írhatom, mely szívesen kívánnék Kgldel beszélleni [TML VIII, 77 Teleki Mihály Kapi Györgyhöz]. *1723:* beteges allapotodon szivesen busulok [ApLt 1 Apor Péter lev.]. *1739:* Kivánjuk mi is szívesen, hogy Isten ő Kglket éltesse és Mennyei kegyelemmel ruházza-fel [Kv; SRE 173]. *1753:* Tómús mondja hogj kglmed gjenge egésségel volt, melyet bizony szívesen sajnállok [Hévíz NK; JHbT Árva Bethlen Kata lev.].

4. köszönetnyilvánításban; în exprimarea mulţumirii; in Dankformeln. *1852:* A' küldött szőllőt ígen szívesen köszönjük [Kv; Pk 7]. *1867:* Sándornak a küldöt verseit szivesen köszönöm [Uzon Hsz; Kp V. 413].

Ha. *1670:* szűvessen [Algyógy H; Ks 41. H]. *1725:* Szüvesen [Kv; ApLt 2]. *1727:* szüvesen [Darlac KK; i.h. 1].

szíveskedés szívességtevés; binefacere; Gefälligkeit. *1841:* tőbszőr fel nem valolad a' sziveskedést a' magad pénzed kárára — ki tudod mikor szeded bé az arát[a] [Kv; Pk 6. — [a]A könyveknek].

szíveskedik 1. jóindulatot tanúsít; a arăta/manifesta bunăvoinţă; gefällig sein, sich gefällig erweisen. *1670:* Noha Katona Mihály uramnak, az porkolábnak Nagyságodtúl reversalisok volt, de hogy az praesidium is inkább szíveskedjék, ő kegyelmek is újolag megesküttek [TML V, 28 Teleki Mihály a fej-hez].

2. kérés kif-re; în/pentru exprimarea unei rugăminţi; in Bittformeln. *1853:* igen szivesen kérem legyen olyan jo, hogy ezen levelemre legalább szíveskedjék akár minö választ is irni [Marosbogát MT; DobLev. V/1366 Vizi Farkas Dobolyi Bálinthoz]. *1877:* Kérem Önt, t. Uram, szíveskedjék nekem forduló postával megírni, hogy felhatalmaz-e arra, hogy cikkét a júliusi ülésen felolvashassam [PLev. 35 Szilágyi Sándor Petelei Istvánhoz]. *1882 k.:* Szíveskedj beszélni, felebarátom, és szíveskedj a sötétséget e kérdés[a] körül eloszlatni [i.h. 103 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Hogy mi fog történni a címzett költeményével].

szívesség 1. szivélyesség; cordialitate, amabilitate, bunăvoinţă; Gefälligkeit. *1850 k.:* igazságos kívánságának ez uttal eleget nem tehetek ... azért addigi türedelmét kéntelen vagyok szivességitől ki-kérni [BetLt 4 Lázár László Hodor Károlyhoz]. *1853:* Ez előtt egy nehány héttel irtam volt magának egy levelet, a' melybe ... a' leg nagyobb szüvességgel szolitottam fel magát azon kevés interes meg adása iránt [Marosbogát TA; DobLev. V/1366].

Szk: *illő ~. 1825:* az 1825ik eszt(endőre) jövő arendát is ha meg küldeni Bátyám Uram nagyon hasznos és szükséges lenne, Azt tehát illő szivességgel kérem [Szentbenedek AF; DobLev. V/1097 Mohai Lőrintz Dobollyi Sigmondhoz].

2. szíves jóindulat; bunăvoinţă; Wohlwollen, Benevolenz. *1794:* elég gazdag az, a ki Joszivü Gazdagok drága szivességét birja Ez az én Capitalisom [MNy XL, 220 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából]. *1854:* ez idő olta mindvégig becsülte és szivességekkel árasztá őt el [ÚjfE 27].

3. segítő készség; bunăvoinţă; Gutherzigkeit. *1783:* mü arra kész indulattal és szivességgel keszségünköt offeraltukis [Ádámos KK; Pk 7]. *1850:* Azon kérem, hogy ezen Legéntől külgyen nekem egy fertáj ris kását fáin félét; két garas ára mag nélkül valo malosa Szőlőtt, fél font nád mézet fáin félét bizván az Urnak Szüvességibe tisztelettel maradtam tisztelője Pálffi Lajos [Tarcsafva U; Pf].

Szk: *~et mutat. 1779:* nagyobb gratiául venném ... ha az Vr sogor Vram, annyi szivességet mutatna és nékem Husvétig Száz forintot költsőnöznék (!) [Szentbenedek AF; DobLev. III/539. 1b–2a].

szívetlen '?' **Hn.** *1831:* Szüvetlenben (sz) [Okländ U; EHA].

szívfájdalom szívfájás; durere/boală de inimă; Herzweh. *1856:* holt meg Bereczki Antal 3 éves és 11 holnapos korában Sziv fajdalomban [Burjánosóbuda; RAk 112].

szívfogás szívgörcs; spasm de inimă; Herzkrampf. *1570:* Zwfogastol es Nylallastol Job orwossag ennel soha nem lehet, Mint ez[a] [Nsz; MKsz 1896. 372. — [a]Köv. a recept]. *1705:* Akkor pedig harmadnap múlva micsoda szörnyű szívfogás és nagy nyavalya jött volt reá[a] [WIN I, 542. — [a]Bethlen Miklósra]. *1741:* menék az ajtora, és dörgeték, és Csiszár Ádám Uram oda futván mondgya, hogy ne dörgessek, mert az Aszszonyon Nagy szűv fogás vagyon [Megygyesfva MT; Ks 184. LXXXVIII]. *1776:* Mgs Gróffné Aszszonyom ő Nga, Szűntelen ... Sírt, Bánkodott, ugy anynyira: hogy Sziv fogása is következvén, engemetis fel hivtak vigaztalására [Kóród KK; GyL. Gabr. Martonffi (31) káplán vall.]. *1833:* Meg holt Bányai Istv(an) Fel: Ámbrus Anna 50 Eszt: koráb(an) sziv fogásb(an) [Vista K; RAk 162]. *1838:* Meg holt őzv: Gergely Istvánné Török Borbára 75. Eszt. Sziv fogásb(an) [uo.; RAk 167]. *1852:* Temettetett el Binder Eszter 3 éves korában Meg holt szív fogásban [Gyalu K; RAk 220].

szívforma szív alakú; în formă de inimă; herzförmig. *1652/1655:* Egy szű forma rubintos győrü gjemant az közepin fl. 30 [Kv; CartTr II, 875 Csepreghi T. Mihály lelt.]. *1677:* jutott ... Katónak egy szű forma nyolcz rubintosú arany gyürü in f. 6/66 [Kv; RDL I. 155b]. *1736:* A salavárin az hol az lyukak voltak, oda szű formára csinált galanddal vagy sinórral köről megvarrott posztó volt | az szemein alól az lónak nagy szívforma bőr, az ki majd az orráig ért [MetTr 353, 367]. *1836:* Egy kettős sziv forma arany nyakba valo [Apahida K; RLt O. 4].

szívformálag szív alakban; în formă de inimă; in/von Herzform. *1756:* (A szoba) Felső része jo Bolt hajtás alatt lévén közepette vagyon egj Párkanyozott Circulus, melyben vagjon kettős sziv fomálag csinált virág [Branyicska H; JHb LXX/2. 21].

szívformán szív alakban; în formă de inimă; herzförmig. *XVIII. sz. eleje:* A Mènló körül pedig termetire és Szőrire ezeket kel observálni, légyen ã Ló magos hoszszu, tölcséres órrú kosfejü, ne legyen husós álla kapczaja, légyen Szaraz fejú, sőtt az melly Lonak Szü formán tolypatt ã homloka, nagy Specialitas [JHb 17/10 lótartási ut.].

szívgörcs infarktus; infarct miocardic; Herzkrampf, Infarkt. *1860:* 1ejen halt meg Trufas a muzsikus név szerént Vaczkán Sándor 40 éves korában sziv görcsben el temettetett 3-án dél után — a czigany torbol [Dés; RHAk 111].

szívlelhet szívelhet; a putea agrea/vedea cu ochi buni pe cineva; gern/lieb haben, (gut) leiden (können), mögen. *1847:* Különösen engemet[a] nem szívlelhetvén, még egy versen a felsőbbség előtt alaptalan vádokkal elpanaszolt [VKp 210. — [a]Tövissi Gergelyt].

szívnyilallás durere vie/pătrunzătoare în inimă; es schnitt ihm ins Herz, Herzstechen. *1570:* Zwfogastol es Nylallastol Job orwossag ennel soha nem lehet, Mint ez[a] [Nsz; MKsz 1896. 372. — [a]Köv. a recept leír.].

szívó kiszívó; care serveşte la scoaterea (prin aspirare) a vinului dintr-un butoi; (aus)saugend. **Szk:** *bort ~. 1836:* egy bort szivo lopo Tök [M.péterlaka MT; TGsz 18].

szívó-lopó borszívó eszköz; tîlv, tigvă; Saugheber (für Wein). *1752:* Alb Opra két cir(citer) hat kupás Donyitzákat, és egy négy kupás szivo Lopótt adván nékem ... azon edényekkel el mentünk ... meg tőltőttűk [Algyógy H; BK. Pakalina Petru (28) vall.] | a Pintzébe bé menvén Két kártyussal, és egy jo nagy szivo lopóval bort hozván ki a pinczéből ... Alb Opra Hazahoz vittűk [uo.; BK. Bukur Opra (25) jb vall.]. *1802:* 4 üres altalagotskák, egy gelyata egy vedres tseber egy szivo lopo [Mezőrücs TA; SLev. 1 Simlyai János udvarháza lelt.].

szívós sokat kibíró, kitartó; tare, rezistent; zäh. **Szn.** *1507:* Stephani Zywos [Dés; TelO II, 329]. — A jel-re nézve l. RCsSz. 1016.

szívótök lopótök; tigvă; Weinheber. *1792:* vetettem ... egy Lopo vagy Szivo Tőkőt [Szentmargita SzD; Ks 67. 49. 41]. *1814:* egy Szivo tők Lopo ... két Szívótők [Mezősályi TA; RLt Rettegi Sándor kúriája lelt.]. *1815:* 1. Szivo, vagy lopo Tők [Nyárádsztbenedek MT; Told. 50].

szívó-töklopó szívótök; tigvă; Kalebase, Flaschenkürbis (als Weinheber). *1814:* egy Szivo tők Lopo ... két Szívótők [Mezősályi TA; RLt Rettegi Sándor kúriája lelt.].

szívszakadva szívszorongva; cu strîngere de inimă; angsterfüllt, angstvoll. *1795:* sziv szakadva instálja sohajtva várja váloszszát 's édes anyai szives aldását Drága igen kedves édes Jo Anyának egyetlen egy engedelmes tisztelö fia Ifj. G Bethlen Sámuel [Mv; BfR]. *1853:* nem hiszed Lelkem Anyám be sziv szakadva vár [Kv; Pk 6].

szívszorongatás szívgörcs; spasm de inimă; Herzbeklemmung, Herzkrampf. *1776:* Mgs Gróffné Aszszonyom ő Nga, Szűntelen ... Sírt, Bánkodott, ugy annyira: hogy Sziv fogása is következvén, engemetis fel hivtak vigaztalására, és tsak azt gondoltam, hogy meg hal Sziv Szorongatási miatt [Kóród KK; GyL. Gabr. Martonffi (33) káplán vall.].

szívű vmilyen érzelmű; cu un anumit fel de inimă; zur Bezeichnung einer seelischen Eigenschaft. **Szk:** *becsületes ~. 1806:* tsak enis Ngodat a' maga idejében szaván marasztom mint betsületes szivű szavu gavalert [Mv; Ks 101 Thuroczy Károly lev.] ✳ *egyenes ~. 1794:* bár melly egyenes szivű Birois kőnnyen által láthatya mely Károson viselte Mgos B. Nalátzi Joseff Ur Testvére árváinak tutorságát [Kv; CsS] ✳ *egyenetlen ~. 1773:* a M Létaiak edgjmás közöttis Hásártosak perlekedők az Iffjabak az öregektöl nem halgatok, azok tanatsinak nem engedelmeskedők, egyenetlen szivüek [M.léta TA; JHb II/3] ✳ *érzékeny ~. 1847:* Azért téged, édes érzékeny szívű testvérem, Ilona, különösen kérlek, ne sirass engemet [VKp 159] ✳ *félelmes ~. 1657:* Csáki István ... igen elmés, practicus és tekéntetes, de félelmes szívű ember vala | igen félelmes szívű emberek valának[a], kit mind akkor s mind azután tapaszta1tam [KemÖn. 114, 147. — [a]A Balling nevű ember fiai, akiket ki akart szabadítani] ✳ *gonosz ~. 1657:* Catharina, az fejedelemasszony, nemcsak nem irtózá nézni, sőt egyiránt fogdosni, tapogatni az felmetélt testnek szívét, felhasított hasát s egyéb tagait[a]; de semmi szomorúságot nem tettete, sőt egy csepp könyvet nem ejte az istentelen, gonosz szívű, elvetemedett asszonyi állat [KemÖn. 103. — [a]Bethlen Gábor felboncolt testéről van szó] ✳ *gyengébb ~. 1786:* Ezt mi az írt ifjúnak[a] midőn általadtuk volna, jelentette, hogy sokkal érzékenyebb (vagy amint közelebb ezen szavát magyarázta), sokkal gyengébb szívű, hogysem mint a publica deprecatiót véghezvihesse [FogE 340. — [a]Szigeti Mihálynak] ✳ *igaz ~. 1797:* holtig Igaz szivű barátnéja atyafija G: Kornis Anna [Drassó AF; Ks gr. Kornis Anna lev.] ✳ *körülmételetlen ~. 1662:* Szemekre vetette ezt el hosszú idő jártában is Szent István nekik, kemény nyaknak és környülmételetlen szívőnek és fülőnek: ti mindenkor a Szentlélek ellen igyekeztetek, mint a ti atyáitok, ti azonképpen [SKr 709] ✳ *legbátrabb ~. 1658:* Olyan dolog is vagyon közöttünk, hogy a kinek legbátrabb szívűnek kellene közöttünk lenni, az ijedett jobban is meg [TML I, 259 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

szívvel-lélekkel 1. teljes szívvel; cu trup şi suflet; vollen Herzen, mit Leib und Seele. *1677:* Az mi az ellenem való panaszát illeti Kegyelmednek, bizony bánom, ha mégis egész contentumára nem vagyok Kegyelmednek, noha szívvel-lélekkel kívánnám azt a véget elémi [TML VII, 541–2 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1710:* Ha Rabutin volna most erdélyi generális, Haller uram sem nyargalna a relígió paripáján olyan szabadon ... de Kriecpaumbnak, minthogy testvérbátyja is jesuita a császár udvarában, maga is szűvel-lélekkel azoknak barátja, a mi relígiónknak pedig nagy ellensége [CsH 427].

2. *egy ~* teljes egyetértéssel; în înţelegere deplină, în consens; mit jm. eines Sinnes sein, einmütig. *1672:* most látnának dolgokhoz egy szívvel-lélekkel s hadd amonnan adatnék alkalmatosság rea[a] [TML VI, 380 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — [a]A némettel való békességre]. *1678:* Kgld tanács adását, édes Bátyám uram, hogy nem javalja, sok emberrel Kővárban szoruljak, megszolgálom ... de ha Kgld ezek előtt az németek előtt érti, Istenben bízván azok előtt bizony sem nekem sem másnak várakra nem kell szorulni és vajha egy szívvel lélekkel akarnók [TML VIII, 260 Teleki Mihály Rhédei Ferenchez]. *1679:* Kérem Kglt édes Bátyám uram ... értsen egyet Kgltek s munkálkodja egy szívvel- lélekkel vallása, nemzete javát [TML VIII, 437 Bánfi Dienes Ispán Ferenchez].

szív-vonzódás kedv; poftă, tragere de inimă; Herzenslust, Zuneigung. *1831:* mondá Imreh Ferencz uram: „Vagy

ne édes Néni, mert ahoz nintsen szű vonszodásom…" [Angyalos Hsz; HSzjP Besenyei Prov(idus) Tatuj Josefné Fazakas Éva (72) Reformata vall.].

szkába l. iszkába

szkábás l. iszkábás

szkabellum zsámoly; treptele altarului; Schemel. *1776:* Egy űdő vártatva ki jőve Groffné Aszszonyom ő Nga ă Segestyéből egész elváltozott abrázattal, ès egy Kis Scabellumra az őltár előtt térdre álván, s viszszá tekintvén, engemet magához inte [GyL. Adalbertus Biro siculus ex Csik Kartzfalva nunc residens in Pago Csokfalva vall.].

szkandaloza botrányos; scandalos; skandalös. *1812:* Eva Sián hasonlo Scandalosa eletben elvén és Ferjét el hagyván az Ipja által bé panaszoltatott [Petrilla H; JF 36 Prot. 27].

szkédácska cédulácska; fițuică; Zettelchen. *1600:* Die 18 Decembris exhibealt egy schedachkat (!) kiben mutogat regestumanak be Adassa vthan valo buza ky oztast Cub 51 1/2 tt az Arra fl 257/50 [Kv; Szám. 9/IX. 14].

szkeleton csontváz; schelet; Skelett. *1796:* megvizsgálám jól az Elefánt skeletonját … és abbol valoággal kihoztam azt, hogy Mlgos urnál[a] levő nagy Marilla álkaptza valaha bizonyosan Elefánté volt [ETF 182. 32 Gyarmathi Sámuel felj. — [a]Aranka Györgynél]. *1823–1830:* Minden ember bámulja, hogy az a kívülről oly szépnek látszó fa hogy lehetne belül üres … s hát benne tanálják egy francia katona tisztnek skeletonját egész öltözetében, fegyverével együtt fenn állva a fa üregében [FogE 218].

szkéma kb. tervezet; proiect; Schema. *1753/1781:* Josika Imre ur … ezt talállya fel a maga hasznára, hogy a mostoháit arra inducallya hogy az utrizalt Portiokat nékie adnák … hogy az a sullyos adó a Jószágokon meg konnyebbittetnék, holott már azt ki is dolgozták vólt mások Bétsben, hogy az adozásnak normája avagy Schémája el hagyatnék [Máda H; JHb LXXI/3. 260–1].

szkítiai szkíta mintára készített; scit, scitic; skythisch. **Szk:** ~ *forma. 1637/1639:* Egj bokor regj Scithyaj forma magjar Sarkantju f — d 10 [Kv; RDL I. 111].

szkizma elszakadás; schismă; Schisma. *1770:* a muszka a religióban lévő schismát foveálja [RettE 225].

szkizmatikus I. *mn vall* görög katolikus; greco-catolic; schismatisch. **Szk:** ~ *kaluger. 1761:* feltett Czelokot azon Sismaticus Kalugyerek más fél napi Mulatásokkal véghez vittek [Pata K; IB. Nábrádj István lev.]. *1767:* Híre volt, hogy oláh schismaticus kalugyer Soffronius látitálna a Mezőségen [HalmágyNIr. 317] ✻ ~ *pap. 1768/1771:* Egyébbel nem tudom hogy a' mostani ujj vagyis Schismaticus Papoktol aggraváltatnánk [Bukuresd H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1770:* Moston ezen a' hellyen az Schismaticus Oláh Pap lakik rajta [Burjánosóbuda; JHbK LVI/1.]. *1783:* az itt valo oláh Pap Popa Juon az Csizmaticus Pap [Székelybos MT; CsS] ✻ ~ *pópa. 1756:* Mi nemü villongás és turbulentia légyen ismét az oláhok között, nem lehetett … hogy Excellentiátoknak és Magaságotoknak bé ne jelentsem, mert minden falukban felzendültenek … ès magoknak schizmatikus popákat inducalni kivántak [Dragomir, Ist. desr. 154 Enyedi Márton kisenyedi processualis szb jel.]. *1803:* a' Schismatikus Oláh Popa [Koronka MT; Told. 23].

II. *fn* görög katolikus pap; preot greco-catolic; Schismatiker. *1765:* Jövén egy perceptortól informatió, hogy vagy négy oláh pap … kik noha schismatikusok, de sem az aradi, sem az erdélyi nem unitus püspöktől dependeálni nem akarnak, hanem Oláhországra popizáltatták volt magokat | Mely dolog[a] nagy akadályt okoza az unio progressusának, mert … kezdenék az uniotól resiliálni és még unitus papok is a schismaticusoktól pástot enni [HalmágyiNIr. 167. — [a]Ti. nehány gör. kat. pap elfogatása]. *1769:* Poroncsoltatik az is keményen, hogy ha a két oláh Országbol oláh Popák jőnének Hazánkban Schizmaticusok, s az ide valo Popákot Ecclesiájok Fundussárol obnudálni s azok hellyében ülni akarnának semmiképpen a Mlgos K. Guberrnium engedelme nélkül meg ne engedgyék [UszLt XIII. 97].

szkizmatikusság szakadárság; faptul de a fi schismatic; Abtrünnigkeit. *1670:* Dioszegi Istua(n) … régi előttünk profitealt Schismaticusságát Pünkösdi publicu(m) Scandalumjával nevelte [SzJk 110].

szkizmatizáló szakadárságba vivő; care duce la schismă; abtrünnig, schismatisch. *1671:* Schizmatizalo probrosa denominatiok el távosztatodgjának minden ügjekezettel s engedelmesseggel, hogy el háromlodgjanak allaboralunk, hogy semmi alkalmatlankodo Refutatiok ne hallattassanak [SzJk 117].

szkófiaarany arany-szkófium/hímzőszál; fir de aur, scofiu; Goldfaden. *1604:* Az felesegem kerte vala … Esmet Brassobol ha vagi f 4 erö Szkofia araniat iktathatna kld, kęri kdet [Gerend TA; Ks 38. I. 10 Sarmassagy Zsigmond Pettky Jánoshoz]. — Vö. az *aranyszkófium* címszóval.

szkófiás szkófiummal kivarrott; brodat cu tir de aur/scofiu; mit Goldfäden gestickt, goldgestickt. **Szk:** ~ *ingváll. 1634:* 1 Langh szin tafota eleö ruha paraszt. 1 Szeőtt tafota eleö ruha paraszt; s skofias (!) ingh vallak [Kv; JHbK XVII/15].

szkófium arany v. ezüst hímzőszál; fir de aur sau de argint; Gold-/Silberfaden, Gold-/Silbergarn. *1628/1635:* Egj Zeold kozep rend ladaba(n) uadnak feő kòteok … Egj kek seljem zkofiommall uarrot uiselt fő kőtő [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.]. *1645:* Veres Barsonj Izkophiommal varrot, Masik Veres skarlat Szkophiommal s ezústel varrot [Gyszm; LLt Fasc. 120]. *1673:* Harom motring scofiom [WassLt Borsai István hagy.]. *1683:* Christophtoll hét levél Szkofium ŏt levele sarga kettei fejér [Utl]. *1692:* Szkofiummal varrot fátyol ingh kis ingel együtt [Bilak BN; JHbK I. 36]. *1714:* Gyolts Elököttö 3 rendüen skofiummal ki varrott s ezüst csepkével körös körül ékesitett fl. Hung. 24 [Kv; AH]. *1748:* láttam … ott az ágyon Selyem(m)el Szkofiummal varrott vánkosokot [Torda; Borb.]. *1817:* szkofiommal varrott kendő [Szabéd MT; UnVJk 293].

Szk: *fejér* ~. *1673:* Egy fejér iszkofiummal szőtt kántár szár [Fog.; Utl]. *1719 k.:* Egy testszin marha hajto Salya Cafrag fejer es Sarga Schofiumbol tőltöt harom négy virág rajta [LLt Fasc. 115] ✻ *merő* ~. *1648:* Ingh vall ala valo merő Scofiumbol varrott ingh Nr 2 [Mk 4 Kapi Klára kel.]

✳ *sárga ~. 1668:* Egy sarga szkophiummal czipke formara varrot ferfi Jng [Mk Kapi György inv. 3]. *1682/1687:* Attam Sarga Szkofiommal uarrott kez előtt. Es ezzel eggiutta(l) atta(m) harmad fel matring Sarga Szkofiomot [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.]. *1740:* Egj elegjes sellyemmel Sárga szkofiummal varrott Lepedő szél [Ne; Told 19]. *1803:* Potyolat Keszkenő, mely(ne)k négy szegein annyi nagyob a' szélei közepein p(e)d(ig) ugyan négy küssebb formákban reszszerént sárga szkofiummal, részszerént p(e)d(ig) fejer tőltéssel készitett virágok [Kissáros KK; Palotay 20] ✳ *tiszta ~. 1673:* Egj tiszta szkofiummal varrot portaj czaffragh [Marossztkirály AF; IB. Bethlen Domokos hagyatékából Bethlen István inv.].

Ha. *1667:* iszkofiom [TML IV, 7 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1673:* iszkofiummal [Fog.; UtI]. *1683:* lszkophiummal [Sámson Sz; i.h. 165]. *XVII. sz. v.:* Iszkofiummal [Zilah; SzVJk 33].

szkófiumág szkófiummal varrott ágszerű dísz; ornament cu ramificaţii brodat cu scofiu; verästelte Gold-/Silberstickerei. *1652:* Adot eô kgme ... Kis subat egy fekete viragos barsoni (így!) kin vagion 12 Eoregh szkofium agh, kisseb No 11 [Mihályfva NK; JHb XXII/41].

szkófiumarany aranyszkófium/hímzőszál.; scofiu, fir de aur; Goldstickgarn. *1618:* Osztrói uram 500 oszporával maradott volt adósa skófium-arany árába [BTN^2 121]. *1628:* Egi zkofiom arannjal-uarrot patiolat kezkeneo [Bodola Hsz; BLt]. *1668:* Egy szkophiu(m) Arannial, es ézűstel varrot selymes potiolat Ing [Mk Kapi György inv. 3]. *1674:* Mas egy szkofiom arannyal varrot baraczk virágh szin tafota kis ingh [Beszt.; WassLt]. *1683:* Kising Eg szin kiék atlacz szkofium aranyal Ezüstel merón varva [UtI]. *1688:* Skofiom Arannyal es ezűstel varrot fejér ruhák [Szamosfva K; JHbK LVII. 34]. *1699:* Ket gazdagon szkofium arannyal ezűstel sellyemmel varrot Abrosz [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150]. — Vö. az *aranyszkófium, szkófia-arany* címszókkal.

szkófiumezüst ezüstszkófium/hímzőszál; fir de argint; Silberstickgarn. *1645:* adotth aszoniom hozza schophium eszustot is [Szárhegy Cs; LLt]. *1668:* Egy Szkophium Arannial, es Ezűstel varrot kek habos Kanovacz panczel Ing | Egy Teczin Barsony Szkophiu(m) Arannial ézűstél varrot kestiű, kek bojtos barsonnial bellet [Mk Kapi György inv. 3]. *1710:* Egj regi forma szkofium ezüst, aranynyal merőn varoth fetske farku loding, Tarsoly [Told. 19]. — L. a *szkófium-arany* címszó ide is tartozó adalékait is.

szkófium-fodorgatás díszítő szkófium-fodorítás; fişie ornamentală cu încreţituri brodată cu scofiu; Goldkräuselung, Kräuselung/Zierfältung mit Gold. *1768:* Aranyos bársony Paplan ... melynek kőzepe Sárga és fejér Szkofiom fodorgatassal van meg-tőltve [Császári SzD; WassLt gr. Wass Ágnes köntösei közt].

szkófiumgomb szkófiumból kötött gomb; nasture (împletit) din fire de aur/scofiu; Knopf aus Goldgarn. *1666:* Egy zőld Skarlát ménté hius Jabbal bérlétt Skofium gombok rajta [Ks 21. XVIII. 79]. *1681:* Teczén Viragos Barsony Szkofium Gombokkal és Sinural Nestel bélet és Aranj csipkével premezet Aszonjnak valo mente [Beszt.; LLt]. *1708:* Egy Sötet meczen barsony dolmany szkofiom gombok rajta [ApLt 5 néhai gr. Apor István ingóságai közt]. *1750:* 14. Szkofium gombok [Eszt. gr. Petkiné lelt.] | Karmasin Szin kurta Mente, egy rend paszomántal, ès szép elegyes Aranyal és Ezűstel készült kőtés az kerületin Szkofium Gombokkal [WassLt Wass Dánielné portékái közt]. *XVIII. sz. köz.:* Egy zőld Creditor festett nyestel prémezett s róka mállal béllett kurta Magyar Mente, Czangellel és Szkofiom Gombokkal [MkG].

szkófiumgombocska năsturaş/năsturel (împletit) din fire de aur/scofiu; Knöpfchen aus Goldgarn. *1714:* Zőld virágos Bársonj Dolmánj, nagjob reszrül Brokad bélléssel, a' mellyén jókora 15. s az uyan 16. kissebb skofium gombotskakkal fl. Hung. 70 [Kv; AH 7].

szkófiumgombozás szkófiumgombokkal való díszítés; ornamentare cu nasturi de scofiu; Verzierung mit goldgestickten Knöpfchen. *1793:* egy fekete török sinor öv, otska skofium gombozással [TL Conscr.].

szkófiumkészület szkófium-díszítés; ornamentaţie de scofiu; Verzierung mit Goldstickerei. *1763:* 1 kapornya szin Anglia dolmány Szkofiom készűlettel [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes inv.].

szkófiumláncozás hurok/láncszerű szkófium; tighel în laţ făcut din scofiu; Schlingenverzierung aus Gold-/Silberfäden. *1807:* 9 3/4 Lot Skofium Lántzazás [Mv; Berz. 7. 69].

szkófiumos szkófiummal kivarrott/hímzett/díszített; care este brodat cu scofiu/fir de aur; gold-/silbergeschmückt. *1645:* Arannias keszkenjokot skophiumosokat sokat uinek kj [Alfalu Cs; LLt Fasc. 120]. *1656:* Az en keglmes Uram(na)k hagiom az vertsy Lovamat ... Veres Barsonyos, varrot czafraggal, Uy lekőteo szijal scophiumossal [Ádámos KK; BálLt 93]. *1665:* Hat Murat nyergeket bársonyost es Szkofiumost végjen Pasko Vr(am) [UtI]. *1673:* Egy sarga iszkofiumos Tődzött koczka formara csinalt Partai cafrag veres atlacz az állya [Fog.; UtI]. *1714:* Scofiomos koczkás gomb nro 18 [Kv; Pk 6]. *1729:* Harom kis keszkenő, edgjik potjolat szkofiumos, masik veress sellyemmel varrott gjolcs, harmadik fejeres [Árapatak Hsz; SVJk]. *1749:* egy tisztesseges szkofiumos tsillagos kendő [Sepsisztkirály Hsz; i.h.].

Szk: ~ *abrosz. 1643/1687 k.:* Vagyon Gyalakután[a] ... egy Szkophiumos varrott abrosz, gyolcsbol valo Nemes Ilona Lázár Győrgyné Aszszonyo(m) adta [MMatr. 135. — [a]MT] ✳ ~ *cafrag. 1627:* Egj veres szallat scofiomos Cafragh [BLt]. *1678:* Uzonbol[a] vitte(ne)k el ... veress szkofiumos czafragot m. 1 [BLt 1. — [a]Hsz] ✳ ~ *előkötő. 1648:* Egy Atlatczra varrott Scofiumos elő kőtő [Mk Kapi Krisztina kel. 3] ✳ ~ *erszény. 1644/1648 k.:* Tetettem ... Egy Atlacz szkofiumos erszinb(e) aranyat ezer szaz negiu(en) edgyet [Born. XXXVIII. 14 St. Bethlen felj.] ✳ ~ *főkötő. 1627:* Ket schofiomos aran(n)ias feokeoteo [BLt 1 Béldi Kelemen lelt.] ✳ ~ *homlokelő. 1620:* Egy vasarj Ladaban harom zkofiumos aranias homlok elô [KJ] ✳ ~ *kanica-öv. 1674:* egy szép szkofiomos kanitza eőv [Szászvárosi ref. lt Halics Mihály lelt.] ✳ ~ *keszkenő. 1629:* Egy Szkofyumos vy kezkeneő tt f. 1 d. 50 [Kv; RDL I. 132]. *1633:* Zabo Jacabne igen szep skophiumos kezkeneót uarra Abruginak [Mv; MvLt 290. 28a]. *XVIII. sz. köz.:* Maros Szent Győrgyi[a] Templomhoz valo Bonumok ... Edgy fedeles onos bo-

kálly Zöld szkofiumos keszkenő [MMatr. 309. — [a]MT] ✻ ~ *kézelő. 1736:* Egy Pár Szkófiómos Kézelő [Kv; RLt Simai Sándor és Sára oszt.lev.] ✻ ~ *lepedő. 1694:* Izcofiomos Lepedo egy [Kv; Berz. 2. 29/76] ✻ ~ *lóding. 1696:* Egy haj szin poszto szkofiumos loding s tarsoly [LLt Fasc. 24] ✻ ~ *öltözet. 1706:* szkofiomos öltözötök ... es Több egyéb portekák s öltözetek [WassLt] ✻ ~ *pikkely. 1736:* Holmi Mente állyára szkófiomos Pikelyek [Kv; RLt Simai Sándor és Sára oszt.lev.] ✻ ~ *tarsoly* → ~ *lóding* ✻ ~ *tolltok. 1668:* szkofiumos Tol Tok, ket Rubint, es ket Szem gyöngy rajta [Mk Kapi György inv. 14] ✻ ~ *vánkoshéj. 1694:* Izcofiomos vankos hey Egy [Kv; Berz. 2. 29/76] ✻ ~ *velum. 1732:* (A templomban) találtunk ... két fejér fátjol virágos Szkofiumos velumot [Kóród KK; Ks 12. I].

Ha. *1645:* Izkophiomos [Gyszm; LLt Fasc. 120]. *1722 k.:* Iszkofiumos [Nagyölyves MT; GörgJk 180].

szkófiumprém szkófiumszegély; tiv/tivitură de scofiu; gold-/silberverbrämte Borte. *1732:* találtunk ... egj fekete velumot Szkofium premmel[a] [Kóród KK; Ks 12. I. — [a]Fels-ból kiemelve].

szkófium-vitézkötés arany- v. ezüstfonalból való vitézkötés; brandenburg de scofiu; Verschnürung aus Gold-/Silberfäden. *1706:* Egy haj szin Angliai poszto ferfi mente tőrők nestel berlet skofium vitez kőtes rajta [Moldva; LLt Fasc. 108].

szkompia l. szkumpia

szkopusz cél, szándék; scop; Absicht, Ziel. *1607:* Az Actor azt mongja zembe hozta voltt, megj Bizonjtia ne(m) keuanhatj (!) zembe vyolagh per hoc mjertt ollian ... fogh arra hogj zembe hozta voltt az A. Bizonjchja megi Az vtan az scopusra [UszT 20/269]. *1619:* Azmely postscriptába való írásomnak scopusa azmiben akkor volt, most is ... abban vagyon [BTN[2] 291]. *1704:* Megérteth őexcellentiája a memorialisokat, melyből most is csak az tetszik ki, hogy elébbeni scopusokra vergáljanak | Ezt a levelet tévén fel szegény rab úr[a], mintegy scopusul magának, mintha ez lött volna fundamentuma projectumának [WIN I, 139, 172–3. — [a]Bethlen Miklós].

szkorcenellamag pozdorféle magja; sămînță de scorțoneră; der Kern der Schäbe. *1735:* Skorczenella mag. Palárt mag egy Zacskóba ... Endivia mag egy Zacskóba [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb].

szkriba íródeák, írnok; scrib, diac; Schreiber, Kanzlist, Skribent. *1645:* Kopacz Mihaly Deak Vrunk eő Naga Tablajanak egyk Scribaia [Ks 42. C. 31]. *1671:* az Notarius ne(m) biro az tőrvényb(en), hanem czak Scriba, kinek az tőrvényb(en) voxa ninczen [Kv; TJk VIII/11. 121]. *1675/1676:* Az idősb Rakoczi Győrgj idejében, én vj Cancellista Deákotzka lévén, a' Secretarius Szalardi János vram, adsciscála Arkosi Mihály ő kglme mellé ... én akkor, mint uj scriba ... a falut akartuk certificálni [Vajasd AF; JHbK XX/21. Belenyesi István (50) ns vall.]. *1722:* Az extractus praeambulumaban Notalt errorrol, ă számtarto excusallja magát hogj maculatajaban nem ugy van, Scribaja erralt [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1758:* Ennek[a] is scribája voltam, de meguntam volt, mert rettenetes hígeszű, sok gyermeki dolgú, levis ember volt szegény [RettE 65. — [a]Barcsai János, Hunyad megyei birtokosnak]. *1769:* Egy Vilhelmus Krause nevű Scriba Lopásbéli cselekedete mián Silesiabol el szőkvén, ha olly idegen ledzegő (!) Embert kegyl(me)k magok Falujában tapasztalnának ... az udvarhelyi tőmleczbe hozni el ne mulassák [UszLt XIII. 97]. *1788:* Az Ötse(m) Andris írja levelib(en) hogy udvari hivatalra akarja magát adni; de én azt jovasolnám hogy még egy vagy két esztendeig tanulgatna annak idejéb(en) valahová bé-szereznők valami olyas uraság mellé scribának [DLev. 1. II. 23]. *1823–1830:* minden jurisdictiónak két hivatalja volt: egyik officiolatus, mely állott ordinarius és substitus mind viceispánokból és főbírákból, ezek mellett az írók scribáknak neveztetnek 50–50 Rhf. fizetéssel [FogE 92].

Szk: *hites ~. 1621:* My Maxai Balas es Mora Istuan deakok vrunk eo fel(se)ge tablaian lako hwteös Scribak [BálLt 58]. *1627:* Az Vitezleo Zent Mihalffalwi Andras Deak Vram Vrunk eo fel(sé)ge nagiob Cancellariayanak Hwteos scribaia es Notariussa [Kp III. 94]. *1668:* Mi Papai András es Donáth Matyás az mi Kgls Urunk eő Nga méltoságos Tablájának hűtős Scribai [Ks 13. XVII. 6] ✻ *honorárius ~. 1831:* ezenn jelen lévő Fiscalis Esketést ... Magistratualis Assessor Idősbb Szaniszlo Sigmond és Honorarius Scriba Viski Sámuel Urak Regiusságaik alatt ... Authenticaltuk [Torda; TVLt Közig. ir. sztln] ✻ *táblai ~. 1668:* Colos vármegjében lévő Erked es Solymos nevű falukat az nagy emlekezetu Bethlen Gábor Fejedelem adta volt Istenben ell nyugott Szárhegyi Lázár István P. Biro táblai scriba Vr-(na)k örőkősőn [Szászrégen MT; LLt].

szkribai írnoki; de scrib; Schreiber-, Kanzlisten-, eines Schreibers/Skribenten. **Szk:** ~ *hivatal. 1816:* Oláh Mihály ... Tordán Magistratualis Scribai hivatalt viselt [Torda; RkAk 363].

szkribaság írnokság; funcție de scrib; Schreiberschaft, Amt eines Schreibers, Kanzlistenstelle. *1595:* Mathe deaknak a' Notarius mellet valo Scribasagaert eztendeogh f. 25 [Kv; Szám. 6/XI. 8]. *1823–1830:* Scribaságban töltvén el az 1787-ik esztendőt, 1788-ban hazaszállottam az apámhoz ... és újra a tanuláshoz kezdettem | Életem módja leginkább volt az írásból, mert akkor Marosvásárhelyt kancellisták nem lévén s scribaságomba az íráshoz hozzászokván, kontractust, instanciákat is írógattam ... s az akkori időhöz képest jócskán fizettek [FogE 93, 99].

szkripta irat; act; Schrift(en), Schriftstück. *1705:* Örményesen halálos betegségembe esvén, egy inasom ... fogta azon diáriumot és a tűzbe vetette, több sok scriptákkal együtt [WIN I, 614].

szkriptórium 1. írópolc; poliță pentru scris; Schreibpult. *1821:* Egy Veres festett Asztal scriptoriumaval edgyütt [Mezőméhes TA; HG].

Szk: *rostélyos ~. 1803:* Egy Sőtét zőld festékű kopottatska rostélyos scriptorium szegeletes négy Lábakon [Ne; DobLev. IV/858. 1a].

2. írásbeli munka; lucrare scrisă; schriftliche Arbeit. *1827:* két Esztendők alatt Scriptoriumokba 2 Rf [Kv; ACSzám. 71]. *1833:* 2 Esztendő alatt Scriptoriumra 2 Rf 12 xr [Kv; i.h. 94].

szkriptóriumos íróasztallal ellátott; prevăzut cu masă pentru scris; mit Schreibfach/-pult ausgestattet. **Szk:** ~ *al-*

márium. 1799: Egy Dio szin festékű Fenyö Deszkából készült Scribtoriumos, és a' Felsö részében könyveket s Leveleket tarto Almarium [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

szkripturisztikum írásbeli munka; lucrare scrisă; Schreibarbeit. *1825:* Két Esztendők alatt Scripturisticumokra 2 Rf [Kv; ACSzám. 64].

szkrupilizál kétségeskedik, aggályoskodik; a-şi face scrupule; skrupeln, zweifeln. *1722:* Kgd Scrupilizall talám Malma Vonujá(na)k Congestioja iránt [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

szkrupolódás kétségeskedés, aggályoskodás; îngrijorare; Skrupel, Zweifel. *1663:* Abauj, Zemplén, Sáros, Ung, Borsod vármegyének követeit convocáltatta[a], ez ide alább valókat kihagyván az consultatioban, nem kicsiny scrupolodással vannak [TML II, 638 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez. — [a]A palatinus].

szkulpál (betűt) vés/metsz; a grava (litere); (Schriften) schneiden, gravieren, stechen. *1772:* 28 Martii volt nálam egy Dávid Mihály nevű háromszéki, szárazajtai fi, enyedi deák, ki is typographiát, sculpturát szándékozik tanulni, csak már is szép betűket sculpált fára [RettE 272].

szkulptúra betűmetszés; gravare de litere; Schrift-/Stempelschneider. *1772:* 28 Martii volt nálam egy Dávid Mihály nevű háromszéki, szárazajtai fi, enyedi deák, ki is typographiát, sculpturát szándékozik tanulni [RettE 272].

szkumpia cserszömörce; Rhus cotinus; scumpie; Perückenbaum | cserző szumák; Rhus coriaria; scumpie (?); Gerber-Sumach. *1684:* görgényi[a] udvarbiránk adván szkumpiát hozzája[b] [MNy LXI, 487. — [a]MT. [b]A bőrkészítéshez]. *1688:* Egy Loter Szcumpiatol f — // 20 Egy köböl Szcumpiatol f — // 03 [MvRKLev. tömösvári és tömösi vectigal]. *XVIII. sz. eleje:* izente az Atyám, hogy az it lévő Scompia árából bárcsak harmincz vagy negyven forintokat kűlgyek bé [Born. XXXIX. 49 Csutak Mihály lev.]. *1724:* Deliberatum ... Az eddigh p(ro)ducalt Privilegialis Levelekből, nem constál, hogy az Idegen Országokban Szkompiaval készitetett Bőrök az országba leg közlőbb (!) ez Városba ne hozattassanak [Kv; TJk XV/4. ítélet a timár céh és Joh. Fogarasi kereskedő perében]. *1787:* Timár vagyis Varga Mesterségnek valo Eszközők. Egy derék tserző nagy réz űst Hf 10 Dr. 80 ... Egy véka Szkumpia Zákostol Dr 68[a] [Mv; MvLev. 6 Tolvaj alias Varga Mihály hagy. — [a]Felsből kiemelve]. *1792:* Még az Oláhoktól is tsúsztak némely szók a' Magyarokhoz, mint p. o. a' Szkumpia, mely is drágát vagy árost jelent: minthogy ezt drága áron szerzik a' tiszta börök készitéséhez [Eder, BenkőNyMunk. 179]. *1795:* a Kördoványnak készitésére oláh országbol drágán hozni szokott szkumpia hellyett éppen ollyan hasznos Plánta találtatván fel ezen Hazában, tudniillik az Etzetfa, Deákul Rhus Coriapia, Németűl Gerberbaum, oder Eszszigbaum [Dés; DLt].

◇ **Szn.** *1768:* Szkumpia Miska [Kv; Ks 74/56 Conscr. 161].

szkumpiahozás szkumpia-behozatal; aducere în ţară a scumpiei; Einfuhr von Sumach. *1772:* (Tartozna) A F. Szállás patakiak[a] más Országbol valo viza, és Szkumpia hozással, forspontozásokkal [Fejérvíz H; JF. — [a]F.szállás-patakon (H) lakók].

szkumpiás szkumpiával készített; tăbăcit cu scumpie; mit Sumach bereitet, sumachhaltig. *1810:* Egy pár Szkumpiás béllés bör[a] ... Rf 11 xr 4 | Öt négy tsattu szkumpiás bőrért ... Rf 26 xr 35 [Mv; MvLev. 9, 11 Trincseni Mihály hagy. — [a]Még 6 pár ugyanilyen bőrt sorolnak fel].

szkutár l. eszkotár

szkutella csésze; ceaşcă; Täßchen, kleine Schale. *1837:* Scutella 3. hozzá 2. fedél [Szentbenedek SzD; Ks 88. 23].

Szk: *füles ~. 1836:* Két füles Scutellák ... Három viseltes lapos Tálak [Kv; Pk 3].

szkvadron lovasszázad; escadron; Schwadron. *1833:* minek utánna Intze Sigmondot el hagyta a' Squadron elejibe kerekedett [Sepsimartonos Hsz; HSzjP Kötze János (45) Huszár strázsamester vall.]. — Vö. az *eszkadron* címszóval.

szlobodnik adózás és szolgálat alól felmentett személy; persoană scutită de dări şi prestaţii; von Abgaben und Frondienst Befreiter, Freisasse, von gutsherrlichem Pflichten befreiter Bauer. *1743:* Hogy az Beszterczej Betsuletes Constitutus Biro Nemzetes Süler Samuel uram ő kegyelme parantsolatyából az Besztercze Vidékijek Sarloval praestaltanak 111 ~ száztizenegy napakăt. Ugy egy szlobodnik is leven vélek három nap melyről praesentibus atestálok Sig. N. Czég 1743 Die 5a 7bris Pap István mp [Nagycég BN; BesztLt IIa 105].

szlobozia szk-ban; în construcţii; in Wortkonstrukionen: *~t kiált* adó- és szolgálatmentességet hirdet ki az újonnan települők számára; a acorda scutire de bir, de prestaţii pentru colonişti; Abgabe und Dienstbefreiung verkündigen für die neuen Ansiedler. *1723:* Salyiban[a] Szloboziát kialtottak volt [BfN Köbölkúti csomó. — [a]Mezősályiban (TA)].

szloboziabeli kiváltságos/nem adózó településről való; care locuieşte într-o slobozie; in/aus einer Freisassensiedlung (lebend). *1709:* Irhatom hogy E napokban az nadg(o)d szlobosyjájjabeli Ember ... panaszolkodik hogy őréjájjokk adott vetettekk (!) [Bukuresd H; BK. Lugosi Ferenc Bethlen Ferenchez].

szlobozialevél kiváltságlevél; document prin care se acordă anumite privilegii; (etwa:) Freibrief. *1757:* Az Popa Gabor Déak fia mikor haza mégyek akkorá le jöne Ngdhoz a Szlobotzija lévélért csak tudhatná Ngod porantsolattyát mit kívánna Ngod tőlle, hogy meg szerezhetné akkorrá [Kendilóna SzD; TKl Perlaki András Teleki Ádámhoz].

szlovákul szlovák nyelven; în limba slovacă; slowakisch. *1836:* Veisz Mátyás Albert ... beszél magyarúl, németűl, slovákul, és oláhul leppegve [DLt 504 nyomt. kl].

szluzsba 1. istentisztelet: slujbă, serviciul divin; Gottesdienst/mise; liturghie, slujbă bisericească; Messe. *1722:* Tudom aztis Nyilván, és bizonyossan, hogj az Praeskuránk; az Templomban Sokáig ott állot; Szlusbat ... Pap Péter ur(am) ne(m) tőtt I(ste)nni szolgálatott réá, hanem ugj hoz-

tuk ki az Templombúl Penyiszessen [Kecsed SzD; TL. Makra Szavúl (50) prov. vall.].

Szk: *~t csinál* istentiszteletet tart/misézik. *1757:* meg halván az a Szakára Szimion nevű ember, s akkor az én Apám Popa lévén magátis a meg nevezett Szakare Szimiont eltemetvén minden kőltség nélkűl, a mint a mi rendűnken szoktak Szlusbákat csinált az Apám utánna [F.borgó BN; BK. Popa alias Flemind Andréás (55) jb vall.].

2. úrdolga, robot (úrbéri szolgálat); clacă, robotă; aus Zwang gemachte Arbeit. *1853:* Sok hellyen éles szováltásra ís találtam. Kérdék mit keresek? talám a' Szlusbát akarom viszsza állítani? [Szilágycseh; BfN Szipolly Elek nyil.].

szó 1. cuvînt; Wort, Wörter; Worte. *1567:* mywel hogy Engemethys Nez valamy Rezebol wramek wthan az wram Jozagara walo gondwyseles k: Egy neha(n) zowal akarok az dologrol Irnia [Görgény MT; BesztLt 10 Joh. Baranj provisor Ar(cis) georgi(n) Gr. Timar beszt-i bíróhoz]. *1605:* Megh ertettek eo kgmek biro Vramtol Coloswary Janos Deaknak Directornak, Giulaffy Vram eo Nagatol keowetsegbe valo ide Ieowetelit lewellel es zowal valo keowetsegel [Kv; TanJk I/1. 510]. *1665:* ha csak tíz szót is ír az plenipotentia mellett, többet nyomván, mint sem két s háromszáz szó annak utánna [TML III, 404 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1679/1741:* Nagylaki Berek Ezekről[a] irt maculatum originalem Görgenyi Pappirassan lévén irva elig erhettem (!), hogy minden Irásom ki nem olvadott belőlle, tőbbi kőzőtt az Nagylaki Berek ... es egyebb egy nehanj szokbol allo Circum Scriptioji, az Görgenyi Papyrosrol el koptak vgy hogy elig láttzik egy ket sor benne [Nagylak AF; DobLev. I/27a. — [a]A megelőzőkben felsorolt földekről]. *1737:* Kérém adgyák elé az ordereket, azt felelék, nékik csak Szóval adott ordert a kapitány [Altorja Hsz; Ks 99 Apor Péter lev.]. *1751:* Mű oda kűnnis eleget tanatskozank, régi Oláh és Görög írásainkrol emlekezvén, de soholtis egj szonak nem tanáltuk hanem egj mástol meg külömbőztető két distinctus névnek[a] [Nsz; TL 42 Alex. Lazer (52) vall. — [a]A Toma és a Timófi nevet]. *1776:* ă Kis Aszszony magát resolválván a' hitlésre ... a' Ritualében praescribált Conditíok, és Szok szerint kérdezvén, mind ă két részen való személlyeket, bátron, tisztán, meg érthető szókkal feleltek, mind M. B. Urffi, mind pedig a' M. Kis Aszszony, és egybeeskettettek [Mv; GyL. Emericus Tompos (55) franciscanus praesidens vall.]. *1795:* Inkább tsak tsupa szóval való Tanitás által, mintsem a' szokott módokon lehetett vólna ő vélle a' szükségesébb Tudományokban valamire mendegelni [Mv; Told. 47]. *1807:* Abadi Kata, Szűletesére nézve Nemes Háromszéki Zabolai ... mintegy 45 Esztendős ... beszél Magyarul meg nyujtván a' szó végit, keveset Oláhul-is [DLt 849 nyomt. kl]. *1817:* Nagyságodnak ... amíbe kárát observaltam vagy Szoval, vagy írásom által míndjárt meg ígyekeztem jelenteni Nagyságodnak [Szászzsombor SzD; BfR Szentmiklósi István ref. pap lev.]. *1862:* Alig más fél éve, hogy hazádbol kiszakadtál s már kottsantva s hibáson ejted a magyar szot [Kv; Újf. 6 Újfalvi Sándor unokaöccséhez, Újfalvi Károlyhoz].

Szk: *szava hallatik. 1657:* Ráskán Magyarországban egy ember házánál lakott néhány esztendőkig egy ördög, ki csak hogy nem láttatott ugyan, de szavai hallattak, és sok csintalankodási láttattak [KemÖn. 124–5] ✳ *szavakban ki sem fejezhető. 1897:* Kérem, fogadja e gyöngéd figyelméért szavakban ki sem fejezhető, de annál mélyebben átérzett köszönetemet [PLev. 194 Szász Domokos Petelei Istvánhoz] ✳ *~ból/~val megtámad. 1786:* Veres Márton Uramot szobol melyik támatta meg, micsoda káromlásoknak nemeivel illette, Mitsoda motskos Szokkal ruházta, melyiknek a Sugarlásából [Torda; KW]. *1807:* Tartsafalvi Pálffi György Uramot ... ki támadta meg Szoval elsőben az után ki tépte meg a' haját s rongálta [Tarcsafva U; Pf] ✳ *~ra megmond* szóról szóra felidéz. *1637:* En mind szora megh nem győzöm mondani, mind mit beszelhettünk [Mv; MvLt 291. 81a] ✳ *~ról ~ra. 1618:* szorol szora égikis mongia barato(m). masikis barato(m). azon keozbe Balint aztis monda baratod az segged mert ha le nem szarod sem hagj el azon keözbe ugia(n) Arczjul czjapa Andrast [Kozmás Cs; BLt 3 Lestyan Janos ns vall.]. *1776:* Csizi István Nevezetű Reformatus Hadnagy ... ő Ngának Szóról Szóra pennájára dictált vala, hihető, hogyne az ő írása láttzodnék lenni [Kóród KK; GyL. Georg. Vizi (30) rk kántor vall.]. *1839:* Tanuk ... eleinkbe Törvényesen idéztetvén, s általunk a' szokott modon meg hiteltetvén, hogy vallomásaikat mi is mindenekbe a' fent irtak szerént szorol szora irtuk légyen meg arrol ezennel igaz hitünk szerént neveink al irása és szokott petséteinkel meg erősitve, bizonyságot tészünk [Borb. II. Veress Lajos megyei esküdt kezével] ✳ *~ szerint. 1672:* Az fővezér levelét kérdém, tudják, mi van benne? Azt csaknem szók szerint elő beszélé [TML VI, 193 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez] ✳ *~t hall. 1768:* hamar nap nyugot után valami gyengén Talvajt kiálta szot halván vigyáztam mindenfelé, merre hallatnek azon szozat [Katona K; Born. XL. 81 Darabant György (50) jb vall.] ✳ *~t kivesz. 1669:* Édes Bátyám uram, az német részéről akármint ajánlják magokat, de nem kell hinni, mert én elhittem, csak szót akarnának kivenni, vagy levelet, azt bizony menten küldenék az portára, mint Betlen Gábor idejében [TML IV, 475 Bornemissza Anna Teleki Mihályhoz] ✳ *~val izen. 1571:* Jzentem ... Knek zowalys Ez en Emberemteol Kdet kerem hogy Kd hyggye megh zowatth [Szúv; BesztLt 3503 Petrus Zent Myhalyffalwy Caspar Zewch beszt-i bíróhoz]. *1617:* szoual beossegesen izentwnk ezen kapy kyhajanktol (!) [KJ. Bethlen Gábor lev.]. *1776:* Ugyan régen hajtom Kgymedet, el ne titkollya, vallya meg mit izent Szóval Gróff Lázár? [Kóród KK; GyL. Georg. Vízi (30) kat. kántor vall.] ✳ *~val megmagyaráz. 1710 k.:* azt írtam a cédulában, szóval is megmagyarázám néki: hogy amíg a kolosvári válasz eljő, ha addig a német rájok mégyen, meg ne várják [BÖn. 970]. *1802:* Nemes Torda vármegye Also kerűlete Vice Ispánnya Martonosi Tekintetes Gálffi Josef vr meg jelenvén a' Succumbens Méltoságos vrnak Also Járai Curiája Kapuja előtt ... a' Succumbens Alperes Méltoságos vrnak meg intèsèröl szollo Testimoniálist, az Executióra lett Certificáltatásrol, és harmadnapi hir tételről kőlt Relàtiokat fel olvastatván, és és szoval is meg magyarázván az Executiòt annak rendi szerint tentálta [BLt 12 Véglai Horváth Gáspár szb vall.] ✳ *~val megmond. 1619:* Ezen szókkal mondom meg én is az urad dolgát mindenütt [BTN[2] 179] ✳ *~val oltalmaz. 1600:* en semmi gonoz wegre ne(m) mentem oda, nem rontottam hazokat, elegen woltak ahoz a kik azt chelekettek, Zonkal eöreeömest (!) oltalmaztuk wolna eő kegmeket, mi(n)t illie(n) bizot vrainkat [UszT 15/25]. *1737:* Tudgjaé a Tanu ... hogj ... Groff Széki Teleki Adam Ur ő Nsga Gliga Simon nevű Jobágját ... Pap Gábor védelmezte és oltalmazta, s mi csoda modon és szokkal oltalmazta, és ott el hadtaé vagj ugjan rabul ... Gjörgjfalvára bé vitte, s vitette, és ott kalodáb(a) verette? [Dob.; TKl vk] ✳ *~val parancsol.*

1661: Ngod nekem szóval azt parancsolta, hogy mikor Ngod Vásárhely felé leszen, ott egyezzem meg Ngoddal [Bágyon TA; SzO VI, 256 Csegezi Tamás, Asz kapitánya a fej-hez] ✳ *~val referál. 1619:* Arra is kegyelmes uram, volt gondom, Török Zsigmond Nagyságodnak szóval is tudja referálni [BTN^2 253] ✳ *~val szemébe mond. 1820:* ellenben a paraszt közönség a' ki ezen munkát subscribálja meg kévánta hogy a fel irtakbol semi is el ne maradjon mindeneket Szoval a' Praefectusnak szemében mondot, a' ki telyleséggel a' meg irtakon kivül többet nem reflectalt [F.vist F; MvALt 616. 10. — Kiss András kijegyzése] ✳ *~val szól. 1570:* Thakacz Gẽrgh, Ambrosius falth, Thymar Symon Hyttek zerent vallyak ... Alcz Antall Illien zowal zolt Torozkay gergelnek Jo gergel vram en zoltam Kalmar Janossal az 18 forint feleol [Kv; TJk III/2. 84a]. *1592:* mentem vala hazahoz ez I.nek, szollottam vala neki jllien szokkal ... [SzO II, 64] ✳ *~val szólhat. 1636:* az sok dolgokrol ember nem szólhat kevés szókkal világoson [ÖGrAj] ✳ *~val tanít. 1811:* A' mig meg-nyithatta hervadt ajakait[a] Égyességre e'ként intette Fiait; Intette, és nem tsak szóval tanitotta Hanem mit tégyenek, példával mutatta [ÁrÉ 102. — [a]Egy százesztendősnek tartott szász paraszt] ✳ *egy ~t sem. 1805:* Letzkét egy szot sem tanultam, azt hazudtam, hogy nem kaptam az írást, pedig az asztalon volt a forditás alatt, azért a Rector az on Monétat a hátamra varta [Dés; KMN 66] ✳ *hallható ~val. 1844:* Pál István eõ kegyelme elé álván, halhato szoval protestalt, és kezében lévõ páltzáját fel emelvén repellalt [Szárazpatak Hsz; Berz. 17] ✳ *mind egy ~ig. 1763:* én Szolga Mihálly irtam az õ Kglme Fassioját, és a' mit Fateált mind egj szóig fel olvastam ő kglme előtt [Mv; Told. 33/29] ✳ *oláh ~. 1869:* Az oláh szavakra nézve meg kell jegyeznünk, hogy azokat azért adják a pásztorok szájába, mivel Székelyföldön a pakulárok (: pásztorok :) általában mind oláhok, s e tekintetben minél hübb pásztoralakokat igyekeznek felmutatni[a] [Orbán, SzfLeír. II, 156. — [a]A cssz-i bethl. ját. pásztorszereplőire von. észrevételezés].

Sz. *1678–1683:* iob valamelj titkot, az szűksegh nem kinserit az kimondasra, magaual tartanj ... mert az so csak addegh az embere megh ki nem bocsattja szaian, de azon tul, mase mind magiarasasa, s mind előb valo adasa [Ks Kornis Gáspár kezével].

2. kijelentés; afirmaţie, cuvînt, vorbă; Äußerung. *1568:* Myert penig hogy az bizonsagokbol nylua(n) ky tetcik, mikepe(n) ǫtues gergel, ǫtues ǫrbant az egez ceh elot, hamisnak chyalard(n)ak es tiztessege veztetnek mondota volt, mely zokert ǫtues orban ǫtet tǫruenbe akarta volna lelny [Kv; TJk III/1. 178]. *1572:* Zekel Margit azt vallia ... Megen oda hozzayok az Jstwan vayda fya, Es panazolkodyk volt Eoneky az vranak Illen zowal Im Mint Jarek aztalos Ilonawal[a] [Kv; TJk III/3. 7–8. — [a]Folyt. a vall.]. *1573:* Ne tagad Mert te zod es en vgy Monta(m) megh az byronak, chyak nyakat vakaritia es ely ter onnat [Kv; TJk III/3. 63]. *1592:* mikor le wte Hannagy Peter Jakab Jstuant, Az szoual eggytt esek rayta az palcha [UszT]. *1603:* Vrbeogeor Balintne Ersebet Azzony vallia ... az azzony ez zokkal megh zida Ballos Jstwant, mondwan, chionka, bonka, bestie kurwa fia [Kv; TJk VI/1. 674]. *1643:* Daniel neueö Czigany ... az Varosi beöntetteö mester Vagi hoher ...ide ieőt ... azert hogi K(egyelme)d leueleth hozak meghfogattam mingiart, es hol mi dologhrol kerdezkedúèn nem ighen nyughatom megh szouaban [Sófva BN; BesztLt 327 Petrus Gavay Andr. Vegh beszt-i bíróhoz]. *1665:* Ketskemethi Gergely Czéh ellen valo szovaiért fizetet f 2 [Kv; SzCLev.]. *1745:* Mind az Actor által producalt Relatoriából, mind pediglen az Inctus tulajdon Szavaibol világossan constal, hogy nem más hanem ő Rusz jankullal Kalács pénzt vett volna hat Forintot Topanfalvi embertöl Rusz György Házába [H; Ks 62/10]. *1751:* Joszágait Törvényesen Cancellista Deákok által ki jártatván, akkor azokról a' ... Földekről egy szóval sem emlékezett, magáénak nem praetendálta [Koronka MT; Told. 14/46]. *1763:* no már melyik szován nyughatik meg az Biro néki, azoné inkább a' mit õ obiter mások kérdesere felelt, vagj azon mellyet akkor mondott, mikor serio authentica Personák által examinaltatott [Torda; TJkT V. 154]. *1766:* csak maguktõl az méhes káros Emberektöl hallattam, hogj az kalácsos szova után az popa Todor Fiairá fogtanak de a kalákost nem nevezték ki ki lègjen [Liget MT; SzentkGy Todorus Hárpa (42) jb vall.]. *1832:* Mennyire érzem ezen szokat „elfognak csapni" csak én tudom — ki az illy kujonerozáshoz hozzá nem vagyok szokva [Torda; IB. Demény János udv. tiszt. lev.]. *1838:* Tktes Komáromi Lászlo Ur ... Szavaibol ugy mutotta ki magát, hogy egész gyanuja[a] Tktes Dobolyi Bálint urra lenne [Nagylak AF/Ne; DobLev. V/1221. 6b–7a Szabo Iosef (52) ns vall. — [a]A pénz ellopását illetően].

Szk: *szaván választ* elindul vkinek a szaván. *1763/1805:* Nyikuláj azt monta, hogy Kegyelmed, ki jön most Csötörtökön ... én nem tudom ugy vané, vagy nintsen, az ö szaván nem tud az ember választani [F.zsuk K; SLt 44 Suki János Ferentzi Györgyhöz] ✳ *szavát változtatja. 1664:* Minthogy ennek az itt való alkalmatlan német és magyar praesidiumnak imide-amoda valo csapongások miatt, az mit egy nap mondanak, másnap meg mást beszélnek ... én nekem is Kegyelmedet ... instructiom szerint tudósítanom kell az itt való dolgokrúl. Ezek minden órában csak változtatják szavokat és elméjeket [TML III, 302 Sztepán Ferencz Teleki Mihályhoz] ✳ *szavát viseli. 1605:* Mindeneknek eleőtte kewantatik az hogi az meli kett Vraink valaztanak es el mennek azok eggiessek es egienleő ertelmwek legienek eggik az masik nelkwl se eggiel se massal ne tractalodgianak, hanem ha kiwel az szwksegh hozza hogy zolni kell, tehatt eggiwt lewen zollianak es minden Vthon ugy viselliek zawokatt hogy hwsegwnk ne Impingaltassek [Kv; TanJk I/1. 512] ✳ *~ból ~ jő ki* szó szót követ. *1847:* egy Dánts Stefán nevű közlakosnak házához tértem vala be, holott is szóból szó jövén ki ... elősorolván ők nekem a királyi kamarával fennforgó urbarialis processusokat, arra kérének, miként annak vezetését vállalnám el magamra [VKp 165] ✳ *~kra ~kat feleltethet. 1670:* Az mely írást béadott, írás által azok szerént az punctumok szerént az szókra szókat feleltethet Nagyságod is. Ad I.mum. Felelhetni úgy, az mint Fogarasban 1664 feleltetett vala Nagyságod, ki az conservatoriumban megvagyon[a] [TML V, 132 Teleki Mihály a fej-hez. — [a]Folyt. köv.] ✳ *~t ejt/szól. 1550:* az leginek ... kernek volt ielt az birotol hog az w marhaiokat ki soren Meg valtozot melleire bociatanaia Az vag ez iellel az w adassokat ellõ hinaiah ot az biro ille(n) sot solt Azth ne(m) tudo(m) Michoda lezegõ Embert kerestek ti Mosta(n) [BesztLt]. *1629:* Kerekesne leanya ... monda nem megyen mert haragszik Zobasu ream hogy az An(n)ya feleol szot talaltunk volt Zolnj [Kv; TJk VII/3. 121]. *1670:* Itt részeg korában ejtett is már olyan szókat, hogy ű az császárnak is viszen innen levelet [TML V, 138 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1765:* Rútul járt volt egyszer a többi között Medve Mihály sógorral egy generális-széken, ki is procurátor lévén egy causában, nem tet-

szett, hogy deliberált a vármegye s valami szót ejtett [RettE 191] ✳ *~t tesz/vki/vmi iránt/vmi ellen/vmiért. 1599:* az Incausamat-(tractus)nak procuratora teob akkori felelethi keozeott teótt illyen zoot[a] [Dés; Eszt-Mk. — [a]Köv. a felelet]. *1663:* higgye Nagyságod, nem jöttek egyszer is oly sokan be, hogy az német tisztek egy szót is tettek volna érette [TML II, 577 Teleki Mihály Lónyay Annához]. *1794:* Nékem olyan hirt hoztanak volt hogy az Insiner az Gáthnál lévő Fűz Fákat mind le vágatta és a hidhaz hordottatta ... de tsak hazugsag volt. erről osztán tettem jelentést az Insinér Urnak mert ezen csehi Gonosz parasztság nem mondom hogy Szot nem tettenek iránta [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1805:* (A) rendelest ha a' szofogadatlan Kovátsok kővetni nem akarnak s csak egy szot ellene tesznek eo facto a Biraknak kőtelessege leszen akar melyik legyen az 12 reaja vagotni [Torockósztgyörgy; TLev. 9/41 br. Thoroczkai Jóseff lev.]. *1814:* Czéh Mester Dobai Mihály Uram engemet tsak azért, hogy szot tettem aránta ... a' Czéh gyülésiben le fattyu Gyermekezett [Dés: DLt 56. 7] ✳ *~val a szájában gazol. 1765:* az I. Bernád Ioseff ... az első A.nak[a] szoval a szájába gazlot égtelenül teremtettézte [Karatna Hsz; HSzjP. — [a]Székely Zsigmondnak] ✳ *~val szól. 1619:* Arra mond Görcsi Mehmet pasa: Söt, illendő, hogy te magadtól mint keresztyén keresztyénnel beszéljetek, én igen javallom, de mi szónkkal ne szólj, mert mi abban meg nem tartunk [BTN[2] 276]. *1628:* Füz<i> Gabor ... neki rezegedett ... kardia<lis eő> elejben tőtte illien zokkal zolua(n) esse lelek kurua<niad...> Jsten vgi segellien hogi meg öllek [SzJk 19–20] ✳ *egyik szavával meghamisítja a másikat. 1826:* eg(g)yik szavával kivánnya meghamisitni a másikot [Ne; DobLev. V/1114. 7b] ✳ *egyik szavával nyakon csapja a másikat. 1705:* Az egyik magyarországi fiú volt, tudott németül is, de úgy tet<t>ette, mintha nem tudott volna, és a másikat meg is szólította, hogy nem jól beszél, egyik szavával nyakon csapja a másikat [WIN I, 493] ✳ *egy szavával ..., más szavával ... 1629:* kerdeztük töle mirt czelekedte azt, minekünk azt mondotta hogy eötett mas ingerlette rea, egj szavaval mondotta hogj Redaj Ferencz ingerlette rea, de mas szavaval ismett mast mondott [Mv; MvLt 290. 144a]. *1648:* egy szauaual azt mondgia hogi az Atya, s eő megh fizettek[a], mas szauaual mentest utanna vallia, hogi ha mi fizetetle(n) volna is, az Attyak igazittasa [Kv; TJk VIII/4. 322. — [a]Az adósságot]. *1682:* megh monda Nyirő Janos Ur(am) egy szovával hogy nekiis ki kel már az házbul menni, mas szovaval azt mondà, hogy Szent Györgj napigh benne hadták az házb(an) [Kv: RDL I. 162 Elisabetha István Peter consors nob. Joannis Szekely (50) vall] ✳ *egy ~t sem szól. 1668:* Váz formában ott leszen talám ez héten, mert az mint mondá, bejű az gyűlésre, kire is én egy szót sem szóltam [TML IV, 293 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Embert mordabbul nézni soha nem láttam, mint a fejedelmet ezen az ebéden, az egy pohár köszönésen kívül (azt is erővel) egy szót sem szólott Béldinek s nékem [BÖn. 681]. *1806:* Arkosi Istvánné énnékem égy szot sem szollott többet az iránt — mellj okbol ollj nagy nevetésben voltak az több őszve csoportozott személlyek [Dés: DLt 250/1808 Morosán Aniska (46) korcsmárosné vall.] ✳ *el/megindul/elmegy vki szaván/(szavára). 1574:* Biro Kato, Azt vallia hogi ... trombitasne ... hozot volt eo hozza Egi Kis parta Eowet es harom arany gywreot hogy penzt kerne Rea valakytwl, Eo azkor ely Nem indul az azzony zowara, hane(m) Megien az vrahoz es Meg kerdy rola [Kv; TJk III/3. 253.] *1597:* Azert teczik theorweny zerint hogy az orzagh wegezesse zerint megh bewntettessenek, es mint illyen hiti zeget ki ... hawat ki ne(m) teoltwe(n) el zeokeot az zazlo alol ... fel keottessek erette, az ketey penigh kik ... zawa(n) el indultanak, harom palczaval mindenik kemelletlenewl megh verettessenek [Kv; TJk V/1. 124]. *1620:* hallottam az falusi biro hazanal czinighe Antaltúl az roz Azzonialatnak vayda Janosnenak ne(m) kellet úolna az zauan el menny [Páncélcseh SzD; RLt O. 5 Székely Mihaly (79) jb vall.]. *1783:* Nanya Makavéj ... ahol tsalhat, tsal eő ottan, és asem {!) tselekszik hellyessen aki az eő szaván meg indul [Faragó K; GyL. Betzán Lup (30) korcsmáros vall.]. *1820:* Dregánné Demén Márisko, Gán Juonné Székelly Rosi mind Fattyu vetett kurvák, ugy hogy ezeknek szavakon egy betsülletes Ember ís meg nem indul [Várfva TA; JHb F. 48 Buszujok Anna Matzodi Szamailáné (70) vall.] ✳ *hallgatja vki szavát. 1774:* fiam ... Battya Urától fügjön, engedelmeskedjék, szovát halgassa [Kozárvár SzD; Told. 22] ✳ *helyt ad vki szavának. 1658:* én azt írtam volt, hogy miulta Lengyelországból ki jüttél, csak sok bosszúságomra igyekeztél járni ... de én elhiszem, hogyha én is annak mindennek megbeszélleném, a kiknek te levelemet mutogatod, hogy az én szómnak is helyt adnának, különben pedig, sem mint a tiédnek [TML I, 150 Teleki Jánosné Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1672:* Georgj Janos ha oda megien nem kel minden Szauanak helt adni, enis megh ŭsmertem. tudom kkis megh ŭsmeri [CsÁLt F. 27. I/38 Georgiffy Mihalj nyitrai pléb. lev. haza, Csíksztgyörgyre] ✳ *hitelt ad vki szavának. 1613:* Azert boczatottuk oda ez dologert Az my Jambor szolgankat, Bejaronkat Zauanak hitelt adűan, az fogsagbŏl Hattuany Jstuant mindgyarast el boczatassa ... kgmetek [Kv; PLPr 1612–15. 109]. *1639:* Amit penigh Disznaion valo ház hely feleol ir Kegld hogi az ot valo szolgám potentiose occupálta vòlna az én somnak (!) bar ne adgion Kegld hitelt, hanem hiszem eo Naga hŭteos embere az Director nállam vagio(n) az eo keglme jrta czedula, à divisiokor én számomra jutot az ă ház hely [Homoródsztpál U; Szád. Redej Janos Nagy Tamás udvarhelyi várprovisorhoz]. *1847:* Hát a helységek ki által, mi módon szereztek meggyőződést arról, hogy azok valósággal az ők jogukat érdeklik? Vagy ellenben csak a Varga Kata szavainak hitelt adva, magukat elámíttatni engedték? [VKp 209] ✳ *igaziba veszi vki szavát. 1879:* Szavát sohasem tudtam igaziba venni. Ha ígérte, hogy bizonyos időben megkeres, mérget vehettem volna rá, hogy akkorra beteg lesz [PLev. 39 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✳ *kijön/kimegy a ~ (vki szájából). 1675:* Azt akarják az emberekkel elhitetni, Kegyelmedhez közel való embernek szájából ment volna olyan szó ki: az két Hallernek, nekem, Bethlen Farkasnak ... meg kellene halni, ugy lehetne csendesség az országban [TML VII, Teleki Mihály Béldi Pálhoz]. *1823–1830:* Körmendi Gábor volt a fejedelem papjának, Körmendi Györgynek ... fia ... valamint külső formájuk, ugy belső indulatjuk is csodálatos volt, csakugyan legkisebb szitkozódó szó is nem jött ki egyiknek is szájából [FogE 88–9] ✳ *kiveszi a ~t a szájából. 1722:* akkor az Déákok mindgyárt szóval, meg dorgálának, ezt mondván, miért veszem ki a szót az Emb<er> szájából [Köbölkút K; BetLt 6 Mich. Farkas (55) jb vall.] ✳ *lesi vki szájából a ~t. 1677:* ezek közül némelyike csak lesi az ember szájából az szót s alig hiszi, hogy két képpen mondhassa bé [TML VII, 424 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz] ✳ *lopó ~* vkit tolvajnak állító/szidó kijelentés. *1760:* Hogy ha máda János az ki váltásig vagy azon Földnek birásáb(an) haborgatná; vagy lopo

szavait ujitoná az Actrix Gyirana ellen 12 forint poenában el maradni itéltetett [Kersec H; Ks LXII/13. 760] ✳ *meghiszi vki szavát. 1557:* Kegelmetek hige megh Zowat az mjt mj zonkwal mond [Apanagyfalu SzD; BesztLt Blasius mjko et franciscus appaffy Gr. Timar beszt-i bíróhoz]. *1570:* Im oda kőltem egy Zolgamath fwgedy Janosth kegyelmedet kirem hogy kegyelmednek az myth mond hyggye megh Zawath [BesztLt 113 Gywlafy Laslo lev.] ✳ *nem lehet épiteni vki szaván. 1820:* Gán Juonne és Szekelly Rosi ollyan haszantalan állapatu személlyek kiknek Szavakan épitteni nem lehet, mert amit egy orában mondanak azt másba kőnnyen meg változtattyák [Aranyosrákos TA; JHb 48 Kovács Anna Budai Péterné (46) vall.] | Az ezen kérdésbe ki nevezett Személlyek pedig tsak nem mind ollyanak, kiknek Szavakan épitteni nem lehet [uo.; i.h. Pálffi Moses székbíró nyil.] ✳ *nem tud ~t sem kivenni vkitől. 1808:* szegény Katsot meg látogattam, meg háboradatt szegény ... az Ajtot ... azután hogy kinyitatta, sok ideig szot sem tudtam belőle ki venni [F.detrehem TA; Ks 65. 44. 11. Kemény Ignác lev.] ✳ *reávigyáz vki szavára. 1619:* Mondám erre: En az Istenért kérem nagyságodat, ne nehezteljen, igen jól reavigyázzon az én szómra, hadd tégyek választ erre [BTN^2 291] ✳ *senki/vki szaván (nem) jár* nem ad senki szavára. *1618:* (Kamuti Farkas) egyfelől tőlünk kérdett voxot. s azonban ugyancsak azt mondotta, hogy ő bizony senki szaván nem jár [BTN^2 91]. *1694:* edes leányom ... talám még meg orvosolhatnám dolgodat Urad eo kělme előt, ha ... rosz Emberek szován nem járnál, az mig nem hiresednék rosz hired neved [Torockó; Pk 7] ✳ *vmilyen ~kkal él. 1834:* a Tiszt ... egyebeket elhalgatva illyen szokkal élt: ötöt egy Regius nem regulázza őszve káromolván égre kialto szokkal — engemet nem néz tőbre mint egy Regiust [Bögöz U; IB. Bentzedi Sándor ref. pap vall.].

Sz. *amit egyszer megmondasz, más szavaddal azt arcul ne csapjad. 1658:* De mindezeket írtam volt azért, hogy állhatatos beszédű légy, hogy tanuld meg azt, hogy a mit egyszer meg mondasz, más szóddal azt arczúl ne csapjad, mert te olyan természetet vettél vala elő [TML I, 155 Teleki Jánosné Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz] ✳ *könnyebb egy hazugot megfogni szavába, mint egy sánta ebet elérni. 1811:* Könnyeb égy Hazugot meg fogni szavába, Mint égy sánta ebet el érni futtába [ArÉ 91].

3. közölni/mondanivaló; (ce are) de spus/zis (cineva); Äußerung, Mitteilung. *1597:* Gellien Jmrehne Kalachsewteo Kata azzonj ... wallia ... en ki akarek ieöny az templombol hogi eok bezellienek egimassal, de Bwdaine monda, bizony nem megy edes leaniom, hald megh az leany zavat [Kv; TJk VI/1. 59–60]. *1618:* nagyságod cselekedje azt, hogy hívassa ide az nagyságod házához mind az muftit, kadileskereket s vezéreket, én az én uram szavait őnagyságok előtt is megmondom ... értsék az én uramnak minden igazságát s kévánságát [BTN^2 160]. *1629:* Annak vtanna megh kerdue(n) ha volna valami szauok, vagy Regestomok, producálá mi Eleonkben Elseoben Janos vram, az eo regestomat [Kv; RDL I, 141]. *1710 k. :* Sok volt a szóm, írásba is tettem, bizony nem az ő salválásáért ... hanem a közönséges jóért [BÖn. 952].

Szk: *szava elfogy. 1705:* halála előtt[a] három órával József császárunkat behívatván, véle majd két óráig beszélt ... osztán félórával kimúlása előtt szava elfogyván, ez világból csendesen kimúlt [WIN I, 452. — [a]József császár apja] ✳ *(semmi) szava (nincsen)/(van) vmihez. 1689:* Ha mihez penigle(n) eò kglmek eze(n) kvl p(rae)tëndálnak ahoz nekemis szom vagyon [Szőkefva KK; Szád. Sárosi János nyil.]. *1711:* én az arany mivből ki vettem kőzőmet, azért már énnekem ahoz semmi szom nincsen [Szentpál KK; Ks 96 Haller Gábor lev.]. *1782:* a Dominalis Biro Illya ... a Biroságrol le mondot ... mondam ... le ne mongy, mert nem én, ha nem eő Nga tett, azért ahoz semmi szom [Baca SzD; GyL. Molnár György lev.].

4. jelzővel gyakran *-val* ragos alakban vmilyen érzelem/gondolat kif-re; alături de un atribut, adesea prevăzut cu sufixul *-val* exprimă anumite sentimente/gînduri; attributiv bzw. mit einem Adjektiv häufig mit *-val* suffigiert zum Ausdruck eines Gedankens/Gefühles. *1570:* Teob Jo Engezteleo zokalis keryek hogy ez dologban legen Bekeseges eo Nagsaga [Kv; TanJk V/3. 16a]. *1573:* ha ky valamynemw Tyzteletlen es Bozwsagos zowal Bantana eo keget ... eo kegnek Byro vramnak legen gongia Rea hogy oltalmazza eo keget az vraimat varas kepeben [Kv; i.h. V/3.]. *1630:* eleg sok szitkozodasat s atkozodasat hallottam Kerekes Gergelynenek hogy szitta s atkozta Marton (!) mind hohernak, s mind egjeb ektelen szokkal illette [Mv; MvLt 290. 220b]. *1632:* az hog ennel vilagosb szauait hallotta(m) uolna arra ne(m) emlekeze(m) [Mv; MvLt 290. 89b]. *1683:* ha mikor el jűnekis az czalard vilag tengere szirenesi (!) veszedelmetekre, kedves hallasra giönjőrűseges sovak ki bocsatasaval östökelvén benneteket, mas iambor emberek megh rontasara ... fűleteket be dugiatok [Ks Kornis Gáspár kezével]. *1737:* De maga megismérvénn, azonn magát Nős paráznává tévő szavait, alázatos Instántiájával járulvánn a T. Tanáts eleibe ... a T. N. Tanátsn(a)k és Universitásn(a)k, annyi atyai Gratiája járult az Instans Asz(sz)onyhoz, hogj mind ez cselekedeteit luállya Cum flor. hung. 33 ... et Den. 33 [Dés; Jk 257b–8a]. *1748:* engemet vidamitto s ujjitto szokal eltetét eö Nagjs(a)ga [Tövis AF; ApLt A. Bartos Josef lev.]. *1794:* ekkor a maga tulajdon Testvér Nényitis parázna szokkal illette [Déva; Ks 79. XXVI. 10]. *1806:* Ekkor hozzám fordulván ... Arkosi Istvánné katzago szokkal nékem ezt mondá, gyere téis Aniska láss ujjságot [Dés; DLt 250/1808 Marosán Aniska (46) kocsmárosné vall.]. *1813:* eö Kigyelmét mitsoda ingerlö, és kissebbitö szokkal illette? [Dés; DLt 56 Vall. 2 vk.]. *1835:* illetlen falángato szókkal, motskokkal ortzázzák [Torda; TLt 979].

Szk: *alacsonyító ~. 1814:* Egyéb alatsonitto szot nem hallottam [Dés; DLt]. *1846:* Kászoni András a' K: Kőzep utszai Tized Előljáróit ... alacsonító szókkal illette [Kv; ACLev.] ✳ *átkozódó ~. 1765:* Tóbb átkozodo szokis voltak, melljekröl már elfelejtkeztem régi lévén a dolog [Tarcsafva U; Pf] ✳ *becstelen/becstelenítő ~. 1662:* Magára és fejedelmi házára is mind akkori palatinus gróf Esterházy Miklóstól, de főképpen a kassai generálistól ... sok becstelen és gyalázatos szókkal terheltetett [SKr 205]. *1685:* az felljeb valo Esztendőben Csiszár Görgy Ura(m) ... illetlen Czehűnket betstelenitő szavajval megh bantotta [Kv; ÖJk]. *1689:* Ok nelkűl le szidogatta, bőcstelen szokkal illette [Dés; Jk] ✳ *becsület megsértő ~. 1819:* (A) Groff ur panaszolta nékem ... arendások a falu haza előtt le gazolták mutskolták becsüllet meg sertő szokkal illették [Moson MT; TSb 49] ✳ *búcsúzó ~. 1619:* Ezek Szkender pasa utolsó búcsúzó szavai [BTN^2 256] ✳ *csípős ~. 1841:* felesége eles csipös szavaival hatalmason le nyelvelt [Dés; DLt 1439] ✳ *csúf/csúfos/csúfondáros ~. 1763:* (Az alperes) a Nmes Mag(istra)tustis ily tsufos szokkal illette, hogj ha mind örökké teremptettézneis nem felne, lévén hat forintya, s' azzal meg edgyeznék az Hadnadgjal [Torda; TJkT V.

167]. *1812:* a leg alább valo szokkal illette[a] a' melly Csufondáros szok, nem edj szűlőtőtt Groffhoz hanem még edj leg alább valo embertis nem illettek volna [Héderfája KK; IB. Nemes Kolumbán Imreh (21) vall. — [a]A gróf a grófnét]. *1835:* le ment utánna a' Fiscalis, — azt megint valami csuf szókkal illette [Zsibó Sz; WLt] ✳ *dicsekedő ~. 1772:* Imbrefi Szőts Ferentzné ilyen ditsekedö szokkal állot elömb(e)[a] [Dés; DLt 321. 560 Joan. Simon (43) ns vall. — [a]Köv. a dicsekedés idézése] ✳ *diffamális/diffamáló ~. 1675:* az I ... hol mi diffamalis szavaival illetett, szidalmazott lelek beste lélek nagy subain kurafiának, és teőbb ehez hasonlo jo hiremb(en) nevemb(en) meg öldöklő, és sértegető szavaival illetett [Kv; TJk VIII/12. 49]. *1781:* hallottam Potsa Kriska Aszonynak. ..ilyen diffamálo szovait, hogy csoré rongyos [A.csernáton HSz; HSzjP Juditha Tobiás cons. Josephi Bajko (40) gy. kat. vall.] ✳ *éles ~ → csípős ~* ✳ *esztelen ~. 1649:* Az J nem tudatik miteől uiseltetue(n) rut esztele(n) szokkal ... megh szitta [Kv; TJk VIII/4. 366] ✳ *fenyegető ~. 1618:* Mikor azféle sok fenyegető szavát eluntam volna, végre mondám[a] [BTN2 87. — [a]Köv. a közlés] ✳ *gonosz ~* **a.** rossz szó. *1584:* Bokor Caspar vallia ... egg gonoz zot sem Zolt Dauid Ianos mikor le wthek, es vgy verek mint eg Barmot [Kv; TJk IV/1. 348]. *1591:* Baczj Thamasne azzionom ... vallia. Hallotta sapolodasat Bornemizzanenek, de sem zitkot, semmi gonoz zot nem hallot teolle [Kv; TJk V/1. 63]. — **b.** szóbeszéd, pletyka. *1600:* hallottam hogy az Gyeörgyffi Marton annia az vtan hogy el wetekedet, massalis leöt wolna, de reghi iamboroktol hallotta(m) hogy harom gyermekeigh semmi gonoz zo ne(m) wolt felole [UszT 15/38 Antal Gergelyne Marta Zetelaki lib. vall.] ✳ *gyalázatos/gyalázó ~. 1579:* keryk ... Byro vramat hogy erre eo kegme vyssellyen gondot hogy mykor be Ieo[a] semmy gyalazatos zo Rayta ne essek ... [Kv; TanJk V/3. 129b. — [a]A prédikátor]. *1876:* Kebli tanácsunk megfontolván hogy Tőrös János, ha Csonkáné által sértve érezte magát, a törvény utján kellet volna elégtételt keresnie, nem pedig az utczán békésen járót megtámadnia s gyalázo szókkal illetnie [M.bikal K; RAk 328] ✳ *hamis ~. 1582:* megh tettczek az azzonnak hamis zowa [Kv; TJk IV/1. 29] ✳ *illetlen ~. 1642:* Bekel Janos ... fel fuvalkodvan az egesz Czehot illetlen dologgal, es illetlen szokkal illetvén, Esztendeig es harom napig ne mészarolhasson, hanem ha io mód alat az B. Czehnak kedvet keresne [Kv; MészCLev.]. *1772:* hát tsak anyi emberséget tudok. Ezek elég valoságos illetlen szok voltanak [Zilah; TSb 21] ✳ *jó ~. 1583:* az yo illik ... a yo zooth es törekedest megh nem wonny theőleők [BáthoryErdLev. 106]. *1788:* Levelemet meg ado ifju az itt lévő olá Popának Sogora ... most censurázni ment a vladikához, tudom hogy a Nagtok közben járásához folyamodik, Nsgtok egy jo szava, néki holtig használhat [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1819:* Műller János ... minden embert jo szoval emberelt a' maga szolgálattyán kivűl valo dolgokba [Déva; Ks 116. Vegyes ir.] ✳ *jó ~t ad. 1665/1754:* Ha ki magát fel panaszollya, jó Szót adván az Társaságnak, fele bűntétessel bé éri a' mit erdemlene [Kv; ACArt. 14]. *1737:* az J. ő kglme ... nem hogj valami Consolatiót nyujtott vólna; de még tsak jó szótis nem adott [Dés; Jk 253b] ✳ *kérkedékeny ~. 1779:* (Székely Ferencnek) a feljebb meg mondott kérkedékeny szovainál nem emlékezem hogy tőbbet hallottam volna [Nagysajó BN; KS. Farkas János (58) jb vall.] ✳ *kérlelő ~. 1750:* Pap Mihály kérlelő szóval kérte az jobbágj aratókat, hogy segittsenek vagy két darabotska buzájának felaratásában [Perje Sz; Told. 3] ✳ *mérges ~. 1708:* Otta(n) otta(n) segilljevel valo esküvessel elegjgette (!) merges szavait, ugj hogj senki le nem csendesitthette [Kv; ACJk] ✳ *mocskos ~. 1671:* edgyik â masikkat mocskos szoval ne illesse ... egy más ellen ne p(re)dikallyanak [SzJk 116]. *1748:* Mind a két félnek Exhibitai importallyak, hogj az Incta irtoztato rut mutskos szokkal afficialta mind az Actort s mind feleségét [BSz; JHb LXVII/3. 202]. *1774:* Gánya Iuon ... Juvanat ... rut motskos szokkal íllette, s bestelenül szídta [Bábahalma KK; Ks 19. VII] ✳ *negédes ~. 1561:* egy mesteris kiualtkeppen az iffiw mesterek kozzwl ektelen es alkolmatlan negedes zokkal meg ne Bancha[a] es az Cehbe ektelenwl ne gestallyon [Kv; OCArt. — [a]Az idős mestereket] ✳ *ocsmány ~. 1877:* Consistoriumunk megfontolván, hogy Kaló Gergely kezdte Kozma Ilonát gyalázó, ocsmány szókkal illetni ... vádlottat az 1 frt 40 kr asztalpénz megtérítésére, ezen kivűl 1 frt büntetésre ítéli az ekkla pénztára számára [M.bikal K; RAk 337] ✳ *pirongató ~. 1672:* senki edgyik a' masikat pirongato Szokkal ne illesse; hanem egymast megbőcsüllyek [Dés; Jk]. *1736 u.:* Több pirongató szavai közt azt mondá neki az úr[a]: Jól teszed öcsém, keztyűt viselsz nyárban, mert olyan a kezed mint a czigány purdénak [MetTr 463. — [a]Gr. Apor István] ✳ *sértegető ~ → diffamális ~* ✳ *rágalmazó ~. 1813:* Vagyon a' Nemes Czéhnak Articulussa ... hogy a' ki a' Czéh béli Felebaráttyát ha tsak rágolmazo szoval illetné, tehát azon személy a Czéhnak terhes büntetése alá rekesztessék [Dés; DLt 56. 37] ✳ *rossz ~. 1809:* Lehet hogy a Falut Ravát rosz Szavaimmal fenyegettem de nem tudom mikkel mivel meg voltam háborodva [UszLt ComGub. 1602] ✳ *rút ~. 1649:* Az J nem tudatik miteől uiseltetue(n) rut esztele(n) szokkal ... megh szitta [Kv; TJk VIII/4. 366]. *1690:* az uton jaro magunk es hiveink Szolgait, sőt magokat az utozo Nemes és egyeb Rendeket hurittyak becstelenitik, rut szokkal illetik, és az falukbol ki verik [Ebesfva; Törzs. Bethlen Sámuel fej-i instr.]. *1753:* Nyikulitza mindgyart szidni s otsmanyitani kezde minden fele rut szokkal mondván kurvásnak, gyilkosnak, tolvajnak [Abrudfva AF; Ks 27 Szekuje Gyorgyia (22) Krisznyik Eccl(esi)ae vall.] ✳ *sima ~. 1723:* Sok Sima szavaival s informatioival fedezték bé magok insolentiajokat [Hátszeg H; Ks 83 Csulay Imre lev.] ✳ *szép ~. 1601:* Olaz Ferencz Fiotha Janos Vram zolgaya ... vallya Janos vram Sok zep zowal kere az darabantott hogy el mennyen [Kv; TJk VI/1. 547]. *1639:* Czak igy teőkelletlenkedel, Czigankodol ugj mond te neked mondom te Szalkai Mathene ugj mond az szep szoddal te czaltad az Aniamat [Mv; MvLt 291. 183a]. *1820:* azt adtam szép szóval sok Embereknek hallattyokra válaszul: hogy mennél hamarébb ... ügyét el ígazítom [Vályebrád H; Ks 11 Vegyes ir.] ✳ *terhes ~. 1832:* A Feleségem ... anyit volt bátor mondani némely terhes szavaira ö N(agysá)g(á)nak — Én még ifiu gazdaszony vagyok — 's' annál fogva megeshetik hogy híbázomis némellyekben — de ígyekezem többre többre menni [Torda; IB. Demény János udv. tt lev.] ✳ *tiszteletlen ~. 1594:* ez dolog meg bizoniosuluan ki Adot legien okot effele dologra, es az tizteletlen zo mellyktól esset minden kemelles nelkwl az varos zaz Arany forintot vegien raita [Kv; Szám. 6/V. 41] ✳ *uszító ~ → ingerlő ~* ✳ *üres ~. 1619:* hogy <ha> mégis csak olyan üres szókkal járnak, mind eddig, több tanácsom ... nékem arra nem leszen [BTN^2 269].

5. beszéd, mondás, szólás; vorbă, spusă; Rede, Wort, Spruch. *1573:* Katalin Varga Ianosne Annos Batos Martonne, Sophia Kwn palne, Azt valliak hogi hallotak az vthan

chinka Mathiasne ezt Mongia volt kowach Benedek hazas leanianak Katalinnak Mytt Iars Te oda chosar (!) Azzony zegeny roz eb mit Iars apad vtan Min (!) Nem atthiad te Neked az hane(m) Bitangod, Meg vgian Rea peok vol.t ez zo keozbe [Kv; TJk III/3. 227]. *1582:* Cathalin Somogy Palne ... vallia, hog megh erte Igiarto Georg az Rengeo Anna Zowat, Monda Igiarto Georgy, Ieozte Neste Kwrwa vgiannys kellez vala, sok wdeoteól fentem fogat read [Kv; TJk IV/1. 53]. *1599:* hallam hogy Nagy Janos mi(n)d felesegestól sok zoual kerik uala hogy hazokra ne menyen, merth eó zegenj legeny, el kel myatta vezny [UszT 13/109 „Anna consors promidi Ioannis Gergelj de Kadiczfalua" vall.]. *1600:* Gyeörgyffi Marton ki fia legye(n) en ne(m) tudom, en mindenkor Gyeorgyffi Balintnak hallottam, latom, hogy mi(n)d abrazattia, zawa, erkeölche, termete, mi(n)t Gyeörgyffy Balintnak uvlt (igy!) [UszT 15/37 Janos Gergelyne Zetelaki, Marta azzony vall.]. *1639:* monda ... Garczo Gergely hogj eb ados kurtanak kolbasz arraval, ezen a szon eözue kapanak mindgjart [Mv; MvLt 291. 172a]. *1669:* Az szamosujvárit, vettem eszemben mind szavaiból, Uram, s mind propositio iratásából, hogy nehezteli, de azt is a fizetésre nézve [TML IV, 408 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1673:* Sok volt az szó. Úgy látom mindazáltal, jól esett ő kegyelmének is az beszéd [TML VI, 441 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1699:* Mind az Kgld Leveléből mind mások Szavaibol vgy veszem eszemben, hogy az Kglt(e)k között lévő Difficultásoknak okául én allithatom, és iteltetem [Jobbágyfva MT; Ks 96 Sárosi János Gyerőfi Borbálához]. *1783 k.:* rendelte Flgs Urunk hogy a' valoságos tizedet minden mivekből ki adnák, de nem hogj azt ki adták volna, de még a' mit eddig szemszurásul adtakis aztis vgyan szoval igerik, de tselekedettel nem praestállyák [Torockó; TLev. 4]. *1806:* nemis szoval, hanem tselekedetekkel igazgattyák a' dolgokat [Mv; Ks I Thuróczy Károly lev.].

Szk: *szava megnehezedik* beszéde nehézkessé válik. *1823–1830:* utoljára úgy elaléltam, hogy nem is ettem, csak az orvosság és herbatej tartották még bennem az életet, és annyira elgyengültem, hogy szavam is megnehezedett [FogE 131] ✳ *~ba áll/elegyedik/ered/ereszkedik/indul vkivel. 1584:* Borbely Demeter vallia, Az Vargane Annia veywel zoba elegiednek [Kv; TJk IV/1. 274]. *1653:* láták a levágott kurtánokat, es igen megzajdula az ő sergek rajta, de fegyverhez ugyan nem nyulának azért; de mi is nem fogánk fegyvert hozzájok, hanem Bogáti János és az apám szóba indula velek [ETA I, 63 NSz]. *1670:* Én váltig megmondtam uram ő kegyelmének, szóban ne ereszkedjék vele[a] [TML V, 120 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz. — [a]Kászoni Mártonnal]. *1672:* Én, Uram, az atyafiaknak, az mint írám, semmit nem jelentettem, hanem levelem írása után elegyedtem újonnan szóba [TML VI, 242 Bánfi Dienes ua-hoz]. *1741:* Szirb Mihály Muntyan Janossal szoban eredvén mongya ... [F.lapugy H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1802:* az akkoronis a' kortsoma ház körül leskődő Sütővel szoba erednek [Mv; Born. Schreiber Jakob (28) caupo vall.]. *1846:* Virág Lászlo meg látván Darvas Jánost oda ment hozza meg kérdezni le piszkolásanak okát — de Darvas János erezve hibás voltát nem kivánt Virág Lászloval szobais állani [Dés; DLt 530/1847. 20] ✳ *~ba hozódik vmi. 1829:* hogy hozodott Szóba az, hogy a' Hite Szegett ember, mélto volna a' Horogra, beszéllye elö a' Tanu, az egész dolgot környül állásosan [Kv; MészCLev.] ✳ *~ba jut. 1585:* Mykoron Enyeden Aldozo Sokadalmaban volnek Menęk En az En Anyammal ... Szabo gergelnehez ... es mykoron zoba Jutottunk volna kerdezzwk wala mynt volnanak es mynttilnenek [Kv; TJk IV/1. 487a] ✳ *~ban forog. 1695:* Causa Fuzesiens(is)[a] Paladi Kata absolutiot kiva(n) ... Absolvaltatik sub hac conditione hogy ahoz a szemelyhez a mellyik szob(an) forgott ne mennyen hane(m) más tisztesseges emberhez [SzJk 293. — [a]Ördöngösfüzes (SzD)]. *1758:* Eléggé nevettettem az atyafiaktol ... szüntelen csak az én épitésem forgott szóban közöttük [RettE 69] ✳ *~ba esik (vki felől/vmiért). 1568:* Ezt monda Dienes deak ... effele dologert az Tablanis szo esek [Kv; TJk III/1. 218]. *1570:* Kalora Adam Zeyfernek, Ven azzony es Betegh ... vallya, Mykoron ... Az Symon vendlerne hazaba gywltenek volt az fono leayanok (!) otth eszet volt valamy zo az Almas Myhalne feleol [Kv; TJk III/2. 170]. *1701:* Pestiné aszonyomtol esett ollyan szo hogy az eő kegyelme legenye akar mellyik mester embernél az Cehb(en) jobb [Kv; ACJk 34] ✳ *~ forog (vkik között). 1598:* Bakos Gaspar ... wallya. Thúdom hogi az Atiafiak keozeot forgot az zo[a] [Kv; TJk V/1. 168. — [a]A ház eladásáról]. *1677:* hogy pedig ollyan szo forgott volna valaha hogy usoranak alkalmatosságaval vette volna el[a] Kovats Istvan Uram ollyan szot nem hallottam [Mezőbánd MT; MbK. — [a]A telket] ✳ *~ hozódik vkiről. 1773:* Toplitzan meg hálván szo hozodott Jakobrol [Déva; Ks 113 Vegyes ir.] ✳ *~ lesz/van (vki/vmi felől/vkiről/vmiről). 1670:* Itt még ő kegyelme felől semmi szó nem volt — de ha leszen ... nagy jó szívvel szolgálni s jó akarattal lenni el nem mulatom [TML V, 4 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz Fog-ból]. *1671:* Láttam én egy levélből, mind azt orrolják, hogy sógor uram s Kegyelmetek mustrálta. Ha más cselekedte volna, nem volna szó felőle [TML V, 553 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1676:* Úgy hallom, hogy beszélik, van még Bécshez 200 magyar mély föld. Hogy portára német követ ment és olyan szók is lettek volna az Tiszáig odaadják az töröknek ezt [TML VII, 200 Béldi Pál ua-hoz]. *1679:* nem lehetetlen az is ... hogy valamely nem remélt okból az német pártra ne menjenek. azért akarám Kegyelmednek ezeket, az mint löttek, megírni, hogy ... ha ott szó lenne ezekről, tudjon mit felelni [TML VIII, 481 Teleki Mihály Ruszkai Andráshoz]. *1710 k.:* De mikor osztán azon túl mégyen a nyelv, amint Jakab apostol szépen leírja ... bezzeg már akkor kezd szenvedni, megillettetni az, akiről a szó vagyon, amint a szólók óróla jól avagy rosszul-szólanak [BÖn. 411] ✳ *~nak adja magát vkivel. 1670:* tudom, hogy mind az három részről el fognak oda menni s kivált, tudom Zólyomi uram részéről az asszony hozzája veti magát; de Kegyelmed még szónak se adja vele magát [TML V , 43 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz] ✳ *~ra kerül vmi. 1849 u.:* ha szóra kerül a dolog, úgy is meg is meg fogom tenni ezen nyilatkozatot bár mi legyen következése [EM XLIX, 549–50 Zeyk Károly kezével] ✳ *~ sem volt vmiről. 1806:* Meszáros Ats Joseffne bé tekintvén az ablokon ... látta az ágyban fekűnni nagy időn másod magával Kerekes Máriskot ... de arrol leg kissebb szo sem volt, hogy talám az szőts Legénynyel fekünnenek ottan [Dés; DLt 250/1808 Nemes Keresztes Susánna Nemes Pruner Mártonné (34) vall.] ✳ *~ tárgyává tétetik. 1880:* No, de minthogy bánod, ha ez ügy szó tárgyává tétetik — lelked rajta. Én megírtam. [PLev. 71 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✳ *~ tétetik vmiről. 1796:* (Az) elö adott Privilegiumnak[a] tsak most nem regiben lett meg szerzésiről szó tétetett [Mv; TLev. 5/16 Transs. 41. —[a]A torockóiak állítólagos 1291-beli kiváltságlev-ről van szó] ✳ *~t*

tesz vkivel. XVIII. sz. m. f.: az Exponens Ur(na)k udvari cselédje tett szot elsõbenn a Léánnyal [KaLt I. R. No XXV Misc.] ✳ *~val tart vkit. 1628:* nekem igerte Gellien Janos az leaniat ... de az mind el mult es soha nem teliesitette megh bezedett hanem cziak zoual tartot [SzJk 18]. *1677:* Az fogadott hadakkal már mit csináljak? be szedjem-e az zászlókat, az kik itt vannak, vagy szóval tartsam õket? [TML VII, 425 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz] ✳ *~val vexál. 1792:* Ezt mondá Tordai Sándor én szóval vexálni kezdem hogy kijed tallám részeg azért beszél Testvére elen így [Szenterzsébet U; Borb. II Agillis Joh. Törõk (60) vall.] ✳ *folyik a ~ vmiről. 1842:* hallottam, hogy cseréről, beréről foly a' szo [KLev.] ✳ *kivesz vki szavaiból vmit. 1879:* Jakab Árpád azt mondta, hogy én rejtett szavaimból azt vette volna ki, hogy Ödön ... mintha ... tán megzavarodott volna? [PLev. 55 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✳ *puszta ~. 1825:* puszta szova(l) bajoson boldogulnak [Mv; Told. 7].

Sz. *a ~ elébb ne járjon a dolognál. 1672:* Én eleget mondtam nekik mind arról s mind hogy az szó elébb ne járjon az dolognál [TML VI, 292 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✳ *sok ~nak sok az alja. 1896:* Kedves atyámfia! Sok szónak sok az alja. Nem is írok erről többet [PLev. 177 Petelei István Jakab Ödönhöz].

6. nyelv; limbă; Sprache. *1678:* Az tolmács mondá, ezekre rend szerint feleljek, az mint nagy nehezen kisüthettem az deák szóval, megfeleltem [TML VIII, 135 Bessenyei Mihály Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból]. *1755:* Fülöp György hoszas rabsága miat a magyar szoban akadozott [Illyefva Hsz; HSzjP özv. Török Istvánné Intze Judith (85) vall.].

7. beszélgetés; conversaţie, discuţie; Gespräch, Rede. *1584:* Endres Velczer, Cozma Engeter Merten Scheymert, Lenert Kiness vnanimiter fatentur, Ez el múlt korchomaia vala ez Razman lederernek, be therenk hozza es eleo hozwa(n) az szo keozt Henzel Ianost, Azt monda feleolle es illie(n) rut zokal illete hogy eó Schelem es Czigan ember volna [Kv; TJk IV/1. 347]. *1586:* lattam, hogi ez fogolj Azonj az fogolj leginiel Janossal eoszve swgnak bezelenek semmit szavokban nem hallottam [Kv; TJk IV/1. 608a]. *1606:* Az zo keozbe hallam monda Tibald Péter hogy Tud eó olljan igazat mo(n)danj mi(n)t eó [UszT 20/146 G. Koúacz de Kadiczfalúa jb vall.]. *1762:* jelen valék ott midõn bé jövének az Utrizált Házhoz valami Legények ... holottis szobol ismét controversia lõn [Geges MT; IB. Georgius Antalfi (20) lib. vall.]. *1814:* Barátosi Josef Uram a' Czéba felettébb ittason jövén bé a' Dobai Mihály Uram Házához, és akkoron szo közben a' jött ki, hogy midõn Barátosi Josefet Ezüst Pénzének létével (így!) nevezetesen Dobai Mihályné fel kergette ... arra Barátosi Joseff azt felelte: Nem kérem én azt Todorától [Dés; DLt 56. 26].

Szk: *vhány ~ra* egy kis beszélgetésre. *1629:* megyek wala Eotues Gergelj vram haza eleot elé s az Inassa be szolita, monda hogy mennyek be vagy két szora [Kv; TJk VII/3. 113].

8. megbeszélnivaló; (ce are) de discutat (o persoană cu cineva); Besprechendes, Redestoff. *1593:* Kis Leórinchis per se eskedgiek hogy nem teòltette el ez Betfalúy Peter eo nalla idejit Addigh migh zoúa volt velle [UszT 13/74].

9. tárgyalás; tratative, discuţii; Unterredung, Gespräch. *1570:* Kadar Gergel ... vallya hogy twgya mykor, Zabo vinche Es zekel peter az Ew hazahoz Menthenek volt zam vetny, De sok zo vtan otth Megh ne(m) Alkhatanak [Kv; TJk III/2. 17]. *1572:* Az Barat Istwan vram kewansagat ... Ertyk ... arrol vegeztenek volt ez Eleot ketzeris Mostan sem akarnak egebet arrol vegezni, Mert vegben hagiot dolog az, arrol nem zewkseg Teob 20 [Kv; TanJk V/3. 62a].

10. szóváltás, vita; schimb de cuvinte, discuţie aprinsă; Diskussion, Auseinandersetzung. *1753:* Rosnyai Joseff Ur(am) sok szo után meg foga az Melgos Groff ... Tisztartajat ... az ország utyán nyakan [Marossztgyörgy AF; Ks 48. 67. 31]. *1771:* hallottuk à Faluba, hogy midõn Ketten szóbol veszekedtek volna, à Sok egyenetlen Szok kõzött mondotta volna Tyiu György Popa Danilának ... Popa tudodé mi az Isten [Bukuresd H; Ks 114. 61. 134]. *1778:* mikor viszszá jöttem, akkoris ott tanáltam a' fenn írt három személyeket szobol altercalodva [Egerbegy TA; JF. Jurán Szimon (44) zs vall.]. *1808:* Serbenátz Pétreis bé jõve egy puskával és ottan szobol Molnár Pétrével katzodni kezdének [Sóakna MT; Born. G. IX. 3 Molduván Iuvon (70) vall.].

Szk: *szava van vkivel. 1836:* (Az asszony) minden Jobb portékáitt fel pakolva ment és oljan céllal hogy viszszá se jõjjen tõbbet mivel Bálintal ujjra szovak volt [Ne; DobLev. V/1216 Dobolyi Sigmond lev.] ✳ *~ered vkik között. 1720:* Annak az meg holt Biro(na)k az Ponták kik Cserisoron[a] laknak mind attjafiai, és szũntelen szo ered kõzõttõk, s fenjegetik Bur Laszkot az Fia cselekedetiért ugj az Fiaitis ki mẽg mellette vagjon, gjilkosok(na)k kialtják õket akár mi kevés szobeli koczodások esik is, szemekre hãnják [Utl. — [a]H] ✳ *~ lesz. 1583:* Markos Antal ... vallia ... De valamint es valahogy leot ot az zo ez Zilagy Ianos vthannok me(n)t ... s vg' verteye vag' vagdalta megh eoket [Kv; TJk IV/1. 192]. *1597:* ez Jelen ualo 1597 eztendeoben ugjmint Gertia zentelò bodog azszony nap taiat az fulo mihalj hazanal lot az szó valahonat ualo gondolatibol sidot ektelen sitkokkal kuruazot [UszT 12/25–6]. *1765:* (Konsztántu és a fiai) Sokakat meg tsufaltak, es vertek ... Szónk vélek ne legyen, láttyuk minyájon, hogy micsoda veszedelmes Emberek [Marosbogát TA; Mk V. V/97 László János (58) jb vall.] ✳ *~ támad. 1805:* Buza Mezõt más embernek adgyuk, ugy mint Teleki Tamásnak ... ez is ugyan tsak kõztũnk maradt szo légyen, mert kũlõmben ebbõl majd szo támad, én pedig nem érdemleném meg Ngodtol hogy tũz kõzé kerũllyek [Dés; Ks 94 Thuróczy Károly lev.].

11. vélemény; părere; Urteil, Meinung. *1561:* Minden ember az ọ helien wllyon az kyt neki Rendelnek. Es ha ualamí zoua lezen wlọ heliebol tartozzek tiztesseggel lewen mindenekhez elo mondani | Illendo dolog ... hog ebben az Cehbenis az eleb valo es ides vin mesterek mynd zolasba mynd egéb dologba fewkepen Bochwltessenek. Es az ọ zoũakat az kozonseges ce dolgaba mykor zollyak egy mesteris kiũaltkeppen az iffiw mesterek kọzzwl ektelen es alkolmatlan negedes zokkal meg ne Bancha [Kv; ÖCArt.]. *1570:* a mykor az derek dologra kelletik allanunk akkoron ezekreól Nekem myndeneknek elotte dolgom es Zoom lezen kegyelmetek eleót [Mv; BálLt 1]. *1571:* Ertyk eo k. varoswl aztis hogy Az mwlt gywlesbely zoòk Meg Nylathkoztak Vayda vrunknak es gywlay Myhal vramnak, kybeol Nehessegis Thamadot volna az vraimra feokeppen hogy Gywlay Myhal vramat megh Nem Beochwltwk volna [Kv; TanJk V/3. 43a]. *1588:* Eo kgmek veottek eleo az Eottweos Andras magiarazattiat vrunk eleót mellyet teót, hogy az Also tanach Nem ertene eggyet seot zakadwa volna a' felseo tanachtol, Mely zot myert hogy bizonioson megh ertettenek varosul az Also tanachtol, hogy Nem eó Akarattiokbol Consensusokbol monta volna ezt Eottweos Andras [Kv;

TanJk I/1. 76]. *1741:* Todor ... amaz hegy allyaig mutatván az oldal felett levö s le nyulo bercznek az allyát, de eszt halvan Barát Juon rutul kezdé szidni Rusz Todort, pedig a' több öregekis mind az eö szaván valanak [Mezővelkér TA; Ks].

12. döntés, elhatározás; decizie, hotărîre; Urteil, Entscheidung, Wahrspruch. *1570:* Hwl penigh az procurator zowa Myath valamy Tereh keowethkeznek az peresre, Eo k. Nem az peresen hane(m) az procuratoron vegye meg [Kv; TanJk V/3. 8b]. *1586:* Barbara Borbely palne vallia ... Azt valla Eotweós Imre hogy zechy Istwannal eo megh Akar, mogiawal bekelleny ily zowal zandekal Indulanak el [Kv; TJk IV/1. 607]. *1744:* monda Balás András: En nem az én Szomot Szollom hanem ă Kösség Szavát hogy addig bé nem Járunk ă Connumeratiora, ă meddig nem Jö az Emberünk Szebenből [Hsz; INyR 56.].

Szk: *szava arra megy. 1586:* Was Gergely ... vallia ... Az chehben ... Mikor voxra Mentenek volna sok fele Mene Az vox, kínek Arra Mene zowa hogy Ne banchak[a] hane(m) mywet tilchak fel [Kv; TJk IV/1. 555. — [a]Az ötvös legényt] ✳ *abban a ~ban van. 1819:* hon talalok az Urat s meg kérdők hogy abban a szoban vagyone az ur a mit a karátson Utan két héttel mondott az Ur hogy Kato Elek a Joszágbol kőltözék a meljre monda titt Balog Lajos Ur abban a szoban vagyok mostis [BLt 10].

13. tanács; sfat, povață; Rat, Ratschlag. **Szk:** *szavát/szót fogad(ja). 1573:* Adam Katws Zok Peterne hity vtan vallia ... Jeot az pechy Matiasne vra, Azt Monta Kapa myhalnenak Mond hogi Twdod myt zoltam en Neked ha zomat fogattad volna Ezben Nem Iwtottal volna[a] [Kv; TJk III/3. 58–9. — [a]Gyilkosság elkövetésének gyanújába]. *1599:* lata(m) hogy Benedekfi Christoph ereosse(n) uagh uala eggikhez ... be juta Makrai Peter tahagh le zakatt az pohaia (!), mo(n)dam nekyk, mondek, Jo é hogy zot ne(m) fogadtatok [UszT 13/105 Matthias Chanj de Rugonffalua ns vall.]. *1634:* Peter Kouaczy holt rezegh vala. Aztis mo(n)da neki az Hadnagy ... az Iffiakis tolled tanolhatna(n)ak, miert ne(m) fogaczy szött [Mv; MvLt 291. 28b]. *1637:* Alázatosan uetűk K. v. az Nagod tegnapi resolutioiat, hogi Nagod maga akarna Colaltatnj az Thoroczkaj eszűst es on baniat ... ha az magunk Joszagaval colaltattia Nagod, az nekűnk nagy karunkra, fogiatkoszasunkra, leszen, holot mostanis semmj szonkot nem akariak fogadnj Jobbagink, eszt az Nagod Istenes iteletire tamazttiuk [Torockósztgyörgy; TLev. 8/2 Thoroczkaj László, István és Zsigmond a fej-hez]. *1655/1754 k:* Az Czéh Atyának pedig, valamely Mester szavát nem fogadgya, és hivattya akár éjjel, akár nappal, bártsak egy gyermek által-is mikor a' B. Czéhnek szükséges dolga érkeznék ... azt a' szófogadatlan Mestert a' Czéh minden engedelem nélkül megbüntesse flor. 2 .[Kv; ACJk 6]. *1712:* magat megh bőcsülli szot fogad, nem iszik, hanem megh hazasodik és magat mint emberseges ember megh bőcsülli [Bodola Hsz; BLt]. *1722:* gyakron meg esik rajtunk ... hogy ha szot nem fogadunk ... Moricz Peter Ur bennűnkőt meg fogat, es tomloczbenis bele vettet [Hévíz NK; JHbT]. *1724:* Az Illjefalvi Bironak mond meg az en szommal, ha az kirallj biro szavat nem fogadgyák, ugy hiszem meg fogadgyák az Nimetét [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Nyújtódról (Hsz)]. *1804:* Az Sellérekis azon Joszágban rosszúl vadnak szoktatva, s nem igen fogadgyák szavát [Ádámos KK; Pk 5].

14. értesítés; înștiințare; Benachrichtigung. *1597:* Palfalúiak feleól ieott szo be hogy az sora iaroknak az ky ereztett helyekreól marhaiokot be haitiak [UszT 12/97].

15. felszólítás; somație; Aufforderung. *1573:* Ieo az ablakra Paisos Ianos Mond hogy Nisd meg az aytot gazdazzon Bochas Be, Eok az Zot halwan Mondanak Ne bochiasd mert Ninchen It semy Iaroya Inmar Ideo vtan vagion [Kv; TJk III/3. 137]. *1602:* Nemez gyarto Jstwan: ... vallia ... Zolitam az seller azzonth ... ket vttal valo zomra fel eole mezytelen az Agyban ... es ... az kezet eozze chapa es monda hatalmas Jsten mindeneonk oda vagion [Kv; TJk VI/1. 618].

16. parancs; ordin; Befehl, Gebot. *1620:* (Ahmet tihája) azt kezdi mondani, hogy császár azzal biztatja Ferdinandust, hogy ővéle leszen és Magyarországra támad mellette s Bethlen Gábort mind Erdélyből és magyarországból kiveszti. Kit ha oztán Bécsből az keresztény országokra kiterjesztenek császár szavával ennek az Ahmet tihájának követségéből, valamennyie keresztyén fejedelmek, országok most az csehek és magyarok mellé adták magokat [BTN[2] 398]. *1653:* a német had a Básta keze alatt vala, a Duna meljéki hajdunak pedig Mihály vajda parancsolt, mert ugyan az ő szavára és igíretire költ volt fel is a hajdu, nem Básta szavára [ETA I, 60 NSz]. *1710:* Felséged szavának szentnek és változthatatlannak kell lenni [CsH 83]. *1737:* Tordai János ő kglme, Néhai Farkas Dávid atyánkfiát, in agone molestálvá(n), az előbbi Testamentaria Dispositioja ellen, ám bátor láttassék extorquealni Farkas Dávid ő kglmétől egj Csikót, és egj szavával oda is igérte vólna [Dés; Jk 488b]. *1750:* Balog János az itten lévő Tisztarto ... az bakkantsosok káplárját az Uram eő Exja Házában fel hivta, ivot, tántsalt Dombolt Vélek együt, az darabantokkal az káplar szovára, az idegen embereket fogdostatta [Mocs K; Ks 83 Czegesi T. Gergely lev.].

17. gyanúsítás, vádaskodás; bănuială, acuzație; Verdächtigung, Beschuldigung. *1582:* Marton Deak Requisitór vallia ... en me(n)te(m) az zegeny embert Galfi Vramhoz es az meg holt vrunktol vg Nierte(m) meg hog' Ne kenozzak meg Az veres Lukachot Annak vthanna Iste(n) vg mente ki ez Azzonnak Zowabol veres Lukachot, kiert ez hitwa(n) Azzony Akkoris meg erdemlette volna Az halalt [Kv; TJk IV/1. 48]. *1597:* Telekfalwy Ipe (?) Gergelne Sara megh zabadul tiztessegbe(n) Azo(n) Thelekfalúi Kowachy Balinthne ellen nemy zapullot rúhak felóll valo szo feleóll [UszT 12/97].

18. fenyegetés; amenințare; Drohung(en). *1600:* Nyerges Peterne Margit azzony ... vallya ... en megh Georgy Balast ereossen kenzergettem zowal hogy be mennyen [Kv; TJk VI/1. 543].

19. beleszólás; amestec în treburile cuiva; Mitreden, Dreinrede. **Szk:** *szava lesz vmihez. 1600:* Aztis tudom hogy a mikor az falw eözue gywlt wolt az azzalonal, ott az falu illie(n) zot adot nekik, hogy ha tieteke tehetitek azzonio(m) ellen, ne(m) tartunk ellent benne, de ha ne(m) minekwnkis az vta(n) zawunk lezen hozza [UszT 15/51 Gal Andras, Betlenfaluy (70) vall.] ✳ *egy szava sem lehet. 1709:* Magát ő kglme resolvalta Reversalist nem ad, a' Conventioval sem Contentus, pedig bizony enis azt mondom edgj szava sem lehetne ahoz kepest mennyi efficatiaja vagjon most ő k(glm)e szolgalattyának [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.] ✳ *egy szava volna. 1569:* wrasagod ligien kegielmes Jrgalmas az en fyaymnak ... mert tudom hogy knek cziak egy zowa wolna eze(n) dologh az thanacz eleotth (így!), ezt kmed nagy keonnien megh zerezhety Jsten wthan iot tehett kmed wellek [BesztLt 104 G. Bartor (!) a beszt-i bíróhoz] ✳ *semmi szava nincs. 1784:* Ebben is Bánffi Farkas volt a dirisor.

Volt ugyan Kemény Farkas, Tűri Ferenc s egy Salmen nevű szász mellette, de azoknak semmi szavok nem volt, hanem csak Bánffi Farkas volt a factotum [RettE 426].

20. kérés; cerere, rugăminte; Bitte, Fürbitte, Ersuchen.. *1586:* Az Zwret dolgat varosul Biro vramra tanachawal egye(te)mbe biztak, hogy ... Az keossegnekis zowat erthwen, io Itilettel rendellienek Napot az wdeoheosz kepest a' zwretnek [Kv; TanJk I/1. 36]. *1600:* Borbely Georgy ... vallya ... igertek magokat hogy kerekedesre chyak egy zomrays adna keolchyeon eotwen awagy hatwan forintott [Kv; TJk VI/1. 499]. *1621:* megh teljesituen szauat Biro Vram uellem vetete Egi Czizmat nekj melljet Veöttem f 1 d 60 [Kv; Szám. 15b/IX. 23]. *1783:* az kortsoma ház előtt levő levél szin alá be jőttek ... a Fogados ... az én szómra vive egy fél kupa bort, a Level szin alá a Katonának [Agárd MT; Told. 10]. *1784:* Sohuth Sem kaphatot pénzt, de én egj Szora mingjart adtam [Kv; SLt Henter János Suki Jánoshoz].

21. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *~t kivisz* elhírlel/pletykál vmit; a zvoni; austragen, ausschwätzen. *1568:* Gasparus p(rae)tor petri veres iur(atus) fass(us) est, tudom hogy Andras Katho mynd ebeden vachyoran, oth volt Bornemizanenal, es oth szottogoth, veltem hogy mynden haborusagnak eo oka, mert minden szot eo vith ky onnat [Kv; TJk III/1. 226]. *XVIII. sz. köz.:* Hogy ha valamely Legény az Vra házából a Szót ki vinné vagy imitt amott Gazdáját Gazdaszszonyát gyalázná az illyen Legénynek Lészen büntetése Denar. 60 [Kv; FésCJk 45] ✳ *kimegy a ~ közülük* kiszivárog vkitől vmi; a face ca o tainã sã fie cunoscută; bekannt werden. *1675:* látja Isten, köztünk sem merem beszélni, mert mindjárt kimegyen a szó közülünk [TML VII, 101 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

22. szóbeszéd; vorbe; Gerede. *1573:* Katalin deak Adamne azt vallia hogy ... eleg zok zott hallot feleole[a], Eois azoknak Zowokhoz kepest gyanakodot hozzaya mykor germeke Meg betegwlt volt, mert azt Mongiak volt hogy meg veztettek volna [Kv; TJk III/3. 86a. — [a]Fekete Kato felől]. *1583:* Rosa Georg kowachne vallia ... Gergel kowachne tudoma(n)t theón azon hog Ne(m) eó leót volna ez zonak eredetj [Kv; TJk IV/1. 154]. *1633:* mit czinaltok itt anni vdeòteòl fogua, bezzeg ez ne(m) illenek hozzad ugia(n)is ne(m) hejaban uagio(n) anni szo felòlled ... az leani ... neke(m) illien feleletet teõn ... bar az te szado(n) is czak anni kenier mennien be, az menni dolgo(m) en neke(m) volt [Mv; MvLt 290. 138a].. *1664:* Kezdettek pedig olyan szók lenni Erdélyben, ha ő[a] arra felé jűne, az országban benn lenne, az török kévánni fogná, kézbe adnák [TML III, 299 Teleki Mihály a fej-hez. — [a]A vajda]. *1672:* úgy veszem eszemben, sok az szó udvarnál s másutt is [TML V, 217 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1736:* halatam az utrumb(an) specificált személy(ne)k szájabol ... hogy nem mástul hanem Eltető Ferencz Uramtul terhesedet meg, az mely szóis az után Eltető Ferencz ... Fülib(e) menvén magához hivatta Duka Ersokat, és keményen meg verte [Szentegyed SzD; TKl egy név nélkül emlegetett (30) tehénpásztor, szabad személy vall.].

Szk: *~ba kever. 1702–1746:* Szokasok az kevelj aszszonji allatoknak megh ferjeketis szoban keverni [Torockó; MNy IV, 234] ✳ *~ban forgó. 1747:* Tudgyaĕ ã Tanu ... aszt, Hogy ... eő kigyelmek eleitől fogva sok rendbeli Lopasokat, Tolvajsagokat, Orgazdasagokat gyakorlottanak, és illyen malitiájok iránt mind eddig Szoban forgo, és gyanus emberek voltanak? [KSz; Ks 27/XVII vk] | Pap Vánkának és Pap Péternek ... szóban forgo rosz hireket régtül fogva hallom, hogy sok marhákat és Lovakat emésztettenek el eleitül fogva [A.váca Sz; Ks 27/XVII.] ✳ *~ban forog. 1597:* Varga Gieorgi ... wallia. Latomast semmit ne(m) thudok az fogoly azzony feleol mondanom ... azeleottis ... eleg zoba forgot az Azzony mert vgia(n) gonoz hireis volt ne(m) tizta eletew volna [Kv; TJk VI/1. 23]. *1672:* Vannak ... oly nevezetes emberek is, az kik igen szóban forognak az más párton, kik is Máramarosban lappanganak [TML VI, 403 a fej. Teleki Mihályhoz] ✳ *~ban költ vkit. 1638:* Polgar Balintne Aszonio(m) ... monda hogj megh az szolgalojais szoban keölteötte, hogi azirt nem tartotta az masik szolgalojatis hogj eggjüt kapta volt Nagi Miklossal | ez az Borka ... visza jöue Polgar Balintnehoz, de hogj illien szoba(n) keölte eöket, ugia(n) ki uere a hazatul Polgar Balintne Aszonio(m) [Mv; MALt 291. 124b, 125a] ✳ *~ban van. 1574:* Istwan kowacz ... azt vallia hogy az Varga Imre hazahoz hittak volt Mwlatny lakozny ... kery az azzony arra hogy zolna Istwannak arrol hogy az myre fogadasa vagion en velem viselne gondot Rea, Mert en Eo myatta zoba vagiok [TJk III/3. 380]. *1762:* látám, hogy Luka, és Tománé ketten ... mennek vala s még az én Vram, azt mondgja vala, czak bizony most Szőknek ketten (: mivel már régen Szóban vadnak Ketten :) [Kóród KK; Ks 17. XXXI] ✳ *~ba vesz. 1780:* Cserei ... mondotta nékem[a], hogy már szóba vették melly gazdagon ruházza s tzifrázza a Feleségit [Bethlen SzD; BK. — [a]Julianna Ersekujvári conjunx Stephani Butzi (24) vall.] ✳ *~ban forog vki felől. 1656:* De azt tudom hogy Polgár ur(amé)k még irtak Ozdy ur(amna)k hogy ala mennyen Beszterczere, mely oly gyalazatos szo foróg feleölle, hogy ha ã Szomos mindeltigh altal foly raitais de el ne(m) mossa [Kv; CartTr II. 906 St. Razmany Senior alias Adam (41) vall.] ✳ *~t hord. 1737:* főasszonyaink[a] is egymást ... megbecsüljék, sem egyik, <sem má>soktól hallott szót másnak ne hor<djanak> [Dés; DFaz. 15. — [a]A céhtisztviselők feleségére von.] ✳ *~t költ. 1570:* Azt Montha hogy eo Nem gyanakodyk semmyt hozzaja Neh keolchen Magara Zotth [Kv; TJk III/2. 33] ✳ *~ van vkihez/vkire. 1570:* Paysos Janos es Kadar Estwan hitek zerent vallyak hogy eok egykort Mentenek volt Zalay Mihal hazahoz Talaltak otth Trombitas Demetert, Es otth leh wltek Paysos Janos kerdette hogy Megh Mondana ha volt valamy keozy Zabo Janosnewal, Mert sok zo vagon Rea | Balogh Lẽrinczne Anna, Azt vallya ... hyak[a] az leant Borbarat hogi ennek velek, Azt felely nekyk hogi Ennem (!) Megiek Mert Nem Jllik nekem veletek ennem Mostanis elegh zoo vagon hozzam, es Nem ment oda Enny [Kv; TJk III/2. 30. 89. — [a]A darabontok]. *1752:* En fatens a Deutralt Várczán Páskujnak Semmiféle nyilván valo Malitiáját ... nem tudom nem Láttam soha is. Hallottam ugjan másoktul az elôtt hogj vólt Szó hozzája; de én nem tudom ugj volté vagj nem [Bikáca Sz; BfR Szász Gábor (56) jb vall.].

23. hír; ştire; Kunde, Gerücht. **Szk:** *~ adatik vkitől. 1664:* még ilyen szó is adatott az mostani gyölevész katonáktól, hogy Szathmárról licentiájok adatott, puskást s nemes embert, pártosok lévén, úgy mint kegyelmes urunk ő nagysága hívei, valahol találják, csak meg foszszák, az mint hogy már meg is történt némelyeken [TML III, 139 Katona Mihály és a kővári magyar prezidium Teleki Mihályhoz] ✳ *~ hallatik vki felől. 1688:* en is az Nemetekre gyanakodom mivel hallatotis már szo felőlle [Dés; Jk].

24. becsületszó; cuvînt de onoare; Ehrenwort, Wort. *1680:* Teczet azert mi nekűnk, hogy doceallya miczoda

ágon forgassa verséget es keressen reszt itt Bernhard Anna Javaibol, docealva(n) az szerentis dolga igazitásba(n) vetetodik, mivel czak szora reszt senkinekis ne(m) szoktak adni, hane(m) annak az ki az eő verséget az megh holt szemelyre viheti, és azt megh mutathattya az successionak contine(n)tiaja szerént [Kv; RDL I. 158]. *1806:* Nagyságod maga pedig azt gondollya hogy Csiky Márton Uram a' szavának ajánlásának meg álloja: éppen nem [Mv; Ks I Thuróczy Károly lev.]. *1855:* Banfi Joseff Ur nagyon bántva vette, a levelit — melyben őtett pontottlan, és ígért szavának nem állossággal érdekli — s' azt állittya hogy hizelkedö hazug száj nyomán indul fel [Nagylak AF; DobLev. V/1391 Koréh György Dobolyi Bálinthoz].

Szk: *szavát adja. 1849:* Kelemen Szavát adta elismeréseül hogy a' dolog az én fel adásom szerént tőrtént [Kv; Végr. Vall. 43].

25. ígéret; promisiune; Versprechen, gegebenes Wort. *1859:* ha csak a' tehetetlenség nem késztet; ma ide Udvarhelyre a' szűrke kanczámat bé hoztam oly tzélbol hogy ha el adhatom a' barna kanczát a' szó szerént megh veszem [Szu; Pf].

Szk: *szava megváltozik. 1664:* Most igen szép alázatos, engedelmes levelet irattak seregestűl urunknak, melyet reggel be visznek, ha meg nem változnék szavok szokások szerint, mert ezek minden nap külön-külön állapotban változtatják szavokat [TML III, 319 Sztepán Ferencz Teleki Mihályhoz] ✳ *szavának áll. 1618:* Az hatalmas császár az ti adótokat semminek tartja, ha ez világon sem volna; legkönnyebb volna oztán arról végezni, ha szótoknak állanátok, és az hatalmas császár akaratja is meglenne [BTN^2 96]. *1867:* Mult vásárnap T. Pálfi Lajos bátyám nállam vala, hogy a még az elött itt járta alkalmával tett Szavának áljon, hogy Zári Simonné által birato Jószágok el adása felöl végső égyezetre lépjen [Bözödújfalu U; Pf Kovács Sándor Nagy Károlyhoz] ✳ *szavát retraktálja. 1731:* A mint hogy Tktes Nztes Dioszegi Mihály Atyánkfiának eő kglmenek Vég István(n) Attyánkfia tőttis igiretett hogy 20 forintokot lével ugj mostannis nem retractálta szovát [Dés; Jk 409a] ✳ ~ *helyébe ~t ad. 1670:* Mindazáltal urunk azt mondja, hogy szó helyében szót ad neki, egyéb választ innen nem viszen [TML V, 127 Székely László Teleki Mihályhoz] ✳ *~t ad vkinek. 1573:* Borbel Ianos ... vallia ... mykor Vincey Antal az kertbe Iaro vtat ely fogta volt Hennig Iacabnak, tahat Zot adot Kis Antalnak hogi neky egi Beh Iaro vtat adna az feoldeben Kakas Andras Mayora feleol [Kv; TJk III/3. 184] ✳ *~val hordoz* ígérget, által. *1659:* az Vezer retteneteskeppen haragszik ... aszt mondotta: Czak szoual hordoznak az ebek[a] bennünket mint Rakoczi [Borb. I a konstantinápolyi követ jel. — [a]Az erdélyi követség] ✳

26. ige, kinyilatkoztatás; cuvîntul lui Dumnezeu; Wort Gottes, Offenbarung. *1618:* az szent Istennek kegyelme s nagy hatalma gyakorta nem az felfuvalkodott kevélyek által, hanem az sincerus emberek által szokott előmenni, az Szűz Mária szava szerént, azhol mondja: Exaltasti humiles et demisisti superbos[a] [BTN^2 156. — [a]„Felmagasztaltad az alázatosokat és megaláztad a kevélyeket."]. *1662:* 3. jegy az jó tanácsos s egyéb hasznos embereknek elkevesedése s fogyása. Halld meg efelől az Isten szavát Ésaiás által[a] | a Jehova szavát meg nem hallani, nagy felfuvalkodás ő ellene és neki semmiretartása [SKr 712, 716. — [a]Köv. a kinyilatkoztatás]. *1710 k.:* innét származik ama szó, melyet Salamon elhóz[a] | Ha valahol ezen a világon, bizony Erdélyben vagyon a helye s üdeje amaz apostol szavának[b] [BÖn 467, 555. — [a] [b]Ua.]. *1811:* Uram! a' semmiről ki-leg távulabb vagy, Kinek hatalmad oly' erőss, és szód oly' nagy [ÁrÉ 186].

27. kifejezés; expresie; Ausdruck. *1590:* azt mondotta hogy en ... az fejer aghar farka alatt tartom hitemet tisztességemeth Azt keúano(m) hogy megh mondgiad hol vetted azt a szóth ... megh kel mondanod kiteól hallottad azt az szôth [UszT]. *1599:* Chyzar Ferencz ... vallya ... hallottam Zakal Benedekteol hogy mongya vala, Im en ezt mind amaz olah more bestieteol erdemlem hogy anny beochyeoletem sem leon hogy el bochyasson ezt az zott iteralta egy nehanizor [Kv; TJk VI/1. 337]. *1687:* Hat azt tudode vagy hallottade hogy Tot Janosne es Sebesine az falun nyelveben hordoztak volna Asztalos Petert s micsoda szokkal gyalaztak? [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP vk]. *1772:* tudositson kegyelmed íngemet arol hogj mitsoda szokal motskolt ingemet[a] had fogjuk meg a száját annak a nagj nyelvü arcátlan kabalának [Héderfája KK; Pf — [a]Gálfi Therési]. *1801:* Azt sem hallottam hogj valaki czinemintyés Szóval fenyegette vólna őket [O.kecel Sz; HG. br. Brukenthal lev.].

Szk: *ily ~val* ekképpen. *1733:* hallottam az Falusiaktol, hogy mondották illy szóval talám a széna kőrűl maradott volna tűz, és a széna is a miatt éget el [Árapatak Hsz; BLt 7 Bota Ráduly (40) jb vall.].

28. szólás; zicală, vorbă; Spruch, Wort. *1658:* Az mi pedig az Felthoti dolgát nézi, az jószág állapotja dolga felől, nálunk az magyarok úgy szokták vala, hogy mikor az hárs hámlik, akkor hántják; te is azért végy példát e szómrúl [TML I, 156 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

29. beszédhang; voce, glas; Stimme. *1573:* Katalin azzon Tyborchy Janos deakne ... vallya ... hallot hazaban ... Illen zozatot, vagd az bestiet vagd ... azomba hallya Kapa Myhalne zowat hogi ky leot volt ... vgy vezy Ezeben hogi az eo hazanal zolnak [Kv; TJk III/3. 51]. *1584:* Orsolia Rudolph georgnę vallia, Mikoron fiamat A harmadik esztendeoben meg hazasitotta(m) volna, Es el kellene halny esthwe a' fiamnak a' Matkayat, Eiel ejfelykor hallek Zot, es hat Zabo Cato [Kv; TJk IV/1. 218]. *1585:* Georg Marton vallia, Aztalos Istwan zolgaiat halla(m) hog meg zolitak hog Ne halgasson Az Ayton, ky jeowe Mezaros Mihaly es ... Megis wthe ozta(n), de a' zolganak eg zowat sem hallotta(m) [Kv; TJk IV/1. 444]. *1634:* Az karjan es egieb testen, nagy kekek voltanak ... volt tiz, avagy 12 seb az leanzon az zava is ket uttal allot megh, azt tuttuk hogy ugia(n) megh hol [Mv; MvLt 291. 6b]. *1636:* En mivel apro zótt ne(m) igen hallok, az Templumban az predikállo szekbol ... azt monda Istvan Pap Uram: ki Lator az Templumbol, az Isten hazabol. [Mv; MvLt 291. 66b]. *1654:* igen rut utes vagian az fejen ugy anira hogj szovatis alig vehettiuk [Ispánlaka AF; Thor. X/9 Duka Todor (38) jb vall.]. *1799:* az Gyermeket az után meg ragadta földhez verte, vgy hogy ... olyan meg jedve jött hozzám hogy a' szó is alig ért ki belölle [Náznánfva MT; Berz. 4. 31/27].

Szk: *~ nélkül. 1592:* az Alperes ... az en Iobbagyom talalta az Paisgyarto Vid Vdúaraba, szo nelkil vgy wtette agyon ... mely wtese miatt az feoldre eszett [UszT]. *1603:* mykor Jouok nalla az udvaron szo nelkwl hozam hayta[a] [UszT 18/67. — [a]Az alperes] ✳ *egy ~ mondatlan. 1583:* ez Juhos Miklos chak fel kele es Semy Jacabot ... veletle(n) agion wthe eg serleggel ... eg Zo mondatla(n) vg wthe [Kv; TJk IV/1. 169] ✳ *hasító ~. 1804:* vékony hasito Szava vagyon [DLt nyomt. kl] ✳ *megjő a szava. 1594:* Szechy Marton vallia ... En az chattanastis halla(m) hogj vaghak ...

Nem zolhat vala elseoben eggietis ... veghezetre megh Ieowe egy ora mulwa a' szowa [Kv; TJk V/1. 467]. *1775:* Bánffi Györgynet a gutta mindjárt megütötte. Nehezen jött meg a szava érvágás után [RettE 357–8] ✳ *vékony ~ → hasító ~ ✳ zengő ~. 1599:* Zeoleossy Peter vallassa ... Annak vtanna valo dolghokat semmyt nem lattam, mert helyembeol ky Nem allottam Chak az szengheo szoŭokat hallottam, de nem erthettem [Kv; TJk VI/1. 384a].

30. énekszó; glas, voce; Stimme, Gesang. *1636:* Az természet szerént valo éneklői eszkŏz penig az szó, avagy az száj, az nyelv, az pofák, és ajakak, hogy az tŭdŏt, torkot, és gégét ne említsem [ÖGrAj 7].

31. *1745:* Azon éjjel kakasszó előtt egy órával bejöve és beálla az kürtőmnek derekába egy boszorkány ... ott irtóztató ijjesztő, rettentő síkoltásokat, süvőltéseket vőn végben ... mely süvöltésnek vagy ijjesztéseknek módja vagy hangja ... hasonló vala a Szabó Ferenczné Vizi Borbára[a] szavához [Kőrispatak U; Ethn. XXIV, 161 Simén György (42) un. préd. ns vall. — [a]Boszorkánysággal gyanúsított aszszony].

32. madárhang; sunete pe care le scot păsările; Vogelstimme, Vogelgesang. *1710 k.:* Nevetjük annak a phrygiai embernek együgyűségét, aki filemilét sohasem látott volt és az énekléséről azt gondolta, hogy valami szép nagy madár; kíváta azért látni és mikor meglátta, hogy olyan kicsiny s nem is igen szép, öszvecsapja a két tenyerét s azt mondja: Ez a madárka merő csak szó, semmi sem egyéb [BÖn. 422].

33. hangszerhang; sunetul unui instrument muzical; Ton, Laut. *XIX sz. m. f.:* Ne felejts el házadat Édes szülőanyádat A székejkürtnek szavára Indulj egyre a csatára[a] [Asz; EMKt Egyes versek gyűjt. — [a]Táncszó].

34. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *szava megváltozik* félrebeszél; a aiura; irrereden. *1574:* Molnar Kelemen ... vallia hogi ... mykor beteg hiret hallota volna hogy a Malomba fekwnnek. Indwl hozza meg latny ... Azomba az Betegseg Ieot Rea az kezdy teorny, az zowais meg valtozig (!) [Kv; TJk III/3. 384] ✳ *szavát visszaadja/hányja* szavát visszamondja; a replica cuiva redînd cu exactitate ceea ce a spus cineva; sein Wort zurücknehmen. *1671:* az A. eotet ne(m) czak loponak mondotta hanem tolvajnakis edgyszer s mind ... és az eo szavait vissza adta [Kv; TJk VIII/11. 43]. *1786:* az Bíró ísmét meg szídá Míhályt, mellyre Tot Mihálly ís minden szovait viszsza hányván az Bironak Lelkét Annyát oszve szidá, Gazálá, rutul [Hidvég Hsz; GyL. Király János (40) taxás vall.] ✳ *~ba jő* összeszólalkozik/vesz; a se lua la ceartă; in Streit geraten. *1801:* Midőn a Kolos Monostori Béres Biro edgy más oda tartazando Béressel szoba jőttek, en is a fogadoba voltam, végre a' Béres Biro midőn a Bérest meg tépte, 's verte volna, maga az kortsomáros más Béressel választata el őket edgy mástol [Kajántó K; FiscLt Markasán Szimnyira (18) hajadon leány vall.] ✳ *~ból ellenkezik* civódik, veszekedik; a se certa/ciorovăi; widersprechen. *1770:* kŭn az uttzán jődegelvén hallottuk kötődnek ... szobol ellenkeznek [Nagyercse MT; Told. 3a] ✳ *~ból/~val hánykolódik* veszekedik; a se certa; in Wortwechsel geraten. *1765:* az Exponens ŏ kglme es Nagyobb Pálffi István uramis előttŭnk szobol hánkolodnak [Tarcsafva U; Pf]. *1793:* szoval kezdettenek osztán hánykolodni [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt]. *1810:* Kántor Iosefné ... megis ivutt ket három pohárral az után kezdettek Szobol hánykalodni, és ŏszve veszni [Adorján MT; Born. G. XIV. 1 Pap Győrgye (36) vall.] ✳ *~ból/~val meg/összeháborodik/kap* összeszólalkozik/vesz; a se lua la ceartă, a avea un schimb violent de cuvinte (cu cineva); sich zerstreiten, in Wortwechsel geraten. *1573:* Veg gergel az vallia ... hallotta hogi Neha zowal meg haborottak volt egimassal az keolceg feleol [Kv; TJk III/3. 122]. *1755:* halatam, hogj midőn a korcsoman itanak volna, őszve kaptanak volna szobul ... kik verekedtenek, s miert nem tudom [Marokháza K; Ks 5. IX. 4]. *1759:* azonnal szobol ŏszve haborodanak és ŏszve verekedenek [Remete Cs; LLt Fasc. 149]. *1765:* az Ingerens, és Inctusok a Kamara Haznál boron ivok lévén ŏszve háborodtanak szoval, s meg birakozván egymást szidalmazták [Torda; TJkT V. 277] ✳ *~ból/ ~val verseng/vetekedik/vetélkedik* vitatkozik, vitázik; a discuta în contradictoriu ...; streiten, disputieren. *1570:* Hary Imreh ... vallya ... az myt en Monta(m) megis byzonito(m), Es mykor zowal sokat versengettek volna, Mond Mezaros Myklos hazwd benne [Kv; TJk III/2. 114]. *1711:* hallotta(m) hogy szoval vetekedtek ... eö Nga és Orba(n) vram de hogy besteleni(te)tte volna valaki Orba(n) vrt nem hallott(am) [Vadverem AF; JHb XXIX/20]. *1718:* En az hazamhoz hallam, hogy az Biroval szobol vetekedik valla Bartok Janos [Szárazpatak Hsz; HSzjP Kajca Andras (60) jb vall.]. *1749:* Kőzepsŏ Palffi István uram Botos Jánossal vételkedvén szoval, Pálffi István vr az Pálczával Boros Jánoshoz ŭtvén ŏszve rohananak [Tarcsafva U; Pf]. *1802:* Forro Lajos ... midőn velem keveset beszélgetett volna, a kotsissal szobol vetélkedni kezdének, s' azzal ki kerekedtek [Mv; Born. XXXIX/53 Sára nevű szobalány vall.]. *1814:* lévén a' Czéh Gyűlése Arbiterek előtt; akkor is szobol Dobai Uram Barátosival versengvén; Barátosi igy szollott Dobainak: Ked tart engemet roszsz Embernek; de én nem könnyebbittettem meg a' Czéh Ládáját, hanem ked [Dés; DLt 56. 26] ✳ *~ból veszekedik* 'ua.; idem.' *1765:* hallám ... hogy szobol veszekednek az irt kortsoma udvarán [Zágor KK; Ks 18. LXXXVIII. 8]. *1771:* hallottuk à Faluba, hogy ... Ketten szóbol veszekedtek vólna [Bukuresd H; Ks 114. 6l. 134] ✳ *~ra fog* **a.** kikérdez; a interoga, a pune cuiva întrebări (insistente); zur Rede stellen, ausfragen. *1570:* Pesthy Kathws Azzon hithy zerent vallya ... Annakwtanna valo Ideoben hogy ez vallo megh Ertetthe volna hogy Zabo Janoshoz Thart Aztal tartasra az Trombitas egykor zora fogya az Trombitast [Kv; TJk III/2. 33]. — **b.** megszólít vkit vmiért; a se adresa cuiva pentru a afla ceva; anreden, ansprechen. *1583:* Dorothea Chizar Balintnę vallía ... Az leant en Zorais fogtam vala, S monda Az leany, Im Nem tudom mit Mondatnak vele(m) ezek vgian Nem mondhatok egiebet hane(m) ha Azt mondom Amit lattam [Kv; TJk IV/1. 126]. *1586:* vgian azon napon Berekzazy Lukaczioth vgian azon zokra fogta ... szollion urbeóger Gergelinenek, hogi Alkwggiek megh a perésekkel (!) [Kv; TJk IV/1. 618–9] ✳ *~t emel vki mellett* szól vki érdekében; a interveni pentru cineva, a pune o vorbă pentru cineva; sein Wort erheben (für jmdn). *1863:* Ezen t. érdem dus férfiut[a] meg kisèrtette mégis a' rosz akarat meg buktatni, de ... a kőzsinat az ő érdemeitöl átt hatva ... mellette a' magos kormánynál szót is emelt [Gyalu K; RAk 80. — [a]Czelder Mártont] ✳ *~t tesz vmiről* szóvá tesz vmit; a pomeni ceva cu reproş; etwas erwähnen. *1575:* Volt Ennek eleoteis Emlekezet az Borbeliok Mosadéka feleol Mykeppen vcara vtban ky Eontyk, kiről Jeoweny (!) Nepekis zot teottek [Kv; TanJk V/3. 128b] ✳ *~val elévesz vkit* felelősségre von vkit; a trage pe cineva la răspundere; zur Rede stellen, zur Verantwortung ziehen. *1724:* Hocz Todor ... mencségire es-

kettetni ide jött Kis Nyiresre, és ... engemet-szoval elő vett ès pirongatott ezt mondván, hogj èn ès ... Maria nevű aszszony arultuk ès temettűk el ötett [Kisnyíres SzD; Ks] ✳ *~val hányják egymást* veszekednek; se ceartă; streiten. *1638:* Lattam ezt az Telbe(n), hogy Borbely Peter ezzel az Nemet Miklossal eoszue zajdulanek (!), s haniak egjmast szoval [Mv; MvLt 291. 141a] ✳ *~val vagdalódzik vkihez* vagdalkozik; a discuta în contradictoriu folosind şi cuvinte jignitoare la adresa cuiva; jn mit Wörter beleidigen. *1778:* még egy kupa bort töltettem, a' melly idö alatt mind tsak vagdalodzott szoval Ugrán Lapadát Csanán Urszulyhoz [Egerbegy TA; JF. Brád Atyim (26) zs vall.] ✳ *~val való hordozás* időhúzás; tărăgăneală; in die Länge ziehen, Zeit gewinnen. *1668:* Hogy az tractához kedvek volna, úgy veszem én is eszembe levelekből; de talám inkább a szóval való hordozáshoz, hogy az üdőt ellophassák tőlünk [TML IV, 396–7 Nalóczi István Teleki Mihályhoz] ✳ *bő ~val* terjengősen; lipsit de concizie, cu dezvoltări lungi şi inutile, dezlînat; weitläufig, weitschweitig, wortreich. *1619:* Azmi, Kegyelmes uram, az Felséged írását nézi, Szkender pasa, Gáspár vajda és Lengyelországba való vigyázásom és gondviselésem felől, noha nem igen bő szóval, de Felségednek arról én elegendőképpen írtam volt [BTN^2 379]. *1620:* Ugyanezen nap az hocsától mentünk az muftihoz és annak is sok bő szóval adtuk eleibe ezen feljül való dolgokat [BTN^2 390] ✳ *egyenlő ~val* egyhangúlag; în unanimitate; einstimmig. *1570:* Ven Lakatos peter, Lakatos Balint, Zygarto Gĕrgh, Egenleo Zowal vallyak ... hogy az mely Lewelre eok pecheteket vetetek ... Minden keppen es Minden Rezeben Igaz volna [Kv; TJk III/2. 83]. *1588:* Jelen lewen ez tizteletes Zemelyek Gyarmathy Caspar deak hiteos Notarius, es Erdely Istuan Eskwtt Tanachybely zemely my keozteonk lakozok, egienleo zoual illyen Jelentest es relatiot teonek my eleotteonk[a] [Torda; Pk 2. —[a]Köv. a nyil.] ✳ *eláll a szava* szava szegik, megnémul; a amuţi; es verschlag ihm/ihr die Stimme. *1582:* Orsolia Keower Lazlone vallia ... egkor mikor az Zowa el Allot volna fekete Jacabnenak ... valtig kerdeztwk az beteg Azzont ha volna penze, De Nem tudot zolhatny, hane(m) olliankor az kamara fele tekintet [Kv; TJk IV/1. 103]. *1839:* Donáth Éva asszonynak a' szava el állott volt halála elött két napokkal hogy a' gutta meg ütötte volt [Angyalos Hsz; HSzjP Ferentz Lászlo (58) székely gyalogrendű vall.] ✳ *hathatós ~val* határozottan; ferm, hotărît; mit entschiedenen Worten, resolut. *1757:* Farkas Pál Ur(am) maga akarattyát hathatos szoval eö Nga, és mi elöttünk mindnyajan kik ott jelen voltunk elé beszélte [Szentbenedek MT; Told. 28]. *1792:* ezenn ... Instructiot hathatos szoval a Tts Urak elött fel olvasván tévé(ne)k erre illyen feleletet[a] [Ne; DobLev. IV/704. — [a]Köv. a felelet szöv.] ✳ *kedvetlen ~val vesz* rossz néven vesz/rossz szemmel néz vmit; a lua ceva în nume de rău; mißmütig, mit sauer Miene. *1595:* az Darabontok ... az töb Algyú nezesünket kedüetlen szoúal ne vegyek [Kv; Szám. 6/XVIIa. 144 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] ✳ *legkisebb ~val* röviden; pe scurt; ganz stiel/leise. *1678:* Eddig ugyan még illetlennek tartottam legkisebb szóval is értetni ő kegyelmét ... hogy meg ne találjam és békességgel meg ne kínáljam ő kegyelmeket [TML VIII, 110 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz] ✳ *nagy ~val* nagy hangon; cu gura mare; laut, lautstark. *1621:* Hallam Pocz Istuantul nagy szoval kyaltia vala, hogy ... hamis az Deesi Biro [Dés; DLt 345]. *1625:* annak felette hogy vert es eytet raytam es Nagy szoual kialtotta hogy megh öll azert halal akarasnak terhe vagio(n) [UszT 150] ✳ *nagy ~t beszél/mond* vádaskodik; a aduce acuzări cuiva; Beschuldigungen vorbringen, lautstark klagen/vorlaut schimpfen. *1769:* Bratyik Péter ... tudgya, hogy ha mostan elfogattatik nekie Feje vész ... melynek azt az okát adta, hogy az D(omi)nalis Bironak Delemarián Péternek igen nagy szot talált mondani [Válebrád H; Ks 81. 57/22]. *1838:* Komáromi Lászlo ... ezen szokkal fejezte ki gyanuját Tudjak Ketek ki lopta el az én pénzemet, egyenesen Dobolyi Bálint ... Melyre én meg szollitottam, mondvan; Nagy szot beszél ked sogor ... ezt mások elött ne ís beszélje — mert még bé ís kel bizonyíttani [Nagylak AF/Ne; DobLev. V/1221. 7a Szabo Joseff (52) vall.] ✳ *rövid ~val* röviden; pe scurt; kurz und bündig, in wenigen Worten. *1619:* Az pasa erre csak igen placide tött választ Molardus uramnak, hogy semmit abban nem értett s nem kell hinni. Ezeket azért ma 27 die Septembris az pasa éppen referálá, rövid szóval [BTN^2 318] ✳ *sok ~val* bőven, részletesen; detaliat, în mod amănunţit; ausführlich. *1619:* Sok szóval referálá mind pasáknak, egyéb fő törököknek Nagyságod ellen való indignatiójokat, azokat, azmelyeket immár Nagyságod bőségesen megértett [BTN^2 251]. *1662:* Az szegény hazában való zúrzavar, hatalmas török császárral való ujjatvonás, kardoskodás, ránk egész hazájol melly nagy romlást, nyomorúságot vont legyen, sok szóval számlálni nem szükség [SKr 576].

Ha. *1558 k.:* zouokert [Nsz; MKsz 1896. 294]. *1582:* zowa [Kv; TJk IV/1. 29]. *1589:* zokal [UszT]. *1591:* Zowokat [Kv; TJk V/1. 121]. *1597:* szomot [Alfalu Cs; LLt 42. A] | zoaúal [Kv; Szám. 7/XII. 83 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1606:* zotokot [UszT 20/326]. *1633:* szouokat [Mv; MvLt 290. 130a/2, 139a-b]. *1665:* szok. szovait [Kv; Ref. egyh. lt. VII. 3 Rob Keczely Gergely kezével]. *1688:* szokkal [Kv; UtI]. *1730:* szovaik [Dés; DLt]. *1753:* szoknak [Abrudfva AF; MvRK]. *1755:* szokot [Altorja Hsz; HSzjP Anna Kelemen (20) vall.]. *1782:* szom [Baca SzD; LLt Molnár György lev.]. *1792:* szova [Déva; Ks 73. 74. VII. 98]. *1800:* szovait [Dés; DLt]. *1803:* szovát [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1805:* szovaival [Mv; DobLev. IV/893. 2a]. *1812:* szokott [Héderfája KK; IB. Magyari János (19) grófi kertészlegény vall.]. *1817 k.:* szovok [i.h.; IB. Veress István tt vall.]. *1836:* szokkal [Fintaháza Mt; ToldNy]. *1838:* szokkal (Nagylak AF/Ne; DobLev. V/3b Nemt(elen) Hoportyán Krisztyion (60) zs vall.]. *1848:* szovára [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Thodor Lajos (28) vall.].

szóadás javaslat; propunere; Vorschlag. *1664:* Az dexterizálás, szóadás nem jó. Azért Kegyelmetek proponálja úgy az dolgot urunknak, hogy az armada ide érkezvén, legyen authoritassa az szekelihídi capitánnak tractálni aval, az ki az hadak előtt lészen és az várat is resignálja [TML III, 74 Kászoni Márton Teleki Mihályhoz].

? **szoap** '?' *1472:* lego ... arma vulgo soap cum galea mea propria [TelO II, 114 Vásárhelyi János végr. Bogyoszlói András váradi kanonok átírásában].

szoba 1. lakószoba; cameră, odaie; Stube, Zimmer. *1570:* Bodogh Gabriel, Ezt vallia hogi ... Mindenyk azt Monta[a] hogi az felsew hazat es pinchek felet ky vagion ket Bolth Egyk zoba, Az Jwtot Bodogh Janosnenak ... Az elsew Nagy zoba es az elsew Bolth ... Bodogh ferenchnek es lĕrincznek Jwtot [Kv; TJk III/2. 46. — [a]Osztozáskor]. *1591:* Az Varosban az piaczon ... uagion egi keò haz ...

Vagion az Vdwaron Negi sellier haz eòteòdik az haz derek Auagi zoba es a' Bolt [Kv; AggmLt A. 53]. *1596:* Benedekfi Janost be hynak a' zobaba [UszT 11/54 Gr. Istuanfi de Kaidichfalua jb vall.]. *1621:* az Boerok szallasan, Egy szegeny Zekely Legennek ki a kemenczet fwteötte, zobat seopreott es Talnerokatis teórleot ... masfel napra fizettem neky f — d 15 [Kv; Szám. 15b/XI. 35]. *1630:* az katonak az szobaba(n) rekezkedenek s aztis be akarjuk vala rontani [Mv; MvLt 290. 216]. *1679:* Szoba ... Pappirossas ablaka nro 2 (Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 112]. *1681:* Szám tarto Haz Szobája kõ bóltos ... Onban foglalt, paraszt üveges nagi ablaka ... Nro 1 [Vh; VhU 520]. *1751:* által jöve Torjárol a' M(éltoságos) Lászlo Urffi ide Szent Lélekre és minden féltő szobákat, pinczéket és gabonást bé lakatlá és meg pecsétlé [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Borbara Sándor providi quondam Blasy Koncz (27) vall.]. *1772:* a két szobának Ajja Téglával vagyon meg Padimentumozva, Padlása pedig Fenyõfa Gerendákon fekũvõ Fenyõfa Dészkákkal meg padolva [Kv; BethKt Mikes conscr.]. *1777:* Azon Ház Kőből valo ... állot két jo szobából, azok mellett lévő két Oldal Házak, avagy Boltok [Dés; Ks 79. 29]. *1816:* A Molnár ház ... Vagynak ... ezen Szobába három vak Ablokok [Radnótfája MT; Born. G. IV. 17]. *1849:* Ezen szababol nyillik égy más kis oldalszaba [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

Szk: *~t fogad. 1869:* A kik a magok kölcségin általak bé[a] kell szobát fogadni a városon, katona ruhát csináltatni [Kv; Pf Pálffi Károly lev. — [a]A hadseregbe] ✳ *alsó ~. 1611:* Aba(n) az hazba(n) mint az Also s mind az felseöb zobat, fogosokal, kepekel, egj Aztalal ... Vy es fodor fabol czinalt Padokal hattuk es egj meniezetes niozoliaual [Kv; RDL I. 88]. *1674:* Szebeni Nemzetes Vayda Gáspár Uramnál az tisztességesseb, ucza felől valo, also Szobáb(an) vagyon egy hoszszu szépen festet lábos nagy ládám [Szászváros H; Ref. egyh. lt] ✳ *belső ~. 1823–1830:* Praefectus és a legények bevitték egy belső szobába, melyben lakott, és amelynek a kertbe is ajtaja nyílt ki [FogE 148]. *1847:* Metző Kaegel lako háza 'sisza fedél alatt — ez áll egy elő lakó és egy mettző szobákbol 's egy kamarákból — a' belső szobához tartozik a' Mettző Malomis [F.árpás F; TSb 46] ✳ *boltos ~. 1629:* Wiczey Antalnak iutot ... Eleől Egy Boltos szoba, mellette az vduar feleol ket bolt [Kv; RDL I. 132] ✳ *első ~. 1608:* Az Szabo Lenart Arway házat ada Berben ... az kett elseo szobat, es ... oda hattra az Terhes Boltot [Kv; RDL I. 83]. *1777:* az elsõ Szoba mellett volt egy Bolt is, vagy oldal kamara [Dés; Ks 79 Dési ház pere 222]. *1830:* az elsõ Szobába ... padimentoma kopott ugyan, de nem el tõredezett [Kv; Somb. II] ✳ *felső ~. 1595:* Az Piaczon walo haznak Epiletirol ... az hatosso felseo zobat teglawal meg padymontoztattam, Vettem ahoz padymontom teglat 15 00 pro f 3 [Kv; Szám. 6/XV. 50]. — L. az *alsó* ~ szk-ot is ✳ *hátulsó ~. 1585:* Aztalos Tothazy Istwannak az hatosso zoba Ablaknak rama megh chinalassatúl attunk f 3 d 73 ... Iten azon hatosso zobaban chinaltatunk velle egy Aztalt, attunk attúl f 0 d. 65 [Kv; Szám. 3/XIV. 34] | Az tanach haznal az hatulso zobanak es be Jaro helynek Epwletire boltozasara padimentomozasára keolteottek f 86/10 [Kv; i.h. 3/XXIII. 8]. *1868:* a hatulso szobába ... egy egyszerű paraszt platenes kemencze [Czege SzD; WassLt] ✳ *kamaraforma ~. 1862:* nyilik egy ... fenyõ ajto ... egy kamara forma szobába, mellynek also padozata stakaturos [Mezőbánd MT; TSb 39] ✳ *konteszi ~. 1849:* a' Groff nõ õ Nagysága Konteszi szabájakba ... van ezen Konteszi szabába, égy õntõtt vas kis kementze [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] ✳ *kül/külső ~. 1823:* a kűlső szobában el szenderettem [Várfva TA; JHb F. 48 Popa Máriska Dsoszán Simon felesége (19) vall.]. *1849:* a' Tiszti kűl szabában ... fenyõ fábol égy kis lotza [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] ✳ *lakható ~. 1777/1780:* vagyon egy Sövénybűl készűlt, kivül belül tapaszos oldalu Major Ház szalma fedél alatt, Complectálván magában egy lakható Szobát, és 1. kamarát [Alparét SzD; JHbK LII/3. 89] ✳ *öreg ~. 1648:* Az eoreg' szobabol ismet az emletet pitvarra ki jwuen nylik az hatulso pincze felet valo hazra egy felszer [Kere F; UF I, 848] ✳ *puszta ~. 1849:* én ... azon puszta Szobába a Vendler házánál éjszakásztam [Kv; Végr. Vall. 42] ✳ *tiszti ~ → kül/külső~* ✳

2. *vetkőző* ~ cameră unde/în care se poate dezbrăca; Zimmer wo man entkleiden kann. *1595:* 27. Noüemb(ris) ... Aztalos Lúkacz czinalt az feredõ hazhoz, 3. padszeket, Es 1. fogast ... Az vetkezö zobakban valok ... d 50 [Kv; Szám. 6/XVII. 251 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

3. fürdőszoba; (cameră de) baie; Badezimmer. *1589:* Az feredo haznal minden (!) ket zobaban kyben ferednek az Ablakokat meg Chinaltatta(m) [Kv; Szám. 4/VI. 49 Stenzely András sp kezével].

4. hálószoba; dormitor, cameră de dormit; Schlafzimmer, Schlafkammer. *1585:* Sophia eg' Santa leany ... vallia ... eg'kort latta hogy az legeny az Szoba Aytaianal fekwek le Az Ersebet penig be Mene egiedwl az zobaba maga [Kv; TJk IV/1. 451]. *1635:* Mártho(n) szegezd be az Aytokat, es ha en kesem fekugy le az szobaban [Mv; MvLt 291. 56b]. *1812:* Ezeknekis végek lévén mint hogy már az előtt a Groff meg marasztott volt benne valo meghálásra, én bé mentem ismét a Groff szobájába és ottis háltam [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esp. vall.]. *1823–1830:* Az úrfi egyik szobában egyedül, mi pedig a másikban a doktorral ketten háltunk [FogE 189]. *1849:* Kilin Mosesné ... égy reggel.. .nem csak hogy égy ágy fekvést talált a' Szobában hanem magát Kelemen Benit és Krizsán Mariát is meröben meztelen találta [Kv; Végr. Vall. 81].

Szk: *éjjeli ~. 1823–1830:* Itten volt egy Reidors nevű gazdának két rendbeli háza ... az első contignatióba volt az úrfinak három nappali s két éjjeli szobája, itt lakott a doktorral [FogE 224].

5. *nappali* ~ nappali; cameră de zi; Wohnzimmer, Tagszimmer. *1816:* Az palotának ajtaja megett fenyõ deszkákbol készült grádicsocskán ... bé mehetni az Nappali Szobába [Jobbágyfva MT; BálLt 67]. *1835:* A' nagy nappali Szobaban ... Egy régi formáju Klávir [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

6. *ebédlő* ~ ebédlő; sufragerie; Eßzimmer. *1820 k.:* egy más nagyobb ebédlõ szoba az uttzára nyillo két duplás évegű ablakaival [Dés; RLt].

7. diákebédlő; sală de mese (pentru studenți); Kantine, Speisesaal, Mensa. *1823–1830:* Az ebédlő nagy szobának közepében két nagy kőoszlopok vagynak, azokon belől egy hosszú asztal, melyről a német deákok esznek [FogE 252].

8. író/dolgozószoba; cameră de lucru; Schreibstube, Arbeitszimmer. *1794:* Vagyon ezen fundamentumbol valo ujj épületnek ... egy különös fel járo gráditsa, a' mellett pedig a' felső részben egy jo világos szoba, mellyet iro Háznak lchetne fordittani [Kv; CsS].

9. könyvtárszoba; bibliotecă; Bibliothekzimmer, Lesestube. *1823–1830:* Ez a könyvház áll húsz szobákból és három palotákból., vagyon pedig bennek 200 000 darab könyv [FogE 183].

10. cselédszoba; camera femeii de serviciu; Gesindezimmer. *1807:* Reggelig a' tőbb Cselédekkel aludatt, 's virattára tűnt-el a' szobából. [DLt 197 nyomt. kl].

11. fogadói/szállodai szoba; cameră de hotel; Gästezimmer. *1823–1830:* Ekkor estve beérkezvén a városba, egynéhány fogadóban, mint szintén Bécsben is, alig kapunk vala szállást, ugyancsak későre beszállottunk a Jacobs Gasséba, a zum rothen Hirschennél való fogadóba, az első Stockba, az V. numerus alatt levő szobába [FogE 176].

Szk: *~t nyittat. 1849:* ötet a ... vendégfogadóban kerestem, de minthogy hamarjába nem találtam, számomra ugyan csak azon vendégfogadóban szobát nyittattam [Kv; Végr . Vall. 13].

12. kórházi szalon; salon/cameră de spital.; Krankensaal. *1823–1830:* Voltam ottan az ispotályban is, a közönségesben, mert Bécsben sokféle ispotályok vagynak ... Vagynak külön-külön nagy szobák, mind a férfiaknak, mind a fejérnépeknek | Ezen közönséges ispotályon kívül vagyon még különösöbb is, ahol minden betegnek külön szobája, külön hozzájáró doktora, az ifjabbak közül szolgája vagyon [FogE 260, 261].

13. *patikának használt* ~ cameră/încăpere folosită ca farmacie; Apothekekammer. *1858:* a jelenleg patikának használt szoba [Mv; TSb 39].

14. terem; sală; Saal. *1823–1830:* A Salamon jeruzsálemi templomának fából és a sátornak minden modelljei megvagynak ezen épületben[a] más szobában [FogE 185. — [a]A drezdai Zwinger Naturalien Kabinetjében].

15. *metsző* ~ csiszolóműhely; atelier de şlefuit; Glasschleiferei, Schnittwerkstatt. *1847:* Metző Kaegel lako haza 'sisza fedél alatt — ez áll egy első egy lakó és egy mettző szobákból 's egy kamarákból [F.árpási üveghuta F; TSb 46].

16. raktárhelyiség; depozit, magazie; Lagerraum. *1597:* az waros bûzaiat haniotam az boldtbol az Zobaba atta(m) keot Embernek f — d 26 ... az waros bûzaiat hanyota(m) az Zobabol Meog helyere attam keot embernek f — d 24 [Kv; Szám. 7/XI. 12 Stamp János kezével].

17. (major)lakás; locuinţă (care ţine de o măierişte); Wohnstube der Meierei. *1629:* Az szombatfalva majorban Vagyon két szoba egy fedél alatt, egyikben ludakat tojtat a tyukászné, másikban maga lakik [Szu; SzO VI, 102–3 Székelytámadt vár lelt.].

18. *postális* ~ postahelyiség; localul poştei; Postamtstube. *1849:* A Postalis szobaba ... Egy palinka proba [Somkerék SzD; Ks 73/55].

19. cella; celulă; Zelle. *1844:* A' rabak szobaiba tsak prits van [Dés; DLt 1285].

20. kajüt; cabină; Koje, Kabine. *1823–1830:* Benn a hajóban elöl voltak egynéhány apró szobák deszkából, azon hátul mint valamely nagy magazinum, Verschlagokkal s mindenféle portékákkal megterhelve [FogE 262].

21. '?' *1610:* az Mathias deak also Stompia kerek szobaiabol ala ieòweò Arka [Abrudbánya; Berz. 17].

22. *~mbani* szobámbeli; din camera mea; in meinem Zimmer befindlich. *1849:* Krizsán Mária ... szobájának kúlcsával az én szállásom szobaajtaját kinyitogatta és a hitelezők részére biztositékul az ottan letéve volt szobámbani podgyászait kilopta, mit ellenemi panaszában is elesmér [Kv; Végr. Vall. 5].

szobaajtó uşa camerei; Zimmertür. *1584:* Sophia Zeoch lakabne vallia Zolgalo leany valek ... Latam ezt Zabo Catotol, hogy az Zoba Ayto eleot kewzeob keowet fel vewe es Sowal s haműwal hinte megh az helyet es Hirser Martonnewal haromzor leptete Altal [Kv; TJk IV/1. 216]. *1849:* azon kultsal megpróbálva a' szoba ajto zárját, vgy találtuk mikép azon kultstsal bé és ki lehet zárni a' kérdéses szoba ajtot [Kv; Végr. Vall. 73].

szobácska kis lakószoba; cămăruţă; Zimmerchen, Kämmerchen. *1590:* Az Varosban ualo haznak pinczejuel egietembe ualo Beri ez rend zerenth ... Az Haz beer ... Nagi Jlona az Hatulso Zobachkatol fl. 6 Az Kohnia mellet valo Zobachkatol fl. 3 [Kv; Szám. 4/XIX. 4]. *1602:* Czementes Kadar Mihaly ... vallya ... Zeoch Andrasne ... az Zakach Jstwan Zobachkajabol Ieo ky, vgy kezde mondany[a] [Kv; TJk VI/1. 566. — [a]Folyt. a vall.]. *1772:* hogy ha a' ... Konyha mellett, félben-lévő Téglából indult Szobátska, el készittenék ... ugy 600 MForintokot meg-érne az el-betsült helly, és épületek [Mv; DLev. 5. XVII. 4]. *1894:* Én vettem Szovátán egy fészket. Ne félj, szegényes székely házikó. Mindenestől együtt pár száz forint. Én ott lakom nyáron. Csak 3 szobácskám lesz, de ott neked is van helyed [PLev. 167 Petelei István Jakab Ödönhöz].

szobaház épület; clădire; Gebäude. *1640:* Bornemisza Katha Aszony(na)k egy Schola neueő boltos szoba hazat, azo(n) szobabol nillo hazat boltot konyhaiaual edgyűt ... bocsiatotta s my eleőttűnk introducalta dominiumaba(n) [Kv; Ks XLVI. 9].

szobaleány cameristă, fată în casă; Zimmermädchen. *1802:* Forro Lajos ... bé ment ... L. Báro Bánffi Pál Ur eő Nagysága ... szallására, mert egy űgyesetske szoba Leánya vagyon, azzal egymást szeretgették [Mv; Born. XXXIX. 53 Jos. Bako de Siklos (30) táblai scriba vall.]. *1849:* a nő ... még serdűlő korában az udvar tulajdonossa által szűzességében erőszakoltatván a miatt néhány hétig az udvarban a szoba leányok által ápoltatott [Kv; Végr. Vall. 25]. *1850:* a' szoba léány az alatt ki hozta a Ngős Asszony fersingit [DLt 1221]. *1871:* Kövi Mária szobaleány [Dés; RKAk 11. 135].

szobazár broasca camerei; Schloß des Zimmers. *1843:* Egy Szoba Zárt levettem egy vj dio flakaiznit tsináltam és ujra fel szegesztem xr 25 [Kv; Somb. II]. *1862:* Egy szoba zárt megigazitottam és egy tollat csináltam 3xr [Kv; Újf. 1].

szóbeli élőszóbéli, élőszóval történő; verbal; mündlich. *1665:* ki mentem ... az Sztojka Miklos uram házához, es eő Klmeknek az praefectus uram eő Klme elömben adot szobeli jnstructioja szerent, az Also Veniczeieket, az fen declaralt szemeliek altal prohibeálám, az Felsö Veniczei urak termö erdőrül, minden fele faknak hordasarul [UF II, 304 Csepcseni Janos fog-i hites szb kezével]. *1676:* én nekem Kegyelmed ellen senkitűl csak egy szóbeli böcstelenségére való követséget nem hozott[a], azt jó lélekkel merem íratni [TML VII, 301 Teleki Mihály Vesselényi Pálhoz. — [a]Tussai]. *1686:* Az felljeb megh irtt Che ellen tött szobélj diffamatio [Kv; ÖCJk]. *1751:* Pál Mihájné Aszonyomnak Lovász Miháj Jobbágjával egj kis szobéli koczolodása esék [Angyalos Hsz; HSzjP]. *1758:* hallánk ... a' Falú közönséges úttzáján Zenebonát, szobéli veszekedést [Betlensztmiklós KK; BK. St. Szőlősi (28) zs vall.]. *1761:* minek utánna a' sok szobéli veszekedés után ... Gidofalvi János Uram bé ment volna az Udvarára égy paltzával meg fogták,

s ki nem bocsátották mind addig mig Törvényesen nem convincaltatott [Ne; DobLev. II/328. 4a Mich. Zilahi (72) civis vall.]. *1819:* Néhai Rákosi Boldisár Urnak Férfiatlansagával 's abbéli tehetetlenségéről ... tetté valami kinyilatkoztatást a' Felesége, vagy nem? ha igen, kik előtt és mitsoda Szobeli kifejezésekkel? [Kv; Pk 2 vk]. *1826:* A kalandosbéliek az apától elöljárójok, és notariusoktol illő fügésben legyenek, kik hasonlólag a Kalandosbélieket érdemlett becsületben tartani kötelesek, az ez ellen vétők, és egymást szóbeli méltatlansággal illetők bűntetése leszen ... d. 30 [Kv; EM XI, 376 a külközép utcai Kalandos-társaság art. XXI]. *1834:* Nagyságod szóbeli parontsolattya következéseül küldök ket Fekete Báránt el adatas véget [F.zsuk K; SLt Deák Ferenc P. Horváth Ferenchez]. *1843:* Ezen ajánlása következtében az írt három helységek lakosai a templomokba egybegyűlvén, azon szóbeli egyezésre léptek, miszerint a pereik folytatására költséget adnak [VKp 126]. *1853:* a' Kebeleiek Szobeli kérelemmel follyamodtak, hogy a' Mlgs Ur igérete szerént jelelném ki az eladando Erdö gyapját 's árrát mondanám meg [Mv; Újf. 2 Soós Josef Újfalvi Sándorhoz].

szóbeszéd 1. híresztelés, pletyka; zvon, vorbă; Gerede, was herumsprechen wird. **Szk:** *~be kel. 1657:* Mely emlékezetes cselekedetivel az fejedelem annyéra megszelídéte az pogány hadakat, hogy ugyan szóbeszédben kéle köztök: hogy nincsen már a töröknek egyèb Szent Demeter napja, hanem csak Bethlen Gábor napja; akkor mikor ő akarja, leszen az ő Szent Demeter napjok is, kit ők Kászim Gyürő, úgy hívnak [KemÖn. 77–8] ✳ *~et tesz vki felől. 1573:* Zekel Andras Azt vallia hogi Mikor Immar p(er)be volna agoston Katowal, Eccher Megen hazahoz agostonnak, tezen Zo bezedeket Kato feléll, Mond hogi vgian Bozorkan az ely higed ollian az mynt az kapwbely chigan horgas keormw [Kv; TJk III/3. 87].

2. beszéd, beszélgetés, társalgás; conversaţie, discuţie; Gespräch. *1570:* Agotha Bako Myhalne, Azt vallya hogy ... Ment volt Hwnyadra Talalkozyk otth hozza Angalyt varga Mathene ... es Theob szok zo Bezedi keozbe az is vgian azont Montha Neky ez vallonak [Kv; TJk III/2. 148–9]. *1600:* menék egyszer vasarlasnak okaert Bűrkőrné Bothyaban, hoza elő zo bezéd kőzth Ballos Jstwant [Kv; TJk VI/1. 489a]. *1629:* Moldouaj Martonis oda szallott vollt, az szo beszed keözben kerde en teöllem hogy ha megh talaltae szekely Istua(n) az louakat az kiket el loptak volt [Mv; MvLt 290. 161b]. *1631:* az szobeszed keözben mint ittas ember Szantai Ura(m) beszelgetet ekeczeltis Farago Andrasne Aszoniomal [Mv; i.h. 290. 256b]. *1632:* hallam az szó beszed keözbe Hogj veres Marton monda hogj az Feiedelem kertiben Fejeruarat volt narancz fa, s megis viragzot [Mv; i.h. 290. 70a]. *1662:* Az prédicátori rendek előtt pedig szóbeszédben nagy obtestátiókkal állattatik vala az is, hogy a vilnai keresztyénségen tött üldözésbéli nagy bosszújának megtromfolására menne [SKr 349]. *1705:* Ma Keresztesi uramnál lévén ... hozá elő ökegyelme, hogy ... ő maga és az ő egész háza micsoda nagy kedvetlenségben van az urak előtt, úgyhogy hallja, hogy gyakrabban micsoda becstelen emlékezettel vannak itt szóbeszéd közben irántok [WIN I, 570].

3. szóváltás; schimb de cuvinte, discuţie vehementă; Wortwechsel, Auseinandersetzung. *1600:* Vekas Jakab ... vallia ... eo keozteok minth esset az Zo bezedet ... nem thwdom, azt latam hogy az kyk az felekreol Ala Ieonenek vala ketten ... az lowan valoth latom hogy megh zolitak es ottan hamar rajta kezdenek kapdosnj [Kv; TJk VI/1. 525].

4. egyezkedés; negociere, discutare; Übereinkunft, Verabredung. *1599:* Lucas Trausner ... fassus est ... vgy vagio(n) hogy volt valami Zo bezed koztwnk de bizonyos keppe(n) Az Arrw ne(m) ment wegbe, Mert enneke(m) oth sok wetesse(m) vagio(n) Mellyet megh kel bechywltetni [Kv; TJk VI/1. 274a].

5. meggyőzés; convingere; Überredung. *1570:* Akarwan es K. varoswl az harom vraimthwl Indultatot haborgastis leh zallitany, Theorekettenek szok Zo Bezedel bennę, Az harom vraimes az Bekeseghez kesnek Mongiak Magokat lenny es az pertis leh thenny [Kv; TanJk V/3. 20b].

szobor 1. ortodox papok tanácskozása/zsinata; sobor, sinod; beratende Popensynode, Versammlung orthodoxer Priester. *1734:* Constal vilagoson ... hogy az Inctusok az dolognak kezdetin Földvarat Ola Popak Szoborja alkalmatosságaval, az Ingerenst halalal fenyegették hogy ha ki mégyen a Falubol megölik [Székelykocsárd TA; ACJk I/7. 41]. *1807:* Tudom hogy a Papnak a Liánya az Urát Bukur Artyimont oda hagyta és az Apja az esperest rendeléséből viszsza nem akarta addig botsátani míg Szoborjak nem lészen, De Artyímon Azt nem várta hanem ... a Menyetskit erővel el hozta [KLev.]. *1818:* Mar az Esperestyek kétzer tartatt Szóbort [Galac BN; WLt Kovats Mihaly gondv. lev.].

2. ortodox papok tanácsa; sobor; orthodoxe Synode. *1754:* N(e)m(e)s Kőzép Szolnok Varmegyeb(en) Dablyonban lako az Olá Valláson lévő Ecclesianak Praedicatora és egyszérsmind az Udvarhellyi Tiszt(e)l(e)t(e)s Szabornak hűtős Notariussa Dabyoní Pap Míhály [BK 102]. *1770:* Brusztur Tödornét a ki az Vrát az Marosban taszittotta volt az olá szobor az Vra mellé viszá itilte és jol megis verék az aszont [Lekence BN; Ks 47. 67. 29 Simon Pál tt lev.].

3. *~ra tiltatja magát* '?' *1765:* Kosztántin ... az Házánál fonot tartot s egy Némely Legények bé buttak az ablakon az Fia és Léánya akorattyából s 'tám még nékie is hirivel volt, de aki bé butis, s aki nem butis, mind megvonta érte, az én Fiamatis meg akarta vonni, holot a bizony bé nem but, már Szoborra tiltattam magamot s már anyiban vagyon [M. bogáta SzD; Mk V/V. 97. Popa György (41) pap vall.].

szocietász 1. társaság; societate; Gesellschaft, Sozietät. *1710 k.:* Negligentiája-é, maligna complicitasa-é, vagy mind a kettő a gubernátornak, Isten és ő tudja, de a societasnak hetvenhat negyvenes bora veszett Fejérvárott [BÖn. 887]. *1711:* authoritassa lehessen és légyen az Societas-(na)k az olly dolgok(na)k décisiojára, és meritoma szerint léendő Deliberatomnak executioban valo vételere [Dés; DLt 489].

2. *átv* farkasokra von.; referitor la lupi; „Gesellschaft" (ein Wolfsrotte). *1776:* az Farkasak már kilecz (!) kopomat mind az leg jovat meg evék ... ezután annál nagjobb Fő vadasznak fogom tartani[a] ha az egész nekem kárt tett societásnak az bőrit Szaraszto Deszkára Vonattja s aval Contentálni fog engem kivanságom szerint [Négerfva SzD; BfN Bánfi Péter lev. a főispánhoz. — [a]Mosa Lászlót].

szocietászbeli társaságbeli; din societate; gesellschaftlich, Gesellschafts-. *1744:* Nemes Sócietásbeli Possessor Uramék eő kigyelmek [Dés; DLt 500].

szócska 1. cuvinţel; Wörtchen. *1665:* Naláczi uram ő kegyelme jelenté, Uram, nekem, hogy nehezen esett volna Kegyelmednek egy szócska az asszonyunk ő nagysága levelében, melyben írja ő nagysága, hogy ajándék nélkül nem volt az Kapi uram ő nagysága dolga stb., alítván, hogy Kegyelmedet értené ő nagysága [TML III, 541 Székhalmi András Teleki Mihályhoz]. *1739:* Noha egj szócskának nem hejesen való tétettetéséért láttatik kevés difformitásnak lenni [Dés; Jk 295b–296a].

2. *mutató* ~ mutató névmás; pronume demonstrativ; Demonstrativpronomen. *1710 k.:* ez a mutató szócska „az", valósagot tészen s mutat, semmit pedig senki sem mutat meg [BÖn. 438].

szodomai alma képmutatás; prefăcătorie, ipocrizie; Heuchelei, Verstellung. *1811:* Sok embernél találsz Sodomai almát[a] Ajánlja a külsö szine bizodalmát, De ne hidd, próbáld meg ötet valósággal Ugy találod, belől tellyes álnoksággal [ÁrÉ 32–3. — [a]Lap alján: A' 'Sodomárol azt tartják, hogy kivül szép 's belöl telyes hammuval].

szodómia állatokkal üzött fajtalankodás; sodomie; Sodomie, mit den Tiere getriebene Unzucht. *1710 k.:* a francutól való félelem, és ... az a mocskolódás vitte végbe azt, hogy én soha a két feleségemen kívül senkivel nem közösültem, annál inkább sodomiát vagy egyéb éktelenséget nem követtem | Horváth Dávid sodomiáját ezer forint, rét, jószág, mi fedé el. Tudja Csúcs [BÖn. 507, 898]. *1747:* D. Provisor Adamus Kollonai (!) ab officio Proponallya ... Herepén lako Ilánka János fia Petru, és Nehaj Soszán György Józef nevü fia ... Herepén lakó Dán Mihalynak egy Ketskejevel Sodomìaban elegyitették volna magokat ... Meg keványom hogy bűntetődgyenek [Herepe AF; Ks LXII/14].

szodómiai fajtalankodó; de sodomist; sodomitisch, unzüchtig. *1685:* Exhibealak vilagoson azt az kereszteny sziveket Irtoztato Sodomiai eletet, mellyet fel töttem volt [Dés; Jk].

szodomika fajtalankodó; de sodomist; sodomitisch, widernatürlich. *1683:* eo kglme Felesegevel nem az tiszta Szent hazassagnak rendi szerent élt, hanem tilalmas sodomika eletet Kővetet [Dés; Jk].

szodomikus fajtalankodó; sodomist; Sodomit. *1793:* én soha sem mégyek ahoz a' Hohér keziben valo siket bolond hamis Lelkű sodomikushoz, mert a' Férfiakot éli | soha többé magához viszszá nem vészi, mert azt mondotta, hogy Sodomicus, lehet ugyan, hogy egyébként meg engedett vólna, de azért a' szoért erőssen meg illetődőtt [Koronka MT; Told.].

szodomikuskodó fajtalankodó; care practică sodomia; Sodomie treibend. *1772:* Vajda György Uram ... Takáts Mihály Uramat ... nem tsak Nős paráznának, sött kan ördögnek, és férfiakkal sodomikuskodonak tele torokkal az Ucza közepin kiáltotta [Dés; DLt 321. 77b Andr. Ispány (46) ns vall.].

szodomita I. *mn* fajtalankodó; care practică sodomia; sodomitisch, unzüchtig. *1716:* Kertész Istvánt szidalmazta ördög adtával teremtettével mondotta: Házába égetem az ördög adta teremtette Sodomita fiát, ha Tatár jő, tatárrá leszek, megis boszszút állok rajta [MNy XXXVI, 269]. *1795:* Vigyázzon kend magára, mert kend szép formájú ifiú, Gyarmathiról pedig az a hír, hogy ő sodomita volna [FogE 155].

II. *fn* fajtalankodó személy; sodomist, persoană care practică sodomia; Sodomit. *1710:* Kegyelmes asszonyom, szép kis embert nevel s tart nagyságtok a maga fejedelmi udvarában, egy olyan útálatos sodomitát, mint Vajda László, kit már két szolgája is elhagyott, kikkel török módon élt [CsH; 180–1].

szodorai az Érszodoró (Sz) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Érszodoró/Sudurău; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Érszodoró. **1.** Szodoróról származó; care este originar din Szodoró; aus/von Szodoró stammend. **Szn.** *1689:* Sodorai Sigmond [Kv; RLt O. 5]. *1736:* Néhai ... Szodroi Beszprényi Ferentz Vram [M.dercse SzD; RLt]. *XVIII. sz. m. f:* Nagi Zodoraj Andras [WLt]. *1760:* Ttes Szodarai Anna Aszszony, Nehai Ttes Kabos Ferentz Uram Özvegye [Málom SzD; BK].

2. Szodoróhoz tartozó; care ţine de Szodoró; zu Szodoró gehörend, aus/in/von Szodoró. **Hn.** *1839:* A' Szodorai Malomnál (k) | A Szodorai Határ szélbe (sz) [Tasnádszántó Sz; EHA]. *1846:* a' Szodorai határ [uo.; EHA].

szófia-beszéd 1. tréfabeszéd, tréfálkozás; vorbă glumeaţă/hazlie; Spaß. *1640:* Ez elmúlt télen minthogy nálunk volt Török András szálláson ... s lefekszik az asztal mellé s az katonák ott tréfálódának vele, hogy nyughatik bizony, mert igen fáradt — s több efféle sok szófia beszéd lőn [Mv; MvLt 291. 233a—251a átírásban].

2. mendemonda, pletyka; zvon (public), bîrfeală; Geschwätz, Gerede. *1765:* apud Hungaros dici solet: Szófia beszéd, aut temonda [Sepsisztván Hsz; HSzjP].

szófogadás engedelmesség; supunere, ascultare, docilitate; Folgsamkeit, Gehorsam. *1568:* Az Capitanokatis megh intettek hogy Biro vramnak tanachawal egyembe zowat fogaggyak es parancholatit exequalliak Mert ha egy mast Nem ertik, es szohfogadas Nem leszen, ne(m) mehet semmy dologh vegheóz [Kv; TanJk I/1. 32]. *1785:* az engedelmesség, Szofogadás parantsaltatatt, a Banyászkodásban, az Urburának, Dézmának és Taxának ... praestalásában [Torockó; TLev. 6/1. Transs. 21b].

szófogadatlan I. *mn* engedetlen; neascultător; unfolgsam, nicht gehorsam. *1572:* Eleosser az vasarbirak Teorwenre hiak Ez fele zo fogadatlan Embereket kyk vakmereosegbeol az varosnak vegezesse ellen chelekednek megis kialtassa eok<et> [Kv; TanJk V/3. 64a]. *1574:* Geres lean chisar Antalnenal lakik ... Igen zofogadatlan az lean [Kv; TJk III/3. 363]. *1623:* Joll megh lassak hogy Ez Mw hwsegunkéll gonozull ne Ellyenek zofogadattlanok Ne legyenek az Zolgalatt eleótt Zokasok zerent ell ne buyanak ... mert valakj keozulleök ell marad az bwntetesnek formayatt recensalliak [Fog.; BGU]. *1648:* Uram az Joszagh gonosz szo fogadatla(n) kivalt keppen amaz rosz harom Taxas falubeliek vallok nagy butt [Alvinc AF; Szád. Casp. Bodo Petrus Zenas de Balliokhoz]. *1659:* Szarka Lukácsot igazítom a gondviselésre, de igen szófogadatlan szabású [TML I, 344 Teleki Jánosné Telcki Mihályhoz]. *1684:* ollya(n) Szo fogadatla(n) égy ház fiának ki zálagját ne(m) akarta venni s

meg sem akarta bűntetni a contumax Pap kert meg nem ado embert ... az ollyan egyház fiunn ... vegye(n) Zálagot [MMatr. 4]. *1690:* tobször jötem riajok de oljan szofogadatlan emberek ezek [Kisekemező KK; UtI]. *1753:* az Birotol és Gorniktol ... midőn vegire igyekeztem menni hogy mi lehet oka szofogadatlan Nyakaságoknak ... az Birot és Gornikot kalodába vertem [F.lapugy H; Ks 62/11]. *1780:* Instalok alazatoson ... ezen vakmerő szofogadatlan Jobbagyomnak oly modalitassal committalni hogy Joszagomba Felesegestől gyermekestől az Ipja Joszagabol szalyon bele [Bözödújfalu U; Pf]. *1813:* ha semmi képpen a' jó Utra nem lehet vezetni, égy illyen szofogadatlan Embert ... meg érdemli, hogy ă Czéhbol örökre ki maradgyon [Dés; DLt 56. 25].

II. *fn* engedetlen személy; persoană neascultătoare; Ungehorsamer, Nicht-Folgeleistender. *1665:* mindenekben az régi ott való szokást megtartsuk, az szerint cselekedjünk, az szófogadatlanokat megbüntessük [TML III, 528 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1746:* Az uj Thordai úttza Kapitánja pedig járja el Uy Thordai Gazdákat, hogy az Ô Thordai ökör Tilalmasról ă beteg marhájokat ad locum praescriptum hajtsák külőmben a Szó fogadatlanokon ă mi tőrtenik magoknak tulajdonittsák [Torda; TJkT III. 48]. *1781:* Aki penig pásztornak, mikor a series találja, ideiben ki nem áll, a szófogadatlanoknak törvénye szerént 2 susták — 24 pénz bírságon maradjon [Árkos Hsz; RSzF 190]. *1783:* De ezeken kivűlis több alázatos panaszimis vad(na)k ezen Helység Biráira, mert ha a privatum szenvedéseimet el halgatomis a publicumakotis mint magokban bizakodo vakmerő paraszt szofogadatlanok miá tőkelletesen a Felséges Királlyi rendelesek szerint egyedűl Torotzkon nem effectualhatom [Torda; TLev. 15/6 Nagy István szb lev.]. *1794:* a Potentíariüssokat, szo fogadatlanakat a Drassai Tömlőczre küldőm [Vingárd AF; TSb 24].

szófogadatlankodik engedetlenkedik; a fi neascultător; ungehorsam sein/bleiben nicht folgen. *1659:* Ha az jobbágyok szófogadatlankodnak, írtam mind az két kapitánynak, adjanak katonát, izenj be, elhiszem, hogy adnak [TML I, 457 Teleki Mihály Pekri Zsófiához]. *1661:* ha ki szo fogadatlankodik, s mi esik rajta magának tulajdonicza [Thor. XIV/8 fej.]. *1667:* Az több faluibúl Kegyelmednek bizony még senkit sem veheték fel, mert annak némelyike Deszni felé van s ki pedig Jenőn felűl. Azon leszek azért, ez őszön, ha generális uram patenset ad, felveressek bennek, az kik szófogadatlankodnak [TML IV, 185 Veér Mihály Teleki Mihályhoz]. *1675:* Ha kik[a] szofogadatlankodnanak; azokat ertesemre advan, az alat az ollyanokat meg tőmleczeztesd [Borb. I Petki János csíkcsicsai jobbágybírójához írt instr. — [a]Ti. jobbágyok]. *1730:* A Csatani Biro penig mikor szo fogadatlankodik s miatta hátra maradás es kara leszen a Városnak Piaczán toties quoties kemenyen meg palczaztassek [Dés; Jk]. *1773:* Rusz István ... szofogadatlansagaert veretetett meg ... és hogj tovabrais szofogadatlankodott azert parancsolta Praefectus Uram hogj mennyen ki a házbol ha nem akar szolgálni [M.léta TA; JHb II/3].

szófogadatlanság engedetlenség; neascultare, act de nesupunere; Unfolgsamkeit, Ungehorsam. *1589:* Az Mezarosok zantalan sok zo fogadatlansagha Noha oly Nylwan wagion, Mint az Nap fenye ... Mostan el veghezetre ebbennis eő kgmek varosul megh Akariak probalni eoket, ha teokelletesek lesznekę az eo Ighyreteknek vagy ne(m) [Kv; TanJk I/1. 113]. *1611:* affele Violentiaktol megh zwnniek, mert ha teobzeór ezen dologrul bennwnkeótt megh talal az Exponens ha kin mi esik, senkinek egjebenk hanem eó magha zo fogadatlansaghanak tulaydonicza [Szád. fej.]. *1640:* Minden, mikor az Czeh Apa àvagy waras szamara valo miuet parancziol, engedelmes legyen: mert a szofogadatlansagnak bűntetese harom forint [Kv; KovCLev.]. *1648:* Panaszt teszen Czeh Mester Vramek Tsenadj Gyorgjre hogj az Fejedelem itb(en) (!) leteb(en) szofogadatlansaga miatt dorgaltak; azt mondta az iffiabbik Czeh Mesternek, Hiszem nem morsz megh: Hogy azert az Czeh Mestert bőtstelenseggel illette bűntettetik ő Kgmek harom forintal [Kv; MészCLev.]. *1683:* Bartos János az szo fogadatlansagert, es becstelen beszedert ... masok peldajara meg pălczaztassék [Dés; Jk]. *1735:* mitsoda nagy gyalázatb(a) ejtették Ngdatis engemetis Ngdat azért, hogy már Ngd insinualta előre, engemet pedig azert hogy ... fogják azt mondani, hogy az én incuriam s szó fogadatlanságom vagy valami interessentiam miat eset a' defectus [Lozsád H; Ks 99 Györffi József lev.]. *1752:* ami a karonkodást illeti azt nem mondom mert sokszor a harag szofogadatlanságok miatt sokra vit [Abosfva KK; Ks 83 Samuel Boër lev.]. *1767:* (A jobbágyoknak) semmi hasznát Tökélletesen nem vehetné sőt naponként szőfogadatlanságokkal szőrnyű képpen boszongatnák [Bethlenfva U; Hr]. *1817:* remélem hogy le tsendesedik a Dolog — Mely a Kellő értetlenségből támadott s nevekedett vakmerőségéből, 's szofogadatlanságából, miért nem kérdett Tőllem Tanátsot, utositttást [Somkerék SzD; Berz. 11. 75].

szófogadatlanul engedetlenül; neascultător; ungehorsam, unfolgsam. *1722:* ennek utanna is Szegény Leányomhoz Annyai Gratiával legjen, és ha valamiben Szo fogadatlanul viselne magát, nagj Gratiának tartom, ha illendőkeppen disciplináztatni méltoztatik Nagod [Nsz; Ks 83 Wayda Ágnes lev.].

szófogadó I. *mn* engedelmes, engedelmeskedő; ascultător, docil; folgsam, brav, gehorsam. *1587:* Eskeggiek megh az be Irando zemely ezekre: Hogy ... ez hazanak Colosvarnak minden ighaz megh Allot theorwenyt, zokasit, rendtartasit szabadsagat megh tartia, megh Eorizy, Engedelmesen Weszi, zenwedy, Es Izenetites megh tiszteli beochwllj az io zo fogado fiunak tiszti es hiuatallia zerent [Kv; KvLt III. 65–6]. *1637:* ige(n) io szo fogadok legyetek, es azt igen szorgalmatosson, hiuen igazan miuellyetek [Thor. 18/5 fej-i rend. a torockói lázongó bányászokhoz]. *1655/1754 k.:* Az Inas az ő Urának és Asszonyának minden tisztességes dologba szó fogadó és hű légyen [Kv; ACProt. 31]. *1673:* mind oten lonek kezessek magok szabad akarattiak szerent nemzetes Boer Sigmond Fogarasi porkolab urnak Opra Paraszkivul nevü juh pasztoraért ... igaz szo fogado jobagya leszen eö kglmenek [UF II, 566–7]. *1702:* Ezeknek utanna Istennek oltalmab(a) ajanlom kegyelmeteket minyajon maradok kegyelmed jo szo fogado fia Toht (!) [BLt 9]. *1751:* A ki kőzűletek lészen sereg bonto Meg dobom a hátát ki nem lesz szo fogado [Hétfalu Br.; EM LI, 127 bethl. ját.]. *1768:* Jonas Istvan ... a' blts Cenak kezet advan, es obligalvan magát a' blts Cenak minden tisztesseges szolgalattjara hogj a' blts Cenak egjik szofogado tagja leszen [Kv; ÖCJk]. *1772:* Fazakí (!) Adám ... el nem Szőkik budasik, jó szofogado, helly tarto Jóbbágy lészen [Marossztgyörgy MT; Ks 72. 55]. *1796:* (A kezesek) jobb kezeknek bé adá-

sával kötelezék arra magokat hogy Krajtzár Mihálly jo szo fogado jo szolgálo és helyt tarto ember lészen [Ne; Dob-Lev. IV/756. 1a].

II. *fn* engedelmes személy; persoană ascultătoare; gehorsamer Mensch, braver, folgsamer Mensch. *1700:* A Deesi Tiszt. Refor(mata) Ecclesia körül kivantato epitteteshez Valamikor gjalog szeres Emberek kivantatnak, Valakiket rendelnek, és ... nem mennének a Tizedesek egy, egy forintig meg zállogolni facultáltatnak, melyet az szofogadokkal akik akkor jelen lennének azon Zallogot be ihassák [Dés; Jk 400b]. *1773:* Mostani Praefectus Uramis fenyetett (!) Nemely Nyakassabb embereket hogj a szolgalatott Nem praestállyák (így!) hogy el viteti innét, és ide az Falub(a) masokat szofogadobbakat szállit [M.léta TA; JHb II/3].

szofra szőtt v. bőrkelme, melyet kiterítve asztal gyanánt használnak a törökök; sofra (turcească); Art türkisches Tüchtuch, Tüchdecke. *1653:* Sofrát terittete le a Görchi Mehmet bassa tihája a kerevetre és letelepite, és vacsorát hozának s evénk [ETA I, 130 NSz].

A jel-re l. Ballagi Mór: A magyar nyelv teljes szótára. II, 586.

szogat nógat, noszogat; a îndemna; (wahrsch. verkürzt aus *noszogat* od. *nógat:*) antreiben, anregen zu etwas. *1710:* Gyerefi Ur(am) kezde szogatni (!) az Birakott hogy kötőzzek meg azon Aszszont [Marossztkirály AF; Told. 2].

szóhajtás híresztelés, pletyka; zvon, bîrfă, bîrfeală; Tratscherei, Geschwätz, Klatsch. *1796:* Aztis hallattam hogy valami Szohajtásért Thomaván is Csutsuj Czigannén boszszuját allotta volna | egy Czigánynét a szohajtásért meg vert [Kv; AggmLt B. 15]. *1880:* Kovács Istvánné kihallgattatván, haszontalan szóhajtásnak mondja az egész dolgot melylyel Ambrus Kata őt vádolja [M.bikal K; RAk 348].

szóhajtó I. *mn* pletykáló; bîrfitor, care bîrfeşte; klatschsüchtig. *1699:* Hogy affele szohajto temondad hordozo haszantalan szemellyekkel barattsagat ne(m) tartja, vellok nem Conversalkodik seöt azokat házatol el tiltsa [SzJk 316]. *1772:* ellenségeim várva várták, hogy ne absolváltassam. Kivált ez a hamislelkű, kétszínű, szóhajtó, szóhordozó Bogdán Dénes [RettE 291]. *1820:* Gán Juonné 's Bása György ugy Székelly Rosi is hasontalan petyka beszédü Szohajto Emberek [Várfva TA; JHb 48 Csipkes Moses (46) ns armalista vall.].

II. *fn* pletykáló személy; bîrfitor, persoană care bîrfeşte; Klatscher. *1820:* Drégán János Felesegestől, Dregán Jánosné Gán Juonné Szekely Rosi, Bása György, minnyajan vagy szo hajtok vagy Lotyok ... ezen két Falu Rákas és Várfalva annak tartya [Rákos TA; JHb 48 Macodi Ana Serbán Vaszi felesége (38) vall.].

szóhalló engedelmes, szóra hallgató; docil, ascultător; folgsam, gehorsam. *1662:* Miben áll az az országoknak, népeknek külső-belső jó állapotiban való virágzások, avagy micsoda dolgok teszik virágzókká azokat? Hárman kiváltképpen: 1. Az jó magistrátus, 2. a jó szóhalló nép, 3. az igaz vallásnak terjedésére s annak Istentül rendelt mindenféle eszközeire való szorgalmatos jó gondviselés [SKr 689]. *1864:* Jambor jo szo fogado szo hallo szolgalo jobagyok leszen eö kgkk [Marossztkirály AF; Told. 22].

szóhordozó pletykáló, híresztelő; bîrfitor; Klatscher. *1614:* Aztis hallottam hogy mondotta ne gondolliunk velle Kglmes Vram had Czyueghienek (!) reank, kiuel mitt gondolunk ki kellene egynek az Nyelvet uonatnunk, a fele zoo hordozoknak az bestye kuruaknak [Szb; VLt 53. 5267 G. Keörtuelyesi (21) vall.]. *1759:* azt mondá Kováts Lőrintznének: Te temonda hordozo, szó hordozo [Kvh; HSzjP Helena Forro, circumspecti clementis Jantsó cons. (50) vall.]. *1847:* Aranyos Ferentz ... a' Helberkre be menvén ... 3 legények ... őtet az Asztalos Czéh szó hordozojának s Kuplernek neveztek [Kv; ACProt. 23–4].

szójárás beszéd; expresie/vorbă curentă/uzuală; Getratsche, Gerede. *1584:* Barbara Keomiwes Ambrusne vallia, 20 Iarasba monta Edes pecheo Andrasnak viczey Andrast Danch Leorincz[a] [Kv; TJk IV/1. 361. — [a]Folyt. a vall.]. *1662:* Jerusálem városának s a Sionnak pusztulását teszi ott fel a próféta s jelenti, hogy siratja. Az dolgok és szójárások is mindenütt erre mutatnak [SKr 686].

szokás 1. közszokás, úzus; obicei, uzanţă, uz; Sitte, Brauch | ennek gyakorlása; uzanţă, practică uzuală; Üben im Praxis. *1579:* ha ky penigh hazat el Akarya ... adny, az varas zokassat keowesse es kiàltassa fel haromszor, a mint annak moggya [Kv; TanJk V/3. 199b]. *1598:* Hozzw Janos ... wallia. Vagion immar tizen nyolcz eztendeie hogy illien zokassal eltenek az poztometewk hogy mikor walamely sokadalomra mentewnk az helyert nylat vetettewnk [Kv; TJk VI/1. 178]. *1613:* az ki hozatot fogoly H. Istúan az Tomacz hazhoz hozatot holt testet attingalna, pretendalvan ezt az procurator ebben, hogy ez volna az varosnak úsússa es szokása[a] [Kv; PLPr 1612–15. 97. — [a]Tetemrehívásos jellegű bizonyítás]. *1642:* Szokas keozteok, hogy Zwretkor ... az Gonduiseleo eliaria eoket es kiteol 3 kiteol 6 kiteol penig leg felyeb 10 veder bort szednek az Vr szamara, s ezt Ado mustnak hiak [Bh; GyU 73]. *1720:* Popa Abrám azon bányáb(an) dolgozik ... a bányát nem épitette az mint szokás fákkal nem támogatta [Nagyalmás H; BK 184 Komba Péter (60) vall.]. *1736:* Kisasszonyokot, nemes leányokot nem volt szokás temetésre vinni [MetTr 405]. *1796:* a' Révészek ... által hozván az hajót, azt nem hogy mint egyebüt is szokás kötéllel-ki kötötték volna, hanem tsak evedző rudjaikkal tartották [Déva; Ks 114 Vegyes ir. Jk 419]. *1859:* adok ... egy ugy nevezett targonczát melyel itt e székely földőn erdőlni szokás [Buzaháza MT; CsV].

Szk: *~ban van/nincs. 1756:* Köblösön szokásban volt eleitől fogva a gyujtogatás ... de ki gyujtogatta meg nem tudom [M.köblös SzD; RLt Lad Kolosi (33) ns vall]. *1770:* A Marha Teleltetesbenis uagyon részünk mostis rajtunk vagyon ... mellj tsak három Esztendőtől fogva eredet az elöt Pedig nem volt Szokásban [Babuca Sz; IB]. *1823–1830:* Szokásban vagyon az is, hogy egy rúdra zacskót kötnek ... azt a székekbe benyújtják az hallgatók eleibe a prédikáció alatt [FogE 239] ✳ *~ba vetetik. 1662:* kezde kiáltás hallatni a sáncnál, kit elsőben szokások szerént való Alla! kiáltásoknak s ostromi tettetéseknek állítánk, melly más olly szokásba és contemptusba vetetett vala a vitézlő rendnél, hogy fekvésekbül is arra alig kelnek vala fel [SKr 379] ✳ *bevett ~. 1708:* senkit ő Felsége az igazságnak kimondásáért az eddig bevött gonosz szokás szerint persequálni senkinek nem enged [SzZs 495] ✳ *gonosz/rossz ~. 1636:* Azok talán még-is menthetőbbek, az kik a' régieket[a] meg tartyák, hogy az meg avult rosz szokáson kapdoso együgyü kössęget le

hányattatásokkal fel ne zajditsák [ÖGrAj. 9. — [a]Ti. orgonasípokat]. *1731:* az Tktetes Nemes Tanács ... Vegezte hogj az eddig Usuált rosz szokás szerint nem dolgóznának ... aki Cseléd vagy nap számos azok ellen Malombirák s Paller Attyankfiainak a palcza kezek(be) adattatik [Dés; Jk 411b]. *1837:* a' hol pedig az a' rosz Szokás divatoztatnék, melly szerént a' Hitesek változtatodnának, annak eltörlésével az Ekkla érdemesebb tagjaibol választassék egy állando Hitesség [Szentbenedek MT; HbEk] ✳ *idevaló/ittvaló/ottvaló ~ szerint. 1573:* Onofrius pallio et Margareta VXor sua Brassoien(ses) ... fassi sunt hogi mykor Zeoch pal Brassoba Ment volna p(er)leni Zeoch peternewel ... mykor az tĕrweny Nem zolgalt volna Zeoch peternenek Appelaltak az Negy Biro eleybe az otth valo zokas zerent [Kv; TJk III/3. 182]. *1617:* kérének azo(n), hogy az itt valo réghj szokas szerént mennénk el az eő Eőseőktwl ... maratt házokhoz [Gyf; Berz. 17]. *1823–1830:* Debrecenben Eszényi Mihály ... Mívesnap az ottvaló szokás szerént bő gatyában járt ... Vasárnap kék nadrágban [FogE 266]. *1830:* az idevalo szokás szerént a' quartas szöllöket két három nappal is hamarább szokták meg szedni mint a' Dézmásokat [Ne; DobLev. 1169. 36].

2. *jog* jogszokás, szokásjogban gyökerező joggyakorlat; obicei statornicit; in die Gewohnheitrecht gewurzelte Recht. *1568:* kerem ... hogy keged Myngyarasth boczassa althal eoket[a] hozzank es az eo fyzetesek Naprol Napra Mynt annak zokasa meg lezen [Almás[a]; BesztLt 67. — [a]A bányászokat. [b]Valószínűleg Nagyalmás (H)]. *1669:* Az kegyelmed felől ... lött vádaknak is én most mentem végire ... 2. Hogy nem lehet kegyelmednek annyi tisztet viselni, nem lévén azelőtt az országban szokás [TML IV, 411 Teleki Mihály Bánffy Dieneshez]. *1672:* Csudálkozással kelle hallanom, emberemet küldvén be vásárlásra, Kegyelmetek be nem bocsátotta ... Én azt tudtam, már az elébbi jó szokás leszen meg az Kegyelmetek várossában is ... az én emberemet Szathmárra bebocsátották [TML VI, 38 ua. a nagybányaiakhoz]. *1679/1681:* à masut valo szokas szerint minden tiz köből buza uta(n) tartozzék à Számtarto mutatni Tizen egi köből lisztet [Vh; VhU 671]. *1701:* Mivel minden Céhekben szokás az hogy ă Mester embereknek Fiainak vagy Léányinak fél Céh igassága vagyon, az mi Betsületes Céhünkben is ugy legyen, hog tsak fél fizetést adgyanak nem egészszet [Kv; PosztCArt. 15]. *1728:* A predikátor, mester földeit penig őszi mag alá kettzer tavaszi mag alá egjszer tartozik meg szantani az Eccl(esi)a mas Eccl(esi)ák jo szokasa szerint [Zalán Hsz; SVJk]. *1810:* Gyöngyös Kata Asztalos Ferentzhez lett férjhez menetelével ... a' mit az Anynyától vitt volt[a] ... és valamint egyebűtt kőzőnségesen ugy itt is a' lévén a' szokás, hogy ha magtalan az illy Aszszony ember megtalál halálozni, az effélék viszszá adassanak ... kezesekis szoktanak állani [F .rákos U; Falujk 48 Sebe János pap-not. kezével. — [a]Köv. a fels.]. *1818:* eleitől fogva a szokas volt, hogy egy Esztendőben két versen: Tavaszszal és őszel az ugy nevezett Dézma Szekek tartatnak [H; Ks 91. C. 8]. — L. még FogE 87; VKp 61.

Szk: *~ban van/nincs. 1684:* Az Fenyes portarol erkezven Kapucsi hozott ollyan levelet melyben eddig szokasban nem volt kevansaga vagyon az Fenyes portanak [UszLt IX. 76. 20. fej.]. *1786:* Nem hallattam nemis tapasztaltam ... hogy az Thoroczkaiak ... az szokásban lévő szolgalattyakat ... denegaltak volna [Torockó; TLev. 4/13. 13]. *1843:* Varga Katalin azt hirdeté a közönség előtt, hogy ... a tilalmas és más helyek kerítésére vágnának — mint ezelőtt szokásban volt — az erdőkből fát [VKp 72–3] ✳ *~ kívül. 1638 k.:* Panaszolkodnak keozeonsegheskeppen hogi az tisztarto mindenteöl egi egi meh kosart szedet szokas kiueol penz nelkwl [Szászfenes K; GyU 36]. *1677:* A' Szászság pedig, mivel postálkodni szokott, hogy némely falubéliek kőzzűlők a' lovak tartását szokásokon kivűl el-hagyván, csak ökröket tartsanak ... meg ne engedtessék [AC 235] ✳ *~ szerint. 1578:* Az Maior es pakalarok wadnak, kiknek a mywel tartoznak zokas zerenth, arrol megh elegiche ewketh [KamLt E 136 Fasc. 34. 104–6 V. Kovachoczy nt. Math. Niary gondv-höz]. *1598:* az Twzeleo helyeket iol megh lassak és cirkalljak ... Az kapokrais, es kis Aytokrajs egyebhaj zokas zerent zorgalmatos vigiazasok legyenek [Kv; TanJk I/1. 314]. *1647:* (Veres Jánosnak) ha hadba(n) kel mennj ot az ho pinzt megh adgyuk nekj az szokas szerent [Tötös SzD; Ks 42. G]. *1749:* Citáltotta vala kegyelmeteket ezen Nemes Marus Szék az okkori szokás szerint folyt Generalis (: vulgo Derék Székire :) [DLev.1 IB 9] ✳ *addigi/eddigi/eddig való ~ szerint. 1670:* Az eddig valo szokás szerint, elhittem, Uram, külömböző elmék külömb-külömb munkájokat fogják jelentgetni [TML V, 400 Rédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1780:* Az eddigi szokás szerént, a' csorda Pásztoroknak fizetések légyen egy Tehéntől hat poltura[a] [Torockó; TLev. 8b. — [a]Folyt. a fels.]. *1794:* az Harangoztato Gazdának légyen egy olly Adjunctussa, a' ki ... administrálya a' pénzt az eddig valo szokás szerint a Communis idnis Cassaba [Kv; SRE 298]. *1847:* az ilyen pénz[a] tétessék a falu számára valamely olyan bátorságos helyre, hogy az addigi szokás szerint a ... falusbírák ne költsék el [VKp 176. — [a]A királyi adóból visszafizetett] ✳ *előbbi ~ (szerint). 1621:* Az Harangozo Leghinnek fizetesere ... az Eleobbi Zokas Zerint, az keözönseges Jeöuedele(m)ból deputaltu(n)k fl. 28 [Kv; Szám. 15b/IV. 32]. *1673/1681:* Haczogi Sellerek valasza. Előbbi szokasokba megh tartatnak, levelreis ha szűksegek leszen adatok [VhU 452] ✳ *régi ~ szerint. 1573:* valaztottak eo k. Az regy zokas zerent ... varos Jĕwedelmenek zam vetelere Mind ket Nemzetbeol[a] [Kv; TanJk V/3. 93a. — [a]Köv. a fels.]. *1617:* szent Görgy napiara az regy szokas szerent Balintfaluara az kiket az kőz biro hiuát tartozzek fel mennj [Msz; Törzs.]. *1794:* a régi szokás szerént a' plenum Consistorium Tagjai légyenek a' Curatorokon, Papokon és Professorokon kivül a' Városi elökelöbb Civisek [Kv; SRE 295–6]. *1806:* A falusi közönség is ígére a pásztoroknak ugyan régi szokás szerént — minden jármas ökörtől ... egy-egy véka búzát[a] [F.rákos U; RSzF 197. — [a]Folyt. a fels.] ✳ *szabad ~ szerint. 1815:* a régi Szabad Szokás szerént tilalom nélkűlt Szabad lévén erdős hellyen a' nyítás, nem ellenztetthettenek a' régiek által ... irotványát Szabadon birta [Orsova MT; Born. G. XV/13 Mány Tyényá (59) vall.] ✳ *tábori ~ szerint. 1710:* Kemény János ... hadaiban is felesen tábori szokás szerint zsákmányra kioszlottanak vala[a] [CsH 53. — [a]1662-re von. felj.].

3. *jog* szokásjog, jogforrássá vált közösségi cselekvésmód; obiceiul păminţtului, drept uzual; Gewohnheitsrecht. *1554:* az Maros Zeken lakozo Zekely wraymnak az ló fewseghbewl kylemb Zokasok wagyon az töb zekelynel [Mv; SzO II, 108]. *1561:* Valamely mester legent az mwyre tarswl fogadna fel es annak felet harmadat waj' neg'ed rezet adna Az warasnak es az cehnek zokasa ellen eg' gira ezwsten maradion [Kv; ÖCArt.]. *1586:* hywanak minkett az Nehay Dobray lstwan fjay ... Lesnekre ... hogy my ö közt<ök> az orszagh szokassa szerint mind az Eös loszagott. ..mind penig Egyeb Ingo byngo Marhakatt ... megh

oztanok [Lesnyek H; IB VI. 225/16]. *1606:* az gyermek tartasra elseo eztendeore az zeknek zokasa es rendelese s teòrwenye zerint elseó eztendeóre het forintot keúanok [UszT 20/39]. *1671:* Ez hazának eleitől fogván valo szokása volt az Libera Electio, melyre nézve az Választando Fejedelmeknek ... Conditiokat-is szoktak praescribálni [CC 5]. *1682:* ez Hazaban ab antiquo soha szokas nem volt, hogy külsö szolgabirak, Nemes emberek hozanak Divizor Uraimek eleib(en) instructiot, vagy allegatiot [Kv; RDL I. 161]. *1795:* egy Gazdának egj Házalattyánál több nintsen, nemis lehet a szokás szerént [A.rákos Hsz; Borb.]. *1841:* régi szabadosságaik s már törvénnyé vált szokásaik felsőbbi kegyelmes rendelések következtében-é vagy más s mi oknál fogva rontattak el [VKp 62].

Szk: *~ba kell. 1677:* a' szükség nevekedven, a költésnek-is nevekedni kellett, a' szerint az ado fizetésbéli summának-is ... de akkor-is olly okkal és móddal, hogy többé azis szokásban ne kellyen [AC 68] ✳ *~ba tesz. 1675:* Mint hogy az Nemes ország szokásb(a) Tette már azt, hogy az Regalis ki jövetele utá(n) efféle dolgok ne agitaltassa(na)k kik appella(ti)ob(an) mehetnek, per hoc eze(n) C(aus)a in tempore nem agitaltathatik [Kv; TJk XII/1. 120] ✳ *~ba/~sá vesz. 1586:* az plebanos vram ... oly Remensegel Ne legyen, hogy ez beneficiumot zokassa vegye ... es vsusba Mennien ennek vthannais [Kv; TanJk I/1. 25]. *1671:* némellyek szokásban vették, hogy ... igaz ügy ellen sinistra expositiokkal illegitimum mandatumokat extrahaltak [CC 60]. *1785:* Ezen mostoni Taxaltatásunkat pedig tsak mint egy harmintz hat Esztendöktöl fogva kezdették szokásban venni Földes uraink [Torockó; Thor.]. — L. még KemÖn 307 ✳ *~ba vett. 1671:* minden rendeknek és a' Három Nationoknak eleitől fogva bé-csúszott, és Articulusokban iratott, vagy szokásban vett szabadságtalanságért, és meg-bántódásért elsö közönséges Ország gyülésében, ö Naga[a] megorvosollya [CC 7–8. — [a]Barcsay Ákos fej.] ✳ *~ból kijön. 1823–1830:* A beneficiumra is senki se menvén, szokásból kijött s elveszett [FogE 160] ✳ *(régi) bevett ~. 1667:* a' Bekas Pataki szeolö hegjen leuö szőlőmre az D(omi)nus Inctus ... ennek az hazanak reghi be vőtt szokása es Törvenye ellen rea ment [Kv; RDL I. 148c]. *1746:* Szuszán Dávid elszántott a Hordja Szimul földéből, mellyet midőn Oculáltunk volna ... Szuszán Dávid nem aquiescalt, ha nem jegyeinket ... bé vett szokásunk ellen el vetette, az földet viszsza szántotta [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1761:* Régi be vett szokasunk tartya ... midön az kar tétel után valakinek marhája ottan deprehendaltatik, az egésszen tartazik meg fizetni [Torda; TJkT V/65]. *1785:* mennyi ideje már annak, hogy azon bé vett Szokás kezdödett? [Thor. 6/1. 2a vk] ✳ *(régi) megrögzött ~. 1629:* mind á két rendbéli mesteremberek, a' mint eddig ugy ez után is, azon egy Cehnek réghi meg rögzeőtt ... szokassanal és igasságánal éllyenek [KvLt Céhir. I Bethlen Gábor rend.]. *1736:* az I ... ezen vakmerö feleleletiért Városunk regi meg rögzött szokása szerént ezen szék(ne)k authoritássaig 50 forintokon convincaltassék [Torda; TJkT I/110]. *1782:* ă Praefectus Deesi Sigmond Ur ... eddig valo ususainkb(an) ă Mlgs Familia előtt ă mi eddig meg rőgzött szokásunkot bontogattya [Torockó; Thor. XX/4 Mich. Csupor (40) jb vall.]. — L. még WIN I, 181 ✳ *(régi) mód és ~ szerint. 1575:* meg Ertettek eo K. varoswl ... az feiedelem parancholatiat, hogi regy Mod es Zokas zerent az partosoknak Marhaiat ky keresnek Minden Emberektwl [Kv; TanJk V/3. 124b]. *1617:* (Az házat) annak modgya es szokása szerent aestimalnook [Gyf; Berz. 17] ✳ *(régi) törvény és ~. 1571:* Vannak az dezmasok miattis nagy es feleteb valo dezma vetelek regy teorvinyek es zokasok fellet valok [SzO II, 330 a székelység panasza az ogy-hez]. *1653:* A mi azert a kapitánság állapottyat illeti ... igyekkezűnk rovid nap kgtek eleiben ollyat allatni, a' kit ... az kgtek törvenyenek es szokasinak megh tartojanak, s oltalmazojanak esmerhetűnk lenni[a] [UszLt IX. 75. 12. — [a]A fej. Usz-hez] ✳ *törvényes ~ szerint. 1799:* (Bérese) falba rugván a Groff Ur ő Ngă szolgálattyát ... magát Titt. Szabaszlai György Urhoz recipiálta ... kit is ... a meg nevezett Urtol a bé vett mod és Törvényes szokás szerént l(e)g(iti)mo modo Repetaljak (igy!) [Mezőcsán TA; Ks 65. 44. 11] ✳ *városunk törvénye és ~a szerint. 1610:* igy az be irt Diuisiot veghbe(n) veúe(n), mj ... megh neuezet hwteös ozto Byrak varosunknak teöruenie es zokassa zerent [Kv; RDL I. 6]. *1618:* Mi hwttös Diuisorok ... mentwnk uolna ... hogy az Vzdj Geörgj haro(m) fellesegetteöl valo Eöt Aruajnak Attjaj Dualitast varosunknak zokassa 's teöruenie zerint excindalnuk [Kv; RDL I. 104 Andr. Junck kezével].

4. egyházi szokásrend, rítus; ritual; Ritus, (sakrales) Brauch. *1585:* 13. Decembris be mentwnk a Templomban Es a' zokas szerint midőn az egyhaz marhaiat megh latogattuk volna talaltunk azuagj attanak az Egjhaz fiak elő kez penzwl f. 272 d. 95 [Kv; Szám. 3/XIX. 46]. *1602:* Hannes Fenescher, es Marton Ebeser ... valliak hogy ... Ach Mihaly Instantiaiara eok kertek megh az mostany feleseget az kereztenieknek zokasok zerenth [Kv; KTJk VI/1. 630]. *1636:* Nékünk ... az Isteni tiszteletbeli igaz módot és formát ... az Christus es Apostolok ŭdejebeli szokásból, és rendtartásból kell meg tanulnunk [ÖGrAj.]. *1664:* Kádár Borbárát ... az keresztyén anyaszentegyháznak szokása szerént hozzám vöttem hüttel 1 die Julii [KvE 216 AM]. *1676:* Istennek bölcs rendelését s az anyaszentegyháznak bévött keresztyéni szokását követvén ... Apafi Miklós uram jedzette volt el magának jövendőbeli házasságra leányomat Teleki Annát [TML VII, 290 Teleki Mihály Bethlen Elekhez]. *1705:* Kornis István uramék egy meghitt szolgája ... az asszonynak ugyan egy meghitt frajával ... elszöktenek ketten. Azt mondják hogy mindketten kálvinisták vóltanak, és nem hagyta az urok őket a szokás szerint communiálni, s azért szöktenek volna el [WIN I, 372]. *1710:* a pápista templomban estveli szokás szerint harangozának[a] [CsH 139. — [a]1679-re von. felj.]. *1736:* Udvarhelyen ... parochusok avagy plebánusok lévén ... minden devotiót az anyaszentegyháznak szokása szerént szabad volt véghez vinniek [MetTr 435]. *1800:* A' R Catholicusoknál harmad nap elött nem temetnek, s már égyszer szokássá válván senkinek eszébe se jut, hogy elébb alkalmatlankodjék a' Plebanusonn [Márkod MT; IB. Gombási István lev.]. *1864:* hargas keresztfa, oralo hely ösi szokás szerént Husvét napján a Rom. Catholica hitvalásu hivek ... ezen helyen ... öszve gyűlve könyörgést szoktak tartani [Alfalu Cs; GyHn 20].

5. hagyomány, tradíció; datină, tradiție; Tradition, (alte) Sitte. *1582:* eo kegmek varassul mindenkoro(n) tekintettek Az Regysegnek dichyretes zokassat [Kv; TanJk V/3. 250b]. *1619:* Jött az követ azért, azmiképpen az régi szokás volt, hogy új császárt adván az Isten az muzulmán nemzetnek, azt köszöntse s üdvezelje [BTN[2] 262]. *1660:* királybíróságomtól is absolváltattam, elbúcsúzván az hazának szokása szerént [KvE 184 LJ]. *1662:* die 9-na Martii azon gyűlés alatt, édes atyja után következendő fejedelmekké választot-

ták és a szokás szerént az ország házában solenniter felkiáltották vala [SKr 312–3]. *1674:* Anno 1643 esztendőben mutatván az Úr őfelsége házastársul Hosszú Tamás uram leányát, Katát ... Szent Mihály napján kérettem meg, és aznap az régi jámboroknak szokások szerént lött kézfogásunk is [KvE 190 LJ].

Szk: *erdélyi ~. 1710 k.:* Mikor ez a nagy tudós ember lejött az académiákból, az akkori erdélyi szokás szerént Fejérvárott adják kezébe a poetica classist [BÖn. 550–1]. *1736:* Nézd meg ... az régi erdélyi szokástól ... mely messze mentél, erdélyi ember [MetTr 443] ✳ *örögzött ~. 1755:* eö klme régi őrőgzött szokásunkal nem gondolván, mezitelen fegyvert rántott [Balsa H; GyK].

6. vkire jellemző cselekvésmód; obicei caracteristic unei persoane; Handlungsweise, die auf einem Mensch characteristisch ist. *1573:* Beso (!) Anna fundatorne ... vallia hogy ... Mond neky hogy Engemet Megh Neh Zyd azert hogi azzonyodnak az te Bezededet Megh Monta(m) ... Megh Neh tagad az mynt zokasod az myt Mondas [Kv; TJk III/3. 60]. *1618:* Egykor Kamuti urammal ketten csak nagy placide szokás kűvűl beszélgetünk uala [BTN^2 104]. *1657:* az muszka követekkel is az lengyelországi ... dolgokról tractálván (:kikkel néha gorelykát szokásom s kelleten kívül is innom kellett:) [KemÖn. 91]. *1662:* Örökös állandó szokása ez császárnak, hogy amit egyszer megparancsol ... ugyanazont újobban nem kettőzteti [Skr 426]. *1671:* ez pedig mindenkor szokása, valamikor ő vét ellenem, mind úgy garázdálkodik velem, hogy inkább elfelejttesse velem [TML V, 468 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1705:* a mondikálás soha szokásom nem volt [WIN I, 571]. *1710:* a bán szokása ellen kedvetlen állapottal vala, nem tudván senki okát[a] [CsH 73. — [a]1666-ra von. felj.]. *1727:* az maga Urais az kinek szájából hallottanak haragjáb(an) vagj peniglen szokasbul mint Férjfi szokta Feleségét szídni Boszorkányozni hallották [Dés; Jk]. *1758:* Udvar Istvánné ... betsűlletes Asz(o)ny ember ... nemis volt szokása hogy emberséges emberek(ne)k ... mord kedvel, dérdúrral (!) szóllyon, és beszéllyen [Bethlensztmiklós KK; BK]. *1778:* veszedelmes szokás, hogy az emberek ... minden ... éretlen ... gyümölcsöt, tejes török buzát s dinnyét egybe esznek [Mátyus, ConsSan.]. *1823–1830:* szokása volt a' Bétsi Udvarnak, hogy Erdélyi Urfiakat fel tsalogatván ... a' kivel tsak lehetett, Vallást változtattak [FogEK 28].

Szk: *~a szerint. 1570:* Az kemenchet begywtatam es az virgakat be sozam es egy twzben tartam az en zokásóm zerint [Nsz; MKsz 1896. 367]. *1737:* Illyen okon prosequalom törvénnyel az It hogy ő sokszori már meg rőgzőtt verengző szokása szerént ... egy ... szegény idegen napszámos legényt meg tamadván ... vas villával rutul meg verte [Torda; TJkT I. 135]. *1814:* Dobai Mihály Uram más Czéhbeli betsületes Embereket is szokása szerint ottan ottan le szokott motskolni [Dés; DLt 56]. — L. még CsH 153; WIN I, 227 ✳ *~ba megy. 1662:* siratják vala ötet[a] ... mind e mai napig, mellyeknek éneklése ugyan szokásba méne Izraelben, mellyek meg vannak írattatva a Jeremiás ... sirálmiban [SKr 686. — [a]Jósiást]. *1696:* Fejér Márton Ur(am) Fel Szabadita az Inassát Bodo Pétert az inasi aprod esztendejeből két esztendőre ... ez penigh nem azért hogy Szokásban mennyen hanem ez fel nem Vétetődik [Kv; MészCLev.] ✳ *~ul (fel)vesz. 1672:* szokásul vötte Pél Deák orbai vicekirálybíró vram [SzO VI, 334]. *1753:* már szokasul vette kigyelmed hogy ennekem mindenkoron ollyan leveleket küld hogy egy jo szolganakis mas kűlömb levelet kellene irni (így!) [Lőrincfva MT; SLt Suki László Gálfalvi Ádámhoz]. *1767:* Bentser Palne ... örökke szunnyadot s azt mondotta hogy nagy bujja lesz mert alhatnék, holott ollyan szokása volt őrökke, s felis vettek volt már itt abban az idöb(en) szokasul, ha valaki szunnyadnï talalt, tám bud lesze(n) mint Bentser Palnenak [Demeterfva MT; Ks 20. XIV. 9].

Sz. *1677:* sokszor megmondtam ő nagyságának, ne legyen olyan serény az igírettételekben, többet lévén szokások az fejedelmeknek cselekedni, mint sem igírni [TML VII, 438 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

7. vmilyen embercsoportra jellemző viselkedésmód; obicei caracteristic/specific unui grup de oameni; Sitte und Brauch (bei einer Gruppe), spezifische Sitte und Brauch bei einer Menschgruppe. *1657:* az magyari rossz szokás szerént, mihelt barátit s idegen embereket kaphatott, igen eliddogált vélek [KemÖn. 19]. *1662:* egy Csiaffer bata nevű, nagy sok kincsű, régi öreg ember lévén azon budai vezérségben, kit ők az ő módjok és szokások szerint megfojtani s kincse pedig császár számára foglaltatni parancsoltatott vala [SKr 164]. *1668:* bár az török kegyetlen szokást ne venné Kegyelmed elő, az kalafát, mert az nem keresztény emberhez illik [TML VI, 262 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1710:* Onnan penig török szokás szerint (:mert aki a törököt segítségre híja, magát is elveszti miatta:), visszafordulván a kozákokra, azoknak erős városait megostromoltatja[a] [CsH 160. — [a]1681-re von. felj.]. *1736:* a' Fiscus czigányi ... imitt amott széllyel jár(na)k, kalandoznak a' czigányok szokása Szer(ént) [Remete Szt; TKl F. 6 Makszim Péter (58) jb vall.]. *1752:* az oláhok szokások szerént Karátson bőjtin, kik szoktanak volt kolindilás (!) véget étzakánként Conflualni, nevezze meg a Tanu [BK. vk]. *1775/1802:* amint az Olahaknál Szokásban vagyon hogy az hol Erdős helyen holt Ember temetése vagyon, a temető helyre az uton járok agokkal bé szokták hányni, s az olyan Sirhalmat nevezik az Oláhak Slámnak [BSz; JHb LXVII/3. 84–5]. *1796:* a' Torotzkai Lakosok beszédgyekre, köntösőkre, szokásokra, és magok viseletekre nézve más Lakosoktól sokat külömbőznek [Mv; TLev. Transm. 25]. *1800:* ezen szurdalás a' Zsidoknál eleitől fogva szokásban volt és mais Azon tselekedettel élnek [Dés; DLt]. *1847:* a Szászok' kapája pedig nagyan kicsi, s robotban minél föllendebben kapálni különben is szokások [KCsl 13].

Szk: *úri s nemesi ~. 1670:* Tekintetes Nemzetes Kalnaki Mihály Ur(am) tőn illy kerdést előnkb(en); Nemzetes Ebeni Judit Aszszony N(emzetes) Földvari Ferencz Ur(am) megh maradot őszvegie méltosagos Urak(na)k szolgalattjok által Hazassagra el jedzvé(n), Uri s Nemesi szokas szerint ugj<an> akkor Copulaltatva(n), holmi fogjatkozások estenek az hitles dolgába(n) ... Azert kellessekké ujjolagh valo hittel eo kglmeket ... egyben kőtni [SzJk 107–8].

8. megszokás, szoktatás; obişnuinţă; Gewohnheit, Angewohnheit. *1710 k. :* Becsültetnek az atyák, anyák gyermekektől ... Ez a becsület rész szerént a természeti indulat, rész szerént a szokásból jő [BÖn. 415].

9. divat; obicei actual/la modă; Sitte, Mode. *1765:* Ugyan szokásba is ment a némethez való férjhez menetel, még némelyik pénzen is megvette, mint Gálfalviné Heisz nevű káplárt kivett nagy költséggel a katonaságból [RettE 182]. *1823–1830:* akkor még nem jött volt erősen módiba az egész hajlenyíratás, hanem a kurtacopftekerés volt még szokásban [FogE 272].

Szk: *~ba jön. 1823–1830:* Ezután úgy szokásba jött volt[a] a komédiajátszás, hogy esztendőben háromszor-négyszer is játszottak [FogE 105. — [a]Mv-en].

10. vminek jellemző vonása/viselkedésmódja; obicei, trăsătură caracteristică; jmds Gewohnheit, eine Handlungsweise | ein Characterzug, die/der typisch bei jemander oder jemandem ist. *1626/1766:* a folyo Viznek ollyan szokása és természete vagyon, hogy eo kiváltképpen térhellyeken nem mindenkor folly egy hellyen [Mv; LLt]. *1702:* Gyergyó-Szent-Mikloson ... a piaczon egy öreg örménynek az ebei rátámadtak a lejkmány ebeire, szokások szerint egymást mardosták [SZO VII, 109]. *1801:* kert ... az ide valo mezőségi mod és szokás szerint szalma izék és Gazbol rakott kertel vagyon körűl véve s fedél nélkűltt valo kertekkel. bé kerittve [Nagynyulas K; DLev. 5]. *1807:* ismét réá jutunk azokra a Napokra, melyekben uj esztendő előtt egyszer ho olvadás, és árviz tőrténni szokásban lévén a dugásokot és gátokot a viz meg Szokta probalni [Kv; KmULev. 3]. *1811:* Mint falukon szokás, hogy közönségesen Égy uttzát sem látnál menni egyenesen [ArE 25].

szokásos I. *mn* **1.** megismétlődő, szokásszerűen ismételt; care se repetă în mod obişnuit; gewohnt, üblich, gewohnheitsmäßig. *1717:* Becski Ura(m) üveg ablakaimat le rontotta, tőltőt puskáját ablakomon bé tartotta, szokásos dolgait tudom, hogy mikor részeg mindeneket bajra hiv [M.köblös SzD; RLt Pataki Sámuel (40) ns vall.]. *1745:* Azért hogy minden keresztény Jámborok az Jnek szokásos kár tételitől őrizkedhessenek (:remittaltatván ... ezúttal a felakasztás:) hogy meg béjegeztessék s órra ... el vágattassék ... itiltetett [Torda; TJkT II. 58]. *1749:* nyilván lévén az Inctusnak nyilván valo házfelverő szokásos tolvajsága, hogy továbis azon gonoszságát ne continualhassa mások(na)k károkra, itiltetett hogy fel akasztassék [uo; i.h. III. 267]. *1761:* Az J ... az minapibanis afféle tolvajságban elegyitette volt magát s' akkoron ... az Mag(istra)tus meg engedet, oly formán hogy tőbbé városunkra ne jőne, annál is inkáb lopasb(an) szokásos cselekedetét ne continualna [uo.; i.h. V. 51]. *1773:* igen szokásos szitkai vadnak ugy mint Lángazo Milliom etc. teremtette [Burjánosóbuda; KLev. 8].

2. megrögzött (vétkes, bűnöző); înrăit, care s-a învechit în răutate/în viciu; hartgesotten, eingefleischt. *1731:* Szilágyi Szécsi Maria ... hohér által a pelengéren mint igen szokásos kurva meg csapattatik és a város határárol el üzettetik [Kv; TJk XV/8. 26]. *1745:* Sárvári Bota Mária ... a Plengeren (!); Mint afféle Szokasos Bestelen Kurva Kemenyen meg vesszőztessék [Kv; TJk XVI/5. 4–5]. *1746:* az A. az Jt rútul szidta ... az J nem álhatván ... tudván az Anak régi tselekedeteiről, hogy Szokásos ember hozzá vágot [Torda; TJkT III. 90]. *1747:* Meg kévánom azért a' Jure, hogj mint illye(n) szokásos és mások joszagát predálo gonosz tolvaj ... fel akasztassék és meg hallyon [uo.; i.h. 68]. *1760 k.:* mind ezeknek el harintasára kőteles a Dékány ... az illjetén rosz gyepűt tartő szokásos Gazda ellen panaszolni [uo.; KW]. *1767:* Igazé hogy oly szokásos és fortéllyos személylyek azon Potentiarius Adgressorok...? [Majos MT; Told. 26 vk]. *1777:* Popa Juon ... tudam hogy Szakásos verengező baszus verekedő [Lúdvég K; KLev. Blaga Juon (42) vall.]. *1781:* születésitől garázna szokásos ember volt N. Szokoljan Juon [KLev. 10]. *1804:* nem adtak okot arra, hogy Jakabb Sussánna le motskollya De mint szokásos Aszszony beléjek kőtőlőzett [M.fráta K; i.h. 8].

3. megszokott, szokásban levő; care se face în mod obişnuit; gewöhnlich, üblich, gebräuchlich. *1662:* a nemzetségek[a] szokásos törvények nem az illyennek ígírnek s engednek szabadságot s békességes járást, hanem egyik ellenség a másiknak, ha valamelly dolgot akar tudtára adni és megjelenteni [SKr 361. — [a]Értsd: nemzetek]. *1864:* Szokásos az erdélyi fával gazdagobb helyeken azon határrészt, mely vetés alatt van az ugartol kerteléssel elkülöníteni [M.valkó K; KHn 112].

4. káros szokású (állat); animal cu vicii/defecte în comportament; eine Unart zeigend, etwa: böse, falsch, (Tier). *1593:* Ha kinek kedig zokazos Barma volt Hoza kellett latny annak az kie az Barom volt ... Ha az Meg Bizonywltatott Hogy zokasos volt az Barom az kartt Meg kellett fizetny [UszT]. *1607:* az J ... menti Magat azzal hogj Zokasos volt az dizno kartekoni [Mv; MvLt 290. 12a]. *1667:* egy bikat tartot az falu, az meli szokasos lator bika volt [HSzj *bika* al.]. *1722:* Semmi szokásos őklelős dolgát nem tudom, nem láttam az Utrumb(an) specificalt Bikának [Marosbogát TA; TL. Budai György (36) jb vall.]. *1740:* Világoson importállyák a fatensek az Actor Bojer Andras Vr(am) Sertése iránt hogj mind szokásosok voltak, és ... egesz eczakakon sokaknak sok károkat tőttenek [Torda; TJkT I. 181]. *1760 k.:* annak is végire járjon a Dékány hogy ha oljan Emberé az Marha hogj aki szokasos marháját kardaleszára hadni, és szánszándékkal el hadja minden őrizetnél kűl igy az illyen Gazdát a Fő Inspectorral egyet értve bé jelentse a Tekintetes Fő Hadnagy Urnak [uo. KW]. *1810:* bizonyos hogy ő kegyelmének szokásosok voltak Marhái [A.csernáton Hsz; HSzjP]. *1814:* tilalmasban kárt tenni szokásasak nem voltak Sertéssei | az Exponensek elkárositatt sertései szokásas Kártékanyak voltak ẽ [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1816:* a Felperes sertessei kártékanyak és szokásasak nem voltanak [Kövend TA; i.h.].

II. *fn* szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ vmiben* vétekben, bűntettben megrögzött személy; persoană care s-a învechit în viciu/în răutate; verstockt, eingefleischt. *1729:* Ember Ersok is már egy néhányszori fertelmeskedésb(e) egyelitven magát ugian Szokássossá lőtt [Kv; TJk XV/7. 35]. *1761:* constalván az Inek actionalt tolvajsága, mint hogy ez előttis az lopasb(an) szokásos volt ... meg erdemlene hogy homlokára akasztofa sűttetnek | eleitől fogva szokasos lévén Inczéné minden motskolodásokb(an) ... sokszor injuriált [Torda; TJkT V. 51–2, 70]. *1763:* az I(nct)a ... ezen vetkes cselekedetit ferhez menvén ... gjakorolni, mint aféle vétekben leledező, s bele rögzett gonoszságokban szokásos, meg nem szűnt [uo.; i.h. 180]. *1765:* Morvai János ... ă Verekedésekben, vérengzésekben, káromkodásokbannis felettébb szokásos vólt [uo.; i.h. 253]. *1772:* a' Tisztelendő P.P. Minoriták Conventjéből ... el-lopott ... pénz ... Takáts Kláránál találtatott fel ... több afféle aprolek Lopásokban magát elegyitvén szokásos a Tolvajkodásban [Kv; TJk XVIII/2. 41]. *1778:* Azon Czigányok, kik Budnár Pétert megverték szokásosoké a' verekedésbe? [Záh TA; Mk V. R. VII/20 vk]. *1823:* Sokakat vert meg, szokásos lévén a verekedésbe [KLev. 9] ✱ *vki ~* vkinek szokása; care a devenit obiceiul cuiva; *1823:* Farkas Lupuj ... nagyon szokásos bé bé bujni a Tilalmosokba [i.h.].

szokásosan rendszerint, általában; de obicei, de regulă, în mod obişnuit; gewöhnlich, üblicherweise. *1662:* Három dolgok igen szokásosan következnek egymásután, s sokszor erős vasláncokkal vannak összeköttetve, úgymint:

nagy jótétemények, nagy hálaadatlanságok, nagy büntetések [SKr 703].

szokásosság megrögzött bűnösség; vinovăţia unui infractor recidivist; Verstocktheit. *1737:* sok rendbeli törvénytelen tselekedetiert és szokásosságáért meg kivánom a' jure hogy juxta authoritatem sedis in flor. h. 50 Convincaltassék [Torda; TJkT I. 135]. *1765:* mind két feleknek allegatioji ad examen revocaltatvan, vilagosan ki jönek a Novizáns Anak mind szinte az elsöb Documentumok szerént pronuntialtatott Deliberatumban, ki irt tselekedetei, melyekért a lett Sententianak alteraltatása éppen törvénytelenséget okazva, kivált midön in similibus szokásossága világosan importáltatik [uo.; i.h. V. 265].

Szk: *vki ~a vmiben. 1745:* Bizonyoson importaltatik az Inek az lopogatasban s az hazok felverésében való szokásossága [Torda; TJkT II. 58). *1763:* Tagadhatatlan mivel maga is fateallya az I. hogj az actionalt két ökreket ő lopta el ... mely ezen cselekedetért ... ha ebben volt szokasossága comprobaltathatnék, halálra érdemes volna [uo.; i.h. V. 176].

szokású szokott viselkedésű; care are un anumit obicei în comportament; von (einer) Gewohnheit. *1765:* Micsoda rosz szokásu Ember Varga György, kit mivel szokott injuriálni? [Dob.; Eszt-Mk Vall. 9 vk]. *1807:* Monostorán Iliszia ... nyalka magaviseletü, a' mezön dudoló, és tántzos szokásu Legény [DLt 850 nyomt. kl].

szokatlan 1. rendkívüli, nem szokásos; neobişnuit, extraordinar; ungewöhnlich, ungewohnt. *1571:* Az few nepeket Inchyek, hogy a zegeny keosseg keozt walamy méltatlan dolgot es zokatlan zolgaltatast ne chyelekedgyenek [SzO III, 336). *1595:* varosul eo kegmek nem emlekeznek oli wdeore, kibe illien nagi zokatlan terhet[a] kellet volna viselniek [Kv; TanJk I/1. 262. — [a]Értsd: adóterhet]. *1613:* Eo felsege[a] ... zokatlan es el uiselhehetetlen adozassal, ez orzagott ne banczia es ne ereoltesse [KJ. — [8]Báthory Gábor]. *1671:* Jelentik azt-is ő kegyelmek hogy szokatlan exactiokkal, czédula pénzeknek exigalásával terhelik az ott való szegénységet ... az ott való Harminczadosok [CC 44]. *1677:* Harminczadosok ... A' kereskedö rendet-is szokatlan Exactiokkal ne terhellyek [AC 261]. *1684:* Nagyságod kegyelmes parancsolatját alázatosan vöttem, hogy az vladika kijövetele miatt felvetett szokatlan adót a szegénységen meg ne engedjem [TMÁO VI, 400 Serédi Benedek a fejhez]. *1835:* nem hogy szokatlan ki csikorásokat tétetett volna ő Nagysága, de még több eféle aprobb tartozások ... egyszer máttzor a Báro Ur által mind elengedödtek [Zsibó Sz; WLt].

2. a jogszokással/szokásjoggal ellenkező; care este contrar uzanţei/obiceiului statornicit; unüblich, unangemessen, rechtswidrig, nicht wie gewöhnlich. *1585:* Biro vram eo kgme talallia megh vrunkath eo Ngat, keonyeóreógwen hogy illien zokatlan es Meltatlan dolgot ne engeggien Megh eo Nga az zilahiaknak, holot nem ez varossiak, hanem idegenek Es nem elhetnek kereskedhetnenek it ... Az varos zabadsaga elle(n) [Kv; TanJk I/1. 18]. *1596 k.:* Immar egy nyhanizor talaltak megh N(agyságodat) Az Desy Kamara Ispan Zekely Janos meny sok Teoruentelen es zokatlan dolgokat chyelekednek raytok [Dés; DLt 249]. *1612:* mi fejedelmi tiztwnk es hiuatalúnk szerent ... az zokatlan dolgokat, Abususokat minden heliekreol birodalmúnkban akarna(n)k tollalni [Kv; PLPr 69]. *1671:* Találtattanak a kereskedök, de kiváltképpen a' Görögök között ... kik-is ez hazában hallatlan es szokatlan adásnak nemével, ugy mint Drámmal es fél singel még pediglen kétszer árrán ... marhájokat árulták [CC 54–5]. *1720:* Hogy azért efféle szokatlan dolgok(na)k bè csuszása több abususokra es potentiakra szabadságot ne adgjon ... fizessenek az Oláh Papok(na)k ... magok a' Possessorok [INyR ogy-i meghívó Kornis Zsigmond kormányzó aláírásával]. *1786:* itten Thoroczko Varossában az Nemes Vármegye Publicáltattván némelly szokatlan dolgaknak s illetlenségeknek Cassatiojakrol s el törölletésekröl, annak alkalmatosságaval szabaditattak fel az külsö Hellybéli Mészárosak arujaknak Vásár napakan az Városban valo bé hozásakra s bé jövetelekre [Torockó; TLev. 4/13. 30].

3. az ismerttől/megszokottól különböző; care diferă de cel obişnuit; ungebräuchlich, ungewöhnlich, unbekannt. *1629:* Mostan az nyughatatlan elmejú hitetlen ember[a] uyonnan esmet az Portara ... leueleket irt ... szokatlan tudatlan irasaual, Nem irthettyük mit teszen [Fog.; KCs IV/114 Kemény János Kemény Boldizsárhoz. — [a]Szombathely Márton]. *1653:* Hallottam akkor, hogy a népen a szokatlan viz mián sokakon a vér volt, és a vérben is megholtak a had népében sokan [ETA I, 45 NSz]. *1662:* Majd kétszáz templomok ... foglaltattak vala el az evangélicusoktól, az keresztyén prédikátorok ... hallgatói erös büntetések ... tömlöczések alatt szokatlan pápista ceremóniákra és vallásra kényszeríttetnének [SKr 204]. *1719:* szokatlan sött a memoria hominum nemis hallatott eledellel kelleték magát nyomorgatni [HSzj *eledel* al.]. *1778:* Hogy ha pedig itt, vagy amott akár az emberek, akár a' marhák között valami hirtelen való szokatlan nyavallyák történnének ... minden haladék nélkül tégyenek tudósitást [Mátyus, ConsSan. gub.]. *1813:* tsak ezt hallom, hogy ne járjak landerist: ez a Szokatlan tántz, nem az en Caracteremhez valo [Perecsen Sz; IB. Botos Péter gr. Korda Annához]. *1824:* az Csokoji irás nálunk szokatlan mind azon által sok betük hasonlitanak az olá betüvel [Torda; TVLt Babb György Thorda, GCat Paroch és Esperest nyil.].

4. nem szokásos; neobişnuit, care iese din comun; ungewohnt, nicht geläufig/bekannt. *1590:* Az mj Biro Vram Vtozorj kewansagat nezy az hazankent lako gazdaknak megh hűteltetessebe(n) Lattatik eo kegmeknek Igen zokatla(n) dolognak lenny [Kv; TanJk I/1. 123]. *1664:* tegnapi levelem expediálása után is olvasgatván a Kegyelmed levelét, szokatlan lévén eddig Kegyelmed írásához [TML III, 188 Szalárdi János Teleki Mihályhoz]. *1771:* Isten s emberek ellen valo szokatlan káromkodásokatis töle nem hallottam [Bukuresd H; Ks 114. 61.134].

5. nem megszokott; care nu a intrat în obişnuinţa cuiva; nicht angewöhnt/gewohnt. *1692:* Pap Istvá(n) válást kiván feleségétül Seres Katátul ez okon hogy ... az asszonyi állathoz illendő házi dolgokra tellyességgel alkalmatla(n) szokatlan nem is akarja meg szokni [SzJk 258]. *1710 k.:* még a cipellöshöz szokatlan lévén, a grádicson lefelé megbotorkázám [BÖn. 571].

6. *~ok vannak* nincsenek szokva; a nu fi obişnuit cu ceva; nicht gewohnt/sein (etw. zu tun). *1804:* mi olta Lupsán fungálom (!) semmi fizetést ... a Lupsaiaktol nem kaphattam ... az Emberek penig ... szokatlanak vagynak a Papoknak a fizeteseket ki adni [TLt 1804/817 Nándrá János lupsai esperest].

7. járatlan, tapasztalatlan; a fi fără experienţă în ceva; unerfahren. *1749:* az Sz. Demeteri Jószág ollyan Jószágh

hogj az szokatlan Gondviselő esztendeig is alig tud belé szokni, hogj rendivel tudgya az oeconomiát follytatni [Gagy U; Ks 83 Péterffi S. lev.].

8. különös, meglepő; ciudat, surprinzător; ungewöhnlich, überraschend. *1584:* illien wy es zokatlan dolgoth ne kölchien raitonk [BáthoryErdLev. 205]. *1662:* még az a hatalmas nemzet[a] is tőlök[b] ... tartani láttatnék, s amiatt lött volna, hogy ím most szokatlan például hogy nekik is mind portárul, Budárul levelek küldettek volna [SKr 399. — [a]A török. [b]A hajdúkapitányoktól]. *1668:* Császár ű felsége valami szokatlan újsággal decretomot küldött vala alá az követünktűl Miskolczi Jánostúl [TML IV, 263 Kende Gábor Teleki Mihályhoz]. *1759:* Az változás tsudálatos és szokotlan lévén az Aszonj eő Nga nem mért az Gyermeknek Semmit bé adni [M.csesztve AF; Ks Mikess Antal lev.]. *1771:* Boszorkányi modon bé mentek volna a házában ... Nagy Josefné gyapjat fonván ottan ottan az ágya lábához Sétálván, melyet nem álhatván (:mint hogy szokatlan Eczakanak idején:) fel kele haragjában és ... konyha kését az orczájába ütötte [Deb; DLt 321. 47b]. *1854:* Egy sor évtized alatt szokatlan csend lőn Erdélyben [ÚjfE 3]. — L. még RettE 359.

9. rendkívüli; neobişnuit, extraordinar; außergewöhnlich. *1653:* Ezen esztendőben[a] ... nagy szokatlan árvíz vala [ETA I, 102 NSz. — [a]1607-re von. felj.]. *1662:* Mindezek, a szegény hazának régi szabadsága ellen való és szokatlan rettenetes iga lévén, minémű keserves lehetne ... akárki is megítilheti [SKr 460]. *1710:* sokan közülök[a] mind a hoszas utazás, nagy kínzás és szokatlan nyomorúság miatt megholtanak vala [CsH 99. — [a]A mártírpapok közül]. *1775:* Elég véletlen és szokatlan dolog esék a szegény Wesselényi Farkas úron [RettE 359].

10. féktelen, fegyelmezetlen; indisciplinat, de nepotolit; unbändig, zügellos. *1595:* 22 Aprilis Feltoti Andrasnak és az töb hadnagyoknak negyen Iottek 250 soldosokkal Bjro W. küldete Ajándokot nekjk: kerúen hogy fennyetek alat tarczak az szokotlon Népet, hogy az szegeny Warosj Nepen valamj czjn essek (így!) [Kv; Szám. 6/XVIIa. 170, 172 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

szokatlanképpen szokatlanul, szokatlan módon; în mod neobişnuit; ungewohntweise, in ungewöhnlicher Weise. *1662:* Az szegény jenei atyámfiai, hogy nagy váratlan és igen kellemetlen vendég is volna a fővezér, házok népeitől, gyermekektől szokatlanképpen elszakadni nagy kedvetlen dolognak tartják vala [SKr 428].

szokatlanocska kissé szokatlan; puţin neobişnuit; ziemlich/etwas ungewohnt. *1798:* Szokatlanotska a dolog[a] [MNy XLVI, 157 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából. — [a]Az ifjú gr .Bethlen Elek hirtelen házassága].

szokatlanság a jogszokástól való eltérés; abatere de la obiceiul statornicit/practica uzuală; Rechtswidrigkeit, Abgehen vom Rechtsbrauch. *1585:* Az Giúrkonak az ky föt wezen hagiak Tanaczúl hogy Annakis 8 szing karasiat Adatnek Egieb kor Azert efelenek eztendeore Chak f. 4 Adtak ... [a]Nem veszik be a szamweuö uraim ez fele szokatlansagot [Kv; Szám. 3/XVIII. 40b Gellien Imre sp kezével. — [a]Más kézzel a lapszélen]. *1589/XVII. sz. eleje:* Szwksegh penigh ... hogi minden tartomanioknak, keossegnek, rendeknek, polgari tarsasagnak az eő Teorueny, rendtartasi, erőssege, es ezekbeli Articulusok, mellyek ... az emberek-nek valtozando erkeolcziők miat megh romlottanak volna, es szokatlansagba fordultanak volna ... megh iobbittassanak [Kv; KőmCArt. 2].

szokatlanul meglepően; (în mod) surprinzător; ungewöhnlicherweise. *1662:* a fogolymadarak a várnak belső piacára, hasonlóképpen fácánok is szokatlanol és hallatlan például bejőnek [SKr 629].

szokik 1. rendszeresen, szokásszerűen tesz vmit, (az a szokása); a obişnui să facă ceva, a avea un anumit obicei; regelmäßig. *1549:* Annak vthanna hogy Az Baran Ewregded lezen Napyaban keth keth saythoth kel chynalny ... zokthak azokbol Brenzetys chynalny [Fog.; NyIrk VI, 375–6 Daczó Máté folnagy Nádasdy Tamáshoz]. *1629:* eo nem szokta más ember hazaban lakni es mas hata meget sugorganj [Kv; TJk VII/3. 32]. *1632:* Mellette egj kis pincze, kiben repat es retkett szoktak tarta nia [Fog.; UF I, 185]. *1662:* a kisebb Rákóczi Ferenc csak hamar ... megholt vala, kinek emlékezetére, kedden lévén halála, atyja és anyja az napon vacsorát egész életekig nem szoktak vala enni [SKr 145]. *1724:* Hát mikor ezen két Falu nyomott Szokott adni egy más(na)k hol Szokták az Csőményiek fel venni vagy adni a nyomot [BSz; Ks 17/LXXXIV. 49]. *1731:* a Malom Proventussának tertialitassa a Molnáre, a malom porral szokott venni a Molnar gyertyát és ... fadgyat [Kászonjakabfva Cs; BCs]. *1764:* szaktanak vala vetni a' Páter Minoriták számára [Udvarfva MT; Told. 44/26]. *1769:* Az ... fel fogott ház hellyek bíratnak az Szomos Ujvári Dominiumhoz, mellyek ről mostan Mlgs Daniel Todarás Urnak szoktak, és szoktunk Taxázni [Szépkenyerűsztmárton SzD; Ks 35. XXIII. 14]. *1772:* a' Kűkűllő foljása ... szokat volt a meg mondott Sántzon két felé oszalni [Ádámos KK; JHb LXVII. 380]. *1786:* Sz Mihálly naptol fogva Ujj Esztendőig ... pedig az Uraság se szokat vala arulni ha tsak az kortsomán bora nem akadatt fén [Torockó; TLev. 4/13. 45]. *1812:* Jol tudom a' ... Berket hol fekszik mert rég é kőrűl szoktam vala halászgatni [Vajdaszeg AF; DobLev. IV/943. 6a Popa Nyikuláj (80) jb vall.].

Szk: ~ *élni vkit* nemi von. *1754:* Román Istokra pedig panaszolkodott ... miképpen szokta őtet élni s már el hatta és máshoz kapdozgatt [Altorja HSz; HSzjP Catherina Molnár Consors P(rovi)di Talu Bukur Jobbagionis (35) vall.] ✳ ~ *élni vmivel.* **a.** alkalmaz, használ vmit. *1560:* ez en lewelemet Attam en ew nekje ennek emlekezetyre es byzonsagara pechetemmel meg pechetlettet kywel zoktam ylnem [Ketesd K; SLt J.1 Bethlen Gergely jb-adományozó lev.]. *1561:* az bochwbel mwnkaiokert ket ket penzek iarion az mynt az uaros ewel kozonseges keppen zokot elny mynden forinthbol [Kv; ÖCArt]. *1647:* az falukon valo szabad korcsmalasnak hasznaual, minden ember egy irant akar es szokotis élni [UF I, 830]. — **b.** fogyaszt. *1657:* az palatinus az követeket requirálta, engednénk utat az savanyúvízre embereinek. ..az palatinus igen szokott vala élni affélével, hogy anélkül lenni egész nyavalyának tartja vala [KemÖn 224]. *1721:* egy kicsi kutyacskát küldet Ngdnak ... sült tehen hussal szakat inkáb elni [Nsz; Ks 96 Bornemisza Imre lev.] ✳ ~ *hini vminek vkit/vmit. 1632:* Az karaczoni ado mellett penigh adnak Eötue(n) penzt ... kit eök szoktak hini hal penznek [Grid F; UC 14/38. 3]. *1684:* Oleum Hyperici: az az: Veres olajnak szoktuk hijni — egy kőrtvely forma Üvegbenn [UtI]. *1721:* Száva János, mellyet most Ficzko Jánosnak is hinnak (:gyermek csintalanságáért a mint szok-

ták hinni nalunk:) [Rogna SzD; Ks 25. V.] ✳ *~ járni vmiben. 1812:* Godra Mihálj … Görög vallásu … magyaros lobogós újjas kender ingben szokott járni [DLt 601 nyomt. kl]. *1823–1830:* Hogy az akadémiákról hazajött[a], a német köntöst mind elhányta, amilyenben szoktak volt járni az akadémikusok, hogy a domidoctusoktól megkülönböztessenek [FogE 75. — [a]Kovásznai Sándor]. *1836:* Lakatos Vaszilika … szokott járni nagy tűszűbe [DLt 246 nyomt. kl] ✳ *~ viselni vmit. 1722:* Kolos váratt kell venni … Két nyakra valonak valo fekete fatyolt hatt singet a mitsodást az Urak szoktak viselni olyan formát [ApLt 2 Apor Péterné lelt.]. *1819:* Deák 'Sofia … viselni szokott tőbnyire fejér Pergál köntöst, az alján bogyokkal [DLt 703 nyomt. kl].

Sz: *affélét a tyúk is ki szokott vakarni. 1660:* Hanem ha Kegyelmed holmit ide küld … csak titkon küldje ide … mert az mint ő nagysága mondja, affélét az tyúk is ki szokott vakarni [TML I, 539 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz] ✳ *az igaz ügyet meg szokta Isten segíteni. 1668:* Az igaz igyet meg szokta Isten segíteni csudalatosképpen [TML IV, 300 Gyulaffy László ua-hoz] ✳ *a kérdetlen tanácsadónak s fogadatlan prókátornak egy szokott a fizetése lenni. 1677:* Noha az mint minap is írtam Kegyelmednek, az kérdetlen tanács adónak s fogadatlan prókátornak egy szokott a fizetése lenni, ha méltatlan tanácsom beférne, bezzeg én ezeknek az hadaknak franczia urammal nem fizettetnék [TML VII, 438 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz] ✳ *kicsid dologból szokott nagy dolgot indítani. 1573:* Amint ktek Jria hogy az feiedelmet Nem kellene illyen kichid dologgal bantanj uǧ wagyon de az kichid dologbul zoktak esmet nagy dolgot Jndjtanj [Szúv; BesztLt 3750] ✳ *nem szoktak kutya hengert céhben tartani. 1570:* Erzebet fekete Balintne leanya … hallotta hogy Zeoch peterne Mongia volt Zygarto Georg felesegenek hogy nem Zoktak kwtya hengert cehben Tartany [Kv; TJk III/2. 74] ✳ *az Úristen az ő híveit szokta megsanyargatni. 1633:* az vr Isten az eő hiueit zokta megh saniargatni [Mv; MvLt 290. 140b].

2. szokás szerint (valahogy) cselekszik; a acţiona/a face ceva conform obiceiului; gewöhnlich handelt. *1578:* a ket ado zedeo vraim kewannyak az warastul, hogy a' Minemo instructiot … az waras adot volna az Ado zedeo vraimnak azt pechyet alatt adnak ky nekik, Ez eo kegmeknek ige(n) Idegen kewansagnak laczyk Miert hogy ez eleot soha ne(m) volt zokas Az waras keonywebe penig a mit be Irat eo kegmek az Antenticum Es eo kegmek abba hatra ne(m) zokot allany [Kv; TanJk V/3. 63a]. *1590:* azt mondotta hogj en Ghalambfaluj Peter az feier aghar farka Alatt tartom hitemet tiztessegemeth … Azert valamiúel szokóth Jambornak tisztesseget otalmaszni Azzal otalmaszom enis Ellene [UszT]. *1591:* im egy czismat kwltem be Kegdet kerem … poro(n)czollio(n) az lakatosnak mingiarast patkollia megh … sarkantiutis utuen ra czak egy izni legie(n) az mint most szoktak czenalni [Nyrmezeo[a]; BesztLt 45 St. Szentgeorgy arcis Bethlen prefectus a beszt-i főbíróhoz. — [a]Nem tudjuk azonosítani]. *1626:* szolgalliuk minden szugolodasnelkül, kialtasnelkül mint jambor jobbagi szokta jambor Vrat szolgalni [Csekefva Cs; BLt]. *1657:* Az udvarbírák afféle dolgokat könnyen szokták hagyni [KemÖn. 223]. *1700:* mint az édes Atya szokta jo gyermeket procuralni, ugy procurallya, taplállya, és … holtáig jo gondgyát visellye [Kibéd MT; MMatr. 191]. *1747:* hattam Pap Vankat tarsaval … hajtani tizen egy darab marhakat … kerek Sarral meg voltak jegyezve mint az Meszarosok szoktak [Szilágycseh; Ks 27/XVII]. *1806:* Nyelve hegyin szòkott szollani leppegőleg [DLt 824 nyomt. kl]. *1823–1830:* Őri Zsuzsikát kicsiny korában … Nagy Dániel anyja nevelte … kisasszonyi módra, mint egy jó nemesleányt szoktak [FogE 150]. — L. még TML I, 148; VI, 172; VII, 223.

Szk: *(mint) szokták mondani. 1657:* megrágta légyen az eb az hájat, mint szokták mondani paraszt magyarul [KemÖn. 244]. *1676/1681:* paraszt peldabanis szoktak mondani: hogi I(ste)n is aszt őrzi az ki magát őrzi [Vh; VhU 664].

Sz: *ebet szoktak hálóra keríteni. 1570:* Nagy Barlabas … vallya, hogy Az zek zynen Janos deak vichey Janosnak azt Montha volt Igen kerwleod az halot … Twgia aztis hogy Janos deak zek tẽresen Maradot Erte … vichey Janos Mongya volt Byronak hogy … neky tyztessegbe jar mert ebet zoktak halora keryteny [Kv; TJk III/2. 172] ✳ *így szokta a ravasz borbély a bolondot borotválni. 1710 k.:* nem lehete a nagy nyargaló csalárdságot megigazítanom, csak odalőn … az ezerötszáz forintos jószág nem is tölt háromszáz forintjában. Igy szokta a ravasz borbély a bolondot beretválni [BÖn. 674] ✳ *az Isten nem bottal szokta verni az embert. 1759:* kiki megtanulhatja, hogy az Isten … nem is bottal szokta verni az embert [RettE 95] ✳ *kap vmin, mint a vízben halálozó ember szokott cselekedni. 1657:* ez[a] azért egykorban, midőn már az fejedelmet az fulladozás igen háborgatná … commendála néki egy morvai doctor embert … melyen kapván és hívén, mint vízben halálozó ember szokott cselekedni [KemÖn. 93. — [a]Bercsényi Imre] ✳ *lát, mint a kést a hüvelyben szokta ember látni. 1757:* a Tanu Nyilván és bizonyoson szemeivel láttaé világoson mint a Kést a hüvejben szokta ember látni [MNy XXXVIII, 207] ✳ *a sárgaságbeli ember sárgát szokott látni. 1679:* azt mondják, az sárgaságbeli ember sárgát szokott gyakrabban látni [TML VIII, 399 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

3. vmi szokásszerűen történik/viselkedik/működik; a se întîmpla/a se comporta/a funcţiona în mod obişnuit; gewohnheitsmäßig handeln/tun, etw. pflegt zu …-n, häufig etw. tun, geschieht gewöhnlich. *1566:* az giűlisben közönsiges iokrol szokott vigezis lenny [SzO II, 187]. *1570:* az fewnepek keozet valo per patthuar Nagy haboruzagot zokot hoznj [Kv; TanJk V/3. 5b]. *1572:* Nem illik eo kegnek vytast Tenny Mert hogi az vysagokbol giakraban gonosbak zoktak Ieony hogi Nem Iobak [Kv; i.h. 54a]. *1644:* hamar megszokott haragudni ez a nemzet[a] [TT 1904. 213 Csáky István Eszterházy Miklós nádorhoz. — [a]Az I. Rákóczi György ellen gyűjtött hadak]. *1681:* Az Bányák szoktak fél susztrais járni … illyenkor szokott fel fel hét obszervaltatni [VhU 60]. *1694:* Az Hidlasok alat volt egy fa Csatorna, az mellyen az belső Vasbol holmi Locsadek es haszontalan vizek szoktanak volt le jarni, folyni [Kővár SzT; JHb Inv.]. *1752:* itt ritkán szokott csak jotskán is ereszteni a Gabona [Lúdvég K; Told. 30]. *1764:* az Borbély … referállya, hogy az kemény ütes miatt … az agyvelőn lévő hártyais meg hasadot, mely halált szokott causalni [Torda; TJkT V. 237]. *1797:* Bor, égettbor, Ser, Méser, mennyi Szokott el kelni? [Dob.; WassLt]. *1802:* a' Gabona … felette igen meg-szokott drágodni [DLt nyomt. kl]. *1806:* Minden 3, 4 nap vitesse egj keveset Nagjtsád sétáltatni, mert a lo hozája szokot, és az lábai zsibadni szoktak [Vingárd AF; Ks 101 Lázár József Kornis Gáspárhoz]. — L. még BTN[2] 156; HSzj *harap-égés* al.; TML VII, 509; UF I, 402.

Szk: *(a)mint (vkin/vmi) ~ lenni. 1605:* ha Valamy Inconüeniensre akarna mennys az keőz nep az mint zokott lenni az giwlessekben, ne engedgienek valami oly dolgot statúalni, kiwel az keőssegh ithon valami kemenseghre Inditatnek

[Kv; TanJk I/1. 513]. *1639:* en azt az darab helyet minden esztendeobe(n) kertel tartotta(m) mint afféle gialogh kert szokot lenni [Homoródsztpál U; Szád. Rédej Janos Nagy Tamáshoz, a fog-i vár gondv-hez]. *1799:* egy Káli Aniska nevezetű Leánynak, változása lett volna; de nem ollyan Nyavallya tőrés forma volt, mint más Nyavallya rontokon szokott lenni [Marossztkirály MT; Berz. 9. 74] ✳ *így/úgy ~ lenni. 1662:* Ugy is szokott lenni, hogy mikor embernek legjobban ... folynak dolgai ... feljebb-feljebb szoktak emelkedni | De amelly vitézlő nép fenyíték-félelem és jó rend, jó tanuság nélkül vagyon, így szokott ott lenni a dolog! [SKr 332, 547] ✳ *rendre ~ járni. 1845:* ezen helységben[a] a Notariusság — Biro és Bika Kaláka a Birtokosak között rendre szokott járni [Torda; TLt 1039 Bölöni D. Ignátz szb jel. — [a]Czikudon (TA)] ✳ *vmilyen ~ lenni. 1659:* Kegyelmed is mindarról tudakozván, mind pedig egyéb dolgokról, melyek igen titkosak szoktak lenni ... tudósítson [TML I, 428 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1774:* sok árváknak pedig káros szokott lenni az ollyatén magát ajánló és a' Jószágon 's vagyonokon kapdoso Tutor [Kozárvár SzD; Told. 23]. *1864:* A falu felső végén Állbispatak ... a hegyekről le zuhano essö vizet fogja fel de kűlőmben száraz szokott lenni [Szárhegy Cs; GyHn 53] ✳ *vmi (meg)esni ~.* **a.** szokott (meg)történni. *1587:* Kiwanjuk aztis w Nagatul hog az portusra oly ertelmes teöruenj tudo embert rendeljen hog az mj causajnk esnek mjnth portusson szokot esni, el igazthassa (!) [GyK. A dési cellérek végzése Gyulafi Lászlóval az őrmezei portusról]. *1681:* Itt Hunyadon szokot esni esztendőt által négi sokadalom[a] [VhU 50. — [a]Köv. a fels-uk]. *1797:* az illyen történetek meg szoktak esni tsak illyen szegény Nemes emberen, mint En vagyok [Váralja KK; Ks 94 Vegyes lev.]. — **b.** szokott lenni. *1681:* Az vas futatásnak alkalmatosságával salak is szokott esni [Szúv; CsVh 107] ✳ *vmi ~ járni vkinek. 1774:* az Udvarban lévő Sütőnek két Rendbéli változo szokot járni [Mocs K; KS 27 Conscr.]. *1793:* a' Papoknak és Professoroknak a külsö közös Jószágokbol régtöl fogva járni szokott egy 's más aprosáq jövedelmecskéjek [Kv; SRE 292]. *1820:* Háza utan járni szokat haram rud kaszalo nyil [Dés; DLt] ✳ *vmi ~ lenni. 1796:* legg kőzelebb Vásáros Helyűnk Thorda szokott lenni [Mezőméhes TA; WassLt 471]. *1810 k.:* A' Sertések(ne)k is sok féle bajok szokott lenni [Dés; DLt 82].

Sz: *amely kölyök agarat az első vadfogáson igen megvernek, fogytig félelmes szokott lenni. 1657:* Ha szintén vétkeztenek volna is valamit azon dologban az ifiú urak, de nem kell őket megbüntetni, mert az mely kölyök-agarat az első vadfogáson igen megvernek, fottig félelmes szokott lenni [KemÖn. 125–6] ✳ *amennyire jóakarói vannak az embernek, gonoszakarói is szoktak lenni. 1638:* Mert az menire Jo akaroi Vadnak embernek (így!) szoktak gonoz akaroys lenni [Somkerék SzD; BesztLt 5/1638 St. Erdely a beszt-i főbíróhoz] ✳ *a méz maga szokta magát nyalatni. 1677:* ember urán, fejedelmén haraggal, maga elvonásával, erővel nem szokott venni. Az méz is maga szokta magát nyalatni [TML VII, 336 Teleki Mihály Lázár Istvánhoz] ✳ *a rossz természet a részegségben szokta magát kimutatni. 1765:* Nem excusalya az Inctust ... az reszegség, mert a rosz termeszet reszegsegben szokta magat ki mutatni [Torda; TJkT V. 265].

4. rászokik/jár vmire; a se obişnui să facă ceva; sich etw. angewöhnen. *1574:* (A tehén) az Eleot harom hettelis az Bwzara zokot volt hogi eginehanzor kellet altal gazolny az Zamoson [Kv; TJk III/3. 394d]. *1710 k.:* sokszor amire a nyelve szokott, imádságot vagy mit a nyelve is elmond, de az elméje másutt járván, azt sem tudja, mondotta-é vagy nem [BÖn. 434].

5. hozzászokik vmihez; a se obişnui/deprinde cu ceva; an etw. gewöhnt sein. *1679:* keservesen érzem mostani bestelen szoros állapotamat, melyhez születésemtől fogva nem szoktam volt [TML VIII, 411 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1755:* En ugyan inkább szoktam volt ă szegény Dobránál az ebb attával való biztatáshoz mintsem az Isten nevében való kéréshez [Nsz; Ks 96 Baló Antal lev.]. *1768:* ott az esztenánal láték edgy szűrke kantza Lovat ... meg kérdők a' Bátsot, hogy miért nem bocsáttyák a' többi kőzé, monda a Bács ... azért nem Bocsáttya hogy hadd szokjék a' Havasba [Kovászna Hsz; SzentkGy Lad. Szöke (55) lib. vall.]. *1823–1830:* menvén Kovásznai Sándorhoz, ki egy durva vénember volt s azt felelte nekem: Nem tudom, mit keresel a kollégiumba, mert te már a korhelységhez szoktál [FogE 94].

6. megszokik vmit; a se obişnui cu ceva; an etw. gewöhnt sein, etw. gewohnt sein. *1705:* szép ló vala, az hátulyán soha patkót nem viselt, hanem csak anélkül szokott járni, de semmi rövidsége belőle nem volt [WIN I, 627]. *1850:* bajasan szokom az erős meleg házat [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

7. vmi jellemez vmit; ceva este caracteristic pentru un lucru; etwas characterisieren, für etwas kennzeichnend sein. **Sz.** *az hágónak lejtője szokott lenni. 1711:* Az Kőlpenyi Joszag(na)k pusztulasán tsudalkozom, melly(ne)k nem mas Sami Istvan gondviseletlensege az oka, de ... en is eő kegyelmevel bizony meg mutatom hogy az hago(na)k lőjtője szokott lenni [Petek U; Hr I/1].

Ha. *1680:* szokat [F.ucsa F; Ált Urb. 78]. *1755:* szokatt volt [Kük.; Ks 17. LXXXI. 12 vk]. *1756:* Szakat [Feldoboly Hsz; DobLev. I/270. 1b]. *1777:* szakták [KK; JHbB T. 23]. *1786:* szokat [Torockó; TLev. 4/13. 12]. *1810:* szokatt [Dés; DLt 144/1811].

szókimondó 1. nyílt, őszinte; (care are un caracter) sincer, loial; offen(herzig), freimütig. *1662:* Váradon lakó körösnadányi Nadányi Mihály ... ítélőmesterré tétetett vala, ki ... eszes, okos, bátor szókimondó ember is volna [SKr 479]. *1784:* Háromszékről Henter Ferenc ... igen magyarán fogta pártját az igazságnak, minthogy szókimondó magyar székely [RettE 426].

2. kíméletlenül őszinte; care este sincer fără menajamente; sich kein Blatt vor den Mund nehmen. *1770:* gr. Teleki Pálné gr. Haller Borbára asszony ... Igen okos, értelmes és maga dolgait okoson folytatni tudó asszonyság volt ... Az egész ország félt a nyelvitől, mert igen szókimondó vala, mellyel ártott is magának olykor [RettE 219–20]. *1775:* Gyerőffi Kata ... Szörnyű durva nyelvű, szókimondó aszszony vala [i.h. 352]. *1823–1830:* Lengyel József ... debreceni professzor a filozófiában ... híres szókimondó ember volt, a vallás dolgában igen szabadon beszélett [FogE 244].

szokmány 1. (férfi, női) zeke; suman; Überrock aus groben Tuch, Art Jacke. *1567/1569:* Zokmany [Kv; TJk III/1. 15]. *1585:* 23 Ap: Az Trimbenek wottem egy Zokmant Tanach vraim hagiasabol f. — d. 78 [Kv; Szám. 3/XVIII. 21a Gellen Imre sp kezével]. *1599:* az en Jobbagiom ... vgy vagta hatban, hogy ket szokmanyan Jnghen altal hatat az fegyuer [Szinye SzD; Ks]. *1600:* a' Peter Deak hazanal niomiuk vala zokmant kit zekenek hjnak, egiket hogy my

ketten niomjúk vala fere(n)ch Janossal a' poztot egy singet vetenek oda [UszT 15/65 Anthal Peter Zentegihazas olahfalwj vall.]. *1629:* Vagion huzon ot singh szokmannak ualo szeke poszto [Szentdemeter U; LLt]. *1638:* akkor semmi nem vala az leanywal, hanem az egy nagy szokmany vala eőszve cziapva rajta [Mv; MvLt 291. 151a]. *1672:* Tartozzek az Inasnakis ... a Gazdaja adni ... egy Szakmánt [Dés; Jk]. *1680:* Majorombul egy Makirisi Laszlo nevű Orosz jobbagyomnak Szukmanyat ... el vitetven [Dés; Jk]. *1723:* egj Szolgálo ... fizetése ... egj Szokmany ... egj piros kordován csizma [Ludvég K; Told 28/7]. *1763:* a labravalora tszizmát huza, sűvegett a fejibe, szokmánt a nyákába [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. *1768:* a Kertész inastol penig hallottam hogy egy alkalmatossaggal a gyűmőgycsőn az Ur eö Nga kertiben kapta[a], a Szotmányatis ott hatta [Ks 25. III. 68. — [a]Petrucza Ignátot]. *1787:* Egy uj szokmán Hf. 1 Dr. 70 Detto kettő rosz és hitván Dr. 18 [Mv; MvLt 8 Csiszár György hagy.]. *1849:* Német János maga szájával mondotta nékem, hogy ő a' Cseh Joseff hijjából hagymát, dohánt a szokmánnyába öszve kötve a' menyit el birt vitt el [Héjasfva Nk; CsZ. Pap Ferencz (33) vall.]. — L. még RSzF 168.

Szk: ~ *venni. 1845:* Juonnak szokmán venni 6 ft [Dés; KvNJ 8] ✳ *bélelt* ~. *1676:* Az hazban belőll haro(m) Láda, egy Székrény, egy belelt szokmany [WassLt néhai Sarkanj Istvan jb javainak összeír. J. Racz de Szent Gothard vice szb kezével] ✳ *gyermeknek való* ~ → *fejér* ~ ✳ *fejér* ~. *1591:* Nobilis Wolffgangus Balogh ... fassus est ... latam ... az meli olah, Az olah Jnassal uelle vala, Egi feier zokmani vala raita zabliawal eòwedzette vala hozza [Kv; TJk V/1. 146]. *1664:* Tombay Győrgy maga foga megh Engemet, Egy feyer szokmany valla Rayta (!) azt le vonna megh az szabliajaval vaga el rollam [Császári SzD; WassLt Kifor Miklosné Filep Margit (35) jb vall.]. *1679:* Gyermek(ne)k valo fejér Szukmány 1[a] [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 82–3. — [a]Fels-ból kiemelve] ✳ *fekete* ~. *1658:* Egy új fekete szokmány [Radvánszky, MCsal; II, 333 Iklandi Barabási Istvánné árvái javainak Ielt.]. *1679:* Hitván fekete Szakmány nro 1[a] [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 82–3. — [a]Fels-ból kiemelve]. *1779:* Fogattam Dobos Ferentz nevezetű szabad Embert Esztendeig Béresnek ... kinek fizetést igírtem ... kett pár harisnyát, kétt Ingett ... egy fekete szokmánt [Mezősámsond MT; BetLt 7]. *1807:* Felesege hasonló modon Olá nemzet ... fekete Szokmányba, bőr mejre valóba, mely otska zsiros ... járt [DLt 494 nyomt. kl] ✳ *kurta bánátusi* ~. *1820:* egy fejér kurta Kőrősi vagyis Bánátusi szokmány [DLt nyomt. kl] ✳ *kurta körösi* ~ → *kurta bánátusi* ~ ✳ *miórás* ~. *1850:* Egy millorás szokmány [Tarcsafva U; Pf] ✳ *oláh* ~. *1811:* szűrke oláh Szakmányban ... szőkőtt-el [DLt 810 nyomt. kl] ✳ *posztós* ~. *1742:* Szegőtem lovásznak Molnár Praekup fiát Gávrillát Karácsonig fizetek e szer(int) Egj posztos szokmányt, egy pár szőr és egj par vászon harisnyát [M.köblös SzD; RLt 18] ✳ *szürke* ~. *1823:* 3ik Béres ide valo Metziden (!) Thodor ... edgy tőllem adott ... Szűrke Szokmány ... [uo.; RLt]. *1838:* Egy Szürke szokmány, öt Surtz, égy Ször, a' többi Vászon [Szentimre MT; BalLev. Balog Klára kel.].

2. juhász-, pásztorbunda; cojoc ciobănesc; Schafpelz. *1589:* Juhaznak, Tehen paztornak es Dizno paztornak attam bochkorokra f 2 d. — Az melj paztor a' diznokat a' Makkon eorizte atta(m) ... Zwkman(n)t es bochkort ... f 1 d 25 [Kv; Szám. 4/XI. 41]. *1746:* Eltető Ferentz Ur(am) ... a mely ember a Juhok utánn ment ... szokmányát, kalapját el vette [Szentegyed SzD; WassLt 7 r. tanú vall.]. *1837:* A Ménes Pásztor Stiugyen Jákobnak ... vagyon hátra egy szűrje, egy szokmánnya ... és két pár harisnyája [Budatelke K; Born. F. I].

Szk: *juhos* ~. *1787:* Egy viseltes takarodzo oláh Pokrotz Dr. 72. Egy hitván, és juhos Szakmán Dr. 20[a] [Mv; MvLev. 8] ✳ *szürke* ~. *1823:* Tehen Pasztor Butuza Aleksza ... Esztendőnkint valo fizetése ... édgy Szűrke Szokmán ... Ménes Pásztor Kolosvári Sándor ... fizetése ... édgy Szűrke Szokmány [M.köblös SzD; RLt].

Ha. *1738:* szukmannyát [Dés; Jk 279a]. *1771:* Szokmánnak való [Nagyida K; Told. 19]. *1775:* szakmányát [Marosjára MT; DobLev. III/515. 6a] | szukmanyomat [Grópa SzD; TSb 20 Madán Filip (32) ns vall.]. *1783:* egy szokmán [Drassó AF; TSb 24]. *1786 k.:* zokmánt [Mezőszopor K; MkG 36]. *1787:* szokmán [Mv; MvLev. 8 Csizsár György hagy.]. *1794:* szukmánya [Letka SzD; TSb 5]. *1812:* szakmányban [DLt nyomt. kl]. *1839:* Szokmán [M.köblös SzD; RLt].

szokmány-béleltetés zekebéleltetés; căptuşirea sumanului; Fütterung eines Bauernrocks. *1725:* Edgj Szokmány béreltetés [SLt XXXVI].

szokmánycsinálás zekekészítés; făcutul sumanului; Herstellung eines Bauernrocks. *1737:* Két szokmány csinálásért 30 denar [Mezőméhes TA; WassLt].

szokmányos I. *mn* szokmányt/zekét viselő; care poartă suman; einen Tuchrock tragend. *1631:* mutata az masikatis fekete szokmanios embert feliül szür uala rajta [Mv; MvLt 290. 245a]. *1635:* Voltanak Nyárádtőnél ugyan valami nyomorult székelyek ... úgy hiszem hogy volt két száz szokmányos székelyde a semmit sem ért [ETA I, 70 NSz]. *1696:* Zádor az piaczrol hozta bé, edgy szűrős vagy szokmányos rongjos paraszt embertől [Mv; BálLt 85]. *1788/1792:* edgy szokmányos férfi vitte el a' hazamtol [Dés; DLt].

II. *fn* szokmányt viselő ember; persoană care poartă suman; ein Mann in einem Tuchrock. *1641:* hallottam Kentelkin loko (!) Tot András szaiabol hogi azt mondotta hogi ide ala az Kentelki hataron az ket fekete szokmanios egibe menenek mit beziltek nem tudo(m), de az zeőke zokmanios hatrab vot ugj mint Kouaczi Miklos [Kentelke SzD; SzO II Székelj Geőrgj (34) jb vall.].

szokmányposztó szokmánynak való posztó; pănură/dimie pentru suman; Tuch für einem Bauernrock. *1672:* Jobbágy András ... egy darab szokmány posztot lopot Vala el [Gyszm; LLt Fasc. 69]. *1730:* Kocsis Mihálj ... el ment mashuva ualami szokmány posztott alkutt magának hogy szokmánt Csináltasson, es oda van [Kozma[a] K; LLt. — [a]Kozmatelke]. *1778:* adtam altal Szőkmány pőstőt egy singet [Agárd MT; Told. 8]. *1814:* tőlle el vitt ... valami szokmány posztot [Buza SzD; Csáky-per 131 L. 38]. *1823:* a' Tolvaj ... el hordott ... Szokmán Posztót 6. singet [F.várallja U; Borb. II a lelkész felj.]. *1848:* Száz őtven sing szokmány poszto 75 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

Szk: *fekete* ~. *1761:* Egy vég ... fekete Szokmány posztó [Koronka MT; Told. 8] ✳ *szürke* ~. *1726:* Szűrke szokmány posztó ulnae 45[a] [Görgény MT; Born. G. VII. 23. — [a]Fels-ból kiemelve]. *1728:* A Koltsár avagy élés haz ... egy végbe szűrke szokmány poszto sing nro 27 ½ [Aranykút K;

Ks 55. 73 Petki Dávid inv.]. *1756:* Szűrke Szokmány Poszto ... Fejér Harisnya Poszto [Somkerék SzD; Ks Bethlen Imre lelt.].

szokmányposztóvég szokmányposztó-göngyöleg; val/ vălătuc de pănură/de dimie; ein Ballen Tuch für einem Bauernrock. *1664:* Saak(na)k valo Szukmany Poszto Veg Nro ½ [Dés; Hr 2/23].

szokmányszövőborda szokmányszövőszék bordája; spată folosită la ţesutul pănurii/dimiei; Webkamm, Webblatt (für Tuch). *1730:* Szokmány Szövő Borda. Egy par nyűst [Usz; Pf].

szokmányujj zekeujj; mîneca sumanului; Rockärmel. *1796:* almát lopot, egyszer egy ruha tarisznyával, egyszer pedig a' két Szokmány ujjat meg rakva [Bács K; RKA].

szoknya 1. köntös, női ruha; rochie; Frauenrock, Rock. *1514:* domine Barbare Zolthan marite nostre legimus prompta ... duas togas similiter gemmatos wlgo zoknya [EkáptLt 569. — IV. 43 Losonczi Bánfi János végr. — Vekov Károly kijegyzése].

2. fustă; Rock. *1530:* Ittem szoknya muliebris de rubea kamuka. Ittem szoknya rubea purgamal [Vh; MNy XXXI, 277]. *1570:* Borbolya (!) Kalottha Janosne, Azt vallya ... Thwgia hogy ez peres azkor Annyekorw germek volt hogy Egy forintos zoknyat megh Erdemlet volna Eztendeigh valo zolgalatyara [Kv; TJk III/2. 99]. *1582:* Matheus Kis Thamas in Mako commorans, iuratus fassus ... ennekem monda Teoreok Pal: Nem talalam vala ... a' keosseonthywt, hanem hat ketzeres volt az zoknia, es onnęt veom ky az Azzony keósseónthywyet [Kv; TJk IV/1. 7]. *1635 k.:* hozot ... egi szokniat Fekete szinü zöld krassia [Szu; Pf]. *1639:* Hallottam ezt az fiamtul Danittul, hogj az egesz telen mind iart rea, hogi eölle megh az vrat megh ... az szederjes szokniatis neki igirte, hogi czak eölle megh [Mv; MvLt 291. 195b]. *1656:* (hagyok) Szilagyi Thamasne Asszoniom(na)k ... egi szoknianak valo tiztesseges fekete perpetatt, vallastol [Ádámos KK; BálLt 93]. *1668:* tudom azt hogy Sandor Istuannenak elegendő ruhaztya (!) uala mikor hozak szoknyai Palastya asztal fedele mindenre elegendő [Szentsimon Cs; CsÁLt 27. I/27 Benkes Péterné Katalin (64) pp vall.]. *1676:* Vettűnk ... Katonak ket szoknya ala valo köz landis fel singh posztot d. 60 [Beszt.; Törzs]. *1707:* Egj véres Angliai tettzin szoknja [Kv; Pk 6]. *1708:* eggy viseltes szoknya zöld Rasa [Kv; KvRLt VII. 11]. *1729:* tudom, hogy edgj Szoknyajabol mentét csináltatot Bodola Győrdgy Uram Bőjte Kata Aszszo(nyo)m(na)k[a] [Feldoboly Hsz; DobLev. I/141. Isak Danielne Sara (30) pp vall. — [a]Ti. a férj meghalt felesége szoknyájából]. *1767:* Drága szoknyák, vállok, és több elé számlálhatatlan Mlgos Dámának öltözetire megkivántatott drága kőntősők 's Portékák voltanak [Désfva KK; Ks 21. XVIII. 78]. *1789:* vettem kezemhez ... Egy viseltes veres karton köntöst Szoknyástol [Medgyesfva MT; EMLt Torma Éva kel.]. *1810:* a' szoknyát, vagy a' rokóját, egy tzondrát, és a' feleségétől most a' temetéskor meg maradot par tsidmát viszszá adja az Öreg Anyának[a] [F.rákos U; Falujk 49 Sebe János pap-not. kezével. — [a]A férj].

Szk: ~ *alja. 1589:* az Azzony fel foga Zoknyaya es lnge allyat ... vgi Ewle az Matias deak eolybe [Alőr SzD/Dés; DLt 226]. *1628:* Egy zoknia alliara valo arani Prem [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 10]. *1642:* Én vettem vala ... zöld szoknyát neki — sokszor hajtottam én fel az zöld szoknyának az alját az szemére s az fejére [Mv; MvLt 291. 349b–351a átírásban] ✳ *~ját felfogja/fordítja. 1585:* Az Azzony Az Alfelereol fel fogha tiztessegtelenwl Az Zokniayat es azt Mutatta, hogy azt wsse [Kv; TJk IV/1. 511–2]. *1629:* Balogh Giórgine ... ezen közben felfordita szokniáját uerte az seggit s mondotta joietek ide egjetek igjatok ebek [Mv; MvLt 290. 142b]. *1759:* Azon Fejérnép forditottae fel az szoknyáját ... vervén az alfelit mint a Czigánnék szokták tselekedni? [Altorja Hsz; HSzjP vk] ✳ ~ *melle* ?szoknya eleje. *1630:* mutatta[a] az zoknia mellien es az inghe vyan Veer Czepegest [Kv; RDL I. 20. — [a]Csizmadia Márton] ✳ ~ *pereme* szoknya szegélye. *1576:* Wagion egez Atlacz weres Az eleotys zoknya peremyn wolth [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 15] ✳ ~ *zsebe. 1765:* az Aszszony ... látám hogy, ahol a szoknyájának a sebe szokott lenni oda dörgölé kezit [Kisenyed AF; Eszt-Mk Vall. 289]. *1771:* Veres Ábrahám doceálja az első, második, harmadik fatensekkel, hogy azon pénzek voltak a Katzal makkbérféle pénzek, amelyet Ábrahám a menye szoknyája zsebiből kivett [M.hermány U; RSzF 267] ✳ *aljában/alsóban szőtt* ~. *1683:* Haj szin allyab(an) szött szoknya elő ruhastul vállastul [UtI]. *1692:* Egy ég szin allyába szőt arany virágokkal valo szoknya, olyan materiabol valo elő ruhával [Bilak BN; JHbK L/36]. *1723:* Kökörtsin szin allyában szött szoknya, arany galand rajta [Koronka MT; Told. 29/2]. *1751:* (adott) Kaportza szin alsób(an) szött szoknyát [MNy XXXVI, 198] ✳ *angliai* ~. *1674:* az Rosa színü Angliai szoknyajaert ... Katonak ... atta(m) Szabo Gergelynek — flo: 2 [Beszt.; Törzs]. *1707:* Egj veres Angliai tettzin szoknja [Kv; Pk 6]. — L. még *angliai* II. 3. szk al. ✳ *aranyos-ezüstös kötéses* ~. *1768:* Egy Kőkőrcsin szin aranyos Ezűstős kőteses Szoknya vallaval edjütt [Nsz; TGsz 51] ✳ *aranyos* ~. *1723:* Egy Király szin aranyas szoknya vállastol [KGy]. *1756:* vóltanak temetésekre tartott Száz vékony asztal Keszkenői ... egy szép Aranyos Szoknyája ... melly szoknyát igy Circumscribált, mintha Körtvélyekkel meg hajigálták vólna, ollyan Aranyos vólt [TSb 21] ✳ *bokrétás arannyal varrott* ~. *1816:* Egy Lila szin bokrétás arannyal varatt szoknya hozza valo vállal ... 50 Rf [Kv; Born. IV. 41] ✳ *bugyogós* ~. *1576:* Wagion Aky Bwgyogos zoknya wyan wolth walamy dyryb darabochkak [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 15] ✳ *ezüstös* ~. *1727:* Egy Gazdagon ezüstős rosa Szin Szoknya [Szentgyörgy MT; Ks gr. Petki Zsuzsanna kel.]. *1749:* Setét Fahaj Szin gazdag ezűstős Szoknyát elő Ruhájával [Koronka MT; Told. 12/2]. *1768:* Egy Czitrom színű Gazdag ezűstes új szaknya [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 109] ✳ *ezüstös-aranyos* ~. *1762/1763:* az Aranyas Szoknyák közűl is egyíket adtam a Klári vijolaszín ezüstös arannyas Szoknyája hellyet [Ks 23. XXIIb] ✳ *hányt farkú* ~. *1572:* Marta feyerwary Matene azt vallia ... hallotta aztis ... hegedws Janosnetwl rea(m) vezem az hant farkw zoknyat [Kv; TJk III/3. 33] ✳ *hosszú farkú* ~ ?uszályos szoknya. *1603:* Tetzett eo kegeknek ... hogy minden rendbely varosy feleynk réghy attyaynktol reank maratt rendy zerent es Nemzetsege zerent valo forma eolteozetett víselyen, minden varosi rend kewe valo eolteozetet ugy mint Spanyol hozzw farku boronalo keonteos es zoknya [Kv; TanJk I/1. 460]. *1628/1635:* Egy ... kaftánboll czenalt hozzu farku szokn̈a ... Egj ... arannios kaftan hozzw farku zoknia [Bodola Hsz; BLt néhai Béldi Kelemen inv.] ✳ *hosszú mív* ~. *1628/1635:* Egj meczjn arannjas materias hozzw miw zoknia [uo.; BLt 5

ua.] ✳ *kétszer ványolt ~. 1718:* En tegnap Gyaluban az Dajkanal votam az szolgalatra ígeri kezét ... maga fizetísiben kivan ... ketser vanyolt szoknyat egy rasa egyszer kőtőt[a] [Szentpál K; TKl Mihály deák Teleki Ádámhoz. — [a]Fels-ból kiemelve] ✳ *selyemmateriából való ~. 1714:* Haj szin Selyem Materiabul való Szoknya elöketö és Vál [Nsz/Fog.; AH 3] ✳ *vhogyan/vmiből/vmivel szőtt ~. 1727:* Egy Nagyon Tarkáson Aranyason Szőt Züld Szoknya elegyes kötes rayta [Szentgyörgy MT; Ks gr. Petki Zsuzsa kel.]. *1736:* Az Gubernátorné[a] ... más nap tiszta arany fonalból szőtt szoknyában nyakán, mellyin, kezin valo köves arany pereczek[b] [MetTr 398. — [a]Gr. Bánffy Györgyné gr. Bethlen Kata. [b]Folyt. a fels.]. *1742:* Egy bŭdöskŏ szin forma ezüstel aranyal szŏtt szoknya [Ne; Told. 19] ✳ *virágos ~. 1637/1639:* Egj ... viragos szoknjara valo Kapocsj geóngeós türkeses [Kv; RDL I. 111]. *1693:* Edgj Virágos ... váll nélkűl valo szoknya in flor: 26 [Ne; DobLev. I/37. 4] ✳ *viselő ~. 1604:* minden marhaiat ki hordata oda hogi mikor el meggien meg agia, de semit egi wiselo zoknianal Egiebet meg nem ada [UszT 18/167 Ambrus Gergely Korondy pp vall.]. *1653:* ilona Aszoni regi Szolgalom imar fizetesen feliúl hagiok neki ... egi inget egi elókótót a uiselŏ fekete Szokniamat [JHbK XLII/3. Kovacsóczy Zsuzsánna végr.]. *1784:* Két mindennapi viselŏ Szaknya, egyike veres, másik hamu szin Flaner [MbK XI. 72 Kováts Ágnes kel.] ✳ *vont arany ~. 1669:* Az vont arany szoknyának az egyik rend peremit ím beküldtem [TML IV, 466 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1674:* Vagyon egy kik vont arany szaknya, hat rend gombos prém az allyán [Beszt.; WassLt 12. 72/6]. *1705:* Némely részét[a] pedig az maga vont arany szoknyáiból csináltatta [WIN I, 587. — [a]A székekét] ✳ *vont ezüst ~. 1633:* Egy Feier Viragos Vont ezest Szoknia Lant Vyo [Ks Wesselényi Kata kel.]. *1758:* Egy vont ezűst Király szín Szoknya [Nsz; TSb 21]. *1768:* Egy vont ezűst Szoknya, Satirozott Selyemmel arannyal varrott hozzá való vallával [Nsz; TGsz 51] ✳ *zsinóros ~. 1573:* orsolia peter papne, Azt vallia hogi ... Mond Az zolgalo leania ... Zynoros zoknyat Igert vala az Azzonembernek az legeneknek poztot [Kv; TJk III/3. 66].

3. női ruha-féle; un fel de rochie; eine Art von Frauenkleid. *1628/1635:* Az Zegeny Azzonj eolteozeti ... Egj meczjn arannjos materias hozzw zoknia arani peremmel hant az vya [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.]. *1633:* Egy Feier Viragos Vont ezest Szoknia Lant Vyo [Ks Wesselényi Kata kel.]. *1634:* ezüstel elegy szinü Materiabol czinalt, hoszszulljos szoknya Arany Peremes [Kv; JHbK XVII/15]. L. még az *atlac-, bagazia-, bársony-, brokát-, csemelet-, gránát-, kamelot-, kamuka-, kanavász-, kreditor-, mohar-, mor-, perpéta-, rása-, selyem-, tabit-, tafota-, tercenellaszoknya* címszókat.

szoknyácska kis szoknya; fustiță, fustișoară; Röckchen. *1602:* Honesta Matrona Catharina R(e)l(i)cta Ioannis Kadas ... fassa est ... Ruhazattia feleol pedig, azt tudom hogy eggy zoknyaczkaya, es eggy kis parta Eowechkeys volt az Leannak [Kv; TJk VI/1. 606b]. *1778:* Szokmányamán és rajtam levő hitvan szoknyatskaman kivül mindeneket az Udvarb(an) bě vittek [Agárd MT; Told. 8]. *1839:* két esztendős Papp Nyikuláj ... viselt ... egy hasonló szinü spanyolett szoknyátskát [DLt 132 nyomt. kl].

szoknyanyak kb. nyakszerű díszítő résszel kiegészített szoknya; talia fustei; Art Halskrause, Plastron u.ä. auf Frauenkleid. *1583:* azt yrja felseged hogy gyeöngyeth felseged a Iffyw azzonyonk zwksegere nem kwldheteth. Azert bizony dolog hogy eue nagy zewksegek wala ... mind pedig ... Beretakra, zoknya nyakra, es egieb feóre walo ekessegekre [BáthoryErdLev. 46].

szoknyás I. *mn* szoknyát viselő; care poartă fustă, cu fustă; Röcke anhabend/tragend. *1591:* Cozma Benedek, Merai ... vallia ... A korczomaros azt monda nekem, hog' egi veres zoknías azzont lattot ott az zekerrel [Kv; TJk V/1. 108]. *1641:* Az szolgálóm látta, hogy az az szoknyás asszony az nadrágában váj vala az székel legénnek [Mv; MvLt 291. 288a átírásban].

II. *fn* szoknyát viselő személy; persoană care poartă fustă; Frauen(zimmer) in Röcken. *1641:* azt az szederjes szoknyást úgy találták, hogy még ugyan felvetve az cig(á)nyok abrosza s úgy vetették alá az asszonnak az szoknyáját s magát is az hiuból [Mv; MvLt 291. 288a átírásban].

szoknyaváll szoknyához tartozó, felsőtestre való ruhadarab; piesă de îmbrăcăminte femeiască pentru partea superioară a corpului purtată împreună cu fusta; Schulterstück, Fichu, zum Rock gehörende Kleiderstück, was die Frauen zusammen mit dem Rock auf dem Oberkörper tragen. *1654:* Jm Edes Fia(m) küldeötte(m) égy oruossagos keőuet ... az Menyem az Nyakab(an) uisellie mind éjel es nappal jo hoszszu Sinoron, bal kéz feleől az szoknya vallon alol az vekonyan allio(n) szinten az keő [Gyf; BesztLt Kallai Susanna Kemény Jánosné aláír.]. *1657:* Egy megj szin Sima barsonj aranj peremes szoknia vall | Egy kwsded szerw vont Ezwst peremes szoknia vall | Egj Tetsin viseltes Ezwst peremes szoknia vall [Mihályfva NK; JHb XXII/42].

szokódik szoktatódik; a se obișnui; sich gewöhnen. *1629:* akarván, hogy fiúnk, Borsos István is az gondviseléshez szokódjék házasságától fogva minden jószágunkban és javainkban absolutum és perpetuum dominiumot adtam, kezébe is bocsátottam [BTN[2] 422].

szokotál 1. számít; a socoti/calcula; be(rechnen), ansetzen, kalkulieren. *1711:* mind paskuly mind Batyanos (!) ugy szokotalak ezeket hogy ki gyermek ki nyomorik [Szőkefva KK; Ks 96 Biró Márton lev.]. *1765:* kenyér melynek fontyát egy krajtzárra szokotálom [M.igen AF; Eszt-Mk Vall. 56]. *1775/1785:* a Méltóságos Groff Exponens Főldes Urunk eő Nagysága részéről minden esztendőben leg alább hét száz véka buzat a mint mi szokotállyuk el vettetnek [Renget H; JHb LXXI/3. 373 r. tanúk vall.].

2. szemügyre vesz, számba vesz; a lua în considerație; veranschlagen, zählen. *1797:* Hallottam, hogy igen sok vagyont hozott volt N .Csiszér Lászloné Aszony miket én nem igen szokotáltam [Eresztevény Hsz; HSzjP]. *1798:* aszt nem tudom hogy Bátyám mit vitt ell magával, nem szokotáltam [Egerpatak Hsz; i.h.]. *1813:* a földek alkalmasint voltak meg mivelve, mítsoda Sűrűséggel vettete Nem Szokotáltam | Trágyáztatott de hogy mitsoda vastagsággal nem Szokotáltam [Killyén Hsz; MvRK].

3. meghányja-veti, gondolkozik vmiről; a socoti/cugeta, a se gîndi; überlegen, erwägen. *1831:* egyébre felelni nem tudok minthogy nem igen szokotáltam [A.csernáton Hsz; HSzjP Provid. Thodor vagy Vántsa György (24) vall.]. *1838–1845:* Szokotál (:román a szokotyi...:) meghányja-veti, gondolkozik róla, fölvet és számít [MNyTK 107].

szokotálás elszámolás; socoteală; Berechnung, Verrechnung. *1808:* a Boltok Padlásai Ajtoji kiszegődésekben elő Pénzűl ... szokotálásig adattatott 8 Rhf. 40 xr [Kvh; HSzjP].

szokotálhat számíthat; a putea socoti; berechnen können. *1775/1781:* láttam hogy feles gabonát vettetnek, a mint szokotálhatom, minden esztendőben el vetődik ... hét nyoltz száz véka buza [Máda H; JHb LXXI/3. 385 Murg Ursz (40) jb vall.].

szokott I. *mn-i igenév* (fn-i igenév és fn között) szokásos, megszokott; care se face în mod regulat; gewohnt (mit einem Infinitiv). *1677:* a' Székelyek-is, ha mikor extra Regnum ... küldettetnek, elegedendő kőltseg adassék nékik ... ide nem értvén a' ... vigyázásra a' Tisztektől expedialtatni szokott embereket [AC 240]. *1684:* végeztűk ... Fogarasi városúnkb(an) Kgltek(ne)k G(ene)ralis Ország Gyűlését (!) promulgáltatni, holott Diaeták alatt agitaltatni szokot Causakis elővetetőd(nek) [UszLt IX. 75. 16 fej.]. *1701:* rendeltűnk kgltek(ne)k Országul kőzőnséges Gyűlést Gyula Fejérvárra ... holis a Gyűlések alatt agitáltatni szokott Causák folly(na)k [i.h. IX. 77. 36 gub.]. *1731:* Tiszt. R: Praedicator Uraink(na)k ... járni szokott beneficium nem adodott ki [Dés; Jk 409a]. *1752:* Az Üveg Csürtől ingredialni szokot Arendát ki tiltotta meg azt sem tudom [Bodok Hsz; Ks 22. XXIb]. *1801:* Vagynak a Pap számára miveltettni szokot Földek [Noszoly SzD; SzConscr.].

II. *mn* **1.** *jog* jogszokástól meghatározott, jogszokás szerinti; obişnuit, care este conform uzanţei; von Rechts wegen, rechtsgewohnheitsmäßig. *1574:* Mi Zalanci Lazlo espan es Zekoli mihaly Vice espan[a] ... fęięruarmegebę(n) ... boett kozęp octauaia(n) Eniędon Zokott Teoruinin(n)ek Napia(n) ęs hęlyęn Tęob Eskutt Assessor vrainkal Teoruinęk zolgaltatasara Egyiutt Le vltu(n)k volna [Fejér m; KemLev. — [a]Folyt. a fels.]. *1605:* Amely vrainkat a zokot hatar kyweol kwllyeb vetettek fel seowenyeket ... vagattassak le [Kv; TanJk I/1. 518]. *1611:* hyuanak mjnket ... hogy ... az Fodor Martonrol marat Jokat, meg oztanuk Varosunk zokot teoruinje zerint [Kv; RDL I. 90]. *1671:* Végeztűk hogy a Jobbágy fel-kéréseis ... légyen az Causansoknak szabadságokban ha Táblánné vagy pedig Vármegyén, és azokon szokott processusokon keressék [CC 57]. *1684:* Ezek Kglmes Urunk az fen megh irt bizonyoknak, es Valloknak hűt szerint valo vallasok, mellyeket mű is fide n(ost)ra median(te) recifialva(n) az D(omi)na Expones(ne)k az szokot Apertara ki adtunk [Szentmiklós Cs; Borb. II]. *1764:* Madarasi János őkglme a nemes céh céhmestersége elvisielésével és azon hivatalnak szokott és szabott onussa béfizetésével ... nemes céhét contentálta [Dés; DFaz. 22]. *1816:* Határozása szerint a T(e)k(inte)t(e)s urakat ... a Törvény szokott uttyara utasitatta [Asz; Borb. II]. *1840:* a' szokott urdólgát pontosan telyesiteni fogja [KLev.]. — L. még AC 73, 131; TML II, 556; UF II, 91.

Szk: ~ *adó. 1597:* Gergh Alcznernek az Gorbo videky iozagrol valo Zam adassa. Ez iozagnak zokot adaya es egieb zedeo wedeö ez eztendeoben mindenesteol tt f 314 // 84 [Kv; Szám. 7/III. 20]. *1657:* egyéb dolgok végett Toldalagi Mihályt expediálta is vala 1628 az ország szokott adajának bévitelének alkalmatosságával [KemÖn. 86] ✱ ~ *juss. 1720:* Branitzkai Jasika (!) Imreh Uram ... Szokot jussamat meg adván mint Szolga bironak ... Thorda varmegje ... Fő Ispánnja mint principalisom kenszerite ... hogj menjek el ... Oláh Rákosra [T; JHb XIII/65]. *1773:* kőrtvéfáji Tktes Ntes Lutzai Sámuel uram szakatt jussam le tétele mellett ada kézemb(e) egy íratt Instructiot [T; DobLev. II/448a. 1a Kerestelly Péter szb kezével]. *1827:* requirála bennünket ab offí(ici)o szokott jussunk ajánlásával ... Nemes Rátzkövi István Ur [Mezőbánd MT; i.h. V/1120] ✱ ~ *sallárium. 1735:* Mlgos Groff Ur Széki Teleki Ádám Ur(am) eő Nga szokott Sallariumunkat meg advan p(rae)sentaltata minékünk ... Koronás Királlyunk és őrőkős Fejedelműnk ... Compulsorium Mandatumat [BSz; TKI]. *1767:* Enis azert szakat Sallariumamat Fel vevem ... el mentem [JHb XXVIII/50]. *1816:* Veres János Uram szokot Sallárium unkat letévén kí hívata az Falusi Birakkal Egygyüt [Budatelke K; IB] ✱ ~ *taksa. 1688:* Ványolo most ezen a' Vizen egy sinczen, mivel el pusztultak. Az Do(min)us Officialis(na)k legyen vigyázása réá es ha megh épitik, az szokot Taxat egy egy forintott exigallya minden Vánjolotol eő Ngok számára [A.porumbák F; ÁLt Urb. 10]. *1845:* Kérelmesek juhaiba az himlő miatt károk történtekis, a Szokott taxának felit a Bátsok által meg fizethetőnek véli [UszLt XI. 85/3. 38]. — L. még VKp 69.

2. szokásgyakorlatban rögzített; care este stabilit în practica uzuală; usuell, üblich, gebräuchlich. *1577:* Az zeole myesseknek fyzetesse felöl ... vegeztek, hogy ... ha penig az vinczelér hya az myesseket az zokot fyzetesnek felette meg fogtassa es ... az pelengerre fel allassa [Kv; TanJk V/3. 15a]. *1587:* mjnket[a] ha Nagod az mi regi zokot priuilegiumunkban ... megtart ... jgirjuk arra magunkat hog Nagod oltalma ala hajtiuk fejunket [GyK. — [a]A dési cellérek végezése Gyulafi Lászlóval az őrmezői portusról]. *1651/1682:* Az Fűzesi[a] Schola Mester Pauai Janoss adgia ertesűnkre ... hogi az szűk időben ... az kőségis az el mult esztendőbeli szokot Prouentúsatt be nem szolgaltathatta nekie [SzJk 180. — [a]Ördöngösfüzesi (SzD)]. *1664:* az régtől fogván szakat Arendat meg adni nem akarnak [Kv; Jakó, Dézma 80]. *1774:* A Szőtsők mentek bérlésihez, premezésihez Szükséges bőrőkőt eö kegyelmétől vásároljának, és magok bérelvén meg a béreltető gazdatol Szokot jutalmokot el vegyék [Déva; Ks 78. 20/8. 1/4]. *1780:* Kápolnáson az vásárban szokot àldamás ital mellet pénzen vettek volna egy szúrke kanczát [Fintoág H; Ks 79. XXXIX. 2]. *1830:* communitásunk tagjai épületbeli bornákot, eszközfákot, kerékfalat kérnek szükségekre a szokott tilalmas erdőből [Árkos Hsz; RSzF 115]. *1845:* Ügyvéd Ttes Máthé Gergely Ur, Szokott elő fezetésünk meg adása mellet, ada kezünkbe egy irott Citatoria Utasitást [M.fodorháza K; RLt O. 2]. — L. még BTN[2] 171; SKr 283; WIN I, 596.

Szk: ~ *idejében/idejére. 1619:* csak ezt engedje meg őnagysága, hogy az én uram szokott ideire küldje bé ez nyáron az szokott adót, ajándékot és azzal együtt főkövetét [BTN[2] 207]. *1625:* Mind dizno paztorsago(n) és ökeör paztorsagon laktam szokot idejeb(en) Heős bwkiben [Kénos U; UszT 181c]. *1734:* Annak szokott idejéb(en) a régi szokás szerint, a Bibliai olvasást s annak magyárázását ... eő kglmek[a] vighez vigjek meg kivánnyuk [Dés; Jk 555b. — [a]A két dési ref pap] ✱ ~ *mód (szerint)/módon. 1578:* e minap el vegeztek volt, hogy a' zokot mod kyweol senky ne fyzetne teobbet az zòlómywesnek [Kv; TanJk V/3. 167a]. *1675:* Süveges Gergely ... annuatim adgyon Taxat ket ket forintot ... praestalvan, a szokot mod szerint valo klakazastis [VhU 457 Thököly Imre válasza]. *1839:* Ezen esketésben foglalt ... Tanuk a' szokott modon authenticaltatván előbbeni vallomásaikat ... m(eg) erőssítették [Zilah; Borb. II.] ✱ ~ *nap.*

1662: minden esztendőnkint az ország lakosinak az ő szokott napjokon való octávális terminusit és diétákat fogyatkozás nélkül kiszolgáltatván és ... semmit az haza megmaradására ... hátra nem hágy [SKr 143] ✱ ~ *rend(je)/renditartás szerint. 1662:* Melly malomhoz nem messze vonattak vala fel a fejedelem sátorai dél felől és az egész tábor az ő szokott rendi szerint körös-környül telepíttetett vala [SKr 258]. *1673/1681:* Haczogi Praedikator Uzoni Peter valaszsza. Az Restalt őt Veder Quartanak mennyen végére Udvarbiro Ur(am) ... fizetését penigh eddigh szokot rend tartas szerint adassa megh ő kglme [VhU 454 Thököly Imre válasza]. *1708:* a' termő időb(en) szokott rend szerint a Dézmai vigjázásra ... választatott N Kurtány Joseph U(ram) [Kv; SRE 109].

3. hagyományos; tradițional, întemeiat pe tradiție; herkömmlich, traditionell. *1662:* a clérusnak a haza veszedelmével nem gondoló szokott ellenkedése miatt ... nehezen vitetnek végbe az igazítandó s a hazát csendességre hozandó dolgok [SKr 278]. *1664:* Tisztelendő Parthenius Peter Püspök Uram(nak) ... igazgatása alá ... rendeljük minden jószágainkban levő oroszokot, görögöket, ráczokot, oláhokot ... hogy azokot ... szokott Liturgiájokban ... megtartsa [Veress, Doc. XI, 46 Báthory Zsófia és fia, Rákóczi Ferenc Parthenius Péter püspökhöz]. *1677:* a' négy recepta religiok, és annak szokot exercitiumiban ... mindeneket szabadoson megtart | A' Donatiok ... és Ország végezési, 's a' régi Királyok, Fejedelmek idejekben és szokot Stilusi szerint emanaltassanak [AC 31, 201]. *1704:* az egész urak és főrendek ... elmenének az Haller István Uram házához, hogy már a Toroczkai János uram kis fiacskáját a templomban az Hallerek szokott sírokban eltemessük | onnan az úr kivéteté[a] és ide a házba az anyja koporsója mellé bétevők oly véggel, hogy ... együvé temessék ... az úr szokott temetőhelyében, a kolozsvári templomban [WIN I, 240, 241. — [a]A Székely Ádám kisgyermekét]. *1705:* Kinek[a] is testét szokott és érdemlett temetési solemnitassal, szokott temetőhelyekben el is temettenek [WIN I, 450. — [a]A császárnak].

4. megszokott, ismert viselkedésmód, tulajdonság; (comportament) obișnuit, cunoscut; ein gewohntes Verhalten. *1564:* My masodik Janos ... Magiar orzagnak ... walaztott kirallia ... wdwarhely zeken lakozo fw nepeknek ... zokot kegielmessegeonket Irywk [SzO II, 212 fej.]. *1584:* az felseged regy zolgak hoz zokoth kegyelmes yo akarathja [Komlód K; WLt Petrichewich Kozma lev.]. *1664:* Moldvai uram szokott természeti szerint volna difficilis [TML III, 314 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1667:* Kegyelmednek kegyelmesen parancsoljuk, ne eddig némelyektől szokott vétkes példát kövesse, a gyűlésnek praefigált napja után két-három nappal jövén el [TML IV, 78 ua. ua-hoz]. *1710:* Azért szokott practikájához nyúla[a], és a vejit, Vay Mihályt kiküldi Carafához, kétezer aranyat küldvén ajándékban neki[b] [CsH 207. — [a]Teleki Mihály. [b]1688-ra von. felj.]. *1710 k.:* Egyébaránt az ilyen magok árnyékától való bokrosság és hírköltés igen szokott nyavalyája volt az én ... atyámfiainak [BÖn. 687]. *1730:* Mind ket Esztendőkben Ratioimat ... commendalom az Tisz. Exactoria szokot irgalmassággal és igassággal folytatando Ventilatiojára [Kv; Szám. 56/XIX. 29]. *1746:* Eltető Ferencz ... veszekedes hez szokot háborgo ember [Szentegyed SzD; WassLt]. *1759:* szokatt liberalitásom ellen negativát kellett felelnem ö Ngok(nak) [TL. Zágoni Aranka György ref. esp.gr. Teleki Ádámhoz]. *1786:* a Tractusokban szorgalmatos vigyázás kivántatik, hogy tudatlan, erkölcstelen, keringéshez szokott, rest ember a mesterségre[a] fel ne vétessék [Csetri, Kőrösi 43 A ref főkonzisztórium iskolaügyi rend. — [a]Értsd: iskolamesterségre]. *1824:* Mikor szokott kellemetes kedvében lészen, instállak akkor hozd elé kérésemet[a] [Kv; EM XVII, 173 Csáky Rozália Lázár Benedekné Bethlen Máriához. — [a]A kv-i jótékony nőegylet pártfogására von.].

5. szokásosan folytatott, űzött (foglalkozás); (ocupație) care este practicată în mod obișnuit; geübter, gepflogener Beruf. *1671:* A' Bagariczás szekerek meg nem gátoltatván az eddig szokott kereskedésekben [CC 56]. *1702:* egy katona megvagdalt egy örmény szőcsöt ... Ez is ... praetendál flor. 40, mivel karján esett bővebben a sebhetés és szokott mesterségit nem continuálhatja [Gyszm; SzO VII, 110]. *1786:* ha a Thoroczkai Lakosok magak szokot Opifaciumaktol az Vas mìveléstől el rekesztettnének, mind ... az Hazának, mind az Uraságnak nagy kárara lenne [Torockó; TLev. 4/13. 10]. *1810:* Attestatum a gyergyószárhegyi gyalog katona Sajgó Albert fiának, Lajosnak Gentsi hadnagy úr által tett kérdésekre való feleletéről ... 2-do Hogy következendő nap mindjárt megverettetése után szokott munkáját folytathatta-é? [Szárhegy Cs; RSzF 274 vk].

6. szokásosan készített, rendszeresen használt (tárgy); (obiect) care este făcut/folosit în mod obișnuit; auf traditionale Weise hergestellter/benutzter Gegenstand. *1580:* az wicinosoknak Cometaneosoknak Neuoket es Cognomennioket ... ez my Jelon valo Leúęlúnknek rendiben meg Jrattattuk es my az my Zokot peczyetúnkel meg Erositottuk ez dolognak megallasara [Pókafva AF; JHb XXVI/8]. *1614:* melj dolognak nagiub bizonsagara es Erossegere adgiuk az mi Jelen valo Inue(n)tariumunkat magunk szokot pechetunk alat [Kv; RDL I. 95]. *1694:* Tolvaj István es Csiszár György uraimék ténck Instantiat Szólősi Gabor Deák mellett hogy a Bőcsűlletes Czeh a szokot Remeket neki ki adgya [Kv; ÖCJk]. *1705:* az úrtól újobban kölcsönpénzt kértenek ... de az úr úgy akarja adni, hogy jövendőben a régi szokott hosszú forinttal fizessenek és szokott interest is adjanak [WIN I, 609]. *1750 k.:* A legvastagabb ugymint négy ujjnyi vastagságu szokott rud szappan kiben három font vagyon [HSzj *szappanfőző* al.]. *1755:* hitván dőg testemet amint Sokan, Szokták feresztéssel ne mocskolkodgyanak, hanem ... tegyenek tiszta inget labravalot reá ugy nyakamra a Szokot tiszta nyakra valot [Ks 14. XLIIIb Haller János végr.]. *1768:* az szokott abrantsamat megadtam Abrants Taxát harom poltrát vont rajtam[a] [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir. — [a]A dominális bíró]. *1795:* Bizonyosak lehettnek az irtt Mészárosók, hogy Senkinek rajtokon kivül nem lészen szabad Mészárszékekben árultatni, szokott Husokat ki vágatni, és árulni [Déva; Ks 79. 25/17. 1/2]. *1823–1830:* Azomban meg érkeztűnk az Ötsém szállására ... az Ötsém pedig az Ház Ajtoja mellett ült egy egyes széken pipázva, az ott valo szokott viselet szerént igen falusi öltözetben [FogEK 461]. *1843:* Szokott öltözék még itt a 'puszli' ('laj bi' — egy sem magyar) vagyis mellény önpityékezett kék és vörös posztóbul, ez utóbbi az oláhfecsórek kedvencz ruhája [Életképek I, 465].

7. állandó, rendszerinti, rendes; obișnuit, permanent; regelmäßig, dauerhaft, ständig. *1642:* Hogy nagyságodat ... itt benn való állapotok felől későn tudósithatom ... az vajda ő nagysága kállérásának[a] ... szokott járása volt obstaculumom [TMÁO III, 170 Rácz István a fej-hez Konstantinápolyból. — [a]Lovas postának]. *1645:* a marostis szokott folyásábo (!) ki veötte Farago András ur(am) és az magha rétén el ásatta [Körtvélyfája MT; BálLt 51]. *1655/1754:* Az

Ifjú Mesterekkel az Ifjú Czéh Mester tartozzék minden Sokadalomkor felállitani az szokott helyre az B. Czéh Sátorát [Kv; ACJk 5–6]. *1657:* az magyar és horvát hadak szokott helyekre, az magok végházaikban oszlának [KemÖn. 74]. *1662:* Úgy tudjuk, az porkolábóknak vagyon szokott szállások és házok; mi okon hadta azért el Madarász Mátyás szokott szállását, nem tudhatjuk Igyekezzen azért Kegyelmed ... Madarász Mátyást porkolábok szokott szállására rendelni [TML I, 339–40 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1683/1751:* hivata műnkőt Maros székben Süketfalvában a' maga szokott lako házához Nemzetes Boros Gáll Uram [Süketfva MT; DobLev. I/95a]. *1738:* azon Retnek szokot tulajdonsaga leven füvetlensege [A.karácsonfva AF; Told. 31]. *1757:* Bethlen Miklos Ur ... a' Vizet maga szokott árkából ... el vétette, és vitte oda hol most Continuállya folyását [Bolkács KK; BK]. *1764:* A Tizenkét Tanácsbeliek(ne)k Szokot Karatsonfajat ... vitetet a Spotály Embereivel [Méra K; AggmLt C. 30]. *1823–1830:* egy alkalmatossággal a mezőre menénk a szokott rekreációra [FogE 122]. *1844:* szegény Intzédiné meghala ... az első hir ... kivált Anyámra nézve nagy benyomást tőn, 's a' szokott rázkodáson keresztül kelle esnie [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.].

8. mindennapi, köznapi; obişnuit, de toate zilele; alltäglich, ständig, gebraucht. *1657:* az fejedelem oly halálban sietett hazájában az békességbeli szokott életre és feleségéhez, hogyha ... megverve futottunk volna is, soha inkább nem kellett volna sietni [KemÖn. 286]. *1657–1658:* Efféle állapotban szokott dolog, hogy ... az cselekedetteket emendálják némely emberek: így s amúgy kellett volna lenni s lehetett volna [KemIr. 320]. *1677:* a' Várra[a] és egyéb szokot szükséges dolgokra, a' Patronusok visellyenek ... gondot [AC 144. — [a]Jenővárára]. *1710 k.:* Ez iurei veritate repetitio volt, de a scholákban szokott repetitiónál százszorta jobb volt | Apor szállásomra jövén szokott reggeli consultatiónkra, unszolni kezde, a Szász János leveleit gubernium nevével vétessük kézhez [BÖn. 539, 953]. *1734:* Az Könyorögtetésb(en) penig kivannyuk ... hogy ne Csak egj szokot könyörgest hanem ujjabakatis tegjenek eő kglmek[a] [Dés; Jk 555b. — [a]A két dési ref. pap]. *1861:* Rendes Canonica Visitatio a' környűl állások hatalma miatt nem tartatik, hanem azért a' Szokott teendőket meg kell tenni [M.bikal K; RAk].

9. megszokott, szokás szerint alkalmazott; care este angajat conform uzanţei; üblich, gewohnt, gewöhnlich, angewandt. *1705:* a regiment szokott síposai, akik asztal felett muzsikáltanak, előállának, és ... a török nótákat az uraknak el kezdik fúni és vérni [WIN I, 230].

Ha. *1723:* szokat [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/27]. *1727:* szokat [Szentbenedek AF; DobLev. I/129a]. *1730:* szakat [MT; JHb IX/41]. *1753:* Szokatt [Mv; Ref. egyh. lt]. *1763:* Szakot [Hosszútelke AF; JHb XXVII/29]. *1794:* szokatt [Egerbegy TA; Tolvaly lev.]. *1813:* szokat [Bencenc H; LLt]. *1823:* szokat [Várfva TA; Borb.]. *1830:* szokatt [Aranyosrákos TA; Borb.].

szoktat 1. rákapat vmire; a obişnui pe cineva cu ceva; für etw. anfällig machen, jm. zu etwas oder an etwas gewöhnen. *1582:* ez Borbély Tamas Zoktata a hidelvieket oda hog Bort raknak a pinczeben [Kv; TJk IV/1. 65]. *1594:* minthogy vy vrak vadnak, iol megh lassak eo kegmek kinek kel Adni, s kinek Ne Ne zoktatnanak sokat Ajandekozasra feokeppen kupakkal [Kv; TanJk I/1. 247]. *1664:* Posta mester uram is nádmézes étkekhez szokván, engem is arra kénszerít vala, hogy ... olyat készíttessek ő kegyelmének s flandriai bort adjak neki innya, mert Őtet ahoz szoktatták [TML III, 316 Naláczy István Teleki Mihályhoz]. *1758:* A testvérbátyam sem volt arra való ember, hogy még csak jó tanácsát is velem közölje ... hanem inkább egyéb rosszra, úgymint boritalra mire szoktatott [RettE 63]. *1853:* a tselédeket nem kell sok hushoz szoktatni [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

2. rászoktat/nevel vkit vmire; a obişnui pe cineva să facă ceva; jmdm etw. angewöhnen. *1832:* Fiam ... hogy magára valo gondviselésre szoktassam ... ki adtam használásra ... M. Béldi, M. Solymossi, és Lodományi Portiokot ... hogy azokba ... gazdáskodgyék [Szentbenedek AF; DobLev. V/1186 Bartok Ádám végr.]. *1896:* jó, ha úgy szoktatja a társaságot, hogy megbecsülje nagyjait haláluk után [PLev. 185 Petelei István Jakab Ödönhöz] | Felolvasásokat rendezünk, kiadványokkal szoktatjuk a betűre a közönséget [i.h. 189 ua. Réthy Lajoshoz].

3. *~ja magát* rászokik/nevelődik; a se obişnui să facă ceva; sich etw. angewöhnen. *1657:* Az egész Fogaras földén lévő grammatikok mindenünnen tartozzanak ez Fogarasi ola scholaban tanúlni be jöni ... Mindeneknek elötte Jsteni félelemre szoktassák magokat [UF II, 187]. *1767:* Pénteken ... nem akart böjtölni[a], kiizent az apjának, hogy neki küldjön húst ... Küldött ugyan, de megizente, hogy szoktassa magát a böjtre [RettE 212. — [a]Gr. Bánffi Dienes leánya]

4. magához szoktat, édesget; a atrage, a apropia la sine; sich mit jmdm vertraut machen, sich bei jmdm einschmeicheln. *1572:* Orsolia Karaznay Janos leania, Durko Varga Georgy leanya ... valliak hogy Ez ely mwlt Napokban ... Jeo oda az Istwan vayda fya ... es kezdy Mondany oh megh kely halnom egi azzonyert ... Aztalos Ilko Newe, Anyera yara ream hogi fogwa valek az toromba addegh horda Jo borokat etthkeket azzal zoktata hozza [Kv; TJk III/3. 13].

5. (állatot) oda/rászoktat, idomít; a învăţa/obişnui/deprinde (un animal); (tiere) an etw. gewöhnen, mit etw. vertraut machen. *1755:* probáltam hogj meg kössük s kötve tarcsuk a bihajakat De mind őszve szaggatták a köteleket, mivel kicsind korakb(an) nem szoktatták volt kötélre őket [Szentmargita SzD; Ks 18. CII Kosa Sigmond tt lev.]. *1810 k.:* e' hát a felperesnek Törvénytelen tselekedete, hogy nem szoktatta csordába Sertésseit, s, new vala szabad Lézengőbe ki tsapni [Dés; DLt 82]. *1811:* S' minthogy emberek közt töltí[a] az idejit, Kik vakarják néki hátát, farát, fejit, Sőt szájába is a' Czipót adogattyák, Ezzel jámborságra idejin szoktatytyák [ÁrE 146. — [a]A csikó].

szoktatás megszoktatás vmihez, betanítás; învăţare, iniţiere (a unei persoane); Abrichten, Angewöhnen. *1847:* más főző van, idegen, kinek szoktatásával Trézsi sokat bajoskodik [Kv; Pk 7].

szoktathat ránevelhet, betörhet; a putea învăţa pe cineva să facă ceva; jmdm etw. angewöhnen, jmdn zu etw. zwingen können. *1671:* Az melly Paraszt Ember Templomot nem akarna frequentálni, hanem az Isteni tiszteletet el- mulatná háromszor egymás után, az ollyakat ... verettesse kézi kalodában, hogy azáltal-is az Isteni tiszteletre szoktathassa [CC 1].

szoktatott hozzáedződött; care a fost obişnuit cu ceva; an etw. gewöhnt, gegen etw. abgehärtet. *1710 k.:* az Isten

kegyelme (mert bizony nem az én erőmnek, politica simulatio, dissimulatióhoz szoktatott erőszaknak tulajdonítom), úgy oda béhagyatta vélem[a], hogy vígan ettem kenyeremet [BÖn. 493. — [a]A szomorúságot].

szoktattatik ráneveltetik, hozzászoktatik; a fi obişnuit/ învăţat/deprins cu ceva; zu etw. erzogen, etw. anerzogen sein/werden. *1676/1681:* az jo rend ... úgi tartatik meg, ha jo disciplinahoz szoktattatnak az emberek [Vh; VhU 661].

szól 1. beszél/közöl/mond/nyilatkozik vmit vkinek/vmi felől/vmiről; a spune cuiva ceva; (jmdm bestimmtes/etwas) sagen, zur Rede/Sprache bringen, zu Wort bringen, sprechen, sich äußern. *1542:* Az thewb vraimnak ennek elotteis zolthwnk, ennek vtanna is zolwnk hywen, igazán jamborulis Zolgalni akarwnk Nnak es Ngod hazanak [Fog; LevT I, 20 Olah Balas es Mottnoky Lajos lev.]. *1558 k.:* az aranywalto ... Meeg azert is zol, hogy wgy veriek az aranyath hogy Meg legien az karat zam [Nsz; MKsz 1896. 295]. *1568:* Geórgius Veeg Jur(atus) fassus est, in hunc modu(m), ... Jgy Zola, enneke(m) toth ferenc, hazud, balog Jmre [Kv; TJk III/1. 177]. *1591 u.:* otalomsagrol zollyon Pyros Albert elózer s tilalmaknakis Adgia okath [UszT]. *1596:* Isten oltalmazzon attul hogj en kegmed feleol ollian bolondul zolanek [Radnótfája MT; BálLt]. *1619:* Azért ezt én értvén eleibe adom ismét újólag csak magamtól is, meglátom, mit szólnak felőle [BTN[2] 290]. *1653:* A dévai gyűlésről valamit szollánk ugyan, de mivel a déési gyülést[a] említém feljebb, valamit akarok írni rolla [ETA I, 87 NSz. — [8]Az 1603-beli dési ogy-t]. *1659:* semmi kedvetlen emlékezetet Kegyelmed felől nem hallottam sem urunktúl, sem mástúl, ezután ha hallani fogok, Kegyelmed részérűl szólni is tudok [TML I, 361 Balog Péter Teleki Mihályhoz]. *1662:* szóllotta Isten az embernek: Íme, az Úrnak félelme a te bölcsességed [SKr 690–1]. *1675:* Az előtt, mikor Kegyelmetek előtt a nagy akadály (Kegyelmeteknek sokrendbeli panaszolkodási szerint szólom) volt, realisabb correspondentiájok volt velünk, mint sem mostan [TML VII, 12 Teleki Mihály Szepesi Pálhoz]. *1799:* a Bátyám ... ugy szolván: ne busulyak, mert maga Házoságtolan ember lévén, nékem él, nékem kiván megis halni [Déva; Ks. 75. VIIIb. 130]. *1808:* otsmányul ... ha Valaki szollott aztott le gazolta [Illyefva Hsz; HSzjP Löjte Moses (67) gy. kat. vall.]. *1820:* Minthogy én ... meg nem eskettettem, se a' véghez vitt Esketéseknek: se az Authentizalásoknak mivoltokrol szollani nem tudok [Várfalva TA; JHb 48 Budai Péter (42) fogadós vall.].

Szk: *azon ~. 1570:* Ersebet Darochy Jacabné Ezt vallya hogy ... Az Bekesegh zerzeo Emberekis zoltak Ambrusnak hogy ely legen az Rachnewal valo Jarastwl Bekesegnek okaerth es zoltak azonis Nekyk hogy tyztessegbe Thartyak egymast[a] [Kv; TJk III/2. 149. — [a]Ambrus és a felesége]. *1618:* Azmely köves botot Nagyságodnak Kamuti uram commendált volt, Tóth Mihály uramtól valóban sollicitusok voltunk rajta, hogy most őkegyelme elvihesse. S ő oztán végre azmennyére az árát törhetűk, csak engem küldött vala Tóth Mihály uram az Bezesztenbe[a], hogy ha megárulhatok véle, annak utána szóljak azon is, hogy ha az kénesőért ide adják, vagy bátor csak kezességen is, hogy őkegyelme vihesse el az botot [BTN[2] 168. — [a]Konstantinápolyi bazár]. *1758:* (A szegény úr) azt izente, hogy menjek le Dobokára. Lemenvén azért azon szólott, hogy maradjak mellette [RettE 64] ✳ *bosszúból ~. 1594:* Helfer Eotweos Andras vallia, ... Masod nap Az Sebes leghent az polgarok az Istenre kerdek kj chelekedte raita, Azt monda a' leghenj Az eleo Isten soha az eo lelket az eo dicheossegebe Ne vigie noha halalnak Immar fia, ha bozzubol zol [Kv; TJk V/1. 462. 467] ✳ *~ érte* **a.** helyette nyilatkozik. *1600:* Nagy Bodo Janosne Orsolia azzony, p(ro)katort wal Berze Mihalt, Bogard falui Mihalt, egyebeketis mindeneket a kik erette zolnak, mindenek elle(n), infra anni revolutione(m) [UszT 15/219, 222]. *1607:* Benedek mihaljne Ersebet azonj Lengielfalwi es Zetelaki Janos gergeljne martazonj walottak p(ro)ccatorra, szökej Kouaczy Andrast, benedek mihaltis az wrat, es az kik Ertek zolnak [i.h. 20/251]. *1627:* fertelmes modon zittak bennwnkot, ha egj nehany ember ne zollion erettwnk, keszek valanak megh ölni [Nagyernye MT; BálLt 82]. — **b.** vkiért közbenjár. *1570:* Anna Azzon Borbely Janosne, Es Lakatos Esthwanne Ilona, hytek zerent vallyak, hogy ... Mond az Molnarnak[a] ... az Rengeo Margit Leanyawal kyt ky verenek, Mert Igen keoneregh vramnak az Annya hogy Erthe zolyon, Mert Bwntelen volt [Kv; TJk III/2. 100–1. — [a]Borbel Janosne]. — **c.** megszólít vkit vmi miatt. *1568:* Margaretha R(elic)ta Andre olaos iur(ata) fassa e(st), Tudom hogy az peres Mesgen Jartúnk, de mynekwnk senky semith ne(m) zolt erette [Kv; TJk III/1. 191–2]. *1745:* Egy alkalmatossággal, mikor csordapásztorok voltunk, mikor a csordát reggelenkint hajtottuk, mindenkor üres fazékkal kijött[a] a csorda elébe; hogy szólottunk érette minket elpirongatott [Kőrispatak U; Ethn. XXIV, 165 Harbán Simonné Bandús Borka (40) jb vall. — [a]A boszorkánysággal gyanúsított Szabó Ferencné Vizi Borka]. *1826:* a meg neveztem helyről a Nehai Bartos Daniel meg Szolita, hogy a kertjein valami rések vagynak, hanem a Pintze helyrol igazitanok meg, elis mentem a Nehai Ural Vágtuk, hosztuk a kerteket meg igazgatuk Senki sem Szollott érte [Albis Hsz; BLev. Vall. 5] ✳ *sokat ~. 1632:* ige(n) fel emelt az Jste(n) Nierges Thamas, de rouid nap ala ront az Jsten Nierges Thamas vra(m) erre monda neki meni be te mert ige(n) sokat zolal [MvLt; 290. 107b] ✳ *vkinek mentségére ~. 1667:* Én elé sem hoztam volna, hanem ők adának alkalmatosságot. úgy szólám Bánfi uram mentségére azokat az szókat [TML IV, 173 Naláczi István Teleki Mihályhoz] ✳ *vkinek neve alatt/nevével ~. 1665:* Ha Kegyelmed urunk nevével szól, tudom, az úr megorvosolja[a] [TML III, 394 Bánfi Dienes ua-hoz. — [a]A rombolásokat]. *1672:* az uram ő Kegyelme neve alatt kellett volna szólni [TML VI, Bornemisza Anna ua-hoz].

2. kiejt/mond vmit; a spune/zice ceva; sagen, reden, aussprechen. **Szk:** *beszédet ~ átv. 1636:* Az nappal az nappalnak szóll beszédet, és az étszaka az etszakának jelent tudományt [ÖGr Aj 5–6] ✳ *bolondságot ~. 1596:* nem giakorta zolok en bolondsagot [Radnótfája MT; BálLt 1] ✳ *bosszúbeszédet ~. 1582:* Catalin Boldis Palne ... vallia, soha en Rab fabianne zayabol semmy bozzw bezedet Zekel Mihalne elle(n) hog zollot volna Ne(m) hallottam [Kv; TJk IV/1. 83] ✳ *bő beszéddel ~. 1585 F:* Enis vgia(n) nagy beo beszeddel zolek neki (Firtosváralja U; UszT] ✳ *breviter ~. 1667:* azért nem volna szükséges felfáradnunk, mert breviter szólván, ex nihilo nihil fit és ha velem szollott volna, vagy az alatt is tanálna szólni Miklós uram, egy szóval sem urgeálná az fejedelmet ő nagyságát az válasznak kitanulásáért [TML IV , 3 Keczer Ambrus Teleki Mihályhoz] ✳ *egyet is nem/ egyet se(m) ~* **a.** meg se mukkan. *1585:* Azert ezt valhatom hogy Paxy Lukachnal semmi nemeó fegywer Ne(m) volt, Azert Az zuchakiak teowek a' tamadast paxy

lukach eggiet sem Zolt, hane(m) az ket zuchakiak Menenek reaiok [Kv; TJk IV/1. 449]. *1618:* Mikor ezeket Szölfikár megmondotta volna, megmosolyodék rajta az pasa, és erre absolute egyet sem szóla [BTN^2 144]. *1619:* Megmondottam, hog semmiben az urad meg nem fogyatkozik, valamiben kévántatik, csak lásson dolgához. De hol vagyon most Ferdinandus, hogy nem szólasz arról egyet is? [BTN^2 326]. *1760:* monda Ágoston Mojses: Hallgass, hallgass. Ne szolj egyet es [Illyefva Hsz; HSzjP Anna Szakács (40) relicta vidua vall.]. *1823–1830:* én már fel lévén mérgelődve, mint a meglőtt medve, csak magamba fúvódtam, és egyet se szóltam a marhás jobbágy embernek, hogy ökreit siettesse [FogE 113]. — **b.** meg sem nyekken. *1653:* Die 7 januar(ii) a várban bort vettek vala ki, s a borvető egyik vala egy foldozó varga, Török István, ki ott leesék és hirtelen halállal meghala, egyet is nem szollott — és az nap eltemeték [ETA I, 152 NSz] ✳ *fenyítéket ~. 1595 k.:* Tudom hogy az Kisfalúdi berchen vetekednek vala Sofalui fere(n)cz es Kis Pal Istúan valami feóld feleóll, eggik(is) tudgia vala hogy az eöúebe oda marad, az masikis tudgia vala, de megh alkotok eőket, es egyikis en hallaso(m)ra ne(m) zolt fenyteket az masiknak [UszT 10/44–5] ✳ *haragszóval ~. 1592:* Boba Catus vallia … monda nekem az leani … az jo Azzoni Zabo Martonne soha nekem semmibe ne(m) vetet, es chak harag zoual sem zolt [Kv; TJk V/1. 303] ✳ *hármat ha ~. 1618:* Mikor énvelem szemben volt[a] is, én csak elcsodálkoztam rajta, mit akar … hármat ha szólt az ura és ország dolgáról, mindjárt magát kezdé erősen dícsírni [BTN^2 133. — [a]Kamuti Farkas, az erdélyi főkövet Görcsi Mehemet pasával] ✳ *semmit nem/se ~/ne ~na. 1544:* My koron Istrigi Symon ezth montha, twdod azth Jo hwgom hogy az my tegedeth Illeteth wona az Jozagbol, En tegedeth myndenbeol meg elegithelek, ez bezed ellen, che gergelne az borbala azzon semmyth Nem Zolth [Szászzsombor kör. SzD; MNy XXXVI, 52]. *1672:* Ma étekfogó mene be, írván ő nagysága Kegyelmed dolgárúl újonnan Baló uramnak: ha elé nem hozzák Kegyelmedet, ő se szóljon semmit [TML VI, 368 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1783:* eleget kéré hogy űlne le és semmit ne szóllana, de tsak futta magát [F.torja Hsz; HSzjP Maria Köntzei de Karatna (20) ns vall.] ✳ *vmilyen szót ~. 1597:* Felperes Kaidicz falui nagj Janosne Illona asszony procatora antalfi tamas kobatfalj Al peres az nehaj fulo lorinczne ugjan dersy kataljn … Illien gjalazatos szot zolot hogj en azt mondottam uolna hogy penzemet ueztetem el de nem el ueztetem hanem az latrokra kőltőtem [UszT 12/25]. *1663/1728:* Ha valakit Falu gjűleseben, vagj Birot, vagj Falu Esküttjeit meg hamisgatna vagj valami bestelen szot szollana avagj tamadast tenne harom forint legjen az poenaja [Szentmihály U; Törzs]. *1671:* Baló uram kijövetelével rossz hírt hozott Daczó felől. Mikor az tavaszszal vala az híre, hogy Zólyomit kihozzák s ű oda be volt, akkor valóban mocskos szókat szólott urunk ő nagysága felől Petróczi uramék előtt [TML V, 642 Székely László Teleki Mihályhoz].

3. beszél, tárgyal vkivel; a vorbi cu cineva; reden, verhandeln mit jmdm. *1572:* Meg Ertettek eo k. Az espotal Jozaga felewl Mynemw valassal Ieot az feiedelemtwl Byro vra(m)..., Zollianak eo k. Teorwen twdo Emberekel [Kv; TanJk V/3. 66b]. *1578:* mj faluul eozwe gjwluvk zolank egj massal hogj Az falw feoldenek Ellene mongjunk az Jktataskoron [Amadéfva Cs; Eszt-Mk]. *1600:* Luch Janos … vallya Eoys menth Ballos Jstwanhoz Kadar Peterhell egjetemben Akkor az keőthes feleolis sokat zolank egjmassal [Kv; TJk VI/1. 396]. *1604:* zollok az gazdám azzonjal felesegemel mondok hogy lassad ió Attyamfia mitt tegivnk [UszT 18/43]. *1629:* safar Andrasne hogj zolitotta eöket hogj ne zolyanak auual az gylkossal [Kv; TJk VII/3. 90]. *1704:* Mindezek után Acton feljöve az úrhoz 11 órakor, ki is mikor kijött volna a házból, kérdem, ha szólott afelől a generállal, de azt mondá, hogy még nem szólott [WIN I, 303]. *1720:* az sogor Gilányi Győrgj Uram Feleségestől … pusztás Házunknál lévén, Baktán, kértek azon hogy kigyelmeddel szollanék, s inducálnám [Kv; Ks 96 Haller Gábor lev.].

Szk: *iránta/vki iránt ~. 1761:* a' mint mi nálunk hivják egy Busztolnika iránt szolatam és kértem vala magam Irtásimhoz [Bukuresd H; Ks 62/4]. *1769:* Most mind az Tablan, mind az vármegyeken vacantiak vannak, ha fel menyen Bátyám Uram Bécsben szollana iránta[m] is [Szentmargita SzD; Ks 99 Kornis István lev.]. *1789:* Áts Pallér Überlacher Antal ö Kgylme szollott iránta hogy az emlitett Tserepek költsön adattassanak által [Kv; SRE 261] ✳ *vki érdekében ~. 1843:* Ezen előadás módjából látván a biztosság, hogy a beszélő gornyik a közönség érdekében szól, előhívatá a másik gornyikot is, Bárb Kangyint, ki hasonlólag a kérdés alatti erdőmagvetés végrehajtására rendeltetve jelen volt [VKP 76].

4. beszélget, társalog vkivel; a vorbi/discuta cu cineva (despre ceva); sprechen, reden, sich unterhalten. *1570:* Sara pesthy Katus leanya … vallya hogy varratot ket kezkeneot eo vele Zabo Janosne, Es eomaga Montha hogy az Trombitasnak varratya, Latta Aztis hogy Bezellet az Trombitassal, De Nem Thwgya Myreol zoltak egymassal [Kv; TJk III/2. 32].

5. *átv* is beszél, megszólal; a vorbi/grăi; seine Stimme hören lassen, etwas sagen. *1582:* Anna Kalach swtheó Andrasne fassa est hog … Danchak Janos … be fenyegete az Kosdine hazahoz, zolais de Nem erthetewk mert chak Ghwgieogh wala [Kv; TJk IV/1. 18]. *1584:* Egry ferencz felesege vallia … vegre Annyeba Iuta az Zegeny gyermek hogy Im Niolcz eztendeós, de sem zol sem wlhet se(m) Iarhat [Kv; TJk IV/1. 255–6]. *1598:* Veott voltt fel … Jmre deak az varos prokatora keolttsegere … f 4 Nyaualias Nem tud szolny mertt az Jsten ell wette Nyeluetth [Kv; Szám. 7/XVI. 96]. *1637:* Pal Mester megh koczogata az ablakot, ketszeris, de az Aszony nem szolla sokaigh [Mv; MvLt 291. 110b]. *1698:* (Az aszony) olly dagályos, hogy ha az Urára megh haragudt, két három hétigh sem szollott [SzJk 310]. *1710:* Tofeus az sok urak s más emberek praesentiájában nagy haraggal megriasztja az embert, ha ugyan ördög van-e benne? Ama nyavalyás ijedtiben szólni sem tud [CsH 193]. *1722:* a' meg irt Gondviselével lévö emberek réá ruhantak Oltján Oprára, és ott ugj meg verték, hogj pokrotzban hozák bé és soha többet nemis szolot [K; Ks 7. XV. 6]. *1759/1845:* Felelének a kalugyerek: Parintye! nem túd ez a kép szóllani [Hermányi, EDem. 575]. *1783:* mostoha Fiam … M Vásárhelyről elszabadulása után … éczaka kétszer jött bé az udvaramra alattamban, mellyet én az ebek ugatására észre vévén ki mentém kialtoztam ki légyen, szollyan; de nem felelt [Mv; MbK XI. 68]. *1804:* Gutta ütésbe esett volt, hogy még szollani sem tudott, hanem tsak az ujjával mutatott ugy meg nimult [Köröspatak Hsz; HSzjP Szent Györgyi Providus Zöldi Benedekné Ovári Mária (40) vall.]. *1811:* Szólljon most akár ki bár a' fejit rázza, Talál-é valamit a' mi igy példázza, Az embert és annak minden erköltseit [ÁrÉ 33–4].

Sz. *1710 k.:* A tanácsban is sokszor állottam én közikben Apor és Bánffinak; de bezzeg sohasem állott ő én és Apor közé; a felesége házába futott olyankor, vagy úgy szólott, mint a hal [BÖn 964].

6. vmilyen (idegen) nyelven beszél; a vorbi într-o limbă străină; in einer (anderen) Sprache reden, … ihm sprechen. **Szk:** *oláhul/oláh nyelven ~. 1600:* Andreas Gergo (!) … fassus est … nem tutta(m) vellek bezelleny mert eok az iuhazzal olahul zoltak [Kv; TJk VI/1. 413]. *1736:* Nem vala akkor híre az sézának, mert ha eléhoztad volna hogy séza azt gondolták volna hogy oláhul szólasz sez, az az ülj le [MetTr 361]. *1831:* Szép hold világ lévén, és tsendes idö hallania lehetett, hogy ött (!) mit szolattak egymáshoz Olá Nyelven [Dés; DLt 332b] ✳ *szászul ~. 1569:* De a newyt en Eleottem nem neweze meg, mert szászul sokat szolanak feddeodynek [Kv; KvLt II/19]. *1570:* Kyral Mathe hity zerent Ezt valya … Zeoch Demeter … az gazdazzonyal zolt zazwl [Kv; TJk III/2. 81]. *1573:* Molnar Marton Azt vallia hogi … zaszwl Nem hallotta hogi sem my gonozt zolt volna[a] [Kv; TJk III/3. — [a]Zabo lenart Borbel Ianosnak] ✳ *tatárul ~. 1653:* No azért szollának tatárul a jó vitéz szászok, s addig handagatának-hendegetének, hogy alá menének és megegyezének a bassával és Bethlen Gáborral [ETA I, 114 NSz].

7. (nyilvánosan) felszólal; a vorbi (într-o adunare) în sprijinul cuiva; zur Sprache bringen, ein Wort für … einlegen, Wort ergreifen. *1778:* Ifjúkorában ellopták egy lovát. A bátyja, Lészai István, nagy authoritasú főbíró, ki is az apjával, Somai Lászlóval anyjáról egytestvér volt, egyet szóla Poklostelkén egy vármegye székin s mindjárt megsegíték 70 rhenus forinttal, hogy lovat vehessen maga alá [RettE 392].

8. beleszól vmibe; a se amesteca în ceva; dazwischenreden, dareinreden. **Sz.** *keze alá ~. 1710:* Apor István, Mikes Mihály, Haller István s mások … hogy jobban procedálhassanak dolgokban, s az ország között is ne szóljon minden ember kezek alá, a jámbor, igaz hazafiát, Keresztesi Sámuelt … kiveték a praesidensségből [CsH 301–2]. *1766:* Teleki Mihály … azt felelte: „Hagyj békét feleségem, hadd vegyem el, ne szólj kezem alá mert valamint az most nekem hordják mindenfelől az ilyen ajándékokat, aszerént fogja az én maradékom mindazokat másoknak [RettE 201]. *1854:* Jöjjetek Ti Csapora it hárman edgyüt élhetünk én a mink van mindent által adak, soha kezed alá nem szollak [Csapó KK; DobLev. V/1372 Réz György vejéhez, Dobolyi Bálinthoz].

9. rászól vkire; a atrage atenţia cuiva; zurecht weisen, jmdn auf etw. aufmerksam machen. *1568:* Margareta Consors Ambrosy varga iur(ata) fassa est, hogy halotta buryanosnetol, hogy azt monta, hogy azt halotta, az hachyertól, hogy adig zol, az leanra, hogy meg egzer, arcyul vagya, erette | Anna Sebastiani Somogi iur(ata) fassa e(st), Ezt hallotta(m) hogy szolnak vala biro Katonak myre haborog eothúes palnenal [Kv; TJk III/1. 185, 209].

Szk: *reája ~. 1633:* (A szolgálónak) az Hadnagi … egy vegh giolcziotis igirt volt cziak ne szollio(n) reajok[a] [Mv; MvLt 123b. — [a]A tetten ért szerelmesekre].

10. hozzászól vkihez, szót vált vkivel; a vorbi/a sta de vorbă cu cineva; zu jmdm reden, jmdn ansprechen. *1823–1830:* Az ágy fírhangját összehúztam. Gyarmathi is ezt tette a magáéval, egymáshoz nem szólottunk | az asszony Bán Zsuzsanna rendkívül mérges volt, akárkire megharagudott, befeküdt az oldalházba, egy hétig is elduzzogott, senkihez sem szólott [FogE 200, 91].

11. hozzászól vmihez, véleményt nyilvánít vmiről; a-şi exprima părerea în legătură cu ceva; sich zu etw. äußern. *1590:* Thúdomant tezünk késeo ne legyen minden Jgassagúnkhoz beowebben zolnunk mind Jtt kegtek eleott s mind az Appellationak helyejinnis [UszT]. *1598:* P(ro)ponit I Ertem myre akar mennj az P(ro)curator hyúatal mellett hol azt mo(n)dgia hogy Abban tett vetseget Akkori p(ro)curatora hogy az derek dologhoz zolt volth es az teórúeny köz felóll ualó dologhoz ne(m) tartotta volt magat [i.h. 13/42]. *1619:* Liptói Imreh tött választ Pázmán uramnak ilyent penig mondván: Pap uram, véled egy religión vagyok s catholicus vagyok, de most tegyük le az religiót és szóljunk az ország közönséges dolgához [BTN[2] 308]. *1621:* vgj itelliwk hogj netala(n) akkor valami subsidionalis penztis imponalnak reank, Es Egj annak vtanna iob modgiaval tudnak eő kglmek az Ado dolgahoz szolanj [Kv; TJk II/1. 316–7]. *1678:* értésére adom ő ngk az dolgokat, az mint folynak … hazánkbeli dolgokhoz peniglen szólni sem tudok [TML VIII, 273 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1700:* Majd minden Eclakb(an) vagyo(n) a Magyarok(na)k az olahokkal veszekedések az Innepeknek meg tartatasa felöl … A Sz. G(ene)ralis ehez igen vékonyon szollott [SzJk 780]. *1726:* az M: Igeniekis Csak vékonyon szoltak az dologhoz [TGsz 51]. *1798:* leg kissebben is a' dolog derekához szóllyon [Dés; DLt]. *1805:* a' Fellperes meg kivánnya, hogy az allperesek efféle szűkségtelen kérésekkel, a' dolgot ne huzzák és halasszák, hanem szolyanak, a' dolog valoságához [Mv; DobLev. IV/1. 893. 1b tábl.]. *1822:* Feleletem igaz lélekkel való meg-tételét az uttal Nagyságod meg kimilléséért el-halgatom, és tsak a' dolog valoságahoz Szollok [Kv; IB. Kenderesi Mihálly kormányszéki tanácsos nyil.].

Szk: *ad/de merito/meritum ~* érdemben hozzászól. *1704:* Ezekről pedig és ehhez hasonlókról solemniter protestálván, hogy nem azért szól, hogy ad meritum szólana, mert úgy kellenék is lenni és azt érdemelné is ez a causa | minthogy még ma nem szólnak de merito, csak folyjon a dolog, és mikor az allegatio végbenmegyen, az allegatiót az egyik ítílőmester reportálja az úrnak | agálván az inctusnak incompetentiájáról, a director az ellen contendála, hogy amaz egy exceptiónak megengedése is inkább volt ex gratia judicium, mintsem a tőrvény kívánta volna. Azon márpedig általmenvén. többel nem élhet, hanem szóljon ad meritum [WIN I, 117, 150–2, 152] ✳ *mit ~ vmihez? 1628:* hozak mi Eleonkbe az Eppel Janos vram testamentomat … megh kerdue(n), hogy mit szolnanának az Testamentomhoz eo kegimek halua(n), az Testámentomot minde(n) részeiben Ereyeben hagiak [Kv; RDL I. 137].

12. jogot formál vmihez; a ridica pretenţii, a revendica ceva; (zu) jmdm gehören, jmdm zu Recht zukommen. *1550:* mykor wk Giermek korokban otth walkon laktak volna az Cylla mezön barmot öriztek es soha akkor nem twgak hog' azhoz a mezöhez monostoryak szoltak wolna, hanem wk aszt twdgiak hog' keleczelyek, wyfalwyak eltek [Gyerővásárhely/Damos K; MNyXXIV, 292].

13. állít vmit vkiről; a afirma ceva despre cineva; über jmdm etw. behaupten/sagen. *1698:* Azért akár ő kglme, akar más elegyicse bele az en emlekezetemet maga beszedgyeb(e) ez iránt kgd ne hidgye, mert sem kgdről sem masrol soha bizony ollyat ne(m) igyekezem szollani ă ki helytelen legyen [Szamosfva K; Ks 98 Mihok László lev.].

Sz: *se fejért, se feketét nem ~. 1780:* se fejért se feketét nem szollott; hanem mint a' kö halgatott [Dés; DLt]. *1820:* Sajnoson olvasám leveledből hogy ha kévánságod szerént

kedvedet nem töltőm tehát a jószágom bajához s directiojához te se fejért se feketét nem szollosz [Kv; Pk7] ✳ *megholtakrol vagy semmit se, vagy jót, vagy jól ~. XVIII. sz. köz.:* az meg holtakrol vagy semmit se, vagy jot, vagy jol szoljunk [Nsz; Told. 2].

14. nyilatkozik; a se pronunța/declara; sich äußern. **Szk:** *illetlenséget/illetlenül ~. 1786:* az Varosnak neve alatt senki leg kissebb illetlenséget sem szollatt az én hallatamra [Torockó; TLev. 4/13. 35]. *1793:* Udvarhelly várossának Magistratussa most emlitett határozás iránt illetlenül szollott, s mint egy fenn héjjazva Függetlenségekkel kérkedezni nem átallotta [Kv; UszLt VIII. 8/68 gub.] ✳ *követve/követvén ~* engedelmet kérve beszél/nyilatkozik. *1573:* Feierwary Martone Martha azzon felelety Zeoch Georgy ellen … keowetwen[a] Zolok Ta K. eleot[b] [Kv; TJk III/3. 200a. — [a]Értsd: a vall-ban említendő szitkok megismétléséért. [b]Köv. a nyil.]. *1600:* Felperes Bagy Leörincz Janos, Procuratora Zenth Kiraly Gyeörgy Kowetwe es tudomany tetellel zolok fellel megh irt p(ro)katorom altal [UszT 15/242]. *1607:* Keóuetue(n) zolok es tudomanytiteluel tilalmat teötem az Alperes ellen [i.h. 20/57].

15. átkozódik, gyalázkodik, káromol, szitkozódik; a spune cuvinte înjurioase la adresa cuiva; verwünschen, fluchen jn, Flüche oder Verwünschungen ausstoßen gegen jn. **Szk:** *adtát és teremtettét ~* adtával és teremtettével szitkozódik. *1767:* igazé, hogy az Adgressorok erőszen Teremtettéztek, kik voltak azok 's mitsoda Attákat és Teremtettéket szollottak [Msz; Told 26 vk] ✳ *becstelenséget/becstelenül ~. 1663:* Ha valaki falu gyülésében vagy birot vagy falu esküttjeit meg hamisgatna, vagy pedig valami becstelenséget szólana, awagy tamadást tenne, három forint legyen az poenája [Szentmihály U; SzO IV, 301]. *1671:* nem szabad … becztelenúl szollani az peresek kőzzűl az edgyik az masik(na)k [Kv; TJk VIII/11. 103] ✳ *embertelenül ~. 1597:* Feyer Daniel … wallia … monda Feorkeol Mihaly, Hazúd bestie lelek kúrwaúl valaki azt[a] mongia az en giermeke(m) feleol, monda Chizarne bezzegh embertelenewl zolaz eoregh ember lewe(n) (Kv; TJk V/1. 106. — [a]A fentebbieket]. *1665/1754:* Ha ki meg haragszik az érdemes bűntetésért, embertelenűl szoll, vagy az asztalt meg űti, vagy a' pénzt tsak le veti, bűntetése egy heti bér [Kv; ACArt. 14] ✳ *gonoszt/gonoszul ~. 1561:* az olah vgyan gonozt zola [Ráton Sz; BálLt 78]. *1573:* az my vraink … meg az utonnys Erössen meg hattak wolt hog senkinek semj gonozt ne zolyonk [KCs IV. 39–40 Giorkan Mihul és Kygan Janos oláhmonostori jb vall.]. *1583:* Apalin Simon Peterne, hallotta hogy meg zolitottak az Giorthia hordozasert Zilagi Ianost es a' felesege gonozul zolot [Kv; TJk IV/1. 194.]. *1630:* De hogj az Aszony valami gonoszt szolt volna az legennek en nem hallotta(m) [Mv; MvLt 290. 223b] ✳ *káromlást ~* káromkodik. *1601:* (Akik) az religio ellen blasfelmaltak, es ez vthannis karomlast zolnanak tehat affeleket … megh bizoniultattwan affele dolgok rea mindeneket … megh beontessenek, az blasfematort az Kalodaban tegyek es ott tartassek az regy mod zere(n)t (Kv; TanJk I/1. 393]. *1769:* Tyn György … az akkor itt volt Udvari Hajduval egyben veszvén azon méreggel menvén a Papra, ottan furiáját ujjitotta, s akképpen szollotta a káromlásokat [Bukuresd H; Ks] ✳ *rútul ~* gyalázkodik. *1598:* Andras Deak … vallya … oda Jeowe[a] borsos Gergely igen rezegen … monda egessegel Ty tetwes Ielek kwrwak Coloswariak … monda Sos Mathe es Jstwan, ne zoly olyan Rwtwl mert tejs Coloswarhoz tartozo Iobbagy vagy es az Coloswarj biro megh beontet erette [Kv; TJk VI/1. 263. — [a]A korcsmába].

16. ts alakban is; şi la tranzitiv; auch transitiv: megszól; a vorbi de rău (pe cineva); jn. Übles nachreden, verschreien. *1583:* Dobonday Orsolia vallia … Eg Aztalosnet mondnak Nagy Zentmihalion Attol hallottam hog ez Rengeo Annat ereossen zoltak Az hidalmassy harminczadosokkal [Kv; TJk IV/1. 187]. *1597:* Porozlo Zabo Marthon … wallia. Mikoron en az azzony fogny mentem volna Nagi Andrassal eggyewt, amely azzonnial Kadas Ianost zolliak, talalam az azzont az enmaga(m) hazamnal [Kv; TJk VI/1. 98]. *1629:* ajandekkal en altalamis elegge kenalta Zolta az harminczadost de chye (!) azt monta, nekj nem kel [Kv; TJk VII/3. 76].

Sz. *1672:* Forgács Sigmondné mondása: Jobb szóljanak, mint szánjanak [TML VI, 245 Keczer Menyhért és Szepesi Pál Teleki Mihályhoz].

17. *mellette/vki, vmi mellett ~* **a.** vkinek/vminek pártját fogja; a lua/ține partea cuiva; für jmdn das Wort eingreifen. *1589:* leot volt egy Rab feo ember puspeok vramis kerte az Tanachiot, zolt mellette Segitseget Adanak attam Neky f. 2 [Kv; Szám. 4/VI. 43 Stenzely András sp kezével]. *1592:* az prokattor hiwatal melletth wilagosban Job modo(n) akarok zolnj [UszT]. *1599:* Pállffy Jsthwa(n) Tarchafalui nemes Zemely wallot p(ro)katorul eleötte(m), Bogardfalui Mihalth, Antalffi Thamast, Zentkiraly Gyeörgiet, egyebeketis walakik mellettek zolnak, intra anni reuolutione(m) [i.h. 15/185]. *1662:* Ennek az veszett Kercsinének is vagyon vitája. Immár fülem hallatára rútul bánt asszonyom vele, melyre bizony vétke nincsen, mert ha volna, tudja az Isten, hogy nem szólnék mellette [TML II, 231–2 Vér Judit Teleki Mihályhoz]. *1676:* Sombori ha oly nagyot vétett, hogy szólanék én mellette? [TML VII, 265 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1705:* kezdé az úr mondani: … megunván itt a magyarok szükséget, innen kimennek Havasalföldébe, onnan kurucokká lesznek, és jövendőben csak az sem lesz, hogy ki szóljon a nemzet mellett | meg is ijedt volt pater Kapi azért a porta triumphalisért, melyet Rákóczi uramnak készíttenek volt[a], de ő osztán szólott mellettek [WIN I, 400, 627. — [a]A kv-i páterek]. *1735:* hivatalos léven … Méltóságos Groff Vr Széki Teleki Páll Vram eő Natsaga Berkészre Ebédre Vicse kapitány Tktes Nemzetes Katona Mihály Vram eő k(e)gy(e)lmehez … az holott is igen szollott … Teleki Samuel Vram eő Natsaga Joszága mellett [Drágavilma SzD; TKl Csuka Kosztán (48) jb vall.]. — **b.** vkinek javára van; a fi în sprijinul/favoarea cuiva; jm zu seinen Besten sein. *1843:* a megjelentek mellett az a könynyítő körülmény is szól, hogy a Makavej Moyszi által indítványozott mag elöntését meg nem engedték [VKp 122].

18. vall, vallomásban elmond/állít vmit; a mărturisi ceva, a afirma ceva în mărturisire; (als Zeuge) aussagen, bekennen, fatieren. *1558 k.:* Illienkepen zolok es tanobizonsagoth tezek Mindenek eloth, tudny Jllik, kyk erthenek ehez es bolchelkettek ez dologban [Nsz; MKsz 1896. 294].

Szk: *derekára/derekáról ~. 1583:* mig az Derekara zolneek, (e)bbeól warok teor(veny)t kegmetekteól [Hsz; BálLt 80]. *1591:* Erreol is protestalwnk hogy ha ez belj lattatasunk nem elegh, Ne legien keseo az derekarulis szolnunk kgtek eleot, s az az appellationak heliennis [UszT]. *1592:* eleózer ebbe varok teorue(n)t, Az mikor az derekara kell zolno(m), teöbbet zollok … Deliberatum est … P(ro)testal hogy az dologhnak derekara zolni keseo ne legye(n) [i.h.] ✳ *egyenesebben ~. 1747:* nagj differentiak vad(na)k fassio-

jokb(an) A kik p(e)d(ig)len egyenesebben szolnak, sem ŏkŏr el hajtást, sem mente el lopást nem fatealnak [Torda; TJkT III. 65] ✳ *gyanúval ~. 1585:* Szeoch Crestel vallia, Razma(n) paltol ig hallotta(m); Im Ambrus Deak Adot Zebenbe czimer heolgyeot ell, talam az volt az en heolgyem, de bizonnial Nem zolot, hane(m) gyanowal [Kv; TJk IV/1. 460]. *1600:* Georgius Theolchieres ... fassus est ... gianual zoltak az byrak eleóth es kewanta Borbely Georgy hogy megh fogassa az byro [Kv; TJk VI/1. 412]. *1650:* egy szentgiorgy napia(n) oda ment ... tvzert, s az tvzel egivt el hozta az vnŏnk(ne)k az teiet, akor nem gianoual szola [UszT 8/64. 37a] ✳ *tudománytétellel ~. 1560:* mynd az altal senky ne mondya hogy valakyt chak vexalunk Getrünk es chak vdewt mulatunk cum protestacione tudomany tetellel zolunk Az elsew feleletwukhez ezt replicallywk [Kv; SLt ST. 6]. *1590:* Kovetve zollok tudomany tetellel, meg yrot Prokatorom altal, az Alpereseken vagyon illyen keresetem [UszT]. *1607:* Keouetue(n) zolok es tudomanytiteluel tilalmat[a] [i.h. 20/57. — [a]Köv. a nyil.] ✳ *vkinek képében ~. 1569:* eg szolgaia mihalfy Janosnak kipibe ig szola [Msz; LLt]. *1598:* Az Ik Az ket birakra foghnak Jeojenek be az birak, ha ellenek akarnak zolni az Actrix kepeben zollyanak jn facie sed(is) [UszT 13/25].

19. vádol vkit vmivel; a acuza pe cineva cu ceva; jn. anklagen, beschuldigen. *1592 k.:* Leg elyzeorszer (!) szollok osuatt Peterhez es Osuat Jmrehez azert hiuattam az feliel megh newezet Zemelieket az megh holt cziganiomnak balintnak Tetem fely [UszT].

20. vmilyen (pénz)büntetést kíván kiszabatni vkire; doreşte ca cineva să fie amendat; über jn. eine Geldbuße verhängen. *1590:* miertt hogj Ezekett semi wettkemert meg czielekette az alperes az decretumba meg Jrott penatt kowetem rajta Erette, werem hwllasaert es cziontom toredelmeertt hwzon Eott forintig zolok hozza Erette [UszT]. *1596:* az feóldre le ytett, chak seb kilench uagio(n) raitam, Annak felette ytes, Si Iuris azt mondo(m) miert eo kegmeis nemes ember, az feoldre ytesert 24 ghirat mondok hozza, faidalmómerth ... 25 forinto(n) zollok [i.h. 11/51].

Szk: *díján ~ hozzá* gyalázkodási bírságot kér/kíván. *1590:* Annak felette esmet hogy tiztessegem ellen szolt hoszunak mondott Azert dyomo(n) szollok hoszaia [UszT]. *1596:* Myert En hozzam illyen gjalazatos szot szoltal En az Nem vagyok azert diomon szolok hozzad: Erette [i.h. 11/21]. *1605:* Zabo Peter wagasy vt Actor, Keresi Josa Istwant es Balasy Palt Hoggyayakot Egy zegeny goromba Egywgyw fianak vereseyert vagdalasaert, kjert dijan zol hozzayok azfelet major potentiat intental [i.h. 19/89] ✳ *fejéhez és jószágához ~* fej- és jószágvesztését kívánja. *1591:* fejedhez es Joszagodhoz szollok mert ... Jg chyellekóttel [i.h.]. *1592 k.:* osuatt Peter es Imre ... cziganiomat vertek vagdaltak az en tulaydo(n) Jozagomo(n) kibe(n) megis holt kinek halalaert feiekhez es Joszagokhoz zollok ez ket szemelynek [i.h.] ✳ *fejéhez/fejére ~* fejvételét, ill. fejváltság-bírságolását kívánja. *1574:* Ezeket halwan vicey Ianos Monda Ellene hogy En ellenem az zek zynen ezt Nem Mondhatnad Mert en lambor vagiok, Azert hogi Mondod rak (!) ream Mindiarast, ha penig Ream Ne(m) rakod ... feyedhez zolok fogwais kewanlak Erette [Kv; TJk III/3. 413]. *1583/1584:* Mykoro(n) Zolgaim az en megh hagiasom zerint halaznanak ... Inuadaltak eoket, vertek haygaltak keowekkel Taglottak ... fogoth halamoth Zolgaimtol El weottek, Myert hogy peniglen az zabad és keoz halazo wyzen ezt chyelekettek ... Azert ez factumerth feyekhez zolok Mindenikhez [Újfalu K; Ks 42. B. 9]. *1593:* az en ... felesegem meg zeŏkte hityth ... tŏrwenbe yndultatănk egi massal ... akoris fejehez zolek erette merth meg zekte hytyth | Chiki Zenth giorgion ... wezte(m) el. egy lowamot ... ez a' Janos orozztha woth el ... azerth mynd a' fele Or emberhez bizonság melletth fejere zolok [UszT]. *1635:* Deliberatum ... Stephani Dimien de Enjed Mivel Vice Jspa(n) Trauzner Istua(n) Vra(m) ennekis Fejehŏz zola az tóruenynek ugy teczek miuel hogy teòbzor semmi gyanuban ne(m) forgot Dimien Istua(n) hat holt dyan uagion erette ugy mint floren. hungarical. 40 [DobLev. I/8] ✳ *marhájához és jószágához ~* vagyonvesztését kívánja. *1598:* az Alperesek ... egj Jobbagyomoth ... Zabo Istua(n)t Valamyre ualo tekentetbwl vertek uaghtak ky mia megh holtak (!); kyert fejekhez zollok kylen kylen, Affelett marhajokhoz es Jozagokhoz [UszT 13/101] ✳ *nyelvéhez ~* (vkire) becsületsértésért/gyalázkodásért/szidalmazásért kijáró büntetés kiszabását kéri. *1570:* Mond az zora Zeoch georgy ... Bestie Lotthyo kwrwa, Illien Zydalmakal Illette ... hogy penig Engemet Bwntelen Igh zidalmazot, ha az teorweny engedj Nyelwehez zolok erte [Kv; TJk III/2. 11]. *1598:* miert penig engemet hogj illeni rutul zittalj si iuris feyedhez zolok erte ha az toruin meg engedj es nieluedhez miert hogj illeni galazatos zokkal illettelj [UszT 13/117–8]. *1610:* en ellene(m) nagjot vétett; igen zidott ... Mjert hogj ollia(n) vtalatosson zidott enge(m) Nyeluehez zolok erte ha az teŏrveny itelj | a' hogy pedig bestie lelek kuruanak szidott azert nieluehe (!) szolok mert az fírfihoz nem illendeő szitok [i.h. 32b, 34a] ✳ *vmennyi káron ~. 1597:* Bagy júhos nepek Zolia Lukaczy es az teobby ... zolitotak Sandorffalúát es a' birot Juhoknak be haitasaerth, holott egy Júhert megh ytettek, mast megh mechettek, es az paztort megh verték, tiz forint karo(n) zolnak [i.h. 12/97]. *1598:* A(n)no 1598 Albert Mihaly Adosult megh ket zeker zenaert zantasal. Azert egy forint karo(n) zol. Az zenaert (is) egy for(in)ton zoll [i.h. 12/116] ✳ *vminek terhén ~ vkihez. 1592:* Myert hogy engemet illjen meltatla(n) szitkockall szidott es gjalazott megj holt Dyomert fel nem veotten volna, es annak terhen szolok hozza, mert valamiuel szokott Jambornak az w tisztesseget megj otalmazny, valamiuel az teorveny mutattia kez vagiok otalmazno(m) [i.h.].

21. kér, követel; a cere, a pretinde; verlangen, fordern. **Szk:** *többet ~. 1576:* Transactionalist ... meg kewanonk teolle[a] ha teorweny Engedj p(ro)testalunk liceat teobbet zolnwnk [Torda/Kv; Thor. VI/3. — [a]Thoroczkay Matthiastól]. *1599:* az teoruenttis kere(m) Zaua halua ne legió(n) keseo mind kegtek ellót mind penigh az Apellatiok heljen teobbet Zolno(m) [UszT 14/33]. *1606:* abban a' mit megh ne(m) enged a J.aszony az eóreksigh hazuara, megh adom, de mikor nekem hagia az az en atia(m)fia azt az eóreksiget, az Alperes asszoni akkor azt monda hogy el enged benne mikor fel valtom, lassa ha enged, kenalom a' penzel. P(ro)testalok zaúa halua(n) teóbbet zollok [i.h. 20/29] ✳ *vhány forintra ~* vhány forintot kér. *1606:* Thudom hogy Vas Peter oda jeott uala Zolokmaba felesegeúel, az eórekseg felól Alkon(n)i kezdének. 25 forinton hagia felesege kepeben veghre 12 fori(n)tra zolla [i.h. 20/124 Andr. Jakab de Zolokma lib. vall.].

22. kérdésre felel/válaszol; a răspunde la o întrebare; antworten. *1568:* Vaczy Peter ... az ucza kozepin talalwan az germekre az ky syr uala. Mondua(n) ky bantha teged az gyermek mutatoth az feierbelire, sirua zoluan [Kv; TJk III/1. 143]. *1598:* Danchy Leorincz ... vallya ... kerdez-

tem[a] is ereossen my dologh, s mikor haborottanak megh de semmith arra nem zolott [Kv; TJk V/1. 253. — [a]A foltozó vargától]. *1600:* Kerekes Jstwanne Sophya azzony ... vallja: En semmith az en fiamtol nem hallottam, sem nem kerdeztem minthogy keserwes azzony voltam, mastol hallottam hogy erre zolott volna [Kv; TJk VI/1. 419]. *1636:* gyuczy fel égésd megh mit búsűlz miaja, de az Azzóny semmit nem szolá raja [Mv; MvLt 291. 63a]. *1642:* Kezdé kérdezni az asszony az leánt, hogy ... „nem mene-e neked az urad?" — Az leány arra semmit sem szóla [Mv; i.h. 291. 349b–351a].

23. törvény előtt feleletet ad; a da răspuns în fața instanței; (vor Gericht) aussagen/erklären. *1568:* Martha R(elic)ta Emerici toth Jur(ata) fassa e(st) ... Mikor az Toth ferenc hazanal Engemeth meg Elegytenek, kerdek akor az fogoth vraim, Balog Jmrehnet, ha valamy kozy volna oda, mondana meg, es Jgy zola balog Jmrehne, Ennekem semy kozom nyncz [Kv; TJk III/1. 177]. *1593:* lassa megh arrol kegtek zekj, ha ennekem arrol addik kel felelne(m) migh ezeknek tórwenek el wallik, en Azth mondom hogy addik ne(m) tartozom felelny, migh ezeknek nem zakad wighe, ha zolnom kellis, torwenteól warak [UszT]. *1849:* szoljon a nő igazat, hogy azon fiucska ... kitől valo légyen? | szoljan ... a' nő igazat és valja meg lelki esméretesen a' jelen dolog hogy történt [Kv; Végr. Vall. 27, 30 vk].

24. *vkik közé/köziben/közéjük* ~ békítőleg beavatkozik vkik közötti vitába; a interveni împăciutor în discuție; sich ins Mittel legen, sich einmischen. *1575:* Mostan az Donatariusok es Contradictorok keoziben egebet Nem zolunk, hane(m) ty kegek Eleot Solemniter p(ro)testalunk, hogi akor Mint forogion eo keoztek az per, De Minekwtanna az genealogia dolga Teorweny zerent keoztwnk veghez megien ... Nem Engedywk senkinek Meg keresswk teorwenyel [Kv; TJk V/3. 118c]. *1602:* Zigyarto Balinth ... vallia, Amikor az iffiu Vargha legeny Veinerer Martonnenak engede az eo rez zeolejet ... Traúsner Lukach vram zola keozikben es eo monda hogy oda engedtety [Kv; TJk VI/1. 590]. *1603:* Ezeknek wtanna megis zolnj kezdenk köziek hogj hadnak el az Egienetlenseget [UszT 17/64]. *1610:* ott vala Kedey Martonis, zolank keőzejek, s Kedey Marton Kedey Janossal eggytt Osuat Janos kezebe adok az ... eoreksiget [i.h. 12b]. *1620:* De hogy nagiob dossensio perpatvarkodas eo kgeek keoziben ne Jeoiőn, Egy massal beszeluen szolank eò kgeek keóziben hogi ne perlekednenek hanem bekellenenek megh Eò kgeek [Berz. 15. XXXIX/6]. *1633:* Az perlekedes kőzben iamborok kőzinkb(en) szolvan megh eggieztettenek [Uzon Hsz; BLt]. *1657:* Igi azert eó kglmek kózikb(en) szoluan igi alkotok megh eókót [Madaras Cs; LLt Fasc. 157].

25. jelent vmit, feljelentést tesz; a face un denunț; anzeigen, verraten. *1589:* Egi feyzet ragadot Janos kouacz hozza es az felesege melleol vgy huritottak az Saron altal, vgi teczik, fel keobeol buzath adoth volt Matias deak az Vram Janos kouacznak hogi ne zollion [Dés; DLt 226].

26. *ellene/ellent/vki, vmi ellen* ~ **a.** visszaszól, felel; a replica, răspunde; erwidern, widerreden. *1573:* Nerges peter Azt vallia hogi ... az vchan Megen volt lakatos peterne leorinch ky Ieot es Azt Mongia volt, Te lator te koffa Eb vagy ky vonatom Nyelwedet es az alfeledre foldatom, Ne(m) hallotta hogi semmy gonozt zolt volna ellene az azzonj [Kv; TJk III/3. 110]. — **b.** felesel; a răspunde obraznic; widersprechen. *1573:* mykor az Azzon Boltiaba Marhat Zamlalnanak Ez Balint valamint ellene zol volt az azzonnak, Az Azzon meg Bwzwl Rayta Mond neky Meny ky Innet eleolem, Mert Mayd az feiedhez Iteom az kwlchot [Kv; TJk III/3. 110]. — **c.** vkinek/vminek ellentmond/ellene van; a contrazice, a se opune; sich gegen jmdn/etw. äußern. *1544:* Mynd ezek ellen az borbala azzon nem zolt semy ellenth [Szászzsombor kör. SzD; MNy XXXVI, 52]. *1605:* Az pohar feleól azt mo(n)dta hogy Ersoknak hagio(m) vagy az pohar vagy az Arra lezen, de tudo(m) az pohart ne(m) engedik vgymo(n)d; Ersok ott vala, eó sem(m)it ellene ne(m) zolth [UszT 20/132 Barbara consors Agilis Balthasar(is) L(ite)rati In Vduarhely vall.]. *1799:* illjen képpen fenyegette az Exponens Aszszont, hogy akár hol akármit szolljon ő kegyelme ellen meg rugoldozza a kurvát [A.csernáton Hsz; HSzjP Simion Vantso Prov(idus) (20) jb vall.]. — **d.** tiltakozik; a protesta; Einspruch erheben, protestieren. *1555/XIX sz. eleje:* Hütünk szerint irjuk akkoron pedig az Iktatáskoron az fellyel megirt Joszágoknak ellene senki nem szolla [HSzj *széna* al.]. *1796:* hogy azon Privilegium ... nem Tőrvényes, ezt az All Peres olly világoson meg bizonyitotta, hogy az ellen sem a' ... Torotzkaiak, sem pedig a Fell Peres egy jótátis szollani nem tud [Mv; TLev. 5/16 Transm. 92 tábl.]. *1806:* Valaki az Esküttség ellen szoll, büntetése 1 MForint és 25 páltza [Oltszem Hsz; Mk II. 4/115].

27. tiltakozik; a protesta; protestieren, sich beschweren. *1765:* egy rhénes forint egy font, a reze sem jó semmire. Elsőbben igen kaptak a havasalföldiek rajta, gondolván, hogy jó a masszája, de minekutána észrevették, hogy munkában semmirekellő, feladtak rajta. Nagy kárt vallott az ország benne, de senki sem szól [RettE 192].

Szk: *cum protestacione* ~. *1560:* Azert cum protestacione zolunk ... vgyan azon egi dologban affele ketzer ualo apellatiot nem myelhetet uolna ha mielteis meltatlanul [Kv; SLt 15. 6]. *1614:* Tisztelendö és Böczületes Birak Uraim cum Protestacione szolok Kgmetek elöt [Kv; RDL I. 8].

28. megszólal, panaszt tesz; a vorbi, a face o reclamație; Klage erheben, zu Wort kommen. *1657:* Írja Kegyelmed azt is, Isten Kegyelmednek egészséget adván, el veti magárúl a panaszt. Tudom én azt, hogy ha Kegyelmedet szólni hagynák, meg tudja magát menteni [TML I, 68 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz].

29. vmilyen eszköz, hangszer rá jellemző hangot ad; a suna, a scoate/produce sunete caracteristice; lauten, tönen, klingen (spezifische Schellquelle). **a.** kong (a harang); (despre clopote) a dăngăni/suna; ertönen, tönt (Glocke). *1683:* Wagyo(n) egy harangh, melly kettőztetve szol [M.-kecel Sz; SzVJk 35]. *XVII sz. v.:* Wagyon egy harangh, kj hármaztatva szol [Egrespatak Sz; i.h. 33]. — **b.** kolompol; (despre tălăngi) a suna; mit der Kuhglocke Stimme ausgeben. *1750:* az béres őkrők mind ... a mezőnn halta(na)k, egesz Ettzaka ott szollott a harangjok [Kál MT; Berz. 12. 92/61]. *1775:* hallottam a Kővendi Sigmond Ura(m) ökrein lévő harangokot azon Zabban Szóllani [Vadad MT; i.h. 11. 84/13]. — **c.** cseng (a csengő); a suna (clopoțelul); klingeln. *1796:* az ispárgára tsengetőt kőttek volt, mikor hozzá akartak nyulni az ispárgához a csengető nagyon kezdet szollani [Tarcsafva U; Pf]. — **d.** harsog (a trombita), pereg (a dob), sípol (a síp); răsună (trompeta), sună (toba, fluierul); schmettern, wirbeln, pfeifen. *1811:* Mikor e' Kerek Dombi tetejét tapotom. Trombita, Dob, Sip szóll, ágyuk menydörögnek, Német és Frantzia fegyverek zörögnek [ÁrÉ 42]. — **e.** csattog (a fejsze); pocnește/răsună cu un zgomot scurt (toporul la tăiatul copacilor); knallen.

1774: hallottam hogy ... ő Nga erdejében ugy Szollottanak a' Fejszék ugyan Bőgtenek belé [Vaja MT; Told. 46/14].

30. madárra von.; referitor la păsări; (Vogelstimmen). **a.** huhog; (despre bufniţe) a striga, a scoate sunete caracteristice speciei; heulen, uhuen. *1763:* A baglyok Szebenben úgy szólnak, mint valami vad erdőben, s amint bizonyosan referálják, nagy bővséggel különb-különbféleképpen szólnak [RettE 148]. — **b.** kakukkol; (despre cuc) a cucui/cînta/striga; bekucken, schreien (Eule). *1783:* Mitől fogva ő Nagyságok ketten öszve szövetkeztek ... a' valo hogy gyakrabban szólt a' Fa kukuk az Udvarban [MNy XXXVI, 270].

Sz. *1835:* még azt mondotta Sós Reti Pista fülem hallottára: Adjon tsak a' Báro — megfizetjük mikor szoll a' Kakuk utoljára [Zsibó Sz; WLt].

31. írásban beszámol vmiről; a relata ceva în scris; schreiben, berichten. *1672:* Vesselényi uram ipával való dolgairúl sokat kellene írnom; nem is mind pennára valók. Isten szemben juttatván, mind arrúl s mind más odavaló dolgokrúl bővebben szólok [TML VI, 167 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz Báldról]. *1823–1830:* Minthogy az öltözetről szólottam, már a hajviseletről is egy kevés emlékezetet teszek [FogE 66–7].

32. (írott szöveg) tárgyal/tartalmaz vmit/vonatkozik vkire, vmire; (textul scris) cuprinde/conţine ceva; (Schrift. Text) handelt über/behandelt etw., ist in ... die Rede davon, daß ... *1610:* Mj ... Hwteos ozto Byrak coloswarath ... Minek elleötte azert az Diuisiohoz kezdetwk (!) volna hoza Catha Azzonj egj Inwentariumat eleöngbe, melj zol uala az Aúner Marto(n) vram elseö fellesegereöl valo ket Arúak Anjaj harmadgiarol [Kv; RDL I. 6]. *1629:* az Constitutio nem az illyen foglyokrol szol az peldais küleomb ennel [Kv; TJk VII/3. 143]. *1657:* Egy vallató parancsolatot is küldj, Szabó Gergelynére is szóljon, mert igen nagy dolgunk vagyon [TML I, 52 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1678:* veottem kezemhez ... peczetes leveleket, mellinek edgike szol az Sz: Pali Jgnatjus, es Koncz Gabor Uramek keozött valo joszagok alkuvasarol [Faragó K; Ks 41. K]. *1735:* az Itől ő Kltől citala locus Decreti ... az örokösön el adott ös joszágok rehabitiojárol szól [Torda; TJkT II. 82]. *1780 u.:* A Katonák számárais Széna, Zab, és Gabonabeli adminisratiojávalis uagyon terheltetünk, holott ... a' Flgs K. Guberniumnak ebben lett determinatiaja a' Bányászok iránt szoll tsak azokrol [Torockó; TLev. 14/2]. *1791:* még tsak egj betű levélis nem talaltatik, amelj arrol szollana hogj a N. Anjosomot a Sz Ersébethi jusbol itt Fiatfalvi jószággal fizették volna ki [Borb. II Juditha Menjhárt consors quondam Michaelis Kalmánj senioris ex Fiatfalva (78) vall.]. *1798/1799:* (A privilegialis levél) Copiáját a' Fatensek látták ... a' mellj az Ö Privilegialis Szabadságokról szóll [Torockó; TLev 5/11. 424 Transm.]. *1843* Olvastatik az ugyancsak fennebb tisztelt és a kamarai biztoshoz intézett rendelete a zalatnai királyi igazgatóság elnökségének, mely ekképpen szól: Ezen rendelés tartalma is szolgál tudásul [VKp 67]. *1879:* én is készülni fogok ezekre a felolvasásokra szorgalmasan ... Szólani fog legújabb drámairodalmunkról [PLev. 49 Petelei István Jakab Ödönhöz].

33. *vkinek/vki részére/vki nevére/vmilyen nevűre/vminek/vmire* ~ vkihez/vhová van intézve/irányozva/címezve; este adresat cuiva; an jmdn richten/adressieren. *1585:* Az Nehay Geletit Jstwanne mostan banyay Janosné Cattus Azz(on)o(m) Danczak lőrincz Relictaya Cattus Azzyoni ezt valylyak: Az mely Ados lewelet az my megh holt vrunknak Adott Daroczy Peter: az, az w maga Neuyre szoll [Kv; TJk IV/1. 393]. *1597:* Veres Thamas es Zegedi Gaspar Vramek Mikor az f 2400 feier Varra vittek Keolteottek eo kegmek ezzerent Egy patens paranchiolatert, ki a harmintzadosoknak zol hogy az Arrossagot ne haborgassak f 3 [Kv; Szám 7/XII, 37–8 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1659:* Kaszáné nénémasszonynak is mondja meg Kegyelmed, hogy csak ő kegylme írja meg, micsoda falukra szól az protectionalis, én megiratom [TML I, 441 Veér Sigmond Teleki Mihályhoz]. *1736:* Hallottam hogj az Armalist mellyet Filep acquiralt eő rea magára és egy Voncsa nevűre szollana [TL. Vajvod Ignat Sóós Mezö (59) ns vall.]. *1766:* az Törvény ... nemis ellenzheti hogy az Compulsorium az Iugerens részére nem szol [Torda; TJkT V. 345]. *1776:* A Dispensatio Szóllott ă Tisztelendő Egrestői Plebanus Urnak [Kóród KK; GyL. Gabr. Martonffi (31) káplán vall.]. *1792:* (A kontraktus) Szoll a Só Váradi Ekklnak ... a' Falutol 12 ~ tizenkét Mforintokkal a' Pap, és Mester számára, Veteményesnek örökösön Vásárlott helyetskéről [Sóvárad MT; MMatr. 213]. *1880:* A feleségednek szólván e pár sor, utóiratban írom [PLev. 71–2 Petelei István Jakab Ödönhöz].

34. érvényben van, érvényes; a fi valabil...; gelten, gültig sein, gier, lautet für/bis ... *1705:* a császár a segítségről való assecuratiója Augustusnak a végire és Septembernek az elejire szólott [WIN I, 515].

Szk: *vmennyiről* ~ vmennyi pénzösszegre érvényes; a fi completat/valabil pentru o anumită sumă; (eine Summe:) beträgt, beläuft sich. *1583:* Ember Janos ... teob czedulat Nem Adot kjn az Notarius keze Irasa leot volna, hanem chak eggiet kj huzon eot f(orin)trol zol [Kv; Szám. 3/X. 20].

szolak strucctoll-fejdíszt viselő janicsár darabont; solac; Kopfputz mit Straußfedern tragender Mann. *1653:* mellette a császárnak a mufti ül vala jobb keze felöll ... nem hagytak közel senkit sem elöll, sem oldalul, sem hátul járni, melyre az szolakok viselnek vala gondot. Azok a szolakok három százan vagynak; egy kézív vagyon egyik kezében, másikban egy marok szép aranyos nyíl vagyon, dolmánynyok hoszszu selyem ruha, azon feljül fejér gyolcs vagy tafota keczele szabatu vagyon [ETA I, 133 NSz].

szólalkozás összeszólalkozás, veszekedés; schimb violent de cuvinte, ceartă; Wortwechsel, Wortstreit. *1796:* az ágyban valo szollalkozásra és tepelödésére Gal Ferentz szolgaltatott okot [Bács K; RKA].

szólalkozik 1. összeszólalkozik, veszekedik; a avea un schimb violent de cuvinte, a se certa; streiten, eine Auseinandersetzung haben. *1586:* Georgy Breiber Es Hanucs Kaűnderth takach Czeh mesterek valliak ... Az hit dolgabol zolalkozot vala Gazdogh Georgy Henuegh Ianossal [Kv; TJk IV/1. 577].

2. beszélget; a vorbi/conversa; sich unterhalten, ein Gespräch führen. *1836:* Báro Kemény Denes Uris oda érkezett Hegyesi Urral magyarul szollalkoztak mellyet nem értettem [Csekelaka AF; KCsl 16 Rátz Vaszilika (50) vall.].

szólam voce; Stimme (bei Polyphonie). **Szk:** *négy ~ra. 1870 k./1914:* A Szózatot legelőször 1846-ban Molnár János kitűnő fuvolista jurátus ... tanította be 4 szólamra a poetikának [MvÉrt. 16].

szoláre napóra; cadran/ceas solar; Sonnenuhr. *1756:* Bástyába ... baróka[a] accomodatiojára való szék egy, és egy kőből való Soláré | Soláréra valo manus egy [Déva; Ks 92 I. 32. — [a]Értsd: paróka]. *1768:* Réz Crucifixus 1. Perspectiva 1 Sollare 1 [Mezősztgyörgy K; Ks 23. XXIIb].

szólás 1. beszélés, beszéd; vorbire; Sprechen, Reden, Rede. *1583:* mikor Kaskeoteo Agoston az Aszont a gonoszul. valo zolasaert meg feddette volna ig zolot ... az Aszony[a] [Kv; TJk IV/1. 194. — [a]Folyt. köv.]. *1748:* az Vagner István hejtelen valo szollasáért Becsuletes Czehünkben, hogy azert valo büntetetese differalodik az következendo Czeh Gyulesre [Kv; ÖCJk]. *1761:* El is végzém, hogy megtartóztassam az én ajkaimat a szólástól [NyIr. 200 Bánffi Farkas álma].

Szk: *~t tehet. 1657:* szegény Bornemisza Pál igen beteges, erőtelen vala; phtisisbéli nyavalya már elhatalmazott vala rajta, hurutolt erősen, és az szólást is alig tehette [KemÖn. 258–9].

2. megszólalás; vorbă, vorbire; Rede, Gespräch, Sprechen. *1671:* Latta(m) csudalatos comediat, alakokkal melylyet jádzattattak, és azoknak tánczát hallotta(m) morgásokat, szollásokat [PatN 50a]. *1710:* Mivel Lakatos Laszlone Aszszonyom sujos Betegh vala ... hagja illyen keppen rend szerent, az maga jo akarattyabol es nyelvenek epseges szollassaval [Kv; KvRLt VII. 12].

3. kimondás/ejtés; pronuntare; Aussprache, Artikulation. *1710 k.:* A rothadt tisztátalan beszédek szólása, hallása, olvasásában mint gyönyörködtem, azokban másoknak nemcsak társa, hanem sokszor nagy megbotránkoztató vezére és kalauza voltam [BIm. 1010].

4. megnyilatkozás/szólalás; vorbire; Äußerung. *1634:* Ha peniglen az A(cto)rnak az Neheznek tecenek, ha az Inak Procuratorinak facultast enged az zolasra sine prejudicio prioris deliberationis az Z. Zek nem ellenzj [SzJk 43].

5. beszédképesség; facultatea de a vorbi; Sprechen, Sprechvermögen. *1710 k.:* nagy ajándéka Istennek az emberben az írás, a szólás és a számlálás [BÖn. 451].

6. kb. szó; cuvînt; Sprechfähigkeit, Wort. **Szk:** *~át ejti. 1804:* Aranyas Széki, Csákai Kováts Ádám 30. esztendeos ... Czigány ... mikor beszél ... ejti szollását katzago-formálag [DLt nyomt. kl].

7. *ékesen ~* ékesszólás; elocvenţă, retorică; Redekunst, Beredsamkeit. *1743:* Vajha édes Ngos Ur(am) a' Cicero ikesen szollásával Vagy pedig az Orpheus kőveket fákat demúlcéáló persvasiójával birhatnék [A.csernáton Hsz; ApLt id. Cserei János Apor Józsefhez].

8. vkihez intézett szavak; cuvinte adresate cuiva; an jmdn gerichtete Worte. *1583:* My Eleottunk, wgymint Arbiterek Eleot Egy feleol az wytezleo Almadj Gaspar zawaj, mas feleol Orros Kelemen palothkaj, Az my Theorekedesunkre es keozikbe walo zolasunkra Ieowenek Illyen Igyenessegre es Bykesegre, Hogy az Mynemeo perek keozteok leottek wolna Ez May Napiglan ... tellyesseggel le zalitottak [M.palatka K; JHbK IX. 21].

9. közbenjárás; intervenţie; Fürsprache, Intervention. *1670:* Egyébaránt is látja Nagyságod, az török ellen nem mint hogy fegyverrel segitették volna Nagyságodat, sőt mikor intercessionak helye lött volna is, csak az érettünk való szollást is elmulatták [TML V, 133 Teleki Mihály a fejhez].

10. hozzászólás; exprimarea părerii; Bemerkung; Äußerung. *1664:* az praesidiumok refractariuskodván, Kegyelmednek el kelletik jőni, akkor Kegyelmednek ahoz semmi szólása nem leszen [TML III, 305 Teleki Mihály Stepán Ferenczhez]. *1667:* Az mi illeti az Thököly uram s Kegyelmed közt való barátságot s jó akaratot, arrúl Kegyelmednek sokat írnom nem szükség s ne is felettéb törődjék rajta, mert csak az közönséges dolgok félének tartsunk már mi afféle hát megé való szólást [TML IV, 100 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

11. szóbeszéd; vorbe; Reden, Gerede. *1710 k.:* Az ilyen szólásnak formáját: „gubernátor vagyok etc." amint kegyelmed nékem elmondá, ne kövesse őkegyelme [BÖn. 937]. *1767:* Szollást hallattuk, hogy tilalomba akarnák tartani a heverő marháktól az őkör tilalmast de Soha meg nem tartattott [Burjánosóbuda; JHbK LVI/5. 28].

12. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *egymást ~* megszólás; vorbire de rău, bîrfire; (gegenseitige) üble Nachreden. *1678:* Bizony Bátyám uram csak sóhajtással, egymást szólással, okvetéssel nem lesz vége a dolgoknak [TML VIII, 265 Teleki Mihály Rhédei Ferenchez] ✳ *káromkodó ~* káromkodás; înjurătură; Verfluchung(en). *1771:* Szabo Ferkőne ilyen karomkodo szollassát hallám: Hát ilyen Házban vagyon Hadnagy Uram Baszam atta Teremtette [Dés; DLt 321. 39 Lad. Mak (26) ns vall.].

13. kb. megállapítás; constatare, remarcă, reflecţie; Feststellung, Aussage. *1662:* (Jeremiás próféta siralmaiban) fontos és a lélekbe sebesen s mélyen beható gnómákkal, fontos szóllásokból álló beszédekkel, igen-igen keservesen megsiratja a közönséges lelki-testi nagy romlást, és azt erősen ki ábrázza s felezi [SKr 687].

14. kérdés; întrebare; Frage, Fragestellung. **Szk:** *~ára felel. 1674:* Linczigh János ... kedden délután tőlünk s világtól elvevén magát, annak utána senkinek is nem felelt szólására [Kv; KvE LJ 193].

szólásbéli szavak/beszédbeli; în vorbire; gesprochen, in der Rede, mündlich. *1786:* Egyszer sem hallottam Törvénytelen szollás vagy tselekedetbéli magok víseleteket[a] [Torockó; TLev 4/13. 56. — [a]A torockóiaknak].

szólású szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *vékony ~* vékony hangon beszélő; care vorbeşte cu glas subţire; dünnstimmig. *1764:* A' Leany kőzep rend Staturaju hymlő hellyes, orrában szollo nyunyőgő (!) vekony szollasu Szebeni kék rása szoknyája [Torda; SzúvLt].

szolcos-csésze ? mártásos-, szószoscsésze; sosieră; Sauceschale. *1821:* szoltzas Csesze Tátzáival edgyütt [Backamadaras MT; CsS]. *1835:* Szoltzos Tséjsze ajjastól [Mezőnagycsán TA; LLt].

szoldát (zsoldos) katona; soldat; Soldat, Söldner. *1688:* Montekukuli eo Nsaga Regimentjébol valo Soldatok, hostatbol valo hazamat kertemet Eoreg Leveles kapumot hortak pusztitottak el [Kv; UtI].

szolemnis, szolennis 1. ünnepélyes; solemn; solenn, feierlich. *1656:* ő nagyságához lengyel, svéczia és kozák követek igen solemnis legatioval jöttek [ETA I, 161 NSz]. *1672:* Szepesi uram azzal mene be, ha acceptálja császár, mindjárt solennis követek mennek be [TML VI, 412–13 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1711:* a török császár ... gondolván, hogy a német császár a cárnak confoederátusa, mindjárt solennis legátiót küld Bécsben [CsH 468–9].

2. szokott, szokásos; obiṣnuit; gewohnt, üblich. *1700:* 22 July A' B. Cehnek solennis gyűlése leue(n) ne(m) comparealt Valter Janos Ur(am) a' mellynek bűntetesse f. 1 [Kv; ACJk]. *1770:* Solennis gyülese léven bets Chehünk(ne)k az mikoronis fel állván Eötves János ur(am) ... Iffiu Eöves (!) János Deák képiben hogy az bets Ché adná ki ezen Iffiunak az remeket ... ki atta ... az remeket [Kv; ÖCJk].

3. közönséges; comun, obiṣnuit; gewöhnlich. *1807:* ezen ... hellyet mi előttunk magok birtokokban foglalák, és onnan bennünkőt mind az Falunak egész Hitességit 's általunk az egész falut Solemnis protestatio mellett el tiltának [LLt Czitzo Márton, Gornyik, Dénes Mihály, Székely István, Groza Bokor és Zari Nyikita hitesek vall.].

szolemnitás, szolennitás 1. ünnepség, ünnepély; solemnitate; Solennität, Feier(lichkeit). *1697:* Ez nap jöt(t) az császár az Boldogságos Szűz képéhez, volt nagy solem(ni)tas, az cardinal[a] celebrált [AIN 147. — [a]Kolonics Lipót bíboros]. *1745:* az J ... a Kolosvári Szász Papnétól egy párta övett el kérvén bizonjos Solennitás végben vitele alkalmatosságára, azon párta övet Kolosvári Civis és Fiscalis Arany válto Ujhelyi Gábor Vr(na)k malitiose 30. forintokon el adta [Torda; TJkT II. 97].

Szk: *~t csinál. 1705:* Ma ismét a szászok az academia részéről csinálának solemnitast az auditoriumban [WIN I, 480].

2. ünnepélyesség; solemnitate, ceremonial; Feierlichkeit, Solennität. *1635:* Holt meg az nagyságos Mikó Ferenc, fejedelemnek fő tanácsa, székely úr, Gyulafehérváratt az maga házánál ... Temették ugyan gyulafehérvári templomba nagy solennitással, az fejedelem akaratából [Kv; KvE 167]. *1653:* (Bethlen Gábort) Eltemették pedig die 10 januarii a gyula-fejérvári templomba nagy solemnitással [ETA I, 142 NSz]. *1662:* Allia Sámuel ... die 19-a Maii, Bonyhán nagy solennitással temettetett vala | a bányai bíró is tanácsbéli társaival ... az okon vitettek vala el, hogy a fejedelemválasztás annál nagyobb solennitással s ezen város suffrágiumábul, választásábul is legyen [SKr 194, 666]. *1671:* Az mi az követségi dolgot illeti, tegnap mulék két hete, hogy az császárnál audientiánk volt s az adót bé adtuk, holott igen nagy solennitással láttanak s acceptáltanak [TML V, 659–60 Nemes János Teleki Mihályhoz]. *1704:* Beérkezvén a francia követ, nagy solennitással excipiáltatik, és én a város neve alatt a Közép-kapunál salutálom [KvE 244 VBGy]. *1705:* Ma reggel is egy muskotélyost és egy lovas németet, akik elszöktenek volt és visszahozták őket, az ő módok szerint való szokott solemnitassal a fára felfüggesztének ide a piacra [WIN I, 470]. *1771:* Josephus Maria comes ab Auersperg ... 25-ta Aprilis nemcsak gubernii praesesnek, hanem gubernátornak nagy solemnitással instelláltatott Szebenben [RettE 251]. *1817 k.:* Itten ma elkezdödett a' Partialis ... igen nagy solemnitassal mentvéghez (!) a' Quindena [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.]. *1834:* Az Ország gyülésre ... Regius Commissariusnak ide meg érkezve levő Fenséges Estei Hertzeg Estei Ferdinánd ... nagy Solemnitással Zászloval a Városon lévő minden Czehokkal a mi Czéhunk tagjai is ki állottunk illő tiszteletel tisztelkedtünk [Kv; ACLev. 12].

3. menyegzői ünnepély; nuntă; Festlichkeit, Hochzeitsfest. *1625:* Eo felge paranchyolua(n) ket száz sarga kordouany deli czismát czináltatunk ugyan azon solennitasra[a] az gyalogok(na)k ... f 150 /– [Kv; Szám. 16/XXVII. 8. — [a]Értsd: Menyegzőre]. *1657:* Expediála azért újobban az eljedzett fejedelemasszony[a] aláhozására az pactumok szerént ... felküldvén azokról[b] való diplomát is azon követektől; azok pedig valának: Rákóczi György, az öregbik, ki fejedelem képét repraesentálta az solennitásban, és mind az juramentumot deponálta, s mind az matrimoniumnak külső árnyékát véghezvitte az fejedelemasszonnyal ágyra kevés ideig ülésekkel [KemÖn. 58. — [a]Brandenburgi Katalin. [b]A fejedelemasszonynak hozományban juttatott várakról].

Szk: *külső ~. 1796:* Dosa Ádám ur ... Bernád Ersébethtel valo öszve kelések külsö Solemnitására meg hivja [Lukafva MT; DLev. 4. XL/A] ✳ *lakodalmi ~* **a.** menyegzői ünnepély. *1662:* a méltóságos üdősbik fejedelemasszony Lorántffy Zsuzsánna Pocsajházánál ... illendő lakadalmi solennitással adta vala haza néhai boldog emlékezetű Bornemisza Pál hajadon leányát Bornemisza Anna kisasszonyt, néhai nagy emlékezetű apanagyfalvi Apafi György kisebbik fiának, Apafi Mihálynak [SKr 331]. *1731:* Tiszteletes Kamarasi László Urunk(na)k Lakadalmi Solenitássára ... Csatánbul az Tktes Nemes Tanácsot illető 14. Karácson Tjukját, Amelle meg megannyi Tyukot szerezzen Csatáni Ispán Atyánkfia [Dés; Jk 425b]. *1760:* Ditsőségessen országlo Felséges Aszszonyunk maga kedves első szűlöttye Felséges Josephus Benedictus Ertz Hertzeg kőzelitő Lakadalmi Solemnitássának vigasztalását ... terjeszteni kivánván az actu detencioban lévő Rabok el botsáttása iránt ... kegjelmessen méltoztatott parantsolni [DLt 151. 321 a gub. Nsz-ből]. *1812:* Bereczki Sándor a' Tektes Ajtai Josef Ur kotsissa, Dioszegi Máriával a' T. Ajtai László Ur Szolgálojával; a' Lakadalmi Solemnitás előtt elsöbe reconciliálván, minthogy már előre égyüvé fèrtek volt [Gyalu K; RAk 23]. — **b.** menyegzői vendégsereg. *1744:* hallottuk ... akkori Vice Ispán Thordai István Ur(am)tol hogy az egész Lakadalmi Solemnitas előt ... Czifra Szabo Jánosnak Posteritassát Detsei Sigmondot le Jobbágyozá [Zilah; TKl G. Zoványi (70) ref. pap vall] ✳ *menyegzői ~. 1679:* Menyeghzoi solemnitasra csinalt, fejér, zöld, veres ... terpentinás festékes viaszbol, kűlőmb kűlomb fele állatok, s — ágak formájara, folium ezűstel arannyal valo czifratok (!) ugyan felesen [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 106]. *1760:* adjiciálom ... mi formában celebrálták a lakadalmi, vagy menyegzői solemnitásokat [RettE 98].

4. gyászünnepség; funeralii, ceremonie de înmormîntare; Trauerfeier, Trauerzeremonie. *1774:* egy egész nap nyóltz Jobbágy Aszszony Ember rostáltanak buzát, mely buzátis ... vittenek az Anyossa temetése Solemnitássára [Szentdemeter U; LLt Vall. 69].

Szk: *~t celebrál. 1691:* Die 16. Februarii ... megindulván ... Fogarasbúl idvezült vrunk ő nagysága testével, celebráltunk szomorú solemnitást [II AMN 328] ✳ *halotti ~. 1704:* Vala halotti solemnitasa a Kornis Zsigmond uram kis hathetös fiacskájának, Ladislaus Ludovicusnak, kit is szép tisztességgel az urak jelenlétében kísírénk ki a temetőbe [WIN I, 223–4]. *1758:* a következendő 1751. esztendőben 21-ma Januarii meghala a szegény feleségem ... Kit is harmadnap mulva tisztességes halotti solemnitással a templomba tétettem [RettE 70] ✳ *temetési ~. 1741:* mindennémű szárnyas, és szárnyatlan majorság Házi és berés Eszközők, szekerek, s minden idei termés ... az Temetesi Solemnitásnak véghez meneteleig, maradgyanak hellyb(en) [Kv; WassLt]. *1759:* In anno 1758 holt meg amaz nagy hírű-nevű méltóságos gr. nagykárolyi Károlyi Ferenc, generális és tekintetes nemes Szatmár vármegyének főispánja ... az temetési pompa Károlyban celebráltatott ... a temetési so-

lemnitást írásba tévén valami tudatlan, hitvány ember, én is ide beírni el nem mulattam [RettE 88].

Sz. *1770:* nemesember nélkül csak olyan az afféle solemnitas[a], mint a sokadalom ember nélkül [RettE 227. — [a]Értsd: gyászünnepség].

5. tiszteletadás; cinstire; Ehrenbezeigung. **Szk:** *mezei ~. 1657:* az svéd generál Torstenson személye szerént mellette lévő nagy emberekkel és az egész lovas haddal excipiála bennünket igen szép mezei solennitassal és lövésekkel [KemÖn. 276].

6. alakszerűség, alakiság; formă; Formalität. **Szk:** *belső ~. 1804:* Ami azért illeti … a Testamentumot ki fogást tettek a más két Testvérek … belső és külső Solemnitasára nézve a külsőre nézve azon okbol hogy az azt Subscribált személlyek … nem volnának Vármegyei Birtokosok … annál inkább belső Solemnitássára … a mennyiben … a Testáns kővendi Krísztína distingtiot nem tévén három gyermekei kőzőtt meg maradando vagyonait, egyenesen, és igasságoson kivánta fel osztattni [Marossztimre AF; DobLev. IV/874. 2b]. *1826:* azon esketés mind belső mind külső Solemnitására nézve a fel fedezett okokbol bizonyitto erővel nem birván cassáltassék [Ne; i.h. V/1114. 10a]. *1828:* (A) certificationak mind belső mind külső solemnitássai törvénytelenek [Ne; i.h. V/1129. 2b]. *1829:* én a Felperes Testvéreknek sok részbe sértegető írásaik Szerint nem Simplex Dotalista özvegy vagyok hanem … mind belső mind külső Solemnitássára nézve Törvényes Testamentum Szerint Férjemnek ollyan Testamentaria Özvegye vagyok, a millyen tsak lehet a Hazában ègy Nemes Özvegy [Ne; i.h. V/1155] ✱ *külső ~ → belső ~.*

szolemnizáltatik hitelesíttetik, megerősíttetik; a fi autentificat; autorisiert/beglaubigt werden. *1852:* (A conscriptio) Ványai Teleki Lászlo, és Zilahi Tarnos Mihály Királyi Táblai akkori Cancellisták által vítetett véghez, és ezeknek alá irásokkal solemnisaltatott [TSb 1].

szolga 1. slugă, servitor; Diener, Bediente. *1540:* az Balassy Sygmond zolgay … engemeth meg thartoztattak wala [Kv; LevT I, 9 Petrus Literatus Nic. Telegdyhez]. *1550:* ők giermek korokban az kereztes nyar kor ott laktak az Cyllan walkayak[a] szolgay voltak [MNy XXIV, 357. — [a]M.valkó (K)]. *1568:* Michael chaplar, iur(atus) fassus est … mikor a frathai Gergely zolgai ethket wyznek uult az vroknak, az bornemiza zolgayt latta hogy darabfakkal vzik uuolt az fratay Gergely zolgaiat … Bornemiza Janos penig vtanuok megyen wolt az zolgaknak [Kv; TJk III/1. 140]. *1588:* az itt valo Cigan Vaidanakis hogy az Cigan Vaida zolgait meg vendegellte attam f. 1 [Kv; Szám. 1/IV. 25]. *1594:* hwsz forintoth fiszete Zabo Fabia(n)nak irettek asz Zolgakirt [Dés; DLt 246]. *1597:* talaltatnak oly emberek, akik eomagok az kenierben sem ehetnek meghis két harom zolgat tarthanak [Kv; TJk I/1. 294–5]. *1614:* Nagj Thamas az Laksagjrol Jeott szolga [Madéfva Cs; BethU 462]. *1625:* az Malom Mesternek … Hogy az Mester zolgastol Grendelfat keresni ment az erdőre adtam nekiek borra husra … d 50 [Kv; Szám. 16/XXXII. 10]. *1638:* Az mikor az Predikator Ura(m) szolgajat megh uerek s megh foztak en azt nem tudom [Mv; MvLt 291. 133b]. *1677:* A' Mely Szolgáknak, hadakozásnak, vagy az had meg-hirdetésének ideje alat telnék-el esztendejek, Urokat akarattyok ellen el ne hagyhassák, mind az had le-szállásáig [AC 196]. *1697:* mikorb(an) szolgaja voltam Peter Deak uram(na)k, Pater kászoni jőue oda s ott hala [Szentgyörgy Cs; CsJk 8 Sűkősd Janos (23) pp vall.]. *1705:* (A szász legényt) erősen megpálcázták, azután ide[a] a királybíróhoz hozták, mivelhogy ezelőtt is idevaló szolga volt [WIN I, 419. — [a]Sv-ra]. *1736:* ma sok báro vagyon Erdélyben, az kik magoknak is egy-két hintót alig tudnak tartani; nem hogy hintóra s aranyos kardra fizetnének, hanem két három rongyos szolgával alig koszognak [MetTr 318]. *1740:* 'A szolgák … és sellérek pedig, hogj sertés húst árullya(na)k 's arúlhassan(a)k meg nem engettetik; hanem csak jó Varostartó becsülletes atyánkfiainak [Dés; Jk 542a] | Incseniér Leikmanjnak Szebenből Csikban menvén magának és szolgáinak Hust, ételt, kenjeret … acavität … vettünk [Kvh; HSzjP]. *1827:* csíkjenőfalvi huszár Antal József őkegyelme a szolgáját, huszár Ágoston Tamás iffiú legény őkegyelmét megtanálta, hogy a csűriből tiszta búzát orozolván, és ötöt vallatni kezdette [Jenőfva Cs; RSzF 265].

Szk: *asztali ~. 1736:* Megvolt némely uraknak tíz, sőt némelyiknek húsz asztali szolgái is; azoknak nagy ezüst s három negyedfél ejteles ezüst pohárból adtak asztalnál inynyok [MetTr 361] ✱ *elévaló ~. 1736:* gróf Apor István … a mellette való elévaló szolgáinak negyven-ötven egész negyvenes hordó borokat elajándékozott [MetTr 318–9] ✱ *első ~. 1618:* emlékezem csak arra, azmint Nagyságodnak az első szolgámtól írott levelembe attingáltam vala[a] [BTN[2] 167. — [a]Folyt. a részl.] ✱ *esztendős (szegődött) ~. 1629:* Ennekem ez el mult negy esztendekben szolgam sem volt ki esztendeos zegeodeot Zolga leott volna [Kv; TJk 5]. *1671:* Hogy ez hazának mostani és léjendő első rendeit, Tanácsit tisztviselőit, kiket az Ország ő Nagyságával edgyűtt érdemesnek itél, Tisztekben, állapottyokban, hivatallyokban a' kik meg-akarnak maradni, ő Naga meg-tartya, ide nem értvén Esztendős és Conventios szolgák állapatyát [CC 15–6] ✱ *fegyveres ~. 1712:* Also Kőhéri joszágomat … Baranyai Mihály Vr(am) fegyveres szolgaival és jobbagyaival … hatalmasul … el foglalta [Kál MT; Eszt-Mk Cserei lev.]. *1730:* Tudgya é a' Tanu hogy ezen Törvényes el foglalás után azon joszágott kik foglalták, foglaltatták potentia mediante fegyveres szolgákkal hajdukkal viszszá …? [Doboka; TKl vk] ✱ *fizetéses ~. 1840:* megtörténhetne hogy a kikött (!) nyoltz Esztendők eltelése előtt a' költsönző elhalhatna, és akkor a költsönado az által, hogy a pénz lerovatalára kezében adott, Jok gondviselésére Tisztet vagy fizetéses Szolgát kéntelenittetne nagy kárával fogadni [Alsósztmihályfva TA; Bosla Kövendi Kováts János, a szék bírája kezével] ✱ *főbbik ~. 1673:* Adtam az Tömösvari Passa követjinek ki lovat hozott ajandekon … Az füvebbik szolgája(na)k Tal. 8. Az több szolgainak Tal. 30 [UtI] ✱ *fő-fő ~. 1595:* Hozak Biro Wraimnak hirrel … hogy az Püspek jöne Papa köúete: Iöúenekis elöl. 1. Romai urfi, és az követnek fő fő szolgai 10. loal (!) | 12 Eyttel borth attam az Aztalra, és főfő Legenyinek szolgainak kuczisoknak és Inasoknak … d. 72 A fő fő szolgainak 1. kenyeret [Kv; Szám. 6/XVIIa. 176, 179 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] ✱ *kántoros ~. 1582:* Anno D(omi)nj 1582. 8. January. Keowetkezik az Kantoros Zolgaknak fyzetessek[a] [Kv; i.h. 3/V. Lederer Mihály sp kezével. — [a]Köv. a nevek fels.] ✱ *kenyérevő ~. 1589:* az mikor az volt az Irtas kit bezel akkor ennekem az A kenier eweo zolgam volt fizettem nekj az mit enneke(m) ott segitet [Szentkirály U; UszT] ✱ *konvenciós ~ → esztendős (szegődött) ~* ✱ *köteles ~. 1573:* Anna azzony Nehay zakan Imrehne hity vtan Azt vallia hogy … gergel deakne … Mond az vranak … Istwan deakot Ideztem Be,

hogi azt hallia az eo vra Mond hogi Azt en Nem Mywelem ... Mert en keoteles zolgaia vagion[a] [Kv; TJk III/3. 153. — [a]Elírás *vagyok* h.]. *1677:* Valamely köteles Szolga alkuvása szerint valo idejét jámborul el nem tölti, és bolcsu vétlen Urát elhadgya, ha nem Nemes ember, ugy annál inkáb, de ha Nemes-is ... valakinek földén vagy keze alat fel-találtatik, kéressék-fel [AC 195] ✳ *lovas ~. 1621:* Gaspar Janos kwlduen be Magiar orzagbol Egi veres poztoual boritot Eoregh megh rakot zekeret ... mely Zeker mellet volt Negy Loas Zolgaia es harom darabant [Kv; Szám. 15b/XI. 31]. *1705:* Keresztesi uram az Acton uram consensussából két lovas szolgáját elküldötte a militiával, de más senki nem küldött [WIN I, 60a]. *1736:* Az lovas szolgák az hintó előtt jártak, az lovász hátúl az vezeték paripát vezette [MetTr 370] ✳ *prebendás ~. 1736:* (A lakodalomban) az vendégeknek bizonyos szolgái mentenek az prebenda-osztó gazdához, és annak számban adták, hogy az ő uroknak az szállásán hány prebendás szolgái vadnak s hány lova [MetTr 385] ✳ *szegődetlen ~. 1592:* Vegheztek eó kgmek hogy valamely zolga vagy zolgalo 15 Napigh Matol fogwa el Ne(m) zegheodik, Ereós Adot vegyenek rayta ... Az Ado zedeo vraimis Az zolgak Altal ighen megh Circaltassak az illie(n) zegeodetle(n) zolgakat zolgalokat [Kv; TanJk I/1. 206] ✳ *szegődött ~. 1570:* Kerekes gal ... valla, hogy varga tamas Kadar peternenel lakoth es Kadar ferenchnel, de ó nem túdya zegődótth Zolga volthe auagy nem, de mykor Kadar ferench testamentomoth tótt akkor ó testamentomos volt [Kv; TJk III/2, 124a]. *1643:* Veöttem kdnek leweleth, melybeöl Daniel neweö Czigany felleöl ir kgd hogi az varosi beöntetteö mester vagi hoher szegheödeöt szolgaia leuén ighen megh lopta volna [Sófva BN; BesztLt 32 Petrus Gaway Andras Vegh beszt-i bíróhoz] ✳ *trombitás ~. 1759:* Tudgyae, hallottae a tanu ki volt az a Kis Asszony a ki az Apor Joseph Ur Trombitás szolgái közül egyiket ... az Ablakon Gusajosba bé járatta magához [Altorja Hsz; HszjP] ✳ *uratlan ~. 1578:* wegeztek eo kgmek aztis hogy a mely rideg es lezegeo legennyek vannak az varoso(n) kik senkit nem zolgalnak, vgimint zekeres legenyek míves legeniek es egieb effele vratlan zolgak ... mindenike(n) az eo Iteletek zere(n)t ky mit erdemel adot végienek [Kv; TanJk V/3. 167b] ✳ *várbéli ~. 1632:* Kepiro Istua(n) varbéli Zolga N. 3. [Fog.; UC 14/38. 115] ✳ *várhoz való ~. 1640:* Az Kis Galacziak hasonlokeppen semmi adoual nem tartoznak. Varhoz ualo szolgakis, ugy mint, komiues, acs, halasz, korchomaros etc. similiter [UF I, 687].

Sz. *nem kellene a ~nak az uránál okosabbnak lenni. 1676:* a magyar atyafiak nekem oly dolgot írnak, a kit Kegyelmetek írt volna oda ki ... Immár Kegyelmetek írta-e oda ki, nem-e, én nem tudom. Nem kellene a szolgának az uránál okosabbnak lenni [TML VII, 139 Teleki Mihály Inczédi Mátyáshoz és Pernyeszy Sigmondhoz].

2. kb. (mezőgazdasági) béres, cseléd; argat; Knecht, einer vom Gesinde, Diener, Gutsarbeiter. *1550:* w az körösztes koron walkon lokot es walkaj ember szolgaya wolt, otth az Cyllan örizöth barmot [Szentkirály/Damos K; MNy XXIV, 358 „Martinus peczök de Zent kyral" jb vall.]. *1590:* ez Niarban aratnak vala az Pribek Gergely Zolgaia es annak felesege [Szu; UszT]. *1600:* Monda Peter vra(m) aztt mint lato(m) az mint az estue el hagywk az kazalast, mostis vgy wagyo(n), walamith chenalnak az en zolgaim [i.h. 15/40 Kys Bodo Gergelly, Zenth kiraly pp vall.]. *1722:* Proventus Pastoris ... Nötelen legeny a kinek vetese vagyon s-nem szolga ád Buzat Gel. 2. [Körtvélyfája MT; GörgJk 121]. *1759:* én is 4 esztendeig szolga Lévén puskásnitt[a] iritottam (!) azt a helyet [Ditró Cs; LLt. — [a]Ti. Puskás Tamásnál]. *1797:* Én láttam szemeimmel hogy ... által kergette a' Rápolti Josef szolgája a' Kőltze Sigmondék marhájokot a' Vantora Balas hellyire [Málnás Hsz; Mk II. 8/260 Kis György Éva Hajadon Leány vall.]. *1803:* egy ejczaka az Kerekes Marjan szolgaja 6 ökröt maga eleibe vévén el hajtotta a' Remetei határra [F.köhér MT; Born. G. XIX. 3 ifjabb Kószta Gavrill (30) vall.].

Szk: *cédulás ~. 1681:* Markus Ferencz György István Péter György István Márton Vad Mihály, czédulás bányász Ezek czédulás béresek lévén, efféle czédulás szolgák meddig szoktak szolgálni és a béresek fizetése mennyi legyen, oda fel meg írtam [CsVh 101] ✳ *fugitivusz ~. 1671:* ha kiknek ő kegyelmek közzül a' Nemességgel, valami causajok occurralna, a' megirt casusokban penig inarbitrio Actorum légyen, ha Táblán nem, vagy also forumon prosequallya perit: Ide nem értvén a' fugitivus jobbágyok és szolgák dolgát [CC 50] ✳ *uradalmi ~. 1850:* K. Jenei Uradalmi szolgák [Szamosjenő SzD; TGsz 35].

3. (? kisegítő/napszámos) munkás; slugă, muncitor (plătit cu ziua); Tagelöhner, Aushelfer, norm. bediensteter. *1638:* egy Balas Deak nevw szolgaia ... az kohnál egy kővet fel vőn [Torockó; Thor. XVI/1 Petrus Szako (!) (40) jb vall.]. *1671:* Anno 1677 die 5 Aprilis indulván meg az hámor a praenotato die usque ad 22 Maii, úgy mint hét egész hetekre Endes Miklós uram az hámorhoz való szolgáknak egészben meg fizete ... E szerént kel kezdeni az d(ominus) successornak az szolgák fizetésit a die 24 May [CsVh 55]. *1747:* (Ezt a legényt) jo idején azert fogadám hogy tudod hogy osztan Karacson felé igen szűk a szolga [Buzd ÁF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez]. *1756 k.:* A Bányászok szolgája senki kérelmére a' Permester hire nélkűl sub poena flor. 8. toties qvoties ixigendorum a' Tokból vizet ereszteni ne mérészelljen [Born. XXXVIII/8 az abrudbányai bányászok törv.]. *1805:* az szolgak alopattyában tapasztaltatot az is hogy a kik a Bányaszi Tarsosághoz nem tartozandok az Verős Gazdák szolgajokat Nagyob fizetest igirven el csalják ennel fogva a ki ollyas talaltotnek 24 forintokig büntetessen meg is az el Csalt szolga előbbeni Gazdájanak visza adattassek [Torockó; TLev. 7/12].

Szk: *fizetett ~. 1677:* Eördög Péter Eördög István bányászok, fizetet szolgák [CsVh 56]. *1713/1730:* kellett volna Csatani Ispan Vramnak az dolgoztatásnak rendirűl demonsttratiot hitelesen tenni, minthogy fizetett szolga volt, kit nem Cselekedvén kötelessége ellen esett [Dés; Jk. 395b] ✳ *hámori ~. 1677:* Vagyon ... vas futató ... kemencze, melyhez vagyon két bokor fúvó alá való futató hely; ennek fúvó hajtó kupás vízi kerekit az felső kemenczéhez vitték, mert a mely ott volt, az hámori szolgák is azt mint mondják, el romlot [i.h. 53] ✳ *nyári dolgos ~. 1589:* A haz szüksegere es egieb kűlómb kűlómb fele Nyari dolgos zolgakra keolt el cub. 137 [Kv; Szám. 4/XI. Aggm. 4] ✳ *pénteki ~. 1711:* Penteki szolgák kik es hanyān Legyenek es kike, kgnek Uram tudtara lehet, az N. Szek engedet volt benemerita (!) Personak(na)k allapottjokhoz kepest Szolgat, de azok is az adozasbol nem immunisok hanem felire Contribualnak es Urokkal edgyütt a N. Szek szolgalattjaban faradoznak [Somlyó Cs; Born. XXXIX. 50 Cssz és Ksz tisztei és rendei] ✳ *szombati ~. 1714:* mélts vram[a] az mi falunkon csak szombati szolga az jovában, az ki jobban szolgálhatna, vagyon nyolcz s jobbágy pedig huszonegy, az kik segélhetnék az szegény falut postasággal [Kozmás Cs; SzO VII, 200. —

[a]Gr. Kálnoki Ádám csíki főkapitány]. *1767:* én akorban Szombati Szolgajok voltam Lászlo Gábor és Adam uramék (!) [Szentimre Cs; Hr 5/37 Gergelj Lászlo (54) pp vall.]. *1772:* az én edes Apám nehai Oláh Imre Szabad Székely ... Szombati Szolgája s Lovos Legenye is vólt a' Lázár Familiának [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 152].

4. bojtár, pásztorsegéd; sluga păstorului; Hirtenknabe, junger Knecht. *1731:* az miolta azon két kancza lo el szaladott mindenűt kerestetem De még nem akadhatának rá, soholt az ménes Pásztor akkor epen maga volt az ménesnél mivel az szolgaja fekűt [Gyeke K; Ks 99 Bíro János lev.]. *1794:* a kerdezett Szolga kentelen volt ... Mostani pakulárjától Czirla Vonujnak Gunyáját és egyébb nálla lévő tulajdon portékáit kikérni [Bethlensztmiklós KK; BK. Szászvölgyi ir. Ávrám Toma (34) vall.]. *1805:* a pásztor ... Haza is küldötte szolgáját a hazajött marháknak kihajtására: de a szolga ... az hazaszakadott marhákot ki nem hajtotta [F.rákos U; RSzF 219]. *1865:* Miután Tarcsai hodájos szolgája csak Nov. l-ig 1864 szolgált ... drágán kellett fogadni más szolgát helyette [Kv; RLt O. 2 ifjú Pataki József lev.].

Szk: *számadatlan ~. 1556:* ffolti ffarkasnak wolt egh zolgaya Zekel Bertalom az En attyamffyanak ffolty ffarkasnak szam adatlan zolgaya wolt [BesztLt 6 Andr. Kendj a beszt-i bíróhoz és a hites polgárokhoz] | Zekel bertalan ... Zam adotlan zolga volt ... mikort az orszag lippa allat valla teob elest vitetet negy zaz forintara elesnel, kiben egy penzt elew nem adott [Folt H; i.h. 8]. *1697:* Citaltata en altalam Maroczy Andrasne Boldogh Kata Azony ... Suki Benedekne Kozarvari Barbara Azont ... Bonys Mihali nevw Magiar Sukon lako biraia altal Colosvarmegiebeli Elseő tőrvinies szekre az brevis szerínt ... szamadatlan szegődőt szolgainak Moldovay Stepha(n)nak ... meg nem adássaert [SLt O. 15] ✳ *számadó ~. 1593:* Kalmanchehi Jstuan deak, Colosuari vallia ... tudom hogi Chanadi Janos zolgaia vala pek Matiasnak, de annak vtanna ne(m) ertettem hogi zamado zolgaia leot volna [Kv; TJk V/1. 442]. *1677:* A' Számado Szolgák ha a' kezességnek meritumát fel-érhető joszágu és residentiaju emberek nem lévén, másoknak nevek és kőtelességek alat[a] ... Uroktol kérettesenek-fel, és prosequaltassanak [AC 196. — [a]Értsd: vannak]. *1710 k.:* Tiltom is a gyermekemtől, soha publicanus, soha számadó szolga ne legyen [BÖn. 505]. *1805:* tudgyaé hallottaé hogy Gliga Mihailla az Uraság Juhai mellett szám ado Szolga Lévén Juhat, Bárányt, Ketskét, adott volna el? [T; Born. G. XVI/14 vk].

5. *örök ~* örökös jobbágy; iobag pe vecie; Fronbauer, Lehensmann. *1584:* az oregbyk fjamath ew Nnak atham es ọrọk zolgawol komendaltam [Komlód K; WLt Petrichevich Kozma nyil.].

6. a városi/vármegyei hatóságnak alárendelt szolgálattevő személy; om de serviciu la oraş/la judeţ; Amtsdiener, Büttel, Amtsbote, Gerichtsdiener. *1577:* Megh ertettek ... az ado zedeo vraim kewansagat hogy eo kegmeknek adnanak zolgat kikkel az eo tyztekbe elo mehetnenek keryk azert eo kegmek Byro vramat hogj az zolgakat megh rostalwa(n) megh valogatwa(n) az waras penze(n) tarchion oly zolgakat kik ... az varasnak hwen zorgalmatoson Iozano(n) es Io emberseggel zolgalyanak [Kv; TJk V/3. 141a]. *1586:* Sitwej Mathias Es Iffiu Ianos az varos Theomleoczenek hiteos zolgaia [Kv; TJk IV/1. 591]. *1589:* Azon napon kolt Loazokra zolgakra Cypo Kenyr d. 34 ... Az Loazokra es az egieb Zolgakra kolt 14 eytel ... d. 42 [Kv; Szám. 4/VI. 34–7 Stenzely András kezével]. *1590:* 3 Janúary Byro parancholiatiabol hogy az Zaz[a] vraincknak Cedolat hordoztattam atta(m) zolganak errette f. — d. 10 [Kv; i.h. 4/XX. 2 Hooz Lőrinc sp kezével. — [a]Olv.: száz]. *1823–1830:* (A városszolgák) mint a felsőbbség szolgái, amit nekik parancsolnak, tartoznak teljesíteni [FogE 277].

Szk: *adón járó ~. 1585:* Az Adon Jaro Zolgaknak futosasokert hogy a' Sellereknek fel kereseseben zorgalmatosok voltanak, Attanak f. 10/40 [Kv; Szám. 3/XXIII. 8] ✳ *esküdt ~. 1600:* Barassay Mathyas varos eskeott zolgaya [Kv; TJk VI/1. 515] ✳ *hiteles ~. 1699:* Eés, az, mikor az munkához fognak az Aczok ... continue edgy bizonjos embere, vagy jo hyteles szolgája, mi(n)t edgy gazda heljet, mindenkor itt légyen, es serennyen vigyázzon [Kv; BLt 7] ✳ *hites ~. 1585:* Zekely Marton hwteos zolga wallia[a] [Kv; TJk IV/1. 480. — [a]Köv. a vall.] ✳ *kamarai ~. 1843:* meg ne próbálja senki, hogy vagy a kamarai, vagy vármegyei szolgáknak, kik a tisztek parancsolatját teljesítik, ellene szegüljön [VKp 120] ✳ *legitimus ~. 1682:* Nemes Des varosnak Suho Marton nevű Legitimus szolgajat mind(en) igaz ok nelkűl az Varos kőzőnseges Uczajan le nyomva(n) hasara ült, tepte szagatta, fojtogatta [Dés; Jk] ✳ *rendőri ~. 1847:* a' Rendőr igazgatoságtól ki adott két Rendőri szolgával a ... rendetlenkedő legényeket (: Fuschereket :) felkerestük és alább feljegyzendő Műszereket confiscálván, ozokat Czéhmester Kállai Úrhoz bévittük [Kv; ACLev.] | Több fusereknél levő rendetlen legények első idézésre égy sz(olga)bírónak 5 Rf Két rendőri szolgának 2 Rf 30 xr [Kv; ACSzám. 17] ✳ *robotaság alatt levő ~. 1850:* a királyi adó ... a Ns Város robotaság alatt lévő szolgaira — személyenként 18 xrokra határoztatott [Dés; DLt 550] ✳ *szegődött ~. 1590:* teczet varassul eo kegmeoknek hogy ennek vtanna zegeodet zolga legien egy, kinek It a warasson zalagya legie(n) [Kv; TJk I/1. 134] ✳ *toronybeli ~. 1589:* Thorombeli Zolgak fizetese [Kv; Szám. 4/X. 86] ✳ *törvényszéki ~. 1859:* halt meg Racz Sándor Cs. kir. ker. törvényszéki szolga 43 éves korában máj rothadásban [Dés; RHAk 104] ✳ *vármegyei ~ → kamarai ~* ✳ *város (hites) ~ja. 1557:* az waros Zolgayatul megh Jzentem wala hogy ennekem nem attak [Apanagyfalu SzD; BesztLt 70 „Apaffy lazlo nagyfalwrwl" a beszt-i városi tanácshoz]. *1591:* Magdalna Markos Benedeknek varos hiteos zolgajanak felesege vallia[a] [Kv; TJk V/1. 96. — [a]Köv. a vall.]. *1603:* Andras Deak varos hwtheos zolgaya Zemet bìro ... vallia[a] [Kv; TJk VI/1. 706b. — [a]Köv. a vall.]. *1763:* Nagy Gergely ã Város szolgája és egy Horváth András nevű Rab segétségekkel fogták el [Mv; Told. 16/51].

7. céhszolga; slujbaş/funcţionar al breslei; Zunftdiener. *1806:* Ezen a napon Meg hűtőlvén Jenei János Nemes Czéh szolgájának [Dés; DFaz.].

8. fej-i/királyi/vajdai szolgálattevő személy; slujbaş/slujitor al domnitorului/al regelui/al voievodului; Gefolgsmann/Dienstmann des Königs/Fürsten, Hofmann. *1551:* Keg.-tek barathy Daczo Mate, Thorma Janos porkolabok, és feenkynt az tewb jambor zolgai ew N.-nak [Fog.; LevT I, 77]. *1558:* ha valamely zolgaya ew felsegenek walakyth megh wer ah wagy egyeb hathalmath thezen ... zabad legien megh fogny az Byronak az ollyan hatalmasth Therwenyre [Kv; TanJk V/1. 48]. *1596:* kiralne Azzoni zolgaia Horwat Georgi [Kv; Szám. 6/XXIX. 17 Bachi Tamas sp kezével]. *1597:* Czako Balint vitte 2 Loan postan Tordara az hauaseli Mihali Vaida zolgaiat f — d 50 [Kv; i.h. 7/XII. 73 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1621:* Gubernator V. eo maga meg izenue(n) B. Vramnak hogy az Vajda zolgajnak tiz-

tessegesen gazdalkottassan ... attam nekjk[a] | Juta Fonodi Janos Kyralj Vrunk eo fels: Zolgaja, hozuan valamj fogolj Francjakat ... attam nekj[b] [Kv; i.h. 15b/IX. 59, 69. — [a] [b]Köv. a fels.]. *1654:* Havasalföldi Máté vajda meghala ezen tavaszon, és más vajdát tevének császár akaratjából; egy szolgáját — a ki Sorbán Ráduly vajda fia volt [ETA I, 158 NSz]. *1662:* Görgey Jóbnak, fejedelem régi meghitt szolgájának ... Újhelyben a barátok klastromához nem messze lévén háza [SKr 227]. *1668:* Bereznai nevű szolgáját küldte a fejedelemasszony[a] Bánfi uramhoz [TML IV, 367 Naláczi István Teleki Mihályhoz. — [a]Báthori Zsófia]. *1677:* Urak, Fő, és Nemes rendek, valakik fizetet szolgai a' Fejedelmeknek, ha szintén személyekben jelen lésznek-is a' hadi expeditiokban, de a' kiknek mennyi lora vagyon fizetések, azon fellyűl ha annyira valo jószágok vagyon, kiről egyéb iránt szolgaságán kivűl tartozot volna egy lovast állatni, non obst anteco, hogy Szolga, mindazonáltal a' fizetet lovas számon kivűl, jószágának mennyiségéhez képest, azon fellyűl valo lovassal tartozzék fel-űlni, mustrálni, és a' hadi expeditiot continualni [AC 93]. *1710:* Thököly ... mint meghitt szolgájára[a], úgy bízá mind a várat, mind a feleségit [CsH 203. — [a]1687-ben Absolon Dávidra].

Szk: *belső ~. 1657:* Tekintetes és Nemzetes Teleki Mihály úramnak, az mi kegyelmes urunk, Méltóságos Rákóczi György urunk postamesterének, egyik belső szolgájának, nekem kedves öcsémuramnak adassék[a] [TML I, 105 Kapi György Teleki Mihályhoz. — [a]Címzésben]. *1662:* Az havasalföldi Minnye vajdát ... maga belső szolgája által, Harsányi Jakab által megszédíteni s magához vonni kezdette vala [SKr 511] ✳ *címeres ~. 1662:* Az fejedelemnek Székelyhídról címeres szolgái, Erdélyből a bántól, Barcsai Ákostól, ki most az országban locumtenensül, helytartójol volna, jövén-menvén, hogy már a tatár chám minden erejével csak elborítandó volna a szegény országot, hírét bizonyosan hozzák vala [SKr 429] ✳ *királyi ~. 1829:* En[a] ... Kirallyi szolga lévén akkor jõttem haza [Mezőkölpény MT; TSb 48. — [a]Gazda József (43) armálista ns] ✳ *nagy ~. 1663:* Kegyelmed, Uram, nagy szolga, igen bizodalmason kérem Kegyelmedet[a] [TML II. 464 Gillány Gergely Teleki Mihályhoz. — [a]Köv. a kérés] ✳ *udvari ~. 1613:* Jóuenek my Eleőnkben egj feleől az Vitezleó paraznay Janos Vram, Vrunk, w felsige uduary fizetet szolgaia más feleől pedigjlen finta marton Gialuban lako Colos megienek vice Ispannía [Kv; JHb rtlen]. *1677:* némely Vármegyéknek és Székeknek Fő Tisztei Udvari Szolgák lévén, gyakrabban a' Fejedelmek mellet kelletik mulatniok [AC 175]. *1701:* maga példájával minden jóra akarja visszahozni az udvari szolgákot [CsH 463].

9. a hazát szolgáló személy; slujitor al patriei; dem Vaterland Dienender. *1678:* számot adok magamrúl. Bizony nem voltam én hazámnak káros fia s szolgája [TML VIII, 4 Teleki Mihály Nemes Jánoshoz].

10. vkinek, hű szolgája/embere; om/persoană de încredere; ein treuer Diener, Anhänger. *1618:* Bethlen Gábort jól ismerjük mi, hogy az hatalmas császárnak igaz szolgája volt eddig | Az hatalmas császárnak ... most vagyon Erdélybe igaz tökéletes szolgája, Bethlen Gábor [BTN[2] 133. 138].

11. vminek kiszolgálója; slugă; bezahlter Knecht von etw. Söldling, im Lohn der/des ... stehend(e). *1675:* mondják ... hogy az ausztriai háznak fizetett szolgája volna[a] [TML VII, 21 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz. — [a]Bánfi Dienes].

12. őr; paznic; Wächter. **Szk:** *fogházbeli ~* börtönőr. *1595:* Az masodik Fokhazbeli szolganak Was Györgynekis fizettem ... Attam az fizetesnek meg Jobbitasara penzt. 1. köbel búzára tt f 2 d 40 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 233 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1602:* Veres Georgine Ilona azzony az foghazbely zolga felesege [Kv; TJk VI/1. 615] ✳ *kapun álló ~* kapuőr. *1605:* Vagion sok panazolkodas hogy zeoleomywesek vinczelerek zeoleo paztorok, es egyeb illetlen emberek az zeoleot hordanak, Tetczet azert hogy az kapun valo zolgak affelekteol vegyek el az zeoleot [Kv; TJk VI/1. 529.].

13. az Isten/egyház szolgálatában levő személy; slujitorul lui Dumnezeu, slujitorul bisericii; Diener des Gottes; Kirchendiener. *1636:* bár mindent meg tselekedtem vólnais, vagy tselekedhetném-is, ugyan tsak azt kellene mondanom; haszontalan szólga vagyok [ÖGrAj. 4 I. Rákóczi György sk aláírásával a kv-i ref. egyháznak juttatott példányban]. *1662:* Elvette az Úr szemei elől az Izraelt, amint szólott vala mind az ő szolgáinak a prófétáknak általok [SKr 707]. *1733:* Concludáltuk hogj Refformata Ecclesiank Papjai s több Ecclesiánk szolgai eő kglmek fizetesekért az Mester uram(na)k Didactrumajért eddig el vőtt s ez utannis el vejendő Zállagokert admoneáltatvá(n) ad Octavum az zalagnak uraj, hogy ha intra octavum ki nem váltyák Zállagjokat Egjházfi Atyánkfiai facultáltatnak el adatni mindenik Zállogat [Dés; Jk 439a].

Szk: *egyházi ~. 1555/?:* mykoron az en Jstenem meg kere lelkemeth az en testemboly teok illyen testamentomoth, ez Jambor wytezleo Nemes szymely (!) elöth, es Jambor heghazy szolgank Elöth ... [Zsuk (melyik?) K; SLt A. 33] ✳ *Isten ~ja. 1662:* Melly véghelynek meg-romlását elől nem is kevés portentumok, jövendőt jedző dolgok vötték vala, mellyek között ... nem utolsó vala a lakosoknak magok között való szakadozások ... az Isten szolgái és jámbor, istenes emberek ellen való áskálódások, árulkodások s azoknak üldözési [SKr 628] ✳ *Jézus Krisztusnak/Urunk Jézus ~ja. 1636:* Az Iesus Christusnak haszontalan szólgája, s Nagyságodnak méltatlan Lelki Pásztora. Geleji Katona Istvan Erdelyi Orthodoxus Pũspõk [ÖGrAj.]. *1740:* Mi mostan a Bodoki[a] Nemes Rta Ecclésiaban majorkodo Urunk Jesus szolgái, jo lelkiismeretünk alatt attestalunk ... Sz: Györgyi M: Mihálly Bodoki Rtus Praedikator És Gidofalvi Orbán Győrgy Bodoki R. S. Mester [Ks 22. XXIa. — [a]Hsz].

14. szolgadiák; elev (sărac) care, în schimbul serviciilor prestate, este admis gratuit la un colegiu reformat; eine Art vom Mendikant: dienstbarer Schüler. *1799:* A Szolgáknak, vagy ugy nevezett Mendicansoknak vagy már Tehetetlen akár Idegen, akár Városi nevendék Gyermekek Segittetésekre állando fundusul testalok 300 az az Háromszáz M Forintokot [Kv; KvRLt IV. 32/15 Zérczi Anna végr.]. *1823–1830:* Az úrfi mellett szolga volt Elek Ferenc nevű háromszéki gyermek, az úrfival hozták volt Enyedről, vele egy leckében is volt | Elek úrfi[a] pedig még tapasztalatlan ifjú lévén, nevelésénél fogva csak a pompára nézett, és eddig csak tanulóból való szolgája lévén, akarta, hogy már ezután libériás inas kísérgesse | Bécsben volt egy Bikfalvi Falka Sámuel nevű székely ifjú, aki itthon Erdélyben az úrfiak mellett szolga volt, s tanulgatott is [FogE 117, 144, 171. — [a]Gr. Bethlen Elek].

Szk: *felhordó ~. 1823–1830:* Fekete Miklós egy kupás lábossal való ételt fogadott három máriáson egy hónapra, azt ettük én, Fekete Miklós és Sándor Mihály, mégis a

felhordó szolgának is kellett valamit hagyni, és így tizenhét krajcárba került egynek egy hónapig az ebédje [FogE 103].

15. a tanárt segítő (szolga)diák; elev (din grupul elevilor săraci) ataşat pe lîngă un profesor, pentru servicii personale; Hilfskraft des Lehrers. *1823–1830:* Minden szerdán — szombaton délután két órakor kellett tanítani az éneket. Tehát én a kamarába az énekeskönyvből lekottáztam, a szolgám a táblát bevitte a classisba | Faházak lévén a classisok, a szolgák tapasztották, meszelték a kollégium meszéből[a] [FogE 104, 124. — [a]Mv-t 1794 kör.].

16. inas(féle); (un fel de) servitor, valet; Lehrling. *1700:* Samuel Deák Typographiához valo szolga [Kv; Szám. 40/II. 75]. *1734:* a Collegiumban is kűlőnős Házok volt az emlitett Urfiak(na)k[a] ... tudom azt hógj Pedagogusok volt az Urfiak(na)k Cir(citer) négy őt szólgájak [Kv; TKl Steph. Pataki (48) vall. — [a]Gr. Teleki Sámuelnek, Barcsai Jánosnak]. *1823–1830:* mindaddig, míg az úrfimmal újra nem egyeztünk, mind Zejk Jánossal ettem, a szolgálója hordván fel az ételt, úgyis Zejk a Bethlen Imre szolgájának semmi hasznát nem vette csak hogy ebéden szolgált neki is az asztalnál, de különben akinek különös szolgája nincsen, a közönséges szolgálók szokták véghezvinni az asztalnál való szolgálatot [FogE 209–10].

Szk: *úti ~. 1823–1830:* mindenik tudja, hogy az úrfi úti szolgájának konvencionáltattam [i.h. 156].

17. birt. szrag-gal főleg levélzáró formulában; cu sufix posesiv, mai ales în formula de încheiere a scrisorii; haupts. als Briefabschlußformel, mit Postsuffix: vkinek híve; sluga dumneavoastră; Ihr ergebener Diener ..., Ihr ... *1667:* Kegyelmed szolgája Vesselényi Pál mp [TML IV, 1 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1670:* Kegyelmed szolgája, sógora B. Dienes mp [TML IV, 1, 240 Bánfi Dienes uahoz]. *1709:* Edes kedves komam Uram ... Kd szolgaja komaja maradok Nagy Leőrincz m.pr. [Bábahalma KK; Berz. 17. XII]. *1812:* vagyak a jo akaroja Szalgaj(a) Szilágyi Ádăm mp [Sárd AF; KmULev. 3].

Szk: *alázatos ~ja. 1584:* yrtham Komlodo(n) okthobernek 22 napya(n) 1584 felseged zegyny regy alazathos zolgaya Pethrythjeuyth Kozma mp [Komlód K; WLt]. *1780:* A Devai Bulgarokkot minden magok jussokban meg hagyni, s tartani kéványuk ... Alázatos szolgaja Devai Bulgar Comunitas [Déva; Ks 75. VIIIb. 112]. *1839:* ezen Summát el várva minél hamaráb — Vagyok a' Kedves Tkts uraknak alázatos Szalgájok Hajdu Károly [Szu; Pf] ✳ *hálaadó ~ja. 1614:* enis igyekezem azon hogi telljes eletemben, halado szolgaia legiek kegteknek, ezbelj io titemjnierth [Ks 1 Kornis Zsigmond lev.] ✳ *igaz ~ja. 1675:* Én az mint voltam, úgy leszek, vagyok Kegyelmed igaz szolgája [TML VII, 3 Teleki Mihály Béldi Pálhoz]. *1710:* igaz iambor jügyekező (!) szorgalmatos szolgaja voltam Uram kegyélmeteknek [Somoljo Cs; ApLt 2 Farkas István Apor Péterhez] ✳ *igyekező ~ja → igaz ~ja* ✳ *jámbor ~ja → igaz ~ja* ✳ *jóakaró ~ja. 1663:* ha mi hírei lesznek, tudósítson és engem mindenkor tartson elébbi confidens jóakaró szolgájának [TML II, 477 Teleki Mihály Gillányi Gergelyhez] ✳ *kész ~ja. 1663:* kész szolgája Teleki Mihály [i.h. ua. ua-hoz]. *1800:* Eszve gyűlt Verős Kovátsi Társaságunk az bőltsebben lejendő intézését és ennek szorossan lejendő meg tartása iránt téjendő Comissiojat midőn egész bizodalommal Várnoh vagyunk ... engedelmes kész szolgai a Verős Kovátsi Tarsaság [Torockó; TLev. 9/31] ✳ *konfidens ~ja → jóakaró ~ja* ✳ *köteles ~ja. 1665:* Én egyébiránt maradok az Kegyelmed köteles szolgája ... Palásti György mp [TML I, 39 Palásti György Teleki Mihályhoz]. *1671:* Köteles s igaz szolgája Kegyelmednek [TML V, 473 Keczer Menyhért ua-hoz]. *1717:* Maradok Nsadnak Kőtőles kész szolgaja Praeceptor m pr [Usz; ApLt 2] ✳ *(leg)kisebbik ~ja. 1663:* Nacziagtok alazatos meltatlan legh kűssebik szolgaja Cserej Farkas m. pr. [UtI]. *1711:* az Ur eő kglmé kűssebbik igaz szolgája Katho Mihály [Impérfva Cs; BCs] ✳ *meghitt ~ja. 1665:* Én Kegyelmed meghütt szolgája maradok, az míg élek [TML III, 438 Gillányi Gergely Teleki Mihályhoz] ✳ *méltatlan ~ja. 1663:* nekem méltatlan szolgájának kegyelmesen írott levelét 7. ejusdem alázatos engedelmességgel vettem [TML II, 466 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1697:* maradván Miltoságos Ur(am) Kglmed(ne)k alázatos miltatlan szolgája Kűmives Gergely mp [Szilágycseh; BK] ✳ *obligátus ~ja. 1733:* maradok constanter Jó Ur(amna)k kedves Sógor Ur(amna)k igaz obligatus Szólgája Sógora Maxay Dávid mpra [Szengyel TA; SLt 8. K. 6] ✳ *szorgalmatos ~ja → igaz ~ja* ✳ *tökéletes ~ja. 1670:* Én mindenkor Kegyelmednek igaz, tökéletes jóakaró szolgája maradok Kászoni Márton m.p [TML V, 124 Kászoni Márton Teleki Mihályhoz].

18. *átv* slugă; Diener, Knecht. **Sz.** *a bűnnek ~ja a halál. 1705:* az én édes szép kisleányom, Katica ... ártatlan lelkét életének kétesztendős és hathónapi korában ... teremtő Istenének kezébe adá, kinek is halálának oka a mi bűneink, mert a bűnnek szolgája az halál [WIN I, 562].

◇ **Szn.** *1591:* Zolga Andras [Kv; Szám. 5/I. 77]. *1606:* Lukas Zolga de Okland (60) lib. [UszT 20/113]. *1614:* Szolga Lukach pp [Okland U; BethU 108] | Szolga Balint, Santa Ferenczne sellére [Szacsva Hsz; i.h. 228] | Jllyes al(ia)s Zolga Janos jb [Mogyoros Hsz; i.h. 229]. *1696:* Szolga Annok [SzJk 398]. *1724:* Elizabetha Szólga cons. Nob. Pauli Bús | Sophia Szólga relicta N: quonda(m) Simeonis Bincze [Ne; DobLev. I/106. 5a, 6a]. *1762:* Szolga Mihálly zs [Cege SzD; WassLt]. *1781:* Szolga Mihálly Zs [Ádámos KK; Pk 7]. *1808:* Városfalvi Szolga Mihály [Rücs MT; IB]. *1823:* Szolga Dániel. Szolga Imbre inas [Kv; CsCJk I. 76b–277b]. *1828:* F.Sinfalvi Szolga Sándor ... Nemes Aranyos Szék Hutes Assessora [Asz; Borb. I]. *1835:* Armalistak Esküdttye Szolga István [Asz; i.h. II].

szolgaadás a felkért/visszaigényelt jobbágy/szolga viszszaadása; restituirea/înapoierea iobagilor, slugilor; Rückgabe eines gefordernen Fronbauers, Lehensmannes. *1592:* Egy Missilis, Meliben Vrunk resolualta az Articulusnak Sullios ertelmet á Jobbagi kereók feleol hogi az kereó fel, keresse es mutassa megh, Az Biro zolga adassal tartozik [Kv; DiósyInd. 62].

szolgabeli szolgára jellemző; care este caracteristic slugilor; Charakteristik des Dieners. *1683:* Nagod hozzám dirigalt meltosagos Com(m)issiojat nagy Szolgabeli engedelmességgel vőttem [Brassó; KJ. G. Draudt a fej-hez].

szolgabér munkabér, fizetés; leafă plătită slugilor; Arbeitslohn, Dienstlohn. *1616:* Colosuarat lako Rögör Martton Relictaia ... az Colossj Soo Kamorarol valo Esztendönkent fizeteseket, mind az Praedicatoroknak mind penig egyeb ottvalo Akna fiainak mellyet meg ez Incatta birtta, meg nem atta és nem Conte(n)talta tellyesegessen őket rolla, sem soval sem az mi kesz penszek jart volna. Mellyel mostis ez Incatta ados volna, es szolga ber leven ezen Colossj

Actorok ez Incattam az törüeny altal meg adatnj keúanyak [Kv; RDL I. 100].

szolgabíró 1. a nemesi vármegye hatalmának képviselője egy-egy járás területén (főleg igazságszolgáltatási, eljárási ügyekben); judele nobililor; Stuhlrichter (im Komitatssystem). *1568:* My Bartakowyth Janos Zamosfalwarol, Gyroty Janos Zoporrwl, Zathmary Balas vice ispan es Ispan gaspar Zenthkiralrol, Zolgabiro es Janos Deak Coloswarmege Notariussa [M.valkó K; KP]. *1569:* felsiged paranczyol My Nekunk, Crazna waarmegye bely Jspanoknak es zolga byraknak hog az Wytezlő tot myhalnak az my nemw dolgay volnanok hog azt my megh Erteneók [BálLt 78]. *1594:* Ez el múlt Eyel öltek vala meg az Apahidj Iobbagyinkat: Zamosfalúan, az Gyilkosokra vittek az szolga Birakat [Kv; Szám. 6/III. 13]. *1597:* Biro vra(m) akaratyabol, perelltte(m) egi hagimasy Jobagiertt, Chyaki Jstwan Tyztartoyawal, wittem keoz herw byzonsagokatt, es Zolga Birakat keolttette(m) azokra p(er) f — d 92 [Kv; i.h. 7/VIII. 24 Altzner Georgy reg. Steffen Lüsten kezével]. *1677:* Hadakozásnak idején ... A' Szolga-Birákban ... a' Fő Tisztek, a' Vármegye, Ország és Fejedelmek szolgálattyára hon hagyhatnak. De a' Vice Ispán mellet mind Erdélyben a' Vicék, s' mind a' Partiumban a' Szolga-Birák kőzzűl-is jelen legyenek a' Hadban, illendőképpen, pro arbitrio Comitum [AC 117]. *1687:* Nagtak kgdtek jo akaro szolgai Orőg Szőts Janas hütes Asse(sso)r mp: Iff Szöts Janos Fogarasi eő Naga Felsö tőrvenyes szeki(ne)k szolgabiraja mpria [Szád.]. *1700:* Mikola Lászlo uram, Kis Karatson nevü Jobbágya által le tévén Sallariumát az Burjános Budai Szólgabironak, tiltatta szolgabiroval az Diakokat hogy el ne foglaliák Joszágát [Burjánosóbuda; JHbK VII. 38]. *1798:* egy versen Sz. Biro Uram ki jött volt ide, hogy meg tekintvén a kereset alá vett hellyet a Felek közt el igazittsa a Contraversiát, de Nyikulaj nem engedvén ezen Contraversiaban, hogy szolgabiro Ur(am) belé ereszkedgyék, Sallarizálta Sz Biro Uramot, és innen Iritzán Ignátot el tiltotta [Nagykristolc SzD; JHb Bornemisza Anna Mária lev.]. *1800:* bizattassék ezen dolog(na)k ki-hirdettetése[a] ... a' Dulo- Commissariusokra (: igy nevezi a' Székely a' Szolga Birákat :) [Márkod MT; IB. Gombási István lev. — [a]Temetési rend. ellenőrzése ügyében írt lev.]. *1830:* A Csernátoni Zámbler Ferentz mpa Nemes Torda Vár(me)gye M. Bogáti Járósa Szolga Birája [Nagyikland TA; TLt Közig. ir.]. *1847:* Csak hírből hallottam, hogy Varga Katalin a vármegyei tekintetes tiszt urakról, úgymint főbíró, alispány, szolgabíró és notarius urakról sok kisebbítő szavakat mondott volna [VKp 267].

Szk: ~ *hívni. 1591:* 11 May ... Ferenczy Andrast kwlte Byro Vram Budara zolga byro híny attam neky f — d 12 1/2 Az zolga bironak kwltem, miyuelhogy keet dologra lezen hiuatallia attam neky f — d 24 [Kv; Szám. 5/X. 17] ✳ *hites* ~ esküdt, esküt tett szolgabíró. *1569:* Nag pal Rathony Crazna waar Megyenek hwtós zolga byraya [BálLt 78]. *1586:* My Borbely Gyeorgy Menyei es Zilagyzegy farkas vgyan Zilagyzegy Keozep Zolnok varmegyenek hwteos zolga Biray [Nagydoba Sz; Borb. I]. *1691:* Fejér Vármegyében Fogarasban lako Tibodi Márton, az Fogarasi felsö Nemes Tőrvényes széknek edgyk hütös szolgabiraja [i.h. II]. *1701:* Makaj Mihaly Belső Szolnok vármegye hites szolgabirája [Dés; DLt 484] ✳ *ordinárius* ~ rendszerinti/rendes szolgabíró. *1728:* Karasznai Borbély Mihály Nemes Kraszna V(á)r(me)gyének edgyik Ordinar(ius) és Hütes Szolgabirája m pr [Kraszna; WassLt]. *1789:* n(e)m(e)s Küküllö Vármegye ordinárius szolga Birája Tekintetes Szent Miklosi Adám Ur [Kük.; GyL hiv.] ✳ *processzuális* ~ járási/járásbeli szolgabíró. *1782:* Processualis szolga Biro Vram, és adjunctus Regius Társa Tktes Palatkai Lászlo Vr(am) jelen létekben s általlak meg betsültetvén a' kárr ... ă mellyet a' Marhákkal le étettek ... Tizen két Szekér Szénára Valo [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 31 Vakár Andrej (28) zs vall.]. *1821:* a Tekintetes Exponens Ur ... a' processualis Szolga Biro Ur jelen létében a Falusi öregebb Embereket a Hely szinire ki vitette, és ki jártottatta ... és azon le kaszált fü az Exponens Urnak iteltetett és járattatott [Apahida K; RLt O. 2 Tyikos Vaszilika (70) vall.].

2. (rendszerint vármegyei alárendeltségű) városban a vármegyei szolgabíró teendőit ellátó tisztségviselő; pretor; in einer gewöhnlich Komitatsabhängigen Stadt die Funktion eines Stuhlrichters versehender Amtsträger. *1693:* Micsoda jussal küldött Hadnagy Uram es a' N. Tanács szolgabirakat Bls Praedikatorunk, s Professorunk házaira, nem lévénn eő Kglmeknek semmi jurisdictioja a' mi Ecclesíasticusinknak sem házánn, sem széméllyénn [Kv; SRE 9]. *1847:* Kászoni András ... a Kortsomába meg részgedvén (!), és ottan minden igaz oknélkűl, Szolga Biránkat Kapitányt és az egész Hivatalbélieket rutul le motskolta [Kv; ACLev.].

Szk: *hites* ~ (városi) esküdt, esküt tett szolgabíró. *1654:* Mi Fogaras varossanak es Districtussanak hütös szolgabirája H. Jstvan Deak[a] es Balogh Janos [Fog.; Szád. — [a]Stephanus Literátus Judex Nobi(lis) Fog(harasiensis) aláírásával]. *1667:* Mi Fejer Vármegyeben Nagy Enyeden lako Szeoczi Georgy Deak es Hunyadi Ferencz, mind ketten Nemes szemellyek, Nemes Nagy Enyed varossának hütős Szolga biray [Kv; RDL I. 148g]. *1688:* Vadkerti János Nemes Colosvár várossá(na)k egyik hűtős Szolga Biraja [Kv; Ks 11. XLVI]. *1723:* Botskai Samuel N: N: Enyed Várossa Tőrvényes székinek edgyik hűtes szolgabirája mpr. [Ne; DobLev. I/104] ✳ *városi ~/város ~ja. 1726:* En ithon nem voltam mikor az Majorombol Egy Pápista embert Hadnagy Uram az Város szolgabirája által ki hajtatott [Ne; Ks 92]. *1794:* Városi Szolga Biro Korponai Samuel Vram [Ne; DobLev. IV/728. 1b]. *1840:* Dósa István ruth Városi szolgabiro [Dés; DLt 36/1841].

szolgabírói szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *fórum* szolgabírósági ítélőszék; for de judecată de la pretură; stuhlrichterliches Tribunal. *1826:* Az alperes pásztor ... az 1820-ba Székely Ferencnek mérges tájogba eldöglött ökrét például hozza emlékezetben, amelynek megfizetésére se a falu, se a tekintetes szolgabírói fórumon a pásztorok nem ítéltettek [F.rákos U; RSzF 223] ✳ ~ *hivatal* szolgabíróság, szolgabírói tisztség; pretură, serviciul/funcţia pretorului; Amt des/eines Stuhlrichters. *1765:* Nem tudom mikor állott Bérességre Borsai vramhoz azon Legény, de ... az Apja ... tsak azért adta szolgálni, hogy ebben a sok háborgó időben katonának ne vigyék ... Borsai vram ... Szolga Biroi hivatalt viselvén meg oltalmazhattya [Szépkenyerűsztmárton SzD; Eszt-Mk Vall. 35].

szolgabíróság 1. szolgabírói hivatal/tisztség; pretură, serviciul/funcţia pretorului; Amt eines Stuhlrichters, Stuhlrichterschaft. *1765:* Regius Perceptor vram ... mint potens ember ujra meg neheztelvén reám, hitvány hivatalocskámban meg ronthat, példa az Balàs falvi Processusban szolga

Biroságom hivatallyabol ki vettetésem [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 316]. *1773:* megérhette volna ökegyelme a szolgabírósággal és postamesterséggel [RettE 316].

Szk: *~ot visel. 1758:* (Ernyei Gergelynének) a gyermekei egyen kívül, ki is szolgabíróságot viselt, alávaló emberek mind a két sexuson [RettE 57].

2. a szolgabírói hivatal/tisztségviselés ideje; timpul cît este în funcţie un pretor; Amtsdauer der Stuhlrichterschaft. *1609:* en eleget jartam ide Borzasra Haranglabi Ferenzel Szolgabirosagaban [Borzás KK; Kp III. 46 Szeökefalvi Nemes Pal (40) vall.]. *1749:* Szolga Birosságában ... sokszor oknelkülis rántott elõ némelyeket s jol meg vont [AF; Told. 3]. *1767/1782:* hallottam Néhai Grávuj Sigmond Vr(am)tol száma nélkül emlegetni, hogy ökemét illetõ Jobbágyok volnának[a] ... sõtt még Szolgabiroságában ugy Patrocinálta mint maga embereit [M.bénye KK; BfR Lázár conscr. Balog Vonya (70) jb vall. — [a]A Petrik-ek]. *1779:* Pap Lupuj és Fiai mindenkór igaz nemesi szabadcságal elő emberek voltanak még Armálisakatís láttam olvásván Dombi László Uram szolgabírosságában azt mondotta hogy jo igassaga vagjón [Girolt SzD; GyL. Kolcza Mihály (60) ns vall.].

szolgabírósági szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ hivatal* szolgabírói tisztség; preturã, serviciul/ funcţia pretorului; stuhlrichterliches Amt, Amt des/eines Stuhlrichters. *1733:* sohais semmitis ezen Nemes Varosnak meg nem szólgáltanak, mostis actu szolgabirosági hivatalb(an) foglalatosok [Dés; Jk].

szolgabíróskodik szolgabíróként mûködik; a funcţiona ca pretor; tätig sein als Stuhlrichter. *1747/1752:* Az mig szolgabiroskodám sokszor voltam együtt mind Conversatioban, mind pedig egyebûtt néhai Grof Csáki Imreh Ur Tisztjeivel [Dés; JHbK XXIX/34].

szolgácska 1. *kics* szolga; slugă, sluguţă; kleiner Diener, Dienerchen. *1596:* Orozhegy Zaz Pal zabaditattia egy zolgachkaianak nalla ualo lakasath [UszT 12/93]. *1631:* im egj kis szolgaczka(m) vagjon ugj mond s mindgjart ki hajtatom vele az mezeõre[a] [Mv; MvLt 290. 232b. — [a]Az ökröket]. *1778:* egy kis szolgatskáját is tudom [KLev.]. *1806:* Nosa Luka Szolgátskájais az Erdõn volt [i.h.].

2. *udv* levélzáradékban; în formula de încheiere a scrisorii; Schlußformel in Briefen: vkinek híve; sluga dumneavoastrã; Ihr/dein kleiner Diener, ihr Diener klein. *1740:* maradok G(róf) U(ramna)k alazatos szegeny szolgátskaja Mohaj Moses mpr [TKl Mohai Mózes Teleki Ádámhoz].

szolgafelkérés szolga-visszaigénylés/követelés; revendicarea slugilor; Forderung auf Rückerstattung eines Bedienstetern. *1677:* Gyûlések alat valo Táblán indifferenter ezek a' Causak revidealtathatnak; ugymint: Publicatiok, és minden helyekből valo Transmissiok, Jobbágy és Szolga felkérések, és az Articulusokban specificalt némely Casusok [AC 187].

szolgafiú szolgadiák; elev (sărac) care, în schimbul serviciilor prestate, este admis gratuit la un colegiu reformat; etwa: Mendikant, zu Dienstleistungen verpflichteter Schüler. *1854:* tanítónk ... feddő hangon figyelmeztetett, hogy a szolgafiú[a] a mi kevés időt kötelessége megenged tanulásra s nem ledérségre forditja; mi pedig drága időnket ellesbeljük [ÚjfE 100. — [a]Kõrösi Csoma Sándor].

szolgai 1. kb. cselédi; de slugă/servitor; in Stande eines Dieners, Diener-, dienerlich, dienerisch, knechtisch. *1769:* a nyavalyás Bálint[a] tizennyolcz esztendeje ... Tutorságban, nem pedig szolgai allapatban vagyon, mivelhogy nem Szolgálatra valo [Ne; DobLev. II/408. 6a Nobilis Civis Segesdi (72) vall. — [a]Az elhalt Dobolyi Daniel fia].

2. szolgálattevői, tisztségviselői; de funcţionar/slujbaş; dienstlich, amtlich. **Szk:** *~ hivatal. 1747:* eő Kglme szolgai hivatallyáb(an) foglalatoskodott akkor valami privátumb(an), azt eo Kglme jol tselekedte [Torda; TJkT III. 132]. *1769:* En Medve István Uramnál itten Mezò Madarason[a] szolgai hivatalt viseltem [BK. — [a]MT] ✳ *~ kötelesség. 1657:* Noha pedig látom vala az én állapotomnak félelmes voltát, és búcsúzom is vala, hogy megválhatnám szolgai kötelességemtől, de abban repugnál vala [KemÖn. 306]. *1673:* Kérem alázatosan Nagyságodat, hitessel el magával kegyelmesen, ez írásra Nagyságod java s Nagyságodhoz való igaz szolgai kötelességem vitt [TML VI, 530 Teleki Mihály Bornemisza Annához].

3. megalázkodó, engedelmeskedő; umil, smerit; unterwürfig, gehorsam, servil. *1659:* én bizony nem szeretem István deák uramat, mivel igen az öcsém szolgáji természetihez szokott [TML I, 365 Árva Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz].

4. szolgadiáki; de servitor; etwa. mendikantlich. **Szk:** *~ fizetés. 1823–1830:* a konvenció szerént való tíz forint hónapi fizetést, sőt ha hónaponként 100 forint lett volna is, ki nem vettem volna szégyenletemben, mint szolgai fizetést, akármire jutottam volna [FogE 200] ✳ *~ forma. 1823–1830:* háborított az a gondolat, hogy már én szolgai formában lévén, az akadémián a deákok velem társolkodni is unni fogják [i.h. 144] ✳ *~ komitátus. 1734:* az Urfiak ... a Collegiumban voltanak, aszt tudom hógj tisztességes Grofi asztaluk volt, és tisztességes szolgai Comitátussal voltanak az emlitett Urfiak [Kv; TKl Fr. Bányai (35) civis vall.].

5. *udv* szolgára jellemző; care este caracteristic slugilor; Ihr ergebenster (Diener). *1664:* Az Kegyelmed Fogarasból expediált levelit, mind az méltóságos fejedelem ő nagysága levelivel együtt szolgai alázatossággal vöttem [TML III, 23 Kászonyi Márton Teleki Mihályhoz].

szolgakanca ? igás/igavonó kanca; iapă de ham; Stute als Arbeits-/Zugtier. *1790:* Inventar(ium) szer(int) percipiált egy barna pejj Mag Lovat ... Egy Szürke Szolga Kantzát [Msz; Told. 9].

szolgakard ? egyszerű, dísztelen kard; sabie simplă, fără ornamente; Mannschaftssäbel, gemeiner Säbel. *1755:* egy Aranyas drága köves és egy más ezüstös kardgya és valami két szolga kardgya marat vala eő Exc(e)ll(entia)janak [Gernyeszeg MT; TGsz 35]. *1756:* Zomántsos, és pléhes viseltes szolga kard, hasonlo szijával egjűtt 1 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 26]. *1765:* Szolga kard Tarsalyostol [Torda; Pk 2].

szolgaképpen szolgaként; ca/în calitate de slugă; als Diener/Knecht. *1786:* in anno 1785-ben újesztendő napjától fogva Szent Antal napjáig az csíktaplocai Gedő István primipilus fia, József, szolgaképpen lakott tisztelt Petki famíliа cselédinél, taplocai Incze Mátyásnál [Taploca Cs; RSzF 165]. *1800:* Anno 1800 allfalvi Lőrincz Menyhárd gyalog katonát megfogadván szolgaképpen conventióra csíkjenő-

falvi Imre Gergely gyalog katona személy — holmi contraversiájok történt egymás között [Jenőfva Cs; i.h. 167].

szolgál 1. jobbágyi/szabadosi/zselléri/mesterségbeli szolgálatot teljesít; a presta (diferite) munci ca iobag/iobag eliberat/jeler/meseriaş; jmdm als Handwerker dienen, Freisasse für/bei jmdm (als …) arbeiten/dienen, fronen. *1570:* Vayda Demyen … vallya … Janos kenez … talalkozyk Balinth Thywadarra (!), Mond neky Jgh zolgals Te hogy az Boron Jzol, Thywadar azt mongya Bezzegh zolgalok [Kv; TJk III/2. 12–3]. *1571:* Chyany Ferencz ez okat aggya az contradictionak Gheòchy Jakabnak es hazanak azert contradicaltatta(m), hogy Gheochy Jakabot … az en Eleim tartottak Neweltek fel az en Eleymeth zolgalta, soha falw keozeot ne(m) zolgalt [Szentgyörgy MT; BálLt 78]. *1609:* gjermeksegem oltatolfogva tudom hogi mjndeltigh keőver Boldisarnet zolgala zabo Gergelinek az Attia [Maksa Hsz; HSzjP Ambrosius Bitai de Besenyeő de Sede Sepsi, Colonus vall.]. *1614:* Feye keoteott Damokos Andras Hady mentsegert szolgalt Bernald Janos(na)k 16 f. mydeon azt le tezy megh zabadul Sandor Janos a' felseo Mattys (!) Janosnak szolgal de ne(m) tudgyuk ha keotte magat [Vacsárcsi Cs; BethU 455]. *1636:* Jeőueueny olahok kik paztorsagon laknak, es egyebet ne(m) szolgalnak hane(m) minden eztendeőre egy baranyos Juhott es egy saytot fizetnek [Oroszhegy U; JHb Inv.]. *1664:* Szantason, vetesen, aratason, kaszalason es hordason kivül harmadik hetben szolghalnak, de az ujonnan jűt muntyanok az harmadik hetben csak ket nap szolghalnak [A.porumbák F; UF II, 290]. *1677:* Hogy ha valakinek Jobbágya, Urának manumissioja nélkül extrabál Armalist magának, annak semmi ereje ne légyen … ha penig valakit szolgálna, és az az Ura felelne felőle, hogy törvényre elő állattya, annak adassék kezéhez [AC 79]. *1680:* à sellérek csak két napot szolgálnak egy hétben; erről penig az Munttjan selljerek(ne)k Asz(onyun)ktul ő nagatul annuentiajok is vagjon, hogy az mint Lorantfi Susanna Feiedelem Asszoni idejeb(en) szolgaltak, mostis az szerint szolgalljanak [A.porumbák F; ÁLt Urb. 49]. *1725:* a későbbi csiki romlás után … Bajszág László és fia Farkas … Endes Anna asszonyt szolgálták [Szentkirály Cs; SándorO 269]. *1750 k.:* telljes lehetetlen két Urat szolgálnunk mert mi majd többet szolgálunk Horvát Uramnak mint az Urnak mivel minden aratását kaszálását és szőlő munkáját Velűnk Viteti Végben és az Ur dolga hátra marad [Igenpataka AF; TKl az igenpataki jb-ok panaszlev.]. *1772:* Az Jobbágyok mind eddig Hetenként, azaz minden Hétben Három Napot szoktak szolgálni magok Erejeken kiktől ki tőlt, akiktől pedig nem lehetett Czimbarában is tartoznak, avagy gyalog szerbe amint az Szűkség hozza magával. Nem Külőnben a Sellérek is magok Erejeken, avagy másképtis két Napot szoktak szolgálni … Az Hurubások pedig égy napot szolgálnok égy Hétben [Szászfenes K; BethlenKt Mikes conscr.]. *XIX sz. eleje:* ollyon Szűk Kost idején telljes lehetetlen Szolgálnam el pusztulak marhástol együt [Zágon Hsz; Hr]. *1847:* Ki számítása Az Gőtzi öszves napszám tartozás(na)k … Ökrös szolgál 624 … Tenyeres szolgál 312 … é jelen Évben a' Falusi Biró az Udvartól lévén adva, a' Helység attól fog szolgálni minden Háztol egy gyalog napot [Gőc SzD; WassLt].

Szk: *aratással ~. 1613:* (A jb-ok) Mikor Diodra mentek ekével, hárman fogtak egyben … A' Sellerek … marhaval ne(m) szolgaltak; hane(m) kaszálassal, aratassal, szőlőmiveléssel [Preszáka AF; Incz. V. 25a] ✳ *asztalossággal ~. 1750:* Dévai Fazakas Peter … valamikor kivánnya aká<r> Kömivességgel, akár Asztalossággal, akár bárdolással hiven igazán szólgályon [Déva; Ks 107 Vegyes ir.] ✳ *bányához/bányán/bányára ~. 1680:* György Ferencz az bányához szolgált úgj tudom [CsVh 72 St. Thamás de Szent Domokos (65) pp vall.] | Christoph Balás … az bányán szolgált [i.h. 75 Benedictus Bott de Dánfalva (40) vall.] | tudom hogj Gergely Imre az bányára szolgált … aszt is tudom, hogy Barla Péternek is az attya az csikí bányához szolgált volt [i.h. 78 Joan Georgy (?) Jenőfalvi (80) pp vall.] ✳ *bárddal ~. 1731:* Rotár Jonáskot … jol ismértem, ki is mint hogy jo farago Mester ember volt, mindenkor mikor kévántatot Bárdal szolgált, mint más Jobbágyokbol álló (így!) Mester Emberek [Katona K; Born. XL. 79 Sütő János (64) jb vall.] ✳ *bárdolással ~ → asztalossággal ~* ✳ *csizmadiamesterséggel/művével ~. 1647:* keöte arra magat Czizmazia Moyses hogy csizmazia Mijevel eöremest szolgallya [HSzj *csizmadia-mű* al.]. *1681:* Csizmadia Peter … Csizmadia mesterseggel szolgal [VhU 11–2] ✳ *dobossággal ~. 1681:* Csuta Miklos … Viszár Iuon … Ettől[a] az elöt Dobossagal, Madaraszsaggal szolgaltak [Vh; VhU 23–4. — [a]A telektől] ✳ *egészmarhás erővel ~. 1784:* az Jobbágyok, és az Sellérek egész vagy fél marhás erővel, úgy gyalog szerben is, hány napot szolgálnak [Udvarfva MT; Told. 42] ✳ *fahozásban ~. 1572:* mostan az kentelkj vidikiek Jtt wy warnal fa hozasba zolgalnak [Szúv; BesztLt 3608 Thorma Janos wywarj wduarbiro a beszt-i főbíróhoz] ✳ *faragással ~. 1680:* László István és az attya László Gergely faragással szolgáltak az hámorra [CsVh 85 Nicolaus Márton de Vacsarcsi (36) pp vall.] ✳ *fazekasművével/fazekasságával ~. 1640:* Johos Janos … Ez Zilahrol jeot Fazakas Mieuel akar zólgalnj [Daróc K; GyU 51]. *1652:* Juhos Janos … Fazakassagaual szolgal [uo.; GyU 115] ✳ *fazékcsinálással ~. 1591 k.:* Fazekas Lukaczi … zalla ã Georgj vram hazaban oda zolgalt mind fazek s kemencze chinalassal Jde az varhoz semmit nem zolgalt [UszT] ✳ *fejszéjével ~. 1694:* Servitia. Ezek[a] a' mint fatealljak Eökőrrel soha sem szólgálta-(na)k; hanem gjalog szerb(en), kaszával, sarlóval, kapával, es telben fejszejekkel [Láz AF; BfR Néhai ifj. Bálpataki János urb. — [a]A jb-ok] ✳ *félmarhás erővel ~ → egészmarhás erővel ~* ✳ *a fiskus nevezetén ~. 1742:* azon ház helljen elsőben ertem valamellj oltjanokat meg szallani, és valami hurubat csinalni rajta mint valami Sellerek a Fiscus nevezeten szolgalni [Bányabükk TA; JHb III/16] ✳ *fűrészre ~. 1680:* Tanko Mihályt is tudom, hogj az fűrészre szolgált [Görőcsfva Cs; CsVh 84 Blasius Tenkely (70) pp vall.] ✳ *gyalogszerben ~ → fejszéjével ~* ✳ *gyertyamártásával ~. 1640:* R(elicta) Varga Lukatsne … Gyertiamartasaual szolgal [Fog.; UC 14/48. 3] ✳ *hámori fűrészhez/hámoron/hámorra ~. 1609:* tudo(m) hogj Mihalj Barrabas hamorra zolgal uala [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Fich Balint (49) ns vall.]. *1680:* tudgyuk hogy Gál András és Christoph Balás az hámoron szolgáltak [Dánfva Cs; CsVh 75 Petrus Farkas de Dánfalva (60), Andr. Böjte (80) vall.] | Aszt is tudom, hogj Kovács András hámori fűrészhez szolgált [Görőcsfva Cs; i.h. 83 Joan. Balás de Görőcsfalva (38) pp vall.] ✳ *háztól ~. 1681:* Rácz Mihály … Jövevény; most Nalaczon drabantoskodik; az háztol szolgalni tartozik [Hátszeg H; VhU 131–2] ✳ *jobbágyi hivatallal/szolgálattal ~. 1665:* Esküszóm … Hogy … eletem fogytaigh eő klmet[a] maradekimal edgyút … Jobagyi Szolgalotomal szolgalom, mint eő klmnek eőrökös Jobbagya [Récse F; Szád. — [a]Bojer Sigmondot]. *1753:* Tyirilla Gábrilais … ami Szűleinkel egj

urat szolgált Jobbágji hivatallal [Demeterpataka AF; Told. 3] ✳ *jobbágyképpen/jobbágyszámban/jobbágyszerben/jobbágyul ~. 1597:* Lomperti giurka Matthe nevü Jobbagia … ha uram (?) fevlderuly es neue aloly ely budosnek, es eo kegelmet eoreok Jobbaguly nem akarna zolgalny tehatt mingiarast ugian ezen leuely ereieuely hozzaiok[a] niulhaszo(n) Teoreok Gabor Vram [Dob.; WLt. — [a]A kezesekhez]. *1617:* Tudo(m) azt hogy az Kozmasi Pap Jstua(n), Becz Palne Azoniomot szolgala Jobagy szamba(n) [BLt 3 Demeter Thamas de Tusnad szeretszegh (50) ns vall.]. *1620:* Zenper Marton czynala hazat rajta[a] es Jobbagiul szolgalt belöle mind holtaig [Szásznyíres SzD; Ks. — [a]A telken]. *1666:* az Vratt … Jobbagy szerbe szolgalta [LLt Fasc. 84]. *1683:* Hallottam hogy Győnős András jobbágy képpen szolgálta Rethi István Déák uramot [Borb. I Joan. Dombi nob. de Ikafalva (50) vall.]. *1700:* Guja nevü Czigan … jobbágj keppen szolgálta eö kglmet [Csolnakos H; Szer. Petrus Csonokosi (46) ns vall.]. *1716:* Azt tudom hogy Damokos Ferencz uramni jobbágy szerbe szolgáltok vala Apáddal egjut [HSzjP Tompa Ferencz (50) pp vall.]. *1783:* Bocska Gligor … ide Fodorházára által telepedvén mind holtáiglan Jobbágy képpen Szolgálta … eő nagysága Mlgs Praedecessorait [M.fodorháza K; Eszt-Mk] ✳ *kádármüvével/kádársággal ~. 1647:* Nagy Mihaly kádár miével szolgál [Tuson K; EMLt]. *1652:* Kadar Mihaly … Kadar miveuel szolgal [Gyalu K; GyU 116–7]. *1654:* Fazekas Andras a kadár … kadarságal szolgal. Tisz Uy hordot csinal Anunatim Azon küvöl keöt az meni hordo kiuantatik [Hétúr KK; Ks Bánffy Anna urb.] ✳ *kalákában/kalákát ~. 1656/1681:* Havasalföldi Paduran Peter … Ha havasalföldi ember volt, es jövevény, fizessen nyolcz forint Taxat esztendöt altal es Klakat szolgallyo(n) 6 napot [Vh; VhU 441]. *1820/1875:* a falusi Biro hellyet a ki szolgálatot nem tesz a Biro földes urának minden gazda ember egy nyári napot szolgál kalákába vagy pedig minden üdőbe ezen napszámokat 20. 20 xrokkal minden gazda megváltya [Zsobok K; WassLt] ✳ *kapával ~ → fejszéjével ~ ✳ kásacsinálással ~. 1652:* Pots Mihaly … Eddig' olajswteseuel kasa czinalasaual szolgalt [Szászlóna K; GyU 123] ✳ *kaszálással ~. 1639:* Aratassal s kasallasal Eormeneshez tartoznak solgalni, mig Eormenes ide biratik [UF I, 672] ✳ *kaszával ~ → fejszéjével ~ ✳ kemencecsinálással ~ → fazékcsinálással ~ ✳ kerekességével ~. 1658:* Lenart Márthon … Kerekességivel szolgál [Zilah; EM XLIII, 305] ✳ *kocsisságával ~. 1667:* Giroti Torma Peter Ura(ma)t szolgalta ez az Koczis Marto(n) koczissagaval [Sajósztandrás SzD; Born. XL. 18 Horvat Palne al(ia)s Acz Indali Ana Aszony (37) ns vall.] ✳ *kovácsséggal ~. 1680:* Tudom aszt is Ferencz Péter kovácsséggal az hámorra szolgált … Dioszegi Thamásnak az attya Dioszegi István az hámorra szolgált kovácsséggal [Vacsárcsi Cs; CsVh 85 Nicolaus Márton de Vacsarcsi (36) pp vall.] ✳ *kőmüvesmesterséggel/kőmüvességgel ~. 1681:* Kőmüves Jánosne … Az Ura Kűmüves Mesterséggel szólgalt [VhU 7–8]. *1750:* Dévai Fazakas Peter … valamikor kivánnya aká<r> Kömivességgel, akár Asztalossággal, akár bárdolással hiven igazán szólgályon [Déva; Ks 107 Vegyes ir.] ✳ *kupásságával ~. 1652:* Kupas alias Rusza Dan kupásságával szolgál [Görgényoroszfalu MT; EMLt] ✳ *madarászsággal ~ → dobossággal ~ ✳ marhájával ~. 1708 k.:* ha mikor egy kis üdőnk volna is az Nemet imide amoda hajt bennünket … minde(n) heten hajtjak ökrömet szekeremet ollyankor mindenkor magam(na)k kell el menne(m) mert kulőmb(en) oda vesz hitvan marham … en nem birokodhatom, hane(m) … marhaimmal szolgalok [Harangláb KK; SLt AK. 36 Hoszszu Demeter P. Horváth Miklóshoz] ✳ *mesterségével ~. 1688:* Dragumir Bogdán al(ia)s Ceremonia (!)[a] … eő Ngok poroncsolattjából tartozik Udvarhoz menni, es ott mestersegivel szolgalni [F.ucsa F; ÁLt 30. — [a]Valamivel alább már csak Drágomir Ceremonia alakban említik]. *1716:* A Faragoimat hogj a Falu kalákáb(a) kűlgje, meg ne engedgje, rajtam kivűl senkinek … a kik penig mester emberek találtatnak a joszágb(an) mesterségekkel szolgálylya(na)k a kalaká(n) kivűl [Szászerked K; LLt]. *1802:* minekutánna … Ilyés György a' Tzéjbol fel szabadul egyenesen tartozik az eő Nagyságok Udvaràban menni, es mesterségével eő Nagyságokat illendő fizetésért hiven szolgálni [Ne; Incz. XII. 1a] ✳ *molnári hivatalban/molnársággal ~. 1682:* Gesesi Molnar Miklos ă mikor kelletet molnarsagal, ă mikor kelletet Jobagy kepen szolgalta Petki Janos Ur(a)t [Marossztanna MT; BálLt]. *1719:* Tamás Peter is, adá és köteleze magát és Fiait … őrökös Jobbágyúl melly(ne)k Contestálására mi előttünk erős hüttel meg esküvék, hogy … azon molnári hivatalba(n) mellyb(e) az Ur eő kglme Constitualta igaz hűséggel szolgál [Császári SzD; WassLt] ✳ *művével ~. 1640:* Zeocz Lengjel Janos … Jeoueueny de Mjeuel zolgal [Km; GyU 47]. *1652:* Lakatos Istvan … Miveuel szolgal [Gyalu K; GyU 54] ✳ *nyergesmesterséggel ~. 1659/1681:* V. Hunjadi varosomb(an) idegeny helyről telepedet nyerges szimult … mindennemű egyéb tereh viselestöl eximalom … tartozzanak nyerges mestersegekkel szolgalni; mind maga, es maradeki [Vh; VhU 232] ✳ *olajsütésével ~ → kásacsinálásával ~ ✳ ökörrel ~. 1638 k:* Nagi Mihali keoreosfwj gialuhoz ualo volt eokeorrel szolgal [Szászfenes K; GyU 33]. *1694:* Servitia: Ezek[a] a' mint fatealljak Eökőrrel soha sem szólgálta(na)k; hanem gjalog szerb(en), kaszával, sarlóval, kapával, és télb(en) fejszejekkel [Láz AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb. — [a]A jb-ok]. *1787:* öt Hetet külen külen mindenik m(a)gok erejeken Ökörrel szolgálnak [Majos MT; Told. 35]. *1814:* Pop Silip nevü zsellér … Szolgál hetenként 2 napakat ökörrel fél erővel a' maga kenyerén [Septér K; BetLt] ✳ *ökörrel, szekérrel ~. 1759:* egy Sellér ökrével, szekerrével két nap heján három hetet szolgált [Ludas TA; TKl]. *1803:* egy igen emberséges Molnár András nevezetü embert kaptam, ki is magát arra kötelezi, hogy N(agysá)godat négy ökörrel, Szekérrel hivségesen szolgálja [M.lapád AF; BLt 9 Váradi Mihály tt lev.] ✳ *örökösen ~. 1608:* ez à Matthias, al(ia)s Kouach Jmreh … mingiarast Zamosfaluara keőlteőzik, felesegeuel, minden marhaiaiual egietemben, es az teőb Jobbagiual edgiwt Eöreőkeoseon zolgal [Kv; JHb] ✳ *paraszti szolgálattal ~. 1676/1681:* Nyerges Janos … paraszti szolgalattal szolgalvan, mesterségéhez képest hogy harom nyerget kivanok rajta, nem difficultalhattya [VhU 443 Thökölyi Imre vál.] ✳ *robotával ~. 1774:* Ezen Faluban vagyan egy vas mivelő Jobbágy Czigány, mellette levő Segitő attyafiaival, kikis mikor kévántatik vasmivekkel, s egyeb robottávalis szokták Szolgálni az Udvart, a mi kép(p)en a szükség hoz(z)a [Mocs K; KS Conscr 73] ✳ *sarlóval ~ → fejszéjével ~ ✳ sütésével ~. 1638 k:* Barta Martonne swteseuel szolgal [Km; GyU 29] ✳ *szabadosi állapottal/szabadossággal/szabadosul ~. 1676/1681:* az Feleségem utan Törvény szerint itéltetet Szent Királyon[a] Egy fundusnak harmad része Vérségh Jus szerint, mely őrökségrül a memoria hominu(m) az boldogh emlekezetü Urakat szabadosul szolgaltak [Vh; VhU 467. — [a]H]. *1681:* Molnár Istok, Miholczának mostoha fia … Istok Lovas sza-

badossagal szolgal [VhU 11–2]. *1688:* Comsa Csungul ... Szkorai Mány Szabados házáb(an) lakik. Szabadosi allapattal szolgál [Szarata F; ÁLt Urb. 19]. *1731:* Timocsi Gyorgyicza Attyával együt ... à sokszor emlitet Fejedelmet szabadosságokkal szolgálták, de hogy Jobbágyok voltanak é vagy Sellérek bizonyoson nem tudom [Katona K; Born. XL. 79 Kertész Gyorgye (54) zs vall.] ✳ *szabóságával ~.* *1691:* Szabo Simon fia ... Haranglábi vr(am) eö kgmét szolgálta száboságával [Harangláb KK; Ks 39. XIV. 1] ✳ *szőlőműveléssel ~ → aratással ~* ✳ *szűcsmesterséggel ~.* *1681:* Piczigo Szűcs Peter ... Ez Karamsebesi Jövevenj szűcz mesterseggel szólgal à várhoz [VhU 19–20] ✳ *tenyérrel ~.* *1820:* akik Zsellér nevvel neveztetödünk Szolgálunk hetenként tenyérelis két napot [Jegenye K; KmULev. 2]. *1840:* mü ökrösök semmivel egyébbel nem tartozunk, hanem a' hányan vagyunk kűlön kűlön a' magunk erőnkön nyoltz nyoltz napot szántani a' gyalogosok pedig hetenként két két napot tenyérrel szolgálni és egyéb asszonyi munkátis tenni [A.esküllő K; RLt O. 2]. *1850:* Ádám Vasziné ... 6 hetet szolgál tenyérrel [Gyéressztkirály TA; DE 5] ✳ *tímármesterségével/tímárságával ~.* *1640:* Opra Tegela. Deficialt edgy jöveveni Tabah Mihali lakik hazaban timarsagaval szolgal az Varhoz [Mardzsina F; UF I, 726]. *1673:* Hunyadon lako Cserkesz Peter valaszsza. Szolgallyon Timar Mesterségével [VhU 448 Thökölyi Imre vál.] ✳ *urat ~.* *1773:* A parasztság oly szarvat emelt magának, hogy teljességgel elhitette magával, hogy ők tovább urat nem szolgálnak, hanem a mely földön laknak, övék lesz [RettE 305]. *1782:* Régi usus volt kőztűnk, hogj a Helységünk[a] Birája Urat nem szolgált, sem Taxát, sem Dézmát semminemű Javaiból nem adott [Thor. XX/5. — [a]Torockó] ✳ *vargamesterségével/vargasággal ~.* *1680:* Gál Ferencz vargasággal szolgált s adot két ökrét István Deáknak, hogy kibocsátotta [CsVh 77]. *1681:* Varniczar Mihaly ... Varga mestersegevel szólgal; bőrt tartozik készíteni [VhU 7–8] ✳ *a várhoz/várra ~.* *1606:* Veres Jmreh tudom hogi az Jobbagjsagnak Jdejen velwnk egiwt zolgal vala az várra [UszT 20/113 Matheus Bereczk de okland (60) ppix vall.]. *1615:* eleitől fogva ott Keővár vidékin, inkább minden faluban afféle megnemesitett Boerok, kiket vaidáknak is hinak voltanak ... regi királyoktól es fejedelmektől vagyon szabadságokról privilegiumok; attul elválva, hogy a' várhoz lovok hátán imide amoda való küldözéssel tartoznak szolgálni [Gyf; Veress, Doc. IX, 62 a fej. Dóczy Endre kapitányhoz]. *1661:* (A szelniceiek) csak ahhoz bíznak, hogy az várhoz szolgálnak s fejedelem szolgáinak mondják magokat [TML II, 118 Veér Judit Teleki Mihályhoz] ✳ *vasművel ~ → robotával ~* ✳ *zsellérképpen/zsellérül ~.* *1671:* Tarcza falui Mihálynenak ... egy Fodor Balásne nevü osztozó attyafia ennek elötte tizennyólcz esztendökkel manumittálván egy akkor Pálfalván, s mostan Korondon lakó Beke Georgy nevü ös örökös közos iobbágyokott, azon Beke Georgy mostanis mást Szolgál Sellerül [Gyf; Törzs. fej.]. *1731:* ezen Rotár Togyernek ... Fiai ... velem együt egy ideig Jobbágyképpen szolgálták à nehai ifiu Apaffi Mihályné Fejedelem Aszszont, de az után mi okbol, s ki segedelméből kezdettenek 'Sellérképpen szolgálni [Katona K; Born. XL. 79 Balog Juon (56) zs vall.]. *1732:* Sztojka Demeter ... Vdvarfalvárol szálván ide egj darabig sellérképpen szolgált, már 4 Esztendőktől fogva kezesség alá vettetett, és Jobb(ágy) képpen szolgál [Buzamező SzD; Ks 17/LXXX. 14].

2. szolgaként (alkalmazottként/béresként/cselédként) dolgozik vkinek; a lucra ca slugă (ca angajat, ca argat, ca servitor) la cineva; in jmds Dienste(n) (als Angestellter/Knecht/Tagelöhner) stehen. *1569:* Ezen kerem k.det, hogy kmed ezeket az szemelyeket agian ez leúel úiueo emberym kezebe, hogy az eo fogadasok zerynt az en vram haza myuehez állyanak helyekre ... valamyre zolgalnak, nem maradok adosa nekik [Nagysajó BN; BesztLt 56 — Horwatt Lukach Nagy Sayoj tist tarto Dombj Gergely beszt-i bíróhoz]. *1570:* Kerekes Gal hithy zerent vallya hogy Besterchen zolgalta Az Klob Jakab leanyanak Az Borbara azzonnak vrat [Kv; TJk III/2. 134]. *1571:* Az feo emberek vag' lo feyek zolgay keozzeol az kyk zegeodwe es fyzetesertt zolgallyak Vrokat, chyak azok kerewllyek el a rawast [SzO III, 325]. *1592:* Az miolta Tot Mihalt esmeri tudgia bizonnial hogy mind az Deesi es Chichoy Molnokba lakot, es az mely Mestert zolgalt mikor az megh holt annak az felesegit vgy veotte el [Kozárvár SzD/Dés; DLt 235]. *1614:* Feje keoteott ... Bogda(n) Mihaly Incze Balastol Penzt kert volt maga eoreoksegyre az vta(n) oda foglala szabad zekel volna de Incze Balas(na)k szolgal [Borsova Cs; Beth U 467–8]. *1688:* Iuon Szilka ... Gyakrabb(an) az D(omi)nus Provisor mellet szolgál [F.porumbák F; ÁLt Urb. 11]. *1694:* az el mult esztendőben Luczai Janos Ur(am) beressének tőt ... jamborul szolgaltom, fizetesemben még hat forintom, czondoram, Kuczmam oda vagion meg nem fizetet ő kglme [Törzs. Moldovai Karaczon majoshegyi jb a fej-hez]. *1759:* Popa Juon ... az ő Béresse, mais őtet szolgállya [Ludas TA; TKl Báts Vasile (50) jb vall.]. *1765:* Rusz Gligorás, az Arankuti Unitus Popánál szolgálván gyanuban esett vala [Aranykút K; Ks]. *1771:* a míg Tit Zilahi István Uramnál szolgáltam ... sem Vasárnapon sem egyéb Inepen nem volt mihent kellet akármire is mindgyárt azt mondotta hogy, no fogdd bé a Lovat, s bé kellett fogni [Dés; DLt 321 G. Jenei (30) ns vall.]. *1773:* keress magadnak lovászmestert, mert tovább nem szolgállak[a] [RettE 301. — [a]Mondja a lovászmester Bánffi Györgynek]. *1855:* A jobbágy fiukból beszoktatott cseléd halálig szolgálja földes urat [ÚjfE 181].

Szk: *~ni áll. 1740:* Szőrnyű ... hogj Kgld ... Hazas fiat ... Njegovánnak, az én hirem s engedelmem nélkűl, Dombon szolgálni állani meg engette [Gernyeszeg MT; TKhf Teleki Sándor lev.] ✳ *béresképpen ~.* *1680:* Kovács Istvánt is tudgjuk hogj béresképpen szolgált ide az csiki hámorhoz [Szenttamás Cs; CsVh 71] ✳ *fizetésért ~.* *1754:* Bara alias Komán Sztán ... Malomfalvánn[a] Laktában ... a' néhai Bartsai Sigmond ur udvarában fizetésért major lett volt, a' tehenekre, Bihalokra, tyukokra viselt gondot fizetésért szolgálta az udvart [TSb 26. — [a]MT] ✳ *pakulárságával ~.* *1730:* Mikhazan[a] Commoralo, egy Moldvan alias Pakulár Péter nevű ola ember ... pakularsagaval ezen Kőszvenyesi[b] embereket szolgalta, juhokban, es azok(na)k gyűlytemenyeben Karok ését, mely karok irant ... azon karosok Contentumat vettek [Berz. 12. 92/107. — [a]MT. [b]Köszvényesen (MT) lakó] ✳ *vincellérségen ~.* *1600:* Ersek Balinth ... vallia ... vagyon huzonnegy eztendeje hogy az Jstwan vrr hazahoz zolgalta(m) Vincelersegen [Kv; TJk VI/1. 435].

Sz. *1823–1830:* Ezt könnyű volt általlátni, hogy gyermeki gondolat, mert egy urat is bajos szolgálni, hát még hármat [FogE 216].

3. cselédlányként/asszonyként szolgál; a munci în familia cuiva ca slujnică/servitoare; (bei) jmdm als Magd dienen, als Dienstbare arbeiten. *1570:* Borbel Demeterne Jlona, hithy zerent vallya, hogy ew Nala zolgalt az lean [Kv; TJk III/2. 87]. *1573:* Ersebet Zabo Martonne zolgaloia Azt vallia hogy Eo tawali Eztendeobe zolgalt Borbel Balintnal

mykor az felesege Beteg volt [Kv; TJk III/3. 114]. *1629:* Az mikor el menne Simonfine … monda szegeny akkor hogi el megie(n) szolgalni, mert el nem alhattia az Uranak nagj gonduiseletlensegett [Mv; MvLt 290. 187b]. *1655:* Mikor en Brassoban Szolgalok uala … akkor ott az Brassay piaczon megh ismérém Kalmár Balintott hogy mint egy Czigany ugy wl uala, s vgyan arultis holmit [LLt Kérchyo (!) Andrasne Szent Miklosi Elizabeth (30) ns vall.]. *1736:* aszt halatam hogy beszéleték az Falub(an), hogy az utrumb(an) forgo személy[a] ott viselõsedett volna meg a hol szolgált [Szentegyed SzD; TKl Máthe István (65) zs vall. — [a]Duka Ersok]. *1772:* amely háznál szolgált Désen ã Léány, Borbély Gábor Uram gyakorta meg parasznitotta a Gazda Aszonyát [Dés; DLt 321. 71a Sig. Dants (48) ns vall.]. *1814:* Az Fejér héttől fogva, miolta szolgálom igen jol esmérem [LLt Csáky-per 131 L. 38 Duma Sziméon Leánya Domnitza (17) vall.]. *1845:* Székelly Aniko … Azt meg esmeri … hogy nállom az irt idöben és alatt szolgált [Dés; DLt 591].

Szk: *~ni áll. 1721:* en magom be mentem Vásárhelyre, beszelettem, Enyedj aszanyomal, de aszt mongya hogy el betegesedet nem ara valo, nemis al szolgalnj [Ks 96 Biró György lev.] ✳ *dajkaséggal ~. 1570:* Ilona Zas Jmrehne, Azt vallya hogy ew daykasagal Zolgalt fazakas Symonnal [Kv; TJk III/2. 142].

4. inasi/mesterlegényi szolgálatot teljesít (vmely mesternél); a sluji/munci ca ucenic/calfã de meseriaş la un meşter/ meseriaş; als Lehrling/Knappe dienen. *1561:* Valamel ewtües legen … az ky az Cehbe be akar allanj kewteles legen az mesterek kozzwl ũalamellyet egy egesz eztendeig heti berert zolgalnj Az melly legen vrat el akarya hadni ket hettel eleb tartozzek vranak akarattyat meg' ielentheni Az vtannis Bwchw hetet ket hetet zolgalnj hog' az miet az mellyet fel fogattanak úuolt el wegezzek Senki penig' eg' mesteris effele legent ky ez warosba eg' Mestertol mas mesterhez akar zolgalni menní meg' ne mereslyen addigy fogadni a mig' megy nem erti az wratol my okon es my modon ualt el [Kv; ÖCArt.]. *1583:* Ha ualamely Jnas aprod eztendeiet ki teòlti iámborul Semmikeppen meg ne(m) haza<sod>hatik, es Mesterre nem lezen, Az migh egy Jambor meste<rt> fizetesert ket esztendeig nem szolgal [Kv; MészCLev.]. *1653:* Akkor én Kolozsváron lakom vala, szabólegény voltam, vén Palástos Istvánt szolgáltam [NSz]. *1703:* az Betsülletes Ceh imponált illyen bũntetést néki[a], hogy az Céh Atyám kezdve minden Betsületes mester embert szolgallyon két két hetig rendre valamég oda jut a hova céllya vagyon az Remekert valo szolgálatra [Kv; AsztCJk 53. — [a]Szabo Györgynek]. *1752:* Mely mester Ember alatamban, más mester Ember Műhelyébol egy mester Legényt, az Ché Atya hire nélkűl szolgálni hiná annak poenája flor: 200 [Kv; KCJk 17b]. *1830:* Duplán Josef Uram az Chzé Engedelméből be Szegőttette Esztendőre Suller Jánost Szabadulo Levélért Szolgalni Esztendeig meljre az Istnem (!) Segélje [Kv; i.h. 113].

Szk: *apródul ~. 1561:* (A legény) ha nem mester fia negy egesz esztendeig tartozik szolgalni Aprodul [Kv; ÖCArt.] ✳ *inasszámban ~. 1734:* õt Esztendeig Inas Számban Szolgáltam [Petek U; Hr 2/24] ✳ *legényszámban/legényül ~. 1583:* Mikoron penig harom esztendeó mulua az eó aprod esztendeiet ky teóltuen legeniul akarna szolgalni, Eó maga[a] gazdat es Mestert maganak ne valaszthasson [Kv; MészCLev. — [a]A felszabadult inas]. *1624:* ez a' Desi Janos Kouachy legenj szamb(an) szolgalt [Kv; DLt 354] ✳ *remekesztendőt ~. 1808:* A mely betsűletes Legén a Czéhba akar állani az tartozik a Czéhok rend tartása szerint Remek esztendõt betsuletesen szolgálni [Kv; KCJk 21a].

5. a fejedelemnek/királynak/főembernek/úrnak szolgál; a sluji la un domnitor/rege/demnitar/domn; im Dienst eines Fürsten/Königs/Großen stehen. *1542:* Az thewk vramnak ennek elotteis zolthunk, ennek vtannais zolwnk hywen, igazán jamborulis zolgalni akarwnk Nnak es Ngod hazanak, ok azt thwgiak, hogh … my sem nekyk sem egyebeknek pokol peldat nem akarwnk adnia, hanem vgh zolgalnia, mint jamborok [Fog.; LevT I, 20 Olah Balas es Mottnoky Lajos lev.]. *1566:* sokan bennünk uirünk hullasanal es sokan halalunknal is szolgaltunk felsegednek [SzO II, 186]. *1581:* Jamborwl es Igazan zolgaltam felsegedet, Azzon keppe(n) felsegednek keózzwllunk ky menesse vtannis az my meg holt kegielmes vrunkat mind addig mig Birtam [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály foly.]. *1616:* Zolgalta Bordas Peter Lazar Janost elteigh, az maradvajatt az Mihalj vajda ky Jeovetelygh [Madéfva Cs; BálLt 61]. *1659:* Azt is mondja Magyari uram, hogy ha az vár másé leszen, vagy sok változások lesznek, erre nézve mondja ő kegyelme, hogy mind jószágodból s mind pedig kárt vallasz, ha ő nagyságát szolgálod [TML I, 376 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1664:* mind az fejedelemnek ő nagyságának és másoknak is kész affectioját látom ő felségéhez … valamint eddig, úgy ezután is minden alkalmatossággal szolgálni, kedveskedni igyekeznek [TML III, 91 Teleki Mihály Kászonyi Mártonhoz]. *1676:* en megh emlekezvén Szakats Györgynek minden kori alhatatos hűségérűl, mellyet elsőben boldogh emlékezetű Atyam Uramnak eo Nganak diczeretessen megh tartott … s az oltatul fogvast mestersége szerint diczéretessen es hűségesen szolgalt [Vh; VhU 340 Thököly Imre ad.].

Szk: *csatlósságával ~. 1664/1681:* varga Andras Csatlosagaval sok esztendők alat minden sok valtozassimb(an) szolgalvan, felessege penigh iffjusagatul fogva … minden rea bizot dolgaimban igassagossa(n) szolgalvan … Annakokáért … varasamb(an)[a] … az … Alszegh uczaban levö hazat … adom és kõtem nekik két száz magyari forint summában [Vh; VhU 229–30. — [a]Vh-on] ✳ *a fejedelemnek/fejedelmet ~. 1605:* Ez az zegeny varas penigh nem ollyan, ky ereyewel valamelly feyedelem ereyet elémeneteleben megh késlellye … hane(m) chak wdeo zerent Jstenteol adatot feyedelmeknek, engedelmessen zolgal [Kv; TanJk I/1. 504]. *1684:* egj Járfás nevũ Darabant … ho pénzért szolgálta az Fejedelmet de õrõkséget micsoda jussal birta ne(m) tudgjuk [Sárd AF; Incz. V. 57b] ✳ *kapun ~* őrködik. *1666/1681:* Feleken lako Muntyan Sztanczul Supplicatiojara valo valasz. Ezutanis Szolgalj kapumon, ugy mint eddigh szolgaltal mikor rended vagyon [Vh; VhU 445 Zolyomi Miklós vál.] ✳ *királyát ~ja. 1766 u.:* Szánto Elek Ur … 1758ba az akkori Burgussal valo kemény Hadakozás alatt … mint Kaplár … hivségesen szolgá1ta királlyát [DobLev. III/3. 639] ✳ *lova hátán ~. 1664:* Opra Pulcza, és Radully Pulcza … boéri szabadsággal eltek, s lovak hatan is szolgáltak [UF II, 279]. *1680:* Bóérones Jeszka Mattjásné al(i-a)s Many Kenduliaszeané, az mint az Urbariumakbol ki tetszik producalta volt Lorántfi Sussánna Fejedelem Asz-(szony) levelét mellyből ki tetszik hogy … maga Many Kendulecz in persona lova hátán szolgalljon [F.porumbák F; ÁLt Urb. 57] ✳ *lovastul ~. 1643:* Daniel neueö Czigany … az Varosi beöntetteo mester Vagi hoher … azt mondta hogi … Apafi Gergely Vramot eö louastol szolgalta, es en-

ghemis ha veszem szolgalna [Sófva BN; BesztLt Petrus Gavay Andr. Vegh beszt-i bíróhoz] ✳ *paripáján ~. 1632:* ha Kozma Istuan haza akar szalani abba az Joszaghba es helybe Paripayan szolgalia az houa szughsegh leszen Sigmond Palt ugy mint hadba a houa kelletik [Lemhény Hsz; BLt] ✳ *udvarban ~. 1701:* Santa Tivadart ... én vittem el is sok reménkedesere innet Nagy Czégben, azolta mind ot szolgal az udvarban [Vízszilvás SzD; WassLt].

6. a hazának/országnak/nemzetnek szolgál; a sluji patria/ţara/naţiunea; dem Vaterland/der Nation dienen. *1598:* eo kgmek ennek vtanna valo eodeokbennis, mind Zynten, amy (!) Jstenben el niugott Attyaink minemeo zorgalmatoson es zeretettel az zegeny hazanknak zolgaltanak, eo kgmekis zolgalianak [Kv; TanJk I/1. 326]. *1607:* Azt penigh mindeneknek felette cziudalliuk, hogy kgmetekkel ualaki fegiuerrel es haddal ualo meneswnkett ell hitette, es hogy az haza zabadsaga ellen, (: kinek fel allatasaban az mi kegi(el)mes wduezwlt Vrunk mellet ualo ielen letwnkkel mw zolgaltunk legh teőbbet ... :) az Orzagh romlasara mw inditottunk uolna es uinnénk innét nagy hadat [Lompért Sz; Törzs. „Petrus P. Aluinczi Concionator aulae suae Serenitatis", „Paulus Eörwindj" és „Simon Pechy suae Serenitatis Testamentarius" lev.]. *1636:* Én is Ngodot s az országot akarom több rendemen levő hadban szolgáló emberekkel szolgálnom együtt mind fiaimmal [LLt Ditrai Balykó Balázs kérése a fej-hez]. *1669:* En Boer Sigmond ... Eskűszőm azert az Elő Istenre ... hogy az mint egjeb minden dolgókba(n), ugy azon Portan lévo minden ream bizatando, es azon hivatalt illetŏ dolgokban ... az Nemes Orszagnakis igazan szolgalok [Gyf; Törzs. Boer Zsigmond kapikiha eskü-lev.] | Kegyelmetek úgy higgye azt, hogy az mi kegyelmes urunk ő nagysága, valamint én megmondottam Kegyelmeteknek, valamint lehet, bizony vérével is kész vallásának, nemzetének szolgálni [TML IV, 499 Teleki Mihály a magyarországi urakhoz]. *1671:* Hogy Nagyságod a' haza szolgálattyára bizonyos számu jo Puskásokrol provideal, ebbéli cselekedetit-is Nagodnak tőbb haza javára nézendŏ dolgokkal edgyűvé számlálván alázatossan meg-szólgállyuk, approbalyluk-is hogy Nagyságod két százat Nobilitalhasson a' Fiscalis joszágokbol, ugy hogy maradékjok-is, a' Fejedelemnek és hazának azon állapatban szolgállyanak [CC 85-6]. *1675:* mostani üdőben bizony mindenképpen kell szolgálni ennek a nemzetnek [TML VII, 101 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1677:* a' mely Katonák a' Mihály Vajda megverésekor mint tyrannus és illegitimus Fejedelem mellől elállottak, azoknak személyekbe(n) ackori igirtetet Nemesi praerogativájok mostan-is helyben hagyattatot ... mivel az Országnak oly utolso veszedelmében forgo állapottyában szolgáltak [AC 202]. *1704:* (A) tanúk ... vallották mindnyájan, hogy ... mind a Diploma, mind más hasznos dolgokban sokat szolgált[a], mind a császárnak, mind az országnak [WIN I, 172. — [a]Bethlen Miklós]. *1822:* a' Hazámat tiszteséges Conditiók mellett akarnám szolgálni [Zilah; Borb. II Décsey György ns nyil.].

Sz: *1669:* Az szegény Dávid deák uram ... fél, amaz közönséges mondás ne teljék be rajta: a ki Erdélynek szolgál, senkinek sem [TML IV, 448 Székely László Teleki Mihályhoz].

7. hadi/katonai szolgálatot teljesít; a servi (în armată), a duce viaţă de ostaş, a face armata; Militärdienst leisten, dienen. *1591:* Az Bekes hadabannis feyedelem feolderul zolgaltam Nem kgderul [UszT]. *1599:* az hadakozasnak Ideien mindönüue Arrol[a] Zolgaltam, mind Hauas elue mind teomósuar Alla [i.h. 14/33. — [a]Ti. örökségről]. *1602:* Az feöldek mjert ehez jarok voltak el szantotta en pedig arrúl zolgaltam az orzagh otalmara [i.h. 16/71]. *1662/1681:* mikor kivantatik ... el jőni tartozzanak[a]. Valtozo alapatokban, haborusagokban kivalt képen Obsidiokor, hivségesen szolgalni mind addiglan — mig vége lenne a haborusognak ... Varamban minden masodik heten rend szerint szolgalylyon, mikor mostani s kővetkezendő Udvarbiraim s Porkolabim paranczollyak, kiktűl legyen minden üdőben dependentiaja [Vh; VhU 33. — [a]A puskások]. *1671:* Hadi Expeditiok alat, a' holdoltsági Nemesség-is, vagy viritim fel ŭlylyőn, vagy a' Véghelyekben bé-menvén, ot szolgálylyon [CC 258]. *1782:* az édes apám ... Csáki Lászlot a Kurutzok Generalissát szolgálta [JHbK VIII/18 Ruszán Togyér (84) salamoni (SzD) jb vall.]. *1822:* Kibédi Gergelyfi Beniáminnak hivattatom, az Nemes Maros Széki, Kibédi Nemes Ember vagyok, az Anglus Király nevét viselő Huszár Regementbe, mint Kadét szolgálván, ugy quietaltam, hogy ha Absittom meg jö, töstént a Székely Huszár Regementbe aiutalliroztassam [K; KLev.].

Szk: *fegyveresen/fegyverrel ~. 1666/1681:* őrőkős őstűl marat Erdőhati Jobbagyim ... lovak hatan ha mikor kivantatik gyalogis jo készülettel fegyverese(n) puskakkal, Zöld kőntősben hiven Tőkélletesen szolgallyanak [Vh; VhU 331]. *1710:* (Az arnótok) arra obligálták magokot, hogy magok személyekben fegyverrel szolgálják a német császárt [CsH 215] ✳ *gyalog ~. 1666/1681:* őrőkős őstűl marat Erdőhati Jobbagyim ... lovok hatan ha mikor kivantatik gyalogis jo készülettel fegyverese(n) puskakkal, Zöld kőntősben hiven Tőkélletesen szolgallyanak [Vh; VhU 331]. *1705:* az egész campanián tavaly az az Gesdorf dragon regimentje mind gyalog szolgáltanak muskotélyos formában [WIN I, 632] ✳ *hadakozásban/hadban ~. 1571:* Wannak zeginsig miat es az hadakozas myatt sok zeginy lofew attiank fiay ... kiket kyvánnank hogy az eo regy lofeosegekben valo allapatba jeoienek es az teobbyvel eggyutt hadakozasban zolgallyanak [SzO II, 327 A székely nemzet az ogy-hez]. *1609:* azt tudom hogj uarga görgj az fia Bech palnet zolgalta az hadba mind adigj mi (!) el ueze [Szentgyörgy Cs; BLt Fich (!) Balint (49) ns vall.]. *1632:* Kayczia Mihali ... az hadba nem zolgalt io akarattia zerentt alla ki az zazlo alol [BLt 3 Fr. Mihali de Kozmas (70) pp vall.] ✳ *kopjával ~. 1633:* Az Malom penigh Boersagh heljen uagion, miuel mys Boerok uagiunk, Noha kopiaual nem szolgalunk [F.venice F; Szád. Patru (!) Daykul (80) vall.]. *1673/1681:* Hadi expeditiokor kopiaval szolgaltam az Nemes Varmegyet [Vh; VhU 461] ✳ *lófőségre ~. 1587 u.:* Raita keónieriluén Emberemeth fel yltettem az Attia helyen az enne(n) keólchegemen vgj wittem az hadba ... Eszeknek vtanna szolgalattal es Ado adastol walo megh mentessemerth sem lofósegre nem Zolgalt. Adôt nem adott [UszT] ✳ *lova hátán ~ → fegyveresen ~* ✳ *lóval ~. 1673:* azon két Telek két Személynek adatot, ugy hogy ket Loval es ket szablyaval solgallyanak tőlle [Vh; VhU 350] ✳ *puskákkal ~ → fegyveresen ~* ✳ *szablyával ~ → lóval ~* ✳ *zászló alá/alatt ~. 1635:* tü zaszlo ala akar<to>ke szolgalni, vagj Beldi Kelement szolgalliatok [Szacsva Hsz; BLt] | Tudom aztis hogy az holl Lőrincz Peter lakik azt az attianak Fazakas Lőrinczнek az Zabad Zekelek attak uala az Zabadsaghkor, hogy az Zaszlo alatt Szolgaljon azrol az helyrol [BLt 3 Fynna Demeter Sz Giörgy (60) ppix vall.]. *1636:* monda Markosfalui Ur(am) ... Balo Georgynek ez egynek szabadsagot adok szolgalio(n) szazlo alat de az teobbit jobba-

giomnak tartom [Usz; KaLt Apor István lev.] ✳ *zöldköntösben ~ → fegyveresen ~.*

8. közmunká(lat)ban részt vesz; a participa la munci obşteşti; gemeinnützige Arbeit leisten. *1570:* Az Boltos Kalmarok eleot kyk arwlnak es nem fyzetnek sem zolgalnak ... Ennek elote valo Ideobenis vegeztek volt azokrwl ... hogy eo k. Byro vra(m) Mwtasson Masth (?) helt Nekyk [Kv; TanJk V/3. 6b]. *1589/XVII. sz. eleje:* Az mikoron ez Varos az eő hatarahan epittetik minden keőmiuesek tartozzanak oda menni, es serenien iol es hiuen, ugi mint hazaioknak az mwhben szolgalni [Kv; KőmCArt. 15]. *1735:* Igen nagj ruináb(an) lévén a Rosahegj alatt valo városunk malma Gáttya ... Concludaltuk, hogj ... az Marhas Emberek harmadnap alatt egj, egj jo szekér Tővisset, vitessenek, és Vigjenek, A Gyalog szeresek penig egj egj napot ot szolgálni tartoznak [Dés; Jk 455a].

Szk: *a falu közé ~. 1727:* Az mely ember Biro bottya alatt vagyon es falu közi nem szolgál minden esztendőben tiz polturával tartozik az Falunak [Kisborosnyó Hsz; Szék-Ft 37]. *1774:* Fazakas Kosztán ... a falu kőzi semmit sem szolgál se postalkadik [Omlásalja/Bethlen SzD; Ks 68. 49. 41].

9. szolgadiákoskodik; a sluji (pe cineva) ca servitor; als Mendikant Dienste verrichten. *1850:* nemes Baranyai Ferentz ... Nagy Lakon Birtoklo T. Dobolyi Balint urnál több rendbe szolgált, Kolégyomba mind legénnye [DobLev. V/1281 Sarkadi Josef helység jegyzője vall.].

10. vmilyen tisztséget visel/tisztséggel/szolgálattal szolgál; a îndeplini o anumită funcţie; sein Amt versehen, seinen dienstlichen Pflichten nachkommen. *1570:* Az Gergel deak adossaga feleol ... eo k. Byro vra(m) es az Thanacz Thwgyak ... Myre zolgalt, Az kyre zolgalt eo k. Alkwdyanak meg vele [Kv; TanJk V/3. 15a]. *1579:* az tyzt vysseleok ... kedwetlenseggel zolgalnak [Kv; i.h. V/3. 204a]. *1586:* Miert hogj az hid kapw belj Tyzedes Benedek nem Zolgalt ez holnapban, az eó fiszetese meg maradot [Kv; Szám. 3/XXIV. 3]. *1629:* az Zeky Aknan szolgalwán Juhos Janos maglassaghnak tisztiben harmad fel esztendeig minden esztendeore 40. forintot tuduan es minden hetre d 50 tt: f: 160 [Kv; TJk VII/3. 202]. *1664/1681:* Adtam ... azon sokszor Specificalt hazat ... Varadi Lakatos Thamasnak Feleségenek Mihucza Ersebet Aszonynak ... ily Conditioval, hogy ... valameddigh en szolgalattyat kivanom ezen Porkolabosagnak Tisztiben ... hűségesen igazan szolgal [Vh; VhU 292–300 Zolyomi Miklós ad. lev.]. *1669/1726 k.:* Ha valaki pedig város kőzőnséges szolgálattyától magát vonogatná és szolgálni nem akarna ... A' Hadnagyság fel nem vételért f 100// Assessorság fel nem vételéért f. 6 bűntetessenek [Dés; Jk 2–3]. *1733:* eő kglmeis[a] obligalta magát, hogj ... a szegeny város(na)k hiven szolgal [Dés; Jk 441a. — [a]Balványos Varallyai Simon István procurator]. *1822:* Kibédi Gergelyfi Beniáminnak hivattatom, az Nemes Maros széki, Kibédi Nemes Ember vagyok ... Katonáskodásom előtt szolgáltam Nemes Hunyad Vármegyébe, mint Stationalis Notarius, és a' Tyrozáskor Szolga Biro képibe, quiétálásomtol fogva pedig mint Árendator Szutsákba Oeconomuskodtam [K; KLev.].

Szk: *a királyi táblán ~. 1823–1830:* Keservesen panaszolta[a] ... az ország ajánlotta a királynak, hogy adjon nekie hosszas szolgálatjáért pensiót, de az udvartól az a válasz jött, hogy aki a királyi táblán szolgál, annak nem kell pensió, mert a csak olyan, mint a machina [FogE 146. — [a]Id. Bethlen Pál] ✳ *prefektusságában ~ vkit. 1778:* Etzken Moses ... ideki volt Praefectusságában is sokáig szolgalta ... Dalnoki Miklos Péter Vram ő Kegyelmét [Kisbudak BN; BLev.] ✳ *publikum mellett ~. 1780:* Buzgo indulatom vólt és vagyon a' publicumhoz: e' nékem sokat ártott: de indulatomat, a' mig publicum mellett szolgálok, el nem vészi [Ne; Borb. II Kováts Jósef rektor-prof. lev.] ✳ *a vármegyét ~ja. 1722:* folytathassam ... a Ns Vár(me)gje dolgait maga rendiben, ne kellessék eddig Conservalt kevés becsületem(ne)k jacturajaval Szolgalnom a Ns Vár(me)gjét [Pókafva AF; Ks 95 Borsay K. Pál lev.]. *1773:* mondja Somai Sándor uram: „Addig s addig mesterkedék Ketheli uram, hogy csak megkapá a viceispánságot." Melyre monda Keczeli Sándor: „Megérdemlette, mert régen szolgálja a vármegyét" [RettE 315–6] ✳ *a várost ~ja. 1573 k.:* Emlokozhetyk ty Ktok, az En Ennek elothe valo, hyw Zolgalatomrol my(n)t zolgalatal zolgaltam az Eghez varast [Kv; TJk III/3. 226b].

11. papként szolgál; a funcţiona ca preot; als Diener des Gottes das geistliche Amt ausüben/weiterführen, als Priester dienen. *1647:* Popa Sztojka. Ezis parazt funduson lakik egy jpjaval eggiüt, negy esztendeje hogy pappa lött az jpja szolgalt ... Az apja szolgallyon maga ne (?) paposkodjek | (Az említett papok) Sebesben jarnak szolgalni mivel ott ninczenek papok [UF I, 833, 837]. *1676:* valamely kettős házas ember kűlőn nem akar fizetni 'a p(re)dikator es a' mester ne tartozzek az illyenek(ne)k szolgálni, akar halotytya essék, el ne temesse ne harangozzon neis enekellye(n) a' mester [SzJk 128]. *1710/1767:* az Unitaria Ecclesia ... Papjai, Déáki ... nékem igen sokat szolgáltak. Szamosfalván laktombanis Vasárnaponként praedikállani gyalog le fáradtak [Kv; Ks 14. XLIIIb]. *1751:* A papok már imhol vadnak Király tenéked szolgálnak [Hétfalu Br; EM LI, 125 bethl. ját.]. *1793/1794:* Popa Samuel M Bagoi Unitus Pap ő kegyelme kéri ... Minthogy M Bagoban, Tsombordon, és M Lapádon három Eklésiákban szolgál, tehát az hivatalnak könnyebb el győzésére, és gyermekek tanitására adassék egy Kántori ház [M.bagó AF; DobLev. IV/379. 9b].

Szk: *Isten oltárán ~. 1766:* En Nemes Kézdi Székben Albisi Pántzel Istvan ki is mostan Kolos Vármegyeben Mera nevű Rf Ecclesiaban Fungens Pap vagyok ... ma is Isten oltárán hűségesen szolgálni igyekezem [BLev.] ✳ *közte/vki közé ~. 1650:* Az Sz. Annai[a] és Benefalvi[b] Uraimék protestálnak mi előttűnk Visitatorok előtt ... hogy ā melly esztendőnkint valo hét napi mu(n)kát az Udvarfalvi[c] ecclahoz jo akarattyokbol igirtenek, valameddig az Udvarfalvi Praedikator ő Kglmek kőzzé szolgal, addig praestallyák ... de kűlömb(en) ha másunna(n) Praedikátor kezdene kőzikb(e) szolgálni, nem tartoznak praestálni [MMatr. 429. — [a] [c]MT]. *1658:* Papjok ezeknek nincsen falujokban, hanem az Pojána Marulyi pap, Popa Dragumer szolgal kőszteok [UF II, 192] ✳ *szentmisét ~* misézik. *1733/1813:* Négy Száz forintokot őszve gyűjtvén ... annak Intereseiből halálom után három forintokat az szegényeknek adjanak, a' többiért pedig Lelkem után Szent Miséket szolgállyanak [Kv; SLt XLII. 6. 25].

12. templomi munkát/teendőket végez; a presta diferite munci pentru biserică; Kirchendienst ausüben. *1640:* Csillagh Lukacs haza, attyatul marat paraszt fundus, annak eleötte itt Schola mester leuen, miuel mostis templumhoz szolgal, sem adot nem ad, sem egyeb paraszti administratiot nem teszen [Sárkány F; UF I, 698]. *1659/1687 u.:* Dalnoki János ki ennek előtte Schola mesterséget viselvé(n) sok esztendőktől fogva, attya is Praedikátor volt ... adá ma-

gát ă Sámsondi[a] Eccla keze alá jobbagyul ... és szolgál templomhoz [Mv; MMatr 382. — [a]MT]. *1727/1790:* az Utrumban specificált Gyermány nevű Ember az Utrumban forgo Templomhoz tartazando Csegelyre csinált egy Hurubát, osztán Templom őrizőnek tévék az oláhok, ugy szolgált az oláhok templomához [Ádámos KK; MvLt 8 Kováts Mihály (68) jb vall.].

13. hívőként él/viselkedik; a trăi în credinţă, a fi credincios; zu Gott halten, Gott dienen, gläubig sein. **Szk:** *Istennek/Istent ~(ja). 1569:* wrasagod ligien kegielmes Jrgalmas az en fyaymnak, merth tudom hogy witkezthenek mind Jsten ellen s mind kethek Ellen ... naponkint keonieoreognek az wr Istennek hogy meg zabadiczia eokeotth mert ... eokis felik zolgalljak az Jstenth [BesztLt 104 G. Bartor (!) a beszt-i bíróhoz]. *1653:* igaz legy, se rest ne legy s mindenek felet az Istent hiven szolgald s meg segit ö felsege [Sófva BN; Ks. 41. E. 31]. *1670:* az Isten Nagyságod könyörgésit meghallgatta még eddig, tovább is azon jó Istent szolgálván Nagyságod, bizony megáldja Nagyságodat [TML V, 114 Teleki Mihály a fej-hez] | nem kell félni keresztény embernek soha oly igen félni az ördögtől, hogy tőle való féltében ne szolgáljon az Istennek [TML V, 373–4 Bethlen János Bánfi Dieneshez és Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* a paradicsomban ... Ádám s Éva ... gyönyörűségben élt volna, de Istent nem szolgált volna, mert nem is tudta volna, mint kell szolgálni [BÖn. 479]. *1730:* Mihálcz Ferencz Uramis igire ... Maga imádságiban is Miko Judith Aszszonyrol ugy Praedeceszorirol is Istent Szólgálni el nem felejtkezik [Somlyó Cs; Borb. II]. *1765:* az az ember, ki Istent szolgálni nem akarja, az vallástalan ember [HSzjP].

14. az ördög szolgálatában áll; a sluji diavolul; dem Teufel dienen. *1710 k.:* a szegény elkárhozottak köszönjenek mindent magoknak és akinek szolgáltak, az ördögnek [BÖn. 482].

Sz. *1674:* Úgy látom, ebnek eb barátja; az ki ördögnek szolgál, kinnal fizet [TML VI, 579 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1704:* Bethlen Miklóst megöleti a generál ... mert örökké olyan németes volt. Aki ördögnek szolgál, kínnal fizet [WIN I, 186].

15. iskolamesterként működik; a functiona ca învăţător; als Schulmeister wirken. *1751:* My Nemes Somlyai Reformata Ecclesia Elől jároi és Curatori adgyuk tudtokra mindeneknek ... Hogy ennek előtte cir 30. esztendőkkel ez N(e)m(e)s Somlyai Refomata Ecclesiab(an) Belső hivatalb(an) az az Oskola Mesteri szólgálattb(an) szolgált Nehai Botzoni (!) alias Kotza Gergelly négy esztendőkig [Borb. II].

16. a temetéskor adódó teendőkből kiveszi a részét; a efectua diferite servicii la înmormîntare; bei Beerdigung übliche Dienste leisten. *1677:* Harangozás dolgából, a' testnek tisztességes késérésért, a' szokot taxát meg-adván, ha afféle ceremoniakat meg-kivánnak a' keservesek, szolgálni tartozzanak [AC 138].

17. megszolgál vkinek; a se revanşa, a fi recunoscător cuiva; einen Gegendienst erweisen. *1571:* Kerem Kedet hogy czinaltasson ... wagy harom ezer Lecz szeget ... en erte kwldenek myngiarast, Jsmegh az mybe az en szolgalatom megh kelletik K. minden kor szolgalok [Kővár Szt; BesztLt 3541 Clemens Jspan Praefectus arcis Keo et Lucas Horwatt Szwcz Gaspar beszt-i főbíróhoz]. *1678:* Az itt való várbeli dispositió iránt ő ngok hozzám mutatott kegyelmességeket nagy alázatossággal köszönöm, Klgd jó akaratját is teljes tehetségemmel igyekezem szolgálni [TML VIII, 128 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

18. rászolgál; a merita ceva; verdienen, jmdm zustehen/gebühren. *1594:* Az zaz kett Drabantnak Egh hora walo fizetesek kire zolgaltak f. 333 Balogdy farkasnak hadnaghsagara f 20 [Kv; Szám. 6/V. 7].

19. *udv* levélkezdő/záró formulában; în formula de începere a unei scrisori; Anfangs-/Abschlußformel in Briefen: szolgálatát ajánlja vkinek; a oferi serviciile cuiva; seine Dienste anbieten(d). *1542:* azerth my the k. zolgalwnk mynth kegyelmes vrwnknak, paranchollyon the k ... Daczo Mathe es Olah Balas[a] [Fog.; LevT I, 19. — [a]Maylath Gaborhoz, Fog. vára urához]. *1660:* Szolgálok és Istentől sok jókat kívánok, édes Sógorom, Kegyelmednek [TML I, 532 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1661:* Kegyelmednek szeretettel szolgáló atyjafia szolgál Kegyelmednek [TML II, 96–7 Bornemisza Anna ua-hoz]. *1664:* Szolgálok Kegyelmednek, édes Apám uram [TML III, 32 Teleki Mihály Kászonyi Mártonhoz]. *1678:* Mint kedves Komam Uram(na)k ajanlom kgld(ne)k böcsülettel valo szolgalatomat ... Kgld-(ne)k bőcsülettel szolgalo Komia szolgal még ell [Küküllővár; WassLt Bánfi Ágnes Vas Jánoshoz. — Csak az aláírás sk].

Szk: *kötelesen ~. 1670:* Mint kedves bízott uramnak, kötelesen szolgálok stb. [TML V, 84 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1696:* Bizodalmas kedves Peregrinus jo Uram(na)k, régi igaz Affictum(!) szerintt, kötelesen Szolgálok kgld(ne)k [Vécs MT; TKl Kemény Simon Teleki Pálhoz].

20. vkit/vmit segít, támogat; a ajuta/sprijini pe cineva/ceva; jmdn unterstützen, jmdm dienen. *1555:* iol tugia azt k hogy en K mind eltig zolgaltam ez vtanys zolgalok, meg latia k, hogy az meniet ez tenne ez vtanis tehat zolgalok ha isten meg tart [Gyalu K; BesztLt 5]. *1571:* Knek Jsmet ha myben En megh kellethem hasonlatos dologban Ereomest zolgalok Knek mint Jo Zomzyd wraymnak [Szúv; i.h. 3519]. *1591:* Franciscus Orban de Lengeljffalwa Nobilis vallja: Az dologban ezt tudom hogy Kereztur varosanak zolgaltam vala valami keuesset [UszT]. *1618:* de novo az Nagyságod dolgairól legyek oly plenarius instructus, hogy az én vékony erőm és állapotomhoz képest tudhassak Nagyságodnak és Nagyságod szép országának szolgálni [BTN 104, BTN[2] 107]. *1658:* szolgálj szegény Sz.-Andrási Györgyné asszonyomnak, mert annak nincs egyéb gyámola az Istennél ... bizony az Isten is megáld ha az árvának szolgálsz igyefogyott állapotjában [TML I, 160 Teleki Jánosné Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1672:* jussanak Kegyelmednek eszében ... az Kegyelmed gyakor es erős hittel fogadási ... nem nekünk, hanem Istenének s nemzetének és Erdély országának is szolgál az, az ki ezen ügynek szolgál [TML VI, 283 Keczer Menyhért ua-hoz]. *1710:* En Nagi Győri Horváth Györgi esküszöm az elő I(ste)nre ... hogj Soha kuruczá nem Lészek ... és az mely bőcsületes emberek érettem kezesek Lesznek, az kezességbe belé nem hagiom, hanem holtig azon böcsületes emberek(ne)k szolgálni ügiekezem [Cssz; Borb. II. — Átírásban: SzO VII, 151]. *1772:* Isten ugj segéljével beszéllette előttem Kindgje Todor hogj néki pénzt igirt Groff Kun István Ur, s adottis azért, hogj szolgáljon abban, hogj ... Királyfalvi Malma meg maradhassan [Ádámos KK; JHb LXVII/2. 341]. *1803:* én nem vagyok Kereskedő hogj Barátaimnak adományért szolgállyak, hanem tsupán Barátságért [Széplak KK; Ks 94 Vegyes lev.]. *1814:* reméljük, hogy illy fundamentomos, és részekre igen hasznos leveleket kaphatván kezekre bennünket jo szivvel ki elégittenének[a], de mi hajlandobbak lévén Nsgod aránt, ez általis meg akartuk bizonyittani hogy őrő-

műstebb kivánunk ebben Nsagodnak szolgálni [Dés; Borb. I. — [a]Az örökösök].

Szk: *egymásnak ~nak. 1633:* az kezekett mind az kett felnek be vőnők azo(n) hogi ez uta(n) se eggik se masik ne veszekedgjek hane(m) mint attiafiak ugi lassak egimast, es szolgalianak egimasnak inkab, hogi nem mint veszekednenek [Mv; MvLt 290. 138b] ✳ *a közjónak ~. 1784:* az Birák, és Polgárok Erdő osztáskor, az közköltségnek fel vetésekor; Rectificatiokor és más illyetén alkalmatosságokkal az kőz költségen élnek ... azért vészik, az Birósággal őszve kőtött accidentiakat, hogy az illyen alkalmatosságokban a kőz Jonak ingyen szolgályanak [Torockó; TLev. 2/6. 2b] ✳ *vérével ~. 1660:* ha miben tudok, elhidgye Kegyelmed, véremmel is szolgálok Kegyelmednek [TML I, 540 Teleki Mihály Veér Krisztinához]. *1661:* Asszonyomék felől írhatom, egészségben vannak s bizony véremmel is szolgálnék, ha tudnék, de itt keveset segíthetek [TML II, 135–6 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

Sz. *1753:* azt beszéllették az emberek, hogy Josika Imre vr, a Mostoháknak Bétsben annyit sem szolgált, mint egy légy [Máda H; JHb LXXI/3. 272–3].

21. *magát ~ja* maga hasznára van; a sluji propriul interes; den eigenen Vorteil bedenken. *1618:* ilyen ardua causáiban Nagyságodnak ne fogyatkozzam meg az Nagyságod szolgálatjában, nem magamat szolgálom véle, hanem Nagyságodat [BTN[2] 173].

22. kedvez; a favoriza, a fi favorabil; dienlich/günstig sein, jm begünstigen. *1653:* Szebenből kicsatázik vala a fejedelem hada, mikor közel érzi vala valamelyik hadát, s igen szolgál vala pedig a csata a szebenieknek leginkább, mindaddig valamíg benn lőn Szebenben [ETA I, 105 NSz].

Szk: *a szerencse ~. 1668:* Hogy szolgálatommal nem keresheték, Kegyelmeddel bizonyítok, valék rajta, Kegyelmed is eleget biztata, de az szerencse nem szolgála [TML IV, 382 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. *1782:* Generális gr. Teleki Sámuel is megholt ... Ez az gróf szegény állapottal lévén itthon, katonává lett volt s jól szolgált a szerencse [RettE 419] ✳ *a törvény ~ vkinek. 1560:* benedek vram ... mykor latta volna hogy az terueny Jszmet my nekwnk zolgal ... Zebenbe vitte vala ottis nekunk Jtyltek vala[a] [Kv; SLt 6. — [a]A házat]. *1606:* en az leuellel el me(n)te(m) az en zuuatosomra ... azt monda az teóruenybe hogy teoruenj zerent ra kellet volna hinom kiben az teòrueny neki iolis zolgala [UszT 20/271].

23. *az idő (nem) ~ (hozzá/neki)* az időjárás (nem) kedvez neki; timpul/vremea (nu) este favorabil pentru ceva; das Wetter ist ihm (nicht) dienlich/günstig. *1574:* Az zenafwnek meg Bochatasat eo K. varoswl nem Akaryak mostan, Myert hogi Immar az aratas Ely keozelget Az Ideois Nem zolgal hozza [Kv; TanJk V/3. 105a]. *1589:* Attanak Restantia arpat a' Zam Veouó Vraim Cub. 6 ... Vettettem vala el benne cub. 6 de az wdeo ne(m) zolgalua(n) nekie leot esmet cub 6 rayta [Kv; Szám. 4/XI. 6]. *1623:* Mehez kerteket igen Jokot czyenaltasso(n) ha teöbet ne(m) 10 helyen lehet ... ad minus 10 kerttb(en) 7 az vagy 8000 kosar mehet Ideö zolgalua(n) neky tartthatnak [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1793:* Holnap szandekozunk a' Falu végén valo lábat aratatni, ha az Idő szolgál [Hadad Sz; JF 36 LevK 299]. *1824:* A' szőllőnknek fele még nints ki hajtva, denique a' héten ki hajtatom ha az üdő szolgál [Veresegyháza AF; Told. 7].

24. érvényesül; a se impune; zur Geltung kommen. *1629:* bizony ha a teörueny szolgal, bizony fel akaztatlak [Mv; MvLt 290. 162b]. *1639:* Czeri Andrasne ... monda ot eleöttünk hogj teöruenniel hiuatom az szep aszont ... ha az Varos szolgajat megh kaphatom, de bizoni ha az teőrueni szolgal, bizony ki czapatom [Mv; i.h. 291. 209a].

25. közbenjár vkinél; a interveni, a face un demers în favoarea cuiva; sich für jmdn einsetzen, vermitteln. *1664:* Kérem Kegyelmedet, az én pénzem dolgából szolgáljon mind Béldi uramnál, mind pedig Alsó Jánosnál, meg szolgálom Kegyelmednek [TML III, 123 Kászonyi Márton Teleki Mihályhoz].

26. vmire válik; a rezulta, a apărea ca o consecinţă logică; zu etw. gereichen/dienen. **Szk:** *becstelenségére ~. 1668:* Néha, mikor én is fejedelmek kedvességében voltam, szabadon megmondhatták volna felőlem is, és most is Kegyelmeden kivül is más oly meghitt emberre is értheti igazán ember. Ez ilyen az én értelmem szerint az meghitt embereknek nem bestelenségekre szolgál [TML IV, 378–9 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. *1711:* ezen törvènykezéssel mind fel akarja forgatni biro Moses Uram eleitül fogva valamik az Guberniumbul jöttek parancsolatok ... bizonyos hogy vagy bestelensègire szolgálnak az Aszon(n)akis, ugy Gyermekeinekis [Ks 96 Kornis István feleségéhez] ✳ *becsületére ~. 1658:* ha kapitánné asszonyomat látom, elmegyen én is elmegyek, de annak elmennék, nem szolgálna becsületemre nekem is neked is [TML I, 252 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1695:* a molnárok őrleni nem akartanak, valamig nekiek az emberek meg nem sacczolnak ... Malom Biro Uram(na)k betsületire nem szolgál, ha az Ecclesia meg tudja hogy afféle abusus mégis nem orvosoltatot [Kv; SRÉ 41]. *1724:* az marha dőgi iránt ... azt irja az Generalis, hogy ha megis szot az emberek nem fogadnak, ki atta már az ordert az militianak, hogy az embereket addig verjek, az mig el unyak, bizony ugy hiszem V. Tiszt Uramek(na)k sem szolgal bőcsületire [Nyújtód Hsz; ApLt 2 Apor Péter feleségéhez] ✳ *hasznára ~. 1811:* Jó vólna ... Hogy minden Gyermeket Bóltsek nevelnének, Adatnának által Filosofusoknak, E' bizony szólgálna nagy hasznára soknak [ÁrÉ 82] ✳ *javára ~ vminek. 1653:* a törökös urak „... azt mivelik a mi az országnak nagyobb javára szolgál jövendőben" [ETA I, 58 NSz]. *1662:* Valljon inkább egész Magyarországnak s a kereszténységnek is (ha azon helynek lakosi evangéliumi igaz vallásokért, a gonosz világ előtt gyűlölségesek volnának is) annak[a] megoltalmazása nem javára szolgál vala-e? [SKr 620. — [a]Várad váráé]. *1710 k.:* a meghagyott ágaknak, gyümölcsnek és magának a törzsöknek is javára szolgál[a] [BIm. 989. — [a]A nyesegetés] ✳ *kárára/prejudéciumára ~ vkinek. 1739:* (A fenti) dolog Mlgos Fő-Ispány Urunk ő Ngá(na)k is praejudiciumára Szolgál, s kőzőnségesen az Vice Tisztek(ne)k becsületek detractiojára [H; Ks 99]. *1772:* ha ezek meg nem orvasoltatnak, mind az Also Detreheni Mlgs Possesoratusnak. mind a' Falunak igen Nagj pr(ae)judiciumára s kárára szolgálnak [A.detrehem TA; Born. IX. 47]. *1824:* ha az otton lévő több zsellèreinknek ezen ember odatelepedése valami elszenvedhetetlen kárára lenne és szolgálna, tehát azon esetben azon ember köteles légyen 8-ad napok alatt a nemes communitásnak megjelenteni sérelmét [Jenőfva Cs; RSzF 111] ✳ *lelke üdvösségére ~. 1670:* Bizonnyal írom, ez világot, magamat is meguntam. Úgy kell lenni, mint Isten akarta, akarja; csak szolgáljon lelkem üdvességére [TML V, 102 Teleki Mihály Veér Judithoz] ✳ *szíve örömére ~. 1780:* szivem őrőmére szolgál az nekem ... hogy TP Szatmári Uram a Nemes Ifjakat kűlönősőn feljártatya és az Valásra tanítya és tégedet ís

fel jártat ... édes kedves Fiam [Nsz; Borb. II Bethlen Kristina lev.] ✳ *tisztességére ~ vkinek. 1657:* ha valamit akarsz cselekedni, hogy magadnak tiszteségedre szolgáljon, hogy Kemény Boldisár uram akaratja nélkül semmit ne cselekedjél [TML I, 44 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

27. kb. helyettesít; a înlocui; als etw. dienen, etw. ersetzen. *1809:* a végre küldöm ezen záratékba valo Cártabeánkát hogy amig az originális quiaetantia meg kerülne ... szolgáljon, meg találvan pedig asztot Meltoztatik visza küldeni [M.bikal K; BetLt 2].

28. vmire való/alkalmas/használható; a servi la ...; für etw. dienen geeignet, anwendbar. *1773:* ősvény szolgált, vagy tartatatatt a Templom gyakarlására [Mezőerked K; LLt]. *1795:* (Az) Ecclâ erdeinek ... egy része ... szolgál a Papnak, Kaplánnak, Kántornak, Organistanak ... tűzelésekre [Gergelyfája AF; DobLev. IV/743. 7a]. *1796:* Ez az eleve valo meg határozás Sinor mérték gyanánt Szolgálván a' következőkre ... nem praetendalhattya ... azon Summa meg fordittását [Kv; Ks 74. 56. 55]. *1810:* (egy) régi hitván nagy kapu mely inkább csak kerittés gyanánt szolgál [Dob.; Ks 76 Conscr. 21]. *1822:* itten a' Berkeszi[a] Distractionál hagyatott ujj Bollétakrol Hiteles Jegyzés vitessen végben, melly Legitimatio gyanánt fog Szolgálni [RLt S. Pataki Mihály és Katona Sigmond aprósó-áruló biztos ut. — [a]Sárosmagyarberkesz Szt]. *1823:* Tartozik ... Hidunk Ládáinak hijjanosságát is ki potolni, s arra égy Jégtőrő Uj Gerendát alkalmaztatni az ez előtt állo két régi Hid Lábok első orát pedig ujjonan fel emelni, hogy azok Jég ronto Bakok helyett szolgállyanak [Dés; DLt]. *1823–1830:* Frankfurtban ordinaire postaszekérre vagy delizsánszra (Diligence) ültem, mely egy fedeles nagy szekér, deszkából kétfelől kijáró ajtaja, mely ablak helyett is szolgál [FogE 253]. *1826:* az Allperes Özvegy Néhai Férjê által ... sok féle képpen nagy mértékbe meg terhelt ôssi fekvõ Joknak a terhek alol apradonként lehetõ fell szabadittásokra a vidualis intertentio excisiojatol meg maradando birtoknak jövedelme fundusul szolgállyon [Ne; DobLev. V/1114. 11b].

29. vmennyi időre használható; a putea fi folosit o anumită perioadă; (für einer bestimmten Zeit) reichen/dienen. *1841:* (Az erdők) együtt véve 8 évre szolgálnak és igy 30 esztendök le folyta alatt ezen erdöket a' vágás meg kerülte, a' mikor ujjabban a' fennebbi Rendel folytatodhatik [Nyárádsztanna MT; EHA].

30. ad, átad; a da/preda; abgeben, überlassen. *1818:* száz forint marad Margit sokadalmáig, s akkor becsületesen az elmaradott 100 forintot is a nemes commonitás kezében fogja szolgálni[a], a fenn írt falunak [Jenőfva Cs; RSzF 132. — [a]A két berszány].

31. szolgáltat; a da; dienen, liefern, geben. **Szk:** *okot ~. 1843:* A Méltoságos kerdeztetõ Grof vr ezen meg küssebbittetésére tamodtatásara semi okot nem szolgáltam [Moson MT; TSb 49].

32. vmire vonatkozik; a se referi la ceva; sich beziehen, gelten. *1592:* ezen Jndex megh mutattia, az ky Jegezet Numeros lewel mellik Ladara zolgal [Kv; Diósylnd 14].

33. *vhová/vmibe/vmire ~* vhová vezet/irányul; a duce la ...; führen, gerichtet sein. *1597:* Hames Schneider ... wallia ... mint egi kis tocha mindenkor vgi allot ot az viz, de hogy az Teolcheres Leorincz vdwarara chiatorna zolgalt wolna en azt soha ne(m) lattam | Keőmyes Ambrus ... wallia ... amely erezze a kútnak wala annak az chepegese zolgalt az chiatornara [Kv; TJk VI/1. 79–80]. *1694:* Vagjon itt a' Sebes Vizén, két bokor kovekre forgó, alól csapo malom ... Vagjon itt a' kő pad, melljre szólgál, egj fa grádits [Sebesel AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.]. *1699:* őt szép faragot kő lábakon allo szép parkanyoson faragot kövekre czifra bokály mázu tüzelő kemenczeje fel rakva ... ezeknek kűrtejek az also házakbol fel nyulo kemenybe szolgal(na)k [Szentdemeter U; LLt]. *1745:* vagyon egj ... ujj Tornátzotska ... erről a' külső Recessusra szolgál egy kis Folyosótska hasonló épületü ... Melly kis Folyasotskárol a' keritésre szolgál le egj kis paraszt uj fagrádits [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1748:* A Házak(na)k kéményi nincsenek, hanem kementzékből a kürtők tsak a hijjaban Szolgalnak Szekelessen [Nyárádsztbenedek MT; i.h. 79]. *1755:* (A) Majorház ... boronákra sokféle fákbol parasztoson épittetett, mellynek füste Cserény alatt a' pitvarba szolgál [Ludesd H; BK. Naláczi-conscr. sub nr. 1020]. *1757:* Kementzéje Zöld mázas kályhákbol rakatatva agyagbol ... melynek kőből valo kűrtője a ház Falán keresztül szolgal a konyhára [Budatelke KK; LLt Fasc. 129]. *1757/1758:* ezen Stompnak az Valuja a mint láczik a Jerugăb(a) szolgál [Abrudbánya; Szer. Botár Jancsi (67) vall.]. *1761:* (A kemence) kerekded vas kürtője szolgál a nagj kéményben [Szpring AF; JHbK LXVIII/1. 501].

34. *vhová/vmire ~* (ablak, ajtó, kapu) vhová nyílik; (despre ferestre, uşi, porţi) a da/a se deschide spre ...; (Fenster, Tor, Tür) geht auf, öffnet sich/dienst nach/gegen/auf ... **A.** *1676:* Ezen konyharol szolgál az külső Várra, egy vas rostélyos ablak, hozzá valo onban foglalt egy táblája üvegh ablakával edgyütt. Az belső Várrais szolgál hat nyilásu egy üvegh ablak [Fog.; UF II, 724]. *1756:* Az 3dik Ablak mely nap keletre szolgál vagjon Ablak Tábla nélkül Deszkával be szegezve [Branyicska H; JHb LXX/2. 20]. *1757:* a Cseléd, vagy is Sütõ Ház ... Harom Keresztes ablak hellyei Napkeletről Nyugutrol, és Eszakrol szolgalnak az Udvarra [Budatelke K; LLt Fasc. 129]. *1821:* Ezen Házbol Szolgál egy ablak az utzára [Koronka MT; Told.].

B. *1676:* Szolgál itt mindgiart az belsö Vár kapujára dezkabol erősen megh padlott vas czapos, vas abranczas tengelyű emelczős fel vono kapu [Fog.; UF II, 770]. *1694:* Vagjon egj deszka Rekesz-haz ... Haz hejára is ennek szolgál ... vas sarkokon pantokon forgo, retezes, retez fejes tabla forma Ajtótska [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúria-leír.]. *1715:* egy rosz ajto ... szolgál egy nagy fa gerendás deszkas padlassu Házra [Szentlászló TA; JHbK III/5]. *1756:* Nyilik egy Ajto a Pincze Torkában mely is jo Bojt hajtás alat lévén also része menedékessen szolgál a Pinczében [Branyicska H; JHb LXX/2. 14]. *1858:* A' nagy bálházba szolgál egy ... két felé nyilo nagy ajto ... vas riglivel, bévésett zárjával [Mv; TSb 39].

35. *vhová/vmire ~* (víz) vhová folyik; (apa) curge la/spre ...; (Wasser) läuft/fließt. *1618:* Tudom aszt hogy az migh Bradi Janos elt, az Veres Patak Vize az eõ Stompiayra szolgalt [Abrudbánya; Törzs. Demetrius Bota in poss. Keòrpenies (50) jb vall.]. *1676:* A malom mellett levő ... toban szolgál az viz az malom patakárol innen penigh szolgál az viz az malomra alol az földben egy fenék czapos czatornan [Sárkány F; UF II, 758–9]. *1681:* az kissebbik hámor, avagy kovácsoló házra és az vas forrasztó kohra és verőre, az vas futató kemenczére szolgáló s járó víznek gáttyábul más felől szintén úgy szolgál az víz, mintha ezeknek egy gáttyok volna ... [CsVh 96].

36. befed; a acoperi; (be)decken. *1736:* ezen fojosora nem ér és Szolgál a' nagy épület fedele hanem fedeletlenül áll [Mikefva KK; Conscr. XIII/1. 152].

37. kiterjed; a se întinde; sich erstrecken. *1772:* a' Kűköllő árka keskenyebb, Martyai nagjok, foljása tekervényesebb ... mely szerént ollyan ki terjedése nem lehetvén a' viznek, fel dugulása sokkal meszszebb szolgál [Ádámos KK; JHb LXVII/294].

38. rárányul; a se îndrepta ...; gerichtet sein. *1657:* az palánkról alá nem is szolgál vala már az lövés reánk [KemÖn. 270–1]. *1662:* A vár külső kapuja és Bethlen-bástya között a külső várban amelly egy sor földházak volnának, mellyekben a viceporkolábok és némelly gyalog hadnagyok is lakni szoktak vala, azokra a Szent Péter hegyéről a lövések nagyon reájok szolgálván, bennek meg nem maradhatnak vala [SKr 601].

39. fúj vmerre; a bate într-o anumită direcție; bläst in eine bestimmte Richtung. *1644:* Tul az Vdwar feleól Egh vala Jmmar mint egj Aztalne helie(n) ... az zalma, mert az Zelis Arra zolgal vala [Mv; MvLt 291. 432a].

40. *vmihez* ~ vmihez tartozik; a se ține de ceva; zu etw. gehören/dienen. *1726:* Az én edes kedvem kereső Feleségemnek hagjom ... az Borsai udvarház hellyet, minden kűlső belső appertinentiakkal oeconomiaval, marhákkal az más Falukban lévő Portiokkal valamellyek az én életemben ahoz az Házhoz és oeconomiahoz szolgaltanak mind az szerint [JHb XXXV/21 Jósika Imre végr.].

41. *vmibe* ~ vmibe illeszkedik/kapcsolódik; a se angrena; an oder zu etw. passen/sich fügen. *1694:* Va(gyo)n ebb(en) az puszta palotaban ... Szuszek, ezer veka Gabonanal többb fer el benne, az fedele parkanyozot retez főben szolgalnak [Kővár Szt; JHb Inv.].

42. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *akadályul* ~ akadályoz vmit; a împiedica ceva; ein Hindernis bilden/darstellen. *1821:* az ollyan közönséges Tiszt kitsapongásai, aki a kőz administratio folyásában alkalmatlan akadályul szolgál ... abban a Hivatalától lejendö fel függesztéssel is megzaboláztassék [Szászrégen; TLt Praes. ir. 65/1827-hez gr. Bethlen Imre főispán aláírásával] ✳ *akarata* ~ akarata megvalósul; a se realiza voința cuiva; sein Wille macht sich geltend. *1657:* noha ők előbb próbálták vala, hogy az várost nyakunkban gyújthatnák, de nem szolgála akaratjok [KemÖn. 198] ✳ *alkalmatosság* ~ alkalom kínálkozik; a se oferi prilejul de a face ceva; eine/die Gelegenheit bietet sich. *1823–1830:* már meghatároztam volt magamban, hogy ennyire szolgálván az alkalmatosság, ha ideadják a leányt, csak elveszem [FogE 298].

szolgálandó vezetendő, vivendő; care duce la ...; zu führend, für etw. bestimmt. *1610:* Az also Stompra szolgalando Arok es Gatolasnak penigh hasonfelett supportallia [Abrudbánya; Berz. 17].

szolgálás szolgálattevés; efectuare de serviciu; Dienst(leistung), Dienen. *1794:* Ez előtt valo napokban alázatos Instántiánkot nyujtottuk vala Nagyságtok(na)k eleibe az köztünk lévő Armalistáknak velünk nem szolgálása iránt ... H Almási Lakosok ugy mint Primipilusi és Colonus Rendek [Szu; Borb. II].

szolgálat 1. szolgai (alkalmazotti/béresi/cselédi) szolgálattétel/tevés; executarea/efectuarea unor munci (în calitate de angajat/argat/slugă); Dienst (eines Angestellten/Dieners/Knechts). *1573:* ez az kys Myhal keres vala en raytam Zolgalatyaertt f 12 ... kywel hogy en tartozta(m) volna nekye, es Nemynemw ruhazatokatys [Kv; TJk III/3. 62]. *1582:* 20 feb: Attam Byro vram hagiasabol az firideosnek zolgalatytyaban f 6 [Kv; Szám. 3/VIII. 39]. *1591:* Thudom hogy Berze Mathe ada egy Jstallott zolgalattiaba(n) Andrasnak [UszT]. *1595:* Vas Gergelnek az vasarbironak ... Egez eztendeőt altal keorniwlle(m) valo zolgalattiaert ... attam neki egy Nadrag poztora f 3 [Kv; Szám. 6/XVI. 26]. *1600 k.:* Fel peres Elekes Peter Kobatfaluy Berze Mathene szolgaia p(ro)curatora Bogarfaluy Mihaly vgian Bogarfaluy ... En nekem Ez al peres Ados harmadfel Eztendeig valo szolgalathomba, kylench forintal, Es Egy keóbeól búzaual valo vetessel, Egy zekeúel, Egy harisnyaual, Egy Siueggel egy sarual [UszT 15/69]. *1621:* Attam az kouacznak ez Eztendei szolgalattiara f 13 [Kv; Szám. 15b/VI. 5 Nagy Bálint mb szám.]. *1677:* A' Váradi Kovácsok ugy industriálkodgyanak, hogy a' Vár és Város az ő munkájok miat meg ne fogyatkozzék, mesterség szerint valo szolgálattyokban [AC 248]. *1703:* Anno 1703 Die 18 Januar(ii) Por Thamas(na)k atta(m) egy szűrke Zeket az ötse szolgálattyáb(an) [Usz; Sf]. *1764:* nekem igen keves hasznam az Tavai szolgállatamban egjib hanem az bestelensig rangjaság [Kóród KK; Ks CII. 18]. *1791:* Fogadtam meg Szakáts Josefet MSz Györgyi magam melé Sütőnek és Egyéb meg kivántato szolgálatra [IB. Korda Susánna lev.]. *1795:* Szolgálatomat miként tellyesitettem bizonyitya el adott Gabonának bé szállittasa [Elekes AF; BK]. *1823–1830:* Csakugyan elgyőzi a szolgáló a sok deák szolgálatját, mert ha ételt viszen, azt délben a főzőktől rendre felszedi, és ötnek-hatnak egyszeribe hazaviszi [FogE 226].

Szk: *~ban ad. 1830:* Felejtárnak adta szolgálatba[a] [Dés; DLt 965. — [a]Egy fiút] ✳ *~ban/~ra lakik vhol. 1596:* Az húl eó kegme azt mo(n)dgya zolgalatra laktam volna ottogio(n) szolgalatomat megis fizettek volna, En soha zolgalatba ott ne(m) laktam [UszT 11/78]. *1781:* szolgálatban lakván az fia ... kitelvén esztendeje szolgálatjának pénzbérit, 6 sustákot és egy kucsmáját az inctus eltartotta [Taploca Cs; RSzF 123] ✳ *~ra offerálja magát. 1751:* Kováts János Uram ... offeralya magát ã szolgálatra, de még Ferentziné aszszonyomnál idej kinem tölt [Borbánd AF; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.] ✳ *béresi ~. 1774:* három Eztendeig csak hét Béres volt ... az nyoltzadik hellyiben minden Heten Jobbagyot hajtottanak Beresi Szolgalatra Jobbágy Szerben [Mocs K; Ks Conscr. 27] ✳ *ispotálybeli ~. 1815:* az Hohenzollern Regement Reserva Escadronjánál való Ispotallybéli szolgálatra még alkalmatosnak találtatott patentialis Invalidus Köz ember Krizbay Márton [TVLt rtlen] ✳ *temetési ~. 1816:* A Postáknak a' Temetési Szolgálatjokért a' Quietantia szerént 50 Rf [Kv; Born. IV/41].

2. szolgálati bér/fizetés/járandóság; salariu/leafă pentru muncile efectuate; Gehalt, Lohn. *1568:* Joannes Kenez de felek Jur(atus) fassus e(st), Ez tudom hogy mikor Sayoth (!) ket fele oztok, akor azt monda, Kalmar Janos, ved ky te demien, az the zolgalatodat [Kv; TJk III/1. 183]. *1584:* Pal Brekner vallia halala eleót fel eztendeig zolgala(m) Veres Tamast, Es mikor meg holt volna, Az feleseget otta(n) Barat Istwa(n) viwe hozza ... mikor Barat Istwanhoz Mente(m) es kerte(m) zolgalatomat, Az Istwa(n) Vr Anniahoz es Veres Peterheóz Igazitot [Kv; TJk IV/1. 380]. *1599:* A(ctor) Zabo Ferencz Sikei Lo feö ... p(ro)ponit ... Az en battia(m) Zabo Pal ... weött wolt zolgalattiawal egy gyermek lowat negyed feöre kellọt egy kek Zeörwth [UszT 15/188].

3. úrbéri szolgálattétel; prestarea unor munci în folosul moșierului; Frondienst, (urbariale) Dienstleistung. *1575:*

Suplicaltanak az Azzonnepek kyknek vrok az Bekes fwto hada myat meg holtanak, kyk feleol eo K. varoszwl Ig vegeztek, hogi zabadsagok legien Mind adobol zolgalatbol, addeglan myglen Eozwegsegben elnek es az meg holt vrok Newet viselik [Kv; TanJk V/3. 127a]. *1614:* Zent egyhazas olahfalú es Kapolnas olahfalú. Priúilegiumos heliek, melliet exhibealnak ... eszer fwresz dezkaùal tartoznak Egieb szolgalattiok ninch [UszLt Vl/56. 97]. *1655:* hallottam azt is magatol Balintol mondotta enneke(m) hogy eő Lazar Istuan V(ram) Iobbagia s lattamis mikor oda jart az szolgalatra hol hagyma plantalni S hol mire keuantatot [LLt; Kérczyo (!) Benedek Szent Miklossi (40) ns vall.]. *1677:* A' Maros Széki Székely Darabantok Görgény Várához valo szolgálattol eximáltattak [AC 239] | elsöbben hagyá fel csik széken Taploczan lako Jobbagyát Szabo Petert fiaual Szabo J(a)nossal eggyüt; minden külsö belsö öröksegeuel, erdeiuel, es hozza tartozando pertinentiaiual, a Csiki Kalastrom szolgalattyara [Csíkszereda; CsÁLt 27. I/29]. *1681:* Az Lovas szabadosok közzül nemellyek ... Taxa pinzt fizetnek; kiknek terminussuk ez: hogy mindenkor azo(n) esztendöbe(n) megh eső Sz: Györgi es Szent Mihaly napján plenaria satisfactiot tégyenek fogiatkozás nelkűl; (: mely Taxa fizetve altal minden nemü szolgalattul immunisok lesznek :) [VhU 199]. *1717:* Az Várhoz meny szolgalatunk expensaink voltanak ez elötti üdők alat ... Az után is mind eddig elé az ot valo szekereink tartása meg ne(m) szűnt, gjakron három, s négj és az hirekhez kepest néha Tizenkettő is, föld, ág, homp, buza és liszt hordani, A mellé dolgozni 50. 60: s némeljkor tőb embereink is ajandékon [INyR Cssz, Gysz és Ksz panasza]. *1756:* Szolgálattyok ezen Heteseknek annuatim 7 hét kaszával Sorloval Ekével Szekérrel és a mivel, s mire kévántatnak [Branyicska H; JHb LXX/2. 58–9]. *1760:* Lippitorok ... Ezeknek szolgálattyok nem egyéb hanem Leveleket hordoznak az hová kivantatik [Báld K; BLt]. *1772:* A Jobbágyoknak, és Selléreknek Szolgálattyakrol [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.]. *1774:* Emberek Taxájából, és Szolgálot Redimatiojából, ugy Karátson adójából ... Hajokról, Révekről Hidak vámjaibol mi gyülhetett Pálinka Főző Házakbol, Fogadokbol s kortsomákrol, Sokadalmakbol Sing vámbol Erdőkön lévő Maklásbol ... mennyi jöhetett bé? [Ks gub. vk]. *1809:* Cselédeket számba vévén söt birtokokot ki puhatolván, ha valamelyik birtokához illö szolgálatott eddig el titkolta volna is aztott a helyes szolgálatra szoritsa [Hsz; Mk IX/109-hez]. *1824:* Szogálattya gyalag szerbe minden heten 1. nap az Udvar kenyerén [Szásznyíres SzD; Ks 79 Conscr. 126].

Szk: ~ *alá tesz. 1782/1799:* Sok özvegyek, 's más egyéb szegények ... minden rabotától ennek előtte mentek lévén, most már ... Praefectus Dési Uram azokat Számban vévén, tsak ugyan szolgálat alá tette, ugy hogy ki ki tehetsége szerént szolgálattal tartozik az Udvarhoz ki Taxaval, ki pedig kézi munkával [Torockó; TLev. 5/16. Transm. 371] ✳ *~ba/~ra hajt. 1635:* hol marhaczkamot hajtották el, hol penighlen magamot haytanak szolgalatra [Gysz; LLt]. *1758:* Miolta Udvari biro Gyirászin Volnya a Jobbagyakat egyarant hajtattae az szolgalatban vagy valakinek kedvezet vagy valakit az Jobagyak kőzűl az maga hasznára forditotta (!) vagy kit erőltetet az rend kivül valo szolgalattal boszusagbol neveze meg a Tanu ... ? [Fejér m.; TKl 19/42 vk] ✳ *~ba/~ra jár. 1637:* Algye Popa. Ez Jasi faluba(n) jar szolgalatra, de Boer òròksege itt leue(n) itt lakik [Szevesztrén F; UC 107]. *1804:* jartak szolgalatba, nevezetesen pedig a' Vad kertbe [Szilágysomlyó; EHA] ✳ *~ot (meg)tesz. 1760:* Gálfolvi Ur(am) ... soha a telekeket nem birta és a meg nevezett Jobbagyokis ... azon telekekről szolgálatott nem tettek eö kglk(ne)k [Mikeszásza KK; DobLev. I/313]. *1814:* Krisztorán Gyermán nevű Zsellér ... Szolgál hetenként 2 napokat Tenyerrel gyalog szerbe maga kenyerén, mostan pedig Hajtoságával tészi-meg azon szolgálattyat a Dézma mint hogy hajto el-engedtetik [Septér K; BetLt]. *1856:* Zsellérem ... házából erőszakkal az mult év Tavaszszán egy szegény magyart kivetett, holott az néki az szolgálatot betsűlettel meg Tette [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1403] ✳ *~ot presztál. 1632:* Adaiokat szolgalattiokatt, Dezma adasokatt ... az szerent prestaliak, mint az teöb apro faluk, fogaras feölden [Mondra F; UC 14/38. 42]. *1681:* Ezen madarasiaknak régi, s boldog emlékezetü fejedelmektől conferaltatott, s mostani kegyelmes urunktól is confirmáltatott szép privilégiumok vagyon, ezért mindenik az eő mestersége szerint az hámorhoz és máshuvá tartozó szolgálatot praestállya [CsVh 99] ✳ *~ra kiáll. 1723:* egy jo nyerget 78, hetven nyölcz penzen vönk de harmad napján csak ki kellet állanunk a szolgálatra [Hodák MT; VGy. Basta Nonuczné Mária (30) jb vall.] ✳ *~ra redeál. 1699:* Levén ... Lukács lst(ván) es Peterék(ne)k èggy el bujdosott Biro Balas nevü jobbagjok ... az szolgalatra nem akart sem(m)ikeppen redealni hanem az buidosásra adta magat [Szentmihály Cs; Borb. II] ✳ *bácsi ~ot tesz. 1796:* a' 3dik Szám alatt lévő Antiqua Session lako: az Uraságnak Bátsi Szolgálatot ... az 1sö Szám alatt lévő Nova Session lako Colonus pedig Határ pásztorságával, tészik Szolgálattyokat [Mezőméhes TA; WassLt] ✳ *belső ~ot tesz. 1843:* A' Dereszte körül lévő porondos Helyet, hogy elsöbben mikor fogták fel, nem tudom, mert ... udvari belső szolgálatot tettem, ott nem bolyogtam [Bodola Hsz; BLt Ambarus Ferencz (26) szolgaember vall.] ✳ *éjjeli-nappali ~. 1772:* A' ... Férjfi és Fejér Cselédeknek bizonyos Summátska pénzt adott ... a' végre, hogy azoknak éjjeli Nappali hív szolgálattyok valamennyiben meg jutalmaztassék [Drág K; TSb 21] ✳ *hétszámi ~. 1813:* Rosz idöbenis elégszer hajtották a Szolgálo Embereket gabonával Brassoig, és hétfaluig, de mindenkor az hétszámi Szolgálattyokba vétetődött [Killyén Hsz; MvRKLev.] ✳ *jobbágyi ~ → zselléri ~* ✳ *kalákás ~. 1682:* Klakas szólgalat napja Nro 376 [Vh; VhU 689] ✳ *külső ~. 1666/1681:* Igy ertvén ... Sztojka lstvan es Felesegehez ... valo joakaratomat az praespecificalt hazanak is Uri joakaratombul megh nemessitését ... Semmi nevel nevezendö külső avagy paraszti szolgalattul, postalkodas, dézma es kilenczed adasra erőltetni ... megh ne merészellyek [VhU 361 Zolyomi Miklós ad.lev.] ✳ *mindennapi ~. 1676/1681:* Markus Mihaly nevű örőkös emberem, tanalva(n) megh engemet ... hogy Alszegh Uczaba(n) ... lêvó hazat a mindennapi szolgalattul Immunitalnam ... azon specificalt házát Markus Mihalynak a mende(n)napi paraszt szolgalattul ki vővén esztendőnként ... Het forint Taxat fizessen es Het napi klakazast es dézma-adást ... praestallyon megh engedtem [Vh; VhU 261] ✳ *ökrös ~. 1824:* A Dobra Videki Krajnik Ur mind Robot ugy az ökrös szolgálat Restantiakbol pénzt incássálván a Perceptoratusnak bé administrálta ... 314 flr. 2 xr [Déva; Ks 106. 99] ✳ *(örökös) jobbágyi ~(ot presztál). 1724:* Pajkos Juon es Pajkos Vaszil edes Attyok Pajkos Máté ... örőkös jobbágyi szolgálattal tartozo jobbágyi lőttenek volna, ha voltak kiket s minemü szolgálattal szolgáltanak, mioltátul fogva és meddig [Kiskájon SzD; BK vk]. *1780:* committalt ò Felsege arrolis, hogy a mely Jobbagyok Földes Urak(na)k parantsolattyat nem fogadgyak es a Job-

bagyi szolgalatot nem akarjak praestalni, a Tiszt Urak palczazassal és tömleczezesselis adigalyak [Böződújfalu U; Pf]. *1782:* egesz Életünkben Földes Urainknak Jobbágyi Szolgálatunkat, kik Rabotával, kik Taxa fizetésekkel engedelmesen praestaltuk, s praestaljuk [Torockó; Thor. XX/4] ✳ *paraszti ~tal szolgál/tartozik. 1618:* Konya Mihaly ... Paraszti szólgalattal tartozik [VhU 7–8]. *1664:* Popa Mány ... az örökségtűl dézma adással, es egyéb mindenfele adozassal tartozik migh falu papja leszen, az utan paraszti szolgalattal s maradekiis [UF II, 279]. *1676/1681:* Nyerges Janos ... paraszti szolgalattal szolgalvan, mesterségéhez képest hogy harom nyerget kivanok rajta, nem difficultalhatytya [Vh; VhU 443 Thökölyi Imre vál.] ✳ *robotabeli/robotai/robotális/robotás ~. 1769/1778:* egy eke mellé két Személynek kellett állani, s ... egy egy ostoros Fitzkót fogadván magunk mellé, az melly ostoros fitzkó Napi Szólgálattya, más napi rabotás Szolgálatban nem imputáltatott [Bagos Sz; BfN DDD/4]. *1811:* Serbenátz Pétre kőzlakos, Vóve és alkuvá ki Mlgos Báro Bornemisza Leopold Ur eő Nsgától ... Lisztelő Négy kerekű Malmát, hogy az hetenként tartozo Robota béli Szolgálattyán el engetődgyék [Oroszfalu MT; Born. G. IX. 5]. *1820:* az addig folyt hét szám(m)al vagy is rabotai szolgálattal nem volt megelégedve ... az addig két ökörrel délig volt szántás beli rabott helyett [Barátos Hsz; BLt 11]. *1835:* A Szolgalo embereknek, a nevezett rész Joszágokb(an) mi a rendes rabotalis szolgálattyak ökőrrel ...? [K; BetLt 1]. *1839:* Törokbuza nyil Földet adtam ki a' következendő Sz György naptul fogva Esztendőig Robottalis 52 ötvenket napi Tenyerrel valo Szolgalatra napjára mikor szolgalatba lészen elelmire adván 3 Czipot [Törzs. Dési taxálisták 15] ✳ *szakasztott ~. 1765:* A' Jobbágyak(na)k és 'Sellérek(ne)k szakosztatt Szolgalattyak vagyan é? [Vingárd AF; MúzRadák]. *1803:* Seller Ujj paraszt Ujjfalván Nikula ... nints bizonyos szakasztott szolgálattya [Elekes AF; DobLev. IV/862. 22b]. *1827:* A Colonusak egyenként Esztendőtt által szakasztott szolgálatba vagy hetenként hány napi szolgálatot szoktak praestalni 's miféle egyébb Daciákot tartoznak adni? [Dob.; WassLt Conscr. 5] ✳ *szakványbeli ~. 1751:* Servitium[a]. Ezeknek[b] ab antiquo szakvány béli szolgálattyok vólt Nyári négy hét praestálása [Borkút SzD; SzentkZs Conscr. 35a. — [a]A jb-oké. [b]A felsorolt jb-oknak] ✳ *téli ~. 1847:* Ezen két Zsellér ezen Taxa pénzt fizetik a' Téli szolgálatért [Szentgothárd SzD; WassLt] ✳ *udvarbeli/udvari ~. 1626:* ... s mikor lova nem lenne eő kegelme is vdvarbeli zolgalattal ... zolgaltassa [HSzj *paraszti-szolgálat* al.]. *1777:* Udvari szolgálatba gyapotot fontam [Böződújfalu U; Pf] | A Biro Jánk Nikula két Házos fiát ... az Udvari Szolgálattol 14. Esztendők alatt immunitálja [H; Ks 111 Vegyes ir.] ✳ *uradalmi ~. 1847:* azon rendelést tette, hogy a főkormányi rendelet tartalma ellenére többé egy embert se rendeljen uradalmi szolgálatra[a] [VKp 174. — [a]A dominális bíró] ✳ *uraság ~a. 1769/1778:* midőn Fejér Cselédeink etsellettenek, rostáltanak, vagy Kendert tsináltanak, ollyankor minket férjfiakat Uraság szolgálattyára nem hajtottanak [Nagyfalu/Bagos Sz; BfN DDD/4]. *1786:* már tuvabb lehetettlen viselni az Urság terhes szolgalattyát [Torockó; TLev. 4/13. 43] ✳ *urbariális ~. 1777/1780:* A mi ... az Urbarialis szolgálatott ... illeti ... a szerint vagyon a dolog, valamint fellebb a Méltoságos Groff Haller János Ur eő Nagysága Nyiljába fel vagyon tétetve [Somkút SzD; JHbK LII/3. 252] ✳ *úrbéri ~. 1845:* azonn Zsellér telkét ... Haszonbérbe ... igéré, annyival is ínkább mivel többeknek meg kínálása utánn is abba Urbéri szolgálatra embert semmiképpen nem kaphat ott [Pagocsa MT; TSb 37]. *1847:* az úrbéri szolgálatra nézve Varga Katalin a templom előtt az embereknek azt mondotta, hogy Offenbányára szolgálatra ne menjenek, a fűrészmalomhoz deszkáknak alkalmas tőkéket ne vágjanak, nyerekedés és eladás végett az uradalom számára ölfákat ne vágjanak, s tartsák magokat a szolgálatra nézve a privilegiomba kitett szolgálathoz [VKp 289] ✳ *úri ~(ot tesz). 1825:* Földős Uram is az eddig birt Örökségemet tőllem el vette, és az Etsémnek Vutka Lukának adta, ezt magam sem contravertálom, mivel érzem azt, hogj elégtelen vagjok az Uri szolgálatra [TLt Közig. ir. 1470 Vutka Ilia Styopu a tisztséghez]. *1847:* Esztendőnként Tejendő Uri Szolgálat [Dés; DLt 6] | szolgálatra nézve is füleivel hallotta a tanú, amíg Varga Katalin fel kívánta kísztetni az embereket, hogy egyátaljában semminemű úri szolgálatot ne tégyenek, mivel ők mind bányászok és nem tartoznak semmi szolgálatot tenni [VKp 186] ✳ *vármegyei ~. 1803:* Instálunk alázatosan a Méltoságos Királlyi Administrationak[a] meltoztassék nékűnk égy hiteles és Authenticum Instrumat (!) es Bizonyittást arrol adni hogy a Kebelebéli Banyászok milyen immunitasba vagynak a Vármegyei Terhektől és mit praestalnak, Ut csinalásra, Fa és natura hordásra és egyébb Varmegyei szolgalatokra applicáltatnaké vagy nem [Torockó; TLev. 15/9. — [a]Vh-i bányaigazgatásnak] ✳ *vár ~a. 1602:* fodor marton ... hogi a war zolgalatiatol es egieb zolgalattol adotol ohassa magat wgi kezde oda altal a gerebeknj zolgalnj, lowa hatan hogi mencziek [UszT 17/39 Sigmond mihaljne Ersebet Zent Abranj (50) vall.] ✳ *zselléri ~. 1772:* a melly örökséget Néhai Gerendi László Ur adott volt selléri szolgálatra aszt Posteritássa colálta ugyan, de a szolgálatot ... nem p(rae)stált [Nagylak AF; DobLev. II/441. 2a]. *1778:* A Rétek felőll pedig oly parantsolatot adott ki ő Nsga ... hogy a' ... nagy rétet ha a' Falusiak meg nem tisztitanák, és a fákot, s bokrokat abbol ki nem irtanák, ő Nsga maga fogná velűnk Jobbágyi és Selléri szolgálatunk által írotvánnyá tenni [Bányabükk TA; BLt 11 Molduván Ignát (60) zs vall.].

4. cselédkedés, szolgálóskodás; ocupaţie/îndeletnicire de slujnică; Anstellung/Verhältnis als Dienstbote/Knecht/Diener. *1570:* Kathalin zolgalo Thamasne Azt vallya hogy hallotta Ada(m) kadarnetwl azt Mongia volt neky hogy az Adam kadarne fl. 20 hagiot volna neky testamentomaba Jo zolgalatyaert [Kv; TJk III/2. 198]. *1588:* Esmegh fizettem egj Zolgalo leaniomnak, Ersebeth neveonek, az elmult eztendej Zolgalatiaban f. 7 Maradot Restantiara fizetetlen f. 4, az eleobbelj eztendeonek zolgalatiaban [Kv; Szám. 4/V. 40 Gr. Veber kezével]. *1615/1628:* Tymár Werner Geőrgy vram ... tartozot ... Az szolgalonak Angalitnak szolgalattiaba(n) ... f. 15 [Kv; RDL I. 96c]. *1627:* Bekesi Varga Gaspar vram ... Az szolgalo leannak ados szolgalattiaba f. 8 d. 24 [Kv; RDL I. 135]. *1820:* a nevezett Jobbágy Aszszony a szolgálatra lehetettlennek declaralvan, mivel ebbéli tehetettlensége, és az öt héti esztendőként valo rendes szolgálattyának el mulatása két esztendőknek le follyásától fogva, miolta birtokomra szállott előttemis constal [Nagylak AF; DobLev. V/1032 Bartók Ádám kezével]. *1824:* 2-ik Vallo Provida Bordás Jánosné ... 34. Esztendős ... vall ... szolgálattya ideje alatt kapta vala élő bitangját [A.csernáton Hsz; HSzjP]. *1840:* Kereskedő Kapitány Kristóff Ur ... 'Su sánna Léányunkat ... erőszakosan meg tartotta Szolgálojának ... azzal biztatta, hogy ha igazságoson szolgálja és Catholizálni fog, tehát bizonyosan el veszi feleségűl magának

és ezen Csábitto szokkal annyira el tudta hoditani Léányunkat, hogy mi Szűlékűl nem vehettük rá hogy ottani Szolgálattyárol le mondván haza jőjjön lakni [Dés; DLt 1268].

Szk: *~ot tesz. 1799:* a' Léány ott tett é valami Szolgálatot vagy nem ... és onnan Attya nogatásából jött é el, vagy mi modon? [Mv; MvLev. Vall. 1 vk] ✳ *szolgálói ~. 1772:* hallottam ... a leg közelebb mult Nyáron szolgaloi szolgálatot tévő szolgálotolis ... hogy[a] [Dés; DLt 921. 84a. — [a]Köv. a részl.].

5. cselédkedésért/szolgálóskodásért járó fizetség; salariu pentru muncile efectuate ca/în calitate de servitoare; Dienstbotenlohn, Löhnung des/eines/der Dienstboten, Magdlohn. *1570:* Ilona Somogy Andrasne ezt vallya, hogy Eotet Zolgallya volt Kowach Kalara ... Nagy penteken Zabo Balinth hazahoz Ment volt Zolgalatya kerny [Kv; TJk III/2. 57]. *1592:* Paysos Andras vallia. Tudom hogi orsolia zolgalattiat keri vala zabo Mihaltol [Kv; TJk V/1. 263]. *1600:* Lukach Janosni mente(m) wala, azonba oda ieő Gyeörgyffi Balintneis, zolgalattiat kezde kerni Lukach Janostol (!) [UszT 15/38 Balint Peterne Orsolia azzoni nemes zemely vall.].

6. szolgálói állás/munka; slujbă, muncă de slujbaş; eine Stelle für einen Diener. *1591:* Kewőttkezyk, Mollnar Istua(na)nak Az Por Terőnek fyzetesse Molnar Jstûan allott az zolgalotra p(rima) die Aprilis Adam Meg elseben az hoh pentz (!) f 4 [Kv; Szám. 5/I. 53–5]. *1829:* Földvári Ignátz itt azt is mondotta: hogy Szamos Ujvár felé vévén uttyát, ha szolgálatot kap ott marad [Kv; DLt 9]. *1831:* Rabságambol mihelyst ki szabadultam tanult kotsisi Mesterségemet nem folytattam, de ha az Isten innen ki szabadit szolgalatot keresek [Dés; DLt 332. 23].

Szk: *~ba áll. 1849:* helybéli orvos Tenixdorf Antal urnal főzői szolgálatba álottam [Kv; Végr. Vall. 14] ✳ *vmilyen ~ban forog. 1762:* Szabó György ... örökké kereskedett, örökké egy 's más szolgálatokban forgott [RettE 138].

7. céhbeli szolgálattétel; efectuarea unor servicii în folosul breslei; Zunftdienst, Dienst/Arbeit in der Zunft. *1560:* Az Ewtues mesterek thornyarol abba ualo zolgalatrol [Kv; ÖCArt. 30]. *1655/1754 k.:* Ha valamely Ifju Legény vagy házas-ember Czéhűnkban bé akar állani, kivántatik ... tartozzék a' Czének minden engedelem nélkűl le tenni flor 16 ... Azon kivűl valamennyi hetet el-negligál az esztendeig valo szolgálattyában, a' héti bére szerént bűntesse a' B. Czéh | Amely Ifju Legény penig esztendeig való szolgálatytyát ki-tőltene-is, de mester Remek tsinálásának előtte meg mátkásodnék, tartozzék bűntetésben adni flor 3 [Kv; ACJk 15]. *1666:* Böcstelen Apa[a] az az mely egi ejtel bort megh nem erdemel szolgalattiara [Kv; SzCLev. — [a]Főcéhmester]. *1692:* Anno 1692 die 12 Augusti kővette fel Lőrinczi Boldisár a Remekert valo szolgalatot, a Ceh igassagaért adott // 24 [Kv; ACJk 13]. *1713:* Farkas György Ur(am) ... alkuvék meg az B: Cehvel mind az Esztendeig valo szolgálatért mind a Remek meg nem tsinálásért [Kv; i.h. 78]. *1718:* Varga Aszt: Marton Mester ... kévánságá(na)k fundamentuma az, hogy mivel ennekelőtte ugyan az Remekért esztendeig valo szolgalattyát fel kővette volt de minthogy már meg mátkásodott ne kénszerittetnek arra hogy azon esztendőt egészen el tőltené inkább fizetne érette [Kv; i.h. 101]. *1768:* Ötves István Deák ... kéz be adással obligálá magát a Blts Czéhnak hűseges Szolgálattyára és a Czéhban eszerint bé vétetodőtt [Kv; ÖCJk]. *1841:* A dékánnak pedig kötelessége az, hogy mikor a dolog kívántatik, réquiráltatván tartozzék rend szerént való ifjakat sírt ásni, vírasztani fenn szolgálni és egyéb szolgálatra, ahová kívántatik előállítani [Dés; DFaz. 38].

Szk: *ifjúmesteri ~. 1672:* Mivel hogy Reyner Márton Ur(am) eo Kge Iffiu mesteri ordob(an) leven ha eo Kge az nemes Tanaczi Assessori ordob(an) meltoztatott, aval megh szabadulhate az Iffiu Mesteri szolghálat es tereh viselés aloll ... ã melly beczwlletes Iffiu mester ... ã beczwlletes Tanáczi rendb(en) meltoztatik, absolvaltassek ezutanis az Iffiu mesteri szolgalatnak mind(en) terhéteol [Kv; ÖCJk].

8. a haza/fejedelem v. más uralkodó érdekében való szolgálat; servicii făcute în folosul patriei/principelui/domnitorului, slujirea patriei/principelui/domnitorului; Dienst fürs Vaterland/für den Fürsten. *1552/1567:* az Jozag nem chyak eowe hanem batthae es eocheye ostatlanok vagywnk ... eok most ew felsege zolgalattyaban vadnak Mwnkachyban [Pókafva AF; JHb XXVI/33]. *1589/1592:* meg kellet wolna it Bonczida(n) eskenny, De miert hogy kyraly eo felsege zolgalattyaban kellett wolt lenni was Gieorginek, az napot eo felsege halaztotta wolt haladek lewele altal ez may napra [Boncida K; WassLt]. *1612/1723:* Patko Menyhárt Vram ... az helynek Jó Patronusa Constantzinápolyba méne az ország szólgálattyára [HbEk]. *1655:* 1655-k esztendőben tevék esmég bíróvá kiskarácson napján Kovács Ferencz uramot ő kigyelmét, kinek adjon Isten erőt hazánknak szolgálatjára és igazgatására [ETA I, 158 NSz]. *1662:* Azmint te mondod, hogy hatalmas császár országában való méltóságos úr vagy, és jöttél őhatalmassága szolgálatjára [SKr 644]. *1664:* Kegyelmedet Istenért kérem, az németekkel mentől jobban lehet, úgy alkudjék, kiváltképpen császár ő felsége szolgálatjában [TML III, 17 Teleki Mihály Katona Mihályhoz]. *1669:* Az úr Isten Kegyelmedet igaz magyarságáért áldja meg s éltesse tovább is Istenének s nemzetének hasznos szolgálatjára sokáig [TML IV, 505 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1723:* Gr. Kornis Zsigmond gubernátor Csík, Gyergyó és Kászonszéknek. Tudatja, hogy ő fsege szolgálatja miatt csak később fog bemenni „a savanyó vízre" [Korond U; SzO VII, 313]. *1763:* gyermekségemtől fogva ő Felsegéhez és édes Hazámhoz minden Circumstantiákban szolgálatomat hűséggel gyakorlottam [Nsz; Told. 33/22.]. *1807:* az Isten ... Királyomhoz valo hiv Szolgálatom fel áldozásánál fogva, modot nyujtott énnékem becsületesen élnem [Kv; Incz. XII. 3a br. Josinczi József lev.].

Sz. *1665:* Kegyelmed czéduláját most hat óra tájban vöttem. Igazán szelek módjára jár; mindazáltal az ki gyors az király szolgálatjában, az uralkodik [TML III, 509–10 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

9. hadi/katonai szolgálat; serviciu militar; Militärdienst, Kriegsdienst, Dienst im Felde. *1657:* Az veimári herceg ... hadában kevés marada az pestistől, azok Slésián által hazájokban bocsáttatának, némelyek fejedelem szolgálatjában is maradának [KemÖn. 78]. *1677:* A' Székelység közzül kik Fejedelmeknek, vagy másoknak szolgálattyára adgyák magokat, hon valo közönséges tereh viseléstől immunisok ne legyének [AC 241]. *1703:* Táborozunk ... magunk Terhes költségűnkőn, melljet Tovabb nem is gjőzhetű(n)k; égj felől ez az szolgállatt más felőll az Portiózas s Szebenb(en) Elés szállitátas levén rajtunk [Fog.; UtI] | A tanácsot engedetlenséggel vádolván Vass György substitutus kapitány, megfogattatik a hadnagy negyedmagával, és vitetik Fehérvárra, gyanakodván, hogy restek a császár szolgálatában [Kv; KvE 241–2 VBGy]. *1772:* (Egy katona) Fejedelem Iffiabb Rákotzi György szolgálattyából Csonka kézzel el sza-

badult [Bálványosváralja SzD; Ks 101 Inv. 95]. *1814:* (Czimbalmos Albert gyalogkatona) mind falu közi, s mind az Ő̈felsége szolgálatjára az mire elégséges és kitelhető, az maga rátája szerint mindenekben szorgalmatoskodni ügyekezik eléállani [Szárhegy Cs; RSzF 139].

Szk: *~ot tesz. 1752:* Bulzeszk Togyer a' kurutz világkor velem együt egy tizedben tőt szolgálatot [Bulzest H; Ks 101] ✱ *király/királyi ~(a). 1769:* a' Király és Haza szolgálattyában lévén tőbbire, s honn a' miatt nem lakhatván Koronkában ... az enyémből sokat occupált [Mv; Told. 19/45]. *1781:* együtt szolgáltáke a királlyi szolgálatot a ... Lineára? [Komolló Hsz; HSzjP]. *1806:* Királji szolgálatban azaz háboruban valo menetelre ki vettetvén, ottan szükség nem lévén rája visza botsáttatott [A.csernáton Hsz; i.h.].

10. főember/úr melletti szolgálat; slujbă/serviciu pe lîngă un aristocrat/un domn; Dienst bei einem Vorstand/bei einer hohen Herrschaft. *1661:* Matyók ha bejött veled, édesem, nem kivántatik ott szolgálatja, küldd hozzám, jüjön Buza felé [TML II, 3 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1705:* ma vötték eszekbe, hogy egy irhóci legény, Bethlen Miklósné asszonyom elbocsátván maga szolgálatjából ... elszökött [WIN I, 393]. *1710:* az austriai udvar ... alattomban egy német jágert nagy fizetéssel fogadtanak volna meg, aki Zrínyi Miklós szolgálatjára kötelezvén magát, mind keresett alkalmatosságot, hogy valahol vadászatban meglőhesse [CsH 74 — 1666-os eseményre von.]. *1732:* I(ste)n(e)k sz. rendeléséből Tisz. Püspök Bonyhai Győrgj Uram kivánván mellette valo szolgálatomat, és enis magamat arra kötelezvén pro anno 1732, Tisztemben be állottam 6ta Januarii [ArJk 27]. *1748:* bizonyos esztendőktől fogva az en kegyelmes Vram(na)k szolgálatyában üdőmőt folytattam [Szentdemeter U; Ks 83 Ambrus Gergely gondv. lev.]. *1779:* (Székely Ferentz) önként valo jo akarattyából hadgyta el néhai idősbb Báro Kemény Sigmondné Groff Bethlen Agnes Aszszony eő Nagysága szolgálattyát [Nagysajó BN; KS. Blasius Thott de Angyalos (79) ref. pap vall.]. *1794:* Fogadtam meg Mihály falvi Nemes Moja Györgyöt Három Egész Esztendeig minden meg kivántato szolgálatra [Szilágycseh; IB. Korda Susanna lev.]. *1798:* Fogadtam meg Mlgs Groff Principalisné Aszszonyom Mlgs Groff Betlen Samuelne aszszony Szamára esztendeig Frajnak, Radnotfai N(e)m(e)s Albert Josef Uramnak az Léányát Albert Márist akinek is esztendeig valo hivseges Szolgalatjáért igértem készpénzt f. h. 8[a] [Banyica K; IB. Gombos István kezével. — [a]Folyt. a fels.]. *1820:* gyakron hallom ollyatén vágyodásokat, hogy mentől hamarább lehetnének Báro Jósika János Ur ő Excellentiájának Szolgálattyába [Várfva TA; JHb 48 id. Pálffi Tamás (57) ns armalista vall.].

Szk: *inasi ~. 1758:* Igen nagy és súlyos, s nem aetásomhoz való szolgálatom volt[a]; mert nem volt elég tálainak, tányérainak felmosása mindennap kétszer, hanem asztal körül is minden inasi szolgálatot végben kellett vinnem [RettE 62. — [a]Bánffi Farkas házánál] ✱ *(vki) ~ára aplikálja magát. 1764:* melly Szekeret is Károllyi Uram ... Mlgos Groff Bethlen Gergelly Ur eö Ngától impetralt volt a mint hogy ada áplicalta is magát Szolgálatra [Nagysajó BN; KS]. *1776:* A férje ... Bánffi Zsigmond úrfi szolgálatjára aplicálta volt magát [RettE 370].

11. közmunká(lat)ban való részvétel; participare la muncile obşteşti; Teilnahme an öffentlichen Arbeiten, Arbeitsdienst. *1585:* Ha melj tizedes az eorizest el halgattia es az eó tizede alat valo keosseget ... az eorizetre es egieb keózeónseges Akarminemeó Zólgalatra el nem Vetne, tehag az Tizedest húzon eot penzel bewntessek [Kv; KvLt Vegyes III. 16]. *1706:* Mélt(ósá)g(o)s Generalis Rabbutin eő Excellentiája, à város kőfalának ... réparatioját nékünk imponálta ... de mivel már, ugjan el állottunk ã mindennapi szolgálatban; alázatossan instálunk ezen is hogj segittessünk másunnét is ez munkában [Kv; KvLt I/193 Kv városa Bánffy György gubernátorhoz]. *1738:* Mint hogj a mostani terhes állapothoz képest felette sok loval való postálkodás kivántatik ... kevés lovas atyánkfiai már tellyességgel ezen postálkodást nem supportálhattyák, egjnéhanyak(na)k lovai ezen súllyos szolgálat miatt el is veszvén | A Tktes Nms V(á)r(me)gye, minden Naturalékról, konyhára kivántató Fa Administratiorol ... tégjen jó Dispozitiokat ... 'A Fors pontok, és egjéb Contingaló szolgálatok 's Gravaminakból pedig ... magunkat nem subtrahálhattyuk [Dés; Jk 490, 507c]. *1742:* minden szolgalatok, és praestatiok mellyek kőzőnsegesen tangaltak Nemes 3szeket, sine controversia három részre repartialtattnak vala [Hsz; ApLt 4]. *1762:* parancsolt a gubernium, hogy mindenütt a vagus s szolgálatot s portófizetést kerülő hitvány emberek elfogattassanak [RettE 131].

Szk: *közönséges ~(ot presztál). 1585:* Az Zekeresekre leót panazolkodas hogy sem Akkor mikor hon Wadnak, sem penigh akor mikor Waras zolgalattiaba kewldetnenek, Nem akarnanak az keozeonseges zolgalatra menny [Kv; PolgK 16]. *1623:* Az Desi Birak, es eskwt Polgar Vraim adak ertesemre panaszolkodo supplicatioiok altal Jelentue(n) hogy az Varosnak minde(n) Nemw keőzeőnseges szolgalattiatul magatokat megh uonuan, hidak es utak czinalasara semmikeppen ne(m) akarnatok contribualni [DLt Bethlen István gub. rend.]. *1671:* Fel teszik eò kglk, hogy kwlseó emberek bīrua(n) Desen, eőreőksegheket, feles haszon ueűeo hellyekel masunnan elik, hasznatt veszik; Azonba(n) semmi nemw keőzeőnseghes Contributiott, szolgalatott, az varos szwkseghire, nem praestalnak [Dés; Borb. ogy-i bizottság jel.]. *1784:* (A taxás házak) kőzőnséges szolgalatra ma nem Contribual(na)k [Torockó; TLev. 4/9. 19a]. *1819:* ha valamellyik a Mesterek közűl ... a közőnséges Szolgálatnak terhét hordozni nem kivánna ... nékie sem(m)i szin, és praetextus alatt Mészárlani Szabad ne légyen [Kv; MészCLevJ].

12. tisztségviselés, szolgálati munka; slujbă, serviciu, funcţie; Bekleidung eines Amtes, Dienstleistung, Dienst, Funktion. *1560:* Jozagot eo Zolgalattiaual leolt ... ky ... wolt wolna Ennek eleotte Az meg holt wyzaknaj ferencze [Ebesfva; Ks 101]. *1599:* Megh ertettek eo kgmek Dauid Iekel Jspotalj mester Vram tiztibeol valo buchyuzasat; De myerthogy nilwan vagion eo kgmek eleott az eo Jambor hyw zorgalmatosagal valo zolgalattya Megis inthyk eo kgmek hogy az tiztiben valo zolg<alat>tianak es tiztinek ne renuncialion [Kv; TanJk I/1. 332–3]. *1603:* Ha mellyik Saffar penig vakmerösegböl holnapot valasztva(n) maganak úgy akar költenj az ollya(n) Registrumat az Zam-vevö Wraim be ne vegye(n)ek hogy meg tapasztalogyek mindenik Saffarnak naponke(n)t valo szolgalattya és költsege [Kv; i.h. I/1. 449]. *1677:* végeztetett, hogy valamely Uri, Nemes és Vitézlő emberek, ez hazában meg-akarnak telepedni ... mihelt vagy jámbor szolgálattyok, pénzek, házasságok által, vagy egyéb tisztességes szabados utakon joszágot és örökséget szerezhetnek, mindgyárt a' közeleb kövétkezendő Ország Gyűlésén a' Fejedelmeknél és Ország Statusinál illendő submissioval igyekezzék impetralni, hogy a' Hazának fiai és Statusi közzé magokat incorporáltathassák

[AC 113–4/1]. *1735:* eo Keglmek Instantiajak ... kivalt Nehai edes Attyoknak Varos kőrül Veghez Vitt sereny forgolodások és fáradhatatlan szolgálattyak (így!), s az edgyik Instansnak remelhető hű kedves szolgalattyais fen forogván ... kivansagokat a Nemes Tanáts meg adta [Ne; DobLev. I/161]. *1736:* Az leány apja penig, elmenvén az násznépe, akkor harmadnapon az gazdákot vendéglette meg, tudniillik az lakadalomban valókat, s azokat mind megajándékozta, köntösnek való angliai posztóval, aranynyal, tallérral, muszttal, paripával kit kit az maga hivatalja s szolgálatjához képest [MetTr 392]. *1779:* Sigmond Bátyád az Innepekre Szent Benedekre ki fordult házatok meg tekéntésére, megint bé megyen Vásárhellyre szolgálattya mellé [Ks 28. VII Daniel Zsófia fiához, nem sk]. *1790:* Az Depuralando Summanak hátra maradott residuitassatis a' Nemes Captalannak nem azért nem tettem le, hogj lé tételiben morosus kivántom volna lenni, hanem azert haladott, hogj az én szoros szólgalatam ... nem engedte, hogj akkor mindenkor mehessek, a' mikor akartam volna [Radnót KK; DobLev. III/678 Csato Mihály lev.]. *1821:* az ollyan közönséges Tiszt kitsapongásai, aki a kőz administratio folyásában alkalmatlan akadályul szolgál vagyis akinek további a szolgálatban valo maradása a Föld népe meg károsittatásával lenne egyben köttetve, abban a Hivatalától lejendö fel függesztéssel is megzaboláztassék [Szászrégen; TLt Praes. ir. 65/1827-hez gr. Bethlen Imre főispán aláírásával].

Sz. *1803:* Napot le mentéről kell meg ditsérni, szolgálatomat pedig effectumárol [Széplak KK; Ks 94 Vegyes lev.].

13. egyházi/papi szolgálat; funcţia/activitatea de preot; kirchlicher Dienst. *1592:* Pewspeók vramnak az Scholabely zolgalattiaert fizettek megh az f. 100 [Kv; Szám. 5/XI. 7]. *1595:* 15 February ... Adot Zöcz Balint Wram az Qúarta Búzabol D. Georgius Enyedinus Püspek W(ram)nak szolgalattyara 16. köbel Búzat 1 p(er) f 2 d 10 [Kv; i.h. 6/XVII. 120 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1646:* Kocsardi Istvan pap vramnak szolgalattyaban attunk Nyerges Georgy vra(m) altal fl. 10 [Mv; MvLt AAll 6]. *1697:* Tiszt: Divini Pal Atyankfiat ... Ecclesiank ... küldvén Academiában, I(ste)nn ő klmét boldogul haza hozván ... az Colosvari Refor. Szász Ecclesiában valo szolgalatra adassek hivatal, és azon szolgalatban ő klme allitassék [Kv; SRE 50]. *1704:* Pater Györgyfi Peter ... mig ... alkalmatos Leszen az Zolgalatra megyeben is ne bőstelenitessek imide amoda [Szárhegy Cs; LLt 71/32. — Kiss András kijegyzése]. *1714:* A külsö Templom ... annyira meg epülvén hogy az I(ste)ni Sz: Szolgalat itt el kezdödhetnék ... addig mig harmadik Papot hozhattnak ... Sz: Szolgálatra ... rendeltetett, Collegium(na)k mostani erdemes Contrascribája Viski Pál [Kv; SRE 123]. *1737:* némellyek Rationista Uraimék kőzzül, kik t.i. már az Eccla Szolgálatjából ki-állottanak, még eddig Ratiojokat bé nem adtak az Exactoriára [Kv; SRE 164]. *1796:* Tegnapi Napon T. Esperest Uram, mind a Papot, mind a Mestert Cselekedetekre nézve szolgálattyok folytatásától felfüggesztette, és már ma a' Templom bé zároltatva, sem papunk sem Mesterünk nincsen [Récse Sz; KCs 1265].

Szk: *egyházi ~. 1662:* A jószágos és egyházhelyi nemesek közül négy értelmes becsületes személy, az városbírák s polgárok közül is négy, az katonaság közül is négy személy választatott vala. Kik a városnak minden közönséges javára nézendő dolgaiban: egyházi szolgálatra, templom, iskola ... meghatározott móddal forgó törvények kiszolgáltatására is kötelesek hittel valának [SKr 420]. *1676/1681:* V Hunyadi Praedikator Pérczi Jstvan Ur(am) Supplicatiojara valo valasz. Tekintetbe vővén egy hazi Szolgalattyat ő kgl(ne)k, megh paranczolta(m) hogy ... harom harom kőből ala valo szanto földet ... ő kglme élteigh megh bantodas nelkűl birhassa (így!) [VhU Thökölyi Imre vál.] ✳ *Ielkészi ~. 1866:* ha a ' mi Anya-Könyveink' rovatai nem foglalják is magokban, mind azokat mellyek a' tabori lelkészek Anya könyveik' szamára elöszabvák, a' katonaság körül tett lelkészi szolgálatokot, azok szerént kell bétölteni és ... a' Katonai Hatoságnak ... béküldeni [Gyalu K; RAk 113] ✳ *papi ~(ot tesz/visel). 1751:* vadnak ... ollyan Jobbágyi, kik popizáltottván magokat ... papi szolgálatot tésznek [O.lápos SzD; BfN]. *1776:* Tisz. Deáki Pál vram, ki edig ab A(nn)o 1767 ... az egész Papi szolgálatott mint káplán T. Soos[a] vram helyet viselte ... actualis Papságra tételett [Kv; SRE 232. — [a]Soos Ferentz]. *1846:* Papi szent szolgálatunk bérének egy nem legkisebb részét teszi a' Quarta. — ezen intézkedésnek a' Zab és Alakor termékek quartázására is kiterjesztését kérni szükségek kényszeritenek [Dés; DLt 941]. *1866:* ezentul a' katonaság körül tett papi szolgálatokrol, a' Bizonyitványok ... állittassanak ki [Gyalu K; RAk 113].

14. egyházi szertartás; serviciu religios/divin, slujbă; Ritual, kirchlicher Dienst, Ritus, dient als Priester. *1658:* Papjaiknak jo magok viselesekreol, tanittasokrol s tudomanyokrol jol testalnak, csak hogy szolgalatiokot ezekis raczul peragaljak gyakrabban [UF II, 197]. *1809:* Harangozonak ollyan individum kévántatik ... a ki nem tsak a Rhitus Szerént valo Szolgálatott tudgya, hanem a gyermekeket a Rhitus szerént tanittani tudgya [Szu; UszLt ComGub. 1643].

Szk: *~ot végbevisz. 1658:* Papjoknak erkölcsireol, s tanittásárol jo commendatiot tésznek, csak hogy ezis raczul viszi gyakorta a' szolgalatot végben [UF II, 197] ✳ *egyházi ~. 1573:* Azonnis keryk eo k. Byro vramat hogy Jzennyen plebanos vramnak, Eo kegnek legien gongya Rea az predicatorok Tartasara, Ne fogiatkozzek meg Az Egyhazy zolgalat az Templomokba [Kv; TanJk V/3. 73a] ✳ *isteni ~(ot tesz/véghezvisz). 1653:* a templomban körül esmét rekeszek vagy kápolnák s oltárok vagynak, a hol isteni szolgálatot naponként tesznek [ETA I, 120 NSz]. *1722:* Egj emberrél őszve veszvén ... Pap Péter vr(am); az Praeszkuráinkat kőzel hat hét mulva Penyészessen hoztuk ki az Templomból I(ste)nni szolgálatott ne(m) tött reá [Kecsed SzD; TL]. *1736:* Sem Fogaras városában sem districtusában szabad nem vala az catholicus papoknak legkisebb isteni szolgálatot is véghezvinni [MetTr 441]. *1817:* az utrizatusnak soha nem volt, s most sintsen ollyan Terhes Nyavallyája, mely Nyavallyában magán kivül légyen, mert az ollyan Nyavalylyában Sinlödökön a' Pap Isteni Szolgálatot Szokott tenni [Déva; Ks 116 Vegyesir. id. Petrucz Ádám (50) col. vall.] ✳ *szentmise ~a. XVIII. sz. v.:* A' Szt Mise szolgálattyahoz tartozandok(na)k ki keresésére obszervallyak az Exmissus Commissariusok: 1 mő Hogy minden faluban az Vnitarius és Reformatus Atyafiak Egyhazfiait 's a' Népek Vennyeit eskessék meg és Hűtők után kérdezzék meg ha az Ecclesianal vagy pedig kűlőn es szemellyeknelis tudnaké lattanaké lenni régi Szt edényeket [Borb. I] ✳ *templombeli ~. 1570:* Az peter pap dolga feleol Igh vegezet ew. kegek hogy Theole Az Templumbelj zolgalatra Beh nem akaryak venny [Kv; TanJk V/3. 3b].

15. egyházfiúi szolgálat; slujba de paracliser; Mesnerdienst, Kirchendienerschaft, Mesnerei. *1584:* V(ni)v(er)sal(is) Su(mm)a Efficit f 467/73 ... Ez Summabol tudnak ky

Az Zamweweo Vraim ebben az 1584 eztendeoben a' ket Egyhazfiaknak, Brejber Lazlonak es Igiarto Simmonnak zolgalattiokra ... éoket mindenkeppen Zolgalattiokrol es mindenekreol meg elegitwen Marad in Summa f. 450/0 [Kv; Szám. 3/XV. 22]. *1592:* megh tekintwe(n) Huniady Demeternek iambor zolgalattiat sok Wdeoteol fogwa(n) mind az scholaban smind az Ecclesiaban valo sok Jo Munkaiat ... valamy kepes zerent valo Honorariumot zakazzanak az Mostanj dezmabol [Kv; TanJk I/1. 200].

Szk: *sekrestyési ~.* *1832:* én ... Láng Mátyás segrestyési Egyházi Szolgálatoknak pontos follytatásokra ... ki választatván [Dés; DLt 91].

16. iskolamesteri szolgálat; munca/activitatea de dascăl; Schulmeisteramt. *1582:* Az Eskola Mesternek az Tawaly zolgalattyara mellyet ennekem Cedulaba be attak[a] f. 45 [Kv; Szám. 3/V. 56b Lederer Mihály sp kezével. — [a]Az adószedők]. *1587:* zodie Noemb: fiszettem meg ez esztendeig valo zolgalattiat az Scola Mesternek f. 100/– [Kv; i.h. 3/XXX. 35 Seres István sp kezével].

17. az Isten iránti tisztelet/szeretet; cinstire/slăvire a Dumnezeului; Verehrung/Liebe Gottes. **Szk:** *isteni ~.* *1649:* Az Gegesi[a] filialis Eccla, mivel sok őreg emberek vadnak kőzőttők, kik à Mater eccláb(a) Sz. Simonra ... ne(m) mehetnek, kivánván az I(ste)ni szolgálatb(an), tiszteletb(en) jobba(n) és gyakrabban, szorgalmatosban forgolodhassanak, engedtessék meg nékiek hogy magoknak kűlőn Praedikátort tartsanak [MMatr 172. — [a]MT]. *1678/1683:* edes Giermekim ... ha azt akarjatok, hogi regi io emlekezetű előtők dicziretes neveknek, megh mocskoloiok ne legietek ... az Isteni szolgalatban szorgalmatosok legietek [Ks Kornis Gáspár kezével].

18. vkinek/vminek segítése, támogatása; sprijinirea cuiva/a ceva; Unterstützung, Hilfeleistung. *1571:* Az myben kteknek Az en szolgalatom kelletyk, keteknek nagyob dologban wgyekezem megh zolgalny[a] [Cege SzD; BesztLt 3582. — [a]A fogalmazás ilyen zavaros]. *1660:* Édes Bátyám uram, most kívántatnék az Kegyelmed szolgálatja az szegény uram dolgában [TML I, 547 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1661:* Bánfi Dénesné asszonyom ő kegyelme szolgálatjára ide jöttem [TML II, 26 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1663/1695:* Mihalcz Mihaly Uram Thuri Ferencz Uram(na)k nem mostoha, hanem edes Atyahoz illendő joakarattal, Szolgalatal, melette valo faratcsagal es oltalomal volt [Hsz; Borb. I.]. *1672:* Az kisdedet is Isten ő felsége ... atyjának, anyjának, nemzetségének s emberséges embereknek örömökre s szolgálatjokra sok esztendőkig éltesse [TML VI, 118 Bornemissza Anna Teleki Mihályhoz]. *1700:* kiketis Isten éltessen és segillye (!) Cehűnk szolgálattyára kévánnyuk [Kv; ACJk 33]. *1702:* 1702 után Nemzetes Sandor Mihály Ur(am) Szilágy Bagosi akkori lakos maga költségén őntetet harmadik kis harangot ... c(on)ferállya az Ecclesia szolgálattyára [Bagos Sz; SzVJk 48] | Anno 1704 die 1 Januarii adta Isten őfelsége ez világra kis fiacskámat, kinek neve Gábor, kit Isten őfelsége éltessen a maga dicsőségére, maga lelke üdvösségére, eklézsiánknak szolgálatára [KvE 221 GM]. *1764:* Nékem pedig fáratságomat minthogy Bátyám Uram semminemű dolgaiban nem kivánnya, énis bizony magamat Bátyám Uram szolgalatyára nem obtrudálom [Középlak K; BfR]. *1780:* hasznas szolgalattyakat a Tekintetes Vraknak meg szolgalni el nem mulatam [Buzaháza MT; Pf].

Szk: *~ára lehet vkinek.* *1820:* mük semmivelis szolgálatyokra nem lehetünk [Ádámos KK; Pk 3] ✳ *~át mutatja vkihez.* *1622:* Tetey Boldisar Vram ... ep elmeuel lewen teon illien vallast ... Iarmi Miklos Vra(m), ez ideigh sok kwleomb fele io akarattiat, szolgalattiat mutatta volna Tetey Boldisar Vramhoz [Kük.; DobLev. I/4] ✳ *~át veszi.* *1700:* sok esztendőknek el follyása alatt sok rendbeli jo akarattyát es nagy kárára, romlására tzéllozo dolgaiban sok uttal hasznos szolgálattyát vette [Tarcsafva U; Pf].

19. *vmilyen ~ot tesz* vmilyen munkát végez; a efectua o anumită muncă; Arbeit verrichten. *1811:* Hanem hámba fogni őt' igen jó lészen, Arra termett 's hasznos szolgálatot tészen [ÁrÉ 46].

20. hasznosítás; valorificare, folosire; Bedienung, Benutzung. *1795:* (A) régi kőzős Malom dugására vagyis Gáttya szolgálattyára a Dombai határba fel épűlt ugyan Négy Kővű Lisztelő Kűlőnős Malmais[a] [Ádámos KK; JHb XIX/48. — [a]Gr. Mikes Istvánnak].

21. *udv* többnyire levélbeli formulában; de regulă în formule de politeţe ale scrisorilor; Meist Höflichkeitsformel in Briefen: szolgálatkészség; serviciile ...; Anerbieten des Dienste, Dienstfertigkeit. *1552:* Kegelmes nagssagos vrrunk wrwke vallo zolgallottunknak ayallassanak vtanna. Ez ellwth vallo lewellwnkbe meg irttuk valla nag. ... hogh az haz dolga miben vollth [Torda; LevT I, 94 Bank Pal, Peter porkolab, Chakor Ferench Batori Andrass erdélyi vajdához]. *1557:* ew kegyelmek aggyak ew felsegenek eleybe az waras zolgalyatthyath deh ne(m) panaz keppen, Ees ygeryek ennek wthanna walo Zolgalathonkoth [Kv; TanJk V/1. 19]. *1566:* meg emlekezuin felseged az my keues szolgalatunkrul [SzO II, 186]. *1576:* orókke valo hywseges Zolgalatwnknak Ayanlasa wtan Jelentywk [Jobbágyfva MT; BáILt 78]. *1662:* Mi még, Istennek hála, tűrhető egészségben élünk az Kegyelmetek szolgálatjára [TML II, 268 Ebeny István Teleki Mihályhoz]. *1704:* Azután az ítílőmester engemet félrehíván, magát eképpen declarálá és kére, hogy az úrnak szavával ezeket referáljam, úgymint alázatos szolgálatját [WIN I, 137].

Szk: *~át ajánlja.* *1551:* Ewrewkke walo zolgalatonkat ayanlok keg.-nek, mynt wytezlew wrainknak [Fog.; LevT I, 77 Daczo Mate, Thorma Janos porkolabok G. Pernezit, Fr. Sennyey, Val. Magiar címzettekhez]. *1560:* Keszenetemnek vtanna szolghalatomat ajanlom tú kegyelmeteknek mint bizott szomszed vraimnak [Nagyfalu SzD; BesztLt 32 Tisztelendő vramnak Myko balas szűcs Ghasparnak Beszterczey Bironak, mind az ű tanaczyual egyetemben]. *1577:* Nagisagos kegielmes wrunk eorökre walo hwseges szolgalatunkot Aianliuk nagisagodnak mint kegielmes urunknak es feiedelmwnknek [UszT] ✳ *~át írja.* *1542:* Az Istennek wthanna es az ew nag kegelmesseges engedelmebol elthyg walo zolgalathomot irwm kegelmednek mynth kegelmes vramnak [Fog.; LevT I, 16 Petrus Orozy Zalay Janoshoz, Pozsony m. ispánjához és Fog. vára urához] ✳ *~át izeni.* *1540:* Bathory Andras es Dragffy wram thy k: ... zolgalathyokat yzenek [Kv; LevT I, 9 Petrus Literatus Nic. Telegdyhez]. *1671:* Nagyságodnak Kontos uram főkulcsér alázatos szolgálatját izente [Veress, Doc. XI, 133 Máté deák I. Apafi Mihályhoz Iaşiból] ✳ *~át küldi.* *1663:* Bethlen uramék küldték Kegyelmednek szolgálatjokat [TML II, 624 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz] ✳ *~át mondja.* *1583:* Orsolia Theoreok Martonne ... valia ... monda enneke(m)[a] balas kowachne ... Menny el vere(m) Ilona Ke(n)di Ianoshoz mond zolgalatomat eo kegyelmenek [Kv; TJk IV/1. 155. — [a]A szóban forgó leánynak]. *1614:* Monda ismét Kamuti uram: Ha odajuttok, mondd sok szolgálatomat az ha-

talmas császárnak [BTN[a] 65] ✳ *~át veszi. 1558:* kewnyeorewggyenek ew felsegenek[a], hogy az warosrol wegye el haragyath el (így!) Wegye hywseges zolgalatonkoth [Kv; TanJk V/1. 47. — [a]A királynénak] ✳ *~tal ajánlja magát. 1596:* mj ... vgi attűnk leuelet w keglmenek ne(m) hogi megh busytanok, de Inkab szolgalatal Ajanliuk magunkat w keglmenek [Szovát K; JHbK XVII/31] ✳ *köteles ~át ajánlja. 1665:* Ajánlom Kegyelmednek köteles szolgálatomat [TML III, 536 Teleki Mihály Kapi Györgyhöz]. *1671:* Az levél író ajánlja Kegyelmednek köteles szolgálatját s mindenkor az Kegyelmed kész szolgája [TML V, 557 Naláczi István Teleki Mihályhoz] ✳ *offerálja magát ~ra. 1751:* Kováts János Uram ... offerallya magát ā szolgálatra, de még Ferentziné aszszonyomnál idej kinem tölt [Borbánd AF; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.].

Ha. *1746:* Szolgalottya [Buza SzD; LLt]. *1758:* szolgalottjakkal [Aranyosrákos; TA; Borb. II Ioan Filep (56) vall.] | Szolgálottal [uo. v. Várfva TA; i.h. Agilis Fr. Kis (56) vall.]. *1778:* szolgálotomot [Sövényfva KK; MbK]. *1785:* szolgálott [M.bikal K; KLev.]. *1801:* szolgalotra [Koronka MT; Told. 10]. *1806:* szolgálot, szolgálotot [Dés; DFaz] | szolgálottyában [M.sáros KK; DLev. 4/XXXVIII].

szolgálat(a)beli szolgálattétel(e)beli; (pentru prestare) de serviciu; dienstlich, Dienst-. **Szk:** *~ bér. 1772:* Felesége ... panaszolkodot hogy az Ura szolgálattyabéli bérének nem veheti hasznát mert Tőrők Josefnére vesztegeti [Dés; DLt 321. 78b–79a St. Sárosi (46) ns vall.]. *1818:* Győrgye Duma az Testvére Anutza Duma nevében panaszol Stéfán Csorkára Bizonyos Jovai és szolgálatbeli bére el tartásáért [Petrilla H; JF 38 Prot. 9] ✳ *~ fizetés. 1759/1772:* Málde Sztratyi ... maga szolgálatya beli fizetéseis Tiz forintya oda maradott Mosa vramhoz (!) [Mánya SzD; DobLev. II/435. 36 Krisán Gavrilla (42) zs vall.] ✳ *~ interes* munkával ledolgozandó kamat. *1852:* Panaszoltam bizonyos az embereknél künn levő adosságaimért, ebben anyi lépés tétetett, mi szerént a' falus biró által meg intettettek, néhány tett leg alább szolgálatbeli interest, más sem interest nem tett sem nem fizetett [Nagylak AF; DobLev. V/1352 Dobolyi Bálint nyil.] ✳ *~ kötelesség. 1812:* Ezen ... Szolgálo emberek ... minden szolgálatbéli kőtelességeket és Datiájokat, a' nevezet modon váltották meg [Csicsógyörgyfva SzD; Ks 76. 92] ✳ *~ restancia. 1781:* engedetlen Jobbágy embereim ... magokot nem jobbitották s szolgálatbeli restantiajokot szallitani nem igyekeztek [BetLt 6].

szolgálatbérbeli szolgálattételért járó bérbeli; care revenea cuiva pentru serviciile sale drept plată (în natură); Dienstlohn bezüglich. *1810:* A Mlgs Groff Teleki Mihály Ur, és Mlgs Exponensek rész Joszágok a volt hátár osztálykor együtt Szaggattattanak ki egy bizonyos részre, Táblákban, mind az majorság mind pedig a Szolgálat bérbéli Földekre nézve [Varsolc Sz; Ks 76 Conscr. 336].

szolgálati szolgálattételi, szolgálatbeli; de serviciu; dienstlich. **Szk:** *~ idő. 1874:* Letelvén a volt kurátor Babos Jozsef törvényes 3 évi szolgálati ideje ujj választás tüzetett ki [Burjánosóbuda; RAk 19] ✳ *~ teher. 1847:* Vádoltatik továbbá valló, hogy a múlt 1844 évben bécsi útjából Bucsumba jövet a három közönségre oly rendelés mellett rótt ki 400 ezüst rénes forintokat, hogy aki illetőségét be nem fizetné, az olyat a szolgálati terhek hordozása alá fogja állítani [VKp 172].

szolgálatinteres munkával ledolgozandó kamat; dobîndă care se achită prin muncă; abzuarbeitende Zinsen. *1852:* (A cigányok) vettek gabonát napszámokra s őszve elegyedett a szolgálat Interes egyéb Tartozással [Nagylak AF; DobLev. V/1375 Dobolyi Bálint nyil.].

szolgálatlan szolgálat nélkül; fără slujbă/serviciu; ungedient. *1691:* Jőve mű előnkbe egy ... Eperjesi Nagy Geőrgy neű iffiu Iegeny, ki is jelentvén, hogy ő ez országban idegen fi levén es az Országnak vegezése szerent, senkit is hereh módon es szolgálatlan nem hadnak élnj; Azert mű előttűnk ... obligala magat őrőkős jobbágycságra ... Tekintetes Nemzetes Uzoni Beldi Kelemen vr(amna)k [Szárhegy Cs; BLt 4].

szolgálatocska szolgálattételecske; serviciile modeste (aduse cuiva de cineva); ganz kleiner Dienst. *1668:* kicsin sok rendbeli szolgálatocskáimnak, ha sokat nem is, mindazáltal talám valami kis effectumát érezhették is mind ő nagyságok s mind az szegény haza [TML IV, 341 Baló László Teleki Mihályhoz].

szolgálatoskodás cselédeskedés; timpul în care cineva lucrează ca slujnică/servitoare; etwa. Dienstbodenzeit, Dienstzeit als Magd. *1820:* Gán Juonné azért haragszik, hogy az Iffiu Bároné ottani Szolgálatoskodasákor holmi lopogatásért meg verte [Várfva TA; JHb 48 Biro Sigmond (49) hütes assz. vall.].

szolgálattétel 1. úrdolga; robotă; Frondienst, Dienstleistung. *1786:* En soha sem hallattam hogy az Thoroczkai Lakosak az Meltosagos Urasagat, azaknak Tiszteit szidalmazták volna, vagy az Szolgalat tetelben opponaltak volna magakat [Torockó; TLev 4/13. 19–20]. *1812:* Majoros ... kőtelessége, és szolgalat tétele abban ál, hogy Az Uraság számára Majorságokat szaporitson, tartson, azoknak jo gondját viselje, ugy a' kertbe veteményeket termesszen [Szászfenes K; Ks 76 Conscr. 22]. *1843:* Ezen taxafizetés és szolgálattétel min alapul, vagyon-é az írt colonusoknak a szolgálatra nézve valami egyezmények a kamarával [VKp 130].

Szk: *~lel tartozik. 1847:* De megkérdezve a tekintetes alispány urat ezen rendelet iránt, minekutána azt mondotta, hogy igaz ugyan, hogy a felséges királyi főkormányszéktől jött rendelet, de a szolgálattétellel mégis tartozunk, s azt tegyük is meg a királyi fiscussali perünk elhatároztáig [VKp 196] ✳ *~re erőltet. 1847:* Nékem pedig mint dominalis bírónak azt mondotta, hogy több szolgálattételre ne erőltessem az embereket, mint amennyiről a felséges királyi kormány rendelkezett [VKp 245] ✳ *~re erőltetik. 1843:* azon emberek, akiknek marhájok nincs, de négy szekér szénán feljül termőhelyek van, a fenn írt taxán feljül arra a szolgálattételre erőltetnek, amelyet az ökrösök tesznek [VKp 127] ✳ *hetenkénti ~. 1839:* Hetenkénti szolgálat tétel Extractussa ... 3 napos[a] 2 ... Hammásztak [Libánfva MT; Born. G. XXIVb. — [a]Hetenként három napot szolgáló jb-ok].

2. közszolgálatvégzés; activitate desfăşurată în serviciu public; Leistung gemeinnutziger Arbeit. *1738:* Nékünk ... arról, hogj acceptáltatni fognak minden hejes Administratumink 's szolgálat tételink, arról sub authentia adjon Assecuratiot a Tktes Nms V(á)r(me)gje [Dés; Jk 507b].

szolgálatú szolgálattételű; de serviciu; etwa. für eine bestimmte Dienstleistung. *1677:* Sohul ez birodalomban,

mások injuriájával, tiz, tizenkét napos, két s' három hetes szolgálatu szabadságra senki embereket ne gyűjtsön [AC 227].

szolgaleány cselédlány, szolgáló; slujnică, servitoare; Dienstmagd, Magd. *1596:* kwldettem wala Rea zolga leaniomott ... teob segedimvel egyetembe(n) egy keorteowely famra, az al peres erre Rea uègyazwa(n) Rea tamadwa(n) szolgamra fayawal palchayawal [UszT 11/5]. *1604:* Andrasfalwi molnos ferenczi zabadittata az Zolga leànianak ualo gozdalkodasat Zent Annaj Peter tilalma ellen [i.h. 18/150].

szolgaleányka cselédleányka, szolgálócska; slujnicuță; junge Magd, Dienstmädchen. *1599:* el kyldem egy zolga leankamoth hogy rakia el onna(n) rúlla chak zepen es hozza el rekezthessem be marhamoth [UszT 14/41].

szolgalegény béreslegény, szolgálattevő legény; slugă, argat (neînsurat); junger Knecht, Bursche. *1643:* En az veszedelem eleőt Laktam 12 Eztendeigh magiar nadason. Szolga Legeni volta(m). [Vista K; RLt 1 Szabo Mihali (80) vall.]. *1677:* A melly tavalyi Csanadi kerűlőt a kiskereki szolga legények meg őltek tartozzanak azokot a gyilkosokot ... megfogatni [Csanád AF; JHb XXVI/42]. *1687:* Vida Ilona Asszony maga is adott nem kicsiny alkalmatossagot Férjének[a] tőlle valo el idegenülèsére, holmi szolga leginynyel valo suspitioval [SzJk 221. — [a]Tani Mihálynak]. *1730:* A Pipazok ... ha Gazda Emberek kik házokon kivül pipáznának egj egj forinttal büntettessenek A szolga Legenyek kemennyen meg palczaztassanak [Dés; Jk 407a]. *1790:* Árkosi Veres Pál providus szegény árva szolgalegény ... exponálya az hitesek előtt, hogy ezen folyó esztendőben 1-a Januáriustól fogva egészen júliusig híven és igazán szolgálta árkosi gyalog katona Solymosi Mihály ökegyelmét [Árkos Hsz; RSzF 166]. *1807 k.:* Szekelly Martan, az Attyának minden dolgait és parantsolattyát ugy vitte végben minden panasz nélkűl mind egy Szolga Legény [Sinfva TA; Borb. II]. *1865:* szolga legény Kozma Garnai György 16 éves ... Nagy Katival paráználkodott [M.bikal K; RAk 257].

Szk: ~ *korában. 1832:* Hát mikor 1831 bé Novemberbe(n) a' Két Aranyos vize kőzőtt valo Hellyen Felső Sínfalva részére a Tanu meg hiteltetett megvallattatott, Vallottaé azt, hogy Szolga Legénykorába a' Felső Sinfalviak ... Marhait bé hajtottak meg bűntettek volna [Asz; Borb. II vk].

szolgálgat 1. szolgálatot teszeget; a lucra din cînd în cînd ca slugă; so, einige Dienste leisten, ein und wieder arbeiten. *1668:* ők osztan el mentenek ... Berendre hogh osztan anyra nőttenek ott szolgalgattanak szillel, annyra hogh marhara kóptanak [A.hagymás SzD; Ks S. XXXIII. 4]. *1745:* (Balás Márknak) két fia maradt, az edjik ... Oláh Páskulnak hivattya magát; ott[a] lako Pogány Jstván vramnál szolgálgat [Apáca Sz; WLt. — [a]Margittán (B)]. *1760:* Halmágyi Péter ... Fogarasbol Halmágyra jőtt ... onnan pedig ki felé Buzás Botsárd felé ki vetődött s ottan (: a mint értettem :) szolgálgatott [Krizba Br; BrLt VI. 33 Providus Petrus Szánto (62) Steuner vall. — Binder Pál kijegyzése]. *1778:* (Kotora Thodor) ... Kis Gyermek korában hajdon vetődet volna a mi Falúnkban, s kőztűnk a regieknél Szolgálgatot mind adig mig fel nevekedet [F.orbó AF; BK sub nr. 908 Bogdán Triff (62) jb vall.] | Tudam enis ... Hatzegán Angyel ... szolgálgatatt azan Aszszonynál [O.tordos AF; BK ad 465 Moldován Mitre (76) zs vall.].

2. (úrbéri) szolgálatot teljesítget; a presta robotă din cînd în cînd; einige Frondienste tun, etwas fronen. *1643:* egj Nagj Banyai legent, ki mar sok idòtól fogua Jobbagink keòzeót szolgalgatot klauzul (!) melleje veue(n) az hauason megh indultak Topanfalua fele [Torockó; Thor. XVI/2a].

szolgálhatás 1. cselédkedési, szolgálóskodási lehetőség; posibilitatea de a fi angajată ca slujnică/servitoare; Dienstmöglichkeit, Möglichkeit des Dienens als Knecht. *1849:* Krizsán Mária ... kért hogy Kolozsvárt szolgálhatásra neki valami módot eszközőlnék, én utasitottam őtet Kolozsvárt a Biásini vendéglőbe, mint nagy cselédszerző piaczra | a' nő szolitotta fel Kelemen Bénit arra hogy Kolósvárt szolgálhatásra valami módot eszközőlne [Kv; Végr. Vall. 2–3, 28].

2. szolgálati lehetőség; posibilitatea de a sluji pe cineva; Dienstmöglichkeit. *1664:* Az én ő felségéhez való kötelességemet, akárki mint itéljen, de megtartom szentül, de effele írásokkal, félek, mind én, mind más el ne rekesztessék az szolgálhatástúl [TML III, 89 Teleki Mihály Kászonyi Mártonhoz].

szolgálható 1. használható; utilizabil, care poate fi utilizat; benützbar, dienlich, brauchbar. *1761:* Vagyon egy omló félben lévő sas és rakó fáiban meg tágult igen kevés ideig szolgálható Gabonás ház [Szászvessződ NK; JHbK LXVIII/1. 209]. *1807:* ván ... felig negy Sorral masut őttel fonni kezdet s felbe maradott kert mely ha gondviseles lész rea s el végződik még fédik Szolgalhato lesz jo dárab ideig [Dés; BetLt 6 Uj Falvi Nagy Ferencz kezével].

2. működőképes; care poate fi folosit, care se află în stare de funcționare; dienstfähig, brauchbar. *1761:* Még szolgálhato Eke minden szerszámaival Nro 1 [Szászvessződ NK; JHb XXIII/31. 23]. *1825:* A kerék ... otska fél viseltes de tsak ugjon ép állapotbann lévő Szolgálhato [Szárazpatak Hsz; SzentkZs Conscr. 35] | egy fellyűl Csapo ket kővű Lisztelő Malmotska ... külső részei kőzül a Silipek mellyekenn a Viz a kerekekre jok és még tőbb ideig Szolgalhatok [Papolc Hsz; i.h. 189]. *1846:* A Malom mellett 3 Csatornák öntik a vizet a kerekekbe, mellyek ugyan még szolgálhatok, de viseltesek [Bács K; KmULev. 2].

szolgaló igavonó ló; cal de ham; Zugpferd. *1755:* Paripái, Gyermek, és Szolga Lovaiis valának itten az emlitett Nehai Ur eő Exc(e)ll(entia)janak [Gernyeszeg MT; TGsz 35].

szolgáló I. *mn* **1.** úrbéri szolgálatot tevő/végző; care slujește pe cineva într-o anumită calitate; fronend, dienend. *1625:* Zetelaka(n) lako marto(n) Giorgi urunk es felesege tarhazahoz zolgalo rend [UszT 93a]. *1637:* Ez feliól megh irtt kett Ezer harom szaz es hatuan Eótt jobbagy szam kózótt uadnak; kűlómb kűlómb fele hiuatalban szolgalok ugy mint: Birak N: 48. Kómiuesek N:5. Fazakosok N: 1 ... Zakats N. 8 ... Zkutarok N: 3 Batsok N. 6. Juhasz N: 15. Menes pasztor N: 2 [Fog.; UC 14/42. 161]. *1667:* Dan Kosokar giermeksegetül fogua ide adot jobbagy eö Nagok szamara, mind jde Porumbaki uduarhazanal szolgalo [UF II, 342]. *1687:* Tavaszszal kerteket Lázokat, Reteket Tisztito irtogato ... hét számra szolgalo Szegény Jobbágyok [Máramarossziget; Törzs.]. *1706:* Vagyon ezen Jószághoz Szolgálo jobbagy nro 36. kik kőzzűl a Marhások Nyárb(an)

Marhájokon haro(m) nap. Telben két nap szolgaltak; Az gyalog szeresek penig Nyárb(an) őtt nap, télb(en) két nap dolgoztak [Hsz; i.h. Rákóczi-inv.]. *1731:* Nehai Üdvezült Idősbb Bánffi Sigmond és Pál Urak eő kmek engedelméből az Keresztesi ház tartott Csonakott ... csak azért hogy az Keresztes házbeli Udvari nép vagy Cseléd és az oda szolgálo Jobbágyok járhassanak rajta [Marossztkirály AF; Told. 2]. *1781:* A' Kis Almási Erdők(ne)k a Stompokhoz és az ezekhez Szolgálló emberek(ne)k elkerűlhetetlen haszonvételekre esztendőnként valo usussa ... praetendáltatik in FRh. 40 [Kisalmás H; JHb XXXII/22]. *1792:* az ő Ngjsága Joszagib(an) a Paraszt ŭlés hellyel szólgáló emberekkel rakva vadnak [Szászerked K; LLt 67/1843]. *1800:* A' Dézma kőrűl szolgálo személlyeknek ... A' Dézmáláskor lo portziora 8 véka [Kv; KvRLt X. 45]. *1802:* Itt ugyanis lévén egy arra rendeltetett erdőgazda és a mellett szolgáló gornyikok, senkinek a város közönséges erdeiben prédálni módjok s alkalmatosságok nincsen [ErdO. II, 790 Abrudbánya városának a főkormányszékhez fölterjesztett jelentése erdeinek kezeléséről].

Szk: ~ *falu. 1708:* Az szolgalo Faluktol ... az Eles buzat, vajat vago marhakat alkolmasint meg atták [Fog.; KJ Fogarasi János lev.] ✳ ~ *gazdajobbágy. 1783:* Lévén két szolgálo gazda Jobbagyok ... tehát ezek is Nyil Vonás szerint oszlottak [Zoltán Hsz; Borb. II] ✳ ~ *kolonus. 1826:* Nagyságodnak alázatos szolgálo Colonussai közönségesen Gyalakutánn [Gyalakuta MT; GyL] ✳ ~ *nép. 1585:* Barbely Janos ezt valia hogy latot sokat ă ky oda mezaros marton hoz (!) be ment, mint zolgalo nepek [Kv; TJk IV/1. 491] ✳ ~ *zsellérné. 1814:* Groff Lázár Lászlo Ur ... Budatelki szolgáló 'Sellérnéje [Csáky-per 131. L. 38] ✳ *ácsszággal* ~. *1681:* Szűcs mesterseggel szolgalo 1 Csizmadia mesterseggel szolgalo 1 Fazekas mesterseggel szolgalo 2 Acssaggal szolgalo 10 [VhU 216] ✳ *bányához* ~. *1681:* Mikor a' Bányak arataskor megh szoktak állani, azon bányakhoz szolgalo jobbagi (: jószagh :) tartozik a Hunyadi Majorsagh buzat aratni, s beis hordani [VhU 64] ✳ *csizmadia-mesterséggel* ~ → *ácsszággal* ~ ✳ *fazekasmesterséggel* ~ → *ácsszággal* ~ ✳ *gyalog* ~ *jobbágy. 1681:* Marhas jobbagi Pers. 6 Gyalogh szolgalo jobbági Pers. 8 [VhU 76] ✳ *hámorhoz/hámorra* ~ *(rend). 1681:* hámorhoz szolgáló rendek tartoznak annuatim egy egy tőkével [CsVh 108]. *1703:* Tekintetes nemzetes csík szent mihályi Sándor János uram eő kegyelme, Csík, Gyergió és Kászon székeknek vice kapitánya és az eő felsége csíki vas hámorának mostani inspectora hivatván bennünket azon hámorra a végre hogy az hámort és az hámori eszközököt, hámorra szolgáló személyekkel együtt jnventálnók [i.h. 117] ✳ *marhával* ~ *jobbágy. 1681:* Mivel à Joszágbeli emberek egi nyihány karbul es rendböl állanak (: ugi mint Lovas szabadosokbol, Gyalogh szabadosokbol, marhaval szolgalo jobbagyokbol es jövevenj Sellerekböl :) szükseges mind azok(na)k szolgalattjok distingvaltassék [VhU 199] ✳ *(ökrös)* ~ *ember. 1740:* mikor ă szegény Szolgálo emberek hozzája mentenek, bajokat enarralván, hogy igazitotta el űgyes dolgokat? [BSz; Ks 54. 72 vk]. *1826:* meg szégyenittö reá fogások az is, mintha Néhai Férjének 5 ökrös szolgálo emberek valaha lettenek volna [Ne; DobLev. V/1114. 9b]. *1829:* a Szöllők hátra lévő Mettzése, s ell fedése ezen osztállyos köz massában lévő szolgálo emberek segittségével essék [Nagylak AF; i.h. V/1150]. *1845:* a Borsai Szolgálo Emberek kőzűll kettő szolgal Ökörrel hetenként két két napot ... a Tenyeresek viszont hetenként két két napot [BetLt 1] ✳ *(ökrös)* ~ *jobbágy. 1673:* Haczőgőn lako Süveges Zaharia Suplicatiojara valo valasz ... az szolgalo Jobbagyra nagyob szűkségem vagyon, mint az Taxasra [VhU 443]. *1681:* Az örökös, vagi szólgalo Jobbági minden héten harom napot tartozik szólgalni [Hátszeg H; VhU 151]. *1755:* ere az epűletre Sok kő és Tégla kivántatik s nincsen ki hargjan mert őkrős szolgálo Jobbágj nincsen tőbb hanem Sz: Margitán vagjan hat Jobbágj ... ezek el nem gjőzik [Szentmargita SzD; Ks 18. CII Kosa Sigmond tt lev.]. *1774:* Volté fogyotkozás a Termésben, ha igen melyik Joszágban ... a Tisztek Gondviseletlenségek miánn é, vagy elemben azért hogy elég Szolgálo Jobbágy nem volt? [Mocs K; S vk] ✳ *szűcsmesterséggel* ~ → *ácsszággal* ~ ✳ *várhoz* ~ *cigány/puskás darabont/ szegényember. 1662:* (A szóban forgó) ökrök is pedig mind az várhoz szolgáló szegény embereké [TML I, 326 Teleki Mihály Kemény Zsigmondhoz]. *1761:* Hétbűkőn[a] lakó Gramma alias Serbenutz Simion a Gőrgényi Várhoz szolgáló puskás darabont [DobLev. II/327. 1a. — [a]MT]. *1785:* Várhoz szolgálo Czigányok: Vén Ötves János Négy fiával János, András, Josi, és Győrgyel mind Házasok [Szu; Ks 73. 55].

2. szolgai/alkalmazotti munkát végző; care lucrează la cineva în calitate de slugă; als Knecht dienend/arbeitend, als Magd/Dienstbote dienend. *1585:* Neb Janos vallia Lattam hogy ... valamy zolgalo emberek kwldenek Altal Mezaros Martonnehoz eg zolgatul giolchot [Kv; TJk IV/1. 492]. *1843:* Karacson Juvon Tit Varo Moses Urnál szolgálo birtoktalan [Bágyon TA; KLev.].

Szk: ~ *varróasszony. 1675:* Beszterczen ... adta(m) az Varro Aszszonyanak fl 1 ... az Kato szolgalo Varro Aszszonak flo: 4 de: 46 [Beszt.; Törzs].

3. lelkészi/papi szolgálatot tevő; care îşi îndeplineşte funcţia de preot; als geistlicher dienend/tätig. *1649:* Vagyo(n) egy gyümeölcsiös kert a' Bongordban ... a templom feleöl. Ez hagyatott volt a' Bán nemzetsegteöl ... az it lako avagy ide szolgalo Papok számára testamentomba(n) [Szeszárma SzD; SzJk 185]. *1794:* Tiszteletes Esperest Intze Mihály Uram ... mint ezen Eklesia leg régibb és valamig ereje engedte hiven és serényen szolgálo Lelki Pásztorának, mélto jussa lehet hogy restantiái a' mennyiben lehet mások elött depuráltassanak [Kv; SRE 308].

4. vmilyen tisztséget viselő; care ocupă un anumit post; ein Amt bekleidend. *1816:* oláh János ... Tordán a' királyi Só aknák mellett szolgálo Huthman [Torda; KvAKt 363].

5. szolgálatot vki mellett teljesítő; care prestează serviciu pe lîngă cineva; einen Dienst (bei jmdm) erfüllen/leisten. *1698:* nehai Tek. Nemz. Kalnaki Mihaly Ur(am) özvegye, Tekint(e)tes Nemz(ete)s Ebeni Judith Asszony, en elöttem egy-néhányszor tött igéretet, mellette szolgálo Majlat Marton es maradeki manumissioja felöll [Kv; SLt AI. 30 Szathmár Némethi Samuel prof. nyil.].

6. fegyveres/hadi szolgálatra szegődött; care slujeşte cu arma într-un anumit loc; zu Waffendienst verdingt, mich als Leibwache verdungen. *1591:* Daroczi Boldisarne Margit azzoni ... vallia ... Az birak oda iutuan el veuek az legeniteol az czakant, noha valtig menti vala magat hogi eo zolgalo ember volna, es zabad volna neki fegiuert viselni [Kv; TJk V/1. 89].

Szk: ~ *rend. 1647:* Hal penzt, roka beört, ezüst penzt, konyhara valo marhat es egyeb elest, egy szoval falubeli szedeö veuött az szolgalo rendnek az elseö punctum szerent nem tartoznak praestalni [Fog.; UF I, 829–30]. *1683:* az szolgalo rendek fegyverb(en) jo vigyázásb(an) legyenek,

léczego (!), csavargo, pogánt látnak megh fogiák Chám eleib(e) vigyék [Prázsmár Br; KJ Miss.] ✳ *fegyverrel ~. 1758:* Ezen Zeőczi Máté volt a szamosújvári praesidiumhoz akkori időben fegyverekkel szolgáló, háromszáz számból álló drabontságnak főhadnagya [RettE 55] ✳ *hadban ~. 1636:* Én is Ngodot s az országot akarom több rendemen levő hadban szolgáló emberekkel szolgálnom együtt mind fiaimmal [LLt Ditrai Balykó Balázs kérése a fej-hez]. *1677:* Ab Anno 1623. a' mely hadban szolgálo Székelyek Vármegyékre vagy Városokra mentenek lakni, senki meg ne mérészellye tartani, hanem viszszá bocsátassanak, ha valami egyéb törvény szerint valo akadályok, és igazitásra valo dolgok nincsen [AC 155]. *1700:* Az Szekely Lô fü, és hadban szolgaló szabad emberek [UszLt IX. 77. 4 gub.] ✳ *őrben ~. 1680:* tudgyuk aszt, hogy Máthé Balás, Becze Márton, Kuti János, Pál János az őrben szolgáló személlyek voltanak [CsVh 81 Blasius Tatár de Szépvíz (40), Petrus Becze ppix vall.].

7. cselédeskedő, szolgálóskodó; care este angajată undeva ca slujnică/servitoare; (sich) als Magd/Dienstbote verdungen, Dienste verrichten. *1570:* Zekeres Gergelne Margith ezt vallya ... az Borbara New lean ... Az vtan hogi ki Ment volna kerdy[a] az zolgalo Azzonembert ha Rokona volna [Kv; TJk III/2. 89. — [a]Brassai János]. *1586:* 25 Julj Jfiw Bathorj Jstuannak visnek dinnieket: hoztak varadrol, Zolgalo Andrasne harom louan vontatiak tordaig atta(m) 3. lora — /75 [Kv; Szám. 3/XXIV. 56]. *1600:* Dorothea consors Christophori zaz Coloswarini fassa est ... en Zolgalo azzony ember voltam Kadar Janosnal [Kv; TJk VI/1. 462].

8. kiszolgáló, pincérkedő; care servește consumatorii într-un local de consum; bedienend, als Kellner dienend. *1823–1830:* Itt ha az ember a tractirba megyen s leül egy asztal mellé, eleiben teszen a Kellner (igy hívják az asztalnál szolgáló legényeket), ez a Kellner tányért s egyéb evőszerszámokat elé teszen, azután németül elhabar egy rakás ételek neveit, hogy azok közül melyiket parancsolja az ember [FogE 169].

9. céhben működő/szolgálatot tevő; care prestează diferite servicii în breaslă; zunftmäßige Arbeit/Dienste verrichtend. **Szk:** *~ legényi* szolgálattevő mesterlegényi. *1810:* (Január 15-én) Orbán György felválolván az egész kemence munkákot a nemes vármegye házánál lévő minden munkát ... a nemes céh a szolgáló-legényi hivataltól mentté teszi [Dés; DFaz. 35] ✳ *~ mester. 1684:* Mikor az öreg mesteremberek el akarnak menni, tartozik az szolgáló mester házához kéérni; ha penig el nem akarná tisztit ebben az szolgáló mester követni, elmarad érette [Dés; DFaz. 11–2]. *1757:* Midőn valaki közöttünk a kis céhmester és szolgáló mester pohárt köszön el, tartozzék kiki közzülök deponálni fl. h. 6, egy veder bort, három fazék ennivalót, egy felsárpecsenyét, kenyeret és gyertyát, amint az idő s alkalmatosság kívánja; úgy két muzsikást, ha az céhnak kedve s ideje lészen a mulatságra [Dés; i.h. 19] ✳ *~ mesteri. 1780 k.:* Nemes Céhonknek (!) szolgáló mestere esküszöm: Az igaz Istenre, ki Atya, Fiú, Szentlélek, teljes Szentháromság, égy bizony örök Isten engem úgy segéljen, hogy az én szolgáló mesterei (!) tisztemben híven igazán eljárok [Dés; i.h. 29–30] ✳ *~ mesterség. 1672:* a' Szolgalo Mesterseg(ne)k el kőszőneseb(en) penig tartozzek az elkőszőnő ket tál etekkel egy pecsenyevel, egy veder borral, azon kivűl a, maga joakarattya a' mire viszi [Dés; Jk].

10. céhbeli (beköszönő) lakomára von.; referitor la masa oferită de cel care este primit în breaslă; beim Festmahl den jeweiligen Zunftmeister betreffend. **Szk:** *~ mesterség pohara. 1672:* A' Czehben Szolgalo Mester tartozzek a' Szolgalo mesterseget viselni; ha Szintin mas Mester Ember allanais be utanna. Esztendeit penig eltőltven tartozzek a' Czehnek rendi szerint a Szolgalo Mesterseg(ne)k Poharat el kőszőnni az utanna valo Mesterre [Dés; Jk].

11. *udv* levélbeli formulában; în formule de politețe ale scrisorilor; dienstbare Höflichkeitsformel in Briefen: szolgálatát felajánló, szolgálatkész; care își oferă serviciile cuiva; bereitwillig, sein Dienst anbieten. *1658:* Kegyelmednek tiszta szívvel szolgáló nénje [TML I, 169 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1661:* Kegyelmed engedelmességgel szolgáló felesége, míg él [TML II, 41–42 Veér Judit uahoz]. *1667:* Bizony dolog, lármánk nagy volt, nem Dátost vagy az száz aranyat, hanem az egész országba való nagy becstelenséget fájlalván, hogy ha egyszeri kegyelmességeket ő nagyságok vissza vonják csekély de ő nagyságoknak igaz hű szolgáló házunktól [TML IV, 155 Bethlen Miklós ua-hoz].

12. vhol/vmerre nyíló (ablak, ajtó, kapu); (fereastră, uşă, poartă) care dă/se deschide spre ...; (Fenster, Tür) geht auf etw. *1656:* Ezen haznak 2 eoregh ablaka faragott keö melljekes 2 fele szolgalo mindenik az bastiara [Fog.; UF II, 120]. *1676:* (A két ablakot) dészkával czinálták be, két fölyűl szolgálo uveges tabláján kivűl [Fog.; UF II, 730–1]. *1680:* Az eleb inventalt Csűres kertre szolgalo kapu ellenéb(en) vagjon belűl ... egj őreg kereszt formara csinált Csűrök [A.porumbák F; ÁLt Inv. 31]. *1694:* Jnnét is vissza térven ... a' pincze felett való házak pitvarara szolgálo Ajtoig [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúria-leír.]. *1756:* Ezen Pinczének ... vagjon a Veteményes kertben szolgálo Vilagosito Ablakja [Branyicska H; JHb LXX/2. 14]. *1812:* a' több Házában szolgálo Ajtokot mind bé záratta [Héderfája KK; IB. Magyari János (19) grófi kertészlegény vall.].

13. vhová/vmerre vezető/vivő; care duce la ...; führt/geht nach ... *1654:* Az mely falukról Havasalföldire szolgálo eősvenyek vannak, azokban plajassokot ... drabantokot ... állasson[a] [UF II, 92. — [a]A kapitány]. *1676:* vagyon az varnak eszak felől valo oldala felől ... az jstallok fele szolgalo gyalogh hidacska [Fog.; UF II, 737]. *1703:* a Rosa hegy alatt levő nagy malomra szolgálo utzáknak meg csinálására rendeltük ... [Dés; EHA]. *1731:* az Udvarház s az Halasto között volt az Határnak also fordulojarol ă Marosra szolgálo közönséges Csorda és szekér uttya [Told. 2 vk]. *1782:* azon viz ... az gáton feljül a lisztelő Dévai Malmokra Szolgálo árkokot annyira bé iszopolta ... hogy ... annyi vizet azon régi árok el nem Szenved [Déva; Ks 111 Vegyes ir.]. *1818:* a' Sztrigy follyo vize árkára az Ország uttyától elkezdve, Szatsal felé Szolgálo Sebhedékes helynél (: vulgo la jernge :) [Szacsal H; Born. Vegyes II/43 Aposzta Gyátka (60) vall.]. *1844:* A' Gyümőltsős allen aloll a' most emlitett setálo hely két oldalába a' keresztűl szolgálo hoszszu álléig találtatnak[a] [Mv; TSb 37. — [a]Köv. a fels.].

14. vmerre elhelyezkedő/nyúló; care este situat pe ...; auf/nach ... gehend/verlaufend. *1761:* az Udvar Délre szolgálo oldalának napkelet vogyis Kapu felől való végin ... vagyon hat ökörre épitett ... Istáló [Szászvessződ NK; JHbK LXVIII/1. 197].

15. vmire (rá)folyó; care curge la/pe ...; speisend, (zu)fließend. *1681:* az kissebbik hámor, avagy kovácsoló házra és az vas forrasztó kohra és verőre, az vas futató kemenczére szolgáló s járó víznek gáttyábul más felől szintén úgy

szolgál az víz, mintha ezeknek egy gáttyok volna [CsVh 96].

16. vhová/vmihez/vmi helyett való; care serveşte pentru ...; für etw. bestimmt, zu etw. gehörend/dienend. *1632:* Az fal keözeött egy kiuwl fwteö zeöld mazas kemencze, mind két hazra szolgalo [UF I, 164]. *1680:* Majorhaz ... vagyon fabol fel rott tűz hellyen egy Sutö kemencze azon fellyul vagyon ezen hazokhoz szolgalo egy jo tapaszos fa kemeny [A.porumbák F; ÁLt Inv. 28–9]. *1756:* Ágy Firhangjához szolgáló kereszt vas egy [Déva; Ks 92. I. 32 kúria-leír.]. *1802:* Egy ajto eleiben szolgálo Zőld selymes olosz fal [Mv; TGsz 52]. *1813:* kűsded székek Koporso alá szolgálók [Kük.; UnVJk]. *1840:* a' gabonástol a' zöldséges pintzéig hasonlolag kertelés hellyett szolgálo kőrakás jó állapotban [HSzj *zöldséges-pince* al.].

17. vmihez tartozó; care ţine/aparţine de ceva; zu etw. gehörend. *1740:* Az megírt gyalai nemes udvarházhoz szolgáló jószág vagyon tíz bíróság alatt[a] [MNy XXXVIII, 368. — [a]Köv. a fels.].

18. *vmire* ~ vmit előmozdító/segítő; care ajută la ...; dienlich, zu etw., zu etw. (dienend, geeignet, gehörend) fördernd. *1676/1681:* Magam[a] utan ... minde(ne)k elötte Praefectus Vramtol fűghjőn es halgasso(n)[b] es szavát mindenekb(en) úgi meg fogadgya, az en szűksegemre, jomra méltosagomra szolgalo minden dolgokb(an) [Vh; VhU 664. — [a]Gr. Thökölyi Imre. [b]A porkoláb]. *1765:* a francia király egész országában ... egyéb néki hasznára szolgáló dolgokat azon asszony által végbevitt [RettE 190]. *1777:* az Urak is ... öszve Szedvén defensiojokra Szolgalo Leveleket olly készűlettel légyenek hogy a' Celebrálando osztállyban meritálo Deliberatumot nyerhessenek [Hsz; BLev.]. *1802:* Szereda hellj Szasz Székben lévö Nagj Apold nevezetü Faluban veletlen tüz által meg karositatot 37 Tselédes Gazdak Segitetésekre szolgálo Alamisnálkodásra Hataroztatot üdö ... a lma 7temberi (!) a jelen valo 1802-dik Esztendö Februariusának utolso napjaig [Énlaka U; Borb. II Gálfalvi Pál esp. kezével]. *1815:* a' marhaknak ezen Hazából Magyar Országra léendö kihajtatása a' közhaszonra szolgálo kereskedésnek nagy elömenetelére vagyon [Kv; DLt 361 gub-i nyomt. rend.].

19. vmilyen célra való; care este folosit la ...; zweckdienlich für/zu etw dienend. *1789:* Szükséges ... a Banyaszságra oly reflexioval lenni, hogy az a végre Szolgalo Tereh hordozo Lovak s ökrök azoktol[a] mente tétessenek [Kv; TLev. 7/8. — [a]A forspontozástól]. *1800:* az szőlő tetejin lévő gyepű hellyet szolgálo Cziheres le van vágva [Ádámos KK; JHb XX/19]. *1831:* 1 a' Gyértya Mangurlásra szolgálo mongurlo Asztal [Mv; MvLev.]. *1836:* Az oldal szobába ... égy speisnak szolgálo pohárszék [Budatelke K; Born. F. Ih].

II. *fn* **1.** cselédlány/asszony, háztartási alkalmazott; slujnică, servitoare; Dienstmagd, Dienstbote. *1568:* Vrsula R(elic)ta Joannis Bornemiza iur(ata) fassa est, hogy gergel hya volt otole ez vallo szolgaloyat, hogy mondana meg hogy Andras Katho lopta el az Mezelo echyeteth [Kv; TJk III/1. 233]. *1597:* Cathalin Zappanos Peter zolgaloia ... wallia[a] [Kv; TJk V/1. 86. — [a]Köv. a vall.]. *1600:* Hogy Janos <Gereb> az hazat oda atta Oswat Matthiasnak, en eó zolgaloia wolta(m) [UszT 15/181 Kochis Andrasne Katalin Bethle(n)falui vall.]. *1610:* sito Gergely menedekre foga es allata eló egj zolgalomot Dauid Kata neiút (!) ... hogj eó attol uótte a kender inget [i.h. 44a]. *1694:* Latták vilagosso(n) hogj Balog Mihály lator szolgalojat Mentejével be takarta a' mente alatt azo(n) szolgalojaval jadgyszott [SzJk 286]. *1697:* En szolgalojok leuen Peter Deak urameknak mikor hon nem volt Peter Deak uram, Aszszanyom, Lisztet, vajat, Hájat, szalonnát, Sert, vett magahoz, ugy ment el hazúll [Kotormány Cs; CsJk 12 Jmreh Jstvanné Katalin (19) vall.]. *1704:* Ugyan ma jött újólag a hír, hogy a segesváriak valamennyi magyar és székely szolgálójok lött volna ... mind megöltenek volna, circiter négyszázat, ily okért, hogy ha a kurucok meghódoltatják a várost, a szászok rejtekit ki ne mondhassák a kurucoknak [WIN I, 91]. *1710 k.:* Szállásunk, asztalunk az atyám házánál vala egy Nyitrai Pál nevű öreg legény gondviselése alatt, szakács volt, szolgáló s minden [BÖn 546]. *1744:* Szolgálonak fizetese Hung f. 5. egj fekete condra, egj kőz rása előruha, kender ing aljastol egj. egj kender fersing egj uj pár csizma, maga csizma szárára egj fejeles karacsonig [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 12]. *1775:* az szolgállo a Ládából a szoknyát ki vette, azzal az ágyba el butt [H; Ks 114 Vegyes ir.]. *1827:* En[a] az Exponens Aszszonyt Néhai Férje életében ... szolgáltam mint Szolgálojak [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1109. 22. — [a]Koltsár Penzsi Gáll Mártonné (24) zs vall.]. *1849:* A Cséplet Török Buzát az arendásne szolgálostol Cselédestöl hordotta [Héjjasfva NK; CsZ].

Szk: *első ~. 1613:* Mikoron az elsö zolgalo megh nehezesűle hazadnal, azokaert tegedet en el hagialak [KJ] ✳ *főző ~. 1830:* főzö szolgálonak fel pénz 25 xr [Kv; Pk 5]. *1855:* köz hirben forgott, hogy Szászfalvi Miklos Anna, a Tekintetes Kispál Károly urfi főzö szolgáloja Uzoni Kitsi Mihály ifju legénytől ... terühbe esett volna [Uzon Hsz; Kp V. 404 Toth András (22) vall.] ✳ *harmadideji ~. 1781:* Harmad ideji szolgálonak Fenyedi Kováts Boritzanok, Egy Ing, Egy Rokolya Kender vászon, Egy Ing aly szősz vászon [Fenyéd U; Ks 65/43] ✳ *kisebb ~. 1715:* Szegőttem meg kissebb szolgálo(na)k Tordai Balog Kis Annát igirtem néki egy rása mentét belletlen [Kv; EMLt Kmita Jánosné jk]. *1840:* kissebb szolgálo égy hang sints [Kv; Pk 7] ✳ *konvenciós ~. 1735:* tartott ... Teleki Pál ur(am), Teleki Samuel és Bartsai János uramék mellett egj Conventios főzö Aszszonyt, és egj Conventios szolgálott a Kolosvári szállások(on) [Kendilóna SzD; TKl Jos. Cseh de Akna (40) ns vall.] ✳ *számtartó ~. 1599:* Teglas Jakabne Agotha azzony ... vallja ... Abban az eztendeoben meny bwza keolt legyen az Vdwarhaznal azt en bizoniara nem twdom, mert arra valo Zamtarto Zolgalo nem voltam [Kv; TJk VI/1. 288] ✳ *szegődött ~. 1689:* ennek elötte két esztendökkel szegödött szolgáloja voltam Mihaly Deák Ur(amna)k az Udvarában [Kopácsel F; BK. Vlád Muntyán Leánya Alixa (18) zs vall.] ✳ *udvari ~. 1837:* Az udvari szolgálo Markotán Irínának egy poszto mejre valoért börel bérelt sinorozva adtam 4 Rf 3 xr [Budatelke K; Born. F. Ih Bíró Mózes tt kezével].

2. cseléd, béres; slugă, argat; Knecht, Diener. *1621:* Ridegh Legjenieket es hewereő zolgalokat, sokat ertenek imit amot lennj es henielnj, kik senkit nem szolgalwa(n) itt az varoson vgj elnek, mint az harek (!) az meheken [Kv; TanJk. II/1. 327]. *1711:* Találtunk egj bőcsűletés ember giermekit is szolgálonak [Mindszent Cs; Born. XXXIX. 50 Cziko Ferencz Kászoni János főkir. bíróhoz].

3. *vall* az Isten szolgálója; supus umil al divinităţii; Diener Gottes. *1699:* Terentő (!) Istenem ... enyi és sok rendbéli sujos, és ugyan bokros nyavajaim között enyire meg aldottad szegény beteges szolgalodot [Meggyesfva MT; BálLt 93].

4. *udv* főleg levélbeli formulában; mai ales în formule de politeţe ale scrisorilor; Höflichkeitsform, haupts. in Briefen: szolgálatát felajánló/szolgálatkész személy; persoană care îşi oferă serviciile cuiva; seine Dienste anbietende Person, ergebenster Diener. *1663:* Feleségem is Nagyságod hozzá, méltatlan szolgálójához, mutatott kegyelmességét alázatos engedelmességgel vette [TML II, 629 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1672:* Kegyelmednek engedelmességgel való szolgálója mig él [TML VI, 186 Veér Judit uahoz]. *1723:* Méltoságos Gubernator Uram, s Méltoságos Erdelyi Regium Gubernium nékem Isten után valo nagj jo Uraim s Pátronusim ... Nagyságtok alázatos Árva szolgáloja Fekete Ersebeth [MbK 163]. *1736:* Méltoságos Groff uram Levelit ... becsöletel vettem ... Mélto(ságos) Groff uramnak becsölettel valo szolgáloja Groff Esterházi Kata [Csesztve (!) AF; Ks 99]. *1799:* Mlgos Groffné Aszszany Nadságodnak Leg alázatosab szegény Szólgaloja Arva Getse Anna néhai Kis Daniel özvegye [Déva; Ks 75. VIIIb. 130]. *1814:* vagyak egész bizadalammal Édes Bartalis Ur Kőteles Szolgaloja Fekete Klára [Apanagyfalu SzD; THf gr. Bethlen Sámuelné Fekete Klára Bartalis János inspektorhoz].

szolgálócska 1. szolgálóleányka; slujnicuţă; Mägdchen, Mägdlein. *1629:* Baczi Gyeorgynel lako egy Zolgaloczika mondot volt ... reaja ualamit [Kv; TJk VII/3. 117]. *1761:* A' Gyermek dolga arant ... az Edes anya ugyan semmit nem kevánván az egy Gyermek mellett levö kis szolgálócskának fizetésén kivül [Kv; SRE 196]. *1785:* egy szolgálotskának is bére értetödik [Dés; DLt].

2. *udv* levélzáradékban; în formulă de încheiere a unei scrisori; vertraute Möglichkeitsformel in Briefen. *1712:* Nságtok(na)k s kglmeteknek, Szomoru árvaságb(an) megh keseredett alázatos Szolgálocskai Arva Bealis Boricza, Annis, és Jutka [ApLt 2]. *1739:* Az kís Arvácskam Exc(ellent)iád engedelmes Szolgálocskaja Leanyi alazatossagal köszönteti Exc(ellent)iadot [Moha NK; Ks 99 Nagy Boldisár lev.].

szolgálói alkalmazotti; de slugă/angajat; Diener-, eines Dieners/Knechts, des Diener/Dienstbote. **Szk:** ~ *hivatal. 1795:* 10-dik Vallo. Bodoki Deák Lászlo Gy. k. mintegy 61. Eszt. — igy felel. Kontza Pap Uramnál akkori Bodoki Ref. Papnál szolgáloi hivatalban lakott [Bodok Hsz; HSzjP] ✳ ~ *szolgálat. 1772:* hallottam ... a leg közelebb mult Nyáron szolgaloi szolgálatot tévö szolgálotolis ... hogy[a] [Dés; DLt 321. 84a. — [a]Köv. a részl.].

szolgálóleány 1. cseléd(lány), háztartási alkalmazott; slujnică, servitoare; Dienstmädchen, Magd. *1568:* Jọth az bodog Gabriel zolgalo leanya hozam es azt monta hogy meg hal ehel, kert kenyeret tọlem penztys kert kolcyon [Kv; TJk III/1. 208]. *1574:* Anna Lwkach deakne Latta hogy az Zabo gaspar Zolgalo leania Mind estwe holwal Ment az horgos Balint hazahoz Mert az baromal bant [Kv; TJk III/3. 398]. *1595:* Az Darabos Ianos szolgalo Leannyjnak mosasokert, seprösekerth, futosasokerth, Attam ... d 8 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 180 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1599:* Angalit Weiduer Janos szolgalo leannya ... vallya[a] [Kv; TJk VI/1. 330b. — [a]Köv. a vall.]. *1600:* Nagy czeoteorteokeon veottem az szolgalo leannak Martanak egy sarut d 50 [Kv; Szám. 9/XII. 65 Igyárto Simon isp.m. kezével]. *1658:* féltem Kemény Annist, hogy reá ragad az hímlő, mivel az öcsém szolgálóleánya himlősödék itt meg [TML I, 170 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1746:* Ezen irt szolgálo léány ... s. v. kikkel kőzöskődöt s paráználkodot hol, micsoda helyeken és micsoda idötájb(an) [Páros H; KvAKt 419 vk]. *1854:* Nagy Zsuzsánna ... szolgálo leánynak természetes apától kereszteltem Ilkát [Dés; RKAk 420]. *1863:* Násztászia szolgáló leányomnak, ha engemet hivségesen halálomig szolgál kifizettetni rendelek háromszáz forintot [Kv; Végr.].

Szk: *első* ~. *1582:* Margaretha Zekely ... fassa est. Tudom azt hog Az elseo zolgalo leanyat Catalint Nireo Kalman el hazasita [Kv; TJk IV/1. 39] ✳ *nagy* ~. *1589:* Eotweos Balasne Anna Azonj Deesen Lakozo ... vallia ... latam egi Nagi zolgaloleant hogi az agy melleol allapodek fel az puczokba [Dés; DLt 226].

2. *vall* Isten szolgálója; supus umil al divinităţii; Dienerin Gottes. *1708:* Tekinttetes Nemzetes Haller Judit Aszszony, mikoron az nagy hatalmu Bőlts Isten az bűnert ő Kigyelmére bűnős szolgálo leányára sullyos kezeit bocsátotta volna, hirtelenséggel valo váratlan nyavalyát bocsátván ... ő Kigyelmére [Fintaháza MT; MMatr. 61–2]. *1710 k.:* Ne engedj, én Istenem, teljességgel elromlanunk, vagy elménkben vagy hütünkben, vallásunkban vagy testünkben, mint jára ezen városban nemrégen fogságban egy keresztyén szolgálóleányod [BIm. 1014].

szolgálóleányka szolgálóleányocska; slujnicuţă; Dienstmädchen. *1583:* Nag kialtassal ki futa Biro Mihal felesege; es monda hogy Az vra az eo Zolgalo leankayat Eolebe Zoritotta volt, es gonossagra fogta volt, kyn Rajta kapta [Kv; TJk IV/1. 141].

szolgálópohár kb. céhbeli lakomára v. annak váltságdíjára von.; referitor la masa festivă oferită de cineva la intrarea sa în breaslă; etw. Ehrenbecher beim Zunftmahl. *1841:* Minden egy szolgáló pohárból, ha idegen abból flor. 2, ha mesterember gyermeke, abból egyet [Dés; DFaz. 38]. — Vö. a *köszönőpohár* címszóval.

szolgálóság cselédkedés, szolgálóskodás; ocupaţie/îndeletnicire de slujnică; dienen, Dienstverhältnis, Dienstzeit, Posten/Tätigkeit als Dienstbote. *1733:* Fogadtam meg Kis András Ersokat Szolgaloságra kinek is Esztendeig valo fizetese leszen ... Edgj vászon fekete fersö ing Edgj Gyolcz ing alljastol edgj Kender vaszon ing alljastol [Marossztkirály AF; Told. 49]. *1842:* (A gyermeknek) idő előtti el szülését semmi egyéb nem okozhatta mint az, hogy én ... szolgálloságam ideje alatt két versen el estem [Dés; DLt 85. 11 Jóné Mária (19) usz-i karácsonfalvi vall.].

szolgálóskodik cselédeskedik; a fi slujnică/servitoare; dienen, als Diener/Knecht/Magd beschäftigt sein. *1740:* Bógja Vaszilj ... Csűr Biró lévén, az Egjebet nem szolgál minthogy az Felesége is az Udvarban szolgálóskodik, p(rae)bendájais az Udvarból jár [Gyéressztkirály TA; Ks 89 Inv. 20].

szolgált I. *mn* szolgálatot teljesített; care a lucrat (undeva) în tr-o anumită calitate; gedient. *1831:* a nallad 2 hetig szolgalt Gal Pista fizetesit miert tartoztattad el? [Dés; DLt 332. 23]. *1845:* itten több mestereknél szolgált legént Szász Fenesi Land Meisternek fél Czéhba állási dij fizetése mellet ezennel fel vészi[a] [Kv; ACLev. 12. — [a]A céh].

II. *fn* szolgálatot végzett személy; persoană care a lucrat (undeva) într-o anumită calitate; Diener. *1823–1830:* A professzorok és más univerzitásnál szolgáltak özvegyei s gyermekei míg majorennisek lesznek, a férjek vagy apjuk fóruma alatt vagynak [FogE 233].

szolgáltat 1. úrbéri szolgálatot végeztet; a pune pe cineva să efectueze diferite prestaţii; frönen lassen, Dienste verrichten lassen. *1623:* az Jozagh Zolgaltatasb(an) illyen Rendet Tarchion, Az Egez Jozagott ozza harom rezre igen igazan, kiket Zantasson, Aratasso(n), kazalasso(n) keueressen kúúúl Zolgaltasson vgy hogy az Egez Jozagnak harmadik Rezze vagy keuantattnek kelleny az Varb(an) vagy nem de mindenkor be menyen [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1636:* Laszár (!) Istvan ... erőszakkal szolgáltatott mindezideig [LLt Ditrai Balykó Balázs kérése a fej-hez]. *1640:* Szolgalattyok allapattyaban szabot rendet nem tarthatni, miuel az var mellet laknak, es mikor az miben az idő alkolmatossaga es a' szúksegh keuannya az szolgalatott es administratiot, ottan ottan ökett kelletik hertelen elö allatni es uelek szolgaltatni [Fog.; UC 14/48. 13]. *1648:* Ugy szolgalnak az mint szolgaltattyak, az elöt harom hetben mondgyak hogy szolgaltatták, most Kerczhez szolgalnak az szükseghez kepest [Porumbák F; UF I, 855]. *1680:* Tudgyuk azt is, hogj Rancz Balás az bányára szolgál vala, de az fiát még eddig nem szolgáltatták [Rákos Cs; CsVh 82]. *1732:* Mikor a Sombori határon oeconomizáltatta(na)k az Vrak ezeket odais szolgáltatták ekével, kaszával, s sarloval [Dál K/ Szentjakab SzD; TSb 51]. *1759:* (Gr. Teleki Ádám gondviselője) A' Joszágbéli Embereket miként tractálta, hogj szolgáltotta ... ? [Ludas TA; TKl vk]. *1770:* Udvárbiro Uram ö kgylme az Aszszony Excellentiája parancsolátyán kivül is egész nyáron szolgáltatott [Szélszeg Sz; BK]. *1782/1799:* Désі Praefectus Uram ... uj Normára akar venni bennűnket, 's a szerént akar szolgáltatni [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 355]. *1801:* Valoē hogy az oltától fogva vason szolgáltattya az el fogato a maga Udvarában ezen Nyavalylyás katonánét ... ? [Erdősztgyörgy MT; WH vk]. *1820:* mais szolgáltatnak, a Kolosvári épülendő Lycaeum Számára meszet vinni, de mindenkor a menetel, és jövetel tsak feltudatik a Rendes Uri szolgálatba [Bogártelke K; KmULev. 2].

Szk: *jobbágyképpen/jobbágyul/mint a jobbágyot ~(ja).* *1563:* En Zeki pal Adom emlekezetre Mindennek akinek illik hogy thotte(m) illyen vegezesth ... hogy helyembe (!) allato(m) kerestel balintott vagy Jobbagiol vagy zabadosol Akarya zolgaltatni Swki Istuan [Kv; SLt G. 5 Zeki Pál és Suki István egyezséglevele Kerestel Bálint szolgáltatása ügyében]. *1636:* nagy igasságomat semmivé akarnák tenni és erőszak alatt, jobbágyképpen szolgáltatni [LLt Ditrai Balykó Balázs kérése a fej-hez]. *1764:* Az alattvalók annyira nyomorgattatnak, hogy nem subsistálhatnak, mások felett taxázzák s nemkülönben mint a jobbágyot szolgáltatják[a] [RettE 166. — [a]A papok]. *1782:* minekutanna pedig Jobbágyképpen kezdették szolgáltatni annak utánna kezdette mondani[a] hogy nem Jobbágy [Dob.; Eszt-Mk. — [a]Fattyu Tódor] ✳ *magának/magát ~(ja).* *1606:* meg erteöttem az Actornak raitam walo kerese<tit> az hul azt mongia hogj az meg neuezet eztendöben es nap tauath <ra m>entem volna Jobagira nemelljket ... Jozagba kj hantam volna es Igj erözakal magamnak Zolgaltattam volna [UszT 20/162]. *1759:* Nem tudgyuk hogy Szabo István Uram többet birt volna Motson benn ... egy házhellyen kivűl mig ... házat nem épittetvén Sellért fogadott réá 's szolgáltatta rolla magát [Mocs K; JHbK XLVII/1] ✳ *szabadosan/szabadosul ~.* *1563:* En Zeki pal Adom emlekezetre Mindennek akinek illik hogy thotte(m) illyen vegezesth ... hogy helyembe (!) allato(m) kerestel balintott vagy Jobbagiol vagy zabadosol Akarya zolgaltatni Swki Istuan [Zeki Pál és Suki István egyezséglevele Kerestel Bálint szolgáltatása ügyében]. *1637:* Boyerok ... Ztantsul ... parazt uolt Balas Deak kezdette szabadosul zolgaltatni [Marzsina F; UC 14/42. 81–2]. *1803:* a Toplitzai ... Birtokosok ... Embereiket azon helyekről szolgáltattáké. taxáltáké szabadoson? [Gysz; Born. XVC vk] ✳ *szolgálattal ~.* *1654/1681:* ha penigh idő jártába(n) az Eőttse[a] más örökségre kűlön szallana, rea vigyazvan akkori Gondviselőim hozzaja illendő szolgálattal kűlön szolgaltassak [VhU 470–1. — [a]Nyerges Tamboras Mihoké]. *1734:* Tudgyaé a Tanu nyilván és bizonyoson hogy az Mlgös Gróff ur Szeki Teleki Samuel Uram ö Nga Jobbagyit Nehai Mlgs G. Szeki Teleki Pál uram ... minemü Szolgálattal Szolgaltatta maga Szolgálattyában erőszakaszam (!)? [Kővárhosszúfalu Szt; TKhf vk] ✳ *udvart ~.* *1782/1799:* Simon Andorné, a' ... Groff Urnak Jobbágy Aszszonya, szegény Aszszony lévén, két gyermeket koldulni jártat, mégis Udvart szolgáltatnak vélle, de mit, és menynyi részben nem tudom [Torockó; TLev. 3/16 Transm. 344].

2. közmunkát végeztet; a pune pe cineva să presteze muncă obligatorie (în folosul comunităţii/cuiva); zu öffentlicher Arbeit verrichten lassen. *1590 k.:* Pereoseok eskuttek uoltatok az uaros(n)ak mind zege(n)nek bodognak hogy egy arant zolgaltattiatok az eő erdemek zerent kiki mit bir de ... tu Húteotek ellen az Varosiak keozul az Vrunk Jobbagi keozul zabadost tartottatok nem zolgaltattatok az Varos keozi [Szu; UszT]. *1602:* Zarka Thamas ... vallia ... ez Farkas Mihaly vy vchaban lakek ... egy nehanizor Zolgaltattam varos zamara lowawal es Zekerewel [Kv; TJk VI/1. 622]. *1664:* Az commendáns penig az mint ezt az ide hódoló falukat szolgáltatta, adóztatta ... az számtartót, ki az commendánsnak magyar deákja volt, megesküttettem, hogy mondja meg, hogy az commendáns mint szolgáltatta Székelyhídhoz való falukat, várasakat? | két császár végháza közt lévén ez véghely, minemő bajos behódoltatni az falukat, városokat, ide adóztatni, szolgáltatni, ahhoz több katona kell ez egynehány katonánál ide [TML III, 77, 107 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. *1759:* Tisztartó Vram ... mind a' Berés mind a' Jobbágy szekerekkel vekturáztatott holmiket a' maga Joszágában Májában, az én szekeremet is két versben három hétig és három nap szolgáltotta [Ludas TA; TKl Mokány Ojne (70)jb vall.].

3. szolgai/alkalmazotti munkát végeztet; a pune pe cineva să efectueze diferite munci de slugă/de angajat; mit jmdm einen Knechtdienst verrichten lassen. *1731:* Az Lovászokat, Kancza Mestert, és nyergelő szolgákat rendb(en) végye, és kit kit az maga hivatása szerent szolgáltasson [JF lovászmesteri ut.].

4. vki szolgálatát igénybe veszi; a recurge la serviciile cuiva; jmds Dienste in Anspruch nehmen. *1663:* Kérem alázatoson Nagyságodat, nekem méltóztassék parancsolni, hadd dicsekedhessem, hogy Nagyságtok velem is szolgáltat [TML II, 474 Teleki Mihály Bornemisza Annához].

5. ~ *vkinek* segít, támogat vkit; a ajuta/sprijini pe cineva; jmdm Hilfe leisten, mit Hilfe dienen. *1653:* Isten még az idővel is szolgáltatott az vajdának, nagy rettenetes zápor eső, dörgés villám(l)ás volt, az esőt az szél mind az kozákra fútta, nem is lőhetett, mint kellett volna [RákCsLev. 459 Rákóczi György anyjához]. *1670:* Csak azt bánom, hogy

minden rossz embernek szolgáltatsz velem. Koma, s semmi hasznokat nem vehetem [TML V, 60 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

6. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *exekúciót ~* végrehajtást foganatosít; a pune în aplicare o executare silită; eine Exekution vornehmen, pfänden. *1677:* kik a' más párton lakók kőzzűl, az Erdélyi Ditioban Joszágot birnak, és abbol Potentiat patralnak, a' Vármegye Tisztei előt tartozzanak Törvényt állani, és azon Tisztek Törvényt és Executiot-is azon Joszágbol, fervatis de jure fervandis, szolgáltatni [AC 176] ✳ *igazságát ~ja vminek/igazságot ~* igazságot tesz; a face dreptate; jmdm Gerechtigkeit widerfahren lassen. *1561:* Vizzontak az Ceh mesterekis esz meg irt Rendelesseknek igassagat mindeneknek eg' arant zolgaltassak [Kv; ÖCArt.]. *1710:* mivel hatalmas császár köntösihez ragaszkodtanak egyszer, továbbra is constanter amellett maradjanak, mert minden bizonnyal hatalmas császár az ő igyeket megtekinti s igazságot szolgáltat [CsH 142. — 1679-re von. felj.]. *1772:* Tit Hadnagy Uram Köllő Péter Uram ... néki igazságot nem szolgáltat, de ugy tudgya meg hogy a Directorra fel adgya [Dés; DLt 321. 82a]. *1827:* az Istentelen gonosz Cselekedetű Gergeljfi Borbej Ihmre aztat híresztelte, hogy itt ő nékie igazságot nem Szolgáltatván ... Bétsben mégyen a hol nékie ís igazat tésznek [Nagylak AF; DobLev. V/1125] ✳ *kauzát/okot ~* okot ad; a da cuiva motiv să ...; Grund geben zu etw. *1655:* Galambfalvi Ferencz kivana melle viszsza adattatni Kalmandi Annat, de az J instala hogy semmikeppen nem menne mostanaban czak simpliciter, mivel sok okokot szolgaltatot volna elmenetele utan a tűle valo el idegenedesre [SzJk 75]. *1705:* ő[a] assecurálja, hogy a kurucok kárt nem tesznek, hacsak a generál causát nem szolgáltat reá, a hadakozásra [WIN I, 459. — [a]Forgách]. *1714:* sem(m)i továb valo veszekedésekre Törvénykezésre, költésre s fáradságra, s bestelenségre, egymásnak okott nem Szolgáltatnak [Nsz; JHb XLV gub.]. *1807:* ha emlittett N. Székellj Mihálljnak Szándéka voltis testalni mind azonaltal ... írásban nem tétette, nem tétette pedig azért, hogy legkisseb okotis a Novizaus Alperes Fiu, vagy pedig annak kőrűllette valo Cseledgyei arra nem szolgaltattak [Aranyosrákos TA; Borb. II] ✳ *módot ~* lehetőséget ad/teremt; a da posibilitate; Gelegenheit/Möglichkeit bieten. *1811:* Itt vedd jól eszedbe Isten bőltsességét ... Hogy szolgáltat módot a' felsőbb Rendeknek, Hogy jélit mutassák jó tétéménnyeknek [ÁrÉ 19] ✳ *példát ~* példát ad/mutat; a da exemplu; Beispiel liefern, mit Beispiel dienen. *1662:* minéműk voltak a királyok, ollyan a nép. Ez bokros nagy vétkekre és Istennek azok ellen szörnyű haragjára, valóban fontos példákat szolgáltat nekünk amaz első Jeroboám önnönmagában [SKr 705] ✳ *törvényt ~* törvényt tesz; a aplica legea cu privire la ...; ein Gesetz bringen/schaffen. *1565:* mykor Jmer Kemen yanosne Azonyom es Kemen Lorench wram torwent akartak wolna kozotok[a] zolgaltatny my elotwnk Jowenek Jllyen egenessegre es Bekesegre[b] [Gyerőmonostor K; KCs I. 49. — [a]A Barta és Benche nemzet között. [b]Köv. a részl.]. *1607:* az Nagos Alia Farkasne azzoniomat Banffy Margit azzont ... Niolczad napra ok adasra az Nagd tablaiara, Nagd eleyben Euocalok, es mey mondok hogy ... az ielen leweö felnek Nagd teörvynt zolgaltatt [Kisfalud MT; Ks NN. 25]. *1671:* Csik Széknek volt illyen megbántodása, hogy a' Csiki hámoron, harminczadokon, és őrőkőn lévő Gondviselők, nem akarnának a' vitézlő Rendnek törvényt szolgáltatni [CC 39].

7. ad; a da; geben, liefern, spenden. *1590:* Bachy Peter es Velten Kirschner Q(ua)rtasok ... amely bor, buza, 1589 esztendeobe termet, es a Q(ua)rtara Jutoth Jghaz irast tegienek, es ighaz Zamadast Zolgaltassanak Jeowendeoben [Kv; Szám. 4/XXIII. 1]. *1622:* annak[a] jeővedelmeczkejeben semmit ide nem szolgaltattanak [Dés; KGy. — [a]A révnek]. *1677:* A' Tisztek-is pénzre elégedendő élést szolgáltassanak mindenűvé [AC 266]. *1742:* ă kenyerunket ... jol lehet nyomoru modon, de mégis szolgáltatták [Kv; AggmLt C. 12]. *1781:* Kőtelesek légyenek Fiu Testvéreink a' Per kifoljtatására elegendő Kőltséget szolgáltatni [Told. 27]. *1847:* Nevezze meg név szerént rendre a tanú, kik voltak azok, kik néki[a] szállást adtak és eledelt szolgáltattak? [VKp 209 vk. — [a]Varga Katalinnak].

Szk: *kezébe/kezéhez/kézhez ~. 1572:* az falwuak felekuek ... Adaiath eo kegelme Byro vra(m) kezebe Zolgaltassak [Kv; TanJk V/3. 59a]. *1627:* az mit Testamentumaban legalt volt, Kanta Mihalj, tudnj Illik az templum Epuletire az praedictoroknak (!) az ket Ispotalibelj szegenieknek es az Scolabelj deakoknak azokatt mind Egj penzig az derek Jokbol, kinek kinek kezekhez szolgaltattuk [Kv; RDL I. 134]. *1725:* ha a dolog arra menne, hogj Jenei Györgj ezen kőtött őrőkségeket kénszerittetnek el adni ... a mivel az őrőkség tőbben el adodnek, tartozzék a Creditor a superfluitást ... jo lelki ismerettel keziben szolgáltatni [DobLev. I/116]. *1828:* (A) harmintz Veder Bort ... és 15 véka vetni valo mag buzát ... a' kivánt idejében tartozzam kezhez szolgáltotni [M.zsombor K; Somb. II].

8. kb. adminisztráltat, gondot viseltet vmire; a pune pe cineva să aibă grijă de ceva; etwa: jmdm um etw. kümmern lassen. *1655:* Meg parantsoltuk vala ennek előtteis, Betlen Ősi joszagodat ugy szolgaltatnad, hogy az Tőrők uraknakis sokszori panaszszaval s Jenei Végházunk éppítéseben valo hatra maradassalis ne pusztulna el [IB. X/2. a fej. Bethlen Domokoshoz].

9. biztosít, nyújt; a asigura/acorda; leisten, sichern. *1662:* (A) több vizek között való erősségeknek megvételiben nagy reménységet láttatik vala szolgáltatni az igen kemény tél [SKr 208]. *1807:* a város a gátok kőtésiben ... elegendő Materiálét, szekeret, és Segitséget szolgáltasson [Kv; KmULev. 3 gub.]. *1811:* A' menyi Templomjok van az Oláhoknak, Tudjuk hogy festett Kép a' Disze azoknak, Leg több jövedelmet pedig a' Festőknek Szolgáltat a' képe a' Szent György Püspöknek [ÁrÉ 8]. *1820:* a' Kötelendi Kir: Provisoratus nem idegen, söt kész és hathatós igyekezettel iparkodik a' mindjárt érdeklett Gátak meg tsináltatására kivántato arányos Segedelmezést ... szolgáltatni [K; SLt évr. hiv.].

Szk: *(Isten) alkalmatosságot ~ vmire. 1617:* im(m)ar az tauasznak ideie el iőt es mind meszókón hegieken ualo maiorkodasok altal embernek fel esztendeóbęli elętęre alkalmatossagot szolgaltat [Ks 21 fej.]. *1678:* Az tovább való dolgokrúl is, Isten alkalmatosságot szolgáltatván, Ngodat alázatosan tudosítanom el nem mulatom [TML VIII, 227 Teleki Mihály a fej-hez]. *1765:* Eléggé evertaltatik tehát ă Deliberatum második Fundamentuma is mely azt tartya, hogy Murvai ă veszekedésre semmi alkalmatosságot nem szolgáltatott volna [Torda; TJkT V. 255]. *1823–1830:* aki reggel hol ült, nem tudta, hogy este hol tanálja helyét, s annál fogva e nagy vetélkedésre[a] szolgáltatott alkalmatosságot [FogE 123. — [a]1793–1795 táján a mv-i ref. kollégiumban a diákok közti tanulmányi versengés az ülőhelybeli sorrendért] ✳ *(Isten) erőt, egészséget, talentumot ~ vmire.*

1760: Áldást is mondunk ... Tisz Intze Mihály vramra ... és kivánjuk, hogy az vr Isten ö kegyelmét, sokáig szerentsésen éltesse, e' Sz. Hivatalban, és annak hasznos folytatására szolgáltasson ennekutánna is ö kegyelmének erőt, egésségét, és minden meg kivántato Talentumokat [Kv; SRE 193] ✳ *Isten jó időt ~. 1737:* Tettzett ... hogj mind idejebenn is vethessűnk; mind, mig I(ste)n jó időt szolgáltat takarodhassunk [Dés; Jk 483].

10. beszolgáltat; a preda; einliefern, abgeben. *1577:* Az Ew haznos Industriaya es gondwiselese zerent ... meg lewen fyzetese zemelyere ... abbol az my ezektewl meg marad yde az feyerwary hazhoz zolgaltasson az my zykseges Myndeneketh [Ks Báthory Kristóf lev.]. *1613:* rendeltük kgtek köziben fö eles haitonak az mi hüünket Feiervary Zomborj Janost ... hogy az regj mod és szokas szerent az minemü eleseket kegtekre fel vett ... Jo ernyös szekerekre rakassa, és ... taborúnkba szolgaltassa [Kv; PLPr 63 fej.]. *1671:* En Rosnyai Lőrincz[a] semmi állapotbéli kereskedő rendeket nem háborgatok ... Annak fölőtte az mi az harminczad pénz jő, gyűl, czedula pénz ... Borra valo pénz tőkéletese(n), igazán szolgáltatom [Törcsvár F; BfR. — [a]Törcsvári harmincados]. *1746:* Inspector vr(am) eő Klme praesentiaj(a)b(an) be esketetet Kis Munczeli Mihocz nevű Jobágy mind Puskas(na)k mind pedig ot valo Gornik(na)k Ugy ha an(n)uatim az Udvar Számára vagy. 4. roka bört, vagy pedig egy medve bőrt Szolgăltat, az Gornikok hetenként valo Szolgálatyától im(m)unis leszen [H; Ks LXII/20]. *1751:* Tudom hogy, hol többet, hol kevesebbet rendetlenűl Szolgáltat, mert őszszig nihánkor kőrmire ég a' gyertya [Marossztkirály MT; Told. 29].

11. celebráltat; a face/ţine; zelebrieren/begehen lassen. *1662:* az néhai felséges V. Fridericusnak, hajdani csehek királyának, Rhénus palatinusának (!) és impériumbéli egyik electornak egy hajadon szép leányát, Henrietta palatinát ... a fejedelemasszony[a] ... megkérette és ... szolgáltatott vala nagy solennitással való pompás lakodalmat[b] [SKr 310. — [a]Lorántffi Zsuzsanna fia, Rákóczi Zsigmond részére. [b]Sárospatakon].

Szk: *misét ~* misét mondat. *1705:* misèt is ma szolgáltattanak a lelkéért[a] [WIN I, 456. — [a]A Medgyesen elesett Kercz kapitány lelkéért]. *1710 k.:* az örmény püspök[a] ... valóságos és apertus romanocatholicus püspök volt, Bécsben a császár capellájában is szolgáltatott misét [BÖn. 882. — [a]Oxendius Vezirescus]. *1719:* Orbaj széki hilibi Vitajos Mihály ... valamig élni fognak minden esztendőben tartozek leg aláb egy egy misét szolgáltatni [Imecsfva Hsz; Borb. I]. *1730:* Mihálcz Ferencz Uram is igiré Mikó Judith Asz(szonyna)k ... hogy Annuatim Miko Judit Aszszony hólta Után, lelkinek üdvességiért, ha kivántatnék ugy boldog emlekezetű Praedeceszoriért az Négy Kántoron Négy Misét Szólgáltatt [Somlyó Cs; i.h. II].

szolgáltatás 1. (úrbéri) szolgálattevés/végzés; prestaţie iobăgească; Fronleistung, Urbarialdienst. *1571:* sok fele valo zolgaltatas miat Imide amoda zekel feolden keörwl valo zolgaltatas miatt ... el puztultanak [SzO II, 328–9]. *1679:* A Joszagh szólgáltatasa(na)k modgya specificálva lévén az Urbariumban aszt eő kglme à szerint kővesse el [Vh; VhU 673–4]. *1698:* Bujdostanak ... el az sulyos portiozás, és sok Quártélyozás miá, ne(m) Urok s Gondviselőjők szolgáltatások miá [Disznajó MT; LLt Fasc. 71]. *1742:* Jobbagyok szolgáltatásaknak módgjaról [Pókafva AF; JF XXV/58]. *1753:* A terhes szolgáltatás mián kezek s birodalmok alól hányan szöktek ell ... ? [H; Ks 72 vk]. *1763:* hideg télnek idején minden fele valo szolgáltatás ... kutak, jég vermek ásatás (!), fagyos földbenn valo karoztatás, kerteltetés ... és meg szűnés nélkűl valo epítés [Hsz; UszLt 16]. *1783:* az emberek ... a Nagj Szolgáltatas ... miat ... el szegényettek volt s marhájakbol kipusztultanak [Buza SzD; Csáky-per 110. L. 17].

2. alkalmazás, érvényesítés; aplicare; Anwendung, Durchsetzung. *1570:* Az Reginek Modya es Rendthartasa zerenth visellyek eo K. Az Theorwennek zolgalthatasat, hogy Neh Legien az kolosuary zeknek patthwaros Newe [Kv; TanJk V/3. 8a–b]. *1585:* Emlekezeth Biro vram Az theorweny feleól chinalt Articulusokrol deliberatiokrolis, es tudakozny Akar ha Azzal ellienę a' theorwennek zolgaltatasaban vagy az eleobelj rendtartassal [Kv; i.h. I/1. 5]. *1588:* Kalman ... vetkes voltat tagadgia, es az Birakat mind theorwenytetelekel egie(te)mbe taxallia vadollia, es tellies meltatlansagnak Magyarazza ... a Biraknak minden theorwenybely zolgaltatasokat Ereozaknak hatalomnak zamlallia [Kv; i.h. 90]. *1677:* Ez fellyeb meg-irt Inhibitiorol pedig végeztetet ez-is; hogy a' mely peres Táblán jelen vagyon ... Törvény szolgáltatásakor ... az ollyan Inhibitioval ne élhessen [AC 178–9].

3. végrehajtás; execuţie, executare; Pfändung. *1677:* Tisztek igaz Executiok szolgáltatásában sub amissione officiorum el-járjanak [AC 270].

4. *kézbe ~* átadás; predare; Aushändigung, Ausfolgung. *1847:* Varga Katalinnak elfogattatása aránt tudom, hogy hozzám Kerpenyesre rendelés jött ... s azon rendeletbe a Varga Katalin elfogattatásán s vármegyei kézbe szolgáltatásán kívül még az is meg volt írva, hogy amég a három helységeknek az úrbéri szolgálat iránt indult perek felsőbb helyen eldől, addig tegyék a mostani rendes szolgálatot [VKp 260].

szolgáltathat 1. (úrbéri) szolgálatot tétethet/végeztethet; a putea pune pe cineva să presteze muncă obligatorie; fronen können, zu Frondienst verhalten. *1627:* ha Zegedi Mihali Swkosd Mihali vram fólderól el men(n)e eő kege ellen mindennemw Nevezetes helyen hozza nyulhasson es vizza vihesse földere, es birhassa zolgaltatthassa eletejgh [Kisgörgény MT; Ks]. *1637:* Nőtelen legeni, haza túzeis Ninczien kiröl szolgaltatthattam volna [Kovászna Hsz; HSzjP].

2. *~ja magát* kiszolgáltathatja magát vkivel; a se putea folosi (de cineva) pentru servicii personale; kann sich bedienen lassen. *1843:* (Ha cselédnek) ollyat kapnál kivel szolgáltathatod magadot, tsak tartsd meg — ügyelni kell réá, mig bövebben is ki nem Tanulod mi féle szerzet [Veresegyháza AF; DobLev. V/1245 Bartok Sigmond öccséhez, Bálinthoz].

3. *törvényt ~* törvényt tétethet, törvénykezhet; a putea da o sentinţă; Recht sprechen können. *1579:* Myerthogy kyralyne Azzony ... Jdeyeben wgya(n) megh wolt paranchyolwa, hogy az mely Jozagok az megh holt kendy ferenche wolthanak arrol az tabla teorwe(n)t ne(m) zolgaltathat [SLt Z. 2 fej.].

4. *okot ~* okot adhat; a putea da cuiva motiv să ...; Grund/Anlaß für etw. geben. *1782:* Boldog Isten honnet erdemlettem ő Ngától ezt a Nagy haragot, Mivel tudtomra ő Ngának egy Zab Szem érő Kárt sem tettem, annális inkább, most a határ fel predálásba okot sem szolgáltathattam [Told. 3a 1780–1789 VI Demeter Balázs (52) néhai gr. Toldalagi Lászlo örökösei koronkai (MT) gondv-nek vall.].

szolgáltatik 1. beszolgáltatik; a fi predat; geliefert werden. *1662:* a fejedelemnek Szendrőn kívül a Tiszán innen is az erősség kezében, s azok éléssel megtakarva lévén, s azon kívül is mind Erdélybül, s mind Kálló, Szatmár, Várad, Debrecen vidékirül s az egész hajdúvárasokrul s török földérül naponként annyi élés szolgáltatnék, hogy ha esztendeig ott lenne is helyben, semmi fogyatkozása nem lehetne [SKr 252].

2. (ki)fizettetik; a fi plătit; (aus)bezahlt werden. *1673/1681:* Hunyadi Biro Ratz Peter valaszsza. Az régi Urbariomat, roszul olvasta, mert az Vásár Vám az Várban szolgaltatot [WhU 449 Thökölyi Imre vál.].

Szk: *kezébe ~ vkinek. 1662:* látná az vezér, az országra vetett nagy summa még is odavolna, az kulcsos városokrul, szász székekrül honnét mennyi szolgáltatnék kezébe, idején felvetvén s limitálván, hogy még azon summa ezer tallérok mindenünen kezébe nem szolgáltatnának, addig az országbul ki nem menne [SKr 665].

3. (törvény, igazság) tétetik; a se face dreptate; Gerechtigkeit widerfahren lassen, Gerechtigkeit ausüben. *1677:* igasság egyaránt szolgáltassék ... személy válogatás nélkűl | Potentiat pátralván e' birodalombéli joszágokbol a' más párto(n) lakók, Törvény és executio azon joszágokbol szolgáltassék etiam cum brachio Regali [AC 187–8, 271].

4. (végrehajtás) foganatossíttatik; a fi aplicat (executarea); eine Pfändung vornehmen lassen. *1677:* Potentiat pátralván e' birodalombéli joszágokbol a' más párto(n) lakók, Törvény és executio azon joszágokbol szolgáltassék etiam cum brachio Regali [AC 271].

5. (meg)teremtődik; a fi creat; geschaffen werden. *1710:* De a német császár résziről is szolgáltaték egy kis alkalmatosság a török insurrectiójára [CsH 161].

szolgáltatódik teremtődik, adódik; a se ivi; geschaffen/geboten werden. **Szk:** *alkalmatosság ~ vmire. 1823:* az 1816dik esztendőben meg határozta vala a' Társaság[a], hogj a kovátsoknak, az adig volt egj vasért valo 3 xr fizetések mellett, minden műveből valo egy vas discretio el törőltessék, mivel az által tsak alkalmatosság szolgáltatodik a vas lopásra [Torockó; TLev. 9/47. — [a]A Verős Kovátsi Társaság].

szolgáltattat teremtettet; a da; bieten/schaffen lassen. **Szk:** *okot ~ vmire. 1678:* magunknak nyujtsunk-e arra valami alkalmatosságot, vagy maga Kgld magától cselekszik és szolgáltattat okot az tractára [TML VIII, 368 a fej. Teleki Mihályhoz].

szolgáltattatik szolgálat tétettetik; a fi supus/obligat la ceva; zu Diensten gehalten werden. *1605:* mind adot, örüzet és zolgalatot tezen Azonkeppen az Sütö hazok is im(m)unisok ne legye(n)ek, hanem mind örüzetre, mind penig egyeb szolgalatra hirdettessenek és szolgáltattassanak [Kv; TanJk I/1. 507].

szolgamundér szolgakabát; haină pentru slugi; Dienerrock, Gewand/Rock eines Dieners. *1752:* egy Viselt Szolga Mundér [Eszt. gr. Pelkiné lelt.].

szolgarend szolgák/szolgálattevők csoportja (rétege), szolganép; slujitorime; Dienerschaft, Gesinde. *1571:* Ez varoson ... vadnak sok zolga Renden valo legenyekis es zolgalok [Kv; TanJk V/3. 41a]. *1589/XVII. sz. eleje:* Az hiteteő mester penigh az ki az eő felebarattia mellől az szolga rendet hozza hiteti, eőt forintal bwntettessek [Kv; KőmCArt. II. 20]. *1590:* Amy penyg az zegeodendeo Zolgaknak leanyok dolgat Neszy Az varosnak Elebely vegeszese maragyon megh, hogy Effele zolga Rendnek szabadsagok myatt az gonossag ne neúekegyek [Kv; TanJk I/1. 121]. *1592:* Kolch tartokon az Saccz Adoban, es egieb Rendbeliekenis, a' Zolga rendeken kyweol veottek f. 49/50 [Kv; Szám. 5/XI. 6–7]. *1619:* Startzer ... Az szolgámtól egyáltaljában azt izené, hogy nem jöhet, mert mihelt béjött Korlát uram, azmennyén ők voltak, mind szolgarend, mind egyéb rend egybeesküdtek, hogy ők mivélünk nem beszélnek [BTN[2] 384]. *1647:* Az Fogaras feöldi jobbagyokbol alo szolgaknak, vgy mint kocsisoknak, lovaszoknak, felaitaroknak, peczereknek, agarhordozoknak, szakacsoknak, trombitasoknak, madaraszoknak, es egyeb rendeknek alapottyok felöl eleitol fogva sok akadalj leven az Fogharas feöldi Tizteknek, eö Ngatis pediglen szüntelen busitvan supplikalasokal, mind azon szolga renden levők, mind pedigh az falukbeli szegenysegh [Fog.; UF I, 828–9]. *1704:* Ugyan ma jártatta el a generál a városon minden gazdát ... hogy hat hónapig megérje minden cselédestül az éléssel, amelyben mind az urak, de kiváltképpen a szolgarend úgy megütközött, hogy félő, hogy mind férfi s mind másféle rendek apránként el ne szökjenek, bennünket ide ne hadgyanak [WIN I, 107]. *1726:* valakik effele hellyeken dohányozni Comperiáltatnak, a Gazda emberek toties quoties f. 1 büntettessenek, a szolga rendek egj egj máriással vagy pálczával [Dés; Jk].

szolgaság 1. szolgasors, szolgai állapot/státusz; slugărie, condiție de slugă; dienender Stand, Knechtschaft, Leibeigenstand. *1583:* az Mynemeó Compositioia, arros Kelemennek, Az megh holt Almady Andrassal wolt az zolgasagh feleol, kyrul Jtileo Mester wram Leweletis Adot wrunk pechyety Alat, Melly dologba az warmegen Teorwynis leot, Azt minden Czikkeliben, mind az ket feel megh obseruallia [M.palatka K; JHbK IX. 21]. *1659:* Kövér Gábornak, hogy már az ország előtt volna valami baja, de szolgaságával elmulatja, noha még talám hivatalja nincsen, mindazáltal úgy hallom, sollicitálja [TML I, 417 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1671:* soha ő Naga az Országnak semmi rendeit Reversalis adásra, és kételen szolgaságra ne kénszeritse, sőt emlekezetbe se hozza [CC 23]. *1677:* Az idegen Uratlan és lézzegő embereknek meg-fogásokrol, Szolgaságra, vagy Jobbágyságra őrökösképpen valo kénszerittetésekről a' Generalis Articulusokban világos irás vagyon [AC 232]. *1823–1830:* Itt mindenféle kötelességről lemondottam, a szolgaságról semmit is tudni nem akartam [FogE 156].

Szk: *szombati ~. 1683:* semmi némű respectusra Szombati szólgaság(na)k szine alatt magát senkys ne absentállya, mert egy átallyab(an) magok se(m) gondolnák meg mi követi az ollyanokat [UszLt IX. 76. 19 fej.] ✱ *udvarbeli ~. 1671:* Ha kik Kővár védéki Fiscalis joszagot birnak, és onnét afféle Fiscalis jobbágyokat, magok ös joszágokba(n) szálitottanak vag' telepitettek ... az ollyanok ... viszszá szállitsanak ... excipialtatván ha kik udvarbéli szolgaságra, vagy molnárságra ... hozattanak [CC 81–2].

2. kb. ügyintézőség; funcție, slujbă; Verwaltung, Schaffnerdienst. **Szk:** *számadó ~. 1682:* Vilagos lévén azért Nehai Berki Istvánnak számado szolgaságha s az iránt valo kötelesseghe az Dna praetendenshez, ha az Atyafiak eo

kglmek Berki Istvan ur(am) jovaib(an) participalni akarnak adgia(na)k számot annak rendi s — mòdgia szerint a Dna praetendens(ne)k [Kv; RDL I. 161].

3. fejedelmi udvarbeli szolgálattevői tisztség; slujbă/ funcţie îndeplinită în curtea unui domnitor; Amt eines fürstlichen Würdenträgers, Hofdienst. *1662:* a fejedelem udvari szolgaságra kötelezte vala[a], nagy fizetése járván esztendőnkint a tárházbul [SKr 215. — [a]Kapronczai Györgyöt].

4. elnyomatás, rabiga; robie, asuprire; Knechtschaft. **Szk:** *~ba lenyűgöztetik. 1848:* Az eddigi fejlemények után itélve az oláh móczok kisérletét kétségtelenül napfényre derül az: mikép a gaz camarilla müködése oda van irányozva, hogy előbb a magyar nemzet a szolgaságba lenyügöztessék [RevRTr III, 201 Gaál őrnagy Vörös Antal kormánybiztoshoz].

szolgáskodik szolgál; a fi slugă, a slugări/sluji; dienend, im Dienst stehen. *1780:* Néhai Sztánts Oprránál szolgáskodvan hallottam ... mondani [Bukuresd H; Ks 111 Vegyes ir.].

szolgaszámba szolgai minőségben, szolgaként; în calitate de slugă; als Diener/Knecht. *1604:* Per hoc bizonitsa megh az A. hogy volth masfel hetigh az taborban eó nalla, onna(n) zeókett el, ki az eó maraztassara maratt volth ott, zolga zamba [UszT 20/130].

szolgatanuló szolgálatot tevő ref. kollégiumi tanuló; elev de serviciu la un colegiu reformat; dienender Zögling. *1870 k./1914:* V. és VI. osztályos nagyobb szolgatanulók, kik naponként cipót kaptak s ezért az officialisták mellett (contra, senior, thekárius) szolgálatot tettek ... és a kissebb szolgákra csoportonként felügyeltek a „közmunkáknál" [MvÉrt. 27 *neuter* al.].

szolgatárs szolgálattevő társ; coleg de slugă; Dienstgenosse. *1598:* Velten Bidner ... fassus est ... ez Merte(n) Albert ... mas zolga tarsatol egi czondorat lopot wala [Kv; TJk V/1. 142]. *1629:* Balogh Istuan az porozlo p(ro)testala azon hogy miuel Weres Georgyne az eo leankajanak az ujat az aitoval el cziptette es meg mankitotta (!) noha most Weres Gyeorgy szolga tarsa leue(n) erette nem molestallya suo tempore mind az altal nem negligallya [Kv; TJk VII/3. 175]. *1676/1681:* Az hol az Egygyesség vagyo(n) a Szolga társok között, ott az Urnakis hasznossabban szokott dolga folyni [Vh; VhU 662]. *1679/1681:* Ő kglme réghi és hiteles szólgám lévén, mindeneket addigh töllem meg tapasztalt hűsége szerint czelekedgyék ha kikben (: hozza hasonlo szolga tarsaib(an) :) magok viselese irant mi fogiatkozast tapasztal, arrol őket megh szólicza [Vh; VhU 667]. *1710 k.:* itt mü, a tanács mindnyájan, kegyelmednek[a] szolgatársai vagyunk, nem szolgái [BÖn. 963. — [a]A gubernátornak].

szolgavigil kapuőr; portar; Torschließer. *1870 k./1914:* A szolga-vigil forgatta a nagy kulcsot, emelte le a keresztvasat[a], a deákvigil írta fel az óra jelzésével a bejövőket, és az erről vezetett jegyzéket reggel beadta a kontrának [MvÉrt. 20 *kapuzárás* al. — [a]A kapuról].

szolgazsellér zsellérszolga; slugă din rîndul jelerilor; Beisasse. *1864:* Lovász Márton ... Szolga zsellér [Kalotasztkirály/Zentelke K; RAk 55].

szólít 1. hív; a chema; rufen, ansprechen, anreden, anrufen. *1567:* Thowaba: k: Jzenye megh Nekwnk ha Eothwes Antal es Peter Nech megh bekwltek Peter deakkal, awagy mynt wadnak benne semyt nem twdonk, merth Jth Jghen zolychak Napotys wettwnk benne Immaron annyra wagyon hogy rea kel zolnunk [Gyf; BesztLt 81 Thomas Krechner és Lucas Pystaky a beszt-i bíróhoz és tanácsához]. *1593:* Eleozer kertem azt teolle ha megh kwlte porkolab vramnak az laotbortth Monda hogy megh nem kwlte à leant zolita s mondá hogy hozzon egy kwpa bortt fel had kwlgie(m) megh az lato bortt porkolabnak [UszT]. *1597:* Tummes (?) Wendler ... vallia ... zolitanak engemet az Lato Mester vraim hogy lassa(m) michoda hùst arol Paztor Istwan [Kv; TJk VI/1. 6]. *1614:* Hunyadon letwnkbennis egyczer ketelkedue(n) abban hogy az megh holt feiedele(m) melleye fekwnnek Dengheleghine Azzoniomnak Zolita Vyhely Marton monduan, Syes, Syes Keörtuelyesi Vram Jeözte mitt mutatok [Szb; VLt 53/5267 G. Keörtuelyesi (21) vall.]. *1644:* Chizar Andrasne zolita geóreógh Thamasnet hogy Jezte te czifra egj keueset [Mv; MvLt 291. 430b]. *1751:* Hamar hívd bé a Papokot régi tudos Doktorokot Kit hol találsz mindeneket Szollits hozzám nagy elméket [Hétfalu Br; EM LI, 125 bethl. ját.]. *1752:* mikoron ki költ a főrődöből ... engemet szolitot hogy fel öltöztessem [Altorja Hsz; HSzjP Margareta Romány (20) vall.]. *1792:* Péter ki vett egy kereket az An(n)ya Szekeréből, ... együtt vonakodtak rajta, mely keréknek az Anya egy fejszét vévén haragjában kétt fenteit eli vagta, igy is elvitte magához ezt is nagy vonakodások közt a Gornikott Szóllitván az Uczárol, az Anyát meg akarta kötni [F.lapugy H; Ks XLVIII/7 Popovits Peter alias Bubla gör. kel. pap vall.]. *1805:* Asztalos Ferenc reggel eleget várta, hogy szólítsa a meddő pásztor is a maga csordáját [F.rákos Cs; RSzF 219–20]. *1823–1830:* (Gr. Bethlen Pál) Akárkit látott az udvaron, azt magához szólította, azt mindenként kikérdezte, úgy hogy az ember unta még az ajtókon is kilépni [FogE 152]. *1847:* (Varga Katalin) a templom előtt egy magasabban felemelt sírhalomra felállván, maga körül szólította a templomból kijövő népet [VKp 196].

Szk: *félen ~* félrehív. *1650:* mikor ... az szentegy hazbol ki iötvnk ualla maga szoczj giorgi engemet felen szolita, s azt monda lukaczy vram adasd uisza vtvs Jakabneual az vnonk teiet touab, mind eő s mind mv ne pironkogiunk [Szentlélek U; UszT 8/64. 37a]

2. megszólít; a se adresa cuiva; ansprechen, anreden. *1601:* Brassaj Peter ... vallya ... az sebes darabant ot az janos vram kapuyaban hankodik vala Janos vram zolittya vala, de az darabant nem fogadgya vala hanem chakaniat forgatta [Kv; T Jk VI/1. 546].

3. vhogyan megszólít, vminek címez; a se adresa cuiva cu/folosind un anumit termen; (als etw.) anreden, titulieren, benennen. *1811:* Meg-van a' Dékányság! mely olyan nagy öröm, Hogy én a' fejemet már mind azon töröm: Muftinak szóllitsam, vagy pedig Lámának? [ÁrÉ 112]. *1823–1830:* Hogy én abban az udvarban laktam, sokszor mentem ezen asszonyhoz, s minthogy a vejét Tktts urnak hívták, én is őtet tekintetes asszonynak szólítottam. De nagyon hidegen fogadott | Egyszer tapasztalván, hogy az udvariak Mlgos, Ngos asszonynak hívják, én is úgy kezdettem szólítani, és azután igen kedves embere lettem [FogE 148]. *1848:* miota a' burenbum főnőkőm lett, velem is csak amugy patzkázik, 's képzeljen merényt, mind Pákei Uramnak szóllít, még a' tkts czímet is sajnálja tőlem [Kv; Pk 7].

4. nevén nevez; a rosti numele cuiva; (beim Namen) nennen. *1653:* Én magam is hallottam portán a Bocskai nevét, és sem a Rákóczi Sigmond nevét, hogy szollitották, sem a Báthori Gábor nevét, maga az 1614-k esztendőben vala már a dolog [ETA I, 101 NSz].

5. felkér, megkér vkit vmire; a ruga pe cineva să facă ceva; auffordern. *1585:* Sophia Gergely kowachne vallia ... Enys zolitam vala Az Drabantot hogy Ne hyon senkit vizza, s be Mennie(n) [Kv; TJk IV/1. 524].

6. vmilyen munkára hív, felszólít; a chema pe cineva să participe la o muncă; aufrufen, auffordern. *1606:* Mikor Osuat Janos oda az keórtuelj ala jutott legh eleózer eó zolitotta be az eó nepét Zederjesi Janost s az teobbit s az Azzonj nepet vgy zolitotta neki (!), noza zedgietek, mêgh ne(m) zallott volt le Jmreh Lukacz hogj zedetnj kezdette s zettek az keortuelt [UszT 20/203 Brittannús Jmreh de Kis Kede pp vall.]. *1840:* a fak ŏszve hordása nem ugy eset a hogy az emberek Bosla Urammal edgyeztek mert vagy kettŏ háram betsŭletes volt de tŏbbi tsak fel válrol beszéllet mikor szollítattam a fák ŏszve hordasa iránt [Várfva TA; Bosla].

7. rákiált; a striga la cineva; anfahren, anschreien. *1584:* Az leany ... ki mene hogy az Rut mellieztes vizet ki Eösse ... hallam hogy mongia vala a' leany hwy ki, czo ky, be leowe Nagy ledwe, S monda, Azoniom lay Nem tudom my vala Az Ablak Alat, addeg zolita(m) hogy fel Alla, mert hozzais haigalek [Kv; TJk IV/1. 246–7].

8. feddőleg rászól vkire; a face cuiva observaţie pentru ceva; zurechtweisen, anfahren. *1600:* Az Elied sorkarais mente(m) az baro(m) vtan, de enge(m) senki nem zolita erette. Wolte immar hasitot hatara Orozhegynek Farkaslakatọl, azth immar ne(m) tudo(m) [UszT 15/112 Lukach Janos, Zetelaki, Zabad Zekely (25) vall.]. *1629:* Az Azzonj Horuath Jstuan(n)e az Aytob(an) allapek zolita az Varga fiat hogj mierth Cselekezi az az hazoko(n) toluaiul | eleghszer feddettem (!) az leanyra hogy mindenkor ertue keseóigh mind kün volt ot virikeltek az tűznél szolitottam hogy egessek az forgachyomat [Kv; TJk VII/3. 82, 148]. *1653:* Mentűl inkáb szolitottuk rola, annál inkáb szidalmazta Meszaros Petert [KemLev. 1394 Mich. Feoldesi ns (30) vall. Debreczeni Nyerges Jánosnak Mészáros Péter közelebbről meghalt viceispán ellen Mich. Szent Geőrgy Völgy de Nagy Enyed kezeírásában]. *1666:* Nagy Mihaly szolita oket, hogy az Ur buzaiat ne tikozolliak [Szentgyörgy MT; BálLt 55].

9. idéz, hívat; a chema/invita pe cineva să se prezinte undeva; zitieren, rufen, zuführen. *1583:* ha mi igassaga wolnais minden melleol el maradot es az mit Raytunk keres az is ra ter, miert ket missilis mellet zollit | (e)bbeól warok teor(veny)t kegmetekteól, myert hogj ket parancholat mellet zollit ezen eggj dologert [Hsz; BálLt 80]. *1589:* Kinosi Gal Peter zolitotta patakfalj Deak Petert | Capitany Vram szolította Istvan Kovacziott Vduarhelitt mieljhogy meltatlan Panazt teott feiedelemnek [UszT]. *1593:* Christina Azzoni Alak Tamásne vallia: ... Az masik Azzoni, az ki el zeokeot, tudom hogi georgi zolitotta gonossagaert, de az mind Anniostol rea tamadot, es Igen vertek Georgeot [Kv; TJk V/1. 354]. *1596:* Andrasfalúa medio triu(m) Zent Abranfaluat zolitottak, Ahogy erdejeket tiltottak volth megh hogy ne ellyek [UszT 12/110]. *1648/1687 k.:* A' Somosdi megye béli Vraimék szolitották vala előnkbe ă Csokai Vraimekot ugy mint megye feleket ă Praedikátor házánál valo Csűrnek épitése felől [MMatr. 87]. *1662:* Szeoke Gergeline ... szollittotta ... az kovacziot [HSzj *kovács* al.]. *1692:* inkáb szollittom kapu szamokat ha ugjan jo alais[a], hogj mert ugjan tsak valamit egjeb adozo rendek nem supportalhatnak, ne(m) esik tsak az varmegje nyakaban, s, ne(m) nezik ŏk tanul, hane(m) edjvt velvnk supportallyak az terhet [Szőkefva KK; Törzs. Sarosj Janos kezével. — [a]Ti. a szász nációnak].

Szk: *divizió mellé ~. 1747:* Illyen okon kelletett nekem az Jnctusokat Divisio mellé szollittanom, hogj t.i. Néhai Férjemmel Bŏjte Nagj Samuellel appropialta(m) volt edgj Joszagot ... a' Kolosvari uttzáb(an) ... subdividaltatni in duas aequales partes kévánom [Torda; TJkT III. 124] ✳ *hadba ~. 1606:* Tudom mikor molduaba mennek wala keseben azkor Zöke lörincz megyen vala az hadba Zolitta engemet es monda ezert Zolittalak hogy Jm lukacziot Kwldeöm vala az hadba ha el megyen az eöreöksegbe bele vallom, ha penig nem alkhatunk meg egy kertem vagjon es azt adom nekj eö penig azt monda hogy eö nem megjen [UszT 20/310 Benedictus Sattha (!) de löuethe pp vall.] ✳ *okadásra ~. 1600:* Az eónne(n) tilalma alatt rah menth es ki foghlalta kezúnkbeól a' megh neúezett feóldúnket 1592 esztendeóben púnkest nap taúatt per pote(n)tiam, az eó magha tilalmara, Az eó magha tilalmara es Annak ok adasara kellett nekünk zolitanúnk, de litis inter medio foglaltak ky kezúnkbeól ... az el foglalaserth az maior potentia(n) Vagio(n) eó kegme [UszT 15/77]. *1606:* az el múlt 1599 eztendóben Eószel megh borozdolok teóruin modgia zerint, kilench borozdakal, minket soha senki az ok adasara nem zolitott, mert senkjnek sem(m)i keóze ahoz ne(m) wolt, s azert nem keu antok ok adasúnkat [i.h. 18/12] ✳ *törvénybe/törvényre ~. 1593:* Jngemet meg kúruaztak volna, es en Az zott el halgattam veztegette(m) volna ... Leorinch georgeott teoruenhez zolitottam ... Az teoruenj heljen hagja tiztessegemet [Szentegyházasoláhfalu U; UszT]. *1748:* Illyen okon kelletett az Jt Tŏrvényb(en) szollitanom, hogj tudni illik azon Jószág a' mellyen most lakik ... Item egyéb minden bonumai ... eng(em)et illetnek [Torda; TJkT III. 211]. *1760:* Az sérelmes fél az más felet Falus Bíró által hét pénz le tétele mellett Tŏrvényre szollitván, ha ad triduum el nem készúl, el tiltya 15[tód] napig, és akkor elő álván corán Judice, et Juratis Pagensibus Tŏrvények lészen, kik az Tŏrvényt bizonyos italért mondják ki [Novoly K; BLt]. *1809:* Törvénybe szólítá gyergyószárhegyi Szabó Mátyás gyalog katona ud actor ugyan gyergyószárhegyi Barabás Balázs huszár katona ŏkegyelmit ut inctus [Szárhegy Cs; RSzF 285]. *1826:* Anno 1826 die 23 January falu ítélőszéke tartatik falusbíró Márok János elölülése alatt; amidőn is felperes Székelly Anna törvénybe szólítja molnár Csíki András [F.rákos U; i.h. 257].

10. *Isten magához ~ vkit* meghal; a muri/deceda; Gott hat ihn/sie zu sich berufen. *1741:* Zágoni Ferentzemet Isten magához szollitván ... Temettettem akor pénteken [AJk 44]. *1777:* minekutánna Kedves Feleségemet ... Hites Társul el vettem, vélle mindenkor példás edgyes életet éltem ... vélle való edgyes házassági életembe azakan kivúl, kiket Isten magához szollitott még két mostan elő fiu magzatokkal meg áldott [Cintos AF; KGy].

Ha. *1649/XIX. sz. eleje:* szollittani [Nyárádsztlászló MT; Sár.].

szólítás 1. idézés; chemare în faţa instanţei; Ladung, Zitation, Aufforderung. *1604:* Mjert pedigh mindenekbwl mi(n)d eoreksegbeol marhabúl kj fizettúk es az el vegezett

dolgoth megh haboritotta az fel peres, erette az meltatlan zolitasnak tęrhęn, Affelett patúaro(n) vagyo(n) [UszT 18/7]. *1642:* Notarius Vramtol hallottam hogy megh szolitotta volt Apaffine Aszzoni(om) Gereoffi Janos vramat az Hęt szaz forint adossagert, Leuatatis Iratot volt Apafine Aszzoni(om), de ismet ki vonatta. Eszebe veue(n) az prokatora hogy Citatio nelkűl leőt az szolitas [Harangláb KK; Ks 39. XVI. 3].

2. vkinek vmilyen címzése, megszólítása; termenul cu care cineva se adresează cuiva; Anrede, Titulierung. *1823–1830:* Ezzel az udvarral ismeretes volt az apám, mert a gróf Bethlen Sámuel atyja udvarában szabóskodott volt, úgyhogy ez a gróf az apámat mindvégig józsinak szólította, az apám pedig ezt a grófot már idős korában is úrfinak. Erről a szólítás módjáról jut egy történet eszembe [FogE 99].

szoliter I. *mn* egy gyémántköves/gyémántkővel díszített; cu un singur diamant; einen Solitär fassend. **Szk:** ~ *(briliánt)gyűrű. 1814:* Egy solitér régi modi gyürü hegyes gyémántal Rf 35 [Kv; Born. IV. 41]. *1818/1826:* Két Soliteur … Két Gyöngyös Gyürük [KvAKt Mss hung. 27]. *1840 k.:* egy Szolitör Brilliánt Gyürü [BetLt 3]. *1857:* egy soliter gyűrű [Kv; ACJk],

II. *fn* egyetlen, egyedülálló gyémántkő; solitar, diamant montat singur la o bijuterie; Solitär. *1810:* Egy közép nagyságu brilliántos ró'sa gyűrű, körül kereken, mint 8. gyémántokból, és a' középen egy nagy magános gyémántból (Solitairéből) álló [Dés; DLt 368].

szólítgat ismételten megszólít; a cere cuiva în repetate rînduri să îndeplinească ceva; mehrmals/wiederholt fragen, mit Fragen angehen. *1849:* az utóbbi vásárlások árai iránt … Korbuly … Krizsán Máriát szóllitgatta [Kv; Végr. Vall. 86].

szólítódik figyelmeztetik; a fi avertizat; angesprochen/angerufen werden. *1597:* az Nemess wrameknak walo feszetiss Mellet Orczatlanwl az iol Tartass felet egy Nihanían megh kiwananak (!) az kiknek nem fiszedtem azok szolitodtak hogy mit chinalnanak de wk aszal semmit nem gondoltak mert wk heaban Nem Jarhatnak othon dolgokat hadtak el Eredtwnk, Minden Melfeoldre megh kiwantak az d 12 [Kv; Szám. 7/XIV. 27 Masass Tamás sp kezével].

szólíttat 1. törvény elé idéz; a chema în faţa instanţei; vorladen, zitieren. *1592:* Kaidichyfolui Fabian Benedek vt A(ctor) zolitattia azo(n) Kajdichfoluan lako molnar Peterth, zamlallia hogj ennek elótte valo eztendeókben volt peri velle, mely Causanal az vice zekre bóchattattak volt, most Absens molnar Peter az J(nctus) [UszT]. *1598:* Thordatfalui Dyos Janosne Cathalin Aszony szolitattía Tarchafalua(n) lako Orban Petert [i.h. 12/116]. *1606:* Abranfalua zolitattia Thelekfaluat Mjuelhogy iúhokot haitottak be az Heazo oldalabeli feóldreól [Telekfva U; EHA]. *1607:* Fanchaly Kando Ferench zolitattia az Zent Kiraly Kowachj Antalt … de Koúachj Antal sem jeott sem kwldett [UszT 19/24]. *1666:* A' mikeppen Arkosi Egihaz fiak Barabas Jacab es Szabo Thamas Falu kepiben szolitatak Serester Lukacznet Angalitot egi Templombeli Aszszonyember allo helly felöl [Árkos HSz; HSzjP]. *1681:* Causa Szamos Uyvar Nimethiensis. Biro Janos szolittattya felesegét Török Borkatt [SzJk 155].

Szk: *oltalmazásra ~. 1796:* mivel … ezen keresetben, az Evictionak terhe Nagodat illeti, azért … Ngadat az emlitett széken téjendő oltalmazásra szollittattya … Tessék Ngodnak meg jelenni, és az oltalmat magára venni [T; JHb XXVIII. 56] ✳ *törvényre ~. 1695:* Ca(us)a Malomiensis Gellért Mihaly szollittattya Törvenyre Csiki Laszlonét Szekely Catát illyen oko(n) hogy a feleségét loponak kialtotta [SzJk 293].

2. felszólít; a soma, a pune cuiva în vedere (cu forme legale) să execute ceva; auffordern (zur Zahlung). *1712:* a mü földes Uraink minket obligáltanak hogy állitsuk bizonyos Mészárosokat, à kik à Várost fogyatkozás nélkul hussal el tartsák mindenkor, miis ezt magunk kárával érezvén addig akartuk orvosolni és szollittattuk ö kglket ennek meg erőssittésére … Miis azért ezen dolgot jovallyuk, s leis iratttuk … szokott Városunk petsétivel confirmálván [Torockó; TLev. 13/1]. *1776:* ekkoron is, igaz hogy ő Nagyságát … Simon luon, és András érdeme szerint nem betsüllették, illetlenül szolitatták [Szentgyörgy MT; MkG 36. 5/4].

szólíttatik felhív, odarendel; a fi chemat la un anumit loc; aufgefordert werden. *1847:* Kérelmes a' bé panaszolt Virág Lászlot és Nővérét … le motskolván, s … a Maga és Növére sértett betsülletére nézve számadásra szollittatván a' kezébe tartott páltzával Virág Lászlot ugy artzba ütötte, hogy artzát azonnal Vérbe boritotta el [Kv; DLt 530a gub.].

Szk: *törvénybe ~. 1821:* ha netalántám a közönséges osztatlan helyek arányt per támadna is, azt a commonitásnak kelletik oltalmozni, és az ilyenekért privátus possessor úr soha is törvénybe nem szólítatik [Ditró/Szárhegy Cs; RSzF 142].

szollicitáció 1. szorgalmazás, sürgetés; solicitare, cerere stăruitoare; Betreibung, Urgenz, Sollizitation. *1687:* az Rabokat … Udvarbiró Ur(am) … ki viteti …; Az előtt egy Drabant jár vellek, az sürü szöllőb(en) de az Drabantok sollicita(ti)ojára, azt Capitány ur(am) eő kglme meg orvosolta, le engedte; hane(m) most Rab Pásztor van, az kiséri az Rabokat, mind szöllőb(en) mind kertb(en) egj bottal [Cseh Sz; GramTr VIII. Kukré János Strása Mester (50) vall.]. *1809:* Könyörgö Levelemre tett végsö Resolutionak sollicitatioja, és el hozása véget elkelletvén mennem Kolosvárra … Hf 24 [Szu; ComGub.].

2. elintézendő ügy, kérés; problemă de rezolvat, cerere; zu betreibende Rechtsache/Bitte, Antrag. *1657:* Másik dolgom ilyen is volt: Vala egy Vay Péter, Szabolcs vármegyei, kinek én igen barátja voltam, étekfogó vala, ez elkéredzék vélem, lévén néműnémű sollicitatiója császárnál [KemÖn. 117]. *1667:* Legkiváltképpen való sollicitatioja, kegyelmes Asszonyom, urának tisztességes földben való takarítása, melyben is, az mint Nagyságodnak egy levelében láttam, igérte kegyelmességét ő nagyságához még Fejérváratt [TML IV, 17 Teleki Mihály Bornemisza Annához].

szollicitál 1. kér, kérelmez, igényel; a solicita; ansuchen, beantragen, erbitten, sollizitieren. *1637:* az my Torotzko varosi Jobbagink, h<a>tarinkban, eleitől fogva az vas Banyat mivelven … talaltanak valami fekete onas keöre is, a ki valamenny ezüsteotis tartana es annak maghok fel zabadulasaval valo miveleset sollicitaltak maghok(na)k, az my kegl(mes)s urunktol fejedelmünkteöl [Thor. I/26]. *1655:* Szegény Udriste uram fia felől oly hírt hintegettek már itt, hogy vajdaságot akarna sollicitálni [RákDiplÖ. 270 Petrus Budai II. Rákóczi Györgyhöz]. *1665:* Monostori Janos Ur(am) solicitalvan ujobb(an) mesterremekjet az B. Cehteol, ki adatott eo Kegenek [Kv; ACJk]. *1671:* Egyébiránt

én az mint hogy nem is remélhetek semmi új gratiát ő nagyságoktúl, úgy nem is sollicitálok semmit [TML V, 462 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1677:* Ország tőrvénye szerint convincaltatot és arestaltatot foglyoknak, vagy Proscriptusoknak felszabadulasokban a' Keresztyén Országokon; és Fejedelmeken kivül valo Nemzeteket ha kik szolicitalnak, Ország s' Fejedelmek hires s' consensusa nélkül; ... hasonlo poenaban incurrállyanak, melyben a' convictusok voltanak [AC 82]. *1680:* Junius 4 A lengyel király követe jött hozzám a Rákóczi György adósságát sollicitálni [AMN 220]. *1683:* Latzko Istvanne Kis Gergely Anna Uratol valo szabadittatasat solicitallyia, mert igen sanyaran tartotta [SzJk 200]. *1716:* az Nemes Var(me)gjét Solicitalylyák, az oculátorak ki bocsáttása felől [Kük; MbK 120]. *1765:* midön seriest sollicitalta, azt felette, igen ifiu a Causám, noha Extraseriális vala [Gy; Eszt-Mk Vall.]. *1783:* az Inclytum Oloszianum Gyalog Regementben Katonáskodo Akosfalvi Titt. Szilágyi Sándor ő klme ... Néhai édes Attyának per extensum minden féle Mobiliái iránt ... a Nemes Marus széki Tkts Cont. Táblán pert inditott vala ... meg edgyezvén ... azok aránt inditott perlekedésről őrőkősőn és meg hihatatlanul le monda ... azt ez után ... Nem Urgeállya Nem Sollicitállya sőt meg sem is bolygattya soha sem maga sem Successori [Mezőbánd MT; MbK XI. 69]. *1807:* a Mlsgs Báro Ur valakit plenipotentziázzon, mert az én gondolatom oda jár, hogy én egy Divisiot Sollicitállyak, melynel fogva osztodgyék fel a Praedium, hogy ki ki tudgya mi legyen az övé [Kv; Incz. XII. 4a br. Josinczi József lev.].

2. sürget; a urgenta; drängen, urgieren, betreiben. *1581:* Az gruz Peter lewelet is eó kegmek lassak megh, es ha el leot Az terminus, sollicitallyak az fyzetesre eo kegmek Byro vram tanachyawal [Kv; TanJk V/3. 240a]. *1590:* Az my Nezy Az Scholahoz valo segitseget mellyet az Nemesseghnek feye meghis Ighirt ... Azokat az vrakat eó kgmek keonyeorgessel solicitalliak, Akiket itilnek lo Akaro Patronusinknak lenny, Az orzagot penigh suplicatiok Altal mindenekreól lelyek megh [i.h. I/1. 140]. *1597:* Aaszszoniwnk w felsige it litiben weszet wolt el faszakass peternek Egy few alia Mind hiastwl ... w kegelmeket Tanachwl igen Solicitalta w kegelmek megh hagiak hogy fiszessek Eredte Neki f 1 — [Kv; Szám. 7/XIV. 61 Masass Tamás sp kezével] | Bornemizza Benedek hity wta(n) exhibuit suam fassione(m) sub hoc tenore ... Zekeli Andras nekem ados wolt ... holta wta(n) Zakal B(ene)dek zamot vete welem ... enis penigh mindenkor chiak Zakal B(ene)deket sollicitalta(m) erette [Kv; TJk V/1. 123]. *1599:* Ezennis kerik eo kegmet biro vramatt hogy mostan ott alat[a] leteben, eo kgme ne difficultallia az ott valo zallasunk az Zakach Iános es Tolketeo Peter haza feleollis megh talalny azonkeppen az vasarlasok megh fizetese feleollis, Vrunkatt eo fel(se)get megh talalny es keoniorgese altal solicitalny [i.h. I/1. 342. — [a]Gyulafehérvárt]. *1605:* vyabb legatus superúenialt Generalis Vramtol Gyiulaffytol ky vyollag solicital az keolchieon penz keres feleol [Kv; TanJk I/1. 519]. *1614:* Balasfy Balint U(ram) certificatio altal ertue(n) hogy Hatuanj Jstúan dolgat sollicitalyak. Keri Bjrak U(rai)mat, hogy defferalyak a dolgot, Az meg hadnagy Jstua(n) Attyafiainakis ertesekre lehetne ez igyekezet [Ks 110]. *1618:* Mikor a tractatus kezdetek, Kamuthi uram[a] sollicitálja vala, hogy tenne választ az adóról[b] [BTN 92. — [a]A főkövet. [b]A pasa]. *1653:* oda menék solicitalom vala az pénzèrt Ozdi Thamàst [Gyf; CartTr II Balo László udvari íródeák kezével]. *1667:* Annak utánna Lengyel országból megh jűvén Rakoczi György Barcsai Akos lőn az Fejedelem, en általam sollicitálta megh adását azon Szűcs nevű falunak az Asszony eő Nga [TGsz 51]. *1671:* Hogy mindenekkel a' jó Szomszédságot, és szép békességet, minden tehetségévell oltalmazza és meg-tartya, és senki ellen semminémű hadat offensive nem indít, ha mélto okot réjá nem adnak; Es ha szintén adnának-is az egész Ország Statusi meg-edgyezett consensussokbol tselekeszi, a' Portat-is arról valo annuentiáért, nem Sollicitállya, Ország engedelme nélkül [CC 7]. *1749:* A Magistratusnak sok rendbéli determinatioi volta(na)k a' Mészárosokhoz az hus árulás dolgaban signanter ... mikoron Kolosvaratt devalvalodik az fontya(na)k árra ... ittenis az hus árrát ahoz accomodállyák; De nagj kárával tapasztallya a' Magis(tratus) ... hogj két három holnap mulva accomodallyák a' hus árulást ... Ellenben pedig valamikoron a' hus árra elevaltatik Kolosvaratt más nap vagj leg feljeb harmad napján mindgjárt sollicitallyyak a' Mag(ist)r(at)us előtt itt hús elevatiojat [Torda; TJkT III. 152]. *1752:* maga Lendvai Ur(am) appellalta Táblára, már eo kegyelme tsak halgat Seriesbe iratni maga appellatas Causajat nem Sollicitallya, nemis csuda. quonda(m) beati possidentes, ha eo kegyelme nem Sollicitalya nékünk kéne Sollicitalni [Backamadaras MT; Ks 83 Fr. Árkosi lev.].

szollicitálás 1. kérelmezés, kérés; cerere; Ansuchen, Antrag, Betreibung. *1662:* Az török rabnak sollicitálása felől későn talált meg Bánfi uram, mert már asszonyunk ő nagysága Torma János uramnak conferálta [TML II, 257 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *1664:* Az fővezérhez menendő Nagyságod ország követinek határ sollicitálás felől való instructio adásból ez tetszése az úrnak ő nagyságának [TML III, 308 Teleki Mihály a fej-hez]. *1672:* Én is Selymeczit felküldtem az jószágim sollicitálására, gondolván, talám most lépnek valamire [TML VI, 381 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1676:* Látjuk Vesselényi uram mit írjon az hópénz sollicitálásárul [TML VII, 142]. *1776:* Miglen ezen ujjabb mátkaság dólga és Dispensationak Sollicitalása Kóródon tractáltatnék ... volt é azon tracta tudtára ... Groff Lazár János Urffi ő Nganak? [Nsz; GyL hiv.].

2. sürgetés, szorgalmazás; urgentare; Betreibung, Urgieren. *1617:* Melj dolognak sollicitalasara Azzonio(m) eo Naga Cancellarius vra(m)hoz eo Nagahoz expedialvan, Eo Naga ... Jus Regiummal irt Noua Donatiokat ... megh kvlde [Ks G. 25]. *1619:* Nem tudom csak mely nap is az nagy sollicitálás miatt az vezérnek szalán csausza monda ezen szóval: Szegény erdély kapitiha, mindennap itt vagyon, mégis csak egy szál rózsáját is nem szagolhatjuk meg! [BTN[2] 191].

szollicitálhat kérhet; a putea cere/solicita; beantragen/urgieren können. *1679:* Urunknak refusió nem igírtetett, nem is sollicitálhatni, azt mondja [TML VIII, 519 Bethlen Farkas lev.].

Szk: *törvényt ~. 1781:* Azért méltó praetensióm volt; én penig szolga lévén nem solicitálhattam törvényt rá, hogy megítéltessék, hanem ez gazdát illetett és ennyi időtől fogva való erőltetésemre el kellett volna láttatni [Árkos Hsz; RSzF 272].

szollicitáló szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *~ levél* levélbeli felkérés; scrisoare care conține o cerere/solicitare; Bittschreiben, Antrag. *1690:* a' közelebb el mult Fejérvári Gyülles alkalmatosságával, masodik Profes-

sort sollicitalo Level ment volt a' Deakok neve alatt boldog emlekezetü Tiszteletes Püspők Ur(am)hoz [Kv; KvRLt X. A. 5].

szollicitálódhatik kérhet vkitől vmit; a putea cere ceva de la cineva; etw. von jmdm erbitten können, erbittbar sein. *1718:* Az itt valo Pék fortelyoskodik mivel jo elegjesetske ã Buzánk ne(m) igen akarja bé venni, hihető valami vehiculumat kivánna, afféle nélkül látom mi Semmiben sem sollicitalodhatunk, szükséges(ne)k ha ismerné kgd valamivel Complacealnunk kéne, másként eppe(n) Confundalodunk [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

szollicitálódik vmiért/vmi mellett szorgoskodik, buzgólkodik; a stărui pentru ceva; für etw. betriebsam/sollizitant sein. *1678:* remélem, hogy az hajdúk és közel való vármegyék egynehányat közülök magamhoz hivatván, kettőnek s háromnak az eleiben meg mutatván, fel ülnek, már is Barkóczi maga sollicitálódik, kinek is emberét tegnap bocsátám el [TML VIII, 127 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1704:* A deliberatumot is aszerint írták. Azért némelyek ugyan bosszankodtanak, hogy intentumok nem sollicitálódott, de nem tehettenek róla [WIN I, 147]. *1750:* ez nem regen lett arvizek alkalmatosagaval, ha totis vicibus az Néh: Mgos Grofne Aszonyom azon nem solicitalodott volna, hogy igen terhes és bajos gat kötessel a Marost nem impedialta volna ... csak egy aradassal mind el mosva mind az udvarhazokat mind pedig a Falut [Kimpurj H; BK. 144 Pulya Joan. (35) ns vall.].

szollicitáltat 1. kérelmeztet; a solicita prin cineva; ansuchen/beantragen lassen. *1663:* Az fejedelemasszony is fizetésemet eltartja, látom, látván az oda be való dolgot. Egy arra való úti levelet is sollicitáltatna [TML II, 446 Teleki Mihály Teleki Jánosnéhoz].

2. sürgettet; a urgenta prin cineva; drängen, urgieren/betreiben lassen. *1659:* Örömest tallért adnának két forintért, aranyat négyet, de én el nem veszem, hanem, mivel megadásának holnapról való elhaladása az az asszonynak, ő kegyelmének nagy kárára lenne, inkább magaméból megadom, hiszem azután is megkérhetjük, ha megadásával ugyan halogatnak, melyet én ugyan mindennap sollicitáltatok Szőlősi urammal [TML I, 404 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1679:* Az magyarországi dolgot eleget sollicitáltattam, meg tudja mondani Kassai, de csak hozzá sem szólnak oly módon semmi dolgunkhoz, még válasz nem jű, azt pedig bizony sokan várják [TML VIII, 563 Székely László ua-hoz Konstantinápolyból].

szollicitáltatik szorgalmaztatik; a fi urgentat; gedrängt werden. *1712:* Instálának azért ő kglmek mind az egész Városon lako Mészárosok képében, hogy engedgyük az ö kglmek szabad akarattyára az ö kglmek mesterségek(ne)k gyakorlását, mert à Nemes Ország limitatioja szerént nem nyúznának, inkább másnak engednék ã Mészároskodást ... Mü azért ezen dologra nem magunktol indittatván, hanem ö kglmektől sollicitáltatván, az Nemes Orszag deliberatuma ellen nem reluctáltunk, hanem azt jová hadtuk [Torockó; TLev. 13/1].

szollicitátor igénylő, kérelmező, háborgató, sürgető; solicitant, solicitator; Bitt-/Antragsteller, Betreiber. *1727:* Az Lápos vidéki Inscriptios joszágra, mit superaddálna az Familia, hogi más idegenek belé ne ályanak mint hogi sokan vadnak az Impetitorok, sollicitátorok [H; JHb XLII].

szollicitudo nyugtalanság, gond; neliniște, îngrijorare; Bedrängnis, Beunruhigung. *1619:* Noha, Kegyelmes uram, ide fel immár írtam volt Nagyságodnak az perzsiai állapatról, de látván Nagyságodnak arról való sollicitudóját, ha mivel amplificálhatom, mégis Nagyságodnak akarnék bőven írni felőle | Ennyi nagy búsulásomban, melancholiámban, sollicitudóban Nagyságodnak sokat nem írhatok, kiváltképpen tudván azt, hogy az én kegyelmes uramnak való hosszú és bő írásom Nagyságod előtt eltitkolva nem leszen [BTN^2 227, 245].

2. aggodalom; grijă, îngrijorare; Sorge. *1737:* Mint hogy Constal az szek előtt az Actornak sokszori sollicitudoja arra nezve jollehet most keszen nintsen ad futuram differaltatik Causaja, ugy mind az altal hogy akkor ha nem prosequallya causajat finalis absolutioja lészen az Inctusnak [Torda; TJkT I. 126].

szollicitus gondoskodó, szorgalmatos; săritor, care intervine grabnic într-o acțiune; fürsorglich, betriebsam. *1761:* Melgos B: Imbre Ur meg nekemis parantsalt hogj Mara Janosnak, az Daniel Urfi Birajanak el fogottattásáb(an) solicitus legjek [Branyicska H; JHb XXXV/45. 18].

szollicituskodik 1. aggodalmaskodik, nyugtalankodik; a se neliniști/îngrijora; besorgt sein. *1681:* Még az Grundis el nem érkezett, bizony én is az költség után valóban sollicituskodom, és ha csak mit kaphatok is, kegyelmednek részt benne, noha Panajott uram azt mondja, bizonnyal ád Logofet ur 30 tallért [TMÁO VI, 127 Csáki László Paskó Kristófnak Konstantinápolyból]. *1708:* Azt irta Kgdis ennekem Tuváb ne sollicituuskodgjam arantok, hanem cessallyak mert más modgjat keresi ktek azo(n) dolog orvosoltatásanak azolta abban maradott [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1711:* Tavasznak valo földeket sém ugaroltathatok vra(m) élegendöt (!) mert Csikből nem jöén (!) elégendö akár ... én vra(m) bizonj élegét solicituskodom hogj azt is megh untam imar [Ksz; BCs]. *1734:* Az Tolvajos hirek iránt solicituskodván, minemü tudositásom jot V: Ispán Győrffi Urtól Azokat in originalibus al(azato)ss(a)n includaltom [Ks 99 Bornemisza Ignác lev.].

2. foglalatoskodik, szorgalmatoskodik; a se strădui/sîrgui; betriebsam/tätig sein, walten. *1672:* Az A(ctor)nak Fodor Janosnak dolga p(ro)curatoriban valo megh fogiatkozasa miatt, hogj ... ne periclitalodgyék differaltatik, miglen fogadot procu(rato)ra haza jêovend, ez alat sollicituskodgiék magha is haza hivattatá(sá)ba(n); ackor az szék provideal dolgárol [Kv; TJk XI/1. 176]. *1733:* Az mostani Szebeni Mgos excelsum Regium Gubernium Gyülesere Varosunk igjes, bajos dolgai fogtatása vegett expedialvá(n) Notarius Dobolyi Márton Atyánkfiat eo kglmét s eö kglmére biztuk hogy ... mindenütt szorgalmatoson szolicituskodjek a Városnak sublevatioja iránt [Dés, Jk 441a]. *1749:* egy Banatusi ember az erdőhátsagon ... meg fosztatván, midőn maga kára keresésében Sollicituskodott volna, nyilvánságossá tétetődött Csorogár Lászlo ... által vighez vitt meg fosztattatása [Kismuncsel H; Ks 112. Vegyes ir.]. *1755:* Samuel Urffi tanittatás kőrül Solicituskodtam [Mezőkölpény MT; TGsz 51 Petrius Léczfalvi (31) praeceptor vall.]. *1763:* minek ellőte Natsád Parantsalt volna én bizany az előt már abban Solicituskattam [Kóród KK; Ks Miss I. Szarka József tt

kezével]. *1770:* egj Inquisitoriat, és Citatoriát valamely Kóródi Jóbbágjok(na)k meg veretéséről Küldők, méltoztassék az Ur abbanis Solicituskodni, hogj hóvá hamarább assumaltatnék [uo.; Adalbertus Bíró prov. lev.].

3. erősködik; a insista; insistieren, beteuern, daran bestehen. *1705:* A cigány itt a királybírónál solicituskodván a felesége dolgában, egynéhányan beszéllettek véle, aki is azt mondotta, hogy ott volt, amikor Forgách a táborról kiment a sáncból [WIN I, 572].

szóló I. *mn* **1.** vmire, vkire vonatkozó; care se referă la ceva/cineva; sich auf ... beziehend, etw. über jmdn/etw. ... *1598:* B: <wram w> kegelme kwlte az harmincszadosokhoz az harmincszadrwl zolo priuilegiumnak presentalasara Geǫrg deakot, az lowass legint [Kv; Szám. 7/XVIII. 118 Masass Tamás sp kezével]. *1672:* Értjük, hogy az vármegyékre szóló commissiokat még Kegyelmed Bányára való élésnek szállításának tiltása felől meg nem küldözte [TML VI, 408 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1783:* a citalt Constitutionak az ezen dologrol szollo első punctuma mostanis helyb(en) hagyattván, vigoraltatott, es az, az ellen vetők hogy meg bűntettessenek approballya[a] [Torockó; TLev. 10/3. — [a]A város közönséges gyűlése]. *1794/1795:* Károlly vári Kereskedő Kopatz Mártonnak, és Antalnak kőltsönözö hatvan Császári Aranyakrol Szollo Contractus [M.igen AF; DobLev. IV/777. 36]. *1795:* A Kosesdi Posta Háznál ... A Staffetákról szólló Protocollum, mellyben 127 Staffetának Taxájából, tsak 15 tanáltatik meg fizettetettnek lenni; á többi restál [Kosesd H; Ks 78. XVII. 13]. *1807:* (Földet) zálogositott ... ezt ... 2 rendbeli vérektöl meg örökösitette, és arrol szollo Contractusok tartása szerint pénzt superaddálván mely 2. Kőblős Föld marad azon őrőkősittés mellett Kőntzei Gáborné aszony(na)k [Hsz; Kp IV. 306]. *1811:* Az Török Háború alkalmatosságával ajánlott életről szolló kötelező levelek és nyugtatványok [SztLt Publico Politicorum 85/337]. *1827:* Várfalvi Pálffi Evától őrőkesen vásárolt föld végről szollo levél [Asz; Borb. I]. *1832:* Novátzki Sándor Hivatala viseleséről szollo Testimonium [Mv; RLt]. *1844:* M: Boros Batsardi Tott Jakabb Márton proprietassarol szollo inquisitori relatoria [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1249]. *1846:* A Kolosi sóó hivatallal kőtött soo ārultatās bèli jogrol szollo Contractus in Copiis [Szászerked K; LLt]. *1889:* Egyik fejezete a közleményeknek az erdélyi magyarságról szóló három cikk [PLev. 149 Petelei István Szilágyi Sándorhoz].

2. vkihez intézett, vkinek írt (levél) (értelmező jelzőként is); (scrisoare) care este adresată cuiva (şi ca apoziţie); für jmdn (bestimmt), an jmdn gerichtet (auch mit appositionellem Attribut). **A.** *1621:* paranchiol Gubernator vra(m) hogi me(n)test B. V. kinek kinek szolo leuelet mingiarast el kwlgie [Kv; Szám. 15b/XI. 236]. *1661:* Petki uram levelét értem, hogy felszakasztottad, de másszor, édes Feleségem, ne szakaszd fel az nekem szóló levelet, mert nem illik, megszólank érette [TML II, 178 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1662:* A fővezér őnagysága levele érkezvén hozzám nagyságodnak szóló levéllel, én is itt nem késleltettem [SKr 645]. *1677:* Az Országnak szollo leveleket, a' Fejedelmek az Országgal communicállyák [AC 39]. *1705:* Ezeken kívül még volt más levél is nékem concredálva Rabutin generálnak szóló [WIN I, 616]. *1717:* az Enjedi Vram(na)k szólló levelet mehent érkezet mingjárt bé vitte a Biró azon Csötörtökön Enjedre és atta az Posta Mester kezeben [Búzásbocsárd AF; BfR Lörinczi László lev.]. *1790:* A Szölö Bírák kötölősségek ezís hogy a meg nevezett két Szöllö Hegyekre, azoknak Gyepűire, Kapuira, Pásztoraira s, azokrol szollo minden Törvénnyeire, Hítek szerént gondot tartsanak [Karácsonfva MT; Told. 76].

B. *1621:* 31. Aug ... Jeoue Maros Vyuarbol. G. eo N. feo zolgaia Makaj Janos sok leueleket hozua(n) oda fel zolokat[a] [Kv; Szám. 15b/IX. 88. — [a]Ti. a Felső-Magyarországon levő fej-hez szólókat]. *1663:* Azomban levelemet, kit Kegyelmednek kezében küldtem vala, ő nagyságának szólót, melyiket küldte volt meg Kegyelmed? azt-e, az kiben az párok voltanak? [TML V, 625 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz]. *1672:* Im most is Gyulai Ferencz micsoda levelet küldött urunknak szólót, érsek levelét is, Kászoniét, Kegyelmednek az páriát megküldtem, mivel az originalékat urunknak küldtem, hogy beadják [TML VI, 146 ua. Bánfi Dieneshez] | Holmi leveleket hoztak Kegyelmednek szollókat, melyeket ezen levelemben includálván Kegyelmednek elküldtem [TML VI, 192 Székely László Teleki Mihályhoz].

3. vhová, vmilyen helységbe címzett, küldött; care este adresat(ă), trimis(ă) undeva, într-o anumită localitate; nach ... adressiert/gesendet. *1662:* Midőn ezt elvégeztük volna, munkálódtunk azoknak expeditiojukban, az Bécsben szólót másnap expediáltuk, úgy mint vasárnap, az Erdélyben szólót hétfűn [TML II, 276 Kemény Simon Teleki Mihályhoz] | Két hete, hogy az itt való commendans valami leveleket küldött volt ki Kővárban, hogy Szakmárra vigyék. Kővárból nem Szakmárra, hanem csak Medgyesre vitték; onnat most az Bánfi uram szolgái behozták az Szakmárra szóló leveleket, az melyen bizony igen megconturbálódott az commendáns, nem tudja, mi az oka [TML II, 400–1 Ébeni István ua-hoz]. *1671:* Örményesre szóló leveleimet kérem küldje által [TML V, 574 Bánfi Dienes ua-hoz].

4. vmeddig érvényes (okmány, irat); (document, act) care este valabil pînă la o anumită dată; bis ... geltend/gültig. *1618:* Ada ki Pattko Janos Vr(am) Vrunk eo Nga Nagyobbik Cancellariajan lako eskut Notarius es Scriba egy Nundinalis Lewelet, kett sokadalomra sonalot, minden eszte(n)deobe(n) es minde(n) heti vasarnapi uasarra szolot p(ro) f. 13 d. [Borb. I].

5. hangot adó/hallató; care sună (într-un anumit fel); tönend, schallend. *1683 k.:* Wagyo(n) két harang, az nagyubbik kettőztetve szollo az kissebbik harmaztatva ha akariak vonatni kettőztetveis [Bagos Sz; SzVJk 51] | Vagyon egy harmaztatva Szollo harangh, mellet vőttenek ... Flor Nro 25 [Désháza Sz; i.h. 135].

II. *fn* mondanivaló; ceva de spus/zis; Aussage, Wort zu etw., etwas zu sagen. *1670:* Kegyelmed írja meg az bányaiaknak, akarnak-e az mi assistentiánkkal élni, avagy nem, mert egyébaránt noha nekünk nem sok szollonk volna az ő dolgokhoz, mivel minket egyszer sem requiráltak, de szánjuk igaz religionknak periclitálását s ahoz képest kénszerít bennünket keresztyéni kötelességünk [TML V, 332 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1698:* ēn kett uttalis törvèny tevöket Gyüttettem rea, de sem eczer sem maszor az Atyafiak, vagy igaz verek ne(m) Comparèaltak, melyre nèzve az törvèny tévők is dilataltak megis eő klme ökör alatt borjut keres, egy szoval eö kl(mene)k ehez sem(m)i szolloja ne(m) volna, ha az nagy Attyafitalansag ne(m) volna eö kglmeben [Cege SzD; WassLt Vas György nyil. Illyes Gábor szb kezével].

szólogat feddeget; a dojeni/mustra de mai multe ori; zurechtweisen, schalten. *1749:* Közepsö Pálffi István uram

maga rosz kŏz kerti miat hogi szollogattam, az ŭstekemet meg fogta vala, — huz vala bé az lŏjtŏre, — ŭtŏttis az ŏklivel [Tarcsafva U; Pf].

szólószék szószék; amvon; Kanzel. *1837:* (A) Püspöki Levelet ... Szent Tanittás után, a' Szollo Székből olvassa fel [Vaja MT; HbEk].

szóltat 1. (vki által) be/kijelent vmit; a declara ceva (prin cineva); sagen lassen, kundgehen. *1606:* Farchady Veres Balasne ugímínt felperes kereste teŏruin zerint Hoggiaban lako Bedeŏ mihalj uramot ugímínt Alperest, az elmúlt wdeókben az Racz íaraskori marhaja el uitelert Melj ket fęl keózt ualo dolgot bizonsaghra boczatuan az teóruíny: Bizonitottak, Es megh uallíak az bizonsagok, Elsŏ rend uenj Zerint akkoris akarta keresnj, de Zoltatott az Alperes azon hogi maradgion hatra es ha eleit nem ueheti megh ęleghiti mindenekrŏl [UszT 20/11].

2. beszéltet; a pune pe cineva să vorbească; zur Rede stellen, zur Rede/Sprache bringen. *1693:* Szekely Istua(n) ... azt mondotta neki, hogj halgasson ne szoltasson vele, mert olliat mondok hogi mint eltigh megh banod [Mv; MvLt 291. 183b].

3. üzentet; a trimite (cuiva) un mesaj; eine Nachricht zukommen lassen, sagen lassen, Bescheid sagen. *1670:* Szent Páliné asszonyom commendál egy öreg asszonyt, ki Bethlen Ferenczné asszonyom vagy Haller Györgyné asszonyom öreg asszonya volt, az Jutka anyja, az ki Bánfi Dienesné asszonyom faraja volt. Már lássad édesem, ha kell-e neki szóltatni [TML V, 94–5 Teleki Mihály Veér Judithoz].

szolúció vissza/megfizetés, teljesítés; achitare; Ab-/Bezahlung, Erfüllung. *1654:* Kis Mihaly az indebitanak solutiojaert szorongattatvan pacificatiora igere magat, hogy felesegevel Szasz Kataval együt az Actorokat meg engeszteli, es minden keppen velek veget ér [SzJk 72].

szolup 1. muff; manşon; Art Taftmare. *1788:* Fejér ánglia poszto víseltes kítsin kŏppenyeg ... Fekete tŏltŏtt szolup viseltes Tafota [Mv; TSb 47].

2. karmantyú; manşon; Muff. *1790:* Egy nagy hoszu fekete nyári Szolup tafotából [A.jára K; BLt 12].

szolvál 1. ki/megfizet; a achita/plăti; solvieren, eine Schuld abzahlen. *1800:* Erre nézve installom Te(kintetes) urat Nemes indulattyára, hogy Consideralván az én Sorsomat, minél hamarább, ha valami Superdificultások lennének tégye meg, mert kész vagyok Solválni [Perecsen Sz; IB].

2. megold, tisztáz; a rezolva/clarifica; lösen, bereinigen. *1693:* Exactor Uraimek ö kglmek a' Tiszt Consistorium eleiben adván Bihari István Uram Quártássága felöl valo ratioját az iránt valo difficultásokkal edgyűt, ugyan akkor liquidaltattak volt sok difficultások, mellyek szerént ő kglme adosságais világos napfényre jŏt volt az T. Ecclesia előt ... mindazonáltal ... nem solválta ő kglme a' difficultásokat plenariè [Kv; SRE 17]. *1765:* en irás nelkűl ā mit tudtam, ugy replicaltam s solvaltam ā ki adot difficultasokat [Csobotfva Cs; Ks Miss Csíkcsobotfvi Bartalis János (81) vall.].

3. felold; a dezlega; (sich) rechtfertigen/entlasten. *1647:* Az Actor excipial egj testis ellen Szabo Catha ellen hogi Impura persona volna es nem stalhatna vallasa. Az Incta protestala hogi eő nem impura persona mert legitime ő férhez ment, es elebbi suspiciobol magat solualta [SzJk 66].

4. megszüntet; a desfiinţa; aufheben, beenden. *1657:* hát máris Bornemisza Pál, az mint megjüvendöltem vala az megegyezéskor, igen megbontakozott egészséggel van; megmondám azért az dolgot, és intimálám, hogy az obsidiót solválná, mert ha ott éri az ellenség, minden munitiójokat elnyeri, magokat felveri, mert nincsenek oly erővel, mellyel resistálhassanak az ellenségnek [KemÖn. 251–2]. *1707:* megyen az hadakkal generalis Pekri uram, solválván az szebeni bloquadát [SzZs 324].

szolválódás megtartás; respectare; verhalten. *1662:* Rákóczi fejedelemmel az ítílőmester[a] által lött békesség concluddltatván, ottan ad diem 26. Februarii Beszterce városába gyűlés hirdetteték, mellyen a Rákóczi fejedelemmel lött contractus confirmáltatván, az assecuratória megadaték, és amint Barcsai Ákos az eleibe íratott condítiókra megesküdtetett vala, az ország részérül való hűség praestálásáról írott hiteles formájában, azon békesség punctumi salválódására illyen clausula, rekesztvény adatott vala[b] [SKr 478. — [a]Lázár György. [b]Köv. a záradék].

szolválódik megoldódik, tisztázódik; a se clarifica; geklärt/bereinigt werden, sich klären. *1827:* A Berendi Fogadosnak valami pálinkáját Confiscalta volt el Daniel, már most nékem által jŏtt az inventariumba bé irva nints, addig amég, az egymáshoz valo praetensio(jo)k, nem szolvalodott nem akarta Daniel bé irattni [Berend K; IB. Flora Ignatz Hidalmási tt kezével].

szolváltatás feloldozás; dezlegare; Entschuldigung, Rechtfertigung. *1663:* Nem kétlem, én is mint ember, nem vétettem volna Nagyságtoknak, noha bizony nagyobb része kételenségből esett, de hiszem az Istennek irgalma is az legnagyobb bűnösöknek solváltatásában tetszik meg [TML II, 454 Teleki Mihály Bornemisza Annához].

szolváltatik 1. oldódtatik; a se dizolva; (auf)gelöst werden. *1558 k.:* az elso 3 soth tord meg gienge porra es feliwl os rea az wno teieth es keuerd Jol ozue es az vtan ted egy sima kore egy hideg pincheben, es tegy az lueg ala egy luegeth, hogy solualtassek az lueghben [Nsz; MKsz 1896. 283–4].

2. megszüntettetik; a fi încetat; aufgehoben/beendet werden. *1662:* Krakkó obsideáltatása solváltatik [SKr 351].

szomak ivóedény; vas de/pentru băut; Art Trinkgefäß. **Szk:** *ezüstös-aranyos ~. 1581:* Sibrik Györgynek hagyok egy ezüstös aranyas zomakot egy párducz bőrt az viselő szablyámot, és egy veres lasnakot [SzO IV, 76].

szombat 1. sîmbătă; Samstag. *1537:* Az Zegynyekre walo keolchyegh ... Hetfoere Zeredara es Zombatra Saytott adattam nekik Tezen mynden hetre d. 30 [Kv; Szám. 3/ XXXIV. 22 Zabo György sp kezével]. *1593:* eo kegme pintekre vagi zombatra giwiche be eo kegmeket [Kv; TanJk I/1. 209]. *1652:* Vagyon az Nadas viszen egy malomis ... Ennek az vamja szombattul, vetsernye harangtul fogva vasarnap mig' az reggelj p<re>dikatzio meg' lenne addig' annak az felseo keőnek az vamja az Pap<na>k jar [Türe K; GyU 97]. *1662:* Én, Uram, talán csütörtökig itt várom Macskásiékat, ha jűnek is, ha nem is, szombatra, Isten ve-

lem lévén, Szathmárra bemegyek [TML I, 349 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1681:* Az Malom Proventusabul az itt lako Magiar p(rae)dicator(na)k Sabbathale jár; Ennek terminusa: Szombat veczernyejétöl fogva, vasárnap vecsernye üdoigh vala [Hátszeg H; VhU 604]. *1811:* ma Szonbot Lévén jó rák Levest készitetem és jo orosz rátotát [Konkolyfva SzD; Ks gr. Kornis Anna Kornis Gáspárhoz].

Szn. *1614:* Zombat Gergely [Szentmárton MT; BethU 59]. *1687:* Szombat Gergely. Szombat János(na)k [Szentmárton Cs; BálLt 50]. *1759:* Szombat Peter (30) [Nyomát MT; EHA]. *1791:* Szombat Mártan mp [Torockó; TLev. 5/7].

Hn. *1749:* az Szombat Völgji Erdöböl [Fejérd K; Szentk. Tyivoran Mikula (40) zs vall.]. *1751:* a Szombat kuttjabol ki folyo árok [Harasztkerék MT; MMatr. 118].

Szk: *~ra virradólag. 1597:* Chizar Ferenczne Anna azzony ... wallia ... zombatra virradolagh Zeoch Andrasis eleb allot [Kv; TJk V/1. 105] ✳ *az elmúlt ~ig. 1777:* azon utrizált Ház kijé légyen ... azt láttam s tudom hogy ... az el mult Szombatig Tit. Also Péter Uram parantsolt s Disponált belölle [Mezőpagocsa MT; BK. Vonuj Szevaji (50) zs vall.] ✳ *jövendő/jövő ~ra. 1585:* Ez Ieowendeozombatra tulajdon chak az teorweny feoleol Irt, Articulusoknak el oluastatasara Biro vra(m) Giwche Be a' Varost [Kv; TanJk I/1. 8]. *1598:* eo kgme biro vram, az Ieoweo zombatra gyeotesse eozze esmet az varost [Kv; i.h. I/1. 313]. *1796:* (Az erdőt) jövö Szombathra égy hét bizanyason ki fogjuk jártotni [Vaja MT; Ks 101 Balla Imre lev.].

2. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: szombati; de sîmbătă; samstägig, Samstag-. *1561:* Mydǫn az zwksegy mwtattya az mestherek zombatnap gwllyenek eġbe [Kv; ÖCArt.]. *1586:* Anna Jller Andrasne vallia, Egy zombat Nap a' toronyba esmeg behozak orsoliat a' tanach hazbol [Kv; TJk IV/1. 591]. *1621:* Azert hogi ittis mind az keőssegh Jowa eleő menie(n), mind penigh az meszaros vraim Cehek megh ne niomattassek, es az Idegennek Szombat Nap ne legien szabad ide hüst be hozny, es itt arülnj [Kv; TanJk II/1. 332]. *1697:* se szekerrel, se lovon se gyalogszer senki Szombatth napo(n) mely most vasarnap (így!) es valami oly robotos munkat mivelni ne mereszellyen [Dés; Jk]. *1756:* az egyik jo sertésemet ă nyári nagj Boldog Asz(o)ny nap tájban egy Szombat napon meg ütőtték [Bukuresd H; Ks 62/4]. *1759:* a' közelebb mult Hólnapba egy Szombat Napon ... jöttenek volt ki a' Falu kőzőnséges Földeit osztott Commissarius Urak [Árpástó SzD; BK. Füldrán Márkuj (44) és J. Szász (35) zs vall.]. *1816:* egy Szombat nap jó reggel ... ide Désre bé-jöttem volna [Dés; DLt 22].

3. *~on* szombati napon; sîmbătă, într-o zi de sîmbătă; am Samstag, samstags. *1562:* Onnét szombaton reggel elindulának a derék táborra, mert a derék táborok a Kis- Küküllő mellett vala Holdvilágnál [ETA I, 19 BS]. *1573:* Zambaton pinkeost vtan, Zeoch Georgy azt Mongia Biro vram Eleot hogi hon Nem leot volna Byzonsaga [Kv; TJk III/3. 200a]. *1675:* Én, Uram, ide szombaton estvére érkeztem, mivel nagy sárok vadnak, az szolgáim alól igen elállottak volt a lovak [TML VII, 13 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1681:* Az Malom p(ro)ventusabol az itt valo praedicator-(na)k Sabbathale jár, terminussa ez: Szombaton vecsernyekor kezdödik, s vasarnap ugyan az üdő tájban vegeződik [Hátszeg H; VhU 149]. *1734:* Annak szokott idejéb(en) a régi szokás szerint, a Bibliai olvasást s annak magyarázását ugj a Soltaroktolis, hogy eő kglmek[a] vighez vigjek meg kivánnyuk egj héten kétczer Tavasztol fogva Őszig ... Vásárnapokon ugj mint szeredán, és szombaton nem kellene olvasni [Dés; Jk 555b. — [a]A két dési ref pap]. *1742:* Vgy beszéllének egymás között, hogy ma két nap számot tsinálúnk, azért Szombáton gyüljünk egyb(en) 's írassunk Contractust [Torockó; Bosla. Morék János (36) jb vall.]. *1781:* Szambatan az Batzka Madarasi Malamban egy keves Gabanat örelni Vittem [Koronka MT; Told. 10]. *1827:* Ittem Czegébe ... Esztendönként kettzer szokot Vásár esni ugymint az Olahak fejér hetébe Szomboton; és a Magyarok pünkösty ök harmad napján [Cege SzD; WassLt conscr.].

Szk: *az elmúlt ~. 1584:* Potincza Azony Pal Bwzerne, Es Eua Crestel Gichnerne Ez el mult Zombaton ... Menenk az Boltba(n) Olaios Georgneheoz [Kv; TJK IV/1. 372]. *1768:* az elmult Szombatan háram fiatal Cserefát ... hozott Házához [Csapó KK; Berz. 3. C. 7] ✳ *jövendő ~. 1605:* biro Vram ez Jeowendeo Zombaton gywtesse be az Varost es consultalkodgya(na)k feleolfe [Kv; TanJk I/1. 510] ✳ *kiskarácsony-nap után való ~. 1566:* keolt ez lewel az my warosunkba Meggiesbe kys karachon nap vtan walo zombaton [SzO II, 212 fej.] ✳ *a közelebbi ~. 1843:* A közelebbi szombaton hallottam valamit az erdővetésnek a pojéniek által lett megakadályoztatásáról [VKp 99] ✳ *a közelebb múlt ~. 1752:* most a közelebb mult Szombaton Zilarul jövín ... Boda Miháj ő kigjelmivel, és ü kegjelme mondotta én nekem [Diósad Sz; WLt Juhos Pál (57) ns vall.]. *1775:* dolgoztanak á Tiszt urak Hetfötöl fogva egészszen a' közölebb mult Szombaton paraszt Ebéd tájigh [Mezőbánd MT; WassLt Tiszo Makaria (55) jb ub vall.] ✳ *múlt ~. 1664:* Én ez mult szombaton is megindultam vala, de az vizeknek nagy áradása és a jegeknek megindulása miatt el nem jöheték akkor [TML III, 54 Teleki Mihály Kászonyi Mártonhoz] ✳ *szent Anna asszony-nap előtt való ~. 1567:* szent Annasson Nap ellot vallo sombato(n) fyzettem Jstvan uramnak ... fz [Kv; Szám. 1/XIII. 81] ✳ *üszögös szent Péter-nap előtt való ~. 1593:* anno domini 1593 Wzeges szent Peter nap elet valo szombaton [Usz; BálLt 72].

4. *vmi ~ján* vmely ünnepet/eseményt megelőző napon; în ajunul/preziua unei sărbători/unui eveniment; Vortag eines Feiertags: Vigil. **Szk:** *böjti sokadalom ~ján. 1724:* az Kezdi Vasarhellyi Böjti sokadalom szombattyan, az midőn az emlitet városon szalmaban tüzes tetemenyek szinten lobadolag tanaltattanak volt külön külön hellyeken, akor larma esven az varosban [Kanta Hsz; HSzjP] ✳ *húsvét ~ján. 1770:* A szegény Szilvási Ádám Patában húsvét szombatján meghala [RettE 233] ✳ *innep ~ján. 1764:* a Tábla is az Innep szombattyán oszlik el[a] [Mv; Told. 5. — [a]VI. 3-án] ✳ *karácsony ~ján. 1724:* Most Karátsony Szombatyán Pekri Uramhoz mentem [Királyfva KK; BK. Fekés (?) Házi Péterné (25) ns vall.] ✳ *pünkösd ~ján. 1823–1830:* Ezen 1798-ik esztendőben március háromról írott levelét Göttingából éppen pünkösd szombatján vettem Bethlen Eleknek [FogE 285].

szombatfalvi a Szombatfalva (F v. U) tn *-i* képzős szárm; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szombatfalva/Sîmbăteni; mit Ableitungssuffix *-i* suffigierte gebildete Form des ON Szombatfalva. **1.** Szombatfalváról származó; care este originar din Szombatfalva; aus Szombatfalva stammend, aus/von/in Szombatfalva | Szombatfalván lakó; care locuieşte în Szombatfalva; in/von Szombatfalva. *1592:* Az en Anyam zombattfalwy Barrabas Antalne Magdolna Aszony [UszT]. *1600:* Ezt mw az mw hwtwnk

zerent Irattuk, kik fogot birak wagiunk benne, Tudni Illik Leörinczi Peter Szombatfalwi, es Imreh János Cziekertfalwi [UszT 15/8].

Szn. *1505:* Gregorium Zombathfalwai [Barabás, SzO 220]. *1590:* Szombat faly Mathe [UszT]. *1591 k.:* Zombatffalui Benedek [i.h.]. *1597:* Zombatfalui Fanchalj Ferench [i.h. 12/115]. *1606:* Zombatfalúaj Zeőleös Balasne Anna [i.h. 20/87] | Zombatfalj Janos [i.h. 20/293]. *1614:* Szombatfalúj Janos [Szombatfva U; BethU 135]. *1673:* szombatfalui pal [MbK]. *1689:* Szombatfalvi Borbála. Barbar a Seombatfalvi [Dés; Jk]. *1692:* Borbara Szombáth falvi quondam, Johannis Szilagyi alias Adorján relicta vidua [Dés; Jk].

2. Szombatfalvához tartozó; care aparţine de Szombatfalva; zu Szombatfalva gehörend, szombatfalvaer. *1600:* az mostani molmoth tudo(m) hogy Telegdi Mihaly chenaltatta, de en ne(m) tudom howa walo hatar, Zombatfaluie wagy warosse [UszT 15/263 Nicolaus Jakab Primipilus Farczadiensis (60) vall.]. *1642:* Szombathffalui határon leuö negy darab földekben vettettem cubulus ... 197 [UF I, 815]. *1697:* Ugian zombattfalui hatharon Küs Vaydafalua feleöll az Thabor nevü feöldben buza vetes vagion cubulorum ... 20 [Fog.; UF I, 841–2]. *1714:* Az Szombatfalvi határban Somos nevü helyen (sz) [Lengyelfva U; EHA].

szombati 1. szombatra eső; de sîmbătă; samstägig. *1819:* halála elött való szombati napon gazdám elküldet Rákosi Uramnak házához oly végett hogy kristélyozzam meg [Kv; Pk 2].

2. szombaton tartott; care a fost ţinut într-o zi de sîmbătă; am/an einem Samstag, samstagig. *1782/1799:* eleitől fogva ususban volt kőzöttünk hogy Szombati Vásárokra Szalonnát, Fadgyut ... Sertés hust, darabjában bé hozzanak a' külsők, s fontalis adhassák [Torockó; TLev. 5/16 Transs. 356].

3. szombaton végzett; care a fost făcut/efectuat sîmbătă; am Samstag verrichtet, samstäglich. *1782/1799:* Báro Thorotzkai Gáspár és Josef Urak meg neheztelvén, a' Mészárosokra, hogy ö Nagyságok hirek nélkül árendálták meg Praefectus Urtól a Mészárszéket, azt ö Nagyságok meg fordittván eltiltottak a' Mészárosokot a Nyuszástol, 's azolta már magok nyuzatnak. a Bedelei külsö Mészárosokotis látom hogy be járnak Szombati Nyuzásra | az idegeneket[a] ... Szombati nyuzásra ... be nem eresztették [Torockó; TLev. 5/16 Transs. 353, 379. — [a]A mészárosokat v. tímárokat].

4. szombaton kapandó; care se primeşte sîmbătă; am Samstag/samtags zu erhalten. *1869:* az urbéreseknek szombati fájok járt melly fa hullás és elérett veszendő fákbol szolgáltatott ki [Csöb U; Told. 21].

5. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *jövedelem* szombati járandóság, sabbatálé; plată în natură care se primeşte sîmbăta; samstägliche Bezüge, Samstagsgehalt. *1681:* Ezen malombol provenialando minden féle proventus az Ur számára administraltatik; (: szombati jövedelem itt senki számára nem observáltatik :) [Plop H; VhU 607]. — L. a jel-re a *jövedelem* címszó 5. jel-ének ugyane szkhoz fűzött megjegyzést ✳ ~ *szék* szombatonként ülésező várkapitányi bíróság; scaun de judecată ţinut sîmbăta de comandantul cetăţii; am Samstag gehaltete Sitzung vom Richteramt. *1677:* ez elötti Kapitányok idejében-is, Jenöben a' kólts alatt, a' Város keritésén belöl eset potentiák, diffamatiok, és egyéb aprolékos dolgok, a' Vár Szombati székin agitaltatik ... a' Kapitányoknak authoritása in vigore maradván, és a' keritésen belöl, akarmely rendtől történt dolgokat, Szombati Széken decidáltassanak [AC 226–7] ✳ ~ *szolga* ? szombati kisegítő/napszámos munkás; slugă/zilier care lucrează (numai) sîmbăta în gospodăria cuiva; Taglöhner, der am Samstag dient. *1710:* Az Ur eő kylminék szegeny szolgai alázatoson kőnyőrgűnk metoztassek az Ur nyari sok nyukhatattlansaginkrol es dolgainkrol még emlekezni, mivel minden Contributionak felit még kél adnunk, mind mas kőszonseges Némes Emberek(ne)k szombati szolgai, holot más szekekbé a szám adó es gondviselő szolgák sem(m)it ne(m) Contribualnak [Kászonújfalu Cs; BCs]. *1718:* Szabo Mihaly belső joszágát ... eö Kglmek(ne)k[a] Szombati Szolgája lévén abban az údöben eö K(egyelme)k parancsolattyabol foglaltam el [Szentmihály Cs; Borb. II. — [a]Néhai Sándor Mihálynak és feleségének, Mikó Juditnak]. *1738:* a szolgáló fél igen kevés falunkban, mert szombati szolga vagyon nro 15, kik is immunisok minden extraordinariákból és szolgálatoktól, az előbbeni üdőkben pedig csak fő renden lévő uraiméknak volt szombati szolgájok és vicze tisztséget viselő vraiméknak [SzO VII, 392] ✳ ~ *szolgaság* szombati szolgálattétel/végzés; muncă prestată în fiecare sîmbătă în gospodăria cuiva; Samstagsfron. *1683:* meg lássák penig a' Tiszték hozzánk tartozó igaz kötelességek alatt, hogj semmi némü respectusra Szombati szólgaság(na)k szine alatt magát senkys ne absentállya [UszLt X. 76. 19 fej.] ✳ ~ *vám* szombaton szedett vám; uium/vamă de sîmbătă; samstagsmaut, samstags einhebene Mautgebühr. *1676/XVIII. sz. eleje:* Vagyon a' Szilágy vizen ... két kővű malom ... melynek szombathi vámját adtam, és rendeltem szabad akaratom szerint, Ecclesia számára, ugj mint Pénteken estve, nap nyugotkor kezdetvén, szombaton estve nap nyugotkor végződvén [Monó Sz; SzVJk 201]. *1688/1782:* ha az Eccla a' ... Széna réten szabados passust enged az őrlők(ne)k, tehát ... Mikola Lászlo Uram a' Szombati Vámat in perpetuum az Ecclának engedi és conferalja [Szamosfva K; JHbK XXVIII. 36]. *1712:* Kúron András ă Selyéi malmának Szo(m)bati Vámját I(ste)nhez valo jo indulattyából adta ă Sélyei Reformata Eccla templomának épitésére, mind addig mig ă malmot I(ste)n meg tartya [Selye MT; MMatr. 217]. *1736:* Az Szombati vámot Pénteken Éj feletol fogva ... minden féléből ... külön veszen az Udvar számára igaz hüti szerent [HSzj *szombati-vám* al.]. *1760:* a Szombati vám mai napigis kijár [Mákófva K; KHn 232]. *1765:* a Pater Eo Atyasága es Miklos István kik a' Szombati Vám(na)k Perceptori voltak vilagossan affirmályak hogy nem többet hanem Monár részen kivöl 58 vékát percipiáltak [Kóród KK; Ks 18. CI. 5]. *1796:* minden fundamentum nélkül mérészlik a' praetendens Torotzkaiak, a' Szombati Wámhoz valo Törvényes Just magoknak vendicalni [Mv; TLev. 5/16 Transs. 51] ✳ ~ *vásári proventusocska* szombati vásári bevételecske/jövedelmecske; venit/beneficiu modest obţinut la tîrgul de sîmbătă; das Einkommen, das samstags zur Messezeit erhaltet wird. *1782/1799:* (Városunk) Szombati Vásári proventusotskáit eleitől fogva ... hellységűnk birái Szedték be, 's a' Városnak ottan ottan kővetkezett szűkségire kőltötték [Torockó; TLev. 3/16 Transs. 348].

szombatlás a szombatos vallás követése; sărbătorirea sîmbetei/sabatului; judaisierendes Einhalten des Samstags. *1653:* Szabó Gáspár azon esztendőben meghala, maradának négy fiai ... kikre reá marada a szombatlás. El is nem hagyák ... más tragoediájok is telék el ezeknek az atyafiaknak mikoron irnának 1595-k esztendőben, jóllehet nem a szom-

batolás miatt vala az, hanem más csúfos és stupidus dolog vala a mit inditottak vala akkor [ETA I, 30 NSz].

szombatos I. *mn* **1.** ~ *vallás* sectă (religioasă) care sărbătoreşte/ţine sîmbăta în locul duminicii; Sabbatariersekte, sabbatistischer Glaube. *1663:* Megírám oda fel az arianus vallás miképpen szakada kétfele', és mint csirázék a szombatos vallás belölle [ETA I, 34 NSz].

2. a szombatos vallást követő; care sărbătoreşte/ţine sîmbăta în locul duminicii; sabbatistisch. *1600:* Ma, pénteken égettük meg Vásárhelyen a piacon, a nyilvános pellengérnél a szombatos eretnekek istenkáromló műveit[a] [Mv; BTN[2] 449. — [a]Piskolti Fábricius Balázs felj. 1600 május 6-ról].

Szn. 1*652:* Szombatos Mihaly [Szászlóna K; GyU 123].

II. *fn* a szombatos vallás híve; adept al sectei (religioase) care sărbătoreşte/ţine sîmbăta în locul duminicii; Sabbatarier, Sabbatist (Anhänger einer Sekta, die den Samstag streng erhält). *1653:* Itt Vásárhelyt is nagy fészket vert vala az arianus vallás is; de osztán a mint oda feljebb mondám, abban meg nem maradván, szombatosokká lettek vala. Ezek voltak fő követői: Borsos Tamás bátyám ... és Szabó Gáspár sógorunk ... többek is voltak | És mikor immár az országból kiment volna, tehát ez alatt itt Vásárhelyt a kik szombatosok és arianusok voltanak egymással elhitették azt, hogy Szinán bassa megveri ezúttal Havasalföldében a Sigmond fejedelmet, s onnat bejövén, Erdélyt csak elfoglalja [ETA I, 29, 30 NSz]. *1662:* Szombatosok convictiójok, kolosvári káromkodó ötvös megköveztetik, Péchi Simon, Orbán Ferenc conversiójok, Gyulai Ferenc promótiója, evangélicusoknak a kolosvári tanácsba bévitetésök [SKr 192 tartalomjelző fejezetcímben].

szombatosság szombatos vallás; sectă (religioasă) care sărbătoreşte/ţine sîmbăta în locul duminicii; Sabbatariertum. *1773:* Ezen ... Joszágok az néhai Groff Kornis Margit Aszony kezéről ugy hallottam, hogy magának az Aszonn(a)k Szombatossága mián mentenek volna az akkori Boldog emlékezetű Fejedelem kezére Urán(a)k Rhedei Jánosnak halála után [Ks 32. XXXII özv. gr. Toldi Ádámné Teleki Krisztina (71) vall.].

szombatszék szombatonként ülésező/tárgyaló bíróság; scaun de judecată ţinut sîmbăta; samstäglich tagendes Gericht. *1592 u.:* tilalmat toette(m) ez Jk ellen ... mely tilalomnak okadasara az olahffalwj biró Jakoczy Georgy Jde bocziatot Capitany vram eleyben az szombat szekre, az tilalomnak ezzel adom okat [UszT].

szombattörés a szombati munkaszünet megszegése; nerespectarea sîmbetei ca zi de sărbătoare; Verletzen der Samstagruhe. *1662:* Másodszor még olly bűnökbenis, melyleyket kegyes előttünk eleink alkalmasszerént irtogattak ... a sok szombattörés, Istenhez és az ő igéjéhez s annak hirdetőjehez, ennek felette egész az egyházi szolgálathoz és az isteni tiszteletnek mindenféle eszközeihez való nagy idegenkedések — [SKr 713].

szomjan 1. szomjasan, szomjazva; însetat; durstig, dürstend. **Szk:** *éhen (és)* ~. *1702:* Házából sokszor el kellett Ura kegyétlensége miá menni és masók pinczéjében ... ház héjjá(n) éhen szomjon lappangani [SzJk 338]. *1816 u.:* tehenei, Juhai, sertéssei, a hoszszas meg rekesztés ehen szomjan tartás miat meg vetettek [KLev.]. *1818:* ött Napokig ehen szomjan tartotta [A.szovát K; i.h.] | három napp, és három éjjel ehen, és szomjan tartotta [M.fráta K; i.h.] ✱ *étlen-~. 1783:* a' borjukat három napon tartotta étlen szomjan Morár Ilia, vgy hogj ingadozta(na)k akkor amidőn el bocsátotta [Dob.; Mk].

2. szomjúság miatt; din cauza setei; vor Durst. *1773:* téli és nyári száraz időben oly vizbéli megszorulások vagyon, hogy marhájok is majd szomjon meghalnak [Vasláb Cs; LLt].

szomjazás sete, însetare; Durst. *1619:* És ha mivel az én vékony állapotom szerént avertálhattam volna, sem éjemet, sem napomot, sem költségemet, egészségemet, szomjazásomot nem néztem volna, kit noha Markó vajda uram honn lakott, de láthatta menetelemet, jövetelemet, vendégségemet [BTN[2] 196].

szomjú I. *mn* **1.** szomjas, italt kedvelő; însetat, amator de băutură; durstig. **Szn.** *1636:* Szomjuh Mihalj hutős Polgar [DLt 396]. *1728:* Szomju Mihálj [Dés; DLt].

2. ? vízhiányos; fără apă, secat; wasserarm. **Hn.** *1864:* Szomju völgy [M.fenes K; EHA].

II. *fn* szomjúság; sete; Durst. **Szk:** *~val meghal* szomjan, szomjazva meghal. *1596:* az zegeny Andras ... betegh vala s meg hal vala zomjúúal [UszT 11/47]. *1630 k.:* iöt vala az en hazamhoz Bőr vejne s kereczek be mert immar ejel vala s monda hogy szinte megh hol szomjuhal [Mv; MvLt 290. 45a].

szomjúhoz, szomjúhozik 1. szomjazik; a-i fi sete; dursten, Durst haben. *1702–1764:* Az Csalard viz ugj ötlik Tantatus Elejibe hogy szomjuhozzek [Torockó; MNy IV, 234]. *1809:* a' pásztorok ... a' Márhákot napestvéig meg nem itattyák, 's haza nyáron által estvénként igen szomjuhozva botsáttyák [F.rákos U; Falujk 41 Sebe János pap-not. kezével].

2. *átv* áhítozik/vágyik vmire; a fi ahtiat/dornic de ceva; dürsten, es dürstet jmdn nach etw. *1604:* valamy bizonyos helyen zokot regy rendtartassunk zere(n)t p(rae)dicalhatna(na)k es halgathatnak az Jsten Igeyet minthogy az koesseghis felette igen zomyuhozza [Kv; TanJk I/1. 492]. *1657:* mind Bethlen Gábor, s mind Rákóczi György fejedelmek idejében igen szomjúhozzák vala az magyar nemzetnek Szabadságát és magyar nemből állatandó királyságot [KemÖn. 100]. *1662:* Mely hadakozó nép az ő megnevezett álnok mesterségekkel gonoszban lévén és egyébképpen is prédát szomjúhozván ... magyar községek ellen engesztelhetetlenül dühösködött és kegyetlenkedett [SKr 101]. *1741:* Sipos István ... a Bátyát kezdi pirongatni illyen forman Bátyám Uram miért hogy Kgd egy tűznél hál, ezzel a Gyilkossal, a ki úton út félen mind az én véremet Szomjuhozza 's nékem halálos ellenségem [Szilágycseh; IB III. 106/16 G. Balint (28) jb vall.].

szomjúhozó *átv* kívánó; doritor, dornic de ceva; dürstend. *1660:* Azért édes kedves Bátyám uram, alkalmaztassa úgy Kegyelmed magát, mint keresztény igaz magyar, most lévén ideje, hogy mind hazájának, mind az egész kereszténységnek szolgáljon ... azokon, az kik méltatlan veszedelmének szomjúhozói voltak ... bosszút állhasson [TML I, 568 Teleki Mihály Kende Gáborhoz].

szomjúság sete; Durst, Durstgefühl. *1597:* Mod Janos Coloswary eskewt Zaz ember vallya ... az Aiton ky lepik

hall walamy chiattanast az haz taya(n) de ne(m) tudgia myre velny, hane(m) mikor zomyúsagat el oltotta volna esmet be ment es le fekewt [Kv; TJk VI/1. 15]. *1662:* méltóságos helyeken nőttem, nevekedtem, forgottam, éhséget, szomjúságot nem láttam s nem kóstoltam [SKr 164]. *1759/XIX sz. eleje:* (a) Források ... annyira el száradnak, fogynak, hogy ollykor az Marhájok-is a Szomjuság miatt el-vesznek és száradnak [Dál K; Told. 12. 124]. *1763:* a' többi se láttak (!) egy darabig a' nagj ejség (!) szomjuság és az nagy hévség miatt [Udvarfva MT; Told. 44. 15]. *1768:* az Falusi Pásztor a Csordát a Falunkba bé hajtván ... admoniáltatta a Gazdákat hogy ki ki itassa meg Marháját mert ha a Szomjúságnak miatta bajak betegülések annyival inkább meghalások Történik ő oka ne légjen [Kissármás K; RLt O. 4]. *1778:* Három fertálly tiszta, vagy efféle árpával főtt vizzel egy fertálly ketske, vagy tehén tejet egybeelegyitve, hasznos jó ital; de ez is erösen hideg ne légyen, és egyikből is egyszer igen sokat meg innya nem jó; jobb a' szomjuság óltására gyakran innya [Mátyus, ConsSan.]. *1832:* a nagy meleg étlenség, és szonnyuság miat a bézárt házba sokan rosszul is lettek [Ne; KCsl 6]. *1847:* teljes reménységgel várva az őfelsége magos kegyelmét, kész voltam hideget, meleget, éhséget, szomjúságot érettek kiállni [VKp 155 Varga Katalin sk].

szomjúztat szomjan tart; a nu da apă de băut; (ver)dursten lassen. *1818:* (A marhákat) ehezteti és szomnyuztatja [M.frátaK; KLev.].

szomor '?' **Szn.** *1614:* Szomor Istwan jb [Bölön Hsz; BethU 196].

szomorán bánatosan, szomorúan; trist, cu tristeţe; traurig, bekümmert. *1709:* szomorán értettem, hogy az confluxus differáltatott [SzZs 267]. *1729:* Kapronczaj István Uram Özvegye ... Árvaságra jutott állapottyát de inkáb abbol emergált adosságit ... szomorán emlitte [Lóna TA; JHb XXVIII/31]. *1730:* Szomorán értettem, a' Mlgs vrnak mind vri Mlgs udvari Cselédinek betegeskedesét ... ittennis azonn nyavalya annyira el hatalmazott, hogy tsak nem egesz Városi Embereink Cselédestől abban fetrengenek [Kv; Ks 99 Boros György lev.]. *1763:* itt az Várhegyi Udvarban beszéllette szomorán [Udvarfva MT; Told. 44. 15]. *1771:* aszt szomorán irhatom, hogy az jo szomszéd Aszonyomat Szilvásrol el vesztem az mult hettfűn meg hala [Csesztve AF; Ks 96 Haller Zsuzsanna lev.]. *1775:* szomoran értettem Ngd nékem illy sullyos betegségébenis iratni nem sajnállott [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 78]. *1784:* Kőzőnséges hirből igen szomorán értyűk, hogy már el végeztetett volna Nemes székűnknek más szekekkel és vármegyevel őszve foglalása [UszLt 25]. *1817:* Szomorán olvasom Nagysagod Leveléből azt is, hogy a G. Commandotol a F. K. Guberniumhoz a mí pénzűnk iránt valo válosz még le nem jőtt holott már fel küldésínek el mult Hét Hete [Zsombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap lev.]. *1847:* a' Doctort már az íjedtségből ki usudva, de nagyon szomorán találtam [Kv; Pk 7].

Vö. a *szomorúan* címszóval.

szomordoki a Szomordok (K) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szomordok/Sumurducu; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szomordok: **1.** Szomordokon lakó; din/care locuieşte în Szomordok; in/von Szomordok, Szomordoker. *1792:* a Szomordaki oláhoknak fertállyanként adat [Méra K; AggmLt. C. 108].

2. Szomordokhoz tartozó; care ţine/aparţine de Szomordok; Szomordoker, von/bei Szomordok gehörend. *1847:* szomszédi ... nap nyugatrol a kajántoi és szomordoki erdők [Méra K; EHA].

szomorgat szomorítgat, búsítgat; a tot întrista pe cineva; bekümmern, traurig stimmen. *1765:* Csipkés Anna Aszszony ideje töltett, erötelen ... sok időtől fogva terhes özvegységet viselt ... Aszszony ember lévén, magánál erőssebb Iffiabb embereket nem tarthat ... Székely Elek ... eo kgylmétől ne várjon s intertentioja végett ne szomorgassa [Torda; Pk 2]. *1773:* első feleségemtől, Aczél Salométól való fiam, Zsigmond, meg nem elégedvén azzal, hogy velem egyszer in anno 1770 megosztozott, annak utána ismét reámjövén, a leányom, Salome, első urárol, Eperjesi Ferencről maradott fűzkúti jószágocskáját kezére adta éppen csak azért, hogy szünjék meg tőlem, s ne szomorgasson [RettE 316]. *1775:* az Attyátis szomorgatván, és keserűséggel illetvén, Attya mellett nem futott, nem fáradott, Javait nem szaporitotta [Vadad MT; VK]. *1781/1785:* hallottam néhai Détsei István Uramtol ezt mondani, hogy ne szomorgassák a Joszág fel osztásával mert vgyantsak üdő tőltőt Ember lévén hová hamaréb mind reájok marad [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 175 Rusz Prekup (60) zs vall.].

szomorít búsít; a întrista/mîhni; traurig machen/stimmen, bekümmern. *1644:* megh nem tudom irnia szerelmes Atíamfia minemü keserues sziuel uagiok tüled ualo tauul letelem miat, azis szomoret tuduan menni szok busulasid legiened (!) adígh edes lelkem mígh Isten haza hoz [Gyf; LLt Gyulafi László feleségéhez, Balási Ersébethez] | borka ... az maga Attyai ket reszet edes annjatol ki nem veotte volt neis akarua(n) azzal szomoritani [Kv; RDL I. 107]. *1661:* Nem tudok mit írni, édesem, mert sietek, csak az lelkedre kérlek, ne búsulj, engem is avval ne szomoríts [TML II, 160 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1671:* az az ember nem keván neked rosszat s engemet is ne szomoríts, mert bizony megölsz búval [TML V, 472 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1678:* az ellenkező felek soha el nem hihető igíreti és álnok practicájok, tőlünk vezértől kívánó rendkivűl való nagy summa igen igen rettegtetnek és szomoritanak [TML VIII, 146 Betlen Farkas ua-hoz]. *1693:* Lelkűnk fájdalmával érezzűk, s egyszersmind szégyenlyükis, hogy Kolosvári Unitarius Uraimek jollehet velűnk edgyüt azon egy nyomoruság(na)k és szorongattatásnak hajójáb(an) eveznek, megis bennűnket ő klmek szomoritani és méltatlan s helytelen vadakkal ... Gubernator Urunk előt vádolni és terhelni nem altallották mind követek, mind penig levelek altal [Kv; SRE 14–5]. *1710:* Nem a mostani időhöz való az őnagysága propositiója, ne is szomorítson önagysága bennünket afféle kedvetlen dolgokkal [CsH 233]. *1742:* inkabb commune patrociniumot igyekezzek a' Melts Vr tselekünni, mint azon Széketis in hoc passu szomorittani [ApLt 4 gr. Haller János aláírásával]. *1810:* A ... Klmed Testvére Tolvaj Mária, az őtet illetelt Egerbegyi s Kertsedi egész Rátáját, mind belsőt mind külsőlt minden háborgatás nélkűl Klmed kezinél hagyta, és azoknak ki vételekkel kegyelmedett Soha nem szomoritotta [Egerbegy TA; Tolvaly lev.]. *1811:* Ki meg-vét másokat, ő-is megvettessék: A' ki mást szomorít, ő szomorittassék [ÁrÉ 95].

szomoríthat búsíthat; a putea întrista; bekümmern können. *1710 k.:* azt fogja a dolgokat nem tudó maradék vagy világ mondani, hogy talán Erdélyben leglatrabb ember én voltam, hogy annyit szenvedtem ... ki úgy fog ítílni és szólani, felette igen megcsalja magát s másokat is ... de a maradékimot szomoríthatja, sőt talán károsíthatják [BÖn. 406].

szomorítható búsítható; care poate avea efect întristător; bekümmerbar. *1710 k.:* Mely gyönyörűség[a] e világi dolgait ha egészen el nem felejtetné is, de azoknak szomorítható erejét elveszti, elnyeli [BÖn. 465. — [a]Az üdvösségbe való bemenetel].

szomorító búsító; întristător; bekümmernd. *1678:* Kérlek, hogy ha csak leveled által is, fenyegesd meg az engem szomorító fertelmest [TML VIII, 108 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1697:* Vég Gergelly Uram, hazos társát Sóvágo Kata Aszszonyt gyakarta, rut Istent szomorìtó szitkokkal szidalmazta rutitotta [SzJk 303]. *1853:* Lelkem — csak isten tudja mi unalmas és szomorito nékem e' méla bus magány, hol meg ember szo is alig hallható a' gyermekek bodito lármájától [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

szomoríttatik búsíttatik; a fi întristat/mîhnit; bekümmert werden. *1679:* Kérem azért Kegyelmedet, ne szomoríttassam mégis tovább, mert én is csak ember vagyok ... én inkább mindenekben szolgálok [TML VIII, 495 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1811:* Ki meg-vét másokat, ő-is meg-vettessék: A' ki mást szomoritt, ő szomorittassék [ÁrÉ 95].

szomorkodás bánkódás; întristare, mîhnire; Betrübtheit, Kümmernis. *1672:* Kegyelmed casussán való szomorkodásomat s búsulásomat mi haszna írnom? látták, kik körülöttem voltak [TML VI, 390 Baló László Teleki Mihályhoz].

szomorkodik *átv* is búslakodik; a se întrista/mîhni; betrübt/traurig sein. *1667:* Az végek állapotján bizony én is igen szorgalmatoskodom és szomorkodom [TML IV, 49 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. *1672:* azon majd inkább szomorkodom, hogy mü minden eszközöket ma is mind elveszteglünk [TML VI, 36 Bethlen Miklós ua-hoz]. *1710:* Semmi promótiója nem adaték[a], a császár udvarában, noha az egész Magyarországban sem jószágra, sem familiára csak egy is vele nem érkeznék, melyen sokat szomorkodott [CsH 328. — [a]II. Rákóczi Ferencnek]. *1776:* Azt láttam, hogy a' melly napon meg eskették Groff Kornis Anna Kis Aszszont B Henterrel az én Groffom aztot megtudván, olly igen busult, szomorkodott, és sirt, hogy íllyen Keserűségét az Attya halálakor-is nem tapasztaltam [Kóród KK; GyL. Fridericus Nóvák (21) kamerdíner vall.] | Azt tudom, s láttam, hogy felette Szomorkodott, Kesergett, Sirt a' Groffné egesz étzaka [GyL. Adalbertus Biro siculus ex Csik Kartzfalva nunc in Pago Csokfalva[a] residens vall. — [a]MT]. *1787:* Midőn ... szegény Qvartejamra meg erkezém, meg látám Mártont, melyen meg ütkőzém és nem tudám őrvengyek é vagy szomorkogyam [Kackó SzD; Kp 27 Újfalvi Samuel Máthéné Újfalvi Krisztinához]. *1806:* Papp Demeter jól iván buvában szomorkodott kárán [A.várca Sz; BfR 130/1 Vlajka Zaharia (28) col. vall.]. *1811:* Te-is szegény Som-fa, melyet ma ültettem, Ne szomorkodj, hogy sok ágad le-mettzettem [ÁrÉ 54].

Sz. *1703:* Nekem most Istennek hálá testem meg vekany egességb(en) nyugszik, de mint az társától meg fosztatott Gerlicze galamb egyedül nyög es szomorkodik, igy énnekemis egyes egyedül lévén Szivem bánkodik [Ne; MvRK-Lev. Alvinczi Mihály lev.].

szomorlás olvasztott nemesfém; topitură de metal preţios; abgeschiedenes Silber, geschmolzenes Gold/Silber. *1676:* Adott ... Egy buza virágos kőszőntyűt, egy sima fejér ezüst kalánt, egyéb dirib darab kapczot, gombot és hol mi egyéb törődék ezűstőt és egy darab szomorlasba(n) valo ezűstőtis [Kv; RDL I. 155a].

szomorló (agyagból készült) edény az olvasztott nemesfém hűtésére; vas (de lut) folosit la răcirea topiturii de metal preţios; Schneidepfanne. *1575 k.:* tizen keth girath es egy uncia tezen keth lototh es Mikoron latatnek Meg emeztetny az az az porban semmy nem lattatneek Es ved ky es ǫsd egy fǫdbǫl chinalt zomorloban és lezen ullian ezust Minemoth en te neked attam [Nsz; MKsz 1896].

szomorlóvas nemesfém-olvasztó eszköz; instrument folosit la topirea metalului preţios; Schmelzeisen, beim Abschneiden benütztes Werkzeug. *1622:* Egy keozep zereö Ank tt. f — d. 35. Két szomorlo uas egik nagiob az masiknal tt f — d. 24 [Kv; RDL I. 119 Tótházi Eötues Mihály ötvös műszereinek hagy.].

szomorú I. *mn* **1.** bánatos, bús; trist, întristat; traurig. *1610:* Eoluessy Gergely deakne Balogh Orsolia Azony ... ezt referallia ... egiszer Margit azony, Budaj Mihaly deakne ... nagy Zontiolodwa Jeowe eleo es mo(n)da(m) neky, miert vagj illien Zomorw ... mo(n)da nem tudo(m) mit erzek, de oly Nagy buual vagio(n) az ziuem [Dés; DLt 321]. *1662:* Aki csauz ... csak nagy szomorú bánatos orcával kisérteték vissza a városba Az mieink is, akiknek lovok maradhatott volna, a kapitánnyal együtt az török sereg között nagy bánattal, szomorú szívvel mendegélvén [SKr 186, 625]. *1663:* Az te vilagtala(n) szomoru edes anyad Nagy Sára [Polyán Hsz; BálLt 1]. *1667:* Kegyelmed nekem szomorúsággal teljes írt levelét ezen órában hozák meg, melyet bizony szomorú szivvel olvastam [TML IV, 38 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1669:* Szomorú lélekkel és megkeseredett szívvel kelleték Kegyelmednek írnom [TML IV, 430 Bánffy Zsigmond ua-hoz]. *1825:* az Ur az Exponens Aszonynak szomoru Özvegységét nem kiványa könyebbitteni, ha nem ínkább terhelni [Ne; DobLev. V/1088. 2a]. *1831:* De a' lakodalom napján nagyon szomorú volt — nem is akart sem enni, sem innya [Angyalos Hsz; HSzjP Pap Tamásné Séra Máris Bessenyi Prov. (40) vall.]. *1836:* látom két kedves Gyermekeímet Jőnni bé Házamhoz meg szontyoladott szomoru ábrázat vonások kőzőtt [Ne; DobLev. V/1276 Dobolyi Sigmond lev.].

2. elkeserítő/szomorító; întristător, trist; traurig, betrübend. *1661:* elegh szomoru pelda Varad allapattia [KJ]. *1662:* a szegény hazának illy boldogtalan állapoti közben ugyanezen 1652-ikben éri más szomorú és nagykáros állapat is [SKr 314]. *1667:* inkább kévánjuk vala mindnyájan vig örömben ez puszta háznál is személyében látnunk Kegyelmedet, mintsem ily szomorú állapatban való létit értenönk [TML IV, 33 Tökölyi István Teleki Mihályhoz Krakkóból]. *1670:* ez Szomoru Igyben keserves példámmal kőnyőrgők igen Alázatossan [Told. 1a]. *1673:* az naponkent

valo szomoru siralmas allapotokbol sajdithatik vala, Hogy ha azon föld (: az mint megh lőn :) Török keziben esik [Szentpál KK; Ks 90]. *1718:* ezert kellet néke(m) most legkiváltképpe(n) Ur(am) kgdet busitannam, kűlőmben bizonj mostanis kgd Szomoru Statussaban nem busitattam volna [KJ. Rétyi Péter lev.]. *1728:* az Ur Groff Uramotis illyen szomoru allapotyában dizgusztalni nem akartam [ApLt 1 Apor József gr. Kálnoki Borbálához]. *1764:* Jövén Veneral Consistoriumunk Elibe Nzetes Hadadi István Honestus Civisünk és Feleségének Nzetes Andrasi Máriának Hazassagbeli igen terhes ... Causájok ... Istennek inditásából az egymástól valo el szakadāsnak szomoru Consequentiajat ... meg fontolván ... együtt valo lakozásra condescendalanak [Kv; SRE 209]. *1824:* 1824ről készűlt keserves történetem le írása, meljet késő maradékom akár melyik légyen ... olvasság vgy mint szomoru Esetet, mely Kedves Boldog Emlékezetű K: Dobolyi Sándor el Halálozásával rajtam és Édes Anyám Szánto Rósálián esett [Nagylak AF; DobLev. V/1094 id. Dobolyi Zsigmond felj.].

3. fájdalmas; dureros, trist; traurig, bitter. *1629:* előttem viselvén ... hogy jó az testi életben s állapotban senkinek örökké való megmaradását nem remélleni, hanem mindennek az szomorú halált meg kell kóstolni ... (akartam) ... szabadoson disponálni testamentarie [BTN[2] 419]. *1662:* A gróf ifjú Bethlen István szomorú halála [SKr 145 tartalomjelző fejezetcímben]. *1677:* October 11. Hétfőn Isten ő felsége igaz itéletiből szegény édes leánykámnak, Apafi Szuszánnának szomorú és véletlen halálával megszomoríta | az egész esztendő sok bajoskodással és Isten látogatásának szomorú érzésével tőlünk eltölt [AMN 216]. *1682:* minnyájan emberi nemzetűl az halandoság alá vagyunk vettettve, s ez árnyék világbol valo ki mulásunk(na)k s égymástol valo megh válásunknak a szomoru halál által kelletik lenni [Kv; RDL I. 168]. *1700:* jelente ... Gyerőffi Borbara Aszony eő Nga Hogy idvezűlt édes Vra ... Groff Ratotthi Gyulaffi Laszlo Vram eő Nga szomoru halála alkalmatossagával minemű sulyos, es nagy Summa adossag pinznek fizetese szallot legyen rea [Kv; Ks 90]. *1747:* Rázmán Samuelné Kis Borbára Aszszony ... maradván szomoru Árvaságra három gyermekeivel [Kv; Pk 6]. *1854:* nekünk jutott a szomorú hivatás, hogy ölelő karjaink közt haldokolni lássuk a' jó anyát, a' drága szép hazát [ÚjfE 3]. *1856:* Szomoru hirt kell irnom levelembe, de mit tegyek, hisz ha el titkolom akkor ki tudja mi rosz kővetkeznék [Szkr; Pf Serester Sándor egyenruhás lev.].

4. tragikus; tragic; tragisch, verhängnisvoll, fatal. *1671:* Excipialván mindazáltal ezen Articulusunk alól azokat az Ember őléseket, mellyeket az el-mult szomoru változásokban s' Fejedelmek sok egyenetlenkedésekben történtenek [CC 54]. *1710:* Így veszének el a nagy dicsőséges vitéz magyar fejedelmi urak ... a közönséges jót forgatván, gyalázatosson hóhér keze által ölettettenek meg, és szomorú példabeszédben marada emlékezetek az egész világ előtt e mai napig. Ilyen szomorú vége lőn a császár ellen való támadásnak [CsH 91]. *1739:* szomoru és véletlen actusok volt az Nagy Táboron lévőknek vgy mint Mascherozvan Orsova fele ala, Landorfejervàron jocskaval alab, egy erdön keresztül akarván menni (: öt, hat Regimentet ugyan elöre küldöttek exploràlni :) az exploràtorokat az fāk melöl harmincz ezerig valo jancsár puska szokal excipiàltak [Ks 99 Kornis Antal lev.]. *1766:* Idára is[a] el botsáttatik rendes hivatalja szerint a Szengyeli levita ha aszt valami szomoru Casus nem akadályoztatja Sz. Gyôrgy napig [GörgJk 203. — [a]K]. *1818:* A fen le irt ... Excessusokbol 's erőszakokbol kőnyen képzelhető Dolog az illy moddal fel lázasztot nép Szomoru kővetkezetű tettekre is nem tsak ki léphetik hanem hogy kiis lépik tsaknem bizonyos [Zágon Hsz; Szentk. br. Szentkereszty Zsigmond generális nyil.].

5. gyászos; funest, trist; trauervoll, traurig. *1707:* A(nn)o 1707 Zajzon Mihály igen szomorú időben lévén egyházfiú, midőn futna az ellenség előtt Moldva felé, az Ojtozi passusra, azoknak kezekbe esett [Uzon Hsz; SzO VII, 126]. *1720:* Tiszt. Tudós boldog emlekezetü Pūspök Soo Ferencz Vram ő kglme az mostani Szomoru esztendöben ... az elök közzül ki mulván ... ezen defectust kivanvan a V. Consistorium resarcialni [Kv; SRE 135]. *1727:* Árva és szomoru Eőzvegyi állapotomb(an) kénszeritettem Nsgtok(na)k Kglmetek(ne)k illy szomoru példa nélkűl rajtam történt injuriaitatasamat alázatoson detegálnom [Ne; DobLev. I/129]. *1744:* Im Trojanak ... Minden kőfalait a' sebes Tűz langja Be fogta szomoru veszedelem árja [Usz; Pf]. *1794:* Igen szomoru Újságul irhatom hogy ... Kűkűllővárt ... az Áltán le szakadván ... a' Sántzba négyen bé estenek, a két ifjabb veszedelem nélkül vagyon, Groff Bethlen Miklosnéhoz pedig semmi remény nintsen [Bolya NK; IB. gr. Toldi Zsigmond ismeretlen nőrokonhoz]. *1865:* Bogártelke Községnek lakoi f. ho 9re szomoru reggelre viradtak fel. Gonosz ember által támasztott tűz 30 házat mellék épületeivel hamvasztott el [Gyalu K; RAk 100].

6. borús; înnorat, noros; freudlos, trüb. *1807:* Egy kevésség az éjtzaka meg fagyott és egy kevés hois esett, egész nap szomoru híves idő volt [Dés; KMN 87. 269].

II. *fn* kesergő személy; om trist; Betrübte(r), Bekümmerte(r), trauriger Mensch. *1758:* A szomorúkkal szomorú voltam s minthogy én is igen sok szomorúságot kóstoltam, keserves dolgokon könnyen sírtam, mert különben is igen szánakodó voltam [RettE 79]. *1811:* Oh leg-főbb Böltseség! ... Engedj vigasztalást a' szomoruaknak: Engedj segedelmet a' nyomorultaknak [ÁrÉ 20].

szomorúan 1. bánatosan, búsan; trist, cu tristeţe; betrübt, traurigen Sinnes, mit Trübnis. *1630:* Azt Thott Balas szomoruuan es Syruais hallotta [Szentmárton Cs; BálLt 48]. *1657:* az fejedelemasszony személyében fundált practicára nézve, mindazáltal felette szomorúvan és gyakor megsiratással békével járám meg ez utamat is Isten kegyelméből [KemÖn 105–6]. *1662:* Szomorúan értem bizony Kegyelmed betegeskedését [TML I, 342 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1666:* Szomorúan érti ő nagysága azt az veszekedést, nem régen menvén ki az pogány az országból, kinek is prédálása megszünvén, intestinum bellum támadott helyében [TML III, 559 Naláczi István ua-hoz]. *1670:* Szomorúan értem azonban Kegyelmednek mind magának, mind kedves gyermekinek betegeskedésit [TML V, 390 Bethlen Farkas ua-hoz]. *1671:* Felette szomorua(n) értettük volt, hogy eő klgmek, noha mindnyaja(n) az igaz Reformata religio(n) levő Ecclesiak(na)k lelki pasztori volnának, mind az altal eo kglmek Episcopalis es Presbyterialis nevezetek alat egymástul szakadást czinálva(n) az egyűgyű halgatok(na)k nagy botránkozására, a' mit az edgyik p(re)dikal a masik refutallya [SzJk 116]. *1718:* Istennek kgd Házán bokros látogatását Feleségemmel edgjűlt ige(n) szomoruán értettük [KJ. Rétyi Péter lev.].

2. elkeseredetten; amărît, mîhnit; erbittert, mit Bitternis. *1656 k.:* Nám Masok is örűlnek az Nagod kglmes jo titinek, ne maradgiok énis kglmes Uram czak illyen szomoruvan

[Ks 42. C. 9. Cseffey László supl.]. *1657:* az fejedelemnek jüvetelit értvén, menék eleiben Hunyadra, kivel szemben lévén, szomorúan panaszképpen mondá: Bezzeg, jó öcsém, hamar elállál mellőlem s elhagyál ily nagy nyavalyámban [KemÖn 97]. *1659:* édes Sógor uram, elég szomorúan értettem ... én legnagyobb áruló volnék és Rákóczy urunkat én indítottam volna az bejövésre [TML I, 437 Bánfi Dienes Teleki Mihálynoz]. *1697:* Szomoruva(n) ertyük mind egy mind mas felől, tűz miatt valo szertelen karosodast [Dés; Jk]. *1704:* Az asszony szomorúan értvén a követséget, izente, hogy nem tudja az okát, hogy büntetődjék ökegyelme Toroczkai István uramért [WIN I, 107]. *1854:* Gyakran szomorúan gondoltam: mennyi minden megy feledésbe ... melyek a történet közfolyamára hatással voltak és lesznek [ÚjfE 4].

3. kedvetlenül; indispus, întristat; mit trauriger Miene, lustlos. *1747:* Szivem ... jo kedvel es frissen legyen (!) szomoruan ne tanállyalak [Buzd AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez]. *1807:* egész nap ettem ittam, játzodtam egy betűt sem tanultam, estve szomoruán haza kellett jőnem [Dés; KMN 369].

szomorúfűzfa Salix babylonica; salcie pletoasă/plîngătoare; Trauerweide. *1810:* a' Sirom kőrűl akárhol légyen is az szomoru fűz fákot űltessenek [Héderfája KK; IB. gr. I. Bethlen Sámuel lev.]. *1822:* A Szomoru Fűzfáknál kanapé Fejér 2 darab [Nyárádsztanna MT; MvLev. 8].

szomorúház halottas ház; casă mortuară; Leichenhaus. *1814:* (A) szomoru Háznál még 2 Gyermek lévén halálos forma betegek [Györgyfva K; RAk 122]. *1829:* (Megholt) Lászlo Márton száraz betegségbe(n) NB. predikáltam a' Szomoru Háznál az Udvaron [uo.; RAk 130].

szomorújelentés gyászjelentés; necrolog; Traueranzeige. *1842:* A' Szomoru jelentés iroinak [Dés; ÚjfE 3].

szomorúság bánat; tristeţe, mîhnire; Traurigkeit, Kummer. *1610:* nagj zomorusagat mikor latta volna Torma Wram kerdette Mihalj deakot miert bankodnek, es ez zerint megh bezellette maga Torma Vra(m)nak mint kapta a' feleseget Kun Peterel [DLt 321]. *1662:* Ezek után ismét újabb kár és szomorúság tanála az szegény hazát ... ifjú Bethlen István megbetegesedvén ... az élők közül elköltözött vala, életének mintegy 28. esztendejében ... az országnak is nem kicsiny kárt, fejedelemnek szomorúságot ... hozott vala [SKr 147–8]. *1666:* october 11 Hatodfél órakor estve holt meg a szegény fiam[a] mirigyben hirtelen, nékem és feleségemnek holtunkig való szomorúságunkra [AMN 92. — [a]Apafi Gergely]. *1723:* En eleget kalandozék hol őrőmre, hol szomoruságra. Istennek hala az Gyeresi, Thordai, saardi szőlőkőt jól talaltam [ApLt 1 Apor Péter feleségéhez]. *1737:* 1737 Szent Mihály Havának 15 napján viradólag sok szomoruságink között adott az Ur Isten égj Fiu magzatot[a], kitis kereszteltettem az előtt csak harmad nappal boldogul ki mult Néhai T. és b(oldog) emlékezetü nagj Attyának T. Bonyhai Simon Györgj uram(na)k nevére Györgjnek [ArJk 42 Zágoni Aranka György születési bejegyzése. — [a]Széken (SzD)]. *1740:* In Anno 1740 Die 4ta Mensis Aprilis, Nemes Városunk Erdemes Hadnagya Nztes Dobolyi Márton kedves Atyánkfia ő kglme mindnyájunk(na)k nagj szomorúságunkra, 'e boldogtalan életet, bóldog élettel felváltván ... [Dés; Jk 533a]. *1776:* hogy Mlgs Groff Lazár János Urffiról vólt valami ijjezgető beszédje, abbol intéztem hogy elmenetele után ... ujjabb Nagyobb Szomoruságát tapasztaltam a' M. Groffnénak és Annikó Kis Aszszony ő Nganak [Kóród KK; GyL. Lad. Lenger (20) famulus vall.]. *1824:* a Mennyei Felség ... adott vala nékem egy olj Fijat K: Dobolyi Sándort ... ki minden szomoruságomot őrőmre, minden rosz kedvemet Jo kedvel válthatta fel [Nagylak AF; DobLev. V/1094. 1a id. Dobolyi Zsigmond felj.].

szomság '?' *1617/1628:* az Kis hagon az Maros mellett tudok egy darab szomsagott melliet Mihaly Antal bir vala, most penigh Czibi Ferencz birja [Ditró Cs; LLt Fasc. 69].

szomszéd I. *fn* **1.** vki mellett v. közelében lakó személy/család; vecin; Nachbar, Anrainer. *1567:* ty ktek Segyn Somszydy kjkessy biro Janus es az teob Eskeottek[a] [M.kékes SzD; BesztLt 86. — A beszt-i bíróhoz és tanácsához. — [a]Köv. a fels.]. *1572:* Mostanis Ennek vtannais thy kmtek. Baratia es Jo zomszedgya akarok lenny [Kővár Szt; i.h. 3659 Cristaphorus Hagmas de Beregzo comes kezével]. *1584:* mentwnk Zabedrah[a] ... es ot Jelen leue(n) hatarosok es zomzedok ... Es ... witezleó Zelemery Petert ... Zabedban es hataraba leuó réz Jozagokba(n) bele vittwk es bele Iktattuk [BálLt 80. — [a]Szabéd (MT)]. *1597:* Az Achy legenieknek hogy az zomzid hiazatian egi darabot foldoztak kit my az allasokal le teortúnk volt fizete(m) d 12 [Kv; Szám. 7/XIII. 8]. *1634:* Hallam hogy az szomszedom hazanal, Pop Simonnit nagy szay tamada eczakanak ideje(n) [Mv; MvLt 291. 30a]. *1668:* Azttis tugiuk hogi az mű Zomzidunkban lakanak [Cssz; CsÁLt F. 27. I/30 Csobod Marton Ujfalvi (30) pp vall.]. *1677:* Mikor Istuan egykor jove az apa(m)hoz s monda szomszed, en ezt az haz heljet el ado(m) [Mákó K; Born. II. 17. Bórós Marton (45) jb vall.]. *1687:* látván szeginj jo Akaro szomszedunk hogi már Isten az eő Vegső oráját el hozta, tőn mi előttűnk, illjen testámentumot [Ne; DobLev. I/30]. *1711:* En tűz tevő Szomszedgya vagyok Batonaj (?) Janosnak de en semmit jamborsaganal nem tudok [Szentdomokos Cs; Born. XXXIX. 50]. *1766:* az városokon elég Fundus vagyon, olylyan az melyben szekérrel bé járni nem lehet, a' Szomszédok mindazáltal azon defectust nem tartoznak ki potolni, és a' magokén bé járot engedni [Torda; TJkT V. 310]. *1804:* En Pap János(na)k éppen Szomszégya vagyok ... hogy ... valakinek gabonáját el praedaltatta volna soha nem hallottam [Pálfva U; Pf Jakab Gergely (48) szabad székely vall.]. *1853:* A kérdett Madarasi Adámnét és háza népét mint szomszédakat jol esmérem [Dés; DLt 502. 3].

Szk: *felső ~. 1741/1758:* Jonăs Pălnak ... Stompat ępiteni, ęs csinăltottni meg engedtűnk (!) ... vgy mind azon ăltal, hogy a felső ... szomszędok Stompjainak ne praejudiceallyon ęs ne ărcon [Abrudbánya; Szer.]. *1760:* eő Ngă felső szomszédgyával ugj mint a' Tisztelendő Pater Franciscanusokkal haborogván ... Törvényesen meg láttatta azon Nobilitaris Fundussának ... határát [Mv; Told. 15/44] ✳ *közelebb való ~. 1805:* az Dálnoki Felső mezőbeli főldünköt el adová tevők ... Ezen főldűnkel meg kinalok Dalnoki Gal Peter uramot mint kőzeleb valo szomszédot meg is vasárlá [Albis Hsz; BLev] ✳ *tőbeli ~. 1667:* Ez Nemes Colosvary Tanacz parantczolattjabol es Nagy Szeőcz Mihaly Vra(m) akarattjabol kj menenk Bekas patakba(n) ... ugjan eö kiglnek karainak megh Oculalasara es eligazitasara, mellyett mond hogy az eő kiglme teőbely szomszedgia ugj mint Monostory Jstua(n) Vra(m) czelekedett uolna [Kv;

RDL I. 148]. *1705:* Ezen örökséget ... meg vásárolván ... Boros István ur(am) mint Tőbéli szomszéd, az meg irt Aszszonyis minden jussát kivévén belőlle szabados Dominiumb(an) hagyá ... Boros István urat [Déva; Ks 92. I. 21] ✳ *tősgyökeres ~. 1584:* Myerthogy az Bizonsagok homaliosok, es feokeppen egy oculatus testis vagion chak ... Azert ... heted magawal teós giwkeres Zomzediwal Jamborokal ... bizonicha meg Artatlansagat [Kv; TJk IV/1. 270].

2. *~ja asszony* szomszédasszony; vecină; Nachbarin. *1570:* Orsolya Alcz Imrehne ... aztis Twgya hogi egy kort az kertthben megen volt, Es az Zomzedia azzonnak olos Andrasnenak zolt hogy harom penzt aggyon neky [Kv; TJk III/2. 50]. *1574:* Kadar Markosne Aztis vallia hogi leot volt eohozza Borbel Janosne, kerte arra hogi zomzedia Azzonyal Menne Eottwes orbanhoz Es kernek az keoszentywt hogi ky adna kezetwl | Borbara Kadar Antalne ... vallia hogi ... Mond az zomzedia Azzony hogi am egi Margit New Azzon lakyk zomzedsagunkba [Kv; TJk III/3. 322a, 362]. *1603:* Relicta Circumspecti Joannis Kowachy Borbara ... vallia: Jeott wala en hozzam az zomzedom Azzony Mathe Deakne es mikor ki keserem ... hallek valamy Jaygatast [Kv; TJk VI/1. 674].

3. címzésben; în adresare; Titulatur: Lieber (Herr) Nachbar, u.dgl. *1557:* Ez lewel adassek az en byzot wraymnak bestercey byronak es eskwteknek az zaz emberrel egetemben myt (!) byzot wraymnak es zomzydymnak kezyben [Somkerék SzD; BesztLt 32 „Erdely Myklos somkereky zolnok warmegey yspan" kezével].

4. vkinek a lakása mellett/közelében levő ház/telek; casă vecină; Anrainerschaft, Nachbarhaus. *1761:* Muntyán Kretsun ... Tavaly itt(en) Zalaknán Roff Sándornál Pakularoskodván szomszedban lakott [Zalatna AF; Ks 113 Vegyes ir.]. *1766:* az Anjarn házánál valami lármát halván magam vgyan a' szomszedbe altal szaladék [Szilágycseh; BfR 104/2 Steph. Betsi (25) zs vall.]. *1782:* Tudom hogy volt Réz, on, fa edénnye, méser főző ŭstje, 's minden Házi Portékája ... ugj hogj Semmiért a Szomszédba nem ment Házbeli portékát kérni [Mv; DLev. 4. XXXVI]. *1836:* A Pavai Joseff Haza felet[a] adom ki ... Sz. György naptol fogva Esztendeig 35 Rfor Taxa mellett nyílak nelkül Pavai Mihally(na)k ... Egi Tűz és a' Szomszedból harapozo Tűz nem lesz hibajok; a' magok tuzitől esendö karrol felelni tartoznak [Dés; Törzs. Dési taxalisták 5. — [a]Értsd: a Pavai Joseff-féle házat].

Szk: *~ba nem szorul. 1782:* Özvegj Basa Istvánné Aszszanyam ... Nagj Kereskedő Gazda Aszszony volt, Semmiért a mi Ház Szűkségire valo volt Szomszédban nem szorult [Mv; DLev. 4. XXXVI] ✳ *felső ~. 1823–1830:* A felső szomszédban lakott egy Kis Szabó Péter nevű szabó mesterember [FogE 85].

5. határos/szomszédos terület(rész); teren învecinat; angrenzender/benachbarter Grund. *1627:* napkelet feleol szomszidgia Magiari Balint szeoleie, nap nyugat feleöl Czianadi Jstuan szeoleie [Kv; RDL I. 133]. *1637/1639:* Monostor kapu eleott Egy vetemenyes kertt, melynek szomszedgya Egy felol Kadar Mihalne kertj [Kv; RDL I. 111]. *1679/1741:* Kenenfi István Puszta ház hellye ... egy felöll szomszedgya egy Tóó [Nagylak AF; DobLev. I/27a]. *1718:* Az Tohati utt mellet a Forrason felöl ... szomszedgjaj ... napnyugotrol a Too (k) [Sülelmed Sz; EHA]. *1731:* Jakab Imre puszta Ház hellye, melynek edgy felöl valo szomszedgja Pantzél János puszta Haz hellye mas felöl Tamás Mate pusztája [Gelence Hsz; BCs]. *1760:* egj darab szánto főd nap njugot felöl szomszédja a sajto patak árka ... nap kelet felöl Nagj Enjed városa bokros odala [Ne; DobLev. II/308]. *1793:* Szomszédi délről az Erdő Csinádra járó ősveny [Erdőszengyel MT; EHA]. *1822:* szomszédok ... NNyugatrol a' ... Groff Eszterházi János ur Nyíres Erdeje [Gyerővásárhely K; KHn 156]. *1842:* az Egrestőbe egy Törők buzás tanorok körül vagyon 200 fűz fa ... szomszédjai Keletről a' Lutz patakja ... Eszakrol az Egres patakja [Vajdasztián MT; HG. gr. Kemény Sámuel hagy.]. *1851:* A' Kender nyilba (sz) ... Szomszédai ... Egy felöll ... a Kopár nyil, 's a' Toroklat [Kérő SzD; EHA].

Ha. *1567:* Zomzydonkot [Kisszöllös KK; RkAk 344]. *1629:* szomszidgia [Kv; MúzRadák]. *1648:* szomszidgia [Doboka; Mk III. XXXVIII. 999]. *1687:* szomszidgya [Bádok K; BrÁLt]. *1701:* szomszidgya [Cege SzD; WassLt]. *1803:* szamszéd [O.szilvás AF; MkG]. *1819:* szamszédba [Kv; Pk 2].

II. *mn* **1.** személyre, lakosra, közösségre von.; referitor la persoane, locuitori, comunităţi; (Personen, Bewohner, Gemeinschaften betr.) benachbart, nachbarlich. *1585:* Magdolna Magyar Andrasne vallia, Ighen zepen kery vala Az Iffiwtol Az kar vallot zegeny ember az syweget Monda Thekes Imreh takach Kelemennek, Io zomzed vram te volnal tizedes, Ne engednęl illie(n) hatalmaskodast a' zabad vczaban [Kv; TJk IV/1. 475]. *1614:* Báthori Gábor mind Sorbán vajdával, s mind az több szomszéd fejedelmekkel hogy egybeveszett és veszekedett, nem az hatalmas császár hűsége mellett cselekedte [BTN[2] 73]. *1661:* az török ... mirajtunk fogja elkezdeni az kereszténység veszedelmére feltött szándékját, hogy minekutána Erdélyt elegendő néppel megülteti, bátorságosban és közelebbről háborgathassa az szomszéd keresztény nemzeteket [KemIr. 343–4]. *1671:* Apór Lázár ... a' Kézdi-Vásárhellyieket Lemhényi erdőről, és több szomszéd Falubéliekéről ab antiqua szabadosan és békességesen birván, minden impedimentum nélkül, nem supersedeál hanem mint az előtt ugy most-is háborgatná, igaz úttyokban persequalná [CC 41–2]. *1767:* Ha valamely bányának hertelen romlása kövétkeznék, az abb(an) dolgozó bányászok, a' szomszéd bányászok(na)k meg mutatván, hirekkel és ha tettzik jelenlétekb(en)is az ilyen romlást Ejtzakais fel épithetik [Torockó; TLev. 7/1]. *1773:* a' Szomszéd Falubéliek igen bé jöttek az Esztánai határba s Nagy káromra van [A.jára TA; Ks Miss. I Henter István aláírásával]. *1775/1802:* Trífán Kozma ... ha világosan lattatikis fatéálni, de ugyancsak szamszéd falubeli mint egy 30-ig valo fatenseknek fassiojak hitele, egy Tanunak fassioja által nem minualtathatik [BSz; JHb LXVII/3. 110]. *1814:* oda jött Pávai Samuelné Asszonyom, mint régi volt szomszéd lakos ... az ő Kegyelme Szavának mi engedvén, utosittása és ki mutatása után után (így!) vettük fel a' métát [Dés; Ks 79. 29. 797]. *1826:* Ezen Oculatio terminussát a' f.e. és holnap 11kére határozván, kötelességévé tészem az instans közönségnek, hogy az ezen patak ductussába interessatus szomszéd Gyalakuti közönséget ezen terminusrol tudositsa [Msz; GyL].

2. szomszédos vármegyében lakó (birtokos); locuitor (posesor) în comitatul învecinat; in einem Nachbarkomitat wohnend (begütert). *1557:* Kwzwnetemeth es magam Ayanlassath mynth Jo Zomzed Wramnak az egez Tanachyal egyetembe mynth Tyztelendw uraymnak es Attyamffyaynak (!) [Apanagyfalu SzD; BesztLt 70 Apaffy Laszlo a beszt-i bíróhoz]. *1568:* ebol keg:tektúl io walast warok mind byzodalmas es io szomszed vraimtűl es atam fyaytul

[Erked K; i.h. 38 Petrus Bozzasy de Erked G. Thymar beszt-i bíróhoz]. *1569:* Azirt kirink k: mint bizot szomszid Vrainkat hog k: Igassagaban ligen Mellette mies eniben vag' Meg Naginbanis szolgalnj akarunk mint bizot szomszid vrainknak [Sajó BN; i.h. 105 Joan. deak vicecomes a beszt-i bíróhoz]. *1571:* Kdet Enys kerem mynt Byzotth Jo zomzyd wramat hogy kdys Lenne wgyan azon Akaratthal hog' ne perlenenk Maradna hãatra az keozeoteok walo Theorwynkezys [Szúv; i.h. 3519 Petrus Zentmyhalyfalwy praefect(us) arcis Nonę Casp. Zewch a beszt-i bíróhoz]. *1642:* Jo akaro somsed Uram kgmetek büczulletes attyafiait ide kulduen, az hauasok felól ualo leueleket is ertuen latuan mind beszelgettünk eo kgmekkel [Sófva BN; BesztLt 115 Petrus Gauay a beszt-i főbíróhoz].

3. házra, iskolára, egyházra von.; referitor la case, şcoli, biserici; (Häuser, Schulen, Kirchen betw.:) benachbart, daneben stehend, anstoßend. *1573:* Mennenk az Ghereb hazahoz es ott venneok be az wallast ... ne legyen Eggyk zallason hanem chyak Bathor az zomzed hazual chyak kwl legyen [Sófva kör. BN; RLt O. 5]. *1705:* Ugyan ma alkudtam meg a kőmívessel, mivelhogy az szomszéd házat is összevágjuk [WIN I, 521]. *1827:* A Gyermekek tanitásáért égy Szomszéd oskola tanito fizetéséhez hasonlolag adnak [Visa K; SzConscr.]. *1863:* minden Egyházban, helyben fog tartodni a' vizsgáló szék. Előre nem lehet tudni, hogy mikor, melyik Egyház vizsgálodik, a' szomszéd Egyházbol tudosittatik minden Egyház [Gyalu K; RAk 84]. *1867:* A félbeszakadt vizsgálat megindul ... Bikalra érkezend Mart. 4kén. Ha azonban a körülmények a menetrend megváltoztatását igénylik, e változás a szomszéd egyháznak tudtára fog adatni [M.bikal K; RAk 162 esp. kl].

4. helyre, területre, birtokra von.; referitor la locuri, teritorii, posesiuni; (ein Flurstück, Gut, Gebiet betw.): angrenzend, Nachbar-. *1597:* Myerthogy egieb iol rendelt zomzed varosokban az sokadalmoknak bizonyos es el hatarozot modgia es rendy vagion, ew kegmekis azoknak peldait keőwetwen igiekeztenek azon hogi az itwalo sokadalomnakis el rendeleseben az varosnak es az keossegnek haznat keowessek [Kv; TanJk I/1. 298]. *1649:* Devai Varunkhoz tartozo Ríbiczorj nevű falubeli szegeny Jobbagink ... szomszéd falujokkal hatarok veget nem alkhatva(n) megh; emberseges emberekkel hatart jartattak ... kglmessen parancziolyluk hűségt(e)k(ne)k, az Orszag Teőrvenye szerent, s az igassagh szerent határ járt levelekben megh irt modot s hatarokot szomszéd falujokkal megh tartassa [Ks 93. 23. 2 fej.]. *1676:* Minek okaért kglmessen es serió parancsollyuk hűsegteknek, sem azon mostan ki jűtt idegen kereskedőket, sem másokat ha kik ennekutánna jönnének is ki az szomszéd országokból s hűségtek városáb(an) mennenek onnet szekekben eőket ki ne bocsássa, hogy ott járjanak, az hol es mint akarjak [BesztLt 45 a fej. a beszt-i főbíróhoz]. *1677:* A' Partiumban penig mostan, a' szomszéd birodalmaknak respectusára nézve, a' Patronusoknak szabadságokra engedtetik Oláh Jobbágyokon való dézma meg-vétel, avagy meg-engedés, mig ... kűlőmb végezés nem rendeltetik [AC 75–6/2]. *1725:* mind ket Erdők; mind régi, mind uj és most csinált Keresztekkel mind két felől a' más szomszed Erdőktől meg vadnak kűlőnbőztetve [Gergelyfája AF; JHb XXVII/4]. *1740:* a szomszéd Székek és vár(me)gyék vecturainkat fel nem váltván ... ha nem remediáltattik az illyen dolog ezis el pusztittya ezt a vár(me)gyét, mivel nékünk per se fel kell váltanunk a Bănătusbĕlieket | Mind eő Hertzegségéhez, mind pedig Mlgos Guberniumhoz ... alázatos Instantiánk altal ... a szomszéd Provinciákbol ezen V(á)r-(me)gyében az gabonának bé hozathatása véget recurráltunk vala [Kémënd H; Ks 83 Zejk István lev.]. *1785:* Malmak itten Várasunkban, ugy az Szomszéd Hellységekbenis elégedendök vadnak [Torockó; TLev. 6/1. 12a]. *1799 k.:* (Az) erdő pasztorak ... az Erdőket igen ritkán járták, nem tsuda azért hogy a szamszid helységek és a falusiak általolis ottan ottan meg tsonkáztottak [Kv; AggmLt C. 114]. *1800:* Az Szomszéd Főldes Vraságok által el foglalt Erdők iránt Communitásunk(na)k sok Tagjai már Tőrvény uttyában vadnak [Torockó; TLev. 9/31]. *1806:* Mivel az ide való legelő sem alább való s veszedelmesebb a méjtellyre nézt a' szomszéd határoknál, ollyan vigyázással légyen a' számoló Bács, hogy ha a' szomszéd nyájak menten maradván a, méjtellytől, itt megromlának (!), elhullanának, a' kárt tartozik a' számadó megfizetni [F.rákos U; Falujk 18 Sebe János pap-not. kezével].

szomszédasszony vecină; Nachbarin. *1568:* Anna Consors demetri nagy Jur(ata) fassa e(st) ... az palastot az zonzed azyon (!) hozta oda, az kynek az vranak neue myhal, es az azyonnak Ilona [Kv; TJk III/1. 153]. *1573:* Zithwey Gergel Azt vallia hogi Ment volt Thakacz Andrasnehoz Kis gaspar leania Es Mond neky hogi megis azt Mondode Zomsed azzony hogi En Iachota(m) volna [Kv; TJk III/3. 116]. *1633:* monda Kouacz Georgjne edes szomszed Azzoni nem tudom mi leolte az en Leaniomat de az Inan foly le az ver [Mv; MvLt 290. 132b]. *1670:* magam is irigylem, hogy annyira hordozták az én szomszéd asszonyimot [TML V, 79 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1771:* aszt szomorúan irhatom, hogy az jo szomszéd Aszonyomat Szilvásrol el vesztem az mult hettfűn meg hala [Csesztve AF; Ks 96 Haller Zsuzsanna lev.]. *1798:* Mindenikünk<ne>k igen közel valo szomszed Aszszanya [Ádámos KK; JHb XIX/58]. *1820:* tudgya ked Szomszéd Aszszany, mennyi baja volt Josikának s Boriskának velem [Aranyosrákos TA; JF 48 Kováts Anna Budai Péterné (46) vall.]. *1839:* rosszul vagyak szomszéd aszszany [Dés; DLt 20].

Ha. *1796:* Szamszéd Aszszanyomat [Kv; AggmLt B. 15].

szomszédbeli szomszédságbeli; din vecini; nachbarlich, benachbart. *1744:* egy ide valo szomszédbéli ember ... feleségével és menyecske Leányával hózzánk jővén ... kérdi [Déva; Ks 112 Vegyes ir.].

szomszédi szomszéd-; de vecini; Nachbar-, nachbarlich. *1838:* meg edgyezvén ... Dobai Sigmond Urral az iránt hogy ... szomszédi Jussát nékem tellyesleg cedállya [M.orbó AF; DobLev. V/1179].

szomszédol 1. határol; a se învecina/mărgini; benachbart sein, angrenzen, anliegen(d sein). *1806:* Ezt a Táblát szomszedollya ugyan a' Gardu Czárini [Aranyosiványfva TA; EHA]. *1807:* Vagyon ez a' Dési Kő fogadó a' Gatya szár uttza n. Sikátorban ... szomszédolja ... a Szamos felőll való végit pedig a Szamos Hidja és a' Fogadó között lévő kis üress helly [Dés; EHA]. *1852:* a maras fojamatya szomszédolya a Gődrőgbe az erdőn (k) [Magyaró MT; EHA].

2. birtokhatárt kijelöl; a însemna hotarul unei proprietăţi; (Flurgrenzen) vermarken. *1806:* a' melly kaszállo Tanorok az ő Nagyságok részekre Szomszédolva le iratik, Tudom hogy ... ő Nga néhai Mlgs Férjének ... Kaszállo Tanorokja

volt [Erdősztgyörgy MT; WH]. *1808:* (A föld) az itten közlött Határ osztály Protocolluma 220 lapján 35 szám alatt szomszédolva találtatik [F; DobLev. IV/916]. *1818:* szamszédalva vagyon [Mészkő TA; KW].

szomszéd(o)lás birtokhatár-kijelölés; însemnarea/marcarea hotarelor; Vermarkung (der Flurgrenze(n)). *1824:* a Kérdett Kastéj ... szomszédlása a régi Conscriptio és az 1784-ki osztáj szerént meg vagyon [Szentbenedek SzD; Ks 79].

Szk: *nyílbéli ~. 1810:* Ezen Szomszédolás nem a' Conscriptio, hanem az vjjabbi meg visgálásnál fogva a' dolog valosága Szerént vagyon ki irva, és mivel afféle változások ... elő fordulnak, mindenütt a' Nyillbéli Szomszédoláshoz kell ragaszkodni [Kv; Ks 89].

szomszédolt határolt (birtok); (posesiune) cu hotarele marcate; vermarkt. *1795:* Strennus Rácz Máté O Sinkai Limitaneus Katona ... azon ... Elekesi portziocskáját, melyet hajdon a Szűkségben a Falu adott volt el Nagy Attyának ... Most ... Rácz Máté el adta ki nevezett és szomszédolt appertinentiáival egygyűt ... Szánto Sándor Urnak [Asszonynépe AF; DobLev. IV/747. 1]. *1799:* A' szomszédolt Fundus ... Popa Sztánts nevezetű Oláh Paptol szállott néhai itt volt Oskola mester Vintzí György vramra [Csekelaka AF; KCsl 2]. *1801:* hallattam hogy a kérdesb(en) meg nevezett és szomszédolt szánto földet Zalogb(an) bírják az Exponensek [Szentimre MT; BalLev.] | ezen ... szomszedolt hat hold szanto földeknek alkalom szerint valo árrát le szallittá 90 ~ kilentzven Mforintokra [Ne; DobLev. IV/846. 1b]. *1816/1855 k.:* azon Zsellér Telek ... tettzetesebb lévén, kivánta Ő Nagysága a fenn szomszédolt Colonicalis Telkével való meg tserélését [Harasztos TA; HG. gr. Béldi lev.]. *1828:* Kardos János Szamszédtság s Atyafiság Jussánis magához vévé a mingyárt Szamszidalt Földőt egygyezés Szerént [Asz; Borb. I]. *1829:* A' Felperes jelen valo keresetét abban adja elö, hogy az Alperes a' Felperesnek a' M Bándi Határon a' Perbe idézö Levélbe szomszédolt azon Szánto földét ... hatalmasul fel szántotta ... 's a' Törökbuzát azon Esztendöbe le is szedette [Mv; DobLev. V/1152]. *1830:* (A) szomszédolt Erdőt Ts Bartok Ádámné Dobolyi Klára, mint a' kinek birtokába történt potentiákbol eredett a' Per ... zálogul ugyan: De tizenkét egymás után follyo esztendökig ki válthatatlanul birja 's használhassa [Szentbenedek AF; i.h. V/1162]. *1843:* Ezen szomszédolt Curialis Telken az utzárul bé menve nyillik bé égy el senyvett Fenyő Fa detzka két felé nyillo Kapu [Borsa K; BetLt 1].

Ha. *1820:* szomszédalt [Kissáros KK; DLev. 2. XIIA/1a]. *1861:* Szamszédalt [Görgénykakucs MT; VH].

szomszédoltatik határoltatik; a se învecina; vermarkt werden. *1806:* a' melly kaszállo Tanorok az ő Nagyságok részekre Szomszédolva le iratik ... pusztán hevert mint afféle fövenyes, és porongyos helly ... a' régi Küküllö follyamattyatol fogva a' miképpen a Conscriptioban Szomszédoltatik [Erdősztgyörgy MT; WH] | a' Szánto földek Táblája szomszédoltatik a' Gyálu Csiresélujjal [Aranyosivánfva TA; EHA]. *1842/1844:* az ugy nevezett Dálnaki kertbe (: más néven Szunyog Szegbe :) lévő ... őrökös-Dálnaki jussan állo Föld ... mely föld 1815től fogva 1821ig három rend béli ... Irnokok által ... őszveiratott ... így Dalnaki also kert mely nap keletről a szomos (!) vize, és a Város nyilai, Délről az árkan tul a rétek ... Eszakrol a régi Szomos árka (: mely most fűzes :) szomszédoltatik [Dés; EHA].

szomszédos I. *mn* vmi mellett levő, határos; învecinat, care se învecinează cu ceva; benachbart, Nachbar-. *1574:* Vajda Andras Azt vallja hogi harmad zomzedos volt Igarto Gĕrgy Zeoleyewel | Katalin Takach Andrasne ... vallia ... mykor takach Istwan birta az Neb Janos Zeoleyet Zabadon Iart azon alas fel Zomzedos volt eo velek [Kv; TJk III/3. 337. 361b]. *1680:* Vagion egi haz belső Kőzep uczaban, kinek egi felöl Lakatos Balint haza, mas felől penigh Tasnadi Balint hazai szomszedosok [Kv; RDL I. 145]. *1792:* eö Exlaja az Ádámosi Allodialis Erdejében 8ad nap múlva a maga hijjanosságát s differentiáját Torvényesen ki fogja jártottatni a hól az Urral szomszédos lészen [Ádámos KK; JHb XIX/35]. *1806:* Szent Benedeki[a] Határon az Urral a többek között az edgyütt valo Osztálynál fogva két hellyen szomszédos Szánto földgyei metait az Ur meg nem tartván, az Ur ezzel az Exponens Urat meg kivánnya tetemesen károsittani [DobLev. IV/899. 1a. — [a]AF]. *1817:* (Uzon) sokadalmas és vásáros helly és más több aprobb commercialis helyekkel szomszédos [Árkos Hsz/Mv; Kp V. 318] | Természetes, hogy emtorok nem léhetnek, tsak vgyan ha valaki meg vészi mind az Szomszédós mind az Vérség jus fen tartását [Ne; DobLev. V/1009. 2a]. *1819:* a' kertye én vellem szamszédas vala [Kv; Pk 2]. *1851:* a' Ragadobali (föld) szomszédos az enyémmel [Héjasfva NK; Pf]. *1864:* Bongort a' szomszédos szász Helység Petelétől cseréltetett [M.péterlaka MT; Pesty, MgHnt XLIX, 203a].

II. *fn* **1.** szomszéd; vecin; Nachbar, Anrainer. *1601:* Erthy varosul eo kgmek biro vramtol Korogynak megh vetelet ... iteltek eo kgmek hogy az Jspanok viselyenek gondott rea: Myert penig hogy sok feleol infestaliak az zomzedosok ha myben az Jspan Vraim eo kgmeket tanachyl megh talaliak ... legyenek minden segitseggel nekik [Kv; TanJk I/1. 386]. *1602:* Lonay Menihart ... vallia, hogy Teleky Jstwan kerte ... Annak vthanna hogy el pusztula ... vgy arulta el masnak engemetis noha zomzedos voltam nem kenalt megh el Adasakoron [Kv; TJk VI/1. 592]. *1668:* Tudodĕ ... ha az kolcseriak, vgi más vellek szomszedosok ki micsoda hatalmasságot, vagy foglalást tött volna határokon, vagi mostannis tenne Hagimás Láposiaknak? [Hagymáslápos Szt; JHbK XIII/18].

2. vmivel határos terület; teren învecinat cu ceva; ... ist/sind benachbart/anliegend. *1606:* az zegh Czyere melynek Zomzedosa Balintfalwa feleol alol az mezeo [Nyárádszentlászló MT; EHA]. *1641:* egy feolde ... egy felöl szomszedgia az Aarok mas felől Kis Jeremias főlde harmad felől az Orszagh uta szomszedosok [Csepegőmacskás K; SLt AM. 19].

szomszédosít (ki)határol; a avea ca hotar, a fi/a se afla în vecinătatea a ceva; vermarken. *1800:* ezek ... Conscriptiobol bőven és szomszédositva környűl állásosan ki tettzenek [Mv; TSb 24]. *1805:* az egyik földemet hoszszan az ut szomszédosittja, s az ottan elé s hátra járo Lovak Csitkok és marhák az utbol ki csapongván gabonámat az ut melljékin el tapottják és el károsittják [Kv; Pk 2].

szomszédosító határoló; învecinat, care se învecinează cu ceva; vermarkend. *1806:* az én kertemet hoszszában szomszédosito Hellyetske ... Kotyavetyén el nem adattatott [Kv; Pk 3].

szomszédosított birtokhatárba helyezett, birtokhatárolt; care se învecinează cu ceva; vermarkt. *1793:* ki mentem a'

kérdesben szomszédasitott földbe [Mezőbánd MT; MbK XII. 98]. *1795:* Ezen Szomszedasitott Hellyen ma vagyan é olly veszszős erdő [Mezősámsond MT; Berz. 5. 43. S]. *1798:* 3. Szomszedasitott szép szalas tserefás tilalmas Erdejet 4. itten szomszedasitott igen szép szálas tserefas Erdejet [Ádámos KK; JHb XIX/58]. *1800:* hogy pedig a' szomszédasitott szőlő gyepűjehez valami jussak lehetne Lezák András és Makai Istvánnak azt tellyességgel nem tudgyuk [uo.; JHb XX/19]. *1801:* a kérdésb(en) Szomszédositott Szegény szerbeli Föld Zalagba valatott lenni [Szentimre MT; Bal-Lev.]. *1817:* a most szomszédositott Föld a középén kette rovattatván, egész hasonfele része Makkai Miklosnak örökös birodalma ala ment [Udvarfva MT; Told. 42]. *1841:* (A) szomszédositott Felsö Peterdi Colonicalis Teleknek az Alperes Báro birtokában Zálog czim alatt léte ... elesmertetett [T; Bosla]. *1847:* a' fenn szomszédositott szöllő [Mv; DE 3]. *1862:* Az mái napon viszont Superlévált ... Kardos Sámuel ... a bént irt es szomszédasitott rétre 80 azaz Nyoltzvan X[a] ... osztrák értékben ... mitis ezennel bizonyittok Sinfolván [Asz; Borb. I. — [a]Krajcár].

szomszédosíttatik határoltatik; a se învecina, a fi vecin cu ceva; vermarkt werden. *1842:* Vagyon egy belső Telek a' Falu derekában, mely szomszédosittatik Napkeletről az egyházi nemes Asztalos Ádám lako Telke által [Szászrégen; DE 2].

szomszédoskodik határosként érintkezik; a se învecina; Nachbarschaft pflegen. *1790:* Kőmíves Gergelly Uram-(na)k ... Sessioja ... Délről szomszédoskodik az Erdő Kutra járó kőzőnséges Város uczájával [Désakna SzD; Hr 1/33].

szomszédoslag (határos) szomszédként; ca vecini de proprietăți; nachbarlich. *1749:* Tudjuk ... hogj ... Gál Juonnak az Háza után és az Bruma Házhelye után az Bodolaj Határon mind az két Mezöben az szánto es kaszálo örökségeket szomszedoslag birtak, ugj hogj ahol Gál Juonnak Mikes rész Jobbágynak szánto vagy kaszálo öröksége volt és vagjon ott mellette Brumának Béldi rész Jobbágynak volt szomszédgyában, és mostis mindenik Határban szomszedoslag birattatnak az Földek ezen Specificalt ket Sessiok után [Bodola Hsz; BLt 7 Székely Istok (40) jb vall.].

szomszédosodik határolódik; a se învecina; angrenzen. *1790:* (a) Báldi föld ... egy láb földibe ... ö Nagyságának szomszédosodik [Báld MT; BLt].

szomszédoz határol; a avea ca hotar; abgrenzen, als benachbart vermarken. *1791/1796 k.:* a Telket szomszédozzák nap keletről az ország uttya, Nap nyugotrol a Falu kőzönséges uttzája [Kilyén Hsz; MvRKLev.].

szomszédság 1. szomszédi viszony; vecinătate; Nachbarschaft. *1569:* mostis meg Erdemlettem uolna Azt En hogy meg talaltatot volna ty. k. Egy leweleuel meg lattatak volna hogy ha valakinek My karth twttek volna Az En Zolgaim, Marhayokbwl mindent meg Elegittettem volna, Ezzel Nem kellett volna ew felseget bantanotok De ez vtan meg lattya k. hogy byzony Enis ezen ezen fele zomzedsaghoz tartom magamat [In Arce Hwniad; BesztLt 5 Christophorus Hagimas de Beregzo Gr. Daum beszt-i bíróhoz]. *1570:* mosztan es Irt vra(m) Tordarűl ... hyzeom byzonal hog vram es Igeo(n) Jo Newet (!) veszy kegeltül Jsmet ha my szomsydsagbol Tw kegeltek Jde my hozank Byzyk mynde(n) Jo szomszydsagal [Bethlen SzD; i.h. 115]. *1571:* Az Wram kowachianak wala walamy pery Moldoway wayda elóth egy Attyaffia halala felól, Jw wolt Az wton Az nazodiak az kegtek Jobbagy. Jgaz wtaban Megh fogtak, es haborgattak kyth My Jwendóben Az Jamboroknak wyzontak walo zomzedsagal Megh fyzetűnk [Szeszárma SzD; i.h. 3522 Fr. Lippainus Caspar(us) Zwch beszt-i judex regiushoz]. *1619:* Csafer bék ... magát mind az szomszédsághoz s mind az szegénséghez jól viselte, s ezután is annál jobban igyekeznék viselni, ha Nagyságod ... szolnoki békségre promoveálnák [BTN[2] 252–3]. *1638/1647:* az kőtes szerent ... az mint az eo kgl(m)e íob Attya ... kőtet volt az Job Attjammal Cheffei Janossal ... mely dologra vit azon szűbeli igassagos io akaratom de latom hogy sem az Attyafiúsagrol, sem io akarattal valo szomszedsagrol eo kgl(m)e nem gondolkodik [Noszoly SzD; WassLt]. *1672:* én mindenekkel megtartom az ő felsége híveivel az szomszédságot Kegyelmeteken kivül ... Az mire Kegyelmeteknek szüksége vagyon, azt bevinni, eladni megengedik, az én emberemnek vásárolni nem szabad: micsoda szomszédság ez? [TML VI, 38 Teleki Mihály a nagybányaiakhoz]. *1807:* Szomszédtság és Baráttság tekintetéből örömest lészen most az égyszer, sőtt más versenis Segítséggel a V Kőzőnség a Nagy gát igazittásában ha requiraltatik [Kv; KmU-Lev. 3].

Szk: *jó ~. 1559:* az en kgmes vramnak elecsander vajdanak kgmetek, Jo Baratás (!) es Jó Zomsettsagal vagyon, En is w Naganak megh eskwttem [Retteg SzD; BesztLt 27]. *1677:* A' két Oláh országgal-is a' jo Szomszédságot mególtalmazza[a] [AC 21. — [a]Báthory Gábor]. *1765:* Marosszentkirályon A Pap és Mester Háza körül valo köz kertnek nem létele miatt izetlenségis következven, imponáltatik, hogy a feltetessék, mint hogy a jó kert a jó szomszédságnak nagy eszköze [MVJk II/4. 423] ✱ *jó ~ot visel. 1662:* Máramarosban az egy Visk városánál többet avagy ugyancsak a sietség miatt, avagy hogy a huszti jó szomszédságot viselné előtte, nem is égetvén, prédált marhájokat, lovakat, szekereket, kolyészájokat együtt is, másutt is hagyogatják vala [SKr 367] ✱ *keresztény ~. 1657:* Ebben az szükségben az lengyeleknek keresztény szomszédságokat igen megtapasztalók [KemÖn. 173].

2. szomszédi állapot; vecinătate; Nachbarschaft. **Szk:** ~ *jussán. 1784:* énis tsak szomszédság jussán küldöttem embereimet hogy arassanak Nádat [Arany H; JHb XXXI/51. 44]. *1823:* mind mostanáig békességesen bírtuk kevés Jószágotskánkat, még nem az erőszakos Rátzkövi István ... szomszédtság Jussán egy az Gérebenessi Akasztofánál lévő Földembe belé állatt meg szántotta [Nagylak AF; DobLev. V/1076]. *1828:* Kardos János Szamszédtság, s Atyafiság Jussán is magához vévé a mingyárt Szamszídalt Földőt, egygyezes Szerent 33. az az harmintz három R forintakba [Asz; Borb. I].

3. szomszéd birtok/föld; proprietăți învecinate; Nachbargut. *1574:* Hushagyo vasarnapon ... Zabo Palth abba[a] be wythwk statualtuk <me>ly statutioba zomzedsagok Es hatarosok voltanak Myndzentreől <Ho>zzw Porwwl Kenez Polgariwal volth (így!) [M.gáld AF; KemCs 41. — [a]A puszta házhelybe]. *1615:* Az ket szamos keozeot vagion Egi maior kert, melinek egi feleöl az Battia Werner Marton Maiora, Mas feleől az Cziaszar Mihali giwmeőltseos kerte

szomszedsagok [Kv; RDL I. 96c]. *1784:* Vagyon égy Kender Föld égyfelől ... Kis Flore nevű Jobbágya Szánto Földgye, más felől pedig a' patak follyamattya szomszédtsagai között [Burjánosóbuda; JHbK LX/18. 43]. *1833:* (van egy föld) egy felöl Bágyi, más felől Szilágyi rész szamszédtságak közötti [Csekelaka AF; KCsl 16]. *1837:* ezen gyűlés alkalmatosságával meghatároztatott ... micsoda helyen, vagyis kiknek szomszédságaik között aszaltattak meg [Jenőfva Cs; RSzF 119]. *1844:* ki, mikor, micsoda szomszédságokban kaszálgatott? [Kv; KmULev. 1 vk].

4. szomszéd ház; casă vecină; Nachbarhaus. *1596:* Leot ... Vr. 450 bor, tuttuk azt hattodfel hordora, hordaiat a' mint az zomzidsagban hozattattak ... tezen f 4 d 12 [Kv; Szám. 7/II. 43]. *1615/1628:* Vagion egy Ház Hyd uczaban az Kapu(n) beleol ualo szegeleten, melinek egi feleől az Feycz Janos Aruaj házok szomszedsagok, es más feleol az város [Kv; RDL I. 96c]. *1633:* egik legeni kardot ra(n)ta es az gazdahoz vaga de az gazda kj futa az hazboll es toluait kezde kjaltani ... az vargakis kj jöuenek az szomszedsagboll, es kezdek mo(n)dany mit toluaikodünk [MvLt 290. 716a].

5. szomszéd hely, terület; loc, teritoriu învecinat/limitrof; angrenzender/benachbarter Ort/Grund. *1619:* Azmég az legények odajárának, addig onnat az szomszédságból emberséges törökök jövének közinkbe, azkik minket is igazítnak vala el, hogy részeg az az török s ne veszekedjünk véle [BTN^2 284]. *1642:* it az somsedsagban sellel görgeny, s vecz Saio es erdelyne assonjom ioszaga taian, mind spiritualis secularis (!) personak it talalkoznanak [Sófva BN; BesztLt 115 Petrus Gauay a beszt-i főbíróhoz]. *1662:* a nyomorult országnak újabban való büntetésére a budai vezér Szejdi Ahmed passa csak a szomszédságban, Tömösváratt, elegendő kész hadakkal hagyatnék [SKr 455].

6. *~ában* (közvetlen) közelében, mellette; în (imediata) vecinătate; in der (nächsten) Nachbarschaft. *1573:* Kolosy peter ... vallia, hogy vagion hat Eztendeie Mikor az Ilona Azzonj Molnar Mattet az hazba Bochatta volt hogy az keozt fely chinalna, Mert eo zomzedsagaba vagion az haz [Kv; TJk III/3. 273]. *1588:* Ahol Az factum eset Az Rethnek tizta Reth newe melynek nap kelet feleól zomzedsagaban wagyon Banchya Mathyas Rethe [Somlyó Sz; WLt]. *1629:* Azmely házam itt Marosvásárhelyt Marosszékben az piacon vagyon, Nagy Szabó Péter és Szabó Dávidné Kalára asszony házak szomszédságában még az én atyámra is, Borsos Sebestyénre ősitől maradott volt [BTN^2 420]. *1633:* Vagion ... harom fertali szeőleő Schuller Jstvan ... es ... Műsniaj Balint ... Szeőleőjeők szomszedsagaban [Kv; RDL I. 112]. *1656:* 3 részre oszlot 3 Auas uttjara iõuo nagy fold, 25 eke iarasa Damokos Miklos es Kuna Janos fõldeinek szomszedsagaban [Csobotfva Cs; CsÁLt F. 28]. *1677:* Kezemnél marada négy fundusok kőzzűl az Nehai Sztán Popicza, Salamon Durecskul és Rád Kurcsul Jobbágyok Szomszedságokban lévő fundusom régi Boérságom hiteles Relatoriambol [Szád.]. *1731:* Az also falu vegen Fodor Janos szomszédságában az Dombon ültek az eoreg emberek [Borzás KK; Ks 83]. *1750/1797:* Bizonyoson tudjuk hogy a' Mihályék(na)k vagyon egy kis Telketskéjek, a' Tyukodiék Telkek és a' Falu sikátora szomszédságib(an) [Vérvölgy Sz; Borb. II N(eme)s Balog Demeter (74) vall.]. *1768:* Mitsoda Curialis, és Udvarház hellye ... ki Szomszedtságaiban, mekkora qvantitasu szakasztatatt ki? [T; Ks 8. XXI. 36 vk]. *1801:* A Járában a Mlgs Groff Bethlen Laszloné aszszany ő nga Sellér Hazaban az Ex(pone)ns aszszony ő nga udvara és vgyan a' Mlgs Groff Bethlen Laszlóné aszszony ő nga Sellére Háza Szamszédtsagakban [A.jára TA; BLt 12 Kis Sárasi Szent Királlyi Ferentz hütös ass. nyil.]. *1814:* az ugy hivottatni szokot Mátyus Erdeje nap keletről az Anya Szék pataka ... Szomszedságában [Szováta MT; EHA]. *1830:* Tenkeszegben egy felöl a' Templom Felé menő út ... szomszédságában lévő Curialis házánál [Szentimre Cs; EHA].

7. szomszédok; vecinii, vecinătatea; Nachbaren. *1570:* Seuerinus Brozer Azt vallya hogy Mykor az Borsay Petert megh fogattak volna az zomzedsagal zeolew Eorzeny Monta hogy egedwl Nem birna [Kv; TJk III/2. 108]. *1584:* megh kenaltak az Mattias Mihalj germeokett, es mind az teob atiafiakat zomzedsagokatis, de meg nem veottek hanem attak huz forinton Buda Janosnak [DLt 213–4 Temesvári János kezével]. *1586:* Balattffy Sigmond vram ... az zomzedsagott ellenzette hogy ne horgyanak gaztt ez peres feóldre [Csapó NK; JHb XX/48. 6]. *1597:* Veres Marthon ... wallia ... Feorkeol Mihaly ennekem zomzedom wala ... annal gonozzab ember az egesz zomzedsagba(n) nem volt [Kv; TJk V/1. 107–8]. *1647:* Vagion egy darab Tilalmas Erdejek, Epittesre valo de ereo szakkalis az szomszedsag rea megyen, puztittiak vesztegetik [Teremiújfalu KK; BK 48/16]. *1702:* (Férje) Kegyetlenül verte rongálta egy fő verés hagymayért egy főzet murokert ugy el kinzatta hogy csudájára állottanak ki a' szomszedcsági [SzJk 338]. *1710:* egy segesvári szőcs vadbőrök vételire ment vala Gyergyóban, s mihelt hazamene Segesvárra, maga elsőben, azután minden házanépe s a szomszédsági is meghalának[a] [CsH 432. — [a]Pestisben]. *1766:* a' Szomszedtság jussa nem engedi azt, hogy edgyiknek Marhája, Tyukja, Ludgyai, Réczéi a' másnak incommodallyanak, eleg pelda vagyon a distingvalt Vdvarokon veszekedő szomszédokrol [Torda; TJkT V. 320]. *1807:* sok rosz verekedőző tselekedeteiről az egész Szomszédságokban is esmeretes [M.fenes K; KLev.]. *1834:* a Tiszt ... meg részegedett ... harmad napig mint a' meg sértett oroszlány ugy kiabálta, hogy a szomszédtsag még ejtzaka se tudott tőlle nyugodni [Bögöz U; IB. Bentzedi Sándor ref. pap lev.].

8. *~ot ad* kb. szomszédi vendégséget tart; a da petrecere pentru vecini; die Nachbarschaft bewirten. *1587:* Esmeg mikorontan az Zomzedsagott attam keolteott(em) f. 2 [Kv; Szám. 3/XXVI. 70 Suweges Gergely isp. m. kezével].

szomszédságbeli I. *mn* **1.** szomszédos; învecinat; nachbarschaftlich, benachbart. *1645:* Beodeőni szomszidsagbeli hatar igazito eőregh ember [Mezősztjakab TA; Told. 27]. *1662:* az szerencse jól kezdvén magát mutogatni az haza igazgatásában, az szomszédságbéli lengyel- és két oláhországbéliekkel és végbeli török tisztviselőkkel jó szomszédságot visel vala | A szomszédságbéli vármegyék ... a szomszéd háza falának égését semminek tartván ... az ő nagy romlásokat ... megvetették vala [SKr 142, 619]. *1772:* az eő Excellentiaja Malma ... a szomszédság beli tőbb Malmoknál víz mérték szerént alább fekszik [Kük.; JHb LXVII. 252].

2. szomszédságra vonatkozó; care se referă la vecinătate; die Nachbarschaft betr., die nächste Nähe betr. *1671:* nemellyek(ne)k Urok el raboltattva(n) ... egjeb versegekett nem mondhattva(n) hozzajok ... azon eőreőksegek(ne)k, jo akaroja volna, Ura: vagy azt, vagy szomszedsagbeli just, praetenalnak (így!) ... praetextusokal biryak [Borb. I]. *1672:* elsőben írjon az szathmári commandansnak, a szom-

szédságbeli egyességet tartsa meg és intse meg az alatta valókat [TML VI, 6 a fej. Teleki Mihályhoz].

II. *fn* szomszéd; vecin; Nachbar. *1681:* egyezenek megh, hogy mennél hamarább jartassak ki[a] a környül valo falubeliekkel hittel es ă szomszedsagbeliekkel [Koronka MT; EHA. — [a]A földet]. *1772:* a mint bé mentenek volna a szomszédtság béliek latagatására az iuába találták hogy akkor huzta fel a nadrágát [Dés; DLt 321. 69b–70a Fr. Lutz (32) ns vall.].

szomszédsági szomszédi; de vecini; nachbarlich. *1819:* mint hogy mind két feleknek a' Feleségeik háborán éltek és veszekedtek mindenik az ezutáni szomszédsági jo életre ajánlván magát az edíg valo hibájok el engedtetett [H; JF 36 Prot 26].

szomszédságitató közösségi itató; adăpătoare comună; gemeinschaftliche Tränke. *1774:* igaz azis, hogy az előtt sohais ország uttya nem volt, hanem csak szomszédtság itato és malom járo Sikátor volt [A.jára TA; BLt 12].

szomszédságos barátságos, békességes; prietenos, paşnic; gut nachbarlich, freundschaftlich, friedfertig. *1677:* Beszterczén fellyül az hol a' Dorna Vize a' Besztercze Vizében szakad, mely az Erdelyi és Moldovai határt separallya, melyben valamely részt hogy el-foglaltak volna a' Moldovai Oláhok, jelentetik; szomszédságos requisitiora, ha a' Vajda azt a' határt fel nem szabadittya ... az Ország és a' Fejedelem semmiképpen meg ne engedgyek [AC 169]. *1784:* a Grofne ... Ávrámot elöször ugyan tsak szomszétságoson oda kűldett missilis levele által repetálta, mely szomszéttságos Repetitiojára fel nem adván kentelenittetett ... Legitime exmissus Cancellisták által Repetorium Mandatummol ... fel keretni [Fejér m.; BK 465]. *1841:* Matskási Pál Ur a' viszszányos tárgynak Szomszédságos elenyesztésére hivatalosan megtaláltatván — méltoztatott ... ugyan azon Ispánt a' határszéli viszszánynak el enyésztésire fel szollitam [Km; KmULev. 3].

szomszédságosan barátságosan, békességesen; în pace/prietenie; freundschaftlich. *1784:* a Grofne ... Ávrámot elöször ugyan tsak szomszétságoson oda küldett missilis levele által répetálta [Fejér m.; BK 465]. *1788:* a Tikos teriben a Poklostelki határ széllel conterminálodo szánto földét ... adá ... Somai Gergelyné Kolosvári Susánna Aszszonyom (na)k ... őrökős Cserében ... hogy szomszédságoson eddigis birattatott [M.köblös SzD; RLt]. *1790:* talán lehetett volna más mod, mely szerént vagy szomszédságoson, vagy arra rendelt Tőrvényes uton es igazságoson a dolgot minden kar tétel nelkűl el igazithattak volna [Coptelke SzD; Ks 33. IV. 12 Szentpali Laszló lev.]. *1792:* mig Torotzkai Ur disponált a joszágb(an) addig szomszédtságoson egygyezhettűnk [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1795:* bátorkodtunk az Tettes Urhoz szomszédságossan recurrálni e véget; számos Esztendőknek el folyásától fogva vagynak adosságaink Felső Lapugyon és Sztregonján [Dobra H; Ks XLVIII/10a]. *1797:* ők együt ... pálinkát íttanak és szomszédságoson jo indulattal mulattanak [Kosesd H; Ks 115. Vegyes ir.].

szomszédságú szomszédú, szomszédos; învecinat, vecin, limitrof; Nachbar. *1677:* A' Kereskedő rendek penig, ha a' határos és békességes szomszédságu helyekre és Országokra mennek, előttők járo Tisztviselőjöktől vegyenek hiteles Testimonialisokat, és azokot a' Harminczadokon praesentálván, mehessenek és jőhessenek [AC 87–8].

szomszédságul szomszédként; ca vecin; zur Nachbarschaft. *1573:* Deak Mathe ... vallia, hogy eo hon sem volt Mykor az gyulaladas (!) eset, de Kowach Jstwan egynehanzor Monta volna daroczynak hogy otth ne twzeltesse(n), Mert eccer eo Magatis es Mind zomzedsagul el vezty eoket [Kv; TJk III/3. 191]. *1598:* Gwlay Miklosne Margit Azzony ... wallya ... Annak vtanna menenk Batyamhoz Kossa Mikloshoz. vgimi(n)t Gazdat haza kesereok zomzedsagúl [Kv; TJk VI/1. 162].

szomszédul szomszédként; ca vecin; als Nachbar(n). *1732:* e mellet van szomszedul a Csipkes erdeje [Mezősámsond MT; EHA].

szonál 1. szól, tájékoztat; a suna; lautet, besagt. *1592:* vgj sonalt az lewel hogy ez Bako Istua(n)nak az eleieis lofeiek voltanak volna s eo is volt volna, de nemi nemw bizonios okokbwl eset volna ell teolle [UszT]. *1606:* azt sonalia az nonu(m) hogi az tizt az Assessorokal egiut egj bizonios napot praefigalion. ugj celebraltassek uiobbj teorueny [i.h. 20/326 Cristanu(m) Benedek Notariu(m) sedis Bardoczj vall.]. *1621:* Gubernator vrunk eő Nga parancsiolatiatis megh olvastatva(n), mint sonallio(n) ertik [Kv; TanJk II/1. 324]. *1670:* az a donatio régi s arról sonál, az melyet én az fővezértől megnyertem volt [TML V, 89 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1703/1780:* a melly földeket Borbereki Gáspár ur(am) meg szánt és bé vét ő kegyelme portiozza, minthogy az articulusis vgy Sonál a mezei őrökségről, aki Colállya azis portiozza [Marossztkirály AF; DobLev. I/58]. *1712:* Minthogy az J eő Nga Procuratoratul Citalt Articularis locus nem illjen szinü dologrul sonál ... tartsák magokat az Fellyeb meg irt Deliberatumhoz [Torda; JHb LIV]. *1734:* a Testamentumis vgj Sonal hogj ha leg közelebb valo vér találkozik, az réhabeálhassa[a], azért akki meg vészi vgj vegje meg hogj ha az emlitett Leányok Nemes Emberekhez mennenek Ferjhez akarmely vevőt kivethessenek belőlle [Dés; Jk 144a. — [a]A házat]. *1736:* akkori osztozásunk vgy sonált hogy ki ki hová valo volt ahoz az nyilhoz maradgyon [Ks 99 Kemény Ádám lev.]. *1746:* az kérdésben forgo Jobbágyok az Inquisitio helljére Comparealtak az Petsétre; de hűtőt nem mondottanak és ambátor mi az utrumokot még el nem olvastuk volt, de sine dubio tutták ők mikről Sonálnak [IB. Petrus Butyka de Csomafája Com. Dobocensis vicejudlium (31) vall.]. *1784:* Az is íratik benne, hogy kilyéni lakosoknak sonál az adósság [Árkos Hsz; RSzF 288].

2. vkire vonatkozik; a se referi la cineva; bezieht sich auf jmdn, betrifft jmdn. *1643:* Szilvason es Szükereken eő kgek mint szinten saiattiokban Veres Istvan Ura(m)mal eggyüt vgy lakhassanak, de az csak magokra eő kgekre es nem posteritasokra sonal [Doboka; JHb III/70].

szonáló szóló; care se referă (la ceva); beziehend, betreffend. *1768:* azon Major helly ... Vass György Uram relatioja és arrol Sonalo acquisitionalisok szerint is ... Néhai jo emlékezetű Kőblős János Ur(am) által acquiraltatott ... egyezének meg egy más kőzt 300 ~ háromszáz Mforintokban [Ne; DobLev. II/402].

szónok előadó; vorbitor, orator; Redner. *1896:* A kistemplomban lesz a gyűlés, s az ünnepi szónok Kuun gr. lesz [PLev. 182 Petelei István Jakab Ödönhöz].

szónoki szék szószék; amvon; Rednerbühne. *1836:* a kerülő levélbe mellékelt orvosi ovó és segitő rendszabályokat a leg közelébbi vasárnap a szonoki székből a népnek ki kell hirdetni ... — öket annak meg tartására nogatni s ösztönözni [Nagykapus K; RAk 13 esp-i kl].

szónoklat prédikálás; predică; Rede. *1843:* Varga Katalin ... Praeluka Bugyestyilor nevű erdőhelyre kiment, és ott a Mákávé Moyszi szónoklata alatt az erdőmagvetés ellen ... állhatatosan és kemény hangon tiltakozott [VKp 122]. *1861:* A' Partialiskor tartando szonoklatra ki mondatik Sztánai Pap T. Vintze Ferentz ur [Gyalu; RAk 62 esp-i kl]. *1879:* Mind halogatjuk ... a Madarasra való kirándulást ... Azt hiszem, a jövő héten ... ki fogunk ünnepélyesen vonulni ... Czakó is — s tán a pap akit Czakó József halhatlanított „remek szónoklatáért" a te esküvőd alkalmából [PLev. 57 Petelei István Jakab Ödönhöz].

szónokol prédikál; a predica, a rosti o predică; Reden/eine Rede halten. *1861:* A' Dél utánni orán szonokolni fog: Székely udvarhelyi Pap T. Batzoni Adám Máté VIII. 12. 23, 27-ik vers [Gyalu K; RAk 60 esp-i kl].

szónokszék szószék; amvon; Sprech-/Rednerbühne, Rednerpult, Kanzel. *1847:* Nevezetes még a régi Husziták temploma[a] — Theinkirche — melyben a' papi szónokszék mellett van a nagyhírű csillagász Tycho de Brade emléke [Méhes 6. — [a]Prágában].

szontyolodik elszomorodik, lehangolódik; a se întrista/mîhni; bekümmert sein/werden. *1610:* az malom feleol nagj Zontiolodwa Jeoue eleo [DLt 321]. *1668:* Kende uram is itt vala; tegnap mene el, valóban szontyolódva, noha én disponáltam [TML IV, 291 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

szónusz szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *ad* megszólal/kondul; a scoate/produce sunete; ertönen, einen Ton geben. *1710:* oly rendkívülvaló földingás lőn Erdélyben ... melyhez hasonló régtől fogva nem hallatott ... hogy a toronyban levő harangok magoktól sónust adtanak [CsH 160].

szónyi vhány szóból álló; de cîteva cuvinte; von ... Worten. *1889:* kérem, írjon nekem ha 40–50 sort is, egy kicsi epizódot, amire élénkebben visszaemlékezik a szabadságharcból. Nem „dolgozatot" kérek, de egy tíz szónyi történetecskét [PLev. 151 Petelei István Szilágyi Sándorhoz].

szop, szopik 1. (csecsemő) anyatejjel táplálkozik; a suge; saugen. die Mutterbrust nehmen, trinken. *1573:* Orsolya Markos Benedekne ... vallya ... Azonba haza Megie(n) ez vallo, giermekét ne(m) talallya hon, ky teer esmet hazabol, tahat katho (!) az giermekel eleol talalya, Azuta(n) az giermek Ne(m) Akart zopny [Kv; TJk III/3. 86d]. *1638:* En az mikor oda menek Csizmadia Istuannehoz ... s latam hogj ot fetreng az feöldeön az gjermek, feier tajtekot tur vala, s el törlem az szajarol; az az gjermek nemis szopot egi czepetis: hanem egj hetigh az mígh ele mind vonagot (!) inkab [Mv; MvLt 291. 121b]. *1647:* monda Gagia Gaspar ... nem felek en attol az kj cziak egy anyat szopot, es egy Anya szwlte ez uilagra [Kv; TJk VIII/4. 210]. *1704:* Az estve nehezkedett el a szegény kis Katica leányom, midőn már két héttől fogva az hurut igen erősen fogta volna, annyira, hogy ami tejet szopott, ki kellett a hurut erőltetése mia hánni [WIN I, 101]. *1710:* egészségem soha nem volt, amint most is nincsen, mert amint az anyámtól hallottam, egy rossz kurva asszony lévén a dajkám, kinek dolgát az atyámék nem tudták, annak tisztátalan tejit szoptam majd esztendeig [CsH 138]. *1851:* a' kitsí Titi ... most már hála Istennek helyre állott, víg játékos, és igen kedves Motyó, szopni valoja is van [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina férjéhez].

Szk: *egy tejet ~ vkivel. 1657:* dajkám mindazáltal leány volt ... de talán inkább leányasszony ... mert fia volt, s teje volt bővön ... fiát is, kivel egy tejet szoptam ... kétszer haláltól mentettem meg [KemÖn. 36].

2. (állat) anyatejjel táplálkozik; a suge; (von Muttertier) trinken, Muttermilch saugen. *1629:* az ket Cziko ... az Anniat, az Fazakas Marton kanczajat szopiak vala [Mv; MvLt 290. 165b]. *1680:* Tehen barmok Száma ... Ez idei bornyuk(na)k szama azert nem felel megh, az fejős tehenek szamanak; mert egjik fejős Tehennek bornyuja meg halván, idegen bornyu szopta [A.porumbák F; ÁLt 37 Inv.]. *1687:* Fejős Tehenek (: kiknek Tejét csak a Bornyak szopjak :) nro 14 [Fog.; UtI]. *1729:* már miért, és mi okon azon Tehen meg erkőlcsősődvén mágát fejni meg nem engedte, ugj a Bornyát szopni [Dés; Jk]. *1813:* a' Bornyú valoságosan dühödt volt, és dühődten az annya Tögyit szopta, leg alább nyálazta [Dés; DLt 329].

Sz. *1710 k.:* Kérdé aztán a gubernátor a tanácsban: Mit kell Macskásival cselekedni? Én mondám: A borjút az anyjához haza kell bocsátani szopni [BÖn. 976].

3. *átv nem a(z) (kis)ujjából ~ja* nem kitalálja; nu născeşte/inventează ceva; nicht aus den Fingern gesogen haben. *1653 k.:* Ezt[a] én nem a kisujjamból szopom, hanem a magok régibb és mostani irásokba szemmel látom és olvasom [ETA I, 27 NSz. — [a]Az angliai vallási megoszlásra von. tájékoztatást]. *1661:* Én ezt nem az ujjamból szoptam, hanem bőcsületes embertűl adatott [TML II, 116 Veér Judit Teleki Mihályhoz].

4. *átv 1602:* Zep Miklosne Magdalna azzony ... vallja ... Damakos Mathyasnetolis hallottam hogy mondottam Neky myert nem Adgya Baka Ferencznek leanyat, vgy monta hogy nem adgya Az kurwas kurwa fianak valamegh Czybere Gergelinewel egy mast zopyak nyalyak es eggyeot latorkodnak [Kv; TJk VI/1. 564]. *1737:* Komlosi Samuel ... Bányai Katatt tsokolta, szopta, édesgette szolgáloi fizetesin fejül valo discretiot felesen adott [Kv; TJk XV/13. 9]. *1793:* mínd a' hárman ittasok lévén ... egymást szopván, nyalván, csokolgatván [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt].

szopás (anyatejjel) való táplálkozás; supt, sugere; Saugen/Trinken an der Brust. *1671:* Az kis Kató is sokat keresi Kegyelmedet az ebédlő házban; az szopást is el hagyja, ha kérdem tőle, hol apó, úgy fut az ebédlő házban; azt mondja, hogy nem találja Kegyelmedet, nincs apa [TML V, 449 Véer Judit Teleki Mihályhoz].

szóper törvénykezés, szóbeli per; judecată, soluţie dată unui litigiu; mündlicher Prozeß. *1858:* Ha fizetesi rathat pontoson meg nem tartanám az esetben a terminus után tiz napot elvárva, ha ez alatt is a rátát ki nem fizetném, a tulajdonos Grof Ur vagy örökössei jogosítva légyenek a termi-

nus eltelte után fizetetlen lévö haszonbéri részletet ... hatos kamatjával legrövidebb szoper utján felhajtani [Kendilóna SzD; TKhf 15].

szophat, szophatik 1. (csecsemő) anyatejjel táplálkozhat; a putea suge; saugen können. *1662:* Az mi leányunk igen jó, csakhogy nem sokat szophatik [TML II, 234 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1705:* Az mi kis fiunk is tegnap rosszul volt, nem szophatott, kin igen meg is ijedtünk volt. Mindazáltal Istennek kegyelméből ma este osztán jobban volt, szopott is eleget [WIN I, 536].

2. (állat) anyatejjel táplálkozhat; a putea suge; (von Muttertier) trinken/saugen können. *1629:* mi dologh Marton Ura(m) hogj keöteötted az Czikot, s monda, hogj mind ki szopia az Anniabol az tejet s nem szophatik teöle az kissebik cziko [Mv; MvLt 290. 166a].

3. kiszív; a suge; aussaugen. *1680 k./1715:* Csuprodat ugy forrald, hogy ki futni ne hadd, Velős kontzod sirját, mert ugy szophadd, nyalhadd [Rosnyai, HorTurc. 181].

szopható szopó; care suge (cu nesaţ); (etwas) stillbar, gut zu stillen, Säugling. *1662:* Én nem is tudom, kihez ütött, mert ez az gyermek oly nagy szopható, hogy ugyan mód nélkül vagyon [TML II, 242 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1760:* Die 14 mensis Maii minekutána lett volna ezelőtt mostani kedves feleségemnek Kandó Máriának négy gyermekei velem, adott Isten egy fiacskát ... Nagy, épkézláb gyermek és felette sokat szopható [RettE 107].

szopiál 1. (pert) letesz/leszállít/abbahagy/megszüntet; a stinge/sista (o acţiune/un proces); (Prozeß) niederschlagen, einstellen. *1593:* Eotweos Andras ... vadoltatik hogy Criminalis caussakat zarwas bwneokert Inditottak volna ellene, de eo az vetkeket compositio Altal sopialta volna fedte volna be, de az bwn vgia(n) fen Allana az eo zemelien [Kv; TanJk I/1. 211]. *1652:* Bako Suska Aszszony ... minden perit es perbeli p(rae)tensioját Bako Ersebet Aszszony es successori ellen örökŏson le hadgya engede es in perpetuum sopiala [Kelementelke MT; Ks 13. XVII. 5]. *1733:* inkáb kivánván az Contrahens felek eő Kglmek azon Causat per compositionem Sopialni, mind Sem a' Törvénynek továb valo bizontalan kimenetele után Várakozni [Csanád AF; JHb XXVII/6].

2. megszüntet/eltöröl; a anula/stinge; aufgeben, unterlassen. *1671:* Ezer hatszáz hatvan négy esztendőben Szász Nation lévő Atyánkfiaihoz accedalván Nägod consensusais ő kegyelmek alázatos instantiajokra, az Peculium nevezetett sopialtuk és tollaltuk vólt, mostan-is azon nevezetet ujjobban ő kegyelmek instantiajokra tollalunk és sopialunk [CC 51–2]. *1672:* Én azt tudtam, már az elébbi jó szokás leszen meg az Kegyelmetek várossában is, szathmári commendáns Strasoldo uram már az egész dolgot sopiálván nekem írt levelében, de az még azon motusok forgának is fenn, az én emberemet Szathmárra bebocsátották [TML VI, 38 Teleki Mihály a nagybányaiakhoz]. *1710:* B: Che(ne)k valasztott B: szamvevői Szekelly János es Kövendi Uramék producalak az B. Che(ne)k Che Mestereitől exigalt minden fele perceptumokrol expensakrol meljek eo kglmek idejek alatt követtkeztek Ratiojokat Che Mester Uramek(na)k, mely szám vetelben noha sok difficultasok estek ... az mely difficultasokat az B. Che totalit(er) sopiált [Kv; ACJk 74]. *1814:* a' midőn meg gondoltuk azt, hogyha Nagyságodnak hajlandoságát tapasztalhatnok ekkora kárunknak ki potlására örömöstebb kivánnok Nagyságoddal per placida sopialni a' dolgot mint Nagyságodat perrel fárasztani [Dés; Borb. I].

3. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *notát* ~ hűtlenségi pert érdemel vmiért; a merita proces de infidelitate pentru ceva; sich das Hochverrats schuldig machen. *1809:* Az Panaszoltatott Procurator Vrrol amaz ideibe meg fogom bizonyittani aztis, hogy az Fellgs Fejedelműnk ellen hitetlenül miket Cselekedett a Ns Hazánk(na)k alattomban miként volt lázasztoja egy Szoval Notát Sopiálván az ügy, meg kivánom azért addigis mig arrol a rendelés meg érkeznék Procuratorságba suspendaltassék felette terhes lévén a vád [Szu; UszLt ComGub. 1655höz].

szopiálás lecsendesítés, elsimítás, eligazítás; potolire, aplanare; Beilegung, (friedliches) Ausgleich, Bereinigung. *1657:* Másodszor vala egy Balog Ferenc nevű, Hunyad vármegyei, Bethlen Gábornak egy inasa, ki még éltében corrumpáltatván, holta után declaratus pápistává lőn, s egykor szállásomra jüvén, állhatatlanságát reprehendálván ... kevésbé múlék, pallossal fejét el nem sújtám, kiszaladván az is, az az catholicus uraknak igen vádolt. Ez két dolgoknak sopiálását nehezen cseleküdhetém [KemÖn. 111–2]. *1691:* folyamodván ... Sz. Pali Ferencz Uramhoz hogy eő kglme az Nemes Ország az Meltoságos Consiliu(m) Stat(us) eö Nghok s eő Kglmek Deliberatumok által vinne véghez aszt, hogj azon Gyulai Mihályne Csongradi Anna ellen valo praetensioinak es Controversiainak Sopiálására bizanyos szemelyeket ugjmint az Fejer Vár megyei Tiszteket exmittalylya(na)k [Vizakna AF; Törzs. Váradi Daniel kezével]. *1695:* eo kglmek között movealtatott Controversiak sopialásáb(an) munkálodván, eo kglmek között lett ilylyen complanatiojok, mellyek rend szerént igy következnek [Cege SzD; WassLt]. *1713:* midőn az korcsomálás felett, az nagy Rápolti és Aranyi Possessorok eő Ngok, és eő kglmek között disceptatio s egyenetlenség következett volna, annak Sopiálására, és articulariter valo el igazitására ... eő Nga admonealtatván egész Compossessorit ... a Tiszteket ... ki hozattya [H; JHb XXXI/5]. *1756:* ujjabban ki mëntünk ... abban lévő difficultasnak sopialasára [Kv; Ks 11. XLVI].

szopiálatlan rendezetlen/elintézetlen; nesoluţionat; unerledigt, offen (geblieben). *1788:* Nékem is részünkről nagy dolgom maradott vala Sopiálatlan ... már holnap holnap után szélyel hogy nézhessek Oeconomiám körül tudom Nsdnak is hátra maradásával nem lészen [Kisillye MT; IB. Rosnyai János lev.].

szopiálhat megszüntethet; a putea sista/înceta; kann beigelegt werden. *1757/1758:* Az ĕn itiletem sz(e)r(én)t igen konnyen Sopialhatnak Tkts Harsanyi Ur(am) Jonas Pál Urammal ezen controversiát [Abrudbánya; Szer. Henczel György (34) vall.].

szopiálódik 1. megnyugszik; a se împăca (cu ceva); sich beruhigen. *1576:* Anna Jacobi Eros sic fuisset loquenta Hadd el cha (!) ne Sopialodial illyen erossen byzony meg latod hogy ha Annal az Magiarorzagi azonnal lezen az the marhad El nem weez ha ne(m) meg lezen [Kv; TJk 120].

2. megszűnik; a înceta; aufhören, ein Ende nehmen, zu Ende kommen. *1672:* Igy ők szegények azt gondolják, nem akarjuk segíteni (noha én úgy hiszem, az az dolog sopiálódik); ki tudja mit gondolnak [TML VI, 207 Teleki Mihály

Katona Mihályhoz]. *1704:* újabban arestáltatott Pekriné asszonyom, hozzája tartozóival egyben, melyben is lészen mindaddig, míg nem sopiálódik a difficultas [WIN I, 108]. *1710:* Die 13 July solennis Bé Gyűlése lévén az B: Céh-(ne)k mind ez fellyül ki vont dolgok Sopialodvan az fenn meg irt bűntetést Bagyonu János Ur(am) meg atta fl: 1 [Kv; ACJk 77]. *1719:* A Szőlőben valo kevés dificultas pediglen sopiálodot kevés potlással, mivel sokkal keskenyeb mint az tőb rész, az Somlaitol ki váltot Szőlőnek felével, mely(ne)k az felét tartozik eő kgl(m)e Domokos Uram(na)k cedalni [Noszoly SzD; BfN VI. 225/24]. *1721:* az Ecclesia és Collegium között levő controversiák ... sopialodván maradott ad publicam cassam fl. 1136 ~ ezer száz harmincz hat [Kv; SRE 141]. *1734:* kerem reszemről is alázatoson Ngd(a)t méltoztassék maga Mgos auctoritassát in loci debitis interponalni hogy mind az Controversia Sopialodgyék, mind pedig az jo Paterűnk had maradhasson még [Kilyén Hsz; ApLt 1 Székely Elek Apor Péterhez]. *1769:* Szép kenjerű Sz. Mártonb(an) ... az falunak az edgjk forduloja Controversiáb(an) maradott volt ... azon fordulora ... ki mënve(n); mindenüt fel rudolvá(n), borozdárol borozdára mindenüt egjenlővé tévé(n), jovát s roszát ... Ugj hogj edgjnek Sem lőtt panasza mindenek Sopialodtanak [Szépkenyerűsztmárton SzD; Ks 39. XXIII. 16]. *1775:* jó Relatoriankot sajditván magais az praetendens, a' Causat in pendenti félben hagyta, 's mostanig circiter 22 Esztendőktől fogván nem háborgatott, s ha talám azt mondotta volna ... Kováts Márton ő Kegyelme, hogy Néhai Mlgs L. B. Thorotzkai György Ur eo Nga az alatt meg halálozván, az osztozás nállunk találta, confirmálta, mellyet nagy onusnak le tétele nélkül nem lehetett azután refricalni; az éppen nem igaz; mert az után, hogy ezen Causa sopiálodott, élt a' praet(itulált) Ur talám hat esztendeig is [Torockó; Bosla].

3. elrendeződik, megoldódik, elintéződik; a se soluţiona; beigelegt/erledigt werden. *1653:* mikor gyülésből megh jőttünk volna Fejervàrol Sopiàlodvàn vàdloink dolgha az mi kglmes Ur(u)nk előt, akkor monda Rázmány István hogy ... az pénzzel por aranyatt vöttek volna ketten [Kv; CartTr II Ozdi Tamás kezével]. *1671:* az ezer forint adosságh dolga sopialodot [Kv; TJk VIII/11. 41].

szopiáltat véget vettet/eligazíttat; a pune capăt, a soluţiona; schlichten, beilegen, zu einem Ende bringen. *1665:* Minemű egyenetlenség légyen böcsületes híveink Kapi György és Kun István uramék között az hunyadvármegyei főispánságnak dolgából, elhittük, Kegyelmednél is nyilván vagyon, melyet akarván fejedelmi hivatalunk szerint sopiáltatni, azon dolognak eligazítására rendeltük[a] [TML III, 522–3 a fej. Teleki Mihályhoz. — [a]Köv. a rend.]. *1784:* Törvénytelen, és Calumniosa a' Querulansok(na)k procedurajok, mert elsobben Malmunk(na)k gatatskaját potentiose el vagták, tollalták s annak utánna kivánnyák a' differentiát Sopiáltottni [Szováta MT; Jeremiás György és Lőrinc foly. (Mt)].

szopiáltathatik megszüntettethetik; a se putea înceta; beigelegt werden kann. *1729:* minekelőtte azon Controversia valóságos reambulatio által végképpen sopiáltathatott vólna szegény Itélő-Mester Sándor Gergely Vram, és a Nemes székelly Natio részéről denominältatott Commissarius idvezült Kereszturi Mihály Vram, eő kglmek medio tempore decedálván ... méltoztassék ... más Commissariusokat denominálni [Kv; Ks 7. XV. 15]. *1796:* ha hol ne talán ilyletén metalis differentiák adtak volna elő magakot azokis a jövendőbeli kővetkezhető, kedvetlen Consequentiaknak el távoztathatásokra, nézve Sopialtathassanak [Kük.; JHb XX/34].

szopiáltatik 1. megszüntettetik; a se înceta; beigelegt/beendet werden. *1677:* mivel az egyenetlenség köztők máigis tellyességel nem sopiáltatot; hogy annak hátra maradot részének el-igazitására, a' Fejedelemtől bizonyos Commissariusok rendeltessenek, kik előtt a' köztők ennyi időtől fogván fen forgo egyenetlenségnek vége szakadgyon, végeztetett [AC 248–9]. *1736:* Mivel az I. ő kglme in 1733 dje 18a Julii extradált Exhibitája, nem emlékezik arról, hogy Potentiára ne kereshetnék az A. A. ö kglmek az It, hanem azon Exhibitájával doceál tsak arról, hogy az akkori Diffamatio sopiáltatott volt, azert ezen Potentia iránt valo Causájokb(an) procedálhatnak az Ak [Dés; Jk 196b]. *1752:* Annak okáért hogy az eddig lőtt, s ez után is következhetendő Controversiak Sopialtassanak az árok hellyet ... adá által ôrôk állandóképpen ... Benedek János Ur(am) ... Petki Klára Kiss Aszszony eő Ng(a)nak [Csobotfva Cs; Ks 65. 44. 13]. *1776:* jobbnak itilne a' Tábla ha más Dnlis Biro Constitualtatnék és annak utanna Censuraztatnék, és tsendesebben a' dolog sopialtatnék [Körösbánya H; Ks 74. VII. 140 1/2]. *1784:* látván a' Kováts Familia hogy ... régi öss Malom helyünkre epült Malmunkat ... nem turbálhattyák ... azt Instálják Memorialissokb(an), hogy azon Inquisitoriából Sopiáltassek a' differentia, azaz: a' mi öss régi Malom hellyűnkre épült Malmunk tollaltassék, a' Kováts Familia uj Malma Stabiliáltassék [Szováta MT; Jeremiás György és Lőrinc foly. (Mt)].

2. eligazíttatik; a soluţiona; geschlichtet werden. *1738:* a' mi azért azon Sz: Léleki Templumnak adattatott volna onnan Viszszá vétettni ílletlen volna, és nem is lehet ... mostis jovallom, hogj oda bé sopialtassék edgymás között az eddig valo differentia [ApLt 1 a gub. Apor Péterhez]. *1779:* ebben is az ebéli Dificultás eképpen Sopiáltatik, hogy tudniillik elsőbbennis ... mindenik részre küllön kùlön 70idest hetven Magyar forint es Nyolczvan Pénz esvén ... Mellyből elsőbenis Defalcalodat Tit. Somborí Lászlo részéről, a Viduánál itiltetett 22 idest huszonkét Magyar Forint Dos [M.köblös SzD; RLt].

szopiáltatott megszüntetett; sistat, încetat; beigelegt, beendet. *1671:* a' Colosvárat lévő Praesidiariusok, elébbeni sopialtatott törvénytelen ususra célozván, ujjobban-is hatalmasul reá hajtották volt ménesseket, melyről valo panaszszát halván Mikola Sigmond Atyánkfiának ... végeztük, hogy meg-irt Mikola Sigmond Atyánkfia ... semmi joszágában és javaiban meg ne károsittassék senkitől törvény nélkül [CC 92] | ha valami oly dologh eset volnais tőllem, az vele(m) concordalt, magha sopialta azon dolgot, per hoc mint ollya(n) sopialtatot dolgot az A(ctor)t ne(m) urgealhattyák, annalis inkab, hogy nemis destinaltattak az Directorok, hogy privatus emberek között valo dolgokat igazgassa(na)k, hane(m) publicus malefactorok elle(n), és miserabilis personak mellet hogy insurgállya(na)k [Kv; TJk XI/1. 125].

szopó 1. szopós (gyermek); (copil) sugaci, sugar; ein Säugling sein, (noch) gestillt werden. *1654:* Niagos Pintie fia 1. Jancsi szopo [Mezőrücs MT; Ks Bánffy Anna urb.].

2. szopós (állat); sugaci, sugar; von Muttertier ernährt, saugend. **Szk:** ~ *bárány. 1682:* Ez idei szopo barany nr 25

[Fog.; UtI] ✳ ~ *bivalyborjú. 1690:* Ez idei szopo Biallj Bornju [Fog.; UtI] ✳ ~ *borjú. 1750:* Adot ... keze alá ... edgj Szopo bornyut [Mezőzáh TA; Told. 22]. *1761:* Emolumenta Törtsvariensia XIV^{to}. A Szopo borjukbol redundalo Proventus áll abban, hogy Majusban Porkolább Uraimék connumerálván a Borjukat, a szerént egy borju után másfél fertály vaj [Törcsvár Br; BrÁLt Conscr. Dom. Törtsvár 112]. *1842:* Idei szopo borjak 2 darab [O.kercisóra F; TSb 51] ✳ ~ *csikó. 1807:* egy sötét szürke, idei szopó tsitko kerűlt [Dés; DLt 391 nyomt. kl]. *1827:* Anya Kantzák és szopo Csitkai ... Tüzes ... Pej kantza Eladodott [Csapó KK; RLt 1]. *1849:* Szopo Csikkok Istáloja ... Ráts, és Zablo válluval [Bányabükk TA; MkG] ✳ ~ *malac. 1594:* az Rez alliai videkbeli tizen negi faluban ... Pasitt disznothís minden tizbeöl eggjet eggjet adnak ... tiz alat penigh minden disznot kett kett penzel ualtnak megh az zopo malaczott egi penzell [UC 113/5. 57]. *1797:* Nagy Eme sertés 4 Edgyik alat Négy szopo Malatz, edgyik még Maladzo [Körtvélyfája MT; LLt]. *1867:* Küldőttek ... 1. szopo malatzat [Bányabükk TA; KCsl 3] ✳ ~ *olló. 1773:* Fejős Kecske 2 Szopó olló 3 [Jobbágyfva MT; BálLt 71] ✳ ~ *ökörborjú. 1777:* ki mulván e világbol Marcsinán Gábor ... maradott ... két tehene ... egyiknek egy kis szopo ökör bornya [Szentbenedek SzD; Ks 32. XXXV] ✳ ~ *ünő bivalyborjú. XIX. sz. eleje:* Szopo Ünő Bival Bornyu edgy ... Meddő Bival Tehenek Kilentz [Majos MT; Told. 35] ✳ ~ *ünőborjú. 1811:* Pákéinek égy elő hasu Tehene 1 ez alatt szopo ünö bornyu [Ádámos KK; Pk 5] ✳ *anyát ~ bárányka. 1750:* küldőttem bé ... Annyát szopo két Kis Báránykát [O.csesztve AF; Ks 83 Szabó István lev.] ✳ *anyát ~ tinó. 1760:* azan Ket tinok ... Kíssebike egész Nyáran anyát Szopo Tino Volt s fejték az Annyát, hanem ... osztan azan Tinot az Anya el rugta [Vadad MT; KW].

szopódás szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *nyalódás:* nyalva-falva csókolódás; sărutări/pupături îndelungate; Knutscherei, Schnäbelei. *1786:* hamissak bizony az Aszszony Emberek mert addig szopják nyajják a Férfiakot az míg valamire vesz ... én nékem legkűssebb tisztátalan tarsalkodásom se<m> volt ő Kegjelmivel Sem szopodasom nyalodasom [Tarcsafva U; Pf].

szopókancsócska kis csecses/szívókás kancsó; căniţă cu gurgui; Krüglein mit Tülle. *1678:* Die 15 July Eperjesi által vásaroltatván az Uj Keresztenyektűl vinczi edenyeket ez szerent: ... Szopo kansocska két har(om) har(om) penzen egyet egyet facit f — //2 [UtI].

szopókás csecses/szívókás; cu gurgui; mit Mundstück/Ausgußschwanze. **Szk:** ~ *üvegkancsó. 1679:* Szopokas üvegh kancso nro. 2 [Uzdisztpéter K; TL 29 Bajomi János inv.].

szopornyica takonykór; răpciugă, morvă; malleus humidus; Staupe. *1722:* ha valoságos szapornicza lésze(n), épp(en) el kel veszniek[a], de én inkáb csak foljo keh(ne)k gondolom [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev. — [a]A lovaknak]. *1850:* Lovaink ... Barom-orvosi felügyelet alatt vannak, és köztük a' szopornyitza még eddig ki sem ütött [Szúv.; DLt 470].

szopornyicás takonykóros; răpciugos, morvos; an Staupe erkrankt. *1685:* Gyermek Lovak ... 5. vercse ... 6dikis vercse. NB. Szaporniczásnak mondták Sántais [UtI]. *1689:* Szaparniczás béna Mén ló [Radnót KK; UtI]. *1699/XVIII. sz.:* Szaparnyitzás rühös, fekélyes Marháknak Sohult az Falu határán nem szabad járni, ha pedig szánszándékkal az Biró meg izentetése után itt jartatná, üsék meg [Uzon Hsz; Kp I/92]. *1774:* a Véczkén lévő Jobbágy Czigánynak Dudinak tíz forinton attak egy szopornitzás Lovat [Vécke U; LLt Vall. 202]. *1822:* én szopornyitzás vagjok, anjádnak ă karja fáj [Kv; Pk 7]. *1842:* azon Lovat Szopornicásnak esmerte volna [Dés; DLt 662]. *1846:* Gábor uram nemcsak hogy nyult a szopornyiczás lóhoz, hanem ujjával vájta ki annak orrából a' genyt [WLt 20/160 Wesselényi Miklós leveleskönyve].

szopós szopó; sugaci, sugar; saugend, (noch) gesäugt. **Szk:** ~ *borjú. 1738:* vehessen ... Hadnagj atyánk fia ő kglme, egj kövér szopós Bornyút [Dés; Jk 492a]. *1740:* Méltóságos Gróff Fő Ispán Úr ő Nga számára, hogj Hadnagj atyánkfia egj szép szopós bornyúval, új Esztendei ajándékban kedveskedhessék facultáltatik [Dés; Jk 526b]. *1814:* Rugott Borju 2 ... Szopos idei Borju ... 15 [Varsolc Sz; Born. IV. 41]. *1816:* Bihalok ... Nagy Bika 1 ... Vén Jármas a társa meg döglött 1 ... Szopos boriu üszö 9 [Szamosfva K; Born. III. 33] | rugott Borju 2 ... Szopos idei borju 13 [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.].

◇ **Szn.** *1602:* Szopos Gergely lófő Szopos Péter lófő [Szentkirály Cs; SzO V, 233]. *1614:* Szopos Imre Szopos Janos [Szu; BethU 187]. *1680:* Joannes Szopos de Csik Szent Thamas [CsVh 79]. *1758:* Havadtői[a] Szopos István [MMatr. 145. — [a]MT]. *1820:* Szopos József ökegyelminek [Jenőfva Cs; RSzF 257].

Erre von. 1. TESz. *szopik* al.; RCsnSz. *szopos.*

◇ **Hn.** *XVIII. sz. v.:* Szopos teteiin [Menaság Cs; EHA]. *1798/1812:* Szopos Rétben (k) [Buzaháza MT; EHA].

szoptat a alăpta; säugen, stillen. *1582:* Gialaj Molnar Jstua(n) leania Anna Azzony ezt mo(n)gia ... szilagy Mihal ... haza ióue riszegen ... az eönneön maga giermekehez ugj rűga az labaűal, hogj az kw fal tarta meg' ... azomban az dayka kezde szoptatni, es arra futamodek az giermek daykara, es aztis untig uere [Kv; TJk IV/1. 60a]. *1677:* Julius ... 15. Hivatta volt fel Asz(onyun)k Felesegemet szoptatni, Dajkája beteg lévén [PatN 13b]. *1710:* Tanuljon azért minden apa, anya, ne sajnálja maga szoptatni gyermekit [CsH 138]. *1764:* kezdvén szoptattni az akkor szűletett Kisded Arvátskát [Pókafva AF; Kath.]. *1766:* A kis Kati leányommal felette nagy bajunk volt, nem volt kinek szoptatni, csak az Isten tudja mennyit nyomorgottunk szegénnyel [RettE 206]. *1773:* azon Dajka Katso Sára ... az ártatlan Kis gyermeket tsak nem éhel halásra itt is hagyta, kiis sokat siránkozott miatta, kit is osztán a' Leányomnak kellett szoptatnia [Bere MT; BetLt 7 Catharina Boros vidua St. Kosa (60) vall.]. *1847:* Hallgatóimtól annyit hallottam, hogy Varga Katalin nékiek azt mondotta, hogy ő urunk őfelségének dajkája lett volna, s ő szoptatta volna urunk őfelségét, s nékije aranycsillaga is lenne [VKp 269].

szoptatás alăptare; Stillen, Säugen. *1809:* Bálint János hólnapos fia az anya szoptatás kőzbe rajta el gyököntvén és meg nyomván meg fulatt [Damos K; RAk 100].

szoptathat a putea alăpta; stillen können. *1662:* az mint írám Kegyelmednek, teje az dajkának igen kevés vagyon

... magamnak is elapadott az tejem, hogy nem szoptathattam, mert úgy voltam, hogy csak akkor jutott eszemben, hogy gyermekem vagyon, mikor rivását hallottam [TML II, 235 Veér Judit Teleki Mihályhoz].

szoptató szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *dajka* anya helyett gyermekszoptató asszony; doică; stillende Mutter/Amme; Säugerin. *1621:* Az Szoptato Daikanak teőbbet ne adgianak f 10/– [Kv; TanJk II/1. 314]. *1773:* Wass Ferentz Ur(am) kit fogadatt meg szoptato Dajkának, kis Fiatskája melle? [Msz; BetLt 7].

szoptatós szoptató; care alăptează; stillend. *1731:* ő kglme az udvarb(an) vítetvén az a hír tamadot az Falub(an) hogy dajkának vítetett bé ő kglme, mert akkor szoptatós [Szelistye H; Born. XXXIX. 16].

szór 1. beszór; a împrăştia; streuen. *1730:* Az Petki Csűrben vetni valo tiszta buzat szorta(na)k Cŭb 21//1. Item rosolt buzat Cub. 10//1 ... Vetni valo buzát szortak a két Csűrbe Cub 23//1 Masodik szakasztast Cub 3//2 [TKl 7b Petki Nagy család szám.].

2. (gabonát) szelel, szeleléssel tisztít; a vînntura (cereale); schwingen, sichten. *1729:* 14. Marty Petken Szortanak buzat Cub 51 met 3 ... 22 Aprilis Szortanak rosott buzát Cub 12 met. 1 [TKI 6a Petki Nagy család szám.]. *1770:* egj asztagnak a szemét akkor kezdették szorni mig fel szórták fel rostalták [Esztény SzD; Told. 29]. *1792:* akkor szorásnak idején megfogadá Gothár András Zölde Antalt maga helyett szorni [HSzj *szórás* al.].

3. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *ágyúgolyóbisokat* ~ ágyúgolyókkal lövöldöz; a trage cu tunuri; mit Kanonen beschießen, mit Kanonenkugeln herumschießen. *1662:* nem hogy tisztek, kötelességek szerint, vagy hogy illendő okokkal való kemény választ, vagy hogy csak választ sem tévén levelére, követségbe a vezér népe eleibe csak mentül sűrűebb álgyúgolyóbisokat küldenek, szórnak vala [SKr 435] ✳ *sűrű lövést* ~ sűrűn lövöldöz; a trage serii de lovituri; herumschießen. *1662:* Gyilkosi pedig, Nadányi, Szilasi állítván ... egy templomocskának lévén egy folyosós tornácocskája ... abba szalasztották vala, ahová mind ablakokon be és a folyosón sűrű lövést szórván reájok, és ők is, míg poruk, golyóbisok tarta | Nánásra amelly hadak szállíttatnak vala, azokat onnan megfutamtatván ... egyenest a derék ármáda sáncára sietének Rakomazhoz. Mellyből ... tarackokkal, muskétákkal sűrű lövést szórnának eleibe [SKr 90–1, 139].

4. *átv* (szitkot) szór; a arunca/revărsa (înjurii); mit Schimpfworten überhäufen. *1758:* Haragomban sokszor káromkodtam. Teremtettével ugyan életemben sem szitkozódtam valami tíz vagy tizenkettőnél többet, de egyéb mindenfélét bővön szórtam [RettE 81]. *1783:* külömb külömb meg tzifráztatott iszonyu adta s teremtette szüntelen a' szájában, mellyeket minden tartozkodás és félelem nélkül sürü záporesö modjára szor [Torda; KW].

szórakozás figyelmetlenség, szórakozottság; neatenţie, lipsă de atenţie, distracţie; Zerstreutheit. *1846:* Tegnap késŏn feküvén le szokásom ellen hét óra körül ebredtem föl 's ritkán valék életemben olly ostoba ... mert a' mire csak rátettem kezemet az bizonyoson eltévedt, 's a' mit csináltam az mindig fonákul ütött ki. Ezen szorakozásom vagy kábultságom miatt olly indulatba jövék, hogy öklömmel szünetlen ütöttem koponyámat, de még sem akart kiémedni [KZsN 157].

szórás 1. (gabona) szelelése, szeleléssel tisztítása; vînturare, vînturat; Windsichtung. *1595:* Az ki kewes Buza thawaly az zamadas vtan maradot ket vtal chipeltettem, Az ketzery zorasbol íútot az zegenyek zamara tezen vniúersal(ite)r cub: 30 1/2 [Kv; Szám. 6/XIII. 9]. *1632:* Ezen Cziwrben egi nagy rakas szoratlan Ros Cub melliet mostan czepeluen es szorasat megh nem varhatua(n), ugy hattuk el ... hogj mihelt el vegezik az hatra maradot rosnak czipleset, fel szoriak [A.porumbák F; UC 14/38. 190]. *1711:* a buzát ket asztagba raktak volt ... annak cseplesit, es vegső szorását 16 Marty vegzók ... egyszer szorattam, es az első szorásbol vitte(m) bé Cub. 10 második szorásbol mi lészen nem tudom [Impérfva U; BCs]. *1812:* másadik szorásan ismét adatt [Mezőmadaras MT; MRLt]. *1827:* lett ... tsak azon asztagbéli szorásbol T. Buza az elsö jukrol ... 8 véka 6 kupa ... a másadik jukrol külen rozsasabb Buza 27 véka [M.köblös SzD; BetLt 3].

2. záporozás; serie neîntreruptă (de săgetături); Hageln von Pfeilen. *1657:* De mind ez idők alatt hallottál volna itt hajakat borzasztó ... rettenetes Alla, Alla kiáltásokat, láttál volna sűrő zápor módjára való nyilaknak reánk szórását, éjjeli-nappali nyugtalankodtatást [KemIr. 317–8].

szórat 1. (gabonát) szeleltet, szeleléssel tisztíttat; a dispune să fie vînturate (cerealele); sichten lassen. *1600:* Zabott ithon egy uttal zorattam Cub: 11 v. 3 [Kv; Szám. 9/XII. 72 Igyártó Simon isp. m. kezével]. *1711:* (a búza) cseplesit, es vegső szorását 16 Marty vegzók ... egyszer szorattam, es az első szorasbol vitte(m) bé Cub. 10 [Impérfva U; BCs]. *1724:* En magam altal megyek holnap Torjára[a], s onnet Sz: Lelekre[b], de en lehet nem szoratok, hanem ha leszen az gabonás házban az ebed vekat ki adatom ket hetre [Nyujtód Hsz; ApLt 2 Apor Péter feleségéhez. — [a] [b]Hsz]. *1726:* most Csepelnek erőssen Karacsonig nem is Szoratok [Alparét SzD; Ks 96 Dombi László lev.]. *1832:* Mikor szorattni akar[a] ... felméret, de nem ütteti a Vékát félig vagy meg félignél is jobban hogy az által magának minden száz vékából tiz és tizenkét vékat sparoljan; hanem a vékát egészszen el ütteti [Csapó KK; Berz. 20. — [a]Gabonát]. *1834:* eddig a Zabot tsepeltetem marmost szoratom [F.zsuk K; SLt évr. Deák Ferenc P. Horváth Ferenchez].

2. *sűrű lövést ~ vki nyakába* tüzet zúdíttat vkire; a dispune să tragă serii de lovituri asupra ...; jmdn mit Schüssen/Kugeln bedecken lassen. *1662:* De a Gaudi a gyalogot jőni siettetvén s valahány könnyű lövőszerszámokat is nagy hamar hozatván ... a jancsárságnak nagy sűrű lövést kezde szóratni a nyakába, kiben azonnal nagy sok kár esni kezdvén ... megfutamtak vala [SKr 412].

szóratás (gabona) szeleltetése, szeleléssel való tisztíttatása; vînturare; Windsichtung. *1695:* Mint hogy eddégis sok kára es scrupulussa volt az Ecclesiának a' szoratáskor valo szakasztásban, mindenkoron ugyan de kivált képpen az szűk es draga ŭdőben, és sok abususokis deprehendáltattak a' kőrűl, annak okáért a mi Ecclesiánk részére jutni szokot, minden buza és leguminai szakasztás az Ecclesia boltyában jőjőn be [Kv; SRE 34–5].

szóratik szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *sűrű lövés* ~ sűrűn lövetik; a fi supus unui tir de artilerie;

ein Geschoßhagel fällt auf jmdn. *1662:* Ali passa másnap ... érkezvén, hogy valamíg az idő bealkonyodnék, a várból rájok három bástyáról rettenetes sűrű s szakadatlan lövés szóratnék, az erdő megett Vásárhely felé felkerülni, nagy távolyról kénszeríttettek vala [SKr 590].

szóratlan szeleléssel/szórással nem tisztíttatott (gabona); care nu a fost trecut prin vînturătoare; ungesichtet, ungeschwungen. *1632:* Ezen Cziwrben egi nagy rakas szoratlan Ros Cub [A.porumbák F; UC 14/38. 190]. *1667:* megh olvasam lón 430 kalongja mellynek az szeme Cub 103. buza utolly volt cub. 3. azt hanjattam az szorotlan búza kőze [Bonyha KK; UtI]. *1679:* Vagyo(n) ez Csűrben: ... Vetni valo, szoratlan, veres szőrős buza, két rakassal [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 131]. *1683:* Az Csűr földin Szoratlan Buza lehet Circiter Cub. 20 //. Az Csűr földin Szoratlan Arpa lehet circiter Cub 10 // [Radnót KK; UtI]. *1776:* Vagyon két rakás szoratlan buza [Szurduk SzD; JHbK XXXI/4. 4].

szordidus fukar, fösvény; avar; geizig, schmutzig. *1657:* Igen sordidus ember is vala ... Ferenczi [KemÖn. 116].

szordít nógat, siettet; a îndemna/îmboldi; antreiben, anregen. *1619:* Én is megbízván magunkat, szordítám az legényeket, mondék: Fogjátok meg az bestye kurvát, vigyük mi magunk az pasának! [BTN^2 284].

szordul (meg)futamodik, futásnak indul; a porni în grabă; flüchten. *1597:* Az Bizonsagok ... meg eskwnek es hytök zerynth Azt wallak ... egy kor hogy twzett teonek Az olahok Ez Az ola fichyor el Jndula Az twzteol es Jgyeneseon oda Jeowe Az fahoz ... es hogy ezebe weon mynket el fwtamodek: es vgyon myndjarast myes Zordulank, es meg fogok [UszT 12/67].

szorgalmas 1. serény, iparkodó; silitor, sîrguincios, harnic; eifrig, fleißig. *1843:* tudja, én mily ügyes, jó, szorgalmos, csinos, szép barna — termetes — fiatal, fizetéses, előmeneteles sat fitzko vagyok [Kv; Pk 7].

2. *~abb gond* nagyobb gond; grijă mai mare; größere Sorge. *1735:* gjakran szabatott az Urfi számára ... Teleki Pálné Aszszonyom inget lábra-valot szep bullya vászonbol, mindenfele fejér edjetmássára olly gondja volt az emlitett Mlgos Aszszony(na)k hogj ha maga Gyermeke lett volna is szorgalmasabb gondgja nem lehetett volna [Kendilóna SzD; TKI].

szorgalmasan buzgalommal, igyekezettel; cu rîvnă/zel; mit großem Eifer. *1758:* a falut mind utzánkint, mind küljel is ... egész éjjel szorgalmason strasalják [HSzj *tized* al.]. *1813:* (Az) itéletre bébotsátott pert a' tegnapi napon Napon (!), magam, Szószollommal, és a mostani Archivariussal ... a' Nms V(ár)Megye Archívumában szorgalmasson olly tzéllal kerestem, hogy már valahára elő-vétetni ínstáljam, de mégis az emlitett pernek nyómában nem akadtam [Ne; DobLev. V/960].

szorgalmaskodik szorgalmasan tevékenykedik, szorgalmatoskodik; a se străduí/sîrgui; eifrig, tätig sein. *1896:* Maga egypár napra visszahozta nekem azokat a kedves napokat, mikor magukkal loptuk a napokat, úgy cselekedve, mintha nagyon szorgalmaskodtunk volna [PLev. 188 Petelei István Gyalui Farkashoz].

szorgalmaskodtat tettre ösztönöz/serkent; a îndemna (la acţiune); aneifern. *1666:* az mi rosszabb, az atyám betegeskedése bizony felette igen szorgalmaskodtat. Tudja Kegyelmed jól ... némely aquisitumira mint vágynak, tiszteit már is mint osztották vagy osztják [TML III, 589 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

szorgalmatlan hanyag, lusta; neglijent, leneş; nachlässig, nicht eifrig. *1578:* Vagio(n) penigh nagy panaz az vassar birakra hogy tyztekbe ige(n) zorgalmatlanak, semmy rendtartast az wegezes zerent elo nem wyznek [Kv; TanJk V/3. 171a].

szorgalmatos 1. szorgalmas; sîrguincios, sîrguitor, silitor, harnic; eifrig, fleißig. *1604:* Az útt czynalokat ó kk valoba(n) meg intettek. Igirikis magokat hogy szorgalmatossbak leznek [Kv; TanJk I/1. 477]. *1636:* Szent Ersebeten[a] lako, az Tekintetes, es Nagos Pechy Simon Vram, vgmint A. perlette Maros zeki derek Zeken Bandon Maros szeken lako, az zorgalmatos Zekel Mihalt, nemw nemw velle valo compositionak. violalasaert [KCsl 133. —[a]U]. *1662:* Haller Gábor ... Jenőben kinn lakván ... hogy jó fundáló, szorgalmatos építtető volna ... majd minden kikeleten, tavaszon, nyáron egy-egy külső reguláris bástyáját a várnak megépíttetí vala [SKr 319]. *1695:* a' dologhoz értő Istenfélő jo Lelki ismeretű Szorgalmatos Quártást válaszszon edgyet az Ecclesia, a' kinek ... minden névei nevezendő be jövő és jőhető bonumoknak perceptiojára Szorgalmatos gongya legyen [Kv; SRE 33]. *1823:* az öreg Gazda Asszony is szorgalmatos tsak hogy mint öreg Asszony Simbes [Mv; Told. 7]. *1832:* De azt betsületemre, és Lelkemre mondom — hogy nem hiszem, hogy egyenesebb igazabb, és szorgalmatosobb Lélekkel víhesse[a] mint en [Torda; BfR I. Demény János udvari tt lev. — [a]A gazdaság vezetését].

Szk: *vki ~ gondját viseli vminek/gondot visel vmire/viseltet vmiben. 1571:* Az Erdeoknek Eorzeset penigh ferenchy Antal vramra hagyak hogy eo k. zorgalmatos gongiat viselye [Kv; TanJk V/3. 35b]. *1579:* Keryk ... Byro vramat Tanachyawal hogy erre az vasar dolgaba vgyan zorgalmatos gondot vysseltesse(n) Az wasar birakkal hogy ez Itwalo zegensegnek effele gondwysseletlenseg miat karwallassa ne legie(n) [Kv; i.h. V/3. 194a]. *1634:* Conventioia az Dallai Maiornenak ... eggyetmasra visellyen szorgalmatos gondot az Puykakra, Ludakra, Tyukokra, Kappanokra [Gyf; UtI] ✳ *vki ~ vmiben. 1572:* az harom tegla vetew kyk az vrwnk ew Nagysaga penzet fel vetek meg maragyanak es az tegla cynalasba zorgalmatossok legenek [Csicsókeresztúr SzD; BesztLt 3697 Thorma Jannos Vywary Vdwar byro sk lev. Dawn gergely Bezterchey few Byrohoz]. *1642:* az szantasban vettetesben szorgalmatos volt Zilagy Thamas [Gyalu K; GyU 80]. *1697:* a' czirkalasban es vigyazasban oly szorgalmatossok es vigyazok legyenek [Dés; Jk]. *1775/1781:* szokott teremni ... árpa, alakor, de minthogy nem sokat vettetnek efféléket, nem is igen voltam szorgalmatos azok iránt való tudakozodásban [Algyógy H; JHb LXXI/3. 351].

2. szorgalommal végzett/való; făcut cu sîrguinţă/străduinie; mit Fleiß gemacht. *1736:* (A) Terminusra a Párosok conparealván ... lett illyen amabilis conpositio, szorgalmatos íntézések contemplatiok, mensuratiok, és per consequens Nyil vonások által lett subdivisio [Mezőcsán TA; DobLev. I/160. 17]. *1738:* 'A Csatáinkra pedig légjen szorgalmatos Inspectio, hogj ki ne bocsassanak az hordás alatt [Dés; Jk 502a]. *1774:* kérem ... kedves Bátyám Urat (!)

mindenütt való Joszágotskáimba Pereimnek mind mostaniaknak mind ezután lehetők(ne)k szorgalmatos folytatásokat kezére venni [Kozárvár SzD; Told. 22]. *1796:* Az oskola Mester is szorgalmatos tanitásarol meg ditsértetik [SVJk 174]. *1811:* Szorgalmatos igyekezettel gyűjtött Vagyonkám mi által pusztult el az is tudva vagyon [Dés; DLt 154].

Szk: ~ *vigyázás. 1598:* az Tiztwiseleoket intik ew kegek hogy ekedigh walo gondwiselesekteol megh ne zewnnyenek, hane(m) zorgalmatos vigiazasok legie(n) hiwatalliokban mind addigh migle(n) ew kegmek az wyaban walo valaztashoz hozza erkezhetnek [Kv; TanJk I/1. 307]. *1676:* Az szorgalmatos vigyázást mindazáltal mi itt úgy meg hagytuk s oly rendben disponáltuk, hogy úgy hiszem, semmi kedve szándékában az jó asszonynak nem telik, mivel mindennemű rendeket úgy el idegenítettek volt itt magoktól, hogy ide ezek soha sem várnák [TML VII, 229 Sárosi János és Inczédi Sigmond Teleki Mihályhoz].

szorgalmatosabban szorgalmasabban, gondosabban; mai sîrguincios/sîrguitor; eifriger, fleißiger, mehr beflissen, mit mehr Fleiß. *1693:* Az Asszonyi allatis kötölezi magát arra, hogy ennek utánna úis tisztib(en) dolgában jobban és szorgalmatosabba(n) el jár mint annak elötte [SzJk 274]. *1736:* Hadnagj Atyánkfia ő kglme a Ret kerülöit vagj adigállya hogj a Rét őrizéséhez szorgalmatosabb(an) lássanak, és a kártévő marhákat bé-hajttsák; ha pedig tisztekben és hivatallyokb(an) szorgalmatosabban el-nem jarnak tehát Hadnagj Atyánkfia ő kglme hozassa bé őket a Malé-pasztorságok mellől is és veresse kalodab(a); mivel hogj fizetéseket fel-vették és szolgálni nem akarnak [Dés; Jk 464b]. *1803:* A' Majorság Szőllők ... nagyobbára pusztulo félben vagynak, kevés részét pedig Tit. Vass Antal Ur szorgalmatosabban dolgoztatván, ez jobbatska [Berekeresztúr MT; BetLt 5 Mart. Sinka (50) ns vall.].

szorgalmatosan 1. szorgalmasan, gondosan; sîrguincios, sîrguitor; beflissen, fleißig, eifrig. *1573:* Biro vram Mindiarast ... kyral Biro vrammal Mennyen ely Minden Mwlatsagnelkwl es az feiedelmet Engeztellie es zallicha Az mynt eo k. Joban Twgiak, eo k. haggion kepebely Embert ky zorgalmatoszon celekediek ez dologban [Kv; TanJk V/3. 92b]. *1577:* Miert hogy penigh ertyk eo kegmek az wdeonek haboru voltat. keryk eo kegmek varasul Byro vramat hogy az kapuknak wygyazasara Rendellye el az vraimat, hogy az kapuk zorgalmatoson eoryztessenek megh [Kv; i.h. V/3. 142a]. *1638:* Az Urak oly Szorgalmatoson miveltetik az banyat hogy cziak alig elhetűnk el miatta [Torockó; Thor. XVI/1 Joh. Bartha (35) jb vall.]. *1664:* mi el mene(n)k ... hogj az kiket mi előnben (!) hivatna ... Kis Jeney Nad Udvary Janos Ur(am) az Nemes Doboka varmegie Fu biraja peczettivel ... szorgalmatoson meg Eskűtnők és hűttük utan valo vallasokot Leratoriab(an) megh irnok [Noszoly SzD; WassLt]. *1677:* Hadakozásnak idején Nemes embereknek házaira, majorjira, Pap és Schola házakra a' hadak ne szállitassanak, sub poena ducentorum florenorum; egyébiránt is Istenes és Haza javára és szabadságára nézendő, és állapotokhoz alkalmaztatot Edictumok adattassanak-ki, szorgalmatoson observáltassanak-is [AC 221]. *1728:* Az kémenyeket, kürtőket szorgalmatoson jartassa el Hadnagy Atyá(n)kfia [Dés; Jk 372]. *1764:* a' melly Tőrőkbuza Földeket fel fogtak, azokat szorgalmatosan magok hasznokértis tisztittsák [Koronka MT; EHA]. *1778:* írjon édes Öcsém Uram szorgalmatason az Asszony ő Nganak mennél gyakrabban, mert ha nem veheti Öcsém Uram Levelét, nagyon tőrődik, busull és panaszolkodik [Dédács H; Ks 96 Gyulai Ferenc lev.]. *1791:* az Oeconomiának folyásárol majd sem-(m)it se irhatok, egyebet annál, hogy minden gazdát illető dolgok kőrűl szorgalmatoson igyekezűnk [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1863:* Az oskola tanitok szorgalmatoson tanittsanak. Minden oskola mester naplot vigyen. A' kör lelkészek az oskolákat szorgalmatoson vizsgálják ... az oskola mesterek naplóját visgálják meg, és a naplot minden meg jelenések alkalmával írják alá [Gyalu K; RAk 81 esp. kl].

Szk: ~ *vigyáz. 1642:* Itt ne<m> volt maiorsag marha azt ne<m> tudgyak: de az mely 55 eoreg diznok itt voltak, arra zorgalmatosan vigjazott [Szászfenes K; GyU 92] ✳ *vki viseljen ~ gondot vmire. 1601:* Az fontoknak igaz voltanak vigyazasara az ket vasarbirak viselienek zorgalmatoson gondot [Kv; TanJk I/1. 383].

2. pontosan; exact, präzis; genau. *1603:* Kerywk eó keget mint tizteletes vrunkat Birankat, zorgalmatoson megh tudakozwan az neweket megh tudwan, minden zemely valogatas nelkwl Ez jeowendeo gywlesre eo kegek elejeben Irwa fel kewannyak [Kv; TanJk I/1. 445]. *1657:* Visitatiojokban jo lelkismerettel valagotás nelkül szorgalmatossan meg visgalyák, és ugyan megis examinallyák az papokat, menynyire valo tudomanyok legyen az Jsten Könyveböl, Mi Atyankot, Az Apostoli Crédot, Tiz Parancsolatot, Az Sacramentumoknak, és egyhaz fenyitekeknek rendelesit olahul el tudgyake mondani, az hit agozatokat avagy csak catholice tudgyák, es ertéke? [UF II, 182 Lórántffy Zsuzsanna ut.]. *1662:* A fejedelem ... Jeszenő vára megszállatását magában elrendelvén, a várnak állapotját szorgalmatosan kezdi értekezni, hogy noha situsát a helynek maga is jól tudná, de midőn azt látta, épülettel azután nagyon megerősíttetett volna [SKr 239]. *1787:* a' Notariusokis ... kötelesek minden Héten a' házakat rendre venni, es az emlitett változásokat szorgalmatoson fel jegyezni [Torockó; TLev. 3/2. 4b].

3. aprólékosan; amănunţit, detaliat; eingehend, eifrig. *1754:* melly Tanukat bizonyság tételűl ... elénkben allatott azokat elsőbbenis erős hittel meg eskütvén ... szorgalmatoson meg kerdezvén hűtők utan valo tőtt (így!) vallás tételeket irtuk meg [Jakabfva Cs; BCs].

4. sűrűn, gyakran; adesea, adeseori, des; häufig. *1835:* Hónap kezdete kőrűl töllem szorgalmatoson kérdi: Mikor lesz prima? [Zsibó Sz; WLt].

szorgalmatosképpen következetesen, rendszeresen; consecvent, sistematic; eifrig, beharrlich. *1671:* Noha mind éjjel s' mind nappal az őrizések hogy mindenütt meg-legyenek sub poena flor. 12 toties quoties negligalnák, exigendorum decernaltuk volt, mindazonáltal hogy a' nappali őrizések olly szorgalmatosképpen és bűntetés alatt meg-kivántassanak, szűkségesnek nem itéltük: Végeztük azért hogy ez részben az Articulus tollaltassék, és hol az nappali őrzést nem continuallyák-is poenaja ne legyen [CC 86].

szorgalmatoskodás szorgoskodás, iparkodás, serénykedés; sîrguinţă, hărnicie, rîvnă, silinţă; Eifer, Beflissenheit. *1662:* Ezek ekképpen a szegény hazánk s nemzetünk vezedelmére elkészíttetvén, a respublica minden szorgalmatoskodásával, mesterkedésével azt vivén végbe, hogy az dániai királyt svékus ellen felindítván, országára ellenségül hozhassa, és azáltal kedve ellen is a svékust Lengyelországbul a fejedelem mellől kivonhassa | Haller Gábor tanácsa, az 100. 000 tallér ... Azon summa megszerzésében szorgal-

matoskodások, írások[a] [SKr 358, 566. — [a]Tartalomjelző fejezetcímben]. *1710 k.:* A szörnyű tanulás, és az Isten háza és közönséges jó miatt való buzgó szorgalmatoskodás betegíté száraz betegségbe [BÖn. 555]. *1717:* En Ittilő Mester Uram s Dobai Uram kegyelmetek előtt protestalok, hálaadotlonkodván ő kglmek mind eddiglen valo szorgalmatoskodásomért látom mind magok(na)k s mind az én gyermekimnek evidens károkat akorják inkáb nevelni, mintsem távoztatni [Nagyrápolt H; JHb XLVII/18]. *1762:* köszönöm az Szász Deák Manumissiojában való Szorgalmatoskodását [Szentpál KK; Ks 96 gr. Haller Gábor lev.].

szorgalmatoskodik szorgoskodik, iparkodik; a se sîrgui/străduí; sich beeifern/befleißigen. *1655/1754 k.:* Ha valamely Ifju az Asztalos mesterséget akarja meg tanulni ... az Ura hire nélkül sohuvá se mennyen hanem othon maradván rajzolásban szorgalmatoskodgyék a' maga hasznáért [Kv; ACJk 31]. *1657:* Úgy vagyon, az kik közönséges tatárok kezénél vadnak ... azoknak is szegényeknek nagy akadályt csináltanak, megtiltván, hogy valamíg az mi sancunk végben nem mégyen ... addég senki meg ne szabadulhasson, melyért is őnagyságoknak és őkegyelmeknek szükséges szorgalmatoskodni [KemIr. 324]. *1662:* A vicekapitánnyal azért a város gondviselői igen-igen szorgalmatoskodnak vala, miképpen a várba népet gyűjthetnének [SKr 573]. *1668:* mindgyarast szorgalmatoskodtam abban mint tudhassak job moddal az arant valo Ngod keglmes parancsolattja szerint cselekedni [KJ. Székely Moyses portai követ a fejhez Drinápolyból]. *1687:* kesz penzen valo el adasban szorgalmatoskodgjal [Beszt.; ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez, Lázár Erzsébethez]. *1703:* az hátra lévő pénznek fel szedeseben penig vgy szorgalmatoskadgyék, hogy ha hamar meg nem lészen ... Meltgos Generalis Vr(am) kegyelmetekre magokra küldi az Executiot [UszLt IX. 77. 72 gub.]. *1752:* Mostan Ugaroltatason, kaszáltatason, Gyüjtetesen, Szöllök leveleztetésén, Török Búzák kapáltatásán szorgalmatoskodom [Mocs K; Ks 83 Martinus Tihanyi lev.]. *1754:* Fodor Miklos ... szabadulasa felöl ... szorgalmatoskodott volna [Msz; Told. 43/63]. *1807:* a tizenkét Kraitzáros akkori Monetáknak járása meg Szünik ezen okbol akinek aféle pénze volna váltona fel ... az aránt ne Szorgalmataskadgu(n)k Mert tud maga[a] égy ollyan Regius Perceptort ... hogy az minden pénz, és jutalam nélkül Bánko Cédulákkal Örömest fel váltya [Torockó; TLt Bir. ir. Torockói jb-ok perei földesuraikkal. — [a]„Mlgos Thorotzkai Sándor Ur"].

szorgalmatosság szorgalom, szorgosság, igyekezet; sîrguință, străduință, silință; Eifer, Fleiß. *1570:* zorgalmatoszagal Minden Rendbely Embertwl kemelethlen fely zedyek az Eleby vonasokat [Kv; TanJk V/3. 18a]. *1572:* eo k. azt kewannyak hogy az Mester az germekeket az Eoregh deakok keozybe osza tanitasra, Es megh hagia eo nekyk hogi zorgalmatossaggal tanichak eoket [Kv; i.h. V/3. 57b]. *1602:* varosul intyk eo kgmek mind az Sattcz restantia Ado zedeo Vraimat hogy zorgalmatossagal Zedgyek az restantiat [Kv; i. h. I/1. 410]. *1662:* Az Aranyas-bástya törésén pedig a rájok csatázástól hol nyilakkal, s hol jancsár-puskákkal való belövéstől nem szűnnek vala, mindkét bástyák alyán is pedig újobban ásattatni, vájattatni kezdettek vala, és így a nagy erős és számos ellenség dolgában s szándékában csak nagy szorgalmatossággal előmenni akadályoztathatás nélkül láttatik vala [SKr 612]. *1664:* Az élő Istenért, Uram, igyekezzék Kegyelmetek elsőbe minden szorgalmatosságival az szegény haza és nemzet megmaradására való hasznos és idvösséges dolgokat megszerezni [TML III, 172 Szalárdi János Teleki Mihályhoz]. *1769:* a' Militaris Quartélly Házakat és Epületeket minden szorgalmatossággal ugy készittesse Kgld és reparaltassa ... hogy ad 15tum ... 8br(is) készen légjenek [UszLt XIII. 97]. *1836:* az el pusztitott Házat az Alperes ruházta fel, s szorgalmatossága által Esztendőnként tette jobb állapotra [Ne; DobLev. V/1213. 1b].

Szk: *~ra serkent. 1817:* mint hogy együtt vadtak, ne hogy mind a ketten el negligáljátok magatokat, sött magad igyekezeted, Szorgalmatossagad, s jo példád által, serkentsd az őtsedet is az igyekezetre, szorgalmatosságra [Kv; Ks 101 Kornis Imre fiához, Lajoshoz] ✳ *~ra serkentget. 1776:* keze alatt lévő Tiszteket ă szorgalmatosságra serkengesse, és őztönőzze [Mv; Berz. 20] ✳ *világi ~. 1775:* Egyéb világi szorgalmatosságokra is igen nagy elméje volt[a]. Mindenféle mesterembereket szerzett s azokkal különb-különbféle mesterségeket gyakoroltatott [RettE 347. — [a]br. Wesselényi Istvánnénak].

Sz. *1811:* A szükség szüli a' szorgalmatosságot ... Mi hajtja prédára Erdőkből a' Farkast? ... Nem egyéb, a' szükség: mert hogy ne ehezzen, Szükség hogy magának élelmet szerezzen [ÁrE 21].

szorgalmatoztat sürgettet, siettet; a grăbi/zori; betreiben. *1699:* A fele ravasz betegsegek(ne)k bekét hagy; hane(m) szorgalmatosa(n) Ura otha(n) ne(m) leteb(en) kivaltkepen, mind külso s mind belso mu(n)kasimhoz ki tekint, és azokat a munkab(an) szorgalmatoztattya [SzJk 315].

szorgalmaz sürget; a urgenta; betreiben, sich beeifern. *1662:* Melly levelek a Szatmár és Tokaj alatt hagyott kapitányoknak kezekbe küldetvén, magok is azok mellett tudósítatnak vala, minémű mozdító okokkal kellene azon váraknak megadattatásokat szorgalmazni [SKr 213]. *1679:* Azonban az Gróf uram utóbbi levelében megírt quartélyokrúl való leveleket és parancsolatokat szorgalmazza s mennél hamarább meg is küldeni igyekezzék [TML VIII, 553 Teleki Mihály Ruszkai Andráshoz]. *1849:* égy nyak arany lántz és égy arany gyürü ... árát ... az illetö mester ember Szorgalmazván ... ki is fizette [Kv; Végr. Vall. 56].

szorgalmazás sürgetés; urgentare; Betreiben, Betreibung, Befleißigung, Drängen. *1675:* az quartélyokrúl az váradi pasát is megtaláltuk és noha az pasa sűrün való szorgalmazásunkra az quartélyokat ... megígírte, mindazáltal oly véggel, hogy csak magának ... azon jóakartjáért ötszáz tallérokkal, nem condenscendálván alább semmiképpen, kedveskednénk [TML VII, 96 Vesselényi Pál, Kende Gábor és Kubinyi László Teleki Mihályhoz].

szorgalmaztat sürgettet, siettet; a urgenta; betreiben, urgieren. *1552:* vegezek my Eleottunk, hog' meeg az Kelemen pap Elne. az Tho keolchegere Barchay Gyerg' kelemen papot. Nem zorgolmaztatna, sem kezeritene. hanem ha az Ew akaratyabol akarna meg fyzethny [Mezőszengyel TA; BfR II]. *1573:* Elseobe eo k. meg Ertettek biro vram Bezedebeol hogi az feyedelem zorgalmaztatya az Summayaert [Kv; TanJk V/3. 72b]. *1584:* Petrus Gruz ... fassus est ... Az meg holt Zekel Ianos hidwczay Zorgalmaztat vala engem, hog a' veó legent eleó Allassam, Enys zorgal-

maztatom Nyreó Kalma(n)t hog eleo Allassa [Kv; TJk IV/1. 34–35] | az ydowthöl fogva zorgalmazthatham weselenj wramath byzonjos walaz thethelre [Komlód K; WLt Petrichewich Kozma kezével]. *1659:* ott való gondviselömet mégis szorgalmaztassa, ha valami pénznek szerét tehetik, ő kegyelme mennél hamarébb hozza be [TML I, 430 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1662:* Ekképpen búcsú adatván nekik, ők mindazáltal is eloszolni nem akarván, fizetéseket ugyan szorgalmaztatják vala [SKr 334]. *1676/1681:* à várban mindenkor, apro és óregh Lampasok legh alab à Czejk házban légyen szazig valo ... csak idejen légye(n) gondviselés reá ... Az Udvar birot s Praefectus Vr(amat) szorgalmaztassa felölle [Vh; VhU 666].

szorgalmaztatás sürgettetés; urgentare; Betreibung. *1609:* Vendegi[a] liuen az Safara zorgalmaztatasara veotte(m) ... Egi 6 fontos Retket f — d 24 [Kv; Szám. 126/V. 347. — [a]A fej-nek]. *1662:* Nadányi Mihályt, ítílömestert azért segítség szorgalmaztatásáért nagy hamar a havasalyi Minnye vajdához küldötték vala [SKr 498]. *1670:* az estve juta Somlyóbúl az hír, Diószegre küldvén ki tizenkét katonát az somlyai kapitány az urunk adajának szorgalmaztatására [TML V, 19 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1702–1764:* Sok dolgak az kunjargoknak megh engettetnek az ő szorgalmaztatasok (!) miatt [Torockó; MNy IV, 233].

szorgalmaztatik sürgettetik, siettetik; a fi urgentat; betrieben werden, auf etw. gedrängt werden. *1605:* ha myre szorgalmaztatnakis ide Appellallianak mindenekel, melliet ha lehettseges personaliter referallianak, ha az nem engettetik tehatt Lewelek altal rescriballiak [Kv; TanJk I/1. 513]. *1662:* Hasonlóképpen kállai kapitány is a kállai haddal, Szabolcs vármegyei hajdúsággal, Barkóczy Istvánnal, valami szabad legényekkel, hogy azon város lakositól segítségekre és városok oltalmára nagyon szorgalmaztatnának, szinte Szoboszlóhoz szállottak vala [SKr 536].

szorgalmaztató sürgettető; de urgentare; Betreiber. *1662:* Az fejedelem szorgalmaztató írására, hogy mindjárt éjjel-nappal Husztba sietne, a fejedelemasszonyt az úraszszonyokkal, kik Aranyasmedgyesrül Szatmárra, onnét Husztra mentek vala [SKr 655].

szorgalom 1. igyekezet, törekvés; străduinţă, strădanie; Eifer, Fleiß. *1844:* a szökefalvi Papot ... kereszturi Deákságába jámbor és jo tanulonak esmértem, de azon tul sem tanulási szorgalmát, sem erköltsi állását nem kisérhetem [Bözöd U; Pf Árkosi Mihály esp. lev.]. *1847:* (Az) ellenöri erdö Biztosok ... A minden Szorgalom és Ügyekezet daczárais, meg történhetö kártevöket ... kötelesek meg büntetni pénzbe, de nem Borba, a mi egészbe eltöröltetik, a bünтetés díjj mennyen a Birák kezére [Torockó; TLev. 10/9].

2. iparkodás; hărnicie; Eifer, Bestreben. *1840:* szorgalma által szerzett égy Tinotskát [Dés; DLt 1297]. *1864:* Alol nevemet saját kezüleg aláírt Somogyi János ... hogy fáradságosan és szorgalommal gyüjtögetett vagyonunk felett czivodások ne történjenek ... végrendelkezésem következökben teszem meg [Kv; Végr.].

Szk: *~mal van. 1844:* Tiszteletes Barabás Mihály Uram ... szántásban, vetésben, Gabonáknak bé takarittásában, és épittésekben valoságos szorgalommal volt [Banyica K; BfR 117/1 Lad. Dorgo (49) ns vall.].

szorgat 1. biztat; a îndemna; aneifern. *1606:* Tudom azt hogj ... Pal myhalj megh fogta uala az Kadar andras haiat. Kadar Andras szorgattya uala az eo maga feleseget hogy wsd wsd s Jgen uery uala az azzony Pal myhalytt [UszT 20/189 Nagy Ferench Vagasi Veres Drabantt vall.]. *1810:* Pogin Nyikulaj ... ennek előtte három nappal ingerlett, szorgatott az el jövetelre [Déva; Ks 117 Vegyes ir.].

2. sürget, siettet; a urgenta; drängen, urgieren. *1717:* A szolga biro éjjel ide jövén, engemet elö hivatot a kézések iránt ... Kerdettem hogy miert szorgattya tsak az Aszszonyert valo kezeseket [Borosbocsárd AF; BfR Sigmond János kezével]. *1722:* az Ház adajárol Ngtok ne feletkezék az mikor mod lészen benne mert engem szorgatnak érette [Nsz; Ks 96 Bornemisza Imre lev.]. *1769:* Keményen porontsollyük a Falus Birák(na)k, Perceptorok(na)k és Esküttek(ne)k, hogy az Adonak fel hajtását minden haladék nélkül ugy szorgassák hogy külömben Kemény Executiot fognak szenvedni s el sem kerulik magok a Birák Perceptorok, és Eskütttek [UszLt XIII. 97]. *1795:* kevés ídötelés után viszont szorgatta hogy küldenök el [KLev. 7]. *1799:* Az Orgona tsinalot nem tsak én szorgattam ... hanem az Ifju Grof ur ő nsga maga is két versb(en) is fordulván által eleget nogatta ... én a menyib(en) tsak lehet serkentgetem [Szászcsávás KK; IB. Szász István ref. pap kezével]. *1814:* Az Hajtás Fula Iliátis tsak azért verte, Le Agyolta, és Vérit ki Ontotta, hogy Udvari parantsolatt mellett Szorgatta hogy az Udvarban jöjjön fel, az el fogot Tyroval edgyütt [Sóakna MT; Born. G. IX. 6 Zuga Zaharika (30) vall.].

3. *vkihez ~* ráuszít; a aţîţa împotriva cuiva; auf jmdn hetzen. *1599:* monda hogj vagio(n) nekód fanchiálban[a], menj Arra chiepelj ... szolgaiat feleseget hoiszam kezde szorgatnj alligh szalladhatek el elöttök Jsten örize meg töllök mas Attyankfiay Altal hogj megh nem öllenek [UszT 14/32. — [a]Búzád].

szorgos 1. sürgős, sietős; urgent, grabnic, present; dringend. *1585:* Bakos Andrasne vallia hogj elegh ember Iart oda, mert zorgos varrasa vagion mindenkor [Kv; TJk IV/1. 494]. *1590:* 18 Nowembris Kowach ferenchet fogattam megh hogy az Malom zorgos vala hogj Buzat es Lyzteot hordgion [Kv; Szám. 4/XIII. 9 gr. Wass malomreg.]. *1596:* ollyan zorgos dolgok idejen ... vette el teölle[a] [UszT 11/32. — [a]Az ökröket]. *1662:* Melly szorgos sietö levelek megvitelében minémü akadékozás tanálkozott vala, annak sem mulaszthatom el megjelentését [SKr 559]. *1673/1681:* Hunyadon lako Manya Peter valaszsza. Udvari Szabom lévén mar ez utan nem lészen szorgos szolgalattya [Vh; VhU 449 Thököly Imre válasza]. *1677:* el-veszet marhájoknak nyomát penig bé-követhetik a' károsok, kik a' széliben laknak az Oláh Országokra-is; csak fraudulenter azzal ne éllyenek, és ne abutallyanak, s' ha a' dolog nem oly szorgos, a' Tiszteknek is hirt tegyenek felöle [AC 155–6]. *1722:* Nemis affligal engem semmi egyéb ugy mint az ă szorgos Csépeltetés, ne(m) akar az átkozott Gazdag Jobbágya részíben jöni hogy csepelljem [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1737:* Minthogj Nms Városunk Rósahegj alatt lévö Malma ... nagj káros ruináb(an) vagjon, minekokáért, hogj ... mig a szorgosabb mezei dolog ideje elkövetkezzék, addig restauráltathatnék [Dés; Jk 481b–482a]. *1769:* Érkezvén a Mls K. Gubernium(na)k szorgos és kemény poroncsolati ... poroncsoltatik, hogy kiki Mînden ìgyekezetit arra vesse, hogy a földi Almát ... szaporicsa, ültesse [UszLt XIII/97]. *1807 k.:* Mikor azan Testamentum tetetett ... Szorgas egyebb külö-

nõs dolgunk is lévén, hanem tsak jedzesben tettük a napot Esztendõt es a miket Testált [Sinfva TA; Borb. II]. *1823–1830:* Sokszor az úrfi egy vagy más városra egy-egy kis utazást tett, én mindenkor nem mehettem vele, mert nekem a tanulás szorgos volt, gondolván, hogy ha hazajövek, se tanító, se könyv nem lesz [FogE 229].

Szk: ~ *idő. 1763:* Páljános Simon exponallya ... hogy olly szorgos időben injurialta praetendae Hf. 12 [Bikfva Hsz; HSzjP] ✳ ~ *nyári munka. 1791:* most lévén egyszer a leg szorgosabb nyári munka annyi dolog tévö Embereket károsnak tartott el szakasztani [Szilágycseh; IB. Fogarasi István kezével].

2. figyelmet/vigyázást követelő; care necesită mare grijă, atenţie; aufmerksam. *1766:* A' Falunak igen szorgos gondja légyen arra, hogy a' kezünkbe engedtetett Erdõt, Senki ne vagja, ne pusztitsa, ne hordgya ... ne irtogassa [Torockó/Gyertyános TA; Bosla]. *1841:* ott akkor, kezen közön meg ügyelve az elé mutatt (!) szört, tsak ugy találtuk, hogy a bizony — nem lehetett a tsiko farkából; hanem a serénynyéből. — Egyéb szört, vagy vérességet a juh körül a kõveken, minden szorgos ügyeletünk mellett se láthattunk, észre nem vehettünk [Dés; DLt 1541. 10b].

3. kb. forgalmas; frecventat; stark besucht. *1598:* Dánmen (?) Péter ... vallya Ennallam vala Akkoron korchjoma es felette igen Zorgos vala [Kv; TJk V/1. 243].

4. tolongó, törtető; care se înghesuie; drängelnd. *1601:* Borbely Martonne Magdalna azzonny ... ewel teobbiti[a] ... az darabantok vgy zolnak vala egy masnak, No tarts majd ky Niomünk az azzony emberekben mert oda Jeowenek es ky Niomanak egy nehany azzoniokat magha Nem vala zinten Akkor zorgos [Kv; TJk VI/1. 531. — [a]Előbbi vallomását].

szorgosan sürgősen; urgent; dringend, eilig. *1785:* a beteg maga tselédgyét Szorgasan hivatván, kivánta általol menetelemet [Mv; DLev. 4. XXXVI]. *1829:* Egykor leg Betegeb Álapotyában az Harmintzados Ur Éféli után hivatá velem szorgoson Nemes Konya Ferentz Urat [Nagyborosnyó Hsz; HSzjP Kováts Klára vall.].

szorgosság 1. tülekedés, tolongás; înghesuială, îmbulzeală; Drängelei. *1593:* Frusina, Eottues Jmrehne vallia. Az Baniai Azzoni zekere mellet latam hogi az zorgossagba egi Azzoni niult vala elé, de en ne(m) ismerhetem kichoda [Kv; TJk V/1. 431]. *1595:* Húst penig az szorgasag miat varoset nem adhatanak, vetettem kez penzen [Kv; Szám. 6/XXVIa. 20 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

2. dulakodás; încăierare; Handgemenge. *1599:* Traúszner Ianos Takacz ... vallya: En valek Czaplara Bernard Wramnak ... Az veresbelj katona, ot vetekedjk vala az darabantokkal az pitúarban ... Azomba(n) ki úgrattak az katonatt, s mind addeg hogy ot kin verekettek, de en az szorgossagba(n) ... Nem vöttem eszembe(n) ha az katonaknal volte szablya [Kv; TJk VI/1. 330b].

szorgostat sürgettet, siettet; a urgenta/grăbi; drängen/dringen auf/etw., zu etw., betreiben, antreiben. *1658/1800:* Mind az által gyakrabban azokon szokta boszuját állani, az kik az hartzoknak bizonytalan ostablaján koczkáztatvan életeket, ugyan ingerlik s szorgostattyák, azt az el távozhatatlan kaszást [Gyf; BLt]. *1672:* Édes Bátyám uram, az mi restancia van hátra, Hedri uramnak is írattam, mindjárt szedesse fel, s Kegyelmed is ott lévén, szorgostassa vele [TML VI, 269 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

szorgoztat siettet, sürgettet; a grăbi/urgenta; drängen, urgieren. *1657:* Azonban reá ére az Magyarországban menetelinek kévánsága, mert alattomban mind szorgoztatta Csáki [KemÖn. 140]. *1662:* sürű lövések is kezdének hallatni, mellybül eszünkbe vévén hitetlenségeket, és az ifjabb szultánt szorgoztatván, hitekre emlékeztetvén, velem együtt lovakra ragadozánk és sietve megyünk a chám sátorához [SKr 379]. *1665:* Az határ járó török csak re infecta többivel elment, nem is oculálta jól meg az határokat. Az adót szorgosztatják, az elmult héten is Bánfi Dienes uramnak egy faluját elrabolták [TML III, 442 Teleki Mihály gr. Rottal Jánoshoz]. *1672:* Édes Bátyám uram, az dézmás nem tóm mint írta az udvarbirónak, de nem jól írta, mert én az másik processusból, az kit Kapnik Bányára rendeltem, abból írtam, vetni adjon Katonában; de azért is mást adok. De édes Bátyám uram, magam emberét küldem oda, az ki szorgosztassa s vitesse ki, azonban bizony Kemenicz oda lévén ... az többiben is valóban kivántatik [TML VI, 290 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

szorgoztató sürgető; de urgentare; urgierend, pressant. *1678:* Hatal(ma)s Császárunk és fõ vezér uramék szorgoztató Levelek, most érkezvén újjalag egy Kapucsi Passa által a' Fényes Portáról[a] [WassLt fej. — [a]Köv. a lev. tartalma].

szorgoztattatik sürgettetik; a fi urgentat; gedrängt werden, premiert sein. *1657:* Választott fejedelem, Rédej Ferencz uram ő nagysága, nóha vagyon, mindazonáltal elébbeni urunk ő nagysága dolga is szorgaztattatik az portán. Isten tudós benne, melyiknek állapotja lészen maradó [TML I, 82 Haller Gábor Teleki Mihályhoz].

szorít 1. erősen fog/tart; a strînge; drücken, pressen, zwängen. *1585:* Filep Georgy vallia ... Mint vagy Mihaly vram, kezet foga Mihalnak, es az keez fogas keozben az Inas penz lewen markaban, penzt vgmint kilenczigh zorita Mihaly Markaban [Kv; TJk IV/1. 532–4]. *1632:* latta hogi az laba közze szoritotta volt Giörgi Deak az Azzont es ugi Cziokoltak egi mast [Mv; MvLt 290. 95b átírásban].

Szk: *kezet* ~ kezet fog. *1879:* Odafenn a királyi tábla előtt szép napfényes utcasoron szorítottunk volna kezet, ha nem esett volna az eső. De esett, így csak esernyő alatt szorítottunk [PLev. 51 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✳ *magához* ~ *vkit. 1869:* Kupáné őt mindjárt megragadván, ugy magához szoritotta, hogy semmit nem láthatott, de hallotta, hogy mellette valaki kisuhan [M.bikal K; RAk 274].

2. rászorít; a strînge (în jurul a ceva); (drauf)klemmen. *1816:* a' Fökötöje madzagát Timárné az Exp(one)ns Aszony Nyakára szoritván annál fogva fojlodott [Dés; DLt 99].

3. szűkít/keskenyít; a strîmta/îngusta; verengern, einengen. *1588:* Myert hogy sok panaz Ieõ erreolis hogy sokan eoreoksegeoket Seowenyeket gyepwyeket killieb vetik az varos feoldere es az vtakat zorossokat zorittiak [Kv; TanJk I/1. 66]. *1670:* Azomban az magyarországi futott nép is sokasodik, ki is mind pascuatioval s mind egyéb élekedéssel szorítja ez szük helyet [TML V, 246 Újhelyi Pál Teleki Mihályhoz]. *1769:* Nem tsak az Mélgs Exponens Ur részire fel fogott helyek miatt szorittattatik meg a' Nyárádtõi Marhák Legelõ helye, Söt a' mások által fel fogott helyek szorittyák inkább az határakat [Lukafva MT; SLt XL VIII. 15].

4. ráterel; a face să curgă într-o anumită direcţie; (gemerksam, zwangweise) (um)lenken ein, einer anderen Lauf

drängen. *1584:* Ertettek eo kgmek Az Bek Ianos vram panazzatis, hogy B(ene)dek Deak az eo Chwreós kerthi eleót Nagy teoltest chinalt ... Es ekeppen az vizet a' foliamot az Bek Ianos kertere zoritotta volna [Kv; TanJk V/3. 285a]. *1590/1593:* Az Zaamost azűlta zoritotta ide Christoff vram hogj zent Benedekre zallott [Szásznyíres SzD; Ks]. *1732:* A Malom vagyon ... a Szamos árkara épitve, mely árokra szorittyák a derék Szamos vizit [Nagyiklód SzD; EHA]. *1826 k.:* ezen Kelementelki patakot egy cseppig el szenvedhetetlen kárunkra, pusztulásunkra Határunkba szorittani akarják[a] [Gyalakuta MT; GyL. — [a]A kelementelkiek].

5. be/odaszorít vhova; a înghesui (într-un loc); hineinzwängen. *1568:* az gyermekek az okroketh Meg inditottak Es meg ne(m) tarthattak, hane(m) az germeket az sarampoba zoritottak, es meg holt [Kv; TJk III/1. 143 Marton s(ervi)tor Valentini Sala et, Iacobus, filius simonis mezzersmyth vall.]. *1653:* Mikor Fejérvárnál menne, talál 150 gyalog németet — Szebentől bódorgottak vala oda felé — azokat Fejérvárba szoritja, és a sok néppel reá hága és levágja Nagy Albert őket [ETA I, 83 NSz]. *1660:* édes Komám uram, beszéllene ő nagyságával; bizony maga is elvész, mi is, ha más utat fel nem keres, mert ha úgy nem volna maga, mégis valamit tehetne, de ha várban szorítják ... oda leszünk [TML I, 527 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1704:* a hegyen túl a kurucokat vigyázatlanságban találván a generál, Toroczkai uramat mintegy harmadfélezer emberrel, ott őket erősen megverte, a tónak szorítván őket | az Olton elhányván az hidat a székelység, hogy a német által ne mehessen, és maga túl az Olton táborba szállott, kit is a német megkerülvén, másutt általmenvén az Olton olyan helyre szorított, hogy egyfelől a nagy havas lévén, másfelől az Olt, harmadik felől az német [WIN I, 216, 289–90]. *1710:* A gyalogokot a víznek szorították a németek, ott veszének hétezeren [CsH 406–7]. *1759:* A prussus ... Lengyelországra is beküldött a muszkákra, kik is ott voltak, kik közül egy herceget el is fogtak és sok saxokat, a svecust Strassaldiába szorította [RettE 82]. *1778:* Egyszer a pruss király öccsét, Henricust, olyan helyre szorították volt, hogy se ide, se tova nem mehetett [i.h. 390]. *1841:* A Kolos Monostori Cantoralis Háznak ... Inventáriuma ... tanáltatik ... Tölgyfa ajto Feleken köfal közé szoritva egy levél ajto ... rajta egy kis bé huzo vas fogo [KmU-Lev. 2].

6. vmit vmihez hozzáfog/erősít; a strînge/prinde de ceva; etw. zu etw. pressen/festigen. *1591:* Az Jspyttaly Molna mellet valo palorah Keett Torozkoy wassbol Chinaltato(m) kapsot kywel az Jarmot az Czewekhoz zoryttotak [Kv; Szám. 5/I. 35]. *1827:* Más béres szekér ... egy szoritto lántz, mely a' lajtorját a' nyujtohoz szorittya [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

7. *sarkantyúba ~* vágtára fog; a da pinteni; dem Pferd die Sporen gehen. *1778:* sorkantyuba szorittám a lovámot s égy hid fa bé tőrék alatta [Berekeresztúr MT; Berz. 15. XXXVI/14].

8. kényszerít, kötelez; a constrînge/obliga (pe cineva la ceva); zwingen etw. zu tun. *1588:* eő kgmek varosul az keossegh Iowat akariak inkab keowetnj, hogy sem Mint az hentelereket az Meszarosok Jowara haznara keotel be visselnj, es chak 3mad Naponkent valo vaghatasra zoritany [Kv; TanJk I/1. 85]. *1677:* a' közeleb valo vérek, ezek után a' vicinusok ammonealtatván, ha azok meg nem akarnák venni, az után lehessen szabados az adás és vétel, a' távul lévőknek-is ... ollyan cautiok ne legyenek, hogy hirtelen valo időre szoritván, vagy oly féle pénznek, és egyéb marhának adására ... erőltessék a' mineműnek szerét nem tehetnék [AC 154]. *1699:* én idegennye vagiok Donath Mihaljnak de Soha lelkem rá nem vitt volna, hogi olj conditiokra szoritsam, oltalmazzonis Isten csak gondolattiatolis oljan dolognak [Tövis AF; BálLt 1]. *1704:* Azért őexcellentiája minket arra ne szorítson, ne légyen delegatum iudicium, vagy ius ligatum, mely sub anathemate meg vagyon tiltva, melyet őfelsége is mitőlünk még eddig nem kívánt [WIN I, 136]. *1760:* a' Consistorium szoritá ... Kurtány vramat, ezen reversalisra [Kv; SRE 195]. *1780:* míg Natságtak a Jussal való fel fogást egészszen el határozná addig az fel szabaditatt három Gazdákatis Commissionaliter méltóztassanak az Articulushoz szoritani [Torockó; TLev. 9/16]. *1793:* kentelenitettek eő Nságok az irt Ns v(arme)gye Tiszti által panaszok(na)k valoságát s a nevezett hidnak orvoslando hibáját oculaltatni s annak effectualása (!) Titeket a Contractus szerint adurgealtatni s szorittani [Ádámos KK; JHb XIX/46]. *1796:* a melly Vallokat ... előnkbe allitatt ... erőssen meg eskettük ezen alabb irt kérdésekre hűtők után szoritattuk [Msz; MbK 106]. *1805:* vegezésunket Birák ő Klmek az illendősegnél élesebb pennával jelentvén Ngdnak, az által ... Ngdat ellenünk indulatba hozták, mellynél fogva Ngd bennunket a' Constitutio 2dik resze(ne)k 7dik 8dik és 15dik Articulussainak szoross meg tartására meltoztatik szorittani [Torockó; TLev. 9/38]. *1814:* Körösi Pált a' panaszlonak valo tősténti meg fizetésre szorittsa [Körösbánya H; Ks 111 Vegyes ir.].

Szk: *szolgálatra ~*. *1842:* Ezen pontok közűl, akár melyik ellen is ha hibáznánk hatalmában hagygyuk a Tulajdonos Földes Aszszonyunk(na)k az Arendat meg szűntetni, s műnket szolgálatra szorittani [Sárd KK; WassLt].

9. sürget, siettet; a urgenta; drängen, betreiben. *1880:* Úgy mondják ... hogy valami peres ügyében futkározik, ahol szorítják nagyon[a] [PLev. 73 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Czakó Józsit].

10. *mértékre ~* kb. vmiből mértéket szab; a tăia (un material) după măsura indicată; zuschneiden. *1805:* mostan pedig midőn az napszamos is Banyaszkodik és minden perget Vaskő gyanant ad el Mertekre szoritani az Agos vasokat lehetetlen szoritani (!) [Torockó, TLev. 9/38].

11. (el)halaszt; a amîna; auf die lange Bank schieben, zu lang verschieben. *1586:* senky zamadasat Karachon Estire Ne zoricha, Mert ennek Vtanna vgia(n) Voxal el vegezwen ezt Akariak eo kgmek minde(n) Wdeoben megh tartany, hogy Karachon eleot harmad Nappal Minden zam vetel el veghezeoggyek [Kv; TanJk I/1. 38].

12. ráfog; a (i se) atribui/reproşa (cuiva ceva); jmdm etw. in die Schuhe schieben. *1619:* most is nagyságodnak könyörgök, ilyen rettenetes nagy dolgokat nagyságod ne szorítson az én fejemre, holott én ezekben sem végezni, sem ígírni nem tudok [BTN^2 211].

Ha. *1733:* szorítatta [M.köblös SzD; Becski]. *XIX. sz. eleje:* szorittani [Malomfva U; Ben.]. *1816:* szorittaná [Szentháromság MT; UnVJk 118].

szorítás 1. korlátozás, beszorítás; îngrădire, limitare; Einzwängung. *1786:* ha az Thoroczkai Lakosak az Bányaszságtol es Vass mivelestol ... el rekesztettnék (!), itten ă Város nem Subsistálhattna s meg sem elhetne sovány és keskény Határ közi valo szorittása mián [Torockó; TLev. 4/13. 14].

2. (meg)erősítés; întărire; Befestigung, Festbindung. *1864:* a Batárhoz a két első Féder klogni meg nádalása ... és a hátulso megnádalás Szoritása [Kv; TGsz 37].

szorítgat ölelget; a strînge în braţe (în semn de afecţiune), a tot îmbrăţişa; abdrücken, umarmen. *1772:* Aszszonyom, Jol mondá kend hogy Takáts Mihály Férfiakkal szokot otsmankodni, mert engem az Eczaka oda feketet maga mellé és meg ölelvén engemet szoritgatván magahoz reszketni kezdett a nagy kívánságba, de én ijjettem vala odahagyám s el futattam [Dés; DLt 321. 81a].

szoríthat 1. odanyomhat/szoríthat; a putea înghesui de ceva; hindrücken können. *1584:* mingiarast ezen feyerbely haromzor chapa Istwa(n) deakhoz de mind el vgrik vala eleotte ... mikor az Balasy Lazlo falanak zorithata ez feyerbely vgy vaga el a kezet [Kv; TJk IV/l. 312].

2. összébb húzhat/szoríthat; näher/enger schieben/ziehen können, läßt sich enger ziehen. *1823–1830:* Az igaz, hogy mind a kettő igen hátra való hely volt ... már mások elfoglalták volt az elsőbb helyeket, de csakugyan megkérvén ezeket a professzorokat, Planck az harmadik, Staudlin a második székbe ültetett, mert a professzorok az üléseket szoríthatják, amint akarják [FogE 211].

3. beletömöríthet; a putea formula concis; sich einzwängen lassen. *1772:* Minemű okokbol pronuncialtatatott ... ezen ... Deliberatum magában bővebben s jobban fel tanáltatnak, és a' Tekéntetes Nemes Continua Tabla előttis sokkal jobban tudva van, mintsem mi az allegalt négj punctumokba hasagatva szorithatnok, és magjarázhatnok [Kük.; JHb LXVII/233].

4. megszoríthat; a putea încolţi/înghesui; drücken können. *1662:* Szoríthatnák benn az országban azt a nagy prédával, rabbal anynyira megrakodott ellenséget [SKr 661].

szorítkozhatik hagyatkozhatik; a se putea limita la ceva; sich auf etw. beschränken lassen, sich mit etw. abfinden. *1843:* talán célszerű lenne, ha a királyi erdősz tisztség tekintettel lenne az erdő művelésében az arányt, hogy, amennyire lehet, az erdővetést és plántálást azon helyeken gyakorolja, melyek ... a legelés előtt tilalmasak. Vagy ha erre nem szorítkozhatik, az ilyes szabad legelésű erdőkben béplántált foltokat, azok, akiknek marháik ottan legelnek, az illető tiszt elintézése szerént sánccal és haszontalan ágboggal kerittetnék bé [VKp 124].

szorító I. *mn* vmit odaerősítő/összefogó; cu care este prins/fixat ceva; (be)festigend, drückend. *1827:* Más szekér ... négj a' párnát a' tengelyhez szoritto kapots ... egy Bretsinár[a] a' hátulso Tengejen lévő lajtorját le szoritto retesz [F.zsuk K; SLt Vegyes perir. — [a]Uabban az összeírásban más szekerek leírásában még kétszer].

Szk: ~ *(srófos) vasabroncs. 1792:* Szorito Vos abrants koltsával és Lántzával együtt [EMLt Conscr.]. *1797:* Szoritto strofos vas abrants kettő, édgyik lántzos, másik kapcsas [M.igen AF; DobLev. IV/777. 21]. *1833:* Egy szoritto vas abronts, koltsával [Katona K; Ks 73. 55] ✱ ~ *vassróf. 1789:* A' Pintze ajto előtt egy Mosár törő Töke, rajta valo 's belé szegzett szoritto Vas Sroffal [Mv; ConscrAp. 16].

II. *fn* **1.** szorítócsavar; şurub de strîngere; Fixierschraube, Zwingen-/Druckschraube. *1594:* veottem egy Apro wassat. Chinaltak Apro zoritokat belole — vagtak f — d 8 [Kv; Szám. 6/VII. 4]. *1598:* az uaralia malomra ualo kolcegy ... uottem egy apro uasat d 10 Zoritot uagdalt belole [Kv; Szám. 7/XVI. 118].

2. satu; menghină; Schraubstock. *1816:* Négy pár asztalosnak valo Szoritto [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.].

3. szorítópánt; panglică de strîns ceva; Befestigungsband, Klemmband, (hier:) Sturmband. *1704:* Ma vöttem ismét egy viselőkalapot harmadfél forinton, pantlikát is reája és szorítót [WIN I, 93].

szorítókályha vmiféle kályha- v. kemencecsempe; un fel de cahlă; etwa Festigungskachel. *1694:* Parazt zorittó Kálha 30 Mazas Szorito kalyha [LLt fasc. 76. C].

szorítókarika leszorító karika; inel de strîngere; Klemmring. *1813:* Pofa Vasak szoritto karikával együtt [Hsz; HSzj *gangos* al.].

szorítókarikájú szorítókarikával ellátott; prevăzut cu inel de strîngere; mit Klemmring. *1818:* Egy ujjadon ujj vasazatlan Fako Szekér, három jo szoritto karikáju heverő kerékkel [Kv; Born. IV. 41].

szorítólájbi fűző; corset; festanliegendes Mieder. *1846:* Egy szoritto leíbli [Mv; MvLt].

Szk: *halhéjas* ~. *1829:* kap ... Egy szoritto hal héjas Lájbelt Rf 2 [Nagylak AF/Ne; DobLev. V/1150].

szorítólánc lekötő/szorító szekérlánc; lanţ cu care se leagă loitrele de inima carului; Festbindekette. *1827:* Más béres szekér ... egy szoritto lántz, mely a' lajtorját a' nyujtohoz szoríttya [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

szorítópánt összefogó/megerősítő vaspánt; bandă de fixare; Klemmband, Preßband. *1852:* Az elsö viz kerék a szorito pántok helyett, négy helyen, külön két srofos, mutteres kapcsokkal van ellátva [KmULev. 2 malomlelt.].

szorítós szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *mente* öves/derékszorítós mente; mintean cu cordon; eng gegürtete Pelzjacke. *1634:* Az Balinttffi Christoph vram ket nagiob fianak hagiom az kek perpeta, mallal berlet szorittos mentemet [WassLt 73/1 Cegei Vass János test.] ✱ ~ *tüzelőkemence* vmilyen csempés fűtőkemence; sobă (de încălzit) construită dintr-un anumit fel de cahle; Art bewahrter Heizofen. *1737:* az Aszszony Házában ... téglából rakott tüzhelly fundamentumra füttösön fényes veress kájhákból laposs rud vasra rakott szorittos csipkés és gombos tüzellő kementze [Széplak KK; CU Petrichevich-Horváth Boldizsár conscr.].

szorítószeg pántszeg, vaspántot lefogó szeg; cui pentru benzi metalice; Bandnagel verbandt. *1598:* Az Alpret Molnahoz valo keolchieg ... veottem 1. apro vasat chinaltattam zorito zeget beleolle d. 10 [Kv; Szám. 7/XVI. 107]. *1599:* czinaltattam az malomhoz Szorito szegeket [Kv; Szám. 8/XII. 1 J. Chanadj mb kezével]. *1681:* szorittó szeg nro 50 [CsVh 92].

szorítószíjacska lábbeli szíjacska; cureluşă pentru încălţăminte; (etwa:) Schnürriemen. *1729:* Az árvák számára valo három szorito szijacskák(ér)t d 9 [Szentbenedek SzD; Ks 26. XIV. 1].

szorított 1. odafogott/erősített; prins/fixat de ceva; angepreßt, festgeklemmt. *1731:* Gr. Bánffi Dénes udvarházához, kétfelé nyíló, erős tölgyfa-hevederes, fenyűdeszkából való az kapuzábé aljában vas karikákkal szorított csapokon, feljül pedig vaskávák kozott forgó, az út felől virágosan metszett kapun bementünk [Szászcsanád AF; ETF 108. 7].

2. szorosan berakott; aşezat/pus (undeva) foarte strîns; zusammengepresst/-gedrängt. *1693:* sakb(an) szoritot portekaimat lovakra ragadvan és el akarvan vinni [Dés; Jk].

szorítóvas vaspánt; bandă de fixare; Spanneisen, Eisenband, Bandeisen. *1621:* veõttem ... Az szorito vashoz egy sing Toroczkaj vasat p(ro) d 32 [Kv; Szám. 15b/V. 7 malomszám.]. *1852:* az elsõ zsilip lappants' tölgy heverdjéről, a' szorito vas hiányzik [KmULev. 2].

szoríttat rátereltet; a face să curgă într-o anumită direcţie; (z.B. Strömung:) leiten, fließen lassen. *1586:* Felette ighen kerik Biro vramat hogy holot most Az Keomywesek hon vadnak, Eo kgme vesse Rea mingyarast vagjak ky Az falt, chinaltasson Rostelios Liukat eo kgme, Es mindenkepen az Viz foliast es Allast zorittassa teoltesselis az liukra [Kv; TanJk I/1. 37].

szoríttatás kényszeríttetés; constrîngere; Zwang, Nötigung. *1825:* Sajnállani fogom ugyan ezen utulso lépés tételre szorittatásomat, de aszt ne nékem tulajdonitsa, hanem magának, és a kéntelenségnek [Hadrév TA; KCsl 5].

szoríttathatik 1. szűkíttethetik; a putea fi limitat; läßt sich geschmälert/eingeengt werden, kann eingeengt werden. *1786:* a Curia nem szorittathatik tsak hallomásbol 19. őlre, mert az Vdvaran kívül à Veteményes kert-is ide tartozott [Nagylak AF; DobLev. III/607. 13].

2. kényszeríttethetik, köteleztethetik; a putea fi constrîns/obligat; läßt sich zwingen, kann gezwungen/verpflichtet werden. *1813:* A' Felperes Cautio praestálására nem Szorittathatik [Dés; DLt 162]. *1815:* a' marhák által tétetett, és meg betsült kárnak az hajto pénzen kivül léendõ meg fizetésére tsak akkor szorittathatván a' Marhák Tulajdonossai a' midõn tilalmas helyen tõrténik meg a' le étetésből valo kár [DLt 361 nyomt. gub. rend.]. *1840:* A' Szent Mihályfalvi Szõllõhez ... tartoznak ... két szekér tõvisset vinni. — egyéb praestatiokra ... nem szorittathatván [Torockó; Bosla]. *1852:* Mi a' tõkepénz tartozást illeti — én annak jelenleg kifizetésére nem szorittathatom [Nagylak AF; DobLev. V/1330]. *1862:* Tamási Anna ... sem atyai sem anyai rész kiadására ne szorittathassék [Kv; Végr.].

szoríttatik 1. szoros/szűk helyre/területre kényszeríttetik; a fi înghesuit într-un spaţiu restrîns; zusammengedrängt/verengt werden. *1662:* Az ellenségnek elöljárója közelítvén ... úgy a Marosnak szoríttatának, hogy nagy része a Marosba ugratván, odaboríttatnának | Barcsay Ákos Görgénybe szoríttatik[a] [SKr 411, 639. — [a]Tartalomjelző fejezetcímben]. *1809:* A kenyeresek ... Pad helyeik az Vertán Botya hát megé szoríttasanak árulás céljából [Hsz; HSzj *mézes* al.] | A Gyümölts Árulok az Utak széllyeinél és ismét amot valo árulásoktol szorittassanak a Timár Szin napkeleti oldala mellé végig [Hsz; i.h. *tímár-szín* al.].

2. korlátoztatik; a fi limitat; eingeschränkt/begrenzt werden. *1662:* De ellenben elvette volt az Úristen eszeket a mieinknek, hogy semmit készületeknek s kijöveteleknek módjáról nem gondoskodnának, könnyű lehetvén általlátni, hogy a kijövetel mind csak azért szoríttatott volna olly rövid időre, hogy inkább mindeneket ott maraszthatnák [SKr 624]. *1785:* a Biro és Birák authoritassa a bűntetésb(en) felettébb kevésre szorittatik [Torockó; TLev. 11/4. 1b]. *1801:* az Onnal való kereskedés ... keskenyebb határok közze szorittaták (!) [DLt nyomt. kl].

3. kényszeríttetik, köteleztetik; a fi constrîns/obligat (la ceva); verpflichtet werden. *1769:* az inasszegődségben ... nem többel, hanem 3 azaz három forint kész pénz, egy tál étek, égy pecsenye, égy kenyér és égy veder borral tartozik az inasságra szegődő, melyet méltán controvertálni láttatott az actor avagy csak azért is, hogy iteratis vicibus a nemes céh több nemes céhok effélékről sonalo usus praxissokhoz observálni szoríttattak, magok articulussaikhoz ragasztott régi arbitrativa sessionak deliberatuma által [Dés; DFaz. 25]. *1780 u.:* igen édes kevés szánto, kaszálo földeket nékünk sem elégségeseket birván, Zabot nemis vetvén mint más Bányászok Havasi hellyeken ... hadd adhassuk fizethessünk, 's tõbre ne szorittassuk[a] [Torockó; TLev. 14/2. — [a]Az adófizetésen kívül]. *1789:* (A) Vas Bányászok ... Vár-(me)gye által az Hidnak igazitására szorittatnak jollehet ők az Aranyos Vizen közonseges haszonra magok költsegekből tsináltanak Legyen Hidat s azt jo allapatban tartanak [Kv; i.h. 7/8]. *1805:* Certificatus Csato Mihály vissza felelve, most ís meg kivánnya, hogy a praetendens, ha külömben nem akarna, Itélet által is a Tr<a>nsmissio közöltetésire és elé adatására szorittassék [Mv; DobLev. IV/893 1b tábl.]. *1812:* Ezeknél fogva edgy Betüig refutalva lévén ezen egész meritumot tárgyazo Helytelen kifogás, meg kevánnya a Fellperes Ur, hogy ez cum animadversione meritumra rejicialtassék, és az allperesek egyenesebb Feleletre szorittassonok [M.bölkény MT; Born. G. XIII. 16]. *1856:* kértem hogy több allodialis helyeímet íngen (!) Bitongoloktol (így!), vagy Birtokom alá adassék allodiumom, vagy szolgálatra pénz árenda fizetésre szorittassanak, az ő Felsége kegyelmes rendelete nyomán [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1403].

Szk: *békességhez ~. 1757:* Virágos nevezetü Bányász Czimborák ... vizeket ujjanan Banyankban botsátottak hogj törvény szerént Convincaltassanak, es ha azan Bekességhez szorittotvánis nem akarnak allani es banyajokbéli vizeket Istallyakon kárunk nélkül nem akarják hordozni s jártotni Banyajok tórkától fogva fenékig tilolomb(an) légyen [Torockó; Bosla] ✳ *hitre ~. 1807:* Hitre szoritatván a' Szolga, hite után a' Szék előtt az vallotta, hogy a' Sákot ő Székelly lstvántúl vitte el, a' melly be a' buzát lopta [F.rákos U; Falujk 23 Sebe János pap-not. kezével] ✳ *osztályra ~. 1791:* Nsgod és Mlgos Beleznai 'Su'sánna Aszszony nehai Mlgs B. Josika Daniel özvegye ... az Exponens Grofné Aszszony eo Nsga ellen Actionalis Libellust adtanak volt a' tsak nem régiben el-enyészett Kolosvári Kerületbeli Tablára a' végett, hogy eõ Nsaga Bíroi hatalom által az osztállyra szorittassék [Kv; JHb XLIV/4] ✳ *reszponzióra ~. 1815:* a Fejerik pere a Sedriara Apellalodott, és már responsiora szorittatunk [M.köblös SzD; RLt O. 1 Rettegi Miklós kezével] ✳ *számadás alá ~. 1787:* az Birák az Erdők iránt ki adott Felséges Rendelésekhez szorittsák az Embereket ... külömben ha valamely helység ellen az iránt az Officiolatushoz panasz találna jönni, a Birák kemény számadás alá fognak szorittatni [Torockó; TLev. 3/2. 2a].

szoríttatott 1. beszoríttatott; prins la strîmtoare, înghesuit; eingezwängt, eingedrängt. *1657:* midőn az nagyszom-

bati váras mellett lévő templumban szoríttatott németekre indulnánk éjjel ... alig maradék, el nem lövének muskétával, mellettem lévő katona lován esék [KemÖn. 41].

2. kisebbíttetett; care a fost micşorat; vermindert, verkleinert, herabgesetzt. *1786:* ezen Just fenn hagyom ès tartom, hogy ne lègyen kèsö ... mostan elö nem fordult 's adott Documentumokkal azon excisio ellen meg mutatnom nékem ... hogy azon bizonyos öl számokra szorìttatott hellynél nagyobb extensioju légyen azon Curía [Nagylak AF; DobLev. III/607. 11].

3. kényszeríttetett; care a fost constrîns ...; niedergedrückt, unterworfen. *1771:* megismervén eö kigyelmek ez mulando, s változás alá szorittatott Világnak ottan ottan forgando sorsát, tevének mi előttünk illyetén emlékezetett mind ketten [Kv; REkLt VII. 24 Fajk András és felesége végr.].

szóró (gabona)szórásra/tisztításra használt; care este folosit la vînturat/vînturare; Sichter. *1849:* A' Csürbe vala két nagy rosta, az egyik választo, a másik szoro — a' szoronak két rostája van, — egyike Török Buzának, — másika szalmás Gabanának használtatik [Szentbenedek SzD; Ks 73. 55].

szorocsáltatik idéztetik; a fi chemat în judecată; vor Gericht stellen. *1742:* Jól esmértem Veres Samuelt ... Tudom aztis hogj az Apóldi határon két vagj hány embert feles pénzt látván nállok megölt ... Én nem tudom Törvényre Szorotsáltatotte vagj nem, de tudom ... hogj a' Fis[a] minden Jószágát el foglalta [Kisenyed AF; JHb Opra Oltyán (70) jb vall. — [a]Feltehetően: Fiscus].

szóródik terjed; a se răspîndi; sich ausbreiten, verbreitet werden. *1619:* Ez ugyan rettenetes dolog, azmint itt szóródik az panasz, ha mi oly indulat lehetne ezekbe is; az rettenetes sok nyilvánvaló cselekedetnek panasza obruálja ezeknek füleket [BTN[2] 252].

szórólapát 1. gabona szórására/tisztítására használt lapát; lopată de vînturat (cereale); Sichterschaufel, Warfschaufel. *1590:* Veottem Az hazhoz 2 Zoro lapatot f. — d. 6 [Kv; Szám. 4/XVII. 11]. *1594:* A Kraznai Maior haznal ... Az Gabonas hazban vagjon hordo No. 5 ... Zoro lapat vagjon No. 2 [Kraszna Sz; UC 78/7]. *1656:* Kender mágh metr nro: 6 es ket szoro lapát [Doboka; Mk Inv. 4]. *1674:* Vagjon benne[a] két szoro lapat [A.porumbák F; UF II, 609. — [a]A csűrben]. *1688:* Egy uj szoro lapat. Item egy fel kéz szoro lapat [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 6]. *1761:* Szoro lapát Nro 1 Buza mérő nagy Kalán Nro 1 [Spring AF; JHb XXIII/31. 38]. *1780:* Szoro lapát 12 [Bethlen SzD; BK]. *1810:* két szoro lapátok [Hsz; HSzj *sulyok* al.]. *1819:* egy uj Szoro Lapát [Baca SzD; TSb 6].

Szk: *félkéz ~. 1688:* Egy uj szoro lapat. Item egy fel kéz szoro lapat [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 6].

2. hóhányó lapát; lopată folosită la curăţirea zăpezii; Schneeschaufel. *1596:* Ket zoro lapatot ho hanny vettünk p(ro) f — d 10 [Kv; Szám. 7 /II. 17].

3. csatornatisztításra használt lapát; lopată folosită la curăţirea jgheaburilor; Schlammschaufel. *1601:* Die 15 Marty. Veottem egy zoro lapatot az kis templomon valo chyatornakhoz d 5 [Kv; Szám. 9/XV. 7].

szórómalom gabonatisztító eszköz; un fel de vînturătoare; Windsichter, Fegemühle. *1839:* visszajövet hozzanak egy szoro Malmat, és egy Kolbász forgato hat felé választo rostát | ha el hozták a Szoro Malmat, Méltoztassék ugyan jol csináltatni, hogy fujja ki jol a polyvát [Öraljaboldogfva H; Kf].

szorongás félelem, szorongó érzés; temere, fricã, strîngere de inimă; Beklemmung, Angst. *1653:* Megszéledénk mi is, de azoknak a kengyelfutójok vonogatták: ki az ő hegyes tőrőket, ki az én kengyelemből és az ő kengyelekből az én hegyes tőrömet — oly nagy vala a szorongás | Soha a keresztyén királynak, vagy fejedelemnek, de csak egy nagyságos úrnak is a belső szolgái szótatlan (!) nem tűrték volna azt a szorongást [ETA I, 134, 135]. *1845:* Miolta az 1811ben egész állodalmunknak nagy szorongást okozott pappiros pénzbeli becsvesztés (devalvatio) megesett [A.gerend TA; DE 2].

szorongat 1. (meg)szorítgat; a strînge (tare); fest in der Hand halten, zu sich drücken/pressen. *1589:* En penigh hogi oth rakokgatok vala az zatyorba eggietmast az aztalnal czak megh ragada kezde zorongatni, kapni minden fele [Dés; DLt 226]. *1630:* monda(m) neki hogj tala(m) szorongattad vagj miczoda, hogj illien kek az giermek de arra azt monda hogj eö bizony nem szorongatta hanem ugja(n) halua let [Mv; MvLt 290. 192b]. *1686:* házamb(an) bé menvé(n) ... Feleséghemet az ági előtt valo székhez nyomván szorongatta és tsak nem erőszakot is teve rayta [Kv; TJk XIII/1. 311]. *1794:* az Exponens Asszonyt miképpen taszigalta, mihez tsapta miképpen szorongatta, kujakolta és tapodta? [Eresztevény Hsz; HSzjP]. *1823:* Csernátoni Samuel ... el jöt a házamhoz, szorongatni és roszra kénszergetni kezdet [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/1827-hez Sütő Parasztyiva (40) házas asszony vall.].

2. fogdos; a tot pipăi; befummeln, betasten. *1772:* a[a] csak olyan ember, hogy még a Ferfiakat is meg szokta ráspolyozni ... Sarkadi Uram ... hasonlo képpen tapasztalta azt a gonoszságot, ő kémét is szintugy kezdi vala ágyába szorongatni s nyomogatni [Dés; DLt 321. 81a Visong Franciska cons. Nob. Georgii Vyda (35) vall. — [a]Takáts Mihály].

3. sanyargat; a strînge cu vehementă; malträtieren. *1765:* az Görög ... esmét bé jövén az Házban Fiastol edgyüt az Kolcsárban akadának, ugy kezdék fojtagatni, hogy ha az Malom Mester nem let volna, megis fojtatták volna, mivel hogy Fiastol edgyüt rutul szorongatták [Marosbogát TA; Mk V/V. 97 Halmágy Mihály (35) jb vall.].

4. szűk helyre bezsúfol/szorít; a înghesui/îngrămădi (întrun spaţiu restrîns); vollstopfen, überfüllen, einpressen. *1786:* károsnak gondoltam az igen ifju gyenge bárányokat szorongotni; már most számba vévén (: mely az ide zárt Specificatiobol meg tettzik :) mit méltoztassanak Nsgtok a Juhokrol továbba parantsolni [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

5. sarkantyúzgat; a da pinteni; spornen. *1769:* Popa Nucz kapujánál látta(m) Tyu Györgyöt, hogy szorongotta Lovát, hogy a Popa Danila kapuján által szöktössen [Bukuresd H; Ks].

6. kényszerget; a constrînge; zwingen, auf jmdn Druck ausüben. *1582:* Petrus Gruz ... fassus est ... Az meg holt Zekel Ianos hidwczay Zorgalmaztat vala engem, hog a' veó legent eleó allassam, Enys zorgalmaztatom Nyreó Kalma(n)t hog eleo Allassa ... Engemet megis Az Attiafiak Igen Zorongatnak hog eleo Allassam a' veo legent [Kv; TJk IV/1. 34–5]. *1591:* az meni sok megh fizethetetlen

adossagy ... Thakacz Andrasnak wolnanak ... Ez Nagy Adossagnak meg fizetessere, az eo szegĩni woltak szerint semmikeppen Elegek nem wolnanak, mely adossagęrt az arűakat az megh fizetesęrt naponkent szorongatnak [Déva; JHb 53f]. *1669:* Ali Pasa az Eőt száz Ezer Tallerert az szeginy országot szorongatván ... az szeginy Atyám Ur(am) Praefectussa ... adot volt ki két szaz ednehánj Tallerokat [Ks 101 Kornis Gáspár a fej-hez]. *1757:* a Bethlen Josef Vr részin valo Sudgja curiosusabb ember lévén ... Popa (: alias Flemind :) Vaszilyt a taxáért szorongatta, s a Groff Bethlen Lászlo Vr résziről penig senki sem urgealta [F.borgó BN; BK. Popa Leontye (50) Popa Graeci Ritus unit(us) vall.]. *1787:* nagyon erősitik hittel hogy ők[a] a sákokbol egy fontsikát se vettekki, azért méltoztassék Nsãgod jol vegire menetelni hogy mi? és menyi volt bennek? és hogy mi hijjok volt? mi szorongotni fogjuk hogy meg fizessék s a bűntetést se kerűlik el [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev. — [a]A folti (H) emberek]. *1790:* az a parantsolat adodot ki, hogy a Nemesség egybe gyűljön a jövő Hétfűn fegyveresen, hogy Loger formát tartsanak, mert sok tolvaj támodott a Havasokon már itt az Udvari szolgákatis szorongatják ezen Logerezísre akik arra alkalmatosok lésznek [uo.; BK. ua.]. *1791:* övis masokkal is dolgozván benne ötet is szorongatták a penzért [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1816:* kérem igen Szivesen meltoztassék megfizettetni, mert az egy nagy Alkalmatlanság, hogy Cselédemet miatta szorongassák [Kv; DobLev. V/993. 2b N. Sz. Szigeti György lev.]. *1818:* az Unokám ... erőszakoson pénz adásra szorongatott [M.régen MT; TLt Praes. ir. 321/1818 Palatkai Anna fiához]. *1823–1830:* De bezzeg azután volt még sok bajom, mert mindenfelől szorongattak a sok adósságért, s nem volt honnan fizetni [FogE 269].

7. nyomorgat; a chinui; bedrängen. *1604:* eoket mosta(n) sok kwleomb kwleomb fele zwksegek kenzergetnek es zorongatnak [Sóvárad MT; Berz. 15. XXXIX. 3]. *1657:* És ugyan alá is fordult onnat feljül hadával, de az éhség szorongatta őket erőssen, s a mellett a félelem is [ETA I, 162 NSz].

8. kínoz, gyötör; a chinui; quälen. *1801:* felette nyughatatlan voltam oldalaslag halván, hogy a forra hideg mellett angina is szorongatot [Berve AF; GyK].

szorongatás 1. szorítás; strîngere; Pressung, Bedrückung. *1574:* Catalin azzony Molnos Mihalne Azt vallia hogy ... Mazas peterne Eohozzaya Ment volt ky az hostatba hwl lakik ... az karyan Inget fely Twrte latta hogi kekes volt, de eo Nem latta kytwl Es Mint leot, wtes vagi zorongatas volt [Kv; TJk III/3. 392].

2. nyomorgatás; chinuire; Schröpfen, drückende Forderungen. *1765:* olly nagy szorongatása volt a falunknak az Executorok által, s annyi költsége hogy majd el kellett a falunknak pusztulni vertek, kötöztek, s motskoltak bennűnket az Executor katonák ... az falunak sok expensái semmibe nem imputáltattanak [Ompoica AF; Eszt-Mk].

3. kényszergetés; constrîngere; Pression, Nötigung. *1809:* sok szorongatás után Noda Mátét megeskették, és ugy vallotta ki [F.rákos U; Falujk 43 Sebe János pap-not. kezével].

4. aggodalom; îngrijorare, strângere de inimă; Bedrückung, Kümmernis. *1662:* már a tatár chám minden erejével csak elborítandó volna a szegény országot, hírét bizonyosan hozzák vala. Ezek között a fejedelemnek elméjében nem kevéssé való szorongatás vala [SKr 429]. *1670:* Szánja meg az Isten szegényeknek ily nagy s gyalázatos romlásokat Keserüljétek meg, Uram, az nagy Istenért ily nagy szorongatásunkat s ha lehet, segítsen az méltóságos fejedelem s Kegyelmetek is valamiben, vagy egy, vagy másképpen [TML V, 259 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz].

Szk: *~ban lévén/van. 1662:* Az muszkákkal s kozákokkal is most békesség nem lévén, állapotjok igen nagy szorongatásban vala [SKr 344]. *1704:* 27 Octobris. Teleki Mihály és Radvánszki János érkeznek Kajántóhoz, és készülnek a vár megvételére. Kimegyünk hozzájok tractára ... nagy szorongatásban lévén, mit cselekedjünk két veszedelem közt. Rabutin is fenyeget [KvE 243 VBGy].

szorongató 1. kínzó, gyötrő; chinuitor; quälend, (be)drükkend. *1658:* Nem akarván azert Testamentaria dispositiomot Oly testem szorongato Napra és Orara hadno(m), Melyben Oly Betegsegnek faydalmi mya megh akadályostassam dispositiomba(n) [Mv; NSz végr.].

Szk: *~ éhség. 1733:* Szorongató éhségunktűl s mint Szegény emberek, egyéb el kerűlhetetlen igyes bajos Szükségünktűl is viseltetvén ... kértűnk ... Görgény Sz. Imrei Csiszár Sámuel Uram ő Kglmétűl négy Magy(ar) forémtokat [Görgény MT; Born. G. II. 24].

2. kényszerítő; stringent; zwingend, dringend. **Szk:** *~ szükség. 1699:* nehai Borosjenei Zőldi Istvánne, Nemzetes Tokai Anna Assz(ony) ez mostani siralmas es terhes üdőb(en) sok szorongato szűkségtől viseltetvén ... Nemzetes Bolgarffalvi Sebesi Beniamin Ur(amm)al tőn illjen őrőkős es meghihatatlan alkalmott [Sárd AF; JHb XXXVII/3]. *1720:* Fő Curatorunk T. Püspők Soós Ferentz uram boldog kimulása utan a szorongato szűkség mindazonáltal ezt kivánván a mi kevesen Isten bennűnket meg hadgjot Consistoriumot gyűjtetvén ... T. Kurtán Joseph Uram eddig valo Quartalyi hivatalától betsűlettel bucsuzvan ... eő kglme hellyét constitualok Quartas(na)k T. Szőlősi Gabor Uramat [Kv; SRE 134]. *1843:* Mire én az emberekhez menvén, egy hosszú beszédet tarték, mutogatván, mily szorongató szűksége lenne az uradalomnak erdőre, mely az erdőplántálást nélkülözhetetlenné tészi [VKp 79–80].

3. kétségbeesett, zaklatott; desperat, deznădăjduit; verzweifelt, desperat. *1667:* kérvén azon, édes Sógor uram ... ez szorongató állapotomban tekintsen Istenre ... s méltóztassék szegény uramnak szabadulásában mostan is az mi kegyelmes urunk és asszonyunk ő nagyságok előtt törekedni [TML IV, 146 Boldai Kata Teleki Mihályhoz].

szorongattatás 1. kényszerítés, kényszergetés; constrîngere; Zwang. *1743:* Sok és külőmb külőmb féle példa nélkül valo szorongattatásokkal injurialtatasokkal illettettem s kesergettettem volna [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 93]. *1753:* leven nagj szorongattatasunk az Felseges kiraljne Aszonjunk quantumanak megh megh (!) fizetese irant ... foljamadtunk Toroczkon lako Bartok Andras Uramhoz, hogj ő kegjelme ebből az szorult allapatunkból megh segjtene Isten utan [Gyertyános TA/Torockó; Bosla].

2. szorongató érzés, szorongatás; îngrijorare; Beklemmung, Beklommenheit. *1693:* Lelkűnk fajdalmával érezzűk, s egyszersmind szégyenlyükis, hogy Kolosvári Unitarius Uraimek, jollehet velűnk edgyut azon egy nyomoruság(na)k és szorongattatásnak kapuját(an) eveznek, megis bennűnket ő klmek azonositani, és méltatlan s helytelen vadakkal ... vádolni [Kv; SRE 14–5]. *1696:* én ennek az nyomorult hely(ne)k szorongattatását, njomoruságát ... sokszor

meg irtam ... de sohunna(n) semmi könnyebitése nem volt [Marosillye H; BK. Bethlen Gergely ir. Fogarassj Pap Miklós lev.]. *1742:* Enyedi Janos uramis Felessegevel megh tekintven illy nagy szükséget es szorongattatasat illy nagy szüksegeben ada mi elöttunk Paratis Pecuniis 7 Magyar farintakat[a] [Ne; DobLev. I/199. — [a]Bizonyos föld zálogjaként]. *1784:* kivánom ... a mostani szorongattatásokb(an), hogy kűlgyen az Isten segedelmet a Ngtok Házáb(a) [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

Sz. *1727:* A tűz által probáltatik és frissül meg az arany, ugy az ember szorongattatások által [Hagymásbodon K; ApLt 2 Henter Elek Apor Péternéhez].

3. kétségbeesés; deznădejde; Verzweiflung. *1662:* Ezeket pedig annak okáért akartuk közönségesen kibocsátani, hogy ... király Urunk őfelsége a mi nyavalyánkat meggondolja, és megértvén igaz ügyünket, fájdalminkat, szorongattatásinkat, ne csudálja őfelsége, hogy magunk oltalmáért relígiónk és törvényink mentségéért feltámadtunk légyen [SKr 117].

4. szorítás; presiune; dringende Sache, urgente Causa. *1691:* Az igen szoros causakban, az időnek szorongattatásihoz képest, authorállya a sz: Partialis T: Esperest Uramat, hogy ötöd hatod magával hozzá nyulhasson és el igazithassa [SzJk 245].

szorongattatik 1. zaklattatik; a fi presat/constrîns; bedrängt werden. *1662:* Barcsai Ákos pedig még is táborokban tartatik és a summákért nagyon szorongattatik vala [SKr 635]. *1749:* Trauzner Sigmond uram ... levalt volt ... kölcsön Aranyakat, Mellyert Joszágát akarják ... el foglalni több Creditoroktol is szorongattatik [Lőrincfva MT; DobLev. I/228]. *1786:* többire minden Taxasok szorongatattnak, az kik adossá maradtanak[a] [Torockó; TLev. 4/13. 28. — [a]A taxával]. *1800:* Anno p(rae)terito 1793 ... felettéb szorongattattam a Contributiom meg fizeteséért, nem volt semmi fel találhato remedium, melly által boldogulásomat láthattam volna [Mv; MvLev. Bán György kezével]. *1823–1830:* Elég az, hogy én az adósságok miatt szorongattatván, megegyeztem a sógorommal ... hogy az Ebháton lévő jószágot ... interesfizetés mellett vegyük ki s tartsunk korcsmát benne [FogE 286].

2. kínoztatik, gyötörtetik; a fi chinuit; Pein/Qual leiden. *1653:* az Niavaliaktól Istennek hala nem szorongottatom [Kercsed TA; Borb.].

szorongattatja magát kényszerítteti magát; a lăsa/admite să fie constrîns; sich gezwungen sehen/fühlen. *1662:* De ha a porta maga alattvalóitól magát így szorongattatni nem fogná szenvedni, a fejedelem a hazának következendő kárát ... nagyon mutogatja vala [SKr 407].

szórórosta gabonaszeleltető/tisztító rosta; ciur folosit la vînturatul cerealelor; Wurfsichter. *1839:* Ezeken a Szekereken instálam Méltozta(ssana)k nékem egy Uj Kolbász Rostát, es egy szoro Rostát küldeni [Öraljaboldogfva H; Kf].

szoros I. *mn* **1.** feszes; strîmt; straff, eng. *1657:* valami ott való asszonyok, nem tudván az magyar formát ... oly szoros gatyát csinálának, alig ülhettem lóra benne, de csak meg kellett lenni [KemÖn. 43]. *1736:* az asszonyoknak és leányoknak a könyökökig feljebb ugyan bővebb ingek volt, az könyököktől fogva az keziig sipos ránczos szoros újja volt [MetTr 341].

2. ~ *szájú* szűk szájú (edény); (vas) cu gura strîmtă; engmäulig. *1648:* Taualy tehen vay egy szoros szaju fazekban ur. nro. 1 [Porumbák F; UF I, 890]. *1679:* Eghet bornak valo, szoros száju, lapos üvegh eggik el törött nro. 3 | Vajnak valo, szoros szaju, fületlen paraszt Kanta Korso nro 27 | Olaj tarto szoros szaju fazék nro 1 | Vajnak valo szoros szaju Fazek nro 2. Olvasztot hájnak valo szoros száju korso nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. 29, 35, 59, 60 Bajomi János inv.].

3. kemény; tare; prall, hart. *1770:* az Bedő Zsigmond házán kívül az tehéncsorda között ... megtanáltam[a], a tőgyit megtapogattam, ha nem feszes vagy szoros, minthogy fejetlen ment volt ki [M.hermány U; RSzF 210. — [a]A tehenet].

4. keskeny, szűk (hely); strîmt; eng, schmal. *1588:* sok panaz Ieő erreolis hogy sokan eoreoksegeoket Seowenyeket gyepwyeket killieb vetik az varos feoldere es az vtakat zorosokat zorittiak [Kv; TanJk I/1. 66]. *1619:* szoros helyen az tatár hámot és egy elöljáró pasát stratagemával megvert az kazul [BTN[2] 246]. *1638:* az pallo veólgienęl az szoros szakadásos ütth felett [Mihályfva NK; JHb XXII/32]. *1642:* Az maiorsagbeli marhaknak igen rosz helyek volt: tudgyak hogy mind menest diznot tehen barmot, egy kis szoros saros vduaroczkaba szoritottak be [Gyalu K; GyU 81]. *1662:* inkább akartak embereknek, mintsem Istennek engedni és a hatalmasokkal s többekkel a veszedelemre vivő tágas úton járni, mintsem a világ előtt tekintet nélkül levő kevesekkel a szoros kapun menni az életre [SKr 714]. *1673:* KIs Aszonyom az mely hitván majoromot Epitette(m) ige(n) sáros szoros hely [Fog.; Törzs. Cserej János kezével]. *1681:* azon örökség ... vicinussa egyik felól a' falu patakja, más felől azon patakra járó szoross ösvény [Szentanna MT; BalLev.]. *1712:* egy szoros Vámos Ösveny Gyergyóból Molduvára [LLt Fasc. 67]. *1732:* A Papi Parochia vegib(en) levő szilvas hellyet ... meg cserelven az Eccla, mivel a Parochia szoros volt, amplificalodott immar jo darabbal [Lisznyó Hsz; SVJk]. *1760:* A Falu határa ki vévén a' Havasokatt igen Szoros, és Sovány [Hesdát TA; BLt]. *1795:* a szoross hellyekenn, gátokonn s Hidaknál valo nem szabadulhatások miatt a vizeknek ki tojulásai ... sok károkot okoztanak [Ádámos KK; JHb XIX/48].

Hn. *1646:* az Szőrös niomasb(an) (sz) [Szentiványlaborfva Hsz]. *1676:* szoros pataknăl [Gyalu K]. *1696:* Kőzepső hatarb(an) Szoros nyomas nevu hellyb(en) [Kilyén Hsz]. *1699:* Szoros Völgy előtt (sz) [Egeres K; KHn 190]. *1740:* Szoros Völgjben (sz) [Inaktelke K] | A Petri szoros végben (sz) | A Soboki Szoros végben (k) [Sztána K]. *1744:* Szoros ut nyakán (sz) [Rava U]. *1772:* A szoros utnál nevű hellyben (sz) [M.gyerőmonostor K]. *1773:* A Szoros patak tetein (k) | A Szoros pataka fejiben (sz) | A Szoros patak Lokán (sz) [Gyszm]. *1775:* A Szoros ut nevű hellyben (k) [Homoródsztpéter U]. *1821:* Tehén szoross patak tővin (k) [Makfva MT]. *1826:* A Szórós szegben [Datk NK].

5. szorongatott, aggasztó; îngrijorător, alarmant; bedrükkend. *1658:* Az ott kin való állapatok felől semmit is nem érthetek; kérem azért Kegyelmedet, ne nehezteljen azokrúl is tudósítani valóságoson, ne csalatkozzam meg ilyen szoros állapatomban [TML I, 243–4 Haller Gábor Teleki Mihályhoz]. *1662:* Azonban ez a nép eleitől fogva a szabad élethez szokván ... illy szoros, spitzes állapotban, a közönségesbe lévén kire támaszkodni, az akármint vihetné is végbe, nagyobbnak most a maga privátumát tartja vala [SKr 580–1]. *1671:* Ennek felette mely nagy szegénységre és egyébiránt is szoros állapotra jutott légyen szegénységünk

az egész Universitason, bő beszéddel Kegyelmed előtt declárálnunk nem szükséges, magánál nyilván lehet Kegyelmednél [TML V, 545 a nsz -i tanács Teleki Mihályhoz]. *1679:* minthogy keservesen érzem mostani bestelen szoros állapotomat, melyhez születésemtől fogva nem szoktam volt, ihon fijamhoz való küldözésem tilalmas ... azt mondhatom titkos rabságban vagyok [TML VIII, 411 Lónyai Anna ua-hoz]. *1718:* a maga marháit is a Szoros kéttlenség mián el kellett hadnia [Gyergyó; LLt Fasc. 69]. *1735:* Zabolaj Istvan Atyankfia ... ordert adgjon, hogj amellyik strasán mit fognának eszre venni, mingjart a Piaczra fusson az értelmesébb közzűllők, és ha a dolog ollyan szoros fogna lenni, a Piaczrol mingyárt edgjik menynyen a Torony alá a Harangot felen verje [Dés; Jk 456a].

Szk: ~ *életre jut. 1662:* Jobb volna hát Nagyságodnak jó idején vagy eligazítani, vagy tisztességesen bennünket innét kivinni, elbocsátani, mint sem olykor vagy gyalázatos szoros életre jutnunk, vagy kitelenség alatt kimennünk [TML II, 405 Teleki Mihály Lónyai Annához].

6. szorongató; urgent; dringlich, dringend. *1657:* Oly szolgámat vesztettem ma el, hogy nem lehetett volna oly nagy és szoros igybéli s annyi számú hadam, melyben, mint egyik kezemre, úgy egyik szárnyát hadaimnak akármely harcon reábízni nem merészlettem volna [KemÖn. 79]. *1711:* Levelünk altal kelletek Ur(am) klgmedet busitanunk megy nyomorodot terhes alapotunk felöl Az kit kel szenvednünk az szoros stationak miatta, az kik Ur(am) klgmed előtt nylvan vadnak hogy micsodas szolgalatot kel végyben vinünk [Born. XXXIX. 50 Csíkszereda városa Kászoni János főkirálybíróhoz].

7. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *idő/vminek* ~ *ideje* sürgető munkák időszaka; perioada muncilor urgente; höchste Zeit. *1662:* az népnek a várban való esküdtetése, pecséttel való bocsáttatása egyedül csak a principális curátorra hagyatott vala. Melly dolog hogy olly szoros üdőben s annyi nép között nagy munka volna [SKr 579–80]. *1671:* Egyébiránt is, Uram, jobb ennek most lenni mind urunkra s mireánk nézve is, mert tela praemissa stb. mintsem szorosabb időben [TML V, 565 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1684:* az mostani fen forgó allapotokis úgy kivánván mind illyen szoros takarodo üdőbenis szűgségesnek itiltük hogy az nemes országnak Generalis Gyülést p(ro)mulgaltatnánk [UszLt IX. 76. 19 a fej. lev.]. *1731:* az őrlesnek szoros idejen [Nyárádlőrincfva MT; Berz. 15. XXXIII/1].

8. zord; aspru, greu; streng, rauh. *1721:* it most à napokban szüntelen havaza s most szorosab telbe vagju(n)k mint eddig [O.csesztve AF; Ks 96 Ágoston György lev.].

9. nagyon közeli, bensőséges; foarte apropiat, intim; engst, eng, nächst. *1705:* Azután pedig beszélé Keresztesi uram, hogy ökegyelme micsoda becstelenségben van, mindenek előtt azt tudván, hogy az úrral igen szoros confidentiával van, és a pápisták Heller uramhoz gyűlnek, a kálvinisták Bethlen Sámuel uramhoz [WIN I, 571]. *1710 k.:* E világi életben mely szoros öszvekötettése, barátsága legyen a testnek a lélekkel, azt az ember ki nem mondhatja [BÖn. 467]. *1750:* Kocsis Dani ... szoros társalkodást tartott Simon Boritzával [Székelykál MT; Berz. 12. 92/61]. *1796:* Kitől mongya magát azon Személy meg Szeplősitettnek lenni azzal volt é szoros baratsága, volt é le ereszkedése azon Személyhez annak a kire val? [Déva; Ks 107 vk].

10. elfoglalt, zsúfolt; aglomerat, încărcat; gedrängt, knapp. *1759:* nem lévén e szoross szombati napann üdöm arra, hogy punctualiter meg felellyek, halasztván azt [TL. Zágoni Aranka György ref. esp. gr. Teleki Ádámhoz].

11. szigorú; sever; streng. *1670:* Úgy hiszem, mások csak nézni fogják az én ő nagyságok s haza dolgában való tapotásomat s nyughatatlanságomat, melyekben ... bizony alább hagyhatnék, ha szoros kötelességemről nem gondolkodnám [TML V, 375 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz]. *1681:* ez dispositio[a] eleitől fogva, szoros paranczolat alatt volt; azert ez utanis abban tartatik megh, mivel elégge megprobált dologh [VhU 63. — [a]A szénmennyiség meghatározása]. *1698:* Minden passusokra menjen szoros parancsolat: az plajások és gornyikok úgy vigyázzanak, hogy ha az idegen országba szökő emberek aufugiálnak és meg nem fogják: az possessoroknak abból következett kárát ők fizetik meg [Gyf; SzO VII, 20 ogy-i végzés]. *1711:* Az el mult napokban Szoros Instructiom s obligatiom Szerént perlustralván Nemes Csik Gyergyó és Kászon Székeket, az közönséges Contributio és tereh Viselés iránt minemü difficultasok találtattak azon Székekben akartam Vr(am) Kglnek az inclusában al(á)z(a)t(o)ss(a)n representalni [Réty Hsz; Born. XXXIX. 52 Antos István kezével]. *1722:* Ugy itilem ha más Reqentia ne(m) supervenial a sok boros Gazdák miatt kevés lucrum lesz az korcsomákrol, de ha szorosb Statusban vétetödik a Proventusis jobbacskán lenne s gyülne [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1762:* Serbán nevű Jobbágy Kotsissa ... el feletkezvén ... ezen Nemes Hazank(na)k a Potentiakrol irt szoros Törvényeröl ... Mera ett absoluta Potentia mediante meg támotta, halálra verte, taglotta, testétt kékittette, karját el rontotta [Msz; Ks 67. 48. 31]. *1768:* azon Articulusnak szoross observatiojától, és tenorától edgyik se recedálhasson s abban dictált paenat a' Czéh se relaxálhassa [Kv; ACJk]. *1787:* az effele változásokat ... mihent történnek, tartoznak a' Birák szoros számadás alatt a' Notariusoknak fel adni [Torockó; TLev. 3/2. 4b]. *1819:* Minden Mester Ember Szoros kötelességének tartsa ... Káronkodás, szitkozodást, verekedést, paráznaságot, tolvajságot ... magától el távoztatni [Kv; MészCLev.]. *1834:* Megvisgálván és szoross Biroi figyelem s megfontolás alá vévén a' Törvényes Derék Szék[a] ... mind két részről felhozott okokat, Erösségeket és Bizonyitto Irásokat ... ezekbe tészi meg a maga Határozását [Borb. I. — [a]Asz törvényszéke]. *1849:* Nem a kötelesség — hanem a becsület jozon érzése következéséül szollittom még mostan föl magát, s emlékeztetni kivánom ... szoros kötlevele 3ik pontja alatti kötelezésére [Csapó KK; DobLev. V/1275 Wizy Lajos Dobolyi Bálinthoz].

Szk: ~ *büntetés. 1746:* Vass János nevü idegen jövevény ismeretlen ember ... immediatě a' Városrol el mennyen ... Külömben Cassáltatván mostan mitigált Deliberatuma szoross büntetése lészen az mostani Productumok(na)k szoross exigentiaja sz(e)r(in)t [Torda; TJkT III. 110–1] ✳ ~ *detenció. 1736:* szoros Detentiob(an) tartassék az Incta mig az Exequálás[a] véghez mégyen [Dés; Jk 220a. — [a]A testi büntetés és kicsapatás végrehajtása] ✳ ~ *fogház. 1809:* Hogy ... négy Lovakot ... el loptunk, azért ... az Nemes Fiu Bardotz Széki Tekintetes Törvényes Szék minket a Szamos Ujvári Várban kit (!) Szorosabb fogházban kenyéren és Vizen tiz esztendökig lejendő rabságra, esztendönként mind a Négy Angárián 25-25 kemény páltza ütéseknek el Szenvedésekre condemnált: Ezen terhes Itéletet az Nemes Udvarhely Széki Tekintetes Derék Szék Appellatio Uttyan annyiban meg könnyebbitette ugyan, a mennyiben a Szorossab fogházak hellyett, az közepes fogházat rendelte; és az 10

esztendöt három esztendőkre le hozta [UszLt ComGub. 1668–9] ✳ ~ *őrizet. 1660:* Csolnakossi oda menetele előtt az passusnak szoros őrizeti szolgám kijövetelit nem engedte [TML I, 564 Rhédey Ferencz Teleki Mihályhoz]. *1793:* azon erdötskét … Szoros őrizet alatt … tartottuk [Kakasd MT; DE 2. XIII. 16] ✳ ~ *rabság. 1705:* Hogy a moly is mind megeszi rajtok a köntöst, oly szörnyűségben vagyon a szoros rabságban [WIN I, 541] ✳ ~ *rend. 1835:* Lőfi ki lépett onnan[a] s benne néha nagy ítkányosságra valo hajlekonyság is lévén — ő csak kéz s szoros rend alatt használható [WLt Kelemen Benjámin lev. — [a]A gazdasági gondviselői hivatalból] ✳ ~ *tilalom. 1732:* Ezek az erdök mindenütt Szoros tilalomban tartattanak mind eddig, s' tartat(na)k maig is [Nagyida K; EHA]. *1784:* az Utrizált Erdö mint egy kilentz vagy tiz Esztendöktöl fogva tartatik … Szoros tilalom alatt, s attol fogva az nevezett ket Udvaron kivül Senki más nem usuálta [Kosztesd H; BK 310 Kretsun Isztratoj (30) jb vall.]. *1860:* Ezen erdő megkimélendő, és szoros tilalom alatt tartandó közelsége és könnyen szállíthatása tekintetéből [Székelyszállás U; EHA] ✳ ~ *vigyázás/vigyázat. 1704:* azt izente[a], hogy meg sem merné a generálnak említeni, mert megmondotta, hogy szoros vigyázat alatt legyenek, sőt ha valamely ember közülök elszökik és megkaphatják, felkaróztatja [WIN I, 307–8. — [a]Acton]. *1710:* a tábor is hívén a Teleki biztatásának, az eddig való szoros vigyázást elhagyván, a sok sonyorúság után levetkeznek s bátran kezdenek alunni [CsH 188]. *1767:* Nehai Doctor Pataki Samuel Vram posteritássit feles Arany és Ezűst, ugy drága kövek és jó féle Gyöngyökből álnak tsalárdsággal ki forgatták valami Aszszony ember és két Léanyi … azért … ezen kerölő Levelben comitaltatik, hogy szoros vigyázás lévén erantok, ha valahol meg fordulnának, szoros fogságra vitetné(ne)k [Szancsal KK; Mk. Jos. Mezey jur. assz. kezével]. *1782:* Fattyu Todor … mindenkor ugy tartatott mint Jobbágy egyenlőleg több Testvéreivel, hanem az uraság réája oly különös és szoros vigyázást nem tett [Sólyomkő K; Eszt-Mk].

12. ~ *bor* vmilyen borféle; un anumit soi de vin; (eine Beschaffenheit von) Wein, starkes Wein. *1704:* Ma hívata Teleki József uram az kisleánya keresztelése alkalmatosságára … Bora is pedig jó, szoros téli bora volt, akiben semmi változás nem volt, aki igen ritka most Szebenben [WIN I, 243].

◇ **Sz:** ~ *a kapca* '?' *1670:* Ez órában jütt az úrfi[a]; úgy látom, Uram, oda ki szoros az kapca [TML V, 276 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — [a]Wesselényi Pál]. *1672:* Az németet, írják, sietve felhivnák Bécsben, mert oda fel is szoros volna az kapca [TML VI, 409 uaz ua-hoz] ✳ ~ *rámára húzatik* kérdőre vonatik, megszoríttatik. *1838:* igy egyezvén meg titkon együtt, hogy midőn szoros rámára huzatnak ugy feleljenek, hogy ne tetessek ki az hogy tőlle vette volna a' Lovakat [KLev. 10].

II. *fn* **1.** keskeny út/utca/köz; ulicioară îngustă; Gasse, Passage. *1568:* Breda (!) R(elic)ta Ambrosy Keres iur(ata) fassa e(st), Jol túgya hogy az chyatorna oth alloth, de eo azt ne(m) túgya ky tartotta az chyatornayat aztys túgia hogy az kys szoros oth volt [Kv; TJk 216]. *1573:* Hendrik Myhal es chinek Balint azt valliak … egywt lattak azt hogy az Twz erkezet az Kakas Andras Zeowenye megh gywladot otth hwl az zoros vagion, es azonnal az Hennigeis … Mely zeoweniek ha ollian keozel ne(m) leottek volna egmashoz hogi le vohatak volna tala(m) az twz annera nem Ment volna [Kv; TJk III/3. 187]. *1583:* hallotta(m) ezt Igiarto Georg feleól hogy azt monta volna, hogj ha az Zorosban talalna Igiarto Janosnet tahat az Sarban kewerne [Kv; TJk IV/1. 137]. *1590:* ieo vala Bodo Marton … az zorosson, Magiar Vcza feleol Rezeg úala Bodo Marton es el esek az Zorosba [Kv; TJk V/1. 45 Ambrus Seres Marton zolgaia vall.]. *1766:* ezen másadik Colonicalis Sessioja … Déll felöll valo Vicinussa a' Nyárádra le járo Falu közönséges itato szorossa vagy is uttzája [Nyárádtő MT; SLt XLVIII. 16]. *1797:* a' mellette oldaloslag menő falu szorossa sikátora [Pujon SzD; WassLt Conscr. 485]. *1836:* Az irt uton alol és fejül ugy a' szoroson alol a' nagy árok felbontatásával együtt egy darab ujjonnan valo felfogás [Vámosgálfva KK; Ks 78. 21. 14. Conscr.].

2. szűk völgy; vale îngustă; Engpaß, Paß, hohle Gasse. *1662:* De a mieink azokra is nagy sebbel sietvén, hogy a lesben levő jancsárséghoz és lövőszerszámokhoz … nagy bizodalmok volna, ottan nagyon a szorosra tartani s a mieinket a lesre vinni igyekeznek vala [SKr 411–12]. *1724:* regi Szabo részen lévő malom helyen alol valo szoros [Türe K; Told. 21]. *1811:* Azt-is beszéllette, hogy Máramarosba, Mikor meg-ölettek ezek a' szorosba, Az ide való Gróf egyik tisztartója Ki vólt a' Tatárok' égyik pusztitója, Valami Fö Rangu Tatárnak Kardjával Ditsekedett, 's ide el-hozta magával [ÁrÉ 18–9].

3. *nyak* ~*a* a kerek bástyát a várfalhoz kötő keskeny folyosó; coridor îngust la bastion; schmaler Gang zwischen Turm (Bastion, Bastei) und Festungsmauer. *1662:* ha pedig a várat ugyan rájok víni kezdték volna, míg csak a nyak szorosát kibontották s annál inkább rájok bemehettek, a belől való emberkedés, lövés miatt ahhoz mennyi károkkal juthattak volna, aki Almás várának állapotját tudja, megítélheti [SKr 443].

◇ **Hn.** *1663:* a' Várbeli Ház, a' Kis Szoros mellett [Mv; MvH]. *1674:* az Nyaradra Jaro szoros [Ákosfva MT]. *1691:* az patakra menő Varos Szorossa [Ne; DobLev. I/34]. *1693:* Az Pap házánál lemenő Szoros mellett (sz) [Siménytva U]. *1695:* az Kis Kükűllőre járo szoross [Désfva KK; Pk 7]. *1701:* Az Szaraz patakb(an) az szorossan fellyűl (k) [Páncélcseh SzD]. *1705:* a lippai szorosban [WIN I, 431]. *1722:* az szoros melj ki megien az mezőre pad fele [Bözöd U]. *1727:* Kőszőrű szorossa [Melegszamos K]. *1732:* Varczagás utczai alsó szoross mellett [Ne]. *1742:* a' Kandia Szorossában (szö) [Tasnád Sz]. *1744:* az Diszno szorossánal [Csöb U]. *1754:* a Tőrők pataka szorossában (sz, k) [Borsaújfalu K; BHn 55]. *1788:* A Galamb szurdukai szorosban (sz) [Páncélcseh SzD]. *1816:* A' Szölö Szorossa nevü helyett [Nyárádgálfva MT]. *1836:* az ugy nevezet Dímény Szorossáig [Etéd U]. *1845:* Katso Szorossában [uo.]. *1864:* Csomafáji határon Szoros nevezetű heljen a Rétbe (k) [Csomafája K; BHn 63].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

szorosabban 1. erősebben; mai strîns/puternic; enger, fester. *1818:* hazankot … kedves Gyermekeinknek öszve párosodása még szorossabban egybe kaptsolta [Ádámos KK; Pk 3].

2. szigorúbban; mai sever; strenger. *1701:* ezen parancsolatinkat minél nagjobra terjedet s terjed ez az gonosz, annál szorossabban vegje éffectumba(n), külömben az Tisztek negligentiája vagj lágjsága miatt, nem lészen semmi effectuma parancsolatunknak [UszLt IX. 77. 30 gub.]. *1731:* Hus látok(na)k valasztattanak s rendeltettenekis … Szűcs János, és Kovács Pál Atyánkfiai, eö kglmek ez után

szorossabb(an) inspiciallyanak a Meszárosokra s husokra mint sem eddig Inspiciaitanak eő kgl(me)k előtt valo Husláto Atyánkfiai [Dés; Jk 408a].

szorosan 1. nagyon erősen; strîns/puternic; eng, fest. *1662:* Rákóczi György ... az új fejedelem[a] és kezébe bocsátani tartozott volna[b], de azt soha nem cselekedte, hanem inkább azokat mind magának megtartotta, reájok írogatván, leteendő hitelekről megellenzvén, szorosan magához kapcsolni igyekezte volna [SKr 402. — [a]Apafi Mihály. [b]A végvárakat]. *1670:* Isten úgy áldjon, Uram, meg, én soha tovább conventioval ő nagyságoknak ilyen szorosan mint eddig, magamat nem kötelezem [TML V, 375 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz]. *1703:* akik azon kíül is lovat tartottak, azok mehettek el; ezeknek kapitányának rendeltetett Hatházi Gergely, aki ennek előtte való kuruc világban kurucok kapitánya volt. Ez igen szorosan kívánta a felülést, mivel ennek előtte néhány napokkal, hetekkel sok marháját hajtották el [Kv; KvE 280 SzF]. *1796:* Dosa Adám urnak ... Bernád Ersébeth szorossan el kötelezett Mátkája lett volna [Lukafva MT; DLev. 4. XLa]. *1820:* Dregánné ... Kováts Máris ... ugy szolla a' Feleségemhez: Ugyan járék (!) a Bárónéval én néki pénzt vittem fel, s, hogy mind fel nem vittem a' mennyit kivánt, szorossan fogott még Vaskalánt vett a' kezébe s inasostol edgyűtt meg akart verni [Várfva TA; JHb F. 48 Budai Péter (42) fogadós vall.].

2. pontosan, kellően, alaposan; exact, riguros; genau. *1737:* az ollyan őrőkős Rétek szorossann Circumscribáltassanak ... meg-merettetvén hogj hány Rudosok légjenek, és osztánn, ugj Circumscribáltatvánn, ugj Continuáltassék az osztás mellettek [Dés; Jk 480]. *1750:* Proba Szedés alkalmatosságával egész gyűlése lévén Becsületes Nemes Czehűnknek, mellj alkalmatossággal is az Probákat szorossan meg visgálván és helyesen találtattanak [Kv; ÖCJk]. *1758:* el mentünk ... Rákosra Nemes Fűlep lstvan ur(am) házához, az holotis az mej fatenseket az D(omi)n(u)s Exp(one)nsek ... mi előnkben allitattának elsőbenis erős hittel meg eskettük Utrumunkban lévő Kerdesekre szorossan meg examinaltuk [Asz; Borb. II]. *1785:* idegen országokba menni szándékozó Szigeti Mihály nevezetű tanítványunk a mai napon közönséges helyen a közöttünk taníttatni szokott tudományokból szorosan megpróbáltatván, mindeddigelé szorgalmatosan folytatott tanulásának dicséretre méltó jeleit mutatta [FogE 338]. *1804:* minek utánna ... a Felek edgyik a másik ellen az osztály plánumára nézve hosz(sz)as őszve felelkezéseiket meg tettek, 's mi azon allegatiokot Bízonyittásokot bé adott ok Leveleket szorossan meg visgáltuk volna, ezen fenn forgo osztályra nézve ... kíis mondottuk ezen Itéletett [Marossztimre AF; DobLev. IV/874. 1a]. *1806:* (Simon Áront) Fogadtam is meg ... minden Erdeire Vigyázo, és azokrol Szorosson is Számodolni tartozo Erdő Pasztornak s udvari Hajtásnak [Erdőszengyel MT; TSb 43]. *1831:* ha szorossan kéneh betsülni ... tehát minden Lélek Sérelem nélkül lehetne betsülni ... 30 ölre [Szentlászló TA; LLt]. *1840:* ezen esetet szoroson és körülményesen ki nyomozni, 's eredményéről ezen Tisztséget vélekedésesen tudósítani el ne mulassa [Kv; KLev.].

Szk: ~ *ki/megkérdez. 1764:* a melly Vallokat ... mi elönkben hivatott azokat eröss Hittel meg esketvén, az elonkben adatott Utrum(na)k punctumaira szorossan meg kerdeztuk s Hitek utann tett Feleleteket ez ide alabb valo mod szerint meg îrtuk [Bögöz U; IB]. *1799:* a' mely vallokot előnkben állittatott ... mi azokot elsőbbenis erőss hittel meg-eskettük, annak utánna pedig az înserált kérdések szerént szorossan meg-kérdeztük és ígaz hitek után tett Vallomásaikot Nsgodnak és az uraknak meg-irtuk [Makfva MT; DLev. 5]. *1819:* (A) Ribitsoraiakot meghütöltettem, 's Hütök letétele utánn szorosann ki kérdeztem, hogy a' bé-panaszlott ... volt é a' Falunak valami Kárára? avagy nem? [Kőrösbánya H; Ks 119e]. *1841:* mindenkit szorossan ki kérdeztem a' Tolvajok hol létéről [Bereck Hsz; HSzjP].

3. szigorúan; strict, sever; streng, strikt, rigoros. *1694:* Protestalnak ujjolag a' Csith Sz: Ivani megyebéli emberek a' Malomfalviak ellen, hogy mivel a' malomfalviak a Praedikátor szolgálattyának harmad részét meg kévánnyák szorossa(n), azért a' Praedikátor számára valo ... munká(na)k épitesnek rendibenis igazság szerént harmadossaknak kévánnyák lenni malomfalvi Uraimékot [Csitsztiván MT; MMatr. 331]. *1718:* Chehis imponala Horanczki(na)k szorossa(n) hogj már hatra maratt kevés idejét igen tisztessegesse(n) folytassa es vegezze el szabadulasaig [Kv; ACJk 108]. *1723:* ă Karacsonfalvi lakosok(na)k marhajok azon ... helljben be szaladván, a Kakasdi lakosok szorossa(n) be szokták hajtani, megis bŭntetni [Told. 76]. *1731:* az Almafák, Kőrtvélyfák ez utánnis szorossan tilalmasban tartassanak [Dés; Jk 407a]. *1790:* szorosson parantsoltatik [Drassó AF; TSb 24]. *1794:* a' Papok mind öltőzetbe mind magok viselesekbe az illendőseget szorossan meg tartsák Papi tisztesseges öltözetbe jarjanak [M.bikal K; RAk 5]. *1835:* miolta a' ... Báro Ur ö Nagysága kezdett gazdáskodni, az olta a' restantiais nem vétetődik oly szorossan [WLt]. *1836:* Szorosson rea kell szorittani a Halászt hogy ... Csikot fogján [Csapó KK; Berz. 21]. *1866:* ezentul a' katonaság körül tett papi szolgálatokrol, a' Bizonyitványok a' kikűldőtt mintákhoz szorossan ragaszkodva állittassanak ki [Gyalu K; RAk 113].

Szk: ~ *kötelezi magát. 1852:* Minden termesztménynek a' tulajdonos Urat illető részét, meg előzőleg e nemes Városba oda hordani bé magok erejökön, hová a' tulajdonos ur kívánja ... magokat szoroson kötelezik [Ne; DobLev. V/1345] ✱ ~ *köteleztetik. 1809:* a' puska por arulo arra szorossan kőteleztetvén hogy mind a puska pornak mind a golyobis selét, vagy Ónnak ... mennyiségéről pontos jegyző könyvet vigyen [UszLt ComGub. 1697]. *1835:* minden fele helyeket ... a magok igaz jo Metajokba ... meg tartani s senki által valami particulat azokbol elfoglaltatni meg nem engedni igen szoroson kőteleztetik az Arendator Ötsem [Sófva BN; Somb. II] ✱ ~ *megtilt. 1741:* azon erdőt szorossan megtiltotta [GörgJk] ✱ ~ *megtiltatik. 1819:* a Legények között minden féle nyerekedő játékok különösön a Kártya, kugli s több a félek szorossan meg tiltassanak [Kv; MészCLev.] ✱ ~ *tartja magát vmihez. 1693:* Quartas Uraimék ... magokat szorossan ahoz az instructiohoz tarcsák és a' szerént annak idejében számadássalis tartozzanak [Kv; SRE 12] ✱ ~ *tilalmazó. 1812:* Az allperesek legg kissebbet se gondolván ... e Hazának a Hatalmaskodasokot Szorossan tilalmazo Törvénnyeivel ... a Fellperes Urnok ... egy öss örökös, allodialis Szánto Földjét ... erö, hatalammal meg szántottak [M.bölkény MT; Born. G. XIII. 16] ✱ ~ *tilalmaztatik. 1795/1798:* Szorossan tilalmaztatnak, minden egyházi rendeink hogy más valláson levő rabokhoz és betegekhez, hívatlan, térítés végett menni ne mérészelylyenek [HbEk].

4. közel; aproape, strîns; (dicht) gedrängt, dicht. *1732:* (a) fákat kell hordatni ... a kert mellé jo szorossan [Dés; Jk]. *1770:* Joszágotskájokban ... igen szorossan voltanak [Szentanna MT; BfR 90/23].

5. zsúfoltan; înghesuit; haufenweise, gedrängt. *1705:* Azt mondotta, hogy már a városban benn volnának a kurucok, es szorosan volnának benne | Az első asztalnál német több nem ült, hanem maga a gróf Seau és Acton. Mi ültünk bé szorosan tizenötön [WIN I, 441, 522].

6. feszesen, mereven; țeapăn, rigid; gefesselt. *1729:* Meg kötöztetve oly szorossan hevert ă földön harom oraig [Sövényfva KK; TSb 51].

szorosbeli vmely szorosban történt; din strîmtoare; im Paß geschehen. *1662:* Aradnak felégettetése és az egész lippai szorosbéli harc minden környülálló dolgaival, kimenetelével [SKr 409 tartalomjelző fejezetcímben].

szorosocska keskenyecske, szűkecske; îngust, strîmt; kleiner/enger Paß, Päßchen. *1760:* Jollehet szorossotska az Falunak hatara mindaz altal adaequate sufficial az Incolak Marhájoknak pascuatiojara [Csehtelke K; BLt]. *1766:* Ha a' Fundus szorosotskais, tsak addig kell terjeszkedni kinek kinek, amig határa engedi [Torda; TJkT V. 321].

szorosság 1. keskenység; îngustime; Enge, Schmalheit. *1770:* A' Nyárád árkainak szorosságait meg-széleszteni [Cserefva MT; Told. 9]. *1780:* Az inctus pásztor menti magát az utcának szorosságával, és hogy a marháknak egy része előre magánoson vette volna arra útját, s nem kénszerítésből hajtattak oda, hanem magokra [Taploca Cs; RSzF 214].

2. kicsinység; micime; Kleinheit. *1677:* mivel látvan azan házak(na)k mind Udvarak(na)k soroságát, maskeppenis az Marhatartásra alkalmatlan voltátt ... Ada eő kglme ... Salanki Jan(os) Ur(am)n(a)k ... in paratis 27 ... ki veven az ... megh vett házbul minden eő kglmekett illethető Jövendőbeli Jussakat [Ne; DobLev. I/25].

3. rövidség; scurtime; Kürze. *1676:* Melly Juramentumat urgealva(n) az Tutrix, hol Arkosi Vr(am) jelen nem léte miatt, hol az Causansok(na)k böv volta, s hol penig az üdönek szorossága miatt ne(m) praestalhatta, noha urgealta gyakorta, es protestaltis, de ugyan félb(en) maradott [Kv; RDL I. 155a].

4. zsúfoltság; înghesuială; Gedrängtheit. *1597:* Warga Georg az Jspany hoszot az waross Joszagabwl ... igen Rosz Apro Cyrkeket Mely (!) meg holt Mingiarast az zorossagban az kosarban [Kv; Szám. 7/XIV. 2 Masass Tamás sp kezével]. *1784:* Vadnak igen szamoson helységünkb(en), kik ketten hárman azon egy haz hellyen lakván nagy szorossagb(an) és nem tagas Joszagb(an) ... kűlso appertinentiat majd semmit nem birnak, megis ... kinek kinek a Taxat rea vetik s' meg veszik [Torockó; TLev. 4/9. 13a].

5. szorult helyzet; strîmtoare; Bedrängnis. *1657:* hogyha tágítást az ellenség nem tött volna rajtunk az árokig űzvén, oda kellett volna vesznem ... Ezen szorosságban eszembe jutott, hogy netalán Isten azért akar megbüntetni, mivel ... megcsúfoltam Ibrányi Mihályt lova elragadásárál [KemÖn. 204].

6. szigorúság; severitate; Strenge. *1745:* olljat à ki édes Attja ellen kezit fel emelvén még taszigálta, taszigaltatta, és à földre le verte, meg kivánom, hogy à Törvénynek szorossága szerint az Attjának meg taszigalásáért ... és meg verésiért keze vágattassék el [Torda; TJkT II. 37].

szortás I. *mn* nyilas, nyílföldet/telket használó; care a primit în folosință o parcelă (prin tragere la sorți) la împărțirea unui teren agricol; mit Pfeilschuß einem Boden aufteilend/losziehend. *1762:* MIgos Groff Kornis Ferentz ur ő Nsga Buzamezei[a] Nyilas házhelyeken lako sellerei ugy mint[b] ... ezen Tizen hét szemelyek minyajan ... Groff ... Kornis Ferentz ur, ő Nsga Buzamezei Joszágában lako sortás[c] sellerei ... Földes urok kegyes engedelméből Annuatim egy egy Arany taxára engedtettek, vagyis botsáttattak [Ks 14. XLII. 18. — [a]SzD. [b]Köv. 17 román zsellér nevének fels. [c]A szó szertás-nak is olvasható].

II. *fn* nyilas/nyílföldet használó zsellér/jobbágy; jeler/iobag care a primit în folosință o parcelă (prin tragere la sorți) la împărțirea unui teren agricol; losziehender Bauer. *1770:* Egy ide valo Lekenczei Jobbágy aszony lakik Radnoton 4. fiával égyűt a fiai az udvarban szolgálatot tésznek, magának itten háza és sortássa van ha az Vr poroncsol iránta ... által csalatom és meg kezesittem eőket [Maroslekence TA; Ks 47. 67. 29].

szortyog szipog; a smiorcăi; schnarren, schnaufen. *1847:* náthások vagyunk ... égymástol kaptuk el ... végűl most magam[a] méltoztatok prűszkölni, szortyogni, és kíregni, igen változatos szép hangokan [Kv; Pk 7. — [a]Pákei Lajos].

szorul 1. be/odaszorul; a se prinde (strîns) între ceva; eingeklemmt werden, sich festklemmen, stecken bleiben. *1573:* Lodner Istwan az Borba eo neky Melyere esset volt, latta azomba hogi fely rohantak egimasra es peter az ajtohoz zorwlt de ne(m) twgia Mint leott dolgok egimassal [Kv; TJk III/3. 202]. *1640:* az kisház ablakába szorult ez az asszony ... mondá az asszony, hogy az katonátul nem nyughatott otthon ... s az katona bosszúságában reávetette az reteszt, s ő az ablakon akart osztán bírni s úgy szorult volt oda [Mv; MvLt 291. 212a–215b átírásban].

2. beszorítódik; a fi situat între ...; eingeklemmt/eingezwängt werden/sein. *1776:* a nagj Gát véginél lévö három szegeletes egj kis földeket, melly ottan vagjon az holott az hidon által menö utt két felé válik és az egjgjik Balavásárára másika pedigh Kelementelkére mégjen és ezen két utt közé szorul [Kiskend KK; BLt 11].

3. vki/vmi benn/odareked; a rămîne închis undeva; nicht herauskönnen, festgeklemmt sein. *1585:* Immar az Lezzegeó legeniek az Maiorok keozeot valo hazakba zorultanak volna, es ot Rezegeskednenek Eyel, es kialtoznanak [Kv; TanJk I/1. 10]. *1614:* Innet a harcról elszaladván Báthori András fejedelem, minthogy az székely főembereknek feleségek, pénzek Udvarhelyre szorult volt, mindazok látni és az fejedelmet is tanácslották arra, hogy arra menjenek, és ők Moldovára oly úton viszik által az székelységen, hogy bátorsággal elmehetnek [BTN[2] 48]. *1657:* noha már közel voltak az várashoz, egy templumhoz szorultanak, melynek kőkerítése vala, ott oltalmazták magokat [KemÖn. 39]. *1659:* Bartsai egynéhány úrral, főemberekkel, mintegy tizenkét száz törökkel Szebenben szorult [TML I, 464 Teleki Mihály Pekri Zsófiához]. *1660/1799:* Barcsai András ... Fogaras várába szorulván valami kevés hadakkal, sok katonát lövöldöztetett el alatta, míg kivehették belőle [Mv; EM XVIII. 455]. *1662:* Innen a chám Kolosvár felé tarta, Enyed városát is felégetvén, mellynek hogy a kastélyában a templom mellé feles nép szorult volna, azok a pogányság eltakarodása alatt nem kevéssé sürgettettek vala [SKr 440]. *1678:* Az vitézlő rend az várban szorulván, megijedvén, hetfün az várnak feladásárúl kezdettek az benvalók tractálni [TML VIII, 222 Teleki Mihály a fej-hez]. *1710:* Elsőben a

híres erős Rinszfeld városát obsideálák, kiben egy francia generál sok ezer praesídiummal s négyszáz öreg lövőszerszámokkal szorult vala, s valóban lőtetett is ki a várból a császár hadaira [CsH 422]. *1753:* a' Rakotziana Revolutioban Brassoban szorultam ... azért Szaporodot volt meg az Interes annyi Summára [Eszt-Mk Cserei Mihály kezével]. *1783:* rendelést tennék őrőmőst azon Contractusak(na)k ki szolgaltatásakban is, de nehéz hellyre szorulván véletlenűl, mig magom le nem mégyek, addig hozzájak másak nem nyulhatnak [Mezőszakál TA; DobLev. III/582 Kendeffi Pál Szántó Sándorhoz].

Szk: *belé ~. 1614:* Básta ... méne Beszterce alá, melyet erősen lőtete és ostromoltata, de meg nem vehete, mert igen sok nemesség is szorult vala belé [BTN^2 52].

4. *külön ~* félrehúzódik; a se trage deoparte; beiseite treten, wegtreten/-gehen. *1619:* Igen nagy kedvesen látván Szkender pasa, nagy sok tréfálódási után, csak külön szorulánk hárman Szölfikárral és kezde kérdezni igen serio [BTN^2 181].

5. *vki háta mögé ~* háttérbe kerül; a ajunge pe planul al doilea; von jmdm verdrängt werden, ins Hintertreffen geraten. *1664:* Kegyelmed azért, édes Sógor uram, legyen patiens ... s ne is féljen oly igen, mert nem szorol más háta megé, és még az mint maga is kivánja, koporsója leszen Erdély [TML III, 338–9 Teleki Mihály Boldvai Mártonhoz].

6. nehéz helyzetbe jut/kerül; a ajunge într-o situaţie grea; es wird (einem) schlimm ergehen. *1705:* A békesség és segítség híre igen megcsökönék, mi pedig napról napra mind inkább-inkább szorulunk [WIN I, 520].

7. vkire/vmire (rá)kényszerül; a avea nevoie de cineva/ceva; jmds/etw. bedürfen, auf jmdn/etw. angewinnen sein.

A. *1629:* mi is immár feleségestül vénségre és erőtlenségre jutván, magunkat is nem hadtuk egyéb res mobilisek nélkült, nem tudván, Isten meddig éltet, és gyermekeinkre nem akarunk szorulni [BTN^2 422]. *1657:* Az említett Kassai István énnékem nem vala jóakaróm, mindazáltal az említett occasióban reám szorulván, sokat reménkedett, kérjem haza az fejedelemtől [KemÖn. 257]. *1719:* Ket béresre szorultam azt is az édjikét csak rontja az hidég [Tövis AF; ApLt 2 Molnár Márton Apor Péterhez].

B. *1586:* lattiak hogy minden fele baromnak arra a' veolgre kel zorulnia [Kv; TanJk I/1. 27]. *1594:* en ezt Ura(m) feletteb nem Solicitalna(m) mert telliesseggel arra nem szorultam volna: de Uram az halall minniaiunknak keoz [KvLt 21/59 Nyakazó János Barlabásy Lénárthoz]. *1619:* Balassi uramnak is írtam, hogy idején elküldjenek az szállást keresni, mert bizony az erdélyi házhoz szorulnak [BTN^2 283]. *1662:* bizony itt is már pénzes búzára szorultam, az sok obsidio arra juttatott [TML I, 376 Ébeni István Teleki Mihályhoz]. *1708:* Ebb(en) az Esztendőb(en) ma szurultunk volt a' Ton valo Malomra [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1729:* M: Gubernator Ur(am) eő Ex(ce)lle(ntia)ja most nagy örömbe vagyon hogy az Fija Küküllő Vármegyei Fő Ispannyá lőn, már ma holnap Isten kglmebol gyermek Fö Ispanyokra szorul az ország [Darlac KK; ApLt 1 gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárához]. *1759:* meg ez ideig Semmi Consolatiom nem lévén kételenittettem volt Albisi Ns Bod Andras Uram házához szorulni [Albis Hsz; DobLev. I/292. 4b Albisi Bartók Mihályné a királybíróhoz]. *1785:* Kik azok, a' kik Olahához (!) által ... meg pusztitatván, alamisnára szorultak méltóbb okon, nagyobb 's kissebb gradusb(an)? [Nsz; TL. Málnási László ref. főkonz-i pap gr. Teleki Józsefhez]. *1823–1830:* Ezen Őexcellája nagyon bosszankodott, azt mondván, hogy nem is szorult a király fizetésére, mert a proportione többje vagyon, mind a királynak az ő szükségéhez képest [FogE 146].

8. *magára ~* rámarad; a rămîne ceva pe seama cuiva; jm zufallen. *1671:* Volna, édes Uram, mit ennem, csak az gyomrom nem jó; most pedig igen magamra szorult az dajkaság; még nincs dajka [TML V, 449 Vér Judit Teleki Mihályhoz].

9. szűkössé válik; a se împuţina; dürftig(er) werden. *1675:* a vitézlők quartélya dolgárúl is ... követség által izentünk alázatosan kegyelmes urunknak ő nagyságának és Kegyelmednek is, mindazáltal naprúl napra mind inkább szorulván s fogyatkozván az quartélyok, azonban az vitézlő rend és quartélyok lakosi is szüntelen panaszolkodván nagy fogyatkozásukrúl; annyira jutottak, hogy már ezen túl lehetetlen csak meddig is azon helyekben maradhassanak [TML VII, 95–6 Vesselényi Pál, Kende Gábor és Kubinyi László Teleki Mihályhoz].

10. szűkül, kisebbedik; a se îngusta; enger/knapper werden, sich verenge(r)n. *1657:* Én is mellesleg véle azon völgyen ellenkezdegelve megyek vala, de harcot próbálni nem vala bátorságos ... menvén azért ideig ekképpen, de az völgy szorulni kezdvén, az hely kéntelenségből megharcolásra kénszerít vala [KemÖn. 244–5]. *1767:* a mely házat epittetett, annak egy ágossát kitetette, mely miatt az uttza szorult, és a szegeleten lévén a sikatorban járo szekerek(ne)k azon ház által nagy alkalmatlanság okoztatott [Koronka MT; Told. 19/29].

11. terelődik; a fi deviat; fließen, seinen Lauf ändern. *1592/1593:* Latom hogy mostan zent Benedek fele zorült az viz folyas [Árpástó SzD; Ks].

12. sürgőssé válik; a deveni urgent; drängen, dringend werden. *1843:* A' gazdaság folytatására nézve az az égy alázatos instantiám vagyon, hogj engedje meg Nagyságod mikor szorul a dolog, segithessek kalákával, mert sokszor jol fogna de már fogott is [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

13. (el)marad/halasztódik; a fi amînat; sich aufschieben. *1699:* Ezen epületeket penigh minel jobban erőssebben, szebben, és Tisztessegessebben, ugy ügyekezzenek el kesziteni, es sietnj az munkával, hogy az hydeg őszre ne szorulljo(n) az munka [Kv; BLt 7].

◇ **Sz.** *kő közé ~* '?' *1661:* Arrúl nem tehetünk, ha Rédai uram ide nem jő; de gondolja talám ő kegyelme, tágasabb az mező. Mi is azon búsulunk, kő kőzé szorultunk [TML II, 146 Veér Judit Teleki Mihályhoz].

szorulás 1. szűkölködés, nyomorúság; (stare de) sărăcie; Notstand, drückende Not. *1658:* nyomorult alapatomban imar rettenetesseg ilyen nyomorult szorulasra hogy jussak [Beszt.; Ks 90 Cseffey László lev.]. *1672:* D. Georg. Vasarhelyi debeo Tall. dim. ... in initio novianni I(ste)n algya meg el engedte látván szorulásunkot [PatN 3a]. *1676:* Colosvár varosa az szorulásnak Jdején vettenek el (!) Sarkany Jstvantol ket száz eötven forintokat [Szentgothárd SzD; WassLt]. *1699:* Az Várban is vagjon fél ház azt birják ketten Péter és Ferencz fiaim: mind azáltal szükség(ne)k szorulás(na)k idején az tőb az én Agjekimbol Származot édes Gyermekimetis tartoznak bér nélkul mind az also házakban mind az Várbéli házban befogadni, és magok(na)k s jovoknak szállást adni [Mv; MbK 89]. *1704:* Ugyan ma adák meg a Serédi István uram levelét Kolozsvárról, akiben írja, hogy három hónapig sem ehettenek egyszer tehénhúst,

olyan szorulásban voltanak | Ugyan odafel Vorum kapitánnyal is beszélék ... hogy micsoda szorulásban voltanak, kivált szegény Bánffi Farkas uram annyira volt, hogy egy szegény kisleánykáját akarván eltemettetni, azt sem vihette volna véghez, hanem ötőle kéretett 15 forintot [WIN I, 264, 270]. *1710 k.:* Ekkor volt a mü legnagyobb szorulásunk, már a vén asszonynak voltam adós ötven tallérral [BÖn. 578]. *1753:* Bartok András Uramat ... mit hogj nagj szorulasunk lévén kételenitettünk ô kegjelmet megh kenalni az fen megh irt Erdőhez tartazvan megh egj darabacska, az melljetis ... attunk ő kegjelmenek ... husz vonas forintakban [Torockó; Bosla]. *1796:* szük termés lévén az is ... mindnyájunknak is nagy szorulást okozott [Illencfva MT; DLt 3. XXXV. 4].

2. szorult, nehéz helyzet; situaţie grea, situaţie stînjenitoare (datorită lipsei de bani); Notlage, Zwangslage. *1629:* az belső várban való házam is igen jó alkalmatossággal vagyon építve, jó pincéi, jó szobái, jó nyári háza, szükséghellyel, azazhogy szükségnek, szorulásnak idején egy főember tisztességesen elfér benne [BTN^2 421]. *1661:* az lélekismeret nem veszi reá, hogy ilyen szorulásban elhagyjon bennünket [TML II, 135 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1670:* Itok ... Nadudvari Janos vr(am) Inassa vala Besztércze(n) az szorulasba(n) [Szúv; Born. XL. 9 Nagy Miklos Desi Szabo Ferenczne (20) jb vall.]. *1721:* adnanak eo klmek egj jo jármos ökröt az eö klmet illetö részert mivel igen nagy nyomorusagában ... kételen arra ket kezit vetni, sot kéretys eo klmeket hogy mint atyafiak, váltsák mágokhoz[a], mert masnakis az ki edgj ökröt ad érette ketelen el kelletik adni ha most eo klmek illyen szorulásában hozzájok nem váltyák [Csegez TA; Borb. I. — [a]A kertbeli részt]. *1736:* Bartok András ... kere mü töllünk egj darabb gaz erdöt, kihez kepest az Falunakis leven szüksege, vagy szorulasa az ado irant [Gyertyános TA; Bosla].

3. beszorulás; rămînere înăuntru (într-o localitate); Eingeschlossenheit, Umschlossensein. *1662:* ez haborusagos ideőben ellensegh eleött ualó futasba(n) ez varosba[a] ualo szorulasban, penzeuel tartot, s taplalt Papay Imreh vra(m) [Dés/Beszt.; RLt O. 5. — [a]Besztercén]. *1707/1747:* En Széki Teleki Lászlo ... ez mostani haboruságos nehez időkben ide Szebenben valo szorulasunk alkalmatosságaval igen meg szűkűlven kértem és leváltam kőlcsőn Borbereki Etsedi Peter Uramtol ő kgltől ... 700 Magyar forintokot [Nsz; Incz. VIII. 11a].

4. zsúfoltság; înghesuială; Gedränge, Wegverstopfung. *1865:* utat engedvén ... Város Csordájának Szorulás nélkül való bé járására ... hogy commodé ihassanak, és a' Szamos mellett délleltethessenek [Kv; MészCLev.].

5. székrekedés; constipaţie; Verstopfung, Stuhlverstopfung. *1666:* Az gyermeken is az szorulás volt, csak szintén most szabadult meg [TML III, 556 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Stranguriát egyszer érzettem, egy kis égett bor, szorulást egyszer egy csap kúrálta [BÖn. 528]. *1735:* arra kell vigyázni hogy az laxalás után szorulása ne támadgyon Excellentiad(na)k mellyet reménlem hogy az ott kűnn maradt Syrupus forma laxativummal, borkőves levesekkel, és mindennapi szekeren valo kisétálással praecavealhatni [Nsz; Ks Borosnyai N. Márton lev.]. *1736:* az kin szorúlás vagy kólika volt, német asztalhoz mentenek és vajas étket ettenek, és megindult az hasok [MetTr 291]. *1871:* 24 orától fogva nagy szorulásom állott bé [Doboka; BetLt 4 Hodor Károly lev.].

szorulat szükség; lipsă (de bani), strîmtoare; Not. *1736:* a Falunakis leven szüksege, vagj szorulata az ado irant [Gyertyános TA/Torockó; Bosla].

szorulhat odarekedhet, beszorulhat; a putea rămîne înăuntru (într-o localitate); eingeschlossen/festgehaltet sein können. *1710:* azt az erős hitet azután egynehány ízben, sokan kételenségből, némelyek penig, kik elkerülhetik s várakban szorulhatnak vala, jóakaratjokból megszegék, hol a német császár hűségire, hol a Rákócziéra diversis vicibus megesküvének [CsH 367].

szorult 1. odarekedt, beszorult; care a rămas închis într-un anumit loc; eingeschlossen werden. *1657:* az fejedelem is az derék Morva vizén hidat köttete által, és általköltözvén obsideálá az sáncban szorult német ármádáját császárnak [KemÖn. 45]. *1662:* az álnok ... nemzetség[a] minden mesterségét arra fordítá, hogy azon várban szorult sok népet kezére mint kerithetné [SKr 442. — [a]A tatárság]. *1704:* a Medgyesre szorult németet ... ott akarják rekeszteni [Kv; KvE 285 SzF]. *1710:* A várakban szorult urak, főrendek penig puszta házakhoz kimenének, de semmit házoknál nem találának, mert a kurucok mind elpraedálák [CsH 365].

2. ~ *állapot* nehéz/megszorult helyzet; situaţie grea; Notlage. *1753:* foljamadtunk Toroczkon lako Bartok Andras Uramhoz, hogj ő kegjelme ebbòl az szorult allapatunkből megh segjtenne Isten utan [Gyertyános TA/Torockó; Bosla]. *1772:* az Ur meltoztatot vala parantsolni hogy Bogátra ... menyek ... hogy ha az Mélgs Urnak; nem láttam volna szorult állapotyát ... bizony égy nyomot sem mentem volna [Kv; SLt XL Fekete Ferenc Suki Jánoshoz]. *1785:* az inctus ... így felel: conditionate vásárlotta a szántóföldeket, tudniillik ... hogy kilenc esztendeig se maga az venditor, se egyik vér attyafia is ki ne válthassa, minthogy az eladáskor törvényesen megkéváltatta volt vele, s egyik is szorult állapotjában meg nem vette [Árkos Hsz; RSzF 252]. *1804:* Az tízes nem engedi, mint falu osztását tovább bírni <...> Erre felele László József actor ökegyelme, kiki a magáét szorult állapotjában eladhatja [Szárhegy Cs; RSzF 129].

3. rákényszerült; strîmtorat, care se află într-o situaţie dificilă; gezwungen, genötigt. *1756:* a' szorult emberek kételenek voltak a' Kovátsok akarattya szerént fizettni, és az után mint egy uzusban ment [Torockó; TLev. 9/9. 1].

szorultság 1. nehéz/szorult helyzet; situaţie grea, strîmtoare; Eingeschlossenheit, Klemme. *1731:* nem kétlyűk Ngd is mostani kevés patientiaját addig, mig jobbal[a] p(ro)videalhatunk nem fogja szegény helységűnk(ne)k szorultságára nézve difficultalni [Kv; ApLt 1 a városi tanács Apor Péterhez. — [a]Ti. szállással]. *1737:* látván ezenn szűkségét[a] s meg-szorult állapottyát a Nms Városnak Nztes Bónis János atyánkfia ő kglme, igére ... 30. ~ harmintz M. forintokat, tali Conditione, hogj egjéb interest nem kívánván(n) engedné meg a Nms Város egj hordó Casualiter el-fojt kűlső boran(a)k residuitássát ki kortsomároltatni, mellyet a Nms Város is lévén specialis szorúltsága meg-engede [Dés; Jk 484a. — [a]A malomgát építési költségének hiányát]. *1797:* Apor Urnál vagyon most a Spirchenbűchler, mert a Magyaroi Havasan Medvére volt vélle ... ebben az szorultságomban a tudva lévő adosságban tizenhét aranyakban acceptaltatni offeralom [Gógánváralja KK; Ks 94 Vegyes ir.]. *1807:* Ha valami Szorultságbol a meg határozott 10. Esz-

tendő alatt az Emptor Ur a most Zálogban vett Joszágot el akarná adni, addig másnak ne adhassa mig a Venditor Urat meg Nem kinálja vélle [Ispánlaka AF; DobLev. IV/906].

2. szükség, kényszer; necesitate, nevoie; Not, Enge, Schmalheit. *1806:* A mostani által járo Hidas ... vagyon akkora Nagyságu, hogy Szorultságbol egy Szekeret kett ökrött bele lehet állittani [M.régen MT; Born. XVI. 165] | Az elött volt által járo Pallo helyett keszitett, Hidas tsak akkora hogy szorulttságbol Lo hatos embertis visznek által rajta, de többnyire gyalog embereket hordoznak [Szászrégen MT; Born. XVI. 76 Kiss György (50) nyil.].

3. zsúfoltság, înghesuială; Zusammengedrängtheit, Gedränge. *1783:* Mi pedig elég nagy szorultsággal leszünk azon az nyomoru szálláson [Sáromberke MT; TSb 13 Bethlen Zsuzsánna lev.].

szósz mártás; sos; Sauce. **Szk:** *~nak való csésze. 1793:* 4 csutorkás szélü zosznak valo csésze [TL. Conscr.]. *1833:* Egy fedeles fejer szosznak valo Csésze [Nagylozna SzD; LLt Csáky-per 386. L. 50].

szószátyár bőbeszédű, fecsegő, locsogó; flecar, limbut, guraliv; geschwätzig. *1820:* Bása György egy Szo szátyár Ember, a' többi pedig ... vagy Kurvák vagy Tolvajok [Várfva TA; JHb F. 48 Biro Sigmond (49) hütes assz. vall.].

szószátyárság fecsegés, locsogás; flecăreală, limbuție; Schwatzhaftigheit, Geschwätz. *1721:* Mind a két fél beadot L(ite)rale instrumentumokbol Semmi meritale ne(m) fordulván, és az egész dolog többire csak szó szátyárság, ez melyből származot az mocsokis [Kv; TJk XV/3. 60]. *1739:* Emleget valamelly haszontalan Szó szátyárságot [Dés; Jk]. *1820:* Básáról[a] azt mondhatom, hogy ő éppen Curatorságomban Szoszátyárságáért a' Templomba(n) a' Püspök jelen létibe a' Papot és az Ecclesiat meg kővette [Aranyosrákos TA; JHb F. 48 Biro Gábor (69) hütes assz. vall. — [a]Bása György udvari borbélyról].

szószedet *diákny* ismeretlen idegen szavakat és jelentésüket tartalmazó füzet; vocabular, caiet de cuvinte; Vokabular, Wortverzeichnis. *1870 k./1914:* Resolutio: szószedet. A latin, görög, németnyelvü és leforditásra ... feladott szövegben előforduló s az illető tanuló által még nem ösmert szavakat szótár, dictionarium ... segitségével kikeresvén, azoknak 2–3 jellemzőbb magyar jelentését egy e célra készült füzetbe sorjába irtak [MvÉrt. 40].

szószék amvon; Kanzel, Prädigerstuhl. *1871:* Kimeszeltetett belöl, kivül a templom, a szószék felibe a korona feltetetett [Burjánosóbuda; RAk 117].

szószólatlan szó/figyelmeztetés nélkül; fără a zice o vorbă; ungewarnt. *1756:* az Inctus másokkal edgyütt otan lévén minden szo szolatlan nem tsak resistalt ... hanem nagy bottal fejemet ... be törte [Illyefva Hsz; HSzjP].

szószóló I. *mn* vki érdekében/ügyében szóló/közbenjáró; care vorbește în numele cuiva; für jmdn sprechend, ein Wort einlegend. *1733:* Mint hogy az Marhás Emberek nem győzik a Fü, es Fa hordastis, azért a gjalog szeresekre repartialtassék a tüzifa administratioja melyet repartiallyanak N. Irsaj Istva(n), Szo szollo Batosi Szabo Istva(n), és Notarius Dobolyi Uram Atyánkfiai eö kglmek [Dés; Jk 438a]. *1738:* A Magazinalis 60. Véka búzát és 60. Véka Zabot ma repartiállyák Assessor Dobolyi Márton, Pap Ferencz és két Szó szólló Atyánkfiai [Dés; Jk 501b]. *1824:* Szoszollo T. Szolga Janos Urral a' Napokban értekezödvén: ugy láttyuk, hogy a' Balogianus Successorak némelly szükségképpen meg kévántató levelek héjjával vagyunk [Vaja MT; SLt évr. Balla Mihály P. Horváth Károlyhoz]. *1847:* Varga Katalinnál a megnevezett helységek bajaiban készült kérelemleveleket láttam, s úgy tudom, hogy azokat hol Abrudbányán lakó szószóló tekintetes Ferentzi Dávid úr, hol nagyenyedi szószóló tekintetes Vida úr írták meg [VKp 291].

II. *fn* **1.** vki érdekében szóló/közbenjáró személy, ügyvéd; persoană care vorbește/intervine în numele cuiva, avocat; Fürsprecher. *1585:* Lengielffalwi Domonkos Peter loffew (: vallja :) Mikor Mihal deak Palfalwat iktata, az kor en uoltam szoszoloia Mihal deaknak [UszT]. *1605:* Mikor ez ket fęl keozt valo szo vala, akkor ... Nagj Andras ... enge(m) kert vala szoszoloùl [UszT 19/5]. *1699:* Johannes Szekelyhidi és Sigismundus Horvátth szó szóllók [Dés; Jk]. *1700:* A' praescribalt B. szoszollok pro A(nn)o 1700 hivatallyokba(n) confirmaltattanak [Dés; Jk 302a]. *1722:* Külsö Prókátort Törvényes dolgok(na)k eligazítására az Ecclesiákban senki bé ne vigyen, hanem magok közzül légyen kinek kinek Prokátora s Szoszóllója [HbEk]. *1727:* Martinus Kibedi szo szollo Paulus Kovács szo szollo [Dés; Jk]. *1737:* meg-haraguván ... erőss hittel meg-eskütt, hogj többé a N(e)m(e)s Városnak se szó szóllója, se bolondja nem leszsz [Dés; Jk]. *1792:* A Procurátornak ki szo szolloja volt a Derék Széken Causája ki folytatásában Hf 5 [Msz; MbK XII. 86 Executiós költségjegyzék]. *1799:* A Felperesek-(ne)k szoszolloja Máté László [DobLev. IV/820]. *1806:* A' Felperes Törvényes Szoszolloja Czirjek Joseff [BLev. 11 Perjk]. *1826:* Hibázott Szoszollom abban, hogy mídőn az A alatti Admonitoriaban foglalt praetensiojokat a Felpereseknek látta arra pontonként miért nem fedezte fel a Felperességek ellen tett ki fogásában özvegyi sokképpen lett meg terheltetésemis [Ne; DobLev. V/1114. 3b]. *1843:* Ez Sipos Pál urat fogadta volt meg a három faluk szószólójának, kinek sok versben sok pénzt adtunk ... De mivel ezen biztosunk és szószólónk nem jártak a falu dolgában jól el ... úgy vették fel a faluk Varga Katalint, aki magára vállalta, hogy a faluk dolgában igazán eljár [VKp 102–3].

2. szóvivő; persoană care vorbește în numele cuiva; Wortführer. *1827:* Öszve eskettem Fejerdi Kalo János özvegy Embert Györgyfalvi Nagy Katával magát meg esettnek vallott és Eklésiát is követett ... személlyel; ... a' völegény szoszolloja által még a' kézfogáskor olj ki nyilatkoztatást tévén: hogy ha terhes lejendene is el veszi [Györgyfva K; RAk 102].

szószólói ügyvédi, prókátori; de avocat; fürsprecherisch, anwältlich. *1737:* meg-haraguván ... erőss hittel meg-eskütt, hogj többé a N(e)m(e)s Városnak se szó szóllója, se bolondja nem leszsz, és leis ült ... kevés idő múlva felkölt, és azonn szószóllói Officiumáb(an) fungált [Dés; Jk]. *1805:* ezen ellenvetés a' Szoszolloi meg hivás mellett a' Per derekára vettetett [Ne; DobLev. IV/887. 2b]. *1819/1831:* Pekri Ferentz Recognitionalissa, melly szerént Hunyadi Ferentznek Szoszolloi hivataláért a' Kolosvári határon lévő egy darabb helly cedaltatik 1739. d. 10a Apr. [Aranyosrákos TA; Borb. II]. *1834:* a' panaszos Levélbe ejtett azon Szoszolloi hiba ... kissebb teréhvel megigazittatni ... határoztatik [Asz; i.h. I]. *1842:* hiába törekedik pa-

naszlo Hadnagy Atyánkfiának igazságos kérelmét ... Szoszolloi el fatsarásokkal bé lárvázni [Dés; DLt 1452].

Szk: ~ *kar* ügyvédi kamara. *1844:* A Szoszolloi kar ... kéri a levelek párba jártatását meg határoztatni [UszLt XI. 85/1. 87].

szószoscsésze szósznak való csésze; sosieră; Saucekännchen. *1830:* Soltzas csésze Tálastól [LLt]. *1835:* Szoltzos Tséjsze ajjastól [Mezőnagycsán TA; LLt]. *1836:* Két zultzos Csésze tálastol [Majos MT; Told. 35]. *1845:* Két Sooszos csésze [Kv; MkG Conscr.]. *1848:* Hoszuko fehér Csésze szutzos 4 ... Hoszuko sültes tál 4 [Szászerked K; LLt]. *1849:* Szoszos tsesze tálával 2 [Somkerék SzD; Ks 73. 55]. *1857:* Zoszos csésze aljával [Bodola Hsz; BLt].

szószostál vas în care se serveşte sosul (la masă); Sauciere. **Szk:** *görgényi* ~. *1830:* egy Gőrgényi Soltzos Tál — Tángyéróstól [Told. 19].

szótag silabă; Silbe. *1824:* gyakran egy szotagat többször is ki ejt [DLt nyomt. kl].

szótalan hallgatag; taciturn, tăcut din fire; wortlos. *1829:* Gyalai ... Pálinkás vagy Sztán Gyurka ... barattságtalan, jozan korában szotalan, alamuszta, és mord tekintetü [DLt 758 nyomt. kl].

szótár vocabular; Wörterbuch. *1798:* két Planumot jegyzek fel, melly rég a fejembe kovájog. 1° Egy könyüszerrel készülhető Magyar Szotár. — 2° és Egy Nemzetünk Méltoságához illendő modon készülhető M. Szotár — elkészítése rendit és modját [MNy XLVI, 155–6 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz]. *1870 k./1914:* Resolutio: szószedet. A latin, görög, németnyelvü és leforditásra ... feladott szövegben előforduló s az illető tanuló által még nem ösmert szavakat szótár, dictionarium ... segitségével kikeresvén, azoknak 2–3 jellemzőbb magyar jelentését egy e célra készült füzetbe sorjába irtak [MvÉrt. 40].

szótelki a Szótelke (SzD) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szótelke/Sărate; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szótelke: Szótelke lakosa; locuitor din Szótelke/Sărate; Szótelkisch, aus/in/von Szótelke. *1847:* Moraiak ... Szotelkiek A. Tökiek [Doboka; BetLt 3].

szótétlen szó nélkül; fără a zice o vorbă; wortlos. *1710 k.:* az ördög a kevélységet önti a lelkébe, a nyalánkságot szótétlen csak a szemére, szájára bízza [BÖn. 473].

szotyó '?' **Hn.** *1848/1852:* Szotyó nevü hellyen (sz) [Nyikómalomfva U; EHA].

szotyog 1. potyog; a cădea succesiv (bucată după bucată); schwabbelt/plätschert (herunter). *1823:* Csernátoni Samuel Uram ... egy el hagyatot kutba belé esett ... a kit mihelyest kihuztak ugy el futot, hogy a kutbol réá ragadot iszop ugyan szogyogot rolla [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827 Szilágyi Istvánné Imre Anna (41) vall.].

2. ~*va* egyenként; unul cîte unul; klumpen-/patzenweise. *1803:* ennek utánna Szatyogva többenis jőnnének oda a' Lakadalmos Háztol [Berekeresztúr MT; Berz. 3. 5. B. 1].

szotyor l. szatyor

szotyori a Szotyor (Hsz) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szotyor/Coşeni; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szotyor: **1.** Szotyoron lakó; care locuieşte în Szotyor; Szotyorer, aus/in/von Szotyor. **Szn.** *1695:* Szotyori Kűsseb Nagy Peter [Hsz; LLt].

2. Szotyorról származó; care este originar din Szotyor; Szotyorer. *1809:* Doctor Szotyori vette Curája alá[a] [Zilah; BfR 62/11 dr. Zoványi Imre lev. — [a]A gyermeket].

3. Szotyorhoz tartozó; care aparţine de Szotyor; Szotyorer, zu Szotyor gehörend. **Hn.** *1791:* a Szotyori határ szelljen (sz) [Uzon Hsz; EHA].

szóval tehát; deci, prin urmare; also, nun, mit einem Wort. *1843:* az ottan volt Lent, Törökbuzát, kölest — mily eszközőkkel, és mi modon károsittattak el — szoval becsülje meg a' Tanu az elkárositott Terméseket, 's mondja meg hogy azok kész pénzben mit értek volna? [Bodola Hsz; BLt 12].

szóváltás vita; schimb de cuvinte, altercaţie; Wortwechsel, Wortstreit. *1843:* akkoron égy más közt szó váltás lévén [DLt 586]. *1861:* fel szolitottam a' Márkosfalvi embereket a fizetesre, azok ... ez uttal hosszas szováltások után is semmit nem fizettek [Komolló Hsz; BetLt 4 Sylvester Dávid lev.].

Szk: *éles* ~. *1853:* Sok hellyen[a] éles Szováltásra is találtam Kérdék mit keresek? talám a' Szlusbát akarom viszsza állítani? míbe maga a' Grofné sem boldogul, mert eleget szívta már véreket [Szilágycseh; BfN Szipolly Elek lev. — [a]A környező falukban].

szovátai a Szováta tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szováta/Sovata; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szováta: Szováta lakosa; locuitor din Szováta; Szovátaer, Bewohner von Szováta. *1837:* Szovátaikot [Szováta; KelM].

szovatos l. szavatos

szóvivő szócső; portavoce; Sprachrohr, Wortführer. *1864 k.:* szóvivő (tubus) [Mihálcfva AF; HG].

szózat 1. hangos szó, vociferare; lautstarkes Gerede/Reden, laute Worte. *1572:* Sophia Zabo Janosne az Kapa Antal labas hazaba lako, Azt vallya hogi Egi Estwe Niolcz ora vtan ... hal az kapwn kywl Zozatot [Kv; TJk III/3. 39]. *1573:* Pocz Ianos Azt vallia hogi haza fele Megen volt ... Latta hogi ellenbe ballagnak volt Zabo gĕrgi es chisar Ianos, Azomba hallot zozatot de az Emberet ne(m) latta ky zol [Kv; TJk III/3. 209]. *1594:* Helfer Eotweos Andras vallia ... az melj estwe seotetben esek a' leghenyen a' Seb Azkor Nem hallotta(m) semmj zozatot kj Balassy Gergelteol hogy azt monta volna hogy wsd wsd, sem haza nepeteol [Kv; TJk V/1. 462]. *1762:* sok szozatok után eszve menének, és Rácz János leveté Istok Ferenczet [Bereck Hsz; HSzjP Bíro Péter Csomortáni (24) pp vall.]. *1768:* hamar nap nyugot után valami gyengén Talvajt kiálto szot halván vigyáztam mindenfelé, merre hallatnek azon szozatot [Katona K; Born. XL. 81 Darabant György (50) jb vall.].

Szk: *lármás ~. 1827:* Házombol ki menvén az Udvarra ... a' Ketzán Jákob Háza felé, nagy lármás szozatott hallottam [Egerbegy TA; TLt Közig. ir. 1110 Marinka Ilia (32) vall.].

2. szavazat; vot; Wahlstimme, Votum. *1837:* ezután a' Megye Birák a' Tiszt. Paptol, Pátronusoktól és Presbyteriumtol Candidáltassanak, kik kőzzül a' Megye-gyülésibe Szozatok tőbségénél fogva meg választott személlyt a' Tiszt. Pap eskesse fel [Nyárádsztbenedek MT; HbEk].

Szk: *választási ~. 1844:* a Szózatok bé Szedésïre már ki nevezve volt bizottmány ezen két hivatalokra ïs a választási Szózatokat még ma bé vévén, jelentésit a holnapi űlésre tegye meg [Usz; UszLt XI. 85/1. 105].

3. *irod* figyelmeztető/intő költői megnyilatkozás; mesaj/apel poetic adresat poporului; Aufruf, Proklamation. *1870 k./1914:* A Szózatot[a] legelőször 1846-ban Molnár János kitűnő fuvolista jurátus ... tanitotta be 4 szólamra a poetikának s a vizsgán nagy meglepetést okozott az előljáróságnak [MvÉrt. 16. — [a]Vörösmarty Mihály költeményét].

szózatolás szavazás; votare; Wahl, Wahlen, Abstimmung. *1841:* A' Nms Ekkla 22k Januarii 1841 meg-határozta, Szozatolás által hogy a' kik ezen a' napon bé nem adták a' Tőke pénzt, tehát tartoznak egy-egy véka tsős tőrők buzát Szt Mihály napkor adni [HbEk].

szózattöbbség szavazattöbbség; majoritate de voturi; Stimmenmehrheit. *1844:* Elnök Király Biro Atyánkfia a végbe vitt választás nyomán Szózat tőbbséget nyert 9. Dullokat ... az ülés színén Járásonként el rendezi [UszLt XI. 85/1. 104].

szózúgás híresztelés; zvon; Gerede. *1741:* egy vagy két Esztendőktől fogva halok szo zugást hogy a' meg irt személlyek Grohotrol származtanak ide [Bukuresd H; Ks 8. XXI. 12]. *1754:* hallottam olj szo zugast hogj Csipo Farkasné mondotta volna hogj az Vrat szidta hogj meg akarta ver ni rutul [Mezősámsond MT; Berz. 14. XIX/11].

sző[1] a ţese; weben. *1570:* Anna Coniunx Johannis Ban, Jure fassa est, hogy w neky Adot ez Bornemiza Janosne Adot volt wtedfel chyö Aranyat Ez elmult farsang farkaba kybeol Zeot hat Arany parthat wneky [Kv; TJk III/2. 102c]. *1635:* maga szöve Vaina Mihaline, az ontokott en fontam [HSzj *ontok* al.]. *1678:* En szőttem mikor hallam az kialtozast [Hídvég Hsz; HSzjP Szakal Martonné Keresztes Anna Szekeli Ferencz Ur(am) Jobbagja felesege (24) vall.]. *1683:* Veres duffla aranyos Tercella arannyal Ezűstel szőve [UtI]. *XVIII. sz. eleje:* Az Seregbéli Nemetek(ne)k az ki az Regimentben vagyon semmi dolgot sem fűsűlni sem szőni az Mester Ember ne adjon, az ki azt pedig meg nem tartona bűntetesség meg harom forintig [Kv; PosztCArt. II]. *1732:* az megirt Szővő házba Szőnek [Kóród KK; Ks 12. I]. *1760:* Sakokn(a)k valot is mind negy nyűstöst felesen szőttenek [Oltszem Hsz; Mk IX. 109]. *1775:* Borsai Nagy István Uram ki Száraz Patakon lakik ... felesége ... a Jobbágy Aszszonyoknak is sző és fon tisztetskeért, szallonnátskáért, turotskaért [Peselnek Hsz; HSzjP]. *1783:* míkor szűtt vólna azonn Fraj ... bé ment az Aszszony ő Nsgához [Perecsen Sz; IB. Elisabetha Kassai cons. nob. Georgii Sombori (25) vall.]. *1809:* Feleségeik ... a' szolgálo Embereknek ... szűnnek 10 singet [Csicsógyörgyfva SzD; Ks 76/56. 80 Conscr.]. *1836:* Szőjen egy abroszt mely a mustra keszkenyő formájára fog lenni; t. i. ollyan nagy cseppek, vagyis kerek Babok mint egy egy krajtzár ennek bordűrje lészen Basarosa [IB. gr. Bethlen Sámuelné takácsnak szóló ut.]. *1852:* A' Gyűműltsős kertben lako ... tészen 35. napszámot fonni szőnni 's egyéb kalákákat [Nagylak AF; DobLev. V/1341 Dobolyi Bálint kezével].

Szk: *magosan ~. 1849:* az Ágyakhoz 2 házi szőtt surgyé kék és kőzőnségesen fonallal magoson szőve [Széplak KK; SLt 147] ✳ *patyolat ~ni való. 1757:* Két pár nyüstök patyalat szöni valok [Jobbágyfva MT; BálLt 71] ✳ *tarkásan ~. 1695:* korűl tarkason, az kőzepi penigh veressen szőve [Dés; Jk] ✳ *veresen ~ → tarkásan ~.*

sző[2] l. szőke

szőcs, szűcs blănar, cojocar; Kürschner. *1568:* St(ep)h(a)nus Kowacz iur(atus) fass(us) est ... latta hogy az darabantok zalast kernek az szọchtọl [Kv; TJk III/1. 225]. *1585:* 23. Aug: Sombory Lazlo vramnak kwltwnk kőmywest, Aztalost, Zőchyőt Somborra [Kv; Szám. 3/XXII. 14]. *1618:* Kétt rosz ollú Zeocznek valo tt. f. — d. 12 [Kv; RDL I. 104 Andreas Junck sp kezével]. *1626:* Miutatol fogua Marko Vajdane Aszoniomis birja szóczót az utajs az eo Naga szamara percypialtak az Vamjait [Egreshely SzD; WassLt Egires Horcz Demien (60) jb vall.]. *1658:* Szöc vraimék zászlója alá rendelők az eötvös kalandos vraimékot s oda hallgattak [Mv; SzO VI, 217]. *1672:* Komám uram, hogy mind vargát, szücsőt be fogad Kegyelmetek; elhiszem, ennek is vagy varga vagy szücs volt az apja Debreczenben [TML VI, 299 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1679:* Egy el szőkőtt Illyés nevű szűcz egyet másá[a] [Uzdisztpéter K; TL 83 Bajomi János inv. — [a]Köv. a fels.]. *1681:* Aszszony Háza ... Vagyo(n) ezen házban: ... Csávált vidra bőr, melylyek(ne)k egyikét mint hogy à moly igen vesztegette, most a' szűcsnél vagyo(n) [Vh; VhU 537–8] | Az Gidofalvi Szöcsnek attam csinálni Egy Ködmönre valo öreg bört [HSzj *hasi-bárány* al.]. *1727:* Ezen Mentének béllése mindenekb(en) accomodaltatík, a szőcs munkájaval edgjűt a Seprő szin Mente bellésehez Flor. 6 Den. 18 [K; TKl]. *1768:* ki szalada Házától a' Szöts Fejér Süvegben [Mezőmadaras MT; BK. Kalányos Miklós (30) jb vall.]. *1804:* hogy pedig a Városi Határon legelö Marhákot Berbétset, Juhot, Bárányt a Mészárosok, szötsök Idegenek(ne)k lábán el adják és ez által a piatzot jo husbol meg szükitsék, a Városnak 's publicumnak nagy kárára meg engedni nem lehet [Szu; UszLt ComGub. 1753u]. *1823–1830:* Az méltóságos Domokos Sámuel úrnak, Küküllő vármegye főbíró<já>nak s József császár ideje alatt sedria praesesének lett volt kezese 200 forintig egy Szathmári Mihály nevű szűcsért [FogE 81–2]. *1860–1861:* a nyúl szintén bővön van, bőrét szőcsők, kalaposok, kereskedők jó áron szedik bé [Benkő, MszIsm. 11].

Szn. *1453:* Allexius Zewch [Kv; TT 1882. 538]. *1460:* Zeech [Csánki V, 318]. *1473:* Zetsh i.h. *1484:* Johannes Scyucz [Dés; DLt 63]. *1529:* Benedictus Zwch [Dés; DLt]. *1548:* Zwch Lenart [Somkerék SzD; BesztLt 64]. *1554:* Zewch Paal [Kv; Szám. 1/IV. 3]. *1557:* Zewth Balas [Kv; Dica V, 11]. *1564:* Zeots antal [Kv; i.h. X, 46]. *1567:* Zócz Fabyan [Kv; TJk III/1. 95]. *1568:* Georgius szọch [Kv; TJk III/1. 233]. *1569:* Zeotz Kozmane [Kv; Dica XIII, 201]. *1570:* Caspar Zwch [Sajó BN; BesztLt 50]. *1572:* Szöcz Mihalj [Dés; DLt 182]. *1574:* Zeoch gĕrg [Kv; TJk III/3. 357b]. *1579:* Zwcz myhal [Dés; DLt 203]. *1582:* Zwch

myhall [Kv; Szám. 3/VIII. 16]. *1587:* Szeochi Marton [Kv; Szám. 3/XXX. 51 Seres István sp kezével]. *1589:* Zuchy Istua(n) [Kv; i.h. 4/VI. 17 Stenzely Andreas sp kezével]. *1595:* Zöcz Gaspar [Kv; Szám. 6/XVIIa. 185 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1600:* Mattheus Zeöch Semienfaluien-(sis) (56) [UszT 15/33]. *1602:* Szőcs Péter lófő [Lécfva Hsz; SzO V, 185]. *1605:* Zöcz gjörgjne [UszT 20/135]. *1617:* Zwcz Marton [Mv; MvLt 291. 26a]. *1618:* Szeocz Georgy [Mv; DLt 340]. *1630:* Szöczi Jmre [Kv; Szám. 18b/IV. 50]. *1634:* Zúczy Jstvanne | Zoczy Pal [Mv; MvLt 291. 20a]. *1668:* Szűcz Janos [Dés; Ks 9. XXXIII]. *1673:* Szűcz János [SzJk 122]. *1685:* Szöcs Mihalne [Kv; Dica XXX. 14]. *1690:* Szőcs Annok [Dés; Jk]. *1699:* Chatarina Szűcs consors [Dés; Jk]. *1714:* Szücs Janos [Kv; SRE 423]. *1720:* Posztocsinalo Zecs Györgj [Kv; Dica V. 14]. *1733:* Szőcs János [Hszj *szőcs* al.]. *1739:* Szűcs Janos [Dés; Jk 516a]. *1741:* Szűts Nagy György [Kv; Dica II. 52b]. *1751:* Halász Szőcs Minya [Kv; CsCJk III. 209a]. *1758:* Szűts Nyikuláj [Szentbenedek SzD; Ks 25. III. 30]. *1779:* Szots István [Mezőbánd MT; MbK X. 54]. *1782:* Szücs Juon [JHb XXXI. 21. 5]. *1813:* Szöts Albert [Györgyfva K; RAk 121]. *1825:* Szöts János [Szentgerice MT; CsS].

Hn. *1594:* Az Zeochyeik Torniak [Kv; Szám. 6/I. 12]. *1637:* Az Nagy Patak mellet alias Szeöczy Szegh [Fog.; MNyTK 132. 48] | Beriuoy retnek alias Szeöczyszeghnek hinak [UF I, 426].

Szk: *~nek való kasza. 1685 e.:* Szász sebesen Piheni (!) Peter Uram Házánál vadnak ... Szöcsnek valo kasza Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. 18–9] ✳ *lengyel ~. 1670:* Az lengyel Szőcznek attam hat heti penzt f 1//80 [Utl] ✳ *magyar ~. 1839:* Nagy Simon ... Nemes Magyarországi N. Károlyi születésű ... mestersége magyar szőts [DLt 584 nyomt. kl] ✳ *örmény ~. 1702:* Rabutin generális ő excellentiája regimentjéből ... egy katona erősen megvagdalt egy örmény szőcsöt [Gyszm; SzO VII, 110 a gyergyaiak panasza] ✳ *udvari ~. 1691:* Bihari Gergelly Udvari Szőcsűnk Conventioja ... Fél mál Roka béllése Esztendőre [Utl].

Sz. *1667:* Egy ebbel jobb az szőcs az vargánál [TML IV, 192 Nemes János Teleki Mihályhoz Drinápolyból].

szőcscéh breasla blănarilor; Kürschnerzunft. *1606:* 5 July Holt megh Balogdi Farkas ... Az szeöczy céhüel temettettem el, fizette(m) az Cehnek f 3 [Kv; Szám. 12a/I. 32]. *1675:* az szőcs Czéh társaságába, kévánkozva(n) Csür Mihály a be állásra, mellyet I(st)enesse(n) discutiálva(n) ö klmek, ne(m) itélték Csür Mihált paráznának ... azért méltá(n) be vétetődhetik [Kv; TJk XII/1. 23]. *1738:* a Szőts Czéh vagy az Principalis Inctus ... praemonialtatnak, hogy aféle enormis bűntetéseket evitallyanak [Torda; TJkT I. 172]. *1747:* A szöts Czeh ... azt p(rae)tendallya, hogj el akarta volna tagadni azon 4 avagy 10 bőrökőt [uo.; i.h. III. 170]. *1787:* A Fiunak ... Miskának a szőts czéhban lett bé szegődtetéséért ... Hf 3 Dr. 60 [Mv; MvLev. 10 Nagy György hagy.]. *1831:* Isten Segedelme által Vándorlo Esztendeimet eltöltöttem és már annakis egészsz Esztendeje mult Sz Pál napkor amiolta haza jöttem, mostan pedig az N(eme)s Szőts Czéhnak Articulussa tartásánál fogva Remek esztendőmetis töltöm és a tzél felé igyekezem, amelyett költség nélkül véghez nem vihetek [Dés; DLt 451]. *1845:* A Szöts és Fazakas Czéből jöt be 2 ft [Dés; KvNJ 31].

szőcs-céhalista szűcs-céhtag; breslaș care face parte din breasla blănarilor; Mitglied der Kürschnerzunft. *1847:* a Dées ns városi Szöts Cehálistak [Szúv.; DLt 1236].

szőcsgereblye szűcs fésűszerű eszköz; unealtă asemănătoare cu pieptenele folosită de blănari; Kürschnerkamm/-rechen, Streichkamm. *1618:* Egj Zeocz Greblie bőrhöz valo tt. f. — d. 8 [Kv; RDL I. 104 Andreas Junck sp kezével].

szőcskasza szűcs-szabókés; coasa cojocarului; Schneidermesser (für Rauchwaren). *1787:* Egy régi szőts kasza székestől Dr 20 [Mv; MvLev. 7 Nagy György hagy.].

szőcslegény szűcssegéd; calfă de blănar/cojocar; Kürschnergeselle. *1600:* Fenessy János ... vallya ... ez zeochy legent en ingyen se esmerem [Kv; TJk VI/1. 421]. *1627:* Tudom azt bizonioson, mert akkor Vernes Janos Vrammal laktam Thordan Szóczi legennie uoltam [Kv; RDL I. 17 „Paulus Kis alias Szeőczi, filius prouidi Andreae Kis" fejedelem jobbagya „in possessione Bogath[a]". — [a]T.]. *1672:* Szőcs Legény Jánosnak hiják [TML VI, 7 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1806:* leg kissebb hir vagy zene bona nem történt volna azon részb(en) hogy talám az szőts legény fekűtt volna ottan, hanem osztán annál fogva bellegették ittis-amattis hogy a szőts legény lett volna [Dés; DLt 250 az 1808. évi iratok közt]. *1852:* Szőts legény Darvai Antalnak Remek darablásra bocsájtam kérésére Czéhunktol kapot válasza megváltoztathatása aránt tett folyamodás [Dés; DLt 1312].

szőcslegénység szűcssegédség; starea/calitatea de calfă de blănar/cojocar; die Gesellenschaft der Kürschnerzunft. *1667:* Anno 1667 esztendőben die 12 Februarii. Az becsületes szőcscéhnek céhapjok és céhmesteri előtt[a] ... szabadítottam fel az én fiamot az szőcslegénységre, Jancsit, mely szőcslegénységnek hivataljában az Úr őfelsége áldja meg és segilje, hogy tisztességes életet élhessen [Kv; KvE 201 LJ. — [a]Köv. a nevek fels.].

szőcsmester blănar, cojocar; Kürschnermeister. *1589:* Azért twnekteokis Zeóchy Mesteroknek es kywalkeppe(n) mindenteoknek It az my Erdely orzagunkba(n) lakozoknak ez Jelen walo lewelwnket latoknak [Kv; MészCLev.]. *1859:* halt meg Beregszászi Mihály orgona nyomó (: szőcs mester :) 80 éves korában aszkorban [Dés; RHAk 101]. *1860:* halt meg idősb Kovács Mózes szőcsmester ... 64 éves korában májkeményedésben [Dés; i.h. 119].

Szk: *ifjú ~.1654:* a szabó és szőcs ifju mestereknek, az kik az sírt ásták, adtam ételére italokra fl 1 „ 40 [Kv; EM XLVII, 136].

szőcsmesterember szűcsmester; blănar, cojocar; Kürschnermeister. *1729:* Szőts mester ember vit valami böreket az patakra meg mosni [F.árpás F; TKl BB. XIII/15 Ónya Móga (30) vall.]. *1760:* Fronius Györgj Szőcs Mester ember [Ne; DobLev. II/306. 1a]. *1812:* Lévén adossa ... Nagy Elek Ur Kolosvári betsületes Polgár és Szőts Mester ember Balás István eő Klmének [Palatka K; RLt O. 2. 8].

szőcsmesterlegény szűcssegéd; calfă de blănar/cojocar; Kürschnergeselle. *1806:* az egészsz történt dologbol tsak annyit hallottam szőts mester Legény Juhász István neveze-

tűtől az melljről hiresztetett volt hogy Kerekes Máriskoval hált volna [Dés; DLt 250/1808 Szabó Ersébet (34) korcsmárosné vall.].

szőcsmesterség blănărie; cojocărie; Kürschnergewerbe, Kürschnerei. *1676/1681:* megh tekéntvén ... V Hunyad Városomban lako Fényes alias Piczigor Peternek eddigh hozzam megh mutatot engedelmes es hűséges ... szolgalattyat ... es elteigh Szűts mesterségevel engemet, es ... posteritasimat szolgálni ... Azért ... azon hazba(n) az melyben ő most lakik ... megh tartatva(n), egyeb paraszti szolgalatra ne erőltessék [Vh; VhU 329–30 Thököly Imre ad. lev.]. *1681:* Muntyan Stanczul ... Ez Haczogo(n)[a] Szúcs mesterseget tanul [Szentkirály H; VhU 88. — [a]Hátszeg (H)].

szőcsmunka muncă efectuată de cojocar; Kürschnerarbeit. *1809:* a Groff kaputtyának fejér Nyullal valo bérelése a Szőts Munkaval edgyüt 17 Rf | A Groff kalpogjának Szabo Munkája 2 Rf. ehez a Szöts Munka 2 Rf. [Kv; TKhf]. *1843:* Számolat ... Balás Jósef altal készitett szőts munkákrol ... Natságos Aszony Számára három Boát ... 37 Rf. 30 xr ... Egy Medve bőr Damizal bérelve posztoval bé Szegve 10 Rf [Kv; Újf.].

szőcsmű 1. szűcsmunka; munca efectuată de cojocar; Kürschnerwerk. *1570:* Segeswary peter ... vallya hogy Ez ely mwlt kykelleowary zokadalomnak eleottę, Ew azkor feyerdy Balintnal Mywel volt Zeoch Mywet [Kv; TJk III/2. 114]. *1647:* Szeocz Sandor szőcsmiével szolgál [Uzdisztpéter K; EMLt]. *1689:* mert en szőcs miemmel szolgáltam őtöt [Bh; ua.].

2. szűcsmesterség; meseria de blănar/cojocar; Kürschnerei. *1632:* egi hazu(n)kat atta volt Pal Pap szasz forinto(n), Mikor Szeöcz Ismaelt Kolosuarra az Szeőcz mire szerzette, abbol az penzből keölteöt [Mv; MvLt 290. 66a]. *1670:* Anno 1670 die 28 Januarii irattam be az céh könyvébe az kisebbik fiamot, Ferkőt, ha az szőcsművet meg akarja tanulni [Kv; KvE 201 LJ].

szőcs-műhelyasztal szűcs-munkapad; masă de blănar/cojocar; Kürschnertisch, Arbeitsbank des Kürschners. *1787:* Egy rosz szőts Műhelly asztal Dr. 10 [Mv; MvLev. 7 Nagy György hagy.].

szőcsné a szűcs felesége; soţia blănarului/cojocarului; Kürschnerin. *1568:* Dorotya georgy baka iur(ata) fassa est ... mond nekyk myt perletek, hogy ne(m) bekeltek meg, es azt monta Kodory Gasparne, Én ne(m) bekelem mert a minapys a burianboly Jeouenek ky, az szọchne Jacabal | St(e-p)h(a)nus Kowacz iur(atus) fass(us) est ... Ezth hallotta(m) osuat Jstúantol, hogy azt monta hogy ọ hasan is latta a szochnenek Bornemiza Jacaboth, Ezth halota(m) Mastol, hogy mo(n)ta volna az szọchne hogy, bezeg a Jakabe Job a tiednel [Kv; TJk III/1. 223, 225]. *1791:* a szőtsnenek 2 — [Cserei Heléna jk 44a].

szőcsölő szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *kasza* húsoló kés/vas; cuţit pentru descărnarea pieilor, cuţit de şeruit-descărnat; Entfleischmesser. *1589:* Valami Dirib darab roka beor f 1 d 50 Ket hyttwa(n) zeocheoleo kaza [Kv; KvLt Inv. I/2. 41]. — A jel-re l. Frecskay 48.

szögelet l. szegelet

szőhet a putea ţese; weben können. *1836:* azt gondolom hogy azon 137 darab Kenderfonalbol mely 84. font — azért hogy ött abrosznak és 42. asztal keszkenyök(ne)k a' méjekit v. felvetöit ki vállasztja, mégis ött rend bélit Szőhetünk a' megmaradott kenderfonalbol [IB. gr. Bethlen Sámuelné takácsnak szóló ut.].

szökdös ugrál; a sălta/sări; hüpfen, (hier:) auseinanderlaufen. *1753:* a mint kergette volna Domokos Péter ur(am) ki vont kardal azon ökrök mellett levő Béresek mind az Kűküllőb(e) szökdestek [Balavásár KK; Ks 15. LXXVII. 17]. *1771:* az ökrök mind szőkdesve jővin az edgyike ... meg szökvén magát ... le eset [Mezőmadaras MT; BK. Musta Jánosné Nasztaszija (40) zs vall.].

szőke 1. szalmasárga színű (bajusz, haj, szakáll); (despre păr, mustaţă, barbă) blond; blond. *1629:* latam az gyermeket ... ez szinte olyan szeoke mint az legeny [Kv; TJk 24]. *1641:* hallottam Kentelkin loko Tot András szaiabol ... az ket fekete zokmanios egibe menenek mit beziltek nem tudo(m), de az zeőke zokmanios batrab vot ugj mint Kouaczi Miklos [Kentelke SzD; BfR Szekelj Gyeőrgj (34) jb vall.]. *1769:* Gyermán Togyer ... a Bajuszsza szépen Serkedezik szőke bajuszsza, a haja mint az oláh Országi Oláhok(na)k kereken kőrül van nyirve [UszLt XIII. 97]. *1846:* Nagy István ... szőke kipödrött bajuszu, hosszuko sáppadt ábrázatu [Kv; DLt 1200 nyomt. kl].

Szn. *1349:* Jacobus germanus Zeuke [K; Urb. II. 71 Nicolaus dictus Wos comes de Kolus bizonyságlev. Nicolaus filius Pauli hospes de Fele ökörlopó ügyében]. *XV. sz. e. f.:* Item Stephano Toti famulo meo equum dictum kys zew [Márkusfva Hsz; MNy XXV, 312]. *1453:* ladislaus Zewke. Zewke Estvan [Kv; TT 1882, 536]. *1554:* Zewke Marthonne [Kv; Szám. 1/IV. 29]. *1572:* Zeoke Janos [M.valkó K; KP]. *1594:* Zeóké Pal [M.fráta K; Told. 27]. *1602:* Szőke Miklós [Komolló Hsz; SzO V, 202]. *1606:* Zőke lőrinczne [UszT 20/309]. *1609:* Szökke Menyhartth [Gyalu K; Sennyei 47/11]. *1614:* Zeöke Kereztes jb [Lemhény Hsz; BethU 340]. *1637:* Balogh Szeô Mihaly [Mv; MvLt 291. 98a]. *1658:* Szöke Ferencz ... Zsellér [Zilah; EM XLIII, 301]. *1735:* Catharina Jakabffi cons. Stephani Zabolaj al(ia)s Szőke [Dés; Jk]. *1752:* Szőke Ersok [Kv; RKAk 4]. *1775:* Szőke Kis Anna [Kv; KvRLt 2]. *1812:* Szőke István [Héderfája KK; IB]. *1821:* Szöjke Maria [Néma SzD; CsV]. *1863:* Szőke Győrgy Csizmadia [Dés; RHAk 149].

Szk: ~ *hajú. 1829:* Füssy Samuel ... szöke haju, bajuszszu, és pofaszörü [DLt 722 nyomt. kl]. *1840:* Mészáros András ... szőke haju, bajuszszu és pofaszőrű [DLt 404 ua.]. *1848:* Elekes Pál ... szőke haju, hasonló szinü kicsi bajuszu és pofaszakállu [DLt ua].

2. világos/fehér (arcú); blond, cu ten de culoare deschisă; fahl hell. *1747:* Pap Mihály ... ábrázattyában szőke ... jegyes állú ember vala [Csicsópoján SzD; Ks 27. XVII].

Szk: ~ *ábrázatú. 1747:* az katonáknak ... Az másika pedig egy szőke ábrázatu sárga bajuszu veres süvegű [Szentbenedek SzD; Ks 27. XVIIb]. *1791:* szőke inkább mint barna hoszszukó ábrázatu [Dés; DLt nyomt. kl]. *1803:* Vonya Parászka nevezetü Rab Aszszony ... mint edgy 25 v. 26 Esztendös ... szöke ábrázatu [Torda; DLt]. *1812:* Simion István ... szőke ábrázatu, sárgallo haju [Dés; DLt 654 nyomt. kl] ✱ ~ *személyű. 1771:* csak elvette[a], mivel noha szőke, fejér személyű volt, de csak el lehet mondani, hogy Erdélyben szebb asszony nem volt nála [RettE 258. —

[a]Wesselényi Ferenc]. *1777:* Vaszilia szakasztott ollyan szöke személlyü, és magos teste állásu Ember valamijjen ... Filep Antal Uram volt [Szentbenedek SzD; Ks 30. 28].

3. lenszínű, fakó világossárga (állat); (despre animale) bălan, plăvan; fahl(gelb), falb. *1589:* Gabos Mihali iobbagiatol Thobis Matiastol, veottem harom eokreot fejedelem zamara f. 14/— Eggik, veres holdos: A masik zŏke, Az harmadikis holdos [Kv; Szám. 4/X. 39]. *1625:* 12 Eokreők ... szeoreokeo(n) voltanak szeokek, barnak, belczek Reőteők szeoke keselyek [UszT 107a]. *1626:* ket Tulkot ada Gal annanak egik zóke masik barna [Szentháromság MT; Berz. 8. 72. 12]. *1627:* Tauali eokeor boriu vagion Nro 18 egj alacz, egj reot vagion keozteok, az teobbi szeokek [Mezőrücs MT; BLt]. *1641:* 1 szeŏke kurta tehen [Tompaháza AF; BálLt 40]. *1692:* Majorságh Tehén Barmok Száma 1. Őregh Tehen szŏke fenn-álló szaruu. bellyeges ... 5. Őregh Tehen. Barna Csonka szaruu. béllyeges [Mezőbodon TA; BK Inv. 21]. *1711:* Enis tartottam hat hétig két Tulykot, egyik Szŏke ă másik kék [Ditró Cs; WLt Emericus Korpos (50) pp vall.]. *1813:* A Tehén kisded szŏke, a' nyakán kékes szőrü tsáko szarvu [HSzj *csákószarvú* al.].

Án. *1787:* az Más Rendbeli Beres ŏkrŏk kŏzül ... az hojszas az Rigo, az Csábeli Szŏke [Náznánfva MT; Berz. 4. 30. 15]. *1790:* Szŏke (tehén) [Ludvég K; CsS]. *1801:* Daru és Szŏke (ökörpár) [Gernyeszeg MT; CU]. *1821:* Szŏke (fejérökör) [Mezőméhes TA; HG. Mara lev.]. *1834:* Szŏke (ökörtulok) [Mezőkapus TA; Berz. 20]. *1845:* Szöke (ökör) [Dés; KvHJ 3].

Szk: ~ *babos. 1627:* Tauali wneo boriu vagion Nro 14 mind szeokek, cziak egi szeoke babos [Mezőrücs MT; BLt] ✳ ~ *borjú. 1833:* Csekelaki Kaluser Nyíkulaj adott el ... 1 szŏke bornyut Rf 17 xr 30 [Torda; TLt Közig. ir. 797] ✳ ~ *disznó. 1682:* egy Kővér Eme szŏke vagy fejir Diszno [Dés; Jk] ✳ ~ *koca. 1765:* Szŏke kotza [MNy XXXVI, 198] ✳ ~ *marha. 1652:* Nagy Miklos ... Sukon az Szeŏke marhak<na>k paztora [M.kályán K; GyU 139] ✳ ~ *ökör. 1630:* lattam azt hogy az marhat altal hajtak az Uizen hogy egi konia szeŏke eökeör el futamodek [Mv; MvLt 290. 213b]. *1645:* Ui Thordaban lako Dali Peter mint A. talalua(n) megh it az menes cziordaban egy szeoke eokret [Kv; TJk VIII/4. 32]. *1752:* Egy Szŏke Csako szarvu ŏkŏr ... Egy Szŏke Bogár szarvu ŏkŏr [Dob.; TL Inv. 42]. *1829:* 1. Szŏke ökör [Dés; DLt 233] ✳ ~ *paripa. 1712:* egy jo Szŏke paripa [Kövesd NK; Berz. 11. 88. 2] ✳ ~ *sertés. 1728:* azon szŏke sertéseket azon az erdŏn jártatták [Maládé Sz; BfN] ✳ ~ *sörényű. 1757:* Egi 8 es(ten)dŏs szeg Sárga, Szŏke szorenyu (!) kantza pej paripa Csikojával [Mezőpagocsa MT; Berz. 3. 1. 9] ✳ ~ *szőrű. 1622:* egy zeoke zeorw eoregh Bykat ... Eleybe hoznanak [HSzj *bika* al.]. *1651:* ada ... Egh borjuzo Tehenet egy konya szeoke szeorút [Csíkfva MT; BálLt 49]. *1742:* Idei Tinotska ... szŏke szŏrű [Kisborszó SzD; TL Inv. 42]. *1815:* Az elŏttŏk járo két Tézlás ŏkrŏknek egyike ... a' hojszás szŏke szŏrŭ [DLt 481 nyomt. kl] ✳ ~ *tehén. 1587:* Az Tehen Barom keozzwl az kyk el holtak ... holt megh 1. zeoke Tehen [Kv; Szám. 3/XXXIV. 26 Zabo György sp kezével]. *1656:* jutot ket boriuzo tehen elő hasu és edj szŏke tehen [HSzj *fejős-tehén* al.]. *1808:* Tordai Mónar János adott egy Szŏke tehenet Sz. Mariai Sztánts Von(na)k 49 vf [TLt Közig. ir. rtlen vásári jk] ✳ ~ *tinó. 1651:* Egi Szeŏke Tehenet két szeŏke tinoual egiŭt hozot ne<kem Barla> Miklos Tordárol [Rákos TA; Borb. I Rakoson lako Varga Jstua(n) Veres Dra<bant> (38) vall.] ✳ ~ *tulok. 1632:* Zeoke alacz tulok ... no. 1 [Fog.; RákGlr. 453]. *1823:* Virág és Jámbor 2 eszt. Szŏke Tulkok [Mezőméhes TA; HG. Mara lev.]. *1833:* adatt el ... 2 szŏke Tulkat [TLt Közig. ir. 797] ✳ ~ *ünő. 1620:* neki hagjom az karika szarvu szóke únót is [HSzj *ünő* al.]. *1687:* Szŏke Unŏ [Utl] ✳ ~ *ünőtinó. 1836:* Szŏke *ünŏ* Tino (2) [Borsa K; CU].

4. világos színű (kelme, ruha); (despre stofe, haine) de culoare deschisă; hell, drapp, sandfarbig. **Szk:** ~ *bagaziás (mente). 1677:* Van egy viola szin fáilandis dolmányis tizen négy ezüst gombok az uiiá(n). Egy hozzá hasonlo szinü menteis zŏke bagazias, mellyek aestimaltattak az Divisoroktol ad f. 20// [Kv; RDL I. 155b] ✳ ~ *felsőruha. 1589:* Egy zewke felseò ruha zeold pozto Alatta [KvLt I/2. 66 Vegyes ir.] ✳ ~ *posztó. 1832:* 101 Sing Szŏke Poszto ... 277 Rf 20 xr [Kv; Born. 6. Ia].

◇ **Hn.** *1572:* Zokebe(n) (r) [Bh; KHn 6]. *1632/1664:* Az Szŏke rét végében (k) [Koronka MT; EHA]. *1667:* az Szŏke malban (k) [Kercsed TA; EHA]. *1719:* a' szŏke fŭ nevŭ helyben (e) [Kövend TA; EHA]. *1737:* a Szŏ (!) hegyin (sz) [Magyarókereke K; KHn 91] | A Szökeb(en) (sz) [Nyárszó K; KHn 121]. *1760:* Szŏke földin kŭl (sz) [Mikháza MT; EHA]. *1767:* In Loco Szŏkekeve (sz) [Borosbenedek AF; EHA]. *1768:* Szŏke pad (e) [Gyalu K; EHA]. *1785:* A Szŏke kővire rugo (sz) [Borosbenedek AF; EHA]. *1786:* Az alsó Szŏkében (sz) [Bh; KHn 19]. *1805:* a Szŏ mégétt (sz) [Magyarókereke K; KHn 92]. *1806:* a' Szöhegyen (sz) [uo.; KHn 93]. *1813:* Az Harmadik Forduloban, mely Szöke Földi Fordulonak neveztetik [Nyárszó K; KHn 123]. *1841:* a Szŏke Kövinél (sző) [Borosbenedek AF; EHA]. *1891:* Szőhegye [Magyarókereke K; KHn 95] | Szŏkeföld [Nyárszó K; KHn 125].

szőkebarna világosbarna, barnás színű; de culoare cafenie-gălbuie; hellbraun. *1656:* Vagio(n) egy szŏke barna bika, most megyen ŏtŏd fŭre [Doboka; Mk Inv. 12].

szőkécske kissé szŏke; cam blond/blondin; (ziemlich) blond, falb. *1813:* Rákosi Hodra Danilla ... szŏkétske [DLt 890 nyomt. kl].

szökedékes pörsenéses, pattanásos; cu bubulițe; mit Wimmerln berät. *1841:* Felszegi László ... ábrázattya barna szökedékes [Dés; DLt 594].

szőkefalvi a Szőkefalva (KK) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szőkefalva/Seuca; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szőkefalva. **1.** Szőkefalván lakó; care locuieşte în Szőkefalva; Szőkefaluer, aus/in/von Szőkefalva. *1775:* egy idegen üsmeretlen Czigántól, egy szŏke falvi betsületes ember ... most halgatom (!), hogy Tyéj Istvánnak hinák, egy lovat alkudozott volt s megis alkuttak volt már ketten aránta [Mv; Ks 65. 44. 13].

2. Szőkefalván levő; din Szőkefalva; in/von Szőkefalva. *1836:* a' Garad-fenékben ... a' Szőkefalvi Plebania által biratott egy darab szánto [Csüdőtelke KK; Ks 78. 21. 27 Conscr.].

3. Szőkefalvához tartozó; care aparține de Szőkefalva; Szőkefalvaer, von Szőkefalva. *1760:* A szŏkefalvi[a] határban ... a' bolha mián semmi sem termet [Ks 71. 52 Szám. — [a]KK].

szőkekesely '?' *1591:* En kerdem mi chiodas volt az eokeor mo(n)dak hogy Seoke kessel volt [UszT]. *1598:* az

eleótt keresett az Actor ... egy boryas tehenet es egy harmadfy yneó tehenet ... mellyeknek eggike feketet tarcha, masik zeoke kesely volt [i.h. 13/6]. *1625:* 12 Eokreők ... szeoreokeo(n) voltanak szeokek, barnak, belczek Reőteők szeoke keselyek [i.h. 107a].

Szk: ~ *szőrű. 1598:* eó ... wite vagy witete kóuetóm wram az Kĕd Zekit, egy borius Tehenet es egy harmad fw wnnöt tehenet egjk Fekete Tarcza az masik zóke keselj zőrwjek [UszT 13/1].

szökellő I. *mn* **1.** szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *stomp* vízikerekű érc/kőzúzó malom; şteamp (cu roată de apă); Stampfmühle. *1675:* Uayda Janos ... adgjon ... Veres Patakba(n) egj Szeőkeőlleő Stompot, az Stomphoz Ualo Retnek harmadat [Abrudbánya; Törzs. Joan. Patzko sen. (85) vall.].

2. táncot kedvelő, táncos; jucăuş, căruia îi place să danseze; tanzlustig, tänzelnd, hopsend. **Szn.** *1652:* Nagy Ferenczne Szökeőlleő Annok Annor(um) 45 [Kv; TJk IX/1. 22].

II. *fn* vízikerék; roată de apă; Wasserrad. *1617:* az meli Stomp kett szökőllöre hatt hatt Nylra volna fel epitue oda fel Verespatakon[a], az is ket fele ozlatik Sors szerent eggik szökölló eggidke (!) az masik a masike [Abrudbánya; Törzs. — [a]AF]. *1754/1758:* a mult esztendőkben conferalt a Nms Szék itten ... Jonás Pál Uramnak egy Stompnak valo hellyet, es igen kisded a szűkűllője, kinekis requisitiojára edgyeztem meg ő k(e)gy(e)lmĕvel negyven idest 40 Vonăs forintakb(an) [uo.; Szer. Floka Peter nyil.].

Hn. *1722:* az Pap Szökőllejenél égy Küs Rétetske (sz) [Váralmás K; KHn 311].

szőkepiros vöröses; roşcat; rotblond. *1807:* Borsai Lászlónak ... az ábrázattya fokadékos, egyébb aránt szőke piros [DLt 607 nyomt. kl]. *1814:* Ilie Sztán ... kitsin sàrga bajuszszú, szőke piros pofotyos, és kevéssé himlő-hellyes ábrázatu [DLt 519 ua.].

szökés 1. ugrás; săritură, salt; Sprung. *1811:* Mint a' meg-félemlett Nyul az Agár elött, Ha láttya[a], hogy hozzá az agár közél jött, Hol félre, hol elé intézi szökésit [ArÉ 92. — [a]A ló].

2. vízbeugrás; săritură în apă; Sprung ins Wasser. *1829:* Ez elött két Esztendövel az Uszo Oskola 2130 Rf. V. C.-val el keszittetet ugyan annyira hogy a' közönséges tanulásra elég alkalmatas volt, de hogy nagyabb Szökésekre ... uszásra és (!) lehessen használni ... Rezsán Lajos Ur ... szerzet egybe ... 1460 Rf-kat [Kv; BLt 12 a kv-i dologház nyomt. szám.].

3. esés, lejtés; cădere; Fallhöhe, Wassersprung, Sprung. *1770:* Kun Istvan eő Nga ... Silipje allyát ugy annyira bé Sánczolta, hogy a viz fenekét tsak nem egyenlőve tette a Silippel holott ez elött mindenkor az Silipen alol az viznek nagy szőkése volt, amint subinferáltatott az Comateusok által, és ez okozta tsak nem szüntelen valo állását a két also kerekeknek [Kük.; JHb LXVII/17–8]. *1771:* Eő Excellentiája ezen ... Malma Vizének, az also Silipről fél ember magosságnyi (!) Ugroja, és szökése volt [Dombó KK; JHb XX/26. 4]. *1772:* Hogj pedig a' Király falvi malomnak fel épittése után ezen Malomra a' Viz böv mértékben fel tojult légyen, abbol tudom, hogj ez előtt ezen Malom Silipjének farka alább volt, mintsem most van, mégis a' Víznek rolla le jo nagj szökése volt [Ádámos KK; JHb LXVII/2. 325].

4. engedély nélküli/titkos távozás; fugă, evadare; Fahnenflucht. *1644:* kurtányt már csak Munkácsra is 30 fogtak be, valóban megadták az szökésnek az árát [RákCsLev. 229 Rákóczi György feleségéhez Kassáról]. *1668:* Im, minemű dolog esett egy Dalmadi István nevü szentei hadnagy Érsekujvárra való szökésével s minemű levelet írt volt az az érsekujvári passának, annak is párját beküldtem Kegyelmednek [TML IV, 303 Pelei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1705:* most egyszer igen elkezdették a szökést a németek. Kiket visszahoznak, kik pedig elmennek békével [WIN I, 469].

Szk: *~re hiteget. 1769:* a Popák a kösséget intsék és Fenitsék, az El szökéstől meg értetvén véllek jól hogy ... el szökni, vagy mást a szökésre hitegetni szöktetni mely veszedelmes és vétkes dolog [UszLt XIII. 97].

szőkesárga világosszőke; blond deschis; semmelblond. *1747:* Pap Mihály ... ábrázattyában fejérszeg, Szőke Sárga bajuszsza vagyon, termetében közép rendű [Csicsópoján SzD; Ks 27. XVII]. — Vö. a *sárgaszőke* címszóval.

szőkeszeg világosbarna, barnás; brun deschis; brünett, hellbraun. *1747:* Luka Jónucz két kék béli katonát ide hoza ... egyik fekete bajuszu barnaszeg ábrázatu, az másik pediglen szőke szeg ábrázatu: sárga bajuszu ember vala [Alparét Sz; Ks 27. XVIIb].

szőkeszürke világosszürke; de culoare cenuşie deschisă; licht-/hellgrau. *1769:* Egy kis szőke szürke kancza esztendos barna kancza csitkajával 2 [Kóród KK; Ks 20. X].

szőketarcsa világostarka; de culoare bălţată deschisă; grauscheckig. *1647:* Leorincz Thamas ... magaeua Totte az harom eokreot Melliek illien szorüek az egik szeoke Tarcza, Az masik egy konia Reot [EMLt] | az ökrök ily szörwek az eggyik Szöke tarcza az masik Piros rött [Kv; TJk VIII/4. 240].

szökevény I. *fn* el/megszökött személy; evadat, fugar; Flüchtling. *1816:* Sziát[a] és a' Báro Kemeny Károly Ur eő nsaga kuptáját a' Benignum Examennel edgyüt külgye bé a' Ttes Ur[b] Tordára; 's irja meg, hogy a' Kir. Guberniumnak az ilyen Szökevények iránt jött Rendelése szerént bánnyanak Velek, és prosequalyák őket a' szerént [Gyéressztkirály TA; TLt 1215 Mezei János kezével. — [a]A szolgálót. [b]Pénteki László szb]. *1826:* egy szökevény is ... a' Határ Széleken által ne lépjék [DLt 1208 nyomt. kl]. *1827:* Szökővények [KmULev. 7]. *1832:* Nem vagyok én Szőkevén van Joszagam és ki elegiteti magát [Mocs K; BetLt 1 Henter Farkas Vajna Istvánhoz].

II. *mn* szökött; fugar, evadat; geflüchtet. *1740:* ha valaki, valahol, akár Városon, akár mezőn találna akárki; ollyas bódorgó szökevény embereket ... megfogják, fogassák, arestállyák [Dés; Jk 539a]. *1783:* Bocska Gligor ... az uraságnak Szökevény Jobbágya lévén Szamosfalvárol reducaltatott ide Fodorházára [M.fodorháza K; Eszt-Mk]. *1803:* szökövény személy [Torda; DLt]. *1826:* Szathmár Vármegyének Bikszád Helységebéli Maroszán, Szpatár, és Bordás Juon nevek alatt koborlo Szökevény Fô Tolvaj ... gatyába és fürtös Máramorosi Gubába jár [DLt 1038 nyomt. kl]. *1845:* a szökővény gazda aszszony. a' szökővény cseléd [DLt 591]. *1854:* A kaczkói lelkész semmi áron nem akará a szökevény párt meghütölni [Újf. 30].

szökik 1. ugrik; a sări; springen. *1597:* Grúz Istwanne Orsolya vallia. Hallottam az leany zayabol hogi Marton deak Globicz Mihalnak akarya adny, de hogi sem mint hozza menne inkab mennel melieb kútot ez varoson talalna abba zeoknek [Kv; TJk VI/1. 54]. *1625:* Jm az bestie kurvafi fattiaj addig kergettek az Demeter Ferenczj Giermek louat hogj az Karoba szeókeótt [UszT 92c]. *1630:* hallotta(m) az menieczketeöl hogj kialt vala mikor az Urahoz be akartak vinni hogj nem megien hanem inkab az vizben szökik inkab (így!), hogj semmint be mennien [Mv; MvLt 290. 220a]. *1669:* Husvet innepiben elsó es masodik napian elómben szókót [Páké Hsz; HSzjP]. *1760:* Murvai Andrásné recordal fassioja után és fateállya hogy ... az kortsomárasné sokaknak nyakokb(a) szökött s meg tsokolgatta [Kóród KK; Ks 17. XXXI]. *1771:* Kisseb Katso Ferentz Uram inassátol hallattam ... ő valami Lovakot hajtván s kergetvén ... az edjik a másik(na)k határa szökött [Berekeresztúr MT; BetLt 7 Nic. Sŭkŏsd (14) vall.]. *1786:* azzal a Bíró menvén a Pajta felé hogy Marhát kössen Tot Míhály eleíben szókék és meg kapá mellyben [Hidvég MT; LLt Király János (40) taxás vall.]. *1790:* Az 3dfü Kantza Csikok kőzül egy a' karoba szoket és meg dŏglett [Msz; Told. 9].

Sz. *1662:* Az csak az dolog, hogy Kegyelmetek igen egyetértsen és az követ urat minden becsülettel illesse; bizony szökik fakó is rövid nap [TML II, 254–5 Kászoni Márton Teleki Mihályhoz].

2. ugrál, ugrándozik; a face salturi repetate; (herum)springen/-hupfen. *1625:* Varga Mathene Orsolya bezedy J(urata) f(assa est) ... Lattam aztis hogy addigh szökött czibdeste Inczie Istuanne oklandj Mihalt hogy be Rekezkeodtenek az hazba(n) Hegedws Janosnit es oda be voltak [UszT 89].

3. rámegy/szökik/támad vkire; a se repezi asupra cuiva; auf jmdm springen, bespringen. *1756:* bé mentem az házban melegedni az hol Balog Uram mulatot azonnal Balog Uram fel emelt kézzel nekem szŏkŏt karomkodván hogy meg verjen [Kővárremete Szt; TKl]. *1819:* az aszszony egy hasáb fát ragadván hozzám igyekezett szŏkni, hogy meg ŭssen [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. *1847:* feleletemért Varga Katalin annyira felingerült, hogy rögtön nékem szökve mejjbe ragadott, s megkötöztetni parancsolt [VKp 279].

Szk: *hajába ~ vkinek. 1801:* szolla az Exponens Kortsomáros a Béres Bironak Miokan tsinálsz itt a fogadoba annyi lármát ... ezen szokért a Béres Biro Zakaria az Exponens Kortsomáros hajába szŏkŏt Minden ok nélkŭlt, ezeket is edgy mástol ... én magam választtatam el [Kajántó K; FiscLt] ✳ *üstökbe ~. 1811:* Jertek most Férjfiak! kik az Aszszonyokon Fennyen uralkodni kivántok ez okon: Mivel ők gyengébbek, 's a' tü erőtöknek Viszsza verésére üstökbe nem szöknek [ÁrÉ 129].

4. pattan; a sări; auf-/hochspringen, schnellen. *1599:* Makraj Peterteól hallotta(m) mo(n)dotta Zentleleke(n) hogy ha rah bochattak volna megh eólte volna Benedekfy Christophot, de azert ugy hagitotta volt melybe a' chakannal hogy ez melyireòl az keó pince oldalara zeókett volth [UszT 13/109].

5. esik (gát vize); (despre ape îndiguite) a cădea; fällt, stürzt (Wasser). *1772:* természet szerint mentől nagyobb a' Gát a' Víz annál Nagyobbat szŏkik; kővetkezőképpen sebessedik [Désfva KK; JHb XX/27. 20] | mentől nagyobbat szŏkik a' Víz, annál inkább sebessedik [Küküllővár KK; JHb XX/27. 25].

6. keletkezik; a apărea; erfaßt/befällt etw./jmdn. *1809:* Mihály György(ne)k és Feleségének Mihok Borinak Léányok Ilona meg halt 8 napra születése után Szederjes pokolvar szökvén à feje lágyán [Nagykapus K; RAk 11]. *1810:* ns Bagaméri Győrgy (32) hirtelen holt meg egy pokolvar szökvén a kezén és Nyakán [Gyalu K; RAk 147]. *1816:* Temettettek Tőrők István Léány Rosália ... 6 hetüs pokol var szökött volt az Ujjára [uo.; RAk 155].

7. titokban távozik; a fugi (pe ascuns) dintr-un loc (pentru a scăpa de ceva); fliehen, flüchten | tiltott helyre megy; a fugi (pe ascuns) la un loc interzis; fliehen, durchgehen, sich absetzen. *1568:* Mattyas Lazlo kenyez, iur(atus) fassus e(st), Ezt tudom hogy pasco demeternek az attya, orh, es tolway volt, es az Coloswary Torombol zŏkúe zaladoth ky [Kv; TJk III/1. 180]. *1584:* Orsolia Rudolph Georgnę vallia, Mikoron fiamat ... meg hazasitotta(m) volna ... Eiel ej felykor hallek Zot, es hat Zabo Cato: Meg riazta(m) hogj my larasban volna, es azt monda hogy leania zeokeót volna es azt keresne [Kv; TJk IV/1. 218]. *1604:* ha ualaha ualamy wdeo iartaba ... Erdeös Janos zeókue(n) el menne ... az menj marhaya most Erdeós Janosnak uagion tartozzek megj fizetni [Dob.; Ks 42. E]. *1632:* az anyám beszéllette, hogy az az Répás Tamás igen jámbor, emberséges ember volt, s ez az asszony hitetlenül hagyta volt el. Szökve ment el tőle [Mv; MvLt 290. 94b–98b]. *1680:* Dumitru Szabo al(ia)s Puskás Hauassalfüldibe szŏkŏtt oda valo lévén semmi ŏrŏksége itt nem volt [F.porumbák F; KvLt Urb. 56]. *1717:* az Utrumban Specificalt Szemellyek Szakaturarol nem szökve mentek el, hanem a nagj Tereh viseles miatt meg maradasnak okaert az egesz Szakaturaj Lakasokkal edgjŭtt, pro tempore recipialtak volt magokat N: Belsŏ Szolnok var(me)gjeben Csomafalvara [Szakatura SzD; TL. G. Marian (59) jb vall.]. *1724:* Csanáditól hallottam, h(ogy) ŏtet Etsedivel el küldőtte Seges-várra Pekri Ur(am) és a Gubernator neve alatt irt levelet, a folnagy fel is kerestetté a Leánt, és ők el hozták, Pekri uram dugva tartotta, és h(ogy) gyenge lévén, n(em) álhatta a Leány a dolgot, hane(m) Ludvégihez szŏkŏtt [Szentkirály MT; BK. Debreceni István (58) ns vall.]. *1760:* Vaszilia ... Szoltsvara szüket vólt [Runk TA; Ks 89 Vall. 7]. *1767/1781:* itt Kis Fenesen lako Bogyáék eredetekre nézve Nagy Aranyosi Őrőkős Fiscalis Jobbágyok el vetemedések(ne)k pedig, és ide valo telepedések(ne)k ollyan hirét hallottam, hogy Juh Dézmálás idején egy Bogya Lászlo Nevű Nagy Aranyosi Fiscalis Jobbágy, háróm Fiaival, és az Juhaival az Havasokan el bujván egy Gyeregetor utánnak ment, kitis meg ölvén, mind a négyen ide Szŏktenek Kis Fenesre [Kisfenes TA; JHbK LII/4. 114–5]. *1781:* innen Mákobol[a] Magyarországra szŏkett egy Kováts Ferentz nevezetű ... Jobbágy [Hr. — [a]K].

8. *szökten ~* folyton szökik; a fugi mereu de undeva; auf der Flucht sein, fliehen. *1710:* A had azonban csak szöktön szökött haza, elunván a sok haszontalan tekergést és megirtózván Teleki Mihály practicájától [CsH 195]. *1739:* egy nehány Falu egésszen pusztán maradott a V(á)r(me)gyéb(en) s a Többi is utánna menyén, nem álhattyák a szégény emberek továb, haném szŏkten szŏknek 's az erdöre állanak [H; Ks 99].

szökő 1. titokban távozó; care fuge (pe ascuns) dintr-un loc (pentru a scăpa de ceva); flüchtig, geflohen. *1698:* Minden passusokra menjen szoros parancsolat: az plajások és gornyikok úgy vigyázzanak, hogy ha az idegen országban

szökő emberek aufugiálnak és meg nem fogják: az possessoroknak abból következett kárát ők fizetik meg [SzO VII, 20 ogy-i végzés]. *1701:* ha valamelly más országban szökő ember akár Tiszt, akár más az kinek incumbálna, rajta érne vagj érhetné, és fel akasztással példát nem csinálna, az olylyan kedvező Tiszt vagj akar kiis maga bűntetődgjék azon emberért [UszLt IX. 77/30 gub.].

2. ~ *útjában* szökéskor/szökés közben; în timp ce fugea (pe ascuns) dintr-un loc (pentru a scăpa de ceva); auf der Flucht, auf dem Fluchtung. *1734:* két jó jármas ökreit ... azon éjjel vagj más nap az emlitett Jobbagj szökő uttjában hagyta te nálod [Mezőzáh MT; Told. 28]. *1767:* Kodra Opra nevű ... Jobbágya látta volna ... Pap Miklost egy némű nemű estve ... a Falu határán keresztűl utazni ... mind azon által ki kalauzolta emlitett Pap Miklost azon szökő utyáb(an) nem tudom [Dupapiatre H; TL. Jován Juon (40) jb vall.].

3. táncot kedvelő, táncos; căruia îi place să danseze, jucăuş; tanzlustig. **Szn.** *1556:* Zewkő marthone [Kv; Szám. 1/IV. 162].

szökócskölő '?' **Hn.** *1714:* Szököczkölő hegyen belől (sz) [Székelylengyelfva U; EHA].

szökődi szökésre hajlamos; care este dispus să fugă (pe ascuns) dintr-un loc (pentru a scăpa de ceva); zu fliehen geneigt. *1801:* ha ez a Sidóné meg Szabaditatnék ez egybe el szöknék ... mert az Urához hasanlo Szökődi és Csalárd [Torda; KW].

szökőkút fîntînă arteziană; Springbrunnen. *1786:* Szökő kuthoz valo tsap 1 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36]. *1812:* (A) Groff ur ... Svábok által ... Csapogátokot készittetett, Kerteket plániroztatott, szökő kutakot tsináltatott [Héderfája KK; IB. Osváth Ferentz (48) jb vall.]. *1826:* Az ezen Udvarhoz tartozo kertbéli Szökő kűt Sharpirunjok (!) apro épitmények és kő mettzéssel ... 2096 Rfor 43 xr [Cege SzD; WassLt Jk 13]. *1837:* a' piatzi szökö kuttal [Mv; MvHn]. *1862:* Szentgyörgy uttzai szökö kut [Mv; i.h.].

szökött el/megszökött; care a fugit, fugar; geflohen, geflüchtet. *1574:* Borbel Demeter Azt vallia hogi ... Zekel Mate ... eleg karba esset myatta azis az zeoket zolga myat volt [Kv; TJk III/3. 342]. *1595:* Wrúnk ö fge harom hadnagya Tizedese szöket legennyeket kergettek [Kv; Szám. 6/ XVIIa. 56 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1653:* bíró uramék ... legottan felhírdeték a bástyákba a czéhokat és egyéb rendet is; és a taraczkkal hármat lövének, hogy a vidék felrezzenjen, és értse hogy valami új dolog vagyon a városban, és hogy óni tudja magát a miben lehet a szökött katonáktól[a] [ETA I, 144–5 NSz. — [a]1633-beli Mv-lyel kapcsolatos eseményre von.]. *1654:* Szeket ember. Simon Mihaly haszas [Mezőrücs MT; Ks Bánffy Anna urb.]. *1705:* ma megküldé a rác kapitány az úr szökött lovászát, Petit, melyet is a vártára küldénk arestomba [WIN I, 571]. *1748:* Eltető Ur(am) a szökött 'Sellérek(ne)k Törökbuzáját hordogatta magához [Szentegyed SzD; WassLt Marcsinán Juonyel (38) zs vall.]. *1758:* megkévánom hogj az Ik ... szökött szolgám fel nem adásáért in poenam homagialem judicaliter incurrallyanak [Torda; TJkT III. 275]. *1772:* Mindenik Joszágbol Fugitivus, vagy szökött Jobbágyok vadnak é, kik azok, hány Fiai vadnak, azokotis kik birják, ez előtt mennyi üdővel szöktenek el ...? [Szászfenes K; BK vk]. *1793:* (A Sorbánok) a Jobbagyság elől szöktenek volna ki Gentsre, de ottis réája tanálván a Néhai Báro ötett el fogatván mint szökött Jobbágyát Kémerre hozta, és ottan meg telepitette [Kerestelek Sz; TKhf 13/34 Rácz Simon (80) zs vall.].

Szn. *1614:* Zeökeött Lukacz zs [Lemhény Hsz; BetU 341].

szökőzár kb. rugós zár, csapózár; zăvor cu arc/resort; Schnappschloß. *1732:* (A kápolna) ajtaja ... zárodik jo erős borittott szökő zárral [Kv; Ks 40 XXVIIIc]. — Vö. a *csapózár, -záras, -zárú* címszavakkal.

szöktet 1. ugrat; a face să sară; springen lassen, schnellen. *1593:* enne(n) maga(m) eókremetis vertek ... Az keó ziklakra zeóktettek mind menesloúakot es tehen barmokoth [UszT 13/72]. *1667:* egj men lovamot az karoba szeoktette [HSzj *ménló* al.]. *1729:* A Birót hogj meg verték kétszer is láttam, és hogy egyszer ă Küküllöb(en) is szöktették vólt [Sövényfva KK; TSb 51]. *1760:* mondá a Török Iuga Gligor(na)k miert szöktetnél engemet a vizb(e) hiszem én nem vagjok Sztrigoj [Mezőrücs K; Ks]. *1771:* Ugy hallott(am) az után az ki hálo inasoktol beszélleni hogy ... a' Varga Ferentz ökglme Gyermek Lovát az árokba szöktették [Berekeresztúr MT; BetLt 7 Math. Kováts (33) vall.].

2. (lovat) ugratva megy vhova; a merge (undeva) sălţîndu-şi calul; (mit dem Pferd) in/auf ... sprengen. *1831:* én ... szöktettem Lovammal a' Kis Egető mellett lévő Gyertyános szélibe, hogy a' Gujással ... beszélhessek [Dés; DLt 332. 9].

3. elszöktet; a răpi; entführen. **Szk:** *feleséget* ~. *1823–1830:* Feleséget is szöktetve s erőszakkal nem akarok venni [FogE 292].

szöktető I. *mn* elszöktető; răpitor, care răpeşte pe cineva; entführende ... **Szn.** *1627:* Szeökteteő Balasne col. [Karácsonfva MT; UszLt IV. 50. 137] | Szeokteteo Peter szasz, Eos iobbagj heljben [SzO IV, 793].

Hn. *1765/1801:* Kurva szöktető oldalát a Rugonfalvi Határig fel mérvén [Timafva U; EHA].

II. *fn* szökésben segítő személy; persoană care ajută pe cineva să fugă (pe ascuns) dintr-un loc; Fluchthelfer, Helfer in der Flucht. *1769:* senki ö Felsege országából külsö országokra ki menni ne mérészellyen, sem mást ki szöktetni avagy ki tsalni ne bátorkodgyék ... ezek(ne)k elöl jároi, Szöktetöi, Csalogatoi elsöbben öt esztendeig, másodszor 10 esztendeig való tömleczre és közönseges munkára büntetetnek [UszLt XIII. 97].

szőlő, szőllő 1. strugure, boabe/ciorchine de strugure; Weintraube, Traube, Weinrebe, Rebe. *1568:* Petrus fwszesy Michael erszengyartho ... fassi sunt ... Cinekne (!) az leaníawal Egyeǫth, harom forintoth wǫnek fel palochytol, illyen modal hogy ez elǫttis, adoth volt nekyk Egy Egy hordo borth, es ez penzt az vtan az szǫlǫ keueresere ada hogy Mindenik, szasz szasz veder Mustoth tǫlchyon, Mert az ky borokat adoth volt az ok (!) kissebek voltak szaszasznal, es hogy adig se az szolǫt se a mustba el ne adhassanak migne(m) ǫtet meg elegitik [Kv; TJk III/1. 229]. *1577:* szolobűl es idey hasznabűl galachy bernald es galaczy anna azzony tiz tiz uidret az utan hogy meg szedik az szoloth (így!) legen az uthan enym [Galac BN; WLt]. *1580:* Zeódeonek bor hordonak es niomonak senky Zolet ne aggio(n) ha-

ne(m) el vegiek Idege(n) zedoteol Borhordotol es Niomotul Az kapuk Alat [Kv; TanJk V/3. 230b]. *1590:* veottúnk Zeochy Kozmanetol Zeöleöt Keortúelt, harom napon ebedre es vachiorara ... f. 1 d. 28 [Kv; Szám. 4/XXI. 48 Kis István sp kezével]. *1600:* Szaz Crestely ... semmith nem thwd vallany, merth ithon sem volt hanem chyak az egesnek az vtoliara Jutot zeolejebeol hoza [Kv; TJk VI/1. 451]. *1632:* Azt sem tudom kenaltal megh Veres Martont Zabo Istua(n) az szeöleöuel avagj ne(m) [Mv; MvLt 290. 69a]. *1645:* az A uilagossan comproballya hogy az ell lopot szeöleönek szallast adott Soos Istua(n) [Tótör[a] SzD; Ks 42. C. 31. — [a]Később: Tötör]. *1677:* Az takaradasson Kglmes Asszonyom, az menyire lehett rajta vagjunk; de majd minden nap, ártalmas Zaporok s jégh essőkis származnak, tegnap Hoszszuaszo fele verte el az szőlőket s buzakat [Balázsfva; UtI]. *1684:* Szedtük meg az Alsó-málť ... Sok kár volt az szőlőben, mivel felénél több rothadott volt el, ki miatt minden hegyekbeli málok szőlőjének mustjában sok nyű volt [Torda; SzZs 256]. *1710:* összel szőlőt s barackot hozván Béldi Pál számára, nekünk is küldött benne ... meg is téptem vala a húgomot, mert igen mohón eszi vala a szőlőt s nekem keveset hagyott. A szegény úr meglátván a maga ablakáról, újobban külde egynehány gerezd szőlőt [CsH 127–8]. *1723:* itt bizony meg nem erik az szőlő, az estve ugyan valogatva hoztak volt nekem, s megis savanyo vala [ApLt 1 Apor Péter feleségéhez]. *1742:* ă mig ă szüret bé jütt à szöllö ki fogyott à hegybül [Kv; AggmLt 12]. *1753:* bort, kivált a jovából ezen az földőn nem sokat isznak, nagyobbára háromszori hó harmat ă szőllőkőt mind lé forászta [Szászváros; Ks 96 Baló Antal lev.]. *1775:* (A) szöllöket ... meg dézmaltuk, s nemis contraveniáltanak az Dézmálás ellen [Topasztkirály K; JHbK LVII/21. 10]. *1790:* mind végig a Szedetlen és hátra maradat Szöllőt, mig meg szedődhetik, a Kártol őrízni és oltalmazni kőteleztetik [Nyárádkarácsonyfva KK; Told. 76]. *1824:* Küldek ... 1 Kasár Szőllőt, Krumpit 3, vékát [Háporton AF; Kath.]. *1847:* Az emlitettem pésgőhez használható 3 szőlő a Lámpor, Vékonyhéju, és Madárszőlő [KCsl 13 Kemény Dénes kezével]. *1851:* a' szőllő várva várt dolog volt, de azonnalis rá esett az egész Család, aproja nagyja, és felét mind elfogyasztá egy pár percz alatt [Kv; Pk 7]. — L. az *aszú-, boros-, fejér-, király-, kövér-, malozsa-, romonya, veressző* címszókat is.

Szk: *kincses ~. 1681:* Kincses szőlő ... NB. az mint modgiak ezen szölonek az faja száraz üdőb(en) nem nő megh, kevessetis terem [Vh; VhU 585] ✳ *öreg ~. 1587:* Mondolat hordottanak 12 fontot az arra f. 2/40 Eoreg szeoleot 14 fontot az arra f 1/40 [Kv; Szám. 3/XXX. 39 Seres István sp kezével] ✳ *(veres) kecskecsecsű ~. 1585:* Veres kechyke czhyeczhyw zölőtt hozattam Nyrö Kalmanetol elegyes zölőwel d. 20. Az byro adot vgyan kechyke czhyeczhyö zöllot 7 gerezdet. d. 10 [Kv; i.h. 3/XXII. 66]. *1597:* Kerekes palnetol Veres kechikechiechieo zeoleot f — d 5 [Kv; i.h. 7/XII. 105 Filstich Lőrinc sp kezével] ✳ *veres kecskeszemű ~. 1595:* 19. Octob(ris) ... Ajandekban küldöt Biro Wram ö fgenek ... Weres keczke zemö zelöt p(er) d 28 [Kv; i.h. 6/XXVIIa. 150 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

2. szőlőtő(ke); viță de vie, butuc de viță de vie; Weinstock, Reb(en)stock, Traubenstock. *1573:* Bonchokne es Eotthues gĕrgnie Azt valliak hogi ... aztis hallotak pecinetwl Monta hogi ha kalachsiteone es Istwan deakne Nem taplaltak volna Be sem takarhatta volna zeoleyt [Kv; TJk III/3. 206]. *1587:* Az zeoleonek venike Zedésse. 19 die octobri voltanak kerülbe Venike zedeok 7. fizettem 1 p(ro) 6 d. Tezen d. 42 [Kv; Szám. 3/XXVI. 23]. *1600:* 4 Novembr(is) Az szeóleótt kezdettem Mecczetni es pantot feyteni, ket mecczeonek ... d 24 Kilencz pant feyteonek d 24 [Kv; i.h. 9/XII. 88 Ígyárto Simon isp.m. kezével]. *1667:* uagyo(n) huszon Nyolcz auagy harmincz Esztendeje hogy az Szőlőt czerelte kitt ugy akar birnia az mint akkor talalta [Kv; RDL I. 148f]. *1681:* Mint hogy eze(n) szölők ighen el sovanjodtak, kellene Úy ért földel mindenik tővet megh buritani vagi földelni [Vh; VhU 586]. *1694:* Mind ezek penig a' szőlők eddig valo jó művekb(en) meg vadnak: karozasok, hajtások, kapáltatások dólgából [Borberek AF; BfR]. *1716:* a szőlőkőt irja Ngod, hogy bár ki kapáltatuk vólna, bizony ha arra valo üdő lét volna, ki is kapáltata(m) volna [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. *1728:* jollehet a' Szölö jo mivelésben van de a karoja kőzősleg seleytes [Pk 7]. *1752:* ugy rontotta volt a hideg a' szölők jövéseit, hogy az koronkai hegyekben egy jövésnél többet épet nem talált a biró [Backamadaras MT; Told. 37. 44]. *1763:* Az Kenderes Kertek végében az fennebb valo esztendőkben fogtanak fel némelly ide valo M. Régeni[a] Emberek égy darab heljet és Szőllővel bé ültették, meljet Únom Hegynek neveztenek, azért mert némeljek elsőben belé únták az épitést [TKhf 50/I. 372. — [a]MT]. *1782:* tiz tö Szöllöért, meljet az el ado tartozottis az akkori alkalom szerént el ültetni, fizettek ... egj egj Szekér fát [Dombó KK; JHb XIX/22. 20]. *1792:* Azon szölöt ... én és több emberei az Úrnak leveleztük ki ... ezen Levelezés után ... Bardocz Adám Úr ... kiis daraszoltatta harmadszor azon szölöt [Szentbenedek AF; DobLev. IV/692. 4b]. *1801:* en Tantsra[a] még érkezvén majd, meg halék Csudámb(an) hogy az szőllő Levelezetlen, az Törőkbuza kapálatlan [F.zsuk K; SLt Margitai János P. Horváth Ferenchez. — [a]K]. *1839:* Bőlkény[a] ... Gyalagassai a Görgényi szőllőt metzik fedik [Görgény MT; Born. XXIVb. — [a]MT]. *1857:* a' káptalani szőllőt Sz György nap utánn én vettem ki a' földből [Nagylak AF; DobLev. V/1409 Bartok Ferenc Dobolyi Bálinthoz].

Szk: *~nek a kapáltatása. 1781:* a szöllönek ... a' kapáltatása míntegy egyszeri formában kapáltnak találtatott lenni az elébeni oculatiokor [Ne; DobLev. III/559. 1a] ✳ *~ karóztatása. 1684:* Aprilis 18. Kezdettem az martalji szőlő karóztatásához és hajtásához; volt két hajto s egy karózó, Istók [SzZs 263] ✳ *~nek meghajtása. 1587:* Az Zeoleonek megh Haitasa. veottem elseoben haitani valo wezzeott p(ro) f. 2 d. 68. 12 die aprilli fizettem kerülbe 62 haitonak 1 p(ro) 8 d. Tezen f 4. d. 96 [Kv; Szám. 3/XXVI. 21 Suweges Gergely isp.m. kezével] ✳ *~(nek) (meg)kapálása. 1587:* Az Zeoleonek megh kappallasa. 25 die aprilli fizettem 60 kapasnak 1 p(er) 12 d. Tezen f. 7 d 20 [Kv; i.h. 3/XXVI. 21 ua.]. *1670:* Hogy az szeoleonek kapálása az jo üdeon hamaréb mennyen véghez nádoltattam 4 uy kapát, adtam teolleok f — d 32 [Kv; SzCLev.]. *1751:* A Szőlők kapállása még Canicula után ment véghez a' gyomlálással edgyütt [Marossztkirály AF; Told. 29] ✳ *~nek megkarózása. 1587:* Az Zeoleonek megh karoszasa. 4 die Janŭary veottem 200 kárott 100 p(ro) 12 d. Tezen f. 2 d. 40 [Kv; Szám. 3/XXVI. 21 Suweges Gergely isp.m. kezével] ✳ *~nek (meg)kötözése. 1587:* Az Zeoleonek megh keoteoszesek. 12 die Jŭly voltanak keoteozeok 50. fizettem 1 p(ro) 8 d. Tezen f. 4 d. — Az Zeoleonek Masodik keoteoszese. 31 Jŭly voltanak esmegh keoteozeok 25. fizettem 1 p(ro) 8 d. Tezen f. 2. d. — ... Az Zeoleonek harmadik keoteoszese. 5 die Septem-

bri (!) voltanak keoteozeok 27 fizettem 1 p(ro) 8 d. Tezen f. 2 d. 16 [Kv; i.h. 3/XXVI. 22 ua.] ✳ *~nek (meg)levelezése. 1587:* Az Zeolónek megh Leûeleszése. 13 die Jûny voltanak lewelezeok 59 fizettem 1 p(ro) 8. Tezen f. 4 d. 72 [Kv; i.h. 3/XXVI. 21 ua.]. *1684:* Julius 5 … végezték el az alsó máli szőlőknek levelezését [SzZs 266] ✳ *~(nek) termése. 1752:* ezen szőlők(ne)k termesé (!) … két esztendőben olly bőv volt, hogy egész két hetekigis mindenik esztendőb(en) meg erte szedni és Koronkába ál(ta)l takaritani [Backamadaras MT; Told. 37/44]. *1809:* A Szőlőnek nevezetes munkája a bé vagyás[a] (!) vagy is a második kapállás és kőtőzése a Csonkázással a Kapots Levél honyaj tisztittással együtt, mely ha illendő modon nem fogtatatik árt a Szőlő Termésének [KS Szilágysági Girókuti és kövesdi tisztek instr. — [a]Elírás *vágás* h.?] ✳ *bortermő ~. 1772:* Ez jo Bor termő Szőllő, tsak hogy ritkán vadnak a Szőllő Tők benne, melly szerént a termés is vékony [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.] ✳ *kertbeli/kerti ~. 1716/1764:* En nem ugy zalogositam[a] hogy magamnak azzal valami Just csinállyak azon kerti szőllőkb(en) hanem hogy pusztulásra ne jussanak [Ne; DobLev. II/352. — [a]A szőlőt]. *1761:* (A szőlő) szomszédjai, egy kőz Bokor, más felől a' kerti szőllők [Ne; i.h. II/317. 10a]. *1817:* A kertbéli szöllöt éppen végezík a' karozással [Héderfája KK; IB. Veress István tt kezével]. *1834:* A' kerti szőllő megszedésekor Anyám teméntelen vendéget hivott [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.] ○ **Hn.** *1754:* A' Kerti Szőlőbenn (k) [Erdőcsinád MT] ✳ *kurta ~. 1767:* Igen ritka s kurta szöllő [Mezőbodon MT; Torma] ✳ *lapos ~. 1756:* a' Lapos Szőllő … ritkásobb a' Terrenuma nagyobb [Celna AF; TGsz 42] ✳ *veres romonya ~. 1585:* Towaba veottem vala hat Theó zeoleót veres Romoniates … Vnch Istwannak Ada(m) hogy zeóleómbe wltesse De hat az eo zeoleyebe ewltette, es ahowa monta hogy wltette, most mind feyer zeoleó kiraly zeoleo wagion Azokon a' theókeón, es Nincs veres Romonya zeoleom [Kv; TJk IV/1. 391].

3. szőlő(skert); vie; Weingarten, Weinberg. *1565:* aztys Ertem, hogy az en fyamath ott meg hazasitottak, es az Immar az en marhammol oztozny akar, keeth hold Zeőleoth akar meg tartany, Neegy hordo Borth, es Zanto feoldeth [Kv; BesztLt 5 Konth Janos a lekenceiekhez]. *1573:* Orsolia Sos Ianosne vallia hogi Eo az zeoleo arwba Nem volt, hane(m) azkor Iwtot haza hogi az penzt olwassak wolt, Mykor megh olwastak volna, Mond Benedek Szarka Istwannak En az zeoleohez Nem ertek, De altalan fogwa En megh Meretem az zeolet [Kv; TJk III/3. 80]. *1595:* Somlyaj Bathori Istúanne Bör szekeret … Az Ispan titkon az Szelo (!) alat vitte Thordarúl szintten altal Wyűarig [Kv; Szám. 6/XVIIa. 60 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1606:* Az Hasongarti es Kayanto utbeli zőleök Vincelerenek Mihalj Bironak, az vincelersegre fizettem penzt f d 75 [Kv; i.h. 12a/I. 48]. *1619:* Zabo Mihaly … ez Ingo hasz eözkozbelj marhakbol ne(m) kiuana semmj harmadot hane(m) chyak az haszbol es az haaz meget valo zeöleöbeöl melj zeöleöbeöl az eleottis Zabo Mihalj vram kj intizte volt [Kv; RDL I. 107 Andr. Junck kezével]. *1649/1687 k.:* A' megye intercessiójára az ollya(n) őzvegy aszszonyok ă kiknek sem vono marhájok nintse(n), sem ők̆r hajto fiok véllek nem lakik, mind az által magok saját ő̆rökségekb(en) laknak, deliberaltuk hogy ha vetések és szőlejek leszen adgyanak ă Praedikátor(na)k és Schola mesternek fél bért mind mustbol, Zabbul és garas pénzből [Somosd MT; MMatr. 87]. *1670:* szegödte(m) megh … vincelerseghre Bartok Istvannal hogy az kaczkai szölömnek minden nemű munkainak gondgyat viseli … melly szölömhoz valo latasert Bartok Istva(n)nak igirtem enis fizetesire es etelere buzat 18 vekat [Dés; Ks 41. C. 10]. *1698:* a B. kereszturi szőlő hegyen lévö Berzenczei Marton Ur(am) szőlője mint ment volt regen kezihez, es mikeppen ment ki kezébül [Berekeresztúr MT; Berz. 1]. *1701:* (A) Szőlő adatik a Panyiti Praedicator keze műve alá hogy az Ur asztalát tartsa borral, a' falu-is egy művét adgya meg [Szilágypanit; SzVJk 76]. *1713:* ada és ajandekoza ő Ng(na)k ő̆rőkősőn két darab Szőlőkőt, melylyekis most pusztajaban hevernek az Vj Thordai hataron az Mezes Mál nevü Szőlő hegyben [Torda; JHb XV/11]. *1722 k.:* Minden Szőlős ember, a kinek leg alabb tiz veder Mustya terem ád edgy veder Mustot … a kinek semmi sem terem, vagy Szöleje nincsen ád Dnr 8 [Görgénysztimre MT; GörgJk 105]. *1730:* Thodoran Fiának Andrisnok conferálok … Dobron nevü hegjben … egj hasáb szőlőtt … tiz magjary Forintokban [Déva; Ks 100]. *1742:* sok szőlők tőből kivagattatanak nemely resze pedig az mivelletlensege miá parraga maradot … Sok Szőllők mivelletlen marrattanak mint hogi az meltosagos Ur szőlőjenek is nemely részet mivelletlen parlagban tanaltuk [Bh; Told. 25]. *1778:* mikoron ezen darabotska erdő helly a szőllőhez foglaltatott, akkor haszontalan tseplesz bokrokbol, és nagy nyeső fákbol allott [Koronka MT; Told. 79]. *1793:* Valamely Gazdának szőlője Vagyon, ád a Nagy Vederrel két Véka Buzát [Lompért Sz; SzVJk 179]. *1806:* a' Szőllőket is a' Tkts Professor Urék számára miveltem kűlőnesen [M.sáros KK; DLev. 4]. *1822:* azt ínstálom, hogy azon Szőllő még két esztendeíg hagyassék nállom; én vettem ki a pusztából, ezutanis meg miveltetem betsűlettel [Kv; Pk 4]. *1837:* A Szöllöket Joszágot gyarapittani és azokban ha nevezetes méliorationokot tenne … az Árvák vagy azoknak Tutorok betsü szerént valo árát meg forditani tartoznak [Nagylak AF; DobLev. V/1219].

Hn. *1590:* az Szőlő Berczin [Jobbágyfva MT; BálLt 89]. *1608:* Talpas n. szőlő [Nagypetri K; KHn 304]. *1646:* ur szelleő szűgeteb(en) [Jenő SzD; THn 30]. *1649:* vagion egi szóló melliet kózepsó szólónek hinak [Retteg SzD]. *1658:* az Kőrtvély Aj szőlője [M.köblös SzD]. *1670:* Gödör Szőlő (sző) [Benedekfva Sz; MNyTK 132. 117]. *1672:* Az Temető máli szőlő [Alvinc AF]. *1677:* Pupos szőlő (sző) [Somlyó Sz]. *1689/1782:* Tekenő Szőlő | tekenős Szőlő [Szentgerice MT]. *1693:* a' Sikkató szőlő felől (sz) [M.sáros KK]. *1699:* Az Makkos Szőlő előtt (sz) [Hétur KK] | Szőlő gődrib(en) (sz) [Rava U]. *XVIII. sz. eleje:* Szőlő Sorkán (sz) [Szentgyörgy Cs]. *1706:* az Redes szőllők felől [Ne]. *1716:* Az Szőlő Padgyan (sz) [Csekelaka AF]. *1717:* Az Kőzős fűle szőlő, Az Kűlőnes fűle szőlő [Tasnád Sz]. *1727:* a' Sok szőlők nevü Szőlő hegjben [Pókafva AF] | Hegyes Dombi Szőlőmb(en) [Kv]. *1730:* a' Lengyel avagy Szőllő patakán [Tordasztlászló TA]. *1737:* a' horgas Szőllőre megyen véggel (sz) [Egrestő KK]. *1740:* Hives szőlő vocatum (sz) [Krakkó AF]. *1743:* Keringő Szőllőben (sz) [Balavásár KK]. *1757:* Vagyon egy Szellő nevű negyed fel Mégye minden esztendőben tilálmas szena Csinálo Havassa [Csomortán Cs]. *1771/1817:* a' Veres Kö szöllö Gyepüje [Bözöd U]. *1775:* a' Magyarok szőlleje között (sző) [Buza SzD]. *1783:* Maal Szőllu [Perecsen Sz]. *1796:* a' Nagy Kopár Szőlő [Póka MT]. *1804:* A' Sajtos Szőllő (sző) [Mezőveresegyháza SzD]. *1860 k.:* Szőllők (k, sző) szollő pataka (sz) [Marosújvár AF]. *1865:* Ravaszmál szőlő [Zilah]. *1891:* Gyakorszöllő [M.bikal K; KHn 72]. *1909:* Szellő domb [M.macskás K; BHn 146].

Szk: ~ *alá. 1604:* Tudom azt hogi my welwnk be fogata az Zeker Eleybe hat ökreot hordott Tönk rea wgi menenk az Zölö ala az borat Zekerestöl be winök [UszT 18/138 danka marton kereztwrfalwj lib. vall.]. *1655:* Tudom hogy egyszer az szőlő alà jöve Sós Márton, kiálta bennünköt, hogy segetennòk megh fogni az Olàhokat megh fizetne tőlle [Kv; CartTr II Joan. Széki vall.]. *1844:* Ezen Felsö Bereknek mostani Szamos felölli bütüje képeztetett a' mint tisztan láttzik oly formán, hogy a' Szamos vize hol ide, hol amoda veszi folyását, aprádanként magát a' Fenesi határhoz és a' Monostori Szöllök alá huzván, a' helyt el hagyta [Szászfenes K; KmULev. 1 Lőrintz János (63) col. vall.] ✳ ~ *alatt. 1587:* Az Zeoleó Alat egy kis puzta kjn diofak wadnak [Szélkerék/M.palatka K; JHbK IX. 23]. *1595:* Mierthogi leot panazolkodas varosul eo kegmek elejbe, hogi az zeoleok alat valo vtak giakorta megh zoktanak vezni ... Azert minden ember zeoleje mellet valo vtakat tiztan tarcha be ne teolche [Kv; TanJk I/1. 254]. *1742:* Vettettem az Szölló alatt valo labnak also Szélljiben, mellyett gyepből Szegettem fel Cub 22 Metr. 1/2 [Szászerked K; LLt]. *1764:* midön Biro Todornak a Tehene meg bornyuzott volna a Felesége a poklát vette és vitte a szölö alatt lévö forrásban belé vetette de mi végre nem tudom [Kóród KK; Ks 19/I. 6] O **Hn.** *1579:* az lwgeth zǫlǫ allath [Dés]. *1641:* Az Monay szőleő alat [Ardó Sz; GyK X. 30/8]. *1658/XVIII. sz. eleje:* az Ketskés Szölö alat (sz) [Désfva KK]. *1687:* A Som szoló alatt [uo.]. *1713:* Az Szakadály Szőlő alatt [Vaja MT]. *1727:* a Szarkamály Szőlő alatt (sz) [Balavásár KK]. *1776:* Káposzta szölö alatt (sz) [Szászcsávás KK]. *1781:* A' Mosolygo szöllö alatt [M.királyfva KK]. *1829:* A puszta vagy motsár Szőllö alatt (sz) [Csekelaka AF] ✳ ~ *alja. 1574:* Amner Ambrus Azt vallia hogi ... latta hogi zabadon lartanak alasfel az zeoleo alliaban valo Mesgien senky Nem zolt rola volte zabad vagi ne(m) eo Nem twgia [Kv; TJk III/3. 361b]. *1683:* az eo Kglmek szőlőjökb(en) es szőlőjek allyab(an) kárt tőtt [Dés; Jk]. *1786:* Prokurator Gál Sigmond eo Kglmeis az instáns Birájával ... a szöllö allyában meg allapodtak [Berekeresztúr MT; BetLt 6]. *1793:* Szánto Sándor Ur szöllöjének allyában fogtanak fel[a] szánto földből egy darab szöllöt [Ne; DobLev. IV/717. — [a]O.aszszonynépén (AF)]. *1804:* Portsalmi Ur(am) valami Sertéseket a Szölö ajjából a kutyákkal kergettetett [Dés; DLt 82/1810] O **Hn.** *XIX sz. eleje:* A Szakal száraszto szollö allyán (sz) [Backamadaras MT] ✳ ~ *feje. 1772:* hírit se hallottam az uj Szőlő fejinél lévo kis nyil földnek [Márkod MT; Berz. 15. XXXVII. 6] O **Hn.** *1746:* A Nagj hegj Szőlő fejin (sz) [Hagymásbodon MT] ✳ ~ *felett. 1698:* A Rosa Hegy tetőn, maga Szőleje felett Horvat Sigmond, mera et absoluta sua authoritassabol egy darab földet elfoglalva(n) ... vegeztük hogy ket Tized rea menven, vagattassek le [Dés; Jk 268b]. *1781:* A szölö felett valo pusztákot én meg jártom becsülletes emberekkel [Esztény SzD; Told. 6]. *1844:* If: Dobai Joseff retractatioja a Rétes hegyben lévő szőllő felett [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1249] ✳ ~ *hegyese. 1577:* az zeoleo hegiesse feleol hasitot hatart ne(m) tud az ket falu keozeot, hane(m) keozwl eltek [Mv; BálLt 79] ✳ ~*lábja. 1673:* Almas Istva(n) intra tertiu(m) bizonyicza meg azt hogy az eő szeőleje labjáb(an) az mustot ketteivel adtak ... az uta(n) absolvalodik [Kv; TJk VIII/11. 321]. *1699:* egj darab Szöllö ... allya ötödfél az második lábja hatodfél, az harmadik ... nyolczad fél ... öl [Domáld KK; LLt]. *1732:* A Szölö lábjára menyen végel ... kaszalo [Erdőszengyel/Szentjakab SzD; TSb 51]. *1750:* az Szöllö Labján valo Nagj Sajtonak az Sroff háza [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 4] O **Hn.** *1597:* Az Regal zeüleök Labiaba (sz) [Sárd AF]. *1755:* a Szőllő lábjában (sz) [Burjánosóbuda K; BHn 49]. *1797:* A Szölö labján (k, gyü) [Bordos U] ✳ ~ *teteje. 1619:* Ennek az Radák Uram reszire jutott Szóló(ne)k az teteje(n) va-(gyo)n ket Diofa [Dombó KK; BethLt VI. 225/23]. *1732:* Az Felső Bellahegjen Kozárvári Rácz Uraimek szőlejek tetejen kivul oldalaslag Kozarvar felől levö darabocska erdö es Gaz [Dés; EHA]. *1778:* grof Toldalagi Pál Ur eo Nga a maga szőllejének tetejéhez foglalt egy darab szőllejének tetejéhez foglalt egy darab erdőt, mellyet ki irtotván nemű nemű részit már Gyűműltsèl béis ültetette eo Nga [Koronka MT; EHA]. *1818:* a' Tsorgo kövi hegyb(en) lévö ... szölö tetején erdö hely név alatt bokros szakadásos hely [M.köblös SzD; DHn 49]. *1860:* a magyaros Szabó István szöllője tetején kezdve a' liget árkáig 3 évtől fogva tilalmazott jó bokros erdő [Szentdemeter U; EHA] O **Hn.** *1780:* A Süket Szőlő Tetejin (sz) [Harasztkerék MT] ✳ ~ *vége. 1565:* Joannes barbel, de gyalw, iurat(us) fass(us) e(st), hogy az mely zǫlǫth En zabo gǫrgnek attam, nem attam vele az fǫldet aky az zǫlǫ vegybe vagyon, hanem vgy atta hogy arrol az fǫldrǫl zabo gǫrg el vige az Saytot az ǫ fǫldere, annak az zǫlonek a vegybe a kyt en neky atta(m) [Kv; TJk III/1. 204]. *1574:* chirhes Balk es Kerekes pal Azt Mongiak hogy ... Az wltetest es homlitast Mellyet Borbel Ianos mywelt az eo zeoleye vegeben, zabadon meg Mywelhette [Kv; TJk III/3. 36a]. *1688:* az Fodor Marton szǫleje vegín valo kaput az Keczelej Ur(am) czeledi ki nytottak [Mészkő TA; Borb. I Ursza Janos (38) jb vall.]. *1725:* a Dios szölö végiben edgjnehanyon foglaltak, magamis foglaltam voltt szölönek valo helyet de ki tudtak belölle [Szentegyed SzD; WassLt Puskás Luka (40) jb vall.]. *1746:* A Szölö végéb(en) lévó verö fény ... fel méretvén, hoszszassága ... huszankét kötel es tizen harom öl [Mezőbodon TA; JHb XI/294] O **Hn.** *1715:* A Csonkás szölő végiben [Koronka MT]. *1751/1818:* Az Urak szőllője veginél [Kisfalud MT]. *1795/1800:* a' Tér Szőllő végiben (szö) [Harasztkerék MT] ✳ *allodiális* ~. *1736:* vagyon egy darab allodialis Szőlő ... ki kapalhatytya harmintz ember [Noszoly SzD; CU XIII/1. 8]. *1761:* A Sellér ezen Mltgs rész Allodialis szölöjének harmad reszit minden Esztendöben ki miveli [Pókafva AF; JHbK LXVIII/1. 720]. *1781:* vagjon egy darab Allodialis szöllője a' Bántza nevezetú hellyben ... ennek az ajja egy darab hellyt meg suhadott és ritkás [Kelementelke MT; Told. 18]. *XVIII. sz. v.:* Kákován az allod(iális) szőllő tavaj 120. az elött cir(citer) 130 vedret termet [GyL. N. Solymosi Kontz József kezével]. *1803:* Allodialis Szöllőjétis tudok ... a Farkas nevű hegyben [Márkod MT; BetLt 5 Th. Kovats (63) ns vall.]. *1815:* Allodialis Szöllök ... A' bora Savanyutska, de jó iható [Bálványosváralja SzD; Ks 77. 19 Conscr. 849] ✳ *céh ~je. 1657:* Vottünk karott az Ceh szóllójehóz [Kv; SzCLev.]. *1665:* Veottünk 2 kéve szalmát az Czéh szeolejéhez f — d. 24 [Kv; i.h.] ✳ *civilis* ~. *1757:* Civilis Szölöjek Szomszédságokb(an) [DLev. 5] ✳ *dézmás* ~. *1683 k.:* Wagyon egy Dézmas Szőlőis ... kinek szomszédgya nap keletről azo(n) szőllőnek Pallagia [Szilágysámson; SzVJk 166] ✳ *épített* ~. *1793:* bezzeg a ked èpitett szöllője Buzdan[a] Sirattya kedet, gyamlàlatlan, kapàlatlan [Drassó AF; GyL. gr. Lázár János lev. — [a]AF] ✳ *(fel)fogott* ~. *1734:* regi Szőlő vagyon edgy darab, fogatt szőlő három darab [Péterlaka MT; KGy]. *1816:* régi fel fogott s el hagyatott szőllő [Szentimre MT; BalLev.] ✳ *homlokos* ~. *1732:* vagjon edj láb homlokos 's vapás szőlő ... melly az

újj szőlővel edjűtt (: ha meg épűl :) terem kőzőnségesen rajta ... Urn Vini 1000 [Szentjakab SzD; Told. 11/67] ✳ *kerek ~. 1651:* egj ôregh kerek szölö [Désakna; EHA] ○ **Hn.** *1650:* Kerek szeoleo [M.fenes K] ✳ *kolonikális ~. 1816:* Colonicalis Szőlője Vagyon a' Nagy Hegyen egy Pászma [Varsolc Sz; Born. XXIX. 24/19] ✳ *kvártás ~. 1693:* Az kőzép hersá(n) a' Vargák szőleje szomszédságába(n) három tsetert qvartas szölö [Ne; DobLev. I/37]. *1777:* jelenté ... Csiki Anna az irt Néhai időSb Brassai János Özvegye mi nékűnk hogy lévén ő Kglmének ... egy Csőtőrt de igen pusztás miveletlen Quartás szőlője [Ne; i.h. II/492] ✳ *örökös ~. 1736:* En ... Sz. Benedeki Idősb Décsei István Protestalok solemniter, és ellent mondok ... az martallya nevű szölö hegyben lévő ős örökős szòlomben ha kik mit, mennyit akár mikor és akármi Uton modon el kapaltak, foglaltak es aprehendaltak ... fen meg irt szölömbeli el foglalt, és apprehendalt reszeket senki ne épittse, ne birja [Torda; TJkT I. 125]. *1803:* Szánto Sándor Ur őrökes Szőllője [O.asszonynépe AF; DobLev. IV/862. 29b] ✳ *papok ~je. 1735/1760:* jutat ... Groff Bethlen Vrfiak(na)k papak szőlője mellett ... egy uj Sessio [Elekes AF; i.h. I/160–7] ✳ *previcinált ~. 1777:* ezen Praevicinalt szölöt tsak ez moston fogyo félben valo Esztendöben apprialvàn (!) ... az arrol költ Contractualis szerént Nihai Brassai János vra(m) el maradott özvegyetöl [Ne; i.h. II/491] ✳ *puszta ~. 1592:* Veres Lenart vallia ... Eo maganak penig oli puzta zeoleje vagion, hogi komlonal, teouisnel, gaznal, egieb semmi ninch benne [Kv; TJk V/1. 304]. *1602:* puszta szeóleóieók itth az Sandor hegien uoltth [Szentháromság MT; EHA]. *1674:* egy puszta szóllyő ugyan maga szőlyöje mellet [Ákosfva KK; VH]. *1690:* Czicz hegje nevű hellyben levő puszta ... Szölö ... Ali Bassa idejétül fogva mind pusztán áll [Dés; Hr 3/27]. *1778:* két hasabocska puszta szölö vagyon [M.köblös SzD; Becski IV]. *1822:* A ... Varga Ragaszkodoba van égy Puszta Szőllő, a' melly ugy el van pusztulva, hogy nem is láttzik rajta hogy ott Szőllő volt [Marosjára MT; EHA] ○ **Hn.** *1578/XVII sz. köz.:* Az Pu<ztha Z>eőleőb(en) [Kide K; BHn 85]. *1651:* az puszta szőllő allat (ke) [Kőrispatak U]. *1682:* a Puszta Szölon fellylül (e) [Szászgalac BN]. *1694:* A puszta szölö (sz) [Toldalag MT]. *1757:* A Puszta Szőlő oldalban (sz) [Ádámos KK]. *1793 k.:* Puszta Szőllőbe [Gógán KK]. *1799:* Puszta Szöllőben (sz) [Fiátfva U] ✳ *pusztás ~. 1702:* Lévén ... egy hóld pusztás szeolõm [Pk 7]. *1711:* egy hod pusztas szőlejet elsőben megh Jarvan es okulalva(n) ... estimaltuk negyven magyari forintokra [Km; JHb VII/89]. *1735:* két darabatzka Pustás Szölö [Pókafva AF; Kath.]. *1740:* kéntelenittettek ... két darab pusztás szőllőjőkőt áruban ereszteni [Kóródsztmárton KK; Ks 13. XVII. 15]. *1762:* lévén it ... égj darab pusztás szölöjek az Uj szölö nevü heljben [Nyárádsztbenedek MT] ✳ *utrizált ~. 1775:* Az Utrizált szőlőt ... el szőkött Jobbágya allyáb(an) lévő győműltsössével edgyűtt tsinálta volt Erdőből [Kettősmező Sz; JHbK LIV/2. 7]. *1789:* az utrizalt szöllö el omlott volt, és azutan maga épitette meg elsö feleségével [Asszonynépe AF; DobLev. III/657. 1b Mich. Csegezi (65) ns vall.] ✳ *vápás ~ → homlokos ~* ✳ *vargák ~je → kvártás ~* ✳ *város ~je. 1586:* az peter ... az varos zeoleyet larta lopta zanzandekkal koborlotta [Kv; TJk IV/1. 568]. *1654:* Az Varas szoleie mustiahoz kőttettem égi altalagot, d 18 [Mv; MvRLt. — Tomai László kijegyzése]. *1741:* 'A Nemes Város Szölleje, a' Jobbágyok Vincellérsége miatt, a' mint tapasztallya a' Nms Város, nem éppül; söt romlik, és szinte elis pusztul [Dés; Jk 553a] ✳ *vhány ember kapálatnyi ~. 1797:* égy ember kapalatnyi Szőllőn hány veder Bor szokott termeni ...? [Doboka; WassLt Conscr. 13] ✳ *vhány ember kaszálatú ~. 1736:* őt ember kaszálattyu szőlő [Várhegy MT; EMLt] ✳ *zsidói ~. 1673:* fogattam uolt az szegennyek siday szöleyehez egy balas Istuan Neuü uïnczelert [Kv; Szám. 34/LII. 7].

Sz. *1662:* Ésaiás is így jövendölt ellenek: Országtok pusztaságra jut, várositok felégettetnek tűzzel, a Sion leánya úgy marad, mint a megszedett szőlőben a kunyhó [SKr 708].

4. *tengeri ~* ribizli, ribiszke; coacăză; Johannesbeere, Ribisel. *1585:* wötte(m) ... 2 font figet es Tengerj Zölot ... d. 12 [Kv; Szám. 3/XVIII. 30a Gellien Imre sp kezével]. *1587:* Tengeri szeoleot es mondolat hoztak — /40 [Kv; i.h. 3/XXX. 25 Seres István sp kezével]. *1588:* 13 July ... Louas Jstwan ... wytte az feyedelem madarat Tengerj zeoleot es Naranchiot feyedelemnek [Kv; i.h. 4/III. 55 Leonardus Reiner kezével]. *1591:* 4 January ... Tengery zeoleott az halhoz [Kv; i.h. 5/X. 5]. *1596:* Masodik tal etek vad hus d 10 fekete lewel Almat hagimat d 12 ... Tengeri zeoleot d 7 [Kv; i.h. 6/XXIX. 62 Bachi Tamás sp kezével]. *1599:* Kaspar Wasswander. Hozot Bechy Marhat ... 1 Fertaly Masa tengery zeolett — //6 [Kv; i.h. 8/XIV. 12]. *1782:* Tengeri avagy veres szőlő [Kisesküllő K; SL].

Ha. *1616:* zeöleye [Kv; RDL I. 101 Andr. Junck kezével]. *1645:* szólyót [Apahida K; Told. 26]. *1677:* szőlyője [Vaja MT; VH]. *1688:* szölyeő [MNy XXXVIII, 383]. *1703:* szölejeket . szölejen . szölejehez [Dés; Jk]. *1726:* Szölöjek [Kv; Ref.egyh.lt VII. 20a]. *1728:* szölyőt [Told. 24]. *1756:* szölököt [CsS]. *1758:* Szőlejében [Szőkefva KK; Ks 72. 54]. *1773:* szölleje [Backamadaras MT; Hr 1/19]. *1802:* Szőllöjek [Aranyosrákos TA; Borb.]

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

szőlőáj szőlősvölgy/szakadék; vale cu plantaţii (masive) de viţă de vie; Weintal. **Hn.** *1773:* a' Szőllő ájban (sz) [Gyalu K; EHA] | Szőllő áj oldalában (sz) [uo.; EHA]. *1774:* Szőllő ajra le Nyulo veggel (sz) [uo.; EHA].

szőlőaszalóláb szárító-láb; stativ de uscat struguri, stativ pentru uscarea strugurilor; Ständer eines Traubentrockners. *1756:* egy szőllő aszaló Láb, mellyré hoszszu rudak a' nevezett szükségre nézve szegeztettek [Ks 92. I. 32 dévai kúria-leír.].

szőlőbeli 1. szőlősbeli; din/de vie; im Weingarten befindlich/liegend, von Weingarten, den Weinberg betreffend u.dgl. *1679:* Sasvarosi Samuel ... engede azan szölöbeli részett egesz(sz)en ... D[a]: Lakatos Bálint Urameknak es az eo kglmes posteritassak(na)k örökőson [Ne; DobLev. I/28. — [a]Fennebb: Daballyi; értsd: Dobolyi]. *1773:* Nemes Zemplén Vármegyében Bodrok Keresztur Várossában ... Lévő pusztás Curia, és parlagságra jutott Szőlőbeli Őrökségnek, távol Lette miatt ... gondját nem Viselhetvén ... Nemzetes Nyári Intzédi György Ura(m)mal azon ... Joszag iránt, Léptűnk illyen alkalomra, és megegyezésre [Alvinc AF; Incz. XI. 15a]. *1796:* Ha a káros kővetkezestöl nem csak hanem a valoságos Kártételtől vgy félve a' Communitas ... ugy a' Szöllőbeli Házakot, Kajibakot, azokba egész nyáron, Öszön, és Tavaszon valo lakásokot nem kellene meg szenvedni [Kv; KvLt III/3. 362–3]. *1798:* A Kájáni Szőllőbeli kalongyacska Szénát ... el adtam [H; Ks 108. 44–5 Vegyes ir.].

Hn. *1754:* A Szőllőbeli puszta (k) [Erdőcsinád MT; EHA]. *1825:* alol felől a Puszta Szőlőbeli szakadások [Csekelaka AF; EHA].

Szk: ~ *pandár.* *1806:* Az Aranyi Szőlőbeli pundárnak 2 Honapra per 2 véka[a] (búza) [Dédács H; Ks 109 Vegyes ir. — [a]Búza]. *1807:* A Nagyoklosi szöllöbeli Pondarnak 2 Véka buza [uo.; Ks 98] ✳ ~ *termés.* *1839:* A szőlőbeli Termés szépen mutatkozík [Bodola Hsz; BLt II. 12].

2. szőlőbirtokra von.; referitor la proprietate de vie; den Weinbesitz betr., weingemeindlich. *1573:* Bonchiday Gergel, Baniay Eotthwes Ianos, Eotthwes Antal ... valliak hogi, Az Mynemw ados lewelet adot az Zemelyesiteo[a] pechy Matiasnenak az zeolẽbeli Adossag feleol Twgiak hogi Igazan vagion Irwa Noha pecet Ninch rayta [Kv; TJk III/3. 125. — [a]Steph. Zemlyesiteo]. *1832:* szöllömbéli zálogságrol tett önkéntes kötelezö ajanlasomrol en is ki adtam ezen Contractualis Levelemet [Szamosújlak Sz; Végr.].

3. szőlősbeli termésből készített; care a fost făcut din recolta (proprie) de struguri; aus eigenem Weingarten. **Szk:** ~ *színbor.* *1780:* Hangas Szöllöbeli Szin bor [M.királyfva KK; EHA]. *1819:* 818ba termett uj szőllőbeli szin bor ... 816 ba termett sajtolásbor [Baca SzD; TSb 6].

szőlőbíró hegybíró/mester; supraveghetorul paznicilor de vie; Bergrichter. *1790:* A Szöllö Bíro és Eskűttek ugy vísgállyák és tsináltassák meg â hibás Gyepűket hogy azok igazán minden kedvezés nélkűl és nem boszszubol legyenek kivált ha meg rotat(na)k â Birságlásra | Valamikor â Szőllő Bíro a' Szőllők állapattya iránt valamelly időre hagyást, vagy Gyűlést botsát, azt rendre egyik Háztol a' másikhoz hírré tenni vagy el mondani tartoznak | A Szöllö Biro és Eskütt választás és ezeknek ezen hívatalra Híttel lejéndő Kőteledzések nem a Mezőn a' kár holottis hanem valamelly Szöllős Gazdának Házánál az hol illendőbb lészen ott mennyen végben | A mikor â Szőllős Gazdák akar mi némű Bírságot el kőlteni egyben Gyűlnek, minden Ember ekkor jelen légyen, és ha â Bírság <3> m forinton fellyűl valo lészen az azon felyűl valo része â kőzőnséges Szűkségre meg hagyattassék, melly szerént azon meg maradatt rész â Szőllő Bíro kezében menvén aről (!) számalni tartozik [Karácsonfva MT; Told. 76].

szőlőbíróság szőlőbírói hivatal/tisztség; funcţia de supraveghetor al paznicilor de vie; Amt/Funktion eines Bergrichters. *1790:* A Szöllö Bíroság vagy Eskűttség Esztendeig víseltessék, melly kővetkezzék Házalat szerént [Karácsonfva MT; Told. 76].

szőlőbíró-választás hegybíró/mester-választás; alegerea supraveghetorului al paznicilor de vie; Wahl des Bergrichters. *1790:* A Szöllö Biro és Eskütt választás és ezeknek ezen hivatalra Híttel lejéndő kőteledzések nem a Mezőn a' kár holottis hanem valamelly Szöllős Gazdának Házánál ... mennyen végben [Karácsonfva MT; Told. 76].

szőlőbor szőlőből készített bor; vin (de struguri); Wein, Traubenwein. **Szk:** *aszú* ~. *1837:* Eczetes aszszu szöllö bor 5 veder [Szentbenedek SzD; Ks 88. 29] ✳ *muskotály óaszú* ~. *1832:* Muskotáj ó Asszu Szöllö bór egy két kupás Czilinderbe [Sáromberke MT; TSb 26] ✳ *szásznyíresi aszú* ~. *1837:* A Sz: Benedeki Pintzébe etzetességre hajlando Szásznyiresi aszszu Szőllő bor [Szentbenedek SzD; Ks 88. 29].

szőlőcsemete fiatal szőlő; altoi de viţă; Weinsetzling. *1817:* A Daru Hegynek az alját szöllö, és fáin nagy szilvafa tsemetékkel bé ültettettem [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.].

szőlőcske 1. szőlősöcske; viişoară; kleiner Weingarten. *1583:* Barbara hozzw Georgne vallia ... vagion eg kis Darab Zeóleochkem [Kv; TJk IV/1. 179]. *1593:* Nemety Jstua(n) vallia, Zayabol hallotta(m) Kosa Mihaltol (!) ezt, Am az en Margitomnak eegj zeoleochket Attam [Kv; TJk V/1. 419]. *1641:* uagion egj kis Szőlöczke [Inó Sz; GyK X. 30/8]. *1703:* Egj kis darabaczka szőlőczke [Ádámos KK; Pk 7]. *1728:* egy Kis szőlőtske vagyon Cir 40 „ vagy 50 „ veder bort termő ... Kelementelke felé [Balavásár KK; Ks 13. XV]. *1746:* jutottanak vagy 5 darab aprosáq szőllőtskei [Buza SzD; LLt Fasc. 177]. *1749:* vettűk pénzen ... az Dési Lakatos Péter háza félétt ... az felette valo egy hasáb szőlőtskével kilenczven két Forinton [Ne; DobLev. I/234]. *1763:* vagyon ... egy szőlőcske [Felőr SzD; Torma]. *1767:* vólt mint egy fél-holdné Szöllőtskéje [Nyárádsztbenedek MT; Told. 37]. *1774:* 20 Tőből állo szőlőttske [T; EMLt Conscr.]. *1817:* két rongyos szőllőtskéje a miveletség (!) mián 20 vedret sem terem [M.igen AF; KmULev. 3]. *1822:* Egj kis darabotska szőlotske [Kv; Pk 7].

Szk: *fecskefarkú* ~. *1759:* egy kis Fecske Farku szöllöcske [Backamadaras MT; JHbB B. 2] ✳ *puszta* ~. *1625:* hittuk az ket huteos feoldmereot Zenfner Matiast es Cati Mihalt felseo Lombra, egy puzta zeoleoczke zalua(n) a Varosra, hogy meg estimalliak [Kv; Szám. 16/XXXIII. 23]. *1667:* az Isputalihoz tartozo egy fertalnj kis darab puszta szőlőcziket ... töredtem es uöttem fel giepűből magam szamomra [Kv; RDL I. 31].

2. szőlőtőkécske; butuc de viţă de vie; kleiner Weinstock. *1818:* Kőtőlős leszen az Arendator Ur ... az Hataron levő erdőmet ugy Conservalni hogy abban semi tetemes kár ne essék ottan lévő Kevés szöllőtskemnek karozására appelacidalok (!) az erdő tisztitásabol anyit a menyit az embereim jó Lelekkel meg esmernek [Nagylak AF; DobLev. V/1016].

szőlődaraszolás szőlőkapálás; săpatul viei; Weinhauen, Hauerarbeit. *1759:* az egész falu Sz Rontás vett volt 4 Szekér Szénat ki az Utrizalt vdvartól es alkadtanak volt meg erette 12 M forintokkal es mais ados velle a falu, es vegeztek volt érette minden forint után egy egy napi számot Interessére szőlő ... daraszlást [Szentrontás MT; Sár.]. *1780:* a Szaszoknak szöllö doroszlaskor [O.kocsárd KK; Berz. 8. 72]. *1795:* A Szőlő Leveletzéskor (!) es doroszláskor penzes dolgosok(na)k [Koronka MT; Told. 41/20].

szőlődaraszoló szőlőkapás; săpător la vie; Weinhauer, Hauer, Hacker. *1749:* 106. szöllö Daraszlokra erogáltam 318 [Kiskend KK; Ks 70. 51. Szám.]. *1774:* A' Szöllö Daraszloknak adtam 1[a] [Berekeresztúr MT; Berz. 17a. LXXIII. 42. — [a]Ti. véka törökbúzát].

szőlőegres éretlen szőlő; aguridă; unreife Trauben. *1669:* Vagyon ezen pinczeben tizenharom hordo bor. Egy desaban szöleö egres [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a].

szőlőérés a szőlőérés időszaka; perioada coacerii strugurilor; Weinlese(zeit), Lesezeit für Wein. *1574:* Katalin Thakach Andrasne Azt vallia ... az Margit New Azzonember

... az gywmeolch es zeleo Ereskor Mindennap estwe ... cheberrel zatiorral Tely zeolet gywmeolcet hozot valahonnat [Kv; TJk III/3. 362b]. *1591:* zeoleo erezteol fogwa mind az hideg lelte az giermeket, de azutan, ki kezdet beleolle tiztulni [Kv; TJk V/1. 55 Kerekes Istwan vall.].

szőlőesküdtség hegyközségi esküdti tisztség; jurat al podgorenilor; Amt des Bergrates. *1790:* A Szőllő Birosag vagy Esküttség Esztendeig viseltessék, melly kövétkezzék Házalat szerént [Karácsonfva MT; Told. 76].

szőlőesküdt-választás hegyközségi esküdt választása; alegere de jurat al podgorenilor; Wahl das Bergrats. *1790:* A Szőllő Biro és Eskütt választás és ezeknek ezen hivatalra Híttel léjendő köteledzések nem a Mezőn a'kár holottis hanem valamelly Szöllős Gazdának Házánál ... mennyen végben [Karácsonfva MT; Told. 76].

szőlőfa I. *fn* szőlőtőke; butuc de viță de vie; Weinstock, Rebstock. *1683:* feles márhak(na)k egyszeri maszori rend kűl valo járások miatt lőtt karokat vettűnk eszszűnkb(en) ... nyomokkal ... sok szölö fakatis rontva(n) ki [Radnót KK; Utl]. *1694:* Latam aszt hogy az tavaszal Moso Marton az hazatol vűn ki az szolejeb(en) Egy nagy tereh szölö fat [Jobbágyfva MT; BálLt 50]. *1786:* ezen ... Szőllők földét elsőbben néhai Pungratz György ur ő Nga fogta irtotta vágta ki Nagy erdőből s be is gyepűltette s űltet(tet)te is volt Szölöfakkal [Berekeresztúr MT; BetLt 6]. *1800:* a Tővisből és egyébb a' Föld mivelését gátolo bokrokkal ki irtván, és azt szőlőfákkal be űltetvén [O.péterlaka AF; EHA].

Szk: *bortermő ~. 1797:* bé menvén a Veteményes kertbe, melynek bal-felöl valo során vagyon négy Veteménynek valo tábla, mellyeknek oldalai rész szerint ... bor termő szöllő fákkal vagnak (!) spallirba véve [Ajton K; CU IX. 2/12b].

II. *mn* szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *~fűrész* szőlőtőke száraz ágának vágására használt fűrész; ferăstrău folosit la tăierea/îndepărtarea uscăturilor de pe butucul viței de vie; Rebensäge. *1830:* 2 Szőllő fa fűreszért adatat Besztertzén 2 Rfr. 30 xr [Sajókeresztúr SzD; Born. F. IIg].

szőlőfaj szőlőfajta; soi de struguri; Traubensorte, Rebsorte. *1852:* Éppen tegnap valék a' Bodor Palí kertjében, 's rendeltem meg magam és Miklos számára 100 darab igen fáin szőllő fajt, 2–3 éves frantzia muskotály, — nagy része frantzia muskotály [Kv; Pk 7].

szőlőfar szőlős hátulsó része; partea din spate a viei; Endteil eines Weinbergs. **Hn.** *1673/XIX sz. eleje:* A Szőllő Foron (sz) [Mezőbánd MT; EHA]. *1779:* A Szőlő faron (sz) [uo.; EHA].

szőlőfark szőlős vége; capătul viei; Endteil eines Weinbergs. **Hn.** *1754:* az Szőllő Farkon (sz) [Harasztkerék MT; EHA].

szőlőfedés szőlőföldelés/takarás; îngropatul viilor/viței de vie; Bedecken des Rebstückes. *1590:* Az zeölő fedeskor hozattam 4 kapat ket Jobbaggial fl. 1[a] [Kv; Szám. 4/XIX. 15–6. — [a]Fels-ból kiemelve].

szőlőfedő szőlőföldelő/takaró napszámos; ziler angajat la îngropatul viței de vie; Tagelohn zum Bedecken des Rebstöckes. *1658:* Szölö fedeo, 16. Dolgosoknak ... N. 320[a] [Borberek AF; WassLt 8. 35. — [a]Cipó].

szőlőfő szőlős eleje; începutul viei; Haupt/Kopf der Rebe. **Hn.** *1643/1770 k.:* Szőlőfő [Szentgothárd SzD]. *1679:* Az szőlő fón [Vadasd MT; Told. 41]. *1723 k.:* A' Csere végben Uj Szölö fön egy darab fark erdő [Hagymásbodon MT]. *1733:* az Szölo Fün (e) [Göcs MT]. *1737/1792:* Szőlőfő [Ördöngösfüzes SzD]. *1754:* A Szőlő fönél (sz) [Karácsonfva MT]. *1758:* A Szölö főnn (k) [Sztána K] | A Szölö fön (sz) [Inaktelke K]. *1761/1818:* A Szőllőfön (sz) [Kisfalud MT]. *1772:* a Szőllőfön (sz) [Burjánosóbuda; BHn 50]. *1773:* A' Szőllő fön (sz) [Mezőveresegyháza SzD]. *1780:* A Götsi Szöllö Fön [Harasztkerék MT]. *1789:* a' Szölö fön [Kide K; BHn 95]. *1793:* A' Szölö fön (sz) [Szamosfva K]. *1798:* Szőllö fünn (sz) [Méra K]. *XIX. sz. eleje:* a Nyaras szőlő fün (sz) [Vadasd MT].

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

szőlőföld vie; (ein) Stück Weingarten, Grundstück für Weinbau. *1619/1687 k.:* (A) szőlő földért mást adtak ugy hogy ă régi ősvenye(n) szabad legye(n) akar kinekis járni kár tétel nélkűl [Nyárádsztbenedek MT; MMatr 94]. *1648:* az Kapus oldalon levető Szeőleő feőldet ... sok wdeőktwl fogua az Kowáchioczy Familia ... birta [K; BálLt 82]. *1674:* fele annak az kis szőlyőnek juta Tamási István uramnak egy darab puszta szolyo Föld [Ákosfva MT; VH]. *1692:* ez megh irt Szölö földnek böczűssi [Kövend TA; KW]. *1710:* (A) szölö földnek el adasahoz képest, Egri Szőcs Gáspár vr(am), Evictiotís vallala magára, es successorira, utriusq(ue) sexus in et pro Zlot 24 [Ne; DobLev. I/69]. *1753:* azon szölö földének hasonfele örökös, és oljan mint ősről maratt ... az benne épittett szölöt szabadoson testalhatta eo Nga [Harasztos TA; Ks 14. XLIIIb]. *1771:* egy darabb puszta, bongoros, szőllö földnek valo hely [Szentgerice MT; EHA]. *1789:* Lévén ... Ketskés György Andras és foljfalvi Aszalos Mártonnénak eo kegyelmek(ne)k, együtt ... Égy Darab Szőllő Földők ... Melj szöllö Földet ... adának Balog Sándor Uramnak Őrőkősőn Cseréb(e) [Szentimre MT; BalLev.].

Szk: *puszta ~. 1688:* Az Külső szölö hegjben ... egj puszta szölö föld, az Lengyel országi veszedelemtől fogva pusztan ál az másokeval edgyütt [Szentgerice MT; EHA]. *1790:* a' kinek ... míveletlen Szőllő Főlgye találtatik a Szőllő Biro admoneáltassék ... hogy Puszta Szőllő Főlgyét míveletlen ne tartsa [Karácsonfva MT; Told. 76] O **Hn.** *1670:* egy kitsin puszta szőlő föld [Vaja MT; EHA]. *1674:* egy darab Puszta szolyo (!) Föld [Ákosfva MT; EHA] ✳ *pusztás ~. 1756:* Libertinus Régeni Kis György Uram ... már most Tit. Vásárhellyi Kata Aszszonynak adá zalogban a' Nagy Enyedi Határon a' Vég Hérsán hazul felül pedig a ... Reformata Ecclesia pusztás szölö földét rajta levö egy nehany gyümölts fatskáival egygyütt [Ne; DobLev. I/271. 1a] ✳ *utrizált ~. 1762:* ezen utrizált szöllö földis ... Darabas Miklosek szomszédságiban ... vagyon, Melyetis egy szegény Erdélyi ember árkolt volt fel [Perecsen Sz; IB IV. 76 St. Kulcsár (64) jb vall.].

szőlőgerezd szőlőfürt (kisebb része); ciorchine de struguri; Traube. **Szk:** *~ módjára. 1756:* A Háznak felsö része ... vagjon jo Bojt (!) hajtás alat melynek közepette vagjon kerekdeden Párkányozott Spatiu(m), négj szegeletinel Szőlö Gerezd modgjára formált Virágok [Branyicska H; JHb LXX/2. 19–20].

szőlőgerezdes 1. szőlőfürtmintás/díszítésű; cu modele de ciorchine de struguri; (kleine) Traube, Traubenmuster. *1697:* aprobb Szölö gerizdes (!) fejér ezüst Pohár [KGy]. *1699:* Egy szölögerezdes kül belöl aranyos fedelü labas pohar, nyom 2 girát 3 nehezéket [Kv; KvRLt X. A. 43b].

2. *~forma* szőlőfürt alakú; în formă de ciorchine de struguri; *XVIII sz. eleje:* Egy Szöllö Gerezdes forma leuelinel ezüstböl formalt Aranyos Mosdocska [Berz. 17. XII].

szőlőgyepű szőlőkerítés; gardul de la vie; Hecke/Hag des Weingartens. *1570:* egy Zanto ember az vyzreol haytia volt eokreyt, Az egyk az Zeole gepwre Menth volt De semmy kart nem Theot [Kv; TJk III/2. 48]. *1618:* Ha Kortomaz Georgi Egiedwl hitel megh mond raita, hogi az Elseo es Also szeoleo Giepw uolna az Baluani Ferencz Giepwie hittel | Kortomaz Georgi ... az bizonsag mellet maganakis kere az teorwint hogi ugi uolna az mint eo mondotta az szĕölĕo giepwnek allapattia [Vajdasztiván MT; RDL I. 12]. *1630:* latta(m) hogj egi lo vagjon megh keötue az szeölö giöpűnel ... egi holt lois fekszik ott [Mv; MvLt 290. 209a]. *1715:* Fogarasi Samuel ur(am) ... az ... Possessorokkal, és falusi lakosokkal ... jo correspondentiat tartson ... szölögjepük erigálásaban ... meg edgjezik [Mezőbánd MT; MbK 117]. *1790:* ha ... a' Szöllö Gyepű kerülésen első Admonitio. után a 2 k kerülésben is Gyepűje, akárkinekis résben talaltatik, ekkor bűntetődik negy pénzig [Karácsonfva MT; Told. 76]. *1800:* hogy pedig a szomszédasitott szölő gyepűjehez valami jussak lehetne Lezák András és Makai Istvánnak azt tellyességgel nem tudgyuk [Ádámos KK; JHb XX/19]. *1807:* erdeiben Szöllö gyepűiben minémü károkat tettenek, fel nyesett fiatalait vágták le tekervén pusztitották [DE 3. XXXV. 13]. *1859:* Az Arburás nevű szőllő Gyepűvel körül kerítve [Péterlaka AF; EHA].

Hn. *1721:* A Szöllö Gyepü alatt (sz) [Dányán KK; EHA]. *1732:* A szölö gyepü mellet (sz) [Sárvásár K; KHn 131]. *1755:* felyül a Szöllö Gyepü [Gógán KK; EHA]. *1786:* a' Szöllö gyepüig [Mezőbánd MT; TSb 51]. *1804:* a Dellőn a Szöllö gyepü mellett (sz) [Dés; EHA]. *1832/1834:* A' Szöllö gyepü mellett (sz) [Hidvég Hsz; EHA].

szőlőgyomláló I. *mn* szőlőgyomirtó; care pliveşte în vie; jätend im Weingarten. *1792:* Ugj hallottam hogj az Exponens Vrat és Aszonyt szölö gyomláló dolgosaikkal egjütt a' magok Pök hegjbeli szöllejekből Bardocz Lajos Vram harmad magával ... ki hányta vólna [Szentbenedek AF; DobLev. IV/692 Herepán Petru (32) zs vall.].

II. *fn* szőlőgyomirtó munkás/napszámos; muncitor/ziler care pliveşte în vie; jätende(r) Hauer. *1792:* azon szöllögyomlálókkal jelen volt a' Bardocz Adám Úr Bírájais [Szentbenedek AF; DobLev. IV/692 Paulus Kis (32) paroches ref. vall.].

szőlőhajtás 1. szőlőkarikázás; legarea lăstarilor (în viticultură), cercuire; Aufblinden der Triebe. *1763:* a szöllő hajtáshaz nem fagattam mivel it majd minden harmadnap Havaz [Kóród KK; Ks CII. 19 Szarka József tt lev.].

2. *~kor* szőlőkarikázás idején; la vremea cercuirii; zur Zeit der Hefte. *1788:* az Szölő hajtáskor éppen esztendeje mult [DLt]. *1852:* Szöllő hajtáskor lesz égy éve [DLt 747].

szőlőhasábkaró hasogatott szőlőkaró; araci (despicaţi) de vie; Winzerpfahl, Reb-/Weinpfahl. *1771:* A Szöllö Hasáb karokat Csináltattam, a Vinceler ki kározta [Esztény SzD; Told. 5a].

szőlő-hasábocskakaró hasogatott szőlőkarócska; araci (despicaţi) de vie; kleiner Rebpfahl, Rebpfählchen. *1804:* Portsahalmi Ur is égy Szölö hasabotska karoval oda nyargalván, a Sertéseket ütni kezdette [Dés; DLt 82/1810]. *1810:* égy Szölö hasabotska karo [Dés; DLt 82].

szőlőhegy szőlővel beültetett hegy/domb; podgorie, vie; Weinberg, Rebenhügel. *1591 k.:* az zegyn varosunkis zeoleo hegyenek Nagiob (!) es haznosb vize el vezet [Dés; DLt 233]. *1592:* Sigmond lewele: Dichyri az waros hiwsegeth Ad illien zabadsagot, hogy akar mely hataron leweo zeoleo hegiekreöl, feőld beert, s kilencedet ne vehessenek [Kv; DiósyInd. 26–7]. *1600:* Hogy az chatorna kutot az zeoleo hegybe chinaltak, attam segitsegwl d 12 [Kv; Szám. 9/IX. 30]. *1644:* Mas Nap reóggel(is) oda kuldenek ... az zeóleó heogjbeól ... el Vittek [Mv; MvLt 291. 427a]. *1667:* a' Bekas Pataki szeolő hegjen leuő szőlőmre az D(omi)nus Inctus ... ennek az hazanak reghibe vőtt szokása és Tőrvenye ellen rea ment [Kv; RDL I. 148c]. *1751:* Vándorék ... szánt szándékkal tilalmas kaszálo füveket mindenféle gabonákot, szöllö hegjeket pr(ae)dáltatnak étetnek [Balázstelke KK; IB. Mich. Rampler (60) jb vall.]. *1757:* A Folthi határon egy néhany helyeken lehetne jo nagy friss Szőlo hegyeket epiteni [Folt H; BK ad nro 144]. *1790:* Ezen Szöllő Hegyekben Idegenek(ne)k Szöllőt birnia a Verus Haereseken kívűl Szabad nem lészen [Karácsonfva MT; Told. 76]. *1821:* A' Szöllö hegyekben e'következendöket ujjittatta [Celna AF; Ks 79. 24]. *1831:* fel mentem Vaass (!) Mihályhoz s mondám néki ... gyere mennyünk és ... járjuk meg a' Szöllö-hegyet [Dés; DLt 332. 6]. *1851:* Ezen szőlő hegy végében ... pityóka ván ültetve [Erdősztgyörgy MT; TSb 34].

Hn. *1444:* Zewlewheghpataka [Gyerővásárhely K; KHn 150 Csánki V, 359]. *1628/1778:* az Szöllő hegyen valo puszta Szöllö [Vajdasztivány MT]. *1688:* Puszta szölö hegy [Oroszfája K] | Az Külsö szölö hegjben ... egj puszta szölö föld [Szentgerice MT]. *1733:* Szölöhegj [Doboka; DHn 11]. *1731:* A Szöllö hegj mezejében [Hilib H] | A Szölö hegj alatt a lában (sz) [Gelence Hsz]. *1736:* a' Szöllő hegy [Marossárpatak MT]. *1762:* A Nagy Szőlő hegy fején (sz) [Hagymásbodon MT]. *1765:* a Nagy Szölö hegy felé [Harasztkerék MT]. *1767:* a' Két szöllö hégy kőzött [Nyárádsztbenedek MT]. *1776:* A Bosa vagyis Puszta Szölö hegybe lévő terrenumnak két végeib(en) [M.köblös SzD; RLt]. *1787:* a' Szölö Hegy alatt (sz) [Désakna]. *1797:* a' Szöllő Hegynek északos oldalába (sz) [Ajton K] | Szöllö hegyben (sz) [Kőrispatak U]. *1830:* A' Szöllő hegyben (sző) [Feketelak SzD]. *1839:* puszta Szöllö hegy (sző) [Szentdemeter U].

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Szk: *bortermő ~. 1662:* a Sebes-Körös szép folyó vize ... a várat délről balra, a gyönyörűséges jó bortermő szőlőhegyeket pedig éjszakról, jobbra hagyván, a várast ketté szakasztja [SKr 416].

szőlőhegyecske kis szőlőhegy; podgorie/vie mică; Rebenhügel, kleiner Weinberg. *1794:* vagyon egy Szőlő hegyetske vagy is darabotska Szölö [Marosjára MT; Pf].

szőlőhegymál szőlőhegyoldal; coasta podgoriei; Hang des Weinberges. *1676:* az Kőzép Herza nevű szölö hegj

malban [Ne; DobLev. I. 23]. *1679:* Mészáros Bálintné Asz-(sz)anyom ... add el ... a Forkospatocbeli szőlő hegy málban ... edes Attjarul réa szállatt két darabbul állo egy hold szőlejétt őrők árran [Ne; i.h. I/28]. *1716:* Hadnagy Uram ... ki vivén ... az Vég hersa nevű szőlő hegj málb(an) ... lévő Néhai Károlyi Szőcs Mártonné szőlőjének in fl. H. 10//93 penzekb(en) valo el foglalására, el mentünk, és azon (!) szőlőtt assignáltuk az Hadnogj Uram eő Kglme kezéb(e) [Ne; i.h. II/342. 3].

Hn. *1679:* Forkospatocbeli szőlő hegy málban [Ne; EHA]. *1724:* az Kőrtvély fa szőlő hegj málban [Ne; EHA]. *1725:* Kőrtvélyfa nevű szőlő hegj málban ... puszta harom hasáb quartás szőlő [Ne; Incz. VIII. 21a].

szőlőhegytető a szőlőhegy legmagasabb része; vîrful podgoriei; (etwa:) Weinberghöhe. *1662:* Kik a parancsolat szerint mentül felesebb néppel kimenvén, a Várad és Bihar között levő hágó-avagy szőlőhegytetőn megálván a sereggel, a vezér levele Ispán Istvántul néhánymagával küldetett vala alá az égető török, tatár, kurtány tisztviselőkhöz [SKr 548–9].

szőlőhely szőlős, szőlőföld; vie; Feld für Rebenpflanzung/Wein. *1635:* Az meli zőlő heliet es wstől maradott feőldel cserelt Kouaczj Jakab [Andrásfva MT; BálLt 48]. *1659:* Czicz hegyen egy regtül fogvast el pusztult szőlő helly ... sürü tövis bokrokkal igen el tölt volt [Dés; EHA]. *1726:* Váradi András Uram is azon Nemes darab Szőlő helyet által adgya és transferálya Major Péter Uramnak [Déva; Ks 73. IV. 56a]. *1767:* a Puszta szőllőbe vagy két darab puszta szöllö hellye [Nagyernye MT; EHA]. *1797:* valaki által fel fogott szőllő hellyeket, vagy málés kerteket, melylyekről tsupán tsak Dézmát adnának, nem tudunk, 's nintsenek is [Ajton K; CU IX/21. 43b]. *1800:* találtanak ... Szölö helyeket [Mv; TSb 24]. *1824:* Az el pusztult Szőlő hejjek meg vannak most is a' magok régi állopattyakba [Szásznyíres SzD; Ks 79 Conscr. 86]. *1843:* Egy kis regi szöllö hely öszve árkoltatva kaszállonak használtatik [Borsa K; BetLt 1]. *1859:* Kőtelezi magát ... hogy a' gondviselése alá adott Szöllő helyeket minden évben a' maga idejében meg fogja mivelni [Mv; DE 3].

Hn. *1709:* az Ravasz mál nevű szőlő helyben (ső) [Zilah; EHA]. *1713:* Egy küs szölö hely [Dellőapáti SzD; EHA]. *1795:* Szőllő helj (k) [Maroskoppánd AF; EHA]. *1867:* Szőllő hely (k) [uo.; EHA].

Szk: *puszta ~. 1625:* az az puzta szeoleő hely ne(m) Jge(n) Nagy vala [UszT 49a].

szőlőhelyecske szőlősöcske, szőlőföldecske; viişoară, vie mică; kleiner Weinberg. *1703:* Az Falu felett egj darab szölö heljecske [F.tök SzD; RLt].

Szk: *puszta ~. 1745:* egj puszta Szölö hellyecske [Hosszútelke AF; Kath.].

szőlőhordó szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ bot* puttony; pritoacă; Weinbutte, Butte. *1570:* Kerekes Myklos, Ezt vallya ... az ew Annya hazahoz ... vyttek volt egy Bochkat egy zeoleo hordot (!) Bothot es egy Ladat [Kv; TJk III/2. 97]. *1629:* Cziebrekbeől szeőleö hordo botbol, es Egieb dib dabbol penzre tudua(n) mindenesteol teszen tt f. — d. 70 [Kv; RDL I. 131]. *1697:* Innet az belső pinczére nyilik edj erős reteszes ajto. Ezen belól ... Szölő hordo bott nro 2[a] [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 5. — [a]Fels-ból kiemelve]. *1717:* A kadárlo szin melyb(en) talaltattak ezek ... 3 szölö hordo bot[a] [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 5. — [a]Ua.]. *1753:* Két vas abrantsos karikás szölö hordo botok [Záh AF; Told. 18] ✳ *~ puttony* pritoacă; Weinbutte, Butte. *1696:* Szöló Hordo putton nó 2 [Bethlen SzD; BK]. *1756:* Szölö hordó putton 2 [Piskinc H; JHb XXXV. 35. 37].

szőlőhordozó szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ bot* puttony, cseber; pritoacă/ciubăr; Weinbutte. *1692:* A' Gabonas haz hyan talaltatott ... Szöllö hordozoh Bot [Mezőbodon TA; BK 3].

szőlőíz szőlőlekvár; marmeladă de struguri; Traubenmarmelade, Traubenmus. *1850:* Egy és fél veder szőllő íz [Algyógy H; Born. F. Ii].

szőlőjövés szőlőhajtás; lăstar de viţă; Rebentrieb. *1864:* még máig is vagynak szöllö jövések [M.nádas K; KHn 226].

szőlőkapáló szőlőkapálásra való; de/pentru săpat via; Hauer-, zum Behacken. **Szk:** *~ kapa. 1758:* Szőlő kapálo hitván őszve romladozott kapa 3 [Déva; Ks 76. IX. 8].

szőlőkapás I. *mn* szőlőkapáló; care sapă în vie; Hauer-, Winzer-. *1614:* Kanthor Mihaly szollö kapas Colosuarj örökseges Ember [Kv; TJk VII/2. 141]. *1675:* enis mint szegény munkás és szölö kapás Ember ... midön rettenetes Tolvaj kiáltást hallotta(m) volna, kertemböl ki ki mente(m) [Kv; TJk XII/1. 101].

II. *fn* szőlőkapáló napszámos; zilier care sapă în vie; Weinhauer, Hauer, Winzer. *1638 k.:* Ez puszta hazban ... lakik egi ideghen Szeoleo kapas [Km; GyU 30]. *1683:* A' szőlő kapasok(na)k rendeltűnk adatni per djem d. 12 [Dés; Jk].

szőlőkapu szőlőskapu; poarta viei; Wein(berg)tor. **Hn.** *1764:* a Gerengj szöllö Kapunál (ső) [Csávás KK; EHA].

szőlőkaró araci de vie; Rebpfahl, Weinpfahl, Rebenstecken. *1579:* Az zoleo karoknak meg wetele felől igy wegeztek eo keg [Kv; TanJk V/3. 183b]. *1589:* meg Kialtassa harom hellyen hog az Zeolö Karot es az Sendelnek hozzosagat Az Karo 5 singre az Sendelt 1 singre es fel fertalra ata(m) Nekye eo maga Jargalasatol Kialtassatol f. — d. 24 [Kv; Szám. 4/VI. 144 Stenzely András sp kezével]. *1620:* mind az Zeőleő karokat, mind penigh az Sindelieket sokkal reőuidgiebben czinalliak, hogj nem mint ennek eleőtte [Kv; TanJk II/1. 295]. *1681:* Az szőlök szükségere is, minden eghesz telek utan, per nro 300 szölö karot csinálni ... tartoznak [VhU 200]. *1693:* A Sasfak, a Tengelyek, Eke Gerendelyek, es egyeb epületre valo fenyö fak Szölö karok, es egyebek ollyanok oszollyanak ket fele [Ne; DobLev. I/38. 12]. *1710:* Ott engemet egy szőlőkaróval úgy hanyítanak, hogy a bal orcámon, csak kevéssel a szememen alól akada meg a karó, az Isten őrzötte meg a szememet [CsH 295]. *1754:* az Nyirmezeieknek Szölö karot Sem szabadott vagni az utrizalt hellyjen hanemha az Gyertyanosiak meg engették [Gyertyános TA; Thor. 21/18]. *1795:* részint tűzifás kert és szőllő karoknak, és kertelő veszőnek valo [M.bükkös AF; EHA]. *1805:* el vitetett Groff Nemesné ő Nagysága ... Szöllö karott, a mit hallottam, talám 800 Karott [Sza-

mosfva K; BLt 12 Szabó János (45) grófi kocsis vall.]. *1854:* Szölő Karo — 475 darab horgas [Sárd KK; WassLt].
Szk: *~nak való fa. 1776:* Tanáltam ... eő Nagyságak egyben falyo Erdeje kőzőtt orozva Le vágott és egy rakásban rakatt 100 Gőmbőlyű szőlő karoknak valo fát [A.kápolna KK; BK. Dikuj Szávu (30) jb sitár vall.] ✳ *hasogatott ~. 1843:* hasagatot szőllő karokat [Dés; DLt 490].

szőlőkarózás 1. (szőlőhöz) karóverés; arăcit; Pfählen (der Reben). *1731:* az Szőlő karozást el végesztek [Búzásbesenyő KK; Ks 99].
2. *~kor* szőlőkarózás idején; timpul arăcitului; beim Pfählen. *1754:* a Majorházb(an) épitett Tanorok gyepűjinek el hányása ezen esztendőb(en) Szőlő karozáskor volt [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17a].

szőlőkarózóvas szőlőkarót verő vaseszköz; unealtă de fier cu care se bat aracii; Pfähleisen, Rebensteckeisen. *1737:* Egj Szöllö karózò vas [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.].

szőlőkert szőlőskert; vie (îngrădită); Weingarten. *1662:* Az egész dandárság a vár előtt való piacot kétfelől s az egész péntekhelyi derék utcát a kő-kapuig kétfelől beállván és ellepvén, azon kívül pedig a lovashadak seregenként mindenütt két sorjába állattatván, az vezér Szejdi passa sátoráig, melly ... az útfélen és váradi külső szőlőkertek alatt levő szántóföldeken felvonyattatva vala [SKr 623]. *1818:* a' Szöllö Kert, vagy Gyepü [Sztána K; CU].
Hn. *1837:* A' Szőllő kert nevű helyen valo ut [Kelementelke MT; EHA].

szőlőkertcsináló szőlőkerítést készítő; persoană care face gardul; Weingartenumzäuner. *1844:* Szöllö kert csálo ember 23 [Born. F. IIIb].

szőlőkikötés szőlőkötözés; legatul/legarea viței de vie; Aufbinden der Triebe. *1823:* ezen Két Hegybe meg kivantato szöllö kikötésre és Kapállásra ... Háromszáz nap számos [Pipe KK; Told. 31].

szőlőkötés szőlőkötözés; legatul/legarea viței de vie; Aufbinden der Triebe. *1756:* Szöllö kötésre az berzokájából[a] vagj is aprojából kőlt 2 [Kiskend KK; Ks 71. 52. Szám. — [a]A kenderéből]. *1757:* Kender ... Szőllő kőtésre az aprajabol ment fel ... 5 Kalon(gya) [uo.; Ks 71. 52]. *1793:* Az Málé keveréshez az Szöllö kőtéshezis az héten hozzá fogtunk [Hadad Sz; JF 36. 272 Vintze István lev.].

szőlőkötő I. *mn* szőlőkötésre használt; care este folosit la legatul viței de vie; für Triebaufbinden, Binde-, Weinbinde-. **Szk:** *~ hárs. 1765:* Kötelesek Az Gyalog szeresek ... ezen munkára[a] Jövéskor egy egy peneténi szőlő kőtő hársot hozni [Nagyfalu Sz; BfN. — [a]Törökbúza-kapálásra] ✳ *~ káka. 1763:* Panaszt tévén Báro Bomemissza Ignatz Ur eő Excllja ... akarván tölle vásárolni az I. eőkegjelme valami szöllö kőtő kákát ... a piaczon megverte, rongálta [Torda; TJkT V. 171] ✳ *~ vessző. 1774:* Széna hol, mennyi termet hány kaszally, hány Szakasz, hány Szekér, őlít hogy adták el, mi jöt belölle, item Szalmából, Nadból, Hársbol mi Proventus, vgy Szöllö-kötő veszőből ha kévénként el adták ...? [KS gub-i vk]. *1852:* A' Berek Pásztor ... Télbe mennyi karo vágás esik az Berekbe szolgálaton fejül Tartozik vágni 10. kéve szőllő veszszőt szedni [Nagylak AF; DobLev. V/1341 Dobolyi Bálint kezével].
II. *fn* szőlőkötő napszámos; ziler care lucrează la legatul viței de vie; Tagelöhner für Triebaufbinden. *1774:* A Szölö kötöknek 1 1/2 véka [Berz. LXXIII/42. 17a].

szőlőkötöző I. *mn* szőlőkötözésre használt; care este folosit la legatul viței de vie; Reben aufbindend, Binder-. **Szk:** *~ vessző. 1722:* Az Szölö kőtőző veszszöket edgy őreg Béres szánon el küldett(em) Porumbákig [Fog.; KJ Rétyi Péter lev.].
II. *fn* szőlőkötöző napszámos; ziler care lucrează la legatul viței de vie; Rebenaufbinder. *1845:* 18 pénzes szöllö kötözönek per 20 xr egynek [Dés; KvNJ 33].

szőlőköz szőlő-térköz; distanță între rînduri de viță de vie; Abstand zwischen Weinzeilen/-reihen. *1573:* Racz ferench Siluassy Imre ... talaltak ... az teob veret[a] penig az Zeolé kězbe de ne(m) az tehenes Myklos feolden [Kv; TJk III/3. 148. — [a]A disznónak].

szőlőkút szőlőbeli kút; fîntînă din vie; Brunnen im Weingarten. **Hn.** *1732:* az Szölokutnál levő Erdő [Türe K; Told. 21].

szőlőláb szőlőföld hátsó vége; capătul de jos al parcelei de vie; Hinterende des Weingartens. *1797:* Kaszalo ... A Szöllö labján gyümöltsössel edgyüt [Pf].

szőlőlevél 1. frunză de viță (de vie); Reben/Weinblatt. *1704:* Ma jöve Golesco uram egy szolgája ... és ... egy tonnában szép szőlőt küldött az maga szőlejefélét. Minden szőlőgerezdet külön-külön kötvén bé hárssal szőlölevélbe, s követte az urat levelében, hogy eddig az odavaló országnak gyümölcséből nem küldhetett [WIN I, 254–5].
2. szőlőbirtokot bizonyító irat; act de proprietate asupra viei; Besitzerurkunde für einen Weinberg. *1701:* Deliberaltatot volt, hogy Nemes Mihaly Szekely Mihalynetul vőt szőlő Levelet ... producallya elo(n)kben [Dés; Jk 325a].
3. szőlőlevéldísz; ornament în formă de frunză de viță (de vie); Rebenblatt (als Ornament). *1860:* Hat kávés findsia szölö levéllel [Kv; Végr.].

szőlőleveledzés, szőlőlevelezés szőlőlevél/hajtás ritkítása; rărirea frunzelor (la viță de vie); Auszupfen, Geizen von Rebentrieben/Weinblättern. *1690:* eddigis végben kellet volna menni, mind a humlításnak mind a szőlő levelezésének [Örményes TA; BesztLt 202 Csepregi T. Samuel a beszt-i főbíróhoz].

szőlőlevelező szőlőlevelet/hajtást ritkító munkás; muncitor care lucrează la rărirea frunzelor (la viță de vie); Rebengeizer. *1690:* a Szőlő levelezők a Contractus szerént ... legyenek it vasárnap estve [Örményes TA; BesztLt 202 Csepregi T. Samuel a beszt-i főbíróhoz].

szőlőlopó care fură struguri; Traubendieb. *1780 k.:* Also Szováthi Kekesan Dumitru nevű Legény ... Szőlő Lopo tolvajokal ... egy néhány gerezdet el lopot [Kv; SLt XL Henter János Suki Jánoshoz].

szőlőlugas futószőlő; boltă/umbrar de viță; Weinlaube. *1637:* Azon kertben vagyon egy kereszt formara plantalt

szeöleö lugos [Fog.; UF I, 422]. *1685 e.:* Ezen kertben vadnak külömb kulömb fele vetemenyek, és nem régen ültetet fák, s Szölö Lugas is az ház körül [Borberek AF; MvRK-Lev. 12 Urb.]. *1729:* a táblák mesgyéin, némely helyt, szép szőlő lugosok ... vad(nak) [Buza SzD; JHbK V/2].

szőlőmál (déli) hegyoldali szőlő; vie pe coasta podgoriei; (südliche) Seite des Weinbergs, Weinberghang. *1719:* lévén ... két holdocska szántö földgye az Nagy rêtes Névü szölö Málra fel járo lábban [Ne; DobLev. I/97]. *1725:* az Körtvélyfa nevü szölö málban lévö lévö (!) három csötört szölö [Ne; Incz. VIII. 23a]. *1729:* Farkas Patak meleg óldal szőllő Málb(an) ... két hold quartas szőllő [DobLev. I/146]. *1739:* (A) Nagy Rédes szölö Málban lévő Szölö | Gerepen nevü szölö Málban ... fél hold quartás szölöjek [Ne; i.h. I/174, 176]. *1760:* ab oriente az Körtvélyfás nevü szölö Málban menô ut [Ne; EHA].

Hn. *1694:* Szölömáj pataka mellett (sz) [Pálos NK]. *1695:* az szolo Maly patakjab(an) (sz) [uo.]. *1713:* Szőlőmál (e) [Bányabükk TA]. *1715:* Az Szölömályban az rövid föld (sz) [Pálos NK]. *1721:* az Szöllö maj nevü hellyben (sz) [uo.]. *1747:* A Szőlő Máj terib(en) [Kolozsborsa]. *1778:* Veröfény szölö malb(an) [Bágyon TA; EHA]. *1798:* A Szőllő Málban (e) [Aranyosrákos TA] | a szőllő málnál (sz) [Korond U]. *1826:* A' Szöllö Májnál (sz) [M.valkó K] | a szőllő Málban (sz) [Korond U]. *1841:* Szöllö Málon (sz) [Korond U]. *1850 k.:* a Szőllő málba (e) [Aranyosrákos TA].

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

szőlőmérés szőlőterület felmérése; măsurarea terenurilor plantate cu viţă; Vermessung eines Weinbergs. *1585:* Joannes Scholcz Beszterczey Grűsz Istwa(n) zabo legenye ... kwlde engemet Zabo Ianos Zabo Georgyheoz hog' Monostorra Ieöyeón az zeoleo Merny ... En zabo Georgnek meg monda(m), De azt monda Arra hogy Ninch moggya mert oth Nem ertenek az zeoleo Meresheóz [Kv; TJk IV/1. 436].

szőlőmérő I. *mn* szőlőmérésre használt; care se foloseşte la măsurarea terenurilor plantate cu viţă; Meß-, Vermessungs-. **Szk:** ~ *rúd. 1718:* A' szölö ... négj rud a' szőlő mérő rud szerént [Mezőmadaras MT; MMatr. 376].

II. *fn* szőlőt felmérő (hivatalos) személy; măsurător de terenuri plantate cu viţă; Stange/Latte zur Weinbergvermessung, Meßstab, Wein(berg)vermesser. *1599:* Minthogy zeoleo mereoknek ez varoson mindenkoron ketteonek kellet lenny ... hogj ha valamellik natiobol zeoleo mereoh nem volna, tehat eo kgme biro Vram tanachyawal egyetemben arra elegedendeo embert valazzon [Kv; TanJk I/1. 335]. *1601:* Zeoleomereoket valaztottanak eo kgmek varosul az ket Nemzetbeol [Kv; TanJk I/1. 383]. *1611:* Ezen kuul vadnak zeoleok es zantofeoldek melliek beczultessenek meg az zeoleo mereokel [Kv; RDL I. 90]. *1627:* Wagion felso lombon egi fertalj szóló az meliet estimaltak az szoleó merók f. 14 [Kv; RDL I. 131]. *1671:* Foroghwan eő kglmek eleőt, bizonios emberek panaszolkodasabol az Szeőleő mereők dolga [Kv; TanJk II/1. 332].

Szn. *1583:* Zeoleomereo Marthon [Kv; TJk IV/1. 180].

Szk: *hites* ~. *1602:* Kadar Gergely es Ramfft (!) Marton az Varosnak hewteos zeoleo mereoy [Kv; TJk VI/1. 590]. *1614:* az mely szeoloket mikor az vdeo kj nilik az huteös szeoleö mereokkel meg kel bechultetnj [Kv; RDL I. 95]. *1667:* Oly ... ez Nemes Varostol Valasztatott hűtős Szeőleő Merők es Oculatorok ... kj menenk Bekas Patakba(n) [Kv; RDL I. 148].

szőlőmetsző I. *mn* szőlőmetszésre való/használt; care este folosit la tăierea viţei de vie; zum Rebschneiden, Rebenschneide. **Szk:** ~ *kacor* szőlőmetsző görbe kés. *1787:* Három szóllő metző kotzor [Mv; MvLev.] | nyoltz avatag szöllö metző kotzar Dr. 16 [Mv; i.h. Nagy György hagy. 8].

II. *fn* szőlőmetsző munkás; muncitor care lucrează la tăierea viţei de vie; Rebenschneider. *1774:* A Szölö Metzöknek ... 1 véka [Berz. LXXIII. 42. 17a].

szőlőmezsgye szőlőhatárt jelölő barázda; răzor/hat care marchează hotarul între două loturi de vie; Anriss des Weinbergs. *1634:* megh futamodek Varga Andras ala ay szolö mesden es enis utanna [Mv; MvLt 291. 30a].

szőlőmunka szőlőművelés; muncă efectuată în vie; Weinbau, Arbeit im Weinberg. *1666:* Anno 1666 die 12 Novembris fizettem meg Almos Györgynének sarcadaját f. 17 d. 50, id est tizenhét forintot és ötven pénzt. Szolgált le róla f. 4, id est négy forintot szőlő munkájával [Kv; KvE 201 LJ]. *1676/1681:* ă számtarto ... magais ki tekentse(n) kivalkeppen szeölö munkanak s vetesnek idejen ... ă szüreten ... jelen légye(n) [Vh; VhU 657]. *1690:* a Szőlő levelezők ... hamar által esnek most a Szölő munkán semmi termése nem lévén [Örményes TA; BesztLt 202 Csepregi T. Samuel a beszt-i főbíróhoz]. *1700:* Usora. Van ki adva itt Pokaban fl: hung: Nro 75 melyekre a Falu tartozik 75 embert adni a szőlő munkára [Póka MT; Ks 9. XXXVIII]. *1732:* A meg irt adossagnak interesse Esztendöt által minden forintra edgy napi dolog, ki kaszával, ki sarloval, ki pedig szölö munkával, a ki mikippen tartozik [Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1759:* szölö munkaval Intereztek (!) ... minden forint után egy egy napot dolgaztak [Szentrontás MT; Sár.]. *1782:* Én Pal Péter özvegye ... vallom, hogj Bágyonba szóllö munkára Tavaj háromszor vetettek [Torockó; Thor. XX/5. 30]. *1792:* Városunkb(an) a Kézi Mesterségek ... tsak akkor miveltethetnek ... a midön a Föld mivelést Szöllö munka és a tetemes Vectura engedhetik [Zilah; Borb. II követi ut.]. *1811:* Mint a' boros szőlő munkán fáradozni, 'S E' rövid életett a' Borral földozni [ÁrÉ 78–9]. *1844:* talám jo lenne Török buzátis veretni le, mig a' Szöllö munka is nem lepne meg [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

szőlőmunkás szőlőnapszámos; ziler care lucrează în vie; Tagelöhner, Arbeiter im Weinberg. *1699:* 26. Juny ... minthogy az nap most leg hoszszab; vegeztük ... hogy a' szőlő Munkasok diurnuma ekkeppe(n) legye(n): Leveledzőnek diurnuma // 9 Kapasnak //. 12 homlitonak //. 15 [Dés; Jk 286a]. *1756:* A' Mlgs Ur eo Ngának, Lekentzén ötven, Dipsén kilentzven szőllő munkás usurássi vadnak | Lekentzén a' Mlgs Ur eo Ngának ötven szőllő munkás usurássa vagyan [Galac BN; WH. Kelemen alias Székely István (35) jb és Lukáts Anna (60) jb vall.]. *1767:* ki mentem arra, szőlő munkásaim s dolgosaim lévén nékem is azon szőlőmben [Ne; DobLev. II/377. 4b].

szőlőmű szőlőmunka/művelés; muncă efectuată în vie; Weinbau, Weinkultur. *1580:* Az zoló mybe, es zólók Myweltetessebe ... Az keóssegre sok kwlemb kwlemb fele karwallas esset [Kv; TanJk V/9. 214]. *1586:* Amikoron ...

egyben gywlnek az zamweweo vraim, Akor az zeoleokre laro hídak es paloknak megh Epitesse feleollis talallianak olj modot, hogy az zeoleomywkort epwletlensegh miat fogiatkozas Ne legien [Kv; i.h. I/1. 25]. *1654:* Attam szölö mü feyeben Kucsis giorgynek f 1 [Kv; ACJk 63b]. *1663:* Futás, bódulás gyakorta vagyon ... ki Szilágyra, ki Erdélybe megyen ... ki Bányára szőlyő műre [TML II, 576 Teleki Mihály Lónyai Annához].

szőlőművelés szőlőmegmunkálás; cultura viţei de vie; Weinbau, Weinkultur. *1621:* Az karok dolgatt, es az Szakmanban valo Szeőleő mwhvelest assumalva(n), eő kglmek eleőbbj vegezeseket heljben hattak | eő kglmek Mostanis azokat az limitatiokat ... az szeőleő művelesben ... obserűalnj es observaltatnj akarjak [Kv; TanJk II/1. 310, 328]. *1756:* Ami a szölö mivelest ... illeti az szölö mind eddig mostis megh mivelve leszen [Lőrincfva MT; Kp III. 135]. *1793:* az Ur, és az Aszszony ... azon 1792dik Esztendőben Tavasz táján, szöllő mivelés kezdete alkalmatosságával ... azon szöllőket el Foglalták [Ne; DobLev. IV/717]. *1820:* A' gyalog Szeres Marhátlan Emberek ... be járnak Kolosvárra napszámra, ahol a ... Szölö müvelés pénzes napszámosokkal tractáltatik [Jegenye K; KmULev. 2]. *1851:* az szőllő mívelés a' Tőrőgbuza míveléssel egybe útkőzik [Nagylak AF; DobLev. V/1322]. *1878:* Abrahám Gergelynek Szőlő mivelésért téli karo pásztorság eből ki ütődik Bekőjé 2 fr | a kiadásból ki ütődik 5 Fr [Etéd U; NkF].

szőlőműveltetés szőlő-megmunkáltatás; cultivarea viţei de vie; Förderung des Weinbaues. *1596:* eo kegmek wyoba(n) walaztottak hat bizonios zemelieket, a kiknek megh hattak ew kegmek hogy mind zeoleo myeltetesre, zantasra es aratasra Gondot viselienek [Kv; TanJk I/1. 278]. *1601:* Zamot akaruan vetnj Kerekes Balintal az zwleo Miveltetes dolga feleol hogy houa es mit dispensalt volna [Kv; Szám. 9/XV. 22 Jer. Nekel sp kezével]. *1672:* Gyerőfi hazudott ebül, mint az kutya. Én bizony soha semmi formában kezéből ki nem vöttem, hanem az egy szőlő miveltetést; hattam ... maga kire bízta [TML VI, 228 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1700:* Kővetkezik az Szőlőműeltetesre ... és egyeb diversakra valo Erogatiom [Kv; Szám. 40/I. 23].

szőlőműves I. *fn* szőlőmunkás/napszámos; muncitor/ziler care lucrează în vie; Weinbau-arbeiter/-tagelöhner. *1568:* Laur(entius) Flystych ... fass(us) e(st), Tudo(m) hogy Zabo balint, Ket zǫlǫmiesel Jǫth vala hoza(m) [Kv; TJk III/1. 198]. *1571:* Az zeoleo Mywesekis egi Napy berywel egy hetenis az korchoman hewer az zabad kost Mellett, Vegeztek azt eo k. varoswl hogy Byro vram kyaltassa megh hogy senky Ezentwl seh zeoleo Mywesnek seh Boro (!) Iwonak Enny Neh Adyon [Kv; TJk V/3. 41b]. *1593:* Kappa Mester ... zeoleomives [Kv; Szám. 5/XVI. 8]. *1599:* az Szeóleomieseknek ... teobbet fizettek p(er) d 8 [Kv; Szám. 8/XIII. 70 Szabó András sp kezével]. *1604:* Az Zeoleo Miúeseknek fizetesek feleol az Tawaly eztendeobely ... vegezest helyen hattak | Amely vinczelér penigh az vegezes ellen hitettne az miüeseket ... az kalikkaban (!) tettessek hasonlo keppen egyeb rendbely parazt embereketis kik awal kerkednenek az Zeoleo mywesek eleot [Kv; TanJk I/1. 469]. *1605:* Az zeoleo mywesek dolgaiban obserualiak eo kgk Tanachyul az ennek eleotte valo vegezeseket [Kv; i.h. I/1. 529]. *1614:* Kerekes György szölö Müves [Kv; TJk VII/2. 142]. *1673:* az eő kglme magha szeőleő mivessi által szolitva(n) éngemet egi kis tabakot kerve(n) teőllők vgy mente(m) [Kv; TJk VIII/11. 319].

II. *mn* szőlőművelő; care lucrează în vie; im Weinberg arbeitend, im Weinbau tätig. *1621:* Gub. eo Naga innet el menue(n) hagianak it ket borjus Tehenet borjustol ... hajtattam egi bizonios zeoleomies Emberel szamos Vyuarra, attam nekj munkajaba(n) f — /37 1/2 [Kv; Szám. 15b/IX. 76]. *1728:* rész szőlőjek(ne)k aestimatiojára Exmittaltatnak ... Szölömives Nagj János es Nagj István Atyánkfiai eő kglmek [Dés; Jk 380a].

szőlőnyak '?' **Hn.** *1646:* Az Szeoleo Nyakba (sz) [Mezőkirályfva K; EHA].

szőlőnyíl sorshúzással osztályrészül jutott szőlőföld-darab; parcelă de vie (obţinută prin tragere la sorţi); (mit Pfeilschuß) ausgeloste Weinbergparzelle. *1740:* az Vtrumban Specificált Szánto főldeket ... mind Kováts György szántotta ... a Szölö Nyilatis ő mielte [Szásznyíres SzD; Ks 17/LXXXIV. 13].

szőlőnyilacska sorshúzással kiosztott kis darab szőlőföld; parcelă (mică) de vie (obţinută prin tragere la sorţi); ausgeloste kleine Weinbergparzelle. *1767:* egy Kis darabotska Szőllő Nyilatska [Buza SzD; LLt].

szőlőnyomó szőlőpréselő; care este folosit la storsul strugurilor; zum Weinpressen. **Szk:** ~ *kád.* *1756:* Avatag Szölö nyomó kád 3 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 28] ✳ ~ *zsák.* *1681:* Szőlő nyomo Sák Nro 1 [Vh; VhU 562]. *1768:* Szölö Nyomo Zsák 1 [Mezősztgyörgy K; Ks 23. XXIIb].

szőlőoldal szőlővel beültetett hegy/domboldal; cvastă de deal plantată cu viţă de vie; mit Wein bepflanzter Berghang. *1671:* az kis Horsonjban (!) az szölö oldalon az Giulaj Hatar szelben (sz) [Kolozsborsa; BHn 109]. *1748:* Temetkező hellye ... a mellette lévő Nagy Kopár Szőlő oldal [Koronka MT; EHA]. *1750:* a' Fel-hegy nevű Szőlő óldala megett maradott még egy darabotska tsegelyes Tziher [Koronka MT; EHA]. *1770:* az Körtvély kapuji szölő oldalon Angyom ki-hágott [Nagyercse MT; Told. 3a].

Hn. *XVII sz. v.:* az puszta szölö oldal [Nagyiklód SzD; EHA]. *1737:* Puszta Szőlő oldalan (sz) [Dámos K; KHn 44]. *1767:* A Szőlő oldalan (sz) [Buza SzD; EHA]. *1788:* Szöllo oldal nevű szakadozot ... reszszem [Tarcsafva U; EHA]. *1891:* Pusztaszőllő o(ldal) [Jákótelke K; KHn 40].

szőlőosztás szőlőbirtok/föld-osztás; împărţirea viei; Auseinandersetzung unter den Weinbergbesitzern, Aufteilung des/eines Weinbesitzes. *1585:* Zilassy Mihaly vallia ... Grusz Jstua(n) suga Zabo Georgnek, oztan kerde(m) myert sugh, Monda Zabo Georg en azt hize(m) hogy az zeoleo oztasra Monda Zabo esmeg, Nem Jo volna illienkor hinya hane(m) az eleót valo Estwe [Kv; TJk IV/1. 436].

szőlőőrizés păzirea viei; Weinhüten. *1621:* az Fenesi hegien valo zeoleo Eorizesteol mely az plebaniahoz valo volt. atta(m) az paztoroknak, husra es paztor berben f — /66 [Kv; Szám. 15b/IX. 220].

szőlőörökség szőlőbirtokbeli örökség; vie obţinută prin moştenire; geerbter Weinbesitz, Weinerbschaft. *1573:* az

tehenes myklos Zeoleo Eoreksegenek pwzta zẽuentelen volta myat sok karok estenek Zomzedinak nekies ez vallonak [Kv; TJk III/3. 148]. *1586:* az zeoleore walo keoltsegreol ... Mutasson[a] igaz Exitust, hogy Jttis megh teszek ha' hasznos a' zeoleo Eóreóksegh [Kv; KvLt III/2. 21 Vegyes. — [a]Az ispán]. *1586 k.:* fodor Jstwa(n) az Biro Elöt Arra köttötte Magat hogy ha tehetseges lezen Kalmar Lazlonenak az ö megh holtt vra zölö öreksegeben egy hellie(n) adgya ky az ő harmadat Ha penig egy helien nem lehet ket hellie(n) Adgiak <ky> [Kv; TJk IV/1. 566b]. *1637:* Szeoleo Eöregsegh, uagyon Hegyes Dombo(n) beouen harom fertaly [Kv; RDL I. 24]. *1662:* (Lippa) lakosinak[a] az országtul Fejérvár és Tövis között lévő Vajasd nevű pusztahely ígírtetvén, azonkívül is, hogy közülök valaki akárhová telepednék is az erdélyi birodalomban, mind személyök, s mind házok, szőlő örökségek teljes nemesi szabadságban és minden dézmától és egyéb exactióktul való szabadságban tartatnak in perpetuum [SKr 98. — [a]1616-ban Lippa török kézre adása esetén]. *1673:* Az ... Szőlő őrőksegeknek dolga felöl ... lön az osztozo felek kőzött edgy kis controversia [Kv; RDL I. 154]. *1690:* priuilegiumunk(na)k continentiaia tartia, hogj valakik valakinek szölö eoröksegett fel veszik, vionnan megh böczülven, mit dolgoszott raita, az igasz vérr, es igasz attiafiu deponallia, depositis deponendis minden kölczegett expensaiat [Km; Ks 11. XLVI. 16].

szőlőőrző szőlőcsősz; păzitor de vie; Weinhüter, Wächter im Weingarten. *1582:* Zakmary ferencz ... vallia, En valek eleob Zeoleo Eorizeo Tarsa chikos Gergelnek, De azert hagiam el, hogi hainalba Az varosba ment es ot Jywt seotetbe Jeót az zeoleobe [Kv; TJk IV/1. 65].

szőlőösvény szőlőbeli gyalogút; potecă în vie; Fußweg in Weingarten. **Hn.** *1754:* A' Szőlő ősveny kőzött (sz) [Marossárpatak MT; EHA]. *1778:* A Szőlő ősvennél [Vaja MT; EHA].

szőlőpalánt szőlőpalánta; butuc tînăr (de viță de vie); Weinpflänzling. *1762:* Josa Mihály ... latya azt hogy egy Erdélyi ember az ö Teleke után valo földet fel fogta, már némely részit béis palántolta, el veszi töle, ö meg joban be rakja szöllö palántall [Perecsen Sz; IB IV. 76].

szőlőparlag műveletlenül hagyott szőlő; vie lăsată în paraginã; unbearbeitetes Weinberg. **Hn.** *1758:* Szölö parlag (k) [Egrespatak Sz; EHA].

szőlőpásztor szőlőcsősz; păzitor de vie; Weinhüter. *1570:* Beogler peter hithy zerent vallya ... Jaray Janos ... Ez eleot Negy eztendeowel ferencz deak zeoleo paztora volt [Kv; TJk III/2. 200]. *1588:* Fizettem egy zeoleo Paztornak, hogj megh eorizte az Zegenniek Zeolejet [Kv; Szám. 4/V. 17 Gr. Veber sp kezével]. *1606:* szeöleö Paztorok(na)k, Szeöleö zedöknek kenieret attam ki, melliek Regestumomban fel uadnak Jrua [Kv; i.h.12a/I. 15]. *1639:* akkor megh szeoleöben [Mv; MvLt 291. 180b]. *1659:* az szeóleó pasztornak attunk f// 90 [Kv; SzCLev.]. *1664:* attunk ... az szeoleo pásztorok(na)k 2 eoregh kenyeret [Kv; i.h.]. *1716:* Tokai Istok más complex tarssaival (!) edgjütt az szölö Pasztort Pál Istvánt rutul szidalmazta [Kv; TJk XV/1. 157]. *1760:* ott kapván az szőlő pásztorok az ökreit Martsinán Nyikulának Kiis az Czondrájat Zállogban hagyván az ... Szőlő Pásztoroknál ... hajtotta az ökreit ... Szánto földihez [Balázstelke KK; DLev.]. *1790:* a' Szőllő Pásztor ... a Szedetlen és hátra maradot Szőllőt, míg meg Szedődhetik, a Kártol őrizni és oltalmazni kőteleztetik [Karácsonfva MT; Told. 76]. *1810:* a Galambosi Hegyben Szölö Pásztor voltam [Dés; EHA]. *1829:* A Hoszszuaszoi Szőlö Pásztorak(na)k 4 véka Tiszta buza [Pókafva AF; Born. I Bod László tt szám.].

Szk: *falusi ~. 1747:* Padurán Nyihaila ... a Falusi Szölö Pásztorokna<k> vitt Tjukat vagj két versen [Szőkefva KK; Ks 17/LXXXI. 14].

szőlőpásztorság szőlőcsőszködés; ocupația de păzitor de vie; Weinhut. *1665/1754:* Ha valamelly Legény akár Apró béres, akár Társ Legény művet kaphatván ... Nap-számozásra, avagy Szöllöpásztorságra adná magát, bűntetése légyen egy Arany [Kv; ACArt. 12].

szőlőpásztortárs szőlőcsősztárs; coleg de păzitor de vie; Genosse des Weinhüters. *1756:* hallottam Székely Pistától mostani szőllő Pásztor Társamtol [Galac BN; WH. Zegrán Nyikuláj (30) zs vall.].

szőlőplántálás szőlőültetés; plantarea viței de vie; Weinpflanzung. **Szk:** *~t tesz. 1760:* azon Possessor ... tett e' irtásakat, szőllő plantalásakat ... ha igen hól? [BSz; BK vk].

szőlőrész örökölt szőlőbeli birtokrész; parte moștenită din vie; Erbteil von einem Weinbesitz. *1568:* Joannes Takacz Jurat(us) fass(us) est, Zőchy gőrg az azony hazbely Rezeyert atta a zőlő Rezt, a ky őteth Jllette volna [Kv; TJk III/1. 170].

szőlőropó '?' **Hn.** *1740:* A Szőlő ropoban (sz) [Gyerővásárhely K; EHA].

szőlős I. *mn* **1.** szőlővel beültetett; teren plantat cu viță de vie; mit Wein/Reben bepflanzt. **Szk:** *~ hely. 1725:* Künn a' Mezőbenn ... szánto, és kaszalo helyek, szölős, es Tos helyek vadnaké? [Msz; BK vk]. *1756:* Ezen Veteményes Virágos és oltoványos helynek a Szöllös hellyig Őszveséggel hoszsza 14 öll [Branyicska H; JHb LXX/2. 32]. *1817 k.:* mindenűtt a' Hozának nagyobb, és jobb szőllős hellyeín vassal karoznak [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.].

Hn. *1643:* Szeölös oldalon [Kozárvár SzD]. *1655:* Szöleös vápa [Dés]. *1687 k.:* Egy kis rétetske vagyon ã Szőllős főben [Rigmány MT; MMatr. 166] | Szőllős gyűműltséb(en) (sz) [Seprőd MT; i.h. 238]. *1693:* Szőllős mál oldalán (sz) [Vadad MT]. *1699:* Szőllős völgjbe(n) (sz) [Vécke U]. *1720:* a Czicz hegjen a Szőllős vápáb(an) (sző) [Dés]. *1721:* Szöllös mál árkában (k) | Szöllös mál torkában (sz) [Kozárvár SzD]. *1737:* az Alma fa a Szőlos Vápának gjepűjénn belőll [Dés; Jk 252a]. *1744:* Szöllős völgybe (sz) [Vécke U]. *1748:* A Szölös Farkba a Tövisek között egy Nagy Vad alma fa benne (sz) [Koronka MT]. *1772/1812:* Az Szőllős Maj tetején (sz) [Vadad MT]. *1780:* Az Szőllős Máj tetőn (sz) [Pálos NK]. *1803:* A Szőllős Gődre (sz) [Nagyercse MT]. *1932:* Szöllős-ucca [Kozárvár SzD].

2. szőlővel bíró; care este proprietar de vie; Weinberg, Weingarten besitzend. **Szk:** *~ ember. 1602:* senky borat be ne hozhassa, seot zeoleiet se zedhesse megh Addigh megh nem Adajat telyessegel megh fizety, mely fizetesreol az Adozedeok chedulat Adgyanak, mely chedulat az zeoleos ember az dezman tartozzek be mutatny, az dezmas penigh

minden chedulara exhibitat írjon [Kv; TanJk I/1. 418]. *1622:* Salarium pastoris. Minden hazas ember ad az pastornak ket kett kalongia buzat ... zólós ember egi egi veder mustot, kinek zóleje nincz tiz penzt [Fellak SzD; SzJk 11]. *1735:* Szilai (!) János nevű Jobbágyon ... jo facultású ember, és vagyon három fia ... marhás, szőlős, jó maga tehetős emberek [Vajdakamarás K; WassLt Bethlen József aláírásával].

Szn. *1591:* Zeoleos Gaspar [Kv; TJk V/1. 109]. *1597:* zeoleos balas [UszT 12/60 Jakab Mihaly lengyelfaluj vall.]. *1607:* Caspar Zeoleos de Kadiczfalua [i.h. 20/149]. *1614:* Szeoleos Lukachne lib. Szeoleos Gyeorgy zs [Szombatfva U; BethU 135]. *1621:* Borbely Palne Szeôlôs Orsolia azoni (45) [DLt 343].

3. szőlősgazdák egyesülésének nevében; în denumirea asociației proprietarilor de vie; als Fachbezeichnung einer Winzergenossenschaft, Weinbauer-. *1825:* az előbb Szomszédolt Szőllő ... a' Nemes Szőllős Társaság által el betsültetett ... azon illy formalog el betsültetett Szöllö Helly Klmednek az elbetsüllés Summájáig birtokába adattatott [Kercsed TA; Borb.]. *1836:* a Kővendi nemes Szőlős Társaság [Borb.].

II. *fn* szőlő; vie; Weinberg, Weingarten, Wein-/Rebstökke. *1767:* A Vintzellér az szőlőst ki karózta felesen ki is hajtott benne [Esztény SzD; Told. 29].

Hn. *1725:* Az Szölösben (sz) [Kolozs]. *1759:* Szölős [Nyárádsztimre MT].

A címszó forrásjelzet nélküli adatai az EHA-ból valók.

szőlősgazda szőlővel bíró gazda; proprietar de vie; Weinbauer. *1702:* az Desy Szőlős Gazdák [Dés; Jk 332b]. *1768:* azon bokros hellynek élésétől ... senkitt ő Nga a' szölös gazdák közöl el nem tiltott [Koronka MT; Told. 34]. *1781:* a' Guti Kristina Aszszony által a' fenn forgó hellyre épittettni szándékozott Háznak meg maradása, az ott lévő szöllös Gazdák(na)k ... Nyílvánságos nagy Kárára lett volna [Perecsen Sz; IB. Val. Máthé (60) jb vall.]. *1790:* A Szőllő Biro és Eskütt választás és ezeknek ezen hivatalra Híttel lejéndő köteledzések nem a Mezőn a'kár holottis hanem valamelly Szöllős Gazdának Házánál az hol illendőbb lészen ott mennyen végben | â kár melly Gyűlése légyen â Szőllős Gazdak(na)k â Szöllö Birák rendre Szollongassák meg â Szőllős Gazdákat, és ha kík jelen lenni nem találtatnak az íllyeneken a 12 pénz Bírság observáltassék | A melly Háznál â Szőllős Gazdák(na)k, mikor Gyűlése vagy Törvény folyása lészen, akkor ... Házban ne pipázzanak, minden a maga rendén üllyön, és senki Törvény allatt, Sűvegit fejében né tartsa Gyermek és Aszszony Ember a Törvényben ne légyen ezen meg írt Bírságnak ... Exequtorai â Szőllős Gazdák légyenek [Karácsonfva MT; Told. 76]. *1795:* ezen Falu 200. gazda embernél többöl áll, kik mind szöllös gazdák [Gergelyfája AF; DobLev. IV/743. 7a].

szőlőshegy szőlőhegy; podgorie; Weinberg. *1829:* Szőllős hegy aljábali föld [Kissolymos[a]; Márkos lev. — [a]Melyik?].

szőlőskád szőlőtároló kád; cadă folosită la culesul strugurilor/viei; Rebegefäß. *1619:* egj alkalmas Zeölös kaad melj az erész alat volt az haasz megét [Kv; RDL I. 107 Andr. Junck sp kezével]. *1625:* Kad vagyon No. 4. melylyek nyomo es szeoleos kadak [Kv; RDL I. 126]. *1634:* Egy Zeoleos Kad, Egy hordo, egy Altalag [Kv; RDL I. 105]. *1837:* Négy Szőllős kádok [Szentbenedek SzD; Ks 73. 55].

szőlőske kis szőlős; viişoară; kleiner Weingarten. **Hn.** Szöllöske [Vaja MT; HbEk].

szőlőskert vie îngrădită; Weingarten. *1573:* vallia aztis Rach ferench ... az tehenes Myklos zeoles kertenek Aitaiat giakorta talalta Nythwa ... zeowenies (!) penig chiak alachon volt hogi akarmy barom kĕnnyen altal zeokhetet rayta [Kv; TJk III/3. 148]. *1574:* Nagy Jacab az zĕles kertbe zeokellet volna Be es otth lesnek ... kerdettek hogi ... Myert Budostatok az Zasok (!)[a] keozetis ha Igaz Emberek vattok [Kv; TJk III/3. 350. — [a]Olv.: Szászok]. *1587:* Az mely zyromnak walo fewz, az zeoleos kertbe volt attam azt az kadarnak Egy forintert [Kv; Szám. 3/XXXIV. 15 Szabó György isp.m. kezével]. *1600:* Az Zeoleos kerttnek Seowenienek epiteseteol Mint hogj ... a' mit egjszer epitettwnk, Jgen hamar esmett el púztitottak, vyolagh kellet megh chinaltatnom ... f 2 d 90 [Kv; Szám. 9/XIII. 3 Damakos Máté isp.m. kezével]. *1633:* io szeőleős kerteis vala Zabo Balasnak [Mv; MvLt 291. 133a]. *1662:* Innen die 30. Augusti Debrecenbe bekísértettek vala, a vezér ... népe közül egyet is ott benn megszállani nem engedvén, hanem egész táborostól a szőlős kertek közé és Tócó mellé kimenvén, ott szállott vala meg [SKr 626]. *1686:* Istva(n) Geréb Ur(am) ... maga szájával vallá hogy eő kglme ... Bethlen falvan[a] ... a' szőlős kertb(en) ezer Tallért Talált [Dánfva Cs; BK. — [a]U]. *1694:* egj jo darabocska Szőlős Kert, jo darabocskan va(gyo)n Szőleje [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1756:* a Veteményes, Virágos és Szölös kert ... Udvar ház felöl valo része teres lévén vagyon a Virágos és veteményes hellye, ezeken belöl menedékes lévén vagyon szölö Tökkel bé ültetve [Branyicska H; JHb LXX/2. 30]. *1761:* Branyitskai Szőllős Kertben termet majorsag bor sajtolassal együtt [uo.; JHb XXXV/39. 25]. *1844:* Bollya Onu zseller 's (!) szöllös kertének betsű levele 1796 [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1249].

Hn. *1741:* a Hunyadra menő uton felyül egy darab gyümölcsös Szőlős kertnek hivatik [Nyárszó K; KHn 122]. *1758:* A Szőllős kert felett (sz) [uo.; EHA].

szőlőszedés süretelés; culesul strugurilor/viei; Weinlese. *1647:* Thodora ez Eőszszel 1646 Esztendőb(en) szölö szedes tajb(an) bujdosek el az nagy Deőgh halalban [Ónok SzD; Ks 42. D. 23].

szőlőszedő szőlőt szedő munkás/napszámos; muncitor/ziler care lucrează la culesul strugurilor; Weinleser, Weinleserin. *1606:* szeöleö Paztorok(na)k, Szeöleö zedöknek kenieret attam ki, melliek Regestumomban fel uadnak Jrua [Kv; Szám. 12a/I. 15].

szőlőszeg szőlős vmelyik vége; capătul viei; Ecke/Ende des Weinbergs. **Hn.** *1760:* a' Szöllö szegnél (sz) [Székelycsóka MT; EHA].

szőlőszem boabă de strugure; Weinbeere. *1619:* Konstantinápolyban láttam ... hogy az szőlőszembe szinte úgy megtermett az az féreg, mint nálunk az almában, körtvélyben, szilvában, azaz olyan férges volt az szőlő szeme [BTN[2] 317].

szőlőszín szőlőszínű; de culoarea boabelor de struguri; trauben-/weinfarbig. *1628/1635:* Matériak: ... Kett Vegh mohar, eggik narancz sjn, masik zolo zin[a] [Bodola Hsz; BLt 5 Néhai Béldi Kelemen inv. — [a]Fels-ból kiemelve].

szőlőszomszéd szőlőbeli szomszéd; proprietarul viei învecinate; Besitzer des benachbarten Weinberges. *1667:* oly Istentelen gonosz szeoleo szomszéd az â Szeots Mihály, hogy gonoszszab nem lehet szeoleo szomszédnak annál [Kv; RDL I. 148e Nob. Stephanus Cassai alias Csizmadia jur. centum vir Colosvariensis (37) vall.].

szőlőszűrő kb. szőlőlé-szűrésre használt; de strecurat mustul; Traubensaftseihe, für Seihen von Traubensaft. **Szk:** *~ farosta. 1764:* Szőlő Szűrőfa rosta [Esztény SzD; Told. 29].

szőlőtábla felparcellázott szőlőföld része; parcelă de vie; Parzelle des/eines Weingarten. *1826:* A' Motsi Rakottyásbeli Szöllő Táblát [Mócs K; EHA].

szőlőtermő viticol; für Weinbau geeignet, weinbringend. *1781:* a földesurnak vagy az ilyen különös rendelésekre rendeltetett circularis tisztviselőknek engedelmek nélkül és az erdők közepében lévő szőlőtermő helyen kivül senkinek is a berkekben házat vagy kalyibát épiteni szabad nem lészen [ErdO II, 457 II. József erdőrendtartásából]. *1836:* szöllö-termőföldjek igen kevés vagyon [Dés; DLt 731].

szőlőtető szőlőhegy/domb teteje; vîrful podgoriei; Rükken eines Weinbergs. **Hn.** *1687:* A Ketskés szölötetőre jároban (sz) [Désfva KK; EHA]. *1717:* Szőlötető [Kük.; DobLev. I/108]. *1744:* A Szölö tetőnis [Szentdemeter U; EHA]. *1768:* A Puszta szőllő tetőn [Gyalu K; EHA]. *1773:* A Szölötetün (sz) [Medvés AF; EHA]. *1785/1818:* a' Szőllő tetőn (sz) [Náznánfva MT; EHA].

szőlőtő szőlőtőke, tőszőlő; butuc de viță de vie; Weinstocke. *1570:* Nyrew Ambrus ... Azt is Latta hogy mykor Marthon az zeolebe Mywelt, es hogy az Mas zeoleyeběl hordotth zeolew teoket oda wgy epitette mynt Eoweth [Kv; TJk III/2. 90]. *1592:* Orsolia, Bodor Mihaline vallia ... Mikor latni az zeoleo teo melle mentwnk volna, az laba nioma is ott vala az zeoleo teo mellet [Kv; TJk V/1. 305]. *1647:* Az Istallo fara mellett vagion egy kilencz Tablabol allo Lugosos, vetemenyes kert, melyben szep szeoleo teok, es keues gywmeolcz fais vagion [Nagyteremi KK; BK 48/16]. *1667:* monda Csiepregi Ur(am) (küllyeb lévén égy néhány szeoleo teo) ezt bizony küllyeb rakták, de bé deolteogeté osztán eo kglme [Kv; RDL I/1483 Nob. foemina Catharina Relicta Vidua quondam Nob. Michaelis Egeresi Colosvariensis (67) vall.]. *1702:* imit amot volt tsak szölö tü benne [Dés; KGy]. *1756:* A Veteményesnek belso része az oldalos vagyis menedékes hellye a Marus, vagj Dél felöl vagjon szöllövel bé ültetve Termö es Terméketlen szölö Tön találtattak in summa 3210. mellyet ... 30 kapás egj nap ki kapálhat [Branyicska H; JHb LXX/2. 32]. *1777:* Miis azért elsöbben is a Szölö tövek minemüségét ritka vagy sürüségét vévén számban az allyán mintegy két vagy három Kis Paszmányira közép renden valo tö szölökkel ... találtunk hatvan tö szölöket [Ne; DobLev. II/491]. *1794:* egy szöllö tö mellé le kutzaradatt [MNy XXXVIII, 208]. *1822:* (A) Szöllöt ... a' miveletlenség által el pusztulni hagyták, a Szöllő Tők el romlottak ... azolta nagy munkával ... Tőveit takarittatta, sok sarju Szöllőket fel-bocsátott [Kv; Pk 4]. *1835:* A' benne találtatott Szőllő tők fel számláltatván, találtattak 19750 Szőllötők [M.gombás AF; TL 49]. *1846:* köteles lészen ... az üres puszta helyeket szöllö tökkel késajafákkal bé épiteni [DE 3].

Hn. *1793:* A' Szölö töbe [Torboszló MT; MMatr. 456].

szőlőtőke szőlőtő; butuc de viță de vie; Weinstock, Rebstock. *1681:* Az szölő földelni valo hasznos jó új földet igi csinállyák: oldalab(an), allyaban ... mind gyepestöl nagi hosszu kazal földeket hannak őszve jo magassan; harom vagi négi esztendőre alkalmasint őszve érik ... mikór már ez jol megh ért, az ki nyitott szőlo tökere egi egi jo kosarral, vagi teknőczkével tőltenek, es az utan ugi kapállyák be [Vh; VhU 586]. *1742/1760:* a' Szakadás tetején ... találtunk szöllö tökéket, és rotthatt karókat [Szentegyed SzD; WassLt]. *1750:* Néhai M. Josika Maria, mind pedig édes Léánya ... penzen vett szőlő tőkekkel azon irtásokat bé ültették, es azon modon szaparitották és amplealtak ezen idevalo Folti majorság szőlőket [Folt H; BK sub nro 144].

szőlőtrébely törköly; boștină, tescovină; Treber, Weintrester. *1672:* Vagyon egy gyalog sayto szeoleo trébelyhez valo [Kv; SzCLev.]. *1816:* Szőllő-Trébej [Déva H; Ks 102].

szőlőültetés plantarea viței de vie; Weinpflanzung. *1662:* Az álnok practicus nemzetség sáncán kívül egy jó hajításnyi földön ... sötét éjszakákon nagy sok apró vermeket, mintegy szőlőültetésre valókat, ásván, s virradva .... a mieinket felingerelvén, míg észrevétetnék stratagémájok, csalárdságok, rájok kezdvén nyargalni, a lovak lábai a vermekbe térdig avagy szárközépig beesvén és a rajtok ülők mind lovastul a földhöz üttetvén ... nyakaztatnak avagy a sáncbul is meglövöldöztetnek vala [SKr 327].

szőlővenyige (levágott) szőlővessző; coardă de viță; Weinrebe. *1776:* Kimpián Vaszilia nevű Vinczellérje ... Hasáb Karokat, és szőlő Venikét Lopván, az Elete kőrüll Töviss, és Venike kertet Csinált véllek [Bethlensztmiklós KK; BKG]. *1794:* egy néhány Szőllő venike azon ... Dio fára fel futattok (!) volt [Szászerked K; LLt Csáky-per 227. L. 28]. *1841:* Szöllö uenikét gyüjtötte őszve 27 Nap szám [Pókafva AF; Born. II].

szőlővessző coardă de viță; Pflanzrebe. *1648:* eő azokot az szeőleő ueszszeőkeőt, mellyet szeoloieben talalta(na)k het veremb(en) nem mas szeőleőjebeől metelte, es meteltette, hane(m) saiat az magaebol [Kv; TJk VIII/4. 311]. *1744:* egy szőlőhegyet a ménnykő megütött, mely minden rajta való fákkal és szőlővesszőkkel egyetemben megégett [RettE 328]. *1840:* Radnotfája ... Gyalagassai szőllő veszőt vágtak [Born. XXIVb].

szőlőzsenkelés szőlőhomlítás/bújtatás; marcotare; Absenkung/legung. *1772:* Tavaly Szőlő Zsenkelésre adtam volt hitelb(en) a' Somkut Patakiak(na)k Metr. 38 [Hagymáslápos Szt; JHbT 14].

szömörcs szemölcs; neg, negal; Warze. *1824:* a' jobb Pofáján egy kis szömörts láttzatik [DLt 69 nyomt. kl].

Vö. a *sümölcs* címszóval.

szömörcsök kucsmagomba, süveggomba, szentgyörgygomba; Phallus esculentus v. Phallus impudicus; zbîrciog; Morchel. *1593:* weottem … tiukmoniat zomeorczeokheoz f — d 2. 2 kolbazt f — d 4 2 maiust f — d 2 [Kv; Szám. 5/XXI. 133]. *1625:* borjuhust szeomeorczeokel peters(eliem) Veres hagi(ma) [Kv; i.h. 16/XXXV. 167].

szömpöly (földbe vert) tartócölöp; stîlp de susţinere; Stempel, Pfahl. *1852:* Egy kilencz szömpölyökön állo asztagláb szükséges felsö fáival edjütt [Backamadaras MT; CsS].

Vö. a *stempely, stömpöly* cimszóval.

szőnyeg 1. padlóra/lépcsőre teríthető berendezési tárgy; covor; Teppich. *1562:* Az rwhakrwl walo ozlas, Egy zederyes Kamoka Nesth swba … keth zőnyeg, Egy wy Egy o [KP]. *1570:* Harangozo Cristannus, Ezt vallya … azt Monta Segeswary Damakos hogy Tegye chyak az zeonegh ala az Testamentum lewelet, es haggya otth [Kv; TJk III/2. 130]. *1586:* Az Perceptionak tellyes Summaia teót f 2055 … Restal Nala Egy poghan penz Egy panth. Ket zwniegh [Kv; Szám. 3/XXIV. 67]. *1589:* Az kis templúmba valo ladanak kiben a zűnieget tarttiak chynaltatúnk egy kolchyatt … d. 15 [Kv; i.h. 4/IX. 23]. *1591:* Zwniegh io es hitwan III [Kv; AggmLt A. 53]. *1594:* Az Thoroni alat ualo Thar hazban … Kopot hituan zeőniegh vagjon No. 2 [Somlyó Sz; UC 78. 7/30]. *1604:* Tudom hogy Kowaczi antal wram elöt weue el az Zöniegöt [UszT 18/167 nagy matenę Ersebet azony Kecziety vall.]. *1622:* Istok … tartozik forditani … Sophia Azzonak az zwneighöz f. 1 d. 66 [Kv; RDL I. 119]. *1625:* Vrunk zeonjeogit hozva(n) haro(m) zekeren attam mellette leueo kuczisoknak hust lib: 6 [Kv; Szám. 16/XXXV. 70]. *1692 e.:* Vagyon … égy tarka veresses szönyőg [Mezőbodon MT; MMatr. 315]. *1695:* Conferalt edgy uj tiszteseges 18 magyar forinton vőtt uj szűnyőget [Dés; Jk]. *1701:* az szőnyőgők iránt valo Tudositasátt Kgld(ne)k meg szolgălom én ugjan halvá(n) Kgld(ne)k el ado szőnyogeit kűltem volt edgi szolgálmat (!) meg nĭzĭsĭre, de mivel más Ember Szemire nehezen văsarolhat az Ember, mind akara(m) azoltais be menni, vagi kgld jo akarattyából, az szőnyőgők uta(n) utánna küldeni … ne neheztelye kézben adni had láthassam meg bizony semmi kár nem liszszen bennek [Császári SzD; Ks 96 ifj. Czegei Vass György Kemény Katához]. *1737:* Az mely Szőnyegek által hordattak az új szállásra … az Reteses Ládáb(an) vagjon 9 [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.].

Szk: ~ *tartani való rekesz. 1676:* Vagjon az pitvarban fa labokon állo fa tarto hely, azon főllyűl szőnyőgh tartani valo egj paroszt deszkás rekesz [Fog.; UF II, 727] ✳ *barátszín ~. 1673:* Egy barát szin oszlopos szőnyeg [Fog.; UtI] ✳ *cifra ~. 1832:* Egy Czifra Szünnyeg [LLt] ✳ *csepegetett ~. 1644/1759:* a' két Arva számára jutot egy fejér Csepegetet szőnyeg, pro florinis Hét [Ne; DobLev. III/651. 4b] ✳ *csillagos ~. 1728:* Egj regi csillagos szőnyeg [Kisborosnyó Hsz; SVJk] ✳ *csókás ~. 1635:* Egy fejer Czyokas széonyeőgy f. — d. — [Kv; RDL I. 107]. *1664:* Két Csokas Szűnnyegh [Beszt.; SL] ✳ *fejér ~. 1588:* Egy fejer o visselt Zeoniegh. Mas feyer Zeoniegh visseltyeb [Kv; KvLt I/2. 14 Inv.] ✳ *fejértarkás apró ~. 1751:* visznek M. Sz. Királyról[a] Bolyában[b] Devăn Szőnyeget nro 2. Devăn Szőnyeget kettőt tzedulás Fejér tarkás apró szőnyeget nro 2. kettót [Told. 19. — [a]AF. [b]NK] ✳ *(fél)viselt(es) ~. 1714:* Egy viseltes szűnyeg [Kv; Pk 6]. *1775:* Fél viseltes Szőnyeg 1 Viseltes Festékes Szőnyeg 2 [Szentdemeter U; LLt Fasc. 152 gr. Lázár Gábor udvarának összeírása] ✳ *festékes ~ → (fél)viseltes ~* ✳ *hajszín ~. 1673:* Egy haj szin oszlopos szőnyeg [Fog.; UtI] ✳ *kisded ~. 1687 k.:* Egy küsded szönyegtöl f — // 18 [MvRK 6 Vect.]. *1688:* Egy küsded szönyegtöl f — // 24 [BfR Vect.] ✳ *lengyelországi ~. 1723:* Két Lengyel országi tarka szőrből való szőnyegek [Koronka MT; Told. 29/2] ✳ *oszlopos ~. 1673:* Egy barát szin oszlopos szőnyeg | Egy haj szin oszlopos szőnyeg [Fog.; UtI] ✳ *öreg ~. 1595:* Egj eoregh veres zeoniegh viselt. Egj fejer eoregh zeonjegh [Zsombor K; SL reg.]. *1602:* Egi Eorĕg szwnjeg [Marosjára MT; Berz. LXV/9]. *1764:* Négy szűnyeg, égyik nagy őreg Szűnyeg, más kettő kőzőnséges [Székelykál MT; Berz. 6. 54. L. 2] ✳ *perzsiai ~. 1666:* Szőnyeg legyen 12, ki hosszú asztalra való, ki földre, ki falra való, mind persiai szőnyeg és két nagy ágyra való kecse [TML III, 595 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz] ✳ *(szedéses) gyapottas (tarka) ~. 1710:* Vagyon egy szedéses gyapottas szőnyeg [Nagyernye MT; MMatr. 281]. *1720 u.:* Gyiresine Isténhéz valo indulattjabol adot egy gjapottos tarka szőnyeget [uo.; i.h. 281] ✳ *tarkás lengyel ~. 1643 u./1770 k.:* Vagyon két szőnyeg gyékény formára szőtt viseltes tarkas Lengyel szőnyeg: a másik tarkás székely szőnyeg [Virágosberek SzD; SzConscr.] ✳ *tarkás székely ~ → tarkás lengyel ~* ✳ *tirolisi ~. 1828:* Egy Tirolisi szönyeg [DLt 118 nyomt. kl] ✳ *tótok féle ~. 1807:* Egy hitvány Totok féle Szőnyőg [Körtvélyfája MT; LLt] ✳ *török ~. 1793:* Török szönyegek N 27 kissebbek s nagyobbak padimentomra … valok [Kv; TL Conscr.]. *1797:* Egy Törők Szűnyeg [Koronka MT; Told. 34] ✳ *varrott ~. 1816:* Varatt Szőnyeg … 42 Rft [Kv; Born. IV. 41] ✳ *veres ~ → öreg ~* ✳ *(virágos) portai ~. 1683 k.:* Ezek[a] mind el vesztek a Tatár mia mikor az Eccl(esi)at fel verte az egy Portai szőnyegen kivűl [Menyő K; SzVJk 132. — [a]A klenodiumok]. *1699:* Duffla Viragos portai szőnjeg viseltes Nro. 1 [O.cseszтve AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1728:* Egj viseltes portai szőnyeg [Réty Hsz; SVJk].

2. (dísz)takaró/terítő; scoarţă înflorată, chilim; (gestickte) Decke, Tischdecke, Kelim. *1643/1687 k.:* Gál Ferencz Uram Istenes indulattyából adot a p(rae)dikálo székre edgy szep szűnyeget [Szentistván MT; MMatr. 180b]. *1654:* Adott ide ă Makfalvi Templomb(an) levő asztalra édgy Kelint vagy Szőnyegnek mondgyuk [Makfva MT; MMatr. 188]. *1692 e.:* Maros Vásárhelyt lako Kolosvári Daniel Déák Vr(am) adott ă Bodoni Templombeli praedikállo székre égy tisztességes Szőnyőget [Mezőbodon MT; MMatr. 315]. *1694:* Egy zőld kerek Asztal Ur vacsorajahoz valo, azonis Szőnyeg van teritve, Gyalult fenyő Deszkakbol csinalt Ferfiak(na)k es Asz(szo)ny emberek(ne)k valo Kőnyőklő szekek nro 49 [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1732:* az Ebédlő palotába … találtunk három viaszszos vászonnal bé borittatott asztalt, az edgyiken Szőnjegis vagjon, edgj almariumot kilimmel bé fedve [Kóród KK; Ks 12. II gr. Kornis Zsigmond udvarházának leír.]. *1736:* Az asztalon tisztességes szőnyeg volt, az asztal eleiben is az földre szőnyeget terítettenek, az pap eléállott … és az pap ott megesketé őket [MetTr 376–7]. *1797:* Egy fenyő fa Kerek asztal rajta lévő avatag szűnyeggel [Náznánfva MT; Berz. 4. 22. N. 22].

Szk: *asztali/asztalra való ~. 1683:* Kek Asztalra valo árnyek varassal varrott szőnyeg [UtI]. *1737:* Egy Asztalra valo Szűnyég melyis Kőrőskőrűl rojtas [Mv; Ref. egyh. lt]. *1742:* Egy Asztali közőnseges Szünnyeg [Kisesküllő K; Somb.]. *1860:* 1 asztalra való szönyeg [Kv; Végr.] ✳ *csil-*

lagos ~. 1788: Egy elegyes szövésű, tarka, csillagos szőnyeg, a templombeli asztalon [Szind TA; NNyv III, 60] *dupla ~. 1683 k.:* dupla Szőnyegh az Praedikallo szeken [Désháza Sz; SzVJk 136]. *1713/1770 k.:* Az őreg Orbánné adott egy dupla szőnyeget a Cathedrara [Sajósztandrás SzD; Conscr. 46] ✳ *elegyes szövésű ~ → csillagos ~* ✳ *fejéres török ~. 1687 k.:* Kováts Péter Ur(am) adott ... ã praedikállo székre égy Törők Veress Szőnyőget az Ur asztalárais egy fejéres Törők Szőnyőget A(nn)o 1655 [Mezősámsond MT; MMatr. 380] ✳ *fekete ~. 1647:* Vagion benne[a] harom pad szek; Egy parazt Aztal; raita egy fekete szeonyeg [Drassó AF; BK 48. 16. — [a]Egy festett mennyezetű házban] ✳ *feketén meghabozott ~. 1694:* Az Templomba(n) va(gyo)n egy zőlden festet Catedra, arra teritve egy feketen meg habozott Szőnyeg [Kővár Szt; JHb Inv.] *nyeregre való török ~. 1802:* Egy Nyeregre valo Tőrők szőnyeg aranyos szővéssel [Ne; DobLev. IV/858. 3b]. *1806:* Edgy nyeregre valo Törők szűnyeg arany szövéssel [Ne; i.h. IV/897. 1b árva Szánto Sándor lelt.] ✳ *öreg veres ~. 1585:* Az Nagy templumban vagíon az Aztalon eg' Eoregh veres Zwniegh 1 [Kv; Szám. 3/XIX. 5 A Szt. Mihály templom inv.] ✳ *stráfos ~. 1835:* Egy gesztenye szin Festékű — 4 bikfa lábu felyül stráfos Szőnyeggel bévont kisded deszka Asztal [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.] ✳ *székely ~. 1789:* Vagyon egy küs veresses, zöldes, fejéres, virágos, már meg szakadozott székely szűnyeg Ur Asztalra valo [Abosfva U; EMLt] ✳ *szkófiummal szőtt portai ~. 1736:* Hosszu szín volt az gyalui vár előtt csinálva ... külön volt csinálva az Majestas helye ... egy asztal volt benne, az szkófiummal szőtt portai szőnyeggel bé volt teritve [MetTr 394] ✳ *tarka ~ → csillagos ~* ✳ *törökországi/török ~. 1722 k.:* vagyon egy Tőrők országi szőnyeg praedikallo Székre valo, egy selyem szőnyég Asztalra valo ... egy kendő Eneklő szekre valo [Abafája MT; GörgJk]. *1842:* Egy Török Szőnyeg, mely mindég az Ur asztalán Ál [Szucság K; RAk 66]. *török tarka ~. 1696:* Adot az Ur asztalára egy Tórók tarka Szönyeget N. Zilahi Szücs Bálintne. Varga Ersebet aszszony [Kémer Sz; SzVJk 62] ✳ *török vereses ~ → fejéres török ~* ✳ *úr asztalára való ~. 1767 e./1770 k.:* Szász Mihályné Aszszonyom collatiojából az Ur Asztalára való szőnyeg [A.szovát K; SzConscr.] ✳ *veres szekérbe való ~. 1648:* Ket veres Szekerb(e) valo Szőnieg Nr 2 [Mk 5 Kapi Krisztina kel.] ✳ *viselt ~. 1585:* Az Nagy templumban vagíon az Aztalon eg' Eoregh veres Zwniegh 1 ... vagion otta(n) visselt zwniegh, hitwan darabokkal egietembe Nro. 11 A Kis templumba az Aztalon vagyon ... Viselt zewnieg, Zakadozottal Eozwe 4 [Kv; Szám. 3/XIX. 5 A Szt. Mihály templom inv.]. *1647:* egyk Aztalon egy viselt szwnyeögh [Drassó AF; BK 48/16].

3. *ágyborító ~* ágytakaró; cuvertură de pat; Bettdecke. *1732:* Egy Ágy borito Török tarka szőnyeg [Kv; Ks 3 Kornis Zsigmond lelt.].

4. falvédő, fali kárpit; carpetă, covor de pus pe perete; Wandteppich, Wandvorhang. *1705:* Azt is beszéli, hogy amint bé van vonva az ház szőnyegekkel, akiben fogva van, mondotta az úr[a], hogy: Hiszen káros azt a szőnyeget itt étetik a mollyal [WIN I, 542. — [a]Bethlen Miklós].

Szk: *babos ~. 1637/1639:* 1 Feier babos szeonyegh, viselt, az masadik ablak(na)k az oldalara vagjon fel szegezue aestimaltuk f. 3 d. — [Kv; RDL I. 111] ✳ *csókás ~. 1647:* Egy io Czokas szwnyeogh az falon No 1./ — [Drassó AF; BK 48/16] ✳ *(falra való) székely ~. 1646:* Egi falra valo, Aztal kornyül valo egi vegh szekely szonyegh [M.bükkös AF; KCsl 2]. *1724:* az Nagy Palotára ... öt darab falra valo szakadazot szűnyegek, mellyek kőzül egy hitva(n) Székely szűnyőgh [Koronka MT; Told. 27] ✳ *falra való (veres) ~. 1560:* Egy farra valo zeónyegh [JHb QQ Temeswary János reg.]. *1594:* Az Nagi Palotaban. Falra ualo oregh weres Zeőniegh hitua(n) uagio(n) No. 2 [Somlyó Sz; UC 78. 7/22]. *1699:* Előreg falra valo Szönyeg volt nro 3 [LLt 28. C]. *1844:* Egy falra valo szőnyeg [TSb 12].

5. *átv ~re kerül* napirendre/terítékre kerül; a aduce/veni pe tapet; aufs Tapet kommen. *1844:* Partialis Junius 3-án fog tartani ... Az Üresség̃be jött Fő notáriusi Hivatal mikénti be töltheté̃se érdekes tárgya fog ekkor szőnyegre kerülni [Nagykapus K; RAk 20 esp-i kl].

szőnyegecske kicsi asztalterítő; antimis; kleine Tischdecke, Milieu. *1733:* Ur Asztalára valo Seljem materiából csinált edgj szönjegecske [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1752:* Egy Ur Asztalához valo Sellyem Materiából csinált Szőnyegetske [Nsz; Told. 2].

szőnyeges 1. szőnyeggel bevont; acoperit cu covoare; mit Teppich(en) belegt. *1736:* (A temetésen) mind fekete posztóval bévont székeken ültenek, igen ritkán voltak azok szőnyegesek [MetTr 406–7].

2. szőnyegtartásra használt; în care se păstrează covoare; für Teppiche, Teppich-. **Szk:** *~ láda. 1674:* Az szőnyeges ládában vagyon, egy Megy szin Skárlát szőnyegh[a] [Beszt.; WassLt. — [a]Folyt. a fels]. *1688:* Szőnyeges Lada [Beszt.; Ks 5 Misc. 27]. *1753:* Egy nagy Szőnyőges Lada [Marossztkirály AF; Told. 18].

3. szőnyegszállításra használt; care este încărcat cu covoare; für/zu Beförderung von Teppich(en). **Szk:** *~ szekér. 1650:* Aszszonyunk eő Naga szőnyeges szekeret Viszik Szamos Vyuarigh ... Az Hat lotol ... Attam f 2 d. 25 [Kv; Szám. 26/V. 292].

szőnyegfüggesztő fali kárpit/szőnyegtartó; de care se atîrnă carpeta/covorul de pus pe perete; Karnische, Vorhanghälter, Vorhangleiste. **Szk:** *~ pártázat. 1656:* Az falon fén körös környül, szünjegh fügezteö festett partazatt 11 darabbol allo | Az falra szegezve szünegh figeszteö 3 darab fejer partozatt | Ezen hazban fén az falban szegezett 3 darab szünjegh fügezteö partazatt [Fog.; UF II, 131, 164, 165].

szőnyeghím szőnyegdíszítés/minta; model de covor; Verzierungen des Teppiches. *1746:* A Predikálló Székre és éneklö Pulpitusra maga költségén p(ro)curalt igen szép ször materiat Szönyeg himbe szöttet Dánér Miklos Ur(am) [Sepsimagyaros Hsz; SVJk].

szőnyegtakaró cuvertură de pat; Überwurf, Zierdecke. *1849:* 1 szűnyeg takaro [DLt].

szőnyegtartó szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ láda* ladă în care se păstrează covoare; Teppichkiste, Kiste für Teppiche. *1621:* Lakatos Benedek[a] ... az Zwneog tarto Ladahoz egj Zart kolchostol [Kv; Szám. 15b/IV. 11. — [a]Tollban maradt: *chinalt*] ✳ *~ ráma* fali kárpit/szőnyegtartó keret; ramă de care se atîrnă carpeta/covorul de pus pe perete; Rahmen für Wandvorhänge, Vorhangrahmen. *1676:* Ezen palotában vadnak az falon szőnyőgh tarto rámák 14 [Fog.; UF II, 732].

szőr 1. állat szőre; păr (de animale); Haar (von Tieren), Roßhaar. *1550:* Mosta(n) ... cak kereteznek az birotol kowetkeznek volt hog meg loltek az w soren valtozot Marhaiokat mellire ille(n) sowal illette wket hog meg rwtolta es meg sidogatta wket [BesztLt]. *1584:* Fodor Alber vallia, ket penzen veottem vala egy darab tafotat es ez zemetbirone Annia Eowenek foga hogy az eo vnokaię (!) hogy megh Nem Adam Neky igen meg feniegete, es egy leankamnak a' zemenek Niaualiaia leon, Es Nagy Rutsagot zeort es egieb rutsagot Nialtanak vontanak ky zemebeól [Kv; TJk IV/1. 247]. *1625:* melj marhaknak szeöreök egik fekete barna, az masik veres rèòt [UszT 25]. *1672:* Hamar árulja Kegyelmed az rókabűrt; továbbra leszen kedves, mivel még most apró az szőre [TML VI, 351 Sárpataki Márton Teleki Mihályhoz]. *XVIII. sz. eleje:* A kancza fajra ă jo mely tempore coitŭs bal félre meg nézi ă Lovat, mert az ollyan mind Szőrire, termetire virtusságára ă Mén lohoz fajzik [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1712:* az Török lovatt is beküldött(em) volna eddegh de rettenetesen ki fukadozott <az> Testi mint az rosta olyan az böre merö vér ... egeszen kopik az szöre [Ohába F; ApLt 2 Lukáts János Apor Péternéhez]. *1722:* az Rűhes kancais gyugyul csak az szőr nem akar nőni rajta [Szentpál K; TKl Mihály Deák Szénás Miklóshoz]. *1754:* (Az) ökrökis a bé állandò s kövétkezendò Tavaszszal kelnek hatad fűvűekre, de szőreket és szarvakat meg nevezni és le iratni nem tudom [Gernyeszeg MT; TGsz 2]. *1822:* (Az ökörnek) a' farka szőre rövides [DLt 181 nyomt. kl]. *1849:* Jegy nélküli sötét pej paripa szőre elegy fehérrel, különösen a homlokán [HSzj *sötétpej* al.].

Szk: ~ *lábú. 1669:* Kérem bizodalmason Kegyelmedet, az szűr lábú fakó török ló felől ne írjon addig Csáki uramnak, míg Matóczi uram által küldött levelemet el nem veszi [TML IV, 624 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz] ✳ *~éről ismer. 1768:* Mi bizonyoson ismertük azon Nagy Szürke Kántzát ... ismertük a' Füle kajlaságárol, Szöriröl, testi allásáról, és Fortelljárol [Páké Hsz; SzentkGy Jos. Szörtsei lev.] ✳ *~éről regisztrál. 1682:* A. 1682 Diebus 9bris Registraltuk a ménest es a gyermek lovakat szőrőkrűl, mely Registralás igy kővetkezik [Uti fejedelmi ménes, h. n. de kétségtelenül Balázsfva] ✳ *~t vált. 1711:* Mihalcz Mihály Ur(am) adott volt ... Olah Todornak ad usum két számú vono ökrőkőt ennek előtte valo esztendőkben, melljek noha szőrt váltottanak emlitett Olá Todor kezè alatt, mindazonáltal emlitett Mihálcz Mihály U(ra)m azokatis kezenel hagjá, migh eő kglme kezénél akarja hadni [Borb. I] ✳ *sárgálló ~. 1805:* Barna pej ... az Ora körűl sárgálló Szörök vannak [DLt nyomt. kl] ✳ *szürkés ~be vetkező. 1842:* èqy jo barna hasitott fülü kancza szürkés szörbe vetkező és csillagos szopos csikoval [KLev. 9] ✳ *téli ~. 1811:* Már ekkor kezdik a' téli szőrt elvetni[a] [ÁrÉ 146. — [a]A csitkók].

Sz: *ajándék marhának nem kell ~ét nézni. 1822:* ajándék marhának ... nem kel szőrit nézni [Nagyesküllő K; RLt O. 1 Marosán Togya (60) vall.] ✳ *a farkas csak ~ét akarta változtatni, természetét s bőrét nem. 1657:* megírván azért néki, hogy noha az fejedelem megholt, de életben van successor fejedelemfia és az ország, annak okáért azoknak teszek relatiót, és continuáltassék az elindított tracta; de ímé tehát az maga nevezeti és ternészeti szerént az farkas csak szőrit akarta változtatni, természetit s bőrit nem, válaszom olyan jüve: hogy minden tractatusok csak maradjanak abban, deákul ezen szókkal íratván Mortuo principe sepeliantur tractata omnia negotia; melyből megtetszék hitetlensége, és csak az idő után járó, nem keresztény állhatatossága [KemÖn. 301–2] ✳ *farkas bőrét, de ~ét, párducz torkosságát nem változtatja. 1676:* Farkas bőrét, de szőrét, párducz torkosságát nem változtatja [TML VII, 204 Naláczi István és Székely László Teleki Mihályhoz] ✳ *ha nincs ~e, van bőre. 1852:* ha nints szőre, van Bőre, kettő kőzül válaszszák a' mit Tettzik, akár viszszá költőzzenek, akár Fizessenek[a] ... az hogy nints mivel fizessenek tsak fogás [Nagylak AF; DobLev. V/1375 Dobolyi Bálint lev. — [a]Az adós cigányok] ✳ *ismerik az ebet ~iről. 1678:* Esmérik itt is az ebet szőrirül, meg is mutatta abbúl is, hogy ide Kegyelmed leveleit meg nem küldötte; elhiszem az németnek kedveskedett vele [TML VIII, 367 Teleki Mihály Thököly Imréhez].

2. *~én* **a.** nyereg nélkül; pe păr/părul calului, fără şa, pe deşelete; ohne Sattel. *1638:* ez az Cziszar Ferencz fia hajadon fűuel czak szőren egj lovon ereössen niargal uala [Mv; MvLt 291. 137a]. *1710 k.:* felvonának, szőrin egy ló hátára felültetének ... könnyen kétezer forintot érő jovaimot elpraedálák [CsH 369]. *1776:* Hihető meg szentette (!), s észre vette vólt a' most írt Csizi Hadnagy azomban hogy Mlgs Gróff Lázár János Urffi ő Nga Legénnyit futtatta én utánnam, azért ős nagy Sebessenn tsak Szőrin Loháton, egy Katonáját utánnam küldé [Kóród KK; GyL. G. Vizi kántor (30) vall.]. *1785:* mikor be szürkült az idő jol látta ... Nyegon Blagát egy Loval tsak Szőrin a Berken keresztül Sz Mihály felé menni [M.nagyzsombor K; KLev. Podár Kosztán (50) jb vall.] — **b.** szőre szerint/után; după culoarea părului; der Farbe nach. *1602:* mezaros Mihaly ... ket bizonisagal megh bizonittya az eo marhainak sayat voltat, Accedalúan azis hogy minek eleotte zemewel nem latta az marhakat igyenesen zeorin megh newezgette eoket az het birak vraim es notarius eleot [Kv; TJk VI/1. 609]. *1610:* az mondo(m) az celekedetert az maior potentian az uagi feien uagio(n) es az en marhamot cum existimatione meg keuano(m) Restitualny, es az haz Valtsagatis, tamaszto(m) az kegdtek teóruenyere, Jtelie Vagj feyen, az uagi az Eyeli nagj Hatalmo(n). Tudomant Teszek ha megh kel neueszsnem az ket eókreókeótt szeóren ne legien keseó megh neuesznem ha teorueni itely [UszT 16a]. 1705: Mindezek után osztán Buzába menék, és ott találám az úr velem lévő szolgáját és a ménest is, melyet az Rákóczi uram consiliuma egy más labanc juaresibül (!) congeráltanak volt. Holott is őket számba vévén és szőrin felíratván, meg is bélyegeztetém őket [WIN I, 658]. *1728:* az ital kőzben azon Bajami ember szőrin, es formáján, ki beszéllette micsodasok a Tulkok [Bethlensztmiklós KK; BK. Telegucza Flora (36) jb vall.]. *1751:* A' marhakot Szőrinn láttam énis osztottam fel Harkányi Miklos Sombori Andras uramék kőzött eő kglmek el hajták akkor magok részeket mennyiből allo marhát nem tudom [Torda; CsS]. — **c.** hiánytalanul; teafăr, nevătămat; Haar für Haar. *1600:* Ezert euocaltuk az Alperest falustol kegmed Zeki eleibe, hogy ... walamire walo indulatbol ieöttenek innet az Zekelysighrol Feier war megyei Palosra, ott marhankat eözze keritettek, s el hoztak hatalmasul, niolcz Zaz Juhainkat, melyben haro(m) zaz mostis oda wagyo(n), Azokat zwrin megh kewanniuk, es minde(n) zaporodasiwal es haznaiwal, affelet beöcheöiwel [UszT 15/53]. *1606:* Nagj giörgi ... az el vit eökreöt zören tartozik meg adnj [i.h. 20/317]. *1650:* Sarkozy Janos Uram ... vagj az el bujdosot Jobbagiokat vagj az eldult marhakat szörin eleö allatja, vagj ha az alat az marhakba(n) el veszne, vagj megh halna; azok helyebennis valamit megh böczültek volt hasonlot allat heljeben [Sófva BN; Ks 41. B]. *1671:* Az

pasztorok ... tartoznak az Anak marháiát szőrin restitualni, vagy à mit ért volna arrol contentalni hit szerént megh mondva(n) az A. mit ért volna marhaja [Kv; TJk XI/1. 33]. *1747:* Hallottam hogy Pap Laszlo, és Romocsa Laszlo kezeken fordultak meg Magyarorszagi gonoszul el hajtott ökrők ketteit szőrin visza adtak az karosnak, az többiről penzel fizettek [A. várca Sz; Ks 27. XVII]. *1759:* Docz Peter el veszett ökrét Tapánfalván ... Kirilánál találta meg. és ötet az oda valo Ispánj el fogattatván, feje dijján valo változásaval, a káros(na)k kölcsége s fáracsága meg forditásával, és a marháknak szőrin valo viszá adásaval szabadult meg [Bulzest H; Ks 101]. — **d.** aprólékosan, pontosan; cu exactitate, în amănunt; haargenau, haarklein. *1618:* az mikét zwrin fell talalhattunk azokat az iele(n) valo Inuentariumba(n) be irtúk [Kv; RDL I. 104 Andr. Junck kezével]. *1663:* ha mi jovai ez Rab exponensnek talaltatnanak Szörin (!) valaholot Szekib(en), adassa meg, vagy ha azokot el tekozlottak volna azok, comperta rei veritate, arrarol velek tegyen satisfactiot [UszLt IX/75. 50 Apafi Mihály kezével]. *1676:* Fa szerszámokbanis lévén része f 10 // az Relictanak, ... mellyek hagyattak ugya(n) maga kezénél, illy conditióval hogy suo tempore ha szörin administralhattya bene alioquin az tiz forintal tartozik [Kv; RDL I. 155a]. *1706:* Az mi nezi az helyb(en) el tetetett jok(na)k dolgat mint illyen villongo üdöb(en), hogy arra igazit az irás, hogy itt nincsenek[a] ... holott ennek ez volna igaz rendi az illyen számvevők(ne)k mindeneket szőrin kellene megh latni, elsőb(en) szőrin elő adni, de az mint ez mostani szomoru üdő nem engedte és változo alkalmatossagh ez adta tudnünk hogy csak (!) igyis I(ste)n kegyelméből procedalhassunk [Kv; Pk 6. — [a]Az elosztandó ingóságok]. — **e.** szőrén-lábán, nyomtalanul; fără urmă; spurlos. *1670:* Úgy hallatik, bizonyosan nem tudjuk, de igen sűrűn kezdék beszélni, hogy Barkóczi István is, az minthogy felment volt, csak igen szőrin szaladott volna, de bizonyosan még nem tudjuk [TML V, 411 Katona Mihály Teleki Mihályhoz].

3. gyapjú, gyapjúfonal; lînă, fire de lînă; Wolle. *1637:* az ebedleö palotaban ... az falon vagyon hat, szeörbeöl szeöt, varrott kepes karpit [Fog.; UF I, 407]. *1652:* Egy szőrből vagy gyapiubol szőtt szőnyegis az predikallo szeken [Borzás Sz; SzVJk 48]. *1667:* Egj fekete szörel csilagoson varrat vankos hai 25 dénárt ér [Kv; LLt]. *1681:* Szőrből tarkaso(n) szüt szunyogh halo jó Nro 1 [Vh; VhU 540]. *1698:* Hat hitvános sák ki szőrből ki vászonból való [MNy XXXVIII, 134]. *1736:* Azonban még az fő aszszonyokban is sokan nem csizmát viseltenek, hanem amaz ránczos veres sarut szász módon; télben szőrből botosok volt, az kit az csizmára vagy sarúra húztak, hogy az lábok meg ne fázzon [MetTr 342]. *1752:* meg vöttem ... Négj tsomo veres szört, ugj két tsomot zöldebb öveknek [WLt Vesselényi István feleségéhez]. *1797:* Gabonás sak szőr négy, kenderből három [M.igen AF; DobLev. IV/777. 13]. *1819:* egy pár rettzés csupu párna haj ... más két totos csupu párna haj ... egy fekete Szörrel varrot darab derekaly Csup [Kv; Pk 3]. *1832:* megkaptuk a kaptzáját a mely szőr volt és égy krajtzárt [Kv; KLev. 8]. *1842:* Ablakba könyöklő párnák csillagos szőr égj — sima három [Dés; Újf. Újfalvi György hagy.].

Szk: *bécsi tarka ~. 1711:* tettem le ... négy Német forintat ... téli és nyári endivia magra ... becsi tarka szőrreis öt nemet forintot [Nagyalmás K; Ks 96 Gyulay Ferenc lev.].

4. szőr/gyapjúszövet; ţesătură/stofă de păr/lînă; Wollstoff. *1562/1564:* Biro Vram es az polgar Vraim marattanak adossa gergel Obelnek harom wegh fekete zwrerth kyt az ó felsege algywyhoz adoth ket forintal es vtúen penzel [Kv; Szám. 1/X. 65]. *1583:* veottem eg veg zewrt Takach Istwa(n)tul f. 2 d. 56 [Kv; Szám. 3/IX. 13]. *1584:* 12 Augusty Zywr Takachy georgnek zapany wczaban attúnk 4 weg Zywrt Neky f. 8 d. 95 [Kv; Szám. 3/XV. 19]. *1594:* Kraznan restal chiapo Peternel es chiapo Thamasnal ket vegh zvrnek adot Giapyw No 97 ... Restal ket vegh zűrnek adot Giapiw No 98 [Somlyó Cs; UC 78/7. 11]. *1595:* vettúnk egi Vegh zwrt p(ro) f 4. /— [Kv; Szám. 6/XIII. 43]. *1598:* 19 Die xbris ... Latwan az sok zegeni mezitelen rúhatlan Embereknek nyomorúlt eleteket, vettúnk azok zamara az Ides Vrajmnak akarattiabol Hanns Swlcztol meg egi weg zwrt fl. 8 [Kv; Szám. 8/XVI. 24]. *1609:* Az kett Taligas Lonak az mûlt Tellen voete(m) egj oh Cherget es egy zúrke zúrbel chinalt lasnakot voette(m) az kett lohoz f 1 d 20 [Kv; Szám. 12b/IV. 49]. *1630:* Báczi Péter vitet Magiar Országba Nro. 140 Végh szwrt tt f 8 d 40 [Kv; Szám. 18b/IV. 34]. *1662:* annak a sok bárányбőrökkel, ködmönökkel, vég szűrökkel töltött stratagémának, hadi practicának ... semmi úsusa, haszna az elintéztetett végre nem lehetett vala [SKr 600]. *1668:* Egy Hordo szürtöl kiben vagyo(n) veg. no 800 f 6 // 00 [BfN Vect.].

Szk: *brassai ~. 1683 k.:* Egy végh Brassaj szürtöl f — // 20 Egy Végh szebenyi szürtől f — //15 [MvRKLev. 8 Vect.]. *1688:* Egy Végh Brassay szűrtől f — // 20 Egy Végh szebeni szűrtől f — // 15 [i.h.] ✱ *szebeni ~ → brassai ~.*

5. állati bőr; piele de animale; Fell. *1731/1734:* eö a' lová(na)k a Szörit a' Bárbully Szubulyeszk Bordéllyá(na)k a' kertin a' mint által szöktették, a' szörit látta [Ribice H; Ks 78. 22/1].

6. prém, blană; Pelz. *1710 k.:* A király a selyembogár ganéjával, tengeri csiga vérével, nyuszt szőrivel, juh gyapjával kevélykedik [BÖn. 509–10].

7. emberi szőr/hajzat; păr; menschliches Haar, Haarwuchs. *1570:* Margit Kadar Balintne, Chyellye (!) Zan peterne Soos Mathene Margith azzon, hytek zerent valyak hogy Mykor hallottak volna hogy fazakas Jmre az feleseget megh verte volna Mentenek volt oda lathny ... Minden teste vgy volt Minth egy kek pozto, hogy az wyat Leh Nem Tehette az testen hwl ep volt volna Megh az zeore zalatis Mind ky zaggata wolt [Kv; TJk III/2. 110]. *1771:* Azt el mondhatom igaz hitem után mondani (így!) Peter Anutza felöl hogy ö a Bövoléshez Bajoláshoz Boszorkánysághoz ígen jol ért ez okbol hogy midön ... a fiamnak a Lába ugy meg dagadot hogy a Lábra valoját alig vehette réá azután pedig szört két szálat vet ki a Testiből Ujságokként ezt meg értvén Csobai Samuel ő Klme en velem edgyütt az Anucza házához el menvén ezt mondá Anutzának Csobai Uram No Anutza meg etted az Bőlkényi Komám(na)k a fiát, meg gyogyitsd mert ha nem, meg égetlek borso szalmában ezen szavai után Csobai Uram(na)k tsak hamar a fiam labai daganattya meg szünt [Dés; DLt 321. 29 Joan. Bölkényi alias Horvat (55) ns vall.]. 1789: Péter Czár hajadon fövel vala, és Soha Sem látott vólt ilyen Szőrből készült mesterséges nagy épületet; azt gondolta azért erről, hogy ez egy ruha neme, mellyel a' fő bé-takartatik a' hideg ellen, az az, hajbunda, vagy haj-ko'sók [Andrád, An. I, 114].

8. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~én szálán előad* épen előadhat; a putea prezenta nevătămat;

haargenau/bis aufs kleinste vorweisen. *1752/1785:* (A) Kegyelmed kezére devenialt Bonumokat ollyan Sedulŏ, és Curiose pro Curállya, és administrállya, hogy azokban Semmi tsonkulás, vagy deterioratio annakidejében ne tanáltassék, hanem mindeneket Szőrín szálán ... elő adhasson [Szentbenedek AF; DobLev III/596. 267] ✱ *lában-~én kiadat* élő állatot adat; a dispune să fie date animale vii; lebend(es Tier) ausfolgen. *1687:* Az Vendég Sovagoknak fizetésekben is lábán Szŏrin adatat ki kamara Ispán Uram ŏ kglme az Aknai szolgákkal egyút aféle Birság apro csulyabulya két haszontalan ŏkreket in f. 5./.5 [Sziget Mm; Törzs].

9. '?' *1785:* Keszui Olah Pappnak egy puszta ház utan valo Pallagnak el adtam a szőrit [TSb 6].

◇ **Hn.** *1731:* A' Szŏr Máálban (sz) [Somlyó Sz; EHA]. *1738:* A' Szŏr Omlásba (sz) [Toldalag MT; EHA]. *1756:* A ször Kutnál a' Két malom között (k) [Farnas K; KHn 287]. *1804:* a' Szőrmálban (szö) [Szilágysomlyó Sz; EHA]. *1807:* a Szőr alatt a Csohon [Kalotadámos K; KHn 45]. *1826:* a Szŏr nélkül valo Erdőhely [Csomafája K; BHn. 61]. *1891:* Szőrkút [M.kapus K; KHn. 165].

◇ **Sz:** *a pénznek ~e nincsen. 1753:* Valjon az Ujfalvi és Ujlaki portiokot maga tulajdon pénzével szerzetteé a' Testans Mlgs ur, vagj edes Attjarol maradott pénzel? ... A' pénznek szŏre nintsen; nem tutta azt senki ugj mint maga, mitsoda pénzel vette, maga penigh maga keresmennyenek mondgya a' pénznek szŏre nintsen, nem lehet azt könnyen megh ismerni meljik honnan jŏtt [Harasztos TA; Ks 14. XLIIIb] ✱ *a pénzt ~én nem lehet megismerni. 1792:* de más az hogj a penzt szŏrin nem lehet megismerni, és midŏn a nem docealtatik hogy hova investialodott a praetendalt penz, tehat ma praetendalni sem lehet [Ne; DobLev. IV/701] ✱ *szeme ~ét megszedi. 1675:* Némely nap érkezék urunknak egy Hajdú János nevű szolgája az havasalföldi vajdától Grigoraskótúl, kit ű nagyságok az boérok mellett hogy intercedáljon, a végre küldtek volt be; de igen kevés foganatja lött, mert csak megmondta, hogy el nem bocsátja addig, valamíg szemek szőrit meg nem szedi, mert azelőtt is ŭk voltak okai az ű bujdosásának [TML VI, 198 Székely László Teleki Mihályhoz].

szőr-ágytakaró cuvertură de pat din lînă; Volldecke, wollene Bettdeckel. *1849 k.:* Egy zöld ször ágy Takaro 10 ft [DobLev. V/1280].

szőr-általvető desagă din lînă; wollener Ranzen, Felleisen. *1628:* Egy zeór altal vetóben ualami leuelek [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 11]. *1681:* Fejervarra ... Egy sŏr atalvetŏ [UtI]. *1745:* tanáltom egy Szŏr Altal vetőtt [Vályebrád H; Ks 111. Vegyes ir.]. *1839:* Egy szŏr és két vászany általvetŏ [Kv; Ks 73. 55].

szőr-asztalfedél szŏr/gyapjú-asztalterítő; față de masă din lînă; wollene Tischdecke. *1627:* Egy szeör Asztal fedel aestimaltuk f. — d. 40 [Kv; RDL I. 133].

szőratlac 1. atlaszselyemfajta; un fel de atlaz de mătase; Woll-/Atlasbrokat, Wollatlas. *1711:* 2 Vég szŏr Atlacz ... 13//— [ApLt 5 Apor Péter inv.]. *1788/1791:* G. Kornis István ur eő Nga vásárlásai ... 2 1/4 sing szŏr atlatzat Mf. 2. 30 [Mv; Ks 73. 55].

Szk: *violaszín ~. 1682/1687:* az szoknia ualla uolt Uiolla szin szŏr Atlacz [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.].

2. jelzői haszn-ban; cu funcție atributivă; in attributivem Gebrauch: szőratlaszból készült; făcut din atlaz de mătase; brokaten, seidenstoffig. **Szk:** *~ matrac. 1681:* Veres szŏr atlacz ŏregh matracz Nro 1 [Vh; VhU 540] ✱ *~ muntli. 1693:* Edgy pegymetes szŏr atlacz muntlj flo 10 .//. — [Ne; DobLev. I/37].

szőrbársony 1. catifea de lînă; Wollsamt, Rasch. *1710:* Két székre való viselt (!) szőrbárson [DanielAd. 88]. *1766:* Ződ meczett szŏr Bársonnjal bóritott bagaziaval bé vont ujj szek nro 10 [Déva; Ks 76. IX. 12]. *1813:* 8 3/8 Sing szŏr bársony [Told. 74].

2. jelzői haszn-ban; cu funcție atributivă; in attributivem Gebrauch: szőrbársonyból készült; făcut din catifea de lînă; aus Vollsamt, aus Rasch. **Szk:** *~ kanapé. 1788:* Veres mettzett szŏr bársony kanapé ... Flor. 20 [Mv; TSb 47] ✱ *~ lájbi. 1797:* Egy veres Szŏr bársony Lájbi [M.igen AF; DobLev. IV/777. 12].

szőrbokrétás szŏrbokrétával díszített; (prevăzut) cu podoabe în formă de buchet de flori confecționate din păr; mit einem Wollstrauß/Roßhaarbüschel (geschmückt). **Szk:** *~ hám. 1732:* erŏss hintó szin ... találtunk ... egj pár Sezához valo veress szŏr bokrétás hámat [Kóród KK; Ks 12. I].

szőrcujtár gyapjúból készült nyeregtakaró; valtrap, cioltar făcut din păr/lînă; wollene Satteldecke. *1665:* Szür czujtárra Tall. 7 [UtI].

Vö. a *csótár* címszóval.

szőrcsapó gyapjúványoló; piuar pentru împîslirea țesăturilor; Walker. *1594:* Varhoz valo zabados zwr chiapo [Kraszna Sz; UC 113/5. 17]. *1698:* Kolosvári Kapa György Szür csapo Plenipotentiariussa(na)k vallá Deesi Ungvari Ferencz Uramat Deesi Szabo Albert ellen [Dés; Jk 267a].

Szn. *1690:* Szür csapo Mihály [Kv; Dic. 1690. VI. 69].

szőrcsemelet teveszŏr posztó; postav de păr de cămilă; Tuch aus Kamelhaar. *1711:* 2 Vég Szŏr Csŏmŏjet ... 14 //— [ApLt 5 Apor Péter inv.]

szőrelegyedés folt; pată albă de păr (pe fruntea unui animal); Fleck/Haarfleck (an der Stirn eines Tieres). *1843:* A szegény ŏreg Crŏck égy év és három napra, égy szép piros pejj kanca csikót ellett Persiváltol — semmi egyéb jegy nincsen benne, csak a' homlokán néhány fejér szŏr elegyedés [Zsibó; WLt Nagy Lázár lev.].

szőr-előruha gyapjúból készült kötény; șort de lînă; Wollschürze, Wollkittel. *1742:* Két szŏr elő ruha [Kisborszó SzD; TL 42 Kifor-cs.lelt.]. *1749:* Az Inctus ... edgj sákot lopott illyen portortékakkal (!) ... edgj szŏr elŏ ruha melly portekakatis lopott lako Pro(vi)dus Andreka Györgj és Felesége Dotye hazoktol lakat alol, a' mint ezen károsok in Figura judicii réais eskütte(ne)k [Torda; TJkT III. 267]. *1800:* Egy fekete szŏr előruha [Kézdikővár Hsz; HSzjP].

szőretlen szŏr nélküli; fără păr; unbehaart, haarlos. *1807:* Báts Vonuly ... oláhos magossatska kivŭl szŏretlen bŏr zsiros sŭvegbe ... járt [DLt 494 nyomt. kl].

szőrféreg 1. a ló szőrét/testét pusztító féreg; strongil; Haarlinge. *1773:* a Ménes is amint hallottam Szŏr féreg mi-

án és egyébb nyavallyáb(an) mind el hullottak [Szárhegy Cs; LLt 72/1971].

2. szitokszóként; ca vorbă/cuvînt de ocară; (als Schimpfwort gebraucht). *1573:* Angalit Zabadkay filepne azt vallia hogi eo semmy zidalmot Nem hallot katotwl agostonra, hallotta hogi zapolodik volt Illemodon (!), Im azt keoltettek hogi az en fiam mynden penzert tyzet vezen azert myt az hazra keoltet, de Zeor fereg ragia meg Nelwet ky az keoltette, De senkit Nem Newezet | Istwan nehai vaida Imre fia, Azt vallia, hogi Nem hallotta soha hogi sem Agoston, sem Kato sem Eyel sem Nappal egimast Zydalmaztak volna, sem zeorferget sem fene vadat nem hallot [Kv; TJk III/3. 86].

szőrférges szőrféregtől beteg; bolnav de strongiloză; von Haarlingen erkrankt. *1767:* az kőzelebb Mult Télen két Nyomorék Kantza itt Korodon meg dőglőtt, mellynek égjike Erős kehes, a' másika el Nyomorodott Szőr-férges vólt, ugj égj Bival is dőglőtt meg, de ennek is a' Bival Bika a' Lábát el rontotta, és a'miatt mind sinlett, nem pedig az éhség miá dőglőttenek meg [Kóród KK; Ks 19/I. 8].

szőrfirhang szőr/gyapjúfüggöny; perdea de păr/lînă; Wollvorhang. *1753:* Az Ablakon és à Bibliothecan egy egy pár zőld Szőr Forhang [Nsz; Told. 18].

szőrfoltos szőrrel foltozott; peticit cu păr; mit Haar(fäden) geflickt. *1812:* Egy szőr fótos gyakor szita xr 12 [Mv; MvLev. 5 Szürtei J. hagy.].

szőrfonal fire de lînă; Wollgarn, Faden/Garn von Wolle. *1736:* Nyoltz Gornollya szór fonal [Várhegy MT; CU]. *1777:* midön ... profugus Haderán Alexa Házához mentűnk volna ... Más Lepedőben tétettűnk ... ket darab szőr fonalot [A.detrehem TA; DobLev. III/1. 1a]. *1815:* 1 Gombolylyag szőr fonal [Nyárádsztbenedek MT; Told. 50]. *1829:* Ször fonal készült 6 font 24 Loth [BLt 12]. *1849 k.:* 11 Sing fel vetett szőr fonal vékony Rf 10 gyapju fonal szőr néműeknek Rf 10 [DobLev. V/1280].

szőr-főkötő scufie/bonetă de lînă; Wollhaube, Leinenhaube. *1668:* Kilencz feier szeőr fő kötő [Mk 11 Kapi György inv.]. *1702:* Három Szőr fökötő kis kontjra valo [Marossolymos MT; Told. 22].

szőrfuszekli szőr/gyapjúharisnya/zokni; ciorap de lînă; Wollsocken. *1829:* Szőr Fuszékli 1 pár 1 Rf, 15 xr [BLt 12 Kv-i dologház számad.].

szőrfű hegyi legelőkőn növő pázsitfű; Nardus stricta; ţăpoşică; Narbe. *1864:* Nyir kaszálo egyenes tér nagyobb részin igen rosz szőrfűvet termő [Kilyénfva Cs; GyHn 46].
Hn. *1652:* Szòrfi neűű helyben (k) [Tarcsafva U; EHA]. *1655:* szőrfwben (k) [uo.; EHA]. *1685:* Szór fűben (sz) [uo.; EHA]. *1799:* Szőrfű nevezetű heljségben (k) [uo.; EHA]. *1860 k.:* Szörfű (k, sz) [Etéd U; EHA].

szőrgomb nasture din păr; Haarknopf, Knopf aus Haar/Roßhaar. *1684:* Csizmadi Janos hozott ... két Kőtés szőr gombot [Utl]. *1736:* Az keservesek mentől durvább fekete posztóban öltöztenek, az mentéjek bérlése fekete bárányből volt, fekete szőrsinor körülette, fekete szőrgomb, az övök vagy fekete szőrsinor vagy fekete posztószély, fekete nestes süveg durva posztóból [MetTr 405].

szőrgomolya szőr/gyapjúfonal-gombolyag; ghem de lînă; Wollknäuel. *1810:* Fejér szőr gomollya őtt, őtt fontni [Jedd MT; LLt].

szőr-gyapjúfonal fire de lînă; Wollgarn. *1744:* fejér Szőr gyapju fonal gombolyék [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67].

szőrgyolcs pînză groasă (din păr); Wollgewebe. *1730 k./1770 k.:* Tekintetes Hegyesi Mihályné Aszsz(ony)om Cserényi Kriska Aszszony Istenes indulatjából conferált és adott a' Sárvári Eklának az Urnak asztalára való abroszt, melly két szély kőzben a' szélyek(ne)k egybe foglalója tsipke azonképen kőrős kőrnyűl is lévén búja vászon, avagy házoknál szőtt szőr gyólts [Sajósárvár SzD; SzJk Conscr.].

szőrharisnya cioareci, pantaloni ţărăneşti din dimie (împodobiţi cu găitane); Wollstrumphose. *1679:* Egy el szőkőtt, Illyés nevű szűcz egyet mása ... gyermek(ne)k való szakadozott ször harisnya nro 1 [Uzdisztpéter K; TL 82–3 Bajomi János inv.]. *1723:* Bandula Gercsa ... penz fizetese flr hung 7 ... két Szokmany, 1 Szőr harisnya, 1 kucsma, ket ing, 2 labravalo [Holtmaros MT; Told. 29/7]. *1732:* edgy edgy Szokmány, 1–1 szőr harisnya s 1–1 ruha harisnya [Nagyiklód/Szentjakab SzD; TSb 51]. *1742:* Szegőtem lovásznak Molnár Praekup fiát Gávrillát Karácsonig fizetek e szer(int) Egj posztos szokmányt, egy pár szőr és egj par vászon harisnyát [M.köblös SzD; RLt 18]. *1769:* Gyermán Togyer ... a kutsmajais Czondra posztobol vagyon tsinalva, Fejér ször bő hoszszu harisnyája [UszLt XIII/97]. *1785:* 4 Márjasos czondra nro 1 ... uj szőr harisnya 2 pár [Drassó AF; TSb 24]. *1796:* én itt adtam ki néki a két ingét két Lábra valo jár, két pár szőr harisnyát [Baca SzD; TSb 24].

szőrheveder chingă dintr-o anumită ţesătură de păr; Haargurt, Gurt aus Roßhaar. *1599:* Nierges János. Vizen. Caroliban. 60 zekerniett —//60 ... Zekely Zeor Heuedereket ... —//15 [Kv; Szám. 8/XIV. 3. harmincadjegyzék]. *1681:* Csigas Lovakhoz valo Szakadozott, semmire kellő hámok, s szőr hevederek ... mint hogi nem jok, nem is specificaltattak [Vh; VhU 553].

szőriszák szőr/gyapjú-általvető; desagă de lînă; Wollranzen, Felleisen. *1595:* Szaniszló Tamástól küldtem most egy szőr iszákot [SzO V, 160].

szőrkalap szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *magyar ~* magyaros szabású, szőrből készült kalap; pălărie de păr după modă ungurească; Filzhut. *1823:* Egy magyar ször kalap[a] [Nsz; DobLev V/1080. 2a Demény György hagy. — [a]Szaggatott vonallal aláhúzva és utána írva: Kalpog].

szőr-kamillotmente teveszőr-mente; mantie de camelot; „Mente" (Husarenpelz) aus Kamelhaar. *1763:* Egy rendbeli szőr materia nyári kőntős, szőr kamillot mente dolmány poszto nadrág selyem készűlettel [Hsz; Ks 23. XXIIb].

szőrkamuka szőrdamaszt; damasc de lînă; Haardamast. *1630:* Ballos János. Hozot Beczibeöl ... 2. végh szeor kamukát p(ro) f 12 d — tt f — d 36 [Kv; Szám. 18b/IV. 46]. *1739:* Zöld szőr kamuka[a] [Szászerked K; LLt Fasc. 96 — [a]Ti. paplan].

szőrkanavász 1. (un fel de) canavaţă; eine Art Kanevas von Baumwolle Leinwand oder Leinen. *1700 k.:* Ternovai Pap Miklos viszen Fejtöt tizenöt okát, Két Kötés Papirossat ... harom oka kávét egy végh Ször Kanavátzot, egy végh Zöld Remek posztot [Szászváros H; RLt St. Lengyelfalvi kezével]. *1739:* Zöld szőr kamuka[a] az közepe az kőrul valoja pedig veress szőr kanavacz [Szászerked K; LLt Fasc. 96 — [a]Ti. paplan]. *1816:* Öt darab veresses Szőr kanavátz [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.].

2. jelzői haszn-ban; cu funcţie atributivă; in attributivem Gebrauch: szőrkanavászból készült; făcut din canavaţă; aus Leinen oder Leinwand gemachte. **Szk:** ~ *palást. 1687:* Egy viseltes ször kanavácz fekete palástot [Déva H; Szer.].

szőrkapca obială de postav; Fußlappen (aus Leinwand). *1632:* ez el mult nagi karaczon estin kùlde ötte volt oda hozzam Zabo Ferenczne Aszoniom azt az Annokott; jo reggel, megh en magam fel sem keöltem vala, seöpröirtt s en eszemben sem vettem hogj az kemencze mele öl el uitte volt az kapczamat, de czak egj szür kapcza vala [Mv; MvLt 290. 94a]. *1770:* 1 Pár fejér szőr kapcza [Berz. 7. 69. 1]. *1777:* midön ... profugus Haderán Alexa Házához mentünk volna ... Más Lepedöben tétettünk az Agybol ... egy pár fejér szőr kaptzát [A.detrehem TA; DobLev. III/1. 1a].

szőrkárpit carpetă de lînă; (gewebter) Vorhang, Wandteppich. *1629:* Ket szeor karpit tt f. — d. 50 [Kv; RDL I. 132]. *1637:* kepes szeör karpitok uadnak az falain [UF I, 407]. *1638:* Az asztal keörül egj szeör karpit [A.porumbák F; UF I, 657]. *1690:* Küs Kamara ... rosz szor karpit nro 2 [BK 10 Kentelki inv.].

Szk: *székely* ~. *1704:* Egy rongyos fekete szőr Székelly Kárpit [Kv; WassLt Vass Dániel portékái között].

szőrkeszkenő ször/gyapjúkendő; năframă de lînă; Tüchelchen/klineres Tüchlein aus Wolle. *1820:* Ször Keszkenyő [Felör BN; DobEsm.].

szőrkesztyű mănuşi de lînă; Wollhandschuh(e). *1839:* Szőr Kestyű 3 pár Rf. 36 xr [BLt 12 kv-i dologház szám.].

szőr-kiosztogatás gyapjúszövet/posztó adományozása; donaţie de materiale de lînă/postav; Austeilung von Wollstoff, Stoffspenden. *1589:* Az zegeniek Zwr ky oztogattasra e keppen kewetkezik kynek mit attanak Zilay Gergelnek attünk zürt 6 Singet [Kv; Szám. 4/IX. 24]. *1598:* Zwr ki oztogatas. Thorday Janosnak zegennek attunk 7 singet. Ket zaz es ket Magyar deak gyermeknek attünk 20 singet [Kv; i.h. 7/XVI. 51].

szőrköntös haină de deasupra; Schutzmantel/Umhang (aus Leinwand). *1573:* Kadas Mathias Azt vallia hogi tawaly Eztendeobe vyzkereztbe mykor gergel deak Zebenbe Ment volna zokadalomra, valaky zowabol Indultatot volt arra hogi vyzza Ieoien, egy Nap estwe Ieot az eo hazahoz es Eotet ky zolitotta, tahat vagion az zolgaia zwr keontesebe [Kv; TJk III/3. 155]. *1587:* Az zegeny eze fogyatkozot lakatos Miert hogy feleo hogy twz Myat kart thegie(n) egez varosnak wegeztek eo kegmek valamy zwr kontessel Rwhazzak megh es wssenek wassat a labara legien az foghaznal es az warasseból etelere visseltesse<n> gondot Biro vra(m) [Kv; TanJk I/1. 56]. *1815:* azon emberek, kik az beteg Marha kőrül Szorgalmatoskodnak, az Egészséges Marhái kőzött is kéntelenek járni, és Szőr köntősеikkel az Mérget transplantállyák, Mellynek Meg gátlása végett Szükségesnek látom, hogy Homorodon egy Ospotálly az beteg Marháknak, Mást pedig reconvalescenseknek Számára állittassék ... Kaller Györgj mp. Circularis Orvos[a] [Algyógy H; JHb Jósika János főisp. ir. 263 — [a]Zoltán Károly lev.].

szőrkötél frînghie din fire animale; Strick, Seil (aus Roßhaar). *1695:* Vasarlottatta(m) ... Czövekes kőtelett kendert nro 24 ... Ször kötelet nyügöt f 2//10 [Szentmargita SzD; TKl 74b Petki Nagy cs. számad. szám.].

szőrkötény şorţ/catrinţă de lînă; Leinwandschürze. *1847:* Solomon Zófia (!) ... viselt ... fekete szőr köténjt katrinczát [DLt 406 nyomt. kl].

szőrkötő szőrkötény; şorţ de lînă; Schurz, Schürze aus Leinwand. *1742:* 19na Febr. Fogadtam az oláhok Karácsonyáig Fűzesi Máriát lészen fizetése e szer(int): Egj czifra kődmön, egj szála fersö ing, egj Szála és egj szősz ing allyastol egy fűre valo gyolcs akár három márjás egy ször kötö egj pár uj csizma, bocskor helyett egj pár fejelés csizma [M.köblős SzD; RLt Rettegi István DiarOec. 17].

szőrkrispin ször/gyapjú-köpenyfajta; un fel de mantie mai scurtă din lînă; Art Radmantel, eine Art von Wollmantel. *1850 k.:* égy kávé szin ször krispin megyszin bélléssel, uj [Kv; Pk 12].

szőrlájbi ször/gyapjúmellény; laibăr/vestă de postav; Wollweste, Tuchleibchen. *1768:* Ujj szőr Lájbli 1 [Mezősztgyörgy K; Ks 23. XXIIb].

Szk: *barátszín* ~. *1790:* Barat Szin ször Lajbli moj ette Nro 1 [Sv; Ks].

szőrlepedő cearşaf din pînză groasă; Leintuch, Laken/Tuch aus Wollzeug. *1777:* midön ... profugus Haderán Alexa Házához mentünk volna ... Más Lepedöben tétettünk ... egy ször Lepedöt [A.detrehem TA; DobLev. III/1. 1a].

szőr-málhatakaró ször/gyapjú-poggyásztakaró; pocladă de lînă; Packdecke, Gepäckkotzen, Deckblahe. *1759:* szállitasson el ... Egy tarka szőr málha takarot [Sárd AF; TSb 51].

szőrmatéria 1. szőrkelme/anyag; material/stofă/ţesătură din păr; Wollstoff, Wollzeug. *1630:* Cziandj Antal vram Hozatot Beczibeöl ... 4 vegh szeor materiat p(ro) f. 24 d — tt f — d 72 [Kv; Szám. 18b/IV. 42–3]. *1726:* Egj kék kalamaljka szőr materiabol állo élö (!) ruha egj sor aranj csipkével es galandal [Kv; Pk 6]. *1746:* A Predikálló Székre és éneklö Pulpitusra maga költségén p(ro)curalt igen szép ször materiat Szönyeg himbe szöttet Dánér Miklos Ur(am) [Magyaros Hsz; SVJk]. *1759:* Már most dolmányt, övet éppen nem viselnek, hanem télben-nyárban mentét s leiblit vagy melyrevalót, melyet különb-különbféle módon szoktak viselni, némelyek paszumánttal, némelyek a nélkül, némelyek selyem, némelyek szőr-materiából csináltatják [RettE 89]. *1768:* Posoni váll szor materia fekete 2 [Mezősztgyörgy K; Ks 23. XXIIb]. *1791:* Uj Japonika, veress, sárga és fekete tsigos (!) ször matériából olly szinü flanell béléssel [DLt nyomt. kl].

Szk: *fekete ~. 1786:* Az Udvezült ur ő Exjtól maradott egy Házban viselni szokott Bundátskát ... elvittem magamnak ...; a' moly nagyon megvesztegette a' materiáját, mely különbenis valamí hitván fekete ször materia, a' Bérlése pedig elég jó Róka málból áll [TL] ✳ *fényes ~. 1788:* Fekete síma fényes Ször matéria vagy Tamísz 3 darabb 31. síng [Mv; TSb 47] ✳ *sima ~ → fényes ~* ✳ *tarka ~. 1629:* Kalmar Marha iutot ... Tarka szeor materia veres ueszeös [Kv; RDL I. 132]. *1752:* Bői Győrfi Josefne Jánosi Kristina Aszszony ... Conferalt s vött a Praedikallo székre egy tarka ször materiat, mely mostis rajta van [Bő MT; MMatr. 265]. *1763:* Egy tarka ször materiabol valo Japonika [Hsz; Ks 23. XXIIb] ✳ *virágos ~. XVIII. sz. eleje.:* Harom sing ticzin viragos ször materia [LLt Litt C]. *1753:* Conferált Májai Ferenczne Szabo Mária Aszszonj az Ur asztalara a Bői[a] Refr. Eklesiaban egy asztalra valot, melynek a közepe veres viragos karton, körül egy tenyérnyi kék virágos ször materia [DobLev. V/265. — [a]MT]. *1766:* Egy Zöld nyomtatott viragos ször materiából rosás dufla Sárga pántlikából készitett Superlát [Lesnek H; Szer. Harsányi Éva inv.].

2. jelzői haszn-ban; cu funcţie atributivă; in attributivem Gebrauch: szőranyagból készült; făcut din material din păr; wollen, aus/von Wollzeug. **Szk:** *~ amazon* szőr/gyapjú-lovaglóruha. *1789:* vettem kezemhez ... Egy dupla Szőr materia hamu Szint (!) amazont [Medgyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.]. ✳ *~ bunda. 1789:* vettem kezemhez ... Egy ször materia bundát [Medgyesfva MT; JHb XLVI/1. Torma Éva kel]. *1798:* Volt egj Balha színű fél viseltesnél többj, ször Matéria Roka torokkal premezett s Mállal bérlett aszszanj ember Bunda moj ette mellj el adatott 18 Rforintokon [Kv; Pk 6 Rázmány Hedviga hagy.] ✳ *~ dolmány. 1788:* Egy vad galamb szín Ször matéria Dolmány képines készűlettel [Mv; TSb 47] ✳ *~ firhang* szőr/gyapjúfüggöny. *1789:* Az Ablakon belől vas rudon fűggő két fele huzo Zöld ször Materia Firhang Rft 3 [Mv; Conscr-Ap. 5] ✳ *~ kaput* ször felsőkabát. *1790:* Egy fejér ször Materia kaput Hf 7 Dr 50 [Mv; MvLev. Kis Ferenc ács hagy. 4]. ✳ *~ köntös. 1816:* Fekete ször matéria kőntes 6 Rf [Kv; Born. IV. 41] ✳ *~ mellrevaló* szőr/gyapjúmellény. *1733:* Edgj fekete ször materia Nestel prémezett, elegj belegj berlessel berlett ujjos mellyre valo [Marossztkirály AF; Told. 2] *~ nyáriköntös. 1763:* Egy rendbeli ször materia nyári kőntös, ször kamillot mente dolmány poszto nadrág selyem készűlettel [Hsz; Ks 23. XXIIb] ✳ *~ spallér* fali szőr/gyapjúkárpit. *1759:* szállittasson el ... Egy darab viseltes falra valo Spallert ... Egy falra valo igen nagy és szép tarka ször materia Spallert [Sárd AF; TSb 51] ✳ *(viola-szín) ~ szoknya. 1734:* Egy viseltes veres szőr materia szoknya virágos elő ruhástol, kőrűllőtte keskeny ezűst Csűpke s Galand [Kv; Pk 6]. *1788:* Fekete habos ször matéria viseltes Szoknya [Mv; TSb 47]. *1793:* egy viola szin ször materia szoknya, Lejbel és Kaput hozza átzél gombokkal [TL Conscr.].

szőrmente mantie de postav; pelzverbrämte Tuchjacke, bes. für Reiter, „Mente". *1600:* Andrást, az eoregh Legent fogatta(m) megh esztendeigh f 22 d — Kett Jnghbe, kett gattyaba, Egy szeór mentebe, Egi karasia Nadragba eg' sűvegbe | Martont az fellaytart fogatta megh Dauid vram[a] kęsz penzbe f 7 d — Egy szwr Mentebe egy kedmeonbe. Egy kisznicęr Nadragba. Kett Jng kett gattiaba [Kv; Szám. 9/XII. 61 Igyártó Simon isp. m. kezével. — [a]Nyreó Dauid, az előbbi isp. m.].

szőrmíves szőrből különböző tárgyakat/viseleti darabokat készítő kézműves; meseriaş/meşteşugar care face diferite obiecte din păr; Galanteriewarenmacher. *1627:* Az szőrmívesekről, kik lasnakot, harisnyát, gubát, pokróczot csinálnak [Gyf; EOE VIII, 471 árszabályzatban].

szőrmű posztókészítő műhely; atelier pentru fabricarea postavurilor; Tuchweberei. *1629:* ugj atta el az zeöleött hogj ualami eletett foghion maganak ualami zwr miett akara inditani [Kv; TJk VII/3. 68].

szőrnadrág pantaloni de postav; wollene Hose, Stoffhose. *1850:* Egy koczkás, fejéres bírka szövetű szőr nadrág [Mv; DE 2].

szőrnemű szőrkelmeféle; un fel de ţesătură din păr; Wollware, Wollzeug. *1849 k.:* 11 Sing fel vetett szőr fonal vékony Rf 10 gyapju fonal szőr némeűeknek Rf 10 [DobLev. V/1280].

szőrnevelő szőrnövesztő; care ajută la creşterea părului; Haarwuchsmittel. *1722:* az Rűhes kanca is gyugyul csak az szőr nem akar nőni rajta Tolnai Ur(am) az mondota szőr nevelő orvosagot csinal [Szentpál K; TKl Mihály Deák Szénás Miklóshoz].

szőr-nyakkeszkenő nyakra való szőr/gyapjúkendő, şal de lînă; wollene Halsbinde/Schal. *1840:* Visel ... világoskék 's virágokkal petyegetett szoknyát ... setét koczkás szőr nyakkeszkenőt [DLt 702 nyomt. kl].

szőr-nyárimente mantie de vară; kurze Tuchjacke („Mente") für den Sommer. *1760:* Edgy Veres szőr Bibor nyári mente [Mv; TGsz 2].

szörnyen 1. nagyon, igencsak; foarte (tare); sehr, überaus, ungemein. *1597:* Chizar ferencz ... wallia. Mikoron egikoron gazdam azzonnyal eggyewt voltam wolna ebede(n) az veres Pal hazanal, az zolgalo hoza az etket az aztalra en mondek neki, te leany amint az farod s az hasad al tenallad giermek vagion ... ebed vtan hat az Azzonnepek kette(n) ele fogtak maid egi oraigh mind firtattak de zeornye(n) eskewt hogi ninchen semmi gongia [Kv; TJk VI/1. 82]. *1609:* Vrunk Kohnjajara Vaczior(ara) ... attam ... Zalonnat Niolcz fontot ... Veres fokhagimat, peterszeljmet, Zeornjen morgottak malaczer, veottem esmeg harmat ... d 84 [Kv; Szám. 12b/IV. 190]. *1619:* Az jancsár aga maga személye szerént szörnyön cifrán felöltözött jáncsársággal ... ezek mellett szörnyű népnek sokasága [BTN[2] 268]. *1635:* Engemet szernyen megh eskute az kathona Turi Ferenczy ... hogy senkinek ne(m) mondo(m) [Mv; MvLt 291. 56b]. *1678:* Az pestis itt benn szörnyen uralkodik, kivált Mezőségen és Szamos mellett [TML VIII, 237 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1705:* Szörnyen megszűkült és drágodott minden [WIN I, 549]. *1804:* A Csűrnek edgyik farát el bontván meg kellett fordittatnom, egésszen ki fedettem a Léttzei szörnyen romlottak lévén a magam erdőmből meg létzeztettem ... ujj szalmával egésszen megis fedettem jó móddal [Ádámos KK; Pk 5]. *1894:* Zsuzsika hitványul van. ... Mikor elvettem feleségül, tulajdonképpen egy szörnyen terjedelmes famíliát vettem el, akikért Zsuzsika állandóan aggodalmaskodik [PLev. 168 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. erősen; tare; schrecklich, stark, ungeheuerlich, immens. *1619:* Ők szörnyön affirmálják, hogy hiszem jól ismerjük személyek, nevek szerént őket [BTN^2 252]. *1710:* Teleki Mihály megértvén, mint bánik Carafa a magyarokkal, és Erdélyben bé akar jőni, szörnyen elijed, és ha lesz vala hová, elébb is állott volna Erdélyből [CsH 207]. *1710 k.:* Hamar felgyógyulék, de ottan csakhamar minden testem megrühesedék szörnyen, mintha kásával hintették volna meg, nagy viszketéssel; borbély egynéhány hétig gyógyított, minden ember himlő-maradványnak mondotta [BÖn. 524].

3. kegyetlenül; nemilos; grausam, entsetzend. *1579:* Wegeztek eztis eo kegmek myert hog az porteore (!) molnat zernyw(n) pwztettottak el ... Byro vram eo kegme tudakozzek rayta Annak gongia wysselesset kyre biztak volt, es ky miat esset legie(n) Az puztetassa [Kv; TanJk V/3. 188b]. *1597:* Chato Ambrúsne Sophia wallia. Lattam nagi giakora hogi Kis Imreh retteneteskeppe(n) kemelletlenül verte giermekit, mert zememmel rea vezte(m) hogi mind az két fiat zeornyen megh keoteozte hatra keoteotte az kezeket chiúpa mezitele(n) vetkeztette eöket az Inokatis megh keoteotte, hassal fektette az feoldre, keozikbe(n) allot, chipke bokort keoteot eozwe azzal werte mind farattigh | Reodi Warga Martonne wallia Lattam nagi giakorta minthogi Kis Imrehnek zinte teo zomzedgia wagiok, hogi az két fiat agashoz keoteozte chúpa mezitelen chipke bokorral zeornyen werte taglotta eoket el annyra hogi az ver vgia(n) megh allapodot alattok [Kv; TJk VI/1. 39, 41]. *1618:* Hozták ezt is Perzsia felől, hogy az fővezér bément az derekában Perzsiának, országot pusztít — ront szörnyön: az perzsiai hadak imideamoda elállottak előttök csoport hadakkal. Az hír csak eddig hallatik [BTN^2 117]. *1657:* mellik kezdette elsoben az ueszekedest nem tudom, hanem egi kor az palcza harsogast kezdem hallani, oda tekintek, latam hogi Dobos Georgi uer szörnyen Janka Mikloshoz [Berz. 12. 92. 127]. *1705:* A Teleki József uram béresének a feleségét, kit a minap szörnyen megkínoztatnak vala, a tegnap újobban elvitték és szörnyen megkínozták [WIN I, 458]. *1772:* A Battyát és vágo Legényt szornyen meg verte Gazmér Gyorgy ... s öt a Vago Legényét Lóval is rutul megtapodta [Dés; DLt 321. 64b Mich. Szavai (48) ns vall.].

4. rettenetesen, félelmetesen; îngrozitor; entsetzlich, schrecklich, schmerzlich. *1619:* Felséged, az Istenért kegyelmesen megbocsásson, mit tudtam eddig rajtok veni ilyen rettenetes nagy véletlen dologban. Ezek is csak magok is elcsudálkoztak rajta, micsoda nagy dolog találta őket. És azmég csak egymással conferálnak is az dolog felől, szörnyebben jő újabban-újabban az nagy reménytelen és véletlen dolog eleikbe [BTN^2 360].

5. súlyosan; cumplit, groaznic; schwerstens, unbändig. *1670:* Szörnyön uralkodik Kegyelmeden, édes Komám uram, az a hitván nyavalya [TML V, 83 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1705:* a lovak is szörnyen betegedtenek [WIN I, 621].

6. csúnyán, durván; aspru, dur; scheußlich. *1771:* Székiné Kis János Ersoktol hallottam a Piaczon hogy Gázmér György a maga édes Apját és édes Battyát meg verte, és szörnyen teremtézte (!) akkor [Dés; DLt 321. 47a]. *1772:* Tit Zilahi István és Jakots peter Uraméktolis hallottam elégszer hogy szörnyen Teremtettéztek [Dés; DLt 321. 83b Catalina Nagy cons. Nob. Stephani Gyarmathi alias Kováts Senioris (50) vall.].

7. dühösen; furios, cu furie; böse, wütend. *1663:* az török ... ez vidékre is fenyegetőzik szörnyen és izenget reájok, hódoljanak, mert elrabolja őket [TML II, 648–9 Teleki Mihály a fej-hez]. *1668:* Egy rossz jancsár aga lévén kajmekám Váradban, szörnyen fenyegetőzik, hogy merem Sebesvárát építeni? [TML IV, 286 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1676:* Szörnyen kifokattak már, hogy erővel vették el az horvátoktól ezen embert [TML VIII, 292 Vesselényi Pál ua-hoz].

8. ijesztően; înfricoşător, înspăimântător; furchterregend. *1662:* Győri Jakab ... meghagyá: hogy valakinek puskája vagyon, azt minden ember elkészítse, és mihelyen ő dobot üttetvén, seregestől megsivalkodik, ők is akkor mentől szörnyebben lehet doboltassanak, sivalkodjanak [SKr 177]. *1729:* Kinnjáb(an) szörnjen kiáltot jajgatot, és el huddozta magát [Sövényfva KK; TSb 51].

9. mohón; cu lăcomie; maßlos, unbändig. *1688:* Volt rettenetes bajom az németekkel, mivel az m(agazini) commissariusok az borok felé sem jöttek, nem volt semmi dependentiájok az magyar commissariusoktól; az prófontmesterek, furierek, köznémetek kóstolták, itták szörnyen [SzZs 515].

10. '?' *1661:* Tudósítson Kegyelmed, ha megfeleségesedék-e Kegyelmed? nem-e? Sztepán Ferenczre is akadtam vala; csapja szörnyen a csíkot, de ismerjük [TML II, 31 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

szörnyít 1. rémít, borzaszt, ijeszt; a îngrozi/înfricoşa; entsetzen, schrecken. *1618:* Az vezér csak könnyűszerrel vagyon mezei harchoz, és minthogy utána indult az kazul pasának, szörnyítik ezek, hogy iszonyú nagy haddal vagyon most ez az vezér Perzsiára [BTN^2 126]. *1619:* Az szegény tudatlan emberek szörnyítik, hogy harmadannyi-mennyi ember veszett Perzsiában [BTN^2 222]. *1769:* Elsőben is szőrnyiti és elő számlálhatatlanoknak irja Ngod az ő Nga Törvénytelenségeit [Mv; Told. 19/45].

2. rémesnek/szörnyűnek állít/képzel; a afirma că ceva este îngrozitor; erschreckend finden. *1619:* Data occasione módot kerestem abba, hogy bő colloquiumom volt őnagyságával az vezérrel felőle, sőt sok egyéb rendbéli törökökkel; az olaszok szörnyítik, az törökök semminek tartják [BTN^2 241].

szörnyű I. *mn* **1.** nagyon nagy, óriási; foarte mare, uriaş; schrecklich (groß/stark), ungeheuer, enorm. *1614:* Ilyen szörnyű veszedelemmel vevék ismét meg az székelyek az ő szabadságokat [BTN^2 48]. *1705:* A kuruc rabok szörnyű éhségben vannak, mert csak valami kölest sütnek nekik, azt sem őrlik jól meg, sem meg nem szitálják, csak úgy kínlódnak rajta hitvánságok [WIN I, 416]. *1710:* A császár még akkor Bécsben vala, látván a tatár égetésit, praedálását, mindnyájan azt gondolák, hogy az ármáda elveszett, azért a városban és a császár udvarában szörnyű bódulás vala [CsH 167–8]. *1739:* A Szegénységet a' Szőrnyű Inség és a Marha dőgi, melly mais grassál, majd minden vono marhájából exhauriálta [Nagysajó BN; Ks 99 Kemény Sámuel aláírásával]. *1780:* Itten a ho harmat szórnyű kárt tött kivált a szőkókben[a] [Baca SzD; TSb 24. — [a]Elírás *szőlőkben* h.]. *1807:* szőrnyű nagy szűgségem vagyon réá [Abrudbánya; Pk 7].

Hn. *1578/XVII. sz. közepe:* Az Zeőrniű liuk előt (k) [Kide K; BHn. 86]. *1642:* Szernyő kő hata meget (k) [Farkaslaka U; EHA]. *1754:* A' Szőrnyű lyúk előtt lévő Ecclesia erdelye alatt [Kide K; BHn. 91].

2. magas, meredek; înalt, abrupt; Schroff. *1614:* Ez az Nikápoly szinte az Duna-parton vagyon; az vára vagyon

egy igen nagy erős oldalon, kősziklán. Az városa vagyon egy része alatta egy igen rút gödörben ocsmány helyen, egy része mellette nagy szörnyű oldalon [BTN^2 67]. *1662:* a fejedelem is ... fejérvári székibe, a vezér is Budára felmentek vala. Bethlen István pedig Lippáról Jenőre s Belényesre, onnan Feketetóra a rettenetes hegyekre, s a körös-környül a szörnyű hegyek között Szilágyon által, csuda, amelly nagy sietve ment vala Ecsedbe, noha már minden dolog hittel erősíttetett, békességes járhatásárul fejedelemtül úti levele is küldetett volna [SKr 191]. *1763:* szörnyű tsere fákot (: fel akadozván rájok :) vagdaltak, és gazoltak le [Zágon Hsz; SzentkZs Nic. Vajna (36) ns kezével].

3. iszonyatos; groaznic; gräßlich. *1705:* azelőtt is nyomorult föld volt a Szilágyság, s most egészben elromlott, akin annyi szörnyű had fordult meg mindkét felől [WIN I, 596].

4. rettenetes; îngrozitor; schrecklich, entsetzlich. *1573:* Catalin Azzon Igarto Istwanne, Azt vallia, hogi ... mykor Megh hallota volna hogi testamentumot tenne Keresturj Megen oda, Mond neky Jo peter vram az eleo Istenert kerlek ... Mond vgy Megh vagi zep vagy zeornyw az Mynt volt az dologh [Kv; TJk III/3. 64–5]. *1662:* Az porta rettenetes haraggal értvén a fejedelemnek ellene való cselekedetét, mind kapikihának, postának a fővezér miatt elég füsti lött volna, a fejedelem ellen is, szörnyű, amint fulminálának, mennydörgő módon fenyegetődnek vala | Értsük meg már ez véteknek is nagy és rettenetes voltát s az Isten szörnyű haragját az ellen [SKr 355, 710]. *1710 k.:* Hamburgumból az ordinaria posta-kolyeszán a levelekkel együtt kételen éjjel-nappal mentem ... lehetetlen volt csak mi keveset is alunni rajta csendesen, mert úgy ütötte az ember a lajtorjába a fejét, hogy szörnyű [BÖn. 595–6]. *1763:* az Ilok minden ok nélkűlt ... az mostani el mult sokadalom Napja alkalmatosságával bottal verték, rongálták, vérben kepültek szörnyű káromlásokkal káromalván mindeneket [Torda; TJkT V. 174]. *1771:* En a szörnyő káromkodok közűl ezeket tudom a kik Ördög, Diszno, Lánczos Kutya Teremtettével szoktak káromkodni [Dés; DLt 327. 5a Al. Huszár (30) vall.]. *1776:* Szörnyű és keresztény füleknek irtóztató vádat tett ellenem ez az én Zsigmond nem fiam, hanem proditorom és persequtorom, Bécsben egy Enyedi István nevű agensnek azt adván fel, hogy én a pápista vallást mocskoltam [RettE 363–4]. *1791:* Martyin Szelevesztru ... a' más kettövel egyetemben szörnyü fenyegetödzésekkel illetvén a ... fogadost, azt mondották néki hogy ... halálra kinozzák; látván ezek(ne)k is insultusokat a' fogados parantsolattyából elfogtuk [Galyó Sz; JHb I/23].

5. félelmet keltő, borzasztó; înfricoşător, groaznic; erscheckend, greulich. *1619:* Az öreg hajók, kiket nyertek, öt vala, melyeket nagy triumfussal hozának bé iszonyú szörnyű lövéssel 7 die Decembris [BTN^2 378]. *1622:* Augustusban kezdeték igen szörnyű hertelen való pestis [Kv; KvE 155 SB]. *1662:* a szörnyű lövéssel olly károkat tesznek vala nekik, hogy minden sok munkával építtetett, mindkétfelől való erős sáncokat úgy öszverontanák, hogy négy vagy öt éjszakákon is ... újobban felépíteni és helybeállatni alig tudhatnák [SKr 595].

6. fárasztó, kimerítő; obositor, istovitor; erschöpfend. *1710 k.:* A szörnyű tanulás, és az Isten háza és közönséges jó miatt való buzgó szorgalmatoskodás betegíté száraz betegségbe[a] [BÖn. 555. — [a]Apáczai Csere Jánost]. *1711:* mind ezek felet keservesebnek Latczik Ur(am) minekünk az ki mondhatatlan Szernyű Postalkodas az melyet kel vegben vinünk, ugy anyira hogy minden nap hol hatt s hol nolcz Lovaink larnak ki Postara Com(m)endans Ur(am) eö Nsga Parancsolatyara [Born. XXXIX. 50 Csíkszereda városa Kászoni János főkirálybíróhoz]. *1796:* ă Szőrnyű, és nehéz Munka mellet Meg Rongyosodtunk volt vizben hoban, és alkalmatlan űdőkben [Déva; Ks 75. VIIIb. 146].

7. kegyetlen; crunt, inuman; grausam. *1619:* Kegyelmes urunk szabadított meg az szörnyű tirannizmusból [BTN^2 224]. *1657:* Ezek miatt Uram, a' Te rettenetes búsulásodban megvonszod kegyelmedet mitőlünk, szabad indulatunkra bocsátottál ... egyéb nemzeteknek peniglen példájával ez utálatos pogány nemzeteknek kezekben szörnyű rabságra juttatál és adál [KemIr. 332]. *1662:* A próféták közől mellyiket nem kergették a ti atyáitok? Megölték azokat, akik hirdették amaz igaznak eljövetelit, kinek ti most árulói és gyilkosai voltatok. Úgyannyira bele is zabálódtanak volt ők aztán e szörnyű kegyetlenségekbe, hogy ugyan nem is volt már lehetséges, hogy próféta Jerusálemen kívül veszett volna el, mint idvezítőnk mondá. Értsük magától is üdvözítőnktül e szörnyű dolgot s ezért Istennek rettenetes haragját [SKr 709]. *1705:* A németek igen készülnek, hogy kimenjenek, de hová és mi formán, még nem tudhatjuk, csak látjuk a szörnyű égetést környül mindennap [WIN I, 572]. *1710:* Onnan a hadak kioszolván Örményesre, Boncidára, Bánffy Dénes jószágiban szörnyű praedálást cselekesznek, a drága úri, fejedelmi köntösöket egymás keziben összeszaggatván, az ezüst tálakot, nem tudván a paraszthad, mire való, egybeolvasztván s golyóbisokot öntvén belőle [CsH 117]. *1817:* tsak távulrol Siratta kiki szörnyű pusztulását [Torda; RkAk 363. sz].

Szk: ~ *halállal (meg)hal. 1597:* Borbely Gaspar ... valylya: Az mely Eyel Borbely Petert meg foktak vala az Aszszonnyal ... Az Daikais azt izente, el jöjen meg egyszer, ha szörnyü halallal kel halni is [Kv; TJk V/1. 128]. *1801:* a hajos ... vgy űtőtt az Exp(one)ns ... emberéhez, hogy ha a kezében lévő ruddal ellent nem vetett volna, bizonyoson szőrnyű halállal meg holt volna [Ne; DobLev. IV/841. 1b] ✱ ~ *halált hal/szenved. 1590:* Hoggyaj Janos ... megis izente ti nektek, hogy az gylkost el ne bochassatok, hozza lassatok. Miert ezekett el vezteglettitek az gylkost ïgy el hattatok zabadulni, mely zegeni Azzoni allatt illyen zornio halalt zenvedett Artatlanúl [UszT]. *1596:* Vtannok indúlek az eókreknek, s monda(m) hogy, bizonj el yzem, vtanna(m) ieóúe nagj Peter, Jeótebe kj ragada az eggik rakonchat, s hogy az eókret el teritem uala eleimbe alla, s monda ally el, merth ugj hagitlak hogy zernyw halált holz en el hagiam ozton, nem akara(m) magam nyaúaliaba ejteny [i.h. 11/34]. *1630:* hallotta(m) az szegeny menieczketűl, hogj panaszolkodot mi nekünk, hogj eő uele az Ura nem kereztieni mondom (így!), hanem mezitelen vetkezteti, s ugj veztegete mind alol feliül, hogj azt tudgja neha hogj mindgjarast szeőrniű halalt hal [Mv; MvLt 290. 224b].

8. elviselhetetlen; insuportabil, cumplit; fürchterlich, unerträglich. *1662:* Palatinus a kassaiknak s Róthy Orbánnak még Szerencsrül s Regécbül is beírván, emlékezteti vala a koronához és koronás királyoknak tartozó hűségére s nagy sok rátiókkal, okokkal tanácsolja vala nékik, a várast hogy megadnák, eddig való cselekedetekről amnistiát, feledékenységbe való bocsáttatást ígérvén, de ha vég nélkül meg nem adnák, hogy magok lennének szörnyű kínokkal való veszedelmeknek okai, nagyon fenyegeti vala őket [SKr 229]. *1704:* Ugyan ma négy órakor az úr kis József nevű fiacskája életének háromheti korában szörnyű kínjai és nya-

valyatörési után halhatatlan lelkét teremtő Istenének megadá [WIN I, 108–9]. *1705:* Akkor pedig harmadnap múlva micsoda szörnyű szívfogás és nagy nyavalya jött volt rea, amint maga is mondott volna [WIN I, 542]. *1711:* A feleségem is nemsokára olyan hirtelen és szörnyű nyavalyában esék, hogy kezei és lábai megzsugorodván, szava elállott, mint a holt, úgy feküdt, semmi reménség nem volt élete felől, azt is a brassai doctor gyógyítá fel, noha azólta mai napig sincsen olyan egészsége, mint azelőtt volt, talám nem is leszen soha [CsH 477]. *1815:* Tegnap előtt estve olyan környűl allasok közötT volt a Feleségem hogy tsak egy oráig valo eleteis bizonytalan volt lélegzete meg rövidült, és mint egy magán kívül láttatott lenni sörnyű kínok között, annál fogva jo szerént nemis tudtam hogy vagyak, mostan ugy látszik hogy kőnyebben van, de bézonyos az hogy sókaig nem víszi [Asszonynépe AF; DobLev. V/975 Borbereki Josef Dobolyi Sigmondhoz].

9. förtelmes, utálatos; oribil, îngrozitor; greulich, ungeheuerlich. *1620 k.:* Igen szava meghihető főúri emberektől hallottam, kik Egiptusban laktak, hogy oly csudálatos jó innya való víz az Nyílus, mintha megmézelték volna. Ugyanis ez széles világon sohul semmi vízbe nem lakik amaz szörnyű-iszonyú crocodilus sárkány, hanem csak az Nyílusban | Kik ezt mondják felőle, hogy az régi nagy város<t> akár Memfist, akár Ninivét az Isten tetvekkel, palaszk férgekkel pusztította volt el, és most is annyi az tetű és palaszk féreg ott az város helyén, hogy sem ember, sem barom, semmiféle állat ott az város helyét az szörnyű férgektől meg nem lakhatja [BTN^2 414].

10. ijesztő; înfricoşător, înspăimîntător; schauderhaft, schrecklich. *1662:* Azon éjszaka illyenképpen való megszállások után mindenfelől rettenetes Allah, Allah kiáltások alatt az egész jancsárság a Bethlen-bástya alá délfelől Vadkert utcára beütvén, azok szörnyű hajborzasztó kiáltások után az várra majd egy óra alatt szörnyű lövést tettek vala [SKr 591]. *1705:* maga is mondotta volt, mikor egyszer Zilahi uramat hozzá béeresztették volt, hogy az ördögnek micsoda szörnyű kísirtetit bocsátotta volt Isten rea [WIN I, 542].

11. rettenetes (ember); om îngrozitor/înfiorător; schrecklich. *1774:* Nem régiben vett volt el Salánki Mózes, de csak valami két hétig éltek együtt. Most vette el amaz szörnyű, magánál nagyobb hírű-nevű Kereső László [RettE 336].

Szn: *1699:* Szernyű Tamás kuttyánál (sz) [Egeres K; KHn 190].

12. időjárásra von.; referitor la vreme; schauderhaft, gräßlich, ungeheuer. *1619:* oly igen nagy szörnyű hó lött volt ez télen Ázsiába, kire semmi ember nem emlékezik [BTN^2 241]. *1657:* Ez Szomolyánban az vendégség alatt rajtam ily tréfa esék, hogy igen jó egy bokor vidra kesztyűmet ellopák, mivel az fejedelem körül forgódván, letöttem vala az házban; oly szörnyű hidegben valóban rosszul esék [KemÖn. 49]. *1770:* Ultima Junii szörnyű jégeső volt [RettE 239]. *1774:* Szörnyű árvizek voltanak, úgyhogy a folyóvizek mellett lévő réteket eliszapolták [i.h. 341]. *1809:* A Tegnap a szörnyü essö miatt nem küldhettem Embert itt erössen esett majd estig [Marosjára MT; Berz. 11/75].

II. *hsz-szerűen* nagyon, rendkívül; extrem de ...; schrecklich, fürchterlich, arg. *1571:* az zeginy keosseg is vgy annyra meg predaltatott hogy vagion testek es lelkek kiknek fohazkodassok az hatalmas Istenhez fel hatott, feleo hogy az vristen zernyeo vezedelmes ostorat ne bochassa orzagunkra [SzO II, 323]. *1710:* Szörnyű irtóztató execútió mene véghez az egész országban, mert nagy portiót vetettek fel a milítia számára, s a Rákóczi átkozott rézpénze miatt minden jóféle monéta kikölt vala Erdélyből [CsH 396]. *1736 u.:* Akkor is ott voltam mikor somlyai házánál megholt[a]; csak fejér csipkés bulya vászon ingben, lábravalóban nyujtották ki, mivel átok alatt úgy hagyta volt, úgy is tették koporsóban, de azon éjszaka hogy megholt, s ki nyujtóztatták, szörnyű hideg idő lévén, akkor is a ház ablakát mind levették, s egészen megfagyott a teste, úgy tették azután a koporsóban [MetTrCs 479. — [a]Mikes Kelemen mh. 1686]. *1773:* A limitanea militia vicecolonellusa, Enzenberg, szörnyű költséges útakat csináltatott a militarizáltatott helységekkel, melyért úgy megharagudott a császár, hogy nem ment rajtok, hanem mellettek [RettE 301]. *1776:* Meghala szegény Török András is ... sokáig nem láttam Erdélyben ... Azután ismét bekerülvén Erdélybe, a szegény Barcsai János mellé akadott volt, ki is s zörnyű nyughatatlan, levis elméjű ember lévén, katona et quidem vicecolonellusságot vadászott, s arra nézve ezt a Törököt felküldötte Bécsbe nagy költséggel, hogy már szerezzen nekie vicecolonellusságot [i.h. 370–1]. *1778:* De emellett a nagy bő bor, búza bővsége mellett szörnyű szűk a pénz, úgyhogy egy járombavaló ökröt láttam venni öt forinton, egy bornyús tehenet haton, egy juh a Mezőségen négy sustákon megyen [i.h. 393]. *1780:* A marha szörnyű olcsó, de olcsón sem veszi senki is a pénznek szűk volta miá [i.h. 412]. *1797:* A Fejér Szilvát most a mult héten kezdettük Szedni a Czigányokkal, de felesen és Apro is lévén szörnyü Szaporátlan a Szedese 120 vekat szedettem fel | (A) Borsot bé hozván és el Csépeltetven lett belölle 2 veka és égy kupa az is szörnyü al atson és férges [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1814:* mutatott a Groff ... Törők buzát Szernyű régit, olyLyant, mellyet boldog időben egy jó Gazda a' Sertessinek se adott volna [Banyica K; BfR 117/1 Andr. Csatt (58) ns vall.]. *1816:* szörnyű büdös volt, hogy a' miatt elromolván az én egésségem is sokáig sindettem [Sszgy; HSzj ifj. Keresztes Sámuel gy.kat. felesége, Szőts Mária (20) vall.].

Szk: ~ *nagy. 1619:* 22 Novembris. Homonnai György az lengyelekkel megveré az Rákóczi György hadát, holott mind maga jószágában, mind penig egyebütt szörnyű nagy kárt töt mind égetéssel, mind penig vérontással; ő maga ismét visszament Lengyelországba jó nyereséggel [Kv; KvE 150 SB]. *1774:* 18-va Octobris béjöve Bécsből Brukenthal Sámuel is szörnyű nagy pompával, de nagyobb authoritassal [RettE 334]. *1790:* Bizonyoson tapasztalván az árkosi communitás, hogy az árkosi Bakó János huszár ökrei ily drága magon vetett ősz vetéseinken szánszándékkal járnának sok időtől fogva; mely szörnyű nagy kártételeiért a bírák és hitesek ex communi consensu felköltek és sok éjtzakákat azoknak felkeresésére eltöltöttek [Árkos Hsz; RSzF 153–4]. *1841 u.:* itt még Szörnyü nagy a ho, még a verőfényekből Sem ment el [Görgény MT; Born. G. XXIVb Csiki Sámuel lev.].

szőrnyűg szőrből font béklyó; piedică (pentru caii care pasc) făcută din păr/frînghie; Fessel aus Roßhaar. *1768:* Lonak valo viseltes ször nyűg 2 [Marossztgyörgy K; Ks 23. XXIIb]. *1827:* egy roszsz Zab Rosta egy jo kefe és jo Vakaro — négy jo Szőr nyűgők [Koronka MT; Told. 34]. *1841:* a lovak ... tsak egy rosz ször nyüggel valának egybe kötve [Dés; DLt 466].

szörnyűképpen 1. kegyetlenül, szörnyen; în mod cumplit/îngrozitor; fürchterlich, schauderhaft, grauenhaft. *1597:* Constal az bizonsagokbol hogi Kis Imreh az eonneön vérét giermeket nem kereztieny modon hane(m) izonyu zeornyewkeppen castigalta taglotta giakorlatossaggal, kit nem illet wolna chelekedny, mert mas modonnis castigalhatta wolna Atiay modon ... ki laczik az bizonsagokbol hogy az giermeknek az Attia verese miat leöt halala [Kv; TJk VI/1. 42]. *1603:* Ez sok rendbéli hadak oly igen szörnyön megronták-pusztíták az szegény Erdélyt, égeték-dúlák-foszták, kiváltkeppen az tatár szörnyűképpen megrablá, hogy az miatt oly nagy drágaság lőn az országba, hogy az városokon kűvül majd negyedrésze éhhel meghala szegény Erdély országa népeinek [BTN^2 54]. *1702:* illyen meg njomoritott allapotunkban légyen segitséggel kegyelmes Csaszárunk gyámoltalan hiveinek hogy világ Példájára szörnyű képpen el ne pusztittassanak bennunket méltatlan, és minden törvény nélkül [Torockó; TLev. 4/3. 3a]. *1710:* Másnap a várost szörnyűképpen bombáztatja, a francia generál tovább nem állhatja, fel kelle adni a várost, s a király amit megengede, csak azt vivé el onnan [CsH 327].

2. nagyon, erősen; foarte tare; ungeheuerlich, schrecklicherweise, gräßlich, heillos. *1662:* Ahonnét a mi édes hazánknak, Magyarországnak polgártársai és népei ennyi és ilyen szörnyű bosszúság tételével és szorongatásával a külső nemzeteknek a nyírt papságnak ingerléséből terheltetvén, nyavalyásul gyötörtetvén és szaggattatván, amiképpen, hogy vére hullásával szokta vala szabadságát keresni, ugyanazont ilyen szörnyűképpen megszegettetvén és földre tapodtatván, kényszeríttetett állatni és oltalmazni [SKr 102]. *1710:* Mikor Tohán felé mennénk, hát már a tatárok meggyujtották a falut, s szörnyűképpen ég [CsH 224]. *1760:* szoktak volt örömmondókat is előreküldeni, kik is a násznagy szavával a gazdát köszöntötték, kiket is az házba, vagy színbe bevívén szörnyűképpen igyekeztek megrészegíteni [RettE 99]. *1775:* Minekelőtte a gutta megütötte volna Bánffi Györgynét, szörnyűképpen kurvázta Rhédei Mihálynét, Szilvásinét és Daniel Gábornét [i.h. 358]. *1777:* A feleségem hétfőn Újfaluból odamenvén, már beteg volt és szörnyűképpen ragaszkodott hozzá, úgyhogy addig el nem válhatott tőle, míg azt nem mondotta és ígérte, hogy Kolozsvárra megyen, de péntekre visszamegyen és elhozza Advigához és Miklóshoz Köblösre [i.h. 376].

3. hangosan; (cu voce) tare; furchterregend (laut). *1774:* Juon meg állott az Ura Földén, és ott Szörnyűképpen kezdette a Tolvajt kiáltani [Bábahalma KK; Ks 19. VII].

4. szörnyen szenvedve; suferind îngrozitor; unter Höllenqualen. *1710:* Daniel Gábor is, szép dali, jóra menendő ifjú legény, adjutántja lévén Pekrinek, s bízván ahhoz, a golyóbis meg nem járja, Fogaras alá mene ellenkezni éppen a külső kapuig, ott egy ágyúgolyóbissal úgy lövék, minden teste egybenszakadoza, s szörnyűképpen meghala nyavalyás a kapu előtt [CsH 375–6].

szörnyűleg nagyon erősen; foarte puternic; erbärmlich, erschreckend. *1760:* Egy jó háromesztendős gyermeklovamat Kendben behajtván, a másik szolgámat, aki szakácsom is volt egyszersmind, utánaküldvén, amint a gyermeklovat meg akarta fogni urkot vetett a nyakába, s hirtelen a földhöz ütvén magát szörnyűleg, megdöglött [RettE 110].

szörnyülködés (el)szörnyedés; îngrozire, groază, spaimă; Entsetzen. *1643:* szörnvlkődissel [Dés; DLt 408].

szörnyűség 1. különlegesség, furcsaság; ciudăţenie, extravaganţă; Abartigkeit. *1619:* Isten böcsülheti meg annak az perzsák ajándékának az szörnyűségét! [BTN^2 279].

2. iszonyú, embertelen állapot; stare groaznică/inumană; Greuel, Entsetzen. *1600:* Fogott (!) eo kgmek eleolt az zamtalan sok futottsagnak es kuldusoknak nagy zeornyeosegek, es ochyman deogletes voltokat latwan ... megh hattak eo kgmek az Egyhaz fiaknak, es Ispotalymester vrameknak ... minth investigalyak megh az kuldusokat [Kv; TanJk I/1. 362]. *1705:* Hogy a moly is mind megeszi rajtok a köntöst, oly szörnyűségben vagyon a szoros rabságban [WIN I, 541].

3. keménység, zordság; asprime; Härte, Strenge. **Szk:** *télnek ~e. 1619:* Az türkezek állapotja, Kegyelmes uram, mégis csak azomba vagyon? bizony még az új morhákkal el nem érkeztek az télnek szörnyűsége miatt, bizony meghigygye Nagyságod, hogy most soha szerét nem tehetjük [BTN^2 248].

4. megdöbbentő eset; fapt/lucru îngrozitor; Entsetzlichkeit. *1710 k.:* Acton aznap mindjárt izene a generálisnak, ki is mindjárt hivata Acton által engemet és Haller uramat együtt, és mindenikünket, de kiváltképpen engem úgy elpirongata, hogy szörnyűség; miért költünk hamis hírt, elhiszi azért, hogy úgy kívánnók [BÖn. 968].

szörnyűséges rettenetes; îngrozitor, groaznic; entsetzlich, grauenvoll. *1704:* Holnap, akik közülünk azt érik, megválik, mint lesz kimenetele, kit többnyire a statusok szívek rettegve várnak és szörnyűséges napnak tartanak [WIN I, 131].

szőrnyüst iţă (din sfori paralele); Schaft aus (Roß)haar. *1744:* Szőr nyőst 3 [Branyicska H; JHb 103/151 Jósika László conscr.] | szőr nyűst két pár [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67].

szőrös 1. szőrös külsejű, bozontos; păros, acoperit cu (mult) păr; behaart, (lang)haarig, struppig. *1570:* Latam hogy Eotweos Balint kapuiath egy zewreos legenj egy fawal igen vere, az Jnast s az leant futwa zalazta be[a] [Kv; TJk V/1. 2. — [a]Bodor Jstuan]. *1600:* Molnar Janosne Kis Sophi azzony vallya ... az Zeoros fogoly ember el vete az chiuprot be futamek az kapw keozze es vgy ragada dardath azonban az kapw keozeott vgy kezde gyakdosny és chyattogasis kezde lenny [Kv; TJk VI/1. 455]. *1771:* Marton Peternét nevezték Mikesnének, Molnár Mihálynét Bűszkének, Bölkényit szőrösnek és akár holot jártanak Marton Péterne Molnár Mihályné ilyenképpen szolittyák meg égymást, mikor őszve találkoznak hol járál te Bűszke hát te Mikesné [Dés; DLt 321. 16a].

Szn. *1559:* Georgius Zeurews. Andreas Zewrews [Kv; TanJk V/1. 59]. *1590:* Zeorös Andras [Kv; Szám. 4/XX. 2 Hooz Lőrinc sp kezével]. *1592/1594:* Zeóreós Jacab [Kv; RDL I. 63]. *1595:* Zörös Mattyas [Kv; Szám. 6/XVIIa. 138 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1596:* Stephanús Zeöreös alias Zabo Colosiensis Sartor Húngarús [Kv; PolgK 84]. *1611:* Szőrös Mátyás [Kv; KvE 143–4 SB]. *1614:* Szeoreos Boldisar jb [Kadicsfva U; BethU 134]. *1616:* Zeoreos Georgj [Kerlés SzD; KCs IV/91]. *1620:* Zóres Andras [Algyógy H; Kv RDL I. 109]. *1649:* Szeőreős Andras [Kv; TJk VIII/4. 409]. *1655:* Szörös Peter [Kv; CartTr II]. *1669 k./1682:* Szőrős Birthalan [Mezőbánd MT; MMatr. 366]. *1674:* Szőrős Andras [Kv; TJk XI/1. 333]. — Némely csn

esetében 'szűrszabó, szűrtakács' jel-sel is számolhatni (l. RCsSz. 1028).

2. szőrös felületű; păros, acoperit cu păr; behaart. **Szk:** ~ *bocskor. 1696:* Mind az gyártot s mind az szőrős Bocskorok arulasaban lattunk nagy Dragasagot [Dés; Jk]. *1731:* Mind a Mehszáros, mind az Varga Czeh ... kivánván, hogj az külső idegen szőrős bocskorosok Inhibealtassa(na)k, mivel az magok Cehek sufficial(na)k szőrös bocskort eleget árulni [Dés; Jk 418a]. *1828:* Magok a' Mészárosokis a' képzelhetö kis nyeresegetis sajnálván a' Timároktol egjnéhány személjen kivül, nem tsak a' magok által vágatt Marhák börét vágják ki szöres Botskornak hanem a' más Mészárosokét is elfoglaljak a' Timárok elöll, és minthogy Thorotzkon egy nehány oláh Pásztoron és szolgán kivül más szöres Bocskort nem visel a Vidéki idegen oláhok-(na)k adjak el, de ezeket ... sem lehet a' Piatzon kész Pénzen valo szörös botskor vásárlástol el tiltani [Torockó; TLev. 13/3]. *1852:* Sokadalmi Tarifa az 1852ik évre ... Minden pár szörös bocskor 1/2 xr [TSb 51] ✳ ~ *bocskor árulás. 1762:* az szőrös botskor árulással praevaricalok ellen manutenealtatnak az Instansok, s az szőrös botskornak ezen Városban Országos sokadalom Napjan kűvűl a' modo in proterum arulása penitus interdicaltatik [Torda; TJkT V. 81]. *1765:* a N(e)mes Mag(isra)tus nem szenvedhetvén a sok panaszt, s' a Czehbeliek szán szándékos excessussakat, s' consideralván, az helységnek miattok az talp, és botskor vételében levő felettébb valo karosittatását, hogj a botskor bört az szegénység bövebben, és jutalmason vehesse, s' ebben a helység szükséget ne lássan, a' szőrös bocskor árulás közenségesen minden rendbeli embernek fel szabadittatik [Torda; TJkT V. 269] ✳ ~ *bocskorbőr. 1740:* Noha, ez előtt meg engettetett vala Mészáros és Hentes atyánkfiainak, a' szőrős marha bör bocskort, Cum exclusione extraneorum árúlni; de; mint hogj azzalis abutáltanak, pro hic et nunc, a' külsöknekis, és akárkiknek, szörös bocskor bőrt arulni szabad lészen [Dés; Jk 541b] ✳ ~ *bőr. 1791:* egy szőrös bőrrel bevont tobákos Pixis [DLt nyomt. kl]. *1832:* Négy pár Botskornak valo szörös bör [Sáromberke MT; TSb 26] ✳ ~ *bőrbocskor. 1803:* a' ... Kötski lábon Gyermekségemtől fogva Őrökké értem a' Gyitraiaknak egj Strása házokot, mint a' Toplitzai és Gyitrai határ szélen, melyleyn osztán keresztül sem a' Gyitraiakot erre felé, sem erről másokot Gyitro felé ollyankor, a' mikor marha dőge volt Marhával v. Marha szőrös bör botskorral nem botsátották: tudom hogy Sokszor Diszno bör botskorral jártunk egymáshoz keresztül [Toplica; Born. XVc. 1/35 Molduván Szimjuon (30) col. vall.] ✳ ~ *bőrláda. 1651:* Edgy Szekerre valo Szőrős boőr Lada [WassLt Wass Judit kel.]. *1744:* Edgy hoszszukó kerek szőrős bőr Láda [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] ✳ ~ *bőrmellény. 1845:* Dregusch Hilla ... viselt fejér bárányből sapkát, gyapju bobót, szőrős bőr mellényt, fejér gyapju nadrágot 's bocskort [DLt 735 nyomt. kl] ✳ ~ *fersing. 1817:* Egy Veress kék Csikos Szörös Fersing Rfl. 6 [Mv; MvLev. Simonffi Zsuzsanna hagy. 3] ✳ ~ *kecskebőr. 1669:* Szőrős ketske bőrök no. 29 [Fog.; UF II, 454] ✳ ~ *marhabőrbocskor* → ~ *bocskorbőr* ✳ ~ *mugil-pohár. 1637:* Egy szeoreos Mugil Pohar belöl Aranyos nyom p. 25 f. 8. d 25 [Kv; RDL I. 24] ✳ ~ *oláh babó. 1808:* Felső Porumbáki ... Gyitzu Pap János ... visel szőrös Oláh bubot, vagy szárikát [DLt 171. nyomt.]. ✳ ~ *szárika* → ~ *oláh babó* ✳ ~ *tehénbőr. 1647:* Szeoreos Tehen beor No. 17 [Drassó AF; BK 48/16].

3. gabonára, gyümölcsre von.; despre plante, fructe; Früchte betreffend: grannig, borstig. **Szk:** ~ *búza. 1740:* Ezen Csűr kőrűl vagjon egj kis csomo asztag mellyb(en) ... van Majorság piros szőrös buza gelin(arum) nro 40 [Algyógy H; Ks 89. 62]. *1765:* Adott el ... Enyeden Fejer koklaszos, vagy Szörös buzát [Told. 21] ✳ ~ *egres. 1797:* 11 bokor Szőrös egres 11. Bokor veres Szőllő fák [Kőrispatak U; Pf] ✳ ~ *tavaszbúza. 1820:* Fel Mérettetvén a Gabona Találtatott e szerént ... Tavaszbuza szőrős 27 véka [Mezősályi TA; RLt].

◇ **Hn.** *1646:* Szőrös niomasb(an) (sz) [Szentiványlaborfva Hsz; EHA]. *1759:* Szőrös domb [Kutyfva AF; EHA]. *1822/1823:* Szőrős Vápáb(an) [Dés; EHA].

szőrösen kikészítetlenül; în stare brută/naturală/netăbăcită; roh, haarig, (noch) nicht zugerichtet, ungegerbt. *1828:* a' Hellységűnkbeli Arendátor Meszáros Társaság a' Nagyságokkal[a] a' Meszár Széki Arendálásárol kötött Contractussa 12dik Pontya Titulussa alatt azt kiáltatta ki: hogy senki, sem Idegen, sem Hazafi ollyan Börököt melylyek nem a' mi Thorotzkai Piatzunkan kivágatott Szarvas Marhákrol valok bocskornak vagy egjéb szükségekre valo el árulás végett, sem Cseresen ki készitve, sem nyersen szörösön bé hozni ne mérészeljen Confiscátió büntetése alatt [Torockó; TLev. 13/3. — [a]A br. és gr. Thoroczkai família tagjaival].

szőrösféreg szőrféreg; strongil; Haarwurm, Haarling. *1736:* Constál, hogy másokkal, fizetésért, fejér mázat, egér kővet és szőrős férget Férje elvesztésére másokkalis kerestetett[a] [Dés; Jk. — [a]A férj-ételtéssel gyanúsított feleség].

Vö. a *szőrféreg* címszóval.

szőrösség szőr(zet); păr; Behaarung, Haar. *1811:* Nem lankad, sőt mentől tovább a' menése Tüzesebb, nem botlik, bátor a' lépése; Körmeinek Tányér forma az állása Mikor lépik hangzik azok' tsattanás; Farka vastag, 's tövig tömött szőrössége Diszes, 's ha Krupra áll, földet seper vége[a] [ÁrÉ 158. — [a]Gr. Bethlen János véleménye a ménesbe való jó lóról].

szőröstől-bőröstől mindenestül; cu totul; mit Haut und Haar. *1746:* (Akinek) itt à Városon meg dőglik marhája, azt tarto<zik> Szőröstől, bőröstől eltemetni, és mészszel béönteni ... tartozzanak pedig az úttza Kapitanyok minden<eket> perlustralni, registralni, hány beteg és hánj dőglőtt [Torda; TJkT III. 47]. *1756:* azon kezes lova oda veszet szőröstől bőröstől [Mezősámsond MT; Berz. 14. XIX. 16].

szőröv '?' *1675:* Mindazáltal Kegyelmed írása szerént az emberek nem egy szőrövek s ki tudja, ha innen biztatások leszen, legalább Kegyelmed ellen ezek az pápisták [TML VII, 128 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

szőröz szőrrel megtölt, beszőröz; a umple cu păr; mit Haar gefüllt. *1823–1830:* A molyette farkasbőr bundát is otthagytam, mert csinosabbacska köntösöm lévén, azt nem akartam szőrözni vele [FogE 173].

szőr-pantallonnadrág pantaloni de postav; lange schwarze Stoffhose. *1850 k.:* 1 fekete poszto pantallon nadrág 1 fekete ször nyári pantallon nadrág [Pk 2].

szőrpántlika panglică de păr; Bandel aus Roßhaar/Haaren. *1813:* 1 1/2 Sing szőr bánd(lika) [Told. 74].

szőrpányvaskötél pányvaként használt kötél; pripon, funie/odgon cu care se leagă animalele la păscut; Leine (für Tiere, auf die Weide). *1787:* egy darab szőrpányvás kötél Dr. 6 [Mv; MvLev. Csiszár György hagyatéka I. 4].

szőrpaplan szőrrel töltött paplan; plapumă umplută cu păr; mit Wolle (od. Roßhaar) gefüllte Bettdecke. *1817:* Egy hitván ször paplan 40 xr [Varsolc Sz; Born. IV. 41].

szőrpárnazsák husă/sac pentru lenjerie de pat din material/ţesătură din păr; Polsterüberzug aus Wollgewebe. *1594:* Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium ... Vagion zeőr parna saak No. 1 [Somlyó Sz; UC Fasc. 78. No. 7/22. 33–4].

szőrpárta cunună făcută din păr (şi purtată de fete pe frunte); geflochtenes Stirnband. *1615:* Vagion fekete szeor parta Nro VII: 10. f — d. 20 [Kv; RDL I. 96b].

szőrpaszomántos szőrpaszománttal díszített; împodobit cu pasmant de păr; mit Posament geziert. *1793:* egy bagasiás Lora valo takaro Szebeni 2 szer ványolt posztobol, ször, poszomantos ujj [TL Conscr.].

szőrpertli (keskeny) szőrszalag/pántlika; panglică (îngustă) din păr; Band (schmale geflochtene Streifen/Schnur). *1848 k.:* Egy vég szőr pertli 1 f 15 [Kv; Pk 6].

szőrpokróc pătură de păr; Kotzen, wollene Decke. *1598:* Weress Paltwl wodtenek keġelmek 2 lowat hamostwl Nérgestwl 3 hewederrel. 2 pokrocsz rayta. az eggik zeor pokrocz wolt az Masik Sebesy pokrocz wolt ... f 38 d — [Kv; Szám. 7/XVIII. 41 Masass Tamás sp kezével]. *1612:* Egy ször pokrotz sebessj pokrotzol bellet [Kv; PLPr 68]. *1628:* Ször Pokrocz Nro. 8 [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 2]. *1642:* Kis Tholdalaghi szamara ezek iuttak ... Egy zeór pokrocz [Koronka MT; Told. 26]. *1665:* Szőr pokroczra Tal. 5 [Utl]. *1688:* Száz ször pokrocztol f 3//00 [BfR Vect.].

szőrponyva polog din păr; Plache aus Wollzeug, Sacktuch, Leinentuch. *1682:* Sákok(na)k valo ször ponyva uln. 158 [Fog.; Utl].

szőrposztó postav de lînă; Wollstoff/Filzstoff (für Bauernröcke). *1843:* egy Szekérről sok Szűr posztokat loptak le melyet alig birhattak ki a' Sos vizen haza felé jövetelekkel [Bágyon TA; KLev. 7].

szőrprém szőrme; blană; Pelzverbrämung. *1627:* 9. veg szeör prem eggiet p(er) d. 80 teszen f. 7 d. 80 [Kv; RDL I. 134]. *1628:* Egy keues Zeór Prem [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 3]. *1754:* Két Burgus sűveg ször prémmel hányatott ... Egy Prussus ször premmel premzett Cimerman Sűveg [Nsz; Told. 19].

Szk: *tündöklő ~. 1630:* Fenesi Marton. Hozot lengiel orszagbol ... 10. fel vegh twndeokleó szeor premet ... tt f — d 45 [Kv; Szám. 18b/IV. 59–60].

szőrprémes szőrmeszegélyes, szőrmével szegett; cu tiviturã/garniturã de blană; umsäumt mit Pelz, pelzgerändert. *1621:* Baniay Peter ... matol foguan abbol[a] minde(n) Jussat es kezit beleölle ki veuęn ... Egy fodor Jghler Seliem prem(m)el hantot palastert, Egy Fodor Jgler zeor premes zokniaert, es Egy Saruert, engede es ada eoreokeos keppen Varga Janosnak es maradekinak birnia [Kv; RDL I. 115. — [a]A kertből és földből]. *1678:* Anno die 2da Januari Szegőttem egy Szolga<leant> Catat Szekely Istvan leanyat. Igirtünk egy Ször praemes palastot[a] [Kv; ACLev. — [a]Folyt. a fels.].

szőrrosta szőrből készült rosta/szita; sită de păr; Roßhaarsieb. *1838:* A Szitálo malomba ... Szőr rosta 4 [Km; KmULev. 2].

szőrruha rochie de păr; Wollkleid. *1650:* Anno 1650 die 29 May szegöttem egy szolgalot Rakoson lako dohos Istvan leanyanyat (!) Katat, Egy Baraszlay szoknyaba egy ször ruhaba, Karacsonig [Kv; ACJk 61b]. *1736:* 2. Ian. ... fogadtam meg őregbik szolgálom(na)k Szőts Ersokot, kinek is fizetése lészen e' szerint: 1. Zöld mente a' Landis posztóból tiszteségesen rokával prémezve, uj bársony börrel bérelve. Sejem Gombal Sinorral, szarkalábbal. 2. Kender vászon fersing. Rajta a váll, Rása ruha mindenik lótos (!)[a] perémmel, Szőr ruha. 3. Három márjasos ől. ugjan ollyan párta. Két ing ajjastól az édgjik gjólts, karátsomban vj cizma [ACJk 33. — [a]Alkalmasint tollvétség *tótos* helyett].

Szk: *ünneplő ~. 1869:* igérvén ... égy inneplö szőrruhat [Mv; Lok.].

szőrsál şal de păr; Wollschal, Tuchschal. *1816:* Szőr Sál keszkenyő ... 14 Rf [Kv; Born. IV. 41].

szőrsalavári 1. szőr/gyapjúnadrág; şalvari de păr; lederne/wollene Pluderhose. *XVIII. sz. eleje:* Vettem ... Két lábravaló(na)k való gjóltsat 8. singet — Singit hét, hét poltrán. Egj nyakra valot magam(na)k polt. 18 ... Egj ször salavárit măr(jás) 4 [Kutyfva TA; Törzs].

2. szőr/gyapjúharisnya; ciorapi de păr/lînă; Leder-/Wollstrumpf. *1742:* Bolgar Szegben Lakos Simon Pál Vram ... Külgyön Kgld nékem ... egy pár Szőr Salavárit [ApLt 2 Apor Péterné lev.].

szőrsapka şapcă de păr; Filzmütze, Tuchmütze. *1829:* Veres és Fekete szőr Sapka 15 Darab 30 Rf [BLt 12 kv-i dologház szám.].

szőrselyem 1. szőrből készült selyem/selyemszál; mătase/fir de mătase din păr; Seidengarn, Woll-/Zwirnseide; Seidenflor, Flor; Stickerei. *1711:* 13 Lott Ször sellyem ... 9//36 [ApLt 5 Apor Péter inv.]. *1723:* Egy deszkátskára tekert Sárga ször selyem [Koronka MT; Told. 29/2]. *1732:* 2. Viola szin Ször Virágos Sellyemből valo Vánkos, karmaszin bör az allyak [Kv; Ks 26]. *1734:* Fejér recze fatyalbol csinált felsö főkötö keskeny Ször Selyemmel csipkéből csinalt tarejaval edgyüt [Born. XXXVIII. 3 Kornis Krisztina inv.]. *1735:* Patyalat Elöruha, Ször Selljemből kötött recze ket rend benne [Sv; Hr]. *1739:* egészsz ágyra valo szőr selyemel kőtöt recze [Szászerked KK; LLt Fasc. 96]. *1747:* L. B. Gyalakuti Lázár János Vr ő Naga, kedves élete Párja ... Groff Széki Teleki Kata Asszony ő Nga ... Conferála égy Szép, Szőr-Selyemmel varrott Abroszt, emlékezetét tégye 'a Jehova állandová [Erdősztgyörgy MT; MMatr. 145].

2. jelzői haszn-ban; cu funcţie atributivă; in attributivem Gebrauch: szőrselyemből készült; făcut din mătase din păr; seiden-, seidengestickt. **Szk:** ~ *kötés* szőrselyem díszítés. *1715:* Edgy viragós fátyol első rúha szőr selyem kőtés kőrnyűle [LLt Fasc. 148] ✳ ~ *nyakszorító* szőrselyem sálféle. *1788:* Egy Nyulos s égy nyulotlan fejér ször selyem nyok szoríto, s égy nyulos fejér aranyos, égy nyulotlan fejér kötés nyok szoríto [Mv; TSb 47] ✳ ~ *rece* szőrselyem csipke. *1674:* Vagyon egy elő Ruhaban valo szőr selyem Recze harom rendel tiszta fejéren varva ... Vagyon egy abrosz kőzepiben valo szőr selyem recze azis sárgával varrott, Ezeket magam varatta(m) az gyermek számára [Beszt.; WassLt] ✳ ~ *recefodor* szőrselyem csipkefodor. *1683:* Szőr Selyem reczcze fodor s edgy darab réczcze (!) forma [UtI].

szőrslafrok szőr/gyapjú-háziruha; halat de păr/lînă; (wollener/warmer) Schlafrock. *1849:* Egy jo ször Schlafrock [Dés; DLt].

szőrsodrás sodrott szőr/gyapjúfonal; fire răsucite de păr/lînă; Zwirnung, Zwirn, Wollfaden. *1775:* 1. Csomo kék Szőr Sodrás x 3 [Déva; Ks 76. IX. 18. 1/4].

szőrstrimfli szőr/gyapjúharisnya; ciorap de păr/lînă; Strickstrumpf (aus Wolle). *1697:* Egy pár gyapott fejer Strimfi Egy pár tarka ször Strimfi [Beszt.; KGy]. *1823–1830:* Itt[a] a fejérnépek tiszta fekete s hitvány posztóköntösben járnak, s fejeken egy kihegyeződő hosszú fekete sapkájok, melynek hegye hátulfelől lefityeg, derekakon fekete kurta rékli, vagy ujjas, ennek ujja mint a fodorháj, ráncos és felkonkorodott, ezen alol szár közepéig érő fekete posztószoknyájok, osztán fekete szőrstimpflijek; bőr-, vagy sokaknak merő fapapucsok | Fekete szőrstrimpfli 1 Rhf. 30 xr [i.h. FogE 247, 259. — [a]A németországi Kasselben].

szőrsujtás şnur/şiret din/de păr; Verschnürung, Zierschnur. *1765:* A Mélgos Aszszony porontsolattyából tsináltattam Déván 154 sing szőr sujtást Singit a Dr 1 1/2 [Nagybarcsa H; Ks 71. 52 Szám.].

Szk: *bécsi sárga* ~. *1757:* Berkeszi be menvén Kolosvárra Latzko számára Bétsi sárga ször Sujtásra adtam xr 17 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 115a] ✳ *tarka* ~. *1788:* Tizenhárom darabba tarka szőr sujtás 1032 sing [Mv; TSb 47].

szőrszál szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~*on függő kard* Damoklész kardja; sabia lui Damocles; das Schwert des Damokles. *1838:* rettentő így látni feje felett a' Szőrszálon függő Kardot és még Sem Segítni [Hadad Sz; Borb. II. Árva Kendeffi Rakhel lev.] ✳ ~*on marad átv* kicsi/csak egy hajszál hija; era cît pe-aci să ..., puţin a lipsit să nu ...; auf das Haar hängendes Schwert. *1763:* 12-ma Junii voltam Kolozsvárott, vágattam eret magamon Gyulai Borbély Ferenccel, de csak egy szőrszálon maradék, hogy meg nem halék [RettE 152].

szőrszálhasogató 1. akadékoskodó, kicsinyes; chiţibuşar; haarspalterisch. *1710 k.:* ok nélkül, igen méltatlan azzal vádoltak, szőrszálhasogató, capriciosus ... nevet adtak [BÖn. 495]. *1804:* szőrszál hasagato hamisságot szerető ember [Ádámos KK; Pk 5].

2. *1710 k.:* mennyit gyűlölköztek, veszekedtek énvélem afelett az emberek csúfság és gyűlölségből, az én nevem szőrszálhasogató ... ötödik kerék kereső volt előttök, de te tudod, Isten! [BIm. 1016].

szőrszálnyi elenyészően kevés, apró; foarte puţin; minimal, kein Fünkchen. *1758:* Udvar István nevü Jobbágyának és ... Felesége(ne)k ... semminémü, tsak egy szőrszálni lopásokatis, tolvajlásokat ... Soha sem egyszer, sem másszor nem láttúk, nem túdgyúk, 's nemis hallottúk [Bethlensztmiklós KK; BK] | az Udvar István Léányának tsak egy szőr szálni reszeis a' Malacznak meg kötésében nem volt [uo.; BK. Farkas Juana cons. providi Vintilla Petre (32) vall.].

szőrszél szőrszegély; tiv/tivitură de păr; Borte, gestickter Besatz. *1623:* Egj vankos hej fekethe szeör szel raita f. — d. 38 [Kv; RDL I. 121]. *1637/1639:* 1. Teoreok uaszon Eott rend Fekete szeor szellel valo derekalj csup - - - f. — d. 50 [Kv; RDL I. 111].

szőrszita sită de păr; (Roß)haarsieb. *1630:* Eniedj Zabo Jstuanne Viszen magiar orszagba ... 4 Litra Selyembeol Czinalt sinort gombot tt f — d 60 ... Szeör szitat p(ro) f 6 d tt f — d 18 [Kv; Szám. 18b/IV. 47]. *1797:* Sürü Szőr szita kettö, és égy ritka [M.igen AF; DobLev. IV/777. 15]. *1812:* Egy szőr fótos gyakor szita xr 12 [Mv; MvLev. 5 Szürtei J. hagy.].

szőrszoknya fustă de păr; vollenes Frauenrock, Tuchrock. *1791:* egy fekete szőr szoknya [Déva; Ks 79. XXVI. 8].

szőrszőnyeg 1. covor de păr; gewebter Teppich. *1674:* utolszor vadnak ket kőzőnseges szőr szőnyegek [Somlyóújlak Sz; SzVJk 63]. *1697:* Az Borbereki Ház ... az Uttza felől valo gerendás Kő házb(an) ... vadnak Hoszszu veres Szőr szűnyeg nro 2 [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 1]. *1821:* Egy viseltes háznál szőtt szőr Szűnnyeg [Backamadaras MT; CsS]. *1849 k.:* Kotzkás szőr szőnyegek kasztenen és kis asztalon [DobLev. V/1280].

2. szőrtakaró/terítő; cuvertură de păr; (kleine) Tuchdekke, Decke/Milien aus Tuch. *1849 k.:* Kotzkás szőr szőnyegek kasztenen és kis asztalon [DobLev. V/1280].

Szk: *ágyra való* ~. *1837:* Hitvány ágyra valo Ször Szünyeg [Várfva TA; Borb.] ✳ *asztalra való* ~. *1802:* Egy Asztalra valo tarka szőr szőnyeg [Ne; DobLev. IV/858. 4a] ✳ *asztaltakaró* ~. *1824:* Egy Asztal takaro Szőr szűnnyeg [Fugad AF; HG. Mara lev.] ✳ *erdélyi* ~. *1683:* Az Predikallo széken egy szőr Erdelyi szőnyegh [Menyő Sz; SzVJk 132] ✳ *prédikáló székre való* ~. *1682:* Predikallo szekre valo Sőr szőnyeg [Bősháza Sz; i.h. 99].

szőrszövet szőrkelme, ţesătură de păr; Tuch, Wollstoff, Stoff. **Szk:** ~ *boritéк. 1862:* egy mahonifa kanapé rongyos kék szőr szövet boritékkal [Kv; Pk 2].

szőrszövetű szőrszövettel borított; care este îmbrăcat cu stofă din păr; mit Stoff/Tuch überzogen. **Szk:** ~ *divány. 1850 k.:* Égy megyszines sárgával feketével szött ször szövetü diván [Pk 2].

szőrszövő szőrkelme-készítésre való; care este folosit pentru confecţionarea ţesăturilor din fibre de origine animală; Webe-, zum Weben geeignet, web-. **Szk:** ~ *osztováta. 1740:* Az malom kövek iránt instálok Mlgos G(ról) Ur(am-

na)k ne legjen feledekeny ha vagy ket rudvasat küldhetne ... igen jo volna, mivel sok aproság vasmiből álo Szük<segek> adgják elő magokot, mint az szőr szövő osztovatta s kerekek kőrül valo vasbol álo munka es az Fesük(ne)k valo vas fogok [A.árpás F; TKl Mohai Mózes Teleki Ádámhoz].

szőrtakács gyapjúfonálból szövetet készítő mester; meseriaş/meşteşugar care face ţesături din fire de lînă; Weber, Tuchweber. *1585:* 20 Marty vettunk Merten Betschner zwrtakachtol ket wegh zwrt melynek az arra f 4 d — [Kv; Szám. 3/XIX. 30].

szőrtarisznya traistă de păr; Tuchranzen, Ranzen/Brotsack aus Tuch. *1679:* hitván szőr Tarisznya nro 5 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 71].
Szk: *öreg ~. 1687 k.:* száz Eöreg ször Tarisnyátol f —// 40 1/2 [MvRK Vect. 8]. *1688:* Száz Apro Tarisznyatol f —//37 1/2 ... Száz Eöreg ször Tarisnyátol f —// 49 1/2 [BfR i.h.].

szörtyöl hörpöl, kortyolgat; a sorbi, a bea (băuturi alcoolice) trăgînd în gură puţin cîte puţin; einige Trünkchen nehmen, pippen, kleine Schlücke machen. *1839:* Zseniis addig szőrtyőlt, hogy formaliter forgott a' ház előtte [Pk 7 Pákei Krisztina férjéhez].

szőrű 1. vmilyen szőrű (állat); (animal) cu un anumit fel de păr; (...) haarig, -behaart, mit ... Haar. *1572:* nehay Somogy Andrasne Martha, Azt vallya hogy az Kis boldyzarnetwl Bekennetwl hallota azt bezelly volt az Thakachne mykor Igen beteges vala hywatot hozza hogi be kezkeneodiem Eolteztesse(m) ... Menek hozza tahat az twz helien wl gereznaiaba es harom Machkafiak esnek vala e leote az twz helien de Nem Monta My zeorwek voltak, sem Bozorkannak Nem Monta [Kv; TJk III/3. 43]. *1593:* Buzai Antal vallia: Lattam hogi egi lo az vczan jart ala es fel ... de en zeorereol sem emlekezem mi zeorw volt [Kv; TJk V/1. 313]. *1598:* Eotwes Antal Coloswary ... vallya ... kerde(m) hogi my zeorew volt megh monda hogi fekete, holdos, kurta dizno wolt [Kv; TJk V/1. 175]. *1647:* az ökrök ily szőrwek az eggyik Szőke tarcza az masik Piros rőtt [Kv; TJk VIII/4. 240]. *1736:* Az urak lovai akármi szőrűek voltanak, de ha az lovok farkai fejérek voltanak, azt berzsenynyel szépen veresen megfestették, gyakrabban azt, mikor az istálóban voltak, felkötötték, mint most némelyek az hajokot, zacskóban tartották, mikor az úr valahová ment, kivált paripán, azt kioldozták, hogy az ló farka szép fodroson álljon [MetTr 363]. *1780:* Batrinai Bogya Iánosnak és lákob Györgynek illyen szőrű Lo marhai vesztek el [F.lapugy H; Ks 80. XLVIII. 5]. *1805:* Egy vén kimustrált szálos, motskos szőrű ... paripa [DLt nyomt. kl]. *1852:* az egyíket hogy mi féle szőrű és jegyű lo volt nem tudom — hanem a' más piros pely parípa [Dés; DLt 1066].
Szk: *almás-sötétszürke ~. 1791:* 10 esztendős Almás setét szürke szőrü, az első jobb és hátulsó bal lábán holt tetem vagyon és kevéssé kehes egyébként apro lépésü ló [HSzj *almás-sötétszürke* al.] ✳ *barna ~. 1632:* Mas feleöl harmadfw gjermek louak barna szeörw szabasuak N. 8 [Fog.; UF I, 177]. *1747:* egy jó erőss izmos barna szőrü ló ... hitván járt ló vólt [A.hagymás SzD; Ks 27. XVII. b]. *1784:* 1784 die 8-va Augusti, midőn 4 lovamot a ménes után hajtottam volna fel, a falun felyül, a csordajáró úton, az edgyik a négy közül, barna szőrű, hátramaradván a többitől, sebesen ment a többi után [Árkos Hsz; RSzF 278]. *1815:* A' két nagyobb ökröknek egyike ... hoszás barna szőrü [DLt 481 nyomt. kl] ✳ *barnafekete ~. 1792:* Csinos névezetü barna fekete szőrű Maglo [Szászbanyica K; CU] ✳ *barnafeketés ~. 1792:* Kis Fekete nevezetű barna feketés szőrű Maglo [uo.; CU] ✳ *barnás ~. 1803:* Barnás szőrü Lo, mellynek Hátulso Ballába a Sikloja alatt fejéres [HSzj *barna* al.] ✳ *darubarnás ~. 1747:* Tudgya ... az Tanu aszt, Hogy ... Nemes Pap Peter és Pap Vanka ... Szathmari Boros Istvannak két Tulok őkreit, egyik Setet barna Szőrű kajlás fenállo Szarvu, masik vilagosab kék szőrű, vekony fen állo kajlás szarvu, Ugyan Szathmari Molnar Istvánnak ... két őkreit, egyiket Daru barnas szőrűt, fen allo Szarvut ă masikat barnab Szőrűt butas Szarvut ugyan az Szathmari hegybeli pajtakból éczakanak idejen el Loptak volna? [KSz; Ks 27. XVII] ✳ *deres ~. 1637:* loptak el deres szorú Herelt lovamott tòb lovakkal eggiút [HSzj *deres* al.]. *1711:* Söver Istvánnak adott vala ... egj Deres szőrü kanczát [Szárhegy Cs; WLt Michael Söver (70) jb vall] ✳ *fakóforma ~. 1771:* egyik Cígány(na)k szürke szőrű lova, a másiknak fakó forma szűrü vagyon [Mv; DLev. 3. XXXIII. 10] ✳ *fejér ~. 1711:* Tudom hogj Szárhegyi Sajko Miklosnál volt egj Fejér Szőrü kancza ...; mikeppen kőlt hozza nem tudom [Gyszm; WLt Fr. Nagj (30) pp vall.]. *1763:* két esztendos Fejér szőrü Ünös Tino [HSzjP]. *1810:* Egy Oláh Országi fejér szörü malatzos göje Sertés [DLt 696 nyomt. kl] ✳ *fekete ~. 1758:* egy ölves nyaku fekete szörü millora bárányát ki vetette potentiose, el becsültette [Firtosmartonos U; Pf]. *1792:* Pvrtsi nevezetű tiszta Fekete szőrű Metzet Vadaszlo [Szászbanyica K; CU]. *1836:* G. Várollya[a] nevezetü helységében bizonyos Köz Lakosok kezén tanáltattak 2 ezen orgazdák által is lopottaknak nyilatkoztatott fekete szörü paripa Lovak [Dicsősztmárton KK; TLt Közig. ir. 912 megyei hiv. ir. — [a]Gogánváralja KK] ✳ *feketebabos ~. 1807:* Egy 5 Esztendős, fejér elejű, feketés foltos hátul, fekete babos szőrü, mén Ló Csikó [DLt 856 nyomt. kl] ✳ *hermelin ~. 1813:* A' fel-fogott Kantza hermelin szőrü ... hodos homloku [DLt 48 nyomt. kl] ✳ *holdas ~. 1639:* loptak el egj pey holdos szörü lovamott [HSzj *verespej-holdas* al.] ✳ *kék ~. 1770:* Minemű perlekedése levén ifjabb Pető Jánosné asszonyomnak, itten Magyar Hermányban lakónak, ugyan a magyarhermányi tehéncsorda pásztorral, Oláh Jánossal számadás dolgából, egy kék és barna szőrű tehén dolgáról [M.hermány U; RSzF 207] ✳ *kékellő ~. 1806:* kékellő szőrü Tulak [DLt 348 nyomt. kl]. *1808:* Egy kékellő szőrü Tehén [DLt 361 ua.] *kékes ~. 1813:* A tehén kisded szőke a nyakán kékes szőrü tsáko szarvu [HSzj *csákószarvú* al.] ✳ *kékesszürke ~. 1843:* vékony kékes szürke szőrü Tulkai [KvLt 14.cs] ✳ *kesely ~. 1627:* Meddw tehen vagion Nro 9 Hete szeoke, egjgik barna, az masik kesely szeorw [Mezőrücs MT; BLt] ✳ *kormos ~. 1741:* (Az ökrök) a mennyire distingválhatni ketteje Szürke szőrü ketteje Röt avagy Veres forma szőrü edjike Barna edjike kormós szörü forma [Szentmargita SzD; Ks 14. XXXVIII. 7]. ✳ *rőt/veresforma ~ → kormos ~ forma* ✳ *sárga ~. 1711:* Tudom hogj egj Kűs András nevű kurucz Salvagardia, adott vala Ujfalvi Kozma Thamásnak, egj nestes sűvegért, egj Sárga Szőrü ökrőt [Gyszm; WLt Joan. Andras (35) ns vall.]. *1769:* Sárga szőrü ket esztendős Ünő tino [HSzj *sárga* al.] ✳ *sárgapej-forma ~. 1761:* Sárga Pej forma szőrű ollyan forma farka serennje egy kevessé szamár oru forma a' Tőrők Menlotol valo bellyeges[a] [Branyicska H; JHb XXXV/39. 15. — [a]Kanca] ✳ *sárgatarka ~. 1748:* Öreg gőlye Sárga tarka szőrúek 5 [Aranykút K; Ks 23. XXIIb] ✳

seregélyszürke ~. 1736: T. Biró Ur(am) kezére mint fel fogott marhát modo legitimo adván Mlgos Bánffi Dénes Vrffi Tisztartaja egy seregély szürke szőrű harmad fűre meno Gyermeklovacskát ... mind hárman ... fateallyák hogy a praedeclaralt Gyermeklo tulajdon Márton Birtalan igaz marhája [Kv; TJk XV/12. 40] ✳ *sötétbarna ~ → darubarnás ~* ✳ *sötétes szőke ~. 1811:* egy bitang üszö Tino setétes szöke szörü [DLt 525 nyomt. kl] ✳ *sötétpej ~. 1610:* eg' louamot setet pey szeórít (!) keottettem uala ki az fyre mochar newy heljbe ... Vr nap tauatt, es onna(n) nappal az keótelet nywgit ... a' heljen hagiua(n) el Vínek Valamj gonoszùl eleó emberek [UszT 23]. *1807:* Egy üdös, setét pej szörü Kantza, két tsomo van az háta gerénnyén, nyerges hátu | kisded sütét (!) pej szöru (!) ... Ló [DLt 391, 856 nyomt. kl] ✳ *sötétszürke ~. 1806:* Egy 2 esztendös heréletlen vagy forditatlan sötét szürke szörü Tsiko [DLt 348 ua.] ✳ *szegsárga ~. 1815:* azon Szeg Sárga Szörü Lovát tudakoltam; hogy el-adnáé és mi lenne az alsó ára [Dés; DLt] ✳ *szürke ~. 1622:* egy zwrke zeorw eoreg Bikat Haromzek veghzese zerent az Tataroknak rendeltetven [HSzj *szürke* al.]. *1771:* egyik Cigány(na)k szűrke szőrű lova, a másiknak fakó forma szürü vagyon [Mv; DLev. 3. XXXIII. 10]. *1843:* A nemes Város Tizenkét Ökrei közzül ... a két első, vagy Tézslások a Fitzko, és Csendes fatsart Szarvuak Szürke szőrű idös, de jo eröbe, jo husba hasznalhato allapotba lévő ép ökrök [DLt 622 nyomt. kl] ✳ *vasderesforma ~. 1806:* Azon Paripa Csiko ... Szürke, vagy-is inkább, vasderes forma szörü [DLt 298 ua.] ✳ *vércseszürke ~. 1684:* Vercse szürke szőrű Kancza lo vagjon nő 2. [Utl] ✳ *veres ~. 1806:* az Pap Tehene ... Veres Szőrű s kajla Szarvu volt [KLev. 10] ✳ *vereskormos ~. 1773:* az edgyik ökre meg szakadt ... az uton edgyik ökre vért vizellett, nevezetesen edgj Veress Kormos szörü ökör [Hesdát TA; JHb II/3] ✳ *verhenyős ~. 1830:* egy idei barna verhenyős szőrű jól termett Kantza-Tsikója [DLt 668 nyomt. kl].

2. vmilyen fajta/féle (legény); de un anumit fel de (flăcău); ... geartet von ... Art, ... beschaffen. *1755:* B. Balintot ide hozá ă Tatár, mikor asztalnál vagyon, nem nagy gyönyörüségh, kivált az illyen szőrű szegény Légénynek, mint énis attam üllni, mivel anyit kutyálkodig (!) hogy ă katzagom már mind egybe romlott, s ă nyelvemis majd ki sebesedik, hogy nem mérek à kaczagásb(an) erumpálni, de az Mlgos Groffnékot sem enged ă guttával meg ütetni [Nsz; Ks 96 Báló Antal lev.].

szőrvászon szőrből készített ponyva; pînză/polog de păr; Leinwand aus Tuch, Tuchleinwand. *1724:* Buza szárasztó ször vászon, vagy ponyva három [Koronka MT; Told. 29/12].

szőrzacskó pungă de păr; Tuchbeutel, Beute/Säckchen aus Tuch. *1838:* A Szitálo malomba ... Szitalo szőr Zatsko három [Km; KmULev. 2].

szőrzsák sac de păr; Wollsack. *1628:* A Legh belseő tárházban ... Egy szeőr szagba (!) bors fel veka [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 1]. *1647:* ket szĕor sakban vagion Buza Cub. Min. No. 1. It(em) Egy kadban, es Eot szeor sákban vagion keőles Cub. Min. No. 6 [Megykerék AF; BK 48/16]. *1674:* Jo ször sakok nr. 19 [A.porumbák F; UF II, 603]. *1681:* Ször sák Nro 6 [Vh; VhU 514]. *1687:* 6. Ször sákok csinálására erog(áltam) jûh gyapjut ... nrö 10 [Bucsum F; MvRKLev.]. *1724:* Ször sák tizennégy [Koronka MT; Told. 27]. *1729:* az Gabonás ház Tornáczába(n) ... Ször Sak nro 29 [Marossztgyörgy MT; Ks 23. XXIIb]. *1756:* Viseltes szörzsák 3 [Branyicska H; JHb XXXV/35]. *1740*: Jó ször 'Sák 9 [Gyéressztkirály TA; Ks 89. 7].

szőrzsinór szőrből font/sodrott zsinór; şnur făcut din păr; Haarschnur, (wollene) Schnur. *1627:* valamj hitua(n) szeör sinor f. 1 d. 25 [Kv; RDL I. 134]. *1630:* Soos Lőrincz viszen magiar orszagba ... Sze or sinort p(ro) f 3. d tt f — d 9. 14 vegh selyem sinort ... masfel litrából keoteot tt f — d 23 [Kv; Szám. 18b/IV. 40]. *1640:* valami felemas szeor sinorok mind eggjütt f. — d. 50 [Kv; RDL I. 117b]. *1678:* vasarlott Ször sinort es gombot f 4// [Utl 19]. *1684:* Csizmadi Janos hozott Négy Kőtés ször sinort [Utl]. *1687 k.:* Az ször sinort, és Gombokot, forint számra kel, harmincadolni [MvRK Vect. 4]. *1688:* A ször sinort, és Gombokot, forint szamra kel, harminczadolni [BfR Vect.]. *1736:* A keservesek mentől durvább fekete posztóban öltöztenek, az mentéjek bérlése fekete bárányból volt, fekete szőrzsinor körülette ... az övök vagy fekete szősinor vagy fekete posztószély [MetTr 405]. *1788:* Hat tsomo veres ször sinor [Mv; TSb 47]. *1798:* 226 Sing lapos és gömbölyeg ször sinor 1 Rhf 27 xr [Déva; Ks 73. 74. VII. 137]. *1823–1830:* Sokan a paszománt helyett aranyborítást s körülötte sújtást tettek, az inasoknak selyem- vagy szőrzsinór volt, körülette hasonló színű sújtással kihányva [FogE 63].

szőrzsinór-darab bucată de şnur (făcut) din păr; Knäuel von Schnurstückchen, Schnurstück, Schnurendel. *1790:* Egy ruha Zatskoba, holmi Zöld, fekete, kék, tarka, Sárga, veres, selyem és ször Sinor darabok [Mv; MvLev. Kis Ferenc ács hagy. 3].

szőrzsinór-öv cordon în formă de şnur; geflochtener Gürtel. *1778:* adtam altal ... veres Ször Sinor övet [Agárd MT; Told. 8].

szösz csepű, kóc; cîlți; Hede, Werg | másodrendű kender/lenfonal; fir de cînepă/în de calitate inferioară; Flachs. *1635:* az lennek az szőszit megh nem fontak [KJ]. *1657:* Engemet Petre Telmant ket fjammal edgyűt nylvan fogot loponak. s azt mondotta az az Ratz Gabriel nevű Görögh, hogy ő az En hazomnal hálván Hararjat (!) megh metzettűk volna, hol mi Dibdabbal szósszel meg töltwén megh be varrattuk volna. es igy ot kart vallot volna [Nagydenk H; BK 1143]. *1722:* Ezen Nállam álott pénz egy fertálljos csiporb(an) volt, de az sem volt teli, hanem szőszsel; es bojtorjannal tőltottem meg hogy az Eger hozzá ne terjen [Borzás SzD; Ks 5. X. 28]. 1733: Len Hehel 1 Szősznek Valo edgj pár Gereben [Marossztkirály AF; Told. 2]. *1763:* Az Szósz, és Csepü nem volt az Bőszörményi Hászhijáján (!), hanem az Szabo Pálén [Torda; TJkT V. 156]. *1772:* akár kenderéből, akár szösszéből mikor a' Jobb(ágy) és Zsellér aszonyokra ki osztóttak, hol egy, hol legfellyebb két fontat a' meg fontatásra, azzal tartoznak, ha pedig az Aszonyokkal vásznakat szűtetni akarnak mind(en) napi szövés egy napi dologb(an) Imputáltatott [Bálványosváralja SzD; Ks 101 Conscr. 82]. *1819:* az also harmadik fiában szősszel őtet Kender vászon 4 1/2 sing ... Kender vászon szoszszel őtve ujra 38 1/2 sing csepü vaszonon (!) 70 ... sing [Baca SzD; TL 6]. *1854:* 1 Kalongya meg Héhelt Kender, és annak Szesze, s Csepüje [Sárd KK; WassLt].

◇ **Szn.** *1713:* Szősz Mihályne [DLt 493].

szöszabrosz faţă de masă (făcută) din pînză de cînepă; Tischtuch aus Hedeleinen. *1633:* Egj szeosz Ábrosz viselt. — f. — d. 40 [Kv; RDL I. 103].

Szk: *kékes ~. 1697 k.:* Medgyesfalvi Templom Eszközei … Egy kékes szősz abrosz[a] [Meggyesfva MT; MMatr. 74. — [a]Fels-ból kiemelve] ✳ *kékes vesszős ~. 1623:* Egi kekes veszeos szeosz Abrosz Jo f. — d. 32 [Kv; RDL I. 121] ✳ *rózsás ~. 1615:* Egj zeöz feyr rosas abroz f — d. 60 [Kv; RDL I. 97 Junck Andr. sp kezével] ✳ *sáhos ~. 1651:* Negj vy zeöz sahos Abrozok [Kv; RDL I. 88] ✳ *veres vesszős ~. 1625:* Egy temerdek szalú veres veszeos szeosz abrosz meg lengetegült f. — ½ 16 [Kv; RDL I. 126].

szöszcsepű kóc, csepű; cîlţi; Hede, Werg. *1699:* Szősz Csepű ket kitannji Nro 4 [O.cseszire AF; Gyulafi László inv.]. — Vö. a *csepűszösz* címszóval.

szöszcsepű-vászon szőtt vászon; pînză de cîlţi; Hedeleinen. *1760:* szőtettűnk kender vásznat singet 250 szősz vásznat singet 107. szősz Csűpű vásznat singet 100 [Szőkefva KK; Ks 71. 32 Szám.].

szösz-előruha szöszvászonból készült kötény; şorţ făcut din pînză de cîlţi; Schürze aus Hedeleinen. *1651:* Egj szeősz uy eleő ruha [Kv; RDL I. 28].

szöszfonal fir din cîlţi (de cînepă/in); Hedegarn, Werggarn. *1586:* 5 falka fonal wolt ebbol zötetet 24 sing waznot 20 sing dúrwa wazonj 2 falka Zoz fonal [Kv; Szám. 6/IV. 47]. *1589:* Hett falka zeosz fonall [KvLt I/2. 67]. *1623:* Egj Jo Eoregh Chergebeól Jutott f. — d. 50. Kender jutot szosz kilencz feó f. — d. 50. Egi falka szeösz fonal f. — ./2. Lenszal vagio(n) nro 40 feó f. — d. 25 [Kv; RDL I. 122]. *1678:* Szósz fonal ket sakb(an) Libr. 86 [Fog.; Ks 90]. *1849:* Az Udvar ház hijján Vagyon 61 % Hatvan égy darab szála és szősz fonal meg szapulva [Somkerék SzD; Ks 73/55].

szöszfonal-darab szöszfonal-gombolyag; ghem (de fire) de cîlţi; Hedegarnknäuel, Knäuel/Wickel Hedegarn. *1717:* Szősz fonal darab nro 34 [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 2]. *1735:* huszonharom darab fonal. harmincz két szösz fonal darab [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb].

szöszgatya szöszvászonból készült gatya; izmene din pînză de cîlţi; hedene Unterhose, Gatye aus Hedeleinwand. *1813:* midön tehát, a Pajtában kereskednénk valami gazban takarva meg találtuk az Utrizált Szösz Pendelyt és Gagyát [KLev. 9].

szöszheveder szöszből szőtt gurtni; chingă (din ţesătură) de cîlţi; hedener Gurt. *1756:* valami keskeny vastak szősz heveder tábori ágyra, vagy székré való egy tűrésben [Déva; Ks 92. I. 32].

szöszing szöszvászonból készített ing; cămaşă din pînză de cîlţi; Hemd aus Hedeleinwand. *1742:* 19na Febr. Fogadtam az oláhok Karácsonyáig Fűzesi Máriát lészen fizetése e szer(int): Egj czifra kődmőn, egj szála felső ing, egj Szála és egj szősz ing allyastol[a] [M.köblös SzD; RLt 17. — [a]Folyt. a fels.].

szöszkendő ştergar de cîlţi; Tüchlein aus Hedeleinwand. *1611:* Negj zeöz kendeő kez keneök kek vezeösen zeöt [Kv; RDL I. 88].

Szk: *kékes ~. 1596:* Harom kekes zeoz kendeo [Kv; RDL I. 65] ✳ *veres vesszős ~. 1637:* egy Veres Veszős szőoz kendeo f — d. 25 [Kv; RDL I. 24].

szösz-lábravaló szöszvászonból készített alsónadrág; izmene/indispensabili din pînză de cîlţi; hedene Unterhose, Beinkleid aus Hedeleinen. *1785:* Szősz lábravalo 2 [Drassó AF; TL 24].

szöszlepedő cearşaf din pînză de cîlţi; Bett-/Leintuch aus Hedeleinwand, Hedelaken. *1589:* Egy temerdek zeoz lepedeo [KvLt Vegyes I/2. 36]. *1625:* Egy szeosz lepedeo f. — ½ 32 [Kv; RDL I. 126]. *1627:* Egi kett szel szosz Lepedó f. — d. 16 [Kv; RDL I. 131]. *1629:* Egy harom szęl szeosz lepedeo tt f. — d. 50 [Kv; RDL I. 146]. *1650:* egi kender lepedeo, egi szeóz lepedeo [Újszékely U; UszT 8/64. 71b]. *1651:* Kett lenghetegh szeősz lepedeő [Kv; RDL I. 28].

szöszpátya a szálkender után maradó szöszcsomó; mănunchi de cîlţi; Wergbausch. *1783:* szősz Pátya 25. gusujjal (!) [M.bikal K; MLev.].

Vö. a *pátyaszősz* címszóval.

szöszpendely szöszből szőtt alsószoknya; poală din pînză de cîlţi; hedener Unterrock. *1813:* midön tehát, a Pajtában kereskednénk valami gazban takarva meg találtuk az Utrizált Szösz Pendelyt és Gagyát [KLev. 9].

szöszszál-lepedő szöszvászon-lepedő; cearşaf din pînză de cîlţi; hedenes Leintuch. *1810:* 6. also szősz szál lepedő [Mv; DLev. 2. XIX].

szöszszál-vászon szöszvászon; pînză ţesută din cîlţi; Hedeleinwand. 1768: Szösz Szál vászon más tűredékben 21 [Mezősztgyörgy K; Ks 23. XXIIb].

szöszvászon pînză ţesută din cîlţi; Hedeleinwand. *1589:* Harom hitwan derekal tok temerdek Zeosz vazon temerdek. 27. singh [Kv; Vegyes ir. I/2. 36]. *1627:* Eger Balint fiamnak Lukachnak, feyr ruh'azatbol az my Jutott. Elsoben szósz uaszonj Jutott 12 sing … f — d. 60 [Kv; RDL I. 131]. *1636:* Egi kek czupa derekaly hay szeosz vaszon az allya. f. — d. 32 [Kv; RDL I. 109]. *1669:* Kender es szősz Vaszon jo temerdek 8 Vegh Sing No 481 [Fog.; UtI]. *1723:* szősz vászon ötven nyoltz sing [Koronka MT; Told. 29/2]. *1726:* Szősz vászon ulnae 409 [Görgény MT; Born. G. VII. 23]. *1760:* szőtettűnk … szősz vásznat singet 107 [Szőkefva KK; Ks 71. 52 Szám.]. *1762:* láttam … egy nagy türedék szösz vásznat [Oltszem Hsz; Mk IX. 109]. *1829:* Nyoltz sákoknak, és a Berke Gyapjunak egy nagy sáknak fel szabodott … 83 sing szősz Vászon [Pókalaka AF; Born. F. Ia Bod László tt szám.]. *1834:* Aszalmányos Zsatskoknak ment 8 sing szősz vászon [Hosszúaszó KK; i.h., ua.]. *1837:* Sertés pásztomak a szösz vászonybol két rend béli változora adtam 15 sing [Budatelke K; Born. F. Ih Bíró Mózes tt szám.].

szöszvászon-abrosz faţă de masă din pînză de cîlţi; hedenes Tischtuch, hedenes Altartuch. *1681:* Templom beli Asztalra valo, felső boritek, szősz vászon abrosz Nro 1 [VH 541].

szöszvászon-derékaljhaj szöszvászon-derékaljhuzat; faţa saltelei cu pene din pînză de cîlţi; Überzug einer Unter-

betts aus Hedeleinen. *1655:* Egy kékes szeősz vaszon derekaly hay — f — d. 50. Mas kekes szeősz vaszon derekaly hay — f. — d. 75 [Kv; RDL I. 29].

szöszvászon-kecele '?' *1627:* Egi szósz uaszonj kechele f. - d. 40 [Kv; RDL I. 131].

szöszvászon-kendő ştergar din pînză de cîlţi; hedenes Tuch. *1812:* Kekes Szősz Vászon Kendő xr 20 [Mv; MvLev. Szürtei József hagy. 9].

szőtet szövet; a pune pe cineva să ţese ceva; weben lassen. *1658:* Az mely Vasznokat az mostani felesege(m) szőtetet, azok maradgya(n)ak mind az felesegeme [Mv; MvLev. Nagy Szabó Ferenc végr.]. *1678:* Ebből[a] kel Szötetni feleből Abroszt ... Az Lengyel takács meg mirigyesedvén az elmult 1677 esztendőben szötetni kiadott fonal kőzzül rekett volt nala Len szősz fonal Libr. 86 mellyet most megméretvén az sok hanyodasban találtatott gombolyakban Libr. 39. és fel vetveis tiz sing kész sima vaszon [Utl. — [a]Kenderfonalból]. *1686:* Szövtetett ... Edgy veg Kender Vasznot [Utl]. *1718:* ha kenderem volna szötetnék [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1753:* 18 gjapjubol szőtettem fejér posztot dőrőczkölve 28 1/2 sing [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.]. *1797:* A Czondra posztott 40 Singet Harisnyát 30 Pokroczot 20 Singet most Szötetem ugy mint mind együtt kilenczven Singet [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. *1823:* A' Szál Szöszből szötessen tangyer törlöt abrontsoson [Mv; TGsz].

szőtetés szövetés; ţesere; Webenlassen. *1735:* Tavalyi szőtetéstől maradott nyólcz gombolyaag fonal [Királyhalma KK; Ks 23. XXIIb].

szőtetett szövetett; care a fost ţesut; zu weben bestellt, gewebt. *1803:* égy Bors himes, két végeire nézve veres fejtővel szőtetett Kendő [Küküllőszéplak KK; UnVJk 235].

szőtetik szövetik; a fi ţesut; gewebt werden/sein. *1829:* Egy Tutzat Asztalnémü szőtetvén a' Dolgozo Házon kivül azért fizetődott 8 Rf 45 xr [Kv; BLt 12 dologházi nyomt. szám.].

szőtt szövött; ţesut; gewebt, gewirkt. *1576:* Wagion egy galler feyr Selyemel Aranyal zeoth Jgen zep zal wonassos A fodra [Szamosfva K; JHbK XVIII/7]. *1589:* Egy Len lepedeo Hat len kendeo veres fonallal zeot [Kv; KvLt Inv. I/2. 36]. *1610:* Egj Teöreök selljemel zeött vankos haj [Kv; RDL I. 6]. *1628:* Egj uegh kamoka hjmmel zwtt kender vazon [Bodola Hsz; BLt]. *1643 u./1770 k.:* Vagyon két szőnyeg gyékény formára szőtt viseltes tarkas Lengyel szőnyeg: a másik tarkás székely szőnyeg [Virágosberek SzD; SzConscr.]. *1664:* Agy fűtűl valo kékkel szűt vaszon nro 1 [Dés; Hr 2/23]. *1714 k.:* Havadtői Kis Győrgj az eneklő sekre Havadtőre[a] adot egj kék fejtővel szőt kendőt [MMatr. 144. — [a]MT]. *1736:* Az Gubernátorné[a] első nap hajszín bárson szoknyában ... más nap tiszta arany fonalból szőtt szoknyában [MetTr. 398. — [a]Gr. Bánffy Györgyné gr. Bethlen Klára]. *1742:* Egy bŭdŏskŏ szin forma ezüstel aranyal szŏtt szoknya [Ne; Told. 19]. *1823:* Egy Duczett vékony szött Strimpfli pár [LLt Csáky-per 601 L. 1]. *1855:* küld Feleségem Mimi Hugomnak a Jo nődnek egy Székely szöt téli keszkenyöt és egy véka kőles kását [Uzon Hsz; Kp V. 405 Kispál György Kispál Lajoshoz].

Szk: *aljában ~. 1683:* Baraczk virag szin allyab(an) szŏt szoknya eloruhastul vallastul [Utl]. *1692:* Egy ég szin alylyába szőt arany virágokkal valo szoknya [Bilak BN; JHbK L/36]. *1755:* Más Tenger szin Allyaban szŏt szŏknya Egy rend Arany Paszamant az Allyán [Mezőbánd MT; MbK VIII. 19 Kovács Ágnes kel.] ✳ *csipkésen ~ aljú. 1705:* Edgy Zőld Sáhos aranyas materia tsipkésen szűtt allyu szoknya elő ruhastul vallostul [Cege SzD; WassLt Vas Dánielné lelt.] ✳ *régi formán ~. 1674:* Egy Régi formán szőt tászli szkofiom aranybol [Beszt.; WassLt] ✳ *táblásan ~. 1706:* Egy tetsin tablason sŏtt aranyos ezűstős mely fuző (!) [LLt Fasc. 108].

szőtte vki által szőtt; care a fost ţesut de ...; gewebt (von/durch jmdn). *1682/1687:* Attam ket Előregh Uj Derekalt, mindenik(ne)k Kender Uaszonbol ualot Tokiai uoltak, az Haiai pedigh giapottal szőtt Kender uaszonbol ualok uoltak, Az eggiknek Ueres es Kek Feitőuel uarott az Csupya, az masiknak pedigh Ueres feitöuel Takacs szőtte az Csupya, himekre szőtt [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.]. *1816:* Takáts szőtte kotzkás len gyólts dufla Abrosz [Szentgerice MT; UnVJk]. *1829/1830:* Egy Takáts szötte abrasz Rf. 2 [Zabola Hsz/M.régen MT; TL]. *1839:* takáts szőtte rokoja egy rend 4 fr [Szászfalu Hsz; HSzjP].

szőttes I. *fn* szövött anyag; ţesătură; hausgewebtes Tuch, Hausgewebtes, Homespun. **Szk:** *brassai ~* Brassóban szőtt gyapjúkelme-fajta. *1849:* Hét sing brassai szöttes [Dés; DLt].

II. *mn* szőtt; ţesut; gewebtes. **Szk:** *~ hímes abrosz. 1821:* Vagyon egy rojtos kanafátz két szőttes hímes, s egy viselő abrosz 20 Rfl [Kvh; HSzjP] ✳ *~ fírhang. 1849:* A Szobának két ablakaiba három táblátska el van hasadva ... Az Egyik ablakon van égy szőttes forhang, két rudjaival édgyütt [Somkerék SzD; Ks 73/55] ✳ *~ gyapot. 1850 k.:* égy végben 16 sing fersingnek valo kékes szöttes gyapattal [Pk 2] ✳ *~ párnahéj. 1778:* adtam altal ... Szőtős párna hajot egyet [Agárd MT; Told. 8] ✳ *~ (ruha). 1838:* tizenkét ruhák, égy Selyem a' többi patyolat, karton, és szötes [Szentimre MT; BalLev. Balog Klára kel.] ✳ *~ szőnyeg. 1833:* Egy jo nagy, Diofából valo, ki huzo ebédlő Asztal, rajta lévő tarka Szőttes Szőnyegével [Katona K; Ks 73. 55 Kornis János lelt.] ✳ *~ zabolai ing* zabolai (Hsz) népviselethez tartozó ruhadarab. *XVIII sz. eleje:* Más szőttes fél viseltes zabolai ing 34 (dén.) [Pk 6] ✳ *brassai ~ köntös. 1840:* Brasai Szőtes köntös [Dés; DLt 1248].

szövéndek l. szövétnek

szövés 1. ţesut, ţesere; Weben, Gewebe, Webe, Stickerei. *1657:* Kegyelmedet ezen is kérem, hogy Kegyelmed vigyázzon reá azokra az gomb szárakra, az kiknek már szövésit az sidó gombkötőre bízta [TML I, 100 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1679:* Szővéshez valo vetelő nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 59]. *1701:* Valamellyik Mester Posztoját ă szővésbe, avagy Dŭrŭczkŏlŏbe, avagy az Rámán el vesztegetné ... a ki váltásának ă Posztoért adgyon edgy forintot az Czéhnek [PosztCArt. 12]. *1772:* ha ... az Aszonyokkal vásznat szűtetni akartak mind(en) napi szövés egy napi dologb(an) Imputáltatott [Bálványosváralja SzD; Ks 101 Conscr. 82].

2. díszítő beszövés; îmbinare într-o ţesătură fire de altă culoare, întreţesere; eingewebte/gestickte Verzierung. *1658:* Mas keőreős keőrulj Veres szeőues Est d 40[a] [Kv; KJ. — [a]Fels-ból kiemelve]. *1714:* Kék Selyem Elökottő, alul aranyos Szővés f. h. 8 | Persiai öltezett, ezüst fonal szővéssel[a] [AH 2, 22. — [a]Fels-ból kiemelve]. *1816:* Egy Frantzia kotzkás zöld, veres és kékes szövéssel virágzott keszkenő [Iszló MT; UnVJk 178]. *1842:* A' Semesnyei[a] ... Telkemet ... adtam által Robottalis Szolgálatra Ungur vagy Koptyil Lupnak ... 15 Sing Szövés ... a datiaaknak (!) tellyesíttesekre [Dés; Törzs. — [a]A Semesnyén (SzD) lévő].

szövéses 1. szőtt; ţesut; gewebt. *1747:* egy Szövéses derekaly csup [Kv; Pk 6].

2. vmilyen szövésű; cu o anumită ţesătură; (z.B. rot) gewebt/gestickt, von ... Webart. *XVIII. sz. eleje:* Egy veres szőveses vaszon kendő [Kv; LLt Fasc. 71].

szövésű cu o anumită ţesătură; ... gewebt/gestickt. **Szk:** *elegyes ~. 1788:* Egy elegyes szövésű, tarka, csillagos szőnyeg, a templombeli asztalon [Szind TA; NNy III, 60] ✱ *fonalas ~. 1681:* Regi viseltes rojtos habos aranyos fonalas szuvesü czafrag [UtI].

szövet ţesătură, stofă; Stoff, Tuch, (gewebtes) Zeug/Ware. *1840:* Fáin juh gyapju portékák: u. m. posztó, szővet, kasimir, és merinó, juh gyapju és teveszőr minden némű matériák [DLt 938 nyomt. kl].

Szk: *brassói ~. 1842:* Brassói szövet, veres fejtős csikos fersing [DLt 1019 nyomt. kl] ✱ *celnai ~. 1788:* Czelnai[a] 's Sorostélyi[b] szövetünkről bővön s világoson irtam vala Ngdhoz még Czelnán mulatásom alkalmatosságával [Kercsesóra H; TL. Málnási László ref. főkonz. pap Teleki Józsefhez. — [a] [b]Celna, Sorostély (AF)] ✱ *sorostélyi ~.* ✱ *celnai ~.*

szövetkezik (közös célra/együttműködésre) összefog; a se asocia (cu cineva); sich vereinbaren/verbinden, sich zusammenschloßen. *1843:* Tudom egyébaránt azt is, hogy régebben idősebb Farkas Sándor és Simonka urakkal is szövetkeztek ezen helységek, s tanakodtak együtt a faluk peres dolgában [VKp 110].

szövetlen meg nem szőtt; care nu a fost folosit la ţesut; ungewebt. *1768:* 60 Singre valo Szövetlen kender fonal [Szentgyörgy MT; Ks 23. XXIIb]. *1848:* Meg vetett fonal szővetlen száz négy singre valo 50 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

szövétnek 1. fáklya; torţă, faclă; Fackel. **A.** *1590:* Attam Gardinal Aztalara feo Borth 48 eytelt tt f. 2 d. 88 ... Geortyat p(ro) f — d. 35. Zoúetneket p(ro) f. — d. 16 [Kv; Szám. 10/XXI. 1 Kis István sp kezével]. *1714:* Szövetnek és Viasz Gyertya 51 lb 21„42 [Kv; KvRLt Apafi Mihály Lelt. Szb. Fog. 58].

B. *1592:* Haza keserni eő kemeket, ket zeòwendek keőlt f 0 d 16 [Kv; Szám. 5/XIV. 123 Eppel Péter sp kezével]. *1594:* Az hohernak Istrangra zeoue(n)dekre Gerttiara Mondro peter kenzasara attam f —143 [Kv; i.h. 6/VI. 4]. *1655:* Mikor Gergely Palt, s — Mihaly Deákot megh kinzottak, hozotom ... Szwveondeket 2 p [Kv; i.h. 28b/II. 138]. *1704:* Előtte[a] szövendeket vittenek, mellette kétfelől két gyertyát és benne is egy gyertyát tartott a leány, akivel benne ült [WIN I, 266. — [a]Pekriné előtt]. *1720:* egj Szurokbol állo Szövéndek [Kőröspatak Hsz; EMLt]. *1736:* (A temetésen) hat feketében való ifiú az test mellett hat szevendéket tartottanak, az fejinél és lábánál nagy gyertyák égtenek [MetTr 408].

2. gyertya; lumînare; Kerze | fáklya; făclie; Fackel. **A.** *1590:* Byro vram paranchiolattabol veottem 5 zeouetneket | Esmeg vgian Cancellariosnak Zalaszara kertenek. Egy Zeoúetneket f. — d. 9 [Kv; i.h. 4/XX. 4, 33 Hooz Lőrinc sp kezével]. *1593:* 50 zowetneket weottem ... f 4 d 16 [Kv; i.h. 5/XXI. 35]. *1595:* Kupas Antalnetol veotte(m) 31 Zeowetneket [Kv; i.h. 6/XVI. 39]. *1610:* Az Vrnak harom Sőuetniekett vetettem pro f. 1 [Gyalu K; Sennyei 47/11]. *1685:* Egy sákban tőredezet szővétnek [Gyf; UtI]. *1687:* Nemzetes Recsei Boér Sigmond Fogarasi Vice Kapitánj hivűnk, administrált szekerekhez való szűkségre, száz szővetneket nro 100 // mellyről praesentium Testimonio qvietálljuk [Szád. Bomemisza Anna fej. asszony vall.].

B. *1585:* 9 Zowendeket wottem az Ado zedo vramtol ... d. 63 [Kv; Szám. 3/XVIII. 35b Gellien Imre sp kezével]. *1587:* hozattattam vala szeowendekeket Kayha Mesterhez vrunk talaj eleiben [Kv; i.h. 3/XXX. 39 Seres István sp kezével]. *1589:* Urunk zamara veottem níolc zeouendeket, biro vram akaratiabol d. 64 [Kv; i.h. 4/X. 45]. *1594:* 1. zöùendeket is kellet oda adnom, mert igen setet vala [Kv; i.h. 6/III. 9]. *1595:* Az i Zamúeúö Wraimnak és Notariús Wramnak ... külttem 9 zöúendeket ... d 81 [Kv; i.h. 6/XXVIIa. 155 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1649:* Vetetett B: V: Eő kigme Brassay Mahtjastol Nro. 29. Szöuendeket [Kv; i.h. 26/VI. 435]. *1702:* el hosztak az szővéndeket kést és lámpást [Ks 96 Kornis István feleségéhez].

C. *1591:* 4 die Jûly wagtak Negye az keett Legentt ... a' kinzastûl ... fyzete(m) ... Az Parazloknak f 1 d 0. Zewendeket keettot f — d 18 [Kv; i.h. 5/I. 28]. *1597:* Mikoron Pal deakot az wywary zamtartot az Kis Templűmban az boltba temetek, vettűnk 2 zewendeket [Kv; Szám. 7/III. 36]. *1598:* Mikor Rauka Peternet az kis templűmbelj boltba temettek, vettunk 2 Zewendeket p(er) f — /24 [Kv; i.h. 7/XVI. 46].

3. gyertyatartó; sfeşnic; Kerzenhalter. **Szk:** *aranyos ~. 1674:* Vagyon az lada feneken ... ket arannyos szővendek [Beszt.; WassLt].

szövétnekes fáklyás; care poartă/duce făclii; Fackel(n)tragend. *1736:* az szövétnekes ifiak az ajtó felé kezdettenek nagy hamarsággal, csaknem futva menni [MetTr 388].

szövétnekgyertya gyertyafajta; un fel de lumînare; Leuchtkerze. *1589:* 12 December vottem Az Zamweoúeo vraim Akaratyabol az Tanachy hazhoz 8 Zouendek Geortiakat [Kv; Szám. 4/IV. 66 Stenzely András sp kezével].

szövétnekhordozó fáklyavivő; purtător de făclii; Fackelträger. *1736:* az vőfély jó éjszakát vett az uj házasoktól, és az noszolyókisasszonyunk kezit fogván ... az szevendék hordozók előtte menvén, az lakadalmos helyre visszament [MetTr 388].

szövetség 1. együttműködés, egyezség; alianţă; Bündnis, Allianz. *1662:* mindazáltal Erdélynek török császárral való frigye, szövetsége enyett, romlása nem volt, hanem inkább épületi, gyarapodása | Melly porta ellen való confoederátió, szövetség Rudolfus császárnak valóban nagy használatára is lett vala | Magyarországnak Erdélyországával való régi

confoederátiója, szövetsége is ... továbbá Váradnak elveszésébül ... következendő nagy kár ... azt kívánnák, hogy igenis meg kellene segítteniek | Isten után mindenekben őnagysága gondviseléséhez ragaszkodván, valamint őnagysága a besztercei gyűlésben kelt confoederátió, szövetség mellett a haza megmaradására elkövethetne, követné el | Ali passa intő levele az országhoz. Utóbbi szövetséghez ragaszkodik [SKr 80, 83, 627, 649, 671].

Szk: *titkos ~. 1710:* Másként hacsak árnyéka vagy álma volt is annak az említett titkos nagy szövetségnek, az Isten, aki a vádlókat már megítílte, ítíljen bár meg engemet is az örök halállal [BÖn. 676].

2. kapcsolat, viszony; legătură, relaţie; Vereinbarung, Verbindung, Bindung. *1672:* Kegyelmed peniglen tudósítson igaz atyafiságos szövetségünk szerint minden dolgokrúl; bizony eltemetve lészen [TML VI, 163 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1752:* én soha sem Láttam ... Tisztarto uramnak a meg irt Koltsárnéval valo tsak Leg kisseb gonoszságra szándékozó szövettségét és annál inkább hogy vélle fajtalankodot és paráználkodott volna [Gardánfva Sz; BK].

Szk: *házasságbeli/házassági ~. 1711:* eö Kgle hitét, kötelességét és házasságbéli szövetségét félben hagyván ... Már circiter tizen őt vagy tizenhat esztendeje mi ólta el hagyott, az időtől fogva nyolczor fogtattam [Dés; Jk 359b–60]. *1771:* Vagjon Eö Felsége szabados tettzéséből immár eddig elé 33. Esztendeje, miolta ketten a' Házassági Szövettség által égjben köttettettűnk [Kv; KvRLt VII. 24 Fajk András és felesége végr.]. *1847:* Ezelőtt mintegy 9–10 évekkel, midőn férjemmel még házassági szövetségben éltem, kenderrel szoktam vala kereskedni születésem helyéről, Halmágyról, némely brassai kötélverő mesteremberekkel [VKp 164–5] ✳ *titkos ~. 1796:* a' Felesége annya Bátytyának Léányaval titkos szövetseget tartot az az a' Léányt jobban élte, mint a' Feleségit [Bács K; RKA]. *1809:* kénszeritették annak hirlelésére és mások előtt valo vallomásra is, hogy Gazdag Mária ... különös és titkos Szövettségben élne [DLt 146] ✳ *törvényes ~. 1812:* Arrais emlékezem most mint edj kilentz esztendeje mikor Varro Gyuri a' mostani Feleségéhez, akkoron pedig a Groffné Frajjához kapogatott, tiltotta a' Groff a Léánnyal titkos szővettségét és társalkodását hogy gyalázat ne kövesse, ajánlván inkább a' rendes és Törvényes szővettséget [Héderfája KK; IB. Takáts Joseff (45) grófi tt vall.].

3. egyezség, megállapodás; învoială, înţelegere; Vereinbarung, Abkommen. *1560:* oltalmul hagya ... Ghermekinek es Azzoniomnak felessegenek ... Mester Vramat Vesseleny Myklost Kerwen ewtet arra Emlékeznek meg az keozeottek valo vegezesreol es Zeowethsegreol [Fog.; SLt S. 10]. *1587:* Mely Zövetseget es vegezest hog ha valamellik fel meg merne zegni mingiarast patwaron es az földnek elmaradasan giőzettessen [Kvh; HSzjP]. *1662:* Melly gyűlésen hogy az evangélicus státus a sok egyházak foglaltatása evangéliumi vallásnak a diplomák, békességről lett kötések, szövetségek, az 17 condítiók és az országnak sok rendbéli végezti ellen való üldöztetése miatt igen-igen bántódott elmével ... volna ... a gyűléshez hozzá sem foghattak vala [SKr 672–3]. *1776:* nem voltak, akarói, sőtt inkább minden ügyekezettel el rontói ă M. B. Henterrel való Szővettségnek [Kóród KK; GyL 120].

4. Istennek a hívőkkel fenntartott kegyelmi viszonya; legămînt; Bund. *1662:* És hozok tiellenetek fegyvert, melly bosszút álljon rajtatok az én Szövetségemnek felbontásáért [SKr 698]. *1710 k.:* A te szövetséged olyan változhatatlan, hogy ha a napnak, holdnak járása és az éjszakának, nappalnak forgása megváltoznak is, de a te frigyed soha meg nem változik ... hű az Isten, aki magát meg nem tagadhatja [BIm. 102].

szövetséges szövetségi viszonyban levő ország; aliat; Verbündeter, Bundesgenosse, Alliierte(r). 1809: Meg lévén már a Békesség Frantzia Országgal és annak Szövettségeseivel (: Confederatussaival :) kötve szükség, hogy az ezen Tartomanyban Sajto alá bocsátando Ujságok ... olly kitételekkel ... Készíttessenek ... mellyek ... a mostani kőrnyűlállások folyamatjával ellenkező ... kepzeleteket ne foglaljanak [UszLt ComGub. 1670].

szövevény bonyolult helyzet, bonyodalom; situaţie complicată, încurcătură; Gefleckt, Gespinst, Verwicklung, Wirrwarr. **Szk:** *~be hozat. 1803:* eszerént szomszédositott Erdő Nyiljok ... őrizet s Tilalom alatt fel nevelkedvén annak ... Határa az erdők sűrűsége mián homályba jővén ... az ... Exponensek erdojek között valo igaz régi Törvényes Határ olly szővevényb(e) hozatatt [Ádámos KK; JHb XIX/63] ✳ *~be jön. 1823–1830:* Eléggé bántam, hogy ilyen szövevénybe jöttem akaratomon kívül, mert én azon vidéken esmeretlen lévén, tudtomon kívül vitettem [FogE 158].

szövevényes I. *mn* bozótos, burjánzó; abundent; (wild) wuchend, undurchdringlich. *1700:* engedtűnk egy szővevényes gazt kiirtani es colálni [Dés; Jk 303, 319b]. *1754:* ezen controversiab(an) forgo irotványt értem szövényes (!) Bokros Bereknek [Csernek SzD; JHb XXXVII/4]. *1773:* volt a' Maroson tul ... a' Holt Maras avagy vulgo Keresztesi Berke szomszédságáb(an) a' Borberekiek(ne)k egy Fűz, Jegenye, Nyárfából, gyűrű és magyaro veszszőkből állo sűrű nagy szövevényes Erdeje [Szászújfva/Marossztkirály AF; DobLev. II/447. 17].

II. *fn* bozótos/burjános hely; desiş; Gestrüpp, dichter/unwegsamer Busch. *1762:* Tudgyuk ... hogy a'-melly Utrumban denotalt Hellyet Dogán Todor sok Tővissek, és Bokros szövevényesből ki irtott, az a' ... eő Nsága Erdejihez tartozo szélly volt [Cege SzD; WassLt].

szövő I. *mn* szövéssel foglalkozó; care ţese, care se ocupă cu meşteşugul ţesutului; webend, Web-. *1783:* Az egész Joszágb(an) Majorság és Dézma Kendert, az őrőkségeken lévő Aszszonjok szokták meg fonni és meg szöni ... A szövésit, avagj rendre szönek az Aszszony emberek, vagy pénzel fizeti a Joszág a szövő Aszszony embert [Branyicska H; JHb XXX/28].

Szn. *1590:* Zeoweo Mihaly B 4 [Kajántó K; GyU 15]. *1612:* Szeowe Orsolia. Szeoúeo Orsolya [Kv; PLPr 13]. *1640:* Szövő Kata [Mv; MvLt 291. 233a–251a].

2. szövésre használt; care este folosit la ţesut; zum Weben geeignet/dienend, webbar. **Szk:** *~ osztováta. 1685 e.:* Szővő osztovata cu(m) requis(itio) Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 15]. *1757:* Öt szővő osztovatak [Jobbágyfva MT; BálLt 71] ✳ *kendervásznat ~ osztováta. 1831:* Egy kender vásznot szövő Asztováta [Körtvélyfája MT; LLt].

II. *fn* **1.** szövés, szövőmunka; ţesut; Weben, Verwebendes. *1660:* Osztouata harom, ketteyn szeóueó uagyon [Lázárfva Cs; LLt Fasc. 117]. *1736:* Asszonyom szővődhöz, fonódhoz láss, Mert nem illet asszonyt országgubernálás

[MetTr 440. Apafi Mihályné Bornemisza Annáról szóló gúnyirat]. *1804:* a sok szövõ a nyakokon lévén nem hagyhattyák [Ádámos KK; Pk 5].

2. szövő személy; ţesător; Weber. *1756:* mind fono kalákási, szövei akár minemũn dolgoztakis ... Gróff Kálnoki Borbára Aszony konyhájárol éltek [Altorja Hsz; HSzjP St. Jakabos (45) vall.].

szövőborda a szövőszék része; spată (de ţesut); Webkamm, Ladenkamm. *1848:* Szövő borda tizenőt 2 rft. 30 xr[a] [Görgénysztimre MT; Born. XXIVd. — [a]Fels-ból kiemelve].

szövődik a se ţese; gewebt werden. *1836:* a' buza kalaszos abrosznak, és a' tört veszszösnek már a' keszkenyöi megvadnak es igy mint hogy minden abroszhoz 14 keszkenyö Szövödik — tehát egy végbe fog vetni 42 keszkenyöt[a] [BMúz. — [a]Gr. Bethlen Sámuelné takácsnak szóló utasításából kiemelve].

szövődött care a fost ţesut; gewebt. *1849:* az 1848ban szövödött Vásznok [Széplak KK; SLt 17].

szövöget alkotgat; a se crea ceva încetul cu încetul; spinnen, ausbrüten. *1849:* gyere le a nyárára ... Van itt külön szobád. Csend. Hátha szövögetsz még egy Argirust [PLev. 169 Petelei István Jakab Ödönhöz].

szövőház szövöde; ţesătorie; Weberei. *1732:* az megirt Szövõ házba Szőnek, de az más három házban majorságot tartnak [Kóród KK; Ks 12. I].

szövőmasina szövőgép; războiu (de ţesut); Webstuhl. *1840:* Egy Guba tsináláshoz szövő massina [DLt 1039].

szövőműszer szövőszerszám; unealtă folosită la ţesut; Werkzeug zum Weben. *1798:* egj kisded láda, meljben a' szövő Műszer állott ... „48 [Kv; Pk 6 Rázmány Hedviga hagy.].

szövős szövő; care ţese; Weber. **Szn.** *1648:* Szeöveös Andras [Kv; TJk VIII/4. 299].

szövött szőtt; (care a fost) ţesut; gewebt, gestickt. *1714:* Aszszonyi ember zöld Brodad Szoknya, aranyos Viragokkal szövet f. h. 50 | Szoknya aranyos Viragokkal szövett f. h. 75 | kűlőmb kűlőmbfele formara szővet Asztali Keszkenök(ne)k valo Vaszon, darab No. 55 [AH 1–2, 9]. *1752:* egy fekete Arannyal Szővött keszkenyő [Eszt.; gr. Petkiné lelt.].

szövővetélő szövőszék-alkatrész; suveică; Web(er)schiffchen. *1640:* szövő vetéllő nro 10 [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]

szpaglan '?' *1677:* Az jancsiknak[a] ... nem szokták az szügyére csinálni, hanem csak az két oldalára s az farára, tudakozza meg, Uram, Kegyelmed bár akármely ahoz értő embert; hanem szpaglan czafragnak hivják ... Az olyan szügyet is betakarja, de az nagy rendek nem igen viselik [TML VII, 395 Székely László Teleki Mihályhoz. — [a]L. a *?jancsig* címszót is].

szpáhi török lovaskatona; spahiu; Spahi. *1619:* megmondom, hogy az hatalmas császár ulufejét sem bék, sem szpáiak, azok az végbeliek meg nem érdemlik; nem vitéz emberek [BTN[2] 189]. *1645:* Gyulai Ibrehany iszpahia bírja, az hol csak két ház vagyon. Császár adaja és iszpahiáé négy forint, és négy itcze vaj volt, most nyolcz forintot veszen és nyolcz itcze vajat [EOE XIV, 469–70]. *1668:* Az mellette levő szpaiát kicsinben maradt, hogy meg nem ölte Zólyomi az minapiban [TML IV, 360 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz]. *1672:* az mely fizetése penig az váradi passának szokott járni Biharvármegyéből és faluk is számára vannak, azokat oszszák az vitézlő rend közé, szpahiaknak és egyéb rendeknek azok helyett az faluk helyett, az melyet az öt vármegyéből tűlek el vesznek [TML VI, 182 Szilvási Bálint ua-hoz Drinápolyból].

Szn. *1610:* vitezleo Szpahia Demeter Desen lako [DLt 320].

szpászli ékszerféleség; un fel de bijuterie; Art Schmuck mit Edelsteinen. *1768:* Tizenöt Gyemántbol állo és harminczkét Rubintbol álló ezűstben Foglalt szpászli. Ugyan az Szpaszlihaz valo egy pár Fülben valo ... Ugyan azonn Szpaszlihaz való és tartazó tizennégy boglárakból alló ezüstben foglalt Gyémántos és Rubintas homlok párta [LLt Fasc. 109].

szpatár fejedelmi fegyverhordozó/fegyvernek, országos (fő)kapitány; spătar; fürstlicher Waffenträger, Art Kreis-/Landeshauptmann. *1599:* Boczattuk varostokban uduari zolgankatt Poztelnik Dunatt[a] es Todor Szpatartt [Gyf; Hurm. XII, 496 Mihály vajda a beszt-i bíróhoz. — [a]Elírás lenne *Damiat* h.?]. *1630:* Az oláh országból tavasszal Mihály Kuczufán és Dimitro Filias Haczokra futottak, mostan Gorgan Iszpatar és Kraljova bánja Arszlán és Péter második visztiar (!) fölvették az ország adaját [Veress, Doc. IX, 313 Zulfikar effendi Bethlen Istvánhoz]. *1651:* kézirást ád az szpatár ő Kegyelme fianák, kitől Isten oltalmazzon, hogy ha az Kegyelmed léányának hamarébb történnék halála, azt az megvött jószágot az szpatár ő Kegyelme fia vissza vehesse ... de ha a szpatár ő Kegyelme fiának hamarébb történnék halála, az az jószág az ő atyjafiait illeti, nem az leány atyjafiait [Veress, Doc. X, 233 Matei Basarab Szalánczi István özvegyéhez] | Máté vajda követit tegnap expediálók, kik 110 emberrel, 171 lóval voltak. Szokoli volt az fő, vele spotár fia, sok boér fiak, kapitányok. Az potár (!) fia Szalánczíné asszonyom akarja elvenni [RákCsLev. 438 a fej. öccséhez]. *1653:* most ujjolag küldettük esmet kegyelmedhez bojerunkatt Ionasko Szpatart [Hurm. XVIII, 1243]. *1656:* Konstantin vajdával ő kegyelmével az jó egyességben megmaradunk ... A szélre elküldötte volt ő kegyelme szpatárát [Jászvásár; RákDiplÖ 394 Georgius Stephanus moldvai vajda II. Rákóczi Györgyhöz]. *1662:* érkezék Havasalföldébül. Pan Spotár ország-generalisának egy szolgája postán Péter Deák uramhoz [Brassó; Veress, Doc. XI, 9 Cserei Farkas a fej-hez] | én már a' szpatárt tudositottam is ... ennyire való jó szomszédságát is ajánlván a' Vajda ő Nagysága azon szpatár ő Kegyelme által [Veress, Doc. XI, 12 Fischer András ua-hoz]. *1672:* Azonban az Szpotar felől is mit írjon, azon párból Kegyelmed megértheti [TML VII, 229 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1676:* az elmult napokban hivattuk volt be nagy hirtelenséggel Mihály Spátar öcsémet holmi házunk szűkségére való beszélgetésünknek okáért [TMÁO VII, 583 Kantakuzén a fejhez]. *1681:* Mihaly szpatar kuldte fako paripa [UtI].

Án. *1655 k.:* Szpotár (ló) [MGtSz II, 53 II. Rákóczi György ménes-összeír.].

szplendor pompa; splendoare; Prunk, Pomp, Glanz. *1710:* Bánffy Dénes azalatt naponként nagyobb-nagyobb splendorral kezdé a maga udvarát nevelni [CsH 112].

Szk: *külső ~. 1710:* minden apa ... úgy prospiciáljon gyermekire, kivált amíg éretlenek, hogy a pápista conversatiótól eltiltsa jó idejin, mert könnyen azok a külső splendorok elámíthatják az együgyű elmét [CsH 140–1] ✱ *világi ~. 1796:* Bernád Ersebeth Aszszonyt ... maga Házánál ugy táplálta a' világi Splendoron kivül mind hites Feleségét [Lukafva MT; DLev. 4. XL. A].

szpoliál megfoszt; a spolia/deposeda; berauben, enteignen. *1784:* én azt gondolom, hogy a királynak olyannak kéne lenni, mint a jó paterfamiliasnak, aki a maga cselédjét nem hogy holmijokból spoliálni kívánná, hanem őket naponként táplálni és conserválni igyekszik [RettE 425].

szpoliumos szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ per* rablásért/fosztogatásért indított kereset; acţiune în justiţie în urma unui jaf; Strafprozeß wegen Plünderung. *1845:* A Regeni Szászok Spoliumos pert inditottak a Tutajokért ... a Spoliumos per rövidebb follyamatu [Görgény MT; Born. F. VII Csíki Sámuel lev.].

szpurkát mocskos, piszkos; spurcat, murdar; schmutzig, dreckig. *1838:* két nagy nagyobb két kissebb jo Szpurkát cseber [M.bogáta SzD; BetLt 2]. *1851:* két szpurkát cseber egy kis teknyő [uo.; i.h. 2].

Hn. *1850:* Ugy nevezett Szpurkát tobeli kaszállo [Aranyosegerbegy TA; EHA].

sztánai a Sztána (K) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Sztána/Stana; mit Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Sztána: **1.** Sztánán levő; din/care se află în Sztána; in Sztána befindlich. *1604:* ualami Jussa eo neky az eo Annya vta(n) ... leott uolna: az Eztanay Jozagban ... azokatt Thamas faluy lazlo my előttwnk sponte ă nichilatt (!) es azon Jozagbol ... minden igasagatt belolle ky wötte [Gyalu K; Ks 90]. *1819:* az észtánai sesiot Ha Nsgd fel tsereli Grof Eszter Házinéval vistába[a] ... vagy 20 esztendöre ugy én elöre le tészek Nsgdnak a mikor a Contraktuss meg iratodik 1000 ezer Rfrtot válto tzedulában tiz esztendöre [Kv; GyL. Székely István lev. — [a]K].

2. Sztánához tartozó; care ţine de Sztána; von Sztána, zum Sztána gehörend. *1773:* a' Szomszéd Falubéliek igen bé jöttek az Esztánai határba [A.jára TA; Ks I. Henter István aláírásával].

Hn. *1795/1807:* a Bükkfarban az Esztenai Határszélben (sz) [Kispetri K; EHA].

3. Sztánán lakó; care locuieşte la Sztána; aus/in/von Sztána, Sztánaer. *1789:* Ezen ökör meg döglése alkalmatosságával ielen voltak következö Sztánai lakosok ... Lung Gabrila és olá Aleksia [Sztána K; Somb. I].

sztároszta várnagy/kapitány; staroste; Starost, Burghauptmann, Kapitän. *1657:* az sztaroszta adván maga is alkalmatosságot, tractáltam véle, és úgy végeztem, hogy lövőszerszámunkban tízet és egy mozsárpattantyút az városon kívül az táborhelyünken hagynánk [KemIr. 315]. *1662:* a sztaroszta adván is alkalmatosságot reá, tractáltam vele és úgy végeztem, hogy lövőszerszámunkban tizet és egy mozsárpattantyút a városon kívül a táborhelyünkön hagynánk [SKr 376]. *1682:* akarnánk nagyságodnak értésére adni, mivel az elmúlt napokban küldvén Brassai városában egy mi boérunkat, Gine nevű sztarosztát, valami ezüsttel ... visszatérvén onnét ... és átaljüvén az tömessi harminczadon, az ott való rationistát nem tudjuk micsoda ember légyen, kalodában tétette és megverte [TMÁO VI, 204 az oláh vajda a fej-hez].

szterp meddő juh; oaie stearpă, sterpătură; Geltschaf. *1684:* Dézmáltam meg az juhokat. Jutott két bárányos juhom, két plicatorám, három szterpem, egy kos, egy kecske [SzZs 253].

szterpecsun szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ bárányból* meddő bárány bőre; piele de oaie stearpă; Fell des Geltschaf(e)s. *1745:* Sterpetsun fejér bárány bör nro 15. Ugjan Sterpetsun fekete bőrök nro 3 [Marossztkirály AF; Told. 18] ✱ *~ bőr* 'meddő juh bőre' → *~ bárány-bőr.*

sztipulált írásban/szerződésben rögzített; stipulat (în contract); stipuliert. *1827:* A' Stipulált arendae summának felét az esztendők eleín, a' más felét pedig az esztendő végén mindenkor pontosan bé fizetni az Curator Urnak köteles lészen az Arendator Ur [Ne; DobLev. V/1128. 2a].

sztolna tárna; stolnă; Stollen. *1756 k.:* Minthogy sok Bányák vagynak, és találtatnak ollyanok, a' mellyekben a' Viznek állása miatt nem dolgozhatnak, a vizet is ki nem botsáthattyák, az illyetén Bányák alá pedig, más idegen Bányász sók költséggel, és munka tétellel Stolnát viszen, mellyel a' vizet ki botsáttya, ez illyen, a' mennyire a' viz allatt, és a' Felső Társaság nem dolgozhatott, addig tulajdonithat maga Bányájának fel felé határ köztt, azon aloll övé lévén az határ, ugy mindazonáltal hogy 'a Felsők(ne)k Bányáját el ne ejtse [Born. XXXVIII. 8 abrudbányai bányászok törv.].

sztolnás tárnás; cu stolnă; Stollen führend, mit Stollen angelegt. *1757:* Vadnak porond Bányák, de ezekis eredeteket vészik a' regularis Stolnas Bányákbol, Mineralis hegyekből mert midőn nagy esők, viz áradásak vadnak, gyakran meg esik, hogy a' Bányákbol ki adott, s még Stompakhaz el nem hajtott Minerát a' viz lehajtya, és osztán in plano az Arany a' porond kőzt meg ülepedik [Zalatna AF; JHb Borsai István nyil.].

sztolnik (vajdai/udvari) étekfogó mester/asztalnok; stolnic; Truchseß am Hofe des Woiwoden. *1569:* Radul Ztolnik apud eundem Omlássy reliquit ... Az Zokoly Ztolniknak egy arany győrője, apró demant vagyon benne, piseta 2 ½ pro fl. 6 [Nsz; Veress, Doc. I, 280–1 Kemény István Kük-i főispán reg.]. *1641:* Ő nagysága is Vasziliu vajda fő követét Grama stolnikot bocsátotta urunkhoz követségen, hogy az eskövést megerősitse [TMÁO III, 79]. *1656:* Szent-Tamási sztolnikunk ott az khánnál mint kapikihánk lévén ... minket tudósitattanak volna [RákDiplÖ 372 Georgius Stephanus moldvai vajda II. Rákóczi Györgyhöz]. *1657:* Stamati sztolnikunkat tegnapelőtt bocsátottuk volt hozzájok, néműnemű dolgainkkal [i.h. 587–8 ua. ua-hoz]. *1676:* egynehány boer rövid napok alatt Nagyságodhoz jőnek, nevezet szerint: Urszáki viszternik, Kontos sztolnik, Prodan, Stanislav az lengyel deák, magam is ezeknek követője, ultimusa leszek [Jászvásár; Veress, Doc. XI, 169 Máté

deák a fej-hez]. *1677:* megh hit hivünk nemzetes Nakul Sztolnik ... ezt a dolgott igazicsa ell [Hurm. XV/II, 1367 Antonic Ruset moldvai vajda Beszt-hez]. *1682:* nagyságodnak tisztességes és kedves írását atyánkfijának Jordaki sztolnik uramnak bejüvetelivel ... vettük [TMÁO VI, 205 Şerban Cantacuzino havaselvi vajda a fej-hez].

sztremojna parlag (föld); strămoină, pîrloagă; Brache, Brachfeld. *1826:* Pe Gyál lévő sován sztremojna, melynek szomszédgyai fejűl Babos János ... alol Babos Antal szánto Folgyeik; ezen sztremojnak hosza 13 1/2 őll A Csonkásb(an) lévő sztremojna, nem igen derék Szup Pedurá Popi égy darabotska sztremojna [Doboka; Mk III, XVIII].

sztrenga l. sztronga

sztrigoj kísértet; strigoi, stafie; Gespenst. *1760:* mondá a Török Iuga Gligor(na)k miert szöktetnél engemet a vizb(e) hiszem én nem vagjok Sztrigoj [Mezőrücs MT; Ks].

sztrigyi a Sztrigyszentgyörgy (H) tn előtagjának *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Sztrigyszentgyörgy/Streisîngeorgiu; mit Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Sztrigyszentgyörgy: Sztrigyről származó; care este originar din Sztrigy; Sztrigyer, aus Sztrigy stammend. **Szn.** *1544:* Iztrigi Myhalnak | Istrigy Symon [Galac BN/Szászzsombor SzD; MNy XXXVI, 52]. *1550:* eztrigj Myhalnak [Berend K; BfR VI. 28/2]. *1554:* Ego Egregius Michael Eztrigy de Manyk [IB]. *1555:* Az Nemes Eztrygy Myhaly [Berend K; BfR VI. 28/2].

sztringa l. sztronga

sztringál szorít, vmire kényszerít; a constrînge; zwingen, stringieren. *1670:* minketis az Contractus tobbé ne stringállyon, ebbeni[a] jussunk fen maradvan [JHb XLVII/13 fej. — [a]Az elfoglalt jószágban való].

sztrinzli '?' *1827:* Sztrinzlihez valo Czigány zabola 3 [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

sztronga, sztrunga 1. *átv* is juhkarám; strungă, ţarc pentru oi; Hürde, Pferch. **A.** *1546:* aranyon es gernyezeken sam szerynt wagyon tyz hyan keet zaz Joh ezekbel Banfy Bernaldnak agyanak keet sazat az mynt az estrangara mygen az Joh [Radnót KK; MNy XXXIX, 155 Bánfi Bernát és Erdélyi Farkas osztozkodása].

B. *1774:* Ez[a] derék ember volt, sok jó dolgot vitt végbe a római anyaszentegyházban. Ezeket a henye barátokat esztrengára hajtotta volna, ha élt volna [RettE 340. — [a]XIV. Kelemen pápa].

C. *1573:* Be hag az Stringaba az pastor es ky vet egy Barant, Janos kenez akarya volt Esmet vyzza venny ... De Nem engette az pastor [Kv; TJk III/3. 103]. *1742:* (Az egyezés) olljan formában vólt kéz be adással hogy az Istalljosok ne rekeszszek sztringáb(an) az Gargyasiakot, ezekis ne mennyenek feléjek [Torockó; Bosla. Tamás Albert (39) jb vall.]. *1808:* ezen helyen ... volt az esztena, az Sztringa pedig az esztenán hátul Eszakfelől a ... Nagy bikfa tőkénél [Zágon Hsz; SzentkZs Beder Sándor (59) barátosi gy.kat. vall.].

D. *1566:* Ztronga ovium apud ipsos non fuit in usu, nec est [Sándorfva U; Maksay, Urb. 622]. *1566 k.:* Muneraria ... Ztronga si sunt oves [Kisjéder[a]; Makkai, SzDPuszt. 65. — [a]Eltűnt falu Jéder (Szt) környékén]. *1700:* Stronga ezen szent miklósy joszágban szinte vgy observáltatik mint munkácsy joszágban [Maksay, Urb. 567].

E. *1744:* az meg nevezet okol hellyet ... Kornis Ferencz Uram ő Nsga birta, esztenát és akllyot vagj sztrungát tartván rajta a juhai(na)k | az Porgolát mellet ... az mellj szénát az meg nevezett sztina hellyen ő Nsga csináltatott volt, és a Sztrunganak vagy is juhok akllya közepire takaritott, és gyűjtetet volt ... meg gyujtatta [Szentmargita SzD; Ks 17/ LXXXIV. 27]. *1756:* Balog Ur(am) incuriaja miat egy eczaka 55 tsak akkor ellet Gyenge báránykák vesztenek el azért hogy eő kigyelme aklot s Sztrungat nem tsináltatot [Butyásza Szt; TKl 5 román jb vall.]. *1763:* Mikor sztrungát tsináltanakis ... hoztanak két szekér veszszőt ezen Erdőből [Gambuc AF; BK. Varga Szimion (23) jb vall.]. *1773:* a Gróff ... tsak a Meddő Juhait Legetette edgj Esztendőben a Magyar és Oláh Letai Hatarokon Lévén a sztrungája [O.léta TA; JHb II. 3]. *1856:* Duma Vaszilia pakulár tartozik ... hogy a keze alá adott juh nyájt jol őrzi, gondozza ... a sajtot csinálja és a strungát változtatja [Torockó; Bosla].

Hn. *1700/XVIII. sz.:* a Széna mezőben az Sztrungánál (sz) [M.felek U; EHA]. *1744:* Sztringa kutnal (k) [M.zsákod U; EHA].

2. juhkarám után fizetett adó; dare percepută pe strungi; Hürdensteuer, (Abgabe nach einer Hürde). *1648:* Possessio Szuszko ... Census. Szent Geórgy adoia, melliet sztronganak hinak: szokasok szerint az kenezek adnak f. 10 d. 25 [Maksay, Urb. 524]. *1700:* Tertius processus superior Verckovinensis. Zavadka ... Eoszi tavaszi vetes deżma, pasit tized, vaj dezma, stronga ebben a verchovinai processusban szinten igy observaltatik, mint munkatsi vagy also processusokban [Maksay, Urb. 586].

sztrongaadó karámadó; dare percepută pe strungi; Hürdensteuer. *1648:* Possessio Hollubina ... Census. Szent Geórgy napban az kenezek tartoznak sztronga adoval f. 35 d. 85 [Maksay, Urb. 527].

sztrongabárány adóba beszolgáltatott bárány; dare în natură constînd în miel; Lamm als Hürdensteuer. *1594:* Zenth Georgi napban az kinek barannia vagion, ha tiz vagionis eggiett foghnak ki keözzeöleók az varhoz, ha zaz vagionis vgian chiak eggieth foghnak ezt eök sztrenga Barannak hyak [Győrtelek Sz; UC 113/5. 45–6]. *1640:* Seot ha czak egy Joha volnais tartozik az Ztronga barannjal de penzel valtia megh [Hévszamos K; GyU 60]. *1652:* Semmifele Gabonabol Dezmaual nem tartoznak ... hanem szaz Juhbol ... Vagy fejeős vagy egyebbeől ki telik szaz ... ket Fejeős Baranyost, es ket meddeőt kel adni Ztrenga barant ezeken kivwl [Hidegszamos K; GyU 114]. *1727:* a kinek felessebb juha vagyon egy sztringa báránnyal tartozik [Nagykapus K; GyU 295] | egy sereg juhbol, a melly az szamat superalja sztringa báránnyal tartozik [Hévszamos K; GyU 343]. *1737:* Arendat ök soha nem fizetnek, a melly Ember(ne)k p(eni)g negyvenbe, s ötvenbe kitelik a juha, az olyannak egy egy sztrunga bárányt is szoktanak adni, de a kinek juhok negyvenen alol vagyon, az olyannok sztrunga bárányt nem adnak [Hidegszamos K; GyU 402].

sztrongapénz karámadó; dare percepută pe strungi; Hürdenabgabe/-zehent. *1648:* Possessio Patpolocz ... Census.

Szent Geörgy napban az kenezek sztrongapenzt adnak f. 10 d. 25 | Possessio Rozgilla. Census. Szent Geörgy adaiaban sztronga pezel tartozik per f. 4 | Possessio Rabonicha ... Census. Szent Geörgy napban sztronga penzt tartoznak adnj f. 10. d. 25 | Possessio Iallsua ... Census. A keniz Szent Györgj napra sztronga penzt ad f. 10 d. 25 | Possessio Pallona ... Media pars ... A kenissëgh Szent Giörgy napiara sztronga penzt f. 10 d. 25 | Felső Vereczke ... Census Szent Giorgj napra ez a' kenessëgh sztronga pënzt fizet f. 15 [Maksay, Urb. 530, 533, 534, 537, 546, 550].

sztrongás a juhkarám őrzője, juhpásztor; strungaş; Wächter der Hürde, Hürdenhirt. *1700:* Rea vigyazzanak penig a sztrongások, hogy elégséges es jo marhát vegyenek el, mert mas képpen az eö károk lészen ... Sztrongás accidentiaja. A jobbágy semmivel nem tartozik, a kenesz penig a kinek juha vagyon, egy bárannyál tartozik, azon kivül tizenhat hat = 16 16 pénzel is, d. 16 ... azon sztrongásnak, vagy van juha, vagy nincs, tizenhat hat = 16 16 pénzel tartoznak, szinte ugy, mint a munkatsi joszágban [Maksay, Urb. 567–8].

sztrongasajt adóba beszolgáltatott sajt; dare în natură constînd în caş; Käse als Abgabe nach der Hürde. *1597:* Strunga Sait [Kv; KvLt VIII. 3/2 Vegyes ir.].

sztrubnyica ágyúfajta; un fel de tun; Art Haubitze. *1514:* tria ingenta videlicet hoffyncza, taraczk et sztrubnycza cum omnibus attinenciis et necessitatibus ad diem Dominicum ita ... mittere et dirigere deleatis [Szászsebes AF; MRReb. MDXIV, 134].

sztrunga l. sztronga

sztrű l. üsztürű

sztupár méhész; stupar, prisăcar; Imker, Bienenzüchter. *1773:* Groff Hallerkői Haller Pál Ur ő Excelentiaja Jobb(ágyai) Szánto Mihály és Pakála Szimjuon ... az ő Excelentiája M. Bogati szőlő hegyben sok kárt tévő Méhészsze bizonyos számu júhai s bárányaiért az ... szőlőben szüntelen kárt tévén ... kezességet valolának ... tartozzanak elő allitani[a] ha elé nem alithatanak (!) minden azon kártévő Sztuparon praetendalo kárt tartozzanak meg fizetni [Marosbogát TA; Mk. — [a]A marhát]. *1825:* midőn lettem volna N(eme)s Fogaras vidékében Sz Kertzesorán akkoron jelenék meg előttem ... Grof Szeki Mlgos Teleki László Ur Mlgos Successorai Méhészsze Moysza Sztupár, a' Ki is önkéntesen azt vallá előttem, hogy a' mult 1821ik esztendőben az Udvari méhek 16. az az tizenhat rajt eresztettek [Sztrézsakercisora F; IB. Rátz Joseff Fogaras vidék hütüse].

sztupatura gát, tömés; dig, zăgaz, stăvilar; Damm, Wehr. *1763:* mentünk ... a Mlgs Exponens Ur Malma(na)k Gáttyához, és ottan Titt. Rutkai János Uram a' Gátot meg jegyezvén mondotta minékünk itt vágjátok el, miis ... a meg jedzett hellyen ketté vágtuk a' sztupaturát, és a' Vízet meg eresztettük | midőn az Exponens Ur Malmának Gattyát ketté vágták ... Senator Hutter Jákob Uram elől indulván, a' Magistratus részén lévő Biro Házához őszve gyült sokaságnak azt mondatta, gyertek rontsuk el a' sztupaturát [Szecsel Szb; JHb 2 román jb vall.].

Hn. *1846:* a Sztupaturánál az árkan tul (k) [Kisesküllő K; EHA]. *XIX sz. köz.:* Az Ugy nevezett Sztupaturánál [Bádok K; BHn 32].

szubárendál 1. haszonbérbe ad; a da în subarendă; verpachten, in Afterpacht geben. *1848:* az ezennel ki bérlett alkalmatosságot subarendálni, másnak használatába adni ... nem álland szabadságomban [Kv; KmULev. 2]. *1850:* A' kibérlett legelőt subárendálni tellyességgel nem lészen szabad [Km; i.h.].

2. haszonbérbe vesz; a lua în subarendă; pachten, in Afterpacht nehmen. *1847:* Ezen beszéde által[a] nékem is Varga Katalin kárt okozott, mivel én a mi helységünkbeni korcsomárlást subarendáltam volt Abrudbányán lakó már néhai Szakáts úrtól 60 ezüst rénes forintokba [VKp 226. — [a]Ti. megtiltotta az embereknek, hogy fizessenek].

szubárendálhat haszonbérbe adhat; a putea da în subarendă; verpachtbar. *1846:* A sokszor emlitett malmokkali gazdálkodást az Uradalmi Nagy Méltosságu Administrátor Ur ő Excellentiája engedelme nélkül senkinek sem subárendálhatom, s ha subárendálnámis, efelett keletkezhető egyezményem az Uradalmat leg kevesebbé sem kötelezendi [Kv; KmULev. 2].

szubárendátor haszonbérlő; subarendaş; Pächter. *1839:* Mendre Ignátz 73 Esztendős ... Mlgs K. Fiscus Er Kávási subarendatora, Görög Eggyesült vallású [Borb. II Veress Lajos megyei esküdt közl.].

szubditus alattvaló; supus; Untertan. *1617:* Miüel feiedelmi Tisztwnk s hiüatalünk szerint Subditüsink közzwl legh kissebetis igassagaban megh akarünk oltalmazni ... Boer Janostis ... kiüalikeppen Boyer Peter ellen ez mi kgmes feiedelmi protectionk ala veüęn: Hadgiuk es parancziolliukis Serio ez leüelwnk lattüan ... Boyer Janostis minden Neüel Neüezendeo Eöreökseginek elebbi regy Szabad vsússaba(n), Saiat Joüainak Dominu(m)aba(n) megh haborgatni es megh bantani Ne engedgie Semmikeppen ... Sött inkab; elebbi Immúnitassiban ... minden modon megh oltalmazza Kg(te)k [Fog.; Szád. fej.]. *1670:* Nem árt, Kegyelmed cathegorice írja meg neki, ha mi jót véghez akar vinni az ő felsége subditussinak oltalmokra ... ne imperiose legyen, hanem per bonam correspondentiam s precario, különben bizony lecsapják az sógorokat [TML V, 18 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1705:* szükséges, hogy mind a megholt boldog emlékezetű császárt hozzájok, úgymint subditusokhoz illendő gyászruhákkal meggyászolják, mind pedig a felséges József császárt valóságos királyoknak és császároknak agnoscalják [WIN I, 450].

szubdividál 1. feloszt; a subdiviza/subîmpărți; (weiter) aufteilen, unterteilen, einteilen. *1721:* Mi aláb Subscribalt Szemellyek ... Nemes Belsö Szolnok Va(rme)gyeben Kecsetben Confluáltunk ă Végre Hogy emlitet Csegezi Judith Aszszonytul réánk devenialt mobile es immobile örökös es acquiralt jokat Subdividaltuk [RLt]. *1728:* Néhai Jármi Anna Aszszony sine semine deficialván, ă Több Testvér Atyafiak eö kglmek ... in A(nn)o p(rae)terito 1697-ben edgjmás között Atyafiságoson megh edgjezvén, Subdividaltak ... Néhai Jármi Anna Aszszonyról jure Successionis et Sangvinit(a)tis devenialt N(e)m(e)s Marus székb(en) Eger szegen lévő örökségit és Jobbágyit [M.dellő TA; IB.

VI. 225/14]. *1738:* az árátis[a] sok részre kellet subdivídálnunk [Torda; TJkT I. 169. — [a]A puszta telekét]. *1744:* A Sepsi Fel Dobolyi benn valo Jusst, Mellyek még indivise voltanak Czinkus szerint subdividálák e szerint[a] [Feldoboly Hsz; DobLev. I/211. — [a]Köv. a részl.]. *1751:* Lévén pedig az Nyilakon fellyül három kos bárány, négy felé subdividálni nem lehetet [Nsz; JHbK XXIV/13]. *1767:* Az itt valo Portiotskát ... egy más kőzőtt realiter subdividálták [Pókakeresztúr MT; LLt Fasc. 129]. *1775:* Sertések és Majorság kőzül, a' mi szükséges nem lészen a' háznál, a' két Leány Ötséim magok kőzőtt Atyafiságosan aequaliter subdividálják [Örményszékes AF; BetLt 6 özv. Szalántzi Jánosné Boér Borbála végr.]. *1801:* Geometra ö kegyelme-is ... az M. N. 'Sombori Com(m)une Terrenumok(na)k fel mérését és fel osztását magára válolá ... magát arra nem kötelezi, hogy a részesek között valo részeket Subdividalylya [M.-zsombor K; Somb. II].

2. megoszt; a împărți; (mit jmdm) teilen. *1747:* Az Anyai ős Just nem tartozom mig élek fiaimmal subdividalni [Torda; TJkT III. 125].

szubdividálandó felosztandó; care urmează să fie divizat/împărțit (în mai multe părți); (weiter) aufzuteilend, unterzuteilen. *1743/1789:* eő Nagysága ... az Épületeknek Mivoltábanis Notabiliter meg károsodott ... kívánáis, hogy ezen mostan subdividalando Bonumokbol bonificaltassanak [Kv; JHb VI/35]. *1770/1771:* A kiknek szőllőjek vagyon ... a' Forrai subdividálando határban, azon szöllö maradjon azon mostani Possessor részében egészszen [Fejér m.; DobLev. II/428. 2b]. *1778:* a mostan Subdividálando Allodiumbol competalo része ... ő Kgylmének mennyen ki, kőzépben a Viduának [Szentbenedek AF; i.h. III/513. 3a].

szubdividálás felosztás; subdivizare, subîmpărțire; Aufteilung, Unterteilung. *1716:* azon Buza erdő kőzött levén vetve, és ne(m) égj lábba(n) va(n), hanem diribban darabba(n) Gaz kőzött, a mellyet is ne(m) remelhettünk ugj el. osztani hogj mind a két reszre egj áránt eshessek subdividalása [Pestes SzD; Ks 95]. *1721:* Lugassi Joseph Uram Kére minket azan hogj ... mennénk el ... a Gergelyfái[a] Teritoriumra valami indivisa Erdők(ne)k ... Baro Josika Imre es Kőleseri Samuel eö Ngok s eő kigjelmek kőzőt ket felé valo Subdividalasára [JHb XXVII/1. — [a]AF].

szubdividálhat felosztható; a putea subdiviza/subîmpărți; (weiter) aufteilen können. *1693:* Az Adossagokot mivel se levelekbol se ă Diariumbol most ki nem tanulhattyuk, nem subdividalhattyuk [Ne; DobLev. I/38. 6b]. *1694:* Az felső avagy Báld felől valo fordulot ... az két Vas Györgj Uramék magok kőzt ne(m) subdividalhatván, most utolszor ki menvén ... juta iffiabik Vas Györgj ur(amna)k [Mezőméhes K; WassLt]. *1731:* kegyelmed azon Curia appertinentiai kőrűl erigalt kerteket vonassa le az occupált szánto földeket ... Gyűmőlcsős, es vetemenyes kerteket, szőlőket, Halas Tot ... az Familiának rémittálya, azokat az Familia ... igasságoson hadd subdividálhassa [Fejér m.; JHb XXIX/13]. *1741:* azon Puzdina nevezetű Territoriumot ... nem subdividalhattak, hanem hadtak es halasztottak mentől kőzőlëb meg eshető alkalmas Terminusra [Veresegyháza AF; DobLev. I/124]. *1770/1771:* A Popáknak, vagyis Ekklának ... a' Sz. Benedeki határ felől lévö Gropa hagyatott ... azonkivül a' mi maradott ... hagyatott a' Falu kezénél, ea conditione, hogy állyon továbra valo dispositiojok alatt a' Tit. Possessor Uraknak, ha mikor ugy fog tettzeni viszszá vehessék, és egymás között subdividálhassák [Fejér m.; DobLev. II/428. 15b].

szubdividálódik felosztódik; a se împărți; (weiter) aufgeteilt werden, läßt sich unterteilen. *1733:* azon Pokafalvi Portioja ... Subdividálodat Foszto Sigmond, Détsei István Trauzner Samuel és Belényesi Ferencz Uraimek kőzőtt [Pókafva AF; JHb XXV/53].

szubdividált felosztott; subdivizat, care a fost subîmpărțit; (weiter) aufgeteilt, unterteilt. *1721:* (A) sokszor memoralt M. Urak eő Ngok s eő kiglmek Gergelyfái[a] Territoriuman Subdividált két Darabbol állo Erdejek a Felyeb meg irt mod szerint ekképpen Subdividaltottván ... mi arrol kőlt ezen Testimonialis Levelűnket Adgjuk [JHb XXVII/1. — [a]AF]. *1761:* ö Ngának a' Szebenben subdividalt Joszágrolis a második Nyil jutott [Branyicska H; JHb XXXV/45. 10]. *1765:* a Faluban Kőkősben, mind Határaib(an) szánto Földek és Kaszálo rétek Subdividáltak [Hsz; Kp I. 225 Jos. Jakóts (43) miles lim. ped. vall.].

szubdividáltatás felosztatás; subdivizare, subîmpărțire; Aufteilenlassen. *1736:* azon Boldutzi[a] határban is az melly vőlgyek ... most nem subdividaltathatvan, subdividáltatások immediate az jővő őszre marad [Mezőcsán TA; DobLev. I/160. 21. — [a]Mezőcsán határába olvadt be].

szubdividáltathatik felosztathatik; a putea fi subdivizat; läßt sich auf-/unterteilen. *1736:* azon Boldutzi[a] határban is az melly vőlgyek ... most nem subdividaltathatvan, subdividáltatások immediate az jővő őszre marad [Mezőcsán TA; DobLev. I/160. 21. — [a]Mezőcsán határába olvadt be]. *1751:* A Menesből is nyoltz darab jutván ... meg is döglőt belőllők, actu hány számbol állo legyen nem tudhatván itten nem subdividáltathatot [Nsz; JHbK XXIV/13].

szubdividáltatik felosztatik; a fi subdivizat; aufgeteilt werden, zerfallen. *1701:* Tagadhatatlan dolog, hogy midőn ... Gőcs Sára Aszszony es ... Gőcs Kata Suki Pálné Aszszonyom ő kglmek kőzt Atyai Joszágok azon adhibealt Becsülletes Emberek által subdividaltatott volna, tehát ekkor suki Pálné Asszonyom felettéb meg bántodott, és igen károson esett volna az ő kglme részéről azon Divisio [Kv; SLt FG. 55]. *1711:* Ezeken kivűl az Néhay Mihálcz Miklós Uram jussán, tam paterno, Quám materno et jure acquisito, falun, mezőn, erdőn, réten, mind Fejér Vármegyéb(en), és Kézdi székben lévő bonumi, az Mihálcz Miklós Ur(am) meg hagyatott özvegye, és két Agon lévő meg irt kilencz Gyermekey kőzőtt aequaliter Subdividáltassanak, az Adósság Similiter [A.torja Hsz; Borb. I]. *1720/1792:* ha azon földért valaki azon sárnak csinálását örökösön magára vállalná szabadoson el-adhassa akárkinek, ha hogy el nem adhattya, az Divisioig curállya, és akkor azon Földis mind sár csinálással együtt ad coaequalitates subdividaltassék az Joszágokkal [Albis Hsz; BLev. 31–2]. *1735:* Ammi a szőlő szánto ... kaszálo földeket illeti, már egjczer subdividaltatott (így!), és ki ki tarcsa magát ahoz [Dés; Jk 153a]. *1745:* minek előtte az joszágok fel hasogatásához fogtak vólna az meg nevezet Mltgos vrak, mindenféle Lábas marhákot ugymint ökrőkőt, teheneket, méneseket, gyermek lovakot sv Sertéseket ... három egyenlő részekre subdividaltatta(na)k, és azokbol az ... Mltgs Aszony a szerint participalt, mint

edgyik a Mltgos vrak kőzűl [Mezőújfalu K; JHbK XLVI/44 Joan. Simon de Désfva vall.]. *1752:* Szimok Mihály Exponállya, hogy az mely őrőkségen lakik, Mandra Balint ortákjával felit birja, az más felit pedig Rátz Petru, és Szabo Mihály, régenten fel lévén osztva, a' mint mások birták eök is apprehendálván birni kevánnyák, de Rátz Petru ezzel nem elégedvén ujjab osztozást kéván, az főldeket, kaszálokat daraboltatni akarja, mely szerint Instál, hogy a' mint ennek előtte subdividaltatván birták, ennek utanna is birhassák [Radulest H; Ks LXII/23]. *1760:* Néhai jó emlékezetű edes Atyánk decessussán mi fiak maradván minden némű mobilek es im(m)obilékb(an) emlitett edes Anyánkal egyetemb(en) mint testamentum nélkül meg hólt Ns ember(ne)k bonumib(an), kihez képest hogy azon Bonumok ... mi közőttünk hárman ... aequaliter subdividáltassa(na)k alázatosan meg kiványuk [Oroszfalu Hsz; BLev.]. *1791:* a kőrispataki határon lévő commune terrenumok ... a possessorokkal együtt juxta antiquas sessiones subdividáltattak [Kőrispatak U; EHA]. *1797:* ha néhai Tekintetes Demeterfalvi Nagy Sándor Ur el Maradat Őzvegye ... Kováts Agnes Aszony reménség kivűl a mostani birtakában livő kedves férje Versége Jussán Váltot Jószágbol ki tétettetnék ... az mostani egész Jószág két felé osztatván annak fele újra az két Árva testvérek kőzött subdividáltassék [Mezőbánd MT; MbK 109]. — L. még RSzF 233.

szubdivízió felosztás; divizare, împărţire; Unterteilung, Einteilung. *1735:* Az Artigleliak(na)k Subdivisioja lett ă szerént ... a' kissebb mosár ágyú, és egj más féle kisded rendű kőzűl 6 vasas Taigával edgyűtt ugj a szakallasok kozűl hat ... Gr. Kornis Ferencz Ur ő Ng(na)k cedált, id est ket kerekes ágyú kőzűl a' kissebbik [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc]. *1741:* 'A mi az Rét subdivisioját illeti. Aztis, hogj subdividáltassák, cselekettűk azért, hogj, láttuk, a' sok jövevények(ne)k szenafű nemlételeket; attunkis, kinek hol, a' sors szerint jutott [Dés; Jk 548a]. *1745:* úgy p(rae)parallya az I. pars magát, hogy akkoris az actiomban Specificalt Jószágot cum appertinentiis Subdivisiora kivánom [Torda; TJkT II. 75]. *1771:* a' Tit. Somlyai részen lévö Possessor Urak, mint Actor(ok) a' Lugosi részen valo Possessor Urakat ... a' már proximě elapso Anno inchoált, s folytatott Forrai határ subdivisiojának continuátiojára mint Iket admonéáltatták volt [Fejér m.; DobLev. II/428. 17b]. *1780/1784:* a másaknál zálagban lévö Toldalagi rész-Jószágaknak Subdivisioja [Koronka Mt; Told. 29]. *1795:* in procinctu lévén a Subdivisio, mig nem consummalodik, Sem egy sem pedig más Pos(ses)sor ... Semmi szin és praetextus alatt foglalásokat, és a Faluban vagy Határában valo alteratiokat tenni ne mérészeljen [Ádámos KK; JHb XX/18]. *1801:* A' M Bandi[a] Refor. Ns Ekklának a' Commune Terrenum subdivisiojakor adattatott Cannonica Portio, a' Subdivisiorol kőlt Instrumentumbol 1801be ... Seriesequanti improtocollaltatott[b] [MMatr. 368. — [a]Mt. [b]Köv. a földek fels.]. *1816:* Mind ezen ... tizen négy Tanuk ... hitelessen disztinguálják, mellyek légyenek a' ... subdivisio alá jőhető Terrenumok [Létka SzD; EHA]. *1827:* az Erdö-Szent-Györgyi Commune Terrenumok Subdivisiojára ki rendeltetvén [Erdősztgyörgy MT/Mv; TSb 51].

Szk: *artikuláris ~. 1803:* köteleztetett Ő Excellya a' Motsi Articularis Subdivisio alkalmatosságával ... a' köz osztattlanbol juttatando Részt a' maga tulajdon részétől meg külömböztettni, és különössön ki szakosztatni [Kv; JHb VI/21] ✳ *ekválís ~. 1694:* eo kgl(me)k[a] ... kötelezek magokat és successorokat eze(n) Méhesi hatar(na)k aequalis subdivisiojara [WassLt. — [a]A Wass-család tagjai].

szubdukál kivon; a scădea; abziehen. *1624:* melj szalagokatt Stenchel Janosne Aszoniomtol el kerettue(n) kit meg bechulleőttu(n)k teszen Egj sumaba(n) f. 130 Idest (!) szaz harmincz forintott, d. 4. Az miben volt szalagba(n) tudnj Illik az f. 98 es d. 91 azt subducalua(n), marad ozlasra f. 31 d. 11 [Kv; RDL I. 123]. *1625:* Az exitusbol subducalua(n) az perceptiot keolteot teobbet f 240 [Kv; Szám. 16/XXX. 39]. *1654:* Sub ducalua(n) az ket szasz kilenczuen nyolcz forintot ... marat megh Divisiora tiz forint d 90 [Kv; RDL I. 142]. *1682:* Mely Erogatiot subducalvan az perceptumbol marad az solvendum igazan f 644 d. 59 [Kv; RDL I. 161].

szubeál vállal; a accepta; annehmen, auf sich nehmen, sich verpflichten. *1604:* Myerthogy az Nyawaliak vgyan nem Zwnth(ene)k megh ... hanem howa towab inkáb gerjetten geryed (így!), es varosunkra teorekedeo ellenségek tamatton tamadnak ... annak okaert megh olwastatwan, ennek eleotte valo keserwes allapotinkban valo vegezesinket az vigiazatok feleol melyeket eo kgmek mostannis mint io rendel valo vegezeseket confirmaltanak, es engedelmessegel subealny akaryak eo kgmek [Kv; TanJk I/1. 485]. *1792:* vállalánk kezességet Báboni Bodis Mártonért ... hogy valamikor a' Mltsgs Vdvar Provisoratussa parantsolni Méltoztatik Tőrvényre Sistaljuk ... Mellyet ha nem effectualhatnánk Vinculumot Subealjuk ès fejenként Satis facialunk a' Tőrvénynek [Nagyalmás K; Somb. I.].

szubeálás elvállalás; acceptare; Annehmen. *1661:* elebbi Feiedelem Bartsai Akos Vr(am) nemw nemw idegen indulattal uiseltetue(n), fiunkat Kemeny Simont azo(n) feö Kapitansaghnak Tiztiteöl priualua(n), imponalta uolt annak subealását Tekentetes Nemzetes Betlen Janos Uram(na)k [UszLt IX. 75. 35 Kemény János fej. rend.].

szubinferál állít, bizonyít; a afirma/susţine; vorbringen, darlegen, behaupten, inserieren. *1726:* Ördögökkel valo társalkodásátis subinferállyák az fatensek, hogy szemekkel látták az Lüdérczet házához bé menni[a] [Dés; Jk. — [a]A boszorkánysággal gyanúsítottnak]. *1732:* midőn a Ne(m)es Város Korcsomája fojt, akkoris maga házánál in praejudicium Oppidi áll Korcsomát tartott Csak egygyis nem subinferallja hogj áll bort arultam volna [Dés; Jk]. *1736:* Deliberatum. Jollehet bizonyos számu elegséges fatensek ... Subinferallyák az lnctusnak Isten ellen valo irtoztato Káromkodását Attazasát, Teremtettezesét ... mint hogy több és elebbi illyen vétke most nem patial, ez egjczer illyen Karomkodásáért kemenyen meg palczaztassék [Dés; Jk II. 129a] | a Litigans Felek(ne)k exhibitájok Subinferallya azt: hogy Kaptalant is hozta(na)k ezen Controversias helynek dirimálására ennek előtte Circiter 40 esztendőkkel [K; SLt F. 40]. *1739:* öt hat Fatensek is világoson subinferallyák ... titkoson, paráznaság alatt ... pénzek(ne)k sebekből való ki-kotorászásokat [Dés; Jk]. *1745:* két fatense Mólnár Tódor(na)k is subinferallya; hogy ők ez jelen valo fejszét és nem mást láttak Mólnár Tódor által zálogban adni [Torda; TJkT II. 50]. *1761:* Tegnapi napon fatealtotvan ... az Utrizalt Udvarban ... Mora Janost ő subinferala hogy 4 Esztendei proventus Mélgos Baro Josika Imbre es Daniel Urak kőszt mind egy arant oszlat [Branyicska H; JHb XXXV/45. 9]. *1762:*

Csak egy ocularis Fatens nintsen, a' ki az J ellen leg kissebb realitastis subinferalna [Torda; TJkT V. 95]. *1763:* az actionalt két ökreken küvül több lopasamatis kèvánnya subinferalni, melyet per absolutum tagadok [uo.; i.h. V. 175]. *1764:* ă mely fatens p(rae)tendaltatik oculatusnak lenni ... az, háromszor meg eskettetvén a két felek részérõl, mi nemũ difformitasokot subinferal, az Inquisitoriabol constal ergõ látni valo, hogy beszédin nem lehet fundálni [uo.; i.h. V. 203] | az I ... mindenkor õ vele barátságoson nyájaskodott; semmi hibáját, avagy fogyatkozását nem subinferalják a fatensek [GörgJk 197]. *1775/1802:* a Nagy Kristolczi ... Tanuk subinferalják hogy ezen Nyikita Pojánája Nagy Kristolczhoz valo légyen, és hogy annak usussában a Bezdédiek turbáltattak s pacifice nemis birhatták egy Esztendőbenis [BSz; JHb LXVII/3. 123]. *1780:* Hogy ha pedig a Méltoságos A. Vr résziről exhibeált Inquisitoriakbeli Fatensek Fassioi Curiose meg fontoltatnak többet ponderálnak mint Sem az I. Vr Inquisitoriájában lévõ Fatensek Fassioi, mert ezek azt subinferálják, hogy tudják hogj a Mlgõs Plebanus Vr többet bir, tudományoknak okát nem mondják [BSz; JHbK LIV/25. 18].

szubinferálhat feltárhat, bizonyíthat; a putea dezvălui/dovedi; dar-/klarlegen, aufdecken (können), den Beweis erbringen. *1764:* tsak suspiciokra senkit agravalni nem lehet, nem lévén itten tsak egj bizonyos fatens is õ ellenek, a' ki a Casust vilagoson subinferalhatna [Torda; TJkT V. 204].

szubinferáló feltáró, bizonyító; prin care se dezvăluie/se dovedeşte; beweisend, darstellend. *1740:* Mely gonosz paráznaságot subinferáló cselekedetiért, botránkoztato életéért, a' Tktes Nms Tanács ... jó, és atyai intésének Sarban tapodásáért, itéltetett, hogj a Piaczon Vásári Nap, a Pelengérb(en) Hóhér által, kemenyen, meg csapattassék az I. Lakatos Mária, ès Nms Dés Várossáról 's határárolis, in perpetuum exterminálassék [Dés; Jk 343].

szubinferáltatik 1. állíttatik, bizonyíttatik; a fi afirmat/dovedit; festgestellt/erschlossen. *1755:* Subinferáltatik az Incta Pars Relatoriájában, hogy eő az Attyától indivisus lévén, hóltig tartotta, tisztességesen el temette, Pománákot érette tett [Ribicsóra H; Ks LXII/7]. *1765:* Eléggé ki tetzik az A Aszszonyn(a)k részére bé adott Relatoriabol erõszakos törvénytelen ferjhez menése az I. ferjfihoz; mert nem szerette sem haza vittetése elött, sem az után az I. Férjét, sőt nyilvánságosan subinferaltatik h(ogy) nem tsak fenyegette az Attya, hanem ugyan meg is verte [GörgJk 198]. *1770:* Kun István Ur eõ Nga Malma, és Gáttya igen magas Lévén ennek elõtte a vizet fel tojta a mely mián porondbol nagy halmakat, és az eõ Exllja Silipje allyát vgy annyira bé Sánczolta, hogy a viz fenekét tsak nem egyenlõre tette a Silippel holott az elõtt mindenkor az Silipen alol az viznek nagy szõkése volt, amint subinferáltatott az Cometaneusok által [Kük.; JHb LXVII/17–8].

Szk: *hittel ~. 1765:* hüttel Sub Inferáltatik hogy az Vámat titkon hites kőtelessege ellen masok(na)k atta Signanter egy Zágori Szásznak két véka palyinkáért [Kóród KK; Ks 18/CI. 5].

2. kiderül, feltárul; a ieşi la iveală, a se dezveli; aufgedeckt/festgestellt werden. *1738:* Az Actor Tisza György Uram Inquisitoriájából nyilvánságos tolvajsága nem subinferáltatik[a], hanem tsak ennyib(en) látatik vetekis hogy minekutánna võtte eszéb(e) a ... Tulok(na)k, nem Tordai, hanem idegen helyről valo lételit, mindgyárt kell vala Hadnagy Vr(am)nak híré tenni [Torda; TJkT I. 175. — [a]Az alperesnek]. *1739:* Három oculatus Testisek Fassiojokból Constálván Néhai Gombkõtõ Mihály Özvegyenek Kibédi Máriának sokféle Nemzetekből valo Férfiakkal egj ágjban hálása, fekvése; és hasáról való le-szállásais egj õrménynek. Gravis Circumstantiák is felesen, mind az irtózásig subinferáltatván, Világos paráznaságáról ... Deliberáltatott[a] [Dés; Jk 301. — [a]Köv. az ítélet]. *1741:* azis subinferaltatik egy Fatensnek Fassiojaból hogy Tót Ferencz eczakanak idejen a sütõ háznak ablakara jövén ott ketten õszve sugtanak bugtanak [Szentbenedek SzD; Ks 27. XVI].

3. feltüntettetik; a fi menţionat; vorgetragen/angeführt werden. *1806:* ki-világosodik[a], hogy az Alperes ... Tanui soha nem vallottak úgy amint ottan subinferaltatik vallomások [Dés; DLt 250. — [a]Az esketések egybevetéséből].

?szubinheriál '?' *1757:* Az I(nctuso)k ugjan tsak ezen ... Deliberatumn(a)k sem tartóztatasnak nem engedelmeskedenek erõszakason el menenek az A(ctoro)k törvény eleib(e) adák hogj mit tselekedgjenek vellek az szék adjudicalá hogy törvény szerént kialtassanak meg, az A(ctoro)k legitime modo meg kiáltották kiáltatások után az A(ctoro)k az felljebb el mondott Actiojokn(a)k Sub in heriálának (!) [Torockó; Bosla].

szubintelligáltatik beleértődik/számítódik; a fi inclus; miteingerechnet werden, mitzählen. *1702:* A zab és széna qvantumab(an) pedig, vgj értse kegjeltek, hogj ez jelen valo Octoberi holnapi subintelligaltatik, hogj erreis a mi fog disponaltatni p(rae)stallya kegjeltek [UszLt IX. 77. 55 gub.]. *1722:* Ige(n) akarorn hogy mik ne(m) subintelligaltatunk ă Sendelj ès Deszka praestatiojaban [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

szubjaceál 1. alatta marad vkinek; a rămîne mai prejos decît cineva; jmdm unterlegen sein, sich jmdn unterwerfen. *1710:* Bethlen Miklóssal penig kivált három dolog miatt veszekedtenek, noha különben is Bethlen Miklós maga nagyzó ember lévén, Apor István is nem akarván subjaceálni neki, nehezen férhettenek egy zsákban [CsH 298].

2. alárendeli/veti magát vminek; a se supune unui lucru; sich ... unterwerfen sein, ... sich unterziehen. *1635:* ha ez utannis hazassagbeli kötelessegem elle(n), tisztatalan eletre paraznasagra adnám magamat ... ellenem mint ollian vetekben eleõ ember elle(n) ... procedalhassanak igaz teõrueny szerint; Es en per hoc, az Orszagh teõrvenje szerint erdemlet poenanak subjacealni tartozzam [Gerend TA; KCsI IV/129]. *1671:* Történt ollyan dolog-is hogy némelly Nemes Embernek lovát el-lopván, az nyomát Egyházi rend Praedikátor házához nyomozták honnat a' Lator el-szaladván, javait a' káros Embernek még Tiszt kérésére-is ki nem adta volna, Praetendalván azt hogy semmiben néki a külsõ Tiszt nem prescribál ... az illyen Casusokban az Edgyházi rendek-is az Ország Törvényes Processusinak subjaceállyanak [CC 1–2]. *1675:* az realitast követem, szeretem, annak is subjaceálok, másképen is ha gondolkozom, úgy is Bolem Sirákkal megtapasztalt megbántódásim vinnének arra [TML VII, 25 Béldi Pál Teleki Mihályhoz].

3. vmilyen törvény alá esik; a cădea sub incidenţa unei legi; (einem Gesetz) unterliegen. *1677:* Az idegen Uratlan és lézzegõ embereknek meg-fogásokrol, Szolgaságra, vagy Jobbágyságra õrõkõsképpen valo kénszerittetésekről a' Ge-

neralis Articulusokban világos irás vagyon: mellyeknek nem observáloi subjaceálnak az Articularis poenának [AC 232].

szubjekt személy; persoană; Person, Subjekt. *1789:* Kristof nevũ Subjectnak Conv(entio) szerint Rf 34. Xr: 30 [Mv; ConscrAp. 94].

szubjektum személy; persoană; Person, Subjekt. *1809:* Az Concurrentionalis Cassara nézve meg kivántato, ès haladék nélkült véghez vitetendö Conscriptiora ki rendeltettem vala de az Katonaság mellöl meg nem lehetvén mozdulnom más subjectumot ezen Munkának végben vitelére ... méltoztasson ki nevezni [Szkr; UszLt ComGub. 16/2].

szubjiciál ?hozzájárul; a contribui; beitragen. *1678:* mellynekis nagyubb erőssegere ... Tisz. D. Csehi Mihály Uram subjicialt [Szilágycseh; SzVJk 126].

szubjiciált kifejtett; relatat, prezentat, exprimat; dargelegt, erörtert. *1775/1802:* (Az) exhibealt Inquisitoriabeli Salamoni és Gorboi ket Fatenseknek Fassioit ezen Subjicialt Raciok nagyon hitelessé lattatnak tenni [BSz; JHb LXVII/3. 127].

szubjiciáltatik vminek alávettetik; a fi supus la ceva; unterzogen/unterworfen werden. *1670:* az Aszony ... captivaltatott, és tortúrával valo ijesztés ala subycialtatott [Kv; TanJk II/1. 721].

szubjugálhat leigázhat; a putea subjuga; unterwerfen können. *1710:* most volna jó alkalmatossága a császárnak, hogy a némettől az egész Magyarországot elvehesse, sőt Bécset és Austriát is meghódoltatván, onnan a több kereszténységet is subjugálhatja és az egész Európát elfoglalhatja [CsH 161].

szubjungál csatol; a anexa; beischließen, beifügen. *1618:* Nagyságod kegyelmesen megbocsássa, hogy egy kicsin articulust kelletik ehhez subjungálnom; ez az Nagyságod bölcs ítíleti, mit cselekszik Nagyságod ebből, azmint mondják amaz sententiát, hogy: Melius est prevenire quam preveniri [BTN^2 110]. *1619:* Uram, mégis akarnám ezt az kicsin verset subjungálni, minthogy minden nap újabb újabb actáink találnak^a [BTN^a 226. — ^{a}Köv. a vers].

szubkvártásság kvártaszedő helyettesi tisztség; funcţie de locţiitor al colectorului de dijmă; Amt eines Viceeinnehmers von Viertelzehent. *1753:* mivel már egynehany esztendők alatt tsak a' Nemes Magyar Natio viselte a' Quartasi Hivatalt, ezután azon Quartasi Hivatallal a' Nemes Szász Nătio-is illendőképen consoláltassék ... A' Sub-Quartasság ... marad Tek. Senator Ujhelyi Samuel Uramon ő Kglmén [Kv; SRE 189].

szubleváció támogatás, segítés; sprijin, ajutor; Unterstützung. *1722:* eò Felsege ... parancsollya, hogy effele excessivus Usorások meg zaboláztassa(na)k és az eõ Flge Kglmes akarattya a' Szegenyseg Sublevatiojával végben menynyen [Ks 18/XCIII gub.]. *1748:* Uri igért jó akaratjából csekély Igenpataki^a Házomnak Subleva(ti)ojára, igérte vala az Úr vagy három Szász helységbeli Dézmának impetra(ti)ojában való assistentiaját, mostanis kérem az Ur engemet Sub Leváljon [TKl gr. Teleki Ádám lev. — ^{a}AF].

szublevál 1. (meg)segít, támogat; a sprijini/ajuta; unterstützen, Hilfe leisten. *1587:* Ha mikor oly bízoníos zwksegeť esmerik eo kgmek, Akor veghere Menwen bizoníoson az zwksegnek, Nem Akariak hadnj ennek vthannais, Amywel lehet subleualni Akariak es segiteny az zwksegheóz kepest eõ kgmet [Kv; TanJk I/1. 50. — ^{a}A püspöknek]. *1619:* micsoda differentia vagyon az keresztyén fejedelmek között s ezek között, minden jó ítíletű ember meggondolhatja; hiszem azért keresztyén fejedelem, hogy vagyon conscientiája, és studio nem igyekezik egy szegény erőtlen országot is rabságba ejteni, hanem inkább subleválja [BTN^2 214]. *1626/1681:* (A szabadosokat) mind(en) szabados kereskedesekb(en) ez mostani k(e)g(ye)lmes exempcionk szerint elni engedgyék, minden nemũ Causajokb(an) őket ... hũsegtek az mi oltalmunk alat sublevallya es oltalmazza is [Vh; VhU 227 fej.]. *1657:* most azt az epitest az B. Ceh szúblevallya harmintz forintokkal [Kv; ÖCJk 4]. *1671:* Máramarosban-is bizonyos hellyeken tartozzanak Posta lovakat tartani, mellyeknek tartásában az ott valo ŏt Várost sublevallya az egész Vármegye | (A váradgyai és a fogarasi hidat) a' kik eddig épittették, épületre való fákkal-is sublevalták emberbéli segédséggel edgyütt, ez útánn-is azok épitsék [CC 32, 35]. *1718:* Kivánnak ă Hid Mesterek két ezer Szekér Veszszőt és ezer szekér Tővisset ... ha az adjacens Szekek ne(m) sublevalnak ez az el alélt hellység véghez ne(m) viszi [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1719:* az anticipalando qvantumot Kgltek holnapokra fel ne oszsza mert abban nem az az intentioja a Gubernium(na)k hogj bizonyos holnapokra osztassék, hanem hogj a Szegénység(ne)k kedvezven assignáltassék ugyan, de ha mindenűnnen fel nem kelhetne edgyik hellység a másikát sublevállya [Ks 83 gub.].

Szk: *költséggel ~. 1676:* Mivel pedigle(n) az Al-Gyogy Vidéki joszágok ige(n) egybe elegyedve vannak, mind addigis migle(n) nem distingválodnak, igerik az Atyafiakis köz akarattal, farátsággal, az vélek Kőzős Keresetekb(en) tehetségek szerint Kőltségekkelis subleválni a' Dotalista Aszont, és egyenlő kóltségekkel oltalmazni is ö Kglm(é)t [Sv; Törzs].

2. felvesz (pénzt); a ridica/încasa; beheben, einnehmen. *1681:* Baja Mihalj Bája Janos ... őrőkős jobbágiok ... nagy Bajoni Janos Commoralasakor sublevaltak Taxát f 6 Klakazastis 12 nap [VhU 27–8].

3. enyhít, csökkent; a atenua; mindern, mildern. *1710:* vegeztetek hogj ... igiretekre emlekeztessenek Leuelűnk által, hogj a Professor ide valo collocaltatását admaturálylyak, és az it valo Ministerium fogyatkozását is ha miben lehet igiretek szerint sublevallyak [Kv; SRE 113].

szubleválhatja magát segíthet magán; a se putea ajuta; für etw. Erleichterung finden/suchen, sich Abhilfe schaffen. *1701:* attanak volt ... Biro Samuel Uram(na)k száz Magjar forintokért bizonyos szánto földet, széna fűvet és Erdőt az Falu^a kőzönséghes helyeibul; hogj az akkori el kerülhetetlen sulyos Portiozásnak terhétől ... azzal az pénzzel magokat subléválhatnák, és telly<e>sséghesenn végső pusztulásra ne jutnának [DobLev. I/55. — ^{a}Nagylak AF]. *1763:* Nms Kis Várdai L. Samuel eo kglme ... jelenté mi elöttünk hogy ... sem a királyi Adonak meg-adására sem p(edi)g maga és Házának interteneallására nem lévén annyi tehetsége, hogy azokb(an) magát sublevalhatná, erre nézve kentelenitetett

... egj hold Torokbuza folde (igy!) ... abalienalni [Ne; i.h. II/341].

szubleváltatás megsegíttetés; acordare de ajutor, ajutoare; Erleichterung, Mäßigung. *1723:* végeztetett, hogy téli quartélyából 1a Iuny ki mozdullyon a lovas Militia Buzára, Libáncsra, és a' Vas Kapuhoz szálylyon ... remélvén ez által a Szegénységnek nemű nemű Sublévältatását [Ks 18. XCIII gub.]. *1728:* Szegeny Varosunk nagy Tereh víséléset declaralván subleváltatását kell eő Ngok[a] előtt szegény varosunk(na)k alazatos Jnstantiánk által munkálodni [Dés; Jk 378b–379a. — [a]Kornis Zsigmond gubernátor és munkatársai].

szubleváltatik megsegíttetik; a fi ajutat; Hilfe/Erleichterung bekommen, unterstützt werden. *1717:* A Kézdi Vasarhelyi lakasok alázatos instantiajok által találtak meg benűnket sok terheltetések es erejek felet a gazdalkadasra valo erőltèteseket, es hogy ha nem Sublevaltatnak tellyéseggel el kellessek pusztulnjok repraesentaltak [ApLt 1 a Gub. Hsz-hez].

szubminisztrál ad; a da; geben, liefern, ausfolgen, zuteilen, zuweisen. *1784:* az Biro, és számado Polgárok ... Quietantia mellett is csak azoknak subministrallyanak holmiket, az kik vagy Királyi szolgálatban vadnak, vagy az Tekéntetes Tábla, és az Tiszt Urak parantsolattyaknak telyesitésében járnak, és fáradoznak [Torockó; TLev. 2/6. 2]. *1808:* (A) Sasfatul kezdve az ujj Határban téjendö Köz Kerttyét Pakei Jánosnak tulajdon magam költségemen jo moddal helyre-tétetem rövid idön, és adok hozzá két ujj Sasfákatis, egyébb hozzá tartozo matérialékat pedig maga Pákei János fog subministrálni [Kv; Pk 3].

szubminisztrálandó adandó; care se va da, care urmează să fie dat; auszufolgend, zu gebend, zu liefernd. *1756:* ezen héti munkákon két nap, magok kenyerek mellett, négj nap Udvartól subministralando czipo mellet munkálodni kötelesek [Radulést H/Déva; Ks 101].

szubminisztrálhat teljesíthet; a îndeplini; (ab)leisten/erfüllen. *1740:* az elébbi dispositio szerint is alig hiszem competentiájit subministrálhatta volna maga Quártélyosainak ezen meg romlott V(á)r(me)gye, annál inkább duplicáltatván az Quartély per absolutum nintsen reménség meg maradhatása felől [Kéménd H; Ks 83 Zejk István lev.].

szubminisztráltatik adatik; a fi dat; werden gegeben/gespendet. *1756:* a fennebb Specificált dologtévő heteken, két nap magok kenyerek mellet, négj nap az Udvarból, vagy krájnikatusból czipajok Subministráltatik [Mihályesd H/Déva; Ks 101].

szubmisszió alázatosság; umilinţă; Submission, Unterwürfigkeit. *1662:* Az kassai bíró pedig, Keviczky János, az egész tanáccsal és a váras lakosinak fő-fő rendeivel die 12. Martii jó reggel illendő becsülettel és submissióval, engedelmességgel kijővén a fejedelem látogatására és köszöntésére, a fejedelem is nagy kegyelmesen fogadta s látta vala őket [SKr 213]. *1710:* Bemenék, praesentálám a madarakot[a] a supplicátiót nagy submissióval kezihez adám | A francia commendáns ... minekutána a confoederátusok egynehány ostromot tettenek volna, és többen ötezer franciánál az ostromon elestenek volna, annyira megijedt, hogy több ostromot nem mervén megvárni, nagy submissióval accordálni kezde Eugéniussal [CsH 159, 451. — [a]Az apja kiszabadulása érdekében ajándékba vitt császármadarakat].

szubmittál 1. alárendel/vet; a subordona; unterordnen, unterstellen. *1687:* az Soo Varadi[a] félső határban Sáros Patak kőzi nevű helyben epittettenek volt fel egy más erejével egy két kőjű kása tőrőjű Malmot ... és ... egjmást magoknak törvény csínálások alá igj Submittalak [Sóváradi Bíró lev. — [a]MT]. *1778:* ezen ... Divisionak végben vitelére megy birálának és arbitrálának minkett olly formán: hogy mind azoknak, a mikb(en) ... egy más kőzött mű előttűnk atyafiságosan meg egyezhetnek, mind pedig azoknak, a mellyekben egy más kőzött meg nem edgyezhetvén Judiciumunknak Submittalni fogják, ugy a mint mű determinalni fogjuk consentialnák, meg álloi lésznek [Szentbenedek AF; DobLev. III/513. 1b].

2. előterjeszt; a prezenta/expune; unterbreiten, präsentieren. *1739:* Praetendallya az Actor hogy ... bizonyos számu pénze gonoszul el veszet volna, mely iránt litigálodván, az Actor ea Pars submittálta, hogy az Incta Pars tertio se juramento mentse magát hogy az A pénzét el nem lopta, és sem híre sem tanáttsa nintsen el vesztéséb(en) [Torda; TJkT I. 158–9]. *1763:* a Mlsagos Guberniumnak ... elsőbbeni szabadsagunkbann valo restitualtatásunk aránt Instántiát adtunk oly moddal, hogyh Felseges Aszszonyunk eleiben Submittálnák eő Excellentiájok a mint hogyh ugyh értettűk, submittáltákis [Hsz; UszLt 16]. *1776:* vettük a' Tkts Urnak[a] ... küldett Commissioját, melynek tenora ez volt, hogy egész Communitásunk bè gyűlvén Bánya, Kohó s verő mívekben néhány időktől fogva intervenialt difficultasok felől Consiliumot tartson, és a' dissidens feleknek opiniojit Argumentis et votis irásban tévén ugy a' dolgozó Czigányok s szolgák fizetésit meghatározván rendel submittalnok [Torockó; TLev. 7/5. — [a]Pávai Ferenc gr. Kornis Zsigmond insp-nak]. *1789:* A Parantsolatokot ... a proc. Tisztek az arrol ki adott Norma szerént currentáltatták, s az Currentatiòról kőlt adtestumot béis szedte magához a' szólga Biró, de azokat a' Rendelés szerènt a Fő Bírónak nem Submittálta [Csehétfva U; UszLt XIII. 97]. *1791:* (A) Számadások pedig ... mostan fungens Perceptor Titt Pataki Mihály Urat illetvén, intimitáltatik hogy a' melly Esztendökröl számadásai még nem revideáltattak, azokat submittálya [Kv; SRE 277]. *1803:* (A) Betsülletes Czéhnak Számadása ... Visgálás alá submittalva nem volt [Kv; FésCJk 22]. *1810 k.:* A Felperes rővideden Duplicál pontonként és Submittállya is [Dés; DLt 82].

3. *~ja magát* **a.** aláveti magát vminek/vkinek; a se supune la ceva/cuiva; sich jmdm/einer Sache unterwerfen/fügen. *1625/1752:* az Törvénnek tettzett hogj eo Keglmének submittálni kell magokot[a] az Jobbágyságra [Csíkszereda; LLt. — [a]A jb-oknak]. *1632:* Vram submittaluan magamat annak hogi ualamikor kd hozza erkezik es terminust praefigal ertelmes emberek itiletire kez uagiok az kuztunk ualo difficultassoknak el igazitassat tamasztani [Kv; Ks 41. D. 21 Lad. Bornemisza lev.]. *1637:* tartozzék Csizmadja Istva(n) az Desi Birak előtt Teőrvent allani, es mindenben magat az Teőrvennek submittalni [Dés; DLt 398]. *1704:* (Sárosi János) azt mondá, hogy ő az ő urával nem perel, hanem annak kegyelmessége alá submittálja egészben magát [WIN I, 174]. *1710:* Csak az egy Kornis Gáspár ... soha nem submittálá magát Telekinek | Teleki Mihály neheztelvén, hogy

... már Barcsai Mihálynak kellene submittálni magát: alattomban Bethlen Gergellyel és a több urakkal ligát csinála Barcsai Mihály ellen [CsH 152, 177]. *1745:* Elébbeni irasomban feltettem vólt azt, hogy illy szoross divisionak magamat nem Submittalom [Torda; TJkT II. 10]. — **b.** megadja magát; a se preda; sich ergeben, sich gefangen geben. *1748:* midõn a' szõlõ(ne)k gazdája étzaká(na)k idején reájok akadott, és az It kezib(en) lévõ puskájával elsõben meg dõlvén meg ragadta volna, akkoronis az I. semmiképpen magát nem submittálta, hanem haláloskeppen a' Gazda ellen tusakodott [BSz; JHb LXVII/3. 198].

szubmittálhatja magát alávetheti magát vminek; a se putea supune la ceva; sich unterwerfen können. *1745:* Illy szoross Divisio alá nem Submittalhatom magamat [Torda; TJkT II. 10].

szubmittált előterjesztett; prezentat; unterbreitet, präsentiert. *1794:* (A) Commissiotol bé adatván, a' még Ratiojokat nem submittált, és tökélletesen nem absolváltatott Rationisták nevei, végeztetett: hogy az elsőbbek a' Méltóságos Inspect. Curator Urak nevével törvényesen admonealtassanak [Kv; SRE 317].

szubmittáltatik 1. átadatik; a fi predat; übergeben werden. *1811:* A Valyebradi localis Krajnik(na)k fine incassa-(ti)onis Submittaltattván egy Regestrum ... Transponált a Cassába f 40 x. 45 [Déva; Ks 102].

2. előterjesztetik, benyújtatik; a fi prezentat/înaintat; unterbreitet/vorgelegt werden. *1785:* Ezen Constutio ... nem ketelkedünk ã Teks Táblának hova hamarébb Submittaltatik [Torockó; TLev. 9/22]. *1791:* az Ajtoni Biro által bé adott Számadásoknak meg visgáltatások alkalmatosságával fel tett és ki adott Difficultásokra, még mind ez ideig is felelet nem adatott az annakutánna következett Esztendőkre pedig egészen 1786nak végéig számadások nem submittáltattak [Kv; SRE 276]. *1806:* a' jövő Perioduson a' Margitai peris submittáltattni fog, mellynek ki menetele ... Nagyságodra nézve mint évictorra, igen terhes [Mv; Ks Thuróczy Károly lev.].

szubnektál csatol; a anexa; beischließen, beifügen. *1653/1655:* Nyilván vagyon kgldnél Csepreghi Uram(na)k velem valo contractusa ... èn az eõ kglme Contractusát fel nem bontom ... hanem (!) annuàlt egyèbkènt az dolognak, kgld-(ne)k ne lègyen nehéz ez czedulàm alá resolutioját subnectálni [Kv; CartTr II. 876 Ozdi Tamás lev.]. *1801:* in Copiis subnectálom azon Repartitionak extractussát, mellyet az Delegata Comissio a M. N. Sombori Commune Terrenumoknak fel osztásában ... velem a már fel mèrtekből ki dolgozot [M.nagyzsombor K; Somb. I].

szubodorál sz-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *~ja a sáfrányillatot* (meg)érzi/szimatolja a veszélyt; a presimți pericolul; (eine) Gefahr wittern. *1745:* Szarka Jóséff subodoralvan az sáffrány illatot, titkon kezdet lappangani, s hol légyen, vagy merre mént, azt nem tudhatni [Nsz; Ks 101 Haller János lev. Nsz-ből].

szubofficiális hivatalsegéd; om de serviciu (într-un serviciu public); Suboffizial, Adjunkt, Amtsgehilfe. *1722:* job maradgyan ott az extractus, mint sem az Diaetan prostituattassam ... csak az subofficialis(na)k az Computusban errora [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

szubolfaciál előrelát; a prevedea; vorhersehen. *1738:* A Nms Vniversitas, nagj jövendöbéli kávát Subolfacialván, a Nms Város Malma Gáttyán(a)k el-romlásáb(an) solemniter Protestál [Dés; Jk 503b].

szubolfaciálhat előreláthat; a putea prevedea; vorhersehen können. *1744:* Hogy minden tumultus Kõpeczen vette origoját, világos abbolis hogy ã miolta tumultualodni kezdettek a Seditionak Authorai ... Cursus altal 6 vagy 7 versb(en) bizonyos Expressusok minden Falubol convocaltattak ad consultandum, es ollyan clandestinẽ tartottak Conventiculumokot, hogy a Tistek semmit abb(an) nem subolfaciálhattak [Hsz; INyR].

szubordináció alárendelés, függelem; subordonare, dependență; Subordination. *1826:* subordinatiot nem esmérő [Dés; DLt 495].

szubordinál 1. utasít; a da dispoziție, a dispune; anweisen, instruieren, bescheiden. *1584:* Ha ky penigh az Chiaplarok keozzewl ... az bor wiueoket eggyeunetis, masunnetis el hitetneie, eggiknek borat alazwan, masiknak penigh dichirüen ... Tehagh Egy forintal bewntessek ... Azonkeppen a Borgazdakis akik illien hiteteo zemellieket subordinalnanak ezen bewntetes alat legienek [Kv; KvLt III/12 Vegyes ir.]. *1657:* Császkai György ... megjelenté, hogy szállásomon is jól vigyáznék, mert okvetetlen kerten által véletlenül orozva hogy meglövöldözzenek, arra subordinálta-nak valami drabontokat | Valstein római császár generálisa vala ... már maga is az császár és minden rendek rettegik vala authoritását, mely miatt ... az alatta lévő officérekben subordinálának s megöleték [KemÖn. 148, 263]. *1671:* Dániel István uram udvaroskodása és ott való beszéde, úgy hiszem, tanácsbúl lött és az bátyja subordinálta, az végre is lött az postamester előtt való olyan beszéde [TML V, 555 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1705:* Azt is mondják, hogy a magyarok után spiókat rendeltenek volna s kiváltképpen hogy kiknek-kiknek a gazdájokat subordinálták volna, hogy hallgatózzanak az magyarok után [WIN I, 501].

2. alárendel; a subordona; unterordnen. *1652:* Mind ezeket az inteseket es punctumok (!) subordinaltuk ã ki adatot Complanationak, hogy mindenekbe(n) gubernaltassek az itt valo Eccl(esi)a annak tenora zerint [Kv; KvRLt X. A. 1].

szubordinált utasított; care a primit dispoziție (de la cineva); bestellt, subaltern, subordiniert. *1657:* Az fejedelemasszony hogy már kedvesen látván, vacsorán asztalánál volt, estve szállására küldvén megkötöztették ... valami subordinált emberek által ... marcongották, s megkötözvén az Oltban vetették [KemÖn. 136].

szubordináltatik alárendeltetik; a fi subordonat; jmdm untergeordnet werden. *1737:* Egy Onodi Mihály nevű nemes ember ... az el mult télen az ott inqvartirizált Militia mellett Stationális Com(m)issarius(na)k subordináltatott volt [Vh; Ks 83].

szubordinátus alárendelt személy; subordonat, subaltern; untergeordnet, subaltern. *1717:* Szükség, hogy a Joszágbeli mindenféle marhás Subordinatusokat ... Valakik(ne)k Vono Marhájok vagyon, meg változtassa [Sárd KK; Utl]. *1746:* hogy az idegenek uraság hire nélkül az határt ne éljék, szükség krajnyik uramnak oly vigyázással mind magának, s mind

penig subordinatússinak lenni, hogy sine conventione az erdőt ne colálja [Déva; ErdO II, 35]. *1757:* Udvar Biro Uram vigyázása Subordinátusát ugy manuducállya hogy ... A rongy öszve szedés, és ketske láb nem lételek mián a' papiros Csinálás meg ne Csökkenyék hibázzék [uo.; Ks 92. I. 23].

szuboriálható keletkezhető; care se poate produce; zu erwartend, zu gewärtigend, zu entstehend. *1736:* Nms Tordai Lőcsei Samuel urt vallyák Plenipotentiariussok(na)k Néhai Feleségétől Nagy Ersebettől valo gyermeki, Maria Szabo Laszlo Felesége, és Kisanna hajadon Léány néhai Nagy attjokrol és Nagy annjokrol édes Annjok decessussán reajok devenialando bonumok iránt suborialhato causájokb(an) [Torda; TJkT I. 108].

szuboriálódik keletkezik; a se forma; erwachsen, entstehen. *1724:* a Doboka Varmegyei Gyekei hatar(na)k mètái concurálván a Kolos Varmegjei Légeni határrál, melly két határ kőzőttis nem keves inconvenientiák, és egjèb dificultasok is Suboriálodtak [Ks 7. XV gub.]. *1734:* ha az vidua fideliter az Anak controversioja nélkűl az A edes annyárol allo es de p(rae)senti az kezenél lévő mobile bonumit ele adgya běně quidem, alioquin ha az Anak dubietassa suborialodik juramento mediante tartozik az vidua elé adni [Torda; TJkT I. 31]. *1737:* mint hogj az A. a Nms Csizmadia Czéhnek egjgjik legitimus tagja vólt eddig, tehát a mi Controversia az Ik és az A kőzőtt suboriálódtak, Nms Czéhek(ne)k Constitutioi szerént, kell vala prùmùm et ante o(m)nia, ott el-igazodni | ennek utánna, tűz suboriálódván ... minden Gazda Emberek és Cseledek a suborialódott tűzet impediálható eszközőkkel, edényekkel siessenek menni a tűz óltásra [Dés; Jk 250b, 474a]. *1778:* Suborialodatt vala Difficultas a két Condividens Leány Testvérek kőzőtt elsőbbenis; a ... Szt Benedeken Kovásznai Kováts Thamásné Trauzner Ersébeth Aszszony által ki váltott rész Jószág iránt [Szentbenedek AF; DobLev. III/313. 1b].

szuboriálódott keletkezett; care s-a produs; erwachsen, entstanden. *1737:* tűz suborialódván ... minden Gazda Emberek és Cseledek a suborialódott tűzet impediálható eszközőkkel, edényekkel siessenek menni a tűz óltásra [Dés; Jk 474a].

szuboriált keletkezett; care s-a produs; erwachsen, entstanden. *1724:* Mínémű Comissioját vettem ă Méltosághos Gubernium(na)k ă ... Gyekéi és ... Légéni egyben folyo Határok(na)k Métai felett Suboriált Controversiák(na)k révisiojárol ex acclusa Commissionis Copia Nsgtok Kglmetek bővebben meg láthattya, és által értheti [Kelementelke MT/K; Ks 66].

szubornáció felbérelés; angajare (a unei persoane pentru o faptă necinstită); Dingen. *1653:* Hallottam, hogy a subornatiot ő[a] tette volt meg, hogy ötet[b] megöljék, de nem tudom bizonyoson — nem mondom [ETA I, 115 NSz. — [a]Bethlen Gábor. [b]Báthori Gábort].

szubreparciál leoszt; a împărți (în părți mai mici); unterteilen. *1709:* Az eő Felsége Militiaja számára kivántato Bor pénznek potlására bizonjos summa Ezer forintokat kelletvén repartialnunk; ezen summából háromlott Kolosvár várossára Rf. 100. vevén azért Co(mm)issionkat minden késedelem nelkűl eze(n) 100 Rénens forintokat kgltek igasságosan subrepartiallja, ugj hogj az hova és kinek porancsoltatik ad(mini)stratioja, fagjotkozás nélkűl ad(mini)stralhassa [Nsz; KvLt I. 197b].

szubreparciáltatik leosztatik; a fi împărțit (în părți mai mici); unterteilt werden. *1738:* Pro Variis Oppidi Necessitatibus, signanter 20-szat Postálkodásra, 10-et pedig Interveniensek(ne)k erogáltatni szokot Expensakra, Melly 50. Rhenensek in summa mind Nemes Dés Várossára subrepartialtassan(a)k Nztes Váradi György, Bónis János és Notarius Bőszőrményi András atyánkfiai ő kglmek által [Dés; Jk 493b]. *1755:* ennek előtte egy néhány Esztendővel a Falusiak kőzőnséges meg egyázekből (!) ... az Falusiak őrőkségek egyik a másikhoz fel rudaltatván aproportionaltattak, és a terh viselésis a szerént subrepartialtatot [F.lapugy H; Ks 62/11].

szubrepartició leosztás; împărțire (în părți mai mici); Aufteilung, Repartition. *1718:* jollehet subrépartitioink meg vadnak az falukra de pénzt is az Militia Tiszteitől kellett mutualnunk, ugj kerűltűk az Executiot, de mar onnan is ki fogjtunk [Somlyó Cs; Ks].

szubrigli tolózár; zăvor, ivăr; Schubriegel. *1810:* vagyon a' gabonás, melynek vagyon fenyő deszkábol valo, vas fejes szegekkel merőbe meg vert, két felé nyilo, vas sarkokon forgo, faiu boritott zárral és kolcsál zárlodo, derék ujj ajtoja also, és Felső suprillikkel [Doboka; Ks 76 Conscr. 29].

szubszekválhat utánamehet; a putea urma pe cineva; jmdm folgen, nachgehen. *1670:* Úgy is kellene Kegyelmednek bocsátani[a], másnap subsequálhatna mindjárt [TML V, 365 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — [a]Ti. útjára, a Rottel emberét].

szubszekvált vmi után következett; care a urmat după ceva; nach einer Sache folgend/gefolgt. *1749:* in Anno p(rae)terito 1725 ... Néhai Mlgs Groff Széki Teleki Pál Ur Nemes Kővár vidéki Szakatura nevű Falubol el szőkött ... Providus Buzura Farkas alias Marosán Ursz nevű őrőkős Jobbágyát, törvényesen ... akkòri Vajdaszegj Popáktol repetáltatta: repetáltatván ... Buzura Farkasnak minden Vajdaszegen[a] találtatott Attyafiait fel adták ... Buzura Farkast pedig ... a repetitiora kézb(e) nem adták ... A repetitiot subsequált fel nem adás utánn is ... Buzura Farkas, a meg nevezett Popak mellett meddig lappangot? [TKl. — [a]TA]. *1763:* Boros Miska ... mind addig, mig az dolognak nehézségéről nem intették, elébbeni recognitioját nem revocalta, a' midőn pedig revocalta már késő volt, erőssebis a spontanea fassio, mint a subsequalt reclamatio [Torda; TJkT V. 756].

szubszekváltat küldet; a trimite (pe cineva); schicken lassen. *1691:* Veterani general Havasalföldiben Sovire, Szent Crois vicecolonellusa commendoja alatt expediált bé ezer lovast, utánna subsequaltatta Pace uramat 1000, ezer lovassal [II AMN 327].

szubszidionális szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~ *pénz* segélyadó; subsidiu, ajutor bănesc; Subsidien, Hilfsgelder. *1621:* Teczet eő kglmeknek hogj az Orszagh Giwles napia Nem meszsze, addigh, megh veghez megien warakodni kel vgj itelliwk hogj netala(n) akkor valami subsidionalis penztis imponalnak reank | Annakokajert

hogj Biro vram eő kglme mindenfele iobbadon el erkezhessek ... es az reank imponalt subsidionalis penztis zallithassak, vetettek eő kglmek adot egj vonasra f 1 [Kv; TanJk II/1. 316–7, 333].

szubszidium 1. (meg)segítés; ajutorare; Unterstützung, Beihilfe. *1766:* oda jöve a Földvári Ferenc tiszttartója, Gyöngyösi Ferenc, s azt mondá, hogy egy commissiója jött a guberniumból vagy a generálistól, Hadiktól, melyben kéri Földvári Ferenctől azt az ötezer forintot ... mely Kun Istvánnéról, a napájáról, szállott reá, hogy a limitanea militia subsidiumára adja által [RettE 196].

2. segély; subsidiu, ajutor (bănesc); Unterstützung, Hilfe, Geldhilfe. *1579:* Az Regeny Peter suplicatioiat meg ertette eo kegmek keryk eo kegmeket Byro vramat tanachiawal hogy a mint ez elöt valo eztendeobe az subsidiumot meg Attak neky Azonkeppe(n) ez ydeon is aggya meg eo kegmek [Kv; TanJk V/3. 186b]. *1580:* Akarwan azert effele zwkelkedesre tyztek zerent gondot vysselny, vegeztek hogy a subsidium es segitseg ekeppe(n) legie(n) meg [Kv; i.h. V/3. 207b]. *1581:* Az Espotaly Mesternek subsidiuma felól kit aggion Az Also Espotalyba, vegeztek eo kegmek voxot kerdwe(n) hogy sarczot ne vessenek az felseo Espotaly mesterre hane(m) Az eó igerety zerent aggion Az Also Espotalj mesternek a' Zegenyek taplalasara Mind bort mind bwzat zalonnat vayat saytot es egiebet [Kv; i.h. V/3. 237a–b]. *1582:* Filstich Leorincznek attanak Subsidiumara, Segitsegere f. 10 [Kv; Szám. 3/VI. 9 Diósy Gergely not. kezével]. *1592:* Zollottanak eo kegmek az tanachbeli vraim subsidiuma feleol [Kv; TanJk I/1. 174]. *1793:* Vice Ispány Hatfaludi Ferentz Ur Levele. Még ez előtt joval Natsád parantsolatyát tisztelettel vettem vala az iránt hogy a Subsídiumnak Repartitioját Natsádnak elküldeném [Bősháza Sz; JF 36. 163]. *1846:* a Prussussal vagy Burkussal volt háborus idökben belli subsidiumot vett és adott [Illyefva Hsz; HSzjP].

Szk: *búzabeli ~. 1664:* ha mi kevés búzabéli és vagy egy szalonnabéli subsidiumokat mutatnák ő kegyelmek jóakaró szolgájokhoz ... Isten is megáldaná érette ő kegyelmeket [TML III, 130 Szalárdi János Teleki Mihályhoz] ✳ *szalonnabeli ~ → búzabeli ~* ✳ *terhesebb ~. 1837:* Minden terhesebb subsidiumokat, nem külőmben eshetö folyamatban lehetö hadi adokat s háromlandhato háborui költségeket a Szepesianum Jószág el zálogositoja Nyomdokossai vagy a' Famillia tartozik vinni [Dés; BetLt 5].

3. pótlás; completare; Ergänzung. *1591 k.:* Az bellica expeditioban az gyalognak allatasabul ... ad Numeru(m) 25 hatta vala s Annak felette Subsidiomotis ket ket forintot hora, hogy eo Naga mostannis ha kywantatik Azon kegyelmessigel chelekeduin Ne onerallion [Dés; DLt 233].

4. tartozás; datorie; Schuld. *1799:* Groff Teleki Imre Ur a Krakkai Jószágért kétszer fizette meg a subsidiumat, mely szerént az egyiket vissza adni tartazunk [Ne; DobLev. IV/815 Vajna Antal Szántó Sándorhoz].

szubszidiumocska segélyecske; ajutor mai mic; kleine Geldhilfe. *1605:* Bocsatottuk Pettky János uramat, tanácsunkot is kegyelmetek között valo generalisunkot, azonképpen Zuhay Gáspár uramot, magyarországi főhívünket ... hogy az mely kevés subsidiumocskát és ajándékot kegyelmetek maga szabad akaratjából most először minekünk igért, azt kegyelmetek között felszedessék és ... kezünkhöz szogáltassék (!) az rendelés szerént [Barabás, SzO 355 fej.].

szubszisztál 1. időzik vhol; a sta mai mult timp într-un loc; (ver)weilen. *1661:* (Az ellenség) Huszt körül mennyire való kárt tehetett legyen és útját melyen dirigálta s hol subsistáljon, ezek még bizonytalanok, de csalhatatlanul vagy vissza megyen Erdélyre egészlen, avagy rész szerént, vagy Székelyhidat obsidéálja, vagy Szatmárt [TML II, 156 Kemény János Teleki Mihályhoz]. *1670:* Maga penig Kegyelmed az határszélyben Kolczérnál és Buzintánál subsistáljanak, vagy Hagymás-Láposnál [TML V, 285 Teleki Mihály Pelei Ferenchez]. *1671:* Hogy oly készülettel legyenek[a], hogy mihelyen második ordinantiójok jű, Erdélyre jöhessenek és az míg ott subsistálhatnak, subsistáljanak, égessenek és mindent elkövessenek [TML V, 521 ua. Székely Lászlóhoz. — [a]A németek]. *1673:* Moldovából semmi újabb hír nem jött, hanem Nemes János uram írja, hogy Kaplan visszsza szállott s az vezérrel megegyezett; az lengyel penig Hutinnál subsistálna [TML VI, 541 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1678:* Emlékezetében lehet Kgdnek, nekünk az expressissime meg van parancsolva az portárul, sem franczia, sem más lengyel, vagy idegen hadaknak subsistálni meg ne engedjük az erdélyi birodalomban [TML VIII, 250 a fej. ua-hoz]. *1699/1700:* a' mikor ... ă külső országhra ki, vagy bé felé indultak[a], mindenkor az Armadának ott[b] kellet Subsistalni, hól négy, hol őt hetekig [BK. Folti Bálint testvéréhez Bécsből. — [a]Ófelsége hadai. [b]A levéliró birtokain]. *1706:* Mi Károlyban nem mervén subsistálni, megyünk Olcsvára, onnan csakhamar felindulunk Selmecbányára [Kv; KvE 247 VBGy]. *1788:* a' mostani Szállásom Szebenben igen alkalmatlan az erös téli napokon való abba(n) mulatásra ... hidegek a' szobák; vén ember(ne)k bajos azokb(an) most Subsistalni [Kercsesóra F; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez].

2. marad; a rămîne; bleiben, fortbestehen. *1672:* Parancsolja mind a mi kegyelmes urunk ő nagysága s mind Kegyelmed, hogy subsistáljunk valamely helyben [TML VII, 544 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1741:* hallottam Boka Bumbujtol. hogy néki lehetetlen it Subsistalni mert már majd mindeniből ki pusztul [M.fráta K; BLt 1 Szőts Stefán (40) zs vall.].

3. létezik, fennáll; a subzista/dăinui; bestehen, Existenz/Subsistenz haben. *1721:* illyen formában ennek az Országnak subsistálni lehetetlen [Gyf; Ks 95].

4. törődik vmivel, ügyet vet vmire; a se ocupa/interesa de ceva; sich um etw. kümmern. *1677:* A' Legitima Executiok minden helyeken peragáltassanak; annak violens turbatori a' Decretumnak tartása szerint szorgalmatossan meg-bűntettessenek, azt impedialo Mandatumok ne expedialtassanak, és az illegitimum Mandatumok nem obstalván az Executorok ne-is subsistallyanak azokra [AC 198].

5. felhagy vmivel, abbahagy vmit; a se lăsa de ceva, a renunța la ceva; unterlassen, aufgeben. *1677:* A magyar atyafiak prédálják s pusztítják az Szilágyot s ez vidéket. Én elejekben írtam volt, subsistáljanak, de nem fogadták [TML VII, 446 Teleki Mihály Béldi Pálhoz].

szubszisztálhat 1. időzhet; a sta/rămîne mai mult timp într-un loc; weilen können, sich aufhalten können. *1671:* oly készülettel legyenek, hogy mihelyen második ordinantiójok jű, Erdélyre jöhessenek és az míg ott subsistálhatnak, subsistáljanak [TML V, 521 Teleki Mihály Székely Lászlóhoz]. *1677:* Az ott benn lévő mostan fogadott hadakrúl is ... disponálni kell ... mert itt sokáig nem subsistálhatnak [TML VII, 407 ua. a tanácsurakhoz]. *1678:* Ezek kegyel-

mes Uram oly helyre, az hol bátran ne subsistálhassanak, nem is mennek [TML VIII, 253 ua. a fej-hez]. *1704:* a generál parancsolt, hogy a Toroczkaiak azmely házban vannak, készítsék úgy el, hogy subsistálhassanak benne [WIN I, 289]. *1705:* Ma jelenté az Úr, hogy Gyulai István uram a Havasalföldéből levelet írt volna és elbúcsúzott volna az úr szolgájától, megírván, hogy viseltesse gondját az úr lovainak és embereinek, mert ő nem tudja meddig subsistálhat Havasalföldében [WIN I, 396]. *1723/1770 k.:* az Unitaria Religión való Papnak a' Mlgs Grof Ur ő Nga Parochialis Fundust assignaljon; mellyre épitsen ő Nga egy jó Házat, Pitvarával és Kamarájával egybe, a' hol a' Pap subsistalhasson, és az Ekla is conflualhasson [Vajdakamarás K; Sz-Conscr. 143–4].

2. el/fenntarthatja magát; a se putea întreține, a-şi putea procura mijloacele necesare traiului; sich (unt)erhalten, Subsistenz finden, sich ernähren. *1717:* à Militia ben lévén à Hazában, és bizonjos regulált alimentatio nélkül nem subsistalhatván, Méltóságos Com(m)endans G(ene)ralis Excellentiája parancsolattjából proponált Summából igirtünk 350000 Rh f. melyekben Computáltatik à Militia alimentatiojára négj téli holnapokra valo buza, Zab, és Széna [KvLt I/220 gub.]. *1752:* Fizetésetském iránt is igen alázatosan, de tellyes bizalommal instálok, ha kegyes szivére nem vészi a' Mlgos ur igen bajosan Subsistalhatok [Szentdemeter U; Ks 83]. *1764:* Az alattvalók annyira nyomorgattatnak, hogy nem subsistálhatnak, mások felett taxázzák s nemkülönben mint a jobbágyot szolgáltatják[a] anynyira, hogy Bihar, Csatár, Püspöki nagy roppant helységek pusztulófélben vannak [RettE 167. — [a]A papok]. *1776:* ha verő maradnae vacantiában, a' ki jó Gazda is hogy terhes házát tarthassa a' vacantiában maradatt verőből harmintz vas tsináláson felyülis foghasson magának, igy már a' verökis vacantiaban nem maradnak, a' terhes házat tartó Gazdais ki az három ágas vassal nem subsistálhatna szükségit potolhattya [Torockó; TLev. 7/5]. *1783:* Innet csak a kidei ment[a], Elek Márton. Esztendeig lakott ott, de nem subsistálhatott, mivel nem adtak egyebet másfélszáz forintnál [RettE 422. — [a]A csehek közé, papi munkát végezni]. *1786:* ha a Thoroczkai Lakosok az Bányaszságtol es Vass mivelestol ... el rekesztettnék (!), itten a Város nem Subsistálhattna s meg sem elhetne sovány és keskény Hátár kőzi valo szorittása mián [Torockó; TLev. 4/13.14].

3. megmaradhat; a putea dăinui; leben können, verbleiben können/mögen. *1667:* az fő porkoláb fizetésén tartsuk Csuthy uramat, ha kapitány nevet adnánk is neki, mely ha azon fizetésen nem subsistálhatna, kész vagyok magaméból suppleálnom [TML IV, 20 Thököly István Teleki Mihályhoz]. *1690:* Maga az Lotharingiai Herczeghis Szebent az mikor p(rae)sidealta, azt mondotta, hogy Segesvart Medgyest és tőb akkor nem praesidealt varosokat azert nem terheli, sem praesidiummal sem quartellyal, hogy mi es Udvarunk subsistalhasson [Ebesfva; Törzs. Bethlen Sámuel fej-i ut.]. *1704:* Hogy a nemesek magok nemesi szabadságban megtartassanak és semmi dolgokban meg ne sértessenek, a parasztok is pedig a magok kicsiny hajlékokban és örökségekben megtartassanak és subsistálhassanak[a] [WIN I, 197. — [a]A király óhaja].

4. élhet; a putea subzista/trăi; Lebensunterhalt finden. *1774:* Teleki Miklós úr elhagyván a katonaságot, az holott vicecolonellus volt, megházasodott vévén feleségül Gerhardt Katát, akivel kapott volt ugyan 16 ezer forintot, de jószágot, ahol subsistálhatott volna, nem adtak véle | És azért Erdélybe szorulván, az édesatyja, Teleki Sándor, élt még akkor, s sokat munkálódott mind arra bizott emberei által, mind személyében, hogy adjon az atyja jószágot az hol feleségével, gyermekeivel subsistálhasson [RettE 319–20, 320].

5. *vmi nélkül nem* ~ vmit nem nélkülözhet; a nu se putea lipsi de ceva; etw. nicht entbehren (können). *1749:* én alázatoson irhatom Nacsádnak; hogy kőntős nélkűl én nem Subsistálhatok [Nsz; ApLt 1 Apor László atyjához, Apor Péterhez].

6. érvényes lehet; poate să fie valabil; zu Recht bestehen, gelten. *1782:* Ami nézi az 1715béli 2da Marcii költ Contractust, az sem subsistalhat, és az Ának nem prejudicálhat Actioja enerválására, mig nem az Ik az In Anno 1710 die 12dik xb(ris k)ölt Divisionalist Eczken András és Miklos között perágáltatattot ... elö nem adják [Hsz; BLev.].

szubszisztálhatás fennmaradhatás; posibilitatea de a dăinui/exista; (Aufrecht)erhaltung, Fortbestehen. *1677:* Ha Kegyelmed gondolná az hadaknak eloszlását és nem subsistálhatását, Kegyelmed Kővárig continuálja útját, de tovább onnét semmiképpen ne mozdúljon [TML VII, 404 a fej. Teleki Mihályhoz].

szubszisztáltatott megmaradt; care a rămas de la ...; belassen. *1705:* megírtam vala Gyaluba Bogdány Zsigmond uramnak, aki a kurucoktól subsistáltatott inspector vala, hogy jűne be Kolozsvárra, hadd beszéljek véle [WIN I, 643].

szubszisztencia 1. létfenntartás, megélhetés; întreținere; Unterhalt, Erhaltung, Subsistenz. *1704:* (Apor Péter) Mostani szükségében pedig csak azt kivánná, hogy abból, akit neki testált Apor uram, valami subsistentiára való pénzt fordítana az asszony [WIN I, 311–2]. *1705:* Hogy pediglen mindnyájan magok fogyatkozásit egymásnak ne panaszolták volna, s kivált a téltől megijedvén, subsistentiájukról oly formában ne gondolkoztanak volna, hogy ha ugyan Isten azzal látogatna meg bennünket közönségesen, hogy itt kellene a télen is nyomorogni, elégtelen lévén itt a subsistentiája, hogy Havasalföldébe a generál és Gubernium consensusából mint mehetnének által | itt valamennyi magyarság vagyon az három úron kívül, úgymint gubernátoron, Haller Istvánon és Keresztesin kívül, mindnyájan készülnek, hogy sz(ent) Márton-napig elvárják, azután pedig mind egyszersmind kéredzenek, mert tovább nem lesz subsistentiájok | mind ki kellett belőle menniek[a] azért, hogy az armada elérkezvén ne találjon élést és subsistentiát magának [WIN I, 486, 545, 558. — [a]Kolozsvárról az ottlakóknak]. *1747:* considerálván én[a] mind Feleségemhez való vérségét, mind pedig ezen kivűl Subsistentiájára való helljének nem létét ... igértem vólna Magyarosi Beniamin U(ramna)k hogy a Curiának és Allodialis földek(ne)k felét eő kegyelmének cédálam [Asszonynépe AF; DobLev. I/225. — [a]Borsai István].

2. ellátás; subzistență, hrană; Unterhalt, Versorgung. *1705:* Glöckelspergné asszonyom is az asszonyhoz jött vala ... Valami emberek mondották volt ugyan, hogy Váradnál lött volna, de ... azóta le is érkezett volna, nem mulathatna az úton, nem lévén annyi embernek subsistentiájára való alkalmatossága [WIN I, 516]. *1717:* Iffju Szent Kereszti András Atyankfia a' Beszterczei Moldva felől való Passusnak be vágatására a' Guberniumtol küldettetvén, rendelte-

tett két Lovára Széna és Zab in natura Kegyelmetek annakokáért ... két Lovára, szénat, és zabot a' rendes proportio szerint két holnapi Subsistentiara Besztercze Székből assignallyon [Kv; Ks 83 gub.]. *1722:* a Conscriptor Vrak ... immár azt p(rae)tendallyak hogj egj hellyet denominalylyok: az holot is lehessen egy holnapi Subsistentiajok a purizálásra [Pókafva AF; Ks 95 Borsay K. Pál lev.]. *1727:* Az Inquisitor Cancellista Déákok mellé ... rendeltetik Commissarius(na)k Benczenczi Rácz András Uram, kiis Viaticumat vévén kezéhez ... mindenütt azan Deakokkal fog jarni a Specificalt szemelyekhez, illendő subsistentiajokrol provideallyan [Déva; JHb XLII]. — Némelyik adat a másik jel-hez is tartozhat.

szubszkribál 1. aláír; a subscrie/subsemna; unterschreiben, (unter)zeichnen. *1639:* Becski Andras ... hoza elő az Relatoriat mondva(n) hogi kesz, enis subscribala(m), de hogi Bakocz Ur(am) subscribalt volna, ne(m) tudo(m) [Kiskerék AF; JHb XXVI/16]. *1643:* A Vladika pópa Stefánnak is mondottam, ha reversalis alá nem irsz, Vladika nem lehetsz ... És igy magokat meg gondolván mindnyájan subscribálának ... s pópa Stefán is subscribála mind a condicioknak s mind a reversalisnak [Gyf; DocIstTrans. 220 Geleji Katona István I. Rákóczi Györgyhöz]. *1677:* a' benemeritus haza fiainak, és Fejedelmeknek jámbor Szolgainak érdemes meg-jutalmaztatásokra a' Gubernatornak az egész tanácsal egyenlő tetszésekből authoritások légyen, a' Fejedelem neve alat expedialtatván a' levelek; mely leveleket a' Fejedelem, a' Gubernator, és Cancellarius, eo absente, secretarius subscribállyon [AC 34]. *1704:* Ma is felgyűlvén az ország, akik még azt a sokpecsétű proscriptiót nem subscribálták volt, azokkal subscribáltaták [WIN I, 185–6]. *1729:* a' mely Levelet a' Fiscusnak kételenségbül subscribalnúnk kellett, azon Level erejivel maga Jószágát edgjikünkis el ne veszesse [Nsz; JHb XLII]. *1758:* Mü kik alább Subscribálunk, adjuk ezen Levelűnket arról, hogy[a] [Mv; WassLt. — [a]Köv. a lev. szövege]. *1763:* ezen Contractust akkor enis subscribálom, s mint bizonság meg petsétlem [Ebesfva; Ks Baló Antal lev.]. *1770:* Teleki Ádám ... Regius consiliariusságot kapott volt, melynek nagyon örült. Ritkán subscribált, hogy oda ne tegye: „Felséges Asszonyunk C(onsilia)riusa" [RettE 221]. *1802:* A Sub Nro 10 lévő Contractusbol, mely lehet az aránt gyözödni, hogy abb(an) a panaszlo Aszszony Nagy Annyának neve subscribálva nintsen [Torda; TLt Közig. ir. sztlan Gálffi Joseff viceispány kezével]. *1823–1830:* az özvegy igy subscribált: Verwittelte Majorin Plato [FogE 285]. *1829:* A Testamentom már meg volt írva, és a nehai Ur, és Tkts Kontz Ur által subscribàlva ès petsételve [Algyógy H; BetLt 2 Kakutsi Péter (49) szb ns vall.].

Szk: *nevét ~ja. 1775:* Mi, kik nevünket subscribáltuk, adjuk örök emlékezetül mindeneknek ... [Örményszíkes AF; BetLt 6]. *1807:* Mü kik ide alább neveinket Subscribáltuk ... adgyuk tudtára mindenek(ne)k ... [Aranyosrákos TA; Borb. II].

2. helyesel, jóváhagy; a aproba; gutheißen, „unterschreiben". *1677:* Illyen nagy derék Casusban pedig, úgy-mint ha közönséges insurrectiora való parantsolat lenne, a' Gubernatorral együtt a' Tanátsnak nagyobb része subscribálja az ollyan parantsolatokat [AC 36]. *1687 k.:* Gegesb(en) lako Csok Péter ă kissebbik hagyott Fenes tővén ă felső határb(an), égy Tőkős, egy mosolygo, és egy kerek alma fát, fiatalokat Testamentumb(an), melynek ă Battyais Csok János ... ne(m) contradicál sőt inkább subscribál [Geges MT; MMatr. 174]. *1710:* És mivelhogy tudom Bánffy Dénesnek minden intentióját, hogy kegyelmedet egész házával együtt el akarja veszteni, azért jelentem meg kegyelmednek: ha maga életit, gyermekeinek, feleséginek megmaradását szereti, praeveniálja a magára következendő veszedelmet, és subscribálja ezt a ligát[a] [CsH 115. — [a]Teleki Mihály szavai Béldi Pálhoz].

3. igazol, bizonyít; a confirma; bekräftigen, bestätigen. *1785:* Német Nemzetből valo Eredetekre ... Citallyuk az Familiak(na)k névéket, a Bányákban lévő Mineráknak, és egyéb Materiáknak ugymint, Ort, Értz, quartz, Katzender etc Ugy nem külömben a kohokban verökben lévő Műszereknek 's eszközöknek Pest, Slak Solban etc nevezeteket, mellyek mais ennek az igazságnak mint egy meg annyi bizonyságok eléggé subscribálnak [Torockó; Thor. XX/9].

4. be/feliratkozik; a se înscrie; sich unterschreiben, sich als ... eintragen. *1823–1830:* elmentem a prorektorhoz, Meiners Károlyhoz ... és ott immatriculáltatván magamat, ekkor tettem határozást tökéletesen, hogy pap leszek, és mint theologiae studiosus úgy subscribáltam | (Szentpáli Elek) Marosvásárhelyt deáknak nem subscribált volt, csak mint úrfi-praeceptor volt, úgy lakott a kollégyomban | (Szendrei Dávidot) Csakugyan subscribálni megengedték, de úgy megszégyenlette magát, hogy Enyedre nem kívánt visszamenni [FogE 210, 286, 288].

szubszkribálandó aláíró; semnatar; Unterzeichner. *1749:* Minket alab suscribalando szemejeket elhiva Uzoni Kis Pal Laszlo vram ... hogy ... latnok meg az eő Kglme fűbeli kárát [Kökös Hsz; Kp 175]. *1773:* Citaltata mi altalunk ide alab subscribalando szemelyek által ... Küspál Lászlo Uramot pakular Janos Uzoni jobbágya által [Uzon Hsz; Kp IV. 264 Menyhárt Ferenc lev.].

szubszkribálás aláírás; subscriere, semnare; Unterschreibung. *1678:* Gróf urammal aemulálkodván, elől mondás, elől járás, elől subscribálás felől [TML VIII, 204 Teleki Mihály Absolon Dánielhez].

szubszkribálhat aláírhat; a putea subscrie/subsemna; unterschreiben können. *1655:* Ő kegyelmének kellett volna ugyan írni most, de úgy elerőtlenedett, hogy nem is subscribálhat már [TML III, 422 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

szubszkribált I. *mn* **1.** vmit aláírt (személy); (persoană) care a semnat ceva; unterschreibend, unterzeichnend. *1729:* hogj edgjikünknek is a' subscribalt Szemellyek közzül, kára ne következhessék, és az Absens Atyafiak közzül valamellyiknek refractariussága miá, magúnk Jószága ne forogjon periculumban ... mind ezekre rendeltünk magúnk között illyen Fundusokat[a] [Nsz; JHb XLII. — [a]Köv. a részl.].

Szk: *alább ~. 1721:* Mi alab Subscribalt személyek ... adgyuk emlekezetul ... ez mi Patens Relatoriank(na)k rendiben[a] [Asz; Borb. II. — [a]Köv. a részl.]. *1758:* Anno 1758 Die 22da Juny mi ide alább Subscribált Rectificatorok ... Ki menvén az betsületes Kolosvári Kádár czéhban bizonyoss exoriált controversiának dirimálása végett[a] [Kv; KCJk 37b. — [a]ua.]. *1783:* Mi allább Subscribált Nemes Személlyek [Radnót KK; BfR Várodi Simon ns kezével]. *XIX sz. eleje:* En ide alab subscribalt Nemes személly ötödfél Esztendeig az Mlgs F. M. suki suki János Ur Udvará-

b(an) praeceptoroskodván tisztességesen és betsülettel mindeneket meg fizetett az mi illett [SLt XXXVIII].

2. aláírt; care a fost semnat; unterschrieben. *1735:* adam ez Subscribalt Levelemet [Pókafva AF; JHb XXVIII/63].

Szk: *maga által ~. 1762:* Mlgs Felsö Magy(ar) Suki Suki János Ur ... adott vala kezünkben maga által subscribált pecsétes Carthabeánkát [Kv; SLt XXXV. 6] ✱ *maga/saját kezével ~. 1688:* En Sz. Pali Ferenczné Recsei Bojer Sara, adom ez magam kezemmél Subscribalt pecsétes levele(m)et jövendöbéli bizonysághul [Fog.; Szád.] | adom ezen sajat kezemmel subscribalt es pecsetemmel meg erössitet levelemet [Ne; DE 2].

3. beiratkozott; care s-a înscris (la ...); inskribiert, eingeträgt. *1870 k./1914:* Gólya: ez volt a neve a subscribált első éves deáknak, s általában az újan érkezett osztálytársnak [MvÉrt. 14].

II. *fn* vmit alulírt személy; semnatar; Unterschriebene(r). *1802:* Quietantia Száz Negyven öt Renens forintokrol ... mellyeket mi alább Subscribáltak ... az Sombori fiui ág részére jutott két Tertium Excisiojáért, Conscriptiojáért, assignatiojáért ... hiba és fogyatkozás nélkül percipialtunk [M.zsombor K; Somb. II].

szubszkribáltat aláírat; a pune (pe cineva) să semneze ceva; unterschreiben lassen. *1660:* Im az több regalisokat is cancellarius uram elkészíttette melyeket felküldtem Kegyelmednek, ezeket is azért az többivel együtt subscribaltassa Kegyelmed és hozza el is magával [TML I, 557–8 Kemény János Teleki Mihályhoz]. *1662:* Az leveleken Kegyelmed subscriptiojának helye lévén, Kegyelmed jelen nem létében is látván hasznosnak lenni, neve alatt is subscribáltattam [TML II, 256 Kemény Simon ua-hoz]. *1665:* Ha azért azt Nagyságod subscribáltatja, maga méltóságos titulussát is praemittáltassa [TML III, 377 Teleki Mihály a fej-hez]. *1666:* ez okon egy albat Subscribaltata hogy az szerint le Iratya az mint az testamentum volt [Cssz; BálLt 1]. *1678:* Ezen commissiónkat s ebben való inclusa parancsolatunkból való iratásunkat vévén Klgd, kglssen és igen serio parancsoljuk tiszti alatt levő vármegyéinkben és districtusunkban minden rendekkel hova hamarébb sunscribáltatni és kezünkhöz sietve küldeni el ne mulassa [TML VIII, 33 a fej. ua-hoz]. *1704:* Ma is felgyűlvén az ország, akik még azt a sokpecsétű proscriptiót nem subscribálták volt, azokkal subscribáltaták [WIN I, 185–6]. *1776:* Mikor ... Mlgs Praepost Ur azon Reversalist az Exponens Urfi ő Ngával subscribáltatni kivánta, subscribáltaé akkor, vagy gondolkodásra valo haladékot kért magának? [Nsz; GyL hiv.]. *1801:* ezen ujj Contractusnak párját ki vitte az Plenipotentiariussa, hogy az Principalisnéjával subscribáltassa [Kóród KK; Ks 68. 49. 41 gr. Kornis Gáspár nyil.].

szubszkribáltathat aláírathat; a putea cere cuiva să semneze ceva; kann unterschreiben lassen. *1664:* Zelnice nevű faluról ez elmult éjjel megíratta ő kegyelme az donatiot, most Almakeréken subscribáltathatni [TML III, 8 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1665:* Kegyelmed szakaszsza fel az praefectus uram levelét s az mi én nálam volt, ott leszen több, itt nincsen, nem is értem, az melyről ír, mert én nem láttam, de ha mi oly szükség leszen az levélre, hiszem reá emlékezik Kegyelmed és hamar írathat olyat s urunkkal subscribáltathat [TML III, 495 Bánfi Dienes ua-hoz].

szubszkribáltatik aláíratik; a fi semnat/subsemnat; unterschrieben werden. *1794:* A' Venerabile Consistoriumtol ki rendelt exactoria Commissiotol a' Dézmálásnak jobb moddal lehetö véghez vitettetésére tzélozo Proiectum adattatván bé, es fel-olvastatott és hellyben hagyatván Subscribaltatott [Kv; SRE 317].

szubszkribens I. *fn* aláíró személy; semnatar; Unterschreibende(r), Subskribent. *1753:* mint hogj a subscribens neve nimetes formáju volt én arra nem emlékezem ki subscribálta [Törzs. 6 Simon Csobok jur. ass. sedis Kézdi nyil.]. *1768:* az Komorutza nevű hellyen, Domokosnak edgy Szánto Földgye lévén nállunk Zállogban, ugymint alább Subscribensnél és Testvér-Hugomnál Borsai Susánnál kibocsátottuk [Asszonynépe AF; DobLev. II/389].

II. *mn* aláíró; care semnează ceva; unterschreibend. *1843:* az Inventariumon jelen volt Subscribens Város Gazda Nagy István Urnak — Transponaltuk a Tekintetes Tanátsnak fenntis érdekelt ... 485. számu Határozata tartya [Dés; DLt 622].

szubszkripció 1. aláírás; semnătură; Unterschrift. *1640:* Mind ketten papok it a faluban Boersagokatis praetendalliak de edgieb productioiok ninczen, hanem Thomori Pal neve alat vias peczet es subscriptio nelkül exhibealtatot level ... meli semmire kello [F.ucsa F; UF I, 810]. *1662:* Az leveleken Kegyelmed subscriptiojának helye lévén, Kegyelmed jelen nem létében is látván hasznosnak lenni, neve alatt is subscribáltattam [TML II, 256 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *1665:* Kérem is Nagyságodat alázatossan, ha ezeknek. subscriptiójokon, pecsétléseken nyugtatja meg méltóságos elméjét, úgy is ne késeltesse igen hamar kiküldeni [TML III, 377 Teleki Mihály a fej-hez]. *1704:* Mindöszve volt rajta 85 pecsét és subscriptio, azmellyel is micsoda kárt töttünk nekik s magunknak is mennyi hasznot, akárki megítílheti [WIN I, 180]. *1823–1830:* Göttingában a decanus cenzurája és subscriptiója nélkült semmi munkát kinyomtatni nem szabad [FogE 233].

Szk: *~val konfirmál. 1652:* Ezek(ne)k penigh nagyub bizonsaghara es erösseghere ugy mint velünk jelen leven az oda felly praenotalt böczülletes Uraink, kikkel együt Testamentaria dispositio szerent valo levelünket, maghunk peczetünkel — s — subscriptionkal ... confirmaltuk [Kv; RDL I. 139]. *1757:* Minekutánna e Dolog ... végben méne Miis stabili pro Rei Documento, fide nostra mediante megirtuk és kiki usualis Pecsétünkel, és subscriptionkal Confirmáltuk [Torockó; Bosla] ✱ *~val korroborál. 1726:* adom ezen Testimonialisomat fide mea mediante futura pro Cautela szokott pecsetemmel, es subscriptiommal corroboralván [Dob.; Born. VII. 6]. *1731:* Melly Dolog elöttünk igy lévén irtuk meg miis fide n(ostr)a mediante Kezu(n)k sub Scriptiojával es szokott pecsétünkelis Corroborálván [Fejér m.; Borb. II]. *1748:* irtuk meg müis Futura pro Cautela, Fide N(ost)ra mediánté subscriptionkal és usualis pecsétünkel Corroborálván [Mezőmadaras MT; IB] ✱ *~val megerősít. 1712:* Ez dolog melly mi elönkben az ki adatot utrumnak tenora szerint igy ment végbe, erős hittel őket, az kiket előnkben Compellaltak az Nagycságod Pecsittyivel fide nostra mediante sine omne indulgentia meg eskettük és az mit vallattak igazán be irták mellyet miis Pecsétünkel és Suscriptionkal me (!) erössitettünk [T; Törzs.]. *1767:* Mely ki határozás és földnek ki nyomása, hogy általunk, és előttünk mindenekben a' fellyebb meg irt modon ment légyen

végben, arrol adjuk miis ezen bizonyság Levelűnket Futuro pro Testimonio Fide N(ost)ra mediante, szokott petétűnk, és tulajdon Subscriptionkkal meg erősitvén [Nagylak AF; DobLev. II/376. 1b]. *1783:* Mellj fenn irt osztajt hogy a Praet(itulált) Atyafiak előttűnk és rész szerint általunk a fen irt mod szerint vitték és vitettek végb(e) ... Subscriptionkal és Petsétünkel is meg erősit(vén) [Zoltán Hsz; Borb. II] ✳ *maga/tulajdon keze ~ja. 1688:* A sz: Partialis Nemegyei Mihaly Uramnak ez egyczeri cselekedetiről, részegeskedéséről kardoskodasárol condonál de illyen conditioval, hogy a Vissai[a] Ecclesiat complaceallya meg kövesse, es obligallya magat maga kezének subscriptiojával, hogy ha többé e fele enormitasokba elegyitené magát a' sz: Társasàgtol rejicialtassék [SzJk 223. — [a]K]. *1749:* Melly(ne)k meg állására mind két részről magokat a Contrahens felek kéz bé adással obligálván irtuk, meg mi is futura pro Cautela fide nostra mediante szokot petsétűnkkel és tulajdon kezünk Subscriptiojaval is Corroboralván [Kv; Borb. II] ✳ *vki ~ja alatt. 1660:* Meli dologhnak nagiub bizonsagara es erossegere adtuk mys, az mi peczetes leuelűnket subscriptionk alat fide n(ost)ra mediante [Kv; RDL I. 145]. *1712:* Melly eo kglme iránt valo Plenipotentiájáról adgjük műis kézen fogott kõz Birák ezen pecsétünk, es Subscriptionk alatt kõlt Testimonialis levelünket, fide nostra mediante [Hari AF; Doblev. I/75]. *1776:* Láttam Gyalakuti Groff Lazar vrffi ő Nganak Subscriptioja alatt a' Conditiokat mellyeket (: a' mint az irásról ismértem :). Mlgs Praepost Ur irt vólt, de hány punctumok vóltanak, bizonyoson nem emlékezem [Kóród KK; GyL. G. Vizi (30) rk kántor vall.]. *1831:* Czako János Ur ... ezen Biztossághoz intezett Vallomása tulajdon Petséttye és Subscriptioja alatt ... ide mellékesittetik [Dés; DLt 332. 9]. — L. még AC 84; BÖn. 562; CsH 347; DFaz. 21; ETA I, 96; RettE 145; RSzF 191; TML VII, 133, 138; VIII, 408; WIN I, 166.

2. *isk. 1823–1830:* Mikor első tanulásomat folytattam, sokszor jutott eszembe, hogy ha én a subscriptióra eléállok is, de be nem vesznek, mert amit én az első classistól fogva tanultam, lehetetlen, hogy mind elmondjam, mert sokat elfelejtettem | Június 28-ik napján esett meg a subscriptio, délelőtt az írás folyt, stílus, periodus, s akitől kitelt, versírás [FogE 94, 95]. *1870 k./1914:* Subscriptio: a logika classis, VI-ik osztály végzésével kiállott, deákságra előléptető szigorlat után következett ünnepélyes (curatorok, professorok s érdeklődő notabilitások jelenlétében történt) enuntiatio, nevüknek az alma mater törzs matriculájaba való beírása és az előljárósággal való kézfogás [MvÉrt. 45].

szubszkripciós aláírással ellátott; (prevăzut) cu semnătură; Subskriptions-, Unterschreibungen zeigend. **Szk:** ~ *levél. 1678:* az gyűlésből a nemességnek színét mintegy huszonhatig küldötték vala az estve hozzám követségen, instálván azon, hogy mivel az az subscriptiós levelek nem ő nagysága méltósága ellen, sőt annak megerősítésére való, subscribáljam én is [TML VIII, 11 Nemes János Teleki Mihályhoz]. *1733:* Melly dologhnak nagjobb bizonjsagàra műis adgiuk ezen subscriptios Levelünket fide nostra mediante [Torockó; Bosla]. *1746:* Mellj dologhnak nagjobb bizonjsagara mùis adgjuk ezen kezünk alol emanalt subscriptios levelünket fide nostra mediante [uo.; i.h.] ✳ ~ *testimoniális. 1697:* Melly dolog(na)k nagyobb erősségére és jövendőbeli bizonságára énis irtam és adtam ez Petsétes Subscriptios Testimonialisomat ... Thoroczkaj P. Szabo Mihály m. pria [Kv; KvLt I/186].

szubsztálhat kitarthat; a putea stărui în ceva; hinaushalten können. *1654:* Nagy Thamas ... tartozik elsobe(n) Deponalni Radulj passara negjven magjar forintot annak felette ezen torvenyt Suscitalhasson (!) Nagy Thamas Ur(am). ha pedigh eo Kglmenek halalla tortenek maradekys szubsztalhassak absque ulla (?) Juris Remedia obsztante [Komána F; Szád.].

szubsztancia 1. vagyon, javak; avere, bunuri; Besitz, Habschaft, Sache(n), Güter. *1673:* bizony két-három paripámon kivül száz pénz ára substantiám nem maradott [TML VI, 418 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1731:* Vagjon ezen Molnar Háznak edgy kis kamarája, mellyben a Molnár szokta Conserválni substantiait [Kászonjakabfva Cs; BCs]. *1731/1768:* mostani kevés Substántiámból állandó és hellyes Rendelést ... a' Gyermekeim között következhetö viszszá-vonásoknak és ízetlenségeknek el-távoztatására nézve akarok tenni [Kv; Ks 14. XLIIIa Kornis Zsigmond végr.]. *1737:* Tktes Doctor Pataki Samuel ... adván ö kglme elő, hogj Balog István, meg-iványn számos kupa borát kortsomájáról ő kglmén(e)k, és elabálván, maradott Nztes Dálnoki Dániel Atyánkfiánál holmi Substantiai ... melly substantiák(na)k aestimatiojára, és T. Doctor Pataki Samuel kedves Atyánkfia ő kglme praetensiojáig valo assignáltására (!) exuittáltatnak[a] [Dés; Jk 473b. — [a]Köv. a nevek]. *1743:* Nogicza Péter ... deficiálván a mi kevés substantiája volt a Creditorok occupálták [Kersec H; Ks 81. LXII. 13] | Nehai M(é)ltõsagos Groff Lazar Ferentz Vrám Besztertzen levő substantiai ... az emlitett Groff Ur Fiai jelen letekben hanyatassanak meg és a mik Relicta Aszszonye s Arva Leanyie azokat vigye el az Aszszony [Nsz; LLt gub.]. *1755:* azon Malomot Nsgod erőszakkal ẽs potentiose minden substantiajaval együt occupalta, violenter el foglalta [H; JHb XXXV/74].

2. ?lényeg; substanță; Wesen, Substanz. *1710 k.:* Az örökkévalóság, aeternitas azért nem egyéb, hanem annak az ensnek, állat, valóság, substantiának, vagy dolognak, accidensnek, amelyben vagyon és mondatik lenni, azon egy állapotban való állhatatos és változás nélkül való megállása, valósága, maradása [BÖn. 458].

szubsztanciácska javacska; bunuri neînsemnate; kleine Habe, kleines Gut. *1720:* mihent annyira valo állapotban lészek hogy excurralhassak, ha semmissé maradokis, kevés jószágocskámat és egjéb Substantiácskámatis pinzé tészem [Borosbocsárd AF; Ks 95 R. Boér Sámuel lev.].

szubsztanciális lényegi; substanțial; substanziell, wesentlich. *1790:* Gerendi Sigmond Ur ... a Dolognak substantialis belsõ valosaga szerintis ... legkõzelebb valo vérsége szerint immediatus Haeresse ... azon Szantsali Jószágra még 1100 ~ ezer száz M. forintokat super levalt [Radnót KK; DobLev. III/678. 1b Csato Mihály aláírásával].

szubszternál 1. elő/felterjeszt; a înainta/prezenta; vorbringen, unterbreiten. *1775/1802:* (Az) exmittált Commissarius Atyankfiai magok Operatiojakot meg tévén, az arrol valo munka a Pársok Procuratoraikkal communicaltattak vala végre, hogy ha ... még valami Reflexiojak lenne, ezen Tőrvényes Táblának Judiciumára substernálnák [BSz; JHb LXVII/3. 149].

2. vminek alávet; a supune la ceva; unterwerfen. *1829:* betsültettnők meg azon Kilencz Kalongya Szénát, mellye-

ket Borsai providus Pakulár Danyilla Executio alá Substernált [K; Somb. II]. *1835:* az 1622k Esztendőbéli által adásrol szollo Contractus Szerént a Felső Sinfalviak(na)k gondviselések alá, ugy engedtetett vala az Also Sinfalvi Praedialis Hely hogy a Határt őrizzek, el foglalni ne engedgyék s magok se alienalják, melyre ha mindgyart kőtelezték légyen is magokat, kőtelezéseknek meg nem feleltek, mivel ... Also Sinfalva Határából bizanyos részeket ... Executio alá substernaltanak [Asz; Borb. II].

szubszternált vminek alávetett; care a fost supus la ceva; ... unterwerfen. *1829:* az nap sem a Tekts Executor Ur, sem én az executiot continualni nem érkezvén, az egész substernalt Jószág a' Dnalis és Falusi Birák Gondviselése alá rendeltetett [Marosfelfalu MT; DE 2].

szubsztituál vki helyébe állít; a pune pe cineva în locul alteia; jmdn im Stelle eines anderen setzen, mit jmdm ersetzen, substituieren. *1623:* Ha Istenteőll magara bocsattatott Nyaualiak myatth tiztinek megh nem felelhett vgy a' mint keuanttattnek az te[a] omnia Egy Jo sereny Ertelmes Iffiu Embertt keressen maga mellę kit Vice Vduarbironak substitualion [Szu/Fog.; BGU. — [a]Ante]. *1671:* Ha penig annak[a] vacantiaja történnék mentűl hamaréb a' Tanácsok edgyező erteleméből mást alkalmatost substituállyon ő Nága és a' közelebb kővetkezendő Gyülésen, az Ország-is approbállya [CC 10. — [a]A kincstárnoki tisztségnek]. *1767:* Belsö Cantor Beke György Ur(na)k injungáltassék hogy magának a' Déákok közzül egy jo éneklöt substituályon [Kv; SRE 223]. *1791:* az eddig fungált Fő és Vice Qvártások rendes idejek el telvén a' régi rendtartás szerént szükséges volna azok(na)k hellyekb(e) másokat substitualni [Kv; SRE 272–3]. *1802:* Minthogy én ezen fenn forgo panasznak investigatiojára, egyéb tsoportos hivatalbéli foglalatosságaim miatt nem érkezem, tehát magam hellyett Substitualom, annak ... léjendö investigatiojára Processualis szolga Biro Nagy Pál Uramat [Torockó; TLev. 10/8]. *1838:* Al-Jegyző Somai Lajos aa(na)k (!) hivatalárol valo lemondását elfogadván helyibe ... második Al-Jegyzőnek substituálta eddig volt Archivarius Tussai László aa-t [Dob.; RLt].

szubsztituáltatik 1. vki helyébe állíttatik; a fi substituit; als Substitut/Stellvertreter eingesetzt werden. *1729:* perdecessum duarum Personarum Consistorialium fogyatkozás lévén substituáltattuk Szent Péteri István Ur(am) ... és Surki (!) Péter Ur(am) [Kv; SRE 157]. *1740:* Nemes Várasunk Ordinarius Hadnagja, Nztes Dobolyi Márton atyánkfia ő kglme, betegsége miatt, az Nms Város dólgait nem administrálhatván ... addig mig Isten ő kglmének egésségét meg-adja, substituáltassék Nms Várasunk Hadnagján(a)k, Nztes Makai Mihály atyánkfia ő kglme [Dés; Jk 532a]. *1759:* Hajkul Farkas ... midőn ide jőtt Tisztartoskodni, volt egy verembe 180. véka buza, mellyet midőn én a' Tisztartoságbol ki vettettem, és eoklme helyembe substituáltatott, ki nem vehettem, és néki számba nem adhattam [Marosludas TA; TKl Gabugyán Nyisztor (34) jb vall.]. *1794:* e' mostani Centumpaterek közzül decedálván, másoknak kell hellyekben substituáltatni [Kv; SRE 303]. *1823–1830:* Püspök volt ekkor Abats János, a generális nótárius, torockószentgyörgyi pap Fartzádi Gábor azelőtt kevéssel meghalálozván, substituáltatott Csiki János [FogE 289].

2. vmi helyébe építtetik; a fi construit în locul altor clădiri; ersetzt, ausgetauscht/substituiert werden. *1777:* az akkor volt házak derekasint renovaltattak, meg 'sen dellyeztettek, Deszkával pádimentomoztattak, egyéb kűlső épületek ... el rontattak, s más kő épületek Substitualtattak azok hellyébe [Dés; Ks 79. 233].

szubsztitúció helyettesítés; substituţie; Ersetzung, Substitution. *1710 k.:* Az én substitutióm szeptemberrel expirálván, succedála Apor és Szász János [BÖn. 877–8]. *1817:* fel vévénn maga mellé Commetaneusok(na)k[a] ... szurduki[b] köz lakosokot ... el ment Sztânts Todor nevezetű Colonus Telke kapuja eleibe s ottan ... az érdeklett Itéleteket, a Certificatoriát ... és a maga Executori substitutioját fel olvastatvánn ... az Executiot sua formalitate tentalta [Torda; DobLev. IV/913. 2–3. — [a]Köv. a nevek fels. [b]TA].

szubsztitus helyettes; substitut, locţiitor; Stellvertreter, Substitut. *1762:* Mínémű űgyefogyott állapotomban légyek én Néhai Arva Özvegy Fekete Josefné, két hajadon maradott Leányimmal ... a Mlgos Gróff Fő Király Bíro Vr ő Nga Substitussához dirigált Instantiambol ki tetszik azért azt nem illő repetálnom [Hsz; BLev.]. *1823–1830:* minden jurisdictiónak két hivatalja volt: egyik officiolatus, mely állott ordinarius és substitus mind viceispánokból és főbírákból, ezek mellett az írók scribáknak neveztetnek 50–50 Rhf. fizetéssel [FogE 92].

szubsztitutus helyettes; substitut, locţiitor; Stellvertreter, Substitut. *1635:* Szasz Regenbeól Orzagh Balint substitutus polgar mester [VLt 17/1603]. *1677:* Hasonlóképpen a' mely helyekre eleitől fogva Vármegyék és Székbeli Tisztek Circálásra bémenni nem szoktak ... a' Kapitányok, vagy azoknak vacantiajokban egyéb substitutus Tisztek tartozzanak mind a' Circálást szorgalmatoson peragaltatni, s' mind penig a' Latrokat kedvezés nélkül meg-büntetni [AC 120]. *1702:* Regeni Janos Ur Substitutus Ceh Apa lévén ... Istennek ugy tettzet hogy éó kegyelme közzűllűnk elkiholt [Kv; ACJk 87]. *1740:* Facultáltatik Substitutus Hadnagj atyánkfia ő kglme, hogj, a' melly Bornyúkat, a' quártélyos számára kelletik venni Mészáros, vagj Hentes atyánkfiain(a)k, mint hogj egészsz illendő árrát, a' Militia meg nem adja, pótolhassa ő kglme [Dés; Jk 532a]. *1785:* Mlgs Substitutus Vice Ispány Intzédi Samuel [Torockó; TLev. 10/5].

szubsztrahál levon; a scădea; subtrahieren, abziehen. *1669:* Czepreghi Mihaly Vr(amna)k bizonyos más rendbeli adossági ... in communi faciunt f. 57/59 1/2 Ebből substrahalva(n) Agoston Katha Asz(on)y ... adosságát ... marad megis adossá az d(omi)na Relicta igaz szamvetes szerent Agoston Katha Asz(onyna)k f. 8 // 71 1/2 [Kv; RDL I. 142]. *1825:* elég modgya volt azt[a] a fenn erdeklett keze alatt lévö ket rendbeli Fundusokbol substrahalni [Dés; DLt 1078. — [a]Az adósságot].

szubsztraháltatik levonatik; a fi scăzut; subtrahiert werden, in Abzug kommen. *1781:* Minden verős Kováts ... a' vasat az Solutorium officiumhoz vivén meg másáltassék, és a' mint egész esztendőre másája lesz figalva a' szerént ki fizettessék, substrahaltatván az Mlgs Uraság dézmája [Torockó; TLev. 9/20].

szubsztrátum különbözet; diferenţă; Differenz, Subtraktionsrest. *1825:* a kőzőttem, és Ferus kőzött lévő tartazás illyen formán áll, hogy én tartazom nekie Három-

száz husz Rforintokkal, ő pedig nékem Két száz ötvennel, tehát az Substratum ... 70 — az az Hetven Rforint [Kv; Somb. II].

szubszumál 1. megvizsgál; a subsuma; zu Recht erkennen, befinden, in Betracht ziehen. *1782:* a Compania Comendans úr poroncsolatjából ezen causát subsumáltuk eszerént[a] [Árkos Hsz; RSzF 250. — [a]Köv. a részl.]. *1783:* Mely megírt udvari bírójának pretensióját subsumálván a gazdák törvénye, megvizsgáltatott mind a pretendensnek alegatiója, mind pedig a pásztoroknak defensiója [uo.; i.h. 215]. *1784:* Melyet subsumálván, törvényesen megítéltetett, hogy valakik külön házban laknak és külön aeconomiáznak, tartoznak mindazok a határbért is különösön megfizetni [uo.; i.h. 253]. *1785:* Melyet subsumálván a fórum ad primma: nem doceálhatá az inctus a törvenyes megkénálást tempore inpignorationis, azért a conditio sem teneál, sőt annihiláltatik | Melyet subsumálván a fórum, az inctus simpliciter tagadja, hogy sem egyszer, sem másszor tolvajnak nem pronunciálta [uo.; i.h. 252, 255]. *1786:* Melyet subsumálván az árkosi hütösök fóruma: világoson importálya három bizonyságok vallása, hütök letétele után[a] ... hogy mikor a cseréjek esett ... hallották a Dants István szájából ... ha belső nyavalyája vagyon s tapasztalya ezután, akármikor visszaveszi [uo.; i.h. 281. — [a]Köv. a nevek]. *1792:* Melyre az inctusi párt kívánok az ellenem exhibeált inquisitioból ... Melyet subsumálván a fórum, párra ítéltetett [uo.; i.h. 279].

2. levon; a scădea; abrechnen, abziehen. *1766:* In A(nn)o 1730 Az Besztertzeiek fizettenek Interest flo 1000 volt pedig rajtok akkor Interes 3505. még is a mint értettem ezt az bé adott 1000 forint Interest in defalcationem Summae capitalis akarnák adsummalni, non esset enim aequitati consonum valamit in defalcationem capitalis Subsummalni mind addig mig az Interest egészszen nem depurálna a Debitor [Berve AF; CartTr II, 833 gr. Gyulai Ferenc aláírásával].

szubterfugiál elkerül; a ocoli, evita; (einer Sache) entgehen, sich entziehen. *1748:* mivel azon Jószágot, Soha Contractusom szerint nem birtam ... ă Semmiben nem urgealhattam manutentiomat, hanem inkább kellett urgealnom realis és Solemnis introductiomat, minthogy urgealtamis gyakor izben ... de az Inhibens ő Kglme mindenkor kivánta Subterfugialni [Torda; TJkT III. 231]. *1770:* A titulus[a] az, hogy a nemesség palliuma alatt azok, akik nem nemesek, a contributiónak onusát ne subterfugiálják [RettE 224. — [a]A mágnások, nemesek összeírására].

szubterfugiálhat kihúzhatja magát vmi alól, vmit elkerülhet; a se putea sustrage de la ceva; sich einer Pflicht/ u.dgl. entziehen (können). *1614:* Somljaj Boldisar Veres drabant uolt hogj az hadat subterfugjalhassa Balogh Janosnenak atta magat A(nni) 3 [Kölpény MT; BethU 31].

szubterfúgium kibúvó; subterfugiu; Ausflucht. *1681/ XVIII. sz. m. f.:* az meg állo Felek, az meg nem állo Fellek ellen akármi üdőben, akármely Legitimus Executorok által, kire rekesztvén[a] minden ki gondolhato törvènybéli remediumokot, et Supterfugiumokot, szabados Executio Celeraltathassanak (!)[b] [Szentbenedek AF; DobLev. I/28a. — [a]Nyilvánvaló elírás *ki rekesztvén* h. [b]Elírás *Celebralhassanak* h.?].

szubticeál elhallgat; a trece sub tăcere; verschweigen. *1739:* Csizmadia Nagj János ... látván a' Leváták(an) specificált személlyeknek gonosz Conversatiojokat, Házából ki-rakta, elküldötte; de a' Felesége Kaszó Kata Asz-(szo)ny toties, quoties, viszsza hordotta, viszsza bocsátotta, véllek Consentiált, ivutt, vendégeskedett, gonoszságokat subticeálta [Dés; Jk 315b Andr. Böszörményi jur. not. kezével].

szubticeáltatik elhallgattatik; a fi trecut sub tăcere; verschwiegen werden. *1657:* Ennek idejében[a] volt amaz emlékezetes harc az Keresztes mezején, német haddal együtt Zsigmond is az erdélyi haddal jelen lévén, ki mint forgott, van írott históriája, de ez dolog subticeáltatott, kit fejedelmi és több nagyrendű embereknek hiteles relatiójokból hallottam [KemÖn. 24–5. — [a]1596-ban].

szubtilis I. *mn* **1.** éles elméjű; ager, perspicace, subtil; subtil, spitzfindig. *1759:* (Gr. Rhédei Zsigmond) Nem volt igen subtilis ember, de jó, emberséges úriember volt szegény [RettE 84].

2. ízléses, tetszetős; fin, subtil; fein, subtil, zierlich, zart. *1772:* 28 Martii volt nálam egy Dávid Mihály nevű háromszéki, szárazajtai fi, enyedi diák, ki is typographiát, sculpturát szándékozik tanulni, csak már is szép betűket sculpált fára, az alphabetumot szép öreg és subtilis cifraságú formán [RettE 272].

II. *fn* finom (vas); fier fin/de (cea mai) bună calitate; feines Eisen, Eisen mit besten Qualität. *1787:* minden Verős Kováts ... a vasat a solitorium Officium Házhoz bé vivén meg masaltassek, meg másáltatván, annak árra a Vajda Hunyadi vas árrához proportionaltatván, a durva és közönséges az az: a Kasza vasaknak mása Fl. h. 9. Kilentz M. forintokkal, a subtiliseknek pedig ugy mint a szánto és két fülü vasaknak, és a finum regel attzelnakis masaja ... Fl. h. 10 Tiz Mforintokkal fizettessek ki [Torockó; TLev. 9/25].

szubtilitás 1. ?vmilyen rosszallás, helytelenítés kif-re; cuvînt prin care se dezaprobă ceva; Subtilität, als Mißbilligung. *1771:* Hogy a' subtilitást el kerüllyük, szükség fel oszolni a' rétnek, és a' Falunak nem maradni, s azutánis meg lehet, ki ki[a] a' maga Emberének közönségesnek ki adni [Fejér m.; DobLev. II/428. 11a. — [a]Az osztozkodó birtokosok].

2. éleselméjűség; isteţime, agerime; Scharfsinn. *1705:* Toroczkai János uram az úrnak megmondotta ... Hogy ők olyan embert nem kaphatnak, akinek olyan subtilitása volna, hogy Toroczkai István uramat fascinálja és valamire vehesse [WIN I, 554].

3. apróság; lucru de nimic, fleac; Spitzfindigkeit. *1710 k.:* Keserves dolog kivált a római, augustai, helvéciai confessiók között: valami az Isten dücsőségére és a lélek üdvességére szükséges, abban mind megegyeznek, mégis osztán az emberi találmányokért, és ami annál is keservesebb, a protestánsok két vagy három scholai agyarkodó subtilitásért mit követnek egymáson [BÖn. 432].

szubtilizáció ravaszság; rafinament, viclenie; Schlauheit. *1670:* Az ő írása s válasz tétele, Uram, csak subtilizatio, látom, s olasz practica [TML V, 18 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1672:* Az subtilisatiot csudáúl értem, arrúl való gondolkozásimat elmém fel nem éri; mert az [onnan küldte][a] György deák uram írásából, Kegyelmed tudósításából

is értem, alig hiszem, titkoson is lehessen Szepesi uraméknak több [biztatások][b] [TML VI, 133 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez. — [a] [b]Kétes olvasat].

szubtirannus zsarnok, kiskirály; tiran; Tyrann, Despot. *1808:* A' Köz Oláhok tartsák meg az ő Nemzeti súnyi termeszeteket, a' Vármegye Tisztyeinek is ugyan, de kivált az Udvari Tiszteiknek, sőt még az elsőbb inasok(na)k is, eleikbe mentől nagyobb meg hunyászkodással lehet, ugy járuljanak, sűvegeiket meszszűnnen le vévén, a' földre le sütött fővel közelitsenek feléjek, mert az illyen roszsz meg hunyászkodásnak mutatása tsuda mely igen jól esik az illyen subtyrannusok(na)k [KJ XXX. XII].

szubtrahál 1. levon; a scădea; subtrahieren abziehen. *1597:* Súbtrahalwa(n) az Exitust az perceptiobol maradnak adossa az Egihazfiak f 9//42 [Kv; Szám. 7/III. 43]. *1696:* Ezen fl. 328//83 sumat subtrahalván az negy száz Tizenegy forint Tizen harom penzből, maradna ... fl 85//30 [Mv; MbK 80. 8]. *1704:* Az 1700. Esztendőbéli pénz perczeptorságomrol midőn számot attam ... Akkor maratt vólt fenn az Restántia in genere f. 2478„25 Melly Restantiat ... bé adott Ratiomban szálitottam, cum f 1011„66 ... Ezeket Subtráhalván, marad az mostani számadásra f. 19„07 [Kv; Szám. 40/IV. 2]. *1726:* substráhál az Erogatumot az perceptumbol u. m. f. 6087„54 maradnak eő kglmék adossá f 230„46 [Kv; i.h. 54/II. 12]. *1747:* Az utolso Computusbol ... uilagoson constal hogj Fekete ötves Peter Uram(na)k praetensioi terminaltatta(na)k in hg f. 59. Ellenb(en) a' Fertaly p(rae)tensioja in tritico et Avena in fl. hg 48. mellyet substrahalván a' felsö su(m)mabol supernatalna f hg 11 [Torda; TJkT III. 115]. *1765:* (A malombol) ingrediált 765 véka mellyből Suptrahálván az administrált Met. 623, marad pro liquido metretae 142 [Kóród KK; Ks 18. CI. 5]. *1792:* A mely Anslagos Bort vásárlott ... Subtrahalván Csepegést apadást kortsomáros fizetéset tölteleket Jő nyereseg Hft 8 Dr 52 [Tövis AF; DobLev. IV/696].

2. *~ja magát* elszökik; a fugi (dintr-un loc); entweichen, entkommen. *1748:* Groff Széki Teleki Adám uram ő Nga Ngodat Méltgs Groff ... Kornis Sigmond urat ... admoneáltattya ... és egyszersmind kéreti ... Uzdi Szent Péterről ... aufugiált fugitivus Czigány Jobbágyit[a] ... kikis de p(rae)senti a Ngod Jurisdictioja alá Subtráhálták magokat ... Tessék Ngodnak ... ad man(us) resignáltatni, és per man(us) általis adatni [BSz; Ks 25. III. 77. — [a]Köv. a nevek fels.].

szubtrahálódik levonódik; a fi scăzut; in Abzug kommen. *1790:* Summa flo h: 141 De. 04. Ebből Subtrahálodik az fen irt költség flo h: 116 De. 92 [Kv; Pk 6].

szubtraháltatik 1. levonatik; a fi scăzut; in Abzug kommen. *1701:* a D(omi)nus Emptor es Successori s Legatariussi tehettségek szerint a rész portiott és rajta lévő jobbágyokatt serio p(ro)tegallyak mellyet ultro el mulatvá(n) a D(omi)nus venditorok(na)k abbol emergalando károk a Summából subtrahahaltatik (!) [JHb XXXVII/23]. *1736:* Az Instans regtől fogva latitálván az ház bérrel mellyet tartozott volna az Városnak ad(mini)stralni, az mostan detinealt Pásztorsagi beriből azon haz bernek ki fizetésire. Subtrahaltatik fl. hg. 3 [Torda; TJkT I. 118]. *1759:* Az Tavallyi veszedelmes tűz által pusztulván ell 19. számu fél, és egész a' féle Sessiók ... azoknak egy esztendőbeli Censusok Subtraháltatik in Rfl. 31 [Déva; Ks 94. 24. 3]. *1789:* Vagyon Ötves Rázer Joseff Uramnál 12 Lot és egy fél Kőnting Ezüst, mellyből egy Kávés Kalán ... bé jött fél Lot 1/3 Kőnting, Melly is subtraháltatván facit Rf 12. Xr. 40 [Mv; ConscrAp. 3].

2. megvonódik, elvevődik; a fi luat de la cineva; jm etwas weggenommen/entzogen werden. *1747:* a 40dik njil Benkő Ferenczné Asz(szonyom)től azért Subtrahaltatik, mivel a Curiajaban fogott volt be egj annjit az ott lévő réthből ... és most abbeli részibe imputaltatott [Balavásár KK; Ks 17/LXXXII. 8].

szubveniál 1. orvosol, gyógyít; a trata/cura (un bolnav); heilen, kurieren. *1599:* Tiburcy Janosne giogitatot zent Mihalyfalwan egi niomorik leant melnek niomorwsaganak súbűenialwa(n) attűnk f. 1 [Kv; Szám. 8/XVI. 32]. *1763:* az I(nct)a ... maga vétkét titkolni akarván az Uranak készitet pogatsa irant, hogj nem volna egérkővel készitve, edes annyával, s más idegen legenyelis azon pogatsából etetett, kiknek hanemha orvassággal subvenialtak volna, rosz követte volna [Torda; TJkT V. 180].

2. hozzájárul, támogat; a susţine/ajuta; unterstützen, beisteuern. *1745:* Veven Commissioját az Tnts Magistrátusnak az ötvesek Bástyája epitesib(en) hogj Concurrallyon Huszon negy mforintokig de mivel Beclts Czehűnk felette enerválodot az expensara itelven magat inhábillisnak ... Replicaja lévén az Beclets Czehnek az Tnts Tanacstol ez: ... mint hogj azon Bastya ötves Czehi nevezetet visel csak tizenket mforintokkal Subveniallyon [Kv; ÖCJk].

3. segítségére jön vkinek; a veni în ajutorul cuiva; zu Hilfe kommen. *1704:* Baji Mihályt ... Dobránál az Unger uram emberi elfogták és sebeket is adtanak neki. Amikor osztán több kuruc seregek is subveniálván a conflictusba, maga elabált, a levelek pedig, akik nála voltanak, azok a mieinknél maradtanak [WIN I, 72].

szubveniálhat támogathat/segíthet (vkit vmivel); a putea susţine/ajuta (pe cineva cu ceva); unterstützen können/mögen. *1740:* ha requiráltatik Hadnagj atyánkfia ö kglme Tktes Kászoni Sándor Uram ő kglmétől, Nád vecturávalis subveniálhat Hadnagj atyánkfia ö kglme [Dés; Jk 543a].

szubvertál felforgat, érvénytelenít; a răscoli/tulbura; umstürzen. *1593:* minden rendbely Ceh tarto embereknek rigi io teoruinyeket es zabadtsagokat turbalni es subuertalni akaryak [Dés; DLt 241].

szubverzál keletkezik; a se produce; entstehen. *1794:* az essö, és hoo fuvás bé hat a' hijjuban, és a' Stakaturát meg vesztegetie vagy nem? ... ha tapasztaltatnék ide hátrébb lehetne a' tisztelt Proprietarius urnak, kinek leg nagyobb kára subversál benne, intimalni, hogy zsendellyel fedesse meg azon épületet [Kv; CsS].

szubverzálódik keletkezik; a se produce; entstehen. *1747:* az felső malom lévő Sellérekkel edgyüt, tellyességgel pusztulasra kelletik jutniok, melly miá az Uraság(na)k is nagy kára Subversálodnék [Déva; Ks 92. I. 119].

szubverzáns szóban forgó; care face/este obiectul discuţiei; besagt, fraglich, zur Rede stehend. *1775/1802:* mindkét részről adducalt Documentumak, s Procuratorak allegatioi,

meg halgatván (!) 's meg olvastatván a Subversans controversianak diremtioja, és el igazithatása végett pro ulteriori discussione a Tekentetes Törvényes Continua Táblának általunk ezen Csekely opinio insinualtatik [BSz; JHb LXVII/ 9. 91].

szucsági a Szucság (K) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szucság/Suceagu; mit Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szucság: **1.** Szucságon dolgozó; din Szucság; Arbeiter aus Szucság, Szucságer. *1725:* adtam a' Szucsáki követőknek fl: hung: 10 d: 96 [Kv; Ks 15. LIII].

2. Szucságon levő; din/care se află în Szucság; in Szucság wohnend, Szucságer. *1842:* selyem szővet T. Kabos Sándorné Fűleki Polixéna csináltatta és adta a' Szutsáki Ev. Ref. Ekklának [Szucság K; RAk 65].

3. Szucságról származó; care este originar din Szucság; aus Szucság stammend, Szucságer. **Szn.** *1582:* Zuchaky Ianos [Kv; TJk IV/1. 51]. *1609:* Zuczjagi Janos [Kv; Szám. 126/IV. 170]. *1770:* Balog Zsigmondnéra, Szucsáki [Borbárá]ra [RettE 245].

szucsvai a Szucsva/Suceava tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szucsva/Suceava; mit Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szucsva/Suceava: Szucsván levő; din Suceava; aus/in/von Szucsva, Szucsvaer. *1598:* Az teómloczbe eggit akattúnk my eosze Simo Janossal, veghre onna(n) a' Zùchuaj teómleoczbeól vinek Zeret Vasarra, ott tartottak vason, ketten egy úason voltunk [UszT 13/37 Michael Jone de Cichio pp vall.].

szúette szúrágta; ros de cari; wurmstichig. *1652:* Ezen haz hijján vagyon kűlöl rekesztve bal kéz felől egy rekesz, ajtaja gyalult deszka ... Vagyon benne régi szu ötte dirib darab Asszu Tehén turo gr. 2 [Görgény MT; Törzs.]. *1656:* vagjon egy rakasban hordoknak valo reghi szu ette donga [Fog.; UF II, 148]. *1665:* Felsö czejk haz. Vagjon ez hazban fogasokon allo szakallos, kiknek nemelykenek agjai regiek, szu ettek no. 133 [uo.; UF II, 313]. *1680:* 5dik szuszek, szuette rosz szuszék [A.porumbák F; KvLt Inv. 20]. *1700:* Szű őtte Diszno lab nro 4 [Sárkány F/Fog.; UtI]. *1744:* Edgy régi szú ette Tőrők kápajn, más hitván két paraszt nyergek [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1746:* Szú őtte fenyő Létz [Borsa K; Told. 49]. *1753:* Deszkazatlan szán szuette rothatt Nro 1 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. *1766:* (A) Malmot minden hozzá tartozo épűleteivel és Pertinentiajival edjűtt kővetkezésképpen aestimaltuk ... Edj Véka szuette Denar 12 [DobLev. II/374]. *1812:* Egy rosz Deszka Lábu szu ette fa ágy Xr 30 [Mv; MvLev. Szürtei József hagy. 3]. *1821:* Egy hibás szuj ette dongaju szász hordo [Koronka MT; Told.]. *1822:* De hiszem — már mind ketten közelebb vagyunk a Koporsohoz, mint Szú ette Böltsöinkhez, és majd majd bővön bé-érjük a' Három sing Földi Szállással, tsak adja Isten hogy oda érkezésünk tsendes lelki-esmerettel essék [Kv; IB]. *1876:* az orgona alatti oszlop szúette [M.bikal K; RAk 325].

szuferin(g) angol egyfontos aranypénz; suferin, soverin, sovereign, monedă englezească de aur echivalentă ca valoare cu douăzeci de şilingi; Sovereign. *1770:* egyikben mondott volna Olosz Vr lenni négy vagy őtt régi arany monetáit, a' másodikban harmincz négy Sufferingit [Algyógy H; BK sub nr. 1017 Joan. Nagy (40) pastor eccl. ref. nyil.]. *1795:* adott ... egy szufferínt (Sou-d'ors) [Szentháromság MT; Szer. 9].

szuferin(g)arany angol egyfontos aranypénz; suferin, soverin, sovereign; Sovereign-Goldmünze. *1761:* Duplás Sverim (!) arany 98 ... Fl. h. 1455 den. 30 [Kv; Herepei, Adattár III, 584]. *1763:* Amint mondják találtak az apjánál[a] 300 souweran vagy vulgo sufrin aranyat, mely teszen 900 belga aranyat [RettE 154. — [a]Egy román lány apjánál]. *1774:* Fel Szuzerin Arany | Egesz Szuzerin Arany [Szászerked SzD; LLt Fasc. 110]. *1780:* a Néhai Grof Ur eö Nga életében ... a Sebbeli erszénnye a nadrága Sebiből el veszett mellyben ... egész Suverin aranyok is voltanak [BK. Beniamin Orosz de Sárd (20) ns nyil.]. *1788:* A Tőrők buza ... talám egy forintra ittis fel hág ezután, ha a Tőrökbuzát igy el adhatnok; a Pálinkát ne fél Suferin aranyon, hanem egy Császár aranyon adhatnok [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

szuferin(g)dor angol egyfontos aranypénz; suferin, soverin, sovereign; Gold-Sovereign. *1789:* Kész Pénz ... Arany Pénz. 2. Szuferaindorff és 2. Császár Aranyak facientes Rft 22 Xr 20 [Mv; ConscrAp. 2]. *1790:* Suffrendor 1 Fel Suffrendor 1 Duplás arany 1 Simpla arany 1 [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c]. *1798:* Készpénz tanáltatott ... Nro 122 Császári Aranjokban 658 Hf. 80 Dr ... Nro 5 egész Souverindor Aranyokban 80 Hf [Kv; Pk 6 Rázmány Hedviga hagy.]. *1823:* Fél Sufferendorok 12 tizenkettö Rf 80 [Nsz; DobLev. V/1080. 1a Demény György hagy.].

?szuffiagálhat '?' *1763:* Hogy el szaladott az gyuladáskor Josi, ezértis simpliciter vétkesnek nem lehet mondani, s az tűznek általa lett okoztatását concludálni, de ha suffiagalhatnais valamit ex hac ra(ti)o(n)e olj vétkes lészen ma Miskais, mivel szintén ugj kéványa evitalni Gazdája házánál valo létit, midön edgjütt szaladtanak el [Torda; TJkT V. 159].

szufficiál 1. elegendő vmire; a fi suficient pentru ceva; genügen(d sein), ausreichen. *1750:* a Joszág azon gátkötesre nem sufficialván akkor más falubeliekkel hetven négy magyar forint ára fát keletett hozatnom [Kimpurj H; BK sub nr. 144 Joh. Gulya (35) ns vall.]. *1760:* Nem igen nagy extensioja lévén hatarunknak, 's az is némelly részében meg szakadozott az öldalos hellyeken, nem adaequate sufficial az Incolák, és az Possessor Urak Marhainakis pascuatiojára [Novoly K; BLt]. *1787:* Minthogy ... az Árvák Fundusa ... annyi számu Árváknak intertentiojokra, a' hányan mostan vagynak, nem sufficiál, az Árvák száma reducáltassék annyira, a' mennyire a' Fundus elégséges lészen [Kv; SRE 255].

Szk: *szűken ~.* *1766:* Szűkön is sufficiált [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96].

2. megfelel vminek; a corespunde cerinţelor; entsprechen(d sein). *1725:* a' Sütő ház ne(m) Sufficialvánn per anniversarium sűttettem megh kenyérnek Metr. 508 [Kv; Szám. 54/IV. 4].

3. képes vmire; a fi capabil de ceva; etw. vermögen, im Stande sein zu ... *1731:* Mind a Mehszáros, mind az Varga Czeh ... kivánván, hogj az kűlső idegen szőrős bocskorosok Inhibealtassa(na)k, mivel az magok Cehek sufficial-(na)k szőrös bocskort eleget árulni [Dés; Jk 418a]. *1756:* Deliberatum. Az Actor sem Kalákossát, Sem egyébb bizo-

nyit elŏ nem allithatván az Inctus ellen feltett Actiojat edocealni nem Sufficiál ... ha bŏvebben az Actor ellene nem doceal, Actiojának az Inctus nem Succumbálhat [Bulzest H; Ks 62/5].

szufficiálhat 1. megfelelhet vminek; a putea fi corespunzător; entsprechen können. *1708:* Kŏhalom szekis allicson Plajást ă Mardsinai Plajra ... ă rend szerent valo Plajasok ne(m) Sufficialhat(na)k azon Plajokon [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1718:* Hogj penig ezekre Sufficialhasson a' Kolosvari Tanács ... az Expensákot[a] a Gubernium Supportáltattya az Ország Cassájából [Kv; KvLt I/225 gub. — [a]A pestises hatóintézkedések költségeit]. *1761:* Jol lehet ... az Ŏ Tordai Reformata edgj rész tagjai (így!), éngemet ... Plenipotentiariussok(na)k Constitualtanak vala, de én azonn plenipotentianak nem sufficialhatok, betegeskedésem, s egjéb bizonyos Ratioimra nézve is [Torda; TJkT V. 32].

2. ellenállhat; a putea rezista; widerstehen können/vermögen. *1710:* És így a német császár mindenfelŏl megszoríttatván s annyi ellenségnek nem sufficiálhatván, vagy succumbál, s a magyarországi királyságot a fejedelemnek oda hagyja, vagy penig jó condítiókkal megbékéllik [CsH 105].

szufficiens 1. elegendŏ, kielégítŏ; suficient, de ajuns; genügend, ausreichend, suffizient. *1671:* sufficienseknek, s helyesek(ne)k iteltethetnek azon exhibiták, mint hogy az Cau(sana)k p(ro)cessussát tangallyák egészle(n), melyből orialtatott eze(n) Ca(us)a [Kv; TJk XI/1. 139]. *1679:* Mint hogy az J. Tecsi Mihaly documentuma nem sufficiens: tettzet a' Tŏrvenynek tanu bizonysaga es Specificatioja melle eskŭdgyek meg, hogy a' specificatioba(n) declaralt czizmakb(an) es egyebekb(en) mit es mennyit adot a' Capitalis Summaban [Dés; Jk 298b].

2. megfelelŏ, alkalmas; corespunzător, potrivit; geeignet sein. *1720:* Tehettségem szerint az mib(en) sufficiens vagjok ŭgjekeztem s ŭgjekezem az dolgokat folytatni [Ruszkova Mm; TKl Zólyomi János Teleki Pálhoz].

szufflaminál visszavon; a retracta/retrage (cele spuse); widerrufen. *1765:* az I. ... tulajdon hites feleségét, Péter Sárit, Péter Czigany Leanyát ... magatol el idegenitette, s el tsapta, s ... gonoszul más feleséget vett ... elébbi votumat suffiaminálván [Torda; TJkT V. 278].

szufflaminăltatás visszavonatás; retragere, revocare; Widerruf. *1764:* Világos lévén ĕ productis Actoriae Documentis az actionált 40. mforint Summának az I. által lett költsŏnŏzése ugy minekutánna ... meg nem fizette volna az I. Executiora lett Certificaltatása, consequent(er) ... az ellene intentált Executio(na)k Repulsio által, általa lett sufflaminaltatása [Torda; TJkT V. 223].

szuffokál megfojt; a sufoca; zum Ersticken bringen, ertränken. *1597:* Júralwan Chizar Peternet mint illyen keozeonseges bekesegh fel bontho zemelt iamboroknak gialazattyara ... igyekezet megh bewntetni az teorweny vgy hogy elseoben az nyelwet ... ky messek, azutan eo magat mint illyen nylwan walo parazna zemelt sakban bútassak es az vizbe(n) wetwe(n) bele eollyek es súffocallyak [Kv; TJk VI/1. 76–7].

szuffragál kedvez, segít, támogat; a sprijini/susţine/ajuta; zu jmds Gunsten dienen, begünstigen, nützen für jmdn stimmen, befürworten. *1590:* az hatar kertet foliast az teorweny vgia(n) ott hagyia az Kouaczy Janos feolden az mint az falu Jgazitotta mint hogy az bizonsagok az Jhez suffragalnak | Mielhogy az bizonsagok az Jnek Suffragalnak harmadmagaual eskedgiek megh az J. azon hogy eo Jgaz penze(n) veotte es Jgaz marha gianant az peres diznokot [UszT]. *1598:* Noha az bizonis agoknak vallasabol valamy aprolek suspitiok vadnak az leanihoz ... myerthogy ez mostany keresethez kepest nem suffragal az A(ctor) semmy bizonisagy: vgy tetczyk azen (!) az teorwennek hogy megh eskedgyek az leany es menche magatt [Kv; TJk V/1. 273]. *1671:* Bihar Vidékéről minden féle Dézmák bé-szolgáltassanak, a' melly Privilegiumat Rákoczi Györgj Fejedelemtŭl eziránt impetraltak, semmit-is nékik ne suffragallyon [CC 28]. *1673/1681:* Haczogon lako Pestila Mihaly Supplicatiojara valo valasz ... megh tekéntvén mind maganak s felesége(ne)k nyomorék, s élhetetlen voltokat, migh azon hazban laknak ha holtokigis, az Taxa fizetéssétŭl Immunisok legyenek, de ollyan okkal hogy ha azon hazat valakinek el adnak, vagy penigh belŏle ki kŏltŏznének, vagy ki halnanak, masnak senkinek is azon hazba(n) szallonak ezen Immunitas ne suffragallyon [VhU 473 Thökŏly Imre vál.]. *1677:* A' Czégéres vétekben élt, és Ország Tŏrvénye szerint meg-sententiáztatot gonosztévŏknek, a' Fejedelmek, absq(ue) informatione Officialium gratiát ne adgyanak: ugy-is oly usitata conditiockal, hogy a' Gratia az expositiok szerint suffragallyon a' Casusoknak mivoltához képest [AC 129]. *1736:* tsak azért mégis suffragalna nékem is[a] a Communis Inquisitio, annál inkább penig, ab oficio prosequalvan, illyen szarvas Bŭnt és nevezetes vétket én ellenem az Exceptio nem tenealhat [Bágyon TA; AszLt Jk I/7. 225. — Kiss András kijegyzése. — [a]A vádat képviselŏ alkirálybíróról van szó]. *1774/1778:* Bámulhat minden a ki érti 's látytya, a Novizánsnak ílly meg mérsékelhetetlen tergiversatioin, hiszem ha mind ezek dato per in Concessum igazak volnának is a' mint a Novizáns probálni ígyekezi ... nem Suffragálnak [Msz; DE]. *1821:* a kérelmes kivánságának elég nem tétettettetik — Semmit sem suffragalvan a kérelmesnek azon álittása, hogy ŏ a Rectificator Commissariusokot szokta quietalni [Szászrégen; TLt Praes. ir. 65/1827 gr. Bethlen Imre főispán aláírásával].

szuffragálhat használhat, kedvezhet; a putea să fie de folos, a putea să fie favorabil; zu jmds Gunsten dienen, nützen (können), Vorteil von/aus etw. haben/ziehen (können). *1666/1681:* Nicolaus Zolomi de Albes ... Brettye nevŭ Falumban lako Bugyul Janos es Bugyul Istvan Jobbagyimhoz lévén tekéntetem ... ŏket szabados Nemesseggel perpetuo megh ajandékozom ... minden az hazhoz es Telekhez tartozo haszon vívŏ helyeivel ... minden szamunkra tartozo adozastul eximalom ... Igy mindazonaltal, hogy Nemessi Szabadsagok, Magam s Felesegem és maradékim ellen ne suffragalhassa [Vh; VhU 256–7]. *1691:* (Ez) ellenis Sem(m)i névelnevezendŏ és emberi elmétŏl ki gondolhato tŏrvenybeli Remediumok id est Inhibitio, Contradictio, Repulsio, Szŭret, Taborozas; Aratás sem semmi ŭdŏk Fejedelem gratiaja es Urak annuentiaja ne hoznalhassanak es Suffragalhassa(na)k [Vizakna AF; Törzs. Váradi Daniel kezével]. *1745:* jollehet ă Tŏrvény szerint nem olljas adosság dolga, melly feriat suffragalhatna, mind azonál(ta)l dilatio az Inak ugy adatik, hogy az feria után comparealvan az A valamennyi rend szerint való költsége fáradtsága à modo in posterum lészen [Torda; TJkT II. 90]. *1769/1802:* A sem

suffragalhat az IIknek hogy az exhibéált Conscriptioban Bezdédhez Nagy Kristoltz felöl nagy bükkős Erdők irattattanak [BSz; JHb LXVII/3. 57]. *1796:* az 1523béli Donatióból nyilvánságoson ki tetzik; Nemis suffragalhat az a' Torotzkaiaknak semmit, hogy az efféle Communitasoknak adattatni Szokott Privilegium Perpetuum [Mv; TLev. 5/16 Transm. 94 tábl.].

szuffrágium szavazat; sufragiu, vot; Stimme. *1592:* Megh ertettek varosul eo kegmek biro vramtol az be giwitesnek okat az plebanos valaztas feleol, ez mellet az egihazi tanitoknak is kevansagokat es Intentiokat, hogi ammint ekkedigh az plebanossagh eggiwtt volt pwspeoksegel itt ez varoson, mostannis keűannak hogi megh ne valtoztattnek, hanem ha eo kegmek olliat valaztananak az plebanossagh tizti es gongia viselesere ki eo nekiekis teccenek, az Sűperintendentiat suffragiumokal neki adnak [Kv; TanJk I/1. 194]. *1662:* Az meglött választást s inaugurátiót fiainak postán mindjárt megírá: Isten mint vezérlette volna mind a fejedelemaszszony elméjét a cedálásban, s mind a státusokét a maga személyére való suffrágiumokban, voxolásban [SKr 132]. *1737:* Nemes Városunk Hadnagyság iránt való Suffragiumokkal, Mltgs Gubernator Ur ő Excellentiájához Szebenb(e) tettzett expediálnunk A(sse)ssor Pap Ferencz és Notarius Edes Atyánkfiait ő keglmeket [Dés; Jk 488b].

Szk: *egyenlő ~. 1593:* Jstennek gondwiselesebeol mostan talaltanak volna[a] ollj zemelt, kit arra az hiuatalra[b] eo kegmek elegedendeo (!) Itilnek, kinek valaztasa egienleo suffragiumbol kelletnek lennj | tablara laruán, egienleo suffragiumal valaztottak Erasmus vramat az plebania tiztinek viselesire, annak moggia es rendi zerent [Kv; TanJk I/1. 207, 222. — [a]A szászok. [b]Plébánosságra].

szufiavas (vashámor)fújtató tartozéka; partea foalei (de la o forjă); ein Zubehör des Gebläses (im Hammerwerk). *1681:* Ezen koh lyukánál edgy eöreg fúvó, minden hozzá tartozó eszközeivel és szufia vasával [CsVh 96].

szuggerál sugalmaz; a sugera; suggerieren, bewegen wollen. *1671:* kérjük, Uram, Kegyelmedet, mind tudósítani s mind per formam consilii is megmaradásunkra valót (Isten után) suggerálni Kegyelmed kegyessen méltóztassék [TML V, 548 a nagybányai tanács Teleki Mihályhoz].

szugoly l. zugoly

szuka nőstény kutya; cățea; Hündin. *1894:* a tavasz fakadozik; a kappanaim meghíztak, a tyúkok tojnak, s a kutyám tekereg szukákat hajszolva [PLev. 164 Petelei István Jakab Ödönhöz].

szukcedál 1. helyébe lép; a succeda; auf jmdn, nach jm folgen, an jmds Stelle treten, jmds Nachfolger sein. *1657:* Báthori István vajda lengyel királyságra vitetvén, succedált az bátyja, Kristóf, quoad titulum, mindazáltal Istvántól függött s kormányoztatott [KemÖn. 20]. *1699:* Curator Uraimék után, vadnak két quantasok állittatva; kik közzül az első, az Ecclesiának minden belső jövedelmét percipiallya ... A' második penig a' Malmoknak Szükségére s jövedelmére visel gondot, ugy hogj Szám adás alatt ne légyen mind addig mig az első quartasnak Succedalván, perceptorra s erogatorrá nem lészen [Kv; KvRLt X. A. 9]. *1700:* Szappanyos Mihaly Quartas Ur(am) ideje terminálván, ő klme helyében succedal Halász Andras Ur(am) [Kv; SRE 68]. *1706:* Berettyei Curiánál Bonumok Inventariuma, mikor Búgyúl Daniel(ne)k succedált Kocsoba Mihálly az Porkolábságban ezen Jószágban [H; UtI]. *1711:* Enis vettem ... 2 Sárga Szörű ökrőt a Lázár Ferencz Ur(am) akkori Szárhegyi Gondviselőjétől Becze Mártontól 12 forinton, azon Becze Mártont ki vetvén a' Tiszttartoságból, Csomafalvi Csata Mihály es Szárhegyi Gáspár Istvan Succedáltak vala [Kilyénfva Cs; WLt Emericus Kemenes (55) pp vall.]. *1738:* Noha ezen quantum per absolutum, nem relaxáltathatik; mind azon által, a szegény Özvegj Instans Asz(szo)nytól ne exigáltassék; hanem deponallya, az jövendöb(en); aki az Instans Asz(szo)nyn(a)k succedál [Dés; Jk 508a]. *1791:* a' belsö Templombéli orgonásságra Bálint György ö kgylme, hellyében pedig a' külsö Templomb(an) Gyulai István succedáljon [Kv; SRE 270].

2. következik; a urma imediat după altcineva, a succeda; folgen, jmds Nachfolge antreten. *1657:* azután más vajda succedálván, azt is az bojérok rosszul kezdvén kormányozni ... reáküldi az háromszéki kapitán Béldi Pál úrembert [KemÖn. 79]. *1678–1683:* az őrög Rakotzj Gőrgi uta(n) megh halvan succedalt az Feiedelemseghben ugia(n) Rakoci Gőrgi, fia, az őrőghiebnek [Ks Kornis Gáspár kezével]. *1705:* a mi jó és örök emlékezetre méltó kegyelmes urunk megholt légyen 5 Maii, kinek ugyan helyébe succedált mostani kegyelmes urunk, József király és császár [WIN I, 450]. *1710:* így a Carolus V. lineája deficiálván in virili sexu, egyenesen a Ferdinándus I. lineájának kellet succedálni, melyről eleitől fogva a két linea között erős kötések és végezések voltanak, hogy akármelyik linea deficiáljon, a másik linea succedáljon, és valamíg férfiág életben leszen, addig a leányág ne succedáljon | mivel a feleségitől Máriától gyermeke nem marada[a], succedála holta után a királyságban Mária testvérménje, Anna, a dániai király, Fridericus IV. öccsinek felesége [CsH 314–5, 323. — [a]Az angol királynak]. *1725:* Az atyám Bajszág László és én jobbágyi voltunk megirt Emreh János uramnak successorinak, kik decedálván succedáltak (!) birásunkban Mostani Szentsimonon lakó Emdes György ur édes anyja Török Anna aszszony [Szentsimon Cs; SándorO 268]. *1753:* Nyikula ... Abrug Bányai Oláh Popa ... meg halván a' fia Succedált Stefán [Bukuresd H; Ks 72]. *1767:* mivel tettzet Istennek a' maga szabados szent akaratja szerint a Világi Eletböl ki szólitani Néhai Tiszt. Deáki Filep Sámuel Ur(ama)t ... az ökglme hellybe ... Tiszt. Verestoi György Vram succedaljon; kivánván ... hogy az Ur Isten ... tegye hasznossá, épületesse és gyümölcsözővé az ö kglme szólgálatját [Kv; SRE 224]. *1773:* Addig nem házasodék meg gr. Székely Adám úr, hogy a Székely-jószágot, úgymint Alamort, Szederjest, Krakkót, Pócstelkét, Alsózsukot generális Kálnoki megkérte őfelségétől s meg is adta úgy, hogy ha meghal Székely Ádám úr, immediate succedáljon Kálnoki Antal vagy a fia [RettE 316].

3. örököl; a succeda/moşteni; erben, ... geerbt haben, als Erbe folgen. *1569:* Jztrigy Janos penegh, kj az Ew Attya Jozagaban Succedalt ... kj Akarwan az Ew Attyay Jozagabol, az Ew Annyat ... tenny, hogy ... ha my Egyeb Jgyenettlensegek kozteők wolnanakis, Ewu (!) közteok Isten zerinth el Jgyenesitenők [Mányik SzD; IB VI. 225/13]. *1633:* Szabo Balas mint succedalt az Eoreokseghben en abban semmit nem tudok [Mv; MvLt 290. 133b/2]. *1681:* Jonasko Muntya(n) ... vagyo(n) ugian Taxa levele de nem erre az öröksegre; ez paraszt őrőkségh volt Nyegrita Petre kinek

Jonasko leanyat el veven ugi succedalt ezen örőksegb(en) [Hátszeg H; VhU 133–4]. *1724:* az Utrumban forgó ház Gónos Istváné volt, meg hálván Gonos István, és a' Feleségét Váró Juditot el vévén az őreg Jérémiás, ugj Succedalt Jérémiás azon házban [Ne; DobLev. I/106. 7 Gabriel Fazekas de Medgjes (64) ns vall.]. *1746:* Relicta Danos Maria[a] Az meg hólt Uram egyetmásaban én nem Succedaltam mivel csak a tehén es S. V. egy Diszno a mellyet én magammal hoztam Zesztraul kezemnél vadnak [Radulest H; Ks LXII/23. — [a]Exponálja]. *1749:* a Mikola Fiu Ag Joszágára investiálodván ezen praetensio, az Incták pedig a Fiú Ág Joszágában nem Succedálván, Incompetens Incták [K; WassLt]. *1758:* nem az Özvegy Succedal az Malamban, hanem ... Tar Gergely [Asz; Borb. I]. *1766:* Néhai Báro Hugonpotné Gróff Bánffi Susánna még in A(nn)o 1728 magzat nélkül meg halálozván, az őstől maradott Joknak negyed részében ... külőnősőn Néhai édes Aszszony Anyám(na)k kel vala succedálni [Berve AF; CartTr II. 829 gr. Gyulai Ferenc aláírásával]. *1773:* A bátyjának is Györgynek nincs gyermeke. Még úgy lehet, hogy a bonchidai, kalotaszegi és szilágyi jószágokban más Bánffiak succedálnak [RettE 294]. *1782:* meg halálazása után ezen ... Mikola László Vmak immediatě kire szállott vala ezen Joszág, arra nem valoságosan emlékezem, de hogy rövid idő alatt ... eő Excellentiaja Succedalt azon Joszág birodalmában, azt tudom [Ádámos KK; JHb XIX. 22. 7].

4. örökül marad; a rămîne ca moştenire; geerbt/vererbt werden, als Erbschaft (ent)fallen. 1606: az meddigh annak az szegnek felet Azzonion (!) birna, addegh ada Miklos Vra(m) az Gatzegbelj rezet, Anniet az menj fel erj az Azzonj rezet, birniok Janos Vrameknak, melj Gatzegbelj rez akkor redallio(n) Miklos vra(mna)k, mikor az Zaton teo eppen succedal az megh Neüezet szemelieknek [Köpec Hsz; Ks 90].

5. helyreáll; a se restabili; wiederhergestellt werden/sein. *1677:* Itt az nagy emberek is hirdetik, hogy az moszkával való békességet tractálnák és csak valami vár építésén vagyon derekasint az akadály; de az tatár hám megírta volna, hogy meg ne engedjék épiteni. Azonban csak ezen is sok had takarodik; félő igen, hogy ha succedál hamar az békesség, egészlen más felé ne fordítsák [TML VII, 378 Keczer Menyhért Teleki Mihályhoz].

6. sikerül, sikerrel jár; a reuşi, a avea succes; gelingen, Erfolg haben. *1614:* akarának factiót csinálni Báthori Gábor ellen Kendi István és Kornis Boldizsár ... kik ugyan fő autori valának azelőtt az Báthori béhozásának, de nem succedála az dolog nékik [BTN[2] 57]. *1657:* az magyarok ne búsuljanak bátor annak a keresztesmezei harcnak elvesztésén, mert ha succedált volna, elvégezett dolog volt, hogy mind Magyarországban, Erdélyben tíz vagy tizenkét esztendős gyermekeken feljül való idősöket, valakik pápistákká nem lennének, mind fegyverre hánynák [KemÖn. 25]. *1664:* Az Rákóczi Ferenczhez való expeditiot Kegyelmed ne impediálja, se rectificálni ne igyekezze, mert az az görgényi dolgot nem segíti, ha succedál [TML III, 3 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710:* Amennyi had akkor Rákóczi directiója allatt vala Erdélyben, ha mind együvé gyüjtse, s így próbál vala sík mezőben harcot a némettel ... talám jobban succedált volna dolga [CsH 362]. *1807:* A tulso Malmot ... néhai ifiabb Rettegi Sigmond Ur ... épitetett egészen ujra fundamentumából, és meg hoszabitotta, hogy őt kőre szaparitsa, de az ötődik kő hogy lisztelő lehessen, nem succedált [Apahida K; RLt O. 2 Jos. Farkas (47) ns prov. vall.]. *1808:* Nem akarván az Alperes a Deliberatumok után is a Praetendenseknek részeket ki adni kételenittettek admoneálni, mellyet végben vitt Regiusnak legitimaltunk Dr 36 ... E szerént sem succedálván a' dolog kételeníttettek Executiora certificalni ezért ismét a' Regiusnak Dr. 36 [Asz; Borb. II].

Szk: *rosszul ~. 1705:* Ma is a generális kiment vala és bombákat, kartácsokat hányatván próbálgattatta őket, de mind rosszul succedáltanak, mert mind fel sültenek inkább el, nem alatt [WIN I, 574].

7. hat; a avea efect; wirken, gewirkt haben. *1657:* az patikárius eljüvén, néhány tallért fizeték néki, hogy hazudjuk azt egy nyomon, mintha béadta és jól is succedált volna[a]; kiben semmi sem volt, mert én tudtam, hogy nincs olyan nyavalyám[b] [KemÖn. 97. — [a]A kristély. [b]Hagymáz]. *1765:* Földvári Ferenc ... leánya, Sára, Toldi Ádámné, férjhez menetele után nem sok idővel az anyja nyavalyájába esett, melyet curáltatván az ura, extremum remediumot adhibeáltatott egy borbéllyal, de nem succedált, vagy inkább jól succedált, mivel megholt [RettE 181].

szukcedálandó következendő; care succedă (pe cineva); (nach)folgend. *1723:* Haromszeki joszagunkra, Inspicialt, All Torjai Mihacz Mihály Tisztessegesen idejit, abbeli hivatallyának el tőltötte ... ő kglme is azon hivatallyat mindenekb(en) Serenyen jo maga viselesivel ad nostrum Contentum ... Semmi nemü Praetensiomot ebbeli hivatallya es Szolgalattya iránt Se magam, Se ez után valo Tiszteim, azon joszagban Succedalando es számot vevő exactorok, ő kglmitől szamot ne vegjenek s ne kenyszerittsek [Zabola Hsz; Borb. I].

szukcedálás következés; succedare; Nachfolge(n). *1662:* Bisterfeld halála. Basirius ánglus helyébe succedálása, az fejedelmet excipiáló orátiója [SKr 332 Tartalomjelző fejezetcímben].

szukcedálhat helyébe léphet; a putea succeda (pe cineva); an jmds Stelle treten können. *1700/1716:* Lökös Pál ... ha ... vénsége miatt annyira meg erőtelenednék, hogy az malom körül valo onust nem supportalhatná, még életében terhét fel vállalván, az eő részéhez hozza nyulhasson, es az malomban neki succedalhasson [Kibéd MT; MMatr. 192].

szukcedáló helyébe lépő; care succedă (pe cineva); (nach) jmdm folgend. *1657:* Ennek[a] oka az vala, mert az kemény magaviselete s engedetlensége félteti vala még magát is, annál inkább feleségét és öccsét az fejedelemségben succedáló fiától [KemÖn. 303. — [a]Ti., hogy I. Rákóczi György nem engedte felesküdni a katonaságot fiára].

szukcedált 1. következett; care a succedat/urmat pe cineva (într-un post); (nach) jmdm gefolgt, als jmds Nachfolger. *1710:* Piccolomeni is aggraválá, de meghalván, az utána succedált német generál, a hannoverai fejedelem lágy ember lévén, a vele levő ármádának officérjei, félretévén a disciplinát, az arnótságot húzni, vonni, saccoltatni, praedálni kezdik, mivel felette pénzes gazdag emberek valának [CsH 215]. *1739:* változván némelly becsületes atyánkfiai, magok Tisztekből 's hivatallyokból, Concludaltuk, hogj magok helyett succedált 's hivatalokra elö állittatott atyánkfiai kezek alá, mit és mennyit transponálnak, azokat Inven-

tállyák, és adják által, Assessor Nztes Váradi Györgj Notarius és szószólló Bátori Szabó István atyánkfiai ö kglmek [Dés; Jk 526a].

2. örökséghez jutott; care a obţinut ceva prin moştenire; beerbt, als Erb(en) gefolgt. *1666:* Kegyelmedet szeretettel kérem, emlékezvén urunknak, írattasson az Kolos, Dobokai és Belső-Szolnoki vármegyei fő és vicze tiszteknek egy patens mandatumat, hogy szegény Ebeni István közelebb való jószágiban succedált atyjafiait igazságos igyekben törvénytelen háborgatók ellen oltalmazzák [TML III, 619 Béldi Pál Teleki Mihályhoz].

szukcedáltat adat; a face să succede/obţină ceva; zuteil werden lassen. *1619:* Azért erre is azt mondja[a], hogy Isten Felségednek succedáltatván az szerencsét is, mégis interponálja magát Ferdinandus között, Felséged s Magyarország között [BTN[2] 370. — [a]A vezér tihája].

szukcesszió 1. örökség; succesiune, moştenire; Erbschaft. *1605:* ő kk Varossúl ... egyben gyülúe(n), nem mehettenek arra hogy most illye(n) hirtelen, azokat az akadalyokat mellyek az Dyùisionak és Súccessionak Jnstructioiaban talaltattak emendallyak aúagy el igazyczak [Kv; TanJk I/1. 500]. *1651:* mindennemű abbali igassagokat jusokat es successioiokat ... transferalok [Mv; Berz. 5. 41. S. 3]. *1670:* Vagyon itt az vármegyében egy Bocskó nevü jószág, melyet a szegény öregúr valami úton módon Kordának adott volt, successiót is hagyott volt neki benne [TML V, 40–1 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1710 k.:* talán ezer esztendő alatt sem történt olyan példa, mint az én ... feleségem példája, hogy egy hét vagy nyolc esztendőben járó, gyámoltalan árva leánygyermek, kinek sem atyja, sem anyja, sem hazája, sem jószága, sem belső értéke, sem jövendőbe másokról reá szállandó successio vagy reménysége ... más országból ebbe a hazába béhozattassék, egy nagyrendű keresztyén atyafia házában bététettessék és ... annak lelkére köttettessék [BIm. 1020]. *1718/1781:* Néhai Tekintetes Nagyságos Rátz Kristina Aszszonynak ... az régi nagy emlékezetű Tarnok Mátskási familiából le ágazott immediatta Successionak legitimus Haeressei és posteritassi [JHb LXXI/8. 482]. *1745:* Nehai pavel pask Felesege Brendusa Keservesen lamentalodik hogy nehai Ura után maradván két Jármos ökör ... ötven vonós Forint adosságba ki adva ... meg is mindazaltal midön halála után egynihány holnappal ujjonnan Férjhez mentem volna ... a szeginy Uramnak Öccse ... nem különben tőlle maradot Gyermekeim ... a szeginy Uram successiojatol Simpliciter excludalni akarnak [Újbárest H; Ks 62/3]. *1762:* a Divisio, és Successio állapottja peremtorie dirimaltassek és Végeződgjék [Búzásbocsárd AF; Mk]. *1789:* a mely jussa és Successioja volna Apahidán Jobbágy Péter Lineaján, aztat örökösön transferálja ... Rettegi Sigmond Urnak [Kv; RLt O. 2]. *1794:* a keresett Jokban Successiojak és Jussak vagjan [Aranyosrákos TA; Borb.].

Szk: *ősi ~. 1802:* Josika Imre Ur ö Nga ... bizonyos Részeket appropriált és a Komjátzegi Familia béli nérek s ennel fogva az Exponens Ur Össi Successiojának tetemes praejudiciumára keze és birtoka alá keritett [Torda; JHb XIII/9].

2. öröklés; moştenire; Beerbung, Erbgang, Erbfolge, Sukzession. *1578:* az meg holt emberek marhaianak successioiat es deúolutioiat halaztottak a Ieowe gywlesre | Wegeztek eztis eo kegmek hogy egy Rówyd napra az felseo tanachybol, eó kegme biro vram, valazzon egy nehanyat, tyzet vagy tyzenketteot az feo es wen vraim keozzwl, azokkal egywt mind az mostany teczest az successio felól mind az Regy waras Articulussyt, discutiallya eo kegmek [Kv; TanJk V/3. 169a, 170b]. *1589:* Lattiak varosul az sok per patwart, es hozzw ideigh valo faradast a' keossegh keózeot a' successio dolgaban [Kv; i.h. I/1. 115]. *1810:* volt Polgár és Csizmadia néhai Ambrus András ő Kegyelméről Successio uttyán a fen nevezett Eözvegyre[a] Szállot Ház [Kv; Borb. I. — [a]Özv. Polatsek Józsefné Ambrus Borbárára].

3. öröklési jog; drept de moştenire, succesiune; Erbrecht. *1668:* üdvőzült Sulyok Vram Adamosi Curiájához tartozo Sulyok rész Joszágokhoz ... legitima et immediata successioja nem másnak, hanem egjenessen eo kglnek vagjon [Szénaverős KK; JHbK XXXIV/23]. *1673:* Belenyesi Szabo Istva(n) Vr(am) ... nem akarva(n) megh holt Feleséghe superstes Attyafiainak rata portiojokat Successionk(na)k rendi szerént ki adni ... ha méghis contumaliter opponállya maghát, resistalni akarva(n) az divisionak ... Hadnagy Vr(am) altal megh fogattassék, és az toronyba(n) be vitessék [Kv; PolgK III. 143]. *1736:* a melly darabotska, Alsó Porondnak alsó végib(en) valo földet kiván, meg-adatik és engedtetik ő kglmének; de úgj hogj Successio benne nem engedtetik, hanem tsak maga Instans Atyánkfia életéig [Dés; Jk 465a]. *1748:* meg kénáltattam az Inctat edgy tsomo pénzel ... hogy ... a' Rétet énnékem mint vér(ne)k és leg(iti)mus successor(na)k remittállya, holott semmi vérsége és successioja nintsen a' meg irt Réthez [Torda; TJkT III. 191–2]. *1782/1797:* Kis Dobai Mihály Familia Kováts Magdaléna Successioján igaz Donataria Familia Nyirmonba, Telkek is vólt ottan [Menyő Sz; Borb. II Lad. Bányai (70) jur. ass. ns vall.]. *1828:* a' Successiot a' magyar Törvény, nem az Atyafiság, hanem az osztályosság grádussánál fogva agya kinek kinek [Ne; DobLev. V/1129. 2a]. *1863:* 1. A' Sz. Lászloi segéd Papság 150 f. o. évi fizetéssel, szállás kosztal kőröztetik. 2. A' Bánfi Hunyadi 580 f. mind kettő successio nélkül [Gyalu K; RAk 79 esp. kl].

Szk: *igaz ~. 1661:* Az Nyuszalyi (!) joszagrol talaltatot ... egy level, melyböl igasz successionk(na)k derek fundame(n)toma elucescal [Sófva BN; Ks 41. K] ✳ *legális ~. 1743:* eset értésére, az Protestans Asz(szony)nak eő Nsg-(na)k, hogj ... mind az Mltgs Mikola Familiarol, mind ... Mltgs Kamuthi Jusrol, deveniált Joszágok, mind állok, mind ingok felesen distraháltatak, ki égj, ki más uton ... mellyis az Protestans(na)k eő Nsg(na)k Legalis successioját igen meg bántotta [JHb XLVII/24] ✳ *törvényes ~. 1760/1794:* Férjem Groff Bethlen Miklós Urnak tőtt ... Kőtésemet és Fassiomat ... revocalom, minden részeiben és czikkeleiben cassalom, annullalom ... ugy hogy ... akárki általis valamely tőrvény-szék előtt, akarmely időben producaltatnék, tellyességgel erőtelennek és haszontalannak tartassék ... semmi úton-módon gyermekeimnek jószágaimban törvényes és illendő egész Successiojokat ne akadályozhassa [Km; JHb XLVII/275].

4. (tisztségbeli) utódlás; succedarea/urmarea cuiva (în funcţie); Amtnachfolge, Sukzession. *1765:* valamiképen én Néh. Tisz. Batzoni Intze Máté vram ö kegyelmė által, elsöben káplánságot, azután penig ezen Ecclában valo actualis Papságot Consequaltam; ugy ... Tisz. Ifjabb Verestoi György vram ö kegyelme-is ... én általam[a] káplánságot, azután peniglen ... az actualis Papságra valo successiot is consequalhassa [Kv; SRE 215. — [a]Soos Ferentz esp. által].

5. (uralkodói/trón)utódlás; succesiune la tron; Thronfolge, Sukzession. *1704:* ma hagyta meg az úr az úrfiaknak,

hogy ... az felséges ausztriai háznak a spanyol korona successiójáról írt könyvét magyarra fordítsák [WIN I, 306]. *1705:* reászállván fataliter Josephusra a successio, ígírí és obligálja arra magát, hogy valamire koronázatjakor is voveálta magát, melyre meg is esküdt és pecsételte is mind törvények és egyéb szabadságok iránt, azokat mind observálja sancte [WIN I, 448]. *1710:* (János Zsigmond) a török kedve s akarata ellen az austriai házhoz köté mind magát, mind holta után az erdélyi fejedelemség successióját | a császár megértvén a dolgokot, mindenüvé az egész Európában pátenseket bocsáta, és világos rátiókkal demonstrálá mind a franciai királynak álnok practicáját s istentelen factióját, mind penig az austriai háznak igazságos successióját a spanyol birodalomban [CsH 67, 314]. *1711:* Józef császár halála után ... egész Európában nagy mótusok lőnek, kivált az austriai ház felől mindnyájan úgy gondolkoztanak, többször a császárságot nem obtineálja, mivel Józefnek fia nem maradott, Carolus penig messze Hispániában hadakozván a francia ellen, nem successió szerint, hanem per electionem lévén a császárság [CsH 460].

szukcesszive folytatólagosan; succesiv; sukzessiv(e). *1657:* megbeszélé, hogy ő Rákóczi Zsigmondot adoptiválta volna fiának, és in casu mortis nékie legálná Munkácsot, és succesive az fejedelem több fiainak is [KemÖn. 141]. *1675/1676:* Az idősb Rakoczi Györgj idejében, én vj Cancellista Deákotzka lévén, a' Secretarius Szalardi János vram, adsciscala Arkosi Mihály ő kglme mellé (: ki successivẽ, mostani Kegyelmes Asszonyunk ő Nága Hoff Mestere lőn haláláig :) [Vajasd AF; JHbK XX/21 Belenyesi István (50) ns vall.]. *1761:* Mivel pedig Attyok hólta után hajadononn maradt leanyok successive parafernizaltatta(na)k, tehát ă mik ă kŏzŏs joszag hasznából p(ro)curáltattak azok p(ro)ducaltassa(na)k [Hsz; BLev.].

szukcesszor I. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: **1.** örökös; succesor, moştenitor; Nachfolger. *1595:* Veres Peterne Successorinal vagyon ket ezer forint [Zsombor K; Somb. Sombori László reg.]. *1714:* Néhaj Mltgs Ur Josika Gábor Ur(am) ... Successori ... élő nyelvel, hallhato Szoval, declaralak előttünk, hogy eő kglmek, az Fiak kŏzŏtt Néhaj Apjok halálától fogva eddig fenn forgo Controversiákat amicabiliter kiványák ... revidealtatni [Nsz; JHb XLV gub.]. *1792:* az Ex(pone)ns Aszszony elsőben is az irt Néhai Testvérekre nézve el kezdett, és Itélet(ne)k botsátott Causát az Urakra Condescendáltattya rnint Néhai Testvérek(ne)k Szánto Drusiána Aszsz(onyna)k Javainak Successoraikra [Ne; DobLev. IV/704]. *1794:* (A) Bágyonianus successorok a' Kőz földből, az maguk kőzŏtt lejendő osztályra kivánnyák az harmad részt excindaltatni [M.bagó AF; i.h. IV/739. 6b]. *1837:* én B. Josika Imre ... el határoztam magamat abban, hogy adgyak nekie[a] egy 60 — hatvan ezer Conventios Rhenens forintböl allo Moringot ... és le kőtem ezen Summában Lonai, Gyéresi, Szentkirállyi, és Szent Mihály telki Joszágaimat ... ő addig ezen le kőtött Joszágokat a successoroknak ki ne adgya, mig a meg nevezett hatvan ezer Conventios forint moringat le nem fogják fizetni [Torda; TLt Közig. ir. 438/1844 br. Jósika Imre sk kötelezése. — [a]A feleségének].

Szk: *igaz ~. 1677:* sokszor praejudical véreknek, és igaz Successoroknak, s' a' Fiscusnak-is, hogy némellyek joszágokat, vagy egyéb ŏrŏkségeket legallyák az Ecclésiákhoz, avagy Egyházi rendekhez [AC 13] ✳ *legitimusz ~. 1671:* az verus haereseknek és legitimus successoroknak, nem kevés károkat láttyuk leveleinknek Dotalisták kezeknél valo maradások és idejekorán kezekből valo ki nem adások miatt [CC 68]. *1676:* akár holott talalhato ingo es ingatlan iovokbol ... satisfactiot tétethessen Fábián Sára, vagy jövendő férje és legitimus successori [Gyf; JHb XXXI/8]. *1761:* Kosztán Ignát Sohais Mlgs Gróff Kornis Sigmond vr eő Nga, vagj eő Nga két ágon lévő Posteritássi s L(e)g(iti)mus Successorai Főldőkről, és Jurisdictiojok alol ... ell nem szőkik [Mikeháza SzD; Ks 25. III. 71] ✳ *részes ~. 1850:* az réánk, és részesseinkre nezö fekvö Javakon is némü terhek lévén, azoknak is el enyésztethetésekre nézve, jonak láttuk mi ... részes successorok ... a ... Bartok Adámrol réánk szállott Nagy Enyedl Belsö és külsö fekvö Jokat egy évi haszonbérbe ki adni [Ne; DobLev. V/1298].

2. leszármazott; descendent, urmaş; Nachkomme, Deszendent. *1592:* Bathory Istwan lewele kiben az Magwa zakattak Jowait è varosban Coloswarnak donalta ily Conditiokal: Ha successora ninchen, Es ha nem testalt rolla [Kv; DiosyInd. 44]. *1593:* valaki Eö kgiet: az En attiam fiay közwll aűagy successori közzwll, auagy Eö k. Giermekit törviny Zerent haborgatna, tehatth tulajdon költseghem(m)el es faratsaghommal megh otalmazom [Perecsen Sz; WLt]. *1621:* ada ell egy hazat Farnasy Albertne Katalin Azzony ... Coloswary Varga Peternek f. 23 ... Igerwen es obligaluan arra magokat, hogy az feliul denotalt, haznak Dominiumiaban birasaban, Varga Petert es Successorit minden legitimus Impetitorok ellen euincalliak es megh oltalmazzak [Kv; RDL I. 116]. *1631:* mikoron az Vr Isten az en halalomnak oraiatis el hozza ... hogy en utannam leueö successorimis ideghen iteletben felóllem ne legyenek ... iouaimrol akarok ... illien testamentomot tenni [Nagyteremi KK; JHb XXI/1 Sükösd György végr.]. *1652:* Bako Suska Aszszony ... minden perit es perbeli p(rae)tensioját Bako Ersebet Aszszony es successori ellen órókóson le hadgya engede es in perpetuum sopiala [Kelementelke MT; Ks 13. XVII. 5]. *1671:* Teleki Mihály Atyánkfia maga successori és legatáriusi Donatiojoknak tenorok szerént birhassák[a] [CC 73. — [a]Szelnice és Drágavilma falvakat (SzD)]. *1694:* mid(ŏn) minyájo(n) ez(en) dologra ŏszve gjűlekezve volnánk az denotalt űdősbik Vas György ur(am) Mehesi hazanal, elsŏb(en) is eo kgl(me)k mind két részről ... szemely szerint minket megh biralvan és arbitralván kezek bé adásaval kötelezek magokat és successorokat eze(n) Méhesi hatar(na)k aequalis subdivisiojara [WassLt]. *1701:* a D(omi)nus Emptor es Successori s Legatariussi tehettségek szerint a rész portiott és rajta lévő jobbágyokatt serio p(ro) tegallyak mellyet ultro el mulatvá(n) a D(omi)nus venditorok(na)k abbol emergalando károk a Summábol subtrahahaltatik (!) [JHb XXXVII/23]. *1736:* Badonban bizonyos idŏtűll fogva zálogb(an) kezem alatt lévő Telekett cum omnibus Suis Appertinentys és a rajta lako Sellérrel együtt, ad Manus bocsátotta(m) Contractualis Levelevell edgyütt hogy annak vigora szerint manútenealhassa eő k(e)g(ye)lme maga és súccessori ŏ k(egye)lme(ne)k [Menyő Sz; Borb. II]. *1742:* Mind ezen elő számlalt kaszálok ... Maxai Ferencz és Joseff Successori kőszt, oszlo, és közös, edgyenlőleg (így!) [Kincsi KK; SLt 8. K. 15]. *1796:* ezen fen forgo Privilegium Generaliter ezeknek a' Turutzko Lakossainak, 's ezeknek Successorainak, vagy kővetkezendőinek, és egyszersmind azoknakis a' kik az ŏ Társasagokban iminnen, s amonnan is egyben gyűltenek, s gyülevészek adattatott [Mv; TLev. 5/16 Transm. 36].

Szk: *immediátus ~. 1796:* Minthogy ... az el Zállogositto Szánto Mihálynak én édes fia és következőleg immediatus Successora vagyok, nem tehetem, hogy tulajdon engemet illető 's másoknál lévő részeimet mások által használtotni nézhessem [Ne; DobLev. IV/761. 1a]. *1814:* ezen Trauzner Joszágat ... Czinege Istvan Urnak ... adván általol birtokába ... bizonyos egyezés mellett. Czinege István Ura s Hitesére nézve olly reservaval, hogy valla melyik az immediatus successorok közül kezéhez akarná váltani, ezt Veres Balint Urnak hires s consensussa nelkül ki ne adgya [Ne; i.h. V/965] ✳ *jövendőbeli ~. 1666/1681:* parancsolom, mostani s jövendőbeli Tiszteimnek, es kőtelezem jövendőbeli Successorimatis, az tűlem adatot immunitasba(n) az megh irt személlyeket megh tarczak, es semminemű más terh viseléssel ... őket ne banchak [Vh; VhU 316]. *1668:* ez megnevezett atyai házat — úgy Sörös János és Nekkel imre uramék — sem az szegénység, sem semminemű ok nem kényszerítvén az jövendőbeli successoroknak nyilvánvaló károkra, idegennek, nemes embernek tiszta kézpénzen: tizenegy száz forinton eladták [Kv; KvE 208 LJ] ✳ *mindkét ágon levő ~. 1748:* adta pedig ... Szalai Andras Uram az specificált szántó földeket őrökös jussal irrevocábiliter nullum jus sibi reservandő az Titt. M. L. Báró Urnak, ugj mind két ágon lévő succéssorinak és Legatariussinak [Mezőmadaras MT; IB] ✳ *örökös ~. 1608:* ha valamikor Ideo jartaban Valakj eo keglmit Moricz Janosne Azzoniomat, Vagj az eo keglme giermekit es Eoreokeos successorit, teoruinniel vagj azon keoueol, akar mj modon keresné es haborgatna, tehat az ollian haborgatok ellen minden terhet gonduiselesit magamra vezek [Dés; DLt 300].

Hn. *1815:* a' Csikós Pál Successorak réttye a' Samarai (!) Successorak Réttye [Dés; Ks 79. 29. 521]. *1836:* A Bálint Successorok Majorja végibe [A.marosváradja AF; EHA].

3. utód; urmaş; Nachkomme, Nachfolger. *1657:* Bocskai vévén eszében halálozó állapotját, testamentaria dispositiójában hadta es commendálta successorának Homonnai Bálintot [KemÖn. 26]. *1710:* Magamon esett dolgokot is, amennyire eszemben jutnak az elmúltak, leírtam, hogy a kik Isten akaratjából successoraim lesznek, azokból tanuljanak | Minekutána azért a magyar királyságot Ferdinándus elkapta volna, neheztellik mind ő, mind successorai Erdélynek elszakadását | tartoznék a császár ex conscientia tamquam rex apostolicus az eretnekeket országából kiirtani és Szent István első magyar király hitire (kinek a császár successora volna) nolentes volentes megtéríteni [CsH 50, 67, 95].

4. (tisztség/birtoklásbeli) utód; succesor (într-o funcţie); Amtsnachfolges. *1783:* tartozzanak ... az irt Summát ès tőrvényes Interessét ... a' fenn tisztelt T. Curator Vraknak, vagy Hivatalok Successorainak ... meg fizetni [Kv; KvRLt VII. 32].

Szk: *következendő ~. 1767:* midőn a nemes céhnak (!) céhmester-tétel napja vala ... discuralván a nemes céh a piacon lévő színnek dolga iránt, hogy a modo adpos<seso>rum azon színnek váltsága legyen a következendő successoroktól három magyar forint [Dés; DFaz. 24] ✳ *mostani ~. 1681:* minden féle perceptumokrul és erogatiokrulis a d<ominus> antecessor officialis mostani successorának Endes uramnak maga pecséttye alatt költ hiteles diariumbul álló ratiocskát adott mi előttünk [CsVh 94].

II. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: **1.** leszármazott; descendent; Nachkomme, Deszendent. *1732:* Mint hogy az Nehay Varadj Sigmondne Csonka Borbára Aszony(na)k bizonyos adossági patealnak ... melyre nézve ha azon Debitumok(na)k exolatioja előtt A successor Vér Atyafiak arub(a) bocsátanák ... Csonka Borbára Aszszonynak ... immobile bonumit, Tehát ... legitime p(ro)hibealtassa(na)k a meg venni akarok [Dés; Jk 428a].

2. vki után következő; care urmează după cineva (într-o demnitate); nachfolgend. *1710:* Erre obligálá András király mind magát, mind a több successor királyokot [CsH 206].

szukcesszus kimenetel, következmény; urmare, consecinţă; Ausgang (von etw.), Nachfolgende. *1638:* 21 praesen(tis) nekünk irt kgd Levelet el veöttük, ertyük Chyulai Uramnak oda erkezeset, adgya Isten bodogh successussát eő kgelme munkaianak [KCsl a fej. Kemény Jánoshoz]. *1714:* Jósika Gábor Ur(am) Successori ... pro et contra tőtt allega(ti)ojok s praetensiojok után, Sok adhortationkra magokba Szálván, az egymás kőzt továbrais fenn maradando és állando Attyafiságn(a)k conserva(ti)ojára, ugy ellenben az Atyafiak kőzt veszedelmes Successussal példás kárt tenni Szokott veszekedések(ne)k s collisiok(na)k evitálására, condescendálta(na)k attyafiságoson, Szabad jo akarattyok szerént [JHb XLV a gub. Nsz-ből].

szukkreszcens ?fiatal; tînăr; jung. *1657:* Az oláhoknak légyen külön lakások, mind mestereknek succrescenseknek, és külön valo auditoriúmok, udvarok [UF II, 186].

szukkumbál 1. elcsügged; a deznădăjdui/despera; verzagen, den Mut sinken lassen. *1619:* Én csak az egy igazságban bíztam az egy Istenre magamat, ha mikor s hol kévántatik, eddig — légyen hálá az Istennek — nem succumbáltam, most sem félek attól [BTN^2 372]. *1675:* Kati Pètert, és feleségét admonèáltattuk, magát azért hogy felesège ellen procedallyon, feléségét azért hogy feleolle mondott diffamatio alat ne succumbállyon, hanem magát expurgállya [Kv; Szám. 34/LVI. 9].

2. alulmarad, vesztes lesz; a fi învins/înfrînt; unterliegen, sachfällig werden. *1600:* Myerthogy Nyreo Miklos coram dominis Judicib(us) semmith Nem bizonitott hanem succumbalt, mostannis bizonsagra ky nem mehet, hogy penigh succumbalt, es semmith iuxta Actionem Buza Pal ellen az fogoly ellen Nem bizonitott. Tetczyk az theorwennek hogy cum homaggo az fogsagbol az fogoly Buza Pal megh zabaduli(on) [Kv; TJk VI/1. 315] | Hegy Ambrus es Lazlo Mihaly, minthogy az elottis succumbaltak, mostis aggraualtatnak [UszT 15/28]. *1710:* minekutána Béldi Pál portára való menetelit Telekiék megérték, igen megijedének rajta ... mivel tudták, hogyha discussióra kél a dolog, ők bizony succumbálnak [CsH 143]. *1746:* Succumbalvan az Inctusok ezen elebbeni Deliberatum szerint, mellyet latvan novizaltanak vólt, melly mellett mind ez mái napig nem procedaltanak [Torda; TJkT III. 100]. *1775:* ha lattya kedves Sogor Uram, hogy in merito fogunk Succumbalni, es bővebb Inquisitio kivántatik talám jó lészen Novizalni [Kissáros KK; JHb XIX/19]. *1780:* egy Tepelaga nevű ember ideszármazásától fogva szüntelen injuriált. Ötféle causam volt ellene és mindenikben succumbált [RettE 412].

3. (csatát) veszt; a fi învins (în luptă), a sucomba; unterliegen, die Schlacht verlieren. *1703:* valahol Fehér vármegyében volt ezenkűvül is csatájok ennek előtte vagy 3–4 hetekkel, aholott — amint mondatik — valóban succombált a német [Kv; KvE 279 SzF].

4. beletörődik vmibe; a se resemna, a se împăca cu ceva; sich in etw. fügen. *1632:* Elekesy Lazlo vram az praefigalt niolczad napra ... ra Ieóven, egez nap estegh it varakozva(n), Suliok Jstuan vram sem maga el nem Jeóuen sem senkit nem bocziatuan kepeben, sem Biro vramat nem Certificaltatuan feleólle ujabban, hanem succumbalt és halni hatta dolgat [Ó-Torda; Kp III. 65]. *1672:* admonitus volt tempestive az Inctanak Vra arrol, hogj tőrvénytelen dolgok hallatván Felséghe felől p(ro)sequallia, de nem czelekedte, hane(m) succumbalt s patialta [Kv; TJk XI/1. 190]. *1682:* Szikszai Imre Vr(am) ... utolso Ratiojában ... csak Liquidum Debitum vagyo(n) fl. 383//6 Ezen kivűl napi fogiatkozasok, Buzaban, Borban, es pénzbeli Erogatioban is, mind ezekb(en) eò kglme succumbaluan hatta magat meltos. Groff ur(am)[a] eő nga gratiajára [Vh; VhU 681. — [a]Gr. Thököly Imre]. *1745:* Elébbeni irásomban feltettem vólt azt, hogy illy szoross divisionak magamat nem Submittalom, melljel nem tagadtam az Hadnagj Vr(am) ő Kglme irását de ex omni parte nem kivánok Succumbalni [Torda; TJkT II. 10].

5. aláveti magát vminek/vkinek; a se supune cuiva/de ceva; sich ... unterwerfen. *1672:* Szégyen volna, Uram, ha ennyi emberséges ember Kapi uramnak, Kegyelmed írása szerint, succumbálna [TML VI, 213 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710:* a német császár mindenfelől megszorittatván s annyi ellenségnek nem sufficiálhatván, vagy succumbál, s a magyarországi királyságot a fejedelemnek oda hagyja, vagy penig jó condítiókkal megbékéllik, mint azelőtti fejedelmekkel [CsH 105]. *1710 k.:* méltoztassék ... Koronkai János Atyankfianak demandálni, hogy helyes okból lett maga Cselekedete altal Causált, büntetésnek Subcumballyon, hogy igy a' fel Zendült nép le Csendesedgyék | nevezet Koronkai János Atyankfia a' büntetésnek semmiképpen nem subcumbált [Torockó; TLev. 9/14]. *1738:* mikor az én Exhibitáim fel olvastattan(a)k, mostani Procurátora is ő kglmén(e)k jelen lévén, és akkor semmit is ... nem Contendáltanak; hanem a T. N. Tanátsn(a)k, az én Exhibitáimra tett atyai Resolutioját, vagj Deliberatioját el-várta, ès annak Succumbált [Dés; Jk 265b]. *1745:* jollehet ă Tőrvény szerint nem olljas adosság dolga, melly feriat suffragalhatna, mind azonál(ta)l dilatio az Inak ugy adatik, hogy az feria után comparealvan az A valamennyi rend szerint való költsége fáradtsága à modo in posterum lészen, tehát Demeter Miklós Succumbalvan tartozzék refundalni [Torda; TJkT II. 90].

szukkumbálhat alávetheti magát vminek; a se putea supune de ceva; sich ... unterwerfen können. *1756:* Deliberatum. Az Actor sem Kalákosság, Sem egyébb bizonyit elő nem allithatván az Inctus ellen feltett Actiojat edocealni nem Sufficiál ... Testisek ellen valo Exceptioji az Inctusnak helyesek lévén, ha bővebben az Actor ellene nem doceal, Actiojának az Inctus nem Succumbálhat [Bulzest H; Ks 62/5].

szukkumbens 1. (perben) vesztes fél; persoană care a pierdut (procesul); die unterliegende Partei. *1817:* Ezenn utobbi Itéletnek a Mlgs királlyi Táblára lehető fel vitelit tsak extra Dominium nyerhetvén meg a Succumbens ... a Felséges kir. Fő Igazgato Tanátshoz Recursusrol protestalt [Torda; DobLev. IV/913. 2].

2. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: (perben) vesztes; care a pierdut (procesul); unterliegend sachfällig. *1784:* Az Per follyás okoknak ki Menetelek is lévén, az iránt ugy regulaztatik az Torotzkai Forum, hogy semmi némű casusban, avagy Szin, és praetextus alatt fellyebb három forintnál ne bűntetthessen. Az Appellatiot pedig semmi casusban a Succumbens félnek ne praecludalhassa [Torockó; TLev. 2/6. 4b].

szukkurál 1. segít, támogat; a ajuta/sprijini; Sukkurs leisten, unterstützen. *1657:* kiknek[a] succurrálni akarván, az kiket lehete, az seregekben megfordíték [KemIr. 315. — [a]A hátvédnek] | Ma íratott az úr a királynak, az ministereknek Sándor urammal, ugyan énvelem Kálnoki uramnak, Szentkereszti és Tarczali uraméknak, az idevaló állapotok iránt, és a succursus iránt is, hogy ha őfelsége kegyelmesen nem succurál, el kelletik vesznünk [WIN I, 75]. *1670:* ha ő nagyságuk nem succurrálnak, kivált praesidiumot nem köldenek és az várbeli élésről nem provideálnak, félek alkalmatlanságtúl [TML V, 37 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1672:* Az magyarországiak hogy igyekeznek minden úton dolgokban succurrálni, az fővezérként nem csudálom [TML VI, 16 ua. Bánfi Dieneshez]. *1703:* ugj látom édes Eőcse(m) Ur(am) hogj kgd két ezer forintnak meg adását tsak karika tsapásnak tartya mostani űdőb(en) ... holott ha szintén kk ados nem volnékis illye(n) szűkségéb(en) ha volna miből bizony kk succuralnek [Zabola Hsz; ApLt 5 Mikes Mihály Apor Péterhez]. *1729:* eö felsége ... a mostani kolosvári rector pater Fitter Adam urat pro directore poparum graeci ritus Valachorum kegyelmesen resolválta hogy az unitus oláh papokra inspiciállyon és ha mikben succursus kévántatik a Gubernium is succurályon [Hurm. XV/II. a 1627–8 a kormányzótanács Nsz-hez]. *1732:* Ezek[a] után valo szánto, és kaszálo őrőkségeket amellyek volta(na)k a Jobbágyok magok házokhoz foglalták de ha Ember szállana réajok, a Jobbagyok tartozza(na)k mind szanto, mind kaszálo földek iránt elegedendőképpen nékik succurálni [Dál K/Szászsztjakab SzD; TSb 51. — [a]A puszta sessiók]. *1738:* Procurator Nztes Simon István ő kglme ... Város dolgáb(an) mikoron jő, akkor is a Principalissai tartoznak Succurálni [Dés; Jk 499b–500a]. *1756:* alázatosan remenkedem az M. Urfinak méltoztassék engemet consolalni egj néhány marjasok(na)k küldesevel ... ha most az M. Urfi nem succural éppen el betsültetik az tehenemet az adósságért s az gjermekim eppen mazurrá maradnak [Melegföldvár SzD; SLt XXXVII Illyefalvi Janos Suky Jánoshoz].

Szk: *költséggel ~. 1770:* a' Szomszéd Falukis ... azon Utnak reparáltatasara Költségel Succurállyanak [H; Ks 111 Vegyes ir.] ✳ *orvossággal ~. 1734:* az Feleségemet az mindennapi Hidegh ki lelte ... Dr Pápai ur(am) eö kgme succurralt Orvossággal [Abafája MT; Ks 99 Bornemisza Ignác lev.] ✳ *prókátorsággal ~. 1700:* Mü ... Kornis Sigmond, és Kornis István alkuttunk meg Gidofalvi Gidofalvi (!) István Urammal; hogy eő kglme Erdéllyben mindenűt lévő keves Joszágunk iránt orialt, és orialando tőrvenyes dolgokban Procatorságaval succural [Gyeke K; Ks 90].

2. sikerül; a reuşi; gelingen, glücken. *1687:* az mint égy Tehén megh borjuzott volna, roszszul succurált megh borjuzni s megh holt az borjuzás alkalmatosságával [Bucsum F; MvRKLev.].

szukkurálhat 1. segíthet; a putea ajuta; helfen können, unterstützen (können). *1667:* Itt törökkel van az dolog, de Husztban híveivel ő nagyságának. Az ott való szükségre succurálhat Kővár lovastúl [TML IV, 132 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1678:* én oly dispositióval vagyok,

hogy az ő nagysága parancsolatjára ő nagyságának mindgyárt succurálhatok [TML VIII, 166 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1717:* most ujjalag el küldöttem edgy gyalmocskámot Méhesre ha valamit tehetnének vélle hogy Sogorkáimnak is succurralhatnék a bőjtre [Darlac KK; ApLt 2 Haller János Apor Péterhez]. *1722:* csak I(ste)n tudgj a fü iránt most is micsoda nagj nyomorusággal Succurralhatunk, a rettenetes nagj Szárasság miá ezen az főlden nem lészen majd Semmi fű is [Pókafva AF; Ks 95 Borsay K. Pál lev.]. *1749:* Érkezett az emlitett Deputationak Levele, hogy ... Diurnumok el kőlt, és nagyon meg fogyatkoztak; kell azért, mig innen Succuralhatni Bécsben Creditumat keresni [ApLt 1 gub.]. *1781:* Csetri Samuel Vram ... azért kivánván Cserét hogy kűlomben szűkségínek nem succurálhatott [Mezőbánd MT; MbK XI. 61].

2. vminek a megszüntetésére tehet vmit; a putea pune capăt unui lucru; (einer Sache) abhelfen, beseitigen. *1620:* mikor ... megh arad az Nadas, el nem folihat az Arkaban hanem az partiat altal hagwa(n), karos heljre wtt kj ... hogj azert eő kglmek mind ezeknek succurralhassanak, vegeztek, hogj fertalionkent Biro vram eő kglme ... vettesse kj az embereket Egj Egj nap ... mind addig az megh Jo tagaso(n) az Arkat megh czinalliak [Kv; TanJk II/1. 293]. *1747:* eő vette ... uttjában eszre az átalagnak csopőgesit de a petsetet nem violalhatván hibajanak nem Succuralhatot [Ebesfva; Ks 83 Kopacz Péter lev.].

3. megeshetik; a se putea întîmpla; kann geschehen. *1739:* egj darab szanto főld ... ugj emlekezem rea ötven for(int)b(an) vagjon zalogban, az mint succuralhat Balasi Marton ur(am) fogta vetni Zalogb(a) [Ne; Incz. IX. 10a].

szukkurzus 1. segítség, támogatás; ajutor, sprijin; Sukkurs, Unterstützung. *1657:* Az más két rendbéliek is igen emberül való ütközetet tevének az ő ellenekben lévő német seregekkel; de az egész ármádából lévén az succursus, azokat is megfordíták [KemÖn. 203]. *1705:* Jött olyan hír, hogy a segítség, aki Erdély succursusára jűne a kurucok ellen, kikkel Glöckelsperg generál vagyon, más szintén leérkezett volna [WIN I, 467]. *1710:* a nyavalyás magyarok ... Erdélyből semmi succursust nem várhatnának, mert II. Rákóczi György magát Erdélyországgal együtt lengyelországi királyságvadászással elvesztette volna | A francia az egész bécsi obsídió alatt felette erős ármádával az Impériumban táborban vala, de succursust nem akara adni | Ez az ember látván, hogy Thököly beszorult a török földire, és reménség nincs a succursus felől ... alattomban a németekkel correspondeála | Eljöhet vala békivel a német ármáda, vagy erős városokban, lévén közel oda, recipiálhatja vala magát, míg Magyarországból succursusa jött volna, de már semminek tartják vala a törököket [CsH 70, 173, 203, 216]. *1711:* kerjűk uram Kglm(e)d(e)t mutassa Kglmed ebbenis Succursusat hogy had vecturázzák masunnít [Csíkszereda; Born. XXXIX. 50]. *1762:* öket[a] a' Venerábile Consistorium külön veti Lörintz napig. A' Ferfiu penig adjon hálo egyetmást Feleségének és a gyermekek tartására-is valami succursussal légyen [Kv; SRE 203. — [a]Katona Jánost és feleségét]. *1770:* Mi azt az másfél svadront eltartók kevesebben négy vagy öt esztendeig az alsó processus succurssussa nélkül [RettE 231].

Szk: *pénzbeli ~. 1786:* Feleségem jussán, vérségin, minden pénzbéli succursussa nélkűl váltattam a' Sarádi Részt Nagylakan és Káptalanb(an) G. Rhédei uraktol in fl. 950 [Nagylak AF; DobLev. III/616. 1a Jos. Dobolyi kezével].

2. javadalmazás; retribuție; Lohn. *1721:* A T. Collegiumbéli B. ifjuság küldvén T. Udvarhellyi Mihálly ur(am) után Professorságnak hivatalara ... most refundála két aranyokat[a], de mivel eddigis más Professorok után menvén becsületes ifjak az Ecclatul succursust nem kivántak illjen kőlcségekre magát nem extendálhattya [Kv; SRE 143. — [a]A ref egyháztanács]. *1811:* egy Kolósvári Papnak ... Papi fizetésén kívül sohunnan succursussa nem-is vólt [REkLt 32. 811 Krizbai Deső Elek ref. pap lev.].

szulák strucctoll-fejdíszt viselő janicsár darabont; solac, arcaș pedestru care făcea parte din grupul de ieniceri al corpului de gardă al sultanului; Gardejanitschar mit Straußfederbusch als Kopfschmuck. *1619:* Az jancsár aga maga személye szerént szörnyön cifrán felöltözött jancsársággal, szulákokkal, csebecsiákkal, az sok külömb-külömbféle monstrumokkal, ott voltak éppen az császár kapucsi pasái, mutafarakái, szpái agák, csauszok, ezek mellett szörnyű népnek sokasága [BTN[2] 268].

Án. *1655 k.:* Szulák [MGtSz II, 53 II. Rákóczi György ménösszeír.].

szúliszt szúpor, szúette fának liszthez hasonló pora; făină de cari; Wurmmehl (im Holz). *1672 u.:* Szu liszt: Tepedo [PPGl].

szultán 1. sultan; Sultan. *1562:* 1520. esztendőben szultán Szulimán a törököknek tizenkettődik császára avagy fejedelme regnál igen jó szerencsével mind az mostani ideiglen [ETA I, 12 BS]. *1614:* kiméne Báthori Zsigmond az németek segítségére Eger alá az erdélyi haddal, azmely keresztyén hadat török szultán Mehmet császár igen megvere az Keresztes-mezején és Eger várát is elvevé [BTN[2] 45]. *1653:* az erdélyi állapot is helyére állapodék a portán szintúgy, a mint régen volt Báthori Sigmond idejében, melyet ő felbontott vala. Mely békességnek formáját még régen szultán Szulimán csinált volt nagy János királyal [ETA I, 101 NSz]. *1657–1658:* Érkezém az kham sátorához; hát régen elment az szultánnal, vezérrel együtt, hogy már oltalmunknak praetextusával [KemIr 318]. *1662:* A szultánok, murzák a Szent László gyönyörűséges bányájában meg feredtek vala, maga pedig a chám Mehmet Gyira emlékezetére, a nyomorultak bányájokban feredvén, hogy azt fel se égetnék, megparancsolta vala [SKr 452]. *1674:* Ide semmi egyéb hír nem érkezett, hanem Galga szultán Moldovából küldött egy murzát követségűl urunkhoz [TML VI, 567 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1690:* Galga szultán feles pogánysággal Somlyó felől irrumpált és már Tordáig grassált [II AMN 327]. *1710:* Galga szultán is látván, hogy Thököly nem jőne, amint végeztenek vala ... Gyalu felé indula [CsH 236]. *1731:* Az Ui Tőrők Sultán ... ha az Persával meg békél ... az Muszkával fog valamit kezdeni, vgj a' mi Kglmes Csaszárunkis belé elegjedik [Nsz; Ks 83].

Án. *1837:* Sultán (fekete magló) [Nagysajó BN; HG. Kemény Sámuel hagy.].

2. ?köntös; rochie; Festgewand. *1800:* Egy atzél zöld Creditor rózsa-Szin pántlikával ki tzifrározott (!) Szultán[a] [LLt. — [a]Előtte és utána viganókat iktatnak be a fels-ba].

szúlyuk szúrágástól keletkezett lyuk; loc ros/găurit de cari; Wurmstich (im Holz). *1755:* az után hogj a borokot ánslogra Le vonták a borok(na)k is nagj erejek Lévén vagj öt hordobol szu ljukakon égjszer egyik máczor más apro-

donként mig észre vettük folt el 10 veder [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.].

szumptusz 1. elköltendő pénz/összeg; bani de cheltuială; Zehrgeld. *1714:* Szilvasi Ianos vram ... nem lévén ... elégedendő sumptussa idegenektől valo reductiojhoz ... azon Detrehemi portiot adá és conferálá őrökösön ès irrevocabiliter Biro Samuel Vram(na)k, Feleségének Daniel Clára Aszszonynak, két ágh maradékinak [Mezőőr K; Born. IX. 2 Hunyadi István tábl. íródeák kezével].

2. költség; cheltuială; Kosten. **Szk:** *maga ~a. 1752:* Egy keresztelő kannát reparaltatott N(eme)s Megyebiro Forró István Uram maga sumptusán [Angyalos Hsz; SVJk]. *1759/1766:* Míg a' Jószág Zálogban lészen ... ha impetitori lésznek ... a' Bíro Urak magok sumptussokon defendalni tartazzanak [Mv; DobLev. II/372. 2a]. *1785:* I. Rákotzi György fejedelem ... nem engedte, hogy Eleinktől magok Sumptussakan erigalt Bányájukat el vehessék [Torockó; TLev. 6/1 Transm. 20b].

szunnyad 1. *átv* is csendesen alszik; a dormita, a dormi uşor; schlummern. *1658/1741:* Földig le rontatál teis Banfi Hunjad Szerkenjen fel azért az ki benned szúnyod [EM XXXVI, 146]. *1710:* éjszaka ... felébredtem én minden órán, de Isten csudálatosan úgy adta, mindjárt ismét elaludtam, ébredtem, szunnyadtam [BÖn. 591–2]. *1767:* látván Zoljamit szunnjadozni, azt kérdette ... Thodor Molnár mit szunnjadazik, melljre azt felelte Zoljami hogy nem tsuda ha én szunnjadak mert három ettzaka nem aluttam [Abosfva KK; Ks 4 Molduván Sztána (40) jb providi Gligor Mihály cons. vall.] | Bentser Palné Kováts Margith Aszszonyt ugyan nem esmertem ... maga viselésit hajtották itt mindenfelé mindenüt ... örökke szunnyadot s azt mondotta hogy nagy bujja lesz mert alhatnék ... s fel is vettek volt már itt abban az idöb(en) szokasul, ha valaki szunnyadní talalt, tám bud lesze(n) mint Bentser Palnenak [Demeterfva MT; Ks 20. XIV. 9].

2. pihen; a se odihni; ruhen. *XIX sz. m. f.:* Tánczoltasd meg Katiczát Ád az anya pálinkát De Zsuzsát se hadd szúnyadni Meg ke őtet forgatni [Asz; EMKt Egyes versek gyűjt.].

szunnyadozik 1. szundikál; a dormita; dören, schlummern. *1635:* Arannyas Istvan szonyadozni kezde [Mv; MvLt 291. 52b]. *1657:* (Kornis Zsigmond) bontakozott egészséggel is vala ... köztünk ülve szegény elbágyadott, szunnyadozott [KemÖn. 180]. *1767:* egy alkalmatossággal paraszt ebíd táján ... bé menvén az Udvarb(a) ... Zolljami Joseff ottan ... szunjadozni kezde, s én ... kérdém Zoljamit miért szunnjadozik, es ő azt felele hogj alhatnék mivel az ettzaka nem alutt [Abosfva KK; Ks 4 Ignát alias Morár Thodor (30) jb vall.] | látván Zoljamit szunnjadozni, azt kerdette ... Thodor Molnár mit szunnjadozik, melljre azt felelte Zoljami hogj nem tsuda ha én szunnjadak, mert három ettzaka nem aluttam [uo.; Ks 4 Molduván Sztána (40) jb providi Gligor Mihály cons. vall.].

2. tétlenkedik; a fi inactiv; untätig sein. *1665:* A segesvári és radnóti restantia adók felől így concludáltunk a szoros ügyhez s állapothoz képest, hogy ha a perceptorok eddig szunnyadoztak, serkenjenek hozzá és a data praesentis mindenütt felszedvén jó pénzűl a perceptorok, két hétre ... magok adminsitrálják Bódogfalvi Mihály atyánkfia kezében [EOE XIV, 156 ogy-i végzés]. *1818:* mindezekkel tsak szunyadoztak kormányzóink[a] —elnézték a' jo kutaink romlásátis [Dés; DLt 174. — [a]A városi vezetők].

szúnyog ţînţar; (Stech)mücke, Gelse. *1657:* Ti, úgymond[a], úgy jártok ... mint midőn Pellérdi uram hasa üresítésére leülvén, valamely szúnyog csípni kezdené ... de eszében vévén Pellérdi, úgy csapná tenyerével, hogy vápájában halnának alfelének az szúnyogok [KemÖn. 22. — [a]Ferenc doktor]. *1710 k.:* Hideg, meleg, hó, eső, széltől, egy rossz szúnyogtól, balhától nem szenved-é mindenik? [BÖn. 509]. *1761:* a Gyermek a szunyogok miá nem nyughatik [Koronka MT; Told. 26]. *1823–1830:* hogy mind strimpfliben s papucsban lévén a kertben, a szúnyogok szurkálták a strimpflin keresztül lábainkat [FogE 223].

Szn. *1635:* Szunnyogh Ur(am) [KJ]. 1657: Szunyog Gáspár kővári kapitán [KemÖn. 109]. *1704:* Szunyog, a jesuvita [WIN I, 283]. *1710 k.:* páter Szunyog [BÖn. 881]. *1732:* Fejertoi Szunyog Ferencz [Dés; Jk 429b].

Án. *1638:* szuniogh [Mv; MvLt 291. 163b].

Hn. *1646:* Szunyeog (!) szegeben (sz) [Kozárvár SzD; EHA]. *1697:* az Szunyogszeg nevű hely [uo.; EHA]. *1700/1720:* Szunyog Szegh nevű puszta falu határán [Szunyogszeg SzD; EHA]. *1731:* Szunyog szegi praediumon lévő Szamosi Malom [uo.; EHA]. *1762/1779:* a Szunyogban (sz) [Érkávás Sz; EHA]. *1768:* Szunyog szegnek neveztetik [Harró H; JHb XXXIII/39]. *1821 k.:* A Szunyog szegben (sz) [Dés; EHA]. *1822:* Szúnyogszeg [Dés; SzDMOn. III, 217]. *1842/1844:* az ugy nevezett Dálnaki kertbe (: más néven Szunnyog Szegbe :) [Dés; EHA]. *1847:* a' Szunyogszeg uttza nyugoti során (telek) [Ákos Sz; EHA].

Sz: *olyan, mint a ~ az elefánt ellen. 1662:* Barcaságra való beütéseket valami kevés székelység meggátolni, akadékozni akarvén, csak ollyan lött, mint a tengerbe egy kalán víz, avagy a szúnyog az elefánt ellen [SKr 437–8] ✳ *a ~nak a bikával való küzdése hasztalan. 1861:* mi Nagyságodal nem akarunk perelni mert tudgyuk hogy a' szunyagnak a' bikával valo kűzdése szintén hasztalan [M.zsákod U; Told. 31] ✳ *tart vkitől, mint az elefánt a ~tól. 1662:* micsoda okkal kellene valakinek elhinni, hogy ollyan világbíró, nagyhatalmú monarchának, majd mint az elefántnak a szúnyogtul, mitőlünk valamiben tartani kellene-e? [SKr 347].

szúnyogablak szúnyogháló; plasă contra ţînţarilor; Mükkennetz. *1748:* ablakokra valo vékony gyoltsbol csinált nyári vagy-is Szunyog ablakot Nro 9 [Ks 8. XXVIII. 5].

szúnyogháló plasă contra ţînţarilor; Mückennetz. *1647:* Ebbeol[a] meghis nylik mas ollyan festett Aito, mas kis hazra ... Az ablaka kilencz reszben allo epp vagion ebben egy io szúnyogh halo [Drassó AF; BK 16. — [a]A szobából]. *1681:* Szőrből tarkaso(n) szüt szunyogh halo jó Nro 1 | Szunnyogh veres szörből szött halo Nro 1 [Vh; VhU 540, 555]. *1723:* adgya Isten hogy eletem fotajig Szolgalhasam meg Ngd meltosagos graczijajat s szep Szunyok haloval valo kedveskedesit [Darlac KK; ApLt 2 Apor Zsuzsánna lev.]. *1743:* Egj Aranj írő szunyog hálo, többire el rothatt rőkűnjodott [Backamadaras MT; LLt].

Szk: *ablakra való ~. 1756:* Ablakra valo szúnyog háló négy darab [Ks 92. I. 32 dévai kúria-leírásban] ✳ *ágy körül való ~. 1753:* Agy kőrül valo szunyog hálo edgj [Mezőzáh TA; Told. 18] ✳ *ágyra való ~. 1788:* Agyra valo víseltes Szunyog hálo [Mv; TSb 47] ✳ *lóra/paripára való ~. 1747:* Pripára valo Szunyog hálo Nro. 1 [Szpring AF; JHb XXV/

88. 4]. *1790:* Kék s 1 Fejér Czérnából kötött Lora valo Szunyog Hálo [Sv; Ks].

szúnyoghálóablak szúnyoghálós ablak; fereastră cu plasă contra ţînţarilor; Fenster mit Mückennetz. *1828:* Szunyog hálo ablak jo állapotba [Szentdemeter U; Told. 39].

szúnyoghálós szúnyoghálóval ellátott; cu/pentru plasă contra ţînţarilor; mit Mückennetz versehen. *1835:* 5 szünyöghálos Ráma [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

szúnyográma szúnyoghálós (ablak)keret; ramă (de fereastră) pentru plasă contra ţînţarilor; Fensterrahmen für Mückennetz. *1848 k.:* T: C: Nacsás Ujfalvi Sándor Ur Részire ... Két Ablakra Spalét tábla 18 f ... Két Szunyog ráma ablaközévalo (!) 1 ft [Kv; Újf. 1].

szunyókál szundikál; a dormita/moţăi/picoti; ein Nickerchen machen, duseln. *1794:* Barátosi János uramis egy székre le ült, és szunyokált [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt]. *1807:* olvastunk vatsoráig, de én inkább szunyokáltam [Dés; KMN 351]. *1819:* nézém egy darabig miként probálgattya vala pipájába tűzet tenni, 's dohányozni ... tovabb osztán el lágyulván szunyokálni kezdett, mely alatt a' nyála ... folyt [Déva; Ks 126 Vegyes ir.]. *1843 k.:* a szekérnek a hegyre fel jövő lassu hajthatásával szunyokálva jövetelekkel ... a lepedőnek kivágásával, Tíz Darab nagyobb és kissebb rendű Talpaim lopattak el [K; KLev. 10].

szupellektile értéktárgy; obiect de valoare; Wertsache. *1693:* egyeb supellitelekből Mikola reszt nem vett, egy uj Paplanocskat adtunk neki [Ne; DobLev. I/38–9]. *1718/1781:* Ezűst, arany, és egyéb supellectilék keresésivel, egyéb lábos, szarvas Marhák rátioival ... Josika uramot az több Condivisor atyafiak eő Kegyelmek nem terhelik [JHb LXXI/3. 485]. *1792:* Ezek felett a több mobiliakat és Supellectiliakat amik oszlora valok voltanak az osztozo Felek magok között két egyenlö részekre meg osztatták és kezekhez vették [Aranyosrákos TA; Borb. I].

szuperáció felesség; împărţire în/pe din două; Halbierung. *1625:* meg Tudatnek Zaman Mindeniknek Marhaia es ha vala mikor osztozasok lenne az szerent allattnek ket fely, az superácioia azon kepen allatnak ket fele es valamiuel Egiknek Teob Marhaia volna Most osztozodaskoris aniual Meg superalna az Masiket [Szentimre Cs; UszT 172a].

szuperaddál még hozzáad/kipótol; a mai adăgua (la ...); noch dazugeben, zuschießen. *1664:* Gillányi Gergely uramtól leváltunk volt ötszáz imperialis tallérokat, melyért ő kegyelmének inscribáltuk volt Fejérvármegyében levő Ompaicza nevű falut, superaddálván kegyelmességünkből még ahoz az summához ötszáz tallért [TML III, 335 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1725:* mint hogy Kerczedi Istva(n) Ur(am) miglen en ki valtatt(am) meg ganejozta volt egy reszit[a], mellyet ... ket forintra inteztek, azert ennekemis superaddalno(m) kelletet az ket forintokat [Ne; DobLev. I/111. — [a]A földnek]. *1735:* tiz magyar forintokat ... super addállyon az Ur eő kglme a' fellyeb specificalt hetvenket forintokhoz [Vargyas U; Ks 65. 45. 17d]. *1738:* kellett volna még Superaddalni az Országnak huszonöt ezer Rhs forintot, és akkor edgyütt lévén az ország sivutt rivutt hogy ne repartialtatnék a' mint hogy Nem is repartialtatott [Darlac KK; ApLt 2 gr. Haller János Apor Péterhez]. *1739:* (Egy földet) Matoltsi Samueltől valtat ki az Balas Familia kőzönsegesen ... superaddaltam két vagj három izben ő K(ne)k bizonyos szamu pénzt [Ne; Incz. IX. 8a]. *1758:* de mivel jobb leven a Kusztos Peterne Aszszonyom atta föld mint a kit adot Kocsis Pal ur(am) tehat Kocsis Pal ur(am) super addala öt magyar forintokot es ötven pénzeket [Albis Hsz; BLev.]. *1765:* tőnek mű elöttünk ... ilyen örökös meg másolhatatlan cserét és alkalmat ... egyik fél a más félnek semmit nem superaddalván [Kökös Hsz; Kp 213]. *1780:* melly Summa emergált ebből, hogy az vicinált Szőlők el lévén a Kortsoma redemptioják(an) 8 ~ nyottz Forintokban betsülve, ezt emptor Ur eő Kegyelme le tévén, és még superaddált 27 ~ huszonhét Vonás Forintokat Venditor eő Kegyelmek(ne)k [Zilah; Borb. II]. *1782:* az eddig valo, 's ez után téendő kőlcségeket is magunkra veszűk; de azon fellyűl valamit még Superaddalunk-is csak a Joszág egybe mehessen [Dés; Ks 21. XV. 33 gr. Kornis Zsigmond gr. Kornis Istvánhoz]. *1810:* mint hogy a földhez vér vagyok örőkősön meg Cserelt ük és meg Superaddált Tit Dobolyi Sigmond Ur 15 Vfor(into)kot [Nagylak AF; DobLev. IV/929]. *1842:* vagyon egy fél Szekér szénát termő Kaszálo hely, mellyet ... tizenhárom Rhforintokat superaddalva — őszvesen 27. Rhforintokban — Zállogban bir mostan Tekintetes Gyarmathi Sándor Ur [Szászrégen MT; DE 2].

szuperaddálandó még hozzáadandó; care se va mai adăuga (la ...); noch dazugebend, draufgebend. *1733:* az alab specificalando superaddalandó pénzből Horvát Istvan uram(na)k administrállyon az úr eő nga 50 ~ ötven magyar forintokat [O.lapád AF; JHb XXIX/56]. *1782:* ő Nagysaga ... irtt volna ... hogy részek szerint a mit Birnak Szász Nyiresen, az arra Superaddálando ratajokat ugy mint 1400 Rhftokat ... le tennék [Dés; Ks 21. XV. 33 gr. Kornis Zsigmond gr. Kornis Istvánhoz].

szuperaddálhat még hozzáadhat; a se putea adăuga (la ...); noch dazugeben können, draufgeben können. *1767:* Azt írják, hogy Magyarországon is szintén így háborgattatnak a fiscalitást bíró possessorok, s akik superaddálhatnak megmaradnak, akik nem, kiveszik tőlök, s mások iszonyú nagy summákon megveszik a királytól [RettE 208].

szuperaddált még hozzáadott; care a mai fost adăugat (la ...); draufgegeben, noch dazugegeben. *1733:* mihelyen az Specificalt tsere mellé Superadalt Három száz Magyar forintokat exolvállya ... Trauzner Ferenz uram ... Rétsei Boér Samuel uramnak ... azon Joszágot mingjart remittallya ő kglmenek [Csanád AF; JHb XXVII/6].

szuperaddáltatik 1. még hozzáadatik; a mai fi adăugat (la ...); noch dazugegeben werden. *1760:* ha azok[a] in specie nem találtat(na)k és valamik azok által aquiráltattak, és azok mellé superaddáltattak néhai édes Atyánk industriája által in quantum p(er)venirunt in tantum participari debent praetendentes fily [Oroszfalu Hsz; BLev. — [a]A javak]. *1765:* mikor ezen Hedri egész rész Erdő felosztatott három részekre, néhai Hedri János Uramnak bonificatioban valami rész Superaddáltatott [Hosszútelke AF; JHb XXVII/25. 4].

2. még ráfordíttatik; a fi cheltuit în plus; noch auf-/zugewendet werden, als weiterer Aufwand dienen. *1797:* A Brádi kortsomára Superaddáltatott Rft 24 xr 25 [Déva; Ks 96].

szuperaddíció ráadás; completare, întregire, adăugare, adiţionare; Draufgabe. *1767:* meg fogják nyerni[a], mivel ígértek a százezer forintra még annyi superadditiót [RettE 208. — [a]Az örmények a pert]. *1795:* (A részjószágért) adatott Zálog Summa sokszori Superadditioval fel ment 3515 M forintokra 62 Pénzekre [Kv; JHb XL/8]. *1805:* Nagyságod semmi superadditiorol se transactiorol ne gondolkozzék, mellyeknél fogva ezen fel kéretendő Joszágokat valami uton modon az igaz őrökősők Praejudiciumára magánál maraszsza [Mv; Ks 92]. *1814:* Makai Miklos azt Törvény szerént nem tehette volna, hogy Tutorság alatt lévő árva, és minorannis (!) Testvér őtsének Makai Mihálynak azon meg nevezett Jokbol sorte Divisionis obvenialando részétis ablinenálja: Azért ... Sogorunk ... a' Nsgod édes Attyától superléválván, a' Nsgod tisztelt édes Attyával ujjabban tránsigált, mely azon superadditio által, a' régibb emlitett Makai Miklos által tett őrökős vásár zállognak természetétt őltőzott magára [Dés; Borb I]. *1828:* mű elöttünk itten Sinf(alván) az Unit(a)r(ius) Papi Házban Számat vetvén Kardas János Kardas Győrgyel az ezen Földre ö Kegyelmének több izben t<ett> superadditiokrol lett in summa, Pénzt, Buzát, Pálinkát, mindent őszve téve 9. kilentz Rf. 47 xr [Asz; Borb. I].

szuperál 1. meg/túlhalad vmit; a face, a se urca la (suma de ...); übersteigt etw. *1621:* Balas Deak Gub. eo Nga paranczolattjat hozuan, hogi szaz forint ereo garast melliet ide hozot o. dutkan es barna penzen p(er) mutalnak eo kemek Tanachul az mj superalna az zaz forint ereo garast, azt zamban vetetne eo Naga permutaluan tezen az feli f 15 ·/· 85 [Kv; Szám. 15b/IX. 177]. *1629:* Az borok arra superallia az Adossago (!) f. 5 d. — [Kv; RDL I. 146]. *1659:* (A kapucsi basa) Kezde kerdezni menyi lehet az be hozot pénz ... mellyet summalvan es meg merven, az edgyetmas fragmenta ezustotis, tudhattia jol Ngk, s Kegyelmetek, hogy az negven ezer Tallert sem sokkal superallya [Borb. I konstantinápolyi követjel.]. *1665:* Az adót megindították, de hiányoson, nem sokkal superálja az hatvanezer tallért, az többiben is, úgy hiszem, nem lesz fogyatkozás, mert Lipcsei uram az reá hárulandó pénzt mindjárt elküldi [TML III, 540 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1674:* Immár az öv arra nyergestöl vgy mint az 9 firint (!) le fizetodöt, megh 88 penzel superallya az 9 forintot [Törzs]. *1677:* Adosságnak kereseti mely száz forintot nem superal, annál breviorb [AC 251]. *1701:* ha az nagj Balasi Boldisar és Feleséghe resze tőb lészen annál, mellyet az Relicta reszén épittettek refundallya az Relicta(na)k, ha penigh az Balasi Boldisar eoroksegen valo kisseb Balasi Boldisar resze superallja hasonlo kepp(en) is refundáltassék az Relictanak [Kissolymos U; BLev.]. *1708:* Az Jövedelem Volt fl 83//15 Es igy Superalván az Jövedelem az kőltseget cum d. 64 Eszt az B: Ceh Condonalta Ceh Mester Uraimek(na)k [Kv; ACJk 71]. *1727:* A mi kevés gabonájok terem abbol dézmával tartoz-<na>k juhbol penig s bárányból, méhböl hasonlo keppen tizeddel; váltojok 2,2 pénz, egy egy sereg juhbol, a melly az szamat superalja, sztringa báránnyal tartozik [Hévszamos K; GyU 343]. *1731:* Szaz egy nihany forintal superalja az Perceptum az erogatiot [Búzásbesenyő KK; Ks 99 Bakó József ub lev.]. *1750:* Superalvan az Erogatum az Perceptumot Három forintal ès Hatvan négy Pénzel mellyel máig is adosok vagyunk [Kv; Szám. 16/XXV. 12]. *1760:* mind az két részről eddig birt és mostanis biradalmakb(an) lévő minden szánto, és kaszálo Főldek maradgyanak meg tulajdon magoknál az eddig valo Possessoroknál ... valaholott az Almadi rész dualitas superalja a Veress rész tertialitast mind annotaltassék a parte [Szava K; RLt O. 4]. *1780:* A Götsi Szőllő Főn lévő Fiatalos Erdő ... Négy Táblákra fel osztatott ... Negyedik Tábla ... egy Darabotska Fetske Farkával superálja az 50. K. ölöt [Harasztkerék MT; Told. 86 Conscr. 13]. *1789:* Ha valamellyik Féltől valaki hoszszas perlekedés után ollyan őrökősön vásárlott Joszagot, Földet, vagy akármi Birodalmot ki nyerne ... betsű szerint valo árra őt száz Forintokot Superálna, tehát Casu in eö meg osztván a ki nyert Birodalomért Törvényesen itélt Summát ... a másik Fél rectificálni tartozzék [Kük.; Kp II. 25].

2. felülmúl; a întrece; überbieten, übertreffen. *1662:* Bethlen Farkas uram csak az szóknak formájában külömböz, de egyébiránt az dolognak valósága éppen egy ez az mi instructionk és levelünkkel és egygyel superálja, hogy felesen pecsételték meg az leveleket és instructiot [TML II, 252–3 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *1667:* azt mondja ő nagysága, ugyan csak beszél Kegyelmeddel, ha ide jő Kegyelmed, kivált az irván Kegyelmed ő nagyságának, hogy superálta gróf uram ajándéka az ő nagysága ajándékját [TML IV, 121 Naláczi István ua-hoz]. *1761:* Nem hogy termékenyebb volna a' Veszszödi Nyil à többinél, sőt inkább termékenységére a' többi ă Veszszödit Superállya [H; JHb XXXV/40. 7].

3. túllép vmit; a depăşi ceva; etw. übersteigen. *1676/1681:* ha mi difficultasok intervenial(na)k, azokban ha el nem igazodhatik[a], ércsen Vduarbiro vramtol ... ha penigh à dologh az eő kglme authoritassát superálna, talallya megh Praefectus Vramat [Vh; VhU 660. — [a]A számtartó]. *1753:* az Instansnak sorte Divisionis minden féle mobile bonumokbol része kiadattatott ... mellyek p(rae)tensioját az Instansnak jovalis superallyák [Keresztúrfiszék; Sf].

4. legyőz; a învinge; bewältigen, überwinden. *1772:* ha mindazon által mégis maradna fenn valami kétsége az Inclytum Judiciumnak, minthogy az allegalt proba ollyon, melly minden difficultast superal ... nem csak meg itilheti ezen probat, sőt tartozikis adhibealni, az igasság ki keresésére hittel lévén köteles [Kük.; JHb LXVII/263].

5. bizonyít; a dovedi; bezeugen. *1619:* Ezek[a] is elveszik köntösünket, borunkat, morhánkot, megeszik-megisszák búzánkot, abrakunkot, ezzel superálják, hogy regna nostra solo equabunt [BTN[2] 215. — [a]A pogányok].

6. többje van vmiből; a avea mai mult din ceva; reicher/größer an etw. sein, an etw. übertreffen. *1735:* Edgyes fa Székek festett, és festetlenek Sz: Benedeken 99. Kóródon 115, és igy Kórod szuperal 16, de mivel munkásabbak és elébb valók a Sz: Benedekiek kőzűl némellyek azon Superantia in bonificationem Kóródon marad [Kv; Ks 40. XXVIII C].

7. '?' *1782:* (Teleki Sámuel) A szép ökröket, bikákat Magyarországról szaporán becsavartatta Kővár vidékire, Hosszúfalvára, onnat pedig Sármásra szállította, de sokszor megkapták ott; demum mint erős katona s nagy grófi ember superálta [RettE 419].

szuperáltatik leküzdetik; a fi învins/biruit; überwunden werden. *1662:* hogy a Báthori Zsigmond idejebéli nyomorúságos és siralmas példa nagyon fennforgana, és hogy az ország közönséges articulusa által is a gyermekfejedelem választását megtiltani akarta volna amiatt következett sok romlásokra nézve, mind az által végre minden nehézségek superáltatván, meggyőzetvén, die 9-na Martii, azon gyűlés

alatt, édes atyja után következendő fejedelmekké választották [SKr 312–3].

szuperannotált feljebb megnevezett; menţionat mai înainte/sus; oben genannt. *1680:* Mely summa pénzt superannotalt Alvinczi Andras ur(am) ... deponálais [BSz; Ks G. 32].

szuperattenció kb. felsőbb figyelmeztetés; atenţionare din partea forurilor superioare; höchste/letzte Warnung/Mahnung, strengste Verwarnung. *1782:* Tsudálkozással olvassa és hallya a Tábla az Instansoknak a Felsőbb Rendelésekkel vakmerő merészséggel ellenkező, és a Felsőbbektől valo függésnek Tőrvénnyeit meg háborittani kiváno irásokat, meg tészi a Tábla ugyan maga Superattentioját e panaszra maga rendin, de olly hirtelen, és a mint az Instánsok irják nyakra főre nem lehet [Torockó; TLev. 4/67].

szuperattendál nagyon figyel vmire; a fi foarte atent la ceva; auf etw. streng achten. *1784:* Minekutanna az Torotzkai Biráknok ... Abusussai ... az Tktes Nemes Torda V(á)r(me)gyei szűntelen follyo Tőrvényes Táblának, rész szerént az Mlgos Földös Urak gyakor intimatumibol, rész szerént pedig az kőz Népnek panaszibol ... tudtára estenek volna ... az szegény adozo népnek conservatiojára vigyázni, s superattendálni fő kötelessége (így!) tartya, minket ... oly véggel, és olly parantsolattal ki botsáttani méltoztatatt volna: hogy ... Az defungáltt Város Biráit inde ab Anno 1780. Super Universis Perceptis, et Erogatis Ratiocinaltattnok [Torockó; TLev. 2/6].

szuperaukcionális (többletként) jóval nagyobb; cu mult mai mare (de ...); überschüssig. *1750:* az Super Auctionalis Summa ... incassaltassék az Generalis Cassankba [Nsz; ApLt 3 Ioan. Dombi jun. lev.].

szuperedificium épület; clădire mare, construcţie impunătoare; Gebäude, Bauwerk. *1681:* Mind ezek a' jővevény Sellerek, mint hogi a' földes Úr réteből magok(na)k ingyen fogtak fundust, es ugi epultek rajta, azert ha szinten valaki kőzzűlők el akarnais adni őrőkségét, à superaedificiummal egyebet el nem adhat [Hátszeg VhU; 125–6]. *1764:* Nehai Csipkés Ferenczné Aszszony es két ágon levő Gyermekei holmi acquisitumakat, és superaedificiumakat summalvan ment 80 forintakra mellyekről ... tőn illyen Dispositiot[a] [Asz; Borb. I. — [a]Köv. a részl.]. *1818:* ha pénz fizetődett ă Superaedificiumokért azt ă pénzt meg fizette eddig dupláson az ă nagy láb főld, melyből sok asztag rakodott és ... sok méz gyűlt à kasban, ă miolta à Joszág az Ötsem Uramék kezinél van [Szentbenedek AF; DobLev. V/1014 Mohai Lőrincz Bartok Zsigmondhoz].

szuperedifikál ráépít; a construi pe ...; draufbauen, auf ... bauen. *1723/1770 k.:* Az Unitarius Papnak Parochialis Fundust assignal ő Nga ... mellyre superaedifical ő Nga [Vajdakamarás K; SzConscr.]. *1792:* Amit együtt ... Superaedificaltanak azok maradjanak annak a' kire megyen a' Joszág [Ne; DobLev. IV/700].

szuperedifikáltat felépíttet; a dispune să fie construit; (drauf)bauen lassen. *1756:* ha mi épületet superaedificaltatna Sombori János Uram ... tehat tempore redemptionis az épületeknekis az árát ... jo follyo ezűst pénzűl ... deponállya [Zutor K; Somb. I].

szuperedifikáltatik felépíttetik; a fi construit; (drauf)gebaut werden. *1739:* a' mostani Continuata ... mint hogj nem jól superaedificáltatott ezen Continuata Corruál, és Cassáltatik [Dés; Jk 316b].

szuperedifikátum épület; clădire mare; Gebäude, Bauwerk. *1761:* ezen Curialis hely superaedificatumival Fekete Josef eő klm(ene)k jővén ratájáb(an) tartozik testvér Battyát az epületekből aestima(ti)one mediante vagy excontentálni vagy ă superaedificatumokhoz hasonlokot in mediante csenaltatni [Hsz; BLev.]. *1790:* Hogy ha a Zalagosito Vásárhellyi Pál Ur valami Melioratiot, vagy Superaedificatumot tenne a Zalogositott possessionaria portioban, tehát a tizen két esztendőknek le folyása után legitima aestimatio mellett, azokat a reluens tartozzék megforditani, a Zálog Summaval egyetemben, kűlőmben addig az irt possessionaria portio ki ne váltathassék [Örményszékes AF; DobLev. III/671. 1b]. *1792:* A superaedificatumra aestimaltassa(na)k és fele a praetendens Aszszonye, a fele a mienk légyen [Ne; i.h. IV/701]. *1795:* Tkts Dobolyi Joseff Ur Major Házait ... betsülnök meg azon telkeken talaltato Super aedificatumokkal és Gyümölts fákkal ugy körülette lévő kertekkel és füz fákkal edgyűt [Ne; i.h. IV/750. 1a]. *1802:* az Exponensek ... készek ... az Superaedificatumoknak, s melioratioknak árrátis (: ha lennének :) mind egy krajtzárig ki fizetni tőstént [Torda; i.h. IV/857. 1a].

szuperficiális felszínes, látszatot keltő; superficial; oberflächlich. *1762:* Felette nagy intestinum bellum flagrál Muszkaországban, mely következett abból, hogy a minapiban a cár és cárné között valami collisió esett a religió felett, mivel a cár csak superficialis görög vallású volt [RettE 143].

szuperfluitás többlet; surplus, excedent; Überschuß, Überfluß, Plus, Mehr. *1648:* Az Superfluitast refundallia az Actrix az mint az hazat el arulta [Kv; TJk VIII/4. 310]. *1677/1768:* ha azért, az holtom után maradó pénzem a két fiam, vagy maradékok részére az négy ezer forintot excedálna, tehát azon superfluitással osztozzék az Léanyom is[a] [Ne; DobLev. II/386. 4a. Somoriai Lökös Péter sk végr. — [a]A leány már házassága után kapott 2000 ft-ot]. *1699:* Quietantia Vizakna Várossa 1698 esztendőre valo Taxa sovárol mellynek a mostani időhez képest kellet volna lenni negyven ezer kő Soóknak ... Melljnek egy részet ... szokott Superfluitással edgyűt Percipiáltom [Vizakna AF; EMLt Joh. Bogáthi só-prov. kezével]. *1725:* ha a dolog arra menne, hogj Jenei Györgj ezen kőtött őrőkségeket kénszerittetnek el adni ... a mivel az őrőség többen el adodnék, tartozzék a Creditor a superfluitást ... jo lelki ismerettel keziben szolgáltatni [DobLev. I/116]. *1753:* Néhai Hites Ferje ă kőzős Causab(an) adott maga részirül 7. Marjasokat ... A mellyet Hite után Lakatos Jánosnénak két fele szakasztván tétetődik fel ennek superfluitassa ă ket részről Flor. Hung. 1. Dr. 36 [Kraszna Sz; Borb. II].

szuperfluum fölösleg; excedent, surplus; Überschuß, Überfluß, Plus. *1623:* Ha minel Fellieb adgiak el hazatt, annak az superflúúma, fel ozollion keözeotteők, kinek kinek az eó resze szerent [RDL I. 121]. *1669:* az ház leve(n) Statualtatva Tiszteletes Pal Istva(n) Ur(na)k, el adva(n) annak superfluumából ... ante omnes alios Creditores maganak Szabo Miklosnak obligatoriaja szerént száz tiz forintrol cum duplo vehessen contenta(ti)ot [Kv; TanJk II/1. 437].

szuperinszkribál (zálogos jussal birtokolt) ház zálogösszegét felemeli; a mări suma de ipotecare a unei case; die Pfandsumme erhöhen. *1659/1681:* én[a] ... melto, consideratioban vévén ... Gomb kŏtŏ Istvannak ... Gombkŏtŏ mesterségevel valo jambor es hűsseges szolgalattyát ... Var ucza nevű uczaban ... levő házat, ki annak előtte is hatvan forint summaban inscribalva, superinscribalvan szaz magyari forintal ... maganak, es ket agon levő maradékinak, Legatariussinak is adom szaz hatvan forint summaban minden hozza tartozo őrőksegevel [Vh; VhU 223–4. — [a]Nic. Zolyomi].

szuperinszkripció felirat; inscripție; Inschrift. *1789:* Pixisek, mellyek(ne)k edgyik oldala festett és Super-Inscriptiok vagy(na)k rajta, fedelestől nyomnak Libr. 23 1/2 Rf 20 [Mv; ConscrAp. 33].

szuperintendencia püspökség; episcopie; Superintendentur. *1592:* ammint ekkedigh az plebanossagh eggiwtt volt az pwspeoksegel itt ez varoson, mostannis keűannak hogi megh ne valtoztattnek, hanem ha eo kegmek olliat valaztananak az plebanossagh tizti es gongia viselesere ki eo nekiekis teccenek az Sűperintendentiat suffragiumokal neki adnak [Kv; TanJk I/1. 194]. *1759:* Gáll Ferentz Szuperintendencia Jobbágya [M.borosbocsárd AF; DobLev. I/290. 5b]. *1766:* (Teleki Ádám) örökké jobbágyokat repetáltatott ... Ilyenek Tálasék, kiket Páncélcsehről repetált a Daniel Sándor földéről, ki is, minthogy az anyja Teleki leány volt, feladá, s most jó jobbágyi, pedig a superintendentia jobbágyi igazság szerént; Szimnyik Gábor jó, fias vasmíves cigány is ilyen [RettE 203].

szuperintendens püspök; episcop, superintendent; Superintendent. *1628 u.:* hogi az Jnak synistra informatioia az Eccl(es)ia ellen, mind penigh az eő gonossagos czielekedeti tőb Beczilőlletes Eccl(es)iastica personak eleőt es Superintendens ura(m) eleottis elucescallion czielekedtek; mind peniglen hogi az pispeok uram zikjn az Eccl(es)ia ellen ualo synistra informatioia elucescallion [SzJk 34]. *1748:* Néhai Tiszt. Superintendens Deáki Jósef Uram(na)k ez Életből lett kiköltőzése után Vacantiában maradván Ecclesiánkban az Ecclesiasticus Curatoratus és a Venerab. Consistoriumban lévő Praesesség: azon Curatoratusra és Praesességre denomináltaték ... Tiszt. Esperest Szatmári Sigmond Uram [Kv; SRE 181]. *1760:* a' ... fel gjült sereg bé vivé eléb a' Superintendensnek valo voxot ... Tiszt. T. Theol. Professor Verestói György uramra méne 36 ... ö kgylme inauguráltaték [ArJk 52].

Szk: *unitárius ~. 1723/1770 k.:* Minthogy Alamisna penzből epittetett az Unitarius Superintendens ál(ta)l ezen Templom ex fundamento, azert refundaljon ő Nga száz Magyar Forintokat azon Superintendens Almási Mihály Uram(na)k [Vajdakamarás K; SzConscr. 144]. *1769:* a miképpen a Reformata és Lutherana Valláson lévők Negyedik, harmadik és Második izen lévő Atyafiaknak eo Felsège a Jegybe Házasodást (!) bizonyos taxát Le tévén dispensalni Méltoztatik, Ugy az Unitaria Religion Lévőknekis azon moddal kegyelmesen meg engedi, tsak hogy az Unitarius super intendenstől authenticum Testimoniumot az ollyanok az Atyafiság Gradussárol vegyenek [UszLt XIII. 97].

szuperior 1. főnök, vezető; superior, şef; Vorgesetzte, Chef. *1668:* Beszpremi Judíth Aszszony ... Kgdett ... Kolosvarban lévő Romano Catholica Jesuita Paterek eo kglk Academiajok Rectorat, vagj Superiorat, Tiszteletes ... Gőrgei Imre Uramat ... certificaltattya [Kv; JHbK XLIII/36]. *1750 k.:* Nem szabad pedig senki barátságáért semmi szin és praetextus alatt superioroknak hire nélkül ... csak egy szál fát is valakinek adni; azért krajnik urammal kötelességében jár hetenkint az erdőpásztoroktól és puskásoktól számot kérni [Déva; ÉrdO. II, 118].

2. *páter ~* rendfőnök; superior, stareț, egumen; Ordensvorsteher, Prior. *1704:* Ugyan most este vala a páter superior az úrnál és sokáig beszélgettenek [WIN I, 275].

szuperlát 1. függöny; perdea; Vorhang, Gardine. *1638/XVIII. sz. köz.:* adatott ... ablakos Hintot a' Superláttya virágos vont arany hat Lovakkal, Szironyokkal [Fog.; Told. 27]. *1681:* Egi Superlatnak valo Megi szin Tarka Materia [Beszt.; LLt]. *1698:* Hetedik ládában ... Egj superlát [Körŏspatak Hsz; HSzjP]. *1711:* 102 Réz karika supellátra valo ... 1//02 [ApLt 5 Apor Péter inv.]. *1723:* Fekete Bakatsinból tsinált superlát [Koronka MT; Told. 29/2]. *1731:* A Virágos Palotara nyilo Bothba minden nemű Szőnyegekett kilineket ... az Ur Házabeli supellatokat megh hagyván intacte ... bezárván Ajtaját három tulajdon pecsetinkkell bé pecsételtűk [Szentbenedek SzD; Ks 15. LVII]. *1758:* Egy kék Kamérlót Sárga prémmel meg hányt superlát [Nsz; TSb 21]. *1772:* Mindenik Ablak előtt kűlőn kűlőn Zőld Ujj Rása Matériából valo Firhang, vagyis Supellát vagyon Karikáival, és vass veszszejével edgyűt [Kv; BethKt Mikes conscr.]. *1778:* Nagy palota lévén, kétfelől rejtekhelyek voltanak, az hol egy ágy s egy asztalka elfért, elől pedig be volt vonva supelláttal, az hova, ha ki bément valami olyan személlyel, amit akart, azt cselekedte, mert más embernek oda nem volt szabad menni [RettE 383].

Szk: *ajtóra való ~. 1700:* Egj Kék viseltes Ajtora valo Superlat no 1 [Ebesfva; UtI] ✳ *bőrös ~. 1714:* Zőld bőres Superlat aranjos Viragokkal, és figurakkal ékesitett, 20 [AH] ✳ *kék ~. 1760:* Három Divány Szőnyeg Két Kilin két viseltes kék Superlát [Mv; TGsz] ✳ *krádli ~. 1853:* Egy vas kereszt superlát tarto, — rajta lévő krágli superlat [Mv; TSb 4] ✳ *szőrből való ~. 1699:* Szörböl valo Supellát nro 1 [LLt 28. C] ✳ *zöld ~ → bőrös ~.*

Egyes adatok esetében a 2. és 3. jel-sel is számolhatni.

2. kb. (ágy)függöny; baldachin (la pat); etwa: Bettvorhang. *1784:* egy uj Karton ágy Takaro Superlátostól [MbK]. *1799:* Két Zőld ágy Superlattyára való Lincercajk Firhang [Mv; MvLev. 2].

3. spanyolfal, paraván; paravan; Paravent, Wandschirm. *1651:* édgy agy éljebén valo Supellat Kek, tarka Viragos Atlacz Het szelly [WassLt Wass Judit kel.]. *1719:* Egy agy kőrűl valo olosz fal vagy superlát [TSb 26]. *1736:* Nem volt akkor annyi superlát, hanem estve jól lakván, a palotában vagy nagy házban, vagy az micsodás háza volt az gazdának be vittek egy falka szalmát, azon feleségivel együtt ki ki egymás végiben viradtig jo izűt aludt [MetTr 359].

Szk: *aranyos ~. 1748:* Szederjes Szin virágos, aranyos, ágy eleib(e) valo supellát [Ks 8. XXVIII. 5] ✳ *olasz ~. 1758:* Ágy mellé valo Virágos fára szegzett olosz Supellát 1 [Déva; Ks 76. IX. 8] ✳ *szederjes szín ~ → aranyos ~* ✳ *virágos ~ → aranyos ~.*

4. (szószék)mennyezet; baldachin (deasupra unui amvon); Baldachin. *1643/1687 k.:* Felső Szabo Mihály tsinaltatott a' Praedikallo szék feliben egy superlátot [Harasztke-

rék MT; MMatr. 116]. *1752:* Győrfi alias Simon Marton ... Templomot megvakoltatta meg meszeltette, es maga kőlcségevel a Praedikállo szek felett szep supellatott csinaltatott [Bő MT; MMatr. 265].

5. '?' *1820:* Egy vetkezö asztalt fejérvapör superláttyáival [Nyárádsztbenedek MT; Told. 19].

6. '?' *1724:* Egy viselt olasz fok (!) superlát [Koronka MT; Told. 27].

Ha. *1709:* Supelatot [WassLt Árva Matskási Ersébet inv.]. *1732:* Supellat [Kv; Ks 3 Kornis Zsigmond lelt.]. *1757:* supellat [Jobbágyfva MT; BálLt 71]. *1772:* Supellátt [Kv; BethKt Mikes conscr.].

szuperlátdeszka függönytartófa; cornizã, vergea de lemn de care se atîrnă draperiile/perdelele; Gardinenstange. *1810:* Supellat deszka az ágygyal edgyütt [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 23].

szuperlátnyitó függönyhúzó; (vergea) pentru tras perdeaua; Zugleine/Zugstange (für den Vorhang). **Szk:** ~ *rudacska. 1732:* ezen házba találtunk ... egy ágj eleibe való szép virágos olosz falt ... egj Superlat njito vad kecske szarvas rudacskát, más egj bé csinálót a melljel superlatot ki terjesztik [Kv; Ks 40. Varia XXVIIIC néhai gr. Kornis Zsigmond conscr.].

szuperlátos 1. függönyös; cu perdele; verhängt, mit einem Vorhang/Baldachin gedeckt | mennyezetes; cu baldachin; mit Baldachin. **Szk:** ~ *ágyfa. 1798:* Egj Supellatos ágj fa valet 20„40 [Kv; Pk 6 Rázmány Hedviga hagy.]. *1798/1821:* Egy Supellatos ágy Fa [Kv; Pk 5] ✳ ~ *(kis) ágy. 1637:* Az belseo boltban ... superlatos Agy [Teremi KK; Ks 69. 50. 44]. *1656:* Lako hazakba(n) leuéo agy szerzam. Az elseö lako hazba(n) vagyon egy festekes gyontaros, superlatos Aagy, auagy harsfá nyosolya [Doboka; Mk Inv. 1]. *1692:* ugyan ezen hazban vagyon Zöld fŏstekŭ rostelyos superlátos kis Agy no. 1 [Mezőbodon TA; BK 10 Inv.]. *1789:* Egy Superlatos Ágy jo vastagatska[a] Vas árkusokon fuggŏ Zöld Materiával bé boritva, egy aranyos fa gomb a' tetején Rf 12 [Mv; ConscrAp. 5. — [a]A jó vastagocska kihúzva]. *1810:* Egy Supellátos ágy Rf 10 xr 14 [Mv; MvLev. Illyés Anna hagy. 1] ✳ ~ *nyoszolya. 1650:* Fizetet az superlatos niuzolyaert f 3 d 25 Restal meg f. 3 [Kv; ACJk 65a]. *1652:* Egy hitván superlátos virag formára festett nyoszolya [Görgény MT; Törzs.]. *1679:* Gyantoroso(n) festet, eggyik rakott superlátos nyoszolya nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 46]. *1681:* Aszszony Háza ... Vagyon ezen házban ... Superlatos festet nyoszolya Nro 1 [Vh; VhU 337].

2. fedett; acoperit; gedeckt, mit einem Dach bedeckt. **Szk:** ~ *hintó. 1696:* En Székelj Koczárdi Balogh Sigmond ... vŏttem ... Tholdalaghi Andras Uramtoll eo kglmetŏll egj kis superlátos hintótt két száz huszon ŏtt Zloton [Kv; SLt XXXVI] ✳ ~ *szekér. 1623:* Annak[a] kapuya es gerendazasa oly magas legyen hogy az superlatos zekerek es tarzekerek be ferhessenek akadalj nelkwll [BGU 124–5. — [a]A szekérszínnek].

3. ~ *szék* kb. (templomban fal mellé állított) magas szék; scaun înalt cu spetează (care este aşezat la perete într-o biserică); Chorstuhl, Lehnstuhl. *1715:* az Bere Kereszturi[a] Eccla adott az B. Kereszturi Templomban az Selyei szuperlatos szekben egy ulés hellyet leg elöl magá(na)k es maradekinak ... Majai Thamas Uram(na)k [DobLev. V/230. — [a]MT].

szuperlátráma függönykeret; ramă/cadru de baldachin; Gardinenrahmen, Vorhangrahmen. *1737:* parkanyozott fenyŏ ágy szuperlat rámájával edgjütt nro 1 [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI/13. 7].

szuperláttartó függönytartó; bară transversală de care se atîrnă perdelele/draperiile; Gardinenstange. *1853:* Egy vas kereszt superlát tarto, — rajta lévö krágli superlat [Mv; TSb 4].

szuperlevál többletként felvesz; a încasa în plus; mehr beheben, als Überschuß abheben. *1790:* Gerendi Sigmond Ur ... a Dolognak substantialis belsŏ valosaga szerintis ... legkŏzelebb valo vérsége szerint immediatus Haeresse ... azon Szantsali Joszágra még 1100 ~ ezer száz M. forintokat super levalt [Radnót KK; DobLev III/678. 1b Csato Mihály aláírásával]. *1798:* N(éhai) Donát Mihály Ur Joszágait nem hogy szaporittani kivánta volna, söt azokat tékozolta ... és az itt valo Malmát Zállogba is vetette ... Joszágaira azután a' Léányi és Donat Farkas Ur, még superlevaltak penz (!) Nagy Boldisár Urtol [Bürkös NK; RLt özv. Ürmösi Jánosné Papoltzi Judit (75) ns vall.]. *1802:* olly Atyafiságtalanságra is vetemedett az Vr hogy ... még még nagyobb Summát Superléválván azon Jokra tsak azzal is meg Kivánta az Exponens Aszszonyt akadályoztatni [Kük.; Kp 60a]. *1814:* Sogorunk N(em)z(e)t(e)s Betze László uram nemelj atyafiak(na)k édgyet értésekbŏl a' Nsgod édes Attyát az irt Jok(na)k rehabéalhatásáért törvénybeís fogta vala, a' mikor ... a' Nsgod édes Attyától superléválván, a' Nsgod tisztelt édes Attyával ujjabban transigált [Dés; Borb. I]. *1819:* Tövissi Gergelly ... kért és Lévált effective Palffi Danielné Orosz Sára Aszszontol Cambialis Banko pénzben 30 ~ Harmintz R. Forintakat ... a fenn írt szánto Földre Tövissi Gergely Orosz Sára Aszszontol Super levalt egy véka Buzát 15 ~ tizen ött sustakba [Asz; i.h. I]. *1834:* Magam reszemre Superléváltam 11 tízen egy Rforíntakat Valtoba meg todván a kí váltást mostatol (!) fogva ött Esztendŏkig mind ketten meg egygyezŏleg [Asz; i.h. I]. *1851:* Ezen benn megszomszédositott rétett ... Csongvai Samuel kiváltotta 70 forintakkal ... Koppándi Juonnok átt adta — 10 forintakat meg Super lévált [Asz; i.h. I]. *1858:* ezen Kontraktusban meg Szomszedolt retre Super levált ... Kardos Samuel és nője ... 2 az az Két V. R. fo [Asz; i.h. I].

szuperlevátum többletösszeg; sumă (dată) în plus; Mehrbetrag, Plus(summe). *1816:* Pálfi Sándor Ő kegyelme ... maga is Lévált ... hat Rforintokat ugyan Bánkoban s mint hogy testvéreitől 40 Esztendŏkig volt által adattotva[a] maga is helyben hagyta, és Superlevátumával megis erŏssitette [Egerbegy TA; Tolvaly lev. — [a]A zálogba adott birtokrész].

szuperszedeál 1. lemond vmiről, eláll vmitől; a renunţa la ceva; auf etw. verzichten. *1618:* mostis ujulyan ... az mostani Bek Petertöl valo haz meg vetelnek ellene mondunk mind epitéseuel. eggyüt. Tilttúan megis mind az Emptorokat 's mind az Venditorokat, hogy annak az haznak Emptioiatol el adasatol és epitesetöl supersedealyanak [Kv; PolgK 141]. *1663:* Serio Poronczollyuk, admoneallya kegltek meg irt Pekrj Istvant Etsevel együtt affele potentiariuskodastol supersedeallyan(a)k [Ebesfva KK; BálLt 58]. *1671:* Noha a' Postálkodoknak, és egyéb rendbélieknek saczoltatások, sok rendben meg-tiltatott, de még-is a' Faluk-

ban a' Folnagyok és Birák ... per abusum bé-jött szokások szerént afféle saczoltatástol nẽ supersedealnak [CC 31]. *1677:* (A fejedelem) ha az admonitio után ugyan nem supersedeálna a' Conditiok ellen valo cselekedetitöl, a' Gubernator az egész Tanács tetszéséből ... mindgyárást Generalis Diaetat publicaltasson [AC 36]. *1698:* adgyo(n)[a] Reversalist es alicson kezest: hogy ezentul hasonlo botrankoztato cselekedeteitöl supersedeal., ezen paenitentiaztatasaert penig se titkon se nyilvan boszszut ne(m) all [Dés; Jk 274. — [a]Segesvari Kepiro György]. *1704:* A Nemes Széknek azért Serió intimállyuk ... publicaltassa, hogy mind Hadaink, mind egyéb akar melly renden léveő hiveink, minden Isten karomlástól s egyéb Istent, és embereket irtóztató, és éktelen szitkoktúl s átkozódástúl supersedéallyanak [UszLt IX. 77/79]. *1705:* Mostani Vámos Ketskeméti István az N. Tanácsnak sokszori admonitiojával is nem gondolva(n), I(sten)i káromlasba(n) és reszegeskedésb(en) comperiáltatott (: kinek is supersedealni nem akar :) most ujjolag semel pro semper admonéáltuk hogy ha tőbször korcsomákon valo részegeskedésb(en) és I(ste)ni káromlásba(n) Comperiáltatik ... az piaczon meg paczáztatik [Dés; Jk 346a]. *1730:* a Hidegvizi Lakosok ... uj Malmot erigaltanak ... melynek epittesenek Contradicaltunk. Protestatiot erigaltunk és annak epittesét Legitime Inhibealtuk, eö kglmek mind azon altal nem Supersedealtan(a)k [Fejér m.; JHb XXIII/46]. *1747:* Szegény Székünk ... továbrá ezen Causat urgialni nem kévánnya ... sőt ezen Causanak továbrá valo folytatásától Supersedeál [Sszgy; ApLt 5]. *1754:* A közelebb el mult Tavaszon admoneáltatott Alsoné Asz(sz)onyom ... hogy azon el foglalt Major ház hellyben lévő Tanorok(na)k továbbra valo haszon vételétől supersedéállyon, melly admonitiora Also Uram azt felelte, jóbb hogy hasznát vegye valaki; mint sem Tővisbe ottan heverjen [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17a]. *1755:* el akartam adni ... a Csűrt és a Házat ... de ő nem engedte ... Enis annak okáért supersedeáltam [Albis Hsz; BLev.]. *1768:* Az Gabona el adásától az Asszony supersedéáljon [Kük.; Kp III. 177]. *1792:* a miket vettetett az Uris az eö Exlaja Conscriptiója mérteke szerént való fŏldbenn azokról az Uris supersedeallyon, s mondjan le [Ádámos KK; JHb XIX/35].

2. tartózkodik vmitől; a se abţine de ceva; sich einer Sache enthalten. *1650:* minek eleötte arra rendeltetett beöcziwlletes hiveink ad oculatam revisionem ki mehetnek ... supersedeállyon addigh azon Vár helye(n) valo kapdosastól [Thor. XXI/5 fej.]. *1672:* Mindazáltal mégis elsőben írjon az szathmári commandansnak, a szomszédságbeli egyességet tartsa meg és intse meg az alatta valókat, supersedeáljanak alkalmatlan cselekedetekről [TML VI, 6 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1763:* effeléktől az I. supersedeallyon, s' senkit is, de kivalt az A(ctor)t effelekkel ne morczongja, szidgja, karomollya, fenyegesse, parantsoltatik [Torda; TJkT V. 147].

3. felhagy vmivel; a renunţa la ceva; etw. auflassen/aufgeben. *1702:* akár mellyk Faluba(n) ... levő erdőt ne vágjak ne puszticsák, ne egessék ... ha supersedealnak béne, ha peniglen nem alioquin ... eő kglmek tanaltatják, tanallyák fa vágasba(n), szén egetésbe(n), ha marhájok tanaltatik annelkül el lesznek magok penig dijokon valtoznak [Thor. XIX/12]. *1722:* a' mi Consensusunkból vagyon a' gát(na)k el vágattatása, nem is supersedealúnk, mig el nem vágattyúk [Sövényfva KK; MbK 137].

4. nyugton marad; a sta liniştit; ruhig bleiben, stillhalten. *1663:* ha Kegyelmed nem supersedeál és tovább is törvénytelenül cselekszik, ha nem árthatok is, de bizony[a] sem kivánhatok [TML II, 427 Teleki Mihály Vass Jánoshoz. — [a]Tollban maradt: jót]. *1669:* Írtam mindjárt magától Daczó uramnak, supersedeáljon, míg eligazodik törvénynyel az fennforgó controversia [TML IV, 528 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1680:* Isten minket ugj Segilljen roszszul lesz az dolog ha nem supersedeal Kglmetek [Törzs.]. *1703:* admonealtáta Nemzetes Farkas Péter Ur(am) ... Alvinczi Pap Imre Uramat, és eö kglme által a többb ... Sztanisahoz praetendalhato Atyafiakot, az kik lehetnek, hogj: supersedeallya(na)k és ne erőszakoskodgjanak [Sztanisa H; JHb XXXVII/3]. *1738:* instálok alázatoson a T: Ns Tanáts(na)k, Istenesen considerálván Kglmetek elébi mortificáltatásomat, imponállja Serfőző Vr(amna)k hogy supersédeálljon[a] [Torda; TJkT I. 170. — [a]A telekadás akadályozása ügyében]. *1745:* Tekts Vice Kapitany Uram admoneáltais Levele által ŏket[a], hogy Supersedeállyanak, és az efféle tőrvénytelenségnek hadgyanak béket [F.; Ks 67. 46. 24b. — [a]Az alsókománai lakosokat]. *1761:* (Egy öreg embertől) kerdeztem, hogy mint tudgya azon Rétnek dolgát, ki is azt felelé nékem, hogy ... a' Brállya Telekéhez birhatnák, énis azután jobban igyekeztem ki keresésében, s birásában, s az embereket onnét tiltogattam, supersedealtak voltis [Illyésfva Sz; BfR 45/9 Katona György (38) zs vall.].

szuperszedeálás megszűnés; încetare; Aufhebung, Beendigung. *1746:* az intentalt poena Kováts István Curátor ő Kglmén hogy exigaltassék nem adjudicaltatik, mivel még eddig publice nem admonealtattak az illyen szinű causaknak Supersedealasától, hanem most serio admonealtatik, hogy az affele Saeculare forumot iletŏ causaktol ... meg Szűnnyenek [Torda; TJkT III. 42].

szuperszkripció aláírás; semnătură; Unterschrift. *1798:* Hogy a' fen irt Contractusban Contrakalt személjek a' fennebb írt mod szerént contrahaltanak, arrol énis adom ezen tulajdon kezem irásával lévő superscriptiomot, Petsetemmel is meg erősitvén Vass Mihálly mpria Sinfalvi Unitarius Parochus [Asz; Borb. I].

szupersztesz 1. élő; viu, este/se află în viaţă; lebend, Lebend(er). *1781/1785:* néhai idősb Bágyoni Váro Moses Uram ... Successori mais superstesek [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 192 Jos. Szabo de Pálfalva (36) ns vall.].

2. túlélő; supravieţuitor; überlebend, Überlebende(r). *1752:* Markos Makaria ... Konkollyfalvi integra possessiojából aufugialt volna ... elé vagy meg holt, ha meg holt maradtaké superstes Maradekji, ha marattak azok most hol vadnak ...? [BSz; Ks 17/LXXXIV. 25 vk].

szupersztíció tévhit, babonaság; superstiţie; Aberglaube. *1657:* Az pápistaságban az purgatoriumot és ceremóniákat javallotta, zsidóságból az szombatot, kiből egyet, kiből mást, és az millenárius időket hitte, s voltak szegénynek sok superstitiói [KemÖn. 57]. *1677:* Noha az idvességre magánoson semmit sem használ, sőt sokakban az a' superstitio kárhozatos vétkeket nemz, halálokra, vagy holtok utánra halasztván adakozo alamisnálkodásokat; e' világ szerént-is sokszor praejudical véreknek, és igaz Successoroknak, s' a' Fiscusnak-is, hogy némellyek joszágokat, vagy egyéb örökségeket legallyák az Ecclésiákhoz, avagy Egyházi rendeknek [AC 13]. *1728:* fogadá, hogy Circiter három négy napok alatt meg keritti s incaptiválya többire

őket, a Pópat alig hiszem hogj eő általa meg kaphassák, mivel annak eő vólt Nanássa, Superstitiojok szerint azt nem manutenealná s előbb nem állitani sacrilegium(na)k tarttya [Légen K; TL. Szilvási Boldizsár gr. Teleki Pálhoz].

szuperveniál 1. hamar megérkezik; a sosi repede; früh/zeitig ankommen. *1657:* superveniála utánam derekasb haddal Toldalagi Mihály, s meg egyezvén Lupulra indulánk, de csak helyét tanálók [KemÖn. 186]. *1662:* Hogy ha penigh medio tempore Iste(n) annyra csendesitene az allapotokott, hogy az gyűles valamely városba(n) celebráltatnek, ujjab leveleink által kegd(e)t tudositani el ném mulattyuk, mely ha nem supervenial, tarcsa ez mostani irásunkhoz magátt [UszLt IX. 75. 44 fej.]. *1674:* (A fogoly nő) ad tertiurn die(m) meghis detinealtassék, ha az alat ne(m) supervenial az detentor, absolvaltatik a detento [Kv; TJk VIII/11. 309]. *1710:* (Guti István kapitány) Fejérvárra menvén elsőben a németektől keményen megveretik, ezután újobb hadakkal superveniálván, Fejérvárat meghódoltatá [CsH 337]. *1710 k.:* Az anyám addig mulatozott Haller Pál vejivel, superveniált Kolosvár felől a Rákóczi hada, kirekede, az atyámnak szörnyű bosszúságára és szomorúságára [BÖn. 563]. *1712:* Az Neo Aquisitica Commissio supervéniálván Bécsben, nékem kellett Familiánk közönséges jószágirol, a productiot véghez vinnem és Vidimáltatnom [JHb XLVIII]. *1722:* Ugy itilem ha más Reqentia ne(m) supervenial a sok boros Gazdák miatt kevés lucrum lesz az korcsomákrol, de ha szorosb Statusban vétetődik á Proventusis jobbacskán lenne s gyűlne [KJ. Rétyi Péter lev. Fogból]. *1730:* Supervenialván á következendő fatens elő hozá á keresztet [Torda; MvRKLev.]. *1747:* rajta kapván az A. Lengyel Juonnét az tsirkék ablatiojan s impediálni akarván hogj ne vigye el, meg tamadta az At ... az Ura Lengjel Juon supervenialván bè hurczalták az Jnctus eo Kglme udvarára [uo.; TJkT III. 160]. *1749:* sok károsok supervenialta(na)k kik magok portékáit nálla[a] meg találván készek reá eskűnni [uo.; i.h. III. 266. — [a]A fosztogatónál]. *1762:* Supervenialt ... Flgs Asszonyunk ... királyi parantsolattya is [Nsz; Ks 84 gub.]. *1765:* történt azis ollykor, hogy superveniáltam Perceptor Uramhoz mikor vetélkedtenek Perceptor Uram Drombár Mágda Nikulával az iránt hogy több s kevessebb a pénz Perceptor Uram asserálván hogy nincs annyi mint a Paraszt affirmálta [Tövis AF; Eszt–Mk Vall. 222]. *1782:* az Uram eő Naga Jobbágyai és Sellérei Super veniálván azon kaszállobol ki nyomták a ... Groff Ur kaszassit s magok le kaszálták [Mocs K; JHbK LIII]. — L. még CsH 155; KvE 280, 297; RettE 261.

2. hirtelen elered; a începe să plouă dintr-odată; (der Regen) plötzlich anfangen.. *XVIII. sz. v.:* mínekutánna le kaszáltuk volna, az réánk kí rudalt kaszálot eső superveniálván 14. szekér szénát desumált mi rajtunk Kránylk Uram [F.lapugy H; Ks 75. VIII. 91–100].

szuperveniált odavetődött; care a ajuns (întîmplător) acolo/în acel loc; (zufälligerweise irgendwohin) geraten. *1847:* utamban ... egy Dánts Stefán nevű közlakosnak házához tértem vala be, holott is ... miután utamot s annak célját megtudták, az többen is superveniált bucsumi közlakosok elősorolván ... a királyi kamarával fennforgó urbarialis processusokat, arra kérének, miként annak vezetését vállalnám el magamra [VKp 165].

szuperveniencia (azonnali) odajövetel/megjelenés; venire/apariție (promptă); sofortiges Hinkommen. *1817 k.:* Dombot[a] meg jártam 's irhatom Nagyságodnak ezeket, Minek elötte megèrkeztem volna már pernonvenit (!) Itéltetís hoztanak, hanem én eztet meg tudva tőstént rèàjok rontottam és supervenientiát jelentettem [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev. — [a]KK].

szuperventáltatik rajtaüttetik, lerohantatik; a fi năvălit; überfallen/überrumpelt werden. *1662:* Barcsai Ákos parancsolatja az országra, de nem insurgálhatnak, a kész hadaktól superventáltatnak [SKr 639. — Tartalomjelző fejezetcímben].

szupervizitáció felülvizsgálat; supravizită, contravizită; Überprüfung. *1869:* a' májior ... kimondotta rám a karom gyengesége miatt az untauglichot. Csak képzeld, most azért, hogy egy évig kényszerített önkèntes katona lehessek ... folyamodnom kell Szebenbe super visitatiora; mert hanem (!) rendes sorozásra elé kell állanom [Pf Pálffi Károly lev. Kv-ról].

szuplántál (el)gáncsol; a împiedica ceva; etw. vereiteln, verhindern. *1676:* Nemes János uram practicál ellenem holmit; bánnám, ha udvarnál valamit supplántálna [TML VII, 208 Matskási Boldizsár Teleki Mihályhoz]. *1710:* Midőn az erdélyi hazafiaiból álló nagy urak ... Teleki Mihály álnok practicáira nem vigyáznak, hanem magok között competálnak ... könnyű volt Teleki Mihálynak ... supplántálni mindeniket [CsH 60].

szuplantátor gáncsoskodó; persoană care încearcă să pună piedici la ceva; Intrigant, Kritikaster. *1735:* mi részünkről pedig igen akarjuk, hogy Scrupulussa kinek kinek tollaltassék iráintunk és ki tessék a' Supplantátorok(na)k hamis informatiojok [Lozsád H; Ks 99 Györffi József lev.].

szupleál 1. (ki)pótol, kiegészít; a completa/întregi; ergänzen. *1596:* holot it ez varosson tize(n) egy zaz tized wagion, minden tizedbeol ket ket puskas walaztassek[a] ... ha annak az két embernek walamy oly fogiatkozasa teortennek hogy azzal az fizetessel fel ne(m) erhetnek hane(m) az fizetest megh kellene jobitany tehat azt az fogiatkozast az Tized suppleallya [Kv; TanJk I/1. 288. — [a]A Bocskaitól követelt haderőbe]. *1623:* Ha pedigh valamy Extra ordìnarium Zwksegh occuralna ... olliankor teőbiczye annyuall, az eleőtte valo Zolgalatott supplealia es azoknak akory valo zolgalatiokot tugia ky Jgazan [BGU]. *1637/1639:* valamj Eöre ualo csatoczjkak, es egy bicsyak(na)k az fortuasa Ezüst, vgj mint teoredek ezüst harom boglarral suplealtuk njom m. 1. p. 18. f. 22 [Kv; RDL I. 111.]. *1667:* ha ő kegyelmének is úgy tetszik, az fő porkoláb fizetésén tartsuk Csuthy uramat, ha kapitány nevet adnánk is neki, mely ha azon fizetésen nem subsistálhatna, kész vagyok magamából suppleálnom [TML IV, 20 Tökölyi István Teleki Mihályhoz]. *1676:* ha valamelly Arvák tutorától számot vesznek, az maga részére, mint naturalis tutor(na)k jutott jókból kell Arvák javaib(an) esett, s eö általa lett defectust supplealni? vagy másébol? [Kv; RDL I. 155a]. *1702:* Lippai Samuel úr(am) az p(rae)dicator házánál lévén ... Eledelit-is ugjan akkor az magamébol supleáltam [Abrudbánya; Born. XXXIX/6]. *1738:* az Berkeszi Szabó Marton Javaiból ... ha ... nem telnék a p(rae)tensiob(an) lévő adósság summa, te-

hát ... a' maga tulajdon Javaiból tartozzék az Instans Suppleálni a Praetendens részit [Dés; Jk 271a]. *1761:* Bőlts Consiliumotis vévén Groff Toldalagi Lászlo Ur(amna)k igen jo lészen az Ur Mediatorsága által, ha mentől Generosiusobban de expensis accordal Sogor Domokos Peter Urral, aztis Supleáljuk [Cege SzD; WassLt Wass Miklós sk lev.]. *1792:* Mint hogy tisztességesen nem emaritaltattam Bundát Mentét nem csináltattanak Joszágot Marhát nem adtanak ... kívánom tisztesseges Emaritatiomat annyivalis inkább ki potoltatni hogy azokot férjem Suppléálta [Ne; DobLev. IV/700]. — L. még TML III, 302; WIN I, 88, 204.

2. helyreállít; a restabili; wiederherstellen. *1749:* ő Excellja Udvari puskássának nyilván valo lopása előttem igy tetetődőt nyilvánsagossá, hogy Kerseczi Duda Todernek el lopván Cyűriből a' Buzáját, azon gonosz cselekedetiért meg békellet Toderrel, melly Contrahalt békességet még mai napig is nem Suplealta ugy értettem [Kismuncsel H; Ks 112 Vegyes ir.].

3. helyettesít; a suplini/înlocui (pe cineva); vertreten, repräsentieren. *1784:* az illyen rend béli Emberek[a] magok privatumakban fáradozván az kőzőnséges Tereh viseléstől nem excusaltotthatnak, hanem, ha magok nem érkezhetnék, fogadgyanak mást, ki őket suppleallya [Torockó; TLev. 2/6. 3a. — [a]A bányászok, a verős kovácsok és a kereskedők].

szupleálás 1. (ki)pótlás, kiegészítés; completare, întregire; Ergänzung, Ersatz. *1702:* Az Eccl(esi)a vetet pénzt fel az Pap fizetésének supleálására fl. 36 [Abrudbánya; Born. XXXIX. 6]. *1711:* Josika Imreh Ur(am) ... vegsö pusztulasra jutott joszaga adoja(na)k supplealasara ... Tholdi István Ur(amna)k eő kgl(ne)k adott bizonyos summa kölcsön penzt [H; JHb XXIV/3].

2. betöltés; îndeplinire, împlinire; Erfüllung, Verrichtung. *1739:* Tiszts Baczai (!)[a] Mathé uram ... igen beteges állapotal lévén ... a T. Consistorium ... ada eo kglme szolgálatya suppléálására hivatalt káplánságra ... T. Soos János Uram(na)k [Kv; SRE 169. — [a]Alább helyesen: Baczoni]. *1787:* Néhai Egyházfi Gyarmati Josef ö Kgylme halála által esett Vacantiának suppleálása véget ... pluralitate Votorum választatott Bodor Pál ö Kgylme [Kv; SRE 254].

szupleálhat 1. kipótolhat/egészíthet; a putea completa/întregi; ergänzen können. *1752:* az Tabulae Assessorak fizeteseből el maradván még kilencz szaz egynéhány forint honnan Supplealhassak fundus raja nem talaltatott [Nsz; ApLt 3 Jos. Apor Apor Péterhez].

2. ?helyrehozhat; a putea repara/îndrepta; instandsetzen, wiederherstellen können. *1672:* Kigyelmed is penig a gyűlésen nem compareálhatott, hogy dolgomnak hátra maradt részét az ország előtt suppleálhatja vala [TML VL, 393 Rosnyai Dávid Teleki Mihályhoz].

szupleáltatik 1. kipótoltatik/egészíttetik; a fi completat/împlinit; ergänzt werden. *1657/1667:* Bontakozása történén az malomnak edgyik az másikat az mellyik(ne)k elsöb(en) értésére lenne tartozzék Certificálni az más félt és egyenlő munkával meg orvoslani ... az építő félnek igaz munkájának s expensajának jutalma suppleáltassék [Gyalakuta MT; Ks NN. 25]. *1703:* azon zabot ... Fejérvári György Vram adassa el, és a mi defectus leszen azon zab árrában, supplealtassek az Tavalyi város kőzönséges költségéből elmaradt Restantiából [Dés; Jk 340b]. *1760:* minden szánto, és kaszálo Főldek maradgyanak meg tulajdon magoknál az eddig valo Possessoroknál ... valaholott az Almadi rész dualitas superalja a Veress rész tertialitast mind annotaltassék a parte, és Suplealtassek | fel méretvén actû mind két résznek biradalmáb(an) levő minden Erdők és el pusztult Erdő hellyek tehát valaholott az eddigis a Veress részről possidealt Erdő, vagy Erdőhely nem adequalná az tertialitast, hanem kevesebb lenne, tehat suplealtassék kőzönséges osztatlan Pados nevezetű Cseréből [Szava K; RLt O. 4].

2. megtérítettik; a fi recuperat/plătit; entschädigt werden. *1677:* az Arvák javait nagy olczón el vesztegetvén, azon Tutrixtol maradott jókból az Arvák kára ekképpen supplealtatott [Kv; RDL I. 155b].

3. (állás) betöltetik; a fi ocupat (postul); (Amt) besetzt werden. *1655/1754 k.:* Előreg Mester emberek observáltassanak rend szerint haton Ifju fenszolgálo Mesterek négyen, ezeken kivül akármennyin légyenek mind le ülyenek és Kőzép Mestereknek hivattassanak. Mikor pedig az öreg Mesterek kőzött Vácántia esik, ezekből a le-ült kőzép Mesterekből suppléáltassék a vacantia [Kv; ACJk 17–8].

szuplementum 1. pótlás, kiegészítés; completare, întregire; Ergänzung, Ersatz, Supplement. *1576:* De myert hogy az kuty peter zanto feolde ... eoregb nagiobbis vala az Lazlo pap zanto feoldenel, annak supplementumara ada azon Lazlo pap ... Kuti peternek ... Tizen eott magiar forintoth [Uzon Hsz; Kp I]. *1662:* Kétségkívül a supplementumba a fordítótul nem helyesen hozzátett szóban csatlakoztanak meg ez helyben [SKr 686]. *1669:* itt maradott még pénz az kajmekán pénzén kívül 480 tallér, de az oroszlános talléroknak suplementomára megyen egy része [TML IV, 530 Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz]. *1673:* Viszszontagh Betlen Drusina reszire jutottak illjen bonumok az supplementumra reszebenis [Marossztkirály AF; IB]. *1715:* Jn Anno 1702 Erogaltanak N: Rediger György és Levai Istvan Pénz Perceptor Uraimek egyszer az Fortalitiumra fl. 300„00 ... az Nemes Ország extraordinaria költségének Supplementumára fl. 262„00 [Kv; KvLt I/213].

2. (tisztség)betöltés; ocupare (a unei funcţii); Besetzung (eines Amtes). *1729:* A Ns Kükűllő Vár(me)gyei Fő Ispánsági Hivatal ... vácálván, azon vacantiá(na)k Supplementumára Stylo Solito fel adatott Candidatusok kőzűl Flgs Vrunk Groff Kornis Ferencz Göntz Ruszkai Bárot attyai kégyelmességgel declarálni méltoztattván ... parancsolván Stylo Solemni ac recepto installáltatása és inauguráltatása végett [Nsz; Ks 18. XCIII gub.].

szuplikáció 1. kérés, folyamodvány; cerere stăruitoare, suplicaţie; Bittgesuch. *1570:* Az Zolgak supplicatiora (!) eo K. Illien valazt Teznek [Kv; TanJk V/3. 12b]. *1587:* eo kgmek megh lellyk az zaz Vraim Newe Alat Suplicatiowal eò Ngat [Kv; i.h. I/1. 52]. *1614/1616:* konyergettenek azon az Nemes Orszagnak, hogy az feiedelemnel instalnanak az So felöl, mely supplicatioiokra illyen valasz lött, hogy sem(m)iúel nem tartoznak nekik, mert nincz igassagok hozza [Kv; RDL I. 100]. *1621:* Ad Commissionem Ampl: Do(mi)norum Senator(um) az Schedak es suplicatiok zerent, az mit Erogaltam rend szerent igy keouetkezik[a] [Kv; Szám. 15b/XI. 302. — [a]Köv. a fels.]. *1653/1681:* Teleki harom Alcsoknak, Győrgynek, Miklosnak, Andrasnak Supplicatiojokra valo valaszok [Vh; VhU 479 Zolyomi Miklós vál.]. *1663:* édes Öcsém uram, a supplicationak párját s az ország

mit végezett, Kegyelmednek kiküldöttem [TML II, 461 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz]. *1673/1681:* Az Supplicans Iro deakja bar iol megh gondolna, az Supplicatioban mitt irjon, es mint exponallya az dolgot, bar most eleb olvassa vala megh principalissanak igassagát, s külőmben talalta Volna az dolgot lenni, az mint exponalta [VhU 463 Thökölyi Imre vál.]. *1677:* A' szeginy Supplicansokat, kiváltképpen az erőteleneket, a' kiknek Supplicatiojokra most választ irattunk, s' ez után-is iratunk, sok Exceptiockal, Dilatiockal ne fáraszszák; hanem ante alias omnes Causas azokat revideallyák [AC 153]. *1677/1681:* Ezen Supplicatiora valo valasz, nem azt az őrőkőt concernallya melyben most Jonasko lakik, hanem az kit el hagyott [VhU 472]. *1700:* Mind hogy az Anak mind certificatoria Relatoriajaba(n) error vagyon ... mind penig a Supplicatioja hijanos es csonka ... per hoc tettzet a' tőrvény(ne)k hogy az J. az Anak praetensioja alol absolvaltassek [Dés; Jk 303b]. *1710:* Egyszer Fogarasban a szegény atyám szabadulása iránt az anyám tőlem supplicátiót külde neki, hogy mivel olyan potens vala a fejedelemasszony előtt, promoveálná supplicátiónkot, egynehány császármadarakot is külde tőlem neki ajándékban [CsH 159]. *1710 k.:* Úgy vettem eszembe, szolgájánál volt a series, aki mikor érkezett, mint a malomban szokás, aszerént szólították, és elément a rekeszen belől; ki csak supplicatiót adott s elment, némely, ha akarta, beszéllett is ... kinek csak elvette supplicatióját, kinek csak szóval, kinek írással is felelt [BÖn. 594]. *1723:* Az szegeny Aszszony az suplicatio indorsalasa szerent most farad [Ks 95 Apor Péter Kornis Istvánhoz]. *1780 k.:* Arravaló nézve hogy a Te(kin)t(e)tes N(e)m(e)s Vár(me)gye az kiket Isten ő Szent Felsége meg hágy N(agysá)gtok K(egye)lmetek közzől, hogy bizonyos relatiót tehessen rőllunk, hogy Armalista Nemes Emberek vóltunk, méltóztassék ezen Suplicationkat meg halgati (!) [KSz; Borb. II].

Szk: *~ba (be)irat. 1662:* a szegény megromlott nemesség nagy sok dolgaiban a fejedelmet megtanálni s gravaminájokat cikkelyenként supplicátióba beíratván ... a fejedelemnek beküldeni kényszeríttettek vala [SKr 458–9]. *1678:* azon fáradoznék, édes Komám uram, a magyarok dolgát miképen promoveálhatnám, ha volna ki által, suplicatióban irattam az dolgokat és azon is volnék, ha privata audentiám adatnék az fővezértől [TML VIII, 378 Naláczi István Teleki Mihályhoz Drinápolyból] ✳ *~ formán. 1603:* Ha kinek ... valamj panazolkodassa aúagy Nyaúallyaia vagyo(n) akkorj hadakozas miat, tehat az Jöúendö gyúlésre az ollyant súpplicatio forman adgya be ö kk eleiben varossúl, és magyarazza meg faidalmyt [Kv; TanJk I/1. 451] ✳ *~t bead. 1572:* Az my egieb Supplicatiokat kywlen zemeliek Be attak azokrolis Mas gywlessen zolnak [Kv; i.h. V/3. 57b]. *1588:* 29 January ... Zakmary Eotúes Thamas adot volt be egy Suplicatiot az Tanachban hogy meg Segellyek Betegsegeben [Kv; Szám. 4/III. 5]. *1710:* A fejedelem előtt is Fejérváratt, mikor a templomból kijött, térdre estem, úgy adtam be a supplicátiót, még sem lőn semmi haszna Teleki Mihály miatt [CsH 152]. *1725:* az en Istenemnek halakot adok hogy eő felsege meg nem kegyemezet (!) s sok gonosz akarojimnak kedvet nem töltőte ... mar mind az gubernijomnak mind az Szekely fő tiszteknek Suplikacijot adot be hogy micsoda Nagy bajjal vadnak az csikijak [Kv; ApLt 2 Apor Zsuzsanna Apor Péterhez Kv-ról] ✳ *~t formál. 1580:* Byro vram es Kiraly Biro vraim (!) a ket Idesb vrainkal ... Mennye(n) Ala az feyedelemheóz es ... eo kegmek Az Suplicatiot formallyak leg Jobban Amint lehet [Kv; TanJk V/3. 225a] ✳ *~t ír. 1658:* Meghagytam Kölcsei uramnak, hogy supplicatiot is írjon urunknak felőle [TML I, 175 Bornemisza Zsuzsánna Teleki Mihályhoz]. *1671:* Az urak azt mondták: az két császárnénak írnék supplicatiot s az császárnak, az uraknak ismét levelet [TML V, 537 Lónyai Anna ua-hoz]. *1672:* Im Uram írtam supplicatiot mind az országnak s mind ő nagyságoknak [TML VI, 183 Rosnay Dávid ua-hoz Drinápolyból] ✳ *~t írat. 1657:* édes Öcsém uram, urunknak ő nagyságának egy supplicatiót irattam; kérem Kegyelmedet, adja bé [TML I, 104 Bornemisza Susánna ua-hoz] ✳ *alázatos ~. XVII. sz. m. f.:* Baróton lako Gergely István Alázatos supplicatioia Uraságtokhoz mint Meltosagos Fő Tiszteihez [Barót Hsz; Utl]. *1672:* Az Boldogh üdőben ... volt Szent György Adaja f. 20 Szent Mihaly Adajais f 20. Ezt mind az által ugy qualificallyak hogy alazatos Supplicatiojokra üdvezült Groff Ur(am) harmincz őt forintra szállitotta volt le [Udvarhely Sz; Born. VI/24]. *1680 k.:* Nagysagod szegèny egy ügyü alăzatos szolgàjának az Brassai Magyar Scholábol mosta(n) vettettetett Magyar Reformătus Mesternek Sz. Györgyi Nagy Istvànnak alázatos supplicatioja nagysagodhoz [Utl]. *1700:* Maros Vásárhely városa igye fogyott lakosinak alazatos suplicatioja [Mv; MvLt 1/11] ✳ *búcsúzó ~. 1661:* az Kún István testamentomának az pariáját és az mely levelet nekem az fejedelem Aranyos-Medgyesen adott vala és az én búcsúzó supplicatiómat ... jól bepecsételvén spanior viaszszal, jó alkalmatossággal küldd el [TML II, 14 Teleki Mihály Veér Judithoz] | Az Kegyelmed parantsolatja szerént az fejedelem levelét s az búcsúzó supplicatiót s az Kún István testamentumát elküldöttem ezen Kegyelmed levele hozó embertől [TML II, 14–5 Veér Judit Teleki Mihályhoz] ✳ *hamisan írt ~. 1627:* eö Felseget hamissa(n) irt supplicatioiokkal busitottak [Gyf; BálLt 40] ✳ *kéredző ~. 1705:* Innen is pedig ma a két vásárhelyi követek elszöktenek és az beadott kéredző supplicatiójokat itthagyták [WIN I, 396] ✳ *könyörgő ~. 1673:* bennünket alázatos könyőrgő supplicatiojok által találván megh itt Fogarasi városunkban lako ... gőrőgők, hogj ennekelőtte valo üdőkben mindenkoron nékiek szabados volt akár mely helyen az itt lévő piaczon árujoknak sátort vonni és árulni [UF II, 534]. *1714:* Nagyságodhoz s az egész nemes székhez szegény kozmásiaknak alázatos, bizodalmas könyörgő supplicatiojok [Kozmás Cs; SzO VII, 199] ✳ *ország ~ja. 1671:* Az császárnak szolló ország supplicatióját a vezér béadni nem engedé ... tolmácsoltatta Panajot urammal, hogy nem jó úgymond beadnotok az császárnak ... az ország supplicatióját, mert ha elolvassa s meg talál haragudni, csak előz elölle benneteket [TML V, 659–60 Nemes János Teleki Mihályhoz].

2. *isk* kéregető adománygyűjtés; colectă de daruri, suplicaţie/implorare pentru daruri; Gabensammlung, Spendensammlung. *1870 k/1914:* Suplicatio: ... minden évben — különösen a magyarországi ref. és ágostai gymnáziumok — a nyári szünidő idejére nehány deákot bocsátottak ki, hogy szerteszét járván ... az országban: intézetük számára adományokat gyüjtsenek ... E kéregetők neve volt suplicans [MvÉrt. 45].

szuplikációírás kérvény/kérésfogalmazás; scrierea/compunerea unei cereri; Verfassen eines Bittgesuches/einer Bittschrift. *1670:* akármint legyen is ott fen az dolog, de az atyafiaknak csak jovallom én az ő felségének való supplicatio írást és hogy ő nagysága is írjon mellettek [TML V,

395 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1671:* az Cancellaristák kőzzül peniglen valakik afféle illegitimum mandatumokat tudva akar ki expositiojára-is irnának ... suplicatio irás által tőrvénytelen dolgokban busitanák-is Nagodot, in amissione honorum et officii convincaltassanak [CC 61].

szuplikál 1. kér, kéréssel fordul vkihez/vhova; a suplica; supplizieren, ein Bittgesuch einreichen. *1585:* Regestum ... az themetew kertnek[a] chinaltatassarol. Annak epiletere attanak az adozedeo vraim eo kegmek ennekem Púzta Gasparnak pinzt mindenestül fogwa f. 185 ... de miwel hogy az múnka sok wolt, Supplicalt a varosnak, Az varos Jobbitota megh tiz forintal az fizetest [Kv; Szám. 3/XVII. 5. 12. — [a]A Házsongárdi temetőnek]. *1586:* Hermanj Giorgnek egi loua holt volt meg posta alat eó keg(ne)k Suplicalt itiltek eo kegmeok karaiert f 3 [Kv; i.h. 3/XXIV. 56]. *1589:* Az keomies Wraym Supplicaltak az eo priuilegiumok meg adassa feleol [Kv; TanJk I/1. 96]. *1591:* Vrunk parancholattiat ertik Varosul ... Elseobe Supliccallianak, hogy eo Nga zallicha, mind kopia vasaknak s mind egyebeknek zamath [Kv; i.h. I/1. 157]. *1639:* mikor az Barczai Akos szolgaia ala attak vala az Czikor Giórgy lovat ... az Tanacznal suplicala feleöle hogi az eö lova az postasagh miat hala megh, az arrat keri vala eő kglmektűl [Mv; MvLt 291. 184b–185a]. *1649:* Mikoron vrunk ő nagysága itt városunkban volt, az mi élés felől írattunk, az cancellarista deák suplicalt, adtunk az diáknak d. 16 [Mv; EM XXI, 536]. *1681:* Molnar Janos Szász Menyhárt altal supplical, hogy az házasságra admittaltassek Szamlo Kataval, avagy Banyi Mihalyneval [SzJk 158]. *1710:* Nehai Benei Győrgy Uram Attyafiai Poszto csinálo Marton és Kötel verö Krestellyne, supplicalvan a Tiszteletes Ecclatt, hogj ... Benei Győrgj Uram adossaganak dolgában lenne engedelemmel a Tiszteletes Eccla [Kv; SRE 115] | Csak kisded lévén, olyan messzünnen gyalog úgy jártam, az urakot supplicáltam, senki közülök oly becsülettel nem látott s nem szólott, mint Bethlen Farkas [CsH 151–2]. *1710 k.:* A jobbágyok pedig ezalatt elküldtek supplicálni a fejedelemhez, és nyertek ott énellenem erős parancsolatot, amelyben a nevek mind fel vala téve, hogy ne háborgassam őket [BÖn. 562]. *1712:* marha nelkul uram roszul eoconomizal az Ember kivalt szantas vétes idejen mert nem akor szant s vett az Ember mikor akar kinek marhaja nincsen hanem sokat kel mas utan suplikalni meg sém esik jol munkája [Kászon Cs; BCs].

2. visszakér; a cere înapoi; zurückverlangen. *1669:* valami kénesőt vettek volt el Zalakna táján Belényes vidéki emberektűl, kit Fejérváratt supplicáltak, de nem adta vissza asszonyunk [TML IV, 446–7 Székely László Teleki Mihályhoz].

3. kérdez; a întreba; (be)fragen, eine Frage an jmdn richten. *1710 k.:* Erről[a] ... a császárt akarám supplicálni, de osztán elhagyám és halasztám [BÖn. 913. — [a]Az őt, Erdélyt és a protestánsokat ért sérelmekről].

4. *vki ellen ~* lázít, úszít; a instiga/aţîţa; gegen jmdn hetzen. *1667:* Értettem, hogy Csepregi Mihály supplicálta volna ellenem az országat, hogy én lettem volna fogságának oka [TML IV, 16 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. *1704:* vöttem informátiót doctor Fogarasi uramtól az iránt a görög iránt, akit ugyan maga ökegyelme megvert volt, hogy lövöldözött az udvaron és supplicált Fogarasi uram ellen a Guberniumban [WIN I, 289]. *1710:* a református urak, s kivált Bethlen Miklós, eleget protestálának, mind a császárnak, mind a generálnak supplicálának az oláh püspök ellen, de semmit sem obtineálhatának [CsH 303].

5. pótol; a recupera; nach-/einholen. *1841:* Ha pedig méltó mentsége léjendene akkori elmaradott szolgálatját más alkalmatossággal az olyan ifjú supplicálni tartozzék | Ha valamely becsületes ifjú[a] a szolgálat alól városunkból eltávoznék, képebelit nem hagyván vagy oda töltene és az alatt ami cummuláltatik, midőn mikor hazajönne az olyan ifjú portiojából sír ásásért dénár. 18, vírasztásért fennszolgálásért 12–12, gyermek előtt való callauzásért (!) és céhbe való szolgálatja neglectusáért dénár, 6–6 subtráháltassék, ha pedig azon fusból (!)[b] ki nem telnék, azon ifjú subplicálni tartozik [DFaz. 38, 39. — [a]Az ifjú legények sírásó társaságának tagja. [b]Elírás *jus* h.].

szuplikálás kérés; cerere; Bitte, Bittgesuch. *1587:* az Zaz Vraim Newe alat legyen a' suplicalas, Ez, hogy Biro vra(m) tanachaűal egie(te)mbe Ne talaltassek panazolkodonak, Actornak, es theorweny teweönekis [Kv; TanJk I/1. 52]. *1662:* Azkik pedig megfogattattak vala, noha az fejedelemnek való supplicálásokkal törvényre eléggé kívánkoznának, de hogy mostan a törvény számkivetésbe üzettetvén volna, vagy három hónapok alatt fogva tartatván, azután a vármegye törekedésére elbocsáttattak vala [SKr 530].

szuplikálhat kérdezhet; a putea întreba; fragen können. *1676:* igyekeztem az Keszíben valo Jobbagyok felöl vallatni, hogy ha kővarvidéki Rácz Janos Ur(am) méltán Suplicálhattyaé Ngtokat felöllök vagy sem [Bonchida K; UtI].

szuplikáló kérelmező; petiţionar; Bittsteller, Supplikant. *1589 k.:* Tudom az ado feleol hogy igh vegezek varosul hogy ha Isten Jo valassal meg hoza az feiedelemteol az supplicalokat tehat az kik korcziomaual elnek hat azok ozton teobbet adgianak az adoban [Szu; UszT].

szuplikálódik kérelmez; a cere ceva; ansuchen, eine Bitte stellen. *1719/1724:* Szilágj Sophia en hozzám Szálla és ... mongja énnékem ... hogy én annak utánna az magamé után Suplicalodgjam, inkáb meg alkuszom Banhazine Aszszonyommal [Torda; JHb XIV/6. 61].

szuplikáns 1. kérelmező személy; suplicant, persoană care suplică; Bittsteller, Supplikant. *1649:* Tot Andrasnak Loua halala miatt kar uallott Supplicansnak Attanak ... Harom forintott [Kv; Szám. 26/VI. 436]. *1673/1681:* az Supplicans az boldogh emlekezetű Felséges Bethlen Gabor Fejedelem ket rendbeli patens levelei mellett, hogy megh tartassék, en nem ellezem (!), sőt inkab akarom [VhU 462 Thökölyi Imre vál.]. *1677:* a' Kegyelmetek kívánságára annualunk illyen okok alat. I. Hogy a' kiknek dolgok eligazodot ez ideig, maradgyon az mind abban. II. Azon kivűl valo Supplicansoknak panaszszokat mi-is el-hadgyuk, ugy hogy a' mely Jobbágyokat eddig birtak övék legyen [AC 152]. *1679/1681:* Hunyadon lako Ratz Szabo Peter ... Az mely hazat kezéhez vőt, az egy test vér Attyafia ezen Supplicansnak [Vh; VhU 450]. *1681:* Kővetkeznek az Supplicansok nevek [ÁLt Urb. 13]. *1710 k.:* azon házban ... a rekesszel ellenben seregel a sok supplicans [BÖn. 593–4]. *1724:* végeszte ă Gubernium, hogy mig ă Conscriptionak állapottya terminálodik dig (!) ă Supplicansok maradgyanak ă régi Statusban és abban meg ne háborittassanak [Nsz; ApLt 1 gub.]. *1759:* Csak nem mi nyajan a

Fatensek azt fateályák, hogy a Suplicans edes Attyát jol esmérték Falujokban feles ideig lakott [BSz; GyL hiv.]. *1807:* Enyedi Suplicans 1/8 [WLt Cserei Heléna jk 99b].

2. *isk* az iskola számára kéregetéssel adományokat gyűjtő diák; elev care colectează daruri pentru şcoală; Bettelstudent als Spendensammler für (protestantische) Schulen. *1870 k./1914:* minden évben — különösen a magyarországi ref. és ágostai gymnáziumok — a nyári szünidő idejére nehány deákot bocsátottak ki, hogy szerteszét járván ... az országban: intézetük számára adományokat gyüjtsenek ... E kéregetők neve volt suplicans [MvÉrt. 45–6].

3. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: kérelmező; care adresează o suplică; gesuchstellend, supplizierend. *1673/1687:* Hunyadon lako Fiat Jakab valasza. Megh tekéntvén régi mivoltahoz képest mostani gyámoltalansagat, ha Tiszteimet boszusaggal nem illeti, holtaigh hadgyak békével, es minden szolgalat nelkűl azon hazaczkaba(n) lakni de ezen immunitasom ne masnak, hanem csupan csak a Suplicans Aszonnak hasznalyon [VhU 451 Thökölyi Imre vál.]. *1714:* Ezen supplicans falu[a] Tusnáddal határos lévén, ugy látom az onusban is ugyanazonnal egyiránt participál, azért kgd v. tiszt uram ennek dolgát Tusnáddal egyiránt promoveálja [SzO VII, 200. — [a]Kozmás (Cs)].

szuppedíció szolgáltatás; servicii; Dienstleistungen, Dienste. *1722:* Méltoságos Generalis Commendans eò Excellentiája holnap estvére ide érkezvén itt nem fog késni, hanem uttyát Continuallya, azért akartuk ... Kgtmeteket p(rae)moneálni tăm de Statione Sua Excellentiae, Vectura, és egjéb szükséges kivántató mediumok(na)k Suppeditioja iránt jo dispositioval légyen [Kv; Ks 18/XCIII gub.].

szuppedităl 1. vki/vmi alkalmat nyújt vmire; a da ocazie la ceva; bieten, begünstigen, fördern. *1729:* Őrökös alázatos obligatiom(na)k bé mutatására a' mostani Sz: Adventi napok alkalmatosságot suppeditálnak [Nagylak AF; Ks 99 Samuel Biró lev.]. *1752:* ezen dolgot[a] ... másak kik tudták a falusiak, akár az Vdvarb(an) lako emberek közülis, a kik Consentialtak ezen malitiáb(an), modot és alkalmatosságot, ha Csak jovallás képpen is Suppeditálván rea [Algyógy H; BK. — [a]A betörést Olosz Ferenc házába].

2. szolgáltat; a da/oferi; liefern, leisten. *1721:* a' Militiának ... elegedendö vecturát Suppeditállyon [Ks 8. XCIII gub.].

3. kiegészít/pótol; a întregi/completa; ergänzen, ableisten. *1665:* Talám nem ártana, ha Nagyságod nekem urunk méltóságos neve alatt egy kemény levelet íratna ... fel tévén azt az levélben, hogy urunk (ő) nagysága fizetéseknek jó részét <borbúl, kenyérbűl>[a] suppeditálja [TML III, 527 Teleki Mihály Bornemisza Annához. — [a]E két szó bizonytalan olvasatú].

4. kiutal; a repartiza; zuweisen, ausfolgen. *1603:* inthyk eo kgmek Ado Zedeo Vramat, hogy ... biro vramnak az mostani zwksegre suppeditalianak keolcheget | az partial Regestúmokatis circallak megh kikben ha my restantiat talalhatnak suppeditalyak eo kgmek az mindennapy keolcheget [Kv; TanJk I/1. 442, 462].

5. kifizet; a plăti/achita; auszahlen. *1634:* Miuel azert, oda fel, az Olomuczy, es Pragay Conuictusnak marattam volt ados ... kit az Joszagunkbol ... kellett volna szegeny Batyam Vas Ferencz Uramnak utannam suppeditalnj ... Azert az negy szaz Tallerig obligalom, es keoteom az ket Conuictusnak contentalasara ... Doboka Varmegyeben leúeo Joszaghimat [WassLt 73/1 Cegei Vass János végr.].

6. szerez; a procura; beschaffen, anwerben. *1758:* az ... Zágori lakosok mint hogy azon hidon valo járásokat el nem Kerűlhetik ... az midőn requiráltatnak ... Udvari Tisztyei által ... Kézi munkásokat az mire Kivántatik nekikis mennjib(en) tehetségek engedi suppeditálnak suppeditáltatnak [Kóród KK; Ks 17/LXXXII. 14].

szuppeditálás szolgáltatás; furnizare; Spende, Unterstützung, (hier:) Speisung. *1601:* Az kwldusoknak valo eles suppeditalasa feleol volt eo kgmeknek varosul bezelgetesek kireol tettczet eo kgmeknek minthogy az Also Jspotalinak semmj prouentusa ninchen hogy az Quartas vraim Damakos Mathiasnak adgya(na)k elegedendeo bŭzat, es amellet keolchegnekeolis ne badgjak [Kv; TanJk I/1. 377].

szuppeditálhat 1. segíthet, adhat; a putea ajuta/da; liefern können. *1770:* Limitaneus kapitány Kosimelli úr ... sietteti, hogy a dolgosokat küldjem az ilvai híd csinálására, mivel Moldovában nagy pestis lévén, cordont akarnak felállítani, s oda egy regiment dragonos megyen, s ha híd nem lesz, éhhel halnak meg, mivel semmit nekiek nem subpeditálhatnak mikor áradása leszen a víznek [RettE 238].

2. kiutalhat; a putea repartiza; zuweisen/zahlen können. *1602:* Hasonlokeppen az el mult eztendeobely Ado zedeoys legyen zorgalmatos az restantia fel zedesben, hogy az naponkent valo zewksegekre suppeditalhassanak keolchyeget [Kv; TanJk I/1. 410].

szuppeditáltat 1. szereztet; a dispune (cuiva) să procure ceva; beschaffen/anwerben können. *1758:* az ... Zágori lakosok mint hogy azon hidon valo járásokat el nem Kerülhetik ... az midön requiráltatnak ... Udvari Tisztyei által ... Kézi munkásokat az mire Kivántatik nekikis mennjib(en) tehetségek engedi suppeditálnak suppeditáltatnak [Kóród KK; Ks 17/LXXXII. 14].

2. kiutaltat; a dispune să fie alocat/repartizat; zuweisen, ausfolgen (lassen). *1602:* Kerik eo kgmek varosul biro Vramat tanachawal egyetemben, hogy az Vthak es hydak eppwletyre suppeditaltasson keolchyeget [Kv; TanJk I/1. 409].

szupponál feltételez, gondol, gyanít; a presupune/crede/bănui; voraussetzen, annehmen, unterstellen, supponieren. *1663:* Bizony nem azért tartóztatták akkor is ott Ebeni uramat, hogy ott igen nagy szükség lett volna ő kegyelmére, hanem supponálták, az békesség végben menvén, az várat pusztán nem resignálhatják [TML II, 490 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1705:* Haller István uramat kérték volt reá, hogy beszéljen Acton urammal és lássa meg, hun jár elbocsáttatások iránt elméje. Melyet el is követvén Haller uram az úr híre nélkül, Acton uram által tudá meg a generál, és tudta volt aztán meg az úr is, amikor ugyan általam keményen izent volt efelől a generál az uraknak, subponálván, mintha azt az úr is tudta volna és tülle kéredzettenek volna [WIN I, 488]. *1710:* olyan törvény van Angliában, hogy mikor a királyné szülni akar, abban a házban hét parlamentumbeli úr mindenkor ben legyen, s azoknak praesentiájában szüljön a királyné, mert sokszor Angliában a királynék gyermeke neve alatt mások gyermekeit supponálták [CsH 218]. *1718:* az ne(m) tudá meg mondani melljik Gyermeke holt volna meg ő kg(ne)k, de én mingjárt Suppo-

nalta(m) hogy az nagjob Léánya lehetett [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ról.]. *1722:* Az ház kolcsát pedig én el küldett(em) mostan supponalván aszt, ha fog kelletni Ur(am) kg(dne)k [KJ. ua.]. *1762:* az I ... vastagsága szüretkor el mult és ha terhes nem lett volna, miért ... éppen az actionalt üdöb(en) mult el ... nem is lehet supponalni, hogy egyéb nyavalyaja miat esett volna [Torda; TJkT V. 93]. *1763:* Az IIsok ... rnint suspecta személlyek, s' paráznák el fogattattak, és ígj supponalvan felöllek az adulteriumat, mint nötelen paráznák Városunkrol ki csapattassanak [uo.; i.h. V. 176]. *1772:* Nem-is investigáltam, sem a' petsétett, sem ă Subscriptiot, ingyen sem supponálván aszt, hogy ily nagy momentum dologban ő Excellentiájok más subscriptioját és más petséttyét tették volna azon Testamentumra [Drág K; TSb 21]. *1787:* mikor megszegődtek, supponálva volt, hogy az udvarban más szolgáló léányt is fogadnak, de még e mai napig nem fogadtak [Árkos Hsz; RSzF 165–6].

szupponáltatik feltételeztetik, gyaníttatik; a fi presupus/bănuit; ... wird angenommen, nimmt man an. *1765:* annyi verések voltanak egész testin, hogy ă miatis meg kelletett volna halnia ergo nem lehett simpliciter ă fejin valo sebnek adscribalni halálat, ă mint supponáltatik in Deliberatio [Torda; TJkT V. 255].

szupportál 1. (terhet) visel; a suporta (greutăţile); ertragen. *1594 k.:* Vagion ... ezen kiwlis sok nyaualiank, es bantasunk, az keoztwnk ualo Nemesseg miat, kik naponkint meg sokasoduan keozeottwnk az Nagod zegeny uarosanak immunitassat opprimalni igiekeznek ... de mind az altal Communia onera supportalni semmiben nem akarnak [Dés; DLt 247]. *1652:* Aduena: harmadik hetb<en> szolgaltattak az eleót, de Balog Peter mind<en> 2dik hetb<en> szolgaltatta: mellyet supportalni semmi keppen nem akar [Szászfenes K; GyU 121]. *1671:* Vármegyékben lévő sessionatus Nemes Atyánkfiai közzül, a' hol esztendőnként a' Birosságnak tisztit és terhét, kételenittetnek supportalni, az ollyan Falukban táborozásnak idején-is efféle Birák othon maradhatnak | végeztük azért Nagd consensussa-is ebből accedalván: hogy az illyen ... magok hasznát, Privatumat követő embereknek Privilegiumok cassaltassék invalidaltassék és annihiltassék, s' vonnyák és subportallyák az Ország Statusival a' terhet, a' Székely Rend az ő Natiojával, egyéb Natio penig a' maga Natiojabéliekkel [CC 35, 41]. *1681:* Kalakazastis tartoz(na)k supportalni, ă szerint ă mint az Tiszt disponallya [Lunkány H; VhU 115]. *1746:* Radulesti Ns Rácz Petru Exponálja hogy Lakatos Martyin ... magát a közönséges Terhü alól vonogattya, holott annak előtte a' Terut velünk edgjütt subportálta [Radulest H; Ks LXII/23]. *1749:* ezen kitsin Széknek ... feletteb hoszszas Postálkodásokatt kell Supportálnia az Quartéllyosok Posteriumba, Bozzára, Ojtozba, Törts Várához és egyébb hellyekre valo Portiojok Vecturáztatása Miat [ApLt 5 Miklósvárszéki asszesszorok kérv.]. *1781:* minden falusi lakosoknak, valakik a falu servitiumát in genere supportályák ... egy-egy szekér vesszőt karóval együtt kinek-kinek tehetsége szerént kihozni megengedtetett [Árkos Hsz; RSzF 113].

Szk: *maga személyére ~. 1797:* az alcsík<i> szentsimoni Sándor György és János ökegyelmek énnek előtte való esztendőben az nemes communitással megegyező akaratból és az nemes szék végezésiből az magok jussokra következő faluterhit, úgymint határpásztorságot és határkerteket magok személyekre suportálnának [M.hermány U; RSzF 148]

✳ *terehviselés ~ni. 1703:* nemis gjőzhettjük semmi képpe(n) annyi féle There viselés suportalni nagj költségűnkb(en) telvén eddig is az Táborozás(na)k szolgálattja [Fog.; UtI].

2. (költséget) visel/áll; a suporta (cheltuielile); (Kosten) tragen. *1605:* Az Nemes ember Seller ado fizetesekreol tetczet hogy obserualtassek az tawaly vegezes tudny illik hogy minden gazda oly gonduiselesel legyen affeleknek be fogadasaban es vgy alkudgyek velle hogy amely Seller adot affelekre fel vettnek tehat eo maga supportalia [Kv; TanJk I/1. 494]. *1667:* ha hogy penighlen, Mihalcz Mihaly Vram(na)k, Az teőrueny megh ne(m) Engedne, hogy Eze(n) dologhbol Curallia, Farkas Istuan vra(m), Es felesege Donat Kata Aszszony Causajat ... Czeh Anna Ellen, Mihalcz Mihaly vram tartozzek procuratort, Farkas Istua(n) vr(am) Es felesege Donat Katha Aszszony melle allatni, Es az pert Arra valo költessel supportalni [Ikafva Hsz; Borb. I]. *1681:* minden Taxás ... tartozik ... a' Falu közönseges onusat supportalni [Szentkirály H; VhU 89]. *1716:* tavalyis az N. szek egesz fele adojat azon szegeny falunak el engedte, es maga supportalta [Ks 95 Apor Péter Kornis Istvánhoz]. *1743:* Mattyás Philep Lamentálódik, hogy ennek előtte 14 esztendővel maga leányát ... Bulze Iszpázhoz férhez atta volna, azt az Ur Isten az elmult Nyáron ki Szollitván e világból, a' férje nem hogy maga kötelessége szerént ötet tisztességesen el temette volna, hanem engemet arra adstringált, hogy a' féle kölcséget magam subportáljam [Vályebrád H; Ks 62/22]. *1822:* A' Malmakhaz meg kivántato Fagyat, es Vasat Ugy egyéb aprolékos költségeket is Maga az arendator fog (!) supportalni és procurálni [M.köblös SzD; RLt].

Szk: *egyenlőképpen ~. 1808:* a' Novum után tett költséget egyenlőkeppen Supportállyak a két Felek [Asz; Borb. II].

3. (tisztséget) visel; a îndeplini o (funcţie); (Amt) bekleiden. *1734:* Tiszt. Professor Vraimék rendelnek két betsüll. Deákokat, kik a' kántorságot supportálják ad interim [Kv; SRE 162].

szupportálás (teher/költség)viselés; suportare (a greutăţilor/cheltuielilor); Lasten-/Kostentragung. *1673:* az ado-is rajta azon helyben igen nagy volna melynek supportálására elegtelen tellyességgel el fogyatkozott, es el szegënyedet [Ks táblai hites íródeákok]. *1700/1716:* az Kűkűlő vizén lévő malomb(an) több b. makfalvi emberekkel edgyűtt Lökös Pal(na)k is része lévén, azt is életéig szabadoson bírhassa, ha az malom körül valo onus(na)k supportálására alkalmatos lészen [Kibéd MT; MMatr. 192]. *1709:* ha egy városi örökös, és Törsökös Gazda minden közös köteles terheket köteles vinni, s vittis, Diak Imre a ki jöveveny nem menekedhetik a köz terheknek supportalása alol, hogy a Tisztelt Grofné Aszony eö Ngának[a] Kortsomárossa [UszLt ComGub. 1715. — [a]Gr. Korda Annának]. *1742/1792:* azon Contractusban semmi mentio nem lévén két helyen lévő Határ sántzokrol, és két helyen lévő sár töltésekröl a' száz forintbol defalcáltatik huszon öt forint az Onusok subportálásokért a' Contractusban introscribált Joszágra Szántoföldekre, és Templombeli állo helyekre, marad pure flor. Hetven öt idest 75 [Albis Hsz; BLev. 39]. *1746:* Vadnak az dominális falukban apróság, dirib-darab nernességek is, de vannak olyanok is, kik az Bánátusból feljövén az dominalis falukban lakó személyekre házasodnak ... midőn e féle személyek az onus subportálására különben is abnoxiusok, uraság határát is ingyen nem usuálhatják [Déva; ErdO II, 35].

szupportálhat (el)viselhet; a putea suporta (ceva); ertragen können. *1671:* Nem kevés terheltetések lévén a' Szász Nation lévő szegénységnek, az ingyen rajtok élődők, és quartilyozók miatt, mellyet semmiképpen nem supportalhatnak [CC 30]. *1711:* a sok szedes vevest es Falu közi valo sok adást, es az Ur eő kglme szolgalatyát, ha az Ur eő kglmé még ne(m) orvosolia ne(m) subportalhatom [Impérfva Cs; BCs]. *1747:* Lala János Exponállya ennek előtte circiter 30. Esztendővel az Atyám Lala Barbuly nem Supportálhatván maga rész örökségének a terhét, elhivta volt maga mellé ... Lala Mátyás néuű attyafiát, a kiis ide jővén Házát es egyéb Szálásait epitette azon rész örökségünken [Kismuncsel H; Ks LXII/20]. *1753/1781:* a Joszágon és ezen nemes Hazán rajta lévén ama kemény és sullyos kapu szám utánn való adózás, melynek nehéz voltát a Joszág alig supportalhatta [Mada H; JHb LXXI/3. 276].

szupportáló (terhet) viselő; care suportă (greutăţile); Lasten tragende(r). *1722:* En Jstván Déák Uramek(na)k ... Hevizen ... Falu Terhit Supportálo emberét Sem Tudom, Sem lèzengö Sem akaszto fátol váltottat [Hévíz NK; JHbT]. *1733:* Consideralván hogy az T. Boldisár János nem absolutè residentiatlan, hanem régtöl fogva Varos terhét supportálo Személy , az Hataronis bizonyos Szoleje s Szántó földei lévén per hoc praeemptor lévén az Controversiás Joszágban az A Harkanyi Samuel azon vásárlott Joszágbol ... nem turbálhattya [Torda; TJkT I. 17]. *1737:* az A ... juramentumat violálta, mikor a város terhét supportáló szegény emberek(ne)k ... borokat bé nem vette | ö Felsége számos Militiája itt fog meg-állapodni alázatosonn kell instàlni a ... Guberniumnak, hogj ... méltoztassék provideálni ... hogj a feles Militia átal sok, és majd minden Esztendőkb(en) nagj terheket supportáló szegény Városunk végső pusztulásra ne jusson [Dés; Jk 247a, 473a].

szupportáltat (terhet, költséget) viseltet, fedeztet; a pune pe cineva să suporte (greutăţile/cheltuielile); Last(en) aufbürden, Kosten tragen lassen. *1657:* akar mélj publicu(m) Onust, ha kévantattassék mind az harom natiobeliekkel az edigh valo usus szerínt aequaliter supportaltatnak [Gyf; Törzs.]. *1718:* Hogj penig ezekre Sufficiálhasson à Kolosvari Tanács ... az Expensákot[a] a Gubernium Supportáltattya az Ország Cassájából: hogj láthassa az Város hogj kiványa az Gubernium mint Haza edgyik Membrumát, Communis Patriae Viribus Conserválni [KvLt I, 225. — [a]A pestises hatóintézkedések költségeit].

szupportáltatik viseltetik; a fi suportat; getragen werden. *1677:* Őrizésbéli gondviselés, Vármegyéken és minden helyeken, minden rendektöl continuáltassék és supportáltassék sub poena flor. 12 [AC 265].

szuppozitum feltevés; supoziţie, presupunere; Annahme, Supposition, Unterstellung. *1704:* Kikre az asszony úgy resolvála, hogy önagyága jó lelke szerint nem tud<ja>, hogy semmi suppositurna volna az úrnak iránta egyéb, hanem minthogy még először ide deputáltatott volt közit ki nem vette az úr is belőle [WIN I, 274].

szupprimál elhallgat/titkol; a suprima/tăinui; verschweigen. *1618:* (Kamuti) sem az postának, Dunának egyet sem szólott, sem az levelet nekem sem küldte vissza, hanem azt supprimálván elment dolgára [BTN[2] 106]. *1710 k.:* hozott Paskó Teleki amotiójáról való parancsolatot a portától, de ezt supprimálták a fejedelem mellett Telekiék [BÖn. 710].

szupprimálás elhallgatás/titkolás; suprimare, tăinuire; Verschweigung. *1710 k.:* azon levelet ... én bizony ma sem tudom, igazat mondott-é? nem-é? mind a levél valósága, mind supprimálása felől, mert én szegény úrnak olyan nagy nevezetes hazugságait és imposturáit tudom in similibus, hogy azt az ember elcsudálná [BÖn. 918].

szupprimálhat elhallgathat/titkolhat; a putea suprima/tăinui; verschweigen können. *1619:* (Karakás Mehmet pasa) egy csausza által béküldte, kinek serio injungálta volt, hogy tamquam ex improviso akkor érkezvén az divánba vigye bé, ne az vezérnel, hogy ne suprimálhassák az panaszokat [BTN[2] 232].

szupradimenszurált felmért; măsurat; vermessen. *1787:* Ezen Tiburtzi Fiscalis Supra Dimensuralt Határ ennek elötte valo idökb(en) colaltatott minden esztendöb(en) de most 3 és 4. Esztendök alatt, nagyon el hagyatott [Kajántó K; KmULev. 2].

szupraspecifikált a fent említett; susmenţionat, amintit mai înainte; obenerwähnt. *1661:* Radak Laszlo Ura(m) ... edes Annyanakis Ombozi Judith Azonynak Potentialis levelet kezűnkben adva(n) es edes anyaval egy testver Eőczeis jelen leven Attyafiai kepekben, Radak Laszlo Urammal Consentialva(n) adak eőreőkősőn fiurul fiura Nemzetsegről Nemzetsegre az Supra specificalt haz helyet, Batsi Janos Ura(mna)k es eő kglenek mind ket agon levő maradekinak irrevocabilit(e)r [Dés; RLt O. 5].

szupulyka, szupujkó 1. karcsúan elvékonyodó; subţiat; sich verjüngend. *1823–1830:* a prussus huszároknak a csákójok is alol széles, a teteje szupujko volt [FogE 203].

2. lapos; turtit; platt, flach. *1792:* a' Székelyeknél ... szupulyka orru, az az lapos orru [MNy LXIX, 283]. — A kapcsolatos kérdésekre l. Éder: i.h. 275 kk.

szúr 1. be/beleszúr; a înfige; stechen. *1739:* ennek előtte circiter 10 esztendővel én hozzám béjöve Faluvégi Mihályné Berei Sára[a], hoza egy ollót s egy rostát; tőlem is kére egy ollót, az rostának az két oldalában szurá az két ollót [Bőzöd U; Ethn. XXIV, 87 Gyergyai Boldizsárné Osvát Anna (32) pixidaria vall. — [a]A boszorkánysággal gyanúsított asszony]. *1792:* (A) Bíróné ... a Földre le hajla egy veszszőtskét felvéve és a kapu mellé a kertben felszurá, mondván, én ezt ide szuram és protestálok hogy az Urak[a] bé ne jőjjenek [Mezőbánd MT; MbK XII. 85. — [a]Ti. az executorok].

2. bedug; a băga/vîrî; (hinein)stecken. *1736:* akármely nagy ember volt az öviben hátúl az hüvelyiben volt az kése, mikor asztalhoz ült, elévette az hüvelyit, kivette az kést és ett vele, azután hogy ett vele, megint az hüvelyibe betette, az háta megé az öviben szurta [MetTr 323]. *XVIII. sz. v.:* Minden féle virág mag hamaréb virágzik ha minek előtte el veted, almafa agocskába Szurod, s ugy a földbe teszed [Ks Kerti Oeconemia].

3. döf; a împunge; stecken, stoßen. *1849:* En őket ot találtam egy Csomoba hogy ütik verik, kéri (!) a pénzt de már el lankadt volt Cseh Ur ...onnan ki hurtzolták a favágora oda le ültették egy tőkére ott ismét ütték verték szurták [Héjasfva NK; CsZ. Héjjasfalvi Antal (56) vall.].

Szk: *oldalba ~. 1650:* egj ember az fel kezeuel megh foga az vstóket az Lónak az mas keze az fekemlon vala fekozi uala az Louat fogek egj nagy palczatt hogj odalba surjam vele [Nagykede U; UszT 8/64. 68g].

4. csíp; a pişca/ustura; stechen; scharf riechen. *1808:* az Oriás növésű Rósnak neve Szarvas Rós Rós anya (Secale Comutum …) Az illyen Rósnak szagja mételyes, az orrat szúrja midőn porrá töretik [DLt 868 nyomt. k1].

5. *szemet ~* feltűnést okoz; a bate la ochi; … sticht einem in die Augen. *1823:* ezen tette sokaknak szemet szurt [Dés; DLt].

◇ **Sz.** *gúny ezen levelét sem ~ja az ablakába* ezzel sem fog dicsekedni. *1815:* Ez előtti napokban irtam vala néked Levelet, az melyre is választ, még nem kaptam; el hiszem Urffi, hogy az nem fért az fogadra; de el hiszem hogy ezen Levelemet sem szurod az ablakodban [Kóród KK; Ks 101 gr. Kornis Gáspár lev.].

szurákos '?' **Hn.** *1730:* ă Szurákosban egy Darab szállas makkos erdő [Tordasztlászló TA; EHA]. *XVIII. sz. köz.:* A' Szurákos alatt (k) [uo.; EHA]. *1791:* Szúrákos [uo.; EHA].

A címszó alkalmasint a *szulákos* 'gyomos, tövises' alakváltozata.

szúrás 1. döfés; înțepare; Stich, Dolchstich. *1840:* Béll Sámuelt csak a szerencse mentette meg a haláltól — mert gégéjétől csak egy hüvejknyire esett a szurás [Dés; DLt 848].

2. a döfés helye/nyoma; înțepătură; Stich. *1699:* az Alla kapczajatis mind ket felűl le hasogattak[a] de ot sem látczot sem űtes, sem szuras, sem pedigh löves [Dés; DLt 452. — [a]Boncolás közben]. *1749:* Dumitra … Mellye, és hasa mind eszve vólt szurdalva a köldökin alól pedig egy szurás látzot, mind egy késnek hellye [Szászalmás H; Ks 101]. *1773:* azon Sertésnek … a' Horpotzán egy igen nagy szurás volt [Déva; Ks 113 Vegyes ir.]. *1825:* a' meg dőglőtt ökrőt meg nézegettük, a' melynek jele horpatzánál egy nagy szurás [Kálnos Hsz; HSzjP Berde Joseff (31) gy.kat. vall.]. *1840:* Nagy Mihály … nyakán szúratott meg, s e már veszedelmesebben, mert a szurás bal felől van, — nagyobb is s már nem csak a lapoczka inas husai vagynak el dagadva hanem az egész bal része karja lába [Dés; DLt 848].

szurc '?' **Hn.** *1775:* A Szurtz Segi nevű hellyb(en) (sz) [Homoródalmás U; EHA].

szurdalás ?szurkálás; înțepături; împunsături; Stecherei, Gestichel. *1800:* ezen szurdalás a' Zsidoknál eleitől fogva szokásban volt és mais Azon tselekedettel élnek [DLt].

szurdék, szurdok 1. szoros, keskeny völgy; vale îngustă; Klamm, Engpaß. *1673/1682:* az Gyermek erdőnek Király erdeje vége aránt, eggy gyalog ösveny megyen fel … azonn innét Botházi határ(na)k hallottam azt az Szurdokot lennj [Keszü K; SLt Q. 12 Nagy Mihály (42) vall.].

Szn. *1554:* Zwrdok symon [Kv; Szám. 1/IV. 1]. *1557:* Zwrdok Simon [Kv; TanJk V/1. 81]. *1594:* Zurdok Ghal Feierdi Ember [Kv; Szám. 6/IV. 81]. *1602:* Szurdok Benedek lófő Szurdok György a nagyobb lófő Szurdok György lófő Szurdok Balás lófő Szurdok András nob. [Nagyborosnyó Hsz; SzO II, 201]. *1614:* Szurdok Georgi maior pp Szurdok Janos maior pp [uo.; BethU 222] | Szurdok Janos pp Szurdok Jakab ppix Szurdok Georgi minor ppix [uo.; UszLt VI/56. 208].

Hn. *1577:* az zurdok vttia [Gyeke K]. *1617/1687 k.:* ă Szurdokon (sz) [Kövesd MT; MMatr. 396]. *1621:* Az Zaa szwrdokab(an) (sz) [Borsa K; BHn 108]. *1643 u.:* in Pad Szurdok (sz) [Árpástó SzD]. *1651:* Gibar szurdokan (sz) [Szűkerék SzD; RLt O. 5]. *1654:* Szurdokon (sz) [Magyaró MT]. *1657:* Az Berek szurdokban (sz) [Fejérd K]. *1675:* Szurdokban (r) [Csejd MT]. *1681:* Szurdok uczaban [VhU 35–6]. *1689:* Szurdok-alatt (sz) [Szemerja Hsz]. *1693:* Szurdokb(an) (k) [A.boldogfva U]. *1698:* Szurdok elöt (sz) [Buza SzD]. *1699:* Szurdokban (sz) [Csöb U]. *XVIII. sz. eleje:* Szűrdékban (!) [Fejérd K]. *1701:* Az Galamb szurdukab(an) (sz) [Páncélcseh SzD]. *1712/1714:* A Szurdékban (k) [Galambod MT]. *1717:* a Berek Szűrdékban (e) [Fejérd K]. *1727:* A Középső szőlő szurdíkjáb(an) (sz) [Vajdasztián MT]. *1733:* A Szurdok alat (sz) [M.cserged AF]. *1746:* Szurdok nevü völgyben [Szentháromság MT]. *1753:* A Szurdékban (sz) [M.lapád AF]. *1767:* a mellette lévő Szurduk nevezetű Patak szomszéd(ságában) [Bádok K; BHn 25]. *1768:* A Szurdókban [Gyalu K]. *1773:* Benedekáj Szurdokába (sz) [uo.]. *1775:* A Merke Szurdokáb(an) (k) (Homoródalmás U]. *1776:* A Szordukban (sz) [Buza SzD]. *1781:* Zsákodi Szurdukban … ép állapatban levő … Erdő vagyon [M.zsákod U]. *1782/1798:* A' Szőllő derekában a' Szurduk alatt (ső) [M.szentbenedek AF]. *1783:* A Szurdukba [M.felek U]. *1785:* A Szurdokon [Nyárádsztlászló MT]. *1791:* A Csere végiben a Szurduk tetőn (e) [Csejd MT]. *1797:* Külsö Szurdokba (sz) [Kőrispatak U]. *1802:* Barta v. Szurduk (e) [Nagycserged KK] | Szurdék [Meggyesfva MT]. *1805:* A' Muszurdokába (sz) [Fiátfva U]. *1807:* Szurdék [Nyárádsztbenedek MT]. *1818:* A' Szurdok Lábján Döllö föld (sz) [Szemerja Hsz]. *1823:* Szurduk (e) [Egerszeg MT]. *1825:* Szurdok nevezetü Majorság Szántoja [M.hermány U]. *1826:* A' Szurdukba (e) [Náznánfva MT]. *1827:* A' Szurdukban (sz) [Bós MT]. *1832:* Szurdék nevezetű hellyen [Nyárádsztbenedek MT]. *1833:* A Szurdok tetején (e) [Nagyernye MT]. *1844:* A' Szurdokban (sz) [M.szovát K]. *1856:* Szurduk (k) [Náznánfva MT]. *1859:* Szurdok (e) [Erdőcsinád MT]. *1865 k.:* Falusi szurdok (e) [M.zsákod U]. *1867:* nagy szurdukba (sz) [Hodos MT]. *1885:* Szurduk alatt [Ördögkeresztúr K; BHn 159].

A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

2. kuckó, zug; colț, colțișor, ungher; Winkel(chen); Unterschlupf, Hütte. *1591:* Kis Thamasne, Angalit vallia … Thimar Peter igi zol vala, egi Esse lelek kuruanakis nincz az en zurdokomra gongia [Kv; TJk V/1. 167]. *1751:* Angyal bujjék házatokba Mit suttogtok a szurdékba [Hétfalu Br; EM LI, 122 bethl. játék].

szurdi-burdi kis termetű; scund, de statură mică; kleingewachsen. *1758:* Maga[a] is hozzám eljött volna, de a leveleimet mind elfogták, még csak egy sem ment kezébe, amint annak utána maga, minekutána már Fosztó Zsigmondhoz ment volna, mondotta, ki is egy kis szurdi-burdi, kopasz ember [RettE 73–4. — [a]Boér Krisztina].

szurdokbeli szurdokban levő; care se află în valea îngustă; in der Klamm befindlich/liegend. **Hn.** *1803:* a' Szurdékbali Joszagok [Mv; MvH].

szurdokfő szurdok eleje; începutul văii înguste; Mündung/Eingang der Klamm. **Hn.** *1699 k./1770 k.:* Szurdokfő

(e) [Vízszilvás SzD; EHA]. *1737:* Az Ersö Erdö neveztetik Szurdok Fönek mely vulgo Diszni kosárnak is hivattatik [Bádok K; BHn 24]. *1758:* A Szurdok fűben (sz) [Zentelke K; EHA]. *1805:* A' Szordok főben (sz) [uo.; KHn 141]. *1816:* A Szurduk Fön [Szentháromság MT; EHA].

szurdoki a Szurdok (SzD) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Szurdok/Surduc; mit Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Szurdok: Szurdokon lakó; care locuieşte la Szurdok; Szurdoker, aus/in/von Szurdok. *1729:* Szurdaki jóbbágyim vóltanak [SzD; JHbB S. 80 L. Zőldi de Deés jur. ass. nyil.].

szurdoktorok szurdok nyílása/kezdete; începutul văii înguste; Mündung der Klamm. **Hn.** *1764:* A Szurdok torokban (sz) [Buza SzD; EHA]. *1776:* Szúrdok-tórokban (sző) [Sámson Sz; EHA].

szurkál csípked; a înţepa de mai multe ori; stechen, mit (ihren) Stichen belästigen. *1823–1830:* hogy mind strimpfliben s papucsban lévén a kertben, a szúnyogok szurkálták a strimpflin keresztül lábainkat, s keszkenőinkkel kellett innet is, túl is elcsapdosni szárainkról [FogE 223].

szurkálás döfködés; înţepare; Herumstechen. *1710 k.:* Egy erdőben ... mérgemben a bicsakommal öklödöztem a ló farát, de mivel setét volt, és a palást is a nyakamban békötve volt, annak a szárnyát mind elvagdaltam a szurkálással [BÖn. 584].

szurkálófa piszkafa; vătrai; Schürhaken, Schürscheit. *XIX sz. m. f.:* Házasadik a lapát Veszi a szirkáló fát[a] [Asz; EMKt Egyes versek gyűjt. — [a]Táncszó].

szurkos 1. szurok tartására való; în care se păstrează smoala; für/mit Tech/Teerpech. **Szk:** *~ kosár. 1829:* Szurkos Kosár maradott volt ... 4 Darab [BLt 12 kv-i dologház szám.] ✳ *~ pléhpalack. 1588:* Egy Eoregh zwrkos pleh palazk [Kv; KvLt I/2. 19 Inv.].

2. szurokkal bevont/kent; acoperit/uns cu smoală topită; mit Pech besogen. *1652:* Padlása fenyeo gyalult szurkos gerendas deszkas tapaszos [Görgény MT; Törzs].

Szk: *~ ajtó. 1652:* Ezen hazbul nyilik bolt szegelet házban ... kétszeres onas fejő szegekkel meg vert parkányos festet szurkos vas sarkon panton forgo zaros kilincses Ajto [uo.; i.h.] ✳ *~ pohárszék. 1778:* Egy régi festetlen Szurkos pohár szék, vagy inkább Tangyérok tartó helye [Csapó KK; Berz. 4. Fasc. 8. C. 18].

3. *átv* szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ a körme* lopós; a fi lung de/în degete; klebrige Finger haben. *1785 k.:* Vargát kérnék[a], de szurkos a körme; Fazakamból ő mindent kiszedne [EM XX, 500 Balás kódex. — [a]Deák gúnyénekbeli vénleány panasza] ✳ *vki ~ keze* vki tolvaj keze; a avea mîna lungă, a fi lung de mînă/în degete; klebrige Finger haben. *1737:* Világos lévén Tokai Marianak sokszori nagy lopási ... az halalt meg erdemlette volna, de ... az Tőrvenyis életinek gratiáz, hogy pedig minden b(ecsü)ll(e)t(es) ember ezután Szurkos kezitől oltalmazni tudhassa magát, az homloka gonosz lopasiért meg bélyegeztetik [Kv; TJk XV/13. 46].

◇ **Szn.** *1602:* Szurkos György ns [Ozsdola Hsz; SzO V, 187]. *1614:* Szúrkos Mihaly jb [Derzs U; BethU 120] | Zurkos Geórgy nb | Zurkos Mihalj Zurkos Geórgi sellere [Ozsdola Hsz; i.h. 347 , 350] | Zurkos Jstua(n) jb [Zabola Hsz; i.h. 383].

szurkosvászon szurokkal bevont vízálló vászon; pînză impermeabilă; Teertuch. *1748:* Asztalra valo festékes szurkos vászon Nro 1 [Nagyida K; Told. 11/95]. *1784:* Egy Fenyőfából valo kerek nagy asztal kereszt lábokon állo, a Fedele szurkos vászonnal bé huzva Fiokos ... Egy három darabbol állo rosz fáju Oloszfal, a Fáji szurkos vászonnal bé huzva [Rücs MT; Ks 21. XV. 22]. *1799:* Kivono karikas agy a Legenyeke szurkos Fekete vászonnal, és rásával boritot [Szu; UszLt XII. 87].

szurok 1. smoală; Teerpech, Pech. *1637:* Lampasok Jelen n 12 ... Vagion Lampas szwrókal eónteot n 3 [Ebesfva; UtI]. *1667:* Tizenhat 16 mértéket vettem ki közüle[a] ... mivel cselédimnek nem is leszen mit fonni, de az többit két zsákban becsináltam, szurokkal becsepegettem s pecsételtem az kötésénél az zsákot [TML IV, 4 Veér Judit Teleki Mihályhoz. — [a]A lenből]. *1695:* Fákat ástak az utcákon fel[a], melyeknek tetejekben egy-egy általagok voltak teli szurokkal, kiket meggyújtván, világosok voltak az utcák tőlek, mint nappal [Kv; KvE 238 VBGy. — [a]A belgiumi Namurben]. *1718:* Szurkot két Kazuppal küldött (!), Fenyö magotis viszek mikor magam meg indulok [Szurdok Mm; TKl Zólyomi János Teleki Pálhoz]. *1720:* egj Szurokbol állo Szőnvéndek [Sepsiköröspatak Hsz; HSzjP]. *1730:* Bako Uram bé hiva az pinczéb(e) hogy megh látnok mint légyenek le petsételve az Borok és találánk kivált négy hordot petsételetlent, az csőknek csak az cérnáit nyomta az szurokb(a), fellyel meg szurkozván [Abosfva KK; Ks 99 Némaj István lev.]. *1744:* Edgy rosz Cseberb(en) feles kászu szúrok [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1789:* 200. Kaszu Szurok Rf 3 xr 20 [Mv; ConscrAp. 7]. *1799:* Husz kászu Szurok [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1817:* Egy Kászu Szurak [Mv; MvLt]. *1819:* ha a dolgoztato Bőrt, talpat, Béllést, csiszlíket, Sinort, kérget fonalat, czérnát, Szorkot, viaszat ... a' sorokra flekket ... egy szoval mindent a' mí a' Tőn és Csírízen kivűl egy csizmához meg kívántatik ád, a' csizma el készíttésének idejét ... a kővetkezendőkben nyujtjuk bé [Torda; TVLt sztlan bírósági ir.]. *1843:* Kászu szurok huszon Négy pár 48 [Km; KmULev. 2].

2. fenyőgyanta; răşină; Fichtenharz, (gemeines) Harz. *1670:* asszonyunk azt mondja ... Kővár táján is lévén fenyőfák, ott is szedhetnének szurkot [TML V, 4 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1681:* minden havastol (: ákin Esztena vagyo(n) :) nyárban tartoz(na)k haro(m) haro(m) jó öregh Sajtot, az D(o)m(in)us Terrestris szamara, adni ... Kazup fenyó Sajtot (!) ... Kazup szurkot, harmat harmat [JHb XXXII/56].

3. iskolai labdajáték felkiáltó szavaként; cuvînt strigat ca reproş unui jucător neîndemînatic la prinderea mingii; Ausruf bei einem Ballspiel von Schülern. *1870 k./1914:* Lapda: háromféle volt használatban ... 3. széllabda: belül feszesre felfujt disznó- vagy marhahólyaggal, kivűl szíjfűzős bőrbevonással ellátott ... lapda ... Ki a kukkra ütött lapdát kifogásnál elszalasztotta, a kuria minden részéből hangzott feléje: szurok, szurok! [MvÉrt. 22].

szurokeresztő szurokolvasztó; de/pentru topit smoală; Pechschmelzgefäß. **Szk:** *~ üst. 1665:* Vagjon három eörög foldozat saletrom főző liukasos üst, ket kisseb szurok erestő

üst [Fog.; UF II, 312–3]. *1667:* Vagyon 3 eöregh foldozott saletrom fözö lyukatos üst. 2 kisebb szurok eresztö üst [Fog.; UF II, 337].

szurokgyűjtés gyantagyűjtés; extragerea rășinii; Harzen. *1662:* az ő felsége szolgálatjában kanócz és szurokgyűjtésben forgolódván, úgy fogák el őket[a] [TML I, 356 Ébeni István Teleki Mihályhoz. — [a]A török fogságba esett két erdélyit].

szurony baionetă; Bajonett. *1851:* Égy szurony ... Égy puska vesszö [Dés; DLt].

szúrós înțepător, care înțeapă; stechend. *1811:* Epert szedeget a szurós tövis közül, A' buja életben a' ki ebül öszül [ArÉ 32].

szúrósocska csalán; urzică; Nessel, Brennessel. *1726:* (Az ördög harapás[a]) Levele hoszuko mint egy petyegetet, a koroja magassan nő fel, a tetein vagyon kék virágja, akkora mint egy egy poltura kerek s mint egy Szurosocska [Fog.; LLt Miss. — [a]Succisa pratensis].

szurrogál vki helyébe választ, vkit helyettesít; a înlocui pe cineva, a pune pe cineva în locul altuia; an jmds Stelle treten, jmdn ersetzen. *1741:* Nzts Mogyorosi Tamás Uram az Ispani Hivataltól el-butsuzván, tettszett a' Consistorium-(na)k, egyező akarattal azon Hivatalba surrogalni Nztes Gyarmati Szabo János Uramat [Kv; SRE 176]. *1765:* Tóth váradgyai Kornis Gábor Uram ... tavally Fö Biroságra promoveáltaták ... nem mindenkor egy Commissariust küldött a katonákkal, hanem variálta a Commissariusokot, ugy hallottam pedig hogy ingyen nem igen szokta volt a Commissariusokat surrogalni [Sárd AF; Eszt-Mk Vall. 47]. *1777:* Miháltz Antal V. Notarius, és Balla János Supernumerarius Ass(ess)or ő Kegyelmek ... az publicumoknak folytatása miatt az Tekéntetes Tábla mellöl nem mozdulhatván ... Mlgs Fö Ispány Kálnoki Lajos Ur ... másokot exmittálni, vagy surrogálni méltoztatott [Asz; Ks 89].

szurrogáltatik vki helyébe választatik; a fi ales în locul cuiva; an jmds Stelle gewählt werden. *1757:* Sas János Uram a' Harangoztató Gazdaságot le-tévén, surrogáltatott az ő Kglme Officiumába Nemz. Telegdi István Uram [Kv; SRE 190].

szuszcipiál 1. létesít; a înființa; festlegen. *1664:* Alkalmatosságom adatván Kegyelmedhez való írásomra, el nem mulatám, sőt ezzel előbbeni ismeretségíben juttatnom magamat, melyet Isten engedelmébül Posonyban suscipiáltunk vala, lennénk azon, hogy állandóvá s maradandóvá legyen közöttünk [TML III, 100 Székely András Teleki Mihályhoz Kassáról].

2. fogan, nemz; a concepe/zămisli/procrea; empfangen, (er)zeugen. *1745:* Illyen okon prosequalom jure az Iket, hogy ők ... modo illegitimo copulaltatván magokat minden tartozkodás nélkűlt ... nyilván mint Házasok úgy élnek és laknak, sőt ... gyermeketis Suscipialtak [Torda; TJkT II. 95–6].

szuszcipiált fogant, nemzett; conceput, zămislit; empfangen, gezeugt. *1745:* Néhai Nagy Enyedi N. Dobolyi Lakatos Bálint Néhai Feleségitöl, Mészáros Sofiátol Suscipialt, és életben lévő fia, Samuel, és unakája István [Ne; DobLev. I/214]. *1762:* Demonstralni kivánván az A Vr Miklos al(ia)s Szengyörgyi Susanna Aszszonynak nyilván valo paráználkodását, es consequenter ex illicito concubita suscipialt gyermekének születését, producallya harom rendbeli Inquisitoriajit [Torda; TJkT V. 96]. *1768:* Zabolai K. Daniel Ur(am) mint első Feleségétől Néhai Balog Susánna Aszszonytól, Suscipiált Gyermekeinek naturalis curátora és Tutora [Ne; DobLev. II/392. 1a]. *1776:* Tkts Nmzts Gerendi Susánna Aszszony, mint elébbeni Férjétől néhai Tkts Nmzts Gerendi Lászlo Uramtol suscipiált Fiának Gerendi Sigmondn(a)k naturalis és leg(iti)ma Curatrixa [Ne; i.h. II/481. 1a]. *1780:* Trauzner Judith Aszszony T: Kőkösi Dobolji Joseff Vram Házas társa ... admonealtattya ... Kőkösi Dobolji Joseff Vramat maga Férjet, mint elebbeni Feleségétol Gerendi Thérésiatol Suspicialt Susanna nevezetü Leanyanak naturalis e legitimus Tutorát[a] [Nagylak AF; i.h. III/544. 1a. — [a]Köv. az intetés]. *1784:* Tekts Bogdány Anna asz(sz)ony ... Nzts Török Krisztina asz(sz)onyt ... mint Néhai Borbereki István Uramtol V. Férjétől suscipiált gyermekeinek Naturalis Tutrixát ... én altalam legitimo Certificáltattya[a] [Fejér m.; i.h. III/589. 1a. — [a]Fr. Harsányi vszb kezével].

szuszék 1. gabona-/liszttartó láda, hambár; ladă mare pentru/de grîne, sîsîiac; Getreidekasten. *1584:* Myerthogj volt megh az Zwzekban eg nehany keobeol buza, Aztis el Adua(n) hozta be az arrath f. 11 [Kv; Szám. 3/XIV. 13]. *1589:* had allana (a buza) az zw zekban (!) [Dés; DLt 226]. *1629:* azt latok miniajan hogy az szüszek alol eö maga veön eleö egy kendeött, es egy Ingvalat, s az szablia hwvelt [Mv; MvLt 290. 144b]. *1647:* Az Gabonas haz ... Vagion benne nyolcz reszben allo Szúszek [Nagyteremi KK; BK 48. 16]. *1680:* elsö Szuszekban vagyon Arpa Szalad Cub 3//1. Zab szalad rossal elegy Cub 10//. Masodik szuszekban mosot buza Cub 12//3 ... 5dik szuszek, szuette rosz szuszék ... 8dik szuszekban köz Liszt Cub 2//1 ... 15dik kisded szer szuszekban vagyon asztal cziponak valo liszt Cub 1//1 [A.porumbák F; KvLt 20]. *1694:* 1. fergetyii, 1. hoszszu lada, 1. jo Szuszék [Torda; Told. 11/34]. *1695:* Bük deszkákbol állo jó szuszékok nro 3 [O.csesztve AF; LLt]. *1722:* Amely Szuszek a Malomba(n) vagyon egj resze mint egy 22 vagj 23 vekas, a masik reszeis akkeppen [Lezsnek H; Szer.]. *1759:* Hajkul Farkas ... az el-mult esztendöben a' kassokból a' Törők búzát el-tsépeltetvén, vékával eo kglme fel nem mérette, hanem tsak szóró lapádtal tőltette sákokban, és onnét a' szuszékban [Marosludas TA; TKl Puja Thoader (40) jb vall.]. *1776:* Üres szuszik Nro 2 [Mezősámsond MT; Berz. 17]. *1786:* Ezen Háznak a végiben Kamara melyb(en) ... három szuszenk [Szopor K; MkG 36. 2 br. Alvintzi Gábor inv.]. *1819:* egy Élés Kamra, melyben tanaltatik három szuszék, melyek közzül edgyikben vagyon 20 véka prebenda liszt [Baca SzD; TSb 6]. *1883:* a hibali Szuszékba ... ment volt harmintz négy véka [Etéd U; NkF]. — L. még KvE 185; UF I, 188, 399, 406, 850, 862, 935, II, 97, 98, 153, 173, 614, 707, 708, 758.

Szk: *búzának való/búzás ~. 1594:* Az masik Gabonas hazban ... Buzanak ualo eöregh szuszek No. 4 [Somlyó Sz; UC 78/7]. *1608:* Az Masik hatulso Boltban vagio(n) Búzanak walo szüszek (!) [Kv; RDL I. 83]. *1764:* Buzas Szuszek egy ... Malomba egy szúszek [Esztény SzD; Told. 25] ✳ *fedeles ~. 1681:* Malom ház ... Vagyo(n) itt ... Vám buza tarto fedeles szúszék Nro [Brettye H; VhU 594]. *1685*

e.: menven ... az ökör istallora ... Ebben vad(na)k Fedeles szuszek Nro 2. Fedeletlen Nro 2 [Borberek AF; MvRKLev. 9 Urb.]. *1747:* egy fedeles Szűszek [Aranykút K; Ks 73. 55]. *1818:* egy Fedeles ès Fedeletlen avateg Szuszékok [Mezőkók TA; HG. gr. Haller lev.] ✳ *fedeletlen ~. 1697:* Jtt az Csűrb(en) ... Edj fedeletlen szuszék [Alvinc AF; Mk 11 Alvinczi Péter inv.]. *1714:* Egy nagy fedeletlen szuszek [Kv; Pk 6]. *1756:* Avatag fedeletlen Szuszék, melyben vagjon 20. Juh Gyapjú [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 19]. *1760:* egy Nagj Szuszék, kettő fedeletlen szuszék [Kissáros KK; SLt PQ. 10] ✳ *gabonának való/gabonás/gabonatartó ~. 1706:* Az Gabonas szuszekban vagyon ros cub 6. 1 [Görgény MT; Born. G. VII. 4]. *1720:* Gabonanak valo Szuszek 8 [Alparét SzD; Ks 35. IV. 1]. *1737:* ben ... vadnak valami ók és ujj gabona tarto szuszékok [Nagyiklód SzD; Told. 27]. *1801:* Vagyon 3rom Romladozot Gabona tarto Szuszékok [Vargyas U; CsS] ✳ *háromrekeszes ~. 1637:* az malom haznak padgyan vagyon harom rekeszes deszkas szuszek [Fog.; UF I, 420] ✳ *kétfiókos ~. 1681:* Vagyon ezen Malomb(an) ... Vám buza Tarto, őregh, fedeles, két fiokos, szúszek Lakattyával Nro 1 [Vh; VhU 574–5] ✳ *kisded/kisdeg ~. 1760:* egy kisdeg Szűszék [Szentdemeter U; LLt]. *1813:* Egy kisded Szüszékban kender mag ... huszonhárom véka [Veresegyháza AF; Told 18] ✳ *korpás ~. 1660:* Egy kis korpas szuszek [Lázárfva Cs; LLt Fasc. 117] ✳ *középszerű ~. 1756:* Közep szerű szuszék capit Cub 10 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 19] ✳ *lakatos ~. 1717:* Malom ... Négy jo zaros lakatos szuszék [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 11] ✳ *lisztes/lisztnek való ~. 1594:* Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium ... Az liztes hazban. Lyztnek ualo Zuzek wagjon No. 3 [Somlyó Sz; UC 78/7]. *XVIII. sz. e. f.:* Ezt kőveti rendiben az élés ház, melybe vagjo(n) 14 Lisztes Szúszék [Gernyeszeg MT; TGsz 42]. *1780:* Egy rosz Iisztes Szuszék [Ne; DobLev. III/546. 2a]. *1797:* egy ujj Lisztes Szuszék fedelestől [Náznánfva MT; Berz. 4. 22. N. 22]. *1858:* 3 lisztes szuszék [Nagynyulas K; TGsz 1.] ✳ *nagy ~. 1625:* egi nagi Zuzek. 50. kóból fereie [UszT 8a]. *1734:* Az malom ház héján egy nagy szuszék [Bogát NK; JHbB D. 1 gr. Bethlen Farkas inv.]. *1790:* Két nagy Szúszékot is találtam ... égyikben leg fellyűl égy Szakmány rosta, szita [Mv; MvLt 8 özv. Czimbalmos Ferencné Nagy Judit hagy.]. *1820:* egy nagy Szuszék két felé rekesztve [M.lapád AF; BLt] ✳ *ocsútartó ~. 1736:* Utsu tarto rosz szúszék [A.idus MT; CU] ✳ *öreg ~. 1589:* 16 Septembris chinaltatta(m) 1 óreg szűzekot f. 3 d. 25 [Kv; Szám. 4/XI. 23]. *1632:* A gradicz vegeben alatt uagio(n) egj dezkabol czinalt eőregh szuszek N 1 [A.porumbák F; UC 14/38]. *1652:* Vagyon Sas fakba fenyeo deszkakbol csinalt eoreg szuszekok N. 5 [Görgény MT; Törzs]. *1729:* Őreg szúszék nro 1 [Petek U; TKl. 19b Petki Nagy cs. szám] ✳ *rekeszes ~. 1817:* Égy rekeszes nagy szuszék [Mv; MvLev. 2] ✳ *székely ~. 1717:* Négy középszerű székely szuszék [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 2]. *1725:* két székely szuszék edgyik Circit. 20 vékás az másik Circit. 30 vékás [Beresztelke MT; Eszt-Mk 3 Inv.]. *1810:* Egy Székelly Kis Szuszék [Jedd MT; LLt]. *1849:* A Gabonásba ... Két otska székej szuszékok [Somkerék SzD; Ks 73/55] ✳ *vámbúzatartó ~ → fiókos ~* ✳ *vámnak való ~. 1656:* Az malom haznak felseö padlasan vagyon vamnak valo szuszek nro. 2, lakattyaval, kulcsaval, retez fejevel edgyütt [UF II, 177] ✳ *vámtartó ~. 1648:* Also Kománai második malom ... garattyával, lizteleö válujával ... vám tarto eöregh szuszékjével, vam buza benne cub. nro. 4 [UF I, 935–6]. *1674:* (A malomban) Vagjon ... egj vam tarto szuszék, retezzevel lakattyaval kulcsaval egyűt [A.porumbák F; UF II, 614]. *1676:* Vagion negy vam tarto szuszék egyik eőregeb retezes és lakatos, harom penigh kisseb szerű <e>gyiknek penigh fedele nincsen [UF II, 747]. *1822:* A malomba volt, ès el pusztult portékák árra ... Egy vám tarto szuszík, és egy malompor tarto hordo Rf 3 xf 20 [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1057. 3] ✳ *város ~ja. 1660:* az Szent Peterb(en) az Varas szuszekjaban [Mv; MvRLt] ✳ *vhány vékás ~. 1700:* egy kilenczszáz vékás szuszék [Beszt.; LLt Fasc. 107]. *1752:* Nagy Sandor Ur(na)k, egy 24. Vekas Susek [Gőc SzD; Borb. I Borsai Sándor kezével]. *1847:* Egy 30 vékás ocska szuszék [Szentgerice MT; UnVJk 8] ✳ *záratlan ~. 1740:* Találtatott egy zárotlan Szúszékis, mellyben vagynak egy kártya tele fa kalánnal [Hermány Br; ApLt 5 Apor Péterné inv.] ✳ *záros ~ → lakatos ~.*

2. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: szuszéknyi; cam de un sîsîiac; ein/zwei usw. Kasten (voll) ... *1629:* Az házban egy húsvágó szék ... Egy szúszék korpa [Szu; SzO VI, 95 Székelytámadt vár lelt.]. *1706:* az Urnak egj Szuszék Buzája [Zoltán Hsz; AkKt Mss 261].

3. vmilyen hátrányos, rossz tulajdonság kif-re; pentru a exprima o însușire negativă; in herabsetzendem Sinn für eine Eigenschaft. *1778:* meg mondottam a Lovasoknak, hogj én fogadok véllek, a miben akarnak, hogy az ők apro székelly Lovaik által, s által ugorgyák a nagy Szuszék Prussus Lovakat, es le dőjtik, le verik őket [Dedács H; Ks 96 Gyulai Ferenc lev.].

Ha. *1620:* szűszekiről [Récse F; Szád. Stroya Morar (35) fej. jb vall.]. *1633:* szűszekkel [Kv; RDL I. 103]. *1665:* Szuszikokat [CsV]. *1687:* szuszik [Kál MT; Berz. 2. 41/95]. *1692:* szűszek [Szárhegy Cs; LLt]. *1701:* szűszek [A.csernáton Hsz; LLt]. *1736:* Szűszék [Mikefva KK; CU]. *1743:* Szűszék [Buza SzD; LLt 221]. *1744:* Szüszék [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 12]. *1746:* Szuszik [Marossztkirály AF; Told. 19]. *1748:* szüszékba [Szászsztjakab SzD; Told. 11/95]. *1812:* Szuszenkba [M.gyerőmonostor K; KCsl 11]. *1813:* szüszék [Veresegyháza AF; Told. 18]. *1816:* Szuszik [MajosMT; i.h. 47].

szuszékház gabona-/liszttároló; hambar, magazie de cereale; Getreide-/Kornspeicher, Mehlkammer. *1694:* vett volt ... B(ál)patakine Asszon egj puszta Fundust ... vett vólt egj szuszék helj(ne)k valo Földett is ... Talaltatott rajta boronából fel rott tapaszotlan szúszek ház(na)k eppűleti, talp fákra tsinalva [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúria-leír.].

szuszékhely gabona-/liszttárolónak való hely; hambar, magazie de cereale; Grundstück/Platz für einem Kornspeicher. *1694:* vett volt ... B(ál)patakine Asszon ... egy puszta Fundust ... vett volt egj szuszék helj(ne)k valo Földett is [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúria-leír.].

szuszékocska kis szuszék; sîsîiac mic; (kleiner) Kornkasten, Kornkästchen. *1741:* szűksége lévén a Falunak egj szuszekotskara, melyben a kaplárnak holmi egjet mását tedgjuk [Mezősályi TA; Ks]. *1748:* vólt ... buzájais két szuszékotskával, hány véka lehetett, nem tudom [Torda; Borb.]. *1799:* Vagyon más Szuszékotska melyben vagyon

Faszujka Metr. 9 1/2 [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1831:* Két Szuszinkotska 1 Rf. 50 kr [Szászfenes K; KLev. 18].

Szk: *kicsiny/kisded ~. 1791:* A Vár mellett ... Vám tartó kisded szúszékotska Nro 1 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/37]. *1811:* égy kitsiny szuszékotska fenyő fából [Mezőőr K; MkG] ✳ *liszttartó ~. 1798:* Egy Liszt tarto Szuszekotska [Vingárd AF; KCs1. 5] ✳ *szekrényforma ~. 1699:* edgj kisded szekrény forma szúszékocska négj kőblős [Andrásfva U; LLt 116 Inv.] ✳ *vámtartó ~ → kicsiny/kisded ~.*

szuszékos szuszékgyártó/készítő; care face sîsîiace; Hersteller von Getreidekasten. **Szn.** *1757:* Szuszékos Mihálynak [Szováta MT; IB].

szuszkripció aláírás; semnătură; Unterschrift. *1727:* Mely dalagnak nagjab bizanysagara adgyúk miis ezen irasunkat Suscriptionkal (!) szokat petsetűnkkel meg erősitvén [Szentbenedek AF; DobLev. I/129a].

Szk: *~ban van. 1658:* ő nagysága tekintsen az Istenre, hogy ennyi költésünk füstben ne menjen, mivel minekünk akkor is csak annyit adtanak, a kiben azelőtt suscriptióban volt s még 500 forint volna hátra, hanem tekintvén az nagy Istenre, talán ő nagysága másnak nem adja [TML I, 149 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

szuszla előpárlat, alszesz, első eresztésű szilvapálinka; suslă; Vorlauf, Lutter. *1832:* A mi — a Néhai Pataki Joseff Uram el maradott Marháit nézi, tudom, hogy jo négy ökre, maradott, és égy vagj két Tehene, bizonyos kas méhei és Sertéssei, Pálinkának készülő félben lévő Szuszlája is felesen maradott [Récekeresztúr SzD; RLt Bord Vonutz (50) vall.].

szuszog 1. lélegzik; a respira/răsufla; atmen. *1766:* látták midön le ütötte Domokos Ferentz ... Ifjú Székelly Jánost, ki is gondolván hogy meg holt ... hallgatta, ha szuszoge [Szilágycseh; BfR 104/2 Jos. Szabo (26) jb vall.]. *1838:* azt gondoltuk, hogy megis holt, mert nemis szuszogott [Dés; DLt 587/1839].

2. liheg; a gîfîi; keuchen, schnauben. *1635:* ala joue siszar Ferenczy, ott kezde szúzúghni, monda, vid el vid el, vid el nagy bűnt teot, ad az hóherők kezeben [Mv; MvLt 291. 44b].

3. nagy lassan, ügyetlenül végez vmit; a face ceva foarte încet; brodeln. *1752:* (A vasat) az az élhetetlen Henter még nem küldötte, maga penig Kékesen szuszog [WLt Vesselényi István fel-hez].

szuszogás lihegés; gîfîire; Keuchen. *1835:* tántzolni 12. ora utánnig tellyes lehetetlen volt a sokaság miatt ... igy bajlodtak egész két oraig midön a' sokaság meg ritkulván, bezzeg volt sifitelés, és az azt kővetett Szuszogás [Kv; JHb Kisdobai Bún Mihály Kállay Leohoz].

szuszoghat lélegzetet vehet; a putea răsufla/respira; atmen können. *1768/1771:* Tyiu Győrgjőt ... magam találtam egy Özvegy Aszszonnyal fajtalankodni ... oda mentem az ablakhoz, és hallám hogy az ágy kertzeg és ... Tyiu György alig szuszoghat [Bukuresd H; Ks 114. 61]. *1811:* (A ló) Kehes volt 's erőtlen, alig szuszoghatott [ÁrÉ 139].

szuszogós *átv* '?' *1770:* Magos patkó, kurta dáma, Tizenhat esztendős máma Pésma pixis, szuszogós váll; Mégis mint a peták úgy áll [EM XX, 498 „Kolosvári ének"].

szuszpektus 1. gyanús; suspect; suspekt, verdächtig: **A.** emberre von.; referitor la persoane; Personen betr. verdächtig(t). *1634:* az kik suspectusok lennének, jnquisitiois celebraltassék ellenek [UF I, 332 I. Rákóczi György gazd. ut.]. *1657:* Kékedi Zsigmond ... mondá: Az sok atyafi barátok doblották ebben Zólyomit, azok biztatták; mely szavait, látám, hogy én reám is dirigálná: kire egyebet nem felelheték, mert féltem vala magamat is, mert tudom vala, hogy suspectus volnék az Zólyomi dolgában [KemÖn. 161]. *1704:* a generálhoz felvivén, aminthogy még szokott ember is könnyen titulálhat előtte, kivált ha riaszkodni kezd, ez is szegény confundálódván directe nem felelt, melyért suspectusnak ítílvén elvitték [WIN I, 143]. *1705:* csak azért nem kaptak belé, hogy több tanúkat nem találtam reá, hanem csak az egy németet, és azért bocsátotta ki is a generál innen, hogy igen suspectus volt [WIN I, 577]. *1710 k.:* Egyáltaljában kegyelmed müelőttünk suspectus[a] [BÖn. 766. — [a]Teleki Mihály szavai Bethlen Miklóshoz]. *1753:* hallottam hogy az emberek beszéllik, hogy Grohoti Petrutz Ignát lovakat lopagat es suspectus ember volna [Grohot H; Ks 40/5 Román Ádám (40) jb vall.]. *1767:* Lupás Todornak, Lupás Iliának és Luka Nutznak szemeimmel ugyan Semmi tolvajásgokot nem láttam, mindazonáltal mi Falusiakul ökőt Suspectus emberek(ne)k tartyuk [Dupapiatra H; TLt Luka Ursz (36) jb vall.] | Tudom bizonyoson hogy Lupás Todor, és Luka Nutz itt nállunk Suspectus emberek pénzért akárkitis hamar bé Kalátsolnak [uo.; TLt Atyim Onutz (50) jb vall.].

B. pénzre von.; referitor la bani; Geld betr. unsauber. *1652/1655:* Én Csepreghi Mihály recognoscálom ... hogy az el mult napokban vitte volt Eötves Rázmány Jstván Monostor Utzaj Ozdi Thamás Uramhoz két száz aranyimat, mellyekb(en) difficultássa lèvèn ... hanem ha magamra vallalnàm annak terhèt, ha valaha búsulasa érkeznék azok mià ő kgl(ne)k (noha azok Suspectusok nem voltak) melyre igertem is magamat [Kv; CartTr II, 876]. *1655:* ha azokban az aranyokban mi defectus lenne es Suspectusok(na)k talàltatnànak, eö busullyon miatta evincálván Ozdi Uramat [Kv; i.h. II, 868].

C. helyre von.; referitor la locuri; Ort betr. *1739:* Szabó Gergélyné Kibédi Ersébet ... Férfiakkal ... Csokolódott, suspectus hejeken, véllek titkon múlatott, úgjmint pinczékb(en), Istállókb(an) minden időkor [Dés; Jk 301b].

2. kétes hírű; dubios, suspect; verrufen. *1705:* Teleki Sándort a beteg gyermekéhez a generál el nem eresztette, hanem ha gyermekét arról a suspectus helyről el akarják vinni a Telekiek ... elvihetik | a cardinál replicál, ne csudálja azt, mert ha soha többször olyan helyt[a] nem volt is, de egyszer olyan suspectus helyre megyen, akárki is suspectus leszen [WIN I, 442, 492. — [a]A bordélyházban].

szuszpektusság vki gyanús volta; suspiciune care planează asupra cuiva; Suspektheit. *1670:* Sok dolgai felöl vadoltatik Gyarmathi István ... suspectussaganak gjanuja eltavoztatasara maga kivansaga szerint ki botsattjuk eő kegjelmet hogy magat rendesen purgalhassa [SzJk 112].

szuszpendál 1. felfüggeszt; a suspenda; suspendieren, aufheben, entheben. *1629:* az uta(n) azo(n) teoruent akkor suspendaltak volt Birak vraim; es azt kewanua(n) hogy az Causa ne dilataltatnek [Kv; TJk VII/3. 140]. *1670:* én abban frustralodtam, hogy suspendaltad juramentumomat az remediummal, s en ahoz tartottam magamat [Kv; TanJk

II/1. 713]. *1702:* Az Zethalakiak és Olahfalviak adojanak fel szedését suspendallya Kgtek [UszLt IX. 77. 84 gub.].

2. elhalaszt; a amîna/suspenda; verschieben. *1656:* En T. eskwszeom etc hogy a leanyom harmadgya(na)k karara es fogyatkozasara semmit nem czielekszem, azt igazan kiado(m) semminemw szinnel praetextussal az diuisiot nem retardalom, nem suspendalom hane(m) az uarosnak még reógzeõt teõruenye szerent akadaly nelkwl menteõl jobba(n) es hamarebb ueghez uiszem [Kv; PolgK 143]. *1657:* az factorok úgy cooperáltak, hogy suspendálták az coronatiót [KemÖn. 307]. *1667:* az mint apám uramnak is írtam ... fővezér vissza jövéséig suspendálnám az tractát [TML IV, 204 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1734:* Nem lehetett volna a hũtõt fel adni az also Sedrianak ratio (így!) mert midõn az A appellalta transmittaltak, mely transmissiois suspendallya a Deliberatum(na)k executiojat [Torda; TJkT XXXV/35].

3. *~ja elméjét* függővé teszi elhatározását; a-şi condiţiona decizia; seine Entscheidung (von etw.) abhängig machen. *1667:* ne az én censuramat kövesse Kegyelmed, hanem az urakét, s az mint megmondták magok is, igen lassan biztassa; legjobbnak itélem, hogy az mind az levélbe is írtam, suspendálja elméjeket, míg az vezértől válasz jű újobban, addig az lstenért bele ne gázoljanak fundamentum nélkül [TML IV, 182 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

szuszpendálódik felfüggesztődik; a fi suspendat; in der Schwebe bleiben/sein. *1678:* Paskó jövetelivel az egész dolgoknak csak suspendálódni kelle, mivel Zólyomi is látván az rossz alkalmatosságot, veszekedni kezdett [TML VIII, 71 Kapi György Teleki Mihályhoz].

szuszpendáltat felfüggesztet; a dispune să fie suspendat; suspendieren (lassen), die Suspendierung veranlassen. *1776:* méltoztassék Nsgód azon Executiot ha a törvénjel meg egjezö utak, s modok szerènt lehetséges leszen addig Suspendaltatni, míg magam defensiojára Inquiraltatván ... Procuratorom altal meg felelhetek [Sf Korondi Kedei Jánosné Lázár Klára lev.].

szuszpendáltatik 1. vmi felfüggesztetik; a fi suspendat; suspendiert/verschoben werden. *1729:* az I Gyermek ágjban fekűvén mig meg gjogjul Suspendaltatik az ellene valo Causa [Dés; Jk]. *1738:* Néhai Imrefi Szűcs János ő kglme Özvegye Markus Judith Asz(sz)ony, mint hogj gjámoltalan özvegjsegre jutott dolga, és maga, vagj meg-hólt Ura dolgát fojtatni nem tudván, Procuratorais itthon nem lévén az Executio ugjan suspendáltatik mig Procuratora jelen lehet [Dés; Jk 494b]. *1748:* Az Kekkely Marton és Vagner István Deák Kantarsagáért valo bũntetese Suspendáltatott [Kv; ÖCJk] | Az Inhibitioval Suspendaltatott ezen causanak prosecutioja [Torda; TJkT III. 229]. *1763:* a szegény Monos azért, hogy valami transmissiót a szebeni szászoknak ki nem adott 300 forint alól, suspendáltatott volt is ab officio Bukkow által [RettE 150–1].

2. (állásától, tisztségétől) felfüggesztetik; a fi suspendat (din funcţie); suspendiert/amtsenthoben werden. *1780:* Akár főbíró, akár viceispán, szolgabíró, ha legkisebben excedálnak is, csak egy privatus dominus terrestris a gubernium̃ban tegyen informatiót iránta, s ha igaz lesz az informatio, immediate suspendáltatik ab officio az olyan tiszt [RettE 409]. *1809:* méltán kértem hogy az Instáns Vr az illyen modon folytato Procuratorságtol Suspendáltassék [Szu; UszLt ComGub. 1655-höz].

3. visszatartatik; a fi reţinut; zurückbehalten werden. *1739:* quantumunk(na)k egj része suspendáltassék, hogy lehessen miből erogálnunk a quartélyosra, nem lévén egjebűnnenis semmi fundussa szegény Várasunk(na)k [Dés; Jk 509a].

4. hatóságilag megszabatik; a fi stabilit din oficiu; behördlich bestimmt/festgesetzt werden. *1736:* Dobolyi Márton ... ő kglme ... alkuvann meg ... két hordó Aknai[a] bort, és az egjgjiket kiis kezdetvén kortsomároltatta ... tudatlanságból hogj azert Ns Városunk(na)k az Aknai Borok iránt lőtt Protocollatioja p(ro) nunc ne-violáltassék ... ezenn két Hordó borok kőzzűl ... árultassék ki; de árra ... Suspendáltassék [Dés; Jk 465. — [a]Désaknai].

szuszpenzió felfüggesztés; suspensie; Suspendierung. *1667:* jovallanám mind oda ki, mind ide bé az tracta egész suspenzióját, míg ez újonnan zendült hír és gyanóság az udvar fülébe meghalna [TML IV, 204 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1704:* az én suspensióm is kegyelmetektől usque ad decisionem aulae indicáltatott a két ítílőmester által [WIN I, 167].

szuszpiciálódik gyanakodik; a avea suspiciuni/bănuieli (cu privire la ...); verdacht haben. *1704:* Erre nézve ő[a] megmondván a generálnak, mint urgeálja[b] a levelek visszaadását, kire nézve suspiciálódván a generál, a leveleket elvötte, és felszaggatván úgy látták meg ezt a munkát és úgy fogták annak utána meg [WIN I, 167. — [a]Egy Pano nevű görög. [b]Bethlen Miklós]. *1705:* a commendans suspiciálódván, hogy kém volna[a], minthogy ott vannak mellette a kurucok ... Azt is mondá a commendans, hogy Kolozsvárra beküldi [WIN I, 657. — [a]Egy oláh pap].

szuszpíció gyanú; suspiciune, bănuială; Verdacht. *1613:* az Praefectusunk altal, az Hunyadra rendeltetet Harmintzadosúnknak Varadj Janosnak, plena authoritast engettünk: hogy ennek útanna ... az mely kereskedö Emberekhez suspicio leszen, az rẹgi usus szerent zazlonk alat s égebüttis az hún keuantatik, Marhaiokat revidealhassa, és ha miúel többet raitok talalhat, aszt diligenter mi szamunkra confiscalya [Kv; PLPr 35–6 fej.]. *1635:* Miuel Vice Ispan Trauzner Jstva(n) Vra(m) ez Dimin Mihalt Enyede(n) Fejeruarmegjeb(en) lakot ad octaua(m) suspiciora detinealtatva(n), elegedendo keppen megh bizonytotta nylua(n) valo orsagatth, mivel bizonysagokbol nylua(n) ki teczet egy nehanyzorj lonak, es egjeb marhaknak el lopasa. Teczet a tõruenjnek hogj megh hallio(n) erette [DobLev. I/8]. *1645:* ã parazt embert cziak suspiciorais megh foghatnj [Kv; TJk VIII/4. 11]. *1646:* Captivus ... diceret, allegat Ertem minemü dologert Captivaltattal engemet ket louadnak karat forgatod raitam s aztis czak suspiciora fundalod ... engemet ezert az Constitutio, Dectretu(m) s orszagh articulussa szerent is nem captivalhattal uolna [Kv; TJk VIII/4. 106]. *1657:* az kemény magaviselete s engedetlensége félteti vala még magát is, annál inkább feleségét és öccsét az fejedelemségben succedáló fiától, melyet cseleküdni az vitézlő rend recusált, halasztván hazaérkezésemre, s annál inkább nevelték elméjében az suspiciót ellenkezőim [KemÖn. 303]. *1677:* Holot még a' residentiatlan Nemes személyeket-is sok dolgokban, sõt némely casusokban nagyob rendeket-is, arestalnak; annyival inkább az Oláh Papokat, kik-

nek or-gazdaságok, vagy egyéb czégéres vétekben valo életek felől, bizonyos suspicio vagyon, a' Tisztek meg-foghassák [AC 233]. *1730:* Nemeth János Veres György házához Se othon Se másut létib(en) ne járjon, vélle Semi nemű képpen ne társolkodgyik az emlitet Suspicionak tollálására [Szentbenedek/Szászny íres SzD; Ks 27 /XVI] | Lengyelországnak azon széleiből általjövő embereket, passusokat megvizsgáljon és ha legkisebbik dolgot is esziben vészen, detentiioban tartván, afféle suspitioban lévő embert a guberniumnak mentől hamarább értésére adjon [SzO VII, 347 a gub. Cssz, Gysz és Ksz-hez]. *1738:* az Szamos ujvári pestisbenis semi sincsen, az suspitiora el rekesztet hazakatis már fel szabaditottak [Gyeke K; Ks 99 Kornis Antal lev.]. *1764:* Az ö kmek[a] között rosszalkodást okozott suspicioban levö legenyt házokhoz ne jártassák [Kv; SRE 209. — [a]Ti. a házastársak] | tsak suspiciokra senkit agravalni nem lehet, nem lévén itten tsak egj bizonyos fatens is ö ellenek, a' ki a Casust vilagoson subinferalhatna [Torda; TJkT V. 204]. *1769:* Poroncsoltatik az is keményen, hogy ha a két oláh Országbol oláh Popák jönének Hazánkban Schizmaticusok, s az ide valo Popákat Ecclesiájok Fundussárol obnudálni s azok hellyében ülni akarnának semmiképpen a Mlgos K. Gubernium engedelme nélkül meg ne engedgyék, annális inkáb hogy az nem unitus olá Popák, és Esperestek titkos és suspiciora mélto gyüléseket akár holottis tartsanak meg ne engedtessék [UszLt XIII. 97]. — L. még TML III, 35, VI, 245, VII, 244; WIN I, 142.

Szk: *~ba esik. 1614:* Mely factio és irogatások miatt Bethlen Gábor is suspicióba esék Báthori Gábornál, kiért nem mere megállani, hanem meg kelle futamodni az Portára maga ótalmáért [BTN[2] 61]. *1737:* Balogh Ersébeth ... maga Urán(a)k meg étettetése iránt is nagj suspiciob(an) ésvénn, Hadnagj Atyánkfia ő kglme ... Tőrvényre Citáltatta [Dés; Jk 257b–8a] ✳ *~ba hoz. 1667:* Az mi az gróf dolgát illeti, abban teljes lehetetlenség van, Kegyelmed ki jühessen már, mivel egyszer abbúl kimosdott, hanemha mind engemet s magát suspicioban akarna hozni [Gyalu K; TML IV, 217 Banfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1740:* Deliberatum. Az A. ő kglme Contractussát, az Annusn(a)k és Hónapnak Correctioja 's maculálása nagj suspiciob(a) hozván; ha az A. ö kglme ezen Contractust exarált Regiusoktól, hiteles Testimoniumot hoz, hogj tulajdon azon Regiusok által lött azon Correctio, és azon Esztendőb(en) exaráltatott a' Contractus, és nem mástól, úgj élhet vele [Dés; Jk 346a] ✳ *~ba hozza magát. 1657:* nagy suspicióban is hozta vala magát[a] ... mivel az palatinusnak emberei mentek s jüttek hozzá, kikkel secrete mit tractált légyen, ő tudta [KemÖn. 71. — [a]Horvát István]. *1738:* az mostani Actor ellen injuria(na)k suspicioját(a) magokat ne hozzák [Torda; TJkT I. 172] ✳ *~ból magát expurgálja/kitisztítja. 1659:* Csak Kegyelmed az úr ő nagysága udvarát frequentálja és Kegyelmed felől való suspiciókból magát ő nagysága előtt kitisztítsa, bizony egy gonosz akarója is Kegyelmednek nem árthat [TML I, 421 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1668:* mente magat Brassai Andras Ur(am), hogy nem tudva adta volna azon onat[a] az fianak ... Brassai Andras Ur(am) ... expurgallya eo Kge magat ugy azon suspiciobol [Kv; ÖCJk. — [a]Ezüst gyanánt] ✳ *~ja lett vkire. 1759:* Midőn ez előtt két Esztendővel ã Ványolomból egy vég Czondra Posztom el veszvén, Suspiciom lett volna ... László Péterre [Bulzest H; Ks 112 Vegyes ir.] ✳ *a ~ rajta marad. 1705:* Haller István uram ... ha nem ád olyan levelet[a], egyáltaljában a suspitio rajta maradván, ebben a mostani hivataljában és méltóságában meg nem maradhat, tudniillik, hogy tanácsúr lehessen [WIN I, 568. — [a]Amelyben a kurucokhoz elszökött fiát mindenéből kitagadja] ✳ *~ támadhat. 1659:* Kegyelmednek ő kegyelmekkel kiváltképpen útjokban nyilvánvaló szembenlétele minden eddig elkerült romlásának oka és veszedelmének hálója leszen, nem is támadhatván semmiből Kegyelmedre nagyobb suspicio, mint abból [TML I, 415 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz] ✳ *~t hoz magára. 1664:* Istennek hála, semmi bántódása ő kegyelmének nincsen, ki miá ő kegyelmének még mostan ki kellene mozdulnia, ezzel is magunkra, hogy nagyobb suspitiót ne hozzunk mind az idegen nemzetektől s mind az magunk felekezetitől [TML III, 37 Katona Mihály Teleki Mihályhoz] ✳ *a ~t levetkezi magáról. 1705:* Melyet[a] ha megcselekszik a suspiciót magáról Haller István uram levetkezi, és megmutatja véle, hogy nem az ő akaratjából ment el [WIN I, 568. — [a]Az elszökött fia kitagadását] ✳ *a ~t rajta tartja. 1637:* Mosa Gergeli ... protestal azon hogi eö az teörueni talalasa szerent el varta Demòkeöt hogj Juramentomat de ponallia (!), de miuel nem compareal s nemis jural ez uta(n) gondgja leszen rea, es az suspiciotis rajta tartia [Mv; MvLt 291. 106b] ✳ *~t támaszt vki ellen. 1617:* ha mit mondot volnais ... Radnothy Miklos, annak okais volna ... az mint responsioiaban iria; seot azt magam bezedenek megh bizonyitasaual akaria stabilialni, es mind eszekbeolis czak egi suspiciot akar ellenem az Teorueni eleiben tamaztani [Kv; RDL I. 11] ✳ *~t vesz. 1662:* (A levélben) valami particulát az új clavissal írt Kegyelmed, Isten tudja, micsoda suspiciot vött Kemény Simon uram [TML I, 379 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✳ *~t vesz magára/rá. 1704:* Azt is mondá[a], hogy Pekri nem akart volna odamenni, amelyért suspiciót vévén magára, a kurucok megkötözték volna és odavitték volna [WIN I, 250. — [a]A fejedelem]. *1705:* A húgom, Bethlen Lászlóné is itt igen sok szükséggel élvén, kéredzeni akart volna ki maga jószágába, de itt nem is mér az ember, mert én magam vennék suspitiót rám [WIN I, 526] ✳ *~t vonhat magára. 1638/1762:* Pécsi Simon ... olly dolgokban magát nem társalkodtattya 's elegyitti, mellyért derekass és hellyes Suspitiotis magára vonhatna [KvAKt Mss 263] ✳ *aprólék ~. 1598:* Noha az bizonisagoknak vallasabol valamy aprolek suspitiok vadnak az leanihoz, accedal penigh az eo maga Nyelwe vallasais ... vgy tetczyk azen (!) az teorwennek hogy megh eskedgyek az leany es menche magat [Kv; TJk V/1. 273] ✳ *derekas ~ → ~t vonhat magára* ✳ *gyanító ~ férhet utána. 1787:* Ha a' Faluban valami idegen ember meg fordulna ... 's leg kisseb gyanito suspitio férhetne utánna az ollyanokat immediate el fogatni, 's a' Proc. Tiszthez kisèrtetni kemény parantsolat alatt parantsoltatik [Torockó; TLev. 3/2. 3a] ✳ *helyes ~ → ~t vonhat magára* ✳ *kicsiny ~. 1676:* Hallom, Uram, én is hogy vagyok hacsak kicsiny suspitióban is; de eziránt biztat igazságom s jó lelkem ismerete s a körülöttem valók, hogy megtísztítnak abból is [TML VII, 226 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz] ✳ *lopogatásnak/tolvajságnak ~ja. 1646:* Az varos directori ... p(ro) ponalwan Kovacz Mihaly es Koczkas Gergely foglyok ellen, hogy ... Koczkas Gergely nyilua(n) valo homicidiumert ... Kovacz Mihaly Toluaisagnak suspiciojaert leven fogwa, az varos teomleoczet violaltak es ã Teomleocz tartot Megh eoltek [Kv; TJk VIII/4. 61]. *1691:* egyéb illyen forma Lopogatasnak suspicioja jarulvan hozza [Dés; Jk] ✳ *nagy ~. 1585:* eo magais Az leany vallia magat gilkosnak lenny de ... ez dologh chak homalyban Vagion es igen

Nagy Suspicioban Azert kenoztassek megh, es ha az Wetket megh Vallia, ez Nagy suspitiot megh vilagosittia hath megh hallion, Ha penigh Nem vallia megh, hát a' ketsegre megh Ne eolliek hanem veryek ky [Kv; TJk IV/1. 454]. *1784:* Szüntelen hirdetik, hogy ez-amaz regiment gyalog és lovas militia megyen azon <felkelőkre> de ... még eddig egy sem ment. Ez is nagy suspitio [RettE 428] ✳ *oldalaslag való ~. 1671:* Valami oldaloslug valo suspiciokis lennének meljeket sponte el hagjnak [SzJk 113].

szuszpikálás gyanúsítás, gyanakodás; suspiciune, bănuială; Verdächtigung. *1618:* (A levélből) Nagyságod hiszem hogy eddig való suspicálásit és énnékem kötelességem alatt való injungált írásomot bőségesen megértette [BTN^2 157].

szuszpikálkodik gyanakodik; a avea suspiciuni/bănuieli (cu privire la ...); argwöhnisch sein, beargwohnen. *1663:* Itt[a] valóban vigyáznak és félnek practikától ... Nekem, kegyelmes Uram, magam részéről elég baj (valóban is suspikálkodnak), nem tudhatván, magamat mint kelljen alkalmaztatnom [TML II, 649–50 Teleki Mihály a fej-hez. — [a]Kővárban (Szt)].

szuszpikálódik gyanakodik; a avea suspiciuni/bănuieli (cu privire la ...); argwöhnisch sein, beargwohnen. *1660:* Kegyelmed azért tudósítson, mik voltak bele írva[a], mert suspicálódnak valóban érette [TML I, 555 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — [a]A titkosírással írt levélbe]. *1704:* a gubernátor kiizene, hogy gondolkodjanak a statusok és lássák meg, kicsoda hazudta ... azt a személyt, mint olyan megveszett membrumot, közülök kivessék. Ezt megértvén a statusok, eléggé zúgolódának, és ki egyre, ki másra suspicálódék [WIN I, 139]. *1705:* a kurucok az uraknak a könyveket küldötték volt, és mindenestül fogva felvivén őket a generálhoz, suspicálódtanak, ha egyéb levelet nem hoztanak-é az magyaroknak [WIN I, 406]. *1725:* a Beretholmi Templomát fel verték volt ... nyomozván a dolgott itt Ivánfalván Suspicalodván őtt emberre ... hármát meg fogottam, és az Savartéllyi Tőmlötzben küldettem [Ks 99 Miske Imre lev.].

szuszpirium levegő; aer; Luft, Atemluft. *1568:* De ez secretum ezben az tudomanban, hogy erre visely gondot, hogy az teglak közöt az garasokat vgy rakiad, hogy suspiriomot vehessen közzwllök, Mert mind az also boltban es Mind az felsö boltban Nem öperalhat (!) az twz [Nsz; MKsz 1896. 354–5].

szusszan 1. lélegzik; a respira/răsufla; atmen. *1746:* az I ... Tordai Borbely György ur(ama)t etzakanak idején töb társaival az o Tordai Kastélyban annak égyik bástyajaban bé huzta es ott mind addig verte mig égyet szuszszant [Torda; TJkT III. 44].

2. pukkan; a pocni; platzen. *1844 k.:* Piros. Zavaros. nem édes, galánga[a] ... Muskotály-aszu, Kellemes űzü. tisztált valamit ... Diodi siller. Tisztácska Szuszszant a dugasz' kivevésekór [Csekelaka AF; KCsl 6. — [a]Ti. bor].

szusztenció ellátás, fenntartás; aprovizionare; Unterhalt. *1705:* Havasalföldében erősen szedik az árpát, zabot és egyéb gabonát az bejövő armada szükségére, minthogy gondolják, hogy Erdélyből ki nem fog telni sustentiójok annyi népnek [WIN I, 585].

szusztentáció ellátás, fenntartás; aprovizionare; Unterhalt. *1596:* 7 Die January attünk Jsmegh az beteg trombitasnak sustentatioiara f — d 25 [Kv; Szám. 7/II. 18]. *1652/1677:* Mivel az Iffiu Fejedelem Rákoczi Ferencz ő Naga méltoságos személye mellet a' Gubematornak, és a' Tanácsok közzül egynéhányoknak continuè jelen kelletik lenni, azoknak sustentatioja felől-is provideálni illendőnek itéltetet [AC 38]. *1657:* Az alumnusok sustentatiojok ... Az oláh papok s sustentaiojokra ezeneknek huszonöt öt pinzt s egy egy tyukot adgyanak egész Fagaras földén, hasonlóképpen a falúk is huszon öt öt pinzt adgyanak [UF II, 188]. *1662:* Bócsületes Hivűnkőt Nemzetes Suki Ferenczet ő Kglmet bocsáttottuk ki Vármegyejébe, avveghre hogy az mély Élést az Nemes országh Kis Selyki gyűlésebe(n) az Törökök Sustentatiojokra fel vetett vala, hova hamarab fel Szedettesse, és Szállitattassa elis Marosvásárhellyre [SLt A. 50 fej.]. *1671:* Az lovas szükségét is foganatosabban véghez viszik s nem is távul lévén lakások, hetenként sustentatiojokról is mind magoknak, lovoknak kevés akadályokkal provideálhatnak [TML V, 434 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1690:* Kegyelmes urunk, az mostani szükséghez képest százezer számú hadak sustentatiójára negyven napig való élést vetettünk [Kereszténysziget Szb; EOE XX, 419 törvényszövegben]. *1698:* az Magazinumban sohultis az Militia sustentatiojára Buza le téve nincsen [UszLt 45 gub.]. *1710:* (A pápista urak) az alvinci fiscális kastélyt jószágával együtt deputálák sustentátiójára[a] [CsH 301. — [a]Az új erdélyi püspöknek, Illés Andrásnak]. *1720:* mind a' quartelly tartásb(an) erhetö Confusiokat, és difficultásokot evitálni mind pedig illendőképpen a' Militia Sustentatiojárol tempestivè provideálni akarván ... az mig az egész Téli Qvantum fel vettethetik ad Assignationes Commissariatus Provincialis a Militianak anticipállyanak [Ks 83 gub.]. *1790:* erős tilalom alatt meg tartatvan a regi jo törvényt és praxist[a] ...hogy igy még tovabrais a mi szegény nepünk ebben a megszokott Mestersege folytatasaban meg maradhasson, és mind a Felseges Királyi Contributionak fizetesire, mind a Nemes Haza hasznalattyára és terheinek supportalasára ... mind pedig a maga Háza és tseledgye sustentatiojara alkalmas maradhasson és lehessen [Torockó; TLev. 10/6. — [a]Az erdők megőrzésében]. — L. még AC 256; CsH 328; TML I, 369.

Szk: *mindennapi ~. 1741:* a Szegénysèg maga minden napi sustentatiojara valo mediumoktolis privaltattvăn ehvel halásra jutott [Kámánd H; Ks 101 Zejk István lev.].

szusztentál 1. ellát; a aproviziona; unterhalten, für jmds Unterhalt sorgen. *1674:* ki hozatva(n) fogságbol Lörinczi Sophiat Galambodon lako Boros Gergely feleseghét, kit hites Ura ... fogságha alattis sem etelevel, sem italaval ne(m) tartotta, sem sustentalta [Kv; TJk VIII/11. 309].

2. *~ja magát* fenntartja magát; a se întreține; seinem Unterhalt bestreiten, sich erhalten. *1670:* ez szemorú udvar bizony elég angariában vagyon ... ez itt való kevés jószág jövedelme igen kevés sustentálásokra, az disturbium miatt semmi ára nem lévén az sónak s jövedelme az aknának, mivel sustentáljuk magunkat [TML V, 246 Újhely Pál Teleki Mihályhoz].

szusztentálás fenntartás, ellátás; întreținere, aprovizionare; Unterhalt, Versorgung. *1670:* az itt való privatumokról irhatom Kegyelmednek, hogy ez szemorú udvar bizony elég angariában vagyon; az magyarországi jószágocskát

egészen elfogták Zólyominé, Barkócziné asszonyomék s Rákóczi Ferenc uram; ez itt való kevés jószág jövedelme igen kevés sustentálásokra [TML V, 246 Ujhely Pál Teleki Mihályhoz].

szusztentálódhatik eltartódhatik; a putea fi întreţinut; versorgt werden können. *1693:* Tetzet mind az altal hogy az Relictanal maradgyanak nyòlcz ŏkrŏk, usq(ue) ad finalem Decisionem, hogy az Arvakis addig jobban sustentalódhassanak [Ne; DobLev. I/38 3].

szusztentálódik eltartódik; a fi întreţinut; versorgt/unterhalten werden. *1670:* Linczigh Daniel Uram ... fatealá hogy ... Gaszner Szabo Istvannet ... magha házánál hogy ha magát becsülletben tartya, és békességbe(n) lakik velle, el szenvedi, és ott eleteigh el tartya, de ugy hogy az magajébol sustentalodgyék, ha megh hal elis temetteti [Kv; TanJk II/1. 768].

szusztentáltatás elláttatás; întreţinere; Unterhalt. *1662:* Kemény János Vécsbe száll, tractálván Barcsaival, kész bizonyos respectusokkal cedálni. Országgyűlése. Cedál Barcsai. Sustentáltatásában provísió [SKr 639 Tartalomjelző fejezetcímben].

szuteníroz 1. fenntart; a întreţine/susţine; unterstützen. *1806:* Groff Haller Gábor urral beszéltem ... és mondotta, hogy Ngodat Házát velem edgyet értőleg protégálni suténirozni kész [Ks 94 Thuroczy Károly lev.].

2. *~za magát* fenntartja magát; a se întreţine/susţine; seinem Unterhalt bestreiten, sich versorgen. *1829:* Ezen első egy pár esztendő alatt a Theatrumból bé folyó jövedelem ... capitalissá válna, melyből azután a társaság, a Theatrum magát, segittené, soutenérozná [Kv; KvSzLt].

szutor varga; cizmar; Schuhmacher, Schuster. **Szn.** *1453:* Andreas Sutor [TT 527]. *1457:* Sutor [Csánki V, 316].

szuvat vmilyen tapasz-darab; un fel de plasture; Art durchtränkter Wundpflaster. *XVIII. sz. eleje:* Az melly lonak ă lapoczkája Szárad, le dőjtve ér vágó vassal meg kel a lapoczkáját vagdalni jŏ formában az után harapŏ fogoval fel kel Szedni ă lapoczkaja bŏrit ... borral kel dugasztani egy kis Szuvatott, és azon dugásztot Szuvattal be kel venni ă föl Szedet bőrt, harmad nap múlva borral ă Szuzatott (!) mosd le, és megh dagadot lyukakot nyisd megh és megint erős bor eczettel fel gyurd szuvattal verd be, mind addig még megh gyógyul [JHb 17/10 lótartási ut].

szűcs l. szőcs

szügy 1. ló/szarvasmarha két mellső lába közti része; piept; (von Rind/Pferd) Brust. *1609:* A hamos louak zwgiweok (!) mosasara adtam 1 1/2 Eytel Eczetet [Kv; Szám. 12b/V. 337]. *XVIII. sz. eleje:* A melly lo vagy Kancza fel borzadva vagyon, bágyatul viseli rnaghat, vony kégyŏ fŭ gyŏkeret, ă mellye hegyesibe annak minden részeibul egybe vonnya a rút genetséghet, és rnind ă Szugyin folyik ki, de negyed napra ă gyŭkeret ki kell vonni ă Szugyibul | A melly lovak ă Szügyek felĕ hajtva Szegik meg ă nyakokat, vagdalkozni nem jo rajtok, rnert nyeregbe ŭlve mondanak le ă fejedröl [JF 17/10 lótartási ut.]. *1710:* (A pataknak) meredek martja volt ... a ló szügye megütközék belé [BÖn. 568]. *1761:* Gyermek Mén Lovak vadnak e' szerént ... Déres szŭrke szŏrŭ ŏt esztendŏs Mettzett, a szŭgyin Sŭmŏltsŏs Paripa Nro 1 [Siménfva U; JHb XXIII/31. 15–6]. *1776:* Lovas Emberek Lovaiknak a' szŭgyőkőt èrte a viz | Árviznek idején a' Szent Gerlitze, Madaras, és Szent Háromság felé menö Embereknek Lovok szŭgyig járt a' Kotymányos hellyeken [Nyárádsztlászló MT; Sár. Nicolaus Kováts (48) vall.]. *1802:* (A ló) szügyén sömörögje van [DLt nyomt. kl] | Beteg Emberek számára, Lovak szügye mosására, és az beteg Lovak orvoslására költ légyen 5 ~ öt Kupa Seprö és 2 1/8 ~ Két Kupa 's fél fertály Trejbej Pálinka [Lunka H; Ks 118 Vegyes ir.]. *1837:* barna pej kisded paripa Ló ... jobb felől való szűgyének egy kis szürkés holdotskája láttatott [DLt nyomt. kl].

2. szügyelő; pieptar; Brustriemen. *1809:* Egy Hámnak a' Szügyit öszve todottam ... 2 Rf [Kv; SLev. 2 Ambrus János szígyártómester kezével]. *1815:* Egy Szügyet megreparáltam a Rf 25 Xr [Kv; Pk 6]. *1843:* Két hámot kireparáltam, a Szügyibe három Sléfet bé vartam, és égy ujat tettem ... égy vilás Szíjat, egy far Szijat meg fottam [Kv; Újf Nemessányi András szígyártó számlája].

szügyelő a hámnak a ló szügyébe feszülő része; pieptar; Brustriemen. *1628:* Hat lora ualo fekete Nyomtatot ham ... Ket kantar. ket Szwgeleő [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 12]. *1629:* Egy fék Agy, zabolastul, szwgy Eleö tt f 2 [Kv; RDL I. 132]. *1673:* viseltes lora valo szerszám szügjellöjevel edgjűt ... Igen gyenge szerszám bagariara varrat szűgjellöjevel edgjüt [Marossztkirály AF; BfR I Bethlen Domokos hagy-ból Bethlen István inv-ban]. *1681:* Pillangos Fek agy szúgye<l>lőstűl Kopott aranyozott orozzojaval | szeles arannyal vartt Jaspisos Rubintos s tűrkises szeles fek agy szügyellöstül öregh pillangos Orrozzoji fejer [UtI]. *1688:* Merőn Szkofiúmmal varrott Portaj Czaffrag ... Egy Szkofiummal gazdagon varrott veres Bársony Portai Czaffrag. Öreg Saphélyokkal gyöngyökkel rakot ezűst aranyas orrozat ... Két rendbeli Széles ezűst aranyas fék, Szűgyellő orrozatostol [Born. II. 18 Mikola László inv.]. *1700:* Egy Zabolas lora valo fék homlokára valo rojtozással Szügyellöstöl tűrkeses (!) orrán valojával [Hr 1/20]. *1705:* Mas edgy magyar kantar szügyelő Ebeni Istvan neve rajta [Cege SzD; WassLt Vas Dánielné lelt. Rettegi György kezével]. *1711:* portai fék agj szügjellöjével orrodzojával Tarka Selyem Majcz fék emelö szár rajta. Egj majd két ujnyi szélességü veres Selyem Majczra vont aranyas Ezüst fék egj szugjellöjevel edgjütt [Told. 19]. *1717:* egy rezes aranjas kantár és szügyöllő [TSb 5]. *1732:* Egy puszta magyar nyereg ezűstös Cantár, szügyellő, és farmatringal edgyűt [Kv; Ks 16 Kornis Zsigmond lelt.]. *1744:* Nyereg rajta lévő hitván Szűgyellővel hevederrel és farmatringal | Edgy pár kengyel vas szijjastol ket hitván hozávaló Szűgyellővel [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1759:* Grohoti Petrucz Ignát egy kantárt, egy Szűgyelűt és egy pár kengyel Szijat lopván, ezen általa lopott portékák ă Nyakára akasztattanak, s ugy hordoztatott fel s alá a Sokadalomban ă honnét ă Sógora Blesenyi Nyág Zaharia váltotta ki 12 for. [Tomnátyek H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1767:* Ezüstős Kantár, Far-Matring, Szűgyellő, égy Pár Csézás Lora valo Ezűst de meg aranyazott Tsattos-Bogláros Hámok [Kóród KK; Ks 21. XVIII. 78]. *1768:* Egy ezűst kantár, és Szűgyellő kék selyem mojszra varva [Jobbágyfva MT; BálLt 71]. *1783:* Nanya Makavej ... Pastyina nevű Aszontolis égy szigyellőtt lopott

volt el a mint hallottam mellyet nálla megís tanált volna Pastyina [Faragó K; GyL. Blága Thodor (40) jb vall.]. *1808:* ahoz valo Szügyellő s farmatring [HSzj *kantár* al.]. *1811:* vittenek el ... Egy uj kantárt, egy szügyellöt, egy uj szárikát [DLt 629 nyomt. kl]. *1843:* Egy pár szügyellő [Kv; EMLt]. — L. még MNy XX, 498, XXXVIII, 388; TML I, 31, II, 188, 240.

Szk: *aranyos ~. 1598:* Ayandokba attam egj aranios zwgyelleotth es feketth, ki meghertt wolna fl. 100 [UszT II/2. D. 47] ✳ *aranyos-ezüstös ~. 1598:* Gerendj Marthonnak hattam ... Egj Aranyos ezwsteos zygeleot farmatringal eggwt [Gerend TA; Törzs. Gerendj Pál végr.] ✳ *ezüstös ~. 1611:* Egj Ezwsteös zigyeleö ... Egy zigieleö far matringhal [Kv; RDL I. 88] ✳ *kapucinos ~. 1627:* Iora valo aran-(n)ios, ezwsteos szerszam kapuczinos szugelóie teorkeses [BLt] ✳ *kígyóhátas ~. 1697:* egy Keskeny Kigyo hatas Szügyellö [KGy]. *1726:* öt viseltes kender kötöfék, edgy kigyó hátos szügyellö [Görgény MT; Born. G. VII. 23] ✳ *rostélyos ~. 1651:* Egy ezüst talneruh rostelios szügielö, mas szügielò fekagiaual egiüt [Szamosfva K; JHbK XVIII/27] ✳ *zománcos ~. 1691:* Egy ezüstös aranyos kantär zománczos szügyellövel farmatringal edgyütt [Szentdemeter U; Ks 31. XXXa].

szügyű szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *beesett ~* horpadt szügyű; cu un anumit fel de piept; mit eingefallener Brust. *1675:* Nemzetes Klobusiczki Pal Ur(am) egy barna pej, be esett szügyü, fel hajlott akaszto fa béllyegű Lovát meg lelvén Vy falusi Samuelnél, annak rendi szerént Nemes személyekkel reá esküvén magáévá tette [Kv; TJk VIII/12. 59].

szűhátú szívjegyes hátú; care are pe spinare un semn în formă de inimă; mit herzförmigen Mal/Fleck auf dem Rücken. *1679:* Kancza ... Fako szörü, kesely, hodos, szü hatu | Eöreg Kancza ... Szü hatu fako, farka serenye elegyes ... Szű hatu, egér szörü fako, elegyes serenye ... Fako, Szű hatu, elegyes farka serenye [Fog.; UtI].

szűk I. *mn* **1.** szoros, szorító; strîmt; eng. *1568:* Michael wogner iurat(us) fass(us) est, Tudom hogy az en Ceh mestersegembe(n) Egy lengelnek Czynala pozto Ruhakat, de az Ruha zwk lọn mert az poztoth bele ne(m) zabta es ne(m) lọn Jọ [Kv; TJk III/1. 200]. *1632:* Philep Marton monda a huganak Katanak, hogj Kata kurua legien az Aniad szük a gattia [Mv; MvLt 290. 87a]. *1736:* (A gombokkal televarrott) ing is a könyökiig bővebb volt, azon alól a keze nyeliig szűk, azt hítták síp ujjú ingnek [MetTr 342]. *1823–1830:* elein az urak a nadrágjokat a csípőcsonton alol kötötték[a], késöre hágott fel a csípőcsontra, de már most egészen a hónaljig felment; a nadrág inkább bő, mint szük volt [FogE 63–4. — [a]A XVIII. sz. elején].

2. keskeny; îngust; schmal. **Szk:** *~ szájú. 1816:* Egy Pléh, Szük száju palatzkotska [Szentmárton Cs; UnVJk 150].

3. csekély, kis kiterjedésű; de întindere redusă; von eine geringe Fläche. *1571:* nagiob rizze az zegenysegnek felesegesteol gyermekesteol ehel halok. mert zanto feoldeknek zena fyveknek Jowayt kezekbeol mind ky vettek es az varakhoz hamorhoz foglaltak ... holott eok annelkylis nagiob rizze hawas keozben sovany es zwk feolden laknanak [SzO II, 329]. *1640:* Hataroknak szük voltarol Fogaras felöl panaszolkodnak melliett eo Naga Kgmesen megh erthet kapitan Uramtol [Illény F; UF I, 743] | Semmi fele Maiorsag Nem lehet teob seot mostis oly karos az meny vagion hogy maga az szegeny ember marhat ne<m> tarthat mert az hatar szwk [Km; GyU 49]. *1660:* Ő kegyelme is fog beszélleni az udvarbíróval az helynek mivoltárúl, mindazonáltal ott, úgy gondolom, igen szűk hely vagyon [TML I, 530 Teleki Mihály Veér Krisztinához Sárospatakról]. *1666:* Urunk ő nagysága minden bizonynyal a jövő csötörtökön, úgy 26. praesentis megindul; ebédre Désre megyen, onnet vacsorára Pojánra, másnap ebédre Torda Vilmára, hálni Sására, avagy a két Bonyra, mivelhogy Sásának folyó vize nincsen, mezeje is szűk [TML III, 603 Udvarhelyi György Teleki Mihályhoz]. *1670:* inkább javallanám az magyarországi atyafiaknak, takarodnának fel Sziget felé; jobb volna, mintsem azon az szük helyen vonták meg magokat, mert én attól nem féltem, hogy mostanság várban kellessék szorulniok [TML V, 275 Teleki Mihály Katona Mihályhoz]. *1732:* Az Korodi Hatar(na)k szük volta miatt igen vékony a paskuatio, ha a Commetaneus faluk határára nem excurral-(na)k a korodi marhák, Nyárban telelnek [Kóród KK; Ks 12. I]. *1738:* Azt tudjuk, hogy kicsiny és szük az szindi határ s kényteleníttetik az falu Lugosi uraméktól bizonyos ökörjáró helyet árendálni [ErdO I, 717]. *1747:* Pakura nevű hellyben levő malom ... regi hellyeről általl tétettetett ... Baro Josika Laszlo Ur földe felől az tsotornaival együtt ... mikor nedvesek az idők azon malom gát vagy is arok szük volta miatt ... feles kárt causál [Branyicska H; JHb]. *1759:* Bukurestyan Mihaila Postoritasi ... az Bányaszságotis ugy folytattyak hogy arendaba vesznek esztendöre Stompott az Possessoroktol, melly ... harmintz Negyven forint szokott lenni, amely arenda pénzt ritkán fizethetnek meg a Stonpal valo keresetbol mivel ottan szük a Banyász helly [Abrudbánya; Ks 111 Vegyes ir.]. *1770 k.:* Koronkaj János ... Váracskának szük Volta miatt nem tsak ő az, aki egy fedél alatt, és egy Házba Lakik az Apjával, és külőnős Gazda, hanem többen sokan száma nélkűltt vadnak [Torockó; TLev. 9/15]. *1818:* mostoni szük, és alkalmatlan patkolo helye [Mv; LakCLev.]. *1828:* a' Templom közepén levő Piatz most is kitsiny és szük azt hát jobban elszoritani nem lehet, mivel ara az Ur Vatsorája vételekor a' Gyülekezetnek elmulhatatlan szüksége van [Magyarókereke K; Ref.egyh.jk]. *1831:* az uttza ottan leg szükőbb [Dés; DLt 405]. *1847:* A Torotzkoi Közönség azon Elvböl ki indulva hogy, minden Jövedelmezö forrása csupán a Bányászatból, és Vastermesztési iparból áll, a melynek fenntarthatására edgyik ág az elkerülhetetlen Erdöség, azonban ami a Torotzkói meg szorittatott szük határt nézi, abból nem hogy szénnek Sőt Bányák fenn tartására Kohó és Veröbeli eszközök kipotolásárais, csak nemüleg ki elegithetök [Torockó; TLev. 10/4].

4. kevés; puţin; wenig. **A.** emberre von.; referitor la oameni; Leute, Personen betr. *1589:* Fogattam esmeg 6 embert, Azok voltanak ot 3 nap Attam egyknek 14 d mert Jgen zywk volt az ember az dolgos f. 2 d. 52 [Kv; Szám. 4/VI. 31 Stenzely András sp kezével]. *1594:* 15. Noúemb(ris) Wrúnknak ö fgenek vittek Magyar Orszagi Müstokat es wj borokat, Waradrol hosztak vala 25. szekerrel. Vittettem Thordara 24 szekerrel. Maid 3 napig kellet az szekeres (!) szük volta miat it heverniek [Kv; i.h. 6/III. 18]. *1624:* mint hogi ninczis reminsege hogi embert zallithasson reaja, ez mostani zwk ember idejen ... ez megh neuezet, egez haz helt oda eóreók arron, minden igassagat ki ueuen beleólleók Zalancz Istva(n) vramnak, es az eó kgme felesegenek Thwry azonjnak [Mihályfva NK; JHb XXIII/6]. *1657:* az

piacokon[a] szinte úgy nem esmérszett az népnek vagy azelőtt szűkjebb, vagy azután bővebb volta, mint a tengernek áradása avagy apadása [KemÖn. 88. — [a]Konstantinápolyban]. *1667:* az hű ember nagy becsületet érdemel, mert szűk [TML IV, 241 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1808:* a' Betsületes Ns Czéh ... már Tavasz felé, mind eddig 'a Télből nagy költséggel majd ki tartott Legényeimet, mintegy elragadozni, s különös nem is képzelt utokon modokon, s az Igazságtul jol távul járva el venni szándékozik. Valojában 'a Legény szük voltát, az velek valo rut bánás okozza [Kv; ACLev.].

B. állatra von.; referitor la animale; Tiere betr. *1601:* Megh ertettek eo kgmek varoswl az mezarosoknak keonieorgeseket, es panazolkodasokat mutogatwan az baromnak felette zeok es draga voltatt ... kyre valo kepest kewanniak az hws arranak neweleset [Kv; TanJk I/1. 382]. *1657:* Megindulék azért csak másodmagammal postán; de az postalovaknak szűk volta miatt el kelle hagynom Lőcse tájékján, és csak egyedül sietve continuálám az utat [KemÖn. 59]. *1672:* az vago marha tavaszszal Szűk es vekony ... Az Hentesek penig ollyankor magokat elvonván, csak akkor akarnak vagni mikor a' marha bö. Kőver es fagygyas [Dés; Jk].

C. élelemre/termésre von.; referitor la hrană/recoltă; Lebensmittel, Ertrag betr. *1598:* az eless zwk zabasu es dragab feirwarat [Kv; Szám. 7/XVIII. 24 Masass Thamas sp kezével]. *1595:* Almat vöttem ... Miert hogy ad 1 Iúny és à taiban, szük az Alma [Kv; i.h. 6/XVIIa. 199 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1609:* Az Vrunk Louaz Mesterenek ... adta(m) ... Eot ueka zabot melliet az piaczon ueottem zinte ez taiba zwk leuen az zab vekaiat veottem per d. 7 ... d 35 [Kv; i.h. 12b/IV. 396]. *1657:* Hátul is pedig, honnan az víz mutatni láttatott securitast, lőn ily nehézség, hogy a lóeleségnek szűk volta miatt az tónak nádját metélvén le az vitézlő rend, addig-addig járták, hogy mind az magyar, mind az tatárság egynéhány általjárókat találtak, kire is kellett vigyázásunknak lenni, hogy az magyarság ne szökjék [KemIr. 319]. *1659:* mikor à Buzának, vagy egyéb akarmi el adni hozot marhának szük volta esik, az ő Piaczokan megh sem álnak ra kűlsö falukbéliek el adando Marhajokkal, hane(m) az Új keresztyénekhez viszik bé, nékiek adván el minden élést [Törzs. Barcsai Ákos fej.]. *1665:* Bizony még igen szük a dinnyénk, ha hoznak, küldök untalan; elküldtem minden felé, Portusra, Balásfalvára [TML III, 488 Udvarhelyi György Teleki Mihályhoz]. *1669:* itt a Mezőségen vétessek a kővári szükségre kétszáz vagy harmadfélszáz köböl búzát, mivel ott nem teremvén s ahoz való ő nagysága közel való házainál is szük lévén, pénzen kell vétetni [TML IV, 590 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1711:* valoság hogy a Zab szük vőlt, de a pénz annál szükeb, mert 9. pénzen felyeb itt a Zab el ném ment [Vacsárcsi Cs; BCs]. *1724:* Ha Havas al földiben olj szük az kenyér, úgy hiszém, bizony meg dragodik Erdelybennis [Nyujtód Hsz; ApLt 2 Apor Péter feleségéhez]. *1774:* mikor a' kóst szükeb vólt szalmának atták kalongyáját egy egy petákon az kastélyból [Szentdemeter U; LLt Fasc. 64 vall.]. *1805:* Egerbegyen: A Tisztabuza s a Rosbeli termést szükebbnek valják a közép szerű terméshél [Torda; TLt Közig. ir. 1182 ifj. Szaniszlo Zsigmond szb kezével]. *1836:* a' szük termésbe alig lehet a magjátis ki kapni [Ajton K; CU].

Szk: ~ *állapot. 1599:* mint hogy hallottuk hogy szwk allapatban uolt az eles Feyeruarat Biro vram eó kigyelme hagya hogy a kuczira elest szerezzwnk [Kv; Szám. 8/XIII. 36 Szabó András sp kezével] ✳ ~ *gabona ideje. 1732:* Mikor Jobbágy szerben voltanak a szolgálatra praebendát nem adta(na)k, hanem mikor szük gabona ideje volt Nyári dologra édgyszer másszor [Kisilye MT; TSb 51].

D. erdőre/vízre von.; referitor la pădure/ape; Wald/Wasser betr. *1662:* vagio(n) az Babolnay patako(n) ... ket kis fellyűl czapo malmoczka, boronabol fel rova, fedele szalmas, mellynek jűvedelmet az víznek szűk avagy beo volta hordozza [Bábolna SzD; UtI]. *1665/1753:* Mivel az Erdö itt a' Dálnoki Határon szük s bütsüs is, azt fel nem osztottuk; hogy közönséges erövel inkabb oltalmazhassuk [Dálnok Hsz; Told. 30]. *1744:* midön válnánk ... Torotzkó Városában a' Bíróság Háznál ... obveniala discursusunkba az Haza erdejé(ne)k igén szük vólta, kévánván ehez képést ezen malumot meg orvosolni [Torockó; TLev. 10/2]. *1761:* (A) To heljen ... meg terem öt szekér széna ... ha a két rész egjre birattatnek fel lehetne ugyan dugni de a viznek szük volta miatt Malmot nem volna miert erigalni, hanem a Viziért a Falu Kalákát adna [Pagocsa K; JHbK LXVIII/1. 25]. *1768:* már most szük a' viz de mihelyt Essöt ád az I(ste)n ismét meg indul[a] [Esztény SzD; Told. 5a. — [a]A malom].

E. pénzre von.; referitor la bani; Geld betr. *1625:* Bethlen Gábor ... osztán koronás pénzt veretett, ötpénzest és aprópénzt is; és az előbbeli pénzt szintén karácsony estin elveszték, hogy olyan szük lőn az pénz, hogy az elvetett garast másfél pénzben és egy pénzben is eleget váltottak, aprópénzt penig négyet is, ötöt is [Kv; KvE 156 SB]. *1717:* Jollehet a Haza mind à Pogánjság invasioja, mind az marha dögi, mind mindenféle naturaléknak kevés, kiváltképpen à pénznek szük volta ... miatt ... naturalékbéli sok consumptiot alázatosson repraesentálván eö Felségenek, kglmes reflexioját es ă Haza téli Quantum béli Consolatiójat remellyük [Kv; KvLt I. 220 gub.]. *1763:* Nms Kis Várdai L. Samuel eo kglme ... jelenté mi előttünk hogy ĕ bajos es szükpinz idejen, sem a királyi Adonak meg-adására sem p(edi)g maga és Házának intertenealására nem lévén annyi tehetsége, hogy azokb(an) magát subleválhatná ... kentelenitetet ... ă Csere Malom felett lévő Törokbuza Láb főldekb(en) ... el adni ... in et p(ro) fl 5 d 50 [Ne; DobLev. II/341]. *1778:* De emellett a nagy bő bor, búza bővsége mellett szörnyű szük a pénz, úgyhogy egy járombavaló ökröt láttam venni öt forinton, egy bornyús tehenet haton, egy juh a Mezőségen négy sustákon megyen [RettE 393].

Szk: ~ *pénz(nek) idején. 1727:* Instálok annakokáért a Mlgs Fő Ispány Vr(amna)k ... méltoztassék ... meg tekinteni ... Az én Özvegyi siralmas állapotomat ... ez szük pénznek idején az Árváim szájokbol a kenyeret kivettem, és perre kellett költenem, és immár szegény árváimmal gyalázatos szegénységre jutottam [Ne; DobLev. I/129]. *1800:* terhes környül állásak között vagyak Szivem Barátom, 3 Fiu Gyermeket tanittatni, ruházni tisztességesen ily Szegény Legénynek a mostani szük Pénz idején, azon kívül Házat tartani nem kevés gond [Torda; i.h. IV/833. 2a].

F. egyéb dolgokra von.; referitor la alte lucruri; Sonstiges betr. dürftig, schmal, kurz, arm. *1587:* Juljusban az feredeó hazat hattak eó kegmeok: hogi meg heiaztassam miert hogi felette Jgen zwk vala az szendelj [Kv; Szám. 3/XXX. 19 Seres István sp kezével]. *1663:* az üdőnek rövid volta és írásban való alkalmatlanságom miatt, (csak papirosom is szűk lévén), Kegyelmednek így felelek [TML II, 583 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1725:* Az szük papyrosrol alázatoson kövétem Ngdt [Kelementelke MT; Ks K 68].

5. ínséges; de restrişte; knapp. *XVII. sz. v.:* Az mellé az üdőnek szűk volta szerent rendeltenek egy egy veka buzat és ket veder bort, addegh, migh Iste(n) meg szaporittya őket ugy hogy elégedendeő leszen az Dezmabol valo jövedelem [Egrespatak Sz; SzVJk 33]. *1737:* Mint hogy az üdőnek szük voltára nézve felvén a terhes consequentiatol, annak anticipatiojara kelletett pro Majo az Militia számára Zabot vasároltatni Cub 34 [Torda; TJkT I. 144]. *1774:* Ezen Jószág mostis ollyan állapotban, és statusb(an) vagyon egyéb képpen mint Néhai Groff Eszterházi Daniel Ur eő Naga idejében volt, hanem éppen az Jobbágy Ekék kevesedtenek meg az üdőnek Szük volta mián [Mocs K; Ks Conscr. 44].

Szk: ~ *állapot. 1662:* Paripák dolgából bizony Kegyelmednek örömest kedveskedném, de én is az itt való szűk állapotot előttem viselvén, igen eladám az paripáimat, csak valami gyermek lovaim vannak [TML I, 385 Ebeni István Teleki Mihályhoz]. *1714/1773:* Albisban az Iskola Mester házánál ... Etzken András Uram Nobilis ... Levalt volt ... hetven Magyar forintokot ... Jószágok és Szánto földek ki váltására, mivel igen Szűk és terhes álapot volt [Albis Hsz; BLev. Transm. 3]. *1786:* a' kik külsőképpen jobb gazdáknak láttatnak is, szük állapotban lenni véllek valo Conversatiobol tapasztalom [Torockó; TLev. 4/13. 55] ✳ ~ *esztendő. 1706:* N. Olasz Andras Ura(m) ez előtt való két szűk esztendőb(en) Quartasi tisztéb(en) igjekezett el járni, és az ő idejéb(en) a' T. Consistorium előtt Tisztiből butsuzott is [Kv; SRE 95–6]. *1774:* Ugy a' Tkts M(a)g(ist)r(at)us es Electa Centum Viralis Communitas égyben gyűlésekor-is azon szűk Esztendőkben egyebek nem improtocollaltattak hanem tsak hogy azon Szűk Időkben-is vágatna a' Czéh elegedendő Hust [Kv; MészCLev.]. *1784:* ugy látom hogy az idénn minden dolgok vgy mutatják magokat, hogy szük esztendő légyen [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1815:* Kükűllő V(ár)m(e)gyei Lunkai ... paraszt személlyek ... jelenték nékem hogy Tekintetes Bartok Ádám Ur mint Földős Urak látván ezen szük Esztendőnek mostohaságát a Competens Tőrőkbuza Dézmát most rajtok fel nem vévén illyetén egyezésre lépet véllek[a] [Lunka KK; DobLev. V/980. — [a]Köv. az egyezség]. *1835:* a' szükebb Esztendőkbe szemeimmel láttam, hogy egy Vasarnap sem tölt ... hogy az ö Nagysága szűkűtebb (!) Emberei a' Gabonát az Udvarbol ne hordottak volna [Zsibó; WLt] ✳ ~ *időben. 1575:* kery eo k. Biro vramat hogi ... eo k. Erchyek meg az Siteo hazakban valo vamlasokatis, Rendellie eo k. Mindenyket olly modon hogi az zegenseg feletteb Neh Terheltesek Ez zywk Ideoben [Kv; TanJk V/3. 114a]. *1671:* sokszor mente(ne)k az it valo szegenysegh ollyan forma(n), mikor a Szűk űdőben sok adosságot raktanak fel [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 125]. *1719:* közeleb levő Attyamfiai az mostani Szűk es Sokakott ehel halalra jutato Szűk időben ... mellettem nem voltanak [F.csernáton Hsz; HSzjP]. *1817:* el is kéne mustrálni az ollyant mint a Bivalos illyen Szük időbe nem tartanám s a Bivalokot is el adnám [Nagypacal Sz; Berz. 11. 75] ✳ ~ *szárazság idején. 1787:* Vizűnk itatásra edgyik fordulon vagyon, másik fordulon szűk szarazság idején [M.bikal. K; Somb. I].

6. takarékos; redus, scăzut; gering, sparsam. *1823–1830:* E[a] minden szűk költésem mellett is elköl, pedig eleget is koplaltam [FogE 269. — [a]A jövedelmekből és kölcsönökből szerzett összeg].

II. *fn* **1.** *vmi(nek) ~e/~ében* vmi(nek) szűkös, kevés volta/voltában; din cauza lipsei de ceva; Mangel/Not an etw. leiden. *1672:* az sónak rettenetes szűkét mondják odakin Magyarországra, az mint hogy el is hiszem, mert valóban sollicitálnak, ha valami formában kikaphatnának az sóban [TML VI, 4 Katona Mihály Teleki Mihályhoz]. *1729:* Irja Szent Királji ... kevés emberekkel kel dolgoztatniak, jol proficialtak ugyis, rettenetes Gabonais volt ott az mostani ember szükiben [KJ. Rétyi Péter lev. —Almakerékről (NK)]. *1731:* az Koszte familia igen meg szaporodot az foldnek szüki miat bujdosot el Koszte Vesza [Nagyaranyos TA; WassLt Soldos Péter (80) jb vall.]. *1736:* mikor az convictorok igen kevesen voltanak, az fa szűkiért ebben az házban voltanak, azt kis convictusnak hítták [MetTr 433]. *1741:* Noha a' Nemes Város Concludált vala arról, hogy ezen Esztendőb(en) illyen nagy ô borok szükib(en) és a' quártélyosnak is parancsolattya urgeálván, hogy Magyar-Országi ô bort árúltassunk, ehez képest kezdetttünkis idegen ô borokat árúltatni [Dés; Jk 550]. *1749:* I(ste)n eò Sz: Fòlsége ólyan útat ada hogj ez mostoni Kóst Szüki mián el éhezet marhát Késleg Sem tudná az ember hajtani ide fől rettenetős essők jámak [Szentdemeter U; Ks 83]. *1763:* A menyi szena most be került ... ötven forint ki jöne Tavaszal az ide valo széna szükihez képest [Esztény SzD; Told. 29]. *1814:* itten a Sok eső mián nem arathatunk a kenyér szűke nagyon uralkodik nállunk [Nyárádsztbenedek MT; i.h. 6 Barabás István lev.].

2. ínséges idő; an de lipsuri/sărăcie; Notzeit. *1722:* tudom ... nem régen a Szűk[a] után kezde adozni [Esztelnek Hsz; HSzjP Fülöp Ferenczné de Csomortán (20) pp vall. — [a]Az 1717–1719. évi éhinség]. *1823:* az akkori szük és éhség mián enni valo kényér sem volt [Dés; DLt].

szűkebben 1. elégtelenebbül; mai dificil/greu; von geringerer Leistung, gedrosselt. *1705:* (A kurucok) A malmot pedig azért égették fel, hogy az őrlés annál szűkebben légyen [WIN I, 440].

2. szegényebben; mai slab; schwächer, ertragsärmer. *1805:* Czikudon[a]: Őszi Rosz (!) s Tavasbuzabéli vetések szűkebben termet a kőzép szerű termésnél, mivel gazos, üszőges, és léhás, igen keveset ereszt kalangyai (!) [Torda; TLt Közig. ir. 1182 ifj. Szaniszló Zsigmond szb kezével. — [a]TA].

3. takarékosabban; mai economicos; sparsamer, schmäler. *1662:* Az élést soha szűkebben nem költhetjük, a mint költjük [TML II, 408 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1781 k.:* az edgyik bövöbben vagy szüköbben tűzelne [Told. 27]. *1815:* a Szük idő, és Jószága jövedelminek ... kitsiny volta talám meg tanittyák arra, hogy vagy szükőben kőlt vagy mást méltatlanul nem ruhaz [Mv; Berz. 21].

4. rövidebben; mai scurt/mic; kürzer. *1732:* bővebben merettettek mint Sem szükebben az orgiak [O.bogát AF; JHb XXVI/59].

szűkecske kicsi kiterjedésű; de întindere mică; recht/ziemlich klein. *1818:* Kibédi lako Szűkőtske Jószágát pénz által ki Szélesithetné [NkF]. *1820/1852:* A legelő helyünk is szükecske [Ispánlaka AF; MkG].

szűken 1. nem elégségesen/kielégítően, szűkösen; insuficient, care nu este suficient/de ajuns (cantitativ); spärlich, knapp, eingeschränkt. *1558 k.:* azth kewannyak Mind kọsseg es Mind aranywalto, hogy Jo garattal es bọuọn walo Nyomassal wsse meg az aranyat, de Mikeppen wthety Meg azkor az pondust, Mikor zwkön es konyw Mertekel agiak

be Mind ezwst es Mind aranyath [Nsz; MKsz 1896. 296]. *1584:* Ertik varosul Biro vramtol hogy sok zeoksegek Ieoüenek eleo holot vrunk eó Ngais ide akarna Ieony, az keoltsegh penig zewkeon volna [Kv; TanJk V/3. 286b]. *1597:* B wramatis w kegelmet Egy Nihanzor talaltak meg hogy zwkon Gaazdalkodnanak az konyhara [Kv; Szám. 7/XIV. 16 Masass Thamas sp kezével]. *1659:* Az haza állapoti miben legyenek, elhiszem, bővön van Kegyelmeteknek értésire. Megmaradásunkra való alkalmatosságok bizony szűkön találtatnak, azzal ellenkezők bővebben [TML I, 439 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1671:* bor buza igen szűkön termet [KJ]. *1680:* Bő bornak idejen ez hellyb(en) Continuus Korcsoma szokott lenni, de mikor szükön terem, hat füldes bornak ă lucrumát szárazzon szokták rajtok meg venni [A.porumbák F; Ált Urb. 49]. *1705:* (A havasalföldiek) kezdettenek feles disznókat hajtani ki. Elhiszem, egyebet is már eleget hoznak mindent, csak pénzünk lenne, de az igen szűkön van minálunk [WIN I, 610]. *1710:* a fa is azon a mezőségen szűkön lévén, a nagy hideg időben s éhségben annyi német döglék meg, hogy egy reális szemben való harcon sem kellett volna többen elveszniek [CsH 371–2]. *1732:* Ha Sellér szál a Faluban, a Falu közőt házat épithet magának ... de a Föld Szükön érven szakasztanak a többieből [Budorló K; Told. 11/70]. *1742:* itt el enekelhettyűk azt, hogy ha kenyerünk van szűkön, kukorizank van bővön [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez]. *1749:* én egy kevés diot is küldőttem ... itt(en) igen szűkön termet [Buzd AF; Ks 98 Mikó Ferenc feleségéhez]. *1780:* Ezen a plágán sincs harmadrész embereknek mit egyenek. Két-három esztendős quantum is vagyon rajtok, marhakostyok is szűkön vagyon [RettE 413]. *1787:* Vono és Csorda beli Márhánk számára szűkön vagyon Pascuumunk [M.bikal K; Somb. I]. *1798:* a Téj szükön volt [H; Ks 108. 33 Vegyes ir.]. *1817:* a Tyukok közül egy kotlo költött 17. hét (!) tojásbol 16. pisleneket ... enni valo szükön vagyon már pedig ha jol él ugy nő jol [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt lev.].

Sz. *XVIII. sz. eleje:* Az ki szükön vét szükön arat [Abosfva U; EMLt Abosfalvi unit. eccl. lib.].

2. mértékkel; cu măsură; mit Maß. *1596:* Ezekben anny marat megh, hogi masod vttalis chak az maradek retket es chukat attuk, mert vgian nem talaltunk, zwkeon oztottuk, beoueon hazuttunk, chak hogi mazzora is maraggion [Kv; Szám. 6/XXIX. 107 Bachi Tamas sp kezével]. *1600:* Matthias Beke fassus est ... ygen zewkeőn attak az myt attakis [Kv; TJk VI/1. 461]. *1765:* akinek esze leszen, nem veszen többet két-három mázsánál[a], mellyel az olyan rendű ember, mint én, alkalmasint beéri, ha szűkön költi [RettE 185. — [a]A sóból].

3. kevés híján, majdnem; aproape, care nu este exact de mărimea/cantitatea ...; knapp, fast. *1589:* Vagyon egy Carniolos Arany gywreo, Niom Masfel Araniat keowesteol szwkeon [Kv; KvLt I/2. 75 Vegyes ir.]. *1627:* Egi kis ón Talachka egi fontt szukon f. — d. 25 [Kv; RDL I. 131]. *1637/1639:* 1. Gjemantos Rollyos gyúrú, nyo(m) szűkón Aran: 1. ort 2. f 22 [Kv; RDL I. 111]. *1728:* a' Szőlőt elsőbenis meg mértük s találtatott szükön fél holdnak lenni igaz mérés szerint [Kv; Pk 7]. *1819:* a Fejér gyöngy fel kőnting hián Szűkőn két Lot [Kv; Pk 3].

4. alig; abia; kaum. *1589:* Gelyen Jmreh vramtol veottem fyw Zer Zamokat ... Euelis Zywkon ertek el velle [Kv; Szám. 4/VI. 11 Stenzely András sp kezével]. *1653:* mind garassa, mind polturája[a] apro és igen rezes volt — úgy vettem eszembe hogy három lótos is szűken volt [ETA I, 140 NSz. — [a]A Magyarországról búzáért cserélt pénznek]. *1714:* (Az árpát) az majorság megette most vám tőrőkbuzával tartom, minden nap egy vekat adatok, de szükőn érik meg véle [O.cseszive AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. *1864:* a' Maros ujvári ... Réf. hitsorsosaink ... bányászi napszámbol élve a' mindennapit szükön szerezhetik meg [Gyalu K; RAk 85].

5. ritkán; rar, rareori, arareori; selten. *1652:* mivel annak eleőtte kőzőttek Praedikator ne(m) lakott, igen szűkőn hallottak az I(ste)n igéjet, kivának es kérék hogy kőzikb(e) Pastort adnank [Borzás Sz; SzVJk 47].

6. szorosan; strîmt; eng. *1786:* az Szoknyájat Szükön csinálja [Nsz; TSb 13 Bethlen Zsuzsanna lev.].

szűkesítés szegényítés; restrîngere, sărăcire; (Ver)minderung, Verringerung. *1808/1809:* sok izbe midőn a piatzra ki mentünk szalonna vásárolni, a Fartzádiaktol kértünk egyet kettőt, de nem adták ... mivel már Pataki Uram summáson mind meg alkutta; ebből tudom hogy igen felette Summás szalonnát szedett fel itt, még a piatz szükesitésévelis [Szu; UszLt ComGub. 1753u].

szűkít csökkent, kevesbít; a reduce, scădea; mindern, verringern. *1701:* a' Soos Ur(am)[a] fizetésenek őregbitése, szűkitette a' kőz jövedelmet [Kv; SRE 74. — [a]A kv-i harmadik pap]. *1809:* Pataki István ... az publicumnak praejudiciumára, s' kárára kévánta az Szalonnát drágittani, s azok(na)k idegen hellyekre valo ki adásával szükitteni [Szu; UszLt ComGub. 1753u]. *1823–1830:* Eleget biztatott ő[a], hogy igyunk, mert a magyarok borral élnek, de én mondottam, hogy most már amíg Németországban utazunk, szűkíteni fogjuk a boritalt [FogE 206. — [a]Egy Tölpe nevű német].

szűkölködés nélkülözés; stare de sărăcie/lipsă, nevoie; Entbehrung, Not. *1579:* talaljak megh vrunkat Aggyak eleybe Az zegeny varosnak niomorult Allapattyat egy nehany eztendeoteol fogwa, mely ige(n) nagy insegbe, es zwkelkedesbe volt az zegenysegh mostanis mely sok zwksege vagio(n) [Kv; TanJk V/3. 203b]. *1580:* Akarwan azert effele zwkelkedesre tyztek zerent gondot vysselny, vegeztek hogy a subsidium es segitseg ekeppe(n) legie(n) meg [Kv: i.h V/3. 207b]. *1582:* Az vtolzory Adoba fillier eseth, kit az zegeniek keozzewl Nemellieknek lathwan zwkeolkeodeseket el engettek f. 4 [Kv; Szám 3/VI. 9 Diósy Gergely not. kezével]. *1600:* Az schola Mestcr Pal Deak, hogi megh iutot olaz orzagbol, latwan mind maganak s mind Annianak zwkeolkeodeset, Biro vram akarattiabol attunk segitsegwl neky fl. 2 [Kv; i.h. 9/IX. 33]. *1602:* ęrtęm affele ruha[a] feleól zykeolkeódeset Mikes Míhalne Aszonnak ... es felette igen kere hogy neki zerezze(m) [UszT 16/21. — [a]Ti a szoknya]. *1620:* Ezeknek vthana az Eöreökségeket fel keresuen; talaltuk hogy Vrbeöger Gergelyne az eö zwkölkedésse miat bizonios zemelyeknek eöreök aron el atta az keozep vczaj hazat melj eö nekj elejteöl zalot uolt [Kv; RDL I. 97].

szűkölködik 1. nélkülöz; a o duce greu, a trăi în lipsuri/sărăcie; Not leiden. *1583:* Eothweos Demeter al(ia)s Kobak vallia, Laktam eztendeigh Eothweos Orbannal De Nem zwkeolkeodeót mind ezwst marhaia mindene volt [Kv; TJk IV/1. 117]. *1629:* szűkeolkeodeott Zuponicz Gabor es sok szantofeoldit idegenitette el [Kv; TJk VII/3. 83]. *1681:*

semmi szűksegit nem irja kgd edes Ura(m), hogy tudhatna(m) hogj mivel szükölködik kgtk [Körtvélyfája MT; BálLt 1]. *1731:* az Kis Aszszonyokot ... igen Cziffrán nem tartották, neha szűkölkőtte(ne)k is mint sem bővölkődte-(ne)k [Marossztkirály MT; Berz. 13. III/15]. *1802:* nintsen hogy mivel éllyek mivel tartsom és ruházzam magamat és Házom tselédeit, Aratáskor mindenkor leg inkáb Szükölködtem 's Szükölködem a Gabona nem létele véget [Somkerék SzD; JF 36 Bakos Gergely ref. oskolamester lev.].

Szk: *befaló kenyérben is ~. 1845:* szegények vagyunk gyermekünk van s nints miböl éljünk, — 's neha bé falo kenyérbe is szükölködünk [Dés, DLt 502].

2. *vmi nélkül* ~ vmiben hiányt/szükséget szenved, vminek híján van; a duce lipsă de ceva; etw. entbehren. *1570:* kertek volt Byro vramat es az Tanacyot hogi eo k. az hataroknak megh wytasara gondot viselnenek ... erthyk varoswl eo k. hogy Jgen ely Nyomultak az hatar dombok, zwkeolkednek wytasnelkwl [Kv; TanJk V/3. 18a]. *1578:* Az also hora Az keozep kapw felet gondwiseles nelkwl zwkelkedyk, es ninchy ky hozza latny (!) ... keryk eo kegmet Byro vramat tanachyawal hogy erreis vyssellyenek gondot [Kv; i.h. V/8. 177b]. *1586:* ez olah ... eo maga bwneosse teotte magat, Azert holot á bizonsagh orzagh teorwenie zerent valo Iur(amen)tumnalkwl (!) zwkeolkeodyk, Azert Az Actorok eskeggienek Rea, es az olahot Akazzak fel [Kv; TJk IV/1. 560]. *1604:* ha palant nekwl Zwkölköttek hozathatnek En palantot [UszT 20/320 gal lazlo Zent Ersebeti zabad zekel vall.]. *1631:* az szegeny aszszoni allatok mikor Vroktol megh fosztatuan eoszuegisegben maradnak meli igen giamoltalansagra iussanak, es mely igen szwkeölkeodgyenek otalom nelkül es gonduiselesnel kűl [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 2 Sükös György végr.]. *1641:* az soofalui Aknank ighen megh kezdett bontakozni es tisztitas nelkeul szukeőlkeődni [UszLt IX. 75. 8 fej.]. *1657:* Hallottam aféle kufár hírt, hallottam hogy mindenben bőségben volnátok, csak az szép fejér kenyér nélkül szűkölködtök s meg bor felől [TML I, 50 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1660:* Mindenik fel bizonsagh nelkűl szűkeolkeődik [Kv; TJk VII/3. 249]. *1716:* még edig itt nálunk igen kegyetlen nagy Téli idő vagyon, fa nélkűl nagyon szűkölködünk [Méhes TA; ApLt 2 Makkai Mihály Apor Péterhez]. *1771:* valami kellett egy nagyúri asszonynak életében, mindene volt[a], semmi nélkül nem szűkölködött [RettE 259. — [a]Wesselényi Ferencnének]. *1777/1781:* (A) Templomnak belsö készületi, Botozattyának le omlasásával (!) le Szedettek ... azon Udvari Templom most belsö készűleti nélkűl Szükölködik [Alparét SzD; JHbK LII/4. 10]. *1807:* Szekelly Mihally Uram ... beszéllette, hogy többi Gyermekei tsak akkor jönek hozzája mikor valami nélkül Szűkelkednek [Sinfva TA; Borb. II Gombási Péter (26) ns vall.]. *1823–1830:* Írtam Beckmann János oeconomia professorról, és hogy nekie egy székely eke modelljét ígértem, mert az európai nemzetek ekéi közül majd csak e nélkül szűkölködik [FogE 217].

szűkölködő I. *mn* nélkülöző, hiányt szenvedő; nevoiaş, sărac; notleidend, dürftig. *1576:* ha hwl oly Zegeny zwkelkedeo lakos zegeniek vadnak, Az quarta Ieowedelmebeol Taplaltassa eo k. Byro vram zegenieket lllien zwk Ideoben [Kv; TanJk V/3. 133a]. *1599:* Jaray Janosnenal egi zegeni Azzonnak attunk isten newbe (!) d 16 Mint eo maga is zegeny beteges zűkelkedeo Azzony allat, A massikalis banik, attunk d 14 [Kv; Szám. 8/XVI. 41]. *1600:* Egi nehani zwkelkeodeo deakoknak veottwk (!) kinieret, hust, azalekot fl. 1 d. 10 [Kv; i.h. 9/IX. 28]. *1602:* aggya az harmincz hét forintot Jspotalyba, Praedicatoroknak, Es egyeb zewkeolkeodeo zegenyeknek az houa k(egyelme)tek gondollja [Kv; RDL I. 73]. *1662:* Pénzen adták el az igazat, a szűkölködő szegényt egy öltősarun[a] [SKr 708. — [a]A bibliai Ámos próféta idejében]. *1794:* Tisz. Verestoi György Uram ... kéri ... Hogy terhes nyavalyája miatt következett szükölködö sorsát Házának meg tekintvén fizetéséböl hátra lévö Restantiáinak ... egyszeriben lejendö ki adattatása iránt Rendelés tétettessék [Kv; SRE 293–4].

Szk: *vmi nélkül* ~ vmiben hiányt szenvedő. *1780:* mig a Verő nélkűlis szükölködő Verös kovátsok ki nem elégittetnek, senkinek 30. Vas tsináláson felyül valo szabadságot ne engedjenek [Torockósztgyörgy; TLev. 9/16].

II. *fn* nélkülöző személy; (om) nevoiaş; Notleidender, Bedürftiger. *1582:* Az ado zedeok ... Zegenyeknek Niomorultaknak es betegeknek és egieb zwkeolkeodeoknek az Adobol Engettenek ky theot ez eztendeoben f 34/61 [Kv; Szám. 3/VI. 9 Diósy Gergely not. kezével]. *1585:* Zeghenyeknek Niomorultaknak, Bennaknak, es vgmint illien Draga Wdeoben Zewkeolkeodeoknek, Egetteknek ez tellies eztendej Adozasban f 33/49 [Kv; i.h. 3/XXIII. 8]. *1702:* tettzett a' T. Consistorium(na)k ... fel venni minden holnapb(an) az elsö vasárnapot ugj, hogj egjéb szűkölködöket akkor el hagyván, hirdessek ki az Ekklesia sok rendbéli szükségeit és adakozzanak a' kő lábokon ezen jó végre tetett, záros perselyekb(en) [Kv; SRE 79]. *1770:* A jövevények s szűkölködők patrónusa[a] megholt [RettE 222. — [a]Teleki Ádám]. *1840:* Ezen folyó 1840dik esztendő október 18-ik, a nemes esküttség által adatott káposzta földekben szűkölködőknek[a] [Taploca Cs; RSzF 162. — [a]Köv. a nevek fels.].

Szk: *magánál ~bb. 1676/1681:* minden Ember nem avégre születik ez világra, hogy egyedül csak maganak éllyen s I(sten)tul adattatot Jokbul maganal szűkölködebbet ne részeltessen [Vh; VhU 266 Thököly Imre adománylev.] ✻ *valóságos ~. 1829:* Valóságos szükölkedöknek dolgat és élelmet adni nem pedig henyélö, dolgat kerülö kudusakat[a] táplálni, használtattnak e' szerént, a' nemesebb Tzélra határazat kegyes adományak; az alkalmatlan koldulást tsak kevesiteni tzélja ezen joltévö Intezetnek [BLt 12 a kv-i dolgozóház nyomt. szám. — [a]Egy kéz ceruzával *koldusakat* alakra javította].

szűkölő ?sovány/keveset termő föld; pămînt slab/neroditor; magerer Boden. **Hn.** *1786:* a Pap Szűkölőjén (k) [Nagypacal Sz; EHA].

szűkös I. *mn* **1.** kevés; puţin; wenig, knapp. *1570:* Myert az vristen az Bornak Illyen zwkes voltat Attha Immar Egynehan eztendeotwl fogwa, Es az zeoles Embereket az zeolenek Mywel tetese Igen megh fogiatthkoztata ... Byro vram vallazzon keth Embert hozza kik(n)ek hyreknelkwl senky ó Borth Neh kezdhessen [Kv; TanJk V/3. 5b]. *1662:* az innepeken igen szűkes leszen az féle[a] és igen megkivántatik [TML II, 277 Kemény Simon Teleki Mihályhoz. — [a]A tyúk és a tyúktojás].

2. nélkülöző, szűkösködő; nevoiaş, sărac; Mangel an etw. habend, dürftig. *1778:* Meg tekintvén azért ezen nyomorult szükös álapottyát, eö Kegyelmek adának ... tizen öt vftokat Csiszár Borbára Aszszonynak [O.déllő TA; DobLev. III/522. 1a]. *1787:* (A korcsmárosnak) Porkurán nin-

tsen tőbb restantiája mind őszve 200 forintnál, azis mind szűkös embereknél vagyon [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

II. *fn* nélkülöző, szűkösködő személy; persoană nevoiaşă; Mangel an etw. habender Mensch. *1659:* édes Sógor uram, Kegyelmedet bővösnek tudván agarakbúl, magamat pedig igen szűkösnek, kérem küldjön egy pár jó agarat [TML I, 453 Bánfi Dienes Teleki MIhályhoz]. *1677:* Az békességtűl penig ne is fusson Kegyelmed, ha jó formában kinálják meg Kegyelmedet vele, feltevén azt Kegyelmed, ki legyen az német, a ki mind emberbűl, mind pénzbűl nem szűkös [TML VII, 395 Székely László ua-hoz]. *1717:* most ujjalag el küldőttem edgy gyalmoczkámot Méhesre ha valamit tehetnének vélle, hogy Sogorkáimnak is succurrálhatnék a bőjtre, itt pedig éppen Szűkösok vagyunk friss hal dolgabol [Darlac KK; ApLt 2 Haller János Apor Péterhez]. *1778:* Szeretném tudni, hogy van Őcsém Uram Lo dolgából, mert ha tudnám, hogy Ócsém Uram szűkess volna csak küldenèk edgy Campagni Lovat Őcsém Uram(na)k [Dédács H; Ks 96 Gyulay Ferenc lev.].

Szk: *vki/vmi nélkül ~. 1572:* az Safar vraim ... mikor penznelkwl zwkeosek volnanak, Az Byro vram Izenetyre Ne tegienek alkolmatlan es Tyztessegh kywl valo Bozzwsagos valazt [Kv; TanJk V/3. 55a]. *1637:* Hallotta(m) akkor ejel mikor ki uontak vala az legeniek az Aszont az ablakon, hogi azt monda ez az Szekely Istua(n) neki, hogi mi nelkül voltal szükös edes Katam nem birlak penzemel [Mv; MvLt 291. 107a]. *1661:* édes lelkem, bizony igen jó egészségben vagyok, csak nálad nélkül vagyok szűkös [TML II, 181 Teleki Mihály Veér Judithoz].

III. *hsz*-ként; în funcţie de adverb; als Adverb gebraucht: majdnem, szűkösen; (care este) aproape (de o anumită greutate); knapp. *1588:* Vagyon egy thwrkeses gywreo teoreot Niom egy Araniat Zwkeós (!) [Kv; KvLt Inv. I/2. 13].

szükség 1. hiánya annak, ami kell; nevoie; Not, Notwendigkeit. *1577:* Meg ertettek eo kegmek Byro vram zawabol az chyery Clastromba valo Mester, es pap dolgat ... Es ha zwksegh lezen az feyedelmetis eo kegme talallya meg, es a my Job azt chyelekeggie eo kegme tanachyawal, hog az istennek Tiztesse (!) elo mennye(n) [Kv; TanJk V/3. 151a]. *1599:* az In causam at (tractus)nak procuratora teob akkori felelethi keozeott teótt illyen zoot, Myuel az en zegeny Vramath Radak Andrasth Kerezthuri Christoffnę Azzonyom zolgaia altal megh Intette, hogy Jobbagit ne haborgatna, Es az Alparethi hataron se Nyulaztatna, Miuel Vranakis gyakortha arra zwksége volna [Dés; Eszt-Mk]. *1620 k.:* Ha ky maga oda az havasba kazalnj ne(m) mehetett avagj szwksege ne(m) volt reaja az rezet masnak zabad ne(m) volt el adnj, ha el atta ky vezett az havasbol [Cssz; Ks 90]. *1633:* az leczeketis megh vőttem vala, de azt mo(n)da hogi had legje(n) most ninczjen szűksege rea, megh tanallia en nallam [Mv; MvLt 290. 117b]. *1648/1650:* Vegesztèk eo kglmek Cehwl, miuel ertik az Tegely dolgabol valo panaszolkodasokat, hogy nemely vrainkok sokadalmas ŭdeoben az Teglyet ketten harman magoknak foglalnak, es kufarsagot indittananak velle, hogy jeovendeoben az Tegliet senki egy Mesteris, maga szamara egyedwl be ne vegye, mivel hogy az Ceh keonyweiben irastis talalunk rolla, hogy regentennis Ceh szamara szettek be, es egy arant osztoztak fel velle, az kinek szúksege volt rea [Kv; ÖCJk]. *1679:* A Joszagh szólgáltatasa(na)k modgya specificálva lévén az Urbariumban aszt eő kglme à szerint kővesse el; mikor minek ideje lészen aszt vitesse végben véllek; vigiazvan az időnek és az szükség(ne)k alkalmatossagira [Vh; VhU 673–4]. *1708:* Ami jövedelmek lesze(n) az templombol azt egjmás kőzőtt oszák fel. melljre mondá Pap János ur(am) nékem ne(m) sok szűksigem az ő p(rae) - szkuráiokra [Velkér H; Ks 101]. *1733:* eddigis ob loci distantiam Semmib(en) Ngod(na)k szolgálni s gratificalodni nem tudtunk ... karora és támaszra menyib(en) lészen Ngodnak szűksége ... jo szivel lehetségünk szerént igyekezűnk complacealni [ApLt 2 Miklósvárszék Apor Péterhez]. *1741:* szűksége lévén a Falunak egj szuszekotskara, melyben a kaplárnak holmi egjet mását tedgjuk [Mezősályi TA; Ks]. *1758:* valami jo gyapotra is volna szűségem, minthogj lenem az idén kevés lett, azzal potolnám fontatásomat [Zsibó Sz; WLt Árva Daniel Polixéna lev.]. *1806:* Egy Joszagot vásárolván meg itten N Lăkon azért minden pénzemet ki kellete adnom ... most ujjra más vásárom adván elő magát, 100, Száz Rf. (!) vagyon szűségem [Nagylak AF; DobLev. IV/896 Dobolyi Zsigmond lev.]. *1895:* Kérem, méltóztassék az elbeszélésem kéziratát nekem visszaküldeni. Szükségem van reá [PLev. 173 Petelei István Gyulai Pálhoz].

Szk: *a ~ hozza. 1594:* Amy nézy Az Algiuk, tarazkok, es ahoz valoknak el vontatását, mely tereh visselesben ha a zwksegh hozna, kewantatnęk Ne tala(m) Az zaz vraim lowainak Barmainak oda Adasa, az eo kgmek kichinded reghi zabadsagok ellen [Kv; TanJk I/1. 237]. *1671:* Az váradi pasának is megirattuk okát, miért kell bizonyos hadainkat kiszállittatnunk, más végre ne gondolja, sőt maga is legyen készen, hogy ha az szükség úgy fogja hozni, jöhessen mellénk [TML V, 525 a fej. Teleki Mihályhoz] ✳ *a ~ kívánja. 1571:* En azirt k. mint vramat s barathomat arra kjre(m) az Emberrel eljgitesd meg az tőrwinben meg Niomot keszeseket, mert mondo(m) Zeginiek s ninczie(n) myvel fizetniek kjt ha .k. myvel hasonlatos baratsaggal mykor az Zwksig kiwannia akarok .k. lenny [Retteg SzD; BesztLt 3514 Barius Janos Rettegj porkolab a beszt-i bíróhoz]. *1589:* Eo kegme[a] hiuassa hozza Lwkachy deak vramat es aggyon hywatalt neky, hogy az mykor az zwkseg kywannya, legyen gongya rea, az my az fizetes dolgat nezy arrais eo kegme visellyen gondott [Kv; TanJk I/1. 97. — [a]A bíró]. *1604:* Azonkeppen eztendeot altal az harangozonak es Trombitasnak Toronyban valo vigiazasra giertiat tartoznak Venny, az harangozonak penigh holt awagj kowach Zenetis amenyere az Zwksegh kewannia [Kv; RDL I. 77] ✳ *a ~ mutatja. 1561:* Mydọn az zwksegy mwtattya az mestherek zombatnap gwllyenek eġbe [Kv; ÖCArt]. *1567:* Ennekem vrunkttwl Ew felsegettwl Tanusagom vala, hogy En az k. vydekerol, valo nepett, mynd adyg meg az zwksseg mwttatya ... Jtt az Ew felsege hazza myen Tarttoztassam [Kővár Szt; BesztLt 52 Horwatt Janos kówary kappita(n) a beszt-i bíróhoz]. *1573:* Igen keryk hogi legen zorgalmatos gongiok rea, valamynt Jobban Twgia eo k. forgatny, Ne kemelliek az Mwnkat valamely fele az zwkseg Mwtatya, hogi vezteg halgatas myat Ne Jeoien teob tereh eo kegre es az varosrais keozensegel [Kv; TanJk V/3. 78a] ✳ *aprólékos/aprós ~. 1677:* Várbeli apros Szűségekre Erogaltam vasat Libr. 27 [Kővár Szt; UtI]. *1714:* béres ekékhez kivántato aprolekos szűksegekre per integrum Annum erogalodott fél Rud vas es pánt No 4 [Balázsfva; UtI] ✳ *derekas ~. 1670:* a Kegyelmed jó akaratjára még ezután leszen derekasabb szükségem, próba köve is leszen a Kegyelmed s köztem való confidentiának, kötelességnek [TML V, 84 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

2. szükséglet; necesitate, trebuinţă; Bedürfnis, Bedarf. *1584:* Ertik varosul Biro vramtol hogy sok Zeoksegek Jevűenek eleo holot vrunk eó Ngais ide akarna leony, az keoltsegh penig zewkeon volna a' Saffar polgar vraimnal Annak okaert az zewksegnek be telliesitesere vetettek Adot, Egy Wonasra fl 1 [Kv; TanJk V/3. 286b]. *1589:* Mely priuilegiumok tartassa zerent efele barany bórt az Mezaros Mesterök ekedigh chyak az Zeochyeknek Attak volna el, Es ekeppe(n) egymas zwksegenek Minde(n) bantasnelkwl szolgaltak volna [Kv; MészCLev.]. *1603:* inthyk eo kgmek Ado zedeo vraimat, hogy ... biro vramnak az mostani zwksegre suppeditalianak keolcheget [Kv; TanJk I/1. 442]. *1623:* Ha pedigh valamy Extra ordìnarium Zwksegh occuralna melyet az Eö hetib(en) valo zegenysegh Zolgalattiauall veghez ne(m) vihettne hertelen olliankor teőbyczye annyuall, az eleőtte valo Zolgalatott supplealia es azoknak akory valo zolgalatiokot tugia ky Jgazan [BGU]. *1657:* az szombatnapi bornemisszaságnak fogadott böjtjének megszegését ... cselekedtem kedvért inkább, mint szükségért [KemÖn. 248]. *1677:* E' Szegény Hazának állapottya, a' mint egyebekben-is ugy a' Kapu Szám után járando adojok dolgában-is, külömb külömb karban forgott eleitől fogva, és az idöknek, s' azokban lévő szükségeknek mivoltokhoz alkalmaztatot, az Ország lakosinak-is számokhoz képest [AC 67–8]. *1681:* semmi szüksegit nem irja kgd edes Ura(m), hogy tudhatna(m) hogj mivel szükölködik kgtk [Körtvélyfája MT; BálLt]. *1715:* (A zsindelyből) hirtelen kévántato szűkségre distrahaltatni kelletet, de mostannis mint edgj hatezerig valo in paratis lévén ha mikor kglmd parancsol iránta el vihetik [Beszt.; WassLt]. *1756:* Midön az itt valo szegénység az itt valo magyar Pappal valami szükségekért Instantiat irat az Urak eo Ngoknak, akkor ... Molduán Vonya, szidja, gazolja a' Papot, és tiltya hogj ne irjon [Galac BN; i.h. Dipsán Togyer (26) zs vall.]. *1781:* Csatoi Samuel Vram ... azért kivánván Cserét hogy külomben szükségínek nem succurálhatott [Mezőbánd MT; MbK XI. 61]. *1801:* hogy ha ... az Ecclesia gyüleseit el mulattya ... az a személly egy mforintig büntettessék meg, és aszt el mulhatatlanul az Domesticus Curator Exequaltassa, és az Ecclesia szuksegei közze incassallya [M.köblös SzD; RLt]. *1823–1830:* Ezen Őexcellája nagyon bosszankodott, azt mondván, hogy nem is szorult a király fizetésére, mert a proportione többje vagyon, mint a királynak az ő szükségéhez képest [FogE 146]. *1847:* Varga Katalin ... az templomból kijövő emberekhez beszédet tartott, s azt mondotta, hogy az uradalmi erdőkből szükségeikre fát vághatnak [VKp 262].

Szk: *~ét beéri. 1595:* ezeket az kiweol weot es tartot barmotis tartozzanak Az mezarosok, az Mezarlasra be hozny, ha az belieghzet barommal az Mezar zek rendit es zwkseget be Ne ernek Akarminemew wdeoben. Azonkeppen Mestersege veztesse Alat [Kv; TanJk I/1. 259]. *1782/1799:* minek utánna az Erdőknek fel osztása meg esett, a' Falusiak is ugy meg szűkültek fa dolgából, hogy a' magok szükségeketis nem igen érik bé vélle [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 366] ✳ *~ét (ki)pótolja. 1807 k.:* En voltam[a] nehai Székelly Mihálly Uramnak tiz forintakkal ... mivel egy ökrem el karasadván hogy abbéli Szűksegemet potollyam ... kértem ő K(egye)lmetől tiz forintot [Sinfva TA; Borb. II. — [a]Ti. adós]. *1828:* ollyanokis vagjnak köztök[a] hogj ha pénzen nem kapnak, a' Nagyságtok és mű Jármas és Fejös szarvas Marháinkat kezdik meg nyuzagatni 's igyis ingjenis ki potolják azt a' szüksegeket, a' melly ugjan tsak minnyájunkra nézve felette káros lenne [Torockó; TLev. 13/3. — [a]A vásárlók között] ✳ *~et teljesíttet. 1823–1830:* én is mindenre ügyeltem, minden szükségeket[a] más által teljesíttettem, s ők még a csizmahúzónak is megfizettek [FogE 164. — [a]Az úrfinak és a doktornak] ✳ *~re fordít/fordíttatik. 1670:* Arrúl is Kegyelmed nekem parancsoltassan, ne engedjen eldissipálni[a] és más szükségekre fordítani, hanem kérjem elő [TML V, 49 Telekj Mjhály Naláczi Istvánhoz. — [a]A sóból befolyt pénzt]. *1697:* a' meh ser es szalad ser hasonlo szűksegre fordittassek [Dés; Jk] ✳ *derék ~. 1662:* Kiket a fejedelem maga is, míg a derék szükség nem kívánná, örömest lecsendesítteti vala, bizonyos embereit is küldvén avégett parancsolatjából hozzájok [SKr 515] ✳ *dolgozóház ~e. 1846:* Meszáros János ... 30 Rf váltó fo(rint)okra oly hozza tétellel bűntetődött hogy azon tömög, a Ns város altal, a most ujbol fel allitando dolgozo haz szüksege pótlására rögtön altal adassek [Kv; ACProt. 16–7] ✳ *házi ~. 1753:* Valjon a' kész kőltő pénzen minden pénze értetettetiké, vagy penigh csak az a' miből minden napi házi szükségre költött vagj költeni szokott? [Harasztos TA; Ks 14. XLIIIb vk]. *1843:* A bányászathoz, tüzelésre vagy egyéb házi szükségekre s telkeik békerítésekre ád-e a kamara fát? [Vkp 131 vk] ✳ *igaz ~. 1596:* Az egihaz fiak Igiarto Simon es Marek Miklos deak vraim zam adassok ... Exitus. Az Egi hazra, Scholara, es egieb fele ighaz zewksegekre eléémosinara (!) keolt f 252/32 [Kv; Szám. 6/XIX. 21] ✳ *költségi ~. 1843:* (Varga Katalin) nem kíván egyebet, csak annyit, hogy élelmi és költségi szükségeit fedezhesse [VKp 113] ✳ *közönséges ~. 1572:* (A sáfárok) eo k. paranczolatyara kessek es Engedelmessek legenek Minden Ideoben hogy seh az feyedelem sem az város dolgaiban eo Myattok fogiatkozas Ne Essek, keolcek az eo reyaiok Byzot varas Jeowedelmet az howa Byro vra(m) az fejedelemnek es keozeonseges zwksegnek Meg zerzesere paranchollya [Kv; TanJk V/3. 54b]. *1790:* A mikor a' Szőllős Gazdák akarmi némű Bírságot el kőlteni egyben Gyűlnek ... és ha â Bírság <3>m forinton fellyűl valo lészen az azon felyűl valo része â közönséges Szükségre meg hagyattassék [Karácsonfva MT; Told. 76]. *1799:* minden esztendőnek kezdetén a falunak közönséges szükségei ... a falu Lakossaira fel rotassanak [Kv; AszLt Nr. Reg. nyomt. gub-i körrend. 6014 és 6463] ✳ *mindennapi ~. 1621:* az mindennapi zwksegh felette sok wolna, meljhez kepest kewantatnek hogj eő kglmek Az ado fel wetesreől prospicialnanak [Kv; TanJk II/1. 316–7]. *1677:* az Országban ... hogy se a' Fejedelmek Czejt-házai, Várai, és mindennapi szükségei meg ne fogyatkozzanak ... arrol illyen mód végeztetet [AC 134]. *1733:* Nállunk a Tehén s Lo potollya mindennapi szükségünket, mivel feles Tehenek jármoltatnak [M.léta TA; JHb II. 3] ✳ *papirosbeli ~. 1681:* iria kgd edés Ur(am) Papirusbelj szükségit [Körtvélyfája MT; BálLt 1] ✳ *pénzbeli ~. 1572:* az Safar vraim ... mikor penznelkwl zwkeosek volnanak, Az Byro vram Izenetyre Ne tegienek alkolmatlan es Tyztessegh kywl valo Bozzwsagos valazt, hane(m) megh Beochwlyek Byro vramat, Es Jo Bezedel erteny agyak biro vramnak az penzbely zwkseget [Kv; TanJk V/3. 55a]. *1768:* Mostan ... tőrténvén Abrahám Joseffné Sipos Anna Aszszonnak rementelen de igen szorgos penzbeli szűksége ... nagy Hold főldek(ne)k reluitiojaval ... meg kinaltatta [Ne; DobLev. II/391. 1b] ✳ *súlyos ~. 1568:* Elseobe amy az Vrunk eò Nga kewansagat Nezy hogy sok kileomb kileomb fele Sullios zwksegenek be telliesitesere Ostor Adoba Negy ezer forintot kewan es ker az Varoson, Eo kgmek

varosul nem itilik hogy ez Vrunk Akarattia semminelkwl el mulliek [Kv; TanJk I/1. 31] ✻ *tábori ~. 1682:* Tabori szükségre fel szedett ighen ösztővér ökrök [Vh; VhU 695]. *1683:* Fogarasbol Szalittanak az Tabori Szűksegre Radnotra Harom vasas es Tiz fako, Zaros Ernyős szekereken Elest [UtI] ✻ *téli/télre való ~. 1579:* Iryanak eo Kegmek Barbely Georgnek hogy heaba ide zekeryt ne munkaltassa, mert Az Zegenysegh pincznelkwl semmy keppe(n) az borokat ky nem adgya nemis adhattya Miert hogy telre valo zwksegenek megh zerzesre kenzerytette Az boroknak el Adassara [Kv; TanJk V/3. 203b]. *1704:* Ma parancsolt ki a generál a Maroson innét valókra, hogy mindeneket béhozzák, hanem csak a télre való szükségekre hagyjanak élést [WIN I, 272]. *1731:* Hogy idő meg nyerésével az eo Felsége Militiája Téli szűkségéről illendőképpen providealtathassék, pro 7ma futura Septembris edgyben gyűlni, és a Fő Tiszteket s hellységek Deputatussi és convocalni szűkségesnek itiltűk [Kv; ApLt 1 a gub. Apor Péterhez] ✻ *temetési ~. 1679:* Ugian ezen szinben temetési szükségre czinalt gyalult deszkás, pártázatos, czak fejeren valo, P(rae)dikalló szék nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 84]. *1771:* erogalodott Temetési szűkségre 822 Mf és 47. pénz [Kendilóna SzD; TKl Teleki Pál hagy. Cseh Benjámin de Miske nyil.] ✻ *tűzi ~. 1785:* Minthogy tsak félénnyire vagyon Tüzi szükségünkre Erdönk, Szükségünket … a szomszéd Faluk Határairol pénzünkel potóllyuk [Torockó; TLev. 6/1. 12b–13a] ✻ *üvegcsűrnek ~e. 1817:* meg vagyon tiltva a' Fenyő fát és Deszkát az üveg Csűrnek szükségin kivűl egyéb kereskedésre forditani [F. árpás F; TSb 46] ✻ *választáshoz való ~. 1687:* Kglmed Nemzet(e)s Recsej Boér Sigmond F(o)g(a)r(a)si Vice-Kapitány hivűnk parancsolatunkbol adasson mindgjárt valasztashoz valo Szüksegre harmincz font fekete ónat. Libr. 30 [Szád. Bornemisza Anna fej. asszony rend.] ✻ *várbeli ~. 1677:* Várbeli apros Szükségekre Erogaltam vasat Libr. 27 [Kővár Szt; UtI]. *1679/1681:* minden féle veteményj annyi legyen bennek[a], hogi à mi à várbeli szükségtöl megh marad benne, aszt adhassák el, es à kerteszt Conventioja szerint Contentálhassák azzal [Vh; VhU 675. — [a]A veteményes kertekben] ✻ *vitézi ~. 1688:* az Romaj Csaszár eő Felsege az Maros Vasarhelyi Statioban levö Vitezi szüksegekre, honnan, micsoda féle, es mennyi számu élés limitáltatott légyen [Told. 2 fej.].

3. *vki/vmi ~ére* vki/vmi számára/részére/szükségletének megfelelően/kielégítésére; pentru satisfacerea necesităţilor cuiva/a ceva; für jmds Bedarf, etw. was jmd/etw. braucht/nötig hat/bedarft. *1562:* Biro vra(m) es az polgar vraim marattanak adossa lakatos peternek ó felsege zúksegere kit miúelt egy zabolath [Kv; Szám. 1/VII. 128]. *1583:* azt yrja felseged hogy gyeöngyeth felseged az Iffyw azzonyonk zwksegere nem kwldheteth [BáthoryErdLev. 46]. *1590:* Egy Tyknak vallo kossart veottem vrunk zywksegere … d. 10 [Kv; Szám. 4/XXI. 48 Kis István sp kezével]. *1594:* 12. Januar(y) … Vrunk zwkseghere az mely Onath vittenek annak az el vagasatol atta(m) f — /8 [Kv; i.h. 6/VI. 4]. *1596:* vrunk zwksegere suttwnk kettejwel tykmont f — //64 [Kv; i.h. 6/XXIX. 6 Bachi Tamas sp kezével]. *1670:* ím mostan (míglen más provisiónk lehet) száz tallért küldöttünk szükségére Kegyelmednek [TML V, 55 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1830:* Mint népes communitásunkban communitásunk tagjai épületbeli bornákot, eszközfákot, kerékfalat kérnek szükségekre a szokott tilalmas erdőből [Árkos Hsz; RSzF 115].

Szk: *ármáda ~ére. 1705:* Havasalföldében erősen szedik az árpát, zabot és egyéb gabonát az béjövő armada szükségére, minthogy gondolják, hogy Erdélyből ki nem fog telni sustentiójok annyi népnek [WIN I, 585] ✻ *eklézsia/(szent)-egyház/templom ~ére. 1507:* ha katonak fya lezen azt meg tarca, ha pedig <leanya?> lezen azt el agya es az Eghaz zwksegere <fordicia?> [NyIrK VI, 187 Cheh István végr.]. *1599:* Vettúnk az templum zuksegere hozzufürwz dezkat f 3 d 54 [Kv; Szám. 8/XVI. 27]. *1607:* marton Gergelj az feketes elue hagiot egj hold feoldet Az Zent egj haz Zuksegere, Becz Imreh uram ugj adot uala azon Zent egjhaz zuksegere az feoldre f. 1 [Szentsimon Cs; BLt 3 Gede Janos pp vall]. *1699:* kik közzül az első[a], az Ecclesiának minden belső jövedelmét percipiallya, és Curator Uraimék kezekben administralvan intactě, az ő kegyelmek akarattyából Salarista Vraiméknak, és az Ecclesia szükségeire erogallya hűsegesen [Kv; Ref.egyh.lt X. A. 9. — [a]A kétkvártás közül] ✻ *épület/ház(a) ~ére. 1578:* Mywelhogy penigh Dorombarnak beweb hatara wag(on) mind eöker, ewnew, es dyzno bannoth ott tarchon, Kysfalwdon chak anny legyen, a menninek hazna nelkǫl az haz Zǫksegere el nem lehetnek [Kisfalud AF; OL. M. Kamara Instr. E — 136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kowachoczy ut. Math. Niary gondv-höz]. *1585:* attunk … Sendel szeget ez epiletnek zúksegere tizen harom ezert, melnek az arra tezen … f 4. d. 55. [Kv; Szám. 3/XIX. 35–6]. *1657:* Egy kez vonotis vettem haz szüksegere fl. — .//. 70 [Borberek AF; WassLt Perc. 27]. *1677:* Paraszt embertől-is a' Nemes ember, maga háza szükségére, és nem kereskedésre, szabadossan vehessen; de egyébiránt kereskedésre valo mézet és viaszszat ez Országban senki szedni és venni, annál inkáb ki-vinni ne mérészellyen Fejedelmek engedelmek nélkűl [AC 230]. *1750 k.:* Nem szabad pedig krajnik uramnak maga háza szükségire … csak egy szálat is fordítani [Déva; ErdO II, 117] ✻ *falu ~ére. 1820:* vad gyümöltsös fák kűn a Határon a' Borozdákan vagynak a Falu Szűkségére elegendők etzetnek valok [Bogártelke K; KmULev. 2] ✻ *fiskus ~ére. 1671:* Végeztük azt-is hogy mikor Nagyságod edgyik lakó hellyéből, másikba indul, akkor a' Fiscus szükségére valo szekerekre Hopmester Atyánkfia kötelessége szerént provideállyon [CC 31–2] ✻ *konyha ~ére. 1640:* Vayat, minden esztendoben faluiul negy eytel vayat tartoznak az koniha szüksegere be szolgaltatni [F; UF I, 708]. *1670:* Adtam Borsolo Mathenak … az ő Nagok konyháya szükségere fü szerszamokat [UtI]. *1688:* huszonöt pénzen vött konyhánk szükségére százharmincöt berbécseket in fl. 176, 25 nro 135 [Fog.; AUt 528] ✻ *köznek ~ére. 1593:* Mikor az Lakatos Albert feleol az dezka koszt … megh chinaltattam … vettem … egi kozorwfat azon keoznek zwksegere p(ro) f — d 24 [Kv; Szám. 5/XX. 131] ✻ *község ~ére. 1597:* az Mezarossok … tartozzanak elegedendeo húst fogiatkozasnelkewl wagny az keossegh zewksegere [Kv; TanJk I/1. 300]. *1735/1760:* A Falu körül minden felöl lévő Pásintas helyek is, in modernis Terminis ökör tilalmas és egyéb marha legeltető kőz hely végett, mind az Possessorok, az kösség szükségire indivise hagyattassanak [Elekes AF; DobLev. I/164. 8] ✻ *majorság ~ére. 1640:* (A szántóföldeket) a falubeliektol mostan el foglalvan az Ur eo Naga maiorsagha szüksegere azokat szantiak az Varhoz zabnak [Vád F; UF I, 711] ✻ *malom ~ére. 1577:* bwk deszkakat bowe(n) faragtassanak az molnok zwksegere [Kv; TanJk V/3. 154a]. *1590/1593:* hordottak eppwlettre valo faatt az Malom zwksegire [Szentmargita SzD; Ks]. *1771:* vittenek … fákat … Dévára is … az Dévai Malmok szükségére kaláts fának [Nándra H; Ks 93. 19. 6] ✻ *milicia ~ére. 1703:* Szüksegeskeppen

kellet nekünk Guberniumul Privatus Atyankfiaitol Szaz ezer Rhenes forintot kőltsön anticipative fel vennünk az eo Felsege Militiaja Szüksegere [UszLt IX. 77/71 gub.]. *1705:* mind az ő tiszteit a régi mód szerint helyekre állítám és őket az úr őfelsége hűségére megeskettetvén, az ott levő militia szükségére naturalékat vetvén fel a körül való falukra, és amiben lehetett mindeneket rendben hagyván [WIN I, 645] ✳ *ország ~ére. 1566:* Feoldwnkeon lakok hazahoz amy rez zanto feold es zenafw Iwtna ... Aztys kegyelmes Vrunk recusalyak, meg adny ... azokat az felseged adayara orzag zwksegere, az Articulos zerynt [SzO II, 183 a székely főemberek és lófők a fej-hez]. *1600:* Chyanady Janos Malom biro vram, az orzagh zeoksegere az Malomnak Jeowedelmebeol administralt birak es tanach bely vraimnak kez penzeol harom zaz forintott [Kv; Szám. 9/VIII. 10a]. *1621:* az mostani Orzagh zwksegere Gubernator vram eő naga, Kyralj vrunk eő felsege kglmes parancsiolattiabol, Szaz Gialogot kewanna az szegenj varostol harom harom hopenzel hogj eleő allassünk [Kv; TanJk II/1. 321]. *1677:* ha kinél inscriptioban volna valami jószág, vagy Fiscalis Proventus, mellyért az Ország szükségére pénzt adot volna-ki, vagy penig jámbor szolgálattyáért inscribálták volna valakinek; afféle Bona Fiscaliae, vagy Proventus Fiscalis ... szabadon a' Fiscus által minden időben kiváltathassék [AC 43–4] ✳ *(saját) maga ~ére. 1584:* Bathory Istwan capitansagaba arultatott uolt kiremis zerinth maga züksigire bortt ki keozeottők [BáthoryErdLev. 147 Báthori István az erdélyi hármastanácshoz]. *1593:* vgian Ezen ouar szorosaban vallo padimenttomoszasra kelletett szajatt maga(m) szuksigjre Hozott köuett oda Adnom [Kv; Szám. 15/XXIV. 6]. *1718:* áz él szőkőt bacsnak gyütemenyit él vitte es magá sũqsegire (!) Fordittatta [Mezőbodon MT; KJ. Fogarasi János lev.]. *1762:* Az utrizalt Berek ... M. Sz. Gjörgji hatarhoz tartozik ... Most ... Rosnyai Joseph Vram Vágattya és éli maga szükségére [Udvarfva MT; Ks 67. 48. 31] ✳ *szegények ~ére. 1589:* Adot uolt ó keglmek Restantiaba Twrot 5. Ket Berbencze sos teyet ... melj a' Zegenyek szüksegere keolt [Kv; Szám. 4/XI. 12]. *1600:* Az o varbely Swteo hazhoz az szeginiek zwksegere veottem egj Eoreogh Mustorogh Tekeneott f 1 d 25 [Kv; i.h. 9/XIII. 3 Damakos Máté isp.m. kezével] ✳ *tábor ~ére. 1562:* bezthercze tharthomanyarol, be hoztak az thaborra walo elesth ... Azth az elesth mynd zaman be hoztak my kezwnkbe az thabor zwkssegere [BesztLt 72] ✳ *udvarház ~ére. 1657:* Az hűteos Kulcsar Keserui Miklos szamadasa szerint, Erogalodott, per Annum, az Udvar haz szűksegere, Eczet, Ur. N. 23//2 [Borberek AF; WassLt Perc. 23] ✳ *udvar ~ére. 1662:* írtuk, hogy az élést takarosan költse ... mert még udvarunk szükségére is sohonnat nem hozhatunk ebben a rusnya időben [TML II, 407 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1725:* A megh dőglőtt méhek lépeiből percipialta(m) libr 1 1/2 Ez az Udvar szükségére erogálodott [Kv; Szám. 54/IV. 13]. *1783:* a Takács, és a Kúltsár a Kalota Szegbe voltak, edgyik Deszkáért, a másik pedig abroncs fáért udvar szükségére [Perecsen Sz; IB] ✳ *választóház ~ére. 1685:* kgd Fagarasi V. Capitany Hivúnk N(emzetes) Boer Sig(mon)d ur(am) kgel(mese)n es igen Serio parancsollyuk az keze alat levő Onbol adasson az valaszto ház szükségére huszonőt font Onat libr. 25 [Szád. Bornemisza Anna fej. asszony rend.] ✳ *város ~ére. 1559:* Ha ... walaky megh thalalthathnek hogy ez yllyen wewth el adna, az ollyan ember hwz forynthon Maradgyon, Ees az ollyan penzth az waras zywksegere kewlczegh [Kv; TanJk V/1. 58]. *1591:* 22 die february ... Byro vram egez Tanachy akarotyabol, vettem Zaz kopyatt, Az waros zywksegere f 28 [Kv; Szám. 5/I. 18]. *1662:* Melynek Jnteresset az b. Tanacz le teotte az Varas pénzebül; Es az feö pénzt assignaltak ... Varas szüksegere [Mv; MvRLt Tomai László kijegyzése]. *1737:* Az város szükségére adtunk Egj Mogyoros Tyukot [Kvh; HSzjP] ✳ *vár ~e. 1571:* Paranchioltanak Kdnek az Testamentarius wrak ... Ez waar Zywksegere kywaltkeppen walo dolgokrol, hog' Kd zorgalmatosson azokban el Jarwan megh Chyelekeggie [Szúv; BesztLt 3503 Petrus Zent Myhalyffalwy Casp. Zewch beszt-i bíróhoz]. *1640:* Mely malom vam jöuedelmeböl az Var szüksegere kett resz administraltatik [Fog.; UF I, 687]. *1676/1681:* Czipot Ugi süttessen à vár szükségére ... egi véka buzabol hatvan Czipo süllyön ki; az korpat megh tarcza, azzal disznokat szoktak hizlalni [Vh; VhU 59]. *1718:* Mellj erdőis ab antiquo tartatott és Conservaltatott ã Várnak sietõ és kiváltképpen valo szükségére [KJ. Rétyi Péter lev. Fogból] ✳ *végház ~ére. 1677:* A' Partiumbéli Vármegyék-is ... dézmájok dolgából arenda fizetésre rendeltessenek, de ugy, hogy ha a' Fejedelmek ugy itélik hasznosabbnak lenni, mind a' Fiscus és Vég-házak szükségeire | Mint hogy vadnak oly Nemes embreke, kik elég értekesek, még-is annak a' Vég Háznak közönséges szükségére lovat nem tartanak, abban ez után illyen mód observaltassék [AC 75, 226].

4. ínség, nyomorúság; nevoie, lipsă, sărăcie; Not, Notstand, Elend. *1542:* Isten byzonsagünk hogh az the k. hazabul ilyen zewksigbe el nem kywankoznank masswva mennie, de erǫvel ǫznek el bennewnketh [Fog.; LevT I, 20]. *1566:* gjakorlatossaggal inditot mwnkeot az my nagy szwksegwnk, es nagy nyomorusagban walo esetwnk, felsegedet keoneorgeswnk altal megh lelnwnk [SzO II, 190–1]. *1602:* az vitezleo Baad azvagy vayda Istua(n) Doboka varmegheben Pancelchyehen lako kenzerittettwen az eo sok kwleomb kwleomb fele zvkseghi es fogyatkozasi miath, vete zaloghban, egezzen Keotelendbely Rez iozaghat ... az Kolosvary Pater Iezsuitaknak, hatua(n) forintban [Kv; RLt O. 5]. *1615:* Tudom hogj Anna Peter David Istvantol kert vala harom forintot szükségiben niavaliaiaban [Zágon Hsz; HSzjP Czoma David (50) pp vall.]. *1657:* Sebestyen György nemes ember ... az vensegh miatt megh erőtleneduen, es bizonyos szűkségétőlis kenszerittetuen ... ennek előtte adossult volt kész penzel ... kett forinttal és kétt véka buzáual [Mezőbánd MT; MbK]. *1694:* Medgyes Székben Szasz Sároson lako ... Balás János mostani Folnagy, Fulcza Peter mészáros György Czĩnk István ... kénszeritteténk kérni az Sulyos Porcziozás, es egyeb kűlőmb kűlőmb félé szükségtől ... Petrivity (!) Horvát Ferencz ur(am)tol eő kglmitől Száz magyari Forintokot [SLt 14. A. 4]. *1729:*meg tekéntvén ... ö Nga ollyan nagy árvaságbélj szügségit, paratis ada ö Nga magának az relictának fl. H. 183„46 [Aranyoslóna TA; JHb XXVIII/31]. *1774:* ezen erdónek Falu felől valo Része ...kőzelebb lévén ... mind az Udvar, s mind az Falusiak szükségére Nagy Pusztitást, és Csonkitást tett (így!) [Királyfva NK; Ks 23. XXIIb]. *1787:* a Jobbágyok el adták töbnyire marhájokat a szűkség mián [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1816:* Orbán Mihályné ... az nagy Szükségben az éhel halásnak el távoztatásáért kére Balog Mártontul hogy adjon egy Véka tiszta Búzát [Szentimre MT; BalLev.]. *1859:* személyesen nem tisztelhettem, hogy instáljam szánakodásra; nagy nyomoruságba, nagy szükségbe vagyok most ís ... a' mult fél-holnapba egy

joszivü vendéglősné szánakodásbol íngyen adott kosztot [Mv; DE 2].

Szk: *~be hozza magát. 1842:* nagy csuda ha nints az ífiu Urnak az a' baja is, hogy könnyű szerrel jutván ahoz a' mije vagyon, azt a' maga ideiben meg nem kímélli — s magát ezért idő nap előtt szükségbe hozza — az idén már jobbrol balrol a' mit lehet segíllyűnk rajta [Veresegyháza AF; DobLev. V/1241. 2a Dobolyi Sigmond Dobolyi Bálinthoz] ✳ *~e esik. 1597:* Zigiarto Georgine Drúttia aszony ... vallia ... neha zewksegim estenek egizer me(n)tem wala Nyreo Simonnehoz penz kerny, ki ennekkem mostoha Iob Angam volt [Kv; TJk V/1. 109]. *1719:* ez mostani példa nélkül valo nagj Penuriáb(an) szükségek esvén, az p(rae)-specificált két hold szánto főldeket ... adák ... örök árron Brullyai Györgj Ur(amna)k [Ne; DobLev. I/97]. *1737:* Ha kinek pedig olly szüksége esnék, pro necessitate sua explenda, Dézmás atyánkfiaitól Czédulát vévénn, illendő képpen hozathat bé búzát, Dézmálás előttis [Dés; Jk 483a] ✳ *~et lát. 1699:* Mind ezek felett ... szám kivetett állapotomb(an) engem költseggel is tartott ... en ott is, majd mint itthon semmi szükségett nem lattam [Mk Macskásy Boldisár végr.]. *1765:* hogj a botskor bőrt az szegénység bővebben és jutalmason vehesse, s' ebben a helység szükséget ne lássan, a' szőrös bocskor árulás közenségesen minden rendbeli embernek fel szabadittatik [Torda; TJk V. 229] ✳ *~ idején. 1595:* Nehezlik varosul eo kgmek hogy az kiuel restantia vagion mind tizt visseleoknel s mind egieb helien illien keserwes wdeokben zwksegh idejen fel Nem Zedik Zamweweseket felben hagywa(n) [Kv; TanJk I/1. 256]. *1699:* Az Várbanis vagjon fél ház azt birják ketten Péter és Ferencz fiaim: mind azáltal szükség(ne)k szorulás(na)k idején az töb az én Agjekimbol Származot édes Gyermekimetis tartoznak bér nélkul mind az also házakban mind az Várbeli házban befogadni [Mv; MbK 89] ✳ *~től viseltetik. 1629:* bizonios es el mulhatatlan szwksegekteol uiseltetuen; kere mi eleottünk ... Huzon eot magyari forint (!) [Ádámos KK; Pk 7]. *1701:* Az fenn megh irt Falubéliek ... mostani nagj szükségtől viseltetvén, az pénzt Biro Samuel Ur(amna)k megh nem adhaták [Nagylak AF; DobLev. I/55]. *1760:* egj darab szánto fődet ... bizonjos szükségtől viseltetvén ... adtam zálogban ... Nemzetes Dobolyi István Vramnak [Ne; i.h. II/308] ✳ *elkerülhetetlen ~. 1736/1783:* Idősb Sárosi Kristina Aszszony ... az elmult sirlamas, terhes, és Boldogtalan szük időkben ... elkerülhetetlen szükségétől kénszeritetvén, diversis vicibus levalt ... 146 id est száz negyven hat Magyar Forintokat [Kissáros KK; DobLev. III/574]. *1759:* Bajtsi Gergely Ur(am) és Felesége ... bizonyos és el kerülhetetlen szükségétől viseltetvén kéntelenittetett ... egj darab puszta gjümöltsös kertnek hason felit ... el alkunni és elis adni őrök áron [Ne; DobLev. I/292. 1a]. *1810:* el-kerülhetetlen szükségeitöl kénszerittetvén kért költsön ... hat vforintokat esztendö illyenkorig [Marosvécs MT; DE 2] ✳ *szorongató ~. 1699:* nehai Borosjenei Zöldi Istvánne, Nemzetes Tokai Anna Assz(ony) ez mostani siralmas es terhes üdöb(en) sok szorongató szükségtöl viseltetvén ... Nemzetes Bolgarffalvi Sebesi Beniamin Ur(amn)al tőn illjen örökös es meghihatatlan alkalmott [Sárd AF; JHb XXXVII/3]. *1735:* Komornyik László Vram ... kéntelenitetett ... kérni ... Tordai Boldisar Vramtul ... nyólczvan egy magjar forintokat és két pénzt, mely szorongató nagy szükségében való kérését ... Tordai Boldisár Vram ... szánakozó szivel meg tekintvén adának eő kegyelmek ... nyólczvan egy magyar forintokat és két pénzt [Szécs Sz; Borb. II].

Sz. *1662:* Az fösvénységgel nagy szükségben az emberség együvé nem fér [SKr 464].

5. kényszerűség, szükségesség; nevoie, necesitate; Notwendigkeit. *1662:* hogy a bánnak a fejedelemmel már azelőtt alattomban való collúsiója is volna, annyival könnyebben is ráhajlott vala, mert a fejedelem többé a hazának ollyan szükségében elmenetelit a maga írására megengedte, sőt úti költségére pénzt is, háromszáz tallért küldött vala [SKr 436–7]. *1666/1701:* mind az Fejedelmeket, mind az Hazát az szükségnek mivólta tanittya meg, mellyik helyet és mint kell oltalmazni [Kv; KvLt I/188 fej.]. *1668:* mintthogy ökigyelmeknek sebes volt az idegennek eladni az atyai házat az vejeknek károkra, tehát az én successorimnak is szabad lehet az anyai házat idegennek eladni, ha az szükség azt kívánja [Kv; KvE 208 LJ]. *1670:* Az vármegyéből is leszen 150 gyalog s 50 lovas ... Ha az szükség úgy kivánja, az egész vármegye is mentest felül [TML V, 70 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1677:* ha mikor Hadi Expeditioknak szükségesképpen meg-kelletik lenni ... a' dolgoknak mivolta, és szükségnek kivánsága szerint, a' Fejedelmeknek parancsolattyára, Nemessi praerogativával élő minden rendek, tartozzanak fel-ülni [AC 91–2].

Szk: *a ~ kívánja. 1584:* valahon az szükség kévánja, szolgálhat [Gyalu K; SzO IV, 90]. *1615:* az kett Olah Vaida, Cziazar eo Hatalmassaga parancziolattiabol es velwnk ualo Confoederatioiokbol oly kezen vadnak mint az magunk fizetet hadunk, Ottis leznek ualahol az szwksegh kiuannia [Gyf; Törzs. Bethlen Gábor rend. Usz-hez]. *1621:* az Twz miat ... Biro vram eő kglme czinaltasson húsz Beőr vidret az keőzeőnsegesbeől ... hogj walamikor az Zwksegh kewannia, azok miat fogiatkozas ne essek [Kv; TanJk II/1. 319] ✳ *~nek idején. 1623:* az palank es estallo közeőtt Egy Eolny tagassaga legyen, azertt hogy Zwksegnek Ideyen Puskas Legenyek forgodhassanak ott [BGU]. *1662:* csudára méltó, hogy akik azelőtt a törökkel valo hadakozast olly nagy fennen kívánák ... ímhol mostan, a szükségnek idején, szíveket, bátorságokat Isten mind elvette! [SKr 296, 446]. *1677:* az igaz Unio és Concordia azt is kivánván, hogy a' mint a' Városok, külsö joszágokat-is egyaránt birnak, és minden szabadságival, hasznaival az Országnak ususát és fructusát nem csak egyaránt, sőt inkább fontosabban élik és vészik az Országbéli egész Statusoknál, és a' szükségnek idején azoknak nem csak fegyvereckel, hanem vérek hullásával-is és életek fogyásával-is oltalmaztatnak [AC 161] ✳ *elkerülhetetlen ~. 1663:* az el kerülhététlen szükség ... okoztat bénnünket Generalis Insurrectiora kénszeriteni kegleteket [UszLt IX. 75. 58 fej.]. *1795:* el kerülhetetlen szükségek levén a Kis kükülló vizén erigalando allando labos hidra ... mind fel epittésében mind Conservatiojában olyan praevisio s provisio tartassék hogy ... jövendö beli romlasok s károk ne kovetkezzenek [Adámos KK; JHb XIX/46] ✳ *felette/felettébb való ~ (kívánja). 1578:* kevannyak eo kegmek, hogy eo kegmek Biro vram ha oly felette valo zwkseg nem kewannya, hogy egy alkalmatosb napot valaztana[a], az be gywtesre es ha lehetne az Zombatot obserualnak eo kmek [Kv; TanJk V/3. 166a. — [a]Vasárnap helyett]. *1598:* Amy penigh illety az barany hwsnak limitatioiat ... es feletteb valo zeokseget Tecczyk azert hogy vasarnapokon mindennemeo rendbely keolseo emberek be hozhassak, es vgy Adhassak az minth az vasar kewannya [Kv; TanJk I/1. 313] ✳ *hirtelenítő ~. 1716/1793:* Ha valami hirtelenittő szüksége nem kénszeritti ugymint asztag bé hegyezés gabonája ha olly káros helyen vagyon, hogy lo-

pástól vagy kártol féjti, és ehhez hasonlo casusok hirt tévén a hiteseknek vagy határ őrzőknek fogyaték kalongyáját gabonáját bé hozhatja [A.csernáton Hsz; SzékFt 30] ✳ *kényszerítő/kénytelenítő ~. 1677:* Arany, ezüst materiát, jo monetát, sem választásra, sem felveretésre nem szabad az Országbol ki-vinni ... (ki-vévén hazánknak közönséges veszedelemben forgo háboruságos állapottyának kénszeritö szükségit) [AC 64]. *1678:* Örömest idegen hadakat nem hoznánk a hazára, de ha az kételenitő szükség úgy kivánja, annak is meg kell lenni [TML VIII, 178 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1695:* Sok és kivált keppen valo kenszeritő szükségtűl viseltetven, az regi observalt jo mod szerent ketelenitettűnk harom hol napigh valo Bor fogast allitani [Dés; Jk]. *1710:* Kételenittö szüksegh hozvan magaval ... Nééb Márton Ur(am) bé nem jött [Kv; ACJk 76] ✳ *utolsó/utolsó (~re jut vki). 1653:* Azt mondották akkor, hogy az régi székely törvény volt a nyárs hordozás, melyet igen nagy és utolsó szükség korán szoktak vala cselekedni a régi székelyek [ETA I, 44 NSz]. *1724:* Nehai Báttyok Tar András ... inscribalhatta az Aviticum bonumo<ka>tis mint utolso szükségében, mivel az Haz a Tőrvényeis admittallya az ollyan nagy Casusokban valo rendes inscriptiot [Asz; Borb. I]. *1772:* Considerálván azt, hogy ... az nagy szegénység miatt maga férje és gyermekei majd nem utolso szükségre jutottanak s jutnak ... Patai Ersebet Aszszony keserves sok kéréseire adának és jo follyo ezüst pénzül effective ki számlálának h. Flor. 150 [Ne; DobLev. II/437. 1b]. *1803:* ha valami utolso szükségre jutnának két Fiai, vagy Fiuágon léendő maradékjak, azokat[a] akkor el-adhassák [Szentbenedek SzD; Ks 38. V. 35. — [a]Az arany- és ezüstneműt] ✳ *váltságbeli ~. 1579:* Kenzerittetwen hogy egj feó Molnos öreökségwnket kelleteek megh valtanwnk Zoltanban[a] ... az Nemes czeryek vitaliustol, es ennek ez örökségnek valtsagabalj zuksegwnkert Adank ... Lazlo papnak ... egy pwzta wles helyett [Uzon Hsz; Ks I. — [a]Hsz].

Sz. *1821:* az szűkség Tőrvényt ront [M.zsombor K; Somb. II]. *1842:* a szükség' (: példa beszéd szerént :) törvént ront [Böződújfalu U; Pf].

6. testi szükséglet; necesităţile, nevoile (naturale); Notdurft. *1573:* Fogas Albert Azt vallia hogi ... volt egy Aztalnal Miklossal az Boron ... Az kězbe Megen hatra zwksegeiert, Es hogi eleh Ieot volna ... hallotta zytkozodasat [Kv; TJk III/3. 225]. *1629:* az belső várban való házam is igen jó alkalmatossággal vagyon építve ... jó nyári háza, szükséghellyel, azazhogy szükségnek, szorulásnak idején egy főember tisztességesen elfér benne [BTN[2] 421]. *1705:* kimenvén Graven, szüksége lévén a borital után, én és Dienes úrfi elkísérők a kamaraszékre [WIN I, 511].

Szk: *elkerülhetetlen ~. 1699:* Muntján Márkuljnakis el kerúlhetetlen szúksege érkezvén ... adta, és engedte azon szólótt ... Kovács Marton Ur(amna)k [Nagylak AF; DobLev. I/46] ✳ *hátulsó ~. 1710 k.:* Mivel a kurucok ekkor kegyetlen halálok nemével ... ölték a levélvivőket ... a deáktól sem rnertek levelet küldeni, hanern ... olyan apró darab papirosokon, valami biblia vagy rnás könyvből citált mondásokat, hogy ha a kuruc kezén érné is, oltalmazhassa azzal életét, hogy azt a tanulás közben professzorától elejtett, vetett darab papirosat csak úgy vette fel hátulsó szükségére [BÖn. 969–70] ✳ *természet ~e. 1662:* Az ó törvényben Isten csak a külső tisztátalanságért is, ha midőn a természet szükségére félre nem mentek a táboron kívül s ott is rusnyálkodásokat a földbe, vermecskékbe el nem takarták, elirtózott és kiment közülük [SKr 696].

7. állítmányként; ca predicat; prädikativ: kell, szükséges; trebuie, este necesar să ...; ist nötig, tut Not, braucht man. *1558 k.:* ha az arany 8, 9, 10 auagy 11 garatu[a], tahat ezt a Mixturat auagy az eddicioth keziched Neky[b] ... olwazd ǫzue es, hogy ǫzue oluadot, tahath granald meg es tarch dolgodhoz az Mikor zwkseg [Nsz; MKsz 1896. 297. — [a]Alább és fennebb *garato* és *karatú* alakban is. [b]Köv. a leírás]. *1572:* Az Barat Istwan vram kewansagat ... Ertyk ... arrol vegeztenek volt ez Eleot ketzeris Mostan sem akarnak egyebet arrol vegezny, Mert vegben hagiot dolog az, arrol nem zwkseg teob zo [Kv; TanJk V/3. 62a]. *1604:* adott vala ... Egy feóld zaboth, ha ziksegh megh bizonito(m) [UszT 18/7]. *1619:* Nem tudom, ha megadta-é Nagyságodnak azt az levelemet vagy nem? Ha meg nem adta volna ... szükség megkerestetni [BTN[2] 248]. *1659:* Az Baló levelét megadtam. Azt mondja, hogy nem szükség választ adni reája [TML I, 414 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1662:* szegényeknek nagy akadályt creáltanak, megtiltván, hogy valameddig a mi sarcunk végbe nem megyen, addig sarcok felől, bár megalkudván is, de addig senki meg ne szabadulhasson, mellyen is önagyságok — s ökegyelmeknek szükség szorgalmatoskodni [SKr 386]. *1677:* A' Város Palánkinak, s' Város Hidgyainak meg-csinálása és épitése mely szükséges légyen a' közönséges jora nézve, nem szükség declaralnunk [AC 227]. *1680:* ezen kertb(en) vagyon ... egy gyümölcs aszalo ... szükssegh hogy az Suppot hanyak le rolla, es fedgyek meg sendellyel avagy deszkával [A. porumbák F; ÁLt Inv. 27]. *1771:* Hogy a' subtilitást el kerüllyük, szükség fel oszolni a' rétnek, és a' Falunak nem maradni, s azutánis meg lehet, ki ki[a] a' maga Emberének közönségesnek ki adni [Fejér m.; DobLev. II/428. 11a. — [a]Az osztozkodó birtokosok]. *XVIII. sz. v.:* Minek utánna a Marha meg betegedik szükség ezen három dolgokat elkövetni[a] [UszLt X. 80. — [a]Köv. az ut.]. *1861:* Martius 2án vi'sgálják meg Bikalt ... a' mikora minden féle administrandumokat Szűkség kézbesiteni [M.bikal K; RAk 62].

Ha. *1542:* zewksigewnkbe [Fog.; LevT I, 20 Olah Balas es Mottnoky Lajos lev.]. *1554:* zwksigy [Sárd K; Törzs.]. *1577:* zwksig [Szűkerék SzD; JHb VII. 16]. *1583:* zwksigibe(n) [Torockósztgyörgy; Thor. II/15] | zyóksegereh [Kv; Szám. 4/V. 10 Gr. Veber sp kezével]. *1589:* zywksegre [Kv; i.h. 4/VI. 26 Stenzely András sp kezével]. *1593 k.:* zwksigit [Dés; DLt 241]. *1594:* suksigire [Kv; Szám. 5/XXIV. 19] | Ziksegere [Kv; i.h. 6/I. 4]. *1595 k.:* zwksiginek [Dés; DLt 247]. *1596:* zewksegnek [Kv; TanJk I/1. 283]. *1604:* zwksigh [UszT 18/19]. *1605:* ziksegh [i.h. 19/6]. *1606:* ziksegh [i.h. 20/257]. *1607:* zyksegh [i.h. 19/104]. *1608:* zöksegem | züksigem [Dés; DLt 300]. *1610:* szwksige [Farcád U; UszT 37c]. *1646:* szűksiginek [Dés; Hr 2/46]. *1800:* szüksigére [Asszonynépe AF; DobLev. IV/534 Jenei Josef ns kezével].

szükségel vmit szükségként használ; a folosi (în mod necesar); (gut) gebrauchen, benutzen, benötigen. *1879:* Ebben az én hitvány szobácskámban még egy ágyhely van. S ahány napig itt ülsz, hát addig használod ... Meg is vettetem, s várom, mikor érkezel meg, hogy szükségeld [PLev. 48 Petelei István Jakab Ödönhöz].

szükségelt szükségként igényelt; cerut (ca lucru necesar); benötigt. *1862:* komoly felelöség terhe alatt hagyatik meg a Czéelöljáróságnak: ... Mind a hely béli rom: katolikus mind az év: reformatus vasárnapi iskolában járando

szegény sorsu inasok számára ... a szükségelt könyveket és író eszközöket a czéköltségén mulhatatlanul bévásárlani [Kv; ACLev.]. *1867:* E fel hivást a kir. kormányszék azzal indokolja, hogy ... a' sorozás ügyben szükségelt családi kimutatásokat az Ev Ref. lelkészek gyakran feluletesen állitják ki [Gyalu K; RAk 138 esp. kl].

szükségeltetik 1. szükségként igényeltetik; a fi cerut (ca lucru necesar); benötigt sein/werden. *1873:* meg fogadtam ... T. Szen Györgyi Imre János fiát Jánost, kissebb Béresnek vagy is Beres Inasnak 1873a (!) ... igérvén neki egész évre fizetésibe 18 forintot pénzt[a] ... lábbelinek botskort, amenyi szükségeltetik az idö alatt [Torockó; Bosla. Bosla Ferenc lev. — [a]Köv. a ruhanemük fels.].

2. anyagilag megszorul; a fi strîmtorat, a ajunge într-o situaţie dificilă (datorită lipsei de mijloace materiale); in Not/Schwierigkeiten geraten. *1811:* Barthos Samuel ur(am) ... enek elötte valo idökben szükségeltetvén Zalog titulus alat el adott volt egy darab szanto földet [Albis Hsz; BLev.].

szükséges I. *mn* **1.** akire/amire szükség van; necesar, de care este nevoie; nötig, notwendig. **A.** *af*-ban. *1540:* Banfi lazlotul és Miklostul neminemw nagj szwkseges dolgaymert kertem harom szaz forintot kyert az Valazutj es Bonzidabelj rezemet vetettem szalagon [Sebesvár K; MNy XXXV, 55]. *1571:* Az Thanachnak Megh epitese feleol egenleo Zowal wgy zolnak eo k. hogi Mostan zwkseges voltat Nem Esmery lenny, chiak legenek eo k. Igenessek egjmas keozeot, Es halgassak Byro vramat [Kv; TanJk V/3. 40a]. *1590:* az foghaznal valo zwkseges falt keobeol haladeknelkwl illendeóképpen megh Epicchek Mennęl hamareb lehet [Kv; i.h. I/1. 133, 140]. *1621:* ez Eztendőnek forgasaba(n) az Talygara es Malomra valo szwkseges vasra keöltsegh leőtt ez szerent[a] [Kv; Szám. 15b/V. 7. — [a]Köv. a fels.]. *1662:* Melly pacificátió[a] erejével az relígióra és Magyarország közönséges szabadságaira nézendő minden szükséges dolgok helyben állapattak vala [SKr 119. — [a]Az 1622. ápr. 3-án Sopronban megkötött békeszerződés]. *1677:* Fejérvári Possessorok Assecuratioja házok s' örökségek dominiumja dolgában; Házok épitésére a' Tisztektől adigaltassanak; A' városnak szükséges épitése continualtassék [AC 256]. *1679/1681:* à Malmokra, azok(na)k jövedelmére szorgalmatos gondgya légyen eò kglmenek, Malom kövek, Gatak, es egyéb szűkséges dolgok arant fogiatkozás bennek ne légye(n) [Vh; VhU 671]. *1714:* At atyámnak magának maradot hála (!) után patkoláshoz szükséges szerszáma ugyan harapofogo, körömfarago etc. [HSzj *harapófogó* al.]. *1774:* A Szőtsők menték bérlésihez premezésihez Szükséges bőrőkőt eö kegyelmétől vásároljanak [Déva; Ks 78. 20/8. 1/4]. *1794:* Az ide valo ... ökör és Csitko pajtára, gabanasra, Csűrökre ... szükséges fákat mind az Marosrol hozatta az Exp(onens) Gróf Ur [Mezőmadaras MT; BK. St. Szép (28) lib. vall.]. *1800:* a Takaradáshoz tartozo Szükséges Utak örökre szabadon hagyattassanak [Mv; TSb 24]. *1839:* Az én kezem alatt lévö Hajós malomhoz ... a' nagy bél kerékhez szűkséges Kaláts fákat kapni nem lehetvén [Dés; DLt 835].

Szk: *~nek állít. 1662:* Az méltóságos öreg Rákóczi György fejedelemnek megkeseredett haeresei pedig nem állítván szükségesnek a testnek a föld színén sokáig való tartását ... az temetés napját azért ad diem 10 Januarii anni 1649. rendelvén, arra kívül való országokból is nagy sok méltóságbélieket is hívattak vala | Az országnak újobban ad diem 24. Maii[a] Szászsebesbe gyűlés hirdettetett vala, hogy Váradnak állapotja bátorságosabb karba állapodhatszék, arról gondolkodni s gondot viselni szükségesnek állítják vala [SKr 305, 485. — [a]1659] ✳ *~nek ismer. 1619:* Azminémű rettenetes hosszú históriával kellett önagyságának megírnom az actáinkot, nem ismerem szükségesnek lenni, hogy Kegyelmednek csak kevés részét is megírjam [BTN[2] 220]. *1669:* Kegyelmedet kérjük, ha szükségesnek ismeri, ne neheztelje Balásfalvára is elmenni [TML IV, 433 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1826:* ezen Költsönnözést szükségesnek esmérte, meg forditani határoztatik [Dés; DLt 260] ✳ *~nek ítél. 1577:* Itylik eo kegmek zwksegesnek lenny hogy haladeknelkwl. eo kegme Byro vram tanachiawal lellye meg az feyedelmet es vegien c(on)sensust Rea az feyedelemteol [Kv; TanJk V/3. 147a]. *1705:* Az pénznek pedig folyásáb(an) hogy confusio ne essek, szükségesnek itiltük ki irnj, mint determinaltatot volt az pénznek állapattya az elmult esztendöb(en) ott Szebenben [Nsz; KvLt I/192] ✳ *~nek ítéltetik. 1677:* Noha a' Jobbágyoknak reductiojok felől fellyeb is annak Seriessében vagyon emlekezet, szükségesnek itiltetett mindazáltal, hogy ez aláb meg-irt Casusok, és azokban meg-irt modalitasok-is annectaltassanak [AC 193]. *1791:* Szükségesnek itéltetett, hogy a' Quartások számokra készittessék egy Instructio [Kv; SRE 277] ✳ *~nek lát. 1618:* Itt nekem, Kegyelmes uram, szolgáim vadnak, ha mit pro tempore szükségesnek látok s ítílek, Nagyságodat minden dologról certificálom [BTN[2] 140]. *1667:* A mint Kegyelmed leveleknek íratása felől ír, mi szükségeseknek lenni nem látjuk, mivel Máramaros és Magyarország felől semmi tartásunk sincs [TML IV, 66 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1801:* (A) közőssen biratatott Határ ... hová hamarébb léendő felosztását szükségesnekis látom [Lunka H; Ks 80. XL. 26] ✳ *~nek láttatik. 1769/1802:* A Bezdédi és Nagy Kristoltzi egyben folyo határak kőzött orialodatt contraversianak el igazittására ... Commissarius Uraimék ... ezen fenn forgo contraversiának el igazittására, s finalis decisiojára szükségeseknek láttatnak exqviralni, s indágálni, és a Tablanak reportálni tartsak kötelességeknek [BSz; JHb LXVII/3. 41]. *1847:* Szükségesnek láttatik azon rendetlenség korlátolása ... azon közelebbi fogásak mellyek a Constitutio ellenére tétettek és még a Mlgs birtokosság Conscriptiojába is be igtatva nincsenek eltöröltessenek [Torockó; TLev. 10/9] ✳ *~nek talál. 1667:* Kegyelmed, úgy látom, azt jovallja, hogy fiam Bethlen Miklós Kegyelmedhez menjen derekas szükséges conferentiára ... nem találák szükségesnek, mert az mint mondá ... nincsen oly nagy veszedelem a dologba [TML IV, 47 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. *1803:* szüksègesnek találta a' Biztosság, az Ebeni részen lévő Antiqua Sessioknak tellyes számát ki keresni, és meg-állitani [Torda; JHb XIII/68] ✳ *~nek találtatik. 1831:* Babós Ignátz, úgy ... a' Sárfalvi tavalyi katona Bíró tösténtes ki kérdeztetések szükségesnek találtatván [Kvh; HSzjP] ✳ *~nek tart. 1705:* egy új pervátának lévén két ajtaja, melynek egyikét nem tartván szükségesnek, berakták [WIN I, 656]. *1846:* Én ispányságiellenőr Marillai Ignác urat is szükségesnek tartottam a Zalatnán megfordulandó sok idegenek tekintetéből a dologban béavatni [VKp 141] ✳ *~nek vél. 1879:* éppen az őáltala viselt hivatal nevetséges volta kapott meg — nem véltem szükségesnek, hogy igen sötét színeket is vegyítsek viselt dolgai leírásába [PLev. 42 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✳ *~sé tesz. 1835:* Énekes könyvünk ujboli ki nyomtatását,

példányainak egészleni el fogyása tette szükségessé [Nagykapus K; RAk 11 püsp. kl kiv.].

B. *kf*-ban. *1794/1795:* a' Gen. Synodus arra ki rendelendő érdemes Atyafiak által ut mutatást készitvén a' Gyengébb Lelki Tanitok(na)k és a' szüksegesebb Materiakra Predikatiokat es ollyan könyőrgeseket iratni mellyek érthetők és buzgoságosok lennének [M.bikal K; RAk 14 egyházker. közgyűlési hat.].

C. *ff*-ban. *1657:* examinálván, hol hatták az strázsákat, megesmérém, hogy az legszükségesb helyben nem állítottak [KemÖn. 178].

Szk: *leg~ebbnek lát. 1732:* csag (!) eppen aszt láttam vona leg szükségesebbnek lennj, hogy az M: Ur ot létiben ő Ngának keményebbecskén szollat vona, és tanácsával is éltette vona a M: Ur, ő Ngát [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc Kornis Istvánhoz].

2. elengedhetetlen, nélkülözhetetlen; indispensabil, care este absolut necesar; notwendig, erforderlich. **A.** *af*-ban. *1605:* az varosnak zwkseges dolgaiert keonieorgesinkert Intercedalion biro Vram eo fel(se)genel [Kv; TanJk I/1. 530]. *1657:* Nemzetemnek eredeti és genealógiámnak leírása mostani nem derekasb célom, nem is lehetne, mostani állapotomban ahhoz szükséges leveleimtől elrekesztetett lévén [KemÖn. 11]. *1666:* az közönseges Praesidiumnak eő kgek rendellyenek olly szállást, hogy az ki bontakozás károkkal ne légye(n) ... fenn maradván abba(n) is az Kapitány authoritassa, hogy betsületes ember oda menvén, holmi szükséges dolgai véget, rendeltesse(n) illendő szállást [Kv; KvLt I/188]. *1676:* az indulás én rajtam nem mulik, csak az szükséges requisitumok érkezzenek [TML VII, 302 Teleki Mihály Vesselényi Pálhoz]. *1734:* Minden dib dáb dologra a Birak ne csengesse(ne)k hanemha lármára, vagj hirtelen valo felette szükséges parancsolat érkezvén ez is penig Predikator hirivel [SVJk]. *1748:* reménllyük a' Mlgos igazgató Tanátsis bőltsőn által látván, méltó bizadalom által tápláltatunk, hogy ... szükséges rendelésit meg tészi [Déva; Ks 73. VII. 14]. *1794:* Mind azon láko Házakat és eggyéb épületeket, a' mellyek az Ekla magános vagy közös Cassájából szoktak conserváltatni Conscribálják olly véggel hogy ki tessék mitsoda szükséges épitések vagy reparatiora valo romladozások vagynak azokban [Kv; SRE 313]. *1868:* Mind két munkálathoz a papok nyujtsanak segédkezet, a bérkimutatáshoz szükséges birtokiveket, conscriptiokat, bérlistákat tartsák készen, hogy ezek hiánya miatt a munkálat ne hátráltassék [M.bikal K; RAk 167]. *1890:* értesítsen Nagyságod, miben rendelkezik velünk az Igazgatóságtól szükséges engedély[a] megnyerése érdekében [PLev. 153 Petelei István Prielle Kornéliához. — [a]Egy műsoros est engedélyezéséről van szó].

B. *ff*-ban. *1586:* Pechy Istua(n) ... azt vallia hogy fogadot procatora volt eo neky Igyarto Georgy, es zinte legh zwksegesb Ideie kora(n) hatta el, es el Allot melleolle [Kv; TJk IV/1. 585]. *1781:* mikoron ... azon hellyből[a] (: kitől Isten őrize őket :) Reformáta Sz Hitűnk Apostoli vallasunk ki pusztitatnék, és azoknak nem használhatnánk[b] a' volt tzélunk hogy illyen esetben, nem Hellyhez hanem Reformáta Szent Hitűnkőn s igaz Apostoli vallásunkon valok-(na)k a' hol leg Szűkségesebb leszsz használjon holtunk után is ezen mi adományunk | azon Summát[c] a Refor. Tractus Curatorai és Esperestje tartozzék forditani ... oda a' hol leg szűkségesebb meg szűkült helly találtatik Ref. Sz. Hitűnken Vallásunkon [MMatr. 294, 495 özv. gr. Rédei Zsigmondné br. Vesselényi Kata nyil. — [a]Erdősztgyörgyről (MT). [b]A tett pénzbeli alapítvánnyal. [c]Az erdősztgyörgyi templom renoválására költött 1800 magyar forint megtérített összeget].

3. megfelelő, kívánatos; corespunzător, potrivit; (zu etw.) nötig, entsprechend. **A.** *af*-ban. *1578:* Az Nadas mellett valo zwkseges helieke(n) hydakat palokat, es egieb zwkseges teoltesseket ... Biro vram tanachyawal megh chinaltassa [Kv; TanJk V/3. 172a]. *1583:* Aminemeo Sarok mind ket feleol ... az Espotalnal Vadnak Azokra az Sarokra zwkseges helieken hidakat chinallianak [Kv; TanJk V/3. 273b–274a]. *1677:* szállás adással, és a' Falujokban vagy Városokban fel-találhatando ember, és marha élés, és egyéb Szükséges gazdálkodással illendő árron, pénzért, a' Szállóknak tartozzanak, az ezen dologban fen meg-irt poena alat és processus szerint [AC 222]. *1722:* Kglmeteket p(rae)monealni tăm de Statione Sua Excellentiae, Vectura, és egjéb szükséges kivántato mediumok(na)k Suppeditioja iránt jo dispositioval légyen [Kv; Ks 18/XCIII gub.]. *1760:* a' ... fel gjült sereg bé vivé eléb a' Superintendensre való voxot ... Tiszt. T. Theol. Professor Verestói Györgj uramra mene 36 ... ö kgjlme inauguráltaték, kit Isten szükséges kegyelmivel ruházzon fel és éltessen [ArJk 52]. *1788:* Tavaly abb(an) edgyeztűnk vala meg ketten, hogy attól fogva a' szegény Erdély ne küldgye a' gazdag M.országra maga pénzét, hanem itt fordittassék az a' szükséges hellyekre [Sztrézsakercisóra F; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez]. *1802:* (A gub-tól) oly kegyes rendelést vettűnk, hogy Ngsodat[a] keresnők meg, a ki a szükséges rendelést meg fogja tenni [Torockó; TLev. 10/8. — [a]Gr. Teleki Domokos főispánt]. *1811:* Egybegyülekezvén nemes Szárhegy falvának hütös bírái és esküttjei, ez okon, hogy közönségesen az esztenáknak szükséges leendő havasokot kirendeljük [Szárhegy Cs; RSzF 184]. *1825/1826:* Kerületbéli VK Biró[a] Atyánkfia a' D Commissarius ő Klmével együtt az Oculatio végbe vitelére ugy kirendeltetnek (így!) hogy a' Nemes Szék Geometrajat is magok mellé vévén, azon patak árkát oculalják, 's kiásatása eránt ez szükséges rendelést tegyék meg [Msz; GyL. — [a]Olv.: Vicekirálybíró]. *1852:* Egy kilencz szömpölyökön állo asztagláb szükséges felsö fáival edjütt [Backamadaras MT; CsS].

B. *kf*-ban. *1771:* Titt. Márgai Ferentz Vram ... Mint tapasztaltatott jo Gazda, az Oeconomicumok(na)k, olykor olykor légyen meg-szemlélője, és az inkább gyömöltsözhetö Oeconomizálásra a' szükségesebb modokat fel-találja, és az Inspector Curatoratussal communicálja, 's jobbitsa [Kv; SRE 228]. *1795:* Inkább tsak tsupa szóval való Tanitás által, mintsem a' szokott módokon lehetett volna ő vélle a' szükségesébb Tudományokban valamire mendegelni [Mv; Told. 47].

C. *ff*-ban. *1781:* ezen Fundus és ennek haszon hajtása egészszen ... másúvá, a hol Reformáta Szent Hitűnk(ne)k s vallásunk(na)k meg szűkült leg-szűkségesebb hellye találtatnék ... arra forditassék [MMatr. 494 özv. gr. Rédei Zsigmondné Vesselényi Kata nyil.].

4. ínséges; care denotă o situație foarte proastă; notleidend. *1585:* vilagoson keserwes zywel megh Mutogatta mostan plebanos Vram zewkseget Vgy hogy Ieowedelmeheóz kepest, vilagoson es homalynelkewl meg teczik zewkseges Allapottia kith Vgyan Ereós hittel valo Mondassalis megh bizonitot ... [Kv; TanJk I/1. 11].

5. állítmányként; ca predicat; prädikativ: kell; a trebui, a fi necesar; Not sein/tun/werden, nötig sein. **A.** *af*-ban.

1568: En magam mennek keg: tekhes de im mingarast ala kely esmet feyer warra Menne(m) es amy kolchegem wolna oda kely welem wynne(m). Mert twgga keg: hog feyer warrot minden igen arros es az kolcheg ot embernek igen szwgseges [Erked K; BesztLt 38 Petrus Bozzay de Erked Gr. Thymar beszt-i bíróhoz]. *1592:* Reeghy Quietanciak, mikor a' feiedelmek Summath kęrtenek arrol valok, Nem ighen zwksegesek [Kv; DiósyInd. 62]. *1598:* Forgott ... eo kgmek eleott ez mostany zeoksegnek nagy volta, az ho penzes Attiankfiainak az penz igen zeokseges volna vetettenek azert adott eo kgmek egy vonasra fl. 2 [Kv; TanJk I/1. 321]. *1614/1616:* Mellyet ... az mikor valakik az meg neuezet Aknat Arendaban birttak, minden üdökben és esztendökben fogyatkozas nelkül meg attanak, Kitt ha szükseges leszen docealhatúnk [Kv; RDL I. 100]. *1636:* mint ha ugy tetszhetnék, hogy ugyan azont[a] szabad, sõt szükséges-is légyen a' Kereszténysegben most-is tselekedni [ÖGr. 8. — [a]A hangszereszene gyakorlatát]. *1669:* Minthogy minden vegh helyekben mind az Eji, s — mind az nappali vigyázás igen szűkséges, azért minden ember az Assessorok kivűl a' mikor a' Circalás rá kővetkezik, vagy maga jó apparatussal eleo mennye(n) vagy arra illendeő jo fegyveres embert maga helyeb(en) küldgyőn circalnj [Dés; Jk]. *1671:* míg ezeknek az németeknek kinn való lételek elválik, mit akarjanak valóban, sokat gondolkodom felőlök és szükséges volna az vigyázás, ha volna kivel [TML V, 599 Katona Mihály Teleki Mihályhoz]. *1681:* Nagi szöllő ... Az mint az Inventariumbol megh lathatni pusztassagat, valoba(n) szűkséges volna epittetni [Vh; VhU 43]. *1692:* Ezen háznak mind ã dereka, mind penigh ã fedele, napkelet felé hanyatlani kezdett, az honnann-is hogy gyámolittassék, szükséges [Mezőbodon TA; BK Inv. 7]. *1721:* Hogy 296. veka mále s nem több találtatott a Gránariumba(n), A bé állásakor lőtt Inventariummal hogy doceallya szükséges [Dés; Ks 26. XIV. 1]. *1756:* Abronts darabok vadnak, melyek nem szükségesek az fel jegjzésre [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 14]. *1770:* Mint hogy a Görgény Vize Sokkal gonoszabb a Marus vizénél, szükséges, még pedig nagy Conservatioval hogy azon a Görgény vizén Petelénél[a] levő Hid meg tartassék, másként a Szász Régeni Hid Semmit nem érne [Szászrégen; Born. XVI. — [a]MT].

Szk: *aligha ~. 1670:* én bizony az vendégséget s itt való lakásomat ezután is az közjóért örömest cselekszem, de minthogy az Dávid diák megjövetele is bizonytalan ... aligha szükséges az én ezentúl sok ideig való itt lakásom [TML V, 108–9 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz] ✳ *elkerülhetetlen ~. 1842:* a' lisztelő Malomnál ... elkerűlhetetlen szükséges az egész kerék-padot ujjbol csináltatni [Kv; KmULev. 3] ✳ *felette ~. 1606:* De myert az Agoston falui Jozagh Jobbagiostol igen felette szwkseges Miklos vra(m)nak, akara azt Eliberalnj, kjnek Eliberalasara rendeole es szakaszta az Agoston falui hatarbol az Olt szegeletibe egy darabot [Köpec Hsz; Ks 90]. *1672:* felette szükséges volna, ha Kegyelmeddel szemben lehetnék [TML VI, 156 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✳ *múlhatlan ~. 1848:* a' kőz hellyek fel mérése bévégzését ha tudhatnád azonnal, vagy még az előt felmennék, ugyis mind két pontra nézt találkozásunk mulhatlan szükséges [Usz; Pf] ✳ *okvetetlen ~. 1843:* ilyetén fellépését olyannak találta a biztosság, hogy annak most elejét venni s a rosszat csirájában megfojtani okvetetlen szükséges volt [VKp 122] ✳ *valóban ~. 1678:* valóba szükséges volna az keresztyén világ eleibe terjeszteni azt az átkozott hamis processust, mellyel opprimáltaték Magyarországba az ministerium és az egész Evangelica Ecclesia [TML VIII, 110 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

B. *kf*-ban. *1661:* Kegyelmednek ott létele szükségesb és hasznosabb mint nem itt, valamíg az generál kivánja [TML II, 154 Kemény János Teleki Mihályhoz]. *1670:* Kegyelmeteket még is kérem, mentől szorgalmatosabb vigyázással legyenek, mivel most egyszer szükségesebb az vigyázás [TML V, 157 Naláczi István ua-hoz]. *1780:* a' Vas Dézmásnak ... szabad légyen, a Vasakbol ollyan mértékű jo Vasakat a' mikor mi szűkségesebb venni, olly rendel hogy Őszre Szent Mihálly napig a Dézma fel-keljen [Torockó; TLev. 6b].

C. *ff*-ban. *1619:* Ezek eddig, Kegyelmes uram, így forogván, privatumokkal Felségedet sokkal nem bántom, de azmelyek legszükségesbek, azokról Felségedet informálnom kell [BTN[2] 326]. *1798:* az Erdők ritkittása, tisztittása a' Kakasdi oldalon az hol leg szükségesebb el kezdettessék [Mv; EHA]. *1810:* Leg Szűkségesebb a Silipeket egészszen reparálni, mivel mind Szakadozásban Vadnak [Sóakna MT; Born. G. IX. 5].

II. *fn* szükséges dolog; lucru necesar; notwendige/nötige Sache. *1662:* Ezen gyűlésen az is elvégeztetett vala: hogy mivel Barcsai Ákos a porta conventiójára felszedett és más szükségesekre elköltött nagy summáknak megszerzésérül még nem gondolkodott volna, azért a fejedelem minden írásba-vett javaihoz nyúlhatna hozzá [SKr 649–50]. *1809:* Alázatos kötelességből jelenteni bátorkodom: Hogy a Csiki Katonaságot usq(ue) 28 mensis p(rae)sentis inclusivè kenyér portiokkal Czulag pénzel 's egyéb szükségesekkel ki elégitettem [Szu; UszLt ComGub. 1616]. *1833:* nagy a' mentségem abban: hogy sokat szeretvén beszélni — mint sem mindent le ne írhassak, a' mi lehetetlen, ínkább a' szükségeseketis hagyom [Mv; Lok. Koronka László lev.].

szükségesképpen 1. szükségszerűen; în mod necesar; notwendigerweise. *1618:* Szükségesképpen ebből[a] egy ilyen nagy rossz dolognak kellett volna következni [BTN[2] 159. — [a]Hogy a hamis követek egymásra úszítják a fejedelmeket]. *1639:* Keczelej Gergel Deak ... Ebbeol az Summabol fizetet ... ott fen Becsy adossagokat szüksegeskeppen [Kv; RDL I. 116]. *1649/1681:* Urvőlgyi Kővágo Matyas ... Varosomban meg akarvan telepedni ... mivel az jo kővágo mester Ember hamorimra nézve szükséges képen kivantatik, azert az megh nevezet Urvőlgyi Kővago Matyast protectiom ala Vőven minden ado szedestől, paraszti szolgalattul, mindennemű Dézma adassrul ... immunitalva(n) exigalom [Vh; VhU 268–9]. *1671:* Máramaros Vármegyebéli Atyánkfiainak kelletett, vólt ennek előtte való időkben, Lengyel szomszédságokkal szükségesképpen poena alatt való bizonyos pacificatiot tenniek [CC 44]. *1678:* szorgoztató Levelek most érkezvén ... mellyekb(en) parancsollyák hogy ... bánórúnk ... Táborára ... hat száz Szeker Liszt és árpa éléseket Szállittassunk ./. fogyatkozás nélkűll; Mellyek(ne)k ís rendelesire és effectuálására Becsűlletes Tanács úr Hiveink tettzésekből Szükségesképpe(n) kelletvén ismét convocáltatnunk országúl Hűse gedet [WassLt 16 fej.]. *1689:* sok bajoskodásim kőzőt szükségesképpen kivántatot volna azon kivűlis az tájékon valo járásom [Szentlászló KK; SLt AU. 35 Sárosi György P. Horváth Miklóshoz]. *1694:* (A csűrnek) Fiokja is puszta oldalaival egjgjütt, hasonlo fedel alatt valo, s tsak keves munkát szükségeskeppen kívánok [Kisenyed AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János

urb.]. *1703:* Szükségeskeppen kellet nekünk Guberniumul Privatus Atyankfiaitol Szaz ezer Rhenes forintot költsön anticipative fel vennünk az eo Felsege Militiaja Szüksegere [UszLt IX. 77/71 gub.]. *1732:* Szüksegeskeppen ketelenittettunk bizonyos okokra nézve Strasakat allitanunk [Dés; Jk 426b]. *1734:* Az Nemes Meszáros Czeh Articulussa szerint Pünkösd után szükségeskeppen a Bárány-husnak limitaltatni kell [Dés; Jk 449a]. *1755:* az idén az szárazság miján szöllö kötni valo sátiljt nem lehetett kapni téhát szükséges képpen kellett kenderrel kötni [Kiskend KK; Ks 71. 52]. *1772:* a' Malom fel vétetödvén, a' Gátnakis szükségesképpen magasztalodni kell [Ádámos KK; JHb LXVII/2. 300].

2. okvetlenül, feltétlenül; neapărat, în mod necesar; unbedingt, bedingungslos. *1589/XVII. sz. eleje:* Minden Jnas, tanulo Iffiu, legh elseob(en) az Cehben megh kęrdettessék, mellyk mesterseget akaria meg tanulni, az faragasté vagi penigh az puszta rakást meliben ha ualaszt, tehat az tanulo Jnas szwksegeskeppen az eö Attianak, Annianak Jamborsagarol es tisztesseges szwleteserol, mindenek(ne)k elötte az Cehet el hitesse megh elegedendö bizonsagh altal [Kv; KőmCArt. 3]. *1648:* Usussa volt ez szek(ne)k hogy eddig ket polgarokis percipialta(na)k Notarius nelkwl Testimoniumokat ... az Notarius(na)k ne(m) szwksegeskeppen kel ot lenni hane(m) miuel az ket polgar szokta colligalni az testimoniumokot, azert ha az ket Regiusok elle(n) szolhat szollio(n) [Kv; TJk VIII/4. 348]. *1677:* A' Táblai Assessorok, hogy mind elégséges illendö számuvak, circiter ad numerum 12. ez Hazának törvényihez értö, jo lelki-ismeretü emberek rendeltessenek a' Fejedelmektöl, a' két Itilö Mesterek és Praesidens mellé, szükségesképpen kivántatik [AC 206]. *1679:* Az itt való állapotokrúl szükségesképpen kellették Kgdet tudósítanunk, minemü nagy confusióban legyenek itt az dolgok [TML VIII, 457 Ispán Ferenc és Kende Gábor Teleki Mihályhoz]. *1760:* azt porontsolá hogy szükséges képpen ... az ő Nsga Mező Szengyeli Joszágába kelletik mennie [Nyárádtő MT; TSb 26]. *1843:* tettzet ... admoneáltatni hogy a Tegla vetö helyen fel epittetett Házatskát és egy kis veteményező Kertetskét elrontsam, holott az a Hazitsko az egésség fentartásaira ... szükséges képpen meg kelletik lenni [Dés; DLt 1358].

szükségképpen 1. szükségszerűen; în mod necesar; notwendigerweise. *1681:* Minthogy penig az vas hámornak sz<ent> Márton nap tájban, avvagy annak utánnais csak hamar halgatni kell szükségképpen az víznek elapadásával és béfagyásával, arra nézve ollyankor mingyárt az vas hámornak minden vas eszközeit az hámori szolgák ... rakják mind edgyüvé [CsVh 92]. *1704:* ma valék ebéden Lázár György uramnál ... Holott is ... többet ittam barátságért annál, mint amennyi kellett volna szükségképpen [WIN I, 304]. *1765:* vallyon ă Sebet illendöképpen curáltaké s szükség keppen azon ütés causálhattaé ă halált [Torda; TJkT V. 261]. *1772:* ö Nga Malmánakis szükségképpen az rajta alóll nem igen meszsze lévő Királlyfalvi Malomnak állásához kelletett mérsékeltetni; mert másképpen nem forgana [Ádámos KK; JHb XX/27. 18]. *1788:* a' Gabonával igy fogunk járni Gernyeszegen a' szükségképpen megkivántató Granarium nélkül, hogy tudniillik annak egy részét majd Házakb(a), más részit Pintzéb(e), más részét ismét oda a' hova lehet kár-vallással elszuszokolnunk kelletik [Kercsesóra H; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez]. *1803:* azon Computusra szükségképpen megkivántato készületek körül valo foglalatoskadásai [Abrudbánya; Pk 7].

2. okvetlenül, feltétlenül; neapărat; unbedingt, bedingungslos. *1662:* a vezérnek, chámnak, hasznadár pasának szükségképpen tisztességes ajándékot kell küldeni [SKr 387]. *1670:* Mivel azért szükségképpen Kegyelmednek is az méltóságos fejedelemhez ő nagyságához kell jőni, ott Kegyelmednek magam illendő becsülettel presentálom [TML V, 117 Kászoni Márton Teleki Mihályhoz]. *1824:* Szoszollo T. Szolga János Urral a' Napokban értekezödvén: ugy láttyuk, hogy a' Balogianus Successorok némelly szükségképpen meg kévántató levelek héjjával vagyunk [Vaja MT; SLt évr. Balla Mihály P. Horváth Károlyhoz].

szükséghely árnyékszék, latrina; closet, latrină; Abort. *1585:* Az Scholaban mikor az Zuksegh helt mind a keteot megh tiztitatúk az giermekeket es Lectoret, vittenek mind az keteobol rútsagot ky húzon harom kadal [Kv; Szám. 3/XIX. 27–8]. *1597:* Sophya Lútter Mihalyne szolgalo Leannya ... vallya. Mint hogy Tyukaink az szükseg helly taian az Istalo kornyul toynak vala ... keresek vala tyúkmonyat, tekintek be az szükseg helyre [Kv; TJk V/1. 133]. *1629:* az belső várban való házban is igen jó alkalmatossággal vagyon építve, jó pincéi, jó szobái, jó nyári háza, szükséghellyel, azazhogy szükségnek, szorulásnak idején egy főember tisztességesen elfér benne és egyéb közidő korban ís eltarthatja javait benne [BTN^2 421]. *1715:* egy kö mellyikű köszöbű Szemeöldökü ajto nélkül valo el romlot Szükség helly [Szentlászló TA; JHbK III/5]. *1743:* egy vas Sarkakon járo ajto nyilik az szükség helyre [Boroskrakkó AF; BfN Dobozolt anyag VI].

Vö. a *kamaraszék* és *szükségszék* címszókkal.

szükségszék árnyékszék, latrina; closet, latrină; Abort. *1653:* csinaltam egy szüksegh szeket d 28 [Kv; ACJk 59b]. *1657:* csinaltam egy szüksegh szeket d. 50 [Kv; i.h. 48b]. *1687:* A mocsi Nemes Udvarház(na)k ... végiben két felöl Szüségh székek [Mocs K; JHbK LVI/6]. *1716:* becsülettel legjen mondva, az szükségh szekre mondta hogj mégjen | gjanakodott hogj az Aszszonya nem mindenkor az szükségh székre ment, hane(m), neha az Legenyhezis el fordult [Nagyida K; Told. 22]. *1830:* ezen konyha végeben találtatik két létzes majorság tartó Ketretz, mely mellett égy avaték Dészka ütetü Szükség Szék vas, sarku és horgu ajtoval [Kv; Somb. II].

Vö. a *kamaraszék* és *szükséghely* címszókkal.

szükségtartó a szükséges tárgyak, szerszámok tartására való; în care se păstrează obiectele, uneltele necesare; Werkzeugkasten/Lade für nötige Gerätschaften. *1694:* Ezen Kuton belől egy szugolyatba(n) va(gyo)n egy szükseg tarto Rekesz, ennekis felszer Ajtaja rosz semmire kellő mindenestől [Kővár Szt; JHb Inv.].

szükségtelen 1. fölösleges, mellőzhető; inutil, nefolositor; unnötig. *1762:* a' mi Edes Atyánktol reánk maradott Pénzböl, contentállyon, ki fizessen, mivelhogy minékünk a könyvek éppen szükségtelenek [Mv; DLev. 4. XXXVI]. *1771:* Bár az e' féle atyafiságtalanságra tzélozo szükségtelen Instructiokkal se magát, se engem ne terhelne [Msz; Told. 21/4]. *1784:* Adgyák elé magokat ollyan köz költségek mellyek in emolumentum Boni publici vergálnak: Mellyeketis hogy az Birák az Repartiáltt, és az Tktes Tábla consensussával fel szedett kőz költségekből meg tehessenek, nem tilalmaztatik, azoknak szükséges vagy szükségte-

len voltak az Birák itéletélre, és Responsabilitássára bizattatván [Torockó; TLev. 2/6. 3a]. *1789:* Mint hogy a Földes Uraság fel adása szerént ... a Banyász Communitas erőssen Bujasagnak atta magat és egyebek közt némely szükségtelen Processusokra a rosz emberekre sok pénzt veszteget ... Szűkseges a Com(m)unitás Ratiojának vitelire szorgalmatos vigyazassal lenni [Kv; TLev. 7/8]. *1794:* Az Eklesia mind magános mind pedig a Collegiummal közös minden némü Fundussai administratiojának jo rendben valo állittatása, az ezekből bé vehetö jövedelmek mennél többre lehetö szaporitások, a szükségtelen költségeknek el távoztatások ... véget, rendeltessék ... egy Hét személyekből állo Exactoria Commissio [Kv; SRE 311].

Szk: *~nek ítél. 1679/1681:* Úgi vagyo(n): sokkal bővebben irattathatot volna eze(n) Instructio, de ebbeli hivatalban nem novitius lévén Udvarbiro Vram; szükségtelennek itiltem feletteb valo sok irasnak olvasasaval eo kglmet farasztani [Vh; VhU 679] ✳ *~nek lát. 1831:* Szükségtelennek látya Czéhünk ötet továbá befogadni [Kv; ACJk 1] ✳ *~nek találtatik. 1847:* ugyan azért a ./. és .//. alatti esketésekben a három első pontokra, melyek ezen tárgy fölvilágosíttatására irányoztattak, semmi bizonyos ki nem jövén, ezen esketésnek szülötte földére kiterjesztettetése szükségtelennek találtatott [VKp 293].

2. állítmányként; ca predicat; prädikativ. *1657:* Az fejedelem már hogy meggyógyulhasson, reméntelen; az én ittlakásom és tovább haszontalan és szükségtelen [KemÖn. 107]. *1855:* tiszteletttel kérem a' Méltóságos Cs. K. Járás hivatalt méltoztasson ... kérésemet ... a' gát ujjra épittese iránti engedélynek ... addig leendö meg adása iránt felterjeszteni, mig a sor az én malmomra is elkerülne, hogy az mérnökileg hivatalbol felméressék, — szükségtelen lévén ... minden mérnöki elömunkálat [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1393 Dobolyi Bálint kérv.].

szükségtelenképpen fölöslegesen; inutil; unnötigerweise. *1736:* Tisztarto vr(am) eö kglme ... itt az időtt szükségtelen és haszontalan képen nem töltette [Récse F; JHbT].

szükségtelenül fölöslegesen; inutil; unnötigerweise. *1818:* ha nem lesz okunk reá Kötségét Szükségtelenül ne okozzunk [Sülelmed Sz; IB. Medgyes Lajos lev.]. *1825:* a' Kérelmes Aa Kérésének nem deferáltathatik abba, hogy egy hoszszasabb processus tsinálására, a' publica Investigatiot 's opiniot reflexiora szükségtelenül ki adja, hanem tartsa magát a' ki adott Determinatiohoz [Kv; Somb. II].

szükségtevő szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ hely* latrina; latrină; Ort für Verrichtung der Notdurft, Abort. *1679:* Szükségh tévő helyhez valo tabori Arnyék szek desastol nro 9 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 95].

szükségű szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *elmúlhatatlan ~* halaszthatatlanul szükséges; absolut necesar; von dringender/drückender Notwendigkeit. *1666:* szükség felette igen, hogy Kegyelmed in transitu, Balásfalva felé menvén, Szent-Miklósra hozzám jöjön; az udvarhoz való menése Kegyelmednek penig teljességgel elmulhatatlan szükségű [TML III, 563 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

szűkül 1. fogy; a se împuţina; weniger/schmäler/geringer werden. *1699:* Minthogy naponként a Szalonna szűkül es dragodik vegeztük unanimi voto et consensu hogy ... a' Szalonnanak az ige(n) jova(na)k es köverinek fontyat adgyak //. 15. [Dés; Jk 286a]. *1705:* A hús is igen szűkülni kezdett, úgyhogy a szász és magyar már nem is kaphat húst pénzen, és néhun négy pénzen, néhun már nyolc pénzen is adták a tehénhúst | marha elég van, de a kenyér szűkül [WIN I, 520, 594]. *1727:* ha a szalma szűkülni talál, ha Ngod poroncsollya, en az Ngod gabonájatis ki Csepeltetem [Szemerja Hsz; ApLt 2 Bora Sig. Apor Péternéhez]. *1732:* Ezen ... Malomnak ... kivalt az Idai ton valonak vize hamaréb szűkül [Nagyida K; Told. 11/70].

2. szűkölködik; a duce lipsă de ceva; Mangel/Not leiden. *1619:* Ha az urad adót küld is, ha nem küld is, csak egy; nem szűkült az hatalmas császár az ő pénze nélkül [BTN[2] 211].

3. szegényedik; a deveni mai sărac; verarmen, ärmer werden. *1806:* az illyen[a] Szalonnák idegenek(ne)k valo el adásával a' piatz nem szűkült volna [Szu; UszLt ComGub. 1753u. — [a]A vidéki].

szűkülés 1. fogyás; împuţinare; Minderung, Verringerung. *1806:* Nem szükülését, hanem a szalonnának Némellykor olly böségit láttam itten Udvarhelljen, hogy amian a szalonnának Nagy része majd tsak hogy rajtunk külsökön nem Maradott [UszLt ComGub. Farczádi Üdösbb Sándor Mihálly (72) ns vall.].

2. szegényedés; sărăcire; Verarmung. *1806:* ha valaki az idegeneknek szalonát el adott ... a miat a piatznak Semmi Szűkölése vagy fogyatkozása se volt | Én Szükölést nem tapasztaltam a miatt a piatzunkon, hogy ha másuvais vitték kereskedésre nézve el adni[a] [Szu; UszLt ComGub. 1753u. — [a]A szalonnát].

3. *~ben van* szűkében van; a nu avea cantitatea necesară din ceva; Mangel leiden. *XIX sz. eleje:* Bölcsen tudja Nságtok a mostani Malmok mijen szükülésben vagynak viz dolgából melly mián én is Másokkal együtt örlött dolgából meg szorultam [BfR 88/18 O. Horváthi Süle Szimion kérése gr. I. Bethlen Sámuelhez].

szűkülő 1. keskenyedő; care se îngustează; sich verengernd/schmälernd. **Hn.** *1798:* Szűküllő tető [Méra K; EHA].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: keskenyedő hely; parcelă care se îngustează; sich verjüngende/verschmälernde Grundfläche. *1754:* A' Pap Szűkülőjébenn a' Patak mellett (k) [Váralmás K; KHn 312]. *1768:* A' Szűküllő alatt (sz) [Méra K; KHn 242]. *1813:* A' szüküllö alatt (ke) [Méra K; KHn 243].

szűkült el/leszegényedett; sărăcit; verarmt. *1606:* Swkeósd Miklos vram ... mikor hazassagra Isten törvenie szerent atta volna magat, szwkwlt szegien Arúa léúe(n) ne(m) léúe(n) mihöz niolni, azon Neuezeot Jozagra ... kenzerittetöt vennj f. 100. melliet az meniegzeo lakodalmara keólteot [Köpec Hsz; Ks 90].

Szk: *~ állapot. 1704:* Körtvélyesi uram azt is megbeszélé a generálnak, hogy azmely szép nyusztos palástját Kolozsvárról elhozatta volt, most Kornis Zsigmond uram azt ott látta, hogy Pekriné asszonyomhoz küldötte egy inasa által. Kire én mondék, hogy elhiszem, hogy pénzért adta neki el, minthogy szűkült állapottal vagyon [WIN I, 266]. *1734:* Kőkösi Orbok Istvánné Csia Ilona Aszszony ... az mostani irtoztato, es peldás jég által meg romlot es szükült

állapottyába ... levála ... Nemzet(e)s Csernátfalusi Kis Janos Uramtol H. fl. 45 in parata et numerata pecunia [Kp I. 134].

szül 1. gyermeket világra hoz; a naşte, a aduce pe lume un copil; gebären, zur Welt bringen. *1672:* Feleségem rosszúl van. Ha Isten meg nem szán bennünket, félő, halált, nem gyermeket szül [TML VI, 228 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1724:* Rusz alias Haffrik Mihálly felöl ezt tudom mondani, hogy midön az Annyát ... el hozák Bethlen váráb(a) ... egjszer vajudni kezde üdővel, és ki vevék a Tömlöczből és egj bástya alatt szülte ... Mihállyt [Kiskájon SzD; BK. Ollár Juon (80) jb vall.]. *1754:* Mlgos Thesaurariusné Asz(szonyo)m eo Excelle(ntia)ja ... egy hatalmas Leányt, vagyis Kis Aszonyt szült [Nsz; Ks 96 Baló Antal lev.]. *1777:* világra bujdosván ... Szinte két Esztendőkig tekergett oda azon Gligor ugy hogy amikor osztán ide Sz Benedekre haza vetödött immár az Felesége ... fiával ... régen viselös volté avagy hogy immár szülte is volt [Szentbenedek SzD; Ks 30. 28]. *1782:* (Az asszony) Férje mellől el-szökvén MOrszágra ki koborolt, mikor onnan terhessen viszszá Férje mellé jött is MMacskásra, és Férje mellett Szülte ezen Todort [Sólyomkő K; Eszt-Mk]. *1802/1816:* Bajka Susánna két Bitangu személly egyiket p(e)d(ig) az Gabonában szülte, hogy ecclesiát követet volna azt nem tudom [Dálnok Hsz; Kp 317 Kővér Mária Dálnoki oskola Mester Szatmári János fel. (38) vall.].

Szk: *(e) világra ~. 1647:* monda Gagia Gaspar ... nem felek en attol az kj cziak egy anyat szopot, es egy Anya szwlte ez uilaghra [Kv; TJk VIII/4. 210]. *1723:* Mihály annyat Leány korab(an) Teli hassal Felsö Ilosvarúl, az apam falusbiro levén az házahoz hozták viselesőn Porcsirát ... eszt az Mihályt az Bethleni Tomleczb(en) szülte az Vilagra [Dögmező SzD; BK. Kozma Todora Kocsis Jakim fel. (46) vall.] ✳ *fattyúgyermeket/fattyút ~. 1736:* Constalvánn Világosonn az Incta Néhai Varga Péterné Kádár Ilonának ... két Fattyakat szülvén ... nyilván valo paráznasága ... mindazon által, nunc, semel pro semper ... ex Gratia Sedis, meg-veszszőztetése el-engedtetik [Dés; Jk 220b]. *1802/1816:* Bajka Susárol azt hallottam hogy a Dálnoki Rétről jövén haza a Rosba Fatyu Gyermeket szült [Dálnok Hsz; Kp 317 Gáál István (44) ns vall.] ✳ *halva ~. 1730:* a midön halva szülte volna[a] külömbennis bóldogtalan lévén gyarlo erőtelenségből vetette halva az Sárban [Dés; Jk. — [a]A gyermeket] ✳ *idejére való gyermeket ~. 1779:* idejére való Gyermeket szült, elevenen, épen és egy darabig élve lehetett el vinni [Km; KLev.] ✳ *idétlent ~. 1831:* En az nap, melyen Feleségem az idétlent szülte, egész nap kün a Guja mellett voltam [Dés; DLt 332. 12] ✳ *ikreket ~. 1790:* El-veve a' szokás szerént egy vén ember melegittő hálótársul és egyszersmind feleségül-is egy ifju leányt magának ugyan — De ennek minden esztendőben, hogy egyszer-is meddőn ne maradjon, el-mulhatatlanul lett leg-alább egy gyermeke; kettő-is, mikor ikreket (geminos) szült [Andrád, An. II, 261] ✳ *törvénytelen ágyból ~. 1761:* Pajor alias Iani Iánoska annor. 4. Ezt a Hoszszufalusi Néhai Pajor János Liánya Ilona hajadon korában törvénytelen ágybul Szülte volt [Hosszúfalu Br; BrÁLt Conscr. Dom. Törtsvár 479. — Binder Pál kijegyzése] ✳ *zabgyermeket ~. 1715:* Barbara Joachim ... mivel tisztatalan elete constal az Szek szinin, és hogj Zab gjermeketis szült fogságában az hoher altal pelengerben csapattassék még es az varos hatararol ki üzettessek [Kv; TJk XV/1. 133].

2. tárgy nélkül; fără complement direct; intransitiv. *1600:* Mondro Jakabne Cathalin azzonny ... vallja ... igen rutul volt az azzonny męgh azt tuttak hogy mingyarast zeol, Annak vthanna meny eodeowel zeolt, azt nem thwdgya [Kv; TJk VI/1. 423]. *1613:* mikor latta hogi zűlni akarok el küldе az iobagiahoz Sar varra[a], es ott lót az giermek [KJ. — [a]SzD]. *1704:* Oh keserves Anyák jaj mire szültetek [EM XXXV, 274 gyászének]. *1710:* Angliában ... mikor a királyné szülni akar, abban a házban hét parlamentumbeli úr mindenkor ben legyen, s azoknak praesentiájában szüljön a királyné, mert sokszor Angliában a királynék gyermeke neve alatt mások gyermekeit supponálták [CsH 218]. *1779:* azután szökött el, innen és jó darab ideig oda bódorgott, Keringelt, és ... Haza kerülvén a' bódorgásból, szüret után szült [Km; KLev.].

Szk: *törvénytelen ~. 1782:* Vadnak itt olj szemeljek akik törventelen szültek [Szörcse Hsz; HSzjP Nőrincz Elek (48) col. vall.].

3. *Magyarország ~te* Magyarországon született; născut în Ungaria; ... wurde in Ungarn geboren, ... ist ein Kind Ungarns. *1702:* Totfalusi Miklos nyugoszik ez helybe. Magyar orszag szülte Erdely fel nevelte [Kv; EM XLVII, 386].

4. *átv* eredményez, előidéz; a da naştere, a produce; hervorrufen, ergeben, zur Folge haben. *1710 k.:* A hazugság lelke ilyen csudát is szült[a] [BÖn. 686. — [a]Köv. a részl.]. *1764:* Nagy zenebona vagyon közöttök[a]. Isten tudja, mit szül a jövő tavasz! [RettE 161. — [a]A székelyek és románok között]. *1785:* meg bizták magakot az oláhok mind tsak hordják a sok instánciát egy másra Károly várra ... meg látjuk mit szűl [Szászváros H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1798:* ezen hítelkedő szavai Jánosi Uramnak mitsoda valóságot fognak szűlni és mutatni, a' következes meg-fogja bizonyittani [Torda; Borb. II Kolosvári N. István lev.]. *1802:* a' Királlyi Gubernium ... szükségesnek látta ... a' Gabanabéli Pálinka-Főzést annyival-is inkább egyátalyában el-tiltani, mivel a' Pálinka-Főzés által a' Gabona egy felöl felette igen meg-szokott drágodni; más felöll pedig nevezetes Gabona szükit szokott szülni [i.h. II gub-i nyomt. rend.]. *1808:* panaszolkodások semmi Ditsiretet nem szül [Kv; ACLev.]. *1815:* a Leányomnak már sok időtől fogva Szabadon gyakorlott alatson élete s feslett erköltse ... szülték réája nézve azon roszsz következést, hogy minden Joszágai pusztulni s hanyotlani kezdettek [Mv; Berz. 21]. *1827:* Gergeljfi Borbéj Ihmre ... Falunkbol el szőkött ... és most itt vagyon kőzöttünk, lappang, tartván ... mí attol, hogy ezen Vad indulattol vezettetett Ember forteljos Cselekedetei naponként roszszabbat fognak szűlni [Nagylak AF; DobLev. V/1125].

Szk: *háborúságot ~. 1785:* Gyermek koramban ... gyakran ki jártuk, hogy minden nyombéli Embereink tudnák a' két helység vagy Puszta Egres, és a' Szarkadi Praedium kőzt valo külömbséget, ne hogy a' kétt határ öszve elegyednék s a' lakosok kőzött haborusagot szűlne [Pusztaszeg/Szarkad TA; BLt 12 Gyermán Mojszi (64) jb vall.] ✳ *kétséget ~. 1832:* amidon valakiről valami rosszat költnek, és mondanak — bátor nemis hiszi az ember, 's meg van győződve, hogy nem igaz — ' mégis marad abbol valami bényomás az emberb(en), mely mindég ugy lebeg és jön olykor olykor elönkbe — 's egy kis kéttséget szül [Torda; IB. Demény János udv. tt lev.] ✳ *konszekvenciát ~. 1752/1785:* de hogy az Kegyelmed meg átolkodott és Vér Attyafiainakis részeket továbrais usurpálni kiváno szándéka va-

lami kedvetlen consequentiat ne szűllyőn, az Exponensekneki tőbb kárt és költséget ne okozzon, tessék ... gondolkodni ... ne kivánnya az Exponenseket hurczolni [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 266].

Sz. *1811:* A' szükség szüli a' szorgalmatosságot [ÁrÉ 21].

5. alkot; a crea/compune; schaffen. *1797:* az öreg Büttner ... nagy részit el nem végzi munkájának[a] ... meg igérém Bertach Urnak, hogy az Öregnek irni fogok, és bombárdirozom szüntelen levelemmel ... Igy talám tsak rá veszszük közön kézen, hogy még életibe szüljön valamit [MNy XXV, 261 Gyarmathj Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából. — [a]Többnyelvű szótárának].

6. létrehoz; a produce; zustande bringen. *1811:* Ott-is fog valami gyümőltsös készülni, Meg-válik majd mit fog a' mesterség szülni | Uram! ... hatalmad oly' erőss, és szód oly' nagy Hogy a' meddő semmi attól megterhesült, És sok valóságat, sőt égy nagy Mindent szült [ÁrÉ 46, 186–7].

szüle 1. (öreg)asszony, anyóka; babă, (femeie) bătrînă; (altes) Mütterchen, alte Tante. *1592:* Ez az ferenczne giakorta Jarwala az en hazamhoz egiedul az mely zwle lakik wala az kapu eleot [Karatna Hsz; HSzjP]. *1629:* egy kor egy malacza az Zűlenek oda ment vala az Zomzedomhoz s az kutiaja megh mara kj űzé [Kv; TJk VII/3. 120]. *1633:* az szőle megh wte karoual, cziszmaszia Istuant [Mv; MvLt 290. 109a]. *1639:* ez szüleis azt monda hogy, am bar ugj legjen czak hogy mehessek az szegeny gyermekekhez lathassam eöket, mert megh szakad ă lelkem ertek [Mv; i.h. 291. 171a]. *1676:* az vén asszony is hittel s mások is ki vallották[a] s az tisztekkel relatoriában csináltattuk. Vagy harmad napig mind tagadta az szüle, de hogy az sekát nem állhatá, kibeszélé [TML VII, 229 Sárosi János és Inczédi Sigmond Teleki Mihályhoz. — [a]A levél elégetését]. *1710 k.:* egy vén asszony is vala, ki is a pálcája végére támaszkodott és úgy imádkozott ... Kezdék némely hajósok egyszer mondani ... Voyez un gueux, un huguenot; a szüle meg ismét: Csak fogjátok, vessétek a tengerbe [BÖn. 583]. *1728:* en bizony Semmi orvossággal nem éltem, mert níkem ollyan emberem nem volt a ki Csinállyon; hosztak ugyan edgy élhetetlen szülét tedd tova s ne vedd el ... az leányok virrasztnak [Darlac KK; ApLt 1 Apor Susánna Kálnoki Borbárához]. *1748:* mind a' Veszekedés előtt, mind az utánn ollyan nyőgődő szűk volt [Marossztkirály AF; Told. 56]. *1767:* arra a' szüle meg toppantotta magat, s azt mondotta: Halgass mert abbol a' Penzből osztan jol elsz [Martonos U; Pf]. *1768:* a' kezit ősszve fogta ugy kőnyőrgött az Anjossanak ... de a' Szüle azt felelte a' Menyetskének Hiszen bolond teis elsz belőlle [Martonos U; Pf].

Szk: *öreg/vén ~. 1670:* Ki hozatvan az Nemes Tanacz az captiva leanyt, mely Bőlőni Janos Deaknénak edgyet massit Ladajával edgyűtt el lopta volt, es tűzetis movealt volt azon háznal ... meg vallotta, hogy edgy öregh ven szüle tanitotta volna eotet rea hogy azt czelekedne [Kv; TanJk II/1. 720]. *1704:* A felesége[a] és egy igen vén szüle Balázsfalván lakott [WIN I, 309. — [a]Kucsuknak, a fej. bolondjának].

2. bábaasszony; moaşă; Hebamme. *1705:* Ma vöttük eszünkbe, hogy a mi kis leányunk, Katica a jobb lábával sántítana, és a szüle megnézegetvén és tapogatván megismeré, hogy a csípejében egy fiók csontocska kiment volna helyéből [WIN I, 543–4].

3. javasasszony, vajákos; vrăjitoare, babă; Wahrsagerin, Kräuterfrau. *1793:* a' Majorméhoz egy őreg tudákos Aszszony vetődvén, a' hoz ... le ment ... a Mlgs Grofné ... azon őreg szűle azt jővendőlte, hogy a' Néhai Gróf Ur három esztendeig még fog élni, de tovább nem [Koronka MT; Told.].

Szk: *tudákos ~. 1793:* egykor ... egy tudákos Vén Szűlét hozatott vólt ide, és magát azon szűléhez le menni láttam elégszer ... de mit tractált vélle, azt èszre nem vettem [Koronka MT; Told.].

4. boszorkány; vrăjitoare; Hexe. *1629:* Kerekes Zűle kepeben jeot ... mikor ugy alozik magunkis lattyuk hogy az vak szemehez kap, es azert azt mongya hogy nem aluszik hane(m) mindent vgy lat mint emette [Kv; TJk VII/3. 121]. *1631:* Veres Jánosné Ilona asszony ... fassa est ... Fazakos Mártonnál tartott szállást, az székely öregember, azt látám vasárnap ... hogy egy koszurú vala az süvegén felül az fejében — az mint mástul értettem, az szüle fonta öszve őket [Mv; MvLt 290. 245b–7a].

◇ **Szn.** *1639:* Fazakas Simonne al(ia)s Üstgjarto szüle [Mv; MvLt 291. 171a]. *1641:* Bardosi szüle [Mv; i.h. 291. 291a]. *1644:* Elizabetha Zwle [Mv; i.h. 291. 438a].

szüle-hír vénasszony-szóbeszéd; zvon, informaţie neîntemeiată; Altweibertratsch. *1719:* a Pestis iránt irhattyuk Nságod(na)k hogy ... Désfalván derekason uralkodik, s ... három aszszony ember bé ment a falu kőzzé ... az edgyik azt mondotta a más kettőnek ... csak őt embert hadgyunk meg, ezeket mondván, az harom aszszony ember eltűnt itt bizonyoson beszéllik, mindazon által bizonyos é, vagy csak Szűk hír nem tudgyuk [Abosfva KK; Ks 94].

szülendőség szülés; naştere; Geburt. *1745:* Joannes Andreas Starléter Beresz Lelki (!) Ilonának hitetlenül paráznaságával hasát meg nevelte; ugy válya Brádi Binsza Sofikais azon Paráznaság által, (: kível maga tudgya :), magát meg belyegeztette, Szülöndőségre magát el keszitette [Déva; Ks 112 Vegyes ir.].

szülés 1. naştere; Geburt, Entbindung. *1584:* Vnch Thamas ... vallia ... Az en hazamhoz ieoue az leian ... es masod napia vala zwlesenek ... leot wolna Barat Peternek ... egy Thamas deak neű Zolgaia, kyteol valonak monta lenny a' giermeket [Kv; TJk IV/1. 225]. *1660:* Szészarman lako Jancsi Istvan requirala az Ecclesiat kivanvan felesegetől valo el valast ilj okok alat: tizen negj esztendeje miolta szüleseben meg njomorodvan ötet sem segitheti sem ferfihoz nem alkalmatos [SzJk 88]. *1668:* Hogy Isten az édes komám asszonynak boldog szülést engedett, jövendölése be nem teljesedett ... azon szívem szerint örülök [TML IV, 350 Bánffy Ágnes Teleki Mihályhoz]. *1679:* Causa Udvarhelyiens(is). Lombárt Sofi uratol Kis Mihálytol absolutiot keva(n) mivel ige(n) el ronczolta ugy annyira hogy alkalmatlan immar az szulesre [SzJk 137]. *1705:* Minekutána a nyavalyás feleségem gyermekhozása után kilenc hetekig mégis lábra nem állhatott volna ... szerzettünk egy kenő orvosasszonyt, aki is megnézegetvén azt mondotta, hogy rossz bába volt mellette szülésekor, és azért érte az a nyavalya [WIN I, 585]. *1736:* Jut eszemben gyermekkoromban, hogy egy fattyazó kurva vala Torján[a], meg is hala az szülésben, annak olyan hire volt, hogy kurva [MetTr 345–6. — [a]Hsz]. *1817:* Gombár Imrének Felesége Sárközi Katalin meg holt a' Szülést követett petsetes forró nyavalyában [Burjánosóbuda; RAk 90]. *1842:* haza érkeztemkor mingyár némű változásokat érzettem magambam s tsakhamar

a' szülés elõ is vett [Dés; DLt 85. 9 Jánó Mária (19) usz-i karácsonfvi vall.].

Szk: *~e napja. 1633:* ugy tartotta ezt ã fiat Zabo Janost Zabo Andras zulésse napiatul fogua, mint edes sayat Gyermeket [Cege SzD; WassLt Vargha Eőrzebet Cappani Ferencz rel. (65) jb vall.] ✳ *~hez közelített asszonyi állat. 1662:* a másik német ármáda ... sok szűzeket, tisztességes asszonyi állatokat megrontani, viselős és szüléshez közelített asszonyi állatokkal buja kívánságokat töltvén, némellyeknek életeket is elfogyatni ... nem irtóztanak [SKr 678–9] ✳ *~(nek) ideje/órája. 1737:* égy idegen Pataki Boricza nevũ terehben esett parázna Leányt tudva tartott maga házánál ... a szulésnek ideje el jövén azon meg nevezett gonosz léányzo félre menvén ... szült és gyermekit meg őlte [Torda; TJkT I. 133]. *1763:* A szegény létai papnak, Németi Sámuelnek ily fatuma esett, hogy a szolgálóját impraegnalván, a szülésnek ideje eljött, melyet midőn a pap észrevett volna kényszergette, hogy őtet ki ne adja [RettE 158]. *1779:* A kisasszonyt[a] vitték Vácra, az holott játszás közben elérvén a szülésnek órája ... a frajját mindjárt küldi a bábaasszony után, aki míg odajárt, a gyermek azalatt meglett [i.h. 406. — [a]Nemes Zsuzsannát]. *1842:* Az elõ mutatott Burjányokat esmérem ... azan Burjányok állanak Kerek nádra levélből, vad Petresellyemből, Pipe hurbol, adtam ... Dáné Máriának ... 's azt mondottam, — hogy mikor a' szülés ideje el kövétkezék tegye egy Csuporba tíszta vizbe fonyaszsza meg, és tegye a' gyomrára [Dés; DLt 85. 6] ✳ *utoléri a ~. 1823–1830:* Azt írják, hogy a Luther anyja falusi asszony lévén, egy vasárnap bement a városba, s ott utolérvén a szülés, szülte fiát [FogE 205].

2. *idétlen* ~ koraszülés; naştere prematură; Frühgeburt. *1847:* (Meghalt) Kovács Kis-Anna-Molnár Istvánné idétlen szülés következésibe [Nagykapus K; RAk 12]. *1852:* Betegség neme: Idítlen szülés következtében méhdagadás [Dés; RkHAk 138].

születendő care se va naşte; noch nicht geboren, ungeboren. *1677/1681:* egy darab szanto földet ... Attam azért conferaltam es inscribaltam eö kg(ne)k maganak s mostani Feleségének Ujhelyi Judith Aszonynak es I(ste)n kegyelmétűl születendő ket akon lejendő maradekinak ... szaz magyari forint Summa pénzben [Vh; VhU 262–3]. *1704:* En ... Székely Kereszturban lakó Kovács István ... születendő fiaim(na)k, leányimnak ... terheket magamra vállalván, Adom tuttára a' kik(ne)k illik[a] [b] [Incz. VIII. 9b. — [a]Köv. a tudtul adás. [b]A sajátkezű irat Debrecenben kelt]. *1712:* midõn volnánk ... Tks Nzts Homorod Sz: Mártoni üdősbik Biro Samuel Uram ... Nagj lakon lévõ Udvarháza fundussán lévõ nyári hajlékában, jelen lévén egj felől ... Biro Samüel Uram, más felől ... Nemes Vadas István Ur(am) és mind ketten eo kglmek fel vévén terheket született és születendõ gjermekeknek, és Attjokfiainak, kiket ez alább megh irando dologh illethetne, tõnek mũ elõttünk illyen õrökõs és állandó cserét[a] [Nagylak AF; DobLev. I/76. — [a]Köv. a csereegyezség szöv.]. *1840:* A' Születendő Gyermeknek a' perfecta Aetasig esztendőnkénti illendő Intertentiot ruházatjára s gondviselesere nézve égy bizonyos Summának és Gabonának adására ugy kõtelezni, hogy azt Kapitány Kristóff ur minden Esztendőn fizetni kõteles légyen [Dés; DLt 1268]. *1879:* Az öreg Mentovich egészen jobban volt, iskolába járt, a kaszinóba, stb. mikor a felesége elment. Ő küldte Julcsihoz, kinek a hetedik orgonasípja volt születendő [PLev. 69 Petelei István Jakab Ödönhöz].

születés 1. naştere; Geburt. *1657:* Nekem pedig magamnak mind fogantatásom s mind születésem háborúságos időkben löttek volt [KemÖn. 19]. *1674:* Anno 1665 die 16 Octobris egy leánymagzatot adván az Úr õfelsége, az mely születésekor meghalván, melyet meg nem kereszteltethettem [Kv; KvE 194 LJ]. *1684:* születésétől fogva tőlle e máj napig bút bánatot, és gyalázatot, sőtt magam személyemben is sok átkot és káromkodó szokat szenvedtem [Pat.]. *1728:* Születesetis tudam Fogarasi Janos(na)k Csüdõtelken, hallattam hogy az Attya ... Fogaras földről szarmazot volt [Csüdőtelke KK; SLt PQ. 9]. *1750:* szùletésétùl fogvást tudom hogy egészségtelen volt ã Léánka [Bulzest H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1762:* Demostralni kivánván az A Vr Miklos al(ia)s Szengyörgyi Susanna Aszszonynak nyilván valo paráználkodását, es consequenter ex illicito concubita suspicialt gyermekének Születését, producallya harom rendbeli Inquisitoriajit [Torda; TJkT V. 96]. *1766:* az Insok ... születésektől fogva Reformatusok voltanak ... Nagy attyok ... születések után Catholizalt [Torda; i.h. V. 533]. *1796:* égy ... Leány attyafia ... meg fattyazván 's Gyermeke meg is halván két hétre születése után ... Reconcilialtak[a] [Gyalu K; RAk 179. — [a]Egy másik asszonnyal együtt]. *1814:* a' tisztelt Grofné ... Fiatskájának születése alkalmatosságával a' Grofné körül a' Bábai kötelességet én vittem véghez ... Bábaságomért maga a' Grof fizetett nékem | sok izben nállak meg fordulván, tapasztaltam, hogy Grof Teleki Adám a' Gyermek születésén örvendett [Mv; TSb 51]. *1852:* ezen két Contractusba lévõ ados Czigányok ... helyemen laktak, s az Contractus Tartalma szerént ... vagy Tartozásaikat Sz. Mihály napig mind egy ftig le tegyék, vagy születésektől lakta helyekre, az én helyemre ... viszszá kőltőzzenek [Nagylak AF; DobLev. V/1378 Dobolyi Bálint nyil.].

Szk: *~e éve. 1850:* Kötelesek ... a Papok arra, hogy a mátriculából mindenkinek élet ideje, a Férfiaknak nem csak születések éve hanem még annak napja is pontosan fel irodhassék [Nagykapus K; RAk 4] ✳ *~e helye/helysége. 1809:* Mark Sámuel ... Születese helyéről ... eltávozván valahol Erdélybe kering [DLt 182 nyomt. kl]. *1823–1830:* Szálltunk a város fogadójába ... mely csudálatos volt énnékem, hogy aki soha fogadókat nem jártam, mégis oda kellett szállnom, mégpedig születésem s nevelkedésem helyén[a] [FogE 155. — [a]Mv-en]. *1847:* Idevaló halmágyi születésű Varga Katalin eránt ... a tekintetes nemes tisztségtől ... egy poroncsolatot vettünk arról, hogy születése helységéről s elébbeni élete folytatása állapotjáról feleletet adjunk [VKp 157 Varga Katalin sk lev.] ✳ *~e ideje. 1637:* kiáltunk Tehozzád, szíveinknek nagy szomorúságával és orcánknak pirulásával emlékezvén a' Te mivélünk örök rendelésed szerént születésünk idejétől fogva közlött lelki és testi áldásaidról [KemIr. 331] ✳ *~e napja* **a.** születése ideje. *1663:* hálákat adok, Uram, Szent felségednek, az ki az te ígíreted szerént engemet is meghallgattál születésemnek napjától fogva gondomat viselted [Kv; KvE 187 LJ]. *1710 k.:* Szebenben két német strázsált ... ezek minden órán változtak és szokások szerént abgeleszt kiáltottak; és mintegy felette ébren aluvó voltam örökké, ezek miatt minden órán felébredtem, bizony a születésem napját is megátkoztam, fülem bédugtam miatta [BÖn. 521]. — **b.** születésnap. *1614:* Istennek szent kegyelméből születettem ez nyomorúsággal, keserűséggel, bánattal teljes világra in anno Domini 1566 esztendőben die 14 mensis Junii, kit az keresztyének híják Keresztelő Szent János születése napjának

[BTN² 41]. *1710 k.:* az egész bibliát ifjantan minden esztendőben egyszer általolvastam ab anno 1661 usque ad annum 1684 ... rendesen, kezdetitől fogva végig, és azt mindenkor születésem napján 1-a septembris kezdettem [BÖn. 505]. *1823–1830:* Szent György-napkor ülik meg a király születése napját [FogE 239] ✳ *~e órája. 1710:* a sok rendbeli executórok miatt mennyi búsulásom, bajom, mortificátióm volt, sokszor elátkoztam még a születésem óráját is [CsH 366] ✳ *Úr ~e után. 1567:* keolt ez lewel az my warasunkba Meggiesbe kys karachon nap vtan walo zombaton vr zwletese vtan ezer eot zaz hatwan het eztendeoben [SzO II, 212 fej.]. *1636:* Mariánus Scotus az ő Chronicajában, Christvs Urunk születése után 757. esztendőkkel irja, hogy az Orgona bé ment legyen Francia országban, az Constantin Tsászártol küldetvén vjságban Görög Országból [ÖGr-Aj. 8] ✳ *világra való ~. 1758:* Ami azért e nyomorúsággal és sokféle változásokkal megrakodott világra való születésemet nézi, az volt ezen tizennyolcadik saeculumnak tizennyolcadik esztendejében, id est anno 1718 die 31-ma Martii, hétfő nap éjszaka 11 órakor, midőn a hold a kos-jegyben volt, Páncélcsehen [RettE 54].

2. származás; origine, naştere; Herkunft, Geburt. *1587:* mind kisded s mind Nagy Rendeknek, zwksegh wolt magokat az Waros keonywebe be Iratnj, minek vtanna megh hazasultanak volna ... senky az Varos keonywebe be Ne Irattassek, méglen az be Irandonak Newe, Zemelie, allapattia, az eo iambor zwletese es az Vtan Valo teokelletes magha Visselese Az tanach eleott megh Eleghedendeo bizonsagh altal Nylwan Nem leszen [Kv; KvLt III. 65–6 Vegyes ir.]. *1589/XVII. sz. eleje:* ez tanulo Jnas szwksegeskeppen az eö Attianak, Annianak Jamborsagarol es tisztesseges szwleteseröl, mindenek(ne)k elötte az Cehet el hitesse megh elegedendö bizonsagh altal [Kv; KCLev. 3]. *1679:* keservesen érzem mostani bestelen szoros állapotamat, melyhez születésemtől fogva nem szoktam volt [TML VIII, 411 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1797:* instalom Ngodat alázatoson, mint oly Gratiosus Patronus Vramat, akitől soha meg nem illetődtem ... nehogy sok irigyeimnek kedvek bé telhessék ... rajtam, és Házamon valami szégyent űzzen; mert azt Ngodnak se Természete, se születése nem dictállya [Gogánváralja KK; Ks 94 Vegyes lev.].

3. születési hely; locul de naştere; Geburtsort. *1804:* Valdrán Péter: születésére nézve Soldomi Olozs-Országi Helvetziai [DLt nyomt. kl]. *1807:* Abadi Kata Születesére nézve Nemes Háromszéki zabolai ... mintegy 45 Esztendös [DLt 849 ua.]. *1815:* Sima Jankó, másként Csovika, „a' ki születésére nézve Parátzi, Nemes Temesvár vármegyei", 33 éves nem egyesült görög vallású [ErdMúz. XLIX, 542–3]. *1824:* Beszegőtette Inasanak Himel Balint uram Ferentz Miskát Harom esztendőre Születesire vallo nészt udvarhelyi zetelaki Religyiora vallo neszt Katolikus [Kv; KCLev.].

4. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: születésű, származású; originar din ..., de origine (etnică) ...; Geburts-, geburtsmäßig. *1823–1830:* Az ház gazdája neve Geisenhöhner, hassiai születés, lehet mintegy 40–50 esztendős [FogE 189]. *1834:* Helység beli születés föld mives, Bartha Márton [M.gyerőmonostor K; RAk 1]. *1836:* Kováts István Monostori születés csizma mester [uo.; RAk 1].

Szk: *csehországi ~. 1847:* Dupats Jőseff, Csehországi születés ... beszél csak közönséges tobla ütö (!) nyelven [DLt 926 nyomt. kl] ✳ *lengyelországi ~. 1819:* Popenkievvicz Tamás Burkus Lengyel Országi Születés ... el szökésekor volt egy ... szürke hajtokátlan spencere [DLt 821 ua.] ✳ *magyar ~. 1822:* Jona Samu Mára maras vármegyébe Tétsei születes ... beszegődtette Inassának Slésinger Valentín Bálint Kováts harom esztendőre, Magyar Születes Religiora nézve katholicus 15 esztendős [Kv; KovCLev.] ✳ *oláh ~. 1810:* Görgényi Görög János ... Oláh születés, mintegy 34. Esztendös ... szökött-el fekete kurta hatzukába [DLt 181 nyomt. kl].

születéshely szülőhely; locul naşterii (cuiva); Geburtsort. *1847:* Virág Lászlo Nyoltz napi fogság ki állása után születs hellyére kisértessék [Kv; DLt 530a gub.].

születési 1. születésre von.; referitor la naştere; Geburt betr. **Szk:** *~ hely. 1823–1830:* (Alvinczi) Erzsébet ment volt férjhez egy Czompó Péter nevű, nem tudom hová való paphoz, hanem Kézdivásárhelyinek íratik, talán csak praedicatuma, mint születési he]ye [FogE 72].

2. születésből eredő; care există în momentul naşterii; Geburts-, bei Geburt existent. *1862:* halt meg Mátis Péter csizmadia leánykája Ilka 17 napos korában születési gyengeségben [Dés; RHAk 140].

születéslevél születési bizonylat; act/certificat de naştere; Geburtsschein. *1561:* Az zwletes leuel felol ... Articul 2 [Kv; ÖCArt.].

születésű 1. születési helyre von.; referitor la locul naşterii; Geburtsort betr. *1779:* a' falu akkoris a' polgár lármával tett jeladására ki ment oltani [Egerpatak Hsz; HSzjP Csik Gyergyoi születésű Gy(alog) k(atona) Ambarus Ferentz 21. esztendős vall.]. *1811:* Kolosvári szűletésü Gombos Mihály, köptzös termetü ... kabala lábu [DLt 81 nyomt. kl]. *1823–1830:* Még a múlt esztendő nyári vakációján jött volt egy Sándorfi József nevű debreceni deák Marosvásárhelyre, kinek az apja erdélyi, marosszéki, kibédi születésű volt | járt itt az Országban egy ... Frankfurti születésű, rendkívűl valo nagyságú Német | Kundon lakott egy westfáliai születésű obsitos gránátéros, Trost nevezetű [FogE 126, 168, 295–6]. *1831:* F. Gerézi születésű Rab ... Juon Todor Itu ... viselt ... új veres gyűszüt [DLt 1115 nyomt. kl]. *1833:* (Eskettem) Sebes-Vári Pappiros Meistert Özv. Albrecht Ferentzet Ev Lutheránust, Krasznai születésű Nms Birtalan Lidia hajadon Leánnyal [Damos K; RAk 29]. *1838:* Vesszősi születésü Deák Ilia ... viselvén ... harina posztó eresztékkel kiczifrázott czondrát [DLt 92 nyomt. kl]. *1845:* Szakács János, Tövissi születésü ... Öltözete ... öt csattos ótska gyüszü [DLt 53 ua.]. *1849:* Nevem Krizsán Mária, zsibói születésü, 25. éves [Kv; Végr. Vall. 11]. *1859:* Gyulai születésü ... Horváth László [Burjánosóbuda; RAk 17] | vizbe fuladott és meg halt decsei születésü Kis Miska ... 20 éves korában [Dés; RHAk 105]. *1860:* Pelles Juli Deésaknai születésü 26 éves hajadon [Dés; i.h. 224].

Szk: *idevaló ~. 1844:* Koptyil Vaszinak hivnak és ide valo születésü Bágyoni vagyok 20 éves [Bágyon TA; KLev.]

2. eredetre, származásra von.; referitor la origine; Herkunft betr. **Szk:** *nemes ~. 1815:* meg Hólt ... Bálványos Várajjai Nemes születésü Bálint Anna [Györgyfva K; RAk 123] ✳ *francia ~. 1818:* 1818dik Esztendőben Mártius 28dik Napján Bé Álat az Betsületes Czéban Frantzia Születésü Joseph Duplan Meljre az Isten Segélye [Kv; KCJk

112] ✳ *oláh ~. 1808:* Tzura Adám, Oláh születésü ... veres pofatyos ábrázatu [DLt 647 nyomt. kl]. *1810:* Bontzidai Sugár János ... Kánya orru, gesztenye szin haju ... Oláh születésü; de jól tud Magyarul [DLt 554 ua.].

3. *törvényes ~* törvényesen született; legitim, născut din părinți căsătoriți; ehelich geboren, legitim. *1814:* Arról, hogy a' meg keresztelt Urfitska törvényes születésü ne lett volna, ö Nagysága nékem semmit sem beszéllett [Mv; TSb 51].

4. *nagy ~* kb. nagy dolgok elvégzésére termett; care este capabil de fapte mari; zu Großtaten geboren. *1843:* beszélték az emberek, miként dicsekedett volna[a], hogy ő nagy születésü asszonyság [VKp 95. — [a]Varga Katalin].

született I. *mn* **1.** világra jött; (care s-a) născut; geboren, zur Welt gekommen. *1648:* Illien oko(n) kellet citaltatno(m) az Inctat, hogi ... azt mondotta ... kivaltkeppen mostani vtolszori szolgalommal ... gonoszul elte(m) volna es nilva(n) ki tudatodot hogi mostani szwletet giermeke en teolle(m) valo volna [Kv; TJk VIII/1. 266]. *1704:* ma az úr mostan született kis fiacskája a néhány napok alatt mind dagadozván és fogyadozván elnehezedett [WIN I, 106]. *1712:* jelen lévén egj felöl ... Biro Saműel Uram, másfelöl Nemes Vadas István Ur(am) és mind ketten eo kglmek fel vévén terheket született és születendö gjermekeknek, és Attjokfiainak ... tönek mü elöttünk illyen örökös és állandó cserét[a] [Nagylak AF; DobLev. I/76. — [a]Köv. a csereegyezség szöv.]. *1731:* aztis hiresztelték volt hogy azt az született gyermekét Kovács Mária Aszszony el vesztette [Szelistye H; Born. XXXIX/16]. *1743:* melj Legénykéket adá és conferálá ... Groff Szárhegji Lázár Gábor ur és Felesége Kun Klára Aszszontol eő Nagatol Született kűsded Leánkájok(na)k Groff Lazár Susi Kis Aszszonkának [Szentdemeter U; LLt 25. C]. *1751:* Mindráék hányan voltak, es azoktol kűlenesen született Fiai kik? [Msz; SLt]. *1762:* utollyára azt vallya, hogy ő sem látta soha a' p(rae)tensioban lévö született gyermeket [Torda; TJkT V. 97]. *1775:* mostan született Gyermekkel valo meg viselődése elött ... Felségivel együtt lakotte ... [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP]. *1787:* Egy osztaztato Levél de A(nn)o 1778. 16a Maji mellj mellet a Nèhai Vadadi András elsö feleségétől született Gyermekei Györgj, és Gábor kőzött az osztozás volt [Mv; MvLev. 8 Elek Erzsébet hagy.]. *1791/1792:* az Joszágot Etzken Moyses Uram Etzken András Vramnak hadta volt zálogban ... minthogy majd minden földei Másról vagynak zálogban Etzken András Uram szabadosan ki válthassa, és ö Kegyelmektől született Gyermekei örökös Jussal birhassák [Dálnok Hsz; BLev. Transm. 27–8]. *1832:* megszolitlak Tégedet elsöben is ... Dobolyi Klára Házos Társomot és köszönöm, hogy ... Elsöbbeni Házos Társomtol ... született Josef nevü Fiamnak ... nem mint mostoha, hanem mint édes Anya, hiv dajkája voltál [Szentbenedek AF; DobLev. V/1186 Bartók Ádám végr.]. *1836:* Kereszteltem ... Sárközi Pálnok hitvesse Nagy Sárától ... született fiát Jánost [Burjánosóbuda; RAk 53].

2. veleszületett; înnăscut, nativ; angeboren. *1765:* Továbbá instálok alázatoson Ngödnak magom helyet le-küldött kedves Ötsém Also Elek Uramot Gratiosum Pátrociniumában venni maga születet Gratiositassa szerint méltoztassék [Torda; Borb. II Alsó Lajos lev.]. *1802:* A Nagyságod Született Sokakkal tőbszőrtetve velűnk is meg esmértetett kegyelmes Grátiájától batoritatván Mérészelűnk Natságodhoz e' rendben folyamodni ... az Karasztoi[a] egész közőnseg nevekben és képekben [Ks 120. VIII. 1. — [a]H].

Szk: *magával ~. 1663:* Egyiknek magával született keresztényi indulatja, híveihez s birodalmihoz levő kegyessége azt nem engedi, hogy Erdélyt maga praejuditiumával kegyelmes igíreti ellen maga haereditaria provinciáinak és legközelebb Magyarországnak mindjárt következhető veszedelmével teljességgel a másiknak opprimálni hagyja [TML II, 488–9 Teleki Mihály Lónyai Annához].

3. vérbeli, igazi; autentic, adevărat, veritabil; echt, wahr. *1776:* Ezen Nemes Haza fiai közül Székely Szabadságak élő Születet Szabad Székelyek Szálván mi Ns Marus Székben Magyarosb(an) Feleségeink ős Székely Jussokra ... már Jo időtől fogva ő Felsége Portioját fizetyük [Told. 45/7]. *1810 k.:* Meltosagas Született Groff Nagy Ertsei Toldalagi Joseff Ur eö nagysága [HbEk]. *1812:* Edgy szoval a leg alább valo szokkal illette[a], a' melly Csufondáros szok, nem edj szűlőtött Grofthoz (így!) hanem még edj leg alább valo embertis nem illettek volna [Héderfája KK; IB. Nemes Kolumbán Imreh (21) vall. — [a]A gróf a grófnét].

Szk: *~ gavallér. 1780:* A' mi az Contractust illeti az iránt sem nyukhatatlankodom, mivel ... egy született Cavaliernek maga keze irása magabannis elég securitás [Császári SzD; Ks I gr. Toldalagi Kata aláírásával] ✳ *~ német. 1823–1830:* Mondom, hogy Bethlen Elek vagyon[a] azonban még kettőt-hármat szólván együtt német nyelven, észreveszem, hogy ő[b] nem született német, mert koccant a nyelvben [FogE 244. — [a]Ti. megszállva a fogadóban. [b]Körmetzi József] ✳ *~ pápista. 1774:* vannak olyanok, akik, elhagyván a reformata vallást, pápistává lesznek s oly szörnyű buzgósággal viseltetnek ahhoz, hogy a született pápista sem buzgóbb [RettE 339]. *1782:* az urát, Cserei Farkast, arra vette, hogy őfelsége előtt vigye végben, hogy hat hétig az olyan személyek, akik vagy született pápistából reformátussá lettek, vagy kálvinistából pápistáva, de azután visszatértek, hat hétig frequentálják a pápista papok által leendő censurát [i.h. 417–8]. *1783:* Daniel Istvánné, aki elsőben Bornemissza Pálné volt, született pápista, Mikes István leánya is censurát adott [i.h. 422].

4. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *~ föld* szülőföld; pământ natal; Geburtsland, Heimat. *1731:* Minekutánna az Isten ... haza hozván békével született földembe ... hátra lévö részét azonn esztendönek nagjobbára töltöttem el Koronkában[a] [ArJk 39. — [a]MT]. *1760:* Még Iffjantan ... Erdélybe mint született Földemre ... jöni siettem [Kv; KvRLt VII. 28]. *1782:* Néki magának[a] jószága nem lévén, folyamodott az becsületes jámbor faluhoz, Jenőfalvához, minthogy itten született, mindeddig ófelségit szolgálta, ezután is kévánja a született földön és faluban maradni, oly okon, hogy őneki más falukban nincsen olyas jószága, akin megcsongojosodhassék [Jenőfva Cs; RSzF 109. — [a]Csíkjenőfalván lakó Bálint Péternek] ✳ *~ nyelv* anyanyelv; limbă maternă; Muttersprache. *1821:* az Esketés Levélben is a' szerént fel jegyzett, és meg Hütőlt Tanuk közzül azokat kiket jelen kaptunk, Törvényesen magunk eleiben idéztetvén, elsőbbenis őket erőss Hittel meg Esketük, az után külön, kűlőn meg irt Vallomásaikat elöttük Szorol Szora fel olvasván Született Nyelveken meg Magyaráztuk [Apahida K; RLt O. 2]. *1827:* el mentem ... Also Fejér Vármegyében Szent Benedekre ... a' holott a' tisztelt Tkts Asz(sz)onyt oda haza nem találvan valo Dualis Birája Kingya Atyimat, és szolgálo Emberét ... magam eleiben ki szollitattam, a' kik előtt a praeinseralt Instructiot szorol szora fel olvasván, és született oláh nyelveken voltaképpen meg magyarázván ... Földös Asz(sz)onyokat mindenekben

az Instructionak tartása szerint meg intettem [DobLev. V/1126. 2a] ✳ *egy hassal* ~ iker; gemeni; Zwillinge. *1830:* Gasi Bantsi Pistának kereszteltetett egy hassal szűletett 2 Leánya Borbára és Sofi [Nagykapus K; RAk 25] | (Kereszteltem) Nemes Lengyel Péternek, és fel. Trájka Susánnának egy hassal született 2. Leányát Máriát, és Annát [Gyalu K; RAk 106] ✳ *időtlen* ~ koraszülött; născut prematur; frühgeboren. *1839:* Temettetett el Mihla Deák Josefnek ... időtlen szűletett fiok [Burjánosóbuda; RAk 99] ✳ *nagyra* ~ kb. nagy dolgok elvégzésére született/hivatott; care este capabil de fapte mari; zu Großtaten geboren. *1675:* meltoztassék Feiedelmi nagyra születet termeszeti szerint ez illien unionkal ellenkező, és gyülölseghet neuelö kissirtetet contennalvan kegls resolutiojat effektualtatni [JHbK XVIII/28 Mikola Zsigmond a fej-hez] ✳ *nem idejére* ~ együgyű; nătîng, bleg; einfältig. *1840:* Bosla Uram mennyi nem idejere szűletett és huntzfut emberrel kellett bibelődni [Várfva TA; Bosla] ✳ *vmire* ~ vmire termett; (care este) făcut pentru ceva; zu etw. geboren. *1672:* Kegyelmed tudja, én kereskedéshez sem szokott, sem arra született ember nem vagyok [TML VI, 62 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

5. névhez kapcsolt nemesi rang/cím előtt; înaintea titlului de nobleţe urmat de nume; în Namen einem Adelstitel vorangesetzt. *1756:* Méltoságos és Nagyságos szűletett Gróf Betlen Kata Aszszonynak az I(ste)n Háza nagy Dajkájának nékem jó Patrona Aszszonyom(na)k, a' Méltoságos Gróf Aszszony(na)k ő Nga(na)k alázatosan [Ne; TL. Ajtai A. Mihály prof. levelének címzése]. *1790:* MNemethi Mlgos Groff G(ene)ralis Gyulai Ferencz Ur eő Nagyga Lgos Relictája Romai Birodalmi Keresztes Dáma Szűletett Gróffné Hallerkői Haller Carolina Asz(sz)ony eő Nagyga [H; Ks 108 Vegyes ir.].

6. a leánykori név megjelölésében; în indicarea numelui de fată (a femeilor căsătorite); zur Bezeichnung des Mädchennamens. *1860:* Alul irt Özvegy Horváth Miklosné Szűletett Pelei Polixéna, égy felől hajlott koromnál fogva, más felöl pedig gyengélkedő egésségem tekintetéből el jőttnek látván az időt, melyben űgyeimet halálom esetére rendezni ... szükséges; ennélfogva végakaratomat elöleges meg fontolás után ... a következőkben nyilvánitom [Kv; Végr.].

7. *szitk eb ágyából* ~. *1772:* Az ablaka alat menvén Tit. Zilahi István Uramnak a Szamosra mosni hallottam Zilahi Istvánne Aszszony ezt mondá az Urának már meg kopasszthattya a Csirkét mert meg fóráztam az eb ágyából szűletet kurváját [Dés; DLt 321. 59a Catherina Egyed (40) ns vall.].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: **1.** személyre von.; referitor la persoane; Personen betr. *1854:* Az izráélitakat illetöleg csak azon bizonyitványok érvényesek, melyek azon kerület Rabbinusától adattak, hová a' szűletett ... tartozott [M.bikal K; RAk 54].

2. *szitk eb ágyában* ~. *1728:* Tüzes ördög attával kutya teremjen a Lelkeb(en) gőrbe eb ágjab(an) szűletetnek káromlotta [Dés; Jk].

születhet a se putea naşte; kann/konnte geboren sein. *1823:* 1713 vagy 14-ben haza szállván[a], 1716-ban vagy 17-ben az első fiú, Dávid után születhetett az apám, József [FogE 60. — [a]Gyf-ról Mv-re].

születik 1. világra jön; a se naşte; zur Welt kommen, geboren werden. *1562:* 1506. Budában az ifju Lajos király születik | 1540 esztendőben János királynak egy fia[a] születék Budában Isabella aszszonytól [ETA I, 11, 14 BS. — [a]János Zsigmond]. *1597:* Chizar ferencz ... vallia ... mondek neki, te leany amint az farod s az hasad al tenallad giermek vagion, de ha zewletik bizony leany leze(n) mert igen lapis az hasad [Kv; TJk VI/1. 82]. *1655/1754 k.:* Ha valamely Ifjú az Asztalos Mesterséget akarja meg tanúlni ... hiteles és petsétes levelet hozzon hazájából a' hol szűletett [Kv; ACLev. 12]. *1657:* született volt öregbik fiam, Simon, az mint említém 1633-ban karácson hetiben [KemÖn. 169]. *1662:* az Atyok meg halvan Arvasagra maradvan ò kegelmek Tartottak neveltek fel űket az ű kegelmek folden szülőttenek Mihalifalvan es ű kegelmeket szolgaltak [Retteg SzD; Born. XL. 107 Menihar (!) Andras (35) jb vall.]. *1742:* Esmértem ... Veres Sámuelt, 's hallottam bizonyoson hogj nem tsak Vér szerint való Húgával R<á>kosi (!) Máriával paráználkodott hanem Gyilkosságba <is> léledzett ... Bizonyoson Attyok Notája után született mind István mind Lőrintz [Kisenyed AF; JHb Lidia Sigmond Samuelis Vásárhelyi cons. (40) ns vall.]. *1751:* Az Angyal beszélli vala Uj Király születet volna [Hétfalu Br; EM LI, 124 bethl. játék]. *1766:* minek utánna Catholizalt ... nagy Atyánk, az után nemis szűletett egy gyermekeis [Torda; TJkT V. 299]. *1778:* Hatzegán Angyelnek a' fia ... itten Tordosan született a Vas Urak egy Tisza Abrám nevű Jobbagyok Feleségétől [O.tordos AF; BK 465 Nyikulutz Vaszilie (46) jb vall.]. *1839:* itten Kávásón[a] Szűlettem Juhászkodtam is Nemes Nagy András Uramnál [Borb. II Fekete Lukáts (86) gör. egy. vallású vall. — [a]Sz].

Szk: *bitangban* ~. *1801:* uj Paraszt Sándor Jantsit jol esmérem, minthogy hat Esztendős korától fogva én tartottam, s növeltem ... s bizonyos az hogy Bitangban szűletet volt [Erdősztgyörgy MT; WH. Lázár Győrgy (76) cigány vall.] ✳ *eleven/elevenen* ~. *1730:* (A gyermek) elevenen szűletette vagy holtan [Dés; Jk]. *1782:* a' melly gyermek noha eleven szűletett, de ... látván ők hogy nem volna életre való, és ugyan azért siettenek volna-is meg-kereszteltetésével [Km; KLev.] ✳ *e világra* ~. *1603:* az nap zwletöt Ez En fiam Ez wilagra [UszT 17/68]. *1614:* Ezen esztendőben[a] die 22 Octobris az hold folyása szerént szűletett ez nyomorú világra az én fiam, Istók [BTN[2] 55. — [a]1604-ben]. *1691:* halottam hogi azon Torok pallt az Annja az varadi rabsagaban kapta volt, it is suletet ez vilagra[a] [M.gyerőmonostor K; SLt AM. 136. — [a]Más valló az asszonynak egy váradi töröktől való megterhesedéséről beszél]. *1750:* Én itt Sz. Györgyön születtem e világra, innét kőltem férjhez is [Sszgy; HSzjP Haelena Bakó (64) Valentini Tanko de Illyefva civis consors vall.] ✳ *idejére* ~. *1819:* Folyo Septemberi Holnap 1° napjan dél elötti 11 orakor szűlvén Rakosi Boldisárné égy fiat, az rendes idejére Szűletett é, az az meg volt érve, s a' meg érésnek minden jelei meg voltanak é rajta vagy nem? [Kv; Pk 2 vk] ✳ *kettőse* ~. *1807:* (Kereszteltem) Péter Pálnak és Molnár An(nana)k kettősse születvén Ferentzet és Annokot [Magyarókereke K; MNy XL, 376] ✳ *nem tiszta ágyban* ~. *1687:* Ola Uj faluban van ket fattju, kik nem tiszta agjban szűlettenek [DE 1. VI. B. 7] ✳ *szabad helyt* ~. *1730:* Az Gjermek (Mihaly) szabad helyt szűletet, Demeter Janosnenit [Székelyderzs U; Pf].

2. *vmire* ~ **a.** vmire alkalmas; a fi apt pentru ceva; wie geboren für etw., ein geborener/eine geborene ... *1758:* Lobkovicz az Hunyad vármegyei főispánságot, mely akkor vacantiaban vala, nekie[a] offerálá, de nem volt contentus vele, mert katonaságra — melyre nem született volt — vá-

gyott [RettE 66. — [a]Barcsai Jánosnak]. *1811:* születik az ember kettőre; Egyik a' felséges izlésű Poësis Más az igazságát nem fejtő Mathesis [ÁrE 11]. — **b.** vmire hajlandó; a fi dispus să facă ceva; bereit sein zu etw. *1842:* az emlitett Kereskedőné ... általa azt izente hogy nem született arra hogy hozzá[a] le mennyen s engedetlenségének probáját adva le se ment [Dés; DLt 1452. 8. — [a]A szóbeli idézésre a város hadnagyához].

3. beleszületik vmibe; a se naşte ca ...; als ... geboren, von Geburt an. *1774:* Daniel István úr ... Unitárius vallásban született volt, de abból kitérvén, egy tökéletes református ember volt mind holtig [RettE 330].

4. keletkezik; a fi scris/creat; geschrieben sein/werden. *1881:* (A kézirat) Egy éjjel született, s a szedők darabonként kapkodták ki a kezem alól [PLev. 86 Petelei István Jakab Ödönhöz].

születtetik 1. születik; a se naşte; geboren werden. *1614:* Istennek szent kegyelméből születtettem ... in anno Domini 1566 esztendőben die 14 mensis Junii [BTN[2] 41]. *1654:* 1636-ban ... in fine Junii circa 26, vagy in initio Julii születtetett az fiam, Kemény Ferenc [KemÖn. 175]. *1667:* másoknak inkább, mintsem magunknak születettünk [TML IV, 28 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1703:* ha volna ollyan a ki ... Jobbágy leányától és Aszszonytól születettet volna [Gysz; LLt]. *1753/1781:* Josika Imre eő Nagyságától születettenek vólt az mostan életben lévő Báro Josika Jósef, és Móses Urak eő Nagyságok [Algyógy H; JHb LXXI/8. 196]. *1807:* ugy születettek ezen utolbszori négy gyermekek [Makfva MT; DLev. 4. XL. A].

Szk: *e világra ~. 1595:* Konthj Janos ott az Antal Hannagyek hazokban zylettetett ez vilaghra, Azert oda fejedelem feolderól ieott uala Konthj Andras [Szu; UszT 10/5]. *1659:* job volna megh halni, vagi soha ez Uilagra sem szulettetni, mint sem Tatae ransagba(n) jutni kereszteni embernek [BesztLt 6/1659 Torma Miklós Bakcsiszerájból].

2. vmibe beleszületik; a se naşte ca ...; in (eine Religion u.ä.) hineingeboren werden/sein, als etw. zur Welt kommen, als ... geboren (sein). *1758:* Hálákat adok azért az én Uramnak és jóltevő Istenemnek, hogy engemet keresztény szüléktől ebben az igaz vallásban[a] születtetnem engedte [RettE 80. — [a]A ref-ban]. *1766:* az Insok ... születésektől fogva Reformatusok voltanak ... Nagy attyok ... születések után Catholizált, már pedig az eő Felsége kegyelmes rendelései tsak az olyakat vetik proscencio (!) alá, kik a Catholica Religioban, vagy születettek, vagy hűttek letétele mellett arra álván, igaz hűtek mellől el tavaztanak [Torda; TJkT V. 333]. *1823–1830:* Bizony! eléggé hálát nem adhat az az ember, akit — alacsony és szegény sorsba születtetvén — az efféle terhektől megmentett az isteni gondviselés [FogE 277].

3. *vmire ~* vmire hajlama van; a avea dispoziţie spre ceva; zu etw. geboren sein, ein geborener ... sein. *1700:* Mint hogy a' közőnseges Jora mind születettűnk mind annak promotiojara kötelessek vagyunk [Dés; Jk 303].

szülhet világra hozhat; a putea naşte; zu Welt bringen können, gebären können. *1662:* olly dolgok esének rajtunk, amellyeknek csak hírek hallására is várandós asszonyi állatink, meghajtván magokat, készen Ikabokat szülhettenek keserűségekben [SKr 697].

szülő I. *fn* **1.** apa, anya; părinte; Vater/Mutter, Elter, Eltern. *1577:* Az es[a] az en Zwleimnek eleymnek byrodalmaban v<ol>t kyn Az kwtt vagyon [Mv; BálLt 79. — [a]Ti. a telek]. *1605:* Az mely öt ezer ftot szettek volt az Taúalyj szüksegben Az Varossy Attyankfiain, és Cedulaiok vagyo(n) rolla: Az kik kőzt zülek Cedulaiokra defalcaltatnj Akaryak Adaiokat, Vegeztek hogy az kett Ado szedö Wraim ... acceptalyak es rea iryak [Kv; TanJk I/1. 538] | Ez fellel megh newezett hely az en Atiamnak attiae Gergely Koúacze volt, Ahogi pedig a' zwleme volt enge(m) illet verre [UszT 18/80]. *1619:* Maczko Sándornak, es Maczko Dawidnak, edess Attyok ... nem zettsege szerentt, az eò Szwlej es Eleireòl, Nemetth nemzett woltt, es teò feò nemeth Baniazokkall ieòtt wolt be meegh regen ez Orszagba [Abrudbánya; RDL I. 108]. *1634:* szulem Szabo Davidne enneke(m) regestum szerent ada szamb(a) azt az kis ezust pohart, az mely feleol vagion az controversia, de ennekem vgy ada szamba(n) hogy ennekem az Szule Anyamrol maradot Albert kovaczynerol [Mv; MvLt 291. 17a]. *1679:* az minemü kéues javaczkaink vadnak, azok nem szüleinkröl, hanem I(ste)n aldásából magunk kezi munkank utan szállottanak rank [Kv; RDL I. 157]. *1734:* a jo Atyák s Anyák fel nem jártatták[a], akik fel jőttekis a Templob(an) tanitásra fenn nem maradtanak ... az szülék kövessek el tiszteket mi bennunk sem lészen fogyatkozás [Dés; Jk 556b. — [a]A leányokat]. *1736:* Mikor harmad napján az uj házasok az szüléi házától el akartanak menni ... két kancellista deákkal vagy két nemesemberrel, valami parafernumot adtanak, legkisebbig felíratván, szekérre rakatták [MetTr 392]. *1754:* a Funtine hellyben a melly Kerte vagyon Josziv Buzillának azt ő s Szüléi békességesen birták mind az idénig [Tóhát AF; JHb Gávrilla Aldgye (50) zs vall.]. *1759:* Ezen Praeluka béli kaszállot ... az ő Szülei irtottak és csálták vólt [O.bikal K; RLt Brajka Iuon (42) jb vall.]. *1782:* Fattyu Todor ... az mikor ... valami pénzecskét hozhatott az házhoz abbol részesitette Bocsko Gligort és Annyát mint Szüléit [Sólyomkő K; Eszt-Mk]. *1798:* kevés ingo és ingatlanjok marattanak Néhai Szülejekről [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1808:* Hallottam ... hogy Tusa Tresiát hoszszas betegségében Kováts Ferentz nem hogy gyogyithatta volna sőt meg nézze egyszer is, hanem a szülei bajoskodtak vele [Tamásfva Hsz; HSzjP Omreh Sigmond (38) gy.kat. vall.]. *1821:* Bonya Dumának Felesége Mitu Cserna Léányát vádollya azzal hogy hites társával allatamas utokon titkos életet élnek ... Itélet ... ha tsak valami kitsi kivilágosodik is, a' büntetést mind a' Szülék, mind pedig a' Léányak terhesen fogják kapni [H; FF 36 Prot. 11]. *1868:* a' meg keresztelt vagy Eltemetett gyermekek Szülőinek kereszt, vezeték, 's ne talán kéretó (!) elő nagy guny neve is ... pontoson bé jegyeztessék [Gyalu K; RAk 144].

Szk: *édes ~. 1644:* ha I(ste)n posteritassal ne(m) szeretne eötetis ... ha sine semine deficial[a], visza szallianak pure et simpliciter, i(m)mediateq(ue) edes szwleimre, egy testver atia(m)fiaira [Kv; JHb III/6. — [a]A feleség]. *1694:* Menénk ... édes meg emlitett Gyulai Anna szülénkròl rejánk maradot ioszágunkba(n), és ott Gyulai határt ... Atyafiságoson ez szerént mérséklők és osztok fel [SLt AH. 1]. *1734:* N(e)m(e)s Komornyik János, magát Attya és Attyafiai akarattyok ellen katonaságra adván, ă katonasághoz való kötelesség ălol ötet harmincz magyar forintokkal, és husz pénzekkel váltották meg édes szüléi [Szécs Sz; Borb. II]. *1744:* Lévén ... egy edes szüleiről rea deveniált irotvánnya és a mellett ... eő kglmetől aquiralt Zalogos irotvanyocskaja [Dob.; WassLt 6] ✻ *halandó ~. 1854:* én is, ki jo Istenemnek tetszéséből halando Szülöktől születvén, a halandoság

változhatatlan tőrvénye szerint előbb vagy később meg kell hogy haljak [Kv; Végr.] ✳ *keresztény ~. 1662:* Elvégződvén nagy pompával a menyegzői lakodalom is, a keresztyén szülék az iſjú fejedelemasszony reformálásában valának foglalatosak, mind magokban, férje és az Isten házában való üdvösséges sok szép tanítások és prédikállások által [SKr 198]. *1746:* az en Jo Istenem ... kereszteny Szülek által e vilagra hozott, az igaz Idvezitö Reformata Religjoban fel nevelt [Nagyajta Hsz; Told. 18 Cserei Mihály kezével] ✳ *mindkét részről való ~. 1805:* parantsoltatik, h(ogy) a' házasság által öszve kelni akarokat addig meg ne eskessük, mig mind a' két részröl valo Szülék(ne)k meg egyezésekről bizonyosokká nem lészünk [M.bikal K; RAk 37] ✳ *tulajdon ~. 1826:* tulajdon Szüléireis tísztán víszszá emlékezni [Bodola Hsz; BLt 11].

2. nagyszülő; bunic, bunică; Großvater/Großmutter, Großeltern. *1608:* Aniamtul es Zewleimteol maradot hazamat az Piacz vczaban ... minden hozza tartozo hatariual Egietemben attam az En jo akaro Azzoniomnak az Nehay Moricz Janosnenak es giermekinek ket Zaz magiary forinton [Dés; DLt 300]. *1781:* A többiek iránt praetendalvan az Szegedi Sára Aszszony nevezett personalissai hogy feles Summát költöttenek az el osztando portiora advan ... regibb Szülejiktőlis el zalogosittatott szanto foldek(ne)k reluitiojara feles zalog summat, azokat simul deponaljak [Asz.; Borb. I].

3. *első ~k* Ádám és Éva; Adam şi Eva; Ureltern. *1811:* Ha az első szülék[a] meg-nem estek vólna, Ma tám minden emberbarmot pásztorolna [ÁrÉ 77. — [a]Ádám és Éva].

II. *mn* **1.** *~ állapot* szülés előtti állapot; starea unei femei în preajma naşterii; die Geburt/Entbindung vorausgehender Zustand, pränataler Zustand. *1772:* a Feleségem meg viselösödvén szülö álapattyában mások jovallassakbol hivalta el Bábájának akkori Györfinét [Dés; DLt 321. 74 Sig. Dants (48) ns vall.].

2. vér szerinti szülőre/nagyszülőre von.; referitor la părinţi/bunic şi bunică; die blutsmäßiger Eltern/Großeltern betr. **Szk:** *~ atya. 1829:* először kivánnya Competentiáját, mely ... az Alperesek Nagy Attyok, 's respectivè Szülő Attyokra ... szállott[a] [Mv; RLt. — [a]A teljesebb szöv. *szülő nagyanya* al.] ✳ *~ édesanya. 1734:* Komornyik Lászlo Uram, és ö k(egyel)me szülö édes Annya N(em)z(ete)s Adorján Borbára Aszszony [Szécs Sz; Borb. II] ✳ *~ nagyanya. 1798/1800:* égy Kőrősi nevezetű ember, még a' Szülő Nagy Annya Jussán Kereste a' mi Joszágunkat [Harasztkerék MT; Told. 30]. *1829:* először kivánnya Competentiáját, mely ... az Alperesek Nagy Attyok, 's respectivè Szülő Attyokra ... szállott — kivánnya Másodszor maga Competentiáját ki-adatni, Szüle Nagy Annya Novátzki Mária Fiu két Testvérei Novátzki Mihály és Novátzki Sándor Magva szakadtával hátra maradott, és ezek Deffectussával ... az Alperesek Nagy Attyára ... szállott ... Joszágokbol [Mv; RLt]. *1830:* Az Exponens asszony Szülő nagy annya [Torda; HG] ✳ *~ nagyatya. 1794/1820:* resz Szerént nagy attyok, rész szerént Szüle nagy attyok ... ő kegyelméről devenialt itten ... Bergenyében egy ben vala Sessiojok [Pf]. *1844:* Orbán Elek és Istvàn ... Szüle Nagy Attyók távozott el Telekfalvárol Otzfalvára [Usz; UszLt XI. 85/193]. *1850:* Szüle Nagy Atyok Job Sigmond néhai Szüle Nagy Atyánk Márkos András [Kissolymos U; Márkos lev.] | azon Kaszalo Reteket, és Szánto földeket, a mellyeket az néhai nagy szülö atyánk, Gyujto Sándor töllek el zálogositot 2000 v. Rftb(an), és az Szülö nagyatyánk halála után szállot néhai meg ölt Édes atyánkra ... az Türi[a] Eklesia ... magáévá akarná tenni [DobLev. V/1288. — [a]AF] ✳ *nagy ~ atya → ~ nagyatya.*

szülőanya, szüleanya 1. édesanya; mamă bună/dulce; Mutter. *1593:* Almadj Caspar ... az het falubelj reszt nem engedje oszlasba az okan tartia megh ... hogy anay Joszagy Jankafj Kataline az w szwlo anniae [Szükerék/Girolt SzD; JHbK XVII/24]. *1617:* Thot Ferenczne az Thot Istvan zyle Annya, az Gerdey Janos zwle Annya ugia(n) Gerdey Janosne [Mogyoros MT; BfN Lucas Mezaros (80) vall.]. *1618:* Gialakuttan maros zekben lako Lazar Janos uramnak az Zuli (!) Annia Mihaljk Kalara uolt [Csapó KK; LLt 100/4]. *1629:* eszek birtak bekessegessen mind ez Jdeigh mint hogi szüle An(n)yokrul Ver szerentis reajok szallot [Botháza K; SLt A. 44 Thomas Peter (80) lib. vall.]. *1630:* az Kenieres Istuannak ... az szüle Annia Kovacz Ersebet [Mv; MvLt 290. 219b]. *1763:* repertoriumokat mutattak s tanáltam jó leveleket mind Rettegi, mind Somlyai, mind pedig a szüleanyám Almádi Kata nevére [RettE 155]. *1770:* Almádi Gáspár leánya, egy testvér volt Bálinttal, kinek fia volt Mihály. Ennek volt két leánya: Kata, Rettegi Istvánné, ki nekem szülőanyám volt; másik: Angalit [i.h. 245]. *1771:* Én pediglen az engemet kiházasított szülőanyámmal egy kereseten és kenyéren nem vagyok [M.hermány U; RSzF 269]. *1777:* 18-va Februarii Sándor napján voltam Fodorházán Somai Sándor bátyámnál, kinek szüleanyja, Ébeni Orsolya, testvér volt az én szüleanyámmal [RettE 347]. *1815:* Halottam a' Szüleimtől hogy Balog Mártonnak a' Szülö Annya Bálintfi léány lett volna ... azon rét Bálintfi rét, ennél fogva lehet vérsége hozzá és Jussa, 's a' Szülö Annya Balintfi jussán közelebb valo vért nem tudom hogy volna ahoz mint Balog Marton Uram [Szentimre MT; BalLev.].

Szk: *édes ~. 1742/1792:* Etzken János Uram bé jövén az Atyafiakhoz édes Szülö Annyától Hadnagy Kata Aszszonytol ... hiteles Plenipotentiat hozván ... hogy ökegyelme minden Bonumokot ... el adhassa, a' peres Atyafiakkal meg-békelhessék [Albis Hsz; BLev. Transm. 38]. *1746:* az J[a] ... Panithi Szabó Sára Aszszont édes szülő Annját, maga ferjével, mellyről protestalok, keménnyen meg verte [Torda; TJkT III. 15. — [a]Maria Nemethi nob. Pauli Sebestyén de Thorda consors]. *1782/1839:* édes Szülö Annya ... egy Testvér ... Nemes Somkereki Lászlo Urammal [Nagydevecser SzD; Hr 3]. *XIX. sz. m. f.:* Ne felejtsd el házadat Édes szülőanyádat A székejkürtnek szavára Induj egyre a csatára[a] [Asz; EMKt Egyes versek gyűjt. — [a]Táncszó].

2. nagyanya; bunică; Großmutter. *1616:* Kemeny Ferencz az Vay Miklos Zwle Annia Vra Idejeben [Vaja MT; Sár.]. *1625:* Zetalokan lako Barla Janos és Dersi Amburusne Orsolya Mathe Janosne Ersebet ... Nemes szemeljek eggiek voltak harman, kinek az Anniokat az fellieoll megh irt eoreoksegbeoll vitte volt Barla Thamas Zetalokara az szwle anyankat, martat [UszT 50a]. *1632:* Pattantius Lazlonenak keözelb ualo attiafia Fazakas Gasparne hogy nem mint Korlatt Janosne, Mert az Pattantius Lazlone edes Annia es Farkas Gasparnenak az szüle Annia egjek voltak, de Korlat Janosne egy izzell, hatrab valo vnokaja az Pattantius Lazlone Annianak [Vajdasztián MT/Mv; MvLt 290. 108b]. *1634:* szulem Szabo Davidne enneke(m) regestum szerent ada szamb(a) azt az kis ezust pohart, az mely feleol vagion az controversia, de ennekem ugy ada szamba(n) hogy ennekem az szule Anyámrol maradot Albert kova-

czynerol [Mv; i.h. 291. 17a]. *1639:* mikoron megh hala Kerey Albertne Cserenyi Sofia Aszony, Az szwle Annyok chereny Gergelyne Szent Pali Anna Aszony az harom Arua leankakot, Kerej Albertol ualokot Feieruarra uitte uolt [Vajdasztián MT; Borb. I]. *1664:* Szakmari Gaspar(na)k az Szüle Annia, egy test ver leven Gonos Simonnal, Gonos Judit apjaval; az mely hazat Nagy Enyeden ... Gonos Judit el adot, ahoz igaz versege leven megh nem engedi se(m) az hazat, sem ahoz valo szanto földeit, retit az ő versege el-l<en> mas(na)k birni [Ne; DobLev. I/19]. *1679:* Nytrai Janos ... Nehai Radai Balintne(na)k Nemz(etes) Felvinczi Janosne szülle Anya(na)k, és edes Atya(na)k Nehai Radai Ferencznek feje kötett jobba(gya) volt [Csapó KK; Berz. 12. 92/210]. *1697:* A mi Szülő vagy nagy Anyánk [Ohába AF; Pf]. *1733:* az Szüle Anyámtol maradott ős erdöm [Kisfalud MT; Berz. 13. III/18]. *1846:* azon pőr ... melyet néhai B. Bánfi Agnes szüle anyánk Bögözi osztaly része iránt néhai édes Atyank B. Kemény Sámuel — folytatott — írja B. Kemény Sigmond és János [Ne; KCsl 16].

Szk: *atyjáról való ~. 1656:* Banffi Gabor ... portioczkat birt az Felesege uta(n), ki az Attyamrol valo szule Aniammal egi volt [Ádámos KK; BálLt 93 Sulyok István lev.].

3. dédanya; străbunică, străbună; Urgroßmutter. *1710:* Az atyámnak atyja miklósvárszéki nagyhírű Cserei Miklós volt ... az atyja baróti Cserei János volt, kinek felesége vala a szüleanyám, Henter Margit [CsH 79]. *1806/1841:* Esmeri é a' Tanu Kadits falvi Tekintetes Tőrők Sándor Urat? ha üsméri nevezze elé a' Tanu édes Attyát, édes Anyát, Nagy Attyát, s Nagy Anyát, ugy Szülö Attyát, és Anyát kik voltanak név szerént [Szu; BetLt 2].

szülőanyai dédanyai; care provine de la străbunică; urgroßmütterlich. *1737:* Sém Anyai Sém nagy Anyai Sém pedig Szülö Anyai Joszágok(na)k nem hallottam, hanem ős örökös Szekely Fiu Agon valoknak hallottam, és tudom lenni az nevezett Joszágokott [Ilyefva Hsz; LLt Fr. Petko senior (70) vall.].

szülőapa, szüleapa nagyapa; bunic; Großvater | dédapa; străbunic; Urgroßvater. **A.** *1647:* Popa Alde Popa Juvan nevü fiaval lakik egy kenyeren falu papjai penzen vött parazt örökségen laknak mint referallyak az szülö apjok es magok apjokis papok voltak [Fog.; UF I, 837]. *1725:* ugj magais, ide valo Apátzai ösz örökkös emberek voltak, mert én még a Szülö Apjátis jòl ismertem, s a règhi Tatár járáskor itt az határon le folyo Olth Vizében Koczur nevü helyben vágták vala le a Tatárok [Apáca Br; BrÁLt Stenner III. 278 Joh. Gáspár (70) vall.].

B. *1580:* 1. Byzonsag Magiari Janos Nagj beoleoni N(agyságod) drabantianak tizedesse ... vallota kis georgy Simon es Tamasnak az Anniok kis pal gal georgy leania volt es az zamara birtak bene harmad rezre az Illiesy Leorintz feolden az zyle apiok holta vtan [Miklósvár Hsz; HSzjP]. *1600:* az eotues mathenak az zwle Apia Eotueos Lazlo testamentomba hatta volt sofaluj Janost az eo Arvajnak [UszT 15/173]. *1614:* Sútó Marton Berei az szüle Apja hazat valtotta megh azert kótte el magat Balassi Ferencz-(ne)k penzt adot nekj [Udvarfva MT; BethU 62]. *1641:* Belseő Zolnok uarmegyeben Fwzesen lako Teörpeni Jstuan Vrunk eő Ngă Jobbagja Annor(um) 75 Ereós hwttel megh eskwuen hwti utan igy ual ... Fwzesi Janos ... egj testuer Kamanczj Mihallyal Az Fogarasi Geőrgj Deakne szwle Apiaual egyenleő s egj Jzen ualo Attyafiak uoltak [Kv; RDL I. 125]. *1653:* A szüle-apám Borsos Sebestyén kezeírása így következik, amint írásban tanáltam [ETA I, 10 NSz]. *1688:* Egy őreg ezűst vírágos kupa, kívül belöll Aranyas Bethlen Gábor hadta volt Testamentumb(an) Szüle Apámnak őreg Kamuthi Farkasnak [Born. II. 18 Mikola László inv.]. *1698:* Kis Czigánj Szül (!) Apját ismertem [Koronka MT; Told. 37/12]. *1721:* A Nagy Anyám Székely Ilona ... a' Nagy Anyám Annya Sombori Klara vólt ... ă Szüle Apamot nem tudom [LLt Fasc. 103 Lázár Ferenc kezével]. 1722: Sztánka Urszul, vagj az Apja Sztánka Náskul, vagj Szüle Apja, vagj akarmi éleje [Naszód BN; Ks 25. III. 14]. *1814:* azon szüle Apank néhai Makai Mihálj Testvér Báttyától nehai Makai Miklostol ... örökös képpen által adott Jokhoz nékünk nintsen örökség szerént valo Jussunk [Dés; Borb. I]. *1829:* sok számu régi gyümöltsfákat[a] ... a mellyeket még a Szüle apáink neveltek volt [Mezőkölpény MT; TSb 48. — [a]Ti. kivágtak].

szülőatya, szüleatya nagyapa; bunic; Großvater | dédapa; străbunic; Urgroßvater. **A.** *1680/XIX. sz. eleje:* Tudom azt, hogy az papoknak az édes Atyok Pap volt, az szülő Atyok is hasonlo képpen, halottam aztis, hogy az szülő Atyoknak az atya Boér volt [Persány F; Szád. Radul Rojta (70) fej. jb vall.]. *1714:* Popa Ioan fia Adam ez után ezen ... Avram Berbucstul maradat faluban lévő fundust békességessen birhassa fiurol fiura maradekiről maradekira Posteritassira mint hogy ő neki is az edes Annyarol ... edes szülő Attya [Szaráta F; Borb. II]. *1737:* Tudgyae ... Kozma Péter és János Deák Uraimék ... Csintalan Menyhártné Kozma Margit Aszszony ... szülő Attyokot, Annyokot kinek hitták? [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP]. *1746:* a Szülő Atyánk Lapuhos Bálint Déésről származott volt ide [Ördöngösfüzes SzD; SzúvLt Lapuhos István (70) vall. a nagyapjáról]. *1792:* az Exponensek Szülő Attyak tudnj illik a Nattyaknak (!) Attya [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1793:* Nagy Ferentzet ismerie? és ha igen ennek is ki volt attya, ki volt Nagy attya, ki volt Szülő attya vagyis Nagy attyának attya? [Sszgy; HSzjP]. *1806/1841:* Esmerié a' Tanu Kadits falvi Tekintetes Tőrők Sándor Urat? ha üsméri nevezze elé a' Tanu édes Attyát, édes Anyát, Nagy Attyát, s Nagy Anyát, ugy Szülö Attyát, és Anyát, kik voltanak név szerént [Szu; BetLt 2].

B. *1580 u.:* az en Zwle Atiam Szentkirali Gaspar ... ki meg holt ... az vtan az en meg holt Atiamis Gaspar Simon ki fia volt Zentkirali Gasparnak, En penig Simon Janos Gaspar Simon fia vagiok [Székelysztkirály U; UszT]. *1605:* Olah Mathe, Olah Amb<urus> eggiek voltak ennekem zwle atiam volt olah amburus [i.h. 19/7]. *1619:* Maczko Sandornak, es Maczko Dawidnak, kik most Coloswaratt laknak, az szwle Attyokatt Zoliom Bezterczej Mathiasnak hytták ... Ennek az fiatt hytták Maczko Mihalynak [Abrudbánya; RDL I. 108]. *1625:* ezt az uarga mihaltis Czeczopo Giermeksegeteol fogua ismerte(m) az Attianak az züle Attiatis mert egi uala az edes Attiamal [Bálintfva MT; KCs IV/108]. *1640:* biruan az A(ctor)nak zwle Attia Vduarhazat, ahoz valo pertinentiakkal, vgimint zánto feoldel, zena rettel Erdeouel, mezeouel eggiwt [Mv; DLev. 5]. *1690:* ezen örökseghez Gal Istvan a kőzelebb valo vér, mert a Szüle Attya birta s azis adta el [i.h. 3. XXXI. A. 25]. *1711:* Mihálcz Mihály Ur(am) mivel hogy az Néhay Szűle Attya, idvőzült Mihálcz Mihály Ur(am) Testamentoma szerént in Persona succedált az Néhay Szüle Attya Udvar ház hellyéb(en) [A.torja Hsz; Borb. I]. *1730:* Kerekes Stefán(na)k és

Kerekes Gábornak kik vóltak Attyok? Nagj Attjok és Szüle Attjok ...? [BSz; Ks 25. V vk]. *1755:* Palffi Istvan Uram Szüle Attja ... egj testver volt Nehai Palffi Peterrel [Tarcsafva U; Pf]. *1818:* az egyiknek nagy Attya, a masiknak Szüle Attya [Mészkő TA; KW].

szülött gyermek; copil; Kind. *1760:* Ditsösegesen országlo Felséges Aszszonyunk ... első szűlőttye ... Josephus Benedictus Ertz Hertzeg [DLt 151 a gub. Nsz-ből].

szülötte, születte I. *fn átv szitk* vmi szülte; născut din ...; jmds Kind, Sohn. **Szk:** *mennykő ~. 1740:* kutya menkő születte nem adok én néktek számot [Szentbenedek SzD; Ks 54. 72]. *1768:* menkő születte gaz tselédgje [Vadad MT; EMLt].

II. *mn* szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ föld* szülőföld; pămînt natal; Heimat(land), Vaterland, Geburtsland. *1781:* Kis Györgyöt ... esmértem, miért hagyta el szüllette földit nem tudom [Komolló Hsz; HSzjP Martinus Silvester (56) ns vall.]. *1818:* boldogtalan szegény árva ... szűlette földjére viszsza kivánkozik [Nyárádsztbenedek/Nyárádkarácsonfva MT; Told. 78] ✳ *~ ház* szülői ház; casă părintească; Geburtshaus, Elternhaus. *1812:* én Wármegyei Fő Biro vagyok ne mondgyák hogy szűlette Házánal koldus rongyos, tehát most Batyam Uramnak keszűlni kel edények Asztal néműek ... fajinak Uriak lésznek ha mastol kérendis, két napra [Jára MT; Pf Nagy Lázár lev.] ✳ *~ nyelv* anyanyelv; limbă maternă; Muttersprache. *1847:* Beszélek magyarul mint szülötte nyelvemen, oláhul amennyit az érdekelt községek közti mulatásom idején tanoltam, németül is alkalmasint [VKp 167].

szült 1. született; născut; geboren. **Sz.** *oly(an) ártatlan, mint a mai ~ gyermek. 1582:* Sophia R(e)l(i)cta Martini Veres iurata fassa est ... Monda a' fogol legeny: Az Jstenert kerlek biro Vram hog az Azzont a' lanczra Ne vesd mert oly artatlan mint a' may zwlt gyermek [Kv; TJk IV/1. 6]. *1706:* ha azokkal vadoltatnám ... azokban olyan artatlan vagyok mint az mai szült Gyermek [ApLt 1 Apor Péter lev.].

2. *szitk eb ágyában ~. 1729:* szidni kezde az I(nctus)t eb ágjáb(an) szült szászszának [Dés; Jk]. *1763:* minden ok nélkül vélem háborgott, szidott, mocskolt, ördög, Lánczos, Hohér Teremptettével, attával káromlott, eb ágyában szültnek, bolondnak szidott [Sár.]. *1772:* Imbrefi Swts Ferentzné ilyen ditsekedö szokkal állot elömb(e), Neveri Uramra mutatvan: Ugyan meg Veszekedem (: vgy mond :) tegnap az Urral most jöt ide Pokolbol eb ágyában szült Tehén szarbol lett Ad sessora még is nékem akar már parantsolni [Dés; DLt 321. 56c Joan. Simon (43) ns vall.].

szümölcs szemölcs; neg; Warze. *1675:* Lovait tolvaiok el vonták ... ugy mint nro hetet parna hodos peit, kinek job pofáián szümölcs va(gyo)n [Kv; TJk VIII/12. 69].

Vö. a *sümölcs* címszóval.

szünet pauză; Pause, Unterbrechung. *1620 k.:* Bizonyoson azt mondják az oda járt és lakott emberek, hogy ... három egész holnapig soha sem éjjel, sem nappal az rettenetes esőnek szüneti nincsen[a] [BTN[2] 413. — [a]A monszun idején]. *1623:* Az tegla tegla (így!) vetest in Apprilli mingiart ell kezgye es Annak soha vasarnapon kyul zwnety ne legien [BGU]. *1662:* Egyebütt pedig sohult senki ellene állani sem igyekezvén, szüneti a nagy romlásnak, pusztulásnak nem is elébb lenni láttatik vala, hanem midőn maga is a keresztyén világ romlására születtetett fene kegyetlen ellenség, azon szabadosan való rettenetes kegyetlenkedésével megelégednék [SKr 438]. *1670:* Nem veszett el az eszem, hogy ne búsuljak, holott minden nap csak abban fő az fejem, mely nehezen kell az asztalt tisztességesen tartani, holott annak nincsen szüneti [TML V, 413 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *XVIII. sz. eleje:* semmi Szűnetet nem adván néki[a] kössék jámbor lő mellé, és vezetéken inditsák megh [JHb 17/10 lótartási ut. — [a]A lónak]. *1736 u.:* bár vele[a] együtt én is holtam volna meg, mert szegénynek halála után sohasem volt szünete rajtam az sokféle nyomorúságnak, kárvallásnak, keserűségnek, változásnak [MetTrCs 449. — [a]Gr. Apor Istvánnal]. *1771:* minden Kurva Deturi Marinal tanál magának helyet ... most is míkor az katonák itt valának szüneti nem volt ejjel nappal a sok koslatásnak [Dés; DLt 321. 35b–36a]. *1788:* parantsoljan Isten a Nsgtok Mlgos vri Hazának kivánatos békességet s állando egésséget, hogy a' földnek úrját Őrőm(m)el költhessék és szokott jo tételmények(ne)k szűneti ne légyen [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1814:* ezen erdő a' szűnet nélkül valo erdőlés által nagyon el-pusztult, ma csak tsepleszböl áll [Septér K; BetLt]. *1825:* a' Nsgod Lako Curiáján lévő Konyhárol az Uttza felől esö kö falon keresztül lévö Canalison a' Mosadék ezen város uttzájára valo ki follyásának szünete nintsen [Dés; DLt 626].

szünetlen I. *mn* állandó; permanent; ständig, stetig. *1657:* Nyugovék azért az ország ab anno 1638. usque 1644. annyéban, hogy külső hadakozások nem lőn ellenséggel, de belsőképpen szünetlen oppressio, az fejedelmeknek az országon széjjeljárások, törvényes székeknek, octaváknak, diaetáknak celebrálása [KemÖn. 188–9]. *1681:* szomszedokkal uagjon a határ felett szűnetlen kocódások [BálLt 1].

II. *hsz* **1.** állandóan, folyton; întruna, mereu, neîncetat; immer, ununterbrochen. *1578:* Az lo zekerekhez walo legenieknek, a mywel a zegeödsegh zerent tartozik, azth megh adgya nekik, de heaba ne eöltesse eöket, hanem a mynek my ideie lezen, abban zonetlen el yarianak [Kisfalud AF; OL. M. Kamara Instr. E–136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachoczy nt. Mathias Niaray gondv-höz]. *1592:* 8 Die Decem(bris) Jutanak az Teòreòkeòk ... Miert hog eômagok 22 ketten voltak zwnetlen vyab vyab vendegh ieöt hozzayok vendegsegbe [Kv; Szám. 5/XIV. 181 Eppel Péter sp kezével]. *1601:* Az Ado zedeo vraim penigh minden nap zeonetlen zeggyek az Adott [Kv; TanJk I/1. 378]. *1637:* eleget jart oda ez az boitos Ersok, ehez az en rosz angjomhoz, s ittak ... Ersok ugjan szünetlen jár oda [Mv; MvLt 291. 97a]. *1771:* kiváltképpen in Válye Dsurdsászke nevezetű Erdőt igen erőssen meg ritkitották. azt mind szűnetlen vágjak, vagy Bánya foglalni, vagy egyéb szükségre [Runk H; JHb 93. XIX. 6]. *1782:* Esztendeje pedig, hogy azon 3 Ezer forintokat fel vettük kölcsön, engemet az Interessiért szűnetlen sürgetnek [Dés; Ks 21. XV. 33 gr. Kornis Zsigmond gr. Kornis Istvánhoz]. *1823–1830:* Ott volt még ... Szeben mellől, talán heltaui szász papnak fia, Dietrich, aki talán két esztendőt is lakott Göttingában ... és hazamenetelre szünötlen csalta a pénzt az apjától | (A Duna hídján) az embereknek szünötlen olyan nagy tolongások, mintha nagy sokadalom volna [FogE 243, 257]. *1846:* Ezen szorakozásom vagy kábultságom miatt olly indulatba jövék hogy öklömmel szünetlen ütöttem koponyámat, de még sem

akart kiémedni [KZsN 157]. *1847:* Roza rendkivül szereti[a], ugy mind galamb buzát, gelitze párját, szünetlen mellette, kőrülte, nyalja, falja [Kv; Pk 7. — [a]A kistestvérét].

2. *mind ~ig* mindvégig; în tot timpul, totdeauna; immer. *1681:* Méra Mihaly Ura(m) is mégh azolta mind Szunetlenigh mind itt uolt [Körtvélyfája MT; BálLt 1].

Vö. a *szüntelen* címszóval.

szünetlenül állandóan, folyton; mereu, necontenit; pausenlos, ununterbrochen. *1657:* (Murád szultán) Babiloniát is az persától csudálkozásra méltó nagy hatalommal vötte vala meg, négy nap és éjszakákon tartván szünetlenül az ostrom [KemÖn. 168]. *1660:* szabadulásomtól fogva az fennforgott sokféle alkalmatlanságok is hazámból kirekesztettek vala: mindazáltal szünetlenül emlékezetemben forogván nevelt hazámhoz való kötelességem [Kemlr. 336]. *1662:* Az vár lőtetését az urak s főképpen Rákóczi Zsigmond, hogy édes atyja régi gyalázatját is vindicálhatná, boszulhatná, nagy szorgalmatosan continuáltatják, szünetlenül míveltetik vala | (Haller Gábornak) Jenő környül semmi jószága nem lévén, amelly mellett ott continuus, szünetlenül való lakása lehetne, ott nem lakhatása miatt csakhamar ... nagy kár követte vala a véghelyet [SKr 241, 308]. *1771:* az Átsok ... válagatták meg az fának a jovát; s azt mind szűnetlenül hordották [Nándra H; Ks 93. 19. 6]. *1806:* Polgári állapottyara nézve nem a legjobb esztendő volt, a Bánko drágaságot okozott mindenekb(en), az hadakozás majd tsak nem szünetlenül fojt benne az Anglussal a Tengeren, a Frantziaval [Dés; KMN 214]. *1825:* Rosz gazda — minden jószágait el idegenitette és azokat a honnan csak kap réájok valamit szünetlenül onerálya [Bala MT; Told. 2].

Vö. a *szüntelenül* címszóval.

szünhetetlen állandó, folytonos; permanent, necontenit; ständig, stetig. *1669:* mik legyenek okai, kikkel vádoltattam és tisztemet is kedvem ellen miért kellene letennem, hogy nem érthetem, szünhetetlen törődéssel vagyok, hasonló lévén igyem ahhoz, kinek fejére sententiát mondanak [TML IV, 406 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

szünidő nyugalmi időszak; perioadă de acalmie; Zeit der Ruhe. *1854:* Egy sor évtized alatt szokatlan csend lőn Erdélyben ... aludni látszott ... megirigylé balsorsa a szünidőt Jött az 1848-ki vészterhes év ... viharzó vérözönnel vonúlt el különböző nemzetiségei fölött, mint még eddig soha [ÚjfE 3].

szűnik 1. abbahagy vmit; a înceta; aufhören. *1662:* Lupul vajda az országbéli lakos boérokat is sok törvénytelenségekkel magától idegeníteni nem szűnik vala | Az jeneiek az vezér útban lételet értvén, úgy vagyon, nem szűnnek vala a fejedelmet a hírekről tudósítani és a megírt segítség felől szorgalmaztatni [SKr 324, 428]. *1665:* Anno 1665, die 22 January praefectus Nemzetes Udvarhely Györgi Deak uram, küldé ki engemet ... Also Veniczere, hogi prohibeálvam a' falut ... az erdüt ne pusztitanak ... mert ha nem szünnek praefectus uram ... ha morhát az erdön kapathat, be hozatvan az eö Ngok konjhajára megh nyuzattya ha pedigh embert, az tömlöczbül negyuen forintál valtozik ki [Fog.; UF II, 304]. *1670:* Az odabé való innen bément emberek most is nem szünnek practicálni az méltóságos erdélyi fejedelem ő nagysága ellen [TML V, 323 Kászony Márton Teleki Mihályhoz]. *1672:* soha nem szünnek azok az ebek[a] Nagyságodat és az hazát vádolni [TML VI, 178 Teleki Mihály a fej-hez. — [a]A váradiak]. *1679:* Mindezekben is az mi kegyelmes urunk mint keresztyén kegyes fejedelem, ma sem szünik ez szakadásra jutott magyar ügy körül dajkálkodni [TML VIII, 535 ua Ruszkai Andráshoz]. *1710:* Bethlen Miklós is, aki sógora s komája vala Apor Istvánnak, különben igen ellenségesek valának egymással, látván a jó alkalmatosságot maga előtt, nem szűnék mind a commissió előtt denigrálni Apor Istvánt, mind penig az bécsi udvarban is gyalázatban hozni [CsH 297]. *1783 k.:* nem szünnek a' ... Parasztoknak meg tölt Gazdái az egész Határon lévő erdöket praedalni [Torockó; TLev. 4]. *1793:* Vajna István urat, házát, vagyonyát, Gyermekeit tűzzel meg emésztetni, menykővel ütetni, Ördöggel vitetni nem szünt [Páva Hsz; HSzjP Osvát Julis (22) katona személy vall.]. *1812:* a Groffné kapván edj páltzát hirtelen a Groffra űtni kezdett kettőt hármat ... de Iátván hogy nem akar szűnni megfogtam a Grofnét elhuzván az ágytol, a' páltzát a' kezéből erővel kivettem [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esperes vall.]. *1846:* jöttek mondani, hogy Darvas nem szűnik engemet piszkolni, motskolni, betsületem alatsonyittani [Dés; DLt 530/1847. 28].

2. eláll vmitől; a renunța la ceva; von etw. Abstand nehmen. *1668:* Kegyelmedet Istenére, maga és gyermeki jó szerencsére is kénszerítem ... az igaz ügyet el ne hagyja és senki vádolásáért az elkezdett jótól ne szűnjék [TML IV, 380 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. *1679:* Egyéb okok nincsen reá, hanem azt fogják reájok, hogy labanczokká lettek, attúl nem is akarnak szűnni, míg az portának újjabb parancsolatját nem veszik [TML VIII, 405 Teleki Mihály Bethlen Gergelyhez] | Az Isten ... úgy hallom, megverte őket ... még sem szűntek, Uram, azok az praedálástúl [TML VIII, 440 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1766:* Kegyelmed a potentiariuskodástol szünnyek tövébb ne potèntiàriuskodgyék [Kökös Hsz; Kp I. 230].

3. csillapodik, alábbhagy; a se potoli; nachlassen. *1654:* mindgjárt az Ezüst pohart ragada Mihaljdeak s az feöldhöz akara vtnj ... s az Emberek megh ragadak s nem engedek el teőrnj, Az utan megh sem szwnek hanem utanna akara mennj Jstuan deak(na)k [BLt 7 Domokos Andras Somliay (26) Kaszonban ualo Tanito mester vall.]. *1661:* ha ugyan nem szűnik az nyavalya rajta[a], kételen bizony fel kel mennem vele Eperjesig, oda talám lehozathatom az késmárki doktort [TML II, 221 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — [a]A feleségén]. *1665:* Az gyermek szegénke még igen rosszul van ... Az egyéb nyavalya szünt volna rajta, de az horut nem szünik, már úgy elrekedt, nem is sírhat [TML III, 435 ua ua-hoz]. *1676:* Havasalföldében az hun szünt volt is az pestis, újabban hozzá kezdett [TML VIII, 156 Béldi Pál ua-hoz]. *1697:* haza uiuők az eged bőrt (!) Gergely Miklosek(na)k s hat ott van Peter Deakne Aszszonyom, az Annya Gergely Miklosné inté hogy még sem szűnől Leányom s monda Peter Deakné Aszszonyo(m), Kiraly Biro uram hiuatott vala ki, olyan sokat beszelgetenk hogy három hellyenis mind meg tetczik az nyomodasunk [Kotormány Cs; CsJk 5–6 néhai Janos Benedek relictája Barbara (37) pp vall.]. *1710:* Annak utána penig ha szűnik Isten Kglméből a Pestis, minden hellyek abéli Priviligiumokbol[a] élhetnek, de addig semmiképen nem [KvLt I/198 gub. — [a]Ti. sokadalmat tarthatnak]. *1720:* Az én terhes fájdalmim ig(en) lassan szűnnek ... à Curát énis félben nem hagjhatom [KJ. Rétyi Péter lev. Brassóból] | az infectio már annyira Szűnt Ngs Ur(am), hogi Brassóba, a' Háromszé-

kiek is bé mennek, a' Brassaj piatzon ... szénát, fát, s egiebet árulnak [Brassó; Ks 95 Csapaj Ferenc lev.]. *1738:* itten körül Istennek hála az egy Cegén kivül aholis szünni mongyák semi olyas contágio nincsen [Gyeke K; Ks 99 Kornis Antal lev.]. *1753:* még mind eddigis occludalva vagyunk az Marha infectiójára nézve, noha már I(ste)nnek hala szünni kezdet, egy fele sem mehetünk sem küldhetünk, ha jó bort akarok innya csak Lonára megjek [Kecsed SzD; TKl Váradi Zsigmond Teleki Ádámhoz]. *1763:* Istené a dícsősség jobban vagyon a Mlgs Aszszony, csak hogy még az fejéröl az Orbáncz daganat el nem oszlot, de az orczáján lévö tüzesség szünt [M.szentpál K; TL. Cseh Benjámin lev.]. *1807:* estve sétaltunk — de az eső meg kergetett megís vert jotskán, az uttzán egy eresz alá állattunk mig egy keveset szűnt [Dés; KMN 367]. *1823–1830:* Ezen 1794-nek karácsonyi vakációján igen terhes betegségbe estem, hirtelen csak fájni kezdett minden tagom ... kamarámba kellett mennem, ott levetkeztem, s ami gúnyácskám volt, mindent magamra rakattam, de a kínos nyavalya ott sem szűnt [FogE 130].

4. abbamarad, megszűnik; a se opri; unterbleiben, aufhören. *1668:* Bizony Komám uram, efféle dolgokban soha az hamis vádaskodás nem szűnik [TML IV, 383 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. *1683:* azért nągod nehezsĕge ellenem szünyik alazatoss(an) kŏnyŏrgŏk nagod(na)k, mert I(ste)n tudgya nincsen vétkem az iránt [UtI]. *1710:* Azolta is, noha nem szűnik a fegyver Magyarországból a német császár ellen, de úgy látjuk, nincs Isten mellettek | Soha semmi dolog a magyarokat úgy el nem idegeníti a római császártól és az egész austriai háztól s annak directiójától, mint azoknak a nagy uraknak megöletése[a], úgy annyira, hogy e mai napig, e jelen való 1710. esztendeig nem szűnik, sőt napról napra lobog a magyarok mótusa a császár ellen [CsH 91. — [a]Utalás az 1666-os összeesküvésre]. *1725:* hogy a kurucz világ szünék, az öcsém János ide jövén hozzám, nállam lőn és pásztorkodék [Szentsimon Cs; SándorO 268].

szüntelen I. *mn* állandó, folytonos; permanent, continuu, neîncetat; ununterbrochen, ständig. *1675:* noha az kaput az kűlsőt mindenkor be teue, az közepsőtis pedigh gyakrabban mikor itt uagyunkis fel uonua tartassa, az kapusokot szűntelen jo vigyazásban tartván | Az Vár arkais az falnak erossége leuen, arrais szuntelen es jo vigyazasa legyen, kő rakasa le ne omladozzon az vize megh ne duguljon [Fog./Gyf; UF II, 674, 675 Bornemisza Anna ut.]. *1732:* Mig Radics Borbára Aszszony a' fogságba volt tisztája(na)k kezéhez nem vehetése, és az Sanjarub heljben valo tartása miat meg számasodat tetük(ne)k szüntelen czipési, és vágási Sebeket csinalta(na)k a testén [Kv; MvRKLev.]. *1842:* a' fulladás még meg van — szünтelen forroság 's nagy bádgyatság, én azt hiszem a máj daganat meg marad [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.].

Szk: ~ *való. 1599 k.:* megh tekentwen zintelen walo zolgalatunkat [Dés; DLt 261]. *1688:* Az mostani állapothoz képpest szüntelen valo continuuskodasa kivantatva(n) az Tanacsi rendnek es Deputatus Hiveink(ne)k ő Kglk(ne)k ... Teczett a Nemes Országnak mostani Gyúleseben közönségesen hogy bizonyos summa pénz vettessek fel keglmetekre [JHbK XXXII/5 fej.]. *1745:* Lőrinczi Kisanna ... szüntelen való Kurvalkodásokban és tolvajságokban s lopásokban elegyitette magát [Torda; TJkT II. 38]. *1849:* az egész Marcius nagy hideggel és szüntelen valo Havazással tőlt el [M.köblös SzD; RLt Rettegi Sándor jk 86].

II. *hsz* állandóan, folyton; încontinuu, mereu, întruna; stets, immer. *1556:* mikor az elmult gyertyaszentelő Boldogaszszony napján gyűlésünkön lettünk volna Thordán, megértettük vala ... hogy a király szüntelen oratorit bocsátaná a hatalmas császárhoz[a] a békesség dolgából [ETA II, 354. — [a]A török szultánhoz]. *1571:* az egy Drabant Zwntelen az kapwkban legen, Az Masik penigh Byro vramnal [Kv; TanJk V/3. 44b]. *1601:* az Mezarosoknak ... Az korlatban mindenkoron zeontelen elegedendeo barmok legyen [Kv; i.h. I/1. 382]. *1620:* vegeztek ... hogj Biro vram ... hadgia megh valoban az Barnasiboknak hogj zwntelen az majorok es kertek keőzeőt Jarjanak, vigiazzanak [Kv; i.h. II/1. 297]. *1665:* Ngod kgls parancsolatjából szűntelen parancsolják, hogy hadi expeditiora bocskorosan ne menjünk [Hsz; SzO VI, 300]. *1689:* à szegeny jobbagiokot is szüntelen fenyegeti Száczvaini hogy mégh fogattya à mint Vvikat (!) mégh is fogatta, be is eskutőtte jobbagyanak [Nagykászon Cs; BCs]. *1692:* Az ŏrŏkŏs Jobbágyok mikor magok erején mennek az ur ŏ kglme dolgára, harmad nap; mikor penig czimboraval szüntelen tartoznak dolgozni [Mezőbodon MT; BK. Inv. 36]. *1740:* A négj pólturás bor ... szüntelen a' vám Háznál árultassék [Dés; Jk 533b]. *1765:* szekerét lovastol együt el vette mely mián egy jo kanczája vemhét el is vette, mivel aztot szüntelen forspontozták [Nyújtód Hsz; HSzjP]. *1797:* az öreg Büttner ... nagy részit el nem végzi munkájának ... meg igérém Bertach Urnak, hogy az Öregnek irni fogok, és bombárdirozom szüntelen levelemmel ... Igy talám tsak rá veszszük közön kézen, hogy még életibe szüljön valamit [MNy XXV, 261 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából]. *1810:* a' világi mulando élet szűntelen eszemb(en) lévén az én kevés mostani birtokomba lévő joszágatskáimrol és vagyonkáimrol ilyen rendelést teszek [Héderfája KK; IB. gr. I. Bethlen Sámuel végr.]. *1834:* látva hogy immár reggeltől fogva készitgeti magát, 's nints kivel beszélni ... el hallgattam ... már délig szüntelen áldozván Bél Istenenek ugy el keszült, hogy a' szot ... nem tudta ki mondani [Bögöz U; IB. Bentzedi Sándor ref. pap nyil.].

Szk: *majd mind* ~. *1770:* novembertől fogva majdmind szüntelen csak árvizek voltak [RettE 237] ✳ *majd* ~. *1748:* az sertéssi ... majd szüntelen a' Tarsoly Vra(m) Csuriben lakta(na)k [Torda; TJkT III. 240] ✳ *mind* ~. *1856:* én az irt napig mind szüntelen vartalak bé hogy a végrendeletemet meg olvasd, de bé nem jövél [Uzon Hsz; Kp V. 407 Kispál György Kispál Lajoshoz].

Vö. a *szünetlen* címszóval.

szünteleni állandó, szüntelen való; necontenit, fără întrerupere; unterbrechungslos. *1778:* Öcsém Uramis irhatna ... kiváltképpen a Nagy Aszszony ő Nganak, a kiis vaj ki nagy szünteleni gondolkozásokkal, emlegetésekkel, s Istenhez valo fohàszkodásokkal van Öcsém Uram iránt [Kv; Ks 96 Gyulai Ferenc lev.]. *1847:* A szünteleni pénzrovatalok, a szegény köznép élelmétől történt megfosztásával Varga Katalin által[a] [VKp 202. — [a]A királyi ispánsági és erdészeti hivatal nyil. Varga Katalin egyik kihágási tényére von.].

szüntelenül állandóan; încontinuu, neîncetat; immer, ohne Unterbrechung. *1657:* (A) retiráda mind erős harccal lőn, mert az tatárság vévén eszében, szüntelenül ostromlá az seregeket [KemIr. 317]. *1662:* Az elöljárók már ezután nem a gonoszban, hanem a jóban legyenek elöljárók, előt-

tök viselvén szüntelenül, hogy amiként ha ők eltévelyednek, sokan tévelyednek utánok, ezenképpen ha jók és istenfélők lesznek, sok istenfélőket tesznek [SKr 718]. *1674:* Ezen fellyul az havasok alat vagjon ő Ngoknak egj jeles üveg csűrek, melyben szűntelenül üvegeket szoktanak bősegessen csinalni [A.porumbák F; UF II, 628]. *1710 k.:* Istentől az embernek először adott tökéletességének az eset után is nála hagyott ámyéka, nyoma, és az Isten s ember lelke lételének hármas bizonysága, mely szüntelenül mindennek azt mondja: Vagyon Isten, vagyon lélek, vagyon jó [BÖn. 432]. *1750:* Mgos Josika Maria Aszszony ... szűntelenül mindenfele discretíot Generalisoknak, es egyebb militaris Tiszteknek küldött az Nehai Mgos Nagy Aszszony [Déva; BK sub nro 144 Mich. Somlyai (50) ns vall.]. *1761:* kelletvén csak nem szűntelenül Allásokat Kőmiveseknek kivántato kecskéket, vagy amaz magas lábu Székeket ... csinálni [Mv; Told. 15/53]. *1788:* egész ejtzaka sem alusznak ha nem szüntelenül járnak hol mit kaphatnak [Dés; DLt]. *1798:* pálinka Főzés ... hatsak Lisztjek és Élesztőjek vagyan szűntelenül minden héten szokot lenni [Kv; AggmLt C. 108]. *1815:* A Sajo vizén vagyon egy Négy Kerekü ... nagyobb részében az felette hideg Teli napokot és a viz áradás napjait ki véve, Szüntelenül forgo Malom [Somkerék SzD; Ks 77. 19].

Vö. a *szünetlenül* címszóval.

szüntet csillapít; a potoli/calma; stillen, dämpfen. *1704:* igen nagy kínban és hánykodásban lévén az asszony a szélkólika mia, orvosságot adott bé Fogarasi uram, és mindjárt tapasztalhatóképpen szüntette fájdalmát [WIN I, 99].

szűr[1] **1.** szüretel; a culege via; Wein lesen/ernten, Weinlese halten. *1764:* Az szűrethez I(ste)n kegjelmes jovoltabol eppen ma fogok hozza ... masokis most szűrnek mindenüt [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. *1896:* bátorkodom 3 üveg bort küldeni ... E bor régi családi örökömből való, mert 1848 őszén Ózdon[a] szűrték [PLev. 181 Petelei István Wodianer Artúrhoz. — [a]AF].

2. szőlőből mustot, ill. bort készít; a face must, respectiv vin din struguri; keltern. *1671:* Az bor, Uram, mint jár odaki, még bizony senki nem tudja, mert most szűrték, senki sem vött még eddig [TML V, 646 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] | (A német) Beregvármegyében búzát nem veszen, hanem szűrni ak<ar> [TML V, 609 Gyulafi László ua-hoz]. *1672:* Bort Kegyelmed számára örömest vétetek, de még nincs ideje, nem szűrtek s nem is sietek magam is venni, míg meg nem ismerni; akkor sem lesz drágább [TML VI, 381 Bánfi Dienes ua-hoz]. *1717:* Kükűllővárattª ... egyéb boros helyeken a faluk végin erigaltass(an)ak Dézmás szinek és publicaltassék, minden Dézma ado ember, mustya(na)k el vesztése alatt oda vigye mustyát minde(n) napon, az mennyit az nap szür hordoba, a Dézmásokhoz, és azt meg istápolván, azon napi szedésből adgya ki az Dézmát igazán [Sárd KK; UtI. — ªKK]. *1746:* egy darab szőlő aviticuma ... tettzett à Törvénynek, hogy az szűreten edgyütt szűrjék, és a' mustot oszszák elª [Torda; TJkT III. 78. — ªA felperes és az alperes]. *1760:* Ugyanezen esztendőben szűrtem a köblösiª szőlőmből 30 veder olyan bort, hogy ha minden esztendőben olyat teremne, nem sajnállanám kapálni a tövit [RettE 115. — ªSzD].

3. bort fejt; a pritoci vinul; (wein) ausheben. *1777:* Hordoimat kezemhez nem vehetem, az lelkem majd ki huzzák az hordokért ... nints miben szűrjek [Kv; SLt XL Fekete Ferenc Suki Jánoshoz]. *1814:* Tartozik ... Szűret előtt a' meg kivántató hordokat oda innen MVásárhelyről le vinni s azokat meg kőtni vgy elkészíteni hogy azokba szűrni lehessen [Mv; DE 3]. *1815:* a' Bányitzai Hegyből is Szürtem 22 ved(er) Bort [Banyica K; IB. Barabás Mihály lev.].

Szk: *négyfelé ~. 1774:* ezen Szőllőnek Borát négy felé Szokták Szürni ugymint: első, és második Szin Bor mellynek egy az arra, harmadik az első Sajtolás, melly Lészen Közép Terméskor 50. Veder ennek kupája el mégyen minden üdőben 8. poltrán az negyedik féle második Sajtolás ... ennek kupáját 2. Petákon szokták adni [Szépkenyerűsztmárton SzD; KS. Conscr. 100].

4. (vajat, zsírt) szűr; a strecura; seihen, seigern. *1596:* Fazakas Boldisartol veottem ejteles es fel ejteles meliben vaiat zwrtem, chűprokat f–d 16 [Kv; Szám. 6/XXIX. 124 Bachi Tamás sp kezével]. *1675:* Radnothi Papságombeli jövedelmem(ne)k ... seriesse ... Minden deszmalando bonum(na)k quartaja ... Vaj szűrve tiszta Urna 1ª [PatN 44a. — ªFolyt. a fels.]. *1851:* a' zsirt ki kel frìsibe olvasztani ... elébb le kel szùrni ha meg fŏt, és mikor meg szállot akor kel az állando edénybe szirni (!) mert ha sal<a>kos meg avasadik [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1853:* a' pintzébe vadnak uj kàrtyàk azt elŏre meg forràzni ki szàraztani és ugy belé zsìrt szùrni lehet [Kv; Pk 6 ua. ua-hoz].

Szk: *vaj ~ni. 1649:* Vettem vaznat Sayt Czinalashoz, Nro 6 singet ... d. 72 ... duruab vaznatis vettem 6. singet vay Szwrni ... d 36 [Kv; Szám. 26/VI. 485].

5. *~ni való* szűrésre szolgáló; care este folosit la strecurat; zur Filtrierung gebraucht. **Szk:** *~ni való kád. 1763:* Szürni való Őreg Kád [Mezősámsond MT; Berz. 14. XIX/23] ✳ *~ni való ruha. 1789:* Egy Fijokba 11 vászon Zatsko 30. darab szürni valo ruha, 17 Flaner ismét szűrni valo [Mv; ConscrAp. 39] ✳ *~ni való szita. 1697:* Antal napi sokadalomkor ... egy szűrni valo szitat is vottem // 18 [Kv; KvRLt I. C. 8. 6] ✳ *~ni való tenakel* '?' *1789:* Szürni valo nagyobb és kissebb Tenachel Rf — Xr 40 [Mv; ConscrAp. 23].

◇ **Sz.** *együvé ~nek* összeszűrik a levet, összejátszik vkivel. *1659:* Csak úgy gondolkozzál, hogy ezek megegyeztek az úrral, az mit az úr, Haller Gábor akar, valóban együvé szűrtek; minden traktájok csak az az törökkel, hogy fejedelem előbbi urunk ne legyen, noha Sztepán uramat beküldték más szín alatt [TML I, 449 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

szűr[2] posztó felsőruha; mantă ţărănească din postav gros, un fel de suman/dulamă; Bauernmantel (aus Tuch). *1573:* Igen fwt oda fele az tamas Zwrit hatara ragatta, Mond hogy az Istenert am Mind zena Mind az chwr egh [Kv; TJk III/3. 190]. *1585:* Borbely Marton ... vallia ... Eger leorincz ... mongya vala, the vagal vgmond engemet Az vere penig Az legeny zwrire chepeg vala [Kv; TJk IV/1. 519]. *1591:* Tiztahegi (!) Zabo Georg vallia ... mikor en sokadalomban voltam Boncidan ... En teollemis ket zwrt loptak vala el, az harmadikat rollok vontam le Huniadon [Kv; TJk V/1. 136]. *1600:* Egi zegini mendicansnak valtottam ki egj szwrit az zabotol d 20 [Kv; Szám. 9/IX. 29]. *1629:* fel fede az Cziszar Galne fia az szürit az Inasnak, s kerde hogy mi lelte tars az kezedet [Mv; MvLt 290. 164a]. *1633:* azonkeözbe be menek s lata(m) hogi az legeni szvrebe be takaroszva feksik az agiba [Mv; i.h. 290. 138a]. *1647:* Ad meg edes barato(m) az szwreőmöt es cziakaniomat nam soha en nem vetettem neked [Kv; TJk VIII/4. 211]. *1674:* egy Colosvari

jambor emberseghes ember meg ittasodva(n) ... penzetis el loptak szűrit ki meczve(n) [Kv; TJk XI/1. 320]. *1711:* utánnok eredvén ugy vetette el az szűrt és ugy vőtte fel [Dés; Jk]. *1746:* Cselédek Conventioja ... Semesnyei Marosán Juvon öreg Beresnek fizetése ... Málé m. 1/2 egy szűr, egy szokmány két pár harisnya [M.köblös SzD; RLt O. 40]. *1768:* Drágus Márkully ... valami ökrököt hajtani kezdi ă Falu felé ... eleibe szaladának ... Josi ... azt mondja: Bátya! ne hajtsd bé ezen Marhákot, ihol adunk Zállogot, két Vas Villát, s egy Szürt [Mezőmadaras MT; BK. Kalányos Miklós (30) jb vall.]. *1798:* egy szűr Szijostol két Par harisnya[a] [Drassó AF; TSb 24. — [a]Varga Minya béres fizetésében]. *1838:* A Ménes Pásztor Stingyen Jákobnak ... vagyon hátra egy szűrje, egy szokmánya ... és két pár harisnyája [Budatelke K; Born. F]. *1850:* Szűremet el vették [Dés; DLt 1320].

Szk: ~ *venni. 1573:* Geres azzon Bachy gasparne azt vallia hogi Ezeleot Mint ket Eztendeo tayba volt hogi Zebenbe keszwl volt zwr venny [Kv; TJk III/3. 132] ✳ *bő* ~. *1686:* Vöttem két bő szűrt fl. 3//84 [SzZs 510] ✳ *dolmány módra való* ~. *1609:* 1 Nouembris egi szegeni kolosuari Me(n)dicans germeknek Farkas wchaba(n) kis Benedek fianak veotthem szabo Menyhartol egy doloma(n) Modra valo szúrt hogy tanullio(n) az scholaba(n) f. 1 d 55 [Kv; Szám. 126/IV. 128] ✳ *galléros* ~. *1587:* 15 Die January Zegeottem az Bahrom melle egj haidott, kinek newe Gergely f 6 d — 2 Inghbe, 2 gathiaba, 1 feirr (!) galleros szűrbe, 1 Czondoraban, 1 harisniaban, 1 süwegben [Kv; i.h. 3/XXVI. 53] ✳ *öreg* ~. *1599:* Az Beresnek fizettem f 4 /. —- Egi eoregh swrt veottem neki f 2//50 [Kv; i.h. 8/IX. 18 Gorbó vid. jószág] ✳ *százpénzes* ~. *1593 k.:* Az keresset kywel Nekem ados zolgalatomba fl. 12 d. 50, egy fodor Jgler ketcher, esmet ket kysnycher nadragh 2 syweg, 2 Jng, 2 gatya es egy zaz penzes zeor (!) [Kv; TJk III/3. 262g].

Sz. *kiad rajta/vkin mint a patai ~ön* kiteszi a szűrét vkinek. *1662:* Bizony bánnám, úgy járnék, egyszer elfogyván az monéta, magamon is kiadnának, mint az patai szűren és így aztán sem pénz, sem posztó [TML II, 329 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *1760:* Bogáti Pál ... Azt gondolta, mikor Magyarországról bejött, hogy éppen a nyakára ül Erdélynek. Most én is elmondhatnám neki, hogy kiadtak rajta, mint a patai szűrön [RettE 103].

szűrbeli hasonló szűrös/szűrt viselő ember; om îmbrăcat cu un suman asemănător; einen ähnlichen Bauernmantel tragender Mann. *1590:* Latom hogy az vczaban egibe veztenek wala egi Zurbeliwel ... tehat az Bernad Antal rea tamada vgj uteo (!) hog mingiarth el weresedek az feie [Kv; TJk V/1. 37].

szüret 1. culesul viilor/viei/strugurilor; Weinlese. *1586:* Az Zwret dolgat varosul Biro vramra tanachawal egye-(te)mbe biztak [Kv; TanJk I/1. 36]. *1592:* Az wdeonek latuan kegmek alkalmatlan voltat, bizonios napot az zwretnek nem determinalhatnak, hanem biro vram harmad ezten zombaton eo kegmeket esmet giwche be, es akkoron eo kegmek bizonios keppen akarnak az zwret dolgarol vegezni [Kv; i.h. I/1. 198]. *1606:* sok bort hordot Antalfi matiasnak egy Zwretőn [UszT 20/212 Fabian marton (28) Keczieti Zabad zekel vall.]. *1664:* Szűretre valo keoltségh ... Egy bothordonak az ki le hordotta az szeoleot fizettűnk f–d 12 [Kv; SzCLev.]. *1675:* Bor lőtt akkor szüretkőr in Vasis et Vasculis 114 [Born. II. 15 Joh. Selymessi de Colosvár (42) ns vall.]. *1718:* enjim let volna a kőtelesség hogj a Groffnak eléb inserviállyak, de későcskén érkezvén kevés Szűretemen vagjok occupatus [Postelke KK; Ks 96 Székely Ádám lev.]. *1734:* A kolosváriak 18. praesentis[a] kezdik a' szűretet, A Légy igen vesztegette, a' kővér szolő igen el rothadott [Szamosfva K; Ks 94 Veres János lev. — [a]Ti. október]. *1762:* in Mense Novembri szűret után késén ... eő kglmével igen szorgos és nagy dolga volna [Szászrégen MT; Told 43. 88]. *1764:* Az szűrethez I(ste)n kegjelmes jovoltabol eppen ma fogok hozza mind Malomban[a] mind Sz Margitan, mert az esös üdök erossen meg nyomtak masokis most szűrnek mindenűt [Szentmargita SzD; Ks 18. CII. — [a]SzD]. *1770:* En az Somjagi hegyeken Levö Szüretet elvegeztem szinten Ez maji Napon [Somlyó Sz; Borb. II Szathmari János lev.]. *1798:* a Szölöben ... a szüret foljt [Ádámos KK; JHb XIX/58]. *1806:* délig elvégeztűk a Szűretet, délután haza kőltőztűnk [Dés; KMN 333]. *1875:* (A) gondnok ... szüretkor a B. Hunyadon adós által mivelt szőlőből az őt illető részből a tartozás menynyiségéig mustot tartoztasson le [M.bikal K; RAk 315].

Szk: *família ~je. 1823–1830:* Minthogy itt fennebb família szüretjéről emlékeztem, azt jegyzem meg, hogy volt egy Teleki Mihály nevű úr, kit kétségkívül Paszmoson való lakásáról paszmosi Telekinek hívtak [FogE 109].

2. a szüret ideje; timpul/perioada culesului viilor, vremea culesului; Weinlesezeit, Lesezeit. *1570:* Anna Jso Ambrwzne ... vallya, hogy Ez ely mwlt Zwrethnek Eleotte kert volt Theole Dabo Thamas egy forintot hogi Mwstot ad neky az zwrethkor [Kv; TJk III/2. 4]. *1584:* latthiak az varos hataran valo hidaknak veszedelmet, de feokeppen megh emlekeznek arrais az el mult zwretben mely nehez oth volt [Kv; TanJk V/3. 280a]. *1633:* az el mult eztendőben Szűret utan jöue hozzam ... Balogh Andras ... es ker uala en tőllem 20 forintot kölcziőn [Mv; MvLt 290. 111b]. *1683:* vadnak sok adossagink, mellyet most szűretkor ... talam meg vehetnenk [Diód AF; Incz. V/20]. *1699:* Mint hogy Ujfalusi Samuel Atyánkfia a' T. Ecclésiát requiralta még fenn lévő adossága felől, igérvén némely részének meg fizetését borul, igért mostani szükségéhez képest a' most kővetkező szűretkor[a], urnas vini nr 50. ~ ötven veder bort [Kv; SRE 62. — [a]A bejegyzés okt. 11-én tétetett]. *1729:* kérem az Méltoságos Groff Vrat alázatosan, ne culpáltassam ... azért hogy most ezen Portioskámot által nem adhatom ... hanem Szüret utánra kell halasztanom [Gyf; Ks 83 Ecsedi József lev.]. *1765:* Télben, nyárban, őszszel, tavaszszal, aratáskor, hordáskor, szűretkor, egy szóval mindenkor, az Processust szakadhatatlanul örökké kerülték[a] [Marossztimre AF; Eszt–Mk Vall. 212. — [a]Az exekutorok]. *1795:* ha Szüretig kezemhez nem kaphatam a pénzemet kételen leszek a Tőrvény utyán meg keresni, Interessivel együtt [Szásznyíres/Szentbenedek SzD; Ks 34. I. 8]. *1814:* Tartozik Szüret előtt a' meg kivántato hordokat oda innen MVásárhelyről le vinni s azokat meg kőtni vgy elkésziteni hogy azokba szűrni lehessen [Mv; DE 3]. *1858:* kötelezi magát nevezett kölcsönözö Özvegy arra, hogy ezen öszveget e' jelen ív (!) szüret alkalmával mustal a' mint járni fog becsületesen bè fizeti [Egerbegy TA; Tolvaly lev. „Fábián Ferencz Egerbegyi Polg." kezével].

Szk: ~ *tájt. 1762:* Illyen okon kelletett az I. Aszsz(ony)t ... Törvenyben hinom, hogy ... szüret tájat gyermekeis született ... tilalmason, és vetkesen ... duggatta, rejtegette [Torda; TJkT V. 87–8] ✳ *bejön a* ~. *1742:* ă mig ă szüret bé jütt ă szöllö ki fogyott ă kegybül [Kv; AggmLt C. 12] ✳

előközeleg a ~. 1579: Az hydakra es vtokra a' zoleok keozt ... vyseltetne gondot Rea Miert hogy az zwret elő keozeolget [Kv; TanJk V/3. 197b].

3. haszon; beneficiu, profit, cîştig; die Früchte, die Nutzen von etw. *1657:* az ítílőmesterségből terjeszkedés nélkül való nagy szüretje vala, az peres felektől sok adományt, mert hatalmas mester vala, és mindenik féltől az jüvedelmet felveszi vala [KemÖn. 255].

Szk: *elkel a ~je* eltelik a haszonszerzés lehetősége. *1657:* az fejedelem béjüveteli után hiteték azt el véle, hogy az Bethlen fejedelem javaiban Catherina idejében én kezemhez sok jutott volna, mely merő hamisság vala, mert az mely nap megholt vala Bethlen Gábor, én azon nap expediáltattam császárhoz; míg oda jártam, elkölt vala annak szüretje [KemÖn 154–5].

szűret (bort) átszűret; a pritoci vinul; Wein ausheben (lassen). *1605:* Tothazy Eotwes Mihaly ... vallia ... Az zeoleonek Tawaly haznatis oda az Andras deak hazahoz zwrette vala Colosine hogy inkab ollyan fel fele valo helyen megh marazhassa az valonoktol [Kv; TJk VI/1. 709]. *1705:* Kimenvén tegnap valami portások, németek és rácok mentenek éppen Pókafalvához ... Holott lévén Jósika Dániel uram, szüretni akartanak és búzájokat is el akarták onnan takarítani [WIN I, 573]. *1749:* szürettem fejér bort urnas 1007 [Kiskend KK; Ks 70 Szám. 51].

szüretel a culege via; Wein lesen/ernten, Weinlese halten. *1750:* az izente nékie hogy ha szűretelni el nem mégyen, úgy el lapatoltattya mig él sem felejti el [Zovány Sz; Told. 3].

Vö. a *szüretez, szüretezik* címszóval.

szüretelés szőlőszedés; culesul viilor/viei/strugurilor; Weinlese. *1729:* I(ste)n algja meg Ur(am) kgd(e)t érette hogy az ott valo kevés szüretelésünkhöz hordokat igir kgd [KJ. Rétyi Péter lev. Almakerékről (NK)]. *1793:* a' Szűretelésnek Terminussais kőzelgetvén Szűkségesképpen az kűn lévő edények igazitására bondár ember Kivántatván Méltoztassék Ngod ezek aránt parantsolni [Girolt Sz; JF 36. 338 Pap Sándor lev.].

Vö. a *szüretezés* címszóval.

szüretelő szüretelésre szolgáló; care este folosit la culesul viilor/strugurilor; Lese-, zur Weinlese gebraucht. **Szk:** *~ kád. 1805:* most Groff Lázárné Konkolyfalván lévén az ő Nga jelenlétében nem kell azt piszkálni, mig onnan a' szomszédbol el nem megyen mert hát ha belé áll a szűretelő kádban, bizza azt réám Ngod, mert a' nyomo zsák még az én kezemben vagyon [Dés; Ks 94 Thuróczy Károly lev.] ✱ *~ szín. 1816:* a' Győrtelki Határon egy darab majorság szőlő a' Magurába ... Ugyan itt vagyon a' Lazába, ágasokon fenn álló, venyikével bé-fedve, minden oldal nélkül egy szűretelő szin [Born. XXIX. 24/13].

Vö. a *szüretező* címszóval.

szüretez, szüretezik szüretel; a culege via; Wein lesen/ernten, Weinlese halten. *1653:* A szűret elérkezvén, Básta mind bévivé minden hadát Háromszék felé, és ő maga Prásmárhoz szálla. Valamíg itt kün szűreteztek, mind ott tartá hadait, hogy a hadak ne tégyenek akadályt és kárt a szőlős embereknek [ETA I, 74 NSz]. *1727:* az Feleségem ... el várja az kigyelmed igiretit hogy kígyelmed el vitesse szüretezni I(ste)n adgya(n) bő áldást Kigyelmetek(ne)k az szűretezeshez [Abrudbánya; Pk 7]. *1749:* mi itt szűretezűnk nagy űgygyel bajjal, de itten igen nagy ho esék [Buzd AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez]. *1763:* a parasztság a jövő heten kezd szüretezni, a Szölök termése vékony [Karkó AF; TL]. *1775/1781:* Tavally a' mint hallottam azoktol a kik Szűreteztenek ... Groff ... Kun István Ur eő Nagysága részére két ezer veder Bor ment bé [Algyógy H; JHb LXXI/3. 354–5]. *1790:* mindeník Hegyet egy napon és egy szersmind ne Szűretezzék [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 76]. *1798:* a közlebb (!) el mult Őszen midön legjobban szüreteznenk ... tsak 4dik tarsunk ... őrizne az Erdőket [Ádámos KK; JHb XIX/58]. *1806:* ki mentünk a Bongorba szűretezni [Dés; KMN 197]. *1826:* az idén szüretezni fogunk még benne [Mv; Told. 7]. *1840:* Radnot fája Marhássai Gyalogossaival edgyűt a Régeni szöllőbe szüreteztek [Born. G XXIVb]. — L. még FogE 112.

Szk: *~ni való szék. 1797:* Szüretezni valo 4 székekre a' nyomo Kádak alá 1 Tutajfa [Déva; Ks 96].

Vö. a *szüretel* címszóval.

szüretezés szüretelés; culesul viilor/viei/strugurilor; Weinlese. *1725:* Szüretezéskor 20 Persona(na)k 3 napr(a) Metr 9 [Kv; Szám. 54/IV. 8]. *1731:* Az oda ki valo szűretezés alkalmatosságával költöttem Flor 2 d 04 [Szentbenedek SzD; Ks 70 Szám. 51]. *1774:* Negy nap kezdettük 'a szűretezést, mert én valamivel elsőbben fogtam hozzá [Szentdemeter U; LLt Vall. 36]. *1783:* (A) Szűretezés Must felmérés Meretés s Hordokra lett fel tőltetés én előttem és altallam ... menvén véghez [Mv; Told. 20/5]. *1797:* Borbol ősszel szűretezés utánn ... adatik a' Dézma [Pujon SzD; WassLt 22]. *1799:* Dési Lengyel Joseff szöllőjének meg szedésén vagyis közönséges szollás formájával szolva szüretezésén ... magam is meg fordultam [Dés; DLt]. *1804:* Hogy ... Kiss Boldisár Ur a' Besáni Szűretezésre 7. az az hét Nyomo Zsákot vévén ... ezennel vallom [Déva; Ks 108 Vegyes ir.]. *1806:* Az Exponensek kőzzűl szüretezés végett itten Sároson ki jelent meg, hová szállott bé, mulatott é ...? [M.sáros KK; DLev. 4. XXXVIII vk]. *1810:* Blós Mihailának ... egy fia, az akkori Szüretezés alkalmatosságával meg akarván halálozni, el kéredzett Udvarbiro Cseh Iános Urtól hogy mehessen haza, és Vegyen Iertetsunát a' haldokló fiától, udvar biro ur alkanyadott felé, el is botsátotta [Görgénysztimre MT; Born. G. XIV. 1 Pap Danyila (43) vall.].

Vö. a *szüretelés* címszóval.

szüretezési szüretelési; pentru/de culesul viilor; Weinlese-, Lese-. *1760:* lévén ... egy jó darab (: fel hagyott :) Quartás szőlő Fölgye ... allyában szűretezési alkalmatosságra hagyatott hellyel edgyűtt: ab Occidente ... az ... Nagy Temetőnek fetske farkulag, vagyis keskenyen fel nyuló vége vicinitasokban [Ne; Incz. XI. 9a].

szüretező I. *mn* szüretelésre szolgáló; care este folosit la culesul viilor/strugurilor; Lese-, zur Weinlese gebraucht. **Szk:** *~ bot* puttony. *1763:* Szüretező bot [Pókafva AF; JHb XXV/77. 3] ✱ *~ ház. 1801:* Az alsó nagy Szőlő hegyben találtatott egy sövény oldalu, tapaszos falu, jó állapotban lévő sajtó szín ... Ezen szín hegy felőli végében van egy kis szüretező ház [Erdősztgyörgy MT; TSb 34] ✱ *~ kád. 1730:* egy szüretező kadgját ... elhozván maga Deesen lévő lako házához vitte [Dés; Jk] ✱ *~ puttony. 1813:* Szüretező puttan [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.].

II. *fn* szüretelő ember; culegător/culegătoare de struguri; Weinleser, Weinleserin. *1750:* A Szűretezők(ne)k adtam 4 (kenyér) [Kv; Szám. 70. VIII. 6].

Vö. a *szüretelő* címszóval.

szüreteztetés szüreteltetés; culesul viilor/viei; Weinlesehalten. *1856:* A' Szűreteztetést el ígazitom [Gálfva K; DLev. 3].

szüreti szürettel kapcsolatos; (privitor) la culesul viilor; Weinlese-, Lese-. *1715:* Mivel gabonájokbol dézmát nem adnak, azért trétinával tartoznak szüreti alkalmatosságra u. m. felsőfüldi hodosfalvi váraljai es székeljói jobbágyok [MNy XXXIX, 146]. *1730:* T: Biro Ur(am) parancsolvan Vásárlottam Város számára szűreti discretizálásra 10. darab aprobb nagyok (!) hordokat fizettem in su(mm)a Hfl 13 Den 62 [Kv; Szám. 56/XIX. 20]. *1733:* I(ste)n eo Szent Felsége ez esztendőb(en) esendő Szűreti alkalmatosságot engedje érnűnk téhát vagy kész pénzűl vagy borul amint váluján fog indulni 20 magjar forintokig tészen Contentumot ... Dioszegi Mihály Uram(na)k [Dés; Jk]. *1787:* Moyses Jánosnak a szűreti alkalmatossággal termett Bornak bé vecturázasáért Hf 1 Dr. 20 [Mv; MvLev. Nagy Gyula hagy. 10]. *1798:* mult szüreti alkalmatossaggal egj versen ... velünk beszedbe eredvén azt Kérdé [Ádámos KK; JHb XIX/58]. *1827:* Illyei Szüreti Pintze Lista ... 50 veder A Sido kosere [Marosilye H; Born. F. IIa].

Szk: ~ *idő.* *1790:* A mikor a Szüreti idő el kövétkezendik ezek(ne)k meg Szedésére, meg edgyezett akaratb(an) (!) légyen a terminált Idő és nap | a' Pásztornak a' Szűreti időb(en) ... ha ... valamellyik â Szőllős Gazdák kőzűl kűn a' Szőllő Hegyen Bérit meg nem fizetné annak utánna 8–d Napra Hazul kifizetni tartazik [Karácsonfva MT; Told. 76] ✱ ~ *kaláka.* *1852:* Demeter Janko ... 40 napszámot tészen hordás és szüreti kalákát [Nagylak AF; DobLev. V/1341 Dobolyi Bálint kezével] ✱ ~ *vakáció.* *1823–1830:* A szüreti vakációra kimegyünk ismét Kutyfalvára[a], de ott szőlő nem lévén, az ozdi[b] hegybe mentünk szüretezni [FogE 112. — [a b]AF].

szűretlen meg nem szűrt; nestrecurat; ungeseiht, unfiltriert. *1688:* A Viasz szűretlen és olvasztatla(n) [A.porumbák F; UtI]. *1736:* Vaj szüretlen Irastol Ur. 1 1/2 [Mikefva KK; CU XIII/1. 174].

szűrhet (bort) sajtolhat; a putea obține prin stoarcere; (Wein) pressen/keltern können. *1671:* Ide, Uram, nehezen szűrhetni; délig olyan az szőlő, mint az csont, úgy fagy meg, délután ha megolvad, úgy szedhetnek [TML V, 638 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1774:* fekete szőllőtis szoktak szedni ... melyből szűrhettek tiz veder bort [Backamadaras MT; LLt Vall. 216]. *1775/1781:* Főldes Uraink ... hány veder bort szürhessenek, hány szekér szénát gyűjthessenek, ezeknek bizonyos számáról nem szólhatunk [Renget H; JHb LXXI/3. 369].

szűrkapó ?szegődség/bér fejében szűrt kapó; care primește (pe baza învoielii) o mantă țărănească din postav gros; einen Mantel („szűr") bekommender (Deputatarbeiter). **Szn.** *1700:* Szűr kapo János [Kv; Szám. 40/II. 16].

szürke I. *mn* **1.** szürke színű; sur, de culoare cenușie; grau. **A.** állatra von.; referitor la animale; Tiere betr. *1592:* Ez el mult 1591 Eztendeobe Zent marton nap tajat ... hoztak el Johaynkot vgj mynt ket falykat Jde ala olafaluba ... az ket falyka Johnak vagyon 40 Eöreg barom hija azok ki fejer ki zwke (!) voltak [UszT]. *1625:* harom kapra kik feierek, feketek es szwrkek voltak [i.h. 8b]. *1638:* Gyermek lovak ... 3. Harmadik setetebb szinü szürke negyed fü [A.porumbák F; UF I, 666]. *1679:* Eöreg Kancza ... Szürke, Boer Sig(mon)d vrtol vőtt Tőrők Kancza [Fog.; UtI]. *1688:* Menes Száma ... Őt esztendős meczetlen Gyermek ló Szürke nr. 5[a] [Radnót KK; UtI. — [a]Fels-ból kiemelve]. *1728:* Attak számba ... Medű Juhot Nro 13. eb(ben) szúrke nro 3 [TKl Petki-Nagy cs. számad. 30b]. *1761:* Szűrke Deress Anglus Faj, szamar orr modra, kevessé piross forma orru belyeges őrög Kancza [Branyicska H; JHb XXXV/39. 13]. *1844:* (A) kancza ... hátagirinczén szürke szőr létez [DLt 964 nyomt. kl].

Szk: ~ *berbécs.* *1714:* Szűrke Berbecs n. 3. fejer Berbecs n. 2 [Kászonfelsőfalu Cs; LLt Fasc. 85]. *1745:* Vagjon eöreg Fejer berbécs nro 1 ... eöreg szürke berbécs nro 1 [Mihálcfva AF; BálLt 71] ✱ ~*be vetkező csikó.* *1842:* égy jo barna kancza alatta szürkébe vetkező csitko [KLev.] ✱ ~ *borjú.* *1808:* Pojáni Bonyhai István adott egy szürke tehenet Tordai Moldován Petre(ne)k 43 vf ... M. Csáni Runkán Iliszie adott egy szűrke eszt(endős) borjut Káptalani Fogadós Juon(na)k 36 vf [TVLt Közig. ir. rtlen, vásári jk] ✱ ~ *diszke.* *1714:* Nősten szűrke diszke n. 1 Nősten fejer diszke [Kászonfelsőfalu Cs; LLt Fasc. 85]. *1747:* Juhok száma ... Szürke Diszke 19[a] [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb. — [a]Fels-ból kiemelve] ✱ ~ *disznó.* *1824:* Egy maladzo szűrke Diszno [Fugad AF; HG Mara lev] ✱ ~ *farkú.* *1761:* Seregej Szűrke szűrke Farku Serenyő, Dobos nevű a' Bucefalus faja bellyeges őrög kancza [Branyicska H; JHb XXXV/39. 13]. *1789:* Az edgyik kanczát ... Sugár Lábunak, fenn kőlt Nyakunak, és kurta ritka szürke farkunak descríbálja [Dés; DLt] ✱ ~ *forma kancacsikó.* *1768:* azon szürke kantzának vala akkor egy szürke forma kantza Csikkaja két Esztendös [Bereck Hsz; SzentkGy Flore Csüre Iunior (30) zs vall. Jos. Szőrtsei kezével] ✱ ~ *forma/formás kutya.* *1806:* édgy Kondor, szűrke forma kurta farku Kutya [Dés; DLt 821/1810]. *1810:* édgy Kondor, szűrke formás kurta Farku kutya [Dés; DLt 82] ✱ ~ *gyermekló.* *1642:* es egi szürke Negied fure keleo giermek lowa [HSzj *negyed-fű* al.]. *1656:* Az en keglmes Aszoniom(na)k o Naganak hagiom hamostol, fekesteől, az hatt szűrke giermek Lovaimott [Ádámos KK; BálLt 93]. *1765:* adott el tiz forinton egy Pej fiatal kantzát, és egy szűrke Gyermek Lovat [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1795:* edgy Szürke és edgy Fekete Metzetlen Gyermek Lovak Esztendös két Csitko edgyik Szürke a Másik Barna [Felőr SzD; BetLt 5] ✱ ~ *holdacska.* *1837:* Vagyon egy barna kisded vén paripa Ló ... az első lábánál levő lapotzkáján egy Xrosnyi mekkoraságu szürke hódotska találtatott [DLt 391 nyomt. kl] ✱ ~ *jegy.* *1844:* (A) kancza ... homlokán egy magyaronyi kis szürke jegy [DLt 964 ua.] ✱ ~ *juh.* *1685 e.:* Juhok száma ... Öreg fejős szürke juh Nro 4 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 20]. *1748:* Ádámosson[a] Jutot Juhok Szűrke öreg Juh 16 [Ks 23. XXIIb. — [a]KK]. *1770:* Juhok Öreg Szürke Juh Nro 11 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb] ✱ ~ *kabala.* *1642:* Egi eoreg szwrke kabalam [HSzj *szürke* al.] ✱ ~ *kanca/kancacsikó/kancaló.* *1632:* Also Porumbaki Udvar ház ... Menesek szama. Eoregh szwrke kancza N 10[a] [Porumbák F; UC 14/38. 186. — [a]Fels-ból kiemelve]. *1639:* Ket Surke (!) Kancziaczika Egi Veres holdos Kancziaczika [Hsz;

LLt]. *1768:* Jól ismertem azt az Isák Péter szürke kantza lovát mivel, hogy sokszór vóltam Ur dolgára véle [Kovászna Hsz; SzentkGy. Nic. Kiss (38) jb vall.]. *1794:* Szürke Kantza Sárga Csitkaja [Zentelke K; CU] ✻ ~ *ló. 1570:* Zylwassy Jmreh Jobagyi ... vallyak ... egy filey Mezaros ... Bezelly volt hogy egy Zwrke lo Bwdosnek az eo hatarokon [Kv; TJk III/2. 111]. *1656:* egi szürke meczetlen lovat ... ada oda ... kilenczed fel forintban [Backamadaras MT; Ks 15. XLVI. 7] ✻ ~ *ménló. 1768:* Kakas nevezetű szürke Ménló Nro 1[a] [K; DobLev. II/390. 11b. — [a]Fels-ból kiemelve] ✻ ~ *millórakos. 1728:* Attam számban ... Szűrke millor(a) kost nro 2[a] [TKl Petki Nagy cs. szám. 31b. — [a]Fels-ból kiemelve] ✻ ~ *mokány ló. 1852:* a' másik Paripa a' Szürke Mokán lo volt [Torda; Told. 50] ✻ ~ *ökör. 1752:* Egy szűrke Csáko szarvu ökőr ... Egy szürke Bogár szarvu ökőr [Dob.; TL 42]. *1823:* A Kondor és Daru 4 Eszt. Szűrke ökrök | A Rendes és a Pájkos 8 eszt. Szürke ökrök [Mezőméhes TA; HG. Mara lev.] ✻ ~ *paripa/ paripacsikó. 1691:* megh nyergelven nyergestűl, fekéstűl egy szűrke paripamat [Dés; Jk]. *1706:* Sardi Gaspar Ur(am) az fianak Danielnek von egj jo szurke paripatis [Ne; DobLev. I/60]. *1726:* Groff Haller János Uramnak holtom után hagyom ... az magam szűrke Paripamot [ApLt 3 Apor Péter végr.]. *1768:* ă kezem alatt lévő Ménesből is, a Telelésre való hajtás előtt dőglőttek meg: Barna pej kancza Nro 1 Sárga Kancza Nro 1 1766béli Szűrke Paripa Csitko Nro 1 [K; DobLev. II/390. 11b] ✻ ~ *serényű* → ~ *farkú* ✻ ~ *szőrű. 1765:* Sztavár Vaszily nevű ... Czigánt jol esmerem ... tudom aztis bizonyoson hogy ... egy fejér Lova volt a Cziganynak melyet osztán el tserélt volt ugyan Záhon ... egy szűrke szőrű Loért egy kalános Czigánnyal [Záh TA; Mk V. VII/6 Gráma Puj (40) jb vall.]. *1782:* Régen, hogj Lovaikkal Postára ne hajtassanak eó Nga emberei hat szürke szörü Posta Lovakotis állitottanak volt eo Nagyságának [Torockó; Thor. XX/5]. *1843:* a Tézslás két ökör a Szőke és Rendes ... szürke szörü Közép idejüek [Dés; DLt 622] ✻ ~ *tehén* → ~ *borjú* ✻ ~ *török ló/ménló. 1681:* Havasalföldi vajda küldte szűrke tőrők lo Sarosi Janostul vet Fekete tőrők lo [Utl]. *1684:* eő Ngők Radnoti Kastélyokban jelen lévő ... Bonumokrol valo Tavaszi Generális Extractus. Mely iratott die 9. Mens(is) Junii A(nn)o 1684 ... Ménes Száma ... Őrög szürke Törők Mén Lo, kettő ~ nro. 2 [Utl]. *1705:* Azmely lovat Bethlen Sámuel uramtól Graven uram vött volt negyven aranyon, a generál megcserélte maga alá egy szürke török lovon [WIN I, 501] ✻ ~ *tulok. 1833:* Tordai Almási Miklos adott ... 2 Szürke Tulkot [Torda; TVLt Közig. ir. 1506] ✻ ~ *ünőborjú. 1808:* Keresztesi Popa Kirilla adott egy szűrke Unő bornyut Gerendi Szász Juon(na)k 19 vf [i.h. Közig. ir. vásári jk] ✻ *sötétebb* ~ *kanca. 1837:* meg vettem azon sötétebb szürke kanczáját, mely a mult esztendöbe fen állot négyes posta czugjába az ostorhegyes volt [Born. F. II f br. Bornemisza Ignátz lev. a budatelki ub-hoz] ✻ *vadgalamb szín* ~ *kancaló. 1840:* vadgalambszin szürke, kantza ló [DLt 1627 nyomt. kl].

Án. *1757:* Szürke (ökör) [Nagyercse MT; Berz. 3. 1. 9]. *1761:* Szürke (ökör) [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3]. *1787:* két Tulok Őkrőt Csábeli Daru [Náznánfva MT; Berz. 4. 30. 15]. *1801:* Daru és Szürke (ökörpár) [Gernyeszeg MT; TL].

B. emberre von.; referitor la persoane; Menschen betr. **Szk:** ~ *szemű. 1848:* Orbán István ... kisded beholypadott lapos orru kicsiny szürke szemü [DLt nyomt. kl].

C. ruházatra, kelmére von.; referitor la îmbrăcăminte, stofe, pînzeturi; Kleidung, Stoffe betr. *1687:* Zoltantul vött Francia Szin Szürke Remekbűl, avatatlan mas fel singbűl Kaposinak szabattam egj nadrágot | vöttünk ... Egy vég Szürke Remeket ... f 55 // [Utl]. *1798:* Zeke szürke viseltes 1 [Kovászna Hsz; HSzjP].

Szk: ~ *cedele. 1808:* Moysi Lup ... szökött-el egy hoszszú rongyos szürke Czedelében [DLt nyomt. kl] ✻ ~ *condra. 1749:* midőn edgyik fatens bé ment a' fogadob(an), mar akkor azon személy szürke czondráb(an) volt öltözve [Torda; TJkT III. 255]. *1804:* Matsinik Thodor Kükűllő Vármegyei Darlatzi ... visel oláh harisnyát, Kaltzont és egy szürke tzondrát [DLt nyomt. kl]. *1811:* Szirb Lupa ... visel ujj bőr mokányos fejér harisnyát, szürke ujj czondrát [DLt 527 ua.] ✻ ~ *condraharisnya. 1797:* magán ... Szűrke tzondra harisnya és botskor volt, e' pedig Nem Katonai köntös [Náznánfva MT; Berz. 3. N. 21] ✻ ~ *condraposztó. 1745:* Egy darab Szűrke czondra posztó az esőlékkel adatott az Annjának [Torda; TJkT II. 101]. *1797:* Egy darab szürke tzondra posztó Dr 82 [DobLev. IV/775] ✻ ~ *csákós. 1816:* Oláh Jósef ... szürke Csákos Huszár | a Szürke Csákos Regementbe katonának allott [Torda; KvAKt 363] ✻ ~ *csurapébunda. 1839:* Egy szürke csurapé bunda, supp prémmel, fekete bárány bőrrel bérlelve [KLev.] ✻ ~ *damentuch* szürke kelmefajta. *1836:* visel ... egy gérokkal szürke damentuchbol bársony gallérral és selyem gombokkal [DLt 37 nyomt. kl] ✻ ~ *daróc. 1628:* Egy kis űres Ladaban Valami Levelek. Egy zwrke Darocz [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 13]. *1815:* Ábrahám János ... el-szőkött egy oltska kalapba lengetég ugy neveztetett szürke Darotzba [DLt 695 nyomt. kl] ✻ ~ *dolmány. 1589:* Egy zewrke dolmany [Kv; KvLt I/2. 66 Vegyes ir.] ✻ ~ *dolmányos. 1631:* egi szürke dolmanios legeny forgodik vala Filek Gergely körniül mezitelen kardal [Mv; MvLt 290. 242a] ✻ ~ *frakk. 1823:* Mártonfi Simon mintegy 38 esztendös ... Jár világos vadgalamb szin mellértes Magyarkában, hasonlo Nadrágban, szürke Frakban, hasonlo pantalonban [DLt nyomt. kl] ✻ ~ *gyolcs. 1846:* 1 sing Szürke gyolts ... 24 x [Kv; Újf. Újfalvi Sándor vásárlása] ✻ ~ *juhbőr. 1706:* Szürke elegyes juh bőr ki gyapias ki gyapiatlan no 50 [Görgény MT; Born. G. VII. 4] ✻ ~ *kakadon. 1823:* Rázmánnak egy szürke kakkadon varnivaloval jukvarroval együtt 2 Rf 36 xr [Kv; Pk 6] ✻ ~ *kalapos süveg. 1655:* Egy szwrke viselt kalapos sweg — f. 1 [Kv; RDL I. 29] ✻ ~ *kazinci. 1866:* tavaszi szürke kazínczi [Meggyesfva MT; LLt] ✻ ~ *köpenyeg. 1805:* egy szürke mellértes posztóból való viseltes Kőpenyeg [DLt nyomt. kl] ✻ ~ *lajbli. 1791:* szürke sújtásos moldon ujjas Leiblit fejér Gombokkal ... visel [DLt ua.] ✻ ~ *matériaköntös. 1790:* Egy Rendbéli Szürke materia köntös [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c] ✻ ~ *nankinnadrág. 1818:* Müllern Bruno Antal ... visel szürke melirtes Nankin nadrágot és czepőket [DLt 78 nyomt. kl] ✻ ~ *öv. 1640:* 2 vnguari Szürke Eö ... f. — d. 70 [Kv; RDL I. 117b] ✻ ~ *persiáner bőr. 1860:* Egy Bunda bekes prémezése Szurke Persiáner börrel 25 fl. [Kv; Újf 1] ✻ ~ *persiáner prém. 1860:* egy Búda (!) bekes Szurke Persiáner prém fl. 1 [Kv; Újf. 1] ✻ ~ *posztó. 1671:* A mikházi Clastromnak hagjok ... kétzer ványolt Brassoban tsinált szűrke Baratnak valo két végh posztot, az akkor ot lako Paterek es fraterek ruházattjára [Ks 14. XLIIIb Csáki Istvánné Mindszenti Krisztina végr.]. *1772:* Paszmosrol hoztak volt ványolni egy Szürke és egy Fejér vég posztott [Hévíz H; JHbT 14]. *1788:* Egy kanapéj eleibe valo tzifrázott Szürke

poszto [Mv; TSb 47]. *1806:* Dresnán Markus, születésére nézve Brassai ... viselt ... szürke posztoból való rövid Réklit [DLt 824 nyomt. kl] ✳ ~ *posztóbunda. 1850 k.:* 1 suppos fekete bárány bőrrel bérlett szürke poszto bunda [Pk 2] ✳ ~ *posztókaput. 1815:* Mayer Jacob nevü el szökött Pap ... El szökésekor viselt egy mellértes szürke podztó kaputot, hasonló gombokkal [DLt 67 nyomt. kl] ✳ ~ *sapka. 1826:* Übel Károly ... elszökésekor viselt egy kékes viseles (!) Röklit, Feketés Szürke Pantalon Nadrágot, otska kék Stráffos Laibit, kerék szürke posztobéli sapkát [DLt 514 nyomt. kl] ✳ ~ *spencel. 1836:* Egy Sárga Köppenyeg Egy Szürke Spentzel [Kv; EMLt Régi kincstári anyag] ✳ ~ *szárika. 1752:* Edgy Szürke Szárika [Szászvessző NK; JHb XXIII/27] ✳ ~ *szokmány. 1797:* Szilágyi Mihálly ... jött egy szürke szakmányba és harisnyába, poszto kőntesbe [Náznánfva MT; Berz. 3. IV. 21]. *1811:* szürke oláh Szakmányban ... szökött-el [DLt 810 nyomt. kl]. *1849:* bére Béres Igritzan vagy Szokmaran Gavrillának, kész pénz 20 Vfr. két pár Harisnya és édgy szürke Szokmán két rendbeli változo [M.köblös SzD; RLt] ✳ ~ *szokmányposztó. 1726:* Szürke szokmány posztó ulnae 45 [Görgény MT; Born. G. VII. 23]. *1756:* Szürke Szokmány Poszto [Somkerék SzD; Ks Bethlen Imre lelt.]. *1761:* Egy vég ... fekete Szokmány posztó Egy darab szürke Szokmány posztó [Koronka MT; Told. 8] ✳ ~ *zeke. 1774:* Czirjék Lajosné Aszszonyom szürke zekében kalapban oda érkezék [Sepsizoltán Hsz; HSzjP Helena Farkas Consors Johannis Tuta de Zoltán (30) jb vall.]. *1822:* Felsö Rippai vagy Répai Bore Gábor ... visel olához szürke zekét rántzos harisnyát [DLt 795 nyomt. kl] ✳ *(hamuszín)* ~ *kaput. 1801:* Vinter Ádám ... visel hamu szin szürke kurta Kaputot [DLt nyomt. kl]. *1824:* Egy szürke egy tubák szinü jo kaput [Dés; DLt az 1826. évi iratok közt] ✳ *(hamuszín)* ~ *nadrág. 1814:* visel hammú-szin szürke Nadrágot [DLt 507 nyomt. kl]. *1823:* Egy fekete és egy szürke nadrág [Nsz; DobLev. V/1080. 2a Demény György hagy.]. *1864:* Gyepárka egészen kialitva 8 f. szürke nadrág reperálása 30 xr [Kv; RLt O. 4].

D. különböző dolgokra von.; referitor la diferite obiecte; versch. Dinge betr. **Szk:** ~ *abrosz. 1849:* Ujjodon ujj Szürke Vizfojásos Rozás Abrosz [Körtvélyfája MT; LLt] ✳ ~ *bibulapapiros. 1758:* Papiros Officinából fel hozott szürke bibula papíros kötés 120 [Déva; Ks 76. IX. 8] ✳ ~ *cérna. 1704:* Hét darab recze, fejér és szürke czérnával töltött nro 7. ezek vánkos hejáb(a) és Lepedöb(e) valok [Kv; WassLt] ✳ ~ *darutoll. 1619:* Isten böcsülheti meg annak az perzsák ajándékának az szörnyűségét! Volt 40 az kazulokban[a], azkinek kolcsoktoll volt az fejekben, azmellett szürke darutoll [BTN[2] 279. — [a]A perzsák neve; a. m. vörösfejü, mivel a perzsák vörös turbánt viseltek] ✳ ~ *kancsó. 1679:* Szürke bokalyos kancso nro 1[a] [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 24. — [a]Fels-ból kiemelve] ✳ ~ *lé. 1736:* tehén- vagy disznóhús kaszáslével, ennél s az káposztánál magyar gyomorhoz illendőbb étket nem tartának az régi időben, nyúl-húst fekete lével, csukát tormával avagy szürke lével etc. [MetTr 322] ✳ ~ *papiros. 1632:* Beczybeol az minemew marhakat hoztanak ... 1 Bal zwrke pappirossatt Aprolekott f 85 [Kv; VectTr II/69]. *1823–1830:* Hoztam volt valami 100 plántának magvait, magokat a füveket itató szürke papiros közé téve, nagy gonddal s fizetéssel hozattam haza [FogE 222].

2. ~ *barát* szürke ruhát viselő ferencrendi szerzetes; călugăr franciscan; (graue Kutte tragender) Franziskaner. *1630:* 19 Februarii. Jövének az német császár követei az fejedelemasszonyhoz, úgymint Prini Gábor, Bakos István és két szürke barát [Kv; KvE 159 SB].

II. *fn* **1.** szürke szőrű ló; cal cu părul sur; Grauschimmel. *1737:* az Menes Pasztor ... ugy referála hogy vagyon az Menesben két kancza ... az Szűrket estve ketszer derekasint meg hagattám, az pejt pediglen reggel asztis kétszer [Nsz; ApLt 4 Székely Elek Apor Péterhez]. *1841:* a' Szürkéért adott egy Pej Kantzát és 5 — öt Rforint todást [Dés; DLt 466]. *1842:* Szelistyei Kőrősi Janko, ki 3rom el oroztatott Csikoimot becsületesen ki kalácsolta ... amint mondgya a szűrkétis ki tudná kalácsolni [Bács K; WLt Kelemen Benjámin lev.].

2. ősz hajú (személy); (persoană) cu păr cărunt; ergrauter/grauhaariger Mensch. **Szk:** ~*be elegyedett. 1804:* Gábor Mihálly ... 50 esztendős, szürkébe elegyedett haju [DLt nyomt. kl]. *1809:* Maríka Mihály, Oláh születésü, mintegy 60. Esztendös ... szürkében elegyedett [DLt 553 ua.].

3. homályos, elmosódott; neclar, şters; (alles in) Grau. *1879:* A betűk, ha olvasok vagy írok, összeszaladnak a pennám előtt, s szürkének látok magam körül mindent [PLev. 38–9 Petelei István Jakab Ödönhöz].

szürke-almáskék szürkéskék; cenuşiu bătînd în albastru; graublau. *1631:* szürke almas kek vala az ló [Mv; MvLt 290. 58a].

szürkécske 1. szürkés; care bate în sur; graulich, grau meliert. *1673:* gyermek Lovak ... 2 Deres, edgyike Fejer Deres ... 2 Fejer. 1 Babos ... 2 vércse ... 16 Fejer 1 Fejer kékek ... 2 Szürkecske ... Szegek: 2 Szegh ló. 1 Szepe [UtI].

2. őszes; cu fire albe, înspicat, cărunt; leicht ergraut, grau meliert. *1822:* Pipa Antal ... szürkétske himlőhelyesetske ábrázatu [DLt 73 nyomt. kl].

szürkederes szürkésfehér; alb-cenuşiu; eisgrau. *1764:* szürke Deres Gyermek kantza [HSzj *szürkederes* al.].

szürkekék szürkéskék; albastru-cenuşiu, cenuşiu bătînd în albastru; graublau. *1625:* Labas Marhak. 2 kaczirla eggik eóreg pey, masik harmat fw zúrke kek [UszT 8a].

Szk: ~ *gyermekló/ló. 1627:* Az Meneseknek szamok ... Harmad fw szwrke kek gjermek lo Nro 2, eggik Pey, masik szegh szeorw [Mezőrücs MT; BLt Inv.] | Szwrke keek szekeres lo [Bodola Hsz; BLt]. *1631:* viszünk ... egi szürke kek lovat ... vezeteken [Mv; MvLt 290. 261a].

szürkés 1. szürkébe játszó színű; care bate în sur; graulich, grau meliert. **A.** állat szőrére von.; referitor la părul animalelor; das Haar der Tiere betr. *1761:* Gyermek Mén Lovak vadnak e' szerént ... Barna szőrü kevéssé szürkés két hátulsó Lábával szártsa[a] [Siménfva U; JHb XXIII/31. 15–6. — [a]Fels-ból kiemelve]. *1801:* Két Szürkés Szőrü kisded Tehenek [TL]. *1837:* barna pej kisded paripa Ló ... jobb felől való szűgyének egy kis szürkés holdotskája látatott [DLt nyomt. kl]. *1842:* égy jo barna hasitott fülü kancza szürkés szörbe vetkező és csillagos szopos csikoval [KLev.].

B. kelmére von.; referitor la stofe, pînzeturi; Stoffe betr. *1800:* Szürkes Liberia Posztó [Sáromberke MT; TGsz 52]. *1823–1830:* vásároltunk valami szürkés mellirtes posztót kurta német nadrágnak s lájblinak [FogE 169].

2. őszes, őszbe hajló; uşor încărunţit, suriu; grau meliert. *1812:* Sárkány Ferentz ... verhenyös szürkés haju [DLt 501 nyomt. kl].

szürkesárga szürkéssárga; şarg; graugelb. *1811:* Szürke sárga pej ... el-van erösen igázva [DLt 723 nyomt. kl].

szürkésszőke fakó, szürkéssárga; şarg, cu părul galbendeschis; aschblond, fahl. *1785:* szép két szűrkés szőke ökrök voltak [Zsombor K; KLev. Padár Kosztán (50) jb vall.].

szürketes őszes; uşor încărunţit, suriu; leicht ergraut. *1822:* Sárközi János ... kisség szürketes [DLt 122 nyomt. kl].

szürkézett szürkével átszőtt; întreţesut cu fire de culoare cenuşie; mit grauen Faden durchgewebt, grau meliert. *1802:* Angelo Manial ... setét fejérrel szürkézett hoszu nadrágot ... visel [DLt nyomt. kl].

szürkül őszül; a încărunţi/cărunţi; grau werden, ergrauen. *1828:* Almási Korbuj Paskuj ... szürkülni indult kondor barna haju [DLt 838 nyomt. kl].

szürküledet szürkület, alkony; amurg, înserare, înserat; Dämmerung, Abendgrauen. *1829:* az Bal Szemét egészszen el fogta az Téh (!) Hájog a Jobb Szemével is tsak ugy lát mint vala mely sürü Szitán nézne; melyjel homalyjas időben szürküledet táján éppen semmit sem lát [Dés; DLt]. *1838:* szürküledet tájt ... a jég hátán, hol a legjobb vert út volt által jöttünk [Dés; DLt 1135].

szürkület 1. alkony; amurg, înserare, înserat; Dämmerung, Abendgrauen. *1755:* ottan szűrkület tájban elmaradott [Faragó K; Told. 36]. *1796:* háromszor ment el Ros Maria Gaborral az Mlgs Uradalom Dévai Méhes Kerte mellett tartatott Nédéjajába, s onnan Szürkületbe jöttenek haza [Déva; Ks 101]. *1812:* Szürkületben megérkezvén a' nagy Aszszony Monda az Groffné: Ugyan bántak az Aszszony Anyám Tisztartojával [Héderfája KK; IB. Takáts Joseff (45) gr. I. Bethlen Sámuel tisztje vall.].

2. őszülés, deresedés; încărunţire; Ergrauen. *1829:* Makaria Vaszilika ... szakálla es bajuszsza pedig ritkas, egy kevéssé szürkületébe elegyedve [DLt 217 nyomt. kl].

szürkülő '?' **Hn.** *1762/1779:* A Szűrkülőben (sz) [Szilágycseh Sz; EHA].

szűrmíves szűrkészítő, szűrszabó; croitor care face/coase mante ţărăneşti din postav gros; Mantelschneider, Schneider von Bauernmänteln. *1629:* Zabo Peter ... az Peres Zeoleot ... az Annyanak el ada, az arrawal Zűrmiesse leon [Kv; TJk VII/3. 72]. *1646:* Az bechwlletes Vensegh fen leuen biszonyos okokert, miuelhogy megh volt eö kgmekteől parancziolua hogy ez napra Conuocalliuk eő kgket hogy az Szűr Mies Vrajnknak az kapu keőszeőt, kinek kinek mutatnank Heljet, es Neueket is Jrnuk fel [Kv; SzCLev.].

szűrő I. *mn* szűrésre használt; folosit pentru strecurat lichide; zum Filtern/Seihen gebraucht, Filter-, Seih-. **Szk:** *bort ~ liu. 1761:* Bort szűrő Lio, egyik egész fábol van ki vajva 2 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 22] ✱ *enyvet ~ kád. 1692:* enyv főző haz ... Vagyon ebben ... egy enyvet szűrő kad [Görgénysztimre MT; JHb Inv.].

II. *fn* strecurătoare; Filter, Seihe, Seiher. *1680:* Serfőző Ház ... vagyon egy szürő, mellyen az komlos viricset szokták által szürni [A.porumbák F; Ált Inv. 35]. *1788:* Olosz Kolbász töltő kítsin pléhetske, és égy kis Szürő [Mv; TSb 47].

Szk: *mázas ~. 1738:* egy Mázos Szűrő regi Aszalt Megygyel egy fel Markocskával [M.bikal K; MLev.] ✱ *nyeles ~. 1848:* Vas Edények ... Egy Nyeles Szűrő 1[a] [Erked K; LLt Kovats Mihály gub. írnok kezével. — [a]Felsből kiemelve].

szűrőbástya ? szűrőkőből (homokkőből) épített bástya; bastion construit din gresie; Bastei aus Sandstein. *1605:* Az szwreó Bastian uagion egi forgo Taraczk, negy kereken [Gyalu K; Sennyei 11/47 fej. inv.].

szűrőkádacska borszűrésre való kádacska; ciubăr folosit la strecurarea vinului; Läuterwännchen, kleiner Läuterbottich. *1793:* Nyomo kádok és approbb Szürő kádotskák No 5 [Kettősmező Sz; JHb XLVI/8].

szűrőkalán lingură de strecurat; Seihlöffel, Löffel zum Seihen. *1808:* 1 merengető 1 szürő kalán Rflor 2 — [Berz. 7. 69/1]. *1816:* Konyhába találtatott Vas Eszközök ... Szűrő Kalány ... 30 xr [Kv; Born. IV. 41]. *1845:* Pléh Edények. 1 Szürö Kalány [Gyalakuta MT; LLt]. *1849:* Egy haszonvehetetlen pléh szűrő Kalán [Somkerék SzD; Ks 73/55].

szűrőkas szűrőkosár; strecurătoare împletită din nuiele; Seihkorb, Läuterkorb. *1699:* az pitvarban ... van ... Seres kad fenekere valo Szürő kas nro 1 [O.cseszтve AF; LLt].

szűrőkeszkenő szűrőkendő; şervet/pînză prin care se strecoară lichide; Seihtuch, Preßtuch. *1823:* Konyhára való Prestuch (szűrő keszkenők) [LLt Csáky-per 601. L. 1].

szűrös szűrt viselő; îmbrăcat în mantă ţărănească/suman; Bauernmantel tragend. *1585:* Dienes Jstwan Bachy[a] vallia ... Ez eggik fogoly legeny a' Caspar a' Zwreós mégis Rea megie(n) vala egy ighen Nagy fustellial, De a' Marton felesege ... Nem ereszty vala Az Vrara [Kv; TJk IV/1. 477. — [a]Kv-ral tőszomszédos Kisbácsról való]. *1591:* Fodor Jllies vallia ... Kadar Balint ket kezet eozue teuen remenkedik vala eg zwreos leginnek ... monduan, Az hatalmas Istenre kerlek, haggiatok beket nekem [Kv; TJk V/1. 149]. *1630:* egj szüreös iffiu legeny alla vala ot az dombon [Mv; MvLt 290. 226b]. *1658:* Gergely András ... Szűrös árendás [Zilah; EM/XLIII, 302]. *1696:* Zódor az piaczrol hozta bé, edgy szürös, vagy szokmányos rongjos paraszt embertől [Mv; BálLt 85]. *1831:* azon éjszaka ... három szürös emberek (!) a' Kis Egetöi Szöllők gyepüje mellet, kivülről leskelödni meg láttam | késön éjszaka a' tetöről meg látok három embert edgyet szüröst kettött feketés Gubakba, hogy a' Gyertjánoson valami Lovakat teritgetnek [Dés; DLt 332. 3, 7].

Szk: *fejér ~. 1585:* Eothweos Simon vallia hogy egy Iffiw leghent fejer zwreóst az haz eleól be vona Eger leorincz es az fal melle le wltete [Kv; TJk IV/1. 521]. *1599:* Kirsner Balint az Iffiú ... vallya: ... ki ugrek egy feyer szüres legeny az Nyirò hazbol à czapa nyako(n) mezitelen

kardall az koszakot [Kv; TJk VI/1. 387]. *1600:* azon meg tantorodasban esset az fejer zeoreos legenyteol az halalos seb rajta[a] [Kv; TJk VI/1. 386. — [a]A kozákon].

szűrőszita strecurătoare; Filtersieb. *1528:* II Tantari wlgo Sewrew Sytha [Vh; MNy XXXI. 277]. *1587:* egi szwreó zítat vetettek velunk —/7 [Kv; Szám. 3/XXX. 26 Seres István sp kezével]. *1592:* Veòttem Niolcz bornak valo legelt Kadar Antaltol f 0 d 40 ... Egi Zwreó zitat f 0 d 5 [Kv; i.h. 5/XIV. 172 Eppel Péter sp kezével]. *1601:* 1 Zeoreo Zyta ... 2 Rostha hytwan zobasw [Kv; AggmLt A. 41]. *1621:* Attam ... Egy Vy zwro zitat az konjhara f —/20 [Kv; Szám. 15b/IX. 99]. *1638:* Az konjhara nilik eggj fel szer paraszt, vas nelkül valo aito Vagjon benne ... Eggj rosz szürö szita [A.porumbák F; UF I, 661]. *1647:* egy keo konyha ... vagion benne ... Egy szwreo szita [Drassó AF; BK 48. 16]. *1685:* Három sürö szita no 3 ... Két rítka szita no 2. Két szürö szita no 2 [UtI]. *1699:* a Sűtő házban ... van ... Gyer Szita Nro 2. Szűrő Szita Nro 1 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1738:* A Szíták iránt meg alkuttam ... a' negy szőrő szitának 24 [Papolc Hsz; ApLt 2 Jeszenszki Pál Apor Péternéhez]. *1746:* A leányok házában. Két sűrű szita. Egy gyér szita. Három szűrő szita [Vargyas U; DanielAd. 258]. *1756:* Volkány Dumitru vólt Bátsa ... még számban nem adot ... Pléh szűrőt, egy szűrő Szitát, maga gondviseletlensege miat el égette [Koronka MT; Told. 12/17]. *1770:* Egj bor rosta. Egj gjakor Szita viseltes Egy kenyer sutö Szita. Egy Szürö Szita [Usz; Pf]. *1789:* Szürö Szita Rf — xr 5 [Mv; ConscrAp. 20]. *1813:* Ritka Szita ... 3 Szürö Szita 2 [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.]. *1853:* Egy gyér, Egy Gyakor, és Egy Szűrő Szitak [Szentkatolna Hsz; HG gr. Kemény Sámuel hagy.].

Szk: *kerek ~. 1838:* egy kitsiny kerek szürö szita [HSzj *szűrő-szita* al.].

szűrőszitácska kis szűrőszita; strecurătoare mică; kleines Filtersieb. *1778:* Kerek Szűrő Szitátska [Csapó KK; Berz. 4. 8. C. 18].

szűrszabó szűrkészítő; croitor care face/coase mante ţărăneşti din postav gros; Mantelschneider, Schneider von Bauernmäntel. *1684:* azon az részen mellyen mostis ház van tudom tudom hogj egj szür szabo lakik vala [Gyf; Incz. V. 60b].

szűrt megszűrt; strecurat; gefiltert, (durch)geseiht, filtriert. **Szk:** *~ bor. 1736:* Tserefábol készült ... paraszt Sajtotska ... tsak akkora a' Kádja Noha vas tsatorna van benne, hogy alig jöhet le belölle három vedres must Szürt bor [CU] ✳ *~ méz. 1632:* Also Porumbaki Uduar ház ... Saffar ház ... Zwrt míz vagion Ur N 11 [A.porumbák F; UC 178]. *1637:* az torony alatt ualo pinczeben ... mas hordobanis uagyon egy veder szwrt mez [Fog.; UF I, 401]. *1642:* Tavaly szwrt mez ur. 14. Ez idei szwrt mez ur. 1/4. Jn summa faciunt ur ... nro 15/4 [Porumbák F; UF I, 820]. *1675:* Radnothi Papságombeli jövedelmem(ne)k ... seriesse ... Vaj szűrve tiszta Urna 1. szűrt méz Urna dim [PatN 44a] ✳ *~ tehénvaj. 1679:* Szürt, Tehen vay A(nno) 1679. Vannaval nro. 12. Kantaval nro 17. Fazekkal nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 103] ✳ *~ vaj. 1638:* Vagjon hat puttonban hat veder szürt vaj, taualyi es ez idei urn. no. 6 [A.porumbák F; UF I, 656]. *1649:* Bathorj Andrasne Eő Naga, es Rakoczj Ferencz Eő Naga szamara valo Gazdalkodas ... Attam Szürt Vajat Just 1 1/2 [Kv; Szám. 26/VI. 119]. *1687:* Szürt Vaj Vagyon Circiter Ur. // 5 1/2 [Küküllővár KK; UtI]. *1689:* Irós vaj Cont. nr. 75. Szürt vaj nr. 3// [Szilágycseh; UtI] ✳ *~ viasz. 1754:* valami szürt viaszszat kűdett MVásárhelyre [Gernyeszeg MT; TGsz 2]. *1785:* Sárga Szürt viasz 4. darabban 32 font [Katona K; Born. Jos. Katonaj ns lelt.] ✳ *elegyesleg ~ színbor. 1827:* Fekete és Fejér Szőllőből elegyesleg Szürt Szin Bor [Koronka MT; Told. 34].

szűrtakács szűrposztót készítő mesterember; postăvar, meseriaş care face postavuri pentru mante ţărăneşti, un fel de abagiu; Tuchweber, Hersteller von Manteltuch. *1581:* Expositio paúp(er)úm. Elseobe Zwr takachy Demienteol 5 weg zwrt p(ro) f. 11 d. 50 ... Kysz Monyok Antalnak 6 singet [Kv; Szám. 3/IV. 17]. *1593:* 8 die July. Attünk Veres Georgynek zwr takachnak az zegenjek zamara zwrfeyeben f 6 d 60 [Kv; i.h. 5/XX. 123]. *1600:* Veres Georgy al(ia)s zeortakach ... vallya Eois egy nehany rendbelyeket latott hogy Kapanehoz Jartanak [Kv; TJk VI/1. 421]. *1690:* Egy Szür Takacs [Kv; Dica VI. 72]. *1762:* Készületlen szûrôknek valo posztot az szûr Takácstol percipialtam ... 20 (singet) [Szőkefva KK; Ks 71. 52 Szám.].

Szn. *1574:* Zwr Thakach Andras [Kv; TJk III/3. 361b]. *1584:* Zwr takach Lukachne [Kv; TJk IV/1. 208].

szűrtakácsinas ucenic de postăvar; Tuchweberlehrling. *1762:* A Szűr Takács inas minden ok nélkűl el szőkék [Nsz; Ks 94 Árva Daniel Sofia lev.].

szűrtakácsné a szűrtakács felesége; soţia postăvarului; Tuchweberin, Frau des Tuchwebers. *1570:* Kathalin Adam Janos zolgaloya, Azt vallya hogy ... Latta hogy az Zwrch (!) Takachne, Az Zabo Janos ablakan be keonyekleot volt, vgy zydia volt | Angalyt Borbel Marthon Zolgaloia ezt vallya, Azt hallotta hogy az zwr takachne kwrwaza volt az zaboneth oda be az hazba az ablakrol [Kv; TJk III/2. 94]. *1581:* Introitus fünerúm ... 27 May Zwr Takachyne f. 1 [Kv; Szám. 3/IV. 1].

szűz I. *mn* **1.** virgin, cast, neprihănit; unberührt, jungfräulich. *1610:* (Az asszony) Azt mo(n)ta, No Margit meg hid hogj menten giermekem lizen nekem ha en firfiuual halok arrul bizonial megh esmerzik en raitam azt: mert en zeóz vagiok vramtul [A.gyékényes SzD/Dés; DLt 321a Gal Margit Romany Janos felesege jb vall.]. *1628:* az en vram ... az mi a hazassagnak erejere nezne abba(n) semmi nincz hanem abba(n) impotens, es az mint az Attiam hoz<zá> engem el vit mostannis ollian tizta züz vagiok [SzJk 22]. *1762:* Ugyancsak a jószágában lakott Enyedi Aniska, de panaszkodott, hogy ő éppen olyan szűz, mint mikor Kolozsvárról kihozták s tehetné, hogy a konty helyiben pártát tenne fel ... egynéhányan kiadták a Szilágyi Sándorné asszonyom panaszát s fundálván Szilágyi Mihály azon, hogy ha szűz, tehát nem Szilágyi Sándorné [RettE 135–6]. *1764:* (Szilágyi Sándorné) azzal kérkedett, hogy szüz mint leány korában [i.h. 177].

Szn. *1629:* Ombozj Szûz Anna Azzoninak [M.palatka kör. K; RLt O. 5].

Szk: *~ apáca. 1573:* Kalmar lstwan azt vallia ... Mykor Immar puskaris kereskednek az Marhawal, tahat zora fogta orgonas Janos, és egy hwgat Sofiat kyt azkor az zwz

apachak keozet tart volt egy Nenye Neky zerzette [Kv; TJk III/3. 170–1] ✳ ~ *leány. 1675:* Mivel Farkas Janos ugy vette el Toot Kátat feleségül mint Szűz leánt, azonba(n) parasznaságba(n) talaltatot keves üdők alat megh ismérve(n) terhes(ne)k lenni, haza vive az Attja házahoz Deczeb(en) [SzJk 127]. *1799:* Holtak Rendi ... Ratz Ersok 40 Esztendős Szüz Leány [Inaktelke K; RAk 15] ✳ ~ *özvegység. 1669:* Kapi uram ő kegyelme eddig, reménlem, meggyógyult; az szűz özvegység sokára megártana ő kegyelmének [TML IV, 503 Rottal János Teleki Mihályhoz].

2. erkölcsileg tiszta; cinstit, corect, integru; rein, keusch. *1658:* Kegyelmed énrólam, jó akarójáról, elfelejtkezett ... talám az viseli Kegyelmedet, hogy itt kevés becsületem lévén az uram miá, mivel még szűz vagyon[a], másnak hittel nem kötöleztek, noha minduntalan vannak rajta, de nem cselekedtem [TML I, 303 Barcsay Gáspár Teleki Mihályhoz. — [a]Elírás *vagyok* h.].

3. *vall* név előtt; înaintea unui nume; dem Namen vorangesetzt. **a.** *(Boldogságos/Szent) ~ Mária. 1710:* egész éjszaka nem aludtam, hanem Szűz Máriának sírva könyörgöttem, hogy engemet tartson meg a megismert igaz hitben [CsH 140]. *1778:* Egy ovális formálag Bádog, vagy réz kőzé csinált két felöl való üvegek, egy felől láttzik a' Boldogságos Szüz Mária képe ... A' más felin Czifra Czirádák [Csapó KK; Berz. 4. 8. C. 18]. *1844:* Ma két hetitől fogva Szakmári Ferentz mindég részegen veszedelmezett Cseresnyés Dánielnével ... szidta Istenét, Jézussát Szüz Máriáját [A.sófva U; DLt 1441]. *1854:* Kedves Fiam ne agodj az én Hazasságomon mert ha a Szent Szűz Mária a maga Léányával megkinálna azt sem venném el [Csapó KK; DobLev. V/1372 Réz György vejéhez, Dobolyi Bálinthoz]. — **b.** ~ *Szent Imre-nap. 1580:* Szwz Szent Imreh nap vtan valo kedden [Uzon Hsz; Kp 1].

4. természetes állapotában levő, embertől nem érintett; nelucrat, sterp; unberührt. **Hn.** *1682:* Szüz oldalon [Boroskrakkó AF; MNyTK 132. 27].

II. *fn* **1.** hajadon, szűz leány; virgină, fecioară; Jungfrau. *1710:* még az következnék, hogy az én[a] megtérésem után a Zrínyi szűz és meg nem fertezett hűség, és mind az én famíliámnak dicsőséges érdemei, mind az enyim, melyek mintegy elnyomattanak vala, újobban megelevenednének és nagy jutalmat nyernének, amint Isten is szokott a bűnösökkel cselekedni [CsH 84. — [a]Br. Hocheré]. *1746:* A Bánffi Szűzekis Arannyas ruhában[a] [Marossztkirály AF; MúzRadák. — [a]Vers egy Bánfi-esküvőről]. *1769:* minek előtte a' szegény Hincs Miklósnak nyakára tudatott volna is a' nevezett Szűz, Koronkában Sokakkal sokszor jól tőtt [Mv; Told. 19/45]. *1811:* a' képe a' Szent György Püspöknek ... Pántzélban öltözve iratik, 's Lovával Tapodtat égy Sárkányt, a' melyet dárdával Által szurt és meg ölt, mivel hogy égy Szüzet Kergetett [ÁrÉ 87].

Szk: *hajadon ~. 1732:* Vettem el Feleségül magam(na)k ... Tiszt Bonyhai Györgj ur(am) Léányát (: hajadon szüzet :) Bonyhai Máriát [ArJk 39].

2. apáca; călugăriță; Ordensschwester, Schwester, Nonne. *1634:* Az Posoni Franciscana Szwzek Conuentyenekis hagiok szaz forint arra barna pinzt reghit; Orent pro me [WassLt Cegei Vass János végr.].

3. vallással kapcsolatos megnevezésekben; în denumiri religioase; in die Religion betr. Benennungen. **Szk:** *~ek nap(ja). 1572:* hogy my az Bezterczey Byrot meg kenalnok ... Az Iozag felleol ... elmentewnk Bezterczere ... Zewzek nap utan valo cheoteorteokeon [Sajókeresztúr SzD; BesztLt 3702]. *1574:* az mel' erdöt wgyan wesseleny myklos Jtylö mester wrwnk el Jart zwzek nap elót zombaton Anno Dom(ini) 1574 [Szászerked K; LLt Fasc. 29] ✳ *Angalit ~ napja. 1653:* 1604 esztendőben die 21 januarii Angalit-szűz napján, a kastélyban laktunkban vittem haza az én feleségemet Rósás Ersébetet [ETA I, 92 NSz] ✳ *boldog/boldogságos ~* Szűz Mária. *1710 k.:* Ezt csinálta eleitől fogva az Istennek és az egy közbenjáró Úr Jézus Krisztusnak ... és az érettünk törekedő Szentléleknek ... társává az angyalokat, a Boldog Szűzet és minden szenteket és bálványokat, kiket semminek mond az apostol [BÖn. 440]. *1730:* maghától Albert Ersoktól hallotta volna a' Boldogságos Szűz ellen szóllott Jlletlen 's botránkoztató szavait [Kv; TJk XV/7. 126]. *1735:* Az Agy feje felett egy fekete rámas Selyem kép mely a Boldogsághos szüzet repraesentalya [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb].

4. *Najades ~ek* vízi nimfák/tündérek; naiade; Quellnymphen, Najaden. *1811:* Az épebb Cserfából pedig jó leszsz Hajót Épiteni, a' mely hasitsa a' Sajót És azt szenteljük a' Najades Szüzeknek, Igy tám kedvit kapjuk a' Driadeseknek [ÁrÉ 164].

szűzanya Szűz Mária; Maica Domnului, Fecioara Maria; Mutter Gottes. *1733/1813:* égy tiszta arany medály ... hagyom a Tiszt Páter Iesuiták Templomában lévő tsudálatos Boldogságos Szűz anyánk képihez [Kv; SLt XLII. 6. 27 P. Horváth Krisztina hagy.].

szüzesség 1. virginitate, castitate; Jungfräulichkeit, Virginität. *1710 k.:* Pap, barát, remete, se senki ne dicsekedjék szüzességével, mert sok ezer között csak ilyen sem találtatik, mint én voltam [BÖn. 507]. *1799:* hiremben nevemben szűzességemben sok nékem le tett hüti után valo el vesztésem Istenesen meg tekinteni, és engemet I(ste)nes jo válaszal ez dolog iránt el bocsatani méltoztassék [Dés; DLt]. *1811:* Viszsza kaptam kettős mértékbe nyelvemet, Melyel sirathassam a' szüzességemet[a] | Hallom, hogy siratod a' szüzességedet [ÁrÉ 107, 110. — [a]Utalás a görög mitológiából Philoméla történetére]. *1840:* Léányomnak Szüzességébe valo erőszakos meg rontásáért férjhez mehető Szerentsétől 's vallásától valo meg fosztatásáért nemtsak illendő törvényes bűntetésén marasztani, hanem Léányomnak Szerentsétlenségre valo jutását a' törvény Regulája szerént meg fizetni [Dés; DLt 1268].

Szk: *~ében erőszakoltatik. 1849:* a nő ... még serdülő korában az udvar tulajdonossa által szüzességében erőszakoltatván, a miatt néhány hétig az udvarban a szoba leányok által ápoltatott [Kv; Végr. Vall. 25 hiv.] ✳ *~ében megront. 1799:* Veres István nevü Csizmadia legény ... engemet hirremben (!) nevemben szüzességemben meg rontott [Dés; DLt] ✳ *~e megrontása. 1849:* a nő ... legkevésbé sem emlitvén rolla semmit, hogy az udvar tulajdonossa rontotta volna meg, hanem magát Kelemen Bénit kivánja vádolni szűzessége megrontásával [Kv; Végr. Vall. 26] ✳ *megtöri ~ének koronáját. 1590:* Aztis hallotta az leannak Cathanak Zaiabol hogy monta hogy Pribek teorte megh az eo zwzessegenek koronaiat [Szu; UszT].

Sz. *1836:* a hír ... olyan mint a' leány szűzessége [Felgyógy AF; WLt Szabó György lev.].

2. erkölcsi tisztaság; candoare, curățenie morală; Keuschheit, Reinheit. *1710 k.:* Az én szüzességem bizony az én részemről nem szüzesség, hanem szüntelenül folyó fertelmesség volt [BÖn. 507].

szvacellálódik üszkösödik; a se cangrena; brandig/gangränos werden. *1772:* Mely miá svacellust kapott ugyannyira, hogy kivitette magát[a] Gyalakutára és negyednap alatt annyira svacellálódott minden teste, hogy csak csontja s bőre maradott [RettE 285. — [a]Gr. Lázár János].

szvacellusz üszkösödés; cangrenare; Brand, Gangrän. *1772:* Mely miá svacellust kapott ugyannyira, hogy kivitette magát[a] Gyalakutára és negyednap alatt annyira svacellálódott minden teste, hogy csak csontja s bőre maradott [RettE 285. — [a]Gr. Lázár János].

szvadeál javasol, javall; a propune (ceva); vorschlagen, empfehlen. *1657:* én is azért annál inkább svadeálám azt néki, hogy semmiképpen el ne mulatná Porumbák[a] felé menni és szemben lenni | mindazáltal, hogy magnanimitast mutatna az fejedelem, svadeálók, meg is cselekedé [KemÖn. 135, 210. — [a]F]. *1657–1658:* Akartunk volna estve az holdvilágon indulni, Szapia is az várhoz elérkezvén és azont svadeálván színesen; az öccsét küldvén hozzám izené, hogy vagy tíz tatár érkezett, küldjek reá, fogassam el [KemIr. 316]. *1662:* írja Kegyelmed, hogy az itt való ő felsége hívei, sustentatiojok ki nem telnék, kevés lévén az csak német vitézeknek is és suadeálja, hogy az várhoz való falukra parancsolnék ide szállítandó élés felől, mivel hogy ezen várhoz való egész vidék azon végre minden ő felsége vitézinek exactiojitúl immunis volt [TML I, 369 Teleki Mihály Cobhoz]. *1761:* midőn Mlgs Baro Josika Imreh urnak az Néh. edes Attja Curiája féle jutván nem lett volna gustussa hozzája, kőrűl vévők Cancellista társommal ő Ngát, és svadeálok hogj ha ő Ngának tetszenék Mlgs Baro Josika Daniel Vrfit tentálnok hogj cserélne egész Nyilat [Branyicska H; JHb XXXV/45. 11]. *1766:* Hanem svadeálták Kemény Simon úrnak, hogy pro alimentatione valamit vessen, melyet aligha megcselekszik amint nem régiben Bécsből írt leveléből láttam [RettE 205]. *1770:* Az első kereskedő embereknek capitis taxájok 27 forint. Mindezek ha felállíttatnak, lehetetlen, hogy subsistálhasson se nemes, se parasztember, s valaki svadeálta őfelségének, de nem javát, hanem kárát kívánta [i.h. 224]. — L. a *svadeál* címszót is.

szvázió javaslat; propunere; Vorschlag. *1664:* Ha Bethlen uramék ő kegyelmek, Uram, az Kegyelmed istenes intimatiojára és svasiojára azon alkalmatossággal valami kevés búzabéli segétségeket mutatnák, külömben is nagy szükségem volna, Uram, reá, de ha Isten megmaradást adna, noha magamnak semmi földem nincsen, mindazáltal azon igyekezném, más jóakaró uraim segítségéből [TML III, 130 Szalárdi János Teleki Mihályhoz].

szvinciáta őszentsége; Sfinția Ta; (Seine) Heiligkeit. *1762/1845:* Mónd az Óláh Pópa nagy szemérmetesen: De bezzeg nem nyúzom meg a' Tökömet, hogy néktek opincsot csináljak a' bőriből, 's ezzel elbocsátá a' Szvinciáta a' Hallgatóit becsülettel [Hermányi, EDem. 192].

T

tabák dohány; tutun; Tabak. *1673:* az ő klme megha szeőleő mivessi által szolitva(n) éngemet egi kis tabakot kerve(n) teőllők, vgy mente(m) által ne(m) potentiosẽ [Kv; TJk VIII/11. 319]. *1759:* Innen a Péterlaki Popa hatalmas feddéseket 's intéseket ada a' nép eleibe: — kiószolván a' nép a' Beszerikából, sokan elronták pipájokat elhányták Tabákjokat [Hermányi, EDem. 322].

Szn. *1644:* Tobak Istuan [Mv; MvLt 291. 408b]. *1681:* Cserkesz Tobák András [Vh; VhU 31].

Vö. a *tubák* címszóval.

tabákos dohánytartó, dohányos; în care se păstrează tutunul; für die Lagerung des Schnupftabaks. **Szk:** ~ *pikszis. 1791:* egy szörös börrel be-vont tobákos Pixis [Dés; DLt hiv. nyomt.].

tabákszín dohányszín; de culoarea tutunului; tabakbraun, tabakfärbig. *1788/1791:* Vásárolt 4. tabák szin keszkenyőt Mf 2. 40. 4 gránátszin keszkenyöt Mf. 2.88 [Mv; Ks 73. 55]. *1795:* visel egy rongyos kék szinü apro fejér gombos kurta Jánkerlit, egy tabák szin kámizolt [DLt nyomt. kl].

tabáktartó dohánytartó; tabacheră; Tabakdose, Tabatiere. *1754:* B. Bánffi Ersébet Kis Aszszony ő Nsga ... Tobák tartoi Ezüst, belöl aronyos Pixis Flor. hung. 10 [Nsz; Told. 19. 17].

Szk: *lazúr* ~. *1754:* Lazur Tobák tarto Flor. hung. 5 [Nsz; Told. 19. 17].

tabella 1. (rovatolt) táblázat, kimutatás; tabel; Tabelle. *1710 k.:* Nagy tabellákat csináltattam lineáztatva columnákra [BÖn. 755]. *1750:* a Tabellákot mind ujjolag kellett compingáltatnom Angelícába igen szépen, a' tizenöt Classis szerint tizenöt Libellusba [ApLt 3 Rétyi Antos Jstván lev.]. *1765:* az Falusi Birák sok felöll pénzel oda jövén, Rovasokot, s Tábellájokot el hozták, s számlálgatván az Udvaron panaszoltak egy másnak, némellyek az iránt, hogy Kornis Gábor Uram többét vett, mintsem az öt rovásokon vólt [Borbánd AF; Eszt-Mk 179]. *1794:* parantsoltatik ... Hogy a' meg kereszteltettek(ne)k, Öszve Eskettek(ne)k és el temettettek(ne)k száma az előnkbe adattatott Norma szerint készen legyen. A' melly norma v. Tabella ide hátrább az utolso Paginán le vagyon irva [M.bikal K; RAk 8] | egy különös Tabellát készitsen a' Commissio, a' mellyben mind a' Stagnans Interesek, mind a periculumban lévö Capitalisok fel jegyeztetve légyenek olly moddal hogy abbol egyszeri tekintetre meg tessék kiknél mennyi Capitalisok után mennyi időtöl fogva heverö Interesek, vgy mitsoda periculumban lévö Capitalísok légyenek [Kv; SRE 312]. *1818:* A' Károly Fejérvári Processusbéli volt Szolga Biro Kováts Bálint által tractáltatott Hadi Segedelemről általa készült Tabella [Ne; DobLev. V/1017]. *1833:* Darvas Joseff Tiszt ... az altalom által adott Tabellák szerént tartozott volna Számodását készíteni [Kisesküllő K; Somb. II]. *1853:* A' Zílahi Bíztosság tsak Sok vítatásomra ada rendeletet arra nézve, hogy Dabjon és Dabjon Ujfalunak Birái, elé állyanak — engedelmeskedjenek 's a' Tabellát[a] mutassák meg [Szilágycseh; BfN Szipolly Elek kezével. — [a]Az 1846/47-i úrbéri kimutatást]. *1861:* irják fel a' ... Tabellába, külön jegyzetbe azt is, hogy egy féle nyelvet beszíl é az Egyházközség, 's minöt, ha vegyes nyelvű, mitsoda nyelvek divatoznak? [Gyalu K; RAk 59 körlev.].

Szk: *rubrikás* ~. *1842:* Küldöm a Méltoságos Fő egyházi Tanácsnak, az ezüst garasos intézet aránti hathatos rendelését, s a mellett égy rubricás tabellát, a végre: hogy ... a nép előtt fel olvastatván tovább küldjék [N.kapus K; RAk 18] ✱ *statisztikai* ~. *1861:* A' Mlgs Egyh. Fő Tanátstol egy statistikai minta példány küldetik, a' Statistikai Főbb Hivataltol; és ennek nyomán a Helytartoságtol, melyben utasitás adatik a' Statistikai Tabellák ezutánni készitésére [Gyalu K; RAk 60] ✱ *urbariális* ~. *1780:* Midön a privilegjiumat kezünkre kaptuk kevantuk az urbarialis Tabellaba is beiratni [Torockó; TLev. 5/3].

2. (árakra/adózásra von.) jegyzék/lajstrom; listă, tabel; Preistafel, Tariftabelle, Tarifregister, Kontributionstafel/-liste. **Szk:** *adózó* ~ adótáblázat. *1809:* Én Királlyi fö Kormányozó, a Királyi Guberniummal egyetértöleg ... mihellyt ... ezen Lustráról készült Cathalogusok a Kir. Fö Igazgató Tanátsnak fel küldetnek, azonnal az adozo Tabellákbol ... lejendö kitöröltetések aránt a Rendelések meg fognak tétetni [Kv; Somb. II] ✱ *fori* ~ piaci árjegyzék. *1825:* a Nemes Varos Archiumában találtato Fori Tabellákot, inde ab Ano 1816, egésszen a mái napig elő keresvén az Obligatóriában ígért 60. véka gabonának ... piatzi arrokat azokbol erualtuk [Ne; DobLev. V/1127. 1b] ✱ *kontribucionális/kontribuciónis/kontributária* ~. *1765:* És ha a parasztság el nem vesztette volna sok helyeken mind a contributionalis tabelláját, mind pedig az ökegyelme quietantiáit, ad infinitum menne csak az is, amelyet superflue percipiált [RettE 183]. *1766:* A quantumot, melyet azelőtt a vármegyék generális-gyüléseken szoktanak volt proportionate repartiálni, most két élhetetlen (de többire egy) ember repartiálja, id est a tavalyi contributionis tabellát elővévén, az idén akiről akar lehúz, akire akar többet tészen [RettE 196]. *1800:* a Rectificator Co(mmi)ssarius Urak a' Contributaria Tabellat tsak Jmpurumba vittek el, és otthon mind a' ketten két nap meg érik vélle dolgozni [Torockó; TLev. 5].

tabellárius levélhordó, futár; curier (însărcinat să ducă la destinație corespondența); Briefträger, Postbote | íródeák; deac, scrib; Schreiber, Skribent. *1619:* Nagyságod kegyelmesen megítlheti, hogy ez mostani tabellariustól nem ismertem illendőnek lenni, hogy Nagyságodnak minden dologról írhassak [BTN[2] 231].

tabernákulum írószekrény; dulăpior (cu sertar) pentru scris; Tabernakelkasten. *1732:* a Tabernaculum asztalos

munkával aranjozva rész szerént, rész szerént penig egjéb festékkel készittve, kicsiny vas sorkokon fordulo ajtocskájával [Kóród KK; Ks 12/I].

tabit selyemszövet; ţesătură de mătase; Seidenstoff, Seidengewebe. *1620:* Egy vegh Tabittul f 2 [Kv; VectTr II/69. 8]. *1634:* tartozot ... Ersiknek ... Walami Atlatzbol es Tabitbol f 3 [Kv; RDL I. 105]. *1716:* égy párna és égj jo pokrocz ... égj darab tábit [Kv; Pk 6].

Szk: *rác ~. 1687:* Egy vegh Rácz Tabitol f — // 52 1/2 [K; MvRK Vect. 3]. *1688:* Egy vegh Rácz Tabitol f — // 52 1/2 [BfR Vect.] ✳ *szederjes ~. 1656:* (hagyok) Cyereni Janos ŏcze(m) Leanyanak egi darab szederjes Tabitot, es egi fedeles ŏregh pohar forma labas pohartt [Ádámos KK; BálLt 93].

tabitpaplan selyempaplan; plapumă de mătase; Bettdecke aus Seidenstoff. *1709:* Egy Tábit paplany [WassLt Árva Matskási Ersébet inv.].

tabitszoknya selyemszoknya; fustă de mătase; Seidenrock. *1572:* Zep Martonne Dorko azt vallya ... Azt latta hogi az Menyegzeore keswlnek volt egy tabyt zokniat es egi vegh habos chemeletet kwldeot neky [Kv; TJk III/2. 42]. *1627:* Egj veres Tabet szoknia arany premes [BLt 1 Béldi Kelemen inv.]. *1634:* Veres Arannyas Tabith szoknia hoszszu uyu Arany Peremes [Kv; JHbK XVII/15]. *1648:* Ezűst szin habos Aranios Tabit szoknia, arany csipke egy rendel rayta Zőld habos tabit szoknia elő ruhastol ezűst csipke rayta [Mk 3 Kapi Katalin kel.]. *1651:* Vagyon edgy veres Arannyas Tabit Szoknyaja Eot rend Ezust Perem rayta [WassLt Wass Judit kel.]. *1674:* Vagyon más egy veres aranyas Tábit szaknya Eőt rend fileres ezűst prém az allyán [Beszt.; i.h.]. *1705:* Edgy Tetszin aranyos ezűst virágos Tábit szoknya galand az allyán [Cege SzD; i.h. Vas Dánielné lelt.]. *1724:* Egy Narants szin tabit Szoknja vállastol [Kál MT; Berz. 15. XXIX. 4].

tabitváll selyemváll, vmilyen női selyem ruhadarab; un fel de obiect de îmbrăcăminte de mătase pentru femei; Seidenleibchen. *1724:* Egj kék tabit váll [Kál MT; Berz. 15. XXIX. 4].

tábla I. *fn* **1.** cégtábla; firmă; Schild, Firmenschild. *1681:* Ugyanezen bolt ajtaja előtt vagyon egy eöreg vas ki mérő és bé mérő mása, komponaival és hozzá való köteleivel edgyütt. Ennek vagyon karikás táblája, ehhez való vas rúd vasával edgyben [CsVH 93].

2. címerrel ékesített tábla/kapu; placă (împodobită) cu blazon; Schild/Tor mit Wappen. **Szk:** *címeres ~. 1679:* Iras czimeres Tablajoko(n) ez: Anna Bornemisza Dei grua Tranniae Principissa, & Simbor Comitissa [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 49].

3. kaputábla; tăbliţa portiţei; Torschild. *1765:* A' kis Ajtonak pedig frontispiciumába több rajzolások között hasonlo kerek Táblán illyetén irás [HSzj *galambbúgos-kapu* al.]

4. emléktábla; placă comemorativă; Gedenktafel, Denktafel. *1600:* Chinaltattam egi tablat pro memoria az nagy templumba kiteol fizettem Aztalos Georginek f 2 // 25 [Kv; Szám. 9/IX. 49].

5. sírhelyre helyezett tábla; placă funerară; Grabtafel, Grabplatte. *1634:* Valamellyk helyre fognak temetnj, kerem a Patereket ... hogy chinaltassanak az falra egy Tablat, kire irassak, vagy mettessek ezt[a] fel [WassLt Wass János test. — [a]A nevet.]

6. iskolai tábla; tablă (de şcoală); Schultafel, Klassentafel. *1589:* Die 14 Marty ... fizettunk Aztalos Imrenek hogy az Scholaban egi tablat eoreget chinalt attúnk neky f 0 d 50 [Kv; Szám. 3/XIX. 29–30]. *1805:* a táblán Fractiot probáltunk Fractiot tanultunk a táblán [Dés; KMN 82–3]. *1823–1830:* a szolgám a táblát bevitte a classisba | Tanítottam egyebeket is, nevezetesen geometriát, de ebben kevésre mehettem, mert Károly úrfi közelnéző lévén, a táblára írt figurákat sem láthatta, hacsak az orrát oda nem dugta [FogE 104, 134].

Szk: *fekete ~. 1823–1830:* úgy állott az asztala eleibe, mely hosszú volt, s annak végén állottak a kémiai s fizikai apróbb instrumentumok, háta megett a falon fekete táblája [FogE 237] ✳ *fővenyes ~* '?'. *1844:* A nagyobb Gyermekek számokra mért pala táblák, kissebbeknek néhány fővenyes tábla [UszLt XI. 85/1. 63 kellékek a kisdedóvóhoz] ✳ *gyantáros ~. 1621:* Az kwssebbik auditoriumba Adam Lector Instantiaiara ket hozzŭ 3. labu pad zeket d 28. vigan oda Egj Eöregh fekete giontaros Tablat .4. fwrez deszkabol d 25 [Kv; Szám. 15b/IV. 24].

7. híradásra használt hordozható tábla; tablă portativă folosită pentru diferite anunţuri; herumgetragene Verlautbarungstafel. *1704:* táblával az ittvaló szokás szerint megjárták mindenütt, hogy akinek szüksége van az őrletésre, ezen a jövő héten őröljön minden ember, mert azután mindenütt az malmokban az militia számára fognak őrölni [WIN I, 211].

Szk: *~t jártat. 1610:* Szabó Ferencz uram szolgája jártatott táblát. Adott d. 25 [Mv; EM XVIII, 399]. *1705:* Táblával jártatták, hogy akiknek borok vagy akármi névvel nevezendő élések volna feljebb, mintsem maga szükségére kívánna, adják császár számára, megveszik [WIN I, 525] ✳ *~val meghirdet. 1705:* És a szászok között is táblával meghirdették, hogy minden háztól egy-egy fegyveres embernek kell kimenni a generállal, és hogy azt akarja, hogy ne maradjon több száz benn itt [WIN I, 574] ✳ *~val megjártat. 1705:* Ugyan a generál akaratjából táblával megjártatták, hogy senki se lovat, se marhát ne tartson itt Szebenben, mert se füvet, se szénát nem engednek behordani neki | Azonban táblával megjártatták, hogy senki azt ne mondja, hogy nem jő a német, hanem elhiggye minden ember [WIN I, 391–2, 581].

8. céhek hordozható hirdetőtáblája; un fel de tablă portativă folosită pentru diferite anunţuri în cadrul breslei; tragbare Verlautbarungstafel der Zünfte. *1631:* Adtak mi kezünkben[a] számvetés után készpénzt 140 frtot és d. 66 és 7 ezüst tallert, három ezüst pohárt és hat kristály pohárt, egy ezüst pecsétnyomót, táblát és privilegiomot, viaszat öt dobot [Mv; EM XVIII, 54. — [a]A szabó céhmesterekébe]. *1633:* A bücsületes czéh penig ő kglknek[a] kezében adott ... három cristály pohárt, egy hasadtot és egy csonkát ... Egy süveget és egy veres cordovány kapczát, privilegiomot táblával [Mv; EM XVIII, 402. — [a]A táblás céhmestereknek]. *1646:* Hogj az Czeh mestereknek parantsolattjara az Tablát Marko Matyus el nem hordozta poenat imponal fl 1 [Kv; MészCLev.]. *1649:* Ezert citaltatta(m) az Iket hogi nem tudatik miteől uiseltetve(n) enneke(m) minemet fel tiltottak, az Tablat tőllem el foghtak es az Piaczo(n) valo arulastol el tiltotta(na)k, azert azt kevano(m) hogy adgyak okat [Kv; TJk VIII/4. 360]. *1672:* Hogy ha penig a' Tabla a Mester Embert házánál nem talallya az Haza nepe külgye el a'

Táblát más Mester emberhez es mennyeuel a' Czeh mesterhez, Uramnak szeriben s kepeben s kővesse meg a' Tabla járast [Dés; Jk]. *1702:* a Táblát Senki ne kesedelmestesse, hogy az Czéhnak valami fogyatkozasa e Tablanak rosszul járása miat ne következzék [Dés; Jk]. *1707:* Egjben gjűlvén az Becsűlletes Chae: holmi dolgok(na)k el igazittására, es a' Tabla el járván dellyesti kettzeri Templom utánra egy forint büntetes alat az Apánk Ur(am) paranczolattjából[a] ... Mester Uramek nem comparealtak [Kv; ACJk 64. — [a]Fels. köv.].

Szk: ~ *(el)járás(a). 1583:* Mikoron bizonios dologrul szolani be giulni akarnank, az tabla el Jarasat meg beócziullie, es tartozzek az Ceh Mester hazahoz giulni, ha ki oda nem menne, es az Ceh Mestertul el nem Keoueczenek, az marattsaga d. 25 [Kv; MészCLev.]. *1648:* Az tabla el iarast megh nem bőtsűlven Szalaj Gergely és Marko Matyas, bé nem iőttek bűntettetnek éggyik egyjik cum d 50 [Kv; i.h.]. *1672:* a' Czehnek valami fogyatkozása a' Táblának roszszul járása miat ne kővetkezzék [Dés; Jk] ✳ *~t bocsát. 1648:* mikor az céhmester táblát bocsát, vagy céh házához vagy halottas házhoz vagy valami olly alkalmatossággal, valamely céhbeli mesterember illendö kivánságára ... tartozik minden mesterember elmenni [DFaz. 11] ✳ *~t jártat. 1570:* Azwtan Rea kwltek hogy legenyt fely tylchak azt sem Engettę, Es vegre az Ew engedetlensegeyert vagy hatta az ceh hogi sem probat Ne vegyenek Teole Seh az Tablat Ne Jartassak hozzaya [Kv; TJk III/2]. *1702:* jártatott Táblát a B: Céh jelen létében az Apánk Ur(am) eő kgyle az Koonya Janos Mester be állása alkalmatosságával adott is be gyüjtés pénszt d 24 [Kv; ACJk 51] ✳ *~val hivattatik össze. 1701:* Táblával hivattatván az Apánk Ur(am) őszve az betsűlletes Cehet Asztalos Márton Ur(am) hogy be nem jött, Panaszba valo dolog [Kv; i.h. 34] ✳ *céh ~ja. 1583:* Ha ky penig keozzullunk ott nem lenne, es az Ceh tablaia hon erte uolna, uagy e(o) magat uagy feleseget huzon eòt penzel birsagoltassek, ha elegedendeő okkal magat nem menthety [Kv; MészCLev.]. *1631:* monda Hamar Istva(n) Meszaros Imrehnek hogj vra(m) Czeh Tablajara tiltom kegdet mert el hoztad az en penzemen vet marhamat [Mv; MvLt 293b]. *1692:* Vagyon egy Céh Táblája, az mellyenis a Pecséten specificalt Cimer vagyon [Kv; ACJk]. *1702:* Ceh Tablaját jártatván az Apánk Ur(am) eő kegyelme hogy minden B:Mester emberek az orára egy forînt büntetes alatt légyenek jelen [Kv; ACJk].

9. szégyentábla; un fel de tablă de ruşine (atîrnată la gîtul unui condamnat) cu enumerarea ticăloşiilor comise de persoana respectivă; Schandtafel, Tafel zum Anprangern. *1809:* Kis Ferentzet két Esztendei, Kis Györgyött pedig égy Esztendei Kövár Vidéki Tömlötzb(e) vason töltendö rabságra olj formán itélte: hogy ök Fogságok ideje alatt, az ezen Vidékb(en) tartando közönséges gyülések alkalmatosságával nyakokban függeztett s gonosz tselekedeteket irásb(an) ki mutato Táblával, mások(na)k példa adására állván [UszLt ComGub. 1560].

10. óralap; cadran (al unui ceasornic); Zifferblatt. *1625:* Valtotta(m) az manus Araniaznj, es az belseo Tablara az melj ket resz plehet chinaltattunk, kin az hold forog, es az chillagokat kiuel meg Araniazta, Seres Janos ... f 35 | Molnar Janos mester ... az kosart mind ket feleól eo vonta fel az manushoz ... az ora kulseo Tablaia Ramaiahoz eő adot fat, es megis faragta [Kv; Szám. 16/XXX. 13, 21].

Szk: *mánus ~ja. 1621:* Aztalos Balintnak mind az fellwl meg nevezet 4 darab fayért és az Manus Tablaianak mind ramastol meg Czinalasayert fizettwnk [Kv; Szám. 15b/IV. 17] ✳ *minutákat mutató ~. 1816:* Egy ujj Frantzia proba tétel nélkül valo 'Sebbeli Ora a' mutato táblájának mezeje kék, a' melyre egy Bronzirozott ezüst Borostyán koszoru, egy ezüst Koronával volt téve, az Orákat, és minutákat mutato tábla egyiken fejér , egy kevűssé fel felé emelkedve Tsillag formálag körül véve [DLt 456 nyomt. kl] ✳ *mundi szisztéma ~. 1823–1830:* És ha ezen Mundi Systhema táblával szemben néz az ember, a bal felin Merkurius a nyílvesszővel mutatja a nap számot, jobb felől pedig ugyanolyan formálag mutatja az órákat [FogE 177] ✳ *óra ~ja. 1625:* Seres oras Janosnak Adtam ket vasat ... hogi az Torda Vcha feleol valo, ora Tablaian, az melj vas az hold Jarasat viselj azt chinaltassa megh | Kepiro Istvannak hogi az belseò ora tablaiat meg festette veotte(m) eniuet peche olayat veotem ... d 15 [Kv; Szám. 16/XXX. 16, 19] ✳ *torony ~ja. 1823–1830:* Ezen tanácsháznak tornyában vagyon csinálva a Mundi Systhema, azaz a Nap, Hold és csillagok, hol ezek a torony tábláján úgy mutatják ki magukat, mint természetesen az égen [FogE 177].

11. könyvtábla; scoarță de carte; Buchdeckel. **Szk:** *aranyos ~. 1789:* Kőnyvek ... Magyar Enekes Kőnyv aranyos Tábláb(an) A V. Betűk rajta [Mv; ConscrAp. 88] ✳ *bőrmarmorea ~. 1789:* Kőnyvek ... Hieronimus Ludolfs Bőr marmorea Tábláb(an) aranyos a' Sarka [Mv; i.h.] ✳ *irhabőrös ~. 1823–1830:* olcsó is a német biblia és minden paraszt embernek vagyon. Én is in duodecimo majori irhabőrös táblába bekötve vettem egyet a mi pénzünk szerént harminc krajcáron [FogE 192].

12. tartalomjegyzék; tablă de materii (a unei cărți), sumar, conținut; Inhaltsverzeichnis. *1560:* Az minemw dolgok ez konyvechkeben vadnak arrol valo Tabla [Kv; ÖCArt.].

13. *számvető* ~ számtani műveleteket feltüntető tábla; tablă cu operații matematice; Rechentafel. *1797:* 1 Szam vető tábla [Mv; Berz. 7. 69].

14. ablaktábla; oblon (la fereastră); Fenstertafel, Fensterladen. *1589:* 13 May chinaltatűnk frankennek az eo hazaba ... az kűlseo haz ablakara fabol egj rostelt es ket tablat, Aztalos Lűkachnak attúnk f. — d. 60 [Kv; Szám. 4/IX. 15]. *1600:* Keowesdy Janosne Anna Azzony fatetur ... chyak az tabla zeordeolesere tekintek oda hogy Varady Jstvanne oda hagyta [Kv; TJk VI/1. 503]. *1625:* Aztalos Pal ... Daniel Vasarhelinek, miúel Az Vcha feleöl, vagion az Kamora Ablaka, kere Igen hogí chinaltatnank Egi Tablat rea, mert giakorta rea haigalnak az giermekek, es be rontiak az lantornat, chinalt Egi Tablat rea [Kv; Szám. 16/XXX. 27]. *1640:* Búzás Istvánné Kata asszony ... fassa est ... Azt láttam, hogy avval az Szabó Andrással, az Szabó Ferenc uram szolgájával az kertben csókolták egymást, s míg bementek, az ucca felől való tábla nappal is gyakortabb betéve áll [Mv; MvLt 291. 233a]. *1744:* az edgyik Soron majd minden Táblat meg vertek a hol pedig Tábla nem volt az ablakon be Döfődték [Mv; Told. 27]. *1804:* Az Udvar felöll valo ablak(na)k belsö ujj Tablája Mellyet az Ujj Szállo csinaltatott Nro. 1 [Déva; Ks 108 Vegyes ir.]

Szk: *ablakfedő ~. 1796:* 16 ó deszka ablak födő Táblák [Déva; Ks 76. IX. 26] ✳ *betevő ~. 1814:* egy Ház ... két üveg ablakkal és kűjjelről két fenyö fa bé tevö Táblával [Forró AF; KCsl 5] ✳ *bevonó ~. 1637:* Azon hazbol nylik job kez fele mas hazra egy bellet festekes vas sarkas pantos paraz zaru fogontyus ayto; kett pad szek benne; egy puszta ablakya be vono tablayaual [UF I, 424] ✳ *kétfelé nyiló ~.*

1845: azon ablakra kűvűlről két felé nyillo tábla [Dés; DLt 111] ✳ *toló ~. 1676:* Vagjon ezen belől talpokban czinálva erős tolgj fa keőteses … kivűl zőlden festett, kőrős kornyűl parkanyozot oras ház, melynek tolyo tablaja nro. 6 [Fog.; UF II, 734–5] ✳ *tologató ~. 1692:* Ezen nyári Ház gyalult fűrész Deszkakbol vagyon jó moddal csinalva … Vannak ennek ablaki hozzavalo tolyogató Tablaival egybe no. 8 [Mezőbodon MT; BK 12 inv.].

15. *felnyíló* ~ padlásajtó; uşa podului; Bodentür. *1699:* az hazhiára felnyilo tábla, vas pantocskakon forgo, vas retez, es retez fu raita [Boroskrakkó AF; BfN VI dobozolt anyag].

16. bútor/építmény táblaszerű (díszítő) része; tăblia decorativă a unei mobile/construcţii; Zierplatte (eines Möbelstücks/Gebäudes). *1595:* Hogi az Masas Peter kamaraianak padlasat es tablaiat megh chinaltattúk, keoltetúnk arra f — / 50 [Kv; Szám. 6/XIII. 37]. *1646:* Convenialtam az Kepfarago Illies Vramval az predicalo szeknek cifralasara, Egyik Egyk tablanak megh kezitthesere mind alabastrom kővel együtt f 7 [Kv; ACJk 66a]. *1656:* Ezen haznak also resze deszkaval padimentomozott, felseö resze pedigh negi szegü tablakbol allo deszka menjezetes [UF II, 127]. *1676:* Ezen palotánakis két rend gerendazasi uyonnan czinaltattak menyezetivel edgyűtt mellyek parkanyoson czinált tablakra vadnak, tablai festet iratos vászonnal vadnak be boritva. Az táblak kőzőpin és szegeletin aranyas rosazatu gomboczkak [Fog.; UF II, 732]. *1758:* Sárga festékes virágos 5. táblákból álló olasz fal [Déva; Ks 76. IX. 8]. *1761:* Diofa deszkábol tzifrán párkányozott három Ajtora valo ujj táblák, és annyi Ajtokra kivántato béllések [Vessződ NK; JHb XXIII/31, 28–9] | Hét táblából álló olosz fal [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. *1816:* Portzellán tarto almárium rajta táblával … 8 Rft 28 xr [Kv; Born. IV. 41]. *1845:* Egy gyermek oloszfal[a] boritatlan, hat tábla [Dob.; Mk. — [a]Gr. Rhédei Ádám szobájában]. *1850:* azon ajto felsö részéből egy tábla hibázik [Gyéressztkirály TA; DE 5].

Szk: *ajtó ~ja. 1756:* a Veteményes kertben bé szolgálo Ajto … Ajto Táblája áll Hársfa Deszkából két Cserefa hevederekhez fa szegekkel szegezve [Branyicska H; JHb LXX/2. 29–30] ✳ *festett ~. 1681:* Nagi Palota … gerendas, festet Tablákra valo deszka menjezetes; szép czifraso(n) megh vagyon festve [Vh; VhU 548–9] ✳ *pártázott ~. 1636:* Ez haz mind alol feőlül uyolag mostansagh dezkaztatott furesz dezkaual, ighen szepen, az padlasa feőlől boritott bellett bellett es partazott tablakra [Siménfva U; JHb inv.] ✳ *pinceajtó ~ja. 1730:* Gub(e)r(na)t(o)r Ur(am) szállásán az innenső pincze ajto táblájához égj hajo dészkáért … Den. 36 [Kv; Szám. 56/XIX. 20] ✳ *puszta ~. 1676:* nyilik onnan balra egy deszkas fűstős menyezetű tégla padimentomu házra egy ajto melynek mostis czak egy vas sarka es pántya, az zárjának puszta táblája az ayton egy vas fogantoval, és retezével edgyűtt [Fog.; UF II, 725] ✳ *rózsás ~. 1656:* Ezen eoregh Batori Palotanak allia deszkaval padimentomozott felseő resze az vagi menjezettje külömb külömb forma virágokkal es vadakal madarakkal es egjeb historiakkal festett ekesitett, 10 rosas tablakbol es teöb negi szegü fiok tablakbol rakot [Fog.; UF II, 137].

17. kapuszárny; canutul porţii; Torflügel. *1757:* Két Kapu felei között szolgál bé … avatag Deszkából valo két felé nyilo Kapu Levele, vagyis Táblája [Budatelke K; LLt Fasc. 129].

18. ablakszem; ochi de fereastră/geam; Fensterfach, Fensterfeld, Fensterscheibe. *1572:* valya aztis lakatos Peter hogy eo egykor hazanak Tablayan Nez volt ky [Kv; TJk III/3. 29]. *1632:* Egj ablak raita, negj tablabol allo juegei romladozottak [Fog.; UF I, 146] | Ezen haznak harom Ablaka, kilencz kilencz Tablakban, az edgiknek két Tabla hea [Komána F; UC 14/38 Urb. 121]. *1648:* Ez haznak is also felseö resze hasonlo az teobbi hazakeual, vagyon ez haznakis harom negy negy reszben allo jueg ablaka eggik tablanak egy fel iuegh talnyer hejan [Porumbák F; UF I, 885]. *1656:* Ezen hazon vagyon 4 4 tablabol allo 4 üvegh ablak [Fog.; UF II, 108]. *1674:* Ennek vagyon egj faban rakot űvegh ablaka hat tablakra csinalt minden vas nelkűl | Ez haznak vagjon két faban rakot űvegh ablaka. Két két tablákra nyilo [A.porumbák F; UF II, 598, 603]. *1692:* Leany Aszszonyok Haza … Ennek ablaka három felé nyilo. hat Tablaya, onban foglalt vas sarkokon pantokon járó, bennek valo vas rudacskakkal egybe mind jó keszülettel [Mezőbodon TA; BK Inv. 11]. *1745:* melly Ház(na)k vad(na)k ónba foglalt üveg táblás három ablakai, egy tábla hijján, és egy kitsid csorbával [Marossztkirály MT; Told. 18]. *1756:* Három Ablakai … 4. 4. Táblákbol álvan szegletes Uvegből ön kozé foglalva, minden Tabláit két két vás Rudatskák üveg karikáihoz Onnal ragasztva erősitik [Branyicska H; JHb LXX/2. 20]. *1796:* 16. Darabból álló Ablakok, mellyekben 10 Táblák rész szerént egészen ki hullottak, rész szerént ki hullandok, némellyek pedig meg repedeztenek [Déva; Ks 76. IX. 26]. *1801:* 3dik ablak(na)k egy Táblája ki dölt, és 1 karika hibázik [Déva; Ks 108 Vegyes ir.]. *1816:* Első Házban van négy üveg ablak … mindégyiknek a' Sarkai, és Onozasai jok … az Uttza felőll lévő Ablakoknak égy égy Táblájok van meg hasadva gyengén [Kv; Born. IV. 14]. *1824:* Négy Táblából állo Ablak, rámáival és vas sorkaival és vas dorditt ojával edgyütt jo [Erdőszengyel MT; TSb 43].

Szk: *ablak ~ja. 1603:* Chizar Jstwan … vallia : (A nemet) az zabliat … fel ragada s vgy vaga az ablak tablaiat, vagdala be az ablak keresztitis [Kv; TJk VI/1. 708] ✳ *befolyó ~. 1652:* Vagyon az Filegorianak hat ki nyilo ablaki, be folyo Táblyai mindenik(ne)k [Görgény MT; Törzs.] ✳ *felső ~. 1632:* Egj ablaka negj tablabul allo, az felseö ket tablaia épp az alson semmi ninczen [Fog.; UF I, 142] ✳ *hasadozott ~. 1632:* Vagion raita egy ablak, azon egy ros hasadozott tabla sarkostol pantostol [UF I, 149] ✳ *kis ~. 1632:* Egy eöregh hat tablaiu ablak, ket juegh talnjer hean. Egj mas kis tablabol allo ablak, eghj iuegh tanier hea [UF I, 163] ✳ *rámás ~. 1692:* az megh-irt ablak ramas táblai vas sarkokon pantos-horgakon járok, hozzávaló vas fordéttoival mind üvegh Tányérokkal jol el-készitve [Mezőbodon TA; BK Inv. 7–8] ✳ *üveges ~. 1676:* Vagion az felső részben két üveges tabla, az tőb reszét deszkaval czinaltak be [Fog.; UF II, 730].

19. nyújtódeszka, gyúródeszka, lapító; planşetă; Wirkbrett, Küchenbrett, Nudelbrett. *1788:* Tésztanémű tsínálo Konyha Tábla … Ehez hasonlo Tábla mellyen Kolbásznak valo hust vagdalnak … Más ehez hasonlo lábon állo Tábla [Mv; TSb 47].

Szk: *cipógyúró ~. 1732:* találtunk … egj czipó szaggato hoszszu fenjő deszka táblát, más kissebb fejér czipó gjuro táblát [Kóród KK; Ks 12. I]. *1788:* Czípo gyuro Nagy hoszszu Tábla [Mv; TSb 47] ✳ *cipószaggató/cipószakasztó ~. 1756:* Czipo szaggato Tábla Nro 2 [Somkerék SzD; Ks Bethlen Imre lelt.]. *1788:* Czipo szakaszto Szarvas Tábla [Mv; TSb 47] ✳ *húsvágó ~. 1632:* Also Porumbaki Uduarhaz … Egj hus vagho Tabla N 1 [A.porumbák F; UC 14/38] | Komanai Uduarház … Ezen Konihaban … Egy hus vago Tabla N. 1 [Komána F; UC 14/38] | Safar ház …

Az aiton belöl ket hus uago tabla [Fog.; UF I, 145] ✳ *laskagyúró ~. 1748:* Laska gyuro tábla Nro 1 [Mezősály TA; Ks 7. XVII. 12] ✳ *laskanyújtó ~. 1784:* Egy Laska nyujto Tábla, ket végén valo párkány Cserefa [Rücs MT; Ks 21. XV. 22].

20. asztallap; tăblia/placa mesei; Tischplatte. *1824:* Egy ŏszve járo Két Táblából állo fenyő deszka fejér asztal meg lehetős karba [Erdőszengyel MT; TSb 43].

21. asztal; masă; Tisch. *1585:* Az Tablaya sarka el tŏrŏt czhynalta meg lakatos Istua(n) … munkayaert hogy be furta fyzettem d. 38 [Kv; Szám. 3/XXII. 77]. *1589:* Ket tabla penz olwaso Eggik Rezbeol chinalt [Kv; KvLt I/2. 40 Vegyes ir.]. *1622:* Az Tablat az hozaia ualo szekkekel es egyeb aprolekal egyut tutuk tt f. 4 [Kv; RDL I. 119 néhai Tótházi Eötves Mihály ötvösműszereinek lelt.]. *1714:* Egy táblára valo Abrosz [Kv; Pk 6]. *1737:* Vagjon … azon konyhában harom gyalog padd, egy huszszu fenyő deszkából valo tábla és egy polcz [M.gorbó SzD; JHbK XXVI/ 13]. *1823–1830:* Az óra kitelvén, a városba[a] beindultunk, az utcákon kieresztett táblákon, mint sok helyt a mészárszékeknek is vagyon, voltak kirakva lepények … s egyéb nyers gyümölcsek [FogE 237. — [a]Göttingába]. *1829:* a tajbanis három holnapos sertésnél vénebb sertések husait árulták Cseberbe, holott pedig Czéhunk articulussa tisztán tartja azt, hogy az három holnapusnál vénebb sertések husait nem Cseberbe hanem a' Mészárszékbe Táblán kelletik árulni [Kv; MészCLev.].

Szk: *deszkázott ~. 1648:* az eggyk feliben porozás ellen fejéren egy darab dezkázott tábla [Komána F; UF I, 931] ✳ *egybeeresztetlen ~. 1788:* Égy égybe eresztetlen rövíd deszka lábu Tábla [Mv; TSb 47] ✳ *műhely ~ja. 1592:* Kalotaszegi Benedek … vallia … Mint hogy vrunknak chinalok vala egi zabliat Aranibol, teottem vala le az miheli tablaiara valami darab Araniat [Kv; TJk V/1. 187] ✳ *porszárasztó ~. 1637:* Az masik szin alattis vagyon 27 por kalannak ualo rud fa, kett por szarrazto tabla [Fog.; UF I, 397].

22. tál, tálca; tavă, tablă/placă (de lemn); Platte, Tablett, Servierbrett. *1586:* az mit az Malomhazra es az poórhosz valora keólteottem … Aztalos Benedek Czinalthat tablat kin port zarasztanak attam f 2/50 [Kv; Szám. 3/XXIV. 23]. *1589/XVII. sz. eleje:* De az mi nezi az darab Rako kŏueket, vegeztetet, hogi effęle Rako kŏuet az Gazda az eőnneőn keőlczegen cziak az állásra hordattassa, es ott az tablara le tetesse [Kv; KőmCArt. II. 19]. *1730:* Égy asztalra valo Kalamáris Porozojavall, Penna tarto Karafinnyaval és Tablajával édgyŭtt [Kv; Ks 15. LVIII. 6]. *1749:* determináltatott hogj az marha hus két Táblán mérettessék, az edgjik táblán mindenkor igen jo kŏvér hus legjen, mellynek fontya a' d 4 mérettessék. A' másik Táblán ha aláb valo lészen, fontya a' d 3. mérettessék [Torda; TJkT III. 250]. *1756:* Serfőző házban … tanáltatik … egy Ser hűttő négy szegeletű nagy tábla egy [Déva; Ks 92. I. 32]. *1772:* Ezűst … Egy Asztal kezepére valo Tábla négy lábatskájaval [Egeres K; Ks]. *1788:* Két kítsín és két nagyobbatska avatég Tábla [Mv; TSb 7].

Szk: *étekfogó ~. 1753:* Confect fogo Tábla N 5 Etek fogó tábla N 25 [Marossztkirály AF; Told. 18] ✳ *gyümölcsaszaló ~. 1656:* Ezen pitvarban vagjon egi keö kemenj allia, ki alat vagjon gyümölcz aszalo tabla nro. 4, 's egy darab deszka [Fog.; UF II, 153] ✳ *gyümölcsfogó ~. 1788:* Egy gyŭmŏlts fogo Szarvas Tábla [Mv; TSb 47] ✳ *konfektfogó ~ → étekfogó ~* ✳ *pártázatos ~. 1679:* Liktarium szaraszto kŏrŭl pártazatos tabla nro 5 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 94] ✳ *pénzolvasó ~. 1637/1639:* Egy Eöregh penz oluaso Rez tanyer auagj tabla f. — d. 25 [Kv; RDL I. 111] ✳ *szárasztó ~. 1744:* Szárasztó Tabla nro 6 [Szentdemeter U; LLt 67].

23. mérlegtányér/lap; talerul cîntarului, tas; Waagschale. *1592:* Merai Tamasne, Anna azzoni vallia … mi hozzankis hozott vala az daika valami ezwsteot mert, kit megh sem hogia vramnak merni, hane(m) fel kapa az tablarol es el viue [Kv; TJk V/1. 244]. *1600:* Az masa hazba valo tabla teoreot volt el, az kin mernek, chinalta megh Aztalos Jstwan d 14 [Kv; Szám. 9/IX. 30]. *1632:* Egy masalni valo vas czigastol vas karikastol, negj negj darab keötelen fwggeö, ket tablaiu, edgik edgik tablan negy negy vas karikak uadnak [Fog.; UF I, 146]. *1821:* 'A Meszet mérő Tábla igazittására 20 Létz Szeg [Déva; Ks 105. 137]. *1840:* Vagyon ezen rongy raktárban egy compona fábol, melyel a rongy mérettetik — ennek serpenyöje helyett 2 fenyó detzka táblája vagyon, és mind a 2 táblának 2 szélein ŏszvesen a kettŏn 4 vas pánt nyulik keresztűl erösségűl Ezen ket táblák(na)k 4 szegeletei 4 kŏtelek által akasztatnak a compona karjainak 2 végei [Km; KmULev. 2].

24. zsiliplap/kapu; stavilă; Schleusentor, Schützentafel. **Szk:** *víz elrekesztő ~. 1781:* a' Zápor tarto máig is ugy vagyon, viz eresztő és el rekeszto táblákat, mellyeknek gerendáit, Sajto fáit águssait Makán Urszu meg tette bár azokat lennenék emberei el végezni, lántzokkal a' Táblákat le s fel a' víz eleiben fel tenni [Mihálcfva AF; Eszt-Mk] ✳ *vízeresztő (láncos) ~. 1781:* bár már … ezen molnárok emberei volnának viz eresztő lántzas Tábláit, fel tsinálni[a] | a' Malomnak Talpfái meg voltanak téve és vetve Az első Silipet mely Zápornak mondattatik, igen erős jo Silip jól conservállya a' malmot, de … Víz eresztő Táblái nintsenek lántzakkal beli eresztve [i.h. — [a]A malom zsilipének].

25. (négyszög/tábla alakú) darab; bucată (pătrată); viereckiges Brett/Tablett, viereckige Tafel. *1594:* Ratio Cerarum. Restal az varban 3 tablaban viaz librę No 6 | Zappan uagjon tablaual No. 1 … fekethe on ugjan ket tablaual No. 2 [Somlyó Sz; UC 78/7. 12, 23]. *1668:* Egy Abrosz Tablankent Recze benne Egy gyolcz Abrosz Tablankint czinyalt Recze bénne [Mk 6 Kapi György inv.]. *1673:* Három Tábláb(an) nest lábak [Fog.; UtI]. *1687:* Nest béllés. Nest Torok két táblab(an). Nest hát negj táblab(an). Nest láb harom tablában. Nest máll két táblább(an) [UtI]. *1699:* Ket gazdagon szkofium arannyal ezűstel sellyemmel varrot Abrosz tablankent recze [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150]. *1732:* Hijus hát bélles ŏszve tódva varva Táblákban vadnak nro 11 [Kv; Ks 15 Kornis Zsigmond lelt.]. *1746:* Egy asztal keszkenyő kotzkás, melly(ne)k egyik rendbéli táblája aranyas, körül fejér recze vagyon [Uzon Hsz; SVJk]. *1803:* hoszszu Len gyolts, Nyoltz Táblákból álló Tóth Kötésekkel égyb(en) foglalt tsipkés kendő [Szentbenedek AF; Palotay 19].

26. kemény borítófedél; un fel de toc (din lemn); harter/steifer Behälter/Deckel. *1849:* 1 ezüst gájzra Zsenilliennel varat 's aranyos Táblába kötött Pugillá(ris) [Dés; DLt].

27. földdarab; bucată de pămînt (semănată), tablă; Feldstück, Parzelle, Feld. *1647:* Az tablaj job reszent szŏlővel vadnak be keritve [M.illye H; VLt 55]. *1656:* puszpangbol csimer formara ültetett tabla 4 darabba [Fog.; UF II, 155]. *1679:* Másik veteményes kert … 23 táblara vagyo(n) … veres Czekla, tárkony, zsállya, Isóp, Egresfa [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 139]. *1688:* Tarkony fel Tablaval nro 2 [Görgény MT; UtI]. *1715:* Vagyon mostan ezen

Táblákban vereshagyma, Fokhagyma, Magyaró hagyma [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. *1727:* Az tablaknak és Mesgyéknek széllyein vadnak Alma fák, Szilva fák, Megy fák, Rosa fák, Veres Szőllők és Sosgya fák [Gorbó SzD; JHbK XXVI. 13. 13]. *1745:* A 27dik Tábláig és a Vatzkor fák kútja felől való, kevéssé viz mosásós, gödrös hórpatig, öldal [Told. 9]. *1770/1771:* a mely darab erdös bokros helyetske ezen Táblának kezepín vagyon ... hagyatott a' Falu számára [Fejér m.; DobLev. II/428. 14b]. *1793/1794:* (A föld) soványobb, és keskenyeb is az 1ső Nyilban tétetett Táblánal, ezen kivül sok posványos hellyek vagynak közötte [M.bagó AF; i.h. IV/739. 18a]. *1802:* a' Szövérdi[a] Refor. Ekklának ... azon Táblából a' Sz Háromság, és Ország Uttya között lévő szakadékbol ... jutott 18. öl [MMatr. 127. — [a]MT]. *1817:* A harmadik héten ... a' gyalogosok ... a kert szőllőnek also Tábláját teritették bé Trágyával [Héderfája KK; IB. Veress István tt kezével].

Hn. *1745:* Táblának felsö véginél [Nagyida K]. *1751:* Tablan fellyűl [Koronka MT]. *1756:* A' Ropóban ... való Tábla vagy is Vápa (sz) [Mezőcsávás MT]. *1769:* Az Középső Táblában (sz) [Önok SzD; THn 28]. *1771:* a Hurubáknak szánt Táblában [Nagyesküllő K; BHn 81]. *1773/1774:* a Tzég táblája [Vaja MT]. *1775:* A Kender föld Táblában (sz) [Nádasdaróc K]. *1783:* a' második Táblában [Bádok K; BHn 26] | Kuzep Tabla [Perecsen Sz]. *1796:* a második Táblában (sz) [Retteg SzD]. *1800:* a Felsö Táblában (sz) [Gogánváralja KK]. *1805:* Csingo Tábla nevezetü Erdőre [O.palatka K; RLt O. I. 114]. *1809:* Táblában [Szentháromság MT]. *1811:* a' Dobai Tábla mellett [M.köblös SzD]. *1812:* az Ötedik Táblában [Mezőband MT; TSb 45]. *1816:* a' Szabadok' Táblája [Nyomád MT]. *1826:* A' Szarka-kuti Táblába [Buzásbocsárd AF]. *1832:* a Katsok tablajaba [Nyárádmogyorós MT]. *1834:* A Puposhegyi Tábla (sz) | Kőrtvélyalyi Tábla (sz) [M.köblös SzD]. *1848:* az Ördög ori táblának [Méra K]. *1854:* A' kőves tablába (sz) [M.kecel Sz] | az Bogdán táblába (sz) [M.köblös SzD; DHn 50].

A jelzet nélküli adatok az EHA-ból valók.

Szk: *~ba ültet. 1851:* A' nagy gyümölcsös és veteményes kert az egyik táblába van ültetve 16 tő dinnye [Erdősztgyörgy MT; TSb 34] ✳ *~kra feloszt. 1699:* vagyon egj vetemenyes, es viragos kert tablakra felosztva [Szentdemeter U; LLt Fasc. 28 inv.]. *1841:* requiráltatván az arant, hogy itten ... a' Nyárád Szt Annai és Gyalakutai Allodialis Erdeit Ő Nagyságának ... az Erdőlés Rendje szerént esztendőnként hasznalando Táblákra osztanám fel [Nyárádszt-anna MT; EHA] ✳ *~kra felmérettetik. 1793/1794:* nem lévén egyébb hátra, hanem hogy az MBagoi Kőz földek három egyenlő Táblákra fel mérettessenek ... ki menénk [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 11b] ✳ *~kra felosztatik. 1780:* A Götsi Szőllő Főn lévő Fiatalos Erdő ... Négy Táblákra fel osztatott [Harasztkerék MT; Told. 86/13 conscr.] ✳ *~kra felszaggatott. 1777:* Ezen meg irt mod szerént nyilakra vettetvén a' megnevezett Táblákra fel szaggatott Erdők, midön továbbrais maga Operatioját Continuálná a' Co(mmi)ssio, ment a' Falu felett valo Erdőre [Asz; Ks 89] ✳ *~kra osztott. 1752:* a Gyűmölcsosnek a közepe táján ... vagyon jo tagas tablakra osztott Vetemenyes kért [Pókafva AF; JHb XXV/73. 14] ✳ *murkos ~. 1817:* két táblát hagyma magalis ültettünk bé, murkos táblát kettőt [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt kezével] ✳ *öreg ~. 1694:* Vagjon ez elosztva, négj eőreg táblákra [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúria-leír.] ✳ *pityókás ~. 1554:* A kertbe a Pityokás Táblat a T. Tulajdonos Ur szántatván fel ... abba vettetett ... 3 1/2 veka pityoka [M.köblös SzD; Torma] ✳ *vereshagyma ~. 1692:* az arnyek ora mellet levő veres hagyma tabla mellet nap kelet felől egy tabla tarkony [Görgénysztimre MT; JHb inv.] ✳ *veteményes ~. 1647:* Az Uduarhaz eleott, az Tho feleol vagion egy Lugas kert; harom rendel vetemenyes Tabla keozte [Drassó AF; BK 48. 16]. *1801:* Gyertyán Spallérok között lévő tágas utak nyulnak fel a' Veteményes Táblákbol [Kendilóna SzD; TKl]. *1844:* jo éret ganéjal ha meg hordanák a' virág táblákat jo bővön ugy a' veteményes táblákatis, tsak a' virágakat el ne taposák [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] ✳ *veteményező ~. 1756:* Ezen kertnek közepette ... veteményező táblák felesen láttatnak [Ks 92. I. 32 Dévai kúrialeír.]. *1813:* A' virág ház előtt lévő két alsó veteményező Táblák kőrűl szép eleven Kőszméte Egres fák [Koronka MT; Told. 18]. *1821:* Vagynak ... hat rend spalérban ültetve, vén gyertyán fák, melyeknek árnyékai a veteményező tábláknak el soványodását és terméketlenségét okozzák [i.h.] ✳ *(vhány) ~ból álló. 1743:* A tizen négy táblábol állo régi Ós szölö vagyon igen jo Cultivatioban minden féle drága gyümölts fákkal bővös [M.szentkirály AF; Told. 18] ✳ *virágos ~. 1632:* Viragos tabla ... N 3 [Fog.; UF I, 191]. *1745:* Ezen kert ékeskedik közepib(en) lévő kő Árnyék-orával és külömb külömb féle virágos Táblákkal [Marossztkirály MT; Told. 18]. *1821:* a' virágos Tábla mellett két ölnyi hoszszuságu Lugos [Uzdisztpéter K; TGsz 18].

28. királyi/fejedelmi tábla; tablă regească, tablă (de judecată) crăiasă; (das königliche) Tafelgericht, Fürstenbank. *1565:* Ha valamely fel, ez Napra rea nem menne ez dolognak Rendi tartasa zerint valo vegezesre had, es feyedelem dolga, ky vetetwen beleolle, az feel, az masik feel ellen, harom zaz forinton maraggyon Tabla Teorwenye zerint, kett reze feyedeleme, harmadik az perese [Kv; BesztLt 42]. *1588:* Vrűnknak eo kgmekis varosul Suppli(cat)iot attanak be ... Addegh eo kgmek varosul semmiheóz Nem férhetnek valazt sem tehetnek, amegh vrunk ezen pűnktot es kerdest, tanachywal, vagy tablayawal Nem resoluallia [Kv; TanJk I/1. 92]. *1596:* Az my reszechkeie nallam volt zalago(n) ... en azt megh ne(m) adhatom mostan mighlen az Tablan vege lezen ... mert kezembe sinchen nekem az malom [UszT 11/7]. *1613:* azon kúvúl p(ro)catorsagabanis ada jure perennali Kover Istva(n) Ur(am) Rethi Ur(amna)k 3 hold földet hogi mind Tablan s minddenút curallia causait [A.torja Hsz; Borb. I Czinpa Istvan Deak (50) ns vall.]. *1655:* Jelen leven maga szemelje szerent mi előttünk Nemzetes Borsos Anna Aszszony, es ielente mi nekünk ... hogy az Nagod Meltosagos Tablajara ugian az Nagod Erdelj Itileo Mestere, vagy Kaptalannia eleot procuratort kellet volna vallani [TSb 21]. *1677:* A 'Só Aknák, ez Országnak rendelési szerént, és annak jövedelmi, tulajdon csak a' Fejedelmeket illeti; nem szabados annakokáért senkinek a' Fejedelmek engedelme, és ahoz járult Ország Consensusa kivűl, Só Aknát nyitni, azt colalni; mellyet ha valaki cselekednék, evocaltassék a' Fiscalis Director által Ország Gyűlése alat lévő Táblára, avagy Octavalis Terminusra [AC 89]. *1700:* Ketczeg kivűl el hiszem hogj kőlcsegeben eő kgl(me)nek az utrumban forgo szemellyek attyok irant valo perlekedes ... Tablan is forgot [H; Szer. Joan. Pap de Maczesd (40) ns vall.]. *1755:* Nemzetes Ifjabb Kelemen János Ur(am) ő kglme maga Nemessi szabadságat producalván a Melto(sá)gos Táblán aceptaltatot es Confirmálta-

tott, akarván a Szent Ministeriumhoz háládatosságat contestálni [Székes MT; MMatr. 284]. *1793:* a Tábla ... a maga elébbeni Itéletit Deliberatumát revigorálván; exclusa is Specie Repulsione végső executioban menni parontsolya [T; DobLev. IV/730. 2a].

Szk: ~ *bírája. 1657:* Mikó Ferenc tanácsúr és nagyubb ember az székelységen, s néhány tisztei, Cseffei László tábla bírája, s még többek is [KemÖn. 165] ✳ ~ *fiai. 1653:* Ha valamellyik fel sokallia az Ezer forint summat ... Ellenben penigh Ebeni Laszlone Azzoniom keueselli, az elebbi Contractus szerent ... Limitalliak az Tabla fiai ... az Czegei Jozagot [WassLt]. *1654:* tartozzanak ... arra valo ideót es napot prefigalni, hogy azo(n) portiokhoz minden igassagokat vagy az Tabla fiaj eleib(en), ha lehet, vagy penigh ... mindenik fel az maga reszeról harom harom emberseges teorweny tudo embereket ... tamazzak azoknak discussioiokra [Medgyes; i.h.]. *1664:* kegyel(me)sen intyük kegdet ... az jövendő Nagy Sinken celebralando Orzag Gyülésére minden igazságát hozza elő, hogy a' Tabla fiaival azon controversiat meg lattathassuk [i.h. a fej.]. *1702:* a Meltoságos Gubernium két Tabla fiait küldett hozzánk ... hogy ha akarunk Földes Vrainknak obedialni? [Torockó; TLev. 4/3. 2a] ✳ ~*ra apellál. 1586:* Eotweos Orban vallia ... Amit Nyer az en pèresemen Bor(nemi)za Janoson, vgyan Azonbol vegye ky az 25 frtot De mikor Az tablara Appellaltak volna a' pert el Alla melleolle(m) [Kv; TJk IV/1. 588]. *1675:* Táblára penigh appellalni, es causakat transmittalni nem volt in usu, jollehet kevánták némellyek, de nem admittaltattott [Fog.; UF II, 662 Nicolaus Uzoni de Fagaras (46) vall.] ✳ ~*ra hív. 1570:* Dienes deak hithy zerent vallya hogy grwz peter ... Tablara hytta volna hozzwtelky Isthuan (!) Nemy dologban valo Igentelensegek Myat [Kv; TJk III/2. 157]. *1585:* az my Relatorya Lewelonkbe — az mikippen Nemes szemellyeketh Buda Janost, Halaz Gergelth es Bornemizza Mihalt Desen Lakozokath az Nagd Tablaiara hittwk [Dés; DLt 216] ✳ *erdélyi királyi* ~. *1751:* Erdélyi Mlgs Királyi Tablájának hites és az ide alább meg irt Divisionak végben vitelére specialiter exmittaltatott Irodeákjai és Notariusai [Koronka MT; Told. 31. 4]. *1791:* méltóztatván ő Felsége az Erdélyi Királyi Táblánál, Kegyelmedet rendkivül való Tábla Fiának 300 Forint Esztendei Fizetés mellett, Kegyelmesen ki-nevezni[a] [BLt 12. — [a]Béldi Lászlót] ✳ *erdélyi törvényes* ~. *1714:* Mű Hunyadi István, Romai Császár kglmes Vrunk Coronás Királlyunk s Fejedelmünk eo Felsége Erdélyi Törvényes Tablájának hűtes iro Deakja es Notariussa [Mezőőr K; Born. IX. 2] ✳ *fejedelem* ~*ja. 1571:* minket ez egy falka udeoteol fogwa teorweniunkben mind keoztunk valo tizt tartok es kywaltképpen az feiedelem tablayan valo teorwiny teweok igen meg bantottanak vala [SzO II, 327]. *1582:* Lucas Veres Coloswarien(sis) ... fassus est ... az Azzony[a] eg leant fogadot volt melleye bizonsagwl kinek egy parta Eowet es eg Zokniat Igirth volt, kit az leany eó naga meg valloth az fejedelem tablaian az itileo Mesterek eleot [Kv; TJk IV/1. 29. — [a]Ersebet Zarwadi Gergelne] ✳ *királyi* ~. *1569:* hytta wola Buday Margyt azzony Nehay Nagy Palne es Kerestelj Balas az Ew attyokffyat Buday Gergelt az kyralj Tablayara es az Ew Rezek Jozagot kywantak Buday Gergeltewl [Diós K; JHbK XLIV/13]. *1777:* A Királyi Tábláról is Szentkereszti <Sámuel> és gr. Toldalagi László jubiláltattak [RettE 379]. *1798/1799:* Hibázott a' Mlgs Kiralyi Tábla, hogy az Al-Peres ... Úrnak, a' Fel-Peres Rész világos Probáji ellen, Purgatorium, és Revelatorium Juramentumot itélt [Torockó; TLev. 5/6. 419] ✳ *királyi törvényes* ~. *1793:* Zabolai Hadnagy Familiának ősi Nemessége meg-mutatása iránt az Erdélyi Nagy Fejedelemség és hozzá tartozó részek Királlyi Törvényes Táblján Maros-Vásárhellyt Boldog Aszszonyhavának 28ik Napján 1793ik Esztendőben tött és ki mondott Itélet [Mv; a Zabolai Hadnagy família táblai productios pere (Mt)] ✳ *oktavális* ~. *1677:* kik hogy ha az ellen csalárdul cselekednének, a' Fiscalis Directortol evocaltatván, az Octavalis avagy Dieta alatt lévő Táblára, ha comparealtatik, elsőben Öt száz forintal bünttettessék [AC 98] ✳ *ország* ~*ja. 1734:* a' mi illeti az A(ctor) eo k(e)g(ye)l(me)től allegalt 20 Titt. az ide impertinens, mivel az ha meg olvastatik jol, szollot régenten az ország Tablaja előtt valo Personalis Prohibitiorol [Borb. II] ✳ *törvényes királyi* ~. *1797/1799:* Meg visgalván, és fontolora vévén ezen Törvényes Királlyi Tábla, mind azon per follyta, és bizonyitto Leveleket ... Ugy láttya[a] [Torockó; TLev. 5/16. Transm. 411–2. — [a]Folyt. köv.]. *1818:* Az Fiscus ... engemet perelni kezdvén, azon per mind az Mlgs Törvényes Királyi Táblán mind itt a Felséged Királyi Fő Kormány Szék előtt is ki foly [Kv; DobLev. V/1010] ✳ *udvari* ~. *1823–1830:* Minthogy pedig régen a kollégiumbeli komédiákban kisatyrázták, csúfolták az udvarokat, tanácsot, még az udvari táblát is, tehát mintegy 1780 tájt megtiltatott a komédia [FogE 105].

29. ~*ra jár* szavazásra összeül; a se întruni pentru vot; zur Abstimmung zusammentreten. *1578:* Towabba eo kegmek esmeg tablara Jarwan az wassarbirak dolgabol, walaztottak eo kegmek Az Zaz rendbol Sweges Gergelt Az magiar Vraim keozzwl Aztalos Imrehet [Kv; TanJk V/3. 159b]. *1599:* Az varos molnaynak gongya viselesere, es Jeowedelminek percipialasara Tablara Jarwan eo kgmek valaztottak Malombirakat az ket Natiobol Chanady Janost es Stamp Janost [Kv; i.h. I/1. 330]. *1601:* eo kgmek azert tablara Jarwan valaztottanak az tanachbol harminczadosokat Eotwes Andrast es Hannes Langot [Kv; i.h. 377]. *1782:* Tsak jártok az Uratok ellen a' Táblára [Torockó; Thor. XX/4]

30. vármegyei tábla; tablă de judecată care a funcţionat neîntrerupt în judeţele/scaunele secuieşti; Komitatstafel (im Szeklerland). *1772:* Ez annyira megszúrta az orrát ennek az ostoba szardob Keczeli Sándornak, hogy mihelyt beszúrta magát a főbíróságra, mindjárt arra vette a táblát, hogy utánam investigáljanak mint egy malefactor után ... Egynéhány ízben declaratiót tettem, sőt elhitettem a táblával, hogy igazán folytattam a dolgot [RettE 291]. *1777:* Egyikegyik táblán alig akad egy-két valamirevaló, értelmes ember, a többi majd mind haszontalan paniperda, ostoba, tudatlan ökör [i.h. 381]. *1784:* Még az ürmös borokat nem küldettem bé a Vármegye tiszteinek, mert alig tudtam átalagokat szerezni, és már mig bé nem gyül a Tábla, nem küldem hiába mert széllyel vagynak [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]

Szk: *kontinua* ~. *1770:* 3tia vétettem elé a kolozsvári continua táblán Gáborfi Istvánné Dusardin Anna asszony ellen való causámat a sárdi jószág iránt [RettE 219]. *1776:* amit ... a' tekintetes Maros Széki Cont: Táblától exmittált Executor Vrak, az Mlgős Vass Familiának akartak assignalni, azt nem egyéb hanem Pétsi résznek hallottam lenni [Mezőbánd MT; WassLt gr. Hatközi (48) ns vall.]. *1844:* Bartok Aron produktiojárol költ itélete az Also F Megyei Continua Tablanak [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1249] ✳ *törvényes* ~. *1675:* Annakokaert ha teörténnek ellenem valo

Novizálással sulyosittatása Torvenyemnek ... Jnstalok Nagod(na)k ... az Ngd Méltosagos Törvényes Táblajanak kglsen Demandalni ezen Torvenynek fel bocsattatasa feleöl [WassLt]

31. kerületi bíróság; tablă (de judecată) districtuală; (ziviles) Kreis-/Bezirks-/Distriktsgericht. **Szk:** *disztriktuális ~* kerületi tábla/bíróság. *1788:* arra kértelek vala, hogy Kolosvárott a Mlgs Districtualis Táblán lévén ... egy Causám, fogadj részünkre egy Procurátort [M.dellő TA; DobLev. III/638. 1a Szántó Sándor lev.]. *1818:* Én az Districtualis Tabla Deliberatumát Soha ne(m) látom, nemís hallattam hogy nekem is Juramentumat itilt volna [Várfva TA; JHb 48 br. Jósika István br. Jósika Jánoshoz]. *1823–1830:* A sedriáról az apelláció volt a districtualis táblára, mely Erdélybe kettő volt, Kolozsvárott és Marosvásárhelyen [FogE 92] ✳ *erdélyi ~. 1693:* Mü Nalaczi András az Erdelyi Melts Tablanak és Nemes Fej(er) varmegjének hűtős Ass(ess)ora[a] [Ne; DobLev. I/36. — [a]Fels. köv.] ✳ *kolozsvári kerületi ~. 1791:* Nsagod és Mlgos Beleznei 'Susánna Aszszony nehai Mlgs B. Josika Daniel özvegye ... az Exponens Grofné Aszszony eo Nsga ellen Actionalis Libellust adtanak volt a' tsak nem régiben el-enyészett Kolosvári Kerületi Tablán a' végett, hogy eő Nsaga Bíroi hatalma által az osztállyra szorittassék [Kv; JHb XLIV/4] ✳ *vármegye kontinua ~ja. 1769:* Groff Gyulai Joseff ur ö Nagysága ... a Falut a Nemes Vármegye Continua Tábláján meg perlette [O.horváthi Sz; BfR 88/5 Arosán Silimon (77) jb vall.] ✳ *vármegye ~ja. 1766:* A vármegyék tábláin három-négy ember folytatja a dolgot közönséges jónak nem kicsiny romlásával [RettE 196]. *1770:* a Ttes Ne(me)s Vár megye Táblájától exmittált Commissarius urak, az ide valo Királyfalvi Malmot meg nézték [Királyfva KK; JHb LXVII/2. 104]. *1780:* lejövén a gubernátor úr Bécsből, olyan ordert hozott volt, hogy ezekre a haszontalan vármegye tábláira az ordinarius assessorok ... bejárjanak közikbe mind törvényut tenni, mind pedig ad publica negotia tractanda [RettE 409].

32. ítélőbíróság, bírósági szervezet; instituţie judecătoreascã; Spruchbehörde, erkennendes Gericht. *1569/1571:* az ket fel keozeot valo pert minde(n) processussawal Egjetembe fel(se)ged tablajara, el bochyattwk [Dés/Székelyvásárhely[a]; SLt XI. 24. — [a]Mv]. *1609:* az vitezleo Peczi Simont ... Komies Georgi ... tiztartaia altal az felseged poroncziolattia zerent az ok adasra niolczad napra az felseged tablaiara felseged eleibe Euocalok [Újszékely U; BLt 1]. *1667:* Pokay Miklos az mi Kgls Urunk eő Nga meltoságos Tablajanak hites Iro Deakja [Mv; Utl].

33. bíróság tagja(i); membrii tablei de judecată; (die gesamte) Tafel. *1643:* valamikor vas vramek ... uagi az Tabla Deliberatioia szerent adiudicalando summat, uagi az Ezer forintot letezik [WassLt]. *1771:* És midőn egy alkalmatossággal aszt amit írtak volt a Tábla előtt felolvasták volna, az atheusok ellen is rend szerént következett [RettE 255].

II. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: **1. a.** (vhány) ablakszemnyi; de un anumit număr de ochi de fereastră; (Glas) genug für ... Fensterfelder/Fensterscheiben. *1792:* a Nagyobbik Ház, melly Palata Háznak valo Pávimentuma tsak földböl lévén ... ezekben a Házokban Táblás üveg Ablakok vagynak, és in rotundo calculo Tiz Tábla üveg hibás benne [Apahida K; RLt O. 2 Rettegi Zsigmond udvarház-leír.]. — **b.** ablakszemnek való; care este bun pentru ochi de fereastră; als Fensterfach/Fensterfeld/Fensterscheibe geeignet. *1816:* Edgyik ablakba tétettem egy tábla üveget 48 xr [Mezőmadaras MT; Born. XVb].

2. négyszög alakú; pătrat; viereckig als Fensterfach/Fensterfeld/Fensterscheibe geeignet. *1596:* Egy eoregh tabla Rubintos gyewrew nyom harom Aranyat ort hean Ér beochyew zerint f 55 ... Egy kis tabla Gyemantos gywrew nyom egy Aranyat fel orthot, ér ... f 16 [Kv; RDL I. 65]. *1628/1635:* Vagjon Velenczebol hozatot negi egi formas tabla gemantos gywrw. Mas egj óreg tabla gemantos gjwrw, ket felol melle negj apro gyemant ... Egj zomancz nelkul ualo tabla gemant gjwrw [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.]. *1648:* Egy fekete Zomalczos tabla giemant giűrű, őrögh giemant ... Egy fekete Zomanczos giűrű kib(en) negy tabla giemant vagio(n) [Mk 2 Kapi Krisztina kel.].

3. vhány darabot kitevő/darabnyi; de o anumită bucată (pătrată); ... viereckiges Glück. *1628:* tizen eót tabla szappan [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 6]. *1651:* Edgy Sas kóróm formara czinalt gyúrúczke edgj vekoni Tabla Gyemant benne [WassLt 12. 72/2 Wass Judit kel.]. *1679:* Lengyel orszagi, rakott tabla mézes pogacsa, eggyik kettő torott nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 107]. *1684:* Rapai Ur(am) hozta 6 Tabla njul malbul adta(m) Veres marti Sara Palastyah(oz) Tablát nro 4 [Utl]. *1687:* Berzenczej Ferencz által Szebenben küldtünk 2 Tabla Pegjmet málra f 8 [Utl]. *1700:* hét Roka Torok egy Tabla Roka Mall belles [Hr 1/20]. *1714:* Nyusz Hatokbul öszve varrot 6. tabla bőr fl. Hung. 20 [AH 18]. *1759:* Az Utrizalt gyűrűt magam is Láttam es tsak éppen égy tabla Gyemánt vagyon benne [M.köblös SzD; RLt Rételni (!) Laszlone Viski Anna Vidua quondam St. Zilahi Susanna Somai (33) vall.]. *1799:* Egy Tábla debretzeni Szappany [Dob.; Mk]. *1828:* 4 tábla vatta 1 f. [Mv; DLev. 3].

4. földterületnyi; (pămînt/pădure) de mărimea unei table; als größenangabe von Grundstück: ... Acker/Feld/Parzelle ... *1763:* maradot egy Tótska, melynek Partyára rugat ki véggel Mlgs Gróff Gyulai Josef Ur ő Nsga Szamos fojtába hoszszára fojo tábla földje [Széplak Sz; Ks 92]. *1786:* az egész Biro Lábból légyen a' ki szakasztás ... a több Biró rész Láb föld újra négy tábla fertály részekre osztattassék [Nagylak AF; DobLev. III/619. 1b]. *1796:* Minden Eszt(endőben) Használom (!) Széna Fűv. Vagyon Lá Pogyeréj nevezetű helyen égy nagy Tábla Széna Fűv [Mezőméhes TA; WassLt]. *1806:* Negyedik Tábla Erdő ... Cseplesz lévén most marha legelönek marasztatott [Kákova TA; TGsz 16]. *1828:* vettűnk meg ... a Völtsi Határon ugy nevezett fundu Szekerilor nevü Tábla erdőböl égy nyilatska erdöt ... 70 ~ hetven válto Rforintakon [RLt].

Hn. *1804:* a' nagy Tabla szánto Föld (sz) [Dés; EHA]. *1806:* Nyoczadik Tábla Erdő [Aranyosivánfva TA; EHA].

Szk: *vhány ~ fokhagyma/hagyma. 1789:* Az Udvar háznál lévő veteményes Kertbe. 1mo Egy Tábla Fokhagyma [Branyicska H; JHb XXXV/65]. *1795:* En a vetemenyezést regen el vegeztem ... és már kelnek is vetettem égy Tabla hagymat [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.] ✳ *vhány ~ kaszáló. 1788:* két Tábla kaszálo vagy Gyűmöltsesnek valo Helly [M.földvár SzD; SLt XLI] ✳ *vhány ~ krumpli. 1815:* két Tábla Krumpli [Nyárádsztbenedek MT; Told. 50]. ✳ *vhány ~ murok. 1778:* Két tábla Murok két Tábla Peterselyem [Mezőzáh TA; i.h. 18] ✳ *vhány ~ petrezselyem. 1706:* Kerti vetemény edgy tábla petreselyem [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.] ✳ *vhány ~ saláta. 1692:* Közepső Paszpang

tabla vegeben egy tabla salata [Görgénysztimre MT; JHb Inv.] ✳ *vhány ~ szőlő. 1717:* Peres Mál nevű hegyben vagyon hét kőzép szerű tábla szőlő [Nagyrápolt H; JHb XXXI/5]. *1804:* Egy Tábla Szőllőjét is tudok a' Gubernator Ur ő ex(ce)ll(entia)jának az Ingovánban [Szilágysomlyó; EM Conscr.].

táblaablak ablakszem; ochi de fereastră; Fensterfach/Fensterfeld/Fensterscheibe. **Szk:** *üveg ~. 1656:* Ezen haz falan vagyon 4 tablakbol allo vas sarkon panton forgo, forditos ki nitos vas karikas üvegh ablak, also resze egik felöl egi fel üvegh tabla ablak hejaval vagjon [Fog.; UF II, 138].

táblaasztal asztal; masă (cu tăblie dreptunghiulară sau pătrată); (viereckiger) Tisch, (viereckige) Tafel. *1669:* ezen konjhaba(n) vagjon ket Tabla asztal [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. *1699:* Olasz labos tabla asztal egy negjszegű olosz labos Asztal egj [Boroskrakkó AF; BfR]. *1788:* Lábos nagy hoszszu Tábla Asztal [Mv; TSb 47].

táblabeli táblában/földterületen levő; din tabla/parcela de ...; in einem Feldstück befindlich/liegend. *1845:* A Nyáras bertze táblábali erdő [Kissolymos U; EHA]

táblabíró (vármegyei) bíróság ülnöke/asszesszora; asesor în complete de judecată (județene), judecător; Tafelrichter (Art Komitatsassessor im ung. Biedermeier). *1823–1830:* És így Mátyusnak a doktorságból kevés fizetése volt, úgyhogy kényteleníttetett az akkori Marosszéki Continua Táblán asszesszor vagy táblabíró lenni [FogE 306]. *1837:* Mi Kőkősi Bodolyi Sigmond Nemes Also Fejér vár megye Marosi kerülete Arvai Székének H Elnökje és Zágrábi Horváth Sándor az írt vár megyének Hűtős Tábla Birája és segéd Árvai Biro [Ne; DobLev. V/1219]. *1840:* Ezen Esketésnek meg Hűtelesittésire kirendeltettnek Tábla Biro Székely András, és Megyei Hűtősők Pap Sigmond — Neb Ferentz [Dob.; Somb. II]. *1847:* Veress Bálint és Mester Károly mindketten nemes Alsó-Fejér vármegye hites táblabírái [VKp 177].

táblácska 1. *számvető ~* kis számolótábla; tabel care permite rezolvarea imediată a unor calcule; Rechentäfelchen. *1804:* Egy Szám vető tablátska [Borosbenedek AF; SLev.]

2. vmilyen tok/tartó; un fel de toc; kleines Etui/Futteral, kleiner Behälter. *1801:* Egy Spádéra valo Táblatska [Medgyes; CsS].

3. kis ablakvédő tábla; oblonaș (la fereastră); kleiner Fensterladen, kleine Fenstertafel. *1692:* ezen egyik ablak(na)k két felől való mellyékit két kis Almarium formára csinált vak ablakok (így!), az egyik ablaka, az egyike nincsen jelen, ezeknek fűresz Deszkakbol való tolyogato kiss parkanyzatos Táblacskái, avagy aitaj egy hijaval [Mezőbodon TA; BK 9 Inv.]. *1702:* ezen oldal kamarának vagyon egy kis ablakja ... belől Vas Sarkokon forgo vastag Cserefából Csinált Táblácskája is vagyon [O.brettye H; Born. XXIX. 4]. *1849:* A Szobának két ablakaiba három táblátska el van hasadva [Somkerék SzD; Ks 73. 55].

4. ablakszemecske; ochi mic de fereastră; kleine Fensterscheibe, kleines Fensterfach/Fensterfeld. *1798:* az Hét Házokban két két ablakok vagynak ... ki tőredezve találtattak 6 Táblátskák, mellyek papirossal vagynak ki földozva [Vályebrád H; Ks 76. IX. 27]. *1814:* kis ablak, kilentz kis Tablátska kettő el van belőlle törve [Mezősályi TA; RLt]. *1827:* a' Kert felől valo ablakotskának két Táblátskái ki vagynak törve [Koronka MT; Told. 34].

Szk: *ablak ~i. 1756:* Ezen Ház ... belsö Rámáján két két Vas Sarkokon fordulo, kisded Vas karikákkal ki Nyito, és Vas Horgokkal be záro kisded Üveg karikákkal On kőzé foglalva rakot Ablak Táblátskái vadnak Négj részekben szakasztva [Branyicska H; JHb LXX/2. 18–9].

5. asztalocska; masă mică; Tischchen. *1788:* Két kis avatég Tábla ... Két ennél nagyobb Táblátska [Mv; TSb 47].

6. kis földterület/darab; parcelă mică; kleines Feld-(stück), kleine Parzelle. *1766:* ezen Táblátskát megszakasztván az emlitett nagy árok [Dob.; Mk]. *1800:* A La Kályá Boilor lévő Táblátska [Szomordok K; BetLt 2].

Hn. *1767:* a verőfényben egy Kis Táblátska [Mezőbodon TA; EHA].

Szk: *~ra feloszt. 1746:* ezen alól maradott részt a Mlgs B. Vr(a)k kőzt fel osztván négj táblátskára, fellyűl a Gróff mellett a meleg oldal felől Valo táblátska és tul a patak felől lévő táblátska ... jutott Mlgs B. Josika Mojses Vr ő Ngn(a)k [Mezőbodon TA; JHb XI/22. 6] ✳ *kiszakasztott ~. 1786:* Ezen ki szakasztott Szegeletes Táblátska mellett [Mezőbánd MT; TSb 51].

7. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: kis földdarabnyi; de mărimea unei parcele mici; von der Größe einer kleinen Parzelle. *1797:* Szokolba van egy Tablatska veszö vagyis ollyas mező Cseplesz erdö (így!) Amellyet negyedik otodik esztendőben el szoktan(a)k volt adni ugy Fülpesenis ez ugyan jobbatska karon(a)k valois van benne [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. *1798:* Egy Tablácska Széna fűvet ... adtam egy ujj Selérnek mellynek nem volt nyila [Mezőbodon TA; IB].

táblácskaforma kis négyszögű minta; de formă dreptunghiulară; mit Karos, (mit) Rauten(muster), mit viereckiges Muster. *1787:* Vr Asztalára valo elegyes Sejemmel arannyal Ezűstel Táblatska formákra varrott Abrasz [M.-fodorháza K; RLt].

táblafia vmely bíróság/tábla ülnöke/asszesszora, táblabíró; membru al corpului judiciar, judecător; Assessor/Beisitzer am Komitatsgericht. *1671:* Annak felette azon Vármegyének a' hol az productio lészen, két Fő Birája és hat Táblai Assessor eleiben producalni, hogy ha penig valami nagy akadályok miatt hat Táblafiai jelen nem lehetnének leg-alább négy Tábla Assessora bizonyoson jelen légyen [CC 68–9/2]. *1704:* kíváná, hogy vagy a directort adják neki, a másik fiscalis procurator odamaradván, vagy ... az ítélőmester helyébe ültessenek egy táblafiát | a tanács nincs ki, a táblafia sincs, a főtiszteknek és regalistáknak fele is nincs, kövétek nincsenek, hanem inkább mind zálogok [WIN I, 122–3, 132].

táblafiúi táblabírói/esküdti/asszesszori tisztséggel kapcsolatos; de membru al corpului judiciar, judecătoresc; das Amt eines „Tafelrichters" betreffend, das Amt des Beisitzers/Assessor betreffend. *1710 k.:* Telekinek, Székely Lászlónak is igen kedves emberek volt, tudott mind szót, mind ajándékot bővön adni, mellyel is nyerte táblafiúi, ítélőmester, tanácsúr, praesidens és Fejér vármegyei főispánságát, nemcsak érdeme nélkül, hanem érdeme ellen [BÖn. 673].

táblafiúság táblabírói tisztség; funcția de membru al corpului judiciar; das Amt eines „Tafelrichters". *1710 k.:*

az öcsémet, Bethlen Pált táblafiának tételé, hogy már nékem bosszúságomra és becstelenségemre ... ha engem kínáltak volna is táblafiúsággal, én bizony, tot me jam inferioribus consiliariis factis fel nem vettem volna [BÖn. 719].

táblaforma táblaszerű, tábla alakú; de formă dreptunghiulară; tafelförmig. *1694:* Vagjon egj deszka Rekesz-haz ... Haz hejára is ennek szolgál ... vas sarkokon pantokon forgo, retezes, retez fejes tabla forma Ajtótska [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúria-leír.]. *1736:* az asszonyoknak és leányoknak a könyökökig feljebb ugyan bővebb ingek volt, az könyöklöktől fogva a keziig sipos ránczos szoros újja volt, inneplő pedig olyan tábla forma volt [MetTr 341].

táblafő földterület felső része/eleje; capătul de sus al parcelei; oberer Teil eines Feldes/einer Parzelle/eines Grundstücks. **Hn.** *1822/1823:* a' Nyílas Tábla főnél (k) [Dés; EHA].

táblaföld földdarab/tábla; parcelă, lot; Ackerfeld, Feld, Parzelle. *1841:* a Felsö oldalról végedes végig egész hoszszába szomszédja ezen földemnek az Idősb Sombori Elek Bátyám Allodiális török buzás Tábla földje | a mig a Tábla földem vége ki rug, az ötsém Táblájának is a vége éppen oda rugván ki [M.zsombor K; Somb II].

táblaház királyi tábla épülete/székháza; clădirea/sediul Curții de apel; Gebäude/Sitz der königlichen Tafel. *1776:* én elmenvén, mivel már ă Táblára felment vólt a' M. Praepost Ur, meg vártam ă Táblaház kapuját(an)[a], mig onnan le jött [Csókfva MT; GyL. Adalbertus Biro siculus ex Csik Kartzfalva nunc residens in Pago Csokfalva lev. — [a]Marosvásárhelyt].

táblai 1. vmely bíróságon dolgozó; de la Curtea de apel; an einer „Tafel" (Gericht) tätig, Tafel-, Gerichts-. *1655:* Kézdi Vásárhelyen lakó Barabás Péter hütös táblai deákunk adja alázatosan értenünk [SzO VI, 199]. *1677:* A' Fiscalis Directorok mind Széken és Táblán-is ben ülhetnek, Fiscalis causakon kivül; de mint a' töb Táblai Assessorok hitesek legyenek az igaz törvény tételre | Assessorok a' Táblán hány számmal, és micsoda provisioval tartassanak, Táblai Fiscus számára cedalo proventus, számokra járjon [AC 206, 252]. *1779:* Grátza György és Fekete Samuel exmissus Táblai Cancellisták Regiusságok alatt költetett [Nagylak AF; DobLev. III/522. 1a].

2. országgyűlés alsó tábláját illető; care se referă la Tabla de jos; die Ständetafel/das Unterhaus des Reichstags betr. *1695:* Romai Császár Kglmes urunk ő Felsége Decretumihoz conformáltatott, és ez jelen valo esztendőb(en) Juniusban Fejérvár Várossában celebráltatott Ország Gyűlésében publicáltatott, ă Nemes Ország Statussinak Regestruma ... Táblaj Rend[a] [Borb I. királyi rend. — [a]Köv. 11 név].

3. bíróságon tárgyalt; care a fost dezbătut la Curtea de apel; vom Gericht/von der Tafel verhandelt. *1677:* Kik régi Salariumokkal legyenek contentusok ... hogy a' Vármegyéken és Székeken-is a' processus, a' Táblai processusokhoz accomodaltassék [AC 180].

4. táblai bíróságon kiadott/mondott; care a fost pronunțat la Curtea de apel; von einem hoherem Gericht verhandelt/entschieden, Gerichts-, Tafel-. *1730:* Vármezőn a' Mgs Csáki Uraktul repetáltak vólt valami Jobbagyokot az Aszszony Vér Judith Aszszony számára, kiket is hogy fel nem adtanak, Tablai Sententia és Deliberatum mellett Vármezón foglaltak osztán érettek, mind Jobbagyokot, mind penig bizonyos szamú Sessiokot [Retteg SzD; TKl 2 Steph. Zabolai de Dees (57) vall.].

táblajárás 1. céh hirdetőtáblájának körbehordozása; transmiterea de la o persoană la alta a tablei portative folosită pentru diferite anunțuri în cadrul breslei; Herumtragen der Zunfttafel. *1672:* Hogyha penig a' Tabla a' Mester Embert házánal nem talallya az Haza nepe külgye el a' Tablát más Mester emberhez es mennyenek a' Czeh Mesterhez, Uranak szeribens kepeben s kövesse meg a' Tábla járast [Dés; Jk]. *XVIII. sz.:* Az halottas házhoz, ha tábla jár és oda nem megyen az órára az mely praefigáltatott, elmarad érette táblajáráson sz. dénár 33 [Dés; DFaz. 32].

2. szavazás; exprimarea votului, votare; Stimmabgabe. *1772:* A(nn)o 1772 die 15ta Marty Tabla járás alkalmatosságával Blts Czehunk(na)k gjülése lévén, amidön is fel álván Boros Samuel és Vizovathi András Eő kglmek emlékezteték ... a Blts Czéhot ... instantiajok(na)k Complementumára [Kv; ACJk]. *1775:* Lévén az B: C. Congregatioja és akkori alkalmatossággal végezé egyenlő akarattal aszt hogy ha valamely Betsülletes Mester legény Cehban akarna allani tartozik az Cehnak öszve Gjuléséért flor 1 id est egy forintokat le tenni az Tábla Járásért 12 pénzt [Kv; FésCJk 51]. *1841:* Az őkglmek[a] jeladások vagyis jeljárások ládájoknak kultsok légyen és aki az órát elvéti vagy elmulatja, a nemes céh táblajárásinak felével tartozik [DFaz. 39. — [a]A sírásó ifjak].

táblajárásbeli szavazásra/szavazás céljából; pentru votare/exprimarea votului; für Stimmabgabe. *1806:* Február 22-én „táblajárásbeli céhat gyűjtvén céhmester atyánkfi(a) a szomosújvári árulásér a széki asszonyoknak és fűzesieknek adjunk vagy ne adjunk, e kérdés forog [Dés; DFaz. 33].

táblajárási szavazással kapcsolatos; în legătură cu votare/cu exprimarea votului; die Stimmabgabe betreffend. *1841:* 1841-ik die vero 12-ik mensis Januarii bizonyos tábla járási gyülése lévén nemes Céhunknak ... végeztük azért közönségesen[a] [DFaz. 37. — [a]Köv. a hat.].

táblajártatás hirdetőtábla körbehordoztatása; transmiterea de la o persoană la alta a tablei portative folosită pentru diferite anunțuri (în cadrul breslei); Herumtragen der/einer Verlautbarungstafel. *1727:* Hogy ha valaki tábla jartatasba a' Táblat eltéveszti vagy magánál tartya, Atyánk Vran (!) házához nem szolgaltattya buntetessek 24 penzel [Zilah; Borb. II].

táblajáték biliárd; biliard; Billard. *1736:* (A) Farkasutcza felé az említett kert ... végiben volt egy szép nyárihaz, abban volt zöld táblajáték, az kit most pilliardnak hínak [MetTr. 430].

táblájú 1. vhány darabból/táblából álló; care este făcut dintr-un anumit număr de plăci de lemn; aus/mit/von ... Platten/Tafeln. *1793:* egy olosz fal hat tablaju szakadozott [Kv; TL conscr.]. *1813:* Olosz fal 10 Táblájú [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.]. *1832:* Egy mettzett üvegü hat táblájú szép oloszfal [LLt].

2. vhány ablakszemből álló; cu un anumit număr de ochi de fereastră; aus/mit/von … (Stück) Fensterfelder/Fensterfächer/Fensterscheiben. *1632:* Mellette leueö masodik kwlseö bolth … Vagion 3 ablak raita negj negj tablaiu [UF I, 157]. *1647:* egy eoregh haz … ebbeol nylik egy peruatara egy festett tolio zarú, kolczú aito; vagion benne egy hat tablaiu eoregh wuegh ablak [M.királyfva KK; BK 48]. *1674:* Vagyon ezen haznak harom fa közze rakot két két tablaju ũvegh ablaka, harom ũvegh tanjer hejaval [A.porumbák F; UF II, 595].

3. (asztal)lapú; cu un anumit fel de placă; mit einer Art Platte/Tischplatte. *1846:* a Palotárol nyilik egy jol készült ajto az eő Nagysága szállására — Vannak benne két egy forma Tisza fa asztalok, — egy Tisza fa márvány kő Tábláu asztal [Szászerked K; LLt gr. Lázár László udvarháza].

4. vmilyen pengéjű/lapú; cu un anumit fel de lamă; mit einer Art Schneide. *1787:* Egy nyeletlen széles Táblaju kapa [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 5].

5. szárnyú; cu (o singură) tăblie; mit … Türflügel(n), …-flügelig. *1676:* Ezen műhelynek két vas sarkon pánton forgo egy tablaju alol vas szegezejő <ayto> [Fog.; UF II, 748].

táblakályha kályhacsempe; cahlă; Ofenkachel. *1810:* Vagyon a' Leányok háza … vagyon benne égy négy szegeletű, kék nagy tábla kályhákbol Franczia módira csinált, tégla tűzhelyen állo vas pántra rakott, kettős tetjű, gombos párkányos ajto nélkül valo kementze [Doboka; Ks 76 Conscr. 37].

táblametsző ágyást kiszabó; care este folosit la formarea straturilor de legume; Beetformer, Gestalter von Beeten. *1780:* Tábla mettző kertész Spárga 2 [Bethlen SzD; BK].

táblás I. *mn* **1.** céh hirdetőtáblájáért felelős; care este responsabil pentru tabla portativă (cu diferite anunțuri) în cadrul breslei; für die Zunfttafel sorgend. **Szk:** ~ *céhmester. 1637:* Ökglmek az böcsületes marosvásárhelyi szabóczéh … választtattanak … Táblás czéhmesternek Nagy Szabó Ferencz uramat [Mv; EM XVIII, 403].

2. kazettás; cu casete, care este împărțit/compartimentat în casete; mit Kassetten. *1681:* Ebédlő nagy Palota; Az allya őntött, feli gerendas, zőlden festet Tablas, partazatos deszka menyezetes | Vajda Hunyad Vara … Aranyas ház allya öntett, feli gerendas, festet Tablas deszka menyezetes | (A) Templom felett valo keö ház végéb(en) levő hoszszu folyoso. Keöböl eppettetett; az allya öntött, feli gerendas; czifraso(n) festet, Tablas deszka menyezetes [Vh; VhU 543, 552, 582].

3. keretes, rámás; cu ramă/cadru; umrahmt, eingefaßt. *1611:* Mas egj Rubintos tablas munkara czinalt gieöreö nio(m) ar(anyat) 1es masfel ortot … f. 6 d … Egi hegies giemantos aranj gieöreö tablas nio(m) Araniat egyet es fel ortot … f. 22 [Kv; RDL I. 88]. *1632:* Az falon harom tablas ramas kepek [Fog.; UF I, 145]. *1810:* Nagyobb táblás réz csatt Rf 7 xr 26. 70 Táblás réz csatt Rf 6 xr 3 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 14]. *1861:* 1 táblás és kihuzó ágyot tőlgyfa szinre lagiroztam f. 4 [Kv; Újf 1].

4. védőtáblával ellátott; prevăzut cu obloane; mit einer Tafel/Platte geschützt. *1634:* Az mi hazamnal leueő Tablas Oltarimat illeti, aztis ide: az Paterek hazahoz hagiom, io leszen az Oratoriumban vele elnj [WassLt. Wass János végr.]. *1687:* Egy kőzep szer, aranyos, nyito tablás Tükröt f 1 // 20 [UtI].

5. óratáblával/lappal ellátott; cu capac; mit Uhrdeckel/Tafel. *1679:* Felljeb irt kapu felet valo haz mellet vagyo(n) gerendakbol fel czinalva … Ablakan is veressel festet rostely; ora mutato Tablas [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv.]

6. táblaformájú darabokból álló; în forma dreptunghiulară; aus viereckigen Stücken bestehend. *1637/1639:* 1. varratlan vj abrosz, gjapotos rosas tablas harom szel – – – f. 1 d. 50 [Kv; RDL I. 111]. *1651:* Harom reczes Abrosz ketteí Tablas az harmadiknak az kozepiben vagyon recze [WassLt. Wass Judit kel.]. *1664–1665:* tablas Abrosz Nro 1 [Mv; Ref.egyh.lt]. *1674:* Egy tablas Reczés abroszt [Beszt.; WassLt]. *1706:* Egy recses (!) vekony tablas asztalra valo abros [LLt Fasc. 108]. *1739:* 5 vég Táblás formáb(an) való Aszsztal keszszkenyőnek való darabba Nro 5 [Szászerked K; LLt 96]. *1743:* Egj tablás Reczéss Agyra való [Mezősztkirály AF; Told. 19]. *1766:* Két egy pár Embernek valo Derekallyak; egyik(ne)k kanafász a másiknak kék közönséges táblás tokjak [Lesnek H; Szer. Hursági Éva inv.]. *1789:* Vettem kezemhez … 6 Tutzet vékony táblás Asztal keszkenöket [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.].

II. *fn* üveges; geamgiu; Glaser, Glashändler. *1790:* Az ablakokhoz valo Üveg Táblákrol mértéket vettem, és ma általis adtam a Táblásnak hogy ki vágják [Sztrézakercsesora F; TL. Wessényi Dániel gr. Teleki Jánoshoz].

◇ **Szn.** *1573:* Tablas peter [Kv; TJk III/3. 99]. *1592:* Tablas Matiassal [Kv; TJk V/1. 232].

táblásan 1. kazettásan; cu casete; mit Kassetten. *1637:* menyezeti feyer gyalult deszkakbol tablason kopiason csinalt, uagyon benne keöreös keörwl deszkas szalonna ala ualo allas | menyezeti festet kopias formara tablason csinalt [Fog.; UF I, 406, 408].

2. tábla/négyszög alakúra; în formă dreptunghiulară; viereckig. *1706:* Egy tetsin tablason sőtt aranyos ezűstős mely fuző (!) [Moldva; LLt 108].

táblásos ablakvédővel/táblával ellátott; (care este prevăzut) cu obloane; mit Fensterladen/Fenstertafel versehen. *1849:* Ezen szobának 3 ablakjai kivűl vas rostéllyos táblásos [Somkerék SzD; Ks 73/55].

táblaüveg lemez alakú öntött üveg; sticlă plană, geam tras; Tafelglas. *1736:* Ablakok … kozül az edgyik merő évegből valo, azon Nagy Tábla evegből rakatott ki [Várhegy MT; EMLt Conscr.]

táblavas négyszög alakú vaslemez; placă (dreptunghiulară) de metal; viereckige Eisenplatte. *1679:* Hamoron ki nagyolt, hoszszu tábla vas nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 72].

táblavég földterület lábja/vége; capătul parcelei (de teren); Ende eines Feldes/einer Parzelle eines Grundstücks. *1825:* egy Tábla vég … ez előtt nyoltz öll szelességü vólt, de a' Szamos Lotsogtatásával el apadván, most egy fertály szekér szénát termö hely [Árpástó SzD; CsV IV].

tábláz 1. földterületet ki/felmér; a împărți în parcele/loturi, a parcela; vermessen, parzellieren. *1777:* mérés által azon helyet táblázni, telyes lehetetlen volt [Mogura TA; Ks 89]. *1802:* A Geometra a' ki az egész Hatart mérte, és Tablázta minket is az osztoztassan [M.zsombor K; Somb. II].

Szk: *erdő ~ni. 1831:* erdő táblázni a Tkts Comissinak (!) egy vadveres plajbász 10 xr [Torda; TLev.].

2. (be)deszkáz; a face tăblie (de poartă); mit Brettern verkleiden, verschlagen. **Szk:** *kapu ~ni. 1749:* Deszkák Perceptioja ... vettem ... Szellyesebbekett kapu táblazni valót No 6 [Kiskend KK; Ks 70. 51].

táblázás földterület ki/felmérése; parcelare; Vermessung, Parzellierung. *1771:* Második nyílazás, vagyis Táblázás, a' ... Somlyai rész Possessor Urak részekre jutott Tábla szomszédságában ... meg mérettetvén lött 180. öles [Fejér m.; DobLev. II/428. 18b]. *1775:* Paraszt Embereikkel ... mereték és táblázták a határt, melyből a következett, hogy ezen in adaequata s improportionata Táblázásnak se határát, se barázdáját Accurate senki nem tudhatja [uo.; i.h. II/465. 1a]. *1781:* az fel osztando Erdők ... Vétettenek egy Plágában Táblázás szerint illyen rendel [Magyaros MT; EHA]. *1793/1794:* 'a Papok része ezen fel Táblázott Rétnek éppen a' közepén volt, hogy azért a' Táblázás ne tsonkuljon itt szakasztott ki reszek[a] [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 20a. — [a]A helybeli papoknak].

tábor 1. katonai/haditábor; tabără militară/de ostaşi; Feldlager, Lager. *1514:* noch dem her mit dem grossen tabor nwr II meyl von Lippa lag [MRReb. 210]. *1562:* (Az élést) wgy hazzak Jde desre hogy Jnnet myndyarast Jndulyanak az tabor vtan velle [Dés; BesztLt 13]. *1573:* Kowach Lwkach Azt vallia hogi mykor az Thabor zamosfalwanal volna Azkor az vasart ky kwlte volt az Byro Eois teobekis Az kapw eleot arwlnak volt kasat [Kv; TJk III/3. 178]. *1597:* B: wram w kegelme kwlte Makray Janost az Taborban hogy biszonios hyrt hoszszon kwl wadgion az Tabor es egieb dolgokrwl biszoniost hoszszon [Kv; Szám. 7/XIV. 99 Masass Thamas sp kezével]. *1612:* Forgacz mind Taborostol nagy hirtelen Jeoùe varosok alà, es mihelt erkezek keorwl veúen eoket Sancziott haniatott es azontul mingiarast leotetett [Kv; PLPr 27]. *1620:* az melj Szamos Gialogok ... Az orzagh oltalmazasara az Taborba(n) Mentenek, Azoknak ho penzek keőlczieőneőzesbeől teőlt kj [Kv; TanJk II/1. 299]. *1644:* ielente Tholdalaghi Sofi aszony o kme mostani nagy szukseges allapattyat hogy az mostani haza szuksegere Taborb(a) maga es Unokaj Joszagarol louast kelletnek allatni [Ks 90]. *1657:* Úgy vagyon, estve sokkal megtöbbüle az ellenség táborának tüze, és éjjel az sánchoz, az mennyire lehetett, gyalog is közelítvén, sajdítottam mint valami szekerek zörgésének és lovaknak lassan alattomban hajtásának jelenségét [KemÖn. 241]. *1683:* Taborban menő Koczisok és Fellaitárok Fizetésekről valo Registrum [Utl]. *1705:* Die 8 Maji, Roth general hajdúi számára czinálván bizonyos számú köpenyegeket, az kik az táborra levitték ... költtettek fl. 3 [Mv; EM XXI, 437–8] | Azután pedig gondolván a németek, hogy mezei strázsájok vagyon a táboroknak, magok azért elöl menének, amintthogy a fiókstrázsára érvén, a szokás szerint kérdék, hogy ki vónánk [WIN I, 618]. *1752:* Dés házán lakó Nehai Sándor Thamás özvegyétől hallottam, hogy a' Kurucz világkor az Vrahoz menvén a' Taborra ... oda ment valami oláh Asszony ember, kiről azt mondotta János István néki: hogj a' néki édes Annya [Désháza Sz; Ks 100]. *1779:* 1778-ban táborban lévén Szőcs György, felesége kínálta két véka rozzsal Holló Ferencet [Taploca Cs; RSzF 287]. *1823–1830:* Melyre feleltem, hogy aki táborokat szemeivel látván s az hadakozás ínségeit maga tapasztalván, mint én, aki egynéhány ellenséges táborokon jöttem keresztül, nem kívánna katona lenni [FogE 272–3].

Hn. *1710:* a Tábor hegyin [CsH 205]. *1759:* a Tábor helyben (sz) [Alvinc AF; EHA]. *1782:* Szászok Tábora n.h.-ben (sz) [Szu; EHA]. *1815/1817:* a szászok Tábora nevezetű helyen (sz, k) [Szu; EHA]. *1829:* A' Szászok Táborán (sz) [Szu; EHA].

Szk: *~ba száll. 1659:* Az mi pedig, édes Öcsém uram, mustra dolgát illeti, azt igen jól cselekedte Kegyelmed, hogy megmustráltatott az én jószágomról is, mivel magam is úgy akarom, hogy az ott való jószágról abban az vármegyében üljenek fel, mivel ide soha nem győznők, mivel hetfün táborban szállnak [TML I, 433 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1662:* Ki hogy már mindenfelől hadait összegyűjtötte s az ország népét is igen felvette volna, ottan minden hadaival a Kenyérmezején táborba szállott vala [SKr 517]. *1676:* A németek felől ... nem igen félhetnék ... ha ugyan csak elhitetheti magával a töröknek ellene való igyekezeteket s kezde is penig hinni, fel szabadulván köztök a csata, magára nem várja s már is úgy kezdték hirdetni, hogy vagy Szendrőhöz, avagy az Harangodra száll Strasoldo táborban [TML VII, 201 Teleki Mihály Béldi Pálhoz] ✳ *~ba/~nak szállít. 1599:* Noha ennek eleotte walo lewelwnkben megh paranchioltwk wolt hogy Lowagtokath, gialogtokath mindgiarast Coloswarra kwldenetek mind az altal bizonios feo okok kewantak hogy Zaz Sebesnek tabornak zallichiwk orzagwnk hadath [Gyf; Törzs. Báthory András rend.]. *1614:* nagy reménsége lévén Rodolfus császárnak abba, hogy ... az német had ebben az esztendőben ... Gyulát, Szolnokot, Tömösvárat megvehetik, szép német és magyar haddal Básta Györgyöt generalisságra aláindítá Mihály vajda mellé, kihez képest Mihály vajda is az erdélyi nemességet Tordához szállítá táborba [BTN[2] 49] ✳ *~ba való szállás. 1662:* Fejedelemnek táborba való szállása, Várad felé kiindulása [SKr 172. — Tartalomjelző fejezetcímben]. *1670:* az elmult napokban Kegyelmetekkel egyező értelemből parancsoltunk vala bizonyos számú hadainknak táborban való szállások felől [TML V, 332 a fej. Teleki Mihályhoz] ✳ *~ra száll. 1710:* Mikor táborra szállott is, meg nem engedte, hogy az eddig való szokás szerint feles bagásiát vigyenek magokkal a tisztek [CsH 445] ✳ *~t felállít. 1736:* grófok valának a Báthoriak, de egész táborokat állitanak vala fel [MetTr 317–8] ✳ *~t jár. 1662:* jutván, die 26. Junii Polyvest nevű váraskához nem messze, Telyiássa nevű folyóvíz mellett tábort járnának [SKr 337] ✳ *basa ~a. 1661:* Valának a basa táborában egynehány száz havasalföldi kurtányok [CsH 8]. *1710:* Istennek kiváltképpen való rendelésiből az akkor Erdélyt pusztító török császár hadának generálisától, Ali basától erdélyi fejedelemnek denominaltatik és Ebesfalváról kedve s akaratja ellen a basa táborára kihozatik [CsH 51] ✳ *császár ~a. 1662:* a bolond levélhozók útjokban, azt értvén, hogy én is a hatalmas császár táborában rabul volnék, az levelekkel hozzám jőni nem merészeltek [SKr 562] ✳ *fejedelem ~a. 1657:* így egész napestig szemben állván estve válánk el tőlök tisztességesen, és menénk szinte az fejedelem táborához másodnap Szécsénben [KemÖn. 205]. *1662:* Ezalatt a fejedelem derék táborával és Duglás is az övéivel naponként continuálják, követik vala útjokat, az Morva vize mellé érkezvén [SKr 256] ✳ *fővezér ~a. 1670:* Dávid deák felől semmit nem hallott egyebet, hanem egy törökkel beszéllett, a ki látta az fűvezér táborán [TML V, 107 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1710:* minekutána a tatár hám és a két oláh

vajda kimentenek volna az országból, kevesed magával[a] megindul és Érsekújvárhoz megyen a fővezér táborára [CsH 55. — [a]A fejedelem]. *1771:* A svéciai király is Benderből a fővezér táborára megyen [CsH 469] ✳ *a francia ~a. 1710:* Marlebourg megegyezvén a császár generálisával, Eugéniussal, rámennek a francia táborára, ki egy erdő mellé vonta vala meg magát, hogy jobb commoditással harcolhasson [CsH 408] ✳ *Gyulafi ~a. 1653:* És mikor megszállottak volna Holdvilághoz a Gyulafi tábora, Medgyesből egy hajnalban kiütött Rácz György és a német, és megverék őket [ETA I, 96 NSz] ✳ *hajdúság ~a. 1602:* Kis Nisztor, es Hagymassy Mihaly Mikola Pal Arway ... valliak ... azokat az Juhokat ... az hajdusagh Tabora feleol hajtottak [Kv; TJk VI/1. 594] ✳ *keresztény ~. 1653:* Ugyan voltak okaim, mitől féljek — keresztyén táborban ne próbálnád bár meg azt [ETA I, 136 NSz]. *1710:* vala penig híre, hogy a fővezér igen nagy erővel jőne segítségire, azért, hogy a keresztény tábor is jobban resistálhasson a pogányságnak, együvé akarák magokat gyűjteni [CsH 193–4] ✳ *kereszteseknek ~a. 1562:* Mely igíretnek öröme miatt indittatván a vajda, azonhelyt erejét indittá és megveré[a] a kereszteseknek táborát Tömösvárnál, Váradnál és Erdélyben Kolozsvárnál [ETA I, 11 BS. — [a]1514-ben] ✳ *kóborló ~. 1600:* Puelacher Jstwan vram zolgaj (!) Janos ... vallya Egyeb latorsagat nem thwdgya Az Bochay Vram koborlo taboraban latta zemewel [Kv; TJk VI/1. 401] ✳ *kuruc(ok) ~(a). 1705:* A nagy armada is igen közel lévén a kurucok táborához, attól kell várni neki is | Ugyan ma a kuruc tábor megindult Hárságtól, hihetőleg ott már elélték a füvet körülöttök, és feljebb szállottanak [WIN I, 530, 541]. *1710:* Nekem is kételenség alatt oda kelle mennem a kuruc táborra, mert Forgács megparancsolá, hogy mindjárt megfogasson Mikes Mihály s felakasztasson [CsH 356] ✳ *lengyel ~. 1672:* És mivel ő nagysága bizonyos hírt nem hallhat az keresztények részéről, hát nekem parancsolt, hogy én keressek két embert; egyiket épen az lengyel táborra, másikat Bécsben küldjem [TML VI, 266 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] ✳ *magyar(ok) ~(a). 1600:* Küldötte volt Fejér várrúl Mihály vajda ez tordai magyarok táborába, Trauzner Lukácsot és egy oláh boért, kinek neve Andre Posztelnik [MonIr. XXX, 120 Szamosközy István]. *1672:* Az magyar tábor aligha ismét által nem kél a Tiszán [TML VI, 407 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1703:* a kurucok ... lementek a Szamos mellett, keresvén a generált és németeket ... találtak a magyar táborra, aki ... Szamosújváron alol volt a réten [Kv; KvE 279 SzF] ✳ *muszka ~. 1849:* A Muszka Tábor bé jöttével[a] egy fiatal fejős Bivalom el veszett ... de senki nem jelentette [Torda; DobLev. V/1276. — [a]A lev. okt. 17-én kelt]. *1851:* az osztrák és Muszka tábor itt Létivel [Dés; DLt 1147] ✳ *német(ek) ~(a). 1598:* 25 Aug: B. V. kulde Iffyú keőteluereo Tamast hogy meg tudakozza hol wagion az Nemeth Tabor ata(m) neky ... f 4 [Kv; Szám. 8/V. 159]. *1621:* 21 Julii. Bethlen Gábor őfelsége az egész német tábort megverte, és minden sáncokot megvette [Kv; KvE 154 SB]. *1687:* Augustus. 3. Jött a fővezértől kapucsi pasa, ki a németek táborának Eszéknél valo megverettetését meghozta [AMN 278]. *1709:* Enyedi György resolvalta magat, hogy feleseget Barabas Ersébetet soha nem hozza nem vészi: mert ő neki mátkája vagyon, az az kurvaja, mellyet Beszterczeről az Nemet taborral elis vitt [SzJk 383]. *1710:* de a sok lövésit, bombázását nem állhatván a német tábornak, az erős Kaiserverta várost feladják a németeknek [CsH 219] ✳ *oláh ~. 1849:* ki kellet telni az 55 számnak a mit az olá Tábor ki parantsolt[a] [Héjasfva NK; CsZ. — [a]Juhot] ✳ *osztrák ~ → muszka ~* ✳ *a svéd ~a. 1657:* az Fejérhegyen általmenénk Szomolyán tájékján Morvára ... már jó időtől fogva fekszik vala alatta az svéd tábora [KemÖn. 276] ✳ *szamosfalvi ~. 1594:* Czipot vit az Zamosfalui Taborban ala ... Greb Marton ... d 12 [Kv; Szám. 6/III. 7] ✳ *(Székely) Mózes ~a. 1653:* Székely Móses táborát Kolosvárról megindítván, méne Szamos-Újvárhoz, hogy azt a németektől megvegye a várat | De a reménység igen megcsalá, mert mind gyalog szállának a vajda hajdui, csak egy kapczában, mert nagy sár vala a Móses tábora előtt [ETA I, 79, 82 NSz] ✳ *tatár–török ~. 1690:* Ment az tatár-török tábor Bonczida és Iklód tájékára ... Puszta Csán, Komjáczeg, Túr, Koppánban sok praedalást töttek [SzZs 719] ✳ *török császárnak ~a. 1711:* De az isten a nagy kevélységért eszit veszté a muszka nagy készületinek ... s mintha keziben volna Constantinápoly, a török császárságot magáé gyanánt usuálni akarta, és ... igen könnyen a török császárnak minden táborát dissipálhatja vala [CsH 467] ✳ *török ~(a). 1613:* 24 Octobris. Mene vissza a török tábor Temesvár felé [Kv; KvE 147 SB]. *1661:* Az török táborról azt beszéli a postám: igen megszerdűltek magokban, de bizony jobban megszerdűlnek [SzO VI, 241]. *1674:* Vono Eőkőr nro 18. Törők Táborrol viszsza jőtt Eőkőr nro 7 [Törzs. Dévai fej-i udvarház]. *1710:* A török tábora is meglátván, mint annyiféle nemzetségből álló sokaság, egybenbódul, ők is futni kezdenek [CsH 172] ✳ *vezér ~a. 1660:* Vádolták avval is ez szegény várost, hogy az vezér táborából hozzánk jövő három nemes embereket küldtünk volna Rákóczi fejedelemhez [Kv; KvE 183 LJ]. *1662:* Az vezér tábora helyén felvont sátora alá ... megszállván ... rájok kiment vala [SKr 625]. *1663:* Azonban az estve érkezének Szilvási Bálint és Csepregi meg az vezér táborárúl [TML II, 596 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

Sz. *1823–1830:* mint egy fekete tábor, úgy látszottak, még városi ismerőseim is sokan jöttek a meggyesfalvi fogadó tájékáig [FogE 133].

2. tábori sereg; oaste; Heer, Armee. *1630:* szálla a tábor szintén az Hostad végében [ETA IV, 198]. *1710:* Udvarhelyszékről vala egy katona, Bíró István nevű, vitéz székely hadnagy, ez rosszacskán lévén, amint a tábor utazott, meglátván egy forrást, leszáll lováról, hogy igyék [CsH 170].

táborbeli I. *mn* katonai táborban levő/tartózkodó; care se află în tabără militară/de ostași; im Lager befindlich/stehend/liegend, lagernd. *1662:* az hol az várhoz való vetés volt is, igen elkaszáltanak az táborbeli németek [TML I, 327 Teleki Mihály Kemény Simonhoz].

II. *fn* katonai táborban levő személy, tábori katona; ostaș/militar din tabără; die Soldaten im Lager, Lagerinsasse. *1657:* Filekhez érkezvén, mivel igen kapdosnak vala ki az táborbéliekre, azelőtt is már egyszer defraudáltak vala, ekkor is nem akarának velünk accordálni [KemÖn. 268–9]. *1662:* Azon szempillantásban pedig a rétségekrül is mindkét oldalrul s hát megöl nagy sűrűséges sokaságú darvak olly szörnyű szokatlan kiáltást kezdének, hogy a török táborbéliek ... elrémülének [SKr 177–8].

táborhely sereg táborozó helye; loc de tabără; Lagerplatz, Lagerort. *1657:* Harmadnap esmét Lőcse irányában való táborhelyekig megint hasonló rajtok kapdosással kése-

rők őket; Lőcséhez közel sem bocsáták | Innét azért Duklással együtt, ő kétezerrel, én is annyével indulék, hogy valami derekas próbát tennénk az ellenség táborát megütvén, de heában fáradánk negyedik napok alatt, mert az ellenség azalatt is táborhelyét változtatta s erős helyben szállott [KemÖn. 227–8, 281]. *1662:* Az mieink pedig, hogy még szintén a hír bizonyos nem lévén, a fejedelem annak meglátására csatát bocsátott volna, a táborhelyről ki nem vitettek [SKr 257]. *1704:* Éjszaka felgyújtván a táborhelyet a kurucok, elmennek a vár alól [KvE 243 VBGy]. *1705:* Kire mondá, hogy az kurucok a táborhelyeket égették fel, de nem csuda, mert régen lévén ott az egy helyett, változtatni kellett [WIN I, 569–70]. *1711:* már egy falat kenyerek sem volt, a sáncban a lovok, marhájok is éhel kezdett megdögleni, mert ollyan rettenetes sok sáska volt a táborhelyeken, hogy térdig jártanak benne [CsH 469]. *1775:* A táborhelyet delienálták is, szénát, zabot az ország repartiált is s noha vártuk, de mindeddig be nem érkezék, mivel más dolog adta elé magát [RettE 351].

Szk: *a német ármáda ~e. 1710:* a francia ... titkon minát kezdett vala ásatni a német ármáda táborhelyire, melyben Eugénius semmit sem tudott [CsH 325–6].

tábori 1. katonai táborbeli; din/dintr-o tabără militară; Feld-, Lager-. *1596:* Haggiuk ti nektek, hogj az ménni huzad es Kapw zamrol ualo gialoggal onnet tartoztok, azokat egieb haj mod es zokas zerint, minden elesekkel, es tabori kezuletekkel, minden ok uetetlen, mingiart ide feieruarra kulgietek taborunkba [APol. I. 61 fej.] *1661:* minthogy a tábori állapot változásokkal szokott járni, akkor is nem lévén alkalmatos helyem, nem írhattam [TML II, 122 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1681:* a Tábori alkalmatosságra e szerint adattak Konyhabeli eszközök[a] [UtI. — [a]Fels. köv.]. *1710:* Szokása szerint megszalad a magyar, sokan ott vesznek, a tábori készületet is odahagyák sok nyereséggel a német keziben | A svéciai király penig válogatott kétezer lovassal elszalada, és Tatárországban Tijginye városában mene, a több tábora egészlen mind ott vesze ... minden tábori készületivel [CsH 360, 420].

2. táborban vmilyen tisztséget betöltő; care deține o anumită funcție într-o tabără militară; ein Amt im Lager bekleidend, Lager-. *1662:* másnap Kemény Ferenc ... a hosszúfalvi táborában, pestisben ... megholt vala, ahová Balogh Máté által (ki most mintegy tábori gondviselője vala s praefectusa is) ... Kővárba kísértetett vala [SKr 667]. *1710:* Kemény János ha mellette levő hadaival eleibe ment volna (amint mind a német expertus generálisok, mind a magyar hadak tábori tisztei neki tanácsolják vala), azt a kevés számú megfáradott hadat dissipálhatta [CsH 51]. *1711:* az Olt Vizéb(e) a Tábori Tisztektől bé vettetett, a táborból ki verettetett[a] [Dés; Jk 359b–60a. — [a]Szász Csatári István].

Szk: *~ élésmester. 1683:* Vevén Zóltán Zólgátul Tizenhat sing Fajlandist három Tabori Elés Mester és Tabori Kantor számokra meljnek az árat meg adtúk [UtI] ✻ *~ kántor → ~ élésmester* ✻ *~ lelkész/pap. 1866:* ha a' mi Anya-Kőnyveink' rovatai nem foglalják is magokban, mind azokat, mellyek a' tabori lelkészek Anya könyveik szamára elöszabnák, a' katonaság kőrül tett lelkészi szolgálatokot, azok szerént kell bétölteni és ... a' Katonai Hatoságnak ... békűldeni [Gyalu K; RAk 113]. *1869:* Feri ... 46ban szűletett tehát hozzá nem kerül talán el a sor, s ha el is, teszi le Juliusban a papi vizsgát s mint papjelelt menekül — bésorolják ugyan, de absitot adnak és ithon hagyják és ha háboru lesz viszik tábori papnak [Pf Pálffi Károly Kv-ról] ✻ *~ mester. 1653:* De azonban hát a küldött jancsárok is oda érkezének, s úgy azokkal a császár tábori mestere is eljött, és azt a helyet a hol mi valánk, a császár sátorának rendelé [ETA I, 133 NSz] ✻ *~ pattantyus. 1684:* Die 16. Aug(ustii) ... Medgyesi Szőcs György Tábori Pattantyűs(na)k eddig el töltett egy Kántoráb(an) attam 5// — [UtI].

3. táborban használt; care este folosit(ă) într-o tabără militară; im Lager gebraucht, Lager-. *1710:* Aholott minden munítiót, prófontját, tábori eszközeit, a fővezérnek minden sátorát ... nyolcvan öreg falrontó ágyúkkal együtt elnyerének a keresztények | Bádensisi herceg ... noha a törökhöz képest igen kevesedmagával vala, mégis szerencsésen triumphála vala ... minden munítióit, tábori eszközeit gazdag nyereséggel együtt a török tábornak felprédáltatá [CsH 202, 215].

Szk: *~ árnyékszék. 1679:* Szűkségh tévő helyhez valo tabori Arnyék szek desastol nro 9 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 95] ✻ *~ asztal. 1647:* Az palankon kwl egy szalmas Swteo haz ... benne egy Tabori vas pantos eoszúe fogo Aztal [M.királyfva KK; BK 48. 16]. *1745:* Tábori kitsin kerek asztal lábastól nro 3 [Marossztkirály MT; Told. 18]. *1753:* Egj hitván Tabori asztal nro 1 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. *1788:* Egybe hajthato esztergába mettzett négy szegeletű négy Srofos lábu Tábori Asztal [Mv; TSb 47]. *1805:* Két Asztal, a' melyek hivatatnak Tábori Asztalnak [Szamosfva K; BLt 9] ✻ *~ asztalocska. 1791:* Egy Kiss Tábori-Asztalocska [Déva; Ks 108 Vegyes ir. Grék Mihucz keresk. hagy.] ✻ *~ bőrpalack. 1628:* Az Legh belseő tárházban ... Egy Teoreők Tabori czieczies beőr Palaczk [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 1] ✻ *~ muníció. 1711:* Carolus a francia táborát megveré ... és minden tábori munítióját, készületit elnyerte a franciának [CsH 472] ✻ *~ nyoszolya. 1648 k.:* Csinaltam Harasztosi Miklosnak egy tabori niuszolyat d 60 [Kv; ACJk 64a] ✻ *~ rézcsésze. 1673:* adat megh ... Egy tábori réz cseszét [JHb] ✻ *~ réz főzőfazék. 1693:* Egy jo tabori rez főző fazek vas fedőjivel [Ne; DobLev. I/38. 9] ✻ *~ sátor. 1697:* Ezen boltb(an) ... Egy tabori Sátor Kék posztobol csinált párna sákb(an) [Alvinc AF; Mk Alvinczi Péter inv. 8]. *1816:* Egy rongyos otska tábori Sátor a' rudon [Varsolc K; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.] ✻ *~ szék. 1627:* Egy Tabory szęk ket Embernek ualo tt f. 1 [Kv; RDL I. 132]. *1681:* Veres bagazias Tabori Szék, onas apro szeggel czifrazot Nro 1 [Vh; VhU 545]. *1736:* A Palotában találtatott ... Rongyos bőrős Tábori Szék nro 2 [Várhegy MT; EM XIII/1. 100 conscr.]. *1756:* Az Őrög Asszony Pinczejébe(n) ... Tabori Bőrös Szek 2 [Kóród KK; Ks 19/I. 6]. *1849:* Egy kőrül karolt polituras tábori szék az ülete hárasztbol, rósát képezett virággal, ki varrat [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] ✻ *~ szekér. 1657:* elsőben is a tábori szekerek és impedimentumok az táborhelyről megindíttanának, azután az addig rendben állott seregek is [KemÖn. 72]. *1710:* A császár pedig Lándorfejérváratt maradván, a fővezért azzal a barom táborral ... és számtalan tábori szekerekkel, lövőszerszámokkal expediálja, hogy Bécset obsideálja [CsH 166–7]. *1738:* Városunk Nobilitáltatásától fogva Tábori Szekerek nem rendeltettenek s hasonló Gravemenekkel, mint a parasztok nem aggraváltattunk [Dés; Jk 501b] ✻ *~ szekreter. 1616:* Regi modi tabori Sekreter 10 fiokos ... 10 Rf [Kv; Born. IV. 41] ✻ *~ tarack. 1710:* kétszáz muskotélyossal s két tábori torockkal estvefelé Brassóból kiindula, s hajnal-

ban érkezvén Uzonhoz, a kurucok, az eb fiai elszaladának [CsH 378] ✳ ~ *üst. 1665:* Thabori üst no. 1 [Fog; UF II, 314] ✳ ~ *(vas)ágy. 1681:* Tabori vas ági, hevederivel együtt Nro 1 [Vh; VhU 539]. *1747:* Romladozott Tábori Agy Nro 1 [Szpring AF; JHb XXV/88. 4]. *1825:* A Fűst ház Gángjában Tábori ágy [Szentdemeter SzD; Told. 41]. *1850:* Egy Tabori ágy öszsze Hajto [Tarcsafva U; Pf] ✳ ~ *vasmalom. 1788:* Egy Tábori Vas Malom minden hozzávalo készűletivel [Mv; TSb 47].

4. táborban fogyasztott; care se consumă într-o tabără militară; im Lager verzehrt. *1704:* Pekri uram beizent volt Acton uramnak, hogy gyüjjön ki egy pohár tábori borra [WIN I, 150].

5. ~ *seborvoslás* tábori/seregbeli orvosi tisztség; funcţia de medic într-o tabără militară; Feldscherdienst. *1801:* a' Tabori Seb orvaslásnak fel vállalása [Kv; DLt].

táborjárás a táborból fölkerekedett hadsereg tovább vonulása; deplasarea taberei militare; Weiterziehen des Heeres, Räumung des Feldlagers. *1662:* Azonban a kolosváriak érkezvén a fejdelem eleibe, azoktul valóságosan kitanulták a töröknek minden állapotja, a megírt módon a Maros mellett lett táborjárása s oda nagy sok gabona, búza, abrak takarítása, derekas nyomulása [SKr 661].

táborjárt tábornak használt; care a fost folosit ca loc de tabără; (vormals) als Lager benützt. *1662:* Kik ellen a mindenható Isten felgerjedett haragját így mutatá, hogy elsőnek táborjárt helyüket száskákkal foglalta el, melyek előttük mindeneket megemésztettek [SKr 107].

tábormester kvártélymester, szállásmester; persoană însărcinată cu încartiruirea; Quartiermeister. *1596:* Marhes Greiwalt 2. lowan ment Thordara az Tabor mester Zolgaia Janos deak f — d 50 [Kv; Szám. 6/XXIX. 41 Bachi Tamás sp kezével]. *1662:* a tábormester Bodrogközben Újfalunál járna táborhelyt [SKr 221].

Szk: *török ~. 1653:* A török tábormestert a generalis Jósika István Báthori Sigmondnak küldi Fejérvárra [ETA I, 48 NSz].

tábornok general; General. *1849 u.:* erdélyi fő comendirazó tábornok Puchner Antal ő nagy méltosága rendelést bocsátott a háromszéki székely gyalogezredhez [EM XLIX, 547 Zeyk Károly kezével]. *1854:* Bem tábornok … Zsibónál és Csucsánál szétverte … Urbán … táborát s véletlenül egyszerre Kolozsvárt termett [ÚjfE 351].

táborol táboroz; a staţiona în corturi, a campa; das Lager beziehen, ins Feld ziehen, lagern. *1704:* A kurucokban ugyan Csanádon és több körül való falukban is táborlottanak és prédáltanak [WIN I, 303].

táboroz, táborozik táborban tanyáz; a staţiona în corturi, a campa; lagern, das Lager beziehen, kampieren. *1657:* de mivel már az hó is az mezőn ottan-ottan reánkesett, nehéz vala az táborozás magyarnak is, és zúgolódnak vala, az Manszfeld hada annál is inkább, noha azok faluban táboroztanak [KemÖn. 77]. *1662:* magok a deréktáborokkal Zsibó felé kijődögéltek vala, a fejedelem hadai egész hideg őszön mind csak Erdőd, Száda tájékán, a Szamos mellett és Kővár táján táborozván [SKr 663]. *1703:* olljan remenséggel küldött Kglmetek hogy két hétigh legh felljebb égj holnapigh Táborozunk, annak utanna masokat küldnek helljunkb(en) [Fog.; UtI]. *1705:* De magyarul ők táborozni nem akarnak, mert nem hisznek egynek is, hanem mind rebellisnek tartják, mind nagyját, apraját | Forgách uramék magok kínálták véle, hogy tegye le magát, minthogy erőtelen öregember, és ne táborozzon [WIN I, 607, 642]. *1710 k.:* Azt állította azután Teleki: néki fő török mondotta, mikor vélek táboroztunk, hogy igen kicsiden múlt, hogy öszve nem alkudtak volt [BÖn. 712]. *1736:* Mindenik vármegyében két főispán volt, az egy Hunyadvármegye és Partiumbelieken kivűl … mivel akkor sokat táboroztak, egyik az hadban ment, az másik otthon maradott [MetTr 411–2]. *1741:* mikor Táborozásnak ideje volt Borsa Máthé Uram fel ölteztette poszto gunyában Marosán Janost Lovat fegjvert adott néki s mindenkoron Marosán János táborozott Borsa Máthé Uramért mikoron kiváltatott [Faragó K; Told. 44a]. *1759:* A régi időben egész télen táboroztak egy dolmányban, mentében s aba-köpenyegben az derék emberek is [RettE 90]. *1799/1800:* a régi időkben hadakaztak, és Tábaraztak volna; — de én magam azonn tábarozo időt nem értem [Harasztkerék TA; Told. 30].

táborozás táborban tanyázás, táborba szállás; campament, staţionare vremelnică a unei unităţi militare pe un cîmp, în corturi; Lagern, Beziehen eines Lagers, Kampieren. *1656:* abba a táborozásba mind az utolszori felesege pénzit keőlteőtte [Dicsősztmárton KK; BálLt 85] | meg az Hauas alfeoldj Taborozas eleőtt az szamosuyvari uduarbironak. Fabia(n) Istva(n) ur(am)nak igerte es atta volt[a] [Mk Doboka inv. 2. — [a]Néhai Magyarvéggyantai Boros János]. *1657:* Ez táborozás alatt hagyattam szakállt; immár pedig született volt öregbik fiam, Simon, az mint említém 1633-ban karácson hetiben. Ez táborozás pedig lőn 1634-ben [KemÖn. 169]. *1662:* Császár parancsolatjára 1634-béli táborozás [SKr 156. — Tartalomjelző fejezetcímben]. *1671:* rendeljen mást is ide ő nagysága, mivel bizony nem győzöm az sok nyomorúságos táborozást, öreg ember is lévén már [TML V, 570 Türi László Teleki Mihályhoz]. *1678:* Mi Uram Váralyánál való táborozást sok okokra nézve alkalmatlannak ítílvén, ide Erdődszádához szállottunk, várván tovább való dolgainkrúl Kgd dispositióját [TML VII, 243 a táborban levő consiliáriusok Teleki Mihályhoz]. *1683:* az Peresek varjak megh hogy az Taborozasnak ideje szallyan le, az utan perellyenek egy massal [Dés; Jk]. *1703:* nemis gjözhettjük semmi képpe(n) annyi féle There viselés suportalni nagj költségűnkb(en) telvén eddigis az Táborozás(na)k szolgállattja [Fog.; UtI]. *1705:* Taborozasba ment[a] és házát zállogba adta Buzás Istvánnak f. 2//4 [Dés; EHA. — [a]Niszti János]. *1710:* És ha nagyságod a táborozástól irtózik, üljön veszteg nagyságod Erdélyben, én elmegyek a hadakkal [CsH 106]. *1741:* mikor Táborozásnak ideje volt Borsa Máthé Uram fel ölteztette poszto gunyában Marosán Janost [Faragó K; Told. 44a]. *1775:* a király vérszemre kapván nagy hadat gyűjtött s dupla fizetést ígérvén aki hozzámegyen, a császár Lengyelországban lévő hadainak jobb része általment s annak meggátolásában igyekezvén a császár, a táborozásnak vége lett [RettE 356–7].

táborozó 1. táborban tartózkodó; care se află în campanent; lagernd, kampierend. *1658:* Minde(n) az hazában az mostani felelmes és rettegheő állapatban országunknak derekas reszeiben Taborozo Ellenseg(ne)k ki ütesetül retteghuén concludaltak eő kglmek [Kv; PolgK 128]. *1703:* Fo-

garas Városbéli és Fogarasföldi Táborozó Nemesség(ne)k és Boérság(na)k közzönségessen alazato[ss] applicatiojok T F Kapitany Urunkhoz és az Nemes Székhez Kglmetekhez [Fog.; UtI].

Szk: ~ *kurucok. 1711:* kik igaz fegyverviselő, bizonyos kuruc commendó alatt tábozoró kurucok voltanak, ha commendójok parancsolatjából a császár hűségin valóknak kárt tettenek, már a közönséges csendességre nézve amnestiális grátiában vétettek is [CsH 457] ✳ ~ *németek. 1688:* Vallott kárt Hazbeli portekabol a' Taborozo Nimetek miatt, harom forint arrat [Kv; UtI].

2. táborozásra vonatkozó, táborozási; de campament; das Lagern/Kampieren betr. *1662:* Csak puszta táborozó állapotában az Izraelnek, halljátok, mit felel vala amaz kegyes Uriás Dávidnak [SKr 700]. *1687:* Becski András uram ... ă mostani fenforgo Táborozo és villongos ŭdŏhŏz keppest egi jo Táborra valo erŏss paripára levén Szŭksége, Szerette meg ... Josika Imre Uram(na)k egj Deres paripáját [Pókafva AF; JHb 37]. *1769:* az Atyám Jól üsmerte s nékem bizonyoson beszellette, hogy Vásárhelyre és masuva a' hol kivántatott sokat katonáskodot ... a régi táborozó üdökben [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 1] | Ns Erdélly Országában a régi háboru és táborozo ŭdŏkben sokféle hasznos és publicumot s Hazánk jovát nézŏ Levelek a Mlts K Gubernium Archivumából el tevelyedvén, akadtanak meg némellyek Faluk és városok Levelei között [UszLt XIII. 197].

tabula lajstromkönyv; registru; Register. *1602:* Amy az Juramentumnak Tabulayat nezy arrol tettczet Tanachbely Vraimekkal egyetemben hogy megh Egy exemplart pechetelyenek, az Juramentumnak helyet Abban hagyvan [Kv; TanJk I/1. 400].

tabuláris felsőbb törvényszéki, táblai; de la Curtea de apel; dem/einem Tafelgericht zugewiesen, tabular. *1764:* Már pediglen ha Mlgos Ŏtsém Ur(am) ... Sz Márton napig le nem jŏn, addig egyŭt nem is beszélhetŭnk a Tabularis Causaink állapotyárol, hanem brevibus én recomendalom [Borb. II Nic. Kendeffi lev.]. *1780:* (Az alperes) Possessoriumának Circumstantiait ellenkező probák eventálják, azon kivŭlis pedig az I. Vr által adducalt Tabularis Decisiok sem Applicaltathatnak ezen Casusra [BSz; JHbK LIV/25. 19].

tacskó 1. éretlen/felelőtlen személy; persoană neisprăvită; grüner Junge, Grünschnabel. *1639:* te is olian taczjko komondor legj mint amaz nagj hasu bestie kurva fia [HSzj *komondor* al.]. *XVIII. sz. eleje:* halgass Kutya születte tacskója [Kv; EMLt Némethi lev.].

2. Sz. *1619:* De mi lŏn? Ám megtetszik, kicsoda biztathatja magát lengyellel szegényekkel? Megütötték az tacskót Muszkaországban[a] [BTN[2] 223. — [a]Utalás arra, hogy a lengyelek hosszú ideig Moszkvát akarták bevenni, de nagy erőfeszítéseik kevés sikerrel jártak].

3. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: éretlen, felelőtlen; neisprăvit; unreif, unverantwortlich. *1652:* Buxa Jstvan ... akar mi fele étellel akar Palaczintaval akar mjvel kinalta az Felseget (!) azt mondta az aldot eledelnek Balmos(na)k szarjek bele edje megh az eŏ Taczko Gjermekivel [Bŏd SzD; BK]. *1724:* Anyám Asz(o)nytúl hallottam ... hogy ŏ kglm(ene)k Se(m)i betsületi ne(m) vólt egy tatskó Leány (: Susi :) miatt ... mondotta Pekri Ur(amna)k Miért teszi magát ahoz a tatskó Leányhaz [Harcó MT; BK. Makai Mihályné (23) ns vall.] | mondottam egy kor a kertb(en) Pekrinek, Ugyan Ur(am), nem szégyenli é kgld oly tatskó gyermekhez[a] magát tenni [Koronka MT; BK. Csáki Ferenczné (50) ns vall. — [a]A leány 14 éves volt.].

tácsol int; a atenționa; warnen, verwarnen. *1633:* mo(n)da Felej Gasparne ... en az edes megh holt Vrammal eggiŏt, valtigh tacziolok hogi ha perel ne szitkozogjek mert ne(m) nieri megh az tŏruint [Mv; MvLt 290. 141a]. *1634:* bizoni megh mo(n)gia az mi az szinen vagio(n), En elegge tacziolam hogi ne mo(n)gia azt, de eó azt mo(n)da hogi bizoni megh mo(n)gia [Mv; MvLt 291. 23b].

tafota 1. selyemkelme; tafta; Taft. *1570:* Zewch Fabian es feleseghe anna azon feleletyk ... ez margit azzonnak ... adot Egy ghereznat oda hogy megh Chyerelyúnk (!) Job rezere az gereznat ... azt monda hogy az galerara taphotat vezen [Kv; TJk III/2. 174c]. *1597:* Az Meli kamúkakat Taffotakat B Vram vasaroltatot vala Vrunk zamara, vitte ezeket, az Fel zemeo Desi Istúan Deak feier varra, fizettem teole f 1 d 50 [Kv; Szám. 7/XII. 58 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1608:* Harom Singh taffota fryssnek valo [Kv; RDL I. 83 inv. eccl.]. *1614:* Egy granat felsŏ Ruha Taffotaúal bellet merő | Egy veres scarlat Mente Taffotaúal [Kv; PLPr. 115]. *1621:* Karaznaj Nagy Mate hoza G. eo N. paranczolattjat, hogy haladek nelkul czinaltasson B. Vram egy Loag es egy Gialog zazlot ... Az Louag zazlohoz Veottem Tafotat ... 16 singet ... f 4 ./. 56 [Kv; Szám. 15b/IX. 178]. *1633:* Hallotta(m) az Szabo Jacab szolgajatol hogi ... velle paraznalkodott volna azt ne(m) mo(n)dotta es Abrugys egi erszennek valo tafotat adot nekj hogi ne mo(n)gio(n) eggiet mast az mit latt az Aszoniara [Mv; MvLt 290. 127a]. *1650:* adot oh Kigyelme fel fertaly tafotat szöldet d 37 [Kv; ACJk 58a]. *1687/XVIII. sz. v.:* nyári palastnak valo tafata fekete [Kisszöllős KK; Sár.]. *1688:* egy vetkező Taffota keskény elegyes csipke kőrűlőtte [Beszt.; Ks 27]. *1736:* (Az asszonyok) koporsóját kivűl az nagy rendeknek fejér bársonynyal vagy tafotával ... vonták be [MetTr 402]. *1790:* Egy nagy hoszu fekete nyári Szolup tafotából [A.jára TA; BLt 12 Béldi Mária kel.]. *1823–1830:* Adott még egy fáin posztóból való, tafotával bérlett köpenyeget is [FogE 161].

Szk: *aranyszínű* ~. *1576:* Wagion egy darab Arany zyneo thaffotha kjbeol lezen egy hay fono Annoknak [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 15] ✳ *csíkos* ~. *1788:* Egy Zöld Tafota kőrületű és Csíkos Tafota közepű Paplany [Mv; TSb 47] ✳ *fekete* ~. *1595:* Somborj Sandor Vram kezenel hattunk egj vonth ezwst, dolmant fekethe taffotawal bellet [Zsombor K; Somb. Sombori László reg.]. *1651:* Egy Niari Fekete Barsoni Palast galon az allian, Fekete Tafotaual berlet | Vagyon edgy Feket (!) viragos Terczinella Palast az fordulassa fekete Tafota [WassLt 12, 27 Wass Judit kel.]. *1732:* Három haj tok kettő fekete bársony, egy fekete tafota [Kv; Ks 8 Kornis Zsigmond lelt.]. *1788:* Fekete Tafotából valo fodorgatással valo Tászli 3 [Mv; TSb 47]. *1798/1821:* Egy fél viseltesnél alább valo jukatos fekete tafota [Kv; Pk 5]. *1806:* Vásárolt 3 Sing fekete tafatatt 5. 06 [Mv; Ks 34. VII] ✳ *francia* ~. *1797:* (vett) 3 1/2 Sing franczia tafatát [Mv; DLev. 3]. *1800:* Egy fekete Frantzia Tafatára szines sellyemmel varrott ujj Keszkenyŏ [DLt nyomt. kl]. *1808:* 1/2 Sing Francia tafata [Mv; Told. 22]. *1818:* Egy Fekete Frantzia Tafotából ujjon készűlt vigáno [Kv; HG] ✳ *habos* ~. *1761/1784:* Paplanya pedig jutott ... Ŏtsém Uram(na)k

háram ... a' másik paplan volt nyári, edgyik felől egészszen zőld habos tafota, másik felől narants szin habos tafota [Hosszúfalu Szt; TKl. Com. Anna Teleki (61) vall.] ✳ *kék ~. 1752:* Kek tafota kőrületü Paplan ... Sarga tafota kőrületü Paplan [Marossztkirály AF; Told. 19] ✳ *királyszín ~. 1797:* Király Szin tafata közepü Karton szélü Paplan [M.köblös SzD; RLt] ✳ *kukulikó ~. 1808:* 9 Sing Kukuliko tafata [Mv; Told. 22] ✳ *lángszín ~. 1589:* Langh Zyn dupla taffota ket darabba .8. sing ... f: 12/80 [Kv; KvLt Vegyes ir. I/2. 34]. *1696:* Paplan egj lang szin tafota [Kv; LLt Fasc. 146]. *1790:* Egy darabotska otska Lang szin tafota [Mv; MvLev. Boka Kata hagy. 5] ✳ *lila színű ~. 1804:* Lilaszinŭ Tafata [Dés; DLt nyomt. kl] ✳ *meggyszín ~. 1766:* Kék Virágos Sellyem Kamuka paplany kőrűlőtte metszin tafota reá varrot fejér varrásos Lepedővel edgyűtt [Szárhegy Cs; LLt]. *1823:* Zőld aranyos Török materia szoknya, megyszin tafotával béllelve [LLt 1] ✳ *pápelszín ~. 1817:* A' Prédikáló Székre való világos zöld v. Pápelszín Tafota [Marossztkirály AF; UnVJk 338] ✳ *publikán színű ~. 1615/1628:* Puplican szinw taffota keues — heyan egi singh f 1 d 75 [Kv; RDL I. 96c] ✳ *rác ~. 1595:* Egy paplan kinek az keornjeke velenchei Tafota az keozepj tarka Rach tafota [Zsombor K; Somb. Sombori László reg.] ✳ *rózsaszín ~. 1797:* A Kis aszszonyok szamara 18 Reff rosa szin tafota per 30 gar(as) Hung. fl: 33 Dr. 60 [Szság; BfR I. 22] ✳ *sárga ~ → kék ~* ✳ *sötétzőld ~. 1831:* 6 Sing Sűtét Zőld Tafota a Báro számá(ra) ... 12 Rf [Kv; Born. 6. Ia] ✳ *szederjes ~. 1615:* Vagion Negh singh szederyes Taphota, es egyeb dolmanj ala valo dupla tafota [Kv; RDL I. 96b]. *1634:* Hoszszu Suba mallal bellet Szederjes tafota Arany peremes [Kv; JHbK XVII. 15]. *1654:* Vöttem 3 fertály szederjes tafotát vánkosnak ... fl. 2 // 25 [Kv; EM XLVII, 136 temetési jegyzék] ✳ *velencei ~ → rác ~* ✳ *veres ~. 1576:* wagion keteos (!) nem zynten wy weres taffotara warroth mynth egy wyonny [Szamosfva K; JHbK XVIII/14]. *1625:* Vrunk eo felge tafotakat paranchyolua(n) ala küldenunk vetettűnk ... velenczej Jo keoz veres taffotat ... f 33 [Kv; Szám. 16/XXVII. 12]. *1628/1635:* Az Zegeny Azzony eolteozeti ... Egi fekete viragos felzer veres tafotauall bellet kys suba [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.]. *1629:* Egj kaftanos paplani Veres tafota keorulle [Szentdemeter U; LLt]. *1660:* egy ueres tafotaual bellet mente [Kv; RDL I. 145]. *1666:* Egy kék viragos atlacz dolmany vérés tafotaual bérlett [Ks 21. XVIII. 79] ✳ *zöld ~. 1595:* Egy scharlat zeold tafotaual bellet chjonka vy menthe f. 25 [Zsombor K; Somb. Sombori László reg.]. *1611:* Egj zeőld taffota zakadozot fozta(n) f. 2 d. 50 [Kv; RDL I. 88]. *1628/1635:* Egj veres skarlat òregh ga<le>ros vjas mente zeold tafotauall mereon bellet [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.]. *1692:* Egy zőld tafotára aran(n)yal varrot fátyolbol valo ing [Bilak NK; JHbK L/36]. *1766:* Selyem Paplan, melynek a közepe Lang szin creditor, a körülete Zöld Tafata [Lesnek H; Szer. Harsányi Éva inv.]. *1805:* Egy Karlsbadi Kis Umbraculum 2. Gyertyára, Zőld taffatával [Mv; TGsz 52].

2. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: selyemből készült; de mătase; Taft-, taften. *1653:* az apámnak ... volt a szablya-tarsolyában egy igen szép tafota lovas-zászlója [ETA I, 63 NSz]. *1672:* Egi tezin tafota kis ing [SLt A. 52 Suky Krisztina lelt.]. *1673:* Taphota lovas zaszlo ... nro. 1 [UF II, 538]. *1789:* vettem kézhez ... Egy fekete tafata uti kalapot [Medgyesfva MT; JHb XLV/1 Torma Éva lelt.].

Szk: *~ előruha. 1627:* Negj taphota eló ruha Kek seliem hai fono [BLt]. *1672:* Egi tundoklo tafota elo rua aljan csipke korul [SLt A. 52 Suky Krisztina lelt.] ✳ *~ főaljhéj. 1576:* Wagion egj kekes feowal he Jtem wagion egy thaffotha feowal he [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 11] ✳ *királyszín ~ előruha. 1657:* Vagion egi kiralj szin habos tafota keskenj aranj csipkes Eleő ruha [Mihályfva NK; JHb XXII/42] ✳ *lángszín ~ előruha. 1634:* 1 Langh szin tafota eleö ruha paraszt. 1 Szeőtt tafota eleö ruha paraszt; s skofias (!) ingh vallak [Kv; JHbK XVII/15] ✳ *mákszín ~ előruha. 1687:* Egy mákszin Tafota viseltes elő ruhát [Déva H; Szer.] ✳ *mákszín ~ páncéling. 1700:* Egy mák Szin Taphota Panczeling [Hr 1. 20] ✳ *testszín ~ előruha. 1628/1635:* Eleo ruhak es fodrok: Egi kek tafota theoreok hjm(m)el varrot eleo ruha ... Egj tetzin tafota eleo ruha aranj czipkeuel czipkezet [Bodola Hsz; Blt 5 néhai Béldi Kelemen inv.] ✳ *veres karmazsinszín ~ előruha. 1736:* Vagyon egy veress Karmasin Szinn Selyem habos Velenczei Tafota elő ruha [Kv; Pk 6] ✳ *veres ~ főaljhéj. 1584:* Margit Zeoch Kozmanę vallia ... Az Nagy Barat Istwanne Mutata egy veres Tafota fewalj hayba(n) a' Boltba(n) valamy ezwst marha [Kv; TJk IV/1. 379]

tafotabélés selyembélés; căptușeală de mătase; Taftfutter. **Szk:** *rózsaszín ~. 1824:* Egy fáin keresztelő vápőr keszkenő rozsa Szin tafota bélléssel [Fugad AF; HG. Mara lev.].

tafotabélésű selyembélésű; cu căptușeală de mătase; mit Taft gefüttert. *1740:* egy Virágra varrott Pásint szin aranyos virágu kanavátz kerűletű s Tetzin Tafota béllésű Paplan [Ne; Told. 19].

tafotafersing selyem női felsőruha; jupă/fustă de mătase; Art taftenes Oberkleid, Taftkleid. *1711:* 1 Tafota Fersing 13 // — [ApLt 5 Apor Péter inv.].

tafotagarnírú selyemszegélyű; cu tiviturǎ de mătase; mit Taft garniert. *1788:* Fekete kréditor Tofota garniru nagy Szolup [Mv; TSb 47].

tafotahaj selyem párnahuzat/haj; față de pernă din mătase; Polsterüberzug aus Taft. **Szk:** *zöld ~. 1768:* Három píyke Derekaly; egyik karton hajjal ... Két kitsiny píyke párna Zőld Tafota hajakkal [Császári SzD; WassLt gr. Wass Ágnes ágynemű lelt.].

tafotaing selyeming; cămașă de mătase; Seidenhemd, Tafthemd. *1674:* Mas egy szkofium arannyal varrot baraczk virágh szin tafota kis ingh [Beszt.; WassLt 12. 72/6]. *1688:* Zőld Taffota kis ing Arány fonallal várot ... Szkofiommal várot Teczilléna (!) Taffota Kis i(n)gh ezűst Csipkevel [uo.; Ks S 27].

tafotakantos selyemköntös; rochie de mătase; seidener Oberrock, Taftgewand. *1768:* Egy fejer veress Sujtásos Tafota hoszszu Kantos, Kartonnal béllelve [Nsz; TGsz 51].

tafotakápa selyemkámzsa; glugă de mătase; Kapuze aus Taft, Taftkapuze. **Szk:** *téli ~. 1789:* vettem kezemhez ... Egy fekete téli tafata kapát főre valot [Medgyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva lelt.].

tafotakeszkenő selyemterítő/abrosz; acoperitoare pentru masa de altar din mătase; seidenes Altartuch, Taft(tisch)-tuch. *1755/1770 k.:* Gróf Szentpéteri Ersébéth Aszszony ő Nga ... adott a' Czegei Rfta Eklesia számára az Ur Asztalára egy hamu szin tafota aranyjal ezűstel és selyemmel varott győnyőrűséges Keszkenőt A(nn)o 1755 [Cege SzD; SzConscr. 156]. *1798:* Fogadtam meg ... Groff Betlen Samuelne aszszony Szamára esztendeig Frajnak Radnotfai N(e)m(e)s Albert Josef Uramnak az Léányát Albert Márist ... esztendeig valo hivseges Szolgalatjáért igértem ... Tafota keszkenőt[a] [Banyica K; IB. Gombos István tt kezével. — [a]Fels-ból kimelve].

tafotakirfikli '?' **Szk:** *bolhaszín ~. 1804:* Edgy fejer Batiz Férsing Balha szin Tafota Kirfiklistől (!) èdgyutt [M.köblös SzD; RLt Mohai Farkas hozomány-elismervénye].

tafotaköntös selyemköntös; rochie de mătase; seidener Oberrock, Taftgewand. *1829:* Más viseltes fekete Marszelin (!) tafota kőntös in Rf 11 [Nagylak AF/Ne; DobLev. V/1150].

Szk: *fekete ~. 1800:* vévődőtt ki edgyik kőntősős ládából egy fekete tafota hoszu kőntős [O.fenes K; JHb LXVI/46]. *1816:* Fekete tafata kőntes ... 12 Rf 3 xr [Kv; Born. IV. 41] ✳ *gyöngyszín ~. 1816:* Gyöngyszin tafata kőntes 20 Rf [Kv; i.h.] ✳ *hamuszín ~. 1816:* Hamu szin tafata kőntes ... 32 Rf 34 xr [Kv; i.h.] ✳ *lángszín ~. 1836:* Egy langszin tafota kőntős [Kv; Pk 3] ✳ *rózsaszín magyar ~. 1789:* vettem kezemhez ... Egy rosa szin magyar tafata köntöst [Medgyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.] ✳ *sötétzöld majländer ~. 1851:* Egy sötét zöld majländer tafota köntös [Dés; DLt].

tafotaköpenyeg selyemköpeny; manta/mantie de mătase; Taftmantel. **Szk:** *fekete ~. 1836:* Fejér nép Kőntősők ... Egy fekete tafota köpenyeg vagy is Palást [Kv; Pk 3].

tafotalegyező selyemlegyező; evantai de mătase; Taftfächer, seidener Fächer. *1703:* Egy Csont nyelü fejer es zöld tafota legyező [LLt 115].

tafotalobogó selyemzászló; steag de mătase; Taftfahne, seidene Fahne. *1678:* Egy taféta lobogóval, s egy bakacsinos lóval ha leszen tsak [TML VIII, 80 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1681:* Egi kopiara valo tafota Lobogo [Beszt.; LLt].

Szk: *török ~. 1690:* Egy tarka török tafota lobogo [WassLt St. Miko de Bodok inv.].

tafotamántli női selyemköpeny; mantilă/mantelă de mătase; Taftmantille, Seidenmantille. *1788:* Fekete krédítor Tofota töltetlen nyári mántli [Mv; TSb 47].

tafotamatéria selyemanyag; ţesătură de mătase; Taft, Stoff aus Taftseide. *1714:* Aszszonyi embern(e)k való 4. Par Kesztjö Atlas s Tafota Materiabol [AH 31].

tafotaöv selyemöv; brîu de mătase; Taftgürtel, Seidengürtel. **Szk:** *veres ~. 1628:* Egy Ueres tafota eő [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 3].

tafotapalást selyempalást; mantie/pelerină de mătase; (taft)seidener Mantel. *1648:* Tizta fekete viragos tafota Palast, ugia(n) fekete tafotaval bellet [Mk 3 Kapi Krisztina kel.]. *1785:* el szökvén Léányom ... vittenek el a' Ház fel verők ezeket ... uj Tafota Palastot és holmi aprolékos Léányi készületeket [Nagylak AF; DobLev. III/600. 1 Dobolyi József kezével].

tafotapántlika selyempántlika; panglică de mătase; Taftbändchen, Seidenbändchen. *1789:* vettem kezemhez ... 3. Dolgozo Zatskokat ... 1. Tafata pántlikával garnirozottat [Medgyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva lelt.]. *1802:* 10 Sing taffata Pántlika ... 20 xr [Déva; Ks 120. III. 8]. *1808:* 12 sing tafata pántli(ka) [Mv; Told. 22].

tafotapaplan selyempaplan; plapumă de mătase; (taft)-seidene Bettdecke. **Szk:** *gránátszín ~. 1797:* Egy gránát Szin tafota paplany [Mv; Told. 19].

tafotapárna selyempárna; pernă de mătase; Taftkissen, Seidenkissen. *1823:* Tafota levendulás párna egy [LLt 601. 1].

tafotaruha selyemruha; rochie de mătase; Taftkleid. *1800:* vévődőtt ki edgyik kőntősős ládából ... egy viseltes tafota ruha [O.fenes K; JHb LXVI/46].

tafotás tafotából készült; cu/de mătase; taften, taftseiden. *1589:* Egy fekete hernacz palast taffotas f. 10 [Kv; KvLt Vegyes ir. I/1. 34]. *1657:* Vagion egj kek tafotas varrot fen allo galler aranj czipkes [Mihályfva NK; JHb XXII/42].

tafotaselyem 1. selyem; mătase; Seide, Taft. **Szk:** *zöld ~. 1817:* Egy darab Zöld Tafota Sellyem xr 30 [Mv; MvLev. 3 Simonffi Zsuzsanna hagy.].

2. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: selyemből készült; de mătase; seiden, taften. **Szk:** *~ köntös. 1817:* Egy fekete Tafata Selyem hoszszu ujju köntös Rfl. 10 [Mv; MvLev. 3 Simonffi Zsuzsanna hagy.] ✳ *~ szuperlát. 1772:* Adatott egyik testvérnek ... egy tafota Sellyem Supellátra s annak kőrűlőtte valo Arany vagy ezűst praemére, mind edgyüt kilenczven hat magyar forint [Egeres K; Ks].

tafotasüveg selyemsüveg; căciulă de mătase; Seidenmütze, Taftmütze. *1697:* Egy fekete tafota lengyel sűveg, nuszt fark rajta [Beszt.; KGy].

tafotaszalup '?' *1789:* vettem kezemhez ... Egy fejér tafata rővid szalupat [Medgyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.].

Szk: *fekete ~. 1797:* Egy fekete tafata Szalupp [M.köblös SzD; RLt Kisbudaki Rettegi Terézia kel.].

tafotaszoknya selyemszoknya; fustă de mătase; Seidenrock, Frauenrock aus Taft/Seide. *1610:* Eoluessy Gergely deakne Balogh Orsolia Azony ... ezt referallia ... egiszer Margit azony, Budaj Mihaly deakne, Taffota zokniaya rayta liuin künn hazam eleót az malom feleol nagy Zontiolodwa Jeowe eleo [Dés; DLt 321]. *1629:* sofia azzonj ... kesenwiett (!) tafota zoknyaiat es hernacz palastiat adata el uelem arulta(m) akor neki f 90 [Kv; TJk VII/3. 71].

Szk: *aranyporszín ~. 1790:* Egy rendbéli arany por szin Tofota szoknya vállostol [A.jára TA; BLt 12] ✳ *csíkos ~. 1767 k.:* Tsikos Tafota szoknya, creditor Vál arany Czanklival [Pf] ✳ *ezüstszín ~. 1596:* Egy ezewst zin taffota zok-

nya arany sinoros harom rendel hant az allya fekete barsonnyal ér f 38 [Kv; RDL I. 65] ✳ *kökörcsinszín ~. 1560:* Egy Keókórchyn zyn tafota zoknya [JHb Temeswary János reg.] ✳ *meggyszín ~. 1629:* Egy megy szyn rouid tafota szoknia ér tt f. 3 [Kv; RDL I. 143] ✳ *seprűszín ~. 1735:* Egy fejér virágu Seprü szin Tafota szoknya [MNy XXXVI, 198] ✳ *világoskék ~. 1800:* Egy veres bársonyból készült gespensztli (: vagy Ijesztö :) hova való világos kék tafota Szoknyával [LLt] ✳ *violaszín ~. 1703:* Egy Viola szin Tafota csepegetet szoknya Egy rend premmel [WassLt Barcsai András és Gáspár anyjának hagy.] ✳ *zöld ~. 1596:* Item eleby minde(n) diuision kywwl egy zeöld tafota zoknyat [Kv; RDL I. 65]. *1615/1628:* Egy Zeold tafota szoknia ket rendel hantot – – – f. 16 [Kv; RDL I. 96c]. *1635:* Egy uiselt szakadoszot szeől taffota szoknia az vallan Arany prem [Kv; RDL I. 107].

tafotaszoknyácska selyemszoknyácska; fustiţă de mătase; Seidenröckchen. *1628/1635:* Egj veres tafota uiselt zokniaczka az kws leanioke [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.]. *1761:* Egy kis tarka tafota szoknyátska [Koronka MT; Told. 8].

tafotaszuperlát selyemfüggöny; perdea de mătase; Taftvorhang, Seidenvorhang. *1789:* vettem kezemhez ... 2. Vas Ágyat hozzá valo karmasin tafota superlátokkal vékony karmasin bogaziaval bérlett ágy takarokkal és paplanokkal edgyütt [Medgyesfva U; JHb XLVI/1].

Szk: *publikánszín ~. 1743:* egj pub likany szin ... tafota supellát [Szászvesszöd NK; Somb.] ✳ *vesszős ~. 1768:* Egy vesszős Tafota két darabból álló Superlát [Nsz; TGsz 51].

tafotaumbrákulum selyemernyő; umbrelă de mătase; Seidenschirm, Sonnenschirm aus Taft(seide). **Szk:** *zöld ~. 1788:* Egy zöld Tofota umbraculum [Mv; TSb 47].

tafotaüberrok selyemfelsőkabát/felöltő; hainã de mătase; Taftüberrock. **Szk:** *búzavirágszín ~. 1820:* 1. Buza vírág szin tafota Jberok [Felőr SzD; BetLt 5 Fráter Theresia kel.] ✳ *lilaszín ~. 1823:* Lila szin taffota, stráfos kurta Iberok [LLt 601. 1].

tafotavánkosocska selyempárnácska; perniţă de mătase; Taftpolsterchen, Seidenpolsterchen. **Szk:** *tengerszín ~. 1700:* Egj Kis Kopot, Tengerszin Tafata vankosocska [Ebesfva; UtI].

tafotazászló selyemzászló; steag de mătase; Taftfahne, seidene Fahne, kleiner Seidenkissen. *1667:* Egy fejér tafota rongyos lovas zászlo ... nro. 1 [Fog.; UF II, 338].

taftadár a tartomány birtok- és pénzügyeinek főellenőre, legfőbb pénzügyi hatósága; teftedar, tefterdar; Defterdar (hoher türk. Finanzbeamter). *1659:* Az Kapuczi Bassais így aduan az Vezernek ertesire az dolgot, noha bizony az Taphtadar, — Panajotais az dolgot valoba szepittettek, mindeneket megh mondottanak [Borb. I konstantinápolyi követjel.].

A jel-re l. Kakuk Zsuzsa, A török kor emléke a magyar szókincsben. Bp. 1996: 145–6.

tag 1. céhbeli személy, céhtag; breslaş; Zunftmitglied, Gildemitglied, Zunftbürger. *1764:* mindaddig, míg valamelyik az öregek közül elhaland, kinek is helyébe más érdes tagja a nemes céhnek, aki rend szerént [Dés; DFaz. 23]. *1769:* Ami penig az öregséget és nemes céhet illeti, hogy az ily tagjait jó tanács-adásokkal és articulusoknak igaz magyarázásával éltesség ... az arbitraria sessio az egyenességet atyaiképpen intimálja [i.h. 26]. *1821:* béis vevé a' Chéh kezet adván minden tagjaival a' Chéhnak [Kv; ACJk]. *1837:* a Czéh mesterek, a gyűlésből ki léptettettek, s jelenlétek nélkűl kőzőnségesen meg kérdeztettek ha nem lenne é valamelyi Tagnak valami észre vétele mind a perceptiokra, mind az erogatiokra nézve [Kv; ACSzám. 114].

Szk: *céhális ~. 1828:* Az érdeklett Czéhnak büntetésekből, Czéh bé állás taxájából állo jövedelmei ... a Czéhális Tagok közőtt rész szerént fel osztatnak, rész szerént pedig italra fordittatnak [Dés; DLt 581] ✳ *céhbeli (társaság) ~(ja): 1813:* A' Czéh Articulussa szerentis érdemes é az illyen hásártas s Elöljároinak nem engedelmeskedö Ember, hogy a' Czéhbéli Társoságnak tagja légyen? [Dés; DLt 56. 4 vk]. *1839:* ha valamelyik ezen Czéhbéli Tagok kőzzűl erőssen el gyengűlt v. dologtehetetlen Isputályba tétessék [Kv; ÖCLev.]. *1863:* Czéh biztos a Czéhbelí tagokat égyenként fel szolitotta hogy az emlitett tanoncz[a] fel- vagy nem szabaditása iránt véleményét jelentené ki [Kv; FésCJk 38. — [a]Cseh Mihály] ✳ *céh (érdemes) ~ja. 1718/XVIII. sz. v.:* Szegőttete be az Aprod Esztendőre Fűsűs Máttyás ur(am), az ő kegyme maga őcsét Halász Istvánt, ezen B. Czének erdemes Tagjához az B. Czenek Fővebik Czé Mesteréhez [i.h. 56]. *1780:* meg edgyeztettük volna a Bts Che Tagjait Zonda Mártonnak czéhben valo bé vétele s admissioja iránt [i.h. 27]. *1819:* Ezen Czéh Tagjai Kőzűl égy Mester Embernek sem engedtetik meg a Czéh hire s egyet értése nélkűl Inasokat fel venni [Kv; MészCLev.]. *1830:* Magistratusunk a Törvénybe soholt se látya nyomát, hogy ugyan azon egy mester ember több Czéhoknak tagja lehessen [Sszgy; HSzjP]. *1838:* 20-a Febru. A' T: Fő Biro Ur parantsolattya nyomán az Aléra Czéhunk tagjai ön Zsebekből őszve tévén 16 Rfr [Kv; ÖCLev.] ✳ *a csizmadia céh ~ja. 1737:* mint hogj az A. a Nms Csizmadia Czéhnek egjgjik legitimus tagja vólt eddig, tehát a mi Controversia az Ik és az A kőzőtt suboriálódtak, Nms Czéhek(ne)k Constitutioi szerint, kell vala primùm et ante o(m)nia, ott el-igazodni [Dés; Jk 250b] ✳ *a fésűs céh ~ja. 1803:* hibaul ki tettük, és szemekre hanytuk a' Betsülletes Fűsűs Czéh Tagjainak ... a' számadások el láttatása el mulatását ily hoszszas ideig [Kv; FésCJk 22] ✳ *a szabó céh ~ja. 1845:* a' Szabó Czéh Tagjai őszve gyűlvén, 25 VRforint bűntetést kivántak reám sujtani [Mv; SzCLev].

2. vmely közösséghez tartozó személy; membru (al unei colectivităţi); Mitglied, Angehöriger. *1664:* Mi, édes hazánknak utolsó s kisebb tagjai, nemzetönk királyának igaz hívei, soha el nem szakadonk, vérönkkel is követjük [TML III, 140 a Kővár vidéki nemesség és puskásság mp. Teleki Mihályhoz]. *1673:* Ha ... Jsten itiletiből következhető szomoru változasanak alkalmatosságaval, idegen nemzett, vagj ez hazának is, akár mellj tagjainak alkalmatosságával ... ez Vár obsideáltatnék ... ez Várnak feladására ... semmi úton, módon ... meg nem tselekeszem [Fog.; UF II, 547]. *1677:* a Székelység-is nem utolso tagja lévén a' szegény hazának, ő Nagysága[a] Kapitányokat, Király Birákat, Generalisokat magok nemzetéből állókat ... adgyon kőzikben [AC 33. — [a]Rákóczi Ferenc]. *1737:* a jő Consideratioba, hogj midőnn a Nms Város in negotio Oppidi, valakit delegált maga Er-

demes Tagjai kőzzűl, mindenkor denominált melléje egj szolgat, pro Viatico [Dés; Jk 246b]. *1763:* egy azon Corpusban ha midőn az edgyik tag meg vész, a nem orvosoltatás miá, meg gyogyulhatatlanul (!) válik nyavalyálya; Consequenter el kell veszni az egész Corpusnak [Hsz; UszLt 16]. *1776:* egész Communitasunk a' Bíróság házhoz házhoz gyülvén, és a' difficultasokat fontoson ruminalvan, edgy elsöben ugyan néhány de igen kevés tagjai külömbféle opiniokra hajlottak [Torockó; TLev. 7/5]. *1804:* a kisbaconi communitás tagjai meddűcsorda-pásztoroknak a következendő 1805-k esztendőre megfogadák ... Oláh, alias Kitsi Györgyöt ... Máté Lászlót [Kisbacon U; RSzF 194]. *1810:* a kaszárnyában militia-betegek számára egy-egy vonás forintot vagy pedig annyi ára edényt hozzon minden tag hónap reggel hét órára[a] [Dés; DFaz. 35. — [a]Nov. 10-i bejegyzés]. *1833 k.:* a Közönségnek jobb jobb gondolkodasu tagjait bizonságul hivni mérészlem [Usz; Borb. II].

Szk: *falu ~ja. 1758:* midőn az Erdő-allyai Falus biro ... a Falu Tagjaival bé érte a Titt Sombori György Uram ekéit, az Erdő-allyiak kezdettek-é elsőbben ... Szitkozodni ...? [Kük.; Ks 66. 45. 17f vk] ✳ *ország ~ja. 1662:* ország végezése lévén, hogy mindenekkel végbevitettetné, magának is kötelességében állana, s az országnál a vármegye is nagyobb nem volna, azért ha ország tagjainak ismertetni akarnának, nem kellene neheztelniek, hanem halogatás nélkül meg is cselekedniek [SKr 502] ✳ *városi ~. 1589/XVII. sz. eleje:* Ha penigh ez Legeny nem az Varasi tägh volna, tartozzek az Varas kőnyuebeis magát bę iratni es be eskwnni [Kv; KőmCArt. 12]. *1590:* Megh emlekezwen Azert varosul, hogy ez Iffiu legheny eo kgme(ne)k fia, Az Attia penigh eó kgmekel egy tanachba(n) wlt, ez varossy tagh, Illien tekintetbeol segitettek meg[a] f. 15 [Kv; TanJk I/1. 147. — [a]Tothazy Istwant]. *1684:* inkab ez Nemes Varosnak mindennemü onusat akarvan Supportalni, töb B. Varosi taghjaival [Kv; ACJk 51b] ✳ *város privilegizált nemes ~ja. 1832:* nem is lehetnek Hazafiak ezen Nemes Városban, tsak Kereskedés kedvéért be szállott Jövevények ... az illyenek ki rekesztették a' valoságos Hazafit a Város Privilegiált Nemes Tagját [Dés; DLt 693] ✳ *város ~ja. 1577:* Meg ertettek eo kegmek egez varasul az Mezaros vraimnak keonyergeosseket ... Kewannyak azt, hogy Irgalmasson chyelekednek eo kegmek varassul vellek Meg tekéntwen azert eo kegmek egienlokeppe(n) egez varassul, hogy azokis az vetsegbe essettek Attiokfiay es varas taggyay [Kv; TanJk V/3. 146a]. *1671:* Hogyha penig az illjen foldozok nem a Varos tagjai keozzűl valok(na)k talaltanak, hanem budosok ... semmikeppen ne dolgozhassanak [Kv; KvLt Céhir. I. 17]. *1740:* Mikor Nms Várasunk tagjai közzűl valaki Lova után kült, azon Lovakat meg-fogni s fogatni tartozik minden nap ordinarie kettzer reggel és Dellyest [Dés; Jk 534b–5a].

3. vmely vallási közösséghez tartozó személy; persoană care face parte dintr-o anumită comunitate religioasă; Mitglied, Mitbruder, Mitschwester, Glaubensgenosse. *1699:* a T. Consistorium ... választ is maga Tagjai kőzzűl egy nehány 6. Embereket [Kv; Ref.egyh.lt X. A. 43b]. *1710 k.:* az Isten mind közönségesen az Anyaszentegyháznak, mind különösen személy szerént annak tagjainak igazgatásában és vigasztalásában semmit alább nem hagyott az Új-, mint az Ótestamentumban [BIm. 1030]. *1752:* Tek. Senator Enyedi Jstván Uram ... és Tek. Senator Pataki István Uram ... Ecclésiánk(na)k in Statu Seculari leg-elsőbb Tagjai [Kv; SRE 187–8]. *1794:* bizonyos jo szivü Tagjai Consistoriumnak Eklesiánkhoz valo buzgosagokkal önként igérvén magokat arra, hogy a' Fö és V. Quártási Hivatalokat a' közelebb jövö Esztendöben minden jutalom és fizetés nélkül fogják el viselni [Kv; SRE 300]. *1850:* egy egész Egyház, Csak akkor tekintödhetik más hitfelekezetre át-lépettnek, ha annak minden tagjai egyenként, át lépésökről nyilatkozatokat ... meg tették [Nagykapus K; RAk 44]. *1873:* Közgyülésünk ... tekintve ... hogy az egyházfiság valóban tereh, nem kényszeriti tagjait hogy azt 3 évig hordozzák [M.bikal K; RAK 380].

Szk: *egyház ~ja. 1859:* A harangláb felállítása, megzsindelyeztetése, árcsökkentés útján az egyház tagjai s megegyezésivel H 1 r. frt. 50 kr [Szelecske SzD; ETF 107. 32] ✳ *eklézsia ~ja. 1695:* Azis meg vagyon (így!) kevés respectusba veszik[a] az Ecclesiának becsületes tagjait Predicatorit Professorit Cantorit es mas rendbeli szolgait [Kv; SRE. — [a]A molnárok]. *1735/1826:* az idevalo Hoszszuaszoi Szász Praedicator intimatiojából mentenek ki azon Erdőre a Szász Ecclesia Tagjai, az magok Ecclesiajok jussaknak defensioja végett [Szentk. 75 Lodományi dézma]. *1748:* A Bosi[a] Rfr Filialis Eccla(na)k Tagjai egy darab Falu Földét Conferálák ott lejendő Mester v. Levita lakására [MMAtr 301. — [a]MT]. *1871:* az egyház erdeje ... mondhatni csere, az egyház tagjai legeltethetik, de a más vallásut ... a hajtó hatsa (!) be [Burjánosóbuda; RAk 115] ✳ *konzisztórium ~ja. 1695:* A Tiszt. Kolosvári Orthodoxa Ecclesiának kőzőnséges gyülésében, leven jelen mind a' Magyar mind a' szász renden levő be(csü)l(ete)s Consistorium tagjai Keresztényfalvi Jacob Vr(am) maga keze be adásával illyen reversalis es conditio alat kőtelezé és igéré magát a' kolosvári Rftus szászok közöt valo Predicatorsagra[a] [Kv; SRE 29. — [a]Köv. a sk reversalisszöv.]. *1765:* Die 24 Martii Mlgs L. Baro és Fö-Curator Wesselényi Ferentz Vr ö Excellentiája a' kolosvári Venerabile Consistorium Tagjait, maga házához hivatván Consistoriumot ültetett [DobLev. IV/214]. *1794:* a' midön a' mostani Centumpaterek közzül decedálván, másoknak kell hellyekben substituáltatni ... azoknak is ... a' Consistorium Tagjai közzé valo bé vétettetések | (A) Consistoriumnak feles Tagjai keresték meg az iránt a' Domest. Consistoriumot, hogy a' Várban benn lakoknak légyen azok Jussok és szabadságok hogy a magok halottjaikat a' belsö Templomba vitethessék utolso tisztességek meg adása véget [Kv; SRE 303, 515] ✳ *presbitérium ~ja. 1873:* (A határozat) kivitelére a gondnokot, egyházfiaikat, az egész p(resbite)rium tagjait megbízzák, a tanítót is közreműködésre felkérvén [M.bikal K; RAk 304].

4. küldöttség/bizottság/testület tagja; membru al delegaţiei/al comisiei/al unui corp constituit; Mitglied einer Deputation/Körperschaft/eines Komittees. *1710 k.:* de latens persecutio volt, noha szép lével adták fel, amikor a deputációban (mely nem régen állíttatott fel, én is tagja voltam) elvoksolták [BÖn. 755]. *1716:* Nztes Fogarasi Samuel Uram ... az Kűköllőn[a] erigált Malam Gattyanak oculalasara exmittalt becsűletes Tagjaihoz Inhibitionak mandatumat Véven az oculatiot turbalta [MbK 124. — [a]Sövényfalván (KK)]. *1737:* mikor ezenn Almafa iránt exoriálodott Controversián(a)k decisiojára 's Compositiojára, a Tktes Nms Tanáts maga betsűlletes tagjait Exmittálta vólna ... akkoronnis az Incta, a jo alkalmatosságot el-múlatta, ki-nem ment; azért az Actrix Actioja szerint Convincaltatik az Incta [Dés; Jk 252b].

Szk: *bizottmányi ~. 1872:* telyes kőzség gyülésében meg szavaztatott égy hangulag az, hogy Pálfalvi kőzségből égy

negyedik bízotmányi tagnak választassék meg Illyés Míhály kőzségi Jegyző [Pálfva U; Pf] ✳ *egyesület ~ja. 1829:* Az egyesület Tagjai több Nemes Aszszonyságok Jolteväi pedig, Kolosvár Várossának, háláadatasan meg ismérjük [Kv; BLt] ✳ *hites ~. 1812:* Nagy Ajtai Kováts Moses a' Kolosvári Választott kőzönségnek égyik Hütös Tagja [Kv; Pk 4]. *1842:* én mint Hűtes Tag[a] elmentem a ns város Fő Hadnagyához [Dés; DLt 1480/1843. — [a]Ferentzi Károly Belső ns Szolnok vármegye Hűtes Tabla birája (59) vall.] ✳ *komisszió ~ja. 1794:* (A) Commissio Tagjainak választattak és ki neveztettek ezek a' kik itten következnek [Kv; SRE 315] ✳ *megye ~ja. 1788:* a' meg-hiteltetett Megye Tagjai[a] ... Hitek utan vallanak egy nyil erdőt melly a' Commune Terrenumok osztallyának alkalmatosságával a' Papi és Mesteri Házok után jutott [Harasztkerék MT; MMatr 119. — [a]Köv. nyolc név]. *1830:* jelentem kegyelmeteknek mint teljes számmal eszsze gyült Megye Tagjainak [Besenyő Hsz; HSzjP] ✳ *országgyűlési ~. 1842:* valami 20 ország gyülési tagok (!) el mentek pestre eleibe a' Gubernátornak [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.] ✳ *rendes ~. 1896:* A Kemény Zsigmond Társaság 1896. márc. hó 28-án tartott választmányi ülésén Nagytiszteletedet rendes tagjai közé megválasztotta [PLev. 181 Petelei István Szász Gerőhöz] ✳ *tanács ~ja. 1731:* Valamely Csatani Fugitivus Jobbagjok(na)k maradott volt hat süldője ... hat kecskéje, az hat süldött már Hadnagj Atyankfia eő kglme repartialtatta, és igj akik abbul nem participálodhattanak, az T. Ne(m)es tanács tagjai kőzzül, az hat kecskéket el adattatvá(n) repartialtassa eő kglme azok(na)k árrokat azon Atyánkfiai(na)k, az kik az süldökből nem participalodta(na)k volt [Dés; Jk 425b] ✳ *univerzitásnak ~ja. 1823–1830:* Az univerzitásnak minden tagjain tökéletes jurisdictiója leszen, ami ott el nem igazodhatik, a király eleibe megyen [FogE 232] ✳ *vármegye hites ~ja. 1717/1781:* Requiralván illendő betsülettel mind engemet[a], mind pedig[b] ... uramékot, mint denominalt Nemes Vármegyénknek Hűtős Tagjait, és Coassessorit, hogy ... az nemes Haza ... Törvénye szerint ... peragálnók [Bencenc H; JHb LXXI/3. 476–7. — [a]Michaël Olasz prothonotariust. [b]Köv. három név].

5. *játszó ~* színész; actor; Schauspieler, Ensemblemitglied. *1829 k.:* A' Játszó Tagoknak ... bizonyos meg hátározott fizetések legyen, s hogy abba hiányosság, a hiányosság miatt pedig a társaságnak el bomlása ne történhessen [Kv; KvSzLt].

6. vkinek a híve; adept al cuiva; Anhänger. *1629:* Uarbeli Mathene ... monda balog Giörgjnenek, hogj oh te Istentelen aszony miert mondod azt, nem Jstennek hiue vagj — hanem eördeöghnek tagia vagj | Ne eskedgiel gonosz aszonj mert eczer megh uert vala Isten az hamís hitert ... mert nem Jstennek hiue uagj, hanem órdóghnek tagia uagy [Mv; MvLt 290. 142b]. *1672:* az mire Isten segít, megmutatom, bizony Kegyelmednek igaz vére, tagja voltam s vagyok [TML VI, 358 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1678:* Addig kedvezünk mi is az ördögnek s tagjainak, hogy bizony kiesünk az Isten kassából [TML VIII, 113 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1694:* az artatla(n) félt, az őrdőg(ne)k ily(en) gyilkos es hitetlen tagjaival ne(m) tartatik, hane(m) absolvaltatik, az infidelis őrdőgh Taghjaival ne(m) tartatik, hane(m) absolvaltatik es ad 2 da vota transmittaltatik, az infidelis őrdőgh Taghja Felesege vinducaltatik [SzJk 279]. *1701:* Ti Tagadgjátok hogy itt nincsenek s ihon az Felesegek most fut ki az kerten miert nem jőnek ele hiszen nekem vereim s Tagaim [Almás H; Szer. Luka Kirána (80) jb vall.].

7. testrész; parte a corpului; Glied, Körperteil. *1599:* Judith ... az feöldre le ite ... sok kekeketh teön raitam karomon vallamo(n) taghjmon fejemnek beórebe sem(m)i eppsegh ne(m) volt [UszT 14/42]. *1600:* az el mult 1595 eztendeöben, circa D(omi)nicam Palmar(um), itt Vdwarhely warosaba(n) az Zeöch Palne kapuia elott az piaczon ... Zant Zandekkal ... lowam hatarol le wagot az feöldre ... Raitam eset faidalmomat es tagom zakadasat, were(m) hullasat, fel ne(m) weöttem wolna negywe(n) forintert [UszT 15/119]. *1626/1770 k.:* Testi egésségem valtozek nagy kenra, Melly fél Esztendeig mind rajtam regnála, Tagamban engem ugy el sanyargata, Hogy egyik ujjam sem volt kesz mozdulasra [ItK XLI, 75 Fiátfalvi György Pokolbéli látomása 11]. *1657:* Catharina, az fejedelemasszony, nemcsak nem irtózá nézni, sőt egyébiránt fogdosni, tapogatni az felmetélt testnek szívét, felhasított hasát s egyéb tagait; de semmi szomorúságot nem tettete [KemÖn. 103]. *1662:* Ez is az élő, érzékenyes tagoknak amaz titkos testben igaz próbájok [SKr 699]. *1670:* Medgyesi István ... mostys uyabban megh mentvén magát arra elégtelennek lenni, tudni illik, hogy tagjaiban nyomorék, bénna, s, félszegh volna [Kv; SzCLev.]. *1705:* Annak utána pedig egy deszkán a hóhérok kivivék[a] innen a piacról, nagy nyársat hozván, hogy odaki négy darabra vagdalván, négy karóba tegyék tagjait [WIN I, 483. — [a]Teleki József egy béresének a feleségét, egy román asszonyt]. *1729:* (A halál) olly tagján esett Verésből rugodozasbol s tapodásbul következett, mellyeket rayta nem az I. hanem mások kővettek el [Dés; Jk]. *1736:* egy Péro nevü Rácz kapitány ... három paraszt magyar emberrel ... kerékkel rontattak meg, és az után néggé vágatván a Tagjok az Akasztofára akasztatnak [ApLt 2 Kálnoki Mihály Apor Péterméhez]. *1794:* magamis hordottam a káposzta lapit meg romlott Ágyékának, melyinek és más romlott Tagjainak ragatására és orvoslására [Eresztvény Hsz; HSzjP Győne Klára (22) vall.]. *1823–1830:* Ezen 1794-nek karácsonyi vakációján igen terhes betegségbe estem, hirtelen csak fájni kezdett minden tagom, azonban a fájdalom a lábam és karom bogjaiba fészkelődött meg [FogE 130]. *1827:* a nemes Torda várossa Erdő pásztorát lattam meg kinazva, akinek minden tagja őszve volt potyolva [HG. Mészkőzi lev.]. *1843:* Championnak[a] egy testi hibája van: az eleje rokkant ... szemei, s egyéb tagjai hibátlanok [F.zsuk K; SLt évr. Szigethi Cs. Zsigmond P. Horváth Ferenchez. — [a]Egy mag ménlónak].

Szk: *emberi ~. 1823–1830:* Nevezetesen a praeparatumok, vagyis a spirituszban tartató emberi tagoknak gyűjteménye, melyet a nyári auditóriumban ... mutogatott nyáron által [FogE 237] ✳ *titkos ~. 1812:* E' megesvén, meg ragadta a Groffnak titkos Tagját és azt fatsargatván azt mondotta, hogy leszakasztja | a Groffné ... meg ragadta a Groffnak titkos Tagját [Héderfája KK; IB. Bali Borbára (22) grófi konyhaszolgáló vall.].

Sz. *1763:* midőn az idegenektöll meg Sebhetett szabadsagunkot magunktoll meg nem gyogyithatyuk ... az egész Corpus Natio szabadságának el kell veszni, mert a tagban esett Seb maga magat addig szókta rontani, mig az egészsz Corpust el rontya [Hsz; UszLt 16].

8. földterület; trup, suprafață de pământ, care alcătuiește un tot; Feldstück, (ungeteiltes/ein) Stück Feld/Acker, zusammenhängendes Grundstück. *1846:* jo moddal bé kerített hellyen vagyon minden esztendőben használhato szánto föld egy Tagba [Monó Sz; EHA]. *1851:* egymás folyamában lévő és igy egy tagot tévő erdő részeket vagy is Nyilat

a' más nyiltól elkűlőnit, a' kakuk pusztájától kezelve ... le a' Tolvajok kutjáig [Bányabükk TA; EHA].

9. darab; bucată; Stück. *1621:* 20 May ... Aldozo Napian el erkezuen az vy kereztyenek mellieket Vrunk eö Flge kwldeott be Erdeliben. B. V. es Tanach akarattiabol, es paranchiolatt(iabol) gazdalkottam nekiek ez szerent a' mint keouetkezik Vagattam fel keozikben hust harom tagot, és Egy szegyett, melliek Niomnak Libr: 269 ... tezen f 2 d 69 [Kv; Szám. 15b/XI. 46–7].

10. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: vhány darabnyi; de un anumit număr de bucăţi; ... Stück ... *1582:* weottem az konyhara keet Tag (!) hùst egyket weottem d. 79. az masikat weottem d. 40 [Kv; Szám. 3/V. 15 Lederer Mihály sp kezével]. *1587:* Keouetkezik az meniekezeore walo keolchieg ... Veottem egj Tag hùst d. 75 [Kv; i.h. 3/XXVI. 70 Suweges Gáspár isp.m. kezével]. *1597:* kwltem Aiandokot Bernard vramhoz mikor Leaniat ky hazasita ... Egy Tag hùst ... f 1 d 60 [Kv; i.h. 7/XII. 30 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1609:* Betlen Gabornak ... kwltem Ayandekot Egy tagh hust Niomot lib: 86 [Kv; i.h. 12b/IV. 333]. *1621:* Attam nekik Egi Tag hust Veòttem Sacz Janos tarsasagitol ... f 1 d 48 1/2 [Kv; i.h. 15b/IX. 20]. *1657:* attu(n)k egy Tag hũst melj nyomot szaz Tizenket fontot [Kv; SzCLev.].

tág 1. bő; larg, mare; weit. *1770:* Sárga csizma, veres nadrág; Ha tortyos is, nem igen tág [EM XX, 497 Kolosvári ének].

2. széles; larg; ausgedehnt. *1896:* A felolvasás tágabb körökben fog érdeklődést ébreszteni [PLev. 185 Petelei István Jakab Ödönhöz].

tagad 1. nem igaznak/megtörténtnek állít; a nega/tăgădui; leugnen. *1550:* Tarka Myhal ... aszt beszelötte hog' fysth örwt[a] ada walkora az gazdaya penygh tagatta [Incsel/Damos K; MNy XXIV, 358. — [a]?füst-ürü '?']. *1570:* Angalit Emrigh gasner Eozwegie, Ezt vallya ... Hallotta azt is hogy az Gereb Balas leania ezt Montha hogy Nem tagadya azt hogy harom forintot adot hoz Bartos az espotalba [Kv; TJk III/2. 155]. *1597:* Ha azt tagadgjak az felperesek hogy eó hozzok ne(m) mondottak volna, meg bizonitom hogy hozzok mo(n)dottak s raitok tartottak alatta yltek [UszT 12/27]. *1606:* Demeterfalj gergelj Janos kereste az fiatfaljakoth ... melljet az Alperesekis nem tagadnak hogy nem fyatfaj hatar volna [i.h. 20/3. 18]. *1617:* az meli irogatas feleol ... emlekeztem es egi leuel feleolis: melliet eok tagadnak [Kv; RDL I. 11]. *1653:* Hogi Uram ellen feniegetoztem volna aztis tagadom mind addegh migh eő kegme doceallia [SzJk 71]. *1670:* Az mas két személlyekis ... kezessegeket tagadva(n) absolvaltaki[s] és eliberalták magokat kezessegek alol hiteles képpe(n) [Kv; TanJk II/1. 840]. *1735:* hogy en ... ő Kglménel ettem s ittam mint atjamfianal azt nem tagadom [Torda; TJkT 1. 94]. *1765:* Actiomat az I(nctus) lelke esméreti ellen nem tagadhatja, de ha tagadnáis ... Comprobalom [GörgJk 200]. *1777:* Nyikula Győrgynet Jank Petru meg paraznitván azutan a' Gyermeknek, el vestéssét is procurálván ... Petru tagadgya Nyikula Győrgyne jelen Lévén eő is tagadgya velle valò közlésset [H; Ks 111 Vegyes ir.]. *1805:* hogy az ökrőitől maradot izéket Etzaka bé nem hozta volna maga sem tagadgya [Hodák MT; Born. XVI/14 Gliga Mitra (43) vall.]. *1820:* az Ifi Aszszany monda: Ne tagadgya ked, hát hiszem Ferentz ... hogy meg hallatta hogy Fia Született még örvendett rajta [Aranyosrákos TA; JHb 48 Macodi Ana Serbán Vaszi felesége (38) vall.]. *1826:* A felperes, hogy az alpereshez hozzáhajtott, nem tagadja, s őt ha tolta (!) volna is azon hajtásával, nem lett volna semmi hiba [F.rákos U; RSzF 275].

Szk: *erősen ~. 1584:* Delkort esmeg oda vym giermekemet, Es azt monda hogy Ne(m) keoti be mert meg zidtam, Ereóssen tagadam [Kv; TJk IV/1. 279]. *1781:* ez is bizontalan mivel erősen tagadják hogy soha hírek sem volt benne [MNy XXXVIII, 54] ✳ *merőben ~. 1838:* a fel adásai Joh Andrásnak nem igazak, 's merőben tagadam — mint valotlant [Dés; DLt 8]. *1849:* ezen utobbi felhozást Krizsán Mária merőben tagadja — és ez iránt Gál Jánost ki kérdeztetni kéri [Kv; Végr. Vall. 77] ✳ *szimpliciter ~. 1683:* Ertem Kgd ellenem valo sullyos propositiojat es Actiojat, a' mellyekb(en) semmi vetkem nincsen meltatlan vagyok, azert mind azokat mindenekben simpliciter tagadok [Dés; Jk]. *1771:* hogy azon szoknyám zsebibe tanált pénz hogy az apámé lett volna, vagy az hozott sertések árából való, simpliciter tagadom [M.hermány U; RSzF 269]. *1784:* azt simpliciter tagadja, hogy ő senkitől (!) levált volna [Árkos Hsz; i.h. 288].

2. bűn(cselekmény) elkövetését nem ismeri el; a nega, a nu recunoaşte; (ab)leugnen, verneinen. *1570:* Ne fenieges the minket Jgetesűl mert Nilua(n) giănusagom vagio(n) Read hogy Megh az Battia(m) hazatis the Egeted fel, azt w tagada [Oroszfalu[a]; BesztLt 114 Demyen Tyuadar vall. — [a]A. v. F.oroszfalu (SzD)]. *1590:* ez fogolj leghenj penig holot ne(m) tagadta hogy Eowis verte eggik (így!) 'a Serelmen es Borbely fizetesen el maradot [Kv; TJk V/1. 4]. *1617:* Noha azert in serie responsionis lattattnak az Ik az en ellenem spargalt diffamatiokat tagadni, de mas feleol in facie sedis nem tagadgiak, seot affirmalliak [Kv; RDL I. 11]. *1646:* az két fogoly olaszok (!) Nem tagadgyak nemis tagadhattyak, hogy ... az fel zort buzajat osztas elest megh Nem loptak volna [Kv; TJk VIII/4. 150]. *1653:* Az puzta hazba(n) valo gonoz vege mĕnĕtelemetis tagadom ... s, tagadom aztis hogi be nem ereztettek volna [SzJk 71]. *1698:* megirt A. N. Kallai Janos u(ramna)k citatiojarol emanalt es actiojaban ellenem fel tett ellenem valo Sok fele cselekedetekkel valo vadlasát es kűlőmb külőmb fele feleletit[a] ... mindenben en tagadok [Dés; Jk 292. — [a]Folyt. a vádak fels.]. *1734:* Bottyán Todor maga sem Tagadgja hogj magát lo lopásb(an) nem egjelitette volna [Kv; TJk XV/12. 23]. *1747:* Constalván az Incta(na)k ... annak elõtte kétszeri hohér ált(al) valo ki tsapattatása, mostani paráznasagatis ... nem tagadgja, azért itiltetett, hogj hohér al(ta)l tővissel igen keménnyen meg tsapattassék és ki tsapattassék [Torda; TJkT III. 177]. *1767:* Látám ... az Erszén szájais ki vagyon nyitva, melyből az alatt még ott aludtom el veszett két Márjásom s egy gyűrűm én eleget kérdeztem tőllek hogy ki vette volna el, de eők Eskűvéssel Tagadgyák vala [Baraszt-miklós KK; BK. Molduván Juvon (20) jb vall.]. *1795:* (Az) elõ Számlált tselekedeteket magok az Alperesek Sem tagadhattyák, de ha reménségem felett tagadni találnákis, készek vagyunk ... meg bizonygatni [Msz; MbK 104]. *1818:* azt Nem tagadom hogy fát laptam de a Véérnes Asszony Hajtoja ösztönözött [Monostorszeg SzD; BetLt 5 Kozárvári Mezei St. jb vall.]. *1826:* a Felperesek ... tagadják ... Szent Benedekre el hordott ingo joknak és Bíhalynak el vitetéseket [Ne; DobLev. V/1114. 9b].

Szk: *esküvéssel ~. 1644:* amaz eskuvessel tagadta, hogi az Isten az tüzes menkeóuel ütesse megh az lelket, ha eó czelekette [Mv; MvLt 291. 400b] ✳ *halálban ~. 1669:* Az

négyezer üvegért asszonyunk ű nagysága Porumbákra committált s ugyan Kassait küldöttem el, mivel halálban tagadja, hogy nem ű vitte el az asszonyom kancáját [TML IV, 619 Naláczi István Teleki Mihályhoz] ✳ *mindhalálig ~. 1637:* en monda(m) io eöczem, mindhalaligh tagad hamit czelekettel ne ted beüneosse magad [Mv; MvLt 291. 108b] ✳ *teljességgel ~. 1599:* Az fellyel megh Irt terhen Vagyon, merth azt en telliessegel tagadom [UszT 14/46]. *1606:* Az mikepen az en peresem mongia azt hogj en mentem wolna ő nekj egj keörteöuelj faianak gjwmeölczienek meg Zödesekor fegjueres kezel raia melljet ez az J. telljessegel tagad hogj nem ment az Actorra [i.h. 20/198] ✳ *vakmerőképpen ~. 1804:* Az All-peres Rabok tsak azért is büntetésre méltok, hogy nyilvánságos gonosz tselekedeteiket vakmerőképpen tagadni bátorkodnak [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

3. le/megtagad vmit/vkit; a nega/a nu recunoaşte ceva; leugnen, verleugnen. *1619:* Nem tagadom, Nagyságos uram, magam személyemben is sok szóval köszönöm őnagyságának, csak reám nézve is, hogy őnagysága az én szegény fejemet-lelkemet is megszabadította abból az nagy rettegésből [BTN[2] 296]. *1630:* be hozak az Drabantok az giermeket s akor azt monda az leany hogj nem tagadom Ura(m) mert enim ... Szeöke Peterteöl valo [Mv; MvLt 290. 190b]. *1640:* Molnár Istvánné felöl azt hallottam, megtagadta, tagadta volt Besztercén az urát, hogy nem ura [Mv; MvLt 291. 233a–51a átírásban]. *1661:* Rédai Ferenczné ... ura mindenütt tagadja, hogy neki nincsen felesége [TML II, 162 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1668:* mind ez házra, mind peniglen az házban levő egyetmásra, nem akarván ökigyelmet (!) házbért fizetni, tagadván ökigyelme az házbért is [Kv; KvE 204 LJ]. *1702:* most penig Olá Andras(na)k hivattya magát maga ne(m) az az igaz neve hanem Szarak Tivadarnak éngem penig tagad hogj nem apja vagyok [Őr SzD; WassLt Szarák Demeter (60) jb vall.]. *1754:* látom, hogy Nemes Janos bizonyos Summa pénzit ă Mlgos vr(na)k el költötte ... tagadgya azon adosságot vagy-is relegál arra hogy reversalist mutasson ă Mlgos vr rolla [Hidvég Hsz; ApLt 51 Nemes Adám Apor Józsefhez]. *1811:* Több kárt, mint hasznot tett a' Bor az életbe; Mert nem tagadom, hogy annak haszna vagyon [ÁrÉ 78].

tagadás negare; Verneinung, Leugnung. *1636:* De kőnyű ezt artzul reájok viszá tsapni, és egy tagadással meg tzáfolni, mert abban semmi nints [ÖGrAj]. *1691:* ha ... valami tagadas vagy homály lenne benne, hogy azt nem költöttem volna ... Comprobalom, de én nem itilem azt hogy szűksegh lenne [Dés; Jk 120]. *1841:* a magok vallamásokbol részint habazások, részint tekervényes tagadások ... valotalansággal ki buvo tzélzások jövén tiszta világosságra [Dés; DLt 1541].

Szk: *~ba tart vmit magánál* titokban tart vmit magánál. *1807:* ő tagadásba tartotta magánál azon fűrész-részt [Szárhegy Cs; RSzF 242] ✳ *~ra vesz vmit* tagad. *1745:* ă mi már ennélis terhesebb gonosság à pénz(ne)k el vételit és el vitelit az J tagadásra vette [Torda; TJkT II. 37]. *1766:* a Czigány tagadásra vette az dolgat, hogy ő tőlle lovat nem vásárlattam [uo.; i.h. V. 299]. *1806:* a Jo venem nem akarvánn Just adni most már tagadasra vette dolgát hogy nem esmere attyafianak [Dés; DLt 17/1809-hez] ✳ *~t tesz* tagad. *1586:* Catalin Zigyarto Matiasne Es Catalin Molnar leorincz Zolgaloia ... valliak ... olliankor ozta(n) tagadast teót à feleletben, de az eleot ... azt vallotta hogy eo lratta a' feleletet [Kv; TJk IV/1. 587]. *1592:* pedig az mondo az kire en foktam walamy tagadast tenne, Twdomant tezek [UszT]. *1600:* Ha immar teörtennek hogy tagadast tenne ... mi iambor zemeliekkel megh bizonittiuk zinten mind igy az mint ide megh irtuk [i.h. 15/251–2]. *1657:* Mivel mind ezekben az I(ncta) tagadast teszen, az Actor exmittaltatik a doceálasra [SzJk 84–5]. *1738:* Felesége képében tagadást tett [Dés; Jk] ✳ *merő ~. 1816:* kételenittetett az ellene valo keresetet merö tagadással oltalmozni [Kövend TA; Borb.].

Sz. *mi ~ benne. 1672:* Mi tagadás benne, János én oda megyek s a fővezérhez s megmondom, hogy Erdélyben hét fejedelem vagyon [TML VI, 7–8 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1721:* Makszin felele mi tagadas benne bizony oda valo volt az Atyam [O.balásfva BN; Ks 184. LXXXV]. *1724:* mikor mondotta vólna Márton néki (: Pannának :) miért vagy illy nagj Hassal, ezt felelte a Leány, mi tagadás benne, bizony Uram(ma)l van dolgom [Szentkirály MT; BK. Debreceni István (58) ns vall.]. *1771:* mi tagadás benne, az arra valo rosz gondviselés oka pusztulo félben valo létinek [Ádámos KK; JHb LXVII. 166].

tagadástétel tagadás; negare, tăgăduire; Verneinung, Leugnung, Ableugnung. *1673:* az utan az A(na)k tagadas tetele uta(n) valo edgy mas megh hazuttolása, egy más elle(n) valo kető ragadozasokis mind ket felek(ne)k ugy subsequalta ugia(n) jollehet, de edgyik felis az masikat ne(m) bantotta [Kv; TJk VIII/11. 302].

tagadatlan I. *mn* tagadhatatlan; de netăgăduit; unleugbar. *1662:* De hogy lengyeleknek s több különböző vallason levőknek hivataljokat megvessük, svékusokhoz kapcsoljuk magunkat, tagadatlan dolog, ökegyelme is tanácslotta [SKr 463–4]. *1667:* tagadatlan dolog, ott nekem kevés praemondám van most, ezután kell szállítattnom [TML IV, 99 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1676:* Az mostani elegyes állapot, tagadatlan dolog ... az mi keresztyén vallásunknak romlására való dispositiók ... soha az én üdőmben ennyire elő nem mentenek [TML VII, 248 Bethlen János ua-hoz]. *1678:* Hogy gondolkozásra való materiám avagy scrupulusim nem löttek volna, az bizony tagadatlan, mert az példák világosítják [TML VIII, 12 Csáki László ua-hoz]. *1770:* Az Tagadatlan hogy az egész Bük allyi Faluk(na)k s nékűnkis hirünk és akaratunkal volt ezen Dolog à Szamos meljeki falukkal edgyütt [A.várca Sz; IB].

II. *hsz* tagadhatatlanul; în mod incontestabil; unleugbar, unbestreitbar. *1651:* Ambrus Ferencz Tagadatla(n) mondotta hogy a Bors Thamas Ura(m) leanianak giermeke lot [Cssz; CsÁLt 27. I/16 Sa(n)ctus Mattias Hoszuaszay pp vall].

tagadhat 1. letagadhat; a putea nega (ceva); (ab)leugnen/bestreiten können. *1595 u.:* A hol (!) azt mo(n)dgia hogy en azt mo(n)dotta(m) volna, Egy veka búzat vett volna el, Az menyere az en zom volt, Azt en ne(m) tagadhato(m) [UszT]. *1598 k.:* ha mi keúes marhaczkaia marattis a' felęt annak(is) megh keuan(om) ... merth az Atiafisagot nem tagadhattyak azt hize(m) [i.h. 13/93]. *1618:* Nem tagadhatom, Kegyelmes uram, hogy az Kamuti uram dispositiója miatt nekem pénzem elfogyott s én igen költségtelen vagyok [BTN[2] 172]. *1625:* ha penzt adot, enis penzt adok, ha penig Bwcziw marhat adot, enis Bwchw marhaual akarom meg elegitenj mert nem tagodhattia az en batiam, hogi nem egi uolnek velle [BTN[2] 18a]. *1630:* A' Brazaiak ezt halván nem tagadhatták azt, hogy ök a Posoritzaiaknak

Boérságokon nem laknának [Fog.; UF I, 126]. *1662:* Mindezek is nem látván az illendő provisiót, nem tagadhatom, kegyelmes Asszonyom, unalmat nem szereznének itt való lakásomban [TML II, 358 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1712:* Maga sem tagadhattya bátyám Uram eò kgme azt, hogi én le jóvetelemet sokkal elób ne kivántam volna, levelem által [JHb XLVIII Jósika István lev.]. *1730:* Ammi a Dnus A[a]: Sullyos allégatioját illeti hogy Emberi gjarlóságtol viseltetvén törvénytelenül Gyermeke lőtt légyen az Jnek[b] aszt maga sem tagadhattya [Dés; Jk 55a. — [a]Jos. Lőcsei város hadnagya. [b]Maria Timoffinak]. *1748:* Nem tagadhatom Sokakban Sokaktól lett diffamatiomat [TKl gr. Teleki Ádám lev.]. *1764:* Azért kelletik meg perelnem az Jt, hogj Citatoriamban declaralt ŭdőben és helyen, hallatlan káromlásokkal léledzeni nem általlotta, a mint ki tettzik a Relatoriabol. nemis tagadhattya illyetén szavait [Torda; TJkT V. 192]. *1786:* Hoszszas betegségem mián hogy hátra maradása ne légyen a Téli munkának azt nem tagadhatom, de ha az Isten lábra állitt, azon lészek hogy ki potoljom [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1826:* a felperes sem tagadhatja azt, hogy a tehén egészséges lett volna, minthogy teje megapadásáról tehene nyavalyáját észrevette volt [F.rákos U; RSzF 222].

2. bűnösséget/kártevést nem ismerhet el; a nu putea nega ceva; seine Schuldigkeit leugnen können. *1599:* Nem tagadhattía, mert Jobbagiomon eset factum Constal, kit biro vram oculalt [Szinnye SzD; Ks]. *1625:* az magok szaiabolis Manifeste Constal, hogy az potentiat ne(m) tagadhattiak [UszT 143a]. *1702:* Gyűmőlcses fajokban sok karokat tőttek, az mely Cselekedeteket tőb tarsaikis nem tagadták, sőt megh bekellettek, az mely Cselekedeteket ezek sem tagadhattyak [Dés; Jk 326a]. *1758:* Az édes Annyárol maradat Gunyáit ... magais az Actor mig itt lakott hurbolta, rongyollatta, mellyet maga sem tagadhat [Asz; Borb. I]. *1763:* (A vádlott nő) régi parázna életet nem cessalt fojtatni signanter leg közelebbről tsak nem in facto fornicatio(n)is talaltotvan intercipiáltatott, melyeket az I. nemis tagadhat [Torda; TJkT 177]. *1774:* E mellett nem tagadhattyuk aztis, hogy az emlitett Láb főld állyában ... Pápai Jstván Uramék a malom gáttyát az Exponens Aszsz(ony) ő ngă főldire vetették [A.jára TA; BLt 12]. *1820:* Juonyitza Ita sem tagadhattya, hogy az Lovat a Csolnokosi Embertől Csolnokosi Sámuel Urnak el nem vette volna [F.szállápatak H; JF 36/3].

3. kétségbe vonhat; a putea contesta; bezweifeln können. *1879:* Dicséretednek azon részét, mely becsületességéről, áldozatkészségéről szól, sem tagadhatom [PLev. 40 Petelei István Jakab Ödönhöz].

tagadhatatlan I. *mn* letagadhatatlan, kétségbevonhatatlan; de netăgăduit, incontestabil; unleugbar. *1612/1613:* ennekem tagadhatatlan attiamfia az rosz azzoni allat az Nagy Orsolia [Szászzsombor SzD; KJ]. *1660:* Tagadhatatlan dolog, hogy az nehézség Kegyelmedre megvolt az Kegyelmed ide való nem jöveteliért [TML I, 543 Bornemisza Zsuzsánna Teleki Mihályhoz]. *1673:* tagadhatatlan az, Uram, hogy mind én s mind ő bizony Kegyelmednek tűlünk való idegenkedését vöttük eszünkben mind Fogarasban s mind az útban [TML VI, 452 Bánfi Dienes ua-hoz]. *1678:* Tagadhatatlan dolog, itt körül létek az szegénységnek fogyatkozása nélkül nincsen, kirűl tudom mindenektűl én okoztatom s átkoztatom [TML III, 116 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1701:* Tagadhatatlan dolog, hogy midőn ... Gőcs Sára Aszszony es ... Gőcs Pálné Aszszonyom ő kglmek kőzt Atyai Joszágok azon adhibealt Becsülletes Emberek által subdividaltatott volna ... Suki Pálné Asszonyom felettéb még bántodott [Kv; SLt FG. 55]. *1705:* Melyre az úr úgy resolvált, hogy tagadhatatlan dolog, hogy megbotlottanak benne, továbbra pedig meglátják, mit kell cselekedni [WIN I, 402]. *1746:* az I ... egy Szelistjei Tóth Jakab nevű oláh ember(ne)k egy lovát el lopta és Egerbegy felé vivén utól érték, kezin kapván l(e)g(iti)mo modő elis eskűtték, minthogy ez pedig tagadhatatlan ... meg torturaztatván fel akasztassék [Torda; TJkT III. 38] | az tagadhatatlan ... hogy minek utánna az házban ŏtet ok nelkűlt meg támodták, meg verték, egy valakinek lármázására az Inasok meg ijjedvén az házbol ki szaladtak [uo.; i.h. V. 238]. *1755:* Tagadhatatlan az, hogy eddig való hidegjeit eo Excellyának, nehogy forroságok kővetvén meg gyengeitettek [Nsz; Ks 96 Baló Antal lev.]. *1763:* Tagadhatatlan mivel maga is fateallya az J. hogj az actionalt két ŏkreket ŏ lopta el [Torda; TJkT V. 176].

II. *hsz* tagadhatatlanul, biztosan; în mod incontestabil/sigur; unleugbar, unbestreitbar. *1646:* ura(m) az migh elu(n)k az mi enyim, az Isten lattia tagadhatatlan ualamim uagio(n) es ktek(ne)k szuksege vagio(n) rea keteké mindenkor [Bádok K; JHb III/72 Kézdipolyáni Veres István apjához]. *1672:* Azután mű is szaporodván és azzal az discursusok is többülvén, tagadhatatlan, azon alkalmatossággal mások is többre nem fokadtak volna [TML VI, 310 Rédei Ferenc Teleki Mihályhoz] | Tagadhatatlan az dolog nagy lévén, az elmék is nem egy arányúak, bizony külömböztek és egy mértékben nem folytanak [i.h. 398 Béldi Pál ua-hoz].

tagadhatatlanul letagadhatatlanul, kétségtelenül; în mod incontestabil; unbestreitbar, unableugbar, unzweifelhaft. *1762:* Nemis lehet azt mondani s meg állitani, hogy né talán még valaki kőzelebb gyujtot harapot s á miatt égett el az A. Ur szénaja; mert ex premissis bizonyos hogy tagadhatatlanul az I. Ő klme gyujtotta meg a' tővis bokrot [Torda; TJkT V. 102]. *1801:* Nemes Burzo Todor kertjenek egy darab része ... Bizo Pável apossa által hatalmasul foglaltatott el, mely hatalmas foglalasa(na)k mostanis borozdája nagy lévén, tagadhatatlanul egészen ki esmérszik [F.szőcs SzD; TKl Burzo Győrgyitza (55) ns vall.].

tagadó I. *mn* nemleges; negativ; verneinend, abschlägig. *1854:* A grófné[a] ifjú nőrokonát a mind máiglan párta alatt lévő hajadon báró Huszár Nánit, báró Bánffy Farkas megkérvén, tagadó válasszal utasítá el [ÚjfE 29. — [a]Gr. Haller Jánosné].

II. *fn Krisztus* ~ hitetlen; necredincios; Christusleugner. *1835:* Feleségével illetlenül bánt, szidalmazta Kristus tagadonak, czéda kurvának [Szentkatolna Hsz; HSzjP Szt. Katolnai Ifiabb ns Cseh Josefné Köntzei Susánna R(ómai) Catholica (39) vall.].

tagadozás tagadás; negare vehementă; (beständige) Verneinung. *1736:* nagy és nyilvánságos leven a malitia a tagadozasban hogy az Inctus in poenam fhg 3. incurrallyon in super az A kőltségi mellyeket comprobalhat refudiallya (!) itiltetett [Torda; TJkT I. 113].

tagadozik 1. tagad, tagadozgat; a nega (ceva) vehement; alles leugnen/verneinen, (immer) nein sagen. *1763:* A mi az egés után valo Circumstantiakat nézi, azután egjmás sze-

mire hánták ... sõt Boros Miska a Culpát egészszen Farkas Josira mondotta, amazis tudván maga vétkét nem tagadazta [Torda; TJkT V. 154]. *1809:* Mostani bününket egyenessen meg vallottuk nem tagadoztuk, ideis tovais nem fogtunk; ebölis az jö ki hogy meg rögzött Tolvajok nem vagyunk [UszLt ComGub. 1668–9].

2. eltagadoz; a nega întruna; ableugnen. *1655:* ott az Brassay piaczon megh ismérém Kalmár Balintott ... eő igen tagadoza teőllem hogy masua ualo [LLt Kérchyo (!) Andrasne szent Miklosi Elizabeth (30) ns vall.].

tagadtatik kétségbe vonatik; a fi negat/contestat; bezweifelt/geleugnet/verneint werden. *1812/1816:* Hogy a Fel peresek most emlitett Etzken Andrasnak az Instructiob(an) le hozott verseg agazat szerént le szállo Törvényis Maradekai légyenek az ugyan az Al peresek által sem tagadtatatik, de ha reménység felett ver árulas tehenek bűntetese alatt tsak leg kűsebb részb(en) is tagadtatnek, készek a Fel peresek immediate bizonyitani [Hsz; BLev.].

tágas 1. *átv* is nagy kiterjedésű, széles, téres; larg, întins, vast; geräumig, weit, breit. *1570:* kery wolt Zas Janos Barbely Lázlot hogy engede eo neky harom lab nyomneh feoldet, az eo neky Jwtot feoldbeol, Myert hogy eoneky Bárma zekere vagion, lenneh vduara tagasb hozza [Kv; TJk III/2. 162]. *1636:* nevenek ditseretire és az hálaadáságra-is az embereknek tágassabb mezőt terjeszszen eleikbe [ÖGrAj. 3 I. Rákóczi György aláírásával]. *1639:* Amint felljebbis irám én nem bánom ha az eo Naga birájais tsináltat ot Sz. Gieorgieon affele veteménynek valo kertet a' mineműt én tsináltatta(m) mert az falu feolde s eleg tágas hely [Homoródsztpál U; Szád. Redej János sk lev. Nagy Tamás de Fogaras udvarhelyi várprovisorhoz]. *1662:* Kerületivel és tágas nagy voltával hogy Bécs városát meghaladná[a], felőle sokak azt tartyák vala [Skr 524. — [a]Szeben]. *1697:* Vagyon ... egy Nagy Tágos udvarházhelly [O.brettye H; Born. XXIX. 2 néhai Bodoni Balázs conscr.]. *1705:* A segítség felől ismét most azt hirdetik, hogy Kolozsvár felől jűne, hogy arra jött volna bé Váradról, minthogy arra tágasabb az út [WIN I, 510]. *1748:* ezis igen nagj tágas Lopájos oldal [Nagyercse MT; Told. 79]. *1757:* Marha legeltetni elég tágas tsak hogj száraz Üdőben a Földből ki ég a Fű [Budatelke K; LLt Fasc. 129]. *1779/1785:* néhai Détsei István Uram Annya birt égy nagy tágos házhellyet [Torda; DobLev. III/596. 85]. *1793:* Mind ezen fel adatt Havasi mezők a körűllettek lévő tagos erdőkkel öszve ertetnek az marha legelesre nézve [Szováta MT; EHA]. *1823–1830:* A többi szekerek is ezt cselekszik, úgy hogy tágos lévén az hely, amennyi szekér volt, mind egy rendibe ment [FogE 265]. *1855:* Ezen malom csak essös idökben és hó meneskor szokott járni ... minthogy a' pataknak nagy esese s igen tágas medre van [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1393 Dobolyi Bálint kérv.].

Sz: ~ *az út (és annyi felé).* *1779:* De az aszszony erre Váradínak nagy langason tsak ezt felelé elég tágos az Ut és annyi felé a Fülem mellett mind el is bocsátom arra semmit sem hajtok [KS özv. br. Kemény Zsigmondné Rhédey Druzsina (61) vall.]. *1811:* El-mehet : induljon : Tágas az ut [ÁrÉ 33–4] ✳ ~ *a világ.* *1752:* máris rebesgetik tágas az világ igen ki kapának M: Országra [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.] ✳ ~ *utat mutat vmire.* *1702:* az köztük valo Controversiat deplánálják sőt radicitűs extirpállják és az békességre tágas utat mutatnak [Torockó; TLev. 4/3. 2].

2. nagy térfogatú/belsejű, széles; mare, larg, încăpător, spațios; von/mit großem Rauminhalt/Körperinhalt, groß, geräumig. *1650:* be hajtot kancza lovaj[a] kozul egjik mondek neki, hogj ha megh sertik egi mast arra azt monda ... hogi ne(m) sertik mert io tagas az pajta [UszT 8/64. 65b. — [a]A Székely Péteré]. *1694:* Ez mostan emlitett Tornácz, az haz(na)k éppűletivel egjenlő hosszú és jó tágas, szuszekek heljeinek alkalmatos [Kisenyed AF; BfR] | vagjon ... egy vastag fa Talpakon allo, Boronakban fel rótt, kivűl belől tapaszos ... hosszu tágos Istallo [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1715:* Csűrős Kert ... Közepin Jo szarvazás Uj Supozás alat ... Jo hoszszu tágos egy felől valo Fiokos Csűr Vagyon [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. *1728:* a két Ház kőzőt vagyon egy negy vágásu Pitvar jo tágos Keményel közönségesen be padolva [Lúdvég K; Told. 29. 19]. *1732:* jo tágas lévén a szin, szuszekokot és kádokotis felesen feokeztethetni belé [Nagyida K; Told. 11. 70]. *1736:* az hol felültenek az hintóban, ott tágas hely volt ... egy ember nagy tágason elülhetett benne [MetTr 365]. *1742:* vagjon egy bot haitásos nagj tagos padimentumos kő ház [Gyeke K; Ks 4. VII]. *1767:* bornából rakott romladozni kezdett Két tágas ház [Kilyén Hsz; LLt]. *1823–1830:* (A bányában) nem vágnak tágasabb helyet, mint ahol ők vágni elférhetnek | Ahol vágják az ércet, nem tágasobb hely, mint két koporsó tágasságát képzelje az ember [FogE 207].

3. *átv* is nagy, széles; mare, larg; breit, weit. *1648:* vagion egy szélyes gialogh tágas ayto, uy sendelyezett alatt magassan [Komána AF; UszT I/936]. *1662:* magok tetszéséből is nem csak a fejedelmek hűségére, hanem főképpen az országnak közönséges javára, békességes megmaradására, minden tisztek, praesidiáriusok köteleztetni szoktak volna, talán ez nagy sok romlásra, pusztulásra, veszedelemre szintén illy tágos kapu nem leszen vala [SKr 481]. *1710:* a nagy Istennek nyilvánvaló büntetése szállana azért mind a fejedelemre, s mind az országra, és senki is a hazafiai közül bátorságos státusban az ilyen hamis vádak miatt (ha azoknak továbbra is ilyen tágas kapu nyittatik) nem élhet, s őnagyságának szüntelen való búsulási következnek miatta [CsH 132]. *1772:* a Zápor tartotol fogva a tágos nagy Silip mind addig mig a viz a kerekek alá apro silipekre osztatnak (!) igen szoros és erőssen Eszàk felól valo részre van vize, s a felett vendég Silipnek a szájanak tàgosabbnak kéne lenni, de a Torka, vagyis felsó része, tsak három arasz, és három ujj [Kük.; JHb LXVII/2. 390].

Sz. *1811:* Az Urakkal enni Cseresznyét egy tágos Tálból, azt beszéllik, hogy nem bátorságos [ÁrÉ 32].

4. (testrészről) széles; lat; breit. *1757:* Egy Sárga fako 5 esztendős Tágas szarvu (tehén) [Pusztasztmiklós TA/Torda; Berz. 3. 1. 9]. *1801:* nagy tágos kopatz homloku [DLt nyomt. kl].

5. bő; larg; weit(ärmelig). *1837:* Rűtsán János ... stiblibe és egy tágos fejér boboba jár [DLt 591 nyomt. kl]. *1839:* Majláth Jeremiás ... visel ... durva vászonból készitett tágos ujju oláh inget [Dés; DLt 1355].

tágasan kényelmesen, nem összeszorítva; fără să fie înghesuit; bequem, komfortabel, unbedrängt. *1620:* vegeztek, hogj fertalionkent Biro vram eő kglme ... vettesse kj az embereket Egj Egj nap ... mind addig az megh Jo tagaso(n) az Arkat[a] megh czinalliak [Kv; TanJk II/1. 293. — [a]A Nádas pataknak]. *1732:* az ... Istálloban ... borna fa jószlyon el fer jo tagason Lo nro 6 [Nagyida K; Told. 11. 70] | Az Vdvarra nyulik veggel es a Tora a szeker vagj hin-

to szin ... melyb(en) jo tagason el fér harom hinto [Tancs K; i.h.]. *1736:* közöttök[a] olyan spacium volt, egy pár tánczoló tágosan eljárhatott [MetTr 331. — [a]A táncra két sorban felállított táncolók között]. *1783:* az Udvarnak Nap kelet és Eszak felöl való szegelete jó tágoson valami hitván gyalog kertel rekesztetett el [Mocs K; JHbK XXXI/1. 7].

tágasít szélesít, nagyobbít; a mări (în dimensiuni); ausweiten, (aus)breiten, verbreitern. *1757:* A Gyogy vize mellyekin lévő Lakósokul mindnyájon Erdő hatságon nyomorgunk ... szükségesen kívántatik hogy helyeit tisztogassa, és a bé folyo erdőkből tágosittsa, külőmben az Bokor szaporán el lepi [Középalmás H; BK 144]. *1768:* akartam a magam tulajdon földemet, abbol valo bokrok ki irtásával tágosittani [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1821:* ezen Árkot a Viz tágasitotta [Apahida K; RLt O. 2 Tagikus Vaszilika (70) vall.].

tágasítás szélesítés, nagyobbítás; mărire (în dimensiune); Verbreiterung. *1831:* (A) meg tserélt szántó föld száraz és jo hasznu hely, 's Joszágának tágossittására nézve jo commoditásába esik [Erdősztgyörgy MT; TSb 35].

tágasíttatik szélesíttetik, nagyobbíttatik, kiterjesztetik; a fi mărit (în dimensiuni); weiter/verbreitert werden. *1757:* Guraszáda Határán(a)k olyan állapottya, és természete vagyon hogy ha minden esztendőb(en) munkás irtogatás által nem tisztogattatik, és nem tágásittatik erdő háton fekvénn szaporán a' Bokor fel vészi [Guraszáda H; BK 144]. *1799:* a' Curialis helly tágasittatott a' ... Lona felé járó Ország Utnál való széliben [Gyéressztkirály TA; Ks 89].

tágasodhatik 1. nagyobbodhatik, kiterjedhet; a se putea lărgi/întinde; größer werden können. *1681:* Szindi János Vram maradekinak léuén Szomszedságomban egy nemes házhelyek ... minthogy igen szoros élet uolt ő kglk alkalmatossagokra nézue: cserében kertének töllem ő kglk mind ket felol, alol, s fellyül hoszan egy egy darab földecskét hogy tágasodhassek az Eletek [Körtvélyfája MT; BálLt 1].

2. *~ a dologtól* kevesebbedhetik a dolga; a se termina/sfîrşi/isprăvi treburile; (etwa:) weniger Mühe haben. *1796:* A Csűr pedig níntsen készen ... hanem ez után mínhelyt (!) a dologtol tagosodhatam a Csűrt fel építetem [Koppánd TA; GyL. Csia Moses lev .].

tágasodik 1. szélesedik, nagyobbodik; a deveni mai mare/întins, a se lăţi; sich verbreiten, sich (aus)breiten, sich ausweiten. *1844:* Székely István ... a' Felső Berekben ... már régen kaszálgat ... a' Szamos kaszállo helyét apródanként mosogatta, itten a' hely pedig tágosodott [Szászfenes K; KmULev. 1 Lonyán Zaharia (60) col. vall.].

2. sokasodik; a se înmulţi; auswachsen, sich mehren. *1769:* A Nyári és Őszi munkák tágasodván ... az utaknak tsináltatása keményen sürgettetik [UszLt XIII. 97].

tágasság 1. nagy/széles terület, tágas hely; spaţiu mai mare; (sehr) breiter/weiter Raum. *1573:* az Meszarosok ... az niolcz zeken valo hwzt zabadsagok legen teob zekekre oztani tagassagnak okaert [Kv; TanJk V/3. 84a]. *1579:* orzagh Teorwenye zerent ket zeker egymas mellet kin el Mehet chyak annie tagassagot Engeggienek az vtnak [Kv; i.h. V/3. 187a]. *1591:* az vtak Jowara tagassagara, az ollian theo zeoleoket, kikel telhetetlenwl valaky vtat foglalt es vesztet, ky Irthassak [Kv; i.h. I/1. 160]. *1623:* az palank es estallo közeőtt Egy Eolny tagassaga legyen, azert hogy Zwksegnek Ideyn Puskas Legenyek forgodhassanak ott [BGU]. *1653:* nem renddel, sem seregben, sem csoportban, hanem a császár[a] szekere körül azon a tágosságon ugy futkosnak ki imide, ki amoda [ETA I, 133 NSz. — [a]A török császár]. *1710:* Kivált a felső-országi magyarok, akik közel lévén a törökhöz, különben is mindenféle nagy tágasság és pusztaság lévén, nem oly könnyen keríthetik azokot kézre, hanem sokan egybenverik magokot és széjjel vándorolni, kóborolni kezdének [CsH 91–2].

2. tágas nagyság; spaţiu/întindere mare; breiter/weiter Raum. *1642:* az Haaznak olj tagassagatt latiuk lennj, hogi keet hazaz (!) Emberek is el lakhatnak benne ... aestimaltuk az Haazatt ... f 600 [Kv; RDL I. 128].

3. szabad idő; timp liber; (Zeit und) Muße, freie Zeit. *1619:* De ne fáradjak bátor, hanem immár maga hívat, mikor néki tágossága lészen: fél, egész napot nekem rendelt s minden dologról bőségesen beszél vélem [BTN[2] 184]. *1639:* ha azért Kgldnek tágassága vagion az hozzám jeovéshez Sz. Gieorgyre jeoyeon had beszélgethessek Kegldel [Homoródsztpál U; Szád. Redej János sk lev. Nagy Tamás de Fogaras udvarhelyi várprovizorhoz].

tágasságú nagyságú, szélességű, tágas belsejű; încăpător, larg; von/mit großem Rauminhalt, groß, geräumig. *1662:* a toronyról alázuhogó víz ... öntődött vala ki ... jó nagy széles tágasságú és jó mélységú válúba [SKr 263]. *1723:* vagyon egy nagy tágasságuu pitvar [Ludvég K; Told. 29/7]. *1761:* Csitkok számára készitett legeltető alkalmas tágasságu kerben (!) [Szpring AF; JHbK LXVIII/1. 501]. *1777/1780:* vagyon jo tágasságu Sövény oldalu két Ujj Marha Pajta [Alparét SzD; JHbK LII/3. 16]. *1823–1830:* Ezen malom, akibe ismét vagyon egy kisebb erősség építve, akkora tágasságú, mint a kolozsvári Fellegvár [FogE 178].

tágít 1. gyarapít, gazdagít; a mări/întinde; mehren, vergrößern. *1653:* nem tágitották sehol a császár táborát, hanem körödös-körül nyargal a táboron a tatár [ETA I, 137–8 NSz].

2. enyhül, csillapodik; a se calma/potoli/atenua; (sich) lindern, nachlassen. *1667:* Kegyelmed puskása levelét tegnap estve együtt Keczer uram levelével adá meg ... úgy látom, elég nyomorult és az köszvény semmit sem tágított rajta [TML IV, 34 Thököly István Teleki Mihályhoz] | ez veszedelmes nyavalya ... mivel semmit nem tágíta az éjjel rajtam, ma semmiképpen nem merem szerencséltetni magamat [TML IV, 102 Bánfi Dienes ua-hoz]. *1708:* Kezdett ... az kö(s)zvény tágítani [SzZs 508].

3. szélesebb körűvé/nagyobbá tesz; a lărgi/întinde; ausweiten. *1678:* Immár én agálnék, ha volna kivel, Kegyelmed is igen tágít az actión, csak az innét kiviendő lövő szerszámokra és munitiókra nem tudom, hol tehettek volna szert [TML VIII, 151 Teleki Mihály Absolon Dánielhez].

4. terhel vkit; a împovăra pe cineva; belästigen. *1664:* nekem is addig el kell mennem és ott dolgomat veghez vivén, sietek vissza felé, mivel örömest feleségemet, gyermekimet nem tágítanám [TML III, 1 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz]. *1665:* Kegyelmedet kérem felette igen, az urat ne tágítsa érette, mert bizony ha fel megyek, ott is fogok az commendantra panaszolni [TML III, 396 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

5. *nem ~* kitart vmi mellett; a persevera/persista/stărui în ceva; nicht nachgeben, bei etw. bleiben. *1672:* Ha a fejedelem elméje, Uram, annyira ereszkedik, nem kell tágítani, ha én ott nem leszek is, csak vigye végben Uram ... mivel jól tudja ... ott hamar változik a dolog [TML VI, 184 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz Drinápolyból].

6. húz, halaszt; a tărăgăna; zögern. *1667:* ne tágítsa s ha maga most udvarhoz nem mehet is, nógassa Gillányné aszszonyomat [TML IV, 196 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1823–1830:* A gróf mindjárt reám esett, hogy ne tágítsam a dolgot, hanem menjek mindjárt a leányhoz [FogE 298].

7. lazít; a slăbi din ...; lockern, nachlassen. *1662:* sokkal siralmasabban esett volna, hogy az ozmán nemzet szokott dühösködésének zaboláját tágítván ... számlálhatatlan lelkeket siralmas rabságra vitt volna [SKr 678].

8. elhagy; a părăsi (ceva); meiden, verlassen. *1662:* Debrecen városát és az ott levő korcsmákat nem tágítják, és a város környül nagy sok fosztogatásokat, prédálásokat gyakorlani nem szűnnek vala [Skr 485]. *1667:* Kegyelmedet istenért kérem, most ne tágítsa az udvart [TML IV, 219 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

9. eltávoztat; a îndepărta, a face să dispară; beseitigen, abwenden. *1602:* Noha ennek eleotte az Júhnak ez hataron valo lete tilalmas volt, mostan mindazatal az ewdeonek saniarú volta miat az sok dulo koborloknak naponkenth varosúnk keornieol nyargalasa miat, Amegh az Vristen ezt teollewnk nem tagittya, addigh el zenúedik [Kv; TanJk I/1. 412].

tágítás szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~t tesz* **a.** gyarapít, gazdagít; a spori (ceva); (ver)mehren, bereichern. *1679:* Az mi illeti az váradi pasa levelét ... az fővezér jószágin az mennyiben lehetne, tágítást kellene tenni [TML VIII, 436 Teleki Mihály Ispán Ferenchez]. — **b.** lazít; a slăbi din ...; lockern. *XVIII. sz. eleje:* Az lovat hoszszu kötéllel urokkal fel fogni ă Menesből ... modgyával az oldala felöl mennyenek melléje, és az Urkán tegyenek tágítást [JHb 17/10 lótartási ut.]. — **c.** enged; a ceda; nachgaben. *1657:* Tudnám ugyan azt én, hogy nem tágítást tennem, hanem nevelnem kellene nékem az arra való okot, mely ötet kénszergeti [KemÖn. 198]. — **d.** visszavonul, meghátrál; a se retrage; (zurück)weichen, sich zurückziehen. *1705:* Olyan hír jött ma, hogy kétszáz szatmári kuruc németek, felében csakugyan bészöktenek volna Medgyesre. A kurucok pedig a sáncból kiszaladtanak volna és Medgyesen tágítást töttenek volna [WIN I, 435] ✳ *~t tesz rajta* visszavonulásra/meghátrálásra késztet; a obliga să retragă; zum Rückzug zwingen, zum Weichen bringen. *1657:* hogyha tágítást az ellenség nem tött volna rajtunk az árokig ütvén, oda kellett volna vesznem [KemÖn. 204].

taglal l. tagol

taglás (le)ütés, verés; bătaie; Prügel, Schläge. *1582:* Berekzazy Lukach es Zabo Leorinch ... valliak ... Az veres es taglasban semmit Nem lattunk sem hog choport haiat ki zagatta volna Igiarto Georg Rengeo Annanak [Kv; TJk IV/1. 32–3]. *1677:* személyekben valo sebhetés és verés taglás nélkül, hogy ha magokat meg-adgyák ... békével bocsáttassanak minden kár nélkül [AC 216].

Szk: *~t tesz* (meg)ver. *1796:* midön ... Also Miklos Urfiis oda érkezett volna és latta volna mej erössen meg verték a Bérest azt mondá, hogy vihette réá a Lelkek hogy ojjan taglást tegyenek a Béresen [Fodorháza K; RLt Odorhéján Nyikite (30) zs vall.].

tagló leütő/verő, taglózó; care doboară (cu lovituri puternice) pe cineva; (nieder)schlagend. *1749:* a Detentus ... alattomba járo, és orozva masokot tagló, és verő Ember volt [Korolya H; Ks 101].

taglóz üt, ver; a bate; (nieder)schlagen, zusammenhauen. *1728:* Minekutánna sokszor irt Serester Mihállyt a földön öszve rontották, verték, taglozták volna azon személlyek kik öszve rontották el távoztanak ...? [Szemerja Hsz; HSzjP vk].

tagol, taglal ver, ütlegel; a lovi (puternic) în repetate rînduri; gliedern, hauen. *1582:* Weöres Symo(n) valia ... ezt is latta hogy eozze Cziportoztak es egy mast taglaltak [Kv; TJk IV/1. 98]. *1584:* Anna czako Andrasne Vallia ... Estve chak kj Wgrek Caspar az Daroczyne haza taia melleol es az zabliaual az vczan igen kezde az Azont Caspar verny zidny, es rutul taglany [Kv; TJk IV/1. 346]. *1597:* Bizonicha megh az A(ctrix) az eö Actioiat hogy vertek taglottak az I(nctuso)k az eö Jobbagyat [UszT 12/130]. *1634:* monda Zócz Istuanne ihol mint uere tagla nyerges Tamas az en edes Anyam hazanal [Mv; MvLt 291. 22b]. *1673:* (Az alperes) az város feöldén fegyveres kezzel invadalva(n) rut ektele(n) szitkokkal szidott, verni taglani akart [Kv; TJk VIII/11. 294]. *1675:* étszakának idején iga vonó marháit reá haitvá(n), az szőlőmet ... vesztegette ... midön ... marháit onna(n) ki akarvá(n) haitani ... reám támadott hatalmas karral vert, taglott [Kv; TJk VIII/12. 63]. *1691:* Czire Györgyné vallya Procuratora(na)k Martonos Györgyet Férjé ellen ... divortiumot kiván mert annyira taglotta verte, hogy már korságossáis tötte [SzJk 248]. *1714:* az Tisza lstván Uram Dalia nevü Jobbágját ... az földön osztán rontották s taglották annyira hogy nem sok idő mulva meg kellett halni [Berekszó H; Szer. Faur lstván (40) jb vall.]. *1746:* Zilahi Eltető Ferencz eö Kegj(e)lme ... Moldován Karátson nevü Sellérit erössen meg-verte tàglotta [Dob.; WassLt]. *1764:* Az Inctusok ... Musnai János Tordai Sovágo eő kglmét ... meg tamodván, fejszével s egyeb eszközökkel ... vérezni, taglalni mérészelték [Torda; TJkT V. 221]. *1805:* de hogy Bosor Nyikorát akkor valami kézbéli alkalmas eszközzel verte vagy taglotta volna azt nem láttam [KLev. 10].

Szk: *halálra ~. 1730:* Csitre Márton ... egy Meggyes varossában lako Ménszaros (!) mester embert Szintén halalra vert tanglatt (!) volt [Mezőbánd MT; MbK]. *1762:* Serbán nevű Jobbágy Kotsissa ... Mera ett absoluta Potentia mediante meg támotta, halálra verte, taglotta, testétt kékittette, karját el rontotta [Msz; Ks 67. 48. 38].

tagosít földet kimér; a comasa (terenurile agricole); kommassieren, zusammenlegen. *1698:* Az kik it szena fuókót tagosittani irtani akartak [Erősd Hsz; EHA]. *1857:* A' minapába a' Márkosfalvi Birtokosság az arányt tanalt meg, hogy ők Tagosittani akarnak [Komolló Hsz; BetLt 4].

tagosítás föld kimérése; comasare; Kommassation, Zusammenlegung (von Grundstücken). *1826:* (a fél telket) tsupán az édes Anyától kapott Curialis hellye tagosittására tserélvén, mihelyt az özvegyi Curiában viszsza mégyen, azonnal a Fogado fél Telek is a Felperesek részekre viszsza

jő [Ne; DobLev. V/1114. 8a]. *1847:* Feljövő utamon most többecske figyelemmel lévén, mint régebben, a' Királyhágon innen örömmel szemléltem: hogy a' mező a' tagosítás és az ujjabbi urbér gyümölcseit igen szépen megtermette [Újf 6 Ujfalvi Sándor Lészai Lajoshoz Pestről]. *1862:* Nylatkozat a katonai határ felmerése és tagositása tárgyában ... a szükséges jelfák és czövekeléshez kivántato zsendelyről ... az illető Birtokosság gondoskodand [Kv; Ks 92]. *1871:* a csere ne áljon, hanem maradjon mind két egyház a maga fekvőjével, mint volt a tagositáskor [Burjánosóbuda; RAk 115].

tagosított kimért; comasat; kommassiert, zusammengelegt. *1873:* a ref. családoknak nagyobb része külön temetkező helyet szakitottak saját kertjökbe, vagy tagositott birtokba [Burjánosóbuda; RAk 18].

tágul 1. csökken, enyhül; a se calma/potoli; sich mindern/verringern. *1653:* Isten kegyelmessegiből az Moldouai állapotok(na)k le csendesittesiben valo faradozásunk ekkedigh Szerenczeltetvén es immaron táguluánis ... ez jövendeő Esztendeőbéli Orszagunk keőzőnséges Gyulesit sokára halasztani nem akarjuk [WassLt fej.]. *1662:* a fejedelem is ugyan himlőben ... megbetegedett vala ... minekutána a nyavalya valamennyire tágult volna ... Rákóczi Ferenc fejedelemségre való választása terjesztetett vala az ország eleibe [SKr 312]. *1669:* Már édes Komám, az én szájam fájása tágult [TML IV, 580 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

2. elmegy/vonul; a pleca (încet) de undeva; fortziehen, sich davonmachen. *1661:* Már az tatár is tágult onnét [TML II, 137 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1705:* ha jűne[a], ezek a kurucok tágulnának innen, de semmit nem tágulnak, sőt, mind közelebb-közelebb jűnek [WIN I, 516. — [a]Glöckelspergné]

3. megszabadul; a scăpa (de ceva); sich von etw. befreien, etw. loswerden. *1665:* Kegyelmed egészségén szívem szerént örülök s mind hogy immár büsulásától tágult [TML III, 399 Veér Judit Teleki Mihályhoz].

tágulás 1. enyhülés, könnyebbülés; uşurare; Erleichterung. *1724:* bizonjal irjuk Ng(na)k ugj el jetkezett ez a szeginség hogy ha valami tagulást a tereh viselésben nem tapasztal, jobb része innen el mégje(n), mivel ez az város jobb reszint jövevényekből áll [Ne; Ks 83 a városi hadnagy és társai gr. Kornis István főispánhoz].

2. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~t tesz* távozik; a pleca; sich fortmachen, zurückweichen. *1662:* Azért Kegyelmed a felső várból bizvást kérjen ötven köből búzát s assecurálja megszerzéséről, mihelt a németek tágulást tesznek, vagy Kegyelmed küldhet reá, vagy magunk oda szállittatjuk [TML I, 366 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

3. elmenetel, távozás; plecare; Fortzug. *1662:* die 4. Augusti Ecsed várába, ahová a fejedelemasszony is fejedelem fiával a lengyelek tágulások után, mindjárt júliusnak elein ment volna ... bágyadva és elszakaszkodva érkezett vala [SKr 383].

táj 1. vidék, terület; ţinut, loc, regiune; Gegend, Gebiet. *1599:* Az diznot ne(m) tudo(m) mely tajbol haitottak be de birodalmokot zallas helyeket tudo(m) ot a' huua ma vittek vala [UszT 14/5 Georgius Sofalúi de Malomfalua (65) ppix vall.]. *1604:* Az medúe búkibe ... mikor eöz kergetni jeöttek keoszilleönk oda az tajra Szekel Moses ideyebe, megh fogtak s be hoztak [i.h. 18/103 Gr. Andras de Kapolnas olahfalua (50) lib. vall.]. *1658:* Ugian az Tajon az Sas reteknel egy hold szánto feold [Ne; EHA]. *1661:* Mivel már bizonyos az szegény székely atyafiaknak ruináltatások, nem látom bátorságos módját, sem hasznát ez tájon tekergésünknek, hanem holnap reggel Kegyelmetek is induljon meg az német hadakkal és magyarokkal is és jűjenek errefelé [TML II, 213 Kemény János Teleki Mihályhoz és Szentpáli Jánoshoz]. *1678:* Az Pataki uram hada mint mehessen kiljebb ennél, nem tudom, mivel ha kimennek, csak negyed napig is mind élődhetnek ott kinn mind magok, mind lovak, nem tudom; itt ez tájon jobban élődhetnek mégis s Kgdtől sem lesznek itt is messze [TML VIII, 131–2 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1708:* az ide be valo hordasais[a] ig(en) bajos ott a' Tajon kovalyogva(n) gyakra(n) a' Kuruczok ujjab kartolis felhetünk ha utb(an) Talállyák [Fog.; KJ. Fogarasi János lev. — [a]A gabonáé]. *1723:* Urszullal találkozot ... Also üskűllőn mivel eőis ott a tájon lakott [Kisnyires SzD; Ks]. *1739:* honnan teremcsünk Szénát és Zabot, az itt e tállyon meg csopórtozható ... T. Militiának [Nagysajó BN; Ks 99 Kemény Sámuel aláírásával]. *1745:* egy léány is azon tájon jár az katona az fejéből ki kapja az koszoruját az maga fejéb(e) teszi [Uzdisztpéter K; Ks 5. X. 6 Dragán Todor (50) jb vall.]. *1761:* a Maros ott, a tájon folyásával nagy kerületeket tészen [Nylr. 200 Bánffi Farkas álma]. *1799:* az Emberek kender földeinek felsö széle bé rugott régen a tájáig az hól most a Dominalis Biro által lakott Háznak alsó szegelete vagyon [Gyéressztkirály TA; Ks 89].

2. *~án* **a.** környékén; în jurul, în preajma; um etw. (herum), in der Gegend/Nähe von ... *1507:* valamy labas Barmom lezen h<azam ...> tayan myndent hagyok az peter fyamnak [NyIrK VI, 187 Rődi Cseh István végr.]. *1570:* Erzebet Tĕrek Dienesneh, Ezt vallyah hyty zerent hogy ez ely mwlt hetfĕn Regwel Meglen hazabol ky Nem Jeot volna agyabol fely sem keolt volna hallot az haz tayan zaygast es keozbe Thakacz Andrasne zawat [Kv; TJk III/2. 94]. *1584:* Weres Thamas Coloswary ... vallia, Ezt tudom hogy feoldessy Istwan fel verte Galgocz tayan a' Zombati[a] kalmarokat [Kv; TJk IV/1. 290. — [a]Nagyszombati.]. *1604:* Benedek Peteris velúnk vala ki hogy az hatar vegett eösze szendúltek vala, es az tho hely tajan beleól az medue Verem bükit vgy hagiok keóztek hogy ez egj eztendeóbe ha keózil kel el keóltenik az makkot de niugodgianak megh velle [UszT 18/103 Laurenti(us) Benceó (?) de Almas (82) lib. vall.]. *1633:* Vagion Egi kert kúúúl az viz között Zakal Andras Maiora Tajan, melliet Estimaltu(n)k f 40 [Kv; RDL I. 22]. *1659:* Kăl fele forduloban hegyes hegy felé az mayor ház táyán egy folyo gyepűtis [Vadad MT; EHA]. *1676:* Bettlen bástya táján valo alkalmatosságh [Fog.; UF II, 702]. *1699:* az Roka lyuk tajan (sz) [Sinfva TA; EHA]. *1718:* Ugy hallotta(m) masoktol, hogy kakas szokor égét el Baranyai Marija Aszszony Branyiskai major haza ... az fedele az közepi tajan gyúlt volna meg [Branyicska H; JHb Oprian Juon (40) jb vall.]. *1759:* a' Falu közepe táján ... Kosbuk Juon ... Rusz Györgynek meg mutatta a' maga Mosiáját [A.ilosva SzD; SLt 24. J. 3]. *1793:* (A) Szántó Föld felső végiben, vgy a közepe táján is bizonyos apróság rész ... meg nem mérettethetvén, őt részekben kelletett Szakasztatni [Erdőszengyel MT; TSb 51]. *1822:* azon szőllőbe ... találtatott ... a közepe táján egy Császár Körtvefa

[Nagylak AF; DobLev. V/1053]. *1860:* Asszony erdő ... Régi vágatás látható a' közepe táján [M.zsákod U; EHA]. — **b.** vmely időben, vmikor; pe la ..., pe vremea ...; in der Zeit ..., zur Zeit .... *1755:* Bugnár Togyer minek utánna ... Kurétyrol el lábbagot ... ide Balsára jött által az első Pestis táján [Balsa H; GyK]. *1767:* egy alkalmatossággal paraszt ebéd táján ... valami kerekeknek meg falazására bé menvén az Udvarb(a) ... Zolljami Joseff ottan ... szunjadozni kezde [Abosfva KK; Ks 4 Ignát alias Morár Thodor (30) jb vall.]. *1777:* Azon nap estvéjén tsorda jövetel talyán ... Bartok Vramék tseledginek Sü<ket> Istvának minden portékáját az Uttzára ki hordá<k> és hányák [Feldoboly Hsz; DobLev. III/504. 3a]. *1793:* 1792dik Esztendőben Tavasz táján, szöllö mivelés kezdete alkalmatosságával ... mere et absolute potentia mediante, azon szöllőket el Foglalták [Ne; i.h. IV/717]. *1800:* A kőzelebb jövő nyáronn édes Alma érés tájánn leszenn két esztendeje [Dés; DLt]. *1803:* mikor a bíró által a falu poroncsolja vagy a csordát bejőni kívánja, mindenkor a pásztor tartozik a csordát falu poroncsolatjára behajtani, azon az idő táján, amikor kívánják [M.hermány U; RSzF 193]. *1829:* az Bal Szemét egészszen el fogta az Téh (!) Hájog a Jobb Szemével is tsak ugy lát mint vala mely sürü Szitán nézne; melyjel homalyjas időben szürküledet táján éppen semmit sem lát [Dés; DLt]. — **c.** (vmely testrész) mellett/környékén; pe lîngă/în jurul ...; (eine Körperpartie betr.) die/in der ... Gegend. *1759:* láttam halva ... Zakaria Gavrilát, és a Gollyobis ment bé a jobb szemén es jött ki a bal Füle táján [F.szászújfalu BN; BK]. *1802:* egy Magyaró fa bottal ... ugy ütötte egyszerre a' Vak szeme táján főbe, hogy a' miatt Oprián Sztojánnak más nap meg kellettett halnia [Déva; Ks 114 Vegyes ir. 561]. *1829:* meg üttetett vak szeme s füle táján, Felesége ismét bal vak szeme táján [Dés; DLt 300].

3. egyéb szr-os + hr-os v. csak hr-os alakban; cu alte sufixe; mit sonstigen Personalsuffixen od. allein in adverbialer Form.: környék; împrejurime; Umgebung, Gegend, Umkreis. **a.** helyre von.; referitor la locuri/localităţi; einem Ort betr. *1653:* Kolosmonostor és ott a tájban is helyt állottak volt ebben a változásban és persecutioban, a kik maig is alkalmas szerént helyben vagynak [ETA I, 28 NSz]. *1662:* Örvénd tájára jövén hálni táborostul ... útában érkezének az Szalontárul írt levelekkel | a meglett harcnak boldogtalan kimenetelit útjokban meghallván, Körösbánya tájárul Abrudbányára, Zalaknára általhívásokra fogának [SKr 180, 521]. *1667:* Úgy irják onnan kivűl, az pápa megholt és hogy Kassa tájára feles német had érkezett alá [TML IV, 100 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. — **b.** időre von.; referitor la perioada de timp; bei einer Zeitbestimmung. *1589/XVII. sz. eleje:* Ha penigh ez wdeő táiában, melyben az Ceh giwtesenek kellene lenni, az Ceh Mesterek keőzwl nemellyknek bizonios úta lenne ... eő hellybe tellyes hatalommal tartozzék eőt forint bwntetés alat mást hadni [Kv; KőmCArt. 23]. *1657:* Es így reggeli kilenc óra tájtól fogva arestumban tartattunk az vezér házánál délyesti négy óra tájig, mert az vezért privata audientiára esmét felhítták vala császárhoz [KemÖn. 89]. **Szk:** *dél ~tól. 1755:* B. Inczedi Samuel Vr Emberei az ökrőkőt ki eresztvén majd dél táljtol fogva ottan a fogado élött valo réten koparoztak [Nagydevecser SzD; WLt Rotár Csilip (30) zs vall.] ✳ *naphaladat ~ig. 1788:* várván mind naphaladatt talyig ha Intentioja szerentt az Titt. Mltgs Groff ur kiváne minkett perleni [Szentbenedek MT; Ks 18. XC. 7]. — **c.** testrészre von.; referitor la părţile corpului; eine Körperpartie betr. *1794:* Mivel űtőtte, mitsoda fegyverel s mijét, fejét é, vagy pedig Szűve táját [Létka SzD; TSb 5]. *1843:* Kovács István — 47 éves — Sebek boritván el testét, különösön a mellye táját, brandtot kapva mely Sebe, ennek következésibe meg holt [Nagykapus K; RAk 11].

4. *mely ~on* hol; unde; (dort,) wo. *1710 k.:* Ezt akárki experiálhatja magán, caputot, verset sokszor nem tudja, de tudja, hogy a faciesen mely tájon vagyon, s úgy talál reá [BÖn. 543].

◇ **Hn.** *1835:* A' Sostájon (sz) | A' Sostáj oldalán (sz) [Árapataka Hsz; EHA].

tájban 1. vmely időpont körül; pe la ...; etwa/ungefähr um/gegen ... *1573:* Geres azzon Bachy gasparne azt vallia hogi Ezeleot Mint ket Eztendeo tayba volt hogi eo Zebenbe keszwl volt zwr venny [Kv; TJk III/3. 132]. *1582:* vgian akkor taiban veottem vala valamj Lętai Themerdek deszkakat f. 2 [Kv; Szám. 3/XXX. 32 Seres István sp kezével]. *1592:* Forgach Dienesne Sara Azzoni ... vallia ... mint egi harom vagi negi orakor taiban effel vtan Iutanak mind harman en hozzam [Kv; TJk V/1. 213]. *1629:* azt hallottam Azzonjo(m)tol hogj 19 eztendeös tajba(n) uolt [Kv; TJk VII/3. 68]. *1655:* Tegnap nyolcz ora tájban mikoron volnèk az tőrvény házban, találám öregbik Rázmány Jstvánt, s kerdém, no mint vattok immar Csepreghi Mihály Urammal [Kv; CartTr. II, 895 Petrus Lázár al(ia)s Örmény de Dios (45) ns vall.]. *1674:* Anno 1645 esztendőben die 15 Octobris, vasárnap hat órakor tájban estve, esmét megálda az Úr bennünket egy leánymagzattal. Sára nevűvel [Kv; KvE 191 LJ]. *XVIII. sz. eleje:* Tudgyae, Iattae hallottae ... mi üdo tajba mentek ki az exequtiora nap tamat elöt e vagy nap tamat utan [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP vk]. *1728:* az akori idő tájban mitsoda ollyan ïdegen embereket látott a Tanu itt Sz. Miklos körül és kikkel s hol társalkodni ...? [Barasztmiklós KK; BK vk]. *1750:* az emlitett Nagy Aszony halala tájb(an), ugy el pusztultak volt megintlen ezen Felsö szőlők, hogy ujjolag kelletett penzen vett szőlö tökekkel ültetni [Kimpurj H; BK 144 Joan. Pulya (35) ns vall.]. *1796:* Az Utrizalt idő tajb(an) Resnyitzére lévén az Falu Derekán egy háznál ... mikor a deutralt Bérest Ne(me)s Tusa Joseff és Tusza Laszlo eő Kigyelmek ... az Udvarrol a patakan által az Jegen által vontzolták ... láttam [M.fodorháza K; RLt Szemedrana cons. Zsizsikán Damián vall.]. *1806:* A Feredővel vgy bánnyék Nagyságod hogy a Délutáni órán 5 ora tájban üjjon bele Nagyságod, és fel ora mulva kelyen ki belölle; minden nap [Zilah; BfR 4/151 dr. Zoványi Imre sk. lev.]. *1841:* mi üdő tájba, mi miatt, miként tőrőt el a lába a kérdésbe forgo tsikonak? [Dés; DLt 1541. 5a vk].

Szk: *áldozócsütörtök nap ~. 1731:* aldozo csőtőrtők nap tajb(an) ... Nagy Enyeden szokot Sokodalom esni [Sövényfva KK; Born. XXXIX. 16 G. Simon (52) jb vall.] ✳ *áldozónap ~. 1635:* 1635 eztendeóbe(n) mi(n)t egi aldozo naptaiba(n) [Bece AF; Told. 1a. II] ✳ *alkonyadat/alkonyat ~. 1746:* Pakurar Togyer alkanyat tájb(an) az ökrókhez ment [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1771:* látam ... Danilát egy alkonyodott tájban az Opra Nikula Istalójában akarván lőni kétszer tsaptatván à puskát az Istáló felé [Bukuresd H; Ks 114. 61. 121]. *1840:* alkanyadott táyba hozám jött egy ember [Dés; DLt 500] ✳ *éjfélkor ~. 1591:* Themeswari Andrasne Ersebet ... vallia ... eyel vgi mint effelkor taiban zolita megh az vram [Kv; TJk V/1. 156] ✳ *féldél ~. 1779:* az Ex(pone)ns Aszszony Malmának silipjen

dolgozván Varga Tamás egy szeker gát ágat hoza oda fél dél tájban [Berekeresztúr MT; BetLt 6 Szaraz Judith cons. Samuelis Szekely (40) lib. vall.] ✳ *gyertyaszentelő (Boldogasszony-)nap ~. 1607:* Az Hiuadal lett in anno 1607. Giórtia szenteleó nap tayba [UszT 11/113]. *1610:* Ezert hittuk ele Kirali biro vram peczetiuel az Kirali birak elejbe az Cirkalas rendib(en), hogi okat adia mi okon tartotta megh Ez hiũatal leot ez mostani 1610 Eztendeoben, giortia zenteleo Bodogh Azzoni Nap taiban [Pálfva U; i.h. 39] ✳ *harangozás ~. 1843:* Én el mentem haza Ő pedig Marháihoz … egyszer harangozás tájba hozzám jőtt részegen [Bágyon TA; KLev. Tőrők István (26) vall.] ✳ *húsvét-(nap) ~. 1584:* Az fazakasnet(is) a' betegseg huswet taiba kezdette lelny [Kv; TJk IV/1. 223]. *1632:* Egykor ismét csak húsvét tájban feljövének [Mv; MvLt 290. 79b–82b átírásban]. *1653:* Mikor Lippát megigírők a portán a vezérnek, egy tál cseresznyét külde az uraknak örömibe újságba — az ő szerént való húsvétnap-tájban vala – – abban én is ettem [ETA I, 122 NSz] ✳ *kaszálás ~. 1585:* Ersebet Sarloy Ambrusne vallia … egy Vosarnapkort kazalas tayban be terek Istwan kowachnehoz [Kv; TJk IV/1. 387] ✳ *kikelet ~. 1608:* eoreokseget Jozagat, ez kikelet tayban hatalmasul elfoglaltak [Brassó; BálLt 41] ✳ *kisasszonynap ~. 1590:* melj feoldnek be vetese lett Kis Azzoni nap tayba ezen 1590 Esztendőben [UszT]. *1674:* Az el mult òszzel Kis Aszzony nap tajb(an) … Lattam … az Rakosi hataron … az Letai Istua(n) 12. forintos tilalmas fõldenek egi reszin … az szekerekkel õtis szenat hozvan rayta járta(na)k [Borb. I. Rakoson lako Vagyas György (50) ns vall.]. *XVIII. sz. v.:* Hogy az öreg Anya Méh többet ne eresszen Kis Asszony nap tájba szedd ki az Anyaházokat [HSzj *anya-ház* al.] ✳ *mindszentnap ~. 1600:* in anno 1599, Mind Zent nap taiba, minekeõnk nagy nylwa(n) walo karu(n)kra hantak es rontottak hazainkat teõb tarsaival [UszT 15/23]. *1633:* ez el mult Mind szent nap taiban megiõnk vala Karolinba az sokadalo(m)ba es menteõnkben Dobran meg szallank Kerekes Zabo Istuan attiankfiaynall [Mv; MvLt 290. 110a] ✳ *(nagy) karácsony(nap) ~. 1573:* Bodo Tamasne Erzebet Azt vallia hogi tawalj karachon Tayba egi Nap haza Ieot volna talal ket eoreg hol halat az hazban [Kv; TJk III/3. 180b]. *1595:* Karachon nap tajba mo(n)dotta hogy az pasztorok egy hyaúal attak megh az eó Juhokot [UszT 13/77]. *1604:* az el múlth 1603 eztendeóben Nagi karaczon nap tayban [i.h. 18/83]. *1730:* bortõltéskor Karacson tajban az baraknak megh toltese es be pecsétlése után ki szakasztatta volna fel az Ur pecsetit es ki hardatta volna kancsokkal az Ur borat … huva vittek …? [Kük.; Ks 8. XXIX. 24 vk]. *1782:* Zab a mi határunkon nem terem, mégis fel ragasztották õ Ngok, hogy minden Gazda Karátson tályban két két véka zabot adjon [Torockó; Thor. XX/5] ✳ *naphaladat ~. 1757:* ne keresd az õkreidet, mert láttam hogy nap haladott tájban a járommal haza mentenek [Gergelyfája AF; BK 834]. *1786:* el vittek Jedre[a] Nap haladat tajba [CsS. — [a]MT]. *1797:* egy estve naphaladat tájba … olly késénn rostálni kiván [Náznánfva MT; Berz. 17] ✳ *nyár ~. 1753:* A nyár tájban kezdõdõt ezen hirnek bõvebb zudulása [Maksa Hsz; WH 24 Alexis Maksai (33) pp vall.] ✳ *ősz ~. 1749:* Eosz tayban utolliara igen el apadua(n) az teje az Juhnak, harom hetben, Napiaban Niomott saytott Eggiet Eggiet [Kv; Szám. 26/VI. 479] ✳ *(paraszt) ebéd ~. 1671:* Nagyságod 28. praesentis költ méltóságos parancsolatját alázatos engedelmességgel ma szintén ebéd tájban vettem [TML V, 623 Teleki Mihály a fej-hez]. *1735:* (A tehén) haza jõve mind egj ebéd tájban a' Bornyához [Nagygyeke K; Ks]. *1765:* az Aszszony … mint egy Paraszt Ebéd tállyban Hintójával a Függõ Hegy alá érkezett az holott én vártom az vontató Ökrökkel [F.gerend TA; KS. Mich. Motsi (72) jb vall.] ✳ *pünkösd(nap) ~. 1592/1609:* Mihelt Saffarit Peter egy pwnkeöst Tayba Ide Bandra zallot, cziak hamar mindgiarast ugy foglala ki Drakulia Georgy kezebeöl[a] [Mezőbánd MT; WassLt. — [a]A Nagy Rethet]. *1651:* Pű(n)kősd nap tayba(n) iőt uala hozzam Ambrus Ferencz be hiua(m) ennys adek saytot kinieret [Cssz; CsÁLt 27. I/16]. *1791:* Ennek mint egy harmadfél esztendővel Batrinai Bogya Janosnak, és Jákob Györgynek valami Lo marhájokot három darabbol állokot Pünkõst tájban hogy ellopták hallottam [F.lapugy H; Ks 80. XLVIII. 5 három román jb tanú vall.] ✳ *sarlós Boldogasszony-nap ~. 1600:* ez mostani ielen walo 1600 eztendeõben Sarlos Bodogh azzony nap tayban … feõldeimbe(n) walo eos buzamra tulaidon hatalmawal rea menwe(n), Zinten annit arattatot es hordot el benne, walamenit akart [UszT 15/83] ✳ *Szent Demeter-nap ~. 1697:* Szent Demeter nap tájban jõue Peter Deak uramekhoz Pater Kaszoni uram, ugjan ott is hála azon étczaka [Kotormány Cs; CsJk 2] ✳ *Szent Gergely pápa-nap ~. 1603:* 1603 esztendoben szent gergely pap nap tayban [UszT 18/67]. *1625:* In anno 1625 zent Gergeli papa nap tayban [i.h. 115a] ✳ *Szent Görgy-nap ~. 1596:* A: 1.5.9.6. zent gyergy nap tajban tiltottam wolt az en wramtol az meg holt ambaris (!) Peterteol Ream maratt ereksegünkett megh hogy az en Rezemett senkhj Ne birhassa kedwe(m) elen osztatlan [i.h. 11/101] ✳ *Szent Jakab-nap ~. 1589:* Zent Jacab nap tayban ezen 1589 Eztendeoben … ez meg newezett nap tawatt zida engemett rutalmos zitkokkal Salwo honore probate (?) or bestienek or bestie kurwa fianak [UszT] ✳ *Szent Katalin asszony-nap ~. 1582:* 1582 eztendeoben Zent Kathalyn azzony nap tayban [Uzon Hsz; Kp 1] ✳ *Szentkereszt-nap ~. 1652:* 1652 eztendeõben eõzy zen kerezt nap tajban, vgi mint dragasagnak es nagi szwkgenek (!) es nagi kętelensegnek ideien, ada mw elóttunk … Barta peter, moyses giorginek egy Feoldet eõrôk arron [Usz; Borb. II] ✳ *Szent Márton-nap ~. 1585:* Zeoch Georgy, Pitter Krausz, Bennek Frólich valliak, Eorizeók valank Zent Marton Nap tayban, latok hogy haiadon feowel mezit lab eg' ingbe gatiaba az ereos hidegbe fűt vala Biro vramhoz Grusz Peter [Kv; TJk IV/1. 480] ✳ *Szent Mihály-nap ~. 1653:* Szent Mihály nap tájban oly hideg volt, hogy a kádban a víz megbírt, úgy megfagyott [ETA I, 149 NSz] ✳ *szőlőszedés ~. 1647:* Thodora ez Eőszszel 1646 Esztendőb(en) szõlõ szedes tajb(an) bujdosek el az nagy Deõgh halalban [Ónok SzD; Ks 42. D. 23] ✳ *szürkület ~. 1755:* ottan szűrkület tájban elmaradott [Faragó K; Told. 6] ✳ *törökbúzaszedés ~. 1758:* a Mult õszel Tõrõg buza szedes tájb(an) midõn Jakob Vonya Asszanya szolgalattyab(a) hajtatta volna a Jobbagyakat nem akarván menni a szolgalatra [Cintos AF; TKl 19. 42] ✳ *ugarlás ~. 1774:* Bálint Uram két Ökrõt tartott az Uraság Kostyán égy Télen egy Tehénnel és egy Tinoval … hat õkrét egy tavaszan Ugorlás tájban nappal mind az Uraság Szenáján tartotta [Mocs K; KS conscr.] ✳ *Úr színe változása nap ~. 1592:* ezt penigh chielekettek en Rayta(m) 1588 eztendeobe(n) Vr szine valtozasa nap tayba(n) [UszT] ✳ *uzsonna ~. 1747:* osonya tájban egyũtt elis menének [Alparét SzD; Ks 27. XVIIb]. *1770:* Innen a Falubol ki indultunk reggel, s mint egy osonnya tájban érkeztünk … F. Csobánkai Határb(a) [Nagykristolc SzD; JHbK LIV/10. 13] ✳ *vacsora ~. 1757:* Vacsora tájban hallottam õkõr haj-

tásokat az Erdőben [Gergelyfája AF; BK 834] ✻ *vecsernye (harang)* ~. *1661:* veczernie harang tajban ment el onnet, egj feket hordozvan titkon az tarisznaiaban [HSzj *tarisznya* al.]. *1734:* vetsernye tajban hirt adtak Dulo Marton ur(na)k az lonak el szaladása iránt [Torda; TJkT 1/42]. *1798:* Dél után mint egy Vetsernye tájban menyek vala le az uttzán [Szentkatolna Hsz; Mk IX. 109. 30].

2. körül; în jur de ...; ungefähr. *1574:* Beke Gergel Azt vallia, hogi ... Borne(m)yzza Antal ... Emlite volt az adossagotis 170 vagy 180 fli(n)t tajba Megien volt [Kv; TJk III/3. 324].

Szk: *a* ~ akörül. *1572:* Coloswarat Eppel Peternenel vagion egy Ladaia, melybe vagion Ezer forint es harmincz a vagy a thayba [Fog.; SLt 10].

tájék 1. terület, vidék, táj; ţinut; Gegend, Gebiet. *1657:* de ők is nem mulatoztanak annyéra, hogy midőn mi Léva tájékjára érkeztünk, ők akkor Érsekújvárhoz érkeztenek [KemÖn. 286]. *1660:* az pogányság ... most halljuk, Szamos-Újvár felé nyomúlt volna és ott mi tájékunkon éget [TML I, 527 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1757:* à régi Alveussábol az utra nezve ki veven azon Rakos patakat ă közepe tajékara botsatottak azon hellynek [Szentmihály Cs; EHA]. *1768:* (A dominalis bíró) az ökremet el kötette, es hogy Udvarbiro uram elött most recenter Brádon letibe panaszamat le tettem, ezert igen Nagyon meg haragudván rám ... házom tájékához jöven, a kerten által Nagy Agyarkodással hozzam vágat gyakor izbe [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir. egy r. pap vall.]. *1799:* az a' helly, melly bé Sántzoltatott ... határozodott azon helly tájékáig, az hól most ... (a) Dominalis Biró Háza vagyon [Gyéressztkirály TA; Ks 89]. *1820:* azon utnak a' Refor. Eclesia Malma tájékától kezdve a' Sopajtáknál elöre egész a Somkuti Völgy toroklattyáig levö része egy átallyában rövid idön járhatatlanná válik [Dés; EHA]. *1864:* Alfalun hoszszan folyo Bélkény vize eredeti elnevezéssel pedig (: Bölkény :) azon tájékra ki Szokván ütni [Alfalu Cs; EHA].

2. *~án* **a.** környékén, táján, körül; în preajma; in der Gegend/Umgebung von ..., im Umkreis von ... *1657:* Az lovas hadakat Jármi Ferenccel kinn hagyám rendelt seregekben, mert félek vala az ellenség segítségének érkezésétől, kik nem is messze, csak Gönc tájékán valának [KemÖn. 216]. *1673:* Itt Karánsebes tájékán sok török gyűlt az végbűl öszve; az vezér táborában akarnak menni [TML VI, 541 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1674:* Radnothon értettem lenni egy Nemes Fundust az Nagtok alsó kerte Tájékán [Törzs. Kállay Sámuel kérelemlev. Bornemisza Annához]. *1692:* Pávák felessen vannak; de mivel nyári idő lévén mint teli idön enni ele nem jünek széllyel ă Gyümölcsös kertekb(en) Szölö hegyen, és a Gazon szellyel az udvarhaz tájekán elödnek s költnek [Mezőbodon TA; BK 26 Inv.]. *1717:* A Juh major iránt alázatosan akartam Ngodnak jelenteni ... egj számadása Sincsen kár nélkűl ... talám Szeben tajékán valami jo bács <t>alálkoznék [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. *1732/1796:* A Körtővely bokor tajékán (sz) [Kilyén Hsz; EHA]. *1736:* az szin is belől fekete posztóval bé volt vonva egészlen, úgy külyel is az ajtaja tájékán imitt-amott azon is feles papiros czimer volt felraggatva [MetTr 404–5]. *1756:* follyt a Viz ... a Szamosnak mostani Follyamattyának kőzepe tájékán [Omlásalja SzD; Ks 19. IX. 11]. *1772:* eö Nagysága irt Malma ... ország uttyát, Hidat, Revet soholt nem ront, mivel a' tajékán soha nemis volt, se Hid, se Rév, se ország uttya [Sövényfva KK; JHb LXVII/189]. *1798:* Gyermek koromba amott a Vatzkor fa tájekán ahol az öszszel egy szőllő tőt kőrűlis kerteltek egy néhány szőllő Tööt értem [Nagykristolc SzD; JHb Bornemisza Anna Mária lev.]. *1824:* A' mi ezen ... métának ... Pojána Lasurilor tályékán valo ki horgadását illeti: ezen kanyarodás azonokbol tétetett meg [LLt Csáky-per 87. L. 18]. — **b.** vmely időpont táján; pe la ..., în jurul ...; (ungefähr) um/gegen .... *1766:* harom ora tájékán Etzaka bejöve egyik oláh ... monda Feleségem(e)k, kejfel Aszsz(onyom) s jere ki [Szilágycseh; BfR 104/2]. *1795:* Kontrátyinak Nagy Josi által lett meg ütése esett estve bé-Alkonyodatkor, a' vett ütésből pedig halala más Nap reggel viradta tajékán [K; KLev.]. *1802:* míntegy 11 ora tájékán Tolvaj kiáltás esvén a' Virág János Uram háza kapuja előtt [Mv; Born. XXXIX. 53 Mich. Simon (25) servus vall.].

tájékozza magát tajékozódik; a se orienta; sich orientieren. *1896:* Nekem pedig válaszolj, testvér! hogy tudjam tájékozni magamat [PLev. 186 Petelei István Jakab Ödönhöz].

tájképvázlat schiţa unui peisaj; Landschaftsskizze. *1880:* Mit csináltál a Cserhalmon? Nem tájkép-vázlatot, reménylem [PLev. 77 Petelei István Jakab Ödönhöz].

tájszótári din dicţionarul dialectal; im Dialektwörterbuch, im Mundartwörterbuch. *1838–1845:* A tájszótári értelem is rokon ezzel [MNyTK 107].

tájt, tájatt 1. vminek a környékén/táján, körül; prin preajma ..., în apropierea ...; in der Gegend/Nähe von .... **A.** *1840:* Szilvesán Juon ... a' kérdésben forgo Csitkot (!) égy estve a posta uttzába az Tkts Ferenczi Károly Ur háza tájt látta [Dés; DLt 370]. *1847:* Nagy Szamos kőzepe tajt [Dés; DLt 299].

B. *1594:* Nemis igaszgatoth ith Nemes Ember akkor asz Jdeobe soha sem Nemes hasz tayath sem paraszt Ember tayath [Dés; DLt 246]. *1605:* az Atiafiak my nekeónk ghernyiet attak ott az peres hely taúat, bekeúel be hoztúk ott az vton ... senkj ne(m) zolitott megh rúlla [USzT 19/43 Petrus Osúat de Betlenfalúa (43) lib vall.]. *1635:* Ez el műlt cziutortokon allúúk uala az piaczion az plenger tájját [Mv; MvLt 291. 49a]. *1653:* Báthori Sigmond akarattjából Székely Móses Fejérvár tájatt a katonákat, valahol mi volt, kik azokban Bástához nem mentek vala, egybegyűjté [ETA I, 67 NSz]. *1670:* Kws nyomas tajat a' Geodör keozt (sz) [Illyefva Hsz; EHA]. *1689:* Bikfalvi határón ... az to tajat (sz) [Bikfva Hsz; EHA]. *1695:* Borosnyai Szabó Tamás ... öcsémet megvágá ... a törvényfa tájatt [ETA I, 150 NSz]. *1739:* kiis magát Turi Uram szolgájának mondá a' Falu derekban Mészáros András kapuja tájatt járván [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Primipilus Michael Kováts junior Felsőrendi de K.Sz.Lélek (28) vall.]. *1760:* a Sz. Gerlitze fele valo Porgolat kapu tájott [Szentháromság MT; Sár.]. *1761:* Az Falu kőzepe tájatt vagyon egy más mellett két populosa Sessio [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3]. *1818:* a Falu dereka tájatt tudgyuk hogy maradott ... Kő Udvar ház [Csikfva MT; BálLt 67].

2. (vmely testrész) környékén; în jurul ..., pe lîngă ...; (eine Körperpartie betr.) die/in der ... Gegend. **A.** *1843:* láttam hogy Pekárik Józseffnek a' szeme tájt nagyan meg volt ütve [Dés; DLt 586. 11].

B. *1843:* Toka Sándor mészáros Legény ... kére: — hogy adják égy kís hideg vizet ... adtam is égy kantába hideg vizet 's azzal ... megöntözte a' földön vérébe fetrengő Pekarinak fejét a' nyaka csugujája tájat [Dés; DLt 586. 3].

3. (vmely időpont) körül; în jurul ..., la ...; um/gegen .... **A.** *1831:* lehetett estvéli 9 ora tájt [Dés; DLt 332]. *1844:* minden csergetésre, és ora kiáltásra 8 és 9 ora tájt mind fütyektetést hallottam [Torda; KLev. 9].

Szk: *alkonyadott ~. 1842:* Azon estve alkanyadot tájt ... oraját el loptak [Dés; DLt 916] ✳ *málékapálás ~. 1841:* első málé kapállás tájt [Dés; DLt 466] ✳ *szürküledet ~. 1838:* szürküledet tájt ... a jég hátán, hol a legjobb vert út volt által jöttünk [Dés; DLt 1135] ✳ *vacsora ~. 1843:* Ez előtt harmad idén kaszálás tájat ... egy vacsora tájt kifelé fogván — hallunk nagy lármát és villák őszsze csattonását a' kecsedi innenső Fogado felé [Bágyon TA; KLev. 7].

B. *1590:* az al peres ... az földön holt zamba hagőt, melj czielekedetinek miatta Eletemig alo niomorwsagom kôwettközött, mertt chóntomis tórőtt es sok werem hwllott, Ez factumokott penig chielekede az al peres az felwl meg Jrtt eztendóbe es nap tawatt Bógóz falwaba [UszT]. *1606:* az meg neúezöt eztendőben Es nap tayat, yohait, keczikeit retemre üzet [i.h. 20/19]. *1653:* Akkor a bort az én házasulásom tájatt kupáját dr. 28 pénzen, egy ludat adtak 66 pénzen, egy tyúkot 28 pénzen [ETA I, 92 NSz]. *1662:* Ezen idő tájatt Erdélyből is egynéhány becsületes emberek ugyan Váraddá fogságra hozattak vala [SKr 530]. *1824:* Jelen nem létűnkben annyéra el folyt, hogy a midőn Csütörtőkőn 5 ora tájatt hozzá bé erkeztem, már el gyengűlt Testében[a] [Nagylak AF; DobLev. V/1094. 1a. — [a]Id. Dobolyi Sigmond paraszt fia halálakor].

Szk: *árpaszendülés ~. 1657:* Ezenközben árpasendülés-tájatt egy lengyel marsal Labomirszky egynéhány ezeredmagával Munkácsnál béüte, és sok népet le vága, égete és prédála egész Szakmárig németekkel [ETA I, 162 NSz] ✳ *Dorottya asszony-nap ~. 1610:* Dórótia azzony nap tauat [UszT 32] ✳ *estve ~. 1770:* östve tájott ment Groff Kun Sigmond ur eő Nsga Benczenczen lévő udvarában [Algyógy H; BK 1017 Joan. Nagy pater eccl. ref. lev.] ✳ *gyertyaszentelő Boldogasszony-nap ~. 1597:* az Jelen ualo 1597 eztendoben ugj mint Gertia zentelò bodog azszonj nap taiat [UszT 12/25]. *1606:* Alperes ... ualamjre ualo gondolatjaba(n) ugj minth 1606 Esztendobe(n) ugy minth Giortya Zentelo Bodogaszony nap tajatt Eszt mondotta mü hozzank [i.h. 20/101] ✳ *gyümölcsoltó Boldogasszony-nap ~. 1590:* ez Jelen valo 1590 eztendóben gymeólch olto Bodogh aszon napp tawatt [UszT]. *1592:* vgia(n) azon fele feoldbeol ... giwmeolczy olto Bodogh azzony nap taűat kj tiltatta az en Ekemet [UszT] ✳ *húshagyókedd ~. 1630:* Húshagyó kedd tájatt az czéh dutkáját adtuk az ötves kezéhez, hogy egy poharacskát csináljon belőle [Mv; EM XVIII, 57] ✳ *húsvétnap ~. 1602:* vgian akkor húsúet nap taúat tiltottuk úala megh az my meg holt Atiankfiatúl maratt marhankot akar mj newel neweztessek meg keúanúnk teolle [UszT 19/53]. *1625:* Tilalmat teott voltt Az feol peoreos ez El mwlt 1622 Eztendeoben egy hwswet nap tawat [i.h. 138] ✳ *karácsony/nagy karácsonynap ~. 1625:* tilalmat tettem uala az J: ellen az el mult 1623 eztendeöben nagi karaczon nap taiat [i.h. 254]. *1653:* ezen 1602-k esztendőn — karácson tájatt ugyan nagy pestis kezde lenni, és igen holtanak ki éhel s ki döggel [ETA I, 78 NSz] ✳ *kaszálás ~. 1843:* Ez előtt harmad idén kaszálás tájat ... egy vacsora tájt kifelé fogván — hallunk nagy lármát és villák őszsze csattonását a' kecsedi innenső Fogado felé [Bágyon TA; KLev. 7] ✳ *(keresztelő) Szent János-nap ~. 1591 k.:* Tilalmat teotte(m) az I(nctuso)k ellen 1591 ez(tendeö)ben Zent Janos nap tawat [UszT]. *1625:* az elmult 1617 eztendeoben kerezteleo szent Janos Nap tajat [i.h. 47b] ✳ *kisasszonynap ~. 1653:* Hozzája fogának ezért a klastromhoz, és az égett fát s földet kitisztitották, és fát hordának az erdőről annak megépittésére a nagy Istennek szent segitsége által 1602-k esztendőben kisaszszony-nap tájatt [ETA I, 76 NSz] ✳ *Medárdus-nap ~. 1625:* 1625 eztendeöben medardus nap taiat [UszT 46a] ✳ *mindszentnap ~. 1598:* az elmult 1597 eztendeöben Mindzent nap tauatt ez alperesnek vala egj fel keöz kerti az mi hazunk keözt [i.h. II/2. 54]. *1650:* Mindsent naptayat minden Igaz es Jo ok nélkúlt Artalmas kipen Diffamalt Azzal hogi Az eó Diznayat megh vtôk [i.h. 41] ✳ *Nagy Boldogasszonynap ~. 1600:* Nem tudua(n) myre valo Jndulatból 1591 eztendeóben, Nagj Bodogh Aszoni nap taúatt choúalta olth megh haro(m) kalongia Arpankoth [i.h. 15/75] ✳ *oláhok nagy böjtjük ~. 1785:* Karátson után az Oláhok nagy Bötök tájat [K; Sár.] ✳ *ősz ~. 1770:* Olosz Ferencz ur ... ősz tájat Benczenczen betegedett volt meg elsőben [Algyógy H; BK gr. Kun Susanna lev.] ✳ *paraszt ebéd ~. 1769/1784:* háromszor tudam azan ... Kertnek erőszakas el hányattatását ... az utolsodszori ... ez paraszt ebéd tájatt [Galambod MT; Told. 29]. *1771:* amely napon arestáltatta a menyit Ábrahám, azon az napon paraszt ebéd tájat vitt volt egy csomó pénzt Oláh Simonnéni, az Ábrahám menye [M.hermány U; RSzF 267] ✳ *pünkösdnap ~. 1592:* tylalmath teotem az Al peres elen kyreys ra hyttam ezen Jelen walo 1592 eztendöben Vgy mintth pwnkeost nap tauath [UszT]. *1604 u.:* Gagy Jstwan ... az el mult 1604 Eztendeob(en) pwnkeost nap tayat valamire valo gondoltaban vgjan Eteden az orzag vtan, az Gal Georgy haza tayat hatalmasul Fegyweres kezzel chyakannyal ram tamadot [i.h. 18/15]. *1693:* Czitaltatta(m) az I(nctus)t az ielen valo 1693 észténdőb(en) pűnkőst nap taiat [Szentegyházasoláhfalu U; Törzs.] ✳ *reggeli ebéd ~. 1821:* hozánk jött itt M(agyar) Hermányban a falu Malmához Reggeli ebéd tájatt [Zalán Hsz; HSzjP Szárazajtai Nagy Anna Farkas Jánosné (38) provida vall.] ✳ *sarjúszabadulás ~. 1753:* (az) ökrőket ... Sarju szabadulás tájatt ... el vesztvén [Siklód U; Pf] ✳ *siket vasárnap ~. 1598:* Azt mondgia, hogj in medio litis anno 1598 Siket Vasarnap tauatt megh szitta, rutolta [UszT II/2. 61] ✳ *Szent Antal-nap ~. 1606:* Felperes Nagy Balint Vduarhely ... ezen 1606 eztendőben a' tilalmat pedigh tóttem ugj mint Zent Antal nap tauat, tudomant tezek [i.h. 20/21] ✳ *Szent Gál-nap ~. 1606:* Ezért hittuk Törwinyhez ez al perest az hiuatalt töttwk 1606 Eztendöben Zent gal nap tauat [i.h. 20/281] ✳ *Szent Gergely pápa-nap ~. 1625:* In Anno 1625, szent Gergely papa Nap tauat [i.h. 10a] ✳ *Szent György-nap ~. 1801:* Lázár Adámnak a Felesége Argya Eva a kőzeleb el enyészet 1800dik Esztendőben Szt:Győrgy nap tájat szálván bé a Tisztelt Groff Urffi égy uj Paraszt házába, ez vette bé magához ... karátsony tájot Sándor Jantsit [Erdősztgyörgy MT; WH] ✳ *Szent Jakab-nap ~. 1590:* az el múlth 1589 eztendoben nyarba(n) Zenth Jakab nap taúatt vitte el ket szeker kesz fel takart szenamoth Kis Jor (?) neúy tartomanjbol egj kertemból [UszT]. *1610 u.:* Töttem volt chouatt Anno 1610 Akkori zent Jakab nap tauatt az megh Neuezet Alperes ellen Ahol az Chouatt tőttem vala hijak Niolcz fa newv helinek Oroz hegi hatarban [i.h. 4/10] ✳ *Szent Lőrinc-nap ~. 1598:* ez el mült 1597 ugj mint szent

Leorincz nap tajjat, Jöt reja az all peres tob tarsaiual [i.h. 13/13] ✳ *Szent Margit asszony-nap ~. 1597:* (A szénafüvet) Zenth Margit Aszony nap taúatt ... eókrejúel megh etette [i.h. 12/87] ✳ *Szent Márton-nap ~. 1597:* esz el mult 1595 esztendőben Zent marton nap tauat, wala nekem egj öcziem kinek Sebestien miklos wala neuę ... mely öcziem ... maradot oda hauaselföldebe [i.h. 12/43] ✳ *vacsora ~. 1826:* estve későn mint egy vatsora táját oda talált jőni Szász Sigmond Henter Gáspárral s ott nékiek tántzot adtanak [Somosd MT; CsS] ✳ *vecsernye ~. 1816:* Dél után mintédgy Vetsernye tájatt az Jeddi[a] Erdőn voltam [CsS. — [a]MT] ✳ *vízkeresztnap ~. 1595:* ez Jelen valo 1595 ezt(endő)ben viz kerezt nap tauatt en Vachoran leue(n) Zabo Leorinchnel, az Alperes teób tarsaiual egietemben Jeoúe oda zallasomra fegyueres kezzel [UszT 10/61].

tajték 1. folyadék habja; clăbuc, spumă; Schaum. *1614:* egykor vgymond Vinczen be menek az hazban hăt egy fazek igen ereössen feő az tűznél, s nagyon fen all az taytekya el akaram wtni az taytekat s monda a vĕn azzony[a], ne az eleö Istenert [Nsz; VF 53/5267 Th. Karaznai (50) fej-i szakácsmester vall. — [a]Báthory Gábor megbabonázása körül forgolódó asszony].

2. *~ot túr* habzik a szája; a face spumă/spume la gură; geifern. *1638:* En az mikor oda menek Czismadia Istvannehoz immar a gjermek let vala, s be ĭs takartak vala, s latam hogj ot fetreng az feöldeön az gjermek, feier tajtekot tur vala s el törlem az szajarol [Mv; MvLt 291. 121b].

Sz. *véres ~kal kitúr(at). 1632:* Hallotta(m) ezt Meszaros Jmrehne szajabol hogi mondotta, hogj megh lattia ezt hamar Istuan hogj veres tajtekkal turatom ki ezt uele az kit most fizetek [Mv; MvLt 290. 74b]. *1686:* az mig veres taytekkal a száján ki nem turja [HSzj *tajték* al.].

3. *átv* düh; furie; (schäumende) Wut. *1674:* Majd arra hajol dolga, noha nagyobbára conclusio nélkül van írása, az kiben is veszett méreggel teljes természetinek tajtékját embertelenül okádja ki [TML VI, 563 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

4. Sz. *belefő a ~ja* kb. vmi elintézetlen marad/nem sikerül; a rămîne nerezolvat, a nu putea duce (ceva) la bun sfîrşit; mißlingen, nicht erledigen können. *1614:* Kire mi, mikor Balassi Ferenc urammal béjutottunk volna[a], eléggé valánk rajta, hogy elfordítsuk, de már igen késő vala s nem lehete: beléfőtt vala az tajtékja [BTN[2] 61. — [a]A Portára].

5. tajtékkő, habkő; spumă-de-mare, piatră ponce; Bims(stein). *1816:* Az el lopott Pipának le-irása Mind egy ŏt tzolnyi magosságu egy és fél tzolnyi vastagságu, a' leg fáinabb tajtékbol [DLt 812 nyomt. kl].

tajtékhányó I. *mn* habszedő/habmerő; cu care se lua spuma de pe mîncărurile care fierb; (den) Schaum abnehmend/abschöpfend. **Szk:** *~ kalán. 1761:* Vas tajték hányŏ kalány Nro 1 [Vessződ NK; JHb XXIII/31. 26].

II. *fn* habszedő/habmerő kanál; spumieră; Abschäumlöffel. *1789:* Tajték hányo, 's Lév szürŏ 2. Vas Kalánok Rft — Xr 10 [Mv; ConscrAp. 4].

tajtékkő könnyű, faragható ásvány, habkő; piatră ponce; Bims(stein). *1653:* mondja az a rab — hogy a tengeren volt, s úgy referálja az a rab, hogy volt a tengerben egy nagy kőhegy — olyan tajtékkőből állott az a hegy — a tajtékkő pedig lyukas mint a kenyér, és az oly könnyü kő, hogy a vízbe nem menyen alá a lyukas volta miá [ETA I, 153–4 NSz].

tajtékos habos; cu bale/spume, cu clăbuci de salivă; schaumend, geifernd. *1592:* Molnar Thamasne Anna azzoni ... vallia ... Kotro Mihaly ... vgi kezde kialtani hogi fel akaztottak az fiat ... az legini vgian melegh vala, taitekos vala az zaia, Mihali hogi hozza niula, veritezik vala az legini [Kv; TJk V/1. 212–3].

tajtékpecsenye zsírban sütött pecsenye; friptură gătită în untură; (in Fett ausgebackener) Braten. *1680 k.:* vittek ... Tajtek pecsenyet nro 2 [Utl].

tajtékpipa, tajtpipa tajtékkőből faragott pipa; lulea/pipă din spumă-de-mare; Meerschaumpfeife. *1742:* Bolgar Szegben Lakos Simon Pál Vram ... Külgyön Kgld nékem két Sing Angliát Mák Szint ... az fiamnak egy tajték pipát [ApLt 2 Apor Péterné lev.]. *1803:* Két tajték pipák kisdedek, mellyek közül az edgyik(ne)k fedele Sárga réznek mutattya magát [Ne; DobLev. IV/858. 2a]. *1810:* Egy tajték pipa Rf 2 xr. 31 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 6]. *1816:* Egy tajték Pipa szárastol [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.]. *1842:* Kerek Pipa tarto égj ... két tajték pipa ezüst kupakkal, égy cserép pipa ezüst karimás [Dés; Ujf 3 Újfalvi György hagy.]. *1850:* Kilencz tajték pipa [Mv; DE 2]. *1851:* 1 szép Tajtpipa ... Három tajték pipák [DLt].

tajtékzik habzik; a spuma/spumega, a face clăbuci la gură; (vor Wut) schäumen. *1811:* Tajtékzik a' szája[a] mikor jő tüzibe [ÁrÉ 156. — [a]A lónak].

takács ţesător; Weber. *1587:* Az mely fonalatt Zabo Lenart fonatotth wolt, Zeotettem megh egy Zappan wczay Takachyal kibeol teotth zaz Singh kyert fizette(m) d. 80 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 15 Szabo György isp.m. kezével]. *1600:* Az Takácznak Andrasnak Niomo sák szeouistul d 54 [Kv; i.h. 9/XII. 72 Igyártó Simon isp.m. kezével]. *1667:* mindazonáltal ha azt nehezteled várni, vármegye tisztivel kell vallatni, hogy ha tudják-e azt a takácsot, ha sorostélyi jobbágy lett volna és nem csanádi [TML IV, 10 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1682/1687:* Attam ket Előregh Uy Derekalt ... Az eggiknek Ueres es Kek Feitőuel uarrott az Csupya, az masiknak pedigh Ueres feitövel Takacs szőtte az Csupya, himekre szőtt [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.]. *1737:* Harom Takátsnak valo osztováta [Gorbó SzD; JHbK XXVI. 13/10]. *1774:* Egy alkalmatossággal Sendellyes András Papiros Csinálo a Takats Házunkban jövén s beretváltatván magát a dolmányát le vetkezte [Oprakercsesora H; TL. Goja András (38) vall.]. *1796:* itten Béreseket nem tartanak, hanem tsak Tisztartot, Bírot, Vinczelért, Takátsot, Bátsot, Majorost, Tehény pásztort, Kondást, Darabontot 2. öreg, és egy ifiu főzŏ Aszszonyokot [Szentgothárd SzD; WassLt]. *1849:* Háram közönséges takáts szőtt asztalkendőtt 7 Rft 30 xr [Görgény MT; Born. XXIVd].

Szn. *1436:* Takach [CsD V. 316]. *1453:* Georgius Takach | Egidius Thakach | Petrus Thakach [Kv; TT 526, 535, 538]. *1567:* Emerici thakach [Kv; TJk III/1. 118]. *1568:* Joannes Takacz [Kv; TJk III/1. 170]. *1570:* Thakacz Gĕrgtwl [Kv; TJk III/2. 84]. *1573:* Michael Thakacz de Dees | takacz Andrasnetwl | Thakach Antal, Takach Balas [Kv; TJk III/3. 102, 116, 247]. *1584:* Takach Jeremias | Takach Kelemen [Kv; TJk IV/1. 259, 262]. *1591:* Thakacz Andras [Déva H; JHb 53f]. *1609:* Takachy Kerestely [Egrestő KK; Told. 4]. *1629:* Takacz Istuannenak [Mv; MvLt

290. 171b]. *1638 k.:* Takats Mikos eös iobbagy | Takats Mihali eos iobbagi [Szászfenes K; GyU 33, 35]. *1648/1653:* Takacz Peter [Szénaverős KK; LLt]. *1661:* Kőmiues Takacz marton (idegen) [Kv; SzCJk. I. 43a Szám.]. *1666:* Takácz Bálintne [Dic. XXII. 2]. *1685:* Feiervari Takacs Istvanne | Takacs Szasz Samuel | Szygiarto Takacs Janos [Dic. XXX. 12, 22, 27]. *1690:* Takacs Hollo Imreh [Dic. VI. 98]. *1693:* Takacz Andrásné (idegen) [Kv; SzCJk I. 206a Szám.]. *1694:* Szűr Takáts Győrgj [Dic. XXI. 24]. *1711:* Takács Balint [Dic. XXVII. 21]. *1724:* Takats Pál [Kv; TJk XV/4. 105]. *1735:* Eotves Takács Mihály | Jenei Takács Mihály | Szakálli Takács János | Kekhely Takács János [Dic. XX. 10b, 12b, 30b, 36b]. *1737:* Kőtélverő Takács Mihály Uj házas | Szekely Takács Mihály [Dic. XII. 30, 36]. *1758:* Takács Székely János (kezes) [Kv; CsCJk III. 221b] | Stephanus Takáts [SzO II. 593]. *1760:* Takáts Kötélverő Mihály fia Kötélverő Takáts Sigmond (inas) [KötélverőCJk 1760–1857. 1b]. *1763:* Stephanus Takács Gömbkőtő [Dic. XIV. 10]. *1770:* Michaël Takács Miles Invalidus [Dic. XXVIII. 40]. *1797:* Takáts Ferentz Takáts [Cege SzD; WassLt 22/557 Conscr.]. *1848:* Takáts Jóseff [DLt nyomt. kl].

Szk: *lengyel ~. 1678:* meg betegédven az Lengyel Takács rekett nálla [Fog.; Ks 90] ✳ *vásznas ~. 1595:* Az vasnos ttakaczok ttornianall ju kj Egi folliam az szaniszllo Ell Hagattot ttoűara [Kv; Szám. 6/XV. 64].

takácsfonal takács által készített fonal; fir făcut de ţesător; vom Weber hergestelltes/gemachtes Garn. *1825:* Fonal, Kender és Lennböl fejéritetlen nem különmben Takátsfonal Bé-hozatal Taxája 4 fl. 12 xr ... Kivitel Taxája 25 xr [EMLt 8754].

takácsgyolcs takács által készített gyolcs; giulgiu ţesut/făcut de ţesător; vom Weber hergestelltes/gemachtes Linnen. **Szk:** *~ ing. 1844:* Fogadtam meg ... Hazi Szolgalomnak Kis solymosi Buzugán Sárit a' következendő fizetés melett: ... egy Takáts Gyolts Ing [Hidegkút NK; Told.].

takácsház takácsműhely; ţesătorie, atelier unde se fac diferite ţesături; Weberei. *1724:* a' Takáts Házba ... Egy osztováta [Koronka MT; Told. 29/12]. *1771/1780:* Vagyon ... egy Udvaron Sendelly fedelű egybe vott Barana fákbol készült, kivűl belűl tapaszos oldalu alkalmas Statusban lévő Takáts Ház [Alparét SzD; JHbK LII/3. 26]. *1820:* A' Takáts házbol ki menő pitvarban ... egy vető szeget [Szászvesződ NK; Told. 19]. *1849:* A Takáts Ház ... a Pitvar ajtoja ... meg lehetős | a' régi Takáts házba ... Egy fenyő fa gardé roch vas sapkaival zárjaival és kultsaival [Somkerék SzD; Ks 73/55].

takácsinas ucenic de ţesător; Weberlehrling. *1729:* Mathe Josi Jfíju legénj ... Takácz Inas [Marossztgyörgy MT; Ks 23. XXIIb].

takácsláda takács szerszámládája; ladă cu sculele/uneltele ţesătorului; Gerätekasten des Webers. *1774:* a mikoron is bé nézvén a Takáts Ládánkban ... egj fél kapant láttam Sűlve a ládában [Oprakercsesora H; TL].

takácslegény takácssegéd; calfă de ţesător; Weberknecht, Webergeselle. *1584:* Jstwan Damrert Ianos Zolgaia Takach legeny vallia [Kv; TJk IV/1. 258]. *1600:* Veres Georgy al(ia)s zeortakach ... vallya Eois egy nehany rendbelyeket latott hogy Kapanehoz Jartanak ... egyczer egy takach legent attanak vala neky tehat az legent egy eyel valamy iffyak ky vertek [Kv; TJk VI/1. 421].

takácsmájszter takácsmester; meşter/maistru ţesător; Webermeister. *1844:* Kezemhez vettem az fen irt Szuster garent meg esmérem Kouetzni Ignátz Takáts Majszter Kolosvárt [IB].

Szk: *kamukaszövő ~. 1836:* 1836ba(n) Attam által Kolosvart lako Kamuka Szövö Takáts Maiszter Kouetzno Ignátz eö kegyelmének 123 ... font fonalat [IB gr. Bethlen Sámuelné lev.]

takácsmester meşter/maistru ţesător; Webermeister. *1621:* Az Takacz Mesterek Torniabban uagion 7 Tonna Por. 1 Tonnaban uagion Szakalos Por [Kv; Szám 15b/VIII. 5].

takácsné a takács felesége; soţie de ţesător; Weberin, Frau des Webers. *1572:* Ilona Zekel Benedekne, Azt vallia hogi eo mykor hallotta volna hogi Megh fogtatta volna az Thakachne az Bekennet, fedy volt az Byllernet myert zolnak ollyat hogi haborwsag tamad Beleolle [Kv; TJk III/3. 43]. *1573:* Lwccha azzon azt vallia hogi mykor eo hozza Jeot volna zolgalny az peres lean az Thakachnetwl, vtanna Jeot oda hazahoz az Thakachne, Mond az leannak ... Twdod hogi ket Ing vala az Rwdon, Mond az lean Twdom hogi otth vala az Rwdon kis karachon Napian en ely Nem hoztam, Mond az Thakachne, gyănakodom hozzad hogi The hoztad ely [Kv; TJk III/3. 136]. *1585:* Anna zasz Mihaly felesege vallia ... Az Jffiw megh wthe a' takachnet [Kv; TJk IV/1. 475]. *1836:* fejéritetlen Suster fonalat fogok ahozis venni kérem a Takátsnét hogy jo elöre adjon hirt hogy hol lehet találni s mi az ára [IB gr. Bethlen Sámuelné takácsnak szóló ut.].

Szn. *1570:* Angalit Jacab Thakachne | Cathalin Jakab Thakachne | Siluester Thakachne [Kv; TJk III/2. 139, 161, 162a]. *1573:* Takachne [Kv; TJk III/3. 116].

takácsosztováta szővőszék; războiu de ţesut manual; Webstuhl. *1717:* az Takacsok Haza, melyben van egj nagy Takacs osztováta egész keszűlettel [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 3]. *1786:* A Takáts Házban 1. Takáts osztováta [Nagyalmás K; i.h. XXIX/36]. *1796:* égy Jobbatska Takáts osztováta [Backamadaras MT; CsS]. *1794:* Takáts osztováta Szerszámaival el viselve [Gyalakuta MT; TSb 17]. *1836:* edgy Takáts osztováta minden Hozzá tartozandoival [Borsa K; MNy XXXVIII, 303].

takácsrokolya takács által készített szoknya; fustă lungă/ţărănească din material ţesut de ţesător; Frauenrock aus Webzeug, gewebter Rock. *1830:* Vagyon 1 Takáts Rokolja Surtzal együt 6 Rf [Oroszfalu Hsz; HSzjP]. *1850:* Egy rend takáts rokoja elő surtzal 5. fl [Kiskászon Hsz; i.h.].

takácsvetőszeg kezdőszeg; cuiul la urzitoare de care se leagă firul la începerea urzitului; Kopfnagel, Schlagstift. *1768:* Takáts vető szeg 1 [Mezősztgyörgy K; Ks 23. XXIIb].

takar 1. vmivel fed/borít; a acoperi cu ceva; (be)decken, zudecken. *1693:* En azert masodik esztendőbenis mind fottigh az főld ala takartam[a] minden művét megh atta(m)

[Dés; Jk. — [a]A szőlőt]. *1763:* tüzes gyujtot vizes taploval pozdorjában takarván elis indult meg gyujtására[a] [Szu; Pf. — [a]A szénának]. *1787:* az Gyermekeim szokta(na)k effelét jatekbol tsinálni, mellyeket Anak utanna Tűzben és parázsban takarván kemenyedtek meg [Nagysebes K; KLev. 28]. *1792:* Második Fogado ... Mester Ember munkája áltol, kő, Tégla, és Vájog épűlet, és jo sendelly fedéllel takarva, jol meg tapasztva, és jol fel készittve [Apahida K; RLt O. 2].

Szk: *kovász ~ni. 1676:* Adot Aszsz(onyun)k Eő Nga az Sütöknek kovász Takarni valo Abroszt [UtI] ✳ *sodar ~ni. 1682:* Vastag Abrosz sodor takarni nro 2 [UtI] ✳ *tészta ~ni. 1594:* Az Varbeli hazakban ualo Inventarium ... tezta takarni ualo Ponyva No. 2 [Somlyó Sz; UC 78. 7/22. 27–8].

2. vmibe csomagol/beletakar; a înveli/înfăşura; (in etw.) einhüllen/(ein)packen. *1589:* Veorös Zeoleo vaznotis veottem kyben az Saytot Takaryak p(ro) f. — d. 56 [Kv; Szám. 4/XII. 19]. *1590:* Vottem az majornak 6 sing vasznot kyben az Saytot takarta f. — d. 42 [Kv; i.h. 4/XVII. 11]. *1598:* Fenessy Marthon ... vallja. Vichej Casparne ... hoza valamj ezwst marhat rwhaban takarwan, kerwen Azon hogy megh beocheolneok [Kv; TJk V/1. 229]. *1604:* egj ladat adott uala megh Peter Gerebnenek Boros ferencz ... partatis, eggiet, patiolatba takarúa [UszT 16/28]. *1629:* Egy pappirosba takarua Atlacz selyem Aranias selyem szellel Egiwtt ... Jtem, Baka selyem Egy pappirosban takarua [Kv; RDL I. 132]. *1633:* Abrugi az Azzonio(m)nak karmasin szarut uőt, az Azzionio(m) pappirosba takarta az szarut, es az Anniahoz uitte [Mv; MvLt 290. 121b]. *1651:* egy kis veres tiukmony forma iscatuliaba(n) feligh io fele Geöny (!) egy kis papirosba(n) takaruah [Szamosfva K; JHbK XVIII/27]. *1693:* Vagyon Pappyrosban takarva, valami ezűst Porteka, ugy mint Tizenőt gombolyag őreg sima mentere valo ezűst gomb [Ne; DobLev. I/38. 8b]. *1710:* Küldött vala egy vég bársonyt is a fejedelemasszony, ha azalatt megölnék[a], míg az étekfogó elérkeznék, abban takarnák a testit, abban is takarák, és ugyanott a betleni templomban, alacsony módon eltemetik [CsH 122. — [a]Bánfy Dénest]. *1720:* Oprian Juontis az Arvak akkori Birajăt ugj meg verte Josika Sigmond Ur(am) az Kástelyb(an) hogj berbets bőrb(en) takarták s ugj hozták ki onnán [Branyicska H; JHb. Sigmond Vizkéleti de Szurdok (20) ns vall.]. *1757:* az Házban, melyben Németi István Uram lakott akkor ... midőn az ágya alatt kezdém sepreni, onnan valami papirosban takarva 12. aranyakat ki seprék [Mocs K; Mk IX. 185]. *1762:* láttam ... egy bélletlen mentet is a' Ládája fenekěn ... Szederjes karintzában vala takarva [Oltszem Hsz; Mk IX. 109].

Szk: *palack ~ni. 1681:* Palaczk takarny való Asztal keszkenő nro 6 [UtI].

3. elfed/titkol; a ascunde/tăinui; verdecken, verhüllen. *1819:* Hogy busult, és sinlödet magába nyilvánságosan látzhato volt, de egyenesen oka hogy mi lehetett ... soha senkinek a maga érzését nem panaszolta és fel nem fedezte, söt inkábbat takarta kedvetlenségeit [Kv; Pk 2].

4. (szénát, gabonatermést) begyűjt; a strînge fînul (cu grebla); feimen, einbringen | (szénát) boglyába rak; a face clăi/căpiţe; schobern. *1579:* az Dezma felől Igi Igienesedenek megh[a], hogy az Szwlkerekj Dezmath Almadj Andrasne azzonio(m) takaria, az pentekjth Almadj Gaspar [Szilkerék SzD; JHbK XLV/14. — [a]Almadj Andrasne Sombory Anna azzony és Almadj Gaspar]. *1592:* az szekely azon altal az fenywben Nywladbwl Zenat hoztwnk, takartu(n)k ... senky megh nem ellenzet rolla [UszT]. *1596:* azt mondta ... egy nap kazallyon mas nap takarjon [i.h. 11/40]. *1606:* az Tholdalagjak takartak az Vas Georgy Buzaianak Gabonaianak az dezmaiat [Jára MT; Told. 1]. *1625:* Erre az en feoldemre ream Jeot az fen megh Jrt peres mikor en Jm(m)ar fwet megh kazaltam volt, es Im(m)ar takarna(m) es engemet ot az en földemen vert [UszT 74]. *1699:* azo(n) szanto földből ki hagjot reszen ... en szenat is takarta(m) elis hordott(am) rolla Kovats Istva(n) Ur(am) szamara [Bergenye MT; MbK 90]. *1722 k.:* Proventus Pastoris ... Minden ember delig kaszal, az özvegyek es Iffiu legenyek segitik takarni (így!), a megye tartazik bé hordani [Köbölkút MT; GörgJk 173]. *1774:* segéjte takarni ezen Controversiaban forgo hellyen [Bikfva Hsz; HSzjP Radully Pinti (28) vall.]. *1777:* az nyáron Aszszonyommal takaránk négj bugjácska köves és Imolyás szénát [Martonfva Hsz; i.h. Agneta Tsákány in Capillis (16) vall.].

Szk: *széna ~ni. 1786:* Tobis Janosne valtozo ruhait, vagy gunyait Szapulvan, nem mehetet gyűjteni vagy is Széna takarni [Torockó; TLev. 4/13. 48].

5. (el)hord; a duce; hin/wegschaffen, (weg-/fort)bringen. *1570:* Zekel Barlabas hity zerent vallya hogy ... zekel peter Bwzat Zabot Zalonnat egiebetis az myt hozot Mindent Zabo vinche hazahoz Thakart [Kv; TJk III/2. 13].

6. takarékoskodik, félretéve gyűjt; a economisi/agonisi; sparen, beiseitelegen. *1585:* Barat Peter vallia ... az Vrat Azon kerte hogy chak az keofal mellet valo haz beribeol haggia hog' a' giermek megh ruhaztassek, mert az parta zeowesteolis eltiltotta volt Az vra, mert Azt monta Az vra hog Amit velle talalna Aztis chak a' gjermekre keoltene, es a' giermeknek takarna [Kv; TJk IV/1. 444].

7. *~va* tele; plin (de ceva); voll (mit etw.). *1574:* Sofia az nehai Hajdw Janosne, Dorottya gereb peterne Azt vallia ... az Keotelwereo Janos hazaba ... Lattak hogi takarwa volt haza Borral Bwzawal zalonnawal vayal kapoztawal Echetel fawal Mywbe valo fawal faragot keowel, Chywre teglawal [Kv; TJk III/3. 340].

takarás szénagyűjtés; strîngerea fînului (cu grebla); Heumachen, Heuen | szénagyűjtés ideje; perioada strîngerii fînului; Heumacht(zeit). *1579:* Gjorgfalűyak es az Tób falu beliek kyket hywatűnk byzonsagoll az hatarlasban, kerenek valamy kölchóget ne hadnam öket Jllyen Takaraskor kart es valanak, vg adek az Nerges Myhal altal kölcheget [Kv; Szám. 1/XVIII. 30]. *1600:* Veottem az ház szwksegére egy eoregh kondert, ket fwleó Rez fazakat, miert hogy à nęlkwl ne(m) lehettwnk az Takaráson ... f 2 d 50 [Kv; i.h. 9/XII. 65 Ígyártó Simon isp.m. kezével]. *1664:* kérlek, jó Fiam, mivel az leányomnak ott Czegében[a] kell lenni az takaráson, mert ha ott nem leszen, sok kárával leszen ... add tudtára nyavalásnak [TML III, 177 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz. — [a]SzD].

takaratlan I. *mn* fedetlen; neacoperit; unbedeckt. *1633:* Régi aztagok ... Kinek az felét az elöt el czeplettek, melinek fele egi niaron takaratlan uolt, az oldalat az madarak igen el élték [Komána F; UF I, 314].

II. *hsz* be/lefedetlenül; neacoperit; unbedeckt, ohne Bedeckung. *1730:* az űvegek ... gondolom hogy virattighis kűn voltak, es ott fagyta(na)k megh az hidegh miá takaratlan [Abosfva KK; Ks 83].

takarék takaró; învelitoare, înveliş; Decke. *1794:* Azon lopva levágott fának ... vége vagy tőve hol és név szerint ki Csűriben, és mitsoda takarék alatt tanáltatott meg [Marossztkirály MT; Berz. 6. 51. 73].

takarékkemence kb. gazdaságosan/takarékosan fűtő; sobă de încălzit; Sparherd. *1847:* a' szomszédben takarék kementzét rakot [Kv; Pk 7].

takarékos 1. takarékoskodó; econom, strîngător; sparsam. *1801:* láttaé a' ... Baronissa Aszszonynak ... ollyan belső takarékos gyűjtő és Szaparitto belső gazda asszonyságát? [Mv; Told. 42/56 vk]. *1806:* Ugy vitte 's vitette é végben a' meg szedő, 's szedető ezt a' munkat mint szokta egy takarékos Gazda a' magáját, vagy pedig pazérolva vesztegetve? [M.sáros KK; DLev. 4 vk].

2. kicsi; mic; klein. *1722:* Paripáknak a közép szerüek leg alkalmatossabbak, Szekérben pedig mennél nagjubb, annál erőssebb. Vaszarája is igen nagj és le függő ne légjen, hanem takarékos [GyK. Wesselényi István ut.]. *1797:* néhai Groff Wass Farkas Urffi igén takarekos volt ... maradott ... égy Farkas-Bőr Bundája [Cege SzD; WassLt 22. Conscr. 565].

3. kb. megfelelő, arányos; potrivit, armonios, proportionat; harmonisch, proportionell. *1811:* Szügye[a] széles, ki-áll, még-is takarékos, Nem felette husos, nemis választékos [ÁrÉ 157. — [a]A lónak].

takarékosan 1. gazdaságosan, takarékoskodva; economic, economicos; sparsam, wirtschaftlich, haushälterisch. *1661:* Az szénával igen-igen takarékoson bánjanak [TML II, 66 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1734:* Ki procuralta ben az Urfiak szállását, micsoda provisio alatt, az victuale takarekosan költetett é vagy tekozlolag ...? [Kv; TKl vk]. *1754:* tartozik hiven és igazán szolgálni ... gjüjteménjit tisztán és takarekosan meg gyüjteni [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. *1793:* itten a' Böjtösök(ne)k számokra meg vagyon egy Hordo Tsiger azzal takarekoson böjtelhetnek [Drág K; LevK 175 Tollas György lev.]. *1801:* az egész dolog iránt tehát ne-nyughatatlankodgyék, de azomban a' Költségbe ugyan takarékoson gazdálkodgyék kedves Ötsém Uram [Kv; SLt 17 P. Horváth Miklós öccséhez]. *1829:* A Néhai Vajna Ferentz Ur ... kevés Joszágából igen takarékoson, és tsinoson élt, soha nem vesztegetett; egy szoval jo gazda volt [Szászváros; BetLt 2 Török Joseff (39) chirurgus vall.].

2. kímélően, óvatosan; cu grijă; vorsichtig, mit Vorsicht. *1594:* Az ado zedeokis takarekosban zedhessek fel a' varas adajat [Kv; TanJk I/1. 228]. *1661:* Kegyelmed értésére adja ő kegyelmének, az anyjával igen szépen és takarékosan bánjék ... mert sok szükségem van még nekem az anyjára [TML II, 195 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1783:* az egész szőlő Termését Szép takarékoson el készitvén s Hordokra tőltvén [Mv; Told. 20. 5].

takarékosság takarékos életmód; trai economicos, (spirit de) economie; Sparsamkeit. *1710 k.:* A torkunk bizony tovább is, vagy csak gyakrabban elhívott volna, de az erszény nem bocsátott, aminthogy minden takarékosságunkkal is majd minden pénzünk elfogya Ultrajectumban [BÖn. 577]. *1854:* minden fölkelhető portékáimon kivűl, levén még olyan pénzem is ... melyet se boldogult Szülőimtől, se vérségi uton nem örököltem, hanem ... takarékosságom által magam gyüjtögettem [Kv; Végr.].

takarékpénztár casă de economii; Sparkasse. *1865:* Tegyenek bé halálamkor gyermekeim ... valamely biztos takarék pénztárba más 1000 f. o. é mint tőkét [Kv; Végr. Vall. 5].

takargat 1. betakargat/fedeget; a acoperi de repetate ori; nach und nach bedecken. *1851:* szegény Josi anyiszor le szállat, Ujvárt roszulis volt de nemis volt tsuda el hűlt magával nem gondolt tsak engem takargatat ... által hűlt a' nagy sárban helyenkén gyalogolt [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

Szk: *kupak ~ni. 1586:* Az aranias kwpak takargatnj veotte(m) papirossat / 3 [Kv; Szám. 3/XXIV. 7].

2. becsavargat/göngyölget; a înfăşura/înveli (în ceva); ein/umwickeln. *1570:* Hwnyadi esthwan ezt vallya ... Lattha hogy Kowach Kalara az Zabo Balint Zeoleyebe Mywel volt, hogy az Mywet ely vegezyk. Az Kowach Kalara Thagargat (!) volt valamy veres palaztot egy chondoraba [Kv; TJk III/2. 55]. *1714:* Bajori Uram Nyisztor Miklost ... meg verette üszögökkel Buzdugányokkal puska aczelokkal döföltette, az Tüzben Taszigáltatta, magam is láttam az Ipánál nyers bőrben takargatva ... ha nyers Berbécs Bőrben nem takargatták volna meg is holt volna [Berekszó H; Szer. Kanisa Sztán (40) jb vall.]. *1765:* mindenik speciessü pénzeket különös papirossakban takargatván Bagaméri Andras uram, s egy zatskóban be pecsétlé [Kisenyed AF; Eszt-Mk 287].

3. ráborulgat; a-şi culca capul pe ceva; jm um den Hals fallen/sich jm an die Brust werfen. *1769:* látám hogy a Pápnak kapujánal Harkának a vállat a Leánya sírva takargattya vala [Agyagfva U; IB. Hegyi Sigmond (50) primipiláris személy vall.].

4. (el)titkolgat; a ascunde/a tăinui; verheimlichen, verhüllen. *1657:* midőn pedig az Catherina tárházának gondjaviselése kezemhez került, tudója Isten, inkább másoktól is takargattam míg lehetett; az midőn láttam, hogy tékozlódni kezd, kiadtam kezemből [KemÖn. 155].

takargatás (be)csomagolás; împachetare, ambalare; Einwickelung, Verpackung. *1595:* 25 Júly: Hogy Azzonnyúnk ö fge be Jöúe: Attam az Pastet Sütöknek és zakaczoknak ö fgel zamara, takargatasnak: az ö modgyok szerent: 1 kötes irni valo Pappirosnak az útolyat tt f 1 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 201].

takargathat titkolgathat; a putea ascunde/tăinui ceva; etw. verheimlichen/verschweigen können. *1619:* Csak az Isten tudja, eddig is mint takargathattuk mi az dolgot, azkik az uradnak és az országnak jóakarói vagyunk [BTN[2] 198].

takargató 1. takarékoskodó; strîngător, adunător, econom; sparsam. *1672:* En Desi Janos Deák adom tudtara az kik(ne)k illik ... hogy ... az eő Ngok kezem alat valo jovainak szaporgatoja, takargatoja, nem fogyatoja leszek [UtI].

2. ápoló, gondviselő; îngrijitoare; Fürsorger(in), Betreuer(in). *1699:* ezen kedves Felesegem Kapi Anna ... énnékem az én sokszori betegségimb(en) böttsülletes jo feleséghez illendő nagy hűséggel jo gjamolom es takargatom volt [Mk Macskássy Boldizsár végr.].

takarhat 1. becsomagolhat; a putea împacheta/ambala; einwickeln können. *1830:* külgyetekis néki valami frustukra valot, a' mely leg job lesz ha olyan joféle füstüs kolbász lesz a' milyent papirosba takarhat [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

2. (szénát) összegyűjthet; a putea strînge fînul (cu grebla); einbringen/feimen können. *1724:* az többb füveketis alkalmasint le vágtak, csak takarhassák, az utan tudosics

hogy hova rakassam [Nyujtód Hsz; ApLt 2 Apor Péter feleségéhez].

3. begyűjthet/hordhat; a (putea) recolta; einbringen, feimen können. *1578:* minden heleket kik retnek walok wolnanak, meg yarion, megh lasson, es a midõn hozza ęrkezhet tǫwissektol es egyeb haszontalan faktǫl megh tisztichon, hogy a midǫn ydeie lezen, elegedendeö Zenath takarhasson rolok [Kisfalud AF; OL. M Kamara Instr. E–136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6. V. Kovaczozy ut. Mathias Niary gondv-höz].

takarít 1. (meg)tisztít; a curăța; reinigen, putzen, (mit Besen) kehren. *1662:* valamennyi lisztet, gabonát a malomban találnak takarítva, mind elvitték vala [SKr 674]. *1735:* Teleki Pálné Aszszonyom ... Mlgs Vrffinak fejét takaritotta, fésülte, a kosztol sokszor meg mentette [Kendilóna SzD; TKl. Anna Gyulai quondam Francisci Detsei de Nagy Doba rel vidua (54) vall.]. *1796:* A Virág Ház az jövő heten alkalmasint el készül a Szarufait fel rakadtam (!) meg is padoltattam a kémenyeis keszen van tsak az Ajtoit s belol kelletik igazitani takaritani [Banyica K; IB. Gombos István kezével]. *1804:* mely már meg irt irtást azon Erdős és gazos állapottyában által adta a' testvérjének Bozintán Kosztánnénak ... ez a' Bozintán Kosztán irtotta és takaritotta anynyira, hogy már haszonvehetővé lõtt [F.berekszó Sz; BfR 12/7 Pintye Vón (56) col. vall.]. *1812:* Muszka nevü Czigánnyát a Groff megszidván, hogy mért nem daraszolja és mért nem takaritja jobban az udvart ... bé huzá az ajtot 's, elébb ment [Héderfája KK; IB. Varró György (29) grófi kocsis vall.]. *1840:* Oroszfalu[a] ... Gyalagassai ... Sántzot takaritottak a Herbasba [Born. XXIVb — [a]MT].

Szk: *hám ~ni való. 1816:* Schuviksz, s Hámtakarittani valo Kinrusz 1Rfr 44xr [Mezőmadaras MT; Born. XVb].

2. takarítást végez; a face curățenie (prin casă); aufräumen, reinmachen. *1758:* Tudam ... mivel szolgat nem tartottan(a)k ... a fiak takaritottak [Várfva TA; Borb. II Gombasi Peter (28) vall.].

3. (szénát) begyűjt/takarít; a strînge fînul; einbringen, feimen. *1762:* Krajnik Uram ... az Utrizált Szilvásbol lévő füvet ... mindenkor az Uraság Számára kaszáltatta, és takaritotta [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.].

4. *~ja magát* tisztázza magát; a se justifica/dezvinovăți; sich rechtfertigen. *1761:* En magam tiltottam Lukátzi Sigmond Uramat az kullátor porontsolattjából hogy a Templomban ne járjon valameddig nem takarittya magát abol az tístatálan (!) életből admoniáltottam hogy nyolcad napon tistitsa magat mivel hogy kulátor voltam [Tordátfva U; Pf].

5. eltakarít; a căra/transporta; wegräumen, wegschaffen. **Szk:** *~ni való. 1835:* az emlitett takaritani való gané nagyobbára törekből állván, igen könnyü [WLt].

6. megtakarít, takarékoskodik; a economisi; ersparen, einsparen, zurücklegen. *1604:* az Alperesnek az Annya Janos Balasne, mindent Cziak maganak takaritana, es igy latuan az en sok karaimat fogiatkozasomat el kelletek onnan(n) Jeonem [UszT 18/43]. *1758:* taposztaltam az fiakot hogj takaritottak az Joszágat inkáb hogj sem vesztegettek de az Leanyakrol mondani nem tudak [Aranyosrákos TA; Borb. II Pető István (34) ns vall.] | Anjok holta után ... Nem tudam miképpen takaritottak az vagjont de hallottam hogj Gombasine ... nem igen járt pénz nelkül abban az üdöben mikor Léány volt [Asz; Borb. II Andr. Biro (79) ns de Rákos vall.]. *1848:* Vonyiga Urszuj özvegye ... maga Gazda aszszonykodott, nem vesztegetett; sőt gyüjtött és takaritott [A.szőcs SzD; RLt].

7. elvisz/hord; a transporta/duce/căra; wegschaffen, weg-/fortbringen. *1683 k.:* Egy Reteth le kaszalnak, es Fel gyűjtven jo üdöb(en), az Parochus kerteb(en) be viszik, takarittyak [Kraszna Sz; SzVJk 40]. *1718:* Miko Judit Asz(onyna)k az melly Joszagj voltan(a)k és vadnak minden proventussit az Sz Mihályj nemes Curiaban takarítottak, és az mit acquiraltak is egjútt acquiraltak eő Kglmek [Szentmihály Cs; Borb. II Fel Csik Széki Sz. Mihályj Buzás András (64) major, pp vall.]. *1724:* ebben az helyben Nap nyugott felé fen az Dombon ... Harinnai Reszen lako Iván nevü Jobbágy Szallást es Szerütt Csinálván, itt lakott es Gabonájátis ide takaritotta [M.zsombor K; Told. 2]. *1744:* az Porgolát mellet ... az mellj szénát az meg nevezett sztina hellyen ő Nsga csináltatott volt, és a Sztrunganak vagy is juhak akllya kőzepire takaritott, és gyűjtetett volt ... meg gyujtatta [Szentmargita SzD; Ks 17/LXXXIV. 27]. *1778:* Turkuly Szimion maga Minden hír nélkül el hagyta házát minden Marháját vagyonját Fügébe egy idegen ember vejéhez Takaritotta [Bethlen SzD; BK. Márkusfalvi Szabó András tt kezével]. *1781:* mikor meg holt néhai Basáné Aszszányom, akkor minden fel kelhető vagyannyait néhai Borbelly Samuelné Aszszany takaritotta magához [Mv; DLev. 4. 1]. *1817:* Veres János ... amely sok szép Gabonaít Nagyságodnak Budatelkéről Keszűbe takarította most három négy Sakonként hordja Somborra [Szászzsombor SzD; BfN Szentmiklósi István ref. pap lev.].

takarítás 1. tisztítás; curățire, curățat; Putzen, Kehren. *1794:* magamis jelen voltam ... Sertés aprolek takaritás véget [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt]. *1830:* A Kémény takarittatás, és szemét hordatás servitussait, olly Formán vészi magára, hogy ha az egész Telket ne talán egyedül találandja birni abba az esetbe ami takarittást azok kivánnának egyedül, ha pedig alolrol is idegen lako lészen, a proportione fele részes lészen [Kv; Somb. II]. *1832:* Ha én a cselédek gabonája takarittását eztendeig ugy vínném, mint ahogy most parantsoltatik (: hozzá járulván még a mosatás is melyel sok elapad :) ugy minden bizonyal eztendő végével ott lennék — hogy egy xr fizetést sem kaphatnék ki [Torda; IB. Demény János udv. tiszt lev.]. *1837:* In gura Lupoji lévő Tonorok ... egeszszen körül vagyon Sántzolva ... a sántz is takaritást kiván sok hellyen bé lévén omladozva [A.szőcs SzD; BetLt 5]. *1875:* Inditványoztatik az erdő fiatalos része takaritása, ritkítása [M.bikal K; RAk 313].

2. betakarítás; recoltare, strîngerea recoltei; Einbringen. *1679:* Quartalas es Buza takaritasa mentül jobban lehet ugy légyen [Dés; Jk 39b]. *1756:* takarittásnak idején pediglen, mi Jobbágyokul az béresekkel együtt eléb az Balog Uram Máléját bé takaritottuk az alat az Urasagnak hátra maradat Maléjat az Marhák Sertések ették vesztegették [Berkesz Szt; TKl 3 Szaszari Mihály (62) jb vall.]. *1854:* mivel valamind az ősz ugy a Tavasz határ héti Főldek is jelenleg be vagynak a Nénem aszszony számára vetve a le takaritás bizonyoson sokba fog kerülni, jo lészen a fen irt summából a takaritásra meg hagyni [Uzon Hsz; Kp V. 394 Kispál György özv. Kispál Lászlónéhoz].

Szk: *nyári ~. 1782:* Ha nyári takarításkor olyan ember tapasztaltatnék ... aki vagy henyesége vagy egyéb bal szánszándékból nem kívánna gabonája körül szorgalmatoskodni, forgódni ... admoniáltassék azon gabonás gazdája [Oroszfalu Hsz; RSzF 157].

3. eltakarítás; curățare (de ceva); Wegräumung. *1829:* azt mondotta hogy a' korét kapálta el a' buzájából — holott

koré nem volt olyan modon hogy annak takarittás kellett volna [Csókfva MT; TSb 24].

takarítatlan betakarítatlanul; nerecoltat; uneingebracht. *1756:* A' miolta Tiszt Molduán Vonya ... a' Fű elosztásáb(an) belé ártotta magát, és e' szerént nem akkor osztya a' Falu, a' mikor tettzenék, hanem a' mikor eo Kglmének Tettzik, eo Kglme pedig mindenkor annyira késik vélle, hogy ... mostis fele ha nem tőbb ott hever takarítatlan [Galac BN; WLt Rob. Thodor (40) jb vall.].

takarítatlanság mocskosság; necurăţenie, faptul de a nu fi curăţat; Schmutzigkeit. *1823:* a közelebb mult Karátson tájékán a' Kéményekis a' takaritatlanság miatt ki gyúlt [Mv; LLt].

takaríthat 1. megtakaríthat; a putea economisi; ersparen/zurücklegen können. *1659:* bizony fel nem érem az pinzemmel, mert most bizony semmi jövedelmem nincsen, mert sem borom, sem az buzát nem takaríthatók úgy, hogy eladhatnánk benne [TML I, 313 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz].
2. összegyűjthet; a putea strînge (recolta); zusammenbringen/sammeln können. *1701:* A Bányákat ő Kglme, bár csak ă Takaradásnak hátra valo részéb(en) engedgye meg állani, az eleitől fogva itt valo szokás szerint, akár csak két hétig, hogy Conserváltathassék ă Jószág és ă szegenység mind életere mind eő Felsége szolgálattyára valot Takarithassa [Vh; UtI].

takarító '?' *1852:* Egy nagy Plattenes Kementzéhez ... 4 Darab takaritto Ajto 5" hoszu 3" magos [Kv; SLt Vegyes perir.].

takarítódik begyűjtődik; a fi strîns; gefeimt/eingebracht sein. *1775/1781:* Szépen takaritodik Szénais ... minden esztendőben egy(gy)ik egygyik ... eő Nagysága részén gyűjtnek hetven, nyoltzvan őreg szekér szenát [Algyógy H; JHb LXXI. 3. 356].

takaríttat 1. tisztíttat; a pune (pe cineva) să cureţe ceva; aufräumen/auskehren lassen. *1839:* Anyám ... a' Kamarát takarittatván, a' zugban által hűlt, nagy katarust, és torokfájást kapott [Kv; Pk 7].
2. (el)szállíttat/hordat; a dispune să fie dus/cărat; weg-/fortbringen lassen. *1662:* sokakat megfogatott, borokot, búzájokat kiét Ungvárra, kiét Jeszenő váraiba takaríttatta volna | Az várbul pedig Balling János minden élést, lövőszerszámokat kiszállíttatván és minden haszonra valót Munkácsba takaríttatván ... a várnak minden bástyái, derék épületi porral felhányattatván ... pusztán hagyatott vala [SKr 233, 242].

takaríttatik 1. tisztíttatik; a fi curăţat; (aus)gefegt/gekehrt werden. *1849:* az első házbol lehet feljárni a' kéményhez kő Garáditsakan égy ajto van ottan melly nyillik a' fűst házba a' hol a' kémény takarittatik [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].
2. elszállíttatik/hordatik; a fi dus/transportat; weg-/fortgebracht werden. *1662:* aranyon, talléron elárultatott sok számú hordó borokbul minémű kincs takaríttatott a pataki s munkácsi tárházakba, akárki megítélheti | Husztba is (mint jelentették) azon vármegyérül is ország végzése szerént, minden kapuról egy-egy köböl búza szállíttatván, s másunnan is azon várnak muniáltatására szép élés takaríttatván [SKr 202, 654].

takaríttattat a pune (pe cineva) să cureţe ceva; (etw.) säubern lassen. *1782:* bennűnket Madarasiakul kénalt ... Grof Toldalagi Pál ur ő Nga ... hogy fognok fel (a földet) ő Nga Tavalyis, Harmad idén is maga Embereivel a' Csutkoktol Tőkéktől és ... Bokroktol tisztitottatta, Takarittattatta [Koronka MT; Told. 4].

takarmány nutreţ, furaj; Futter. *1578:* Minden takarmany es Minden Ingo bingo Marha harma oztassek [Pókafva AF; KemCs 47]. *1594:* kegyelmed aztis paranccolja meg hogj az mj kjeues takarmjanja kegelmednek Jt lezen kire biza [KvLev. 21. 62 Pap Abrahám gyerőmonostori jb özv. Kemény Lászlónéhoz]. *1600:* mind bwzamnak mind Egyeb takarmani(m)nak el hordassaban Rezessek woltak ... mett wk oztottak fel [UszT 15/45]. *1632:* rea(m) marat ioszagh ... hagio(m) az templomba ... egieb takarmanjual eggiűt eg hold föld küül, kit ugia(n) azon Janos Deak(na)k hattu(n)k uolt [Gyszm; LLt]. *1661:* nekem sohult ... egy marokny takarmanyo(m) sem maradot [KJ]. *1671:* Az török egynehányszor feljebb-feljebb csapta az alkalmat és az határt is idébb-idébb vetette, sőt valami takarmánya az szegény nemes embereknek ott volt, el is szedte tőle [TML V, 607 Kapi György Teleki Mihályhoz]. *1697:* az Nemes vármegye az katonakra drabontokra magok fejekre s egy egy lovokra portiot nem vetet, de ... az vár megye hogy az sok csordátt látya buza vetest takarmánt látya ara valo kepest ugy az városra veti az portiot aszt tudgyák hogy mind az város azon sok marha es takarmány az város bizony teljessegel el pusztult [Szilágycseh; BK. Kűmíves Gergely Bethlen Gergelyhez]. *1704:* Esett penigh értéssunkre hogy ă szegénység és lakossok olly oktúl viseltettvén, hogy ha mi Takarmányt gyűjtenének is, nem magok hanem Hadaink által emésztetnek meg ... Azért ... az hellyek Lakossi igyekezzenek annyira való szénat és egyéb Naturalekat takarni, hogy mind Hadaink szűkségere, mind penigh maguk privatus usussára azon Takarmányal succurálhassanak [UszLt IX. 77. 79 gub.]. *1775/1781:* Al Gyógyon, mennyi Takarmány gyüjtödjék eő Nagysagok részeken külön külön egy esztendőre nem tudjuk [Nagyalmás H; JHb LXXI/3. 428]. *1794:* Ezen Circumvicinált Kaszáloimat ... az Havadi nagy patak felettébb valo szakadozása miatt Vadasdrol sem ganéjozni, söt Takarmányát is ... Vadasdra külömben nem lehet vinni, hanem mindenkor éppen Havadra fel kerül [Mezőcsávás MT; Kp II. 45]. *1836:* A Juhok is csak fanyalognak s még mindig fü szag lévén orrukba csak prédálják a jó takarmányt [WLt].
Szk: *mezei ~. 1709:* Buzája(n) kivül meg eddig semmit sem csepeltethettünk bajlodva(n) a' mezei Takarmanyal [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.].

takarmánybeli takarmányból álló; de nutreţ/furaj; Futter-. *1662:* a sűrű faluk határi szerint sok szép búza-, árpa-, zab- és mindenféle takarmánybéli élésasztagok lévén ... ezeknek gondjoktól a gazdák mindenestül megmentettek vala [SKr 449].

takaró I. *mn* vmit eltakaró, berekesztő, záró; care acoperă/închide o deschizătură; bedeckend, verdeckend. *1851:* Van ... egy — hat tölgyfa lábakon, 's hasonló talpakon fek-

vő jó sertés ól, — oldala rakófa, hidlása gyenge, váluja jó, úgy ezt takaró fa sarku zsilip deszka ajtója [Erdősztgyörgy MT; TSb 34].

II. *fn átv* is **1.** pokróc; pătură; Bettdecke, Decke, Kotze. *1598:* Bachy Janos ... wallya ... egi takaromatis ketteo meczette[a] [Kv; TJk V/1. 182. — [a]Thúri Janos]. *1619:* Ezek után nagy kötésekkel-málhákkal ama paplan-féli tarka patyolat szerszám, kinek csak egyik-egyik végét az kötéseknek bontották ki az takaróját, hogy lássák mi vagyon benne, de csak úgy hevert a földön [BTN[2] 279]. *1662:* Az gyermeknek is abbúl csináltass takarót; az mely kötött, magadnak csináltassad meg [TML II, 226 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1678:* énnekem sok intésimet meg vetéd s mostani ki menésed leszen az koporsómban takarom [TML VIII, 107 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1739:* takaró ... fejér selyem premmel vagyon meghánva [Szászerked K; LLt Fasc. 96]. *1798:* a' K.[a] Templomban a' Papok széken állott és az Ur Asztalától oda tétetett, dirib darab Posztokból egyb(e) varratott Takarót, adtak az O Fenesi Matrizaltatott Nascaens Ecclanak [Kv; SRE 319. — [a]Kis]. *1811:* 1 zöld kanafaszász égy takaro [EMLt 113 Conscr.].

Szk: *medvebőr ~. 1849:* Egy oltska Medve bőr takaro [Somkerék SzD; Ks 73/55] ✳ *prédikáló szék(re való) ~. 1810 k.:* Egy Szalma Szin praedikállo székre valo Takaro [HG]. *1862:* Predikálo szék takaro fl. 2 [Bács K; RAk 233].

2. takarmányt begyűjtő személy; persoană care strînge fînul/furajul (cu grebla); Person der das Futter (mit dem Heurechen) einbringt. *1756:* mégyen Martonfalvára a Takarókhoz, honnanis meg rugaszkodék Tamásfalva felé [Páva Hsz; HSzjP. Ladislaus Vajna Conjunx Clara Bogdán (44) vall.].

◇ **Hn.** *1776:* az Takaro nevezetü szőlő hegyben (szö) [Aranyosrákos TA; EHA]. *1807 k.:* Takaro Szőlő hegy [Sinfva Asz; Borb. II]. *1833:* a Kapus vagy Takaro mál nevü szöllö hegybe (szö) [Kövend TA; EHA].

takaróbőr bőrből készült sárvédő; apărător de noroi din piele; Spritzleder. *1850:* első és hátulso takaró börrel (: spritzleder :) kotsis ület elötti takaró bőr s kotsis lábánál fènn állo czifra vas támasz [Algyógy H; Born. I].

takarodás 1. (el)vonulás/kotródás; plecare, retragere; Rückzug, Fortziehen, Abzug. *1657:* az lövés, kiáltás és az tatárságnak mindenfelől sebességgel arra takarodása megmutatá végezett dolognak lenni [KemIr. 318]. *1662:* És így a két lövőszerszámmal annyi hasznot tett vala, hogy a temérdeki népnek annyi ideig való takarodása alatt onnanfelől a várost égetéstől és minden kártól megoltalmazná [SKr 448].

2. gabonatermés- v. szénabegyűjtés/hordás, betakarítás; strîngerea şi căratul recoltei; (Einbringen der) Ernte. *1667:* Anno 1667 die 27 Julii. Ismét a takarodásra nagy szükségem lévén, kértem ugyan az eklézsiából f. 60, id est hatvan forintot [Kv; KvE 202 LJ]. *1691:* menyit vetettenek el az Aszszony földeibe benne és takarodásáért mennyi kelhetett el [HSzj]. *1770:* A Gabonásnak meg tsináltatására nem érkeztem ha Isten engedi takarodás után aztis meg tsináltatóm [Told. 5a]. *1793:* az Kajáni takarodásra meg kivántato ázalék állapottyát, hogy mibe légyen meg nem foghatom [Hadad Sz; LevK. 318]. *1800:* a Takarodáshoz tartazo Szűkséges Utak örökre szabadon hagyattassanak [Mv; TSb 24]. *1800/1827:* minden a' Takarodáshoz tartazo Szükséges Utak örökre Szabadon hagyattassanak [Erdősztgyörgy MT/Mv; TSb 51]. *1835:* Falus Biro Nagy György ... az egesz Sz(en)t Imbrei közönsiget egyben gyüjtött volna ... a Tamási András Joszaga mellet kijáro vttatt ki a bertzig a szánto és kaszálo helyeiken tragyás (!) és takarodás kedvért kinyitatni [Szentimre MT; BalLev.].

Szk: *~ ideje/idején. 1579:* Miert hogj penigh az takarodasnak Ideie el közelget vegeztek eo kegmek hogy az vtakat es palokat minde(n) fele megh chinallyak [Kv; TanJk V/3. 193b]. *1585:* myert hogy feokeppen mostan Az hostatokban sok Idegen Nepek vadnak es Takarodasnak es zwretnek ideyen penigh felelmes hogy feokeppen twz es Lopas miath veszedelem es kar ne legien ... Az Capitanokat Biro vram hiüassa ... Az vczakban eorizeok legienek [Kv; TanJk I/1. 18]. *1666/1793:* Kasával, sorloval és egyéb kárt tévő eszközzel az Falu tilalmas határába senki se menjen, miglen a takarodásnak ideje el nem jő [SzékFt 24]. *1675/1688 u.:* Takarodas(na)k idein minden feli gabonak(na)k aratasara, be hordasara, es szenanak gyűjtetesire, őszve rakasara io üdőt válasz [Borb. I Petki János instr.-ja csíkcsicsoi jobbágybírájához]. *1680:* Szántáson, Vetésen és derék takarodas(na)k idejen mind addig mig az munka végb(en) mégyen az sellyerekkel edgyütt szoktak szolgalattjokat Continualni [A.porumbák F; KLev. Urb. 48] ✳ *mezei ~. 1788:* Eddig tellyességgel a Ludesdi épület dolgáb(an) nem mozdulhattam egy nyomotis a mezei takarodás mellől, ezen tul már réá érkezem a restántiák zaklatásáraís [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1796:* A' mezei takaradásra és egyéb munkárai (!) munkásokat kőnyű kapni [Méhes TA; WassLt] ✳ *nyári ~. 1770:* már most mig a njári takarodásnak vége nincs az szolgálatnak is vége nincsen [Szélszeg Sz; BK].

3. betakarítás ideje; vremea strîngerii recoltei; Erntezeit, Zeit des Einbringens (der Ernte). *1591:* Pokosne, Anna azzoni ... vallia ... Mihali takarodaskor, mindaha (!) itt ben lezzeget [Kv; TJk V/1. 137]. *1640:* Seruitia, Az szokas szerent, harmadik hetben vagion; Takarodas es egyeb dolgok(na)k el jeoueteleig s — el mulasaigh [Jegenye K; GyU 50]. *1662:* a fejedelem az ország népét a takarodásra nézve is táboráról igen házokhoz bocsátotta volna [SKr 675]. *1675:* Az takarodás most lévén, olyas emberek még látnom is nem igen jöhettek [TML VII, 55 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1709:* a' takarodaskor valo hallatlan esőzés miatt ezert job részt kárba ment [HSzj *tavaszvetés* al.].

Szk: *nyári ~. 1681:* ă Nyari Takarodasra mindenkor megh szokòt ă munka[a] szűnni [VhU 61. — [a]A bányászás]. *1745:* A' Jobbágyok minden héten három napot tartoz(na)k szolgálni, Nyári takaradáskor pedig a' mit kivántatik [Marossztkirály AF; Told. 18].

takarodhat (termést) begyűjthet; a putea strînge recolta; einbringen können. *1663:* Most is a mi kevés takarmányok lett volna is, de ezideig lett éjjeli nappali eső miatt és az töröknek rablásától való félelem miatt, mivel már itt evvel hetedszer futottak el, nem takarodhatnak [TML II, 566 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1786:* a Pad nevű hellyre hol jártanak a lakosak ... azon eladatt kőzőn szekérrelis miért nem takaradhattak [Nyárádkarácsonyfva MT; Told. 76].

takarodik 1. (hadsereg) visszavonul; a se retrage, a da înapoi din fața dușmanului; sich (vor dem Feind) zurückziehen, abziehen. *1657:* Érkezvén Gyarmathoz az fejedelem, ott az várasban megállapodék, evék és keveset nyugovék is, azalatt az seregek takarodtak [KemÖn. 72]. *1662:*

Az chám is pedig azon hó 20. napja tájatt Várad alól megindulván ... prédával, barommal nagy rakodva, népének kára nélkül fészkire, székibe takarodott vala [SKr 456]. *1676:* Az hadak takarodnak most e vidékről, ma kimennek talán, nem sok fog itt maradni [TML VII, 320 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1704:* amint a szászoktól érthetem, azt beszélette, hogy mind Tordához takarodtanak a kurucok [WIN I, 245]. *1705:* Ugyan a verestoronyi vámnál takarodtanak el holmi hadak felfelé, melyeket mi a Forgách alatt való hadaknak gondolunk, hogy a segítség eleibe takarodnának és gyülekeznének arra | Csergődről jüvén valami ember, azt beszéllette, hogy a kurucok mind Kolozsvár felé takarodtanak | Ugyanott mondá Seau uram, hogy a kurucok az Olt mellől Nagysink felé takarodtanak [WIN I, 494, 593, 596]. *1717:* az Regimentek takarodnak műis tegnap menekedénk meg két Companiatol [Darlac KK; ApLt 2 Haller János Apor Péterhez].

2. menekül; a fugi, a se refugia; fliehen, abziehen, flüchten. *1610:* Decemberben takarodék számtalan sok nép [Kv; KvE 141 SB]. *1653:* a Báthori Sigmond jövésének a híre elérkezvén, alá jöttünk vala lovak hátán, és itthon voltunk a hogy éjjel a futó kurtánoknak az eleje elérkezék szinte éjfél korban, és a szent-György utczára takarodék [ETA I, 62–3 NSz]. *1657:* nappal az praesidiumbéliek vigyáznak az városban is, de éjjel az várban takarodnak, és csak az városbéliek, nemesség, futott nép maradnak, s őrzik az várost [KemÖn. 195]. *1662:* Az mint lehetne, készülgetnél és izennél az szelniczieknek, takarodjanak az várhoz minden marhájokkal [TML II, 286 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1662 k.:* a fejedelem csak maga fizetett hadaival maradna végtére; melyet eszében vévén ... maga is illóra vevé a dolgot, és a Keresztes mezejét ott hagyván egy elsőben Fejérvárra takarodék [ETA IV, 292 EJ]. *1705:* a hegyeken akkor takarodtanak egynéhány zászlóalja kuruc<ok>, akik a vámot őrizték Verestoronynál [WIN I, 616]. *1734:* Tatártol való félelemre nezven ... igj gondolkodnak hogj most itt levő Nemeth Uri rend Károlyvárra takarodnak (igy!) ha Sullyosodik [Nsz; BK. Bethlen Ferencz anyjához, özv. gr. Bethlen Lászlóné Fothi Máriához]. *1739:* Az föld nępe Moldovából Erdèly felől valo hovasokra takarottak volt az Tatárok elött, mely miatis esset az Mezöségen az làrma [Ks 99 Kornis Antal lev.]. *1764:* Lengyelországba a prussus bement, a muszka benn van, a török közelít, a földnépe takarodik mindenfelé amerre lehet [RettE 161]. *1823–1830:* látjuk, hogy a város felé teménytelen nép takarodik [FogE 253].

3. (el)megy/kotródik; a se duce, a pleca, a se căra; sich auf- und davonmachen. *1710:* A kurucok egész éjszaka mind lóháton voltanak, reggelre kelve gondolták, már a német rájok nem megyen, ki-ki szállására takarodott [CsH 439]. *1812:* Takarodjatok Milliom teremtette, nem kell strása, mindjárt le hivatom a Tisztemet [Héderfája KK; IB. Bordi István (32) jb vall.].

Szk: *házához ~.* *1572:* hogy ha valamely varossy Ember kinek Eoreoksege vagion vagy hazas vagy hassag (!) kywl valo Ember lezen es az fele zertelenseget kialtast hegedwlest lantolast eyel Ideo vtan chelekednek Az wrzeok megh Ne fogiak hane(m) Inchek hogy hazahoz Takarodiek [Kv; TanJk V/3. 58b].

4. vitetik, gyűjtetik; a se aduna; sich ansammeln, einfließen. *1662:* több fő baromtartó helyek bírattatnának, minden esztendőnkint nagy sok barmok hizlaltatnak vala, kiket a bécsi kőre felhajtván, csak abbul is nem kevés kincs takarodik vala a pataki tárházba [SKr 201].

5. (le)folyik; a se scurge; abfließen, abrinnen. *1744:* Ser forrásához accomodált válu hoszu, mellynek egyik vége Vas kapcsos mellyb(en) Seprő takarodik [Déva; Ks 76. IX. 8]. *1770:* a viznek ereje a gáton takaradván, mind a silip alá verte az iszapat, sőt még a Malmat is meg töltette iszappal [Sövényfva KK; JHb LXVII/116].

6. (lábbeli) talál; a se potrivi; passen, passend sein. *1829:* Anyámnak küldek tsizmát egy kicsit hoszu de a' lábához takaradik [Kv; Pk 6].

takarodó I. *mn* **1.** betakarítható; de unde poate fi adunat (mai uşor) recolta; das Einbringen (der Ernte) ... ermöglichend. *1820:* Ezen helység három határát együve fel véve fele jo s' könnyebben mivelhető s' takarodo, a más fele pedig alább valo [Bágy U; MvLt usz-i urb. összeír. 2].

2. betakarításra alkalmas; potrivit/adecvat pentru strîngerea recoltei; für die Ernte gelegen. *1674:* az mostani takarodo vdőhöz kepest tsak az fvueket osztottak fel eo kk; eorokős es allando mëgh osztasat mas alkalmatossab vdőre halasztvan [Gyula K; SLt 4]. *1684:* az mostani fen forgó allapotokis úgy kivánván mind illyen szoros takarodo üdőbenis szűgségesnek itiltűk hogy az nemes országnak Generalis Gyülést p(ro)mulgaltatnánk [UszLt IX/76. 19 fej.].

3. vhova menő/tartó; pe care se transportă recolta adunată; nach/zu ... führend. *1816:* a Falunak igen nagy rész hellységére, járo, takarodo, és erdölö uttyait, a viz jarhatatlanna tette [Sóvárad MT; EHA]. *1820:* a Papi Joszágra takarodo Falu Uttya [Szentbenedek MT; EHA].

4. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ harangozás* esti harangozás; trasul clopotului de seară; Abendgeläute. *1677:* Takarodo harangozás után a' kerülőkön kivül senki fegyverrel ne járjon [AC 225]. *1722 k.:* Proventus Pastoris ... A Kössegtől edgy edgy Kalangya Buza takarado harangozastol [Vajdasztián MT; GörgJk 143]. *1794:* A mester az ... estvéli takarodo harangozást el ne mulassza [Szemerja Hsz; HSzjP] ✳ *~ harangszó* esti harangszó; clopotul de seară; Abendgeläute. *1578:* niolcz ora vtan korchioma(n) bort ne aggianak Senkinek ... Valaky penig az Takaro (!)[a] harangzo vtan bort adna korchioma(n) tyz forint legien(n) az bwntetesse [Kv; TanJk V/3. 157b. — [a]Nyilvánvaló tollvétség *Takarodo* h.].

II. *fn* esti harangszó; clopotul de seară; Abendglocke. **Szk:** *~t harangoz.* *1700:* Teken(tetes) Nemz. Déési Dioszegi Jstva(n) Uram ... conferalt egy kisded harangot a' Déési Toronyban ... Takarodot estve avval harangozzanak hoszszabbacska(n) mint addig [Dés; Jk 311a]. *1722 k.:* Proventus Pastoris ... Ha takarodot harangoz minden kezes embertől edgy edgy kenyer [GörgJk 159] ✳ *~t vonsz.* *1781:* igirvén a Predicatornak ... Geras penz tiz tiz, de ugy ha a' Predikator takarodot vonszo(n) minden estue [SzJk 175] ✳ *estvéli ~.* *1781:* A' Strásák ki állásának ideje lészen az estvéli takarodóra szokott harangozással való jel adás [Torockó; TLev. 2/5].

takarodóharang esti harangszó; clopotul de seară; Abendgeläute, Abendglocke. *1573:* Peter deak zilahy hity vtan vallia hogj Ez ely mwlt Napokban estwe Takarodo harang es Trombitalas vtan volt [Kv; TJk III/3. 276]. *1593:* Borbara Azzoni, Balasfi Gergelne vallia ... egi estue takarodo harangh vtan ... le fekűek [Kv; TJk V/1. 362].

takarodott 1. összegyűlt/hordódott; care s-a adunat; angesammelt, angehäuft. *1770:* A Silip alá takaradatt poron-

dat, mi okozta nem tudom, hanem ... a miolta a Királyfalvi Malmat meg eresztették ... s az vizet a Silipre vették el mosta a Silip alol a porondat [Ádámos KK; JHb LXVII/ 131].

2. begyűjtődött; strîns, adunat, recoltat; (her)eingebracht, geerntet. *1702:* Mi okon kelletet ... Adám Ersebetet, és hűtős Urat Bodrogi Miklos Vramat in jus attrahalnom ... Draga kölchegemel takarodot szenamat el hordot (!) [Dés; Jk 323b–324a].

takaródzik, takarózik a se înveli/acoperi; sich zudekken. *1717:* en bizony az magám nagy mentemet is oda hattam hogy ne dideregjenek szegenyék, takarózzanak véle [Altorja Hsz; ApLt 2 Kálnoki Borbára férjéhez, Apor Péterhez]. *1829:* katona pokrotz ... A' Szegényeknek takarodzni adatott 11 Darab [Kv; BLt 12.]

takaródzó I. *mn* takarozásra való; care serveşte la învelit; zum Zudecken. *1787:* Egy viseltes takarodzo oláh Pokrotz Dr 72 [Mv; MvLev Tolvaj alias Varga Mihály hagy. 5] | 3. paraszt Takarodzo Pokrotz [Mv; i.h. Csiszár György hagy. 8]. *1823:* Takaródzó Pihe Dunyha [LLt].

II. *fn* esti harangszó; clopotul de seară; Abendgeläute. *1787:* Minden Gazda Ember tartozik egy harangozo kenyérrel és egy Tsirkével ha Estvénként harangoz a kis harangal, mint szokták nevezni takaradzot, a kinek nintsen redimallya a kenyeret négy Poltrával [Ördöngösfüzes SzD; SzConscr.].

takarókeszkenő templomi terítő; năframă; Art Altartuch. *1633/1687 k.:* Vagyon ă Paniti Ecclában ... Egy más kis takaro keszkenő [Panit MT; MMatr. 341].

takaróruha konyhai kendő; merindare, ştergar în care se învelesc la ţară merindele; Küchentuch, Geschirrtuch. *1778:* Takaro Ruhat adtam altal ... ketőt [Agárd MT; Told. 8]. *1787:* instálok alázatoson Nsgodnak méltoztassék ... parantsolni ... takaro ruhák abroszok, désák, Csebrek, vgy hogy ha volna is mit, nintsen mibe jo moddal valamit küldeni [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1804:* takaro ruha 11 [M.köblös SzD; RLt Mohai Farkas hozomány-elismervénye]. *1805:* hat sűtő abrasz, egy takaro ruha [M.macskás K; RLt Majtenyi Istvánné Rettegi Sára kel.]. *1818:* Tizenkét Takaro Ruha ... 4 Rf [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina kel.]. *1831:* a' Gujás ... énnékem egy takaroruhába kötött Nyers hust nyujtott — arra kérvén hogy néki azt süttetném [Dés; DLt 332. 12].

takaros 1. rendben tartott, tiszta; curat, îngrijit; sauber, nett. *1647:* Ez pituarnak egyk feleben vagion egy kis takaros jo keo konyha [M.királyfva KK; BK 48. 16].

2. rendes, megbízható; ordonat, curat, de încredere; zuverlässig, ordentlich, rechtschaffen. *1570:* Borbel Myhal es Aztalgarto Myhal Ezt vallyak hogy ... Moreh Ambrws Megh engedjeh felesegenek az Jdeigh valo vetkhet ... vyzont ... Az vrat Thyztessegbe Tharchya es Thakaros legien [Kv; TJk III/2. 148]. *1662:* ha az Isten Kegyelmedet oda viszi, azt nem kellene minden ember kúcsársága alá bízni, mert az Kegyelmed takaros szolgái hozzá tudnak látni [TML II, 243 Veér Judit Teleki Mihályhoz].

takarosan takarékosan; economic, economicos, cu economie; sparsam, häuslich. *1588:* keryk Byro vramat hogy Az Jdes vraimba gywchie(n) be es wellek eggywt keressenek io Modot benne, hogy az Molmoknak Jeowedelme takarossan kelne Ne lenne ennye karara Az keossegnek [Kv; TanJk I/1. 64]. *1660:* Mindent meghagytam neki, hogy szép takarason bánnának mindenekkel [TML I, 488 Pekri Sófia Teleki Mihályhoz]. *1662:* abbeli írásunkon nem illik megütközni Kegyelmeteknek, melyben írtuk, hogy az élést takarosan költse [TML III, 407 Lónyai Anna ua-hoz].

takarosban jobban vigyázva, óvatosabban; cu prudenţă/ precauţie; vorsichtiger. *1571:* Az Dezmark Bwzanak ... az Beh hordasa Job Modal lenne Takarosban es hamarab hogj Neh kellenek Innet az félek feleol oda altal hordany az zamoson [Kv; TanJk V/3. 45b].

takarosság takarékosság; (spirit de) economie; Sparsamkeit. *1657:* Noha sok jószágokat, udvarházat bír vala, de az fösvénységnek sorditiese nem bocsátja vala künn földön lakását, hanem a városban városi takarossággal, kevés cseléddel sobrákul él vala [KemÖn. 225].

takarószőnyeg faliszőnyeg; păretar; Wandteppich. *1630:* Bolgar Janosne szolgaia hozot teöreök Orszagbol ... 2. Takaro szeonieget ... d 35 1/2 [Kv; Szám. 18b/IV. 64].

takartat (szénát/termést) begyűjtet/takaríttat; a pune să strîngă fînul (cu grebla); einbringen/feimen lassen. *1642:* Az mikor io wdeo volt, haza sem ereztette eoket, vgy takartatott [Jegenye K; GyU 75] | Mikor az wdeonek iouat latta akkor takartatott [Daróc K; GyU 77]. *1667:* sem magának szolgáival beszélni nem szabad, hogy jószágára viselhetne gondot s takartatna [TML I, 170 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1793:* egy Esztendőb(en) a magáéval együt az Exponens Ur részit is le kaszaltatta, együve Takartatta, a magaeval együtt ... el is atta [Makfva MT; DLev. 3. XXXV. 2].

Szk.: *sarjút ~* sarjúszénát gyűjtet. *1711:* it Sarjut takartatok, s hordatok [Ks 96 Kornis István feleségéhez].

takartatás szénagyűjtetés; strînsul fînului; Heuenlassen. *1592:* eo nekj kjwaltkepe(n) valo maiorsaga, es takartatasa wolna Kis sarmas neuű falű kj vagio(n) ... Kolosmegebe(n) [K; BálLt 89]. *1598:* Az Kiraly Retenek kazaltatasara es Takartatasara keolteott f 36 / 57 1/2 [Kv; Szám. 8/IV. 14].

takartathat (szénát) begyűjtethet; a putea pune (pe cineva) să strîngă fînul (cu grebla); heuen lassen können. *1661:* Hosszú-Aszón ha mit takartathatok, valóban iparkodnám, az mint lehetne [TML II, 125 Teleki Mihály Veér Judithoz].

takartatik begyűjtetik/takaríttatik; a fi strîns (cu grebla); eingebracht werden. *1575:* Myert hogi fogiatkozas leot az Kiral Retiben honnat az feyedelemnek zwksegere zena Takartatot ... az espanokat hywassa Rea az falwbelieket [Kv; TanJk V/3. 125b]. *1604:* Meg erttettek Byro W(ram)tol az be gyütesnek okat: Az Buzanak hogy ha az Wr Jst(en) letet Adgya be hozassa felől, Aúagy hogy otkin takartassek [Kv; i.h. I/1. 477]. *1634:* Minthogy penigh joszagunkban, mayorinkban mindenfele lábas marhák Jsten áldásából naponként szaporodnak, széna böségesen takartassék [UF I, 335 I. Rákóczi György gazd. ut.].

taknyos I. *mn* **1.** neveletlen, szemtelen; neobrăzat, neruşinat, obraznic; rotzig. *1591:* Sziluasi Benedekne vallia ...

Keczkemethi Georgine fejerdinet, takniosnak, rezegesnek ziggia vala [Kv; TJk V/1. 113].

2. lucskos; mucos, plin de mucozităţi; schleimig. *1635:* ez az Jaraine azt mondotta eo neki, hogy Jaj esses kuruának az fia, ugy megh totte eo neki az kathona, hogy táknyos az picziaja | monda ez az Jaraine, hizem igen megh bázá az esses lelek kurva fia, van ugian taknyos az piczia(m), az pendelyetis forditsa, is ugia(n) megh mutátá, hogy vizes [Mv; MvLt 291. 50b, 51a].

II. *fn* **1.** éretlen/gyerekes személy; mucos, tînăr, imatur; Rotzjunge, Rotzkerl. *1844:* Fenyő Josef ... Nagy Samuelt ... több illetlen szokkal illette, többek kőzőt azt mondotta s: v: Te taknyos, te [Torda; KLev. 9].

2. '?' *1661:* Ő kegyelme úgy viselje az öreg asszonyságot, az ifjú legényeknek mondja meg, bizony orr, fül nélkül hagyunk bennek, az rosszában, taknyosában még meg is veregetünk [TML II, 160 Teleki Mihály Veér Judithoz].

takony muc; Rotz, Schleim. *1633:* az Felej Gaspar gjermeke az eő fazoka oldalara az takniat rea vetette [Mv; MvLt 290. 140a].

tákoz (be)takar/göngyöl; a înfăşura (în ceva); einwickeln, einhüllen. *1827:* a Kertye szegelettyébe egy kis rongyba tákozva ö egyedül el temette[a] [Kv; KLev. 7. — [a]A gyermeket].

taksa 1. a földesúrnak járó szolgáltatások megváltásáért fizetendő összeg; sumă de bani percepută de la iobagi pentru răscumpărarea servituţilor (iobăgeşti); Ablösungstaxe für grundherrliche Dienstbarkeiten. *1649/1681:* Haczok nevű Varosomban megh telepedet Jővevény kereskedő Gőrőgőket es Olahokat ... minden paraszti szolgalattul, adozastul, szedő vévő expensaktul egyébarant Immunitaltam, hanem czak esztendőnként négy négy forint Taxat tartozzanak adni, es ket napi aratassal, egy napi kaszalással ... szolgalni [Vh; VhU 311–2]. *1739:* mivel a' Feleki Taxát a' Quartas szokta percipiálni ... a' melly Jővedelmetske az emlitett Falu(na)k Proventusaiból szokott eddig járni a' Curatorok(na)k az ennekutánna légyen és cedáljon a Quartas(na)k [Kv; SRE 173]. *1749:* (A jobbágyok) taxára kéredztete(ne)k volt az Gubernátor vrtol [Szásznyíres SzD; Ks 81. IV. 17] | hallottam ... panaszolni Tot Jánost, hogy Ispăn Vr(am) ŏt forint Taxát p(rae)tendal rajta, de meg adta é nem é ŏ tudja [Szind TA; DobLev. I/236. 10b Andr. Dipsei de Szind (46) ns vall.]. *1774:* itten 'a Székes hellyen taxára nem mehet 'a szegény Jobbágy ha csak egy arany ajándékot nem ád számtartó, és Praefectus Uraimék(na)k [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1803:* Bartok Andrásné ... 1803 Esztendőre megint adott az Tavaji Taxsában egy farintat Kozma János mp [Bosla]. *1843:* A szokott taxákat fizetni és az úrbéri szolgálatot megtenni vonakodtak-é ezen három helységek lakosai azólta, amiólta Varga Katalin közettek járogat? [VKp 69 vk].

Szk: ~ *alatt van. 1843:* kérvén, hogy ne vetnének oda erdőt, mert azon hely adó és taxa alatt van [VKp 116] ✳ *annuális* ~. *1756 k.:* (A jobbágyok) ketteje kőzűllők világtalan, és bánnaságra jútott állapottyokkal haszontalanokká lévén, nem akarják magokot ... annualis taxa alá adni [Déva; Ks 94. 24. 3] ✳ *földesúri* ~. *1847:* a királyi fiscusnak a három helységben a földesúri taxa megvételén kívül semmi több joga nem lévén ... annyira fellázodtak volna az emberek, hogy ... az urbarialis taxa beszedésére még collectort sem lehet kapni [VKp 175] ✳ *szegődött* ~. *1769:* Kelementelki Petrás Siga Groff Lázár Antal eo Nga Jobbágj Czigánja ... az Szegődött Taxát az egj Aranyot minden esztendőb(en) ... betsűlettel meg adgja [Msz; Ks 67. 48. 31] ✳ *urbariális* ~. *1746:* Akár vrbarialis Taxát, akár ordinárium Militare Quantumot repartialnak, mindenkor tartoznak az Falut a' Popa házahoz convocálni [Bulzest H/Déva; Ks 62/10].

2. megszabott ár/díj; taxă stabilită; Preis, Gebühr, Taxe. *1679/1681:* Vdvar biró Ur(am) mennyen végére az dolognak, es ha az Supplicans Expositioja szerint vagyon az dologh, adgyon Taxat azon darab földnek épetésén rajta (így!) [VhU 461 Thökölyi Imre válasza]. *1785:* az Ettzeri petsétlésnek Taxája 48 penz [Torockó; TLev. 6/1. 12a]. *1792:* Bándig fogadott Lonak Taxája T.h. 1 Dr. 20 [Mezőbánd MT; MbK XII. 85]. *1802:* Taxa Executionis Fhung 12 [BLt 12 Véglai Horváth Gáspár szb kezével]. *1815:* A Cseh (!) bé állása taksat az az 15 Rh. forintokat ... mái napon béis fizetet [Kv; ÖCJk].

Szk: *behozatal ~ja. 1825:* Rongyok, és egyébb pakolni valok 1 Másа Bé-hozatal Taxája 3 xr [Kv; EMLt] | Lenn portéka Kötött vagy szött Bé-hozatal Taxája 6 fl [Kv; INyR] ✳ *exekucionális* ~. *1778:* Ns Torda var(me)gye Felső járásának ordinarius vice Ispanynya Mindszenti Tkts Nzs Jozsa Győrgy uram ... parantsolt iránta ... Szolga Biro Ur(amna)k hogy el tsépeltettvén azon két kas Kukuritzát, az Exekutionalis Taxát belőle ki tsinálya [O.déllő TA; DobLev. III/520] ✳ *harangozás ~ja. 1741:* Hogy ... az Eklesiának a' Harangozásbol valo jövedelme ... ne kissebbitessék meg határoztatott az is hogy az Harangozás Taxaja ezután egy Rh forint légyen [Kv; SRE 274] ✳ *inasi* ~. *1802:* Ilyés Győrgy ... a Tzéban állásáert, és bé vételéért valo ínasi taxát 6 Hat Rforintokban ... le fizette [Ne; Incz. XII. 1a] ✳ *konszkripció ~ja. 1806:* Conscriptio Taxája ... Az Elsö Foliusért xr 50 ... Az azután következő 62 Foliusokért fel vévén egy foliust a xr 24 teszen [Mv; Ks 92] ✳ *levelek ~ja. 1677:* Levelek taxája a' limitatio szerint exigáltassék ... Levelek taxáinak limitatioja [AC 263] ✳ *mesterasztal ~ja. 1748:* Meltan kévánhattyák az Ak az Mester asztalnak taxajat a kőzönséges Czéh hasznára, mert ennek elötteis nem privatus emberéké hanem a' Czéhjé volt | meg kévánjuk hogj az Czéhnak readjudicaltassék azon Mester asztal taxája [Torda; TJkT III. 222, 223].

3. rendkívüli adó; impozit extraordinar; außerordentliche Abgabe/Steuer. *1618:* az mikor az Orzagnak oly expeditiojara Taxat, vagy egieb azokra rendeltetet dolgot imponalna az varmegye, ö keglme Zabo Daniel vram oltalomnak okaertt, es karnak el tauoztatasaertt io gonduiselesel legien feleölleök [Kv; Törzs]. *1621:* Gub V. eo Naga paranczolattjara attunk Teoreok Czazar zamara ket altalagban Eczetet Huzon eot Vedret es hat ejtelt, melinek felet eo Naga, meg igyrte az Taxaban hogi be vetetj [Kv; Szám. 15b/IX. 179]. *1664:* Komána Videki assessor boeroknak taksajok kivel tartoznak az Fű kapitannak taler no. 4, Garas es poltura penz ... fl. 20 [UF II, 304]. *1671:* Az Verus Praetendens Possessorok az Oláh Papokon, dézmájokon, és illendő honorariumokon kivül, egyéb taxát ne exigállyanak sub poena Articulari [CC 2]. *1681:* Taxa fizető emberek, Taxajokat két Terminusoko(n) szokták be adni; felét Sz: Györgi napra; masik felet penigh Sz: Mihály napra [Vh; VhLt 42]. *1751:* Lá Báj peszte Ape Jéri ... égy hegyben három Vas Bánya ... mely Bányákat is az Thoroczkaiak colallyák Taxában [Járamagura TA; EHA]. *1794:* Tustyántz Juon

tízennégy számbol állo kecskeit a Krivínai nyomáson taxa mellet Josziv Gornikkal valo meg edgyezése szerínt jártotván, elfogatatott [Lapugy H; Ks XLVIII/9 Keresztúri Báár György ns. vall.]. *1827:* Az ugy nevezett esztendőnként járni szokott havasbert vagy Taxát egészen mindenféle havasi beneficiumokat ..., azoknak fele része légyen a' miénk [Magyaró MT; DE 2.].

Szk: *~ra kiadott. 1850:* taxara ujbol ki adott telkek használat üdeje, minden évben Szent György napjan fog kezdődni [Bács K; KmULev. 3] ✳ *~ra odaad. 1772:* Értetteé bizanyason a Tanu ... eo Excllja Malma felől, hogy ... taxara Esztendőnként 50 forintokért akar kinek oda adták volna kenálkodtanak vélle? Mi volt akkor oka, hogy óly kevés Taxáért ada adták volna? [Kük; JHb LXVII/2. 371 vk] ✳ *kapitális ~. 1792:* A Kőzönséges Adorol égy átallyab(an) Szó fordulván elő az Ország Gyűlésen ... a más nagy Királlyi Városoknak példájok Szerént ... tsak akkor miveltethetnek ezen Helységb(en) a midőn a Föld mivelés Szőllő munka és a tetemes Vectura engedtetik, kővetkezésképpen azok itten ollyan Beneficiumok(na)k nem tartathatnak, mellyekre a Capitalis Taxának olly nevezetes nevekedtetése irattathatnék [Zilah; Borb. II].

4. bérleti díj; taxă/sumă plătită în schimbul folosirii temporare a unui lucru; Miete, Pachtgebühr, Pachtpreis. *1761:* Bukuresten az Malmoknak Semmi taxája nem vala, introducaltatot, és importal annuatim Rf 12 xr. 28 [Déva; Ks 94. 24. 4]. *1778:* az nevezett helyet birta az Topa Szent Királyi Oláh Pap, de mindenkor valami Taxa mellett ... hallottam hogy meg arendalta [Zsobok K; JHbK XXII/8]. *1781:* (A) Szánto földekett én ugy tudom, hogy a Városiak birták, s birják ma is, hanem a falusiak csak taxába velegeték ki [Msz; LLt 89/5]. *1786:* vagyon egy bizonytalan vallasu Papistas Ratz Peter nevezetü Ember, az ki asz mondatta hogy eő nem ád soha Taxát, mert neki nem ad az Ur Semmit is [Torockó; TLev. 4/13. 35]. *1787:* a Nalátzi Majort ... jo volna ha Nsgtoknakis tettzenek valami taxa mellett Benedekfi vramnak adni [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

Szk: *~ra bír. 1823–1830:* Ezen jószágot Máthé László átadta az anyámnak, ki is bírta azt holtáig, lakván az hátulsó két házakban, mert az első házat taxára mások bírták [FogE 86] ✳ *~ra kiad. 1833:* A Malaton levő Henter Házafélét ... Taxara ki adtam Csizmadia Kis Joseff es Felesege Török Theresianak [Dés; Törzs 50 Désí taxalisták]. *1842:* (Házamat) kí adtam Taxara Kôfarago Cseh Ferencz ò Kegyelmenek [i.h. 67] ✳ *annuális ~. 1748:* A' Mészárszék-(ne)k annualis Taxája lévén tiz forint, az Instansok árulo hellye pedig két akkora hellyet occupalván az kőzőnseges piaczbol, nem sok(na)k itiltetik tizenkét forint pro annuali Taxa [Torda; TJkT III. 225]. *1797:* Évai Andrásnak obligatoriája Tizen hat M forint Annualis Taxárol, mellyben a Felesége el adott Házát ki vészi 1777 28o 8bris [M.igen AF; DobLev. IV/777. 25] ✳ *esztendőnkénti ~. 1840:* Vagyon egy kő és sendély fedél alatt lévő velnyicze, mellynek tsak esztendőnkénti taxája a' mennyibe ki adhato lenne vetetik fel [Somkerék SzD/Kv; Ks 100 Nyilak könyve 26] ✳ *határ ~ja. 1763:* Tudom azt is hogy az Marsinának Juhaikat ezen Falu határán pascualván azon pascuatioért az Aszsz(on)y ő Nganak[a] is mint ide valo Possessornak határ Taxájáb(an) bárányakat adtanak [Záh TA; Mk VII/1. 15. — [a]Özv. báró Alvintzi Gáborné gr. Gyulai Katának] ✳ *ház ~ja. 1788:* az házon Sok reparatio kivántatott ugy mint[a] ... annak idejében az azonokra tett költségem az Ház Taxájában imputáltassék [Déva; Ks 75. VIIIb. 111. — [a]Fels. köv.]. *1837:* Pavai Mihálly és Felesege Henter Susanna tartoznak ... hazok Taxájából 6 Rf [Dés; Törzs. Désí taxalisták] ✳ *lakhely ~ja. 1822:* Katlan, szerszámok reparatiojokra ... a' Cserép vető mester Téli Tűzelésével és lakhelye Taxájjával edgyűtt 2 Rf [TLev. 631] ✳ *malom ~ja. 1793:* Hitelessen doceállyon arról a' Ratiocinans, hogy, vagy az élő Malmoknak Taxáját mind fell nem vette, vagy pedig a' Malmokban esett pusztulás ebben az Esztendőben [Déva; Ks 78. XVIII. 8. 37] ✳ *molnármesterek ~ja. 1774:* A Malmokbul Malom porbol Molnar Mesterek Taxájából vanyolokból ... mennyit prosperáltak [Mocs K; KS gub. vk] ✳ *piaci ~. 1833:* à Szita, rosta, romlás censusba vetelével minden véka buza ki sütése aztis fel véve hogy Piatzi Taxátis három három RForintot fizetűnk belé jőn aprosági költségbe 31. 32 xrokba [Torda; TLt 1534] ✳ *rendes ~. 1721:* egj bizonyos ember volt rendeltetve ... ki it osztogatta az Czedolat azok(na)k kik az rendes Taxa szerént marhájokat vagj Juhokat oda a Facsétra hajtani akarták s ugj az Czedulában specificalt marha vagj Juh Szám szerent vette be a Taxat [M.gyerőmonostor K; KCsl 5].

5. bírság; amendă; Geldbuße, Buße, Geldstrafe. **Szk:** *~t vet vmire. 1784:* A kik logó marhát tsaptak a jármas ökrök legelő hellyekre azokra taxat vetett a falu [HSzj *lógómarha* al.]

◇ **Szn.** *1763:* Taksa Mihály nevű Fogados [Gálfva KK; Mk VII/1. 26 Antal János (42) jb vall.].

taksaadás adózás; plata impozitului; Ableistung der „Ablösungstaxe". *1677:* Belényes Városi Nemesség contra prerogativam Nobilitatem taxa adásra ne erőltessék, és atol immunis légyen [AC 146].

taksaadózás a földesúrnak járó szolgáltatás pénzbeli megváltása; răscumpărarea servituţilor iobăgeşti; Gebührenzahlung für die Ablösung urbarialer Dienstbarkeiten. *1666/1681:* ezen varosomban lako Timar Vlad nevű taxás jobbagyomat, enis esztendőrül esztendőre nyolcz forint taxa adozasban es tiz napi szolgalatban magát felességét, és utanna kővetkezendő maradekit megh tartom | Faczadrul Török földérűl ki bujdosot Hunyadi Városomban ... bizonyos ideigh Taxa adozasba(n) lakot Sebssan alias Racz Janosnak ... Házát ... az Gőrőgh Uczaban, ... mindennemű adozas, dézma, kilenczed, szedő vivő kűlső avagy paraszti szolgálat alol eximalom [Vh; VhU 229, 258].

taksabeli földesúri haszonvétel díját illető/díjra vonatkozó; care se referă la suma de bani percepută pentru răscumpărarea servituţilor iobăgeşti; die urbariale „Ablösungsgebührenzahlung" betreffend, Taxen-. *1681:* Péter János taxajabéli deszka numero 200 [CsVh 97]. *1831:* Ezennel kűldetik Meltosagos Bartsai N urnak az 183 (!) esztendőbéli Dezma ... Taxabeli penz pedig eszerént [Teke K; LLt].

taksabor a földesúrnak járó szolgáltatás fejében beszolgáltatott bor; cantitatea de vin care trebuie dat stăpînului feudal în cadrul servituţilor iobăgeşti; „Taxenwein": Abgeltung der urbarialen Ablösungsgebühr durch Wein. *1704:* Ugyan ma jöttenek vala bé hozzám hárman a péterfalviak, és azokat akarták volna szabadítani, akiket itt megfogattam volt közülük a taxa borért, azt ígírvén, hogy ha a kurucoktól jöhetnek, a bort béhozzák [WIN I, 308]. *1731:* Szaszaron congrégált Anslogos Taxa bor [Szentbenedek SzD; Ks 15. LVII]. *XVIII. sz. v.:* Végre kívánt a' Grofné 300 veder

Királyfalvi Bort maga italára ... én erre reá nem mentem, és az függőben maradt. 100 vedret igértem nem acceptallya ... hanem a' Taxa és Dézma borral acceptállya [GyL. N. Solymosi Kontz József lev.].

taksafizetés 1. a földesúrnak járó szolgáltatás megváltásáért járó pénzösszeg kifizetése; plata unei sume de bani pentru răscumpărarea servituţilor iobăgeşti; Entrichtung der „Taxe" (Gebühr) für die Ablösung gutsherrlicher Dienstleistungen. *1667/1681:* Jövevény mas Orszagbeli emberek lévén ... igazan pénzeken vőt es szerzet őrőkségen telepedvén megh, ezen ... Haczogh Varosa regi Privilegioma es szokot rend tartasa szerint alkolom szerint penigh bizonyos penzbeli Taxa fizetésre, nem egyeb paraszti rabotas szolgalat ala hagyattak volna magokat [Hátszeg H; VhU 365]. *1673/1681:* Ezen ... Alberti Zolgam Miklos Ur(am) Batyam V Hunyadon lako Suba Iuonnak Taxa fizetésről ki adott levele, előmbe producaltatvan, tőlemis[a] in omnibus punctis, conditionibus approbaltatik es Confirmaltatik [VhU 317. — [a]Gr. Thőköly Imre konf.]. *1779:* Suro Togyer ... Taxa Fizetéssel szolgálta Mlgs Földős Urát [Marisel K; GyL. Bogla Nyíkula (85) jb vall.]. *1782:* ez elott Cir(citer) 30. Esztendőkkel ... kezdettek a Bányászi Mesterségről a Taxát meg kivánni, ugy terjedett el a Taxa fizetés minden Verős Kováts Mester emberre; s másokra is kik tehetősebbek voltak; a' szegényebbek addig meg maradtak a' Raboták(an) [Torockó; Thor. XX/5]. *1784:* nem lehet azt bizonyittani hogy mű a Taxa fizetest őnkent vallaltuk és nem erőszak volt annak fel vállalasa, mert mikor a Taxa fizetést fel akarták allittani a Nep nem akarta vallalni oly szolgálatok nemét gondoltak ki 's ketenelittettek erőszakoson annak vegb(e) vitelere magunkot ... és nem szolgáinkot v. soldosinkot s' Lovainkat[a] [uo.; TLev. 4/9. 12a. — [a]Tollban maradhatott: kötelezni]. *1786:* az kik Taxa fizetéssel el maradtanak ... mind azakat az Tisztartok, Darabantak, hurtzalták, rongálták arestumban tették [uo.; i.h. 4/13. 28].

Szk: *évi ~. 1843:* A hurubások is már ma, ha marhát tartanak, 5 forint 12 krajcár, ha marhátlanok, bár semmi külső örökséget nem bírnak is, 2 váltó rénes forint 36 krajcár évi taxafizetéssel terheltetnek [VKp 127].

2. díj fizetése; plata unei taxe; Gebührenzahlung. *1813:* bé menvén hivatali kotelessegemnél fogva a betsületes füsüs Czéh Gyűlésibe Taxa fizetés nelkűl, meg kivántam visgalni ezen Czéhbéli Czéh mestereknek számadásait [Kv; FésCJk 82 Jánosi György Commercialis Commissarius kezével]. *1825:* Utozo Mester legényeknek és más szegény Embereknek 10 font Vásznak 11 xr. Taxa fizetés mellet fontyárol bé-hozni meg-engedtetett [INyR 8754].

3. bérleti díj fizetése; achitarea/plata taxei în schimbul folosirii temporare a unui lucru; Mietzahlung, Pachtzahlung. *1843:* Azon helyeket, melyek az erdők közt voltak, vagyis az erdők kerületibe estek, a kamarai tisztek elvették és taxafizetés mellett az embereknek kiadták [VKp 133].

taksafizető földesúrnak járó szolgáltatás alóli mentességet fizető; care plăteşte o anumită sumă de bani pentru răscumpărarea servituţilor iobăgeşti; ... wer (für die Abgeltung gutsherrlicher Dienstbarkeiten) eine Ablösungstaxe zahlt. *1681:* Taxa fizető emberek, Taxajokat ket Terminusoko(n) szoktak be adni; felét Sz: Györgyi napra; masik felet penigh Sz: Mihály napra [VhU 42].

taksál 1. bírságot megállapít; a stabili amenda; eine Geldbuße bemessen. *1632:* Az birsagnak egy resze meli az Uarosb(an) esik a' biroe, az két resze penigh az Uduarbiroje es az Porkolaboke uolt az birsagh mikor esik azis az Uarbeli Tizteke, es az mint akartak ugj Taxaltak [Fog.; UC 15/38 Urb. 111]. *1746:* nem hallottam hogy tsak egyszeris az Falusi Birott hozza tartazandokkal ... ki vitte volna, s a kárt még betsűltette volna, hanem ... maga magát Bironak tévén, ugy taxalta, a mint Szinte Szerette [Szentegyed SzD; WassLt Kőtőles Illye (62) zs vall.]. *1768:* Azon bé hajtott őkrőket ... menyire bűntettette s taxalta? [Dob.; Born. VI. 6 vk]. *1768/1771:* Udvari Gornyikok, Tisztartók, Dsugyak, Kenizek kik(ne)k mi kárt tésznek, kiket mivel aggravalnak, opprimalnak es praeter debitum taxálnak? [H; Ks 112 Vegyes ir. vk]. *1780:* Marhajokat a Falusiak(na)k ha a Tilalmas Retekben tanallyák Taxallyák megis utollyára meg becsűltetvén a Kár meg kell fizetniek [K; IB. Kászoni Nagy János szb lev.]

2. bérleti díjat megszab; a stabili taxa/suma de bani pentru arendarea unui bun; den Pachtzins/Mietzins festsetzen. *1794:* vadnak ... emberei nékie a' kiket ... Mosiákat nékiek alattamban adván, Taxál [Bulzest H; Ks 75. VIIb. 150].

3. kifizeti a földesúrnak járó szolgáltatás megváltását; a plăti o anumită sumă de bani pentru răscumpărarea servituţilor iobăgeşti; eine Ablösungstaxe für die Ableitung gutsherrlicher Dienstbarkeiten bezahlen. *1674/1681:* Nem tartok ellent benne ha őrőkséget vehet fiai szamara, es Taxal tőle mint az tőb Taxas Jobbagyim [VhU 470 Thökölyi Imre válasza]. *1714:* Todorán Mihály kétt Fias Juval taxal [Kászonfelsőfalu Hsz; LLt 85]. *1766:* a' ki a' Pásztor házaban lakot Fagyuval taxált a' Falunak [Szentegyed SzD; WassLt Lupsa Vaszilia (46) zs vall.]. *1773:* Adnak ... két két fias juhat taxában, a mellett a havasokért is külön taxálnak [Gyszm; LLt gr. Lázár conscr.]. *1781:* azon ... Havast, és Lábjait, Erdejit, Mezejit, Bükkőseit békességesen birta ... s ha különősön taxáltak volna valaha róllok nem az irt faluknak, hanem ... (a) Lázár familiának [uo.; DE 3].

4. bírságol; a amenda; mit einer Buße/Geldstrafe belegen. *1677:* A' Szászság kőzőt Pásztorkodo, vagy egyébiránt igaz kézi munkájokkal élő kűlső embereknek Jobbágyit, se cirkálásnak idején, se egyébkort ártatlanul, és a' tőrvény uttya kivűl, se a' Tisztek, se utánnok lévők ne sanczoltassák és taxállyák [AC 242]. *1727:* Nemes Városunk lakosainak Marhájok mikor nyomásb(an) vagyon ... legeltessenek minden Controversia nelkűl onna(n) ... akármi nevél (!) nevezendő labos marhájokat ne reggessék, ne hajtogassák; s ne Taxállyák [Dés; Inv.]. *1737:* Mioltatól fogva a Tarló fel szabadúlt, igen sok panaszok jöttenek előnkb(e), hogj betsülletes atyánkfiainak marhájokat reggetik és taxallyák [Dés; Jk 486a]. *1738:* nem facultaltattanak ó kglmek, hogj valakit a ki küldendők közül taxállyanak; azért az I. Kimpán Juon maga szukmannyát ki váltván, elviheti [Dés; Jk 279a]. *1742:* az mely fűvelő hellyet engedtűnk bé sem kerteltette méghis az el mult nyáron az nyomásbol taxalta a szegénységet [Zsombor K; Somb. I]. *1771:* Csudálkozom én az olyan embereken, az kik azt jovalják a királynak, hogy az alattvalókat sokféle keresett útakon-módokon taxálja és enerválja [RettE 254].

5. díjat fizettet; a supune la plata unei taxe; jmdm eine Gebühr/Taxe auferlegen. *1797:* publicaltassek 1mo Hogy ezután a' Causansok űgye a' Partialisba fel nem vetetődik hanemha Procuratora leszen, leszen ket Prokurator a' kik is

olly summason nem taxallyak a Causansokat [M.bikal K; RAk 23]. *1806:* Győri Péter nem ád nékem kosztot pénzért-is a' béli boszszujában, hogy én miért hagytam vala el őtet, és miért mentem Ignátzhoz, oka pedig annak tsak a' volt hogy engemet rutul tacsalt [Mv; Ks I Thuróczy Károly lev.]. *1823:* Fel olvastatik az ide valo Dévai Fazakos Czehnak Instantiaja, mellyben panaszolják, hogy özvegy Tekintetes Szeredai Domokosné aszszony, a' Dévai piatzi kapu előtt lévő kis Szinetskéért, hogy alatta árulgatnak Szambatonként őket nagyon Taxálni kivánnya [Déva; Ks 91. C. 12].

taksálás bérleti díj kirovása; stabilirea sumei (de bani) pentru folosirea temporară a unui lucru; Festsetzung der Miete/Pachtgebühr. *1839:* Deesi Samuelne Malatzi Telkit és Hazat adtak ki ... az utanna jarando nyilaival édgyütt olly alkalom mellett, hogy annak Kertyet és az hazat Conservallya, Conserválván ... a' kővetkezêndő Esztendőkre nezve is a' Taxalásba elsosege lészen [Dés; Törzs. 14 Désí taxalisták].

taksalevél földesúrnak járó szolgáltatások pénzbeli megváltásáról szóló szerződés; scrisoare/document cu privire la răscumpărarea servituţilor iobăgeşti; Kontraktbrief über die Ablösung der urbarialen Dienstleistungen. *1681:* ă jobbiagiokbol ăllo Taxasok akár mely közönseges Contributio alol (: Innep Tyuk, Tyukmonj, szaraz korczomaert valo fizetestől, ako Zab adostul :) nem immunitaltatnak, hanem ha Taxa leveleken valo resolutiob(an) signanter effelerölis emlekezet lészen [VhU 199].

taksálhat büntethet, bírságolhat; a putea amenda; mit einer Geldstrafe belegen können. *1740:* az Thordai Varga Mester emberek, az Céhes Szigyártokat, sem nem visitáálhattyák, sem nem taxálhattyák [Torda; TJkT I. 188].

taksalista 1. vmilyen szolgáltatásért/használatért váltságot fizető személy; persoană care plăteşte o anumită sumă de bani pentru răscumpărarea servituţilor iobăgeşti; „Taxalist" (Person, der die gutsherrlichen Dienstbarkeiten durch die Bezahlung der „Taxe" aus/abgelöst hat). *1756:* Hadnagj Szücs Avrám, mint hogj ezen Dévai taxalistaktól köteles bé szedni ă pénzt, és az Udvarb(a) administrálni, faradása recognitioját(an) régi usus szerint fundusa censusa szokot condonaltatni [Déva; Ks 101]. *1762:* Esztendönként (!) az Taxalistak száma Szokott regestaltatni, és midön többen talaltatnak az Taxais augealtatik [uo.; Ks 76. IX 12]. *1834:* Taxálisták 1834 [Dés; Törzs. Désí taxalisták].

2. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: taksás, váltságos; care plăteşte o anumită sumă de bani pentru răscumpărarea servituţilor iobăgeşti; ... wer für die Abgeltung gutscherrlicher Dienstbarkeiten eine Ablösungstaxe zahlt. *1817:* taxalista Szuszán János részeges 's korhel volta miatt kéntelenittetett házát el adni [Déva; Ks 90. XCVII. 5].

taksáló szolgáltatást megváltó; care îşi răscumpără servituţile iobăgeşti; sich der Dienstbarkeiten durch Zahlung entledigend. *1732:* A Máramarosi Nyestel Taxáló 14. Jobbágyok ... két egyenlő részekre osztatnak [Nsz; Ks 40. XXVIIIc].

taksáltat megbüntet, bírságol; a pedepsi, a amenda; bestrafen lassen. *1735:* Hallom az A ő Kglme hogy millyen nehěz szokkal aggraval hogy az Anak ő Kglmének mitsoda szolgajat meg fogtam és taxaltattam volna [Torda; TJkT I. 67]. *1834:* Ekklésiaink szorosson nem taxáltatnak [Vaja MT; HbEk].

taksáltatás 1. díjfizetés; plata unei taxe; (Verpflichtung zur) Zahlung einer Taxe/Gebühr. *1740:* mellyik Mesterségen levők(ne)k competállyon de jure annak exerceálhatása ... constált a Magistrátus előtt hogy un<ice> a Szigyártokot illeti, és Deliberativě a Thordai Varga Céh tseres szijak-(na)k visitatiojaktol és taxáltatásoktol amovéál<ta>tott [Torda; TJkT I. 188].

2. földesúrnak járó szolgáltatás megváltásának fizettetése; achitarea sumei de bani pentru răscumpărarea servituţilor iobăgeşti; Ablösungstaxe für grundherrliche Zahlung der Dienstbarkeiten. *1785:* Ezen mostani Taxáltatásankat pedig tsak mint egy harmintz hat Esztendöktöl fogva kezdették szokásban venni Földös Uraink [Torockó; TLev. 6/1. 9b].

3. bírságolástatás; amendare; Außerlegung einer Geldstrafe/Buße. *1793:* A más három rendbeli Juhoknak taxáltatásokban esett, és a' Raciotinans által is meg esmért hiba ... Rf 10 xr. 1 [Déva; Ks 78. XVII. 8. 12]. *1836:* ide bé adott Kérése melletti hiteles Bizonyitványokbol nyilván valo lévén Babos Istvánnak hibából esett taxáltatása, őtet ezen Kir: Fö Számvevő hivatal a' relaxalandok kőzé mái napon feljegyezte [Kv; RLt gub.].

taksáltatik 1. díjfizetésre köteleztetik; a fi obligat la plata unei taxe; zur Zahlung einer Gebühr verpflichtet werden/sein. *1677:* Ecclesiak visitalásának idején a' szeginység ne taxáltassék [AC 255].

2. bírságoltatik; a fi amendat; bestraft werden. *1738:* Hadnagj Atyánkfia ö kglme, ma, a körűl való Falusiak(na)k küldjön 2 :/: 2 pénzt, hogj marhájokat, 's Juhokat fogják el határunkról; Serüs Marhájok bé hajtattatik, és annak rendi szerint taxáltatik [Dés; Jk 501a]. *1840:* nagy királlyi adoval ne taxáltassan [Dés; DLt 1444].

3. (ár) felbecsültetik; a fi evaluată/stabilită valoarea (a ceva); geschätzt werden. *1698:* ha pedig a Debitorok és Creditorok kőzött a kőlcsőn adott Marhák és edgjetmások igaz folyó árron nem taxaltattak vólna, az ollyan adossag-(na)k nincs ereje ugj mint az mely tőrvény ellen lőtt [UszLt IX. 76. 64 gub.].

taksanyest földesúrnak járó szolgáltatás megváltásáért adott nyest; jder dat pentru răscumpărarea servituţilor iobăgeşti; etwa: „Taxenmarder", dem Gutsherrn als Ablösungsbetrag gegebener Marder. *1731:* percipiáltam Gyék Juontul negj Taxa Nestek árráért Flor 9 d. 25 [Szentbenedek SzD; Ks 70. 51].

taksapénz földesúrnak járó szolgáltatás megváltásáért fizetett pénzösszeg; sumă de bani percepută/plătită pentru răscumpărarea servituţilor iobăgeşti; Ablösungsgeld/-betrag für die gutsherrlichen Dienstbarkeiten. *1758:* Groff Teleki Sámuel ... a Taxa Pénzt is a' Vajdával Kardos Farkassal rajtunk meg veteti [Nagysomkút Szt; TKl]. *1786:* Az Thoroczkai Lakosak ... ha valamit annak idejében nem praestalhattanak (: nevezetesen az Taxa pénz és Dezma Vass béfizetésében :) annak az eő Szegenységek az oka nem pediglen vak merőségek [Torockó; TLev. 4/13. 59]. *1793:* Barta Sigmond ... bé ment Létzfalvara és ... Kaszoni Jstvánnak a

maga Létzfalvi Joszágából taxa pènzt hozott a Joszágárol valo Levelitis mutogatta [Nagylak AF; DobLev. IV/722 Mich. Szepesi de N.Lak (52) ns vall.].

taksapénzfizetés földesúrnak járó szolgáltatás megváltásáért vmely pénzösszeg (be)fizetése; achitarea sumei de bani pentru răscumpărarea servituţilor iobăgeşti; Zahlung der „Taxe" als Ablöse grundherrlichen Dienstbarkeiten. *1666/1681:* Viseltetven diczeretes Eleimnek ... peldajoktul, kik az V Hunyad Varossat pusztasagbul épétgették, Jöveveny emberekkel megh szallitottak, es kőzzűlők esztendőnként bizonyos Taxa pénz fizetéssel sokakat szarnyok ala megh telepitették [Vh; VhU 316 Nic. Zolyomi dom.].

taksás I. *mn* **1.** földesúrnak járó szolgáltatás megváltásáért vmely pénzösszeget fizető; care îşi răscumpără servituţile iobăgeşti; eine Ablösungstaxe dem Grundherrn zahlend. *1673/1681:* Szent Kiralyon[a] lako Novak Mihaly valasza ... megh engedtem esztendőnkint adgyon Taxat Husz forintot, egyebekbenis alkalmaztassa magat az tőb Hunyadi Taxas Jobbagyim rendihez [VhU 468 Thökölyi Imre válasza. — [a]H]. *1699:* Sztreján Lász (!) nevű Taxas ember adván el hazát Tornya Lazar Ur(amna)k, eő kglme a Papista mestert szallitotta belé [Hátszeg H; UtI]. *1706:* Szent Léleken ... vagyon két Taxas Olah jobbágy, kikis esztendőnkent edgy . edgy tömlöt adnak [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. *1730:* Taxás Jobbágyok Regestruma kik körűl az Szaszsagon és Szekely főlden laknak [TKl 75b]. *1756:* tugyuk aszt bizonyoson hogy mi Taxás Jobbágyok lévén mind azon altal Dézmaval az Uraságnak tartozunk [Kötelesmező SzD; TKl hét román jb vall.]. *1760:* Sorban Zakaria egy taxás oláh Popa Ház hellye [Runk TA; Ks 89 Vall. 5]. *1774:* Van ezen Jószághoz két taxás Czigány, egy egy arany taxát adnak esztendőnként, edgyik Hegedűs, a másik lo Csiszár [Szentdemeter U; LLt Fasc. 26]. *1786:* Mákszem István taxás ember [Borsova Cs; Ks 21. XV. 19]. *1832:* A' Taxás Mokányok Egyezése 1821 [SLt LII. 1]. *1850:* Bácsi hurubás és Taxás Czigányok [KmULev. 3].

2. ami után bért fizetnek; pentru care se plăteşte o anumită taxă/sumă de bani; pacht-/mietepflichtig. *1666/1681:* Hunyadi Varosomba(n) bizonyos ideigh Sellerűl lakot Racz Milotin nevű Görög(ne)k ezen Hunyadi Varosomba(n) Taxas hazat, avagy czak ház helyet Vővén rajta hazat épéteni engedtem [Vh; VhU 260]. *1672/1681:* Szallaspataki Nagy al(ia)s Szabo Mihaly nevű Iffiu Legény alazatos meg talalasabul ertyük, hogy ... Haczok Varossaban lévén egy Taxas őrőksége ... Zolyami Miklos minden adozas es dezma adas alol eximalta Volna [VhU 355 fej.]. *1728:* Taxás fűvek ... Lado Gattyának Szanto főldek térnek meg rajta [Aldoboly Hsz; SVJk]. *1740:* Magurán[a] ... Vannak a Mlgos Árvák(na)k ... Taxás Vass Bányáji Toroczkó Sz. György felől edgy magoss Csuptetőn [Ks. 89 Inv. 27. — [a]TA].

3. bérelt, bérelhető; care este închiriat, care se poate închiria; vermietet, zu vermieten. *1732:* Taxás vizek ... Azon alol a Nagyjok vize pro nunc uratlan, a ki meg keri annak szoktak adni [Aldoboly Hsz; SVJk]. *1844:* Koltsár Anna özv: Nagy Sándorné kérelme — mellybe mint elbetegesedett azt kéri, hogy a' piatzra állitott Taxás kolészájára engedtessen meg hogy edgy záros ajtot tsináltathasson [Torda; TLev. 1173/843].

4. a földesúrnak járó szolgáltatás megváltására kijelölt; în care s-a plătit o anumită taxă pentru răscumpărarea servituţilor iobăgeşti; für die Ablösung der grundherrlichen Dienstbarkeiten („taxenmäßig") bestimmt/ausersehen. *1769/1778:* azon Taxás Esztendőben, őszszel két hétig Nagy falura az Udvarban kellett járnom bondározni [Bagos Sz; BfN 4 St. Kintses (39) jb vall.].

◇ **Hn.** *1761/1808:* Taxás rét (k) [A.jára TA; EHA]. *1793:* Taxás hely [M.kiskapus K; KHn 171].

II. *fn* **1.** taksát/földesúrnak járó szolgáltatás megváltásáért vmely pénzösszeget fizető személy; persoană care plăteşte o anumită sumă de bani pentru răscumpărarea servituţilor iobăgeşti; Person der die gutsherrlichen Dienstbarkeiten durch die Bezahlung der „Taxe" auslöst/ablöst/abgeltet. *1674/1681:* Haczogi Dan Szőts Supplicatiojara valo valasz. Testének fogyatkozása nem most esett rajta, azért ha elein mikor Taxassa lót Santa volt s megh adhatta az négy forintot, mostis maradgyon abban [VhU 474 Thökölyi Imre válasza]. *1681:* Az Taxasokis nyárban akkor Tartoznak Klákájokat ki tölteni valamikor, es valamely siető dolgokban a' Tiszt kévánnya [Hátszeg H; VhU 151]. *1756:* mi Taxasok léven meg ijeszte eő kigyelme bennűnkőt az Uraság parontsalatyával hogy Taxát ne agyunk hanem szolgályunk [Faurest, Kővár vidéke; TKl]. *1770:* én Taxás vagyok ... én kereczettem Taxara Nem Leven szolgalo Cseledem de tudom aztis hogy Senkire erővel à Taxat nem vetettek, hanem magok Keresek után Nyerték meg [Babuca Sz; IB. Volfgangos Szároz (60) jb vall.]. *1785:* A Taxások Veteményit az Udvartól distingváló kert bé hoszszan a porond felé 35. Láb szín deszka gyalog, kert Csére karokra őt őt szálával uj állapotban [Szu; Ks 73. 55]. *1786:* edgyütt Szedgyük a Szanto penszt és a Taxasakat elő hivjuk [Torockó; TLev. 4/13. 24]. *1831:* a' Nemes Városnak külőnősőn már régen vagyok Taxása [Dés; DLt 56].

2. ami után taksát fizetnek/adnak; pentru care se plăteşte o anumită taxă; unter Ablösungstaxe fallendes Besitzstück. *1681:* Ezen őrőksegh ez elot is hat forintos Taxás volt [VhU 33–4].

taksasó földesúrnak járó szolgáltatás megváltásáért beszolgáltatott só; sare dată pentru răscumpărarea servituţilor iobăgeşti; dem Gutsherrn zukommende Salzmenge als (Teil der) Ablösungstaxe. *1699:* Quietantia Vizakna Várossa 1698 esztendőre valo Taxa sovárol mellynek a mostani időhez képest kellet volna lenni negyven ezer kò Soóknak [Vizakna AF; EMLt Joh. Bogáthi só-prov.].

taksásság földesúrnak járó szolgáltatás megváltásának jogával való élés; faptul de a fi scutit de servituţile iobăgeşti în urma achitării sumei de răscumpărare; Recht der Ablösung der gutsherrlichen Dienstbarkeiten durch die Bezahlung der „Taxe". *1676/1681:* Mely Markus Mihalyhoz mutatot Uri jo akaratomat igy ertvén mostani, es jövendőbeli Hunyadi minden nevel nevezendő Tiszteim, hogy ez Specificalt Conditiok szerint Taxassagaban meg tartva(n), semmi paraszti Szolgalatra, es szokatlan adozasra ne erőltessék, parancsolom [Vh: VhU 261]. *1681:* Muntyan Misza Nyagve Taxassagarol valo level [ÁLt 7 urb.]

taksaszállítás adó szállítása; transportarea taxei; Transport der Steuergelder. *1649:* Keőuetkeznek Taxa szalitasra, Es Varos bizonyos szüksegere ualo Commissiok, Mellyekett Ado szedő Vraimek attanak kezemhez Szamadasomra [Kv; Szám 26/VI. 432].

taksaszedő földesúrnak járó szolgáltatás megváltásáért fizetett pénzösszeget beszedő; persoană însărcinată cu încasarea taxelor de răscumpărare a servituţilor iobăgeşti; „Taxeneinnehmer", Einnehmer der Ablösungssumme für gutsherrlichen Dienstbarkeiten. *1786:* Én az Meltoságos Thoroczkai Ferentzné Aszszonyom részéről 18. Esztendeig voltam Taxa szedő, de én soha az én kezem alatt ollyan engedetlen Vakmero Embert nem tapasztaltam tsak edgyetis az ki az Taxát meg fizettni nem akarta volna [Torockó; TLev 4/13. 18]. *1843:* Kilencedik Dávid Nyikulaj lui Juon bucsum-sászai taxaszedő, mintegy 29 éves, görög egyesült vallású, nőtelen [VKp 82].

taksáz 1. földesúrnak járó szolgáltatás ellenében taksát fizet; a plăti o anumită sumă de bani pentru răscumpărarea servituţilor iobăgeşti; eine Ablösungssumme für gutsherrlichen Dienstbarkeiten zahlen. *1749:* (Valami Máramarosba szökött jobbágyok) Nestel, Rokával taxaz(án)ak, vgj hallottam akkor tájban, hogy è fizetett is Nestet taxáb(a) [Szásznyíres SzD; Ks 81. IV. 17].

2. bírságot fizettet; a amenda; eine Buße/Geldstrafe zahlen lassen. *1767:* Néhai Gondviseleje Henter Adám Ur eő Ngának Szász István ... ha vagy egyszer marháinkat ottan kapja, azokot bé hajtván sulyoson taxázza [Gesztrágy K; Born. III. 2 Avordán Gábrilla (40) zs vall.].

taksázás taksafizetés; achitarea taxei; Zahlen der Ablösungssumme/-taxe. *1699:* itt valo Praedicator Békési Ferencz ur(am) sellereket nrő 16 ... a Portiusbol s egjéb féle mind(en) Contributiozasbol Taxazasbol, es Varos s eő ngokat illető szolgalatbol eximalta [Hátszeg H; UtI].

taksázik 1. taksát/földesúrnak járó szolgáltatást vmely pénzösszeggel megvált; a plăti o anumită sumă de bani pentru răscumpărarea servituţilor iobăgeşti; eine Ablösungssumme für gutsherrliche Dienstleistungen zahlen. *1760:* (A) Specificalt személyek kérdésben forgo háznál ... laktanak, és onan ki meg hólt, ki el bujdosot; Vasziliát tudom hogy szóltsvára elszűkvén, onnatis Taxázott néhai Mlgos Banffi György Urnak [Rank TA; Ks 89 vall.]. *1769:* Az ... fel fogott házt hellyek bíratnak az Szomos Ujvári Dominiumhoz, mellyekről, mostan Mlgs Daniel Todarás Urnak szoktak, és szoktunk Taxázni [Szépkenyerűsztmárton SzD; Ks 35. XXIII. 14]. *1774:* Sz(ent) Martonon külőnben Taxás nintsen, hanem ollyankor, mikor az Uraság Emberíre esik a Falusi Biroság Szoktak Taxazni, kikis egy Arany Taxát Szoktak adni azon Esztendőben, a mellet a szőlőbenis szokot munkat tenni az több Jobbagyokkal [uo.; KS 100 conscr.].

2. adót fizet; a plăti impozitul; Steuer zahlen, steuern. *1777:* eő Natsága ... az Atyámnak ... aszt parontsolá, hogy az Ecclesia számára adgyon minden esztendőben egy Fáklyát, s ennyiben Taxázott az Ecclesiának az Atyám [Burjánosóbuda K; JHbK LVI/1].

taksázó adófizető; persoană obligată la plata taxei/impozitului; Steuerzahler. *1732:* A szanto földek mind a Templom szamara taxazok, mind penig a Parochiahoz Pap es Mester szamara valok hiba nelkül vad(na)k a fellyeb valo visita(ti)onak Inventariuma szerint [Illyefva Hsz; SVJk].

taktus ütem; tempo, ritm, cadenţă; Takt. *1798:* a mi leveleink olly ritkánn váltogatják fel egymást, De ennek látom az Erdélyi igen lassu lábonnjáro dolgok fojása az oka; holott, mihellyt valami bé érkezik; akar melly sebessen nyargalt is az előtt; mindjárt illendő méltósággal mérsékelt lassu taktussal kezd lépegetni [MNy XLVI, 153 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából].

taktusos szaggatott; sacadat, cu întreruperi scurte; abgehackt. *1826:* az ő sohajtásai — panaszolkodásai — Leppegő vagy tactusos beszédgyei ollyan unalmomra vagynak, hogy Kolosvárig miatta forro nyavallyába esem [Mv; Told. 7].

tál 1. castron; Schüssel, Tasse. *1586:* Giwlaj Palnak visnek egi beórel boritot zekeret ... 4. lovon attam f. 1. valamj ladaual es talakkal [Kv; Szám. 3/XXIV. 49]. *1595:* Azzú Matheneúal mosottam az Oh Taalakat melyek Tasnadra voltak [Kv; i.h. 6/XVIIa. 146 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1606:* ezeket egjkor az ket talat egy keóbel búzan atta(m) vala el [UszT 20/153 Sofalúi Agoston Balintne Damokos Dorottja aszonj vall.]. *1622:* Egj Talhoz valo Circalo(m) f. — d. 8 [Kv; RDL I. 119 Néhai Tótházi Eötues Mihály ötvösműszereinek lelt.]. *1756:* Tal 16 Porgoló 2 [Branyicska H; JHb XXXV/35]. *1766:* Egy tutzet rosa onbol készitetett tálok [Lesnyek H; Szer. Harsányi Éva inv.]. *1806:* Nyoltz Sultznak valo Táll Két Ugorkának valo Talaval edjűt [Bodola Hsz; BLt].

Szk: *angliai ~. 1622:* Egj eörög Angliaj io tal [Kv; RDL I. 119] ✳ *apró ~. 1684:* Bároczihoz Vásárhellyre a' megh Szegődet 400 apro Talakért f 4 // = [UtI] ✳ *aranyos szélű ~. 1710:* Én erdélyi fejedelem vagyok, még sincsenek aranyas szélű tálaim [CsH 154] ✳ *(batizi) becsináltas ~. 1838:* Portzéllán és Cserép edények ... két kerek bétsináltos egy más ovalis Sültes tálok [Marosbogáta SzD; BetLt 2]. *1849:* A For tzimerbe égy nagy veres olajos festékes krédentz kaszten ... belől égy poltz, ezen részíben voltak portékák ... két bé tsináltos tál [WassLt]. *1851:* egy batizi veres kerek betsináltos tál [Marosbogáta SzD; BetLt 2] ✳ *bécsi ~. 1596:* Negy eoregh wy Bechy thál [Kv; RDL I. 65]. *1709:* Tizen hat őrög Becsi táll [WassLt Árva Matskási Ersebet inv.] ✳ *cifrás ~. 1637/1639:* Eöregh czifras tál 3 [Kv; RDL I. 111] ✳ *csíkos szélű ~. 1837:* Steingut elegyes edények Egy csikos szélü kerék tál [Szentbenedek SzD; Ks 88.10] ✳ *csipkés szélű ~. 1793:* hosszuko csipkés szélü füles talak 14 [TL Conscr.] ✳ *desszertes ~. 1862 k.:* Dessertes kékszegélyű tál [Kv; SLt Vegyes ir.] ✳ *ezüst-aranyos szélű ~. 1736:* legelsőbben az császár képe asztalára ezüst aranyas szélyű tálakban felvitték az étket [MetTr 395] ✳ *fedős ~. 1838:* Egy leveses fedös füles tál [Marosbogáta SzD; BetLt 2] ✳ *füles ~ → csipkés szélű ~* ✳ *(görgényi) solcos ~. 1824:* Egy soltzos Tál Tángyérostol [Erdőszengyel MT; TSb 43]. *1830:* egy Görgényi Soltzos Tál — Tángyérostól [Msz; Told. 19] ✳ *gyümölcsös batizi ~. 1820:* Három Gyümőltsös batizi Tál [Mv; Told. 19] ✳ *három szegeletű ~. 1816:* Holitsi négy nagyobb és őt kissebb hosszuko Tál, és egy három szegeletű Tál [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.] ✳ *holicsi hosszúkó ~ → három szegeletű ~* ✳ *kerek ~ → csíkos szélű ~* ✳ *kétkupás ~. 1836:* a' Czéh által meg határoztatott, hogy az inasok midőn fel szabadulnak és legénnyé lésznek, készittsenek proba remeкül a' láto mester jelen létében ... egy két kupás tálat [Zilah; ZFaz. *kupás lábas* al.] ✳ *kolozsvári ~. 1611:* Egj keözep kolosuarj tal [Kv; RDL I. 88] ✳ *közép ~. 1551:* Jwtot ozlas zerent eg ewreg on tal, eg kozep tal, eg kjs thal [Mezőszengyel TA; BfR 304/108

Gerendi Ferencné Dienessi Kata és gyermekei osztozólev. — L. MNy LVIII, 492]. *1629:* Egy keozep tál [Kv; RDL I. 132] ✳ *leveses ~ → fedős ~* ✳ *mázas ~. 1679:* Mázos Tál nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 135]. *1681:* Belső Sáfár ház ... Vagyon itt ... Uy Mazas Tál Nro 1 [Vh; VhU 562–3]. *1797:* Mázas Nagy tál 3 [Bencenc H; Ks 33 Szásznyires III] ✳ *mély ~. 1849:* Egy kerek méjj retzés veress szélű Tál [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] ✳ *ormos ~* kiemelkedő szélű/peremű tál. *1803:* Ormos Tsipkés tál 3 [Veresegyháza AF; Told. 43] ✳ *öreg ~. 1714:* Két rendbéli örög Talok No 17[a] [Kv; AH 49. — [a]Fels-ból kiemelve] ✳ *recés szélű ~ → mély ~* ✳ *tordai ~. 1801:* Őt Tordai Tal és 3 Tanyér Dr 50 [Mv; MvLev. özv. Ugrai Dávidné lelt.]. *1812:* Egy fülles Tordai Tal xr 12 Egy pár Lapos Tordai Tál xr 10 [Mv; i.h. Szürtei József hagy.] ✳ *vert ~. 1651:* Kett eöregh vertt talak [Kv; RDL I. 28].

2. *átv 1710:* amit a jesuiták tanítanak is, noha azt hazudják, hogy az ő munkájok, de mind a régi más szerzetbeli tudós emberek inventiói, hanem a jesuiták a másoktól készített étket magok tálokban rakták, s úgy adták elé [CsH 387. — 1707-re von. feljegyzés].

3. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; în Attributivem Gebrauch: tálnyi; (cam) cît conține un castron, un castron de ...; Schüsselvoll. *XVI. sz. köz.:* A mestereknek penig fürűl-fűre kell adniok[a] égy-égy tál étket [Dés; MNy XXXIV. 119. — [a]Ti. a céhbe belépőnek]. *1574:* Margit Molnar gergelne Azt vallia ... hallota Eomagatwl az Azzonembertwl hogi az Barbara leany egi tal lyztet hozot volt oda eoneky [Kv; TJk III/3. 362a]. *1586:* 18 Junj voltanak Az summa penznek meg kerese koran Biro vram Thanachiaval egietemben az Thanachj haznal ebede volt negi tal etek [Kv; Szám. 3/XXIV. 21]. *1598:* witedtem ... Egy Taly pankokot [Kv; i.h. 7/XVIII. 77 Masass Thamás sp kezével]. *1609:* Főzettem Cedula igazito Urajmnak 1. Tal Etek Papret, kaprot, hagima levelet [Kv; i.h. 12b/IV. 155]. *1641:* egy tál hideg étek vagyon ... egyék benne [Mv; MvLt 291. 274b–277b átírásban]. *1672:* Mikor valamely Mester Ember avagy legeny a' Czehb(en) be akar allani elsőben tartozzék bekőszőnő Pohart adni ugymint 2. tal etellel egy pecsenyet egy veder borral es egy forintal [Dés; Jk]. *1722 k.:* A Minister tartozik a kaszasok(na)k edgy veder borral, edgy tál etekkel [Körtvélyfája MT; GörgJk 121]. *1736:* A második asztalnál ... réndszerént mindenkor volt négy tál étkek [MetTr 432]. *1752:* Valamely mester Legény ... az betsületes Chében bé akar álani ... tartozik az Láto Mestereknek collatiot adni ugy mint két Tál ételt s Bort a menyit el kőlthetnek [Kv; KCJk 16a–b]. *1823–1830:* Tehát míves napokon míg a mesterrel a templomban voltunk, azalatt Sepsiné főzett egy tál köményes levest [FogE 282].

4. alátét/vmi alá való tálacska; farfurioară, suport pentru vase; Untertasse. *1753:* Török Csésze Tálastol 9 [Szentmargita SzD; Ks 11. 18. CII]. *1755:* Kafé szin fintsia tálastol 1 [Batiz H; BK. Naláczi conscr. 1020]. *1778:* Fingjia pár Nro 5. tálával [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13]. *1788:* Fejér Hollítsi Fintsia tálastol 6. pár | Egy pár tsukuládés Portzellán Fintsia Tál nélkűl [Mv; TSb 47]. *1794:* Egy on métselő Tálastol [Koronka MT; Told. 12/104]. *1795:* Generalisné Gr. Bethlen Pálné Aszszony Ö Nga adott 10 Rf Bánko tzédulat, hogy ahol a' tört finsiának tsak a tálát tsináltassam meg [ETF 182. 25 Gyarmathi Sámuel felj.]. *1832:* Kilentz pár szájmoso, Tálával poharával [LLt]. *1849:* egy ordinér findzsia tálastol [Somkerék SzD; Ks 73/55].

Szk: *recés ~. 1837:* Őt Jápániai Findzsia ... táljával édgyűt ... Jápániai Findzsia Fedeles, hozzá egy retzés tál [Szentbenedek SzD; Ks 88. 8].

5. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *gombolyagtartó ~* taler în care se păstrează gheme; Schale/Täßchen für (Handarbeits)Knäuel. *1850 k.:* égj asztalra valo gombolyag tarto tál sárgán lakirozva [Pk 2] ✳ *keresztelő ~* farfurioară folosită la botez; Taufschüssel. *1823:* Egy aranyas ezüst keresztelő Tál, hozzá valo aranyas Kannájával együtt drága munkáju [Szentbenedek SzD; Ks 38. V Clenodia fam].

6. mérleg serpenyője; taler, talger; Waagschale. *1756:* Merő font fából Tályaival egjütt 1 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 26].

7. mosogatótál; lighean întrebuințat la spălatul vaselor; Spülbecken, Abwaschschüssel. *1757:* Két Tál mosni valo üstők [Jobbágyfva MT; BálLt 71].

8. mosdótál; lighean; Lavoir, Waschschüssel. *1848:* Egy ovalis fehĕr Tál 1 ... Ovális Mosdotál 2 ... Ovális Serbli 3 [Szászerked K; LLt Kovats Mihály gub. írnok kezével].

9. óratartó; suport de ceasornic; Untersatz für eine (Wand)uhr. *1628:* Egy talra szegező Ora [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 1].

tálacska 1. kis tál; castronaș; Täßchen, Tälchen, Schale. *1584:* Nagy Antal vallia ... a' zegeny fazakasne ezt kialta vala Az varganę Anniara ... Im vgmond az Eyel a' Bozorkany essez Curwa ennem hozot vala egy talachkaba [Kv; TJk IV/1. 280]. *1623:* ket kis vy kannaczka es egj Talaczka niomnak Lib. 8 [Kv; RDL I. 121]. *1659:* Ladányi Györgytől izentem volt valami tálacskák felől, Kegyelmed csináltassa meg, mindjárást kiváltom [TML I, 444 Vér Zsigmond Teleki Mihályhoz]. *1737:* Tokbéli kis tálacska [Brassó; ApLt 5 Aport Péter inv.].

Szk: *apró ~. 1630:* Apro talaczikak [Kv; RDL I. 147]. *1633:* 3 Apro Talaczikak [Kv; RDL I. 103] ✳ *aranyozott szájú ~. 1846:* Két égy forma nagyságu de külömbözö virágu aranyozott Szájju Confectnek valo tálotskák [SLt 17] ✳ *bécsi ~. 1615/1628:* Het Beczi talaczikak Czifrások mustarnak ualo [Kv; RDL I. 96c] ✳ *bőrös ~. 1714:* bőres talatska Indiai figurákkal ékesitett [Kv; AH 18] ✳ *kék mázas ~. 1615:* Egj kek mazos kws talochka iratos f — d. 25 [Kv; RDL I. 97 Junck Andr. kezével] ✳ *kerek ~. 1786:* Egy kerék tálatska ... Két kissebb kerek tálatska [Nsz; Ks 74/56. 74 Conscr.] ✳ *konfektnek való ~ → aranyozott szájú ~* ✳ *sima (aranyos szélű) ~. 1658:* Kistin (!) sima talaczkak [Kv; KJ]. *1801:* Hat Chinai modra festett Sima aranyos Szélű ép Tálotskák [LLt 106/1].

2. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *borotválkozni való ~* borotválkozásra használt edényke; tas, lighenaș folosit la bărbierit; Rasierschale. *1736:* Veres, és Arannyos Fenekű szegeletre mettzett virágos beretválkozni valo tálotska [CU] ✳ *méreg ellen való ~* nem méreg tartására való edényke; vas mic în care nu se păstrează otrăvuri; Giftschaler. *1732:* Egy Indiai főldből valo méreg ellen valo tálacska [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 25].

talál, tanál 1. (véletlenül) meg/rátalál; a da de/peste ..., a găsi; finden, vorfinden. **A.** *1564:* Az kezesek newek ez[a] ... Ily ok alat leonek kezessek hogy ha valaky perlenny Akarna az ket Emberrel ... tehat az ket Embernek <kwleon kw>leon walo dyan Maradgyanak es Marhayoknak Beochyewyen, Es az kezesseket is Mindeneot Tarthassa[b], ma-

gokat es Marhayokat ... myndeneot walahol Talallya [A.szopor Sz; RGyLt 3. — [a]Köv. a nevek fels. [b]Valkay Miklós]. *1570:* Zeyfner Matthias hithy zerent vallya, hogy Kowach Matias eo neky Montha, Igaz az hogy Almas Myhalnenak az konthyaba kygo féyet es geknek farkat talaltak [Kv; TJk III/2. 170]. *1579:* biraiat barta Andras Kemenj Giorgj wdwaraba(n) talaliok [Gyerőmonostor K; KCs IV/ 49]. *1597:* Egy Gywlissen mykor Koloswarat wolna orzag gywlisse talalam az Clastrom eleot Zaz Janost [Dés/Néma SzD; SLt 7]. *1602:* Takach Georgy ... vallya ... a ladat az kerites mellet talalta megh egy veres Zepleos darabanth legeny harom penzt talalth mellette [Kv; TJk VI/1. 617]. *1638:* az borona keőzőt fekszik vala egi ember ... ki uonok onnet ... mi czak az borona fa keőzeőt talaluk hogi fekszik vala [Mv; MvLt 291. 158a].

Szk: *helyben ~. 1663:* Irtuk vala Kegyelmednek, hogy hozzánk jöjjön, ha azért ez levelünk Kegyelmedet, még helyben találja, bár hétfőre jöjjön ide [TML II, 416 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz Aranyosmeggyesről (Szt)] ✳ *hon ~. 1577:* Es ky kwldenek az falwrol az Erdeore, hogy hon ne talallyanak [Küsmöd U; DLev. 2. XVIIIB]. *1819:* hon talalok az Urat s meg kérdők [Barátos Hsz; BLt II. 10] ✳ *odahaza ~. 1835:* el mentünk ... NLakon[a] ... Komám Juon nevezetű Szolgálo embere Házához, akitis Személyesen odahaza találvan a kezünkben levő Instructiott szorol szora fel olvastuk [DobLev. V/1292. — [a]AF] ✳ *tilalmasban ~. 1583:* mynd nemes embereketh es mynd keoz ember barmat az mellyet az eo tylalmasokba talaltak behaytottak [HSzj *tilalmas* al.]. *1633:* ennekem kett Juhomott uette ell, egy also ueneczen loko Gergely new paller az tilalmasban talalvan [A.komána F; Szád. Kodre Babecz (45) vall.].

Sz: *amit ~t, magának lelte. 1573:* Anna Bonciday Gergelne ... vallia hogy egi Nap talalya kapa Myhalnet kerdezy volt hogy Mint leot volna az dolog hazanal keresturi peteren Mond hogi Am Myt talalt az esse kwrwafy Maganak lelte [Kv; TJk III/3. 56–7] ✳ *nem minden bokorban ~ ilyen vkit. 1673:* Én, Uram, bizony soha az uraimnak is igazában szolgálni nem kivántam, mint Kegyelmednek ... bizony nem minden bokorban talál ilyen igaz szolgát [TML V, 451 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez].

B. *1683:* vőtte(m) ... Más fel font fa hejjat, melynél sem tőbbet sem jobbat nem tanaltam fl. 6//75 [Utl]. *1770:* Bűdőstoban az őkrek még edig békeségesen maradtak ... az ökrek ottan maradhatnának én az berekben remélem tanálnék [Lekence BN; Ks 47. 67. 29 Simon Pál tt lev.]. *1775:* a leirt csizma nyomoknak mértékit vivén Salamon Gáborni és ottan találván Gajdo Gábort megvisgálám a csizmáját [Várhegy Hsz; HSzjP Rákosi (45) prov. vall.]. *1798:* egjkoron a midőn én mind Erdö Pasztor az erdőtt kerültem volna ottan tanaltam egj szekeret Két Bihaly ökerrel [Ádámos KK; JHb XIX/58. 8]. *1802:* az Konyha Ajtajában találtam a' Nagy Udvari Szattlerné Főkőtőjét, Másliját és Keszkenyőjét egybe szakasztva a' Földőn [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. *1849:* Cseh Josefně ... a volt Fogadossánál ... tanált égy fekete festékes gunya=tartonak az ajtaját [Héjjasfva NK; CsZ].

Szk: *hon ~. 1779:* el mentem Nemes Orbai szekben Baratoson a Nob(ilis) Balog Ferentz Uram lako Házához a mikor is mind magatt Balog Ferentz Uramot honn találtam [Hsz; Borb. II].

2. észlel, felfedez, nyomára akad; a găsi; (auf)finden, vorfinden, antreffen, erfinden. **A.** *1610:* az Bordoson lako Kws Miklos, eskwt uolt meg Balasy Ferencz Vramnak, Vdwar hely zeknek fev Kiraly Biroianak, hogi Jobbadgia lezen ... annak utanna fel keolt, Fejedelemhez ment ... Vrunk Reá kwlde, az my Marhaiat talala, azt el dulata [Bordos U; UszT 52]. *1691:* Két Virasztok(na)k ... az Varban valo Pinczet Gabanás hazat haz héjat őrizni kel azok nélkűlt ... nem lehetni mivel mind el lopnak az mit találnánok jar czipajak nro 6 [Kővár Szt; Utl]. *1737:* ha ... Orás János Atyánkfia ő kglme ... ante Horology renovationem, restaurationemque elábálna, tehát ő kglmét, akár holott találnok 's találtathatnók ... meg-foghassuk 's fogathassuk; ha pedig ő kglme insufficiens lenne, azonn munkának végb(en) vételére, tehát amennyi kárt óránkb(an) ahoz értő Mester emberrel deprehendáltatunk, annyit ő kglmenn exigálhassunk [Dés; Jk 469b–70a].

Szk: *hibát ~ (vmiben). 1676:* Édes Bátyám uram, az levelet igen sietve írtam: ha Kegyelmed valami hibát talál is benne, értse reá [TML VII, 256 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1773 k.:* remeket mutat ifjú Márton György őkglme, mely remek munkában talált az nemes Céh ... az korsóban hibát [DFazLev. 29]. *1823–1830:* A tisztséghez a relatiókat írtam, a székely peresek mindennap sokan jelentek meg, ezeknek dolgaikat, azokra tett határozást, még csak pecsétadást is protokollálni kellett, melyet minden este megnézett, s ha hibát talált, szidott [FogE 91] ✳ *híját ~ja. 1573:* Dorottia Nehay Zabo lazlone Azt vallia hogy latta puskarne Egi darab giolchal Kalachsitenek Satoraba Ieot, Eotetis oda zolitotta es kerte hogi meg Merneh, Eo hogi meg Merte volna Igen kichin heat talalta [Kv; TJk III/3. 268]. *1802:* Minthogy őtven négy véka adodatt el éppen annyi forint is mengyen, potolván még ezt Albert 8 'sustákkal és 10 Poltrával mert annyi hijját találtam [Kv; IB] ✳ *kárt ~. 1781:* az Exponens Mlgos Grof Aszszony eő Nga lenyének nemely resze nyővetlen volt, de a tőbb Possessoroke ki volt nyőve ... kart nem találtunk [Mezőszopor K; MkG 36. 3/2. 8] ✳ *kivetőt ~* kivetnivalót talál. *1710:* Vajha az ő dolgait is valaki felírathatta volna, ezer Daczó s Nemes Jánosban sem találtak volna ennyi kivetőt mint az egy Telekiben [CsH 182].

Sz: *(egy szeget érő) kárt sem ~. 1748:* Eltető Ur(am) ... az harangot reăm felre vereti, mellyre a' Falu fel kelvénn ... égy szeget érő Kárt sem találtanak [Szentegyed SzD; WassLt Pap Pétre (33) zs vall.] ✳ *hűlt helyét ~ja. 1707:* én visszafordulván elhagyott egyetmásom felé a hassági táborhoz, csak hűlt helyét találom a tábornak, elmenvén Pekri uram, hogy a Kalyánon eleiben álljon Rabutinnak [KvE 250 GM] ✳ *párját nem lehet ~ni. 1835:* A Puskámat ... melynek járása olyan is, hogy Száz két csőű fegyver kőzzűl párját nem lehet találni ... által adom a Tekintetes Urnak [F.tők SzD; BetLt 4 Szilágyi Sámuel lev.]

B. *1657:* császárt Bécsben nem, hanem Encesdorfon tanálám [KemÖn. 104]. *1668:* tanalván ... Fodor Istvant az maga hazanal ... Dobai Tamast Kovacz Istvan hazanal tanalvan [K; Ks 65. 43. 10]. *1687:* Jion Gruitsnal leven Ser Kortsma, en magamis oda mente(m) ot tanalam Komsa Markot [Huréz F; Szád. Koman Mark (66) jb vall.]. *1730:* Nagy Almason ... Banyat se Stompokat nem tanaltam [Folt H; BK 140 gr. Folti Bálintné Jósika Mária végr.]. *1794 k.:* ezeket[a] őszve vetvén éppen Semmi ellenkezést nem tanál a Kira(lyi) Gubernium [Somb. I. — [a]A két ítélet szövegét]. *1809:* a Processust meg jártam, a Marschualis, és más quietantiakot mellyeket találtam fel szedtem [Szu; UszLt ComGub. 1612]. *1844:* a Déési Arulo Szinbe találom az A alatt lévő Pastilust [Dés; DLt 1247].

Sz. *1822:* a' Tks Bartok Adám Ur szőllőjében égy olyan nevezetes nagy Alma Fa vagyon, hogy párját nem igen lehet tanálni [Szentbenedek AF; DobLev. V/1056].

3. rátalál/bukkan; a găsi; (vor)finden, entdecken, auf jmdn/etw. Stoßen. **A.** *1557:* ez el mult napokba az mel ölahot az demeteryek meg öltek bogsa myhay (!) az nal talaltak walamy marhat ysakokba kyt az my yobagwk (!) wg ert hog az ő marhay [Somkerék SzD; BesztLt 32]. *1561:* Ha walamely legeny es warasra iǫne Miűelny es it az varason myet nem talalna ... ollyan helyen ket hetnel toab ne leǫen zabad myelní [Kv; ÖCArt.]. *1568:* Vaczy Peter ... az vcza kozepin talalvan az germekre az ky syr uala ... Vaczy Peter ezen fel huztha az kezet [Kv; TJk III/1. 143]. *1589:* Azert vert megh hogi vizza mentem, es reayok talalek [Dés; DLt 226]. *1598:* En Koùach Janos vallom ... Hogj az Somborj turj Janos feleöll aùagj zolgaj feleòll ... mjkor enmagam Brazlobann Indoltam akor Menttem sombora meg nem Hagjott az zolgaja zalanom Hanem kochjmra fel ùgrott ... kochjmat Hanj kezde ... Ha walamjtt talalatt (!) uolna elljs weotte uolna [Kv; TJk V/1. 184a]. *1629:* az erezkeödeőben jöueök ismet talala ket katona [Mv; MvLt 290. 154b]. *1638:* az Thoroczko varosi Torda varmegyebeli kőz nepek, ugya(n) azo(n) Thoroczkaj hataro(n) Ezűst es Olom Banya(t) talaltak volna [Thor. XVI/1]. *1647:* Marto(n) Matenj menenk ... ot fekszik uala Cziszer Peter az feoldőn s monda Marto(n) Mate az Benedek Jstuan szolgaianak keresze meg Cziszer Peternel mert nala sok penz uagio(n) ... keresnj kezde ... ne(m) talala [CsÁLt 27. I/13 Jstuan Ferencz szent király ns vall.]. *1694:* Kérven mint ur(ama)t kgdt ... vala mi Czikmántori levelet találtanak, pecsét alatt kezemhez küldeni ne nehesztellye [Hsz; Ks 101 Alvinczi Péter lev.]. *1730:* mindenűt meg keresők ... de suhult sem talalok [Marokháza K; 4. VI. 20 Andr. Burján (30) zs vall.]. *1756 k.:* A napon kűn lévő egész kő Bányában ha ki valami venára talál, és abol probát tévén semmi hasznot nem esmér, és oda hadgya, és Esztendő, s három napok(na)k el folyása ... alatt pusztán, s ő általa dolgozatlan áll, ez idő mulással el veszti jussát [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.]. *1771:* Mi ugy hallottuk Inquisitiobol hogy Nagy Josefné Aszszonyom ágya alatt egy Lo fejet kantározva talaltak volna [Dés; DLt 321. 45a Andreas Nagy (46) és Antonius Stikler (47) ns vall.]. *1811:* a' zápor Kis méhet le-veri ... Tsak alig mendegel ... azomban, midőn száraz helyre talált ... szárnyait jól-meg szárogattya [ÁrÉ 19]. *1828:* a' régi arany karikára nem találtam soholt [BetLt 4 Hadar Károly lev. Bécsből]. *1843:* a kufferből egy Lepedőbe takarva talált portékákat ki vettűk s talaltunk benne egy Nadrágat — Kaputat ... egy pugillarist [Bágyon TA; KLev. Tőrők István (26) vall.].

Szk: *készületlen ~. 1710:* Bethlen Gergely, Farkas s más hasonlók ... elszaladnak, és ha Béldi Pál egyenesen kijőjön, készületlen találván őket, könnyen Telekiéket kezihez veheti vala | Azt pedig azért cselekeszi vala Teleki, hogy annál inkább megbízván magokot, készületlen találja nyavalyásokot az ellenség [CsH 136, 188].

B. *1640:* mondanak az Nadasi Palne Azzoniom emberj od le az kötelet ad visza es ugy oda le ... de ott ezen kwűl ... sem gonost sem jot ne(m) szoltanak edgiebetis sem reajok ne(m) tanaltak [Vista K; RLt 1 Demeter Gaspar (70) jb vall.]. *1657:* midőn az fejérhegyen által feles német praesidiumot indítottak volna, azokra találván Horvát István, ellenkezéssel tartóztatta, de nem ruinálhatta, mert nagyubb részént gyalog muskétás volt | véletlenül találván őket qvartirjokban, éjszaka ütvén meg, felverék | Vala egy személyében elhíresedett, azelőtt vitézi nevet viselt Német Márton, ki akkor böszörményi kapitány vala ... Ezent kevés nappal azelőtt Helova felé küldöttem vala csatára, s valami borokat vivő szekerekre találván, azokat verte fel, az hordókra keresztül ülvén eldőltig ivott [KemÖn. 39, 114, 242]. *1670:* Édes Bátyám uram, ím az reversalisokat is elküldöttem, mind az asszonyét, mind porkoláb uramét s mind az asszonyét. Ez az három együtt volt, de több reversalist nem találtunk [TML V, 43 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1726:* Kérem azért a T. Tanátsot, találljon ollyan mediumot, mely által tudodgyék ki ezen Kertnek mi volta [Kv; Pk 6]. *1737:* Nehai Bolta Mihaljne minekutanna meg halalozott volna ... s akarvan halo egjetmassaban el nyujtani ... a halo egjet mássat semmít nem tanalank [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Marti János (35) jb vall.]. *1747:* az karolyi Sido, gonoszul el veszet Lovara Papp Vankaval tanalvan, mellyetis el esküven tűlle de Pap Vanka adhatot e Szavatyossat, vagy nem, nem hallottam [Egerbegy Sz; Ks 27/XVII]. *1755:* Sára Aszszony az maga kertébe hiván Palko társammal, mondgya: fogjátok pázmára fiaim â Tőrőkbuzát, mert itten bizonyoson tanalunk valamit [Déva; Ks 101].

Szk: *szerencséjét ~ja. 1796:* NEnyeden, perrel jutván mostani udvarházamhoz ... hagyom és légálom Feleségemnek, 's tőlle való Fijaimnak, a' ki Enyeden tanálja szerentséjét annak hagyom fel Majoromat [Maroskoppánd AF; DobLev. IV/760. 3].

4. (váratlanul) találkozik vkivel; a se întîlni cu cineva, a da de/peste cineva (din întîmplare); treffen, jmdm begegnen, unerwartete Begegnung. **A.** *1636:* Pragai Thámas az mezeoseghrol joo uala kerdezkedem tólle, ha talalt uolna ualami louazokat lóúakkal [Mv; MvLt 291. 70b]. *1823–1830:* a gróf ... kiindul az házból, s elment hazulról. De kijövet találja az apámat [FogE 99–100].

Szk: *arcul ~ 1644:* Szigiarto Gergeline ... egi eóregh hayamat, s megh egj falka Dizno peczieniemet ... fel rakta volt, s az szolgalom arczul talalta hogi hozza volt [Mv; MvLt 291. 400b] ✳ *elöl ~. 1570:* Angalyt Danchyak Leorinchne, Ezt vallya ... Es hogy megyen volt eleol talalta[a] hogy Jew volt [Kv; TJk III/2. 66d. — [a]Zabo Balinthnet]. *1582:* Jstúan, Polpesser Keleme(n) fya ... valia hogy az attia küldette ... kolbazert, vtaban talliak (!) ketten eleol es az egik ... Zabliat rantt hozzaia [Kv; TJk IV/1. 98]. *1653:* minden ember oda adá hitlevelét, és a ki béadta, tehát annak gratia-levelet adtak helyette. És azt mindenütt magával kellett hordozni, és ha elöll találta a bolon vagy német, vagy hajdu vagy rácz, csak azt mondotta: „Hun gratia?" [ETA I, 86 NSz]. *1779:* ellöl Talalván az Beres Stéphánt ... minden ok nélkűl aztis Földig le agyalták [Záh TA; Mk VII/12 Szoporán Szimmjion (36) zs vall.] ✳ *elöl-utol ~. 1603:* Nyres Miklosne Catha Azzonj ... vallia ... hallottam Bwrkeorneteol hogy ... eo az eo rezereol velle ne(m) perel, de valahol eleol vtol talallia mindeneot zidgia [Kv; TJk VI/1. 648] ✳ *szembe ~. 1739:* Lászlo Czigánt szemben találván abbanis minden ok nélkül bele vesze [Szentlélek Hsz; HSzjP Josephus Kis (20) jb vall.] ✳ *szemközbe ~ vkit. 1676:* Kende Ferencz is oda Tasnád felé volt vagy Szakmár felé ... s ezeket szemközbe találta s megtérítette [TML VII, 170–1 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz] ✳ *útban ~. 1662:* Az én dolgomról, Kegyelmedet kérem, ne feledkezzék, az gyűrűmet hozza meg, ha útban találják Kegyelmedet [TML II, 315 Kemény Simon ua-hoz]. *1705:* resolválván magamat, hogy

ott várom meg[a] Fehérvárott, mert ha reggel megindulok, ugyancsak útban találom [WIN I, 626. — [a]Herbeville-t] ✳ *úton-útfélen ~. 1797:* Szilágyi Mihálly Ur(am) ollyan vakmerő természetű ember, hogy mikor meg haragszik, van miért, nints, az embert uton ut félen találjá agyba Főbe veri [Náznánfva MT; Berz. 3. 21].

B. Szk: *elöl ~. 1744:* én hogy mégyek vala Tkts Király biro vramot Szintén ă Pitvar Ajtajában elöl tanálám [Köpec Hsz; INyR 43]. *1794:* Szolga Biro Korponai Samuel Vram azért ment a' Czigányok kőzzé hogy Musikásokat keressen, és Musikást nem kaphatván azért haragudott-meg ... a' kiket elől tanált mind bé-kergette kunyhoikba [Ne; DobLev. IV/728. 2a Groszuj Josi (47) jb vall.]. *1810:* Hogy engemet egy bicskának elvétele miatt az méltóságos gróf Lázár Zsigmond úr malmán alol elöl tanálván, egynéhányszor a hajamnál fogva a földhöz sújta [Szárhegy Cs; RSzF 274 Sajgó Lajos vall.].

5. (levélben) jókívánsági kif-ben; (în scrisori) în exprimare a dorinţei de bine la adresa cuiva; in 'gute Wünsche'-Formeln (Briefe betr.). **A.** *1668:* Nem tűrhetem, édes Öcsém uram, hogy Kegyelmedet levelemmel meg ne látogatnám, kívánván Istentűl, levelem találja szerencsés órában Kegyelmedet [TML I, 297 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1672:* adgia az Ur I(ste)n jo egesseghben Oluassa, es talyá (!) kdket ezen leuelem [CsÁLt 27. I/38 „Georgiffy Mihali Nit: Can. es Pleb" lev. haza, Csíksztgyörgyre]. *1740:* Akaram kgdet levelemmel latogatni; kivanvan talaja kgdet kivant fris jo égességben [Hadad Sz; WassLt Árva Gálfi Susanna Wesselényi Ferenchez, csak az aláírás sk]. *1746:* kevánom istentol hogy irasom talalja kegyelmedet is kívant jo egessegiben [Albis Hsz; BLev.]. *1843:* ezen nihány ronda levelem rengyei minyájan édes Bátsiékot egésségbe találja [Bözödújfalu U; Pf].

B. *1664:* Kegyelmedet mostani alkalmatossággal akarám levelem által meglátogatni, kívánván Istentűl, hogy látogató levelem Kegyelmedet tanálja jó egészségben [TML III, 133–4 Boldvár Márton Teleki Mihályhoz]. *1711:* kívánom I(sten)töl az irásom tanálja Ur(am) km(e)d(e)t örvendetes jo orában [Madéfva Cs; Born. XXXIX. 50 Gergely Deák Kászoni János főkirálybíróhoz]. *1747:* nem mulathatom el hogy Levelemmel meg ne látogassalak mely is hogy tanalljon friss jo egességben kivánom [Alamor AF; Ks 96 Mikó Ferenc lev.].

6. rajtakap vkit vmin; a surprinde pe cineva; a prinde pe cineva (pe neaşteptate) asupra unui fapt; an/bei/... ertappen/überraschen. **A.** *1573:* senkinek eo k. Biro vram vam lewelet Ne aggyon ... Mert ha kyt kyleomben talalnak varos Newewel elny ... Az az feieh Jozagah veztesen Marad erte [Kv; TanJk V/3. 71b]. *1591:* Boldis Jakabne Marta azzoni ... vallia ... Hallottam aztis hogi Keomies Antalne hazaba re (!) rekeszteltek (!) volt, es egi Deakkal talaltak eggiwt [Kv; TJk V/1. 83]. *1599:* Dabo Leorincz ... vallja: Vgy hallotta Korchyolias Jstwantol hogj az legent le terdepelwe talalta felesege laba keozeot [Kv; TJk VI/1. 371]. *1656:* Azt tudom hogy Szaruady Janos new katonával edgywt talaltak egy hazba(n) ugy fogtak még aztis tudom hogy ă Directorok kezesség ala vet(et)tek Szauainèt [Kv; CartTr II, 1017]. *1750:* Kotsis Dani mod nélkűl járt ... Fodor Mihálynéhoz Simon Boritzához ... sokszor találtăm ők̋t csak ketten ă házban, pintzében bé rekeszkedve [Székelykál MT; Berz. 12. 92. 61]. *1768:* Téánk Juont és Kosztándint találtam egyszer hogy onnét Házakhaz Tűzi fát vittek [Csapó KK; i.h. 3. 7. C. 7]. *1772:* hallottam Dadai Josef Uramtol beszelleni hogy ő klme ... a kufár szin közöt Eczczakának idején ... Boda Szabo András Uram Léányát Mariát égy Verbunkus katonával édgyütt Suttogni találta [Dés; DLt 321. 70b Adalbertus Török (26) ns vall.]. *1773:* a Falutol rendelt Sitárok a Falu és Communitas parantsolattyából a Gyogyiak kőzűl neméllyeket fa vágásan találván ottan meg fogták [Csáklya AF; WH. Daramus Nikula (70) jb vall.]. *1834:* Hunyadon ők̋r órózzáson talált Mihelyestyán Juon [Dés; DLt 1115].

Szk: *lopáson ~. 1768:* az Utrizált Molnár ... Lopáson találván, mondotta Tot Mihálynénak miért tselekszi azt [Nyárádkarácsonyfva MT; Told. 3a] ✳ *meztelen ~. 1849:* korán reggel ... Kelemen Bénit, és a' menyetskét meztelen találtam [Kv; Végr. Vall. 61–2] ✳ *paráznaságon ~. 1732:* Banya videki Ujfalusi Mihály Soffit egj Absitos Nemettel paraznasagon találván ... vegeztetett hogj a Déési Piaczon ... az Hoher által keményen meg veszszőztessék [Dés; Jk].

B. *1702:* akar mellyk Faluba(n) ... levő erdőt ne vágjak ne puszticsák, ne egessék ... ha supersedealnak béne, ha peniglen nem alioquin ... eő kglmek tanaltatják, tanallyák fa vágasba(n), szén egetésbe(n), ha marhájok tanaltatik annelkűl el lesznek magok penig dijokon valtoznak [Thor. XIX/12]. *1759:* Hallotta(m) azt hogy Néhai Alb Tyiron egy Fentősi Menyetskét szeretvén ezen csegellj földén tanálták volna őket bujálkodni a' melly miatt ezen Csegellj földgyét el vesztette Alb Tyirom az Fentősieknek [Nagysomkút Szt; TL. Vancza Ursz (63) ns vall.].

7. (meg)lel; a găsi, a da de ceva; (jn) finden, ausfindig machen. **A.** *1880:* illik, hogy minden jóravaló kritikus találjon olyan dolgot is valamely könyvben, ami nem tetszik neki [PLev. 72 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *társat ~ vmire. 1676:* úgy hallom, jőnek hamis lélekkel, sententiával némelyek Erdélyből, bizony félek veszedelemtől, mert a rosszra elég társat talál az ember [TML VII, 275 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

Sz. *emberre ~* emberére talál. *1792:* Sinkovits János ur(am) ... Sok Joszágokat igyekezett erőszakoson el foglalni, de Sok hellyeken tzéllyát el nem érhette, mert emberre is talált [Szováta MT; Berz. 16. XL. 5].

B. *1653:* A szüle-apám Boros Sebestyén kezeírása így következik, amint írásban találtam [ETA I, 10 NSz]. *1843:* a gátot ... ugy találtom hogy meg szakasztá [Nyárádtő MT; SLt évr. Szász Ferenc P. Horváth Ferenchez].

8. vmilyen kívánt/keresett lehetőséghez/előnyhöz jut; a găsi/prinde; (etwas Vorteilhaftes) finden, zu etw. kommen. **A. Szk:** *alkalmasságot ~ vmiben. 1659:* Az Kegyelmed egyet-mását, azon leszek, hogy mennél hamarább kiküldjem, csak jó alkalmatosságot találjak benne [TML I, 363 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz] ✳ *helyet ~. 1551:* kyrem Tw ke mynt vraimat Es Jo zomzedymat, hogy Tw ke zerezzen egi hazad (!) az En Emberemnek es germekimnek ... Mert En talalnyk helyet Neky, mynd Meggyesen mynd segeswárat Es mynd Zebenben, de Ennekem Tw ke teccyk Jnkab [Marosludas; BesztLt 70 Gr. Apaffy de apanagyfalwa[a] Vincencius Zwcy beszt-i bíróhoz. — [a]SzD]. *1830:* Melly Protestatiom ha reménységemen kivűl a' T. Urak előtt hellyt nem találna, minden ebből kővetkezhető kedvetlenséget magoknak tulajdonittsanak [Nagyikland TA; TVLt Közig. ir. 1748] ✳ *helyét ~ja. 1630:* Ha az néhai üdőben Bethlen Gábor mellettetek nem lött volna, talám Budában is alig találtátok volna helyeteket [BTN[2] 436]. *1765:* ebéd után ... haragjában alig találta hellyit [Marosztimre AF; Eszt-Mk Vall. 215] ✳ *kedvet ~. 1672:* az főve-

zér ő nagysága ... az urunk ajándékjait kezünkből elfogadta ... az lovakat ... mind az hatot meg nyergeltette, megjártatott és az nyergest s az felajtár mellett valót, iramók lévén, maga hátas lovai közé köttette, az négyit hagyta szekeres lónak. Melyből úgy látszik, ha urunk valami jó sebes iramó lovakkal is kedveskedett volna, kedvet talált volna azzal is ő nagysága [TML VI, 317 Baló László Teleki Mihályhoz] ✳ *mentséget ~. 1677:* látom én, van esze másoknak s élnek vele, találnak mások mentséget az ő nagysága parancsolatja ellen [TML VII, 491 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz] ✳ *módját ~ja. 1768:* a' Ven. Consistorium találná modját anak miképen lehetne ... az Atyákat âra birni, hogy Leányaikat tanittatnák [Kv; SRE 224]. *1782:* méltoztassan ... modjátt találni, hogy ezen Tőrvénytelen tselekedet in posterum interdicaltossék [Torockó; Thor. XX/4] ✳ *módot ~ vmiben/vmire. 1577:* Miert hogy penig az wyz miat ... sok ... kar wallasba wagio(n) az waras Nepe ... keryk ... Byro vramat, hogy talallyo(n) Modot benne hogy illye(n) kar wallastul az keosseget Menchye megh [Kv; TanJk V/3. 140b]. *1603:* talalianak io modot benne hogy elebby io Zomzedsagúnk, es Zeretettel valo Attiafiúsagúnk maradgion megh ... eo kgmek mostani vyab Zagatassal valo foglalasoktol lennének chendesek [Kv; TanJk I/1. 472]. *1662:* legyünk azon, hogy találjunk tisztességes módot a megválásban, mivel ... bizony nincs mód az együtt való lakásban [TML II, 229 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz]. *1804:* méltoztassanak a Birák' ... Modot találni Tűzelésűnkre [Torockó; TLev. 7/11] ✳ *nyugodalmat ~. 1692:* holmi jövevény idegen emberek ... nyugodalmat nem találván magoknak folyamodtanak Kálnaki Sámuel uramhoz ő kegyelméhez ... adott lakó helyűl nekiek egy darab helyet az Miklósvár széki száraz ajtai erdőn [Kőröspatak Hsz; Barabás, SzO 385–6].

B. Szk: *alkalmatosságot ~. 1670:* Szegény igyefogyott árva Mikes Mihályné asszonyom itt létedben mind akart véled szemben lenni, de alkalmatosságot semmiképpen nem tanált [TML V, 417 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz] ✳ *helyét ~ja. 1823:* Csernátoni Samuel Uram ... akárhol, és akár millyen fehér népet kapjonis erőszakot tészen rajta ... de nálam nem tanálta helyit el illantott [Radnótfája MT; TLt Praes ir. 65/827-hez] ✳ *helyet ~ magának. 1771:* minden Kurva Detári Marinál tanál magának helyet [Dés; DLt 321. 35 Cwn szánto Georgii Hancz cons. (37) ns vall.] ✳ *módot ~ vmiben. 1822:* Ha modat tanál Nságod abban, hogy B. Kemény Samuel Sogorral vgy igazithassa a dolgat, hogy én mentődhessem, nagy grátiául veszem [Hadrév TA; KCsl 5].

9. vmi ér/sújt vkit/vmit, a suferi/suporta ceva; etw. trifft jmdn/etw, jd leidet unter etw. **A.** *1594:* Nagi es sok fele keoltseg talalta volna ... ez zegheny varost ... Annak okaert eo kgmek ... meltan adot kel vetniek [Kv; TanJk I/1. 238]. *1662:* Esküszöm ... hogy semmi gonosz tégedet, sem a te fejedet, sem lelkedet, sem javaidat sem az én császárom, sem én magam, sem a mi vitézeink miatt nem követi, sem találja [SKr 427]. *1678:* szegény uram oly elalélt testtel és lélekkel vagyon ... oly nyavalya találta [TML VIII, 165–6 Kapi Györgyné Teleki Mihályhoz]. *1757:* Borso ... jollehet szalmájában jo volt ... az rogya találván ... semmivé lett [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.]. *1800:* vékony páltzával olly kegyetlenül megverte, hogy ijedtiben majd a' rosz nyavalyais találta [Bereck Hsz; HSzjP Markirius András (50) Brassó városi Tornyot Pléhező Mester ember vall.]. *1805:* A Szabo Familiat a Mlgos Kir Tablais 1796ba Februariusnak 17ik napján valoságos armalistai nemesek(ne)k Itéletével találta [Szu; Borb. II]. *1808:* Mindenféle Terhek, mellyek az Asztalos Miveket kívánnyák tsupán a Czéhunkat találllyák [Kv; ACLev.]. *1809:* Ha valami köz Tereh fizetés vagy Perlekedés találná a' már meg-irt Joszágaimat, azokat meg tenni és follytatni köteles lészen az írt ötsém [Kv; BetLt 7]. *1888:* Arra, hogy mi lefaragtunk volna valamit a te írói érdemeidből, nem felelek. Nevetséges vagy, ilyen vád tőled nem talál engem [PLev. 140 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *büntetés ~ vkit. 1774:* ez után senkiis az ki rendelt üdőken kivul ne mérészelne kortsomároltatni, mert külömben mindenkor büntetés találllya [A.jára TA; BLt 12] ✳ *hideg ~ vkit. 1844:* a' Borok jok, de mégis ha nagy hideg találandgya az uton — valamenyibe meg zajosodhatok [Széplak KK; SLt évr. Menyhárd Péter P. Horváth Ferenchez] ✳ *hír ~ vkit. 1672:* Mi hír találta űket, nem tudom; de Barkóczi István, az mi kevés magyar had volt vele, azokkal által költözött Szakmár felé és arra ment [TML VI, 264 Katona Mihály Teleki Mihályhoz Husztról] ✳ *kár ~ vkit. 1662:* Homonna felől is igen vigyáznak kellene magokra, Lengyelországbul Homonnai János miatt valami kár ne találná őket az hadakkal [SKr 228]. *1694:* Mező Bándfalva[a] egesz mind(en) renden levő Uraimék ezen meg irt darab határnak birásától meg nem szűnnek ... tehát ... magoknak tulajdonidzák (!) ha mi kár találllya es keoveti eő kglmeket [MbK 75a. — [a]MT] ✳ *panasz ~ vkit. 1594:* Latuan eo kegmek mindenwt az vtaknak alkalmatlan voltat, ki miat sok rendbeli panaz vntalan mind eo kegmeket, s mind az tanachbeli vrainkat zokta talalni ... valaztottak ennek gonduiselesere Nagi Baniai Balast [Kv; TanJk I/1. 234] ✳ *szerencse ~ vkit/vmit. 1592/1594:* Mihali kowachi hiti vtan vallia: Andras kowachi akaria vala egikor el adni az hazat kit most Nyreò Marton bir en intem megh hog' el ne adna, ne talam az leaniat, ky most Nyreò Martonne, jnkab zerenchie talalna [Kv; RDL I. 63]. *1641/1642:* az mikor az kaptalanban mentenek eő leany uala, az eőcze pedigh Desffalui Anna Berzi (!) Mihalyne, menyeczke uala, mert elebb találta uala szerencze eőteőt az menyenel [Mihályfva NK; JHb XXII/32]. *1766:* Az egy Teleki Pál úr ... testvérei megholtak fiúágon ... négy leányi megmaradván egy úri házat Erdélyben olyan négy szerencse nem talált [RettE 202].

B. *1657:* az öreg Bethlen István ... Váraddá indult volna ki, az Kaján útján rettenetes szélvész tanálá | Odaki jártában az fejedelem is megbetegesedett valami gutaütésnek speciesével, az mint tanálta vala hasonló nyavalya még in anno 1644-ben [KemÖn. 96, 293]. *1842:* Szőts András árrestánst a' rosz nyavallya törési betegség tanálta [Kvh; HSzjP].

10. *vki kedvét ~ja* kedvében jár, megértését/tetszését elnyeri; a face cuiva pe plac; jmdm ein Gefallen tun. *1578:* Mert valaky ez[a] ellen valo vetekbe talaltatik, egez eztendeïg honesta-proscriptiowal bwntessek Az az egez eztendeig cedulat neky ne kwlgienek mind addig is mig az varasnak, es az sertet zemelynek kedwet talallya [Kv; TanJk V/3. 169b. — [a]Ti. ha nem hallgatja meg tisztességesen a város elöljáróit]. *1585:* Kerek eő kegyelmethwl keth Zaz forynthott keolcheon ... mely Adossagrwl Adom az en lewelemeth hogy ha megh nem Adnam az Massadyk chementhnek Jndwlasaygh, hath en Jsmegh eo kegyelmenek kedweth talalom [Bethlen SzD; Ks 42. B. 14]. *1595:* zamweweo vraink az Jspanoktol ... zamott vewen, bizonios difficultassokal terhelwen eoket, Adossa Teottek volt ... Eo kgmek Attyai kegyes indulattal akarwan lenni hozzaiok ... adwa(n)

nekiek, hogy addig az napigh minde(n) ok vetetlen ... bizonitchyanak ... ha az varosnak kedwet talaljak minden Attyaj kegessegel igerik nekyek măgokat [Kv; Szám. 7/X. 40 Jacobinus Joh. sp kezével]. *1661:* Bizony, édes Uram, ha én az Kegyelmed becsületit, az magamét előttem nem viselném, soha el nem hallgatnám, annak az hitván dajkának az én reám való sok nyelvelését mert én igen könnyen megalkhatnám asszonyommal ... Énnekem csak az nehéz, hogy nekem nem hiszen s azt gondolja, hogy én ellene járok s azért hagyja el Kegyelmedet, kit tud az Isten, hogy én nem vétek ő kegyelmének, sem dajkának, én ellene nem szólok ... hanem tehetségem szerint az mivel tudnám, kedvét találnám asszonyomnak, azt mívelném [TML II, 192–3 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* mindenik[a] keresztyénnek mondja magát ... de ami a keresztyén vallásnak legnagyobb jele volna ... hogy egymást szeressék, nem, hanem halálra gyűlölik, üldözik egymást, sőt azt tudják, hogy minél inkább egymást gyűlölik, az Istennek annál inkább kedvét találják [BÖn. 430. — [a]Ti. felekezet].

11. *szeriesz ~ja* sor kerül vkire; a veni rîndul cuiva; an die Reihe kommen. *1781:* Aki penig pásztornak, mikor a series találja, ideiben ki nem áll, a szófogadatlanoknak törvénye szerént 2 susták — 24 pénz bírságon maradjon [Árkos Hsz; RSzF 190].

12. vhova vezet; a duce spre ...; etw. führt (in/nach/zu...). *1806:* Senki-is a' Jószágának, a' falubol ki-rugo végin kaput semmi szin alatt ne tartson; mert ha valami kára történik, és a' nyom arra talál, a' Falu ... meg nem fordittya [Oltszem Hsz; Mk II. 4/115].

13. vmilyen állapotban/körülmények között (meg)talál vkit/vmit; a găsi pe cineva/ceva într-o anumită stare; jmdn/etw. in ... Zustand finden, jmds Zustand ... befinden. **A.** *1588:* annak vtan(n)a hogj mikes janos onnat kj mene sok heawal talalok [Usz; BálLt 81]. *1723:* Istennek hala az Gyeresi, Thordai, saardi szőlőkőt jól talaltam [ApLt 1 Apor Péter feleségéhez]. *1804:* Désen: A' nagy asszony ő Ngat frissen találtam [Szásznyíres SzD; Ks I Thuroczy Károly lev.]. *1826:* felperes Lörintz Péter törvénybe szólítatja tehénpásztort, Pál Jánost ... ily okon, hogy ... tehene haza nem jött volna ... Másnap keresésire indultak mindketten és egy pakulár utasítása után megdögölve találták [F.rákos U; RSzF 222]. *1837:* ha gyengén találya ökötª a Himlő oltás el mecsevéjesznek (!) [Zsibó Sz; WLt Nagy Lázár kezével. — [a]Ti. a bárányokat]. *1847:* Ittª savanyu sorvadtságba ment át a szőlő egyszereis mivel ugy látszik éretlenebb állapotban találta a dér [KCsl 13 Kemény Dénes kezével. — [a]Cikmántoron (KK)].

Szk: *készen ~* **a.** kész állapotban talál. *1590:* az sok adossagokat, mellyeket keolteot az Waros az ideghen orzagokban tanittatoth Alumnussokra, es a' Scholabely professorokra ... mind megh fizettwen ennye penzt talaltanak keszen f: 487/9 [Kv; Szám. 4/XIII. 1–2]. *1715:* egyszer egi Falka kuruczság jövén az Mondrai Erdőb(e) ... a mi szénát készen ott talaltanak ... fel egették [Sárkány F; UtI]. *1755:* Sz. Iványi Uram ... a' parokájára fogadta, hogy a' pénzemet Atyám Uramnál készen találom [Alpestes H; Ks 78. 21/1 Tűri László Colonnai (!) Ádámhoz]. *1786:* parantsold meg annak az embernek, hogy asztán a pénzt készen találjon [Bolya NK; IB]. — **b.** készenlétben talál. *1668:* hitre beszélt maga az Alaj bég Székely Istvánnal, azonban engem kérdezvén, hol vagyok? megmondták itt vagyok s készen talál: visza tértek az ebek [TML IV, 286 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✻ *halva ~.* *1574:* Egy arant valliakª hogy ... Eok oztan az Inashoz Tertenek es halwa talaltak otth [Kv; TJk III/3. 350–1. — [a]Öt név szerint felsorolt szolga]. *1850:* nagyon szerencsétlen Orába mentem volt fel, mivel az edgyiket majd tsak halva nem találtam [Nagylak AF; DobLev. V/1302 Dobolyi Bálint lev.].

B. *1670:* Kegyelmed az én részemre sok alkalmatlanságokkal tanálta most Fejérvárt [TML V, 380 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1742:* (A szöllők) nemely rèszét mívelletlen parlagban tannaltuk [Bh; Told. 25]. *1757:* a ... főldnek akkori borozdáját hellyesen jol tanálván a szerint ki is jedjedtték (!) [Nyárádsztbenedek MT; Told. 28]. *1761:* mikor az fazakakat osztattuk volna hasatnak tanalta nemely reszeiben jutat fozokat ă Mester [Branyicska H; JHb XXXV/45. 7]. *1781:* Hogy a fen irt Faragonak ... készületlen munkáját a fellyebb irt modon tanáltuk légyen ... műis arrol adgyuk ezek írásunkat [Őraljaboldogfva H; Kf]. *1795:* tanáltunk ... tizen őt edény Uraság borát jol bé petsetelve ... a petséteket fel bontván az edényeket héjánosoknak tanáltuk volna [Ádámos KK; JHb XIX/50]. *1825:* nem szükség az én látogatásomra ide jöni, én bé megjek ha élek, akkor mindent jol tanállyák, s restantiakot fizesse ki [Kv; IB. gr. Korda Anna lev.]. *1826:* A mikor az Exponens Aszszonyt Néhai Férje Feleségül el vette, az Házot mitsoda állapotban tanálta? [Ne; DobLev. V/1109. 2 vk].

Szk: *életben ~.* *1657:* Enyeden érnők az fejedelmet ... s felmenvén udvarhoz még életben tanálók, de igen elalélt állapottal [KemÖn. 98] ✻ *halva ~.* *1723:* meg gondolván, melly bizonytalan az Ember életenek vége Sokan estve egességben fekűsznek le s halva tanállyák [Kv; KvRLt VII. 18 Miszti Eőtves Pál végr.] ✻ *készebben ~.* *1657:* Az palatinus követjét az fejedelem ily szókkal bocsátá ... azt érdemlenéd, elüttetném fejedet ... de hogy mind te keresztény fejedelmi indulatomat, mind az urad megtudja, hogy reménsége szerént való csalárdságával nem használ, és készebben tanál, mintsem gondolta, azért azúttal menj el [KemÖn. 68] ✻ *készületlen ~.* *1853:* ne hogy a csapás készületlen tanáljon, sietek meg tenni, végrendeletemet [Lécfva Hsz; Kp V. 387].

14. *jól ~ja magát* jól érzi magát; se simte bine; sich wohl befinden/fühlen. *1843:* Benköné a Balásfalvi Canonoknál, mind fizetésére, mind Commoditássára nézve olly jol találllya magát, hogy onnan nagy igéretek mellett se lehetne kikapni [Veresegyháza AF; DobLev. V/1245 Bartók Sigmond öccséhez, Bálinthoz].

15. dobás/lövés/ütés ér/eltalál vkit/vmit; a nimeri pe cineva/ceva; treffen, einen Treffer erzielen. **A.** *1568:* Henricius Aurifaber Jnquilinús R(elic)te Marci Kadar, iur(atus) fassus est ... az Nemet ... Jndula Kadar Markosnera ... hoza ute, de ne(m) tudom ha talaltae vag ne(m) [Kv; TJk III/1. 214]. *1574:* Keőmíes Balas Azt vallia hogi ... Andras ... meg Ragadia Imrehet es az kepet kezebeol ky veszy es vgi vag hozza hogi az Menteyet talalia es mynd leh zakad [Kv; TJk III/3. 393]. *1603:* kerde Ach Istwa(nn)e hogy miert vertek wolna Bwrkeornet, monda az Jnas hogy, en ne(m) verte(m) volna de az vram ada kezembe az hompot kettczer wtek hozza, eczer talalam, de eczer nem [Kv; TJk VI/1. 684–5 Porozlo Mihalne Ersebet Azzony vall.]. *1649:* Nemegiei Panit (!) Istua(n) felesegehez útven szekerczevel az giermeket talallia felesege őleben es kette hasatt az feie es megh holt [SzJk 68]. *1673:* Szőke Fűlőp ...ugy hagyitta egy szekerczevel Goja mihalyhoz hogy aligh hogy főben nem talala [Egrestő KK; BálLt 44]. *1740:* más fával hozzá űtőtt, de nem fogta találni [LLt Fasc. 164]. *1783:* ugy találá

az Urfinek kezit, hogy a jobb pipáját mindgyárt el ejté [F.torja Hsz; HSzjP Alexius Bárdi de Karathna (54) ns vall.]. *1796:* ki vólt az a' Személly a' ki ... Táré Lupnak mellyéhez ütett; De villája nyelét ... találván ... azon utéssel egy újját őszve rontá? [K; Eszt-Mk vk]. *1810:* mikor a' Tehenét fejné a' kapunak kivűlről eső sorka irányából eg kővel bé aranyozvan a' vagy gorontsal ... eppen a' Fejét talalta [Dés; DLt 96/1811]. *1846:* ezzel Darvas János ferébb ment ...kezibe levő pattzájával ugy ütőtt Virág László felé hogy ennek ortzaját találván az ettzere el hasadott [Dés; DLt 530/1847].

B. *1752:* csak azért lőttem feléje hogy meg-észszem (!) s akaratom ellen tanáltam [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 29]. *1794:* ragadván Horvát Josefné aszszonyom egy Cseber rudot, hozzá ütvén Barátosi Josef uramhoz; de nem tanálta [Dés; DLt]. *1800:* jó szerentse, hogy azon keményen töltött fegyver nem tanálta [Bereck Hsz; HSzjP Horváth Mihály Beretzkben lakó (38) vall.]. *1817:* Rákosi Uris ă puskájával lőve egyett de senkit nem tanált [Martonfva Hsz; i.h.]. *1847:* egyik férjnél lévő testvérem ... egy karján lévő másfél éves gyerekkel ... segédemre jött ... Varga Katalin kezében lévő pálcájával úgy vágott hozzája, hogy azonnal a kisgyermek fejét tanálva, azt béhasította [VKp 183–4].

16. hozzájut; a obţine ceva; (für sich) finden, gewinnen. *1558 k.:* A lazuriomoth ... chinald vgy, Minth az chinobriomoth es lach ky Iony belolle egy kek koueth, es te talalz zep Nieresegeth Magadnak [Nsz; MKsz 1896. 383]. *1710:* Sokan penig Erdélyben futának be[a] ... bízván ahhoz, hogy itt magoknak nyugodalmas szállást találnak [CsH 92. — [a]Fels. köv.]. *1741:* Gyogynál[a] jobb Falunk az egész vár-(me)gyében nincsen ... az Kapitanyak mindenkor az Contribuens embereknél magak(na)k Commoditast találtak [Kémönd H; Ks 101 Zejk István lev. — [a]Algyógynál (H)]. *1775/1781:* annak elötte a jovát a Bányának mind meg dolgozták vólt, s' el is vitték vólt a hasznot belölle, s mi tsak imitt amott találunk benne egy egy kis hasznotskát [Nagyalmás H; JHb LXXI/3. 421].

17. keres, szerez; a cîştiga; verdienen, erwerben, einnehmen. *1577:* az My az erdelly Rezt Nezj abbol tholdallagj ferencz Nem tharttozik dywisiowal, hanem chak Quotawal, mert Zolgalattjawal thallaltha [Vajdasztián MT; BfN 71/19]. *1602:* Honesta Matrona Catharina R(e)l(i)cta Ioanis Kadas ... fassa est ... Tudom azt hogy az Thamas deak vram felesege Catha azzonj ott az Annyaval lakott gyermek volt, de az Annyawal eó neki semmi kereseti nem volt, hanem varrasawal ha talalt valamit [Kv; TJk VI/1. 606b]. *1606:* Nagj Andras, Az mit talalt zolglattiaúal sem(m)it az Attianak abban nem adott [UszT 20/308 Thomas Georgj de Orozhegj (60) lib. vall.]. *1639:* az Joszag dolga felől ... igi vegeztenek melyet az Nehai Nemzetes Törők Giorgi szolgalatiaval talalt ... varfalvi Ersebet Aszszoninak Felesegenek hatta [Csombord AF; KCsl 148].

18. vesz, vásárol; a cumpăra; kaufen/anschaffen können. *1587:* kiuaniuk aztis Nagodtül (!) oly hazat jpetessen N<agod> hog az my ... attiankfiaj es zolgajnk batorsagosson nughassanak eledelt italt penzeken talaluan [GyK a dési cellérek végezése Gyulafi Lászlóval az őrmezői portus dolgában]. *1663:* Bizony szénából meg fogunk fogyatkozni, mert pénzen sem találni [TML II, 494 Teleki Mihály Lónyai Annához].

19. rájön vminek a nyitjára; a prinde secretul a ceva; daraufkommen, rausfinden. *1671:* Bizonyos dolog, az gyűrű öklelés nehéz, az ki nem igen mestere, ha vagy egyszer találja, igen elhiszi magát vele [TML V, 440 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

20. eltalál; a nimeri; (gut) getroffen sein. *1723:* mikor Mlgos Gubernator Uram it Volt akor sűtötem volt s igen jol tanaltam az piskotomot [Darlac KK; ApLt 1 Apor Zsuzsanna anyjához]. *1823–1830:* a köntös jól van tanálva [FogE 61].

21. kitalál; a născoci; erfinden. *1657:* az Gôrogh hogy ot halt regtűl (!) fogvan ebedigh Arult ot nem mondotta semmi kárát az utan talalta azt az fortelt hogy nallünk vallotta volna kárt (!) [Lozsád H; BK 1143].

22. vminek/vmilyennek ítél vmit; a găsi ceva într-un anumit fel; ... (be)finden, erachten. **A.** *1561:* A mynth hogy chehek lewele azt tarchia ... minden holnap<on> az Eotwesseket megh proballia ... es az kith vetkesnek talalnak zemely Valogatasnekewl megh bewntessek [Kv; ÖCLev.]. *1569:* Adam Tamas es Goldnar Peter ... Toruenzerent talaltuk biro vram es Kyral biro vra(m) hogy ezten napig az hazbol ky agyak kezeket azoknak a kyk kiuanyak [Kv; TJk III/1. 255]. *1577:* tholdalagy ferencz, es az kyket wgy thallalnank, Theorweny zerinth hogy egy aranth Jllet mind fyw agat es leany agath, azt keozeotthwk Igenessen megh ozwk, harom Rezre [Vajdasztián MT; BfN 71/19]. *1588:* mikor az teorweny teweok le vltek volna kezeonket mind ket feleol Zaz forint keotel alat be attwk hogy mi teorwent talalnak meg allywk [Zsákfva Sz; WLt]. *1618:* az dolog főbbik okának találták az vezér Daut pasa Duna mellé való szállását és Szkender pasának melléje való közelítését [BTN[2] 115]. *1620:* Ezeknek vthana az Eöreöksegeket fel keresuen; talaltuk hogy Vrbeöger Gergelyne az eö zwkölkedésse miat bizonios zemelyeknek eöreök aran el atta [Kv; RDL I. 97]. *1648:* ha miben kivantat(né)k valamenied magunkal az teörveni talallia keszek leszwnk juramentumunkat deponalni [Kv; TJk VIII/4. 333]. *1670:* Az tátosok öszveveszését immár egynehány úttal írta Kegyelmed. Úgy látom, asszonyunk jól találta, hogy nem hiszi [TML V, 6 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* mind a generális, mind a commissio igen nehéz levelet írt ellenek a guberniumnak, melyre én és az egész gubernium azt találók és rescribálók, hogy a thesaurarius per directorem fiscalem evocáltassa a várost az országnak szinte közelítő gyűlésére [BÖn. 931]. *1760:* el kezdvén a mérést a Maros felől valo felső részin ... a kotsárdi ... nagy Berek also veginél be jövő utig huszon két kőtelnek találtuk [Székelykocsárd TA; LLt 1/11]. *1808:* meg olvasván ezen Generalis Törvényes Szék a' Feleknek egymás ellen a' közben tett Appellatio mellett fel vett okait ... ugy találllya hogy az Alperes által ... elé mutatott ... Testamentaria Dispositio Törvényben nem álhato [Asz; Borb. II]. *1818:* Juon Padure panaszol Juon Berta ellen egy Berbétse keresetében, meljet mint Bitangot ki adott ... Ezen tul irt birák meg vizsgálván, ugy találják, hogy ... a panaszlois hibázott azzal [Iszkrony H; JF 36/24]. *1822:* Ugy találtuk: hogy az Allperesek hoszszas allégátiojokba elő adott argumentumaiknak nagyobbára a Derekas Itélet előtt lett volna helyek és idejek [Koppánd AF; DobLev. V/1057. 3b]. *1831:* Horváth Györgi Háza után járo Nyilat ... ugy találtuk hogy Téglának leg alkalmatosabbak [DLt 625]. *1847:* a jelenlegi ugy nevezet Malom kutat meg visgáltuk ... s ugy találtuk, hogy ... az után feljül kellene egy kutat ásni [Dés; EHA]. *1880:* Szóba jött tehát Sebestyén Eszti[a]. „Nem szeretem — mondá[b] —, mert igen affektáltnak találom, és igen emlékeztet Bret Hartera" [PLev. 79 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz. — [a]Irodalmi mű. [b]Csernátoni Gyula].

Szk: *bűnt ~ hozzá* bűnösnek ítél. *1559:* kgmetek Engem azzal ne kwssebichén, hog En kezbe Nem attam[a] mert Bwnth nem talaltam hozzaia [BesztLt 24 Christophorus arros officialis castri desertis Chichio a beszt-i tanácshoz. — [a]Az elfogott személyt] ✳ *helyesnek ~. 1796:* Minthogy a Hinto szintöl fogva a Bor Ház az Ujjitásig igen dölöleg ál az ennek utánnais szüntelen maga után fogja huzni az ujjitást melyet Székely Josefnek is e szerént jelentvén helyesnek találta voxomat [Szilágycseh; IB. Fogarasi István kezével]. *1804:* Pál István ... el veszett Sertésse dolgában a Falusi Hitesek Itéletét meg visgálván helyesnek, és tőrvényesnek találom [F.rákos U; Falujk] ✳ *hibásnak ~. 1715:* remekjét ... az B Czeh meg visgálván hibásnak találja [Kv; FésCLev.]. *1876:* Kebli tanácsunk ... őt[a] Csonkáné becsülete megsértésében hibásnak találja [M.bikal K; RAk 328. — [a]Tőrös Jánost] ✳ *igaznak ~. 1781:* Subsumálván azért a fórum pretensióját, igaznak találá; és másfél magyar forintok héjával találá lenni [Árkos Hsz; RSzF 104]. *1824:* Csernátoni Sámuel ... feladása minden pontjait nem igen igazaknak találván, kedvetlen válaszszal útasitatott el [Gyéressztkirály TA; TLt Praes. ir. 65/827-hez gr. Torotzkai Pál kezével] ✳ *jónak ~. 1710 k.:* Nagy nátha-hurutban ... próbáltam a sós nyerskáposztát pec-olajjal ... meggyógyultam ... melyen a doktorok először csudálkoztak, de azután magok is ... igen jónak találták [BÖn. 514]. *1811:* E' földet mikor a' Teremtő formálta Szőlőnek ki nézte és jónak találta [ÁrÉ 46] ✳ *károsnak ~. 1791:* A' mi ... a projectált tserét illeti, abban valo meg egyezését is károsnak találja [Kv; SRE 272] ✳ *kisebbnek ~. 1841:* Balás Mihaly egy fél fertályos üveget hozván előnkben, aztot a Falu mértékivel meg mérettetni ... kéri ... mű ... meg mértük és egy krajtzár érdelőivel kisebbnek találtuk [Km/Bács K; KmULev. 3] ✳ *különben ~ vmit lenni* különbnek ítél vmit. *1673/1681:* Az Supplicans Iro deakja ... bár most eleb olvassa vala, megh principalissanak igassagat, s külőmben talalta Volna a dolgot lenni, az mint exponalta [VhU 463 Thököly Imre válasza] ✳ *szükségesnek ~. 1790:* a' K. Fő Igazgato Tanátts ezenn Jora tzélozo Rendelésnek meg ujjittását és annak szoross meg tartását igen szükségesnek találta [DobLev. III/676a gub.]. *1799:* szükségesnek találta a' Királyi Gubernium ... szoros megtartás végett meghagyni ... Hogy ennekutánna az addig szokásban vólt ... egy részű hoszszu Rovasok hellyett ... két felé hasitott Rovások vulgo Czinkos nevezetűek ... készittettessenek [AszLt Nr. Reg. 207/1799 nyomt. gub-i körrend. 6014 és 6463/1799]. *1818:* a' Tehén-Himlő bé oltásrol ... szűkségesnek találta a' Kir. Guber. a' Hazai Fő Biztosságnak azt a' Rendelést adni[a] [Kv; RLt gub. — [a]Köv. a rend. szövege] ✳ *többnek ~. 1606:* Antal vra(m)nak volt 125. penze az hazban megh adok my abbúl az penzbúl, es maté megh veúę, Antal vram ne(m) volt hon, az fia megh oluasta ket penzel teobnek talalta [UszT 20/192 Steph. Bacha de Korond Inquilius Antony Kouacz vall.]. *1745:* Mathe juon junior ... kiván azért ujjalag occulatiot ... mi azert ki menvén ad faciem loci ujjalag fel rudaltuk mindenik Attyafi reszit, és nem nyolcz ruddal hanem csak néggyel találtuk tőbnek a Báttya részit [Újbárest H; Ks 62. 3] ✳ *vétkesnek ~. 1662:* ha vétkesnek találnók magunkat, tanulnók meg, mint kellene dolgunkat orvosolnunk, ne vesznénk mind egy lábig [SKr 701] ✳ *vmire ítélendőnek ~. 1842:* Biztosságunk ... Amberboi Josefnét Alexander Mariat Tiszti rendelésnek lett nem engedelmeskedéséért ... egy Constitutionalis bűntetéssel terhelhetőnek s ezen ki nyomozásra tett költség el hordozására itélendőnek találta [Dés; DLt 1452a. 10].

B. *1772:* az ezen Malomra fel tojult holt vizet meg mérvén, tanáltuk egj Singninek és két Czolninak [Ádámos KK; JHb LXVII/2. 304]. *1810:* Az Cancellista Vrakat kivánságok szerént Sogor Vramhoz viszszá küldém ... az magamra esendő pénzt jo szível ki fizetem, egy kicsit meg szomorodak azért, hogy ... nem ugy tanálják a dolgat [Nagylak AF; DobLev. IV/932].

Szk: *hibásnak ~. 1711:* az mely remeket, az B. Czéh meg visgálván hibásnak tanála [Kv; FésCLev.]. *1752:* mester remegjet ... az B: che ... hibasnak tanala [Kv; i.h.] ✳ *szükségesnek ~. 1790:* Szűkségesnek tanáltuk ... Szt Lászlorol ... Valkai Ferentz Minyát ... ki rendelni ... Nyilak ki tsinálására [Szentlászló TA; JHbK XXIX/24].

23. vél, gondol; a crede/considera; finden, meinen. **A.** *1667:* Katona Mihály uram ő kegyelmével beszélgetvén, mivelhogy Enyedi uram ... azt is mondá ... hogy szombatra azon leszen, Fejérvárott legyen, azt találók, ne küldjünk ezúttal más embert [TML IV, 89 Szilvási Bálint Teleki Mihályhoz]. *1679/1681:* Az bor seprőt ă mint hasznosabbnak ... talaltak eddégh, vagi pénze(n) el adni, vagi belőllök eget bort főzetni s azt kúpával el adni eő kglmek vgi czelekedgyenek [Vh; VhU 672]. *1705:* az urak és főrendek az úr előtt előhozák a Thököly irruptióját és ehhez[a] hasonlítván sokkal különbözőknek találták [WIN I, 590. — [a]A Rákóczi-mozgalomhoz]. *1710 k.:* Én és jóakaróim úgy találók, ennek már mindegy a bűzi, s talán jobb azt a meleg ágyban ketten együtt szenvedni, mintsem a hidegben külön-külön [BÖn. 752]. *1821:* Négy esztendeje miolta feleségét el űzte Nagy Miklos ugy hallottam hogy tsípegetőnek találta s azért tselekedte ... hogy feleségét el űzte ... tolvajságáért és rosz gazdaszszonyságáért [M.légen K; KLev. 7]. *1895:* Kérem, olvassa el[a], s igen örvendek rajta, ha tűrhetőnek találja [PLev. 175 Petelei István Gyulai Pálhoz. — [a]Petelei egyik írását].

Szk: *alkalmatosnak ~. 1710 k.:* próbálták volna, hogy a lunaris mensissel éljenek, és legyen nem 12, hanem 13 holnap az esztendő; de azt sem találták volna alkalmatosnak [BÖn. 452] ✳ *jobbnak ~. 1678:* meggyőzvén magam jobbnak találtam, bár mocskoltassam, szennvedjek én méltatlan, Istenem ártatlanságom világosságát napfényre hozza [TML VIII, 69–70 Kapi György Teleki Mihályhoz].

B. *1713:* ha valamely Atyafi magát Injuriata félnek tanálná Semmiképpen annak Törvényes uttya ne praecludálthassék [Várfva TA; JHb XXV/19]. *1807:* 20 esztendősnek tanálom lenni [KvLt 9].

Szk: *alkalmasnak ~. 1844:* kedvesem ... mikor ... az utat 's időt alkalmasnak tanálad külgyél mert alig várom hogy mehesek [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

24. megkövetel; a cere/pretinde; verlangen. *1781:* a' tizedesek magok tizedjekből a' mint a' rend tanálja minden reggel azon nap estvéjire ki álló Nyóltz Strásákat ki rendelyék jó reggel [Torockó; TLev. 2/5].

25. véletlenül tesz vmit/történik vmi; a face ceva întîmplător; es findet/fand sich, daß ... zufällig. **A.** *1570:* Bak Matthias hithy zerent vallya ... Janos kowachne az ew gyermekewel Leh vagata az Jnat egy Tehennek, Azt Mongya vala Neky hogy vagd ely az kwrwanak az farkat ... az germek ne(m) talalta az farkat vagny, hanem az Jnat vagta [Kv; TJk III/2. 18]. *1619:* En Halaz Peter arany Adom myndeneknek tuttara ...ez orzagban az ky hul akar Jarny ... leuele legyen hogy Jgaz Jarasban Jar ...ennekem

leuelem nem uolt engemet talaltanak uolt megh fogny az Nagös Kamuty Farkas vram zolgay [Gyalu K; JHb]. *1662:* die 9-na Martii, azon gyűlés alatt, édes atyja után következendő fejedelmekké választották és a szokás szerént az ország házában solenniter felkiáltották vala olly circumscriptiókkal, meghatározásokkal, hogy az az atyja az választott fejedelemnek gyermeki állapotjában találna meghalni, gubernátor alatt neveltetnék, mind az tökéltes idejéig [SKr 312–3]. *1843:* bár vagy edgyszer az aratás folyta alatt haza rándulhatnék — de Kovászna messze — s ha onnan Borszékre is találok kételenségből menni, még messzebb [Veresegyháza AF; DobLev. V/1242 Dobolyi Sigmond Dobolyi Bálinthoz]. *1847:* A' Trézsi lebetegedése határideje bizonytalan, — azonban hozzá vetőleg azt hísszük octoberben fog tőrténni, mert csak nem hiszem hogy a' semmirevalo anyira megcsaljan, hogy elébb táloljon (!) [Kv; Pk 7]. *1865:* Kolosvári a' piacz soron lévő … házamat … hagyom kedves Unokámnak Gr. Teleki Kís Jósefnek oly kikötéssel hogy ha kis korún meg találna halni ezen házba és szénafübe testvérei … örökösödjenek [Kv; Végr.].

B. *1657:* úgy tanálá hozni valami keresetlen alkalmatosság, hogy azon napon mindjárt az fejedelem szekerének ablakjában ültem [KemÖn. 37]. *1662:* És ha a külföldön tanált is esni valami csintalanság, de ha annak szerző oka a városra nyomoztathatott, ha katona vagy egyéb rend lenni találtatott … is, azonnal feltaláltatott [SKr 421–2]. *1747:* abba(n) az edényb(en) sokaig nem jo tartani mivel szovárog az borokat … az mellyikből tanalsz inya bé petsételd [Buzd AF; Ks 96 Mikó Ferenc lev.]. *1847:* S hogy azt tanáltam mondani: nálam semmi quitantia nincsen … annyira felingerült, hogy rögtön nékem szökve mejbe ragadott [VKp 183].

találandó lelendő; care se va găsi; befindlich, anzutreffend, anwesend, auf/in … lebend/wohnend. *1701:* a Do-(mi)nus Emptor … akár holott Találando ŏda valo jobbágjokatt … reducalhassan Libere [Déva; JHb XXXVII/23]. *1719:* ioszágom … Az Imecz falván tanálandot … az Imeczfalvinak hagyom mind a fel irattattammal együt es az vetesemet is [Imecsfva Hsz; Borb.].

találás 1. szerzés; dobîndire, cîştigare, obţinere; Erwerben, Vorfinden. *1662:* fejedelem parancsolatjából … az hadakat mindenünnen egybegyűjtötték vala. Kik … nagy kíszséggel, kívánsággal várják vala a jó hírnév találására való alkalmatosságot [SKr 138]. *1751:* Mura Juonek jo Gazda embérek voltanak a pénznék találása vagy hire előtt is [Gyeke K; Ks].

2. feltalálás; inventare; Erfindung. *1710 k.:* Hogy pedig egy nap s egy éj 24 órából álljon, arra maga a nap tanította az embereket az árnyékóra által, mely is vezette az embereket erre a sokkerekű, eszközű óra találására, melyben áll egy óra 60 minutából [BÖn. 451].

3. előírás; dispoziţie, prescripţie, prevedere; Bestimmung/Satzung (des Gesetztes usw.), Vorschrift. *1637:* Mosa Gergeli … protestal azon hogi eö az teörueni talalasa szerent el varta Demökeöt hogj Juramentomat de ponallia (!), de miuel nem compareal s nemis jural ez uta(n) gondgja leszen rea, es az suspiciotis rajta tartia [Mv; MvLt 291. 106b].

4. *vall* ünnepnévben; în nume de sărbătoare; in religiöse Feiernamen: *szent kereszt ~a nap* szent kereszt feltalálásának ünnepe (máj. 3.); Aflarea sfintei cruci; Auffindung (des Heiligen Kreuzes). *1604:* ez Jelen valo 1604 eztendeóben Zent kerezt talalasa nap tauatt [UszT 18/175].

találékony leleményes; inventiv; erfinderisch. *1895:* Ez a Miklós bá … Találékony, ízléssel, páratlan ügyességgel bír [PLev. 172 Petelei István Jakab Ödönhöz].

találgat *gyak* talál; a găsi întruna, a tot găsi; raten, herumraten. *1657:* Valóban siettem, az mint az seregeket vinnem lehetett, azonközben találgattam hol sebest, hol halva hozott magyarokat, közösleg német rabokat is [KemÖn. 202].

találhat, tanálhat 1. a putea găsi; finden können. **A.** *1583:* Veres Lukach … vallia … Latam hog az eggik pogachas eókeór igen Nieg es fel Nem kelhet futek az teob Maiorokhoz ha valamy legent talalhatnek Aky az eokreót meg verhetne [Kv; TJk IV/1. 185]. *1586:* az Thanachi haz teteien valo kis harangos érkelt meg akariwk vala Czinaltatnj Cziak hogi az ónós ple hagiattata el velunk (!), hogi nem talalhatank [Kv; Szám. 3/XXIV. 40]. *1610:* en eótet hazaigh … nem talalhatam [UszT 4. 9b]. *1725:* Az mi toábbá az Padimentomozni való kövek dolgát illeti … igen alkalmatosokat találhatni it a' szomszéd Falu határán [O.fenes K; Ks Mikola László lev.]. *1765:* Borbándi Fára Márton nevü nemes Embernek egy léánnya meg terhesedve, el mátkásittatott volt egy legénnyel … Kornis Gábor Uram … azt parancsolá hogy azon személyt … ha az uttzán nem találhatom, az Apja házából is huzzam ki [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 192]. *1779:* felmentem a' Collegiumba, hogy ollyas Legényt találhassak, kiben a Méltoságos Urnak Contentuma lehessen [Kv; SLt XXXIX Lázár István lev.]. *1800:* Meg is kostoltuk kedves Feleségemmel együtt … azon kedves Italt; és olyann(a)k talált(am) hogy ha az én Szegény Geniusom jelen-lett-volna ann(a)k ki-választásan, ennél Gustusommal egyezőbbet az sem találhatott volna [Mv; IB. Borosnyai Lukáts Simeon ref. pap lev.]. *1822:* fel is járták az Erdőtt; de … a hol dobogosabb hellyek vagynak, azok Rétek lévén, ott ara való fákat nem találhatván [JF].

B. *1671:* Eljövetelemkor magamnak is-említette volt, Uram, Kegyelmed az tigris és párducz bőrt … itt bizony nem tanálhatni [TML V, 429 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. *1683:* Szebenben jo borokat mind ezeknelis oltsobban tanalhatni, mivel sok az bé szedet bor kőztők [UtI]. *1740:* leg jobb Falub(an) Sem tanálhatni négy ött Szeker elejéb(e) valo marhát [Keménd H; Ks 83 Zejk István lev.]. *1749:* Érkezett az emlitett Deputationak Levele, hogy … Diurnumok el kőlt … kell azért, mig innen Succuralhatni, Bécsben Creditumat keresni, mellyet, ha szintén nagy Interest igérnek is, bajoson tanálhatni [ApLt 1 gub.]. *1768:* a' Szobában sem tanálhatni egyebbet egy … kerek Asztalnál [O.kocsárd KK; Ks 74/55]. *1797:* A Berek … Ez tziheres … apro kertnek valo vesszőt tanalhatni benne [Pujon SzD; WassLt Conscr. 531]. *1804:* Szimulyészkk Juon neked szemedbe mongya, hogy ingét el vetted, kezedbe lévő fejszével egybe vagdaltad, azt mondván nékie hogy ugy mennyen el Olá Országig, hogy soholt ne találhasd őtett [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

2. észrevehet, nyomára akadhat; a putea găsi/constata; (auf)finden/vorfinden können. **A.** *1603:* az partial Regestúmokatis circaliak megh, kikben ha my restantiat talalhatnak suppeditalyak eo kgmek az mindennapj keolcheget [Kv; TanJk I/1. 462]. *1672:* Az reversalisok felől az előtt is írt

volt ő nagysága Kegyelmednek; most sem írhatok egyebet, mert itt azokat nem találhatják [TML VI, 295 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1679/1681:* Az tilalmas mezökre, Rétekre, es azok kőrül valo porgolatokrais ... nagi vigiazasa légyen, ha mi marhat ott talalhatnak be hajcsák személy valogatas nelkűl [Vh; VhU 666–7]. *1688:* Anak ... I. ellen valo Relatoriáját ... megolvasvan, és ragogatván, arra valo elégséges fassiokat nem találhatunk [Dés; Jk]. *1726:* Az ház Telekek igen ell nyomottak, elegyedtenek régi irásokbol az mint találhatni [Vajdasztián MT; JHb IX/5].

B. Szk: *hibát ~. 1790/1799:* szükséges ... mindeneket ugy elkészitteni, hogy tőbbé hibát ebben a' Felsőbbek ne tanálhassanak [Torockó; TLev. 5/16. 411 Transs.].

3. rátalálhat/bukkanhat; a putea găsi; finden/entdecken können. *1619:* Nagyságod írt, ha valami oly fő lovakra találhatnék, nagyságodat certificálnám felőle [BTN^2 253]. *1716:* Polgár Méstér vramot ... még kéllét várnom ... ő kgme ís jártatot, hogy más alkalmatosab szálást találhassunk [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.].

4. rajtaüthet; a putea ataca prin surprindere; überfallen können, einen Hand stecken, gegen ... führen können. *1662:* (A szemények) a vajda udvarára is ütvén, magának is ugyanakkor, ha tanálhatják, végére járnak vala [SKr 334].

5. szerezhet, keríthet; a putea găsi; anwerben/finden/anschaffen können. **A.** *1600:* Az mult Telbe mint hogy az feold fogios volt Attam hatt holottnak temeteseteol ... f 2 Miuel hogy Emberekett az verem Asasra igen neheszen Talalhattam [Kv; Szám. 9/XIII. 6 Damakos Máté isp.m. kezével]. *1661:* Azt hiszem, nem is fog az kocsis megjűni ... ha találhatsz, fogadj mást [TML II, 28 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

B. *1643:* Kegyelmes uram ... az papucsok sem készek, mihelyt elkészitik ha valami clarasokat ... tanálhatok (kiküldöm) [TMÁO III, 191 Réthy István jel. vásárlásairól Konstantinápolyból].

6. találkozhat vkivel; a se putea întîlni cu cineva; jn begegnen/treffen können. *1671:* Urunk ű nagysága eliben külde, az hol elől tanálhatják ... mindjárt tudósítsák ű nagyságát, hogy mivel jű [TML V, 564 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

7. (levélben) jókívánsági kif-ben; (în scrisori) în exprimare a dorinţei de bine la adresa cuiva; formelhaft in (brieflichen) Wohlseinswünschen. **A.** *1657:* ez kis írásom ... Kegyelmedet szerencsés órában s jó egészségben találhassa [TML I, 102 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1672:* kivánom, írásom Kegyelmedet találhassa jó egészségben [TML VI, 117 Béldi Pál ua-hoz]. *1675:* Kivánom, írásom Kegyelmedet találhassa jó egészségben [TML VII, 37 ua. ua-hoz]. *1676:* Akarám azért Kegyelmedet látogatnom, kevánván, hogy írásom is Kegyelmedet találhassa jó egészségben [TML VII, 208 ua. ua-hoz]. *1860:* (Fiam) szíve leg főbb ohajja az, hogy Mari Hugamat a leg jobb egésségbe othan találhassa [M.fülpös MT; BetLt 4 Boér György lev.].

B. *1729:* kivánom ez levelecském tanálhassa az Asz(szo)nt örvendetes friss jo egességbe [Nsz; ApLt 1 gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárához].

8. rajtakaphat vkit; a putea surprinde pe cineva asupra faptului; ertappen (können), erhaschen. *1761:* Hallottam M: B. Josika Imreh Urtol ő Ngától ezen szokat: Olyas Conversatioban tanálhatom az ecsémet hogj a mint Isten tudnom adta meg rakom [Branyicska H; JHb XXXV/46. 18].

9. vmely kívánt/keresett lehetőséghez/előnyhöz juthat; a putea găsi; Mittel/Möglichkeit finden (können), etwa: jd hat die Möglichkeit etw. zu tun. **A.** *1710:* alázatoson könyörgök Felségednek ... Ne gyalázza meg annyira az én Felséged házához mindenkor hív famíliámot, sőt nekem engedjen azalatt szabadulást, amelyben az én ügyemet hazám törvényihez értő magyarok előtt oltalmazhassam és találhassak eszközöket, melyek által Felségedet hozám megengesztelhessem [CsH 87–8].

Szk: *módot ~ vmiben. 1659:* az nagy Isten elménk felett s érdemünk kívül találhat módot megmaradásunkban [TML I, 439 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1662:* Barcsai Ákos azért minden szorgalmatosságával annál inkább azon igyekezik vala, miképpen a vezér mellől magát elvehetné és Váradnak oltalmazásában ha mi módot találhatna [SKr 565] ✳ *motívumot ~. 1729:* Kérem bizodalommal az Mlgs Guberniumot maga Deliberatumanak elucidátioját ... ki adni ne sajnállya, ne hogj valami modon, az én eddig valo processusom ... meg ne (!) erőtelenittessék. Melyreis sok motivumokat talalhat ... az Mlgs Gubernium [Ks 25. IV. 17 Kornis Zsigmond aláírásával].

B. *1671:* Isten adná az ő fővezérrel való szemben lételemet, annak is jobb alkalmatosságát tanálhatom s addig ki sem megyek, mig ki nem tanulom [TML V, 428 Rhédey Ferencz Teleki Mihályhoz Drinápolyból].

Szk: *módját ~ja. 1670:* Másképen is igyekeznénk benne, urunkhoz mi formában küldhetnénk be csendesíteni és hitelt is csinálni; de ebben az első indulatban módját nem tanálhatjuk [TML V, 260–1 Kende Gábor Teleki Mihályhoz].

10. érhet vmi vkit; a i se putea întîmpla cuiva ceva; jmdm etw. zustoßen kann/könnte, es kann/könnte etw. mit jm geschehen. *1674:* megszállván ű kegyelme Bánffi uram Kopányban, őt avagy hatszáz székely reá ütvén szállására ő kegyelmének, oly alkalmatlanságot tettek, hogy ha maga ű kegyelme Kolosvár felé nem szaladott volna, nem tudom magát is mi találhatta volna [TML VI, 647 a fej. Teleki Mihályhoz].

11. vmilyen állapotban találhat; a se putea găsi (ceva) într-o anumită stare; (in einem bestimmten Zustand) finden können. **Szk:** *készen ~. 1662:* Az udvarbírónak megírtuk, számadását úgy készítse, mihelt számvevő emberink fognak érkezni oda, készen találhassák [TML I, 367 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1665:* kérem ... útamot <irtsa> valamennyire, hogy ha valami alkalmatossággal bé mehetnék, készen találhatnám igazságos útamat [TML III, 452 Gyulaffy László ua-hoz].

12. eltalálhat vkit; a putea nimeri/atinge; jmdm treffen können. *1764:* Murvai Janos ... az házban őszve vészvén, az Inctusokkal ... ha kiket találhatott halálason sebhetett [Torda; TJkT V. 227].

13. hozzájuthat vmihez; a putea obţine ceva; etw. finden, zu etw. kommen. *1671:* egyéb iránt az Nemes Tanácz ... Deliberatumához ragaszkodot, mely azt contineallya hogy szorgalmatoskodgiek az A. pro suâ industriâ abban, ha hol Boytos Istvannak javait, az emanaltatot finalis sententiaja szerént találhattya [Kv; TJk XI/1. 69]. *1772:* hallottam Fazakas Sebestyén Mártontol hogy Bányai Györgynénél nintsen nagyob kurva mert akar ki menynyen oda kész pinát találhat nálla [Dés; DLt 321. 69a Fr. Lutz (32) ns vall.]. *1792:* hajlékot ... én reménlem hogy azon az árron alkalmatosobbat is találhatok [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

14. vehet/vásárolhat; a putea cumpăra; kaufen können. *1603:* minden wdeoben talalhatnak magoknak ... anni szamu penzen, Anni ereo hazat, az kin azt el adgiak [Kv; RDL I. 75].

15. sikerülhet; dacă va reuşi; gelingen können, möchte/ vollte es gelingen. *1655:* Bizonyicza meg paraznasagat, s ha talahattya (!) exeqúaltassa [SzJk 75].

16. vmi megeshet vkivel; a se putea întîmpla ceva cu cineva; sollte es jmdm zustoßen, könnte es so kommen, daß ..., es kann etw. mit jm geschehen. *1720:* Magok az Pantak mondottak azt is hogi vĕllek ne lakjék egy falub(an) mert olljkor talalhat (!) ŏszve szollalkozasok hogi nem jol lĕszĕn dolga [H; UtI].

17. lehet; a putea avea; kann/könnte sein/es geben. *1662:* Mellyen az igen nagy méltóságbeli ember ... azt izenné vissza: nem volna a táboron kívül való sétáláshoz üressége, mert hatalmas császárnak csak ott táborában való sok népe igazgatásában is, sátora alatt is minden szempillantásonkint elég dolog tanálhatna [SKr 79].

18. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *grációt* ~ kegyelemben részesülhet; a putea fi graţiat; gnade finden (können). *1668:* En Jenei Gaspar obligalom magamat ... hogy ... sem vérekédésre vészékédesre Cívodasra alkalmatossagot nem szolgaltatok Ministeriumhoz illéndo Szent elettel magamat viselém: melynek ha violatora Lennek ... Gratiat ne talalhassak [SzJk 102] ✳ *helyet* ~ megvalósulhat, helyt kaphat; a putea fi realizat/dezbătut; verwirklichen können. *1828:* a Felperesek az Alperes Özvegyet ... a dolog valosága ellen mint simplex Dotalista Özvegyet certificáltatták, ki nem nevezve, sem azt hogy hová certificáltatták, melynél fogva a per folyta hellyet nem tanálhat [Ne; DobLev. V/1129. 1b] ✳ *szabad folyamatot* ~ szabadon folyhat; a avea curs; etw. (Wasser) kann frei fließen. *1768:* a viz magának a jég alatt szabad folyomatot tanálhat [Abafája MT; Told. 17a].

találhatandó található, fellelhető; care poate fi găsit; auf-/vorfindbar. *1702/1780:* Tompaházán[a] lako Gyáni János Uram ... Vállaván Evictiot magára, és két ágon lévŏ maradékira, hogy tartozzék meg oltalmazni minden impetitorok ellen emlitett Urat, Aszszont és két ágon lévŏ maradékjokat, mellyetis ha nem cselekednék ... ezen Levelűnknek erejével akár holot találhatando javaibol, vagy ... magához két ágon lévő maradékjához hozzá nyulhasson [Marossztkirály AF; DobLev. I/55. — [a]AF].

találhatás vmiben levés; aflarea/faptul de a se afla într-o situaţie (oarecare); Befindlichkeit, etw. befindet sich in einem best Zustand. *1657:* Az német hadak is mind közikben esni kezdett döggel halás, mind commeatusnak alkalmatosban tanálhatása miatt három részre szakadozának [KemÖn. 74].

található, tanálható 1. lelhető; care se poate găsi, care se găseşte; (auf-/vor)findbar, befindlich. **A.** *1734:* az mostan talalhato Marhak ugymint Szarvas marhák es Lovak az viduanak marhairol szaporodtak | az actu talalhato szarvas marhak(na)k és lovak(na)k quartalitassa az Anak adjudicaltatík [Torda; TJkT I. 31]. *1798:* én rajtam vagj Posteritássaman ... Szabo István Uram Posteritassa vagy Successora akárhol találhato ingo és ingatlan jovaimbann magának eleget vehessen vetethessen Exclusis omnib(us) Juridicis Remediis [Asz; Borb. I]. *1823:* a Dévai határon találhato Juhokot szorgalmatoson végye ... Számba [Déva; Ks 91. C. 12]. *1841:* a hol ŏk a tsikom lába el tőrését mutatták, semmi ottan akkor frissibe található ... véressígre jegyre ... nem találtatott [Dés; DLt 1541]. *1865:* Kedves unokámnak Antos Klárának hagyom ... Kolósvárt a' külső Magyar uttzában fekvö ... házas telkemet ... minden e háznál található felkelhetökkel [Kv; Végr.].

B. *1779:* Az Uj-Budai Határon levő Hellyek birásában Sintsen az azon Praediumban tanálható régi Ház heljekhez képest Semmi egyenlőség [Burjánosújbuda; BHn 48]. *1853:* Brésa Todor ... hatalmat engede én előttem ... hogy tanálhato ... jovaibol ... Réz György Ur ... eleget vehessen és vétethessen [Marosegerszeg MT; DobLev. V/1361].

2. lehető, fennállható; care poate exista; bestehend, vorliegend, vorhanden. *1724:* Kgld mellé ... deputált Colléga társaival ... a ket fél kőzött talalhato dificultast ... el igazitani ne posthabéálna [Ks 7. XV gub.].

találkozandó leendő, találandó; existent, care există; zur Aufstellung gelangend, zukünftig. *1677:* ha Cancellarius nem lenne, az akkori, Fejedelem mellet találkozando Tanács rend, a' Gubernatorral edgyŭt, subscriballya erről valo leveleket [AC 36].

találkozás întîlnire; Begegnung, Treffen. *1806:* Sok volna még mit irjak Ngodnak, de ezt személlyes találkozásunk alkalmatosságára marasztom [Mv; Ks 101 Thuroczy Károly lev.]. *1839:* Ha kedve volna két szép joszágat venni jutalmasan, kérem tudosittsan éngemet ... tsak arra kérem, hogy ne késleltessen betses találkazásával ... hogy járhassak másak utánn is [A.szentmihályfva TA; Bosla B. Miske Ferenc Bosla Ferenchez]. *1847:* Én a kamarai tisztekkel, minthogy a közönségek a velek lehető találkozástól mindig elzártak, eggyel sem találkoztam [VKp 176]. *1848:* a' közhellyek fel mérése bévégzését ha tudatnád azonnal, vagy még az elŏt felmennék ugyis mind két pontra nézt találkozásunk mulhotlan szűkséges [Usz; Pf]. *1859:* édes apám ... együtti találkozásokot és az együtt folytatottakot nekem le beszélte [Szu; Pf].

találkozhatandó találhatandó; care se poate găsi, care se află; antreffbar. *1662:* amidőn Magyarországra és ahhoz tartozó részekre vagyon a tanácskozás ... annak határin belől tanálkozhatandó ... akármelly lakosokat az országon kívül való igazgatásra törvénytételre halasztani, vonni és igazítani nem engedi őfelsége [SKr 120].

találkozhatik, tanálkozhatik 1. találtathatik, létezhetik; a putea exista, a se putea găsi; zu finden sein, vorkommen können. **A.** *1665:* Tudom, sokan találkozhatnak, kik könnyen szólnak Somlyóhoz, avagy jovalhatják, hozzák ki a praesidiumot belőle [TML III, 497 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1704:* az úr semmiképpen nem inclinála, hogy tanácsot adhasson, minthogy a statusok sok emberekből állván, találkozhatnék olyan, aki ŏnagyságát prodálhatná [WIN I, 136].

B. *1662:* De különben is már a fejedelemnek ollyan nagy készülettel való indulatját, az egész népének minden hadi készületivel felkelését ... látván, aki már ollyan nagy szerencséjű, méltóságú és hatalmas fejedelemnek ollyan méltósága nevekedésére való nagy szerencséjének voxolásával magát opponálni, ellenébe vetni merészelné, valljon kicsoda tanálkozhatott volna olly, ki azt felkötni merészelhette volna [SKr 352].

2. a se putea întîlni; begegnen/sich mit jmdn treffen können. **A.** *1779:* vasárnap bémentem volt Kolozsvárra, de ott sem találkozhattam a fiammal [RettE 402]. *1788:* G.

Bethlen Adámmal szeretném ha vasárnap találkozhatnám Kedves Bátyám Uramnál [Mv; IB. Toldalagi László lev.]. *1814:* Holnap indulak Kükűllő Vármegyébe, a maga Hazájába is, onnét Julius végivel Kolosvárra menyek, bártsak akkor találkozhatnánk [Apanagyfalu SzD; TKhf gr. Bethlen Sámuelné Fekete Klára Bartalis János insp-hoz]. *1823–1830:* Ez a deák utasított engemet egy deákra ... Elmentem ahhoz ... Köszönök neki magyarul, s mondom, mint örvendem, hogy ezen az idegen földön magyarral találkozhatom | feltettem volt magamban, hogy ha találkozhatom vele, úgy eltartom, hogy a világ ügyeibe sem tud [FogE 190, 267]. *1839:* Ha kedve volna két szép jószágot venni jutalmasan, kérem tudosittsan éngemet ... s arrol is bizonyos válasz(sz)át kérem meg tudhatni, hogy személlyesen mikor találkazhatnánk egy(gy)ütt [A.szentmihályfva TA; Bosla B. Miske Ferenc Bosla Ferenchez].

B. *1721:* remélvén szerencsémet az Mlgos Groff Vrral tanálkozhatom [Gyf; KS 95]. *1777:* Karátson Stefán ... Flora Kosztán ... nem tanálkozhattak edgyütt [Sajóudvarhely SzD; KS]. *1798:* egj Miska nevezetü Épittö Áttsa Petrotzi Urnak hirül be hozván hogy az Erdöre küldett Bival Szekeret el fogtak ...leg ottan Lovott nyergeltetett s indult hogj a Barone Aszszony ő nga Tisztivel ... tanálkozhassék [Ádámos KK; JHb XIX/58]. *1810:* én még nem Tanalkozhatam a Nagytsás Fő Ispany Ural [Mezőrücs MT; Borb. II Bukur Juon lev.].

találkozhatott szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *vmi ellen* ~ vmi miatt összegyűlhetett/összeülhetett; a se putea aduna pentru a manifesta împotrivirea faţă de ceva; sich versammeln um gegen etw. zu protestieren. *1677:* A' Jesuitai szerzetbélieknek az Ország Constitutioi ellen találkozhatot Fautorinak engedelem adatot, mind addig valo ezen dologbéli cselekedetekről, miglen legitimè nem voltak admoneáltatva a' Jesuitai szerzetbéliek ki-menetelek felöl [AC 221].

találkozik, tanálkozik 1. akad, kerül, találtatik; a se găsi; sich (be)finden (können), begegnen können. **A.** *1590:* Talalkoznak neha egieb keózonseges zyksegekis [UszT]. *1644:* ha pedig talalkoznek valaki az ki Inditana valami Impedimentumot, tartozunk minden legitimus impetitorok elle(n) megh oltalmazni [Déva; JHb 53/n]. *1693:* ha valaki olljan talalkoznek az ki vér volna hozza [Uzon Hsz; BLt]. *1702:* ha valaholott olly sánta vagy lába ki tört Marha talalkoznek, Senkiis a Mesterek közül maga számára ... ne mereszelye meg venni [Dés; Jk]. *1738:* Kostesden Lako ... Olosz Ferencz Urfi Sándar nevü molnarja ... monda ... én nékem penig most talalkazat egy kalacsasam a ki azt mongya agyak néki kalacs penzt mert meg mongya kik loptak el az szalannat [H; BK 1011]. *1741:* Post Revolutionem, penitus desoláltatván 's ruináltatván azon Malom, 16. privatus Reformatus Emberek találkoztanak, kik ezen ruinát, az Reformata Eklesia és Papok Fundussaivalis restaurálták [Dés; Jk 547b]. *1788:* ha ott a pálinkának vévője találkoznék, kostalot küldettem, ugyan akarnám ha jol meg adnák az árrát [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1805:* most is talalkoztak olyonok a kik az kovatsoknak Sipot adtanak [Torockósztgyörgy; TLev. 9/41 br. Thorotzkai Joseff kezével]. *1815:* ha szinte olyan erejek volna is az ide valo embereknek, hogy azt[a] meg igazithatnák a' mig emberek találkoznának beléjek mind el hordanák és fáját el lopdosnak [Szamosújlak K; Ks 90. — [a]A házat].

B. *1657:* tanàlkozék az officérek között deákul tudò [KemÖn. 61]. *1662:* már a nagyszombati tracta alatt a clérusnak izgágolkodások miatt azokról nem vígezhettek volna, azonban már a svékusoknak közelebb jövetelek alkalmatosságával hozzájok újabb oblátiójok tanálkozott volna [SKr 253]. *1714:* ha tanálkoznék jövendőben olyjan vér aki ki akarná váltoni[a] [Szászerked K; LLt Fasc. 139. — [a]A zálogba vetett telket]. *1728:* senki nem tonálkozot az ki elő adgya[a] , hanem Kolák pénzel egy Máriással Popa Andrae Fiánál tónálta meg[b] [F.árpás F; TKl XIII/15 Bukur Csizmás (40) jb vall. — [a]A hosszú szántóvasat. [b]Aldgye Jttul (!)]. *1758:* ha olly legitimus impetitorok tanalkoznának, kik ezen ... Fundusban nem akarnának liberum dominiumot engedni az Emptor Nagy Ferentz Urnak ... azok impetitioja ellen is tartozzanak ... ő kgylmeket hűséggel meg oltalmazni [Ne; DobLev. I/283. 1b]. *1759:* tanálkozott Kalákos Popa Bálinth kinek 8 forintokot fizetett[a] Kalács pénzt [Tyej H; Ks LXII/19. — [a]Tyej Panna]. *1802:* nem hiszem, hogy akár ki idegeny is tanálkozzék, a ki annyit meg agyat érette, amennyibe én üsmerem az Ötsém Uram részit [Dés/Szászny íres SzD; Ks 34. I. 10 Kornis Zsigmond lev.]. *1843:* ha ... több ellenszegülők tanálkoznának ... azokról rögtön jelentést tegyen [VKp 109].

2. a se întîlni (cu cineva); begegnen, (an)treffen. **A.** *1570:* Balinth Thywadar Byzonsagy Janos kenez ellen ... Vayda Demyen hythy zerent vallya, hogy Ez Aratas vtan Egy nap Jeot volt be Janos kenez ez varosba, Es talakozyk Balinth Tywadarra (!) [Kv; TJk III/2. 12–3]. *1723:* Also üskűllőn, jártomban találkoztam ... Domokos Vrszuczullal [Kisnyíres SzD; Ks]. *1726:* Hallottam Hadnagy Uram maga szájából hogy egy mészaros legényt ... meg fogván ő kglme ... meg keseredvén az Attya ...Tövisre indult hogy Pápista légjen találkozván véle Borbereki István, es Iffiu Enyedi János Uraimék viszszá hoztak [Ne; Ks 90]. *1758:* a hó menéskor is találkoztam eő N(agy)ságával [Altorja Hsz; HSzjP Szánto István (48) jb vall.]. *1768:* mikor azon verengezés volt találkoztam az idevalo pappal [Kiskáján SzD; BK. Boka Togyer (32) jb vall.]. *1808:* az után esztendővel találkoztam én vélle [Szászerked K; LLt Szent Mihelyán Toma (33) vall.]. *1855:* el ne mulasd hozzánk ki jőni hogy talalkozzam veled [Uzon Hsz; Kp V. 405 Kispál György Kispál Lajoshoz].

B. *1733:* En most az el mult őszkor tanalkozvan egy <Peter>di emberrel, beszéle hogy az Kincsi Barnáék ott laknak mallok [Dég KK; SLt 8. 5 Breda Vaszilie (50) jb vall.]. *1767:* egy Emberrel tonálkozván ... Látám hogy Udvar Lászlo szalod fel az utszán a Legények felé [Bethlensztmiklós KK; BK. Gombucz Josef (35) jb vall.]. *1777:* Fodor Szimjuvontol hallottam beszélleni, hogy nékik beszéllették volna valami Fellaki Legenyek, hogy tanálkoztanak vélle a' Radnai Strásán tul [Sajóudvarhely SzD; KS. Flora Jakob (25) jb vall.]. *1786:* az utban tanálkoztam az többekkel ... s viszsza teritettek [Torockó; TLev. 4/13. 59]. *1804:* tanálkoztam ... Kováts Bálint Urral [Marossztimre AF; DobLev. IV/875. 5–6 Gazda Ferentz (54) ref. préd. vall.]. *1805:* Nehai Bosor Nyikora Pünkösdben veszekedett az Exponensel ... és jol lehet hogy én majd minden nap tanálkoztam véle ... de én sémi betegeskedését ... nem láttam [Farnas K; KLev. 10]. *1823–1830:* Evvel többször nem tanálkoztam, hanem megesmerkedtem erdélyi két szász deákkal [FogE 190]. *1842:* a' Hidnál tanálkoztam Lemhényi Jub(ilatus) Strása mester Kováts Elekné Aszonyal [Bereck Hsz; HSzjP]. *1847:* Amég Varga Katalin itt volt, csakis

egyszer, tudniillik a múlt őszön tanálkozott véle az abrudbányai piacon [VKp 189–90].

Szk: ~ *vkire. 1638:* egikor az Marosra megjek vala talalkozam erre az polgar Balint szolgalojara [Mv; MvLt 291. 124b]. *1657:* Azonban az követ urak … tanálkoztanak az híd végin valami arccal jövő szekeres horvát emberekre [KemÖn. 54] ✳ *szemközben ~. 1662:* amelly néhány száz gyalogot Váradból is későbben … Jenőbe indítottak vala, azok már Jenőbe be nem mehetvén, viszszafordultokban a belényesi rablókkal szintén szemközben találkozván, őket igen meglövöldözvén … a rabokat mind elszabadítván, magok is jó nyereséget kaptak vala [SKr 432].

Sz. *1803:* Hegy heggyel nem találkozik, de az ember emberrel igen [Berz. 3. 5B/1].

3. mutatkozik, látszik; a se arăta, a părea; sich finden, vor(bei)kommen, es scheint. *1598:* mint hogy sok vton Jarok talalkoznak ez varosra Ieony az baromnak vagatasat megh nem foghattjak [Kv; TanJk I/1. 316]. *1650:* az Teömeöseön ki, az határban … keözel negivenigh valo tolvaiok találkosztanak lenni [Hurm, Doc. XV/II, 1185 Máté vajda Beszt-hez Tîrgoviştéről].

4. véletlenül/váratlanul tesz vmit; a face ceva pe neaşteptate; es gab sich, daß …, jd etw. zufällig/unerwartet macht. *1586:* Jller Ianosis talakozek ky Menny Az Ayton | mikoron az aytob(an) beszelgetnēk az ucza aitaiaban talalkŏzik ele Iőnj az legeny [Kv; TJk IV/1. 540, 574b]. *1662:* az városbéliektől[a] is a németeknek semmi ártalmok nem lenne … ellenség találkozván rájok ütni, a kőfalakrul lövéssel oltalmaztatnának [SKr 681–2. — [a]A nagybányabeliektől].

5. vmi ér vkit; a avea parte de ceva; etw. widerfährt jmdm/einem. *1657:* De én az Istenért kérlek, jó fiam Teleki Mihály, hogy a miképpen én Ersókot hagyom, hogy másképpen a ne legyen, hanem úgy, a miképpen én hagyom. Hogy pedig írod, hogy ha szerencséje találkoznék, te reád ne halasztanék, ha csak adnám jól [TML I, 43–4 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

6. vki tapasztal vmit; a observa; etw. erfahren, begegnen. *1879:* Te nem képzeled azt, mennyire bántott engem az a sok rosszakarat, gyűlölködés, amellyel találkoztam azolta, hogy öngyilkos nem lévén, nevem mégis megjelen egyszermásszor nyomtatásban | Mondanom sem kell hát, milyen igazán jólesik nekem, ha jóakarattal, barátsággal találkozom mostanság — mikor ilyen hitvány lettem [PLev. 52, 53 Petelei István Jakab Ödönhöz].

7. ~ *vmihez* igényt tart vmire; a revendica ceva; als Mitbeteiligter auftreten, Mitbewerber. *1586:* Nyerges Imrhene Angalyt azony, Ennek marhayanak es mynden Iauaynak harmad reze az warosra zalloth mert sohonneth athyafya nem talalkozot az harmadhoz [Kv; Szám. 3/XXV. 8 Igyartho György sp kezével]. *1666:* Kegls Vr(am), tavaly ugyan a Fejer vári Gyűléskor noha alázatoson suplicaltam vala Nagdat, Kolosvár megyéb(en) Uj Lak nevű Falumban lévő … kis pórtiot keglsen nékem conferálta vala, de azomban más vérekis találkozván hozzá … viszsza kelletek adnom [JHbK XXIV/24 Mikola Zsigmond foly.].

8. kimond/ejt; a pronunţa/rosti; zu hören werden, aussprechen, verbalisieren. *1653:* egesz varmegienk(ne)k, io akaro Tisztuiseleő Urunk boldog emlekezetü Meszaros Peter Urunk, melj felől ha Na(gysá)god inquiraltat böuön valo tanuk lesznek, es tób illetlen szokis talalkozni foghnak [Ne; KemLev. 1391 Feőldeszi Mihalj lev.].

9. találtatik; a fi, a se găsi; in einem Zustand befinden werden. **Szk:** *betegségben ~. 1677:* Tempore bellica expeditionis ha kik sullyos betegségben találkoznának … a' Tisztektől hit szerint valo Testimonialist vévén; mind személyek helyet, s' mind joszágokrol elégséges Sóldosokat, jo alkalmatos embereket, es jo hadi apparatussal valokat állassanak [AC 94] ✳ *többnek ~. 1633:* egi kiczid darabbal teöbnek talalkozek az huss annal az menire Kornis Istua(n)né megh fizetet uala [Mv; MvLt 290. 129b].

10. elkap/ér; a prinde/surprinde; (Unwetter, Regen usw.) überrascht einen. *1595:* Menek egy nehanyod Magammal Az Mezeosegre Legenbe … Mel jdeoben Igen Rutalmas Jdeo talalkozek reank [Kv; Szám. 6/XV].

11. jön; a veni; hereinbricht, ausbricht, etw. kommt. *1649:* Hogj ha pedigh ualami hadas ūdeō találkoznek (kit Isten tauoztasson) [Mv; Sár.].

12. összeér; a se atinge; sich treffen/berühren. *1760:* (A határ az) utat altal kelvén ki tart az Novaji erdőig, az holott ismet az Béldi határral találkozik [Csehtelke K; BLt].

találkozó található, lévő; care se poate găsi, care se găseşte; befindlich. *1828:* Albisi Nemess Baktsi Boldisár Ur özvegye … Baktsi István urat általunk modo Legitimo requiráltattya … Tessék azért az Urnak …mind széna fühellyeknek, mind a' Szánto földek(ne)k Zálágját a' Contractusok tartása szerént meg adni — tőstént mindeneket a' kezire bocsát az … Aszszony az üressegiben tanálkozokot, a' kik bé vagynak vetve termés kivetele után [Hsz; BLev.].

találkoztatott találtatott; existent, care s-a găsit; aufgefunden sein, befindlich. *1694:* mindeneket rendel Inventaltunk, az Varban talalkoztatott Bonumokkal edgyűt az szerint az mint keövetkezik [Kővár Szt; JHb Inv.].

találmány 1. szerzemény; bun obţinut de cineva; Akquisition, Erwerbung. *1610:* E mellet akar mely helben legienek tob zanto foldek zena retek … kiket az J: Georgyfi peter talalmaniaba(n), nagy penzeben al uagj eőrokeben … mindeneket megh keuanunk [UszT 4/5a]. *1620:* Erdélyt mü Magyarországhoz soha nem engedjük hogy bírja, mert Erdély szultán Szulimán találmánya [BTN[2] 394–5]. *1620/XIX. sz. eleje:* mondá azt Cseh Miklos … minden keresetimet és találmánimot néked hagyom [Imecsfva Hsz; HSzjP Lad. Cseh senior, ac Petrus Elekes pp vall.]. *1625:* uolt … peter kouaczjnak kouaczj mü szere ki talalmania uolt felesegeuel egjut talaltak [UszT 73]. *1631:* Szazfaluban Sebestyen Andras, Eczken Marthon … iobbagiok Puszta helyek … Imecz Istvan Vram talalmanya [Nyújtód Hsz; i.h. Gasparus Janczio (26) vall.].

2. lelemény, kitalálás; invenţie, născocire; Invention, Erfindung. *1710:* Ehez hasonlo poenitentiatartást senki, miolt a török birodalom fundáltatott, közöttök nem hallott … De mivel hitből nem vala, különben is csak emberi találmányok, Istennek nem tetszik [CsH 200–1]. *1710 k.:* a dícsíret, gyalázat, jutalom, büntetés csak emberi találmány a közönséges békesség megtartására [BÖn. 427]. *1759:* Néhai Nemzetes Sólymosi János es Desi Uraimék maradékjok ős házát ki őrőkősitette meg … minémü … elmes talalmányokkal [Mv; Told. 23]. *1765:* Mind ezenn mulattságos Lővöldözésekről rosz végett valo hiresztések ollyan világos tsak munkás találmányok mint a' Délb(en) tündöklő napfény [F.gerend TA; KS. J. Somlyai de Fogaras (40) ns vall.]. *1811:* Oh bizony okosok voltak a' Pogányok, És okos volt nékik ama találmányok, Mely szerént a' boldog Lelkeknek számára Égy helyet gondoltak zöld fás Kert formára [ÁrÉ 127].

Szk: *ördög ~a. 1662:* az egyesség lévén fő eszköze a megmaradásnak. Mellyre, mint isteni munkára, várhatna is akárki is áldást annak szerzőjétől, az egyenetlenkedést, mint ördög találmányát, kigyomlálván egymás közül [SKr 640]. *1823–1830:* Az asszonyokkal örökké csúfolódott, mégis utolsó betegágyában azt mondta, hogy az ördög találmánya volt, hogy az ember meg ne házasodjék [FogE 75].

3. felfedezés; invenţie; Erfindung. *1710 k.:* a köntös nemcsak hideg, meleg, hanem a szégyen ellen való találmánya is Ádámnak [BÖn. 428]. *1818:* a nevezett Mechanicus az általa feltalált Machinának Modeeljét, vagy tőkéletes leírását és rajzolását ... adgya bé a melly azután ezen kérdések[a] el dŏjtésére szolgáljon, a mellyek ezen Találmánynak Ujságáról ... fenn foroghatnának [Kv; DLt 456. — [a]Ti. a szabadalmak]. *1823–1830:* ezek anglus találmányok, és az emberi találmányos észnek remek munkáinak méltán tartathatnak [FogE 208].

4. hitágazattan, dogmatika; dogmatică; Glaubenslehre, Lehrsätze. *1783:* A pápista atyafiak haragusznak, mivel [De Laurier] nevű francia tudós ember a mostan uralkodó Pius sextus pápának írt egy hosszas levelet, melyben a pápista religióban s a clerus közt uralkodó hibákat bővön előszámlálja ... A pápisták azt mondják, hogy reformátusok koholták, de nem igaz, mert a reformátusok olyan jól minden ága-bogát az ő találmányoknak nem tudták [RettE 421–2].

találmányos leleményes, találékony; ingenios; erfinderisch, entdeckerisch. *1823–1830:* ezek anglus találmányok, és az emberi találmányos észnek remek munkáinak méltán tartathatnak [FogE 208].

találó kitaláló; născocitor; fabulös, jd der/die eine Geschichte erfindet. *1710 k.:* Intettem, kértem szépen őket, moderálják a régi mód szerént, ne kövessék ebben a rosszban ennek találó kezdőjét, Teleki Mihályt, mert bűn az, Isten mondja [BÖn. 902].

tálalóasztal măsuţă de servit; Anrichtetisch, Serviertisch. *1849:* A' Kredentz Házba ... Egy tálalo asztal viaszas vászonnal beborítva [Somkerék SzD; Ks 73/55].

találódik találtatik; a se găsi, a se afla; gefunden werden. *1840:* a kinek kezen lopott marha találodik az tőlle abjuraltatván Szovatyosra foghasson ... s ő rögtön ment légyen [Dés; DLt 500/1841].

tálalókanál tálalásra való kanál; polonic; Anrichtelöffel, Servierlöffel. *1848:* Két Tálalo és egy jukas kalány 3 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

Szk: *réz ~. 1849:* Réz talolo kalány [Széplak KK; SLt 17].

talált, tanált 1. megtalált, lelt; care a fost găsit; gefunden. **A.** *1667:* Gróf uram itt talált leveleit is Kegyelmednek elküldtem párban; de Kegyelmednek azokkal talám addig nem kell sietni, mig az urunk levelét Bánfi uram vagy meg nem Köldi, vagy ha én nálomnál elébb találna odamenni, meg nem adja [TML IV, 245 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1681:* (A) P(ro)ventus Vasak ... a hunyadi számtarto gondviselese alá mint (!) be hordatvan ott inventaltattak ... mely dologh azert hozatik emlekezetb(e), hogi kételkedésb(en) ne légye(n), azo(n) ott talalt vasak hol, s mint irattak fel [Vh; VhU 608]. *1756 k.:* A tilalmasban talált Lovaktól a' Gornikok patko pénzben 8. pénzt ... vegyenek [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.]. *1773:* ki Specificaltatta s Iratta fel az ot talált Mobile Bonumokot [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 69 vk]. *1789:* Die 26a ... Mensis 9br(is) operationkat Continuáltuk ... az Fijokokban talált Magokon [Mv; ConscrAp. 50]. *1798:* a' Koppándi Pintzében találttt Borokat mind öszve zürte zavarta [Mv; Told. 26]. *1802:* a talált Rokantzát az elveszett Rokantza hellyébe tettük [Udvarfva MT; Told. 42]. *1817:* Ezen Esztendöb(en) is meg kaszált annak szénájat odorban s hijakban rakattatva talált Széna Füvek ezek[a] [Szentimre Cs; Hr. — [a]Köv. a fels.]. *1821:* A' Bogátsi Határ Szélibe lévő mintegy 100. vékás Hellyet ... a Bogátsiak erőszakosan el foglaltanak, 's máig is birják, noha a' város egyszer turbalta is, a' békességes birásba, le kaszáltatván az ottan talált gabonát [Szék SzD; WassLt Sam. Csorba (71) centumpater vall.]. *1843:* látván hogy a Bakkan Kupfer van ... fel bontattuk ... következőleg a ... talált portékákat ki vettük [Bágyon TA; KLev. Török István (26) vall.].

Szk: *készen ~. 1794:* még a' készen talált Házokatis ablakokkal, ajtokkal, kementzékkel, s pavimentumokkal az Exp(onens) Gróf Ur készitettette ki maga költségin [Mezőmadaras MT; BKG. Samuel Szoboszlai ns nyil.].

B. *1754:* Husvét előtt egy néhány nappal Fő Biro Uram petsétyivel minden ember a' nevezett Majorhaz nevű hellyre ki hivattatván az ottan tanált gyepük szerte hányottattak [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17a]. *1808:* le Szedve tanált Törökbuzának Mennyiségét 300 egy néhány csö Törökbuzára betsültük [Árpástó SzD; BetLt 6 Marosán Juon (60) zs vall.]. *1836:* Csik Széki vizi (!) Mánya Antal kezén tanált paripa Lo [Torda; TVLt Közig. ir. 234]. *1839:* ezen 10. darabb Marha után a Buzában fűventiben tanált kárt az Tekintetes Udvarbiro Bena János Ur meg betsültette [Szentbenedek AF; DobLev. V/1230]. *1840:* Ezen nálladnál tanált ... hamis on huszasokat hol lelted [Szu; KLev. 6] | Kardas András a nálla tanalt gerendakat ki adni nem akarja [Várfva MT; Bosla].

2. kapott; primit; erhalten, gefunden. *1599:* az Vitezleó Chyerenj Lazlo ... theon ... illien vallast ... Hawaselfeóldében ... bizonios Zolgalattra igiekezuen mennj es magat keóteleznj, hogy Iambor Zolgalattya vthan kereset es talalt Jokbul, az teob it Erdeljben zallagban leueó ... Jozagit ... idege(n) kezbeól megh valthassa [Dés; SLt 29. J. 10].

3. ítélt; considerat; halten (für etw.). *1843:* A biztosság nyomozási munkálatát bévégezvén, s annak folytában a szükségesnek talált rendeléseket s egyéb teendőket a fennírtak szerént megtévén, jegyzőkönyvét a következendőkben véli bérekesztendőnek [VKp 121].

4. eltalált; nimerit, reuşit; getroffen, gut gelungen. *1833:* az Erdélyi Predikátori Tár ... Fö Tisztelendö Püspök Bodola János ur jol talált mejj képével diszes [Vaja MT; HbEk].

5. véletlenül/váratlanul történt; care s-a produs din neatenţie; zufällig ge-/ver-/...-n/t. *1794:* gondviseletlenség által a Csűrős kertben valaholott el ejteni talált tüztől letteé (!) azonn tűznek gerjedése [Kük.; BK. Szászvölgyi ir. vk].

6. elnyert; obţinut; gewonnen, gefunden. *1663:* Én azért, édes kegyelmes Asszonyom, magamat mindenekben Nagyságod jó közbenjáróságára biztam ... elhivén azt, Nagyságtok is ... keresztyén monarcha és egyéb nagyrendű, méltóságú emberek előtt igaz szolgálatommal keresett, talált bö-

csületemet, ha nem neveli, nem is kisebbíti [TML II, 474 Teleki Mihály Bornemisza Annához].

7. kitalált; născocit, inventat; erfunden. *1664:* En prophéta nem vagyok, de ámbár tartson számot reá minden ember (noha ím elég sok ellenkező talált s költött hírekkel igyekezik az szegény haza igazgatóinak szemeket bekötve tartani az ő ravasz és szokott mesterségek szerént) [TML III, 171–2 Szalárdi János Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* És negyedszer hibáznak[a] abban, hogy sok innepek, ceremóniák, imádság, böjtölés, fogadások és egyéb, hogy már az üdvesség elérése segítségére emberektől talált dolgoknak sokat tulajdonítván ... magokot és egyéb teremtett állatokat társává teszik az Istennek és a Krisztusnak [BÖn. 431. — [a]A felekezetek].

találta szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *törvény ~* törvény ítélte; care este considerat conform legii ...; vom Gesetz geschaffen. *1663:* Nem is gondoltam, hogy a törvény találta jó és tisztességes mediumot Nagyságod csak turbálni is igyekezze [TML II, 630 Teleki Mihály Lónyai Annához].

találtat 1. megtaláltat, meglelet; a pune (pe cineva) să caute ceva pînă se va găsi; suchen lassen. *1668:* Ha találtatna Kegyelmed egy sing hajszín kamukát, vétetne Kegyelmed ehez az viselő szoknyához, mivel az volt igen meg viselődött [TML IV, 260 Vér Judit Teleki Mihályhoz]. *1705:* A generál ménesét is ... kikeresteti és valamennyit találtat, mind visszahajtatja [WIN I, 222].

2. eléret; a face ca ceva să ajungă la cineva; antreffen, eine Begegnung herbeiführen. *1659:* Némely nap is jámbor szolgám s levelem által találtattam vala Kegyelmedet [TML I, 399 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

találtatandó I. *mn* található; care poate fi găsit, care se va găsi; auf-/vorfindbar, erreichbar. *1682:* Petrityevith Horvat Miklos Uram es posteritassi ... akar holott ez országban találtatandó inghó es inghatlan javokhoz ... hozzá nyulhassanak [Széplak KK; SLt AX. 29]. *1737:* Comparatiot inestimálván(n), az Öszszel investigatio szerint találtatott, és most találtatandó borok között, investigáltassék azis, hogj hova distraháltatta(na)k azonn el-mult öszszel találtatott borok [Dés; Jk 483a]. *1752:* az Hipotecarius Csáko János eö k(egye)lme Posteritassi pediglen három Ház és minden rajta találtatando Epületek(ne)k aestimatioiat p(rae)tendalvan, egymás között nem convenialhatván bennünket ... Száz M. Forint Vinculumig meg birálának [M.kecel Sz; Borb. II]. *1764:* Ez országban akárhölt talaltatando javaimbol ... a' Nms Collegium contentumot vetethessen [Ne; DobLev. II/350]. *1847:* a' netalán nállak találtatando és el-kobozandó művszerekről adjon Relatoriát [Kv; ACLev.].

II. *fn* szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *árultatásban ~* áruláson rajtakapott személy; persoană care a fost prinsă cu trădarea; als Verräter entlarvt/erwischt. *1677:* Arultatásban találtatandok ellen Decretalis poena [AC 252].

találtatás előfordulás; existenţă; Vorkommen. *1636:* Az Instrumentalis Musicanak, az az, vigasságra inditó mesterséges szerszámoknak elsö eredeteket, és találtatasokot szorgalmatoson nyomózzák és visgallyak a' mindennek végére menni akaro agyaskodó emberek [ÖGrAj. 7].

találtathat 1. a se putea găsi; finden lassen, beschaffen können, auftreiben. *1595:* 24. Júny Attam Rosas Janos W(ram)nak 1 f. Miniomot; mert ö kme neheze(n) talaltatthata viazt és azis nem vala szep tizta: festettek meg az viaz gyorttyat ö fgek aztalara és szallasara vele ... d 25 [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 201 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1625:* eo felge paranchyoluan száz singh veres failandis vasarlasa feleol, mivel veresset nem találtathattunk, küldettünk ... eotuen harom singet [Kv; i.h. 16/XXVII. 4]. *1656:* Varallyan lako Laszlo Kata prokatara altal Murkus Istvan altal proponallya hogy az Ura Veres Janos a miolta felesegül elvette huszszoris hagyta el ... Mostan Vasarhelyig Petelyeig kerestette, de sehol nem talaltathattya [SzJk 79]. *1660:* Kérem Kegyelmedet ezen is, édes Öcsém uram, hogyha Kegyelmednek volna egy süvegre való nyusztja, vagy odaki találtathatna valahol igen szépet, vegyen Kegyelmed uram ő kegyelme számára [TML I, 514 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1661:* Asszonyunk ő nagysága parancsolja, írjak neked, violát szereztess ő nagysága számára. Azért, édes Feleségem ... harmad-negyed napig mind gyűjtessed ... több embereknél is, ha találtathatsz [TML II, 62 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1664:* Vesselényi Pál ... nyomtatatlant is teczín skarlátot nem találtathatott 4 singnél többet [TML III, 113 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

2. felkuttathat; a putea da de urma cuiva; entdeckt werden (könnte), jn entdecken lassen. *1593:* Az zolgak, zolgalok feleol ... eo kegmek zolottanak, hogi biro vram vyologh ... vigiaztasson rea, es ha effele engedetlen, budoklo henieleo zolgakat zolgalokat talaltathat, megh fogassa [Kv; TanJk I/1. 208]. *1737:* ha ... Orás János ... ante Horology renovationem, restaurationemque elábálna, tehát ő kglmét, akár holott találnok találtathatnók ... megfoghassuk 's fogathassuk [Dés; Jk 469b–470a].

találtathatik, tanáltathatik 1. megtaláltathatik; a putea fi găsit; (auf)gefunden (lassen) können. *1662:* mind császár s fővezér nevével a fejedelem után kemény fenyegető levelek íratának ... Az levelek Török János kezébe adatván, hogy éjjel-nappal, valahol a fejedelem találtathatnék, szájába is nagy kemény fenyegető, pirongató izenet bízatván, erősen megparacsoltatott vala [SKr 355–6]. *1678:* Alázatosan könyörgök Nsgodnak ... méltoztassék Nsgod azon falut[a] hozzátartozó fugitivus jobbágyokkal együtt, ha valahol találtathatnának nékem s két ágon levő posteritássimnak és legátariussomnak cum omnibus appertinentiás ötszáz tallérokban inscribálni [BfN 63 Polyik János kv-i lakos foly. a fej-hez. — [a]Tiburczot. [b]Eltűnt település Kv táján]. *1680:* Thasnadi Janos ... facultaltatni kiua(n) hogy felesegett Kegyes Annat ki mellöle el szököt kezhez kirethesse az hol talaltathatik [SzJk 151].

Szk: *mód ~. 1791:* ă mostani meg hasadott nagy Harang ... tartassék meg továbbra, a midön annak is ujra lejendö öntetéséb(en) még mod találtathatik [Kv; SRE 275].

2. lehet találni, van; a se găsi; ist/sind (zu finden), es gibt ... **A.** *1662:* forrás is igen ritka helyen találtathatnék ollyan bővízű | annyi sok magok hasznokat kereső tisztek, praefectusok, udvarbírák közül nem találtathatott vagy egy, ki az országnak ... nagy kárát megkeserülte [SKr 264, 439]. *1694:* Elvegezven az egesz Varbeli minden dolgoknak Inventalasit fordultunk ki azokra az dolgok(na)k Inventalasara, mellyek mar Kűnn az Varon kivűl vadnak es talaltathatnak [Kézdikővár Hsz; JHb Inv.]. *1697:* sem refundálhatván[a] Tehát ... Capitány vr(am) ö kglme ... Konya Sándor

Ur(amna)k ... mobile és immobile bonumihoz azon summáig ... nyulhasson ... sem találtathatván penig annyi javai, maga személlyében is tartozzék satisfacealni [Fog.; Borb. II. — [a]Az épületek kvantumát]. *1737:* mostani Borbirák ... Conscribállyák mennyire való Dési Borok találtathatnak [Dés; Jk 468b] | Motson régi ős őrökös Ház hellyek Nro 85 ... találtatnak kőzőnségesen az egesz Faluban ... azokon kivül tőbbek nem is talaltathatnak [Mocs K; JHbK LIX/26. 4–5]. *1738:* Hadnagj Atyánkfia ... Deszkát ... az hol találtathatik kitől egjgjet, kitől a mennyi lehet el vitethesse [Dés; Jk 507b–508a]. *1821:* Ezen Havasba is ... tsak vesszők es Karok Találtathatnak [M.gyerőmonostor K; KHn. 86].

B. *1662:* Zólyomi Miklós ... megadá magát, és Szeben alá vitetvén, azonnal Rákóczi fejedelem vasba vereté ... Hunyad várában valami javai találtathattak, fejedelem parancsolatjábul mindenestől felprédáltattak [SKr 525–6]. *1702/1780:* Tompaházán lako Gyáni János Uram ... Vállalván Evictiot magára, és két ágon lévő maradékira, hogy tartozzék meg oltalmazni minden impetitorok ellen emlitett Urat, Aszszont és két agon lévő maradékjokat, mellyetis ha nem cselekednék ... teha<t> ezen Levelűnknek erejével akár holot találhatando javaibol, vagy ha annyi erője nem találtathatnék, magához két ágon lévő maradékjához hozzá nyulhasson nyulathasson [Marossztkirály AF; DobLev. I/58].

találtatható, tanáltatható lelhető, található, care se găseşte; auf-/vorfindbar, ist/sind zu finden, befindlich. **A.** *1730:* Nehai Szabo Márton Ládainak fel nyitására s abb(an) talaltathato Levelek(ne)k es akarmi Talaltathato bonumok(na)k regestrálasara ... Exmittaltatnak[a] | valaki az ország uttyát fel szantván más főldire vetette az utat ... a régi utat mindkét felől ki határozván Csováltassák el eő kglmek, és az talaltathato Impedimentumokat amovealván oda az hova fog illeni, melynek kijárásra 3tia Marty egy orakor menynyenek ki eo kglmek | Az Lőcsei Joseph Hadnagy Atyánk fia ... az Szamoson talaltathato roszszab helyeket ... Csinaltattassa meg ezen az heten [Dés; Jk 393b, 394b, 404b. — [a]Köv. a nevek fels.]. *1739:* Minthogj bizonyos Méltoságos Patronus Urunk(na)k tettűnk igéretet borainak bévitettetése iránt, Concludáltuk, hogj Ns Városunkb(an) találtatható borokbólis vehessenek bé ő kglmek [Dés; Jk 514b–5a]. *1778:* mind a Sessioért, mind a Gyűmőltsősért Trauzner Ersébeth Aszszonynak másutt hasonlo quantitasu és qualitasu helly adattassék, a Relictának ... akár holott, talaltathato Tertialitasbol [Szentbenedek AF; DobLev. III/513. 2a]. *1812:* Dobolyi Joseff Vr ... pereltetvén ... Ezerhatszázhatvanhat M.forintokért ... meljeket N. Edes Attya ... Legalis ínteresre levált volt és a meljnek Securitassául le kötötte volt akár hol találtathato fekvő Jovait [Ne; i.h. IV/944. 1a]. *1846:* az elbontando hid karzatjaiba netalán találtathato oszegek kívonatván, mellyeknek számát tsakis azután lehetne meg határozni minek utánna ki vonatnak [Dés; DLt 858/1847]. *1862:* minden bár hol is találtathato ingo és ingatlan birtokunkban ... egyenes őrőkősőn maradjon, az én kedves nőm Tamási Anna [Kv; Végr.].

B. *1740:* ezen meg nevezett kezesekis ... kőtőlőzék magakat ... Dobolyi István uram(na)k meg irt Feleségének ... hogj ha Oltyán Serbán magát ... az Fellyebb Declaralt Conditiok szerint nem Comportálná, annál inkább aufugiálna s gjermekeiis ... aufigialnának ... Tartazzanak ... őket fel keresni, s minden nevel nevezhető vagj ki gondolhato hellyekről, Fortalitiumakbol ... reducalni minden nállak tanáltathato res mobilisekkel edgyűtt [Ne; DobLev. I/129]. *1749:* melly emlitet Portionak ... Dominiuma(ba) ... minden abb(an) tanaltathato jokkal edgyütt Korda Susanna Aszszony Kabos Ferencz Uramat belé botsáttya [Kv; Borb. II]. *1769:* az éjjeli és Nappali szorgalmatos vigyazásb(an) Passus nelkűl idegen tanaltathato Emberek(ne)k (!) arestalásáb(an) ne hibázzék [UszLt XIII. 97]. *1780:* az ... okozando mindennémű károk(na)k meg-terítesere, kőtelezem minden magamat illető fekvő és fel-kelhető s akár holott tanáltathato Joszágaimat [Kv; MbK X. 58].

találtatik, tanáltatik 1. a fi găsit; gefunden lassen, sich finden, zu finden sein, es gibt ... **A.** *1584:* Az Neg valaztot vraim penig tarchsahazot(is)[a] el lariak es a' Menes paztorokat hwt zerent(is) meg kerdezzek ha kinek oth Iuha talaltatik ky haychak [Kv; TanJk V/3. 283b. — [a]A városnak ma is egyik határrésze]. *1593:* Mierthogi Igienes tanuk kik ez ket zemelnek gonoz chelekedetekreol nyluan testalnanak, nem talaltatnak hanem az ki volna is oli, homaliban vagion vallasa, mindaz altal talaltatik egi tanu ki vilagosban vallia az teobbiuel, hogi eggiwtt eottek ittak volna ... ez okon sigillatim tartozik mindenik harmad magaual magat megh menteni [Kv; TJk V/1. 355]. *1605:* Sem Lizt, sem buza, egy marok sem talaltatot [Gyalu K; Sennyei 11/47 fej-i inv.]. *1621:* Biro vramat meg talaltatua(n), Eczetert, Borsert, egyeb Etekhez valo Eszkeozert, merthogi seotetben erkeztenek, s az piachon se(m) talalthattanak ... attam [Kv; Szám. 15b/XI. 56]. *1671:* Miuel hogy de praesenti emtor (!) nem talaltatott eleôttwnk; Ahoz kepest Jnstructio(n)k szerent aestimatiois nem peragaltathattunk [Borb. I ogy-i bizottság jel.]. *1722:* Találtatot egy nagy Őrőg Kőtél [Mv; DLev. 5. XVII. 3]. *1737:* az Falu derékban Talaltotik égy Csüres kert ... Circum Circa sőveny kert [Buza SzD; JHb IV/2. 2]. *1772:* A' Kertben táláltottanak[a] [Mv; DLev. 5/XVII. 3. — [a]Köv. a fels.]. *1805:* a Mivelesnek be végezésevel minden kovatsok és segitők visgaltossasnak meg s ha nallok Nyujtat vagy egyeb vas talaltotik ... az vasnak Confiscatioja mellet 12 for. és 25 pálszaval fognak bűntetődni [Torockó; TLev. 7/12]. *1824:* Lapotzkais talaltatott[a] 80 Két Zsák Hordo fa kava [Nyárádsztbenedek MT; Told. 37. — [a]A malomban]. *1843:* Találtatott az Istálloba egy Üveges Lámpás [Dés; DLt 622].

Szk: *búzában ~. 1606:* ha az Kemetej marha talalna Jönj marefalj Zena fwben, az marefaluj Ember ... haiczia kj belölle bekesegessen vizza az Njomasaban az Remeteiben, de ha buzaban talaltatik, az nagj Zabba Zabad be haitanj [UszT 20/89 Lukacz Kouacz marefalj vall.] ✳ *kezében ~. 1573:* 1573 Zombaton Zent Mihal Nap eleot, Elseobe hwlot az Meltatalan fogsagot forgatia az alperes, Azert semyn Nem Maradot Miert hogi Nilwan vagion hogi az ely vezet Marha kezebe Talaltatot [Kv; TJk III/3. 282b] ✳ *kezén ~. 1742:* Egy Hamar Farkas nevű Jobbágy fitzkaja az Vr Atyám Vr(am) ő Naga(na)k fogva esett vala ... azert hogy ... két lovak talaltattak a kezin [ApLt 2 Apor József Hsz rendeihez]. *1807:* midőn ... kezén találtatott, akkor Csikozó volt, de annak utánna tsak hamar megvetett [Dés; DLt 576] ✳ *kezén(él) ~. 1677:* ha kiknek kezeknél lopot marha találtatnék, az illyen paraszt embereket szabadossan arestálhassák a' Birák [AC 159]. *1709:* Kaszoni Janos ur(am) eőkgme ... kenszeritte az vereket kiknek kezeknel talaltatott az ioszag, hogy producalnanak rolla menyiben biriak a ioszagot [Impérfva Cs; BCs]. *1728:* A(nn)o 1728 Dje 15

Ianuary Porkaláb Lúpul kezinél találtattak illyen és ennyi vasak [BSz; TKl]. *1746:* az I kezénél találtatik ... edgy pokrotz ... edgj gjolts rakollya edgj lada [Bréttyélin H; Ks 62. 16]. *1777:* a' Sza(va)tyos Levélben az emlittet kancza Rusz Petrucz kezinél találtatott [H; Ks 114 Vegyes ir.] ✳ *tilalmasban ~. 1741:* 'A kik pedig marhajokat a' Csordába nem jártatvan, a' tilalmasban találtatik, azokatis hasonló képpen bé hajttsák, és Cum duplo büntettessenek, mint a dólgos marhák gazdái [Dés; Jk 522a] ✳ *vki birtokában ~. 1780:* Tettzet vala Klmedn(e)k Gerendi Sigmond Uram ... A ... Nagy laki[a] Patzalaiana Curiat, melly Klmed birtokáb(an) találtatott ... remittálni [Fejér m.; DobLev. III/544. 1a. — [a]AF].

B. *1683:* Pater Janos az adossagban Minimum szin Angliai posztott adott kilencz Singett ... Barack virag szin nem tanaltatott ... Karmasin szin sodrot selyem nem tanaltatott [UtI]. *1692:* Egy hordoban tanaltatot regi veszni tert kender mag Sax. Cub. 2//2 [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1731:* Egy Rud aczel tanaltatot, fejszek aczeltatására [Szentbenedek SzD; Ks 70/51 Szám.]. *1733:* Edgj Szalanna, Háj is tanaltatott [Marossztkirály AF; Told. 2]. *1740:* vásárhejet Dinyét kerestettem nem Tanáltatot [Abosfva KK; Ks 99 Györki János lev.]. *1752:* Vagyon egy Fejér kűsdég ládacska, a'mellyben tanáltatot Egy begyín szarv puskapor tartó [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.]. *1753:* Magjaro tanáltatot [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. *1793:* Egy gyertyás ladatska tanaltattak Reamuri portzellan aranyas viragu edenyek [CU]. *1796:* mind a' Decr. Titulus, mind az 1659 bíli Sententia, a' mellyben ezen Kérdésben forgo Privilegialisról semmi emlékezet nem tanáltatik, annak invalidatiojára helytelenül Citaltatnak [Mv; TLev. 5/16 Transs. 67]. *1807:* a szolgálo Legény őkemine jártába a kutyáját megütvén a kutya sohol sem tanáltotik [Dés; DFazLev.]. *1827:* Fülpesen egy Roj sem tonáltotik [M.fülpös MT; RLt O. 2].

Szk: *helyben ~. 1735:* mikor ... az heljben tanaltatot marhája bé vitetet ... sok kérésével nyerte ki az mgos ur(am)tól [Dezmér K; JHbK XLII/27] ✳ *kezén ~. 1836:* G. Várollya[a] nevezetü helységében bizonyos Köz Lakosok kezén tanáltattak 2 ezen orgazdák által is lopottaknak nyilatkoztatott feket szörü Paripa Lovak [Dicsősztmárton KK; TLt Közig, ir. 912. — [a]Gogánváralja KK] ✳ *kezénél ~. 1768:* a' kiknek kezeknél még kuppon nevezetű Obligatoriák tanáltattnának ... adgyák bé [Dés; Ks 84].

2. rátaláltatik; a fi găsit cineva pe undeva; angetroffen/ vorgefunden werden. **A.** *1599:* Myerthogy ... az mentetes gjolch felseo ingeket ez Balas lopta volt el ... relegaltassek telliessegel az varos hatararol, es ennek vthanna itt ne talaltassek [Kv; TJk VI/1. 368]. *1646:* Szamosffalvi Kovácz Sara ... ha ... be jeone es itt talaltik (!) halallal bwnteteődgiek [Kv; TJk VIII/4. 161].

B. *1594:* ez Azzonj eleiteol foghwant lopasba viselte eletet, Azert ... teczet Az tanachnak hogy ez varosrol Exulalliak ... Alioquin ha it tanaltatik ez vta(n), megh Werik [Kv; TJk V/1. 460].

3. megtaláltatik; a se găsi; gefunden werden. *1588:* Biro vram meg kialtassa, hogy ha mely leghennek vagy leanzonak gazdaia ket hetig Nem talaltatik hane(m) chak keonyen Akar it ez varosba(n) Eelny, kartia Jaczasban korchomakon az legheniek, Az leaniok penigh chak Nap zammal, Azokat eo kgme Az kalitkaba tetesse [Kv; TanJk I/1. 60]. *1662:* helye kezdett vala lenni a második zsoltár elejének, s vajha az intő részének is hely találtatott volna, nem talált volna az ott levő jövendölés szerént annyi veszedelem bennünket [SKr 714].

4. észrevétetik, észleltetik; a fi observat/descoperit; entdeckt/gefunden werden. **A.** *1570 k.:* minden fazakas mester az ű mesterségiben hűn és igazán eljárjon; ha hun penig valamellyik mesternek az ű miviben valami álnokság avagy csalárdság találtatnék, az mesterségtűl megfosztassék [Dés; DFaz. 6]. *1726:* Concludáltatott, hogy a két Szamos kőzőtt lévő Porond kertek ujjolag felmérettessenek nyilak szerint és a melly nyilak iránt valami controversiák találtatik (!) rectificáltassanak [Dés; EHA]. *1790:* ha ... a' Szőllő Gyepű kerűlésen első Admonitio után a 2 k kerülésben is Gyepűje, akárkinekis résben talaltatik, ekkor bűntetődik negy pénzig [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 76]. *1832:* Czéhunk ... Ugy találta hogy a fontok epen azok melyekkel Czéhunk régi idöktől fogva élt mely fontokba semi megrontás nem találtatot [ZFaz.].

Szk: *defektus ~. 1785:* az átalakokban főképpen nagy defectus találtatik, mivel azok töbnyire rongyosok [Szamosfva K; Born. XXIX. b. 20/14] ✳ *deterioráció ~. 1798:* A Joszág, Conscriptio vagy Inventatio mellett menvén által, azt ugy tartozzék ă pignorataria Aszszony ő Exja procuráltatni, hogy ... hasonló állapotban szálljon vissza ... ha Melioratio vagy Deterioratio találtatik benne, az aestimaltatván, ă szerént accedályon ă Zálog Summához [Kv; JHb VI/ 19] ✳ *diffikultás ~. 1673:* Ez fellyeb meg irt Extractusban computalt Bonumakat igen siecseggel kelletven computalnunk, Melyb(en) ha mi Difficultasok Talaltatnak, ne obstalhassanak [Fog.; UtI]. *1711:* Az el mult napokban Szoros Instructiom s obligatiom Szerént perlustralván Nemes Csik Gyergyó és Kászon Székeket, az kőzőnséges Contributio és tereh Viselés iránt minemű diffıcultasok találtattak azon Székekben akartam Vr(am) Kglnek az inclusában al(á)z(a)t(o)ss(a)n representalni [Réty Hsz; Born. XXXIX. 52 Antos István lev.]. *1723:* Tiszt Quartas Pataki Istvan vram ő Klme Qvartasi hivatallyat concernalo Ratioját be advän ... abban semmi difficultás ... nem találtatvan azért azon Ratio alol a T. Ecclesia ő klmet absolvallya [Kv; SRE 149] ✳ *fogyatkozás ~. 1809:* a' mostani Felséges Parancsolatnak is a' kőzőnséges batorságat targyazo szencséges intezettjeit tudjuk, s vgjan attol indittatva azon iparkodtunk, hogj annak tellyesittesebe fogyatkozás bennűnk ne talaltassék [Torockó; TLev. 9/43] ✳ *hiba ~. 1640:* ha mind az négy remekben hiba találtatik, tartozik büntetésben még egy esztendeig legén szamban miuelni [Kv; KovCLev.]. *1827:* a Fogadonak, két kapui renovatiot kevánnak egészbe, egyébb aproság hibákot a mik találtattni fognak a Fogadossal, a menyiben lehet meg igazittatom vagy meg fizettetem [Berend K; IB. Flora Ignatz hidalmási tiszt nyil.] ✳ *kár ~. 1823:* 1. Kár találtatatt [Mezőmadaras MT; MRLt].

B. *1785:* az láncban változás tanáltatik, nem oly móddal vagyon, mint mikor az motláskor megtörvényeztetett, elszakasztották [Taploca Cs; RSzF 260].

Szk: *csonkulás ~. 1752/1785:* (A) Kegyelmed kezére devenialt Bonumokat ollyan Sedulő, és Curiose pro Curállya, és administrállya, hogy azokban Semmi tsonkulás, vagy deterioratio annakidejében ne tanáltassék [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 267] ✳ *deterioráció ~ → csonkulás ~.*

5. van, létezik; a exista/fi; sich befinden, (anwesend) sein, es gibt ..., sein, existieren. **A.** *1575:* Ertik eo K. az Kapura valo Drabantok feleolis Byro vramnak bezedet ... hogi Az Kapuban legienek Nem egebwt, Mint Ezeleotis ritkan talaltattak Mynnyayan az kapuban [Kv; TanJk V/3.

125b]. *1589:* Az meszarosok feleol Regteol foghwant vegezten weghesztenek varosul eò kgmek, Mind io Intesekel, mind Birsagholassal smind haraggal megh probaltak eoketh, de ... az Nagy Wakmereosegh talaltaot keozteok [Kv; i.h. I/1. 106]. *1714:* Inventarium. Az Aszsony eö Hercegs(e)ge számára tartozando mindennemü Res Mobilisek(ne)k, mellyek rész szerint ... Fogaras Várában Keszei János V(ra)m, eő H(erceg)s(é)ge Komornyikja Inspectiója alatt talaltattak [REkLt II. Apafi Mihály hagy. 1]. *1766:* azon kaszáló Rét szem szurásból bé van ut Cumque Gyepűlve, de szabadoson által mehetnek az marhákis, mivel igen sok résekt táltatnak (!) actu rajta [Berz. 13. F. V. 20].

B. *1657:* Ez fejedelem ... egyéb virtusiról hátrébb is töttem vala rövid emlékezetet, melyhez hasonló az ő idejéig azelőtt, sem azután az erdélyi fejedelmek idejekben ekkoráig nem tanáltatott [KemÖn. 101]. *1673:* Kegyelmes Asszonyunk ... az praefectus uram szolgájának boersága felől münket megeskettek volt, de mivel ... magyarul nem tudunk s nem is értünk, ez dolgot eszünkben nem vehettük, mely miatt vallásunkban fogyatkozás tanáltatott [UF II, 528]. *1756:* Balogné Aszszonyom Gyermekeivel együtt az Uraság pinczéjib(e) jártanak Bort palinkat ittanak házokhoz is hordottanak dirib darab szalonnákat, minden félét mi tsak az Udvar háznál tanáltatot Leguminákat magok hazokhoz hordottanak [Drágavilma SzD; TKl Kirszté Peter (30) vall.]. *1767:* a nevezett Erdoből talám még egy Ember vagy Czigán Sem tonáltotnek a'ki fát ne Lopott volna, a mint hogy Enis vittem belőlle [Bethlensztmiklós KK; BK. Telegucza Juon senior (60) jb vall.]. *1794:* minthogj annyi belső Jók nem tánáltotnak hogj a' más két Atyafinak is competentiájak ki adattassék, azért ezen öss Ház maradgjon a' Két Fiunak [Asz; Borb. I]. *1822:* Ebbe az erdőbe is tanaltattnak szaru fanak és rako boronának valo Tőlgy fák [Gyerővásárhely K; KHn. 155]. *1845:* tanáltatnak ugyan kűjjebb kövek, és több fűszfák is a' két Birtok közti köz határon [Bodola Hsz; HSzjP Sztáncsuj Nika (70) vall.]. *1854:* a Joszágaimat és más egyéb tárgyakat érdeklő Leveleim közül azokat, a melyek ... schatuljában, s egy más ládátskában tanáltatnak ... kedves és jó feleségem tartsa meg [Kv; Végr.].

6. történik, előfordul; a se întîmpla; vorkommen, sich ereignen. **Szk:** *lopás ~. 1677:* concludaltatot, hogy Taplocza illyen ockal és conditio alat maradgyon helyben, semmi tolvajlás, orgazdaság, lopás köztök ne találtassék [AC 245/1] ✳ *orgazdaság ~ → lopás ~* ✳ *tolvajlás ~ → lopás ~.*

7. vmilyen állapotban leledzik; a fi într-o anumită stare; sich ... befinden, in ... Zustand sein. **Szk:** *egészségben ~. 1572:* az polgar vraim erre keotelessek legeniek, hogí semmynemeo okkal ... az biro vram hywatalat hatra Ne hagyhassa, hanem valamykoron Egessegbe talaltatyk azonnal az Byro vr(am) hywataliara kes legien hozza Menny [Kv; TanJk V/3. 54b].

8. tűnik; a părea; erscheinen, ... befunden werden. *1662:* őket nagyon megintette vala, ha olly jót tett kegyelmes uroknak igaz híveinek akarnának találtatni, mint az tökéletes hűséghez illenék, s illy szükségében elárulni nem akarnák ... mutatnának csak Váradra s az ott való tisztekre [SKr 396–7].

9. látszik, a se vedea; sichtbar, etw. zu sehen ist. **Szk:** *nyoma ~. 1797:* Ezenn Szent Egyedi Portioban ... sem Szerzeménnyének vagy Investiturájának, sem valami ollyas Épitményének vagy valami különös Jovitásának a' Méltoságos Aszszony özvegységének ideje alatt ki tetszhető nyoma nem találtatik [Szentegyed SzD; WassLt Conscr. 151].

10. kiderül/tudódik; a se afla; (vor)gefunden werden, sich finden. *1700:* ha hol és valakinél Tőrök Rabok talatat(ná)nak ... meg visgallja, és ha Talaltatik, micsada rendű Rab legjen, a Guberniumot Tudositsa felölle [UszLt IX. 77/14 gub.].

11. *szó ~ vkinél* szólásban rajta a sor, övé a szó; a avea dreptul de a vorbi într-o discuție; zu Wort/zur Rede kommen, das Wort haben/erhalten. *1590:* mierth en feleollem igy zoltal ha az' szo nallad talaltatik, vagy valahúl megh all ... P(ro)testalok ne legie(n) keseó az peresnek zaúat halua(n) dolgo(m)nak mind(en) rendihesz beóuebe(n) zolno(m) mind Itt [UszT].

12. tartozik; a aparține (de ceva); gehören zu etw. *1772:* Az egész Hosdati Circulushoz adjungalo Faluk(na)k Hotároihoz Suhult Praediumak nem talaltattnak nem is voltak [A.nádasd H; JF 36 Jos. Juhász jud. ns vall.].

13. talál vmivel; a se potrivi cu ceva; passend, geeignet sein. *1719:* azon jo kapuczka kapu balvanyal jol talaltattak [HSzj *léckapu* al.].

14. ítéltetik/megállapíttatik; a fi constatat; be-/gefunden werden, beurteilt werden. **A.** *1561:* az ǫ cehekbe ... senkí semminemw miet tizenneg' lottosnal alab ualo ezwstbol ne merezellyen mielní. Mert ualaky az probalasban vg talaltatik hogy kwlomben mielne. Az első wetkeiert ket lot ezwstel bwntettessek megy [Kv; ÖCArt.]. *1584:* St(ep)hanűs Pulacher Regius Judex ... fassus est ... Pechy Jstwan ... keonyeoreogh hog lennenk engedelmesek Adossaganak megh hagiasaba(n) ... az c(om)p(ositi)o eleot eoteodfel zaz forintnak talaltatik vala Adossaga [Kv; TJk IV/1. 326]. *1585:* Az Zamweweo Uraim Az Egyhazfiaktol ... zamoth weowen, Talaltatot hogy eok, Az harangozasbol, Az templumba(n) valo Temetesbeol es Boltokbol percipialtanak ez tellies eztendeo Altal f. 322/40 [Kv; Szám. 3/XXIII. 20]. *1599:* Biro vram ... megh paranchyolia ... hogy minden helyeken az Teozeleo helyeket es kemenyeket keorteoket megh circallianak (!) es Ahwn, felelmesnek karosnak talaltatik le rontassak [Kv; TanJk I/1. 355]. *1682:* Ha penig tempore revisionis azon Controversias hely Collegium földenek találtatik lenni, tehat az arrol asszortalt gabona(na)k dezmáját tartozza(na)k specificalt Patronusak refundalni [Ne; Törzs]. *1736:* A 1736 die 12 juni meg merven az bodolaji hijuban levö harickat talaltattot cub 2 mět 3 1/2 [Hsz; BLt 2]. *1760:* öszve szedék a' Notariusi Voxokatis és találtaték, hogj én réám méne 27 vox ... bé eskettetém és functióhoz kezdék [ArJk 52–3]. *1771:* számtarto Berkeszi Ur(am) Ratioját ventillálván találtatott ... hogy költött 115 (!) és 52. pénzeket [Kendilóna SzD; Teleki Pál hagy. Cseh Benjámin de Miske vall.]. *1835:* itt keresztül mérvén ... találtatatt kilentz ölnek [Kakasd MT; MRLt]. *1837:* a helybéli Arany és ezüst mives Czéhnak ... Czéh gyűlése tartván ... a Voxolás-is ... meg tétetett ... ugy találtatott, hogy Binetz István kapott 8 voxot Ajtai Sámuel 7 voxot, Fejérvári Janos egyet sem [Kv; ÖCLev.]. *1840:* Mely Passust is meg visgálva ugy találtatott, hogy azon Passus mellet annyi Csoportozo Czigányok nem utazhattak [Dob.; RLt Mayner Ignács szb kezével]. *1844:* Végére kivánván ezen Czéh járni, hogy azon Pálinkás korsok ... belőllről meg vagynak e mázolva ... ugy találtatott, hogy belőlről mázolatlanok [ZFaz.].

Szk: *árulónak ~. 1675:* Valaki arulonak talaltatik uagy ... elotte jaroja ellen ok nelkűl tamadonak talaltatik kegye-

lem nelkűl megh halyon [Fog.; UF II, 677 Bornemisza Anna kezével] ✳ *elegyedettnek ~. 1584:* Aky gabonat hoz es Elegiedetnek talaltatik kinek az feli zep, az Alliah penigh es keozy elegies ... Aztis el wehesse az Wasarbiro [Kv; PolgK 10] ✳ *hamisnak ~. 1662:* Barcsai minden maga mentsége a portán helyesnek találtatott, hogy a budai vezérhez is porta árnyékába folyamodott, s azon ellene való vád, hogy ő a török hadakat segítségnek színe alatt csak becsalni s odaveszteni akarta volna, hamisnak találtatott [SKr 505] ✳ *helyesen ~. 1750:* Proba Szedés alkalmatosságával egész gyülese lévén Becsületes Nemes Czehünknek, mellj alkalmatossággal is az Probákat szorossan meg visgálván és hejesen találtattanak [Kv; ÖCJk] ✳ *helyesnek ~ → hamisnak ~ ✳ hitetlennek ~ → árulónak ~ ✳ idejűnek ~. 1671:* Szakmári Miklos ... ket borjuk véghet, hogy ha nem idejűeknek talaltatnak, keoteőtte maghát jobbágyul eő Kglmenek [Kv; TJk VIII/11. 155] ✳ *inobediensnek ~* engedetlennek ítéltetik. *1738:* Ha pedig az Strásák inobediensek(ne)k találtatnának ... Hadnagj Atyánkfiához vitettetvén, jól meg-lapátoltassanak [Dés; Jk 504a] ✳ *kapáltnak ~. 1781:* a szöllönek ... a' kapáltatása míntegy egyszeri formában kapáltnak találtatott lenni az elébeni oculatiokor [Ne; DobLev. III/ 559. 1a] ✳ *kevesebbnek ~. 1765:* Regius Perceptorok mindenkor kevessebbnek mondgya a pénzt mint eök Falujokban számlálták ... ha kevessebbnek találtatik, és ök arról szót tésznek igen nagyon indulatoskodik, haragszik [Gyf; Eszt-Mk Vall. 335] ✳ *korifeusnak ~* főkolomposnak ítéltetik. *1773:* őrőkős Földes Urát ... Jobbágya nem tilalmazhattya ... ha a' Falu tselekedné, ákik a' Falut arra késztetnék s' találtatnának Corifheusoknak 24. Lapáttal bűntettessenek [MT; JHb II/1] ✳ *okának ~ lenni. 1653:* Básta ... a vajda dolgát is ... megjelenti császárnak ... Ezt császár jól megruminálván ... azt találja fel: hogy Erdély országa hitetlenségben lehet, Mihály vajda vétkit ... gratiájába veszi ... azt mondván: „Ti mind ketten induljatok Erdélybe, és a hitetlenségért büntetődjenek meg, akik okainak találtatnak lenni [ETA I, 59–60 NSz] ✳ *pártütőnek ~ → árulónak ~ ✳ szükségesnek ~. 1831:* Babós Ignátz, úgy a' Sárfalvi tavalyi katona Bíró tösténtes ki kérdeztetések szükségesnek találtatván [Kvh; HSzjP] ✳ *támadónak ~ → árulónak ~ ✳ üresnek ~. 1671:* Erreis szemben hiuattua(n) eo kglket mindkett reszreól pro et contra ruminalua(n) az dolgott, az expositio wresnek nem talaltatott, nem leűen mind egy aranyu az emberek(ne)k elmejek [Borb. I Béldi Pál, Haller János, Kornis Gáspár és az ogy-i bizottság jel. Désről] ✳ *vmivel bírónak ~. 1848:* Várallyai András, Mihály Domokos, és Pap Sándor meg probáltatások után, elegedendő készűlettel biróknak találtatván, hűtős ülnőkőknek fel vétetni határoztatnak [Usz; UszLt XI. 85/1. 86].

B. *1657:* Daniel János jelenté, hogy az ő seregebéli legények igen alkalmatlan helyet mondanak előttünk lenni, melyet hamar megvizsgálván, úgy is tanáltaték [KemÖn. 246–7]. *1732:* oculaltatva(n) az N: Kádár Istvá(n) Atyánkfia Házáb(an) ... a Deesi Refor. oscola felöl valo kemenczeje, s annak be kerteltétese ... ugj tanáltatott, hogj az Nemes Város főldén vagjon mind a kemenczenek egj része, s az kerteles egeszen [Dés; Jk 431a]. *1783:* minthogy ... Barcsai Gergelyné Aszszony eó Nga Jobbágyainak tanáltottak ezen Botskáék Dévai Péter nevezetű akkori Tisztarto repetaltatván törvényessen fel-is adattak s el vitettek volt [Szamosfva K; Eszt-Mk]. *1805:* Homorod Almási Szondi Mihály exhibealya ... ezen Nemes Udvarhelyszek(ne)k volt Continua Tablajan ... az Almási Contribuens Comunitasnak Impetitiojara költ Productionalis Processusat, melyben Iudicialiter armalistanak tanáltatott [Szu; Borb. II].

Szk: *helyesen ~. 1738:* A(nn)o Die 3 Mai Proba Szedesi alkalmatossagal egész Gyűlese lévén az blts N: Czehnek elsőben is az probakat Szorgalmatoson meg visgalván helyesen tanaltattak [Kv; ÖCJk] ✳ *jónak ~ lenni. 1840:* azon egyeztünk meg, hogy ... akárkinek is szarvasmarhájában reméntelen kára történnék ... a hús felosztassék közönségünknek becsű árán ... ezen egyezmény már ki is volt ezelőtt próbálva, és jónak tanáltatott lenni; azért ... folytatását kevánta közönségünk fennhagyni megerősítve [Jenőfva Cs; RSzF 105] ✳ *vmire alkalmasnak ~. 1794:* a' kik fegyver viselesre alkalmasok(na)k tanaltatnak visitaltatnak es assentaltatnak [M.bikal K; RAk].

15. rajtakapatik, vmiben leledzik; a fi surprins (asupra unui fapt); des/der ... überführt werden, als ... befunden werden, erwischt werden. **A.** *1579:* ha ... vinceller talaltatik ez vegezes elle(n) chyelekedet lenny azt az prengerhoz keossek es megh weryek [Kv; TanJk V/3. 183b]. *1583:* Az Bor Gazdakrol ... ha io Atthiafiay, zonzedy, eo magok penzeokeon a korchomara hust, vagy halat Vinnenek, tulaidon chak azzal, es annak meg feozesewel legien zabad minden Borgazdaknak gazdalkodniok Ha ky penig ez ellen valo chelekedetben talaltatik, Tehat bora mind azzal a penzel eózwe kit arult volna beleólle, el Vetessek [Kv; PolgK 1]. *1600:* A kalugerek penig az országból minden helyekről teljességgel proscriptusok legyenek; ha ki találtatik, hogy bejött ... megfogják és megfoszszák minden helyeken [EOE IV, 556–7 ogy-i hat.]. *1636:* egh eorokseget ... senkinek el foghlalnj ne engedgie, mert ha eben talaltatnek patuarron maragion [Barót Hsz; BLt]. *1659:* kívánva kívántam az alkalmatosságot, hogy ő nagyságának írhassak ... hogy ő nagyságának hozzám való kegyelmességeért ne találtassam háládatlanságban [TML I, 397 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1667:* Kerekes Miklos ennek utanna jámbor lészen, eő Nagok meltosaga ellen se nyelvevel sem cselekedetivel nem vét, melyben ha talaltatnek az megh irt kezeseken valamint eő Nagok akarjak ez husz husz forintot megh vétethessek [UF II, 346]. *1677:* Istennek és Országnak törvényével nem ellenkező modok szerint férhez menő Aszszonyi állatokat, és leányzokat, a' Földes Urok meg ne akadékoztassanak ... kik-is nem lopva mennyenek férhez ... ha penig találtatnának kik affélét titkon, vagy szőktetve cselekednének, azon poenában incurrallyanak [AC 104]. *1769:* Valakik titkon ez országbol nagy és jo féle Monétákot idegen országra vinni találtatnak, 30 darab monétáknak ki vitelire szabaditatnak, de azon felyűl kinél tőb találtatik confiscáltatik | a Molduvából és oláh országról tilalmas utakon ki szökö embereket duggatok(na)k Kgk között ki hirdettük vala ... a kik abba találtat(na)k halállal büntettet-(ne)k [UszLt XIII/97]. *1828:* Seréli János Jánk el fogatott azért hogy égy bekanyistától égy övező Szijjut lopott, 's vele találtatott [H; JF 36/1]. *1847:* akik ... a Nyárasba találtatnának kárt tenni, azok minden meg kűlömbőztetés nélkül 12. M. forintig ... marasztassanak [Torockó; TLev. 10/9]. *1865:* Kovács Ferencz, ugy szintén Szabó Mártonné bezárt szobában találtatva a legterhesebb gyanuban lélegzelnek [M.bikal K; RAk 257].

Szk: *agyagorozlásban ~. 1816:* Anno 1816, Die 8dik Januárii Szip Sándor Uram Elsöben találtatot agyag orozlásban Ugyan ekkor találtatot Marányi Janos Uramis Agyag orozlásban Elsőben [ZFaz.] ✳ *árultatásban/árultatás vétkében ~. 1653:* Havasalföldében három fű bojer árultatás-

ban találtatván, az Máté vajda gyalogi az három bojert megöltik [Teke K; Veress, Doc. X, 264 ismeretlen Beszterce városához]. *1677:* Ha kik árultatásnak vétkében találtatnak ... in notam perpetuae infidelitatis incurrállyanak [AC 40–1] ✳ *bankócédula-csinálásban ~. 1807:* A Maros portusi tisztek Bánko tzédula tsínálásba találtattak [Dés; Ks 87. 215 Kornis Mihály jk] ✳ *favágáson ~. 1837:* Karátson innepe körül fa vágáson találtatott [Kakasd MT; DLev. 1. II. 28] ✳ *frausban ~* csalárdságon rajtakapatik. *1596:* ha ki ... walami fraúsba talaltatik, Byro vram megh bewntesse [Kv; TanJk I/1. 278]. *1634:* Arrais rea vigiazzanak az Tisztuieselök, hogy se magok se dezmasok oly frausban ne találtassanak, hogy czépeltetéskor, buza, egieb gabona vagy akar my legumina körül forgolóduan, az eleit, jauát, magok szamokra ne talaydonétczák [UF I, 333] ✳ *gubalopásban ~. 1813:* Puskás Mitru Szelszegen[a] Guba Lopásba találtatott [F.berekszó Sz; BfR Koza Ursz (45) col. vall. — [a]Sz] ✳ *gyilkosságban ~. 1591:* az Tamas Janos giolkossagban talaltatek [UszT] ✳ *hamis esküvésben ~. 1746:* Szuszán Dávid, találtatatté hamis esküvésb(en) [H; Ks 112 Vegyes ir.] ✳ *hamis hitben ~. 1831:* Egyed Lászlo ... hamis hitbe találtatott [Szenterzsébet U; Borb. id. Szakáts Mihály (66) ns vall] ✳ *hitetlenségben ~. 1683:* hũtetlensegbe(n) ne(m) talaltatua(n) az Aszonyi állat, absolvaltatik ferjetol [SzJk 188] ✳ *kárban ~. 1749:* (Az alperes) maga kárb(an) találtatott ökreit midõn azokat bé akartak volna hajtani ... az hajtok(na)k nem tsak resistalt hanem a' marhakat ... elis võtte [Torda; TJkT III. 255] ✳ *kurvaságban ~. 1757:* egy Pál Ersók nevü bestelen személy ... már sok versben találtatván kurvaságban ... végeztetett ... felöle, hogy ha többször a' Városban redealna, Hóhér által eliminálttassék [Kv; TJk XVI/8. 350] ✳ *lopásban ~. 1665/1754:* Ha valamely Legény akármely lopásban találtassék bũntetődjék a' plágával [Kv; ACLev. 15]. *1675:* Valaki az lõuõ szerszamokhoz ualo eszközöknek uagy egyebnek ualaminek lopasban talaltatik hites leuen megh õlettessek [Fog.; UF II, 677 Bornemisza Anna kezével] ✳ *paráznaságban ~. 1648:* Director Ur(am)ek ... Szekel Annokot, azzal vadoliak hogy harmaddizre paraznasagba(n) talaltatua(n) ki cziaptak volt az varasrol [Kv; TJk VIII/4. 291]. *1655:* Hajdu Borkat azzal vadolliak hogy paraznasaghb(an) talaltatott [Kv; TJk IX/1. 394]. *1675:* Farkas Janos ugy vette el Toot Kátat feleségül mint Szűz leánt azonba(n) parasznaságba(n) talaltatot [SzJk 127] ✳ *pénzlopásban ~. 1745:* az J ... ha ennekutánna tsak egy pénz lopásba találtatik is életit amittallja [Torda; TJkT II. 97] ✳ *tehénnyúzásban ~. 1668:* mi elöttünk ada Jobbagjul Magat edgy Molnar al(ia)s Porfiras Janos neuõ olah Legenj ki ... Bujdosas közben valami Tehen Niuzasba(n) talaltatot [M.köblös SzD; RLt 1] ✳ *vétekben ~. 1570:* wegeztek ... hogy ennek vtanna minde(n) zaz ember ... tiztessegessen zollyon ithen az gywlesbe egy masnak, feo keppe(n) penig az mely birot es feot az vriste(n) eleinkbe Rendel, azt bechywllettel halgassak mint varasnak feiet es elótte Jarot, Mert valaky ez ellen valo vetekbe talaltatik, egez eztendeig honestaproscriptiowal bwntessek [Kv; TanJk V/3. 169b]. *1597:* Mierthogy Kadas Janos Gratiaval obúialt, teczik hogy az azzonys annak arnyeka alat megh zabadúl, de ... ha teõbzeor affele vetekbe(n) talaltatik sakba bútatwa igia megh az Zamost [Kv; TJk VI/1. 98]. *1607:* Tudom azt hogj az en vramnak Ozdj ferencznek egj Atthiafja valamy vetekben talaltatoth vala [UszT 20/354 Relicta Franciscj ozdj de ozdfalua vall.] ✳ *vigyázatlanul ~. 1671:* legyenek oly vigyázással s készséggel, hogy ha kivantatni fogna (noha nem reménljük), ne találtassanak vigyázatlanúl, melyből ez hazára is veszedelem ne következzék [TML V, 487 a fej. Teleki Mihályhoz].

Sz. *1673:* Ki-ki lássa, mit csinál; az ki mikben találtatik, az szerént itíltetik [TML VI, 430 Teleki Mihály Bethlen Miklóshoz].

B. *1846:* A füvekről pedig ... kötelesek számadolni, hogy ha gondviselések mián kár történnék, azt a fűpásztorok becsű szerint megfizetni kötelesek; ha valamely személyt vagy csordát megtanálnak, ha szánszándékos, a 3 forintokig megbüntettessék, mégis a kárt megfizesse; aki történetből tanáltatnék, a fizessen 2 garast és a kárt [Zalán Hsz; RSzF 176].

Szk: *csókolódni ~. 1766:* A bé adott Relatorijákbol ... ki tetze(ne)k vilagoson az A Aszszony(na)k fajtalan élete akiis sokszor tanáltatott fajtalankodni, tsokolodni, ölelgetõdzeni [GörgJk 207] ✳ *fajtalankodni ~ → csókolódni ~* ✳ *hamisságban ~. 1746:* az hamisságban tanáltatott Sztán Kretsun Gornyik, és Rusz Danila keményen meg páczáztattak [H; Ks 62/10] ✳ *kárban ~. 1779:* Csíktaplocai Kardos János sertése kárban tanáltatott az káposztába [Taploca Cs; RSzF 159] ✳ *lopásban ~. 1700:* egj Siket Molnár ... lopásban tanáltatott és azonn vétkéért asztán kõtelezte magát jobbágjnak [Csolnakos H; Szer. Mich. Csonokosi (50) ns vall.] ✳ *ölelgetődzni ~ → csókolódni ~* ✳ *szárazfavágáson ~. 1817:* szároz fa vágásan tanáltatott [Dés; DLt az 1823. évi iratok közt] ✳ *vétekben ~. 1655/1754 k.:* a' mely Mester ebben a' Vétekben tanáltatik, tártozzék bũntetést adni flor. 22 [Kv; ACJk 7].

16. vkivel/vmivel véletlenül/váratlanul történik vmi; a se întîmpla ceva pe neașteptate cu cineva/ceva; es geschieht etw. Zufälliges/Unerwartetes. *1662:* De ha az ország elveszne, a fejedelemnek is fejedelemnek lenni megszűnni kellene ... úgy ... respublicáknak hamar megszűnniek találtatniok kellene | Rákóczi fejedelemnek nem kicsiny kárával esni talált vala, hogy gyalogja s lövőszerszámi távul tõle a Vaskapu szorosának oltalmazására küldetni tanáltattak vala [SKr 393, 519–20].

találtató, tanáltató található, lelhető; care se găsește; befindlich. **A.** *1727:* ezen Vendég fogadonál vámot az úton jároktol vesznek ... Ezt penig abban az uttban találtato egj nihány Hidatskáktol vészik [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI/13. 25]. *1733:* a Déési Rethen lévő szena hozásnak tilalma, s bűntetése effectumb(a) nem ment ... ez után ... minden Tizedből egj egj lovas Ember legjen kiis minden etczaka az Tizedessel ki menő 10 :/: 10 Emberrel ki menyen, az ott találtato szenahordoknak marhait be hajcsák [Dés; Jk 440b]. *1757:* az vizek folyamatiban találtato Arany ott termetté, vagy Mineralis Hegyekből devolvalodot oda [Zalatna AF; JHb]. *1780:* Leányt illető Jószágokban találtato Felkélhetőínkben keresett Jószágĩnkban két Fiaim ne részesedjenek [Mv; Told. 27]. *1784:* az Somos berekbe ... az rajta tãlãltato kévés Somfákbol s azoknak gyűmõltseíből mikor termés vagyon szokott egy egy kévés haszon redundálni [Galambod MT; EHA]. *1795:* Hogy ha Valamellyikűnknek ezen Felkelhetőkből, és Naturalekból jutando része azon Ingatlan Jószágokban találtato Felkelhetőkből ki telnék, a melly Jószág részíben jutott, adattassék ott ki [Ádámos KK; JHb XIX/47]. *1796:* A Templomban találtato mobiliák[a] [Tresztia H; Ks 115 Vegyes ir. — [a]Köv. a fels.]. *1804:* Hát Széki István Ur igazé, hogy az Instansoknak a provocatusoknál találtato Jussokot Contractus mellet meg vásárolta

[Szenterzsébet U; Borb. II]. *1810:* Mindenféle halálomkor talaltato fejérnemuim[a] ... hagyom Tsia Joseffnek [Héderfája KK; IB. gr. I. Bethlen Sámuel végr. — [a]Köv. a fels.]. *1831:* Noritsán Bogdán boltjában „találtató Portekák nemei": Moldon, Kortony, Győlts, Fejtő, Sztremetura [Marosludas TA; TLt 1315 Alsó Csernátoni Zámbler Ferenc szb kezével]. *1852:* Ha ... a' tulajdonos Urnak bár mi nemű kára űtné ki magát telyesen kárpotolni kötelesek 's hogy az iránt magának leg rövidebb uton telyes elégtételt vehessen, vétethessen bár hol találtató javaikbol [Ne; DobLev. V/1345].

B. *1729:* a' meg álló fél a' meg nem álló félnek akár holott tanáltató s akárminemű bonumiból magának az ... 75 forint Summat ... exigalhassa [i.h. I/138]. *1761:* a' Maros Portan (!) fekvö Curiaban tanaltato Mobiliak egy arant osztottanak [Branyicska H; JHb XXXV/45. 14]. *1799:* Molnár János eő Kegyelme ... eő Nga szomszédságában lévő Telkét ... Báró Bornemisza Anna Maria Aszszony eő Ngá birodalmaban őrőkre által adá egész ki terjedésével gyűmőltsössével és azon tanáltato épületeivel egyetemben [Burjánosóbuda; JHb VI/24]. *1817:* kéntelenek némelly hellységekben Törökbuza Csuszából, s az Erdőken tanáltató Galaganya Gyümöltsből készittetett egészségtelen Kenyérrel gédelgetni magokat [TLt 1095]. *1820:* három égy más után következendö Három esztendökre Mányol Sándor urnak a két viz között Fekvő egész Telkét minden rajta tanáltató épületekkel és alkalmatosságokkal együtt bérben ki fogadtuk [Kv; Somb. II]. *1820 k.:* Nemes Udvar háza ... az ugy nevezett Tőkős Tonál lévö Helyen tanáltato ... kaszállo Réttel edgyütt ... Tekintetes Petrij Joseff Urnak Transponáltatott [Dés; RLt]. *1826:* nem mulatta el ... Deési szállásán tanaltato Házi felkelhetö vagyonnyait conscribáltatni [Dés; DLt 243].

találtatott, tanáltatott I. *mn* talált, lelt; care a fost găsit; (auf-/vor)gefunden. **A.** *1699:* az ot kőrűl akkor találtatot őregjeb embereket előmbe convocalvan ... ezen Controversiab(an) forgo Határok iránt eskettem [JHb II/14 G. Szabo de Bálványos Várallya (74) vall.]. *1719:* Groff Kornis Istvan Ur(am) eo kglmenek el veszett Menesséből ... Groff Mikes Mihály Uram eo kglme Menesse kőzött talaltatott Kantzájit ... kérném [Beszt.; Ks 83]. *1737:* investigáltassék azis, hogj hova distraháltatta(na)k azonn el-mult öszszel találtatott borok [Dés; Jk 483a]. *1768:* ezen kancza mind inkább a' véle talaltatott Csikaival és Nyájával kűlönősön járt [Páké Hsz; SzentkGy Andr. Tamás (38) gy.kat. vall.]. *1784:* nem tsak erőszakason turbaltattam de tőrvenyesen is meg hivattattam azon joszagb(an) talaltatott vagyonak(na)k kiadására [Msz; Mb XI. 71]. *1795:* hogy ... a Kastély, és Jószág az által adáskor találtatott allapottyába ... viszá jőhessen ... a Jószágnak által adása előtt kűlőnősen Conscribaltassanak [Kv; JHb XX/41]. *1804:* Az Jószágon találtatott minden epületek, és Jovitások [Radnótfája MT; Born. G. IVa. 5]. *1816:* Házadnál lévó Krumpérid (!) meg nézettek ... de ... koránt sem edgyeznek a' nállad találtatott krumplikkal [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. *1851:* Az itt találtatott hordók alább az edények közt fognak beíródni [Erdőszt györgy MT; TSb 34].

B. *1662:* grófnénak Tokajban tanáltatott sok borai megadatnak [SKr 209]. *1761:* Az Utrizalt Udvarban tanaltatot Mobiliakot, Naturalekat mi keppen s kik által conscribaltotta M. B: Imre Ur eő Nga nem tudom [Branyicska H; JHb XXXV/45. 14]. *1775 u.:* az egész Baromlak[a] az Incta Pars keze alatt tanáltatot Loga Familia az Actornak le irt probájára az Inctusoktol el itéltettek [DobLev. II/461. 2b. — [a]O.dellőn (TA) egy rét neve]. *1782:* Ha valamely embernek kára gabonájában vagy füviben tanáltatik, azon ottan tanáltatott marhákon mind a kárt, mind pedig az bírságot az határpásztorok megvehessék [Oroszfalu Hsz; RSzF 151]. *1791:* Fel adván a' Magistratusban a' két Határ Járo, hogy ... a' Szénát hordo Marhás Emberek Marhájokat szabadon botsátván, a' más Gazdák Nyillyaiban a' Széna Bugjákban igen sok károkat tésznek ... ketten pedig meg-őrizésére, és a' kárban tanáltatott Marhák(na)k béhajtására nem elégségesek [Kv; TanJk IV/8. 54]. *1792:* Vagyon égy ... cserefa Theca, mellyben ... a' Sukon tanáltatott portzellán edények és poharak ... vadnak bé zárva [Kv; SLt 17].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: talált tárgy; obiecte care se găsesc într-un anumit loc; Gefundenes, befindliche Sache/Objekt, etw. ist irgendwo befindlich. *1813:* A' Karátsonfalvi Lisztelő Malom és egyeb ottan találtattaknak leírása [Karácsonfva MT; Told. 18].

talán, tám, tán I. *hsz* **1.** meglehet, úgylehet, lehetséges, hogy ...; posibil (ca) să ..., poate că ...; vielleicht. *1572:* Kyral mathe ... vallia hogy ... halot volt ket Ember Newetesset Bezedet ... Az agynak pattogasat, Es az falnak dobogasat ... Mond felesegenek, Bezzeg Igen chelekezik most Keomyes Georgy talam vtra valot vezen [Kv; TJk III/3. 1]. *1585:* kerdem ha meg Jsmernye ha ky wagta wtet, monda talam meg esmere(m) [M.valkó K; KP]. *1602:* Nagy Bartalius ... Beteg allapattal ... leuen ... ezt mo(n)duan ... Jo fiaim[a] ... en Jmar igen el Estem talam en teobzeor sem Jeohetek hozatok [Kászonimpérfva Cs; BCs. — [a]Leányához és ennek férjéhez]. *1625:* Agoston Jmrehne Marta ... az furez melle molmat akar czynalnj talan az viz arokiatis beoueteny akaria [UszT 22a]. *1664:* Religiomon való váras Szathmár, ott tanám (!) megvonom magam [TML III, 323 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. *1703:* az kis Sandorkot had hozathatnam el ... kőntősere eo Kglme ne kőltene, mivel az Andrisko viseltes kőntősével talám be érnem [Székelykocsárd TA; ApLt Korda Borbára Korda Zsigmondhoz]. *1763:* tám ötetis meg őlték volna [Nagyida K; Told. 9]. *1770:* vagy két helyt tám kapával is az Balai[a] szomszedak bé hárongatták az Sántzat [LLt 10/2. — [a]Bala MT]. *1793:* talám a Ked Urát verik, hallya ked a lármát [DLt 1799]. *1810:* az ők Lovak tám soha sem volt Patkos [KLev.]. *1816:* miltoztassik Nagyságod magais a' dologba bele tekinteni: ne hogy jövendöben azt mondhassa valaki: hogy talám két felé Sántikáltam [Mv; Ks id. V. Filep József lev.]. *1824:* az Ur[a] idegen helyről valami Sert hozottatván bé Dées Várossában ... köz árultatásra ki tétette, 's talán Czégért is tétetett annák [Dés; DLt 206]. *1855:* Mondják s tán nem is volt ok nélkül, hogy a magyar nemzet függetlenségi vágya merőben értelmetlen [ÚjfE 334].

Szk: ~ ~ talántán. *1818:* én talám talám meg Szokom [Pk 3 kv-i leány Adámosról].

2. valószínűleg, feltehetőleg; probabil; vielleicht, wahrscheinlich. *1573:* Sala Bartos ... vallia ... Ment volt eo ala Bestercere Iffyw farkashoz ... fekzyk volt betegen ... Mond ... az Isten engemet talam hamar ky vezen ez vilagbol [Kv; TJk III/3. 133]. *1592/1593:* az a' porond zygett ... Rigen ... tizta feoueń volt, chak az Ludis talam rajta eleget nem ehetet volna [Szásznyíres SzD; Ks]. *1604:* monda az Inas hogi 18 pinzen hatta zazat[a], s monda

Ferencz wram hogi pinszem aniera tolam nincz Eöcziem [UszT 20/316 Zabo Lukachine Zent Ersebeti Katalin vall. — [a]A palántnak]. *1671:* Kegyelmed ne fáradjon s ne is ügyekezzék velem szemben lenni elébb, mert alám az üdő is úgyhozza, mivel ma későn érkezhetem oda, reggel pedig olykor megyek fel, mások addig talám fel sem kelnek [TML V, 457 Rédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1705:* talán némelyek a főrendek közül úgy gondolkoztanak ... hogy talán a Gubernium ... a haza közönséges megmaradásáról nem gondolkozik [WIN I, 611]. *1757:* Pakular Vaszil ... talam koporso bezártaig is meg fogja érezni azan verést [O.kocsárd KK; Ks 8. XXV. 14]. *1774:* Én ... Vintze Péter adtam el Tavaj ... Magyar Juonnal három Jármos Ökrőt, amint maga is fogta tám fateálni [Szépkenyerűsztmárton SzD; Ks Conscr. 104–5]. *1797:* aki közönséges bort akar innya ott van az 10 xros ez mint hogy az közönsegesnél elébb valo apranként tálán inkább meg iszák most mint máskor [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. *1807:* az Eskettető ... a sogoraét is a Pálfi Josef Uramét is Szántatta és Szánttya tam ma is [Sinfva TA; Borb. II Gombási Péter (26) ns vall.]. *1829:* valamelyik, s' tám éppen Ajtai Sándor Uram azt mondotta, hogy régen az olyan katonát, ki alattomoson el árulta a' maga regementjét talán fel-akasztották [Kv; MészCLev.]. *1843:* ugy emlékezem hogy talám Birtsa Simon kérésére irtam[a] [Bágyon TA; KLev. Török István (26) vall. — [a]A paszkvillust]. *1848:* hihető a' mint le esett tám megűtötte a' fejét az ajtoba [Dés; DLt]. *1853:* kérlek édes Balint küld el a kivánt menyiseget[a] hogy ne gondolyak hogy talán én hanyagolom az fel vételt [Nagylak AF; DobLev. V/1357 Csűri Sándor nagylaki bíró Dobolyi Bálinthoz. — [a]Az előbbiekben jelzett adósösszeget].

3. (felt. mondattal) esetleg; (cu propoziție condițională) eventual, posibil, probabil; möglicherweise, vielleicht (mit Konditionalsätze Gebraucht). *1570:* Cathalin Jakab Thakachne Margit Syweges Gergelyne ... vallyak ... Eok arra azt Montak talam felthebe mywelte ha mywelte [Kv; TJk III/2. 161]. *1597:* bezelgetenk egimassal az Arwanak ki lenne gongia wisseleoie ... monda(m) ezt hogi ha ferfi wolna ... vgi talam inkab hozza fognek [Kv; TJk VI/1. 66]. *1602:* mikor hiwom wala ha akor el Jö wala talam el zaladhatunk wolna [UszT 17/45]. *1644:* Monda erre az apia jo fiam ha el vetteted[a] talam ugi fordulhat ugia(n) eszitek[b] megh (így!) [Mv; MvLt 291. 104a. — [a]A búzát. [b]Előtte kimaradt a *ti*]. *1761:* hallattam azt hogy ... az öcsiben Andrásban belé ütette volna a' kést, talám ha a' vejem Kötélverő Mihály hadta volna, akkor haragjában meg is ölte volna[a] [Szászsztván KK; BK. G. Besztertzei (70) zs vall. — [a]Ferentz Lörintz]. *1766:* Hogy ha talám történnék, hogy valamellyik a' Birák közül az irt Constitutio[a] ellen hibáznék ... bűntetődgyék, elsőben is 24 Forintokig [Torockó; TLev. 9/11. — [a]A stompvaskészítést illető végzés]. *1811:* ha a' kapa nyelével fejem felett magamat tűzesen nem oltalmaztam volna, talán agyon vert volna [Szúv; DLt]. *1819:* ha a' vidéki Tisztek nem tsendesítették volna, még tám tsontya se maradott volna épen a Groffnak [Nagynyíres Szt; Ks 67. 47. 28]. *1856:* már az oskolánknak egy része hazament és hogy ha Szombatig néki betegen itt kellene maradni talán egyedül lenne [Szkr; Pf Serester Sándor lev.].

4. hátha; dacă, poate că ...; vielleicht, allenfalls, möglicherweise, falls. *1570:* Katalin Pelbard kadarne Azt vallya hogy mykor Ada(m) kadar Jgen Betegh volt ... latta hogy megh halna eo ely Jeot onnath ... Talalya Thot Andrast es ezt Mongia neky hogi Nem Megy az apatokhoz Am Megh hal talam testamentomoth tenne [Kv; TJk III/2. 198]. *1610:* ne meny el talam kerheteónk ualami io emberúnkteól szalmat [UszT 4/9d]. *1666:* Én is ma eleget írtam urunknak, Kegyelmed is kötelessége szerint adja értésére ő nagyságának, talán az mindenfelől való tudósítás serkengeti az vigyázásra [TML III, 561 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1711:* egy nehany Juhotskamis van talam aztis nem veszi el tőllem [Ks 96 Árva Kemény Kata leányához, Gyerőfi Borbárához]. *1754:* Apor János urfi ... így szolla: talám tsak tréfából szollott valamit Ángyom Aszszony [Altorja Hsz; HSzjP]. *1768:* Hagjma semmi sem lett ... a kaposztatska mutattya magát, talán lesz valami belőlle [Esztény SzD; Told. 5a]. *1774:* asztis mondotta hadgyam el ne Calculáljam mert tam Praefectus Uram eszre nem veszi [Mocs K; KS Conscr. Áts Istvan (30) lib. molitor vall.]. *1832:* talám már jobb napokot érűnk [Zsibó Sz; WLt Kelemen Benjámin lev.]. *1840:* vártam, hogy tán az eső csendesedni fog [Dés; DLt 1071]. *1849:* talán csak kigázolunk valahogy a' bajokbol [Kv; Pk 7].

Szk: ~ *az Isten vmit (cselekszik).* *1657:* Talám az Isten az urat ... kiszabadítja [TML I, 68 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz]. *1670:* talán az Isten Kegyelmedet behozza s beszélhetönk [TML V, 81 Bornemisza Anna ua-hoz]. *1677:* kűltem eő Ngok számokra egy nehany főny kaposztatt ... ez utan tálam[a] Isten többet ád [Balázsfva AF; UtI. — [a]Így ismételten más levélben is]. *1723:* harmad naptol fogva jobbra fordula az üdő, s talám Isten eö Sz. Felsége már könyörül rajtunk [Darlac KK; ApLt 1 gr. Haller János anyósához]. *1844:* Az Isten tám réá segit haza mehetek a' jövő héten [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.]. — L. még RettE 212; TML I, 354, 530; II, 80; IV, 487; V, 519; VII, 254.

5. (kérdésben) lehetséges, hogy?; este posibil să/că ...?; vielleicht...?, wohl...?, etwa...?, ist es möglich ...? *1593:* Duruttia Azzoni Chizar Balintne vallia ... Lakatos Georgine hallam hogi igi zola Leorincznek, Te Leorincz, talam eztis megh akarod eolni, mint az Atiadfiat [Kv; TJk V/1. 356]. *1617:* En monda(m) miert czelekedi azt tala(m) en rea(m) haragszik [Mv; MvLt 290. 27b]. *1664:* Kérdém az Sámuel Deák Annjat Talám mind Zaloghb(an) adtad Barla Miklosnak az kegyelmed Eoröksegeit Zánto földeit hogy olj derekaso(n) biria [Asz; Borb. I]. *1705:* engemet ... Virmond generál ... kérde, hogy talán írtam volt én a kurucoknak [WIN I, 648]. *1776:* tám ă Kis Aszszonynak nagyobb hajlandósága volt emlitett B. Urffihoz, hogy sem Gróff Lázár Urffihoz, és ez okból tám maga lett volna sürgetője az őszve valo eskűvésnek? [Nsz; GyL]. *1780:* Tudgyae ă Tanu ... hogy ... Déva Várossában ... Azon korcsmárosok mit Szoktanak árulni? Bort é vagy Pálinkát? vagy talán inkább is hogy mind az kétféle Italt? [Déva; Ks 113 Vegyes ir.]. *1786:* mi az oka hogy el sem jöttél, tám a fejér Kokod Sárhatnék s azt lesed [Szászalmás NK; IB. gr. Toldi Zsigmond tréfás lev. gr. I. Bethlen Sámuelhez]. *1846:* hová mennétek talan bizony ugorka enni [Dés; DLt 530 az 1847. évi iratok közt]. *1879:* Jakab Árpád azt mondta, hogy az én rejtett szavaimból azt vette volna ki, hogy Ödön ... mintha ... tán megzavarodott volna? [PLev. Petelei István Jakab Ödönhöz].

6. (emotív kérdésben nyomatékosításra) talán bizony?; poate că ...?; (in gefühlsbezogenen Fragen etwa:) wirklich so? *1614:* Kire azt mondá az pasa, hogy Talám az németekkel vagy lengyelekkel fenyegettek? [BTN[2] 77]. *1619:* Talán azt tudják, hogy nem tudunk mi practicát? Meglátjátok, ha

nem tudunk [i.h. 212]. *1656:* megh szitta ezt mondvan, az olahoknak, hon laktok beste Tolvaj kurva fiai, talam megh akartok az hazamban ölni [Kv; CartTr II. 933 Hunyady Janos (35) vall.]. *1727:* Csudalkozom hogy savanyo bort iszol, hat az edes bort kinek hagyod ott, talam hogy mas meg igya [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez]. *1755:* ki jövén az Ur Inczédi Ura(m) fogadosneja mondván adgyátok ide a bokájomot tám nem lopjátok el [Kékes SzD; WassLt]. *1774:* kérdesztem Csutak Uramat, mi az oka hogy ugy el pusztitjuk az Gabonat, s az Udvart a nélkül hadgyuk, hiszem az Uraság tám nem Szükül ugy meg [Mocs K; KS. Conscr. 45 Soos Ferentz (30) jb vall.]. *1783:* így kezdi pirongatni mondván tám ketek részegek vagy bolondok [Petőfva Hsz; HSzjP Lad. Gal (48) gy.kat. vall.]. *1812:* Talám azt Gondalja hogy egy darab Jószágomat kapna el ha hirtelen mind az ketem meg Szoritananak de abol nem kap [Sárd AF; KmULev. 3 Szilágyi Ádám lev.].

7. (udvarias felszólításban, kérésben) ha úgy tetszik/esetleg talán; probabil; (in höflichem Aufforderungen o. Bitten:) ... wohl, eventuell, ... sollten Sie. *1618:* Szölfikar[a] ... ha most igen jól kezdte magát viselni, talám nem kellene Nagyságodnak tőle szánni, hanem hamar fl 50 frt küldene neki [BTN[2] 135. — [a]Erdély portai követének állandó tolmácsa]. *1664:* ő felsége ... ha kinek kegyelmességét mutatja, inkáb talám annak köszönni kellene, hogysem balul magyarázni [TML III, 123 Kászonyi Márton Teleki Mihályhoz]. *1669:* ha Kegyelmednek tetszenék, talám osztán jobb Bányára szállíttatni [TML III, 573 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1670:* talán ő nagyságának hallgatni kellene, ha az ő felségéhez való synceritas és magyar nemzetéhez való kötelessége engedné [TML V, 388 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1672:* nem is kell talám, kegyelmes Asszonyom, szegént úgy keseríteni [TML VI, 141 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1711:* az M Cardinalis eő Eminentiája titulussát nékem küld le talám meg kivántatik [Szentpál KK; Ks 96 Haller Gábor lev.].

Szk: ~ *jó/jobb lenne/lesz/volna. 1670:* Talám az szegény asszony temetésének jobb lenne az ország gyűlése után haladni [TML V, 31 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1761:* Láttyuk az Urak meg nem edjezhetnek talám jó lészen Nyilat vonni [Branyicska H; JHb XXXV/46. 12]. *1765:* talam jo lenne Ngd ha méltoztatnék azon dologb(an) ő ngá(na)k egy Levelet irni [Torda; Borb. II Alsó Lajos lev.]. *1792:* talám job volna, hogy az Baroné meg tudgya a dolgot [Szökefva KK; BálLt 1] ✱ ~ *nem ártana. 1600:* Talám, Asszonyom, Kegyelmednek is nem ártana erre felé nyomúlni, bátorságosabb volna itt [TML I, 545 Teleki Mihály Veér Krisztinához]. *1668:* Talám nem ártana ha kigd Testimonialist venne erről az dologrol [Egrestő KK; BálLt 44]. *1676:* talám nem ártana Ngd meltosagos neve alatt is iratni ö kglmenek [Bonchida K; UtI]. — L. még TML IV, 362, 567; V, 554; VII, 483.

8. emotív, főleg felháborodott kijelentés nyomatékosítására; pentru accentuarea unor declarații; (emotiv, bes. in entrüsteten Ton) ... wohl ...? ja vielleicht doch...? *1573:* kerem .k. teket, hagyan megh az zeghin nepnek, hogy ne kopdossak (így!), mert ha enis kopdosnj kezdem talam eonekyk neheszben lezen [Sajó BN; BesztLt 3770 Horwatt Miklos Nagy sayoy Tyzt tarto Thymar Gergelly beszt-i biróhoz]. *1604:* mondotta fazakos pal hogi közönię görfi Janos hogy Job fa ne(m) akada kezembe mert Talam haza nem megien vala [Csekefva U; UszT 77b]. *1638:* az Ebek is ot ettek volna megh, avagy hogy talam ott kellet volna megh halni [Dés; Jk]. *1671:* de édes Uram, nem érdemlek én talám oly keménységet Kegyelmedtől; szálljon magában Kegyelmed [TML V, 443 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1752:* talán életemben sem ittam jobb borokot [Backamadaras MT; Told. 37/44]. *1771:* talám nints Istened hogy à Czárinát à Teheneddel ugy predalod [Bukuresd H; Ks 114. 61. 142]. *1841:* talám nem öli meg ked [Dés; DLt 109]. *1844:* mondottuk ne verje többet tám nem öli meg [Bágyon TA; KLev. Nutzuj János (21) unitárius vall.]. *1862:* tám tsak ki fogja fizetni, s töstént az által fogja venni [BetLt 4 Borsa Farkas Moses lev.].

9. (mennyiségre, időpontra von.) megközelítőleg, körülbelül; aproximativ, probabil; (so) etwa, ungefähr. *1576:* Wagion walamy Bechy czyrna es egy kys feyr ketys talam megh Iry d 2 [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 14]. *1598:* talam volt egy hete mikor megh hallotta(m) hogy megh verekettek [UszT 13/15]. *1632:* Niuzo Giurka ... talam kezeris czapontotta hozza az puskat de soha el nem süle [Mv; MvLt 290. 70a]. *1657:* talán tizednapra azután került elő Zülfikár [KemÖn. 90]. *1668:* Bethlen uram lakodalmára innen talán ez jövő hetfőn indulok [TML IV, 306 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1683/1751:* költő pénzem vagyon talám vagy őtven forint, hat avagy hét oroszlányos Tallér [Süketfva MT; DobLev. I/95a]. *1724:* talám 13 v. 14 esztendős ha vólt a Leány [Hidvég MT; BK]. *1763:* mais ollyan Havazo volt hogj bizany azt gandaltuk hogj talám Pünkestigis meg tart [Kóród KK; Ks CII. 19 Szarka József tt lev.]. *1774:* tám ketten rejtettek ell valami Portékát a' falban [O.zsákod KK; LLt Vall. 197]. *1812:* Annak pedig hogy igy tudom ezen Berket használtatni 40. s 50. esztendejeis tám még többis vagyon [Koppánd AF; DobLev. IV/943. 19b Ilie Lapadát (68) col. vall.]. *1851:* irtad volt hogy egy bival és egy bornyu meg dőglőt, hát tám még tőbb kár is van tám ujbol dőglőt a' mint Martzi mongya [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1859:* 3 nagy disznot, 6 özött, rokakat lőttünk: volt 17 diszno 's talam 40 öz is [Dés; Újf. 2 Id. Pataki Daniel lev.]. — L. még BTN[2] 222; KemÖn. 94; TML I, 344; VKp 83, 94.

II. *fn alk* lehetőség; probabilitate; Probabilität, es gibt eine nicht sichere Möglichkeit. *1705:* a fejedelemasszony ... kérdeté az asszonytól, hogy azt, amit izent ... bizonyos tudja. Ha tudja, kéreti, hogy izenje meg, micsoda fundamentumból izente ... Ezt az asszony megértvén, kezdé mondani, hogy ő bizonyosan nem tudja, nem is úgy izente, hanem csak talámmal, minthogy igen szívesen várná, hogy elérkeznének [WIN I, 515].

Ha. *1636:* tálám [Mv; MvLt 291. 68b]. *1710 k.:* talán [BÖn. 491]. *1759:* talán [RettE 90]. *1762:* talám [i.h. 144]. *1770:* talám [Lekence BN; Ks 47. 67. 29]. *1791:* tálám [Usz; Borb. II Sig. Szarka de Kövesd (60) in poss. Keresztúrfva vall.]. *1811:* tám [ÁrÉ 27]. *1817 k.:* tálám [Héderfája KK; IB. Veress István tt nyil.]. *1820:* tám [Várfva TA; JHb 48 Buszujok Anna Matzodi Szamuiláné (70) vall.]. *1823:* tám [Veresegyháza AF; Told. 7]. *1825:* tám [Havad MT; CsS]. *1829:* tám [Asszonynépe AF; DobLev. V. 1154] | tám [Nagyborosnyó Hsz; HSzjP]. *1843:* tám [F.zsuk K; SLt évr.] | tám [VKp 78]. *1844:* tám [Abafája MT; TSb 22]. *1847:* tán [Kv; Pk 7]. *1848:* tám [Dés; DLt]. *1849:* talán [Mv; MvLev. 2]. *1850:* talám [Dés; DLt 1320]. *1857:* tám [Komolló Hsz; BetLt 4]. *1886:* tán [PLev. 128].

talántán 1. úgylehet, netalán; se poate, e posibil; vielleicht. *1841:* ezen vámot talántám azért kivánnya rajtam fel

csikorni — mivel gáttyát ezen alkalommal a duzzadt viz meg rongálta [Dés; DLt 707]. *1843:* talám tán csak az idénis nem fognak oda ősz buzát vetni, mikor az idénis az volt [A.jára TA; BLt 12 Joan. Jancsi (70) figulus col. vall.].

2. esetleg; eventual; möglicherweise, eventuell. *1792:* ujjollagis kivántam Ngdot utositani (: ha talántán azon levelem el téveledném :) [Br; Ks 101 Madéfalvi Tamási András lev.].

tálas 1. tálak, tányérok tartására használt fali polc/szekrény, pohárszék edények számára; blidar, poliţe pentru vase; Geschirr/Tallerschrank, Geschirrbrett. *1630:* az leany megh valla hogj eö teöle valo az giermek, s eö maga meczette el az keoldeoketes, be ment s az talasba(n) is kereskedet s ugj talalt egj kest s aval meczette el [MvLt 290. 193a]. *1633:* egy keő haz ... Talassal ... aestimaltűk Ad. f 600 [Kv; RDL I. 103]. *1660:* Vagion egi haz belső Kőzep uczaban ... mellyet az Atiafiak az mostani üdőhöz kepest uelűnk edgiut hagianak ... az konyhaban ualo talassal deszkastol [Kv; RDL I. 145]. *1697:* Az Napkelet felől valo házba(n) vagyon egy rosz tálas [Sólyomkő K; SLt GP. 5]. *1723:* Egj harom Szakaszban levő kőzőnséges Tálas [Ludvég K; Told. 29/7]. *1732:* találtunk ezen házban egj fenjő deszkából való avatag tálast [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc]. *1791:* Egy rongyollatt Talas [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1797:* Egy hitván tálas ... a hajduk házába [Szu; UszLt XII. 87]. *1802:* Egy avoték Tálos [Benedek AF; SLev.]. *1836:* Egy veress festékű almáriom ... tálassával [Kv; Pk 3]. *1840:* Egy otska Talost Bajnotzi Lăszlo[a] [Dés; DLt 456. — [a]Ti. vett meg]. *1846:* a Konyhàba nyĭlik egy vas sarkas ajto reteszszel — benne van egy resnyicze — egy almarium, és egy szimpla deszkăbol valo Tálas [Szászerked K; LLt].

Szk: *edénytartó ~. 1798:* Egy edény tarto Dészkabol készült Talas, 's ebben 3. romladozott Fazék, és egy Lábos [Vingárd AF; KCsl 5] ✳ *félszer ~. 1692:* Papiros Csinalo Haz ... ezen hazban vagyon ... egy rosz fel szer talas [Görgénysztimre MT; JHb Inv.] ✳ *szakaszos ~. 1748:* Az Ur Házáb(an) fenyő deszkabol valo paraszt egy nagy almarium két felé nyito záros ajtaival Nro 1. NB. Ezen almariumnak a' felső része szakaszos tálos [Ks XXVIII/5. 8].

2. edénykészítő/gyártó, fazekas; olar care face blide, blidar; Töpfer. **Szn.** *1570:* Talas Matthe [Kv; TJk III/2. 47]. *1599:* Talas Andras [Kv; TJk VI/1. 318]. *1625:* Heszamosi Talas Simonnak [Kv; Szám. 16/XXXII. 149]. *1658:* Talas Márthon, Talas János [Zilah; EM XLIII, 306]. *1662:* Tálas Mártonné (idegen) [Kv; SzCJk I. 56a]. *1666:* Talas Gergely [Dic. XXII. 8]. *1684/XVIII. sz.:* Tálas István [Dés; DFaz.]. *1730:* Tálas Jstván [A.torja Hsz; Borb.]. *1741:* Tálas Mihalj [Dic. II. 19b]. *1744:* Tálas Filimon [Szentmargita SzD; EHA]. *1825:* Tálas István [Dés; DLt 1049]. *1848:* Tálas János inas (román) [KovCLev. II. 31a].

tálasfalvi a Tálasfalva (SzD) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Tálasfalva/Blidăreşti/; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Tálasfalva: Tálasfalván lakó; care locuieşte la Tálasfalva; aus/in/nach/von Tálasfalva; *1774:* a Tálasfalvi akkori Udvari Biro Csukás Onutz [Mocs K; KS Veres Mihály conscr.].

tálasos tálassal ellátott; prevăzut cu poliţe pentru vase; mit Geschirrbrett(ern). *1737:* egy magoss tálasos Pohárszék zőld festékű [Tancs K; CU Petrichevich-Horváth Boldizsár kúriája]. *1841:* A' Biro Lakház ... vagyon benne: égy tálosos pohárszék viseltes [Egeres K; Ks 89].

tálaz tálal; a servi mîncarea, a pune mîncarea pe masă; anrichten, servieren, auftischen. *1657:* maga[a] ebédlő házában az fraucimerek asztala, hová egyenlőképpen tálaztak, szabad volt böcsületes főember szolgáknak, mind magyarnak, németnek odaülni [KemÖn. 141. — [a]A fejedelem].

tálbafőtt 1. ételfajta; budincă; Pfannengericht, Fleisch, etwa: Pudding. *1788:* Tálba főttet sütő Vas kementze kettő [Mv; TSb 47]. *1816:* Réz edények ... Tálba főtnek valo ... 4 Rf [Kv; Born. IV. 41]. *1849:* Pléh forma kettő tálba főtnek valo [WassLt].

2. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: tálbafőtt készítésére való; care este folosit la coptul budincii; Schmor-, zum Schmoren, für Geschmoren, für Gedünnters. *1849:* Tálba főtt forma réz nagy 1 [Széplak KK; SLt 17].

A lehetséges jel-kre: kók; sós vízben főtt marhahús; főzelék l. MTsz.

tálbafőttes tálbafőtt készítésére való; care este folosit la coptul budincii; zum Dünsten/Schmoren. *1837:* Három Szegű tálba főttes réz forma 1 [Szentbenedek SzD; Ks 88. 25].

tálca 1. edény; tavă; Tasse, Tablett. *1816:* égy kis tátza [Kv; Born. IV. 41]. *1832:* Egy pár nagy tátza [LLt]. *1839:* Egy kis tátza [Kv; LLt]. *1840 k.:* egy kis fekete Tátza [BetLt 3]. *1848:* Egy fekete Tátza ládába [Szászerked K; LLt Kováts M. gub-i írnok kezével].

Szk: *mahóni ~. 1839:* Egy mahoni tátza [Kv; LLt] ✳ *metszvényes ~. 1846:* Egy metzvényes Tálcza [Dés; Berz. 20] ✳ *talpas ~. 1839:* Egy talpas tátza [Kv; LLt].

2. alátétként szolgáló/vmi alá való tálca; tăviţă folosită ca suport; Untertasse, Täßchen, Untersatz. *1777:* Kalamáris Porozojával és hozzá valo Taczájával edgyűtt [Nsz; JHbB 406 gr. Bethlen Rozália kel.]. *1793:* fekete kerek jatekhoz valo Fisches Scatulya, 2 tattzaval [Kv; TL. Conscr.]. *1801:* Egy fedeles Pohár Tatzájával [Kv; Ks]. *1873:* Egy pár áldozó kanna tárcával ... fr. 14 [Bács K; RAk 253]. *1879:* Egy koppanto alávalo Tátza [Somkerék SzD; Ks 73/55].

tálcás tálcaszerű; în formă de tăviţă; mit Untertasse. *1801:* Egy koppanto tátzas tartojával [Kv; Ks].

tálcsináló tálkészítő, fazekas; olar care face blide, blidar; Pfannenschmied, Töpfer. *1632:* Kriztian Bude ... Tál czinalo [Bucsum F; UC 14/38. 22]. *1639:* Felseo Uisten vagion persona No. 87 ... Tal csinalo No 2 | Tal tanier czinalo No. 2 [Fog.; UF I, 671]. *1640:* Komsa Susala p.h. Kali Pal ideiben budosot el nem tudgiak hova. Mostan Muntan Serban sellerül benne tál czinalo vagion harom esztendeie [UF I, 799].

talentum 1. (ókori) pénzegység; talant, talent; Talent (altertümliches Geld). *1662:* az Szentlélek ... Az arany felől pedig azt mondja a 14. versben, hogy esztendőnként hatszáz és hatvanhat talentum jött Salamonnak be kezéhez [SKr 694]. *1677/1768:* dicsirjék Istent ... mert én csak az nékem adatott Talentumot sem adhattam elő[a] talám, hanem az ő ingyen való ki beszélhetetlen kegyelmességébül, irgalmasságábul [Ne; DobLev. II/386. 2–4a Samariai

Lökös Péter sk végr. — [a]Célzás Jézus Krisztusnak a talentumokról szóló példázatára].

2. tehetség; talent; aptitudine; Talent, Begabung. *1668:* Ezeket Kegyelmednek ... írám, hogy ... Istentűl adott talentuma s kedvessége szerint ez inségemben succurráljon [TML IV, 382–3 Paskó Kristóf ua-hoz]. *1671:* Istennek ajándeka nem egy aránt lévén eő kglmek[a] kőzőt, nemelyek kiknek bővőn adatot Talentoma eo felségetűl ex tempor(e) szep imatsagokat szoktanak tenni [SzJk 118. — [a]Ti. az egyházi rendek]. *1677:* Más az, hogy Kegyelmed Istennek több talentomával hireskedik Kegyelmed, a mint hogy bővebben is osztotta Kegyelmednek ő felsége [TML IV, 214 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1710:* Kegyelmednél penig szép tálentuma van Istennek [CsH 304–5]. *1710 k.:* Sokan jól tudják magokban, hogy amely talentumokat őbennek mások becsülnek, közel sincsenek abban a mértékben, amint az emberek gondolják [BIm. 1014] | amaz nagy talentumokkal bíró confessor, próféta, Otrokócsi [BÖn. 417–8]. *1760:* Áldást is mondunk ... Tisz Intze Mihály vramra ... és kivánjuk, hogy az vr Isten ... szolgáltasson ennekutánna is ő kegyelmének erőt, egésséget, és minden meg kivántato Talentumokat [Kv; SRE 193].

tálforma 1. tál alakú; în formă de blid; schüsselförmig, tellerartig. *1736:* Hal tsont veszszőből font tál forma kosárka 1 [Várhegy MT; CU XIII/1. 101].

2. *~ra való* tálszerű, tálhoz hasonló; de forma unui blid; schüsselartig. *1637/1639:* Egj Tál formara valo Rezmedencze [Kv; RDL I. 111].

tálhordóné felszolgáló/ételhordó asszony; femeie care aduce mîncarea la masă; Serviererin. *1675:* Hegedűsnek adtam f. 4. d. 50 ... tálhordónénak f. 2 [Kv; KvE 195. LJ].

taliga 1. kordé; teleagă; Karren. *1581:* Az Taligara valo keolchyeg. Vottem egy gyekent Az Taligara p(ro) d. 16 ... Az Taligahoz Chynaltatta(m) harom Kar fat fyzettem d. 8 [Kv; Szám. 3/III. 7]. *1585:* Veottem egy Ereg ketelet az Talygához p(ov) f — d 8 [Kv; Szám. 3/XXI. 6]. *1590:* Keotelwereo Petertul Kys fazakas vczaban veotte(m) ... Az Taligara farara egy keotelet d. 10. Az Taligara egj veg Sinort [Kv; i.h. 4/XIII]. *1593:* vettem ... egy kotellet Az Taliganak farara f — d 14 [Kv; i.h. 5/XX. 143]. *1596:* haro(m) liani keórtüelt hoznak egy talygan [UszT 11/7]. *1600:* Foldoztattam meg az Taligaban walo kereket, chinaltatak harom falt bele [Kv; Szám. 9/VIII. 7]. *1621:* ez Eztendőnek forgasata(n) az Talygara s Malomra valo szwkseges vasra keöltsegh leőtt az szerent[a] [Kv; i.h. 15b/V. 7. — [a]Köv. a fels.]. *1625:* Võttem az Talyiganak meg kenesere egy font háyatt [Kv; i.h. 16/XXXIII. 9]. *1640:* az also Jlosuayak magok hatalmaual harom Talygaűal az tilalom ellen rea mentenek az erdeőre [A.ilosva SzD; SLt 25. W. 1]. *1692:* két ökröm talyigáján felfogott erdőmben ment volt erdőlni [HSzj]. *1717:* az Talyigat ... akik el võttek az Kereszturi Miklós Ur(am) embereitől ... lőttek volna ... Kereszturi Miklos ur(am) Jobbágyi [Mezősályi TA; Berz. 18]. *1758:* Anno 1758 Die 19ua Augusti le menvén innen Sz. erkedről Jámbor András nevű Tisztartóm Mihácz falvára[a], kinek is instructiot illent attam eleibe ... hét ablakra valo Vas rosteljokot csináltasson Hunyadon ... és egy ajgát mingyárt kűlgyenek utánna [Szászerked K; LLt. — [a]AF]. *1828:* A' Colonusok által Tallygával hozatt fal az Udvarházhoz le rakatatt [Csatány SzD/Dés; DLt 288]. *1845:* azt monda néki az taligáján lévő fát tegye le [Moson MT; TSb 35].

Szk: *fakó ~. 1653:* Egykorban valami szegény rendü jóakarói hozának egy fakó talyigát [ETA I, 115 NSz]. *1727:* attunk egj két kérekü fako taligát [Kv; Pk 6] ✳ *kétkerekü ~ → fakó ~* ✳ *kettős ~. 1810:* nyoltz nyoltz ökrü kettös Talyígak [Kackó SzD; DLt 434] ✳ *marhás ~. 1825:* az ezen 1825k Esztendőre hordatott már a Rovás szerént falusi két Marhás Tallygával ... az Esztányi szabad Tuzelésre ki szakasztott Erdőbűl [Csatány SzD/Dés; DLt 288] ✳ *vhány ökrű ~. 1731 k.:* Moldován Opra ... egy kurvával őszve czimboralt s ... kurváját egy ejtszaka egy két ökrű taligára rakván el szőkőt [Sövényfva KK; Born. XXXIX. 16].

Sz: *leesik az eb a ~ról. 1762:* baszom az Heródes lelkit Hurubánjnak, várj meg Csak mertt leesik az ebb az Talyigárol [Ebesfva; Berz. 12. F. 92. 184] ✳ *a ~t mentűl inkább vonszák, annál inkább csapják. 1676:* az tarcsák az taligát mentűl inkább vonszák, annál inkább csapják [TML VII, 140–1 Naláczi István és Székely László Teleki Mihályhoz].

2. talicska, targonca; roabă; Schubkarren. **Szk:** *mészhordó ~. 1647:* Mesz hordo Taliga 1. de nincz kereke [M.illye H; VLt 55/5415].

3. ágyú mozgatására szolgáló kétkerekű jármű; vehicul (cu două roți) folosit la punerea în mișcare a tunurilor primitive; Protze, Geschütz(vorder)nagen. *1735:* Az Artigleliak(na)k Subdivisioja lett ẽ szerént ... a' kisebb mosár ágyú, és egj más féle kisded rendű kőzűl 6 vasas Taigával edgyűtt ugj a szakallasok kozűl hat ... Gr. Kornis Ferencz Ur ő Ng(na)k cedált [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc].

4. eketaliga; cotiga plugului, rotile; Pflugkarren. *1647:* Ket jo Eke Talygastol [Marosillye H; VLt 55. 5415]. *1675:* Vagyo(n) ... Egy Eke, Talyigayaval [Dés; Borb. II]. *1736:* Válto eke Tajigájával ... Nro 1 [Bongárd BN; CU]. *1748:* Eke tanáltatott Talyigástol egyűtt nro 2 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13]. *1770:* Egj Eke Gőrőndólj karikastol, kormanyostol, Taligastol [Usz; Pf]. *1819:* Egy Eke hoszszu, lapos, és Kőldok vasaival meg kivántato tajigajaval és Boronájaval [SzD; TSb 6]. *1821:* éggy Fako Eke viseltes rongyos Talyigákkal [Backamadaras MT; CsS]. *1843:* Egy szánto eke ... tajigával [Magyaró MT; LLt]. *1845:* Ignátz Márton vagyonnyai licitatioján vettem égy ekét vasastol tajgástol ... 16 ft 30 x [Dés; KvNJ 38]. *1864:* Egy jo karba lévő, vidacs vas eke, talyígástól [Mihálcfva AF; HG].

Szk: *ekebeli ~. 1757:* Kozárvárol valami ekebéli taliga veszet el, kitis az Baltits Nyikita fia vet volt el [Retteg/Kendilóna SzD; TKl Perlaki András Teleki Ádámhoz].

Hn. *1802:* Az Motsár Szer fejin Taliga Cseréje alatt (sz) [Vadasd MT; EHA].

5. jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: taligányi; de un anumit număr de telegi; (ein best. Nummer von) karren(voll). *1715:* az Ipa(na)k vám nélkül két talyiga buzáját meg őrlőtte [Türe K; Told. 28]. *1720:* Magamat kűldőt ... Josika Sigmond Ur(am) eő Nga az Fejer Kőrősb(e) edgy Taliga gyapjuval [Branyicska H; JHb Opris Péter (35) jb vall.]. *1768:* Olá Andrásni hoztak vala egy taliga tsere tsapot tűzre valot [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 151]. *1822:* Minden héten a' Tégla vető földre hordanak 6 Taliga porondot ... egy Taliga porondot tsak 20 xra véve egy ezerre jő 20 xr [TLev. 631/822]. *1825:* hordatatt az Csatányi Udvarházhoz 46 Tallyga fa két marhával | vittem szolgálatba két Tehénnel ... 8 Tallyga fát [Dés; DLt 288].

taligabölcső taligaderék; coşul telegii; Protzengestell, Karrenprotze. *1784:* az taliga bőltsőbe széna kőze tétettem volt [Borosbenedek AF; SLev.].

Vö. a *kocsi-bölcső* címszóval.

taliga-csereágas a taliga tengelyszerkezetének villaszerűen elágazó tölgyfa alkatrésze; furca de stejar a telegii; Karrenachselgabel aus Eichenholz. *1768:* Azt láttam hogy Polgár Ferencznek uj taliga tsere ágassa van [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 151].

taligacsinálás taligakészítés; făcutul telegii; Karrenbau. *1589:* Fizettem a' Kerekesnek Monostor wczaba(n) Demeternek Zeker es Talyga chinalasert f. 6 d. 20 [Kv; Szám. 4/XI. 45].

taligakerék roata telegii; Karrenrad. *1590:* Az Kerekessel chinaltattam 4 thaliga kereket [Kv; Szám. 4/XIX. 18]. *1609:* voettem kett apro vassat Sin zegnek az Taliga kerek Talpaban ... d 20 | Az mazik Taliga kerekben falaztata(m) egj Vy falt ... d 7 [Kv; i.h. 12b/IV. 48, 49]. *1621:* Falaztak megh egi Taliga kereket f — d 25 [Kv; i.h. 15b/VI. Nagy Bálint mb szám.]. *1679:* Romlot Talyigakerek no 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv.]. *1685:* Talyiga kerek Nro 2 [Borberek AF; MvRKLev. 8]. *1810:* Két viseltes Taiga kerék [Csapó KK; LLt].

taligakötözés taligakötélzet; frînghiile pentru teleagă; Verbunden des Karrens. *1583:* Az taliga keoteozeshez veotte(m) Istrangot es Egyebfele kotelet d. 32 [Kv; Szám. 3/XII. 7].

taligalejáró szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *út* taligának való levezető út; drum pentru telegi care duce în jos (spre/la ceva); Rollweg/Ablaufgange für Karren. *1700:* Nagy Szeghi Ur(am) háza ... NB Azon az funduson az Városnak Talyiga le iáro uttja vann az gátra [Kv; Szám. 40/III. 12].

taligás I. *mn* taligát húzó; care trage teleaga/o teleagă; Karren(pferd). **Szk:** ~ *ló. 1576:* Byro vram eo K. Az Malomhoz lato vraimnak adaßon Mostan egy Ewl zenat kywel az Taligas lowakat Taplalyak [Kv; TanJk V/3. 133a]. *1593:* Az vizet hogy megh ereztettek szorgosodot megh az Malom kinek hordasat az Talygas Lowak nem Jeozteök (!) [Kv; Szám. 5/XX. 154]. *1725:* 4. Pár hám kőtelékért a' tajigás lovakra den. 96 [Kv; i.h. 54/IV. 24]. *1842:* se az őrletők marháinak sem a' taligás lovainak Istálója vagy szinje nincsen [Kv; KmULev. 3] ✳ ~ *ökör. 1687:* Taligas ökőr no. 4 [Gyf; UtI]. *1840:* Sz: Miklosnapi országos vásár alkalmával a Nemes Város négy taligás ökrei árverés probálása mellett el adattak 116 egy száz tizenhat ezűst Rfkon [Torda; TLt Közig. ir. 1558].

II. *fn* taligával dolgozó személy/fuvarozó ember; om/persoană care face transporturi cu teleaga; Kärrner, Karrenfuhrmann. *1453:* seruitoribus Civitatis wlgo Taligas et alys dedimus L. den [Kv; TT 1882. 744]. *1581:* meg verette vala Balas Vottem egy osthort az Taligasnak p(ro) d. 5[a] [Kv; Szám. 3/III. 7 Chyanady Thamas mb kezével. — [a]Fels-ból kiemelve]. *1585:* Coloswary Mathe vallia hogy taligás volt [Kv; TJk IV/1. 507]. *1586:* Eo kgmek Legh elseoben Niultanak annak az Instructionak Censuraiahoz melliet az zamweweo vraim, teob feó vraimmal rendeltenek volt, az Malom biroknak gond wiselesek feleol, es Molnarok, taligasok Jeowedelmekreol [Kv; TanJk I/1. 28]. *1598:* Zabo Janos plebanos Uram taligassa ... vallja [Kv; TJk V/1. 242]. *1640:* az harom Talygasokat az tizenket forinton el marasztottak [A.ilosva SzD; SLt 25. W. 1]. *1673:* uottem az talygasnak egy bokor kengyel syat d 40 [Kv; Szám. 34/LII. 8]. *1687:* a Talyigás nap estig is sokszor el hever az városon még is két három vékácska buzát alig kaphat őrőlni [Máramarossziget; Törzs]. *1717:* küldöttem ezen talygásol ... egy kevés perset almat muskotály kőrtvélyt [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. *1742:* az én elöttem lévö Taligástul két kalangya széna meg maradott volt [Kv; AggmLt 12]. *1762:* doceallya ... Az Gyermeknek az Talyigás altal Gyéresre valo el vitelit [Torda; TJkT V. 96]. *1833:* Mi egy véka buza? 10 Huszast, 's többetis adunk érette, még meg rostalyuk ... tized részt vámot adunk érette a Tajigásnak a malomba vitelért [uo.; TLt Praes. ir. 1534].

Szn. *1568:* Ursula Petri Taligas [Kv; TJk III/1. 192]. *1570:* Cristina Talgias Janosne | Taligas Janos | Taligas Gĕrgh | Taligas Antal | Taligas Thamas [Kv; TJk III/2. 16b, 107, 113, 174b, 187]. *1598:* Talygas Jstwan [Kv; TJk V/9. 177]. *1599:* Taligas Istwanne [Kv; TJk VI/1. 317]. *1609:* Taligas Georgi [Kv; Szám. 126/IV. 416]. *1625:* Taligas Balintne [Kv; i.h. 16/XXIX. 12]. *1637:* Talygas Andras [Kv; RDL I. 24]. *1668:* Taligas Andrásné [ACJk I/55b]. *1685:* Taligas Varga Marton | Taligas Mihaline [Dic. XXX. 46, 48]. *1704:* Talyigás György [Kv; KvE 285 SzF]. *1714:* Talyigás Lukáts [Dic. XXVII. 56]. *1724:* Taligas Janosne (idegen) [KCJk 1613–1763, 621]. *1735:* Tajigas palne [i.h. 1613–1763, 670]. *1763:* Michael Nagy Talyigás [Dic. XIV. 92].

taligásház a taligás háza; casa omului/persoanei care face transporturi cu teleaga; Haus des Karrenfuhrmanns. *1852:* A' taligás ház déli végin van egy kis kert [Km; KmULev. 2].

taligásné a taligás felesége; soţia omului care face transporturi cu teleaga; Karrenfuhrmannsfrau, Frau des/eines Rollfuhrmanns (mit Karren). *1717:* Ilona nevü Aszszony két gyermek ruhát hoza a tajigásné(na)k [Kv; Told. 2]. *1718:* mondotta a Pater Uramek Tajigasnéja Jutka ennekem ... hasonlo keppen a Tajigasne Attya eszt ezen szokkal mondotta ... asztis hallottam az emlitett Tajigasne Szajabúl | kerde ... Boër Kata az Talyigasnetúl [Kv; i.h.].

Szn. *1599:* Taligasne [Kv; TJk VI/1. 297].

taligástartás a taligás eltartása/élelmezése; întreţinerea omului care face transporturi cu teleaga; Unterhalt eines Karrenfuhrmanns. *1621:* Az Taligas tartasrais Veöttem ki Buzat Cub. 2 [Kv; Szám. 15b/VI. 4 Nagy Bálint mb szám.].

taligatartás taliga birtoklása; posesiune/posesie de teleagă; Besitz eines Karrens. *1695:* A' Malmokban a' mely négy öreg köböl buzát, az elöt valo üdökben nemely Quartásak ... nem jo uton a' talyiga tartásért szoktanak volt ki venni, ennekutanna az Ecclesia számára vetessék ki [Kv; SRE 41].

taligatengely osie de teleagă; Karrenachse. *1685 e.:* Az Csürös kertre nyilo kapu felet vadnak ... Talyiga tengely Nro 4 [Borberek AF; MvLev. 10].

talió a "szemet szemért, fogat fogért" elv, és az ennek alapján alkalmazott megtorlás; talion; Talion (Rechtsidee der Vergeltung durch gleiches Übel). **Szk:** ~ *konvinkáltatik. 1674:* ez városban, es masuttis ez országban bűjős, bajoskodot ... ezeket, es ezekhez hasonlo czelekedeteit ... docealva(n) megh kevannyuk hogy Talion, vagy ă mit ă C(aus)a concernal azon convincaltassek [Kv; TJk VIII/11. 325]. *1764:* puskát fogván kezében, s' egyenesen tartván Néhai Hints Ersébeth felé ... vgy lőtte, hogy harmad napra ... meg kellett halni, azt kévánom azért hogy talion convincaltassek et pro(testatur) [Torda; TJkT V. 208].

talján 1. olasz; italian; Italiener. **Szn.** *1688:* Fejer Martont Felesegestől eczakanak idejen az hazara menven meg vagdaltak a Talian Hopman Companiajából valo Nemetek [Kv; UtI].

2. olasz nyelvű; de limba italiană; italienisch. *1896:* Kedves Fiam! Köszönöm a Zsuzsikának küldött talián könyvet [PLev. 188 Petelei István Gyalui Farkashoz].

tálka tálacska; blid mic, farfurie mică; Täßchen, Tellerchen. *1812:* Két kis Talka fülles Segesvari Csesze xr 4 [Mv; MvLev. Szürtei József hagy. 7–8].

tallér a XVI–XIX. sz. között használt pénzfajta; taler; Taler (Geldart). *1568:* Anna c(on)sors Benedicti gal iur(ata) fassa e(st) ezt hallotta(m) hogy tallert valtot el [Kv; TJk III/1. 188]. *1595:* küldtem Dyak Mihálytol ... 2 tallért [SzOV, 159 Fejes Mihály háromszéki ember lev. feleségéhez a havaselvi hadakozásból]. *1627:* Mely Tizen hat záz Tallerert ... akarmicziola Varmegiebeli Jozágát az Summaigh elfoglalhassak [Dob.; WassLt]. *1634:* egy korban Szabo Jakabne vit volt neki egi tallert, es fel vegh gallert [Mv; MvLt 291. 14b]. *1655:* gyürője nem leven, egy tallert adot jegybe, mellyet szolga biro altal tülem viszsza keretet ... mellyel maga oldotta el hazassagbeli kötelu(n)köt [SzJk 75]. *1662:* A tanács és a város lakosi, egyéb benne nem lehetne, látván, végre nagy nehezen nyolcvanezer tallérokban, néhány szekér posztóban, mindenféle nagy sok szekér élésekben neki megsarcolni kényszerítettek vala [SKr 542]. *1672:* Mi, Uram, itt levő tanácsi rend Szilvási uramat ezer tallér érő remuneratiorúl assecuráltuk, ha hasznoson szolgál [TML VI, 95 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1702:* küldőt tizennyolcz talerokat [Marossolymos H; Told. 22]. *1765:* Cserei Mihály Ur(am) ... feles pénzeket váltatot velem az ado pénzből, azok penig ritka Moneták voltak Ferdinand, Leopold, Joseph és Károly Csaszarok(na)k Tallérai [Bölön Hsz; Eszt-Mk]. *1799:* méltoztasson az Alperes méltóságos Groffné, minémű és valoru Tallérok voltanak azok ... meg-bizonyittani [Magyaróság TA; JHbK LX/6. 27]. *1853:* A kellnernek ajándék folyó Majus holnapra 1 Tallér [KCsl Útiköltségjegyzék Berlinből].

Szk: *borított* ~ nem nemes fémből készült, ezüsttel v. arannyal futtatott tallér. *1594:* 1 fogoly olahot kinel 3. boritot Tallert talaltak volt, külde Biro W. velem ... arra is költettem [Kv; Szám. 6/III. 15]. *1600:* egykor egy boritot tallert adoth Kadar Janos Boytos Boldisarnak [Kv; TJk VI/1. 417] ✳ *császári* ~ császári ezüst pénzérme. *1774:* Császári és Királyi Tallérok duplások [Szászerked K; LLt Fasc. 110] ✳ *Ferdinándus ~a. 1653:* Molduvában és Havasalföldében ... a tallér egy forintban és tíz pénzben a szép régi Ferdinandus talléra; gyermekkoromban pedig ugymint 1590-k esztendő tájatt, a sárig arany másfél forintba láttam hogy járt, tallér pedig 80, 90 pénzbe egy Ferdinandus talléra [ETA I, 92 NSz] ✳ *füles* ~ akasztós tallér. *1823–1830:* Céhbe nem állhatott, mert feleségtelen embert nem vettenek be, meg nem házasodhatott, mert udvarba lakott, hogy onnan kijöhessen, pénzt kellett szerezni, aminthogy szerzett is volt valami 500 forintot, amint mondotta, mind tallérokat, még füles tallérok is voltak közte [FogE 62] ✳ *gréci* ~ gráci tallér. *1657:* kerenek ... Dobrai Anna azonitol Ezer Greczi tallerokat [Felvinc TA; JHbK XXIV/20]. *1681:* egi egi Araniért két két Greczi Talért agion ő kme [Somlyó Cs; LLt Fasc. 120]. *1710:* noha ... száz gréci tallért adtunk vala neki[a] ajándékban az atyám szabadulásáért, soha még választ sem adott supplicátiónkra [CsH 151. — [a]Bethlen Gergelynek] ✳ *imperiális* ~. *1628/1635:* Tallerok: Imperialis Taller Negj zaz huz, es ket fel taller [Bodola Hsz; BLt Béldi Kelemen hagy.]. *1659:* az ... Imperialis Tallérokot ... hagiom az Uramnak Mihalcz Mihaly uramnak [A.torja Hsz; Borb. I]. *1704:* Ma küldöttem két imperialis tallért Fogarasi uramnak, a doctornak a curáért, akit adhibeált volt nékem [WIN I, 99] ✳ *János király ~a. 1635:* Harom Kopas (!) Janos Kyraly Tallera f. — d. [Kv; RDL I. 107] ✳ *keresztes* ~. *1652:* Keresztes tallerok nr. 8 [Hsz; IB X/2]. *1723:* Keresztes Tallér egész nro 54 [Koronka MT; Told. 29/2]. *1797:* Meg adtam 97 Keresztes tallért és igy 8 xgr héjjan 220 Rh forintokat [IB CXLV]. *1798:* Készpénz tanáltatott ... Keresztes Tallérokban 375 Hf. 36 Dr [Kv; Pk 6 Rázmány Hedviga hagy.] ✳ *királyi* ~ → *császári* ~ ✳ *kopasz* ~. *1611:* Egj kopoz taller, egj rudbelj (!) taleral p 14 ... f 2 d 32 [Kv; RDL I. 88]. *1637/1639:* Regj kopaz tallerok [Kv; i.h. 111]. *1677:* Katónak adatott ... egy kopasz tallér [Kv; i.h. 155b] ✳ *koronás* ~. *1801:* Koronás Tallérok ... massájok fejérónnal elegyitve vagyon, és a' pengések buta, és hangja sükетebb [DLt nyomt. kl] ✳ *liliomos* ~. *1820:* Egy Liliomos Tallér [Mv; Told. 19] ✳ *magyar* ~. *1591:* Zakmar varmegeben minden falubali rez Jozagomath ... mind addigh birhassanak (!) Az migh az harom zaz magiar tallerth ... en meg fizetem [Perecsen Sz; WLt] ✳ *oroszlános* ~. *1628:* Orozlanos Taller kjlenczuen [Bodola Hsz; BLt]. *1685:* ezen esztendőben, az Orszag adojanak nagjob resze, Oroszlanjos Tallerul ment be a Portara [Fog.; Törzs]. *1711:* az Oroszlános Tallér f: 2, Oláh Zloth f: 1: denr. 20 járjon, mellyet is e szerint publicalunk, ez országban mindenüt [Nsz; KvLt I. 201 gub-i rend.] ✳ *öreg imperiális* ~. *1689:* Petrityevit Horvát Miklos Uram ada meg ... Jármi Ersébeth Aszszonynak száz őreg jo ezüst két forintot erő Imperialis Tallérokatt [Búzásbesenyő KK; SLt 41] ✳ *öreg* ~. *1651:* Kére kőltsőn ... Béldi Pál ur ő kegyelme Sattzáb(an) 445 őreg Tallérakat [Árapatak Hsz; BLt]. *1799:* méltoztasson az Alperes méltóságos Groffné, minémű és valoru Tallérok voltanak azok, meg-bizonyittani: öreg Tallér é? vagy oroszlányos? [Magyaróság TA; JHbK LX/6. 27. vk] ✳ *porosz* ~ Poroszországban forgalomban lévő tallér. *1853:* Bécsben 60 porosz tallérért 96 ft Berlinben 30 porosz tallér és egynehány garasért 50 ft [KCsl 3] ✳ *Rákóczi fejedelem ~a. 1695:* Rakoczi Fejedelem tallera nro 5 [Szúv; RLt] ✳ *rénes* ~ német/rajnai tallér. *1629:* Renes taller, az mely nyom m. 1 p. 24 [Kv; RDL I. 131]. *1630:* Egy Renes taller — mással egiwtt tt f. — d. 80 [Kv; RDL I. 147] ✳ *szeges* ~. *1659:* Az Ur Kemény Janos Ur(am) eö Nga paranczolattiából Percipiáltunk Kornis Ferenczi Ur(am) eő Nga Sattzáb(an) valo penzt ... ez alab megh irt mod szerént ... Szegesz (!) egész Tallérokat hármat

[Fog.; Ks 90]. *1662:* 10 szeges taller 3/4 f 20 d. 50 [Kv; KvRLt X. A. 25].

A keresztes tallér valószínűleg a német Kreutz-taler 'Albertus-taler, Burgundischer Taler' (Schrötter, Wörterbuch der Münzkunde 261) tükörszava. Vonatkozhatik azonban e név olyan tallérra, amelyen kereszt van, ez esetben nem tekinthető tükörszónak.

tallérforma tallér alakú; de forma unui taler; talerförmig, talergroß. *1637/1639:* valami Pogan Ezüst Penzek kett Eöregh Ezüst monetaual együtt, Kik taller formara uadnak, njom(na)k egyutt. p. 36 [Kv; RDL I. 111].

tallérlopó pénztolvaj; hoţ de taleri/bani; Münzendieb. *1632:* Hallotta(m) azt hog' Kouacz Janos vra(m) Szato[a] Marto(n)net ige(n) zidalmazta ... taller loponak [MvLt 290. 99b. — [a]Elírás Szanto h.].

tallérnyi 1. *vhány* ~ vhány tallérra rúgó/tallér értékű; care se ridică la un anumit număr de taleri; ... Taler betrogend. *1679:* Urunkat ő nagát is azzal búsítani nem mertem, tudván mostanában sok ezer tallároknyi költségét [TML VIII, 436 Teleki Mihály Ispán Ferenchez].

2. tallér nagyságú; de mărimea unui taler; talergroß. *1761:* Fekete Szőrű[a], melynek a Farka tővin egy keves Fejerseg laczik a Homlokán egy Tallernyi Csillag [Branyicska H; JHb XXXV/39. 15. — [a]Csikó].

tallérocska tallér; taler; kleines Taler. *1671/1681:* az Talleroczkak(na)k halyaga annjira fogta volt el az eő kglmek szemek fényét hogi az Instructiot abban ă részb(en) nem lattak olvasni [Vh; VhU 677]. *1704:* még lévén száz tallérocskám, abból vöttem ki tízet [WIN 225].

talléros I. *mn* vhány tallért érő/tallérra rúgó; care valorează un anumit număr de taleri; ... Taler betrogend. *1657:* az fejedelem ... Kilencezer talléros medált is kezéhez vevé és az tokaji Hétszőlőket is debreceni adóból való néhány ezer forint summával elfoglalá megadásnak színe alatt [KemÖn. 168]. *1660:* Colosvárat lako Nemzetes Geocz Pál Ur(am), administrált kezűnkbe az Colosvári Uraimék reszekreol az más fél Talleros Adob(an) flor. 189 ~ Záz nyolczva(n) kilenczet [Nsz; RDL I. 172]. *1662:* Fogarasban lako Boer Sigmond ... áda szamot két rendbeli adokrol, A kapu szám utan fel vetet husz forintos adorol ... Es a' huszőn eőt Talleros Adorol [Szád.]. *1663:* Az Szasz Medjessi Giűlesben fel vetett egy Talleros adoba(nn) adott Barczai Boldizar vr(am) egy Keresztes Tallért [WassLt]. *1667:* az bulya vászonnak és az narancs szin karmasinoknak az öt talléros keczével együtt el kelle maradni [TML IV, 165 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz]. *1710:* egy negyven talléros pár pistolyomat ... a nyeregfőből éjjel ellopták [BÖn. 731]. *1716 k.:* Szegedi maradéki is convincálódának, úgy tetszik 35, 000 tallérig, melyből az országnak kell vala 22, 000 tallérnak menni, a többi Pater Jánosnak, kit ... hamis pecséttel és imitált subscriptióval írt ötezer talléros quietantia tett volt koldussá [BÖn. 884].

II. *fn* tallér; taler; Taler. *1665:* Die 20 May Portai Posta Fogarasi Janosnak vasarlasra atta(m) Taller(os) nro 50 [UtI]. *1691:* kert volt az nehai Uram kezessegen ... talleros kettőt öreget [Barátos Hsz; HSzjP]. *1765:* Ugy mondják, hogy talléros is vagyon, de én nem láttam. Alkalmatlan gaz pénz [RettE 192].

Szk: *oroszlános* ~. *1736:* Tudom hogy csak egy lakadalomban, az melyben az regnans fejedelem jelen vala, csak az kárpit ... öt száz oroszlányos talléros vala [MetTr 392].

tallérpénz tallér; taler; Geld in Taler/Talermünzen. *1704:* még egy kevés tallér pénzem lévén, abban váltottam el 60 tallért [WIN I, 168]. *1705:* lévén még 50 forint ára tallér pénzem, most már ahhoz kellett nyúlnom költségemre [WIN I, 365]. *1745:* Taller pénzem, annyim vagjon, hogj fel nem rakadhatnăm egj Lora, csak hogy attol tartottam, hogj az Tallér pénz mostanában nem jár [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir.]. *1756:* azon fűst házb(an) is talált egy kesztyűben egy rakás tallér pénzt [Mk IX Vall. 180].

tallérul tallérban; în taleri; in Taler. *1671:* Ugy látszik, kegyelmes Uram, az portának ez haza ellen nagy haragja van és szántszándékkal akar belé garázdálkodni ... soha az adónak tallérúl való administrálásában akadályt nem találtak, hanem most [TML V, 639 Teleki Mihály a fej-hez]. *1672:* Én, Uram, az sátor árát bizonny most sem tallérúl, sem polturáúl nem adhatom [TML VI, 114 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

tálmelegítő tál felmelegítésére szolgáló; care serveşte/este folosit la încălzirea blidului; ... zum Schüssel/Topfwärmer, Wärm-. **Szk:** ~ *vaslábacska. 1736:* Tál melegittő Vas lábotska nro 1 [Mikefva KK; CU XIII/1. 160].

tálmosás mosogatás; spălarea/spălatul vaselor; Geschirrwaschen, Abwasch, Abspülen des Geschirrs. *1597:* Demeternek az olahnak ... Twsz Rakasert es Taal Mosasert eszen kiwly itelt italt adtam nekik ... —/24 [Kv; Szám. 7/XIV. 20 Th. Masass sp kezével].

tálmosó I. *mn* mosogatásra való; care este folosit pentru spălatul vaselor; Abwasch-, Geschirrspül-, zum Geschirrwaschen. **Szk:** ~ *cseber. 1597:* Mattes Hinczteol veottwnk io tal moso chebret ... f 1 [Kv; Szám. 7/V. 5]. *1632:* Also Porumbaki Uduar ház ... Egj Tal moso Czeber N. 1 [A.porumbák F; UC 14/38. 177]. *1651:* egj rosz talmoso csjeber f — d 4 [Kv; RDL I. 28]. *1745:* Tál mosó tseber nro 1 [Marossztkirály AF; Told. 18] ✳ ~ *fű* zsurló, R. súrlófű. *1796:* ezen Rétnek egy részetskéjin terem ... Sátés széna, egyebűt ... tálmoso fűvel elegy [Szentegyed SzD; WassLt] | az Arviz majd minden Esztendőben hol meg iszapollya az egész rétet, hol pediglen a kész szenankatis el vészi (!), s az egész hellyen majd mind Tálmoso fü terem [Mohaly SzD; i.h.] ✳ ~ *ház. 1681/1748:* vagjon ă vajas ház, ă mellett a' Sűtő ház ... Azon tul ă Tálmoso ház [Balázsfva KK; KvAKt 236] ✳ ~ *szék. 1650:* Viszik az konyha szekerett ... Az Talmoso szeket [Kv; Szám. 26/VI. 386].

II. *fn* mosogató inas; persoană care spală vasele; Geschirr-/Tellerwäscher, Abwäscher, Abwaschfrau, Spülerin. *1677:* Ui bor ... Talmosonak Just 1 [UtI]. *1691:* Vinczi Márton Tálmosónak Conventiója ... Landis Posztó dolmánya Eszt(endőn)ként, no 1 [UtI].

Szn. *1672:* Talmoso Sandornak [UtI]. *1668:* Tálmosó Sándor [AUt 3].

tálmosós tálmosó fűvel vegyes; plin de coada-calului; mit Schafthalm untermischt. *1825:* Sarjut terem, de tálmosos (!) (k) [Kide K; EHA].

tálnok fejedelmi/urasági étekfogó/tálalómester; stolnic; Truchsaß. *1595:* Wrunk eggyik Talnakya Staniszlaús Galitzki volt körületek [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 159 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1596:* Azzoniunk Talnakit vizik Torday zekeresek, 9 lowal, Gialuba fizetettet Biro vram nekiek f 1 d 12 1/2 [Kv; i.h. XXIX/6. 30 Bachi Tamás sp kezével]. *1625:* Szilassi Geőrgj vrűnk eő felge Talnakia [Kv; i.h. 16/XXXIV. 134]. *1650:* Az Talnakok szekeret Viszik Szamos Vyuarigh [Kv; i.h. 26/VI. 392].

talp 1. talpă; Sohle. **A.** emberre von.; referitor la oameni; Menschen betr. *1570:* Zeoch Leorincz hity zerent vallya ... lattha hogy Nagy Imreh az ky (!) Istwan zablyaiat Talpa alah Nyomtha volt es ely akaria volt Theorny ... Azonba vgy vagta agion az zekerchewel Nagy Jakab Isthwant [Kv; TJk III/2. 195]. *1584:* Takach Jeremias vallasa ... az giermeknek laba talpa fel fordulwa(n) es ky tekeredwe(n), ez Azony hiuatla(n) oda me(n)t, es eordeoghy hatalmawal illien veszet Niaualiat vgy hozot chak harmadnapra helire hogy semmit a' giermeken tizta epp testnel Ne(m) esmertek [Kv; TJk IV/1. 259]. *1640:* aztis tudom, hogj a talp alat valo keovet Kelemen pap asa ky [HSzj *galambbúg* al.]. *1710 k.:* ez a Fogarasi rettenetes rútul vert, henyéltetett, amint ezt szokták mondani vagy nevezni; mert hanyattán fektetett a földre, fejemet, két kezemet, lábamat feltartatta vélem, hol egyik, hol másik talpamat csapta a lapockával [BÖn. 531]. *1739:* Az Fiamat ... mind addig vertek mig a talpabol ă Ver ki jőt [Lemhény Hsz; ApLt 4 Hamza János Apor Péterhez].

Szk: *~át megcsókolja. 1812:* a Nagy Aszszonyt akaratomon kivűl pofon legyintettem ... kész vagyok ... még a' Talpátis meg Csokolni Csak hogy engedjen meg [Héderfája KK; IB] ✻ *beteszi a ~át. 1757:* a Rédei részen valo emberek(ne)k ... azon Utrizált helyekben, még tsak anyi részek se voltt, a hová a talpokat be tehettek volna [Galgó Sz; JHbK LIV/6. 12].

Sz: *igazságát ~a alá nyomja* megakadályozza igazának érvényre jutását. *1661:* Ellenem hatalmaskodók és igazságomnak megkötözői ... igyekeznek is teljes tehetségekkel ... méltó igazságomat talpak alá nyomni [TML II, 1 Mikes Mihályné árva Pacsolai Borbára Teleki Mihályhoz] ✻ *széllel fújtatja el a ~át* felakasztatja. *1744:* a' borjait bé hajtotta a' Szénája alól ... s szitta rút szitkokkal attával, 's Lelkit mindent, hogy minden órán széllel fujtattya a talpát [Szentegyed SzD; WassLt]. *1771:* az én Uram ... mondá hogy ne járjon kend Ats Jánosné Aszszonyom a Feleségemhez tőbször, mert ha el jő bizony ... szélel futatam el a talpát Klmednek [Dés; DLt 321. 40b Kristina Szőlősi cons. rab. Joanis Csengeri (24) vall.].

B. állatra von.; referitor la animale; Tiere betr. *1587:* Ballas Kowachynak hogy az Lowak Talpara wteoth 18 patkott at(tam) f. — d. 90, Georgy kowachy wert az loak talpara 8 wy patkot kyert fyzettem f — d. 40 [Kv; Szám. 3/XXXIII. 22]. *1665:* az mi ajándékban való lovaink igen selejtek ... ki lúdtalpú, megtőrődött az talpa, sántál, kinek az pofája lyukas [TML III, 494 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. *1773:* a Czako István őkre ... csögös pőkós és a talpabannis nyomorek vólt [M.léta TA; JHb II/3].

2. *~ig* egészen, teljesen; în întregime; durch und durch, von Kopf bis Fuß, im ganzen. *1633:* azt[a] igenis szerete(m), mert ez talpig skarlatba(n), es minde(n) nap kvleómb fele keónteosben jar megis nem kevely [Mv; MvLt 290. 121b. — [a]Abrugi Istvánt]. *1808:* visel ... Anginból való talpig érő bőv nadrágott [Dés; DLt 893].

Szk: *tetőtől (fogva) ~ig. 1716:* engemetis tetótől fogva talpig lé gyalaztak [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Nszből]. *1752:* Ha még Ngd Imetsnét nem isméri, én teteitől fogva talpig fogom ötet Ngdnak describálni [Torja Hsz; ApLt 5 St. Apor Apor Józsefhez]. *1760:* Ő pedig tetétől fogva talpig ... nagy és nem jó conscientiájú emberhez illő interessatióval folytatván a ... hivatalát, máig sem absolváltatott [RettE 102]. *1766:* annyira meg volt Tetétől-fogva talpig verve ... Sáfrános Palko Gábor, hogy ... szederjes volt a Teste [Koronka MT; Told. 3a].

3. *~on* **a.** ébren; treaz; auf den Beinen, wach, auf. *1662:* a város tornyaibul ... a sok szép sűrű kopjás seregek mindenestül kilátszanának, nagy sok szép hadak, kik az nap csaknem estig helyben mind talpon és fenntartatának [SKr 212]. *1665/1754:* Ha az B. Társaságnak valami mulatsága történik ... a' Szerhordó Legény tartozik az Asztalnál talpon álva mind addig, mig az Atya Mester háromszor nem mo(n)gya hogy üllyön le, fen szólgálni [Kv; ACArt. 16. 1]. *1776:* A Groffnék virattigis talpon álván mellette, láttam, hogy ottan ottan fel ijedett [Kóród KK; GyL. Christ. Kovács conj. Lt. Miklos (55) vall.]. *1784:* mind Dominalis Biro minden nap talpan állattam s állok az Méltóságos Exponens B(áró) Uram eő Nsga dolgossai és aeconomiája kűrül [Mundra AF; Mk IV/35. 70–1 Drágomir Vonutz (50) jb vall.]. *1809:* a' Pásztorok ... éjtszakán által talpon álottanak a' Csorda mellett [F.rákos U; Falujk 38–9 Sebe János papnot. kezével]. — **b.** gyalog; pe jos; zu Fuß. *1644:* Urunkkal és sok számú hadakkal menvén Kassa megszállására ... ki-ki lova hátán, az gyalogság talpokon [Kv; KvE 174 LJ].

4. szk-ban; în constructii; in Wortkonstruktionen: *~ára tesz* talpra állít; a se ridica în picioare; auf die Beine bringen. *1811:* Szépen el-temettük[a], meg-is érdemlette, Mert talpára a' Gróf Ménessit ő tette [ÁrE 136. — [a]A Barbari nevű fajmént] ✻ *~ra áll* feláll; a se ridica în picioare; sich aufrichten, hochkommen. *1657:* vergődvén az fejedelem[a] ... leesék az vízben. Egy Szegedi István nevű kengyelfutója minden tartózás ... nélkül töstént ugrék utána ... és mindketten talpokra állának [KemÖn. 48–9. — [a]Bethlen Gábor] ✻ *~ra állhat* betegségből felépülhet; a se reface, a se însănătoşi; kann (wieder) auf die Beine kommen. *1657:* Fridericusnak is maga generálisa lévén árulója, Prágánál megvereték, melyből soha talpra sem állhata [KemÖn. 15] ✻ *~ra állít* meggyógyít; a vindeca/însănătoşi; wieder auf die Beine kommen. *1676:* Akkor mindjárt takarják be az embert az kenyerekkel együtt mindenét s addig el ne vegyék rúla az leppelt, valamíg az kenyerek melegsége tart. Az fejére köti, hogy azután mindjárt talpára állítja az embert [TML VII, 164 Székely László Teleki Mihályhoz] ✻ *~ra szökik/ugrik* felugrik; a sări în sus, a sări în picioare; aufspringen, sich (wieder) aufrichten. *1582:* az azzonj ... mihelt azt halla hogy y Giarto Georgj wolna mingiart talpara zeokek kj mene hozzaia [Kv; TJk IV/1. 599]. *1851:* Lelkem Anyám ... egy ejtszaka 10szeris fel kél serbelire ... perszé én mindig talpra ugrom mikor mozog [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] ✻ *egy ~ érő* semmit sem érő, értéktelen; fără valoare; wertlos, unwert. *1815:* józsága[a] pediglen egy talp érő korá (!) sincsen, sem belső, sem külső [Szárhegy Cs; RSzF 111. — [a]Szárhegyi Czimbalmos Albert gy.kat.-nak].

5. lábbeli alja; talpă, partea încălţămintei care acoperă talpa; Sohle (von Schuhwerk) | talpbőr; (piele de) talpă;

Sohlenleder. *1599:* Pargaminomra es hogj az Saryanak (!) az Talpat foldoztak attam d 16 [Kv; Szám. 8/XIII. 3 Szabó András sp kezével]. *1684:* Holmi dirib darab Talp [Ebesfva; UtI]. *1740:* a' ki készült Talpjai is Timár Varga atyánkfiain(a)k ... a' Tktes Nms Tanácstól limitáltatandó árrok szerint árultathassan(a)k [Dés; Jk 334a]. *1743:* ugyan azon Conditioban egy pár talpért Denar. 34 [Szászerked K; LLt]. *1744:* 7 pár talp 3, alább való vékony talp bérlésnek való [Szentdemeter U; LLt 67]. *1808:* Udvar számára Talpnak ki érelt egy Bihal Tino Bórnek kikeszitesiert fizettem a Timarnak Hfl. 2 xr. 40 [Gálfva KK; Ks 99]. *1813:* a' Kartzolás ugyan Láttzot, Dobalyi Mihály Uramon, de ... a' mint a' talpol ütett Barátosinéhoz, akkor a' Dobai (!) Uram Felesége rángatván, ugy eshetett Dobolyi Uramon az Abrazottyán a' kartzolás | Barátosi Joseffné Aszszony ... Dobolyi Uramhoz leg elöbször égy darab Talpal hozzá ütvén ... ezek mián esett abrazattyában â meg Sértetödése [Dés; DLt 56. 5, 23]. *1844:* (a csizma) — talpja vekony hatulso lábszár — vagyis mál [Dés; DLt 827].

Szk: *~nak való. 1687:* Az Timaroknak Talpnak valo ökör bör no 20 [Gyf; UtI]. *1737:* Timár Mester Atyánkfiai ... a jártott börből egj pár talpn(a)k valót, a leg-jovát adják ö kglmek Cum Den. 21: | :21 [Dés; Jk 487].

6. tárgyaknak, eszközöknek az a része, amelyen állanak; talpa unor obiecte; Boden, Fuß, Sockel, Sohle, Unterteil, Stiel, Ständer. **A.** *1770:* az blts Ché ... ki atta Eötves János Déak(na)k az remeket égj mostani modi kehelly pohárt muslis kosárral és talpal [Kv; ÖCJk]. *1803:* ezüst Pohár ... a' talpja' sípjából egy hat szegeletü tsötskén fel-nyuló szárához foglaltatik a' Pohár talpának külsö kerülete | ezüst Pohár, melynek pohara üreges talpához kivülröl egészen aranyos és kerületére nézve arany virágokkal ékesíttetett, arany tsipkés talpa üreges szára és a' pohara között egy tsillagzatos forma tsötörtös holyag [Széplak KK; UnVJk 212, 218] | Ezüst Pohár ... a' talpán felyül kerekdeden ki ülö tsötörtyéig ugyan hasonlokkal ékesitve [Szökefva KK; i.h. 91]. *1820:* Egy talpon álló ... Nád méz tarto [Felör SzD; BetLt 5 Frater Theresia kel.]. *1849:* tizenégy talpas sötét zöld poharak, — egyiknek talpa tsorbás [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

B. *1582:* Az kowach hog' meg' forraztotta az kerek Talpan valo wasatt es zegekethis vertt fizettem f — d. 25 [Kv; Szám. 3/VIII. 30]. *1587:* Esmeg falaztattam meg egy O Kereknek Talpat attam f — d. 15 [Kv; i.h. 3/XXXIII. 20]. *1599:* Veottem ... egy Toroczkay vasat, mely uasat czinaltattam az kerek talpara d 50 [Kv; i.h. 8/XII. 1 J. Chanadj mb kezével]. *1644:* midön bementünk volna Kassára, az piacra kivont ágyúkat kisütvén, egyike mind diribre-darabra szakadván még az kerekei is, talpán való vasak elszakadozának [KvE 174–5 LJ]. *1669:* egy ... hosszu fejer rosz ladaban vagjon kerek talpara valo öregh vas singh szegh ... 146 [Kőhalom NK; Ks 66. 46. 24a]. *1681:* Ó Kerék egyik(ne)k mind agya, Talpa vasas | Kerék Talparol le szedet jó sing vas Nro 16 [Vh; VhU 505, 567]. *1687:* Kérék Talpara válo vás, Turóczkáy [Veresmart TA; Berz. 11. 87]. *1736:* hárma a' kerék talpára valo vasaknak torodozott [Mikefva KK; CU XIII/1. 171]. *1784:* fel állottam a szán talpára s véllek együt elmentem a neveztem Kisseb Széjes Istvánni [Béta U; IB]. *1790:* Az Eke talpát meg pantoztattam 18 Den [Mezőcsán TA; Ks 65. 44. 11]. *1825:* megjelenvén előttem ... Udvari Conventionatus Kováts, Adám 1: Pista ... ugy nyilatkoztatta ki magát, hogy ... emlékezik azon szekérre mellyet ő maga vasazott meg ... tsak hogy a' Kerekek talpait meg nem vasazta [Fog.; IB. Rátz Joseff Fogaras vidéke Hűtösse vall.]. *1859:* adok ... egy ugy nevezett targonczát melyel itt e székely földön erdőlni szokás csakhogy ennek kerekén talpai nem vasasok, hanem egyébb részei mindenképpen jo moddal vasasok [Buzaháza MT; CsV].

7. alap/talpgerenda; longrină, grindă de reazem; Grund-/Boden-/Sohlbalken, Schwelle, Lagerholz. *1572:* Eotthues Orban ... vallia ... Zabo Georgne ... Zabo Myhalial az eo zomzedyawal ... Illen Modon Igenessetek megh ... hogy az azzon kwtyanak vyze foliasatis ... ky myert hogy az Zabo Myhal haza talpanak pinceyenek artalmas volna, hatra vegek az vduaron az kert fele [Kv; TJk III/3. 17]. *1585:* 9 Aprill(is) ... Biro vram es az tanach akarattiabol es proncholattiabol (!) ... vettünk Varga Thamastol harom fenyw gerenda fat ... üllezeknek walo talpnak [Kv; Szám. 3/XIX. 31]. *1598:* minketh fogada megh Zabo Emreh harman, es mj chinaltuk uala az kalmar zeket mind talpatol foghua, s mind az heazasat my chinalok megh [UszT II/2. D. 61]. *1655:* Adot volt Egy jo talpatis az keözheö Ittem harminczeöt horgiolt deszkatt [Kv; SzCLev.]. *1694:* vagjon a Sütöház, mellj is talpakb(an) állo sas fáib(an) ... szalma supos fedel alatt valo [Kisenyed AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.]. *1730:* ezen Istállonak régi rothadot Talpiai ... igen veszedelemben [HSzj]. *1832:* egy nagy Sövény Török-buza Kas Talpokba eresztve [Széplak KK; SLt 22]. *1862:* A' három kövü malom nád fedél alatt van ... a' cserefa medvelábak alatt talp nincs [Mezőbánd MT; TSb 39].

8. *temető talpából/talpáig/talpaitól* teljesen, egészen; în întregime; von Grund auf/aus, total. *1747:* (A hesdátiak) ... az Kis Fenesiek(ne)k ... Szállását temető talpaig elpusztitották [Sztolna K; JHb 74]. *1762:* az a' Fogado Temető talpából el pusztul onnét [Szentháromság MT; Berz. 1. 10/40]. *1799/1802:* egy Sertés Pajtátt pedig temető Talpaitol ujra épitette [Makfva MT; DLev. 6].

talpacska talpă mică; kleine Sohle. *1584:* Takach Ieremias vallia Egy giermekennek a' talpachkaia fel fordula az vargane Annia hat be keoteotte [Kv; TJk IV/1. 258].

talpalás lábbeli talpjavítása; tălpuire, tălpuit, pingelit; Doppelung, Sohlen, Besohlen, Füßchen, Söhlchen. *1812:* Talpalás forditolag 12 xr [F.rákos U; Falujk 1. 74b Sebe János pap-not. kezével]. *1863:* Egy pár talpallás sarokal (!) 2 f [Kv; LLt].

talpalatnyi I. *mn* igen kicsi, jelentéktelen nagyságú (föld); un petic, o bucată mică (de pământ); fußbreit, sehr kleiner Bodenteil. *1620:* ninczen itt, Szalanczi Istuan Vramnak csak egi tapalattnj (!) reszeis [Örményszékes AF; JHb XXVI/13]. *1678:* senkinek csak edgy talp allatni (!) földét nem arkaria (!) hamissan s törvéntelenül birni [Küküllővár KK; WassLt Bánfi Ágnes aláírása, de nem sk. a szöveg]. *1753:* Koronkában egy talpalatnyi Haereditások nintsen [Koronka MT; Told. 85]. *1761:* tsak egy talpalatnyi ős földje is nintsen [Koronka MT; i.h. 26]. *1766:* Én ugj tudam a miolta élek, hogy ... mostani Curiájabol mégh egy talpalotnyi hellyet is ki nem hagjott [Kiskend KK; Hr].

II. *fn* kevésnyi földdarab; un petic de pământ; ein Fußbreit Landes/Bodens. *1592:* Berze mihaly azt monta hogy cziak egy talpalatnitis nem ad [UszT]. *1623:* sohult magara iarando eóreokseget es iozagot czyak egi talpalatnitis nem tudok [Csicsó Cs; BálLt 60]. *1635:* Im kutos Janos az kapu

sarkanal kerne egy haz helyet, de bizony ... cziak egy talpalatnet kerne sem adok [Mv; MvLt 291. 54b]. *1675:* Fogarasban ... vagyon valami hitván házam, de hozzája valo majorkodasra valo kűlsö alkalmatosságom csak egy talpallallatni-is nincse(n) [Fog.; Törzs. Fogarassi János portai posta lev.]. *1764:* addig ... soha egy talpalatnyit sem birt, annak utánna szerzette meg osztán magának [Csüdőtelke KK; Told. 8] | egy talpalatnyit soha sem keresett, hanem inkább a kérei majd egész faluját, minthogy inscriptióban volt, az örményeknek kiadá [RettE 170]. *1771:* De Szilágyi úrra térvén, az tabulae assessorság mellé baronatust szerzett, Józága egy talpalatnyi sem volt, hanem sok pénzű ember lévén, annak interesséből élt [RettE 255]. *1779/1785:* Détsei István Uram ... Thorda Vármegyében ... tudtomra égy talpalatnyít sem birt [Torda; DobLev. III/596. 92–7 St. Pápai de Also Jára (44) ns vall.]. *1797:* Falu közönséges legelője ... itten Csombordon[a] edgy talpalatné sints [CU. — [a]AF]. *1825:* mind a maga mind a felesége joszágait ugy eltemette, hogy ma égy talpalatnyéja sints szabadon [Bala MT; Told. 21]. *1839:* Ötsém Vramnak N Lakon szép Birtoka vagyon ... Őtsém Uram(na)k illenék inkább adni[a] hogy semégy idegennek v. egy oly atyafiunak kinek égy talpalatnyija sints ott [Szentbenedek AF; DobLev. V/1229. 2a. — [a]Ti. az osztozásbeli részt]. *1882:* minden Külsö Belsö Javaitis ... tsak nem egy Talpalatnyéig el idegenitette [Kük.; Kp II. 60a].

Sz. *1665:* most minden vármegyékre oly levelet bocsátott ki az váradi passa, hogy egy talpalatnit sem engedett [TML III, 448 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

talpalja talpalatnyi föld; un petic de pămînt; ein Fußbreit Boden(s). *1585:* Lengielffalwi Janchio Janos loffew eszt feleli ... Monda Mihal deak az Jobbaginak ... en az loffew emberebe(n) chak <egy> talp alliat sem iktatta(m) sem el nem foglalok [UszT].

talpaló I. *mn* lábbelihez rögzített; care se fixează pe sub talpa încălţămintei; (etwa:) an die Stiefel befestigt. **Szk:** ~ *lánc.* *1732:* Egy pár régi nagy ezüst arannyos Sarkantyu talpalo lánczával [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 36]. *1791:* Tizenket szemböl állo Tollpalo Lántz [Zágon Hsz; CsS].

II. *fn* a nadrág szárát a talp alatt rögzítő pánt/kengyel; cureluşă/bentiţă de pantaloni (care se fixează pe sub talpă); Hosenstrippe, Sohlenstag. *1843:* Egy pár talpalot attam 24 xr [Kv; Újf. Nemessányi András szígyártó kezével]. *1851:* Egy par Nadrág tsinálása ...2. pár Talpalo [Kv; Pk 6].

talpalós talpalóval ellátott; cu bentiţă/cureluşă de pantaloni; mit Strippe(n). *1843:* két kékes szinü talpalos nadrág [Dés; DLt 730].

talpas I. *mn* talppal ellátott; cu picior; auf einem Untersatz/einer Bodenplatte usw. stehend, mit Ständer, kelchförmig. *1812:* Egy nagyobb talpos Ülö Rf 12 [Mv; MvLev. Szabadi Jozsef hagy. 10]. *1839:* Edgy Talpas nád méz tarto Skatulya [Nagylak AF; DobLev. V/1225].

Szk: ~ *kredencia.* *1774:* Egy Talpas Credentzia Ezüst [Nagyida K; Told. 26] ✱ ~ *pohár.* *1722:* Ilosvai Borbelly Janos Vram ajandekozott az Sakramentomi eszközok közze egy aranyas ezüst pohárt talpast [SzVJk 166]. *1773:* Egy talpos Rosolisos pohár [Szentdemeter U; Told. 71]. *1850 k.:* 1 talpas mettzett pohár nagyocska [Pk 2] ✱ ~ *üveg.*

II. *fn* gyalogos katona; tălpaş, pedestraş, infanterist; Fußsoldat. *1664:* nyavalyás bujdosó feleségem ... Kolozsvárrúl késértetné el urunk ő nagysága, hogy bátorságosan jöhetne ide az sok tolvajtúl, talpastúl, salus conductust adván ő nagysága neki, mert kétfelé nem lakhatunk [TML III, 110 Boldosi Márton Teleki Mihályhoz]. *1672:* Az talpasokban már tizennégyet urunk hűségére eskettem [TML VI, 144 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1675:* Értem azt is, hogy Láposon is kárt tettenek az talpasok [TML VII, 59 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1678:* Irja egy jóakaró uram, azt beszéllik oda bé felőlem talpasokért jöttem volna ki [TML VIII, 5 Teleki Mihály Nemes Jánoshoz]. *1681:* monda nekem az talpasok közzül egj Butfalusi legény hogy eök tegnap egj Libatoni Olához meg ijesztven az lovárul valami üres berbenczet vöttek le [Sziget Mm; KaLt Pribek Ferencz (28) ns vall.] | puska lövis esek az tolvajoktul vagj talpasoktul [uo.; i.h. Tatar Ferencz (38) ns vall.]. *1704:* Az éjszaka is pedig menének muskotélyosok ki utána a generálnak, ott pedig nincs több had, hanem Kos Mihály van 500 talpassal belöl a belső várban [WIN 219].

Szn. *1700:* Lupul Talpas (60) jb [H; BK]. *1735:* Talpos Lup [Szakatura SzD/Kővár Szt; TL]. *1736:* Talpas Csolti jb, Talpas Bodi jb, Talpas Stephán jb [Hosszúfalu Szt; TL 6 Kardos Gábor (50) cigány jb vall.]. *1850:* Talpas alias Budai Josi [Branyicska H; JHb XXV/68].

Szk: *magyar* ~. *1705:* Ma feles rácok, akik, itt voltanak, és bizonyos számú németek is, mind magyar talpas módjára telekes bocskorba öltöztenek [WIN I, 440] ✱ *oláh* ~. *1678:* Az német tábor vasárnap megindulván ... Vasárnap délben eljött <...> ezerig való lovas, német s magyar, afféle oláh talpas gyalog is vélek kétszázig való az akasztófáig [TML VIII, 262 Teleki Mihály a magyar nemzet tanácsaihoz].

◇ **Án.** Talpas (agár) [EM XLIX. 536].

◇ **Hn.** *1608:* Talpas n. szőlő [Nagypetri K; KHn 304]. *1740:* A' Déllőnél talpas pataka mellett (k) [Sztána K; EHA].

talpasság 1. talpasok serege, gyalogság; pedestrime, infanterie; Fußvolk, Infanterie. *1672:* Dependentiájok még az magok tolvaj társakbúl álló hadnagyoktúl is nincs az talpasságnak; de az hadgyán [TML VI, 400–1 Veér Mihály Teleki Mihályhoz].

2. gyalogküldöncség; îndeplinirea misiunii de curier; Fußvolk, Laufknechte/-burschen. *1765:* az Hajdu ... talpasságért pedig egy sustákot vett [Felenyed AF; Eszt-Mk 131] | az Executor katonáknak, mind lovasoknak, mind gyalogoknak Talpaságban fizettűnk az én Birosságom alatt kész pénzt minden napra öt-öt krajtzárt [Ompoica AF; i.h.] | nékem egy három márjásos bérlett Tarisnyámot a nyakambol Kornis Gábor uram maga ki vévén az Commissariusnak, s mellette lévö két Borbandi Domesticus Executornak adá talpaságban [Marossztimre AF; i.h. 213]. *1784:* Thorotzkai Ferentzné Aszszony részeröl ... az egész Joszág ad edgyütt Flor 26. ezen summanak fele ... pedig ... Darabant penznek hívattatik a Talpassagért [Torockó; TLev. 4/9. 14a].

talpatlan talp nélküli; fără picior; unbesohler, ohne Untersatz, ohne Sohle. **Szk:** ~ *kristály.* *1748:* talpatlan kiristály Nro 3 [Mezősályi TA; Ks 7. XVII. 12] ✱ ~ *pohár.* *1797:* Rosolisos talpas pohár egy talpatlan is egy [M.igen AF; DobLev. IV/777. 7]. *1802:* Három füles kitsin talpatlan rosolisos poharok [Ne; i.h. IV/858].

talpbélés branţ, taban; Brandsohle. *1744:* 7 pár talp alább való vékony talp bérlésnek való [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67].

talpbocskor talpbőrből készített bocskor; opincă din piele groasă tăbăcită; Bundschuh aus Leder. **Szk:** *debreceni ~. 1847:* 100 pár Szebeni, vagy Debreczeni jo Talp bocskorok | 250 pár Szebeni vagy Debreczeni jo talpbocskorok [Szúv; KLev. 12, 15] ✳ *szebeni ~ → debreceni ~.*

talpbőr lábbelitalpnak kikészített vastag bőr; (piele de) talpă; Sohlenleder. *1632:* Kezdett talp beor uagion ... N. 7 [Fog.; UF I, 141]. *1675:* Szesc(s)ori Mate Fogarasi szamtartonk ... ezeket administrálta. Talp bőrőket tizen hármat [UF II, 382]. *1678:* Ráskai kezében adot Luczai László ... Talp bört ...4 [Fog.; UF II, 371]. *1680:* 1680 die vero 4 Maj Fagarasj szamtarto Luczai Sandor administralt ... Talp bort ... 5 [UF II, 375]. *1685:* talpbőr Nro. 1 [Borberek AF; MvRKLev. 4]. *1740:* Constál világoson, exhibeált Inquisitoriámból, az Ik(ne)k sok enormitások, abususok, úgj mint: ... az Iktől készittetett Vásári talp bőrök(ne)k kifeszitések, melly az előtt nem practizáltatott | Hogj ă talp bört meg-feszittyük, az, a régi eleinktőlis úgj practizáltatott [Dés; Jk 233b].

talpcsináló tímár; tăbăcar; Gerber. *1823–1830:* Volt Bécsben egy Dienes Sámuel nevű ágens, marosvásárhelyi talpcsinálónak fia [FogE 172].

talpdöngölő a talp megkalapálására való szerszám/kalapács; ciocan (de metal) cu care este bătut talpa încălţămintei; Lederhammer (für Sohlenleder). *1838–1845:* csizmadia-pöröly, talp és varrásdöngölő ón-, réz- vagy vasból öntve [MNyTK 107].

talpfa 1. alap/talpgerenda; talpă, tălpoi, longrină; Boden-/Lagerbalken, Sohlenbaum, Langholz, Schwelle. *1563:* Vnum lignúm Talpffa vocatum [Kv; Szám. 1/VI. 1]. *1584:* Esmeg veottem egy Nagy eoregh Talpfath az Kwthoz ... f. — d. 32 [Kv; i.h. 3/XV. 10]. *1586:* Az viszen valo altal rekeszheóz veotte(m) egi talph fat kiert attam — 155 [Kv; i.h. 3/XXIV. 23]. *1613:* az erezjnek talp faj es keoniókkej ninczenek [HSzj]. *1638:* latok hogi valami kiczinniegh killieb Czuszot az Lakatos Giőrgy talpfaia [Mv; MvLt 291. 164a]. *1664:* Az kerthez valo Borona fák is voltanak ... talp fais [Kv; SzCLev.]. *1679:* Ha az Talp fák alá mind kőrűl kű fundámentomot nem raknak, az à nagi Epűlet sokaigh állando nem lészen [Uzdisztpéter K; TL 52 Bajomi János inv.]. *1735:* az Néháj Idvezűlt méltóságos Groff Vr Széki Teleki Páll Vram eő Nacsaga maga bizonyos emberet küldőtte oda Hoszszufalvára, hogy ... vontássa(na)k valami Tálp fákat a N. Somkuti Vdvárházhoz klakáb(an) [Nagynyíres Szt; TL]. *1770:* azon Adamosi utrizált malom régisége mian Le nyomult, mivel már a talp fákis ugy el rodhattanak alatta, hogy helyenként másokkal kellet ki toldani [Sövényfva KK; JHb LXVII/115]. *1782:* ezen fogadonakis minden alkalmasobb fái Talp faival edjűtt a' Bajomi Erdőről valok [Dombó KK; JHb XIX/22. 11]. *1811:* A' Bilahi Erdőn meg-vett tserefákat Ki faragta, és el-hozta a' Talpfákat [ÁrÉ 24]. *1850:* egy darab hellyen a talpfájából a tornátznak hibázik [Gyéressztkirály TA; DE 5].

Szk: *tölgyfa ~. 1648:* Az kapun beleöl, bal kez fele terven vagjon az megh emlitett bik fabol rot eöregh tölgj fa talpfakra czinalt szalmaval fedet uy haz [Porumbák F; UF I, 894].

2. keményfa, melyből szántalpat készítenek; lemn pentru tălpi de sanie; Kufenholz (für Schlitten). *1680:* Az Sűttő hazok hejan talaltunk ... Szánnak valo talp fákot no 17 [A.porumbák F; KvLt 24 Inv.].

3. keményfa, melyből keréktalpat készítenek; lemn pentru obadă; Reifenholz (für Räder]. *1632:* Masik rakasban vagion mellette egj nagj rakas algiu kerekhez ualo talp fa [UF I, 187].

talpfácska kis talpfa; (grindă-) talpă mai mică; Lagerhölzchen. *1623:* Mely allasfakott az gerendakb(an) kelletik be vesny es zegezny, fen alatt meghint talp faczykab(a) mellyet az feoldb(e) kell le swllyezteny [BGU]. *1676:* Vagyon az Vár kapuján kivűl kett felől egy egj kőrtvély fa, az job felől valonak ágai léczekre vadnak terjesztve. Vagyon alatt avatagh talp faczkakon egj szineczke [Fog.; UF II, 698].

Szk: *tölgy ~. 1804:* A pintze torka felet vagyon vékony tőlgy talp fátskákra épitet fedél [Marossolymos H; Ks 108 Vegyes ir.].

talpfás talpfával ellátott; cu (grindă-) talpă; auf Balken/Schwellen gelagert. *1679:* Kút ... felső jo sendelyezése koszorofaival együtt talpfas czulakoko(n) állo [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 91–2].

talpforma talpminta; model pentru tălpi de încălţăminte; Sohlenform, Sohlenmodell. *1740:* Talp Formájok(na)k felette kicsinységek, mellyből rendes, őreg; vagy második Czizma ki nem tőlt 's ki nem telik [Dés; Jk].

talpkészítő tímár; tăbăcar; Sohlenmacher (Gerber), Schuhmacher (für Ledersohlen). *1729:* Varga vagj Talp keszitő Czehbeli Mester Embereink [Dés; DLt] | Mint hogy Ne(me)s Városunkb(an) levő Varga vagy Talpkeszitő Czehbeli Mester Embereink, Az Kordovány kiszitő Szamos ujvari, vagy Gerlai Őrmenyeket ... országos Sokadalminkbol el idegenitették ... vegeztetett hogy ... mig eő kglmekis hasonlo kordovanyt nem készitenek rajtok semmi láto penzt ne exigallyanak [Dés; Jk 390b]. *1823–1830:* egy ma is élő Nagy István nevű vasárus Magyarországról hozott réztáblát ... Várbeli nevű talpkészítő megbőrözte [FogE 121–2].

talpkő malomkő alköve/fekvőköve; piatra stătătoare, piatra de dedesubt a morii; Lagerstein (der untere/stehende Mühlstein). *1753:* Mola bilapidaris ... Az also kéregben a fel kő hitván; a' felső kéregben penig a' talp kő hitván [Veresegyháza AF; Told. 18].

talplopás cipőtalplopás; furt de tălpi (pentru încălţăminte); Entwendung von Schuhsohlen, Sohlen(leder)diebstahl. *1814:* Timár Ujvari Samuelné ellen nyilván valo Talp Lopásért a Czéhbol ki tiltatott mig magát ki tisztittya, arrol Deliberatum is iratott (!) [Dés; DLt 56. 22].

talplopogatás talplopás; furt de tălpi (de încălţăminte); Leder-/Sohlen(leder)diebstahl. *1814:* Timár Ujvári Samuelné ellen gyakori sok Talp Lopogatásaiért a' Czéhnak égy utolbszori Határozása a' lett, hogy örökre a Czéhbol ki tétessék [Dés; DLt 56. 13–4 Balog István tímármester (55) vall.].

talpnyomnyi talpalatnyi; de un petic, de o bucată mică; fußbreit. *1780 u.:* a Flgs K. Guberniumnak ebben lett determinatioja a' Bányászok iránt szoll tsak azokrol, kiknek kűlsŏ ... földei vadnak ... sokaknak közzülünk egy talpnyomnyi sintsen [Torockó; TLev. 14/2].

talpraesett 1. ügyes, jártas; priceput, competent, capabil; geschäftstüchtig, gewandt, brav, fähig. *1748:* ezen Malom ... rővid Udőn talpra eset jo gazdát Vár [Cserefva MT; Told. 79].
2. kitűnő, meggyőző; excelent; Schlagfertig, Treffend. *1811:* De esze 's beszédje mind volt talpra esett [ÁrÉ 96].
3. hasznos; util, înţelept; (zu)treffend, vortrefflich, nützlich, intelligent. *1854:* mivé fejlődnék s mily drága hazai kincscsé válhatnék ... gróf Széchenyi ... sebes villám eszü és oly talpraesett észrevételei [ÚjfE 74–5].

talpú vmilyen aljú; cu un anumit fel de partea de jos; mit ... Boden/Grund/Unterteil u.dgl. **A.** szekérre von.; referitor la căruţe; Fuhrwagen betr. **Szk:** *vasas ~* ráfos/abroncsos (kerekű). *1794:* Vasas talpu egész Hordo Vágás Szekér, melynek a' negyedik kereke megromlott [HSzj *egész-vágás-szekér* al.] | Egy vasas talpu kitsin futó Szekér [i.h. *futó-szekér* al.]. *1810:* Egy vasas talpu minden hiba nélkül valo lo szekér ... 135 Hfl [i.h. *első-láda* al.]. *1854:* Találtatik Két Béres Szekér vasas Talpu Vasas Tengeljel [Sárd KK; WassLt] ✳ *vasas ~ kerék. 1816:* Négy vasas talpu kitsin szekérbeli kerekek [HSzj *kerék* al.] ✳ *vasazatlan ~. 1738:* Béres szekér ... vasazotlan Talpu jo kerekei [Szászvessződ NK; Born. XX. 12].
B. szánra von.; referitor la sănii; Schlitten betr. *vasas ~. 1662:* Mellyet is a fejedelem tengelye, kerekei nélkül is, mint ollyan nagy molest ... egy vasas talpú szánon Szeben alá odavonattatta vala, mellyel is rémíteni akarván a szebenieket, a városba belőttetett [SKr 524–5]. *1865:* Három darab ládás loszán melyekből az egyik vasas talpu [Szárhegy Cs; LLt].
C. pohárra, karafinra von.; referitor la pahare/garafe; eines Kelch, Krug betr. *1803:* Egy jo, és két roszsz talpu rosolisos poharok | Egy tört talpu fa-olajos és etzetes hajagos egybe ragadott horgas száju karafina [Ne; DobLev. IV/858. 2b].
Szk: *széles ~. 1823–1830:* Magának s elsőbb rangú vendégeinek külön és jobb bort tartot, és egy ... széles talpú ... karafinban tették fel [FogE 135].

táltartó I. *fn* tálas; blidar, polițe pentru vase; Schüssel-/Tellerbrett, Geschirrschrank. *1656:* Az ajto megett deszkabol csinált reghi tal tarto [UF II, 162]. *1692:* egyben foglalt fákra vekony veszszőkből csinalt Táltartó no. 1 [Mezőbodon TA; BK Inv. 6–7]. *1699:* (A szoba) minden, benne levő oppertinentiakkal, kivévén ... az Tál tartot [HSzj *fogas* al.].
Szk: *öreg ~. 1681:* egi őreg taltarto ajtos [HSzj].
II. *mn* **1.** táltartásra használt; care este folosit pentru păstrarea vaselor; für die Lagerung/das Halten der Geschirre. **Szk:** *~ almárium. 1814:* az Ajto mellett van égy Tál tarto almariom [Mezősályi TA; RLt Rettegi Sámuel kúriája].
2. táltartásra való; în care se păstrează vasele; zum Einstellen/Hineintun/Unterbringen von etw. *1736:* Az hintónak az alsó részin ... táltartó és hordozó hely volt [MetTr 368].

táltartócska kisebb táltartó; blidar mai mic; kleines Tellerbrett, Geschirrkästchen. *1736:* a Provisoralis Házba ... egy kisded Táltartotska fenyő deszkából valok [Hortobágyfva Szb; Born. XXIXa/19. 12–3 Néhai Hortobágyi Gergely György conscr.].

táltok táltartó; cutie de lemn în care se păstrează vase; Geschirrschranke/-brett. *1589:* Regeny Balint vitt vrúnknak Colosra egy Tal Tokot [Kv; Szám. 4/VI. 122 Stenzely András sp kezével]. *1625:* tál tokokat czinaltattunk az Asztalosokkal elseoben eoteot eoreget faraghtanak ki s megh enyveztek [Kv; i.h. 2/XXVII. 16] | Az Asztalos vrajm, harom előregh szabasu Taltokhoz valolo (!) fat faraghva(n), es Enyvezven egjbe(n), Vrunk eő felge szwksegere ... Attam f 2 d. 60 ... az Lakatosok vasasztanak megh, harom Tal Tokot melle ... f 4 d 50 [Kv; i.h. 16/XXXIV. 272] | Az esztergarosok faragua(n) eo fels: zamara Eot Tal es Talnjer tokot [Kv; i.h. 16/XXXV. 148]. *1667:* Édes Komám ... mutasd meg nekem, ki vagy s szerezd ki, akár egy szép tál tokot hozass [TML IV, 243 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1668:* Az tíz tálat, tál tokot s két öreg tálat is küldem [TML IV, 258 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1679:* Romladozot, régi Tál tok nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 72].

táltos I. *fn* természetfölötti erejűnek hitt ember; vrăjitor, şaman; Schamane. *1675:* Jó löttél volna tátosnak, mert kerülve is hamarébb jártál volna másoknál [TML VII, 13 Teleki Mihály Szepesi Pálhoz].
II. *mn* vmihez bajosan értő; care nu prea se pricepe la ceva; verdammt, wenig verstehend, unwissend, unfähig. *1844:* A' Nyárádtői Libákot a' jövő héten haza hozatom; de nem tudom hogy lesz e jo moddali ki olvasztása, mert ėzek a' tátos főzőnék nem igen tudnak jo moddal hozzája [Széplak KK; SLt Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

táltörlő táltörlőruha; cîrpă de şters vase, şervet; Geschirrtuch. *1686:* Uramek kendeje Száma ... Tál s Tanjer tőrlő is; 10 [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.].

tályog gennyes daganat; abces; Abszeß. *1710 k.:* Ez a rossz diaeta engemet elhevített, fájni kezde a torkom, és balfelől olyan fluxus ereszkedett a torkom, nyakam s állomra, hogy egy nagy disznószaka, vagy tályog lőn belőle | a természet olyan igen ide csapódék és merő emésztő helynek csinálá ezt a fluxust, hogy azután is ... lett olyan tályog mindenkor ott | Egynéhány holnapig én csak egyszer sem feküdtem le elébb egy órakornál vagy néha éjfélkor, mindaddig, míg az én szokott torkombéli tályoggal megbetegedém [BÖn. 524, 525, 564].
Szk: *mérges ~. 1820:* Andorko Ferencz mint marha orvos, es Solyom Janos Falus biro Vallomanyokbol ... vilagos az hogy a meg döglött Marhának ... mérges tályog nevű veszedelmes, és meg gyogyithatatlan nyavalyája volt [F.rákos U; Falujk 104–5 Barrabás Áron pap-not. kezével]. *1826:* Az alperes pásztor ... az 1820-ba Székely Ferencnek mérges tájogba eldöglött ökrét például hozza emlékezetben, amelynek megfizetésére se a falu, se a tekintetes szolgabírói fórumon a pásztorok nem ítéltettek [uo.; RSzF 223].

tám l. talán

támad 1. kezdődik, elindul; a se isca, a (se) porni; entstehen, aufkommen, sich erheben, anfangen. *1561:* Ha az mesterek kozọt a wag' legenyek kozot ... valami haborw-

sag wezedelmes èzwezes (!) tamad zabadsagok leęenek az mestereknek azt az Ceh le tenni [Kv; ÖCArt.]. *1584:* Bakay ferencz vallia ... Az Eozwezes penig ebbeól tamada hogy Andrasnak egy thiukia Zaladot volt Danch Lórincz vdwarara [Kv; TJk IV/1. 361]. *1619:* Vagyon egy csauszok az német uraimnak ... azkivel addig főképpen, azmég ez az discordia német uraimmal nem támada, sokszor való kedves conversatióim forgott. Hogy penig ez támoda ... valamenynyiben megvonta magát tőlem [BTN[2] 385]. *1694/1767:* hogy viszálkodások ne támadgyanak egymás közőtt ... alkuvának e' szerént [Hr 8/16]. *1780:* Ezeket a' szerszámokat ... hogyha visszavonás támadna, el ne idegenitse senki is, az mi kalandosi végezésünk [Kv; EM XI, 223 Az öregebb hidelvi Kalandos-társulat czikkei]. *1782:* Az hogyha pedig ebből valami perlekedés támadna az határpásztorok iránt az falu tartozik fel támadni mellettek igazságból [Oroszfalu Hsz; RSzF 152]. *1807:* Pataki István ... Tordai kereskedők-(ne)k ... a város piattzán fel szedett Szalonnából Summáson ki akarna adni idegen helységre kereskedésből, melyért ezen városba panasz és nagy zugolodás támadott [Szu; UszLt ComGub. 1753u]. *1819:* minekutanna ... (a) Collationalist hallották ... nagy Zudulás és harag támadván a Nemesség részéről ... a melyen meg íjedvén a Statutor Cancellistak es Telekiek ... el hintoztak [Berkespataka Szt; Ks 67. 47. 8].

Szk: *egyenetlenség/egyentelenség ~. 1570:* Agotha Zabo Casparne, Kappa Mihal[a] ... vallyak Mykoron Eo kezettek Jgenthelenzeg (!) Thamadot volna az Zabo Gaspar haza feleol ... Segeswary Damokos Jgh zolt neky, ha Nekem Engeditek En 1800 flot Adok erthe [Kv; TJk III/2. 131. — [a]Köv. a többi valló neve] ✱ *kontraverzia ~. 1629:* Minemő controuersiak támáttanak légyen ... az hűségtek várassaban lévő Varga és Csizmazia Mesterek keőzeőtt ... hozza(n)k küldőtt attyafiainak alázatos expositioiokbol meg értettűk kegyel(me)sen [Kv; Céhir. I fej.]. *1693:* Controversia támadvan ... az Kendei Sellyei Papista Attyafiak között az Bere Kereszturi Cimiteriumnak ... epitesenek dólgában [Kendő MT; MMatr. 230]. *1766:* Controversia támadván az A. és Tétsi István eő kegyelmek közzet az A lová(na)k az I. keze alat lett el károsittatása felől [Torda; TJkT V. 339]. — L. még TML V, 485.

2. keletkezik; a se produce, a izbucni; entstehen, erstehen, erwachsen. *1573:* Gywlay Leorinch ... latta hogy fwst tamadot az Darochy Maioraba [Kv; TJk III/3. 190]. *1584:* Berecz Dienes vallia ... az giualadas az eó hazabol amelybe lakot tamadoth azt tuggya [Kv; TJk IV/1. 206]. *1649:* a tűz tammadot ... Bosi Gasparne(na)k hazatol ... es hogy az twz tammadua(n), hogi az kik oda mentenek latni es oltani ne(m) akarta volna be bocziattani [Kv; TJk VIII/4. 401]. *1735:* Az mult heten imitt amott jég esső járt ... az miatt fogott ez az hives vad idő támadni [Nsz; Ks Borosnyai N. Márton lev.]. *1804:* ottan ottan midőn Áradás támad ... kéntelenittetűnk ... az egészlen el sephett rosz hellyre belé hajtani [Sárd AF; TSb 51]. *1807:* 1802-ben 22-kén Octobernek Dél után mint egy két orakor támadott remittő Földindulás [Cófva Hsz; HSzjP] | Vagyon a nagy gáton alol egy darab Rétetske melly a viz mosás által támadott [Apahida K; RLt O. 5 Marosán Gavrilla (56) col. vall.]. *1811:* Ezen 60 öleknek az 50ik ölinél kezdette volt a' viz a' föld színét ki kaparni, és lopájositani, mely szerént a' 40 ölektől az 50 ölekig Ergéje tamadott a' viznek [Dés; DLt 19].

Szk: *hír ~. 1669:* Itt új hír támada, hogy az velenczések újabb practicaval Candiát visszavették volna, és hogy a törökököt kivágták volna belőle [TML IV, 609 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1756:* hir támadván az gombok(na)k el lopások felől ... én pedig tudván hogy lopott portéka az Fiamat adigáltam hogy viszsza adja annak akitől vette [Bácsi H; BK. Emericus Farkas de Rákos (40) ns vall.]. *1763:* nem régiben támodott Tatár hir, 's abbol kővetkezett bodulás vala az Országban [Záh TA; Mk V. VII/1. 20 Puńse Gyorgyitza (30) jb vall.].

3. kialakul, létrejön; a se forma; sich bilden, werden, entstehen. *1758:* Minekutána pedig én is az hidegből kiépültem, igen nagy s jó katonavilág támadott ez hazában, mert hadakozván a francia felséges asszonyunk ellen, sok új regimentek, batalliák állíttattak mind Erdélyben, mind Magyarországban [RettE 66].

4. *átv* fellép, feltűnik; a apărea; auftreten, laut werden, sich erheben. **A.** emberre von. *1653:* támada akkoriban egy Dávid Ferencz nevü tudományos ember, esmét egy olasz Blandrata és egy Franken — az is tudós ember [ETA I, 77 NSz]. *1662:* híre érkezék hogy a Tiszántúl és Nyíren nagy sok tolvajkodó por had támadott volna [SKr 145]. *1672:* példa Kegyelmed magának, csak ez kis dologban is mennyi sok gonoszakarója támadott [TML VI, 375 Bánfi Sigmond Teleki Mihályhoz]. *1702:* Hogjha ... tamadna ollyan Ember, ki bennűnket akarna fel űltetni, es lazasztani effele dologra es Rebelliora, mihelt meg erthettyűk meg fogjuk [Torockó; Thor. XIX/16]. *1728:* Öh be jol jár Todar mivel el veszett mărhaji iránt kalákossi tamadvan meg fognak az ökrei kerűlni [Bethlensztmiklós KK; BK. Tsenteri Ferencz (40) jb vall.]. *1790:* sok tolvaj támodott a Havasokon [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1808:* Czéhünk ... nagy romlására Kontár Mester Emberek támadnak, kik Legényeinket sokkal nagyobb Bérre tőllűnk el tsalogattyák [Kv; ACLev.]. *1817:* látván ötet a' Fiscus helyén Contrássága[a] után nyugodalomba élni, annyival nagyobb irigyei támadtak [K; KLev. — [a]Sóskút–őri szolgálata].

B. állatra, dologra von. *1653:* 1622 esztendőben ... ősz felé nagy pestis támada oda ki, és elébb-elébb jődögelni láttuk lassan-lassan ide felénk [ETA I, 139]. *1679:* Micsoda leveleim érkeztenek ma reggel, azokat mind elküldettem ... azomban nem lévén Tövissi uramnak arról semmi parancsolatja ... ott difficultás támadna kézhez való vétele felől [TML VIII, 509 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1705:* Angliának egy részében számtalan sok holló támadván, masfelől megannyi sok varjú ... igen megvittanak egymással ... azután támadvan egy nagy felleg, akiben is igen nagy és rettenetes tüzek látszottanak [WIN I, 382].

Szk: *kérdés ~. 1794:* Kérdés tamada arrolis hogy azokkal a Kartevőkkel kik a Varosunk határában ... tetemes karokat tettek ... mit kellessék tselekedni [Torockó; TLev. 9/26]. *1823–1830:* nem tudom melyik akadémián ilyen kérdés régen még támadott volt, s meg ítéltetett [FogE 129]. *1850:* a' nélkül hogy számos Évekolta csak leg kissebb kérdés vagy versengés is támadott volna azon kertem felett — erőszakosonn néki mentek 's levágták [Dés; DLt 780].

5. (égitest) feltűnik, megjelenik; a apărea; erscheinen, aufsteigen. *1665/1799:* Ezen esztendőben két rendbéli üstökös csillag támadott az égen [Mv; EM XVIII, 457].

6. ráront/tör vkire, vki ellen támad; a se năpusti asupra cuiva, a ataca pe cineva; angreifen, anfallen, losgehen, attakkieren. *1573:* Mihal Kowach Madarasy az Nyarad Mellet Azt vallia hogi ... harman Indwltak volt Zamosfalwa fele Aratni ... az plebanos Towanal ket legeny Eleykbe Tamad karokal [Kv; TJk III/3. 415]. *1586:* Zabo georgyeot waros

szamara Jdeztek myert hog az waros eoryszeoyre tamadoth [Kv; Szám. 3/XXV. 1 G. Igyartho sp kezével]. *1590:* az eo kegme Jobbagia … az en Jobbagiomra tamath [M.gyerőmonostor K; KP. Th. Kabos de Giereo Monostor vall.]. *1597:* Zekely Marton varos zolgaia wallia. Mikor Kadar Janost megh fogak menek hozzaia a toronba[a] hogi miben vagion dolga monda vgi vagion hogi ameli kigiot az halaltol megh mentek azon kigio arczúl tamadot most rea(m) [Kv; TJk VI/1. 98. — [a]A városi börtönbe]. *1629:* azoknal az oskolabelj eot mendicansnal az kik az megh eolt Eczken Janos es tarsaira tamadtanak vala … mind fegywer wolt [Kv; TJk VII/3. 12]. *1635:* Tudode hogy hatalmasul fegiueres kezzel puskaual szabliaual az falusi birora es az falubelj emberekre tamaduan puskakot czapontottanak hozzajok [RLt]. *1749:* Mikor az Tit(ulált) Exponens Asszony a malom Gátját meg akarta volna dugatni s kőttetni láttam hogy a Kis Sajoiak fejszékkel resistaltanak s támadtanak ellene [Kissajó BN; BLt 6 Dorlyán Ilyiszie (40) jb vall.]. *1765:* Görög Kosztántin a Fiával edgyüt Kis Mihályra támadának s … meg szoritak az Nyakravalójával [Marosbogát TA; Mk V. V/97 Tót Pál (48) malommester vall.]. *1796:* (A cigányok) a' Béresekre támadtanak, óldal rúddal Gyakával verték őket [Mocs K; Eszt-Mk]. *1823–1830:* Szathmári Gáborné az örményre támadott [FogE 278].

Szk: szem. névm. hr-os alakjaival: *reám/reánk/reájok ~. 1561:* Egy kor fel kwldenenek balko dyenessel hogy az ladat fel hoznok es Reyak (!) tamadanak lǫrinch gergel tǫrǫk thamas es me weuek tǫlǫk [Ráton Sz; BálLt 78]. *1573:* Botos Marton, Azt vallia hogi … Az feleseget talalia Eleol haiadon feowel kerdy my lelte, Mond hogi Im vtamba Kowach Benedekne Ream tamada giolchomat Leh vona zaggata [Kv; TJk III/3. 228]. *1585:* Kys Mathe Myhaly valkay Andras Jobagia … vgian azont vallia … chiak hogj enniewel teobbity vallasatt hogj fegjweres kezzel tamattanak reaiok [M.valkó K; KP]. *1590:* reank tamada Pribek Gergelj à tiwkokatis el vewe teolleo(n)k [Szu; UszT]. *1649:* az I(nctuso)k hatalmaso(n) fegiueres kezzel … minde(n) ok wetetl(en) rájok tammadva(n) uertek, megh sebhettek [Kv; TJk VIII/4. 433]. *1772:* akár én riám támadgyon akár riá mind egg [Héderfája KK; Pf].

7. ellenségeskedés kitör; a se declanşa, a porni; (Feindseligkeiten) ausbrechen. *1572:* Ez zaygasban feol Jevenek, Az Neomeos vraym Monostory Katos Ferench Es Katos Gabor … Es Erossen weryk wala wyza … Az Nepeth hogj Az chate pate Ne tamadna [Jákótelke K; KP]. *1574:* Ersebet beolch Ianosne Azt vallya hallota hogy valamy harch Tamadot volna Monostor wchaba, Es hogi az fia is keoztek volna es meg eolnek [Kv; TJk III/3. 386]. *1606:* mostis Vduarhelt modnelkwl ualo indulatok tamattanak uolt [UszT 20/17]. *1776:* mingyárt köztők nagy verekedes támada, de ki miként űtete egy mást … nem láttom [Katona K; Born. VI. 14 Király Josi (34) jb vall.].

Szk: *rebellio ~. 1711:* A magyarországi rebellio is azért támada, mert a császár híre nélkül a ministerek portióztatták nyomorgatták, saccolták, kínozták a magyarokot[a] [CsH 359. — [a]1705-re von. feljegyzés]. *1739:* Midőn az el mult Rakotiana Rebellio … támadott volt … akkor is … a Sz.Benedeki kastélyhoz biratotté[a]? [BSz; Ks 28. V ok. — [a]Egy rét] ✻ *versengés ~. 1837:* az ezűstők s Clenodiumok beviteléért gyakor izbe az Exp(onen)s Ur az Utrizált asszonyal őszve jött s köztők versengés támadott [Doboka; BetLt Nemes Sarkadi Anna (20) főző vall.]. *1841:* versengés támodott köztek [Dés; DLt az 1844. évi iratok közt] ✻ *veszekedés ~. 1758:* meszsze lakós vagyok attól a' hellytől a' hol mondgyák hogy a' veszekedes esett és támadott [Bethlensztmiklós KK; BK. Joan. Csenteri (38) jb vall.]. *1824:* ebből veszekedés támadván, őszve tépelődtűnk költsőnősőn részegen [KLev.].

8. harcba kezd, támadást indít; a începe lupta/un atac; (einen) Angriff führen, Angreifer sein, angreifen. *1574:* Kewannyak eo k. warosswl hogi legien Rendeles Byro vram es Az Tanachbely vraimtwl Az varas Nepe keozet … kylseo Ellenzeg feleol ha Thamadna … kinek myhez kellien Magat Tartany [Kv; TJk V/3. 104a]. *1653:* Ekkor tájban Bocskai hogy a németre támoda őszszel, sok égbeli jelek és csudák lesznek vala | A svékus császárra támad [ETA I, 100, 144 NSz]. *1672:* Lengyelországból olyat[a] hoznak, az solmirság (?) hetmányokkal az király ellen támadott; az Beszkid alatt vannak táborban [TML VI, 172. — [a]Híreket]. *1710:* a jancsárság is egymásra támadván, majd húszezerig valót magok közül megölnek [CsH 453].

Sz. *1662:* Bajos vala egy féregnek oroszlán ellen támadni [SKr 467].

9. *átv* (váddal, bírálattal) ellene fordul; a ataca, a duce o campanie susţinută împotriva unei situaţii/teorii; jmdn bekämpfen, gegen eine Theorie kämpfen. *1562:* 1517. esztendőben Luther Márton szent Ágoston szerzetéből való barát ellene támoda a pápa bullájának Saxoniában [ETA I, 11 BS]. *1567:* Anna uxor Joannis Zegedi … fassa est … quod dixisaet R(elic)ta demetry barla … im az en fiamra tamattak de azert isten meg menthy az akazto ffatol [Kv; TJk III/1. 83]. *1663:* Bizony ezek[a] nemsokára vagy mind elmennek, vagy ellenünk támadnak [TML II, 435 Teleki Mihály Lónyai Annához. — [a]A teherviselő szegénység]. *1668:* Jó akaróimat, kiket véltem, ellenem támadtak … engem is, mint Judás a Krisztust, elárultanak [TML IV, 379 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. *1678–1683:* minel hitelesb, s kedvesb Ura előtt valakj annal inkab tamod ellene valo s igiekező tarsa [Ks Kornis Gáspár kezével]. *1710:* minden hatalmasság Istentől vagyon, és aki azok ellen támad, Isten rendelése ellen támad [CsH 96]. *1742:* az olljan Törvént megh rontó embert … kiis ha a' Birák(na)k nem engedne, vagy ellenek támadna, tehát ellene gyűtsenek várost, és annak itéleti szerént megh bűntessék [Torockó; TLev. 9/2. 2a]. *1808:* Kontárkodók támadnak Privilegiumunk ellen … majd minden Legényeinket magokhoz édesgetik [Kv; ACLev.]. *1849:* ha … a Fő Dékány ellen támodna s rutul bestelenitené, s illendőképpen meg nem betsülné [Dés; DLt 1733].

Szk: szem. névm hr-os alakjával: *reám/reájok ~. 1636:* De mivel nem vakmerősegem, sem buzgoságtalanságom annál inkább szivemnek nem idegensege vóltak előttem akadályok … kiert lelkem ismereti … bizony nem támadott reám [ÖGr. 4 I. Rákóczi György aláírásával]. *1676:* némelyeknek az is a mestersége, hogy ha reájok támadnának, azzal menthetné mind együtt, mind másutt magát [TML VII, 322].

10. indulatosan kikel vki ellen; a ataca vehement; attakkieren, gegen jmdn Ausfälle richten. *1802:* tsak akkor vettem észre, mikor rivadas támadott, hogy az iffju Delucio a' Szattlernek Fejét bé törte [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. *1822:* Szarvadi Farkas Ur … mérgibe kezdett … ok nélkült támadni, engem fenyegetni, azt mondván, meg mutatom én, hogy ti Feleségestől azt járjátok, a' mit én fuvok, vagy az Ördőg el-viszen [K; EMLt Gergelyfi Béniámin (28) kibédi[a] ns vall. — [a]MT]. *1848:* már ekkor nagyabb hévvel támodta [Dés; DLt].

támadás 1. keletkezés; izbucnire; Entstehung, Entstehen, Ausbruch, Auftreten. *1574:* Kewannyak eo k. varosswl hogi legien Rendeles Byro vram es Az Tanachbely vraimtwl Az varas Nepe keozet ... Twznek Thamadassa feleol [Kv; TanJk V/3. 104].

2. megtámadás, útonállás; atacare; Angriff, Anfall, Überfall. *1580:* az Nagy Licencia es bwntetlenseg myat modnelkwl valo hatalmok es erozagok (!) esnek eyely es nappaly tamadassok myat, es fegywerkedessek myat [Kv; TanJk V/9. 231a]. *1595:* mely tamadaserth halal akarasnak terhet keoueti raitùnk [UszT 10/100]. *1597:* mindenikzer tamadasaert kile(n) kilen hattalmo(n) zollok hoza [i.h. 12/40]. *1629:* az Inctusok Chyernatoni Mihallyal egyût allottak megh az utat Eczken Janosnak ... az tamadasban ... mindeniknel fegyver volt [Kv; TJk 12]. *1642:* Kenez hazatol el hozassa[a]: mely miatt oly Tamadas leott vala, hogy az kaputis reank vagtak [Gyalu K; GyU 81. — [a]A bort]. *1747:* micsoda forma veszekedések, támadások, verekedések és Sebhetések történtenek [Kük.; LLt 47/2 vk]. *1769:* azon Deutrált rétben vagy kaszaloban valo tamodást illeti Titt Somkereki Lászlo Vram ellen ... hallottam hogy ... Irina Urszul támotta meg [RLt O. 1].

3. harcba indulás, felkelés, zendülés; răscoală, răzvrătire, rebeliune; Aufstand, Rebellion. *1562:* Így történének es rontatának meg a támadásért akkor a székelyek a király fiától 1562-ik esztendőben [ETA I, 20 BS]. *1569:* Felseges kegyelmes vrunk ... kegyelmesen emlekezzek megh ez elmult wdökbe az kössegnek gonoz tamadasokerth, mint estwnk vala felseged nehessegebe [SzO II, 237 a székely főemberek a fej-hez]. *1571:* Balog Benedek ez okat aggya az contradictionak, az en retemnek contradicaltam ... kyt en Eoreok arron weotte(m) az Thamadasnak eleotte [Mv; BálLt 78]. *1609:* Kaychya Jmreh kazon vy falui[a] lo feö nemes ember an(n)o(rum) 78 ... f(assus) est ... hiti utan ezt felele hogy en az elseo tamadas eleöt valo eztendeöben, lakom uala bech palnal [BLt 1. — [a]Kászonújfalvi (Cs)]. *1613:* Emericus Kaycza de Kazo(n) vyfalu A(nnorum) 75 f(assus) e(st) Tudom en az reghi Thamadas elött Becz Palnak zolgalt [BLt 3]. *1655:* Ennek a rút támadásnak én semmi bizonyos nagy fundamentumát nem hallom egyebet, hanem mondják köz hírrel, hogy német practica lett volna [ETA I, 159 NSz]. *1761:* Már nem az unió ellen való rugódzás a principálisok, hanem ami abból következett: a katonákra való támadás [RettE 124]. — L. még BTN[2] 349; CsH 206.

Szk: *Hora világi ~. 1787:* A Tolvaj hir nagyon tsendesedett, az Isten áldja meg az elöljárokat, kik jo moddal, s jokor vették elejét, ha igy fogták volna a Hora világi támadáskor a dolgot, illyen pusztulás nem lett volna, de héj, héj [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] ✱ *székely ~. 1595:* Konthy Andras ... mene az Antal hannagyek feoldekre ... mêgh a' zekel tamadas eleótt [Szu; UszT 10/7]. *1603 k.:* Giermek koromba mêgh az Zekel tamadas elött laktam en Betlenfalwan [UszT 16/65 Paulus Keomywes de Vdwarhely (50) lib. vall.]. *1614:* Látván az fejedelem is és az ország, hogy előtte túl az török ellenség, és közötte az székelységnek támadása ... meg kellett adni nékik az szabadságot [BTN[2] 44].

4. ellenszegülés, szembefordulás; împotrivire, opoziţie, opunere; Widerstand. *1704:* Apor uram mondotta ... hogy tudja ökegyelme azokat az embereket, akik fascinálták az embereket erre a voxra, azért ez nem is tartathatik olyan valóságos voxnak, hanem csak dissensiónak és a statusoknak a Guberniumra való támadásának és hasonlásnak [WIN I, 142].

Szk: *~t tesz. 1578:* Ertyk ezt is minemo tamadast teottek az feleky pokularok Zochy Mihal vramon ... Byro vram mingiart el kwlgie(n), es azt a ky a tamadast theotte be hozassa [Kv; TanJk V/3. 173a]. *1663/1728:* Ha valaki tamadast tenne, mikor marhajat be akarnak hajtani a tilalmasbol ... egj forinton maradgjon [Szentmihály U; Törzs] | Ha valaki Falu gyűleseben, vagj Birot, vagj Falu Eskűttjeit meg hamisgatna vagy valami bestelen szot szollana avagj tamadast tenne harom forint legjen az poenaja [uo.; SzO IV, 301].

5. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~t tesz vki mellett* pártjára kel; a lua/ţine partea cuiva; sich für jmdn (heftig/scharf) einsetzen. *1671:* a' latroknak igazán valo persecutiojára fel-is kellyenek[a] támadásokat az lator mellett ne tegyenek, mint Alkos nevü Falunak lakosi-is cselekedtenek csak nem régen-is [CC 52. — [a]A helységek lakosai].

támadhat 1. kezdődhet, indulhat; a se putea ivi/produce; kann/könnte/dürfte entstehen/beginnen. *1579:* az Inue(n)tariumot az plebanosnak oly modo(n) aggyak kezebe hogy Jeowendóre is semmy haborusagh zur zawar ne tamadhasson belolle [Kv; TanJk V/3. 196b].

2. keletkezhet; a se putea produce, a putea apărea (pe neaşteptate); ... kann/könnte zu etw. kommen. *1575:* Vagion panazolkodas arrolis hogy zokan Twzelew helyekre semmy gondot Nem viselnek zeot hazok heara es egeb felellmes heliekre zenat Raknak, ky myat hertelen vesedelem Tamadhat Twz myat [Kv; TanJk V/3. 128a].

támadhatandó kialakulhatandó, létrejöhetendő; care s-ar putea isca/apărea (pe neaşteptate); möglicherweise entstehend, etw. ist zu erwarten. *1767:* el akarván kerülni a Mlgs Asszonyságok közőt támadhatando versengést, a földnek métazásától meg szűnénk és reá nem menénk [Vajdasztiván MT; JHb IX/49].

támadhatás keletkezhetés; posibilitate de izbucnire; mögliches Entstehen/Ausbrechen. *1739:* Minthogj Nemes Városunk conservatiojára tartozik az is, hogj a' tüznek támadhatásától óltalmaztassék Nms Várasunk, tettzett, mostis a' kéményeknek perlustratioja 's oculálása [Dés; Jk 526a].

támadható kialakulható, létrejöhető; care se poate ivi/apărea; eventuell entstehend, es kann etw. werden. *1811:* En az Urakat azért kivántam magam eleibe hivattatni, hogy az Urak elött magam nyilatkoztassam ki, melly által az én atyámfiai, és Néhai Férjem Attyafiai ... közt támadhato viszongások, törvénykezések elkerültessenek [Borosbenedek AF; DobLev. IV/941. 1a].

támadott, támadt 1. kezdődött; care s-a iscat/ivit; aufgekommen, entsprungen, angefangen. *1575:* meg ertettek eo K. Aztis Biro vramtwl hogi eo k. es Hwszar ferencz vra(m) keozet tamadot haborgasnak leh zallitasaban Mwnkalotak volna Az Tanachbely vraim [Kv; TanJk V/3. 118b]. *1710:* a császár kívánságira ... a palatinus (: ... mert az ő hivatalja vala a király és az ország rendei között támadott controversiát ... megorvosolni :) maga is ráhajolván, az ország rendeit és ráhajtá[a] [CsH 206. — [a]1687-re von. feljegyzés].

2. keletkezett; care a izbucnit; entstanden. *1662:* amelly romlás ... mostan, magunk között támadott tűznek ... élesztgetésével ... illy előmenetelesen menne végbe! [SKr 622]. *1833:* Menykö ütesböl támadott tüz [Vaja MT; HbEk].

3. létrejött; care s-a format/constituit/înființat; entstanden. *1710:* a kurucokot (: így nevezik, akik a császár ellen fegyverkednek ... Lengyel László király idejiben támadott cruciatus táborról :) [CsH 92].

4. fellépett, feltűnt; care a apărut; erwachsen, entstanden. *1662:* mennyi izzasztó bajos munkálkodások volt azután támadott igaz hazafiainak ... míg a szegény országot felszabadítaná [SKr 85].

5. *átv reánk* ~ reánk tört; care s-a abătut asupra noastră; überfallen. *1695/1720:* Örök dicsőség és hála a nagyirgalmú ... hármas Egyistennek, aki erőt adott nekünk, hogy a ... 1693-as esztendőben reánk támadt bajok áradatán győzelmeskedjünk és tőlük megmenekedjünk [KvE 227 GyM].

támadó I. *mn* megtámadó; care atacă; angreifend. *1680:* Ki volt inditto oka annak az veszekedesnek. Killyeni Mihaly oltalmazo fel volte ott vagy tamado fel [Killyen Hsz; BLt 3 vk].

II. *fn* támadó személy; atacator, persoană care atacă; Angreifer. *1764:* Uram, mutasd meg közöttünk is a Te dicsőségedet, hogy lássák a reád támadók és kóstolják meg a te tiszta szent igédnek édességét! Amen [RettE 167].

tamariszkuszfa tamariszkuszfából készült; făcut din tamariscă; (aus) Tamariske. *1697:* Egj abranczos On srofos tamariscus fa általalagacska [Borberek AF; Mk Urb. 3]. *1736:* Az ifjú legények, az kiktől kitőlt, viseltek ezüst aranyas tollas buzogánt ... Az mely ifjú legénytől az sem tőlt ki tatár korbácsot viselt tamariskus fa vott az nyele [MetrTr 349].

tamariszkuszvíz tamariszkuszból készített folyadék/főzet; decoct din flori de tamariscă; Tamariskwasser/kocht. *1632:* Harsfa viragh viz N. 2 Tamariscus viz N. 2 Turbulia viz N. 1 [Fog.; UF I. 143].

tamás szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~ *vagyok (vmiben)* kételkedem, nem hiszek (vmiben); mă îndoiesc (în ceva), nu cred (ceva); ich bin kein ungläubiges Thomas. *1661:* én az kegyelmed és generál biztatásában is igen Thamás vagyok és bizony látva hiszem, hogy Tokajnál előbb merészeljen menni a németség, ha mind Erdély, Huszt, Tiszán túl való föld oda leszen is [TML II, 151 Kemény János Teleki Mihályhoz].

tamásfalvi a Tamásfalva (Hsz) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Tamásfalva/Tămașfalău; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Tamásfalva: Tamásfalván működő; din Tamásfalva; aus/in/von Tamásfalva. *1638:* Iurallion az Tamasfalvi Biro, hogy az mint karre vallotta Gal Miklos az arpatt, nem eò miatta vagion az kar [Kovászna; HSzjP].

támasz 1. (kerítés)támaszfa/sasfa; stîlp (de gard); Zaunpfosten, Stützholz, Zaunpfahl. *1584:* Ekkert Mihaly vallia, Zememmel lattam hogz ez varganę Annianak Aminemeo hitwa(n) kertechkeie vagyon ot vala es egy tamaz mellet Al vala ... keny vala 'a Tamazt [Kv; TJk IV/1. 285]. *1587:* Byro vram kert volt az fenessy byrotol az oda ala valo keet Seowenyeheoz Tamaztnak valo fatth [Kv; Szám. 3/XXXIV. 11 Zabo György isp. m. kezével]. *1606:* Tamazt a sőuennek az veot karoknak az eöregiböl czinaltattam [Kv; i.h. 12a/I. 31]. *1652:* Sz: Peteri Gergely Uram ... csinaltatott ezek melle száz karo kertet támaszival eggyűtt [Backamadaras MT; Ks 15. XLVI. 13]. *1716:* (Az udvarházhely) egy darabja leszás kertel tamaszokkal megh erősitvén vagyon be keritve [Dob.; JHb III/68]. *1732:* A Gyümöltsös kert ... erőss Csere karokra keményen font, két rend támoszszal erősitett, fedett, satorozott [Erdőszengyel MT/Szentjakab SzD; TSb 51]. *1741:* Az le vágotot kert helyett pedig obligálak magokot hogj ... jo Csere karokkal, Támoszokkal es veszszokkel meg Satorozva ... fell allityak [Rücs TA; Ks 14. XXXII. 5]. *1817:* az Uttza felől valo sővény kert ... jo Támaszakkal, és fedél alatt vagyon [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 4]. — L. még BTN[2] 104.

2. támasztórúd; proptea; Stützbalken, Stützstange, Spreize. *1585:* a Scolaban a kapu keozet walo keosznek ... vettünk hat zal teolgy fat labnak es Tamaznak [Kv; Szám. 3/XIX. 33]. *1595:* Acz Boldisar czjnalgatot az Paalon[a], holot tzöuekeket veretet és tamaszakot rakot be, Azoktol fizettem nekj d 45 ... Vassat adot melyel az Tamaszt le kapczoltak és le köttek szegesztek p(er) d 24 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 152 ifj. Heltai Gáspár sp kezével. — [a]Értsd: pallón]. *1681:* Csűr ... melynek nemely részét ha az Támasz nem tartana el dülne [Hátszeg H; VhU 602]. *1694:* Vagjon itt az Major ház ... Ennekis éppűleti meg hanjatolva(n) eldőlesére; két tamaszokal meg-gjamolittatott [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúria-leír.]. *1767:* Galambug formátag kötöt lábja ... annyira el tarhultanak, hogy ketteje tamaszakkal Stabilialtatott [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129]. *1772:* Láttaé ... a Tanu hogy ... a Malom házis ... dúlő félben állatt, és támasz tartatta [Kük.; vk]. *1824:* Abosfalvára vittek rako fát, sasfát, támaszokot, karot, veszszőt, zsendelyt [Szentdemeter U; Told. 40].

3. tartófa; stîlp de balustradă; Stützholz, Unterständer, Balustraden. *1594:* wettem az palonak karfaiahoz Tamoznak valo fatt 3 zal fatt ... d 18 [Kv; Szám. 6/VIII. 118 Caspar Semel sp kezével]. *1595:* Az palo Tyúk útzara meg bontakozot vala ... verettettem 2 tzöüeket fel, és tetettem egy Tamazt rea az közepse Jaromnak [Kv; i.h. 6/XVIIa. 114 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

4. pad háttámasztója; rezemătoare, spătar; Rückenlehne, Lehne. *1597:* Az Monostor kapú Eleot valo Lúel (!) zin ala attam hol a' Legeniek wlnek padoknak 3 Dezkat, Tamaznak is [Kv; Szám. 7/XII. 156 Filstich Lőrinc sp kezével].

5. *átv* támogató, pártoló; proptea, sprijin; Stütze, Unterstützer, Förderer. *1870:* A nagygyűlésen Tolnai valami oszlopnak, a jövő idők támasztó fájának, csudák csudájának nevezett el ... Úgy, fiam, támasz! bizony! korlát, Ödön! vasból — kősziklából való! [PLev. 65 Petelei István Jakab Ödönhöz].

6. segítség; sprijin, ajutor; Hilfe. *1672:* Adjon Isten erősebb támoszt én nálamnál az Kegyelmed dolgaihoz [TML VI, 320 Haller János Teleki Mihályhoz].

támaszatlan támaszfa nélküli; fără proptea; ungestützt, stützenlos. *1793:* Fedeletlen és tamaszatlan Kertek [Borsa K; EMLt].

támaszfa sasfa; stîlp; Stützholz, Holzstütze, Stempel, Strebbaum. *1581:* Az eskolahoz valo Epites 20 Juny weot-

túnk egy talpfat keoznek p(ro) f. 1 d. 25. Veottúnk esmeg Azon keoznek Tamasz fat 12 p(ro) d. 50 [Kv; Szám. 3/IV. 12]. *1724:* Az uj kertet annyira be kerittettem hogy mar csak tamaszozni kellene, de eddig tamasz fakot nem szerezhettem [Pálos NK; Ks 95].

támaszkodás *átv* alapozás, bízás; sprijinire de ceva; Sichstützen. *1662:* Aegyptombéli nádszálhoz való támaszkodás [SKr 81 Tartalomjelző fejezetcímből].

támaszkodhatik alapozhat, számíthat; a se putea baza pe ...; sich (auf jn) stützen können. *1672:* Már, Uram, ezen túl másra nem támaszkodhatom, hanem tudom, hogy nekem kell megfelelnem az kapikihaságnak [TML VI, 174 Székely László Teleki Mihályhoz].

támaszkodik 1. támaszul használ, ránehezedik; a se sprijini de ...; sich stützen, auf etw. gestützt sein. *1584:* Hannes Daurer vallia ... Orsolia a' felesege vallia ... egy Sophia Neweó hugomat tartom vala hazamnal, Az labat meg vesztek ... a kohniaba emelte(m) vala a' zegeny leant, Es ot hagiam, hat eg kewes vartatwa egy fat veót kezebe, es a' fahoz tamazkodwa(n) Ieony kezde be az zobaba [Kv; TJk IV/1. 256]. *1640:* az Aszszony Darabantia ket karora tamaszkodua(n) manko modra jeő vala fel nagy sirua [Szilágycseh; GyK. Anna Fazakas cons. prov. Steph. Fazakas (28) jb]. *1778:* Flora Jákob, és Berár Mitre ... a' bottyokra támaszkodván, mind ottan lesködtek [Egerbegy TA; JF. Juditha Antal Francisci Filep relicta vidua (56) vall.]. *1852:* Anyám ... járkál ... páltzához támaszkodva [Pk 7 Pákei Krisztina férjéhez].

Sz. *1673:* Meg tudnék én felelni, édes Komám uram, de hagyom az Istenre; mert a ki nádszálhoz támaszkodik, eltörik alatta s a kezét is megsérti [TML III, 446 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

2. nekidől; a se rezema de ceva; sich (an)lehnen, sich stützen. *1599:* Szigyárto Daniel Szent egyhaz utzaj ... vallya ... az Koszak artzol pöke az Nyirö Legent ... és ... felre ala tamaskodek az Ajto melle [Kv; TJk VI/1. 387–8].

3. *átv* alapoz, épít vmire/vmihez; a pune bază pe ceva, a (se) întemeia pe ...; auf etw. gründen | segítségül hív; a chema în ajutor; nach Hilfe rufen. *1584:* nem tudouk tamazkodni es michioda itileteth tenni [BáthoryLev. 208]. *1679/1681:* Industriosus ember nem tamaszkodik mindenkor csak az Instructiora [Vh; VhU 679]. *1681:* Vagy(na)k ollyak tarsaságunkba(n) a' kik könyböl (!) olvasva(n) el az predikatiot nem tanulnak, hanem tsak az könyvhöz tamaszkodnak [SzJk 153]. *1684:* nemesi szabadságához ilyen <do>logban[a] az ember nem támaszkodhatik, mert <nincs> is nemes ember az céhben [Dés; DFaz. 14. — [a]A céhbüntetésben].

4. számít vkire; a conta pe cineva; auf etw. bauen, sich auf jmn stützen. *1678:* Kérem bízodalmasan Kgdet, mindezekről tudósítson, mert én bizony eziránt is látja Isten, csak Kgdhez bízom s támaszkodom [TML VIII, 132 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1886:* Azon szíves jóindulatra támaszkodva, melyben Nagyságod a Magyar Polgárt sok éven keresztül részesíteni méltóztatott, bátorkodom arra kérni[a] [PLev. 131 Petelei István Szilágyi Sándorhoz. — [a]Köv. a kérés].

támaszkodó szk-ban; în contrucţii; in Wortkonstruktionen: ~ *fenyőrúd* fenyő támaszrúd; proptea de brad; Tannenholzstützer. *1648:* (: kinek[a] az fedele sendelyes, ket feleöl penigh dezkázással vagyon ket feleöll támazkodo fenyeö ruddal épitve :) [Komána F; UF I, 829. — [a]Fagrádicsnak].

támaszos támaszfával/sasfával ellátott, támaszfás; cu stîlp de susţinere; mit einem Pflock/Balken abgestützt, gefestigt. *1656:* Ezen masodik akol, körös keörnyül seöveny kertel keritett, tamaszos, leszas jo [Fog.; UF II, 179]. *1666:* Kútszegben is vagyon ... egy csűrös kert, mind körül támaszos, tövises, lészás [Gyalu K; ETF 108. 18 Bánfi Dénes jószágainak leír-ból]. *1694:* az meg írt Udvarház mellé alá jövő ... gyepuje ... hiba nelkül valo jo tamaszos, leszas, tovisses ... sövénjből valo [Borberek AF; BfR]. *1714:* Ezen Istállónak alkolmas ajtoja ... az joszag körül alkolmas tamaszos söveényből csenyált [Kászonfelsőfalu Cs; LLt Fasc. 85]. *1717:* Az Veteményes és Gyűmölcsös kert körül az Kertek fedelesek, támaszasok és alkalmatosok [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. *1770:* A Csűr körül lévő kert támaszos de fedeletlen [Csekelaka AF; KCsl 6]. *1812:* A malom oldalai támaszasok rénováln valok [Körtvélyfája MT; LLt]. *1817:* Az Orbány Ur Istálojától fogva a kőz kert végig jo fedeles Támaszos ... A Velniczétől fogva valo fenēk kert ... jo fedeles, támaszos ... A Paul Joseffel valo kőz kert jo fedeles tāmaszos [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 4].

Szk: ~ *kert/kerítés. 1656:* Ezen kert keöreös keörnyül veszszeöbeöl font leszas, tamaszos ... uj kert [Fog.; UF II, 177]. *1692:* Vagyon ezen Vetemenyes kert ... korös környül sövényböl font, satoros tamoszos kertel be-keritve [Mezőbodon TA; BK Inv. 15]. *1694:* az eppületek vannak be keritve ... tamaszos sindelyes fedeles barona keritessel [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúria-leír.]. *1728:* Vagyon egy Csür körülette levő jo Tamaszas Leszas kertével [Ludvég K; Told. 29/19]. *1837:* 21 karobol állo régi támaszas meg támagatot hitván lésza alat lévő kert [Várfva TA; Borb.] ✳ ~ *sövény/sövénykert. 1632:* az Maior haz mind keőrwl Tamaszos leszas seőuenniel be keritett [UC Kománai Urb. 30. 14/38]. *1676:* az tőb rész penigh leszás, támaszos sőveny kertel vagionn bé veve [Fog.; UF II, 749]. *1747:* Ezen Tsűrős kert és Majorság ház Vagyon kőrül véve meg lehetős Támaszos Lészas söveny Kertel [Borsa K; Told. 24]. *1806:* jo fedeles támaszas Sövény kertek [Szászerked K; LLt].

Ha. *1680:* tamoszas [A.porumbák F; Ált Inv. 22]. *1736:* Támoszos [Földvár TA; CU XIII/1. 271]. *1744:* tamószós [Szászsztjakab SzD; Told. 11/81]. *1768:* támaszas [Szamosfva K; Ks 74/55 Conscr. 22]. *1798:* támaszas [Brád H; Ks 76. IX. 27]. *1811:* tamaszas [Aranyosrákos TA; Pk 7].

támaszoz támaszfával ellát; a propti, a pune proptele unui gard; (ab)/(unter)stützen. *1724:* Az uj kertet annyira be kerittettem hogy mar csak tamaszozni kellene, de eddig tamasz fakot nem szerezhettem [Pálos NK; Ks 95 Hévizi István deák lev.].

támaszozás támaszfákkal való ellátás; proptire; Abstützung. *1777:* épittetett volt ... egy derék házat ... ekőrül 320 karobol állo Sövény kertet ... melynek csak támaszazás vala héjja [Hosszúaszó KK; BLt 9].

támaszozatlan támaszfák nélküli; fără proptele; ungestützt, nicht abgestützt. *1676:* Vagion it ... egy por tőrő ház ... Ennek udvarara (!) tamoszazatlan és leszazatlan soveny kertel vagion bé kerittve [Fog.; UF II, 750].

támaszozott támaszfákkal ellátott; cu proptele/stîlpi; mit Stützen/Pflöcken gebaut. *1732:* A ... Csűrős-kertet (!) mind kőrűl egészszen, sűrűn támaszozott, sátorozott fedett lészás kertel vagjon bé keritve, melly régi de jótska kert [Told. 11/67].

támaszt 1. nekitámaszt vminek; a sprijini de ceva; stützen. *1570:* Zabo Janos deak ezt vallya hogy ... Latta hogi ... egy laytrat Tamaztotak volt az felseo hazba [Kv; TJk III/2. 117]. *1644:* Iffiu Lakatos Istuannal egi palczat latek, en azt el veöm teöle, ismet ot az kerthez tamazta(m) [Mv; MvLt 291. 422a]. *1676:* Vagyon ezen pincze ellenében az Tomorj bastyához tamasztva két darab faragot kő [Fog.; UF II, 706]. *1694:* az hosszu Garadicsnak az fala mellet va(gyo)n tamasztva egy nagy hosszu Tölgyfa Korcsolya [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1716:* az Istállo hijához támasztva egy lajtra [HSzj *ganéhányólapát* al.]. *1725:* A Nagj Strasara a' kire a' puskakat tamosztyak [Kv; Szám. 54/III. 9]. *1812:* a Groffne az ajto sorkához támasztott valami Borostyán Fa Husángot (!) uala [Mv; MvLt 291. 143a]. *1732:* monta volna az Actrix a Malomba a sákhoz támasztották, a Molnár legény ... csokolta [Kv; TJk XV/9. 72].

3. (ajtót) betámaszt; a propti/sprijini pe dinăuntru; zulehnen, zudrücken. *1749:* az hátulso ajtot is ... bé zárva jol meg czövekelve és Támasztva tanáltam [Kövesd NK; ApLt 1. Sükösd István vall.].

4. *átv is* okoz, szít; a cauza/pricinui; verursachen. *1575:* Minnyayatoknal nylwan wagion, minemew tewzet, keozeonseges wezedelemre walo haborwsagot tamaztottak nemely orzagwnkbely hytwan partos emberek [Báthory Lev. I, 330–1 fej.]. *1688:* A' Csaszar eo Felseghe sűtől itt Maioromba(n) a' Vitezek szamara sűtve(n) profont Kenyeret magok gondviseletlenseghe miatt tűzet tamasztva(n) a' kerte(m) el egett [Kv; UtI].

Szk: *nehézséget ~. 1879:* Józsi mozog a te dolgodban, s úgy látja, hogy a madarasi pap hajlandó nehézségeket támasztani | A báró úgy tartotta, hogy ... mikor ő megfér egy társaságban Papp Miklóssal, ne támasszak én nehézségeket [PLev. 53, 69 Petelei István Jakab Ödönhöz].

5. felbujt/lázít; a instiga/incita la ...; einen Aufstand anfachen, aufwiegeln. *1575:* Balog Marton ... véres nyársot hordozot selel, azzal támasztotta a népet Békés mellé [Barabás, SzO 311]. *1631:* Imrehnekis mondam hogj mire tamaztia az katonakot az Uarosi emberre [Mv; MvLt 290. 233b]. *1649:* Mohay Andras Nemes ember ... it az Colosuari keőzeőnséges piaczon ... minden igaz ok nelkwl szolgajat ram tamasztva(n) ... maga is fejszét vont hozzaja [Kv; TJk VIII/4. 581]. *1662:* beleheveredtenek ... a rút pártolkodásba[a] ... rátámadtak az ő igazmondó ... követire ... egetföldet rájok támasztottak, megcsapdosták, megcsapták, tömlöcözték őket az igazmondásért [SKr 709 Jeremiás próféta idejebeli Izrael és Juda lakosaira von. prófétai feddés]. *1678:* ha idegeny hadat tanálunk beszállítani etc. melyet kérem távoztasson is, mert bizony mind maga ellen támasztja az egész országot [TML VIII, 254 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz].

6. teremt; a crea; schaffen. *1657:* ha az Isten nekünk vagy egy gyámolt támaszt valahul, azt az Isten csak ki veszi közűlünk [TML I, 49 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1662:* kérjük, Uram, kegyelmedet ... légyen protectorunk és jóakarónk, tudván azt, hogy ... Isten Kegyelmedet nekünk nem utolsóképpen támasztotta [TML II, 280 Csehi János ua-hoz]. *1666:* Az Isten támaszt az ő anyaszentegyházának gyámolt [TML III, 543 Naláczi István ua-hoz]. *1710:* Isten egy emberséges, nem tudom kicsoda embert támaszta, az engemet a muzsikások rekeszibe vűn, ahonnét a comoediát úgy láttam, hogy akárki sem jobban [BÖn. 570].

7. *kérdést ~* kérdést feltesz; a pune (cuiva) o întrebare; eine Frage stellen. *1772:* (A) két Cancellistak ... engemet az ő Felsége kegyelmes parantsolattya mellett egy Hütes által magokhoz hivatának, és én előmben ezen kérdéseket támasztották [Drág K; TSb 21].

8. vkire/vmire bíz vmit; a lăsa ceva pe seama cuiva; jmds ... anvertrauen/überlassen, auf (jmds) ... stützen. *1634:* minden res mobilissimet ... az Pater Iesuitak<na>k hagiom ... akkori Pater Generalis es Pater Prouincialis eo Atyasagok io dispositioiara tamaztuan mindeneket [WassLt Wass János végr.]. *1667:* Isten Kegyelmeddel szemben juttatván, Kegyelmed lelkiesmeretire is támasztom ezen dolgomat, ítéljen meg Kegyelmed, ha vétettem-é [TML IV, 157 Teleki Mihály Bethlen Miklóshoz].

Szk: *ítéletre ~. 1583:* Ezth kegielmes wrwnk mi chak az felseged kegielmes itiletire tamaztywk [BáthoryErdLev. 104 az erdélyi helytartótanács Báthory Istvánhoz]. *1606:* Zent lelek Bogartfalua protestalnak mint hogj eo nekikis birodalmok vagjon Itth az erdöben ... az Zek Jteletire tamazthiak hogy ha meg tartoznak e felelnj auagj nem [UszT 20/170]. *1776:* hogj kellessék ... ollj nagj fizetésben esnem Nsgod Istenes bölcs itiletire támasztván remenkedem [Sf Korondi Kedei Jánosné Lázár Klára kérv.]. — L. még BTN[2] 300 ✱ *törvényre ~. 1602:* Myertt meg foztott, teomett el veotte, azt az kegteok teőruenyere tamaztom, vagi hatalmat tezen, vagi tolwaisagott, annak mondom erette [UszT 17/19]. *1607:* az J p(ro)testál, hogj eok az teruenre tamaztottak dolgokat [Mv; MvLt 290. 13b]. *1610:* Mindenik fel p(ro)testal teőruenire tamaztiak ha megh kel uallanik uagy nem, ha az teőrueni azt itili hogi megh kel uallanik keszek lesznek [UszT 38].

9. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *eleibe/előnkbe ~* vmit vkinek előad/terjeszt; a prezenta/înainta ceva; vorlegen, vortragen. *1657:* Ezt penigh Arbitratině az két Attyafiak kezek bé adásával ugj támaszták eleőnkben reuideálni, hogj valamint a' mi lelkűnk esmereti megh nyugszik teőrueny szerint rayta, eokis mindkét reszreől annak annuálnak [Szentegyed SzD; WassLt]. *1782:* Mely dolgot a hütösök eleibe támasztván ... akik jelen voltak a vásárban ... világoson megtartják benne Szabó Andrást, hogy felelt Kala György az eladott lónak minden nyavalyájáról [Árkos Hsz; RSzF 280].

támasztás támaszfával való megerősítés; proptire; Abstützen. *1742:* Todor is vitt tőllem egy fejszét hogy haza támasztására onnét fát vagjon [Kinisi KK; JHbK XXVIII/6].

támaszthat 1. teremthet, nemzhet; a putea procrea/zămisli; schaffen/hervorrufen können. *1662:* (A fejedelem)

házasságában amire céloz vala, hogy fejedelmi magot támaszthatna és hagyhatna utána, el nem éré, mert az asszony tőle magtalan lett vala [SKr 128].

2. felbujtathat; a putea întărîta/aţîţa pe cineva împotriva cuiva; aufwiegeln. *1670:* Jelenték, hogy az fejedelemaszony erővel pápistaságra akarná őket hajtani ... jó egy alkalmatosság lenne, azokat is a fejedelemasszony ellen támaszthatná ember [TML V, 40 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

támasztó 1. támaszfa; proptea; Pfahl. *1585:* Azok akik a karot faragtak es hegiessitetek, es Eot napigh tamaztot chinaltanak, elesegre keoltete(m) reaiok d 50 [Kv; Szám. 3/XVII. 15].

2. '?' *1714:* Kissebb kőrőkes, s szárnjas óra, rézen ki metzett figurákb(an) bé zarrott, melljn(e)k a' tetején egj mezitelen iffiu áll ... réz tamasztója vagjon ... fl. Hung. 30 | Egj fejér ón figurakkal ékesitett ovit Asztalj, két tamasztoval fl. Hung. 2 [Nsz/Fog.; AH 44, 55].

támasztófa proptea; Stützholz, Stützpfahl. *1588:* 26 Septem(bris) wót Byro vram 10 Tamazto fakat ... tezen f. 1 d. 60[a] [Kv; Szám. 4/III. 29. — [a]Fels-ból kiemelve].

támasztott 1. nekitámasztott; care este sprijinit de ceva; angelehnt, gestützt. *1839:* A' Gabonás ... benne két hoszszu Hámbár ... melléjek támasztott négy graditsokkal [M.szilvás K; TSb 2].

2. vki ellen felhozott; care a fost formulat/ridicat împotriva cuiva; gegen jm erhoben. *1847:* töstént Bécsbe utasítottak, hogy ott ... az ellenök s ellenem támasztott alaptalan vádokat felfejtvén, eszközöljek e tárgyban egy részrehajlatlan kinyomozást [VKp 166]. *1852:* Özvegy Vízi Lajosné Horváth Katalin Ur Aszszonynak ellenem támasztott követelése tárgyában Tett másod vitatására feleletemet a' következendőkben kivánom megtenni [Nagylak AF; DobLev. V/1351 Dobolyi Bálint nyil.].

támbáskodik lábra áll, erőre kap; a se întrema/întări, a-şi recăpăta puterile; (wieder) auf die Beine kommen. *1789:* ezután ha a Maros által állana s az embereknek is a marhajok valamit támbáskodnék (: mert most az utolso olá országi járás igen meg rongálta :) egy kevés fát és kővetis hordanánk által a Maroson [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

támbor, támbur 1. kb. (kerek) hímzőkeret; gherghef; Tambur, Stickrahmen. *1823:* Petiné, Támburral varott Tolluval garnirozott Báali Kőntős [LLt Csáky-per 601. 2. 1].

2. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: (kerek) hímzőkerettel való (munka, varrás); care este făcut(ă) cu gherghef; auf einem Tambur gestickt. tamburiert. *1804:* Czitromszin patyolat keszkenyő fejér támbor varásal [Koronka MT; Told. 19]. *1819:* egy fejér sellyem matériából tambur munkával himzett, és veres pantlikával megkőtőtt táska [Dés; DLt 342].

támborselyem, támburselyem hímzőselyem; mătase de brodat; Tamburseide. *1797:* (vásárolt) 3/4 Lot Tambor Sellymet [Mv; Berz. 7. 69]. *1812:* 4 s(ing) tambur sejem [Kv; KGy].

tamburás tamburán játszó; persoană care cîntă la tambură, tamburar, tamburagiu; Tamburinspieler | tamburakészítő; persoană care face tambure; Tamburinbauer. **Szn.** *1620:* Tamburas Janos [Gyf; KCs IV. 97]. *1654/1681:* Tamboras Mihok [VhU 470 Zolyomi Miklós ad. lev.] *1676/1681:* Tamburas Mihalj [Vh; VhU 367].

tamisz kelmefajta; un fel de ţesătură/material textil; Art Kleiderstoff. *1813:* 2 1/2 Sing Tamisz Rf 3 xr 30[a] [Mv; MvLev. Szürtei József hagy. — [a]Fels-ból kiemelve]. *1821:* 6 Sing fekete tamisz[a] [NkF. — [a]Temetéshez].

Vö. a *damisz* címszóval.

tamiszruha rochie făcută dintr-un fel de material textil; Kleid aus damisz. *1810:* Egy fekete Tamisz ruha ... Rf 2 [Mv; MvLev. Ilyés Anna hagy. 4].

támogat 1. támasszal megerősít; a propti în mai multe locuri; (ab)stützen, unterstützen, verstreben. *1623:* Az pank fakott fundamentuma eleött vermet asatuan jo melyen vgy allassa fell ne kellessek tamogattny [BGU 123]. *1629:* Varga Mihaly sokszor tamogatta az kaput mert igen rosz vala [Mv; MvLt 290. 175b]. *1795:* Ezen épületek körül valo dészka kert ... gyámolokkal vagyon támogatva [MNy XXXVIII, 207].

2. bizonyít, igazol, erősítget; a susţine/sprijini/justifica; bekräftigen, bestätigen. *1601:* az Inctus ... az eo Artatlansagat egy nehany bizonisagokkal az gyanusagh ellennis tamogattja [Kv; TJk VI/1. 506]. *1736:* az Incta Asz(sz)ony ... Isten és az Nmes Haza Törvénye ellen káromkodott, és haszontalan dolgait szapora eskűvésekkel támogatta [Dés; Jk 191b]. *1772:* azon Commetaneusok relatiojokat pedig elég böven oltalmazta akkor az A. Novisáns eó Excellentiaja Procuratora ... most egjéb ujsaggal nem támagattja, hanem a' mit akkor Deakul irt, most Magyarul adgja elé [Kük.; JHb LXVII/242].

3. pártfogol, pártol, segít; a proteja/ajuta; unterstützen, befürworten. *1636:* Istent ... minden napi alázatos kőnyörgésimben kerem, hogy Nagyságodat ... Fejedelmi székit óltalmának istápjával minden felől támogassa [ÖGrAj.]. *1840:* azzal támogatja merész tettét [Dés; DLt 985].

4. anyagilag segít, segélyez; a ajuta/sprijini materialiceşte; unterstützen, fördern, dotieren, subventionieren. *1671:* Kegyelmetek azért gondolkozzék serényen az ország dolgai felől ... s nyissák meg mind ő nagyságok s mind az urak az erszény száját s igyekezzenek támogatni, mert bizony dölőfélben áll [TML V, 654 Nemes János Teleki Mihályhoz].

támogatás pártfogás; protejare; Unterstützung, Hilfe, Beistand. *1886:* bátorkodom arra kérni, hogy e jóindulatot és támogatást az alapítandó új lap számára is megőrizni méltóztassék [PLev. 131 Petelei István Szilágyi Sándorhoz].

támogató I. *mn* támogatásul szolgáló; care sprijină ..., de sprijin; befürwortend, sich für jmdn/etw. einsetzend. *1816:* fontolora vette tamagato bizanyito Leveleit [Kövend TA; Borb.].

II. *fn* pártfogó személy; protector, sprijinitor, susţinător; Unterstützer, Gönner, Helfer. *1886:* Megszerezni és megtartani óhajtván mindazon barátokat, támogatókat, melyekkel az eddigi két lap dicsekedhetett e szándékom bátorít föl, hogy Nagyságodhoz a fennebbi kéréssel forduljak [PLev. 131 Petelei István Szilágyi Sándorhoz].

tán l. talán

tanács 1. sfat, povaţă; Rat, Ratschlag. *1574:* Maradek peter ... vallia hogy ... Ieot volt eo hozza zabo Sebestien varadrol ... Es mond Zabo ferenchnek Ezt (!) ty Marhatok Io Eochem Mert en Nektek Twtorotok volta(m), Azert Im En meg adom, de Azt kewanom hogy teis meg fyzes Az myt Reatok tartastokra keoltettem, Jollehet, hogy az kor Meg alkwttak egimassal, De hat az vtan zabo ferenchet Mas tanach Erte Es Nem akara allany az vegezesnek (így!) [Kv; TJk III/3. 311]. *1585:* Bonchidai Gergeli, es felesege Anna, valliak ... hallottak kalachsuteo ferenchneteol, hog' Puskar Balas kerte halala oraian, hog' Ne hagia az felesegett hanem legen segitsegel Tanachaual, es keolchegeuel [Kv; TJk IV/1. 401b]. *1607:* Legh elseobe az zegeny Benedek Istua(n) en tanachombúl mene Kachó Jakabhoz, mert igen búskodik vala hogy az eórekseget eó Akarattia ellen biria vala Kachó Jakab [UszT 20/64 Fr. Mihaly de Nagy Galambfalúa ns vall.]. *1634:* Tudom hogi vagion Immar ket eztendeje hogi benke Andrasne bele ment uolt abban az öröksegben valakj tanacsabol de Cornis ferenczne azonio(m) ki rakatta belólle [Recsenyéd U; TSb 21]. *1667:* Ha penig az fejedelem elméje másra kezdene változni s azt kezdené kérdezni, procedáljon-e benne? vagy nem? az merem mondani, nincs veszedelmesebb tanács, mint ezt elhagyató tanács, mert ha az török megtudná ... hogy olyan ő birodalma terjesztésére tartozó dolog rajtunk mult el, nem tudom, mint emésztené meg ő nagysága [TML IV, 48 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. *1677:* Az magyar ügyet az mi nézi, abba kicsid és talám késő is az én tanácsom; de az mint Sz. Péteren is mondám, meglévén már az confoederatiók, én bizony az magyarokat csak animálnám, hogy ha az lengyel had kijőne, csak fognának az operátióhoz [TML VII, 506 Bethlen Miklós ua-hoz]. *1710:* A mi tanácsunk azért az, hogy kegyelmed, Béldi uram, kinek keziben van a székely fegyver, fogjon hozzá Isten segítségiből a dologhoz, és velünk együtt szabadítsa fel ezt a nyomorult hazát ebből a nagy igából [CsH 134]. *1732:* csag (!) ẽppen aszt láttam vona leg szükségesebbnek lennj, hogj az M: Ur ot létiben ö Ngának keményebbecskén szollat vona, és tanácsával is éltette vona a M: Ur, ő Ngát [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc Kornis Istvánhoz]. *1744:* Ki volt oka, ki tanátsából esett hogy az Emberek ã Connumeratiora elõ ne állyanak, s mikor kezdõdõtt ã Faluk és Kõsség közõtt ez ã fel Zendülés, s ki kezdette? [Hsz; INyR 3 vk]. *1794:* Muntyán Gligor ... Haszontalan és rosz szájju Felesége miatt mint Felesége tanáttsán járo szomszédjaival viszszáson élt | Hásártos Felesége tanátsán járván, hogy azzal is kedvét kereshesse Feleségének, ottan ottan belé akad egyben is Másban is [Déva; Ks]. *1818:* à Bardocz engemet gyalázni, károsittani intézett tanácsából kezdõdett ... ezen Perlekedés [Szentbenedek AF; DobLev. V/1013 Mohai Lőrincz Bartok Ádámhoz]. *1843:* Minthogy én Varga Katalin és a falu előtt ezen cél ellen nyilatkoztam, és sem a falu, sem Varga Katalin tanácsába meg nem egyeztem, tőlem őrizkedtek, s velem a dolgokat nem közölték [VKp 112]. *1850 k.:* szálos erdejét a mult forradalmi időben az 1848ik év telén — az oláság némely akkori tudatlan előljárok tanátsokbol le vágták [Szászújős SzD; TSb 35].

Szk: ~ *kérdeni. 1584:* Tawali Eztendeoben az leiant Egy legen kereti volt, az leian en hozzam iwue Tanach kerdeny [Kv; TJk IV/1. 225]. *1600:* Proponit I(nctus) per procu(rato)rem Michaele(m) Berze de Zent kiraly. Protestalok ne legyen keseö az derekara zolnom, ha teörweny mutattia, De elseözer teörweny keözbeli latatasom wagyo(n), nem tudwan mire ualo indulatbol 1600 esztendeöbe(n) Zent Gergely Papa napian ment wolt Zalasdi Danielhez akkori kapitanunkhoz tanach kerdeny ezen dologbọl [UszT 15/246]. *1771:* én hozzam is jöttenek Tanáts kérdeni hogj mi tévők légjenek, mivel Szentpáli Ferentz Ur(am) répétáltattatatt valami Jobbágjokat Csákljárol, és ő kgjlméknek részt nem akarnak adni belőllek [Girbó AF; JHb Petrus Boer sen. de Score (66) ns vall.]. *1820:* a' tisztelt Plébanos Székellyel együtt folyamodtanak tanáts kérdeni Mlgs Consiliarius és Director Turi Urhoz [Aranyosrákos TA; JHb 48 Ferentzi Mihály br. Jósika Jánoshoz] ✳ *~ot ad. 1584:* Ambrus Deak vallia giakorta feniegetet megh ez Lakatosne es hogy meg vesze az zeme(m) ottan hamar Rea gianakottam es zoltamis neky feleolle vegre ily tanachot Ada hogy Janos Birohoz Mennek Makoba [Kv; TJk IV/1. 265]. *1657:* ha én ott löttem volna, nyilvánsággal én oly tanácsot adtam s intimáltam volna az fejedelemasszonynak ... hogy az fejedelemséghnek nem fogott volna renunciálni [KemÖn. 126]. *1670:* Az mi, Uram, az én vékony tetszésemet illeti ez dologban, én bizony Kegyelmednek olyan tanácsot adnék, mint magam lelkemnek [TML V, 64 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] | Az mi az fejedelem ő nagysága odavaló menetelit illeti, magamnál okosabb embernek tanácsot nem adok [TML V, 336 Bornemisza Anna ua-hoz]. *1710 k.:* annyira jutott dolga, hogy senki néki[a] tanácsot adni, sem ő osztán supplicálni senkit nem mert [BÖn. 899. — [a]A kivégzett Dévai Csáky István feleségének] ✳ *~ot adhat. 1671:* Úgy látom, Koma az <szászként?> igen meg haragudtál volt. Vajha akkor tanácsot adhattam volna, tudtam volna tanácsot adnom [TML V, 601 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1823–1830:* Ebbe a füvésztudományba pedig onnan kaptam volt, hogy mivel már még Bonyhán fejembe verték volt, hogy készüljek az oeconomiára tartozandó dolgokra is gondoltam, hogy ha pap leszek is, hát valakinek vagy egy, vagy más tanácsot adhatok [FogE 223] ✳ *~ot kér. 1663:* Ebeni uram kérte tanácsát, mit cselekedjék, mivel az fejedelem ő nagysága hivja maga mellé, hogy az vezérhez menjen [TML II, 559 Kászoni Márton Teleki Mihályhoz] ✳ *~ot kérd/kérdez. 1567:* kerdeztuonk tanachot Nemely wraymtwl az feyerwary Ambrus dolgarwl [Gyf; BesztLt 81]. *1570:* Racz Agotha Azt vallya hogy ... Annak vtanna Eccher esmet Megen hozzaya Ez Santha Cristina es Thanachot kerd volt Theole [Kv; TJk III/2. 146–7]. *1607:* Antalfy mattiastol kerde tanacziot Keczeti Gaspar ha megh aggia vagj ne[a] [UszT 20/55 Lukas elekes de Keczet (46) lib. vall.]. — [a]Az örökségbeli részt. *XVIII. sz. m. f.:* tanácsot is kérdett asszonyunk Kegyelmedtől, mitévő legyen [TML V, 421 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1823–1830:* (Az asszony) egy doktortól tanácsot kérdett, hogy micsoda pozitúrában feküdjék, s hogy mozgassa magát a férje alatt, hogy könnyebben fogadhasson méhébe s a gyermeke megéljen [FogE 295] ✳ *~ot követ. 1710:* a maga embereinek tanácsakat követvén és hadaival Rosszcsűrhöz menvén, onnan 21. Septembris megindula [CsH 230] ✳ *~ot megfogad. 1667:* Én, Komám uram, tanácsodat megfogadván, elkövettem, a mit el kellett követnem [TML IV, 246 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] ✳ *~ot vesz. 1597:* Ezen[a] Az Al Peres tanachyatt wewe es tanachyat mykor weotte volna: Ilyen valaztt teon [UszT 12/66. — [a]A felperes vádján] ✳ *ártalmas ~. 1665:* könnyebb az lelkemnek, ha az Gillányi istentelen és ártalmas tanácsa nem menne véghez [TML III, 500 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1677:* EN T, és T. esküszõm az élõ Istenre, ki Atya, Fiu, Szent Lélek, tellyes

Szent Háromság egy igaz Isten, hogy a' négy recepta Religioknak ez Hazában valo megtartására igyekezem tellyes tehetségemmel ... sem titkon, sem nyilván senkivel contraria religio ellen, sem másokkal nem practicalok, annak oppressiojára, se ártalmas tanácsommal, sem fegyveremmel, sem magam, sem mások által, semmi uton nem igyekezem [AC 65–6] ✳ *bolond ~. 1662:* Ez azmidőn igen nagy méltósággal és ugyan magyari formában való méltósággal akarná megvendégelni, s maga is véle egy asztalnál véle együtt enni és inni, ha mindezekben az egy Békés Gáspárnak felfuvalkodásból való kevély bolond tanácsa nagy kárt és akadályt nem csinál vala [SKr 79]. *1670:* Eddig, tudom, értette már Kegyelmed, mint járának[a], bolond tanácson indulván, ám elég bolondúl is járának [TML V, 150 Keczer Menyhárt Teleki Mihályhoz. — [a]A „hűti szegett" emberek] ✳ *bölcs ~. 1737:* méltoztassék Excellentiád Paterne szegény helységünkre tekénteni, és az k(ö)z(önsé)g(e)s haszonra fel állittando hidra kévántato költség iránt ... bölcs tanácsával Consolálni helységünket [Dés; Ks 99] ✳ *gonosz ~. 1662:* De azonban úgy megharagudott vala, hogy ... minden odavaló fáradsága, valami látogatásbéli ajándék, ló és császári bot elvétel kívül, csak hijába lenne, elintő, gonosz tanácsával oka lett vala [SKr 79]. *1846:* jelentjük a) Hogy ezen uradalom három közönség lakosai, az esmeretes lázasztó Varga Katalin gonosz és naponta még gonoszabb tanácsa által, az nyughatatlanságnak és engedetlenségnek legfelsőbb polcán állanak [VKp 142] ✳ *hamis ~. 1806:* ezért vagyon miért B. Henternének és más ollyan bűdős valagu juhos Prófétáknak ellenem motskolodni ... és vagyon miért Simon Eleknek hekegni és Socirus Faustus conscientiája szerint hamis tanátsot adni [Mv; Ks 101 Thuroczy Károly lev.] ✳ *hasznos ~. 1710:* a fővezér ördögi kevélységgel felfuvalkodván, és mind a császárt, mind a több keresztény királyokot semminek alítván, a jó és hasznos tanácsot megveté [CsH 167]. *1736:* második Apaffi Mihály ... az erdélyi igaz hazafiai tanács vraknak hasznos tanácsait nem fogadván, hanem magával egyidejű tanács után indulván ... elveszi magának feleségül az Bethlen Gergely leányát, Bethlen Katát [MetTr 338] ✳ *Isten ~a. 1670:* De édes Sógor uram, ez mind Isten ő felsége elvégezett tanácsából vagyon [TML V, 404 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1672:* az Isten tanácsa nem függ senki nehézségétűl [TML VI, 121 ua. ua-hoz]. *1694:* Februarius 24. Hamvas szerdán ebéd után 12 órakor az Istennek kiváltképen való rendeléséből s tanácsából jegyzettem el magamnak feleségül erdélyi főgenerális Bethlen Gergely uram ő kegyelme negyedik leányát, Bethlen Kata kisasszonyt [IIAMN 333] ✳ *istentelen ~ → ártalmas ~* ✳ *javasló ~. 1795:* Tessék ... mind Malmakot mind pedig annak Gáttyát, az ahoz jol értő Mester Emberek jovasló Tanátsok szerént jóvalis ... alább szálittottni [Ádámos KK; JHb XIX/48] ✳ *jó ~. 1561:* ides few nepek leg'enek kyk az mellettek ualo iffiakat okossagokkal es io thanachokkal segitik [Kv; ÖCArt.]. *1657:* az jó tanács[a] jó vala, de melléje segítséget, erőt nem adnak vala [KemÖn. 173. — [a]A Pázmány Péteré]. *1710 k.:* Erre[a] bíztam volt az igazgatást, ez jó tanácsot adott volt[b] [BÖn. 503. — [a]Egy Tobias nevű német kőmívesre. [b]Az építkezéseire nézve]. *1823–1830:* minden hibámon kívül csak azért, hogy jó tanácsot adtam, megvetnek, megcsalnak? [FogE 199] ✳ *méltatlan ~. 1677:* Ha az én méltatlan tanácsom ő nagyságánál beférne, én franczia uram pénzéhez nem nyúlnék [TML VII, 500 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz] ✳ *mélységes ~. 1662:* Mindezekre nézve ezért kétséges vagyok az reális békesség felől; mindazonáltal az én elmém ezeket fel nem éri, az ő fölsége mélységes tanácsit, mint fogják kormányozni az dolgokat, magam személyemről penig, mint hogy már súlyos látogatásit Istennek néhány ízben, sőt igen sűrűen kezdém érzeni [TML II, 331 Kemény Simon Teleki Mihályhoz] ✳ *rossz ~. 1678:* egy fejedelemnek mindenkor vagyon annyi ereje csak maga mellett is, hogy ha ugyan csak erőszakot akar követni, elkövetheti; de az rossz tanács volna, mert soha senki, még ezen az országon violentiát nem követett, hogy meg ne bánta volna [TML VIII, 79 Bethlen Miklós ua-hoz] ✳ *sületlen ~. 1781:* Igen válogatott asztallal tartotta[a] az egész vármegyét ... nem úgy mint Teleki Ádám, aki csak a Keczeli Sándor sületlen tanácsán jár [RettE 416. — [a]Br. Bánffi György] ✳ *szép ~. 1662:* nem volna-e jó a hajdútisztviselőket hováhamarébb behívatni s szép tanáccsal őket arra venni, s velek elhitetni: minden házok-népét ingó javokkal együtt szállítanák be Várad városába [SKr 534] ✳ *vki ~ával él. 1657:* más emberek tanácsával is éljen Kegyelmed [TML I, 91 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz]. *1659:* Azt írod, más tanácsával éljek. Ki tanácsával tudjak élni? [TML I, 316 Teleki Józsefné ua-hoz]. *1661:* éljetek az asszony, Bánfiné asszonyom ő kegyelme tanácsával is [TML II, 108 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1672:* (A bányaiak) oly vakmerő bolond emberek, hogy senki tanácsával nem akarnak élni, sőt még csak hallani sem akarják az más tanácsát [TML VI, 410 ua. a fej-hez].

Sz: *Isten rendelése ellen nincs ~. 1675:* Némely ember igen megvetemedett volt, de hiában, mert Isten rendelése ellen nincsen tanács [TML VII, 18 Teleki Mihály a fej.-hez] ✳ *sem híre, sem ~a nincs (vmiben/vmi iránt). 1568:* Mezaros Martone, Meg eskegyek azon hogy az Tukoth Henteler Matyasne vitte oda, es ǫ neky sem hire sem tanachya nynchen aban, hogy az tuk vayda Jacabneie legyen [Kv; TJk III/1. 186]. *1586:* Anna Jller Andrasne vallia, Egy zombat Nap a' toronyba esmeg be hozak orsoliat ... Monda ... Jsten enge(m) vgy segillyen vgymond hogy sem hirem sem tanachom Nem volt abban a' lewelben [TJk IV/1. 591]. *1603:* ha ki bocziatanak welek egiwt Enis örömest keresem, de sem hirem sem Tanacziom nincz benne houa lőt [UszT 17/22]. *1618:* nagy haraggal reaizene Kamuti uram Gerőfi Istvánra, hogy miért vonta el az boér lovát és borért küldött rajta, maga abba Gerőfi Istvánnak sem híre, sem tanácsa nem vala [BTN[2] 83]. *1770:* Semmi hirűnk az Győrtelkén celebrált Gyűlés iránt minékünk nem volt ... sem hirűnk sem tanácsunk azon dolog iránt nem volt [Szélszeg Sz; BK]. *1772/1781:* az nehai Etzken Andras Albisi Joszágát el idegenitette ... Nekem sem hírem sem tanácsom nem leven benne, semmit sem tudok rolla [BLev. Joh. Etzken nob. de Albis kezével].

2. szándék, akarat; intenţie; Absicht, Sinn, Intention. *1657:* Az útra elkészülvén, midőn indulni akarnék, megváltoztatá tanácsát az gubernátor [KemÖn 108]. *1663:* Én, Uram, Szatmárt, Medgyest megjárám. Elég búsulásom lőn, mivel az fejedelemasszony sok időktűl ellenem való tanácsának végét kelle érnem [TML VI, 602 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1664:* Az úr Isten ő felsége az ő nagysága tanácsát s Kegyelmetek elméjét igazgassa mindenekben [TML III, 129 Szalárdi János Teleki Mihályhoz]. *1698:* az Ur Tanácsában vagyon el rejtve meddég hadgya életemet mert illyen betegségemet Tőbször nem érzettem [SLt AI. 50 Ebeni Judit hagy.]. *1699:* mikor azon idegenek közzűl sokak(na)k elméjek ellenem meg kemenjűltek (így!) fene-

kedtenek és utólsó romlásomra valo tanátsokat forraltak, azok(na)k elméjeket, mind maga s mind mások által, nagj bőltsen és tanátsosképpen Isten után le tsendesitette[a] [Mk Macskásy Boldizsár test. — [a]A felesége, Kapi Anna].

Szk: *bölcs ~. 1679:* noha I(ste)n ő Felsége, mégh mind kettönket élteti, de meddégh határozta legyen életünk végét bőlcz tanáczában vagyon [Kv; RDL I. 157]. *1710 k.:* Akit azért minden szemedbe ütköző vagy elmédbe férhető dolgaiban, munkáiban olyan tökéletesnek tapasztaltál, miért nem hiszed szintén olyan tökéletesnek azokban a nagy dolgaiban, amelyeket maga bölcs tanácsából elrejtett [BÖn. 476] ✳ *egyenes ~. 1589/XVII. sz. eleje:* Bereczk Mihaly, Bekeniesi Mathe Ceh mesterek ... Keoniörgenek ... hogi mi az eő ... ujonnan iratot Articulusokat, kegiesen Atyai engedelemmel vennők ... Annakokaert mys az mi bizonios egienes ertelmwnkbeol, tanacziunkbol megh halgatvan es hellyen hagiuan az megh neuezet mestereknek kőniörgesét, az mely Articulusokat irattanak, azokat teolleok bę uéuén ... ki attuk őrökeoswl [Kv; KőmCArt. 2] ✳ *isteni ~. 1715/1761:* ha az Isteni Tanáts vgj végezte, hogy ő is meg halyan, az édes Feleségemnek Isten életét hátrébb halasztya, ezen rendelésem szerint maradhassan a' Joszágbann [Nsz; Berz. 17a] ✳ *maga ~a. 1747:* ők csak magok tanátczakbol cselekszik [Kük.; LLt 47/2]. *1782:* a mi magunk Tanátsából mentünk oda kaszálni Senki bennunket nem tanatsolt [Mocs K; JHbK LIII Magyar Mitre (32) jb vall.].

Sz: *hiába okoskodik az ember az isteni ~ ellen. 1736:* hijában okoskodik az ember az isteni tanács ellen [MetTrCs 447] ✳ *Isten ~a s akarata ellen nem rugódozhatunk. 1662:* Szegény kisasszony véletlen halálát szomorúan értém, s bizony szívem szerint szánom, de Isten tanácsa s akaratja ellen nem rugódozhatunk [TML II, 323 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

3. tanácskozás; consfătuire; Beratung. *1552:* A borr ital vtan kedig mindgyarast eluéß eßec: ott ninch az vtán tanách ... hanem zur zauar [HeltDial. K. 7b–8a]. *1595:* Ezeknek utanna mikoro(n) menczenti benedek Uram ide joue, engemet tanachira hiut [UszT II/2. A. 23]. *1670:* Bocskai uram szállásadásárúl mit írjak, én bizony nem tudom; ahhoz tanács kell, mert magyar s meg vallásunkon való, s tudjuk azt is, hogy ha be nem fogadtatik, elvész [TML V, 277 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1672:* Tovább való gyűlések és tanácsok ő kegyelmeknek mire válik, Isten s magok tudják [TML VI, 166 ua. ua-hoz]. *1704:* Ezek a praemissák szülték aztán azt, hogy az mi az Gubernium felállításától fogva ennyi esztendeig egy tanácson sem esett, az én Bécsbe menő fasciculusom felszakasztatnék és a projectum belőle kivétettetnék | Az leveleket is, akikben az commendanst vádolják az urak a tanács alkalmatosságával esett insolentiáért, azt is ma vitték el a generálnak [WIN I, 177, 243]. *1710 k.:* Azon két követ hasonló izenettel ... énhozzám jöve ... Én csak tanácsra halasztám, de Kún István mere intractabilis et inaccessibilis furorban lévén, nem lehete a nagy nyargaló csalárdságot megigazítanom | A director először, azután Simonfi is béérkezvén, nagy tanács lőn a processusáról [BÖn. 674, 954].

Szk: *~ot tart. 1618:* tanácsot tartván, úgy ítílűk, hogy elküldjön őkegyelme Gabrilás vajdához [BTN[2] 169]. *1625:* Lattam azt hogy Nagy tanacziot tartottak kette(n) Incze Istuanne es oklandj Mihaly [Bözöd U; UszT 89a]. *1657:* tanácsot tartván azért felőle[a] ...szegény Bornemisza Pál s én az megsegítésre ugyan kéredzénk is, de nem bocsáta az fejedelem [KemÖn. 188. — [a]Ti. hogy segítsék-e Matei Basarabot Vasile Lupu ellen]. *1710:* Tanácsot tartván, az tetszék, hogy a császár udvarával együtt menjen ki a feljebb való tartományokban, nehogy a török keziben esvén a város, a császár is együtt a várossal vagy elvesszen, vagy rabságra jusson [CsH 168] ✳ *egymást érő ~. 1670:* Mit reménlhessünk Várad s Jenő felől való állapotokrúl, a mit ... kiváltképpen a fővezér complexiojából (senki egyebet a sok egymást érő tanácsbúl kiment panaszok miatt) haragnál nem concipiálhat [TML V, 297 Rosnyai Dávid Teleki Mihályhoz] ✳ *titkos ~. 1671:* (Az alperesek) az el mult napokban ... (con)tra decreta Civitatis et edicta in Ar(ticu)lis Albae Iuliae emanatis, magok kőzőt titkos tanáczot forralva(n) rebelliot és seditiot akartanak movealni ez városba(n), kőtelességek ellen [Kv; TJk VIII/11. 145].

4. vmely intézmény/közösség tanácskozó/döntést hozó testülete; consiliu; Rat, Ratskörper. *1767:* En nem bánom, nekem hejába olvassa Ketek, mert én fél Peres(ne)k Törvényt nem tészek Én réá sem hallgattam mit olvasott Ketek ... Keddig várakozzék Ketek, akkor tanats Gyűlése lészen [Jedd MT; Told. 45/1].

Szk: *~ra apellál. 1570:* Ez fel pereseknek keresetire Byro es Kyral biro vram Jllien Thĕrwenth Teottek hogy mywel Zigartho Myhal es Janos deak Jdegen orszagba nem voltak hane(m) ez orzagban es gyakraban az varoson laktak, hirekel volt az kertnek ely adasa, Nem Tyltotak sem kerestek ennye Idew alat mynt be hozzak Mind az ket fely Byzonsagy, Azert ely maratthak melleole Ez Thĕrwennyel az felperesek Nem elegettenek megh hanem az Thanaczra appellaltak [Kv; TJk III/2. 49] ✳ *akadémiai ~* egyetemi testület. *1823–1830:* Ez a Kendeffi János Göttingában létiben, az ott való Akadémiai Tanácstól s a tartománybeli Regierungtól azt a beneficiumot nyerte volt, hogy két erdélyi, s nevezetesen kolozsvári ... deáknak szabad asztala legyen [FogE 159].

5. egyházi tanács; presbiteriu; Kirchenrat. *1864:* Akik a Daniel féle alapitványt elnyerni akarnák ... utasitsák oda hogy kivánt bízonyitványaikkal ellátando folyamodványaikat a' jövő Martius végéig a T. H. Esperest úrhoz kűlgyék bé, hogy azokat a' maga idejébe a Mlgs Egyh. F. Tanátshoz fel alyálhassa [Gyalu K; RAk 86 esp-i kl].

Szk: *kebli ~. 1873:* Kebli tanácsunk ez ügyet ajánlattal terjeszti az ekklesiai gyülés elé, mikéntjére nézve a régi szokást tartván meg, hogy minden egész bérfizető örökségnek 2 szálfa osztassék ki, az 1 vékásoknak 1 szálfa, oly módon, hogy előbb minden fa becsárra meghatároztassék s az illetékesek házszám szerint rendre sorsot huzzanak [M.bikal K; RAk 304]. *1880:* Kebli tanácsunk házos feleket békere intette ... Az aszszony korlátolja nyelvét, a férfi durva kitöréseit [uo.; RAk 348].

6. városi tanács, magisztrátus; consiliu orăşenesc; Rat, Stadtrat, Magistrat. 1558: Mosthan myndenyk fel azon ygyekezyk, hogy az warosth nagy karba hozzak ... Merth mynd az harom Byro Wrammal ees az thanaczal akarnak perelny [Kv; TanJk V/1. 47]. *1564:* Az biro vram es Tanachy meg hatta hogy en Toth ferencz Adyak az Kúth hoz Kozep vzaba Kadar Peter Tyzedebe Atam R 1 [Kv; Szám. 1/X. 53]. *1565:* Mynden Brassay, Lugassy, Awagy Karansebessy Akar honnet walo, ky halat hoz, vag' chikot ide az Warosra, Egesz harom Nap tartozzanak arwlny Nylwankeppen, kordaiokath fel werwe, Es Apronkent el Adny, ha ky penigh ez wdeo alath Zamasson vagy el adna, vagy megh Wenne, tehagh Az halnak el vetelenel bewnheóggiek ... az Tanachy authoritassawal megien az bewntetes eleo

[Kv; PolgK 6]. *1570:* Az Gabriel deak kewansaga feleol eo K. Azt Mongyak hogy Byro vramra es az Thanaczra hattak hogy megh lassak ha Illendeo azt oda adny myt kewan azwagy Nem [Kv; TanJk V/3. 10a]. *1608:* My ... Diuisorok, meltonak Jtiluen az Biro V(ram) es thanaczi paranczioIattiat, es az Lenartnak kewansagat ... az Zabo Lenart hazanal lę vluen hozza kezdenk[a] [Kv; RDL I. 83. — [a]Az osztoztatáshoz]. *1635:* az kohazi kathalin házánál az fajat Zabo David hordata el ... az Tánaczytol keredzek rá [Mv; MvLt 291. 51b]. *1716:* Gyakor busitasomrol alázatosan kővetem a' Tisz. Tanácsot [Kv; Pk 6]. *1737:* Hadnagy Atyánkfia ö keglme a Désenn lakó Őreg-Aszszonyokat; avagy Bábákat, a jövö Péntekre hivassa a Nms Tanáts eleibe, hogy be eskettessenek a Bábaságra [Dés; Jk 471b]. *1797:* Egy darab Szánto földemről 30 Kalongya buzámot ... néhai Megyesi Gábor vram özvegye ... Törvénytelenül el vitetvén, a' N. Enyedi Tktes Tanáts eleibe meg hivattattam [Ne; DobLev. IV/779. 2]. *1830:* Az edgyik exemplár tetessék bé a Leveles Tárba; a más pedig ... küldettessék által Ersébet várossa Tanácsának [Nagyikland TA; TLt Közig. ir. 1748 Torda m. viceispánjának hiv. rájegyzése]. *1852:* A' Deesi Tanácsnak! oly meghagyással tétetik át hogy a' Déesi hídvám haszonberlőjét tőstént Jegyző kőnyvíleg halgassa ki [Dés; DLt az 1886. évi iratok közt].

Szk: *a ~ban forog. 1590:* Balassy Ambrus Colosmonostorj Requisitor, Es Doczy Andras Tar Imreh Cossayak ... valliak Cassay Istwannak mind Attiat Anniat iol esmertek[a], es tiztessegbelj iambor zemeliek valanak, Az Attia mindenkor a' tanachba forgot Seot vgyan Groff volt Cassan [Kv; TJk V/1. 35. — [a]Többen vallják] ✳ *alsó ~. 1580:* Az Mezarossok keozt valo lewelinek (!) megh latogatassara es az dolognak disponalassara Rendelessekre, valaztottak eo kegmek varossul az Also tanachy melle[a] [Kv; TanJk V/3. 223a. — [a]Köv. a fels.]. *1587:* Biro Vramnak legie(n) gongia hogy megh Eoriztessek az Erdeó, Erdeó paztort valazthat eo kgmek Also tanachul [Kv; i.h. I/1. 46]. *1588:* Eottweos Andras az Also tanach Consensussabol ertelmbeol hagiasabol montae Vrunk feyedelmewnk eleöt hogy Nem ertene eggiet seöt zakadwa volna az also tanach az zaz emberekteol, vagy Nem [Kv; i.h. I/1. 69a]. *1605:* Erthyk eo kgmek az orzagh gywlesere valo hywatal lewelet ... Tetczet vox zerenth hogy ă mostany (!) nyawalias wdeonek my voltahoz kepest magunkát mindenesteol megh nem vohattyuk (!) hanem ketteot az Also tanachbol el kell bochatanúnk [Kv; i.h. I/1. 512] ✳ *erzsébetvárosi ~. 1809:* ámbár ezen Marhák a' Várason kivűl meszsze, egy Mezőben lévén az Ersebeth Városi Tanáts által tett jo rendelések által más Marhakkal ősve nem elegyedhetnek azon roszsznak mindazonáltal tovább terjedhetesit ... meg akadalyoztatni igekezzenek [UszLt ComGub. 1750] ✳ *felső* ~ a szász férfiak tanácsa. *1580:* Az pallerok felól ... wegeztek hogy ... az also tanachy ... mostis az terhet wgie fel es wysellyen eo kegmek az palleroknak walaztassara gondot ... Innet az felseo tanachybolis ketteot valazzon eo kegme az pallersagot kikre bizza [Kv; TanJk V/3. 209b]. *1603:* My Gazner Georgy az varosnak Directora, Frillik Benedek varos molnainak Biraia, es Hoz Lukacz, kik az felseo Tanaczban az Zaz emberek keozeot eskwttek es hitesek vagiunk, es Gergely Mester ki akkor az wdeoben az varos molnainak feo Acz mester embere uagiok [Kv; RDL I. 75]. *1650:* Also, Es Felso Tanaczba(n) ... Süttettem Apro Pogaczakatt, Es tekert Pankohkatt es Pankoh kalaczokat Eggyütt tt f 1 d 20 [Kv; Szám. 26/VI. 423] ✳ *helybeli ~. 1849:* Aloll ìrtak adgyuk tudtára mindeneknek, a kìknek tudníok illík, e Borozda kí jártatásrol Szollo Levelűnknek rendìben, hogy Sz: Udvarhelyí Szeles Károly ur, a helybéli Tanáts előtt bé panaszolván Tanátsos Kováts Moses Urat az aránt — mí szerént az felső fordulo határban ... többb mint kèt Kalongya gabonáját le aratatta [Szu; Borb. II Simó Pál városi jegyző kezével] ✳ *kolozsvári ~. 1662:* Szombatosok convictiójok, kolosvári káromkodó ötvös megköveztetik, Péchi Simon, Orbán Ferenc conversiójok, Gyulai Ferenc promótiója, evangélicusoknak a kolosvári tanácsba bévitetések [SKr 192. — Tartalomjelző fejezetcímben]. *1718:* Hogy penig ezekre Suffícialhasson à Kolosvari Tanács ... az Expensákot a Gubernium Supportáltattya az Ország Cassájából [Kv; KvLt I/225 gub.] ✳ *nemes ~. 1671:* Szőllősi Gabor Ur(am) eő kglme az Nemes Tanácz előtt ... az controversus szanto földet relaxála, és remittálá Pater Mihaly Ur(amna)k [Kv; TJk XI/1. 81]. *1702:* Pesthi György Ur(am) honn nem léte miatt sok alkalmatlanság lévén az B: Cehb(en), a melly miá kenszerittetett a B: Céh az Nemes Tanátsot requiralnia [Kv; ACJk 52]. *1735:* tartom magamat az T. Nemes Tanacs(na)k mostani Istenes Deliberatumához [Dés; Jk]. *1839:* (A javításokat) el végezvén, — de az meg alkudt summát még nem assignálta a' Tekintetes Nemes Tanáts [Dés; DLt 1200] ✳ *örmény ~. 1764:* Azt is hallám ugyanott[a] az örmény tanácsban, hogy procurátor Simon János uram megholt [RettE 177. — [a]Szamosújvárt] ✳ *városi ~. 1823–1830:* Az árestálásra s egyéb szükségben a prorektor megkeresésére a Városi Tanács vagy kommendáns tartoznak segítséget adni [FogE 232].

7. fejedelmi tanács; consiliul principelui; der fürstliche Rat. *1583:* Mikoron ualamy dologert kiualtkeppen az Ceh dolgaert a' feiedelem awagy Thanaczy eleyben kelletnek mennűnk, es az kit keözzullunk ualaztanank az el menetelre, az el nem menne, Egy f(or)intal birsagoltassek [Kv; MészCLev.]. *1599:* Miwelhogy penigh oly dolgainkis occuraltanak, kikreol kewantatik hogy orzagwnkbely hiweinkel tractalliwnk, es wegezzwnk, tanachwnknak akarattiabol, rendeltwnk ith Feyerwarath ez ieowendeo Zenth Lukachy napiara ... Generalis giwlist celebraltatni [Gyf; Törzs. Báthori András rend.]. *1618:* én soha szememmel sem láttam athnamét ... én bizony nem csinálok, mert még őnagyságának ... egész tanácsával együvé ülve is gond volna azt feltalálni más exemplár nélkül, nemhogy nekünk Gáspár János urammal [BTN[2] 89]. *1670:* Az Bányára menendő németeknek dolgából, impediálásából, úgy tudom, kegyelmes Uram, az tanácsnak lett vala deliberatuma [TML V, 337 Teleki Mihály a fej.-hez]. *1671:* Az mi kgls Urunk eő Ngha méltosagos Tanácsa és ezen dologhrais destinált bőcsületes Orszagh Statusi deliberatiójából, mostan az mi kgls Urunktól Dées Várossának Nemes rendi kőzőtt valo Complanatiojára exmittaltattot Commissariusok(na)k el igazétása [Dés; Jk 13b]. *1672:* Az mi penig, Uram, Kegyelmed elmenetelít illeti, bizony dolog sokaknak igen csudásnak tetszett ugyan s kiváltképpen hogy avagy csak mostani öszvegyűlésit az tanácsnak meg nem várta Kegyelmed [TML VI, 309 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1677:* A' mint mostani választot Iffiu Urunk ő Nagysága, azonképpen a' Gubernator-is[a] Tanács hire nélkül absoluta authoritate, kőzönséges Ország dolgaiban semmit ne cselekedgyék, holot az elébbeni Conditiokbanis mindenüt conjugáltatot a' Gubernator és Tanács authoritássa, és ez után-is a' szerint légyen conjugálva [AC 35. — [a]Kemény János]. *1704:* Titkon cselekedte, noha még a fejedelemnek is nem

szabad titkon a tanács híre nélkül az országból kiküldeni és írogatni, articulus szerint, annál inkább nem alábbvaló embernek [WIN I, 162 Bethlen Miklós elleni vádpontok]. *1710:* Annyira is beszínlé magát a fejedelemasszonynál, hogy valamit az egész tanács elvégezett, egyedül elrontotta a fejedelemnél[a] [CsH 159. — [a]Vajda László]. *1710 k.:* Mind a fejedelem, mind a tanács és főrend, mind az ország, státus Telekitől függ [BÖn. 695].

Szk: *~ot gyűjt. 1657:* az fejedelem ... engemet expediálna haddal segítségére[a], mert késő volna még tanácsot gyűjteni, s az hadak eleiben is mást hívatni, készíteni [KemÖn. 185. — [a]Matei Basarab havasalföldi vajdának] ✱ *~ összehívatása. 1671:* Tetszenék azért, kegyelmes Uram, hogy Nagyságod ezen németeket az tanácsnak öszve hivatásáig tartóztatná ott [TML V, 528 Teleki Mihály a fej-hez] ✱ *moldovai ~. 1665:* Az moldavai tanács discurálván felőle[a], azt találták fel, egyáltalyában azok vagy Havasalföldében, vagy Erdélyben, vagy Magyarországban egyeznek meg egymással [TML III, 481 Naláczi István Teleki Mihályhoz. — [a]Afelől, hogy az oroszok miért indultak el nyugat felé] ✱ *titok ~. 1665:* Többet írok Kegyelmednek még ezelőtt harmad nappal és levelemet Kegyelmednek megírván, három naptúl fogva, úgy mint azolta addig instáltam az titok tanácsnak pro majori securitate, hogy elhiggye urunk, hogy ezekben nincs fraus [TML III, 473 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

8. tanácstag, tanácsos; membru în consiliu; Ratsmitglied, Rat. *1569:* Myerthogy my Maros zekken leweo Vdwarfalwat az my hywwnknek wytezleo Banffy Palnak Tanachywnknak mas Donatio lewelwnk altal feo nepek lo feyek es ot valo drabantink kywwl eoreokbe attwk. Paranczollywk neked ereossen, hogy ez lewel latvan mingiarast ez meg irt wdwarfalwat bocsasd Banffy Pal kezebe [SzO II, 245 fej.]. *1590:* Kerik azert Biro vramat varosul Valazzon ket vraimot tanachi keozzwl, kikel egye(te)mbe Veghezhessen meg Maradandokeppe(n) [Kv; TanJk I/1. 145]. *1608:* Mivel hogi my Kendi Istuan vram Tanachiunk es Cancellariusunknak meg tekintuen hwseges, es alhatatos zolgalattiat ... zamos Uyuarat minden hozza tartozando iok es Jozagokkal ... eo kg(ne)k inscribaltuk, es adtuk [Törzs. fej.]. *1671:* ő Nãga ... se kővettséget ne instituállyon az Tanácsoknak tetszése és meg edgyezett akarattya nélkül | Ha penig annak vacantiaja történnék mentül hamaréb a' Tanácsok edgyező ertelemből mást alkalmatosb substituállyon ő Nãga és a' közelebb kővetkezendő Gyülésen, az Országis approbállya [CC 7, 10]. *1677:* hazánknak mostani első rendeit, tanácsit, ẽrdemes Tisztviselőit, állapottyakban, tisztekben, hivatallyokban, a' kik meg-akarnak maradni, ő Nagysága[a] meg-tartya [AC 25. — [a]I. Rákóczi György]. *1678:* én úgy látom, hogy ő ngok sok rendbeli kegyelmességek ezt az nemzetet úgy ő ngokhoz vonták, hogy nem hogy én csak egyedül, de még az tizenkét ő nga tanácsi is legkisebbik méltóságok ellen való dolgokra és helytelenségre sem inducálhatnák [TML VIII, 126 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1679:* javallanám ... az consultatióból egy tanácsot sem kellene elhagyni, sem szászt, sem magyart, sem pápistát, sem egyet, sem mást, lenne az expeditio az egész tanács jelenlétében [TML VIII, 455 ua. uahoz]. *1710 k.:* azt végzők: a gubernátor csak egyedül jőjön be postán Szebenbe, a többi tanács maradjon Fejérvárott [BÖn. 946].

Szk: *belső ~. 1617:* Pechy Simon Vramnak eo Naganak bolseo Tanaczanak es feo Cancellariußanak [Ks G. 25] ✱ *esküdt ~. 1599:* Mi Septimia Havasalföldnek fő püspökje ... Preda Poztelnik ... Ztroya Stolnik, Viztler Antony, Armas Zawa es Poharnok Serban, az havasalföldi Mihály vajda ő nagysága boeri, es esküdt tanácsi [Tirgovistye (Havaselve); EOE IV, 305 Mihály vajda és bojárjainak hitlevele]. *1602:* Biro vram eo kglme, eskwtt thanachywal egyetemben ... az I(nctus)nakis szawabol cognoscalwan az eo chielekedetith; az felljewl megh yrtt deliberatiot minden czikkeleben ratificalthaak [Kv; TJk VI/1. 576] ✱ *guberniumbeli ~. 1700:* Mű Sárosi János, és Conrád Samuel Romai Császár, és Koronás Király Kglmes Vrunk ő Felsége Erdélyi Guberniumbéli Tanácsi, recognoscalljuk ... hogy in Anno 1700. Die 9. Mensis July, kérének műnket az Méltóságos Vrak[a] ... hogy mennénk el az Méltóságos Catholicus Urakhoz [Törzs. — [a]Köv. négy név] ✱ *hites ~. 1684:* Ugocsai Mátyás kovács az nemes <város>nak egyik hütős tanácsa [Dés; MNy XXXIV, 120] | Kászoni Szabo István ezen városnak egy<ik> hütös tanácsa, az szabó céhnek c<éhme>stere ... Makai Bá<lint> ez nemes városnak egyik hütös tanács<a az> csizmadia céhnek céhmestere [Dés; DFaz. 10] ✱ *titkos ~. 1764:* Mlgos L Baro Magyar Gyerő Monostori Groff Kemény László Ur a Felséges Regnáns Királyi Majesztas Belső Titkos Tanács Hive, Arany kolcsos komornyikja, és Nemes Erdélly Ország 's hozzá tartozo Részeinek nagy Méltóságu Emeritus Gubernátora és e Hazában ő Flge Komornyikja ő Excellentiája [Kv; TGsz 35].

9. tanácsadó személy; sfetnic, sfătuitor; Berater, Ratgeber. *1605:* Bocsátottuk Pettky János uramat, tanácsunkot és kegyelmetek között valo generalisunkot, azonképpen Zuky Gáspár uramot ... hogy az mely kevés subsidiumocskát és ajándékot kegyelmetek ... igért, azt ... felszedessék [Barabás, SzO 355 fej.]. *1621:* nem tudom ha tanacz vagye vagy eôrdôgh vagy de nekedis szinten vgy mondom [Dés; DLt 345]. *1630:* En Somkereky Erdely Istwan, eo Felsegenek Thanacza es Thorda uarmegienek feó Ispannia [Gyf; BálLt 47]. *1664:* Hírek itt az töröknek nagy készületi és hogy most az két oláhországi hadakat hivatja az fővezér maga mellé bizonyos számu tanácsokkal [TML III, 84 Teleki Mihály Kászonyi Mártonhoz]. *1668:* Magát pedig azt az hadnagyot mindjárt küldték az portára, kinek beszökését tulajdonítják 13 vármegyéknek az német császár tanácsi [TML IV, 303 Pelei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1672:* tudósítson Kegyelmetek, az az dolog mint és honnét indíttatott; azzal urunk mit akar és mi formában akar procedáltatni ő nagysága? hivei, tanácsi közűl kik tudják? [TML VI, 98 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

Szk: *belső (titok) ~. 1631:* küldőttük ez mi titkos belső Tanácsunkot [KJ]. *1657:* megjüvendölém, hogy mihelyen Kassai István érkezik, ki az fejedelemnek leghitelesb, belsőbb tanácsa vala ... ottam elbontja[a] [KemÖn. 186. — [a]Az egyezséget Vasile Lupu előzéséről]. *1675:* Roter és más egy nagy ember, belső tanácsa ő felségének megholtanak Bécsben [TML VII, 7 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1791:* Néhai B:EM: Mlgos Groff Bethleni Bethlen Miklos F. A. R. Császár Arany koltsos Komornyikja, Belső Titok Tanátsa, a Nemes N. Erdélly Országi Fejedelemség Fö Igazgato Tanáts egyik Tanátsossa [JHbK XXVI/10] ✱ *hadi ~. 1662:* Gróf Homonnai Jánosnak nagy sok levelei fogattatván el a mieinktül, mind császár, s mind a hadi tanácsok előtt nagy invectióval vádolja vala a palatinust, hogy császárnak ollyan derekas hadaival semmi haszonra való dolgot végbevinni nem tudott volna, nagy részét idevezetvén az ármádának [SKr 238].

10. *vall* útbaigazító, felvilágosító; călăuzitor, îndrumător; Berater (Religion betr.). *1710 k.:* egyedül az Isten volt az én tanácsom [BÖn. 749].

tanácsadás sfat, povaţă, povăţuire, îndrumare; Beratschlagung, Beratung, Raterteilung. *1596:* Masod tanach adasom ez: te Cemmentes ky uagy, hogy az meg tanolt, es vegzet tudomanyodat Mas ember zouara elne hagiad, Mint az Jart vtat az Jaratlanert, Mert karat vallod [Nsz; MKsz 1896. 355]. *1660:* Írja, Uram, Kegyelmed, hogy magamat jól viseljem, mely Kegyelmed jó tanácsadásáért Isten sok jót adjon Kegyelmednek érette [TML I, 557 Teleki Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1662:* De minekelőtte válaszunkat vette volna, megindult őkegyelme, és az elszánt dologban hogy a tanácsadás késő, abból is akárki eszébe veheti | Azért teszi elő ezt Jetró amaz ő tanácsadásában ... Válassz erős férfiakat, istenfélőket [SKr 473, 691]. *1665:* Kegyelmed bús szívét Isten vigasztalja, s jól vagyon, az tanács adásban nem kellene igen elmenni, néha az igaz mondásért betörik embernek az feje [TML III, 521 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1669:* Jó tanácsadásodat, édes lelkem, felette igen kedvesen és bizony igen nagy szeretettel vettem [TML IV, 489 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1671:* várom Kegyelmed tanácsadását, mitevő legyek [TML V, 620 ua. Naláczi Istvánhoz]. *1679:* mindenek felett tudósítson az ő naga akaratjárúl az én Kővárba való menetelemrűl, maga is Kgld édes komám uram adja jó lélekkel tanácsadását, mit cselekedjem és kövessek, ne járjak, úgy mint az elmúlt esztendőben [TML VIII, 512 ua. ua-hoz]. *1710 k.:* sem magunknak, sem pedig tanácsadásunknak, sem tudományunknak semmi hitele és keleti nem volt előtte[a] [BÖn. 944. — [a]Rabutin előtt]. *1782:* En békételenkedvén ... hogy a' Productionk mitsoda rosz uton modon ment véghez, mivel más uton végbe mehetett volna, egy szép Instantiát irtam Papai István uramnak, hogy már eddig élvén tanács adásával, ezutánis igazitson bennünket [Torda; KW Vall. 21]. *1823–1830:* főképpen kell megtartani a Sz. Pál apostol tanácsadását: Az Írásnak magyarázatait meg ne utáljátok, mindeneket megpróbáljatok, ami jó, azt megtartsátok [FogE 220]. *1841:* (Rózsit) küld el ha magát még is az előbeni módon viselné — mert különben kételen lészek idegen Tutorság alá rendeltetni — ha az én Tanáts adásommal meg nem elégszik [Veresegyháza AF; DobLev. V/1235].

tanácsadó sfetnic, sfătuitor, povăţuitor; Ratgeber, Berater, Konsultant. *1599:* az Ifyu Bonchiday Gergelj özue zolalkozek ötves Bartossal es Zakal Benedek monda Hogj ez ola sogoraban Hitte él magat mert ninchen annal Job tanachadoia [Kv; TJk VI/1. 303a Martinus Bajuz vall.]. *1600:* Mw Mihaly Olah Hauaselföldenek Vaydaia az Chyaszari es Kiralyi szent Felsegnec thanachy adaia, Erdeljen helytartaia [Hr 1/5]. *1614:* Tittkosi Dengeleghine Azzoniom es az Feyedelem keözt Janos Deak, Kendi Ferencz Vyhely Marton voltak. Tanaczyadokat kik voltak ne(m) tudom [Nsz; VLt 53/5267 G. Keörtuelyesi (21) vall.]. *1657:* meghalván Báthori István, az gyermek fejedelem is nevekedvén s melléje rossz tanácsadók férkezvén, az ifiú elme könnyen megvesztegettetett [KemÖn. 20]. *1661:* én is bánom, nem jöttél Medgyesre, kiben látom ki volt eszköz; nem a fejedelem annak derék oka, hanem voltak tanácsadók is [TML II, 173 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1676:* Én nem úgy mint tanácsadó, mert az nem enyém, hanem Kegyelmed tökéletes szolgája, jovallanám manifestáltatni urunkkal az dolgokat minél hamarébb, hogy lázadás ne következzék [TML VII, 213 Barcsai Mihály Teleki Mihályhoz]. *1677:* ha a' Gubernator[a] valakiket ártalmas tanács adókat értene lenni Iffiu Kegyelmes Urunk kőrül, a' Gubernatornak és Tanácsnak légyen authoritások, hogy admoneallyák azt az ártalmas tanácsadót [AC 36. — [a]Kemény János]. *1732:* ő Ngok(na)k semmi okos becsületes Tanács adojak nincsen még eddig, hanem Csag afféle rosz emberek a kik nem értik a dolgot [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.]. *1765:* Szaboszlai Uram azt mongya Varga Györgynek: Kurvanyád Huczfut Nyakas Embere, jó tanáts adó vagy [Szépkenyerűsztmárton SzD; Eszt-Mk Vall. 30]. *1843:* (Beszédében Varga Katalin) megmutatta a közönségnek, hogy ők már több évek ólta némely rossz tanácsadók tanításain megindulva, és hogy-mint tennének, eléggé meg nem fontolva, nyugtalankodnak [VKp 119].

tanácsbeli I. *mn* **1.** döntéshozó testülethez tartozó; care face parte din consiliu; von/aus dem Rat, im Rat, Rats-. *1565:* Szanto Andrasnak mywel hogy meg egett woltt haza az tanachybely wraim az adobol engettek megh nekye fl 2 d. 75 [Kv; Szám. 1/VIII. 120]. *1572:* Az Meszaros vraim es hentelerek keozet valo Igentelenseget ely Igazitany hattak eo k. Byro vramra es az Thanachbely vraimra [Kv; TanJk V/3. 67a]. *1585:* Amy peniglen illety az Scholanak Allapattiat, ennek gondwiseleset Erèztèk eo kgmek Biro vram kezebe tanachbely vraimmal egye(te)mbe [Kv; i.h. I/1. 19]. *1594:* Az meny feoldet penig az varos hazahoz kel zakoztani, Biro vram tanachbeli vraimal lassak megh es intezzek megh [Kv; i.h. I/1. 235]. *1605:* Erthyk biro vramtol az begywtesnek okayt, praesentaluan eo kgme Giulaffi Vramnak egy lewelet ... kiben elseoben valazt tezen az Tanaczbely vraim irasokra harom attiankfiainak es marhainknak fel zabaditasa es el bochatasa feleol [Kv; i.h. I/1. 508]. *1621:* Biro V. es Tanatsbelj Vraim ... Vrunk eo Felsege Paranczio-lattiara Waradra küldöttek Puska port Libr. 27 [Kv; Szám. 15b/VIII. 3]. *1638:* Ugyanazon nap elsőbben egy öreg, jámbor, tanácsbeli Csiszár István nevű embert (!) ... az perlengérnél, az földön az város szolgája, ország végezése szerint, hatvanat üte rajta egy pálcával [Kv; KvE 172 SB]. *1724:* Tétsi János Uram, M. Vásárhelyi hites Tanátsbéli Személy An(no)r(um) 36 [Mv; BK]. *1742:* addig el nem bocsátotta miglen minden Tanácsbéli embernek égy égy szekér fát, az aszszujából nem vitettünk [Méra K; AggmLt C. 12]. *1774:* csak egy Mihály nevezetű 12 esztendős fija vagyon, és mostan Segesvárat uraskodik egy Tanácsbéli Ur Fiacskája mellett [Pipe KK; LLt Vall. 215]. *1823–1830:* A nagyapámnak, Verestói Pálnak volt még egy testvére, Verestói István marosvásárhelyi tanácsbeli ember [FogE 71].

Szk: *alsó ~. 1584:* Az Negy valaztot vraimat kenzerichek azoknak Az Epitmenyre zewkseges es karos helieknek meg latogatasara, hogy tuggyanak (!) hol mit kel Epitheny. kik melle az Also tanachbelj Vraim keozzwlis holnap valazon Negy Vraimath [Kv; TanJk V/3. 281b]. *1586:* Az keobeol igazitasat eo kgmek hattak Az Also tanachbeli Vraimra [Kv; i.h. I/1. 27].

2. döntéshozó testületbe való; din consiliu; (im Rat) stimmberechtigt. *1604:* Eotwes Andras Vram myerthogy Tanachbely foglalatossaga miat nem erkezyk az oztobirosagra eo kgme helyet valaztottak Radnothy Miklost [Kv; TanJk I/1. 468].

II. *fn* döntéshozó testület tagja; membru în consiliu; (stimmberechtigtes) Ratsmitglied. *1567:* Az w felsege paran-

cholattia zerent my töruen zerent illien Concordiaban hoztuk mind a ket felt[a] az my zentenciank zerent ... mely mi vegezet Zentenciankat es el wegezet articulossinkat mind az ket fel tudny illik az tavaly folnagy Nagy Lazlo es az Wy folnagy Istuan biro Tanachbeliek etc. es az kösseg kezűl[b] [Vizakna AF; TT 1881. 191. — [a]A vizaknai folnagyot és a város közönségét. [b]Köv. a nevek fels.]. *1737:* Nem kűlőmb(en) perjuriája ebből is elucescál az Anak hogj midönn ezen Désі Tanáts beliek közzűl a Communitásnak, tempore Candidationis tettzett ... Hadnagjot Candidálni, akkor ő kglménekis tettzett [Dés; Jk 248]. *1742:* ă jobb jobb földeket ă Tanácsbéliek, és Ispányok s azok(na)k Komjai, Baráttyi birván, mind ăzok égy szál buza dézmát nem adnak [Kv; AggmLt C. 12]. *1764:* A Karátson fáját a tizenkét Tanátsbélieknek meg vitette [Méra K; i.h. C. 30].

Szk: *alsó ~. 1578:* vegeztek eo kegmek egez varassul hogy senky ez vtan sem chionka wyu galleratlan, Mentebe, sem chizmaba papuchba sem gattiaba, hanem tanachy hazhoz illendeo varossy tyztesseges ruhaba Ieoienek mind also felseo Tanachbelyek be [Kv; TanJk V/3. 172a] ✳ *felső ~. 1578:* Amj az iffiuság keozt valo zertelenseget illety es egieb modnelkeol valo dolgokat nezy eó kegmek, halaztottak az also tanachyra hogy az feo feo vraimmal az felseo tanachbeliekkel zolwa(n) es ertekezwe(n) minde(n) io moddal vegezzenek, a my az tyztesseges eletnek es allapatnak iffiusagunk keozt valo megh maradassara ille(n)deo leze(n) [Kv; i.h. V/3. 172b].

tanácsember tanácsadó; sfetnic, sfătuitor; Ratgeber. *1705:* ma olyan hír jüvén idebé, hogy a kurucoknak harcok lött volna az armadával és megverték volna a kurucokat, tízezer elveszvén bennek. Melyet a generál megtudván igen tudakozta, hogy kitől eredett. Mondották, hogy Christoph Samuel nevű tanácsembertől jött [WIN I, 592].

tanácsgabona a városi tanács gabonakészlete; stocul de cereale al consiliului orăşenesc; städtischer Kornvorrat. *1610:* A quartáról gondoskodó uram fizetésébe ... rendeltenek (így!) ... az tanács gabonának az quartajat azonképpen az penna mustnak is az quartajat [Kv; TanJk II/1. 86 — Pataki József kijegyzése].

tanácsház clădirea consiliului; Rathaus. *1559:* Elewzewr ... Byro Wram ew kegyelme Myndenyk Mezarost kyk yth Coloswarth lakyk (így!), a Thanacz hazba Be hywassa ... Ees wgyan waloba Reya kerdgye ha Mezaros mesthersegewel ... akar elny az varoson ah wagy, Thewzerseggeth akar yuzny [Kv; TanJk V/1. 57]. *1561:* Hog' az Wrnak ide ala meg irot eztendeieben eg' meg zokot es bizonios napon az my Thanach hazunkban egez Tanachul wlnenk ... Nemelly tob vĝan azonfele ides mesterekkel ozue kyk ez warosba laknak uala iouenek my elǫnkbe Es mynd az egesz tob ǫtwesmesterek kepebe illyen ielentest tǫnek [Kv; ÖCArt.]. *1573:* Varga Lazlo Azt vallia hallotta az Thanach haznal hogy valamy lewelet Emlegetnek volt Pitter Bemyk es Cristamus deh eo Nem hallot semy lewel zagatast Bemykteol [Kv; TJk III/3. 108]. *1585:* el menwen az tizteletes szemilth, Eeottweoss Janost az desy Byrotth az tanaczyhazba meg talalwan w magatth szemily szerintth polgarywal egyettembe [Dés; DLt 220]. *1597:* Teólchieres Adammal foldoztattam meg a' Tanachj haznak az also hazbeli Cristali Ablakokat kihez adot 6 1/2 Cristali talnert ... d 65 [Kv; Szám. 7/XII. 23 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1614:* a holtestet[a] régi szokás szerint a Tanács házába hozták [Kv; TJk VII/2. 231. — [a]A gyilkosság áldozatát]. *1621:* Az Farkas Vczay Clastrom kapuianak dezkaiat el Rontua(n) es hasogatua(n) ... czinaltattam megh. Az Tanach haztol viuen dezkat hozzaia, Attam lecz zeget az fel szegezesere Nro 35 p(ro) f — d 4 [Kv; Szám. 15b/XI. 285]. *1655:* nekem Kobzos Istvân sugva mondotta, hogy Joo János vet volna el, es az Tanács ház előttis ezzel iteràla, hogy mégh megis sebhették az Oláhokat [Kv; CartTr II. 889 Mich. Csepreghi (53) vall.]. *1703:* mikor már die 26 Junii a tanácsháznál számba adtam volna, és ezen munkától meg is szabadultam volna, holmi egyéb dolog interveniála, amely miá expediálának [Kv; KvE 276 SzF]. *1704:* így felmenvén a tanácsházhoz, a palotára bémennénk és a két instellátor úr egymás mellé ülvén, a gubernátor az szászokat szépen köszönté, kire az új polgármester amint lehete replicála | Ma Acton uram izenvén egy fendriktől a Tanácsházhoz a Toroczkai Péter szabadulása felől, mikor is a fendrik onnan kihozván, a több szegény Töroczkaiaknak szörnyű keserűségekre amazokat rabságban hagyván, és ugyan a fendrik a Bethlen Sámuel uram szállására kísíré [WIN I, 204, 299]. *1712:* A férfi szerszámát, kit maga[a] csinált volt bőrből, a tanácsházban felfüggesztik, hogy mindenek láthatnák, osztán a nyakába kötik, és vele együtt megégetik [Kv; KvE 255 VBGy. — [a]Egy magát férfinak kiadó leány]. *1846:* Gazdája által hus mérésre használt híbás (Schlágja) mertékje ... — a panaszlo által hibásnak fel jelentett Schlágját ... a' Tanáts házhoz fel hozattuk melynek körtvélye két ó és egy uj vas karikákkal kőrűl övedzve csucsa végén egy kissebb uj vas karikával őszve foglaltatott [Dés; DLt 698].

Hn. *1781:* az Ó Tanáts Háznál [Mv; MvHn]. *1862:* Uj tanáts ház alatt nyulo kis piatz [Mv; i.h.].

Szk: *alsó ~. 1585:* 17 Juny Az Also Tanachas Ablakara wottem B. vra(m) es Tanach hagiasabol 6 1/2 szing zold Barazlait ... f. 1 d. 50 [Kv; Szám. 3/XVIII. 24a Gellien Imre sp kezével]. *1593:* lakatos balintnak attam hogy az also Tanaczy haz kemenczeienek az aitaiara 2 sarkat Czinalt, es az was aitot fel Czinalta, az kwseo kemenj aitonak sarkat megereossitete f — d 20 | Kwmies Peternek fizettem, hogy az also Tanaczy hazynak az kemenczeie el Teoreot wala wy melieket Czinalt fel teotte es az kemencze labait meg fodozta f — d 32 [Kv; i.h. 5/XXI. 64, 65] ✳ *felső ~. 1586:* az felseo Tanachi haznal valo zoba padlasi keozeót Nagi hasadasok voltak [Kv; i.h. 3/XXIV. 39]. *1653:* Főzettem ... az Also, es Felső Tanacz hazhoz ... Vaiba(n) rantott pankokat Es kalacz pankokatis Sűttettem tt f 1 d 15 Atta(m) Nadmezett reaia ... d. 35 [Kv; i.h. 26/VI. 413]. *1668:* Mi Joo Janos, Stenczel Andras, es Lutsh Mihaly, Colosvarat lako Nemes szemellyek ... in Anno 1668. die 1 novembr(is) varasul az felseo Tanaczhazban egyben giűlven leottűnk volna [Kv; KvLt I/180] ✳ *közönséges ~. 1772:* Margitai Szabo János a mikor itt a Nemes Város közönséges Tanáts házánal kortsomáros volt szememmel láttam hogy mikor a Pajta hijjárol szénát le vetett volna a pipa a szájába volt és a le hánt szenát fel ölelvén pipászva vitte bé [Dés; DLt 321. 66b–7a Andr. Bara (42) ns vall.] O **Hn.** *1755:* a' Poktos Utzában a' Nap kelet felőll valo soron a' Város Közönséges Tanáts Házánál [Mv; EHA] ✳ *régi ~. 1786:* a régi Tanáts ház alatt lévő két boltos kortsomárlo házakért porkoláb háza alatt lévő pintzével edgyűtt [Mv; MvHn] ✳ *várbeli ~. 1646:* Ácsoknak ualo fizetes ... Georgy Mesternek (: az varbeli Tanacz hazat hiazuan :) dieb(us) 4 fl. —/ 80 [Mv; AAll. 6].

tanácsházhely tanácsházi telek; loc/lot cu clădirea consiliului; Rathausgrund. *1745:* a régi Városháza mellett fel járo ut alább ... a feljebb megírt Tanács ház hely [Nagyida K; Told. 9].

tanácsi 1. vmely tanácshoz tartozó; din consiliu; den Ratbetreffend, vom Rat/Magistrat, Rats-, Magistrats-. *1671:* Hogy ez hazának mostani és léjendõ elsõ rendei, Tanácsi tisztviselõi, kiket az Ország õ Nagyságával edgyütt érdemesnek itél, Tisztekben, állapottyokban, a' kik megakarnak maradni, õ Nãga meg-tartya, nem akarokat nem kénszeriti [CC 21]. *1672:* Mivel hogy Regner Márton Ur(am) eo Kge Iffiu mesteri ordob(an) leven ha eo Kge az nemes Tanaczi Assessori ordob(an) meltoztatott, aval megh szabadulhata az Iffiu Mesteri szolghálat es tereh viselés aloll [Kv; ÖCJk].

2. ~ *gyűlés* tanácsülés; şedinţă de consiliu; Ratssitzung. *1871:* 1871. Februarius 14-n kebli tanácsi gyülés tartatott Benedek Pál helybeli pap elnöklete mellett [M.bikal K; RAk 287].

3. ~ *rend* tanácsosok testülete; membrii consiliului; Ratsherrenstand, der Stand/Körper der Ratsherren. *1663:* Kegyelmedet asszonyunk és az tanácsi rendek ... azon kéretik, hogy Kegyelmed ne szánja emberi fáradságát, legyen igen nagy vigyázásban [TML II, 632 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1670:* tudván azt is, az én Kegyelmedhez való affectiom mit kívánjon, annak megfelelni akarván, mivel az tanácsi rendnek suppleálására az mi kegyelmes urunkat õ nagyságát az ország articulussa oly igen kötelezi, hogy annak megbántódása nélkül az tanácsi rendnek tizenkét számra való töltése az jövõ gyülésrõl semmiképpen tovább nem haladhat ... vékony elmém szerint Kegyelmednél mást alkalmatosbat nem itélvén, ez órában írtam õ nagyságoknak ezen materiáról alázatos levelet [TML V, 87–8 Bethlen János ua-hoz]. *1671:* õ Nãga[a] eleiben appellálando Tõrvényekben, a' Tanácsi Rendnek nagyobb részének voxa állyon-meg, kik-is a' Decretum és Articulus szerint tartozzanak tõrvényt tenni õ Nãgával edgyütt [CC 8. — [a]Barcsai Ákos fej.]. *1677:* Hogy a' Tanácsi rendeknek, és Országos Gyülésekben-is mindeneknek, szabados voxot enged[a], minden féle panászolkodásoknak és igasságoknak elõ számlálására [AC 28. — [a]II. Rákóczi György]. *1688:* Az mostani allapothoz keppest szüntelen valo continuuskodasa kivantatva(n) az Tanacsi rendnek es Deputatus Hiveink(ne)k õ Kglè(ne)k ... Teczett ... hogy bizonyos summa penz vettessek fel keglmetekre [JHbK XXXII/5 fej.]. *1692:* occuralta(na)k oljan nagj dolgok, a' melljeket a' mi kedves Atjánkfiaival a' Tanacsi rendel õ kglmekkel el ne(m) igazithattu(n)k [UszLt IX/76. 22 gub.]. *1698:* el maradván édgj nehany szükséges nagj dolgok, azoknak el igazitásara rendeltük a mi kedves jo akaro atyankfiai a Tanacsi Rend eo kgk edgjezeõ akaratjabol G(ene)ralis ország gjülését Segesvárrá [i.h. IX/76. 63 gub.]. *1700:* Tanacsi Rend: Makai Mihaly ... Tanacsi Rend: Kerek György ... Tanacsi Rend: Horvat Laszlo ... Tanacsi Rend: Szigyarto Janos [Dés; Jk]. *1704:* Az méltóságos úr gubernátor uramhoz és az méltóságos tanácsi rendhez és az egész méltóságos és nemes gyülekezethez õnagyságokhoz, õkegyelmekhez, alázatos rabi instanciája gróf Bethlen Miklósnak [WIN I, 174]. *1710:* De már a dolgok súlyosodván és két fegyver közé tétetvén Erdély, mivel az ország mindenkor egyben nem gyülhetne, a tanácsi rend pedig nem akarna magától olyan nagy dolgokhoz szólani, hogy jövendõben is ha mi következnénk a hazára, a tanácsot ne okoznák, a státusok negyven személyből álló Deputatiót rendelének a fejedelem és tanácsurak mellé [CsH 201]. *1710 k.:* mikor már, hogy már úri névre kaptam, ab anno 1688-tól fogva, hogy a tanácsi rendbe mentem, annál inkább azután nagyobb állapotomban, az én rendtartásom asztalomnál ez volt[a] [BÖn. 518. — [a]Köv. a részl.].

tanácskérdés a tanács kérése, tanácsi kérés; problemă de consiliu; Ratsuchen, zu beratende Frage. *1590:* Az Waros pereynek gongia Wisselesere valaztottak az eleobby vraimath Balas kowachot, Mintler Jstwant, De ha mely eoregh dologh talaltatik, tanach kerdesre talalliak megh ez vraimat[a] [Kv; TanJk I/1. 128. — [a]Köv. négy név].

tanácskozás consfătuire; Beratung(en). *1592:* Towabba eleob menwen eo kgmek tanachkozasokban, veottek eleo varosul es examenbe vetettek az Also tanach Byro polgar kewansagat, hogy el ne(m) hagyatnak eleteoket az tanach hazban valo sok foglalatossagokert, hanem fizetest kewannanak az varostol [Kv; TanJk I/1. 176]. *1619:* Azmi hír hallatott nagyságodtól az keresztyén fejedelmeknek néműnemű tanácskozásokról az muzulmán nemzet ellen, hiszem jobb, azmint magát arra ígíri, hogy az hatalmas császár ellenségit olyan láb alól tisztítsák õ magok el, ne az hatalmas császár [BTN[2] 266]. *1657:* (Kassai István) megmutatá ... hûségét ... noha már ezeket az fejedelem is benne megesmérte vala, mindazáltal valami békesség tractájára is lévén hajlandósága az fejedelemnek, arról való tanácskozásra kihívatta vala [KemÖn. 254]. *1662:* Palatinus ... beszálla Szerencsbe, az ármádát is a vár alatt kétfelõl való térségre szállítván, hogy ott valahány napon mind magok pihenjenek s az ármádát is nyugtatnák, míg egymás közt való tanácskozás által azt elvégezhetnék, mit kellene már továbbra cselekedniek | Ezek után is a fejedelem minden igyekezetivel, tanácskozásával váltig rajta vala, azt a nagy sokaság pusztító ellenséget megütni mint s hogy kellene? [SKr 224, 447]. *1679:* Naláczi uram 18-adik indult Drinapolybúl; Kapucsi passa is jõ õ kegyelmével. Sok tanácskozások volt, az fõvezér az dolgokban tetszését is kívánta, jól is concludáltak [TML VIII, 401 Teleki Mihály Kende Gáborhoz]. *1704:* Az elmúlt éjszaka tizenkét órakor az estéli tanácskozásnak effectumát láttuk, mert az cancellariust, úgymint Bethlen Miklós uramat maga szállásán megfogván a németek, vitték a commendans házához, oda, ahol Szász János volt fogva, és ott szoros õrizet alatt õrzik a németek [WIN I, 110]. *1746:* a Falusi Legények Tántzra és az egész Falu is holmi tanácskozassakra ... oda gyültenek [Kissajó BN; Ks 7. XX. 19]. *1787:* Kemény Responsabilitas alatt kõteleztetnek a' Falusi Notariusok minden leg kissebb magát az helységben elõ adando Rendetlenségeket, vagy valami Tõrvéntelen erõszakoskodásokra tzelozó Tanátskozásokat ... a Proc. Szolga Bironak, és Commissariusinknak bé jelenteni [Torockó; TLev. 3/1]. *1802:* a' meg Iteltekre nèzve kivánván mì a' Tekintetes Executor vrral edgyütt a' Triumphans Fel peres Aszszony õ Ngát igasságoson ki elégittetni ... fõképpen az àltalunk in Facie locí meg hûtöltetett feles számu Molnaroknak, és ... Commetanèusoknak ís edgyütt lett Tanatskozàsokbol [T; BLt 12 Véglai Horváth Gáspár szb kezével]. *1847:* Csernyicán tanácskozásait tartotta[a] fenn említett Szikuje Mittal, Szikuje Györggyel és Tyászk Ursszal [VKp 219. — [a]Varga Katalin].

Szk: ~*t tart. 1823–1830:* vagyon a lutheránusoknak egy Fõconsistóriumok, mely az elektornak minden közbejöve-

tele s híre nélkült folytatja az ekklai dolgokat teljes hatalommal, és ez mindenkor Lipsiában tartja a maga tanácskozásait [FogE 196]. *1847:* Nevezze meg név szerént rendre a tanú, kik voltak azok, kik néki[a] szállást adtak és eledelt szolgáltattak? Kik voltak azok kikkel tanácskozásait tartotta? [VKp 209 vk. — [a]Varga Katalinnak] ✳ *álnok ~. 1635:* In anno 1635 tanácskoztak az kálvenisták ... hogy az fejedelemtől megnyerhessék az piacon való templomot ... az Istennek kegyes providentiájából az ő álnok tanácskozások semmié lőn [Kv; KvE 167 SB] ✳ *előleges ~. 1862:* a' T. Esperes Ur a' T. Papokat egy előleges Tanátskozásra hivja meg April 28ára Sz. Lónára [Gyalu K; RAk 68] ✳ *falu ~a. 1843:* Minthogy én a falu tanácskozásaiba bé nem folytam, s tőlem titkolództak is, a lehető egyezésről Varga Katalin s a három faluk között, az előbbeninek fáradsága jutalma iránt, nem tudok semmit [VKp 99] ✳ *hosszas/hosszú ~. 1662:* Az megírt módon boldogtalan vége lévén Báthori fejedelem uralkodásának, az ország státusi közönséges gyűlésekben ... nem is hosszas tanácskozással Bethlen Gábort ... azon 1613. esztendőben 23. die Octobris mindjárt választották vala fejedelemnek, s ugyanakkor inauguráltatott is vala [SKr 93]. *1676:* én bizony úgy hiszem, hogy nem volt arról igen hosszú tanácskozások [TML VII, 134 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz] ✳ *különös ~. 1769:* kegyelmetek, kik ado Terhe alat vannak hol égy, hól más hellyen égybe Gyülőkeznek, különös Tanátskozásokot tartanának ... erre nezwe pörontsoltatik ... hogy az afféle gyülésektől magános tanátskozastol meg szünnyenek [UszLt XIII/97] ✳ *magányos ~ → különös ~* ✳ *titkos ~. 1618:* 7 die Septembris botorkázék csak vbiter az fülembe, hogy az titkon forgott tractában előforgott Báthori András dolga, hogy ha Nagyságod meg nem adja Jenőt, megadja Báthori András. De semmi bizonyost erről nem tudok, mert csak futó hírben hallottam, hanem ha az sok titkos tanácskozásba esett volna [BTN[2] 135]. *1786:* A Nsgtok féle jobbágyai még a Czigányokis ki kőlteztek a Nsgtok főldéről mind egyig ... s mostis tsak a sok titkos tanátskozásokb(an) tőltik idejeket [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

tanácskozhatik tárgyalhat; a putea discuta/vorbi cu cineva despre ceva; (sich) beraten können. *1619:* ott egy helyen megtalálná Nagyságod az uramat ... Egy nap eleget tanácskozhattok [BTN[2] 290–1].

tanácskozik 1. (meg)beszél/tárgyal vmit; a discuta/vorbi cu cineva (despre ceva); (sich) beraten, (be)ratschlagen, Rat halten. *1570:* Byzonsagh Nagy Neste ezt vallya hogy egy Nap Zombaton mykor az Zabo Balinthne Marhaya ely vezet volt, Esthwe Nyolchorakor Lattha, az legent ky az Marhat ely lopta volt, hogy az Kalmar Andrasne Kamarayaba Be haytot volt hozza, Es otth Sokaigh Tanaczkoztak egymassal [Kv; TJk III/2. 66]. *1581:* az Regy attiainknak dychyretes Moggiokat es regy Rendtartassokat kowetwe(n) ha kyhóz mennek vagy urhoz vagy gjwles kozybe vagy feyedelem eleibe tehat Megh ne zakadozzanak hane(m) eggywt legienek es eggywt vyssellyenek minde(n) dolgokat Mindenek előt, ne hogy egyk Imide az masyk Amoda Tanachykozzek es eggyk se erchie az massykat [Kv; TanJk V/3. 245a]. *1597:* Ifiabik Zigiarto Balint Coloswary ... wallia. Amy az fogoli maga mentseget illety hogy az menyegzeon walo wendegek ew ellene conspiraltak wolna es az vegre egimassal sokat tanachkoztak suttogtak wolna, hogi megh eolliek, io lelky ismeret zerint hiteom vtan mondom hogi ackor semmi tanachkozas ew ellene nem uolt [Kv; TJk VI/1. 29]. *1603:* Chiwka Gergely ... vallia ... varga Janosne ... az biro vram zolgaiawal Gasparral bezelgetet, de en azt ne(m) tudom mireol tanachikoztak [Kv; TJk VI/1. 689]. *1634:* a' meg zálogoltatott cselédek arra jöttek Angyalosra véllek tanátskoztam [Angyalos Hsz; HSzjP Imreh Josef (46) angyalosi gy.kat. vall.]. *1655:* És arról kezd[a] tractálni és tanácskozni: hogy mi lészen ebből a rosz dologból, és mint kell opprimálni? [ETA I, 158 NSz. — [a]A fej.]. *1710:* Sokat tanácskozának ketten Telekivel, miképpen férhessenek Vajda Lászlóhoz, mert árultatásnak még csak árnyékát sem kaphatnák vala ellene [CsH 180]. *1736:* a Rácz Püspök Esaiás Antonovicznak, vagyis Vladikanak egy Ignátus nevü botránkozással tellyes életü diaconussa a falukra ki jövén ... tractáltak, és tanácskoztak ettzakának idején [Hurm. XV/II. 1660–2 Popovics Pap Mihály esperes és társai Bihar megyéhez]. *1751:* Mű oda künnis eleget tanatskozank , régi Oláh és Görög írásainkrol emlekezvén, de soholtis egj szonak nem tanáltuk hanem egj mástol meg külömböztető két distinctus névnek[a] [Nsz; TL 42 Alex Lazer (52) vall. — [a]A Toma és a Timófi nevet]. *1762:* Hogy tanatskoztanak valo (!) az Plebanus ur meg ölese iránt, tsak köz beszéd, ex auditu certo senki nem inferallya [Torda; TJkT V. 120]. *1779:* Ez így lévén, tanácskozni kezdenek az apácák, mit kellessék vele[a] cselekedni, hogy híre ne menjen a klastromjoknak s magoknak [RettE 406–7. — [a]Nemes János leányával, akinek a kolostorban gyereke született egy katolikus paptól]. *1847:* Azt, hogy nálunk valakivel különösön tanácskozott volna, nem hallottam [VKp 260].

2. elmélkedik, gondolkozik; a cugeta/gîndi; sinnen, Rat suchen, nachdenken. *1811:* Sándor a' Tisztartó e'ként tanátskoza [ÁrÉ 163].

tanácskozmány tanácskozás; consfătuire; Beratung(en); Ratsbeschluß. *1849 k.:* A függetlenségi nyilatkozatnak mind magam, mind pártam ... ellene voltunk s a Kazinczynál tartott tanácskozmányunkban meg határozók erőtelyesen lépni fel ellene [EM XLIX, 549 Zeyk Károly kezével].

tanácslás, tanácsolás tanácsadás; sfat, povață, povățuire; Ratschläge, Beratung. *1628:* Foglalák el az kálvenisták az felső Appellatiumat az fejedelem akaratából az szászok számára, az kinek harminc ablaka vala; azt penig foglalták el az cementes Filstich Péter, szász nation és Kassai István ... magyar nation, és az ő tanácsolásokból addig futották az fejedelmet[a], mignem meg kellett engedni [Kv; KvE 157 SB. — [a]Bethlen Gábort]. *1630:* Ezalatt míg Rákóczi György ide bejött Erdélybe az fejedelemségre, addig odaki Zólyomi Dávid a Tisza mellett az palatinus Eszterházy Miklós népével, mely az is az erdélyi fejedelemséget kereste volna az erdélyi áruló urak tanácslásokból, az pápista urak nyughatatlanságok miatt csatázott [Kv; KvE 161 SB]. *1657:* (Bercsényi Imre) jüvén bé Erdélyben az fejedelmet is salutálá, s commendála néki egy morvai doctor embert ... jelentvén, mintha őtet hasonló nyavalyából gyógyította volna meg; melyen kapván és hívén ... egész gonoszakarójának tanácslásából megbékélt, de testi-lelki ellenségétől ellenséget ... kéretvén és hívatván; igen könnyen el is bocsáttaték [KemÖn. 93–4]. *1662:* Melly intést, tanácslást semminek tartanák, s azután Barcsainak adott hütök mellől Rákóczi fejedelemhez ismét visszahajlának | (A hajdúk) Barcsai Ákos hűségére noha mind megesküdtek vala, de sem abbéli hitekkel, sem az egri passának ott fenn megindított

intőleveleivel, tanácslásaival semmit nem gondolván, ottan melléje[a] állottak vala [SKr 477, 494. — [a]II. Rákóczi György mellé]. *1740:* ebben Ngod bölcs tanátslását várjuk mi tévök légyünk [Kéménd H; Ks 83 Zejk István lev.]. *1783:* a leg közeleb elmult 1782dik esztendőb(en) Földes Uraink tanátslásokbol az Interest meg nem adtuk [Mezőszokol K; IB. Bota Péter (62) jb vall.]. *1815:* a kapunn belől állo Biro, és Nevezett Notarius a Falu nevében és képében, a Falu és Procurator Tanátslásából, kezében lévő fáját felhuzván Repellált, ezt mondván: Repellalok a Falu nevében és képében, a kapuhaz senki ne nyuljann [Borb. II Kövendi[a] Létai Péter hütes assz. kezével. — [a]TA]. *1843:* Varga Katalin, ha ellene kivilágosodnék az, miszerént a többszer érdekelt közlakosokat lázadásra, avagy csak a földesurokat illető szolgálatok meg nem tételére is helytelen tanácslásaival unszolná, azonnal tartóztasson le [VKp 67].

tanácsló I. *mn* javasoló; care conţine propuneri; ratend. **Szk:** *~ levél. 1662:* Ezen esztendőnek[a] elein die 5-a Januarii az egri Huszain passa Jenő s Deszni alól hozzá bocsáttatván, hihető, a budai vezér parancsolatjából, Szolnokból való intő s tanácsló levelei által az hajdúságot Rákóczi fejedelemtől elszakasztani és Erdélyhez holdoltatni nagyon igyekezi vala [SKr 477. — [a]1659-nek].

II. *fn* tanácsadó; sfătuitor, povăţuitor; Ratgeber, Berater. *1677:* Fejedelmeket törvénytelen oknélkül valo tanácslók, in notam perpetuae infidelitatis incurrunt [AC 256]. *1753:* ki volt Tanátsloja meg nem nevezte [Albis Hsz; Törzs. Joh. Panczél (53) pp vall.]. *XVIII. sz. v.:* enis Gyujto Urat a' gyengéjin kezdém fogni; 's végre annyira mentem, hogy nem tsak meg ismerte azt, hogy Ngtok nem annyiban hibások, mint G. Battyaniné, hanem azt erösitette magais; hogy a' Nagy Grofné és Ngtok közt eddig folyt minden versengéseknek nem más, hanem a' kis Grofné az fő oka, és B. Zeberg a' Ngtok Seductora, rosz Tanátsloja [GyL. N. Solymosi Kontz József kezével].

tanácsol 1. javasol; a propune; raten. *1586:* Daroczy Balint ... vallia ... Mikor en foris Ambrussal perlek vala, Egy koron megh zolita Igyarto Georgy az foris Ambrus procatora engemet, Monda, Balint vram segithetnek en teneked ha Akarnek, es ha latna(m) hogy Moggya volna ... Annak uthannais vgyan Foris Ambrus procatora volt, Segitetteis, es eo maga tanachlot mith chelekeggyem [Kv; TJk IV/1. 585]. *1650:* Igaz hogi korczomaros volt, de ... az pinchebe hitta Sorbant, s ott tanaczolta hogi meg ölliek [UszT 8/64. 60]. *1657:* ha azt tanácsoltam volna: subscribáld, mert rajtad az veszedelem, így én nagyságod ellen vétettem volna [KemÖn. 161]. *1661:* aszt monda Csulai Vra(m), hogy ... az en Papi hivatalo(m) szerint kgdk ne(m) tanaczlom hogy az vértöl el idegenitse kgd az joszagot [Sófva BN; Ks 41. K]. *1665:* Tanácsolja is igen Nagyságodnak s az országnak az úr ő nagysága, hogy az töröknek igyekezzék igen-igen kedvét keresni mindenképpen s ajándékkal is csendesíteni [TML III, 375 Teleki Mihály a fej-hez]. *1675:* Kereszturi János Ura(m) ... ki s bé járt az Törvénytételkor, szintén ugy tanácslott, és kèrt mindenekre engemet, mint Vas János Ur(am) [WassLt Petrus Barabas de Albis[a] (45) ns vall. Mich. Erdős, a nagyobb kancellária jur. notáriusának kezével. — [a]Hsz]. *1764:* a nekie ellenkezőt tanátsolván, midőn belém nem mértis kapni eleget gazolkodott masokkal, akikhez nállomnál inkább illet, hogy ő vélle kedvetlen dolgokra ereszkedjenek [Középlak K; BfR]. *1767:* az egész falu Csordáját ... ezen Irtasban termett fűnek el praedalására hajtatták el, de ki parantsolatya, 's tanátsából nem tudom, mivel a falusiakat soha nem hallottam arról (!) tanátsolni [Mocs K; JHbK XLVIII/1. 9]. *1782:* a mi magunk Tanátsából mentünk vala kaszálni Senki bennunket nem tanatsolt [uo.; i.h. LIII Magyar Mitre (32) jb vall.]. *1826:* Magdas ... Bezdédre ment Complotatt tartottak Vintzével s azt Tanátsalták, hogy Magdás engemet innen ki Hánnyan [Klic SzD; JHb BáLt]. *1847:* Egyébiránt én nekiek nem egyebet tanácsoltam, mint azt, hogy tartsák magukat a csak most idézett két felséges rendeletekhez [VKp 169].

2. biztat vmire; a îndemna la ceva; anraten, zureden. *1586:* aztis[a] az Jgiarto Gieorgi tanacziabol deponaltam eő tanaczjlot arrais engem Az deponalas vtan ennekem feleletet czinalt mind az ket pőrre [Kv; TJk IV/1. 619–20. — [a]A keresetet]. *1614:* Innet az harcról elszaladván Báthori András fejedelem, minthogy az székely főembereknek feleségek, pénzek Udvarhelyre szorult volt, mindazok látni és az fejedelmet is tanácslották arra, hogy arra menjenek [BTN[2] 48]. *1629:* Filstich Péter kálvenista ember, az ki Bethlen Gábor fejedelemnek kedves embere vala ... tanácslotta az fejedelmet, hogy fél garasra váltsák be az fejedelem számára[a] [Kv; KvE 158 SB. — [a]A hamis pénzt]. *1657:* képtelen mondás az, hogy az ki igaz atyjafia, barátja volt volna, veszedelmére való dologra tanácslott volna [KemÖn. 162]. *1669:* tanácslottam Hedri uramot is, álljon melléje[a], adják meg ketten ő nagyságának az ezer tallért [TML IV, 563 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz. — [a]A sóárendás Szegedi Gyurica mellé]. *1673:* óvástjabb tanácsolják mások ezután derék hadra császárt [TML VI, 547–8 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1705:* Ezek után amikor elsőről megtorkolták volna, hogy pap és meg öreg ember lévén miért kellett arra tanácsolni Márton deákot, annak utána másnap Acton Uram hozzája hívatta és mondotta, hogy a generálnak nincsen semmi idegenebb dolog, mint amikor kálvinista pappal vagyon dolga [WIN I, 375].

Szk: *káros dologra ~. 1657:* azelőtt engemet nagy summa-ígérettel is arra nem bírhatott vala, mit hátrébb említettem, hogy kötelességem sérelmével káros dologra tanácslanám, az fejedelemasszony is tőlem titkolta az maga bolondságát [KemÖn. 140] ✱ *rosszra ~. 1840:* Csatoné bíztatta, házához bé fogadta – onnan Rettegre Szöktette, a káplárt Léányomat tractálták ... nem a' roszra tanátsolni, hanem haza-kelletett volna küldeni — jora inteni — de házamat meg rontani törekedtek [Dés; DLt 277].

3. szít; a aţîţa/îndemna; anstiften, anfachen. *1677:* az én csekély elmém szerint is az ki porta ellen tanácsolná uramat ő kegyelmét hogy cselekedjék, az hazáját s urát, gyermekít sem szeretné [TML VII, 390 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

tanácsolón tanácsadóan; în mod sfătuitor; beratend, wohlmeinend. *1677:* Néhai Bethlen Gábor Fejedelem, istenesen és tanácsolon gondolkodván, kezdette volt plántálni a' Fejérvári Collegiumot [AC 16–7].

tanácsolt ajánlott; recomandat, indicat; empfohlen, angeraten. *1879:* A Bocskoros katonát beküldtem neki, felhasználva részben az általad tanácsolt dolgokat is [PLev. 42 Petelei István Jakab Ödönhöz].

tanácsos I. *fn* **1.** tanácstag; consilier, membru în consiliu; Ratsperson, Rat, Ratsmitglied. *1591 k.:* elsöszer a

gylkost es azhoz tanachyossokat ra akartam hyuathny ... Ez föld töruenye szerenth [UszT]. *1840:* Beretzk Városi Tanátsos Finta Moyses Ur[a] [Bereck Hsz; HSzjP. — [a]37 éves valló]. *1843:* Tudom bizonyoson hogy erkölcstelen volt miolta ide S. Sz. Györgyre Tanátsosnak bé következett [Sszgy; HSzjP néhai Balog Miklos felesége Butak Sára (66) vall.]. *1856:* Katrin Lajos Egerbegyi Tanátsos [Egerbegy TA; Tolvaly lev.].

Szk: *~ok rendje. 1823–1830:* A négy fakultásbéli ordinarius professzorok[a] a mi nagyatyánktól rendeltetett ranggal éljenek és a tanácsosok rendében legyenek [FogE 234. — [a]A göttingai egyetemen] ✳ *bányászati ~. 1846:* Méltóságos királyi bányászati Tanácsos és királyi uradalmi Igazgató Úr [VKp 142] ✳ *kincstári ~. 1847:* Kincstári tanácsos és a királyi s közügyek főigazgatója, pálosi méltóságos Donáth Sándor úr, igazgatói hivatalánál fogva, azt kérdezteti a tanútól letett hite után[a] [VKp 206. — [a]Köv. a kérdés].

2. tanácsadó személy; sfetnic, sfătuitor; Ratgeber, Berater. *1589:* Nagod mynekwnk paranczhyola, Hogy my el menne(n)k Topa Zent kyralyra ... Hogy my meg Ammonealnük, meg mondanuk, Sombory Lazlo vramnak eö Nagnak az Nagod tanaczhyossanak, Es Arendatoranak ... hogy meg Engettessek az meg mondot Topa Zent kyralnak mynde(n) földey, kazallo Retey, Erdey, Zanto földey, berkey, Es mynden hatarynak Rectificatioia limitatioia [Szamosfva K; JHbK LVII. 40]. *1592 k.:* azok az feo gilkosok ... azert hywttam az tetem fely hogy ezek az en megh holt czyganiomnak balintnak halalaban reszeszek es tanacziosok kiertt mind az harmat gilkos felnek mondo(m) [UszT]. *1653:* Generalis ki lett légyen akkor? nem tudom, hanem egy urat Imrefi Jánosnak hivnak vala a legfővebb tanácsossa az urak közül [ETA I, 104–5 NSz]. *1661:* Tanácsosokat kerestek-é? megholtanak, vitéz embereket kívántok? megölettettek [KemIr. 340]. *1662:* Hozzá is tartotta ehhez ama szent király magát, mint a zsoltárban feljegyeztette az Istennek lelke: a te parancsolatid én gyönyörűségem és tanácsosim [SKr 690]. *1664:* kegyelmes Erdélyi fejedelem urunknak ő nagyságának egyik hűséges tanácsossának, nekem Uramnak s atyámfiának adassék [TML III, 328 Teleki János Teleki Mihályhoz]. *1736:* Hej Apaffi Mihály; miért nem fogadád szavát jó felséges uradnak s igaz hazafiai tanácsosidnak, bizony nem hoppansz vala ki az erdélyi fejedelemségből és talám hazádnak Erdélynek is jobban esik vala [MetTr 340]. *1757:* Az Rettegiek meg remültenek erössen, nagy Sibongások Sokféle opiniok vadnak közötték, egy Geréb nevü Csapodar N(eme)s ember vagyon köztök, idösötske; ez hol egyiknél hol másiknál élödik ö az tanátsosok [Retteg/Kendilóna SzD; TKl Perlaki András Teleki Ádámhoz]. *1826:* A Ngod és a Bétsi Tanátsossai által ki tett processusbeli hibáimot, tsak ugy tehették volna ki, ha mindenik Pert egészszen megvisgálták, és az egész folyamattyokkal esmeretesek lettek volna s velek edgyütt a Törvényeinkel is [Mv; Told. 7]. *1847:* Bucsum-Pojénybe hol Kriznyik Todornál, hol Jánk Sándrunál szállásolt, s említett Krisznyik Todor, Jánk Sándru, Dángya Mákávéj és Zsurka vagy Bolondutz Nyikuláj voltak inkábbat tanácsosai [VKp 285].

Szk: *titkos ~. 1764:* Liber Bäro Boros Jenöi Korda György ur eö Exlja Felséges Császár, és Királyné Aszonyunk belsö Titkos Tanácsossa, Udvari arany kolcsos Komornyikja [Kv; JHb IV/10].

II. *mn* **1.** ajánlatos, helyes; recomandabil, indicat, potrivit; ratsam, empfohlen. *1662:* Tanácsosabb volna azért velek megalkudni és magának táborát elhagyván, másfelé békével elmenni [SKr 372]. *1664:* Tanácsosnak tetszék öcsém urammal együtt, hogy Kegyelmednek látni elküldjem[a] [TML III, 295 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz. — [a]A Kot levelét]. *1665:* Kegyelmed miulta oda be Erdélyben volt, azulta itt micsoda dolgok estek, Kegyelmednek is hogy értésére adjam, úgy végeztük Sztepán Ferencz urammal ... tanácsosnak tetszett mindkettőnknek, hogy Kegyelmednek meg írjam [TML III, 343–4 ua. ua-hoz]. *1673:* Ellenséget az hazára vonni nem tanácsos | nem volna ... tanácsos vékony itíletem szerint maga és mindnyájunk nagyobb akadályunkra s az sok ellenkező feleknek örömekre ezt az alkalmatlanságot nevelni és jobban czégéresíteni [TML VI, 421, 436 Bánfi Dienes ua-hoz]. *1677:* Az király ő fölsége igyére s magára nézve is nem volna az[a] tanácsos dolog | az is tanácsos dolog, ha rendeletlen dolgot nem követnek [TML VII, 434, 459 a fej. ua-hoz. — [a]A franciák elbocsátása]. *XVIII. sz. eleje:* A melly Lonak ă marján alul van megesve a nyaka, nem tanácsos hoszszu utra ă felén indúlni, az illyen ló ă menyiszer lépik, annyiszor ă fejivelis rea inti [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1710:* Teleki[a] mindjárt az országot német császár keziben ejti, mert ő változó elméjü ember, azért tanácsos dolog volna, ha a vezér megfogatná s a portára beküldené [CsH 163. — [a]Mihály]. *1759:* az kis Antikonknak ujjabb csudálatos változása len, az melynek kimeneteléig még az Vr Isten kglmes szent tetszését ez nyavalyáb(an) továbbráis meg nem mutattya ... terhes állapotyáb(an) lévő kedves Társomat elhadni nem tartottam tanácsosnak [M.csesztve AF; Ks Mikes Antal lev.]. *1841:* a' nagy Erdöbe tsak is a' Várhegy tetőn van égy kitsiny fiatal cserefás hely, melyet különösen meg kimélleni tanátsos [Gyalakuta MT; EHA].

Szk: *~nak állít. 1662:* Hogy pedig már a budai vezér, Kenán passa nagy hadakkal Tömösvárnál gyülekezvén, maga mellé naponkint nagyobb-nagyobb erőket, sőt a portai fővezért is nyilván kivánná, még ezen derék hadaknak megegyezése nem lenne, hogy addig kellene vagy egy jeles vitézi próbát velek megtenni, a fejedelem tanácsosnak állítja vala [SKr 409] ✳ *~nak ítélhet. 1662:* Az lengyel generálok megértvén Krakkó alatt mind maga erdélyi, s mind moldvai hadaival, kozáksággal nagy temérdeki néppel Podolyán való pusztításokat, hogy az ország hadait kockára vetvén a mieinkkel mostan szemben megvíhassanak, tanácsosnak nem ítílheték [SKr 353] ✳ *~nak tart. 1676:* Nem tartom tanácsosnak, hogy Kegyelmed mód nélkült lármát csináljon magának [TML VII, 209 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1705:* nem tartották tanácsosnak lenni, hogy csak a Glöckelsperg generállal lévő corpust indítsák befelé, hanem az egész armada is véle uniálván magát, harmincezeren jünek bé Erdélybe [WIN I, 580]. *1782:* mint hogy Anának elébbi tselekedetiért hitele nem egészlen volt, féltette ... Irimiától, tanácsosbnak tartotta Bocska Gligor oda hagyni Matskást [M.macskás K; Eszt-Mk]. *1848:* Ámbátor ezen tanúk vallomása bizonyos és határozott tudást foglal magában, mindazonáltal ezen tárgy a fenn tisztelt kegyelmes intézények által sürgettetvén, a hitelesíttetésnek további folytatása végett visszaküldeni tanácsosnak nem tartottam [VKp 294].

2. tanácsadó; povăţuitor; gut beraten, stets in Rat bereit, Ratgeber. *1657:* (Kamuti Balázs) tanult, vitéz ember, tanácsos, de termetében és magaviselésében rusnya és igen fortélyos és kegyetlen ember is vala | Lónyay Zsigmond, az ki noha kételenségből ide hajlott ember vala, igen értelmes és

tanácsos ember, de azért igen austriacus ember vala [KemÖn. 31, 262]. *1662:* a gróf igen modestus, minden dologban nagy okossággal, móddal járó, okos, elmés, tanácsos ifjú ember vala | az idős koros és tanácsos emberek s az ország tanácsi is ... annyi elszedegettettek vala a halál által, hogy kevés számmal maradnának [SKr 148, 321]. *1678:* egy becsületes tanácsos ember velem nem volt, az kivel beszélgethettem volna [TML VIII, 263 Teleki Mihály Rhédei Ferenchez]. *1710:* Már a Teleki Mihály practicája mind a Bánffy Dénes szíviben Béldi Pál ellen, mind ennek a másik ellen alkalmas gyűlöltséget szerzett vala, mégis a két nagy okos, tanácsos, bölcs emberek eszekben nem vevék magokot, hogy mit akar Teleki Mihály [CsH 111]. *1769:* Gróf Teleki Sámuel szollatt, hogy ... mátkásithassa el gyürü váltással, Gróf Bethlen Susánna Kedves Leányomat mint hogy az atyafiai és más tanácsos nagy emberekis mind azt javosalták [TSb 18 Árva gr. Keresztes Borbára lev.].

3. tanácsbeli (tag); în/din consiliu; dem Rat angehörend. *1633 u.:* látván romlott városunk elei és tanácsos férfiai a megmaradott köznéppel, hogy oly veszedelmes és háborúságos időben mely igen jó volna bármely kicsiny erősség is: közönséges megegyezett akaratból a haza szállott nép a tanácscsal együtt a jó Isten segedelme által kezdők épiteni a templom körül való törpe kerítést és kőfalat [Mv; EM XVIII, 449–50]. *1652:* com(m)unicalliak ő kglmek(k)el es egy conse(n)sustol czelekedgyenek, keovetve(n) abba(n) Mosest Aront es az hetven tanaczios Veneket, kik egy Conse(n)susbol moderaltak az Istennek nepet Ecclesiajat [Kv; KvRLt X. A. 1]. *1666/1701:* Isten itiletiből szegény Hazánk már annyira jutott, hogy Colosvár már veg Bástyája ... hogy azért azon difficultások csendesebb úton igazittásba(n) vétethessenek ... egész országúl rendeltük vólt Tanátsos Atyánkfiait eő kgeket, eő kgek mellé betsülleteket Atyánkfiait mind az harom na(ti)obol, kikis ... igy dirimálták [KvLt I/188 ogy-I végzés]. *1843:* Mely vallomását Tanácsos Ferenczi Josefnek Fő Orátor Roth Pál ezen ki nyomozás 6ik lapján tett vallomásában merőben igasságtalannak állitja [Dés; DLt 1480].

tanácsosan bölcsen, megfontoltan; înțelept, chibzuit; weiser, wohlüberlegt, gut beraten. *1662:* amint a kimenetel megmutatta, tanácsosan is cselekedte volt, mert különben mind az országgal együtt forró öntetett volna alája | az hadi tanács s császár környül levő nagy gróf német urak s egyéb főrendek ... így elmélkedtek vala: az erdélyi fejedelem minden bizonnyal el nem futott, hanem nagy tanácsosan cselekedett volna, hogy az őfelsége ollyan derekas ármádájával aperto marte, szembe való viadallal meg nem vívott, mellyet igen okosan, tanácsosan azért cselekedett, hogy az egy harcnak szerencséje alatt nem akarta nagy dolgait kockáztatni [SKr 167, 226].

tanácsosképpen meggyőzően; cu chibzuială; ratsamerweise, überzeugend. *1699:* az en kedves Felesegem Kapi Anna ... mikor azon idegenek közzül sokak(na)k elméjek ellenem meg kemenjültek (!), fenekedtenek és utólsó romlasomra valo tanáttsokat forraltak, azok(na)k elméjeket, mind maga s mind mások által, nagj bőltsen és tanátsosképpen Jsten után le tsendesitette, és az en hozzám való jó akaratra s békességre téritette [Mk Macskásy Boldizsár végr.].

tanácsoslevél tanácsadó levél; scrisoare care conține sfaturi/povețe; Brief mit Ratschlägen. *1732:* kérem az M: Urat hogy egy jo tanácsas levelivel saltem vaj Domokos Antal sogor Ur(am) által, ha teczik az M: Ur(na)k jovajan egy jo dolgat, ő Ngok(na)k hogy mihez leg job legyen tartani magokat ő Ngok(na)k és tudam aszt meg fogadgyák ő Ngok a mit fog jovalnj az M: Ur [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.].

tanácsosság 1. tanácsosi rang; demnitate de sfetnic; Rang eines Rats, Ratswürde. *1662:* Az fejedelem tudván s látván Kemény Jánosnak még édesatyja környül hűséges szolgálatját, és hogy szép grátiával, elmével, tanácsossággal is látogattatott volna Istentül, ottan igazgatásának első kezdetiben Vécs várát, hogy azt édes atyja is testamentumában neki hagyta volna, kezébe bocsátván, most Kornis Zsigmond halálával az ország főgenerálissága is rámaradott vala [SKr 307]. *1710 k.:* A hosszas uralkodás által felfuvalkodtatván, akárkível is könnyen öszveveszett, mint Sárosi Jánossal: hogy tanácsosságában nem nagyságolta, reá izent [BÖn. 963].

2. bölcsesség; înțelepciune; Rat (als Weisheit/Schlauheit). *1710 k.:* Nem gondolják azt meg, mennyi változás alá vettettek az őnálok letett Isten ajándéki, amelyeket őbennek mások becsüllenek. Nézd meg erre Jób. 12: 16-tól fogva végig; Sámson ereje Jud. 16; Achitófel tanácsossága 2. Sám. 16: 17 [BÖn. 417].

tanácsoz 1. megbeszél/tárgyal; a discuta; beratschlagen, besprechen, beraten. *1573:* fogadianak az varossebol Egy hyw es Twdos p(ro)curatort ky Twgion ely Iarny az per dolgaban ... Az vtan teob Teorwen Twdo vraimatis Thanachozwan, Teórwennyel vygek vegre az vam dolgat | keryk eo k. byro vramat ... hogi az meg holt feyedelem lewele Mellet talalya meg eo k. a fejedelmet, es Tërekedye (!) feleole, Egiebeketis kyket Illyk eo kegnek Erreol Thanachozny, Mindenkeppen oltalmazan az varos zabadsagat | vegezzenek Mindent ely hogi Ne Maradyon az korra mikor chiak Az tërwenbe Eleh kellien allany, Ez mellett ha zwkseg az Iteleo Mestereketis Thanachozny [Kv; TanJk V/3. 70a, 77a, 88a].

2. tanáccsal ellát; a sfătui; (be)raten, einen/den Rat erteilen. *1586:* Pechy Jstwan Coloswarat lakozo ... ezt vallja ... mykoron En perletem volna Maglas Tamassal Nemynemeó eott forjnt feleol ... Engemet Jgarto Georgj Igazgatot es Tanachiozot kyt vallassak Maglas tamas Elle(n) meg az perbę(n) [Kv; TJk IV/1. 584a].

tanácsrend tanácsosi testület; membrii consiliului; Stand der Ratsherrn, Ratskörper. *1601:* Myert hogy az fizetett nep ho pinzekert felette igen Sollicitalnak; az mely pinz penigh ez ideigh kezhez iwtt, az Bizonios zwkseges heliekre, vgymint az vegbelieknek fizetesekre, az Pragay vtra, es az nyary expeditiokor keölchön fel kertt pinznek meg adasara el keölt ... ha penig az fizetet nepnek meg nem fizetwnk nagy fogiatkozasunk keöwetkezhetik mind orzagul beleölle; Az migh penigh vyob adot zedwnk fel, az igen keseö lezen, Ez okert kenzerittetwnk magunk keözött pinzt zedni, melybol sem tanacz rend, sem egieb rendek nem wressek [Gyf; Ks 100 fej.]. *1613/1677:* Tanács rendeknek, és Ország Gyülésében-is mindeneknek libera voxot enged, minden féle panaszolkodásoknak, és igasságoknak elö-számlálására[a] [AC 22. — [a]Bethlen Gábor fejedelemmé választásakor eléje adott országlási, uralkodási feltételek]. *1664:* mivel még nekem a salvus passust el nem hozták ... felettébb nem si-

ethetek, az meg lévén, inkább sietek, de örömöst mind urunknak ő nagyságának s mind az tanács rendnek újobb tudósítását és parancsolatját kivánnám venni [TML III, 148 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1665:* Az határjáró török felől írt Kegyelmed censuráját értjük. Még Kolosváratt létünkben az tanácsrend felesen s az ország delegátusi közül is egyníhányan ott lévén, ez szerint concludáltanak ő kegyelmek erről [TML III, 388 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1668:* Az ő kegyelme[a] censurája szerént ő nagysága az tanácsuraknak kiíratott, s az mi tetszeni fog az tanácsrendnek, olyan resolutióval bocsátja el a csauzokat [TML IV, 299 Naláczi István ua-hoz. — [a]Bánfi Dienes]. *1672:* Ezek most minden dolgoknak determinatioját halasztanák gyülésekre, onnét urunkat találják meg, de bezzeg úgy hiszem, többször soha tanácsrend híre nélkül legkisebbhez is nem fognak [TML VI, 195 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1676:* Urunk az tanács rend ő nagyságok és ő kegyelmek híre nélkül semmit nem cselekszik [TML VII, 252 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1682:* Mint hogy most az Tűztűl valo felelem mi(n)denűt kőzonseges, rendeltűk az Kormos Kemenczek(ne)k es rosz Kémenyek(ne)k Oculalasara. Assessor Uraimek kőzzűl Kőrmendi szabo Janos Vr(ama)t, Tanacs rend Uraimek kőzzűl Varga Tott Janos Hiripi Mihaly Uraimekat az hutes Tizedesekkel együtt [Dés; Jk 18b]. *1684:* Dezmasoknak rendeltűk Assessor Uraimek közzűl Boldisar Deak, Tánács rénd kőzzűl Sárkadi Ferencz Vraimekat [Dés; Jk].

tanácsrendű a tanácsi testülethez tartozó; care face parte din consiliu; dem Ratsstand angehörend. *1685:* Gidovalvi Peter Deák, tanácsrendűek [Dés; Jk].

tanácstalan oktalan; necugetat, nesăbuit; unratsam, unklug. *1710 k.:* Az ő világi és papi fejedelmeit és minden fő és alábbvaló rendeit megveréd olyan tanácstalan viszálkodással, hogy ő a maga édes nemzetségéből királyt és királyi házat állítani nem tuda magának | Néha vak, néha tunya, kába emberre, asszonyra, leányra, bölcsőben síró csecsszopóra és gyakorta éretlen, tanácstalan felserdült ifjacskákra, reggel évő gyermekfejedelmekre veted vala az ő koronáját [BIm. 1040].

tanácstalanul oktalanul, meggondolatlanul; în mod necugetat/nechibzuit; unklug, unüberlegt. *1662:* Hegyessy János ... ahol a gyulai Mehmet alajbég derék dandárjával megállott vala, az előljáróba bocsáttatott törökök hátán, nagy vakmerőül és tanácstalanul penetrált | Nadányi Mihály ... igen tanácstalanul, vindictára, ingerkedésre nagy hajlandósággal viseltetik vala | a váras[a] ereje azon puszták nagy árokkal való sáncoltatására fordíttatván és azon árokkal való sáncolás az igen nagy pusztán tizedek szerint nagy tanácstalanul felosztatván, azon való sok munka és költség miatt a legszükségesebb helyeken való erősítése a várasnak igen nagy kárral hátravetődött vala [SKr 316, 486, 493. — [a]Nagyvárad]. *1710 k.:* az Isten másfelé vivé a tatárt, és mü lemenénk felesen a fejedelemasszonnyal Dévára a fejedelem eleibe, ki Lippa felé jött felette tanácstalanul, az éhhel, döggel megholt hadnak majd talán a felével [BÖn. 735–6].

tanácsú vmilyen tanácsadó; care dă (anumite) sfaturi; ... Ratgeber, ... Rates. *1590:* Az Zam weweo vraim, vgymínt Nem Hamar Nem hertelen ertelmew ferfiak, hanem ertelmes lassu tanachuwak [Kv; TanJk I/1. 128–9]. *1657:* az fejedelemasszony mellett sok gonosz tanácsu emberek lévén, arra bírták, hogy megölesse [KemÖn. 136]. *1710:* Apafi Mihály fejedelem ... testvérbátyja, Apafi István, nagy tanácsú s tekintetű úri ember, hirtelen meghala | Valának divánban nagy tanácsú, okos vezérek, kik a Béldi Pál causáját igaznak látván, kívánják vala promoveálni, kivált a főlovászmester [CsH 100, 145].

tanácsul 1. tanácsi testületként, az egész tanács egyetértésével; cu acordul consiliului; (in seiner Eigenschaft) als Rat(skörper). *1581:* Az zwreot feleol eo kegmek voxot kerdwen vegeztek hogy az Espotaly mester zent Mihaly nap elót harom nappal kezgie el az zwretet, Zent Mihaly napra penigh az Alhegiet erezzek megh eo kegmek tanachywl [Kv; TanJk V/3. 243b]. *1583:* Kerik ... Biro vramat, hog eó kgme ... chinallion tanachűl oly Instructiot, ky keowetkezendeo wdeokbennys observaltassek [Kv; i.h. V/3. 273b]. *1584:* Az Lezzegeő legeniek felelől valamennel Iobba(n) tudnok eo kgmek tanachul wegezny [Kv; i.h. V/3. 281b]. *1597:* Aaszszoniwnk w felsige it litiben weszet wolt el fazakass peternek Egy few alia Mind hiastwl ... w kegelmeket Tanachwl igen Solicitalta w kegyelmek megh hadgiak hogy fiszessek Erette Neki f. 1 — [Kv; Szám. 7/XIV. 61 Masass Thamás sp kezével]. *1599:* Ö km(e)k hagyasabol Tanacziul ... Atta(m) egy nehany Legennek várás penzt à 6. usq(ue) in 14 die octobr(is) [Kv; i.h. 8/VII. 4 A táborban lévő legényeknek adott hópénz-elszámolásból]. *1601:* Myert penighogy sok feleol infestaliak az zomzedosok ha myben az Jspan Vraim eo kgmeket[a] tanachyul megh talaliak ... legyenek minden segitsegel nekik [Kv; TanJk I/1. 386. — [a]A koródiakat]. *1606:* Biro vram conüocaltatua(n) bennwnket Tanacziul az Tanaczy hazba, az Nemet Hadnagis ... el oluasta eleöttwnk az Comissarius Decretumat [Kv; TJk VII/1. 81]. *1621:* Tanaczul adattak volt eo kegmek enneke(m) Egy Com(m)issiot hogi az Direktoroktol p(er)cipialnek 5. forintot [Kv; Szám. 15b/IV. 31]. *1649:* Eo Kegyelmek Tanacziul az Birak vraim teorueniet azzal emendalliăk, hogy Kegyelmes Urunk(na)k eő Naga(na)k hvttel keotelezet Reuersalisos szolgaia volt vgy kellet volna uigiazni hogy miatta kara az fiscus(na)k ne essek [Kv; TJk VIII/4. 385]. *1671:* Eô kglmek Tanáczul az két fél Litigansoknak reportalt attesta(ti)ojokat assumalu(an), és pensitalűan ... per hoc J. ... kôvesse meg az Actort [Kv; TJk XI/1. 44]. *1674:* édes Bátyám uram ... tudom Kegyelmetek is jó rendben vévén az dolgot, válaszok lesz rá, ha Isten tanácsúl öszve győjti Kegyelmeteket [TML VI, 585 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1675:* Die 11 Ianuary Frater István és Hentes András Uramékat Feo Hadnagy Uram eo Kglme paranchiolattyabol holmi verekedésért citaltattuk az Szolga Bironak adtuk ... d 12 mellyet annak utánna Tanachiul le hadtanak, és velűnkis le hagyattak [Kv; Szám. 34/LVI. 4]. *1677:* Tetczet azért Tanácsul egyenlő ertelemből, hogy Hidakat, Palánkot, a' Nemesség kőzzül, a' ki csinálni nem akarja az ő részét, a' régi bévett jo rend tartás Szerint; a' Kapitány éllyen authoritassával ... s' hajtassa-bé joszágát, s' csináltassa-meg azzal [AC 227].

2. tanácsosként, tanácsadóként; ca/în calitate de sfetnic/sfătuitor; als Ratsherr, als Ratgeber. *1585:* 16 Marty B(iro) Vra(m) Tanaczol kuldot wala Ala olach Sukra az el mosot hatar domb Latnia [Kv; Szám. 3/XVIII. 3b Gellien Imre sp kezével]. *1586:* 2 februar: az louas legin Gergeolj viszi Szent Mihalj foluara az kit Tanachiwl kwltek az zeoniegeot Meniekszeoiere attam — / 25 [Kv; i.h. 3/XXIV. 46]. *1595:*

15. Septemb(ris) Zegedi Gaspárt es Zöcs Gaspar Wrajmat küldek ö km(e)k Tanaczúl az Nemet fegyúeresek eleyben [Kv; i.h. 6/XVIIa. 185 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1621:* Kis Janos mestert eő kgk Tanachiul kwldue(n) Eordeogh kerezturra[a] Eggietmas farago zerzamot visze(n) oda ... Attam neki ... d 25 [Kv; i.h. 15b/XI. 284. — [a]K].

3. tanácsképpen; ca sfat/povaţă; als Ratschlag. **Szk:** ~ *ad. 1582:* Barbara Thimar Gergel vra(m) felesege ... fassa est ... hog Tot mihalis az leany Apia kert engemet, mit Adnek tanachul, mert Nireo Kalman Zeoleot Igirt volna hog chak el titkollia á dolgot [Kv; TJk IV/1. 38]. *1627:* Kopa Georgy ... azt monda hogy eove az az szeoleo melyre kepest mi ugian tanaczul adgiuk vala neki, maga penig Foris Gergely Vr(am) peczetetis ad vala, hogy ha eove tilozion el annak meg osztasatol, de nem tilta [Galambod MT; Told. 26]. *1661:* adak tanaczul hogy ha megh Eskettettyuk annak utanna semmit nem kereskedhetűnk raitok [Sófva BN; Ks 41. K]. *1710 k.:* adák a kenyeres társaim tanácsul, hogy minden reggel egy-egy pipa tubákot szíjjak fel; elkezdém, de nemhogy használt volna, a fejem is megbolondult tőle [BÖn. 578] ✱ ~ *hagy. 1763:* Azt hagyom azért tanácsul, hogy az ilyen negyednapi hidegből senki magát ne siessen kivenni s ne is cselekedje magától [RettE 158].

tanácsúr 1. városi tanácstag; consilier orăşenesc; Ratsherr, Stadtrat (sherr). *1571:* Byro es az Tanachy vraim weottek voldt (!) ket keobel búzat veriasnetúl probara hogy mynth agyak az Syteok az kenyeret [Kv; Szám. 1/XIII. 431]. *1591:* pwspeok vram Meniegzeyere veottem az Tanach wraim akarattyabol Veres peterne Azzonyomtol egy zeonyegeth f 11 d — [Kv, i.h. 5/X. 27]. *1620:* Anno Dni 1620 Die 12 January Eó keglmek az Tanacz vraim az Castely epwletire Vetettenek adot [Mv; APol. I. 153A] | Anno D(omi)ni 1620 Die 14 Eo Kegteol az Tanacz Uraimtol, Vàr epwletire, es az Varosnak egieb fele sok szwksegere rendelt ... ado [Mv; MvLt AContr. ACC]. *1621:* Hogy az Nyolczua(n) Darabontot eo kemek meginditak Tanaczi Vrajm hagiasabol feozettem eo kemeknek Ebedre[a] [Kv; Szám. 15b/IX. 203. — [a]Köv. a fels.].

Szk: *ifjú* ~. *1653:* Noha látom mostan azt, hogy elhagyták az emberek, az épittését[a] megunták, nincsen becsületi, maga most más állapottal vagyon épitve a mi jámbor atyáink industriája által; mely industria, látom világosan, hogy a mostani ifju tanács uraimtól eltávozott és teljességgel elfogyott [ETA I, 93 NSz. — [a]A kastélyét].

2. fejedelmi tanács tagja; membru în consiliul principelui; Mitglied des fürstlichen Rats. *1581:* Ezeknek wtanna kegielmes wram be mentem az tanach vrakhoz minden keppen meg Bezzellettem es Elejkben attam Ez vj kezdet hazaknak el haniatassomat ... az tanach wrak Engemet meg tartoztatanak es semmi keppen az teób attiánk fiajwal hazamhoz mennj Jllien niomorw niawalias allapotomba(n) nem Engedenek [Gyf; Törzs. Kornis Mihály a fej-hez]. *1599:* Biro vram uetetet ... 1. Tonna Lemoniat ... f 6 2. Tonna eóreg eleuen Geombert ... f 1 d 60. Ezeket eó kigjelmek vrunknak es az Tanachi vraknak oztogattak el [Kv; Szám. 8/XIII. 37 Szabó András sp kezével]. *1634:* mellettűnk leueő Tanacs Ur hiveinknek edgyezeő tetczesekbeől Jnuocauit Vasarnapra, mely az ieőuendeő Pűnkeősd hauanak 13 napian leszen, rendeltünk Orszagul hűseghteknek generalis gyűlést Feiervari varasunkban celebralni [Thor. X/1 fej.]. *1662:* Azért őnagysága jó ítíleti s a tanácsurak jó tetszése, ha meg kell vélek szemtül szemben, aperto marte harcolni, azok, ő magok és a velek levő hadak után csak harmad nap alatt is az szécséni mezőkre is alá érkezhetnek [SKr 219]. *1671:* Minemű controversia legyen somlyai jószág és annak summája depositioja végett becsületes tanácsúr Bánfi Dienes uram és Gyerőfi György uramék között, elhittük bizonyoson [TML V, 662 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1675:* Kegyelmedet is azért ... kérjük ... mind az mi kegyelmes urunk ő nagysága s mind penig tekintetes tanácsúr hívei ő kegyelmek s ő nagyságok és ő kegyelmek előtt mennél jobban s hasznosabban lehet a maga szép elméje szerint is valamit hamarjában legjobbat feltalálhat, nemzetünkért fáradozni s tőrekedni ne nehezteljen [TML VII, 113 Vesselényi Pál, Kende Gábor és Kubinyi László ua-hoz]. *1677:* Măi napon érkezvén meg Boros, ki által mit írjanak az magyar követek nekünk is, de Kende és Keczer uramék is Kegyelmednek mit írjanak, kit magunk is láttunk, és több bócsületes tanácsúr hiveinknek, in veris paribus elküldöttük, Kegyelmednél nyilván vagyon [TML VII, 398 ua. ua-hoz]. *1678:* Tanats Vr hiveinek bőlts itiletek, es egyező értelmekből, méltosztassek keg(ye)l(me)se(n) ... ezen Controversiamban olly dispositiot tenni, igassagomban ne bantodgyam meg [Törzs. Osdolai Kun István a fejhez]. *1679:* meg tekintvén becsőlletes tanacs Vr hiveink-(ne)k Boér Sigmond Vr(am) eő kgle mostani Fogarasi fő Porkolábunk mellett való instantiájokat mind pedig maga-(na)k Boér Sigmond Vr(amna)k, az mosta(n)i szegény hazánk(na)k majd szintén utolsó veszedelméhez közelített és már Is(te)n kegyelmeből meg csendesedett dolgaiban meg mutatott forgolódását és hűségét ... ennekokáért ... Fogaras főldén Parró nevő faluba(n) lakó[a] ... jobbágyokat ... nyolczszáz nyolczva(n) magjari forintokba(n), adtuk, co(n)feraltuk, inscribáltuk és impignoráltuk [Incz. VI. 29 fej. — [a]Köv. 13 jb és egy fugitivus fels.]. *1684:* Tekintetes és Nemzetes megh hitt Becsűletes Tanács ur hűvűnket is akkorra Mikes Kelemen Vr(ama)t expedialtuk Kgltek közze [UszLt IX. 76. 18 fej.]. *1691:* Az mü kegyelmes urunk eő nagysága és méltóságos tanácz urak eö nagyságok s eö kegyelmek, egyszers-mind praefectus uram tekintetes nemzetes Fabián János uram eő kegyelme paranczolattyokból az csiki uas hámori gonduiseletnek tisztire introducáluán tekentetes, nemzetes Sándor János uramot, mü általlunk inuentaltattanak az eő nagyságok csiki uas hámorán leueő, és ahoz tartozandó bonumok [CsVh 113]. *1710 k.:* Az atyám Barcsai visszamenéséig a tanácsurakkal a locumtenentián volt Erdélyben [BÖn. 566]. *1736:* Régen az tanács urakon és nagyságos urakon kivül azért haragusznak vala meg ha úrnak mondják vala: ma nézd meg, egy elővárosi ember is ha úrnak nem mondod, feldúzza az orrát [MetTr 357].

Szk: *gubernális szász* ~. *1705:* Délest pediglen voltunk az medgyesi polgármester és gubernális szász tanácsúr, Conrad Sándor uram fia feleségének temetésére [WIN I, 371] ✱ *pápista* ~. *1670:* Hogy ha az pápista tanács urakkal ő nagysága közleni akarja, azoknak in paribus oda nem kell küldeni az levelet, hanem Haller János uramat ő nagysága oda hivathatja Fejérvárra [TML V, 383 Bethlen János Teleki Mihályhoz].

tanácsuraság tanácsúri tisztség; funcţie de consilier; Ratsherrnschaft. *1657:* Az atyám, látván az változó állapotokat, Kolosváratt az praesidensséget és tanácsuraságot resignálta, nem akarván egyik részre is köteles lenni [KemÖn. 128]. *1662:* Mikó Ferenc ... Bethlen fejedelem hűséges szolgálatjáért a csík-, gyergyó- és kászonszékbeli

főkapitányságra, főkomornyikságra és tanácsuraságra mozdított vala [SKr 157]. *1670:* Azt mondja urunk ő nagysága, hogy az tanácsuraságot is Kegyelmednek az jövendő országgyűlésén megadja, ha addig jó rendben állíthatni az huszti dolgokat, hogy Kegyelmed is akkorra bejöhessen [TML V, 44 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1705:* hogy ha nem ád olyan erős levelet[a], ebben a mostani tanácsuraságban nem lehet megmaradni [WIN I, 571. — [a]Haller János arról, hogy a fiát kiátkozza az örökségből]. *1710:* Uram, már kegyelmed Isten akaratjából a tanácsuraságba belépett, már van kegyelmednek módja, ha akar, szegény uram dolgában segílteni[a] [CsH 176–7. — [a]Az író anyjának szavai]. *1710 k.:* A szász törvény sententiázta volt őtet csigázásra, lófarkon való vondozásra és kerékben való törésre, de tisztei és tanácsuraságára nézve, a mü intésünk is előttök lévén, hagyták fővételre [BÖn. 955].

Szk: *~ra promoveál. 1710:* Székely László ... apja Teleki Mihály atyjának jószágiban tiszttartója lévén, a fiát, Székely Lászlót maga mellé vévén, a fejedelem udvarában commendálá, és postamesterségre, azután tanácsuraságra is promoveálá [CsH 114].

tanácsúri tanácsosi; de consilier; ratsherrlich. *1676:* tekéntetben vévén Tekéntetes és Nemzetes Keresdi Bethlen Gergely Uramnak ... mi hozzánk, s édes Hazájához is gyakorlott hűséges kedvességét ... Udvarhelyszéki Székbeli Fő Kapitányság(na)k hivatallyaval jutalmazta<tni> kévánnyuk kglsségűnkből: rendelvén Becsülletes Tanács Uri és Fő renden lévő Hiveinket[a] ... Kgltek eleiben való Instellátiójára [UszLt IX/76. 4 fej. — [a]Köv. a fels.]. *1682:* Ez rajtunk forgo, és sok tekintetekbe(n) el kerülhetetle(n) szoros állapotokhoz képest bizonyos summa penzt, buzát és zabotis ketelenitettünk mellettünk levő becsületes Tanács vri, és fő rendű Deputatus Hiveink velünk meg edgiezett teczésekből bizonyos szemeljekre sub spe futura restitutur az eő Felsege Vitezi szamokra fel vetnünk [Borb. I fej.].

tanakodik töpreng, latolgat vmit; a chibzui/medita; (untereinander) beratschlagen, (sich) beraten, herumraten, nachdenken, überlegen. *1783:* Nanya Makavéj bé ment a Házunkban, és két gyapjamat el lopta, mellyet égy atyámfia meg látván midőn tanakadtunk volna felette, azt mondotta nekűnk hogy itt bizony Nanya Makavéj járt, azért nemis más dolga ... én meg mondottam azon Udvari Bironak kiis magára válolta hogy meg adattnak a gyapjaim s igy az egyik gyapjam megis került [Faragó K; GyL. Optika Lup (60) jb vall.]. *1843:* magába tanakadva [Dés; DLt 65] | Tudom egyébaránt azt is, hogy régebben idősebb Farkas Sándor és Simonka urakkal is szövetkeztek ezen helységek, s tanakodtak együtt a faluk peres dolgában [VKp 110].

tanakozás töprengés, latolgatás; chibzuială, chibzuire; Grübelei. *1841:* több beszélgetéseink tanakozásaink után égyszer azt mondá aposom [KLev. 11].

tanakozik töpreng, latolgat vmit; a chibzui/medita; (darüber) nachsinnen, grübeln, herumraten. *1812:* az előtt valo estve le fekűdtem az ide valo Esperest is velem egy házba hálván éppen akkor mikor reggel azon tanakaznánk hogy a' Mlgos Annyát Feleségemnek az előtti estve lett hibámért meg kövessem ... be jő az Annya a' Leányával azon házba a'melybe és fekűve vőltam ... a' nagy Asszony az Ágyamhoz jő és meg fogja a' kezeimet a' Leánya el vészi az Esperest páltzáját és egy másra üt az ágyba [Héderfája KK; IB gr. iktári Bethlen Sámuel nyil.]. *1841:* tanakoztunk hogy? és mínő modon tsinálhatnănk pénzt belőlle [KLev. 11].

tanál l. talál

tanár profesor; Lehrer, Professor. *1861:* A' fel szentelendő Papokat vi'sgálni fogja Sz. Udvarhellyi Tanár Kiss Ferentz ur [Gyalu K; RAk 60 esp kl]. *1863:* A' felszentelendő ifju papokat kérdezendő censorok kérdenek T. Décsei Károly és T. Garda Jósef N. Enyedi Tanárok [uo.; RAk 78].

tanári tanárokra vonatkozó, tanárokat érintő; profesoral; Lehrer-, Professoren-, professoral, professorenhaft. **Szk:** *~ értekezlet. 1868:* Az erdélyi fő- és középtanodák tanári értekezlete f. év és hó 25ik s következő napjain lesz Kolozsvárt, melyre a tanodai előljáróság meg hív mindent ki a tanügy iránt érdekeltséggel viseltetik [M.bikal K; RAk 167]. *1870 k./1914:* Sedria: iskolai törvényszék, mely fegyelmi esetekben ítélkezett. Hívták conferentiának is; de ez inkább a tanári s tanítói didaktikai értekezletek neve volt [Mv; MvÉrt. 43].

tanárság tanári állás; post de profesor; Professorenamt, Lehramt. *1879:* Hidd el nekem, hogy Tolnai az összegyűjtött téglából, malterból és fövényből lépcsőt rak — lépcsőt egyetemi tanárságra [PLev. 49 Petelei István Jakab Ödönhöz].

tánc 1. zene, ének ütemére végzett ritmikus mozgás, táncolás; dans; Tanz. *1573:* Tamas deak gergel deak zolgaia azt vallia hogi Tyztesseges Mwlatsagat es Thancat latta gergel deaknenak az ely mwlt farsangba, de soha semy tyzteletlen dolgot hozza nem latot [Kv; TJk III/3. 98]. *1599:* Hozzw Martonne Katalin ... vallja ... az Tanachban en valek kezen Darabosnak hyrtelensegel az Tanch keozben fordula megh es vgy eote archul konch palt, mely archul eotesre ingen meg sem haborodek rajta [Kv; TJk VI/1. 327]. *1653:* Báthori Gábor magát adá csak a nagy dobzódásnak, táncznak és tétova járásnak [ETA I, 111 NSz]. *1654:* Az Modi Thamas hazanal ualo lakodalomkor mideőn jmmar az Tanczhoz kezdettünk uolna hallam egjkor hogj mondanj kezdek Pap tancz, pap tancz [Ksz; BLt 7 Kaszony Andras Vice Kiralj Biro vall.]. *1670:* ő kglme erővel kénszeritette az ifiakot a' tantzra [Bodola Hsz; BLt]. *1734:* Mint hógj magam is vigjáztam az Urfiakra tudom hógj vigadaztanak, kiáltoztanak, tánczot jelentő dobogást is hallattam, az N. Mlgos Ur Házánál de kik voltanak azon Conversatiokban interessatusok nem tudom [Kv; TKl Mich. Udvarhellyi (63) prof. theol. nyil.]. *1736:* Mikor, megittasodván, asztaltol fölkeltenek, majd hajnalig mind táncz volt [MetTr 398]. *1771:* Nagy Bőtőkben adventi napokban és Vasárnapon ként (!) is száma nélkült hallottam a Mlgos Grof Haller Péter Ur ő Nga kortsomáján Musikálást és Tantzat [Dés; DLt 321. 46a]. *1823:* Vas Susánna ... tántz közbe Csernátoni Samuel Uramot ott hatta [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827-hez Déé (!) Antalné Csarvási Susánna (22) ns vall.]. *1854:* a' verekedés tántzbol kezdödett [Mv; Újf. 2 Soós Josef Újfalvi Sándorhoz].

Án. *1674:* Tantz (kutya) [EM XLIX, 535]. *1676:* Tanz (agár) [EM XLIX, 536].

Szk: A. *~ba indul. 1591:* Nagi Mathias, Lenczes vram zolgaia ... vallia ... Az mulatas keozbe mikor tanczba In-

dultunk volna, Az Varadi Mihali Inassais az tanczba mene, mikor el vegeztek vala az tanczot, kezde mondani Varadi Mihali hogi megh zerezzek az tanczot, monda erre az zolgaia hogi eo nem tanczolna, mert mostis megh czűfoltak [Kv; TJk V/1. 169]. *1597:* Zilagy Istwanne Lucza vallia ... foga az leginy az Azzont tanczba indúlanak, vgia(n) az Tanczbol mind kette(n) ki kerekedenek az ayton, my nem túdhatok howa leonek [Kv; TJk VI/1. 24] ✳ *~ba kerekedik. 1630:* azuta(n) hogj tanczba(n) kerekedenek latam hogj Banhazi Uramnak kard vala az oldala(n) [Mv; MvLt 290. 196a]. *1823:* a mult Esztendő vége felé tántz lévén itten a szomszédomba Nms Déé Antal uramnál ... oda érkezett Szabo Josef uram is a Feleségivel, és hárman Bort kezdettek innya az örmennyel, azután Szabó Josef uram a Feleségivel együtt tántzba kerekedtek [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827-hez Csarvási Györgyné Benedek Klára (26) vall.] ✳ *~ot jár. 1666:* Az én egészségemért is egy tánczot járjon Kegyelmed az kegyesekkel [TML III, 544 Naláczi István Teleki Mihályhoz] ✳ *~ot űz. 1740:* Kornis Sigmond eő Ngának ... Udvarbirája ... Vendégséget, Vigaságot, tánczot űzőtt e gyakran az Vdvarban és kikkel? [BSz; Ks 54. 72 vk] ✳ *~ot von. 1570:* Margith pal deakne hity zerent vallya ... Az Zabo Janosne zyr (!) volt es zytkozodyk volt hogy Nem Jeo alah az Trombitas Az fychor Bestie kwrwafya hogy vonna Thanchot tancholnak paysos Janossal, Mykor ely Jeot volna, Mond az paysos Janosnak vygh ely az Thanchba es hordoz Mynt Joban lehet az fychor bestie kwrwafya Bozzwsagara [Kv; TJk III/2. 26] ✳ *eljárja a ~ot. 1802:* én e gazda kérésére a tántz osztást fel válalván azt mondám nékiek, tsak várakozzanak, mert mihellyt ezen tántzott eljárják mindgyárt keteknek is tánzot adok [F.torja Hsz; HSzjP Keresztes Joseff (30) gy. kat. vall.] ✳ *osztja a ~ot. 1657:* Munkácson azért vagy harmadnapig vígan lakánk, én bort nem ittam; hanem az fejedelemasszonynak voltak ottmaradott malozsái, azt ittam; Balling, kit azelőtt székben hordoztanak vala fejedelemasszony ott lételekor, osztja vala az táncot, s járja is vala, kobzát is elővette, kinek az akkori időben leghíresebb mestere vala [KemÖn. 150]. — **B.** *bundás ~ 1760:* A táncolásban tudom az én értemre, hogy mikor hozzáfogtak elsőbben sétáló vagyis lassú táncokat húztak, annak utána szaporább magyar táncot, emellett bundás-, tőkés-, siket-, tolvaj-, borbély-, tapsi-, egeres-, reverentiás-táncokat nagy mulatsággal jártunk [RettE 100] ✳ *egeres ~ → bundás ~ ✳ hizelkedő ~. 1680 k./1715 k.:* A hizelkedő Táncz, dolorral tőr fejet Harczon vitéz kardgja honorral széd fejet [Rosnyai, HorTurc. 174] ✳ *lassú ~ → bundás ~ ✳ magyar ~ → bundás ~ ✳ menyassony ~a. 1736:* Kihozván[a], az hegedűsök csakhamar vonni kezdették az menyasszony tánczát; mikor azt el kezdették vonni, az mennyasszonyt osztották az násznagynak, ki is kettőt-hármat kerülvén véle, kezet fogva oda vitte az hol az menyasszony apja, anyja, atyafiai állottanak, azoktól elbúcsúztatta [MetTr. 387. — [a]A menyasszonyt] ✳ *nemzeti ~. 1823–1830:* Iglau Morvának fővárosa ... Vacsora után bálba mentünk ... Az alsó házban nemzeti tánc folyt. Ez a tánc igen könnyű és serény embernek való [FogE 174] ✳ *oláh ~. 1657:* Asztalhoz ülés előtt ötven vagy hatvan úri főasszonyok, leányok egymás kezeket fogván néha kereken s néha hosszan nyúlván ropták az oláh táncot, igen friss köntösösök, kiknek nézői voltak az férfi rendek csak, de köztök egy férfi sem volt; hanem legelől egy vén hopmester süvegvetve pálcájával tapotott, mint tőle lehetett [KemÖn. 265] ✳ *reverenciás ~ → bundás ~ ✳ sétáló ~ → bundás ~ ✳ siket ~ → bundás ~ ✳ siklódi ~. 1823–1830:* Most vén korában is időt töltető ember, ugrik, siklódi táncot jár, pedig csak hogy felszentelték papnak 1783-ban a sárdi híres szinódusban, 42 esztendeje [FogE 154] ✳ *szapora ~ → bundás ~ ✳ szentháromság ~a. 1762:* Bölöni Domboi Péter eő kegyelme: a Sz: Háromság tánczát az Hegedűs Czigánnyal vonatni, s másokat az Táncz járásra nogotni, s izgatni nem irtozatt [Torda; TJkT V. 112] ✳ *tapsi ~ → bundás ~ ✳ tolvaj ~ → bundás ~ ✳ tőkés ~ → bundás ~ ✳ verbunkos ~. 1829 k.:* Ezen Director ... azzal a fonák principium(m)al nem leszen fel ruházva, hogy a Kotzélne Ember gyülölés és meg bánásában Eulaliával verbunkas tántzot tántzolhasson [Kv; KvSzLt].

Sz: *a Csipkés ~ára ne jussak. 1830:* fenyegetett hogy véremet meg issza — már kün járni is félek nehogy én is a szegény Csipkés tántzára ne jussak [Dés; DLt 902] ✳ *könnyű Katót ~ba vinni. 1811:* Minthogy igen könnyü Katót tántzba vinni, Mintégy erőltetve, de repeslő szivel Igy felel [ÁrÉ 205] ✳ *láb nélkül indul ~ba. 1676:* Balassa uram láb nélkül indult volt táncban, hamar beleráradott; visszahozták. Ő is, nyavalyás, az török földire indult volt királyság vagy fejedelemség keresni, az mint hallom [TML VII, 259 Haller János Teleki Mihályhoz] ✳ *nem fog senki ~ba menni. 1619:* ezek felől Nagyságod egy álommal s édesbbel többet aludjék, mert bizony heában fognak hegedülni, nem fog senki táncokba menni, ha valaha valami emberekben ez világon tökéletesség vagyon [BTN[2] 186] ✳ *az oláh pap ~ára rántat. 1748:* Ha mindazonáltal Néhai Gróff Teleki János Vr volna itt most a Feő Tiszt, talán eddig aztis a' Kővár Vidéki Oláh Pap tánczára rantatta vólna [Hadad Sz; Ks 27. XVIIb] ✳ *ő a ~ban, én a sáncban. 1668:* Tartok attúl, Kegyelmed az táncban s én az sánczban; Kegyelmed iszik s én vívok [TML IV, 314–5 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✳ *vkinek a ~ára vonsz. 1653:* Megértvén a fejedelem a Bethlen Gábor elmenését, elküldé a portára Géczi Andrást: „hogy ott az állapotot — miben légyen — megszemlélje és jó választ hozzon a portáról". De nem hozza semmi választ, hanem oda marada. Azt hiszem, hogy nem akart szembe lenni Báthori Gáborral, félt azon hogy a Nagy András tánczára vonsza[a], minthogy Brassóban lakék azelőtt a több árulókkal [ETA I, 110 NSz. — [a]„Nagy Andrást ... a brassai árultatásért levágatá"] ✳ *vkinek a ~ától tart. 1674:* Veselényi uram s mind az egész deputatusok Kis Jenőben szállottak; hihető, az Lóciék tánczától tartottak [TML VI, 564 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. bál, táncmulatság; bal, petrecere (publică) cu dans; Tanzunterhaltung, Tanzfest. *1739:* parancsoljuk kegyelmeteknek, publicáltassa ujolag ezen edictumot[a] A kik e priroribus nem observálnak, notálja, a községet pedig ad observendum compellálja, a contravenienseket poenázza, magok[b] pedig praeealjanak masoknak exemplo bono vendégség, táncz, musika absolute, tiltassék meg, nem lévén mostani időhöz való [SzO VIII, 399 gub. — [a]A böjt szigorú megtartásáról. [b]A tisztek]. *1746:* a Falusi Legények Tántzra és az egész Falu is holmi tanácskazassakra oda gjűltenek [Kissajó BN; Ks 7. XX. 19]. *1763:* Ezzel kikerekedvén Kristof Flora a Paptol a Tántz felé a Báttyához Kristof Gligorhoz méne [Nagyida K; Told. 9]. *1767:* az En házomhoz jővén a Legények midőn az Tánczot meg inditották volna hamar bé jőve utánok az őreg Kocsis Ferencz [Bethlensztmiklós KK; BK. Kun Eva Gombocz Mihály felesége (42) vall.]. *1769:* Vasárnapokon s más Innepeken ugy Satoros Innepeken sohultis gyülesek Tanczra italra ne legyenek

[UszLt XIII. 97]. *1782:* Ennek előte circit 4 esztendőkkel táncz lévén Fugáta Jován Csűriben, láttam akkor hogy a Plésa Sziméndra Leányán Ráfilán egy gyots rokoja lévén Tyiu Pávelnek Felesége meg fogá, mondván hogy bizonyoson az eô el lopot rokojája volna [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1800:* nem vala ben hanem Farkasnénit táncz volt ottan lévén [Kvh; HSzj *bog* al.]. *1843:* (Meghalt) Harkó Kata — fél éves, az annya a tánczbul haza jövén, éjjel meg nyomta [Nagykapus K; RAk 11].

3. táncoló, bálozó; dansator; Tänzer, Tänzerin. *1827:* Máris Juon 27 Eszt(endős) Confrontáltatván Ránta Vonujjal Vallomásában változtatást tészen ezek szerint, hogy nem tudgya ... amikor a' Szt Mihàji Hérészesek (!) oda jőttek Nyértzére a' Fujurássokat mellyik ragadta elébb Mejbe ... hanem mikor onnan ki jőtt látta a' fujurással hogy Mejbe volt fogatkozva ... jo kedve lévén Ránta Vonujnak azt kiáltotta a' Fujurásnak ájj meg egy kitsit fujj nékemis egyet ... Ránta Vonuj ... a' Tántzokat (így!) el szélesztette a' Fujurájokat el vette [Nyérce K; KLev.].

táncjárás táncolás; dans; Tanzen. *1762:* Bölöni Domboi Péter eö kegyelme: a Sz: Háromság tánczát az Hegedüs Czigánnyal vonatni, s másokat az Táncz járásra nogotni, s izgatni nem irtozatt [Torda; TJkT V. 112].

táncol zenére ritmikus mozgást végez; a dansa; tanzen. *1570:* Margith pal deakne hity zerent vallya ... Az Zabo Janosne zyr (!) volt es zytkozodyk volt hogy Nem Jeo alah az Trombitas Az fychor Bestie kwrwafya hogy vonna Thanchot tancholnak paysos Janossal, Mykor ely Jeot volna, Mond az paysos Janosnak vygh ely az Thanchba es hordoz Mynt Joban lehet az fychor bestie kwrwafya Bozzwsagara [Kv; TJk III/2. 26]. *1572:* Katalin Molnar Demeterne azt vallya hogi latta az chiaky Deaky Igen tartottak hegedws Ianosnehoz mykor az aztalos leorinch hazanal lakyk, vgan laktak Syttëk (!) feoztek Ittak tancholtak [Kv; TJk III/3. 33]. *1573:* Kalmar Janos hity zerent vallia hogi ... mykor Az gergel deakne zomsedsagaba Mennegzeo volna, voltanak Mennegzeo Nepeyben az gergel deakne hazanalis kyk thancolnak volt, Eo is akar oda Be Menny de Nem bochatiak, hanem Mond onnat beleol Az zekeres Iacab fia Menynyetek ely ti Innet Mert Nem vatok keduessek [Kv; TJk III/3. 153]. *1614:* Lattam aztis hogy Dengeleghine Azzoniomat megheölelte, Tanczolt s uigan lakott uelle az feyedelem [Szb; VLt 53/5267 Th. Karaznai (50) fej-i szakácsmester vall.]. *1633:* Mikor en haza menek latam hogy az mi hazunknal az katonak az Leaniokkal tanczolnak [Mv; MvLt 290. 118a]. *1637:* Ezt hallottam amaz banczi czigantul ejel hogi ki jöue onnet Teöreök Ianosnetul, mert ezen etszaka ugjan renget az haz bele ugi tanczoltak s törbezoltak [Mv; i.h. 291. 89a]. *1643:* senki Cziurben, avagi korczioman egiben giülven ne tancziollianak [HSzj *csür* al.]. *1653:* Báthori Gábornak vala egy nagy kövér asszony a felesége, de talám nem szerette felette igen nagyon; mert Görgényben lakott a felesége, de ő maga szélyel az országban vendégeskedék, tánczola és nem tudom mint viselte magát [ETA I, 104 NSz]. *1687:* En nalam leven a' Ser Korczoma, melly(ne)k lehet mar őt vag hat hete, oda jővenek hozzam ser innya Komsa Mark, egy Birivoi Pakurajral (!) együt, Ugjan egjűt is ivanak, Opra Many es Raduly Hertseggek külön ivának, egykor meg részegednek Sokat tanczalanak, leven Hertsegjanak egy baltaja, mellyet a' pakurar az Eöve alla vonna, es ugis Sokat tantsalla, egy üdö mulva el mene az Pakurár az baltaval es Komsa Markal együt, az Pakurarnak egy lantsaja leven ot hadta az hazomba [Hurez F; Szád. Juon Gonj felesége Maria (30) jb vall.]. *1700:* az egesz falubeli iffiuság satoros Innepeken, s vasarnapokonnis az Kertész házánal tánczoltak [Szentdemeter U; Ks 90]. *1704:* Ma hét kurvát egyszersmind a hóhérok a tanácsháztól kikésérvén, mindeniket kézen fogván, hegedűszónál kísírték a pellengérhez, holott táncolva háromszor megkerülvén a pellengért, azután ugyan táncolva hegedűszónál kikísérték és kicsopták a kapun [WIN I, 98]. *1736:* Asztalról felkelvén ... azután tánczolni kezdettek, nem ugrándoztak kecskemódon, mint most, hanem szép halkal járták, gyakorta kiáltván: három az táncz [MetTr 331]. *1771:* Molnár Andrásné házánál még most[a] is Musikálnak Tánczalnak Sandor István Szilágyi Mihály és János Urammék ottan az meg nevezet kortsomákon ugy anyira Dorbézolnak hogy azok(na)k rikoltozássok miat nem is nyughatunk [Dés; DLt 321. 16a. — [a]Vasárnap]. *1829:* az napon pedig setét estvéli időkortájban ... musikáltak s tántzoltak domboltak [Szárhegy Cs; LLt].

Sz. *1619:* Igen táncol az kecske, mikor az farkas aluszik [BTN[2] 191].

táncolás 1. zenére végzett ritmikus mozgás; dans; Tanzen. *1585:* Thwry Ianos ... vallia hogy egkor Nem vala hon Az Azzony vra, Etten (!) eczaka elegh tancholast hallot Megh Ablakatis egkort mind be vagdalták vala de Az gonossagoth nem latta [Kv; TJk IV/1. 491]. *1639:* Az ételtitalt, hegedülést, táncolást, mit hallottam, de én nem tudok semmit felőle, mert én nem viseltem senkire semmi gondot [Mv; MvLt 291. 188a]. *1640:* Az miolta odajött mellénk, amaz Szabó András éjjel-nappal ott vagyon ... ugyan ott lakik Molnár Istvánnénál. Annak egy öccse is vagyon, az is ott lakik velek. Az sok éjjeli-napi tombolások, táncolások miatt bizony keveset nyughattam néha [Mv; i.h. 291. 233a–251a átírásban]. *1650:* Damasdi Istuan ... az Tanczolast maga az meniegzőj lakodalomba(n) megh szabaditotta javallotta es annak ereössegere maga felesegetis az tancba(n) kuldőtte [SzJk 182]. *1670:* az Falun korcsomákon valo tánczolásokkal, torbézolásokkal a Faluval sokat költettek [Bodola Hsz; BLt]. *1739:* Néhai Kibédi Márton özvegje Fogarasi Mária Asz(szo)ny ... nem csak Nemes Városunk; sőt az egészsz Nms V(á)r(me)gje Csudájára 's álmékodására, és ausát (!) adott a Gonoszra Leányinakis; magais gjanús tanczolásokat, szánkázásokat, és Férfiakkal valo Conversatiokat exerceált [Dés; Jk 302a].

Szk: *~ra van gondja. 1657:* El vettem az leveledet, az melyből értem hogy írod, hogy én azt izentem légyen Fejér Péter uramtúl, hogy neked az tánczolásra vagyon gondod [TML I, 95 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

2. mulatozó élet; viaţă trăită în petreceri; Getanze, Tanzlust. *1653:* Tizenhat esztendeig állott ott[a], s meg nem rothadt, hanem szép volt, mintha csak mostanában tették volna oda; büzi sem volt — a ki ott volt, az mondotta nékem, nem csak egy ember a ki a temetésin ott volt. Így lőn vége a Báthori Gábor tánczolásának. S tanulhat más is rolla [ETA I, 115 NSz. — [a]Báthori Gábor teteme].

táncolhat zenére ritmikus mozgást végezhet; a putea dansa; tanzen können. *1831:* adja Isten hogy Házomat a' tüz langja égje meg, hogy a' hamvába tántzolhasson [Dés; DLt 568]. *1890:* Tauffer azt mondta nekem, hogy szavát adja rá, hogy szeptemberben táncolhatok az asszonnyal [PLev. 154 Petelei István Jakab Ödönhöz].

táncnóta olyan ének- vagy zeneszám, amelyre táncolni lehet; cîntec/muzică de dans; Tanzlied. *1773:* Mikor Wesselényi István úrnak, aki statuum praesidens volt, secretariusa volt, én tanulógyermek lévén Dobai János és Zsigmondékkal egy szálláson lévén Kolozsvárt, gyakran jött a szállásunkra s muzsikáltak, s egy nóta, melyet talán most is Dobaiak táncnótájának hívnak, jut most is eszembe [RettE 311].

táncoló I. *mn* **1.** táncot járó; care dansează; tanzend. *1762:* Tudom azt világoson hogy az Utrizált Házhoz Kassai János jöve, és ott kűsködött, hatalmaskodott el akarván venni a Hegedűst a tánczoló Inasoktol, ezen kívűl mít tselekedett egyebet nem jut eszembe, mivel ittasotska voltam [Geges MT; BfR I Franc. Csok (35) pix. vall.].

2. táncmulatságra használt; în care se organizează dansuri; Tanz-, für Tanz. **Szk:** ~ *ház. 1802:* én ... a' Tántzolo házban beszélgettem [Déva; Ks 115. Vegyes ir.] ✱ ~ *hely. 1823–1830:* A táncolóhely volt a komédiaház (Opernhaus), igen nagy és hosszú épület, a pádimentoma gyengén menedékes és polirt munka, melyen könnyen megsikamodhatik az ember [FogE 248].

3. ~ *terem* táncterem; sală de dans; Tanzsaal, Ballsaal. *1834:* Kolo'svár Sz. K. Várossa úgy nevezett Fejér-Ló Vendég-fogadójának, 's az abban-lévő Redoutte nagy Tántzoló-Teremnek ... haszonbér' ideje ... kitelvén ... a' kiknek szándékjok lenne ... haszonbérbe kivenni ..., kötelesek ... a' Város' mostani Praetorialis házánál megjelenni [Kv; 4401. sz városi nyomt.].

4. táncmulatság alkalmával viselt; care se poartă la bal/petreceri cu dans; Tanz- (Kleider betr.). **Szk:** ~ *kreppköntös. 1813:* Egy tántzolo fejer Krep Kőntős, veres mettzett bársonnyal ki rakva [Szászvessződ NK; Told. 47] ✱ ~ *köntös. 1816:* Sellyem Shezurka 2 ... Tántzalo kőntös 3 [Nyárádsztbenedek MT; Told. 19].

II. *fn* **1.** (zenére ritmikus mozgást végző) táncoló személy; dansator; Tänzer, Tänzerin, der/die Tanzende. *1701:* Az kik az Tanczolok(na)k helyt adtak, két horgasra bűntettessenek [Szentdemeter U; Ks 90]. *1775:* Perle a visitatio fiscusa Serester Mártont Lovas katonát, Kováts Sámuel Deáknét viduat — azért hogy a tánczolokat innepnapokon házokra bé fogadták és Innepet rontottak [Szemerja Hsz; HSzjP]. *1806:* a Kiss aszony pedig az alatt vesztegetett a Tánzolokra költött nem engedelmeskedett semmit jámbor Annyának [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Kováts Lászlo felesége Hegyes Maris (50) vall.].

2. *kötélen* ~ kötéltáncos; dansator pe sîrmă; Seiltänzer. *1769:* Farsangi időben a kortsomarosok, a kik Tractirok a közönséges tantztol egy N forintot. A Komediazok és kötelen tantzolok minden héten egy egy forintot fizessenek [UszLt XIII/97].

3. táncház/mulatság; petrecere cu dans; Tanzhaus, Tanzdiele. *1775:* igazé, hogy Etzakának idején gusalyosba s akárhová és akárkini el tud menni, tántzoloba tántzol, étzakának idejin palon, hidon szertiben jár? [Peselnek Hsz; HSzjP]. *1800:* oda haza dolgozott Gazdám egy Orakorig én pedig tánczoloban voltam azon éjczaka [Kvh; HSzjP Bartok Anna Kézdi Szt. Léleki (19) szolgáló katona személy vall.].

táncolódás táncolás; dans; Tanzen, Getanze. *1732:* Brassaj Katharina ... olly Isten s nemes Haza Törvénye ellen valo eletett szerfelett valo Tanczolodast akar kikkel valo Csokolodast, idegenekkel különős helyre valo rejtezest s maga S: v: vájattatasát tartoztassa [Dés; Jk].

táncoltat 1. vki vkit táncra felkér (és huzamosabb ideig táncol vele); a dansa pe cineva; mit jmdm tanzen, eintanzen. *1736 u.:* Nem értem, de hallottam régi emberektől, hogy régen olyan szokás is volt, az mely most is az székelyek között az közrend között megtartatik, hogy az leánynézés után az leány apja két atyafiát elküldötte az legény házához; azok háztűz-látóknak hivattattak, azokot is az legény cselédestől jo szívvel látta, megitatta, tánczoltatta; mikor azok visszatértenek, az legény leánykérőket küldött, ha az leányt oda igérték, még megjelentette mikor megyen oda kézfogásra; azon nap elment [MetTr. 376]. *1823–1830:* Küldött volt a burkus király leányával ide két gárdistákat, igen gyönyörű szép ifjú embereket, kik közül az egyik táncoltatván a hercegasszonyt vagy menyasszonyt, megsikamodván, mindketten elesének. A gárdista felugrott, a hercegasszonyon is az ott levők kaptak s felemelték, de a gárdista úgy eltűnt, hogy többé táncolni nem láttatott [FogE 248].

2. embert/állatot táncra emlékeztető mozdulatokra kényszerít; a pune (o persoană mascată/un animal) să joace pentru a oferi un spectacol publicului; tänzeln/tanzen lassen, zum Tanzen/zu tanzen zwingen. *1818:* Ifjabb Hegyessi Elek az ejtzakai korhelség és erköltstelenség gyakorlásábann annyíra el lévén áradva, hogy ... a Paraszt Legényekkel ivutt és tántzolt, Cseledjeit medvének és egyéb maszkaranak fel öltöztette, az uttzán és a' kortsomákon tántzoltatta [Vajdasztián TA; TLt Praes. ir. Nro. 321 Budai István viceispán nyil.].

Szk: *bubát* ~. *1806:* délután egy Olosz jőt valami bubákat és egy kutyát tántzoltatott, egy Tengeri tövisses disznot is mutatott [Dés; KMN 175] ✱ *kutyát* ~ → *bubát* ~ ✱ *medvét* ~. *1685:* September 4 ... tánczoltattak holmi moldovai czigányok medvéket [Torda; TT 1889. 267 SzZsN].

3. ringat; a legăna; schaukeln. *1638:* Czillagh Georgi ezt az Varganet az terden Tanczoltattia uala, es monda Cz<il>lagh Geőrgi Nosza lelkem, ha engem Szerecz Ves agiat Fekegiűnk le [Mv; MvLt 291. 143a]. *1736:* a Menyecske tánczoltatvánn a Gyermeket eszt mondván néki ihol jő Fiam Apád [Szentegyed SzD; TKl Sofalvi Márton (40) zs vall.].

táncos I. *mn* táncot kedvelő; cel căruia îi place să danseze; tanzlustig, tanzfreudig. **Szk:** ~ *szokású. 1807:* Monostorán Iliszia ... nyalka maga viseletű, a' mezőn dudoló, és tántzos szokásu Legény [Dés; DLt 850 nyomt. kl].

Szn. *1602:* Tanczios István lófő Tanczios Miklos szab [Barátos Hsz; SzO V, 193]. *1604:* Tanzios menyhart [UszT 16/86]. *1614:* Tanczos Andras bena [Csókfva MT; UszLt VI/56. 4]. *1642:* Tanczos Gergeli [SzJk 58]. *1655:* Tanczos Pal [Szentgyörgy Cs; BLt 3].

II. *fn* **1.** táncolni szerető személy; persoană căreia îi place (mult) să danseze; Tanzliebendes, begeisterter Tänzer. Tanzfreund. *1823–1830:* Csakugyan elfértünk, vígan vacsoráltunk, táncoltunk is, mert Pál László hírem nélkül Bonyháról muzsikásokat hozatott volt, melyért bosszankodtam is, mert én nem akartam lármás lakadalmat csinálni, nem is voltunk sem én, sem a feleségem táncosok, különben is <másképp is> keservesen fizettem ki a muzsikusokat [FogE 303]. *1836:* Vári János ... nagy kártyás, kuglis, biliárdos és tántzos, gyakran dohányoz [DLt 577. nyomt. kl].

2. táncoló személy; dansator; Tanzende(s), Tänzer, Tänzerin. *1771:* Elégszer hallottam Vasarnapokon is hogy a

Mlgos Grof Haller Péter Ur Kortsomáján Musikáltanak, de kik voltanak azok az Tanczassok, nem tudom [Dés; DLt 321. 12a Eva Onaki Szabo cons. nb Alexandra Kis vall.].

táncosztás táncrend meghatározása; stabilirea ordinii dansurilor; Ball-/Tanzordnung, Festlegung des Tänze und ihrer Tänze. *1802:* én a gazda kérésére a tántz osztást fel válalván azt mondám nékiek, tsak várakozzanak, mert mihellyt ezen tántzot eljárják mindgyárt keteknek is tántzot adok [F.torja Hsz; Hsz; HSzjP Felső Torjai Keresztes Joseff (30) gy. kat. vall.].

táncosztó táncrendet meghatározó; persoană care stabileşte ordinea dansurilor; Bestimmer der Ballordnung. *1781:* halnap estve edgj hete lészen itt Siklodi Istannit edgj Kaláka lészen (így!) a hovanis Engemet Gazdának kért vala Siklodi Istán hogj a vendégit űltessem le elis mentem a hivatalomat én végb(e) vivén a Tantz oszto Siklodi András Lévén ketten az egész vendégeket megkértűk hogj Senki Zenebonát ne inditson [Márkod MT; BetLt 7 Marton Máttjás (32) ns vall.].

táncterem táncmulatságra használt terem; sală de dans; Tanzsaal, Ballsaal. *1851:* Táncz terem a' Küküllő partján — ennek sas fái meg vagynak, két kar belőle hibáz [Erdősztgyörgy MT; TSb 34].

táncvigalmi táncmulatságra szóló; pentru petrecere cu dans; für ein Tanzvergnügen. *1861:* a köztemető javára adott tánczvigalmi bemeneti 2. darab jegy meg váltása árában 2 f [Kv; FésCJk 105].

táncvigalom táncmulatság; petrecere cu dans; Tanzunterhaltung, Tanzvergnügen. *1846:* A Belső Szolnok Megyei Példány kisded ovoda épitési költségeinek potlására tervezett Sors-Játékra, több Nemes keblű Hölgyek, Női munkakat és Fényelgési czikkeket ajándékoztak mellyekből 138 nyeremény rendeltetvén el, a ki adott 650 Sors-jegyek közzül ... Désen tartott Táncz vígalom alkalmával, sors huzással nyertes lett 138 [Dés; Berz.].

tángál 1. támogat; a sprijini/susține; tangieren, berühren, antasten. *1671:* sufficienseknek, s helyesek(ne)k iteltethetnek azon exhibiták, mint hogy az Cau(sana)k p(ro)cessussát tangallyák egészle(n), melyből orialtatott eze(n) Ca(us)a [Kv; TJk XI/1. 139]. *1672:* Tagadhatatlan, ezek az mai praemissákkal Kegyelmedet akarták tángálni és által értheti, mire czélozzanak, az kik fuói, dexterizálnak és csak sipok által mozgatják az dolgot [TML VI, 358 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1747:* Noha Praetendallya az A hogj a' nagjobbik fia Miklos négj jó ökrökkel cum appertinentiis elabalt, s, azok(na)k ketteje fele ötet concernalta volna, és per hoc a' Joszágnak s bonumok(na)k mas dimidietassabol refundaltassék azon kára, de, minthogj azon dimidietas(na)k a' testvérek között valo diremtiojára exmissusok nem vagjunk, azt nem tangállyuk [Torda; TJkT III. 126]. *1765:* münk nemis tudakoztunk semmit ... mennyi költségei lehettek az Hellységeknek, sem egyebek iránt, mellyek a Kornis Gábor Uram Perceptorságát tangállyák a kérdésekben s nemis tudunk bizonytalan hallomásoknol semmit egyebet azokról mondani [Tövis AF; Eszt-Mk Vall. 217].

Szk: *meritumot ~. 1733:* p(ro)testalok ne láttassam meritumot tangalni, hanem csak exceptiomat akarom stabilisalni [Torda; TJkT I. 20]. *1739:* a Ik ... meritumot nem akarván tangálni, csak Simplex Exceptiot appellálnak; azért transmitti nequit! [Dés; Jk 292b]. *1748:* Meritumot nem tangalok, mind azal(ta)l az A. eo Kglme zállogos jusson p(rae)tendallya az litigiosum bonumot, én pedig örökös Jusson birom, mellyről hitelesen recipialt documentumimot exhibealom [Torda; TJkT III. 208].

2. érez, táplál; a nutri; (Gefühle) nähren. *1722:* hogy ... az Kolosváriak valamit tangálnának kivált Excell(enti)ad iránt, nem vélem; de hogj azon Varosnak holmi punctumukbol allo dolgai lévén az Cancellarian, az egész Gyűlés alatt az oda valo Biro edgjszer sem jőve hozzám nem becsület tetelért, hanem maga kötelessége szerént az Váras dolgainak procurálásáert, nem volt sem emberség, sem kötelességének végben vitele [Buza SzD; Ks 8 Bornemisza János lev.].

tángált támogatott; care a fost susținut; berührt, betroffen, unterstützt. *1761:* A cum Protestatione dicit: Ezen Causa midön in merito folyna, és az I. lis magok Conclusiojakat exhibealták volna observálya az A. hogj az Ilk Conclusiojakban oly levelekre digrediálnak melyek in figura sedriae fel nem olvastattanak, mint hogy lecta sints réájok irva (: holott az A Exhibitái mind lectázva, s exhibitázva vadnak :), s talám az Ilkis magok leveleit melyeket in figura sedis exhibealtatnak, s fel olvastattanak ha Curjasusok kévántak lenni exhibitáltatták s lectáztatták, azert az A, hogj ha az Inctusok Conclusiojokban tangalt de még fel nem olvastatott levelekkel élni akarnak légyen facultassa az Anak azok ellen Contendalni és felelni [Kv; PolgK 41–2].

tanintézet iskola; şcoală, instituție de învățământ; Lehranstalt, Schule. *1869:* Ha catholicus magántanuló nem catholicus tanintézetnél teszi le magán vizsgáját, a hittani vizsgát köteles a kijelölt hittanitó előtt letenni, azonban mint magántanuló a vallást tanulhatja máshol is [M.bikal K; RAk 181 püsp. kl].

tanisztra l. tarisnya, tarisznya

tanít 1. ismeretet átad, okít; a învăța; lehren, unterrichten, lehren. *1574:* Margit Broz Swllerne, Angalit Varga Martonne, Anna Varga Symonne Azt vallyak hogi ketteyt vicey Antalne tanytotta volt rea, Egiket Mas azzon Ember, hogi Beteges germekeket kyn az Ebagia New betegseg vagion, Az eb keolyeknek feiet Meg feozek Es azban feresek, Eok az zerent chelekettek, kylenczer eginap fereztettek, Nemellyk az vtan az zamosba eotette, Nemellik veotte oda teotte ky penig chiak vduara ely ontotte, Ez fele orwoszagal zokan eltek, Nem bweltek bayoltak [Kv; TJk III/3. 370]. *1583:* Margit Pal Deakne, vallia ... hallotta Az biztatasat(is) az ket Azzonnak ... Ne fely mert ky vezewnk my Negwe(n) forintigh kezessege(n) ha meg fogtat Igiarto Georg chak mond azt Annyra my tanitottunk [Kv; TJk IV/1. 126]. *1592:* Orsolia Azzoni, Seres Peterne vallia: Hallottam Radnaj Catustol hogi ezt monta, miolta vgimond Zabo Martonnenak leaniat tanitottam, addigh semmi gonozt nekem ne(m) mondot sem Izent, hanem annak vtanna hogi az fizetest meg kwlte haromzor Izent rutul ream [Kv; TJk V/1. 303]. *1657:* Arról is praemoneála, hogy reá készülnék, mert császár privatim fogna vélem szemben lenni, s tolmács nélkül beszélleni, tanéta is néhány szóval az köszöntésnek formájára, az secretariusnak is, Ferenczfinek inti-

málván levelében, mint procedálna dolgomban [KemÖn. 104]. *1683:* Az Szakacs, es es[a] Janos nevű inaska dolgat az mi illeti, mivel Uram magame s Atyam Uramis magam szamara tanitatta az szakacsot; az inast pedigle(n) magam tartottam őrokbe; mint jo Uramat kerem alazatosan kegyelmedet, ha tovab nem bar csak harom vagy negy esztendeig, mig edgyet tanitana engedgye ide, mivel kegyelmednek szakacsokat eleget adott [Diód AF; Incz. V. 20. — [a]Így kétszer!]. *1694:* 14. (augusti) foglyosítottam meg egy karulyamat, melyet az gombkötő tanított [VassN 187]. *1710 k.:* Keresztúri Pálnak az a boldogsága nem abban állott, hogy ő, amikor élt s tanított, mindennél tudósabb lett volna, mert nagy professzorok, prédikátorok voltak az ő üdejében önálanál tudósabbak Erdélyben s Magyarországban, csak akiket én ismertem is [BÖn. 533]. *1758:* a kollégiumnak[a] szász sütője tanítá arra, hogy a kutyafáual megfőzött hajárol való ivás hasznos orvosság volna[b] [Hermányi, Eml. 28. — [a]A nagyenyedi ref. kollégiuménak. [b]A sárgaság ellen. — Benkő Samu kijegyzése]. *1766:* Ott volt Mednyánszki generális feldtmarschal-lieutenandt brigadéros, ki is az infantériát uj exercitiumra tanítja [RettE 198]. *1779:* Ferentzi ... bizony a' Gyermeket-is tudja tanitani, 's nem kétlem fogja-is a Méltoságos Vr Contentuma szerént magát mind erköltseire 's mind tanitására nézve comportálni [Kv; SLt XXXIX Lázár István lev.]. *1781:* a mi feltett Czélunk(na)k tőkeletes végezése' lévén adományunk aránt hogy ezen Summa mind addig mig 1200 ~ ezer ket száz Magy. Forintig valo Capitalisra gyűl mind addig jo Securus hellyekre jo Contractusokkal Tőrvenyes Interesre ki adattassék és ebből jővő Interes is Capitalissá tsináltassék valamig ezen 1082 Magyar forint és 29 Pénz, esztendőként valo Interesséből 24 Magyar tőbbittessék az Erdő Sz. Györgyi Refor. Mesternek Esztendőnként valo fizetése, ha az ... Eccla béli Gyermekeket Tanitja ... ha pedig a Mester restsége negligentiaja miatt Gyermekeket nem tanitt tehát ezen ... Fundus is a' Templom Renovatiojára conservaltassék és fordittassék [MMatr. 492]. *1789:* a Cantor a Gyermekeket tanittya, de a Lakosok restelkedvén kezdették Gyermekeket Iskolába jártatni [Kénos U; UszLt XIII/97]. *1823–1830:* Mikor a semestrisek kezdetével tanítani kezdett[a], mintha félt volna, dadogott, beszélni is alig tudott, hanem biztatta hallgatóit, hogy ne unatkozzanak meg, mert megjön bátorsága. Ugy is lett, két hétre folytában kezdett beszélni [FogE 237–8. — [a]G. Lichtenberg, a göttingai egyetem fizikus és kémikus professzora].

Szk: *babonaságra ~. 1761:* ihon, Darabont Vonulne' nem éri meg azzal hogy az olàh Deáknét arra a babonaságra tanitotta hogy mossa meg a' szemérem testit sós vizzel, s az Urának adgya bé s meg nem verheti, hanem most egy Czigányné jára nálla, s attolis Kakuk főt kér vala s igére is a' Czigánné [Gyeke K; Ks 4. V. 20] ✳ *deákul ~. 1823–1830:* E magyarul nem tudott, deákul tanított, s magyarázta a német nyelvet [FogE 110] ✳ *dogmatikát ~. 1823–1830:* Basa István ... Három esztendeig délelőtt mindennap egy-egy órát, mind csak a dogmatikát tanította, melyből minden szerdán délelőtt disputátiója volt [i.h. 140] ✳ *just ~. 1823–1830:* Ez a Máthé László ... megtelepedett Nagyenyedre, ott a kollégiumba interimaliter just tanított, míg Mohai Károly, azutáni juris professor az akadémián volt [i.h. 85] ✳ *németül ~. 1823–1830:* Ez igen emberséges ember volt, kosztja az urak asztalán volt, s a kisasszonyt tanította németül [i.h. 117–8] ✳ *orvosságra ~. 1584:* Rosa Ambrus Deakne vallia ... eo maga ez Lakatosne tanita orwossagra [Kv; TJk IV/1. 265] ✳ *poézist ~. 1736:* volt egy közép rend faház[a], ott az rhetoricát es poesist tanitották, abban volt ugyan az catechizálás is s az deákok congregációja és mikor declamació volt, ugyan valami comaedia [MetTr. 431. — [a]A kv-i jezsuita szemináriumban] ✳ *univerzális históriát ~. 1823–1830:* látván Enyeden azt is, hogy a logicusok Holberg szerént universalis historiát is tanítanak, én is azt írtam és tanítottam [FogE 125].

Sz. *mit ~om én apámat gyermeket csinálni. 1800:* az Divisionálisunk originalisban, Kovács Procuratornál vagyon ... azokot is ófferalom, ha néked is ugy teczik ... de mit tanitom én apámot gyermek csinálni? ... méltoztassál ezen ügyemet is, az Procurátorommal együtt ugy folytatni, hogy azon Terh, 's baj réám ne todulyon [Kóród KK; Ks 101 Kornis Gáspár Sárdi Simén Elekhez].

2. nevel; a educa; erziehen. *1592:* Vadalma Gergelne Anna azzoni ... vallia, Lattam zememel egikor, hogi Kotro Mihali az fiat le czeoueklette vala, es kegietlenkeppen veri kenozza vala mierthogi teob tarsinal valami pipet loptak volt. Intemis en rolla, hogi ollian kegietlenwl nem kellene giermeket kenzani, azt monda nekem erre, tanich te vgi az te giermekedet ammint zereted, enis vgi tanitom ammint en zerete(m) az en giermekemet [Kv; TJk V/1. 216]. *1657:* Szállásom is egy ideig akkori püspök Keserűi Jánosnál volt, azután az mesterekkel, professorokkal egy fogadott asztalon voltam, azután külön is. Ezek jól és jó erkölcsben tanítottak s neveltek, noha egyébiránt volt ez fogyatkozás, hogy az atyám valamely öreg legényt mellettem nem tartott, hanem csak magamhoz hasonló hitván inast; és az scholán kívül jót nem láthattam, tanulhattam, hanem inkább sok rosszat [KemÖn. 37].

Szk: *becsületre ~. 1761:* Halattam ily szokat ... eő Ngtol hogj ide jö s ă kapum elöt jar, s innen el megy az eőtsem, és csak egj jo nap mondasra, sem meltosztatik be jönni, de valahol lesz meg rakom, becsületre tanitom [Branyicska H; JHb XXXV/45. 15] ✳ *emberségre ~. 1667:* Ezenkivül is még kétszáz forintom restál az szamosujvári fizetésemben; szerezze ki az praefectustúl, mert az másik szegény kéretlen tavaly aranyul egyszersmind megadá, ezt is tanítsa emberségre [TML, IV, 41 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1736:* Farsángban penig, kivált a székelységen, az atyafiak valamelyik atyafihoz gyűltenek, onnét rendszerént ilyen cursust bocsátottak: most az emberség megindúlt és az embertelenséget felkeresi, s a hol feltalálja emberségre tanítja [MetTr. 358].

3. biztat, bujtogat; a îndemna, a chema la o acţiune; anleiten, jmdm etw. (an)lernen, ermuntern. *1586:* Eotweos Peter vallia ... azt monda Zechi Istua(n), vagy Akariatok vagy Ne(m) de megh Veretem, Megh keserte(m) en ezt Mert ebe(n) enneke(m) ertelme(m) vagyon Mind az Jdeós vraimtol s mind Az Birotol, Az legheny penigh feiedelemreis tiltia vala magat hogy teorwennelkwl Ne bancha ... seót Rigo Georgyeot Megh fedde igy, Te Rigo Georgy vgia(n) ky kellene teged kwldeny a' Czebeol, Mert te tanitad a' legent hogy feiedelemre tilcha magat [Kv; TJk IV/1. 556]. *1598:* Zaz Gergeline Catalin azzony ... vallya ... hogy penigh Simandy Janos oktatta es nogatta volna s tanitotta volna az Georgyfalwy embert semmith abban nem thwdok [Kv; TJk V/1. 262]. *1697:* az Betlen Lászlo ur(am) Tiszti az Lukácsfalvi határon három darab Szánto földett bir ... Teleki Mihaly uram ... ara tanita migh tavalj hogy producaltassak rulla en az szolgabironak le tivin az sállárjomát s el küldőttem az Tiszthez migh az praefectussa Oklo-

csani is ot volt akor hogy mikipen birják producaljanak rula de ez mái napig sem hozák ez föld birásárul valo igassagokatt hanem erőszakoson szántyák vetik [Szilágycseh; BK 1 Kűmives Gergely Bethlen Gergelyhez]. *1742:* Marti Janos arra tanyitatta Bodor Mártont ... hogy verjenek agyon ... mint a kutyát [Szemerja Hsz; ApLt 4 Gazda Mihály Apor Péterméhez]. *1749:* maga Veniczei Ur(am) tanitotta volna a Bíráját hogj tselekedgje hogj igj galyibába ejthessen valakit [Ohába AF; Told. 3] | Salak Pista beszéllette, hogy öket a' nagjobb Legények tanitották és biztatták hogj harangot lopja(na)k [Szásznyíres SzD; MvRK]. *1802:* Meg olvasván én a Szarvadi Farkasné Aszszony Expositioját ... olvasok azokb(an) ... Hogy én Szabados Miklost arra tanitottam volna, mely Szerént vegyen égy páltzát vagy tsépet és a Kalapját annak végib(en) tenné s ugy repellálna [Torda; TLt Gálffi Joseff viceispány nyil.]. *1843:* Mikre tanította, unszolta és ingerelte Varga Katalin a három közönségek lakosait? | Magam hallottam a Varga Katalin szájából, miként a templom előtt a népet biztatá s tanítá, hogy az erdőket, melyekben nincs épületre való fa, szabadon vágják, és fejszijeket a gornyikoknak oda ne adják, a kerítéseket csinálják meg, a glabákat pedig ne fizessék [VKp 69, 97].

4. állatot idomít/vmire rászoktat; a desprinde/învăţa; abrichten (Tiere lehren). *1584:* balasi gergeli tartot egi madarat nem tudom ha cöka (!) uallaj az uagj zajko mynd emlekezem reja allom kipen hogj az madarral azt mondatak hogy kürua kato kurua kato erre tanitotak [Kv; TJk IV/1. 194a]. *1585:* 29 July Jútanak feierwarrol Vrunk madarazy harman Solymokat Wúnek Magiar orrzagban Tanitany Attam ö Magoknak es az Madaraknak B. V. hagiasabol husra f. — d. 9 [Kv; Szám. 3/XVIII. 26a Gellien Imre sp kezével]. *1671:* Adtam az Fogarasi Mangorlonak egy Loert mellyet ez mangorlohoz Tanitot Tiz forintot f 10// [Utl]. *XVIII. sz. eleje:* Némely tudatlan emberek azt allityák, hogy ebben vagy amaz Ménesben fortélyos lovak nehezen tanulok vadnak, de inkább az Mester goromba, minden fortélyra ă Tanito tanittya ă lovat, ha jol nem bánik vele ... ha ă lo meg tudhattya azt hogy mit vihet végbe, semmit benne el nem mulat, vágast, rugást, hányást harapást, magha meg kötését [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1722:* A ... Lovakat ... afféle keréngön kapacsánon jo fárasztani és tanitani [EMLt]. *1824:* A' mult öszszel ki fogtak vólt Sülelmeden ... egy Kantzát fellajtár alá, de mind e' mái napig Nem tanitották [Perecsen Sz; BfR Tamás Mózes kezével].

Szk: *láncra ~.* *1724:* Az az eb Jáger ... az kopo kőljkeket tanicsa lanczra ... ha penig kőlykeznek az kopok viseljenek gondot reajok [Nsz; ApLt 2 Apor Péter feleségéhez].

5. *vall* hirdet; a propovădui; lehren (religiös). *1636:* De mondasz. Hiszem az fűllel való hallásból lészen osztan az hűt, mint az Apostol tanittya Rom. 10: 17. Az hallásból lészen, bezzeg, a' hit, de nem az Orgona zengésnek, hanem az Isten igéjének hallásából, mint maga a' sz. Pál mindjárt meg Magyarázza [ÖGr. Aj]. *1710 k.:* Az egész világ mondja szájjal: Soli Deo gloria, de másfelől azt vallja és nagy része tanítja: Deo et mihi gloria [BÖn. 441].

6. kér, parancsol, biztat; a îndemna (la ceva); anweisen, befehlen. *1808:* az tegnapi napon a Baktsi Lajos Uram szolgája nálam lévén aszt beszélle nekünk hogy Vidd el a Lovaimat akar hova szolgaim ha meg kapnak meg mentlek tsak hogy jol lakjanak melyre Uram tanittot [Hsz; BLev.].

7. szoktat; a obişnui; jmdm an etw. gewöhnen. *1716:* Az a affélé hitvan rosz szokon meg se indulj bizony meg latod hogy ezen ket nap dob szohoz tanyittom az embereket, es az eo Felsege parancsolattya szerent meg mutatom, hogy nem vaszok vagyok, s nemis edgy sorbeli emberek vellem [Nsz; ApLt 2 Apor Péter feleségéhez].

8. állít; a afirma; erklären, lehren, festlegen. *1735:* a Decretum Tripartitum ... Világoson tanittya, hogy Valaki Valamely jószágot keres azoknak Vicinussit jol Specificallya, az A: eő kglme egj Sessiot Cum appertinentibus keres, a vicinusokat nem jol specificallya Contra Citatum Articulum, meg kivánom azért hogj praemissa ratione a Citatoria Corrualyon [Dés; Jk 168a].

tanítás 1. oktatás; învăţare, instruire; Unterricht, Lehren, Unterrichten. *1571:* az kaplanok fyzetesebeol eo k. plebanos vra(m) egy predicatort Tharchion Es mynden Themplumba ket predicator lewen ely viselhetyk annak terhet, Ezeknek egyk Zent peterbenis predicalhat Minden heten Eccher, es az germechket (!) Tanitasarais gondot visselienek [Kv; TanJk V/3. 34a]. *1659:* Én, édes Öcsém uram, György deákot kiküldtem. Valóban kívántatnék az Kegyelmed gondviselése, tanettása most Petrelenben [TML I, 347 Árva Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1662:* Másodszor. Hogy az asszonyi és leányi rend kedvéért magyar írás, olvasás tanítására való oskolák is, főképpen a frequentiorb ecclésiákba istenes úttal-móddal rendeltessenek [SKr 277]. *1677:* Szükségesképpen penig meg-kivántatik az-is, hogy azon Collegiumnak mind külsö és belsö állapottyára, mind az Ecclésiai Statusbol, s' mind penig külsö rendekből bizonyos fő Inspectorok állattassanak, kik az Orthodoxus Fejedelmek után vigyázzanak a' Collegiumnak derekasb állapottyára, kiváltképpen arra, mitsoda rendel és haszonnal progrediálnak a tanitásban, és a' fogyatkozásokat animadvertállyák egyenlö tetszésekből, köztök történhető nagy akadályokat jo igazitásban-is vegyenek, és tudgyák azt-is mitsoda bonumi legyenek a' Collegiomnak, hol és kik által conservaltatnak, és erogaltatnak, hogy valami modon azok vagy ne disipaltassanak, vagy in profanum usum ne convertáltassanak [AC 17–8]. *1700:* Cantor Vámfalusi Márton Atyánk fia ... vasárnapokon a' Leányok tanitására benn maradgjonn. T. Praedikátor Uraimekkal edgjutt, és a' scholai Ifjuságot avagj tsak egj hétben edgjszer az eneklesre tanittsa [Kv; SRE 67]. *1710 k.:* Osztán mind csak a beszélő praxisra adott üdőt, kevés hetek alatt három vagy négy nyelven kezdék én érteni és csácsogni, ő pedig azt egyikét sem tudta, és annál is inkább csudálták az ő tanitását és a tanításban való dexteritasát [BÖn. 541]. *1768:* ö kegyelmek, mind a' Tanitas modjában, mind a' disciplina tartásba a' Titt. Curatélától függjenek Es esztendönként egyszer vagy kétszer a mint fog determináltatni, tartozzanak közönséges exament adni, hogy ki-tessék industriájok [Kv; SRE 226]. *1799 k.:* (A földekbe) a' Pap ád magot, az Ekla ketzer meg szántja, el is veti a' Leányok le aratyák a' Tanitásért; az Egyhazfiak kévéb(e) kötik, fel kalangyálják; az Ekla bé is hozza [M.bikal K; RAk I. 1]. *1823–1830:* Bukle pedig privatissime tanítván, őtet meg lehetett ottan-ottan kérdezni, és amit az ember nem értett, vele megmagyaráztatni, mely vele való beszélgetés által a tanítás közben inkább megesmérhette az embert [FogE 271]. *1833:* Most ujjabban közönségessé tészi a' Mlgs Fő Consistorium, hogy Papjaink minden ketsegtetés bünét ... ki kerülve, a' Lelki esmeretekbe meg gyözödöket fen állo Törvényeinkhez képest Hathéti tanittás nélkülis által veheti Vallásunkra [Vaja MT; HbEk]. *1846:* három héti tanitás után az én jelen létemben ki kérdeztettek a Templomban, és az ö

értelmek meg, vagy fel foghatásához képest a' meg elégedésig feleltek, ugyanakkor az Uri Szent Vatsorában is részesültek e' következök[a] [Bádok K; RAk 257. — [a]Köv. a nevek felsorolása]. *1863:* A' Tanitok lelkesen a' tanitás után áljanak [Gyalu K; RAk 77].

Szk: *szóval való ~. 1795:* Inkább tsak tsupa szóval való Tanitás által, mintsem a' szokott módokon lehetett vólna ő vélle a' szükségesebb Tudományokban valamire mendegelni [Mv; Told. 47].

2. nevelés; educare; Erziehung, Belehrung. *1597:* Budaj Thamasne nagy Cata azzony ... wallia ... Gergeli deakne ... kere engemet hogi az Ersebetet hozzam kewldene intenem arra hogi Marton deaktol el ne Ieöne ... es mikor oda Jeot wolna mondek neki Miert ieöz el onnet io fia(m), monda nekem az leany nagi keserew sirwa, hogi ne ieönek ha ennekem semmi iowal nem wadnak megh chiak tanytassal sem vadnak nem hogi adomanyockal wolnanak [Kv; TJk VI/1. 55] *1628:* az en szerel(me)s Uramat kerem, az en hozza(m) valo igaz szeretetinek megh mutatasaert az en fiamhoz Allia Samuelhez[a] az en holto(m) uta(n) mutassa minden igaz io akarattiat, Tanittasat, oktatasat [Bonyha KK; Eszt-Mk Cserei lev. Bánfi Mária végr. — [a]Mostohafiú az első házasságból].

Szk: *jó ~át fogadja vkinek. 1694:* edes leányom ... talám még meg orvossolhatnám dolgodat Urad eo kélme előt, ha az nagy mérgedb(en) aláb hagynál s rosz Emberek szován nem járnál, az mig nem hiresednék rosz hired neved, Urad-(na)k jo tanitását szovát fogadnád, az szolgáloddal edgyet nem értenél [Torockó; Pk 7].

3. nevelési tétel; concepţie de educare; Erziehungslehre. *1797:* A Salzman[a] tanitásáról, módjáról, elömenetelességiről; s. a. t. ekkora leveletskébe irni bajos volna ... ki ditseri, ki gyalázza ... Hogy ö Fanaticus, a' bizonyos [MNy XXV, 262 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából. — [a]Korabeli híres pedagógus].

4. prédikáció; predică; Predigt. *1636:* Istvan Uram fel mene az predikallo szekben, es mindenek(ne)k elotte, materiat veue(n) az penz uáltokrol, ugy monda, hogy elseoben meg tiztittya az Istennek házát, az utan kezd az tanitashoz [Mv; MvLt 291. 66b St. Zigiarto vall.]. *1658:* Ezek a' papjok felől jol testalnak, az tanitást mind az altal ratz nyelven mondjak hogy peragalja gyakrabban | Ezekis papjoknak jo maga viselesereol, és tudomanyárol, s tanittasaról jól testalnak [UF II, 191, 193]. *1868:* temetési Dj. prédikatios halottol 42 x énekszoval tanitásért 21 x Butsuztatásért 80 xr [Gyalu K; RAk 144]. *1871:* Elnök jelenti, hogy neki ez a botrányos eset jelentetett föl, hogy ... Kelemen János a Febr 26kán délutáni isteni tiszteleten illetlenül viselte magát, a rector tanításába bele szolván. Felszólítja a consistoriumot, hogy ha e tény csakugyan bebizonyul, határozzon a botránkoztatóra, tettéhez méltó büntetést [M.bikal K; RAk 289].

Sz: *halotti ~. 1681:* Az Lakosok adnak[a] ... halotti tanitastol fl. 1. Esketestolis fl. 1 [PatN 45a. — [a]Papi járandóságban]. *1824:* N. Enyedi Házamnál esvén keserves Halala onnet nagy tisztességgel két Halotti Tanitások el mondása után ... Nlaki Joszagomba hoztak temetni[a] ... az ő Halála után készitett Temető Boltban helyheztettük, soha rothadást nem érdemlett, becses érdemes Tetemeit [Nagylak AF; DobLev. V/1094. 1b id. Dobolyi Zsigmond panasza fia haláláról. — [a]A korán elhunyt fiút].

5. hittétel; dogmă, învăţătura fundamentală a unei religii; Lehre, Glaubenslehre, Glaubenssatz. *1640:* Ztoika Popa ... Az olah nielven irt Testamentumat csak mediocriter tudgia olvani, de az racz jrast semmiben sem exponalhattia, sem edgieb tanitast az edgy racz olvassason kivül nem tud benne tobbet [Besimbák F; UF I, 795]. *1697:* Szigethi Gergely ... admonealtatik felesegehez való igaz kötelesseget gyakorollya, mint Keresztyen Ember Házát cum appertinentiis epittse, feleseget taplallya; mert Sz. Pál tanitasa szerint a' ki cseledgyere gondot nem visel az hitett megtagadta es az Pogannál alab valo [Dés; Jk].

Szk: *~t tesz. 1657:* az elmult 1656 esztendöben egyszeris es maszszoris, de kivalkeppen Szent Marton nap előt masfel hettel maradot volt az Ecclesia hazanal harom fazek vajam, es tób aprolék egyetmasimis ... melyet midön kertem volna sok illetlen szokkal diffamalt az D(omi)n(us) J(nctus) ...; te rosz aszszony, diszno rosz aszszony: ki hanlak az schola hazbol; avagy ha az falu ki nem hany fel kötöm az harang kötelet, a templomban sem teszek tanitast, mert nem vagy te arra melto erdemes hogy ot az Ecclesia hazaban lakjal, vagy mas emberseges emberek közöt [SzJk 82 Felenyedi Györgyné özvegy papné Szöllősi Gábor szentegyedi prédikátor elleni perében a felperes Petrus Bessenyei de Dees ügyvédje vall.].

6. felszólítás; chemare; Aufforderung, Belehrung. *1843:* Ezek után egybegyüjtetvén az egész abrudfalvi közönség, annak ugyanazon tanítást s felvilágositást adta a biztosság, amit ez hó 22-én a kerpenyesieknek, meghagyván mind a falusi közönségnek, mind a falusi bírónak Varga Katalinra nézve ugyanazt [VKp 114].

7. biztatás, bujtogatás; îndemn, îndemnare; Anstiftung, Ermunterung. *1766:* Glis Thodor ... meg vallotta, hogy eö az Iffiabb Petrucz János unszolásából, s tanittásából az irt Petrucz Györgyre hamis kalácsot vett, minden akkor történt lopásokot tolvajságokot ártatlanul reája ragasztot [Ribicsora H; Ks 40. 9]. *1791:* Alexandru Matej ide valo lakos le betegedvén Semmi képpen meg nem halhatot mig a károst Alexandru Vantsát magához nem hivatta a kiis hozzája menvén illy képpen szollot hozzá, Az Isten botsássa meg és te is meg botsásd mert én gyujtattam fel a te házadat Popa jakob Román sogoram tanitásából, és ingerléséből [Sebeshely AF; JHb Grozár Busa (40) jb vall.]. *1843:* a bucsumiak ... egy Varga Katalin nevű kóborló fehérnép veszedelmes tanítására megindultak s a felsőséghez illetlen és fenyegető hangon irt kérelmekkel folyamodtak [VKp 119].

8. idomítás; deprindere, învăţare; Abrichten, Ein-/Zureiten. *1731:* Az Gyermek Lovakat az kik nem igen gonoszok, gyengébben kell erőltetni az tanitasban, az kik penig gonoszabbak erősebben kell hajtani [JF lovászmesteri ut.].

tanításbeli tanításra szánt; care a fost consacrat/destinat pentru deprindere/învăţare ...; des Unterrichts, von der Lehre, (hier:) Zureit-, zum Einreiten. *1722:* A Pej hámos Lovak szépek, most ugyan meg ronta valamennyire az Tanitásbéli idö; de akar hová lehetne discretizalni velle (!) Jo hámosokis, kár volna Postára hurczolni öket [KJ. Rétyi Péter lev.].

tanítási tanításra vonatkozó; de învăţare/instruire; Unterrichts-, Lehr-. **Szk:** *~ költség. 1823–1830:* A kollégiumnak akkori rendtartása szerint a pünköst utáni examenkor már a poeticából promoveálódtam volt. De látván nagy szegénységbe lett esésünket s hogy nem volna ki ruházzon s a tanítási költséget megszerezné, lemondottam a tanulásról, s szabómesterségre szántam magam [FogE 87].

tanítgat 1. oktatgat; a învăța (pe cineva) din cînd în cînd; für jmds Ausbildung, Unterricht sorgen, jmdn erziehen suchen. *1782:* Veress Samuel ... hogj el vetteis a' mostani Feleségit, az Apossa és Anyossa tanitgatta holmire mind mesterség[a], mind pedig egyéb élet mondja kőrűl mint gyermek embert | Veress Samuel ... meg is házosodatt ... de olyan gyermeki állapotban volt akkoris, hogj ... a' Vágo hídnál az Anyossa ki vette a' fejszét a' keziből, s vgj tanitgatta hogj vágja a' marhát [Torda; KW — [a]Mészárosság]. *1823–1830:* Itt keveset mulatozván, az asszony felült az üveges hintóba, én pedig a gyermekekkel a kicsiny kocsiba, és már így commode pipázhattam Marosludasig, az holott osztán egynéhány nyári heteket töltöttünk. Az holott Nagy Dániel fiait csakugyan tanítgattam [FogE 147].

2. nevelget; a învăța/instrui (din cînd în cînd); sich um jmds Erziehung kümmern. *1592:* miolta Toot Mihalt esmerik, giermeksegetol foguan It az Varosson Deesen az Varos Molnajba Neot Nevekedet fel, es egy Jo Antal Neveó ember ki az varosnak Malom Mestere volt, tanitgatta, vegre oztan hogy az megh holt, annak az felesegét veotte (így!) es vgy hazasult megh Deesen [Dés; DLt 235]. *1746:* Nagyfalvine háza ezis léányokat tanitgat de miserabilis [Kv; Ks 11. XLVI. 25]. *1770:* Somai Gergely pedig volt fia Somai Lászlónak Varsányi Benedek leányától Klárától való, de az édesanyja véle gyermekágyban meghalván, Varsányi Benedek nevelte fel, tanítgatta [RettE 218–9].

taníthat oktathat; a putea învăța/instrui; Unterricht erteilen können, lehren/unterrichten können. *1653:* azt igéré, hogy a templomot megépitti és el nem bontja, scholát is illendőt rendelnek ott benn a várban, a ki olyankorra légyen, mikor háborúság vagyon; itt künn is egy olyan eskolát épitnek a békességes időre, kiben tanithatnak és megnyughatnak vélle [ETA I, 89 NSz].

tanítható idomítható, betörhető; care poate fi deprins/învățat; abrichtbar, einreitbar. *1809:* Kusztora Mihály és Dávid ... minden nap látták[a], mig tanitották gonosz lévén, és bajoson tanithato, eleget verték az uttzan [UszLt ComGub. 1701. — [a]A lovat].

tanító I. *mn* **1.** tanítással foglalkozó; care învață/instruiește pe cineva; unterrichtend, lehrend. *1677:* Collegiumban tudós Professorok hozattassanak: hasznossan tanito jo Mesterek tartassanak [AC 253]. *1728:* Jora Czelozonak ítilvén a' Sz. G(ene)r(a)lis a' Márkodiak(na)k[a] és Kendiek(ne)k[b] kéreseket, hogj könyőrgeseket tévö, és gyermekeket tanito Iffiat vigyenek magok közze, meg engedi a' Sz. G(ene)r(a)lis [DobLev. V/230. — [a] [b]MT]. *1782:* Ez az szegény ifjúasszony elsőben rendeltetett a zilahi plebánus censurája alá, az holott két hetet töltvén, úgy elfogta a hitvány plebánust, hogy nemhogy valamire taníthatta volna az asszonyt, de ő tanulhatott volna az asszonytól. Azután reménykedve reménykedett, hogy menjen el, mivel mindenéből kieszi, issza, mert az az rendelése őfelségének, hogy az olyanokat a tanító pápista papok tartsák [RettE 417]. *1803:* Leányokot Tanitto Tiszteletes Kántornak [Dés; DLt].

2. nevelő; care educă/învață/sfătuiește ...; erziehend, erzieherisch tätig. *1666:* Anno 1673 die 28 Januarii. Nyavalyájának kilencedik napján csendesen elnyugovék az Urban az engem szeretö s engemet sok jóra intő s tanító kedves édesatyám uram, Auner Gábor uram [KvE 215 AM].

3. gondozásért fizetett (pénz); bani plătiți pentru îngrijire; Zucht-, für die Zucht dienend. **Szk:** *~ poltra. 1803:* Basa Daniel Uram ... számadásom alá adá azon öt darab sertésseit, hogy viseljem gondjokat létében nékem a' tanito poltrát [Dés; DLt 82/1810 Csismás Vonutz (40) custos ovium vall.].

II. *fn* **1.** hivatásszerűen oktató személy; învățător, dascăl, preceptor; Lehrer, Schullehrer. *1585:* Veottek varosul ezekben Mínemeo Gondwiseletlensegh vagion az Scholaban Az tanitok miath ky Immar vgia(n) eg Nehany wdeoteol fogwa volt, honnet az Ieót Immar be hogy tanulasnak okaert Az Iesuitak Scholaiaba Mennek a' tanitwaniok, kerik azert eo kgmeket tanachul hogj erre legh feo gondot vissellienek eó kgmek es Az scholanak meg latogatasara ketteot valazzon eó kgmek keozwleok, kik inkab minde(n) holnapba(n) megh visitalliak, es a' Negligens Tanitot meg dorgalliak [Kv; TJk I/1. 1a]. *1710 k.:* Keresztúri Pál ... úgy elkedvetlenített volt a tanulástól, hogy ha keze alól ki nem vettek volna, bizony nem tanultam volna, azért is osztán elbocsáták. Melyet mind a szüléknek, mind a tanítóknak kedvekért irtam itt le [BÖn. 532]. *1758:* Ugyancsak ezen interregnumban is valamennyire igyekezett a szegény nagyanyám taníttatni s 1728-tól fogva 1731-ig a collegiumban tartott, de nem continuo. Mely kevés idő alatt volt egy Köröspataki Mihály nevű deák praeceptorom, kemény ember, de igen jó tanító, azután akadémiára menvén ott holt meg [RettE 61]. *1776/1779:* A(nn)o 1776 Die 10ma Martii Torotzkoban Tiszteletes Esperest Szőtsi Miklos vrunk Notariussaval, Vzoni Foszto Istvánnal, és Assessor Tiszteletes Bartok János ő kegyelmével Partialis visitatiot celebrálván a' Torotzkai vnit. Szent Ecclesiában, a' Tiszteletes Tanitokrol Semmi néhézség fel nem adatott; az Oskola jo elömeneteleben talaltatott; Betsülletes Dékányok és Egyházfiak Számadásai a' G(enera)lis Visitatiotol fogva valok meg visgáltattak és hellyben hagyattak [Torockó; TLev. 16/1]. *1780 k.:* Akosfalvi Szilágyi Sándor eő kglmét Jffiú nőtelen Legént ... Liber Baro Camerarius Wargyasi Daniel István Vr eő Nga ... keze s gondviselése alá vévén az Székely udvarhellyi ... Reformatum Collegiumban ... tanittatni kivánta, de ... eő kglme se a' Tisztelt Báró Ur gratiáját s Patrociniumat, meg nem betsülte, s hálálta, Se pedig édes Annya szavát nem fogatta; Se tanittoihoz valo engedelmességét nem mutatta 's tellyesitette [Msz; MbK X. 59]. *1792:* Az Osztály után tudom hogy Péter az Anyával öszve veszet tsak hamar, és el ment Banatusban Tanittónak [F.lapugy H; Ks XLVIII/7. 3 Padurean Juon (45) vall.]. *1823–1830:* azon 12 000 lakosokból álló nemigen nagy várost[a] olybá lehet képzelni, mint egy nagy kollégyomot, ahol majd minden háznál tanítók és tanulók laknak, és óraütéskor a házokból omlanak ki, vagy mennek be [FogE 236. — [a]Göttingát]. *1835:* Az Ebesfalvi Süket némák Tanitoja fizetése nevelésere és állandolag v(al)o ki-eszközőlhetésére ... alamisna szedés rendeltetik [Nagykapus K; RAk 10]. *1873:* (A határozat) kivitelére a gondnokot, egyházfiakat, az egész p(resbite)rium tagjait megbízzák, a tanítót, is közreműködésre felkérvén [M.bikal K; RAk 304]. *1896:* Pallos Albert akkor tanító volt Szt.-Imrén, s ami az udvaron történt, azt ő mind tudja [Plev. 185 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *udvari ~. 1823–1830:* Ezt nekem azután a gróf maga beszélte, mikor az unokái mellett udvari tanító voltam [FogE 109].

2. pap, lelkész; preot; Seelsorger, Geistlicher, Glaubenslehrer, Priester. *1572:* Byro vram Neged Magawal az

feyedelemhez Mennyen, keoneregien Az vyonan Ieot p(rae)dicatorert ... kĕneregienek hogi eo N. Neh haboritana Megh az varast az Thanitok dolgaban, Mert Naloknelkwl Nem lehetnek és Nem vysagot p(rae)dicalnak [Kv; TanJk V/3. 62b]. *1591:* attűk penigh az my bizonisagh lewelűnket ... Deway prędikatorűnk Makay Giergy wram Eleott ... Sarkeozy Gaspar Deway Wduar byro Eleott, Pestęssi Wyd deway Porkolab Eleott [Déva; JHb 53f]. *1612/1723:* a' Koronkaiak(na)k ... az el mult időkben is, három esztendeig nem vólt Praedikátorok ... Mivelhogy azért illyen betsületlen a' Tanitó kőzőttök, és az Is(te)n igéje nálok; Azért nem tartozunk egy megyét tartani vélek, lássa meg a' Törvény [HbEk]. *1678:* Causa Szász: Nyiresiens(is). Tot Marto(n) Fugitiva feleségetűl absolutiot kéva(n) Sebestye(n) Annatul per procurator(em) Steph. Szalardi. Deliberatu(m). Nincsen oka sem egyik felnek sem masik(na)k az absolutiora békellyenek őszve es lakjanak bekevel mint az Urba(n) illik jele(n) léve(n) két bőczűletes Tanitók [SzJk 133]. *1679:* Mi N. Solymosi Koncz Boldisar Unitarius Püspők etc. es Razmany Adam Peter, Colosvari Unitaria Szasz Ecclesianak eggyik Tanittoja [SLt. P. 23]. *1722 k.:* Oroszfaja[a] qua Mater és Komlod[b] qua Filialis Eccl(esi)ak lévén, a mult télen a mostani Praedikatorokot meg nem marasztvan, más becsületes Tanitonak hivatalt is attanak annak utana némellyek az Oroszfaiak közzül a komlodiak akarattya ellen meg marasztották a Praedikátorokot; annak okáért meg kivántatik hogj ennek utánna a két Eccl(esi)a egjet értvén, egjmás hire s akarattja nélkül a Praedikátorán ki ne adhasson; se meg ne maraszthasa [GörgJk 167. — [a] [b]K]. *1760 k.:* ha az Megye Tanyito nelkül vacalt, az Cantor maganak Tanyitot valosztvan ... az Nemes Megyenek meg jelentette [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP].

Szk: *lelki ~. 1692:* Mű Szent Gyorgyi Thamas mostan Udvari Predicator, es Karacsonfalvi Janos mind ketten Fejervarmegyeben Kuttyfalván lako Lelki Tanittok ... Karaczonfalvi Janos az Kuttyfalvi Unitaria Ecclesia(na)k Lelki Tanitoja [JHb X/7]. *1796:* a' Lelki Tanitok az ő Tanitasaikot vgy keszittsék hogy hallgatoikat nem engedjék magokat a' Frantziak ellen valo haszontalan Hirek által el tsabittatni [M.bikal K; RAk 22]

tanítóasszony tanítónő; învăţătoare; Lehrerin. *1695:* Az Tanito Aszszonyoknak fizetések leszen, három őreg kőből buza, Hatt magyar forintok [Kv; SRE 28].

tanítóharang iskolai harang; clopotul şcolii; Schulglocke. *1625:* Az Tanito harangra veottem, Egi keotelet keötelelvero Mihaltol f — d 70 [Kv; Szám. 16/XXX. 16].

tanítókalugyer tanítással foglalkozó szerzetes; călugăr–dascăl; als Lehrer tätiger (meist orthodoxer) Mönch. *1714:* Annak utána idővel erkölcstelensége miatt gyanóba esik a nagyobb tanittó kalugyer, elszökik, az utána való meghal, a sok deák eloszlik, a monasztéria kezd romlani pusztulni [Déda MT; MúzBf Gabriel Szile (68) vall.] | Moldovából származott volt egy Doszoszthei (!) nevű daszkada (!) vagy tanittó kalugyer [uo.; i.h. Pásk Kirilla (72) vall.].

tanítói szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ állomás* tanítói állás; post de învăţător; Lehreramt. *1862:* A' széki Egyházban a' Tanitoi állomás 300 fr évi fizetéssel. o. ér. orgonálni is kell tudni [Gyalu K; RAk 65]. *1869:* Több üresedésben levő papi és tanitói állomás köröztetése után tudatja a n. t. esperes ur, hogy az egyházi épűleteket a victoriánál bíztosította [M.bikal K; RAk 182] ✳ *~ képezde* tanítóképző; preparandie, şcoală pedagogică; pedagogische Schule. *1852:* A' Kolosvárt fel álítandó Tanitoi képezde felsegéllésére az egész Eklába minden utat mondot felőlelni szoros kőtelességűnk [uo.; RAk 50 esp-I kl] ✳ *~ telek* tanítói lakás helye; curtea locuinţei învăţătorului; Bodenteil/Platz der Lehrerwohnung. *1875:* a tanitói telken utczaajtó szükséges [uo.; RAk 318].

tanítómester 1. elemi iskolai tanító; învăţător, dascăl; Schulmeister, Lehrer. *1662:* Az iskola[a] már azelőtt jó idővel classisokra rendeltetett vala, az deáki szép tudományi minden mesterségek külön-külön való hűséges praeceptorok, tanítómesterek által nagy hűséggel, szorgalmatossággal taníttatnak vala [SKr 422. — [a]A nagyváradi].

2. szellemi irányító; îndrumător spiritual; Lehrmeister, Seelsorger. *1743:* Isten s emberek tőrvényét maga előtt viselő igaz keresztyény, jo lelki esmérettel biro tiszta természetű ember ... még csak meg gondolásátolis irtozik az oly bűvős bájos őrdőgi mesterségre, ugyan az őrdőgtől mint tanito mesterétől meg tanitott ... gonosz személytől [Kv; TJk XVI/3. 119].

3. céhmester; maistru/meşter care face parte dintr-o breaslă; Zunftmeister. *XVIII. sz. köz.:* az Aprodis az eö Mestersegenek tanulásában Szorgalmatos legyen ... minek utánna a nagy fogakat tisztességesen meg tanulta az utan minden holnapban egy egy nap engettetik neki az aprodnak maga számára valo munkára gazdája vagy tanito Mestere műszerével ha jol viseli magát az Aprod maga Szerezvén Szarvakat [Kv; FésCJk 55 Inas Szegőcségnék modgya című szabályzat 8. pontja].

tanítóné tanítással foglalkozó nő; învăţătoare; Lehrerin, Schullehrerin. *1868:* kifizetni rendelek ... a Kolozsvári kath. léány növeldének a tanitonék fizetéseik potlására ... 1000 frtot | A kolozsvári kath. leány növeldének tanitónéi fizetése jobbitására hagyok ... ezer forintot [Kv; Végr.].

tanítópénz idomításért/betanításért fizetett bér; bani plătiţi pentru deprindere/învăţare ...; Lehrgeld, Zuchtgeld. *1682:* Tanito penzt pedigh az Menes pasztornak minden ember két két pénzt adgyon [Dés; Jk]. *1696:* Tanito penzt adgjon minden ember kinek marhaja vagyon den. 3. Idegen marhat ha ki eleib(en) hajt attul adgyon d. 2 tanito penzben [Dés; Jk]. *1699:* tanito penz egy lotul // 2 [Dés; Jk 281a]. *1730:* Nemes Városunk Lovaibul éllo Menesnek Pasztornak pro Anno 1730 fogadtuk meg s allitottuk ... Derecskei Jánost és Szűcs Istvánt, kiknek fizetések lészen minden egy-egy Lotol Dnr 48. tanito penz Dnr 3 Buza oct 4 [Dés; Jk 395a]. *1741:* Allottanak bé Ménes-pásztornak Moldován Mihály és Kenyeres István, a' Nms Város Lovai mellé, kikis Hittel kőteleztettek azon Lovak(na)k szorgalmatos pásztorolására; Fizetésűl rendeltetett minden Lótól egész bér Den. 60 ... és tanító pénz 3 :/: 3 pénz [Dés; Jk 553b]. *1845:* Tanito pénz a' Diszno pásztornak 12 Disznoért 24 xr a Bivalokért Bárányokért és tehenekért 30 xr [Dés; KvNJ 20].

tanítórend tanítással, oktatással foglalkozó szerzetes vagy papi rend; ordin călugăresc care are ca sarcină învăţămîntul; Schulorden, Unterrichtsorden. *1592:* Ammi nezi az pwspeoksegh dolgat, miert hogi ennek eleotte sem volt zokas hogi az pwspeoksegh az varastol fwggeot volna vala-

mibe, mostannis eo kegmek ne(m) akariak abba Inqeralni magokat, hanem mindenben az priuilegiumhoz akariak eo kegmek tartanj magokot, es semmikeppen az plebanossagot az Superintendentiaual ne(m) akariak coadunaltattni, hogi Jeouendeo wdeokbennis ebbeol valami abusus ne keouetkezzek, Azert az Tanito rend akkit meltanak Itil annak az tiztnek supportalasara, eo dolgok, Iarianak el eo kegmek benne [Kv; TanJk I/1. 194].

tanított oktatott; care a fost predat (de ...); unterrichtet, gelehrt. *1823–1830:* Gróf Bethlen Imrével is ottan összetanálkozván, adott 10 Rhf-ot, mert a Göttingában Spittler professzor által tanított magyar históriabeli rapturámat elkérte volt, hogy leírassa, s máig is magánál tartja | Szendrei[a] Göttingában nyelveket, statisztikát, diplomaticát, cameralis scientiát s egyéb, még akkor Erdélyben nem tanított, úgyszólva új tudományokat tanult, remélvén, hogy azoknak tanítása végett valamely kollégiumban professzornak teszik [FogE 267, 288. — [a]Szendrei Veres Dávid, az emlékíró némethoni tanulótársa és barátja].

taníttat 1. oktattat, iskoláztat; a da/trimite (pe cineva) la şcoală; unterrichten (lassen), lernen/studieren lassen, schulen. *1507:* Az tobyt mynt Ezust marhamat myndenemet hagyom az peternek, hog tanytassag es az Eskolat el ne hagyassak vele [NyIrK VI, 187 Cheh István végr.]. *1558:* az En Jegy Rwhamat ky Jth Engem Jllethne hagyom harom fele, Eggy rezet ozzak az Segenyeknek: Masykat hagyom menyhartnak, harmadykat Myklosnak hogy tanytassak wele [JHbK XLIII/21 Mikola Ferencné Melyk Anna végr.]. *1585:* Neb Ianos es Hannes Vmend (!) valliak, Kere minket Zeoch Caspar ez Actorhoz Inteny azon hogy az gyermeket Ne tarcha oly Niomorwwa(n), Ha penig Nem Akarna kwleomben hát en ell tartana(m) semmit nem kewanwa(n) a' giermek tartasaert, hane(m) chak hogy Az Annia ruhazza megh ... Neky Nem kel semmy Marhaia, hane(m) chak Az gyermeket meg zanwa(n) Akaria scholaba tanitatny, kegiessegbeól [Kv; TJk IV/1. 443]. *1598:* v felsige idegen orzagban tanjtassa vket [BálLt 51 Kowachoczy János kezével]. *1629:* en attam oda az műre az iffiaczikat en tanittattam [Kv; TJk VII/3. 110]. *1638:* felesegem teged az I(sten)nek tarto lelke(m)re kellek (!) hog az Jánkot Aszonio(m) Ania(m)tul el ne vedd, hanem Aszonio(m) Ania(m) tanittassa giurkoval egiùt mikor arravalo leszen [Cege SzD; WassLt Vass György test. St. Mogiorokereki pastor kezével]. *1662:* négy fia lévén[a], hogy katolikus ember volna, azok közül főképpen az öregbiket bécsi jezsuiták collégiumokban taníttatta vala [SKr 159. — [a]Mikes Zsigmondnak]. *1689:* ertem hogy kgld Janos Deákot oskolaba küldötte, azt nem banom hogy Kgld tanittattya mert most ideie [Nagykászon Cs; BCs]. *1710:* Ezt[a] Thököly Imre atyja nevelte s taníttatta vala [CsH 203. — [a]Absolon Dánielt]. *1734:* az Barcsai János Ur(am) Tutora Teleki Joseff Ur(am) légjen, és az Joszagot az Ur administraltassa, de magát Barcsai János Ur(a)mot N. Mlgos Groff Teleki Pál Ur(am) vigje el és tarcsa s Kolosvárt tanitassa velem Praeceptoraval s két inassaival egjűtt ... Groff Teleki Sámuel Urnak Curatora is ugjan az Ur volt [Kv; TKl Andreas Huszti (34) kezével]. *1736:* Bizony nem is volt az erdélyi vallások között addig olyan gyűlőség (!), az mig ez az két szó Nostras, Vostras bé nem jött; mert nagy úri, nemes és fő emberek is, kik más valláson voltanak is, felesen az kolos-monostori pápista iskolában tanítatták gyermekeket [MetTr 422]. *1772:* igyekeztenek ... feles gyermekeiket tisztessegesen ruházni és tanyitatni [Ikafva Hsz; HSzjP]. *1810:* Takáts Josit tartsa és Sorsához képest nevelje és mesterségre annakidejéb(en) a' mire inkább hajlandosága leszen tanitassa [Héderfája KK; IB. gr. Iktári Bethlen Sámuel kezével].

Szk: *asztalosmesterségre ~. 1783:* Egy nevedékény Fiam vagyon, azt Asztalos Mesterségre tanittatom [Torockó; Thor. XX/5, 30–1] ✳ *szakácsmesterségre ~. 1649:* azon Zabolai Joszaghbol ualo Jobbagyok keözwl az Szabo Miklos fiat, Jánost mélyet Szakáts Mesterseghre tanyitatott, megh neuezett betswletes hiwunknek[a] adtuk es engedtwk eörökös Jobbágysághra [BálLt 61 fej. — [a]Petki István Csík-, Gyergyó és Kászonszék főkapitányának] ✳ *szakácsságra ~. 1713:* Tudom bizonyoson, hogy az Duma bajkuly alias Janos Mester elei szintén olyan Jobbagyi voltanak N: Gargocs Mihály Uramnak mint az én eleim ... az fekete kőrösből az haborusag mia jött be Lesnekre, mint földös Ura N: Gargocs Mihály Uram földire ... Attya meg halván N: Gargocs Mihaly Uram Tanittatta szakacscsagra es ott nevekedet fel [H; Szer. Balás György (70) vall.] ✳ *pázsinak ~. 1765:* tanittatták ... Máté Martzit Pásinak [BfN].

2. neveltet; a asigura educaţia cuiva, a avea grijă de educaţia cuiva; lehren lassen, schulen. *1776:* Most hallám, hogy br. Jósika Imre úr is megholt. Ez igen jeles úriember volt, jól is taníttatta az édesatyja, Jósika Mózes úr [RettE 362].

3. idomít, szoktat; a face să fie deprins/învăţat; ein-/zureiten, einüben. **Szk:** *hámba ~. 1755:* egy Sárga, s egy pej forma kancza Lovat hámba tanittatni kezde eő Nsga, s a' Sárga Csintalan lévén addig hajták, és tanitták, hogy meg dőglék [Uzdisztpéter K; TGsz].

taníttatás iskoláztatás; instruire şcolară, şcolire; Unterricht, Schulung, Schulbildung. *1596:* Amy az gyermek tartasat nezy myert hogy az gyermek Job annya az ew leanyanak Viczey Anna Azzonnak vy hazassaganak keonniebsegeert az gyermeket kezehez veotte, hogy ew tarchia newellye fel, de Viczey Anna azzony az gyermek hazat es kewlseo eöreöksegit birya, Azert az gyermek etelere semmit nem deputaltunk, hane(m) valamit az kywwl keolt rea vgimint mellette walo leanyra, tanittatasara, es rúhazattyara azokat fel Irassa eoregh azonnyom, es az kalmar arw marhabol túggya ky maganak [Kv; RDL I. 65]. *1657:* Ezekután az fejedelemségben megerősödvén Bethlen Gábor, foglalatoskodék többek között ... deákoknak az felsőbb academiákban küldésében, tanéttatásokban [KemÖn. 32]. *1662:* Nagy gerjedező szívvel vala az Isten dicsőségéhez mind belső tudós embereknek taníttatásában, nevelésében, oskolák gyarapításában [SKr 293]. *1750:* alíg vártom modgyát mikép velem (: gyámoltalanságomban :) mutatott Istenes kegyelmességét, ruházását tanitottását s kiváltképpén az igaz hüttnek meg üsmerését ... eő Ex(e)ll(entia)jának tehettségem szerént ha mi kevésben is meg hálálhassom [Kiscég K; Ks 83 Caspra(us) Szatsvai lev.]. *1768:* Grof Bethleni Bethlen Lajos Inspector Fö-Curator Vr ő Nagysága ... proponálá ... melly nagy abuzust tapasztalt volna, illyen florens Ecclesiába a' Leany Gyermekek' nem tanittatások, és a' Vallásban valo vastag tudatlansagok iránt, azért ezen rosz szokásnak meg jobbittatását kivánván ... a' Ven Consistorium találná modját anak miképen lehetne azt rendben venni [Kv; SRE 224]. *1797:* forditott ... 2400at az harmadszeri Bétsbe menetele alkalmatosságával orvosolta-

tására az 700-at még a' Néhai Urfinak Kollegyombeli tanittatására [Cege SzD; WassLt]. *1800:* kolègyambéli Tanittatás [Mv; MvLt].

taníttathat iskoláztathat; a putea şcoli pe cineva, a putea asigura instruirea în şcoală; unterrichten/studieren lassen. *1677:* Mely igen szükséges és meg-becsülhetetlen haszonra való dolog légyen penig, hogy nem csak kőzönséges jo Scholák, de ugyan nevezetes Collegiumok ... állattsék ... hazánkban ... holot mind értéktelenség és egyéb sok alkalmatlanságok-is arra szegény hazánknak lakosit nem igen bocsáttyák, hogy idegen országi Academiákban, Collegiumokban küldhessék és tanittathassák gyermekeket, melyről ... Néhai Bethlen Gabor Fejedelem ... gondolkodván, kezdette volt plántálni a Fejérvári Collegiumot [AC 16–7]. *1705 /XVIII. sz. eleje:* mostoha Anyánk ... a Szegény ősénket Borbereki Istokot az Enyedi Collegiumban onnat fel jártathassa, tanittathassa Istennek itéleti által [Ne; DobLev. I/59].

taníttatik 1. oktattatik; a fi instruit; unterrichtet/gelehrt werden, Unterricht/Schulung erhalten. *1741:* Az Léány Gyermekek annak idejeb(en) hogj Delyesti alkalmatossaggal fel járjanak, s maradjanak a Templomban s ott Tanittassanak, de nem Csak ketczer, háromszor, hanem a prima Majy usq(ue) ad ultimum 7bris a régi usus szerint nemis bizván hol egyre, hol masra, hanem eő kglmek[a] magok tanicscsák [Dés; Jk 555b — [a]A két dési ref. lelkész]. *1747:* eő ollyan mesterségre tanitatott az német molnártol ... hogj tégjen valami füvet ... az malmok kövei szájokban ... az malmok mingjárt öszve romlanok, nem külömben nyul hájat tégyen az malom kerekei külsö tsapjára mert az miais el romlanok az malmok [Déva; Ks 112 Vegyes ir.]. *1784:* ezen adjuralt emberek kőzzűl mindnyájon proprio instinctu magok tudhatások szerint fatealtanak é? vagy pedig ellenb(en) valakitől akármi motivumok által fascinaltattanak é, s tanittattanak é? [Fejér m; BK 465 vk]. *1801:* a gyermekek ... a nékiek competálo interesből ... intertenealtattak ruhaztattak, tanittattak, holott ha tsak edgyiknek intertentioja napjára két garasul vetetodnek fel, kettőnek intertentioja a ruházaton kivűl esztendőre 86 mf és 40 pénzt tenne [Mv; MvLev. Sánta Antal lev.]. *1811:* A' Czigánynak pedig a' ki Csorró Rom[a] Ollyan fekete a bőre mint a' Korom; Van esze, mutattya a' fel-találása, De hibádzik annak ki pallérozása, Azért az elméit tsak roszra forditttya, Lop és tsal, a' hol, hogy meg-lehet, sajdittya; Nem ártana, dólga ha jobbra fordulna, Mert ha tanittatnék mindent meg-tanulna [ÁrÉ 36–7. — [a]Lapalján: czigányul ezt teszi: szegény Czigány].

Szk: *szakácsmesterségre ~. 1649:* akaruan eö keg(yel)mehez ebbölis kegh(ess)egwnket mutatnunk azon Zabolai Joszaghbol ualo jobbagyok keőzwl az Szabo Miklos fiát Jánost, Szakáts mesterseghre tanyitatott ... betswlletes huwnk(ne)k adtuk es engedtwk[a] [Gyf; BálLt 61 — [a]Petki Istvánnak].

2. neveltetik; a fi educat; erzogen/belehrt werden. **Szk:** *jóra ~. 1571:* eo kegnek varoswl nem Illik az eo k. Tyztiben magokat elegiteny, ha kellyen kaplannak lenny vagi nem, hane(m) eo k. plebanos vra(m) Rendellye wgy az templobely Ministeriu(m) Neh zwnnyek megh, Es az Iffywsais tanyttassek Iora es Istennek Tyztessegere valo dolgokra [Kv; TanJk V/3. 36a].

taníttatott iskoláztatott; care a fost şcolit; geschult, Unterricht genossen. *1590:* 1590 Die 30 January, Az Q(ua)rta dolgat mindenkeppen eleyteol fogwa zorgalmatoson es hywen el ighazytwan, az sok adossagokat, mellyeket keolteot az Waros az ideghen orzagokban tanittatoth Alumnusokra, es a' Scholabely professorokra, kik most sokan tartatnak, mind megh fizettwen ennye penzt talaltanak keszen f: 487/9 [Kv; Szám. 4/XXIII. 1].

taníttattat iskoláztattat; a da/trimite (pe cineva) la şcoală, a asigura instruirea şcolară a cuiva; jmdm das Lernen/Weiterlernen/Studium ermöglichen, unterrichten lassen. *1739:* mostoha fia vólt Sebestyén György ur(am) Néh Csetre György Uram(na)k es tartotta ruházta Collegiumb(an) tanitottattatta (!) ... s meg hazositá [Mezőbánd MT; MbK VI. 6].

tanítvány 1. elev(ul cuiva); Schüler; Zögling, Eleve. *1585:* Veottek varosul ezekben Minemeo Gondwiseletlensegh vagion az Scholaban Az tanitok miath ky Immar vgia(n) eg Nehany wdeoteol fogwa volt, honnet ez Ieót Immar be hogy tanulasnak okaert az Jesuitak Scholaiaba Mennek a tanitwaniok [Kv; TanJk I/1. 1a]. *1657:* Tisztek ezeknek a' scholát minden holnapban ad minimum meg circalni jó lelki ismérettel, mint járjon el minden rend mester és egyebek tisztekben, mint nevelkedgyenek a tanitványok az tudományban és a' törvényt mint tartyák meg [Fog.; UF II, 188]. *1768:* Inferaltatván az-is hitelesen, hogy Cántor vraimék-is illetlenül bántanak gyakran tanitványaikkal, mint t.i. oktalanul és tisztességes emberek gyermekeit illetlenül disciplinázták, szüleiket gyalázatos névei illették [Kv; SRE 226]. *1786:* Az Arithmetika szükséges a Polgári Társaságbeli életben; ne mulassa el azért a Mester megesmértetni tanítványaival jó eleve a Római vagyis nagy számokat, azután az Arábiai vagyis kis számokat [Csetri, Kőrösi Csoma 40 a ref. főkonzisztórium iskolaügyi rend.]. *1792:* A' mi ... nezi a' Synodusi dolgokba ... a Papi Tisztre és vallásra s annak tisztán való meg tartásara tartozo dolgok, az Ecclai Tőrvenyek Canonok Constitutiok es az Ecclanak igazgatasára valok sat. szoktak follytatni mellyeket a' Professorok(na)k (így!) nem tsak magoknak tudni hanem Tanitvanyaik szivekbe bé tsepegtetni kőtelesek [M.bikal K; RAk 11]. *1794/1795:* Az aprobb oskolakrol azt veszi észre, hogy az Atyák semmi módon arra nem vétethetnek hogy Gyermekeiket oskolákba jártassák, az honnan a' Mesterek is látván Tanitványoknak kevés szamokat el kedvetlenednek es el restűlnek [uo.; RAk 15]. *1823–1830:* magunk közt feleletét nevettük, hogy ö sok könyveit mind el kívánta beszélni tanítványainak, s annáfogva egy rendbéli tanítvány mely kevés részt hallgathatott a históriából [FogE 165–6]. *1899:* Egy diszkrét dolog: Geiger májusban koncertet adat a tanítványaival [Plev. 200 Petelei István Gyalui Farkashoz].

2. céhbeli tanuló; ucenic, învăţăcel; Lehrling, Geselle. *1635:* az cziszmadja Uraink ... Ezt kiuanyak, hogi az szaz Varossokon miuet szerezzunk es Vtat Jrcsunk az eő Tanituanynak es Fiajnak (így!), mj oda nem procsolhattunk (!), seot Ereotlenek vagiunk ahoz, hogi mi azt Vegben Vjhettneők [KvLt Céhir. I. 13 a Vargha céh a városi tanácshoz].

3. vki szellemiségének a követője; discipol, elev; Jünger, Schüler, Lehrling. *1662:* Meghaladván jó mesterét tanítványa, a törökhöz halálra menvén, hazájáért instálván, mint igen nem férges hazafia, inpadivus steti, neminemque temere metuens [SKr 472].

4. *~ul* tanítványként; ca elev; als Schüler, zum Unterricht. **Szk:** *~ ad. 1823–1830:* Szentpáli Elek úr fiát, Eleket,

a professzorok nekem tanítványul adták, sohasem is adtak többet valamire valót, mind én kapogattam, ahogy lehetett | Szabó Andrásnak adták a gróf Teleki László fiait tanítványul, s ő kiköltözött az udvarba, nekem pedig tanítványom lett Szentpáli Elek [FogE 103–4, 107] ✱ ~ *szerez. 1823–1830:* e' szerzette volt nekem Tanitványul a' fennebb emlitett Ortner Mátyást, egy Ortner nevü 'Semlye Sűtőnek a' Fiát [FogEK 167].

tanköteles iskolaköteles; de vîrstă şcolară; schulpflichtig. *1817:* A tanköteles gyermekeknek oskolába jártatása a törvényes büntetés terhe alatt tudtul adatott a szülőknék, megtartás végett [Burjánosóbuda; RAk 113].

tannok tanító; învăţător; Lehrer. *1845:* adassék évenként ... a Tannokok által arra méltonak itélt Diáknak alumnia név alatt [Mv; DE 2].

tanoda iskola; şcoală; Schule, Lehranstalt. *1854:* Utóbb a Tanodából az élet gyakorlati terére kikerülve, idegen volt azon s csak bukdácsolt igazi élettudomány ismerete nélkül | A szegény fiut a tanodába viszik, átvonczolja sok éveken át az öniskoláztatás nehéz terhét [UjfE 82, 92].

tanodai iskolai; şcolar, care ţine de şcoală; schulisch, Schul-. *1868:* Az erdélyi fő- és középtanodák tanári értekezlete f. év és hó 25ik s következő napjain lesz Kolozsvárt, melyre a tanodai előljáróság meghív mindent, ki a tanügy iránt érdekeltséggel viseletetik [M.bikal K; RAk 167].

tanor bekerített kaszáló; fîneaţă îngrădită; umzäunte Heuwiese. *1762:* Az Urasag tanorabol hogy Lovai számára Krajnik uram füvet hordotott volna ... nem tudom [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.].

tanorkapu faluvégi kapu, vetéskapu; poarta ţarinii; Tor zum Saatfeld/Egart. **Hn.** *XVII. sz. köz.:* Az tanor (!) kapun kül (sz) [Uzon Hsz; EHA]. *1722:* A' tanor kapu njilásán (sz) [Papolc Hsz; EHA]. *1748:* also Tanor kapunál levő Jószág [Étfva–Zoltán Hsz; EHA].

tanorocska kicsi, bekerített kaszálócska; fîneaţă (mică) îngrădită; umzäunte kleine Heuwiese, kleines Graßland, Egart. *1600:* az Kikelon thwl az Warosnak semmi byrodalma ne(m) wolt hane(m) az baratoknak wolt egy kichin tanorochkaiok [UszT 15/263 Demien Peter Zenth Thamassi Zabad Zekely (56) vall.].

tanorok 1. falu mellett/közvetlen közelébe fekvő rendszerint bekerített kaszáló; fîneaţă îngrădită (în apropierea satului); an das Dorf angrenzendes Graßland Egart. *1586:* Martha Mihaly Zent Simoni nemes Ember ... valla ... Kozmasi hatarban vagyon Egy Tanorokok kit Tekeresnek hynak, kit Nem donaltattak [Kozmás Cs; BK 1145–78]. *1591:* az ket chernaton keozt valo tanorokoth eloztak [HSzj *kaszál* al.]. *1597:* Tudom azt ... tanorokoth el oztottak volna, hogy kwleon kwleon kazalliak, de Derekkeppen hogy el oztottak volna en nem tudom [A.csernáton Hsz; HSzjP Nicolaus Bod de Albis Nobilis (60) vall.]. *1600:* az Sarhidnal egi tanorok az fwz kerekbe(n) egi tanorok az belseo tanorok vegebe(n) egi feold [Mezőbodon TA; RAk 343]. *1607:* eóreókseget ada neki, vgimint egj helie(n) az tott mathe úles heliet ... mas helie(n) ... Kecziet keòzeőt az Galfy Ferencz Kapuia(n) kűűl egy tanorokoth [UszT 20/54]. *1622:* Tudom azt hogj Chiatozegibe(n) az Daruas Benedek èóreòksege mellet ualo tanorokat Beczj Jmreh bira eltigh: èó szamara lakot Boldisaris rajta de en ne(m) tudom mint birta [Cs; BLt 3 Jmericus (!) Marton de Szent Simo(n) (70) pp vall.]. *1754:* a' kőzelebb el mult 1753-dik esztendőb(en) Tavaszal hómenéskor foglalt Alsoné Aszszonyom a' Majorház nevű hellyben egy tanorokat [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17a]. *1760:* a Jankák Tanórakján kűl, vicinussa belől a Tanórok, kűl ... Tőrők Pál Uram főlde [Mikháza MT; Berz. 3. 54/7]. *1766:* Az Abasfalvi réten a' Tanarakb(an) termet fűvetis ... feliben adta a' Jobbagjoknak [Pócsfva KK; Ks 8. XXV. 18]. *1792:* a' Tanurokba ... jutott a' Határ fel osztásakor ... égy darab Törökbuza föld [Szeredasztanna MT; MMatr. 246]. *1795:* a Curialis Hely Déli oldala alatt levő Tanarak elejin [Mezőköbölkút SzD; CU]. *1802:* A Tanorogb(an) a Falu mellett az Onya Kretsun Delnitzéje féle a Kővesdi Delnitzék között [Bürkös NK; RLt]. *1844:* Pokafalván[a] a Szekás mellett lévő Tonorokat kőrül sántzoltatván — 230 öl Sántzért ... 23 Rf [Born. F. IIIc. — [a]AF]. *1852:* A' Szőllők karozására kertek javittására altal adom ... az Tanorog kőrül és az malom Patakjánál lévő fűz fákat [Nagylak AF; DobLev. V/1341 Dobolyi Bálint kezével].

Hn. *1571:* Jeddy Thanoroknak [Mv; BálLt 78]. *1613/1687 k.:* A' Kerek tanorok véginél (sz) [Jedd MT; MMatr. 305]. *1637/1778:* Havadtői Tanorokon kívül [Erdőszt-györgy MT]. *1638:* az Kenderes tanorokba [Szentháromság MT]. *1641:* Az Tanorokban az Kis Kakas padgia (sz) [Székelykakasd MT]. *1656:* az Tanorok szegben (sz) [Kézdiszt-kereszt Hsz]. *1686:* Tanolok (!) Szegben (sz) [Bikfva Hsz]. *1699:* A Seprődi Tanórokban (k) [Nyárádandrásfva MT]. *1723:* az Gálfi Tanoroka [Kissolymos U]. *1744:* a Tanorok szegeletinél [Székelyszállás U] | Tanorokba az urak erdeje szeljin (k) [Székelyvécke U]. *1757:* A Kacso Tanorokjában [LLt Fasc. 129]. *1760:* Sugár Fiok tanorokjában (k) [Szentimre Cs]. *1771/1817:* Az Orbok Gábor Uram Tanorokja mellett (k) [Jobbágyfva MT]. *1773:* a kenderes To Tanorokja mellet [Etéd U]. *1775:* A Keresztűl járob(an) a' Tanorok alatt (k) [Székelymuzsna U]. *1781:* Az Asszony Tanoraka kőzett [Szárazpatak Hsz; Hr]. *1783:* A Széki Vr(am) tanorokjánál [Petek U]. *1795:* A Szentiváni Tanorok mellett (sz) [Nyárádsztlászló MT]. *XIX. sz. eleje:* A' Kornis Tanorokja mellett [Muzsna NK]. *1800:* Nagy Tanorokon küljel (sz) [Kobátfva U]. *1802:* A Csűrős Kert Tanorogja mellett (k) [Meggyesfva MT]. *1807:* A Tanorokban a Kerten kivűl (sz) [Erdőcsinád MT] | a Konczok Tanoroka kerti [Kissolymos U]. *1826:* A' Falu alsó végén lévő Tanorok (k) [Ludvég K]. *1829:* A' Tanorokban a' Falu mellett (k) [Fiátfva U]. *1834:* A' Rákos mellet a Tonorokba (sz) [Marosgombás AF]. *1845:* Az Udvar feletti sancolt Tanorokon felyűl (sz) [Doboka SzD; DHn 19]. *1850:* A malomnál valo tanorok (sz) [Cikmántor KK].

Szk: *borjú legeltető ~. 1754:* edgy darab Csegelly, mely mostis Borju Tanoroknak hivatik lévén az előtt a falunak Borju legeltető Tanorokja [Nyárádbálintfva MT] ✱ *gyümölcsös ~. 1748:* Wagyon az észkas oldalon ... egy Nagy darab Gyümőlcsős Tanorok [Koronka MT] ✱ *puszta ~. 1757:* Havadi Vitézlő Kővesdi Mihálly ő kgylme puszta Tanórokban való Sessiója [Rigmány MT; BfR 85/10]. *1781:* Lévén contraversiája szentkirályi Sükösd Pál uramnak az árkosi communitással erdőlés iránt, ily okon, hogy pretendála az<t>, hogy beerdőljön a communitás fekete er-

deire; lévén egy puszta tanorokja a faluba, Gelye nevezetű részibe in vicinitatibus: fejjel Tegző Sámuel, alol a Bihari Zsigmond utcája; mely megírt jószághoz pretendálnak négy erős gazda emberek [Árkos Hsz; RSzF 108] ✳ *sáncos ~. 1808:* A' Falu végén égy sántzos Tanorok nagyobb része fűzfákkal bé-ültetve [Rücs MT; IB. Kováts István ub.] ✳ *szénás ~. 1820:* a Falu mellett egy szénás tonorog kőrűldes kőrűl sántzba véve és nagy fúzfakkal kőrűl ültetve minden kertelés nelkűl [M.lapád AF; BLt] ✳ *törökbúzás ~. 1750:* Semerős oldal nevű helyben mellyet ... Törögbuzás Tanoroknak bé keritett s Törög buzával Vét és Colál [Székelykál MT; Berz. 2. 40/64]. *1810:* eddig Törők buzás Tanoroknak használtatott ... belsö Joszág [Vaja MT; VH].

2. *~ul* kaszálóként; ca fîneață; als Heuwiese. **Szk:** *~ tartatik. 1744:* A Zabos kert melyis Tanorokul tartatik a Porgolat kapu melletbe a Küküllöig (k) [Szendemeter U].

3. erdőbeli körülkerített hely; loc/teren îngrădit într-o pădure; umzäuntes Grund-/Feldstück im Wald. *1617:* Torok Borbara kobatfalui jurata Antalfi Tamasnetol hallotta hogi zitta Antalfi Mattiast ... aztis hallotta hogi zitta az maga leaniat, hogi jere hires kurua leania eskegiel meg batiad mellet az foldert, hogj az bükbeli tanorokot attuk neki, nem az zanto foldet [Kobátfva U; Pf Fr. Benczer de Medeser nb és Th. Böleoni rector Scholae Tarcziafalvenis jel. a fej-hez]. *1780:* Láttam aszt is hogj ... Isák Daniel, az irt Tanorokb(an) gyertyán fát nyes vala [Tarcsafva U; Pf].

Hn. *1590:* Giorttjanos erdeien az Kolos Pal tanoroka közepitől fogua [Jobbágyfva MT]. *1747:* A' Sós Tanorokb(an) vagyon egy darab Erdö [Akosfva MT].

4. faluban levő füves kert, üres telek; teren viran; leeres Grundstück im Dorf. *1586:* az Kozmasi Becz Palne haza mellet az Nagy Tanoroknak az fele haznaert minden eztendeoreol Eztendeore fizettek az Blaskoieknak [Csekefva Cs; BK. 1145–78 Imreh Ambrus ns kezével]. *1600:* Ez az tanorok Albert Janose wolt ... Janos Gereb foglala el theölle es walami sellereknek hazakat chenaltatoth rea [UszT 15/51 Gál András Betlenfaluy (70) vall.]. *1605:* Adta eoreokbe az Oswat Janos hazan alól valo tanórokot [i.h. 19/56]. *1607:* Kws Soljmosi Koncz mihalj zabaditata magat az miklos Jstuane hazą hele Tanorokanak birodalmaba zabad Jarasaba az maga Életín, Ferencz mihalj Tilalma ellen [i.h. 20/244]. *1624:* az Daruas Benedek haza mellet ualo tanorokot ... bira Becz Imreh az Mihaly Vaida kj Jeöuetelygh [Csatószeg Cs; BLt]. *1656:* Tudom aszt hogy az mely tanorok az Czutak Peter Vram haza mellet uagio(n) fellyel, Czutak Balase uala egy reszsze, Czutak Balas hogy megh hala, ugy nyula hozza Czutak Geőrgy miuel uerre eőteőt <ill>ette [Kászonimpérfva Cs; BCs]. *1681:* Adának ... az Falu keozeott egy ben ualo kászalo tanorokott, melye<t> hinak kis Tanoroknak [Tarcsafva U]. *1730:* puszta ház helyek, Tanarakok ... vagynak é? [Dob.; TKl]. *1772:* (A) Fogado helly Fogadon alól való Tanarakjaval egyútt a Rédai reszre esett s jutott [Káptalan AF; DobLev. II/439. 3 Istrátye Toma (66) jb vall.]. *1774:* Mlgs Groff Teleki Lajas Ur eö Excellentiaja Opra Kertsesorai Udvarháza mellett valo Tanarag kűrűl valo kertet minden esztendőben Nikula Czigány hordotta, rontotta, pusztitotta, és Lopta [Oprakercsesora F; TL. Thoma Lupentza (46) jb vall.]. *1816:* A' ... Papi Jószágnak allyában vagyon egy Tanorokja az Ekklésianak [Vadad MT; UnVJk 188].

Hn. *1603 k.:* az falún walo Zenafy hejben, melljet Kiralj Simo tanorokanak hinak [A.sófva U]. *1699:* A Falu kőzőtt edgj tanorok (k) [Székelyvécke U]. *1707:* az Falu kőzöt valo tanorokban (sz) [Torja Hsz]. *1744/1819:* Az Udvarház alatt valo Tanorok (k) [Szőkefva KK]. *1757:* a Quártély ház alat az Uraság Tanorokján fellyűl Kertben lévő Kaszálo [Nagyernye MT]. *1768/1798:* a Kőház utánn valo egész Tanoroknak alsó ... része [Marossztbenedek AF]. *1773:* Az Udvarház Tanorokja olda(la)ban (sz) [Tekerőpataka Cs]. *1800:* A Falu kőzőtt való Tanurok (k) [Jedd MT]. *1801:* Az Udvar körül valo nagy Tanorokba (k) [Bibarcfva U]. *1842:* A ref. templom megetti tanorók [Csekelaka AF].

Szk: *belső ~. 1757:* egi darab belső tanorok kaszalo helye [Szentimre Cs].

5. külterületi bekerített kasáló; fîneață îngrădită în afara satului; umzäunte Heuwiese außerhalb der Gemeinde. *1591:* (Az) eöreökseg ... eggik feleöl walo wicinúsa az pap tonoroka [Bögöz U; UszT] | az tanorokbol haitia volt ez nagj Menihart barmat Mark Sandor [i.h.]. *1593:* Orban Gergely enis peöresse lezek Pathkos Janosnak ... Chiki Zenth giorgion ahol enneke(m) hazom wagyon egy Tanorokomböl wezte(m) el egy lowamot ky kek zeöre wala ... ez a' Janos oroztha woth el [i.h.]. *1605:* Az Tanoroknak Vicinussa egi feleol ... az Zent Abrany Zent Egyhaz [i.h. 18/55]. *1633:* 27. testis. Sztan Thoma, anr. Cir. 35. Ju. e. f. Tudom hogy Nagy Thamas Uram elegh labos marhajaual joue közünkben, az Fejedelemnek vagion nallunk egy tanarogia, melliet kertel tartottunk, en akori üdöben kenez leuen, hogy az falu marhay bementek es az fuet el uesztegettek, uott Nagy Thamas uram flo. 10 raytam [UF I, 326]. *1656:* Czutak Geőrgy bira aszt az Tanorokot az uagy kertet [Kászonfelsőfalu Cs; BCs]. *1688:* Sztantsul Bratilla ... két házos Eőcsevel ... egy Tanorokotis birnak [Szarata F; KvLt Urb. 18]. *1723/1799:* égy Tanorok ... Többetskétis teremne; de az uton járok igen vesztegetik [Vámosgálfva KK; Conscr.]. *1752:* azon kérdésben lévő Tanorok kőrűl nem volt igen sokszor rés, mivel ottan, ottan bé-csinálták [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 29]. *1754:* Tsak hamar hogy az utrizált hellyben a' Tanorok el gyepűltetett sokszor volt a' Falunak végezése hogy azon Alsoné Asz(sz)onyom gyepűjét hányák el [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17a]. *1764:* Láttam ... Kántor Jánost, hogy ... a Groff ur eő Nga Tanorakjáb(an) egj Lovan űlvén az ökröket kerengeti vala [Héderfája KK; BfR VI/125. 18 Bordi György jun. (25) jb vall.]. *1774:* Vagjon ... egj ollyan Tanorok mellyen meg terem 8 Szekér Széna [Kászonjakabfva Cs; JHb Inv. Kászon Impér sub K. Fasc I. No 29]. *1781 k.:* excindáltassék ... egy egy ... Tonoroknak való hely, hogy ... marhákot tarthasson [Told. 27]. *1800:* tanorakját ezen patak egészszen majd nem haszanvehetetlenné tette [Marossztkirály MT; Berz. 5. 45. S. 85]. *1809:* a' Mikes rèsz tanorok vagy Füves kert [Petek U; Hr 2/53]. *1841:* A' tanorakba lévö kis potlás rétetskéért [Nagyernye MT; MVJk]. *1863:* a füzfás tanorokom vége [Backamadaras MT; CsS].

Hn. *1591:* valami viz kert ... kit Simo tanorokanak hinak [UszT]. *1607:* Az Marton Pap tanoroka [Nyárádszt-lászló MT]. *1687/1778:* Az nagy Tanurok (k) [Homoródsztpál U]. *1697:* az Pap Laszlo Tanorokja [Csókfva MT]. *1774:* A Kitsi Tanorokokban (sz) [Bözöd U]. *1781:* Kőzős Tanorokba (k) [Gagy U]. *1799:* a B. Bornemisza Tanorokjáig égy Szakaszban vétetodvén [Ludvég K]. *1823:* a Templomon fellyűl lévő Tanorok sanczba véve (sz) [Csekelaka AF]. *1839:* A Téglaknál lévő Kiss Tanorok (k) [Búzásbocsárd AF].

6. kerítés, árkolás, gyepü; şanț, gard viu; Zaun, Hecke, Hag. *1676:* az Viz mellet az molnon alol égy Föld Tanorak

[Nyárádsztlászló MT; Told. 8]. *1826:* Mivel a' Grof az Oculatiot éppen a' mü történhetö kárunkra intézi akadályozni és így a' veszedelmes víznek árka kiásását karunkra remoralja, protestalunk az erânt: hogy ha valami terhes esső mián azon helyen tanorokba levő gabonáinkba, füveinkbe a' kiütő víz tetemes kárt okoz, a' melyet éppen a' ki nem áshatott árok nem létele okoz, kárunkat a Grof által megterittetni és magunkat indemnizaltatni jussunk legyen [Msz; GyL]. *1828:* a' Berek nevü hely ... miolta a' Berekből ki írtatott mindég Tanorokba volt fogva [Erdősztgyörgy MT; CsS].

Szk: *~ba tartatik. 1744:* Az Also réth ... tanorokba tartatik s minden esztendöbe kaszálják [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] | Az Aldo réth ... tanorokba tartatik (k) [uo.].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

tanorokbeli 1. tanorokban található, tanorokhoz tartozó; din/de pe fîneaţa îngrădită; in einem umzäunten Flurstück (tanorok) befindlich, dem gehörig, im Egart. *1718:* Az Sz: Lőrincz Felől ualo Tanorokbali ret [Kál MT; Berz. 2. 47/134]. *1726:* az kűnn valo Tanorokbali resz [Körispatak U; Pf]. *1750:* <a> tanorokbeli Török buzáját ... Dosa Adám Ur(am) az mü Szekerünkel hozatá el [Illencfva MT; Dlev. IIB. 1]. *1752:* Tudjátok hány izb(en) tiltattam meg Falus Birák által, ugj általad is mint udvari Biró által az utrizált Tanorakbeli Sarjut [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 32]. *1807:* a Tanorokbali széna fü [Kissolymos U].

Hn. *1718:* Az Sz: Lőrincz felől ualo Tanorokbali retben [Székelysárd MT; EHA]. *1790:* adá a' Tonorokbeli egész Részit [Nyárádsztbenedek MT; EHA]. *1825:* Szilvás Tanorokbéli őrőksége [Etéd U; EHA].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: tanorokban lévő föld; arăturile care se găsesc într-un loc îngrădit; umzäuntes Flurstück, umzäunte Heuwiese, Egart. *1640:* A Tanorokbalinakis[a] harmada [Szentlászló MT. — [a]Földnek].

tanorokföld bekerített, rendszerint kaszálóként használt földdarab; teren/pămînt îngrădit, folosit, de obicei, ca fîneaţă; umzäuntes Feld/Flurstück, gewöhnlich als Heuwiese dienend Anger, Egart. *1606:* Cziekefelwj wadaz lazlot Zabaditota wolt az falus Biro wadaz Balas ... Tanorok földbe kinek wicinussa az patak mas felöl dauit peternę Zanto földę [UszT 20/315].

tanorokkapu faluvégi kapu, vetéskapu; poarta ţarinii; Zauntor, Tor des umzäunten Flurstücks, Tor des Saatfelds. *1630:* tudok egj szelt az tanorok kapu(n) kűűl az orzag uttjatol fogua az Fabian Istuan feoldygh [Kilyén Hsz; BLt]. *1670:* Az Tanorok kapun kűuűlis vagyon egi darab[a] [Uzon Hsz; BLt. — [a]F föld]. *1712:* Ha valamely ember a tanorok kaput nyitva hagyná, legyen a büntetése flo. 1 és ha a tanorokkapu rosz talál lenni és kár esik a kapurol, azon kaputarto emberek tartoznak a kapurol tett kárt megfizetni [HSzj *tanorok-kapu* al.]. *1727:* Szent György Naptol fogva szent Mihály napig az tanorok kapun belől az járo marhán kivül semmi marhát nem szabad legeltetni ... az malaczos Disznyo mig az malaczok az csordába nem mehetnek szabad addig [Szotyor Hsz; SzékFt 36]. *1740:* A Rakosi Csorda és egjeb legelö marha szabadoson járta(na)k a Tanorok kapuig [Mészkő TA; Borb.]. *1771:* Minden ember, aki tanorok kapun belöl lakik, a közönséges falugyűlésibe, ha hivattatik, tartozik előmenni [Szemerja Hsz; RSzF 94]. *1782:* Bedőházi Mihály senior ki akarván váltani Bakó János huszártól egy tanorokot, mely vagyon a falu alsó végin a tanorok-kapunál; nem akará Bakó János kibocsátani ilyen okon, hogy nem magának, hanem másnak akarná váltani, feliben idegennek. Azért nem remittálya, hanem vérségre megtartja [Árkos Hsz; RSzF 250–1]. *1799:* a Barthos Samuel Uram Tanorok kapun kivül esö Joszágán mehetetté bé Sertés a Czerjék Györgyre Damokos Susánna Joszágára [Hsz; Blev. vk]. *1819:* Mihent a Tanorok kapun ki jöttünk akár mellyik uton szabadon jöttünk, mentünk [Szacsva Hsz; HSzjP Kováts András (50) vall.].

Hn. *1665/1753:* az Tanorok Kapun kül (sz) [Dálnok Hsz]. *1670:* Az Tanorok kapun kűuűl (sz) [Uzon Hsz]. *1680:* az also oltelvi hatarban az tanorok kapunal (sz) [Szentimre Cs]. *1695:* Küss mezőben Tanorok kapunal valo labban (sz) [F.csernáton Hsz]. *1730:* az Tanorok kapun kűvűll [Kilyén Hsz; LLt]. *1740:* az feszszegi tanorok kapun fejjűl [Albis Hsz]. *1750:* A Tanorak kapun kivül (sz) [Zágon Hsz]. *1786:* a tanorokkapun kiwül (sz) [Kilyén Hsz]. *1818:* A' Falu Szélin a' Kőzepsö Tanorok kapu mellett (sessio) [Szotyor Hsz]. *1825:* a kertek megett, a Tanorok kapun kivül (sz) [Zágon Hsz].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

tanorokkert 1. bekerített, rendszerint kaszálóként használt földdarab; teren îngrădit folosit, de obicei, ca fîneaţă; umzäuntes Grundstück, gewöhnlich als Heuwiese. *1610:* egy eóregh tanorok kertünknek ... az gátt vizének nagy része ... nagy hellyen fekszik [Altorja Hsz; HSzjP]. *1625:* Semien ferencz tanorok kertj [UszT 151]. *1657:* ada ... ezeken küül egy szena fw tanorok kertet [Madaras Cs; LLt Fasc. 157]. *1660:* Likadon is Vagion egy nagy Tanorok kertem [Kászonimpérfva Cs; BLt]. *1701:* Látta(m) az Soo János ökreit azon ... tanorok kertben az fűben lenni [Bere MT; BálLt 86]. *1769:* Valaki Másnak Tanorok kerteit titkon és alatomban Marhájaval eteti és praedaltatya ... 12. forintra bűntetődik azon Ember és azon felyül a káros Ember is Contentáltassék [Zetelaka U; UszLt XII/89]. *1774:* az Tanorok Kertnek kapuja ... Viz kapu formájára vagyon tsinálva [BfN Bonchidai cs.]. *XIX. sz. köz.:* Az Udvarház és Tanorog kertje tészen 1. hold és 70 négyszög ölet [Msz; TSb 20].

Hn. *1648:* az ayban tanorok kert [F.csernáton Hsz; EHA]. *1666:* ă vár nyakon ... a tanorok kert mellet (sz) [Illyefva Hsz; EHA]. *1774:* Hegy kert nevű Tanorok kertib(en) (k) [Szentsimon Cs; EHA].

Szk: *belső ~. 1762:* sz: Imrén Allszegben egy darab belsö tanorok kertek, azon kert vegiben pedig egy küs szántó föld [Szentimre Cs; Hr. 3].

2. kerítés; gardul de la fîneaţa îngrădită; Zaun, Umfriedung (bei Egartenwirtschaft). *1727:* Az tanorok kert, kapu, ha rés denar 10 ha csak annyi rés vagyon is hogy az kert láto az süvegit által hajthattya rajta | Az ki az marhájat a tanorok kerten által szőktetné vagy ki hanna fl. 1 bűntettetik [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 36]. *1782:* Az határ megmaradására tartozván, a tanorok kerteknek és kapuknak gondja viselésére az falusi bíró szorgalmatos gondot tartson, kivált a vetések közül való kertekre s kapukra [Oroszfalu Hsz; RSzF 147].

tanorokocska bekerített kaszálócska; fîneaţă (mică) îngrădită; kleines Egart. *1744:* A Kovats Sigmond szilvása mellett egj kis Tanorokotska [Bordos U; LLt Fasc. 67]. *1781:* Lévén ezen Falunak Ádámosnak Felsö végin, éppen

a Ngod Tanorokja mellett eddigis némellyikünktől gyepüvel békerittett Tanorokotskánk, mellyb(en) ... többetskét birtunk [Ádámos KK; Pk 7].

tanraktár tanszerek, szemléltetőeszközök tárolására alkalmas hely; încăpere potrivită pentru depozitarea materialelor didactice; Lagerraum von Lehrmitteln. *1867:* a' régolta tervezett nép Iskolai Tan raktár meg alakult, gyarapodása, és többre terjesztése attol függ, hogy minő melegen pártoltatik [Gyalu K; RAk 129].

tanterem oktatás céljára használt terem; (sală de) clasă; Lehrsaal. *1870 k./1914:* Curia: nagy és kis curia, a kollegium nagy és kisebb hátsó udvara, játszó-tér, kifutó hely, a tantermek és szobák fütésére bevásárolt 30–40 öl tüzifa lerakó helye [Mv; MvÉrt. 8].

tánti néni; tanti, mătuşă; Tante. *1815:* G. Bethlen Elek Tanti Meisternéja el szökött [Dés; Ks 87 KMN 379].

tántorgás ingadozás, bizonytalanság; şovăială, nesiguranţă; Unsicherheit. *1677:* Én csak megvallom, ha az constanita, realitas, vallásunkhoz való szeretet, buzgóság s nemzetünk java reáliter s tántorgás nélkül volna fel téve elménkben, nem lévén az portának ellenkező parancsolatja, bátran hozzá foghatnánk az dologhoz [TML VII, 407 Teleki Mihály a tanácsurakhoz].

tántorgat 1. kétségbe von; a pune (ceva) la îndoială; bezweifeln. *1766:* Hogy ha valamellyik Párs ezen Contractust vigorában tántorgatná, felbontani akarná, tartozzék a' vásárt fel-bontani nem akaro Résznek fizetni Vinculum Flor. Hung. 12 ~ Tizenkét Mforintokat [Torockó/Gyertyános TA; Bosla]. *1780:* az meg lett dolgot vagy Decisiot tartozzék Autentice ki adatott Irásban Jnstantiája mellett ki terjeszteni nem sinistra informatiókkal az Causát tántorgatni (így!) [Torockó; TLev. 9/19].

2. megingat; a clătina; zum Wanken bringen. *1662:* az ő mesterségökkel és practikájukkal ismét a magyar nagyságos uraknak palotájukba és Magyarországnak Nagyszombat nevű városában kígyómódra bécsúsztak-másztak. Ismét tanácsba kezdtek lenni, a jól rendeltetett respublicákat tántorgatni és bontogatni [SKr 113].

tántorgó ingadozó; care se poticneşte; taumelnig. *1638:* amaz szaruas modra ugralokat tantorgokka tette [KJ].

tántorgólag ingadozón, bizonytalankodón; instabil; schwankend, taumelnd, taumelig. *1676:* summája mindazoknak, Uram, csak ez, hogy Isten ez dolgokat azért adta, vegyük eszünkbe magunkot és vallásunkot, mert bizony csak tántorgólag vagyon s dölő félben [TML VII, 260 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz].

tántoríthatatlan szilárdan kitartó, megingathatatlan; ferm, neclinit; fest, unbeirrbar, unerschütterlich. *1854:* Érdemlett igazságos és lelkiösméretes fontolora vévén lo Azt hogy ... kedves Feleségem ... többszöri huzamos ideig tartott terhes betegségeimben, arántam tántorithatatlan, és valoba példátlan hivséggel, ragaszkodással ... ápolt ... Rendelem, hogy minden névvel nevezendő ingo és ingatlan vagyonom ... légyenek kirekesztőleg ... Feleségemé Dálnoki Benkö Juliannájé [Kv; Végr.].

tántorodás 1. dülöngélés, botladozás; bălăbănire; Taumeln, Schwanken. *1827:* Albert Márton is meg vallya; hogy Pétrutz Tyifort háromszor jol pofon vágta — és azért hogy tántorodás közbe ötet meg döfte — és azért is; hogy a' várda Házba nagyon lármázatt [Egerbegy TA; TLt Közig. ir. No. 1110].

2. ingadozás, habozás; ezitare, şovăială; Schwanken. *1662:* Nem a porbul vagynak a nyomorúságok. Ez világi gazdagságok a tántorodásra általutak [SKr 320].

tántorodik meginog, nekitámolyodik; a se clătina/bălăbăni; schwanken(d werden). *1584:* Az Feredeos Marton vallia ... Zabo Martonne ezt monda A Mossonak, Amely ebet vgmond ez eleot mostal mostis azt mosd ... meg wteotte volt arczul a' Ruhawal Hozzw Janosnak felesege, es latta Azt hogy vizza wteotte Arczul Zabo Martonneis kibe vgia(n) a' Kemenczeheóz tantorodot Hozzw Ianosne | Catalin Nagy Balinthne vallia, olykor Menek be hogy ezt monda Zabo martonne: Te vgmond Roz Teokelletlen, ... Azon veóm eszembe hogy pulakerne fel vgrek es tudoma(n)t teszen vala ... Mikor be Menek masodba(n) Eztis latam hogy Zabo Martonnet Arczul chapa Hozzw Ianosnet (így!) vgy hogy a' kemenczeheóz tantorodek [Kv; TJk IV/1. 234, 235]. *1597:* Cheöb Josane Christina ... wallia ... monda Mihali ne mond azt mert megh ne(m) verlek de bizony megh rúglak, azonkeozbe lata(m) hogi megh rúga, harmattis tantorodek az azzony miatta [Kv; TJk V/1. 106–7]. *1827:* Mihailát, a' Katona vgy meg döfte; hogy egésszen a' Falig tántorodott [Egerbegy TA; TLt Közig. ir. 1110 Portsilla Tomok (20) jb vall.] | Pétrucz Tyifor ... lábai jol nem bírhatván, tanitásunkra — Katona Albert Mártonra tántorodott — azért Albert Márton őtet kétszer pofon vágta [uo.; i.h. Sos István katona vall.].

tántorog 1. dülöngél, ide-oda támolyog; a se clătina pe picioare; taumeln. *1573:* Lakatos peter luratús fassús est. mikor Én Borbely Janoshoz mentem volna vgy mint korchoma hazhoz. Talalek ott az vaida vrwnk drabantiba ketteött kyk ennekem regy essmeröim volttak: azok engem le vlttettenek es Innom adanak ... Jwtta oda Thamas deak es kezebe vala egy chwpor kybe bor vala ot adig Tantorga hogy az borat mind feyemre búrita Es ezt lattvan az drabantok meg zydak es zekerczewel kezdenek hozza hagitany [Kv; TJk III/3. 145]. *1574:* Beczkereky gĕrgy gywlay Eottwes Demeter Zolgaya, Azt vallia hogi egi estwe Megen volt az Eottwes Ambraus hazahoz Mywzerert, Azomba ... talál egi legenre hogi tantorog volt ... eo tettety hogi towab Mennek Mind az varos falaig ely megien chiak hogi ely valhassek teolle [Kv; TJk III/3. 403]. *1758:* Az utrizált Tisztarto ... az házbon bé ment jozonon es mikor az hazbol ki jőt az Lában alig álhatott részegsége miat s ugy tántorgot [O.kocsárd KK; Ks 8. XXIII]. *1796:* Én részegen tántoragva nem láttam [Kv; AggmLt B. 15]. *1802:* Forro Lajos alig lépik ki a' kortsoma Ajtaján ... ugy megűtőtte a' Vas villával, hogy mind tantorogva ment ... haza [Mv; Born. XXXIX. 33 Franc. Szathmári jun. (23) vall.].

Sz. ~ *mint a nyárfalevél. 1779:* ellŏttünkis tantorog vala mint a Nyarfa level az Ehseg mia [Oroszfája K; BLt 10].

2. *átv* inog; a se clătina; (sch)wankend werden, ins Wanken kommen. *1826:* minden ez után felküldendő Perei is oda fen bizonytalanságok között tántorognak [Mv; Told. 7].

tanú 1. vallomást tevő személy; martor; Zeuge, Zeugin. *1567:* Orban Sophyais vgian ezent vallya az Mynth ez fe-

leol meg Jrth tanuk [Kékes SzD; BesztLt 86]. *1569:* My elönkben gywtwen Az tanwkot [Kr; BálLt 78]. *1582:* az tanoknak be wetelere menenk el mj Desre [Iklód/Néma SzD; DLt 210]. *1592:* Kihúzott szöveg után írva: Nem kell ez felseo tanot kj vonnj Mert ide valo volt [Kv; TJk V/1. 295]. *1610:* Ez tano vallassat mi be veotteok [Dés; DLt 320]. *1642:* az előttodik tanno Gergellj Danne [Bőnye Sz; BK]. *1649:* az mely tanokot mi előnkbe (!) allatnanak, azokot erős hűttel megh eskütven, előnkbe adando utromokra szolgalmatoson megh kerdeznők, es hűtok utan valo vallasokot Ngodnak megh irnok [TGsz 51]. *1669:* az mely tanokot az exponens előnkb(en) intet azokot erős hittel megh eskettűk [Szotyor Hsz; BLt]. *1723:* Tudgyaé a Tanu ... hogy ... Egregyi János nevezetü ház hellyecskének égy darab része régentén Szakadott vagy foglaltatott volna az mellette lévő házhelyhez [Dob.; RLt]. *1747:* kit, kit közüllek külen–külen hányszor látatt a Tanu az Erdőből Fát lopni? [K; Ks 5. X. 7 vk]. *1759:* Hát azt tudjaé, avagy láttaé a' Tanu, Hogy ő kegyelme babot vetett ... közönséges tréfából, játékbol, vagy pedig nyilvánságos és valoságos boszorkányságbol és kuruslásbol? [Kovászna; HSzjP]. *1776:* Az Mélgos Groff Exponens Ur Aszszony ... Láb Földgyének ... az Tanu nyomozza ki, és világosittsa meg a Szabo Máté Kuttya felől valo végének Határát [Kük.; JHb XIX/18]. *1782/1799:* A' melly Petséttel a' Torotzkai Communitás él in Communi, azt hol vették az Méltoságos Torotzkai Famillia Czimerét mi okból 's mitsoda Privilegium mellett metzették reá? declaralja a' Tanu [Asz; Tlev. 5/16 Transm. 329]. *1841:* (A teleknek) 30. veder borban lett elidegenittetése ... a Tanuk bizonyittyák ... aztis, hogy az elzálagasittáskor egy veder bornak árra egy vonás forint lett légyen [T; Bosla]. *1866:* A Debreczeniek ezen tanuknak hitelt nem adván idö haladekot kérnek ezek (!) tanuk vallomasainok más tanuk és adatok altal leendő le rontására [M.gyerőmonostor K; RHAk 27].

Szk: *egyenes* ~ szemtanú. *1597:* Constal az bizonsagokbol hogy Sardy Janosne diuersis temporib(us) et locis az vra feleol hirdette az gialazatot, melireol semmi egienes tanw ninche(n) ... hanem fúndaltatnak az bizonsagok chiak az azzonny es leanka bezedere [Kv; TJk VI/1. 200] ✳ *hallomással való* ~ szóbeszédből értesült tanú. *1723:* az hallomással valo Tanú Sokkal bővöb, mint a láto [Maroshodák MT; Vgy Prekup Juón (26) jb vall.] ✳ *hamis* ~. *1710:* Eszi-ben kezdi azalatt a fejedelem venni, hogy hamisan vádolták volna be a rab urakot, mert noha sokszor kívánta tőlök, hogy már amivel vádolták, bizonyítanák meg ellenek, hogy ország előtt láttatna törvényt rájok, s amazok eléggé is keresének minden felé mind ígérettel, ajándékkal hamis tanúkot, de semmi meritális dolgot nem találának [CsH 131]. *XVIII. sz. v.:* En ram fogta[a] hamis tanokot is allitot riam [Bikfva Hsz; Utl. — [a]A kárt] ✳ *hiteles* ~. *1682:* Ha tőbször illyen színű vetkekben depraehendaltatik (ket harom hiteles tanu altal megh bizonyosodik) megh hallyon erette [Dés; Jk]. *1696:* Hat vagy hét hiteles tanuk nyilván reportállyák hogy az Inctus Lengyel Mihálynak más hites feleségeis vagyon [SzJk 297]. *1796:* 10 hiteles Tanuknak nyilvánságos bizonyittásai ellen állittya az All Peres Ur, minden Contraria proba nélkűlt, mintha a' keresetben fenn forgo Privilegialis Levél kezénél nem volna [Mv; Tlev. 5/16. Transm. 33–4] ✳ *kétnyelvű* ~ kétféleképpen valló. *1833:* azon két nyelvű Tanuk ... a lehető leg nagyobb serenyseggel folytatando és hová hamarebb ellátatando köz kereset alá vettessenek [AszLt 910 gub. — Kiss András kijegyzése] ✳ *pénzes* ~. *1567:* Elizabeth Rel(i)cta toth iur(ata) fassa est, Ezt halottam hogy monta Zőcz Fabyane hogy no el hatta az pert merth penzes tanúkat fogadoth volt es en meg tuttam, Immar meg yedet es azert hatta el az vra Esmet azt monta de byzon ne(m) hagy, es ez Zőcz Fabyane esmet Jgy felelt de mayd merne az lotyo bestye kúrúa velem perleny, Jgaz vgy ne(m) merne mynt az eb [Kv; TJk III/1. 95] ✳ *szemmel látott* ~ szemtanú. *1688:* Havadi Kis András Ur(am) Felesègének Szenási Susánnànak kiválképpen nyilva(n) valo páráznaságát sufficient(er) docealtà ... ŏt szemmel làtott tanukkal [SzJk 227]. *1831:* Jollehet a fennebbi hat Pontokban deducált környul állásak, és Cryteriumak Dregán Vonutzra nézve oly terhesek, hogy a Ferentzi Karoly Ur két Lovának ki adásak iránt mélto gyanu alá johetett; — mind azon által ... szemmel látott Tanu egy se találtatik [Dés; DLt 332].

2. ~*ul* tanúként; ca martor, în calitate de martor; als Zeuge/Zeugin. **Szk:** ~ *áll. 1790:* tanuul most állunk hitlűnk, vallunk [MT; GyL 10/2].

tanúbevétel tanúvallomás bevétele/tanúkihallgatás; audierea/ascultarea martorilor; Zeugenvernehmung. *1625:* 9. Juny Farna Miklosnet, myuel hogy Fejeruarat accusalta Volt egy bubajos azzonj Citaltatuă(n) attůk az zolgak Rf. — d. 2 10 Ju. Az Teoruenj bizonsagra boczatuă(n) ellene, Tiz Tanukat ideztetuě(n) Lakatos Jstuannak attunk f. — d. 20. 18. Ju. Ezen Tanukat esmet ideztetue(n), myuel az eleot az Tanacznak sok dolgaj leue(n) nem accedalhattak, attunk Rf — d. 20. 20. Juny Azon Tiz tanu be vetelteol attunk polgar Vrajmnak ... f. — d. 20 Notarius Vramnak az meg Jrasatol f — d 20 [Kv; Szám. 16/XXXIII. 23].

tanúbizonyság 1. tanúvallomás, tanúságtétel; mărturie, depoziţie; Zeugenschaft; Zeugenaussage. *1657:* de ellenben tudnom kell Istenemnek amaz parancsolatját is: Hamis tanúbizonyságot ne szólj felebarátod ellen [KemÖn. 163]. *1796:* Tudom én, a' mit irok, Isten 's lelkem esmérete tanubizonysága szer(int) irom a' mit most, 's alábbis irok [Gernyeszeg MT; TL Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez].

Szk: ~*ot tesz. 1558 k.:* Illienkepen zolok es tanobizonsagoth tezek Mindenek eloth, tudny Jllik, kyk erthenek ehez es bolchelkettek ez dologban [Nsz; MKsz 1896. 294]. *1590:* eo kgmek Varosul mind Jsten eleót s mind emberek eleot tanobizonsagot téznek [Kv; TanJk I/1. 142]. *1688:* tanubizonyságot tésznek Brázovai Dragán és vallattuk az hegyen levő monasztiria ezüstinek felpraedálásárul [Brázova H; Veress, Doc. XI, 284 Tolvaj-vallatás jk-ből]. *1833:* Alább irt tanubizanyságatt tészek arrol, hogy ezenn mostonn foljo 1833dik Esztendő Apréllis hold napja 27ken(!) napjánn meg kerese engemet itten Nemes Aranyos Székben Sinfalván lako Nemes Pêtki János Uram [Asz; Borb. I].

2. tanú; martor; Zeuge. *1626:* My ide fel meg neuezet Testamentarius szemeliek ezekreol vagiunk ez Testame(n)tom tetelb(en) is lelki esmeret szerint ualo tanubizonsagok, melliet Szabo Mihalnak elő szaiabol hallottunk, melliet petsetwnkis erössit [Kv; RDL I. 129]. *1647:* Szigethi Janos Pap ... akarminemő maga viselesebennis senkit meg ne botrankoztasso(n) ... mert ha külömben czielekezik es magatt illetlenöl viseli, ket vagi harom tanu bizonsagok altal az dolog ugi lenni comperialtatik, usq(ue) ad Generalem Synodum deponaltatik [SzJk 67]. *1678:* az minemű Tanubizonyságokot ... mi előnkb(e) hivatva, azokat ... meg examinalván erős hittel meg eskűtnők [Kük.; Ks 19. III. 35].

1804: Ezek a' ... Tanu Bizonyságok mindnyájon ezen Nemes Maros Székbe Makfalván laknak és nevek rendébe megirt Rend és állapatbéli Személyek [Makfva KK; DE 5]. *1827:* Alább neveinket fel irt Személlyek az ide alább meg irt dologban Jobb kéz fogatt kőz bírak és Tanubizanyságak vagyunk [Asz; Borb. I]. *1843:* No Ked' 'Siga Báty! osztán legyen tanu bizonyság [Bágyon TA; KLev. 7].

3. bizonyíték, bizonyság; dovadă, mărturie; Zeugnis, Zeugenschaft. *1699:* Mint hogy az J. Tecsi Mihaly documentuma nem sufficiens: tettzet a' Tőrvenynek tanu bizonysaga es Specificatioja melle esküdgyek meg, hogy a' specificatioba(n) declaralt czizmakb(an) es egyebekb(en) mit es mennyit adot a' Capitalis Summaban: juralvan azzal nem tartozik: a mirol penig meg nem mer eskűnni liquido fizesse meg interessel penig nem tartozik mivel az első Contractus mellől elállott [Dés; Jk 298b]. *1702:* Constal Tot Katának nyilva(n) valo paraznasaga s maga nyelve vallasabol, mely ezer tanubizonyság [SzJk 341]. *1710 k.:* Tanúbizonyság amaz haszontalan válaszokkal elmulatott rakás memoriale ... szolgáltat vala-é igazságot, avagy szerez vala-é békességet, mely dolgaim igazítatlansága miatt micsoda kárban vagyok, én Istenem! [BIm 993–4].

tanúbizonyság-tétel vallomástétel; mărturie, depoziție; Zeugenschaft, Ablegung. *1800:* az alább le irt Tudakolo Kérdésekre minek utánna ... az alabb le irando Tanukot kemény hitek le tetele Után szorgalmatoson meg kérdeztűk volna, azok(na)k Tanu-Bizonyság tételeket ... le is irtuk [Ne; DobLev. IV/829].

tanúbizonyság-tevő I. *fn* vallomást tevő személy; martor; Zeugenschaftsableger. *1798:* Mi ide alább neveinket akik felirtuk adgyuk tudtára mindeneknek mostaniaknak és jővendőbelieknek hogy mi ... a Csegezi Nemes Tar János ő kegyelme Nemes Házához avégre hìvattattunk, hogy az mingyart alább meg ìrando vásárban vagyís Cserében Regiusok, Kőz Birák Tanubizonyság tévők lennénk [Csegez TA; Borb. I Csegezi Csongvai Pál hütös ass. kezével].

II. *mn* tanúvallomást tartalmazó; care conține mărturia/depoziția cuiva; bezeugend, aussagekräftig. **Szk:** ~ *levél. 1734:* Melly dolog mi elöttünk ekképpen menvén végben, adgyuk miis ă mi Tanu bizonyság tévő Levelünket jővendő bizonyságnak okáért igaz hitünk szerént [Szécs Sz; Borb. II].

tanul 1. vmilyen ismeretet elsajátít; a învăța; lernen, studieren. *1561:* Az myntt hogy chehek lewele azt tarchia, hogy eleozeor Mester remeket megh chinalliak, Azzal mutassa hogy eo elegh mester, Masodzor hogy Chehes helien lakot, es tanult, es iambor nemzet, es iamborul élt, Harmadczor, hogy meg hazaswllion es vgy legien mesterre [Kv; ÖCLev.]. *1570:* Martha, R(elic)ta Antony pathikarius (!) nunc v(er)o Consors Alberti Kadas iur(ata) fassa est, hogy az melly gyermek akkor Kakas Andrasnal lakyk wolt ... Laczko new ... Andras uram az Scholaba Jartatta ... Andras vram, mikor az gyermek el menth, Nyr aggal werthe mikor nem thanult wagy Scolaba ne(m) ment, mikor az doctora meg yzenthe [Kv; TJk III/2. 4]. *1589/XVII. sz. eleje:* Valameddigh az Jnas az eö aprod esztendeiét eppenseggel ki nem teolti, akar Attiánál, s akar Attia fianal tanolt legien, de semmikeppen addig legenisegre ne szabaditassék, se ugi mint heti béres legennek fizetest ne tegienek [Kv; KőmCArt. 5]. *1597:* Keőmyes Ambrus ... wallia ... Keomies Janosnal aprod eztendeot tanulek [Kv; TJk VI/1. 80]. *1618:* Azmit eszembe vehetnék is, nem igazodhatom el benne, mert, Kegyelmes uram, én nem tanultam az delficum oraculumot, hanem sincerissimam veritatem et perfectitudinem, ebben tudok Nagyságodnak szolgálni pro meo virili [BTN^2 111]. *1663:* Most többet nem írok Kegyelmednek, hanem erről tanoljon Kegyelmed [TML II, 440 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Minekelőtte Lejdából elindulék, egy beteges szegény vén anglustól öt vagy hat hétig angliai nyelvet tanulék, hogy avagy csak az ételtitalt tudjam megkérni [BÖn. 580]. *1724:* meg ne enged hogy imit amot kerengjen hanem vaj az apaja melett vaj az batya melett lakjek had tanoljon [HSzjP]. *1743/1770 k.:* Sajnálva szemlélte a' Sz. Visitatio ezek Eklésiab(an) azt a' hidegseget és rendetlenséget, hogy a Gyermekek nem tanúl(na)k, nem-is tanitat(na)k ez okon, mert eddig rendes fizetése nem vólt a' Mester(ne)k [SzConscr.]. *1806:* haza jöttűnk Désre, ebedig rakasgattunk, dél utan egy keveset tanultunk [Dés; Ks 87 KMN 334]. *1835:* Meg parantsolta ő Nagysága az embereinek, hogy az Oláhok az Oláh Deákhoz a' Magyarok pedig az oskola Materhez gyermekeiket fel küldjék hogy tanuljanak [Dellőapáti Szt; WLt]. *1866:* nemzetűnknek kivàlo elönnyére van ha mentöl több szegény ifiu tanul, és emelkedik ki tanulása által a' porbol [Gyalu K; RAk 122 püspöki körlev.].

Szk: *deáki tudományt ~. 1757:* Ezen Vizi David Deaki tudomanyt tánulvan az utan ă mint hállatik meg változott Néhai Sándor István, Péter és Pál Uraimektol [Csomortány Cs; Sándor conscr.] ✳ *deákság ~ni. 1601:* Chanady Ferencz Coloswary ... vallya ... ez Janos deak mind zellel budosek deaksagh tanùlny [Kv; TJk VI/1. 558] ✳ *deákságot ~. 1745:* Krátsun Lukács Deákságot tanulván, Annis aute hac circit(er) 16 Nemes Szabolcs Vár(me)gyeben Kállo: Semélyben (!) lakott ... magát penig oda-ki Todor Dászkárnak (!) hivatta ... Blága Mihály Déákságot tanulván innen ell menetele után, ugj hallyuk, hogy ... Bagoson lakik [Mutos Sz; WLt] ✳ *doktorság ~ni. 1823–1830:* Ez a Gyarmathi volt az, aki Bécsbe a Mária Terézia fundatiójára ment előbb Erdélyből doktorság tanulni mint enyedi refor. deák egy katolikus Kovács nevű deákkal [FogE 141] ✳ *flautálni ~. 1758:* Muzsikán is kaptam, de az karhegedűmet mikor tanultam volna egy ... barátom ellopá és öszverontá, azután csak flautálni tanultam [RettE 80] ✳ *hegedülést ~. 1776:* Popa György ez előtt valo esztendők-b(en) igaz munkájával elő ember volt, de három esztendőktől fogva kezdett hegedűlést tanulni, az Fogadoban innya s dorbézalni, azalatt a Bánátusi lopokkal barátkozni, és Lovakat étzakánként Cserélni, és venni [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.] ✳ *késcsináló lakatosságot ~. 1732:* Győrgj Deák Péter ... az nagyobb Fia kés Csináló Lakatosságotis tanul [Szásznyíres SzD; Ks 40. XXVIIIc] ✳ *mesterséget ~. 1610 k.:* giermeksegek<tul> foghua(n) kőszöttunk Neuekeduen tanultak mestersegeket [Dés; DLt 323]. *1694:* valami mesterséget tanol [Gyszm; LLt]. *1805:* Pál Györgyné minden hiradás nélkül maga leányát megengedvén maga házánál tanulni mesterséget, melyet a nemes céh éppen nem engedhet, mái napon megbékéllett 1 rénus forinttal úgy, hogy ennek utána nem dolgoztatja [Dés; DFaz. 33] ✳ *mesterség ~ni. 1761:* innen Tordára menvén Mesterség tanolni [Abrudbánya; AbN] ✳ *metszés ~ni. 1823–1830:* Ezt[a] a generális gróf Bethlen Pál felvitte volt Bécsbe metszés tanulni, s csakhamar ott stipendiumot is kapott [FogE 171. — [a]Bikfalvi Falka Sámuelt] ✳ *molnárságot ~. 1694:* Fugitivi: ...

Togjer Dragics annor(um) 15, itt lakik a' malomb(an) mólnarsagott tanul [Sebesel AF; BfR] ✳ *muzsikát ~. 1823–1830:* Tanulja az a gyermek a muzsikát is, különösen a klavírt, minden héten két-két órát [FogE 189] ✳ *művet ~. 1570:* Zeoch Kelemen, Zeoch Pal, hitek zernt vallyak, hogy Lattak Mykor Zeoch Gĕrgh altal hywatta Az Dawyd new legent ky Belger peternel Tanwl Mywet [Kv; TJk III/2. 161]. *1624:* it laktam Colaswarat Jacab Kouachynal Inasul, s — akkor tanultam miet [Dés; DLt 354]. *1638:* az fianak Nagj Andrasnak Illjen fel teott szandoka uolna, ha Istenteol megh engedue lenni, hogj miuel Eö semmi Műet ne(m) tanolt uolna, tehat utra akarna menni, es ualamelj Vr es feo Ember vduaraban szolgalatra akarna magatt adnj [Kv; RDL I. 115] ✳ *német ~ni. 1823–1830:* Ezen udvarba volt a kisasszony mellett egy Bara Dávid háromszéki szemerjai születésű nemesember, valami 30 esztendős ember, aki Bécsbe felmenvén német tanulni, Udvarhelyre német professzornak tették volt [FogE 117] ✳ *órásmesterséget ~. 1812:* Liebenberger Antal ... iffianta tanulta az orás mesterséget [Dés; DLt 254 nyomt. kl] ✳ *orvosi mesterséget ~. 1823–1830:* László Bétsbe Orvosi Mesterséget tanul [FogEK 575] ✳ *ördögi mesterséget ~. 1748:* Déván ... Haller János Ur eő Exja Kőzépső Malmában lako Molnár János, tégedet ... az ő Excellja Felső Malmában lako Molnár Joszivot ... legitimo Certificaltatt ... Dominalis Szekire ... tőrvényre, ez okon ... kérkedtél, hogy olly ördögi Mesterséget tanultál az Nemet Molnártol, hogy az Malom el bomlik, meg nem marad Semmi [Déva; Ks 112 Vegyes ir.] ✳ *szájból ~.* Hallás után tanul. *1876:* Majus 28án a templomban Confirmáltattak: Leányok: Kátésok[a] ... Szájbol tanultak[b] [Szucság K; RAk 60. — [a] [b]Köv. a nevek fels.].

Sz. *annyival előbbvaló vkinél, hogy a harmadik égben ~t. 1761:* 27-ma Septembris temettetett a szegény Barcsai Jánosné, Toroczkai Kata Tötörben. Predicálott amaz mostan leghíresebb pap, Hermányi József uram, ki is Enyeden lakik. Igaz is, hogy ennek az embernek mását soha nem láttam, mert Szent Pál csak annyival előbbvaló, hogy az harmadik égben tanult. Foly ennek szájából az ige, s olyanokat hall tőle <az ember>, melyeket mástól nem [RettE 126].

2. tanulmányoz; a studia; studieren. *1710 k.:* soha a Felségedtől kezébe adott szent igédet a reformációig maga nyelvére nem fordítá, nem olvasá, nem tanulá, hanem adá magát egészen csak a világnak, a testnek [BIm. 1039]. *1778:* Méltóságos Groff Consiliarius Ur; Gratiosus Patronus Uram! ... ímé mostan bátorkodom Nagodnak alazatoson jelenteni, és Instálni: hogy az Actualis Assessorok számab(a) (: mint hogy két Vacantia is vagyon :) had férhetnék bé, eleitól fogván kívánván az Nemes Haza Törvényeitis Tanulni; de azon Czelomat még eddig az supernumerozusi Assessorsagbol el nem érhettem, holott ugy tudom, hogy az elött Candidatiobais béfértem. Szolgálatot is azután sok rendb(en) minden jutalom nélkűl tettem [Bacon Hsz; Borb. II T. Baczoni Boda Sándor lev.].

3. tanulmányokat folytat vhol; a-şi face studiile într-un anumit loc/institut (de învăţământ); studieren, ... Studien absolvieren, seinen Studien nachgehen/obliegen. *1637:* az Relicta az fianak Peternek mikor Jdegen Orszagban bocsatotta tanolni, akkor adot keolcsegre nekj kesz penzt f. 60 [Kv; RDL I. 24]. *1657:* Valamely papságra menendö grammatik vagy más akárki e' Fagarasi oláh scholaban nem tanúl s tanulását ott nem végezi, Fagaras földen pap ne lehessen [UF II, 187]. *1735:* Hallottam hogy küldőttenek ... pénzt Titkon ... Kolosvárra, mikoron az Kolosvári Refor(matum) Collegiumb(an) tanult [Nagysármás K; TKl Urdzar (?) Philip (40) jb vall.]. *1736:* mikor az kolosvári iskolából kijöttem, és Nagy Szombatban mentem tanolni ... még templomunk sem volt ben Kolosvár városában [MetTr 425]. *1739:* Néh Csetre Győrg Uram(na)k mostaha fia Vólt Sebestyén György Ur(am) ... s midőn Kolosvarot az Collegiumb(an) tanúlt ... Taligán küldőtt búzát bórsótt arpa kását kőlős kását eg szóval, az mi szűkséges volt taplalására, ruházattyára [Mezőbánd MT; MbK VI. 6]. *1746:* Grof Tökölyi itt jártakor Kolosvárott tanoltam [Szentkatolna Hsz; HSzjP Josephus Dimeny de Sz. Katolna (76) vall.]. *1770:* A nagyobbik fia, Ferenc, főstrázsamester a Kálnoki regimentiben, Tamás a Theresianumban tanul Bécsben, a harmadik Mihály Kolozsvárt tanul [RettE 220]. *1782:* Csak Munkás leszek benne hogj még a Mint lehet a kantzellarián Tanoljon [Kackó SzD; Ks II. 7 Sombori Borbara lev.]. *1796:* Popa Pétru az Oláh oskolában tanolt s Papságra annak utánna magát felszenteltetvén a Tekerői Ecclesiáb(an) fungált holtig [Pojána H; Szer. Filimon Petru (40) judex dom. vall.]. *1814:* En a' Déési Reformata Particulaba tanulván tanulásom alkalmatosságával ... egy Borbely Istvánné nevezetű özvegy mészárosnénál voltam szálláson [Dés; Ks 79. 29. 795]. *1849:* 'Sebe K Ferentz fia György ... elébb Kollégyomba tanul Poëticáig [Damos K; RAk 1825].

4. okul; a învăţa (din ceva), a trage învăţăminte (din ceva); eine Lehre ziehen, lernen, belehrt werden, klug werden. *1588:* Nagy bwntetes Alat varoswul megh tiltottak tiltiak is, hogy senky az hatarbely feoldet ... Az zomszed falu belieknek el Ne Aggya, Mert oly bwntetessel Akariak ez illie(n) zemelt megh bwntetnj, kireol masis tanol [Kv; TanJk I/1. 66]. *1619:* De én most mondom, hogy oly barátja Mátyás császár az hatalmas császárnak, én jól tudom, hogy nemhogy Jenőért vesznének össze, de ha Vácot elrontaná is, nem vesznének össze. Hát mit bolondoskodtok? Mit vonszotok az fejetekre tüzet? Mégis nem tanultatok-é? Rútul áll az házaitok, de bizony megigyenesítjük még ez nyáron, ha idején eleit nem veszitek [BTN[2] 209]. *1710:* Magamon esett dolgokot is, amennyire eszemben jutnak az elmúltak, leírtam, hogy akik Isten akaratjából successoraim lesznek, azokból tanuljanak és lássák: mennyi változásokon forgatott Isten engedelméből e rossz világ engemet | Az atyám előbb kiszabadula, s ő ott marada egynehány esztendeig, míg kiszabadulhata. Tanuljon a Barcsai példájából minden ember, s a nyomorúságban esett felebarátját ne kesergesse, akár csak ha segílteni nem akarja, mert senki nem tudja, holta napjáig mit ér [CsH 50, 178]. *1710 k.:* Tanuljanak ebből, mert én ezt nem magamnak írom, a tanító szülék, kurátorok; a tanítók és tanulók, hogy a gyermeki üdőt siessenek jóra fordítani, mert nem tudják, meddig tart [BÖn. 555]. *1873:* A kérvényt ma kaptam, s reggel az enyémmel együttesen Keresztúrt feltétetem ... sokat de sokat tanoltam belőlle [Szentmihály U; Pf Henter Károly lev.]. *1886:* Bebizonyítom, hogy gondolkoztam felette és tanultam belőle [Plev. 127 Petelei István Gyulai Pálhoz].

Szk: *becsületet ~. 1787:* Gyönyörü boglyos Personalisod[a] által motskos pennával iratt Leveledet vettem nem ditsekedem de látzik hogy kegyelmed Kopotz Ur(am) a Vásárhellyi Vargáktol kevés betsületet tanult [Szászalmás NK; IB. gr. Toldi Sigmond tréfálkozó lev. gr. Iktári Bethlen Sámuelhez. — [a]Cigány levélvivőre vonatkozik] ✳ *kárán ~. 1765:* Korda György sem tanula a tavalyi kárán, amidőn Kolozsvár körül irtóztató consumptiót tett vadászival s kopóival, melyért nagy inquisitio lett, s mind vissza kellett fi-

zetni a szegénységnek [RettE 193] ✳ *maga kárán/kárával ~. 1662:* De ez articulus ellen mily vakmerő vétek esett, azok, kik hadat gyűjtvén ama néhai úrember Báthori Gábor ellen, mintha segítségére mennének, de azután ellenségképpen ellene támadának, maguknak nagy kárával tanulván, bizonyíthatják | Az ország gyengült állapota, ki maga kárán tanul [SKr 107, 649]. *1696:* tanulok, magam kárán noha a kit eddig, hun pár ökrökvel. hun paripával. S. hun. magam rövidetissivel. csendesittett(em) ... énis aláb hagjok az ajándekozásb(an) [Monostorszeg SzD; Ks 11. XLVI. 12 Budai Zsigmond lev.] ✳ *vkin/vmin ~. 1710 k.:* Bár csak tü, ha kik még éltek, tanulnátok ezeken[a] és énrajtam, kiváltképen te, édes fiam, József [BÖn. 127. — [a]A felsorolt részegeskedő elődök példáján] ✳ *vki példáján ~. 1710 k.:* Én Istenem ... hadd tanuljanak a te fiaid, leányid a mü példánkon Felségedben bízni és annál is inkább hinni [BIm 1023].

Sz. *boldogok, akik mások példáján ~nak. 1669:* Mert Uram, boldogok, az kik mások példáján tanulnak [TML IV, 410 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez].

5. vmiről megbizonyosodik; a se convinge de ...; sich vergewissern. *1582:* en mostan chjak tanwlnj akarok az Bizonsagok altal; Hogh ha az en fiamnak meltan essete hallala az wagh meltatlan [Iklód/Néma SzD; DLt 210].

6. *vkire/vmire ~* rákap/szokik; a se obişnui cu ...; sich an jmdn/etw. gewöhnen. *1753:* a pásztorok azt mondották nincsen mit egyenek, a medve is reok tanult [Kvh; HSzjP].

Szk: *marhákra ~. 1819:* Meg fontolván ezen szék a' felek fel adását, ugy találja hogy a' kérdésben forgo kutya az Marhákra tanult volt, és Mitu Csernának a' panaszlo megis fizette egy ketskéit ... mint hogy azon kártékony kutyát magánál meg szenvedte szenvedgye azon kutya által okozott kárát [H; JF 36 Prot. 10].

tanulandó a jövőben tanuló/tanulni kezdő; care îşi începe studiile la ...; vor dem Studium stehend. *1671:* mostanaba(n) Magyar orszagbol be jőt Franciscanus Barat szerzetit el hadgyvan, Enjeden tanulando Varadi Istva(n) nevűnek adtam Fejer Ruhajara negy forintot [UtI].

tanulás 1. vmilyen ismeret elsajátítása; învăţare; Lernen, Studieren, Studium. *1589/XVII. sz. eleje:* az Legeny rend ez Varosbol el mehet iobbadon valo tanulasnak okaert idegen mesterekhez, orszagokat iarhat az tudomany kedueert, igaz hellieken, kwlseo mestereknęl szolgalhat tisztgessegesen, es onnat meg iöúen, az Cehbe minden bwntetesnek felelme nęlkwl viszontagh be álhat [Kv; KőmCArt. 7–8]. *1640:* az bűnösnek kell az poenitentia, az pedig Isten igéje hallásából és tanúlásából lenne [SzO VI, 147 fej.]. *1677:* Ecclesiasticusok mellet lappangók, jobbágyságot kerülők ellen, kik tanulásnak praetextusaval here módgyára élnének, processus [AC I, 255]. *1736:* Az tanolásra páterekkel, mesterekkel együtt ennyi alkalmatosságunk vala Kolosváratt ben az városban [MetTr 436]. *1769:* Mivel az országba Isten kegyelmességéből már a Pestis annyira meg szünt, hogy Háromszéken Bodola és Marosszéken Kakasd nevü falukon kivül több gyanus helly nem találtatik, Kegyesen meg engedte a Mlgos K. Gubernium, hogy mind a Sokadalmak fel szabadullyanak mind pedig az oskolákbol el széllyedet Iffjusag tanulásának follytatására egybe gyüllyön [UszLt XIII. 97a]. *1803:* nagy Legények mennyin vagynak akik minden tanulás nélkül nevekedtenek fel? [M.bikal K; RAk 35]. *1814:* azt hogy is kivánod, hogy én olyan meszsze Flustukra valót küldgyek, eleget fizetek éretted, a reggeli étel ugy sem használ sem egésségnek, sem tanulásnak [BálLt 1]. *1823–1830:* látván nagy szegénységbe lett esésünket s hogy nem volt ki ruházzon s a tanítási költséget megszerezné, lemondottam a tanulásról, s szabómesterségre szántam magam [FogE 87]. *1840:* Jó reggel Gábor Áron Artellistát késértem ki — a'ki Pestre ment tanulás véget [Bereck Hsz; HSzjP]. *1855:* Tanolását végezve, haza szállott ősei lakába [ÚjfE 173]. *1879:* A hiúság porát, mely megszáll minket, amíg felnövünk, nem moshatja le teljesen sem a vénülés, sem a tanulás [PLev. 52 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *~on jár az esze. 1758:* úgy megzavarodék az eszem, hogy azután nem a tanuláson, vagy katonaságon, hanem a házasságon járt az eszem [RettE 67] ✳ *~ra ad. 1823–1830:* Lászlo ... az Anyai kényeztetésnek példája; ezt a' Doctor Borbélyság tanulására adta, ugy is nem akart Kolégyomba tanulni [FogEK 570] ✳ *~ra adja magát. 1758:* Igen nehezen vettem magamat a tanulásra, de osztán, hogy Dobai János bátyám is külön számot kért tőlem a szálláson a leckéről, megijedtem a kétféle praeceptortól s tanulásra adtam magamat [RettE 61] ✳ *~ra fogja magát. 1694:* Opre Thama ... fia ... Opre Annoru(m) 10 ... Tanulasra fogta magát, Scholáb(an) lakik [Kisenyed AF; BfR néh. ifj. Bálpataki János urb.] ✳ *~ra veszi magát → ~ra adja magát* ✳ *biblia ~a. 1710 k.:* Oda feljebb említém a biblia és locusok tanulását; nem volna-e jobb azt praemittálni amaz sok haszontalan grammatika, syntactica, poëtica repetitióknak, vagy bár csak conjugálni a katekizmussal? [BÖn. 556] ✳ *doktorborbélyság ~a → ~ra ad* ✳ *hajlandósága van a ~ra. 1801:* Bán Samu nevezetű ... Gyermeknek semmi hajlandósága a tanulásra nem lévén, az abbol származott Sok tekergés miatt a' kollégiumat elhagyni kéntelenitett (így!) [Mv; MvLev.] ✳ *írás ~a. 1768:* Azután penig vallásoknak, Irásnak, és számvetésnek tanulása véget, a' Cantorokhoz járjanak [Kv; SRE 224–5] ✳ *mesterség ~a. 1603:* tetczek mind mi nekwnk, s mind az gyermeknek, hogy iob el adnia, hogy sem mint az haznak el puztulnia, mert ha, az Aruaknak eletek halad, es ember korba iutandnak, minden wdeoben talalhatnak magoknak, nagi iambor magok uiselesek altal, vagi mestersegnek tanolasanak altala, vagy anni szamu penzen, Anni ereo hazat, az kin azt el adgiak [Kv; RDL I. 75]. *1779:* Hulc matyas uram fel szegöttetté inasnac rajtér janos nevézetü jfijat az mestersegnek tanulasara; Hogy Harom Esztendejik Hiven szolgaljon [KCJk 73a] ✳ *orvosi mesterség ~a. 1823–1830:* Sándorfi József ... Marosvásárhelyre jövén ... igen jó barátok lettünk volt ... Bécsből, hová orvosi mesterség tanulása végett ment volt, sok leveleit vettem [FogE 126–7] ✳ *ötvös műnek ~a. 1635/1650:* valamely Eotues Mester Inast akar szegóttetni, az Eotues műnek tanulasara, Elseoben azt tudakozza megh az Mester szorgalmatosson mikor hozza fogadgia, ha nem Jobbagy fiue, ha nem budosso, es ha jo nemzet, az Ceh Mesterekis ezeknek vegere menven, vgy szegóttessek be az Inast [Kv; ÖCJk] ✳ *szabómesterség ~a. 1783:* midőn Báro Apor Anna férhez ment én akkor szabo mesterség tanulására voltam [Bogdán Hsz; HSzjP Michael Kondrat (49) Miles L(imitaneus) Equestris de Sárfalva vall.] ✳ *szabóműnek ~a. 1622:* szegődtettek be Nagy Szabó János uram fiát Istókot, Sarkó Szabó István uramhoz 3 esztendőre szabó műnek tanulására [Mv; EM XVIII, 400] ✳ *számvetésnek ~a → írás ~a* ✳ *vallásnak ~a → írás ~a.*

2. szorgalmi időszak; perioadă de studiu/învăţare; Studienzeit, Unterrichtsperiode. *1823–1830:* Ezen utunk-

ban semmi nevezetes experientiát nem tettünk, mert siettünk az húsvét utáni tanulás idejére akadémiára érkezni [FogE 168].

tanulásbeli tanulással kapcsolatos; de învăţare; das Lernen betreffend, ... für das Lernen. *1710 k.:* Lőn szertelen változás és romlás az országban, engemet vivének az öcsémmel, Pállal együtt az atyám s anyámhoz Segesvárra, rettenetes tanulásbéli kárunkkal, quasi vero Segesvár erősebb Kolosvárnál; de az Isten így akart meglátogatni és tudományomban meggátolni, mert ez a futás volt anno 1658. júniusban, és én Kolosvárra tanulni nem mentem, hanem in anno 1659. januáriusban | Az én tanulásbéli sok akadályaim és boldogtalanságaimból a Keresztúri Pál halála után én az én istenfélő ritka jó mesterem methodusáról ezt leírni pro publica rei literariae Transsylvaniae et Hungariae bono szükségesnek ítíltem [BÖn. 552–3, 541].

tanulású tudású; cu o anumită pregătire; ... geschult, gelernt, studiert, von ... Schulbildung. *1823–1830:* Contrascriba ekkor volt Trauzner Dániel, aki előbb koródszentmártoni, ma besenyei pap, kicsiny tanulású ember, deákkorában pénzes, hatalmas, ma csak a sok gyermeke [FogE 96].

tanulatlan 1. gyakorlatlan/képzetlen; fără experienţă/pregătire necesară; ungeschult, ungelernt, nicht fachkundig. *1763:* a Malom Mester valami tanulatlan Molnár legényeket hagyott itt kik még a Malom(na)k tsak még a lisztelésit sem tudták igazitani annál inkáb egyéb bajait [Fületelke KK; Ks 18. LXXXVIII. 5]. *1803:* a' Const. 2. Része 3k Articulussában bőven, és Világoson ki tétetet, az tanulatlan Ujj Verős Kovátsok hogj és miként férhessenek bé az Verőben mesterségek folytatására [Torockó; TLev. 9/35].

2. faragatlan, műveletlen; necultivat, incult; ungezogen, ungehobelt, unerzogen. *1812:* annyira fel ingerelte a néhai nagy Groff eő nsgát a' Groffné és édes Annya, hogy az Ifju Grofot estve késén levetkezése után Télnek idején edj ingbe, Lábravaloba, mezittelen Lábbal ki kergetvén orákig kellett kűn kutzorognia. Csufolván a Groffné és Nagy Aszszony: Mamunak[a], Tőkősnek, Majomnak, Haszontalannak, Futo Bolondnak, tanolatlannak mondván [Héderfája KK; IB. Takáts Josef (45) gr. Ikt. Bethlen Sámuel tisztje vall. — [a]Gr. I. Bethlen Sámuelre von. csúfolás].

3. nyereg alá nem szoktatott, igába be nem tört állat; (despre animale) care nu este deprins/învăţat/obişnuit la ...; (noch) nicht abgerichtet/eingespannt/eingeritten. *1676:* Előregh tanulatlan ökör ... no. 5 [Fog.; UF II, 741]. *1689:* ötödfő Tulok, mely járomb(a) Tanult No 2. Tanulatlan ötödfű Tulok nro 8 [Bucsum F; MvRKLev.]. *1717:* Négy esztendős mettzdet deres kondor gyermek lo ... Barna tanult mettzet lo ... Barna hodos mettzetlen négy esztendős gyermek lo ... Mettzet tanulatlan Bihal tulok [BMúz.]. *1719:* Egy Rigo ökröm vagyon és egy tanulatlan tulkom azt meg kel ütni az toromra [HSzj *meddő–tehén* al.]. *1744:* Flora Lup és Flora Onulék ... a Kékesi Flora Todor nevű Udvari birot, darabantyaival együt meg támadták volt ... Törők vram corripialván eőkőt, hogy miért támadnak emberséges emberekre; Azért mindgyárt hozá üte Törők vramhoz Flora Lup egy bottal, és a Loa alatta tanulatlan lévén el szőkik magát egészen nem ére [Gyeke K; Ks]. *1782:* Vádoltatván Damokos István, hogy a más ember vetésin járt az ekével. Jurálván rajta, hogy nem szánszándékkal esett, hanem tanulatlanok lévén az ökrei, elcsapták magokot, s úgy futottak félre; azért ezúttal simpliciter absolváltatik [Árkos Hsz; RSzF 152].

tanúlevél bizonyító hiteles okmány; act doveditor; Bescheinigung, Zeugnis, Urkunde. *1789:* Méltosságos Groff Királlyi Co(mmi)ssar(ius) Urunk eő Excellentiaja, ezen Panasz Levelet, mellyet az Aszszony eő Excellentiajanak Benedek Ferentz eő klme ellen adatt vala bé, olly kegyelmes Rendeléssel adván az off(icio)latus(na)k által, hogy ezt a mellette lévő Tanu Levéllel együtt az Aszszony-(na)k külldenők által [Ne; DobLev. III/659. 1a]. *1832:* a' hathéti Tanittás, Elegyes Házasság, Keresztelés Tárgyában esett Sérelmeink hiteles Tanu Levelekkel bizonyittassanák bé, a' fel adni el mulato T. Pap felelete terhe alatt ... az hol a' mi Vallásunkra állani akaroknak a' Hatheti Instructio ki nem rendeltetett ... Igy rövid időn a' Hathéti Instructio el töröltetik [Vaja MT; HbEk].

tanulgat vmilyen ismeretet elsajátítgat; a învăţa din cînd în cînd; etw. zu erlernen suchen, zu lernen pflegen, lernen, das Lernen/Studium nicht unterlassen. *1640:* Juvon Popa ... Ez az pap nem tuda el mondani memoriter az Credot az Olah Irastis Csak Sillabikalia (!) elegh olvashatta Iobbagy fiu mostan tanulgatna niavalias [Fog.; UC 14/48. 50]. *1778:* Tudam hogy gyermek koraban ... Hatzegán Abram Benyere[a] ment volt a' Malomba Vocsinik(na)k addig tanulgatatt ottan, mig jo farago Molnár lett belőlle [O.tordos AF; BK. ad nro 465 Pirle Aftimie (42) zs vall. — [a]M.bényére (KK)]. *1807:* dél elött tanultam az hogy lehetett ... délután is tanulgattam [Dés; Ks 87 KMN 369]. *1823–1830:* Bécsben volt egy Bikfalvi Falka Sámuel nevű székely ifjú, aki itthon Erdélyben az úrfiak mellett szolga volt, s tanulgatott is [FogE 171].

Szk: *faragás ~.* *1778:* Amint hallottam gyermek koraban vetodett altal Benyere ... Hatzegan Abram a' Malomban ottan faragast tanulgatatt [O.tordos AF; BK. ad nro 465 Hatzegan Ilie (30) zs vall.].

tanulhat 1. vmilyen ismeretet elsajátíthat; a putea învăţa ceva; erlernen können. *1588:* minden Jdeghen keomiwesek zabadon be Ieóhessenek, Ez varosba Epíthessenek, Seót az illien tudos Mesterekteol az it valo keomiwesekis tanolhassanak [Kv; TanJk I/1. 60–1]. *1598:* mind v felsiginek mind a zeginy hazanak zolghassanak czak az lez az őuek[a] az mit tanulhatnak zeginjek [BálLt 51. Kowachoczy János kezével. — [a]A fiúké]. *1657:* Sklabinya vára révai Ferencé lévén, kinek fia öreg legény, de igen eberkölcsű, az mint hogy az apja is olyan vala, s az mit látott az apjában, azt tanulhatta [KemÖn. 233]. *1661:* Csudálkozom, az új nyelvet hol tanolhatta Kegyelmed az szélpál írással ily hirtelen [TML II, 85 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* ebből semmi jó nem lőn, mert annyit ettünk-ittunk ebéden, hogy osztán majd estig csak fúttunk, mint a disznók, nem is tanulhattunk [BÖn. 578]. *1758:* oly helyen volt Décseiné asszonyomnál, az hol jót is, de bizony többet rosszat tanulhatott [RettE 75]. *1789:* azokis tanólhassanak jó moddal [Abásfva U; UnEkLt 39b]. *1869:* Ha catholicus magántanuló nem catholicus tanintézetnél teszi le magán vizsgáját, a hittani vizsgát köteles a kijelölt hittanitó előtt letenni, azonban mint magántanuló a vallást tanulhatja máshol is [M.bikal K; RAk 181 püsp. kl.].

2. tanulmányokat folytathat; a avea posibilitatea de a învăţa; seinen Studien obliegen können, studieren können.

1823–1830: vagyon még egy Fia ... a'ki sükettsége miatt nem tanulhatván, hires Tsizmadia lett [FogEK 575].

3. okulhat; a putea învăţa/trage învăţăminte (din ceva); etwas/einigen lernen können, als Lehre dienen. *1655:* ha a szegenséget ... az szegén Betlen Istvan idejebéli mód szerent nem szolgaltatod, a' Nemes embert nem bántattyuk ugyan, de egyeb arant a' szegenseg meltatlan satztzoltatoján oly esik, másokis tanulhatnak rola [IB. a fej. I. Bethlen Domokoshoz]. *1657:* A kozákok is hazafelé készülnek vala, és a magyarral elkisérteté magát a Somlyo hídjáig. És ott mikor által mentek volna, az utója az kozákoknak a hídat elhányta, hogy tovább ne mehessen vélle az urunk kisérő hada ... Igy válék el akkor a magyar a kozák barátságtól, melyen minden tanulhat [ETA I, 162 NSz]. *1662:* Meg tudja mondani ezen püspök uram embere, mennyire való tekintetek, szabadságok legyen az ország mind fejedelmestűl is; ez minden dolgokat jól experiált, csak az urak ő nagyságok jól meg examinálják, sokat tanulhatnak belőle [TML II, 318 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz]. *1670:* Ugy hiszem, csak az Kelemen uram hozta dolgokból is tanolhatunk valamit; az alatt az török deáknak sem kell már késni [TML V, 1 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Deákul pedig a feleségem sem értette volna, én pedig legnagyobbára őérette és az ő kérésére írtam le az én rendkívül való sok szenvedésimet ... De ... úgy hiszem, tanulhatnak sokat belőle, valakik isteni félelemmel ... szeretettel fogják olvasni [BÖn. 407]. *1764:* Nem mondom kűlőmben hogy helytelen fetsegesiért, ollykor kedvetlenűl nem szollottam a rosz embernek, de a mindenkor olyan mod(d)al eset meg, hogy abbol tanulhatott volna, ha fántasiaja engedte volna [Középlak K; BfR].

4. (állat) idomulhat; a putea să se desprindă; sich einreiten/abrichten lassen. *1731:* Amely lovak már joban tanulhatnák (!) meg probálja őket az ugrato fa kőzé kőttetvén ... de a ki(ne)k semi inclinatioját nem latya az ugráshoz nem kell erőltetni őket [JF lovászmesteri ut.].

tanulhatás a tanulás lehetősége; posibilitatea de a-şi continua studiile; Lernenkönnen, Lern-/Studienmöglichkeit. *1823–1830:* a kollégiumba vissza akarok menni, de a célom a volt, hogy szabóságra álljak, tudván, hogy nincs módom a tanulhatásra [FogE 88].

tanulmány studiu; Studie. *1896:* A Bátyánk vidékéről Kuun gr. becsült meg minket, egy igen becses tanulmányt olvasva fel a májusi gyűlésünkön. A tanulmány éppen a napokban jelenik meg a Marosvásárhelyi Füzetekben [PLev. 189. Petelei István Réthy Lajoshoz].

2. *~ok tétele* tanulmányok végzése; efecturea diferitelor studii; (Absolvierung von) Studien. *1889:* a jelen számára egy ujjmutatást kérek a múltból. Az irányok ismertetését kérem csupán. S arra számítok, hogy ennek megadására nem kell tanulmányok tételével fárasztanom Bátyámat [PLev. 152 Petelei István Szilágyi Sándorhoz].

tanuló I. *mn* **1.** vmilyen ismeretet elsajátító; care învaţă ceva; lernend, studierend. *1583:* Towabba forogh eó kgmek eleót, minemeó haborusagh keowetkezhetik, myert hogy az Iesuitak keozeót tanulo Iffiak inkab fegweres kezzel Jarnak varosunkba(n) Annak okaert eó kgme Biro vram talallia meg Az papa keowetet, kerie arra hogy effele kard es fegyver hordozastol az Iffiakat el fogiak, hane(m) Iarianak vgy amint affele Religiosusokhoz illik [Kv; TanJk V/3. 272a]. *1673:* Kolosvari Istva(n) Fejervari Notralista(!) Diak(na)k kinek Süly Leven Torkaban egy forintot f 1 // — Szent Imreji Sandor Enyeden Tanullo Notralista Diak(na)k adtam egy forintot f 1 // [UtI]. *1693:* sok bajoskodás lévén az Uj Praedikatornak hivásában és hozásában ... a' Tiszt. Eccla ... Isten tecczéséből itt nyugtatta hogy mostan a' Belgiumi Academiákban tanulo Tiszt. Csengeri Ephraim Uram felől ... hivassa haza az Ecclesia és Pradicatorsagra allicsa be [Kv; SRE 11]. *1702:* edes Atyamnak üdvezült Banjai Istvan Uramnak ... keves Bonumi ... én holtom után adattatnának az T. Unitaria Ecclesiaban, az vegre, hogy az Scholaban tanvlo szegenj Iffiacskak ... azokbol segiltessenek [KvTOkl. II, 458 Sárdi Mihály test.]. *1710 k.:* a mü fejérvári scholánkban grammaticát tanuló ifjacskát, bábolnai olah pap fiát ... tette püspökké ... Apor István [BÖn. 873].

2. *~ esztendő* inasév/esztendő; an de ucenicie; Lehr(jahr), der Lehre. *1655/1754 k.:* A' szegődés után tartozik az az Ifju a' két Czéh Mestert Notáriussával és akiket az őreg Mesterek közül mellejek hivatnak egy asztalra tisztességes collatioval és szabad borral meg-vendégelni; és szolgályon négy esztendőt ha idegen. Hogy ha peniglen Mester fia és az Atyánál szolgál tanuló esztendőt szolgályon két esztendeig, collatiot se adgyon [Kv; ACLev. 13] | Mikor az Inas tanulo esztendőből fel-szabaditatik esztendő előtt meg nem engettetik magát gyalultatni; mindazonáltal ha jól viseli magát, légyen szabadságokba Czéh Mester Vraiméknak; a' gazdája engedelméből [Kv; ACArt. 19]. *1801:* Czéh Regulája szerént egyik sem kéván experiálni, hanem alig, hogy tanulo Esztendőkből fel szabadulván, mingyárt Maisterek kévánnának lenni [Kv; ACLev.].

3. idomuló; care se deprinde; einreitbar, (schwer) einzureiten. *XVIII. sz. eleje.:* A Vas deres lovak kemények tartósók Szoktak lenni, de nehezen tanolok, nagyobára fortelyosok [JHb 17/10 lótartási ut.].

II. *fn* **1.** elev; Schüler. *1761:* Állitottak volt is Balázsfalvára oly gymnasiumot, melyben ötszáz tanuló megvolt, akik román, magyar, deák és német nyelvet derekasint tanulhattak [RettE 117]. *1773:* meghala az szegény Rhédei Zsigmond úr ifjúkorában pleuritisben Drágban, elmarada a szép ifjúasszony egy fiacskájával, ki is jó reménységű, jó tanuló, francia és német nyelvet tudó, 16 esztendős korában meghala himlőben [RettE 314–5]. *1791:* Egy Enyedi tanulonak ki Doctorságra megyen 4/32 [Cserei Heléna jk 40b]. *1792:* (Azt a végzést) Hogy ennek utánna minden Collegyombol egy egy Professor ki ne maradjon méltoztatik azt a M. Fő Consistorium meg eröteleniteni ez okon: hogy az idö Tájba a' Collegyombeli Iffjusag(na)k s minden Tanulok(na)k meg visgaltatasa szokott tartani [M.bikal K; RAk 10]. *1865:* Az özvegy papnék és tanulok azutáni ki választását, kedves fiamra B Radák Ádámra bizom [Kv; Végr. 5].

Szk: *~ból való szolga. 1823–1830:* Elek úrfi[a] pedig még tapasztalatlan ifjú lévén, nevelésénél fogva csak a pompára nézett, és eddig csak tanulóból való szolgája lévén, akarta, hogy már ezután libériás inas kísérgesse [FogE 144. — [a]Gr. Bethlen Elek].

2. hallgató; student; Student, Hörer. 1847: azon egyetem nagyhirű rectora ... Husz János a' tanulók kiváltságait korlátolni kívánván, 25 ezer tanuló egyszerre odahagyta Prágát [Méhes 5].

tanulóapród tanulóinas; ucenic; Lehrbursch, Lehrjunge, Lehrling. *1588:* 29 octobris ... Alchy Gergelnekis hogy az tengelt az hydnak meg Chinalta fyzettem f. l. Az feredeo

haznalis Negyed magaual (így!) ... Ket Beresz Legennek fyzettem f. — d. 32. Egy Tanollo Aprodianak fyzette(m) f. — d. 10 [Kv; Szám. 4/III. 32–3].

tanulódeák tanuló; elev; Studierender, Studiosus. *1598:* Zwr ki oztogatas. Thorday Janosnak zegennek attunk 7 singet ... Zent Peterben egi tanolo deaknak 8 1/2 singet [Kv; Szám. 7/XVI. 51].

tanulógyermek tanuló, iskolás; elev; şcolar; Schüler, Schulkind. *1770:* Sokat hagyott az atyafiainak, kiket az én tanulógyermek koromban a mi collegiumunkból kicsalt, s magával vivén pápistává tett [RettE 233]. *1773:* Egy Apor István nevű aláváló, háromszéki torjai falusi procatorból szörnyű nagy gazdagságra ment ember testált volt 80 ezer forintot azon kolozsvári jezsuitáknak, hogy míg azon szerzet fennáll, az interesséből tanulógyermekeket tartsanak [RettE 312]. *1823–1830:* Egy alkalmatossággal egy úrnak holttestét vivén be, a kántor pausált, azonban a tanuló gyermekek mendegélvén be, a Várdaház[a] előtt álló katona strázsa kétségkívül elandalodott volt a sok gyermek látásán, s éppen a várkapu alatt kezdvén Bertalan[b] az éneket, akkorrát bődült, hogy a strázsa kezéből kiejtette a puskát [FogE 73. — [a]Mv-t. [b]Bertalan Mihály, ref. kántor].

tanulóház 1. iskola; şcoală; Schulhaus. *1621:* Teolczeres Peter ... Az Plebanos Tanulo hazabanis Harom fele Nylo ablakokat Czinalt [Kv; Szám. 15b/IV. 26–7]. *1710:* Különben olyan világtól abstractus ember volt, hogy két forintot meg nem tudott volna olvasni, sem köntösit, sem ételit nem curálta, erővel vitte ki a felesége ebédre is a tanulóházból [CsH 191]. *1728:* a Papi Parochiara Csinaltatott N(e)m(e)s Janos Ur(am) egj tanulo hazat, ez uta(n) a Megje tartozik curalni [Oltszem Hsz; SVJk].

2. tanulószoba; sală de studiu; Lernstube. *1812:* Az oskolának[a] meg vizsgálásakor tapasztaltatott, hogy a tanuló gyermekek tanulóháza igen setét, asztalok és ülő padjok alkalmatlan, a pálinkát mester atyánkfia abban főzeti. Az ecclesia megyebírájának azért committáltatik, hogy őszre világos üveg ablakokat, elégséges szélességű asztalt csináltasson, úgy a tanulóházban a pálinka főzés soha ne folytattassék [Hsz; Csetri, Kőrösi Csoma 37. — [a]A kőrösi (Hsz) ref. iskolának].

tanulóházacska kis tanulószoba; sală mică de studiu; Lernhäuschen. *1803:* égy Classis(na)k való kisded Kamarátska vagy Házatska égy kis Tanulo Házatska vagy Kamarátska [Désfva KK; UnVJk 183].

tanulóhely iskola; şcoală; Lehrstätte, Schulanstalt, Unterrichtsstätte, Schule. *1704:* Ugyan ma voltunk kinn az úrfiakkal lovon az Amadeus tanulóhelyére, ahun egy citadellának a formáját csináltatván ki, ott tanulja az inghinerséget et artem militarem [WIN I, 94]. *1823–1830:* József császár a tanuló helyeken német classisokat állított fel, s ekkor az ártatlan német könyveket is vagy megcsapták, vagy megégették [FogE 93].

tanulóinas inas; ucenic; Lehrling, Lehrbursch. *1583:* Vegeztuk, hogj akar Mester legien akar tanulo Inas legien Valaki az eó Vra hazat uagy meg kissebitene uagy affele vgiekezetben talaltatnek, Mingiarast az Ceh Mester az Cehet egibe giwyczie, Es az Varos buntetese kúúllis az Ceh azzal buntesse hogy uagy Neós uagy Neotelen a' Cehbol ki rekeztessek az Jambor Cehbeli tarsasagban reszes ne legyen hanem tellieséggel idegen legien [Kv; MészCLev.]. *1751:* az Ő Nsga Udvari Csizmadiája Csizmadia István keze és disciplinája alatt a' Csizmadia mesterséget egy esztendőnek el folyása alatt tanultam együtt ... Oprával, de ő már akkor, mikor én tanulni mentem, két esztendős tanulo Inas lévén, engemet sokakb(an) tanitott [O.Bogát AF; BfN VII/3 Mihaila Szabó (55) „csizmás" vall.].

tanulókamrácska kis tanulószoba; sală mică de studiu; Lernkämmerchen. *1803:* égy Classis(na)k való kisded Kamarátska vagy Házatska égy kis Tanulo Házatska vagy Kamarátska [Désfva KK; UnVJk 183].

tanulókönyvecske tankönyvecske; manual; Lehrbüchlein, Schulbücher. *1710 k.:* Ezt a nyavalyás árvát még csak a tanulókönyvecskéitől is s alkalmatosságaitól is mint foszták meg [BIm 1001].

tanulóleányka elevă; Schülerin, Schulmädchen. *1609:* Az dominus Martinusnak Aytaiara ahol az tanulo leankak ky iarnak ket vas pantot sarkostol attham f — d 12 [Kv; Szám. 12b/IV. 107].

tanulólevél inasságot igazoló levél; certificat de ucenic; Lehrbrief. *1588:* 1588 Die. 2. Nouembris Eo. Kemek vegeztek Egez czehwl voxot aduan mind feienke(n)t Reīa hogy Ezmay naptol fogua(n) Senkynek egy lege(n)nekis mesterremeket Bene Uegiek valakynek azmester Ręmek Bemutatasakor Nemzetseg leuele es tanulo leuele Jelen nem leze(n) [Kv; ÖCArt. Fra(ncis)cus Keo(m)ies kezével]. *1640:* Az kik nem ez warasiak, tartoznak tanulo és nemzetség leueleket minden halogatás nelkűl meg mutatni az mestereknek [Kv; KovCLev.]. *1651:* Mideon azert ideiet ki teoltótte volna[a], azon szabadon mondas nelkúl, es Tanúlo leuel nelkúl ment el a Varosrol, az búntetest sem atta megh [K; ÖCJk. — [a]Az inas]. *1655/1754 k.:* a' hun szűletett hiteles és petsétes levelet hozzon hazájából, és Tanuló Levelet [Kv; ACJk 13]. *1696:* Az B. Ceh elöt fel szabaditatot Regeni György inassa Kövendi Gyurka az mellynek alkalmatossagával pronuncialtatot Györgynek adot az tanulo levele pecsetiert d/50 [Kv; i.h. 19]. *1702:* Mivel az Inek tanulo levelebűl igaz nemessege nem Constal, Residentiatlanis levén az D(omi)nus Actor meg fogat hatta (!) méltan [Dés; Jk 334]. *1710:* Szabaditotta fel Kövendi György Ur(am) az Inassát Bölöni Jancsit kitis az B: Céhis Szabaddé mondván ez alkalmatossággal adott bé az Tanulo Levélért d: 51 [Kv; ACJk 76]. *1721:* Benn maradot a Tanulo Levele [Kv; ÖCJk].

tanulószoba sală de studiu; Studierzimmer. *1823–1830:* Ezen szállással szemben volt a professzor Gatterer háza, úgy hogy a tanulószobájának ablaka az én ablakommal úgy volt, hogy ő mikor asztalánál ült, vagy pipára töltött, mindenkor láthattam, ha arra figyelmeztem | Auditórium, hol a professzorok tanítanak, minden professzornak külön vagyon a maga szállásán, mégpedig a tanulószobája mellett egy nagyobb ház, és a tanulószobájából egy ajtón kilépik az auditóriumba, holott az ajtóba vagyon a katedrája, oda csak kiáll s kezd olvasni, nem ügyelvén, megérkeztek-é tanítványai vagy sem [FogE 224–5, 235–6].

tanulótárs iskolatárs; coleg/colegă de şcoală; Mitschüler, Mitschülerin. *1710 k.:* Tamás tanulótársam, azután Zemplénben, és onnét bészorulván a vallás üldözése miatt, Hunyad vármegyei nótárius, igen szép író volt, de ő tovább nem ehhez az íráshoz való [BÖn. 550]. *1836:* Lajos ... itt maradott mivel magais kivánná hogy el ne maradjon a több tanulo tarsaitol a Letzkében [Szkr; Pf Gruz Károly lev.]. *1838:* Tktes Dobolyi Sigmond Urral Tanulo Társak valtunk [Nagylak AF/Ne; DobLev. V/1221. 8a Sebessi Károly (64) ns nyil.].

tanulság 1. ismeret; cunoştinţe; Kenntnis, Wissen. *1578:* Az Galdy haznak, es az ott walo maiorsagnak gongyawiselesenek modgyarol az gazda azzontol erchen, kitol a mynemeő tanolsaga lezen feleöle, ahoz tarcha magath [Kisfalud AF; OL M. Kamara Instr. E — 136 Inreg. Fasc. 34 Frl. 104–6]. *1603:* Magdolna attjamffja ... az fiakat Tanitasd, lehessen walamj rezek az deakj Twdoma(n)ban, ha az battjoknak az sok haborwsagba(n) az zwk Ideo mjat reze az tanwlsagban ne(m) lehete [Csapó KK; JHb XXV/23].

2. okulás; învăţătură de minte; die Lehre (aus/von etw.). *1668:* Ezeket Kegyelmednek csak az én boldogtalan állapotomnak megvizsgálására, eszében való vételére, mint való tanulságára írám [TML IV, 382–3 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. *1678–1683:* Egi kis rővid politia melljet nem magam elmem mutagatasara sem mas politicussabbak tanulasara, hanem Is(te)n az kiket ez Kornis hazban megh marazt, iovoltabol, azoknak tanulsagara, nem artolmosnak itiltem pennara venni, sok fele latogatasi kőzőt az felseges Is(ten)nek, busokodo gondolkodasim kőzben [Ks Kornis Gáspár kezével].

tanult 1. vmilyen mesterséget/foglalkozást elsajátított; care a învăţat o anumită meserie; (aus)gelernt, geschult. *1583:* ha mely keóztunk tanult legenys Mesterre akarna lenni, es megh akarna keoztunk varoson telepedni, addig Mester ne lehessen az migh az Cehnek Niolcz forintott le nem tezen [Kv; MészCLev.]. *1621:* A Jo tanult eőregh fellajtarnak teobbet ne adgianak f 10 ... Az alab valo es aprolek fellytarokkal alkūdgiek az Gazda, az mint lehet erdeme zerint [Kv; TanJk II/1. 313]. *1702:* allattya eo kglme aztis hogy ezen Varosba(n) Csizmadia mestersegen levő Bőcsületes mester embernel tanult es fel szabaditatat mester legent ... fogattam volt megh, az mellyekbul sok ... karai kővetkeztenek [Dés; Jk 334]. *1831:* Mosája a Feleségemnek tanult Bába Aszszony Isztrátyi Demeterné volt | tanult kotsis létedre miert nem állattál kotsisnak Uraságak mellé, több jövedelmed lett volna? [Dés; DLt 332 11, 22].

Szk: ~ *mesterség. 1823–1830:* a praeses úr azt felelte: A szabóság neki tanult mestersége, én attól el nem tilthatom, hanem tiltsa el a Tanács a várost, hogy ne dolgoztassanak vele — és így az apám csak dolgozott [FogE 62] ✱ ~ *mű. 1590:* Az Meszarosok, az eo tanolt mywekkel Ne ęlhessenek, hane(m) eoreokke legienek ollyan Nem meszarosok, amynt most, se(m) higgiok, sem meszar zekek Nem lezen, hanem Mas gondwiseles altal valok biriak [Kv; TanJk I/1. 139].

2. művelt, iskolázott; cult, instruit, educat; studiert, gelernt, gebildet. *1657:* Másnapra virradván azért jutánk idején Szécsénhez, harmadik napján elérkezék nagy fáradtan és éhezve Manszfeld és véle az veimári herceg, Ernestus, circiter nyolcezer emberrel, igen szép és rendes, tanult haddal, könnyű szép lövőszerszámokkal, mert az többi az úton elveszedelmeztek [KemÖn. 73]. *1664:* Az mostan jött vice kapitány emberséges embernek látszik, még eddig ellenünk való dologban nem ártotta magát, de az felső vári, bizony dolog, tanult, ravasz ember, lassan-lassan megismerjük immár természetit, merő jezsuita ember [TML III, 95 Katona Mihály Teleki Mihályhoz]. *1670:* Ispán Ferencz uram, mint becsületes, expertus tanult ember, mindenekben úgy alkalmaztatja magát [TML V, 9 Naláczi István uahoz]. *1703:* noha Magyarországon semmi derekas fennálló had nem volt is, de Erdélyben generál Rabutin commendója alatt vala hatezer gyalog és lovas válogatott, tanult német had, aki könnyen csak magára is a Rákóczi hadait dissipálhatja vala, annál inkább, ha az erdélyi magyar hadakot felvegyék, és a némettel kimenjenek [CsH 333]. *1705:* Kos Mihály pedig, ki is vitéz és tanult ember vala ... elől elnyargalván ... rendeli vala a seregeket viadalra [WIN I, 654]. *1710:* Ez a Gyulaffi László tanult udvari, katonaszerető ember volt, különben a mi reformáta relígiónknak nagy persecútora, ám az Isten ifjúkorában el is törlé e világból [CsH 295]. *1770:* Tolnai János ... Derék, tanult, jó lelkiismeretű ember volt [RettE 225]. *1772:* Ebéd után sok különb-különbféle dolgokról discurráltunk, mivel az asszony tanult s a deáki tudományban jártas-költes asszonyság [i.h. 273]. *1823–1830:* Volt ott jelen akkor egy, az udvari kancelláriánál levő tanult, elmés, de mocskos természetű, ide erdélyi, csapói születésű nemesifjú, Turóczi Károly [FogE 171]. *1843:* Úgy hallottam, hogy Varga Katalin írástudó és nagyon tanult asszony, ki hét nyelven beszél | Azt pedig idősb Farkas Sándor úr nékünk mondotta, hogy ne egyezkedjünk Varga Katalinnal, mert ő csak egy asszony, s nem tud eljárni dolgunkban, hanem egyezkedjünk inkább egy okos és tanult férfival [VKp 90, 101].

3. járomba/igába szoktatott; care a fost învăţat/deprins la ...; aus Joch gewöhnt, aus Einspannen gewöhnt. *1646:* Az Zekeres louak es hatas louak, tanult okrokkel es egyebkent az teobiuel res mobilissel hazi portekaual hogy ne oztoznának hanem mienk lenne [Bádok K; JHb III/72 Kézdipolyáni Veres István atyjához]. *1676:* Őrőg Tanult Tulok nro 3. Tanulatlan ŏrőgh tulok nro 5 [Porumbák F; UtI]. *1689:* ŏtŏdfŏ Tulok, mely járomb(a) Tanult Nō 2. Tanulatlan ŏtŏdfŭ Tulok nrō 8 [Bucsum F; MvRKLev.]. *1717:* Négy esztendős mettzdet deres kondor gyermek lo ... Barna tanult mettzet lo ... Barna hodos mettzetlen négy esztendős gyermek lo ... Mettzet tanulatlan Bihal tulok [BMúz.]. *1722:* Az 6 „Pej Lovak kész tanoltak, akar hová el lehet rajtok menni [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1731:* Az Gyermek Lovak(na)k meg hátasitásának modgyát penig eszszerént akarom, hogy legyen, Hogy az mely két agos az udvaron vagyon oda kell vinni égy tanult rest Loval edgyűtt, és ahoz kétfele jo erős kŏtelekkel szorossan meg kell kŏtni [JF lovászmesteri ut.]. *1739:* az deres lo mely Lajosnál volt măr kĕsz tanolt, most megint visza ment holmi lovakot hoz el, azon deres lovatis meg hattam hogy el hozza [Ks 99 Kornis Antal lev.]. *1766:* egj ŏt esztendős tanult Tulak ŏkret 13 ~ tizen három Vonas forintokon adott el [O.kocsárd KK; Ks 8. XXV. 18].

tanulta birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv; mit possessivem Personalsuffix: *~ban* vkinek tanulása idején; în perioda în care cineva era elev; als jmd lernte/studierte, in jmds Studienzeit. *1731:* Fát tudom hogy Kolosvárt tanultában mind Sz. Pálrol, és Vajdaházárol hordottak eő Ngának [Kendilóna SzD; TKl Sórs Andréka (61) jb vall.].

tanultat elsajátíttat; a pune (pe cineva să înveţe ceva; (er)lernen lassen. *1823–1830:* Jól is tették, hogy azt a könyvet ma a gyermekekkel nem tanultatják, mert a csak kín volt s nem sok haszon benne [FogE 80–1].

tanúság[1] **1.** tanúskodás; mărturie; Zeugenschaft, Zeugenaussage. *1653:* Arra a tanuság szerént választ tettek a csauszok. Mond végre nékiek: „Nem volt é csauz és jancsár, hogy ne hagyták volna őket úgy elmenni?" Kire mondottak a csauzok hogy: „egyedül voltam ott" [ETA I, 132 NSz].

Szk: *~on van. 1672:* az tob szent Georgi attyafiak kik tanusagon uadnak, jo lehet tauol vannak tollem, de mind io egessegben hallom lenni eo klmeket [CsÁLt F. 27. I/38 Georgiffy Mihalj nyitrai pléb. lev. haza, Csíksztgyörgyre].

2. bizonyság, bizonyíték; dovadă, mărturie; Zeugnis, Beweis. *1540:* the k. ew hozzayok az wrakthol mynden thanosagal mennyen, merth igen akarnak meg thwdny es ertheny, hogy az wrak myhez thartyak magokat es az orzagoth, ewk elezer ez wrakthol akarnak eertheny [Kv; LevT I, 9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1571:* Az drabontok neweis, valakyknek rawas byrhato marhayok vagyon, a regestromba be Irassanak, es meg legyen specificalwa, hogy drabontok; De addig semmit ne exigallyanak rajtok, mig mas tanwsagok nem lezen. Azoknak is, a kiknek marhayok anny ninchen hogy foryntra rotassanak, mind azaltal newek az Regestromba Irva legyenek [SzO III, 325]. *1595:* Az el múlt Misericordia hetben, vettettek volt húnnyadra posta ala, Markos Lörincz 1 loat: Mely lo ... meg holt: Az mint elegedendeö Tanúsaggal az Bjrak Wraim és az egez Tanacz eleiben hozta, és öknek proponalta ... vegeztek, hogy ... adgyak f 3 d 50 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 127 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1606:* Biro vram ... el olvasta eleöttwnk az Commissarius Decretumat ... mondattuk megh egienleő akaratbol, hogy Cziazar eö flge fogliai volnanak, mind addig mig Bastatol mas tanusagunk nem lenne feleölleök [Kv; TJk VII/1. 81]. *1618:* Kamuti uram elég sok circumtantiákkal, sok szóval felele meg, hogy nem adták ökegyelmének követségébe s ő arról semmit nem tud szólni. Kire azt mondá a pasa, hogy: Micsoda követ vagy tehát? Az urad azt írta melletted, hogy mindeneket tereád bízott, teljes tanúsággal bocsátott [BTN[2] 95]. *1662:* Hogy a késedelmezéssel a benn valók annál inkább szívet ne vennének, ottan egynéhány száz jó fizetett és székely gyalogokat mezítelen kardokkal a törés irányában a víznek indítának olly tanúsággal, hogy mihelyen bémehetnek a kőfalon, azon legyenek túl másfelől, hogy a kapukat elfoglalhassák és megnyithassák [SKr 231]. *1665:* Úgy hiszem, ő kegyelme mindeneket jó rendben hoz, lévén ő kegyelmének elégséges tanusága, authoritása is adatva, meg is indul pro 10. hujus [TML III, 442 Teleki Mihály Rottal Jánoshoz].

Szk: *~ot ad. 1578:* Az bőr el adas felól is eo kegmenek biro vramnak tanúsagot attak hogy keonyeórógyen eo kegme az feyedelemnek [Kv; TanJk V/3. 170b]. *1593:* Andrasfalúi Kedej Pal Jelenti Az zekben hogj Zent Kiralj Gergelt fogatta volt be hazaba ki onna(n) kj ne(m) Akarna men(n)j Az Zek Adna tanosagot feleölle. Azert Az zek Azt consulallja mjerth eztendót ott ne(m) teöltett, ha teöruennyiel ne(m) Akaria keresnj, hannia kj hazabol [UszT] ✳ *~ot hagy. 1681:* Joszágocskáim allapottyárol ualo jedzések ... szűksegesnek itiltem, hogy a mi keues Joszagocskaim uadnak ... azoknak allapottyokrol ualami tanusagot hadgyak nekik [BálLt 1 Bálintith Sigmond kezével] ✳ *~ot vehet. 1657:* kiket[a] az tótok megkémelvén, oly helyen állítottak lesben, hogy szépen kezekben menvén, elhozák; mely embereknek relatiójokból és az nálok lévő levelekből sok tanúságot is veheték, s visszaküldém fogva az fejedelemhez [KemÖn. 231. — [a]Kerekes István és Boros Péter hadnagyokat]. *1679:* Az méltóságos nagyhirű Zrinyi familiának nekem nagy jó uraim maradékinak sokkal tartozván, Gróf Zrinyi János uramnak is az miben szolgálhatok, el nem mulatom, ide bé való lételén nem hogy Nagodnak törődni, sőt örülni kellenék, kirül az én kegyelmes uram, fejedelmem méltóságos leveléből elég tanuságot vehet Nagod [TML VIII, 417 Teleki Mihály Zrínyi Ilonához] ✳ *~ot vesz. 1570:* alah kwlgienek, valaztot zemelyeket az feyedelemhez ... Eo felsegetwl Thanwssagot vegienek Myt kellien Ezen kywl chelekednyek [Kv; TanJk V/3. 20b]. *1672:* Értjük, hogy az vármegyékre szóló commissiokat még Kegyelmed Bányára való élésnek szállításának tiltása felől meg nem küldözte. Azért Kegyelmed az magok viseléséről tanúságot vévén, ha úgy viselik magokat, mint rossz szomszédok, tiltsa meg commissionk által mindenütt az élésnek beszállítását [TML VI, 408 a fej. Teleki Mihályhoz] ✳ *teljes ~gal bocsáttatik. 1612:* ezeken kwwwlis penigh valamit mi szonkal mondand Kamúthj Balas Uram Kegyelmeteknek, mindenekben Zoúanak engedelmesek leúen azt czielekedgietek, Mert mi teollwnk mindenekre tellyes tanúsaggal bocziattatott [PLPr fej. 49].

tanúság[2] **1.** tanulság; învăţătură; Lehre (aus etw), Erkenntnis. *1659:* nem tartom sem keseőnek sem latogatasomra ualo Júwetelít sok sok okokert szűksegesnek az egymassal szemben letelűnkett, megis szolgalo(m) ha Faradtsagat nem szanja de ha arra veszi magát igén io tanusagall hadgya az Eőcsem allapottyat mertt hamar meg serszik az gyenge forradas veszedelmesben az elseónel [Marosvécs MT; BK. Kemény János lev.]. *1662:* Az hamisság, az istentelenség tészen ... az Isten és bűnösök között szakadást, s a bűnök miatt rejti ő el orcáját ötőlök, hogy meg ne hallgassa őket: így értők meg derék fundámentumábul a tanúságot [SKr 696]. *1673:* Bizony, Uram, ez csak horgászás; jovallanám, lenne egész tanúságára ő kegyelmének az Kegyelmed választételi [TML VI, 432 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Szász János élete, munkái, halála, ritka és rendkívülvalóságával históriát kívánna a posteritas tanúságára; azt én másra bízom [BÖn 943]. *1854:* A tévútra tért ifjaknak fontos tanusag e rögtöni változás[a], s bizonysága annak, hogy erős akarat előtt a gyengeség és szokás meghajolnak [ÚjfE 20. — [a]Ti. az emlékíró korhelykedő–mulatozó atyjának hirtelen jobb útra térése].

2. *~ul* tanulságképpen; ca/drept învăţătură; als/zur Lehre. *1675:* Az mint az el mult keserues peldák tanusagul, lehetnek ... ha ez hazan kiuűl auagy az hazabéli nyughatatlan elméjü emberektőlis hazank s' magunk személyűnk ellen, ualami oly ellenseg is alkalmatlanságh tanálna lenni, ugyis Uramhoz ... feje fen allásaigh kötölessege, s' reuersalissa szerint igaz hűségben megh allyan [Fog; UF II, 667–8 Bornemisza Anna kezével].

Szk: *~ ad 1662:* Azt jelenti Salamon, hogy az ő anyja kiváltképpen való tanúságul adta s hagyta volt neki e kettőt: elsőben, hogy buja, fajtalan életű ne legyen, másodszor, hogy józan legyen s ne tobzódó [SKr 693] ✳ *~ hagy → ~ ad.*

3. tanulás; învăţare, instruire; Lehre. *1589/XVII. sz. eleje:* Minek utanna az Heti Beres szolga az eo tanusaganak Re-

meket önneönmagatol el kezituen, elegedendeökeppen megh mutattia, Mestersegét megh bizonittia ... az mesterek mindgiarast, ugian ottan, Mesteri Jelt adgianak neki, es az Tarsok keözibe számlálliak [Kv; KőmCArt. 10]. *1627:* Wicey Mathenakis Tanuságára, Es idegen Orszagokban ualo peregrinálására attunk száz Eötuen Arani forintot id est Nro. 150 [Kv; RDL I. 132].

4. vallási tanítás; învăţătura religiei; Glaubenslehre, Lehren. *1662:* Az Isten önnönmaga állatja a tanúságnak mindkét ágát Mózes 5. könyvében | Haszna e tanúságnak az, amit a harmadik tanúságban kiadánk, tudni illik: ha igaz, kegyes embernek tartjuk magunkat ... a nagy Istenért, a gonosznak kútfejeire menjünk, mellyek a bűnök, mint e kezünk alatt levő 2. tanúság előnkbe adá [SKr 695, 698–9].

tanúsít 1. bizonyít, igazol vmit; a dovedi (ceva); bezeugen, bestätigen. *1849:* ezen meg határozo ki botsáttás értelmében ... az édgyikűnk Téglás Ádám hivataloson szolitotta fel Tanátsos Kováts Moses urat ... hogy ... adataival 's bizonyságaival édgyűtt, a dífferentias helyen jelennyen meg, mit hogy vett, tisztelt Kováts Moses Urnak folyo év Julius 26rol kelt levele Tanusít [Szu; Borb. II Simó Pál városi jegyző kezével]. *1858:* Szabó Sándor fel szabaditatott ... miután arrol hogy a' vasárnapi iskolákat jo sikerrel hallgatta tanusitott az illetö elöljáróság által ki adott bizonyitványal [Kv; FésCJk 36].

2. vmilyen módon viselkedik; a arăta/manifesta prin comportare/atitudine ...; bekunden, offenbaren, bezeugen. *1862:* Én, Tamas Anna a férjem, Boér Károlynak, velem szembe tett gondoskodását lelkemre véve látván ezen rendelkezésében azt a nyílt betsületes lelkűségét a melyet eddigi házas életemben velem szembe tanusitott, én is éppen azon szerű végrendeletet teszek vele szembe, mint a minőt ő ... velem szembe tett [Kv; Végr.]. *1864:* mi eszközök által lehetne a' népre hatni? hogy az iskolák irányában több buzgoságot tanusittson? [Gyalu K; RAk 96]. *1879:* De mert az utak egyikéhez nincs módom, másikához nincs jogom, melyen személyesen vagy írva fejezhetném ki háládatosságomat azon jó vélemény iránt, melyet Róza tanúsít irántam, téged kérlek meg, juttasd tudomására [Plev. 53 Petelei István Jakab Ödönhöz].

tanúsított vmilyen magatartást mutatott; arătat, exprimat, manifestat (o atitudine, comportare); bekundet, erwiesen, Zeugenschaft. *1863:* Szentes Márton kedves öcsémnek ... házomhoz és személyemhez, különösen árva egyedül létem alatt tanusitott hivséges ragaszkodásáért hagyom a kolozsvári külsőszén-utczai, 49. szám alatti házat és telket ... azoknak ő, vagy elébb történhető halála esetében leánya minden megszoritás nélkűl korlátlan tulajdonossa legyen [Kv; Végr.].

tanúvallás tanúvallomás; mărturie; Zeugenaussage, Zeugnis. *1572 k.:* Mikor el űaltanak űala egj mastűl ez el műlt niaroni a Kovaz (!) űra ioüe Battiamhoz s mondek nekye mit pironkottok Janos űram űed haza orsolia azzont [Kv; TJk III/3. 44a „Albert Deakne tanű űallassa Lima (!) Azzony"]. *1589:* Hozak mi nekewnk az Ngd paranczolattiat Deesi Birő az egiz tanacz kipiben ez Jelen valo 1589 Eztendeoben, Zent Matias Apostol Napyan hogi Nemi nemew tanu vallasokat be vennünk [Dés; DLt 226]. *1641:* Az melj Vtrum szerent vallo tanno vallasokat jrtuk megh keötteők szerent [Csokmány SzD; JHbK VIII/8]. *1656:* Christof deák uramot is küldöttem hozzá, hogy azokat a tanú vallásokat meg nézze s neki sem mutatta meg, a mint hallom pedig más emberektől, olyan emberek esküttek reá, hogy a kikre sorsot találna ember, tolvajok volnának [TML I, 16 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

tanúvallomás hivatalos eljárás során tanúként tett nyilatkozat; mărturie, depoziţie; Zeugenaussage, Zeugnis, Zeugenschaft. *1760:* Tanuvallomás Maros Benedekre szökött jobbágyok felől[a] [BrÁLt Gernot Nussbächer kijegyzése. — [a]Köv. a vallók névsora].

tanügy oktatásügy; învăţămînt; Unterrichtswesen. *1868:* Az erdélyi fő- és középtanodák tanári értekezlete f. év és hó 25ik s következő napjain lesz Kolozsvárt, melyre a tanodai elöljáróság meghív mindent, ki a tanügy iránt érdekeltséggel viseltetik [M.bikal K; RAk 167].

tanya 1. átmeneti szállás, hevenyészett lakóhely; sălaş, adăpost temporar; Behausung, Lager, Lagerstätte, Unterkunft, Nest. *1770:* Vagyon még ... ezen patak(na)k két felén és ezen Tanya körűl ... egy darabotska kaszálo hellyetskéje ... mint egj szekeretske szenát termő hellye ... az hol is midőn essőzesek s árvizek járnak a viz ki vetven réája károsodott [Berekeresztúr MT; BetLt 7]. *1805:* 1805ben A' torlo szabadulás után, a' Meddő Csordais a' torlora forditatván, tőrtént, hogy a meddő Csorda el szakadozott, a'mit estve észreis vett a' Pásztor, mikor maga tonyájára ment háloba, hazais küldötte szolgáját, a' haza jött marháknak ki hajtására; de a' szolga mit tselekedett 's mit nem az haza szakadozott marhákot ki nem haitotta [F.rákos U; Falujk 2].

2. hely/terület, melyet áradáskor elönt a víz; loc/teren unde stagneazã apa care a ieşit din albie; bei Hochwasser überschwemmtes Gelände. *1607:* fellyel az Lazar Janosek eoreoksegenek az hatara az kertt uala be az fwzeknel, de most az kertet be vetette es az viz tonyaya helyett az eouehez foglaltatta az kerttel [Dánfva Cs; Eszt-Mk].

3. szélesebb, mélyebb, csendesebb hely a folyóvízben; porţiune mai adîncă, mai lină a unei ape curgătoare; tiefere, breitere Stelle im Fluß. *1770:* ezen Gátnak felállásával most egy-elsőbben Nagyobb tanyát és víztollyulást kellett ezen patak vizinek tsinálni, ugj hellyen hellyen iszopot is verni mint sem volt adig mig a régi gát pusztulása után bellyebb vette és ásta volt maga follyását 'a patak De ... ezen gátnak tanyája fel állása után ... nékünk ... Semmi ártalmunkra s kárunkra nem szolgalt, söt nagj hasznunkra lett, mivel a nagy szárazsagok(na)k idéjén ha ez a' gát valami tanyát nem tartana, a' Marhaink vizet sem kaphatnának [Berekeresztúr MT; BetLt 7].

4. *átv ~t vert bogarak* elhatalmasodott gondolat; idee fixă; sich einem eingenistete Gedanken, Grillen im Kopf. *1879:* Csikinek átadtam a levelet. Igen nagyon örvend, hogy jól vagy. Mikor Vásárhelyre jössz, úgy lehet, neki is lesz hozzád egypár polgári szava — amikor is egyszer mindenkorra ki akarja a fejedből verni mindenféle ott esetleg tanyát vert bogarakat [Mv; Plev. 48 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Hn. *1688:* az Tonyab(an) (sz) [Maroscsapó KK; EHA]. *1767:* A Tonyaba (sz) [uo.; EHA]. *1795:* A tonyában (sz) [uo.; EHA]. *1822/1823:* Gőntér alatt valo tanyája [Dés]. *XIX. sz. v.:* Setét tanyánál (sz) [Kibéd MT; EHA].

tanyászó befészkelődő; care trăieşte, care se găseşte ...; sich einnistend. *1826:* a' Vállyebrádiak ... a' tilalmas erdőben tanyászó kártékony Farkasok el lövésére akartak velem fel jönni [H; Ks 111 Vegyes ir. Gencsy Aloysius ub kezével].

tanyázás vhol való tartózkodás/bujkálás; şederea cuiva într-un anumit loc; Lagern/Verweilen, Aufenthalt. *1847:* Két körülményt látván itt még megjegyzésre méltónak ezen királyi igazgatás. Egyiket tudniillik azt, miszerént Varga Katalinnak csak azon ténye is, hogy az ő eltávoztatását és elfogattatását annyiszor elrendelő felsőbb és legfelsőbb közigazgatási parancsolatoknak ellenszegült, az engedetlen úrbéres közönségek közti folytonos és merész tanyázása s újabb-újabb pénzrovatalok által. Másikot azt, miszerént ily rövid idő alatti és éppen a fő ellenszegülés helyén a Varga Katalin bűnös társai között Bucsumba[a] megejtendő kinyomozást ily nagyérdekű és fontos tárgyban nem vél elégségesnek ezen királyi igazgatóság, s kéri tekintetes uraságodot e jelen nyilatkozatot a méltóságos főispány úrhoz téendő jelentéséhez csatolni ne terheltessen [VKp 181 Nemegyei M. János és Horvátkovits József sk nyil. — [a]AF].

tanyázik tartózkodik; a sta/şedea (într-o anumită ţară); an/auf/in/vor ... lagern/sitzen/verweilen u. dgl. *1823–1830:* Ezerhétszázkilencvenen innen jött be módiba a sarkatlan törpepapucs és csizma. Régen karmasin és piros színű lábbeliket viseltek, talán a törököktől vévén a szokást, kik a veres színt ma is szeretik, és a régi hadakozások idején a magyar földön sokat tanyáztak, most csak a parasztok viselnek piros csizmát, mások mind feketét [FogE 65].

tányér, tángyér 1. farfurie; Teller. *1570:* Ezenis kere(m) kmettekett hogy kmettek ... adna ky ... az talakatt talnerokatt es was fazakatt kit solgaliak megy kmetteknek es gongiatt is viseliwk [Balázsfva[a]; BesztLt 104 Gasparus Chereni comes com. Tordensis Zehloch (!) Gaspar beszt-i bíróhoz — [a]Később: A.balázsfva BN]. *1589:* On zerzam talak kannak talnerokis eggiel massal Niomnak 144 fontot [Kv; Inv. I/2. 46]. *1600:* Eze(n) kewǫl minde(n) hazunkba walo eppwleteönket, talakat, talnerokat, palaczkokat, kupakat, poharokat el wittek [Uszt 15/23]. *1609:* tudom hogj mattias Janosnit uagjo(n) ontal tanger ... nagj balaszek uittek uolt el [Cs; BLt 3 Balas benedek Zent martoni nobilis (32) ns vall.]. *1610:* Ohn zerzambol iŭtot kannak, Talok, es Tanyr egiut lib. 76 [Kv; RDL I. 6]. *1636:* bizoniczia meg azt sufficienter, hogj mikor nagy Tamas az peres tangiertt eövenek mondota | azt kerdette az Incta jegiese az te tangerod, amaz azt mondotta Ninczien jegie az en tangeromnak [HSzj *tányér* al.]. *1639:* Azt is láttam, hogy az asszonyom hozott valami fejért. Láttam, hogy megtörte az tányéron [Mv; MvLt 291. 195b — 198b átírásban]. *1681:* Az Havasrul fával élő közel valo Falubeliek, Talakkal, Tanyerokkal, Csebrekkel, egyeb féle fa edényel Tartoznak, ollyakkal minemüveket ők azo(n) havas faibol szoktak csinálni [JHb XXXII/56]. *1714:* Jóféle Tannér 18 Alab valo kik kozzül 2. meg romlott 8 [Nsz/Fog.; KvRLt Apafi Mihály lelt. 49]. *1729:* Egy rez talacska tangjer hellyett [Erősd Hsz; SVJk]. *1758:* Csatlós Asztal, mellyen ebéd és Vacsorakor szokott tángyérokot tisztittani [Déva; Ks 76. IX. 8]. *1837:* 3. tuttzet tányér — égy mustárnak valo edény [Szentbenedek SzD; Ks 88. 9]. *1850:* Egész rendbeli fáin prágai porczelán edény, tálok, tányérok ... 26 vft 15 xr [Algyógy H; Born. F. Ii].

Szk: A. a tányér formájára, anyagára, színére és díszítésére von. *cifrás ~. 1630:* Egy öregh es kisseb Cifras talnierok [Kv; RDL I. 147] ✳ *csipkés ~. 1802:* Tizennégy tsipkés, és 3om sima Tángyérok [Ne; DobLev. IV/858. 7b] ✳ *csipkés szélű ~. 1793:* csipkes és ormos szelü tangyerok 18 mas csipkes de szelein semmi hornyalas nintsen 24 [TL Conscr.] ✳ *fejér ~. 1823:* Sarga batizi portzellan tangyér 8 Hasonlo fejér tángyér 12 [Nsz; DobLev. V/1080. 3a Demény György hagy.] ✳ *kerek ~. 1693:* Fa edények Divisioja ... Andrisnak ... Egy csepegetet fenekŭ legelly, két kerek es ket Szeges tangyer [Ne; DobLev. I/38. 11] ✳ *kisded ~. 1839:* Egy kisdég tányér [Kv; Pk 3] ✳ *kredenciás ~. 1705:* Idefel az apparátusunk megvolt, asztalt is készíttettem huszonkét personara, de argenteriát semmit nem töttünk egyebet két sótartónál, kicsinyeknél, és a credentias tányéroknál, hanem késeket Graventől kérettem 12 párt villástul és kalánostul [WIN I, 410] ✳ *landsaftos ~. 1849:* Kék Landschaftos tanyér 17 darab [Széplak KK; SLt 17] ✳ *ormós szélű ~ → csipkés szélű ~* ✳ *rostélyos ~. 1806:* Hat Rostellyos Tangyér [Bodola Hsz; BLt] ✳ *rovázatos ~. 1837:* három rovázatos tángyér [Szentbenedek SzD; Ks 88. 20. 19] ✳ *sima ~ → csipkés ~* ✳ *szeges ~ → kerek ~.*

B. a tányér származási helyére von. *angliai ~. 1611:* Haro(m) ohn tanyr bechj, es ket Angliai Tanyr. Egy roz erdelj tanyr es egj so tarto [Kv; RDL I. 88] ✳ *erdélyi ~ → angliai ~* ✳ *holicser/holicsi ~. 1782:* Levesnek valo Holitsi Tanyér Nro 19 [Told. 9a]. *1790:* Olitser Nagy Tanyer kékes 2 Olitser kissebb Tangyer 3 [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c]. *1809:* 2 fejér Holitsi Tángyér és egy Zöld Tál Dr. 56 [Mv; MvLev. Nagy Lőrincz kádár hagy. 5, 17] ✳ *kolozsvári fabrikabeli ~. 1836:* Öt, Kolosvári Fabrikabeli tángyérok, a 15 xr [Kv; Pk 3] ✳ *szegedi ~. 1799:* Egy szegedi Tángyér [M.igen AF; DobLev. IV/795.1] ✳ *vinci ~. 1795:* Két Sárga, 's két fejér kék virágos Vintzi Tángyerok Dr. 48 [Mv; MvLev. Szabó Moses hagy. 4].

C. a tányér használati céljára von. *gyümölcsös ~. 1820:* Hét Gyümöltses Tányér batizi [Mv; Told. 19] ✳ *kockázó ~. 1758:* Két koczkázó Tányér [Nsz; TSb 21] ✳ *konfektes ~. 1806:* Huszonnégy Confectes Tángyér [Bodola Hsz; BLt]. *1816:* Veres virágos confectes tángyér ... 8 Rftt [Kv; Born. IV. 41]. *1848:* 4 darab Confectes tángyér ... f 8. 12 darab fehér tángyér Carlsbadi f. 6 [Kv; Újf. 1] ✳ *liktáriumos ~. 1849 k.:* Lictáriumos Tángyérok császék 10 f [DobLev. V/1280] ✳ *pecsenyés ~. 1588:* On Zerzam ... Egy pechenies talner [Kv; KvLt Inv. I/2. 18] ✳ *rákos ~. 1801:* Rákos Tángyér 1 Portzellán Ibrik 1 [Pestes SzD; Told. 19].

Sz: *egy ~ról esznek egymással. 1600:* Nyreo Mathene Catalin fassa est ... ez Aztalos Jstwanne az vra mentheyewel lepedezte be[a], es egy tanyerrol eottenek egy massal [Kv; TJk VI/1. 395. — [a]Somogy Pált] ✳ *az urak ~ját nyalja. 1758:* Urak körül hizelkedni, hazudozni, ajtajokon sompordálni, gratiájokhoz bízni irtóztam, levesök s tángyérjoknak nyalása sem kellett soha, ha csak asztalához mennem nem parancsolta, nem is mentem [RettE 80].

2. jelzői használatban: cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: vmiből egy tányérnyi mennyiségű; (în cantitate) de o farfurie; ein Teller voll, ... Teller etw. *1710 k.:* A szegény Hallet Pált egyszer péntek nap egy tányér túró mellől hívta inasom a pozsárkocsonyára; harmadnapig jól elállott tiszta fazékban a társzekérben és éjjel a vízzel megöntözött földben [BÖn. 732]. *1823–1830:* Életünk módja pedig e volt: hogy búzát adagatván el, szalonnát s amit lehetett vettem, bejővén pedig a sertésölés ideje,

minden ember ahányszor sertést ölt, annyiszor küldött egy-egy tányér pecsenyét, míves napokon, mert vasárnap vagy egy, vagy más helyre hívattattam ebédre [FogE 282].

3. mérlegtányér; taler, talger, platan; Waagschale. *1738:* vas szegen vagyon egy fontolo két Tányérjával [M.bikal K; MLev.].

4. alátét/vmi alá való tányér; suport, farfurioară (folosită în loc de suport); Unterteller. *1628/1635:* Egi kehelj tangjerostol, mas fel ghira ezusteot niom [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.]. *1630:* Egy szaruas falba ualo giorttia tarto talnieraual tt f — d. 75 [Kv; RDL I. 147]. *1728:* Vagjon egj aranyas kehely tangjerostol [Nagyborosnyó Hsz; SVJk]. *1824:* Egy soltzos Tál Tángyérostol [Erdőszengyel MT; TSb 43].

5. tányérformájú, kerekded alakú; în formă de farfurie, ca o farfurie; tellerförmig, Tellerförmiges. *1810:* setét pej ... hasábos lába, tángyer körme, az eleje patkos [DLt 696 nyomt. kl].

6. tányérkarika, ütközővas; stăgălie; Stoßscheibe, Stoßring, Prallteller. *1780 k.:* Negy uj Kereket az Társzekérbe R. 5 x. 40 ... Az Rudat ágassával együtt és két falt, a' tángyéra R. 3 ... Tsináltam két deszkátskát a léptsőre x. 12 [Szászváros H; BK].

A jel-re l. Frecskay 152, 576.

7. ablakszem/karika; ochi de fereastră; Butzenscheibe. *1584:* Esmeg az eskolaban, az Mesther vramnak Chinaltatam meg az Ablakot keth Talner hean volt Zaz czykelewel egyettembe Attúnk f 2 d 20 Teolcheresnek [Kv; Szám 3/XV. 17]. *1585:* 10 Nouembr(is). Attunk a Teolcheresnek az Ablakhoz onnat 42 fontot ... It(em) eotzaz húzzon eot Jwegh tanyr ert fizettúnk ... f 2 d 62 1/2 Az teolcheresnek a megh chinalassatúl mindenik tanyrratul d. 1 tezzen ... f. 5 d. 25 [Kv; i.h. 3/XIV. 33]. *1637:* az haznak ket wuegh ablakj 9 tanyer heyaual [Fog; UF I, 410]. *1648:* ez hazban Aszzoniunk szokott lenni ez haznakis also s felseö resze hasonlo, mint az elseönek, negy negy tablabol allo harom juegh ablaka, eggik felseö tablajanak egy talnyer heja [Porumbák F; UF I, 885]. *1699:* hat fiokos üveg ablakai mindeniknek ötödfel öreg tangyér héján, egik(ne)k fiokjai dezkaval van bé csinálva [Szentdemeter U; LLt]. *1761:* vagjon ... két üveg ablaku égj tángjér héjjával, téglábol rakott tűzhelyre; parasztos veres kájhákbol, fára rakott kementzéjü és kis füttöjü, negj szegeletre faragott két vékony csere gerendáju, és fenyö fürész deszka padlásu Cseléd ház [Spring AF, JHbK LXVIII/1. 502]. *1826:* Kis ablak öt tányéraí ki vagynak hulva, romolva [Szentdemeter U; Told. 41].

Szk: *ablakra való ~. 1620:* Egy Lada Ablakra ualo tanieroktul f —/40. Egy lada ablak üuegteöl f—/20. [KvLt II/69. VectTr 13–4].

tányéralmafa almafajta; un soi de măr; Apfelsorte, etwa Tellerapfel(baum). *1732:* gyümölcs hozó fák szeries szerént ezek; ... két tehén almafa, három tanjér almafa, három Molnár almafa, két zöld almafa, egy kormos almafa, három muskotálj almafa, három páris almafa, két Bunci almafa [Kv; Ks 40 Varia XXXVIIIc néhai gr. Kornis Zsigmond conscr.].

tányérasztalka ?kerekasztalka; măsuță rotundă; rundes Tischchen. *1832:* Egy kis kerek oszlopon állo Tányér asztalka [Sáromberke MT; TSb 26].

tányércsinálás tányérkészítés; făcutul farfuriilor; Erzeugung von Tellern. *1827:* Udvarhelyszéki pállfalvi Demeter Ferenc nevezetű ember elárendálá a Maros melyéke nevezetű helyen, a Gyenge János vicinitásában, az Ágoston István aszalásában egynéhány nyers nyárfákot, amelyekből két hét eltelése alatt tányér, fatál és borító csinálások szükségekre; és ígyíre a két hétre három esztergától 5, azaz öt Rforintokot [Jenőfva Cs; RSzF 125–6].

tányérforma lapos, kerek formájú; de forma unei farfurii; tellerförmig, flach, platt. *1811:* Nem lankad, sőt mentől tovább a' menése Tüzesebb, nem botlik, bátor a' lépése; Körmeinek Tányér forma az állása Mikor lépik hangzik azok' tsattanása [ÁrÉ 158].

tányérkarika 1. ütközővas; stăgălie; Stoßscheibe. *1625:* Az Talygahoz Csinaltattam ... egy agast es egy fergettywt ... f 1 ... Vy hozzű marok Vasakat egi sing vasbol ... azon tengelhez belső karikait es az két tanyer karikakat vyollan kellet Csinaltatno(m) [Kv; Szám. 16/XXXII. 13]. *1667:* Tányér karikák, ki nagyob s ki aprob ... nro. 71 [Fog.; UF II, 340]. *1669:* szeker rudhoz valo fojto karika het ... Tanjer karika harom ... kerek talpara valo kisseb singh Vas négy [Kőhalom NK; Ks 66. 46. 24a]. *1677:* Vagyon egy bőrős Kocsy, ennek harom vasas kereke; és egj fako kereke; három Tangyér karikája két vas Sőcz (!) kavaja [Dés; Borb. II mezőmadarasi nemes összeírók jel.]. *1694:* 1. fa kávás lőts, 2. tangyer karika [Torda; Told. 11/34]. *1756:* jo Béres szekér 1 ... Foglaló karika 14. Tanyér Karika 3 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 29]. *1792:* Az árkosi közönséges falugyűlésiben feles panaszok adván elő magokat a kovácsoknak felettébb drágán való munkájokért. Mely szerint közönséges egyezésből mindennemű munkáknak árok a régi usus szerint való árokra meghatároztatott eszerint ... egy tángyér karika den. 6 [Árkos Hsz; RSzF 292]. *1798:* meg Nádoltam het Tángér karikát [Déva; Ks 72. 54]. *1812:* Tángyér karika, vagy kerék fejre valo minden karika 4 xr. ... A' Tő karikáért 6 xr. [F.rákos U; Falujk 72 Sebe János pap-not. kezével].

A jel-re l. Frecskay 152, 576.

2. ablakszem/karika; ochi de fereastră; Fensterscheibe/Gucker. *1694:* Jnnet az elebb meg irt bóltb(a) vissza menvé(n) ... Vannak még ... Ráma tokok(na)k, és ráma fainak készségivel, rámai-is üvegessek; de üveg Tanjerinak héja nro 14: ~ tizennégj tanjer karika hejaval. Melljeket is kivűl az Udvarfelöll muniállja egj egj erős jo vas rosteljok [Borberek AF; BfR]. *1752:* Két Ablakjai lévén a Háznak, Onba fóglalt, Ott Tángyér Karika meg romlott [Szászvessződ NK; JHb XXIII/27].

tányérkarikás ablakszemes; cu (un anumit număr de) ochi de fereastră; mit einem bestimmten Nummer von Fensterscheibe(n). *1751:* Vagyon ezen első Háznak két uj, omban (!) foglalt Tángyér karikás két felé nyilo ablaka [Gyéressztkirály TA; SzentkZs Conscr. 5b].

tányérkeszkenő tányértörlő; şervet de şters farfuriile; Tellertuch. *1668:* Egy darab Tanyer keszkenyőnek valo kamuka [Mk Kapi György inv. 7]. *1669:* Az asszonyom ű kegyelme süvegét egy tányér keszkenőben varrottuk volt | Az tányér-keszkenőt meghozták [TML IV, 570, 584 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1673:* két asztalra valo

abrosz hat tanyer keszkenjő krakkai [Marossztkirály AF; BfR]. *1699:* édes Leányomat ... ki házasitottam, mindeneket kezében attam; sőtt valamiket az édes Anyával acquiralhattunk, egy Tányér keszkenőigh ... neki attuk, semmit magam számára megh nem tartottam [Mezőbánd MT; MbK 91].

Szk: *lengyelországi ~. 1717:* Negj Vastag Lengjel országi Tannyér Kesszkenő [Nsz; WassLt Wass Susanna lelt.]. *1733:* Lengjel Országi Tangjér keszkenő tizenkét Sing [Marossztkirály AF; Told. 18].

tányérocska tányérka; farfurioară; Tellerchen. *1737:* Egy Ezűs Aranyos Tánygyérotska 1 [Nsz; Told. 2]. *1787:* Egy csésze alá való tangyérocska [Kv; Ks 73. 55. 110].

tányéros 1. tányérszerű; asemenea unei farfurii; (etwa) wie ein Teller. *1830:* Fáin gyümőlcsos kosár tángyéros [LLt].

2. tányérformájú; de forma unei farfurii; tellerförmig. *1637/1639:* Egj hegjes teor Sűrűn tekert az dereka, az maroklattja tanjeros, hoszu fortuassal — f. 40. d. — [Kv; RDL I. 111].

3. *~ játék* játékféle; un fel de joc; eine Art Spiel. *1594:* Zechi Marton vallia: Mikoron az legeniek es Eottues Jnasok en nallam mulatnanak regeleo hetfeon, valami talneros iatekot inditanak keozteok, teonek egi zeket le, es azt kezdek altal vgrani, latam hogi Chani Janos mikor altal vgrek raita, megh haita arczal ala, Giulai Mihalis vtanna vgrek, azis azonkeppen ala haila, teobbenis vgranak vtanna, azokis mind megh botlanak, Azonba hallam Hogi Chani Janos kezde Mihalnak kialtani, lai el veztel tars: de en ne(m) lattam mint serwlt megh, de az vtan latam hogi az Giulai Mihali kesi ky teccik az hwueliebeol: Az talneris kezebe vala Mihalnak hogi el vgrek. de mikor Chani Janos el vgrek, es mihali vtanna vgrek Chani Janos mingiart megh laidula [Kv; TJk V/1. 457].

tányérnyi egy tányér nagyságú; de o farfurie; so groß wie ein Teller. *1803:* Potyolat Keszkenő ... a' négy szegein hasonlo Tot tsipkéből alkotott égy égy küsded tángyérni nagyságu kerek Circulusokkal ékesitetett [Kissáros KK; Palotay 20].

tányértartó tányértartásra való (szekrény); (dulap cu rafturi) pe care se păstrează farfurii, pentru farfurii; Schrank mit Fächern für Teller, Tellerbrett. *1591:* Egi zekreny talner tarto 1. [Kv; AggmLt A. 53].

Szk: *~ almárium. 1814:* Be menvén a ház Ajtaján az Ajto mellett van egy Tál tarto almariom, mellette ismet egy Tangyer tarto almariom kis fiokkokkal [Mezősályi TA; RLt Rettegi Sámuel kúria-leír.].

tányértok tányértartó; toc/cutie de lemn în care se păstrează farfuriile; Holzkasten für Teller. *1594:* Az Thoroni alat ualo Thar hazban ... Egj hjtuan Roz talner tok No. 1. [Somlyó Sz; UC. 78/7. 30–31]. *1625:* Item faraghtanak ki eot tanyer tokot megh is enyuezue(n) [Kv; Szám. 16/ XXVII. 2]. *1697:* Vagyon az Vinczi felső Várban is ... Egj kő ház ... viszsza tervén az pitvarbol, az gerendás cseléd házra nyilik edgj hitván záros ajto. Itt vad(na)k ... Egj paraszt hoszszu fejer fekvő láda. Ebb(en) vagjon ... Egj tangjer tok fa tangjer benne nrő 10 [Alvinc AF; Mk Alvinczi P inv. 7].

tányértörlő tányértörlő ruha; şervet de şters farfuriile; Tellertuch. *1686:* Uraimek kendeje Száma; Gyapotos veres fejtővel kekkel szot Tiz. No. 10. Tál s Tanjer tőrlő is; 10 [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. *1755:* Leánynam Kovács Ágnes ... Vit el ... Tanyer tőlleket numero 8tzat [Mezőbánd MT; MbK VIII. 19]. *1768:* Vászon Erogatioja ... Ajtoni Udvar szűkségére tsináltatott 2. Sűtő Abrosz, és 2. Tányér tőrlőre szél 12 sing szösz 05 sing [DobLev. II/390. 10a]. *1777:* Kuptának ... 3 Ingre Tizennégj Tangyer Törlore [Sáromberke MT; TGsz 54]. *1789:* vettem kezemhez ... Tizenkét tángyér torlő meg-varva rostéljoson a vége [Megyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.]. *1798/1821:* 1 Rongyos Tangyér tőllő s hasonlo égy Tekerts Kendő [Kv; Pk 5]. *1832:* 1832béli Alamori Vászon ... A' 11ik Nrus alatt Tángyér tőrlök(ne)k valo 20 Sing [Alamor AF; TL]. *1839:* Egy vég Tángyértőllőknek valo tiszta szála Vászony [Sáromberke MT; TGsz 54]. *1844:* Még egyszer meg inállam a' Ngs grofnét tángyér tőrlőink nem léte iránt ... mert most éppen égy sincs | kőszönöm a' tángyér tőrlőkőt [Széplak KK; Sips Miklós P. Horváth Ferenchez].

Szk: *durva ~. 1825:* Durva tángyér tőllő Ujj ... Durva tángyér tőrlő régi [Szentdemeter U; Told. 41] ✳ *vékony ~. 1681:* 5 Vekony tangyertorlőt 8 // [UtI] ✳ *veres fejtős ~. 1773:* Egy Veres fejtős Tangyér tőrlő [RLt Salánki Ráchel lelt.] ✳ *veres fejtővel szőtt ~. 1770:* Egy Veres Fejtővel Szőtt Tangyer tőrlő [Kisesküllő KK; RLt O. 4 Sombori Gáborné Salánki Ráchel hagy. Désfalvi Simon Mich. kezével].

tányértörlőkendő tányértörlő ruha; şervet de şters farfuriile; Tellertuch. *1732:* 7 Tángyér tőllő kendők [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 17].

tányérütköző tányérkarika, ütköző(vas); străgălie; Stoßscheibe. *1843:* Nemes Lak Joszágom Ejszakának ideínn bizonyos Orzok által fel veretvénn, a többek közt a Szekeremis meg lopotatt — el lopotvánn belölle két uj vasas kerék — két lőts vas kávakkal és lőts főkkel együtt — négy tángyér ütkezők — egy tin'solám jarmostol istrangokkal együtt [Kövend TA; KLev. Kövendi id. Kis Sándor vall.].

A jel-re l. Frecskay 152, 575–6.

tányérüveg ablaküveg; geam, sticlă; Fenstergucker/glas. *1656:* Jttem egy cseberben dirib darab tanjer üveghek [Fog.; UF II, 114]. *1669:* Az tányérüvegekkel, ha lehetne, édes Komám uram, nem kellene késni [TML IV, 591 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

tapasz sárból készült vakolat; tencuială de lut/muruială; Anwurf, Verputz. *1638:* Ezt lattam bizoni hogy Czikor Giörgy Nagy szeker fakat megh uet s be vitette, bizoni geőzeőlte valtigh az haz oldalat, s ugia(n) hullot le az tapasz [Mv; MvLt 291. 163b]. *1648:* Az jstallok feleol valo szegeletben egy konyha boronafabol fel rot, tapazos, de az tapasza nehol le hullot [Porumbák F; UF, I, 886]. *1650:* az házat a hajzattyáigh mind tapaszszával földelésivel együtt együtt (!) segéllyék [HSzj *hajazat* al.]. *1652:* az haz tapasza ige(n) le hulladozot [Görgény MT; Törzs.]. *1656:* Ezen pitvarrol ket seövenjel font, füsteöllő tapaszos kemenjek szolgal ki mindeniknek egi egi darab tapasza le hulott [Fog.; UF II, 167]. *1681:* Régi Drabant ház ... Oldala boronabol rott, tapaszsza mind le romladozott [Vh; VhU 506]. *1716:* ezen lako hazbol fordulván az mas ezen fedél alatt levő

hazban, menvén mely Puszta berenával fel rott Tapasz nélkül (így!) marhákatt s Lovakatt tartottának benne [Grid H; BfN 92. 4 Naláczy Lajos kúrialeír]. *1732:* a Majorsag oll ... Cserefa talpakb(an) veset Sas fak közíben veszszővel font, tapasz nélkül valo odala, a Majorságok kedviért négy szakaszokba rekesztetet [Nagyida K; Told. 11/70]. *1786:* vagyon Bornyú pajta Sövényből kertelve tapasz nélkül [Nagylózna SzD; JHbK XXXI/5. 8]. *1851:* Még van a' malom udvarán egy 15 cserefa lábakan álló eresz; ez az őrlők számára készittetett; az út felőli végében vagyon egy pajta is jó tapasszal, és az egész épület jó zsúp fedéllel, mely zsúpfedél a' felső-részén szalmával van bérázva [Erdősztgyörgy MT; TSb 34].

tapaszatlan tapasz nélküli, vakolatlan; care nu este lipit cu lut/muruială; unverputzt. *1694:* Ez mostan meg irt Majorház mellett ... Vannak itt eppületek is ... Sellér házak is nro 2: holott az 1-nek pitvarára njilik fa sarkakon forgo sövénj Ajtó. megjen azon pitvarbol fel tapaszotlan sövenj kéménj nro 1 [Borberek AF; BfR]. *1740:* (A) Curia Udvarán épittetett az idén edgj házacska a' Béresek számára melj-(ne)k óldala fűz vesszőből fonatott Tölgyfa karókra, gerendái dirib darab Fenjő fák, szarufái vékonj Tölgfák, léczezetlen, fedetlen, óldala tapaszatlan, 's még eddig ajtaja sincsen [Gyéressztkirály TA; Ks 89. 11. Inv.].

tapaszos tapasztott, vakolt; lipit cu muruială/lut, muruit; verputzt(e Gebäude). *1637:* Attol foghua az gabonas hazra nylo aytoigh vagyon seöuenybeöl font tapaszos, kett bastyau nehult megh romladozott sendelyes palank az jstallok keörwl [UF I, 411]. *1638:* Vagion ez Curiaban ket eöregh jstallo mindenik io suppal keötött. Az eggik ket reszben all, tapaszos ... Az mas jstallois ehez minden keppen hasonlo, de cziak eggj aito vagion ezen. Valui, laitorai, padlassa fedele mint az masiknak, fel szer paraszt aitaja vasatlan, tapaszos [A.porumbák F; UF I, 662–3]. *1646:* Az udvarhaz Palankal keritet Tapaszos [M.bükkös AF; EHA]. *1652:* Ezen haznak padimentoma deszkából. Padlása gyalult fenyeő deszkából valo, gerendai, tapaszos. Harom gerendai alat Stőmpőlyők vadnak [Görgény MT; Törzs]. *1674:* Ez két hazaknak vagjon egj fa keménnye, az pitvara felet, tapaszos [A.porumbák F; UF II, 605]. *1676:* Ezen jstallonak ellénében vagjon tőlgy fa talpokra czinálva, bik fabol fel rova jo sup fődél alatt két borona ház es egy pitvar, mely kivűl belől jo taposzos [Fog.; UF II, 736]. *1679:* 1. Bastya ... Also Contigna(ti)oja gerendas, deszka padlasos tapaszos [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv.]. *1681:* Gyümölcsös kert ... vagyo(n) ezen kertb(en) egi gyümolcs aszalo, oldala sővényes, tapaszos; aszalo leszás; fellyűl szalmaval fedett [Vh; VhU 573]. *1692:* vagyon a' konyha Tőlgykőteses Agasokra sövennyel megh-fonva, oldalai tapaszossak, egy kis hazacskaval egyben [Mezőbodon TA; BK]. *1715:* sövenyből font Ló Istálló vagyon ... tapaszos, egészlen dőlőleg vagyon az Falu felé ujittást kiván [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. *1783:* Az Ház jo erös Tölgy fa Mester Gerendára s négy vékony Fiók Gerendára rakott gyalulatlan fenyö Deszkákkal vagyon padolva, tapaszos, kivül belöl mészszel fejérittetett [Mocs K; JHbK XXXI/1]. *1797:* Ezen árnyék széken alol vagyon egy pálinka főző árnyék kötésekre 3. oldalai veszőből fonva az egyik oldala bütűül fonatlan fenyő avatag deszkákkal fedve tapaszos valamenyére [Kőrispatak U; Pf]. *1817:* A Felső Molnár Ház, ágasokra épitetett, veszszővel font oldalu, kivűl belől tapaszos, és uj nàddal fedetett, pitvarával edgyűtt [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 8].

Szk: ~ *falú. 1851:* Az alsó nagy Szőlő hegyben találtatott egy sövény oldalu, tapaszos falu, jó állapotban lévő sajtó szín [Erdősztgyörgy MT; TSb 34] ✳ ~ *föld. 1856:* a fogadoház nádfedél alatt, fábol épitve használhato ... ennek bejárása áll egy pitvarbol, ... ezen pitvarbol balfelé ér az ember a Kortsmaházba — melynek tapaszos földje van [Mezőbánd MT; TSb 39]. ~ *ház. 1699:* fel menvén két rendbeli Sendejezes alatt levő Gradicsokon, Cserefákbol valo kötésekre csinált vesszőkből meg font jo készületű tapaszos Sindelyes Hazban melly Gradicsoknak a közepin, edgy filegoriacska van [O.csesztve AF; LLt] ✳ ~ *házacska. 1767:* tapaszos Sövény padlásu Pitvaros Méhész Házatska [Mezőbodon TA; Torma] ✳ ~ *istálló. 1647:* vagion ... egy rosz sendelyes, tapaszos, ket reszben allo Istallo [Megykerék AF; BK 48. 16] ✳ ~ *kamarácska. 1752:* vagyon Sendely Fedél alatt sővényből font oldalu tapaszas egy kamaracska, de az ruinálni kezdett [Pókafva AF; JHb XXV/73] ✳ ~ *kemence. 1702:* vagyon egy kémény formára Sövényből fonatott, tapaszos, a Padlásbol horgokon le függő kemencze, mellynek tüzhelye, kőből vagyon ki rakva [O.brettye H; Born. XXIX. 4]. *1756:* a Béres ház ... Sövényből font tapaszos kementzéje ál fa lábon és elő fán ... ezen kementzének az Ajton belől valo végiben volt Paraszt kállyhabol rakatott Füttője, mely funditus le romlott [Branyicska H; JHb LXX/2. 12] ✳ ~ *kemencécske. 1694:* Art Keővár ... Ezen Kapu kőzött az also reszin van egy kis Darabont Ház ... Mely Darabont Hazon fellyűl van mas egy Kis Hazacska, fa Garadicson menven rea hitván Karfaja es Kőnyőklője, Ajtofelfa rajta ajto nelkult, egy rosz tapaszos font Kemenczetske benne [Kővár; JHb Inv.] ✳ ~ *kémény. 1656:* Ezen pitvarbol szolgal fél egy füsteöllö tapaczos kemeny | Jbidem az pitvarbol szolgal ki egi sövenjel font topaszos, füsteöllö kemenj [UF II, 154, 158]. *1688:* Ezen konyhán van tölgy fábol fel rott egy Tüzhely, mely(ne)k felette van sövenyből font tapaszos kemény [Kozmás Cs; Inv. 1] ✳ ~ *kert. 1705:* a házak végihez ragasztott sövényből font tapaszos rövid Kert mellett elő jüvén vagjon rongjos Supos fedél alatt egy jókora Gabonás ház [Mezőzáh TA; Told. 18]. *1732:* Ezen lovász udvar ... kőrös kőrül, jó sendelj fedél alatt lévő njesett veszszővel kertelt tapaszas kertel van bé keritve [Kóród KK; Ks 12. L] ✳ ~ *oldalú. 1688:* tapaszos oldalu harom haz, két kamara, egy konyha; s egy pitvar, szaru fas szalma fedel alatt [Kozmás Cs; Inv. 1]. *1761:* tsere talpakra sasok közé, sövényből font tapaszos oldalu, dranyitza fedelü, alatson dereku, nem igen régi de gjenge Épület [Spring AF; JHbK LXVIII/1. 501]. *1817:* A Kis Malom. Agosak kőzé font, tapaszos oldalu Szarvazáttya ujj, és szalmával jo moddal bé vagyon fedve. az oldalainak Also Rèsze az àrviz miatt meg àzvàn a taposztása Reparatiot kiván [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 9] ✳ ~ *padlású. 1694:* Vagyon itt az Major ház ... Puszta Ablaki azon Ház(na)k nro 3: mester és foljó gerendai, tőlj fa deszkákal padlottak, tapaszos padlásu, szakadozott szalma sup fedele alatt [Borberek AF; BfR néh. ifj. Bálpataki János kúria-leír.] ✳ ~ *palánk. 1662:* a vár mind környül nagy erős földtöltés, azonkívül tapaszos palánk lévén, rontással néki nem sokat ártani állíttatnék [SKr 208] ✳ ~ *sövény. 1681:* Csűr. vagyon itt egi Csűr, ereszszevel egyutt 24 oszlopon állo, szalmaval fedet; minden fai jok. két felől lévő kár mentőjenek tapaszos sövenye el kezdet romladozni [Vh; VhU 569].

tapaszosan vakoltan; acoperit/lipit cu muruială; verputzt. *1744:* Ezen joszágon levő Tüzelő ház Szalmás ... és jo tapaszoson el van készitve [HSzj *Tüzelő-ház* al.].

tapaszt 1. vakol, tapasszal bevon; a murui/lipsi; lehmen/(ver)kleiben. *1581:* Az Malom haznak hozattam Agyagot Tapaztany 5 zekerel 4 lowal fyzetem d. 50. [Kv; Szám. 3/III. 5 Chyanady Thamas ms kezével]. *1589:* 1589. Zent Geörgy nap vtan valo penteken chynaltatúnk Nyreo Dauid kamarayan ezeket ... Agiagat hozattúnk maszlany 18 tapaztany valot p(ro) f. — d. 8. A tapaztonak Münkayaert attúnk f. — d. 8 [Kv; i.h. 4/IX. 26]. *1631:* latam hogj agjagot niomott tapaztotis raita[a] Kouacz Giörgj [Mv; MvLt 290. 58b. — [a]Az épülő házon]. *1637:* eö ugj adgja az hazat Mathenak hogj az haznak epiteseben, szaruazasaba(n) segellien tapazza s epicze az hazat [Mv; i.h. 291. 78b]. *1653:* Ebben az 1612-k esztendőben a György deák bíróságában kezdék fonni a palánkot és tapasztani [ETA I, 111 NSz]. *1727:* az Kémény Sövenybül font fa kémeny téltul egyczeri tapasztással lévén tapasztva [DLt Liber Inventationis]. *1742:* tapasztva vakalva és meszelve [Pókafva AF; JF XXV/58]. *1763:* Tiszt Uramnak poroncsolattyából a város Istalaját tapasztván [HSzj *sárhordó* al.]. *1765:* (A) Czigányné hat nap tapasztván, és sikárolván az Kornis Gábor Uram serfözöin, impuně maradott [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 178]. *1825:* A Darotziné Boltja ... Tapasztani és sikarolni 2 Szekér agyag a 15 xf [Dés; DLt 3]. *1827:* 14a — 15 7bris az három Czigány tapasztanak az sejem Juhok Istállojába [Budatelke K; Born. F. Id]. *1847/1851:* az udvar mellett sövény árnyékszék tapasztva, szalma fedél [A.szovát K; Pk 3].

2. nyomkod, tapogat; a-şi lipi palma (îndelung) de ceva; (mit der Hand) pressen, betasten. *1592:* Vida Miklos vallia, Hogi Eniedre megiwnk vala ... az legini Megiesine mellet zinte vgi Jart, mint egi teorueni felesege mellet, egiebwtis meg eolelte az legini Meggiesinet. fel vincnel hogi meg zallank ... eggik kezeuel az melleit tapoztotta az Azzonnak, az masikal megh eolelte vala [Kv; TJk V/1. 268]. *1597:* Bota Istwanne Borbara ... wallia. Sardine hozta oda hoza(m) az leankat ... tapazta sardine az leanka feiet, monda igi tazita e le az vrad az maiorba ... az leanka mind vtanna mongia wala [Kv; TJk VI/1. 95]. *1599:* Az seb feleòll(is) kęrdę(m), ha faj Azt mo(n)da hogy ugy techik hogy chak az mas njaualyatol uagio(n) faidalma, tapazta az torkat(is) azt mo(n)da, Inkab hizi hogy azis kí fakad [UszT 13/108 Joan. Lokodi de Kaidiczfalua jb vall.]. *1632:* lata(m) az leanka kezeuel tapaztotta az orczajat [Mv; MvLt 290. 93b]. *1655:* edgyik kezéb(en) tartván az Oláh az aranyat, mondék az Oláhnak, tapaszd ezt az Sacskot pénz vagyon benne, el ragadá azomb(an) az Sacskot töllem, az Oláh (így!) el futának velle. az aranyatis el vivék [Kv; CartTr. II Joannis Perecseni rel. vall.].

tapasztal 1. észlel/észrevesz vmit, felfigyel vmire; a vedea/constata, a-şi da seama de ceva; erfahren, auf etwas aufmerksam werden. *1619:* penig ez megtörtént, hogy sem magyar, sem német ... hanem török valaki volt, kit Habil effendinek tapasztalok, mivelhogy azkor Mehmet pasa ... minden ott künn való dolgokat megírt az német követnek és az császár hocsájának [BTN[2] 333]. *1665:* Iratja Nagyságod, én Nagyságodat nem úgy bíztattam volna, az mint az dolgokat tapasztalja [TML III, 347 Teleki Mihály a fej-hez]. *1677:* Ha a' fellyeb meg-irt mód szerint valo alkalmatlanságokat tapasztalnák lenni benne, minden uton módon interturbállyák, el-vágassák, és el-rontsák nullo remedio obstante, és ha ki violenter resistalna, az illyen dologban flor. 200. büntettessék toties quoties [AC 113]. *1722:* Sok rosz Circumstantiákat, és Conseqventiakat tapasztalván a Gubernium, a minden felé ki terjed (!) gabonából valo eget bor főzésb(en) ... hasznos(na)k itilte interdicalni, hogj Semmi kenyér(ne)k valo gabonából szabad ne légyen éget bort vagj palyinkát főzni [Ks 83 gub.]. *1734:* Tudom hogj a Mlgos emlitett Urfiak többire a Collegiumban laktanak ... mikor én az Urfiaknál megfordultam tapasztaltam, s láttam Mlgos személlyekhez illendő intertentiojokat asztalokat és felesed magokkal tudom hogj voltanak az Urfiak [Kv; TKl Sig. Szathmári (30) pastor eccl. ref. rel. vall.]. *1749:* azon Malomnak nem tapasztaltuk ... olly magossan fel kötve s Csinálva lenni az Gáttyát melly Miatt az Küküllő Vize vagy Etzer, vagy Maszszor öbléből ki vetett volna, és károkot tett volna [Zágor KK; Ks 15. LXXVII. 4]. *1754:* tapasztalván ok nélkül valo illetlenkedését férjéhez, azt itiltem igaz Lelki ismérettel, hogy magamis el nem szenvedhetném [Altorja Hsz; HSzjP Nicolaus Csoma de Gelencze (40) vall.]. *1762:* én Suha nem tapasztoltom, Nem is láttom, hogy Krajnik Uram Laszlorol az Uraság kukurizájából három Száz vékát hozot volna [Roskány H; Ks 113. Vegyes ir.]. *1771:* azt is tapasztaltam Bodorné felöl hogy ő bizony tsak egyczeris nem imádkozik [Dés; DLt 321. 30b Anna Birtalan rel. vid. nob. Danielis Borosnyai (48) vall.]. *1804:* Pap Janos ... hogy ... valakinek gabonaját ... Firtos Várollyába(n) meg étette volna Soha nem taposztaltam [Pálfva U; Pf Pál András (34) szabad székely vall.]. *1826:* soha se hallottuk és nemis taposztoltuk hogy Nem hogy az Tekintetes Comisariusok (!) Urok ellen vagy az Czéh Mesterek ellen rezonirozott volna de még más kiseb Czéhunk Tagjoval (!) se ellenkezett [Dés; DLt 495]. *1868:* A' mult öszi R. 'sinaton kedvetlenül volt kéntelen tapasztalni, hogy a' T. Atyafiak közzül többen vagy igen ritkán, vagy költött okaikat egy pár sorban írják meg [Gyalu K; RAk 143].

Szk: *~va ~. 1758:* Keczeli Sándor uramban pedig tapasztalva-tapasztalom, nem egyszer-kétszer megcsökönt [RettE 79]. ✳ *kárt ~. 1662:* Római peregrínus mint Rómától búcsúzott volt, annyi kárt tapasztalván a részegeskedő életben, úgy kellene annak is válét mondani [SKr 432–433]. *1683:* el menénk ahoz értő ket emberséges paraszt emberekkel edgyűt, és az egész szőlőtt meg jarván ... illye(n) megh böczülhetetle(n) karokat tapasztaltunk [Radnót KK; Utl]. *1753:* Nem keves karat Tapasztalvan mind az Bodolai T. Possessoratus mind Bodola[a] ut falu az gyümölcs fáinak le vagasa meg hantasa miat mind az ertetlen erőszakos emberek es Kecskek miat [BLt. — [a]Hsz]. *1821:* Sombori István Ur is, koránt sem annak tekintetéből, kívánt panaszolni, hogy abban valami külőnős kárát tapasztalta volna, hanem ... hogy az által a' Több possessorokon mintegy truttzolhasson [M.zsombor K; Somb II Sombori Farkas kezével] ✳ *maga veszedelmével ~. 1710:* Minemü nagy romlása és pusztulása következet légjen, sok hellyeknek az Isten(n)ek szegény Hazánkra bocsáttatott keserves itileti, és sullyos Ostora, a Pestis miatt; a már inficiált hellyekkel gjakorlott Co(m)municatio alkalmatosságával keservessen meg tapasztalhatták, kikis sokszori kemény parancsallattunkat semmiben hajtván, nem irtóznak az afféle hellyekbéliekhez menni, vagj az onnan valokat bé fogodni, mig nem magok veszedelmivel tapasztalták, hasznos parantsollattunk el mulatásának kesserü gyümölcseit [KvLt I. 198 szebeni gub.]

✳ *sokat ~ vmiben. 1780:* Rendes fizetesemen kivúl, a' Collegiumnak egy krajtzár érö jovához sem nyultam. Ez elött a' Rectornak különöson esztendönként 50 forintat adtak: nékem egy krajtzárt sem, nem is kértem ... Hogy fel adattattam, nem tsudálom; mert affélében már sokat tapasztaltam ... Azt tsudálom, hogy fel adás bölts emberek elött annyi erejü, hogy indulatot okoz [Ne; Borb. II Kováts József rektor-prof. lev.].

Sz. *1811:* A' fényes Napban-is tapaszta1tak homájt [ÁrÉ 59].

2. érez; a observa/constata/sesiza; erleben, fühlen. *1586:* Stam Ianos vallia engemetis zolgalt, de Iamborwl zolgalt semmy Alnoksagban ellene(m) Nem tapaztaltam [Kv; TJk IV/1. 593]. *1617:* mennel haznosban es nagiub igassagal zolgalunk eó hat(a)lma(ssá)ganak, annal nagiub idegenseget tapaztalunk magunkhoz [KJ]. *1662:* Ifjú kapitány fiokat azért Váradrul behívatván s az dologban értelmét vévén, hogy nagy kedvét tapasztalnák a dologhoz ... a dolgot elindíták [SKr 197]. *1666:* Egyébaránt most (is) elébbeni alázatos devotiommal vagyok ő felségéhez, Nagyságod is, míg élek, annál egyebet senki bennem nem tapasztal [TML III, 544 Teleki Mihály gr. Rottal Jánoshoz]. *1710 k.:* Valamikor ittam ... nagy nyughatatlanságomra, só bősége lehet a véremben, úgy hiszem s tapasztalom bizonyosan [BÖn. 521].

3. *~ja magát* vminek érzi/tartja magát; a se considera; sich für etw halten. *1715:* Löt penig ezen meg edgjezés oly Conditioval hogj ha mellyik Fél, valamely részben meg károssittatotnak tapasztallya magát, és verificalodik, annak idejében bonificáltassék [Kv; RLt].

4. talál; găsi; finden. *1573:* Zilassy Myhal es Beke Gergely hitek vtan valliak, hogy ... Az wtan kerdeztek az Santatis[a], Azt Monta hogy Azzonya hatta volt Megh Nytwa hagia az Aytot hwl halt, Eo azt Monta Ha Ream Ieo Kerestury ... De chyak Melle fekwt volt otth tapaztalta [Kv; TJk III/3. 69. — [a]Sánta szolgálóasszony]. *1585:* Keozegheó Jstwan vallia ... Ieowe oda Dauid Janos es Kutos Marton, es Mondanak hogy eoket Seoch Marton kwlte Volna hozzank kőyert ... de en vgy Adam Akor fell hogy az Templum eleybe vigiek oda Ala ... De hat Nem vittek volt oda, hane(m) Azt(is) Szeoch Marton haza eleibe viwen, ot tapaztalta Budaj Tamas Vram, es vgy haitatta onnet ell [Kv; TJk IV/1. 458]. *1653:* Kiket ágyokban tapasztaltanak éjjel, úgy fogták meg a magok házokban a feleségek mellett | Mikor pedig a hadak béérkeztek volna, elölljáróban akarták a vajdát hogy házánál tapasztalják és megfogják [ETA I, 47, 155–6 NSz].

tapasztalás észlelés, vminek a megfigyelése; constatare; Erfahrung. *1775:* bizonyos tapasztalásunkbol, és gyakor látásunkbol tudgyuk vallani, hogy az elő számlált Széna fünek hason felén ... jo füek lévén (így!) száz ött szekér szánát (!), ha többet nem percipiált eő natsága [Mezősámsond MT; BetLt 7]. *1794/1795:* tapasztalasa a M. Fő Consistorium(na)k az hogy a' Belsö Hivatalba levö szemellyek mellyek a' Papi öltözetbe illetlen gazdaságot követnek, és Nemelyek nem Hivatallyokhoz illendö öltözetbe jelennek meg a' Közőnseges Hellyeken [M.bikal K; RAk 18]. *1799:* a mai tapasztalása szerént a' jó Barát jobb az Atyafinál is [Dés; DLt]. *1811:* Én, a' mint érzettem, úgy irtam ő róllok, Tapasztalásomból, nem másunnan szóllok [ÁrÉ 74]. *1819:* én fogantotása napját elö nem számlálhatom, hanem ... hogy két szám szerént számlálva a' gjermek néha a 11iki holnapba is belé lépik, a' mint esztet több tapasztalásaim után is erösithetem [Kv; Pk 2]. *1844:* Az 1843beli málérol az a tapasztalás, hogy mind meg feketedik a kas közepibe [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

tapasztalású vmilyen tapasztalatú; cu o anumită experienţă; mit irgendeiner Erfahrung. *1823–1830:* Ő ugyan a tanulás után nem járt, mert mikor tanács gyűlésében nem volt, szürötlen harisnyát varrt, holtáig el nem hagyván mesterségét, de nagy tapasztalású, okos ember volt, azonban szelíd [FogE 284].

tapasztalat tapasztalás, megfigyelés; constatare, observare; Erfahrung. *1851:* Mivel a tapasztalat szerént a gonosz emberek miatt főként az bírót és elöljáróságot sok szerencsétlenség éri [Zalán Hsz; RSzF 106].

tapasztalatlan kevés ismerettel rendelkező; care are puţine cunoştinţe; unerfahren, erfahrungslos, mit wenige Kenntnisse. *1823–1830:* Elek úrfi[a] pedig még tapasztalatlan ifjú lévén, nevelésénél fogva csak a pompára nézett, és eddig csak tanulóból való szolgája lévén, akarta, hogy már ezután libériás inas kísérgesse [FogE 144. — [a]Gr. Bethlen Elek]. *1841:* ők mint tapasztalatlan és bárdolatlan emberek ... talán zúgolódtanak, az nem csuda, mert eledelét még a vadállat is védelmezi [VKp 61].

tapasztalhat 1. észlelhet, valamire felfigyelhet; a putea constata; jd kann/darf etw erfahren. *1662:* Ollyan országos gyűlés pedig a fejedelem és ország között lett végezéstül fogva, mellyben az új fejedelem is választott volt, hiszem, magok is jól tudnák, hogy nem lett volna. És így valahonnan adatott, de nyilván tapasztalhatnák ökegyelmek, hogy az bizony merő hazugság volna, és éppen csak arra nézendő volna, hogy afféle költött, hamis hírekkel szakadozásokat csinálhassanak, s mind a szegény országot ... veszedelembe hozhassák! [SKr 401]. *1676:* Maga afféle hajdúk marháira bizony sokszor kért ő kegyelme maga is levelet, de én még nem tapasztalhattam ugyan ő kegyelme ittlétében sem hasznomat, sem becsületem nevekedését [TML VII, 188 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1734:* az segesvári borbély is el èrkezet, melyis amint tapasztalhatam jol èrti magat [Moha NK; Ks 99 Kornis Antal lev.]. *1815:* (A környező falvak lakói) tsak eddig is már tapasztalhattván azt, menynyi hasznok legyen nékiek ezen Huta fel állításával, hol minden időben jól fizetett marhát kapnak [Jakó, Hamuzsír 68].

2. érezhet; a putea simţi; jd kann etw fühlen (es ist möglich). *1664:* Az oda ki valók, csak egy levelet is subscribálni nem akartak, azt, Uram, én nem tudhatom, micsoda levél lehetett, de az talám csak attól is megeshetett, hogy az szegény haza részéről ez dologban hidegséget tapasztalhattak, valamint csak a halogatásból is, magokhoz [TML III, 190–1 Szalárdi János Teleki Mihályhoz]. *1677:* Adja Isten, édes Uram, valósággal is tapasztalhassa Kegyelmed az én háládatosságomat [TML VII, 328 Bethlen Miklós ua-hoz]. *1681:* Szükség azért gondviselőnk magát józan és istenes életben gyakorolja s mindenekhez magát az eő rendek szerént illendő becsülettel alkalmasztassa, hogy az Ur Istennek segedelmit s áldását minden dolgainkon tapasztalhassa maga becsületében való előmenetellel egygyütt [Szúv; CsVh 106]. *1832:* Minden ember tapasztalhattya magában azt:

hogy amidon valakiről valami rosszat költnek, és mondanak — bátor nemis hiszi az ember, 's meg van győződve, hogy nem igaz — 's mégis marad abba valami bényomás az emberb(en), mely mindég ugy lebeg és jön olykor elönkbe [Torda; IB. Demény János udv. tt lev.].

tapasztalható észrevehető, észlelhető, megfigyelhető; care poate fi observat; erfahrbar, merkbar. *1699:* Minthogy a' főben jaro criminalis dolgokban a' probanak Deli Nap fényhez hasonlo vilagos(na)k és elegedendőnek kell lenni: Gönczi Mihalynak penig Isten ellen valo karomkodása es paraznalkodasa vilagossan es elegedendőkeppe(n) nem constal, jollehet nemely Fatensek mind káromkodását mind panaszolkodását vilagosittyak tapasztalhato realis nagy circumstantiakkal de nem elegedendő képen tettzet azert a' Törvénynek intra quindenam oppidanis puris dignis personis Nobilibus 7mo se magat purgalhattya s absolvalodik; ha hol penig ... magát ne(m) purgalhattya a' piaczon palczaztassek meg; es ... conciliallyon Ecclesia-(na)k [Dés; Jk 280a]. *1711:* Újobban ezen esztendőben mind Erdélyben, mind Magyarországban is rendkívül való dolgok történének. Mert Szegednél a Tisza vize minden látható és tapasztalható ok nélkül elenyészék, annyira, hogy a számtalan halak a Tisza száraz fenekin künn maradván, nem győzték az emberek kifogdosni [CsH 474].

Szk: *szemmel ~. 1796:* azon innét pedig semmi egyéb kőzben vetes a faluban nints mely Szemmel tapasztalhato volna [Szovát K; SLt XLII. 2].

tapasztalhatóképpen szemmel láthatóan, észrevehetően, nyilvánvalóan; vizibil, perceptibil; sichtbar, fühlbar, wahrnehmbar. *1662:* A német fejedelemasszony, Catharina az országban benn lakván, s magát épen, fejedelmi méltósággal nagy pompára tartván, az ország fő házát, Fogarast bírván, az szegény hazának nem terhe nélkül láttatik vala tapasztalhatóképpen lenni [SKr 142]. *1669:* mutogatas, halogatás miatt telljességgel kö falaji is megh bontakoz(ta)nak, meljből nem hogj haznát sőt naponkint való kárát tapasztalhato képpen látván következkezni megirt Enjedi Márto(n) Ur(am) ez okon s tőb meltó okoktolis indittatván ã megnevezett puszta félb(en) állo házabéli részet ... adá örők árron megmásolhatatlanul fellyeb megh irt Dési Makai Mihálj Ur(a)m(na)k negjven öt jó mértékű egész Imperialis Tallerokon [Ne; Borb. I. Szathmárj Gaspar táblai íródeák kezével]. *1704:* Az asszonynál is ugyan ma volt, amikor igen nagy kínban és hánykodásban lévén az asszony a szélkólika mia, orvosságot adott bé Fogarasi uram, és mindjárt tapasztalhatóképpen szüntette fájdalmát [WIN I, 99]. *1705:* Mondá a fejedelemasszony, hogy az ő ura nem többször, csak egyszer volt abban a nyavalyában, hanem Laborinénak, a hoppmester-asszonynak az apja lévén abban a nyavalyában, ő hozatott volt valami vizet Velencéből, melyet is sub secreto adtanak ki. Azt mondván, hogy az igen sokaknak notabiliter használt, úgymint csak itt is a Commissiónak, Ecklernek, egy Antoni nevű franciscanusnak és többeknek is valakik azzal éltenek, tapasztalhatóképpen használtanak vele [WIN I, 529]. *1794:* a' holt Test a' Templomban ne tartassék hanem tsak Predikatzio előtt vitetvén bé annak végződésével onnan ki vitettessék ... a' koporsok jol bé tsináltassanak, és ha az holt Test még is tapasztalhatóképpen szagos lenne, az illyen Testnek ... bé vitettetése meg nem engedhetik, hanem a Templomon kivül a' Porticusban tétessék be [Kv; SRE 315].

tapasztalódik találtatódik; a fi găsit; gefunden. *1646:* miuel az fogoly Aszonnak az orzot marhanak egy resze eot taller egy Arany kezeben tapasztalodot nyilua(n) megh erdemlene ... hogy mint lopo fel akasztatnék ... az plengerhez keottetue(n) cziganokkal megh verettessek es innet kj igazittassék mint or lopo [Kv; TJk VIII/4. 83]. *1696:* ha secundario ollyan szinü vetekb(en) tapasztalodnak kőzőnseges hellyen masok peldajara megh veretessenek [Dés; Jk].

tapasztalt észlelt; (care a fost) constatat; (er ist) erfahren, wahrgenommen. *1677:* Hogy ennyi foglalatossági között én is írásommal terhelem Kegyelmedet, arról ... megbocsásson, mert bíztat ... ez mostani hosszas boldogtalanságimban magamon tapasztalt Kegyelmed jóakaratja [TML VII, 341 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. *1722:* Miltónak iteltük, hogy Tapasztalt gratiajáért, haladok lennénk, es avagy Csak in parte reciprotalnok [Bürkös NK; Ks T. 19]. *1738:* hozzam tapasztalt gratiaja szerent meltoztassek Excellad ezen rationabile impedimentumommal annyi ideig respiriumot concilialni [Kudu SzD; Ks 99 Pongrác György lev.]. *1739:* Sókszóri tapasztalt affectioja s ezen Szegény Vármegyéhez contestált Patrociniuma Excell(enti)adnak inducál hogy ez földhőz ragadott és minden tehettségiből exhauriáltatott Szegénységnek Státussa iránt Excellentiádat iteratò molestálni p(rae)summálom [Nagysajó BN; Ks 99 Kemény Sámuel aláírásával]. *1752:* midőn magamot egész gratiájab(a) s taposztolt Patrociniumab(a) az M. Urnak eletem foltáig recommendalua(n), maradok az M. Ur(na)k igen alázátos engedelmes sz(o)lg(aj)a [Mocs K; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. *1775:* Kedves Hugom Aszszonynak midőn Atyafiságoson ... vigasztalást kivánnánk tapasztalt sincera Affectioiban ajánlott, alhatatoson maradván, egy igaz kőteles szolgája [Kissáros KK; JHb XIX/19 Árkosi Ferentz sk lev.]. *1810:* (A bika) egész el károsodását tulajdonitották ... a kűlső látott, és tapasztalt vagdalás és meg mérgedett verésbeli hibák(na)k [Marossztkirály MT; Berz. 72/7]. *1820:* magamat Nagyságod tapasztalt Nagy Jó Szivőségében 's Kegyességében ajánlóm [KLev. 15. cs].

tapasztaltat észleltet, észrevétet; a face să fie constatat; jd macht etw wahrnehmbar, bemerkbar. *1691:* Mint hogy penigh ez szoros üdőben szorgalmatos gondviseles kévantatik, eo Kgle jo maga alkalmaztatásával igaz Hazafiuságát tapasztaltassa, az naponkent follyo dolgok difficultások, és egyéb occurentiák valoságárol az Commissariatustis tudositván, hogy ha mib(en) kévántatni fogh az eo kgek successorávalis magát és hivatallyátis segejtlesse [Kv; Törzs. inst.].

tapasztaltatik 1. észleltetik, észrevétetik; a fi constatat; (etw wird) wahrgenommen. *1662:* Eleinknek példájok szerint kellene a magyaros jó hír-nevet keserű halál kóstolásával is oltalmazni, tanácsolni, az koldolástól elinteni, az végházakat Istenért is, hogy töröknek ne ígérnék, adnák, azon kérni, maga segítségét, készségét, maroknyi poshadt vérének amellett kiontását ígérni láttatik és nyilván tapasztaltatik vala [SKr 487]. *1677:* Több Mester emberek között, az Ötvesek mivelvén drágáb materiákbol, tapasztaltatik nagy fraudulentia kőzöttők valókban [AC 218]. *1717:* Bizonyos relatiobol, Experientiabol tapasztaltatott ollyan fraudulentia is hogy az szőlőt jól ki nem nyomottyák a sákbol, hane(m) rendkivül mustason hadgyák a Trébelyt, mellyre nézve né-

mellyek(ne)k csak nem annyi sajtolt mustya esik, mint a Nyomo kádrul [Sárd KK; UtI]. *1722:* mely ország Gyűlésén ... oly punctualiter compareálljon, hogj ipso praedicto 19. futuri Mensis Februarii Die, ã Catalogus meg olvostatván, valaki absens(ne)k tapasztaltãtik az Articúlaris poena irremissibiliter exigaltatik rajta [Kv; WassLt gub.]. *1746:* Az Falu in Communi Panaszolkodik ... mind Portiob(an), mind pediglen az udvari p(ro) ventusb(an) defectus tapasztaltatik. Mi azért vegire akarván menni azon dolognak kõzülünk rendeltük Bala Jánost, Greek Pétert, és Paduran Oprat hogy investigallyak honnét orialodik ezen defectus [Lapugy H; Ks 62/11]. *1755:* Tisztán lévő Faluban Marha dögi kezdödni tapasztaltatnék [HSzj *marha-dög* al.]. *1761:* Mint hogy az J(ste)n(ne)k tettzéséből ennek elõtte is, De kivált ez jelen való Eszt(en)dõb(en) mind az Nagyokra s mind az Kitsinyekre nézve igen sürü Halálozások forogván köztünk, és azoknak ki Harangoztatásokb(an) mi nemü rendeletlenségek gyakoroltatnak, mellyekb(en) nem hogy az õregek és Jffiak közt, Nagyob és kisseb személlyek közt valo külõmbség tettzenék ki, hanem inkább sok Atyafiak(na)k botrankozása tapasztaltatik [Torockó; TLev. 2/2]. *1780:* Anno 1780 die 23-tia Novembris. Tapasztaltatik az is, hogy sok illetlen dolgok esnek a faluban [Árkos Hsz; RSzF 101]. *1797:* tapasztaltatott, hogy az Assessorok a' Relatoriákat külõnbõzõleg intitulálják [Mv; MbK XII. 113]. *1812:* Mivel tapasztaltatott, és a' sok panaszbol megis világosodott, hogy a' Mester emberek a' falusi szegénységet felettébb terhelték, ennek megzabolázása végett hozatott ezen határozás [F.rákos U; Falujk 74b Sebe János pap-not. kezével]. *1835:* midön csaknem egészsz Európában öldököle az Embereket az epekorság — Cholera — itten ... nem tapasztaltatott különb(en) csak az égdy Varga István halálában [M.-gyerőmonostor K; RHAk 42].

Szk: *kár ~. 1770:* az elmult Nyárban Udvarbiro Uram õ kegyelme Háromforint árra egér maszlagot hozatott Károly várrol, mellyet Tésztaban gyurva sindelyekre kenette õ kegyelme s ugy raktak az Asztagba az egér ellen ... Tett is hasznot ... mivel az eddig el cséplett Asztagokban az egér miá semmi kãr nem tapasztaltatott, halva pedig a kevék kõzött feles szamu egẽr találtatott [Balázsfva AF; UtI] ✳ *kára és kisebbsége ~. 1780:* Ollyan Bányák lévén, mellyekbõl roszsz Metallum hordattatik, vagy a' Vas kõvel egybe elegyedvén az Ércz ki nem tisztittatik, melly miatt roszsz Vas keszűlvén, mind a' Mlgs Familiának, mind az Hellységnek kára és kissebbsege tapasztaltatik, azért valakik ezután roszsz Metallum Bányákat colalni, vagy a' Vaskő kõzüll az Érczet jól ki nem tisztitni, 's e' miatt roszsz Vasat tsinálni comperiáltatnak poena flor. 12. büntettessenek, és a' roszsz Metallumú Bányákbol ki tiltassanak [Torockó; TLev. 2a].

2. találtatik; a fi gãsit; (etw wird) gefunden. *1597:* az azzony ... az fajtalan gonoz eletert az keozeonseges bewntetesnek helien az perenger alatt ereosse(n) megh vezzeoztessek es az varosrol ki ewzettessek, soha penigh teobe az varosson magat ne talaltassa, mert ha itt tapasztaltatik sakba bútassek es az vizbe eolettessek minde(n) theorwen nelkewl [Kv; TJk V/1. 134]. *1641:* Ombozon lako Barat Catha ... Jelentven hogi az ő Ura Vida Janos paraznasagban es orsagban tapaztaltatua(n), õtet negy giermekevel el hatta ... azert az sz. szeken Absolutiot kiua(n) si iuris ... Deliberatum. Docealia az Azzoni hitõtlen Uranak orsagat, paraznasagat es Jövendő Partialisban comparealuan vallazza leszen, de mosta(n) differaltatik Causaia [SzJk 55].

tapasztaltatott 1. észleltetett, észrevétetett, megfigyeltetett; care a fost constatat; (etw. wurde) beobachtet, bemerkt. *1793:* az addig tapasztaltatott károk meg külembeztethessenek az azután következhetö károktol [Kv; Pk 2].

2. tapasztalt; (care a fost) constatat; wahrgenommen. *1771:* Titt. Mágai Ferentz Vram ... Mint tapasztaltatott jo Gazda, az Oeconomicumok(na)k, olykor légyen megszemlélöje, és az inkább gyömöltsözhetö Oeconomizálásra a' szükségesebb modokat feltalálja [Kv; SRE 228].

tapasztaltattathatik észleltettethetik; a putea fi constatat; (etwa) es wird wahrgenommen (lassen können). *1671:* Mivel sokann a' Sóval való kereskedésben a' Fiscust defraudállyák némellyek nem a' Portuson, hanem másutt adván Sójokat a' hajokra, a' melly lopásnak neme; Végeztetett azért hogy ha kik ezután ollyanok találtatnak, kik ezt cselekednék, ha szintén in facto nem tapasztaltattathatnának-is, de ha az után Inquisitio által nap fényre jõne cselekedeti toties quoties két két száz forinton maradgyon [CC 55].

tapasztás vakolás; muruire/lipire cu lut; Anwurf, Verputz. *1581:* Az Malom haznak hozattam Agyagot Tapasztany ... Tapaztasattol mind kyweol belol az padlasatis fyzettem d. 50 [Kv; Szám. 3/III. 5 Chyanady Thamas kezével]. *1582:* 14 Oct(obris) Az zel hogy el hanta volt a Trombitas hazat chynaltatta(m) megh ... harom zeker Agyag hozastol attam d. 22. Az meg Nyomasatol tapaztasatol es Mazlassatol attam d. 24 [Kv; i.h. 3/V. 24–25. Lederer Mihály sp kezével]. *1587:* 20 7bris Ezen Swteo haz Tapaztasaert es az Swteo Kemence chynalasaert hogy meg Tapaztottak es megh Mazoltak attam teole f. 1. [Kv; i.h. 3/XXXIV. 7 Zabo György isp.m. kezével]. *1599:* A malom hazaczikanak az Tapaztasatol es mazlasatol attam d 80 [Kv; i.h. 8/XII. 3 J. Chanadj mb kezével]. *1600:* azt nylwa(n) tuggia ... hogy az hazat anniba megh chenalta, hogy chak tapaztas kellet wolna neki, es keme(n)cze [UszT 15/268 Nagy Andras Zentelki vall.]. *1640:* Lengyel Samúel ... Ezis Jeoueueny Tapaztasaual, Napszamaual el [Kolozsmonostor K; GyU 47]. *1680:* ezen haz(na)k ... padlása tapasztása jo [A.porumbák F; KvLt Inv. 18]. *1725:* 60 nap számosok fizetésére kik az két kertben lévö major Házak, és Istállok tapasztásán ... az két kémény meg tapasztásán is, s sikárlásán dólgoztak, az ajandék dólgosokon kivül ... fl: hung: 10 d: 20 [Kv; Ks 15. LIII]. *1817:* Ez a malom Talpba vésett 16 sas fàkan ál, ujj Nád fedèl alatt, két kereszt, és ẽgy mester Gerendája vagyon, 5 pár Szaru fai jok az oldalainak also Resze Sövènyből valo Tapasztàs nèlkül [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 10]. *1831:* azonnal eléállanak, a' Tapasztást meg is sikárolják [Magyarókereke K; Ref.egyh.lt].

tapasztat tapasztást végeztet; a pune (pe cineva) să lipească ceva cu lut; verputzen lassen. *1718:* fenyegetni kezdé ... Josika Sigmond Ura(m) s aszt mondja az Devai tõmlõczb(e) küldelek miert mersz rẽjja(m) ollyakat fogni, vane bizonysagod rejja melyre mondék vagyon ót negyen hallotak ... az kikkel az hazat taposztatta(m) ... az Ur birajais majorja és majorneja ot volt több(en) is hallottak az veszekedest falusiak [Branyicska H; JHb Fülei Csak Ferenc gondviselő vall.].

tapasztatlan vakolatlan, tapasztás nélkül való; care nu este muruit/lipit cu lut; unverputzt. *1647:* Az malom mellett

vagjon egj Konjha haz, kemennye kőből czinaltatott, az falai boronabol valok; Tapasztatlan uy sendelyezes alatt [Marosillye H; VLt 55/541]. *1652:* Ugyan eze(n) akolban az erdeo feleol vagyon egy uj Major ház sasokb(an) (gerezdekbe(n) rott, boronakbol fel rott, szalmaval fedet, pozmás, tapasztatlan, szobajaval, pitvaraval, pinczejevel csak üszőgébe(n) [Görgény MT; Törzs.]. *1656:* Ezen malomnak uj sendeli hejazatia ala vött kotesses sasfas rako boronakbol allo tapasztatlan leuen az fala nilik az felseö padlasarais egy bellett vas sarkon panton forgo fa zaros ajto [Fog; UF II, 158]. *1732:* A predikator museuma tapasztatlan és ablak nélkül valo [Szemerja Hsz; HSzjP]. *1742:* Ökör pajta, padlatlan, s tapasztotlan [Pókafva AF; JF XXV/58]. *1744:* padlásán hat fenyő deszka tapasztatlan és be szegezetlen állanak [HSzj *tüzelő* al.]. *1761:* egj Majorság rekesztö ház formáju tapasztatlan alkalmatosság [Siménfva U; JHbK LXVIII/1. 46]. *1781:* A Sidónak is az őszel epitettem edj Velnyitzét, a Tél ugj kapván Tapasztatlan maradott, eleget nyomorgott a nélkűl, mert a régi háza le sorvadott [Esztény SzD; Told. 6]. *1785:* A Csűr fenyő boronábol epült, edjik oldalahoz Deszkával padolt fiok toldatott ket vegiben ket Istálo és egy Pojvatarto ajto nélkűl, melyek tapasztatlanok, mind őszve igen jo sub fedéllel fedelezett, kettős Levelű Sorkokon forgo kapui mind két felől [Miklósfva U; Ks 73. 55].

Szk: ~ *disznól. 1694:* az Eökör Pajta … Ajtaja előtt kezdetik, és a' Csűr kapujáig continualtatik njolcz sas fákban fel rótt, fedele nélkül álló, tapasztatlan, ujj, Diszno ól avagj Pajta [Kisenyed AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.] ✱ ~ *ház. 1729:* Vagyon edgy Udvarház Supos azon fedél alatt hamu tüzes ház és edgy tapasztatlan és készületlen Ház [HSzj *hamu-tüzes-ház* al.] ✱ ~ *majorságketrec. 1810:* van egy most készülő félben lévő négy szakaszu, sövény oldalu még tapasztatlan szalma fedelű Majorság Ketretz [Doboka SzD; Ks 77. 20 14. Conscr.] ✱ ~ *oldalú. 1810:* Vagyon égy csak ugyan venike fedelu csere fa, sasok közé Sövényből font tapasztatlan oldalu, még jo állapotban lévő Konyha szin Sövényből font ki nyulo kéményével [Pacal Sz; Ks 76. 385 Conscr.] ✱ ~ *pajta* → ~ *disznól* ✱ ~ *parasztpajtácska. 1736:* Elébb azon gyalog ajtonál van egy földbe vert karokra vesszővel font tapasztatlan Szalma fedelű paraszt pajtátska, melly Bihalok számára valo [Várhegy MT; CU XIII/1. 115].

tapasztattatik befedettetik; a fi astupat/acoperit/închis; (es wird mit Verputz) bedeckt. *1558 k.:* meg toltod az tegelth es tapazd be Jol es, hogy az tegelbe, tapaztattatoth agy onekye elozor lassu twzeth, annak vtanna Nagiobich megh, hogy az allath meg oluagion [Nsz; MKsz 1896. 284].

tapasztó I. *mn* vakoló, (sár)tapasszal bevonó; care se ocupă cu muruitul/lipitul pereţilor; (ver)putzer. *XIX. sz. eleje:* Tapaszto Czigányoknak a Vájog készitésinél 14 Rf 36 xr [HSzj *tapasztó-cigány* al.].

Szn. *1453:* Nicolaus Tapasto [Csánki V, 318] | Nicolaus tapasto [Kv; TT 1882. 534]. *1570:* Tapazto estwan [Kv; TJk III/2. 102]. *1573:* Tapazto ferencz [Kv; TJk III/3. 201]. *1574:* Tapazto Andras | Tapazto Istwan [Kv; TJk III/3. 334, 338]. *1585:* Tapazto Istuan [Kv; TJk IV/1. 537]. *1593:* tapozto Jstwan [Kv; Szám. 5/XXI. 25]. *1600:* Tapazto Janos [Kv; i.h. 9/XIII. 4 Damakos Máté isp. m. kezével].

Szk: ~ *kalákás. 1808:* a Tapaszto kalákásoknak … vétetett volt négy kupa Pálinka [Kvh; HSzjP].

II. *fn* tapasztó mesterember; meseriaş care se ocupă cu muruitul/lipitul pereţilor; Putzmaurer. *1589:* A tapasztonak Műnkayaert attúnk f. — d. 8 [Kv; Szám. 4/IX. 26]. *1594:* Az Tapasztonak fyzette(m) f 1 d 32 … Mazlo agyag hozastol fyzette(m) f — d 16 [Kv; i.h. 6/V. 49]. *1595:* Olah Demeter az Tapazto harom napig segitet az kochnyan mindent, és zęnet hordot hazamtol, mert az kochnya mellet ha le töltettem volna, el tekozlodot volna, És az essö is el veöztette volna, fizettem Demeternek 3. Napra d 25 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 202 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1606:* Tapaztattam megh az Jspotaly hazat az czinterem feleöl, zegődseg zerint az Tapaztok(na)k Egj Nap hogi az Agiagotis eök niomtak megh attam f 1 [Kv; i.h. 12a/I. 31].

tapasztómester meseriaş care se ocupă cu muruitul/lipitul pereţilor; Putzmaurer. *1589:* A Zegenyek Swteohaza Kemenczeienek a' zaya le zakadott uala a' fenekeis meg bomlot vala, kitol fizettem a' Tapazto Mestereknek f. 1. [Kv; Szám. 4/XI. 26].

tapasztott (be)vakolt; muruit, lipit cu lut; verputzt. *1732:* kűl, belől, tapasztott az haz teteje irant ki szolgalo kemenyen oszlik el a fűst [Nagyida K; Told. 11/70] | a kertnek kőzepiben vagyon a Csűr … tapasztott sövény oldala dőlni indult [Szászsztjakab SzD; TSb 51] | a Nemes-Curia … oldala nagy részint kűl belől tapasztott [uo.; Told. 11/67].

Szk: ~ *bivalypajta. 1854:* Agasokra épitett sővénnyel bé kertelt agyaggal tapasztatt és szalmával jo moddal bé fedett 6 tőlgyfa folyo gerendáju bival pajta [M.köblös SzD; Torma] ✱ ~ *kemence. 1732:* (A) Kis házbol, a Kémény allyában, vagy Konyhára járnak ki, holottis az magossan ki tettző Sővényből font oldalu tapasztott Kéményen szolgál ki a fűst, melyben a le irt két házokbol, sovényből font két tapasztott, Kementzékből, és kűrtőkből szolgál bé a fűst [Szászsztjakab SzD; TSb 51] ✱ ~ *oldalú. 1732:* Mely kapura véggel nyulik az már meg hanyatlott ágasok közib(en) sővényből valo agyagal tapasztott oldalu ház [Nagyiklód SzD; Told. 11/67].

tapaszú vmilyen vakolatú; cu un anumit fel de muruială; mit einer Art Verputz, Wandbewurf. *1761:* (A szoba) le omladozott tapaszu, az essö mián meg rothadozott gerendázatu, és majd egészszen a rothadás miatt el hulladozott padlásu, kementze, és ablakok nélkül valo [Pagocsa MT; JHbK LXVIII/1. 14–5].

tapecírer kárpitos; tapiţer; Tapezierer, Polsterer. *1816:* Tapazirer Taufernek a' Koporso Takaro tsinálásaért … 15 Rf [Kv; Born. IV/41]. *1837:* A Kolosvári Tapatzirernél lévő két politurozott ágyfa [Szentbenedek SzD; Ks 88. 14].

tapecíros 1. kárpitosmester; tapiţer; Tapezierer, Polsterer. *1840:* a Tapacirosoknak idegen munkák árulása el tiltásáért relatoriaért a Szolga Biro Urnak 4 Fl. [Kv; ACSzám. 131].

2. jelzői haszn-ban, cu valoare de atribut; in attributivem Gebrauch: kárpitos; tapiţer; Tapezierer-. *1840:* Tapeciros Bőchel Ferent (!) Urat az idegen helyekről hozatott és fuserektől vet munkák el tiltásáért admonialtatta [Kv; ACLev. 27].

tapecíroz kárpitoz; a tapisa/tapeta; tapezieren, polstern. *1823–1830:* Az hálószobának fala meszelve, a nappalinak

pedig fala viaszosvászonnal behúzva (tapecírozva), mely apró fejes szegekkel van felszegezve [FogE 225].

tapírozó tupírozó; care este folosit(ă) la tapare; Toupierer. **Szk:** *~ fésű. 1840:* Frizér Fésü ... Tapirozo Fésü [Nyárádsztbenedek MT; Told. 19].

táplál 1. (embert, állatot) élelemmel ellát, élelmét biztosítja; a hrăni; nähren, füttern. *1570:* Martha Veres Antalne, hity zerent vallya, Azt Thwgya hogy ... Az Nagy dragaba mykor keoble az Buzanak fl 6 Jart azkor Thartotta Markos Antal az attiaffiayt es Nagy zegensegebe taplalta Ewket [Kv; TJk III/2. 137]. *1572:* Anna Pokos Peterne latta hogy Baniarol Be fwtottak volna, fodor ferenchne taplalta gal gelertnet, es hallotta hogi Nenyenek Monta, az vtanis giakorta Nenyenek hitta [Kv; TJk III/3. 21]. *1573:* Bonchokne es Eotthues gĕrgnie Azt valliak hogi ... aztis hallotak pecinetwl Monta hogi ha kalachsiteone es Istwan deakne Nem taplaltak volna Be sem takarhatta volna zeoleyt [Kv; TJk III/3. 206]. *1576:* Byro vram eo K. Az Malomhoz lato vraimnak adoszon mostan egy kwl zenat kywel az Taligas lowakat Taplalyak, Es azt az Zenat Lo zamra oszak [Kv; TanJk V/3. 133a]. *1591:* Kouaczy Pal Janosnak sem fia se(m) leania nem volt teob az en ania(m)nal Katalin azzonnal Az en ania(m) abba(n)[a] leani fiw volt, Demeter Pal Kouaczy Pal Demeter fia ez J eo rea maradhatot az eo atia eoreoksege Kowaczy Pal Demetere marat en rea(m) az en ania(m)ra jara(n)do Joszagh ... az en Job ania(m) Kouaczy Pal Janosne engemet fel perest oda hiva vgjmint ygaz vert hogy en eltessem, tarchia(m) taplalliam, az eoreoksegnekis gongiat visellie(m) vgy mint enie(m)nek [UszT. — [a]Az örökségben]. *1592:* Tot Mihaly, kit Deesen Molnar Mihalynakis hynak ... zillel Molnokba lakot, Az miuel lehetet azért az Attjat segitette, taplalta, odais ment hozza Neha, Neha [Mihályfva SzD/Dés; DLt 235]. *1607:* Janos deak taplalta ugia(n) eóket, Mert Mezaros Balintne zegeni kezzel vala [Mv; MvLt 291. 438a]. *1616:* annak hadgy ez eoreoksegett az ky eötteött vensegybe taplallya [Cs; BálLt 61]. *1632:* Ezen megh mondot Eöreöksegnek hasonfelet hagia ... Kazon imperffaalui Cziütak Gyeörgynek es fiainak miuel eö kegmek mint keözel ualo Atiafiak tartiak es taplalliak ... vgy hogy ennek vtannais eö kegmek megh Isten ez niaualias testbe tartia, taplalliak az menjből lehet es tarcziak [Kászonimpérfva Cs; BCs]. *1638:* ez az Kalos Balinth ... tartotta, s taplalta az Feleseget ... elegh sarut, vit neki, kordovan szarut, vegh sinortis adot [Mv; MvLt 291. 169b]. *1679:* Miuel hetedik esztendöben fordult immar Szöts Mihaly hütetlenül feleségét Kis Katat Gyermekivel együtt el hagyta, azolta oda tsapongot, költsegevel ne(m) taplalta, tartotta ... az aszonyi allat diuortialtassek hütetle(n) ferjetül, et ad secundus nuptias in D(omi)ni fel botsattassek [SzJk 140]. *1710:* 25 veder bora lévén ... edgyiket hadgya ... annak az Aszszony(na)k a' ki velle dajkalodat betegsegeb(en) és az ő tölle el maradot fiaczkájának hogy abbol tarcza és taplallya [Kv; Ref. egyh. lt VII/13 Rugoni P. János ref. préd. kezével]. *1745:* ă Természet Tőrvénye azt tartya, hogy az Apákat és Anyákat ă fiak és Lĕányok örőg Attjokot és Annjokat második gyermekségre jutván és meg njavalyásodván, tartsák és táplállyák [Torda; TJkT II. 76]. *1766/1800:* hol égy s hol más Jovaival engemet, Nyomoru Feleségemet tartott, táplált [Harasztkerék MT; Told. 30]. *1771:* akkoris szénájakbol s szalmájakbol ki fogyván kéntelenittettenek fákat vágni, s az le vágatt fáknak rűgyeivel táplálni és gédelgetni Marhájakat [Roskány H; JHb 93. XIX. 6]. *1823–1830:* A Hassiai Landgráf asztala, mely Marburgban sok jó magyarokat táplált, neki jól tetszik [FogE 221]. *1854:* kedves Feleségem ... Ns M.országon lévó Joszágotskája jövedelméből ... taplált, sőt ruházott is [Kv; Végr.].

Szk: *étellel, itallal ~. 1815:* mást méltatlanul nem ruhaz Étellel itallal nem taplál s nem kávéztat [Mv; Berz. 21].

2. szellemileg, lelkileg táplál; a furniza cuiva hrană spirituală; Geistesnahrung. *1663:* De az ki nagyobb, én mint egy residensek, factorok volnék itt nekik és magam hitelemnek s böcsületemnek sérelmével van, hogy ő írta nem igaz hírekkel táplálom itt az fejedelmet és egyéb nagy rend haza fiait [TML II, 596 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Így hívál engemet még az én gyermekségemben, szent igédet kezembe adád, szent fiadban megigazítál, szent testével s vérével lelkemben az örök életre táplálál, Szent Lelkednek drága templomává fogadál, és arra ... mint a te szemed fényére, úgy viseltél gondot, melyet is én, jaj mennyi ezerszer s ezerszer fertéztettem; annál is inkább is többször fertéztettem volna meg, ha te reám nem vigyáztál s elbocsátottál volna [BIm. 985–6].

Szk: *(nagy) reménység ~. 1669:* Az lengyelek 2. Majii gyűlnek öszve, hogy királyt válaszszanak magoknak. Az mint hallotta, az muszka császárt, Condeust, az florenciai herczeget forgatják. Rákoczi Ferenczet is, mondja, hogy táplálja az reménség; szolgáját is küldte volna be Lengyelországban; de ennek urunk ű nagysága nem ad hitelt, mivel nem igen tetszik a dolog [TML IV, 451 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1672:* Nagy reménség táplált, hogy olyan örömmel kapák az hajdút mind császár s fővezér; de már meghűle bennem is az remenség [TML VI, 391 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1831:* én akkor hozzád nem szollattam, hanem mind tsak a Lovak fel keresésibe foglalatoskadtam, de nagy kőd ereszkedvén, táplált a reménség hogy ki tudgya, hát ha a köd fel takaradásával Lovaimra rá akadhatak, a mint hogy midőn szép meg viradt azak közűl kettőt ... a Solymas tónál megis kaptam Szabadon [Dés; DLt 332. 13].

3. *~ja magát* ellátja/tartja magát; a se întreține, a-și asigura mijloacele necesare traiului; sich erhalten. *1574:* Romp Benedekne Azt vallia hogi vagion 11 Eztendeie Mytwl fogwa Esmerte az Borbarat hogi partas katalinal lakot Mywelt Twgia hogi mykor katalin zokadalmokba Ment azt hon hatta Ieot hozza es panazolkodot hogi Eyhezik, Eo teolle kert hwl ket penzt hwl egi garast hogi Mywel erte vgi taplalta Magat, Eo Nem latot sem hallot semy Ragadozast hozza Az partatis Eo atta volt neky melliet eowenek Mondot lenny katalin Mostis ados az arrawal [Kv; TJk III/3. 362]. *1576:* eo K. latwan Regeny peternek Igen ely Nyomorodot voltat es zegenseget, ... Rendeltenek Myg ely Minden Eztendere Az quartabol egi hordo Bort ... taplalia Magat vele [Kv; TanJk V/3. 133a]. *1605:* minden ember joszágának jövedelmecskéjéből táplálta magát [SzO VI, 14]. *1683 k.:* Az özvegy Asszonyok kik csak gusalyokkal taplallyak magokat adnak az Pastor(na)k Telar(um) ulnas nro 3 [Kraszna Sz; SzVJk 40]. *1807 k.:* Tudom hogy Felesege után Földei vadnak s mind eleitől fogva voltanak, és a Felesege Testvere Földitits mindetig Szántatta és Titt. Miko Lorintznénekis Szántat Felib(en) és ezekből taplalta magát, s ebbol gazdalkadat [Asz; Borb. II. Fűlep Mihálly (49) ns vall.].

4. vminek a működéséhez, fenntartásához szükséges pénzt biztosítja; a finanța. a susține cu bani ceva; finanzie-

ren. *1589 k.:* Thudom hogy az Malom szwksegett es Jeouedelmet mikor be veottek az birak polgarok mind penzrul penzre zamot attak es abbol taplaltak az varosnak mikor valami zwksege volt vagj zallo, vagy penigh feiedelmehez kellet mennj mind abbul keolteottek az zegenysegett abbul nem bantottak [Szu; UszT].

5. éltet; a ţine în viaţă; am Leben erhalten. *1679:* táplál még is az én Istenemnek az a jóvolta s kegyelme, a melynek általa rabságomtúl megszabadított, hogy továbbá is kegyelméből ki nem vet, hanem jó módot talál dolgaim megorvoslásában, kiben tovább is reménlek [TML VIII, 560 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

6. kb. izgat; a întărîta; stimulieren, irritieren. *1757:* kŏzŏttek[a] egy Geréb nevŭ Csapodar N(eme)s ember vagyon ... ez táplálja ŏket valami egy más opiniokkal, hogy enyi s amanyi száz esztendeje hogy elfoglaltatott a Győrgyfalviaktol [Kendilóna SzD; TL. Perlaki András Teleki Adámhoz. — [a]A rettegiek között].

táplálás 1. gyámolítás, segítés; protejare; Unterstützung. *1507:* Ezt <az> testame<n>tomot en Eletembe egessegembe Jrtam az en germekymnek meg maradassokra es taplalassokra az en keze<mel> hog ez mellett myndenyk meg maradyon, es ezt fel ne <bonc>yak [NyIrK VI, 187 Cheh István végr.]. *1566:* felseged ... oly deputatio lewelet meltoltassek adnya hogy ne kezeryttetnenek az felseged hywey eztendewnkent te felsegedet bantany, hanem az dezmak administratori es be zolgaltatoy mostanyak es jewendewbe leyendewk az te felseged kegyelmes deputatio levelere adnak meg eztendewnkent azt a summat az oskola mestereknek fyzetesekre es az zegen tanuloknak taplalasara kykbewl az ur Istennek anya zent egyhaza epewltethetnek [SzO II, 207 ogy-i végzés]. *1610:* en megh tekintuen az en vramnak Zeouerdi Gaspar Mihalynak ... aruasagomba(n) valo io gonduiseleset, taplalasat, es miuelhogy mostani nyaualiambannis, Nekem teob giamolom, iste(n) utha(n) eo kglmeuel Ninchie(n), En az en Jouaymat, es minden Jozagimat ... Hagiom es adom ... Gaspar Mihaly vramnak [Balavásár KK; Ks 19. III. 22]. *1626:* azt az hazatis en az Vrammal chenaltam, aztis az eroksegembely igassagomotis mindeneket az en attjamfianak Chutak mihaljnak hagjom eltetesiert taplalasaert riam uolo gond viselesiert [Jakabfva Cs; BCs]. *1695:* Nehai Hajdu Győrgy Ur(am) ŏzvegye Balog Judit, Urának sok rendbeli adossagai miatt gyámoltalanságra jutván ... meg tekintvén gyamoltalan el fogyatkozot öregségét irgalmason igy rendelte, hogy eleteig ... minden Cantoronkent adassék taplalasara négy negy veka buza és pénz egy egy forint [Kv; SRE 27]. *1700/1716:* Ingo jovokban penig facultat(na)k hogy el adhassák magok taplálás vagy jovak(na)k conserválására nezve [Kibéd MT; MMatr. 192]. *1807 k.:* Igen kevés Földet adatt a Néhai Attya az Esketőnek maga Felesége taplalasara ugy hogy abbol el nem élhetet volna hanem nagyobbára a Felesége után valo rész portiobol taplalodat [Sinfva TA; Borb. II Székelly Péter (39) ns vall.].

Szk: *élet ~a. 1566:* hazunknak es iletünknek taplalasara lehetnink elegek az Felsíged kegelmes engedelmiből [SzO II, 186]. *1671:* Isten itiletiből e' veszedelmes idŏkben sokhellyek el pusztultanak és ellenség miá kik meg-maradtanak-is, lako hellyekben nem lakhattanak, hanem kénszerittettek magok életek táplálására olly hellyekre menni, az hol magokat táplálhatták, mostan már sokak elébbi fészkekre akarván redealni ŏrŏkŏs Urokhoz [CC 59]. *1766/1800:* beteg ágyban lévén ... a' Feleségemis régtól fogva tsak nem éppen világtalan, ugy hogy Mind ketten utolso gyermekségre jután, magunk életünk táplálására éppen elégtelenek vagyunk [Harasztkerék MT; Told. 30].

2. élelemmel, táplálékkal való rendszeres ellátás; hrănire; Ernährung, Nährung. *1625:* Ferfiu es Aszonyember kŏntős. Az mi ferfiu keonteos wolt, azokat az relicta, hogy el ne weszenek maga és gyermeki taplalasaert el atta [Kv; RDL I. 126]. *1683 k.:* az Pástor jövedelmecskejenek része ... (a) Fa hordas es marhacskaianak táplálására valo szena adas [Szilágycseh; SzVJk 123]. *1698:* Magok táplálásokra tudom hogy Daczo Győrgyné Aszonyom is adott Buzát nékiek, de menyiré valot — s — meg értéké vélle nem tudom [Gyulatelke K; Ks Jonás Balogh (50) jb vall.]. *1755:* Csős Tőrők buza ... aprobb el hitvankodot rideg sertések táplálásokra égész Tavaszi kikeletig az Darabontok által kŏlt el 40 köböl 3 véka [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.]. *1757:* Majorság táplálására valo Utsú [Budatelek K; LLt Fasc. 129]. *1782/1799:* (A jobbágy-bányászok) annyira el romolnak hogy a munkára nem elégsegesek, nem lévén illendőképpen tehetségek illendŏ táplálásokra [Torockó; TLev. 5/16. Transm. 358].

táplálgat etetget; a hrăni; ernähren. *1717:* A' Rideg Sertéseket árpával kel taplalgattnom mert egyéb nincsen [Méhes TA; ApLt 2 Makai Mihály Apor Péterhez]. *1771:* az mult Esztendőben az Batrinai Lakosaknak szénabeli kostyak el fogyván, az Marháyakat Tavaszra kelve fa rŭgyivel táplálgatták [Redulesty H; Ks 93. XIX. 6].

táplálhat 1. élelemmel/táplálékkal rendszeresen elláthat, megélhetését biztosíthatja; a putea hrăni, a putea asigura mijloacele necesare traiului; jd darf/kann mit Ernährung jdn erhalten. *1592:* azal sem elegödwen nagy rwtton szydalmoza ... Egy wegh partattes wetotte(m) wala kywel eletömeot es ket arwa germeokeomot taplalhasa(m) wgyan az tayban azttes el wagdala [UszT]. *1595:* vöttem fŭ szerzamot, miert hogy mindennap kelletet ... igy az gonduiselö embernel szaporaban meg marad, és job modgyaúal szükseget az varosnak taplalhattya: hogy nem mint az hertele(n) valo teressel [Kv; Szám. 6/XVIIa. 14 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1623:* Az fogarasy majorban continue ad minus legyen 1000 tiuk lud egy nehany zaz, Komanan azerent, Porumbakon azerent, seött Betlenben Voylannis egy egy mayorsagot czienaltasson az holott az jozagboll adando tiukott tartassa s azon kiuulis eresztessen tiuk lud majorsagott beöueön hogy Feyer Varatt taplalhassa tiukall luddallis [BGU 121]. *1671:* Isten itiletiből e' veszedelmes idŏkben sokhellyek el pusztultanak és ellenség miá kik meg-maradtanak-is, lako hellyekben nem lakhattanak, hanem kénszerittettek magok életek táplálására olly hellyekre menni, az hol magokat táplálhatták, mostan már sokak elébbi fészkekre akarván redealni ŏrŏkŏs Urokhoz [CC 59]. *1772:* belőllek maga állapottja szerént tisztességesen maga Házát tarthatta és táplálhatta volna? [Hr]. *1777:* Nánási János eŏ kegylme az elŏtt két Esztendőkkel a Sz Isten Itéletiből Vono marháibol ki fogyván az Dŏg általol, kéntelenitetett Interesre mástol pénzt leválni, és Jármos ökrőkőt vélle szerezni a mellyel magát házát táplálhassa ... melly pinzért most meg szoritattván nem volt honnan le tégye, hanem kéntelenitetett egy szánto fŏldből az Nánási fiakkal fel fogott Puszta Sessioját zálagban adni [Mezőbánd MT; MbK X. 49].

2. *~ja magát* eltarthatja magát; a se putea întreţine; jd ist imstande sich zu erhalten. *1590 k.:* Iyeli es napali Tereh vi-

seliseonket Adonkat be tellyesithetneok, magunkat taplalhatnok [Dés; DLt 541]. *1597:* Sofalui Janos felesegéuel Anna Azzonnial Eggiwth megh gondoluan hog ven es el Eseth Emberek semmi teörüeni zeörent walo kereseök Nem leúen, az korondj Eöreöksegeöketh ... Mindzentj Benedeknek adak, kiuel taplalhatnak magokath mint Jllyen Ven Emberek [Szu.; Ks 14. XXIX. 11]. *1610:* az en niomorult aruaymat ne hadna hanem adna a' kiuel taplalhatna(m) magamat es apro aruaymat [Tövis AF; BálLt 62]. *1653:* Azok nem magyarországi hajduk voltanak, hanem ott a tartománybéli szegény jobbágyból állottak, azok verték volt öszsze magokat, hogy óhassák szegények és táplálhassák a nagy veszedelem között és drágaságban magokat [ETA I, 79 NSz].

3. éltethet; a putea ţine în viaţă; (es ist möglich) am Leben (zu) erhalten. *1847:* Halált nyújtana-e nékem, amikor tőle életet kérek, mi pedig az ő dicsőségére ilyen édes reménységgel táplálhatja az én lelkemet a magárahagyott okosság, de valjon nem csalatkozik-é meg? [VKp 163 Varga Katalin kezével].

tápláló I. *mn* szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktionen: *vminek ~ dajkája* vminek pártfogó híve; ocrotitor, protector; Unterstützer. *1759:* Azután ment volt férjhez Teleki József úrhoz, de attól nem maradott gyermeke. Az Isten anyaszentegyházának nagy tápláló dajkája vala szegény, felette igen gyönyörködött a könyveknek kinyomtattatásában s az könyvekben [RettE 85].

II. *fn* **1.** etető; persoană care asigură hrană/mîncare pentru cineva; Ernährer. *1847:* A 9. és 10. kérdőpontok oda voltak intézve, hogy Varga Katának az elősorolt bűntényekbeni cimborái, bűntársai világosságra jöjjenek, jelesen pedig, hogy kik voltak az ő azon helységekbe vezetői, ottan táplálói, pénzfelhajtói ... segítői ... hogy a vádlott elfogattatása végett kiadott rendeletek ne sikerüljenek [VKp 297].

2. táptalaj, növelő; stimulator; Nährboden, Stimulierer. *1710 k.:* egy szép személyre való nézésem ritkán volt gonosz indulat nélkül, isteni szolgálatomnak, imádságomnak, templomban, akárhol eszét vesztette, olvasásomban s tanulásomban is sok akadályt tett a bujaság, melynek is táplálója a vérnek bősége és a testből kiigyekezése, mely is ha akármint osztán elmehetett, minden tisztátalan gondolatok és kísértetek eltávoztak egyszersmind véle [BÖn. 506–7].

táplálódik 1. vki eltartódik; a se hrăni; (jd wird) ernährt. *1807 k.:* Igen kevés Földet adatt a Néhai Attya az Esketőnek maga Felesége taplalasara ugy hogy abbol el nem élhetet volna hanem nagyobbára a Felesége után valo rész portiobol taplalodat [Sinfva TA; Borb. II Székelly Péter (39) ns vall.] | Nem tudam hogy az Eskettetőnek ... adtak volna Szánto Foldeket vagy egyéb gyermeke Felesége taplalására valokat, hanem a Felesége Jovaibol taplálodat nagyobbára [uo.; i.h. II Gombasi Péter (26) ns vall.] | Nehai Székelly Mihálly Uramtol ... hallattam ... amellett tudam hogy feliben is Szántat Földeket ... s ebbol taplalodat maga Felesege s Gyermeke, a mind (!) vallám mind addig külőn kenyeren volt mig Szűlei mind meg halálaztak [uo.; i.h. II Fülep Mihály (49) ns vall.].

2. eszik; a mînca; essen. *1765:* Mind ezen szemelyekről tudjuk hogy tsak nem éhel halásra jutott emberek voltak, de addig tserélték addagalták (!), majd egy, majd más szőrű Lovaikat, hogy már tsak alkalmasint táplálodnak [Fintoág K; Ks 113 Vegyes ir.].

táplálóerő táperő, kalória; putere nutritivă; Nährkraft. *1815:* nintsen egy plántánk-is, mely a' gabona szűkit és nem létét, mind táplálo erejére, mind mivelésére nézve, sűkeresebben ki potolna mint a' Krumpi [Kováts Sámuel, Utasítás a Krumpi termesztésére (nyomt.)]. *1823–1830:* Legolcsóbb vacsora volt az hering nevű kiszárasztott tengeri kis hal, ezt egy Marien garason, öt pénzen vettük, ecetet öntöttünk reá, s megettük, kevés táplálóerő volt benne, inkább nyalánkságnak való [FogE 229].

tápláltat eltartat; a dispune să fie hrănit/alimentat; sich ernähren lassen. *1576:* Egy zegeny Azzony vagion Hydelwe Steppen otthnek kyt az gwtta meg wteot volt, eo K. Byro vra(m) adaszon az quartabol ket keobel Bwzat Neky zegitsegwl, Azon kywlis ha hwl oly zegeny zwkelkedeo lakos zegeniek vadnak, Az quarta Ieowedelmebeol Taplaltassa eo k. Byro vram zegenieket Illen zwk Ideoben [Kv; TanJk V/3. 133a]. *1659:* Meg emlekezzék ... arrol Quartas Ur(am) hogy a' minemű jok kezében deveniálnak, azok az Ecclesia promotioyara tartoznak, melyből az Ecclesianak közönségesen Szolgai szoktanak táplaltani, e vegre hogy az Istennek gyülekezete nevekedest vehessen, s nem penig fogyatkozást szenvedgyen [Kv; SRE 33].

tápláltatás etetés, élelemmel való elláttatás; asigurarea hranei pentru cineva; ernähren. *1662:* Ők[a] azért nagy titkon nekikészülvén, a Vaskapu útján ki Tömösvárra szöktek vala, s onnan a portára felvitetvén ... véghezvitték vala, hogy az Jedikulában, héttoronybéli fogságban tétetvén, egész holtáig ott tartatnék, praebendája adatván mindazáltal naponként való tápláltatására [SKr 147. — [a]Székely Mózes és elégedetlenkedő társai]. *1752:* Gróff Bánffi Kata hagyván Testamentumában a Kolosvári Reformata, vagy vulgo Calviniána Confession lévö Szegények tápláltatásokra ... 200 Magyar Forint Capitalist, mellyek a tőbb Pium Legatumokkal edgyszersmínd ki fizetődtek [Kv; KvRLt VII. 22]. *1771:* szoktak ... az magak erdejekből az ketskéjek, vagy egyéb Marhájak szűkségére s tápláltatására fákat vagdalni ollyankor, mikor az szénájak és szalmájak el fogy s az le vágatt fáknak rűgyivel éleszgetik marhájakat [Redulesty H; Ks 93. XIX. 6]. *1826:* Hogy a' patakot emberi emlékezettől fogva volt helyen kell hagyni, az nem lehet ... ezen ujj ductus által nem hogy terheltetnék a' tisztelt Grof Ur, söt az egész Gyalakuti közönséggel együtt megbecsülhetetlen haszna leszsz benne, mert sem allodiaturáját ... nem nyomja el tőbbet, sem pedig az ökör tilalmast nem iszapolja el s mind több, mind a' marhák tápláltatására egésségesebb, tisztább füvet fog teremni a' hely [Msz; GyL].

tápláltatik 1. élelemmel elláttatik, eltartatik; a fi hrănit/întreţinut; ernährt. *1579:* ertettek eo kegmek ... Az vrunk eo Naga paranchiolattyat Az Bor megh tartoztatas felől ... talalyak megh vrunkat Aggyak eleybe ... mely igen nagy insegbe, es zwkelkedesbe volt az zegenyseg mostanis mely sok zwksege vagio(n) e kewes borochkara kynek az hire nagiob, hogy sem mint Az Summaia Mert ebbòl kel Az zegensegnek minde(n) zwkseget megh zerzeny, mind buzabol, mindenbol, melnek most Az arra neoten newekedigh, Mas az hogy Magyar orzagbol taplaltatunk buzabol es gabonabol, ky nylwa(n) megh zwnyk ha az bor ky vitelt el tilttyak [Kv; TanJk V/3. 203b]. *1589/XVII. sz. eleje:* Ha ki az Mesterek keőzwl, kiualtkeppen valo esetek miatt, ugi mint: Nehez Vensegh, nagy szegenisegh ... es egięb hason-

lo niomorusagh miat, megh niomoroszik, keresztieni kegies indulatbol taplaltassanak; segittessenek az Ceh iõuedelme altal [Kv; KőmCArt. 25]. *1673:* A Bárány-gyapjat pedig a' mi illeti, az el-adattatot, mellyböl az örizö pakulárok, étellel, és ruházattal tápláltattanak [Hurm. XV/II, 1359a Rucări porkolábok és vámosok Brassóhoz]. *1811:* Oh bizony okosok vóltak a' Pogányok, És okos vólt nékik ama találmányok, Mely szerént a' boldog Lelkeknek számára Égy helyet gondoltak zöld fás Kert formára, Melynek élö-fái mindég zöldellettek, Mindég virágoztak 's gyümölcsöt termettek ... 'S inyet tsiklandozó jó izü terméssel Reméltek, hogy fog az Igaz tápláltatni Hólta után [ÁrÉ 127–8].

2. vmilyen érzéssel tápláltatik; a fi nutrit cu anumite sentimente; mit Gefühle ernähren. **Szk:** *bizodalom által ~.* *1748:* reménllyük a' Mlgos igazgató Tanátsis böltsön által látván, méltó bizadalom által tápláltatunk, hogy ... szükséges rendelésit meg tészi [Déva; Ks 73. VII. 14] ✳ *reménységgel ~.* *1679:* már esztendőtől fogva az magyarok azzal az reménséggel tápláltattak, hogy az fejedelem ... őket megbékéltetni tentálja [TML VIII, 531 Sárosi János Teleki Mihályhoz].

3. növeltetik; a fi alimentat; ernährt. *1662:* Az délfelől való kapun[a] kijővén és egy rakott töltött úton jól elömenvén, jobb kéz felől egy forrásra érni vala ... mely a föld alatt a kertbéli középső kő víztartó vállóbul tápláltatik vala [SKr 264. — [a]A csehországi Lichtenstein herceg kastélyának kapuján].

tapló 1. *átv* is tűzgyújtásra használt gombaféle; iască; Feuerschwamm, Zündschwamm. *1581:* Mint hogy eó kegmek faradoznak varasswl, az fwstolgó taplot megh oltany, keryk eó kegmet, Biro vramat is hogy az kozonseges bekesseget gondolwan legien kegies Indulattal minde(n) dologba, es az haborunak le zallitassaba ne chyak ellent ne tarchio(n) de vgia(n) segichyseggelis legie(n) annak megh letebe ... hog' ez dolog towab ne serpallio(n), es elób ne gywkerezzek [Kv; TanJk V/3. 240b]. *1648:* kovat, taplot probaltatot, hogj fel wgiekezet hazat giujtani [HSzj *tapló* al.]. *1667:* Szakalas sárkányában valo taplo egy tonnával [Fog.; UF II, 339]. *1745:* az J. ... minekutánna à sententia execu(ti)oban ment, és órra el vágattatott, kertek alatt ... lappangott ... sok helyeken fenyegetődzött mellj fenyegetődzésére, uijabban incaptivaltatván feles tapló is találtatott nálla, az honnat bizonjoson concludalom, hogj órra el vágatását égetéssel, gyujtogatassal kivánta meg boszszullani [Torda; TJkT II. 95]. *1820:* Úgy tapasztaljuk, hogy az irigység ujra taplot kiván gyujtani ellenünk [M.zsombor K; Somb. II Sigmond Farkas kezével]. *1823–1830:* Dohány, tapló és kova 30 xr. [FogE 259].

Hn. *1758:* A taplo Szélb(en) egj darab irtás (sz) [Egerespatak Sz; EHA].

2. tenyészhelye/melegágya vminek; focar, loc murdar; Brennpunkt. *1718:* Pestis alkalmatosságával ... Szükség praeservatiora nézve gondot viselni, az imit amót Bóltocskákban, és kunnyokban (!) Sordidè magokot viselő, és Lako Emberekre, kiket is vagj tisztaságra kenszeriteni, vagj onnan ki Szállittani Szükséges, mivel experientia mutattya; hogj az afféle Szemetes lyukak taploi es Fomentuma az afféle nyavalyáknak [KvLt I/225. gub.].

taplocai a Taploca (Cs) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Taploca/Topliţa-Ciuc; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Taploca: **1.** Taplocáról származó; care este originar din Taploca; aus Taploca stammend | Taplocán lakó; din/care locuieşte în Taploca; in Taploca wohnend/wohnhaft. *1752:* Taploczai Csedő Thamás Deák mostan Sz. Péter Megyéje Cántora [Cssz; Ks 65. 44. 13]. *1789:* Csíktaplocai Csedő Ignác pretendálja a csíktaplocai határban: Bál Bács nevű örökös szénafühelyének közötte orotást kezde taplocai Lajos Miklós, minden ok nélkül [Taploca Cs; RSzF 138].

2. Taplocán működő; din Taploca; in Taploca wohnhaft/tätig. *1789:* ebből az hamisításból nem kíván deliberatíve hozzászólani az becsületes taplocai esküttség az írt aszszonyságnak [Taploca Cs; RSzF 289].

3. Taplocához tartozó; care aparţine de Taploca; zu Taploca gehörig. **Hn.** *1677:* fel csik szeki Taploczai hatarban [Cssz; CsÁLt F. 27]. *1723:* Taploczai ut [Maroshodák MT; VGY Prekup Juón (26) jb vall.]. *1757:* a Past vagyis à Delnei és Taploczai Hatarokat meg valaszto Gyép mellett (sz) [Taploca Cs; EHA].

taplógyújtó tapló meggyújtására használt; cu care se aprinde iasca; zur Entzündung des Feuerschwammes. *1816:* Taplo gyujto szerszám ... 2 Rf [Kv; Born. IV. 41].

taplós taplóban bővelkedő; care abundă în iască; Feuerschwamm/Zunderreich. **Hn.** *1740:* A ... Taplos nevű Erdő alatt Panit felől az Somlyora járo ország uttya mellett vagjon edgj Vendég fogadoja [Egrespatak Sz; EHA]. *1839:* Taplos, Liget és a Nagy Meszes erdő az Egeres pataki Birtokos Mlgos uraságokkal közösen használódik [uo.; EHA].

taplósapka taplóból készült sapka; chipiu de iască; Schwammkappe. *1754:* Baro Radak Lőrintz Urnak ... Nyereg szerszámai. Egy arannyal varrot szederjes veriték fogo ... Egy fejer materia sellyemel varrot Sapka. Egy Taplo Sapka, és egy viseltes bagaria formatring [Nsz; Told. 19].

taplóvas gyújtóvas; amnar; Feuer/Wetzstahl. *1665:* Egy hordo toplo vas 1 [Fog.; UF II, 315 ágyúk, tarackok közti fels-ban].

tapod 1. tapos; a călca; treten, stampfen. *1569:* az Nemetis ezt latwan ne(m) hogy megh segitette volna eoket de mingiarast el fútot az zeginy Magiarokat oda hattak, egy saron kellet altal mennek ot zantalan sokan tapottak egimast az sarba az Nemetek [BesztLt I. 6034 Diosy Gergely not. kezével]. *1598:* Kossa Mihali ... wallia ... latta(m) aztis mikor niakon chiapa az Posta mester zolgaia Ambrúst és lakabot, azútan vtolzor hogi ki tazitak az Posta mester zolgaiat labokkal rúgdostak tapottak harman woltak raita, Ambrus, Miklos es Ambrúsnak egi eoche azok tazigalak ki az hazbol [Kv; TJk V/1. 144]. *1640:* az Rabot el szabaditak az Azzony eö naga Darabantiat vertek tapottak az Pufogasat oda hallottuk [GyK 1 Magdalena Kovacz cons. nob. Pauli Szakmari (35) vall.]. *1641:* Az Jobagiom Geöbeöl mihalynak 2 eökrett hogi el loptak ... inen Saio kerezturol ... hogi altalment az keöz hatart egi arant biro Fellakiak fel nem ueöttek seöt el titkolni igyekeztek tapottok [Sárvár SzD; Ks I. D]. *1759:* egy darab buzajat ... több solymosi lakosoknakis lovai s kanczái el gazoltak ették es tapodtak volna [LLt Fasc. 154]. *1761:* Ferentz Lőrintz ... még ettzer a Véber Catharina elő rúhajat el lopta, és a' patakba tapatta [Szászsztiván KK; BK. Michael Ferentz (23) jb vall.]. *1768:* az D. Biro ... Tobies Szalamonnak Gyertyával

kezdette vala sütegetni a Szemeit, és Feleségit rútúl tapadni [Bukuresd H; Ks 113. Vegyes ir.]. *1773:* a ... Katona pofozni, és a mellyemet tapodni kezdette [Déva; Ks 111 Vegyes ir.]. *1783:* Nanya Makavej ... az ottan uton jarokat erőssen huza vonya ráfogvan hogy a gabõnájàt tapodgyák [Faragó K; GyL. Pavela Tomi (50) zs vall.]. *1794:* a Leményi embert az utzán ... a fõldre levervén, Csismájával Testit tapatta [Létka SzD; TSb 5]. *1813:* az Exponens Aszszonyt õis meg fogá s vagy két versen jol a' Földhőz veré tapodta, pofozta, ütőtte dõngõlte patyalta [Dés; DLt 162]. *1841:* Petele ... Gyalagassai Havat tapattak a Lábokon [Born. G. XXIVb].

Szk: *sárba ~. 1737:* (Az alperes) az uttza közepin égy szegény îdegen embert minden igaz és mélto ok kivűl meg támadván a fõldre le vert, a sarban tapodatt [Torda; TJkT I. 140].

2. *átv* sért, bánt; a călca în picioare; beleidigen, verletzen. *1710:* Elég nagy kárára esék ... az egész Erdélyországának annak az embernek a halála[a] mert neki egyedül mind a császári udvarban nagy hitele, tekintete, mind a németek előtt becsülete, authoritása vala ... de azólta bizony olyak vagyunk, mint a pásztor nélkül való juhok, vagy mint az utcán való sár, akinek kell is, akinek nem kell is, szabadon tapod bennünket [CsH 414–5. — [a]Bánffy György gubernátornak]. *1847:* Jogot, törvény önkénye szerént tapodott, sőt ami legtöbb, a nyomorult lakosokat hamis biztatásai által oda juttatta, ahonnan õket egy kemény erőszakon kívül semmi többé kellő állásokra vissza nem vezetheti [VKp 202].

Szk: *láb alá ~. 1670:* olyan volt az magyarok dolga eleitől fogva, de ugyan az Isten az maga dicsőségit el nem hagyta, tovább is azt láb alá nem hagyja tapodni [TML V, 115–6 Teleki Mihály Ispán Ferenchez] | Petróczi dolgát én, Uram, bizony nem jelentem senkinek; mint kell penig bõcsülni, én bizony azt sem tudom; egy privatus úr volt; magunk, hazánk bõcsületit sem kell láb alá tapodni [TML V, 389 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

Vö. a *tapos, tapot* címszókkal.

tapodás, tapotás 1. *átv* is taposás; călcare; Treten. *1570:* Seuerinus Brozer Azt vallya ... az Inas ... egy kor hogy az zeoleobe Ment volna latot tapodast zellel [Kv; TJk III/2. 108]. *1595:* Az Zenafü és Zenaiarol penig ezt mondhatom ... Apahida felöl: Egy nehany rendbelj Sereg nep lakot raitta: En magam oluastam 16. kaljbat: az mellyet mint egy Taborj hellyen czjnaltak volt az Christoph deak szolgaj és hada nepe: Melyek nagy tapotast es nyomast czelekettek vala [Kv; Szám. 6/XVIIa. 274 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1737:* jõjjõnek ki és lássák meg az helljet az vért ugy az hobeli tapodást, akit tettek [Fejér m.; Ks 67. 46. 21]. *1752:* azon kő mellett érék Határ Halmotis mely a' sok szantás, és tapodás miá lenyomult [Szépkenyerűsztmárton SzD; Ks 39. XXIII. 3. 64]. *1841:* a' Szamos vize follyama mellett lévő kaszállo hellyeiben a' fát szállitto emberek tapodásai által tetemes károsìttásaok évenként okoztatván, sőtt az ìrt nagy anya gáton a' fák leszállittásaikor Bakkok 's tzövekelések altal fel állittatni szokott Sorompok által a' Gátbanis nagy romlások okoztattatván, az ebbéli meg károsittattásokot nagytságtok magok ... forditsák meg [Kv; KmULev. 2].

Szk: *sárba ~. 1740:* Mely gonosz paráznaságot subinferáló cselekedetiért bortánkoztato életéért, a' Tktes Nms Tanács ... jó, és atyai intésének Sarban tapodásáért, itéltetett, hogy a Piaczon Vásári Nap, a Pelengérb(en) Hóhér által, kemenyen, meg csapattassék, az I. Lakatos Mária, és Nms Dés Várossáról 's határárolis in perpetuum exterminâltassék [Dés; Jk 343].

2. *egy ~t se megy* egy lépést sem tesz; a nu face nici un pas; keinen Schritt machen. *1730:* az Apám mingyárást Csáki László Urhoz ment s meg kérdezte e'szerint: Uram! mit csinallyúnk? mert én bizony inkáb el bujdosom mint sem a' Teleki Urak(na)k szolgállyak; az Apám(na)k azt hagyta: Csak úlly veszteg, ne meny egy tapodást is, hanem mikor én hajtolak, csak akkor jõj [Vármező SzD; TKl Csupe Gavrila (42) jb vall.].

3. tennivaló, járnivaló; (treburi) de făcut; Aufgabe, Obliegenheit, etw zu tun. *1662:* Istennek hála én jó egészségben vagyok; tapodásom az bizony dolog, elég van, de hinném Istent, nem leszen tapodásom [TML II, 305 Teleki Mihály Veér Judithoz].

tapodott taposott; care a fost călcat (în picioare); niedertreten. **Szk:** *sárba ~. 1833:* Kükűllő Vármegyei Gálfalvi és Balástelki Joszágokat illető, a' Horák által sárba tapodott Levelek [OL Erdélyi tábla ir. Post advocatos VIII. Ugron elenchus Sikó István lev.].

tapodtat 1. tapostat; a face să fie călcat, a călca; niedertreten lassen. *1637:* Borbely Lukacznet el ütette egi iffiu legeny ... meg hogj megh rugazkodek monda(m) en hogi ihon bizony szinte(n) el ütetek az Aszont azonba(n) ugj ütette tapotata hogi ugia(n) kovaliogh vala az szegeny aszony [Mv; MvLt 291. 50b]. *1662:* Azonban az lovas seregeknek is bé a sáncra utak nyittatván, tapodtatnák, vágnák, lőnék õket [SKr 140]. *1671:* Egy kád apritot kaposztat soztunk, Selyki Pétert bellé állatván mezitláb, majd csak nem hét oraig tapodtattuk [PatN 79a]. *1710:* Mikor a patak árkához jutánk, hát ott már a sok futó had belé dőlvén lovastól, egymást tapodtatják [CsH 228]. *1740:* Mltgs Groff Kornis Sigmond Urfi ö Nga Méltóságos Requisitiojára, a' Rósa Hegj oldalából, meg engettetik ő Ngán(a)k, hogy köveket hordathasson, tali Conditione, hogj a kövekkel, haszonvévő Rétűnket ő Nga ne obruáltassa, haszontalanná ne tétesse; és a kö hordo szekerekkel, vagy szánokkal, rétünket ö Nga ne tapottassa; hanem járjan(a)k, a szokott közönseges úton [Dés; Jk 543b]. *1794:* az eő Nsgok akkori Tisztye ... meg ért Gabonámot Complex társaival hatalmasul gazoltatta tapodtotta [Ádámos KK; JHb XIX/41]. *1811:* a' képe a' Szent György Püspöknek ... Pántzélban őltözve iratik, 's Lovával Tapodtat égy Sárkányt [ÁrÉ 87]. *1832:* Anno 1832 die 8a Novembris teljes communitás hivattatván, az egész gyűlésben az a sérelem és abusus proponáltatott, hogy a vetéseket szánszándékos kicsapásokkal, marhákkal és még sertésekkel is gazoltatják, a puha földet tapodtatják, étetik, és azáltal oly károk okoztatnak, hogy annak megakadályozása elkerülhetetlen szükséges [Árkos Hsz; RSzF 154].

Szk: *sárba ~. 1778:* Dăda nevũ Seller ... a Darabontnénak kenderít szánszándékkal boszuságbol az hol még utya Sem volt járni csak Maliciából õkrit szekerit kenderire hajtotta a Sárba tapodtatta gázoltatta [Bethlen SzD; BK. szám. Márkosfalvi Szabó András tt kezével].

2. jogtipróan sértet; a face să fie lezat drepturile cuiva; Rechte verletzen, Rechtskränkung. *1847:* Jelen hó 3ról jegyzett levelét vettem, melyre válaszom a' következendőkben központosul: Hogy Komáromi Lászlóval van, 's

lessz baj ezután is azt mind ketten igen igen bölcsen tudhatták, mivel ő egy értetlen de azomban akadékoskodó ember — hanem maga mint ügyes ember ne hadja jogát senkitől tapodtatni [Csapó KK; DobLev. V/1264].

tapodtatás 1. tapostatás; călcare; Demütigung. *1662:* és hogy a sűrű kopjával való hányattatást sűrű lovas seregek tapodtatását a szeménység nem állhatva, a kitül mint lehetne közűlök, a gazra szaladozni, bujni kezdettek vala [SKr 285].

2. *átv vminek láb alá való* ~ vminek a jogsértő tiportatása; călcare în picioare; jmdm auf den Fuß treten. *1662:* Már az ezerhatszázhatvanadik esztendő következett vala, melly a felsőnél annyival inkább siralmasabb vala, hogy ... veszedelmes dolgok tüzének rakásfái a hazában nagyobb-nagyobb rakásokra neveltettek volna, ebben immár azok annyival sebesebb és veszedelmesebb lángoló tűzzel égnének meg ... evangéliumi üdvözítő vallásunknak nyilvánvaló nagy kárával s a nemesi hajdani szép szabadságnak főképpen a mi megromlott szegény hazánkban jobban-jobban lába alá való tapodtatásával [SKr 528–9].

tapodtatik letiportatik, megaláztatik; a fi umilit; niedertreten lassen. *1662:* Ahonnét a mi édes hazánknak, Magyarországnak polgártársai és népei ennyi és ilyen szörnyű bosszúság tételével és szorongatásával ... terheltetvén ... amiképpen, hogy vére hullásával szokta vala szabadságát keresni, ugyanazont ilyen szörnyűképpen megszegettetvén és földre tapodtatván, kényszeríttetett állatni és oltalmazni [SKr 102].

tapodtatott letiportatott, megaláztatott; care a fost umilit; demütigt. *1662:* Meglátá mindazáltal Isten az égből ily nagy háborúban is és megszáná a nyavalyás és földre tapodtatott keresztyénséget, és a tűzzel-lánggal gerjedező tört hüvelyébe fordítá [SKr 104].

tapogat 1. vmit ismételten megfog/meg-megfog; a pipăi/atinge uşor şi repetat; betasten, wiederholt anfassen. *1574:* Kiral Ianos azt vallia hogy Mynek eleote Nem verte volt senky ferenchet egi vasarnap híttak volt az borra teob tarsasagal egembe, Mondot ferench az chyonyat (!) tapogata volt hogy Mirige volna [Kv; TJk III/3. 386b]. *1582:* Bathory Ianos Keomywes Imreh legenye ... vallia ... Egkor azert Nappal vala es ott az Agban Keomywes Georgineuel eg Legeny fekzik vala, tapogatam az Gallerat es teolceres vincze vala vg itilem, mert vgian Zallast(is) tart vala ot ... Jttas vala penigh az Legeny [Kv; TJk IV/1. 62]. *1597:* Bagiony Pether Biro vram zolgaya ... wallia ... Azon eyel penigh az felesege mellet halt wolt veres Pal, mas nap az felesege monda hogi ingie(n) se(m) erzette mikoron az vra fel keolt wolt melleolle hane(m) chiak azon veotte ezebe hogi tapogatta az agiat s ne(m) talalta ot [Kv; TJk VI/1. 82]. *1774:* meg álván ... 'a szekér, én 'a kezeimmel tapogattam Lajtorják kőzőtt bé dugván kezemet, azonnal 'a nagyobbik Ládát láttam, tovább tapogatozván kissebb Ládátis érzettem [O.zsákod KK; GyL Vall. 196].

Sz. *1662:* Elhallgatjuk, e vérszopó lélek másutt mit cselekedjék; nékünk magyaroknak ahol fáj, ott tapogatjuk [SKr 99].

2. fogdos, tapintgat; a pipăi/mîngîia atingînd uşor şi repetat; betasten, wiederholt anfassen, ab/befingern. *1582:* Albert deak ... vallia Hallottam az Kalma(n) vram vincze-lereteól hog, latta volna mykor tapogatta volna Nireo Kalman az zolgalo leanyat Luczat [Kv; TJk IV/1. 49]. *1631:* akkor ejel ... ot halank mind egi mas szeltibe(n) ez az Szalontaj Gergely tul feküt Uramon, eczer czodalom ki kezeben az Czeczem mert elsőben azt tudam, hogy uram tapogattia megh ugia(n) sokaig hagjam ot az kezet egjkor eszembe veöm, s hat Szalontaj Gergely altal niult Uramon, eö fogdossa az Czeczemett [Mv; MvLt 291. 237b]. *1799:* Juczit nem köszöntetted, nagyon controversálja, mivel betegségedet hallván, azoltal fekete rokalyát visel, most pedig nagy a fara, miólta nem tapogattad [Bodok Hsz; DanielAd. 275]. *1826:* le feküvén el aludtam, kevés idő vártatva álmasan érzem, hogy valaki Testemnek tilalmas részét tapagattya, ebbe(n) fel ebredvén sikoltva azt kérdeztem, ki van itt [Déva; Ks 116 Vegyes ir. Ballo Borbára Asszonyom vall.].

3. tapogatózik; a dibui; herumtasten. *1592:* Takach Mihali ... vallia: Mikor valami madzaggal halazni akarnanak eginihaianian (!) menni, Iuta oda Marton az megh holt Inas ... Mikor oda mentwnk az Zamos melle es megh hantuk volna az mazlagot, menek altal az Apahidj gaton az tulso partra, tekinte(m) hat eois egi fat veot kezebe, es azzal tapogatua jw altal az Zamoson, valtigh kialtam neki hogi ne Jwieon altal azon modon, de vgian el jeoue ... chak az kialtast hallam, tahat jmmar az viz el be vitte [Kv; TJk V/1. 272]. *1710 k.:* Elbocsátotta az embereket az Isten, hogy tapogatva, mint a setétben járó emberek, keressék az Istent [BÖn. 429].

4. óvatosan, előrelátóan bánik vmivel; a tatona ceva; mit jmdm vorsichtig umgehen. *1662:* Az mi az asszonyom levelének continentiáját illeti, látom s bizony Uram, nem kétlem, mert akármikor, ha jót hallottam is felőlünk, nem egyébnek gondoltam, hanem hogy vízre akarnak vinni s azért kell nekünk is tapogatva és okoskodva az dologgal bánnunk [TML II, 393 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

5. érintget, puhatolózgat; a sonda/tatona; erforschen. *1678:* Asszonyunknak irott Sárosi uramnak levelét láttam, alkalmasint tapogatja az dolgot, közelítette is azon conceptust az Keczer uramék követsége is, úgy gondolnám [TML VIII, 273 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

6. tapasztgat; a murui/lipi (cu lut); lehmen. *1631:* mikor epitettek Halom Kata az Uraual ... az hazat ... az felesegenek ... mondotta ... mi magunkis penigh neha mikor hozza erkezünk tapogassuk ugj mond, latam aztis hogi eő magais ... tapogatta mint ollia(n) szegeny ember [Mv; MvLt 291. 59a]. *1709:* Tapogattak és készítettek egy puszta házat Küs-Madán és éczakára belémentem [SzZs 759].

tapogatás 1. fogdosás; tapintgatás; pipăire, pipăială; Betastung, wiederholte Abfassung. *1700:* (Látta az asszonynak) maga szolgájával a' Czinteremben a' borza bokorba(n) edgyütt fekvéseket és fel kelésőket és sokszori jádczodozasokat, csokolodásokat szemtelen paráznaságra mutato egy más testének fogdosását tapogatását [SzJk 329–30].

2. tapasztás; muruire, lipire (cu lut); Verputz. *1587:* Hozattattam ket zeker agiagot tapogatasnak valot poljwa hozastol niomastol fiszettem –/24 [Kv; Szám. 3/XXX. 33 Seres István sp kezével]. *1643:* ha mi Epites penigh az hazon keuantatik ... minden illendeo terheviseleset egj arant visellyek, kiueuen az mely hazban auagj szobaban laknak, annak belseo tapogatasara, kemencze es ablak csynaltatasara, es azon küülis azmi beleol keuantatik az szobakban, kiki maga visellyen arra gondot es vgj csynaltassa az mint sze-

reti [Kv; RDL I. 131]. *1754:* az Hazoczka alá Nagy Gyorgy ... gerendaczkakat vonagatot pitvarat maga tsinalta Tapogatassal s fedellel [Dés; Hr 5/27].

tapogatódzik, tapogatózik 1. tapogatva keresgél; a dibui; tappen, nach etw tasten. *1774:* meg álván ... 'a szekér, én 'a kezeimmel tapogattam Lajtorják kőzőtt bé dugván kezemet, azonnal a' nagyobbik Ládát láttam, tovább tapogatozván kissebb Ládátis érzettem [O.zsákod KK; GyL Vall. 196]. *1795:* a' Szekerében tapogatozot ... azt felelte: hogy az Kerékröl valami Vakarékot akarna venni pipájának meg gyujtására [Déva; Ks 114. 404 Vegyes ir.].

2. vmivel tapogatva tájékozódik; a dibui; sich tastend orientieren. *1823:* minthogy sötét volt elé vettem a Vas villát 's aval tapagatodzattam [Dés; DLt].

3. óvatosan tudakozódik, puhatolózik; a face tatonări/încercări prudente (în mai multe direcţii) pentru a cunoaşte o situaţie; nachforschen. *1744:* Azt is halottam hogy az őszszel Fülőp Feketelakon járt volna és ot kĭ seggi körül járt és topogatozot nem tudom [Gyeke K; Ks].

tapogattatás fogdosás; pipăire, pipăială; Betastung. *1739:* Néhai Kibédi Márton özvegye Fogarasi Mária Asz(szo)ny ... Leányi közzül egjgjiknek-is, a paráznaságra utat nem mutatott; sőt paráznaságokb(an) semmit nem tud, fajtalan csókolódásokat, tapogattatasokat, tilalmas hejenis nem látta, nem approbálta [Dés; Jk 302a].

tápolgatja magát fenntartja magát; a se întreţine, a-şi asigura mijloacele necesare traiului; sich erhalten. *1629:* fel kezeuel varrogatot valami durva varrasokat az Annya Keomies Palnak s aval tapolgatta magat es az mit az sok jambor adot nekie, miuel nem volt ugjan kűldus de fel kűldus volt, tudom oztan hogy műre alla s az mű utan veue oztan magat elé | eo nem szorult volna arra, mindennapi keze munkajawal tapolgatta magát [Kv; TJk VII/3. 32, 34].

tapos topog; a tropăi; trappeln, tappen. *1896:* És Zsuzsika itt tapos mellettem, s ő boldog volna ha tudná, hogy írok neked [PLev. 177 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Vö. a *tapod, tapot* címszókkal.

tapot 1. toporzékol; a bate din picioare; stampfen. *1593:* Peterdi Jstuan, Jaraj, Ziluassi Jstuan iobbagia vallia ... Samuel deakne be fordula az boltba, es az legini tapotni kezde ... de az Azzoni semmire okot ne(m) adot [Kv; TJk V/1. 412].

2. tipeg-topog; a bate pasul pe loc, a tropoti; herumtrippeln, herumtrappeln. *1657:* Asztalhoz ülés előtt ötven vagy hatvan úri főasszonyok, leányok egymás kezeket fogván néha kereken s néha hosszan nyúlván ropták az oláh táncot, igen friss köntösösök, kiknek nézői voltak az férfi rendek csak, de köztök egy férfi sem volt; hanem legelől egy vén hopmester süvegvetve pálcájával tapotott, mint tőle lehetett [KemÖn. 265].

3. tapos; a călca; treten, stampfen. *1807:* melly helly az elött tsak szabad helly lévén, arra valo volt — hogy a kiss gátnak igazitására rajta Szekerekkel, Marhákkal tapotni, gátra rakni valo rástokot szántani, s otton dolgozo őkröknek legelésére, a Malom dolgára használt ... hágyván egy darab hellyet a kiss gáthoz rástnak szántani valot is [Apahida K; RLt O. 2 Jos. Farkas (47) ns provisor nyil.].

Vö. a *tapod, tapos* címszókkal.

tapotás igyekezet, törekvés; străduinţă; Bestrebung, Bemühung. *1670:* Most is, Uram, a mint eszemben veszem, a dolognak sulylya rajtam fog megfordulni. Úgy hiszem, mások csak nézni fogják az én ő nagyságok s haza dolgában való tapotásomat s nyughatatlanságomat, melyekben ... bizony alább hagyhatnék, ha szoros kötelességemről nem gondolkodnám [TML V, 375 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz].

tappog tapos; a tropăi; trappen. *1790:* Valamely maszkorás bálban meg-jelene egy Dáma, ki a' közép időn legalább-is 30. esztendővel tul tappogot [Andrád, An. II. 124–5].

taps aplauze; Beifalls klatschen. *1880:* Mikor e levelet zárom, veszem a hírt arról a kitüntetésről, mely téged érendő, Ödön, a Kisf. Társ. részéről ... A tenyerem tapsra fogom a gondolatra is, s szeretném összeütni [PLev. 83 Petelei István Jakab Ödönhöz].

tapsi szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *tánc* tapsoló tánc, táncfajta; un fel de dans; eine Art Tanz. *1760:* A táncolásban tudom az én értemre, hogy mikor hozzáfogtak elsőbben sétáló vagyis lassú táncokat húztak, annak utána szaporább magyar táncot, emellett bundás-, tőkés-, siket-, tolvaj-, borbély-, tapsi-, egeres-, reverentiástáncokat nagy mulatsággal jártunk [RettE 100].

tápszer táplálék, eledel; aliment, hrană; Nährmittel. *1847:* Több száz marha, sertés, a' nélkül hogy útközben meghitvánkoznának, sok tápszer megkimélésével egy nap alatt eljutnak[a] oly helyre, hova különben egy hónap alatt kellett volna hajtatniok [Méhes 3. — [a]Ti. vasúton].

tar kopasz; chel, pleşuv; kahl. *1573:* Manyiky Nagy Adam, azt vallya hogy hallotta agoston Mongia volt Menynye azzonember hayat hantak ely It valaky tala(m) Tar ebagneo vagion It az vczaban [Kv; TJk III/3. 87]. *1662:* A tar papok! Ki az oka, hogy a palatinusnak választásában nem az elvégzett articulus szerint jártak el? A tar papok! [SKr 105].

Szn. *1453:* Petrus Thaar [Kv; TT 1882. 532]. *1584:* Thar Jstwa(n) | Tar Jstwan [Kv; TJk IV/1. 355, 356]. *1592:* Tar Andras [Kv; Szám. 5/I. 91]. *1614/1616:* Thar Andras [Kv; RDL I. 100]. *1639:* Tar Marton [Kv; RDL I. 116]. *1641/1642:* Tar Mihalyne, Desffalui Susanna [Mihályfva NK; JHb XXII/37. *1668:* Tar György [TML IV, 398 Paskó Kristófné Szalánczy Krisztina Teleki Mihályhoz]. *1684:* Tar Ersoknak N. Thorma Benedek p(ro) t(empore) hűtős felesegenek [SzJk 203]. *1724:* Tar János, Tar Sigmond, Tar Mihály [Asz; Borb. I] | Tar Tamás [Nsz; Borb. I]. *1735:* Tarr Szabo István [K.dic. 1735. XX. 64b]. *1758:* Tar János [uo.; i.h.]. *1774:* Tár Sámuel [Erdősztgyörgy MT; Mk]. *1791:* Taar Mihály [Várfva TA; Borb. II]. *1819/1831:* Tar Anna Hunyadi Sámuel Divortiatája [A.rákos TA; Borb. II]. *1820:* Tar István [Szind TA; Borb.]. *1831:* Tar Aron [Bágyon TA; Borb. II].

Hn. *1650:* Az Tár (!) cziere mellet az padon [Mfenes K; EHA]. *1702:* tar Lűget alat (sz) [Vadad MT; EHA]. *1744:* Tar lűget nevű hejb(en) [Nyárádsztmárton MT; EHA]. *1816:* Tar lűget alatt (sz) [Nyárádsztmárton MT; EHA].

tara az áru csomagolásának súlya; dara; Tara. *1593:* Wetettűnk saletrumott az Por Chinalashoz egj Döbröczeni

Embertöll. Ereztetlent Hatt Masatt harom fertalitt az Taraia egy Fertalj: Marad Masa 5 1/2 ... f 55 d. 25. Jttem Hatt Masa ött Nioltzad rez Ereztett, tuttunk az Tarara 1/8 Marad Masa 6 1/2 ... f 65 [Kv; Szám. 5/XXV. 3].

tarack rövid csövű tábori löveg; obuzier; Haubitze, Feldhaubitze. *1514:* firmissime committimus et mandamus, quatenus agmitis presetibus omni mora seposita duo ingenia bellica puta tharaczk et hoffyncze simul cum omnibus attinenciis et indigenciis bene prompti et dispositi, tandem tarpais, quanto plures fieri poterit ... ad nos mittere et dirigere modis omnibus debeatis Ex Deva <Szapolyai János> [MRReb. 107 I/118]. *1571:* ezen Jeowe hetfẽn az varos nepet fertalionkent egy Nap egyket Mas Nap Masikat megh latogassak kapitanokal es Tyzedekel (!) egetembe ky Mynemw kezwlwttel vagion hogy az kinek fegwere Ninchen vissellen gondot rea Azonkeppen az varosnak Trazkyait golobisit porayt lassak megh eo k. hogy legenek myndenek lo Moddal kezwletel ... hogi ha mygh haborwt az vristen reank bochat Neh talaltassunk keswletlenek lenny [Kv; TanJk V/3. 39b]. *1580:* Az mely tarbonczak, assuk, es az tarazk az Colostromba vagion fen, aztis hozatna ky eo Kegmek Biro vra(m) [Kv; i.h. V/3. 227a]. *1585:* Az Ohwarban Tanaczhy akarattyabol az kalastromba(n) czhynaltatta(m) be dezkaual az bolt haytas Eleyt az ket keö lab közöt az puska pornak tarazkoknak fyzette(m) az aczhynak Gergelnek d. 75 [Kv; Szám. 3/XXII. 74]. *1594:* Fel fonth fa olayath hozattam az Tharackok kenni f –/16 [Kv; i.h. 6/VI. 28]. *1601:* az mikor az Brassay drabantok itt(en) leczfalwa(n) walanak az Tharaczkok mellett Atta(m) az adobol egy hetre ho penzekbe f. 10/50 [Lécfva Hsz; Törzs]. *1637:* Eòregi Giólióbis Tarazhoz ualo n 23 [Ebesfva; Utl]. *1652:* Taraczkhoz valo aprob réz portőltő serpenyeo N. 6 [Görgény MT; Törzs]. *1658:* Vagio(n) haro(m) Taráczk Vagio(n) egi Siska, Egy mosar Taráczk, Vagio(n) tizen niolcz Szakallos [Kv; SzCLev.]. *1672:* (Az ellenség) el is jöve mintegy dél tájban 73 taraszkkal, sereg bontókkal, dragonyával feles kész válogatott gyaloggal, jó nehány lovassal nagy bátorsággal [TML IV, 385 Gyulafy László Teleki Mihályhoz]. *1704:* Die 25 Augusti. Új hír, triumfusi hír. Nagy vendégeskedést indít a commendáns, sok lövöldözéseket követvén taracskokkal, szakál<l>asokkal mind a maga szállása előtt a piacon, mind a bástyákban ... a Kispiacon tarackkal lőttek, midőn a templomban misét szolgáltattak [Kv; KvE 294 SzF]. *1710:* Sok kárt is tett azzal a németekben, mert az ágyúkot, torockokot azzal tölteté s a németekre úgy sütögettette, a várban levő házakról a sendelyt mind leverette, s megnyúzott marhák bőreivel mind bevonatta az épületeket [CsH 399]. *1736:* ha ... az leány atyjainak az várában[a] álgyuk, taraczkok vagy szakállasok voltanak, az nász népe eleiben[b] erősen lőttenek; az nász népe is mindenféle muzsikával, valamennyi kitölt s illett, annyival ment [MetTr 381. — [a]A menyasszonyos ház urának várában. [b]A vőlegény násznépe tiszteletére].

Szk: *apró ~. 1595:* 9. Jüly Kerekes Balint Wrúnk o fge kerekese hozot Somlyobol hadj szerszamot mellyet Thordara vittettünk Az Algyúkat vittek ... Jt(em). ... 2. Apro Taraszkot [Kv; Szám. 6/XVIIa. 80 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1662:* Az hidas tó felé való részt hátunk megé hagytuk, a seregeket úgy rendelém, hogy háromfelől való defensió lehetne, negyedfelől a víz secundálván bennünket, négy apró tarackot a négy szegeletben, a kevés gyalogságot, a székely puskást, lovast sánchelyen felül, ahová mind juthatott, állítván; azon belől a lovas hadakat, az híd és víz kedvéért pedig illyen igen nagy helyet kellett vala befoglalnom, kit sokszor bántam is [SKr 377] ✳ *három fontos ~. 1667:* Az Porkolábok kapu felett valo házok hijján vagyon egy három fontos taraczk, ágyával, tengelyivel, két vasas kerekivel és egyéb hozzá valo készseggel edgyütt [Fog.; UF II, 337] ✳ *kerekes ~. 1756:* Dévai Curia ... Bástyába ... Mozsár ágyu egy. Apro kerekes kis Toroczk 6 [Ks 92. I. 32] ✳ *másfél fontos ~. 1667:* Az Csatornás Bástyán sendely fedél alatt vagyon ... egy másfél fontos taraczk, azis minden készségivel [Fog.; UF II, 336] ✳ *öreg ~. 1595:* 9. Jüly Kerekes Balint Wrúnk o fge kerekese hozot Somlyobol hadj szerszámot mellyet Thordara vittettünk Az Algyúkat vittek ... Jt(em). 1. Örög Taraszkot, kinek mind à 4 kereke el romlot vala [Kv; Szám. 6/XVIIa. 80 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1673:* Az Tomori bastjan vagjon öreg taraczk nro. 3, jo vasas agjaival, tengeljivel, és égjeb jó keszsegekkel egjütt, melljek kozzül az elsö más fel fontos, 2-dik harmadfel fontos, 3-dik, 11 fontos [Fog.; UF II, 545] ✳ *öt fontos ~. 1637:* Onnan az kasamataban meuen, ott uagyon egy 9 fontos mosar agyu, es egy eött fontos taraczk; vasas agyajual, vasatlan kerekejuel es vasas tengelyejuel [Fog.; UF I, 396].

Vö. a *forgótarack, sebestarack* címszavakkal.

tarackállás taracktartó hely; loc amenajat pentru obuziere; Platz für Haubitzen, Haubitzhalter. *1652:* Ezen ház felet vagyon egy Taraczk állásnak csinált nëgy kö laboko(n) állo Filegoria, erős fa es vas kötesekkel uj eppület, es io uj sendelyezes alat [Görgény MT; Törzs.].

tarackcsináló tarackkészítő/gyártó; care fabrică obuziere; Haubitzer. *1616:* Szabó Ferencz uramat az czéh[a] akaratjából küldtük Brassóba az taraczk megcsináltatásának szegődségére. Akkoron küldtünk a taraczk csináló mesternek ... fl. 51 [Mv; EM XVIII, 399. — [a]A szabó céh].

tarackdarab obuziere; Haubitzen, Haubitzstück. *1625:* Vrunk eo felsege paranczolattja zerent vitettunk valamj Harang es Taraczk darabokat Baratkajg[a] [Kv; Szám. 16/ XXXV. 145. — [b]B].

tarackforma lövegöntőforma; tipar/model de obuziere; Haubitzer-gießschablone. *1591:* 10 Marty, Az Tarazk format vitte az Lowas legeny feyerwarra attam neky f — d 87 [Kv; Szám. 5/X. 12].

tarackgolyóbis ágyúgolyó; ghiulea; Kanonenkugel. *1573:* Hoozwazay peter boldocrol valla ezeketh Ebeden ezwnk wala, hozanak vgy be, egy Tharack Gwlyobysth ... Hoozwazay peternek felesege: valla, ezeketth hogy latta volna az gwlyobyst es aztis hallotta volna ... hogy leottek volna az varbol [Boldoc TA; Thor. XII/21]. *1594:* Ratio Instrumentorum bellicorum. Restal az varban ... Tharaczk Goliobis vagjon No. 619 [Somlyó Sz; UC 78/7. 15–6]. *1620:* Az Also Varban ... Mas rakasba Taraczk golyobis kihez Taraczk ninchien eöregh No. 41 [Kővár; Borb. II]. *1656:* dirib darab onak voltak egy Taraszk globis (!) [Kv; CartTr II, 933 Hunyadi János (35) nyil.]. *1677:* Vagyon ezen hámor házban ... tharaczk golyóbis, verő forma is no 1 [CsVh 49–50]. *1681:* Nebojsza Bástya ... Vagyo(n) ezen hoszzu boltban ... Taraczk Golyobis promisq(ue) Nro 676 [Vh; VhU 557]. *1685 e.:* Taraczk golyobis Nro 2 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 6].

Szk: *apró ~. 1620:* Az Also Varban ... Apro Taraczk golyobis No. 315 [Kővár; Borb. II]. *1652:* Öreg s — apro Taraczk golyobis N. 277 [Görgény MT; Törzs] ✳ *középszerű ~. 1637:* Rez Tarazk Jelen uagio(n) n 7 ... Eöregi Giólióbis Tarazhoz (!) ualo n 23 keozep szeorw Tarazk Gioliobis n 200. Annalis aprob jelen Tarazk Gioliobis n 328 [Ebesfva; UtI] ✳ *öreg ~ → apró ~.*

tarackgolyóbis-öntés ágyúgolyó-készítés; turnarea ghiulelelor; Kanonenkugelgießen. *1681:* Nebojsza Bástya ... Taraczk golyobis önteshez valo réz forma, vas Nyelével, (: egyik kissebb :) Nro 3 ... Taraczk golyobis öntö vas forma (: egyiknek sincsen parja, csak üszögeb(en) van ki venne :) Nro 6. Tarack golyobis öntéshez valo kö forma Par 1 [Vh; VhU 557–8].

tarackgolyóbis-öntő ágyúgolyó-készítő; pentru/folosit la turnarea ghiulelelor; Kanonenkugelgießer. *1681:* Nebojsza Bástya ... Taraczk golyobis önteshez valo réz forma, vas Nyelével, (: egyik kissebb :) Nro 3 ... Taraczk golyobis öntö vas forma (: egyiknek sincsen parja, csak üszögeb(en) van ki venne :) Nro 6. Tarack golyobis öntéshez valo kö forma Par 1 [Vh; VhU 557–8].

tarackkerék ágyúkerék; roată de obuzier; Kanonen/Geschützrad. *1625:* Az Grendeli fak meg hozatasara Csinaltatta(m) az taraczk kerekekhez ket tengelt nyutot agast es rudat fizettem Kerekes Istua(nna)k f 2 d 50 [Kv; Szám. 16/ XXXII. 10].

tarackközi '?' **Szn.** *1665:* Taraczközi uram [TML III, 495 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz].

taracklövésnyi ágyúlövésnyi távolság; distanţă de o bătaie de obuzier; einen Kanonenschuss weit. *1679:* Azok is onnét kimentek s az német az mezőn rendelt seregben állván, egy taraczk lövésnyire mentek el mellette s nem bántották egymást [TML VIII, 405–6 Teleki Mihály Bethlen Gergelyhez].

tarackocska rövid csövű tábori lövegecske; obuzier mic; Kleingeschütz. *1594:* Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium ... Az Azzoni Thar hazaban ... Egi kis tharachkochka meli az kis vre volt No. 1 [Somlyó Sz; UC 78. 7/22. 33–4]. *1620:* Az Chyath hazban Taraczkochyka No. 1 [Kővár Szt; Borb. II]. *1662:* Mindenestül való is harcra való emberem, négy vagy ötezer emberem ha lehetett ... Tarackocska négy [SKr 381]. *1664:* Rettenetes keménységgel és vehementiával vagyon az németség, az magyar fizetett katonák is egyetértvén velek. Még azt mondják, hogy míg csak az hídat egészlen megcsináltatja is az ország (mivel ezen egy üres szekér is alig mehet ki s bé, nem hogy csak egy taraczkocskát is kivihetnének rajta) az idő alatt is azon dolgokat promoveálhatja ő felsége az török előtt [TML III, 288 Stepan Ferencz Teleki Mihályhoz].

tarackos durva felületű; cu o suprafaţă dură; grob-. *1800:* A tegnapi napon a Constitutio dolgát jelentett Birákjainknak és arra Nagyságodnak tett intezesét, hogy a Futatásban a Kenyér vasnak mértéke légyen, a mostani gyülevész Kőveknek melyet a Vas kő szűksége okozza hogy a darabb Vasak az ilyen Kővekből igen taraczkasok és hajasok szoktak lenni; azért alázatoson kérjük Nagysagodat hogy a Kohoban az másalás fel ne állittassék; hanem a Verőben a Vas Szam még hatarozasat és annak szoross meg tartasa iránt téjendő parantsolatyát ohajtjak[a] [Torockó; TLev. 9/34. — [a]A verős kovácsi társaság].

taracktisztító-vas tarack tisztítására szolgáló nyeles szerszám; lopăţică cu care se curăţă obuzierul; Kanonenputzer (aus Eisen). *1652:* Az deszka oldalán két levélre hasitott vasbol csinalt fa nyeleo, Taraczk tisztito vas [Görgény MT; Törzs].

taraj l. taréj

tarboncza, targonca egy- v. kétkerekű szállítóeszköz; tărăboanţă; Karre. **A.** *1579:* Az 10 Aprilis panazolkodas wolt hog Nag kart Tonnenek az chery (!) kolostromban Torbonczat es asott lopnanak onnet el | Az Napon az chery Calastromban eg ablakat rakatatam be mert azon haktanak be Torbonczat es assot loptanak ki onnett ata(m) d. 10 [Kv; Szám. 1/XVIII. 12, 14]. *1580:* Az mely tarbonczak, assuk, es az tarazk az Colostromba vagion fen, aztis hozatna ky eo Kegmek Biro vra(m) [Kv; TanJk V/3. 227a]. *1620:* Egy Torboncza rosz [Borb. II]. *1648:* Az malmon felywl vagyon egy ... tegla szen ... Vagyon benne ... Ket rosz tarboncza [Porumbák F; UF I, 850]. *1667:* Az Porkolábok kapu felett valo házok hijján ... Ugyan ott kér (!) szakalasis, és egy néhány tarbonczákis vadnak [Fog.; UF II, 337]. *1685 e.:* Tarboncza Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb 11]. *1782:* Tarabanczát ... (a) Teglavetö maga tartozik szerezni [Drassó AF; TSb 24]. *1852:* Egy vastag Kőből, égy Tarabatza vas karikákkal, vas tengejel rosz álásba | ötvenöt jo Tarabatza 52 rosz szerint kerekekel — reszint a nélkűl [Dés; DLt 923].

Szk: *szeméthordó ~. 1679:* Szemet hordo Tarboncza nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 138].

B. *1648:* Vagjon az czwrben ... Egj targoncza, egj föld tarto lada wres [Porumbák F; UF I, 903]. *1667:* Vagyon ez Czejt ház hiján ... Targonczák [Fog.; UF II, 340–1]. *1695:* találtuk az rostoló csűrt és vas kő csűrt, mindeniket fedél alatt, ahoz tartozandó torgonczákkal és egjéb fa eszközökkel eggjütt [CsVh 116]. *1725:* A kerekesnek romlodozott Targanczák reparatiojáért adtam Flor. hung. 1 Denar 32 [Kv; Ks 15. LIII. 5]. *1737:* ezen árnyék alatt van két omló félb(en) való hordois és egy targancza [Kv; Ks 40. XXVIIIc]. *1763:* Vittem ... két szál fát az Válloman haza, de másokat hogy onnatt vittenek volna Nem láttom ... Vittenek hasanloképpen András, Mihály, Stephán, és Péter Czigányok onnan Targontzákon gyakorta fát [Gambuc AF; BK. Oltyán Nyikita (40) jb vall.]. *1803:* Targantza cum requis(itiones) [Km; KmULev. 3]. *1807 k.:* Jegyzéke Azon eszközök(ne)k, mellyek ... a Császári Csik felé menő utnak meg tsinálására s igazìtására készìtettek ... Targontza mind edgyüt Den 50 [UszLt ComGub]. *1848:* Stajjer abrancs vas a' Targanczakhoz [Dés; DLt]. *1859:* adok ... egy ugy nevezett targonczát melyel itt e székely földőn erdőlni szokás csakhogy enek kerekén talpai nem vasasok, hanem egyébb részei mindenképpen jo moddal vasasok [Buzaháza MT; CsV].

Szk: *apró ~. 1823–1830:* az árokra deszkák vagynak borítva, melyen a gyermekek apró torgonczákban taszigálják fel a vágott ércet a bánya szájáig [FogE 207] ✳ *földhordani való/földhordó ~. 1647:* Vagjon föld hordani valo torgoncza nro 12 [Marosillye H; VLt 55/415]. *1753:* Egy föld

hordo targancza [Beresztelke MT; Told. 19]. *1822:* Föld hordo Torgontza 2 darab [Nyárádsztanna MT; MvLt 8] ✳ *ládás ~. 1775:* Vet pediglen által Ládás Targontzákat [Kv; Told. 32] ✳ *saroglyás ~. 1775:* Vet pediglen által Sarogjas Targontzákat 5 [Kv; Told. 32] ✳ *takarító ~. 1864:* Egy romlott, 's kerti, takaritó targancza [Mihálcfva AF; HG br. Gerliczy lev.] ✳ *vaskőhordó ~. 1677:* Vagynak ugyan itt vas kő hordó targonczák no. 4 [CsVh 51].

tarboncacsinálás targoncakészítés; făcutul tărăboanţei; Karrenbau. *1571:* az Alchok es egyeb fa mywessek megh Nem elegeznek az Nyolcz penz fyzetessel az Torboncza chinalassert [Kv; TanJk V/3. 36a].

tarboncataliga targonca; tărăboanţă; Karre. *1571:* Az Torboncha Taligaknak fyzetesetwl Rendeltek eo k. varoswl fl 8 zazatwl, Es annak chinalasara Minden fele fa Mywesseket, eo K. Byro wram Rea Inditasson[a]. Az felekyekre az Torbonchak chinalasaba vetettek eo k. Eotthwent [Kv; TanJk V/3. 35a. — [a]Előtte kihúzva az *Ereoltessen* és a fölèje írt *Indichon* szó is].

tarbúza szálkátlan búzafajta; Triticum muticum; grîu mutic/neavistat; Kolbenweizen. **Szk:** *fejér ~. 1678:* Tiszta veres Buza az: Sebesben menö ut mellet valo földben van Cüb. = 32. Tiszta Fejer Tar buza ugjan abban a földb(en) Cub 75//3 ... Itt az városon kűl levő földben veres buza van Cüb 23. Fejer Tar buza van Cub: 23//2 [Alvinc AF; UtI] ✳ *veres ~. 1678:* Az Réthbeli nagy feoldbe vetettűnk (!) ... veres Tar buzat ... Az Hordobeli veres Tar buzat vettűk az nagy feoldön fellyel valo Hoszszu feoldbe ... Az Kadbeli Sz: Gyorgiön veot veres Tar buzat vettük ugia(n) ă rétbeli deoleo feoldbe ... az penze(n) veot feoldbe Szunyogh szegi buzat vettünk [BálLt 71].

tarc selyemfajta; un fel de mătase; eine Art Seide. *1733/1813:* égy ajjában szött zöld aranyos szoknya vállastol, mely váll zőld aranyos tarczal ket sor arany szélyes tsipkével és husz pár ezűst sima kapottsal, ebből holtom után a' Tisztel. Páter Franciscanusok tsináltassanak antipendiumot és casulát [Kv; SLt XLII. 6. 30 P. Horváth Krisztina végr.].

tárca napilapban közölt olvasmányos, rövidebb írásmű; foileton; Feuilleton. *1879:* Nemes Ödönnek felmondtam a barátságot. Semmi ok nem késztetett rá egyéb, mint vastag sajtóhibák, melyekkel utoljára megjelent egypár tárcámat elborították [PLev. 41 Petelei István Jakab Ödönhöz]. *1880:* Voltam a Cserhalmon és meg is csináltam a tárcát [i.h. 76 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz]. *1886:* Darvai úrnak tudnék például 3 frt-ot fizetni egy tárcáért, de többet nem [i.h. 132 Petelei István Jakab Ödönhöz].

tarcali a Tarcal (Zemplén m.) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Tarcal; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Tarcal: **1.** Tarcalról való; de la Tarcal; aus Tarcal (stammend). **Szk:** *~ bor. 1625:* Hozanak. V. eo Fels. zamara. Tarczali borokat. Azok ala attunk marhat. zekeret ... Tordaig [Kv; Szám. 16/XXXV. 139].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: tarcali bor; vin de la Tarcal; Wein aus Tarcal. *1590:* 19 february B(yro) V(ram) par(anchyabol) vittenek egy hinto zekeret es ket hordo bort Magiar orzagit Tarcalit, 8 Loúon ket zekeren Galfinak Tordara fyzettem Topanto Lazlonak f. 2 [Kv; Szám. 4/XXI. 7b Kis István sp kezével].

tárcaszerűség tárca- írásműféleség; caracter foiletonistic; so etwas wie ein Feuilleton. *1879:* Kritizálta pedig Macaulay-t, s leereszkedett Carlylig, kiket igen jeles kapacitásoknak tart. Az elsőről pláne azt mondja, hogy: bámulatos irályának az a tömöttsége finomdad lágyságával vegyítetten; tudásának roppantsága mellett az a lelki rugékonyság, mely bizonyos tárcaszerűségben nyer nyilvánulást [PLev. 51–2 Petelei István Jakab Ödönhöz].

tarcsa 1. tarka szőrű; bălţat; bunt gesprenkelt. *1625:* uagtak uolt ket ôkreimet le ... meli marhaknak zőrők tarcza uolt [UszT 71]. *1632:* Komanai Udvarház ... Paytak. Az Paitas kertben eöregh Eökeör uagio(n) No 17. Tarcza ezekben N 4 [UC 14/38 Kománai Urb. 30]. *1641:* 2 Eökrett aestim. ad fl. 16 eggik barna habos, masik tarcza (!) [Tompaháza AF; BálLt 40].

Szk: *~ ökör. 1687:* tarcsa Eokor [UtI] ✳ *~ szőrű. 1761:* (Az) ökrek kőzzül egy pár ... 5. Esztend(ős) edgyik Barna nevű, tartsa szőrű, kurta farku, másik Csendes nevű, kik szőrű, mind kettő fel allo szarvu [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3] ✳ *~ tulok. 1600:* Adamossy Balas ... vallya ... Dioszegenis egy igen betegh Tarcha tulkott hattanak el [Kv; TJk VI/1. 428].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: tarka szőrű állat; animal bălţat; bunt gesprenkelte Tierhaut/Pelz. *1715:* nekem arra valo Cseledem nincsen az ki ennek az 35 ökrök(ne)k gondgyát Tudgya Viselni, hanem én néktek adom, illyen formáb(an) hogy ha én meg halok, az Fiaim keresik, agyatok mást erette akár Tarcsát akár barnát ... melyre nézve mi Egynihanyon ugy nyultunk hozzá az marhahoz [Bálványosváralja SzD; Ks 26. XIII Vass Péter (50) vall.].

Sz. *1676:* De azt szokták mondani, az tarcsák az taligát mentűl inkább vonszák, annál inkább csapják; szintén úgy vagyunk mi Kegyelmeddel [TML VII, 141 Naláczy István és Székely László Teleki Mihályhoz].

3. '?' **Szn.** *1776:* Tarcza Mihálj [Kaba SzD; Ks 39. XV. 2].

tarcsafalvi a Tarcsafalva (U) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Tarcsafalva/Tărceşti; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Tarcsafalva: **1.** Tarcsafalvához tartozó; care aparţine de Tarcsafalva; zu Tarcsafalva gehörig. *1604:* volt Enneke(m) ezen tarchia faluy hatarban ... ket vermem az Erdeón [Tarcsafva U; EHA]. *1746:* az Tarcsafalvi és Kobátfalvi határ kőzőt [Tarcsafva U; EHA]. *1791:* a' Tartsafalvi és Csehérdfalvi határ kőzőtt a' Réti Kapunk kivül a' kőszikla tetején, mely hellyen Csehérdfalva határt hasitto Gjepűt tett [Csehétfva U; EHA]. *1814:* Tartsafalvi Határ [Pf].

2. Tarcsafalván levő; din Tarcsafalva; in Tarcsafalva befindlich. *1686:* ugyan azon (Udvarhély)székj es falubalj Tarcsafalvj Unitaria Ecclesia [Pf]. *1764:* Sem Palffi István Uram, Sem Palffi Istvánné Aszszonj a Tartsafalvi Templomot nem gjakorlották [Pf].

3. Tarcsafalváról származó; care este originar din Tarcsafalva; aus Tarcsafalva stammend | Tarcsafalván lakó; care locuieşte în Tarcsafalva; in Tarcsafalva wohnend/wohnhaft. *1599:* Pálffy Isthwa(n) Tarchafalui, nemes zemely wallot [UszT 15/185]. *1600:* Aczel Adam Tarchafa-

lui, Heazo neweő hele(n) borozdolta Palffi Isthwa(n) feöldet, Isthwa(n) wramat zabaditottak megh. Azonkeppe(n) Tarchafalui Zaz Isthwa(n) borozdolt egy feöldet Sass oria neweo helle(n), aztis megh Zabaditottak [i.h. 15/211] | Kys Meödi Marton Farkast tiltotta ki Zanto feölldibol Ethedi hatarban Eördenges hidnal walo zantho feöldibol Aczel Ada(m) Tarchafalui [i.h. 15/213]. *1606:* Vagíon illjen dolgunk mw nekúnk Tarchafaluj Palfi Istua(n)nak es Palfy Ferenchnek az Zek megh latasara[a] [i.h. 20/183. — [a]Köv. a részl.]. *1617:* Primus testis Záz Istuan tarcziafalui jobbagius (!) egregii Palfi juratus fassus[a] [Kobátfva U; Pf Fr. Benczer de Medeser nb és Th. Bőleoni rector Scholae Tarcziafalviensis vall. jel. a fej-hez. — [a]Köv. a vall. szövege]. *1663/1728:* Miklos Györgj Kobatfalvy Boer Marton Tarchafalvj ... nemes emberek [Törzs.]. *1717:* tartsafali Peterlaki palfi Istvan Agjagfali hazanal [Tarcsafva U; Pf]. *1826:* (a) Szanto Földett Tartsafalvi Palffi Miklos etsemnek biradalmaba bocsattam [Pf]. *1850:* A N Kadátsi Malomhoz számot tarto Tartsafalvi Malmos Gazda Urakhoz tisztelettel ... Pálffi Dávid [Kadács U; Pf].

Szn. *1603:* Tarchiafalwj Albert [UszT 17/27]. *1605:* Tarcziafalj Albert ... Tarcziafalúj alberth [i.h. 19/87 Nagj Peter fja Janos Zent mihalj vall.] | Tarcziafaluj Arbe<r>th [i.h.]. *1705:* Tartsafalvi Ferentz [Székelysztmihály U; Pf]. *1842:* Tarcsafalvi Sylveszter Judith [Kv; Borb. I].

tarcsaházi a Tarcsaháza (Kv körny.) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Tarcsaháza; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Tarcsaháza: **1.** Tarcsaházához tartozó; care aparţine de Tarcsaháza; zu Tarcsaháza gehörig. *1702:* a' Tartsaházi kőzős határ osztassék fel a' két Ekklesia kőzőtt; minthogj a' miénknek nagj kárával, a más rész foglalta el mindenkor a' jóvát a' főldnek, nagj kárával szegény Ecclesiánk(na)k [Kv; SRE 81]. *1751:* Tartozik ... a' Nemes Város az Ecclesiának ... Flor. Hung 5648. Den. 42, mellyek a Régi Contractus szerint feküdtenek Feleken, úgy a Tartsaházi, Ondótelki, és Királyréti Portiokon ... az Új Contractus szerint pedig feküsnek és maradnak tsak Feleken, az Alparéti el pusztult Malmon, és a' Tóhelyen [Kv; SRE 185].

2. Tarcsaházán elvégzett; care a fost efectuat la Tarcsaháza; in Tarcsaháza hergestellt. *1584:* Ez Eotuen Egy forintnak tíz penznek, Egy forintiát tíz penzet eo kgme(ne)k Az Tarchahazj Munkalkodasaert Meg Engettek, Restal f 50 kit Meg Varnak eo kegmek. Die 22 xbris, be Atta Az f 50, Es Nem tartozik egiebel hane(m), Az vtolszori oztasrol kel zamot Adnj [Kv; Szám 3/XIII. 11 malomszám.].

Tarcsaháza eltűnt település Kolozsvár környékén.

tarcsai a Tarcsa (Sz) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Tarcsa/Tarcea; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Tarcsa: Tarcsáról származó; care este originar din Tarcsa; aus Tarcsa stammend. **Szn.** *1730 k.:* Edgy meg rothadott dufla szönyeg ... Edgy szekelyszönyeg M. Vas: Tarcsai Istvanné adta [Mezőmadaras MT; MMatr. 380].

? tárdal '?' *1772:* Gazdag István meg Legénye vala Tőrők Szőts Mihály Uramnak kivált képpen de annak utánna is Hidvégin szállásán élte Tőrőknét sok időktől fogva, melyet nékem maga Tőrők Mihály Uram panasz képpen panaszol: e szerint: Élné s akár mi ördögőt csinálna vélle, tsak a Feleségem ne innék és mind engemet s mind magát ne vesztegetné és tárdal ne tenné ki magát, azt pedig láttam magam is hogy számba sem vévén az öreg Törökőt őrökke edgyütt ittak-ettek faltak a nevezett Legénnyel [Dés; DLt 321. 78b St. Sarosi (46) nb vall.].

tardogál tartogat; a ţine (în ...); (auf)bewahren. *1783:* látom hogj Fűlőp Todor ki ránttya a Bicskát a Gyűszűiből s a keziben tardogolta [Udvarfva MT; Told. 44/54].

taré(j) vmely fejen viselt ruhadarabnak a tetején díszként kiemelt cifrázat; ornament în formă de creastă la un acoperământ de cap; Helmkamm. *1734:* Fejér recze fatyalbol csinált felső főkőtő keskeny Szőr Selyemmel csipkéből csinalt tarejaval edgyűt [Born. XXXVIII. 3 Kornis Krisztina lelt.]. *1736:* Nem vala annyi modi az fejeken, noha az menyecskék akkor is majd így jártak, mint most, de nem vala annyi táré, hanem tisztességes fátyol volt az fejeken, azt lebocsátották, hogy el igen messze vonszolódott [MetTr 342–3].

taréjos, tarajos 1. tarajszerűen díszes; cu ornament în formă de creastă; kammförmiges Ornament. *1823–1830:* Az itt volt akkori német deákok nagyon vadoknak látszanak, azaz nagy, felakasztott taréjos kalappal, kászu stiblivel, vagyis olyannal, amilyenben itten Erdélyben is régen a nagyurak kocsisai jártak ... nagy csizmáikat úgy verik az utcán a kikövezett utakhoz, hogy zúg belé az utca, és a szelídebb viseletű ember irtózik az úton még szembe menni is velek [FogE 245].

2. lapátos; cu palete; schaufelig. *1673:* Az hámor ház ... Ez ház mellett két kő kamora ... Ezekből nyilik egy nagy fenyő boronábul rótt ház ... ezen házban vagyon vas verő százötvenkét font, vasból való ... ez vas verőt hajtya egy tarajos víz kerék [Cssz; CsVh 42].

taréjú vmilyen karikával díszített; care este prevăzut cu o rotiţă dinţată; mit einem Ringe versehen/geschmückt. *1823–1830:* A sarkantyúja mindennek recés taréjú. Menynyit változott a világ! [FogE 64].

targonca l. tarbonca

targoncacsináló talicskakészítő; meseriaş care face tărăboanţe; Karrenbauer. *1677:* Bot Benedek targoncza és lapát csináló [CsVh 58].

targonca-szekerecske kétkerekű szekerecske; cotigă; Karre mit zwei Räder. *1822:* a' Tisztelt Grof Ur ő Nsága ... erdeib(en) az ő Nsága N Adorjáni erdő Pásztora által meg találtatván ket tehennel, egy Torgantza Szekeretskével fiaival [LLt].

tárgy 1. anyagi tárgy, dolog; obiect, lucru; Gegenstand, Objekt, Ding. *XIX. sz. e. f.:* Az építéshez kivántato tárgyak részei [Marosbogát TA/Kv; GyK kv-i építőmesterek malomszám.]. *1811:* Én, az én jó Grófom' tsendes szólgálattyában, hogy kivált Télbe, a' hoszszu unalmas estvéken eszemnek ... dólgot adjak, kezdettem az elömbe tünö, elöttem igen kedves Tárgyakat versekbe foglalni [ÁrÉ III–IV]. *1822:* A Nagy tsiga tárgyát meg romladozva rajta lévő minden vasaival ... A nagy tárgyához valo tekero tsiga hozzá tartozoival [Dés; DLt 1821. évi iratok közt]. *1860–1861:* sebesen egymásután következett ágyulövéshez hasonló erős

dördülés oly irtózatos volt, hogy az emberek egészen megrémülve s menykőhullást gyanítva az égre néztek, honnan süvöltés és zúgás közt több tüzes tárgyakat a földre lehullani láttak [Benkő, MszIsm. 8–9]. *1867:* Jelenleg a' következő Tárgyak kaphatok ... Ironok (: plajbátz :) ... Pala Táblák ... Irkák [Gyalu K; RAk 129].

2. személy/dolog/történés, akire/amelyre vmi irányul, vonatkozik; obiect (al discuţiei); Gegenstand, Objekt, Diskussionsthema. *1764:* Úgyszintén gerjedező tökéletes igyekezetemnek azzal közös tárgya lészen, hogy felvett hivatalomnak üdeig való viselésében szüntelen és egyenesen voltommal a méltóságos guberniumnak és az tekintetes rendeknek méltó bizodalmát és nagy belső hajlandóságát ... érdemelhessem [RettE 174–5]. *1796:* mindezeket ... könyü volna a' Fell Pereseknek meg bizonyittani, de mint hogy most ezek, ezen Processusnak nem Tárgyai, azért a' Fell Peresek ezekbe, ez uttal bele sem ereszkedhetnek [Mv; TLev. 5/16 Transm. 40]. *1798:* semmi leg kissebb Interessém a' fenn forgo tárgyban nem lévén, nem puhatolódtam Annak mivólta felöll [Déva; Ks 115. Vegyes ir.]. *1803:* az Ebenianumban lehető részesülésbéli Jussának quantitássát meghatározni, a' Bizottság maga Operatioja Tárgyának lenni nem esmerheti [Torda; JHb XIII/68]. *1807:* Jo volna ... Ötsém Uram mind ezeket igen jo atyafisaggal el igazitoni is a kinek menyiben lészen igazza deferalni, Mert ha igy nem tselekszünk, tsak kőltettyük hurtzoljuk egy mást ... ha pedig edjezűnk a gonosz vilagnak nem lészunk Targyai [Ne; DobLev. IV/912. 2b Veress Bálint lev.]. *1809:* Ns Felső Fejér Vármegyében Felső Rákoson keresztül hajtott marhák kőzül egygy ragado nyavaljában meg doglőtt é vagy nem? és azon általhajtott marhák nem hagytak é magok után valami ragado nyavalját: az ezen tárgy ki nyomozásárol bé adott jelentést ide zárva kűlldjük hivataloson [Bardóc U; UszLt ComGub. 1633]. *1812:* hivatalbéli kőtelességünk e tárgyban szemellyes jelenletűnkőt nem engedi [Km; KmULev. 3 Szentes Dávid sk nyil.]. *1813:* tessék az Urnak most vagy legfeljebb 15 napok alatt az osztály iránt magát ki-nyilatkoztattni, és a Modalitassárol, az Exponens Urral atyafiságoson értekezni, mivel ellenkező esetben az Exponens Ur praevie declarallya magát, hogy ... Also Fejer vár-(me)gyéb(en) ... akárholott találtato jokra nézve az osztály dolgába(n) Itélő-Mesterrel fog procedaltattni, protestálván e tárgybanis, a költségről, fáradságról [Ne; DobLev. V/951]. *1815:* szemelyesen kívántam volna sogor Uramékat meg keresni, hogy ezen Tárgyban és másban, amely közöttünk fűggőben van, edgyűtt ertekeződjünk [Aszonynépe AF; DobLev. II/975 Borbereki Josef sógorához, Dobolyi Sigmondhoz]. *1837:* Halgatait a' nagy kővetkezésü Tárgy Uj Eletbe hozására lelkesitteni ... kérem [Vaja MT; HbEk]. *1845:* E' follyo 1845. évi Május Holdnapjának 25-én E' szerint fel szollíttatván ... Dants Dániel Urtol ... meg vásárolt joszág tárgyában [HSzjP]. *1865:* azon kérem tudositcson mi tévős légyek e tárgy felett [Kelementelke MT; Pf Kerekes Mihály lev.]. *1888:* Kedves Ödön! Nincs tárgya az érzékenykedésnek [PLev. 137 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *alku ~a. 1889:* A szerződés a kiadóval elég jó. Kis (16 oldalas) ívért 20 frt-ot fizet. A vers külön alku tárgya [PLev. 147 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✳ *szó ~ává tétetik. 1880:* No, de minthogy bánod, ha ez ügy szó tárgyává tétetik — lelked rajta [i.h. 71 ua. ua-hoz].

3. *~ul átv* céltáblaként, célként; drept/ca ţintă; etw als Zielscheibe benützen/dienend. **Szk:** *~ feltesz. 1675:* Híreket nem értettem olyakat, kiket Kegyelmed is nem tudna, tudván Vesselényi uram mindeneket megír Kegyelmednek. Engem penig hogy felettébb tárgyul tött fel, azt tudom, érzem is [TML VII, 58 Teleki Mihály Béldi Pálhoz] ✳ *~ hagy. 1710 k.:* Hová legyünk el, édes Istenem, ha Felséged továbbra is ezeknek a sátán és világ sokezer tűz és nyilainak tárgyául hagy bennünket? [BIm. 1014] ✳ *~ kitételett. 1696:* Edes Urfi az én ifiui Gyönyörüseges életem nem irigyelhető, nem leven semmi kellemetesseg benne, mind magam Privatumom iránt ... mind Pedig Hazámnak nagy inségett ... szemleluen, nem tudom kinek lehetne, illyen szorongattatásnak, szantsaltatásnak — s — bestelenségnek Hegyes Nyilainak löveldezesre, Targyul ki tetetet Hazában Gyonyörűseges — s — kedves élete [Vécs MT; TKl Kemény Sigmond Teleki Pálhoz].

4. foglalkozás tárgya; preocupare; Beschäftigung, Tätigkeit. *1811:* van Czigánynak égy Tárgya ezek[a] felett: A' musika neki oly' Élémentuma, mint Archimedesnek a' hires Punctuma [ÁrÉ 38. — [a]Az előbbiekben említett foglalkozások].

5. védőfedél/tető; (un fel de) husă; eine Art (Schutz)-Überzug. *1593:* Az targyhoz hwswetban 3 singy karasiat f 1 d 95 Pwnkostben az Puska targihoz Ismet 3 singy karasiat ... f 1 d 9 Wgjan akor az zakalos targihoz 1 weg priműs ort karasiat f 17 [Kv; Szám. 5/XXI. 73]. *1598:* B: wram w kegielme hagiasabwl adtam az Seecz Mesternek az Targhoz 3 sing fekete szęold karasiat ... f 2 d 10 [Kv; i.h. 7/XVIII. 31 Masass Thamas sp kezével].

tárgyal megtárgyal; a discuta(ceva); verhandeln, unterhandeln. *1856:* A' kérelmet és mellékleteit lefordítva németre küldöm. — Méltoztasson a' kéréseket saját kezüleg aláirni. Bé lehet még most adni mert legjobb esetbe se tárgyalják 6. 8 hét előtt [Mv; DobLev. V/1401 Kovács Samu lev.].

tárgyalás discutare; Verhandlung, Unterhandlung. **Szk:** *~ alá vesz. 1850:* Déési polgár Erdődi Sándornak a' vidéki Mlgs Katonai Parancsnoksághoz bé adott — s onnan tudositás tétel végett ... hátirattal le küldött ebbéli kérelmét, és zaratékát mely szerént közelebbről bé sorolt fiát Erdődi Károlyt ... a' katonaságbol elbotsátatni kéri visszavárolag oly hivatalos ajánlás mellett teszen át czimzett Tanátsnak hogy azt fő Kormányzo ő N. Mlganak ... a' katonaságbol elbotsatando egyénekről szollo hirdetmény értelmében tárgyalás alá vévén tégyen hozzám körűlményes tudositást [DLt 6/850].

tárgyalólag vmit illetően, vmire vonatkozólag; discutînd, examinînd (o anumită problemă); Verhandlung etw betreffend. *1847:* Az országos közigazgatást tárgyalólag, név szerént pedig Nemes Alsó-Fejér vármegye tisztei irányában, hogy Varga Katalin több versen igen merész, illetlen s törvénytelen szókkal élt légyen a közadózók előtt [VKp 210].

tárgyaltatik megvitattatik; a fi discutat; unterreden/diskutieren lassen. *1871:* targyaltatott a templom és torony reperáltatása ... sürgetve ... a ... templomhoz tartozo materialekat minél korábban egyhazunk szamadó egyházfianak számba adni [Burjánosóbuda K; RAk 115].

tárgyaz tárgyal; a trata; verhandeln, unterhandeln. *1807/1808:* a Pretendenseknek a' felkért Jok iránt tőrvényes ke-

resetek vagyon, tehát mikor azt magáévá tette, akkoron minden Documentumaival elé kellett volna állani. Azért Novumat itten, minthogy ezen dolog brevis brevium Processust tárgyoz a' Novum meg nem engedtetthetik, hogy ha pedig extra formam Juris meg engedtettnék is, meg kévánnya a Praetendens Rész, hogy ezután okozando költsége Farattsága meg fordittassek. Et protesta(tur) [Asz; Borb. II]. *1828:* azon protocolatio a melly tárgyozza Ferentzi Joseff Urat [Dés; DLt 87]. *1847:* A 8. pont tárgyozza a vádlott által elpróbált pénzzsarolást, kirovást és fölszedetést [VKp 296]. *1850:* A 2ik Fő-kormányzói rendelés az egyik Ker. hitfelekezetből, a másikba átléphetésit tárgyazza az egyes Személyeknek és egész Ekklésiáknak | A 3ik rendelés ... a Kormánynak azon intézkedéseit tárgyazza, mely szerént valami Horvát-Tot országokban ... és M.országban is a nép Összeirása és fel-számlálása ... meg történt, vgy annak Hazánkba is meg kell esni [Nagykapus K; RAk 4]. *1863:* A félséges királyi Fő kormányszéktől jő köröztetés végett: Az egyik az ujonczozást tárgyazza [M.bikal K; RAk 139].

tárgyazás tárgy, lényeg; esenţă; Essenz, Wesen. *1811:* Ma született a' Meg-váltó Bethlehembe. Mint Fébusnak vólt e' tájban égy Innepe, Melyet három naponn illett Róma népe, A' Napnak felénk lett viszsza fordulása Lévén talám ezen Innep' tárgyazása Ugy mü is midön fel-sütött mü földünkre Az Igazság' napja idvezitésünkre [ÁrÉ 92].

tárgyazó tárgyaló, valamiről szóló; care tratează (ceva); (Thema) behandeln, traktieren. *1800:* Meg is kostoltuk kedves Feleségemmel együtt, az ő Ngok minden részből ki-telhető 's képzelhető Boldogságokat tárgyazo kedves Hőrpögetések sőt Tsemtsegések között azon kedves Italt [Mv; IB. Borosnyai Lukáts Simeon ref. pap lev.]. *1812:* Ezeknél fogva edgy Betüig refutalva lévén ezen egész meritumot tárgyazo Hellytelen kifogás, meg kevánnya a Fellperes Ur, hogy ez cum animadversione meritumra rejicialtassék, és az allperesek egyenesebb Feleletre szorittassonok [M.bölkény MT; Born. G. XIII. 16]. *1827:* egy alkalmatossággal Ifjabb Bartos Daniel ötsem Uram a néhai edes Atya ... meg inditott rectificatiot tárgyazo Perfolyását nekem meg mutatta, de mint hogy nekem keves bajam volt velle hogy menyibe lett, effectum azt nem tudom ... mint hogy már régetske a meg mutatas idejenek [Albis Hsz; BLev.]. *1843:* A felséges királyi főigazgatótanácsnak ... rendelete következésében Varga Katalin neve alatt ófelségéhez beadott, és az abrudfalviak, bucsumiak és kerpenyesiek sérelmét tárgyazó kérelemlevélben felfedeztetteket illő kerületi alispán, Fosztó Menyhárdtól kinyomoztatván, az arról szóló nyomozási jegyzőkönyvet, melyből kiviláglik, hogy az érdekelt falukban lakó személyek az uradalmi tisztek által az 1789-i kölcsönös egyezmény ellenére többféleképpen terheltetnek, minden hozzátartozó záratékokkal együtt [VKp 138–9]. *1845:* a' dirib darab földök eladását tárgyazo Levelek [Dés; DLt 657]. *1847:* Ezen vádnak csak annyi része igaz, amennyiben a közönségeket az érdekelt ölfák vágásától eltiltottam, ezt pedig tettem azért, mert a fennebbi pontban érdekelt 1820-beli főkincstári, szolgálatukat tárgyazó rendelés azt tartja, hogy csak az abrudbányai aranyváltóházhoz megkívántató fákat és szenet administrálják, több szolgálattal nem tartozván [VKp 175]. *1865:* Minden Egyház(na)k küldődik a' f. évi Közsinati Jegyző-Könyvének (így!) a' képviseletet tárgyazó kivonata [Gyalu K; RAk 102].

tárgyazólag illetően; referitor la ...; etw betreffend. *1847:* A kamarai igazgatást és az uradalmi tiszt urakat tárgyazólag követett-é el Varga Kata valamely törvénytelen bűntényt? | A királyi kincstárnak földösúri jogát tárgyazólag ragaszkodom tekintetes nemes Alsó-Fejér vármegye tekintetes tisztségéhez ... 1844. év Julius 11-éről ... tett alázatos feljelentésemhez, minél többet jelenleg is, hütöm letétele mellett sem vallhatok | Bűntényeit tárgyazólag ezek részint tulajdon vallomásával, részint pedig az esketések rendjén alkalmazott tanúkkal bizonyíttatnak [VKp 208, 211, 293].

tárgybeli vmire vonatkozó; care se referă la ...; Bezugs-. *1860:* Alázatos tisztelettel kérem a' tisztelt Törvény Széket, méltoztason az e' tárgybeli leveleket ki adni [Mv; TSb 26].

tárgylövés céllövés; tragere la ţintă; Scheibenschießen. *1574:* Peter filstich peter fia Eotthwes orban Inassa Azt vallia hogi az Targy leowest Nezy volt azonba ket Eottwes Inas Azon eleh fwtnak ... Mondanak Im az kaytor hadba Az Eottwes Inasok Meg vinak ... mykor az leowe helre Iutottak volna, vgi talaltak az Eottues Inasokat hat Loptat laczanak [Kv; TJk III/3. 355]. *1591:* Cathalin Azzoni, Zabo Jstuan Deak zolgaloia vallia ... Mikor be Iwnek az targi leoűeskor az taborbol, latam hogi feierdi Balintne Balas Kouaczne, es Keczkemethi Georgine eozue haborottak vala [Kv; TJk V/1. 112]. *1593:* Dabo Demeter vallia: Ez el mult 1589 eztendeoben valank az Seres Jstuan kertiben az targileoueskor valami mulatsagban, de en arra nem emlekezem, ha volte ott Gaz bek (!)[a] vagi nem volt [Kv; TJk V/1. 349. — [a]Alább, más vallomásban: Jacob Gasbek].

Szk: *kis ~. 1589:* Az nagi targi leoueskor veottem egi vegh primus or (!) karasiat ... Az kis targi leoueskor veottem hat sing karasiat f. 3/90 [Kv; Szám 4/X. 18] ✱ *nagy ~* → *kis ~.*

tárgyú jellegű, tartalmú; cu (un anumit) conţinut/subiect; mit einem bestimmten Charakter/Thema. *1847:* Mondja meg valló igazán, hogy amidőn a bucsumiak s általában a három közönség ki szoktak vala isteni tisztelet után templomaikból jönni, jelen lévén ilyenkor valló is, mily tárgyú és tartalmú beszédeket szokott volt hozzájuk intézni? [VKp 171 vk]. *1852:* Több allodialis földeket biro zsellérim ellen kérelmet nyujtottam bé ... kérésemnek semmi eredménye nem lett, pedig más kerületekben ily tárgyú panaszokat ki szokták nyomozni 's határozatot hoznak benne [Nagylak AF; DobLev. V/1352 Dobolyi Bálint nyil.].

tárház 1. raktár, éléstár; magazie, depozit; Magazin, Depot, Lagerhaus. *1585:* 29. Janua: Az Also Tanachaz Tarhaza Ablakara Chinaltatta(m) egy Ramas Lantornas Ablakot [Kv; Szám. 3/XVIII. 19a Gellien Imre sp kezével]. *1587:* 30 Septemb: Lakatos Janossal Czinaltatunk az Tar haz aitaiara Egi eoreg lakatot wiat attam Egi vasra nekie –/8 [Kv; i.h. 3/XXX. 31 Seres István sp kezével]. *1594:* Az Thoroni alat ualo Thar hazban ... Theöreőt trombita vagjon No. 1. Taraczk goliobis vagjon No. 4. [Somlyó Sz; UC 78. 7/30–32]. *1595:* 7 Septemb(ris) Adam Ianost terhes kúczjaúal megye(n) vala Craccoban: Wrúnk ö fge Taarhazaban vasarolnj: vala Salùús Conduct(us) nalla ... vitte Zillahig Greb Marton 4 lowal ... f. 2 d 50 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 95 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1621:* Pulacher Jstuan Vram ... az Tanaczj haznal valo Taar haz lakat kolczat, talalta volt

velle Vinnj Nyttattam meg az lakatossal ... /20 [Kv; i.h. 15b/IX. 197]. *1628:* Azonkwl azon tárhazban[a] [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 7. — [a]Köv. a tárgyak fels.]. *1637:* Mindegy s mind mas hellyeken leueö gabonas hazakban ualo buza, es egyeb minden fele leguminak, az tarhazban leueö 300 keöbeöl buzan kjuwl, kit az varnak inuentalasakor specificaltunk, ez szerint inuentaltattak [Fog.; UF I, 412]. *1652:* Ezen Tárhaznak vagyon ... egy rostelyos vilagosito ablakais [Görgény MT; Törzs]. *1653:* A fejedelem sűtőháza meg ége hajnalban. A tárházat is meglopá egy darabont [ETA I, 150 NSz]. *1679:* Apor István törcsvári harminczadosunk administrált tárházunkban ... Húsz font habarnyiczát [UtI]. *1681:* Vajda Hunyad Vára ... Tár Ház ... Konyha Sator Nro 1 Arnyék szek Sator Nro 1 [Vh; VhU 502].

Szk: *belső ~. 1652:* Az belsö Tarházra menven job kézre menven, faragot kű bot hajtasos ajto mellyike [Görgény MT; Törzs] ✳ *felső ~. 1656:* Ezen kamraszek pitvararol nilik az felseö tarhaz fele job kezre holliagos szegekkel vért tarkan festett vas sarkos panthos bellett ajto [Fog.; UF II, 123] ✳ *külső ~. 1628:* Az kwlseö tár hazban ... Egy Leueles lada [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 8]. *1652:* ezen külsö Tárhazba(n) vagyo(n) harom rendbeli ászokfa, őt fűrész deszka, item, őt hitvan ablak ráma, s harom pleh vitorla [Görgény MT; Törzs] ✳ *legbelső ~. 1628:* Az Legh belseö tárhazban ... Egy Abrozban keötve keótetlen kónjv Vide-(li)c(e)t Teatr(um) Vitae Humanae [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 1].

2. kincsestár; tezaur, loc unde se păstrează obiecte de preţ; Schatzkammer. *1555/1566:* Jgen kertem, vgian keremis ... Czaky Mihal vramath eo felsegenek tar hazanak hyseges feo Embereth tűtornak, az en Jambor hazas tarsomnak, Bogathy Chatanak, az eo edes Apro Arwaywaly egetemben ... tekincze Nagha: Azt hog' mely Jsten eo felsegeis Igirthe es Igireteth teot az oszuegeknek es Arwaknak feo keppen gond wiseleyeknek Lenny [Zsuk K; SLt A. 33]. *1583:* a tarhazath mindenbol telliessighel nem spolialhattok [BáthoryErdLev. 99 az Erdélyi hármastanács Báthory Istvánhoz]. *1637:* az teöbbit annak az Tiz Ghirabol megh marado nyolcz nyolcz ghira finum ezüstnek nem masüve, hanem az eö nagha Thar hazaban administrallyuk, es administraltattyuk minden fogyatkozas nelkül [Thor. I/26]. *1638:* a Thoroczkayaknak ugy mint Thoroczko varosanak keresinek es földes Urainak ... megengedte volna nekiek, azoknak az Banyaknak colalasat, melyre erős hitte<l> obstringaltak es obligaltak volna magokat az mi kegyels Urunk(na)k, hogy mentől szorgalmatosba(n) colalhatnak bizonyos conditiok szerent abbol valo ezűstőt, es onnot szolgaltatnak az eo Nagy(sag)a Tarhazaba [Thor.]. *1657:* Ez fejedelem mind annyi hadakozási, építési, nagy udvar, igen friss és pompás öltözetek, sok fizetett hadak tartási között is tárházában hagyott vala többet egy million számú készpénznél [KemÖn. 101]. *1661:* Az mi Kgmes Urunk ö Nga paranczolattyabul ... Vittünk szamos Ujvarra harom ladaba hatvannyolcz szakba(n) harmincz negy ezer tallert arannyal edgyüt, mellet töttünk be az tarhazban magunk peczetivel ladakat es ajtot be peczetelven, Fő kapitany Ebeni Jstvan Ura(m) jelenleteben Kassai Ferenc mp. Kouats Ferencz mp. [WassLt]. *1662:* A tárház is pedig Géczi János gondviselése által valóban megrakodva maradt vala, de a gyermek fejedelemnek[a] tizenhét esztendős korában halván el a dicséretes gubernátor mellőle, az a nagy sok kincs, ó, akkor is csak romlására, pusztíttatására fordítatott vala a szegény országnak [SKr 80–1. — [a]Báthori Zsigmondnak]. *1673:* administralt Tárházunkb(a) a Szászság Annuatim tartozando honorarium pinzebűl Szebeni Király Biro Vr(am) Két Szer: Magyar forintokat [Gyf; UtI]. *1677:* A' Fejedelmek számára valo vásárlások, Portai és egyéb mivekre valo ezüst és arany adás, a' Tárházakbol administráltassék, annak szokot rendi szerint [AC 248]. *1710:* Amely jovait a székelyek el nem praedálták vala, Fogarasban hozák a fejedelem tárházában, és mivel az atyám vala fogarasi kapitány, megparancsolá a fejedelem, a komornyikkal együtt bemenjen a tárházban, mikor a Bánffy Dénes pénzit béteszik [CsH 123].

Szk: *császár ~a. 1662:* Ezenközben Barcsai Gáspárra ... s a szegény országra igen kemény fenyegetéslevelet íratott vala illyen értelemmel: szemekre hányja ... hogy íme Váradot Istennek kegyelmességébül, hatalmas császár serénységébül ... elfoglalta volna és már bírná s az ő igaz, hite világosságával, meg is újíttatott volna, mert az hatalmas császár tárházába ígírt ezer erszény pénzt és két esztendei adót nagy restségek miatt be nem küldötték volna [SKr 634] ✳ *császári ~. 1710:* mivel a hadi operátióban pénzre vala szüksége, a császári tárház penig üres vala, tudván, hogy a jesuiták keze alatt a Domus Professában számtalan kincs hever, rájok külde s ötmillió pénzt csakhamar kiránta tőlök, és avval a pénzzel tizenkétezer emberből ármádát készíttete, ki Erdély segítségére bemenjen [CsH 359]. *1770:* a császárjukat[a] exiliumba küldötték, fejét vették ama fővezérnek kinek a királyi vagy császári tárházból három óráig szabadságot adott volt a császár, hogy valami tetszik kihordasson maga számára, csak ne corrumpáltassék idegen pénz által [RettE 218. — [a]A törökök] ✳ *erdélyi ~. 1662:* Az jól megépült sok jószágokban csak a majorság, korcsmatartásokból is, azon kívül minden majorkodásokbul, kénesőből, sóból, vasból, barmok árából, mészbül, viaszbul, méhserbül, hogy ezekkel való kereskedést is fiscus mind magának vette vala. Ezekhez járulván az egész ország kapuszám után és az universitás adója, szász papok cathedrális censusok, mindenféle dézmák, esztendőnként mennyi jövedelem mehetett bé egy summában az erdélyi tárházba, akárki is megítélheti [SKr 202] ✳ *fejedelem ~a. 1612:* Az mely huszon negy Ezüst talakat, és huszon negy ezüst talnyerokat, Bakos Borbara kezehez az Beszterczei Orgonasne, aúagy Virginasne, töb sok ezűst marhakkal adott volt ... az Orszag és Feiedelem Tháarhazaban valok voltanak [PLPr 50 fej.] ✳ *fejedelemasszony ~a. 1662:* Hunyad várában valami javai[a] tanáltathattak ... felprédáltattak, ezüst-, arany- és olly drágább erő marhái fejedelem kezébe vitettek vala. Mellyeket a fejedelem holta után az fejedelemasszony ecsedi tárházából ... Rhédei Ferenc és nénje, Bethlen Druzsiánna asszony törekedésekre ... megadatott vala [SKr 526. — [a]Zólyomi Miklósnak] ✳ *fiscus ~a. 1677:* Ha ki el-ásot régi kéncset talál maga határán, harmad részét Fiscus Tárházában tartozzék administralni; mások határán találván, a' Dominus terrestrissel-is tartozzék convenialni; ki ha el-titkolná, egészszen el-vétessék tőle [AC 137]. *1780 u.:* az Urburat ... Antecessorink ... sub titulo Decimae ... a' Fiscus tárházához praestaltak, most a Mlgs Dominus Terrestriseknek ki adgyuk [Torockó; TLev. 14/2] ✳ *katonai ~. 1796:* eő Felsége ... kivánnya ... ezen Nemes Erdély Országának Főbb, és Birtokokra nézve, tehetősebb Hazafiait arra indittattni hogy ... a Katonai ki üresedett Tárházat ... bizonyos Számu pénzekkel Segittenék ... Ezennel bátorkodtam ... kérdni, hogy ... a még Szűkült Tárhazat segitteni ne Terheltessék [Kőrösbánya H; Ks 74. VI. 164 1/4] ✳ *királyi ~. 1770:*

a császárjukat exiliumba küldötték, fejét vették ama fővezérnek kinek a királyi vagy császári tárházból három óráig szabadságot adott volt a császár, hogy valami tetszik kihordasson maga számára, csak ne corrumpáltassék idegen pénz által [RettE 218]. *1786:* ha quomodo el tiltatnanak[a] az Banyaszsagtol az rendes Kirallyi Contributiot sem volna miból megfizesse és igy az Felséges Királlyi Tar ház tsonkulna [Torockó; TLev. 4/13. 28. — [a]A torockóiak] ✳ *közönséges ~. 1620 k.:* Egiptusnak iszonyú az ő jövedelme. Konstantinápolyba az egiptusi adóba minden esztendőn hoznak hatszor való százezer aranyat, melyet nem tesznek az közönséges tárházba, hanem csak császár kezébe adják; ezt az summát császár zsebibe való pénznek híják [BTN[2] 415] ✳ *magyarországi ~. 1662:* Fejedelem kezében minden várak, bányák, aknák, harmincadok, dézmák, barommal, mézzel való kereskedés, erdélyi és magyarországi tárházat honnan s miből? [SKr 199] ✳ *ország ~a → fejedelem ~a* ✳ *titkos ~ 1620:* Ezen kűvül sok több híreket is beszélle[a], miképpen találták fel titkos tárházában[b] azt az hispániai királlyal való confederatióját, azkiben mint hereditariumot Ferdinandus Magyarországot és Csehországot s az több ezekhez való országokat elkötötte volt az hispániai királnak [BTN[2] 406. — [a]A flandriai követ. [b]II. Ferdinánd császár- és királyében] ✳ *város ~a. 1582:* 27 (Nouembris) Fizettem Zena vchaj Lakathos Istwannak, hog' az varos Taar hazahoz eg' kulchott Cinaltt attam f. — d. 15 [Kv; Szám. 3/VIII. 62].

3. *átv* halandó, mulandó test; trup, corp (al unei fiinţe); Leib. *1828:* minek előtte e romlando tárházbol ki költözne teve illyen állando és meg másolhatatlan testamentaria Dispositiot [Kanta HSz; HSzjP].

tárházbeli kincstári; de trezorerie; aus der Schatzkammer. *1662:* Aga Máté vajdasága. Oeconomiája, építtetése, nagy szorgalmatossága, minden jövedelmek fiscus számára való fordítása, tárházbeli jövedelme szaporítása | Mivel pedig az hadakozásnak kimeneteli bizonytalan volna, a fejedelemasszony fiaival, tárházbéli minden javaival, kincseivel fel készítvén, és Huszár Mátyást az marosszéki haddal melléje rendelvén, elől Váraddá kiköltöztette vala [SKr 142, 171].

tárházbolt raktár; magazie, depozit; Magazin, Depot, Lagerhaus. *1652:* Az kuttul meg tervén az Tárhaz boltra, előtte van egy kis Erkély, rajta egy fa rostelyos vas sarkon pánto(n) forgo ajto [Görgény MT; Törzs].

tárházinspektor kincstári felügyelő/ellenőr; inspector al unei trezorerii; Schatzkammerwärter. **Szk:** *királyi ~. 1803:* Perceptor Kommentzi Ur … azon Királlyi Tárház-Inspectort … azon dolognak végképpen lejendő el igazittásáig bennis tiltotta; de annak foganatos kimenetele nem lett [Toplica MT; Born. XVc. 1/30 Vulkán Jákob senior (72) col. nyil.].

tarifa díj; tarif; Tarif, Preis. *1835:* a' Panaszlo Kérelmesek részint mint menesek, részint mint Városi, a' Kőzőnség Jovárá munkálo Polgárok, noha Vámadással nem tartoznának, de a' Tariffai, őkőt, a' Taxa fizetésen kivül Vám-adással praetensive nem kötelezhetné [Torda; TLt Praes.ir. 1012].

Szk: *sokadalmi ~. 1852:* Sokadalmi Tarifa az 1852ik évre [TSb 51].

tarisnya, tarisznya 1. traistă; Ranzen, Brotsack. *1570:* Zas ferencz, hithy zerent vallja, hogy Ew … sem azt Nem hallotta sem Thwdgya hogi Antal Benedeket valamywel ky fyzette volna attyoktwl Maratthbol, Azt hallota Benedek Nenyetwl Martatwl hogi azt Bezelette hogy Benedek Tanistrawal veotte az kenyeret es vgy hordotta az Antal germekinek [Kv; TJk III/2. 138]. *1585:* Theremy Janos … vallia, Es Bakos Casparis hogy Zent leorincz napia zereda(n)[a] vala Regenbe a' sokadalom, meg betegedek az sokadalom eleodede(n) a' czegledy Nag Mate, es igen kenę ez olah Mihaly, Azon eyel mind Nyege, valais Alkolmos penz taniztraiaba, de igen Boliokas Zabasu vala, Ne(m) ige(n) feltette penzet, Az sokadalom Napia(n) zereda(n) Ieowe el Olah mihaly … Akoris eoltek megh [Kv; TJk IV/1. 578. — [a]Az ó-naptár szerint Szent Lőrinc napja keddre, az új naptár szerint szombatra esett]. *1590:* Sardj Janos reszegh vala az varos porozloja, Treffaba be Niula ez zekeres taniztrajaba Monda ez zekeres mit keres ot, No No, semmit Nem veon ky beleolle [Kv; TJk V/1. 49]. *1599:* Achacius Simon. Viszen. Karoliban … 8. keotes Taniztratt –// 20 | Zaz Jstwanne Vizen. Baniara. … 4 keotes taniztratt –//12 [Kv; Szám. 8/XIV. 4, 11]. *1602:* Susanna Thúry Georgine leanja … tegnap latta hogy az Gellyen Vram korchiomayan Theoreok Caspar ky veotte az nyakabol az Tanizrat es kenyeret sajtot eot [Kv; TJk VI/1. 610]. *1604:* hallottam mondottak azt hogy Theorek Janosnak egy tarizniaja Bogartfalúaba(n) Sebestien Andrasnit allot volna, es abban egy siúege lett volna [UszT 18/144 Nicolaus Lenarth de Bogartfalúa lib. vall.]. *1631:* Mihaly kóvaczy … egy keves vartatva be jove(n) ragada tariznyajat, el mene [Mv; MvLt 290. 241b]. *1702–1764:* job volna Bör Isakal tarisznyaval koldulgatnam [Torockó; MNy IV, 233]. *1730:* találtatik … egj hitván tarisznjában musztika [Szemerja Hsz; HSzjP]. *1755:* Egj ezúst uti Kònnyü szerú pohár Széket (adott), mellyet tarisnyában lehet hordozni [Petek U; TGsz 51]. *1764:* Bandi vagy kétszer is a tarisnyáját meg tőltette az Ur eö Naga Török buzájából [Kóród KK; Ks 19/I. 6]. *1800:* a' rabnak ebédett a' tarisnyából adtam [Torockó; TLev. 5]. *1843:* Bort sem loptam Balog Páltol, hanem igaz hogy egyszer a Tarisnyáját nállom meg kapták [Bágyon TA; KLev. ifj. Battyán Mihálly (38) vall.].

Szk: *kutyabőr ~. 1790:* Egy Fain Tengeri kutya Bőr Tarisnya benne valo szerszamokkal 1 [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c].

Sz. *1791:* En ugyan igiretem Szerint igazán hiven véghez vinni és még többeket is igyekeztem, de beszél a' Barát de Alamisnát is vár és szeretném fáratságomnak jutalmat (!) miben állana: mert szemérmes Kuldusnak üress a' Tarisnyája [Újtorda; IB. Boër András ref. kántor lev.].

2. jelzői haszn-ban; cu funcţie atributivă; in attributivem Gebrauch: egy tarisznyára való, tarisznyányi; de o traistă; (etwa) von einem Brotsack/Beutel. *1595:* 23. Noúemb(ris) 1. Tarisznya leúelet vit postan Thordaig Czehi Albert 1: loúal … d 25 [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 108 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1604:* En egi regel ki Jndulek hazambol hat Jö az wton ala Egi Jnas ket nagi tariznia palantal [UszT 20/320 pal Janosnę Zent Ersebeti bironę Anazonj vall.]. *1609:* Nagi Lazlo az lovas legeny … vizen Cancellariusnakis egy tariznia leuelet [Kv; Szám. 126/IV. 406]. *1756:* Zegrán Lupuj … azt mondván hogy rázzak néki kőrtővéljt … tsak erőskedett, hogy raznék, mert kellenék egy tarisnyával [Galac BN; WLt Kelemen alias Székely István (35) jb vall.]. *1762:* a Sz. Györgji határb(an) egj kis szakadékban mű ha-

lásztunk s fogtunk egj tarisnyával [Marossztgyörgy MT; Ks 67. 48. 31]. *1792:* ezen joszágra bé mene Sz. Ersébethi Szabo Mihálj egj tarisnya Vatzkor szedni, meljet meg látván M. Sákodi Kedei András Uram, ugj el szidá, gazlá erette, ugjan rutul hogj ott nints mit keressen [Borb. II Olésza Tamás lib. in M. Sákod[a] residens (80) vall. — [a]U].

3. zabostarisznya; traistă, sac de pînză din care li se dă cailor ovăz; Hafersack, Futterbeutel. *1618:* Ezekhez a lovakhoz adatott ônagysága egy parasztformában csinált erős kocsit, az lovakhoz adtak fejér hámokat, pokrócot, tarisnyát, kocsihoz láncot, szekercét, kocsist is, azki béhozta az kocsit [BTN[2] 81].

4. *~ból él* tartalékból él; a trăi din rezerve; von Reserve leben. *1828:* Ami (!) Piatzunkan valo Nagy Szarvas Marha hus Vágás tsak K. Szent János naptol fogva Sz. Mihálly napig tart jobb Modjával, a' több reszeibe pedig az Esztendönek a Bárány, Juh, Berbéts és Diszno hus vágás van nagyobb Divattyába … mert egjéb aráns a' Város körül levö nyári Mezei Munka idején kivül, egjnehány szöts és Csizmadia othon ülö Mester Embereket ki vévén az egész közönség a' Metalurgia follytatásába Esztendőt által a' Tarisnyából él s nagyabbára Diszno hussal, és tsak egéssége oltalmazására elegyit ételibe szarvas Marha húst [Torockó; TLev. 13/3].

5. tarisznyakötő; persoană care face traiste; Sackstricker(in). **Szn.** *1588:* Tariznia Simon [Kv; Szám 4/I. 11]. *1632:* Tariznia Gergeli [Mv; MvLt 290. 94a].

Vö. a *tarisznyakötő* címszóval.

tarisznyabeli tarisznyában levő; din/care este în traistă; im Beutel befindlich. *1595:* Az tarisznyabeli felső ruha Chyki Mihály komámé, add meg néki [SzO V, 160 Fejes Mihály, alsócsernátoni (Hsz) lev. feleségéhez a havaselvi hadakozásból].

tarisznyakötő tarisznyakészítő; persoană care face traiste; Sackstricker(in). **Szn.** *1582:* Taryznya keoteo Symon [Kv; Szám. 3/V. 50 Lederer Mihály sp kezével] | Tariznya keoteo Gergell [Kv; i.h. 3/VIII. 15]. *1585:* Taniztra keoteo Gergely [Kv; TJk IV/1. 429]. *1588:* Tariznia Keoteo gergelj [Kv; Szám. 4/I. 4]. *1589:* Tanizra keoteo Gergeline [Kv; i.h. 4/X. 13]. *1590:* Tanisztraketeo Gergel [Kv; i.h. 4/XXII. 55].

tarisznyányi egy tarisznyára való; de o traistă; (etwa) von einem Brotsack/Beutel. *1775:* dézmáltuk meg azon szöllöket minden Tizedik Karokrol vevén Dezmátt Gerezdül, és mint égy jo Tarisnyánnyi szöllöt gyüjtvén [Topasztkirály K; JHbK LVII/21. 11].

tarisznyaszíj cureaua traistei; Beutelriemen. *1810:* Egy tarísnya szijju tengejes csattal Rf 1 xr 56 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 12].

tarisznyáz csomagol; a pune merinde în traistă; in Beutel verpacken. *1751:* tsak akkor tudtam meg szándékjokat, mikor tarisznyáztanak 's az útra el indultanak [Koronka MT; Told. 14/46].

tarjagos szederjes, vörös-foltos; livid, vînăt, învineţit; violettblau, blauer Fleck. *1657:* az főgenerál Gécz testében is húsos, természetiben is késedelmes nehéz ember vala, és nemzetére csak paraszt nemzet, szegénylegénységből promoveálódott, kedvetlen, embertelen ábrázatú, tarjagos, rufus ember vala, egyébiránt jó hadviselő s tanult vitéz ember [KemÖn. 214–5].

tarka 1. színes, mintázott; colorat, cu modele colorate; bunt(farbig), fleckig. **A.** kelmefajtára von.; referitor la ţesături; Stoff betr. **Szk:** *~ atlasz. 1758:* Egy kisded Német mente, tarka Atlaczból, Fattyú Harmelimnel (!) bérlett, s nestel prémezett [Nsz; TSb 21] ✻ *~ bársony. 1620:* Egy sing Tarka Barsontul f –/15 [KvLt II/69 VectTr 7–8]. *1688:* Egy sing Karmasin Bársontol f –// 22 1/2 Tarka Bársontol f –// 22 1/2 [BtN II VectTr] ✻ *~ flanel. 1756:* Voltanak valami tarka Flanelekis véggel [TSb 21 Clara Vitéz Sigismundi Biro cons. (25) vall.] ✻ *~ kanavác. 1833:* Egy viselte tarka kanavátzbol valo derekaly [Dés; DLt. 750] ✻ *~ karton. 1816:* Egy Olosz fal fenyö fábol tarka kartonnal [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.]. *1857:* Firhang tarka kartonbol [Bodola Hsz; BLt 11]. ✻ *~ kazula. 1585:* Egy Arany zinew tarka Casula Ad f 3 [Kv; Szám. 3/XIX. 4] ✻ *~ kilin. 1651:* Edgy Tarka kilim [WassLt Wass Judit kel.]. *1720:* egj tarka kilin [Sepsiköröspatak Hsz; HSzjP]. *1752:* Vagyon … az also Pallota mellett levő kissebb Házb(an) negy falra valo tarka kilin [Pókafva AF; JHb XXV/73] ✻ *~ kittel. 1712:* M. Vasarhéllyi Szöcs Martonne Aszszonyom adott az Eneklő székre három sing tarka kittelt [Marossztkirály MT; MMatr. 321] ✻ *~ kutnik. 1628:* Egy kis darab tarka kutnik [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 5] ✻ *~ matéria. 1628/1635:* Egj uiselt tarka materia vankos hey [Bodola Hsz; BLt Béldi Kelemen lelt.]. *1657:* Vagion mas egy Pappla(n), kinek az keőrűletj publican szin atlacz, az keözepe penigh Aranias tarka materia [Mihályfva NK; JHb XXII/42]. *1841:* Egy Rubet tarka Materiával bevonva [Kv; SL] ✻ *~ patyolat. 1804:* 4 nagy belsó keszkenö edgyik közzülök fejér kotzkás Patyalatt masadik nyomtatott tarka Patyalat [M.köblös SzD; RLt Mohai Farkas koronás elism.] ✻ *~ selyem. 1766:* Tarka Sellyem Kanavácz Szoknya [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96] ✻ *~ szernalcsia. 1739:* Tarka szernalcsiából (!) állo az közepe az körül valója pedig muszujból állo paplany [Szászerked K; LLt Fasc. 96] ✻ *~ szőrmatéria. 1629:* Kalmar Marha iutot … Tarka szeor materia veres ueszeös [Kv; RDL I. 132]. *1752:* Bői Győrfi Josefne Jánosi Kristina Aszszony … Conferalt s vött a Praedikallo székre egy tarka ször materiat, mely mostis rajta van [Bő MT; MMatr. 265]. *1763:* Egy tarka szőr materiabol valo Japonika [Hsz; Ks 23. XXIIb] ✻ *~ vászon. 1620:* Egy vegh tarka uaszontul f –/5 [Kv; KvLt II/69 VectTr. 10–1]. *1688:* Egy Végh Tarka Vászontol f – //07 1/2 [BfR Vect.] ✻ *~ virágos atlasz. 1651:* édgy agy elejeben valo Supellat Kék, tarka Viragos Atlacz Het szelly [WassLt Wass Judit kel.].

B. szőttesre von.; referitor la ţesături populare; Leinwand betr. **Szk:** *~ abrosz. 1651:* Edgy Czillagos tarka öregh Szent edgy hazban valo Abrosz [WassLt Wass Judit kel.] ✻ *~ festékes szőnyeg. 1733:* Edgj Tarka Festekes al(ia)s Szekelly szönyeg [Marossztkirály AF; Told. 2]. *1738 u./1770 k.:* Durántzki Jánosné Aszszonyom Posoni Ersók, a' Búzai Ref. Ekkla számára … conferált … egy tarka Festékest az Asztalra [Búza SzD; SzConscr.] ✻ *~ kececske. 1643 u./1770 k.:* Vagyon a' Prédikátor székin egy tarka Keczeczke [Bethlen SzD; SzConscr.] ✻ *~ madár. 1700:* Egy darab veres Atlacz tarka Madarak rajta [Hr 1/20] ✻ *~ parasztszőnyeg. 1723:* Egy háznál szött tarka paraszt szönyeg [Koronka MT; Told. 29/2] ✻ *~ székely szőnyeg. 1643 u./*

1770 k.: Gyekei Biró János Ur(am) adott Eccla számára egy asztalra való tarka Székely szőnyeget [Gyeke K; SzConscr. 112] ✱ ~ *szőnyeg. 1632:* Az Lakatos Gergely Aruáianak Istoknak, maradot az Anniatol két derékaly, két párna … egy tarka székely csinalta rosz szeőniegh [Gyf; EMKt VI. E. 2. 228a]. *1785:* Tiszteletes Sárközi Jósef uram felesége Vásár Susánna asszony adott a H Bodoni Rfta Ekkl(esi)a számára, hogy szüntelen az Ur Asztalán áljon egy tarka szőnyeget ujjat [HbEk.]. *1833:* Egy jo nagy, Diofából valo, ki huzo ebédlő Asztal, rajta lévő tarka Szőttes Szőnyegével [Katona K; Ks 73. 55 Kornis János lelt.] ✱ ~ *szőr. 1723:* Két Lengyel országi tarka szörből valo szőnyegek [Koronka MT; Told. 29/2] ✱ ~ *vereses szőnyeg. 1692:* Vagyon … égy tarka veresses szönyőg [Mezőbodon MT; MMatr. 315].

C. ruhafélére von.; referitor la îmbrăcăminte; Kleider betr. *1798:* Rokoja egyik tarka a más fejér [Kovászna; HSzjP].

Szk: ~ *atlaszpaplan. 1642:* egy Tarka atlacz papla(n) [A.bun KK; Berz. 47/46] ✱ ~ *előruha. 1851:* Egy Lilla Szin uj tarka elő ruha [Dés; DLt az 1852 évi iratok közt] ✱ ~ *erszény. 1573:* mykor celegeo Margit fodor Ianos attyafiaywal oztoznek talaltak egy Nagi feier Erzent az Marha keozet wres volt, ez celegeonek vetettek Mas Tarka erzenis vala wres [Kv; TJk III/3. 147] ✱ ~ *fersing. 1775:* 1 Nyári tarka fersing Rf 1 x 8 [Déva; Ks 76. IX. 18. 1/4]. *1806:* Egy Torka rongyos fersing [Koronka MT; Told. 19] ✱ ~ *hálójaponika. 1732:* Egy Persiai selyem kivűl belől tarka háló Japonika [Kv; Ks 4 Kornis Zsigmond lelt.] ✱ ~ *japonika. 1764:* Egy rongyos tarka Japonika [Székelykál MT; Berz. 6. 54. 2] ✱ ~ *kartonfersing. 1817:* Egy petyegetett tarka karton fersing [Mv; DLev. 3. XXVIIA]. *1851:* Egy tarka Karton uj fersíng [Dés; DLt az 1852 évi iratok közt] ✱ ~ *kartonpaplan. 1790:* Egy viseltes, gyapottal töltött tarka karton Paplany [Mv; MvLev. 4 Boka Katalin hagy.] ✱ ~ *kartonviganó. 1803:* Egy Tarka karton vigáno [Kvh; HSzjP]. *1817:* Egy tarka karton vigáno [Mv; DLev. 3. XXVIII] ✱ ~ *keszkenő. 1775:* A Ládából … én vettem ki … egy pendelyt és egy tarka keszkenyőt [H; Ks 114 Vegyes ir.]. *1789:* Egy Kávés Asztalhoz valo tarka Keszkenő Rf 2 [Mv; ConscrAp. 21] ✱ ~ *kreditorszoknya. 1739:* egy pár fahaj szin tarka kreditor szoknya [Szászerked K; LLt Fasc. 96] ✱ ~ *pantalonás nadrág. XIX sz. köz.:* Két fekete egy tarka pantalonas nadrág [Berz. 17b] ✱ ~ *ruha. 1629:* Egj tarka teoreok varrasos eoregh ruha [Gyszm; LLt Fasc. 155]. *1779:* hátrább meg tanálták a tarka ruhát [Uzon Hsz; HSzjP Fr. Bot de Uzon (32) jb vall.] ✱ ~ *selyemkeszkenő. 1687 k.:* Bereczki Andras Ur(am) feleségevel … adott … Az Ur asztalára égy tiszta selyem nyomtatásos tarka selyem keszkenőt [Szentimre MT; MMatr. 234]. *1728:* Egj tarka szekfű szin sarga csillagos sellyem keszkenő [Gidófva Hsz; SVJk] ✱ ~ *slafrok. 1789:* Egy tarka jo féle Kartonbol valo Slofrog Rf 3 [Mv; ConscrAp. 22] ✱ ~ *szoknya. 1770:* Tarka szoknya, két-három ing, Egy szügyellő s egy farmatring [EM XXI, 498 „Kolosvári ének"] ✱ ~ *szuperlát. 1732:* Két nagy öreg tarka supellat [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 3].

D. fából készült dolgokra von.; referitor la obiecte făcute din lemn; Dinge aus Holz betr. **Szk:** ~ *festékes ajtó. 1632:* Masodik ház azon bastiaban … Vagion raita egy tarka festekes bellett aito [Fog.; UF I, 156]. *1656:* Ezen ebedleö palotabol nilik az Ur eö Naga hazara, job kez fele egy bellett holliagos szegekkel vert vas sarkon panton forgo tarka festekes ayto [UF II, 126] ✱ ~ *karszék. 1629:* Egy tarka kar szek aestimaltuk tt f. — d. 80 [Kv; RDL I. 132]. ✱ ~ *láda. 1627:* Egy tarka láda, Oda be az belseo boltba(n) tt f. 3 d [Kv; RDL I. 132]. *1628:* egy eoreóg tarka Ladaban … Het Posoni Swúogh [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 10]. *1693:* Edgy Tarka Láda –//. 90 [Ne; DobLev. I/37. 4]. *1789:* vettem kezemhez … Két festett tarka ládákot [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1. Torma Éva kel.] ✱ ~ *skatulya. 1595:* Mind ezekreól walo lewelek quietantiakkal egi kis Tarka scatulaban vadnak be rakwa az ados lewelekkel egiwt az ladaban [Kv; Szám. 6/XI. 41]. *1674:* Egy tarka uy iskatullya hol mivel [Szászvárosi Ref.egyh.lt Halics Mihály lelt.]. *1679:* Kisded, fedeles plehes Láda nro 1. Ebb(en) Tarka kis Iskatulya nro 1. Ebben pinz f – – /48 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 81]. *1744:* Egy Tarka keregded Iskatuljaba [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1759:* szállittasson el … Egy hoszszuko tarka Skatulyát teli Posonyi uj és o réz Gombokkal … Egy Záros tarka Skatulyában … Tizenkét pár egy forma kékes porcellán Finsiákat … Egy kis fejér skatulyában feles bűdős kővet [Sárd AF; TSb 51]. *1816:* Egy tarka kisded iskotulyába mindenféle Szinű Compositiok [Kv; Born. IV. 41. 1] ✱ ~ *übercúgú. 1835:* Egy bőrös s 3 tarka iberzugu ocska hasas Szék [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

E. növényre von; referitor la plante; Pflanze betr. **Szk:** ~ *gömbölyű faszulyka. 1826:* Tarka gőmbőllyű Faszulyka [Szentdemeter U; Told. 41].

F. különböző dolgokra von.; referitor la diferite obiecte; verschiedene Gegenstände betr. *1732:* Szarvas bőrök veresek és tarkák asztalra valok 9 [Kv; Ks 3 Kornis Zsigmond lelt.]. *1740:* Egy ezüst aranyos Pléhekkel rakott fityegős homlok elöjü és Torka allyu, ugj lántzos orrodzojú Portai Kantár [Ne; Told. 19]. *1768:* Nyomtatásos derekaj hajjal két vánkos nyomtatásos a' másik tarka [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 116].

Szk: ~ *bástya. 1665:* Az Tarka bastian ninczen semmi lövö szerszam [UF II, 312]. *1676:* Jnnen ismegh nyilik az eléb megh irt Tarka bástya alat valo vegső felső házra eőregh vas sarkon pánton … festett bellett ayto [Fog.; UF II, 728] ✱ ~ *bokály. 1717:* Arannyas tarka bokálly 1 … Egj szajú bokálly tarka 2 [TSb 5]. *1761:* Kék mázu tarka szegedi bokálj [Szentmargita SzD; Ks CII. 16 gr. Kornis Ferenc lelt] ✱ ~ *csákós szarv. 1697:* Bérés ökrök … Tárka csakos szarvaj [Almakerék NK; UtI] ✱ ~ *csupor. 1679:* Tarka bokalyos őregh fazék nro 1. Tarka mázas csupor nro 6 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 29]. ✱ ~ *fazék → ~ csupor* ✱ ~ *findzsa. 1759:* Egy nagy tarka Tőrök Findsiát Fedelestöl [Sárd AF; TSb 51] ✱ ~ *kemence. 1632:* Egj beleöl fwteö tarka mazas kemencze … N 1 [Fog.; UF I, 166] ✱ ~ *kő. 1840:* Gábor … Kedves jo fiu … Olyan a' tőbb ífjak kőzt, mint brilliánt a' tarka hamis kövek kőzt [Kv; Pk 7] ✱ ~ *kövű. 1574:* vagion Egy kws tarka kőw peczietleő giwrw, azt Melitth Jstuan matkayanak hagiom [Gyf; JHbK XXI/12] ✱ ~ *lazsnak. 1726:* Egj tarka jo lasnak [Kv; Pk 6] ✱ ~ *papiros. 1756:* Bibulára, kovára, s tarka pappyrosra, két lakatra Rh. flor 2 xr. 44 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 87b] ✱ ~ *pohár. 1797:* Tarka füles pohár kettő [M.igen AF; DobLev. IV/777. 7] ✱ ~ *poharacska. 1674:* Négy ezüst párta eővek, eggyik(ne)k lánczais vagyon; a láncza egy tarka pohárotskáb(an) vagyon [Szászvárosi Ref.egyh.lt Halics Mihály lelt.] ✱ ~ *pokróc. 1628:* Egy nagy rakasba sebessi modra it zőt tarka Pokroczok Circit(er) 100 [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 13]. *1668:* az ruhazatnak is jol tudgia

szamat ... eott tarka Pokrocz egy sebessi Pokrocz [Szentsimon Cs; CsÁLt F. 1. I/27]. *1761:* Két oláhos tarka pokrocz [Koronka MT; Told. 8] ✳ *~ prém. 1759:* szállittasson el ... Tizennégy Sing Czérnából szött tarka prémet [Sárd AF; TSb 51] ✳ *~ prémbélés. 1823:* Kotzkás Merinó ujj Bunda kék Rókával és tarka prém béléssel [LLt Csáky-per 601. L. 1] ✳ *~ selyemmajc. 1711:* portai fék agj szügjellöjével orrodzojával Tarka Selyem Majcz fékemlö szár rajta [Told. 19] ✳ *bécsi ~ szőr. 1711:* tettem le ... négy Német forintat ... téli és nyári endivia magra ... becsi tarka szőrreis öt nemet forintot [Nagyalmás K; Ks 96 Gyulay Ferenc lev.].

2. *~ hitű* hitehagyott, hitetlen; necredincios; ungläubig. *1653:* De a közrendnek is a hajduk és németek ugyancsak oda mondották azt: „Áhá, tarka hitü hajas török, ez s ez lélek kurvafiai! nem szánom — Isten úgy segéljen — levágni az erdélyi embert, mint a pogányt" [ETA I, 83–4 NSz].

3. foltos szőrű; bălţat; tărcat; scheckig, gescheckt. *1704:* Ma patkoltattam meg az úr lovaiban négyet, úgymint az Haller György uram-félét, a Toroczkai Istváné-félét a gyermeklovat, a tarkát és az egyik fakó szekereslovat, a fellajtár mellett valót [WIN I, 114].

Szk: *~ ártány. 1761:* Tarka őrög ártány 11 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 19] ✳ *~ berbécs bárány. 1770:* Tarka bérbets Barány nro 1 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb] ✳ *~ eme. 1805:* Egy Tarka Eme és egy veres [A.jára TA; BLt 9] ✳ *~ gölye. 1604:* mondaya Jakocz Pal mert jzentem wala tölle az hugomnak, hogi kerien meg az diznokban ha meg adnak benne egy Tarka göllie wagion kőztek azt kerie meg [UszT 16/23 Tanko Andras Zent egihazas olah falwy lofw ember vall.] ✳ *~ gyermekló. 1724:* Teleki Pál Ur(am) tarka gyermek Lovara erogalodat abrak(na)k árpa, hat köböl [Sármás K; TKl] ✳ *~ kan. 1748:* Öreg Sárga szőrű tarka kan 1 [Aranykút K; Ks 23. XXIIb] ✳ *~ kanca. 1752:* Egj Tarka Kantza [Dob.; TL 42] ✳ *~ kancacsikó. 1717:* Esztendös fako Paripa tsiko ... két esztendös tarka kantza tsiko [MúzBethlen] *~ ló. 1589:* 3 Nouemb(ris) vittek el Bathory Istua(n) Kochnya zekeret Monosthorol Zentelkere 6 Loual ... f. 3. vgian fogtanak Masz Zekerben 2 Louat Az Torka Loak keozibe myert hogy kethey az Loaknak meg Santolt vollt [Kv; Szám. 4/VI. 114–5 Stenzely András sp kezével.]. *1659:* Az Kegyelmed lova bizony még sántál, az török lónak semmi gondja nincs; az tarka lovat senki nem veszi [TML I, 461 Pekri Sófia Teleki Mihályhoz]. *1704:* Ugyan ma patkoltattam meg az úr két lovát, az elejeket, úgymint a nagy tarkának és a Toroczkai lovafélének. Ugyan a spanyol tarka lónak is az elejit [WIN I, 244]. *1747:* Pált az Tarka lon holnap küld ebédre által Hidvégire [Illyefva Hsz; Ks 96 Mikó Ferenc lev.] ✳ *~ notina. 1756:* Feketés tarka notina 1 [Déva; Ks 92. I. 32] ✳ *~ paripa. 1757:* Prejter Veisz János Vr(na)k adtam ă Tarka Paripa árrából ... Rhf. 25 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 117b] ✳ *~ sertés. 1797:* egy rideg gölje tarka Sertés [Kőrispatak U; Pf].

4. foltos; cu pete; gefleckt. **Szn.** *1550:* Mich tarka de Inczel [Incsel/Damos K; MNy XXIV, 358].

◇ **Hn.** *1804:* Nagy Tarka (e) [Magyarszovát K; EHA].

tarkabarka színes, változatos mintájú; foarte pestriţ, cu prea multe culori; kunterbunt. *1628/1635:* Karpit forma(n) zot tizenket zekelj tarka barka falra ualo zeoneg [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.].

tarkájú színű; de o anumită culoare; -farbig. **Szk:** *fekete ~. 1788:* Fekete tarkáju Hollítsi Fintsía két pár s' fél [Mv; TSb 47 gr. Rhédei Zsigmondné br. Wesselényi Kata hagy.] ✳ *kékes ~. 1788:* 6. pár kívül kávé szín belöll kékes veresses fintsia ... 5. pár kívül kávé szín, belöll kékes tarkáju portzellán fintsía tsorbások [Mv; TSb 47ua.] ✳ *veres ~. 1788:* Veres tarkáju fedeles téjhez valo Hollítsi íbrík [Mv; TSb 47 ua.]. *1849:* Két nagy körül karazatt, hat pedig ugyan tsak kissebb karas székek sárgán poriturazva massiv ... veress tarkájú massával bé huzva; — de már rongyollattatskák [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] ✳ *zöldes ~. 1788:* zöld tarkáju két fülü Hollitsi Fintsia 1. pár [Mv; TSb 47 gr. Rhédei Zsigmondné br. Wesselényi Kata hagy.].

tarkán tarka színűen/mintásan; în multe culori; koloriert, bunt. **Szk:** *~ aranyozott. 1668:* Egy holiagos tarkán aranyozott kanna kivül, belöl merö Arannias [Mk 4 Kapi György inv.]. ✳ *~ festett. 1632:* Elseö ház Vagion raita egj tarkan festett kiuwl belöl bellett aito ... N 1 [Fog.; UF I, 167]. *1656:* Ezen hazbol nilik az hopmester hazban job kezfele holliagos szegekkel vért, tarkan festett vas sarkon panton forgo bellett ajto [Fog.; UF II, 122] ✳ *~ megfestett. 1656:* Nilik be jnett job kezre egy vas sarkon panthon forgo partazatosson bellett tarkan megh festett ayto csiapo es vas kilinczes kolczaval plehes zarjaval be vonójával együt faragott ajto keö melljekeben csinalt ütközöjevel együt [Fog.; UF II, 122] ✳ *~ szőtt. 1674:* Egy kis abroszba(n), hét vy tarkán szeőtt párna hej: egy nagy végh abrosz: négy uy ruha tisztito seprű [Szászvárosi Ref.egyh.lt Halics Mihály lelt.]. *1731:* Egj vankos hej tarkan szött veresböl és sarigbol [Kvh; HSzjP] ✳ *~ varrott. 1674:* Egy egeszszen tarkán feketével varrot patyolat ... Egy varrot patyolat [Szászvárosi Ref.egyh.lt Halics Mihály lelt.].

tarkás tarkán színes/mintázott; cam pestriţ; buntfarbig, farbig, fleckig. *1591:* Ket Io legiezeo az egik feier az masik tarkas [Kv; AggmLt A 53]. *1643 u./1770 k.:* Vagyon két szőnyeg gyékény formára szőtt viseltes tarkas Lengyel szőnyeg: a másik tarkás székely szőnyeg [Virágosberek SzD; SzConscr.]. *1748:* Zöld bokájocskák edgyik tarkás [Ks XXVIII. 8. 5 gr. Kornis Antal udvarházában]. *1750 k.:* ezekis olljan tarkások, vagy tarka köntösüek, a' mint a' mai napon is valának [Ks 83 Onadi Szakáts Mihály lev.]. *1840:* Egy Fersing tarkás jo [Dés; DLt 1590].

Szk: *~ angelika. 1849:* Egy más polituras Téka hét fiokkkal fellyül ennekis iro fiokja, öt kis tojokái, — belsö része az irofioknak tarkás ángélikával bé huzva [Szentbenedek SzD; Ks 73. 55] ✳ *~ pikétlájbi. 1802:* Más viseltes tsillagos tarkás pikét Lájbi [Ne; DobLev. IV/858. 3b] ✳ *~ selyem. 1734:* Egy vankas haj Tarkás Selyemmel varrott Csupu (den) 18 [Kv; Pk 6] ✳ *~ szoknya. 1745:* Edgy Kapornya szin; ezüstel Selyemmel tarkás szoknya [Marossztkirály MT; Told. 19] ✳ *~ vánkoshaj 1714:* Egy tarkás selymes reczés vánkos haj [Kv; Pk 6] ✳ *~ velez. 1628/1635:* Egi uankosra ualo tarkas uelez [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.] ✳ *fekete ~. 1739 u.:* vagjon edgj sorofos Lábos aranjas Pohár, és Viola Szin Szelein Zöld Sárga veres és fekete tarkás, selyem keszkenö [Mezőkölpény MT; MMatr. 389] ✳ *kék ~. 1728:* Kek tarkás abrosz nro 1 [Szotyor Hsz; SVJk] ✳ *kékes ~. 1846:* Miller Vincze ... kékes tarkás szemü [DLt 1114 nyomt. kl] ✳ *vereses ~ 1800:* visel ... veres tarkás nadrágot és leiblit [DLt nyomt. kl] ✳ *zöld ~. 1731:* bele Nezek abban az Zöld Sárga tarkás ladaban ... annyi pohárt latëk azon ládanak az fenekin, hogy soha anynyit [Ne; DobLev. I/142 Lad. Üveges (37) ns vall.].

tarkásan tarka színesen/mintázottan; cu modele pestriţe/ colorate; fleckig, bunt. *1695:* Conferalt edgy uj tiszteseges 18 magjar forinton vőtt uj szűnyőget (korűl tarkason, az kőzepi penigh veressen szőve) [Dés; Jk]. *1736:* Az Ur Házáb(an) találtattak ezek: Fal mellett állo tarkáson feketével festee (: Ijas fijas :) sok rekeszü pohár szék nro 1 [Várhegy MT; CU XIII/1. 100]. *1757:* Magam(na)k kék kamelótból ezüst kék selyemmel tarkáson Mentét Dolmányt csináltatt(am) ... Rhf. 45 xr. 24 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 118a].

Szk: *~ festett. 1656:* Ezen haznak felseö resze menyezetes partazatos festett uy, az keő falnak felseö resze körös környül tarkason festett, az also resze teglaval padimenomozott uy [Fog.; UF II, 121]. *1849:* Az oltártol nyillik égy dufla tarkáson festett fenyö détzka ajto, vas sarkakan forgo [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] ✳ *~ lakírozott. 1823–1830:* Körmendi Gábor prokurátorságot folytatott ... Volt egy tarkásan lakírozott hosszú pálcája, tetejébe kecskeszarv, azon elol ezüst karikára e volt metszve: Eb kéri, eb adja [FogE 89] ✳ *~ szőtt. 1681:* Szőrből tarkaso(n) szüt szunyogh halo jó Nro 1 [Vh; VhU 540]. *1727:* Egy Nagyon Tarkáson Aranyason Szőt Züld Szoknya elegyes kötes rayta [Marossztgyörgy MT; Ks gr Petki Zsuzsanna kel.] ✳ *~ vetegetett. 1728:* Egj tarkason vetegetett kilin Lukacs Bodisarne Collatuma [Egerpatak Hsz; SVJk].

tarkázott színesen mintázott, tarkított; cu modele colorate; mit bunte Muster. *1728:* Kek es veressel tarkazott abrosz nro 1 [Szotyor Hsz; SVJk]. *1736:* Bornak valo Zöld tsatornás száju kantso 1 ... Feketével tarkázott szűrke festékű pohár szék 1 [Várhegy MT; CU XIII/1. 105].

tarkó ceafă; Genick, Nacken. *1582:* Michael Nag' ... fassus est ... Ketten Ieówenek ket kardal ream, Monda Az eggik kinek kék hozzu vyw menteye vala, od (!) magat (!) Neste lelek kwrwa mert vg chaplak hog vtannad wondozoslik (!) a' beled, Azonkeozbe vg haytanak hog a' foka a' karomon es az Nyele a' tharkomon esek az wassal thekert Nyelew zekerczenek [Kv; TJk IV/1. 100].

tárkony fűszernövény; Artemisia dracunculus; tarhon; Estragon. *1586:* Giertiat Tarkont peterszeljmet hagimat es retket vetettem –/10 [Kv; Szám. 3/XXIV. 18]. *1594:* Vgarka es Tarkoni f. d 6 [Kv; i.h. 6/VIII. 59 Caspar Semel sp kezével]. *1596:* Petreseliem, Tarkani, Retek es egieb fele pare [Kv; i.h. 6/XXIX. 129 Bachi Tamás sp kezével]. *1609:* veottem ... Hat keotes Tarkont ... d 6 [Kv; i.h. 126/IV. 338]. *1629:* Egj küs fa mercze kiben takoni uagion [Szentdemeter U; LLt]. *1638:* Mas feleöl azon hazban vagjon eggj hagjmanak, minek valo deszka allas. Vagjon azon valami regi tarkony [A.porumbák; UF I, 659]. *1679:* Másik veteményes kert ... 23 táblara vagyo(n) mostan ezekben, veres hagima, pár hagyma, Petreselyem, murok, kaposzta, kék kaposzta, veres Czekla, tárkony, zsállya, Isóp [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 139]. *1688:* az vetemenyes kertben ... Vagyon ... petreselye(m) 15 apro agygyal ... elegyesleg veres hagymaval, murok kilenczed fel ágygyal ... Ezeken kivűl van felesen Tarkonj, sálya, szekfü [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 7]. *1695:* Ugorka Tarkony czékla sozatásra idejé(n) gondgja légj(en) [Marossztkirály AF; Told. 2 a borsai gondviselőnek szóló ut.]. *1714:* az kert ... kűlömb kűlömb fele saláta tarkony, sálja szapora hagymával megh ékesitve [Kászonfelsőfalu Cs; LLt Fasc. 85]. *1736:* Régi magyar étkek ezek valának: tehénhús polyékával, kukrejttel (!), árpa kásával ... berbécs hús spékkel vagy tárkonnyal vagy eczettel, veres hagymával [MetTr 322].

Szk: *sós ~. 1625:* atta(m) az konjhara ... sos Tarkont d. 4 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 12]. *1669:* Vagyon ezen pinczeben ... Egy kis kartban (!) sos Tarkonj [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. *1674:* Sos Tárkony Káddal Nro 7 egy kis tonnával 1 [Törzs dévai fej-i udvarház]. *1681:* Belső Sáfár ház ... Vagyon itt ... Sos Tarkony Egi ðregh kancsoval No 2 [Vh; VhU 5621–3]. *1683:* Ujj Sóós Tarkony ejtel nro. 4 ... Ô Sóós Tárkony 1. Altalagb(an) ved(er) 21/2 [Szúv; UtI]. *1684:* Sos Tárkány nr 3 //– [Fog.; UtI]. *1731:* soos Tárkony [Told. 69].

tárkonyecetes ecettartó; (un fel de) oţetar; eine Art Gefäß für (Estragon)Essig. *1792:* Tárkany Etzetes üveg 1 [TL Conscr.].

tarkő kopasz szikla; stîncă pleşuvă; (Kahl)Fels. **Hn.** *1614:* Csíkon által ránduljanak[a] az Tarkőre [BTN[2] 48 — [a]Báthory András főembereivel 1599-ben].

tarló 1. learatott gabonaföld, tarlóföld; mirişte; Stoppelfeld, Stoppelacker. *1570:* Feleky Janos Kenez fely peres Byzonsagy, Balint Thywadar alperes ellen ... Thorsa peter hithy zerent vallia, hogy Ez Arataskorba, Janos kenez Thyltotta volt megh Balinth Thywadart, hogy Ne haytana Jwhait Az Tharlora, hwl megh az gabonanak wgymint felen kywn volt [Kv; TJk III/2. 9–10]. *1587:* Kerik Biro vramoth hogy eo kgme az Q(ua)rtasokat Inche megh hogy az tarlot zabadichak megh, Arattassak a' keosseggel, es otta(n) dezmalliak, feokeppen Az lomb Alath Wreswllieon a' tarlo, hogy az Iuh az mostany zantast Boronalast Ne Iaria [Kv; TanJk I/1. 55]. *1598:* Az torlon lata(m) hogy verik vala Vaida Peterek Pechy Ferenchet ozton be zeokek az bůzaba [UszT 13/15 Andr. Chani vall.]. *1609:* Razmany Jstuan vram az varos tarlaia(n) termet zegeni konkolios buzabol adot Cipo swtesre cub 14 Melliet megh rostaltatuan leot az Allia keozel Negi keobeol keoblet rostaltak megh p(er) d 2 [Kv; Szám. 126/IV. 413]. *1684:* az Tallo pedigh mind addigh Tilalmosban legyen, migh az Gabona be takarodik [Dés; Jk]. *1685:* ket lovamot elvitte az Torlorol [HSzj *tarló* al.]. *1692:* az Torlo (!) tilalmasb(an) tortossek ... senkiis se az maga Tallojan (!), annal inkab egyebűt sub poena praespecificata ki ereszteni, vagy ot hálni ne mereszszellyen [Dés; Jk]. *1699:* oda erkeztűnk Dezmas Uramekkal es beleptem a' tallajára [Dés; Jk]. *1747:* F. sinfalvi fel szabadult tallorol a ... Rakósi tehén tsordát be hajtotta [Borb.]. *1765:* egy alkalmatossággal Foka Kosztántin a Tollon találván az Juhaimott, hét kecskémet el vette, négy egész hétig tartatta, sem Törvényre, sem kezességre ki nem bocsátotta, mind addig, míg egy Szekér Szénát nem adék érte [Marosbogát TA; Mk V/V. 97 Bükkösi Mihály (45) jb vall.]. *1791:* az Urunk eő Nga Allodiális Törökbuzája még nem szedettetvén, a' tarlo sem szabadulhatott meg [Almásgalgó Sz; JHb I/23]. *1824:* a pásztor, ha a tollo meg szabadul a mig az Ökör Tsorda eregeltetik köteles leszen a lovakat is eregeltetni [Étfva Hsz; HSzjP]. *1847:* Aratás után a tollóba viszont kihálva, azután az erdő közelebbi részin mindaddig kihálva, míg a zivataros idő elzárja a kihálástól [Zalán Hsz; RSzF 202].

Hn. *1592 k:* az Keöles torlon valo föld [Szu; EHA]. *1701:* A Kőles torloban (sz) [Mezőbodon TA; EHA]. *1718/ XVIII. sz.:* Talloban az kis Csarna mellett (sz) [Sülelmed

Sz; EHA]. *1733:* Széles tallo (sz) [Bogártelke K; KHn 184]. *XVIII. sz. közepe:* Vicinussi egj felől Szil tallo nevű To [Csiba MT; EHA]. *1758:* A Berken a Kőles tarlo [Bh; EHA]. *1773:* Széles-Tarlo (sz) [Bogártelke K; KHn 186]. *1786:* Kiss Talló [Hadad Sz; EHA]. *1823:* a Tarlon lévő rendbe (ku) [Marossztkirály AF; EHA].

Szk: *~n termett búza. 1590:* Az ith ualo tarlon termet Buza tezen 485 Kalongiath [Kv; Szám. 4/XIX. 20]. *1621:* Eőss Buza Exitus ... Attam az ket Feleki Erdeő pastornak tarlon termet buzat Cub: 3 [Kv; Szám. 15b/VII. mell.].

2. *~ul* learatva; în mirişte; (ab)erntet. *1770:* (a föld) vagyon ... az Csomafalvi határban most Torloul az másik ugarúl [LLt Fasc. 68].

tarlóföld tarló; mirişte; Stoppelfeld. *1750:* Az el vetett Zab tallo főldre vettetvén az Pásztornak fizettem őrzésért Metr. 4 [Kv; Szám. 70/VIII. 7].

tarlókaszálás cositul miriştii; Stoppelfeld-Mahd. *1838:* Tarlo kaszálás 381 Bugja [Görgény MT; Born. G. XXIVb].

tarlós tarlósan levő; în mirişte, care nu a fost arat după seceriş; stoppel(feld)ig. *1784:* a Pakulár Vőlgy nevezetű helyben vagyon egy szánto főld, melynek vicinussa ... oldalaslag Titt. Foszto Pál Ur(am) tarlós zab szánto földje [Páncélcseh SzD; RLt O. 1].

tarlóskert tarlósan maradt kert; pămînt/teren arabil îngrădit nearat după seceriş; Stoppelfeld (Garten). **Hn.** *1766:* A Gáll mezeje felé forduloban: A felső Lábján levö torlos kertben (sz) [Szentkirály Cs; EHA].

tarlószabadítás a legeltetés tilalmának feloldása a szántóföldi növények betakarítása után; ridicarea opreliştii păscutului pe mirişte; Erlaub der Stoppelweide. *1769:* Tilalmas lészen ezutan a Vetés kertben a Gabonak közöt lévö, parlagon valo ki eresztés, és étetés tavasztol fogva égészen a közönséges Torlo Szabaditasaig [Zetelaka U; UszLt XII. 89].

tarlószabadulás a tarlókon való legeltetés engedélyezése; eliberarea miriştii în vederea păşunatului; Stoppelweide wird erlaubt. *1727:* torló szabadulásnak idejin [Szemerja Hsz; SzO VII, 366]. *1752:* a' nyárba(an) ... Tolló szabadulás után a' Felső Határunkon lévén a Falusi Gyermekek ökrőkkel ... Tisztartó Boér Samuel Vram reájok menvén Pistalyt foga reájok [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 29]. *1776:* Az sertéspásztort ugyanerre az esztendőre csíktaplocai Török Antalt fogadván, hogy minden sertéstől den. 7 pénzt, két sertéstől kenyeret, egy tavaszi malactól den. 3 vagy egy ejtel gabonát, ha pénzt nem ád. Szentgyörgy-naptól fogva Szentmárton-napig; ha pedig makktermés lészen az határon, s kedve leszen hozza, mellé állhat; olyan conditióval pedig, hogy Szentmihály-napba, tolló-szabaduláskor tartozzék az kevés sertést is őrizni, akit elejbe hajtanak, akit pedig elejbe nem hajtanak, vagy még annak előtte eltanyították káros helyekre járni vagy faluközött kerengeni, az olyan emberek minden sertéstől az béren fejül 7 pénzt fizessenek, végeztetett [Taploca Cs; RSzF 188–9]. *1805:* A' tarlo szabadulás után, a' Meddő Csordais a' torlora forditatván, történt, hogy a' meddő Csorda el szakadozott, a' mit estve észreis vett a' Pásztor, mikor maga tonyájára ment háloba [F.rákos U; Falujk 2].

tarlószer határrésznév; parte de hotar numit Tarlószer; Name eines Flurteils/Tarlószer. **Hn.** *1597:* az Tarlo Zerbe (sz) [Sárd AF; EHA]. *1668:* az Tarlo szer szőlők [uo.; EHA]. *1684:* Tarlo Szer nevű Hegyben (szö) [uo.; EHA]. *1711:* Tarlo szer n. szölö hegjben (sz) [uo.; EHA].

tarlóz betakarítás után elmaradt termést keresgél, összeszed; a culege/aduna/căuta fructe/spice rămase după recoltare; nachlesen, Nachlese halten. *1594:* Biro vram ... kialtassa meg, hogi senki ... semmi wdeoben, az kertekbe ne talaltassek hogi ot koborollion, tarlozzon, mert valakit megh foghatnak, erdeme zerent megh fizetnek neki [Kv; TanJk I/1. 239]. *1595:* Az kertek, zeoleok, koborlok, tarlozok feleol ... vegeztek, hogi se zwret vtan, se eleotte, se zent mihali nap vtan, senki kertekben zeoleokben, semmi wdeoben ne merezellien menni es ott tarlozni, mert valakit ot kaphatnak ereós bwntetssel megh bwntetnek [Kv; i.h. I/1. 263].

tarlózó betakarítás után az elmaradt termést összeszedegető ember; persoană care culege/caută fructe/spice rămase după recoltare; Nachleser. *1595:* Az kertek, zeoleok, koborlok, tarlozok feleol ... vegeztek, hogi se zwret vtan, se eleotte, se zent mihali nap vtan, senki kertekben zeoleokben, semmi wdeoben ne merezellien menni es ott tarlozni, mert valakit ot kaphatnak ereós bwntetssel megh bwntetnek [Kv; TanJk I/1. 263].

tarnica nyereg; tarniţă; Sattel. *1811:* vittenek el ... Két kantárt, egy tárnitzát | vittenek el ... Két tárnyitzát, vagy-is nyerget minden készületeivel [DLt 629 nyomt. kl].

tárnok tárnokmester, a királyi kincstár őre; vistier, vistiernic; Schatzmeister. *1722:* az Mlgos Tarnok Macskászi Familia az zalogos portionak zalag Summa penzevel, in facie Saedrie én altalam Tisztem szerint kezemben adván két vaszon zacskob(an) az zalogos portio zálag Summa pénzét meg kinaltata [Branyicska H; JHb XXXV/72].

tárogat terelget; a mîna; leiten, treiben. *1626:* az utan czak hamar oda iuta az Beldj vra(m) tiztartaia, az en kapu(m)hoz tarogattia uala[a] egj reouid puskaual Boczkor Janost, azt mongia uala hogj azt tuttam hogy ezes Ember voltal de ne(m) bolond Ember voltal ... az Tiztartoys az en kapumtol vizza tere [Szentgyörgy Cs; BLt 3. — [a]E szó más tintával, sor feletti betoldás].

tarőszbúza nagyszemű, toklásztalan őszi búzafajta; grîu mutic/nearistat; Winterweizen. *1722:* Csepelve(n) egy asztag(na)k egy reszet piros, tar ósz búzát Gel. 94. eleje lett Cub 25. masodgya Cub. 4. metr. 1. Ucsuja Cub. 5. Metr. 1 [Katona K; UtI].

tarpa ágyúfajta; un fel de tun; eine Art Kanone. *1514:* firmissime committimus et mandamus, quatenus agmitis presetibus omni mora seposita duo ingenia bellica puta tharaczk et hoffyncze simul cum omnibus attinenciis et indigenciis bene prompti et dispositi, tandem tarpais, quanto plures fieri poterit ... ad nos mittere et dirigere modis omnibus debeatis Ex Deva <Szapolyai János> [MRReb. 107 I/118. — Kiss András kijegyzése].

tarpecsenye szűz/bőr nélküli pecsenye; carne de porc de la şold/fără şorici; Braten (nur das Fleisch, ohne Haut).

1596: Fözettem az Vonas igazito Wraimnak ... 1. Tar peczyenyet p(er) d 7. 1. Malaczot, suttettem meg p(er) d 9 [Kv; Szám. 6/XVII. 9 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] | vetettem egi tar pecheniet d 6 [Kv; i.h. 6/XXIX. 68 Bachi Tamás sp kezével]. *1609:* veottem ... Egi Niolcz fontos Taar peczieniet f — d 56 [Kv; i.h. 126/IV. 296]. *1621:* Veottem ... Hat font Tar peczenjet sutnj masfel penzest f –/9 [Kv; i.h. 15b/IX. 208]. *1625:* 5. Tal Etek, Egj Tarpeczjenie lib: 6 [Kv; i.h. 16/XXXIV. 232]. *1753:* Tor pecsenje Nro 1 [Szentmargita SzD, Ks 18. CII].

Vö. a *bőröspecsenye* címszóval.

társ 1. vkivel együtt dolgozó/tevékenykedő személy; coleg, persoană care munceşte/activează împreună cu altele într-un anumit loc; Kamerad, Partner, Mitarbeiter. *1552:* En gerendy pet(er) vallom ez lewele(m)nek zeriben hogy ez lewel mwtatok zaz Istwan az ew tarsaywal egyetembe Jamborwl zolgaltak It Dewan kyket Bwlczwwal boczattam el Azert zenky ne bancza Dat(um) Dewe feria secunda post elizabet Anno D(omi)ni 1552 Id(em) manu ppria [Déva; BesztLt 16]. *1568:* Keozenetwnket es Zolgalatunkat iriuk tw keg. minth tiztelendeo vrainknak es teruiny wleo Vrainknak en egeresi fw Biro fazokas mihaly, az en tarsomal Sardj Leorinczel, voltunk Sekeresj az Beztercej Nyz gergelnek, es az Seges wari Zabo farkasnak, az w Marhayuknak Birben Varadda viteleben valamit azert mw az w dolgukban tudunk hit zerint ez Leuelben az mw lelkj paztorunkal vallas kipen Beh Jrattunk: es kegielmeteoknek peczet alat Beh kwldeottuk [Egeres K; i.h. 50 Michael Fazokas jud. prim. in Egeres a sv-i királybírónak és székbírónak]. *1573:* Peter deak zilahy hity vtan vallia hogy ... az zabo ... Az nap deltwl fogwa Mind Iwt volt teob Tarsaywal egyembe [Kv; TJk III/3. 276]. *1576:* Kewannyak eo k. varoßul hogi Mind az porozlonak es zemet Byronak Tarsa legien az Zas vraim Nemzetsegebeol, Mint ez eleotis vgy volt [Kv; TanJk V/3. 136a]. *1584:* Garay ferencz deak ... vallia Tudom ezt hogy ... az Jffiw Jstwa(n) deak az Mustoha Anniaual tarsul Nem volt ... mert mint giermekre semmit chak eg penzt sem biztak [Kv; TJk IV/1. 323]. *1585:* Lukach Antal vallia, Az Barommal vala olah Mihaly hog' meg halla Az tarsa halalat, es ige(n) bankodekis raita [Kv; TJk IV/1. 518]. *1590:* mikor az eo vetett vetésse megh ért volna megh Arattúnk benne kilench kalongiath, mellieknek eǫtet el hosztúk az negiet, míkor zekerre rakía volt egj my keǫszillwnk valo tarsunk Vajda Geőrgj Mateh Balassal vgjan my tarsunkal egjetembe, ez J. Raiok tamadvan p(ro)pria potentia el vette [UszT]. *1615:* teob tarsayval egethembe az Cwrynek az Talp allyath megh astha es oth be Buth az Czvrbe [HSzj *talp-alj* al.]. *1633:* Szabo Mihali ... monda neke(m) hogi keli fel tars es jere el uele(m) ... az halaszok ige(n) szep harczat kótóttek az tulso hid ala, aztis megh neueze mellik csòuekhez kǫtǫttek .. en ug' menek el, es ug' hozok el az harczat [Mv; MvLt 290. 119b–120a]. *1687:* alkuttam meg az Edilis tarsammal özvegy Társommal [HSzj *borító-tégla* al.]. *1725:* Kö farago Jánosnak társával edgyűtt mind az két kertben levö Major Házak s Camarak fejeritesiért adtam fl: hung: 5d: 44 [Kv; Ks 15. LIII]. *1727:* maga melle jo Tarsot keressen ménes pasztor(na)k [Dés; Jk]. *1756 k.:* Rosz szélnek miatta a' melly Bányában nem dolgozhatnak, a' szomszéd Bányában lévő Gazdák, vagy Társak, az ollyan Bányából magok magok (!) Bányájokba szél lyukat vinni, és engedni tartozzanak [Born. XXXVIII. 8 abrudbányai bányászok törv.].

Szk: *~ul adja magát vkihez. 1609:* Sennyei Miklós azért haragudt az Némethi Gergelyre, hogy magát társul az fejedelemhez ne adja, ezért szólította meg Némethi Gergelyt [Kv; KvE 140 SB]. *1676/1681:* Mint hogi penig az hol à félelem ninczen, ot bőcsűlet es tisztesség is nincz, azert à keves alatta valo p(rae)sidiariusokat félelembeis tarcza, es tarsul magat nekik ne adgya[a] [Vh; VhU 664. — [a]A castellamus] ✳ *~ul felfogad. 1561:* Valamely mester legent az mwyre tarswl fogadna fel es annak felet harmadat wag' neg'ed rezet adna, Az warasnak es az cehnek zokasa ellen eg' gira ezwsten maradion ket reze az Biroe az thanache harmada az cehe leg'en [Kv; ÖCArt.] ✳ *~ul lesz vmiben. 1583/XVII. sz. eleje:* Eozuegy Meszarosne tulaidon maganak se legent ne tarthasson se ne meszarolhasson, hanem az Mesterek keőzzul eggyk tarsul legien uele az meszarlasban [Kv; MészCLev.] ✳ *~ul mível. 1561:* Eg mester se meresztyen az legennyel tarsul miuelnj Se arannyal se ezwstel eggiwt kereskednj uala [Kv; ÖCArt.]. ✳ *~ul tart. 1561:* Istennek el wegezet akarattyabol ha walamely mesternek tortenik ez wilagbol ky multa Es az felesege az myet myeltetni akaria. Egy egez eztendeig' es haromnapig mweltethesse. Zabadis leǫen addig de toab ne tudos legent tartani de ... az mwyre tarswl ne tharcha hanem illendew heti berre Aztis ugy penig hog' ha addig az ǫ meg holt wranak newet wysely es meg tartya [Kv; i.h.] ✳ *becsüs ~. 1819:* a' kérdett kárt ... a Kriseniek okozták, mellyet mi akkor több betsűs Társainkal együtt 300 véka Törők buzára betsültünk, a Fuszujkán és Diszno Dinyén kívül, mely betsü alá nem vétetett [Kiskalány H; Born. 4/43 2 r. tanú vall.] ✳ *céhbeli ~. 1856:* Haller Ignátz ... Czéhbéli társunk már több versen sorára vett legényt mind annyiszor fuser fiának adta [Kv; ACLev. 39] ✳ *esztenás ~. XVII. sz. eleje:* Tudom azt hogy harmad ideje Balogi Mathe es Nagi Ferencz öszve szimboraltak vala esztenas tarsul az Oroszfalviakkal [Nyújtód Hsz; HSzjP Setet Peter kisseb Nujtodi (32) pp vall.] ✳ *hites ~. 1681:* Doboka vârmegyeb(en) Fekete lakon e<s>kűtt hűtős Polgárok Barla Istvan V Mihaly, Kis Mihály tőb hűtős tarsaiva<l> együtt [Feketelak SzD; UtI] ✳ *kalákás ~. 1840:* én több Kálákás társaimmal tőbb versen jártam az Allfalvi erdöben ... Kalákába, Tutaly, Töke és Bűkfa hozni [Gyszm; LLt] ✳ *kereskedő ~. 1571:* Kadas Andras hity zerent vallya, hogi hallotta Kadas Istwantwl ... hogy eoneky volt egy kereskedeo tarsa kywel eo Debrechenbe Ment volt ky ... az tarsa Debrechenbe Megh holt, volt valamy kewes Marhaya mynt 40 flint Ereo ky Eo nala volt ... Eztis Mongia volt hogy Im Eotthues Lwkacz perel erte, ha eoweyie tehety teorwennyel Nincz myt tennem neky kely adnom [Kv; TJk III/2. 176] ✳ *közös ~. 1640:* Az felliül specificalt malomban es havasbannis reszes töb osztozo attiafiaival es közös tarsaival edgiüt het veczint is birvan [Fog.; UF I, 775] ✳ *peres ~. 1766:* ki tetszik nyilvános jáczodtatása az Anak, melyel kévannya az Magistratualis végezéseketis eludalni, peres társat kőltetni, hurczalni, azért minthogy magát soha nem legitimálta, sőt dolgát tsak nem vesztib(en) hadta vjjabban Executioban vétetni itéltetett, exmittaltatván az elebbeni Executorok [Torda; TJkT V. 338]. *1828:* Babos Imreh Ur tett kifogást a' Katona bíro Böjte Moyses ellen ... mert peres társa [Besenyő Hsz; HSzjP Kováts Boldisár (56) zs vall.]. *1840:* Kati Leányomat megis vágták égy nagy kővel — ezen fübe ütésre intézett hajgálásakor idegen nem tehette — hanem az Utzából kelletet tselekedni — valamelyik peres Társaim közzül — de melyik nem tudhatom [Dés; DLt 277] ✳ *sérelmes ~. 1792:* Nagy Almási Demeter

Napján esni szokott országos vásárb(an) meg jelenvén a' többek kőzőtt Báboni Bodis Márton estvére kelve a' N. Almási Fogadoba bé menvén a' holott jelen vala ... Csokoly Thogyeris, egyben veszének ketten mint ittas értetlen emberek. De Bodis Márton erőssebb lévén erőtt vett Csokoly Thogyeren és gyilkos képpen kessel meg szurkálván el fogadtaték és a Mltsgs Főldes Uraság Tőmlőtzeben kisirteték mint Rabb; holottis ... a' Serelmessel Csokoly Thogyerrel 16 vforintokb(an) Complanála; tali Conditione, hogy ha Casu quo meg találnais halni tőbb praetensioja Sem a' Sérelmes társának sem maradékinek rajta többé ne lehessen [Nagyalmás K; Somb I] ✳ *szekeres ~. 1568:* En fazokas mihaly[a] Egeresi fw Biro Leg eleozer hitit beh veottem az en Zekeres tarsomnak az mw lelkj paztorunknak hallasara es az hit utan vallasat az dolognak Annak utanna Enis ky Tars voltam Az Biros[b] Zekeressigben, az en eskwtsigeomre melyre meg eskwttem mind zeginnek bodognak, kiuel tartoztam az en isteneomnek az mith tuttam benne ez w dolgukban meg mondottam [Egeres K; BesztLt 50. — [a]A nyilatkozattevő kezével. [b]Olv.: bírös?; értsd: béres?]. *1749:* szekeres társa ... reccusalt hogj a' lovát etszakára pascuatiora ki ne vigje, de az I ... majd mind edgj erőszakoson vitte ki, assecuralvan, hogj mint a' magáéra gondot visel, és ha a' magáé el nem vész, az sem vész el [Torda; TJkT III. 263] ✳ *szőlőőriző ~. 1582:* Zakmary ferencz ... vallia, En valek eleob Zeoleo Eorizeo Tarsa chikos Gergelnek, De azert hagiam el, hogi hainalba Az varosba ment es ot Jywt seotetbe Ieót az zeoleobe [Kv; TJk IV/1. 65].

2. cimbora, pajtás, barát; camarad, prieten; Freund, Kamerad. *1570:* Kertes Jmreh, ezt vallya hogy mykor ew az korchoma hazhoz Jwtot volna, Latta hogy az Kayantay legen az aztalnal fen al wolt es zekerche volt kezebe fely huzwa, chyuka Lazlo penigh az Tharsaywal al volt az azthal eleot, es Mond hogy hat kwrwa fyanak zydal azonba vgy wtheotte az zekerchewel Archwl es azonnal ely Menthenek onnath [Kv; TJk III/2. 54]. *1584:* Perecheny Mihaly vallia ... haza futot Kun Balint es dardat hozot vgy werte le Desy Istwa(n)t, Es eszt(is) mongya vala Balinth eleghę Immar Neste kwrwafy, Monda Desy Jstwa(n), elegh edes Tarsom, meg Erem en velle [Kv; TJk IV/1. 203]. *1589:* az Bestie lilek kurwat ha mas Tarsommal lizek vala bizonj minden ruhayat el vonom vala Matias deaktul [Dés; DLt 216]. *1591:* Zigiarto Georg vallia ... terek az korczomara hogi egi pinz arra bort igia(m), hogi fel haitam az pinzest, azonba ennek egi Tarsa Tiuadar hat el meccette erzeniemet akkibe vala az mit arultam vala, hogi ezembe veom agion wtem az mertekel, es vgi ejte el az erzent [Kv; TJk V/1. 138]. *1629:* fel fede az Cziszar galne fia az szürit az Inasnak, s kerde hogy mi lelte tars az kezedet [Mv; MvLt 290. 164a]. *1836:* Kontz Ignátz ur ... egyebet nem csinált hanem a' volt kártyázo, mese mondo, és pipázo társait egybe gyűjtvén csak nem mind rollam tudakozodot [Vécke U; Ks 101 Varga György lev.].

Szk: *cimbora ~. 1801:* én is szinte ollyan Czimbora Társa vagyok Fekete Jánosnak, valamint Grosz Laczko [Nagykároly; KLev. 9]. *1818:* hogy a Czimbora Társa segitettee Bak Mihálly Urat ... nem tudom [Szentkatolna Hsz; HSzjP Karatnai Nemes Bodó Sándor (56) vall.] ✳ *cimboráló ~. 1756:* Tudjaé ... aztis a Tanu bizonyoson ... Hogy ez maga Őkreit az Cimborálo Társa egymástol el ne Szakaszsza, és kűlőnősőn az maga tőbb Őkreivel a' vagy tsak magokra az Cimborálo Őkrei nélkűl az járomba bé ne foghassa, melly Cimborálo Társa Vlád Muntyánnak violálván a Conditiokat [Bácsi H; BK vk] ✳ *cimborás ~* társigában dolgozó személy. *1730:* Czimborás Társa voltam Felső Voláli Kászoni alias Keresztes Ferencnek [F.volál Hsz; HSzjP Providus Michael György de Felső Volál (42) jb vall.] | az magam Jobbagyomal Keresztes Ferencz Cimboras Tars volt [Karatna Hsz; i.h. Egregius Iosephus Könczey de Karatna (46) vall.]. *1751:* en Kovacs Györgyel edgyüt szantottam vot szimboras tarsom leven [Kovászna Hsz; Körösi Ferencz (30) pp vall.]. *1756:* Tudjaé ... aztis a Tanu bizonyoson ... hogy ... az Vlád Muntyán Őkre nem birván az Cimbara Társa Őkrének erejével az járom huzásb(an) meg szakat, melly miá ... meg dőglőtt [Bácsi H; BK vk] *1770:* Mikor magának szántani ment a szegény ember, az ökrét a barázdából kivétette, a cimborás társáét otthagyta, s több effélék [RettE 243] ✳ *korcsomás ~* italozó cimbora. *1572:* Veres Marton betleny fy korchomas tars, azt vallia hogy az korchomahaznal hallota hogi ez Caspar azt Monta az Antal New haydw legennek teneked chiak egi penz Emberseged [Kv; TJk III/3. 25–6]

3. bűntárs/részes; complice; Mitschuldige, Mittäter. *1595:* menth rah Lazlo Gergelj ... Johajmra ... eggiet megh fogott Johaymba teób tarsaiúal egyetembe ... fegyúeres kezzel, el is vittek az Jùhot kit megh fogtak volth [UszT 13/77]. *1598:* mely Zemelyekhez mostis azt mongiuk az giano mellet hogy ha az orzagh teoruenie zerinth megh Nem mentik magokat, hatt tarsnak mongiuk [Alparét SzD; Ks]. *1606:* Az minemű károk Gyirgyóban lőttenek az moldovaiaktul. Anno 1605 Jeremia Iovan pakulár ... több társaival vittek el Szentmiklosrol kilenczet félszáz juhat [Brassó; Veress, Doc. VII, 310]. *1632:* kurua fia ugimond, te vagi az en gilkosom ... te vagi teöb tarsaiddal eggjüt az kik megh vagdaltatok [Mv; MvLt 290. 71a]. *1647:* eő nalok volt fegyver pwska, ă mellet az sarkanniat rais uonua(n) hozza(m) cziapontatta a Tarsa, jo szerencziemmel nem sűlt el [Kv; TJk VIII/4. 231]. *1665:* Már nyilván vagyon, egy Fekete István nevű katona ott Szakmárt lakó s Vékony János nevű ismét öcsöstűl több lator társaikkal hajtották volt el[a] [TML III, 358 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz. — [a]Az ökröket]. *1748:* hallottam hogy lett vólna ... az harmadik Társa a' Lónak el lopásáb(an) ... egy Pap Mihály nevű Springerianus Katona az Kapitány Hortobágyi Compagniájából való [Nsz; Ks 27. XVIIb St. Budai gub. janitor]. *1763:* Kökösi Győrbíro Páll mezitelen kardal más társával döfödtenek [Bikfva Hsz; HSzjP]. *1788:* több társaival edgyütt le vonván a sárba ott verték dőfőlték [BfN zentelki csomó].

Szk: *komplices ~. 1707:* az I ... Deesen lako Szőcs alias Laskai Andra<s> hazara mera et absoluta potentia mediante Complices Tarsaival rea menven hurczolta, tagolotta, Szanczoltata [Dés; Jk 353a] ✳ *vki vmiben ~. 1590:* az Nemes Ember házan semmi hatalma nem volt az falús Bironak, mert tars nem volt az megh fogasba[a] s az eorszesebeis nem Akart tars lenni, de ... nem kellett volna megh hinnetek azt az Mihalt[b], ha mibe hamissalod azt az Mihalt keressed teorúennyel, de ty fogtatok megh az gylkost ty szabaditottatok eljs, mint hogj megh fogtátok ugj megis kellett volna eőrzenetek [UszT. — [a]Ti. a gyilkosságban. [b]Akire a gyilkos őrzését bízták].

Sz. *1676:* bizony félek veszedelemtűl, mert a rosszra elég társat talál az ember [TML VII, 275 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

4. házastárs; soţie; (Ehe)Frau. *1633:* Mikor az Azony Zabo Andrasne ezt ă fiat Zabo Janost e Vilaghra zulêe en vol-

tam mellete hogy kinlodot, az Vra Zabo Andrass hoza nem nyul vala, miuel az Azzony magat nem birta, zola az Vrannak ... hogy fogia ... az Vra ezt mondua(n) neki: hogy nem zolz edes Tarsom bizony foglak [Cege SzD; WassLt Varga Eőrzebet Cappani Ferencz rel. (65) jb vall.]. *1674:* Engemet, Linczigh Jánost, mivel az Úristen őfelsége ez nyomorult életben két jámbor, istenfélő társsal látogatván meg, egyik Tolnai uram leánya, Borbara asszony, az másik volt Hosszú Tamás uram leánya, Kata. [Kv; KvE 189 LJ]. *1758:* Udvar Istvánné meg találván egy jegyes Pipejét, a' Kotsis Ferenczné Pipéi kőzőtt, ki fogta kőzzűllők mint magáét, mellj(ne)k bizonyságára minket ... Udvar Istvánné Birákúl magához hiván meg nézeté a' Pipét, mellyet addig bé sem vitt az udvarára, mi magának hites társammal edgyűtt az ő tőbb Pipeivel edgyűve tévénk, és mindenekb(en) a' tőbb Pipek(ne)k jegyekkel meg edgyeztetők, és a' jegy(ne)k meghegyezéséből Udvar Istvánnéjának lenni találok [Bethlensztmiklós KK; BK. St. Szőlősi (28) zs vall.] | Idvezült kedves Testvérem Gróff Was Miklosné Aszszonyom gyaszszára Magam(na)k, kedves Társom(na)k Adám Fiam(na)k és Kati Léányom(na)k fekete materiákra posztokra ... fizettem Hf 30 x 54 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 165a]. *1764/1765:* Feleségem Geréb Susanna ... Szerető társam volt, jo erkőltsű, jo lelkiűsmérétű személy volt, és a' tőlle Szűletett edes Gyermekeimet ismerjétek az én ágyékombol Szűletett igaz Vereimnek lenni ugy tartsátok átok alatt hagyom [Kóród KK; Ks 14. XLIIIa Kornis Ferenc végr.].

Szk: *hites ~. 1555/1566:* az eo Jambor hytes tarsa Bogathy Kata ... az eo Jambor hytos felesegenek Bogathy Kathanak [Zsuk K; SLt A. 33]. *1631:* szerelmes hwtös tarsom [Szentmargita SzD; Told. 26]. *1726:* parte ab una Bartos Marton Uram es felesege Elekes Ilona Aszszony parte vero ab altera Nemes orbai szeki Gelenczei Biro Pál Uram hütös társa Dimen Ersok Aszszony ... tönek ő kegyelmek mi előttünk illyen örökös es inviolabilis alkalmat[a] [Albis Hsz; BLev. — [a]Köv. az alku]. *1756:* (A) Specificalt Summa pénztis ... Dobolyi István Ur(am) eô kegyelme hites Társával Brullyai Sára Aszszonnyal edjütt jo folyo ezűst pénzul ki számlálák [Ne; DobLev. I/269. 1b]. *1811:* Kozma János Kudor Pálhoz menvén este, ezt mondá nékie, Pali én a' Te feleségedet éppen ugy éltem mint tulajdon hütös társomat [M. bikal K; RAk 86].

5. kereskedésben/adásvételben társ; partener; Partner, Teilhaber, Gesellschafter. *1570:* Panazolkodnak egynehan vraim Az kereskedew Nepek feleol kyk hwl kolosvariaknak hwl Debrechenyeknek Newezyk Magokat, sem eggywt sem Masswt eorekesek, Es vgy Eltetyk Magokat, Mely dolgot eo Ki. Byro Vra(m) Nylwaban megh Ert Kys Jmrehtwl, Azert eo kegek varoswl keryk azon Byro vramat visellen gondot az felekre, Az varos privilegioma zerent Megis Bwntesse az feleket, kyk Jdegen tarsal kereskednek [Kv; TanJk V/3. 13a]. *1585:* Vas Georgy Coloswary (vallia), Ieowe hozzam ez Andras, huzonket f(orin)ton Arula megh egy paripamra ... Nekem Nem Emlitette hogy Tarsa volna Az Lohoz Bandy leòrincz ... Az lo Arrat Mégh most sem vehettem megh eppen rajta [Kv; TJk IV/1. 531].

6. *vki ~ává tesz* vkihez hasonlóvá tesz; a face pe cineva asemenea unei alte persoane; jd macht jdn ähnlich mit einem anderen. *1710 k.:* te, édes Istenem, aki engemet Dánielnek Ádámban testi, az Úr Jézus Krisztusban pedig lelki testvératyafiának tettél, te tégy, édes Istenem, engemet Dánielnek társává, amint a veszedelemben, úgy szabadulásában is [BIm 1002].

7. *könnyebbítő ~* kb. *gúny* segítőtárs; ajutor; Helfer/in. *1671:* Igazán az könnyebbítő társat megtanáltam, az Isten ne adta volna ismernem is. Nem tudom, Kegyelmed mint szenvedte az eperjesi útjában az Kapi uram úti társaságát, de akkori Kegyelmed átkát Isten igazán reám mérte [TML V, 428 Rédei Ferencz Teleki Mihályhoz Drinápolyból].

8. (állat) párja; pereche; (Tier)Paar. *1653:* az Marhakboljuta ket ökör, edgik egy Sarga tarsaval egy szarvas szökevel egjüt [HSzj *sárga* al.]. *1657:* éjjel az lovak mind elszaladozván ... maradván csak magamnak egy paripám, kinek nyerítésére serkenék fel, az társait nyerítvén [KemÖn. 92]. *1675:* Volt nekem is két ökrem ... de minek Utanna az Salibul bé hajtottak volna azon egesz ókór Csordat, sok bajoskodásommal Czegeb(en) ... eskúvem viszsza egyiket az Tarsa ez mai napig is oda vagyo(n) [Újfalu (Teremi-) KK; WassLt Joh. Székely (25) vall.]. *XVIII sz. eleje:* Az Fako ökör társaval [U ; Pt]. *1711:* akkoris maradott volt nálam 9 Tulok, mellyek kőzűl azon Kűs András adott vala Ujfalvi Kozma Thamásnak, egj nestes Süvegért egjet, annak ă társát ă kérdezett marhák mellett valo Gondviselőtől vette vala megh [Újfalu Cs; WLt G. Kastaly (45) ns vall.]. *1737:* midőnn ... bé-hozattatott Lovam(na)k a társát viradta felé magam Irotványomb(an) meg találta volna [Dés; Jk]. *1764:* Tavalyi Béresse Pap Márton egy Tulkát egyenetlenűl nem maga Társával, hanem erőssebbel járta (így!) [Torda; TJkT V. 224]. *1807:* meg mondattam nékie, hogy Társat keressen nékie, mert feletlen őkről nints miért tartani, az ok nélkűl valo teleltetés [F.detrehem TA; Ks 65. 44. 11 Kemény Ignácz kezével]. *1811:* Oh kis Filemile! ... te vigan hangitsálsz! Néked tám társod van, te nem egyedül hálsz? Te nem vagy Remete? Tám éppen társodnak Fütyörészsz, és fiat nemző tojásodnak? [ÁrE 111].

9. vminek a párja; perechea anumitei obiecte; Gegenstück. **Sz.** *1668:* Az kengyelnek ha társa nincs, arrúl nem tehetünk [TML IV, 340 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

társadalom societate; Gesellschaft. *1879:* Ágai levelet írt ... Írja, hogy küldjek sűrűn az ő lapja számára ... Megpróbálom értékesíteni azt a kevéskét, amim van. Ha elkergetnek, abbahagyom s csak rusztikuskodom csendesen tovább. A társadalom nem bomlik meg érte [PLev. 38 Petelei István Jakab Ödönhöz]. *1896:* A kaszinó igen becses alkotás ... Ott a társadalom új életre fog kelni [i.h. 187 ua. Gyalui Farkashoz].

társalgás beszélgetés; conversaţie; Unterhaltung, Konversation. *1846:* Illy nyomorult hangulatombol Kovács Lajos segített ki, mert meglátogatván, rövid idő alatt anyit beszélt bajairól, a Tiszaügy bonyodalmárol, és Széchenyi apró zsarnokoskodása felől, hogy rögtön kitisztult fejem és alkalmassá lettem a' társalgásra [KZsN].

társalgó szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ estély* társasági összejövetel; serată de conversaţie; Abendgesellschaft. *1886:* A felolvasások után még társalgó estélyek lesznek külön, bő programmal. Ezek miatt nincs több idő 1 1/2 óránál a felolvasásra [PLev. 129 Petelei István Jakab Ödönhöz].

társalkodás 1. társalgás; conversaţie; Konversation. *1561:* Az legennyel ualo tarsolkodasrol Es onmaganak az

legyen menyt Mielhessen kereskedhesseke auag' ne [Kv; ÖCArt. 17]. *1570:* Barath Lẽrinch ... Thwgia aztis hogy kereskedet egymassal, De eo ne(m) twgia Sem hallotta, hogy valamy Tharsolkodasa leot volna zabo vinchewel [Kv; TJk III/2. 15]. *1602:* Iffiabik Sos Jstwan ... vallja ... Thudom hogy ennek az Theoreok Casparnak felesegenek volt kereskedesben valo tarsalkodasa es Nagy Lazloneual [Kv; TJk VI/l. 608]. *1739:* mind két Inctusnak serio injungáltatik hogj ... se titkon, se nyilván, se éjjel, se nappal, és semmi hejen, egj mással ne társalkodjanak, egj máshoz ne járjanak, egjgjütt ne beszéllyenek, egjgjütt ne egjenek, ne igjanak, secùs ha egjmással való Conversatiójok társalkodások csak két vagj három hiteles Fatensek által, subinferáltatik is, mind ketten meg veszszőztetnek, és a Nmes Városról 's határárolis exterminálatn(a)k; Melly Dologról mind ketten az Ik Reversalist adjanak [Dés; Jk 314b]. *1758:* Udvar István nevezetü Jobbágyának, s az o Feleségé-(ne)k ... Csíka Pannának lopasokat, tolvajlasokat, vagj tolvajokkal való tarsalkodásokat ... nem láttúk [Bethlensztmiklós KK; BK]. *1806:* Esmerie a' Tanu ... Alsó Vártzán lako ... Groff Bethlen Sámuelne Vr Aszszony eő Nsga Colonussát Rob Kosztántyát, ha' esméri micsoda életű szemellyek(ne)k tudja lenni, tapasztaltaé tolvajságát, vetteé Eszre rosz hírű nevű esmeretlen személlyekkel levő társalkodását, tudjae kalácsosságban lévő maga elegyitését? [A. várca Sz; BfR 130/1 vk].

2. szövetkezés; asociere; Verbindung. *1752:* Várczán Páskujnak sem edgyszeri sem másszori Lopását, Tolvajokkal valo társalkodását ... nem tudom nem is Láttam [Somos[a]; BfR Mákszin Péter (44) zs vall. — [a]Eltűnt település Szilágycseh táján].

3. közeli, intim kapcsolat; relaţie intimă; (enge) Beziehung. *1561:* Az ǫzueg' azzoniok mielese felol Az aranyazas felǫl Lopas felǫl. Annak Bwntetese felǫl Az legeńekkel ualo tarsolkodas felol [Kv; ÖCArt. Mut. 8–10]. *1693:* a Férfi egy Angalit nevũ asszonnyal valo társalkodása miatt magát suspitiob(a) ejtette [SzJk 273]. *1701:* Jenei Balint Ur(am) ... mint tiszteseges ferj szokta házos társat tartani, becsülni, akkeppen becsülli, rendeletlenül, házos társával ne(m) ell, a' melly miat abortialna, hanem magatis felesegével valo társolkodasb(an) mérsekli, ugy mind azon altal hogy az Aszszonyi allatis a' melly jo akarattal ferjenek tartozik maga romlása nelkül meg adgya, illendő keppen fẽrjet becsülli, és minden tiszteseges jo dolgokba(n) nekie engedelmeskedik [i.h. 330]. *1741:* Constál 1mo Nős paráznasága az Inctának ... látták ... gyakor társalkodásit Németekkel [Szentbenedek SzD; Ks 27. XVI]. *1750:* Kocsis Dani ... szoros társalkodást tartott Simon Boritzával [Székelykál MT; Berz. 12. 92/61]. *1811:* A' nőtelenségnek az égyik gyümőltse, Társalkodás nélkül hogy ideit tőltse [ÁrÉ 110].

Szk: *~t tart. 1812:* mikor e mostani Feleségemhez akkor pedig mint Groffné frajjához tapogattam (!)[a] tiltotta a Groff hogy a Léánnyal titkos szővettséget és társalkodást ne tartsok 's, kerüljem hogy szégyen ne érjen jovasolván inkább a rendes és Tőrvényes szővettséget [Héderfája KK; IB. Varró György (29) grófi kocsis vall. — [a]Nyilvánvaló elírás *kapogattam* helyett] ✳ *buja ~. 1731:* nem lattam Kováts Maria Aszsz(onyna)k az mostoha Attyával Fogarasi S(á)m(ue)llel valo buja társolkodását ... hanem hallottam zugatták a Falub(an) egyis másis beszélette hogy Kováts Maria Aszszant az Mostoha Attya ... élné [Sövényfva KK; Born. XXXIX. 16] ✳ *fajtalan ~. 1731:* Kovács Maria Asszont esztendeig szolgáltam ... de én azon idő alattis ő keglmének fajtalan társolkodását, annál inkáb paraználkodását nem láttam senkivel ... még csak csokolodását sem láttam [Sövényfva KK; Born. XXXIX. 16 Gombkötő Panna (50) ns quondam Mich. Szatmári relicta vidua vall.] ✳ *tilalmas ~. 1797:* a Néhai Grofot a' kérdezett Aszszonyság el hagyta ... azzal a kivel azon tilalmas társalkodást gyakorlotta, edgyütt valo fekveseket, őszve kerüléseket, edgyütt hálásokot és közösködéseket látta é? [Kolozs; Told. 42/24] ✳ *titkos ~. 1823:* Nem láttam, nem hallottam Szabo Josef Uramnak a Sogor aszszonyával különös, és Titkos társalkodásokot Sohultis [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827].

társalkodási de conversaţie; Konversation(s)-, Unterhaltung(s)-. **Szk:** *~ egylet. 1846:* A nyeremenyek égy része ... (a) sors jegyek bé adójának a ki játtzás napjától számlalva két hónap alatt ... ki fog adattatni Déésen a' Társalkodási Egylet Teremében [Dés; Berz. 20].

társalkodhatik beszélhet; a putea discuta/conversa; jd darf/kann konversieren/sich unterhalten. *1581:* Az fellywl megh Newezet zemelyek Mestersegeknek el weztesse(n) el marattanak ... Eztendeigh Matul fogwa az chehnek minde(n) zabadsagatul Rendtartassatul Mezarlassatul es in summa valamy p(rae)rogatiuaya vagio(n) az czehnek tellyessegel wróssek legie(n)ek az temetestwl megh valwa ... Ezek penig è Zemelyek az mezarlo mezarosokkal semmy vton ne tarsolkodhassek [Kv; TanJk V/3. 242b]. *1597:* Bek Peter ... wallia ... Elek Janos ... ige(n) el zegeniedet az tarsasagh miat, seot vgia(n) azt mondotta hogi atta volna Jste(n) hogi soha ne tarsalkodhatot wolna Baniai Janossal mert eomiatta zegeniedet el [Kv; TJk VI/1. 13–4].

társalkodik 1. társalog, cseveg, beszélget; a conversa/discuta; Konversation machen, konversieren. *1734:* az J nyilván tudta hallotta hogy Nagy Bányai Iffju Csizmadia Orás András mindenütt azzal diffamalta hogj Complexe volt a Déési Mészár szekek(ne)k fel veretetesekb(en) ... megis juris ordine azon orás Andrást nem prosequalta, hanem vélle ott, s ivutt tarsalkodott [Dés; Jk II. 134b]. *XVIII. sz. köz.:* legelsö dolgod[a] az hogy jó régel az légejt vagy az csebret hátodra ved, ott a Szamos Szelin szolgálokkal és ... Inasokkal ... ne beszélgess, és ne tarsolkodgyál hanem az Urad műhellyébe siess [Kv; FésCJk 54. — [a]Ti. az inasnak]. *1811:* Többnyire az Udvar hasznán gondolkozom, A' szegény emberek ügyét helyre hozom, Néha ujjságokkal foglalatoskodom, A' Tudos hóltakkal néha társalkodom [ÁrÉ 13]. *1823–1830:* Azután Bécsbe menő-jövő utamban igen kedvesen társalkodtam vele[a] | Mindenekfelett pedig háborított az a gondolat, hogy már én szolgai formában lévén, az akadémián a deákok velem társolkodni is unni fogják [FogE 127, 144. — [a]1794 táján az erdélyi Sándorfi József orvostanhallgatóval].

2. vkik között forgolódik/barátkozik; a se împrieteni; sich befreunden. *1571:* Ertyk eo k. aztis hogy szokan az varosbely vraim keozzwl sokan Idegen Nepekel Tarsolkottak az kereskedes dolgaba Eo k. Biro vram kialtassa megh hogy Minden Ember Megh tartoztassa Magat aztwl Ne celekediek Varos zabadsaga ellen, Mert feye Iozagawal ery meg [Kv; TanJk V/3. 41a]. *1587:* Elseoben megh eskeggiek Ezekere: ... Jdeghen varosok falukbely es Ideghe(n) orzagbely emberekel Nem tarsalkodik semmy zyn Alat [Kv; i.h. I/1. 45]. *1590:* sok zynek vadnak, mely alatt az

Warossy keossegh vgia(n) kereskedik tarsolkodik az Jdeghen vasasokkal, hogy chak be hozhassa a varosba es it a varosba Mercaturat exercealhasson Brassayakal Segeswariakal az Jdegen Wasas ember [Kv; i.h. I/1. 126]. *1671:* Mondja Sámsomdi, hogy érsek uram mondta, miért kellett Vesselényi Pálnak az erdélyiekkel társalkodni, mert oly állapotot nyert volt ő felségétűl, maga is csak olyat kivánhatott volna, maga ötet sohasem kérte? [TML V, 538 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1695:* Causa Fuzesiens(is). Paladi Kata absolutiot kiva(n). Deliberatu(m). Absolvaltatik sub hac conditione hogy ahoz a szemelyhez a mellyik szob(an) forgott ne mennyen hane(m) más tisztességes emberhez, sőt ezzel ne is tarsalkodgyek ha pedig a lenne Magistratus keze légyen rajta [SzJk 293]. *1710 k.:* Rabságom után én Béldivel társalkodni sem mertem oly móddal [BÖn. 694]. *1756:* Németi István Uram, mindenkor járós kelős volt azon Uri Házhoz, és az Urfival társalkodott [Kv; Mk IX. Vall. 35]. *1765:* olly motsokb(an) fekvő ember nem méltó hogy chaehotis tartsan, emberseges emberek kőzőttis tarsolkagyek [Torda; TJkT V. 265]. *1767:* A melly Banatusi Emberekkel társalkodtak egy Se jó hírű nevű bizonyoson tudom [Fintoág H; Ks 79. XXXIX]. *1770:* én pirongatni Kezdém hogy tolvajokkal társalkodik s magátis abba akarja elégitteni [Mezőpagocsa TA; Szentk. Páskuly Janko (46) jb vall.]. *1800:* a kik az Exponens urhoz kőzelebb laknak ... az Exponens urral gyakrobban társalkodtak [Msz; DLev. XL. 4].

3. enyeleg/szeretkezik; a se drăgosti, a avea relaţii de dragoste; liebeln, jn liebkosen. *1649:* Director Uramek Szanto Mihaly es Veres Ersebeth elle(n) exhibealva(n) bizonysagokot ... masok ... azt inferalliak hogi tarsalkotta-(na)k egy massal ... az giermek aztis mondta hogi vacziora uta(n) eőteőt ki kwldtek az hazbol, es ketten maratta(na)k ben [Kv; TJk VIII/4. 372]. *1663:* Esztis kevánà Georgifi Georgi Santa Ersoktol, hogi auual az lator szolgaiaval soha ne tarsolkodgiek, mert ha tarsolkodik ... az Papoktol adatott Sententia fejen legien, es megh halljon [Iszló MT; BLt]. *1681:* Hallottade szajabul hogy valamikor valahol vagy magad előtt, vagy masok előtt kerkedezet volna ezen meg emlitett menyecske maga ... paraznasagaval és kikkel mikor s mint elt és Társalkodott, mind az ődők alatt[a] s mind annak előtte mikor az Ura itthon volt? [Dés; DLt 445 vk. — [a]Ti. míg ura táborban volt]. *1739:* Hogj Padurán Koztin Joánállall (!) titkos hellyeken társalkodott volna, tsokolodot volna nem láttam, ellenb(en) Joánátoll hallott(am) hogj Padurán Koztin nevelte meg a hasát [Kóród KK; Ks XI. VII]. *1747:* Kerekes Susi ... szegődvén szolgalo(na)k ... Lovas al(ia)s Kuti Győrgj étszká(na)k idején szűntelenül hozzá járt, az holottis házban és pajtában edgjütt társalkodni tsokolodni szerelmeskedni, sőt virattig egj ágjba fekünni találtatta(na)k [Torda; TJkT III. 184]. *1785:* Mostani Feleségéről hallottam elég hirt de bizonyosabban Utz Gabrillát hallot<tam> hogy vélle társalkodik mint Vra ugy élné [M.-nagyzsombor K; KLev. Steph. Kupás (28) jb vall.]. *1820:* Ugy Aztis kérdezték az lfiú Báronét láttamẽ társalkadni a Báró betegsége alatt másokkal [Rákos TA; JHb 48 Opra Juon (25) majoros vall.].

társalkodó együttműködő, cinkos; care colaborează la o acţiune; Mittäter, Kollaborator. *1748:* Az A. ő kglme által exhibealt Documentumok tellyesek ... Illyésfalvi Pap Vonkának sokszinű gonoszságival, mellyek ötet eleitől fogva gyanus életű Tolvajokkal társalkodo orv gazdaságot gyakorlo soros embernek importallják [BSz; Ks 27. XVIIa].

társalkodtatja magát belerángattatja magát vmibe; a se lăsa atras în ceva; sich hinein-/mitreißen lassen. *1638/1762:* Pécsi Simon olly dolgokban magát nem társalkodtattya 's elegyitti, mellyért derekas és hellyes Suspitiotis magára vonhatna [KvAKt Mss 263].

társalog beszélget; a conversa/discuta; Konversation machen, konversieren. *1896:* A kaszinó igen becses alkotás ... Itt esznek, isznak, olvasnak és társalognak. Mindez igen szükséges dolog az életre. Ott a társadalom új életre fog kelni [PLev. 187 Petelei István Gyalui Farkashoz].

társas szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *estély* társasági összejövetel; serată, petrecere de seară cu dans; gesellige Zusammenkunft, (Abend)Gesellschaft. *1854:* A grófné ifjú nőrokonát ... báró Huszár Nánit, báró Bánffy Farkas megkérvén, tagadó válaszszal utasitá el. Gr. Hallerné egy társas östvélyen, szokott leppegő hangján ... megszólitá az ifjú kosarat adott hölgyet [UjfE 29].

társaság 1. (alkalmilag) együvé került/tartozó személyek csoportja/közössége; companie, societate; Gesellschaft. *1573:* Maloza leorinch Azt vallia hogi ... mykor az kar leot veres peterne hazanal azkor az Boron Mind ketten Bertalan es gergel ott voltak egi tarsasagon Masnap oztan Nem Ieottek oda Innia sem addeg mig az bort tartot | Magdolna Kiral Matene Azt vallia hogi eo latta kykelleo varat Bertalan es gergel egi tarsasagba voltak es eggywt eottek Itak es haltak [Kv; TJk III/3. 282]. *1586:* Euphenia Kis Miklosne vallia, Tudom hogy az Masik vra(m) ideiebe(n) egy Tarsasagban volt Gazdagh Georgiel egy Eyely Eorizesben, eset volt az Eyel valamy keortwely lopasis de Ne(m) tudom ky mivelte volt Emlekeze(m) arra hogy az vra(m) egy oltowant Asa ky, de Nem tudom myert es kinek Atta vagyon 22 esztendeie [Kv; TJk IV/1. 579]. *1591:* indulank ... vduarhelről... mi(n)d ezek egy tarsasagban lewen, indultatek mw közötönk Daniel Peterrel valami kőzbe valo vetelkődeswnk in-(n)et szekelwduarheiról haza mentónkben, latam ez dolog keozben hogi az megh neuezet Tarsasagok (!) ketten harman maradozni es egy massal bezelgetni [UszT]. *1592:* Konkoli Janos ... vallia. Mikor ... le ueűek az farol az Kotro Mihali fiat, az also Inge az Inaba fozlot vala le ... Mikor az teorueni fahoz fel uiuek, akkoris vgian ki omlot az orczaian az veres veritek, hogi az Apia keozel ment hozza. Mint hogi egi tarsasagban voltam velle, az eleottis tudom hogi Igen niomoran tartotta az Apia, es igen retteget az Apiatol [i.h. V/1. 214]. *1599:* Regeny Mihaly Mezaros Eotwen eztendeos ember ... vallia ... Razman Jstwan az fia az mezarlas dolgabolis es egyeb Arantis segitette az Ven Annyat, az mezarlasban enys egy tarsasagban voltam vellek [Kv; TJk VI/1. 381]. *1663:* édes Apám uram, ha vallásunk oppressioját (nem) nézném, kedves atyámfiainak, velem együtt felnőtt kedves barátimnak, jóakaró uraimnak társaságoktúl megválnom nem átallottam volna és avagy csak maradékomat pápistaságtúl nem rettegtem volna, alkalmatos hivatalom adatott vala, mely ma is fenn van [TML II, 475 Teleki Mihály Gillány Gergelyhez]. *1733:* mikor a' Társaság edgyüt vagyon, akár mulatás kőzben, akár másképpen, Senki a' másikat pirontato Szóval ne illesse [Dés; DLt]. *1767:* egy alkalmotossággal vélle egy Társaságbon járván

Sitvére valami adosságom után, midőn viszszá jottűnk volna Also Kápolnán bé tértűnk az Molduván Mány Apjának Molduván Stephán házához [Bethlensztmiklós KK; BK. Molduván Juvon (20) jb vall.]. *1784:* Csíkjenőfalvi primipilus Vizi Péter törvényben hítta csíkjenőfalvi Bíró Albertet ez okon, hogy ezelőtt 4 esztendőkkel, de die protestatur, az juhaink mellett őszi legeltetésnek idein egy társaságban lévén az juhok mellett az actor fia az inctus fiával; mely legeltetésnek idein elkárosodott az actornak s<it> v<enia> egy fekete kos báránya [Jenőfva Cs; RSzF 259]. *1786:* ollyaténokat látok ottan is a Társaságb(an), hogy azok, Sem érdemre Sem egyébb tehetségekb(en) nálladnál nem elébb valok, de talám az egek nem engedie hogy sok fáradtságaid fűstbe menvén consolatio nélkűlt maradj [M.régen MT; DobLev. III/615. 1b Szánto Sándor lev.]. *1799:* egy társaságban levén egy más közöt zugatot hogy ő cselekette, de bizonjal nem tudom[a] [Szárazajta Hsz; HSzjP Várza Vántsa (43) prov. vall. — [a]Ti. tolvajlását]. *1835:* egy vidám eszü Ember ... ki vittzelte az uj társaságot [Kv; JHb Kisdobai Bán Mihály Kállay Leohoz]. *1890:* Az első estély febr. 6–7-én lesz. Akkor olvasol fel jó társaságban [PLev. 152 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *asszonyi ~. 1810:* az Aszszonyi Társaságokban az Itallal valo Jol lakozás sem marad el [Bölön Hsz; HSzjP] ✳ *élők ~a. 1662:* Ugyanitt való nyaralása s táborozása alatt a fejedelem nem is kicsin kárt is vallott vala. Mert egy jó becsületes híve, udvari főkapitánya, Bornemisza Pál, kinek minden hűségében, tanácsában, és hasznos szolgálatjában igen megnyugodva volna, mintegy két hét alatt való betegségben feküvén, die 25. Octobris ugyan Hernádnémetiben az élők társaságából kiszóllíttatott vala | Ez a város Bihar vármegyének és a Tiszán innen való darab földnek metropolisa, fővárosa vala ... amint a históriák tartják, Szent László király (ki 1095-ben regnálásának 19-ik esztendejében szólíttatván ki az élőknek társaságokból, és ugyanazon váradi monostorban temettetvén) egykor ... mintegy menynyeiképpen megilletődvén, úgy építette volna azon helyben a nagy két friss magos tornyú monostort [SKr 244, 415] ✳ *úti ~. 1653/1655:* egy János nevü németh ... más nap megh indult az Eperjesi Sokadalomra, és onnét Bécsb(e) ment az jo uti társasággal [Kv; CartTr II. 873 Gáspár Vees Marti post eccl. orth. kezével].

2. társ; camarad, coleg; Kollege, Partner, Genosse. *1573:* Veres Antal Azt vallia hogi Az owarbely Ianos deak hazahoz Ment volt korchomara teob tarsasagal egembe ... ott addeg Isznak hogi kartia Iaczasnak elegetek, hogi ely Nerte volt penzet [Kv; TJk III/3. 282]. *1574:* Kiral Ianos azt vallia hogy Mynek eleote Nem verte volt senky ferenchet egi vasarnap híttak volt az borra teob tarsasagal egembe [Kv; TJk III/3. 386b]. *1586:* Lakatos Ianos halny vallia, hallotta(m) hogy rut ochmansagaert ky toltak Grusz Leorinczet az Ayton, Mert ighen Rut rezegh vala, Az Tarsasagy ky vittek [Kv; TJk IV/1. 545]. *1595:* Ha ki penigh keozwlleok az bardot le akaria tenni, tahat az mai napon tegie le, es az Mezarlasnak semmi nemw libertasaual ne elhessen, tarsasaga mezarlas dolgaban ne lehessen, az zekben helie ne legien [Kv; TJk I/1. 257]. *1600:* chak harom penzem maratt en ne(m) tudo(m) meggiek (így!), es miwel elliek mo(n)d az tarsasagh neki, ha teöb ninch, bar me(n)ten meny h<aza> fele, mert a howa megyeönk ehelis megh halz [UszT 15/3].

3. (vkivel való) együttlét; faptul de a fi împreună (cu cineva); Zusammensein. *1663:* Higgye Nagyságod, nem vagyok oly bolond, nemis gyakran részegeskedem, hogy egy levél írással kicsid becsületemet megpiszkoljam ... s kevés jovacskáimat koczkáztassam. Ha az leszen feltett czélom, hogy affélével favorizáljak, bizony kiköltözöm elsőben Kővárbúl, avagy mintsem kétfelől féljek, noha bizony az török társaságától mindenkor rettegtem, a tövire megyek [TML II, 574 Teleki Mihály Lónyai Annához].

Szk: *~nak okáért. 1772/1781:* én magam mentem bé Háromszékre sok izbe ... az Edes Annyammal társasagnak okaert, az Etzken Joszágnak ki keresese véget, de nem az Joszág el idegenitese veget [BLev. Joh. Etzken de Albis ns kezével].

4. társulat, egyesület; asociaţie, societate; Verein, Gesellschaft. *1585:* Repas Míhaly vallia, hogy az kereskedesben valo tarsasagot Mas emberekteol bizonial hallotta [Kv; TJk IV/1. 513]. *1589/XVII. sz. eleje:* Miert hogi ez tarsasagh kęt fęle kŏmiues mesterekbeol áll ... Faragokbol ... Es áll Rakokbol ... Minden Jnas, tanulo Iffiu, legh elseob(en) az Cehben meg kęrdettessék, mellyk mesterseget akarta meg tanulni [Kv; KőmCArt. II. 3]. *1639/1650:* Latuan az Iffiunakis Jaroszlara valo útát, mely nagy kárára lehetet volna az Attyanak, ha az Tarsaságtol el maradot volna, es el nem mehetet volna [Kv; ÖCJk]. *1665/1754:* Ha az B. Társaságnak valami mulatsága történik ... akármi rendbéli mulatság, a' hól a' B. Társaság együtt lészen, a' Szerhordó Legény tartozik az Asztalnál talpon állva mind addig, mig az Atya Mester háromszor nem mo(n)gya hogy üllyŏn le, fen szólgálni [Kv; ACLev. 16]. *1687:* Concludaltuk közönséges megh edgyezésböl, hogy a' halotti contiok után valo bucsuztatások, kivalkeppen kőz rendek felett, a' Canon szerint abrogaltassa(na)k, se Praedicator, se Mester meg ne merészellye cselekedni secus társaságunkbol eliminaltatik [SzJk 218]. *1700:* A' Becsületes Céhben esett bűntetesben Nééb Márton Ur(am), azért hogy az Eocset Nééb Istvan Mestert Céh, es Társaságh Törvennye ellen nálla tartotta in f 1 // [Kv; ACJk 37]. *1705:* ennek előtte sok üdővel ki bucsuzván a' Tarsaságbol, es el mentenek a Banyaban az olta oda idejet tőltue(n); ne(m) szolgalta Pesti Györgj Uramat legitimé Ceh Törvenye szerént, hane(m) az ott valo szokas szerent valo fizetesert [Kv; i.h. 61]. *1785:* (Az erdők oltalmazásában a) jo rendelt és Törvént miis a szer(én)t practizaltunk oltalmazván azokat a kőzőnséges Társaság jovát nem tekintő tilalmat ronto személlyektől [Torockó; TLev. 4/11. 1]. *1805:* a Tarsosag a szerfelet valo Agas Vasak futatásaval s edgyik a masiknak az kárt s a Verős Kovátsoknak a panaszra okot divatlansagokkal ne okozzanak mert ha azt Cselekszik a 12 forintig valo bűntetest a Birakok Responsabilitasoknal fogva vegyek meg [uo.; i.h. 9/38 br. Thoroczkai Joseff sk válasza]. *1896:* Azért írj néhány sort nekem arról, hogy beleegyezel, hogy a Társaságba sorozzunk téged. És installálak, találd meg Benedek Eleket, s írass vele ugyanilyen tartalmú levelet [PLev. 179 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *céhbeli ~. 1583:* Vegeztuk, hogy akar Mester legien akar legeni akar tanulo Jnas legíen valaki az eó Vra hazat uagy meg kissebitene, uagy affele vgiekezetben talaltatnek, Mingiarast az Ceh Mester az Cehet egibe giwyczie, Es az varos buntetese kűullis, az Ceh azzal buntesse hogy uagy Neős uagy Neotelen a' Cehbol ki rekeztessek az Jambor Cehbeli tarsasagban reses ne legien, hanem tellieséggel idegen legien [Kv; MészCLev.] ✳ *kereskedő ~. 1570:* Barath Leorinch Azt vallya, hogy ew Nem Thwgya hogy semmy kereskedeo Tarsasagba leot volna Zabo Vinche zekely

peterel Ez (!) hallotta hogy zekel peter gyakorta Swhaytotta azt hogy ew Neky zabo vinche az atthianal is Job Theot Embere volt [Kv; TJk III/2. 17]. *1855:* Brassai kereskedő társaság [Kv; Born. F. VIIg] ✳ *legényi ~. 1655/1754 k.:* Ha valamely legény kantárkodik, nem a' legényi társaság, hanem a Ché bűntesse meg, mivel nem az Társaságnak tőtt kárt, hanem a' Czének; bűntetése flor. 6 [Kv; ACJk 14] ✳ *mészáros ~. 1828:* a' Hellységűnkbeli Arendátor Meszáros Társaság a' Nagyságokkal[a] a' Meszár Széki Arendálásárol kötött Contractussa 12dik Pontya Titulussa alatt azt kiáltatta ki: hogy senki, sem Idegen, sem Hazafi ollyan Bőrököt mellyek nem a' mi Thorotzkai Piatzunkan kivágatott Szarvas Marhákrol valok bocskornak vagy egjéb szükségekre valo el árulás végett, sem Cseresen ki készitve, sem nyersen szörösön bé hozni ne mérészeljen Confiscátió büntetése alatt [Torockó; TLev. 13/3. — [a]Ti. a br. és gr. Thoroczkai família tagjaival]. ✳ *prédikátori ~. 1670:* Dioszegi Istua(n) ... Diocesissétűl, Senioratul fűgh, és ellenúnk semmiben ne(m) rugodoz Ezekben ha mit renovalna tisztessegtele(n) kimenetele légyen functiojabol, Tiszteletes praedikatori táársáság(na)k (!) teörvenye által [SzJk 110–1]. *1678:* Helyesnek ismérjűk az Actornak kévansagat hogy rendeltele(n) felesegetűl absolvaltassék ... Hogy ha pedigle(n) Gyarmati Ferencz parázna feleséget melleje venné, p(rae)dikatori társaságunkbol excludáltatik [i.h. 135] ✳ *szabó ~. 1804:* Szamasujvári Szabo ... Társaság [Dés; DLt] ✳ *szépirodalmi ~. 1879:* én tagja vagyok a ... tudom is én minek, valami szépirodalmi társaságnak, melynek díszebédjét ma már meg is ettem [PLev. 65 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✳ *szőlős ~. 1825:* az előbb Szomszédolt Szőllő ... a' Nemes Szőllős Társaság által el betsültetett [Kercsed TA; Borb] ✳ *tudós ~. 1823–1830:* Az auditóriumban soha nem tanítanak, hanem a graduáltatáskor a disputációk ott folynak, a tudós társaságok ott gyűlnek, s munkájokat ott olvassák fel [FogE 235] ✳ *vasmívelő ~. 1796:* a' vas mivelést szabadon vihetik, de Contractus mellett, mert az Uraság engedelméből a' Vas mivelő Társaságnak, vagy a' mint ők szokták nevezni Czimboraságnak, együtt Contractussa vagyon, a' mellyben mind a' Bányák mivelésinek, mind pedig a' vas futatásnak, és verésnek, bizonyos meg határozott reguláji vagynak [Mv; TLev. 5/16 Transm. 27] ✳ *verőskovácsi ~. 1800:* őszve gyűlt Verős Kovátsi Társaságunk az bőltsebben lejendő intézését és ennek szorossan lejendő meg tartása iránt téjendő Commissiojat midőn egész bizodalommal, Várnok vagyunk ... engedelmes kész szolgai a Verős Kovátsi Tarsaság [Torockó; i.h. 9/31]. *1813:* Mű meg nyomorodott, majd utolso Pusztűlásra jutott, tsak nem mind az Verős kovátsi Társaság nagy őrőmmel vettük vala ... Fungens Birákainkhoz iránt unk meg hálálhatattlan jovunkra tzélazo Commissioját Nsgtoknak [uo.; i.h. 9/45]. — L. még a *bányászi, hentes-, kalandos~* címszókat.

5. közösség; comunitate; Gemeinschaft. *1620:* az szászságnak minden üdőben arra libertása és autoritása légyen, hogy ők valamikor akarnak, de mind az két császár Portájára akármelyikre s akármikor követeket jártathassanak, sőt az erdélyi fejedelem az magyarokkal az szászok híre nékül és társaságok nékül soha semmi üdőben követséget ne instituálhasson [BTN[2] 393]. *1694:* Pap Laszlone az illyen s masokat megh Botrankoztato mocskos elettel valo cselekedetiért az Varosbul végh keppen ki hajtassék, ki hajtatva többe az mi tarsasagunkb(an) ne vetessek [Dés; Jk] | A dohányzás felől a' melly deliberatumot tőtt a g(ene)ralis Visitatio a' széki társaságb(an) hogy valaki azzal contumacit(er) él, deponaltassék confirmallya minde(n) társaságunkra nézve a' sz: G(ene)ralis [SzJk 284].

Szk: *polgári ~. 1589/XVII. sz. eleje:* Szwksegh penigh es melto dologh, hogi minden tartomanioknak, keossegnek, rendeknek, polgari tarsasagnak az eő Teorueny, rendtartasi, erőssege, es ezekbeli Articulusok ... az embereknek valtozando erkeolcziők miat megh romlottanak volna ... hogi megh iobbittassanak ... es az eő kegies gonduiseleő Feiedelmekteől, Biraioktol, ujolagh uy wdőnek foliasara rendeltessenek [Kv; KőmCLev. 2]. *1662:* Itt ... gondolja meg minden keresztyén elme, mit ígérhetett magának a mi hazánk akár a religió s akár a közönséges polgári társaság szükségében az ilyetén és ily nagy tiszteletben helyheztetett emberektől, kik hazájuknak, relígiójuknak, törvényüknek, maguknak és a magyar vérnek nyilvánvaló ellenségei, kik minden tehetségükkel közönséges veszedelmünkre törekednek és vigyáznak | Többi között ha csak az egy collégium voltaképpen való épületi mehet vala is úgy végben, amint mind a boldog emlékezetű Bethlen Gábor ... el is indíttatott vala ... az hazafiai a tisztességes tudományokban magok honjokban vehettek vala annyi épületet mind az Isten anyaszentegyházára, s mind a polítiára, polgári társaságra nézve, hogy az hazának rettenetes kárával ... nem kellene esztendőnként temérdek sok költséggel, mind egyik s másik recepta relígiókon, bevett vallásokban levőknek, csak a tanulás kedvéért fárasztatniok, akárki is megítélheti [SKr 110, 303].

6. társadalom; societate; Gesellschaft. **Szk:** *emberi ~. 1602:* Myerthogy eo kgmek varoswl felette izonyw Abusust latnak az Praeda marhaknak megh veteleben, ky mind Jstennek paranchyolattya ellen, s mind penigh az embery tarsasagnak ellene vagion: Tetczet azert eo kgmeknek hogy ... semminemeo rendbely ember semmy praetextus alat ... barmot ne merezellyen venny, hanem chyak thwlaidon az Mezarosok es hentelerek vehessek megh az vagnj valo barmot [Kv; TanJk I/1. 406]. *1629:* Susa Azonj Szathmary, nem gondolua(n) megh az Istennek teorueniet, és az emberi társasághba(n) valo szep kereztyeni rend tartast hatra hagywan, egymassal paraznalkodtanak [Kv; TJk VII/3. 139].

társaságbeli 1. vmely társaság hatáskörébe tartozó; care ține de competența unei comunități; zu einer Gesellschaft gehörig. *1662:* a megvesztegetett, szédíttetett elméjű népnek[a] ... elméje ... sok helytelen biztatásokkal ... mintegy fascináltatott ... bűvöltetett, bájoltatott volna, hogy sem istenes, fontos szép tanításoknak helye nem lehetett vala, sem pedig külső politikai, közönséges társaságbéli helyes okoknak nálok semmi hitele nem lehet vala [SKr 495. — [a]A szerencsétlen kimenetelű lengyelországi hadjárat (1658) után lemondott, de aztán újra fejedelemségre törő II. Rákóczi György és az új fej., Barcsai Ákos vetélkedése idején a szállongó álhírek idején megszédített Várad lakosságának].

2. céhbeli, társasági; de/din breaslă; von der Gesellschaft. *1665/1754:* Ha pediglen Társaságbeli[a] felekezetivel veszekedik[b], büntetése egy heti bér Ha valamely Legény vra s Asszonya akarattya elle(n) a' házat s házatáját dohányál büszhőszti, nem illendő Társaságbéli Mester legényhez, ezért büntetése két héti bér [Kv; ACArt. 15. — [a]Ti. asztaloslegény társaságbeli. [b]Ti. valamely legény.].

3. társadalmi; de societate; soziales, gesellschaftliches. *1786:* Az Arithmetika szükséges a Polgári Társaságbeli életben; ne mulassa el azért a Mester megesmértetni tanítványaival jó eleve a Római vagyis nagy számokat, azután

az Arabiai vagyis kis számokat [Csetri, Kőrösi 40 a ref. főkonzisztorium iskolaügyi rend.].

társasági társasággal kapcsolatos; cea ce aparţine de societate; gesellschaftlich. **Szk:** ~ *élet. 1807:* az erőszakaskodástol, melly a' Társasági életnek leg nagyobb mételye, szűnnyek meg [Balástelke KK; DLev. 4/XXXVIII].

társaságosan együtt/társaságban/közösen; împreună; zusammen (mit der Gesellschaft). *1833:* Mű neveinket alább irtak adjuk ezen bizonyitto írásunkat arrol, hogy ... Mű társaságosan megis nyúsztuk a Bika Tinót [Szeszcsor F; TL]

társasodik vkihez társul szegődik/vkivel összeházasodik; a se căsători cu cineva; sich verheiraten. *1763:* Bosi Boldisárnak ... maradott két Léánya Judit és Klára ... Judit Bodoni Gergelyhez, Klára Nagy Mártonhoz társasodnak [Mv; Told. 33/26].

társlegény felszabadított mesterlegény; calfă calificată; befreiter Handwerksbursche/geselle. *1665/1754:* Ha valamelly Legény, akár Apró béres, akár Társ=Legény művet kaphatván, és Műhelyben s Társaságban lévén, Nap-számozásra, szokmányozásra, avagy Szőllő=pásztorságra adná magát, bűntetése légyen egy Arany | Két Társ legény egy műhelyben nem maradhat, ha tsak levéllel nem hivattatott | Az mely jámbor Iffiu Társ legénnyé akar lenni ... légyen fejér krétája kezében, és az Asztalnál lévő betsületes Személlyeknek tángyéron krétával gazdálkodjék; annak utánna rajszollyon egymáson által bútatva két féle Asztalos mű szért, tudni illik fa és vas néműt | Másnap ... tartozik az ujj Társ legény egy tál étekkel, egy darab petsényével, egy fél kenyérrel, és fél veder bórral; melyet elkőltvén Isten hirével Társ legény lehet utánna [Kv; ACArt. 12, 19, 21–2, 22]. *1710:* az B: Cehnek Privilegium szerent kántor bejárás lévén az kerdesb(en) panaszlá fel Bagyoni János Ur(am) Vásárhelly András Uramat mivel az eő kgyk legényét hitegette mellyröl valo dolog nem igazodhatván el az Két Társ legények bizonság tétele nélkül, azért most ezen dolog haladott el hogy mentől hamarabb végére kellyen menni az mivel igen nagy Privilegium ellen valo dolog [Kv; ACJk 76].

tarsoly 1. (szíjas) táskaféle; tolbă; Ranzen, Felleisen. *1659:* Bálpataki Uramnak csinaltattam Egy Tisztesseges Lodingat, es Egy Tarsolit ... fl. 2//– [Borberek AF; WassLt]. *1705:* A megholt hadnagy tarsolyában pedig feles leveleket találtanak | Azonban Haller Gábor uramnak találták egy imádságos könyvét meg egy elesett szolgájának a tarsolyában [WIN I, 510, 589]. *1710:* Legvégen az asztalnál ül vala egy szegény katona ... a tarsolyában volt egy zsíros könyvecske [CsH 102]. *1766:* azt beszélte[a]: őfelségének valaki azzal adta volt be, hogy a tarsolyába nem nyúlhat a kövérségnek miatta [RettE 202. — [a]Teleki Ádám generális].

2. kb. női kézitáska; poşetă; Handtasche (für Frauen). *1696:* Egy haj szin poszto szkofiumos tarsoly [BfR 102/24]. *1756:* meg keresvén a' paszamántot a' tarsolyába az régen el veszett arany gyűrűjit is a' paszamántal edgyütt ottan találta [Kv; Mk IX. 41 Vall.].

3. (bőr)tok; teacă, toc (de piele); (Leder)Behälter. *1638:* ennekem egi keöteő fekeöm vesze el, akkor ot elege kereseök, de fel nem talalok, hanem az uta(n) eo maga Szabo Giörgy talalta fel az szablia tarsaliaba(n) ennek az Samukanak maga szolgaianak [Mv; MvLt 291. 148a]. *1674:* Egy paraszt csákány és pallos tarsolyostul [Szászvárosi Ref.egyh.lt Halics Mihály lelt.]. *1687:* Ket paraszt kardot szijjastol, s' tarsolyostol [Déva; Szer.]. *1699:* Közönséges kard tarsalyostol lodingostol Zamáncos Kard Lodingostól tarsalyostol [LLt 28. C]. *1759:* Az kuruc-világ után mintegy 24 vagy 25 esztendeig kevesen viseltek kardot. Akik viseltek is vékony, hosszú kardokat viseltek tarsoly nélkül [RettE 90]. *1765:* Szolga kard Tarsalyostol [Torda; Pk 2].

◇ **Szn.** *1665:* Tarsoly Péter [TML III, 365 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. *1718:* Tarsoly Borbara [Torda; JHb XV/17]. *1741:* Tarsol Gergelj [Kv; Dica. II. 33b] | Tarsoly Judit Aszszony [Dob.; RLt]. *1764:* Tarsoly Borbára, Tarsoly Péter [RettE 165]. *1773:* Tarsoly István bátyám [i.h. 309]. *1795:* Tarsaly Miklos [Hari AF; DobLev. IV/740. 2a]. *1816:* Tarsaly Ur [Kv; i.h. V/1000].

tarsolyos tokos; cu teacă; kastig, (etwa) mit Behälter. *1676:* Egy kék posztójú tassolyos kard [Kv; RDL I. 155a].

tarsolyosan tarsollyal ellátva; cu tolbă la şold; (etwa) mit Behälter/Felleisen. *1736:* mindenek felett gyönyörűséges volt, mikor három szál darutollat köves medályban rakva tettek az ifjak süvegekben ... Mikor az olyan urfiak darutollas süvegben lódingoson, tarsolyoson felültenek ... klárisos szerszámokkal aranynyal szőtt portai czafrangokkal felöltöztetett lovakra [MetTr 347].

tarsolyszíj cureaua tolbei; Felleisen/Ranzenriemen. *1810:* Három darab Tarsoj Szijju ... xr 40 [Mv; MvLev. 10 Trincseni Mihály hagy.]. *1819/1831:* Balogh János Al hadnagj Recognitionalissa az Eperjesi Sigmondtol 42 arannyan vásárlott Tarsolly Szijrol, és Lora valo Fejér hálorol 8a 8bris 1767 [A.rákos TA; Borb. II].

tarsolyviselés purtatul/utilizarea tolbei; Felleisentragung. *1759:* De az törökkel való hadakozás alatt annyira felvettük vala a kard s tarsoly viselést, hogy ritka ifjúember járt a nélkül [RettE 90].

társpoháradás a céhek életében az áldomás egy formája, az ünnepélyes legényavatási vendégség; darea/organizarea unui ospăţ în cadrul breslei de către o calfă (calificată); Einweihungsfeier des Knechtes/Handwerkerbursches. *1665/1754:* Az nevemet én[a] Társ-pohár adással Kolosváratt változtattam el ... Azon fellyűl jelt vőttem fel, mely áll egy héti béremben vagy valamivel többen; Ha pedig vagy egyiknek vagy másiknak nem tettzik, az óltsa-ki az, és adjon egy hellyett kettőt, és én egyiket a' másikba dugom, a' másikat a' Szűz Leányokkal a' boton el-költöm; de meg bárdoltatni és meg gyalultatni magamot többé nem hagyom, mert az igen nehéz bárdolásból és gyalulásból áll a' mint már experiáltam[b] [Kv; ACLev. 26/1. — [a]Ti. az ifjú mesterlegény. [b]Célzás a legényavatás tréfás, durva részleteire].

társpoharazás társaságbeli iddogálás; statul la pahar cu colegi/camarazi; bechern/trinken unter gesellschaftliche Freunde. *1799:* az asztalos Legényi Társoság sem egyszer, sem mászor az emlegetet Herberten Rebelliot, és Lázzadást magában foglaló Gyűléseket, Congregátiokat nem tartott ... hanem az tagatthatatlan, hogy ollykor ... jó kedv, és éneklés kőzt mulattanak, és szóbéli vetélkedés is esett, kivált

képpen mikor Társ poharazások voltak [Kv; ACLev. Városi tanácsi végzésből].

társulat egyesület, társaság; asociaţie; Verein, Assoziation. *1861:* A' Sáros Pataki Fűzetek 5ik évi follyamára előfizetésre fölhivatnak, a' T. Papok, akár külön, külön akar Társulatokban [Gyalu K; RAk 59 esp kl.].

társzekér 1. (oldal nélküli) teherszállító szekér; car de transport; Planwagen. *1525/1567:* filio nostro Johanni ... legamus ... sex equos curri feros ... cum curra thavernicali vulgo az thaarzekeerrel [Héderfája KK; TelO II, 451 Barabássy Lénárt erd. alvajda végr.]. *1582:* Kis Jstwan Biro wizi hat lowan az konyha zekeret Deesig attam f. 3. Nagy Balas wizy hat lowan az Thárzekeret deesig f. 3 [Kv; Szám. 3/V. 46 Lederer Mihály sp kezével]. *1585:* 26. Noue(m) ... Kadas Menyhart Czybere Peter az Gubernator vram tar zekeret vytte 6 louo(n) fyzette(m) f. 2 d. 25 [Kv; i.h. 3/XXII. 25]. *1591:* 26 die Marcy ... wyzi ... Hûnyady Matyas 8 Lowal az Taar zekerett Narachy faakal f 2 d 0 [Kv; i.h. 6/I. 74]. *1618:* Egj tars (!) szekernek czinaltak erniöt attam Lecz szeget 25 — — d. 3 [Kv; RDL I. 103]. *1634:* poczy falva fele menyunk vala ala fele, az tar szekernek edgike tehat fel dolt, Engemet fel kulde az Hadnagy hogy fel emelliuk [Mv; MvLt 291. 28a]. *1668:* tudom asztis bizonyoson hogy elég praedásálokat cselekedtek, Hunyadi Uramnakis egy szekér lisztit akkor hozák megh az malombol, asztis Bethlen János Uram akarattyábul megh szitálták és az eők(egyelm)e tár szekerére rakák [Csetelke K; BtR 57/51 Joh. Ignát (35) providus vall.]. *1681:* Vajda Hunyad vára ... Vagyo(n) eze(n) bástyaban Ökör utan valo, minden hozza valo eszkozivel, deszkaval buritott oldalaival, ernyő fajaval eggyűtt uj Tár szekér, jó vasas Nro 1 [Vh; VhU 504]. *1719:* A tár szekérhez valo negy locs vas kavakkal, egy vasas felhercz vas csatlás kettő [TSb 26]. *1726:* Az két rendbéli Szekeres Lovaim közzűl, mellyek az Feleségemnek tettzenek Hintoval és Társzekérrel edgjütt válaszsza el [JHb XXXV/21 Jósika Imre végr.]. *1746:* az Tár szekérre három Désa Túrot feltevének [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150]. *1779:* egy Ui Perseit tsináltom xr. 6 ... Az Ui Társzekére, tsinaltom 4 Ui pléhet a' magom vassambol xr. 12 ... Killentz pánt szeget is a magam Vassambol xr. 9 [Szászváros H; BK. Kováts Mátyás kovácsmester számlája]. *1809:* A' Tár szekerekhez assentálás végett bé küldött 2 Recruta bé nem vétethetik azon okbol, hogy condemnált árestansok [UszLt ComGub. 1706 Sv-i átirat ném-ből való ford.]. *1864:* a tár Szekérhez égy uj rudat és égy juhát Csináltattam a Kerekessel [Kv; TGsz 37].

Szk: *fakó ~. 1696:* egy Hitvan Fako Tar szeker no 1 [Bethlen SzD; BK] ✳ *hosszú ~. 1704:* egy hosszú társzekér menvén utána, utána más hintó, kiben a gyermekei ültenek, és azután consequenter a több szekerek mintegy húszig való, akik a ládákat és egyéb egyetmásokat, székeket, asztalokat, feredőkádakat és minden eszközöket vittenek [WIN I, 266] ✳ *kis ~. 1780 k.:* Tsináltam egy járomfát az kis társzekérhez x. 4 | Tsináltam a kis társzekérbe két lapotzkát x. 8 [Szászváros H; BK] ✳ *ló után járó ~. 1736:* Lo után járo de el bontott Tár Szekér 1 mellynek fája el vásott és rökönyődott vasaiis le hullottak jo részin ... hárma a' kerek talpára valo vasaknak todozott [Mikefva KK; CU XIII/1. 171] ✳ *négy ló után való ~. 1796:* Negy Lo után valo Tár Szekér [Backamadaras MT; CsS] ✳ *ökör után való ~. 1720:* Ökör után valo Tár Szekér kerék talpán kivűll jo vasas nro 3 [Szurduk SzD; JHbK XXVI. 12] ✳ *vasas ~. 1551:* eg vasas Thar zeker [Mezőszengyel TA; MNy LVIII, 492 Gerendi Ferencné Dienessi Kata és gyermekei osztozólev.]. *1696:* Egy vasas Tar szeker jo szerszama es keszűleti nró 1 [Bethlen SzD; BK]. *1794:* Egy Udvari Lo után valo vasas tár Szekér Nro 1 [Gyalakuta MT; TSb 17] ✳ *vas nélkül való ~. 1633:* Az szin alat vagion egi ui vas nelkül valo társzekér [Komána F; UF I, 310] ✳ *vasráfos kerekű ~. 1837:* Egy vas Ráfos kerekü Tár Szekér ernyő fájával edgyűt [Szentbenedek SzD; Ks 73. 55].

2. tábori szekér; căruţă de bagaje (folosită în armată); Feldlagerwagen. *1661:* serio paranczollyuk, ugy keszülyön mindgyarast mind elessel Tarszekereiuel, egyeb hadi apparatussaual, kopiasson, hogy ... mellenk jöni el ne mulassa, egyebarant hidgye bizonyossa(n) valaki elmarad s kopiaia nem leze(n) fel akasztatik erette [UszLt IX. 75. 37 fej.]. *1662:* Mivel pedig már néhány esztendőktől fogva minden munítiókkal, öreg lövőszerszámokkal, mozsárokkal, tüzes szerszámokkal, laptákkal, gránátokkal, jó pattantyúsokkal várait és cajgházait elkészítette volna, minden váraiban feles társzekereket parancsolván csak nagy titkon csináltatni, s azokat éléssel megrakatván, elegedendő vonó marhákkal s emberekkel minden órára készen tartatni [SKr 205]. *1677:* Soldos gyalogját, senki maga, vagy tár szekerei mellé, a' hadakozásnak idején ne vegye, hanem a' Vármegye Zászlója alat jártassa [AC 96]. *1704:* Ugyan ma is még mind a nagy készülésben voltanak az németek, a tiszteknek társzekereket rakattak, a generálnak magának is, de mikor indulnak és hová, nem tudatik [WIN I, 238]. *1710:* Már azelőtt egy héttel Rákóczi a maga társzekereit Szamosújvárhoz küldötte vala, tartván a kitudjától, a futott hadak is oda gyűlének, és ha bárcsak két regiment lovas német jött volna hevenyiben utánok, mind Rákóczit, mind szekereit elfoghatják vala [CsH 364–5].

3. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *után hordozott kurva átv becsm* nagy lotyó/szajha; curvă mare, cățea; große Hure, Petze. *1749:* solide importaltatik hogj mind magát az At mind feleségét az Jk illetlen s, bestelen szokkal afficialtak ... Az A(na)k feleségét ... illyen szokkal: orszag fojta (!) tár szekér után hordozott kurva [Torda; TJkT III. 258].

társzekérbeli a társzekeret vontató; care trage carul de transport; Planwagenzieher. **Szk:** ~ *marha. 1645:* tartoznak ... az tar szekerbeli marhaert reszszek szerent fizetni [HSzj *társzekér* al.].

társzekérnyi vhány társzekérre való; de un anumit număr de care de transport; eine best. Anzahl Planwagenfuhre. *1797:* kéretett egy egy Tár Szekérnyi Szenátskát [Mv; Told. 42/1].

tart 1. fog; a ţine; halten. *1570:* Julia Thĕmeswary Gergelne ezt vallya ... Az byro fodor esthwan oda Menth es Borbelt hywatot oda es Be vytette Sandor Myhal hazahoz otth keottetek be az Labat, eo thartotta egy feleol [Kv; TJk III/2. 57]. *1597:* Chengeri ferencz ... wallia ... Az legeni penigh az aztal eleot al wala egi ingbe gatiaba az kezewel tartia wala az gatiat hogi inaba ne suhadgion [Kv; TJk VI/1. 25]. *1657:* illendő declaratióval azért, kezemben tartván pecséti és kezeírása alatt való instructióját az fejedelemasszonynak, kimondám voksát, hogy Rákóczi Györgyöt választaná, akarná esmérni fejedelmének [KemÖn. 133].

1736: (Egy ember) volt ezüstös aranyas fegyverben felöltözve, annál nagy aranyas zászló, kinek egy felől az megholtnak az czimere, más felől valami szép epitaphium, az is az holtnak fejinél állott, s ott tartotta a nagy aranyas zászlót [MetTr 407]. *1759:* vgyan tsak az kezecskeit az Gyermek nem fájlolta ... koltsokatis meg fogott, s tartottis [M.cseszteve AF; Ks Mikes Antal lev.]. *1770:* az tarisznyának fenekit az kezivel fel-emelőleg tartotta [Nagyercse MT; Told. 3a]; *1771:* Sándor Istvánnal mikor találkozik Molnár Miskáné ezen szokat szokta mondani a meg irt Legénynek Adgy égy Tût had szurjalak meg, Legény mondá viszszá adok bizony én tsak tartsad [Dés; DLt 321. 16a Borbara Szőlősi cons. nb Ladislai Mak (25) vall.]. *XIX. sz. eleje:* A Méltoságos Grof, és Camerarius Bethlen Lajos Ur ö Nagysága Viasz Képe ... jobb kezében tartván égy ezüstös Buzdogányt, tengeri Tekenös Béka Hajbol készült Nyéllel [BK. Inv.]. *1822:* kezében egy Fertály palinkát tartván iddagált [DLt 133].

Szk: *ölben ~. 1689:* látta(m) szemeimmel hogy egy mást ölelgették Csokolgatták, es az öliben tartotta Desányi Radul az Aszszonyát [Kopácsel F; BK. Vlád Muntyán Léányi Alixa (18) zs vall.]. *1851:* Titi ... még a' tulon tulis eleven, jo kedvű, alíg lehet ölben tartani [Kv; Pk 7].

Sz. *1720:* tovább is az ördögnek Lámpást kiván tartani [MNy XXXVIII, 304, SzE 62].

2. meg/lefog; a prinde; (an)greifen. *1585:* Catalin Kochis Albertne vallia ... lata(m) hogy Boczy Ersebet chak a' giolchahoz Niula es megis fogta vala Az Inget Somogy Sara penigh le Nioma Az feoldre, es ottis tarta adegh Amegh a' buzat Io Réz zerent ky Merek [Kv; TJk IV/1. 484]. *1798:* az vdvari Nyerges Nagy indulatban volt, s erősebbis volt mindeniknél egyb(e) ronthatta volna mind Deluciot mind a Legényit ha mások nem tartották volna [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

3. odatart vmit; a ţine (ceva) la ...; hinhalten. *1570:* Az kemenchet begywtatam es az virgakat be sozam es egy twzben tartam az en zokasom zerint [Nsz; MKsz 1896. 367]. *1601:* Kowach Ferencz vallya ... az drabant ... az chiuprot penigh az chaplarnak zinthen az orchaiahoz orrahoz tartia vala [Kv; TJk VI/1. 547]. *1823–1830:* tartottak egy perselyt előmbe, s abba négy jó garast, azaz a mi pénzünk szerént öt garast kellett tenni, kétségkívül a templom számára [FogE 195]. *1842:* egy kalán forro kását, vgy a' szeme kőze csapott, hogy ha néműleg kezével ellent nem tart szemei ís ki égtek volna [Dés; DLt 1452].

Szk: *keresztvíz alá ~ 1705:* Bethlen Sámuel uram is ma kereszteltetè meg a kisfiát Farkasnak, holott is jelen volt az asszony, gubernátorné asszonyom, Telekiné asszonyom, az öreg, aki is ... a keresztvíz alá tartotta a gyermeket [WIN I, 155]. *1821:* Ersébethet a' Bába tartotta Kereszt viz alá, betegnek jelentvén a' Gyermeket [Szucság K; RkAk 65].

4. rátart/irányít vkire vmit; a îndrepta ceva spre/către cineva; daraufhalten. *1590:* Hogy ha jeowek az kereztely fel tekintek az Pribek ablakara felek vala hogy Jsmet leo, s hat Ismet reank tartia az pwskat [USzT Faggias Janosne Anna vall.]. *1629:* Jeő Veres Miklos az Vczan fel ... az puskat az Melyemnek tarta s az kut mellett el njargala [Kv; TJk VII/3. 64]. *1752:* réám jövén Lóháton Bóér Samuel Vram, és irtoztato képpen Káromkodván ellenem ... a' Pistaljját nékem tartotta vala ... az után el szaladék s a' Puskát mind utánnam tartá, hogy meg löljőn [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 29 Kalucz János (23) jb vall.]. *1764:* puskát fogván kezében, s' egyenesen tartván Néhai Hints Ersébeth felé, mintegy szán szándékkal vgy lötte, hogy harmad napra azon lövés miatt meg kellett halni [Torda; TJkT V. 208]. *1782:* Praefectus vram ... Egy Pistalyt vett elé, és annak Sárkánynyát fel huzván azt felénk tartá hogy közüllünk Valamellyiket meg lőjje [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 9 Juráth Ignath jb vall.]. *1803:* a' többek között nyakos székelly fenyegetett hogj meg lő, s a' puskáját ollyan poziturábais tartotta [Szászrégen; Born. XVc. 1/63 Joannes Frittsch (43) civis vall.]. *1849:* Láttam hogy ütte Sárdi János[a] — a kinél volt az Cseh Joseff Ur Kitsin két Csőjű pistolya a melyetis hogy szoltam Cseh Sándor mellett nékem tartotta [Héjjasfva NK; CsZ. Teskula Demeter (33) vall. — [a]Cseh Józsefet].

5. *átv is* testrészt vmilyen helyzetben tart; a ţine o parte a corpului într-o anumită poziţie; ein Körperteil irgendwie halten. **Szk:** *bal lábát merően ~ja* mereven tartja a lábát. *1839:* Szandman Károly ... a' bal lábát merőbe tartya nyomoréksága mián [DLt 290 nyomt. kl] ✳ *nyelvét veszteg ~ja* hallgat. *1685:* kőte arra magat[a] ... hogy ennek utanna nyelvet vesztegh tartya nem becsteleniti [Dés; Jk. — [a]Az aszszony].

6. rányom, rajta tart; a ţine pe ceva; aufpressen, (darauf)halten. *XVI. sz. m. f.:* Holt tetem orvossagha. Egy tikmoniat kemenyen kell sewthny es ketteo meczczeni io hewen ra kell keottny azt Haromzor kell chelekedny eggyk keotest vagi két napig tartsa rajta [MNy XXI, 142 St. Galaczy kezével].

7. vmi megtart vmit; a ţine/susţine ceva; etw. haltet etw. *1643:* az tanora kaputis segheczie tartani [HSzj *tanorok-kapu* al.]. *1677/1768:* Matskási Uram ... ha az Tónak kicsiny gáttyát töltéssel tartaná, mind Tót, mind malmot közre bocsátanának [Ne; DobLev. II/386. 4a Samariai Lökös Péter sk test.]. *1680:* az Gradics(na)k felsö padlássa parkanyos lévén egj mester gerenda tarttya keresztűl [A.porumbák F; KvLt 4]. *1690:* ezen Kus Kamaranak egyk Gherendaját ket Stömpölyök tartyak [BK 8 Inv.]. *1727:* a' padlása is ezen Pinczének bik fábol valo, mellyet hat fiok tőlgy fa gerenda, es egy mester gerenda tart [Gorbó SzD; JHbK XXVI/13]. *1733:* Honesta Foemina Helena Üveges, Conjunx Honorabilis Samuelis Semenfalvi, Ludi Mag(ist)ri Scholae Unitariae Heviziensis Annor(um) 15 (!) ... fat(e)t(u)r A Harangra egy reggel kötött új kötelet az én Uram ... harangozni menvén látta ő Kglme hogy tsak egy újnyi tartya a' kőtelet [Hévíz NK; JHb]. *1756:* Fél viseltes ágj két személyre valo, fejnél és Lábánál Deszkából metczett Czifrák tartyák [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 22]. *1794:* Mentünk a Nagy Palotára az holis a padlás generdák közül négy le romlott Hompolyok tartyák (így!) [Backamadaras MT; CsS]. *1796:* a' Révészek ... által hozván az hajót, azt nem hogy, mint egyebüt is szokás kötéllel ki kötötték vólna, hanem tsak evedző rudjaikkal tartották [Déva; Ks 114 Vegyes ir. 419]. *1803:* a' Remeteiek[a] kardot rántván ... az Apámnak egy néhány ujját meg vágták ... az Apám hogj a' mutató ujját tsak a' bőr tartotta ... Trutza Mnyihaillával vágatta el a' bőrt [Toplica[b]; Born. XVc. 1. 115. — [a]A gyergyóremeteiek. [b]A tőszomszédos, de MT-ban lévő Maroshévíz]. *1810:* a Haz elein az Boronafa alatt vagjnak kövek rakva, de ez hátulso oldalának aljan nintsen töb tsak az gerezdeletek alatt, azakis alatsanyak ugy hogj az föld szine tartja inkább mind a kövek [Aranyosrákos TA; Pk 7].

Szk: *hintó ~ani való szíju. 1719:* Egy terhelő sziju, egy hitván farmatring, egy szügyellő, egy vj heveder egy hinto tartani valo sziju [TSb 26] ✳ *saroglya ~ani. 1810:* az Ujj Istálloba Sorogja tartani Három Vas Karikát tsináltatván fizettetett érette 9 xr [Szu; UszLt XII. 88].

Sz. *csak az ige ~ja. 1842:* (A) malom árka torkolattyánáli Zugó egy átalyába oly minden állandoság nélküli kontár munkával 3/4 zollos deszka oldalbérléssel ellátva, hogy azt tsak az ige tartya, következöleg a' leg elsö áradás martaléka könnyen lehet [Km; KmULev. 2] ✳ *csak a kegyelem ~ja. 1799:* A Molnár házát tsak a Kegyelem tartya toldozot foldozott Avatag borona oldalu rongyos Sáté és szalma fedelü épület [Bányabükk TA; MkG Conscr.].

8. tárol, vmiben tart vmit; a păstra/ţine (ceva) în ceva; verwahren, halten, lagern. *1589:* Az kis templúmba valo ladanak kiben a zűnieget tarttiak chynaltatúnk egy kolchyatt ... d. 15 [Kv; Szám. 4/IX. 23]. *1592:* Egy feoldes hordot ... cziak vgj Atta(m) vala egy Jambor hazahoz hogy sertt tarczion benne [UszT]. *1637:* Faszerszambol attunk elöben (!) az kett Aruanak az kiben feier Ruhaiokat tarcsyak Egy Eoregh fekü (!) regi feier ladat. aestimaltuk ad f 1 d. 25 [Kv; RDL I. 24]. *1652:* Job kéz feleol valo szegeletiben[a] egy kis keskény Pinczécske fokhagymát tartottak ezeleot benne [Görgény MT; Törzs. — [a]A pincének]. *1675/1687 k.:* Templom Eszközei ... Vagyon két kendő keszkenő kikb(en) pohárt tartanak [Mezőkölpény MT; MMatr. 387]. *1693 e.:* Simon István ... hagyott ... égy ládát kultsostol, hogy az Ecclesia javait, pohárt, tányért, abroszt, kendőt benne tartsák az egyházfiak [Somosd MT; MMatr. 85]. *1716 k.:* Az én szegény anyám a leveles ládában tartotta az inget is, melyben megölték volt [BÖn. 490]. *1722:* Pap Péter ur(am) ... az Templomb(an) Kendert, Vásznat, Túrót, szalonnát Tart [Kecsed SzD; TL. Marosán Lup (50) jb vall.]. *1732:* Az udvarnak szintén a kőzepiben, Huruba modgyára földből ki ásott pintze vagyon ... ebben Veteményt, és Káposztát tartanak [Erdőszengyel MT; TSb 51]. *1748:* Kissebb, s nagyobb kasocskák, melljekb(en) gyűmőlcsőt Tojást, és egyébb e' félét Szoktak tartani, és hordani Nro 9 [Ks 8. XXVIII. 5].

Szk: *bor ~ani való állás. 1656:* Az boltas alat erös kötessekkel teöldgifa gerendakbol csinalt bor tartani valo allasok [Fog.; UF II, 116] ✳ *búza ~ani való lábas kas. 1594:* Az Bagossi Maior haznal ... Buza tartani walo labas Kaas (?) vagjon No. 2 [Bagos Sz; UC 78. 18–9] ✳ *~ egyetmást ~ani való polc. 1565:* Jttem ezen hazban, holmi egyetmást tartani valo polczok, melljen vagyon 8 szal füresz deszka, 2 uy fenyeö kád, az egyike feneke nelkül [UF II, 97] *ocsú ~ani való hordó. 1821:* Haszon vehetetlen utsu tartani valo (hordó) [Koronka MT; Told.] ✳ *toll ~ani való tolltok. 1594:* Keőteőtt toll tartani ualo toll tok No. 1 [Somlyó Sz; UC 78. 7/31] ✳ *túró ~ani való rács. 1594:* Az Maior vduaran ... Thwro tartani walo Raach vagjon No. 1 [Kraszna Sz; UC 78. 7/20] ✳ *unguentum ~ani való pixis. 1789:* Hat pléh Ungventum tartani valo nagy Pixisch Rf 3 [Mv; ConscrAp. 6] ✳ *vaj ~ani való deberke. 1656:* vaj tartani valo deberke nro. 2 [UF II, 178] ✳ *virág ~ani való üveg. 1789:* Egy nagy hasadt és egy kissebb virág tartani v(aló) Üveg Rf — xr 10 [Mv; ConscrAp. 13].

Sz. *1662:* Ha igaz, nem jó kígyót kebelünkben tartani [TML I, 351 Ébeni István Teleki Mihályhoz].

9. *meleget ~* melegít; a ţine cald; warm halten. *1710 k.:* ezen felül vettem ... télben a kazákot, hogy már mente volt volna; ez ugyan tartott, ami kevés meleget tartott, mert valami fodor posztóval vagy micsodával meg volt bélelve [BÖn. 576].

10. vhogy bánik/viselkedik vkivel; a se purta într-un anumit fel cu cineva; jn irgendeiner Weise behandeln. *1619:* Más az, hogy azelőtt is csak úgy volt ott az szomszédság dolga, hogyha az erdélyi határban levő parasztembert az ura gonoszul tartotta, elfutott az török birodalomba, azhol hallotta, hogy az iszpájája jobban tartotta [BTN[2] 235]. *1628:* Orgoua(n) Janosne Katus Aszszoni, és Balogh Marton Radnoti Jstuan deakne Aszszonioмat Ersebet Aszszont szepen megh keouetek es mind az ket fęl arra igire magat mi Eleottwnk hogi Ennek vtanna is vgi tarttiak Egi mast, mint Eddig, es Egi mast szeretettel láttiak, mint Attiafyak [Kv; RDL I. 138]. *1646:* Pál Gasparis Szabo Janos Uramot, es az ő keglme feleseget Ugy Tarczia, beöczwllye, mint Edes Attiat, Annyat [Burjánosóbuda; JHbK XXII/29]. *1684:* Sütő Istvanne ... diuortialtatasat kivannyia ferjetől s mert fektelen karomkodo. sanyara(n) tartyia, s veri [SzJk 20]. *1705:* De mi protestálunk, hogy ha a mi rabjainkat úgy tartják, oly pogányi módra, mint eddig tartották, mi is a német tiszteket úgy fogjuk ezután tartani [WIN I, 649]. *1798:* Dosa Adám Ur soha meg nem ház(o)sodott, hanem tsak Ifiu Legénykedett Bernád Pentsot pedig mint kurvát ugy tartotta a' Házánál [Kakasd MT; DLev. 116].

Szk: *békességgel ~. 1569:* walamelyk ffel Egymast Bekessegel Nem tartanak, Wagy ez dologrol Meg Bozzontnak Egymast wagy fenyegetnek Walamelyk fel Egyik az Masikat ... hetwen ket ket forintton Maragyanak egyik az masyk ellen [Diós K; JHbK XL/13] ✳ *búsulással ~* búsít, szomorít. *1583/1600:* Catherina Anthony Molnar (fassa est) ... megh ele njawalyas bojthos Boldisar elegh busulassal tartotta Kadar Janos [Kv; TJk VI/1. 462–3] ✳ *csínján ~. 1705:* Amidőn még mindenek az elszökött Bethlen Elekről beszélgetének és az egyetmását öszveszedette volna az asszony nagy siralommal siránkozván, mint nevelte fel gyermekségéből és mely csínján tartotta valamint a maga gyermekit, és a fúvó széltől is megoltalmazta [WIN I, 557–8] ✳ *diszciplínában ~. 1677:* A' Gonoszetévőknek bűntetésekben hogy job móddal a' Tisztek elő-mehessenek, a' hol, s' a' mikor kivántatik requiraltatván a' Fiscalis Tisztek, assistentiaval legyenek; de hogy annak alkalmatosságával a' szeginységnek kára távoztatodgyék, ollyankor a' Vármegye Tiszteitől légyen dependentiajok, és jo disciplinában tartsák őket [AC 127] ✳ *diszciplínával ~. 1577:* Az Drabantok fogadassat eo kegmek wegeztek, hogy bar meg legyen De ... oly disciplinawal tarchyak eoket hogy valamy panazolkodassa vagy fogiatkozassa az varasnak miatta ne essek [Kv; TanJk V/3. 142b] ✳ *fenyítékben ~. 1670:* az Nagyságod szélbeli híveire eddig is nem lehet méltó panaszszok, mert azokat Nagyságod jó fenyítékben tartotta [TML V, 132 Teleki Mihály a fej-hez]. *1681:* Vadnak bizonyos számu boerok és lesznek puskások s gyalogosok, kiket is illendő fenyitékben tartván, ha mire kivántatik forditsák [EOE XVII, 204, 211 a fejedelemasszony utasítása a hadjáratra készülő tábori személyzet számára] ✳ *gonoszul ~. 1570:* Takacz gĕrgne Angalit azt vallya, hogi hallotta Az gereb leania panazolkodot hogj Hoz Bartosne gonozwl tartotta [Kv; TJk III/2. 96b] ✳ *háborán/háborúan ~. 1597:* Bota Janosne wallia Thúdom hogi egizer el zeokeot wala Sardine az vratol panazolkodasatis hallottam hogi ne(m) lakhatik soha velle mert ige(n) haborúan tartia [Kv; TJk VI/1. 45]. *1642:* hallottam az Kapusiné anyjátul — mert ugyan odajött volt hozzánk — hogyha az ő leánya elhagyja az urát — s el is hagyja penig, mert igen háborán tartja az leányát [Mv; MvLt 291. 349b–51a átírásban]. *1675:* Hallottam az szegeny Medesery Sigmondnetől hogy panaszolkodot az urara hogy igen haboran tartia [Kőrispatak U; Pf] ✳ *illetlen ~.*

1688: az ferfi … arra kŏti magat, hogy az utan illetlen nem tartya[a], nem veri, fegyverrel ne(m) kergeti [SzJk 226. — [a]A feleségét] ✳ *jámborul ~. 1592:* Nagi Janos … vallia … egikor kezde nekem az felesege igi panazolkodni, Im az hamis hwtw embert megh mentem halaltol, megis nem tart Jamborul, hane(m) chak rongal [Kv; TJk V/1. 215–6] ✳ *jól ~. 1672:* Azért az haszontalan oda alá való kapdosásnak hagyjanak békét, lovokat tartsák jól, fegyvereket tisztítsák, élesítsék [TML VI, 136 Teleki Mihály Pap Izraelhez]. *1704:* ma hallottam, hogy három asszonyembert, németet, kisírtetett bé Toroczkai István uram, akik megköszönték Toroczkai Istvánné asszonyomnak, hogy jól tartotta az ura [WIN I, 86] ✳ *kemény diszciplína alatt ~. 1780:* A tutora Bethlen Ádám, kinek felesége, Bánffi Klára, testvér lévén Bánffi Györggyel, istenfélő jámbor lévén, nem tartotta kemény disciplina alatt [RettE 410] ✳ *kényesen ~. 1732:* Tartozo kötelességem szerént kévántam udvarolni ezen pár Agárral az M: Ur(na)k … aszt tudam hogy mindenkor Palatán, és kényesen tartották [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.] ✳ *kötve ~. 1745:* (Csimpojer Davidot) az Attya az Faluval meg kŏtŏztŏtte és más napig mig meg jozonodot kŏtve tartották [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1747:* negy ŏkrŏket elsŏben az Szilagy vize mellet levŏ Reketyen duggattanak; az után az Pap Laszlo Pajtajaban kötve tartottak [Ks 27/XVIII] ✳ *nyájasan ~. 1662:* (Örsi Zsigmondot) a fejedelem vidámon s jó kedvvel látván s nyájason tartván, egy vacsorán asztalánál maga csudáltatva beszéllette [SKr 247] ✳ *rosszul ~. 1681:* az elsó Felesige panaszolkodott nekem hogy az Vra azert Tartya roszszul hogy Pogany modra akart velle elni de ŏ ne(m) engette [Dés; DLt 445 Elizabetha Váradi cons. Andreae Hegedús (27) vall.]. *XVIII. sz. eleje:* hejába van valakinek jó féle Menesse ha roszul tartya [JHb 17/10 lótartási ut.] ✳ *sanyarán ~. 1684:* Kalmany Anna ferjetŏl Szŏts Mihalytol diuortialtatni kivan 1. Mert sanyaran tartotta [SzJk 203] ✳ *tisztességben* ~ tisztel *1565:* a ket nemzet, Benche, es Barta nemzet … my elottwnk megy kowetek … egy mast tyztessegben tartozanak tartany es ne haborogyanak [Gyerŏmonostor K; KCs I. 49]. *1598:* az en iozago(m)ba haza(m)ba be fogatta(m) vala, maga(m) otalmaert … engemet, elessen es niugosso(n), tiztessegben tarczio(n) mint battiat [UszT 13/117] ✳ *tisztességgel ~. 1570:* Thakacz Antal ezt vallya … More Ambrus felesegewel … Minden vetthkeket ky Eddegh volt Megh engettek egy Masnak es ez vthan Jamborwl es Thyztessegel Thartyak egy Mast [Kv; TJk III/2. 147] ✳ *zabolán* ~ fékez. *1669:* Az váradi pasának penig arrúl írtak, mivel Bethlen Gergely uram intimatiojából írja azt is Bánfi uram, hogy gyakran kicsapnak Karaszna, Szolnok vármegyékre, hogy az váradi vitézeket tartsa zabolán, afféle insolentiákat ne engedjen meg [TML IV, 442 Székely László Teleki Mihályhoz].

11. fogva tart; a ţine închis (undeva); gefangen halten. *1580:* az foglioknak helye felól wegeztek eo kegmek hogy egyk felt vagy az Azzonnepeket vagy ferfiakat It az pinczebe tarchyak [Kv; TanJk V/3. 223b]. *1598:* Jakab … eólt volth egy embert megh, es azerth megh foghtak volth itt az Vrunk hazaba tartak volth minth halalra valo emberth [UszT 13/48]. *1650:* harmadnapigh tartottanak az Fejeregyhazi várban eŏkreŏstŭl [RAk 340]. *1664:* Az debreczeniek háromezer forinttal tartoznak … Az kismarjaiak kétszáz forinttal tartoznak adóval. Én debreczeni tanácsbéli embert kettŏt megfogtam, Kis-Marjabúl egy embert, azokat itt tartom [TML III, 106 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. *1749:* mingjárt a Tŏmlŏtzbe külde … harmad napig ott tartot, s akkor el botsáttatott 10 Lapáttal meg ajándékozván, a Tŏmlotz váltságáért [Ohába AF; Told. 3]. *1778:* Tit Mara Lörintz Vr személlyesen … fogatta el az Mlgs Grof Exp(one)ns Vr ŏ Nga … Gondviselöjét nyoltz béres ŏkreivel ekéjével … Béressével és vitték … itten lévŏ Udvaráb(a) s ott tartották mint Rabokat, az honnan is Kezességen eliberalták Magokat [Mezŏméhes TA; WassLt Irsán Ignáth (60) zs vall.]. *1823–1830:* az apám is a praeses úrral … szállottanak a székházhoz a kollégiom tékájával szembe[a], s még … szállása volt a kapu mellett kijövet a jobb kéz felŏl való házba, mely ma úgy tudom, Ns. Marosszéknek porkolábháza, holott a rangosabb rabokat is tartják [FogE 62. — [a]Marosvásárhelyen].

Szk: *árestumban ~. 1637:* szabadsagok volt az Udvarbiraknak az Braynistereket auagy erdŏ eörzeöket ki küldeni, es valamenny eökröket zekereket az erdökeön hauasokon talaltak auagy kaphattak be viuen Fogarasban … arestumban tartották [Holbák F; UF 507] ✳ *detencióban ~. 1744:* Oroszmezei Nyiga … egj ökre elveszvén … ezen idegen emberre gyanukodván, az falub(an) bé vitte … és ott tiszteséges detentiob(an) tartatta [Konkolyfva SzD; JHb 17/LXXXIV. 43]. *1753:* Vaszillyt … hallottak hogy az Széki Erdŏ Pasztorok fogták volna el, és actuis detentiob(an) tartyák de ki parancsolattyábúl incaptiválták … nem tudjuk [Szentegyed SzD; WassLt]. *1775:* Csizmás Szánduly nevŭ jobbágy Pásztora … Péntek Lukátsŏt bé hozta … ide Marus Járába … ottan mint Rabat detentioban tartótta [Marosjára MT; DobLev. III/515. 4a] ✳ *fogságban ~. 1591:* Galffi Istua(n) deak haza menteben pereset meg fogta … fogsagba tartotta saczoltatta [UszT]. *1668:* erŏs foghságban tartotta az Atyamot és az iob anyamot [Kászon Hsz; LLt]. *1715:* Német Militiaval hazunkra jövén, es magunkot Csik szeredai várb(an) vasb(an) veretvén somjora fogságb(an) tartván egieb ingo bingo bonuminkot is el takaritatta [Tószeg Cs; Eszt-Mk] ✳ *fogva ~. 1564:* Balassi Menyhártnak a felesége egy kis fiával és egy leányával öszve foglyá esék, kiket a király fogva tartata Erdélyben Vécs várában sok ideig [ETA I, 21–2 BS]. *1588:* Sombori vram … az en ket fiamat meg fogatta oth tartotta … tartotta fogwa mindaddig mig Negywen forinthon kez penzen zabaditottam ky [Zsákfva Sz; WLt Mich. Talas jb vall.]. *1753:* Vánka György … lopás miat … Egeres várab(an) fogva tartván halálra sententiáztak [JHb XXX/9 Steph. Rettegi de Kis Budak jur. not. com. Dobocensis (39) vall.] ✳ *kalitkában ~. 1597:* Mierthogi Feórkeoly Mihaly harom Nemoba hatta magat az bizonsagis ige(n) rea zolgal mind felesegere magara fiara, Azert in actione Actricis conuincitur eomagat s feleseget harmad napigh az kalodaba tegiek az fiat az perengerre allassak, eyelre az kalitkaba tarchiak [Kv; TJk V/1. 108] ✳ *kalodában ~. 1741:* Mintyán Jánost megh fogván s kegyetlenképpen meg kŏtŏzvén egy egész éczaka kŭn az kalodáb(an) tartották és mind addig, valamig 4 for. ĕrŏ partekát nem adott a Strása Mester(ne)k el nem bocsátotta [F.lapugy H; Ks 112 Vegyes ir.] ✳ *kenyéren, vizen ~. 1822:* látom a' Danko Malitziajit … ötet pedig Arestomba kel tenni vasra veretvén kenyeren vizen kel tartani 15 nap [Mv; BfR I Korda Anna lev.] ✳ *láncon ~. 1723:* hallottam egy reggel Nemasági (!) ur(am) mint verekedet az Luka Vaszily[a] Cseledi kŏzŏtt, maga a Tŏmlŏczre lévén, a felesegétis két hetŭ gyermek ágyából fel verte, kötve masuvá vitte ott lanczon tartotta a kicsin fioka gyermekkel [Hodák MT; VGy. Pétre Ojniczáne Mária (28) vall. — [a]Jobbágy]. *1761:* (ifjabb Ferentz Lŏrintz) a' mi Szónkra el jöve magától az Apjához és

az Apja meg vereté, s lántzra tevé, és reggelig Lántzan tartotta [Szászsztiván KK; BK. Joan. Fejér (40) jb és felesége Sophia Kóltsár (30), G. Domokos (30) jb vall.] ✳ *rabságban ~. 1668:* rabsagban tartot Viragh hétfötöl foghua [Kászon Hsz; LLt]. *1705:* jött olyan hír, hogy Vay László uramat a kurucok megfogták volna és kemény rabságba tartanák, azért, hogy miért bocsátotta bé baron Tige-t a lovas hadakkal Medgyesről [WIN I, 394] ✳ *vasban/vason ~. 1598:* Az teómloczbe eggit akattúnk my eosze Simo Janossal, veghre onna(n) a' Zùchuaj teomleoczbeól vinek Zeret Vasarra, ott tartottak vason [UszT 13/37 Michael Jone de Chichio pp vall.]. *1622:* tĕnek my elĕttwnk illien wigezest ... Kowach gergely maga gondolatlansagabol talta (!) wolt el hozny egy zegĕdĕtt wranak kett lowatt Beldy Kelemen Vram Harom Zeky Capitan tyzt liwin ... fogatta woltt megh Kowach gergelt mint az fele Malefactort Kiertt wtett nagy Sokaigh Sanyarw fogsagban ... Vasban tartatta [Hsz; Kp 1].

12. *függőben* ~ **a.** bizonytalankodik, nem tud dönteni; a fi nehotărît; jd kann sich nicht entscheiden. *1663:* kegyelmes Asszonyom, nem kell Nagyságodnak az elméjét függöben tartani, hanem determinálni kell valamit magában, vagy azt, hogy cselekeszik valamit, vagy semmit sem [TML II, 489 Teleki Mihály Lónyai Annához]. — **b.** bizonytalanságban tart; a ţine în nesiguranţă; jn in Unsicherheit halten. *1669:* Hogy azért, Uram, Kegyelmed elméjét függőben ne tartsam és parancsolatjának is eleget tegyek, ím az mi az dolgokban eszemben jut, leírom [TML IV, 408 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1811:* 'S Hogy képzeletet kapj egész Ménessire, Égy Lovát le-irom fülitől farkáig, Ilyen az, nem tartlak függőbe sokáig [ÁrÉ 155].

13. (el)titkol; a ţine secret, a păstra o taină; geheim halten, verheimlichen. *1668:* Kérem azon is Kegyelmedet, írásomot égesse el és tartsa magában, ne is magyarázza másképpen, hanem az mint írám, kivált míg Isten Kegyelmeddel szemben juttat [TML IV, 403 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez].

Szk: *titkon ~. 1668:* Tudom aztis hogy az mely louat el uitete Kiralj biro Vram aztis ket heljennis titkon tartota, nem vgi mint igaz marhat [Cssz; CsÁLt 27. I/30 Illes Ferencz Kazon Vyfalui (40) pp vall.] ✳ *titokban ~. 1657:* parancsolatom olyan lőn a gubernátortól, hogy az fejedelem halálát titokban tartanám felérkezésemig [KemÖn. 103]. *1710 k.:* én ezt titokban akartam tartani tavaszig, de egyszer hallom mindenfelől, hogy beszélik az én titkomat [BÖn. 751–2]. *1807:* Hazarukulván az háborúból Gáspár Kristóf, osztozásra lépének, mint két testvér atyafiak, azon üdőközben ki nem nyilatkoztatta Gáspár Gábor az etsinek, hogy közösből zálogosított volt egy fűrész-részt, hanem mindeddig titokba tartotta [Szárhegy Cs; RSzF 241–2].

14. számon tart; a ţine seama de ceva; (ver)merken. *1753:* soha nem hallottam tölle is, hogy a Mihálcz Familiához valami atyafiságát tartotta vólna [Dálnok Hsz; Told. 30/46].

Szk: *számba ~. 1674:* az piaczon beszélte egy szász Veselényi Pál megfogatását az váradi pasával tractálásért. Ha úgy van, Petróczi formáját is elkövethetnék rajta, de én akkor számban is nem tartottam [TML VI, 574 Béldi Pál Teleki Mihályhoz] ✳ *számot ~ (vmire/vmiről). 1569:* Az oztáskor penigh legien Emberek Ew kegnek ky zamot Tarchon oda my Jeo Beleolę [Kv; TanJk V/3. 1b]. *1586:* Eordeogh Andras vallia, En tartotta(m) zamot az takach Balint Jowairol [Kv; TJk IV/1. 571]. *1675/1688 u.:* Az Tavaszi vetesrőlis, ugi mint arparol, zabrol, borsorol, lenczeről, kenderről, lenről igaz szamot tarcz [Borb. I Petki János instr-ja a csíkcsicsai jb-bírájához]. *1698:* az után egj néhány napokkal az Eöreg Molnár az Udvarban ki ment dolgozni — s — nekem meg hagjá hogj ha efféle Buzát hoznak tarcsok számot réá [Vízszilvás SzD; Ks Georgius Sándor (23) jb vall.]. *1813:* Aztis tsak hallottam, hogy Pintye Von ... tartott volna számot és irtott volna edgy kevesett ezen Exp(one)ns Groffné[a] fogásába [F.berekszó Sz; BfR 12/9 Bozintán Kosztán (50) col. vall. — [a]Özv. gr. Toldalagi Lászlóné gr. Korda Anna].

15. számít vmire/vkire; a conta pe cineva/ceva; auf jn/etw rechnen. *1662:* Ami üdőre illyen nagy munkával az egész tábor szekereit, nehézségeit az havasokon általköltözteték, die 7. Februarii a kozák hetmány is mintegy negyvenezer kozáksággal a fejedelemmel Podolyán megegyezett vala, és így Krakkó segítségére tartván, főképpen a kozákság, rettenetes égetést, pusztítást cselekszik vala [SKr 353].

16. észben tart, megjegyez; a ţine (în) minte, a reţine; etw im Kopf(e) halten. **Szk:** *eszében ~. 1751:* a vasvillát ... a maga feje mellé nem tartattam eszemben hany ütes eset rajta [Csapó KK; Berz. 12. 92. 203]. *1784:* Mekkora nagyságu légyen azon Curiának exequalt helly ... minthogy a' rud számot eszemben nem tartottam, Nem tudom [M.gorbó SzD; JHbK LIX/4. 29] ✳ *eszén ~. 1758:* Péntekiné néném szüntelen azt tanácsolta a szegény feleségemnek, hogy vegye maga mellé a gyermeket s ott altassa éjszaka is ... Ő szegény az eszin tartván azt, egy vasárnap reggel maga mellé vévé s megszoptatá [RettE 68].

17. *készen* ~ készenlétben tart; a pregăti; in Vorbereitung halten. *1619:* ha valami küs occasiót kaphatnának innét Nagyságod felől az accusatióra és discordiára, felette igen készen tartanák íjokat-nyílokat hozzája [BTN[2] 257]. *1662:* Az bíró másnap, hogy a várashoz nem messze, csak egy kis mérföldnyire szállottak volna, kihívattatván, valahányad magával kiment vala, és hogy bizonyos kalauzokat tartanának készen a tábor indulatjára, megparancsoltatott vala [SKr 658] | (Nagy András) készítse az katonákat s maga is Kegyelmed az puskásgót s nemességet ... s akkorra készen tartsa kegyelmetek, hogy arról való írásomat elébb vévén, tudhassak hol megegyezni [TML II, 250 Kemény Zsigmond Teleki Mihályhoz]. *1747:* még élebbi porontsolatya alkalmatósságával az Melgos umak az 2000 M: fórintokótt föl ólvasván el pötsetöltem, emberemet keszön tartottam, hógj mihént vészöm póróntsólatyát a Mlgs urnak indithassam [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.]. *1868:* Mind két munkálathoz a papok nyujtsanak segédkezet, a bérkimutatáshoz szükséges birtokiveket, conscriptiokat, bérlistákat tartsák készen, hogy ezek hiánya miatt a munkálat ne hátráltassék [M.bikal K; RAk 167].

18. *életben* ~ a ţine în viaţă; am Leben halten. *1823–1830:* az akkor igen híres doktor öreg Pataki Samuel ... Eleget iparkodott minden mesterségével a grófot életben tartani, de hiábavaló volt, mert néhány hetek múlva meghala, mégpedig csudálatosan [FogE 156].

19. által; a amăgi; vortäuschen. *1662:* nem tudom, mi válaszunk leszen már végtére, mert egyideig Rédei uram azzal tarta, hogy Barcsai Ákosnénak volnának nálunk bonumi [TML II, 267 Kemény Simon Teleki Mihályhoz].

Szk: *hazugsággal ~ vkit. 1676:* az hadak is külten küldenek reám, az otthon való evangelicusok is, még az pápisták is; igazán csak hazugsággal tartom őket; mindenfelől csak

engem okoznak s átkoznak [TML VII, 303 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz] ✳ *szóval ~ vkit. 1628:* I(nctus) igh replical erre hogi nekem igerte Gellien Janos az leaniat Jegietis adot nekem, enis attam nekj, es sokszor napot tot mikor adgia megh az Leant, de az mind el mult es soha nem teliesitette meg bezedett hanem cziak zoual tartot [SzJk 18]. *1658:* Más az pediglen, hogy haulta mondod, hogy Bosokot udvarhoz viszed, ugyan még sem vitted, hanem csak szóval tartasz [TML I, 138 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1663:* az Kegyelmeteké megleszen, de az mint az ő kegyelmének szavaiból látom, az enyém bizony soha nem; szóval tartnak ugyan, még szolgálhatok, de azután bizony semmit sem adnak [TML II, 592 Ebeni István ua-hoz].

20. vmit vmilyen állapotban/módon tart; a ţine într-un anumit fel; etw irgendwie erhalten. *1599:* Az kis ajtok penigh mindenik be legyenek tetetwen ... mindenkor be tewe tarchyak [Kv; TanJk I/1. 342]. *1655/1754 k.:* A műhelyt tisztán tartván[a] minden műszereket-is kitsintől fogván nagyig száma szerént tudván tisztán tartsa [Kv; ACJk 31. — [a]Az inas]. *1676/1681:* az mikor penig derekas szűkségh, es szekereknek ki s be valo jarasa nem kévánnja, ollyankor csak à huszár vár kis Ajtajat tarcsák nyitva [Vh; VhU 665]. *1722:* Tudom nyilván és bizonyossan, Hogj Pap Peter Esperest ur(am), az Templom harangj(ana)k kőtelet, ha Valamelyikúnkre meg haragudott, hol fel esztendeig, hol kevesebb (!) ă mig meg juhaszodott fel kötötte, es mind addig kötve Tartotta s az Templom ajtaját Zárva Tartotta [Kecsed SzD; TL. Prov. Fodor György (50) vall.] *1739:* a pistallyát a' méllyemben fó vont sárkányal tartván, szintén kétségben estem [Szentlélek Hsz; HSzjP Margaretha Rádully nobilis Andreae Mészáros de K. Sz. Lélek Consors (50) vall.]. *1755:* az Fejős Bikajakat-is Istalob(a) rekesztettem probáltam hogj meg kössűk s kőtve tarcsuk a bikajakat [Szentmargita SzD; Ks 18. CII Kosa Sigmond tt kezével]. *1806:* Pap Vaszalia(na)k ezen el veszet Kanczaja igen Koborlo vólt mindég Czoveken kellett tartani különben mindjárt el bodorgott [A.várca Sz; BfR 130/1 Dumucza Vaszalia (38) col. vall.]. *1816:* Udvart Tsürt tisztán tartson a' Ganéj ha Gyül hordassa ki [Kv; BfR I Korda Anna lev.].

21. megőriz, magánál tart, birtokol; a păstra (ceva) pentru ... ; etw bei sich halten, etw besitzen. *1558:* Regenten Illienkepen hallottam az cement Mertekrol hogy Nem wolt<h> zabad senkinek wllian Merteketh tartany, de Meeg zabad sem volt Merni [Nsz; MKsz 1896. 296]. *1595:* Tudom hogy Zent kjrali Georgy vram zamara tartottak ott az Eokreokeott Gergiel Jakabnal ... Gergiel Jakab tartotta az Eokreokeott [Oroszhegy U; UszT 10/25]. *1613:* negi Ezer Tallert Nagragi demeter az ki gialaj pvspeokis vala az giermekikteől el cziala vgi hogi megh Tarczia az giermekik szamara mihalj vaida ellen, de ne(m) Tarta az giermekik samara hane(m) maga samara Tarta [Tövis AF; JHbK IX. 19]. *1631:* lata(m) az Rudon hogi egi berlet mente uala ... Aval az Remensegel tartia ith az Gazda Aszony hogj tala(n) az hadba(n) vesz s ide marad az mie vagjo(n) [Mv; MvLt 290. 247b]. *1656:* engemet kwldeót uala Czepregy Mihaly ur(am) oda, izenue(n) hogy mĩert tartya az eő kegyelme arannyat hatalmasul még, holot egy penzeuel sem ados eő kegyelmenek [Kv; CartTr II, 902 Catharina Teiczj quondam Michaelis Kouáczj junioris rel. vid. (45) vall.]. *1715:* Aztis tudom hogy az Urfi buzáját sokáig tartotta Nagy Mihály Sztánáb(an) sokat intereseztek rája [Türe K; Told. 28]. *1781:* Az inctus Lajos Miklós ... azt állítja, hogy az attyának is békességes birodalmában volt, neki is mindeddig, s örökösinek tartja, nem is leválja az zálagját [Taploca Cs; RSzF 249]. *1809:* Hát miért tartotál fegyvert tudván hogy ném szabad tartani? Mező Szélyben lakunk azért tartottam [UszLt ComGub. 1668–9].

Szk: *keze alatt ~. 1657:* Ez vajdáknak idejében többet százezer forint dutkánál feje az fejedelem; egy részét ideig Fogarasban tartván megjüvendölte vala Serédi István, hogy annyi pénzt s olyan erősséget nem fognának sokáig én kezem alatt Erdélyben tartani [KemÖn. 172] ✳ *keze között ~. 1704:* Mely bonumok egy Fejer paraszt ládába(n) lévén, és az elébb valo mostoha, s mostani idők változási között Vas Daniel Ur(am) eő Kglme maga kezei között nem bátorkodtathatta tartani [Kv; WassLt]. *1777:* Nehai Budai István Uram Özvegye Székely Borbára Aszony ... nem kívánná tovább Joszágát keze közőt tartani [Vajdasztián MT; MbK X. 48] ✳ *kezénél ~. 1668:* Az ország ismét resolvált, hogy vagyon Radnót, Balásfalva s Vincz és az articulusokat is felkeresvén az ország, követjek által felküldték s megmutogatták ő nagyságának, hogy eddig is conditioi ellen tartotta kezénél azokat [TML IV, 265 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1826:* a 2dik Felperes az őszvefelelkezésre ki szabott idő alatt a Leveleket azért tartotta kezénél, hogy a Néhai Dobollyi István Ur a maga praetensioját ne documentálhassa [Ne; DobLev. V/1114. 8b] ✳ *kezét vmin ~ja. 1604:* Peter ferencz tartia kezet a' mint ertem az falun Eteden vduarhelj zekben ualo egi wles helyen hazastol [UszT 18/39]. *1730:* Leven ket leanyocskája is az Aszszony ember(ne)k kiket edgjütt meg vett volt Bartos Marton Ur(am) azokot nem manumittálá ö klme, hanem kezit tartya rajtok [Albis Hsz; BLev.]. *1808:* azon pusztának irt Szántonak használtato hellyett ... az Aszszony ... maga hatalmából ... viszszá foglalván kezét mind a mái napig rajta tartya [Fejér m.; DobLev. IV/916] ✳ *magának ~. 1573:* Balint Kozta Azont vallia Mint az teoby ... Meg azon Bwzabol attak volt ket keoblet az Mayor azzonnak, Demeterkenez feleol azt Twgia hogi fely Zette volt az adot es Nem Rotta volt fely, hanem Maganak tartotta volt [Kv; TJk III/3. 216]. *1671:* Hogy a' melly jószágok per notam, avagy defectum szállának Fiscusra, avagy eddig-is szállottak, azokat ő Nãga[a] magának ne tartsa, Feleségének, se gyermekének ne adgya, hanem benè merita Personaknak adgya [CC 23. — [a]Apafi Mihály]. *1757:* az Ispányok magoknak tartották a Szakasztás buzát fel méretéskor [Kv; AggmLt 20] ✳ *magánál ~. 1598 k.:* Kenyeres marthon adot volt az meg holt Galpalnak (!) az J.nek az Attyanak tizedebe elny; melynek tizedet sok eztendeoteol fogwa az J. my nekwnk meg ne(m) Atta, hanem maganal tartotta [UszT 14/47]. *1631/1681:* Matyas Deak al(ia)s Pajor levele, mellyet most az edes Leanya Gőrőgh Demeterne tart maganal [VhU 329]. *1807:* A Kis Kaszálotskát ... nem adta által, hanem magánál tartatta [Lunka KK; DobLev. IV/902. 53] ✳ *proprietást ~ vmiben. 1716/1793:* Az Ecclesia Joszági kőrűl az Viz Parton akik Fűzet fel vertek és vernek proprietást benne ne tartsanak [A.csernáton Hsz; SzékFt 28] ✳ *zálogul ~. 1584:* Beuchel Andras vallia ... bizonnyal Ne(m) tudom ha Kendy Janos vgia(n) el veotteye es meg elegedette az ket felseo hazzal vagy vg mint zalogul tartotta [Kv; TJk IV/1. 356].

22. vmit őriz/tart vhol; a ţine ceva într-un anumit loc; etw irgendwo halten. *1575:* Az hazak eleot valo lewel zinekre hogy ely tyzticak Zenanak tartasara eo K. biro vra(m) viselien gondot ky hwl tartja zenajat [Kv; TanJk V/3. 122b]. *1595:* Az lector hazaban ... az Waros búzaiat tartotak hogi mind az fala s mind az padimentúma igen teore-

deztenek volt [Kv; Szám. 6/XIII. 42]. *1618:* az en eó rea bizott Molmomban kett loppott Disznott tartott [HSzj *malom* al.]. *1679:* ezeket[a] job volna rudon tartani, mint sem imit amot az porban hevertetven az mollyal étetni [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 11. — [a]A juhbőröket]. *1695:* N(agysá)godat alázatosson kérem parancsollyon udvarbiro vr(amna)k felölle, ha Igenbe(n), Sardon vagy Karkoban vehetek[a], adasson szekereket a' bé szallittássok alá és a Várba(n) is hellyet a' Borok(na)k, mert a' maga(m) házánál a' sok szállok miá, a' magamét se(m) merem Tartani [Gyf; ApLt Reczey István lev. — [a]Bort]. *1719:* A megholtoknak köntösit és ágybéli portékáit sohul is tartani ne merészelje senki [SzO VII, 273]. *1745:* (A pénzt) az J. maga Ládájában à kamarában indudalta (!), és ottan tartotta mind addig, mig édes Annja meg halálozott [Torda; TJkT II. 37]. *1786:* tsak Bodonigis Toháttól fogva, annyira el lankadtak vólt a halak, hogy ha még tovább is hordóban tartottúk vólna, mind meg döglött volna [Mezőbodon MT; IB. Miklós János lev.]. *1834:* (A matriculák) mássát az Esperestnek bé küldjé<k>[a] kik azokat ... bátorságos helyen tarcsák, h(ogy) azon esetb<en> midőn az eredeti matriculák valami fátum által el vesznének ... a fogyatkozás ki potoltassék [Nagykapus K; RAk 7. — [a]A lelkészek].

23. vkinek vmit tartogat; a păstra ceva pentru cineva; für jn etw halten. *1573:* Az zaz vraim keozzwlis eo ki az Tanachbolis Bochassanak meg latnj az helyeket melyeket az Zemlyesiteok kewannak, Es valamint es valahwl Intezyk eo k. mykor Massod gywlesek leszen eo k. varosswl referalliak azkor Intezeseket, de valahwl leszen Mindazaltal vgian az varas zamara akaryak tartany [Kv; TanJk V/3. 77b]. *1619:* az Isten ezt is nekem tartotta, hogy én vigyem véghez az békességet vélek [BTN[2] 270]. *1670:* én valóban szép ajándékot tartok Kegyelmed számára, humorához valót [TML V, 62 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1712:* egy kűs Turocskat is tartok Uram kgd Szamara [Madéfva Cs; Born. XXXIX. 50 Iffiab Sander Mihály Kászoni János főkirálybíróhoz]. *1716:* Maga prebendájára ugj a prebendás cselédek számára is sert főzesse(n) és tarcson [Szászerked K; LLt Lázár Ferenc ut.].

24. *maga mellett* ~ a ţine lîngă sine; neben sich halten. *1662:* És Csáky István ... a fejedelem holta után a tárházból fejedelemasszony jóakaratja, kegyelmessége által nagyon épülvén, számos gyalogot is kezdett vala maga mellett tartani [SKr 129–30]. *1678:* Mikor az öreg Rákóczi Györgynek rosszul volt dolga, Kemény Jánost két vagy három meghitt hivével maga mellett tartotta [TML VIII, 56 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1687:* (Kadar Pétért) némzétes Haranglabi Sigmond Ur(am) ... meg fogatott, ezért ézén méghirt kezesek ueuek ki kezessegeken, hogy ennek utanna nem iartattya scholaba(n)[a], hanem magha mellett tartja [Zágor KK; Ks 39. XI. 2. — [a]Kádár Józsefet, Kádár Péter fiát]. *1688:* Balogh Istvân Enyível teobbiti az masodik kerdesre valo feleletít: hogy Istvan Deak Vram egy ... őttsetis tartá maga mellet [Nyárádszereda MT; SLt 20]. *1746/1792:* Én ... Albisi Barabás András ... tempore rationationis meg adosodtam 500 Forintokkal mellyeknek le tételekre elégtelenek lévén én az Etsém Urammal, Feleségemmel kőltvén a' Joszágomra, és Etsém Uramra magam mellett tartván, kéntelenittettem az Albisi Jusbol ... részünket ... kivenni [Albis Hsz; BLev. 40]. *1776:* Már hatvan Esztendőket exscedalt őreg ember Ráduj Nyikula nevű Széplaki Birám ... Vejét maga mellet tartotta, egy són Kenyeren éltenek [Széplak KK; SLt 17 P. Horváth Ferencz lev.].

25. állatot tart; a ţine/creşte animale; Tiere halten/haben. *1584:* Zekel Balint vallia, Eleyn barmockkat tartottam [Kv; TJk IV/1. 251]. *1594:* aki haromigh disznott tart Pasitt diszno fel szedesekor attul ualtsaggal nem tartoznak [Pacal Sz; UC 113/5. 86]. *1622:* Egyhaz szamara mehett tartnak [Pusztakamarás K; SzJk 4]. *1667:* egy bikat tartot az falu [HSzj *bika* al.]. *1677:* Szászság a' Postálkodásra lovat tartson sub poena flor. 200 [AC 269]. *1680:* Szarataj Halas To. Vagyon ... egy ŏrŏg halas Tovok, mely (!) ŏrŏg halakot szoktanak tartani [A.porumbák F; KvLt 37]. *1701:* edes Anyam Aszszony ... ha az ökröt el adgya kegjelmed fizessen meg kegjelmed az kinek ados ha penig tartani akarja fogadgjon egy inaskat hogy gondot tudgyon viselni az ökörre [Ne; BLt 9 Toth István a koll-ból édesanyjához, Toth Bálintnéhoz Angyalosra (Hsz)]. *1703:* Ismét kényszerítettek elmenni mind a három lovas sereget, és noha ugyan erősen parancsolták a felülést és elmenést ... de mivel igen elszegényedett az ember, csak nemigen vehettek lovat, hanem akik azon kíül is lovat tartottak, azok mehettek el [Kv; KvE 286 SzF]. *1722:* bolondság sok sértés marhát tartani mint néhunn Erdélyben tselekesznek [EMLt]. *1754:* vagj két Agár kölykeketis tartanak [Vajdasztián MT; TGsz 33]. *1775:* Szuts alias Papuk Mihálly ... külömb féle lovakat tart és hamar rajtak elébb ád [Fintóág H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1823–1830:* Itt borjú- és berbécshúst eszik többet az ember, mert mivel ökreket nemigen tartanak [FogE 229–3].

Szk: *~ani való. 1778:* Az Juhok az Métejben el húllottak, s azok is az kik meg Maradtak hibások nem tartani valók voltak [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 19] ✳ *~ani való kancacsikó. 1768:* Pénzen adtam el égy kapczás kőrmű, s nem tartani való 1767béli kancza Csitkot, Ződi András névű Czigánynak [K; DobLev. II/390. 12a].

26. etet, étellel tart; a hrăni; nähren. *1638:* adtunk ... Egi sárga Tehenet, fyáual Egy veres wszeo tinoiaual Eggiwt ... Az mely feleol igi alkuuának megh Egi mással, hogy az mégh fwre kél haitani, addegh tarczia szynáual [Kv; RDL I. 114]. *1670:* Szilagyi Janosne ... monda Kotsis Ferentz(ne)k, no te hamis lelkű, Ördőgh lelkű, Kutya lelkű, miert mondod azt hogy az en fiam csak kenyer héjjal tartya az szolgaloját [Görgénysztimre MT; RLt 1 Petri Szilagyi cons. Margareta Nagy (32) ns vall.]. *XVIII. sz. eleje:* az egészséges lovat is job ha Szalmával s bőv abrakkal tartod, mert leg inkab ă Szenatúl kehesedik megh ă lŏ [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1727:* Az itt valo barom Pásztor Péter felől irhatom Ngod(na)k hogj igen sok szenát gazol és veszteget el, 17 juhot tart itt szenán mod nelkűl adgja nekik [Szemerja Hsz; ApLt 2 Bora Sigmond Apor Péterséhez]. *1731:* kenyérrel s egyéb ázalékkal en tartattam mind a' kettőt [Mezőpagocsa MT; Ks]. *1797:* Azért hagyta biz ő ell, hogy száraz puliszkával tartotta a felesége, soha egy tsepp pálinkát nem adott, s meg unta a koplalást [Cára Hsz; HSzjP Ujfalusi István katona (67) vall.]. *1827:* az mak el fogyot többet az makon az Hizlo sertést nem lehet tartanni [F.gezés NK; Told. 7a].

27. táplál; a alimenta; nähren. *1681:* Hal tarto ... Ebben à halak nem sokaigh élhetnek, mivel ighen rosz foras tartja, béka nyalas, kesernyes vize is vagyo(n) [Hátszeg H; VhU 605].

28. ellát; a aproviziona cu ceva; versehen, versorgen. *1570:* Orsolya Harangozo Kristofne, hithy zerent vallya, hogy zabo Janosne Monta neky ezt hogy Illien Modon hytta hozzaya Zabo Janos az Trombitast, hogy chyak Neh haggya ely Thyzta aggyal lepedeowel Thartya [Kv; TJk

III/2. 37]. *1606:* Az A(ctor) nem vgy tartotta az Atthiat az leaniaual eggywth mint Jllet volna tartanj [UszT 20/108]. *1633:* az miolta en nallok lako(m), mind Abongi Istua(n) tartotta Azzoniomat szaruual [Mv; MvLt 290. 120b]. *1688:* Kűlső Házaimnal vadnak hat szálloim, a belsőtt soval fával gyertyával tartom, a kűlsőketis kénáltam vélle, de el nem vőtték, hanem mégis pénzes fát kel mindenkor számokra vitetnem [Kv; UtI]. *1705:* A bizonyos, hogy itt oly nyomorúságban vannak a rabok, felesen is lévén ... hogy ha a magyarok nem tartották volna, eddig fele is elveszett volna [WIN I, 468–9]. *1756:* (Az attestatoriából) ki tetczik hogy tized magamal kell a házamnál a' Sot ennem, s azon kivűl kéves Jobbágyatskaimat, s pénzes dolgassaimat etellel kell tartanom [Feldoboly Hsz; DobLev. I/279. 2b]. *1789:* Minden Falu tartya a maga Szegényeit [Kobátfva U; UszT XIII/97]. *1802:* minekutánna ... Ilyĕs Győrgy a' Tzéjbol fel szabadul egyenesen tartozik az eő Nagyságok Udvaràban menni, ĕs mesterségével eő Nagyságokat illendő fizetésért hiven szolgálni; de ő Nagyságok is tartoznak ő nekie illendő házat lakására adni, mihelyét fel allitani ... mindennapi praemondăval vagy asztallal tartani [Ne; Incz. XII. 1a]. *1822:* De hogy én ... oly meszszűnnen mind az ő, mind az Zsoldossa Házát bő tűzzel és fával tartsam ez tiszta lehetetlenség [Mv; Berz. 21].

29. legeltet; a paşte, a duce la păscut; wieden, hüten. *1550:* wk az kereztes kort haytottak volt meg' szaz ekrötth, fel a Cylla mezöre, Bánffi Janostwl valo feltekben, es mykoron walkay urak eszt megh ertöttek volna, hog' az barmot otth tartanayak reayok kwltek [Szentkirály/Damos K; MNy XXIV, 291 Lucas Mathe de Szent kyral jb vall.]. *1577:* az czako Janos orotassa ... Johot tartot raita senkitöl semi bantassa nem wolt [Betfva U; EHA]. *1598:* ott azba(n) az lo kerbe(n) mind adik tartotta az loua<it> mik az bogar ky wzte onnat [Pálfva Cs; BálLt 81]. *1618:* attam volt Egy Darab Zegelet feoldet kin lovakath tarthot az En meg holt atthyam ... Donat Janos atta volt Neky [HSzj *ló* al.]. *1633:* Sebestjen Janos Juhajt Menessit, díznajt. mind az hauason tartotta [WassLt Domokosfaluj[a] Gjorgj tamas eskwt bjro jb (50) vall. — [a]SzD]. *1694:* azon házhelyetis kin mostan Szilágyi István tehen barmát tartya, asztis magá(na)k hatta [Kide K; Mk III. 1011]. *1757:* a midőn az Lovakat kűn nem tartattuk ezen Réten, minden kor Bihalas szekeren hordatták be a Fűvit ... a Gyekei Udvarba [Gyeke K; Ks 4. VII. 6 Lovász Kira (44) zs vall.]. *1774:* Berbétseit ... egy hétig ott tartotta ... melyekből némelyek el is kárasadtak [Mezőerked K; LLt]. *1831:* ezeketis[a] tsak valami ket hétig tartatták kün a Guja mellett, a mely Kantza Lovakra én nem tartaztam gondoskodni [Dés; DLt 332. 6. — [a]A csikókat].

30. (földrészt) megművel, műveléssel fenntart; a folosi (o porţiune de teren) pentru anumite scopuri; (den Acker) bearbeiten/bewirtschaften. *1571:* sok helieken penig falu zabad eleo feoldeket el foglaltak es kijket be kerteltetek kijket kazalni tartnak benne, kijken lowokat tartijak eztendeonkĭnt [SzO II, 325 a székely nemzet foly.]. *1598:* Ezeknek pedigh az megh neúezett feóldeknek kerteitis en tartom [UszT 13/47]. *1600:* az baratoknak wolth egy kichi(n) birodalmok, kith eök kertbe tartottak [i.h. 15/263 Ambrosius Mihaly de Bethlenfalva (60) vall.]. *1640:* Puszta t. Most Dragicz Boer kertelte be kaszalonak tartvan [Luca F; UF I, 781]. *1673:* annyera el szaporodot azo(n) legelő barmok(na)k számok hogy en magamis az melly helyett ennek elótte szenafűnek tartva(n) kaszaltattam attolis immar az barmok(na)k soksaga miat el szorittattam [Mezőzáh TA; WassLt]. *1731:* azon rèszre valo Jobbágyok eleitöl fogva Porgolát kertet kűlön csináltanak és tarta(na)k mind ez mai napigh ... de miczoda okokra nézve tartyák ők az nemes darab porgolát kertet aszt nem tudgyuk [M.csesztve AF; JHb XXVIII/33]. *1796:* Kőtelèssége lészen ... a' kertet tisztán, és tsinossan tartani [Déva; Ks 76. IX. 26]. *1798:* hogy azon Szöllő Tőket valaha curálta vagy mivelés alatt tartotta volna ... az ... öreg Doduj ... nem tudom [Nagykristolc SzD; JHb Bornemisza Anna Mária lev.]. *1803:* ezen Métákig Gyermekségemtől fogva, énis sok hellyen tartottam a' Topplitzai határb(an) Pojánákot, Veszeket vagy zmnyidákot, egy néhány esztendőt kivéve soha sem háborgatott benne senki [Gyszm; Born. XVc. 1. 18 Jacobus Ptyetkár alias Küs senior (83) vall.].

Szk: *árendát ~. 1802:* Pántya Pál Uramat, váló-félben lévő Hitvessével édgyűtt jól-esmérem, miuel Nemes Doboka Vármegyében Borsán, az hol én Birtokos vagyok Pántya Pál Uram árendát tartott [Kv; BfR I Détsei Sigmond lev.]. *1812:* már 12 Esztendeje miolta tartam azon árendát [Sárd AF; KmULev. 3 Szilágyi Ádám lev.] ✳ *bitangban ~. 1807:* Ugy tudom, hogy a Pányikiak[a], Oláh-Nádasiak[b] és Bedetsiek[c] harapoztanak bé a' régi Meták szerint a' Jegenyei Határban ... azon Nagy darab Territoriumot tsak bitangban tartanák a fellyebb meg nevezett Falusiak [Körösfő K; KmULev. Steph. Antal (75) jb vall. — [a]K. [b]SZ. [c]K] ✳ *provízió alatt ~. 1677:* Vagyon ezen udvar ház körül zavara kertel (: az mint ott híják :) be kerítve egy jó darab rét, melylyet ha jó provisio alat tartnak, meg teremhet rajta széna circiter cur. 20 [Rákos Cs; CsVh 54] ✳ *tilalmasban ~. 1590:* megh tilta Capitan Vram, tizt tartonk peczétiwel hogy mindenik tizes az eó tarsaiúal eggyt tilalmasba tarcha[a] [UszT. — [a]A földet]. *1652:* Vagyon egy Ur Erdőis a' falun felwl, mellyet mindenkor tilalmasb<an> tartnak [Bács K; GyU 130]. *1742:* Vagjon ezen Nemes Curiahoz nem messze egj Tanorok mellyet kertel szoktanak tartani mindenkoron tilalmasban [Koronka MT; Told. 26] ✳ *tilalmast ~. 1643:* latok ket kertet kerestól az patakon altal ... porgolat kert ŭolt az kiűel tilalmast tartottak, mihelt azt bekerteltek azon senkj sem jarhatot, hanem gjalog ember [Tamásfva K/Páncélcseh SzD; RLt O. 6. 5 „Blasius lit. Kovach de Kide vicejudex com. Dob." kezével] ✳ *tilalom alatt ~. 1785:* határunkon a ketskék(ne)k vagy egyebbféle Marhák(na)k szabados járási miatt az ujj jövések meg évődtek és úgy el tseplyesedtek[a] hogy kevés vagy semmi nevekedést nem igértek azokat ki nyestűk és erős őrizet s tilalom alatt tartyuk [Torockó; TLev. 41/11. 1b. — [a]Az erdők] ✳ *tilalomban ~. 1588:* Az hawasson amelj kalibakat a' Letay Espan megh egette volt, mellyet Dobra Mihaly zallasanak hittak, azt az Espanok varos Zamara meg Jrtassak es tilalmasba tarchak meg kazalliak [Kv; Szám. 4/IV. 4]. *1622:* en Becz Pal inassa uoltam harom esztendeig tudom hogj az iohost eo kaszaltattja uala az uizetis tilalmasba tartotta s eo halaztatta [Cssz; BLt 3 Benedictus Sas de Zent Simon (80) ns vall.]. *1790:* Gergelyfai Ispány Illyĕs István ... Az erdőkőt nagy tilalomban tartsa, ĕs ne tsak zsitárokra bizva az erdőkőt, hanem magais éjjel nappal oltalmazza [Drassó AF; TSb 24].

31. határol; a delimita/mărgini; begrenzen. *1592:* az bércz tarthja az ket falu hatarat [Msz; BálLt 89]. *1597:* Az halmoknal az oroszin valo Erdeö melynek Eggik reszet Az El vttia tartia [Gyeke K; EHA]. *1627:* Az Bornemiszsza Kata Aszszoni Zalagos feolde ... melinek Egy feleol az szi-

lit az Arok tarttia. mas feleol az Orszagh vttia vagio(n) [Kv; RDL I. 132]. *1647/XVIII. sz. köz.:* (az erdő) határát az út tartya [DE 5]. *1670 e./1687 k.:* A' Matska háton vagyon égy Szélben 3 hold föl (!), égy felől ... ă bércz tartya határát [Panit MT; MMatr 342]. *1681/1748:* Egj veres Csere nevű Erdő felső szomszédgyat az Asz(szo)ny(unk) ő Naga erdeje tartya [RkAk 236]. *1711:* napkelet felől valo rèszét tartya Ordos kő [Torockósztgyörgy TA; EHA]. *1751:* a' verő fényes tserés Vátzmánybeli Nagy Óldal felől való Metáját tartya mindenűtt a' B. Madaras felé fel menő nevezett Nagy ország uttya [Koronka MT; EHA]. *1785:* A' Szarkádi Praediumat penig külömbeztette meg s tartya mais a' Szarkadi Praediumnak határát azon Sessio [Pusztaegres TA; BLt 12 Hánk Danyik (65) jb vall.].

32. marasztal; a reţine; zurückhalten. *1635:* phulop Palne ... ez el múlt viragh nápban harmad napigh tártotta Kis Annat házánál, az kathonaval edgiut [Mv; MvLt 291. 57a]. *1681/1685:* Koncz István feleol azt tudo(m) mondani, mégh Lengjel Országhi had eleőt ... itt tartá Kása István [Nyárádszereda MT; SLt 23 Bán István (25) ns vall.].

33. megvéd, nem enged át az ellenségnek; a apăra, a menţine prin luptă; (durch Kampf) beschützen, verteidigen. *1568:* Mikoron Bányát megszállották volna, a németek erősen tarták a várat, és ott a királynak sok népe megsebesüle [ETA I, 25 BS]. *1665:* Ha ő nagysága tartani akarja Somlyót, küldjön gyalogot bele, mert annyi lovas ott nem kell s nem is jó [TML III, 503 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1704:* A papnak pedig meghagyta, hogy onnan elmenjenek mind falustul, Szebent ne tartsák, mert Isten őtet úgy segélje, mind felégetteti, őket magokat levágatja [WIN I, 125].

34. *hadat ~* hadakozik; a războiu, a se lupta; kämpfen. *1653:* Ebben az esztendőben is oda fel mind hadat tartott Bethlen Gábor, de ő maga is alá is jött vala [ETA I, 124 NSz].

35. (sereget) állomásoztat; a ţine într-un anumit loc (trupele); Garnison legen. *1653:* Onnat kijövén Báthori Gábor, itthon Szebenben mulatoza, hadait pedig Brassó körül tartá nyaratszakon [ETA I, 109 NSz]. *1663:* az vezérnek megírták, hogy ... Erdélyt ne hódítsa, rabolja, hadát Erdélyben ne tartsa [TML II, 556 Kászoni Márton Teleki Mihályhoz]. *1670:* Kegyelmed az hadat az határszélben tartsa, többet legfelyebb ötven lovasnál által ne bocsássanak [TML V, 285 Teleki Mihály Pelei Ferenchez]. *1705:* Hanem osztán tavaly télen úgy vetetett lovat nekik a császár, és már szabadságában van a császárnak, hogy most ide vagy amoda fordítja őket, mint a maga hadait, valamíg a dániai király itt tartja őket a császár mellett [WIN I, 632].

36. rendez, szervez; a organiza; organisieren. **Szk:** *bált ~. 1825:* mi azon éjtzaka Burger Bált tartván Szakats István minden Antre penz nélkűl bé ment a Bálba [DLt]. *1840:* A közelébbi Vasárnap estve ... a Déesi Csizmadia legények ... báált tartottak [Dés; DLt 848] ✳ *kalákát ~. 1794:* Mikle Pávelnek raboskodása alatt, az eő Felesege, tudom hogy Törökbuza kalákát tartott [Vályebrád H; Ks 81. 57/57 Opra Ignát (55) vall.] ✳ *konventikulumot ~. 1753:* Orbán Miklós ... Bécsből le jött, maga házánál gyakron Conventikulumokot tartván, onnan indult minden Zenebóna [Barátos Hsz; Törzs 58 Joh. Kováts (52) ns vall.] ✳ *sokadalmat ~. 1591:* Mezaros Miklos ... tuggia azt hogi zent Antal napi sokadalmot, egi hettel tartiak zent Antal nap eleot, annak vtannaes zent Antal napia el muluan, egi hettel [Kv; TJk V/1. 63] ✳ *tivornyát ~* tivornyázik. *1699:* Kapitany Uramek a' Tizedesekkel ... A' kik nappal vagy ettzakanak idejen gyanus helyen mulatnának hegedűlnének vagy tavirnat (!) tartanak azokotis indifferenter meg fogják [Dés; Jk 277b].

37. ünnepel; a sărbători ceva; feiern. *1596:* 24. Aprilis. Aszszonyúnk ő fge Sz. Mark Eúangelista Innepet tartani akarúan, vitetek Deakokat fel ex Collegio, vitte Gyaluig Brassai Peter 4 loal ... d 50 [Kv; Szám. 6/XXI. 20].

38. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *alakuló gyűlést ~* vmit megalapít; a ţine şedinţa de constituire; (be)gründen, Begründungssitzung halten. *1896:* A dolog ez: márc. 6-án a K. Zs. T.[a] alakuló gyűlést tart [PLev. 179 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Kemény Zsigmond Társaság] ✳ *beszédet ~* szónokol; a ţine un discurs; eine Rede halten. *1847:* Hallottam, hogy Varga Kata a templom előtt egy székre felállván, az emberekhez beszédet tartott | Varga Katalin nálunk semmi beszédet nem tartott [VKp 214, 234] ✳ *ceremóniát ~* **a.** betartja a ceremóniát; a respecta ceremoniile; jd haltet die Zeremonie ein. *1736:* Az levélírásban is semmi ceremoniát nem tartottanak, mint most, mert ha alábbvaló embernek is egész árkosra nem írsz, még aztis cópertaban nem csinálod, vagy spanyolviaszszal nem pecsételsz, megharagusznak érte [MetTr 360]. — **b.** szertartást végez; a ţine/oficia o slujbă bisericească; die Zeremonie verrichten. *1806:* elmentűnk a Barátokhoz, akkor tartották egy fel szentelt Papnak Czéremoniáját [Dés; KMN 154] ✳ *(falu)gyűlést ~* gyűlésezik; a ţine o adunare; eine Versammlung/Sitzung halten. *1805:* a' Mivelő kovácsok ... gyüleseket tartva azt végezték hogy tellyességgel senki kost nelkül dolgozni ne mennyen [Torockó; TLev. 9/40]. *1828:* A folyó 1828-dik esztendő Pünköst hava 27-dik napján egész falugyűlést tartván ... megegyezett akaratból elvégeztetvén az is, hogy ... Noskolat nevezetű havasunkba három esztena nyájnak kelletvén menni nyárolás végett [Jenőfva Cs; RSzF 185]. *1860:* A Járási Erdősz Ur ... gyülést tartand az erdő Szervezés és faszükségletek aránt [Pálfva U; Pf Illyés Péter falusbíró lev.] ✳ *felolvasást ~* felolvasó estet tart; a ţine o prelegere; Vorlesungsabend halten. *1879:* a doktor úr felolvasásokat tartand a magyar költészet történelméből [PLev. 49 Petelei István Jakab Ödönhöz]. *1896:* Most december 16-án felolvasást tartunk, s nagy örömünk volna, ha Bátyám nevével dicsekedhetnénk [i.h. 189 ua. Réthy Lajoshoz] ✳ *istentiszteletet ~* a ţine slujbă/serviciu religios; Gottesdienst halten. *1815 k.:* (A szász) lutheranosok ... istentiszteletet a mostani templom melletti paplak első emeletén tartottak [Kv; ETF 107. 15] ✳ *konzíliumot ~* tanácskozik; a se sfătui; beratschlagen. *1657:* hajnalban esmét kimenék a strázsára, és késvén oda, midőre megérkezém, hát immár az fejedelem consiliumot tartott az dologról [KemÖn 178] ✳ *körmenetet ~* körmenetet szervez; a ţine/organiza o procesiune; Prozession organisieren/halten. *1864:* ösi szokás szerént Husvét napján a Rom: Catholica hitvalásu hivek határaikban körmenetet szoktak tartani [Alfalu Cs; GyHn 20] ✳ *összegyűlést ~* gyűlésezik; a ţine şedinţe; Versammlungen/Sitzungen halten. *1823–1830:* Ez igen viális, kedves par úr volt, Assamblékat, összegyűléseket tartott, ahová minden státusból való emberek bemehettek [FogE 245] ✳ *szentbeszédet ~* prédikál; a rosti o predică; eine Predigt halten. *1811:* A' Protho-Pop el-jött, 's tartott Szent Beszédet [ÁrÉ 51] ✳ *szobort ~* papi gyülekezetet szervez; a ţine/organiza soboare; Priestsammlung halten. *1762:* Czoborokat tartott[a] 5–6 száz oláhból [HalmágyiNIr. 25. — [a]Soffronius szerzetes]. *1818:* Mar az Esperestyek kétzer tartatt Szóbort [Galac BN; WLt Kovats Mihaly

gondv. lev.] ✳ *tanácsot* ~ tanácskozik; a se sfătui; beratschlagen. *1653:* addig itthon a székely urak, kiknek jobbágyokat Báthori Sigmond felszabaditotta vala, azok egymásba tanácsot tartának [ETA I, 46 NSz]. *1657:* az portáról erős parancsolat jüve az fejedelemre … tanácsot tartván azért felőle … de nem bocsáta az fejedelem [KemÖn. 188]. *1662:* a gróf … Tokaj várába tért vala, és ott az urakkal tanácsot tartván, ottan szent Márton napjára Székesfehérvárra gyűlést hirdettek vala [SKr 75]. *1763:* a' Vármegye Tisztei … tanátsat tartottak [Szecsel Szb; JHb két román jb tanú vall.] ✳ *tanácskozást* ~ tanácskozik; a ţine consiliu; beratschlagen. *1847:* Csernyicán tanácskozásait tartotta fenn említett Szikuje Mittal, Szikuje Györggyel és Tyászk Urszszal [VKp 219].

39. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *barátságot ~ vkivel* barátkozik; a deveni prieten cu cineva; mit jm Freundschaft halten. *1567:* Catherina vxor Petri Zekel iur(ata) fassa est … Ennekem nin (!) kel a' bestye lelek kurua mert latrokkal tarttya baratsagath [Kv; TJk III/3. 109]. *1632:* Mivelhogy engem nem igen szeretett, barátságot sem tartott velem, én semmit sem láttam hozzájok egyebet: láttam azt, hogy együtt ettek-ittak [Mv; MvLt 290. 94b–98b átírásban]. *1759:* Sztrancz Péter semmi Czimborát barácságot azzal az Kirilával nem tartott [Bulzest H; Ks 101] ✳ *békességet* ~ békében él; a trăi în pace; in Frieden/Ruhe leben. *1620:* Az mi urunk és Magyarország nem gondol azzal, ha az hatalmas császárral az német, vagy Ferdinandus frigyet tart és békességet, csak légyen országa Ferdinandusnak honnat tartson frigyet, békességet az hatalmas császárral [BTN^2 388] ✳ *biztatással* ~ biztat; a încuraja; aufmuntern, ermutigen. *1619:* Karakás Mehmet pasa uram Mehmet pasa uramra is panaszolkodott az vezérnek, hogy őnagysága tartja biztatással Nagyságodat Jenő felől az Nagyságod sok adományáért [BTN^2 240] ✳ *együtt ~ vkivel* cimborál; a avea o înţelegere secretă cu cineva; Geheimbund. *1663:* az mely nap Kegyelmed elmene, mindjárt az porkoláb s az felsővári kapitány igen együtt tartottak, gyakran járt mindenik egymáshoz [TML II, 620 Vér Judit Teleki Mihályhoz] ✳ *fasét* ~ haragszik; a se supăra; (mit) jm böse sein. *1879:* Dr. Tolnay Lajos úr … csendes fasét tartott az én semmiségemmel [PLev. 49 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✳ *haragot* ~ (meg)haragszik; a ţine supărare cu cineva; sich erbosen, in Zorn geraten. *1699:* Eördegi haragot s gyúlölsegget ne(m) tart senkivel, hane(m) vellek meg bekellik [SzJk 316]. *1756:* Molduán Vonyia haragot tart az emberekre, vgy hogy a' kire meg haragszik … azon quo quo modô boszszut ál [Galac BN; WLt Kiribil Györgye (45) jb vall.]. *1813:* Baratosi Joseff eö kigyelme … haragot tartván … Nemes Doboi (!) Mihály eö kigyelmére … velem akarván beszélni, Confundalta magát, és Dobai Mihálly eó Kigyelmének beszéllett [Dés; DLt 56. 41] ✳ *hírrel* ~ tudósít; a înştiinţa/informa; berichten. *1663:* sokszor sokaktúl tétettenek oly intimatiok ide ki, ne higyjenek nekem, Bánfi uramnak, mert mind mi tartjuk hírrel Nagyságtokat [TML II, 453 Teleki Mihály Bornemisza Annához] | Palatinus uram ő nagysága udvarában felőlem minemű alkalmatlan hír legyen, hogy tudniillik Erdélyben az törökhöz hajlott embereknek írt levelemet fogták volna el és hogy én tartanám őket innét hírrel [TML II, 573 ua. Lónyai Annához] ✳ *információkkal* ~ informál; a informa; informieren. *1657:* alattomban az lengyeleket minden jó igaz hírekkel, informátiókkal tartottuk és assecuráltuk is … az mi fegyverünk nem fogna nékik ártani [KemÖn. 168–9] ✳ *konverzációt/társalkodást* ~ beszélget; a conversa; sich unterhalten, konversieren. *1760:* ez a haszontalan korhely Somai Gergely … Nem méltó, hogy emberséges ember conversatiót tartson vele [RettE 101]. *1776:* Groff Lázár betsületes Conversatiot nem tart, hanem imez amaz Személlyekkel conversálodik [Kóród KK; GyL. Christ. Kováts conj. St. Miklos (55) vall.]. *1812:* mikor a mostani Feleségemhez akkor pedig mint Gróffné frajjához tapogattam (!)[a] tiltotta a Groff hogy a Léánnyal titkos szövettséget és társalkodást ne tartsok [Héderfája KK; IB. Varró György (25) grófi kocsis vall. — [a]Nyilvánvaló elírás *kapogattam* h.] ✳ *korrespondenciát* ~ levelez; a coresponda; korrespondieren. *1657:* A magyar mesterrel jo correspondentiát tartson, mint egyenlö tisztbeli atyafiak, és mind ketten a tanitványokkal is tartassanak együtt egy más között [UF II, 186]. *1669:* úgy látom, örömest correspondentiát tartana velem, noha bizony nekem az vele való correspondentiára nem volna semmi szükségem [TML IV, 614–5 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] ✳ *neheztelést* ~ neheztel; a fi supărat pe cineva; böse sein jm/auf jn. *1820:* az Eskettető Báronéra kezdett neheztelni Tötöri Ur, 's azon Neheztelésit máig ís tartya [Várfva TA; JHb 18 Bíro Sigmond hütes assessor (49) vall.] ✳ *szövetséget* ~ szövetkezik; a se uni; sich verbünden/verbinden, sich assoziiren. *1796:* a' Felesége annya Báttyának Léányával titkos szövetseget tartot az az a' Léányt jobban élte, mint a' Feleségit [Bács K; RKA].

40. betart; a respecta; (ein)halten, respektieren. *1580:* ekedigh sok keppe(n) esset az ado zedesbe fogiatkozas, hogy egyenleo proportiot es aequalitast az bezedesbe nem tartottak, vegeztek azert … hogj ennek vtanna az ado zedeok zemely walogatas nelkwl az adot mindenteol fel vegyek [Kv; TanJk V/3. 205b]. *1605:* Tarcziafalúy Alberth az Nemes Ember gjermeket teőruennelkwl meg fogta, az factumert meg foghatta de ha meg fogta teőrueniheőz kellet volna tartanj [UszT 19/87]. *1670:* Azért kéreti Nagyságod ő felségét, sok igíreti is tartván azt ő felségének, orvosoltassa meg az eddig megesett sok alkalmatlanságokat minden részében [TML V, 135 Teleki Mihály a fej-hez]. *1684:* Mesterasztal adáskor mikor olyan alkalmatossággal az egész céh együtt vagyon, hasonló dolgot kell tartani[a] [Dés; DFaz. 11. — [a]A céh minden mesterének feleségestől meg kell jelennie]. *1731:* A hágatás iránt azt a rendet kel tartani tavaszkor, akit edig tartotta(na)k [JF lovászmesteri ut.]. *1794:* Rosnyai Joseff Ur … Rosnyai János Urat … az effele Dolgokban tartani szokott Törvényes mod szerint kináltattya ezen kezemb(en) lévő csomo pénzel ugy mint 52. Császár Aranyokkal … M Bándon lévő … Joszágok Summájával [Msz; MbK XII. 100]. *1848:* Mivel Kulitsech András … a Czéh által elejeben szabott rendszabáljokat illőn nem tartatta … Lakatos Béniámin legénye … további tartásától fel oldoztatik [Kv; ACLev. 28].

Szk: *rendet ~. 1571:* Az polgar vraim az Ado Zedesben Illen Rendet Tarchianak hogy mikor az adot harom vasarnap ely Jariak es az ky Megh nem akarya Adny Negedyk vasarnap megh fogiak es vgy megh vegiek Rayta [Kv; TanJk V/3. 29b]. *1632:* Eleitől foguan valo rend tartas szerent Fogaras feőlde birsagh szedesben egienleő modott es rendett tartott [Grid F; UC 14/38]. *1735:* a Sellerek illyen rendet tartanak … a Hatarok sincs fel osztva, hanem, a ki mint Porczioz a szerint adnak Nyilat nekick [Tóhát TA; JHb XI/9. 30–1].

41. szerint; după; nach, laut. *1622:* Ennek okaiert az eö klme melto kiuansagara es Tothazj Mihalj vram hazahoz

Keözep vczaban el menue(n) es tiztwnk szerent az mint kötelesegünkis tartya igy procedaltunk az mint rendel keöuetkezik [Kv; RDL I. 119]. *1662:* senki el nem merészli vala hallgatni, mert azonnal kóborló katonáit rájok küldvén, szállítván, mindaddig, míg kedve tartaná, rajtok élődteti, rettenetes ínséggel rajtok quártélyoztatja vala [SKr 149]. *1670:* az innepek kedviért tartóztassa az pátert, talán Isten azalatt meghozza Dávid deákot; ha penig meg nem jűne, az innepek után hivassa ő nagysága az urakat s adjon ex consilio választ, egyébiránt is conditioi azt tartván ő nagyságának [TML V, 130–1 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1692:* hűti sem tartotta azt hogy ollyan embert haborgasson annak marhajat hajcsa be a ki a' maga főlden kőtelen tarcsa marhajat [Dés; Jk]. *1697:* neveletlen leanykamat Sarkadi Ersokott meg fogta, lanczra vetette, meddig kedve tartotta lanczon tartotta [Dés; Jk]. *1737:* A Nms Város sokszori Protocollatioinak tenora 's vigora tarttya, hogj Mészáros atyánkfiai a szarvas marha húst Cum Den. 2 :/: 2 árúllyák [Dés; Jk 479a]. *1741:* mint hogj mi Jobbagji vagyunk az Mlgs Vr(na)k s musikálni kételenségünk tartja hogj az Vr kortsomáján musikállyunk [M.fráta K; BLt 1 Hoka Marczi (50) jb vall.]. *1761:* Régi be vett szokasunk tartya, hogy akar kinekis, ha mi kára esik gabonájában, vagy fùviben ... midòn az kar tétel után valakinek marhája ottan deprehendaltatik, az egészszen tartazik meg fizetni [Torda; TJkT V. 65].

42. eltart vkit; a întreține pe cineva; jn versorgen, alimentieren. *1558:* Az melly Arwakat En Mostan tarthok mynd kyczydeket, mynd, Nagyokat azt Akarom hogy Meeg Eleghechek es wgy Boczassak el [JHbK XLIII/21 Mikola Ferencné Melyk Anna végr.]. *1583:* Ersebet Dobo Thamasne vallia ... Theòlcheres Vinczet egikor feddem vala ... hog Rengeo Annat keoltseggel tarthia ... Nem lo zemelj Volna [Kv; TJk IV/1. 187]. *1599:* Monostorwczaban kiwil Balog Mihalne tartot egi le teot fírfigyermeket hogi meg holt, Attúnk annak temetessere f — d 50 [Kv; Szám. 8/XVI. 25]. *1613:* Az masodik el menetelbennis protestatioval elt mi okon ment el[a], hogi az vra nem hogy magat megh akarna tiztitani, de sőt inkab most is hazanal vetkes szemelt bűntetetlen zenvedne es tartana [Dés; KJ. — [a]Ura házától a válófélben lévő asszony]. *1640:* Lup Halmagy p(uszta) h(az helye) M(eg) h(alt) maga, edgy fiacskaia maratt melliet az Annia tart [Kisberivoi F; UC 14/48. 63]. *1665:* Ittem vagyon egy puszta házhelyem Szappan utcában, az mely házhelyet hagyott nekem Ácz Pálné nyomorék asszony, mivel házamhoz vettem volt éltéig tartottam, tisztességesen el is temettettem [Kv; KvE 196 LJ]. *1702:* Gergely Janos se(m) felesegét se(m) gyermekét ne(m) tartotta ne(m) ruhazta parsusi betegsegébe(n) el hadta [SzJk 340]. *1734:* az Utrumban meg nevezett Mlgos Urfiakat, a Nehai Mlgos Ur Teleki Pál Ur(am) itt a maga Házánál maga gondviselése alatt tartatta, mint maga tulajdan gjermekit ... meddig tartatta azt nem tudom [Kv; TKl Jos. Déáki pastor eccl. ref. rel. (54) vall.]. *1797:* az emlitett Fogados, és Fogadosne ... a' gyakron betegségben vólt idegen Legényekre kűlönös jó gondot visel, azokra, vgj mint Anya Gyermekeivel dajkálodik, a' betegséghez illendő étellel, itallal, házzal, és ágygyal tártya, és ez utánnis tartani fogja [Kv; ACLev.]. *1839:* a' megholtnak Battya ... Nagy Ferentz Uramat, mint valoságos Testvére gyermekét itten a' saját házánál nevelte s tartotta mind addig mig mesterségre adta [Érkávás Sz; Borb. II Nyisztor György nemesek hadnagya, gör. egy. vallású (65) vall.].

43. szolgálatra alkalmaz vkit; a ține slugă/servitoare; (jn als Knecht) halten, haben. *1581:* Az Alchynak Tartotta(m) egy legent hogy segitet atta(m) neky d. 12 [Kv; Szám. 3/IV. 15]. *1584:* Luch Gergelne vallia, Tartok egy leankat ... Mondek a leankanak hogy Melliezze(n) eg Ludat holnapra [Kv; TJk IV/1. 246–7]. *1600:* hogy az Achok felesen voltanak, negy embert tartottunk mellettek, kiknek attunk d 40 [Kv; Szám. 9/IX. 36]. *1624:* bira egy eöreökseget egj Embert is tarta benne [Szentimre Cs; EHA]. *1652:* Rakoson[a] lako Letaj Istua(n) Veres Drab(an)t (32) ... fatet(ur) ... tudo(m) asztis hogi ... mikor Barla Miklos Samuelt tartotta ... az houa kelletet penigh mindenue küldeösztě marhaja <u>ta(n) ekejě mellě az houa kelletet [Asz; Borb. I. — [a]Aranyosrákoson (TA)]. *1703:* Azon kompanianak ... tartottunk ... hat asszony-embert sütni, szitálni és hat férfiat favágni [Cssz; SzO VII, 111 Cssz, Gysz és Ksz panasza a német katonákon tett költség miatt]. *1717:* Az sűtők mellett szűntelen négj embért tartunk, kik oljan nagj igának tartják az ot valo Continuuskodást hogj sokan mán el is bujdostak [INyR ua-ok közös nyil.]. *1734:* Tudom hogj az Aszszony az Urfiak mellett ollyan Aszszony embereket derék gazda Aszszonyokat tartatt, hogj husz, harmincz forintokat is meg adatt egjnek, a mell<ett> szolgalot, moso Aszszonyt [Szentpál K; TKl Maria Kercsi Ladislai Hegedűs jb-is rel. vidua (50) vall.]. *1771:* Ugy hallottam Szabo Ferkoné felől hogy mostani Exerciumra jövő katonák számára égy idegen Aszszonyt tartot a maga házánál [Dés; DLt 321 Anna Szombati cons. nob. Petri Király (60) vall.]. *1813:* Tresi Kis Aszszony tsak egyedűl dajkálta, 's tartottak egy Öreg Aszszonytis a' tisztelt Ur mellett segelytségre [Sszgy; HSzjP Bogos Ignátz Asztalos felesége Keresztes Klára (40) vall.].

Szk: *ármásokat ~. 1705:* azt is mondják, hogy ármásokat tartanak, akik kívül széllyeljárnak, hogy haki az erdélyiek közül haza akarna szökni, megfogják [WIN I, 552] ✳ *bérest ~. 1740:* Tartoznak[a] ... két Béreseket magok költségeken tartani a' Gy. Sz. Királyi Curiáb(an) Mikor a' Béres tartást kettő a' jobbágyok kőzzűl fel vállalja, azon esztendőb(en) azon két jobbágy mind(en) egjéb szolgálattól ... immunis [Runk TA; Ks 89. 58. — [a]A runki jb-ok]. *1750 k.:* az it Öl Fát vágato Nemes ... mindenkor 4 berest Tart it az csaszar béresi kőzűl [TKl az igenpataki jb-ok panaszlev.]. *1774:* Bérest minden Esztendőben 8at Szoktak tartani Convention [Mocs K; KS 26] ✳ *borbélyt ~. 1835:* Borbéjt tartott, fizetett, orvosságotis maga költségin hozatott ... mikor itt helybe Doctor nem volt, Zilahrol, Somlyorol [WLt] ✳ *cselédet ~. 1800:* szükséges képpen kelletet tselédeket tartani [Msz; DLev. 3. XXXV. 6]. *1814:* A' kérdett Grof Ur eö Nagysága gazdaságbéli tsonkittatására és lehetö pusztulására ... föbb okat nem tudok, hanem hogy szükség, és szám felett való Lovakat, és ... cselédeket tart [Ne; TSb 12] ✳ *dajkát ~. 1632:* mikor Melegh Andrasne megh hala ... az az kiczinj melegh Girko rea marada, eô tartotta, czöcz szopó koratul fogua, mosta dajkat tartot neki [Mv; MvLt 290. 74b] ✳ *darabontot ~. 1577:* Az Varba penig Drabantokat annyt tarchon mostany Jdeo allapattyahoz kepest az mynyt (!) mostansagal ew eleötte tartottak [Ks Báthory Kristóf aláírásával] ✳ *feles cselédet ~. 1634:* Ha valamely Uduarbirank feles czeledet tartana, többet hogy sem mind engedue lenne neky az my kenyerünkön es kötelességünkön arra expensay számban nem acceptaltatnak [UF I, 336 I. Rákóczi György gazd. ut.] ✳ *feles frajt ~. 1736 u.:* az asszonyhoz beizentünk, bocsássa

ki a frajokat tánczolni; el is jöttek az öreg asszonnyal együtt, mivel feles frajokat tartottak az udvarban mindenkor [MetTrCs 484] ✳ *generális perceptort ~. 1677:* az Országnak mind közönséges, mind egyéb Fiscalis jövedelmit, hogy ez Országnak Tárházaiban tartsa, sohová az Országon kivül nem transportaltattya[a], arra bizonyos Generalis Perceptort és Thesausariust tartson, igaz haza fiaibol állokat, zálagos és hiteles személyeket, kik ezen hivatalnak igazán valo administratiojára hittel legyenek kötelesek [AC 33. — [a]Rákóczi Ferenc] ✳ *gornyikot ~. 1679/1681:* Szanto, es kaszalo földekb(en), sőt ez jószagnak minden hatarib(an) semmitis el foglalni ne engedgyen; azoknak örzesekre hites kerülőket s Gornyikokat praeficiallyon es tarczon [Vh; VhU 670] ✳ *jobbágyot ~. 1624:* Tudom azt hogj Becz Jmreh az Daruas Benedek haza mellet ualo Jozagot, mind az Mihalj vaida kj Jeöueteljgh (!) bira, ket rend Jobbagiotis tarta rayta [BLt 3 Mich. Sas de Chjatozegh (50) pp vall.] ✳ *kalandost ~. 1780:* Ennek előtte az mi atyáink szeretetből kezdettek volt tartani kalandost ezelőtt 1623ik esztendőktől fogva [Kv; EM XI, 224 az öregebb hidelvi Kalandos-társulat czikkei] ✳ *kerülőt ~ → gornyikot ~* ✳ *legénybírót ~. 1768:* mindenkor Legény Birot tartottunk a Faluban Sz. Lászlon, és az Ökör tilalmasokat annak kellett meg őrizni és öriztetni [Szentlászló TA; JHb XXXVI/17. 8] ✳ *lovasokat ~. 1677:* a' ben lako özvegy Aszszonyokis penig értekek szerint jo lovasokat tartsanak | Boros Jenő környül a' kik jószágokat birnak, juxta quantitatem bonorum otben lovasokat tartsanak [AC 144, 253] ✳ *majornét ~. 1679/1681:* Harom Major ház léven eze(n) jószágb(an) azokhoz oly majornekat tarczo(n) eo kglme[a] hogi mindenik mutathasso(n) szép hasznot à majorsagbol [Vh; VhU 671. — [a]Az udvarbíró] ✳ *mestert ~. 1581:* myndenik Malomba Mestereket tarchyanak Az malombirak [Kv; TanJk V/3. 235b]. *1728:* Mestert a Praed(icator) maga tart ha akar, ha penig nem maga fungállyon [Ereszteveny Hsz; SVJk] ✳ *molnárt ~. 1702:* Porka Janos mester … az Malom Birakkal edgyező akaratbul Molnarokat, kiket igaz Lelkű Esmeretűek(ne)k es munkara s mestersegre alkalmatosaknak ismer tarcson [Dés; Jk 321a] ✳ *muskotályosokat ~. 1705:* Egy Sanrott nevű gyalogkapitányt a generális vasba veretett azért, hogy marhái mellett muskotályosokat tartott, és mind marhástul őket elvitték [WIN I, 480] ✳ *napszámost ~. 1621:* Egi nap Zamost kellet az Aczok mellet tartanu(n)k Lecz, Zaru fa, Sendelj Es Zegh hordani [Kv; Szám. 15b/IV. 22] ✳ *papot ~. 1722 k.:* Szász Fülpes[a] Miolta Tancstol[b] el szakadvan maganossan tart Papot [GörgJk 85. — [a]Szt. [b]K]. *1803:* ha itt Széplakon a' mü Unitaria Religion, vagy egy vagy más uton vgy meg aprosodnék, változnék, hogy Papot nem tartanának vagy tarthatnának [UnVJk] ✳ *pásztort ~. 1605:* minden ember labas marhaynak paztort tarchion [Kv; Tan Jk I/1. 525]. *1726:* az berbécsek mellet pásztort nem tartot [Kilyén Hsz; LLt]. *1745:* Hogy az Uy Tordas ökör pásztor-(na)k, marháját ki ki eleiben adgya, és à Conventio szerint fizessen, külőnös pasztort tartani külőmben sem lévén szabad [Torda; TJkT II. 24] ✳ *postát ~. 1705:* Sorostélyon egy postát tartanak, kinek innét holmit megizenvén, amaz megviszi, ahová kell [WIN I, 602] ✳ *prédikátort ~. 1571:* az kaplanok fyzetesebeol eo k. plebanos ura(m) egy predicatort Tharcion Es mynden Themplumba ket predicator lewen ely vyselhetyk annak terhet [Kv; TanJk V/3. 34a]. *1592:* a felseo plebanos, Az Magyar Vczaiak templumaban, mind eyel Nappal tartozzek sayat eonnen fizetesęn egy prędicatort tartanj [Kv; DiósyInd. 44]. *1643 k./1770 k.:* ha pedig Prédikatort nem tartanak, hanem másunnan fogna járni közikbe, a' régi fizetéshez tartyák magokat [Somkerék SzD; SzJk 71] ✳ *révészt ~ 1667:* Todode' az Komanai reven jaro haionak allapattia mi formaban volt; ki számára járt proventussa, kik tartottak riveszeket ez elöt valo üdökben …? [Fejér m.; Ks 67. 46. 24a vk] ✳ *szegődetlen ~. 1819:* Ha a Mester Ember a proba hétnél tovább az Inast Szegődetlen tartaná 2. Rftal büntettessék [Kv; MészCLev.] ✳ *szolgálót ~. 1725:* Ezen főző Aszszony mellett ugjan Csak szolgálott kellett tartanunk, a ki Szapult, és p(rae)benda Czípot sűtött s mosogatott, Kinek fizetése … Flor. 8 Den. 63 1/2 [K; TKl]. *1735:* jó öreg Aszszonyt s szolgálot tartott az Nehai idvezült Ur a p(rae)titulalt urffi számára oda be a Városson [Kendilóna SzD; TKl Anna Gyulai quondam Francisci Detsei de Nagy Doba rel. vidua (54) vall.] ✳ *szolgát ~. 1577:* az ado zedeo vraim … keryk … Byro Vramat hogj az zolgakat megh rostalwa(n) megh valogatwa(n) az waras penze(n) tartchion oly zolgakat kik … az varasnak hwen zorgalmatoson Iozano(n) es Io emberseggel zolgalyanak [Kv; TanJk V/3. 141a]. *1789/1798:* A' Ballai Oskola Mester Fizetése illyen: Minden Gazda tartozik szemül 6 ~ hat köpétze Buzát, és hat kupa Bort fizetni, A' Mely özvegy Asz(szonyna)k ostoros fia Vagyon, vagy szolgát tart egyenlőképpen fizet a' Gazdákkal [Balla Sz; SzVJk 173] ✳ *tisztartót ~. 1713/1750 k.:* a Collegiumok mellett is olly Tisztartokat állitsa(na)k s tartsa(na)k ö kglmek a kik serenyen vigyázván minden defectusokra, ha mi ollyan orvoslasra valo dolog, jó idejen adgya(na)k hirt ö keglmek(ne)k mint Curatorok(na)k es az ö kglmek tetczesekből orvosollyák [RGyLt 12].

44. *kvártélyost ~* lakót/albérlőt tart; a ţine locatar/chiriaş; Mieter halten. *1753:* az után Quartellyost nem tartunk, s az adorolis minden ember feletkezzék el, mert ha most meg adgujkis tőbször nem fogunk adni [Árkos Hsz; Törzs 41 Mich. Barabás (32) pp vall.].

45. üzemeltet, működtet; a ţine (în funcţiune); in Betrieb halten. *1632:* Korczima allapattia. Korcziomat ennek eleőtte igy tartottak, hogy fel eztendeigh az faluie uolt az korczioma, fel eztendeigh az Uarhoz korcziomallottak [Betlen F; UC 14/38]. *1640:* de mikor fwresz malmot tartottak, akkor ne<m> attak Ostor adot [Hévszamos K; GyU 60]. *1647:* az falukon valo szabad korcsomalasnak hasznaual, minden ember egy irant akar es szokotis élni … ha paraszt ember az teöb jobagiokal egi irant valo reszt tartozik ki veni es megis fizetni … valaki aból magatt ky akarna uoni … az ollyanoknak bor avagi ser korcsimatt tartani megh se engedjen [Fog.; UF I, 830]. *1668:* Kortsomát szabad volt a városnak eleintén három heteken tartani, ugymint a Pűnkősdi, Kis Aszőny napi, és Szent Miklos napi sokadalmak hetiben mely annak utánna Bethlen Gábor idejében el fogattvan a várostol, Karátsontol fogva Szent Mihály napig, eö Nagyságok számára kortsomárlanak, Sz. Mihály napjától fogva penig, Karátsónig a városiak szoktanak kortsomárolni [UF II, 442]. *1716:* Panaszolkodik az Fiscalis Tiszt hogj Szurdokon Fono hazatt tartanak, az melljből sok rosz kovetkezik [Szurdok Mm; JHbT]. *1732:* magais botrankoztato eletű volt, mert Vgjanis magátis (Salvo honore) vajatta (!) bordely házat tartott az egész Városnak nagj botrankozására [Dés; Jk]. *1789:* Azt sem mondatták, hogy a Groff Árendátor Ur külőmb külőmbb féle Malom Mestereket hivatván azon malomnak oculátiojára, azok azt ítilték, hogy ott sohá többé malmot tartani nem lehet, mert az helly nem arra valo [Abosfva KK;

GyL]. *1823–1830:* Szabad az univerzitásnak egy bor- és serpincét tartani, úgy egy patikát is [FogE 233].

Szk: *haszonbérben ~. 1842:* megkerese éngemet Titt Sándor Laszlo Ur … hogy mennék el … Széles Györgyhöz és kérdeznem meg aztat hogy ő a midőn a kardasfalvi Malmat Haszonbérben tartotta akkoron mitsoda álapatban volt? és most is mitsoda állapatban vann? [Kv; KmULev. 2 Verestoy Csérí Farkas szb kezével vk]. *1847:* Nálunk Kerpenyesen a szabad korcsomárlást az uradalomtól én tartván haszonbérbe, midőn Varga Katalin Kerpenyesre jött, hozzám mint korcsomaházba szállott [VKp 255].

46. *asztalt ~* háztartást vezet; a face/conduce menajul; den Haushalt führen. *1669:* Kapikia Bőer Sigmond … igjekezzék ugj az ot valo praebendávalis élni, hogj mind az mi Méltoságunkat megh ne sércze, Asztalat beczűlettel tarcza, hogy látva(n) az idege(n) nemzetis tehessenek diczeretes informatiot felőlle etc. [Törzs. Apafi Mihály ut.]. *1670:* Nem veszett el az eszem, hogy ne búsuljak, holott minden nap csak abban fő az fejem, mely nehezen kell az asztalt tisztességesen tartani, holott annak nincsen szüneti [TML V, 413 Vér Judit Teleki Mihályhoz]. *1823–1830:* a gróf azt mondá, hogy: Én Bethlen Pál vagyok, s olyan asztalt kell tartanom, hogy ha délben érkezik is akármely vendégem, mindjárt készen kapja az ebédet [FogE 135].

47. varázslattal foglalkozik; a face vrăji; Zauberei treiben. *1736:* azis Comprobáltatik hogj minémű büvös bájos mesterséget tartott maga Házánál [Dés; Jk 219a].

48. fenntart; a susţine; aufbehalten. *1570 k.:* Mi Serieny Miklós fűbíró és az tizenkét esküdtek … űnekik az több mies embernek kik ez városban laknak szokássok és rendtartássok szerint céhet engednénk tartaniok [Dés; DFaz. 6]. *1573:* Aztalos Leorinch hity vtan vallia hogy Minekwtanna ely temetek volna Molnar Boldysarnet, oda hazahoz gjwltek volt az atthiafiak … Nem alkhatnak volt megh kj tartna, hane(m) vegre eo neky attak tartany, Mostis Nala vagion [Kv; TJk III/3. 72]. *1592 k.:* ottogio(n) ollyan teóruenynk leön, hogy … most nem tartozom tartani[a], hane(m) ha az en eóreksegemet be kertelem [UszT. — [a]Kerítést]. *1644/1759:* Tasnádi Mihályné … Sárkőzi Kata Aszony, a' mellyik házban akar lakni … az eltéig boszu, és meg bántás nélkűl békességesen tartsa [Ne; DobLev. III/651. 7a]. *1671:* Rakoczi György Fejedelemnél lévén Privilegiumok a' Háczokiaknak hogy a' Postálkodás ő rollok tollaltassék, de ugy hogy Magyar Praedikátort, Scholát és Templomot tartozzanak tartani [CC 29]. *1677:* Hidakat, tőltéseket, gátakat; Vámot biro Possessorok jo gondviselessel tartsák sub poena flor. 12 [AC 259]. *1714:* megismerteti magát a nagyobb kalugyer, mert igen részeges és rendetlen életű ember volt s gyanoban ís esvén, elszökik, a mellette való kalugyer meghal, nem lesz kinek tartani a monaszteriát, a sok oláh deák elszéled, az itt valo írtás félbe marad [Déda MT; BfN Pásk Vojnicza (80) vall.]. *1763:* az Falun fellyűl Gátot tartott az falu, még pedig az Nemes Szék Segéttségével [Udvarfva MT; EHA]. *1765:* Edgy gyalog pallótt tart eö kegyelme materiaval a Borbándi vizen [Borbánd AF; Eszt-Mk 177]. *1782/1799:* Privilegiummal nem ditsekedhetűnk, hanem Ususból tartottuk a Piatzunkot, mint más Bányász helyekben, mert a' Bányász helységek Piatz nélkűl nem lehetnek [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 334]. *1826:* az ország utján pedig mindég kell hidat tartani; magosabb vagy törpébb czövekeken álljon az, itt nem kérdés, csak hogy az ország utját a' víz el ne iszapolja [Msz; GyL].

49. megtart, fenntart; a menţine; einhalten. *1746:* Eltetö Ferentz Uramnak Senkinek is allando harmoniat nem lehet tartani ollyan veszekedeshez szokot háborgo ember [Szentegyed SzD; WassLt].

50. beszerez; a procura; besorgen. *1780:* A Kűrtesi hellységben banyászkodok magok tűzeket … a' meleg oldal felöll valo Erdöböl tarcsák [Torockó; TLev. 2b].

51. árul, elad; a cere un anumit preţ; verkaufen. *1572:* chianady Janosnak … hazat eorekseget varoson kywl valo Idegen Embernek Ne arwllya seh adya, hane(m) ez varossy Embernek, Es ha ky Megh akarya venny ketser arran Neh tarcya, hanem az my Melto es kepes arra [Kv; TanJk V/3. 63b]. *1634:* Az melly mayorságban el adny valo marha lészen, az Uduarbiro akkorra tarcza eladásat mikor iobb árrá lehet [UF I, 367 I. Rákóczi György gazd. ut.]. *1693:* hallottam edgjszer hogj edgj veka buza felett szegödoznek vala, az molnar hetven Penzen tartja vala az buzat, de Sorbán aszt mondgja vala hogj masuttis megh veheti ugj [Berz. 7. LXV. 38]. *1704:* Ugyan ma az ittvaló áros emberek kirakodtanak sokadalom formájára hogy már, de igen vékony keresetek van, amint látom, mert mindent drágán tartanak, a pénz pedig igen megkevesedett mindenféle embernél [WIN I, 223]. *1770:* az elmúlt esztendőről feljegyzem, hogy universaliter az egész hazában gabona mindenfelé bővön termett, gyümölcs sok helyeken nagy bővséggel, bor a Szilágyságban nagy bővséggel, de mégis drágán tartják, mivel az elmúlt három esztendőben szűkön termett volt [RettE 217].

52. (nyilvántartást/kimutatást) vezet/ír; a ţine (evidenţă); (etw. in Evidenz) halten. **Szk:** *diáriumot ~. 1671:* mikor Salvus Conductus adatik valakiknek, abban specificaltassék-meg, kinek? hány személyeknek? hová menöknek adatik? … tartozzék azon Salvus Conductust a' Posta-mester kezében adni, ki-is Diariumat tarcson effélékről [CC 33]. *1784:* kelletvén … egy olyan Diáriumot tartani, a' melyben minden némű Traktírsághoz való Erogatiojikot, és Perceptiojikot … igasságoson fel jegyezni tartoznak Ezen könyvet vagy is Deftert Mlgs Principalisoknak … producályák [Told. 16/87] ✳ *komputust ~. 1840:* a Ménes iránt Computust tartani [Görgény MT; Born. XXIVb] ✳ *levélrovást ~. 1634:* Az hütös biro maga, avagy ha maga nem, hütös polgár társa, az malom mesterrel eggiütt leuel rauást tarczanak [UF I, 331] ✳ *rációt ~. 1694:* Esküszőm … hogy ezen hivatalomban … minden proventusokat az Joszagon … eő nsga számára fel szedem igazán, és szedetem, és azokrol Ratiot tartok [Fog.; Szád. Boér Peter fog-i ub kezével] ✳ *regesztrumot ~. 1573:* Erzen Jarto Myhal azt vallia, hogi Tawaly Eztendeoben Torozkay Meg Iratta volt az my Marhaia Palochinak az eo hazaban Maradot, Es az regestumot atta volt eoneky Tartani [Kv; TJk III/3. 84]. *1672:* igaz vederrel, ejtellel, es iczevel percipialok, es erögallok minden Perceptumokrol, es erogatumokrol igaz Regestrumat tartok [UtI]. *1675/1688 u.:* Minden nevel nevezendő itt valo joszagomb(an) levő iövedelmeket, penzbeli, es egyeb haszonra valokot, szorgalmatoson fel circaly, es az honnet mit be kel szolgaltatni, azt fel szedven, azokrol igaz registrumot tarcz [Borb. I Petki János ut. csíkcsicsai jb-bírájához]. *1756:* Régi Regestrumat … szokott vólt minden javairól tartani [Kv; TGsz 51] ✳ *rovást ~. 1679/1681:* Minden megh mért hordorul az eö kglme[a] Számtartoja à hites Birovál ravast tarczo(n), s — irja à Ravás végere mennyi veder, hova valo es hány pénzes [Vh; VhU 672. — [a]Az ub].

53. vmilyen hiten van; a fi de o anumitã religie; (von) ...-er Konfession. *1619:* ezek ugyan tiszta török hitet, mahometanismust tartnak, patyolatba jámak, mindenben olyak, mint az több török nemzetség [BTN^2 318]. *1831:* Dregan Vonutznak hivattatom ... lehetek 42. Esztendős, Feleséges, Gyermekes ... Unitus ola Vallást tartok [Dés; DLt 332. 1].

54. *penitenciát ~* (bizonyos dolgoktól) megtartóztatja magát; a se abţine de la ceva; sich zurückhalten (Abstinenz). *1588:* Hogj Jgienesen tiztan eleo Mennien az Waros veghezese, Mely Igy Ertetik hogy valamely Mezaros egy eztendeoben theoserkedik hat Az masodik eztendeoben az a' zemely Mezaros telliesegel penitentiat tartchon [Kv; TanJk I/1. 72].

55. hisz, vél, gondol, tekint; a considera; befinden, glauben, etw halten, meinen. *1591:* Zenth Istua(n) s Chyokfalua keozeoth az derek berczeth tartottuk my hatarunknak [Geges MT; EHA]. *1610:* Baratos kezde lenni Kun Peterrel es jo barattianak tartia vala [DLt 321]. *1646:* ha ... megh talalna Pal Gaspar hazasulni, az felesegeis Pal Gasparnak haso(n)lo keppen beőczwllie, ő kglmeket, mint Zyntin Pal Gaspar Ur(am) Szabo Janos Uramis, es az felesege ő kglmenek, szyntin vgy tartiak s beöczwllik[a] mint Edes fiat es Leaniat [Burjánosóbuda; JHbK XXII/29. — [a]A fogadott fiukat, Pal Gáspárt]. *1667:* Noha én már Szilvási uramhoz nem igen kételkedhetem, mindazonáltal, a kitudját eltávoztatván, jobbnak tartom, az inassa ő kegyelmének ne háljon vele egy várban [TML IV, 86 Teleki Mihály Katona Mihályhoz]. *1678:* igaz szolga vagyok és nagy örömnek tartanám, ha szolgálhatnék valamibe [TML VIII, 216 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1699/XVIII. sz. e. f.:* életéig, mig I(ste)n az edes Feleségemet nekik edes Annjokot élteti csendesen el szenvedgjék, édes Annyok(na)k tarcsák, meg bőcsüljék [Mezőbánd MT; MbK 89a]. *1705:* Némelyek mégis kételkednek ezekben az hírekben, kivált hogy azt mondották ezek, hogy csak háromezer kuruc maradott volna a harchelyen, melyet képtelen dolognak tartanak, hogy annyi ezer ember harc<olv>án, mégis csak olyan kevesen vesztenek el a harcon [WIN I, 597]. *1726:* az Aszszo(ny) ő Nga az Somlyai hazait oda engete az vice koronelusnak (!) Covartelynak ... en bizony csak nem igen tartom rendesnek egy olyan Uri hazat hogy Covartely lakja [Darlac KK; ApLt Apor Susanna Apor Péterhez]. *1755:* Kűlőmb(en) az Doctorok eo Excellya, hideg lelését jonak tartyák, jobb egességet remélvén utánna [Nsz; Ks 96 Baló Antal lev.]. *1770:* mi eő Nsgát mivel annak előtte majd minden napi volt az vrnál, nem tartattuk idegennek lenni [Bencenc H; BK 1017 Ursza Iván (35) jb vall.]. *1790:* A gyermeket ... gyakran jártattyuk, de jártató kötővel éppen nem tartom jonak hogy jártassuk, mert lehetetlen meg tartoztatni hogy egeszszen a' kötöre ne ereszsze a' mellyét [Kv; TL. Bodoki Jósef prof. lev.]. *1813:* azon hely nékiék örökségek, különősön magok örrökségeknek tartottak a' Kis, és Keresztesi fijak [Koronka MT; Told. 22].

56. (vmilyennek) értékel; a aprecia/considera (că ...); schätzen, anschlagen. *1597:* Kwthy Janosne Orsolya ... wallya ... Nagy Jstwanne monda ... en eleotte(m) ne aly mert ennekem ellensegem vagy zinte ollya tartom mintha tennen kezeddel eolted volna megh az vramat [Kv; TJk V/1. 113]. *1637:* szaz Palne ... monda szekely Istuannenak, hogi miert jüsz te enelömben vgj mond, ha ugi latlak mint ellensegemet, mert az te hazadnal konczoltak fel az en gjermekemet, ollia tartom mintha te lettel volna gilkossa az en gjermekemnek [Mv; MvLt 291. 90a]. *1658:* Amazt is ellenben illetlennek tartom, ha Mikes uram nélkül menjek oda, urunkhoz [TML I, 282 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1662:* Barcsai maga is nem nagyra tartaná a fejedelmi méltóságot [SKr 500]. *1710:* Csáky László ... Bánffy Dénesnél magát, maga ítílete szerint érdemesebb személynek tartaná [CsH 111]. *1762:* az Sz: Háromságot olyba tartyák, mint az szemetet, mert ha itt volna a szeméttel edgyűtt ki seperné, és ki vetné [Torda; TJkT V. 110]. *1777/1780:* Ezen Major Házat az aestimatorok nem tartották érdemesnek a meg betsűlésre [Alparét SzD; JHbK LII/3. 90]. *1796:* ezen viszontagságai 's nyavallyáskodásai közőtt is tudtomra semmit is el-nem idegenitvén én nem Tékozlonak hanem meg tarto és takarékos életű embernek tartom [Ilencfva MT; DLev. 3. XXXV. 4]. *1801:* Puskas Stefan ... ugy viselte magat mint égy elado Leany, és ha ollyan orozo ember lett volna vagy egyszer vagy masszor ital kőzben tsak kellett volna valami hozza sajditanom, de leg kissebbet sem vettem észre, s egesz Falustol igaz embernek tartyuk [KLev.]. *1856:* hamís uton valakit meg vesztegetni alatsonságnak s bűnnek Tartom [Csapó KK; DobLev. V/1397 Dobolyi Bálint lev.].

Sz. *annyinak ~ mint egy bolhacsípést.* *1816:* 200 frtal kifizetni, mellyet csak annyinak tart; mint egy Balha csipést [DLt 99] ✳ *a városi embert olyanná ~ja, mint a kancaborjút.* *1644:* Latam azt az fogoli legent az ablakomrol ... es minketis rutul kezde szidni ... hogy esse lelek kuruak olianná tartom az Varasi Embert mint az kancza boriüt [Mv; MvLt 291. 407b].

57. igényel, igényt tart vmire; a pretinde/revendica; beanspruchen. **Szk:** *jussát/just ~ vmihez.* *1675:* az mivel ados Szamosközi Mihály Balás Deák(na)k mentül hamarébb fizesse meg, alioquin mivel Balás Deak olly praetensioval tartotta jússát az fundus kerthez hogy ados pénzével Szamoskőzi Mihály, ha pénze letévődik bene, alioquin iússát az őrőkséghez, pénze le nem tétetvé(n) mondhattya, és kezénél meg maradhat és bírhattya Balás Déák [Kv; TJk VIII/12. 14]. *1760:* Tudom hogy ezen Tiszillye, alias Rekitze nevű helly a' Vákai Határhoz tartozik ... ã nevezett Trifesztye nevezetű emberek tartottanak, 's tartanak just hozzá [Lunka H; TL. Dávid Péter (60) jb]. *1817:* Baro Bornemisza János Ur eő Nagysága edes Attya ... Just tartván a' Harsányok azon Papi Házokhoz tőrvényesen őket meg nyerte, és onnét expellalta [Görgénysztimre MT; Born. XVIII. 5 Lászlofi Joseff (70) ns vall.] ✳ *közét ~ja/közt ~ vkihez/vmihez.* *1615:* Ammonealok hogy ha keozit tartia aznak az ... Jozagoknak valosagahoz ... uigiazon rea az Maros szekj zekre [Msz; BálLt 51]. *1716:* Hoka nevű Czigány ős őrőkős Jobbágya vólt N: T: Nemzetes Galgoi Rácz Péter Uramnak ide Lonára Szolgált egesz eltében, Senki kőzét hozzá nem tartotta [Lóna TA; Borb. II Nau Petru (70) jb vall.]. *1743:* eo Nga Gazda Mihálly nevü Szolgaja ide jöven egy Pecsétes Levéllel tilalmoztatta a' Gátfolvi János Uram Sellerit, hogy se magához a Pusztához, se az utánna valo főldekhez kőzt ne tartson, mert eő Nga akarja el foglaltatni [Kincs KK; SLt 8. K. 15] ✳ *pretenciót ~ vmihez.* *1669:* semmiképpen meg nem engedem, hogy praetensiojokat portiomhoz tarcsiák eo kglmek, és ott neis építtessenek eo kglmek [Kv; Ks 65. 43. 10]. *1676/1681:* ő kglme utan kővetkező olah Pap ezen Collatiomhoz semmi p(rae)tensiojat ne tarcza [Vh; VhU 451 Thököli Imre vál.] ✳ *számot ~ vmihez.* *1596:* Thudom hogy Sebesi Miklos tartott az kek lohoz zamot [UszT 11/48]. *1632:* a joszágon vagyon egy körtöveljfa, mellyet edes körtövélynek hinak ... a meddig a

fa el nem vész, addig a Sándor János és Mihaly birodalmába legyen békességesen ... hogy ha a körtövély el vész: a földihez ne tarcsanak számot [Szentmihály Cs; SándorO 73]. *1741:* hallattam hogj volna két darab föld a' Kornis részre, de ... a Vass Urak tartnak számot hozzá [Velkér TA; Ks]. *1812:* (A) Berket az én időmtől gyermekségemtől fogva soha senki sem birta hozzá számot nem tartott, hanem tsak egyedül a Nagy Laki Réformata sz. Eklésia [Nagylak AF; DobLev. IV/943. 35b Hetzegán Juon (40) jb vall.].

58. állít, mond; a afirma/spune; behaupten, aussagen. *1557:* 1557 zenth Isthwan Nappyan Weres pether Thyztassaagoth Thewn Wayda Kathws Marhayara az mynth az ados lewel Tharthya [Kv; TanJk V/1. 1]. *1589/1590:* mint hogj az Embereknek memoryaiok labilis, semmire egyebre nem emlekezwnk hanem az mint à my Jedzeswnk tarttia, mellyet igireol igyre Nagodnak meg Jrunk [Méhes TA; WassLt]. *1616:* Az mint ama Regula is tarttya, Temporaria permútatione noluit tamen Jus regni innovare [Kv; RDL I. 100]. *1653:* mikor mind a székelység s mind a vásárhelyi követek eleibe adták volna, tehát igen nevette, és csudálkozott[a] azon, hogy azt mondották a székelyek, hogy nékik azt tartja az ő törvények: hogy a székelységen vár ne légyen [ETA I, 87–8 NSz. — [a]Básta]. *1667:* Az passa ha ott áll s jár szive, az mit tart írása, ebből jót reméllek | hittel mondta Sebesvárt is azt egy paraszt ember, Beljényesben látta, még az elmult hétfün beszállott, ki után érkezvén az váradi levelek, azok mást tartnak [TML IV, 73, 74 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1693:* A Defunctusnak Testamentuma azt tartya, hogy holta vtan adassanak ell az Marhak [Ne; DobLev. I/38. 3]. *1729:* a rend es artikulus azt tartya hogj proba Szedes idejen es szombat napon kellet volna lennie czeh gjülesinek [Kv; ÖCJk]. *1745:* a Természet Tőrvénye azt tartya, hogy az Apákat és Anyákat ă fiak és Lĕányok őrög Attjokat és Annjokat második gyermekségre jutván, és meg njavalyásodván, tartsák és táplállyák [Torda; TJkT II. 76]. *1775/1781:* a Bányászok kõz beszédben vették vólt akkor, a mint az atyám nékem beszéllette sokszor, hogy jól lehet példa beszédben azt tartják: Máj bune o Czare bune, ka o Boje bune, de a millyen gazdagok vóltanak azon Bányák akkor, el merték a Bányászok mondani azon Bányárol: Máj bune o' Bojé bune, ka aeszta a Josiki, ka o' Czare bune [Nagyalmás H; JHb LXXI/9. 424]. *1782/1799:* ő Nagyságokkal ... illyetén modon telt meg edgyezésünk ki nem rekesztette azt, hogy ide hátrábbis valamint eddig a' külsők szabadoson be hozhattak hogy be ne hozhassanak, a' mint hogy a' Contractusunkis ugy tartya, a' mellyet a' tisztelt Urakkal inealtunk [Torockó; TLev. 5/16. Transm. 370]. *1815:* a' Körösi István Koslárdi portiojának általam lejendő ki perlése véget az osztályos vérekkel inealt Contractus 4k pontja azt tartván, hogy edgyik vér atya finak is a' ki nyerés esetében azon Koslárdi portiobol competalo részét különösön az egész nélkül ki botsáttani ne tartozzam [Marosbéld AF; DobLev. V/972].

59. eltart, vmeddig tart időben; a dura, a ţine un anumit timp; (an)dauern, (an)halten. *1563:* szent Margit aszszony nap előtt való hétfőn estve, mikoron a hold tele volna, a hold teljességgel feketévé változék és semmi világossága nem vala; tartott ez dolog mintegy oráiglan [ETA I, 20 BS]. *1586:* 23 Julj Kocis Giorgjnek fiszettem eles ala hordozasaiert, es ót valo forgodasaiert az meg az kazaltatas tartot f 2/75 [Kv; Szám. 3/XXIV. 56]. *1634 k.:* Attam az Par szekerre Ekemezei borbol Ur. 22. Az maradeka tartot usq(ue) ad 22 Augusti [UtI]. *1664:* December 14. Láttatott üstökös-csillag, mely sokáig is tartott [AMN 89]. *1677:* Noha rend szerint valo Octavalis Terminusok ennek előtte esztendőnként bővebben celebráltatni decernáltattak volt, ugymint az Erdélyi Nemességnek első Terminussa kezdetődőt Reminiscere Vasárnap után valo hétfőn, és tartot Virág Vasárnapig [AC 174–5]. *1711 u.:* 1703-ba kezdődett az kurucz vilagh tartot het Esztendejigh akor Löt az pacificatio Leopoldus Csaszarral [Torockó; MNy IV, 233]. *1739:* az fiacskám az himlöből ugyan ki gyogyult, de erössen hurút, az hasais ment ugyan mindennap eczer, de mindenkor keveset ... már tizenharmad napja hogy roszul kezdett lenni, harmad nap mulva ki ütött rajta az veres himlö, harmadnapig tartott [M.csesztve AF; Ks 99]. *1769:* Már szt Márton nap után kezdődik az őrőkös Titulus alatt lévő Jószágok iránt mozditot perek(ne)k Periodussa, és tart Karátsonig [UszLt XIII. 97]. *1785:* ha tizenhét nap nem tart a Széna Gyüjtés kender nyövéssel potollyuk ki [Torockó; Thor.]. *1786:* Tudom azt ... hogy az Thoroczkai Lakosak ... az maguk rendes kortsomároltathatásak idején kivől az melly tartani szokat Sz Mihálly napjától fogvast Ujj Esztendő napjáig soha nem tartattanak korcsomain Bort nemis árultanak s ma sem árulnak [uo.; TLev. 4/13. 12]. *1822:* A szárazság ugyan még mind tart ... széna majd semmi se kerül kivált az oldalos hellyeket megse lehet kaszálni [WLt Kelemen Benjámin lev.]. *1853:* a' tselédeket nem kell sok hushoz szoktatni Vasárnap, ked, tsötörtök, a' mig a' véresekbe tart azután 2szer egy héten hus, frustukra meg mondottam volt néked mind más udvarakba is száraz kenyér, s vagy egy pohár pálinka [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

60. húzódik, vmeddig terjed térben; a se întinde pînă la ...; sich hinziehen, entlanglaufen. *1605:* egy darab ret tart az Araniasigh az keozep rewig [Várfva TA; EHA]. *1640:* Az Pulioni embernek Philep Janosnak es Andrasnak meg engette az Eccl(es)ia az ot valo Parochialison eppitetett kertet birni migh az mostani Sőveni tart hogi vetemeniezszenek benne [SzJk 47]. *1715:* az m: nagy Gorbai Határ ... Paptelke felőll mégjen fel az Árkon a migh az árok tart [Csákigorbó SzD; EHA Vamos Mihály (60) vall.]. *1764:* a malom árkának dagálya a meddig tart a malom felyel, láthato képpen attol fogva kezdödik s láttzik a viznek szelyedése, szerte menése [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 149]. *1777:* (A határ) transferáltatott a fellyeb ki állo Kál Alb nevű Kőszikláig, ottan lehető nevezetesebb métának meg maradtatása okáért, tartván innenis a' Méta fel egyenesen ... a' Járai Bánya tetejére [Asz; Ks 89]. *1808:* vagyon egy vápa és az osztájkor tett halmozás, s vápa tart egészen keresztül a Lőrintz mezeje nevezetű pusztáig [Albis Hsz; HSzjP Nemess Veress Gergelly Gyalog Katona (64) vall.].

61. vmerre megy/tart; a se îndrepta spre un anumit loc; gerademachen, sich richten. *1570:* Pesthy Kathws Azzon hithy zerent vallya ... Annak wtanna valo Jdeoben hogy ez vallo megh Ertetthe volna hogy Zabo Janoshoz Thart Aztal tartasra az Trombitas egykor zora fogya az Trombitast [Kv; TJk III/2. 33]. *1572:* Katalin Molnar Demeterne azt vallya hogi latta az chiaky Deaky Igen tartottak hegedws Ianosnehoz mykor az aztalos leorinch hazanal lakyk [Kv; TJk III/3. 33]. *1573:* Istwan kutas Istwan fia ... Azt vallia hogi Eo ne(m) latta ky haytotta, chiak hogi ... mynd ketten leh Estenek, chisar Ianos fely keolt az Borbel fele tartot Zabo Gĕrgy az az (így!) Ambrus kowach hazaba tantorgot be [Kv; TJk III/3. 209]. *1583:* Piroska Nagy ferenczne lattam hog ket Nagy terehel hoz vala eg Ember onnat Az bachi pe-

ter kerte feleol Seowent az Var Allia Molna fele tarta velle [Kv; TJk IV/1. 161]. *1585:* az Duna melle tartwan, keöltezet(h) altal [Gyf; BáthoryErdLev. 241]. *1662:* az ellenségben addig, míg megszakgattatván, eloszlattatván, sok kárt is ejtenének, ezalatt aki mint szaladhatna, a Kalota havasára és hazájok felé nagy szaladva tartanak, sietnek vala [SKr 521]. *1669:* Bánffi Boldisár uram pedig azt mondja ... ő kegyelmét küldötte ide B(ánffi) S(igmond) uram, hogy az nagy asszonnyal tartana az iffiú asszony [TML IV, 432 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1681/1748:* az élen egy Csupig, és onnét ă Bercz tetejen a falu felé tartván [RkKAk 236]. *1705:* Kecskemét felé tartván pedig, hogy ott magát megkenyerezze, Károlyi pedig elöl elküldött, hogy Kecskemétet előttök felégessék [WIN I, 576]. *1706:* Rabutin tart Szolnok felé, melyet észrevevén Károlyi, eleibe kerül [Kv; KvE 247 VBGy]. *1769/1802:* Elébb menvén ... Egyenesen fel amint nevezik Lá Fintinicze Bajtsi forrásotskához; onnat Nap nyugatra tartván egy erdőlő Szekér utban kapván ... egy nagy bükfában láttatott egy Csillag forma bé forratt kereszt [JHb LXVII/3. 50–1]. *1848:* onnat a Kăntus patakán keresztül a Kapjoni határ között a Szamoson egyenes directiot tartván az ugy nevezett Béla hegy tetőn, a Kozárvári határig ... be rug ugyan az hol a két Szamos őszve találkoznak [Dés; EHA].

62. jár vkihez/vhova; a merge deseori la cineva/într-un anumit loc; etw (mehrmals) besuchen. *1600:* Feies Janosne Orsolya azzoni ... Ezt Valya ... razmanine azoniom ... sokzor bezelgette ennekem ... az uristen oly embereket paranczolt neki, Brassai olahok ö neki halat hoztak ... azon kepen az uasasok igen tarttotak hazahoz és igen segelletek [Kv; TJk VI/1. 381a]. *1639:* bizon nem jambor Ember ez az en sogorom hogy ennie sok lator tart az hazahoz tizta orgazda [Mv; MvLt 291. 201a]. *1796:* vagyon még ezen fogadon kivül két fogado ... mellyekben hol jobb, hol roszszabb pálinka Kortsomároltotván, mikor azok közül valamellyikben jobb ital árultatik, az egész falu ahoz tart [Szentgothárd SzD; WassLt].

63. fél vkitől/vmitől; a se teme de cineva/ceva; jn fürchten, etw. befürchten. *1542:* azonywm kewzewne neky, mywel annak elotthe azt wzenthe wolth hog ... ew kegelme en thwlem semmyth ne tarchon [Fog.; LevT I, 16–7 Petrus Orozy lev.]. *1578:* az Nymethy Nehai Zeoch Istwannetwl Annazzontwl es gyermekyteol weotthem wala egy hazatth ... Ezt megh Erthwen az Deesy wraim waroswl, Tharthwan Attwl hogy En Ew keozteok azt az hazat megh Nemesitthenem, es magamat, az warossy Eggyessegbewl ky vonnam, waroswl Enghemet azon hazbwl ky wetettenek wala es pynzemet le Theottek [Dés; DLt 202]. *XVI. sz. v./1934:* Az vitéz bortul igen tartsan, nem az egész hatarara (!) bocsássan gyakorta, hogy meg ne tréfálljan [HSzjP]. *1606:* Jartam az Veres Patak neúy helyben mybe valo fat úaghtam ott, en az Korondiaktul tartotta(m) hogy be viznek, mert vgia(n) be is akartak viny [UszT 20/71 Laurentius Nagy de Orozhegy lib. (40) vall.]. *1676:* valahová teszen az én Istenem, de én nem igen félhetek német uramtúl, nem is félnék, ha az köztünk való egyenetlenséget nem tudnám; tartok csak valami alkalmatlan lármától, fútástúl [TML VII, 247 Teleki Mihály Bánffi Zsigmondhoz]. *1679:* Kovacz Marton ... lopasbeli véketül (!), annak poenajatul tartva(n) nem is remenlhettjuk hogy Erdelyb(en) batorkodhassek a' feleségével valo lakasba(n) [SzJk 135]. *1690:* most is el kellene innet Fogarasba(n) mennünk de tartvan az uton eshetendő inconvenientiaktol nem mehetűnk [Ebesfva; Törzs. Bethlen Sámuel ut.]. *1701:* Colonellus Ebergényi Vr(am) Regimentyéből hat Compagnia kgls Vrunk eő Flgẽ ellen rebellálván ... Faluknak felveréssével és nagj predálással s sok gonoszsaggal Törők országra és más hellyekre el széllettenek, és tartunk attol, hogj ide Erdélybenis bé hatnak [UszLt IX/77. 30 gub.]. *1721:* annyíra vakmerőkké lettek a parasztság, hogy majd tsak semminek velik a Tisztek parantsolattyát, az regen practizalt Articularis bűntetesektől ingyen sem tartanak [Alvinc AF; Ks 95 Gillyén Daniel lev.]. *1761:* Ezt eszre vévén Gombos Kristof, s tartván a sáfrány illattol beteggé tészi magat, s a szöllö hegyből a Pasztorság mellől ... el szökik [Koronka MT; Told. 21]. *1793:* Ettől a' czivodástól fogva, néhai Gróf Toldalagi István Ur kezde a meg-étetéstől tartani [uo.; i.h.]. *1837:* tartok tölle hogy ha gyengén találya ökötª a Himlö oltás el mecsevéjesznek [WLt Nagy Lázár lev. — ªA bárányokat].

64. vendégül lát, szállásol; a primi ca oaspete, a caza; jn als Gast zu sehen, Bewirtung. *1570:* Es megh Jsmerthe wayda mihaly ez apacza asszont, oth aszt montta hogy ő wayda mihaly Es az apaca asszon(n)ak az annya eggyek lottek wolna oth Jol tartotta es mind penzel s mindennel, meg aiandekozta [Kv; TJk III/2. 41–2]. *1593:* Buzai Antal vallia ... varga Gergely es varga Catalin eggiek valanak Apaual aniaual ... Mochi Albertne az Iob anniokat egi telen tarta hazanal ... hazaba melegebe tartotta [Kv; TJk V/1. 398]. *1608:* Berei Marton kezebe engedwen az hazat, az elebbj megh uetel zerent, illyen keotes alatt; Hogy Berei Marton Getzy Jstuan Vram bozzusagara valo embert az hazban ne tarchyon [Mezőbánd MT; MbK]. *1631:* en nem tudom mit kel tenni az Istentelennek, de im mostis rajta kaptak bizon az Aszonio(n) az kit hazanal tart hogj miuelj volt neki [Mv; MvLt 290. 62a]. *1657:* Böcsülettel láta az kapitán, jól tarta, s jó lovat is adata alám [KemÖn. 61]. *1676:* Kálnoki újobban mondta, valjon kik fogatták és kik tartják üket? [TML VII, 289 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1745:* Négya mondotta Kovács Mihálynénak, Te tartasz aféle varáslo Aszszont a házadnál s te vitted elis a tehén poklát a kúthoz, s a czigányok tanálták meg [Szentbenedek SzD; Ks]. *1759:* (Édesapját) mostan egj kevés időtől fogva tartotta Házánál [Albis Hsz; DobLev. I/292. 5b–6a Steph. Bod (60) ns vall.]. *1767:* Az kérdésben forgó időben Enis az Több legényekkel edgyűtt jelen voltom az Csenteri Mihájy Házánal hovais hozzánk jővén Telegucza Juvon jol tartattuk borral [Barasztmiklós KK; BK. Musnai Márton Ersek András conventios szolgája (22) vall.].

Szk: *asztalt ~ (vkinek). 1601:* Mikor az Taligasnak, plebanosne Azzonyom Aztalt tartot volna, attam aztal tartasert, egy keobeol zabbal egyut f 5 d 20 [Kv; Szám. 9/XV. 32 Jer. Nekel kezével]. *1769:* Ezeket pedig hallottam K. Vásárhellyi Rector koromban mikor asztalt tartottak nékem [Barátos Hsz; HSzjP Samuel Vida Ecclesiae Reformatae Baratosiensis Pastor (44) vall.] ✳ *nyakán ~ vkit. 1710 k.:* Noha guberniumul mindnyájan láttuk, hogy rendkívül való nagy lopó, kártevő, mégis valamíg a fejérvári jószágot fel nem osztók, csak a nyakunkon tartá a gubernátor erővel [BÖn. 885] ✳ *szállást ~. 1604:* Jeoue hozza(m) Bikafaluara, kezde hini hogy menniek fel, mint az erdeotle(n) helyreol Olah faluba, es eo enneke(m) zallast tartana [UszT 18/43].

65. lakik, megszáll vhol; a locui/sta undeva; absteigen, wohnen. **Szk:** *lakóhelyet ~. 1732:* Asztalos Stefán ... Báts maga az udvari Juhok mellett az ötse Borju Pásztor, és az esztenába tartanak lako hellyet [Szentbenedek SzD; Ks 40.

XXVIIIc] ✳ *szállást ~. 1570:* Zeoch Benedekne Katalin hyty zerent valya hogy az lean ketzeris tartot zallast hazanal [Kv; TJk III/2. 87]. *1597:* azt tudom hogy harmad ezten napia lezen holnapi napon Idest harmadik napia(n) Kis Aszonj haúanak hogy eggit volta(m) ebede(n) Daúid Antallal, mert Bekesj Janos Ura(m) hazanal tart zallast [UszT 12/35]. *1603:* Georgius Nagj ... fassus est ... a' molnar ... hozot valamy apro Zamos halat, vagj ket vttal eo azt monta hogy az halazok adgiak neky, miwel hogy ott az malomba tartottak az halazokis zallast [Kv; TJk VI/1. 640]. *1641:* hun az Batianal Lazar Mihaljnal hun az Aytayne iobagianal Vazilnal tart szalast [Sárvár BN; Ks Szekely István (45) jb vall.]. *1730:* (Kovács Mihály) Hid utczába Orosz Ferenczni tartott szálást [LLt Jos. Lukáts de Jenőfalva (20) vall.]. *1823:* Csernátoni Samuel ... a Hoszszuk Nevezetü Tőrők Buzás helybe egy kuldusnét le nyomot, s siettibe még keszkenyőit is ott hatta, melyet a kuldusné a ki Nálam szokot szállást tartani mondotta, s a keszkenyőt is mutogadta [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827-hez Roska Mítruj (50) szolga vall.].

66. *~ja magát* **a.** alkalmazkodik/igazodik vmihez; a se conforma unui lucru; sich halten/behaupten. *1568:* was ġörġ Jllien walazt twn hoġ nem tartozom meg eskennóm, mert ihon keszemben waġon az marharul walo lagistrom Es az mi Ebbe(n) megh waġon Irwa ahoz tartom magamat [Gőc SzD; WassLt]. *1581:* az vezedelembe el Borwllúnk de ... mindenekben az felseged akarattyahoz tartottwk magunkat [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. *1592:* ez varosba(n) sok Ieoweo Meneò vagion ... mindenek jdegenekis Jobbagiok, tarchak ez warossy modhoz magokat [Kv; TanJk I/1. 176]. *1593:* Megh erttwen Az Zasz Natio, Az Magiar Nemzetnek beo bezeddel valo irasat, melyben Mutogatiak Enyedi Georgy pwspeokeot plebanosnakis valaztany ... Jelentette a Magyar Nemzet hogy az eo fel Olwastatot Jrasahoz tarthia magath [Kv; i.h. I/1. 213]. *1649:* Mindenekb(en) reuersalisodhoz kellet volna tartanod magadot s accomodalnod, de miuel hogi ahhoz magadot ne(m) tartottad ... keuano(m) conuincaltatnod [Kv; TJk VIII/4. 402]. *1676/1681:* az jo rend ... úgi tartatik meg, ha jo disciplinahoz szoktattatnak az emberek; mely disciplinarol ... Capitány es Porkolab Uraimek(na)k specialis Instructiojok lévén ... ahoz tarcsák magokat[a] akaro(m) [Vh; VhU 661. — [a]A német vitézek]. *1712:* Minthogy az J eő Nga Procuratoratul Citalt Articularis locus em illjen szinü dologrul sonál ... tartsák magokat az Fellyeb meg irt Deliberatumhoz [Torda; JHb LIV]. *1764:* tartsa magát az Instans az eddig ki adott Magistratualis Determinatiokhoz ... ă barány bőrek vetele modalitássában [uo.; TJkT V. 218]. *1807:* a Praetendens Fellperes Aszszonyok tartyák magokot az előbbeni Divisiohoz és a leg kissebbenis azt meg bontani nem akarják [Aranyosrákos TA; Borb. II]. — **b.** ragaszkodik vkihez/vmihez; a ţine mult la cineva/ceva; zugetan sein (jm). *1785:* a betsűnek idején azt adatta a káros előnkb(en) hogy ha el betsült Joszágunkat ad 15denam redimálhattyuk tehát remittalja, en pedig ... azon summát joval a 15 nap elott meg vittem, de nem akarta elvenni azt mondván, hogy magát tartya azon szánto főldhőz [Török Bertalan gyűjt. Vizaknai Kontz József lev.] — **c.** fékezi magát, uralkodik magán; a se stăpîni; sich beherrschen. *1679:* közönségesen az magyar atyafiakat ő kglmeket intse meg szónkkal, kiki ő kgmek közül tartsa határában magát, ne igyekezzenek izgágát szerezni [TML VIII, 466 a fej. Teleki Mihályhoz]. — **d.** ellenáll; a rezista; jm v. einer S. widerstehen, gegenhalten. *1705:* maga a dux megírta volna a kurucoknak, hogy meg ne békéljenek, mert maga is lejő bizonyos hadakkal menjenek, csak kemenyen tartsák magokat | 10 Augusti, Nagyszombat és Leopold közt lévén a kurucoknak erős sáncok, kiben 45 000 voltanak, és maga Rákóczi uram és Bercsényi uramék ott voltanak, generál Herbeville a nagy armadával reájok menvén hat órakor délután, egész nyolc óráig jól tartották magukot a kurucok [WIN I, 366, 536]. — **e.** vmilyennek értékeli/gondolja magát; a se crede/considera ...; sich für etw. halten, sich etw. dünken. *1661:* Karádi uram is ... szörnyen elhitte magát, hogy tatárt vágott, azt mondja Kapi urammal s Pály urammal vitézebbnek tartja magát az iránt [TML II, 156 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710:* S valaki velem együtt igaz hazafiának tartja magát, Istenihez s hazájához való obligátiójára kénszerítem, tegye le elméjiről, ha mi oly praeconcepta opíniója volna a magyar dolgok iránt | Ha fejedelemnek tartod magodot, azért adott Isten botot, fegyvert a kezedben, te igazgassad őket, ne ők hordozzanak tégedet, ahol akarnak [CsH 108, 192]. *1770:* Nyigának a korcsoma pénzért ... számtarto Vram meg tiltotta nigy őkre árát 133 vonás for(intot) és még mais pénzéhez nem juthat ... és nemis tartya adossá anyival magát [Lekence BN; Ks 47. 67. 29 Simon Pál tt lev.]. *1823–1830:* a nagy Bethlen Pál Nagy lévén, a Bethlen ház is nagyobbra tartotta magát, melyben apa, fiú nagy hivatalokat viseltek [FogE 161]. — **f.** fenntartja magát; a se întreţine; sich (unt)erhalten. *1681:* az egesz Joszaghban, minden egész ház nép (: az ighen szegenjen, özvegyen ki csak orsojaval tartja magát, es Seleren kivül :) tartozik egy-egy fót Fonalat megfonatni az Vár szükségére [Vh; VhU 71]. *1719:* berkenyefának gyümöltcsiből sült máléval ... kételenittetnek magokat tartani [HSzj *törökbúza-torzsa* al.]. — **g.** vmilyen módon viselkedik; a se comporta într-un anumit fel; sich irgendwie verhalten. *1595:* 19. Noúembr(ris) Dobos ferencznek adatot Biro Wram f 1 költségül miert hogy Lippa fele az hadban, vitezul meg allotta az löuöst az War kö fala alat, és magat Emberülis tartotta [Kv; Szám. 6/XVIIa. 155 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1705:* Mind a két fél pedig csak oly csendesen tartja magát, hogy hírül sem láthatunk kurucot [WIN I, 527].

67. *átv is* vki/vmi mellé áll; a fi de partea cuiva; es mit jm halten, zu jm stehen. *1783:* Desi Sigmond Uram ... ezt maga mondotta nékem Sz(en)t Györgyen, ketten edgyűtt lévén, hogy ne tartsak az Jobbagyokkal, hanem az Urasággal ... mert több hasznát veszem a Főldes Urak(na)k [Torockó; Thor. XX/4 Jos. Literati (38) ns vall.]. *1811:* Én tartok a' jámbor, igaz és egyenes Szivvel, és a' kegyes, keresztyén Istenes Emberrel [ÁrÉ 58]. *1847:* Varga Katalin megtudakozván nevemet, azt felelte, hogy én is kutya vagyok s azért tartok a kamarával [VKp 249].

Szk: *~ja a pártját vkinek* pártfogol. *1657:* Homonnai Bálint pedig frustráltatott, ki már meg is indult volt csak kevesed magával az akkori országgyűlésére az electióra; kinek pártját tartotta is Bethlen Gábor is | Az említett Schultetus nevű doctor az fejedelemasszonynak igen nagy kedvetlenségében esett vala, eszében vévén, hogy Bethlen István pártját tartaná, az pedig Bethlen István akaratjából portára ment vala [KemÖn. 26–7, 135].

68. összefog; a se uni; zusammenhalten. *1677:* Pap Izrael uram ha még ott vagyon, ő kegyelmével is kellene az gyaloginak iratni; ha penig ő kegyelme el ment volna, urunk neve alatt ő kegyelmének irattasson, hogy tartsa egy csoportban alatta valóit [TML VII, 435 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

1811: ha külön váltok, és meg-hasonlatok, Abból következik végső romlásatok … Azért fogadjátok meg, együtt tartsatok, Ellenségtek ellen együtt hartzoljatok [ÁrÉ 101].

69. figyel; a fi atent; aufmerksam sein. **Szk:** *fülét ~ja vmire. 1670:* ha ím a végbelieket Nagyságod meghallgatta, méltóztassék fülét az én kegyelmes uram meghallgatására tartani [TML V, 335 Baló László Teleki Mihályhoz] ✱ *résen ~ja fülét. 1668:* Kegyelmed is kimenő útjában legyen vigyázásban s füleit résen tartván, az dolgokat szorgalmatosan cirkáltassa meg [TML IV, 392 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1710:* A császár megértvén a dolgot, Balassát meg akarta fogatni, de ő is résen tartván fülit, Erdélyben beszaladott [CsH 102–3] ✱ *szemmel/szemügy alatt ~* figyelemmel kísér. *1802:* Delucio … Müller Ferenczet mind tsak Szemmel tartotta, és orozta, mind tsak a' háta megé kerülni igyekezett [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. *1831:* késön éjszaka a' tetőről meg látok három embert edgyet szűrőst kettőt feketés Gubakba, hogy a' Gyertyánoson valami Lovakat teritgetnek én ezeket szem ügy alatt tartván, láttam azt is mig … a' Dées Aknai országos utban lévő nagy vállus kutnál meg állapodnak [Dés; DLt 332. 7].

70. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *hűséget ~ vkihez/vkinek* hűséges vkihez; a fi devotat/credincios cuiva; jm treu sein. *1562:* de mindazáltal a Tiszán innét Erdély felöll Ferdinandus nem birhata, mert azok minden hűséget tartának János királynak, a mint néki megesküdtek vala [ETA I, 13 BS]. *1614:* Most immár ugyan azt akarja az hatalmas császár, hogy ha őhozzája tartja az hűséget Erdély, épüljön mégis az békességben, mert az hatalmas császár azért szerzett békességet ez széles világon való fejedelmekkel, hogy az ő birodalma alatt való országok megépüljenek [BTN[2] 74]. *1653:* (Básta) Kiküldi követit az országhoz és azt kérdeti: Ha ki hivei? és az igaz hűséget kinek tartják? [ETA I, 84]. *1657:* Ennek[a] atyja akkor császárhoz tartja vala az hűséget [KemÖn. 233. — [a]Révai Ferencnek]. *1686:* most is kalugerek által jártatja az ráczságot, hogy a némethez tartsák a hűséget [EOE XVIII, 575–6 a fejérvári országgyűlés törv. és irományai] ✱ *kötelességet ~ vkihez* kötelezi magát vmire; a se angaja pentru ceva; sich zu einer S. verbinden. *1763:* életeknek mogyát szabadoson kereshessék, semmi Jobbágysági kőtelességet mán tul hozzánk nem tartván [Szentmargita SzD; KGy].

71. ragaszkodik vkihez/vmihez; a ţine mult la cineva/ceva; Treue beweisen, sich halten (an etw). *1640:* Hajdu Lászlóné Kecskeméti Kata asszony … fassa est: Az mikor innét Erdélyből kijöve ez az Báthori Anna, oda Váradra jöve, s az uramnak vagyon egy házas leánya, ahhoz igen tartott, mert jó varró volt [Mv; MvLt 291. 233a átírásban]. *1664:* Édes Teleki Uram, én Kegyelmedben nem külömben, mint magamban, vagyok megnyugodva, tartván nem külömben is Kegyelmedet mint köteles atyámfiát, bizonyítsa meg külsőképen is annak effectuálását [TML III, 118 Zólyomi Miklós Teleki Mihályhoz]. *1679:* Laszlo oláh … Biro Ferencz Uramnak kőte magát jobbádgiul, ő kegielmehez tartott az után [Sóvárad MT; Ks 18/LXXXVIII. 1]. *1705:* azt is mondta, hogy a bátyja mortificálta, és ezt keményen tartván, a bátyjának kedveztenek csak, s azért esett rajta a nyavalya [WIN I, 582]. *1735:* En Tudom hogy mind Szöcs György, mind pedig az Fiay György Miklos és Laszló Mihálcz Mihály Uramhoz tartottak mig ő kglme élt [A.torja Hsz; Borb. I Léva György (56) pp vall.].

72. éltet; a ţine în viaţă; am Leben halten. *1593:* Jsten tarchia es Jltesse Nag(o)dat [Szilkerék SzD; JHbK IX. 26]. *1656:* Istentól kiuanunk Nagkk es Ketekk boldog szerencses hozu eletet io egességel meg adatny Isten tarca es eltesse Nagkk (!) es keteket sok eztendeig io egessigben [Légen K; Borb. I]. *1664:* gyermekidet Isten ennek utánna is tartsa jó egézségben [TML III, 176 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1677:* Tarcza és éltese Isten Ngodat kedves jo egességben kglmes Aszszonyom sokaiglan boldogul [Balázsfva; UtI]. *1884:* Az Isten tartson [PLev. 111 Petelei István Jakab Ödönhöz].

73. *ellent ~ (vmiben)* ellenez; a se opune/împotrivi, a fi împotrivă; gegen etw sein. *1544:* Zekel Myklosni Meg ezth wallotha hythy zerenth, hogy My koron Istrigy Symon testamentumoth teth wona akoron ys ezth montha wolna … nam fel haz helleth attha az mayor haz heleth az borbala azzonnak az che Gergelne(ne)k az fel haz ellen Myhal wr sem tarth semy ellenth [Szászzsombor (SzD) körny.; MNy XXXVI, 52]. *1573:* Nem hinne el az feiedelem hogy chak illyen kewes volt volna az marha, eszt kedig miis el Akarwan tawoztattnom hogy en reamis walamy haragya ne szallana az feiedele(m)nek Jrette, en Nem tartok semmy ellent benne [Szúv; BesztLt 3750]. *1584:* Kowach Balas vallia … Mikor penigh eo egy Torday embernek Atta volna ezen hazat, es bele akart volna Menny, ez Koos Jstwan ellent tartot Abba(n) [Kv; TJk IV/1. 317]. *1598:* Zekeli Bereczk … wallia. Ot walek az Bakos Mihaly hazanal mikor Stephe(n) Schorser (!) meghada neki az haz arrat teob fogot vraimis walanak ot kezdek emlegetny ha ne(m) tartnak ellent benne az Atiafiak monda Bakos Gaspar, nem hizem hogi ellent tarczianak [Kv; TJk V/1. 168]. *1619:* hallotta(m) Beczj palne Aszonjomtol hogj Kiralj Georgiteöl ueötte uolt megh eoket Aztis tudom hogj Beczj palne Aszonjom, Mindzentj Benedeknek atta uala penze(n) eökött. Beczj Imreh s Beczj Tamas Vram Ellent tartanak benne [Szentsimon Cs; BLt]. *1644:* A követ azt mondta, Radzivit házasságában az fő vornik és az fő cancellarius tart ellent benne [Gyf; Veress, Doc. X, 177 ifj. Rákóczi György I. Rákóczi Györgyhöz]. *1665:* Feleségünk leven donataria benne ha ő ne(m) ellenzi, mi sem tartunk ellent benne [WassLt fej.]. *1678:* két vagy három rendbeli parancsolatja szerint ő nagyságának írtam, jűjjenek, de akkor abban Veselényi uram mindenkor ellent tartott [TML VIII, 91 Teleki Mihály lev.]. *1761:* ha az Urak egy más kőzőt meg osztoznak szabadak ő Nsgok magak kőzőt el-osztani a' Falu ellent benne ne(m) tart [Illyésfva Sz; BfR 45. 9 Lupe Togyer (70) jb vall.]. *1772:* Igazé az hogy az emlitett Gornyik az előtt valo esztendőkb(en) meg Zálogolván … Szusza Gavrilát lántzat el vűvén az irt Draga Vilnai erdőbűl, nem de nem azon lántznak el vétéért tartott volna ellent … ? [Kővár vid.; TL vk].

74. gondoskodik vkiről/vmiről, gondot visel vkire/vmire; a se îngriji, a avea grijă de cineva/ceva; für jn/etw sorgen. *1726:* En … ezen Egyhaz fiui hivatalomban … a Tiszt Eccla(na)k Sz. Sacramentomokra rendeltetett edenyire szorgalmatos gondot tartok a Sakramentumok celebralasa utan az Eccla Hazaban [Kv; SRE 154]. *1734:* Tudom azt hogj mind a Groff Teleki Samuel Urat, mind az Urat Barcsai János Urat a Néhai … Széki Teleki Pál Ur(am) itt Kolosvárt maga Házánál tartotta maga gondviselése alatt feles időkig [Kv; TKl Steph. Pataki (48) vall.]. *1751:* Titt. Pálfi <Fe>renczné Nagj Judith Aszszonyt gjermekségétől fogván … Puthnoki Istvánné Kassai Kristina Aszszony tartotta, nevelte [Mezőbánd MT; MbK VIII. 12]. *1793:* Dosa András Ur mint mostaha fia Gőtsi Katanak Gőtsi Katat mind maga Dosa Andras Ur, ugy felesége Vizoknai Anna Aszszony

gondviselések alatt tartván, azon Tutorságért s jo gondviselésert Testálta volt Gŏtsi Kata Dosa András Urnak, és feleségének a' Kakasdi Joszágot [Kakasd MT; DLev. 2. XIII. 16].

75. bújtat; a ascunde; verbergen, verstecken. *1568:* orroth tartaz hazadnal or gazda vagy or wagy [Kv; TJk III/1. 132]. *1570:* Karaznay Nagy Antal, Es Dorko (így!), hitek zerent vallyak Mykor Thakacz Janostwl az Thakach Silluester gjermeke ely fwthot volna, hallotak hogi Byro Myhal kyztette el Theole, Es harmadnapigh az hazhean thartotta volna [Kv; TJk III/2. 40]. *1632:* bezellek azok az ket nemes emberek hogi ez vrais ennek az Aszonnak meli gonoz eletŏ hogi sok idŏtŏl fogua mind masokat paraznalkodot, egi olah Aszontis sokaigh tartot az cziŭrbe es azzal latorkodot [Mv; MvLt 290. 97b]. *1659:* En az ... Koztesdj ket kancza lovakat nem tudom sem nem lattam hogy Radul Thoda<ki> adta, ęs ęl lopta volna, sem hogy valami latrokat magha kostyan valahol avagy az nyresben tartotta volna nem tudom, hiremmel nincz [Bucsum H; BK Misc. 1143 Jovan Gabrila (35) falusbíró, jb vall.]. *1678:* Az én uram követje s az magyaroké mikor Lengyelországban voltak, hol kertekben, hol másutt lappangtatták és ma is emberinket titkon más köntösökben, nevek megváltoztatásával (szakállok elvágásával hordozták) tartják [TML VIII, 150 Teleki Mihály Absolon Dánielhez]. *1710 k.:* Actont Hans Ádám nevŭ corrumpált inasa által megéteté serben de kiokádta mindjárt, és Hans futott Szász Jánoshoz, ki is egy darabig a maga ágya alatt az alsó rend ház boltozása fészkében a felső ház padimentuma alatt, és azután egy boltban igen sokáig tartotta, kiszöktetni sem merte [BÖn. 948]. *1747:* Pap Vonka Lopasaval elő ember volt, és Lopot Marhakat Lappangtatott tartott is maga házánál [Ks 27/XVII]. *1770:* Bágyulék(na)k az Attyok árván maradván a Mél(tosa)g(o)s Vass Urak innen Borberekb(e) vitettek ... onnan egy Csaklyai ugyan tsak Vas Vrak Jobbágya el szŏktette és Csáklyán magánál tartotta mind addig titkolván mig hirit el vesztette [Girbó AF; JHb Izraile Rula (47) jb vall.]. *XVIII. sz. v.:* a' tolvajt magánál a' Major Háznál lappangtatta dugatta és tartotta [Kissolymos SzD; Márkos lev.].

76. visszafojt, magában tart, eltitkol; a tăinui/ascunde (ceva), a ţine secret ceva; verheimlichen. *1668:* Az más ember mit írjon, értem. Magamban tartom [TML IV, 397 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1669:* Ezeket Kegyelmed így értvén s magában tartván, tudja magát mint viselni s alkalmaztatni [TML IV, 475 Bornemisza Anna ua-hoz]. *1672:* Istenre, lelke idvességére és hozzám is tartozó igaz atyafiságára kénszerítem, ne jelentse az dolgot senkinek, tartsa magában [TML VI, 132 Bánfi Dienes ua-hoz]. *1737:* melj nagy szomorusággal kedvetlenséggel hallottam Nagyságod Méltoságos Uri személjének irántam valo kedvetlenségét, ellenben pedig ez előtt magában tartott irántam már régen el szánt s fel tŏtt Méltoságos Patrociniumának retractioját bizony alig gondolhattya Nagyságod ... micsoda fájdalommal hallottam [Ne; TL. Onadi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz]. *1785:* az Asszony sem panaszolta etzeris, hogy az Ur ezzel, vagj amazzal bántotta, 's kesergette volna, hanem ha mi esett kŏzŏttŏk magában tartotta, de nékem nem jelentette [Mv; DLev. 4]. *1811:* én itten mind az ollá Templomban járok ... gondolhatod én mikor bé mégyek a parintya ellömbe jön és meg füstöl alig tartom a nevetést, hogy mitsada czeremoniját tésznek nékem ök [Konkolyfva SzD; Ks gr. Kornis Anna Kornis Gáspárhoz]. *1819:* Néhai Rákosi Boldisár számtalanszor feleségének mondotta hogy te teszel engemet engemet (!) a' földbe, és te miadtad kellene nekem meg halnam, hanem okát soha fel nem fedezte se nékünk, sem pedig másoknak asztat nem mondotta, hanem mint házi keresztyét örökké magába tartotta [Kv; Pk 2]. *1823–1830:* itthon létemben azt sem mondottam, hogy nem leszek pap, de különösen arra nem is készültem, csak magamban tartottam, hogy ha akadémiákra mehetnék, úgy lennék pap [FogE 213].

77. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *kauzát ~ vkire* beperel; a da în judecată; (ver)klagen. *1604:* Az J. Nagi Balint p(ro)curatorara Kando Janosra tartia ez Causat [UszT 20/255]. *1606:* Az J. p(ro)curatorara tartía az causat [i.h. 20/157] ✳ *számoltató széket ~ vki ellen* felülvizsgálja a számadást az okozott kár céljából; a face revizuirea socotelilor în vederea reparării prejudiciului material; Überprüfung der Abrechnung den Schaden wettzumachen. *1847:* Nékem Berzenczei Jánosnak ... el halálozott számado Tisztem, már néhai Gáspár Josef, miként számadásai mutatják, feles károkat téven, elhatároztam volt maradékai ellen számoltato széket tartani [Mv; Berz. 21] ✳ *törvényhez ~* törvény elé állít, bíróság elé idéz; a chema pe cineva în faţa justiţiei; vor Gericht setzen. *1605:* Sententia Sedis Mjert Tarczafaluy Alberth az Nemes Ember gjermeket teőruennelkwl meg fogta, az factumert meg foghatta de ha meg fogta teòrueniheoz kellet volna tartanj miert penig meg verte kj nem leheteth volna per hoc djan vagyon Erethe [UszT 19/87] ✳ *törvényt ~* törvénykezik; a ţine scaun de judecată; urteilen, Recht sprechen. *1599:* Sziluasi Istuannak vrunk postaianak, kwltwnk ayandekot ... Biro vram parancziola hogy iobbadon legyen masnap, mint hogy ola teóruent tartot [Kv; Szám. 9/XIII. 11 Szabó András sp kezével] ✳ *zálogot ~* zálog alá vesz; a opri ceva ca zălog/ amanet; verpfänden. *1604:* a' mi maratt Galfy P<e>ternel maratt, Eótetys hogy el wette Jsten ugi maratt az mj keúes marha wolt az en kezemn<el> mjert hogi az en felesegem Galfy Mihalj liania, Galfy Peterrel mind myúel eóis ados wolt, melj adossagoknak nemellykert ugian zalogotis tartnak [UszT 20/127].

78. taníttat; a da la şcoală; unterrichten lassen, die Schule besuchen lassen. *1629:* Leanykorabanis en semmi oly feslet eletet nem tudom sem latta(m), mert azt sem oly oskolaba(n) tartottak akkor, hogj affele dolga let volna [Mv; MvLt 290. 189b].

79. *kollégiumot ~* tanul, kollégiumi előadást látogat; a învăţa, a frecventa unele cursuri; lernen, Vorlesungen besuchen. *1710 k.:* én itt privatum collegiumot senkinél sem tartottam, hanem csak az astronomiára, Gassendusra Goliusnál ... egynéhány hetet és tallért odavesztegeték az arabica linguára talán ketten vagy hárman voltunk abban tanítványi ... egy Nicolaus Goldmannus nevű német öreg embernél (de ez professzor nem volt) tartottam collegiumot a civilis architectura és perspectivára német nyelven [BÖn. 579].

80. megmarad; a rămîne; bleiben. *1803:* Nagyobb részént rosz sovány és oldalos főldek, a' melyeket ha szinte trágyázna is az ember kevés ideig tartana rajta a trágya mert a viz mind le mosná [Berekeresztúr MT; BetLt 5 Fr. Boér (53) col. vall.].

81. tartalmaz; a conţine; enthalten. *1637:* az my Torotzko varosi Jobbagink, h<a>tarinkban, eleitől fogva az vas Banyat mivelven, nem reghen ez eleőt valo napokban talaltanak valami fekete onas koöreis, a ki valamennyi ezüsteotis tartana [Thor. I/26].

82. *szeretőt* ~ a ţine amantă; jd hält sich eine Geliebte. *1681:* Kotsis Kata ... tehetetlenseggel vadollyia ferjet, es hogy el üzte volna tölle, szabadsagotis adot neki hogy szeretöt tartso(n) [SzJk 154].

tartalék 1. tartószerkezet; suport special pentru ceva; Ständer, Tragwerk. *1784:* Szász vramis hibázott volt annyib(an), hogy a turonak és sajtaknak nem adott egy edényt vagy Sákot, mert az ő szekerek hordok alá volt rendelve, s sem(m)i olyas tartalék nem volt hogy azok az apro dirib darab eledelek kár nélkül meg álhattanak volna[a] [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev. — [a]A szekéren]. *1798:* (A házban) paraszt Kályhákból való Kementzék, és füttök találtattak ... Tartalékjok ezen Kementzéknek Vas pántokbol lévén, és állván [Vályebrád H; Ks 76. IX. 27].

2. hadi tartalék; rezerve; Reserve. *1676:* ha módja leszen benne[a] és tartalékja nem lesz, Erdélyt is megpróbálja. Noha Uram én is Kegyelmed írása szerint contra rationem militarem való dolognak tartanám abbeli cselekedetit [TML VII, 251 Baló László Teleki Mihályhoz. — [a]Strasoldnak].

3. tartózkodás; reţinere; Enthaltung, Enthaltsamkeit, Zurückhaltung. *1750 k.:* a' feleségemnek természetét ha meg kell az Mlgos Urnak vallanom ... minden tartalék nélkül a kivel conversatioba ereszkedik, egész bátorsággal beszél és trefálodik [Ks 83 Onadi Szakács Mihály lev.]. *1763:* Minden tartalek nélkül ... ex mero rancore huntzfutozott [Nsz; Told. 33. 22] | az Ia eleitöl fogva ... éjjel, nappal fogadokban katonak szallasara s mas olyas helyekre ment és járt, hol feslett erkölcsét gjakaralhatta, holott is minden szemérem és tartalék nélkül, csokolodot ölelgetödzett | az I(nct)a ... ezen vetkes cselekedetit ferhez menvén ... gjakarolni ... meg nem szünt, hanem sokaknak láttára minden tartalék nélkült külemb külemb féle helyeken ollyas esmeretes szemellyekhez járván erkölcsét követte [Torda; TJkT V. 179, 180]. *1764:* azoknak[a] bizony gondolatjokban sem volt, hogy rebelliót indítsanak nyavalyások, mert mint mondják, egy szikra fegyver nem volt nálok, annak felette minden félelem és tartalék nélkül lefeküdtek s álom közben ütöttek reájok [RettE 161. — [a]A csíkiaknak].

4. előírás; prevedere; Vorschrift. *1846:* nappal vgy mint éjjel a' szegény emberek gabonáit törvény tartalékja ellen prédának, pusztulásnak szántszándékkal teszi ki [KLev. 13].

5. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: félretett; de rezervă; Reserve-. *1850:* 4 kerékre valo ráfok — ... egy tartalék srof kúlts [Algyógy H; Born. I].

tartalékos katonai szolgálattól visszavonult; rezervist; Reservist, Reserveoffizier. *1868:* a' Magyar kir. Honvédelmi Ministerium ... rendelete nem vonatkozik a patentialis, és tartalékos invalidusokra [Gyalu K; RAk 148–9] | Köröztetik a cultusminister ... értesitvénye, mely szerint a patentialis és tartalékos invalidusok csak a nagy Szebeni hadastyáni intézettől nyert engedély mellett eskethetők öszsze [M. bikal K; RAk 168].

tartalmatlan jelentéktelen; fără nici o caracteristică; gehaltlos, gehaltleer. *1895:* A *Felhők* meglehetős tartalmatlan cím, éppen úgy állhatik erre, mint sok más beszélyre [PLev. 175 Gyulai Pál Petelei Istvánhoz].

tartalmaz magában foglal, van benne; a conţine; inhalten. *1864:* Származány hegy ... tartalmaz magában porczellán, fehér fattyu márvány és mészkövet [Szárhegy Cs; GyHn 53] | Az-Albispatak ... a Deák Albus szobol veszi elnevezését, mert oly fehér szikár földet tartalmaz [uo.; EHA].

tartalmazó feltüntető; care menţionează; erwähnt. *1849:* A T. Rendör igazgatosághoz női Szabo Kronatädter Josef által készitett és ötven hét forint és 7 xrt tartalmazo konto lévén bé adatva ... mondgya meg a' nő hogy azon készittetések ki reszére és ki rendelésére tétettek? [Kv; Végr. 54 vk].

tartalmú cu un anumit conţinut; mit einem ... Gehalt. *1843:* a falu közönségének oly tartalmú irásba foglalt egyezése volna Varga Katalinnal, miszerént azután, ha a fiscus ellen ügyöket kifolytatná és megnyerné, fizessenek néki egy bizonyos mennyiségű pénzt [VKp 73]. *1847:* valamely megyei tiszttől kibocsátott rendelet került-é a Varga Kata kezébe? Ha igen, az minő tartalmú volt ...? | Mely rendeletem a következendő tartalmú volt [VKp 207 vk, 210]. *1896:* instállak, találd meg Benedek Eleket, s irass vele ugyanilyen tartalmú levelet [PLev. 179 Petelei István Jakab Ödönhöz].

tartalom conţinut; Inhalt, Gehalt. *1835:* meg hagyatik Kegyelmednek hogy az 1759-ben ki adott ... pénz tárnoki utasítmány IIdik szakaszának első része tartalmát szorosson meg tartva a künn heverő adot tulajdon felelet terhe alatt fel szedetni elmulhatatlan Kötelességének üsmérje [Kv; RLt gub.]. *1837:* Tekintetes Orbok Elek Úr ... Doboka Vármegye felső kerülete AI-Ispánnya ... Hivatalánál fogva égy irott Instructiot külde kezembe, hogy azzal annak tartalma szerént procedálnék [Dob.; Somb. II]. *1840:* Lényom (!) midőn ... Gazdájától erőszakoson meg terhesíttetett állapotját észre vette, Catholizált is hogy inkább az biztatás szerént Czélt érhessen: de ... nem hogy el vette volna feleségül, hanem Szolgálattya Esztendejét sem várta, hogy bé tőltse, hanem Házától el tsapta a' nélkült hogy Conventioja tartalma szerént bár ki fizette volna [Dés; DLt 1268]. *1847:* A fejőstehén csorda mellé a közönség megfogadá pásztornak providus Vántsa Györgyöt ... oly móddal, hogy ... idejibe pásztorolni tartozó lészen; és számadolni minden eleibe adott tehenekről az ökörcsordáról írt feltételek tartalma szerént [Zalán Hsz; RSzF 203]. *1863:* Aprillis 27én jött Körlevél Tartalma [Gyalu K; RAk 60].

tartandó 1. megtartandó; care urmează să fie ţinut; etw was eingehalten wird. *1796:* A Koporsom tsinálására, és a' Sirások(na)k munkálkodásokra, vgy eltemettetésem után, ha talám a' Barátim akarnák, vagy lehet, volt más jo akaroim is kivánnak, egy akármely bizonyos napon tartando Parentatiotskára hagyok ötven Forintokat ... Getse Beniámin mp [Déva; Ks 73. 74. VII. 126]. *1801:* Nms Maros széki Szt Imrei Nemes Balog Ferentz és Mihálly Uraimék Kegyelmeteket ... én általom tiszti hivatalom szerent szokott elő fizetesem meg adása mellett Törvényesen Certificáltattják ... 8ad Napra ... a Szereda Sz Annán tartando V. székre [Msz; BalLev.]. *1843:* Másokról, kik közelebbről értkeztek volna Varga Katalinnal, tudatom nincsen ... kik a falu egyetértéséből elmentek volt Bucsum-Pojénybe egy ottan tartandó tanácskozás végett [VKp 85]. *1844:* e fel olvasott rendeletben érdekelt tárgyak tőbnyire olyanok, melyeknek ... tárgyalása csakis Fő Kir. Biro elnöklete alatt tartando

Kőz Gyűlésen eshetik meg [UszLt XI. 85/1. 12]. *1850:* (A) Püspöki szék azt határozta vala, hogy Fő tiszteletű Püspök, Esperes Csiszár Sámuelt meg szolitván, hogy ha esmételt hibájának semmi okát nem adándja, Esperessi hivatalából függesze fel, a közelébb tartandó köz-zsinatig [Nagykapus K; RAk 3]. *1858:* Tartando Czéh gyülés alkalmával felhozatván mi szerént a' már nagyban el harapózott és meg sokasult Czéh ellemeseket (!) (fusereket) illő utra téritettésért az illető hatoságnak annyivalis inkáb által adni, mint hogy hovátovább a' nagy el-szaporodás miatt, a' Czehális Mesterek jogai meroben letiportatnak és meg semmisittetnek [Kv; ACLev.]. *1861:* A' Partialiskor tartando szonoklatra ki mondatik Sztána Pap T. Vintze Ferentz ur [Gyalu K; RAk 62 esp. kl]. *1865:* Julius 23án Tartando bizotmányi gyülés alkalmával az asztalos ifiúság értesitette a bizotmányi asztalos Czéh gyűlést azíránt miszerínt az ifiuság a bejáro-mester urak kőzbe jűttével elhatározták ... hogy a társaság ládáját ... átt tegyék Lászlofi Antal urhoz [Kv; ACLev. 43].

2. megőrzendő; care trebuie păstrat/rezervat pentru ... ; etw was zu aufbewaren ist. *1677:* A' szeginységet maga számára tartando mézének, Fiscus számára adására ... ha kénszeritenék a' méz gyüjtők; processus és poena ellenek [AC 263–4]. *1860:* Ezen erdő megkimélendő, és szoros tilalom alatt tartandó [Székelyszállás U; EHA].

3. értékelendő; care trebuie să fie prețuit ... ; etw zu schätzen. *1662:* ha azok[a] mind elvesznének is, mindazoknál is magok személyek, feleségek, gyermekek avagy nem nagyobbra tartandók és fellyebb becsülendők volnának-e? [SKr 534–5. — [a]A földek].

tartar borkő; tartru; Weinstein. *1558 k.:* Borax ... Rp. 2 p(arte)s tartarth, ky feier es 1 p(ar)s soth közönsegest, ky preparalth es soluald meg ezt az oltatlan meznek vizeben es haromzor co(n)giellald meg [Nsz; MKsz 1896. 284].

tartaromolaj olajfajta; un fel de ulei; eine Art Öl. *1558:* tegy az szerpenyoben anny Jo tartarom olayth es had az kettóth[a] Igy Meg oluadny es ǫzue Miskualny vgy, Minth keeth orayg [Nsz; MKsz 1896. 286. — [a]A keveréket és az olajat].

tartás 1. bánásmód; tratament; Behandlungsweise. *1570:* Feleky Horga peter Byzonsagy ... Janos kenez azt vallya ... Demyen Idezte eleybe horga petert Meltatlan tartasert Dyat keowety volt Rayta [Kv; TJk III/2. 188].

2. viselkedés, magatartás; comportament; Haltung, Auftreten. *1589/XVII. sz. eleje:* Ha az Inas az eo Mesterenek kemensege vagi tartasa, auagi egieb ok miat, az lakast el nem álhatná, teolle él menne, Tehat az Vrnak panaszat, es az Inasnakis panaszolkodását az mesterek megh ęrtuen: Ha az Jnas panaszsza elegedendeonek itiltetik, tehat az Jnasnak mas mestert adgianak [Kv; KőmCArt. 4–5]. *1676:* Én attúl félek, hogy mi addig nézünk mindenekben az rendes dolgoknak követésére, hogy elsőben engemet csak megmártirizálnak, noha Isten után én is magamra vigyázok s nem is érthetem, meddig jobban nem tudósíttatom felőle, honnét legyen derekasabb tartásom [TML VII, 279 Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz]. *1705:* Tartása is igen rossz volt, és úgy látszik, hogy igen felgerjesztette Falkenheim uram Telekire a generált [WIN I, 504].

3. fogva tartás, őrzés; ținere în captivitate; in Gefangenschaft halten. *1570:* Lazlo kenez hity zerent vallya, hogy Tuggya Mykor vayda Jakab megh fogatta volt Demyent ... demyen az Massodyk Thartasert hogy kezessegh alat volt, Idezte vachy peter hagiot Byro eleybe horga petert [Kv; TJk III/2. 189].

4. *élőben* ~ eltartás; întreținere(a cuiva); alimentieren, (unt)erhalten. *1623:* Az ket Giermeknek Eleoben Tartasokra Rendeltunk, miuel az Eoregbik Gíermekie leorike Igen niomorult, egi fajlondis felszer szederíes me(n)tet Bechultük ad f. 10 [Kv; RDL I. 121].

5. állatnak vmilyen módon való tartása; ținerea unui animal într-un anumit fel; ein Tier irgendwie halten. *1730:* Auditor ur(am) kérésére engedtetett ... Dioszegi Mihaly, és Kolosvari Daniel Atyánkfiai eő kglmeknek ... az Szamoson tul lévő mostani tilalmasbeli Szena Rettyekb(en) Lovai(na)k Czőveken tartása, Tali Conditione, hogj Varosunk Halovannyibol, vagj az honnét lehet boniticaltatik eő kglmek(ne)k [Dés; Jk 398a].

6. őrzés; păstrare, ținere; irgendwie aufbewahren, halten. *1559:* Az leueles ladanak az kocha En Nalam vagon mert az tartasa Engemet Illet mert En vagok Nagub kezetyk [BesztLt 58 Nicolaus et Franciscus Boszasy Suchy Lenarthoz Beszt-re]. *1664:* Az udvar háznál levő Istállot edgyiket melyiket Balogh Sig(mon)dne Aszonyom akarja az égy telre Lovainak benne valo tartását (!) oda engedte [Mv; MbK]. *1677:* ha comprobaltatik mind a' leveleknek nála létele, fel-kéretése meg nem adása, és hogy legitimè azoknak tartása nem őtet, hanem a' praetendens Actort inkáb illetné, és ecképpen juris ordine convincaltatván, a' fel-kéretesnek és meg nem adásnak idejétől fogva, abból következet minden kárát az Actornak refundalni tartozzék [AC 199]. *1681/1748:* vadnak á béres ökrök, Gyermek Lovak és Csikok tartásokra epitetett két rendbéli Pajták [Balázsfva; RkAk 236]. *1736:* Deliberatum ... mint hogj még eddig nem Convincáltatott és nem poenáztatott Juridice; azért ... I(ste)n és Ns Haza Tőrvénnye ellen való gonosz cselekedetei, ugjmint kuruzsló; vagj Varásló Asz(sz)onyhoz valo fojamodása, és ágjab(an) holt ember tsonttyának tartásais subinferáltatik probabiliter [Dés; Jk 219b–220a]. *XIX. sz. eleje:* Mivhelyemben készült asztalos Mivek tartására és eladására nézve, a' város kerületében a' közönséges Piatz Során a' B. Kemény Simonné aszszony hazánál egy Boltot vagyis Niderlágot nyitottam ki [Kv; ACLev.].

7. állattartás, állatok ellátása; ținerea/hrănirea animalelor; Tiere halten. *1587:* Maradott Nyolcz dizno Swldeo dezmaban ... Az felliwl megh neuezett ket keobeol űchűt hattuk ezeknek az tartasara [Kv; Szám. 3/XXXII. 3]. *1629:* Haraszkereken[a] lako Gergelj deak, tartatua(n) megh egy Nagy Balog Istwan newű haidu lowat bizonyos gyanűert, leon kezes erette it Colosuarat lako Szent Gyeörgyi Istúan deak, hogy ha az lora Ieonek tehat okat adgya az tartasnak es teruent all [Kv; TJk VII/3. 135. — [a]MT]. *1671:* Máramarosban-is bizonyos hellyeken tartozzanak Posta lovakat tartani, mellyeknek tartásában az ott valo ők Várost sublevallya az egész Vármegye [CC 32]. *1677:* Lóvak tartása, azokon valo járás, a' parasztságnak meg-engedtetik | Paraszt népnek, ló vagy egyéb féle vono marhának tartása, a' földes Urok authoritassára, 's dispositiojokra hagyatik [AC 235, 266]. *1687:* Az Malaczos emek(ne)k és szárnyos Majorság Tartására erogal(tam) ... Zab ... Cub 18//2 1/2 [Bucsum F; MvRKLev.]. *1705:* ő nem megyen, mert az ő urának csak a lovai tartására is nincsen elégséges költsége, semhogy arra vihetne pénzt [WIN I, 373]. *1756:* A 1ma Januáry éppen tavaszig valami Vad borsoval elegjes hitván

roszsz fövö borso is Aproság Malaczok és hitvánab Sertések tartására kőlt 1 köböl 3 véka [Kiskend KK; Ks 71. 52]. *1773:* az borjuk pedig nem igen egessegesek mert ha jo tartast nem tettem volna rajtok eddig is el doglottek volna [Szárhegy Cs; LLt 149]. *1844:* lészen ... esztendei fizetése ... egy Lo, s ... négy tulok tartására Kóst [Csekelaka AF; KCsl 15].

Szk: *téli ~.* *1832:* Az ezen Kir: Só Tisztségnél lévő Gépellyes Lovaknak a kővetkezendő idei Téli tartásokra ... 42 szekér jo qualitásu szénának ... administráltatása [Torda; TLt Praes. ir. 1158].

8. megvendégelés; ospătare; Bewirtung. *1662:* nagy híreneve terjedvén Zólyominak ... a katonaság, törökre csatázó híres legények nagyon hozzá tartoznak vala, s hogy azoknak kedvesen fogadásokat, nyájasan udvarában való tartásokat, táplálásokat jó hírére-nevére tartozandó dolognak állítván, valamíg kedvek tartja vala, udvarában kész asztalok, bőv praebendájok vala [SKr 148]. *1704:* Egyszer bemenvén a házába, a jó tartás után mi is onnan lecammogánk [WIN I, 189].

9. eltartás, ellátás; întreţinere; Unterhaltung, Versorgung. *1549/1752:* hagjom az én Leányomot oltalmul főképpen az én fiaimnak mínyajon, és annak utánna az én Házas Leányim(na)k, hogj oltalmozzák és gondjat visellyek, mind tartásának és mind nevelésének, és egjenlő képpen egjenesülyenek meg az verekkel (!) hul légjen lakása [Szentanna MT; LLt]. *1568:* Valentinus zygyarto, Jur(atus) fass(us) est in hunc modu(m) Erre Jol emlekezem hogy Zygyarto Andras es en azt fogattuk, hogy az aruak tartasara soha semyt ne vegywnk [Kv; TJk III/1. 175]. *1570:* Kolb Myklos Azt vallia, hogy ... varga balintne hyt valamy Embereket oda hallotta hogy 12 f-ot emlegetnek volt az germek thartasa feleol, De eo megh ellenzete rola [Kv; TJk III/2. 201]. *1590:* Thudom hogy tiz Juhot hattanak vala az aruak tartassara [UszT]. *1604:* Az Zenth Lelekbely Ispotaly Mesternek az Zegeniek tartasara adgianak f 30/ — [Kv; RDL I. 77]. *1606:* Annak az megh neúezett gyermekemnek az J. fia Arúayanak tartasaba az attyatúl nagy Paltúl maratt eóreksegebeòl sem(m)it az J. ne(m) adott [UszT 20/39]. *1629:* Az gjermek tartasatis mondgja hogy egi keues ideigh tartak mindenik megh kòszosult rühesült vala s en tisztita(m) ki [Mv; MvLt 290. 158a]. *1693:* II. Apaffi Mihály Urunk azon beneficiumot fel állitot minden esztendőnkent száz mostani forintot eőtt alumnus tartására parancsolván ki adatni a Kolosvari Refr Collegium(na)k [Kv; SRE 17]. *1731:* ha a maga édes gyermeke lőtt volna is, nem kellett volna nagyobb gondviseles, és tisztességesebben valo tartás [Szentpál K; TKl Bara András (94) jb]. *1758:* éppen Semmi Vetésem nem leszen csélédim tarttására [Szőkefva KK; Ks 72. 54]. *1794:* Juta Baktu Mária aszszonynak tartására férjhez meneteléig Nyil vonás szerint [HSzj *nyílvonás* al.]. *1826:* itten tsak annyi a kérdés hogy a Mennyivel a Felperesek a (!) Alperest vidualis Intertentiojára meg kínálták elégségesé, vagy nem? s abban hozattassék Határozás hogy mennyi szakasztassék ki Özvegyi tartására az Alperes Simplex Dotalistának [Ne; DobLev. V/1114. 2a].

10. ellátás; aprovizionare; Versorgung. *1561:* A (!) eges mestereknek rendekrol magok tartasarol wlesekrol [Kv; ÖCArt. 27]. *1566:* panaszolkodnak my Nekeonk az Bezterczey hiweink, hogy ez el mwlt napogban oda Deesre az my Nepeonk tartasara Negyedfel zaz Coloswary keobeol zabot keoldeottek wolna [BesztLt 6 fej.]. *1600:* Keomywes Benedekne Catha azzony ... vallia ... Amikor Bojtos Boldisar ott lakott Kadar Janosnalis ... minth ollyan Bolyokas ember sokzor thudom hogy zitkozodot tartasa feleol [Kv; TJk VI/1. 468]. *1657:* Az visitátoroknak penig, mind magoknak, s mind lovaiknak szolgainak illendö tartásokra gazdálkodásra, az visitatiok ideje alatt az falu, és az papok tartozzanak gondviselni [UF II, 183]. *1662:* Magát pedig Kővárba küldvén és oda való kapitányságra régi meghitt, jó ember szolgáját, Rőthy Orbánt állatván, illendő asztal és praebenda rendeltetett vala tartására, kiváltképpen míg szabadulására igyekező néhány rendbéli practikái körmén nem éréttenek [SKr 152–3]. *1780:* Az inctus mellett hajadon maradott testvéreknek illendő tartására az közből szántóföld szakasztasssék annak parafemumára [Taploca Cs; RSzF 229]. *1829:* a Gabonának is kevés termése á Jég essö által is el károsodott Termése által csupán a' Ház, és Cselédek tartására el kelvén a jövedelem még öltöző tiszteséges köntösöimre sem maradván Jövedelem, és igy kevés Joszágomnak meg tsonkittása vexából kéretik [Ne; DobLev. 1155].

11. legeltetés; păscut, păşunat; Weiden. *1571:* Zekelsegnek nagiob rize hawassok keozzeot es hawassok alat vannak es beowen walo erdeos foldek, diznaiok tartassatol is meg puztultattak [SzO II, 330 a székelység foly. az ogyhez]. *XIX. sz. eleje:* a' négy uttzabeli kalandosok voxorum pluralitate a' Juhoknak Határunkon való tartások egy átolyába meg nem engedtetni [Kv; Pk 1].

12. (földrész) biztonságban tartása; menţinere, ocrotire; Feld/Bodenteil aufbewahren. *1750:* a' Fel hegy nevű szőlő óldala megett maradott még egy darabotska tsegelyes Tziher, melly is Gyepük tartására hagyatott [Koronka MT; Told. 14. 38]. *1779:* a Gyepüsér es Szölöhegy fele menö Gyepüknek tartasa felette sok hibakkal telyesek lévén [Kőrispatak U; EHA]. *1785:* Amplectalván ... az az előtt 1781dik esztendőben ... kőlt szentséges Királyi Rendeléseket, vagy Normát az Erdők(ne)k jo gondviselés alatt léjendő tartasárol s tartatásáról, el képzelvén minémű hasznot áraszthasson reánkis ... ahoz magunkat kész kedvel conformaltuk [Torockó; TLev. 11/4].

Szk: *tilalomban ~.* *1817:* A' Nagy Réti Erdő szoross tilalomba lejendő tartása aránt kőzőnségünk megkűlömböztetett figyelemmel lévén [Dés; EHA].

13. megtartás/szervezés; ţinere, organizare; Organisierung. **Szk:** *gyűlés ~a.* *1828:* Instálom ... esztendönként a Kis Czéh Mester számadásat revisio véget a Czeh Commissariussainak által adni rendelni, 's ... a Commissarius jelen léten kivül valo gyülések tartását interdicalni [Dés; DLt 581] ✱ *ország gyűlése ~a.* *1792:* Megérkezvén Követeink az Ország Gyülése tartásának hellyére köteleztetnek ... a Mlgos Groff Gubernator és Statuum Praesidens Vrak eő Excljok(na)k Hitelező Leveleket bé adván magokat, és Szegény Varosunk részéről valo Sérelmeinket is az Orvaslás végett bé jelenteni [Zilah; Borb. II] ✱ *prezídium ~a.* *1662:* Az fejedelemnek is pedig az országbéli minden fiscális várak[a] ... mellyeknek jövedelmi noha azelőtt nagyobbára kapitányok praesídiumok tartására fordíttatnának, de most ezekbül is bekívántatnak vala [SKr 201. — [a]Fels. köv.]. *1667:* Ha penig ő nagyságok ezt akarják ugyan adni, noha ... nem kivántam s nem kivánom, lévén ő nagyságának sok módja benne, tegyen elégségessé arra, hogy bírhassam úgy, hogy az országnak jovára oltalmazhassam is, praesidium tartására elégségem lévén [TML IV, 229 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1671:* Meltoságos Rakoczi György Fejedelemségében, Máramarosban az Sótol Harminczadot nem exigaltak, respectalván Huszt várának alkalmatosságát ben-

ne, hogy inkáb a' Praesidium tartására el-érkezhessék annak Possessora, Végeztük azért hogy ez után-is a' Sótol harminczad ne exigaltassék [CC 45].

14. alkalmazás, foglalkoztatás; ţinere; Beschäftigung. *1583:* Gallaczy Annazzon ... Az kett haz Jobagynak pedigh el foglalassara Byrassara es Thartasara vgjan my elottwnk Horwatth Kozma vramnak Zabad Akaratoth ada es engede Elleó Nelwewel [Oroszfája K; WLt]. *1798:* a közönség két magmarháját felfogadá Karda István uram téli regeltetésre (!), hogy kitartsa az jövő Szentgyörgynapig ezen fizetésért: hogy minden ember fizet a tartásért Karda István uramnak fél véka zabot [Jenőfva Cs; RSzF 179].

Szk: *akadémikus mester ~a. 1662:* A váradi oskolában egy akadémikus mesternek tartására mindjárt fejedelemségének kezdetiben nagy szép fizetést rendelt vala [SKr 293] ✳ *gazdasszony ~a. 1823–1830:* fizettem ... Gazdaszszonyának tartásáért 5 Rf 21 xr [FogEK 463] ✳ *gyalog ~a. 1657:* az volt első kezdeti az Bethlen Gábor német gyaloginak tartásának [KemÖn. 39] ✳ *gyalogvitézek ~a. 1640:* Ennek elötte mindenkoron szabados uolt vasarnapokon az külső falukrolis az zék hust piaczra be hozni, mely mostan, Urunk ő Naga Kegls. dispositioiabul a' fizetet nemett gyalogh uitezek tartasokra nezue, usque ad placitum S. Cels, a' Var szamara continualtatik [Fog.; UF I, 687] ✳ *mester ~a. 1792:* a' Márkodi Filialis Ekkla ... Pap és Mester tartására elégséges jövedelemmel bir, minthogy vagynak közöttök száz és öt Bér ado Gazdák [Mv; MMatr. 452] ✳ *pap ~a. 1745/1770 k.:* a' Mlgos Gróf Özvegy Kemény Kristina Aszszony ő Nga tetszéséből változván ... Pap tartása 's fizetése, inducaltatott a' Paraszt Eklésia-is arra, hogy magais valamit concurraljon a' Pap tartásában [Vajdakamarás K; SzConscr.] ✳ *prédikátor ~a. 1673:* A' G(ene)ralis delibera-(ti)oja szerint Kakasd és Medgyesfalva kőzött illye(n) contractust csináltunk az édgyességnek meg maradására, bé vévén mind à két falu béliek(ne)k kezeket, hogy az edgyűtt valo Praedikátor tartásb(an) meg máradnak mind addig mig elégségesek lesznek édgyütt a Praedikátor tartására [Medgyesfva MT; MMatr. 73] ✳ *professzor ~a. 1590:* (A Biro) Az Schola dolgath suplic(ati)o Altal az orzagh eleoth megh lelenthety, ha Akarnake Az Scholahoz segitseggel lenny holot Az eo gyermekek ith tanolnak, Eztis chak In hunc finem, hogy ha az professorok tartasa meg cheokeonik, ez Iol indult schola Allapattianak el bomlasat Ne Imputalliak [Kv; TanJk I/1. 141].

15. üzemeltetés, működtetés, fenntartás; funcţionare; in Betrieb halten. *1588:* Elseoben eő kgmek varosul megh ertettek Minemeő Instructiot chinaltanak volna az valaztot vraim Az ket malomnak Allapattiarol es Tartasarol ... Admectaltak chak azt hogy az Molnarok hiteoseok legienek [Kv; TanJk I/1. 65]. *1750:* Tudom hogy panaszolkodott az Nehai M: Nagy Aszony az Nagy Almasi Banyak tartasa veget tett sok expensák iránt [Déva; BK 144 Mich. Somlyai (50) ns vall.].

16. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *(vki) asztal(a) ~a* élelmezés; aprovizionare cu alimente; Lebensmittelversorgung. *1571:* Lector aztala Thartasat eo k. haggyak az quartabol Mint eleot wolt [Kv; TanJk V/3. 35a]. *1670–1680:* Az udvarbironak ... Asztal tartására husz forint [Fog.; UF II, 479] ✳ *(vki) udvara ~a* udvartartás; administrarea curţii (domneşti); Hofhaltung. *1662:* Bethlen fejedelemnek hadakozása után való igazgatása, az hazának mesteremberekkel való építése, az új keresztyének behozása, udvara tartása, hazafiai elémozdítása [SKr 124 tartalomjelző fejezetcímben].

17. fenntartás; întreţinere; Versorgung. *1662:* a városnak minden utcáinak jó gondviseléssel tisztán, sáros helyeknek jó töltésekkel való tartására árkokkal, erős sáncokkal való megkerítésébe és az kapukra való gondviselés a kevés idő alatt virágozni olly előmenetellel kezdett vala, hogy aki azokat látta, hogy azelőtti egyenetlenségben ötven esztendeig végbevinni nem tudhatták volna [SKr 421]. *1677:* Három Széken a' Málnási hid tartása, azok mellet marad, kik az előtt tartották [AC 269]. *1727:* Borso helyben egy darab haszontalan csere melyet a Gat tartasara kőzre hattunk [Bibarcfva U; EHA]. *1745:* Instálok azért ... azon hidat kőzönséges Falu kezébe adni, mint ország uttjában valo hidat; és nyavalyás Jobbágjomot uti privata personát tartásától absolvalni [Tordátfva U; EHA]. *1799:* én a Fogadokbol valo jövedelemmel házam tartását, cselédeim fizetését, és az interest meg nyertem [Ne; DobLev. IV/810. 1b Szántó Sándor lev.]. *1807:* Kolosvár Várossa ... lesz köteles ez utánis az aprosáq gátok tartása mellett azon tőltést állando állapotban tartani és ha szakadást szenvedne hellyre állíttatni [Kv; KmULev. 3]. *1863:* 10. frt ... évenként fordittasson sirboltunk épségben tartására [Kv; EMLt Végr.].

18. (nyilvántartás) vezetés(e); ţinere; Evidenzführung. **Szk:** *parciál ~a. 1589:* Az Egihaz Fiakteol (!) Weis Tamastol es Jgyarto Simonteol (!) ig wottek Zamot. Maradott wolt nallok az Tawaly parcial Tartassa zerent keoz penzewl, zalagul ... f. 835/63 [Kv; Szám. 4/VIII. 1–2]. *1590:* Az Egh haz Fiaktol Feier Tamastol es Igyarto Simontol Igh wottek Zamot. Maradott wolt Nallok az Tawaly parcial (!) Tartassa zerentt keoz penzewl zalagwl Restenciáowol (!) ... f. 904 d 04 [Kv; i.h. 4/XVI. 13] ✳ *regesztrum ~a. 1596:* Vegezetre vagion adossagh az Regestúmnak tartassa zerint f 1487/64. kit be kel zedny [Kv; RDL I. 65]. *1609:* Tiukot zedtem be Nro 84 melliet zorgalmatoson igazan egibe zamlaluan kit mint vehettem megh Regestomo(m) tartasa zerenth tezen egi computusban az arra f 9 d 46 [Kv; Szám. 126/IV. 327].

19. *semmire ~a vminek* vmi semmibevétele; nesocotire, ignorare, desconsiderare; Mißachtung. *1662:* 8. vétek: az Istennek szent igéjének és minden egyéb dajkálkodásoknak rút, vakmerő megvetése, semmire tartása [SKr 708].

20. tartalom, előírás; prevedere; Vorschrift. *1559:* o ys az yozagotth kezebe bochattotta hara(n)glabi myklosnak ylyen ok alatth hogy ha az ó zalakos lewele tób sommatth te(n)ne hat Hara(n)glabi myklos tartozzek meg adnya: az lewel tartasa zerj(n)t Anno D(omi)ni 1.5.59 [Désfva KK; BfR VI. 279/3]. *1573:* Ezeket Eo kegek meg hiteztek az vnionak Tartassa zerent [Kv; TanJk V/3. 71a]. *1583:* egj Jaro hatarába el foglala ... az decretom tartasa zerint walo poenaiat warom [Polyán Hsz; BálLt 80]. *1595:* Kakas Istwannal vagyon ezer forint Adossagh az Testamentum tartassa zerent deputaltuk vgyan Susanna leanjzo zamara kinek szaz forintiat Az Relicta vegye fel [Zsombor K; SL]. *1618:* azhol Perzsiának metropolisa vagyon, hol minden perzsa fejedelmeknek temetőhelyek vagyon, szinte addig ment el az vezér, és annak ótalmára nollevolle, religiója tartása szerént elő kellett jőni az perzsiai királynak [BTN^2 150]. *1627:* Az Házakatis szepen kőztök megh osztottuk volt, kinek, kinek az ő reszet ki mutatua(n) az házakbol Az Constitutionak tartasa szerent [Kv; RDL I. 132]. *1677:* Mind ezekben pedig a' Casusokban az Appellatiok admittaltassanak; de a' Quinque Casusokban, és Deliberatum homicidiumokban, a'

pars convicta fogva tartassék mind az Appellationak meglátásáig; avagy elegendendõ kezesség alat, a' régi Articulusok tartása szerint, el-bocsáttassék [AC 182]. *1756:* mint hogy pedig az Fiu és Léány a Decretum tartása szerint az Atyának hal meg Tessék azért Kegyldnek minden névei nevezendõ Bonumit az arol irt Registrum szerint ki adni [T; MbK VIII, 21]. *1776:* Midõn már a fenn meg irt mod szerint el jedzett mátka Kis Aszszont az Exponens Urffi õ Nga az Anyaszent = Egyház tartása szerint készült volna el venni ... akkor mi némû Conditiokat, és kitsoda Szabott vólt ...? [Nsz; GyL vk]. *1796:* Majd admoneáltatam õtet ... és az elõbbeni Divisionalisunk tartásához képest Itélõ Mestert viszek ki [Mezõbodon TA; IB. gr. Toldalagi László lev.]. *1798:* Az Fell peres Aszszony kívánta a' viszsza itélt zállogos Joszágot Gergelyfáján[a] az Itélet tartása szerént kezében adatatni [DobLev. IV/797. 1a. — [a]AF]. *1807:* én a' Fiu ág Leveleknek ki adásában, ellenkezõ nem vagyok, ha a' Tktts Commissárius Urak az Resolutio tartása ellen el fogadják, és Sombori Farkas Umak által adják [F.esküllõ K; Somb II.]. *1847:* Varga Katalin ... a cinterembe azt mondotta volna az embereknek, hogy ők bányászok, s régi privilegiumjok tartása szerént semmi szolgálattal nem tartoznak [VKp 268].

21. tartam; duratã; Dauer. *1710:* Ez mind csak üdõ, duratio, tartás; hogy mégis jobban közelíthessünk az aeternitas vagy örökkévalósághoz, az üdõrõl való tudományt elõször végezzük el, és osztán úgy emeljük feljebb az elménket az aeternitasra [BÖn. 450].

22. félelem; fricã; Furcht. *1603:* Noha penigh ez alat Raduly vaida ellensegkeppe(n) reank ieouen, my raitunk zerenczietlensegett eitett, de azertt Istennek kegielmessegebeol annira marattunk hogy sem eo teolle sem nagiob ereotwl tartasunk ninche(n) [Ks 38. I. 8 az erdélyi rendek Kornis Boldizsárhoz és Kornis Zsigmondhoz]. *1657:* Minthogy azért nem kevés tartásom vala attól, hogy engem is vagy fogni igyekeznek, avagy életemet is elfogyatni, vala azért ily dispositióm: hogy mihelt hozzám kezdnek, néhány szolgáim voltak arra rendelve, hogy elsõben is mindjárt az fejedelemasszony és Csáki szállásit gyújtsák néki | Ezt pedig én azért vizsgálom vala, mert minékünk az lengyel segítségtõl vala félelmünk és az könnyû hadtól tartásunk, hogy megérthetném, ha van-é ahhoz valami bizodalmok [KemÖn. 146, 211–2]. *1662:* a nagyszombatiak és csejteiek is még die 28. Maii fejedelemhez meghajlottak vala, minden akadály, kár és ellenségtül való tartás nélkül lött vala az költözés [SKr 255].

23. összefogás; unire, unitate; Zusammenschluß. *1663:* Annyira megijedtek ez vidékbeliek mind nemesség, puskásság, parasztság, kiváltképpen az víz felõl való részi ez vidéknek, hogy eddig sok fenyegetõzésekkel és gyakortább az puskásságnak, nemességnek egy csoportban való tartásával vittem véghez nehezen, hogy be nem hódoltanak [TML II, 649 Teleki Mihály a fej-hez].

tartat 1. megtartat/fogat; a pune pe cineva să prindă ceva (cu mîna); fangen lassen. *1724:* Ersók monta mig nálam vólt, Uram igaz hitemre mondom, h(ogy) Pekri a Szolgálójának lábát tartatta velem, és vgy vitte véghez Szolgálójával rendkivûl valo dolgát [M.királyfva KK; BK. Thóldalagi Gábor (23) vall.].

2. õriztet/tároltat; a ţine/păstra; aufbewahren, irgendwo halten/lagern lassen. *1634:* ratiotis az szerint exigaltatünk tüle, derczeye, korpaya apró marhaink számára tartassék [UF I, 333 I. Rákóczi György gazd. ut.]. *1669:* Colosvárat lako Vitezlõ Kassai istván instantiájára, elmenve(n) ugya(n) Colosvárat nehai Czepreghi Mihaly vra(m) Relictajának Agoston Margit Asz(o)nynak Hid Uczai házához á vegre, hogy ... nehai Agoston. Peter javaibol az menémû rata portioja sorte divisionis megh emlitet Vitezlõ Kassai István vra(m) Feleségét Agoston Kata Asz(o)nyt ... concernalta, mivel az Divisiokor nehai Czepreghi Mihaly percipialva(n) aztis ... mely eõ kgmet concernalta volna soha ... kezében ne(m) adták, hanem mais igazitatla(n) levén, az eõ kglme megh emlitet Czepreghi Mihaly Vr(am) bonumi kõzött tartatnak [Kv; RDL I. 142]. *1710:* az édesanyám a várkapu között mindenkor egy pár csizmát tartatott titkon, s mikor iskolába indultam, a kapu között azt vontam fel, a rossz csizmát otthadtam, mikor penig visszajöttem, a jó csizmát levontam, s a rossz csizmában mentem az atyám eleiben [CsH 128].

3. fogva tartat/õriztet; a dispune să fie ţinut închis/în captivitate; gefangen halten lassen. *1648:* az Inctanak szolgaloiat ... kezessegh alat ez Actrix, illegitimẽ megh foghtatua(n) be vitette, es ot ben tartua(n) az Actrix premonealtatta hogy ne tartassa hane(m) uisellie(n) gondot [Kv; TJk VIII/4. 345]. *1669:* Az kiszökött törököt elküldeném udvarhoz, de bizony lehetetlen, ki ne csördüljön az híre, s ott lévén azok a rossz követek, féltem, kézben adatja urunk ... hanem itt én benn tartatom igen és magammal leviszem [TML IV, 418 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1676:* Az emberek tekéletlenek igen s biztatják, az boszorkányok is valóban biztatják; azért az Istenért kérem Kegyelmedet, írjon az fejedelemnek, tartassa úgy mint rabot; ne legyen szabad az várban is szélyel járni [TML VII, 232 Daczó János ua-hoz]. *1747:* Az I ... tõb gonoszsagi lopasi kõzõtt tyuk, s, egjéb majorságok lopásábanis elegjitette magát ... Maga sem tagadván az I egj tyuk lopását itiltetett hogj Hadnagj Vr(am) tétesse (!) az nyak vasra edgj hólt Tyukot kõttetvén nyakába, két óráig tartassa ottan [Torda; TJkT III. 120].

Szk: *fogságban ~. 1562:* De azon kivül esmét egy néhányat találának kik abban részesek voltak ... kiket nagy erõss fogságban tartata király Görgényben és Gyalu varában [ETA I, 20 BS]. *1748:* Még Málé sedés elõtt fogattatott meg Marosán, 's ma is a falu tartattya fogságbán [Kv; BfR III. 60/9 vk] ✳ *fogva ~. 1582:* Cathalin Istwan kowachne vallia, hallotta(m) az fogoly leantol hog soha Azzal senki Subat Ne(m) chinaltat annyert eotet ot fogwa tartatnak, mert artatlan volna chak hogy Immar ha tartattiak, kwldenek Ennyes [Kv; TJk IV/1. 104]. *1638:* mikor fogua tartata Czibak Andrasis ha valami sort kaphattak volna hoza, bizoni megh kellet volna halni ha szaz lelke volnais [Mv; MvLt 291. 136a]. *1643:* Tudom Hogy falus biro vallek en nallam Tartatta uram Fogva egy Hetigh Fodor Janost [Maroskoppánd AF; DobLev. I. 13 Torozko Andras (45) jb vall.]. *1725:* az melly Aszszony embert meg fogottam volt ... az fia lévén eddgyik a Beretholmi Templomnak fel verője ... ígéretem után, hogy fogva nem tartatom tovább másokért, Csak az mit tud, és a Fia részétt az kit onnét az Templombol el hozott volt, adgya elé [Ivánfva NK; Ks 83] ✳ *õrizet alatt ~. 1667:* Azért parancsoljuk serio, oly õrizet alatt tarttassa, meg ne búsuljon miatta; sem feleségit, sem inassit s szolgáit hozzája ne bocsássanak kiváltképpen étczakára [TML IV, 87 a fej. Teleki Mihályhoz].

4. állatot tartat, tenyésztet; a dispune să ţină/crească animale; Tiere halten lassen. *1663:* az fejedelemasszony parancsolt Rácz István uramnak, hogy ha Kegyelmed kiküldi

lovait, marháit tartatni, ne bántsa [TML II, 462 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz]. *1671:* valahol Postalovakat szoktanak tartani, azon hellyeknek Tisztei az alattok valokkal tartassanak Posta lovakat illendőképpen [CC 31]. *1679/1681:* A Banyák megh állasakor ă Lovakat ugi tartassa, hogi ne csak jol njugodgianak meg, de megh-is hizzannak [Vh; VhU 672]. *1710:* Ebben a táborozásban, mikor Ekemezőnél volnánk, a Küköllő viziben egy bárkában igen nagy öreg harcsát tartat vala Henter András, Teleki számára akarván küldeni [CsH 187].

5. etet, tápláltat; a face să fie hrănit (cu ceva/într-un anumit fel); irgendwie ernähren lassen. *1623:* Moldouaboll az Nezter es Prut melleől, Hauaselfeoldebeől az Duna melleől Jgen Jo fęle Eoregh zeőke diznokott vetesze(n) … Gywmeolczeött sokatt gywtesse(n) nekik es vgy Tartassa [BGU]. *1687:* Gjurkát nehezen tuduám viszszá kűldeni az ket gjermekloval, azokat igen jol tartasd es mindennap bar jartassák [Beszt.; ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez, Lázár Erzsébethez]. *1722:* rettenetes roszszak azok az kgd Sertéssi, most edgy néhányat kűlőn választattam, és szemecskével tartatom [Fog.; KJ]. *1749:* a Tavasz félt a Béreseit ide küldötte, s itt szénával tartatta Marháit, Béresseit penig Borra (!) s a mivel lehetett tartanunk [Tóhát AF; Told. 3].

6. legeltet; a dispune să fie ţinut la păşune; weiden lassen. *1761:* Néhai Mikola Lászlo vrnak édgy Fejerdi nevű Jobbágya … Szőllője pusztájában maradván Néhai Farkas Gergelly vram az előtt jo darab idővel Isztinát tsináltatot reája, és az Juhait ottan tartatván magának fel fogta [Burjánosóbuda; JHbK XLIII/9].

7. (földrészt) műveltet; a dispune să fie folosit/exploatat într-un anumit fel; Bodenteil erarbeiten lassen. **Szk:** *tilalmasban/tilalomban ~.* *1575:* (Az erdőket) Tartassak Tylalomba Mindenwt, Mert Nagi kart Mondanak benne lenny, kyt az olahok mywelnek es vgian az pasztorokis kyknek Eorzeniek kellene Inkab kart Tetetnek benne [Kv; TanJk V/3. 109b]. *1731:* az Almafák, Kőrtvélyfák ez utánnis szorossan tilalmasban tartassanak [Dés; Jk 407a]. *1732:* Az Szamoson lévő Buza tarlo … hagjatik a szánto Marhak(na)k ugj hogj oda semminemű egjeb Marha ne hajtassék az uton felyűl … bocsattassék be az Menes és az Tehen s Bornyu Csordák, az Reth Tilalomb(an) tartassek mindennemű Marháktol Szent Mihály napig [Dés; Jk 431a].

8. marasztat; a dispune să fie ţinut/lăsat într-un anumit loc; zu bleiben nötigen, zurückbleiben lassen. *1667:* Az juhokat eddig hajttattam. Míg az útak jók lesznek, itt tarttatom; megírom az asszonynak, küldjön elejekben [TML IV, 245 Teleki Mihály Bornemisza Annához].

9. eltartat; a face să fie întreţinut; versorgt lassen. *1570 k.:* vadnak olly <legények> közöttök, kik gonosz üdőn az meste<rrel ta>rtatják magokat, az jó üdőn penig ki<mennek> az falukra, sőt művelnek az künnvaló <mester>eknek [Dés; DFaz. 9]. *1600:* Lippay Janosne Sophya azzony … vallja … zegeny Bojthos Boldisar igen bolond vala … mind zegeny Kadar Janos tartata [Kv; TJk VI/1. 468]. *1646:* Keobeolkuton lako Buday Albert fel peres tartattya Szenasi Marczit, ki minden ok nelkűl karjat megh vaghta megh sebhette, tizeneoteod napra teoruenre … kel dolgat igazitnj [Kv; TJk VIII/4. 98].

10. üzemeltettet, működtet; a ţine în funcţiune; in Betrieb halten lassen. *1719:* Radnotfáján[a] korcsamát Se bor, Se Serbélit ne tarcson tartassan [T; Born. X. 1 instr. — [a]MT]. *1776:* Bor, és Pálinka kortsomákot tartassan ă Jószágokba [Mv; Berz. 20].

11. *asztalt ~* háztartást vezettet; a conduce/face menajul; Haushalt führen lassen. *1614:* Annakfelette it Colosúaratis asztalt tartatot, ottis eleget költtet, és egyeb Jatekrais [Kv; RDL I. 8].

12. fenntartat; a dispune să fie (făcute şi) întreţinute; aufhalten lassen. *1759:* az Alparéthi határon feles nehéz, sáros és forrásos hellyek lévén mind azokan Hidakot és tőlteséket tartatnak [Bujdos SzD; JHbK XL/8].

13. (nyilvántartást/kimutatást) vezettet; a pune pe cineva să ţină evidenţa; Evidenz halten lassen. **Szk:** *rovást ~.* *1679/1681:* Csépléskor jo animadversioja légye(n) eő kglme(ne)k mind à Csűr-Birora, ugi à Cséplőkreis, hogi à szemet jól ki verjék, szalmajab(an) ne maradgio(n), à hites csűr biroval igaz Ravásokat tartasson [Vh; VhU 669]. *1718:* A Molnárral rovást tartatok ă mikről Vámat nem ad(na)k ha lesz valami haszna [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.].

14. fizettet, foglalkoztat; a ţine/plăti; bezahlen lassen. *1765:* noha most eö kegyelme nem Regius Perceptor, s az kirally pénzinek kassája nincsen az eő kegyelme Házában … mégis éjjel, nappal szüntelen két strását tartat Borbándal maga udvarában rendre [Borbánd AF; Eszt-Mk 178 Vall.].

15. *függőben ~* felfüggesztet; a dispune să fie suspendat; suspendieren lassen. *1820:* Instaljuk alázatoson a' Tkts Nms Tisztséget, méltoztassék ezen Rendelése telyesittetését addig függöben tartatni mig ezen Sérelműnk, és meg károsíttatásunk iránt a T .K. F. I. Tanátsot különös kőnyörgö Levelünkel meg találhatnok [M.zsombor K; Somb. II Sombori Ferenc kezével].

tartatás 1. eltartatás; întreţinere; Unterhalt, Erhaltung. *1662:* két jó gondviselők állíttattak vala … eszekbe vévén, kicsodák lehessenek méltók s kicsodák nem az ispotályokba való befogadtatásokra és az alamizsnán való tartatásra, rávigyáznak s nagyon is megvizsgálják vala [SKr 423]. *1703:* Magoknak, Szolgajoknak s lovoknak tisztességes tartatásarolis valamig abban a Székben lesznek providealtasson [UszLt IX. 77/61 gub.]. *1762:* doceallya … Az Gyermeknek az Talyigás altal Gyéresre valo el vitelit, s ottan bizonyason valo tartatását, azután onnan más helyre valo iktatását [Torda; TJkT V. 96].

2. foglalkoztatás; ţinere; Beschäftigung. *1766:* Azon Jószághoz tartozando Jobbagjok … más Joszágokb(a) akárhová transponaltattak volna … ki váltattattaknak tartatássanak … ha viszsza keretetnek eő Naga tartozzek minden perpatvar nelkült viszsza ereszteni [Mv; JHb XIII/55].

tartathat 1. eltartathat; a putea întreţine; (unt)erhalten lassen können. *1600:* Jspotaly mester Vraimat az egyhaz fiakkal egyetemben biro Vram kenzerittchye rea es az Jdegen chalard kwldvsokat visgaliak megh, es coacte igazittchyak ky az varos hatararol, mert my magunknakis elegh nyomorultink vadnak az zeok eodeoben chyak azokat tartatthassuk biro vram ezt meghys kyaltassa hogy az kwldusok az hazak Alol ky tyztulyanak [Kv; TanJk I/1. 366].

2. *detencióban ~* fogva tartathat; a putea ţine în detenţiune; in Gefangenschaft halten lassen. *1713:* Popa Mihaila allita … két kezeseket … egész eletéig Popa mihaila ha … Vesselenyi István ur ő nganak a két, két másа vasatt Annuátim nem praestalná vagy praestalni nem akarnà … az … kezesek javaibol satisfactiot vehessem vètethessen, ha hol penig annyi erö javai (!) nem találtatnának, tehät magak-

hazis hozzà nyulhassan es nyulathassan, es usq(ue) ad plénariám satisfactionem öket mint kezesekét mélto détentioban tarthassan tartathassan (így!) [Nagynyulas K; TKl Samuel Eperjesi jurátus Notárius sk lev.].

tartathatik 1. tekintethetik; a putea fi considerat (drept ...); jd kann/darf jn als etw ansehen lassen. *1662:* a török nemzet ... Szolnokot s Gyulát elfoglalná, derekasabb bástyákkal építtetni és környülvétetni úgy kezdetett, melly már úgy megerősíttetett vala, hogy Európában a keresztyénségnek egyik fő bástyájának és Magyarország kulcsának ... ne méltán állíttathatott s tartathatott volna [SKr 415]. *1748:* mind az két Inctusok Tökés Mihály és Márton az Actrix Asz(szony)t diffamálták, iteratis vicib(us) boszorkánnak p(ro)nuntiálván. Es jollehet ... az Actrix Asz(szo)ny boszorkánnak de jure nem mondattathatik, s nemis tartathatik ... maga önként adott okot és alkalmatosságot az Jnctusok(na)k, hogj ötet diffamálnák s boszorkánysággal vádolnák [Torda; TJkT III. 204]. *1765:* Reconcilialvan az Instans, Infamisnak nem tartathatik ... és igy az It mint competens Ax keresheti el-tartott javaiert az jegj ruháján kűvűl [uo.; TJkT 292]. *1769:* hogy privatim vel in concreto a céhbelieket illetlenül tractálta az actor nézi, minthogy ugyancsak oly zálog adatott <há>zától égy garas érő, mely mintégy semminek állíttathatik 3 (azaz) három forinthoz képest, azért hitét megszegőnek nem tartathatik, mivel <nem> is maga, hanem az felesége adta, azért ebben poenalitassa tollaltatik az actornak [Dés; DFaz. 25–6]. *1769/1802:* A mutatott keresztes fák ... határt distingválo jegyeknek nem tartathatnak [Torda; TJkT III. 38].

2. megtartathatik; a putea fi ţinut; etw kann/darf (ein)gehalten lassen. **Szk:** *céhgyűlés ~. 1850:* a' mult évi viszongasok mián rendes czéh gyülesűnk nem tartathatván. a' feltételpénzek e' mián be nem ádodtak [Kv; ACSzám. 19] ✳ *prezídium ~. 1662:* Illye várát is, hogy az ősökről álló jószágok volna ... nagy erős, reguláris kőbástyákkal, kőfalakkal környülvetetvén, amint megkezdette volt éppíttetni, úgyhogy abban Lippa vára helyett derék praesídium tartathatnék az ország oltalmára [SKr 97].

tartatik 1. megtartatik; a fi susţinut; etw wird eingehalten. *1823–1830:* Pestre Budárol az úgy nevezett Repülő Hidon járnak által, mely híd 9 vagy 10 csónakon tartatik [FogE 167].

2. vhol tartatik/tároltatik; a fi ţinut/păstrat într-un anumit loc; etw wird irgendwo aufbewahren/aufspeichern. *1662:* az ország levelei amelly házban tartattak, azokat és könyvnyomtatáshoz való eszközöket is, olly hirtelen kiköltöztethetni lehetetlen volna [SKr 616]. *1677:* A' Szegénységen Bárány, Méz, Bor, és egyéb Dézmában jutot marhák, s' leguminák sokáig ne hagyattassanak és tartassanak, hanem azoknak bé-szállittatásoknak ideje alkalmaztassék az Arenda bé-vitelének terminussához, ugy mint Szent Márton nap után két hétig [AC 50–1]. *1789:* 24 Nagy Üvegek mellyekb(en) a' fellyebb irt vizek tartatnak | 47. festett Fa Pixisek mellyekben orvosságok tartat(na)k Rf 14 [Mv; ConscrAp. 41, 42]. *1794:* a' holt Test a' Templomban ne tartassék hanem tsak Predikatzio elött vitetvén bé annak végződésével onnan ki vitettessék [Kv; SRE 315]. *1819:* Mihent a vándorlo legény az atyamester Házához meg érkezik, azonnal tőlle a Szabadulo Levele Cuntsaftya kerettessék elé ... az Ifiu Társaság Ládajába tétetödjék bé, és ottan tartassék mind addig, mig a Legény a városról ésmét elmégyen [Kv; MészCLev.].

3. bánik/viselkedik vkivel/vmivel; a fi ţinut/tratat într-un anumit fel; jn/etw irgendwie behandeln. *1710:* Akik ott maradának is Rákóczi mellett az erdélyiek közül, mint a kutyák, úgy tartatnak, semmi hitelek, becsületek nincs a magyarországiak előtt [CsH 403].

4. fogva tartatik, őriztetik; a fi ţinut închis/în detenţiune; gefangen halten lassen. *1591:* semmi wdeoben, se sokadalom ideien ennek utanna itt ez varoson bort ne arulhassanak ... Ha valaki penigh az czaplarok keozzwl valakinek czaplarkodnek ... az kalikaba (!) vitessek, holot harmad napigh tartassek [Kv; TanJk I/1. 165]. *1605:* Amely zemelyeket Zamueueo Vraim Adossa teotte(ne)k ... ha affele zemelyek ... Nem akarnak megh fizetny ... fogsagra vitesse, es ott tartassek mind addig megh dolgat es adossagat el igazittia [Kv; i.h. I/1. 495]. *1657:* igaz, pro forma az őrizőknek volt olyan instructiójok is, melyet maga jelente az fejedelem, hogy, ha mikor oda megyek, vélem privatim is szemben lenni megengedjék; de míg ott tartatott, én nem mentem egyszer is [KemÖn. 162]. *1762:* In Ius adtrahaltatvan az I(nct)a ... házak(na)k felverésséért, Jollehet halálra érdemes lett volna mindazalt(al) ... remittaltatott, vgj mind azon által, hogy nyak vasra tetetvén, egj oraig ottan tartassék [Torda; TJkT V. 122].

Szk: *árestomban ~. 1739:* Arestomb(an) tartassanak; vagj kezesség alá vettessenek [Dés; Jk]. *1763:* (Halász Borbára) Tudom, hogy lakott Wass Lászlónál, Naláczi Józsefnél, kinek is egy sátorát, a gyógyi feredőn lévén, causaliter a gyertyától meggyúlván, elégette, melyért arestumban is tartatott [RettE 155] ✳ *detencióban ~. 1677:* A' Mely Nemes ember gyilkosságot patral ... a' pernek decisiojáig az In Causam attractus ha a' Széken convincaltatik, detentioban tartassék, vagy penig elegedendő kezesség alá vettessék [AC 131]. *1731:* Szigyarto Istvá(n) ... az N: Városnakis feles penzel másoknakis sokaknak sokkal ados lévén Hadnagj Atyánkfia eő kglme incaptiváltassa, es usq(ue) ad plenariam satifactionem ... detentiob(an) tartassek, vagj penig bizonyos Terminusig jo kezesseg alatt ki bocsattassék [Dés; Jk 418a] ✳ *fogságban ~. 1673:* Betenyesi Szabo Istva(n) Vr(am) ... Hadnagy Vr(am) altal megh fogattassék, és az toronyba(n) be vitessék, és mind addégh ott fogságban tartassék valamigh igaz Divisiot ez városnak Successioja szerent az kikkel illik nem celebral [Kv; PolgK 143] ✳ *fogva ~. 1603:* Ezt az 40 ftos adot minden az ö Dicaia szerent meg fizesse Ha ky penig vakmerösegböl meg nem fizetne tehat felesegestöl gyermekestel meg fogtassek, és mind addeg fogua tartassek mig meg ne(m) az reiaia vetett adot meg fizetj [Kv; TanJk I/1. 456]. *1631:* Halotta(m) egyebekteöl magatolis Valasztutj Istuantol hogy Kolosuaratt fogua tartatott s meghis sentenciasztatott halalra [Abrudbánya; Törzs. Balthasar Vas (54) civ. vall.]. *1847:* excellenciádnak utóbb érintett szám alatti rendelete szerént Varga Katalinnak Nagyenyeden fogva kelletik tartania [VKp 151] ✳ *őrizet alatt ~. 1776:* Az dologb(a) sok Complexek laczanak bé jöni, azért mig azok is el fogattatnak ez két Detentus kemény örizet alat tartassek [Déva; Ks 111 Vegyes ir.] ✳ *rabságban ~. 1659:* Kornis Ferencz Ur eő Nagais ... Tatar kezbén, rabsaghba ésuén, es ott hossas ideighlen való sanyarű rabsaghba tartatua(n), most adatott modgya penzbely uagi summa le tetele altal megh szabadulasában [Dés; Ks G. 32] ✳ *tömlöcben ~. 1692:* három szekről mennyen el, itt ne lakjék, hogj ha itt tanállyak fogadtassék meg és esztendeig tartassék tömleczben [Kovászna Hsz; HSzjP].

5. vhogyan/vmilyen módon tartatik; a fi ţinut într-un anumit fel; irgendwie halten lassen. *1662:* a fölséges, igen hatalmas és győzhetetlen császár, az én kegyelmes uram, maga is amint megírta, az ő császári ajtaja mind baráti, mind ellenségi előtt nyitva tartatik [SKr 426]. *1695:* Az mindenféle marhák sotalanúl ne tartassa(na)k, mint eddig ha meg szenteltetven gjakorta meg adassák sozatásokat [Marosszentkirály AF; Told. 2]. *1792:* Ősztől fogva tavaszig az Utrizált Katárka[a] fedetlen tartatott [Laszó H; Ks 80. XLVII. 5. — [a]A vallató kérdésben: „tőrőkbuzás kas"]. *1806:* Ezen Papp Vaszalia Kanczaja hanem ha mindig Czöveken tartatott mindjárt el kóborlott [A.várca Sz; BfR 130/1 Rubottyán Györgyi (30) col. vall.]. *1847:* (A bika) Istállon kötve tartatik [DLt 758].

6. (állat) vhol őriztetik/tartatik; (despre animale) a fi ţinut într-un anumit loc; Tiere irgendwo hüten lassen. *1761:* azon alkalmatossággal K. Lónán maradtake valami Lovai, holott hami lovai vóltanak, azok a' maga joszágiban Sármáson és egyébütt tartattanak? [BSz; TKl]. *1765:* (azon Marhák) az Urvarb(an) tartattak ... azután elcsapattattak [Zentelke K; BfN]. *1831:* a' Meszárosok Gujájába Lo marha nem szokott tartattatni [Dés; DLt 332. 9].

7. vminek/vkinek fenntartatik; a fi rezervat/păstrat; etw wird vorbehalten lassen. *1612:* Berekzazy Lúkacz és attyafiaj zamara tartatnak ez ... haz és örökségek [Kv; PLPr 21]. *1747:* (Pap Vankáék) erdélyben Lopott Marhakat hajtogattak és Soros embereknek tartattak [A. várca Sz; Ks 17/ XVII]. *1773:* azon tsegelj mindenkor az ődők Marhai szamokra tartatot, soha a Molnár azon kis tseglet nem colalta [Szentháromság MT; Sár.]. *1774:* az Exponens Aszszony ő Excellentiája Udvarház helje előtt melly darab helly volt, a' mi értünkre lfiak jádtzó heljinek tartatott [Ádámos KK; JHb XIX/17].

8. elláttatik; a fi aprovizionat (cu ceva); versorgen lassen. *1718:* Pestis alkalmatosságával ... Választassék és keszittessék el edgj bizonyos és ha lehet félre valo helly, es Házak à Hostátban Lazarethumnak, à hová ha Infectus talál lenni, exponáltassék (így!), és ott étellel, és itallal, sőtt orvosságokkal is tartassék ex Publico [Kv; KvLt I. 225 Gub.]. *1811:* De ezek[a] Télire külön választatnak, És két esztendőkben szénával tartatnak [ÁrÉ 148. — [a]A kancák és a csikók]. *1829:* Már hetedik Esztendeje hogy Isten segittségével ... itten Kolosvárt ... egy dolgozo Szegények háza állitatatt fel, melyben 40, el öregedet, tehetetlen, nehezebb munkára alkalmatlan mind két nemen, és minden vallásan lévö Szegény tartassék [Kv; BLt 12 a kv-i dolgozóház nyomt. szám.].

9. használtatik; a fi folosit; benützen/gebrauchen lassen. *1718:* per Viam facti ne devastáltassék annak emberei által à ki(ne)k oltalmazni kelle(né)k, az eő H(e)r(cegsé)ge Tőlgyes erdeje; Mellj erdőis ab antiquo tartatott és Conservaltatott ă Várnak sietö és kiváltképpen valo szükségére [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1736:* ezen N(eme)s Telek ... nem kerittetett és kerteltetett bé egészen, hanem pro Curia kerteltetett bé, és tartatik [Várhegy MT; CU XIII/1. 87]. *1761:* a' Falu hogy akkoron quartelyos nem vólt a' Falub(an) oda engedte nékie, de mivel miolta reá emlékezem mindétig a' Falu közönséges hasznára tartatatt a' p(rae)tendens rét, s más Mlgs Possessor Urak részére sem fogattatott fel [Illyésfva Sz; BfR 45. 9 Ratyis Aleksza (60) jb vall.]. *1771:* A Falun fellyűl Berend felől az Ország uttya mellett bé kerteléssel tartattatni szokott ugyan Ló Kert nevezetű Felső Rét [Báboc K; EHA]. *1785:* Puszta Egres tartatatt, s külömbestetett meg a' Szarkadi Praediumtol a' Falunak Also vagy a' Szarkadi Praedium álso szélénél, a' Titt Czikiánus successorok Colonicalis Antiqua Populosa Sessiojok által [Pusztaegres TA; BLt 12 Hánk Dányila (65) jb vall.].

Szk: *tilalmasban ~. 1680:* Vagyon ő nagok(na)k ezen határon Pisztragos (!), Semlyinges Kővi és Kop halos Rákos, Hauassok kűzzől le follyo patakja, mellj tilalmasb(an) tartatik sub poena fl 12// [A.porumbák F; ÁLt Urb. 51]. *1765/1799:* a' Boldutzban (e) ... ha tilalmasban tartatnék, nevekedvén jo Erdö lenne belőlle [Mezőcsán TA; EHA]. *1847:* Csere erdő ... ez tilalmasba tartatik és egy része olyan hogy csak a Malmok gátjai kőtésekre használtatik [Méra K; EHA] ✳ *tilalom alatt ~. 1801:* az erdö tilalom alatt tartassék, Mint ez a Compositionalisbol ... bövebben es hitelesebben Meg tettzik [K; JHb LXVII/1. 7] ✳ *tilalomban ~. 1640:* Vagio(n) az falunak az Orszagh uttia Leven altal raita, edgy darab Ligetes Erdejek meli az varhoz tilalomb(an) tartatik sub poena f. 12 [Dridif F; UC 14/48. 109]. *1744:* Két Darab ... erdo, edgjik Csortos, ... masik Lűget ... edgjik sem igen nagj erdő, Sz. Demeter sem éri meg velle, mint hogj tilalomba nem igen tartatott nagjobbára elis vágták [Szentdemeter U; EHA]. *1797:* a' Falusiak csordái-is ezen erdőkbe legelödnek, 's a' miatt ís nem épülhet semmit-is az erdő, mely ha fel osztatnék, 's tilalomba tartatnék, kevés időre szép erdöket lehetne tsinálni belőllek [M.újfalu K; Conscr. IX. 2. 120].

10. szerveztetik, rendeztetik; a fi organizat; organisieren lassen. **Szk:** *kalákaforma ~. 1789:* minden Pénteken egy ollyas kaláka forma tartassék, a mikor minden katona a kinek marhája vagyon tartozzék ... fáért az Erdőbe küldeni [Kvh; HSzjP] ✳ *mulatság ~. 1816:* itten Déván mint pura Fiscalitásban illyen mulattságok, hogy Bor, Pálinka, Ser eat. distráháltathassanak, tartáttak é? [Déva; Ks 118 Vegyes ir.].

11. megtartatik; a fi ţinut; etw wird gehalten. **Szk:** *céh gyűlés(e) ~. 1795:* közönséges Czéh Gyülése tartatván, a' több Voks ál(ta)l meg-határoztatott; hogy ... a' Czéh Mester ... esztendönkent midön a' Czehn(a)k pénze lészen 2 ~ két Nemet Forintot vehessen fáradsága jutalmául [Kv; FésCJk 21]. *1831:* 17a Januarii 1831 quartal Czéh gyülés tartatott a' régi Auflag. pénzzel égyütt gyült bé 3 Rf 12 xr [Kv; ACSzám. 85] ✳ *dézmaszék ~. 1818:* eleitől fogva a szokas volt, hogy egy Esztendőben ket versen: Tavaszszal, és őszel az ugy nevezett Dézma Szekek tartatnak [H; Ks 91. C. 8] ✳ *dominale fórum ~. 1809:* Székűnkben tsak Processus sem fojt, egygy Dominale Forum sem tartatott [Bardóc U; UszLt ComGub. 1735] ✳ *eklézsiai közgyűlés ~. 1872:* Apr 8n reggel ekklesiai közgyülés tartatott a czinteremben [M.bikal K; RAk 292] ✳ *falu ítélőszéke ~. 1826:* Anno 1826 die 23 January falu ítélőszéke tartatik falusbíró Márok János elölülése alatt [F.rákos U; RSzF 257] ✳ *(közönséges) falu gyűlése ~. 1813/1836:* a' Falunak azon a' hellyén hol most a' kaloda vagyon, 's a' hová a' Falu egybe szokott gyülni mikor Falu gyülése tartatik [Koronka MT; EHA]. *1840:* 1840-ik esztendő július 19-ik napján közönséges falugyűlése tartatott, és ezen gyűlésünkben meghatároztatott az, hogy a Szénafű-kerten felül nem lészen szabad senkinek felmenni kaszálni mához egy hét előtt [Jenőfva Cs; RSzF 157] ✳ *nyilvános egyezkedés ~. 1840:* mintégy 2740 kőből elegybuza vagy rozs beszállítása iránt nyilvános egyeszkedés fog tartatni [Kv; KvLt] ✳ *papi székezés ~. 1833:* Az Ujj Esztendö Eleire meg állittatott Papi Székezés tartatni fog MVásárhellyen Januarius 16ik napján [Vaja

MT; HbEk] ✳ *presbiteriális gyűlés ~. 1872:* Apr. 7n presbiterialis gyülés tartatot Benedek Pál helybeli pap rendes elnöklete alatt [M.bikal K; RAk 292] ✳ *rendes székezés ~. 1831:* Öszi rendes Székezésünk fog tartatni Isten segedelmével September Honapja 24ik s 25ik napjain a' M. Szt. Királlyi Ns Szt Ekklésiánkban [Vaja MT; HbEk] ✳ *részletes zsinat ~. 1848:* Az antal-napi részletes sinat Pünkösd utánni Csonka héten Csötörtökön 15ik Jun: fog tartatni [Nagykapus K; RAk 24] ✳ *törvényszék ~. 1807:* Falusbíró Bíró János elölülése alatt törvényszék tartatván, ekklesiánk papja, tisztelt Sebe János uram mint felperes megszólítatja felsőrákosi ifjú Fitori Pétert ilyen okon[a] [F.rákos U; RSzF 168. — [a]Folyt. köv.] ✳ *traktátus ~. 1662:* a felséges Ferdinandus római császár és a fejedelem között mindkét részről arra destináltatott, rendeltetett commissáriusok által Nickelspurgban nagy tractátus tartatván ... a királyi titulus a koronával együtt visszaadatott vala [SKr 119].

12. betartatik; a fi respectat; etw wird eingehalten. *1623:* Az mázsáknak megkisebbítése is nem kícsin kárunkra vagyon ... ő felsége kegyelmesen provideáljon, az elébbi mód szerént az mázsákban valo fontok, az mennyi azelőtt volt, tartassanak meg, mind eitel, véka, font azonképpen tartassék [Hsz; SzO VI, 74 követutasítás]. *1726:* A székeknek és statusoknak proprietássa tartassék a régi usus és mód szerint [SzO VII, 324].

Szk: *rend ~. 1780/1804:* Olyatén Bányák foglalásában mellyek(ne)k torka hegyek vagy kősziklák kőzött lévén, állandó és romolhatatlan allapotban vagynak, nem is Futó Bányák Titulussa alatt vacalnak, illyen rend tartassék [Torockó; TLev. 6]. *1817:* itt is az a' rend tartasson [F.árpás F; TSb 46]. *1819:* A bé vándorlott és Gazdájától fel kelő Legényeknek fel osztásokban azon rend tartassék hogy elsőbben az ollyan Mester Emberekhez, kik betegség és öregség miat nem dolgozhatnak ... jo Mester Legények rendeltessenek [Kv; MészCLev.].

13. alkalmaztatik, fizettetik; a fi angajat; jd wird angestellt. *1590:* 1590 die 30 January, Az Q(ua)rta dolgat mindenkeppen eleyteol fogwa zorgalmatoson es hywen el ighazytwan, az sok adossagokat, mellyeket keolteot az Waros az ideghen orzagokban tanittatoth Alumnusokra, es a' Scholabely professorokra, kik most sokan tartatnak, mind megh fizettwen ennye penzt talaltanak keszen f: 487/9 [Kv; Szám. 4/XXIII. 1]. *1733:* Mólnár Péter nevű Jobbágy ... most Lovászi hivatalban Tartatik [Szilágytő SzD; Ks 17/ LXXXV. 33].

Szk: *iskolamester ~. 1662:* Mellyek igazgatására[a] dicsíretes, istenes, kegyes életü két schólamesterek tartatnak vala [SKr 422. — [a]A nagyváradi iskolának] ✳ *katonastrázsa ~. 1769:* Azon hellyekre az hol katona strásák tartatnak ... ött Strásának számára egy holnapra tartoznak a Faluk harmadfél font gyertyát adni [UszLt XIII. 97] ✳ *mester ~. 1744:* engedtessek meg ... Hogj tartassek Komlodon egj mester aki midőn a Praedikator által nem mehetne könyörögtessen és a fizetésse legjen a Komlodi beneficiumbol és fizetésbol [GörgJk 167 a baconi szinódus hat.].

14. üzemeltetik, működtetik; a fi ţinut (în funcţie); etw wird in Betrieb gehalten. *1756:* (A falu) nem is arra valo hely, hogy itt Korcsoma tartassék, mivel félen valo hely lévén el nem kelne [Dumest H; JHb LXX/2. 90].

15. fenntartatik; a fi întreţinut; etw wird aufgehalten. *1662:* jobb lett volna, hogy az az erősség is, amelly volt, avagy hogy a földdel egyenlővé tétetett volna, egy kő a másikon meg nem hagyatván, avagy immár volt, erősíttetett volna ugyanúgy meg s tartatott volna olly gondviseléssel, illy nagy darab földnek romlása a pusztulása miatta ne lött volna [SKr 419]. *1677:* Az Országos utakban lévő Hidak, tőltések, és utak, hogy jo moddal meg-csinálva tartassanak, a' Vármegye Tisztei a' Falukat és Városokat sub poena floren. 12. reája kénszerítsék [AC 111]. *1826:* azért: hogy ez az árka annak a víznek[a] minden emberi emlékezetet felyül mulo időktől fogva állott, praescriptiokkal is roboraltatott, és mostis ha jó moddal kitisztittatik, 's jó gondviselés alatt fog tartatni, a vizet ... bé fogja vinni a Küküllőbe [Msz; GyL. — [a]A Csulokáj völgye patakának].

16. tekintetik; a fi considerat (drept ...); etw wird als/für etw angesehen. *1663:* jobban és rendesebben megcselekedhettem volna, egyikért azért, mert még akkor proscriptusnak tartattam [TML II, 493 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1677:* Az Adó, az Országbéli adó fizető kősségnek fel-számlálása szerint valo Kapu Számok után jár ... felszámlálás szerint tiz emberek irattattanak, és rendeltettenek egy Kapu Számra, mely tiz ember számot hogy ha ... valahánnyal meg-haladná-is a' mostani emberek száma, mindazáltal ugyan csak azon egy Kapunak tartatik [AC 68]. *1718:* ragadozás, Tolvajlás, házak fel verésé, s lopás vétek(ne)k nem is tartatik az még szükültektől [Somlyó Sz; Ks]. *1735/1826:* (Az) Erdő ab antiquo ezen Hoszszuaszoi[a] Lutherana Ecclesia Erdejenek tartatott, az Ecclesia birodalma alatt manutenealtatott [SzentkZs Lodormányi dézsma 57. — [a]KK]. *1748:* Vagyon még néki ... egy oláh Pap Esperest Báttya, a ki igen nagy Orr-gazdának tartatik [Hadad Sz; Ks 27. XVIIb]. *1751:* Vagyon ... egy darab kőzős helly melly is most kukuk hegyinek neveztetik, és ökör tilalmasnak tartatik [Mezőbodon TA; EHA]. *1770:* Megbocsásson még az olyan úri udvar az hol híres gazdaasszonyságnak tartatik is az asszony, de ezzel nem ér [RettE 228]. *1777:* az Körisfa karo mindenütt igen jonak tartatik. A' Fenyö-tsög karo még annál jobb [Nsz; Kf Kendeffi Elek lev.]. *1782:* Fattyu Todor ... mindenkor ... ugy tartatott mint Jobbágy egyenlőleg több Testvéreivel [Sólyomkő K; Eszt-Mk]. *1813:* mindezen kérdésbe nevezett Szeméjek rosz Characterű, rosz hirű nevű és magok viseletü emberek(ne)k tartatnak ezen Faluban [F.berekszó Sz; BfR 12/9. 18 Pagyine Togyer (50) col. vall.].

17. (térben) húzódik; a se întinde (în spaţiu); sich hinziehen. *1805:* a' Nevezett kaszállott, az Ergének feléig bé kaszálta, ... a' mult Nyáron a' meddig az Erge tartatott [DLt].

18. megvendégeltetik; a fi ospătat; jd wird bewirten. *1662:* ki Moldvára, Erdélyre, Brassóra, Fogarasra, Szebenre, Fejérvárra az ifjú fejedelemhez jövén, mindenütt méltóságosan fogadtatott és tartatott vala [SKr 278].

19. megvédtetik; a fi apărat; jd/etw wird beschützt. *1663:* Immár Székelyhid is mi számunkra lévén és tartatván, az is meg fogja gátolni őket s azonban Belényesi uram is megjő [TML II, 664 a fej. Teleki Mihályhoz].

20. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *becsületben ~* megbecsültetik; a fi respectat; jd/etw wird geehrt. *1662:* Alstedius, míg éle, s Bisterfeldius és Piscator nála nagy becsületben tartatván [SKr 203] ✳ *fenyíték alatt ~* megfenyíttetik; a fi amenințat; jd wird bestraft. *1677:* A' Fiscus számára valo Saletrum főzetés a' Regius fundusokon, a' Fiscalis határokon, az eddig valo Usus szerint, continualtassék, azon szerint vétessék bé-is, erős fenyiték alat tartatván annak Mesterei [AC 135] ✳ *készen ~* készenlétben tartatik, előkészíttetik; a fi pregătit; jd wird in Vorbereitung gehalten. *1662:* a mezei hadak pedig a Szent

György kapuján kívül rendelt seregekben állottak vala, fejedelem veretékjei is elkészítve készen tartatnak vala [SKr 206] ✳ *tudatlanságban ~* nem taníttatik, fel nem világosíttatik; a fi ţinut în neştiinţă/în stare de înapoiere culturală; in Unkultur halten lassen. *1657:* minemü temerdeki nagy tudatlanságban tartatnék ez mi Fagarasi joszágunkban az egész olá nemzet, mind kösség mind bojérságh és tulajdon azok is, kiknek egyebeknek tanitások tisztekben vólna [UF II, 185].

21. van; a fi ţinut; (etw) ist (irgendwo gehalten). *1816:* egy ... Gradual ... tartatik a' Templombéli éneklő óltáronn [UnVJk].

22. birtokoltatik; a fi în posesiunea cuiva; etw wird besitzt. *1751:* Negjven negj esztendők el fojtában ezen Controversiáb(an) forgo oldalt (!) alatta levő Seppedékkel edgjütt a Falu nevezete alatt tartatott ... nyárban a Szeg vég ludai, disznai élöttek rajta [Kóródsztmárton KK; Ks 17/ LXXXI. 18].

23. neveztetik; a fi numit; etw wird benennt. *1792 k.:* A székelek ... három rendre vagynak fel osztva, kik kőzül a kik első Neméseknek hivattatnak, mások az ők Nyelvék szerent Lőfi Székellyeknek ... a többik kősseg neve alatt tartatnak [UszLt X. 80].

24. éltettetik; a fi ţinut în viaţă; jd wird am Leben gehalten. *1710 k.:* Én édes Istenem! érzem s tapasztalom inkább, mintsem értem, hogy mint vagyok s tartatom a Felséged kegyelmessége által [BIm. 1005].

tartatlan tartásra nem érdemes; care nu este bun pentru reproducere; etw ist nicht würdig. *XVIII. sz.:* az melly lovak(na)k alacsony az elejek semmire válok, botlók tartatlanok [JHb 17. 10 lótartási ut.].

tartatott 1. használtatott; care a fost folosit ca ...; etw als etw gebraucht werden lassen. *1761:* A kőzepében ezen Epületnek ... alatson dereku, ez elött Konyhának, most pedig Sertes olnak tartatott alkalmatossag [Pagocsa K; JHbK LXVIII/1. 15].

2. megtartatott; care a fost ţinut; (ein)gehalten lassen. *1794:* Die 24a Maji tartatott Consistorialis gyülésben ... Fel olvastatott azon munka melly az elébbeni Consistorialis gyüléseken ki rendelt Commissio által ki dolgoztatott [Kv; SRE 311]. *1796:* 1796-ban Tartatott Grlis Synodis két végezése[a] [HbEk. — [a]Köv. a kifejtés] | háromszor ment el Ros Maria Gaborral az Mlgos Uradalom Dévai Méhes Kerte mellett tartatott Nédéjajába, s onnan szürkületbe jöttenek haza [Déva; Ks 101]. *1811:* Felséges királyné Maria Ludovica 1808ik esztendöben Posonban tartatott koronáztatása alkalmatosságával ki osztogatott egy nagyobb és ket kisebb ezüst, egy nagyobb és egy kisebb arany emlékeztető Pénzek in suma 5 Darabokban [SztLt 85/337]. *1828:* Anno 1828ban 6dik October napján tartatott Egész Czéh Gyüléseben határoztatott hogy ennek uttánna az festett korsot az fodot ės az fedeles korson kivül, tsepegetni nem szabad 1 forint büntetés mellet [ZFaz.].

3. *tilalomban ~ erdő* ki nem termelhető erdő; pădure oprită; Bannwald. *1807:* az Rét Oldali, Czitz Hegyi és Csatáni eddigis Tilalomban tartatott Erdök [Dés; EHA].

4. terjesztett; care a fost răspîndit(ă); verbreitet. *1777:* Az Inctus maga eleitől fogva gyakorlani szokot gonosz tselekedetit ambár oly titkoson folytatta légyen hogy a' kőzőnséges rosz hirnél egyéb rolla mind ez ideig Semmi ki nem világosodhatott, mostan pedig nyilvánságossá tetetődven hogy eleitől fogva rolla kőzőnsegesen tartatott rosz hir bizonyos volna [Ks 114 Vegyes ir.].

tartattat 1. őriztet; a dispune să fie ţinut închis/în detenţiune; gefangen halten lassen. **Szk:** *detencióban ~. 1759/ 1772:* Malde Stratyit Tit. Mosa Uram fogatta el a' mint hallottam azért hogy fizetesit kérte volna, és az varmegye Tömletzibe küldotte, s ott detentioban tartattatta, mig ide valo Kozák Gabor, Malgya Juvon, és Silip Vaszilika ... kezessegeken ki nem vették [Mánya SzD; DobLev. II/435. 33 Krisán Gávrilla (42) zs vall.].

2. *disputációt ~* vitattat; a face să fie discutat; diskutieren lassen. *1823–1830:* a logicai cursust Feder szerént írván, minden logicusbeli praeceptor újabb kurzust írt ... ebből szombatonként reggeli hét órakor disputátiót is tartattattam a tanítványokkal a classisban [FogE 125].

tartattatás őriztetés; ţinere în detenţiune; *Subst* gefangen halten lassen. **Szk:** *árestomban ~. 1816:* A' bé küldött két Rabok, mint el szökő szándékjokról nagyon gyanusok, négy napi Arestomban tartattatások utan késértessenek viszszá Sz Biro ökgyméhez [TLt 1215/816].

tartattathatik tekintethetik; a putea fi considerat (drept ...); etw kann/darf als/für etw angesehen lassen. *1759:* mint a fele Kurvák Bordélj házának meltán tartattathatik az a helyj [Pf].

tartattatik 1. tekintetik; a fi considerat; etw ist für/als etw angesehen lassen. *1754:* azon ... Majorház nevezetű hellyb(en) levő helly ... mindenkor Falu kőzőnséges helylyének tartattatott [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17a]. *1781:* Guti Kristina Aszszony azon darabotska Földet ... mikor fogta fel? Es azon Helly, az Aszszony által lett fel fogása előtt, mitsoda Hellynek tartattatott? [Szb; IB vk].

2. fenntartattatik; a fi făcut şi) întreţinut; aufbehalten lassen. *1802:* az ottan mingyárt alabb tettzhető porondozás iránnyáig édgy Csapo gát köttettetik és tartattatik [Dés; DLt].

3. birtokoltattatik; a fi în posesiunea cuiva; etw läßt sich besetzen. *1778:* (az erdők) mind Falu neve, es birtoka alatt tartottatta(na)k, szabadoson éltük Falustul [Jobbágyfva MT; LLt].

4. őriztettetik; a fi ţinut/păzit (undeva); jd läßt etw/jn bewachen/hüten. *1762:* világosan ki jő ... Váradi Szabo Pálnak nyilván lett káromkodása, ugj sokaknak általa lett motskoltatása ... azért az Város Piattzán lévő fa lora, az holnapi, u.m. Szomboti vásár napján fel ültettessék, s 8 orától fogva 10 oraig, ottan tartattassék [Torda; TJkT V. 113].

tarthat 1. vhol/vmiben vmit tarthat/tárolhat; a putea păstra/ţine undeva/în ceva; etw in etw einlagern können/dürfen. *1710:* egj pinczet arra egi göbonas (!) hazat czenaltatnek most az eöszen mihelt, az malmot meg indittathatom lisztre, hogi ha modom hogj lészen Embérem mert hogi En mas Embér hazanal tarthasam az Kgd gabonajat nekem az karomba forogh [Szentkirály Cs; BCs]. *1732:* minden féle haszonra valo eszkezeket commode tarthatni [Nagyida K; Told. 11. 70]. *1769:* Aztis Hallottam hogy Andonia Szimion a Venus Pálczáját Gagjájába nem tarthatta [K; i.h. 3a].

2. fogva tarthat, őriztethet; a putea reţine/priva de libertate; gefangen halten können/dürfen. *1671:* Foglyokat quindenáig tarthassanak a meg-fogtatok [CC].

Szk: *detencióban ~. 1678:* En Palogiaj Mihalj ... ha kik kar tetelemet fel ne(m) érnk (!), non obstante Nobilitarj praerogativa, nulloq(ue) juris remedio magamot is meg foghasson es mind adig detentioban tarhasson méglen mindenekről contentalom és szamot adok [Gyf; ApLt]. *1760:* ha penig valamelyik kezesnek akar az időben az 40 magjár forintokat fel érő java nem talaltatnék az kezes(ne)k maga személyében hoza nyulhasson az nemeshez nòn obstantè nobilitàri p(rae)rogativa meg foghassa fogtathassa és 2ad plenàriám satisfactionem fogva detentiobanis tarthassa tartathassa [Retteg SzD; GyL. Rettegi Geréb István belső szolnoki hütes assessor lev.] ✳ *fogságban ~. 1656:* igeretit revocalta, mi okon nem tudom ... az jegygiurût, es valamit rea kõltõt refundallya az leanyzo mellyet mig nem refundal fogsagban tarthassa [SzJk 79–80] ✳ *fogva ~. 1586:* mind addeg foghua tarthassak eoket meghlen az megh neuezet kezesek plenarie az Negj Szaz Magiary forintot megh nem agyák es eo kglmeket mighlen nem Contentálják [Kv; CartTr II, 1013–4 Petrus Werner kezével]. *1645:* ezeken az ... kezeseken ... az negyven forintot megh vehesse es vetethesse ... magokhoz is hozza nyulhasson es nyulathasson ő keglme es megh foghassa ... s mind addigh fogva tarthassa ő keglme valamigh az kũlõn kũlõn negyven negyven forintrul nem satisfaciallyak eõ keglmet [Dob.; Ks 42. G] ✳ *rabul ~. 1677:* Ha el nem bocsátom, az tracta ellen leszen, egyébiránt is rabúl nem tarthatom; most is mindenfelé engem okoznak mind Erdélyben, mind az magyarok, mind Lengyelországban [TML VII, 482 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

3. *számot ~ vmire* számíthat vmire; a putea socoti/număra ceva; auf jn/etw rechnen können. *1755:* vala ... 100 darab Sertés, de ... csak hetven van, mert azt minden esztendõbe kimilletlenũll verette Le ifjú) Teleki Sándor Ur(am) eõ Nga, vgy hogy számot sem tarthattam rá edgy esztendõbe hányát õletett meg eõ Nga kõzũllõk [Gernyeszeg MT; TGsz 35].

4. *eszében ~* megjegyezhet; a putea ţine minte; im Kopf halten können. *1803:* annyifelével bestelenitette hogj mind eszemben sem tarthattam iszonyuság voltis tsak halgatni [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1827:* (A) hozott portékákot darabonként Specificálni nem tudgyuk, nem lévén ezen ez elött 16 Esztendökkel történt dologra oly figyelmetesek hogy mostanig eszünkbe tarthattuk volna [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1119].

5. birtokolhat; a putea poseda; besitzen können/dürfen. *1671:* az Fiscalisokon kivũl, valamely bonumok és joszágok, per Notám avagy defectum, aut virtute Articulorum qualiterconque Fiscusra devolvaltatnak, azokat az Fejedelmek magoknál ne tarthassák, se feleségeknek, se gyermekeknek ne conferalhassák [CC 75]. *1677:* Contrabant mind azon által az harminczadnak alkalmatosságával itt teõb eshetik mint az hámoron, mellyeknek két részit eõ nagyságok számára administralja, az harmadát penig magának tarthattya az d<ominus> tricesimator [CsVh 64]. *1751:* Az Egy hazi rendek(ne)k ha nem Possessionáta Nobilitásbol lesznek Puskajok elvetessék ... ki vévén itten annyiban a' Fiscale, és más Dnus Terrestris Dominiumához tartozo Privilegiatus Puskásokot annyiban, hogy azok Puskát szabadosan tarthassanak [TLev. 11/1 ogy-i végzés]. *1771:* a' Lugossianusok ... a' Sz. Benedekhez szakasztott darab helyben bé nem harapozhatnak, sem pedig a' Tokot, vagy egyebet magoknak nem tarthatnak [Fejér m.; DobLev. II/428. 10b]. *1847:* azon rendelés azt foglalta magában, hogy az emberek magok számokra szükséges italokat tarthatnak házaiknál, csak italokat ne áruljanak [VKp 283–4].

6. állatot tarthat/tenyészthet; a putea ţine (animale); Tiere halten können/dürfen. *1681:* Vizi Malom ... Mint hogi eze(n) malom mẽllett, mingiart a malom ház felső végenel ighen szep halas tóczka lehetne; melyben ã vizet csatornan vehetnék ... ebb(en) mindenkor friss halat tarthatna(na)k [Brettye H; VhU 593–4]. *1772:* Kántorné Aszszonyom elégszer panaszolta fũlem hallására hogy öklme égy Majorságot sem tarthat Borbély Gabor Uram háza mián, mert mihent égy majorság oda mengyen azt tõbbé nem láttam (így!) [Dés; DLt 381. 68a Jos. Vetsei (27) ns vall.]. *1776:* háromszéki Vajna Ferenc a muszkánál kapitány lévén, a törökkel való hadakozásban nyert hat tevét ... de reámenvén a székelyek, megfenyegették, hogy tegye ahová teszi õket, mivel lovat nem tarthatnak miattok [RettE 363]. *1834:* Jelenleg azok, akiknek marhájok ugyan nincsen, de az örökségek akkora, hogy marhát tarthatnának ... fizetnek évenként 5 forint 12 krajcárt taxát váltóban [VKp 134].

7. etethet; a putea alăpta; nähren können/dürfen. *1749:* az idén ezen a helységben olj szárazság volt hogj az marhák éhel is majd meg holtak az borjokot is az Tehenek elig tarthatták [Kiskend KK; Ks 71. 52].

8. legeltethet; a putea paşte; weiden können/dürfen. *1567:* Jtthis az en tyztembe igaz lopast teznek hogy az zegyn ember chak eligh tartthatya marhayatt myattak [Nagysajó BN; BesztLt 74]. *1581:* wagion egy nagy kazalo mezzeó hólott az hawas alatt lakozo falwk ... barmokotis ott tarthattak mind Eózzel tavazzal es nyaratzaka [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. *1631:* hagiom Janos Deaknak Az Heuizi hazatis ... libere birhassa, es marhaiatis szabadon raita tarthassa vgi mint egi haz beli nemes ember [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 6 Sükösd György végr.]. *1636:* tarthattiak ot diznaiokot [Zetelaka U; LLt 165]. *1640:* Semmi fele Maiorsag Nem lehet teob seot mostis oly karos az meny vagion hogy maga az szegeny ember marhat ne<m> tarthat mert az hatar szwk [Kolozsmonostor; GyU 49]. *1677:* az egész Szászságon ... a' bárány Dézma, Fiscus számára exigalssék, Besztercze vidékén és Barczaságin kivũl; mivel õk nem a' magok, hanem inkáb az Havasalföldi határon tarthatnak juhokat [AC 52]. *1705:* Egynéhány disznónk lévén még a mezőn, ma beizentenek, hova tegyék, mert már tovább a kuruc mia nem tarthatják, elhajtják [WIN I, 410]. *1769:* Ezen emlitett helyen ... a' marha legeltetõ hely meg nem szorult é annyira hogy ... a Nyárádtõi lakosok Marhát nem tarthatnának ... ? [Msz; SLt XLVIII. 15 vk]. *1847:* ha az erdőszeti hivatal a marhák legelőhelyeiket béülteti erdőszeti magvakkal, nem tarthatnak az emberek marhát [VKp 232].

9. művelhet; a putea ţine; erarbeiten können. *1730:* A' Keczeli Uramék Jobbágyítúl nem tarthatni a' kerti gyũmölcsõkõt [Türe K; Told. 28]. *1749:* az az Mólnárhaz óljan metólje annak a Kertnek ... kertõtt miatta nem tarthatunk [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.]. *1756:* nem is arra valo hely ezen mi Falunk vagy Határunk, hogj itten Udvar Számára majorkodtato hellyet valamellyik Mlgs Ur tarthatna [Dumest H; JHb LXX/2. 84].

Szk: *tilalmasban ~. 1648:* Bik erdöjekis vagyon ... Mikor terem az Ur disznai szamara annyit foglalnak az menyit akarnak, s a' hun szinten akarjak, tilalmasban tarthattyak [Porumbák F; UF I, 878]. *1736:* Vagyon ... Tõszeg végib(en), Szegeletb(en) egy darab Sziget, mellyetis a Kukullõ Tekervényes arka korulfolly, kevés hijja hogy viginél õszve

nem szakad a' Kükölló-Árka, mikor nyomásba esik egy Szekér tővissel bétsinalván tilalmasban tarthatni [Mikefva KK; EHA].

10. megvédhet/őrizhet; a putea apăra; schützen können/dürfen. *1705:* Olaszországban egy Verona nevű várost, akit még ősszel októberben obsidiált volt a francia, midőn a benn levő commendans látta volna, hogy tovább nem tarthatja, maga porral felvetette és feladta a várost a franciának [WIN I, 439]. *1710:* Már Kővár is annyira megszorult vala, hogy három vagy négy óránál tovább nem tarthatták, de Rabutin kétezer lovas némettel Szebenből kiindulván, segítségire mene | Arras s Béthune városokot, minekutána erősen lőttette s ostromlotta volna, az ott levő francia commendánsok nem tarthatván semmiképpen tovább, a francia királynak nagy gyalázatjával s kárával feladák mindenik erősséget [CsH 336, 451].

11. állomásoztathat; a putea staţiona (oştile); garnisonieren können/dürfen. *1657:* az élés is megszűkülvén, menénk Besztercebányára, ott egy ideig lévén az erdélyi hadakat is nem tarthatná, el kelle bocsátani [KemÖn. 50].

12. ünnepelhet; a putea ţine o sărbătoare; feiern können/dürfen. *1759:* A' Péterlaki oláhok, innen Radnotra, egy husvét ünnepére, hogy illendő Agapét tarthassanak nagy kegyesen, két vagy három negyvenes bórt bévetnek a' Beszerikába ... de Kemény László Consiliáriusnak meg hozzák a' hirt, 's rá izen á papokra, hogy a' Beszerikát Korcsoma házzá tették [Hermányi,EDem. 597].

13. *haragot ~* haragudhat; a putea fi supărat (pe cineva); jm böse sein können. *1764:* csak egy hetetis lakván egjütt, oly kevés üdö alatt haragot nem tarthattunk [Torda; TJkT V. 246].

14. eltarthat; a putea întreţine; vorsorgen/alimentieren können/dürfen. *1592:* Tot Janos Deesreol Eorbe[a] ment volna Mathe es Mihaly ... el hadtak az Attiokot, mert zegényseghe mia nem tarthatta eoket [Dés; DLt 235 Lucas Jos concinator ecclae app. Dees vall. — [a]Alőr (SzD)]. *1593:* az Jstenert kerlek vid ell[a] tarczy ell, mertt en Niomorw vagiok Nem tarrthato(m) hanem tarczy ell [UszT. — [a]A fiúcskát]. *1671:* Azért akarja az adót öregbíteni az szegénységen, hogy az hadat tarthassa véle [TML V, 606 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1719:* Kőrős Halmagyi Tamás Péter nevü Molnar ember ... maga szabad akarattya szerint vagy és kételenitö szükségtül viseltetvén minekünk kezét bé adván remenkedett azon, hogy ez mostani szünidöb(en) az Ur eö kglme vegye bé az Szilvási malmaba(n) molnárságra hogy molnársága után magát és háza népét tarthassa [Császári SzD; WassLt]. *1849:* Butoraim, Kőntösseim és egyebek miket Kelemen Béni le tartoztatott és el hordott ... reszint ... a Kelemen Benitől kapot pénzből és ajándekokkal gyüjtettek a' mit Kelemen Beni meg sem is hazuttolhat leg kevésbbé is, mert ugyan is kőz tudat hogy férfi pénz nélkül kurvát magának nem tarthat [Kv; Végr. Vall. 49].

15. alkalmazhat, fizethet; a putea angaja/plăti; anstellen können/dürfen. *1583/XVII. sz. eleje:* Eozuegy Meszarosne tulaidon maganak se legent ne tarthasson se ne meszarolhasson, hanem az Mesterek keőzzul eggyk tarsul legien uele az meszarlasban [Kv; MészCLev.]. *1589/XVII. sz. eleje:* Az mesteris az Ceh mesterek hire engedelmek nelkwl touab nalla ne tarthassa, ne miueltesse, eőt forint birsagh alat; Hanem az illien Jőueueny Legeny kőuesse az Ceh Articulusit [Kv; KőmCArt. 10–1]. *1671:* Az residense dolgáról és hogy miáltalunk járhatna az levél, avagy mi tarthatnánk ő felségének oly hű embert az portán, ki által érthetne mindeneket [TML V, 506 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1698:* (Az asszony) olly gonosz Istentelen volt mind(en) cselédihez, hogy miatta azt sem tarthatott [SzJk 310].

Szk: *cselédet ~. 1773:* (Kabos Mihály) Cselédet nem tarthatott a maga hitvány természeti miá, felesége egy tyúk tojásával szabad nem volt, soha se kamrájába, se pincéjébe szabad menni nem volt [RettE 297]. *1836:* az Alperes özvegy ... még az egész kézén levö Jószágbol se ruházhattya magát, és Tselédeket illendőről nem tarthat [Ne; DobLev. V/1213. 3] ✳ *inast ~. 1589/XVII. sz. eleje:* addig se Jnast se Legent ne tarthasson, az Ceh szabadsagaual semmib(en) ne elhessen, az migh az ki szabot Mester Remeket eppen el nem vegezi [KőmCArt. 9–10]. *1848:* (Míg) Horváth János ... Polgárnak felnem Esküdt, ... és az B: N: Czéh ellőtt az Polgári Levelét fel nem mutatya, mínd adíg sem Inast, sem Legényt nem tarthat [Kv; ACLev. 28] ✳ *milíciát ~. 1705:* Beszélik, hogy baron Tige is azt beszélte volna, hogy nekik ki kell menni az országból, mert ez az ország non est jam capax, hogy militiát tarthasson [WIN I, 531] ✳ *ökörpásztort ~. 1820:* ökőr Pásztort sem tarthatunk, mert senki bé nem mer állani [Somb.] ✳ *papot ~. 1656 k.:* Szent Thamas Megyeje beli negy falubeliek, Ilke Szent Thamas Tibold Franczial kepeb(en) kőnyőrőgjenek eo Ng(na)k, hogy az mint Kaidocz faluat az Vicarius Törveny szerint meg itelte volt, hogy tőllek el nem szakadhat, az utan ismet Udvarhelyhez rendelte, eo Nga ne engedgye helyben maradni mivel annelkül papot nem tarthatnak [UszLt IX. 75. 13] ✳ *szolgát ~. 1597:* Biro vram ew kegme az Capitanok melle polgarokat adwan minde(n) fertaliokat megh iartasson circaltasson mierthogi talaltatnak oly emberek, akik eomagok az kenierben sem ehetnek meghis két harom zolgat tarthatnak ewegre hogi az ideo ele Ieowe(n) az zeoleö myre iartassak [Kv; TanJk I/1. 294–5].

16. üzemeltethet, működtethet; a putea ţine în funcţie; in Betrieb halten können. *1671:* Désiek O és Uj Thordaiak mészárszéket és korcsomát tarthassanak [CC]. *1716:* Az mikor az D(omi)nüs Terestris bort akar arultatni szabadosan korcsomat Tarthatt mindenkor [Grid H; BfN 92. 4]. *1753:* Korcsomat Sem tartattak de szabadasan tarthatnak nem lévén Limitatio ezen Possessiokban [Sajókeresztúr SzD; JHbK XXIX/7]. *1761:* Korcsomát ... tarthat az Uraság, s talam ittis ell kelhetne annuatim 30 Veder Bor [Fursoza H; JHb LXX/8. 260]. *1792:* Ami a kortsomárlás dolgát nézi Vintzen senki más kortsomát nem tarthat a Püspők eő Excellentiaján kivül, tsak Intzedi urak, B. Bánfi Ferentz ur és a fekete németek [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1843:* Régebben a még a korcsomárlási jogot a kamara haszonbérbe nem adta, bizonyos fizetés mellett magok a lakosok korcsomát tarthattak [VKp 133].

17. fenntarthat; a putea întreţine; aufbehalten können. *1610 k.:* Deesen az zamosnak giakrabba(n) aradasba(n) vagio(n) (így!) hidat rayta nem tarthatu(n)k, hanem eoregh hayokat kel yaro hydasokat tartanunk [DLt 325]. *1722:* Törvényes székem nincse(n) hogy abbol bár csak fü szerszámra valot, és konjhácskámat tarthatnám [Fog.; KJ Rétyi Péter lev.]. *1776:* ha verő maradna vacantiában, a' ki jó Gazda is hogy terhes házát tarthassa, a' vacantiában maradott verőböl harmintz vas tsináláson felyül is foghassan magának [Torockó; TLev. 7/5]. *1793:* Nagyságodnak alázatoson jelenten (!), az Feleségem meg halálozván most a Tavaszon házat magamra nem tarthattam, kételenittettem masodszoris megházasodni, mint hogy a Szegenység igen meg nyomott [Csicsómihályfva SzD; GyL. Major Todor jb

vall.]. *1806:* a' Viz lassan, lassan az ottan lévõ partyát gyakor aradasai altal el szaggatván, vgy annyira el szelessedett a Viz, hogy ottan ... altal jaro pallot nem tarthatvan a' Mostán fen állo kis hajos Hidatskát tsinálttatták [Szászrégen; Born. XVI. 80 Kiss Márton (98) vall.].

18. beszerezhet; a putea procura; besorgen können. *1728:* erdõ vagjon ... meljbõl ha a Praedicator fa iránt fogjatkozik, mertekletesse(n) tũzit tarthattja, de maga joszagab(an) altal ne hordhassa [Réty Hsz; SVJk].

19. *penitenciát ~* bűnbánatot tarthat; a putea ţine penitenţă; Buße tun können. *1619:* csak ne vesszek vala így, még élhetek is vala, s poenitentiát is tarthatok vala [BTN^2 229].

20. vélhet, tekinthet; a putea considera; meinen können/dürfen. *1676:* Ha jónak s ha mostani alkalmatossággal való dolognak tarthatja, munkálódjék, hadd essék kezemben [TML VII, 227 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* édes Istenem, gráciának tarthatom-é én azt, hogy ők énnékem az egy rövid, engemet egy szempillantásban a te kebeledben megnyugtató és azután a te kegyelmed által az én özvegyem s árváim szájában üdővel a kenyeret megédesítő testi halál helyén, mind énnékem, mind feleségemnek ezer testi lelki halált adtanak [BIm. 1013–4]. *1782/1799:* Egyenesen tsak a' Praefectus Dési Sigmond Urat tarthattyuk 's tartyuk annak, a' ki eddig valo ususainkban a' Méltóságos Famillia elõtt, a' mi eddig még rõgzõtt szokásunkat bontogattya [Torockó; TLev. 16 Transm. 346]. *1807:* Ezen válosztatt Kőzőnség ... Tõrvényes és fundamentomos okaira nézve kõtelesnek nem a Gat tarthatván a Gát tsinálásnak fenn tartásában parantsolt terhet magára venni [Kv; KmULev. 3].

21. értékelhet; a putea socoti/considera (ca ...); schätzen können. *1674:* hogy hatalmas császár is a fővezérrel megindul az engedetleneknek büntetésekre, akárki sem tarthatná jónak [TML VI, 557 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1711:* (Dadai Jósefet) akárki tarthatja egy tökéletlen, hazug, csalzi embemek [SzZs 291].

22. igényelhet; a putea revendica; anfordern können/dürfen. **Szk:** *juss(á)t ~(ja). 1652:* Bako Suska Aszszony minden eddig ellenek valo perit es mindenũt valo Joszágokhoz s iokhoz valamellyekben tarthatna es remelhetne valami jussát igazságat és praetensioját magának és két ágon lévõ posteritássinak le hadgya [Kelementelke MT; Ks 13. VII. 5]. *1717:* sem maga Kis Péter, sem Felesége Váradi Susánna ... Nztes Besenyei Györgj Uramat eõ Kglmet ... ne háborgathassák, semmi részt se törvényesen se tõrvénytelenũl tõbbé ne kérhessek s jussokat ne tarthassak Besenyei Györgj Uramhoz [Vajasd AF; DobLev. I/93]. *XVIII. sz. v.:* Seprõdbe lako Nagy István a' maga lako Joszágának hátulso részibõl ... ada Õrõkõs jussol égy akkora helyet, a' mellyen, a' Seprodi Gyũlekezethez alkalmaztatott Kapolna, és a' kapolna tsepegésein kivũl egy õllel kert férhessen, oly fel tétel mellett hogy ha arra kápolnát nem épitenének, ahoz a' Megye just ne tarthasson [Seprõd MT; MMatr. 238]. *1828:* A' Börkeszittõ Timárainkis ... hogy ... a' többszöri Contozásra just tarthassanak vásárokra viszik kész Munkájokat el adni, s idegenek víselik el a' Thorotzkai Marhák böreit [Torockó; TLev. 13/3].

23. időben eltarthat; a putea dura/ţine un anumit timp; dauern können. *1810:* rebegve várom a kimenetelt, sokáig a nyavalya nem tarthat, talán 24 ora is el választya [JHb Jósika János lev.].

24. félhet; a se putea teme de ... ; furchten können. *1619:* én is úgy meghántam az leseket, hogy semmit nem tarthatok tõle, kiváltképpen hogy látom bizonyoson, hogy mindenfelõl contemptusba vadnak [BTN^2 329]. *1662:* Az kapitány karjainál fogva kítfelõl fogattatván, a várból jancsárok által kikésérteték, úgy, hogy mindenek azt gondolhatnák, fõvételre vitetnék, s szabadon veszedelemtõl tarthatván nagyon megijjedkeznének [SKr 617]. *1677:* ha az magyar atyafiak magoktúl conjugálni az lengyel hadakkal (így!) micsoda dispositiókat teszen õ nagysága, hogy ily erõs assecuratiójoknak adása meg lévén is, inkább ne tarthasson az alkalmatlan emberek rossz igyekezetektũl [TML VII, 476 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1710:* neki nyilvánvaló igazsága vagyon, és ártatlan lévén, nem tarthat a törvénytõl [CsH 119]. *1770:* Apahida dolgát a mi illeti, minthogj már vácátio büz érzik, attol ezen a perioduson nem tarthatni [Ne; Told. 5a].

25. szállásolhat; a putea ţine/sălăştui (undeva); bewirten können. *1814:* Én pedig már többé általa[a] okoztatott káromat ... nem szenvedhetvén, tovább a házomb(an) meg nem engedem lakását ... de már éppen ugy nem tarthatom Telkemen mint gonosztévőt [M.gyerőmonostor K; GyL. — [a]A testvére által].

26. *~ja magát* **a.** elláthatja magát; a se putea aproviziona; sich mit Vorräten versehen können. *1735:* Vagjon ezen Sz Jakab nevũ falunak valami Cseplesz Csere Erdeje, de abbol tüzi fával magokat nem tarthattyák [Mezősztjakab TA; JHb X/9. 24–5]. — **b.** alkalmazkodhat; a se putea adapta; sich (an etw) anpassen/adaptieren können. *1677:* A' kiknek penig nem ló számra, hanem személyekre vagyon fizetések, magok személyekben, hivatallyok rendihez tarthattyák magokat [AC 93].

tarthatás 1. alkalmazhatás, fizethetés; (posibilitate de) angajare; anstellen/bezahlen können, bezahlbar. **Szk:** *különös papnak ~a. 1793:* Fel olvastatik A' ... Torboszlói Filialis Ekklának Instantiája, melyben a' Sz Imrei Mater Ekklától valo el szakasztatását, és kũlõnõs Papnak tarthatását kéri [Torboszló MT; MMatr. 454].

2. neveltetés, ellátás; găzduire, educare; Erziehung. *1849:* a fiucskát elhoztam Kolosvárra, de Kelemen Béni ezen tettemért meg nehézkedve legkevésbé sem kívánta magamnáli tarthatását [Kv; Végr. Vall. 33].

3. megtarthatás; organizare, ţinere; Organisierbarkeit. **Szk:** *gyűlés ~a. 1810:* engedelmet nem véjendenek ... ã Gyũlés tarthatására [Kv; ACSzám. 15].

tartható 1. alkalmazható, fizethető; care poate să angajeze/plătească (pe cineva); anstellbar. *1676 u.:* szantható vagy szolgát tarthato õzvegy asszonyi állat tartozik egesz bert adni [Balla Sz; SzVJk 173].

2. megőrizhető, visszatartható; care poate fi păstrat/reţinut; aufbewahrbar. *1657:* az mi jüvedelmem lõn ... azt az kapitányok keze által kiosztatám az vitézlő rend közé ... azon magamnak tartható jüvedelemből igen keveset hagyván magamnak [KemÖn. 199].

tartó 1. *mn* **1.** fogó; care ţine (ceva); fang-, greif-, halt-. *1823–1830:* Ez az összefoglalás pedig esett 1550<-ben>, amióta egy pecséttel is élnek, mert azelőtt Drezdának címere volt két falevéllel egy ágat tartó szarvas [FogE 188].

2. megtartó; care susţine (ceva); Halter. *1674:* Czipot és egjeb egjetmast tarto deszkakbol czinalt (poczok) vagj allasok az ajto két felen nr. 2 [A.porumbák F; UF II, 594]. *1732:* az elegyes létzeken, vert szalma fedelet tarto gabonás

ház oldala sövényből valo gyengen agyagal meg vert [Nagyiklód SzD; Told. 11/67]. *1735:* tartoznak gatot Csinálni a Csataniak az gát eleiben rakodott porondot el hánni, az bonto tarto hoszszu fát be tenni kivantatik [Dés; Jk]. *1738:* Gabonás Ház ... az felső Padlás, melly is fenyő deszkából valo meg lehetősebb, Padlást tarto gerendái penig Tőlgy és Bikfákbol valok, jok [Szászvessződ NK; Born. XX. 12]. *1758*: Néhai Urunk eő Excellya parókáját tarto fő [Déva; Ks 76. IX. 8]. *XIX. sz. e. f.:* a vas pallót tartó kőzfa | 112 db 1° Ó hosszú 9 czol vastag vánkost tartó kengyel fa [Marosbogát TA/Kv; GyK kv-i építőmester malomszám.]. *1851:* Az aszaló tábláit tartó négy léczből álló állás ... az ezen táblákat tartó stellásik is mind jók | A' karzatot tarto oszlopok a' fiok gerendákhoz foglaltattak [Erdősztgyörgy MT; TSb 34].

3. vmi tartására való, tároló; pentru păstrat (ceva); Lager-, Speicher-. *1676:* Ezen belől vagyon őtt szakaszakbol, lapos virág vizeket tarto deszka polcz, mellyet ... kisseb vas szegek foglalnak az keő falhoz vadnak [Fog.; UF II, 727]. *1677:* Vagyon egygyikben[a] fadgyú tartó egy üres szekrény és valami egygyetualókat tartó üres láda [Madaras Cs; CsVh 49. — [a]A kamarában]. *1681:* Kulcsár Haza ... Vagyo(n) ezen házban ... Eczetes tarto Lábas ászok fa Par. 1 [Vh; VhU 527]. *1685 e.:* Sos egres tarto abroncsos berbencze Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev.]. *1720:* azon Segestjének az bőtűin Papi őltőzet tarto lábas asztal [Köröspatak Hsz; HSzjP]. *1746:* Vagyon Kis Pad Székecske ... A Palotán Kis pad székecske jeges vizet tartó 1 [Marossztkirály AF; Told. 19]. *1761:* szalmával fedett Gabonát tarto Kamarátska [Fejérd K; HG]. *1799:* Egy Dio szin festékű Fenyö Deszkából készült Scribtoriumos, és a' Felsö részében könyveket s Leveleket tarto Almarium [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1816:* Két Avaték rekesztekes egyetmás tarto a' fall mellett [Szamosfva K; Born. III. 33 néhai özv. Nemes Györgyné gr. Kornis Krisztina inv.]. *1820 k.:* ezen Gabonásban vagyon két felől 2. Gabonát tartó Nagy Hambáris [Dés; RLt]. *1854:* égy ucsut tarto Hordo [Sárd KK; WassLt].

4. állattartásra használt; în care se ţin animale; etw für Tiere halten. *1839:* A' ketretz két sertés (így!) egy más felette (!) hizló majorsagot tarto két also majorság ollal [Kv; Ks 73. 55].

5. állatot tartó/tenyésztő; care ţine/creşte animale; Tierhalter. *1654:* volt fél sing az hó, az mely miá az marhát tartó emberek igen megbúsultanak volt az széna, szalma nemléte miá [Kv; KvE 172 SB]. *1821:* Tekintetes Sombori István Urnak ... panaszszára tétetett az a rendelés, hogy M. Nagy Somboron, minden meg külömböztetés nélkül, a ketskéket tarto gazdák, a magok ketskéjeket pusztitsák el, azt nem tellyesitvén ... Confiscáltassanak is [M.zsombor K; Somb. II Sombori Farkas kezével].

6. (gyepűt/fel nem szántott területsávot) fenntartó; care menţine/lasă nearat (o fîşie de pămînt); jd der/die lässt einen Bodenteil unerarbeitet. *1760 k.:* mind ezeknek el harintasára köteles a Dékány ... az illjetén rosz gyepűt tarto szokásos Gazda ellen panaszolni [Torda; KW].

7. megtartó; care ţine; Halter. *1797:* a' mikor is bé gyűlvén a' Széket tarto falusiak, Nika Morár édgy Potrát le tett [F.árpás F; TL. Gyuka Popa (43) col. vall.].

8. vkihez tartozó; care aparţine; jd der/die gehört zu etw. *1824:* szükséges lészen az Executiokor égy bizodalmos és ahoz tarto Embernek is a' Tts aszszony résziről jelen lenni [Mv; Pk2].

9. fenntartó; care întreţine; Aufhalter. *1767:* Vagyon a' ... Falu határán fekűvő Medgyes Tó nevezetű gattal tarto Hináros Halas Tora ... epitett ... felyűl tsapo egy Kővű Lisztelő Malom [Mezőbodon TA; EHA]. *1801:* Sándor Jantsi ... nemis ugy lakot mint valami kűlőnős házot tarto Uj Paraszt a Tit. Groff Urffi Joszágán [Erdősztgyörgy MT; WH. Hoszszu Kálo (60) cigány vall.].

10. üzemeltető, működtető; care ţine în funcţie; jd der/die etw in Betrieb haltet. *1785:* Régi Conventio szerént titulo Decimae a' Vasbol minden kohot, és verőt tarto Gazda annuatim Melgos Főldes Uraink Számára 54 Darab kasza vasat tartozván adni [Torockó; TLev. 9/22].

11. vmilyen hiten levő; care este de o anumită religie; (von) ...-er Konfession. *1785:* A R Catholica Vallasrol hat héti fel járás utan Redealt Tót Jánosné Dobos Ilona öszve eskettetett R. Catholicus Pap által már jó darab idövel avertalt ez mostis a' R. Catholica vallást tarto Butzi Mártonnal [Gyalu K; RAk 9]. *1790:* Ezer hat százban Mind szent Havának 25dik napján meg állitott ország Végzésenek erejekkel ... Helvetiai Confessiot tarto Vallásnak a' több bé vett vallásokkal egyenlövé tétetvén, azon egyenlősitésböl önként következik annak szabad gyakorlása [Kv; SRE 267–8].

12. gondoló; care se consideră; jd der/die etw über etw/sich selbst meint. *1770:* egy magát poétának tartó ember midőn ment volna egy úton, látott egy megavult keresztet és egy újat, melyhez csoportosan mentek az emberek [RettE 223]. *1823–1830:* dolgozni nem szerető, azonban a bort erősen ivó s akkor házsártos, sok puszta beszédű, magát bölcsnek tartó s verekedő is volt[a] [FogE 322. — [a]Az emlékíró öccse, József].

13. időben vmennyit tartó; care durează/ţine un anumit timp; dauernd. *1657:* Nem sokáig tartó, de súlyos utam lőn ez hadakozásban, gyenge egészséggel indulván [KemÖn. 187]. *1661:* Kegyelmednek is Istentül kivánok megadatni hosszú ideig tartó jó egészséget [TML II, 190 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1704:* azt is beszéllették, hogy most újobban Lamberg lejött volna a békesség tractájára Selmecbányára a kurucokhoz, és hogy egy hónapig tartó armistitium is volt Magyarországban, de nálunk efféle nem lehet [WIN I, 269]. *1736 u.:* A főemberek, nemesek is az ilyen feleségekre, leányokra való semmirekellő s majd semmi ideig nem tartó, mégis drága pénziben álló portékákra[a] való költés miatt enerválódnak naponként [MetTrCs 468. — [a]Öltözködési kellékekre]. *1750:* Az hosszasson tarto Conscriptio mián az Motsi Gondviselő Dávid Péter íránt valo Inquisitoria későtskén készűlgete el [O.csesztve AF; Ks 83 Caspar(us) Szatsvay lev.]. *1758:* harmad napig tarto árviznek miatta nem örölhettem, Gyermekeim éheztek 's igen meg szükültem vólt Liszt dolgából [Barasztmiklós KK; BK. Farkas Juanna cons. providi Vintilla Petre (32) vall.]. *1773:* A szegény Teleki Pál úr Doboka vármegyei főispán is meghala Kolozsváratt 18-va Novembris két hétig tartó nyavalyájában, disenteriában [RettE 315]. *1789:* sé kövétsek se porondok nem lévén mivel meg töltsék az utat a' lágy föld tsak egy kevés ideig tarto essö után mingyárt el lágyulván az utak meg gödrösöttenek [Szentábrahám U; UszLt XIII. 97]. *1790:* Ngd kevés orákig tarto fajdalmai után szép furtsa, fürge fiut hozott a' Világra [Kv; TKl Bodoki József prof. lev.]. *1819:* Rákosi Ur három napig tarto betegsége után meg is halálazat [Kv; Pk 2]. *1831:* Déési Nagy Sámuelnek ... Lászlo nevü kisded Fiatskánk három napokig tartó súllyos, és kinos nyavalyaja után meg holt ...

az ugy nevezett Szamár-hurutban, három Esztendős koráb an [Vista K; RAk 161].

Szk: *élete fogytáig ~. 1824:* Hetfün, reggeli 6: oráig mula becses Elete, s az az nagy reménységű Fiju ... nagy és életem fogytáig tarto Keserűségemre el vétetett, oda lett és őrökös gyászt hagyott Házamban [Nagylak AF; DobLev. V/1094. 1b id. Dobolyi Sigmond panasza fia halálakor] ✳ *holt(á)ig ~. XVIII. sz. köz.:* az edgyik elö Atyánkfiais töllünk, vagy mi azon atyafitol közönségesen ugy meg sértetünk hogy talán holtig tarto atyafiságtalanságra és kedvetlenségre mutathat utat [Nsz; Told. 2]. *1758:* Kolosvári Dániel ... idejövén a mi bűneinknek büntetéséül az szegény anyámat, édesatyja s anyja híre nélkül, eljegyzé s el is vevé, nekünk holtunkig tartó kárunkra s gyalázatunkra [RettE 59–60]. *1775:* Igen siralmas és keresztény embertől sajnálandó dolog jött világosságra két úri házban, minémű kedvetlen dolog, nagy bűn és abból következett holtig tartó kedvetlenség és gyalázat [i.h. 357] ✳ *örökké ~. 1758:* ő szent szent felsége ... azt is megbocsátja s kegyelmébe vévén, az örökké tartó boldogságból, több szegény megtérő bünösökkel együtt, ki nem rekeszt és nékem is részt ád a mennyeknek országában [i.h. 81]. *1759:* egyedül csak őnála vagyon amaz elfogyhatatlan örökké tartó boldogság, melyet adjon meg ő szent felsége mindazoknak, valakik benne vetik az ő reménységeket [i.h. 86].

14. húzódó, térben vmeddig tartó; care se întinde (în spaţiu) pînă la ... ; entlanglaufend. *1826 k.:* A Pataknak záporos ki áradása sokkal kiménletesebben halad a Balavásárig tarto hosszu follyamatjában mintsem vagy három puska lövésnyi kurtán meg szoritott új árkába [Gyalakuta MT; GyL].

15. *szállást ~* megszálló, lakó; care locuieşte la cineva, care este găzduit de cineva; jd der/die bewirtet ist. *1631:* az az nala(m) szalast tarto legeny atta megh Balas kóvaczynenak az kezkeneót [Mv; MvLt 290. 241b].

16. *helyt ~* letelepedő; care se stabileşte într-un loc; Ansiedler. *1805:* Jobbágyok is ... jó helyt Tartó, 's nem keringő, Földes Urakat igazán, és hasznoson szolgálo Emberek vadnaké ...? [Ózd AF; MúzRadák. — Tomai László kijegyzése].

17. kedvelő, vkihez/vmihez ragaszkodó; care este ataşat de cineva/ceva; treu, anhänglich. *1671:* Itt közeljebb, Kirva nevű falucska, az ki ugyan határos Huszttal, ott is voltak hajók, azokat is mind elrontották, meg is hagyták, hogy Erdélyhez tartó embereket sohol által ne vigyenek az vizeken [TML V, 598 Katona Mihály Teleki Mihályhoz]. *1680 k.:* Mind ezekb(en) vigyázzanak az kerülők, s masokis hites Emberek megh latván Istennek tarto kötelessegek szerent tartazzanak ki mondani fide mediante [Dés, Jk 16b–17a]. *1687:* Lakadalmok(na)k idein az meli Poszto, Ezüst es Feier nemü Ruhakott ... iduözült Leaniommal attam uolt, arrol ualo Regiestrum, melliekett az mi igaz es Istennek tarto lelkünk ismereti szerent irtunk [Fog.; Borb. II Rákosi Péter kezével].

18. tartozó; care ţine/aparţine de ceva; (zu)gehörig. *1778:* ekkor Madaras Pál Plajásnak mondám ... hogy jol meg visgállya a' métát, mellyre azt felelé, hogy ő jol tudná a' Métát ... s mindenkor az ő relátioja szerint observáltatott a' határ, a' Popa pedig azt erősiti vala, hogy de nem tsak addig volna a Dominiumhoz tarto határ [Berekeresztúr MT; Born. XV. 8 Belényesi György Plajás Inspector vall.]. *1832:* Ez ellen Br. Bánffy György azon a címen tiltakozik, hogy ez az ő házához tartó hely, különben is a vágóhíd építése egészségtelenné teszi az ő házát [Dés; EHA].

19. vmennyit nyomó/érő; care cîntăreşte ... ; von einem bestimmten Wert. *1758:* Egy 30. fontot tarto bécsi horgos mérték Nro 1 [Déva; Ks 76. IX. 8].

20. tartalmazó; care conţine; enthaltend. *1704:* ehhez a maga titkos és sokkal nagyobb machinatiókat tartó projectuma ehhez nem járulhat és hozzá sem hasonlíttathatik [WIN I, 173].

21. *vmihez számot ~* vmit számon tartó, számtartást végző; care ţine socotelile; jd der/die etw in Evidenz haltet. *1850:* A N Kadátsi Malomhoz számot tartó Tartsafalvi Malmos Gazda Urakhoz tisztelettel ... Pálffi Dávid [Kadács U; Pf].

II. *fn* **1.** vmit tartó kellék, tartozék; suport; Halter, Anhalt. *1625:* Egy hintohoz az hatulso rakonczajanak az tartojat f — / 10 [Kv; Szám. 16/XXVII. 10]. *1694:* van egy Toronyhoz ragasztva csinaltatott keötes fakbol allo Ütő oranak az Labja es Tartoja [Kővár Szt; JHb inv.]. *1801:* Egy koppanto tátzas tartojával [Kv; Ks]. *1808:* Uj Dio 's tarto Rfr. 1 xr. 57 | Uj ravasz tartostol Rfr. 1 [Kv; Khf puskaműv.]. *1810:* Portsellány kalamaris tartojával porozojaval edgyüt [Jedd MT; LLt].

2. őrző; persoană care păstrează ceva; Hüter. *1572:* Talaltanak azert eo k. varoswl Illen Rendet Az kapwknak es kys aytoknak kwlchianak tartasa ... feleol ... Az mely Eztendeobe Magiar az Byro, azkor Zasok legienek az kapvknak es kisaytoknak kolcajnak tartoy [Kv; TanJk V/3. 55a].

3. éltető; cel care ţine în viaţă; jd der/die am Leben haltet. *1745:* az J ... az élő és Mindenható I(ste)nt, ki ez egész roppant világnak teremtője, mindnyájunknak vgy az Jnek is gondviselője tartója és táplálója, irtóztató Teremtettőzéssel káromolt [Torda; TJkT III. 99].

4. kötél; ştreang, şleau; Seil. *1736:* ez hámokban rendszerént kötél volt volt ... úgy az tartója is az hámnak kötél volt [MetTr 367].

5. *ellen ~* ellenző; care se opune/împotriveşte la ... ; Gegner. *1590:* en Fodor Illyes Ilyen ok alat engettem meg az en Rezzemet azo(n) zölëonek hogy Angalit Azon[a] Zabadsagot engedyen ennekem, Az hazasagomra menem, Kyt en Angalit Azony Illyen ok Alat meg engetem nekye, Chyak hogy elseoben plebanos vramtol zabadsagot nyeryen hogy az plebanos vram ellen tarto nem Akar lenny hazasitassanak [Kv; RDL I. 3. — [a]Az elvált feleség].

tartóborona tartófa; bîrnă; Balken. *1680:* Vagyon ezen övegh csürben egy öreg tarto baránákbol fel rott kamaracská [UF II, 973].

tartódhatik megtartathatik; a putea fi ţinut; haltbar. *1864:* Az őszi Partialis tartásának idejét oct 10ik és 11ik napjait tüzte ki, helyéül pedig Gyalut ... B. Hunyadon azért nem tartodhatik ... hogy a' T. őreg Pap nyugalmát nem szabad háborgatni [Gyalu K; RAk 93].

tartódik megtartatik; a ti ţinut; es wird gahalten lassen. *1863:* A' közelebbi P. 'sinat ... Gyaluban fog tartodni ... Ekkorrá minden administrandumokat bé kell küldeni [Gyalu K; RAk 79]. *1866:* Az őszi rendes Partialis 30ik octobris Gyaluba fog tartodni [uo.; RAk 121]. *1868:* az Erdélyi Fő és Közep Tanodák Januari értekezlete ... Kolósvárt fog tartodni [uo.; RAk 146 esp. kl].

tartogat 1. fenntart, eltart; a întreține; (unt)erhalten. *1654:* ha az malmok nem tartogatnának Isten kegjelmességébol, tsak házamatis alig érném megh majorságommal [Medgyes; BálLt 46]. *1831:* Szabo Josef ... noha Czéhbeli Fazakas mester ember el esett allapottja mian nem kápax hogy maga műhellyebe mesterseget fojtathassa hanem nékűnk alább irtaknak Kántoros Legenykeppen dolgozik, s ugy tartogattya Házát [DLt 1176].

2. állatot tart/tenyészt; a ține/creşte animale; Tiere halten. *1840:* Salamon Májer ... még Négy fejös juhakatis Tart. — igaz hogy égy égy tsitkotis tartogat [Balásháza Sz; RLt Pap Tyimofia (52) vall.] | ollykor ollykor mint Kereskedö Emberek szoktak még hol égy égy tsikot, hol más Marhátskákatis égy égy darabotska ideig tartogatni [uo.; RLt Muyere Mitruj (26) vall.].

3. etetget; a hrăni; nähren. *1745:* egy tehenet vettem vala Korondról az mezőn bornyuzék meg nyárban ... az déllőn megvonogatta a csecsit Szabó Ferenczné Vizi Borka[a], attól fogva úgy elvesze a teje, hogy semmi hasznát nem vehetém, a bornyút csak korpával, mivel tartogattuk [Kőrispatak U; Ethn. XXIV, 162 Szőcs Mihály (60) jb vall. — [a]A boszorkánysággal gyanúsított asszony].

tartóház levéltár, tárház; arhivă; Archiv. *1662:* a káptalanoknak a conservatóriumba, tartóházba bemenni kellétvén, egyik gyalog hadnaggyal szembe találkozván és avval együtt való beszélgetésik neki bemondatván ... meg nem csendesíthetik vala [SKr 396].

tartóhely 1. raktár, tárház, tároló; loc de depozitare; Lagerhaus, Speicher. *1784:* A Vendég Fogado Ház ... a' melly alatt Bor palinka és egyéb korcsmárolható italok tarto hellye vagy Föld pintze is vagyon [Burjánosóbuda; JHbK LX/18. 22].

2. tányértartó; raft pe care se păstrează farfuriile; Tellerbrett. *1778:* Egy régi Szurkos pohár Szék, vagy inkább Tangyérok tartó helye [Csapó KK; Berz. 4. 8. C. 18].

tartóláb ablak része/tartozéka; parte de fereastră; Fensterteil. *1629:* az konyha ... Az ablaka beeresztő, maga és tartó-lába vas sarkokon jár [Szu; SzO VI, 92–3 Székelytámadt vár lelt.].

tartóládácska kis tartóláda; lădiță în care se păstrează diferite obiecte; Kästchen. *1850 k.:* 1 ezüst szinü tarto ládácska 12 pengoért csinálták [Kv; Pk 2].

tartólánc járom tartólánca; opritor de jug; Tragkette des Jochs | hám tartólánca; opritor, opritoare (la ham); Tragkette der Strange. *1843:* Van ezen ... szekerhez egy 28. szemből allo kötő Lántz, — tarto Lántz a rudas jármon [Dés; DLt 622]. *1850:* 2 lóra való viseltes hám, s egy lógóhám — kantáraikkal — tarto lánczal — lógóval — srof kultsal — s gyeplőkkel, s több szijakkal [Algyógy H; Born. F. 1].

tartomány 1. vidék, régió; ținut, regiune; Provinz, Land. *1559:* kyre engemet Zalancy janos wram hogy: Ke : ymek az vag yzenek hog walamy borok weny Kwldot wolt yde az : Ke tartomanaba hog ha wehetnek [Somkerék SzD; BesztLt 59]. *1560–1570 k.:* Mind az egész tartományba lovat, berbécset és mézet, az urok híre nélkül nem szabad el adni [GazdtörtSzemle I, 164 a fogarasi uradalom rendtart.]. *1570:* My hwsweth wthan walo cheterteken es az wthan walo keowethkezendeo napokon, Eleozer Mogyorora es Annak tartomanyara es wghan otth az Banffy Menyhart Rez Jozagara Mennenk [Bh; Eszt-Mk]. *1605:* protestálunk my coram Deo et coram hominibus, hogy mi semminek okai ne legyünk, mi gondot viselünk, de bizony vagy romlással kell meglenni, nem csak Meggyes romol, hanem egész tartományok is [SzO VI, 11 az erdélyi rendek elöljárói Nsz-hez]. *1619:* ennek előtte az hatalmas császár országától, Erdélytől olyan három várat tartományostul, mint Huszt, Kővár, Bánya ... az német császár elfoglalt vala [BTN[2] 339]. *1665:* Kutsuk pasa ... Az bányavárosokat is fenyegeti s hódoltatni akarja; azt a tartományt Klobukig, ki Morvának a szélében van, akarja hódoltatni [TML III, 351 Teleki Mihály a fej-hez]. *1677:* Fogaras Vára s' tartománya állapottya régi Privilegiumiban marad [AC 57]. *1710:* amint lehet, mind a körülvaló tartományokat oltalmazzák a kurucoktól [CsH 93]. *1757:* minek utánna Gáborffi uram kezébe ment Keményes itt nem Laktam ezen tartományba [Gyszm; DE 3]. *1780:* Varjatok mert rövid időn olyat hallotok hogy hire lesz ezen a Tartomanyon [Etéd U; Pf]. *1792 k.:* ezen ország ... feles számu mezei katonaságot tart, akik a küljő (!) Tartományokrais ki vitettethetnek [UszLt X. 80]. *1809:* szükség, hogy az ezen Tartomanyban Sajto alá bocsátando Ujságok, vagy egyéb más közönséges napi — vagy honapi follyo Irások olly kitételekkel 'sírás modjával (: Stylussal :) keszíttessenek mellyek magokban a mostani kôrnyülállások folyamatjával ellenkező vagy azokat sértegető kepzeleteket ne foglaljanak [UszLt ComGub. 1670].

Szk: *Beszterce ~a. 1569:* horwat Lwkach ... az my latorsagokat, kart s bwt szeorzet az .k. Tyzty Alat walo Jozzagba, az Berzteorcze (!) Tartomanyaban [Mihálcfva AF; BesztLt 87]. *1633:* 15 Aprilis. Hozának más papot Beszterce tartományából Nagydemeteriből, Andreas Helmannus nevűt [Kv; KvE 165 SB] ✳ *Brassó ~a. 1603:* Az hul az factum eset hiak Teörczuar zeknek Brasso tartomanianal [UszT17/33] ✳ *Csicsó ~a. 1559:* mikor az En zolgaim, az fw orrot kergetik volt az vton, az Erdő keozeot . mass vton Jeo wolt Eg zeĝen ola, az vton chichio tartomaniaba Rokonsagy keozze [Retteg SzD; BesztLt 24 Christophorus arros officialis castri deserti Chichio a beszt-i tanácshoz] ✳ *fogarasi ~. 1632:* Mezei vetemeniekbeől, Juhokbol, Diznaiokbol, es Mehekbol Dezmat adnak az szerent, mint ez Fogarasi Tartomaniba(n) lako jobbagiok [Ohába F; UC 14/38. 18].

2. provincia; provincie, regiune, ținut; Provinz, Kronland. *1662:* mind csak arra vakarkodnak, hogy édes hazánknak igaz hasznát és polgárit megnyomván, mindeneket az ő uruknak (pápának) birodalma alá vessenek, és e Magyarországból valami tartományt csináljanak | Hogy Csehországgal és több szomszédos tartományokkal és Erdéllyel lött szövetségek, frigyek, békességek dolgaiban az bécsi pacificátió és az 1609-béli 42. articulusok az ő erejekben maradjanak, és őfelsége azokat megtartja és az ő hívei által megtartatja [SKr 116, 123].

Szk: *hannoveri ~. 1823–1830:* Az anglus király úgy bírja benn Németországon az hannoverai tartományt választó fejedelem (Elector) név alatt, mint a német császár itt benn Erdélyt nagy fejedelem (Magnus princeps) név alatt [FogE 238].

3. környék, környező terület; împrejurime, preajmă; Umgebung. *1570:* Ezt Irtuk az peres feold tartomanyba gyalakutj hatarban [Gyalakuta MT; BálLt 1]. *1591 k.:* ott az tartomaniba az hol az molnar Mihal haza vala vett vala Varga

Janos egj házat [UszT]. *1592:* ennekemis az en Orotasombol áttanak es hattanak uala ket holdot, itt az Bőgőzi hatarban ... mely tartomant hinak teleknek [i.h.]. *1606:* Protestalok hogy ne legiőn keseo az meszei feoldeimnek es szena reteimnek wicinussit es mely tartomaniban wadnak az Korond hataraban wduarhely szekben megh mondano(m) [i.h. 20/7]. *1671:* csak Biharvármegyén haereáltunk, az Ali pasa hütlevelére emlékeztetvén, hogy Biharvármegyében az váradi jószágon kivül mennyi várat, kastélyt tartományostúl foglaltak el, mely soha Váradhoz nem szolgált, hanem mások birták [TML V, 652 Szilvási Bálint Teleki Mihályhoz]. *1806:* ha valaki az idegeneknekis szalonát el adott ... a miat a piatznak Semmi Szűkőlése vagy fogyatkozása se volt, hanem Udvarhelyen böven volt s' mais vagyon a Szalona, mivel ide nem meszsze lévő Tartományokbol magunkis csoportoson hajtunk s hajtatunk Sertéseket [Szu; UszLt ComGub. 1753 u.].

Hn. *1597 k.:* Kapolna mezeje tartomanyaba [Kobátfva U]. *1599:* En az Nires tartomaniat Orozhegi hatarnak tutta(m) lenni [Oroszhegy U]. *1604:* az Erdeó(n) kit orotas teteye tartomanyanak hyuunk [Tarcsafva U]. *1606:* az Niúlad tartomanjarol [uo.]. *1731:* A hoszszu lenze tartománnyában a Rákos mellett (k) | ă Kerek Tó Tartománnyában (sz) [Gelence Hsz]. *1736:* nagy Tartomány [EMLt Conscr.]. *1767:* ravasz pataka tartományában (sz) [Tusnád Cs]. *1772:* az also határban mezkő tartományon (sz) [uo.]. *1773:* A Remetei Határón az Eszenyő tartományában (sz) [Ditró Cs] | A Follyom tartományab(an) (sz) [Gyszm]. *1815:* a' Borviz Tartománnya körül [Korond U]. *1822:* A Szeredő Tartománnya [Szacsva Hsz; HSzjP Fel Dobolyi Lovas Katona Székel Lajos (22) vall.]. *1825:* a Bab helly Tartománnyábann (sz) [Kézdiszárazpatak Hsz]. *1840:* a Lisznyai béfűggő Erdők Tartományára [Lisznyó Hsz]. *1864:* Dülő kis rét tartománnya [Gyergyóalfalu Cs].

A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

tartománybeli vidéki; din ţinutul; provinzial. *1581:* Kegielmes vram Ezt a mezzeótt Pal deak[a] ez el mult eztendeoben kezdette volt meg zallitani egy nihany nepekkel valamire valo gondolattiaban, hizem hogy maganak valo kedw keresesbe, vgy vagion hogy feyedelem zamara Jnditatta es kezdette wolt kibeól mind az hawas alatt lakozo tartomanjbeli lofejek drabantok es zegenj keósseg keonyergessekkel meg talaltak wolt az zegen kegielmes wrunkat hogy ne Engedne-, ott azoknak meg zallasokat [Törzs. Szentpáli Kornis Mihály Báthory Istvánhoz. — [a]Váradi Kis Pal deak]. *1788:* az idegen Tartománybéli Miniom nevű Festéknek bé-hozásáért fizetni szokott Harmintzad, minden másától 2 fl. és 24. krajtzárokkal meg-nagyobbittassék [Nsz; DLt]. *1790:* Felséges Urunk a közelébb mult Augustusnak ötödikén Költ Kegyelmes Decretumában méltoztatott parantsolni, hogy a' Kék Gálitz Kövek (: vitriolum Caeruleum :) akár Cypriai, akár más idegeny Tartománybéli legyen az Sporko Mazsájától az az foglalékokkal edgyütt mérettetvén az Harminczadokon a szokot portorium behozás vám 2 fortal és 24. xrăl fizettessék [Nsz; TLt 469]. *1825:* A Tartománybeli Fö Hadi Vezérség az iránt találta meg közelebbről a Kir Gubernium ot, hogy Strandl Maximilián nevü criminalis Bünöst, ki a Bétsi Katonai Foghazbol f. e. Majos 6-ikán estvéli 8 's 9 ora közt el szökött kerestesse fel [Kv; DLt 1585].

tartományi kerületi, (vár)megyei; din regiunea/ţinutul; Land-. *1840:* A Papiros malom ... folytattatik az inventatio és által adatik a Tartományi K. Számvevö Hivatali papiros itato papirosnak hetven három mázsa [Km; KmU Lev. 2].

tartórúd bară de sprijinire; Tragstange. *1847:* Mind a Nagy mind a Kis Bonto farának bé taszito, és Tarto rudjai jok erőssek [Dés; DLt 316].

tartós 1. sokáig használható; durabil, rezistent; dauerhaft, haltbar. *1592:* Felette ighe(n) kerik Byro vramat, hogy a' felekiekkel Az vtakat mennel hamareb lehet vgy chinaltassa megh, hogj tartós legie(n) [Kv; TanJk I/1. 201]. *1736:* Abban az időben kétféle skárlát posztó volt ... az másik török gránát volt, négy forintos volt singe ... ilyet viseltenek főemberek, nemes emberek, az olyan tartós posztó volt, három-négy rendbeli dolmány mente is elszakadott addig az angliai posztóból a míg ebből egy rendbeli [MetTr 351]. *1842:* A' határszélnél elkezdett kövecselésre nézve ... az a' javallatom, hogy arasznyi vastagságban a' leg durvább kovacsot kell ho<rdan>i bár meszszebb helyről is, s ezt be lehet azután színelni a' Me<sz>árosok legelője mellöl hordatandó aprobb kövecsel, hogy járható és tartós legyen [Mv; MvLt 2]. *1879:* Bizonyosan azt ügyelte, hogy jó tartós legyen, kettős szállal szövött, szijas lennel bevert, elnyűhetetlen [PLev. 54 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. hosszú ideig tartó; durabil, care durează mult timp; (an)dauernd, fortdauernd. *1823–1830:* Gróf Bethlen Eleknek sohasem volt patientiája a tartós munkához [FogE 244]. *1847:* Egész nyaradszaka tartós meleg nem vólt [KCsl 13 Kemény Dénes kezével]. *1853:* minő keserves dolog lenne égy tartos sulyos betegség által ágyba szegeztetni [Kv; Pk 7]. *1879:* egészen másforma ember kell legyen az, ki bennem maga iránt tartós rokonszenvet ébresztheť [PLev. 40 Petelei István Jakab Ödönhöz].

3. szívós, erős; rezistent, puternic; zäh, kräftig. *XVIII. sz.:* Az Hasabos Szárű lő tártos és munkára termet; ă féle lónak (!) Szoktak meg holt tetemesedni, az mellyek(ne)k gömbőlyeg ă Szarok [JHb 17/10 lótartási ut.].

tartósság állhatatosság; statornicie; beständigkeit. *1811:* A' mennyivel serdül a' Férjfi későbbre, Esze 's tartóssága annyival hág többre [ÁrÉ 31].

tartóvas fier de susţinere; Trageisen. *1677:* Vagyon e felet[a] egy víz eresztő rúd, mellyenís vagyon fellyül és alól köpüs, horgas vonó és tartó vas [Madaras Cs; CsVh 50. — [a]A vasverő tőke felett].

tartott 1. használt; care a fost folosit; gebraucht. *1782/1799:* Ember emlékezettől fogva ... a' Vámolásban pohárral éltenek, a' milyent most le tettek; Láttamis a' Méltóságos Groff Torotzkai Sigmond Ur ö Nagysága Udvarában, és mérteket meg petsételve, azt mondják hogy fél kupával nagyobb az eddig tartott merteknél [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 343]. *1823–1830:* Ebben a városban[a] nevezetes az tanácsház, az univerzitás épületjei, anatomicum theatrum a praeparatumokkal vagy a spirituszban tartott emberi tagokkal [FogE 231. — [a]Göttingában].

2. tenyésztett; care a fost ţinut/crescut; Kultur-, züchtet. *1688:* Havaselföldib(en) tartot Maga juhainak Gyapjătol wotol f — // 40 [BfN]. *1822:* ezelötti Esztendőkben ezen Hazában vólt inséges üdökben a' Szólgáló embereim Marhájokbol ki-fogyván; a Gazdaságnak folytathatására eddig

tartott Béres-ökreimet kéntelenítettem szaparítani [Ördögkeresztúr SzD; BetLt 1].

3. etetett; care a fost ţinut/hrănit (cu ...); nährt mit etw. *1595:* Az ideghen helien veot es zenan it eoreoksegekben tartot teoser barom zabadsaga feleol, Vegheztek ... hogy ... Az theosersegre kiweol veot eokreot bator tarchia ez hataron eoreoksegebe [Kv; TanJk I/1. 259].

4. intézett; care a fost rostit(ă); ausgesprochen. *1847:* Varga Katalinnak a templom előtt tartott beszéde következéséül az emberek kezdettek is az uradalmi erdőkből fát hordani | a szabad korcsomárlásra nézve Varga Katalin az emberekhez tartott beszédében azt mondotta, hogy minden ember, ha módja van, vigyen annyi italt házához, amennyire szüksége van, csak ne árultassa [VKp 232].

5. megtartott; care a fost efectuat(ă); ausgeführt, zustandgebracht. *1703:* A Berekeresztúron tartott visitatio előtt panaszkodnak Dállyai János Scholamesterre [MVJk II/1. 260]. *1792:* K. Vásárhellyen tartott Generalis Sz. Synodus végezte hogy a' Meny aszszony Papja eskesse meg az égybe kelő Személlyeket [HbEk]. *1847:* A Királyi Bánya, Kohászati s Uradalmi Igazgatóságnak Zalatnán, Aprilis 15-én 1847-ben tartott üléséből [VKp 182]. *1849 u.:* A függetlenségi nyilatkozatnak mind magam, mind pártam ... ellene voltunk s a Kazinczynál tartott tanácskozmányunkba meg határozók erőteljesen lépni fel ellene [EM XLIX, 549 Zey Károly kezével]. *1896:* Vasárnap tartott gyűlésén[a] 12 új tagot választott [PLev. 180 Petelei István Tolnai Lajoshoz. — [a]A Kemény Zsigmond Társaság].

6. vki számára fenntartott; care a fost rezervat cuiva; reserviert. *1710 k.:* Vagyon mind az atyámnak, mind nékem régen tartott pénzes szállásunk [BÖn. 706]. *1796:* Bartus Kelemen Pap Uram számára, mint magának tartott Erdejiből Fényes Napon egy Szekér Nyir Fát vittem Asztogra poznyának [Albis Hsz; BLev. Vall. 2]. *1848:* A Katona ujjontzok számára tartott Bál-billétekért melyek meg maradtak 5 Rfr [Kv; ÖCLev.].

7. *szeme előtt* ~ fontos; de care a avut cineva în vedere; im Auge behalten. *1740:* a' szemem előtt tartott fővebb elveket nézve felvilágositásomat meg téve, a' Sinor mértékűl felvett 3-k Nyilon meg kezdve, a' több és adjustálando nyilak adjustálásában ... intezetemet a' következendökbe teszem [Kv; Ks 100 Nyilak könyve 18].

8. vminek fenntartott; care a fost folosit (ca ...); für etw vorbehalten. *1795:* tull a' Küküllőn az otton lévő Berken aloll az ezelőtt Fátzánosnak tartott Kert mellett [Küküllővár KK; EHA].

9. időben eltartó; care a durat/ţinut un anumit timp; dauernd. *1769:* az udvarb(an) mint egy harmad Napig tartott osztoztatások s Nyilaknak kivonásáig ... a Tit Két atyafiaknak magoknak Cselédeikkel együtt mind a közösből lőtt intertentiojok ... én nékem azt felelték hogy tőllem azokrol számot adni nem kivánnak [Felőr SzD; BetLt 7 Nic. Barta (54) jb vall.]. *1832:* (Szántó Rosália) Világi pályafutásának 54ik, Házassági életének 36ik Esztendejében, négy napokig tartott sulyosabb betegsége által tetszett a' szabadoson Uralkodónak minket tőlle megfosztani [Nagylak AF; DobLev. V/1185 Dobolyi Zsigmondné Szántó Rosália nyomt. gyászjel.]. *1854:* kedves Feleségem ... tóbszóri huzomos ideig tartott terhes betegségeimben ... fáradhatatlan gondoskodással viseltetett, ápolt [Kv; Végr.]

tartozandó I. *mn* **1.** vkihez/vmihez tartozó; care ţine de ceva/cineva; zu jm/etw angehörend. *1576:* Ez Esketes wtan menenk osztan az feold szinire mellyet az Andoryas gyeorgy eoreokihez tartozandonak vallanak [Eresztvény Hsz; HSzj *azután* al.]. *1585:* a f<en> meg irt eztendeoben nyarban az eö hozzayok tartozando zena fwekben walamellik teóbbet kazalt wolna meg az' meg lattassek es az az masikott az ióuendeóben élegichye hasonlokeppen az eőűehez [Gagy U; UszT]. *1631:* Radnot nevw Castelyomhoz tartozando Joszagomhoz ... minden igassagat jussat sponte et libere nekem, maradekimnak vagy legatariusimnak engedi ö kgme [Radnót KK; Ks O. 37]. *1673:* Almakereky Kastéllyhoz tartozando ... Lud vagyon hetven-őt [Almakerék NK; UtI]. *1695:* Az kissebbik bótban ... az hámorhoz tartozandó mindennemű régi vas és fa eszközököt készen találtunk [CsVh 116]. *1730:* Egj Sztováta (!) minden hozzá tartozando egjetmásával [Bibarcfva U; Berz. 16. XLIX. 16]. *1756:* Ezen Dominiumhoz tartozando Falukból és Portiokból Uraság Cassájába bé várhato emolumentumok [Déva; Ks 101]. *1770:* a Bezdédi Comunitás Magok Határokhoz praetendálván tartozandonak lenni az utrizált kaszálot meg kaszálták kőzőnségesen [Salamon SzD; JHbK LIV/12. 12]. *1775/1802:* a ... Doszu Mare nevezetű nagy bükkős mak termö Erdőnek ezen métákon felyül napkelet felé situaltatik az Hoszszu mezei ugyan ezen északos oldalban lévő bükkős Erdőkig Bezdédhez tartazando és Bezdédi Határban valo Erdőnek tartassék [BSz; JHb LXVII/3. 145]. *1819:* tanáltatnak a venitze háznál ezeken kívűl még egy 16 vedres Palinka főző üst, hozzá tartazando Csös Kádjával edgyűtt [Baca SzD; TSb 6].

2. velejáró; care este legat de ceva, care ţine de ceva; etw mit/zu etw gehörend. *1678:* En Palogiaj Mihalj Fejer Varmegíeben Fejer Varat Lako adom tudtara mindenek(ne)k ... Eskusze(m) ... hogj ezen hivatalomban ugi mind az Desj Rationistasagban és annak tisztiben minden ream bizatatot es bizando dolgokban, melljek ahoz az hivatalhoz ab antique s mostan is tartoz(na)k es tartozandok ... igaz tőkéletes jambor Jstenfélő es hasznot kereső Szolgajok leszek [Gyf; KaLt]. *1692:* A megye bíráiról ... ecclesiai tiszteidnek, vicariusodnak és esperesednek (: plébánosodnak :)[a] engedelmes lészesz és törvényivel élsz, és egyéb minden megyebírósághoz, szentegyházfiúsághoz tartozandó hivatalban eljárszs tehetséged szerént igazán és istenesen [Kozmás Cs; SzO VI, 432. — [a]A zárójelben levő rész későbbi betoldás].

3. vminek a kérdéskörébe tartozó; care ţine de ceva/o anumită problemă; zu einem bestimmten Fragekreis gehörend. *1797:* Ki follyván akármellyik ... Cásusokhoz tartozando Tőrvényes űgyek az Uradalmi (: Dominalis :) Széken, csak nem minden székeken kételednek mind a Földes Ur, Birák, sőt még a Procuratorokis, hogy a ki follyt per hová vitessék felsőbb kérdőre [Mv; MbK XII. 113].

4. vhol dolgozó; care lucrează undeva; irgendwo arbeitend. *1774:* Szállitottanaké azon Joszagokhoz tartozándo Jobbágyok kőzül idegen hellyekre, ha igen mi okbol, és hová? [K; KS vk]. *1793:* az approlék tőrvényes dolgokot a mi illeti, ugy mint a Dominiumhoz tartozando embereknek Causait minden szombaton ha lésznek az öreg eskűttekkel jo lelki isméret szerént ki follytatom [Drassó AF; TSb 24].

5. vmely közösséghez tartozó; care face parte de o anumită comunitate; Gemeinschafts-, zu einer Gemeinschaft/Kollektiv gehörend. *1761:* Ersébeth Városi őrmény Compágniákhoz tartozandó és lako ecustor (!) Csiki Emmanuel és Péter uraimék [BálLt 92].

6. beszolgáltatandó; care trebuie predat cuiva; abliefernd. *1673:* administralt Tárházunkb(a) az Szászság Annuatim

tartozando honorarium pinzebűl Szebeni Kiraly Biro Vr(am) Két Ezer: Magyar forintokat [Gyf; UtI]. *1786:* ha az Thoroczkai Lakosak az Vasnak mivelésetől el rekesztettnenek, mint hogy itten az kősziklák között nincsen olly Hatar, hogy az Földnek mivelésebol, vagyis Agriculturaval hogy el élhetne, egeszlen el kellene pusztulniak, nem volna Felséges Kirallyanak tartazando rendes Contributioját hunnan fizesse [Torockó; TLev. 4/13. 25].

7. vmit illető; care se referă la ceva; jn/etw betreffend. *1823–1830:* már még Bonyhán fejembe verték volt, hogy készüljek az oeconomiára tartozandó dolgokra is [FogE 223].

II. *fn* **1.** vmihez tartozó dolog; lucrurile care ţin de ceva; zu etw gehörende Dinge. *1592:* Azert az en keresetemnek rendyben azt mo(n)dom valamy volt s walamy vagio(n) mellyet hyttak Mihaly Janos Eoreksegenek ... akar mely faluk hataran legyenek keresetemhez Illendók, mynd ben az falum es hataraban Ahoz illendók es tartozandok az Mihaly Janos hazahoz es wles helyhez .... az felett meg kewano(m) mynden rolla el wótt haznaywal [UszT]. *1837:* az egész Joszágott, kűlső, és belső hozzá tartozandoival, általlánoson hites Megyei Személlyek, és birtokosok előtt inventarium, és pontos jegyzés mellet, vészi által Székler Leopold [Dés; BetLt 5].

2. rész; părţile care ţin de ceva; -teil. *1777:* Tessék azért Nagyságodnak az Leveleket szorgalmatoson ara rendelendő híteles Ember ál(ta)l sietve meg-hányatni, és ha mi levelek az említett Causa defensiojához tartozandok, azokat ... az Causat follytato Procuratorokkal ... communicalni [Kv; JHbK XXIX/25].

3. vmely közösséghez tartozó személy; persoană care face parte de o anumită comunitate; jd der/die zu einer Gemeinschaft gehört, Mitglied. *1805:* az szolgak alopattyában tapasztaltatot az is hogy a kik a Bányaszi Tarsosághoz nem tartozandok az Verős Gazdák szolgajokat Nagyob fizetest igirven el csalják ennel fogva a ki ollyan talaltotnek 24 forintokig bűntetessen [Torockó; TLev. 7/12].

tartozás 1. (anyagi) adósság; datorie; Schuld. *1664:* némelyek hüségtek közül ... az Dézmának felét percipiálták ugyan, de az Árendát érette meg nem adták illendő napkor tartozások szerént [ETA V/2. 80 fej-i rend. a dedrádi papnak járó dézma-árenda ügyében]. *1677:* Hasonlóképpen az hol a' Praedikatoroknak-is Quartajok eddig nem járt, ez után-is tartozásbol a' Patronusokat nem erőltethetik [AC 75]. *1788:* életemnek főbb Czéllja lévén az hogy Parolam ne Periclitalodjék Nsgod Boraiért valo tartozásom ... halasztásának oka nem vagyok [Hosszúfalu Szt; Ks I gr. Teleki Sámuel aláírásával]. *1819:* Mind ezen tartozással esmervén önként magokat Adosaknak lenni [Szentbenedek AF; DobLev. V/1027]. *1825:* a kőzőttem, és Ferus kőzött lévő tartazás illyen formán áll, hogy én tartazam nekie Háromszáz husz Rforintokkal, ő pedig nékem Két száz ötvennel, tehat az Substratum ... 70 — az az Hetven Rforint [Kv; Somb. II]. *1835:* nem hogy szokatlan ki csikorásokot tétetett volna ő Nagysága, de még ... főbb eféle aprobb tartozások ... egyszer máttzor a' Báro Ur által mind elengedődtek és el tőrőltettek [WLt]. *1846:* egy Tehennyét ital árra beli tartozásért meg kőtőtték [Kakasd MT; DE 2]. *1847:* Csudálkozással olvasám hoszszadalmas levelét — akkor midőn sem kötelezése szerinti tartozását, sem adott becsület szavát nem akarja tellyesitteni [Csapó KK; DobLev. V/1268 Wizy Lajos Dobolyi Bálinthoz]. *1858:* Történnék hogy a' terminált időre tartozását bé nem fizetheti, azon esetben tellyes hatalmat enged az elégtételre kőlcség fáradsággal egy-(gy)ütt [Egerbegy TA; Tolvalylev.]. *1875:* (A) gondnok ... szüretkor a B. Hunyadon adós által mivelt szőlőből az őt illető részből a tartozás menynyiségéig mustot tartoztosson [M.bikal K; RAk 315].

2. kötelezettség; obligaţie, datorie; Verbindlichkeit, Verpflichtung. *1657:* az ellenség Szendrőről reánk akarna jűni, melyet tartozásom szerént megizenék az fejedelemnek [KemÖn. 258]. *1679/1681:* Vannak a' Jószágb(an) oly Timarok kik mestersegek szerint tartoznak szólgálni; azok-(na)k adasso(n) bőrőket ki, s készettesse(n) tartozasok szerint mennel tőb kordovánt, es Bagasiat véllek [Vh; VhU 678]. *1818:* ha nevezett Impetrans az ő eleibe szabott feltételek(ne)k és tartozásak tőkéletesen eleget fog tenni nem tsak Privilegiummal szabadoson élhet hanem mostantol kezdve tiz Esztendőknek le follyásáig senkinek ezen N. Fejedelemségbe vagy a Partiumba szabad nem fog lenni rajta kivül [DLt 456 gub.]. *1835:* tartozásaikan felyüli robotra kénszeritette volna [WLt]. *1847:* hirdessék ki az embereknek, hogy ne tegyék többé a mostani szolgálatot, hanem tartsák magokat a privilegiumban megírt tartozásokhoz, s azt teljesítsék [VKp 218].

3. erkölcsi adósság; datorie morală; moralische Verpflichtung. *1677:* nagy helyes okok rekesztének el engem Fogarasban attól, hogy a Kegyelmed nagy kiváltképpen való jó akaratját tartozásom szerént szemben ne köszönhessem meg [TML VII, 348–9 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

tartózás félelem; reţinere, fricǎ; Furcht. *1599:* migh en az Nagy Janos chyres kertin az vduarra erkezęm, tohagh eőis az vthrol tartozas nelkyl be ieótt az Vduarra mezitele(n) zablias kezzel [UszT 13/105 Mathias Chanj de Rugonffalua ns vall.] | mihelt el irkeztek Jobbagy, minden tartozasnelkwl az en Alparethy hataromba Jobbagimra rea menth fegyueres kezzel [Dés; Eszt-Mk]. *1619:* Mihelt őnéki levelét s emberét látjuk, minden tartózás és késedelem nékül küldtön küldöm mind az ajándékot és ha kell, az segítséget [BTN^2 313]. *1657:* Fráter Pál és Bánházi István kapitányok lévén előttök, vitézül minden tartózás nélkül menvén által az vízen ... kénszerítteték elhagyni az énreám jövő szándékot, és minden seregeit amazokra fordítá vissza | az egyik a sok ember közt csak egyenest az egyik bástyára felfutott, s tartózás nélkül kiugrott [KemÖn. 236, 260].

tartozásképpen 1. adósság fejében; ca datorie; als Schuld. *1595:* Egieb zwksegre Amely Centum patert kiualt az eo kgme tartozaskeppen tartozzek eo kgme mellet lennj es zolgalnj Biro vramnak [Kv; TanJk I/1. 260]. *1826:* Ha azt állitja a' Kelementelki Communitas, hogy tartozásképpen tartozom, az azon tartozásomat[a] mutassa meg in via Juris, Processu Juris ordinariu, és akkor meg fogok bővebben is felelni [Msz; GyL. — [a]A Csulokáj pataka árkának kiásását].

2. hitelbe; pe datorie/credit; auf Kredit. *1599:* Ha mely nemes ember akár lakságon, akár székelységen lakó, az szászság között járván magát pénznélkűl tartatni akarná, affélének pénz nélkül tartozásképpen semmit ne adjanak, se lovat, se szekeret [EOE IV, 277 a medgyesi ogy-i végzés].

3. erkölcsi adósság fejében; ca datorie/obligaţie morală; als moralische Schuld, als Ehrenschuld. *1662:* én Kegyelmednek fia lévén, tartozásképpen tartoztam, még élek is

tartozom Kegyelmedre gondot viselnem [TML II, 390 Teleki Mihály Teleki Jánosnéhoz].

tartozható 1. vmihez hozzátartozható; care ţine de ceva; zu etw gehörbar. *1812:* Ezen Rész Joszághoz tartozhato, és ennek akár melly részétől is el szakadott Bitang, vagy másoknál Zállogba lévö földek nintsenek [Szászfenes K; Ks 76. 253].

2. besorolható; care poate fi clasat; klassifizierbar. *1810:* Ezen Szőllők ... teremnek harmincz veder a' több borokhoz képest első Classisban tartozhato bort [Pacal Sz; Ks 76. 392 Conscr.].

tartozhatott vmely birtokhoz tartozhatott; care putea ţine de ceva; etw was zu einem Besitz gehören könnte. *1855:* (A) Makfalvi Joszágban tartozott és tartozhatott curialisták, s illetőleg zsellérek, 's általuk lett és tejendö szolgálatok [Mv; DLt 5].

tartozik 1. hozzátartozik; a aparţine de ceva; zu jm (zu)gehören. *1668:* Isten, Uram, ezt jól adá, hogy az dolog elein kezdé el, mert most orvosolhatóbb az dolog; egyébiránt hanemha ő kegyelme azokat követi, az kikkel tartozik, de én velem soha bizony nem tiszteskedik [TML IV, 293 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710:* Sőt Rákóczi Magyarországra mindenüve pátenseket bocsátván ki, megparancsolja, hogy senki, aki hozzája tartozik, a posoni gyűlésre ne merészeljen menni [CsH 409]. *1767:* Miból tugja a Tanu ... hogj ezen ide aláb specificalando nyolcz darab földek ... a N. Simon Péter jussához tartozzanak ...? [Hsz; Kp IV. 247 vk]. *1823–1830:* Erfurt Thüringiában a Moguntiai Elektorátushoz tartozik [FogE 245]. *1842:* Székely Leopóld Vr el- és altal adá azon Alsó Szőtsi[a] egész Joszágát ... minden ahoz tartozó Meliorationkkal, industriálékkal, Usorásokkal égy szóval mind azokkal valamelyek kűnn és ben ahoz tartoznak és tartoztak [Dés; BetLt 5. — [a]SzD]. *1843:* Bágyoni Katonoskodo emberek ... 3an kas Méhemet orzották el; — Mire nézve halva aztat hogy a' Natságod szemes vizsgálata alatt valamely Méhek kerekettek volna ki a' sok rosz emberek elorzása mián ara instálnám Natságodat ... hogy ha ezon el orzot Méhek kőzzül valamely méh kosár hozzám tartozna juthassak birtokába mint tulajdonomnak [Torda TA; KLev.].

2. vhová tartozik, odatartozik; a ţine de ceva; jd gehört irgendwohin, hingehören. *1681:* à mia Praediumhoz nem tartozik à legyen à falu közönseges èlö földe à Patronussal együtt [Koronka MT; EHA]. *1715:* A kérdésben lévő darab territoriumat, melljik Falu határához vonszik, és tartozik? nem tudom [Lupsa TA; WH. Szint Iuon (37) vall.]. *1725:* a' melly hellyen Sárdi Jstván, Tisztartoságáb(an) edy borozdát vonatott, azon viz folyamatnak Hideg kutfelől a patakon ismét alól fellyül a' mesgjén vólt edy kis kapuja, holottis edy kis nyalábra valo fü az enyimhez tartoznék [Hévíz NK; JHbT]. *1735:* Az Anditts megett lévő egész Gödör mely is dubiumba vagyon ha Bolduczi vagy Csani határhoz tartoziké [Mezőcsán TA; Born. X. 7]. *1746:* az felső darab föld az Vas Urak részire tartazik, mert mind a két darab földet a Vas urak Erdejiből irtatták [Szászegyed SzD; WassLt Szőts Stephán (50) zs vall.]. *1752:* ugy hallottuk maga Mojos Blága meg holt fiai maradtanak négjen ... ; ugy hallottuk hogy Baro Korda György Ur eő Na(gysá)ga repetáltotta volna, de nem Banyiczához, hanem Kőrtvélykapuhoz tartoznak [M.fülpös MT; BfR I Sara Kovats cons. nob. Gabrielis senioris Miholtsa de Károlyvár (66) vall.]. *1765:* ezen kűs hellyetskeis a' Maurer Uram puszta hellyéhez tartozott volna [Csávás KK; LLt]. 1775: eleitől fogva az O Vasarhellyi hatarhoz tartozot azon ... nagy darab hely ... az Alpareti határ szélliben egy nagy árok volt a valasztotta meg a határt [O.vásárhely SzD; Ks 25. VI]. *1796:* tudjuk mellyik Telek tartozik Felső mellyik Also szováthaz [Szovát K; SLt XLII. 2]. *1801:* All a Groffne resze 22. Nyilas házbol, 3. Lipitorbol melyekhez tartozik egy udvarház, Csürrel, Gabonassal, Istálokkal [Csicsókeresztúr SzD; BLt 16]. *1815:* a' menyiben a Helly állása, és a' körűlette lévő birtakok mutattyák ... bizonyason az Uradalomhoz tartazzék, s helylyénis Csinálodatt volna irtása [Hodák MT; Born. G. XV. 13 Pap Mihaila a luj Pop Danyika (51) vall.]. *1823–1830:* Ezen univerzitáshoz[a] tartoznak még az anatomicum theatrum, a szülőház (Accourhirhaus), a botanikus és oeconomicus kertek[b] [FogE 236. — [a]A göttingaihoz. [b]Folyt. a fels.]. *1844:* Ezen hely ... ki jelelve van, eleitől olta a' K Monostori határhoz tartozott [Szászfenes K; KmULev. 1 Lőrintz János (60) col. vall.]. *1884:* Josika Daniel Ur eő Nsga Nogyer nevezetű kaszálloja ... az Aranyi határhoz tartozik ... az mostani Falusiak által ki nyomozott metákig [F.nádasd H; JHb XXXI. 51. 7].

Szk: *teendő közé ~. 1850:* a papok teendői közzé tartozik ... össze irni azon Kisdedeknek neveket, kikbe ... a himlő bé nem oltatott [Nagykapus K; RAk 4 esp. kl] ✻ *vki keze alá ~. 1847:* Valamint az Erdőségek, ugy a határnak több részei, a fogadando pásztorok(na)k keze alá tartoznak, akik(ne)k minden tekintetben fűggések vagyon a Birák és Biztos[a] öklmektől minden hibákat fel jelenteni, és azokrol pontoson szamolni [Torockó; TLev. 10/9. — [a]Erdőbiztos].

3. munkával/vmi megtételével tartozik, köteles vmit megtenni; a fi dator/obligat să facă ceva; verpflichtet sein. *1539:* az Sombori benedek az Sombor mellett walo rythbely rezyeth, wetthe zalogon az ew atyafyanak Sombori mihalnak huzonharom forynthba es az feleth kewtthe magath hogh az my zalagossa ew Neky Sombory Mihalnal wolna, egy masnal kewl Megh nhe (!) watthathna, ha nem ha echyersmynd mynden zalagossanak le thenne az penzyth az kor thartozzyk megh adny [MNy XL, 137]. *1546:* chak annya zegeny nepeth thartozzanak menden napon kyldeny feleereel az chenalthathasra mynd az gatthra mynd az malomra, menyeeth Bogathy Chaspar kyldeth esz adhath az felereel [Panot[a]; DanielO 6. — [a]Panád KK]. *1567:* Eo kegielme tartozzek az meg Irth Reez Jozagonkat Mynde(n) okvetetlen meg Bochatni Es meg Eleztheny [Gyf; Ks]. *1577:* az komlodj Rez Iozagnak, az lewellet thartozik tholdallagy ferencz az ket hwganak megh adny, az hwgays az lewel arath, tharthoznak Megh fyzettni [Vajdasztián MT; BfN 71/19]. *1592:* Az faluknak ez idej Adaiais fizetetlen ezt(is) tartoznak az Espanok be zednj zolgaltatnj [Kv; Szám. 5/XI. 15]. *1629:* mindenjkfel az eo Reze Retnek hataraig tartozzek megh kertelnje az Retnek gjepu kertyt mindenik felet [Jobbágyfva MT; BálLt 48]. *1650:* Vilagos(on) megh bizonyttotta az J, hogi Miklos Ferencz az Arkot az reghy folyassabol ki vőtte Azert nem tartozik Damokos Peterel ereszteni, hanem Miklos Ferencz ereszsze az reghy folyassaba [UszT 8/64. 58c]. *1671:* Az hodoltságon ha Török jár, tartozzék az Falus Biró falus feleivel az közelbik végbéli Tiszteknek minden késedelem nélkül hirré adni [CC 90]. *1681/1754:* sátoros Innepeken tartoznak egy egy hordo bort ki kortsomárolni [RkAk 6]. *1714:* az B: Cehetis tartozzék ezen fellyül egy Tisztességes Collatioval conde-

coralni mint mikor remeket szokott tsinálni [Kv; ACJk 80]. *1748:* az Emptornak expensait, az Venditor ő Klme méltatlanúl causalta, azért Contractussa szerint legitimalván kőltséget, tartozik kompensalni [Torda; TJkT III. 235]. *1778:* In casu autem, a mellyben hasonlo Gyümöltsössel, a Nagyobb Léány nem bonificaltathatnék; a Gyümöltsfákbéli bonificatiot, a kisebb Léány pénzelis ki potolna, a Nagyobbik pedig acceptalni tartozzék [Szentbenedek AF; DobLev. III/513. 2a]. *1795:* Déák Juvon Marhái is el ehezvén az hidegben károsodtak el, ebben is tsak az edgyik all peres ... tartozik fizetni felereszíben ... felit szenvedje a káras [Msz; MbK 104]. *1825:* Tartozik az ... két régi Hid Lábak első orrát pedig ujjonnan fel emelni, hogy azok Jég ronto bakok helyett szolgályanak ... Tartozik a' kűlső Hid eleiben 7. ujj Jég ronto Bakokot épitteni [Dés; DLt 86]. *1862:* a' Nyárszoi ... nép igen szabad és önkényes kezeket vetett az Ekkla erdeire 's nem elégszik meg, hogy a' kepe bért, mellyet kiki maga tartoznék meg szerezni az Ekkla erdejiböl fizetik meg, hanem gyermeki bért is, a' tanitási, s fizetési bér-fát onnan vágják [Gyalu K; RAk 67].

4. vmi megtételére köteles, vmilyen munkával adós; a fi obligat să execute anumite lucrări/munci; jd muß etw machen, jd schuldig mit einer Arbeit ist. *1569:* Tǫrúeny zerent talaltak hogy wicey Janos az bizonsag mellet meg eskegyek, chyak ǫ maga, es vg legye(n) ǫúe az fǫld, ezel wicey Janos meg elegedek, de az mas fel apelala, vicey Janos ezt apelalta hogy miuel meg szantottak, hatalmot cquet vala, es hogy az zantassal ne tartozzek, de o knek neg ne(m) Jtyltek az hatalmat [Kv; TJk III/1. 255]. *1577:* uz My az erdelly Rezt Nezj abbol Tholdallagj ferencz Nem harttozik dywisiowal, hanem chak Quartawal, mert Zolgaattjawal thallaltha [Vajdasztián MT; BfN 71/19]. *1592:* Egy Missilis, Meliben Vrunk resolualta az Articulusnak Sullios ertelmet a' Jobbagi kereók feleol hogi az kereó fel, teresse es mutassa megh, Az Biro zolga adassal tartozik Kv; DiósyInd. 62]. *1632:* miuel kiczin az falu, fel elessel artoznak, nem ugy mint az nagy faluk [Korb F; UC 4/38 Urb. 60]. *1643/1687 k.:* Vagyon az Héán égy darab Széna fü ă Parochialis házhoz ugy mint őt ember vagy hat taszálo, mellynek le kaszálásával és bé hozásával tartozik i megye de maga takarja fel [Csitsztián MT; MMatr. 28]. *1677:* A' Nemesség maga javaibol Vám adással ohult nem tartozik az Országnak semmi részeiben, szenélyektől penig annál-is inkáb [AC 112]. *1722 k.:* ha onet masuva megyen lakni[a], sem aratassal, sem be hozassal em tartoznak [Szászfülpös MT; GörgJk 85. — [a]A pap]. *737:* az Abrudány Sellérek nyáron által, esztendöben égy héti szolgálattal tartoz(na)k [Egerbegy K; GyU 79]. *1777/1780:* Ezen Somkut[a] nevezetü Falu, hogy nennyi Arenda fizetéssel tartozzék ... azt az adjurált atensek referálni nem tudták elég világosson [JHbK II/3. 204–5. — [a]Kissomkút SzD]. *1789:* A Bodoni Házat .. épitettűk keresetűnkből, és igy annak meg forditásával em tartozom [Ne; DobLev. III/658. 4a]. *1841:* Az kglmek jeladások vagyis jeljárások ládájoknak kultsok égyen és aki az órát elvéti vagy elmulatja, a nemes céh áblajárásinak felével tartozik [Dés; DFaz. 39]. *1850:* zért mert a Contractus szerint evictioval tartazom nem agyok köteles a törvénytelen erőszakos háborgatok llenis oltalmazni magát ... Az erőszakoskado Banfi ellen hát védje magát mint Férjfi, én védeni nem tartazom Csapó KK; DobLev. V/1301 Horváth Kata rokonához, obolyi Bálinthoz].

5. adós; a datora, a fi dator cuiva ceva; schulden, schuldig sein. *1568:* Katalin Ciuka Matiasne iur(ata) fassa est hogy eǫ hallotta Kis Illiesnetǫl hogy 3 forintal tartozik szabo lazarnenak 1 forintiat meg adom, 2 hatra marad [Kv; TJk III/1. 229]. *1570:* Balasy Isthwannal, Byro vra(m) vettessen zamot, ha mywel Thartoznak neky megh kel adnj [Kv; TanJk V/3. 5a]. *1596:* Cristoph Totlerne 6 uigh zeold barsony arraba(n), es 2. keotes zalak ziw arraba tartozik f 14 d 80 [Kv; RDL I. 65]. *1625:* Azt kewanom Agya okat myerth nem veotte el az zalagos eoreoksegnek az zalagiat ha Jo okat nem Adhatya penig twdomanth tezek Azt mond(om) hogy pynzet el vezteotte, es meg any pjnzel tartozyk myerth el nem veotte pynzet [UszT 138]. *1649:* Maradott volt az Taualy Eztendeőbe Csassar Mihály az Porteőreő, az Warosnak Porral ados ... Lib. 43 ... az Tavaly Arenda Porralis Tartozik ... Lib. 70 [Kv; Szám. 26/VI. 574]. *1670:* Az Szolgalato(n) ha valaki fel haboradatt, vert ontott az Tisztartonak egy forintal tartozott [Középlak K; WassLt]. *1694/1770 k.:* Mivel a' Keszüi Ekla Mater Eklává lőtt Filialis Eklából, ahoz képest a Prédikátor Salariumat-is ezekkel pótolták és augealták ... adnak egy-egy szekér fát minden ház és ember, akár marhás akár marhátlan legyen, faval, nem pénzel tartozzék [Keszű K; SzConscr. 155]. *1711/XVIII. sz.:* Tartazik ... ezekkel az étkekel ... Hriskasas, velős kónczal ... Citromos nyakal ... Petrejmezes, Tehénj hussal ... Egresest Majarsággal [Kv; FésCJk 16]. *1722 k.:* A Minister tartozik a kaszasok(na)k edgy veder boral, edgy tál etekkel [Körtvélyfája MT; GörgJk 121]. *1760:* én nem tartaztam volna egy pénz Interesselis [Gógánváralja KK; Ks 92]. *1789:* Bé várando és fel szedendő Adossag ... Kontara ki adott orvosságok árra ... Az hátulso Házokba szálláskodo Boër tartozik felesztendőr(e) Rf 20 [Mv; ConscrAp. 94]. *1808:* 100 Rforint ... az T. Király Biro Ur kezéb(e) menynyen a végre, hogy az kinek tartozom fizetődjőn ki [Szászndás NK; GyK 18/78]. *1831:* eszt mondá tudom hogy tartozunk 8. forint pénz bérivel ... egy harisnyával, Két Harisnyának tsinálásával [Karatna Hsz; HSzjP]. *1865:* Azon öszveget melljel nekem kedves vöm ... tartozik, hagyom kedves léányomnak [Kv; Végr. 3].

6. erkölcsileg adós; a avea datoria/obligaţia morală; ehrenschuldig. *1585:* Sara Feyerdi Borgias Mihaly leania, Mostan Feyerwary Iosa zolgaloia ezt vallia ... Ez Napokban ereőssen kęrt mind Az Azzony, s mind az Vra hogy el Mennék az varosrol igirtek mind zoknianak valo sayat smind tallerokat de vgia(n) Nem Akarta(m) el Menny, Mert tartozom Az igaz mellet batorsagos lennem [Kv; TJk IV/1. 193]. *1592:* wgy mynt Jo twtorok szoktak ozwegyot arwat ottalmazni, tartozot wolna ketelensegh allat, de azt ne(m) chelekeodte [UszT]. *1614:* Menniuel nehezeb penigh es munkassob, az nem cziak kwlseo ellensegekteol keorniwl uetetet, es giakran megh rontatot, hanem beliwl eonen magaban felhaborodot országokat, mint Ngdis ezt az zegeni orzagot talalta gubernalni ... Mgs Ngdnak io gonduiseléséert es feleollwnk ualo zorgalmatossagaert, anniual nagiub halaadassal tartozunk [Ks 27 ogy-i végzés]. *1618:* annak is ki légyen az oka, hogy az szolgám többet szólott ott kellettinél, főképpen az az oka, azki Nagyságodnak több igazzal tartoznék [BTN[2] 161]. *1658:* Igy ez psalmusokkal való élésben is, ha az rendeség meg nem tartatik, történhetik az, hogy némely nagy boldogságban élő ember nyomorúságiról való méltatlan panaszival búsítsa Istent, azokban lévő szóknak folyási szerént; midőn inkább buzgó hálaadásokkal tartoznék [KemIr. 329]. *1670:* Uramnak és hazám-

nak tartozom többel [TML V, 39 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] | Nem kétlem, sok alkalmatlanságokat nem kellett volna Kegyelmednek szenvedni, melyek között az mi én érettem is esett, tartozom s adósnak is ismerem magamat Kegyelmednek érette lenni [TML V, 383 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1671:* Mint az inquisitio dolgában, ugy az executioban-is in arbitrio exponentis légyen, kit akarnak Regiusnak iratni, csak légyen Ordinarius és arra competens személly és Executor, mellyre képest az két Cancellariakon lévő hites Deákok közönséges kötelességgel tartozván minden rendeknek, nem excludaltathatnak az legitimum mandatumok mellett valo executiok dolgából [CC 61]. *1735:* en pedig senkinek semmit sem Causaltam, hogj pedig a Torban mentem tartoztam mint Felesegem(ne)k edes Attyának temetésére, vagy Torában [Dés; Jk 161a]. *1769:* Mint hogy Isten Itiletéből a Marha dög el kezdet Nagyon Terjedni, a mennyiből Lehet emberi modon tovább valo horopozását meg tartoztatni, illik s tartozikis vélle minden keresztény ember [UszLt XIII. 97].

7. *vmihez* ~ vmihez tartja magát/igazodik; a se conforma/a se pune de acord cu ceva; sich an etw halten. *1585:* Kiralj Barlabas ombozy Kemeny Ianos Iobagia (vallia) ... Monda Danch leorincz Andrasnak, My dologh io Andras Vra(m) hog ily keseon Ieóz es it kenzergeted Barmot egez Napestigh zekeresemnek bizony hogy choda ember vagy hogy igy tiltaz az en marhamrol es hogy Igy Nem tudok bezededheóz tartozny [Kv; TJk IV/1. 516]. *1592:* minden ertuen az varosnak vegezeset, tuggion mihez tartoznia [Kv; TanJk I/1. 187]. *1659:* mindenek felől tudósítson Kegyelmed, édes Uram, hogy tudjunk mihez tartozni [TML I, 451 Pekri Sofia férjéhez, Teleki Mihályhoz].

8. *vkire/vmire* ~ *vmi* rátartozik; a intra în competenţa ... ; zu seiner Kompetenz gehörend. *1657:* Egyebekben az Kemeny Janos uram eö Kglme 1656-ban 28 Marty ki adott instructioja tartassek meg, azon kivül hogy proto pap, csak magatol, derék ecclesiastica jurisdictiot ne exercitálhasson, hanem az visitatorokal edgyütt, és penzbeli mulctatis senkin ne exeuqálhasson, mivel idegen dolog, az az ecclesia censurator és az magistratusra tartozik [UF II, 183]. *1797:* Az Uradalmi (: Dominalis :) Székekre tartoznak a) Azon Törvényes űgyek, a' mikor valakinek paraszt cselédje más ellen vét[a] [Mv; MbK XII. 113. — [a]Folyt. a fels.].

9. vhol köteles megjelenni; a fi obligat să se prezinte undeva; jd ist verpflichtet irgendwo sich einzustellen. *1553:* ha pedigh semy modon Bykesegh nem lehetne Jz<...> napjan Esmeth Az vayda z<eky>re tart<oz>n<a-n>ak [Kv; BfR VI. 295/1]. *1600:* Ezt tudom hogy Bardoch szekbe illien tudomant teonek az Almasiak az Vargiasiak-n<ak> hogy kedre reggelre tartozzanak arra a' helyre a' honnet az<t az> marhat be haitottatok volt, mert a' Notariust oda vizzu<k es> ot feleltetwnk [UszT 15/17 Nagy Keleme(n) Hermanj vall.]. *1604:* be<ne>dek wramot Zekre hittak, s azt akarnok eo kegielmeteol meg tanulnj ha It lehetne zekes heliwnken törueniünk auagi oda fel kel wduarherre az törwinire tartoznunk [i.h. 18/185]. *1606:* az Királj biraknak panazolkodoth volt Az Actor az raita chielekeödöth faidalomert ... az Actor tagada hogj ö Jzentetöth hogj teörueniheöz tartozek hanem teöruenihöz tarchia magat [i.h. 20/144]. *1630:* ugy hiua ozta(n) az varos szolgaja az Inast teöruenniel, hogy hetfeön az teöruenyhez tartozzek [Mv; MvLt 290. 212a].

10. jár vkinek vmi; a i se cuveni cuiva ceva; gebühren. *1798:* a' ... deserta Curialis helly után tartozik egy puszta helly ... ezen helly most Groff Teleki Sámuel Ur eő Exja Lutsán Togyer nevü volt Jobbágyától bitangoltatik [Buza SzD; CU]. *1820:* itten a Földek nem Szoktak oszlodni, hanem ki ki tudja mi tartozik házza után [Bács K; KmU Lev. 2].

11. *halállal* ~ halált érdemel; a merita moartea; todeswürdig. *1687:* ha az bíro Miklos Peter az ő feleségit ugi gazlotta volna mint az Annyat ... halallal tartozot volna [Szentlélek Hsz; HSzjP Könczé Mihaljné vall.].

12. vmely közösség tagja; a fi membrul unei comunităţi; Mitglieder einer Gemeinschaft. *1854:* Az izráélitakat illetőleg csak azon bizonyitványok érvényesek, melyek azon kerület Rabbinusától adattak, hová a' született ... tartozott [M.bikal K; RAk 54].

tartózik tartózkodik, óvakodik; a avea grijă de ... ; sich hüten. *1600:* Ezkeözbe ferench Janos kj az aiton, monda hogy tartoszal Andras, merth megh ytlek most [UszT 15/65]. *1619:* Bizonyoson megírd az uradnak, hogy semmit ne tartózzék, csak lásson dolgához [BTN[2] 314]. *1739:* Szabade ebben a' Faluban katonának jóni, mellyre monda a' katona, tartozzál kutya teremtette, mert mindgyárt meglőlek [Szentlélek Hsz; HSzjP Elisabeta Dobos, Nobilis Georgy Farkas de Ernye Consors (37) vall.]. *1767:* fojtással töltett fél pistojt meg foga kis végit maga felé tartván és nagy vegivel aranyozván Modván (!)[a] Andrét, hallattam mondani tartazzál Sogor mert meg lőlek [Majos MT; Told. 26/5. — [a]Olv: Módván; a *Módován, Moldván, Moldován* szn tájnyelvies formája?].

tartózkodás 1. időzés, valahol létel; şedere (într-o anumită localitate); Aufenthalt, Verweilen. *1847:* Varga Katalin a három helységekbeni tartózkodása alatt törvénytelenül emelte valaki ellen kezét, fogott-é, rongált-é, vert-é meg valakit? | Varga Katalin ezen középső kincstári uradalomban tartózkodása alatt azt mondotta az embereknek hogy ő az emberek peres bajok elémozdítása tekintetéből járt Kolozsvárt, Pesten és Bécsbe [VKp 208, 264].

2. fenntartás; reţinere; Rückhalt. **Szk:** *(minden) ~ nélkül 1710:* a gyalogság is külön rendben vervén magát, egyene sen a lovassereg eleibe megyen és minden tartózkodás nél kül tüzet adván a lovasokra, felesen közűlök elhullanal [CsH 58]. *1737:* Egy Onodi Mihály nevű nemes ember .. sok Excessusokat, ugy mint potentiosa invasiokat, Verése ket, sebhetéseket szokot vala patrálni, melyeket most i minden tartozkodás nelkűl continuál [Vh; Ks 83]. *1745:* (A leány) Kolosvárrol haromszoris à kurvaságért ki tsapattat ván, uyabban azon gonosz természetit reassumalta és itte minden tartozkodás nélkűl egy bizonyos személlyel ... éjje nappal promiscuè paráználkodott [Torda; TJkT II. 38] *1760 k.:* az emlitett szőllő pásztorok Gabanainkat, Diszn Dinyéinket szabadoson minden tartozkodás nélkül lopjá prédálják kalibájokban bé rakják [uo.; KW]. *1763:* (A vád lott) fére tévén minden keresztényi kegyességet egész Va rasunknak botrankozására ... azt minden tartozkodas nékü continualvan férhez menetele után hites férje melleti szüntelenül katonakkal, s haszontalan személlyekkel gc nosz életit s' feslett természetit mértéktelenül követte [uo TJkT V. 177]. *1769:* kinek mi jött a' szivére minden tartoz kodás nékült affectuose maga gondolatlanul csak ki koty tyantotta [MNy XXXVIII, 208]. *1771:* az erdőt minden tar tozkodás nélkűl vgy vágták, rontatták és pusztitatták mir az magakét [Nándra H; Ks 93. 19. 6]. *1847:* kiterjesztett

bujtogatását oda is, hogy ... a korcsomárolási kizáró jogot nem tekintve, magoknak italokat tartózkodás nélkül vigyenek bé [VKp 296].

3. *~ba jön* visszahúzódik/vonul; a se retrage; sich zurückziehen. *1657:* az futó csata is megfordult, és ekképpen az űzőket is megfordították, és szinte az derék ármádára hajtották, mely azt használá, hogy az ellenség is tartózkodásban jűne, azalatt az török hada is elérkezék [KemÖn. 68].

tartózkodik 1. időzik; a şedea/zăbovi (într-un anumit loc); sich aufhalten/befinden. *1797:* Schneider Mihály, „á ki származott Nemes Felső Fejér Vármegyéből, Ingadalról, de többnyire Szeben Székben Ruson tartózkodott ... Békóstól el-szokött ..." [EM XLIX, 539]. *1816:* (A haramiák) Kis Csudára egy emberhez bé ütöttek, azt nagyon meg kinoztak, és meg fosztották, ezenn Haramiak rész szerént Kékesfalviak, rész szerént itt tartozkodnak [H; JHb 37 Jósika János főispán kezével]. *1823–1830:* Tartózkodott akkor ottan egy Gyarmathi Sámuel nevű medicinae doctor, akinek minden foglalatossága az volt, hogy az urakhoz járjon időtölteni, mert az orvoslás mesterségét ő sem szerette, s más sem kívánta őtet használni [FogE 141]. *1831:* Tanult Kotsis létedre, azután hogy a Sz Ujvári Rabságbol ki szabadultál hol es Kiknél tartozkattál, és mitsoda szolgalatakban voltal? [Dés; DLt 332. 21 vk]. *1834:* vannak a mü falunkba sok idegény jövevények, kik itten tartózkodnak, sok marhákot, lovakot tartanak [Jenőfva Cs; RSzF 155]. *1840:* Ne hazugyd (!), szolj igazat, mert ... miolta itten tartozkodol többeket tsaltál meg efféle hamis on huszasokkal [Usz; KLev.]. *1843:* Utonállo rabló Szalatsi, de Sz. Udvarhelyen tartózkodott, 's jelenleg innen elillantott Kováts György [DLt 262 nyomt. kl].

2. óvakodik; a se feri (de ...); sich hüten. *1662:* Mit írjon az oda ki való állapotokrúl, értem, hogy szegény urunk halála bizonytalanságban forogván, azért tartózkodtak az felküldésben [TML II, 244 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1672:* Úgy látom, Kegyelmednek tartózkodni kell az elmenéstől [TML IV, 364 Naláczi István ua.-hoz]. *1776:* Hogy látná a' Kis Aszszony azon ki fogásnak semmi hellyit nem lenni, legottan elő állotté a' hitlésre, vagy még tartozkodott? [Nsz; GyL hiv. vk].

3. nem foglal állást; a se abţine; sich von einer Meinung zurückhalten. *1710 k.:* Félő, hogy a gubernátor is sokat ne vétett légyen in hoc puncto legalább debite non urgendo post 5. decembris, ámbár ha addig tartózkodott volna is a maga személyének Rabutin és Acton előtt való kedvességéért [BÖn. 960].

4. *~va* tartózkodóan, tartózkodással; cu reţinere; sich reserviert verhalten. *1657:* az római császár követjét minden utamban tudósítottam vala, s mind azonkívül az fejedelem is eleiben küldött vala, többeket is, az kiket lehetett, tudósított, s azok tartózkodva alkalmaztaták magokat [KemÖn. 64]. *1662:* tanácsát tartózkodva s nagyobb halkkal viseli vala [SKr 435]. *1838–1845:* mondogat, megpendít valamit, nem elég bizonyosat tartozkodva [MNyTK 107].

tartózkodó 1. időző; care se află/găseşte; gegenwärtig. *1844:* Al: Sofalván tartozkodo Szakmári Ferentzet szeliden a' következendö modon ki kérdeztem [A.sófva U; DLt 1441].

2. óvatos, óvakodó; prudent, precaut; zurückhaltend. *1880:* Elteszen, s tartózkodóbb leszek a rajzok írásában, hogy ne gyötörjek vele senkit Kolozsvártt [PLev. 73 Petelei István Jakab Ödönhöz].

tartozó I. *mn* **1.** vmi vmihez hozzátartozó; care ţine de ceva; (zu)gehörig. *1676:* Vadnak ezen malom házhoz tartozo holmi egget mások ez szerint[a] [Fog.; UF II, 746. — [a]Köv. a fels.]. *1750:* Az Vdvarházhoz tartozo Féjsze egy jó s egy roszsz 2 [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 5]. *1761:* nem lehetvén elö adni a Kőntőshöz tartozo Veres Anglia ezűst Plás (!) Paszomántal, s Krepenyes ezűst Rojtal készült Nadrágotis ... meg fizetésére magamot álhatatoson köteleztem [Nsz; JHb XLV]. *1768:* Egy egy Garasnyi kerekségű tizenhárom filagrament arany boglárak vgyan ehez tartozo Filagrament munkával csinált egy egy petáknyi kerekségü aranybol csinált fűlben való [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 109]. *1773:* mind két napon Embereinket Verték fogdosták Tőmlőczre küldötték Fejszéjeket Vas Villájokat s egyéb taligájokhoz tartozo szerszámokot Szénás Taligájokot arestálták s máigis ott tartyák [Felgyógy AF; WH]. *1776:* Annak utána a sok egyéb mathesishez tartozó mesterségekben törte az eszit [RettE 372]. *1804:* Mitsoda Házi Mobiliak, és a külsö Gazdasághoz tartozo iga vono, vagy más féle Marhák szekér, Eke, Borona, és egyebek maradtak? [Fejér m.; DobLev. IV/875. 2a vk]. *1824:* Fejérnép vetkezőhez tartozo Kigyo lábakan állo két ezüst poharatska [Fugad AF; HG]. *1838:* A Ser Házhoz tartozo ... Komlo Szűrű 1 [Km; KmULev. 2]. *1854:* Egy Szekér szin ... ezen Szinre vagyon főltéve Ju kosárhoz tartozo Lésza 7. darabb [Sárd KK; WassLt].

2. vmi vmihez részként tartozó; care aparţine de ceva; -teil, zugehörig. *1570:* Be hywattwk Az Byrakath es kenezeketh az Tellyes Banffy Menyharth Reez Jozagabwl ky hwnyadhoz Tartozo wolt wolna [Bh; Eszt-Mk]. *1577:* amind ekedig volt, azonkeppe(n) tarchya es birya eo kegme plebanos vra(m) az quartat fizesse(n) az p(rae)dicatornak es epychie az plebanossaghoz tartozo órógseget [Kv; TanJk V/3. 142b]. *1581:* wagion az Sohoz tartozo hawas allat egy nagy kazalo mezzeö [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. *1630:* azo(n) kvuvlis puszta hat helyikel es minde(n) ahoz Tartozo reszeivel egjvt [Dob.; TGsz 51]. *1656 k.:* Szentthamas Megyejebeli negy falubeliek ... kőnyőrőgjenek ... eo Nga ne engedgye helyben maradni mivel annelkűl papot nem tarthatnak, az Templomhoz tartozo epűleteketis nem biriak (így!) [UszLt IX. 75. 13]. *1662:* Isten kegyelmességébül Kassát akarná megszállani, mellyet mihelyen kézhez vehetne ... ottan az elhajlott Kassához tartozó vármegyék is meg fognának térni őfelsége hűségére | ott benn is Fogaras vára ahhoz tartozó sok szép latifundiumokkal, egynéhány különös udvarházú jószágokkal, majorságokkal, Monostor is az örményesi szép jószággal a fejedelemasszonyé volna [SKr 226, 306]. *1677:* Abban-is ő Nága[a] hitivel quitallyon bennűnket igireti szerint, hogy a' Hajdu vitézekkel valo transactioval minket Országul, három Nemzetül, Magyar Országnak ide tartozo részeivel egyetemben, sem Hitűnknek, sem Törvényűnknek szabadságában, sem birodalminkban és határinkban, sem személyűnkben, sem semminémű javainkban, jószágunkban, kitsinytől fogva nagyig meg nem sért semmi időben [AC 20–1. — [a]Báthory Gábor]. *1731:* Durko István lakik a Malom mellett, melly hellyet a malomhoz tartozo földböl excindált a Provisor [Kászonjakabfva Hsz; BCs]. *1756:* Sóváradi üdősb Abodi Ferencz a Felsö határb(an) Pap Aszalvánnjában Conferált Mester számára egj darab Orotvány

helyt Vicinussa kűllyel Vas Ferencz, Fellyűl a kőves Patak, alol a Mester házához tartozo Orotványos helly [Sóvárad MT; MMatr 212]. *1793/1794:* A MBagoi Reformata Ekklesia p(rae)tendelja, hogy mivel az Localis Unita Ekklesia Parochussa, a' localis Reformata Eklésiahoz tartozo ab Antiquo birt appertinentiakbul részesedet ... tehát azon Unitus Pap ő ke által a Refor Eklésia appertinentiaibol valo Birtoka a' Reformata Eklésia szamára reaplicaltassék [M.bagó AF; Dob Lev. IV/739. 10a]. *1807:* Ezen kérdésre bizonyason valhatom azt, hogy Néhai Iffiabb Rettegi Sigmond Ur ... azon Udvarházat ... maga építtette ... de ezeken kivűl ... ezen Jószághoz tartazo Malmokatis maga építette [Borsa K; RLt O. 2 br. Josintzi Mihály (40) vall.]. *1854:* Tellyes Egerszegi Joszágomhoz Tartozo szántokat magak rendes métájokban meg Tartani köteles [Egerszeg MT/Mv; DobLev. V/1373].

3. vhol dolgozó/szolgálatban álló; care este în serviciul ... ; irgendwo arbeitend. *1572:* Sall Wasaran Lakozok ... Ezt wallak hogy Mykoron wgy Mond az helre Meontwnk volna Az hol Az hatart Akaryak wala feol wettny Kabos ferench Es Rado Mihaly, Az wraym keozwl ky Jevenek Es, Az Monostorhoz tartozo paraztsagnak feyeth feleon hewan, Bezellenek weleok [Sálvására[a]; KP. — [a]Később: Sárvásár K]. *1649:* Devai Varunkhoz tartozo Ribiczorj nevű falubeli szegeny Jobbagink ... szomszéd falujokkal hatarok veget nem alkhatva(n) megh [Ks 93. 23. 2 fej.]. *1654:* az szegenységnek hátra maradási volnának, s ide valo udvarházainkhoz tartozo joszagbelieknek az transmissiok mellet valo gyakor fel faradások nem kevés nehézségekkel vólna [UF II, 901 Lórántffy Zsuzsanna ut.]. *1677:* Ha pedig Fiscalis Várakhoz, vagy Fejedelmek egyéb Joszágihoz tartozo szabadosok, vagy egyéb rendek lésznek, meg-fogattatván azok-is, Praefectus kezéhez, vagy Udvarhoz küldettessenek [AC 222]. *1711:* Hatvan esztendőktűl fogva voltam a Bolyai Kastelyhoz tartozo Biro; a mult idén jöttem le [Salykó NK; JHb XXIV/2. 5]. *1746:* a Fatensek ... mentsék meg magokot és Hazakhoz tartozo tselédjeket hogy ők nem tselekették a Patratumot s másokot sem tudnak akik tselekették volna [IB. Petrus Butyka de Csomafája Com. Dobocensis vicejudlium (31) ns vall.]. *1751:* Opra Biris alias Csizmás felől tudom mondani bizonyosan, hogy Mlgs Gróff Boros Jenői Székely László Ur(na)k és az Ő Nsga Mlgs Praedecessorinak ... Alamori Joszágokhoz tartozo ős őrőkős Jobbágyok vólt [Alamor AF; BfN VII. 3 Mihaila Szabó (55) „csizmás" vall.]. *1759/1766:* Kis Kendi Jószághoz tartozo ... Varga Gyurka nevezetű nőtelen Jobbágy Legényt őrőkősőn cedalak Biro Moses és Sigmond Urak Kemény Kristina Aszszonynak [Mv; DobLev. II/372. 2b]. *1774:* Az Joszagokhoz tartozo Jobbagyok minden Esztendőben kézi Munkával tésziké a Szolgálatott vagy némellyek asztot egyébel Szokták lefizetni [K; KS]. *1797:* az ezenn Curiához tartozo égy néhány Majorosok Lak-Házaikkal [Cege SzD; WassLt]. *1847:* Hát a kamarai igazgatósághoz tartozó dominalis bírák és erdőőrök ellen követett-é el valamely bűntényt? [VKp 208 vk]. *1850:* Udvarhaz tartozo szolgálo emberek [Gyéressztkirály TA; DE 5].

4. vmely csoport tagja; care face parte din ... ; Mitglied einer Gemeinschaft. *1677:* bujdoso, Uratlan, Zászlo alá-is nem tartozo embereket pedig, a' Fiscus conferalhat a' kiknek akarja [AC 240]. *1773:* Harmadik Vallo Sepsi Szent Györgyi Gyalog katona öszve irás alá tartozo néhai Balog Miklos felesége Butok Sára [Sszgy; HSzjP].

5. vmivel együttjáró/együttes; care ţine de ... ; gemeinsam, etw was gehört zu etw. *1671:* midőn az Articulusoknak ki-nyomtatása el-végződik, vitessék Itillő Mester Atyánkfiai kezében, és ott corferálván a' reservált exemplarral, ha mi fogyatkozás esik a' nyomtatásban, azt hivatallyokhoz tartozó kőtelességek alatt, corrigallyák, az után bocsáttassanak-ki a' nyomtatott Articulusok [CC 49]. *1717:* Ezeket és több homagiális kötelességihez tartozó hívségeket, minden diffidentiák és hivetlenségek eltávoztatásával elkövetni ... kegyelmeteknek ... parancsoljuk és commitáljuk [SzO VII, 227 gub.]. *1746:* Az asszon iró asztalán lévő lakirozott kalamáris ládátskában ... Vargyasi jószághoz tartozó levelek [Vargyas U; DanielAd. 256]. *1793:* A' Contractushoz és perhez tartozo praetenzionkrol leg kissebben is le nem mondunk, hanem az hátra lévő részt is minél hamorébb ki fizetni tartoznak [Alvinc AF; Incz. XI. 21a]. *1835:* A Familiamnal tet Compositio szerént az hatarbeli Fő Impectorságot s ahoz tartozo minden hatalmat magamnak ez utánra is éppen ugy reselvalom mint ha Joszágomat Arendába adtam volna [Sófva BN; Somb. II]. *1867:* haszon bérbe vettük legifjabb gróf Teleki Domokos ur ... birtokait, minden azokhoz tartozo regalé jogokkal, meglévő curalistákkal, és egybeirás szerénti uzsora napszámosokkal együtt, hat egymásutáni évekre [RLt].

6. vmiért járó; ce i se cuvine cuiva pentru ceva; gebühren. *1625:* Mihaly kouatsnak adtam az Malomhoz mieleseert tartozo buzat Cub. 4 [Kv; Szám. 16/XXXII. 6 Balk Mihály kezével]. *1716:* Silva Glandifera. Az fen Specificalt Curia után tartozo erdőbeli jussan mak termesnek idején meg hizhatik Sertes nrő 200 ~ kett száz [Grid H; BfN 92. 4].

7. *keze alá* ~ gondozásában levő; care este dat cuiva în îngrijire; in Pflege sein. *1761:* Molduván Todor Béres keze alá tartozo ökrek kòzzül egy pár melynekis edgyik (!) Barna nevü, fako szőrű, bogár szarvu, másika Tempe nevű, ugjan bogar, szarvu fako szörű [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3].

8. köteles; care este obligat să ... ; verpflichtet, schuldig. *1662:* Palatinus a kassaiknak s Rőthy Orbánnak még Szerencsrül s Regécbül is beírván, emlékezteti vala a koronához és koronás királyoknak tartozó hűségére [SKr 229]. *1701:* Melly kezemb(e) adatott instructioval tartozo kőtelessigem szerint el mentem ... Czegebe [Cege SzD; Wass Lt]. *1728:* Hadnagj Lőcsei Joseph Atyánkfia eò kglme a Desi Residentiab(an) mostan epitendő Szent egyházhoz hozasson, adgjon tizenőt száll fákat, az Hidhoz fat hozni tartozo Faluk(na)k akár melyikéből [Dés; Jk 375b]. *1792:* azokban ambár ezenn irott instructio Specifice nem Szollana is, el bocsatott kőveteink a tiszta igaz és jo Lelki esméret szerint töllők lehetős ki telhetőképpen munkálodni tartozo Hivatali kötelességek lészen [Zilah; Borb. II]. *1800:* Horváth Mihály, Beretzkben lakó az Ójtózi vámhoz szolgálatra tartozó Contrás 38 Esztendős igy vall [HSzjP]. *1806:* (Simon Áront) Fogadtam is meg ... minden Erdeire Vigyázo, és azokrol Szorosson is Számodolni tartozo Erdő Pasztornak s udvari Hajtásnak [Erdőszengyel MT; TSb 43]. *1811:* Serbenátz Pétre kőzlakos, Vóve és alkuvá ki Mlgos Báro Bornemisza Leopold Ur eő Nsgától ... Lisztelő négy kerekű Malmát, hogy az hetenként tartozo Rabota béli Szolgálattyais el engetődgyék [Oroszfalu MT; Born. IX. 5]. *1848:* Kolos monostori lakosok ... az Uradalomnak Gáti rettyét felibe által veszik oly kötelezéssel; tartozok lesznek felibe le kaszálni, alkalmatos időben fel gyűjteni, az uradalom részét haza szállittani [Km; KmULev. 3].

9. adós; dator; Schuldig. *1673:* (Az) őrökségh régentén Volt Kovats Janose legh közeleb penigh utolszor Karanse-

besi Simén Sig(mon)d nevű Nemes emberé, ki denegalvan azon őrőkségtűl tartozo Taxaját, es szolgalattjat, abbol akkori Udvarbirám Nehai Hosdati Ferencz Vr altal ... exturbaltatott [VhU 318]. *1677:* Az Oláh-falviak Privilegiumok a' menyi részben nem invalidáltatot-is, mindazáltal ugy tartassék az-is meg, hogy a' Fiscusnak tartozo szolgálatot ez után-is praestallyák [AC 234]. *1699:* Kglmed válalván fel imide, amoda valõ tartozo adosságanak megh fizetesit [Bögöz U; BálLt 1]. *1744:* Horgya Szimul ... a dézmálásnak idején oly attentioval légyen, hogy kiki az uraságnak tartozó dézmáját hiven, és igasságosan ki adgya [Ks 78. XIX. 1]. *1746:* Anno 1746 Die. 5. Febr. Jövének bé hozzám Varsólczrol az Ecclésia képéb(en) Dácz István és Dácz Péter uramék, adván elõ az Ecclesia meg edgjezéséből lett akarattyát a Prédikátornak tartozó Tűzi Fa iránt [Varsolc H; SzVJk 72]. *1802:* Certificaltattya 8ad Napra ... Tõrvényes Executiora ily okon hogy kegyelmetek ... a mult 1800dik és 1801-dik Esztendőben a Királyi Fiscusnak tartazo Bárány Dézmat vagy az helyett az Arendát ... erőszakosan el tartották [BSz; BetLt 7]. *1841:* Õzvegy T. Sylvester Györgyné aszszony Szabad Királyi Kolosvár Várossa Kaszarmai Pénztárába tartozo adosságát ... bé fizette [Kv; Pk 4]. *1845:* Vintzellér Kerekes Andrásnak 844re tartozo fizetésében 5ft [Dés; KvNJ 11].

10. vki/vmi iránt (erkölcsileg) kötelezett; care trebuie exprimat/manifestat faţă de cineva/ceva; moralisch verbunden, pflichtig. *1636:* Dobofalui Vitezleő Maroti Gyeőrgy ... nekwnk ez utan tartozo hwsegeről, es az országgal leueő egjessegereől erős Reversalist adot [SLt XLIII. 4]. *1659:* kgltеket kegh(elme)sse(n) intyük ... hozzank tartazo hitinek kõtelességenek megh felelve(n), abbul senki mirges beszidire, intisire ki ne tantorodgyek [UszLt 22]. *1662:* Ennyi jótétel után nem méltán exprobrálhatjuk-e nekünk tartozó ökegyelme hűségének állhatatlanságát? [SKr 461]. *1675:* 6. költ Kegyelmed levelét vettem, Uram, ma 10. tartozó böcsülettel, rollam való el nem felejtkezését s tudósítását Kegyelmednek megszolgálom [TML VII, 55 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1683:* Fõ es Vicze Arendator Uraimékhoz is illendõ es tartozo bocsülettel es dependentiaval lészek annak idejeb(en) [UtI]. *1722:* El mentűnk ... Gorbora, eleget kévánván eo Ngõkhoz tartozo obligationk(na)k tennűnk [Gorbó SzD; JHbK XLV/50]. *1734:* Én azért Tartozo engedelmességgel valo alázatos kõtõlességem szerint ... el mentem ... Mezõ Szakálban [Told. 28]. *1762:* Admoneáltat(na)k ... à fiak hogy édes Annyokhoz tartozo fiui engedelmességgel viselyék magokot [Kvh; BLev.]. *1797:* Enis ... tartozo kötõlességem szerint ... el mentem ... Botházára[a] ... az holott ... Tktes Széplaki Lajos Urat személyesen találám, ki elött is ezen ... Instructiot, szorol szora fel olvasám [DobLev. IV/804. — [a]K]. *1805:* Mi ... Tartozo Hivatalbéli kõtõleségünk szerént ... el Mentűnk ... Libánfalvára [T; Born. G. XVI/14]. *1820:* ă jószágot ... magam akarom administráltatni Biro által ă te mint kedves Gyermekem tartozo szemes űgyelete alatt [Kv; Pk 7].

11. használatos; care se foloseşte ... ; gebraucht, benützt. *1737 k.:* Valamelly Udvarban lévõ kerekes Mesterséghez tartozó Kalán Furukat el vittek [Sorostély (AF) körny.; JHbT Fasc. 14hez]. *1785:* két Szekér Széna ... a' Spotály Malmához tartozo Talyigás Lovak számára [Kv; AggmLt 26]. 1796: A Bányához tartozo eszkõzõk[a] [Tresztia H; Ks 115 Vegyes ir. — [a]Fels. köv.]. *1804:* ki ki T. Professor Uraimék közül a maga spártájához tartozó könyveket segregállya, külön loculusokba egymás mellé a lehetséges legszebb renddel helyheztesse el [Szu; CsLt VI. 14 Jakó Zsigmond kijegyzése]. *1808:* Miséhez tartozo Casula [Bodola Hsz; BLt II. 11]. *1823–1830:* Igen nevezetes fizikai s kémiára tartozó instrumentumai voltanak Lichtemberg professzornak is [FogE 237].

12. vkire/vmire vonatkozó; care se referă la cineva/ceva; bezüglich. *1569:* Vgy tecik hogy En akaratombwl soha Meeg En hozzam tartozo ty .k. kaarth Nem twtt [Vh körny.; BesztLt 5 Christophorus Hagimas de Beregzo gr. Daum beszt-i bíróhoz]. *1823–1830:* Megvagynak itt az áldozatra tartozó minden készületek [FogE 185].

II. *fn* **1.** vmihez tartozó rész; partea care aparţine de ceva; -teil, Mitglied. *1557/1585:* Illyen vegezest twnek hogi az Eos J<oza>got Mikola Pal Birhassa, az Adamoshoz Tartozoba az mi az Mikola Lazlo reze volna, <A>nnak fele zalogon Maraggion Orsolya Azzonnal hetuen heted fel forintba [Gyf; JHbK XXVIII/29]. *1597:* my harman ez fellyewl megh irt portiokban es azokhoz tartozokban megh otalmazzuk eġmast [Kv; SLt évr.]. *1793:* a' Tomnatyekiek az Orszag uttya elõször Kaput alittani, és a' Tilalmas kertet egészszen az Gyalu Solmuluig hol az Bulzesdi hatar conterminalodik fel tenni tartozonak [Grohot H; Ks 80. XL. 25]. *1826:* azért ha azt[a] a' Gyalakuti határomra egészen bevenném, megeshetnék hogy idõ folytával a Gyalakuti határombol is azt a részt, a' mely az árkon tul Kelementelke felöl esendõ lenne, a' Kelementelki Communitas a maga határához tartozónak kezdené állitani [Msz; GyL 15. — [a]A patak árkát].

2. vmihez hozzátartozó (alkat)rész, tartozék; accesorii; Nebensache. *1687:* Sarok karikának való új vasak ... az eőreg ülõre tartozók, négy darabban, libr. = 141 = száz negyven egy fontosok [CsVh 93]. *1824:* Minden a Malamhaz tartazokat jol Conservaljan [Szentdemeter U; Told. 41]. *1850:* A Malam minden ahaz tartazokkal [DLt 1061].

3. vhol dolgozó/szolgálatban álló személy; persoană care lucrează undeva; irgendwo arbeitend, bei jm Dienst tun. *1572:* Az Monostorhoz tarthozok feol zaydulanak Es felenk Jewen, My El futamank [Bh; KP]. *1823–1830:* Ha az univerzitáshoz tartozóknak polgári háza vagyon, azután a város terheit hordozni tartozik, de a személyes terhektől, polgári esküvéstől, vagy magánál kvártélyadástól szabad [FogE 233]. *1847:* A kamarai igazgatáshoz tartozók közül csak engemet és társomat, Tuhutz Ávrámot támadott meg Varga Katalin a templom előtt [VKp 237].

4. rokon, hozzátartozó; rudă; Verwandt. *1542:* Dycherthessek az Isten belole merth mynd azonyom az ew jo gywmolchewel es ew hoza thartozokwal, jambor zolgaywal egetthembe egessegbe wagon, wadnak [Fog.; LevT I, 16 Petrus Orozy Zalay Janoshoz, Poson m. ispánjához, Fog. vára urához]. *1660:* Azonközben több becsületes atyafiakkal én is csaknem egész famíliástól és hozzám tartozókkal együtt nem kicsiny böcstelenségekkel, károkkal és injuriákkal illettettem [KemIr. 337]. *1668:* én hizelkedés nélkül írom, az Kegyelmed hozzám való affectiojában oly bizodalommal voltam, nagyobbal nem lehetett, hozzám tartozókat is azzal mindenkor biztattam [TML IV, 288 Teleki Mihály Béldi Pálhoz]. *1678:* nagyságtokat s kegyelmeteket nagy bizodalommal kérem ... míg ez bajos, veszedelmes állapotban leszek is, kiváltképpen penig szerelmes anyám, feleségem gyermekim s hozzám tartozóimat gratiájokban megtartani ... méltóztassanak [TML VIII, 162 ua. az ország rendeihez]. *1831:* minden hozzám tartozóim esmerik, s magamis esmerem [DLt 663].

5. (vmi fizetésére) köteles személy; persoană obligată să plăteascâ o anumită sumă; jd der/die etw bezahlen muß. *1823:* Fel Jegyzése Azon Nemes Birtokos Exemptusoknak, a' kik Ns Kőzép Szolnok Vármegyében, a' Tks Univerzitas Határozásához képest Birtokai (!) utánn Lovas 'Soldost állitani, vagy abbeli kötelességek váltságával 600 Rforkat fizetni tartozok voltak [Zilah; Végr.].

6. vmivel járó eljárás; procedeu care ţine de ceva; Prozedur mit bestimmten Nachfolgen. *1796:* Egyebek a' mellyek itten ismét, meg ismét reiteraltatnak, mint ezen processushoz nem tartozok még figyelmetességet sem érdemelnek ugyanis ok nélkűl vitattatik az, hogy ezenn most fenn forgo Copialiter exhibealt Privilegiu(m)nak még Tőrvényessége meg nem Iteltetett [Mv; TLev. 5/16 Transm. 74].

7. vkinek dolgozó személy; persoană care lucrează la cineva; bei jm Dienst tun. *1572:* Ez vtanis Nem tyltanam Az En fwldemet Az k.hez tartozoktul [BesztLt 3690 Christophorus Hagimas de Beregzo comes com. Zolnok Mediocris Greg. Dawn beszt-i bíróhoz és esküdt polgáraihoz].

8. vmi után járó rész; parte ce i se cuvine cuiva; Rente. *1821:* Juon Toma ... azt a' fél rész Mezvinát vgy birta é mint öröksége után tartozo részt vagy pedig Taxa mellet [Suciu II, 152].

tartóztat 1. marasztal; a reţine (undeva); zurückhalten. *1619:* Az nyavalyás Bonyhai András felől írtam Felségednek bizonyoson, hogy az úton való késésének oka az, hogy megbetegedett volt, most is beteges, ide is betegen jöve, itt is ím két nap tartóztatám [BTN^2 304]. *1621:* 6 February Gubernator Vrunk eö Nagha tartoztatta Thamas Mestert oda fel ualo leueleknek kedueiert [Kv; Szám. 15a/IX. 9]. *1657:* Az postát itt tartóztattam addég, még az választott fejedelem az lengyel követtel szemben leszen [TML I, 94 Barcsay Ákos Teleki Mihályhoz]. *1662:* Kit[a] a fejedelem nyolcadnapig tartóztatván Munkácson, nagy méltóságosan gazdálkodtatott vala mind szállására s egész udvara népének, vele levő egynéhány százig való solnerinek és minden népének, gyalogjának [SKr 278. — [a]Medgyesi Pált, a fej. udvari prédikátorát]. *1670:* ha husvétig nem jű hír Dávid deáktúl, azután ne tartóztassa Ispán Ferencz uramot, mivel addig odaki ki tudja mire fokadnának [TML V, 107 Székely Lászlo Teleki Mihályhoz]. *1784:* Jáno vram az Innepeken kűldet volt ide egy Özöt s amiket talám a Levélbe meg irt Nsgodnak s eddig fel nem kűldhettem mert az időis ugyan alkalmatlan lőn, osztán a Király Biro vris tartoztatott biztatván hogy feles vadat vár tsak legyek jo készülettel hogy el kűldhessem [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1790:* a sok jég és alkalmatlan ut mián Foltnál tovább ökörrel nem jőhettek, ott egy hétig mulattak ... nagy bajjal eddig el jöttek, és én által vévém, mind eddig itt tartoztattam énis, várván hogy a jég siksága valamit rontsolodjék [uo.; BK. ua-nak lev.]. *1822:* egésségtelenségem miá itt kelle tartoztattnom az embert [Mv; IB. gr. Korda Anna ut.].

2. késleltet, akadályoz; a împiedica; hindern. *1657:* Midőn azért eszemben vöttem volna, hogy az ellenség csak az Lengyelországból jövő segítséget várná, én is pedig, noha immár öt rendben impediáltam ugyan kijüvéseket, de tovább csak az vélem lévő haddal nem tartóztathatom [KemÖn. 239]. *1674:* Baxa és Lóczi uramat is, kérem, tartóztassa, mert ezek is ha semmi nélkül mennek ki, csak periculum lesz az vége [TML VI, 576 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* vagy a generális, vagy a gubernátor, vagy mindenik hazudott, az egyik mendatio, a másik falsiloquio tartóztatta [BÖn. 959]. *1721:* minthogy ... a Levelek sietők most estve érkezet ide a Szolga én itt(en) fél óráig sem tartoztattam a Leveleket hanem egy szakaturai jo barbát Legénytűl mingyárást kűttem [Kendilóna K; TL. Szenás Miklos tt gr. Teleki Pálhoz]. *1760:* A násznagy köszönt s nagy paresiával perorált, s emlékeztette az annak előtte megesett mátkaságra s eljegyzésre, mely esett a házasulandó személyek között, a kiadó-gazda pedig, sok tréfás cavillumokkal élvén, a nász népét tartoztatta [RettE 98]. *1770:* Szucsákit béküldötte, aki is ezelőtt kevés idővel két bornyus bialt ajándékozott volt Brukenthalnak, ki is nagy instantiával rávette <Brukhentalt>, hogy tartóztassa a gubernium a candidatusok neveinek felküldését, aminthogy meg is tartóztatta míg maga is felindult Bécsbe [i.h. 242]. *1791:* Én ez uttal semmit se küldhettem vala ... mert nemis volt mít hirtelen, a szekeret se akartam tartoztatni hogy kár ne essék az ázalékokb(an) [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1802:* haza akarván menni Lajos, a' Sütő őtet tartoztatni kivánta, tsak ugyan ki rángatván magát kezíből a' Sűtőnek, kiment [Mv; Born. XXXIX. 53 Susanna Venus cons. Jacobi Schreiber camponis (19) vall.].

Sz. *1777:* ez is elég keserves, de keserveseb: hogy hanjszor Fogada az Mgs Ur parolajára hogy az en kész pénzemet[a] ... mégis az Mélgs Ur meg nem küldötte vigyázzon az Mélgos Ur, mert Holtnak szemfedelit tartoztatya az Ur, én nem élek igy meg, sem borom arrat sem az kész pénzemet nem fizeti az Ur [Kv; SLt XL Fekete Ferenc Suki Jánoshoz. — [a]Tollban maradt: megküldi].

3. visszatart; a reţine, a ţine pe loc; zurückhalten. *1542:* Byzon kegelmes uram, hogy engemeth az fel eztendeyg oth tharthoztatta k. zegen legen wolthomra nag kar wallasokra [Fog.; LevT I, 17 Petrus Orozy Zalay Janos Poson m. ispánjához, Fog. vára urához]. *1570:* Feyerwary Jmreh hythy zerent vallya, hogy egy korba hytta volt feyerdy katho hazaba es Talalta otth Zabo Janosnet hogy lakoznek volt, Mykor otth Bezellet volna feyerdy kathowal, Akor Beh Menny az zobaba, Zabo Janosne Thartoztatny kezdy hogy Neh Menneh oda beh [Kv; TJk III/2. 31]. *1582:* Az procatorok dolga felól vegeztek eö kegmek hogy az procatorokat marazzak azon elóbbely fyzetesse(n), ha hun penig semmykeppe(n) megh ne(m) Akarnak maradny é Jeoweó gywlesvbe aggya eleybe az warosnak, es vegezny Akar eó kegmek felólle, addegh penigh tartoztással eöket az tiztbe [Kv; TanJk V/3. 251a]. *1614:* azért tovább nem tartóztatlak, hanem elbocsátlak, s megírom Szkender pasának s Magyar Ogli Ali pasának, hogy ha eddig az országba bé nem mentek, bé ne menjenek, hanem veszteg légyenek [BTN^2 77]. *1653:* magát megúnván[a], a gyékény-bordára üle, és a gyékény-bordában tanulta a gyékényszövést a szövő asszonytól; meg is tanulta a míg itt tartóztatá a fejedelem [ETA I, 102 NSz. — [a]Macskási Ferenc]. *1661:* Visszamenvén urunkhoz, kilencednapig magánal tartóztatván őnagysága mintegy arestumban, azalatt mind az magyar hadokkal, mind az német erővel közelgetvén Kolozsvárhoz; Kóródra érkezvén, visszabocsátá Kolozsvárra [Kv; KvE 185 LJ]. *1694:* Petki András jegyes matkajat Darua Sarát kivánnya maga melle. Az leany Attya ez okon tartoztattya leanyat es az leany is idegenkedik elsöb(en) mert az legeny az nyakaban levö keszkenö felöll azt monda: ahoz nagyobb kötelessegem vagyon az ki ezt adta mint az mátkajahoz [SzJk 281]. *1765:* Perceptor Uramhoz igen jó reggel menvén oda Dél utánig majd vecsernye tájáig ezen administransokat ott

tartoztatta [Tövis AF; Eszt-Mk 221]. *1784:* az két báttyat el bocsátották de ötet ott tartoztatták [Sáromberke MT; TSb 13 Bethlen Zsuzsánna lev.]. *1809:* Holmi foglalatosságom továbbotska tartoztatván Kolosvárott [Pálos K; Told. 6]. *1823–1830:* Én pedig az öcsémet tartoztattam, s küzdöttem vele, hogy ne elegyedjék közikbe [FogE 264].

4. (magánál) tart; a ţine (la sine); bei sich halten. *1792:* az Uradalom ... Két ökreit ... magánáll tartoztatta ... azokot minden Nap maga számára mais jármaztattya [Déva; Ks 73. 74. VII. 98]. *1821:* Mitu Andron mind a' ki ványolot tart, magához kapván ezen Asszonnak a' ványolás végett oda vitt subáját, magánal tartoztattya ... azan ... Subát ... nem lett volna szabad el tartoztatni [H; JF 36/6]. *1824:* Sombori István és Elek ... ki mentek a Marhákra potentiose tulajdon Nagy Tábla alodiális Lábomrol, három darab Marhájokat, bé hajtottak ... a' bé hajtoknak irigy fel adásokra azon summát, mellyet a csoport tulajdonosa, az hálo és legelső hellyért nekem fizetett volna Sequestrálta, és máig is magánál tartoztattya [M.zsombor K; Somb. II].

5. *~ja magát* erőt vesz magán; a se stăpîni; sich beherrschen. *1662:* Azért az Urnak haragjával teljes vagyok, elfáradtam magamat tartóztatván: kiöntöm azért azt a kicsiny gyermekekre az utcákon és egyetemben az ifjaknak gyülekezetekre [SKr 708].

6. letartóztat; a aresta; verhaften. *1843:* meghagyatott a falusbírónak is, hogy ügyülettel légyen Varga Katalin holléte iránt, s ha rátalálhat, rögtön tartóztassa és vigye Zalatnára [VKp 109].

tartóztatás 1. letartóztatás; arestare; Verhaftung. *1579:* ketteot Az vraim keózzwl kwlgienek Ala Az feyedelemheoz, es enyhyczek zallichyak Az eo Naga haragyat, Mutogassak Az kezessegetis, hogy mint hogy istennek fogsagaba is wagio(n) lambor feo emberek es Attiafyay kezessegere az tartoztatasnak gialazattiaual ne terhelne [Kv; TanJk V/3. 188a]. *1590:* az megh fogott fogliot megh nem eóriztęk, hanem az Alperesęk tartoztatasok Alatt szabadult el az gylkos [UszT]. *1679:* Én Komám Uram szabadon tartok attúl, hogy ezek miatt Betlen Gergely Uramon valami tartóztatás megyen végben [TML VIII, 407 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1820:* az Verős Kovácsi Communitas az Biro al(ta)l lött tartoztatásra az Biroság Házhoz begyült [Torockó; TLev. 9/44].

2. visszatartás; reţinere; Zurückhaltung. *1670:* Ádámot tovább én bizony nem tartom, elunván nagy mordságát és panaszát, egészlen csak nekem s Kegyelmednek tulajdonítván tartóztatását [TML V, 389 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

tartóztathat 1. visszatarthat; a putea reţine; jd kann jn zurückhalten. *1662:* Azért csak elmennének, mert a népet eddig is nehezen tartóztathatták volna a rájok való meneteltől [SKr 684]. *1669:* Kegyelmesen parancsoljuk Kegyelmednek, dolgait félre tévén, mentest jüttest jüjjön Görgényben, mivel Rosnai Dávid szolgánk is már semmiképpen nem tartóztathatja; el akar menni [TML IV, 514 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1670:* akármi válaszszal csak expediáltassa Kende Ádámot, külömben hétfűn el akar menni; én sem tartóztathatom tovább bizony [TML V, 391 Bánfi Dienes ua-hoz]. *1677:* megírtam volt Frater István uramnak s az viceispánnak, hogy holnap jó reggel itt legyenek, kiket is itt én két vagy három óránál tovább nem tartóztathatok, mert annál nagyobb confusiótúl félek [TML VIII, 407 Teleki Mihály a tanácsurakhoz].

2. feltartóztathat, akadályoztathat; a putea împiedica; hindern lassen können. *1619:* az hatalmas császár várát adja meg az urad s az ország, mert bizony soha tovább semmivég nem tartóztathatjuk [BTN^2 208]. *1657:* Midőn azért eszemben vöttem volna, hogy az ellenség csak az Lengyelországból jövő segítséget várná, én is pedig, noha immár öt rendben impediáltam ugyan kijüvéseket, de csak az vélem lévő haddal nem tartóztathatom, és mihelyen megegyezhetnének, ottan az könnyű had mindjárt belém bojtorkodik [KemÖn. 239].

3. csillapíthat; a calma; stillen können. *1602 k.:* Tudom azt hogi az Aniaval perleketenek mertt marton az Felesege Aniany mentt vala hogi az Ania Haragiatt Tartoztatthattna: Törveni zerentt megh vetelkódenek. az Azoni Adosula megh (így!) [UszT 16/62 Nagi Pall máréfalvi lófő vall.].

4. távol tart; a ţine deoparte; fern halten, abhalten. *1575:* eo k. varoswl Nem Tartoztathatiak teolle eo keget az teorwentul Am valazzon az teorweny keoztek [Kv; TanJk V/3. 116b].

5. *~ja magát* erőt vehet magán; a se putea stăpîni; sich beherrschen. *1657:* ezt értvén, midőn házamból kioszlottak volna, nem tartóztathatám magamat, hogy nagy zokogással ne sírnék [KemÖn. 300].

tartóztatik 1. visszatartatik; a fi reţinut; zurückhalten lassen. *1662:* Szalánczy István is pedig a portán mindaddig tartóztaték, az kívánt summának megvételére várakoztatván, hogy annak a becsületes embernek is ugyan a portán lött vala halála és temetése [SKr 276]

2. tartatik; a fi menţinut; halten lassen. *1662:* Váradi török parasztság által hodoltatása. Szamosig, Tiszáig, Erdélybe is, mellybe mi okból tartóztatott tovább? [SKr 675].

tartóztató tartózkodó; reţinut, rezervat; reserviert. *1672:* minden idegen vélekedéseket és tartóztató gondolatokat félre tévén, mihelt ezen requisitiomat veszi, minden késedelem nélkül ... valahol lételemet több igaz magyarokkal lenni hallja, mellém jőni el ne mulassa [TML VI, 305–6 Teleki Mihály Szatmár m-hez].

tartóztatódik tartózkodik vmitől; a se abţine de la ceva; sich einer S. enthalten. *1688:* Varosokon valo sok aprolekos szedő vevőbenis nemellyek vonogatnák magokat tartoztatodik az illye(n) szedő vevővel [DLt 449].

tartóztatott tartott; care a fost reţinut; zurückgehaltet. *1798:* Kriszturán Illiszia ottan tartoztatott ökrit Mind addig míg Margitai Uram is a Bornyakat el nem botsátaná ki ereszteni nem akarta [Nemeszsuk K; SLt Vegyes perir. Kriszturán Györgye (30) zs vall.].

tartóztattatik fenntartóztattatik; a fi reţinut; zurückgehalten lassen. *1721:* ha az administrans hellységek, a' Profont Officerektől rend Kivül vexaltatnának, vagy Szekerek tartoztattatnék, a' Bellicus Commissariatus instanti requiraltassek [Nsz; Ks 18/XCIII gub.].

táruló szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *vki elébe ~* vki szeme előtt megjelenő; care apare în faţa cuiva; offensichtlich. *1879:* Te hibául fogod felróni azt, hogy az alak az elébe táruló nyomorúság képe előtt meglágyul szívében — de nem tehettem másképp [PLev. 42 Petelei István Jakab Ödönhöz].

táska 1. geantă; Tasche. *1666:* Én, Uram, az Gillánj uramnak szóló gróf uram levelét ott az szolgámnál találtam felejteni táskástúl [TML III, 562 Csuti Benedek Teleki Mihályhoz]. *1705:* ki ki akar menni innen Havasalföldébe, innen ki fogják bocsátani, noha némelyek, kivált az öregemberek ... azt mondják, hogy ha táskát kell is a nyakokba vetni s úgy küldenék is, mégis nem mennek ki Szebenből [WIN I, 402]. *1770:* a' Táskának vagy Tarisnyának a' kőntős alatt pupassága lattzott s esmerősetté szembe tűnhető képpen ...? [H; BK 1017 vk]. *1845 k.:* patkolo verö harapo fogotol táskástól [Torockó; KLev. 10].

Szk: *leveles* ~ levélhordásra használt táska. *1657:* piacon tanáltatott, ott egy kappant vévén, tötte az szokása szerént magánál hordozott leveles táskában; bémenvén a császárhoz és leveleket akarván az táskából kivenni, az kappan is kiugrott [KemÖn. 116]. *XVIII. sz. eleje:* Eggi leveles taska leuellel raküa [Kp III. 37 h. és é. n.]. *1710 k.:* Kolosvári Dávid ... a leveles táskáját az ő[a], akkor polgármester házában felejtvén valami per alkalmatosságával, abban talált holmi Dávid és kurva berethalmi püspökné között ultro citroque járt szerelemleveleket [BÖn. 947. — [a]Szász János] ✳ *patkóverő* ~ kovácsszerszám tartására való táska. *1675:* egi patko verő taskajaval haropo fogojaval edyűt [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1677:* egy hitván Patko verő Táska harapo fogojaval [uo.; i.h.].

Sz. *felveszi a ~t. 1585:* Nemes Ianos vallia ezt hallottam Ludwich Lukach zayabol Nem hizek az Vristennek fel veszem A' taskat (így!), merth sokszor chalt az Isten Immar Megh [Kv; TJk IV/1. 483] ✳ *ki koldussal perel, ~t nyer. 1570:* Tylep Thamas Azt vallya, hogy hallotta Az felesege Annyatwl hogy Igh zolt More Ambrwznak Jo Ambruz vram Jstennert kérlek hogy Neh Jary Jde hozzam, Mert Ladeh mynth Zolnak weled En penigh egy zegen Azzonember vagiok, Nem pereljetek zenkywel, Mert az ky kwldwsal perel Taskat Nery [Kv; TJk III/2. 147].

2. lószerszám része; parte a hamului; (Pferde)Geschirrteil. *1598:* Zigyarto Balindtwl Jffiwtwl witedtem 1 lwra walo hamot faar hamostwl hat zyastwl Taskastwl ... f 1 d 50 [Kv; Szám. 7/XVIII. 42 Masass Thamás sp kezével]. *1779:* egj Táskát meg forosztottam xr. 3 [Szászváros H; BK. Kováts Mátyás kovács kezével]. *1842/1845:* Három Kantárokat javitottam 's a réz eszközoket meg igazottattam — a' logos hámra egy ujj táskát készitettem, s egy tsattat fel vart(am) Rft 2 xr 30 [Ne; Doblev. V/1254]. *1844/1845:* Egy hámra ujj taskát tsináltam, és egy hát szíjjal meg bélleltem 40 xr [Ne; i.h. V/1254].

tasnádi a Tasnád (Sz) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Tasnád/Tăşnad; mit Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Tasnád: **1.** Tasnádon lakó; care locuieşte la Tasnád; in Tasnád wohnend/wohnhaft | Tasnádról származó; care este originar din Tasnád; aus Tasnád stammend. *1649:* Sarlos Bodogh aszony napb(an) Uyheliben celebralt sokadalombol jeoue(n) Keozep szolnok varmegieból ... izent be Berzeti Istuan-(na)k az Tasnadi harminczadnak (!), hogy Bori Istwa(n) rutul szidogattya [Kv; TJk VIII/4. 411]. *1766:* A másik Kemény Zsigmond, Boldizsár fia is harmadszor vette Wass György úr leányát, kinek is széki Bányai Sámuel nevű embernek fia, most tasnádi mester, praeceptora lévén egy fiacskájának, az hasát megnevelte volt [RettE 200].

Szn. *1591:* Thasnadi Gaspar [Kv; TJk V/1. 104]. *1636:* Thasnadj Marton [Szászfenes K; RDL I. 108]. *1637:* Tasnadi Mathenak [Mv; MvLt 291. 78a].

2. Tasnádon levő; din Tasnád; in Tasnád befindlich. *1807:* Tasnadi es szakátsi szőllő mívere Halasinak 326/30 [WLt Cserei Heléna jk 99b]. *1865:* Pályázat nyittatik a Tasnádi, Krasznai és ér Szentkirályi papi államásokra [M.gyerőmonostor K; RHAk esp-i kl].

taszigál 1. taszítva lökdös; a împinge mereu; herumstoßen. *1570:* Zeoch Antal hity zerent vallya, hogy Lattha Mykor Ky (!) Isthwan kywl az Barast[a] (!) Esthwan vra(m) kapwyan kery volt az Bor arrath Nagy Imrehen es Jacabon, es tazigallya volt eoket [Kv; TJk III/2. 195. — [a]A *Barath* név elírása]. *1585:* Anna Medwessy Mathene vallia, Nem latta(m) hogy wteottek az felperes Azzont, hane(m) eozwe choportoztak vala es tazigalliak vala az Alperest [Kv; TJk IV/1. 484]. *1591:* ez az en peresem ... ezt chielekette en raytam kapoztat akartam plantalny ott farkas lakan Seczy Lukaczy eoreoksegeb(en) ky ennek(em) masik apam volt ott az pala(n)tott ky szette kezembe(n) ott megh fogott es ereosse(n) taszigalt [UszT]. *1633:* teglas Ferenczne az Berkezi Mihalj hugat az kezeuel igen tazigallia vala, ugi hogi az leani orrara essik vala [Mv; MvLt 290. 141a]. *1662:* A nagy urak, főrendek látván a rajtok való veszedelmet, mihelyt a sáncot meg kezdék venni, ottan hajókra ülvén, az bereg között a Tiszán általszaladának, hidasok is, ahol mik valának, megijjedt néppel megrakodván, és annyira rá tódulván a sokaság, hogy néhány hidasok merülő félben lévén, magok egymást hányják-taszigálják vala a vízbe [SKr 140]. *1745:* az káplár az katonákot az verbuváló helyre taszigálá [Tuson K; Ks 5. X. 6 Szokolyán Vonya (50) jb vall.]. *1754:* meg veri az ördög adta czigánnyát ... hallottam hogj setét házba is regedték (!) s taszigálták de kik nem tudom [Mezősámsond MT; Berz. 14. XIX. 11]. *1761:* Mikor az veszekedes kezdődőtt ... Lattam hogy egy Mast taszigaltak és Pap Gligor valasztotta egy Mastol [Illyésfva Hsz; BfR 45. 12 Marusan Vanka (30) zs vall.]. *1779:* Imets Josefné Bernard Rosalia Aszszon az Annyával együtt taszigálta, szidta szajha szekérnek [A.csernáton Hsz; HSzjP Anna Ferentz de Nagy Kászon (20) vall.]. *1806:* Pataki István ... minket hivatott ... hogy előttünk Magyarosi Györgynek eroszakoskadása ellen protestallyon ... ott protestála is előttünk minden kárairol hurtzoltatásárol; de ezzel nem gondoltak a vivők, hanem taszigálva vitték [Torda; UszLt ComGub]. *1849:* akkor a' Tanorokbol ki hozván N. Cseh Joseff Uratis, az hova el szaladott volt ... láttam, hogy féjsze fokával, s vas villával ütve taszigálták s ugy kisérték a' felső falu vége felé [Héjjasfva NK; CsZ. Hegyi Mihály (18) vall.].

2. vmit lökdösve elhelyez; a împinge (ceva); stoßen. *1840:* (A gerendely) végin vagyon egy fél kerekségü tölgyfa kerék amely több fa fogainál fogva az alatta nyulongo megint fogas fenyö gerendát taszigállya [Km; KmULev. 2].

3. költöztet; a tot muta (pe cineva); (etw/jn immer) (um)ziehen lassen. *1779:* aztis tudóm bizönyósón hogy ít sessiojòk nem lévén[a] az Jobbagjòk egjik helyről masik helyre taszigálták [Orbó SzD; GyL. Vajda Jonucz (52) ns vall. — [a]A pap fiaknak].

taszigálás lökdösés; îmbrînceală; Stoßerei. *1602:* ozton az J(nctus) megh foghta mind púskastol palastostúl vgy tazigalta rangatta megh, kiról ith sem(m)i okot ne(m) ad Abbúl tiztasagot adok az zeknek, Eó az púskat palastot ozto(n) az eó tazigalasanak rangatasanak miatta oda hatta [UszT 16/71]. *1629:* Balogh Anna ... azt Mondotta hogj az

Veres es tazigalas miatt volt betegh [Kv; TJk VII/3. 92]. *1796:* Kérésére és taszigálására (: mivel félt a' Czigányaktól a' Biró :) kiméne az ajtón, és mihelyt a' kezéb(en) lévő Vasvillával magát oltalmazta volna egy Gyakóval Gitzi Jósi hozzá tsapa [Mocs K; Eszt-Mk]. *1842:* a taszigálás közben ... az övedző szijjából a pénzt ki akarták venni [Dés; DLt az 1843. évi iratok közt].

taszigálódás lökdösődés; îmbrînceală; Stoßerei. *1814:* mutatta nékem Bodai Mihály Uram ... az Abrázattyát ... azt mondván hogy Barátosiné ütötte meg a' Talpal valo taszigálodásban [Dés; DLt 56].

taszigálódik lökdösődik; a se îmbrînci/împinge (cu violenţă); sich bestoßen. *1572:* az Somkwthyak kapdosthanak az Erdeobeol es vgy vezekettenek tazigalottanak az hathar feletth [DLt 184].

taszít 1. lök; a împinge; stoßen, rammeln. *1574:* Balint Lakatos peter fia Azt vallia hogi ... gĕrgy tazitany akarya Kelement ala az zarban, de Nem tazithatia hane(m) Eomaga ely tantorodik es az twlso fal tartya meg [Kv; TJk III/3. 316]. *1588:* Seómeót Anthal perechyeny Bathory Jstwan vram eó Nagysaga jobagia, hyty vthan eztt walla, hogy ... reya zagwlda Chyan Janosra, Ezt megh lata chyan Janos az Apiawal, es fel vgranak eleótte mertt eznek wala, es mellette wala Az kasa, es aztt ragada es hatra wete Az Kazatt, Azonban vgy tazyta haromzoris Az kopiawal [Perecsen Sz; WLt]. *1599:* Molnar Mihaly ott wala felesigestel Kis Thamasnith, a keözbe fel kelenek azokis az aztaltol, Kis Thamasneis az agybol, eözwe choportozanak, lata(m) hogy Kis Thamasne az feöldre esek, de ne(m) tudo(m) wtetteke wagy tazitottak, de azt ne(m) tudom kitǫl eset [UszT 15/186 Zenth Mihaly Wargha Balas vall.]. *1636:* azt nem tudom ha ütöttee Incze Miklos avagj taszitotta czak hogj lata(m) hogy Incze Miklos bealla az maga aitaia(n) [Mv; MvLt 291. 73b]. *1640:* Az én szállóm eccer részeg vala s odament volt Bíró Pálnéhoz s hanyatta taszította [Mv; MvLt 291. 233a–251a átírásban]. *1686:* Kálmá(n) Peter Taszitta odalban engemet edgy vas villával most is az odalomo(n) az hellye [Madaras Cs; BK]. *1696:* az Aszszony mondgja vala az Pásztor fiának holl vagjon az a te lecsi lucsa Apád, mert ugj taszitlak ezzell az fával, hogj mingjárt bé esell az kertben [Berz. 17. XII]. *1716:* mikor Colosvárrá be vivék ... éppen nem volt arra valo, hogj Aszszony emberrel valami szaparadásra valo hasznot tehessen ha csak fával nem taszitotta, már szegénynek rothadnys kezdet vala az szemérem teste [Nagyida K; Told. 22]. *1749:* azonnal hanyotá taszita, az hasamra üle, kalamaris lévén kezében azzal abrazatomot motskolta, vérbe keverte [Tarcsafva U; Pf]. *1757:* Szász János nem a Falu felé indula, hanem egy Tos hely és motsalyos (!) felé ... és midõn a Saron keresztül mentenek volna, Szász János Vonyát a Sárba taszitotta, és mind a két Lovával el szalada [Káptalan AF; TL. Bucsde Triff (54) jb vall.]. *1770:* Azon Jobágy Aszont a kiaz Vrát a Marosban taszitotta a kapusi oláh Esperest maga Tõrvényére meg kezesittette, és itten lakik az apjánál [Lekence BN; Ks 47. 67. 29 Simon Pál tt lev.]. *1797:* egy tõrpe Hambáron keresztűl taszitta [Harcó MT; Berz. 3. 21]. *1812:* Megtámadták a Grofot, a' Groff magát védelmezte kétfelé taszitván két kezével mind kettejeket [Héderfája KK; IB. Magyari János (19) grófi kertészlegény vall.].

2. vmerre tol; a împinge, a mişca/deplasa din loc; verschieben. *1582:* Anna R(e)l(i)cta Emerici Aztalos ... fassa est ... ereossen wzik vala Danchah Ianost, Es hertelen az en Aytom eleybe Iuta, vg tazita Aytomat hog megh nylek à kilinchebeol, hog be zaladd (!) wala az Alat vg vagah à vallat az Aytonnys megh tecczik az chapasnak eg Reze [Kv; TJk IV/1. 9]. *1630:* en azt nem tudom ha vagtake taszitottake vagy penigh az szel rontotta akkor ejel be az kaput [Mv; MvLt 290. 223a]. *1726:* Tordai Marton ur(am) a szekér rudgját meg fogá Vanka János más Jobbágyokal edgyűt taszittá a szekeret azon hurczolásban esék le a bor s ugj folya el [Mezőbánd MT; Berz. XV/14. 5]. *1801:* mind ketten a hajot addig taszittyák két fele mig a Maros közepére ment a hajo, és ott az elsõ orával amint ment a hajo, megfordult le felé a viz mentinek [Szászújfalu AF; Dob Lev. IV/848. 3a].

3. *átv* taszítva helyez; a arunca/plasa; etw irgendwohin durch Stoß setzen. *1658:* Értem ... az végezésteket az lakodalom felől ... reá készülök akkorrá, ha ezt a végezésemet is el nem bontanátok s azt nem mondanátok, hogy csak magamtúl végeztem, mert az én Istenem igazán sok ifjú elme közé taszított volt, de az is ő felségének el végezett akaratja volt [TML I, 111 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. *1780:* Eb ugatta kedves Barátom ugyán réám taszitátok a nagj igát Õrõkõs njomoruságot [Bethlensztmiklós KK; BK. Bodo Zsigmond gazdatiszt lev.].

taszítás lökés; împingere; Stoß. *1568:* Ambrosius zakal iur(atus) fassus e(st), Latam hogy Nyro Kalman hoza kapa Kakas Andrashoz, es Kakas Andras hatra esek, de bizonal ne(m) tudom hogy ha az tazytas mia esek el, a vag enekwl, es az Jnast kyaltya vala [Kv; TJk III/1. 240c]. *1827:* Pétrutz Tyifor ... lábai jol nem bírhatván, taszitásunkra — Katona Albert Mártonra tántorodot [Egerbegy TA; TLt Közig. ir. 1110 Sos István katona vall.].

taszító toló; care împinge; jd der/die rückt. *1794:* Hordo Dongákat Gyalulo Taszitto Nagy Gyalu Vasával és Agyával [Tasnád Sz; EMLt].

taszíttat löket; a dispune/face să fie băgat/vîrît în ... ; rücken lassen. *1772:* Mely beszédek Bánffi Dénes úr fülibe menvén, megragadtatta s a vármegye tömlöcibe tasztíttatta Madarit [RettE 271].

taszíttatik löketik; a fi împins; etw ist gerückt lassen. *1828:* Várallyai Györgye Magár árestáltatott és Kalodába küldetett azért hogy az praetendáltatott ellene mintha égy pár Paputsot akart vólna lopni ... az el fogatott ... azzal menti magát hogy ö paputsot akarván vásárolni, égy párt kezébe vett, 's a' mint nézegette, a' mint a' vásárba szokott lenni a' nagy tojongásba odébb taszittatott [H; JF 36/1].

tászli kézelő; manşetă; Manschette | ujjfodor; volan (de mînecă); Fingerkrause. *1674:* Egy Régi formán szőt tászli szkofium aranybol [Beszt.; WassLt]. *1694:* Kétt par tazli, Fejér fatyollas és tetczin pantlikával csinált [Homoródsztpál U; BálLt 71]. *1725:* Edgy pár harmadik forma virágos patyolat Ing bécsi kõtés rajta, Tászliával, s Le hajtó gallerával [Told. 19]. *1735:* Egy fekete Sellyemmel varott tázli [Sv; Hr]. *1749:* Adának ... Egy Pár Virágos Slaer Ing ujott, egy pár Tászlival, és Gallérral [Koronka MT; Told. 12. 2]. *1756:* Németi István Vram ... ide való kereskedőktől Tász-

linak valo patyolatot, Selyem keszkenőkőt, és pántlikákot lopott volna [Kv; Mk IX. 42 Vall.]. *1766:* Egy Kamertok igen szép egy pár ingajjal elöruhastol hozzá valo igen szép varrat hármas tászli [Lesnek H; Szer. Harsányi Éva inv.]. *1770:* Egy pár virágos Fatyol Ing ujj, ahoz valo belső Gallér, kettős Taszli az szelin aranyos Blondín kőtés, ahoz valo Elő ruha Bétsi Fejer Kőtéssel [Kiseskülló K; RLt O. 4]. *1777:* Egy Recze őltőzet, Hozzávalo Fő kőtővel, Jng ujjakkal, hármas Tászlikkal, elő ruhával belső gallérral, Udvari gallerral és nyakba vetővel [Nsz; JHb 406 Bethlen Rozália kel.]. *1788:* Egy paraszt Slajer Ingujj, égy pár duplás Tászli [Mv; TSb 47]. *1789:* vettem kezemhez ... Mosott fátyol keszkenöt, német köntösbe valo taszlit 4. kettő mosott, s egy mosott elö ruha [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.]. *1790:* Egy fejér virágos sellyem fátyolbol Ing uj, Tászlistol, kesken Blondin kötés az Taszlin [A.jára TA; BLt 12 Béldi Mária kel.]. *1823–1830:* Vett ilyent Wrisberg is, s nem gondolván vele, ha a lucskos tászlija mázolta is, jóízűen megette, s osztán betérvén vagy egy pálinkaáruló házhoz, jót ivutt [FogE 237].

Szk: *gyöngyös ~.* *1788:* Egy hármas fekete fodor fátyol gyöngyös Tászli, hozzá hasonlo tsös gyöngyös szélü belsö gallér kettö hozzá valo égy pár ing váll, és udvari gallér [Mv; TSb 47] ✳ *kézre való ~.* *1686:* Eot bokor kézre valo tászli kettein arannyas pántlika [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.] ✳ *kihurkolt ~.* *1788:* Egy pár egyes vékony gyolts kí urkolt Tászli, hasonlo két gallér, vékony gyolts Ing váll [Mv; TSb 47] ✳ *lobogós ~.* *1823–1830:* A professzornak régimódi nagy lobogós tászlija volt, s amint az edényekbe a praeparatumok után benyúlt, a tászlija mind meglucskosodott [FogE 237] ✳ *varrottas ~.* *1789:* Egy pár fél viseltes varrottas tászli [LLt] ✳ *vesszős ~.* *1776:* egy pár patyolat, veszős tászli [M.köblös SzD; RLt Sombori Klára és László lelt.].

tászlicsináltatás kézelőkészíttetés; făcutul manşetei; Manschetteerzeugung. *1651:* A Nagiubbik Kis Aszszony-(na)k szamara az mely Taszly es Galler czinaltatasra kert volt k(e)g(yelme)d megh keszittetue(n) ayandeko(n) kűltem eo k(e)g(ye)lmenek, visellie io egesseggel [Fog.; BK. Kemény Jánosné Kállai Susanna lev.].

tászlis kézelős; cu manşetă; mit Manschette | fodros, csipkés; cu volan; Krause-. *1765:* öt fajin ing, kettő tászlis [Torda; Pk 2]. *1774:* Anno 1774 Gróf Rhedei R: Sigmondne Veselényi Kata Aszszony ö Nga istenes indulattyából adott a' Bodoni Rfta Eccla Számára Egy veres fejtős Abrost, Egy Tászlis veres selymes Fejér keszkenöt, és más Fejér keskenöt veres selymest [HbEk]. *1779:* fekete viaszas vaszonnal bé vont Zőld Taszlis Asztal [Szu; UszLt XII. 87]. *1788:* Egy férjfi tászlis Ing [Mv; TSb 47]. *1789:* Tászlis Ing Rf 18 xr — [Mv; ConscrAp. 21]. *1799:* Égy elö ruha, hozzá valo égy pár tászlis Ingel, és palatinglisel varrott patyolat [Kelementelke MT; LLt].

tászlizott kézelővel készített; (făcută) cu manşetă; mit Manschette erzeugt. *1793:* Báro Bánffi Esther Aszszony ő Nga ... a' Madámmal Krejmer Susánnával ... tsináltatott Slésiai gyoltsból hat făin bátizzal tászlizott, és Sápotlizott Ingeket a' Csernátoni Antal Ur számára [Koronka MT; Told.].

tát szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *arra ~ja száját átv* azért szájaskodik/nyelvel; a vorbi cu glasul ridicat; jd sperrt den Mund auf. *1674:* (Joannes Hajdu) az Colosvari nemes Tanacz elle(n) arra tátotta száját hogy ezzel diffamalná, hogy Isten ellen valo teőrvenyt teőttek volna neki, azért nyelve ki vagattatva(n) elseőben, megh hallyon érette [Kv; TJk VIII/11. 315] ✳ *szemét-száját ~ja* kb. bárhogy próbálkozik; a se strădui; sich bemühen. *1811:* Némely elé-vészen minden eszességet, Még-sem tud a' Versnek adni kedvességet: Más akármint fogja szemit száját tátni, Nem tud egy egyenes Lineát el-látni [ÁrÉ 12].

tatár I. *fn* **1.** tătar; Tatar, Tatarin. *1552:* hirunk ith mosth egeb nichen, hanem a mith ez elewth vallo leuelwnkben irtunk valla Modua fellwl ... mosth Dacho Pall es Zenth iuany Janos Idemffy zolgaya azt hozak, hogh ismeth az tatarok hatra kweltweztenek vollna [Torda; LevT I, 94 Bank Pal, Peter porkolab, Chahor Ferench Bathori Andráshoz]. *1574:* Kalara az nehay Hegedws Mathene ... Az vey zamara azt vallya mykor ky Ment volt Mwnkach zallasanak eleotte az pap Battya latni Berekzoba, kinek oly hire Ieot volt hogy ely vittek az Tatarok Az kor az Mely lowon ely Ment azon Ieot hazais [Kv; TJk III/3. 347]. *1596:* 26. may Biro vram, az Barnasibnak, Patohazinak, hogi vrunknak hirt vwn Lippa fele, az Tatarok feleol mit Irtanak az Bezterczeyek adata f 1 d 50 [Kv; Szám. 6/XXIX. 33 Bachi Tamás sp kezével]. *1603:* Az Teöreők es az Tatar Bizonyosan el hydie Ke(gyelme)dtek hogy felette sok [Dés; BesztLt 65 Th. Szabó dési bíró G. Frank beszt-i esküdt polgárhoz]. *1633:* Tudom azt hogy Zabo Andrasnak az elseő felesseghe Eörzebet kitul e vilaghra let ez Zabo Janos hogy ă Tatarok rabsaghabul megh zabadult az azony Tauaz fele gyut haza ide Czegeben [Gőc SzD; WassLt Ratony Anna Borbely Istuan felesége (40) ns vall.]. *1658/1799:* az sokaságú török, tatár Havasalföldét elrabolván ... az moldovai Stephán vajda is ki szaladott Csíkba [Mv; EM XVIII, 451]. *1684:* Dállyán, mivel a' Tatárok jűte miatt nem administralhatták jűtt Tavalyi Dez(ma) Bár(ány) n. 63 [Gyf; UtI]. *1725:* mikor Telben ă Tatar Kolos Vár felé bé csapot volt akkor ă Falusiak magok oltalmának okáért idé szallattak volt [Ugróc K; JHb III/78]. *1750:* Az Menest pedig Mehesről a Tatar el hajtatta, mikor Erdelynek job reszit el rablatta [Altorja Hsz; ApLt 3]. *1763:* a Tatárt én nem gyűlölőm ugj mínt Kelement miolta meg tudtam Sok jo hasznos néki telt szolgálatomot mivel fizette viszszá [Sár.]. *1811:* Azt beszélte[a] nékem, hogy leg-utóljára, Mikor a' Tatárok jöttek e' Hazára; Ö már akkor vólt, hogy jól jut eszibe; Besztertzére futott az annya féltibe [ÁrÉ 97. — [a]Egy százesztendősnek tartott szász paraszt].

Án. *1676:* Tatar (agár) [EM XLIX, 536].

Hn. *1773:* A Tatár szálása n. h.-ben (sz) [Gyszm; EHA] | A Tatár szálása (sz) [Szárhegy Cs; EHA]. *1767:* a Tatarok uttyanal [Kőrispatak U; EHA]. *1799:* az ugy nevezett Tatárok Szállásárol le jövö Patak [Mv; MvH].

Sz. *mintha a ~ a hátán lenne.* *1717:* mint ha a Tatár az hatokon lőt volna edszer s mind otven haza szaladot, az Hajduk és Katonák is nem kevessé meg bodulván el szeledtek [Szentk.] ✳ *mintha ~ járt volna ott.* *1791:* mikor meghal az özvegy a' mig él, az Ura Jószágából él és hasznát vészi, 's mikor meghal az özvegy, az Atyafiak egy jó szeget is nem hagynak az Háznál, mindent elviszsznek; mintha Tatár járt vólna ott, ollyan pusztán hagyják [Mv; Told. 18] ✳ *úgy elverte, hogy a tatár sem veri inkább.* *1723:* Nemasági (!) ur(am) ... ugy el vere hogy a Tatar sem veri inkáb utol ért rabjátt, mint engem megh

vere [Oroszfalu MT; VGy. Tamás Demeterné Oroszfalvi Juvána (50) jb vall.].

2. tatárló; cal tătăresc; Tatarpferd. *1668:* Ha lehet, ezen alkalmatossággal küldje ki az pej lovakat; csak Bányáig adjon egy embert Csoknai uram mellé. Csoknai uramnak micsoda dolga legyen az Szentpáli uram tatárja végett, már nyilván vagyon Kegyelmednél [TML IV, 264 Kende Gábor Teleki Mihályhoz].

Szk: *~ok látni. 1594:* 15. July ... Elek Janost kwldeotte volth Biro vram az Thatarok latni [Kv; Szám. 6/IV. 41].

II. *mn* **1.** tătăresc, al tătarilor; tatarisch. *1582:* Teremy Myklos wyzy negy lowan az Tatar kan fyaynak marhayokat Tordara atta(m) f. 1 [Kv; Szám. 3/V. 40 Lederer Mihály sp kezével]. *1598:* az haúaselfeoldj Mihaly wayda es Tatar ham keóuetenekis ... gazdalkottam harmad napig [Kv; i.h. 8/V. 74]. *1603:* Aztis bizonyosson el hydye Ke(gyelme)d hogy az Debreczeny Bironak kett vttal volt itt embere az Bassanal, az mely megh hozta hogy az Tatar ham altal keólt az Dunan es az Kereztes mezeyere szall Eger melle [Dés; BesztLt 65 Th. Szabo dési bíró G. Frank beszt-i esküdt polgárhoz]. *1618:* Ennek is oly vigyázása volt, hogy az egész tatár hadat ő is úgy ültette fenn, hogy ha olyan dolog esik, vigyázzanak [BTN[2] 126]. *1621:* Az tatar keöuetek erkezuen heten, es azok mellet Teóreók Janos neuw Brassaj zolga, Tolmacz leue(n) vellek ... gazdalkotta(m) nekik ez szerent[a] [Kv; Szám. 15b/XI. 24. — [a]Köv. a fels.]. *1634:* Zigiarto Mihaly ... szidgia uala Erszenyes Paalt Mondvan Aha Tatar fekta kurua [Mv; MvLt 291. 10a]. *1658/1741:* Monostor Által méne benned Török Tatár tábor Ő kezekben sok vólt a rab hajtó ostor [EM XXVI, 146 Köröspataki B. János, Historia]. *1664:* az Tatar Chan halat kivanvan az toth kivaghatta, s az halat megh őtte [Porumbák F; UF II, 295]. *1675:* Beszélik, a muszkákat a tatár chám elijesztette és hogy álgyújokat s munitiójokat elhagyván, feles ezer ember kárral mentek vissza [TML VII, 21 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1689:* Csaszár szürke Törők ló. Szarcsa Pej törők ló Tatár Chám kűlte [UtI]. *1704:* Ugyanez a borokkal lévő boér szolgája mondá, hogy a Duna mellett holmi török és tatár hadak takarodtanak volna fel Tömösvár felé [WIN I, 288]. *1823–1830:* Rüstkammer ebben láttuk a sokféle régi készületeket ... a tatár kán lovát fából, öltözetivel [FogE 184].

Szn. *1453:* Anthonius Thathar [Kv; TT 1882. 532]. *1585:* Pauli Tatar [Kv; TJk IV/1. 527]. *1602:* tatar miklostol [UszT 17/37 sigmond mihaljne Ersebet Zent abranj (50) vall.]. *1620:* Tatar Peter [Kv; RDL I. 110]. *1641:* Erszinies al(ia)s Tatar Pal [Mv; MvLt 291. 301a]. *1650:* Tatar Mihaly Ur(am) [Kv; ACJk 57b]. *1655:* Tatár János Urunk [BálLt 62]. *1713:* Tatár Pál [DLt 493]. *1737:* Thordai Tatár Sigmond [Kv; TJk XV/13. 69]. *1748:* Tatár Sigmond Vr(am) [Torda; TJkT III. 240]. *1753:* Bélgye alias Tatár Vaszilt, Todort és Kozmát [Dombró TA; Born. XL. 50]. *1754:* Tatar Mojses Gőrgényi Udvarbiro [Kakuts MT; DE 3]. *1757:* tatár Gergelly [Gyszm; DE 3]. *1767:* Tatár János (60) zs [Bethlensztmiklós KK; BK]. *1782:* Tatár Togyer (70) zs [Nemeszsuk K; SLt XLII. 5. 62]. *1786:* Tatar Laszlo [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1819/1831:* Tatár Miklos | Tatár Dániellel [uo.; Borb. II]. *1846:* Ats paller Tatár Simon [DLt 78].

Hn. *1613:* tatar ut [A.torja Hsz; Borb. Marton Mihali (64) prov. vall.]. *1616:* a Tatár vőlgyire menö patakig [Szék SzD; EHA]. *1623:* Tatar hanyas [Bodola Hsz; EHA]. *1650:* az tatár szállasban (sz) [Gyszm; EHA]. *1693:* Az tatár al(ia)s Bela rész Portiot [Martonfva Hsz; DobLev. I/36]. *1695:* az tatarvőlgjben [DLev. 2. XIII. 5]. *XVIII. sz. eleje:* Az Tatár ősvény alat [Désfva KK; EHA]. *1713:* A Tatár Tő gattyán alol [Fejérd K; EHA]. *1737:* A' Tatár Ősvennél (sz) [Désfva KK; EHA]. *1742:* Az Tatár Kutnál, alias az Rővid hágb(an) (!sz) [Koronka MT; EHA]. *1760:* az Tatár kut végéig [Novoly K; BLt] | A Tatár Szügetibe (k) [Csüdőtelke KK; SLt 10]. *1786:* A' Tatar udvar pusztájáért [Nagylak AF; DobLev. III/616. 1a Jos. Dobolyi kezével]. *1801:* A Tatár ut mellet [A.üvegcsűr Hsz; EHA]. *1815/1817:* A Tatártó egresse Nyirésibe (e) [Vágás U; EHA]. *1825:* a Felsö Tatár Szeg nevü hellyen (telek) [Zágon Hsz; EHA].

Szk: *~ rabság. 1657:* Az Böczületes Marosuasarhelyi Tanats az Feloszlási Adotis felvetven, az Varos Közönseges nepere, Mely mondatik Tatar Rabsagban leuő Magyarok Szanczára valo Adonak [Mv; MvLt 25 Contrib.]. *1699:* Tatár rabságb(an) esvén 500 Tallérb(an) saczczolván meg [Vaja MT; VH].

2. tatárokkal kapcsolatos; privitor/referitor la tătari; in Bezug mit Tataren. *1597:* 13 Die Júli ... B V kwlde Leúelet Makrai Janostol Beztertzere a' Bironak Túdakozni Tatar hir feleol f 1 [Kv; Szám. 7/XII. 71 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1621:* Az melj 1000. dezkat 27 Oct. fel rakua(n) az Tatar hir mjat meg ne(m) indultanak, azokat most meg Jnditua(n) vittek az dezkat Nagi faluig [Kv; i.h. 15b/IX. 169]. *1664:* Itt tatár hírt is beszélnek, hogy erre jűnének [TML III, 138 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1737:* De fűll hegyell ezen orább(an) olly Zéngedező hirt hallék: hogy Apor Farkas Uram Csikb(an) beszellette volna Brasso<bol most> jött rosz Tatár hireket [Peselnek Hsz; ApLt 4 Kálnoki Mihály Apor Péterhez]. *1747:* Gróff Kornis ur(am) ... ha magát resolvalhattya, a Tatár hir mian let lármázódás plenarie meg szűnik, talám Pűnkösdre Csikba menyen [Nsz; ApLt 1 Jos. Balo lev.]. *1759:* a mint minapi levelemben is irtam, ujabban rebesgetik a tatár hirt [Zsibó Sz; WLt Árva Daniel Polixéna lev.]. *1763:* Hallottam .. hogj midön nem regib(en) a' Tatár hir s a' miá nagy bodulás vala az Országb(an) ... Mányika Iuon hat Sák szép tiszta buza lisztet vitt s vitetett volna Gálfalvára egy szekeren [Záh TA; Mk VII/1. 18–9 Pakulár Lup (30) zs vall.].

3. *~ módra* tatárokra jellemző módon; tătăreşte, ca tătarii; etwa tatarisch, wie Tataren etwas tun. *1667:* míg Máramaroson mennek is Husztig, azt kell hirdetni; noha ott ugyan tatár módra kell járni, ha nyerni akarja Kegyelmetek az dolgot [TML IV 103–4 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

4. tatárok által készített; făcut de tătari; von Tataren hergestellt | tatárok módjára készített; făcut în felul tătarilor; auf tatarische Weise hergestellt. **Szk:** *~ dob. 1714:* Tatar Dob börrel egjütt 3. font [Nsz/Fog.; AH 48–9] ✻ *~ kesztyű. 1655:* Egy czőmőlyet Tatar kesztyü. – d. 50 [Kv; RDL I. 29]. *1687:* Egy kis Zöldbarsony Tatar kesztyűt, keskeny arany gallandal, s' nestel premezve [Déva H; Szer.] ✻ *~ köpönyeg. 1678:* Uzonbol vitte(ne)k el ... Egy Tatár köppőnyege(t) [BLt] ✻ *~ nemez. 1678:* Uzonbol vitte(ne)k el ... Egy Tatár nemezt [BLt 1] ✻ *~ nyereg. 1657:* indultam vala meg tatár nyeregben, melyet nem tudtam azelőtt, hogy hosszas és szüntelen való postálkodásra olyan igen alkalmatlan légyen [KemÖn. 59]. *1662:* Vagjon két parasztos nyereg, egik katona njeregh, az masik tatar njereg [Jobbágyfva MT; Berz. 1. 22/6]. *1673:* Két bokor Tatár nyeregre való ezüst aranyas kengyel [Fog.; UtI].

5. tatárok által (ki)tenyésztett; crescut de tătari; von Tataren hochgezücht. **Szk:** ~ *ló. 1594:* Ratio Equorum. Restal az vad kertben Thatar lo No. 1 [Somlyó Sz; UC 78. 7. 13–4]. *1670:* egy jo és szép ... ötöd fü monyos Tatár ló [Bodola Hsz; BLt]. *1689:* Sarga szin fako tatár ló meczczet [UtI] ✳ ~ *pej. 1685:* Gyermek lovak Fel Irása ... Tatár Pej, az edgyik szeme hályogos, fél lapoczkája is szárad [UtI].

tatárfutás tatárok elől való futás/menekülés; refugiere din fața tătarilor; Tatarensturm, Mongolensturm. *1747:* Sztratyi Vaszil ... a Tatár futáskor Elesdre ment [Árokalja SzD; JHb]. *1755:* az Tatár Futás élőtt én ... véllek eleget szantottam ezén Földben [Árpástó SzD; Ks 17. LXXXIV. 12]. *1759:* az Tatár futás után egy más közőtt fel osztván ... egy darab földet, akkoron a gyakor emlitett Szabo Istvánné Aszszonyomn(a)k is jutott egy darabotska [Mocs K; JHbK XLVII/1.]. *1763:* ezen ... Rét ... nyomásban kerittetett bé ... Boda Kosztin a' Tatár futás előt hogy más felé szakasztotta a' Szamos magát, akkor ezen heljen fojt, és tós s berkesen maradván a Tatár futás után kezdette ki irtani [Széplak Sz; Ks 92]. *1811:* Igy magyarázván-ki magát[a] leghihetöbb, Hogy ő akkor vólt tiz esztendős ha nem több; Azon Tatár-futás, melyet emlegetett, Ezer hét-száz tizenhét esztendőben lett [ArÉ 99. — [a]Egy szászesztendős szász paraszt].

tatárjárás tatárbetörés/pusztítás; invazia/incursiunea tătarilor; Tatarensturm, Mongolensturm. *1594:* 17die Jûli ... Az Tatar Jarasskor Mindt hogi Posta Sok voltt ... hozattam Ecer is Mazoris az Pyatzrol Ettelt es ittalt az Postaknak f 1 d 40 [Kv; Szám. 6/VIII. 32 Caspar Semel sp kezével] | Ismeth vittek volth Egi louath az Thatar Jaraskor varada, kiert attam f 1/75 [Kv; i.h. 6/X. 47]. *1678:* az mi az Ezust marhák dolgát illeti ugy tudom egy reszet az Tatár Járáskor az Enyedi kastéllybol az pogánjoknak ki adok [Ne; EHA]. *1712:* az Tatar jaraskor az Urak el szeledven innen az Kabos Urak meg hatalmazának es el foglalak[a] az Kemenyektül Törveny nelkül [Gyerőmonostor K; KP. — [a]Egy darab szántóföldet]. *1715:* valami Tatár járáskor futattanak a Gyogyiak oda fel a Mláka és Dsamen alatt a Vőlgyben [Lupsa TA; WH. Rijosz Mihály (48) vall.].

tatárka Fagopyrum tataricum; hrișcă tătărească; tatarische Buchweizen, Heidekorn. *1592:* Tatarka chepelwe cb 7 1/4 [Kv; Szám. 5/XI. 15]. *1623:* Moldouaboll az Neszter és Prwt melleöll, hauaselfeoldebeöll az Duna melleöl jgen jo fele eoregh zeöke disznokott vetessen 200 tenezteny valokot ... ha pedigh mak mikor sohont nem lenne thehat ollyankor tatarkauall zabbalis ketelen kj teleltettny [BGU 121]. *1736:* Tatarka nr. 1 [Mikefva KK; CU XIII/1. 173]. *1744:* Meg veszett Tatárka 27 [Marossztkirály MT; Told. 18]. *1745:* Haritska Met. 11. Tatárka fél véka [uo.; i.h.]. *1756:* Törők Buza Met. 3. Tatárka Met. 2 1/2 [Piskinc H; JHb XXXV/35. 34]. *1763:* Istennek halá minden fele gabana Borso lentse tatárka len mag arpa alakar Zabotska Istennek hala minden vagyon [Kóród KK; Ks CII. 18 Szarka József tt kezével]. *1773:* Ficzko Legénykorunkban lattuk ... hogy ... Szabo Ferencz egyszer bé keritette vala azon meg nevezett pusztát Uraság számára és kukuruzát s Tatárkát vétettek beléje [Ádámos KK; JHb XIX/15]. *1774:* Kőlest, Arpát, Alakort, Tőnkőlt, Tatárkát, és Haritskát ... nem szoktanak vetni [Szentdemeter U; LLt Vall. 14]. *1783:* Teremiből ... A Tartárkát is el hozták ... a Tatárkát ezen Holnapnak vége felé lészen jó vetni, most nem bátorságos, gyenge Portéka lévén ... A Tatárka ... szapora Gabona, Sertések(ne)k igen jó, csak jó földben vessék [JHb Árkosi Ferenc Csáki Katalinhoz]. *1823:* Tatarca, harisca, Tragum, gi, m. 2 [Borb. II. 446].

Az ÉrtSz. szerint a tatárka zöldes virágú, széles levelű, a pohánkával rokon, egykor takarmánynak termesztett növény (Fagopyrum tataricum). CzF azonban két jelentést ad: az első szerint a székelyeknél a kölesmuhar (Panicum miliacium), a második szerint a hajdina, haricska vagy pohánka is ugyanazt a gabonafélét jelöli.

tatárkavetés semănatul hrișcii; Buchweizensaat. *1736:* Vetések ... Tatárka vetés nr 2 [Mikefva KK; CU XIII/1. 175].

tatárkorbács rövid nyelű, kemény fonatékú szíjkorbács; gîrbaci tătăresc; Tatarenpeitsche. *1753:* Tatar Korbats N. 1 [Marossztkirály AF; Told. 18] | Egy tatár korbáts és egy selyem hoszszu ló hajtó selyem korbáts nyele nádbol [Nsz; i.h.].

tatárlaki a Tatárlaka (KK) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Tatárlaka/Tătîrlaua; mit Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Tatárlaka: Tatárlakán lakó; care locuiește în Tatárlaka; in Tatárlaka wohnend/wohnhaft. *1716:* Bajomb(an) az kapit(ány) és Tatárlakára az Lajtmán bé szálván, quartéllyb(an) ... Az tatárlaki Lajtmán ki jüvén ide [Küküllővár KK; UtI].

tatáros tatáros kinézetű/ábrázatú; cu aspect tătăresc; etw/jd sieht wie Tataren aus. **Szn.** *1674:* Tatáros Nagy János nevű házas ember [Kv; Szám. 34/L. 15].

tataroz javít, felújít; a repara/renova; erneuern, renovieren, reparieren. *1710 k.:* Basirius ... mint a jó gazda a házat legalább fedéllel tartja s tatarozza [BÖn. 554]. *1792:* Istennek hálá Semmi kárunk nintsen tsak éppen az a bajunk, hogy majd Semit Se dolgozhatunk a Sok alkalmotlan idő mián, éppen hogy a kerteken tatarozunk a mint lehet [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

tatarozás 1. javítás, felújítás; reparație, renovare; Erneuerung, Renovierung, Renovation. *1597:* Az Azzonnepek feredeo hazokban, az kementze mellieket, ezen Dabo Leorintz viollan chinalta, es egieb tatarozas is volt raita atta(m) f — d 25 [Kv; Szám. 7/XII. 25 Filstich Lőrinc sp kezével].

2. '?' *1595:* 8 Aprilis ... Kadar Istwannak az Malosa keoteseteól es tatarozasatol attam f. — d 27 [Kv; Szám. 6/XVI. 9].

tatarozott javított, felújított; renovat, reparat; repariert, renoviert. *1694:* ezen Pitvar mellett jóbb kéz fel<ől ...> egj haz, oldal kamorástól: mellj(ne)k negj felöll valo falai oldal kamorastul, ugj padlasa is egészlen, ruinalodta(na)k, oda vannak; részéről valo p(rae)stila fedele is, igen meg szakadozott, szalmaval is tatarozott [Kisenyed AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.].

tatárrablás tatárbetörés; devastările pricinuite de tătari; Tatarenraub. *1683:* Ehez a Faluhoz volt az előt, edgy Leanj nevű havas, olahul Fata Muntyi ... hane(m) az utolso Tatar rablása uta(n) el szellyedve(n) szegenyedve(n) hogy marhat nem kezdettenek ott Tartani el idegenedet ettől a Falutol [Preszáka AF; Incz. V. 25b].

tatárság tătărime; (Volksname) Tatarei. *1614:* Ez az tatárság rettenetes rablást kezde tenni Erdélyben, kitől megijedvén az erdélyi nemesség, Marosszék és Udvarhelyszék, megholdolának Székely Mojsesnek s felkelének hadba mellette [BTN[2] 54]. *1653:* Ezenközben a tatárságnak egy része hátra ment volt rablani Csalóközbe, hogy az odafutott népet elrabolja | Skender bassa és Bethlen Gábor Fejérvárhoz szállának ugyan, de a tatárság a Báthori Gábor üzése ürügyivel az egész Mezőséget mind elrablá és felnyalábla, égeté s haza mene a rabbal [ETA I, 42, 115 NSz]. *1657:* Mely retiráda mind erős harccal lőn, mert az tatárság vévén eszében, szüntelenül ostromlá az seregeket [KemIr. 317]. *1661:* Az tatár követ által is igéri tatárság magát [TML II, 33 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1662:* Mert noha az égető tatárság Zsúpos és Szombathely utcákat is benyargalván, hogy a hordósáncok megöl a jó magyar és német gyalogtól keményen meglövöldöztetnének, arrafelé közelíteni nem merészelnek vala; hanem azokat a külső utcákat megégették vala | És hogy a tatárság csak közel szomszédságokban volna táborostul az szekereknek, azon estve a szekerek között meghirdettette: akár török, akár tatár lenne, de ha közöttök ragadozni kezdene, csak mindjárt ölnék meg | Ezek azonnal a tatárság elérkezésekor azt kezdék a tanácsnak javallani: a szerdárhoz el kellene késedelem nélkül küldeniek levelekkel bizonyos embereket, kik által kéretnének a várasra oltalomlevelet és bizonyos őrző jancsárokat [SKr 451–2, 624–5, 656]. *1663:* ez órában érkezék asszonyunknak levele Fogarasból, kiben írja, az havasalföldi vajda holnap az Barczára érkezik bizonyoson, utánna az tatárság és moldovai had [TML II, 557 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1664:* A tatárságnak nagyobb része a Duna mellett ment haza [TML III, 14 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz]. *1690:* az tatárság az templom táján öszveverte magát; az tolmácsot ... oda küldtem, és végre ultro-citroque, végre ők is attak murzát zálogban, én is attam két embert [SzZs 720].

Szk: *pogány ~. 1662:* maroknyi nemzetünknek legnagyobb része, sőt virága, dicsősége idegen földön álnokól megrekesztetvén, rész szerént levágattatott fegyvernek élivel, rész szerént rabságba esvén, mind e mai napig a rút csúnya pogány tatárságnak kegyetlen igája alatt nyeg [SKr 699].

tatárszemű vágott szemű; cu ochi migdalaţi; geschnittene Augen. *1755:* az a Tatár szemű leg kisébb Urffiacska Dajkája, valahogy kapdosott az Legényekhez, Klmes Asz(o)ni eo Excelljának disgustussáb(a) esett [Nsz; Ks 96 Baló Antal lev.].

tatárul tatár nyelven; tătăreşte, în limba tătară; auf tatarische Sprache. *1653:* No azért szollának tatárul a jó vitéz szászok, s addig handagatának-hendegetének, hogy alá menének és megegyezének a bassával és Bethlen Gáborral [ETA I, 114 NSz].

tatárűzés alungarea tătarilor; Verfolgen der Tataren. *1657:* nyolcz óra tájban elérkezék az tatárság és belénk kapván szüntelenül egész napestig ostromla háromfelől, kiknek dicséretes vitézi bátorsággal úgy resistáltunk, hogy szokatlanok lévén az tatárokkal való harchoz, az volt nagyubb bajom, miképpen az dandár seregeket conserválhassam megbontakozás nélkül, az tatárűzésre ízeledvén inkább, mintsem mutogatásra ... rendeltem azért az ellenkezésre, harcra, űzésre külön seregeket [KemIr 316].

tátog a deschide/căsca gura; den Mund öffnen. *1573:* Beke gergel ... azt vallia hogi ... Mongia az azzony hogi meg egik germeke oda vagion esmet Be Ment[a] es az vyz fenekereol vonta fely egi leankayat Immar chiak aleg tatog volt [Kv; TJk III/3. 270. — [a]Baly gĕrgy].

tátott larg deschis; weit geöffnet. *1659:* nem azért írom én teneked azokat, mint más levelemben is megírtam, hogy uradtúl való hűségedet eziránt megvonnám, sőt távuly legyen, hanem látom s hallom az reád tátott sok rágalmazó nyelveket s én anya lévén, nem állhatom, meg ne írnám [TML I, 324 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

tatrosi a Tatros tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Tatros; mit Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Tatros: Tatrosról származó; care este originar din Tatros; aus Tatros stammend. **Szn.** *1808:* Tatrosi Ur [BSz; BetLt. 6]. *1811:* Tatrosi Theresia [Felőr SzD; BetLt 7].

A címszóra nézve l. FNESz.[4]: Tatros; RCsSz.

tavaly I. a múlt évben; anul trecut; im vorigen/vergangenen Jahr. *1572:* Hegedws Myhal azt vallia hogy tawaly az vachy peter haza Eleot alnak volt Hegedws Janos Es varfalwy Sebestien Tekint be az kapwn [Kv; TJk III/3. 32]. *1589:* Myert hogy Az pinczenek falla taualy Meg nem kezeolhette, Ez Iden Raktŭk fel, Az Nemet Balintal, egy hettyk attam f. 1 d. 25 [Kv; Szám. 4/XII. 18]. *1592:* Az karo dolgarol amyt Wegheztenek tawaly, azon veghezes maraggyon megh [Kv; TanJk I/1. 173]. *1610:* túl feleóll zanto feóld jm(m)ar az tiztas hane(m) juue(n) feleóll swrws helj vala chiak taualj vagata le az J. az swrws bokrot rulla [USzT 14d]. *1623 k.:* Az futaskor peigh taual ... egy Tino maradot Barcza Gergelinel [Mv; MvLt 290. 29b]. *1671:* Ca(us)a R(everend)di D(omi)ni Stephani Gyarmathi ... Az mely dolgokrol ... Gyarmathi Vr(am)at ... justificaljuk igj kŏvethe(ne)k ... Sanczanak béfizeteserŏl ... Hogy tavalis egjgjetmassat sancza(na) fizetesere vitte ... Holott az előt még ott Varsanb(an) laktaban sanczat bé fizette [SzJk 114]. *1690:* lattam tavaly az Borbely Istva(n) Ur(am) Gyümolcsős kertib(en) vaj almat szedet a fődŏn [Aranyosrákos TA; Borb. I. Komaromi Ferenc (13) ns vall.]. *1725:* az Aszszonyék meg akartak dézmálni, de az Falu ne(m) engedte meg dezmáltatni; a Csikud Felől valot pedig Tavaly meg dezmáltatták erőszakosan [Tóhát TA; JHb XI/15]. *1742:* Tavally Gál János Ur(am) ă harmadidei szalmát ă maga marháinak elhordotta, égy szakaszt penig ă Teleki Oláhok(na)k adott kilencz márjásért [Kv; AggmLt 12]. *1771:* Tavaj mikor azok a nagy árvizek valának az Piski hidnak restauratiojara az Nms Vármegye parantsalattyából kellett vinnűnk 15 darab szál kőrős fát [Batrina H; JHb 93. XIX. 6]. *1803:* Tavaj a' Topplitzai Birónak porontsolattyából a' király adót Irogatók számára egy ... terű fát akarván hozni ... két Remetei Ember réám jŏtt [Toplica MT; Born. XV. 1. 108 Márk Juon (43) col. vall.]. *1841:* 'A Kerittések ... a' patak felölis mind jok, azoknak egy Lábja Nyoltz s fél szál ujj deszkákból — a' többi kert Lábak pedig az Uradalom által tavaly igazittatván meg [Km; KmULev. 2].

Szk: *~ (késő) ősszel. 1653:* A Kalendáriumba erre az esztendőre írták a Szeben megvételét, hogy a hajdukkal bémene és felprédálá[a]; de én úgy emlékezem, hogy tavaly őszszel vala [ETA I, 104 NSz. — [a]Báthori Gábor 1611-ben vette meg a szászoktól Nsz-t]. *1726:* tavaly késő őszel vagy

tél kezdetin a tilalmas Erdő sziliben Csináltak vekony tőgy fa fijatalakbol Juh kertet [Esztény SzD; Told. 29]. *1754:* Tavay őszszel jőttem égy alkalmatossággal Szász Janossal ... égy Pej Gyermek Lovatskát vezet vala magával [Káptalan AF; TL. Béres Petru (26) jb vall.] ✳ ~ *nyárban. 1572:* Posy Elek azt vallya, hogi Tawaly Nyarba volt varadon egywt Myeltek Seres Myhalial | Deoche (!) Ianos Azt vallia hogy Eo tawaly Nyarban Eorzette Jwhait [Kv; TJk III/3. 41, 47] ✳ ~ *nyáron. 1633:* taualj niaro(n) Eniedre menenk sodalo(m)ba [Mv; MvLt 290. 127a]. *1771:* Tavaj nyáron ... Bánátos felől egy nagy fergereg jővén, sok élő fát dőjtett ki [Pánkszelistye H; JHb 93. XIX. 6]. *1774:* tavaly nyáron vitt Praefectus Bocskor Elek ur(am) az kastélyból egy rezes flintát ... Kolosvárra [Szentdemeter U; LLt Fasc. 109] ✳ ~ *őszön. 1816:* a' közelebb mult Tavaly öszön [DLt 99] ✳ ~ *télben. 1642:* Taualy Telbe Thamas Pap Kirillaual ... meg reszegwlue<n> egy szankaba fogtak ket louat [Gyalu K; GyU 82].

II. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: **1.** tavalyi, múlt évi; din anul trecut; vorjährig, vom vorigen Jahr. *1572:* az Tawaly hazbert fl 4 Megh vegek rayta [Kv; TanJk V/3. 60b]. *1640:* Ad 3. az Taualy Inuentarium szerint felelnek [Km; Gyu 48]. *1647:* Tavaly Szena egj darab Orgr. 5 [Marosilye H; VLt 55]. *1648:* Ugyan itt 18 számu tavaly avas oldal peczyényék [Komána F; UF I, 929]. *1674:* Az masikon egy rosz sakban tavaly fenyo magh mert. nr. 1/2 [A.porumbák F; UF II, 603]. *1843:* A Tavaj kasba maradatt 72 veka Csösböl lett Szemül [Kisgörgény MT; MvRKLev.].

Szk: ~ *esztendő. 1573:* Fekete Mate Azt vallia hity vtan, hogy ez tawaly Eztendeoben Niarban Ieot volt eo hozza Fekete Balas [Kv; TJk III/3. 117]. *1598:* Paúl Homlet ... wallya. Minekeleotte az Iegh eseo el werte wolna az zeoleot, enis mielte(m) benne ackor alkolmason megh myeltette, azútannis tawaly eztendeobe(n) egi nap haitotta(m) benne [Kv; TJk V/1. 169]. *1602:* Ezt tudom hogi fodor martonnę Andras Gerebnek zolgalt, de ne(m) tudom ha zabad akarattia zerint zolgaltaie wagi mint zolgalta Taualj eztendöbenis ... zolgaltak [UszT 17/38 hegedüs Gergelj Zent abranj zabad zekel (70) vall.]. *1712:* kerti borso ola borso is leszen de nem leszen anny (!) mint tavaly esztendöb(en) [Ohaba F; ApLt 2 Lukáts János Apor Péternéhez].

2. tavalyi, tavaly született; din anul trecut; im vorigen Jahr geboren. **Szk:** ~ *ártány. 1680:* Tavaly Artany no 46 [A.porumbák F; KvLt 37 Inv.] ✳ ~ *berbécs. 1638:* Tavaly berbeczy no. 28 [Mezőörményes K; RákGlr. 559] ✳ ~ *eme. 1680:* Tavaly eme no 69 [A.porumbák F; KvLt 37 Inv.] ✳ ~ *ememalac. 1632:* Taualy malacz artaniok ... N. 32 Taualy eme malacz ... N. 26 [UF I, 185] ✳ ~ *kancacsikó. 1648:* Taualy kancza csiko uagion ... no. 10 [Mezőörményes K; RákGlr. 603] ✳ ~ *kecskebak. 1632:* Tavaly kos barany N 81 ... Tauali keczke bak N 2 [A.porumbák F; UC 14/38] ✳ ~ *kosbárány. 1632:* Taualy kos barany ... N. 25 [UF I, 184] ✳ ~ *malacártány* → ~ *ememalac* ✳ ~ *tulok. 1632:* Tavaly Tulok. No 3. Kettei barna N 2. Veres N 1. — Tavaly wszeö barna Tino N 3 ... Tavaly wszeő boriu N. 3 [UC 14/38 komänai urb. 131] ✳ ~ *ünőborjúcska. 1759:* eő klme adgjon égy tavaj ünő bornyutskát [Szőkefva KK; Ks 72. 54] ✳ ~ *üszőborjú* → ~ *tulok* ✳ ~ *üszőtinó* → ~ *tulok.*

tavalyi I. *mn* **1.** a múlt évi; de/din anul trecut; vorjährig, vom vorigen Jahr. *1591:* 6 die february Adattatot Biro vram Tanachyaûal egyettembe, òrayartto Benedeknek az Tawalyi zolgalotyara ... f 8 [Kv; Szám. 5/I. 105]. *1677:* A melly tavalyi Csanadi kerülöt a kiskereki szolga legények meg öltek tartozzanak azokot a gyilkosokot ... ha lappanganak, fel keresni [Csanád AF; JHb XXVI. 42]. *1703:* Biró András tavalyi királybirája Zetelakának [Szu; SzO VII, 120]. *1716:* Tavalyi Husvét napokan itt vala Tancsan szegeny Horinai Miklos Ur(am) [Nagyida K; Told. 22]. *1739:* Az Militiával valo Computust igyekeztünk hogy accuraté véghez vihessük, de' a szégénység el ijetkezet, felét sém merté recenseálni, aztis a Militia nem agnoscállya excessus(na)k, az tavalyi normához ragaszkodván [H; Ks 99]. *1756:* az Németi István Uram tavalyi Menyetske szolgáloja ... midőn seprette vólna a' Németi István Uram Házát, holmi aranyat Seprett volna ki az ágy alól [Kv; Mk IX. 178]. *1765:* Ami illeti ezért ezen esztendőt, a tavalyi lágy és sáros tél miá igen alkalmatlan idők voltanak [RettE 194]. *1831:* a tavalyi Gujást esmérem ... de soha se emlékezem hogy Hazamnál meg fordult volna [Dés; DLt 332. 9]. *1841:* A több positiokat, ha az ember a Tavalyi Számadásaival öszve veti, minden positioba pazérlás tünik fel [Görgény MT; Born. XXIVb Csiki Sámuel lev.].

Szk: ~ *esztendő. 1589 k.:* Tudom hogy Istuanfi Kelemen az Verofel zeogben Jrtott tauali eztendeoben, de en nem tudom hogy volt volna akor oztas mikor irtotta [Szu; UszT]. *1689:* Desányi Rádul beresse is, tavalyi eztendőben, es ez idön mig, el szökött, ez ís, látta(m) szemeimmel hogy egy mást ölelgettek [Kopácsel F; BK. Vlád Muntyán Leánya Alixa (18) zs vall.]. *1728:* Detsi Mojses mester az Kövendi Gjörgj Ur(am) legénnye az Tavalyi Esztendöb(en) Remek Esztendeit tisztesegesen el töltven, kivanna az Blts Cehtöl sok instantiajára pénzül hogj az B. Chehet contentállja [Kv; ACJk 138]. *1809:* Tavaji esztendőben hogy valakit a Magistratus meg büntetett vagy zállagolt volna a fel szedett szalonnák ki adásáért nem tudom [Szu; UszLt ComGub.] ✳ ~ *idő. 1694:* bőczülöttük[a] az tavalyi üdöhöz kepest ad flor. 3 [Kilyén Hsz; BLt. — [a]A búzatermést] ✳ ~ *őszön. 1757:* Az idén szőtettem az tavalyi őszőn fonni ki adott kenderből szálából, és csőpüiből ... Kender vászont 204 sing Szősz vásznat 89 sing Csöpü vásznat 117 sing [Kiskend KK; Ks 71. 52] ✳ ~ *Szent György napján. 1705:* A tavalyi Szent György napján pedig sok szép argenteriáink voltanak kinn, akik most benn voltanak [WIN I, 410].

2. az elmúlt évre vonatkozó; care se referă la anul trecut, din anul trecut; in Bezug auf den vorigen Jahr. *1646:* De miuel az Bardosi iobbagiok latogatasara es Regestralasara is ki kelletet egi nap meniek ot sem lehetet ember etel ital nelkül mind ezekkel eggiüt az keöltsegh teszen miuel meg tauali restantiais madat (!) f. 8/93 [Mv; AAll. 6]. *1703:* Hadnagy Vr(am) eő kgle ... mind Tavalyi harmad idei és ez idei afféle restantia penz, sine discretione personar(um) executione mediante vetesse meg [Dés; Jk]. *1705:* Tavaly meg is esett vala az udvariaskodás, mert mikor nála valánk, megígéré az akasztófát a vendégeknek, mint a tavalyi diariumokból kitetszik [WIN I, 563]. *1730:* Attam Szabo Pál Ur(am) kezéb(e) Szena csinalasra Hfl 5 ismét Tavalyi s harmad idei maga költségét 3 „ 76 [Kv; Szám. 56/XIX. 20]. *1756:* minket Regius Perceptor Uram kenszeritt, hogy a' tavalyi Summát administrállyuk, mely ha ugy lenne a' Czigányok Adojais rajtunk desummaltatnék [Torockó; TLev. 9/8]. *1763:* Gaspár István a Tavalyi Praemondáját nem vette vólt mind ki ez időn pedig az ősztől eddig vett 29 vékát [Esztény SzD; Told. 5a]. *1772:* Ezen divisio alatt a kendi plebánus egy instantiát adott bé nekünk, melyben

sollicitálta a tavalyi fizetését, id est száz kalongya búzát [RettE 265]. *1775:* Susinak vagyon tavalyi fizetése hátra hfl. 9 [Örményszékes AF; BetLt 7 özv. Szalántzi Jánosné Boér Borbála végr.]. *1792:* a tavalyi jövedelemből közel ezer forintokat három izbe Nsgodnak bé adtam Kolosváron [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1805:* fizettem a brüder ládanak tavallyi Restantiatt ... 24 Rf 13x [Tresztia H; Ks 109 Vegyes ir.].

Sz. *1796:* a' fel kért Levél nem Törvényes, és ha szintén a' praetendenseknek kezekbe volnais, a' magok praetendalt Privilegiale Jussoknak meg mutatására tsak annyit használhatnak vélle mint a' tavallyi Kalendariummal [Mv; TLev. 5/16 Transm. 81].

3. a múlt évben született; din/născut în anul trecut; im vorigen Jahr geboren. **Szk:** ~ *ártány. 1632:* Tauali Téli Artan N 15 [Komána F; UC 14/38]. *1684:* Tavalyi Artány vagyon no 16 [Ebesfva; Utl]. *1689:* Tavalyi Artany nro 7 [Radnót KK; Utl] ✱ ~ *ártánysüldő. 1676:* Tavalyi Artan süldő nro 16 [Szúv; Utl]. *1688:* Tavalyi Artany süldők nro 9 [Vh; Utl] ✱ ~ *bárány. 1629:* Tavalyi nőstény bárány ... nro. 97 [Szu; SzO VI, 102]. *1681:* Tavalyi s ez idei nóstény barány nro 104 [Vh; VhU 569]. *1733:* három tavali bárany dőglőt meg [Noszoly SzD; ApLt 4 Hatházi Kristóf Apor Péternéhez]. *1782:* Csíkjenőfalvi Vizi Péternek, lovas katonának contraversiója lévén Bíró Mártonnal valami tavalyi bárányok iránt, Vizi Péter megalkussza az bárányokot hetedfél sustákon egyet-egyet [Jenőfva Cs; RSzF 280] ✱ ~ *berbécs. 1647:* Taúalyi Beorbecz No. 71 [Drassó AF; BK 48. 16]. *1648:* Tavalyi berbecz ... no. 541 [Fog.; RákGlr. 524–5]. *1711:* hajtottanak ... Tavalyi Fejer berbecset no 3 [AF; LLt Fasc. 33] ✱ ~ *berbécsecske. 1629:* Tavalyi berbécsecskék nro 116 [Szu; SzO VI, 102 Székelytámadt vár lelt.] ✱ ~ *berkeberbécs. 1684:* Tavalyi bĕrkĕ berbécs nrő 1 [Radnót KK; Utl] ✱ ~ *bivalyökör borjú. 1699:* Tavalyi bial eökeör bornyu nrő 1 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.] ✱ ~ *borjú. 1758:* Egy nagy Tehen kék szórü fel állo szarvu tavaji Borjával [Sár.]. *1792:* a Juhakis szépek, s épek, tsak a tavalyi bornyuk mételyesek [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1842:* Tavalyi és idelyi (!) Bornyuk 9 ezekből Bika Süldö 1 [M.köblös SzD; RLt] ✱ ~ *cáp. 1689:* Tavali cząp (: mellje az biro égy kos berbécsen el cserélt :) nro. 1 [Bucsum F; MvRKLev.]. *1748:* Tavalyi Cząp Nrő 2 [Hidegkút NK; Ks 23. XXIIb]. *1828:* Tavalyi cząp nyoltz [Told. 41] ✱ ~ *cápgidó. 1735:* Tavalyi Cząp gidó 11 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb] ✱ ~ *csikó. 1713/1793:* Tavai tsikot ki ne vigyen szabadon ha tsak nem hámozza [A.csernáton Hsz; SzékF 30]. *1759:* Pej Szörü tavaji Csitko [Atosfva MT; Pf]. *1827:* Nyaralás végett ilj rendel küldöttem Csánba a Csitkoimat ... Tavalyi Csitko fekete paripa az öszel Csitkoztatott [Csapó KK; RLt] ✱ ~ *csődör. 1656:* Egy taualyi szürke Cződőr nro 1 [Doboka; Mk 8–10 inv.]. *1679:* Tavalyi Csödör nro 18 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 119–20] ✱ ~ *csődörcsikó. 1656:* Tavali cseödör czitko ... 3 [Fog.; UF II, 149]. *1678:* Kovacz Janos Ur(am) hajtott Fogarasből Fejer Vara eő Nagok Menesiben ... Tavalyi Csődőr Csitkott nrő 12 [Fog.; Utl]. *1688:* Tavalyi Csödör Csiko nő 6 [Balázsfva AF; Utl] ✱ ~ *eme. 1685:* Tavalyi Eme no 10 [A.komána F; Utl]. *1686:* Tavalyi Eme nő 32 [Alvinc AF; Utl]. *1689:* Tavalyi eme nrő 15 [Radnót KK; Utl] ✱ ~ *emesüldő. 1647:* Vagion Teremiben ... Taúalyi Eme swldeo No 2 [Nagyteremi KK; BK 48. 16]. *1678:* Tavalyi eme Süldők nr 24 [Szilágycseh Sz; Utl Gr. Kűmives de Akna kezével] ✱ ~ *gidó. 1818:* Juon Mos vett kaláts pénzt Juanes Mituleszkre egy ketskére meljet el loptak és Mihály Pávelnél meg ették ... határoztatott hogy adgyon egy jo ketskét tavaji Gidojával és a Kaláts pénzt forditsák viszsza [H; JF 2] ✱ ~ *gölye. 1676:* Tavalyi Gölye nő. 4 [Gyf; Utl]. *1756:* Tavallyi gönne 13 [Déva; Ks 92. I. 32 kúria-leír.]. *1764:* Tavallyi Öreg Gönne 2 [Csapó KK; Berz. 7. 72] ✱ ~ *gyermekló. 1700:* Tavalyi gyermek lo vagyön nrő 5 [Sárkány F; Utl]. *1740:* Tavalyi Pej szőrü Gyermekló 2 [Pálos NK; Ks 11. XLI. 32] ✱ ~ *jerke kecskeolló. 1662:* Tavalyi jerke keczke ollo nrő 2 [Utl] ✱ ~ *juh. 1648:* Tavalyi juh [Fog.; RákGlr. 520] ✱ ~ *kanca. 1687:* Tavallyi káncza nro 6 [Veresmart TA; Berz. 11. 87]. *1689:* Tavalyi Kancza nr 7 [Balázsfva AF; Utl] ✱ ~ *kancacsikó. 1642:* Tavalyi kancza csikó ... nro. 7 [Porumbák F; UF I, 827]. *1729:* Tavallyi kancza Csiko nrő 1 [Petek U; TKl 79a Nagy és Petki család szám.]. *1755:* edgy tavaji Kancza Csikkajais van [Gernyeszeg MT; TGsz 35] ✱ ~ *kápra. 1711:* hajtottanak ... Tavalyi kaprátt no 2 [Fejér m.; LLt Fasc. 33] ✱ ~ *kecske. 1676:* Tavalyi kecske ... no. 5 [Fog.; UF II, 742]. *1684:* Tavalyi Kécske nrő 9 [Déva; Utl] ✱ ~ *kecskecáp. 1724:* Tavalyi ketske czápok nro. 4 [Koronka MT; Told. 29. 12] ✱ ~ *kecskeolló. 1697:* Tavallyi kecske ollo nő 3 [Almakerék NK; Utl]. *1743:* Tavalyi kecske ollo[a] [Szászerked K; LLt. — [a]A mennyiséget nem jelzik] ✱ ~ *kirlán. 1740:* Az Pakularnak Öreg Juhat attam szamban ... Balásházarul hozot ... Tavalyi Kirlan nő 3 [Cege SzD; WassLt] ✱ ~ *kos. 1662:* Tavalyi Kos nrő 9 [Utl]. *1679:* Murvai Tavalyi kos nro 3 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 123] ✱ ~ *lócsikó. 1627:* Tavali lo czitko Nro 2 [Mezőrücs MT; BLt] ✱ ~ *lovacska. 1686:* 3dfü s Tavalji Lovacskak 18 [Radnót KK; Utl] ✱ ~ *malac. 1734:* Tavalyi fekete malacz nő 3 [Datk NK; JHb] ✱ ~ *milliora. 1633:* Taualli milliora No. 96 [UF I, 315]. *1658:* bőczűllenk ... harom eoregh juhot, ket tavalj kost, egy tavalj millyorat [Tarcsafva U; Pf] ✱ ~ *olló. 1794:* Két nöstén ketske égy égy tavalji ollo [Gyalakuta MT; TSb 17] ✱ ~ *ökör. 1750/1760 k.:* tavallyi okor egy tino [Balavásár KK; Kp III. 106] ✱ ~ *ökörbivalyborjú. 1682:* Bialok extractusa ... Tavalyi okor bial borju nr 6 [Utl] ✱ ~ *ökörborjú. 1627:* Tauali eokeor boriu vagion Nro 18 [Mezőrücs MT; BLt]. *1692:* Tavalyi ökör Borju 1 [Mezőbodon MT; BK 24 Inv.]. *1749:* Tavallyi ... ôkör bornyu 2 Az edgyik hitvánka [Marosszt-györgy MT; Ks 23. XXIIb] ✱ ~ *ökörtinó. 1794:* Tavalji ökör tino Nro 4 [Gyalakuta MT; TSb 17] ✱ ~ *paripacsikó. 1735:* Egy szennyes fakó tavalyi Paripa Csiko [Marosszt-király AF; Told. 2] ✱ ~ *pejparipa. 1764:* Tavallji forgátts orru pej paripa [Buza SzD; LLt 183] ✱ ~ *süldő. 1674:* Tavalyi Süldő nro. 1 [Déva; Törzs. dévai fej-i lelt.]. *1725:* Találtatott Tizen Nyolcz eme diszno, egy Kan, Njolcz Tavalji Süldő [Beresztelke MT; Eszt-Mk 7] ✱ ~ *tehénborjú. 1750:* Tavalyi Tehén bornyu Nro 2 [Üvegcsür körny. MT; Ks 91] ✱ ~ *ünő. 1717:* Kecsédi Bálint Thódor(na)k ... Egy Tavalyi ünője [Kecsed SzD; TL 42] ✱ ~ *ünő bivalyborjú. 1684:* Tavalyi ünő bialy borju nrő 6 [Ebesfva; Utl] ✱ ~ *ünőborjú. 1627:* Tauali wneo boriu vagion Nro 14 mind szeokek, cziak egi szeoke babos [Mezőrücs MT; BLt]. *1689:* Tavalyi Ünő bornyu nro. 4 [Radnót KK; Utl]. *1754:* Actu vagyon jelen ... Tavallyi Ünő bornyu nro 1 [Mezőgerebenes TA; BLt 7] ✱ ~ *ünőtinó. 1689:* Tavai ünő Tinok Nr 2 [Szamosfva K; JHbK X/18].

4. tavaly termett; din/recoltat în anul trecut; Ernte des vorigen Jahres. *1687:* Sos Tárkony ... Sos Ugorka ... Sos Kapor Tavalyi [Porumbák F; Utl]. *1820:* Vagyon egy

Szuszékban, és egy Kasban 49 v. elegy Buza ... Más két kissebb szuszékban Tőrőg Buza Tavaji ki tsépelve 48. véka [F.gezés NK; Told. 30].

Szk: ~ *aszúgyümölcs. 1682:* nyers Alma Cub 5// Tavalyi Asszu Szilva Cub 10// Tavallyi Asszu Gjümölcs Cub 8// [Fog.; UtI] ✳ ~ *aszúszilva* → ~ *aszúgyümölcs* ✳ ~ *bab. 1744:* Tavalyi Bab Met. 2 [Szászerked K; LLt] ✳ ~ *búza. 1674:* Az elsőben vagyon tavalyi rostalt buza cub. 25/3 ... Az ötődikbenis tavalyi kender magh cub. 18/2 [A.porumbák F; UF II, 599]. *1717:* A tavalyi buzában vagyon még 3 kóból buza [Búzásbocsárd AF; BfR Sigmond János lev.]. *1722:* kértem vegje be mert ă buza jo, de aszt praetendallja hogy Verembeli, és szagos ... ă Buzát Ur(am) kgd meg láthattja az Tavalyi Buza, ne(m) vermes, nincsenis Sárkánjban edgy veremis olljan ă hol Buzat Conservalhassa(na)k [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.] ✳ ~ *elegyes búzaasztag. 1638:* Taualyi elegjes buza asztagh no. 3 | Taualyi elegjes buza aztagh no. 3 con. gel. no. 1560 [A.porumbák F; UF I, 664, 668] ✳ ~ *kendermag* → ~ *búza* ✳ ~ *köles. 1753:* Tavalyi kőlős [Beresztelke MT; Told. 19] ✳ ~ *len. 1694:* Tavalyi és az idei ázatlan Len Gell. 193// — [Ebesfva; UtI] ✳ ~ *(magos) kender. 1689:* Tavalyi magos kender gell. Nó 81 [Almakerék NK; UtI]. *1750:* vagjon 15„ Kalongja idei kékelletlen kender, és Negj kalongja kékelletlen Tavallyi kender [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 4] ✳ ~ *mogyoró. 1679:* Uy fenyő tonna nro 1 Ebb(en) tavalyi mogyoro [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 34] ✳ ~ *sarjú. 1760:* Ezen Szekér Színnek híjaban vagyon tavalj Sarju [Szentdemeter KK; LLt] ✳ ~ *széna. 1736:* Egy Karotska Tavaji Széna cur. 2 [Martonfva NK; CU 249]. *1788:* a tavalyi és harmad ideji széna mind Sztrétza(n) mind Guraszádán iszopos essö verte [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] ✳ ~ *tavaszgabona. 1669:* Zab vagjon Hidegkuton kit az Falubeliektől Tőrvenj szerint vetetet el az Ur, Tavalyi Tavasz gabonajoknak dezmatlansagáért gel. Nro. 56 [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a] ✳ ~ *vad gyümölcs. 1638:* Az haz hijan vagjon valami aszzu szilua, taualyi s ezidei teöbb egjeb fele vad gjümölczjel eggjütt [A.porumbák F; UF I, 658] ✳ ~ *zab. 1674:* Gabonás ház ... Az ket utolsoban tavalyi zab ~ cub. 143/3 ~ szaz negjven harom köbol harom veka [uo.; UF II, 605].

5. tavaly készített, tavalyról való; din anul trecut; vorjährig. *1629:* Öt tavalyi borjubőr [Szu; SzO VII, 94 Székelytámadt vár lelt.]. *1638:* Vagjon hat puttonban hat veder szürt vaj, taualyi es ez idei urn. no. 6 [A.porumbák F; UF I, 656]. *1648:* Regi magh veszet es tavalyi turo es orda bőrökben es puttonokban idest in urnis [Fog.; RákGlr. 524] | Harmad evi es taualyi diszno fö vagyon no. 62 [Fog.; UF I, 915]. *1679:* Vagyo(n) ezen padlaso(n) Tavalyi oldal pecsenye nro. 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 11]. *1680:* Tavalyi Barany gjapju Centr. 1//72 [Fog.; UtI]. *1688:* Tavalyi, és regieb méh ser nr. 14// — [A.porumbák F; UtI]. *1694:* egy őreg Cseberben Tavalyi Vay va(gyo)n erdellyi Eytellel circiter nro 20 [Kővár Szt; JHb Inv]. 1735: Tavalyi szőtetéstól maradott nyólcz gombolyag fonal [Királyhalma KK; Ks 23. XXIIb]. *1740:* Tavalyi Turó egy Desaval circit(er) Komp(ona) 1 1/2 [Pálos NK; Ks 11. XLI. 32]. *1819:* 'A tavalyi Borok Sepreje [Déva; Ks 104].

6. tavaly történt; care s-a întîmplat în anul trecut; etw was im vergangenen Jahr geschehen ist. *1653:* A kik a tavaly kimentek vala az országból, Kolosvárra bészállnak, és a kit megfenyegetett vala, most rajtok bételik a tavalyi fenyegetés [ETA I, 60 NSz]. *1657:* Leányi az atyámnak maradtak ... Erzsébet, kit adánk Barcsai Ákosnak, Hunyad és Szőrín vármegyék főispánjának, lugasi, karánsebesi bánnak, tanácsúrnak, praesidensnek és tavalyi hadakozás alatt locumtenensnek [KemÖn. 17]. *1673:* tavalyi szerencsétlenségemben minden hadi apparatusimból kikoptam [TML VI, 549 Teleki Mihály a fej-hez]. *1679:* Engem kegyelmes Asszonyom még elővőn az tavalyi nyavalyám [TML VIII, 456 ua. Bornemisza Annához]. *1704:* Mely hat forint s hetven kilencz pénz, Marad az Tavalyi Ratiocináláskor valo költségemre [Kv; Szám. 40/IV. 3]. *1756:* A' Torotzkai szegény verős kovátsok(na)k minemü aggravaltatasok kövétkezett legyen az tavallyi Manipulatiobol, az aránt nehány izben Instantiank altal a' Mltgs Királlyi Directiva Commissiot aláz(a)t(o)son requiraltuk [Torockó; TLev. 9/7]. *1759:* Az Tavallyi veszedelmes tűz által pusztulván ell 19. számu fél, és egész a' féle Sessiók [Déva; Ks 94. 24. 3]. *1765:* Korda György sem tanula a tavalyi kárán, amidőn Kolozsvár körül irtóztató consumptiót tett vadászival s kopóival, melyért nagy inquisitio lett, s mind vissza kellett fizetni a szegénységnek [RettE 193]. *1776:* 15-ta Augusti confluáltunk Apahidára atyafi possessorokul az odavaló portiónkra tett költségeinknek számba vételére, de az én tavalyi metalis reambulatióra küldött 33 forintomat soholt sem találtam, úgy egybezűrte-zavarta Keczeli János [RettE 368]. *1779:* egy Knöbel (foghagyma) nevű Trautmansdorf regimentjebéli obrister ... aki generálisságra is ment volt, de a tavalyi prusussal való háború alkalmatosságával úgy elvádoltatott, hogy rangját is elvesztette s 100 arany pensióval ott járhat az hol akar [i.h. 403]. *1780:* Ha Tavalyi sok kárunkat ez[a] által Msgtak valamennyiben nem compensalnak, nyomorultabbak lennénk a nyomorultnál is [Torockó; TLev. 9/18. — [a]Az elmaradt vasművelés engedélyezése]. *1826:* A Csitko külőmben ép, hanem a' tavalyi Seb helye mostis egy kevéssé bogos [Kv; Pk 7].

7. tavaly betöltött tisztségre von.; care a funcţionat în anul trecut; in Bezug aufs Amt von vorigem Jahr. *1625:* szallittia az Actor az Causat az tauali birorol Zigiarto Boldisarrol ez mostani birora Barabas Thamas ueres drabantra [UszT 101]. *1777:* Tavalyi Tisztartó Szabó Andras Vr(am) ő kglme ... Úgy érte nagyobb reszent ők regesztrálatlan [BK Inv.]. *1831:* Babós Ignátz úgy ... a' Sárfalvi tavalyi katona Bíró tösténtes ki kérdeztetések szükségesnek találtatván [Kvh; HSzjP].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu funcţie de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: **1.** a múlt évre vonatkozó adatok; datele din anul trecut; die Angaben des vergangenen Jahres. *1668:* Ez idén egy pénzt sem hoztanak, az tavalyiba is restál; felette kérem, sietesse [TML IV, 391 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1671:* Lelkem Uram, kérem Kegyelmedet, az praesidium számára rendelt ország adaját szolgáltattassa be, ime az tavalyi is mind oda van s ezideinek is be kellene jűni [TML V, 507 ua. ua-hoz]. *1836:* Hadigerrel a computust könnyen meg teszem csak számadásával legyen tisztába, de ideit még bé nem adta, tavaljirol feles restantiaba van [Zsibó Sz; WLt Kelemen Benjámin lev.].

2. tavaly született állat; animal născut în anul trecut; vorjähriges Tier. *1551:* Itt(em) az menes lo mynd Tawaliwal egyetembe ewthwen nęg [Mezőszengyel TA; BfR 304/108]. *1582:* Hét öreg kecske s két tavalyi [Simontelke BN; TT. 1879. 559]. *1610:* Anny zamú Marhaiatt ell vehesse ... az menytt Kws Miklosnak megh ada, vgy mint ket Borius vneótt, kett Eóteód fwre keleó twlkott, Negy megh herelt Boriutt, Tawalyakatt [Bardos U; UszT 52]. *1646:* Eoreögh

berbecs taualival ... no. 45 [Örményes K; RákGlr. 601]. *1656:* Harmadidej bak szarvas nro. 6. Nosteni nro. 5. Közikben szamlalvan az tavaliakotis [Fog.; UF II, 143]. *1794:* Királlyhalmán egy czápot, és három nyőstényt adgyanak ... vagynak ollyanok mellyek az idén olloznak ... ezek közöt a tavajiak között vagyon egy tiszta fejér Záp olló [Kv; Ks 94 Vegyes ir.].

3. tavalyi termés; recolta din anul trecut; vorjährige Ernte. *1732:* Vagyon a le irt kertben edj Sarjában ŏt kalongya széna, mely(ne)k ketteje Tavalyi, hárma idei [Erdőszengyel MT/Szentjakab SzD; TSb 51]. *1749:* Gabona felesetskén vólna s tavalji majt mindenik Joszágban meg kezdòtek vala fergesedni jol lehet eleget száráztattam [Gagy U; Ks Péterffi Sándor lev.]. *1765:* minden esztendőben azt, amit bead a magazinumba, új búzával felváltsa, a régit vagyis tavalyit elvigye [RettE 180]. *1774:* két esztendőbeli termést meg nem vették, 'a harmad ideji is meg vann egy kaszalyba rakva, tavalyibol pedig egy buglya maradott [Backamadaras MT; LLt Fasc. 216].

4. tavaly készített dolog; lucru din anul trecut; im vergangenen Jahr hergestellte Dinge/Sachen. *1588:* Attam el Japiŭtt kerulbe 41 ... f. 1 d. 64. Maradot Restantiara Japiŭ az Taúaljwal egietembe 300 [Kv; Szám. 4/V. 7 Gr. Veber kezével]. *1679:* Két ejtel sótalan íróvajat. Két deberke tavalyit [Balázsfva AF; MvLt 290. 205]. *1748:* Idei Szalonna egész a Hijuba Tavalyi van 2. de meg vesztegetődet [Szászsztjakab SzD; Told. 11/95]. *1816:* Bodonbol visznek Szöni valot azt jo modal szötesd meg nem ugy mind a' Tavajit [Kv; IB. gr. Korda Anna ut.]. *1830:* Édes Anyám azon kéri Nénit, hogy vétessen Medgyesen vagy 12 sarlot, mert a' tavalyiak tőbnyire mind eltőrtek [Kv; Pk 7]. *1832:* Ha öszve vetnök az idei Vásznat a Tavajival — ugy egy csep Zsimbelődés sem lenne [Torda; BfR Demény János udv. tiszt lev.].

tavas l. tós

tavasan l. tóson

tavasodik l. tósodik

tavasz 1. primăvară; Frühling, Frühjahr. *1640:* ha Isten tauazt adna ernem, ackor ismegh megh szanthassam es kender maggal be vetessem [SzJk 49]. *1661:* Édes jóakaró Asszonyom, igaz dolog, az fecske elmegyen, de ismét visszajű amaz gyönyörűséges tavasznak gyönyörű idejében [TML II, 178 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1676:* Az tavasz igen szepen mu<ta>ttya magátt Jsten adhattia szaparasagát [Sárkány F; UF II, 759]. *1716:* Ebben az esztendőben a tél igen erős és hosszú volt, a tavasz és nyár csupa esővel tölt el úgy, hogy meg nem ismertetett egyik a másiktól, melyik légyen tavasz és melyik nyár [Kv; KvE 256 VBGy]. *1788:* Áldassék a mi Istenünk olyon jo indulása vagyon a Tavasznak, hogy mindenképpen bőv esztendőt reménlhetűnk, tsák az Isten hellységűnket az ellenség bétitsitől oltalmazza [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1811:* Mosolyog a' kies Tavasz, földnek fagyja Olvad [ÁrÉ 54]. *1814:* Ezenn foljo 1814ik Esztendő Tavaszának a' végén a' Gróf Ur Ő Nagyságát ide hozta az Isten [Banyica K; BfR 117/1 Asztalos Ilia (40) col. vall.]. *1831:* ha a' tavasz el jőn ki megjek Adámosra talám a' fris ăer valamit segét [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1847:* Késő, hideg, kelemetlen Tavasz [KCsl 13 Kemény Dénes lev.]. *1896:* Sajnállak mind a kettőtöket, hogy egy tavaszt nem tölthettek Szovátán [PLev. 183 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: ~ *eleje. 1843:* ha Te ide jöszsz jo szivvel látlak — ha nem jöhetnél, ugy Én rövid idön ott lészek, 's ha a ho engedné folytassuk tovább a' Conscriptiot — hogy bár a' Tavasz eleivel osztozhassunk [Veresegyháza AF; DobLev. V/1245 Bartok Sigmond öccséhez, Bálinthoz] ✱ ~ *elején. 1791:* a meg tiltatt mindenféle Szemül leuő gabónát, a' Csűjibenn léuőket is le tsépeltetném, móst a Tauasz eleinn mind el hórdóttatta [Mezősámsond MT; Berz. 15. XX. 9]. *1854:* Ezen ... vetések ... a tavasz elejin mínd jók voltak, — de az azután bé kővetkezett hideg szelek és szarazság miatt meg gyérűltek [M.köblös SzD; Torma] ✱ ~ *felé. 1672:* Tavasz fele ... a' marha vikony [Dés; Jk]. *1734:* vaj is mint egy harmad fél vedernél tőbb vagy 3 vedernél nincsen, most egy márjáson kupáját meg vehetni ha gondolna Ngod hogy tavasz felé megszűkül vaj iránt [Szamosfva K; Ks 99 Veres János lev.]. *1770:* Gr. Wass Miklós ... Egyszer a szentiványi rétről, tavasz felé megszorulván széna dolgából, egy kalongya szénámat elvitette volt ex confidentia [RettE 221]. *1797:* a Groff Urfi eő Nagysága maga pénzen vett szenájávalis tavasz felé Gidelgette az eő Nagysága marháit [Csapó KK; LLt] ✱ ~ *kezdetén/kezdetéig. 1724:* Tavasz kezdetén a' Major kezéb(en) egy summában ment volt 172[a] [Koronka MT; Told. 29. 12. — [a]Bárány]. *1751:* Mundráék ... a Tavasz kezdetin ujjobban Nemes Thorda Vármegyében Orbo nevű Faluban a Regius Fiscus földere aufugialtak és máigis ott vadnak [Nyárádtő MT; SLt]. *1773:* Szénához eleinte vékony reménység volt, mert a tavasz kezdetin kevés eső járt, de azután, s nevezetesen a kaszálás idején megeredvén az esők, megépültek [RettE 317]. *1841:* az előre már felszámitott szükséges fa késő ősztől fogva tavasz kezdetéig ... lassanként terjeszkedve oly vigyázattal szálóltassék ki, hogy a' fenn marado fák a' lehetőségig egyenlő távulságban maradjanak [Nyárádsztanna MT; LLt] ✱ ~*nak idején. 1769/1778:* Azon Borban pedig minthogy nállam tsak pitvarban állott, Tavasznak idején meg veszett három veder, és hat ejtel mellyet Semmiképpen el nem adhattam [F.szék Sz; BfR 4 Gile Mitru (39) jb vall.] ✱ ~*tól fogva. 1647:* En megh karozta(m), ki hajtottam, kapalta(m) az szeőleőt, es het nap homlitottam benne fogadasom szerent megh miueltem volna, de az tauasztol foghva az felesegem nagj beteghseghb(e) va(gyo)n magamotis az hideg leles veszteget cziak nyomorgunk [Kv; TJk VIII/4. 225]. *1708:* Az Tavasztol fogva mind eddig az olton valo gatnak kŏttetesen volta(na)k[a], mellyet ă hidon fellyŭl valami nagy ŭggyel bajjal el vegeztŭnk [Fog.; KJ. Fogarasi János lev. — [a]A jb-ok]. *1770:* minden meg szűnés nélkűl az Urunk Exellja Sülelmedi Tisztye egész Tavasztol fogva őszig minden héten egész szombatig szolgálatot tétetet velűnk [Mosóbánya Sz; BK] ✱ *jövő* ~. *1764:* Isten tudja mit szül a jövő tavasz [RettE 161].

2. ~*szal* tavaszon; primăvara, la primăvară; im Frühling, frühjahrs. *1570:* ew kegyelme, Engemet, Neminemw feóldeok zantasatol, kelementelky hatarban kyk vadnak ez tawazzal, Meg tyltata [Székelyvásárhely[a] MT; BálLt 1. — [a]Később: Marosvásárhely]. *1589:* volt Tauazal Zab kobol 90 [Kv; Szám. 4/XII. 4]. *1597:* Hogi az iozagbol sem tawazal sem nyarban ez eo kegielmek igirety zerent kart nem hoztanak, kelletet a karot vennűnk hat zazat ... d 60 [Kv; i.h. 7/II. 38]. *1631:* az tavaszall jŏtt hozzam Kouacz al(ia)s Meszaros Janos, az Bőruey Istua(n) nagiobik fiaual [Mv; MvLt 290. 47b]. *1652:* Semmifele Gabonajokbol Dezmat

ne(m) ad(na)k hanem Tauazzal, minden 20 baranyos Juhbol egy baranyos Juhot; Meddeőbeolis 20-bol edgyet, ha 20-ra nem telik valto penz den. 2 [Asszonyfva K; GyU 142]. *1693:* Tavasszal ... vette meg az gallus Heilderbergát a Palatinusban, melyet is funditus evertált [IIAMN 332]. *1717:* hallottam az régi emberektűl, az hol inditota az házát Orbán Simon Uram az Tavaszal, mindgyárt felyűl vad(na)k az Sulyok István Csűri ágasinak gödrei [Szopor K; Ks 90]. *1723:* Hallottam oly alkalmakatt masoktol Lukănak Nikorăval a kanczája iránt hogy a mely Csĭkaja leszen tavaszszal legyen a teleltetĕsért Lukájé [M.hodák MT; VGy. Prekup Ojnicza (40) jb vall.]. *1776:* egy jo szál ki került Cserefat a Tavaszszal Katso Antal, Szabadi Joseffel edgyütt le vagtak s rodalták, s tsetertekbe hasogatták [Magyaros MT; BetLt 7 Veress Péter (26) jb vall.]. *1796 k.:* Az Ősz Buzák nem igen jol mutatják Magokat, a Szegény emberek sokat ki Szantottan(a)k nem volt semmi az foldgyeikbe a télen ki telelt szépen most Tavaszal veszet el [Banyica K; IB. Gombos István tt lev.]. *1804:* még a Tavaszszal most egy Ember három Lovaival együtt egészlen mindenestűl belé veszett, s oda hott [Sárd AF; TSb 51]. *1820:* (A marhák) együtt legelődnek ... amellett hogy az Uradalom erdőibenis legelődhetnek összel és Tavasszal Szent György napjáig [Bács K; KmULev. 2].

Szk: *beállandó ~szal. 1754:* (Az) ökrökis a bé állandó s kövétkezendő Tavaszszal kelnek hatod fűvűekre [Gernyeszeg MT; TGSz] ✳ *(el)múlt ~szal. 1594:* ez el multh Thauazal eztye(n) felet kith Erdeo felinek hinak, tugía hogy Kendj Gabor el Borozdoltatta [RLt O. 5 Achj Andras jb vall.]. *1614:* Farkas Miklos oltalmaztatta magat Giczi Istvuannal az el mult tauaszal [Mezőbánd MT; BethU 14]. *1759:* az el-mult tavaszszal huszon két Bárányt, és őt Berbétsel el adott [Marosludas TA; TKl Gabugyán Gligor (70) jb vall.]. *1810:* az egyik fordulora ... ă földek meg vadnak, hanem a másik fordulora a melynek felosztását a mult tavaszal a kajantoiak el Sipánkodák, egy véka vetni valo sints [Km; KmULev. 3 Szentes Dávid kezével] ✳ *ez(en a) ~szal. 1573:* Zyw Andras Azt vallia hogi Ez Tawaszal mykor az Barmot ky hajtanak, adot volt valamy Barmot eleyben hogy ky haycha [Kv; TJk III/3. 306b]. *1774:* Albrecht Márton nevű Kerteszt ... esmerem is nékem adott ezen a Tavaszal a Virág Házban egj Czitromatt [Kercsesora H; TL. Theodor Kövári (36) prov. vall.] ✳ *jövő ~szal. 1710:* a svéciai király intertentiójára nagy, királyi költséget küldvén, s az egész Ásiában, Európában mindenüvé parancsolatot ada ki, hogy a jövő tavasszal mindenfelől a hadak Drinápolyhoz gyűljenek, hogy onnan minden erejivel a muszka cár ellen megindultjon [CsH 453] ✳ *a közelebb elmúlt ~szal. 1771:* Midŏn Az Mlgos Itilŏ Mester Ur a Kŏzeleb el mult tavaszszal az irt Malomnak oculatiojàra ki jŏtt vala akkor az ide Convocalt Commetanensok kŏzŭl a Kundi és G. Vàraljai lakosok(na)k Kŭlŏn kŏvŏk volt alkuva [Széplak KK; SLt évr.] ✳ *a közelebbi ~szal. 1781:* most a' közelebbi Tavaszszal vólt esztendeje, hogy Guti Kristina Aszszony Juh Kosár tsinállással, annak utánna a' Pakulár Ház épitésénél fogva leg elébb fel kezdette fogni [Perecsen Sz; IB. Andr. Botzidai (! 57) jb vall.].

3. *~on* tavasszal; primăvara, la primăvară; im Frühling. *1597:* az hol ez tawazo(n) el asta nagy Gergely az arokott az az feold Peter Janosneje [UszT 12/75]. *1670:* Ura(m) eő kglme sulyos betegsége utan igen igen nehezen vehet erőt, mostis erőtlen allapottal mígh vagyon eő kglme Isten tudgya mint lész ki ménetele en az tavaszon feltem hogy akkor sulyostitya megh a nyavallya [Algyógy H; Ks 41]. *1718:* Láttam hogy az Pakulároknak, enni valot hortak loháton, még az Télen égy falkát haza hajtottak belölle[a], s' az tavaszon ismét viszsza hajtották [Türe K; Told. 2. — [a]A juhokból]. *1722:* én az Tavaszon az marhák oklátis bé kerteltettném de nincs hunnat vágatnom karokat [Ks Bíró János jb vall.]. *1749:* tudom azt is hogj a Tavaszon a Matsukásunkotis jól megverte, ugj hallottam a Matsukástol [Besenyő AF; Told. 3]. *1757:* az Memorált időb(en) most az tavaszon ... onnon a Lovát ... az szolga el szalasztotta [Pagocsa TA; Ks 8. XXI. 13]. *1771:* Ugy látom Szikler Antal Uramat hogy ö klme mindenkor a szemetet ki hannya az Uczczára és olyan ganej dombot is gyujtött kapuja eleiben hogy Tavaszszon nem képest lesz járni az Uczczán miatta [Dés; DLt 321. 25b Anna Széki cons. nob. Mich László (48) vall.]. *1796:* A Tavaszan mindenféle Gyümölts termö Fák elég virágosak voltanak de még is annyi Gyümölts a menyihez reménseg volt nem lesz, Alma körtvé inkább meg maradot de a Fejér szilva és Cseresnye majd mind el hullatt [Szilágycseh; IB. Fogarasi István kezével]. *1821:* A mi a földben indult bokrosodást illeti, azt magamis láttam, s igen szükseges volna a ki irtás, tisztitás ... parantsollya meg, hogy az őszön, Télen, Tavaszon irtogassa, tisztogassa ki az Irotványt [Somkerék SzD; Berz. 11. 75]. *1841:* Egy a Tavaszon készitendö eleven kerthez ákátz magot Szedett 2 Napszám [Pókafva AF; Born. II].

Szk: *az egész ~on. 1730:* Az egész Tavaszon meg nyuzott és döggel megh holt Bárany bőrökött számban vévén adott bé az Major[a] [TKl 84a Petki és Nagy cs. szám. — [a]Fels. köv.] ✳ *az (el)múlt ~on. 1594:* Az eghesz tanach es sok Nep eleoth valla es Egienesen Zemebe Monda Mondra Peter, Az Dauid fianak, es Demeter Peternek hogy, meegh ez el mult tauazon Inditottak eotet ez ket ember a' Thimar Janos megh eolesere [Kv; TJk V/1. 451]. *1749:* a mult Tavaszon a Matsukást azért verte meg hogj miért nem hozott a Lovának elegendö Szénát [Szénásbesenyő AF; Told. 3 Muntyán Vonya (54) vall.]. *1815:* az el mult Tavaszon égy kéve Nádon el veszvén az Ju oklam, mellől a nyomát éppen a Péter Mihály házához vittem bé [Mezőbánd MT; Dob Lev. V/983. 4b] ✳ *ezen (a) ~on. 1602:* mindeneket vizont el foglalt ezen taúaszon es ezen eztendeóben [UszT 16/69]. *1759:* Tisztarto Vram ... ezenn a' Tavaszon egy Tulkot el adván 6. vagy 7 forinton, az árrát annak sem tudom hová tette [Marosludas TA; TKl]. *1829:* Ezen Fűzes áll, Karot termő jo Fűzfákbol, mellyek kőzé ezen Tavaszon vertek 20. karokat [Csekelaka AF; EHA] ✳ *jövendő/jövő ~on. 1623:* Hauaselfeőlden(en) Jo Arron ell Atthattny az gabonat, Ezen az telen kezittesse(n) 20 hayott kin 2000 keőbeől Buzatt Zallisson ala Rewnekre (!) vagy hogy Jeouendeö Tauazon Niaron az porumbaky Ispanunk gongiat tudgia viselny [BethU]. *1790:* Az Fürész malom arkat most ásátom es fondatom s ha Isten velem leszen ezen őszőn gátra veszem vgj hogj a jövő tavaszon ha Isten engedi meg akarom inditatni [Árpás F; TKl Mohai Mózes Teleki Ádámhoz]. *1830:* a jövö tavaszan a Pálinka főzö adatássek (!) ujra arandába [Kv; AggmLt] ✳ *a közelebb (el)múlt ~on. 1760:* En is a' közelebb múlt Tavaszon, a' Buthnár Gligor Felesége Nénnyivel Mariutzával, meg tépelödem, utánom külde hogy bé vitessen az Udvarba [Bethlen SzD; BK. Morár Péter (36) jb. vall.]. *1771:* a Kőzelébb el mult tavaszon el szakasztván ... Gátját a viz ... Balás Mártón ur(am) és ... eő Nga Számtartoja akkorban hozzám jövének Lo háton [Széplak KK; SLt évr. G. Sárdi (47) pastor eccl. un. vall.].

1804: a' közelebb mult Tavaszon ki hajtott Horváth Elek Ur Dominalis Biraja engemet is é következendökkel ... égy(gy)ütt féjszével hogy ottan égy darab erdőt meg tisztittanánk [Csapó KK; Berz. 17b] ✳ *a közelebb ~on. 1773:* ezenn ... Lábban volt egy Szánto Földe ezenn Csegelyben az hol most állunk ... tsak a' közelebb Tavaszon törték ki gyepböl Lennek s Lennyek vagyon benne [Mezőkék TA; Born. XI. 14 Pakulár Thoma (63) zs vall.].

4. *~ig* pînă la primăvară; bis Frühling. *1662:* Apafinak kiadta az választ az török, tavaszig meg nem segítik, addig viseljen gondot magára [TML II, 230 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1671:* Hét pasaság-alját el is küldött az fővezér; maga is utánnok akar menni, de a mint beszéli ez Ilijés vajdáné öcscse, tavaszig nem cselekszik semmit [TML V, 602 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1711:* ha ott valahun Mak va(gyo)n ... had légyen ott Tavaszigh mert itt suhunt Makk nintsen sem Kalotaszegben sem az Meszesen [Ks 96 Árva Kemeny Kata leányához]. *1729:* Ezen kötés miat job lába és bal keze erötelenné tetetett, mivel ă kötés után tsak hamar fekvö agjában ă bal karja ă kötözés miat, négj heljt ki is fokadozot, és az egész télen tavaszig meg nem gjogjithatek [Sövényfva KK; TSb 51]. *1759:* (A földet) birtuk is mind a Tavaszig mig fel osztozodának Földös Uraink [Kéménd H; JHb XXXIII/14. 7]. *1761:* a Nép egész tsendessegb(en) van ... a Lármatol p(edi)g Tavaszig nem felhetü(n)k, akkor ha megződűl az erdő meg válik [Pata K; BfR Nábrády István lev.]. *1774:* küldött 1768ban égy Malom követ Egerbegyig hogy vigyem ... a nagy Csányi völgyben el szaladván az Jég az Sárban maradot ... eö keme aszt mondotta had maradgyan Tavaszig míg meg jobul az ut de addig az ideig el lopták azon Malom követ [Keszű K; KS. Barta János (40) jb vall.]. *1791:* Azt hallottam az Olah országi Gazdájoktol Vladujtol ... mondani a Szeplaki Gazdak(na)k a mint látom Tavaszig egy Marhatok Sem marad, mivel Tibosok, már és feleís gusás [SLt évr. Popa Dumitru (45) jb vall.]. *1815:* azon sok reparatiokra, melyeket azon Telkekre kel tenni sok fárattság kívántatik, ugy hogy egészen Tavaszig azokon kel foglalatoskodniok [Szamosújlak Sz; Ks 90 Rátz Dániel lev.]. *1823–1830:* Csakugyan én Öexcellájának válaszoltam, s megírtam, hogy már az új fél esztendőre is a professzoroknak befizettem s kurzusomat folytatni elkezdettem, tavaszig nem indulhatok [FogE 217].

Szk: *ez jelen való ~ig. 1733:* concludaltatot volt hogy ez jelen valo Tavaszig, rákészülvén ki ki p(rae)tensiojára, veris Documentis edocealja [Kiskerék AF; JHb XXVI. 44] ✳ *jövő ~ig. 1800:* méltoztassék ... a tudva lévő Capitálist nállom hagyni, talán az Istenn réá segilt, hogy jövő tavaszig valahonnan valamiből ki csinálhatom, és akkor becsülettel kedves Bátyám Uramnak bé számlálom [Kóród KK; Ks 101 Kornis Gáspár lev.] ✳ *a múlt ~ig. 1760:* egy szolgájával a levet összeszűrvén, ezelőtt három esztendővel beszökött Moldovába s a múlt tavaszig mind odalakott [RettE 111]. *1797:* Ezenn Erdö a' mult Tavaszig mind vágatott, hordatott ... mig osztán végképpen el fogyott [Szentgothárd SzD; WassLt conscr.]. *1843:* Néhai Béldi László Ur ... ezelött mint egy 7. esztendővel a' kérdés alatti Helyet ujra béborozdoltatta, s egy részin szántotta fel a' Deresztés maga számára, 's bévetette Törökbuzával, 's kölessel, 's ugy használta békességesen, más része pusztán állott egésszen az mult Tavaszig [Bodola Hsz; BLt 12 Gál János (38) szolgaember vall.].

5. *~ra* (pînă) la primăvară; bis Frühling. *1623:* Keouet ez telen hordasson menel teöbet hordatthatt hogy tauazra juttuan arra ne legyen gongia [UF I, 120]. *1670:* Az császár s az fűvezér is tavaszra bejűnek az portára [TML V, 110 Székely László ua-hoz]. *1704:* Az én Istenem adja, hogy elhagyott fecskéimet is láthassam meg, minekelőtte még a fecskék elmennének, amint a nyári madarak tavaszra hazakerülnek, mi is régen laktunk édes földünkbe mehessünk békességben [WIN I, 73]. *1722:* Tavaszra jobbanis perlustralhatnók és Aperialhatnais Fodinat, mivel ollyan hellyen vagyon [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1776:* (A bányászok) féltélig más fél ló követ, tavaszra két ló követ hordhatnak a' régi usus szerént [Torockó; TLev. 7/5]. *1803:* azon étzaka el fagjott a föld és már tavaszra marad az Alakor vetés [Ádámos KK; Pk 5]. *1822:* a' kőz kertet ... végig Tavaszra kelve, jol és Emberül ... meg tsináltatóm [Mv; Told. 23].

Szk: *~ra kelve. 1565:* Király jó tavaszra kelve nagy szertelen indula, mert a török immár feljött vala király segitségére [ETA I, 23 BS]. *1657:* ha Isten adja, tavaszra kelve, mihelyen az ló az fűben haraphat, személye szerént megindul, és az német királynak ... kapuja előtt vonsza fel sátorát [KemÖn. 184]. *1669:* Hirdetik azt is az moldavai bojérok, tavaszra kelve az török minden bizonynyal Kameniczet akarná megszállani [TML IV, 564 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1771:* az mult Esztendőben az Batrinai Lakosaknak szénabeli kostyak el fogyván, az Marhájakat Tavaszra kelve fa rűgyivel táplálgatták [Redulesty H; Ks 93. XIX. 6] ✳ *jövő ~ra. 1876:* A Torony és templom aljának vakolása a jövő tavaszra maradt [Holtmaros MT; ETF 107. 20].

6. *~kor* tavasszal; la primăvară; im Frühling, frühjahrs. *1681:* Az mint ă Molnar mondgia, Tavaszkor szoktak kezihez adni az disznot hizlalni, es hidegh öszig hizlaltattjak a' Tisztek | Uj Bánya ... Vas kö olvasztáshoz valo Kemencze (: mellyek ighen meg romldoztak, es Tavaszkor helyettek mas kellene :) [Vh; VhU 576, 580]. *1688:* Mez(ne)k vevettenek fel: Anya és Raj mehek ex Alvear. nrő 77. Az Tavaszkor holt meg ex Alvear. nrő 15 [Fog.; UtI].

Szk: *az elmúlt ~kor. 1747:* a' Falu adott vólt az elmult Tavaszkor nékem egj darabocska hellyet [Kismuncsel H; Ks LXII. 20].

7. tavaszi időjárás; vremea din această primăvară; Frühlingswetter. *1708:* Ezen esztendőben a tavasz igen kellemetesen viselte magát, sok szép Isten áldásinak mutatásával [Kv; KvE 252 VBGy]. *1813:* a mostani esztendő termései ... a buzaba ... vagy nagyon léhások vagy igen ritkák és aprok, a tőrők buzába ugyan még kéttségesek, de mivel a Tavasz mostohasága miat nagyon el késtek annál fogva a Canicularis napokba apron lépnek bé gyanithatobb a vékony reménységek [Déva; Ks 117 Vegyes ir.].

8. tavaszgabona, tavasszal elvetett gabona; cereale de primăvară; Sommergetreide. *1659:* Kegyelmed viseljen gondot odaki való kicsiny jószágomra, parancsolná meg is odaki való gondviselőmnek, hogy mindenféle tavaszt vettessen, a mennyit vettethet [TML I, 327 Árva Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz]. *1687:* nem is terem mindenüt meg az ösz gabona Máramarosb(an) han(em) inkáb tavaszt vetnek [Máramarossziget; Törzs.]. *1711:* Tavasznak valo földeket sém ugaroltathatok ura(m) élegendöt (!) mert Csikből nem jöén (!) elégendö okór [Ksz; BCs]. *1718:* az sok szarasság mia(n) a buza vetesek sem nőhétnék, s Tavasz (!) ki sem kelt [O.csesztve AF; Ks 96 Agoston György lev.]. *1729:* az ösz Buzát be hordattam, az ősz Tavasz es Tiszta tavasz még kűn vagyon, az Zab aratatlan [Szamosfva K; Ks 99 Fogarasi János lev.]. *1756:* Hegjek között lévén

az Falunk határa fél termékenyü helynek lehet itilni vetvén Többire Tavaszt [Lungsóra H; JHb LXX. 2. 104]. *1768:* Conventionatusok(na)k Vetni Tavaszt ... Ménes Pásztornak Metret. 03 [DobLev. II/390. 4a]. *1774:* Ezen esztendő Isten jóvoltából eltelék, melyben is gabona bővön termett szalmájában, de az tavasz felette terméketlen, őszt pedig a szegénység a múlt esztendőben majd semmit sem vetett volt [RettE 341]. *1813:* Míkor a Jószág Arendába adodott, azon Esztendőben mind az ősz Gabonának, mind a Tavasznak jo termése volt [Kilyén Hsz; MvRKLev.]. *1818:* Az ősz Buzànkis igen szép ... a Tavasz nagyon Borsós [Galac BN; WLt Kováts Mihály gondv. lev.].

tavaszalakor tavasszal elvetett búzafajta; alac de primăvară; Sommerweizen. *1805:* A Bránvitska nevezetü Helybe vagyon vetve Tavasz Alakor [Buza SzD; LLt 124. 31].

tavaszalakor-vetés tavaszi búzafajta-vetés; semănătură de alac de primăvară; Sommerweizensaat. *1682:* Ősz Arpa vetés ... Ősz Alakor vetés ... Tavasz Alakor vetés [Mezőbodon TA; BK 27 inv.].

tavaszárpa tavasszal elvetett árpa; orz de primăvară; Sommergerste. *1672:* Kglmes Aszonyom, az buza aratast Istennek hala el végeztettem ... az mostani el mult télnek rettenetes kémensege miatt remensegen kũvül lőtt ... Tavasz Arpa ót száz Kalongya. 500 [Katona K; UtI]. *1717:* Tavasz árpát arattata(m) Gel. 261 [Buzásbocsárd AF; BfR Lörinczi László lev.].

tavaszbúza 1. tavasszal vetett búza; grîu de primăvară; Sommerweizen. *1587:* Vetettwnk volt ket keobeol tauaz buzatis remelywk hogy talam lézen az ket keobeol vtan Cub. 10 [Kv; Szám. 3/XXXII. 3]. *1590:* Az Haaz zyúksegere Eorlottem kobol Buzat 3 ... Taúaz Buzat Eorlottem meg Az hazhoz 4 4/3 [Kv; i.h. 4/XVII. 1–2]. *1647:* ezen házba az földre tőltve Tauasz buza Cub Sax No 4/1 [Solyomkő K; SLt 5]. *1664:* Itt nincsen búzavetés öt köböl tavaszbúzánál több és huszonkét köböl árpánál [TML III, 105 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. *1686:* En magam penig adosa vagyok Butyka sogor U(ram)nak ... 3 véka tavasz buzával [Kv; PatN 53a]. *1694:* Tauasz buza Juditnak iutot metr. 5 [Kilyén Hsz; BLt]. *1711:* tavasz buza több ném létt négj száz eötvén két kalongia, tavasztis arattattam két száz hatvan kalongjat [Szentlélek U; ApLt 2 Borcsa András Apor Péternéhez]. *1751:* A Kő hidnál elegjes rosos buza G: 19 ... A Repcsen szerb(en) Tavasz buza G 14 [Esztény SzD; Told. 25]. *1768:* Dézmáb(an) ingrédiáltat Ajtonból[a] Ősz és Tavasz Búzát 93 kalongya 18 Kéve [Dob Lev. II/390. 2a. — [a]K]. *1797:* Annó 1797tik (!) esztendöben Hivattattam az Grof Teleki Lăszlo udvarăba Rẽgyiusnak felmẽretvẽn valamĩ tavasz Buzát let 27 véka [TKl]. *1801:* (a) Jobbágyok és 'sellérek ... Ősz és Tavasz Buzából, Török buzából, Zabbol, Alakarbol, Kenderböl ... tizedet vagy Dézmát szoktanak adni az ö Földes Uroknak [Ajton K; EMLt conscr.]. *1854:* az Völtsi völgy észkába ... most tavaszbuza és zab fog vetödni [M.köblös SzD; BetLt 3].

Szk: *majorság ~. 1732:* a Kamarában édgy szakaszos kasban, Majorság Tavasz buza [Nagyiklód/Szentjakab SzD; TSb 51]. *1743:* Erkedi Majorsag Tavasz buzabol ... ingredialt buza szemül Cub. 57 [Szászerked K; LLt]. *1786:* Majorság Tavasz buza Asztagb(an) vagyon Gel. 240 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36] ✳ *tiszta ~. 1799:* Hetven négy véka Tiszta Tavasz buzát vettnĩ ... Melyett hogy kezem alá vettem aztott bizonyitom [Mezőbodon MT; IB. Zollya Péter kezével]. *1813:* el adott ... Sibon 296 véka tiszta tavasz buzát per 1 f. 24 x [CsH 4b]. *1834:* tiszta tavasz buzát percipiál 247 vékát [Somb. II].

2. tavaszbúza-vetés; semănătură de grîu de primăvară; Sommerweizensaat. *1722:* Az kőrős padgya(n) valo Labföldb(en) ősz Tavasz buza [Katona K; EHA]. *1767:* az Len mellet Tavasz Buza a hegy tetöig [Mezőbodon TA; EHA]. *1771:* a tavasz buzák is el száradtak s meg hitvánkoztak; mindazáltal a miképen tetzett I(ste)nnek hagjni a M. Ur Gabonáit helységűnkben, nem lehet Panaszunk [Esztény SzD; Told. 5a]. *1774:* Az Tavasz Buzát, Arpat egeszlen vgy el verte ă jég hogy Semmi Sem jöt belöle a mezőről [Mocs K; KS 16 Conscr.]. *1796:* A Tavasz Buzak igen meg Reptsenesedtek, gyomlalni sem lehetett meg edég a sok esö mián mihelt az idö engedi eztis ki gyomláltatom mingyárt [Banyica K; IB. Gombos István kezével]. *1857:* Tavaszbuza ... mostan kél [Nagynyulas K; TGsz].

tavaszbúza-aratás tavaszbúza aratása; seceratul/secerişul grîului de primăvară; Sommerweizen ernten. *1818:* a Tavaszbuza aratást ma végzettem, Melynek hasonfele Borso lett, holott az ősz Gabonák szép Tísztak mind [Galac BN; WLt Kováts Mihály gondv. lev.]. *1837:* azon gazdaszszony a kérdett időtől fogva Tavaszbvza aratásig lévén hogy az utrizált aszszony Kolosvárrol kijött a gazdaszszonyt Czirmolni szidni motskolni kezdette, s akkor kéntelen volt a szolgalatrol fel mondani [Dob.; BetLt 1 Pákei Dánielné Benkő Súsánna (40) dominális bíróné vall.].

tavaszbúzaasztag tavaszbúzából rakott asztag; stog clădit din snopi de grîu de primăvară; Sommerwiezenfeime. *1750:* Ezen Tavaszbuza Asztag mellett vagjon egy majorság Árpa Asztag [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 3].

Szk: *majorság ~. 1771:* A Majorság tavaszbuza Asztagot el tsépeltettem, mellyben vólt 65 kalongya lett Eleje 37 véka Rostálva [Esztény SzD; Told. 5a].

tavaszbúza-asztagocska tavaszbúzából rakott kis asztag; stog mic clădit din snopi de grîu de primăvară; kleine Feime aus Sommerweizen. *1812:* Egy Tavasz Buza Asztagotska [M.gyerőmonostor K; KCsl 11].

tavaszbúzabeli tavaszbúza-; de grîu de primăvară; (etwa) aus Sommerweizen. *1805:* Czikudon[a]: Öszi Rosz (!) s Tavas buzabéli vetések szűkebben termet a közép szerű termésnél, mivel gazos, üszőges, és lékás [Torda; TLt Közig. ir. 1182 ifj. Szaniszló Zsigmond szb kezével. — [a]TA].

tavaszbúza-kalangya tavaszbúzából rakott kalangya; claie de snopi de grîu de primăvară; Sommerweizenmandel. *1592:* Most vagion Aztagba tawasz buza Kalongia Nro. 75 [Kv; Szám. 5/XII. 1].

tavaszbúzaszalma tavaszbúza szárából lett szalma; paie de grîu de primăvară; Sommerweizenstroh. *1789:* Baresden 30 kalangya Tavasz Buza Szalma [Branyicska H; JHb XXXV/65].

tavaszbúzavetés tavaszbúza vetése; semănatul grîului de primăvară; Sommerweizensaat. *1745:* Seminatio ... Tavasz Buza vetés Met. 30 [Karácsonyfva AF; Told. 18].

tavaszfélt tavasz táján; pe primăvară; um/gegen Frühling. *1653:* 1600 esztendőben tavaszfélt Mihály vajda igen nagy haddal Molduvára méne [ETA I, 54 NSz]. *1696:* in A(nn)o 1696ban Tavasz félt en vettem volt legistromb(a) Nehai Tek. Nem. Thordai Gabor Uramnak holmi res mobilisit ... magyar Bükkösön[a] [BálLt 71. — [a]AF]. *1715:* vévén meg ... egj darab helljet ... végezetre Babailát a Gyogyiak Tavasz félt el tiltván tölle ... Babailának le tette az 50. forintot [Ponor TA; WH. Mamaliga Mihály (68) vall.]. *1721:* az Tavasz félt fogván én meg egy Tolvajt ... akkorj meg fogásnak utánna tsak hamar az jobb lábomon az Inamon alol ki kezdét Sebesedni (: kétség kivűl az eő barátitul rontattattam meg :) [Ne; Ks 95 Jenei Mihály lev.]. *1731:* az el mult 1730dik esztendőben Csicso Kereszturott Tavasz félt Celebrált Generalis Girás szekin az ... V(a)r(me)gjenek ... Varosunk érdemes Hadnagjgjai Perceptori és Erogatori Mgos Fő Ispán Urunk(na)k és az Nemes V(á)r(me)gyenek tartozzanak nem Csak a Quantumrul hanem etiam de extraordinarys Ratiotinálni [Dés; Jk 409b]. *1737:* Kivált képpen való szűkségeink miatt alázatos Instantiánkal találtuk vólt meg a Tavaszfélt a M. Excelsum Regium Guberniumot [Dés; Jk 483a]. *1754:* Alsoné Asz(sz)onyom a kőzelebb el mult esztendőben Tavasz félt gyepultette bé a Major ház nevű hellyben lévő Tanorokat [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17a]. *1763:* Mányika Iuon edgyik Fiával a' Tavaszfélt találtam s láttam hogy vágtak ... ö Nga utrizált Also Erdejéb(en) három szekérre valo fát [Gálfva KK; Mk VII. 1. 49 Székely János (46) jb vall.]. *1776:* Ugy kűlemben Ezen folyo Esztendőben a Tavasz félt Tanáltam ... eő Nagyságak egyben falyo Erdeji kőzőtt orozva Le vágott és egy rakásban rakatt 100 Gőmbőlyű szőlő karoknak valo fát [A.kápolna KK; BK. Dikuj Szávu (30) jb sitár vall.]. *1782:* 'A Tavasz félt Valaki Valamely Határt jártaé ...? [K; SLt XLII. 5. 5 vk]. *1793:* A Szent Peteri ... Szánto és Kaszállo Földek ... Conscribáltattak ... 1793-ban Tavasz félt [TSb 51]. *1798:* Leányai ... osztatták fel egy más kőzőtt a Néhai Mlgos Szűlejekről maradott jokat Joszágokat, most a Tavasz félt [Szentháromság MT; MvLev. 9]. *1800:* Lezák András és Makai István vágtak és hordották el ezen Esztendőben Tavasz félt az kezdett Szőlő Tetejin lévő Bakras fát [Ádámos KK; JHb XX/19]. *1801:* láttom a Tavasz félt, hogy az Határ Pásztor Jámbor Vaszily, bé-hajtotta a Josef Mihály negy őkrét, a Nagy Erdőről [Koronka MT; Told. 10 Kis István (55) szabad székely vall.]. *1814:* Tavasz félt a' midőn már az idő melegedett, a' Bogja vagy Kalongya Széna el lévén tépve, vagy vágva, a Bogja teteje le dőlt a' Szolgámra, ugy hogy Szinte oda őlte [Dés; Ks 79. 29. 794].

tavaszforduló határfordulóbeli tavaszbúzavetés; porţiune de teren/solă cu culturi de primăvară; Sommerweizensaat in einem Bodenteil. *1853:* midőn pedig ott tavaszforduló van, török buzám benne a' kőrűlbe lakok és marhák által többnyire legázoltatik, 's igy költséges munkáltatásam mindannyiszor fűstbe megy [Kv; Pk 3].

tavaszgabona 1. tavasszal elvetett gabona; cereale de primăvară; Sommergetreide. *1673 k.:* Tavasz gabonát tizenhat vékát vessenek, ă szerint ă mint ă Praedikator akar vettetni [Medgyesfva MT; MMatr. 73]. *1719:* sem ősz, sem semmiféle tavasz gabona nem lött [Cssz; SzO VII, 261]. *1722:* pulyva kedviért Haricskát és egyéb Tavasz Gabonat kellet eddig Csépeltetni [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1732:* Ezen specificált Jobbágyok Tavasz Gabonát még nem vetettenek, őszt pedig keveset [Erdőszengyel MT/Szentjakab SzD; TSb 51]. *1741:* Ezen nemes Gyergyó széknek az idei terméketlenségeit mind ősz és tavasz gabonájával bő mértékben fel kell adni [Gysz; SzO VII, 412]. *1802:* A' köztapasztalás szerént ezen Esztendöben mind az Ősz mind pedig a Tavasz Gabonának termise a' Szántovetők reménységeinek meg-nem felelvén ... szükségesnek látta ezen Királlyi Fö-Igazgato Tanács a' Gabonabéli Pálinka-Főzést ... el-tiltani [Borb. II gub-i nyomt. rend.]. *1843:* az ugy nevezett Dirmoszka porondján ... lévő porondos Helyet ... hol Törökbuzával, hol kőlessel, hol egyéb Tavasz gabonával bévetették [BLt 9 Molnár Györgye (60) disunitus jb vall.].

2. tavaszgabona-vetés; semănăturile (de cereale) de primăvară; Sommergetreidesaat. *1753:* A Bátsfalusi Lakosoknak ez mostani 1753ik Esztendőben az Esső és ár-viz miatt Jószágokban ... Tavasz gabonáikban ... esett károk rend szerint igj következnek [Bácsfalu K; PrÁLt V. 29]. *1770:* Az Tavasz gabona az árpán kivűl az nagy szárazság mián igen apron marada ha csak az mostani essö meg nem neveli valamennyire [Lekence BN; Ks 47. 67. 29 Simon Pál tt lev.]. *1780:* E' Tavasz Gabonának valo Észkos, és gyakon (!) vizenyős Föld [Nagyercse MT; Told. 79].

tavaszhatár tavaszgabonával bevetett határ; parte de hotar cu semănăturile de primăvară; mit Sommergetreide besamene(n) Erde/Bodenteil. *1639:* az mostani tavasz hatarban veottem volna el menesekett [HSzj *tavaszhatár* al.]. *1724:* az melj ősz földeket tavasz buzaval bé bornaltatot, azok valasztot jok, ellenben az tavasz hatarban mind tavasz buza, mind egyeb tavasz rettentő gyir az Zab az legjova meg edgy arasz [Nyujtód Hsz; ApLt 2 Apor Péter feleségéhez]. *1733:* in A(nn)o praeterito 1732 Isten eo sz. Felsegének sulyos ostorozo kezeit az nagy Jég essö mia tapasztalván helységűnk, melyis az Tavasz határunkot annyéra el rontotta volt hogy Semmiféle vetésünk(ne)k hasznát nem vehettűk [Kilyén Hsz; MvRkLev.] *1769:* a tavasz Határban ... Semmi marha nem maradott volt azon a hellyen [Bögöz U; IB. Kis György (40) szabad személy vall.].

tavaszi 1. tavaszra eső időszak; perioadă de primăvară; Frühlings-, frühjahrs-. *1597:* Wtchinalokatis ew kegmek walaztottak myerthogy az tavazy ideois lassan lassan el keozelget [Kv; TanJk I/1. 292] | ez Jelen ualo 1597 eztendőben ugj mint tauazj szent kerezt nap taiat [UszT 12/25]. *1608:* az el múlt 1607. eztendeóben tauaszi zentkerezt napi sokodalomkor [i.h. 19/14]. *1625:* Tilalmat teottek az fel peoreosek ellen ... Tawazy Zenth kerezt nap tawat [i.h. 91a]. *1700:* Die 14 Marty A(nn)o 1700 Iste(n) akarattyabol á dolog tevő tavaszi napok be kőszőnvén a' munkasok diurnuma limitaltatott e' szerint[a] [Dés; Jk 305b. — [a]Köv. a fels.]. *1715:* (A malmot) csak Tavaszi és essős űdő malmának mondathatni, de száraz űdőben nem forogh [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. *1727/1777:* Az időnek rövidsège ès mostohasága pedig nem engedvin azt, hogy most[a] à mezőre erdőre és szöllö hegyekre osztozni kimehessünk, meg egyezett akaratbol es atyafiak rendelik, á jövö, és kozelebb in A(nn)o 1728. következendö tavaszi időt azoknak subdivisiojára [Vaja MT; DobLev. II/505. — [a]Nov. 20-án]. *1746:* Nagy Szárazság lévén mint tavaszi időben[a], és szeles űdő erre nézve determináltatott hogy senkiis se Vásárban, se sokadalomban se pedig lakadalomban Városunkon Lővöldözni, es Dohanyozni az Utzán és Udvaron ne mérészely-

lyen [Torda; TJkT III. 25. — [a]Ápr. 17-i hat.]. *1755:* Csős Törők buza … aprobb el hitvankodot rideg sertések táplálásokra égész Tavaszi kikeletig az Darabontok által kőlt el 40 köböl 3 véka [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.]. *1811:* Az első tavaszi ujj hóld' derülése Az az idő, melyen a' Csitkók' nyirése Végbe megyen [ÁrÉ 146]. *1840:* A' … kezesek ön feleletekre és tellyes kifizetés terhe alatt az egy egy esztendőre illő 500 ~ öt száz válto Rforintokat pontosann nékem fizessék bé két versen; vgy mint felét ă tavaszi K. Monostori vásár napján, vagy is Május 16kán; ă más felét pedig Szent Mihály napkor [Torockó; Bosla].

2. tavaszra jellemző; de primăvară; frühlings-. *1697:* Isten Kegyelmebűl a' Tavaszi kivanatos napokkal a' szőlő munkajanak ideje eljűvén communi consensu deliberative vigeztűk [Dés; Jk]. *1784:* ezen a földön igen alkalmatlan Tavaszi idő jár, kűlemb(en) ugy látom hogy az idén minden dolgok vgy mutatják magokat, hogy szük esztendő légyen [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1823–1830:* 24-ik március. Hálából[a] megint visszasétálánk Lipsiába délig, kevés tavaszi esővel, szelessel [FogE 193. — [a]Értds: Halleból].

3. tavasszal történő/végzett; care se face primăvara; Frühjahrs(arbeit). *1664:* Ezek jo darab idötül foghva lovok hátán szolghaltak, noha az tavaszi perlustratiokor sem az utan semmit sem producaltak [UF II, 290]. *1720:* Eddigis az Avar, Csérék és Erdők tavaszszi gjujtogatási miat sok károk estenek, vgj a' sokáig tarto szarasság után nagjobbak éshetnek [Beszt.; INyR gub.]. *1746:* egy darab szőlő aviticuma … à tavaszi munkáját végbenis vitette [Torda; TJkT III. 78]. *1763:* Mivel már a Tavaszi munka be erkezett én az időt otan sokaig nem tőlthetem [Koronka MT; Told. 33/27]. *1791:* Sármáson két szakasz széna lévén … az mostani Tavaszi munkára Béres ökrök számára 2 ölet meg hagyattam [Kercsesora F; TL. Wessenyei Dániel jószágig. gr. Teleki Jánoshoz]. *1796:* It a Kopándi Fogadoban pálinka elég vagyan Baris vagyan még a Tavaszi osztály előtt ki tott Barbalis (!) vagyan még [Koppánd TA; GyL. Csia Mózes lev.]. *1803:* Hogy tavaszi és őszi bejáráskor mindenik pásztor maga számadása alatt lévő nyáját (: más nyájjal egybe ne bocsátván :) külön jártassa és őrizze [M.hermány U; RSzF 192]. *1808:* A nevezett rész Jószág által adása mentől hamarább essék meg míhelyt ezen téli havas idő el takarodik hogy a mezőn a barázdákat distingválni lehessen hogy a maga idejében a tavaszi illő majorkodás meg eshessék [Ne; DobLev. IV/921]. *1844:* már nints mit várni tsak menni kel, mert a' kert a' nyakaman meleg ágy s minden tavaszi dolog [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1850:* a' tavaszon szöllöm munkájának meg késését látva az első tavaszi ki hajtásra és kapálásra 15 válto forintot adtam kezébe [Ne; DobLev. V/1327 Dobolyi Bálint kezével]. *1866:* A tavaszi rendes R. 'synat Gyaluban fog tartodni Böjtmás hava 13-án [Gyalu K; RAk 107].

Szk: ~ *búzavetés. 1772:* az Erdöhátságon … a' Tavaszi Buza, és Zab vetés vagyon nevezetesebb bővségb(en) [Algyógy H; JF 36 Ferentzi Ádám szb kezével] ✱ ~ *gabonavetés. 1792:* azon Márkodi[a] Ekkla … a' Papnak tartására … adjon … 8 köből Buza ferőjű földet … Őszi vetésre, 4 köből férőjűt; Tavaszi Gabona Vetésre, égy köből férójűt Kender Vetésre [MMatr. 452. — [a]MT] ✱ ~ *legeltetés. 1756:* az Dévai határra tavaszi és őszi legeltetésre bé fogadott Juhoktól obvenialo beneficiumot ă Városiak magok Számokra Szokták venni [Déva; Ks 101] ✱ ~ *maglás. 1732:* A Mester ott(an) lakvan obligalak magokat az incolak arra, hogj egj egj nap tavaszi maglas ala, ugarlaskor is egj egj nap delig valo szantassal meg segellik [Kőrispatak Hsz; SVJk] ✱ ~ *szántás. 1666:* Tavaszi szántáson Ugarláson kaszálason Aratason öszi vetésen el vegezetigh tartoznak az Urnak minden nap continualni szolgálattal [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. *1756:* Balog Uram … ugar szántáskor s Tavaszi szántáskkoris eő kigyelmeis szántatot ugyan az maga ekéjível [Szelnice SzD; TKl Kingye Tanaszia (33) jb vall.]. *1765:* mikor Paszaroly Lapadátot Grék Kosztántin verte hogy válosztattam őket s közikben állattam huzot rajtam két Napi Tavaszi szántást 6 poltrát Eget borra, s 1 halat [Marosbogát TA; Mk V/V. 97 Tabakár Juon (50) zs vall.]. *1849:* Tavaszi Szántást tettenek Dan Tenászi 1 … Csimpojás Maftyéj 1 [M.köblös SzD; BetLt 3] ✱ ~ *szántás-vetés. 1653:* Isten a tavaszy szántásnak vetésnek idejét elő hozván … Joszágombol két ekéket boczyássanak jo készűlettel, jo nyolcz nyolcz eőkreőkkel bé az tavaszi szántásra vetésre egy hétre [Cege SzD; WassLt] ✱ ~ *ugarlás* → ~ *szántás* ✱ ~ *vetés. 1605:* Az mi az tawassj vetest nezy az regy Jo modot köúetúe(n) ö kk varossúl vegeztek, hogy a' ky vetny akar az Özj vetes köziben vessen [Kv; TanJk I/1. 502]. *1692:* az tavaszi vetést meg emésztették [HSzj *száska* al.]. *1732:* a Tavaszi vetés léhás Szokott lenni, az Árpa és Zabis ritkán terem, mert azt az bolha el vesztegeti [Kóród KK; Ks 12. I]. *1775/1781:* mikor ide jöttem az előttem vólt Tiszt, a Tavasz vetéshez nem fogván, én tsak a Tavaszi vetést vettettem, most pedig még a Tavaszi vetést el nem végeztem [Algyógy H; JHb LXXI. 3] ✱ ~ *zabvetés* → ~ *búzavetés.*

4. tavasszal elvetett; care a fost semănat primăvara; im Frühling besamen. *1640:* Dezmayok. Mindennemő Eőszi es Tauaszi Gabonayokbul dezmat adnak; melybeől a' Zasz Papnak quarta jar [Bethlen F; UC 14/48. 17]. *1659:* Kérem Kegyelmedet, édes Öcsém uram, intse meg Kegyelmed, tavaszi veteményt eleget vettessen, lencsét, borsót, egyebet is, kerti veteményt is [TML I, 369 Árva Bornemisza Susa Teleki Mihályhoz]. *1689:* fel szántá a falu azt a helyet, s be vete tavaszi vetemenyel [A.karácsonyfva AF; Told. 31]. *1722 k.:* Proventus Pastoris … Mind őszi Tavaszi vetemenyből Quarta [Komlód MT; GörgJk 169]. *1726:* a vizen tul lévő határ tilalmasban tartassek a Tavaszi minden féle gabonának és kendernek fel takarodásáig [Dés; Jk]. *1728:* A predikátor, mester földeit penig őszi mag ala kettzer tavaszi mag alá egjszer tartozik meg szantani az Eccl(esi)a mas Eccl(esi)ák jo szokasa szerint [Zalán Hsz; SVJk]. *1731:* mig azon Tavaszi Gabonák fel kelhetnek, mind addig Tilalmasban tartyuk [Dés; Jk]. *1814:* Minthogy pedig azon Rosnok, Gajdovány vagy is bolondíto buza ezen Hazában az idei tavaszi gabona kőzőtt … azon, melyet sem rostálással, sem mosás által nem lehet tökelletesen a jo féle gabona kőzzűl ki választani, hanem tsak szemeléssel, oly moddal t.i. ha fél annyi buza, vagy fél annyi tőrőkbuza köze elegyittetik [Dés; DLt 1014].

Szk: ~ *árpa. 1636:* szab s tavaszy Arpaval, es Alakoral … let Na(gysa)gos ur(am) 210 Kalongia [Teke K; BK. Simon György tekei dézmás kezével] ✱ ~ *búza. 1678:* Öszi buza Dezmá Gel 6. Tavaszi buza Dezma Gel. 6 [Alvinc AF; UtI].

5. tavasszal kifejlődő/virágzó; de primăvară; im Frühling blühend. *1778:* Soha nem érém, hogy Januarius mindvégig ily lágy és meleg idővel teljék el, úgyannyira, hogy … az emberek szántottak-vetettek, a mezőn tavaszi virágok virágoztak [RettE 384].

6. tavasszal született; care s-a născut primăvara; im Frühling geboren. **Szk:** ~ *borjú. 1816:* üszö 2 Tavaszi Borja 13

ezek közül 4 ökör 9 üszö [Szamosfva K; Born. III. 23] ✳ ~ *ememalac. 1684:* Tavaszi Eme Malac nrõ 43 [Szúv; UtI] ✳ ~ *kanca. 1679:* Ez Tavaszi Kancza nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 117] ✳ ~ *kanmalac. 1679:* Ez idei Tavaszi Kan malacz 4 [uo.; i.h.] ✳ ~ *malac. 1776:* minden sertéstől den. 7 pénzt, két sertéstől egy kenyeret, egy tavaszi malactól den. 3 vagy egy ejtel gabonát, ha pénzt nem ád [Taploca Cs; RSzF 188] ✳ ~ *ökörbivaly-borjú. 1794:* Tavaszi kitsi ökör Bival borju Nro 1 [Gyalakuta MT; TSb 17] ✳ ~ *üszőborjú. 1674:* Tavaszi üsző Bornyu (!) nro 14 [Déva; Törzs.].

7. tavasszal készített; care a fost făcut primăvara; im Frühling erzeugt. *1623:* Tauazzall pwnkeost vtan valo vasarnapigh zep tauazy saytokot niomyanak itt alatt [BGU 121]. *1654:* ada neki ... egy eöregh tauaszi es egy eöszi szep saytott [Msz; LLt]. *1826:* A' Tavaszi Borok nagyon savanyok [Mv; Told. 7].

8. tavasszal használt/igénybe vett; care se foloseşte (numai) primăvara; etw was nur im Frühling benutzt/gebraucht wird. *1618:* Egy nap a vajda igen megvendégele egy igen szép kertben egy tavaszi levélszín alatt, és Kamuti uramnak egy szép kék lovat ada ajándékon [BTN^2 82].

9. tavasszal beszolgáltatott; care a fost predat primăvara; im Frühling abgegeben. *1700:* Polyena ... Proventus: Pasit, tized, eöszi, tavaszi dezmaja, vajdezma, strongha per omnia, ut in Szent Miklós | Tertius processus superior Verchovinensis. Zavadka ... Eoszi tavaszi vetes dezma [Maksay,Urb. 579, 586].

10. fn-i jell-ű haszn-ban; cu funcţie de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: tavaszgabona; cereale de primăvară; Sommergetreide. *1640:* Szanto folde mind a ket mezöre eoszi es tavaszi vagion 30 köbölre valo reti 5 szekerre valo [UF I, 777]. *1651/1687 k.:* Proventus Pastoris ... Mindenik fordulora szántanak, vetnek mind őszit s mind Tavaszit [Selye MT; MMatr. 215].

◇ **Szn.** *1859:* csizmadia Tavaszi Ádám [Dés; RAk 104]. *1879:* Tavaszit [PLev. 46 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

tavasz-majorságbúza majorsági tavaszbúza; grîu de primăvară recoltat în tr-o măierişte; etwa meierhöfische Sommerweizen. *1761:* Majorság elegy Buza Metr. 314 Tavasz Majorság Buza Metr. 13 [Szpring AF; JHb XXIII. 31. 34].

tavaszodik a se face primăvară, a se împrimăvăra/deprimăvăra; Frühling werden. *1710 k.:* A mü lovaink sok másokéhoz képestz jólaktak ... hogy tavaszodni kezdék, nádjövést gyökerestül adtunk nékik [BÖn. 564].

tavaszrozs tavasszal elvetett rozs; secară de primăvară; Sommerroggen(saat). *1676:* Tavasz Ros Cub 11/2 [Porumbák F; UtI]. *1692:* Egy szűszék tele tavasz rossál [Szárhegy Cs; LLt]. *1701:* Somjon lét buza 28 kőből tavaszroz lét 19 [Somlyó Cs; ApLt 6 Lakatos András Kálnoki Sándornéhoz]. *1730:* edig vetetem ... 30 kőből tavasz rosot [Kercesóra F; TKl Mohai Mózes Teleki Ádámhoz]. *1752:* Tavasz rosot vetettem három kőblőt [Somlyó Cs; ApLt 3 Bőjte Lőrinc Apor Péterhez].

tavaszrozsvetés tavaszrozs vetése; semănatul secarei de primăvară; Sommerroggensaat. *1730:* egyeb naturalet az mi lehet eddig is küldőtem Mlgos G(róf) Uram poroncsolatya szerint az az szegenyseg remenkedet hogy ne külgyem hadd vessenek ... mivel most ideje az tavasz ros vetesnek [Kercesóra F; TKl Mohai Mózes Teleki Ádámhoz].

tavasz-vámkukuruz tavaszi vámkukorica; porumb dat/perceput ca vamă/uium primăvara; Sommermaiz als Steuer. *1772:* Tavasz Vám Kukuruz Cub. 12 [Héviz NK; JHb 14].

tavaszvetés 1. tavaszgabona elvetése; semănatul cerealelor de primăvară; Früh(jahrs)aussaat, Sommersaat. *1640:* az Tauasz vetes az predicatornak nem az eztendejenek vegeben, hanem kezdetiben szokot lenni [SzJk 49]. *1674:* Tavasz Vetes. Zabot vetettem kétt helyre kőblőt 48// [Déva; Törzs. fej.].

Szk: *~kor(on). 1590:* Az Tauaz vetes koron, Myert hogy nem volt az Baromnak ellesege oztottam az zegensegnek eol 2 [Kv; Szám. 4/XVII. 12]. *1605:* ebbe az eztendeoben tavasz veteskor az megh zantasert az maior potentian hiuk [HSzj *szántás* al.].

2. elvetett tavaszgabona; semănăturile de primăvară; Sommeraussaat. *1576:* A faluk határai 3 forduloban lévén felosztva ... mindenik forduloban Két esztendőben egymás után u. m. az elsőbe ősz, másodikba tavasz vetéssel használtatik. A 3dik esztendőben nyomásban marad [HSzj *nyomás-határ* al.]. *1580:* az Kayanto wólgyebe ket lab feoldet mind a' ket oldalon megh zabadichyanak tawaz vetesnek [Kv; TanJk V/3. 212a]. *1602:* Tauaz wetesis wagion hat darab [UszT 19/53]. *1687 k.:* Ha az ökrős ember Tavasz vetést nem szántana vetne, alkudgyék ă Praedikátorral ă mint ă Zab ereszt [Havadtő MT; MMatr. 143]. *1694/1770 k.:* adnak ... egy őreg kőből búza vetést, egy kis kőből tavasz vetést [Keszű K; SzConscr. 155]. *1711:* Tavasz vetest né(m) vetétthétém tőbet 31 kőből Zabnál, és edgy véka Arpánál [Vacsárcs Cs; BCs]. *1732:* azonn Communís főldeket és Labakot fel mérven, mellyben ... Torők Buza és egyéb Tavasz vetes vagyon ... mérettetett ... Ezer száz otven őlre [O.bogát AF; JHb XXVI. 59]. *1745:* Tavasz vetés: ... Lentse Met. 1. kup. 4 ... Borso Met. 1 [Besenyő AF; Told. 18]. *1748:* ritka és nyomoru vólt a' tavasz vetés ... elig tudtuk a Sarloval felszedni [F.karácsonyfva KK; Told. 56]. *1791:* A más Láb Főld ... melybenn tauasz vetés vólt [Mezősámsond MT; Berz. 15. 9]. *1835:* Minthogy most a Joszág feles szamu ősz, tavasz minden fele szép vetésekkel ment az Arendator Ötsém kezébe által tehát ezennel köteleztetik ... hogy az utolso Esztendőbe egy altálom kinevezett biztosom elöt ugyanennyi szamu magot ... be vetni és ... vetéseket adni viszszá [Sófva BN; Somb. II].

Szk: *szegény ~. 1797:* minthogy már a hordás ideje el következett volt, meg kaszáltatta a hol jobbacska volt (: minthogy igen szegény tavasz vetés volt benne :) azt békességesen haza is vitette [Ne; DobLev. IV/790. 2b Timár Silip (40) zs vall.].

tavaszzab tavasszal elvetett zab; ovăz de primăvară; Sommerhafer. *1756:* Csolti Jurka Stefánnak adat Balog Uram az Cővari (!) pusztáb(an) Dézma alá Tavasz Zab alá valo egy darab főldet [Csolt Szt; TKl].

tavi l. tói

távirat telegramă; Telegramm. *1880:* Ma 6 órakor kaptam a táviratodat, s hogy ne nyugtalankodj, azt sürgönyöztem, hogy „Megvan" [PLev. 70–1 Petelei István Jakab Ödönhöz].

távírdai távírói; de telegraf; telegraphisch. *1862:* a' Távirdai drotokon és portzellán csengetyűkön, a' tudatlanok és rosz akaratu népek által sok kárositások tétetvén ... fel szolittatnak a' T Papok, hogy intsék a' népet, s világosittsák fel hogy hasonlo kár esetektől ovakodjanak [Gyalu K; RAk 73 esp. kl].

távol I. *hsz* **1.** messze; departe (de ceva); weit. *1565:* En keeth Eztendeoben hogy tawol wolta(m) Eorekseghemtewl semy haznáth ne(m) wehettem [BesztLt 5 Kontz Janos a lekenceiekhez]. *1597:* Endres Reisz ... wallia Lattam az hús hogy az piaczon altal wywek, de mint hogy tawol walek, nem vigiaztam rea minemew hús volt [Kv; TJk VI/1. 6]. *1610/1621:* Bath. Gabor per notam Bogdan Ferencznek donalta volt ... iozagomot, ki be iktattais uolt magatt, mely Statutionak Contradicalok mindenkeppen mind magam, Maradekim felesegem atyamfiai kepebe, mer ackor tauol leuen az statualaskor nem Contradicalhattam [Geréd TA; JHb XXXIX. 12]. *1623:* Az Palotakboll az karpytokot zedesse le tiztittassa megh es az kik megh zakadoztanak varrogattassa megh twryek igen zepen be es Rakyak zeőld hazb(an) be Aztalokra az faltoll Tawoll, hogy az Egerek megh Ne Ragyak [BGU 4]. *1656/XVIII. sz. eleje:* a' Széplaki Ecclésiára valo gondviselésemből látván a' Párochiális házatt, illetlen és a' Sz: Egjháztol távol való hellyen lenni ... ; ugjan a' sz: Egjházhoz közel való hellyen adtam más házat érette [Szilágycseh; SzVJk 200]. *1663:* Mint lehet az realis correspondentia azokkal, az kik távuly laknak, ha mi tőlünk, kik köztök lakunk, titkolódnak? [TML II, 626 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz]. *1696:* harmadfél láb főld ... Falutul távul líven ... az mostani embèrek nem <elt>ek (?) [Cege SzD; WassLt]. *1736:* Ha az temetőhely távul volt, az testet ... szekeren vitték ..., ha penig az temetőhely közel volt, hat vagy nyolcz ember az testet rudakon vitték [MetTr 409]. *1758:* az összel midön veszekettek is en tavul lévén töllek nem halhattam mi kipen szittak Kosztandinak az birot [Czintos AF; TKl 19. 42 Gyiraszin Irimnyia (44) jb vall.]. *1796:* a' távul jutott részinek kűlönös hasznát nem veheti [Ilencfva MT; DLev. 3. XXXV. 4]. *1820:* Udvarhelytől tavul lako Falusiak mely nagy terüvel kel Marhainkat Szekereinket Czinálatlan utakon Udvarhelyre bé hajtanunk, onnan hoszszu Statiora mennünk [UszLt VIII. 8/68]. *1833:* ugy találtuk, hogy azon Oculált Hely éppen a Határszélben, több Birtokosoké lévén a Városnak nagy incomodumára lenne ha olyan távul szakasztatnék ki a Téglavető hely [Dés; DLt 904/1831 mell.]. *1861:* Krasznátol mintegy 1/8 mértföldnyire távul fekvő ... Malom [Kv; RLt O. 3].

Szk: *igen ~. 1592:* Im ertem hol adnak[a] de Jgen taűűl vagio(n) ha kezem Jgieben adnal el venne(m) Zeretheo atiamffia Mihalj [UszT. — [a]Földet zálogba]. *1773:* Régtől fogva Szándékozom Ngődnál Személyesen Udvarlani, de mái napig is beteges sorsom nem engedi, igen távul lévén lakása Ngodnak, most azért ezen levelem által udvarlok [Pálfva Cs; Ks 65. 44. 13] ✳ *jó ~. 1629:* hatunk meghet ugyan jo tavul egy lecz megh Zeordűle oda Bakosek fele leon az Zorges [Kv; TJk VII/3. 22] ✳ *nagy ~. 1662:* vezér Szejdi passa a török hadaknak elejével elérkezett vala és a várhoz való közeljöveteltől nagy sűrű álgyúlövésekkel ellenkeztetik vala, ki az nap a váron és városon felül napkelet felől kerülvén, az erdők megett nagy távuly is megszállani kényszeríttetett vala [SKr 589] ✳ *nem igen ~. 1775/1802:* napnyugat felé nem igen távúl ezen helyhez vagyon Turka Paraalor nevezetü arkos hely [BSz; JHb LXVII. 3. 70].

2. a távolban, messze; la mare distanță (de vorbitor); in der Ferne, weit von. *1637:* Lata(m) tauul hogy az Balyhane fiai mind harma(n) es Patkos Thamasis üzik uala fel az uto(n) Hidegh Giörgiöt es Zata Giörgiot es hagigalliak vala öket megh [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Olah Janosne leanya Katalin jb vall.].

3. távolra, messzire; departe, la distanță; weit (halten). *1672:* Baj ezféléhez szólani is, annál inkább, ha ilyen dolgokban mindenképpen való securitas meg volna is az haza és ű nagysága részérűl, effélékben cselekedni, holott közel is nem óhajtja ember magát az szótúl, annál inkább távuly menvén, mikor ura akaratja szerint való dologban fáradozna, akkor esnék veszedelemben ide haza [TML V, 98 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1745:* akkor mingyárt Gyanoban estem felőllek hogy nem jo emberek, mint hogy énis gyalog ember lévén az utbol el tértek és hogy velem szemben az utban nem merte(ne)k jönni hanem távol el kerültenek [Bálványosváralja SzD; Ks]. *1807:* távul nem kévanta adni, hanem falunkba lako Balo Peter Csizmadia Mester Embernek [Rákos Sz; Borb.]. *1811:* Ekkor a' próba ló mint katzér Gavallér Közél botsáttatik, pe'seg benne a' vér, Távul nyerit, és fúv [ÁrÉ 142].

4. távolról, messziről; de la mare distanță; aus der Ferne. *1573:* Mayos Matthias azt vallia hogi Megen volt az Erdeore talalia Kapa Myhalt eleol egi farat lowon Ieo volt ala, azt hogi ely haladia latya hogi Ieo vtanna tawol az gyeorgy [Kv; TJk III/3. 67]. *1597:* Gellien Imrehne Kalachsewteo Kata Azzony ... wallia ... Monda vegre Budaine azzoniom az leannak ... hogi alhatatos legi abban amit mondaz ... ha bele hagiod soha az atiafiaknal tiztesseged nem leze(n), seot megh egi tizteseges lakodalombais nem hinak, hanem inkab tawol neznek [Kv; TJk VI/1. 59–61]. *1667:* ha az jószágát meg nem adják ... Kegyelmed s én s más bizony távul nézzük Erdélt [TML IV, 198 Nemes János Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. *1681:* táuul nézték mind Ezeket [BálLt 1]. *1692/1737:* Szen Peteren az Imátkozo Erkelyké-b(en) (!) ... Vér Judit Aszszonyal eő Kglmével találván történetből bé mentem, és távul néztem mitt tsinálnak [Szilágycseh; EMLt Simeon Furenda (!) literati kezével]. *1710:* Az erdélyi hadak még harmad vagy negyed felől, mint a kopók távul ugatva, ezt a nagy medvét kiugathatják ugyan, úgy hiszem, de olyan segítségeket hívni sem a keresztyénség, sem a magunk, hazánk és népünk romlása, sem a jövendőnek meggondolása nem engedi [BÖn. 761]. *1765:* Haza jövén azan Kazaj Todor nevű őrög Ember ... hát bé botsátotta é, vagy most is ebben lakik a Pap; és amaz örög ember tával kerüli a tőlle epitett Házát? [K; BfR XXI vk].

5. ~ *legyen* **a.** ne történjék meg; departe de mine (gîndul/intenția) ... ; es liegt mir fern. *1659:* Távuly legyen az, jó Fiam, hogy az sógorodat gyűlöletném veled [TML I, 405 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1766/1802:* távul légyen hogy jussok periclitaltassék a Bezdedieknek [BSz; JHb LXVII/3. 5]. *1800:* Lelkem Barátom távol légyen, hogy a Pénzed meg kérésiért meg neheztelyek [Torda; DobLev. IV/833. 1b]. *1815:* Tavul legyen hogy őtsem Uram ra haragudgyam vagy leg kisebbetis neheztellyek [Várfva TA; JHb 48 br. Jósika István br. Jósika Jánoshoz]. — **b.** távol álljon; nici să nu gîndească ... ; es sei mir fern. *1662:* távuly legyen a királyoktul, ó, Salamon, távuly legyen a királyoktul a bornak itala [SKr 693]. *1669:* távol legyen Kegyelmedtől az veszedelem [TML IV, 610 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. — **c.** eszébe ne jusson; nici prin minte să nu-i treacă ... ; jd nicht auf den Gedanken verfallen.

1662: Távol legyen azért, hogy illyen jó dologért lett volna azon helynek romlása [SKr 631]. *1728:* hogy orvoslásán mind lelki s mind testi kötelességem szerént ne volnék s ne lettem volna, tavul légyen [Darlac KK; ApLt 1 gr. Haller János gr. Kálnoki Borbálához]. *1772:* Távol legyen azért, hogy valakinek hibás cselekedeteit, melyeket cselekedett ez életben, gyalázatjának fentmaradásáért igyekezzem feljegyezni [RettE 268]. *1809:* Már igy e mostani Particularis Haza oltalmára léendõ Insurectio mi réánk ... mig ã Nemes Ország Rendei ... az adozás terhe aloll valo eximaltatãsunkat ã Tõrvények szerént ki nem eszközlik, által nem láthatyuk miképpen terjedhessen, melytõl nem azért vonagattyuk magunkat, hogy az Haza Atyafiui szeretetlenségünket mutatnok ki, távol légyen [Asz; Borb. II]. *1811:* Fel-ne fuvalkodj, 's por társad meg-ne vessed, Távul legyen tõlled az hamisság' Tette [ÁrÉ 116].

6. *~ba* messzire, el; la mare distanță, departe; in die Ferne. *1653:* Azok nem renddel, sem seregben, sem csoportban, hanem a császár szekere körül azon a tágosságon úgy futkosnak ki imide, ki amoda, és a marok nyíllal úgy intik a ki kelletinél közelebb menne a császár szekeréhez, és menten hogy a nyíllal meginti, távolba nyomulnak a törökök [ETA I, 133 NSz].

7. *~ban* messze; la o distanță de ... ; in der Ferne. *1869:* Kolosvárról Szucságig megnyilt már a gözkocsizás — tegnap[a] volt Kolozsvárról 18 perczig távolban [Kv; KvUnKt Kriza János Péterfi Sándorhoz. Faragó József kijegyzése. — [a]A levél kelte: szept. 28].

8. *~ra* távolságra, messzire; la o anumită distanță; fernhin, weithin. *1795:* ezen Szena fűvetske ... egy részévelis tellyeséggel nem határozadik fejül esvén ez a' Bértz felől távulra [Mezősámsond MT; Berz. 5. 43]. *1838–1845:* Papik ... félgömbre kiesztergált erős fagöcs, mit rézsutosan állo kőről vastag kurta botokkal ütnek ki a benlévő játszók, s a kün bizonyos távolra állók az alatt ezt béhajtani ügyekeznek [MNyTK 107 *papik* al.].

9. *~ról* messziről; de la distanță; aus der Ferne. *1657:* azon az földön számtalan darvak lévén akkorban, kiket éjjel felbúdítván az had népe, távolyról az pogányság azoknak kiáltásokat emberek kiáltásának képzette [KemÖn. 175]. *1660:* Nem lehetvén azért tovább hivalkodva és távolról néznem szegény hazánknak ily utolsó veszedelméhez közelítő állapatját ... ennyi sokféle nyomorúságos romlási után is megmaradására való securitasa felől semmi valóságos vigasztalást nem érthetnék [KemIr. 337]. *1705:* Most pedig csak keservesen távolról jut eszembe, hogy az Isten azt nékünk nem engedte [WIN I, 527]. *1745:* az mint mentem haza felé az falun kivűl láttam távolyrol hogy feketéslik valami az utban [Bálványosváralja SzD; Ks]. *1756:* távulrol hallom hogy mongyak [Told. 16/49]. *1761:* mint hogy távulyrol néztem kiké voltanak az ökrök meg mondani nem tudom [Kebele MT; Ks 19. I. 6]. *1776:* az Farkasok már kilecz (!) kopomat mind az leg jovát meg evek ... ha tavolrol hozzajok lõdõznek ... meg inkább hannjak a drága falatakat edj más agjarára [Négerfva SzD; BfN Bánffy Péter lev.]. *1784:* azon potentiarius Hatalmaskodo Emberek Tihai Lakósok ... a' mint távolrol látthattam a' Kasza fényiröl [Galgó Sz; JHbK LIV/8. 8]. *1805:* A lohajtoknak Berek ahaz kepest a hany loval Iarnak hataroztatik e keppen a kik öt hat loval hajtanak és tavulrol az õtven for. berek helybe hagyatik [Torockó; TLev. 7/12]. *1817:* tsak távulrol Siratta kiki szõrnyũ pusztulását [Torda; RAk 363].

10. nem közeli (rokon/ismerős); (rudă/cunoștință) de departe; entfernte Verwandten/Bekannte. *1659/1752:* távul és közel lévő Attyafiai [Szárhegy Cs; LLt]. *1736 u.:* Az is dicséretre méltó volt a régi nagy emberekben, akármely alávaló szegény zekés embert vagy asszonyt, de habár egynehány ízig távul való atyafia volt, privatim, publice nem szégyenlették öcsémnek, bátyámnak, nénémnek, hugomnak hívni [MetTrCs 481].

II. *mn* távoli, messzi; depărtat, îndepărtat; weit, fern. *1603:* Mikor engem taũol feolden meg latott volna, hogi az Eõswenyen mennek, Jeowe ream az Orzag vttyarol [UszT 17/19] | Lattam mikor az tehent itatom vala tavol feoldeon, hogy Menyhart hozza vaga Sandor Jstuanhoz haromzor [i.h. 17/51 Molnar Janos Kornis Janos vram Jobbagga vall.]. *1614/1616:* az Buzanak és egyeb Gabonanak be hordasatol, kõzel helyröl d(en) eggyet attanak kalongyaiatol, tauol hellyröl penig juxta conuentione(m) fizettenek [Torda; RDL I. 100 Michael Literatus Nyilas ns vall.]. *1629:* elejben aluan Pauaj megh foga az decuriot, aztis látám hogy az Chernatonj az Chyakant bele vaga, es megh vagua(n) Chernatonj, az chakant benne hagya, Imez Inasok penigh tavul feoldeon masfeleol vesztegh allanak vala az keo fal mellet, semmit az gyílkossal nem consentialua(n) [Kv; TJk VII/3. 30]. *1829:* Tsak ilj meg egyezett jo akarattal, el tökélet Igyekezettel, érhettjük el, a' mire buzgon törekedünk; hogy a' tavul jövendöben, akkor is fenn álhassan ezen Institutum a' kert Jövedelméböl, midön azt semmi Eggyesület nem fogja segiteni [Kv; BLt 12].

távolabb, távolb I. *hsz* **1.** messzebb; la mai mare depărtare/distanță; weiter. *1573:* Sofia Kadar Myhalne hyty vtan vallia hogi ... Reggel talalia Kapa Myhalnet, kerdy my dolog leot volna az Eyel hazanal ... Mond hogi Ne tagad hyzem Mas is hallota ky tawolb volt [Kv; TJk III/3. 62]. *1633:* ez levelben meg irt eoreokseget feoldeket eoreok cziereben adok egymasnak fiurol fiura meg hihatatlanul eszt praetendalvan Lovasz Janos hogy az eo eoreoksege eo teolle tavolban leven, nem elegseges meszsze valo birodalmara eszt kòzeleb hasznosbnak itilven, ugy adom az Urnak[a] [Szenterzsébet[b]; KCs IV/121. — [a]Pechy Simonnak. [b]Melyik?]. *1662:* Debreczeni Tamás által téli gyalmoláskor ugyan számos hordó kecsegét parancsolván[a] beleküldeni, melly igen gyenge halak hogy a szánakon való hordozásban is meg ne törődnének, hegyes orrok kétfelől a hordók fenekéhez verődvén, meg ne halnának, a hordók feneke eleiben mind kétfelől egy-egy arasznyira vagy valamivel távolabb vászonból parancsolt vala ollyan előzőt csináltatni és odaszegeztetni [SKr 296–7. — [a]I. Rákóczi György]. *1675:* az J maga jött belé azo(n) késb(e), holott mezö lévén az, távullyabbis el mehetett volna mellette(m) [Kv; TJk VIII/12. 105]. *1716:* (A bor) rettenetes drága ... helyben jobb jott, mint tavullyab alabb valot egyenlő vagy fellyebb valo aron venni [Vidrátszeg KK; ApLt 2 Haller János Apor Péterhez]. *1747:* Mi kõzzülllök elsõb jõtt oda csinálta Szállását a hova akarta ... vagj a másik mellé csinálta a szállását, vagy tavullyabb a hová tettzet [Sztolna K; JHb 74]. *1751:* (A kincset) én magam találtam volt az Szorcs nevü helyben látván lobbanását s meg jedzettem s Miron Gábor engemet el vit oda egy hosszu furuval mellyel elsõben tavullyab kezde furni kõrül [Gyeke K; Ks]. *1789:* (A) tüzi fát ... inkább kivánnyak a tavulyab Lévő erdőkből meg szerezni [Torockó; TLev. 7/8]. *1796:* a' távulyabb jutott részit ... igyekezett tsere és más egyéb uton közelebb hozni

hogy jobb moddal használhassa [Ilencfva MT; DLev. 3. XXXV. 4]. *1807:* a Kolos Monostori, és Káyántoi kőzőnségek kőzelebb lévén a Városhoz ... hová tovább tőbb, és nagyobb terheknek hordozására, mások, ugy mint távulabb lévők felett, szoktanak kénszerittetni [Kv; KmULev. 3 gub.]. *1831:* ötven öllel tàvulabb amattol a ki vágott egyenes ductusba határ halom rakattatott [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb].

2. *~an* messzebb; cu mult mai departe; weiter. *1662:* ha a várban tudós cajbert vagy bár csak olly tudós pattantyús leszen vala, ki tüzes szerszámokat, gránátokat, laptákat tudna jó mesterséggel a sáncokban heverő jancsároknak, ott is közelre s távolyabban táborokra és a sűrűséges sátorok közé nyakokba kihányni ... az ellenségnek valóban sok veszedelme igen lehetett volna [SKr 598].

3. *~ról* messzebbről; de la o distanţă mai mare; weiterher. *1705:* addig mind elkergetvén a kurucok a lakosokat, sehol is addig embert nem találtanak, hanem már onnan távoljabbról jűnek rea az kurucok reájok [WIN I, 586]. *1780:* Cserei Uram lévén eő Nagysága mellett a belsőbb és hitelesebb Cseléd, eő kegyelmének kellett járni, s bánni azokkal, nem másnak, a ki távolabrol valo Cseléd volt [Bethlen SzD; BK. Maria Ersek (18) jb vall.]. *1815:* A' Krumpinak kapálása ... a' tserepes vagy igen száraz főldbőre vékonyan le kapartatván a' távulabbrol kapával fel vágott porhanyu nedves főldel ... a' krumpi koronája simán el fedetik [Kováts Sámuel, Utasítás a' Krumpi termesztésére].

II. *mn* **1.** távolabbi, messzebbi; care se află la o distanţă mai mare; weiter, ferner. *1810:* Ezen Commune Terrenum a' Falutol távulább Határa periferiaján belől, kerekenn fekszik [Dob.; Ks 76. 201 conscr.].

2. távoli; mai îndepărtat(ă); entfernte, weite. *1736 u.:* Mikor a keservesek kijöttek a különös házból a színben hol a koporsó volt, legelől jöttenek a sógorságok, azok után a távolabb való atyafiak [MetTrCs 478].

távolabb-közelebb mai apropriată şi mai îndepărtată; weiterer und näherer. *1623:* Vitezleo Jarmi Miklos Vra(m) Magiar Delön Thordauar(me)g(ie)ben lako, masfelöl ... az Nehay Fwzy Janosne Azoniom Baladffi Magdolnazony Besenyöben Kwköllöuar(me)g(ie)ben lako, mindenik fel giermekeknek battioknak Eoczeknek, tauulb keozelb ualo Attiafiaknak kiket ez ide ala meg irt dolog illetne uagi ualami keppe(n) illethetne [Besenyő AF; Doblev. I/5].

távolabbacska messzebbecske; cu puţin mai departe; ein bißchen weiter. *1810:* Margita esik mint egy' ökör szekérrel négy ora alat meg járhato tavulságra, más hely Tasnádon (!), mely távulabbatschka vagyon [Pacal Sz; Ks 76. 444 Conscr.]. *1820:* Thorda harmadfél postányi Kolosváron tul rakott uttal járhat, vagyon Gyalu távulobbatska [Bács K; KmULev. 2].

távolacska 1. kissé messzebb; cu puţin mai departe; ein bißchen weiter. *1728:* mihellyen az Vrfi ... Czirmai nevü Szolgája, és iffiabbik Szotyori Ferencz Vram érkeztek, mindgjárást ă Sertéseket lődőzni kezdették, s még akkor az vrffi távullocska volt [Hidvég Hsz; Mk I Joan. Barabás (56) jb vall.]. *1749:* en mint hogj tavulotska voltam nem üsmerhettem kik légjenek [Balavásár KK; Ks 15. LXXVIII. 17]. *1767:* Midőn Bukur Jánost az Utrizált Tanorok széllyin a határ kőzött meg támodták s verték ... magamis távulocska voltam onnon [Betlensztmiklós KK; BK]. *1769:* házoktol távolotska széna kalangyái voltak [Bukuresd H; Ks]. *1779:* mentek volt ki a Falubol ... az Expon(en)s Aszszony Malom földére hatalmosul Csegzi Györgyre Varga Peter s Varga Tamás az Exp(one)ns Aszszony Jobbagyi, kiket én a' szavokbol ismértem meg távulotska léven az aratoba [Berekeresztúr MT; BetLt 6]. *1784:* Vagyon égy bor, vagy inkább gyümőlts 's Vetemény tarto Földbe ásott szalmával fedett pintze az Udvar Háztól távulatska [Burjánosóbuda; JHbK 9. LX. 18]. *1794:* Ezen kivűl tőbbet nem tudunk se nem láttunk, mivel távolatska lakunk [Déva; Ks]. *1800:* tavulotska lévén és a Szászok őszve tsoportozván nem láthottam [O.solymos KK; Ks 67. 47. 27]. *1810:* a' Vintzellér Társának puskáját, távolatska lévén tőlle fel tamosztva el vettem [Görgénysztimre MT; Born. G. XIV. 1 Pap Danyila (43) vall.]. *1827:* égy kicsit Tavulatska husztom volt meg magamat az Malamtol [Szind TA; EMLt Mészkői cs. lev.].

Szk: *kevéssé ~. 1841:* kevéssé tavulatska, égyszer tsak látom hogy a' főldből hirtelen kék lang jönn fel [KLev. 11].

2. *~n* kissé távolabb/messzebb; cu puţin mai departe, nu prea îndepărtat; nicht zu weit. *1754:* láttam az embereket ez előtt mint egy három hetekkel ... ott rokásban láttam őket de távulatskán lévén tőllek mindeniket nem ismerhettem meg [Tóhát AF; JHb Dumitru Csuka (60) zs vall.]. *1756:* tavullatskán állok állok (így!) vala [Bencenc H; BK 1143 Tot Marián (37) jb vall.]. *1759:* mind kettenn távolatskán voltunk nem láthattuk [Árpástó SzD; BK. Füldrán Márkony (44) és Joh. Szász (35) zs-ek vall.]. *1765:* az elegett epületen kivűl meg fedelme, kert volt azis nem éppen a pajta mellett hanem tavolatskan [Pálos NK; Hr 1/29]. *1769:* az utrizált erdőhöz közelis kivált amelly szomszédságában volna éppen nem bir Barótzi Uram, hanem tavolyatskán tőlle a Bagyoni Sandor Uram részét birja ő kglme zálogban [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/53]. *1770:* háttal állottunk arrol ameröl ... Tiszt Ur(am) jött, én még távollocskán felénk jövén meg Látván a kalapomat le vettem [Konkolyfva SzD; Ks 20. XII. 10]. *1771:* a' Gyermekek két Fejér haju Gyermekek valá(na)k de távulocskán lévén világosson meg nem ismérhettem s nem vallhatom ki tseledgyei volta(na)k [Berekeresztúr MT; BetLt 7 Lad. Siklodi (33) vall.]. *1792:* Midőn az Utrumban Specificált Juhok bé hajtattak ... távolatskán lévén lát(t)am hogy tulajdon a' mi Galgai határunkon legelnek a' buza földeinken [Galgó Sz; JHb I/22].

távolkán kissé távolabb; cu puţin mai departe; ein bißchen weiter. *1657:* Erre én a fejedelemmel ugyan pirongató kemény szókkal is írattam, de addig halogatá, hogy az ellenség is megértvén ugyan az én szerencsi földvárnál lételemet is, igyekezik vala reám jűni, de azonban nyelvet fogván az Ibrányi hadából, minden állapotjának végére ment, mind az helynek alkalmatosságának, rossz vigyázásának és tőlem is távolykán lételének [KemÖn. 257].

távolkábban kissé távolabb; cu puţin mai departe; ein bißchen weiter. *1663:* Kérem, tovább is ha mit érthet, tudósítson, távulykábban lételemben is [TML II, 614 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz]. *1702:* ő kglme egj kitsineg tavolkábban ült [Tarcsafva U; Pf].

távollakás messzelakás; locuire la o distanţă mai mare; etwa fernwohnen. *1791:* Lévén ... Néhai édes Annyok, és nagy Annyok ... Jussán ... Adamoson, bizonyos rész Joszágbeli portiotskájok ... de effelett távol lakások mián

telyességgel semmi hasznát is nem vehetvén ... által adák ... eő Excelentiajanak [Ádámos KK; JHb XIX. 33]. *1797:* De minthogy az távul lakástól maguk azt nem teljesíthetik: tehát Pető Ökegyelme mint prémipotenciális (!) vállalá magára, hogy az commonitásnak mindenkor keze lehessen ökegyelmin [M.hermány U; RSzF 148].

távollét 1. absenţă, lipsă; Abwesenheit, Absenz. *1580:* eo kegmek az zekerezesról wegeznenek mintshogy (!) legien az keoweknek be hordassa ... hogy penigh senky mentseget ne wehesse(n) tawol letewel Illie(n) modot zabtak eo kegmek, hogy A ky el hozza vegie(n) czedulat rulla, az Notariustul hogy zamot adhasson [Kv; TanJk V/3. 209b]. *1650:* Noha ez nihany esztendőben valo, tavul litek ... Gauay Peter Ur(am) Jobbaginak, es azok miat valo sok kara s hatra maradasi miat valo fajdalmit, eő kglme igen nehez sziuel halaszthattja mostannis [Sófva BN; Ks 41. B]. *1663:* Noha írod, hogy kissebbségedre legyen neked tőlled való eltávozásom, azért Isten oltalmazzon, hogy én küssebbségedre ügyekezném az én tőlletek való távul létemmel [TML II, 457–8 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1677:* Elhittem, távullétem Kegyelmed szerencsés virágzó állapotjában vagy feledékenséget, avagy személyem eszébe jutásával is egész unadalmot hozhat [TML VII, 335 Csáki László Teleki Mihályhoz]. *1677/1768:* Ha az mostani mirigyes üdőben valamint ez utolsó tetzésünk pecsét alá nem kelhetneis Feleségem távol léte, és magán foglalatossagi miatt, csak ez üszögében való irásomis, és iratás s, testamentumunk az magam subscriptiom alatt olly ratum firmum légyen mintha authenticè kelhetett volna ki [Ne; Dob Lev. II/386. 4a Samariai Lökös Péter kezével]. *1701:* aligis várnám aszt az Szent orát, melyben Kegyelmeddel nyájoskodhatnám, elég nehez az is Kégyelmednek távul léte miat magam nem beszélhetek, hanem levelem által kel beszélgetnem kégyelmeddel [Gyeke K; Ks 96 Kornis István Gyerőfi Borbálához]. *1736:* Torda Városában ben, és határán ... ha miket ... Atyánk vagy távul léte, vagy invigilantiaja miatt el foglaltak ... ne birják, ne epittsék, ne colallják, hasznák ne vegyék [Torda; TJkT I. 125]. *1750/1785:* Pásztai Gábor Uram meg unakozvan (!) Szent Benedeken maga Felesége ráta portiojában jutott részéről ez okon, hogy távul léte mián majd semmi hasznát nem veheti, mind pedig más hasznassabb vásárát forgatván elméjében adá s Kőté ... Détsei István Uramnak [Szentbenedek AF; DobLev. IV/596. 340–1]. *1825:* a kiket távul létek miat nem is igen jol esmérek [Kötelesmező SzD; TSb 47].

2. *~ében* amíg távol van; în absenţă/lipsă; in ihrer Abwesenheit. *1583:* Az Biro vram keoltsege, kit keólteóth egesz esztendeot Altal a varosnak Zewksegere myre, Az Safar polgaroknak taúól letekben kit Laistromaba be Adoth mint az thanach hazra valo Epwlettel egietembe f. 204/89 [Kv; Szám. 3/X. 16]. *1592:* Balogdi Farkas vallia ... Ennek eleotte egi nehani wdeouel, Iffiu Zala tauol leteben, kert vala engemet, hogi haza nepenek gongiat viselnem [Kv; TJk V/1. 273]. *1602:* ezeket ... czielekettek volna rayta, az feo Ispanok taúúl letekben [Gyf; Told. 27]. *1619:* Havasalföldét Sorbán magának foglalván, onnan mindjárt Erdélyre mehetnek és most Felséged távullétében Erdélyt is elfoglalhatják [BTN^2 333]. *1633:* hazára mind hon, s mind tauol leteben az zallok rea zallanak, es szallittatnanak [DLt 377]. *1657:* az atyjának halála órájan felőlem lött emlékezetit is considerálja vala, ki nékem távollétemben akkor lelkemre kötötte feleségére, gyermekire való gondviselést [KemÖn. 308]. *1662:* Távullétünkben húszezer talléroknak feleségünk kezéből ki nem beszélhetését valljon miért sajnálja ő kegyelme? [SKr 464]. *1677:* ha valakik találkoznának, kik bizonyos ratiojokat praetendalván nem akarnák levalni; azok a' Fejedelmeket, vagy azok távullétében, ha constitutus Gubernatorok lésznek, azokat igasságokkal requirállyák, és igasságokat a' Fejedelmek s' Tanács előt proponálhassák [AC 44]. *1678:* az itt való dolgokrúl Kglt s Kgld által ő nagát nem informálom (hogy az én távallétemmel esendő alkalmatlanságokrúl én számot ne adjak) [TML VIII, 53 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1729:* bizony szerencsémnek s kötelességemnek tartom, ha tavul létembe is valamiben tudnék az Asz(szonyo)m(na)k szolgálni [Somlyó Cs; ApLt 1 gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárához]. *1741:* kegyességbeli gratiájához Nagyságodnak bizony mig élek bizakodván foljamodom, de kivált mostani távul létemben ha mire Isten arántam fel indittya Ngos Groff Uram szivét [EMLt Onodi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz Francofourti ad Oderamból]. *1794:* Én tavul létemben is tsak arra Kérem hogy semmit el ne mulasson az Egésségének meg szerzésiben mert semmit sem ér az Ember aznélkűl, én most is probálom [Kv; IB. Sándor István lev.]. *1869:* Mind a Bálint János mind a Barta Istvánné vallomásaikbol kitünvén, hogy ők éjnek idején a pinczében, tehát rejtek helyen, sötétben, a férj távollétében együtt voltak, egyháztanácsunk ki mondja, hogy a nő Barta Jánosné Tamás Kata nősparáznaság terhes gyanujában áll [M.bikal K; RAk 278].

3. vminek messzi volta; aflarea unui lucru la o distanţă mai mare; etw ist in der Ferne. *1631:* Kerők azon Fogarasi Nagh Thamas Vramot hogi eó Kgme arra az mi malom heliwnkre éppittene molnot, tekéntvén eő kgme ily na(g)i niomorusagos allapatunkot, es fogiatkozásinkot, Molnoknak táuol léte miat ... az felliűl denotalt malom heliet, mys eő Kgmenek adgiuk [Fog.; Szád.]. *1655:* az helynek tavul lete miatt az hun az levél vagio(n), az ados levelet ő kgme kezéhez ne(m) adhato(m) [Pusztakamarás K; Told. 1a]. *1694:* (A puszta fundusnak) az helynek Távul lete mijatt semmi hasznát nem vehetvén, házamis éppen pusztulasra jutott [Alvinc AF; Incz. VII. 2a]. *1736:* én bizanyas és Ell kerűlhetetlen szükségeimtől viseltetvén ... vetettem volt Zálogban ... Kis Keréki egész portiomat ... mivel azok(na)k tőllem valo távul létek miat hasznát nem vehettem ... ötven formalis Aranyakban [Pókafva KK; JHb XXVI/45]. *1747:* én özvegyi állapotom miá eoconomizáltatására nem érkezhetvén mind az magam Joszágocskáim távul letek miá, mind egyéb nagy akadályok miá, attam által Árendára mind azon Bonumokot valamelyek találtatnak ... Ilyefalvi Nemes Curiához akár hol is [Árapataka Hsz; Ks 67. 46. 22]. *1773:* Nemes Zemplén Vármegyében Bodrok Keresztur Várossában ... Lévő Pusztás Curia, és parlagságra jutott Szőlőben Örökségnek, távol Lette miatt ... gondját nem Viselhetvén ... hogy tovabb is azon el tult parlagságban (!) ne maradna [Alvinc AF; Incz. XI. 15a]. *1814/1827:* lévén Nékem Nagy Lakan[a] egy Puszta Sésziotskám ... a helységnek tavul léte miat ... Zalagba adám Tiszteletes Ertsei János ötsém Uramnak, a Nemes Reformata Radnoti Sz. Ecla Lelki Pasztorának [Mv; DobLev. V/964]. *1856:* az ősi falusi vagyonkámat annak távolléte miat tzélszerűleg nem használhatván, kíntelenitettem el idegeniteni [Kv; Végr.].

távollétel 1. távollét; absenţă; Abwesenheit, Absenz. *1644:* megh nem tudom irnia szerelmes Atíamfía minemü

keserves sziuel uagiok tüled ualo tauul letelem miat [Gyf; LLt Gyulafi László feleségéhez, Balási Erzsébethez]. *1753:* tavul letele miat [Koronka MT; Told. 26]. *1810:* M. Groff Kornís János Ur ő Nga a távul létel miatt ezen Varsoltzi Rész Joszágot Commode nem administraltathatván ... Ladányi Samuel Urnak Arendában ... ki adta [Varsolc Sz; Ks 75. 346 conscr.]. *1821:* távul létel [Küsmöd U; Pf].

2. messzebb lakás; locuire la o distanță mai mare; fern wohnen. *1815:* Ha a' Joszághoz részes atyafiak között tanálhatnának olyanok a' kik vagy a' helytől valo távol létel miatt, vagy más akár mi okbol a' magok részeket nem akarnák kezekhez venni ... az olyan atyafiak részíben, legyen nékem mindenek felett praeferens jussom a' meg vételre [Marosbéld AF; DobLev. V/979. 2a].

távolság 1. distanță; Entfernung, Distanz. *1810:* Ezen ... Szánto Földek ... a' Falu szélitől circiter 12, 13 puska lövésnyire vagynak, a' tőbb darabok pedig ezen meg nevezett távulságon belől esnek [Dob.; Ks 76. 90 conscr.] | ezen rész Joszágnak a' Caput Bonorumtol valo távulsága miat is ... Jobnak látták a' Méltoságos Exponens Urak ezen rész Joszágot jol arendába elocalni [Pacal Sz; Ks 76. 448 ua.]. *1844:* nagy a' távolság kőztek [Szászfenes K; LLt Rusz György alias Zsugár (87) col. vall.]. *1847:* Varga Katának életiratát, fellépésének helyét és honátoli távolságát tekintve lehetetlenséget feltételez, hogy ... éppen oly távol, havasos helyeken s idegen ajkú lakosok között bujtogatóul s bűnös ingerlőül léphessen föl [VKp 292].

2. *~ra* vmilyen távra; la o anumită distanță; es gibt eine bestimmte Distanz zwischen ... *XVIII. sz. v.:* Az Articzokának nagy ellenségi az egerek, azért, hogy tőllők meg őrizd, négy ujni távolságra a tövitől ültes borza apro ágakat [Ks Kerti oeconomia]. *1827:* Emporialis varos van Zilah égy Nyári Nap tavulságra [Balázsháza Sz; WassLt]. *1831:* egyenes lineába ötven öl távulságra halom készíttetett [Remete Cs/Toplica MT; Born.]. *1838:* egy hüvelyknyi távulságra vagyon egy kitsiny sebhelye [DLt 1167 nyomt. kl]. *1843:* azon határ barázda ... mennyi ől távulságra vagyon a' Felsö Suki Tonak a' széllétől? [K; SLt Vegyes perir. vk].

3. messzeség, távollét; o anumită distanță; Fortsein, Abwesenheit. *1864:* 1/4 része ös fenyö erdő mely tavolsága miatt semmi esetre nem használhato [Gyszm; EHA].

távolvalóság távolság, messzeség; faptul de a se găsi la o distanță mai mare; Entfernung, Distanz. *1784:* a Bölöni portiojokból igen keves hasznot tudtanak venni a tavulvalóságnak miatta [Kilyén Hsz; LLt 33]. *1796:* azon rész ... hasznát a' távul valoság mián nem veheti [Ilencfva MT; DE 3. XXXV. 4].

távozás 1. elmenetel; plecare; Abgang, Fortgang, Weggang. *1661:* hiszem Istent, abban is mutat módot, mert kicsid böcsületem nem engedi urunk mellől való távozásomat [TML II, 127 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1662:* Midőn Ali passának Váradról Temesvárra való távozása lett volna, Kemény János Aranyasmedgyesrül ez manifestumát előtte elbocsátotta volna, azonnal maga is die 21. Novembris a Rákóczi idejebéli feles kész hadakkal és a Rákóczi fejedelem pártját tartó és Magyarországban exuláló főemberekkel csak nagy hirtelen és véletlenül Erdélybe bejött vala [SKr 640–1]. *1672:* Tudván már Naláczi uram távozását, én ezután, míg Isten ittlétemet rendelte, Kegyelmednek írok meg mindent, elhivén azt, az úrral Bánfi urammal s Naláczi urammal is communicálni fogja [TML VI, 297 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1678:* Nagy böcsülettel vöttem ajánlott jóakaratját, kiben bizok is, ideig való távozásomban magamat, szegény édes anyámat, feleségemet, gyermekeimet, szolgáimat, jobbágyaimat [TML VIII, 142 Teleki Mihály Haller Jánoshoz].

2. *~ában* távollétében; în absența/lipsa cuiva; in ihrer Abwesenheit. *1678:* csak isten látja s mellettem levő becsületes emberek mindennapi rendkívül való költségemet és az mennyi élés most itt létemben két-három napok alatt elkél, távozásomban szegény feleségem cselédivel holnapokig érné meg véle [TML VIII, 116–7 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

távozhat elmehet; a putea pleca; sich entfernen können/dürfen. *1625:* eo kemek ne(m) tauozhatanak az Tanaczihazbol [Kv; Szám. 16/XXXV. 165]. *1758:* Experiálni s nyelvek tanulására, melyre jó ideám volt, örökké igyekeztem, de nem vala szerencsém, hogy ez országtól messze távozhassam [RettE 78].

távozik 1. elmegy; a pleca; sich entfernen, fortgehen. *1657:* nem járhatnak vala pedig emberei[a], mert mihelt az sánctól távoznak vala, ottan fogdossák, hordják vala az magyarok [KemÖn. 224. — [a]A palatinusé]. *1658:* ha az az Kegyelmed büsulása, hogy tűlünk messze távoznék olyan sokáig ... azt bizony nem kévánom [TML I, 133 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1660:* kérvén azon őket, az jancsárokat, hogy távoznának az kisajtótól, mert félnek megnyitni az kisajtót [Kv; KvE 181 LJ]. *1661:* Tudom, Kegyelmed is nem távozik udvartúl, ha egyéb oka nem volna is [TML II, 85 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1670:* Azonban Uram, ha Kegyelmed udvartúl távozik is, hagyja jó dispositioval ott az én dolgaimrúl ő kegyelmét és postamester uramat is [TML V, 416 Bánfi Dienes ua-hoz]. *1705:* azután távozván a kurucok, délután úgy mentenek ki ide Sellemberkre [WIN I, 409]. *1710:* És soha nem is távoztak az udvartól, hanem mikor Teleki Mihály udvarnál nem volt, vagy Naláczi István, vagy Székely László szüntelen ott forgódott, és senki miattok nem fért a fejedelemhez, hogy Teleki Mihály istentelen factióit aperiálná [CsH 114]. *1753/1781:* a Tutor[a] Labontz lévén ... miveltette az eoconomiat, a kurutz távozván maga is itt a kastélyban lakott fegyver viselő néppel [Algyógy H; JHb LXXI/3. 194. — [a]Br. Jósika Imre]. *1767:* Láttuk szemeinkel hogy emlitett Domokos Máriának az edgyik kezit egy vasvillával meg űté melyből vértis Láttunk a kezén le fojni, mellyel mindgyárt el váltonak, és távosztonak egy mástol tovább valo veszedekéseket pedig nem hallottuk [Barasztmiklós KK; BK]. *1823–1830:* Messzecske távoztam nemzetségem leírásától, de akarom, hogy a régi dolgokból is vegyetek valami kevés esméretet [FogE 79].

2. elmúlik; a-i trece (o anumită boală); (Krankheit) vergehen. *1740:* mi ugyan meg vagyunk de igen erőtelenkedő beteges allapottal az nagy hurut Semmibe nem tavozik tőlle a' Leanyomtol [Hadad Sz; WH. árva Gálfi Susanna Wesselényi Ferenchez, csak az aláírás sk]. *1776:* Bizom az en I(ste)nemben hogj ha ezen praescriptiot ugj observalhatom ezutánis mint a télen observalám, az kőszvenjem távozni, az Agjam miattam nyugodni fog [Négerfva SzD; BfN Bánfi Péter lev.].

3. tágít, enged; a ceda; lassen, aufgeben. *1732:* én absolute a testam(en)tu(m) melől egj hajszálnit sem távozam [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.].

4. tartózkodik; a se abţine; sich zurückziehen. *1672:* teőbbé effele alkolmatla(n) gondolatlan káromodást importalo szoktol az I(ncta) tavozzék [Kv; TJk VIII/11. 197].

távoztat 1. elküld, eltávolít; a face să plece; irgendwohin schicken lassen, entfernen lassen. *1659:* Erre nézve nem akartam az legényeket távoztatnom tüllünk [TML I, 466 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

2. megszüntet; a face să înceteze/dispară; etw verschwinden machen lassen, abschaffen lassen. *1572:* Tecchet Ez hogy Myert mostan az feiedele(m) keozel vagion ez fele panazokot tawoztatnanak rolok [Kv; TanJk V/3. 61b]. *1649:* ha pedigh ualami hadas üdeő találkoznak (kit Isten tauoztasson) [Mv; PS]. *1653:* tavoztassuk egy mas veszedelmet verunknek romlasat, mivel Jsten engemet is gyermekekkel latot [Sófva BN; Ks 41. E. 31]. *1662:* istenes férje azt tartja vala nagy gondnak, miképpen tudhatná azt eltitkolni úgy, hogy magának füleibe ne menne, igyekezvén abból következkezhető keserűségét és megeshető nyavalyáját távoztatni [SKr 205]. *1679:* Elmulhatatlan dolgom lévén kolozsvári captalanban, csütörtökön én oda szándékoznám, ha Isten meg nem gátolna, egyébaránt bizony ha a kételenség nem vinne, két kézzel távoztatnám, igen rossz egészséggel s hidegtől is által vert állapottal lévén [TML VIII, 557 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1700/1716:* az makfalvi[a] benn valo örökségeket es anna<k mind>den appertinentiáit ... hagyák, vallák, es adák ... az sz. I(ste)n ditsosségére az makfalvi mater Ecclesiá(na)k, ugy hogy (: kit I(ste)n távoztasson :) ha csak három Ref. ember maradna is az Ecclesiában, azok procurallyák ezen Legatiot s administrallyák [Kibéd MT; MMatr 192. — [a]MT]. *1717:* a joszág gondviselésére nem érkezhetem, annál inkáb az osztozásra, mellyet az időnek vicisitudoja (: kit Isten tavoztasson :) gátolhat [Nagyrápolt H; JHb XLVII/18]. *1758:* Én is bizony mind jót, mind rosszat, amit magamban tudok, el nem tagadok, mely szerént a posteritás látván ami jó volt bennem, kövesse, ami kivetendő, távoztassa [RettE 77]. *1785:* ö Nsgoknak mind ketten halálok történvén, mellyet is Isten ő Flge meszsze távoztasson, a' ... Fogado kertyével együtt simpliciter redeáljon az Eklesiának [Kv; SRE 240].

3. enyhít, csökkent; a calma; stillen. *1696:* Most is mind Enyed felől, s, mind penig Kolosvár felől hallatik ha igaz hogj Németek jöuénck fel Brasso felé; mellyre szorgalmatosonn vigjázni igyekezünk; és az ő Nga kárát a' menyéb(en) lehet távoztattyuk ur(am) [Balázsfva AF; BK. Veniczei Sándor Bethlen Gergelyhez].

távoztatás megszüntetés; încetare; Abbrechung/Abschaffung. *1662:* minekutána a nyavalya valamennyire tágult volna, a tanácsurak tetszésébül az interregnum, fejedelem nélkül való üdő káros voltának távoztatására ... Rákóczi Ferenc fejedelemségre való választása terjesztetett vala az ország eleibe [SKr 312]. *1710 k.:* Kolosvárott egy özvegyasszony két vagy három gyermekét vesztette el; a gubernátor gráciát adott néki; subscribálva hozák hozzám, nehezen vőnek reá, hogy a gubernátorral való gyűlölközés távoztatásáért subscribáljam, melyet ma is bánok [BÖn. 898].

távoztathat megszüntethet; a putea face să înceteze/dispară; jd darf/kann etw abschaffen. *1594:* helien hadtak az 1592 esztendeobely Istenes veghezest, melj leott 14. febr. Biro vra(m) az zerent procedallion, megh olwastassa s minden czikkelyt exequallia, hogy az Istennek feokeppen ez mostani keserves fęlelmes Wdeoben, feniegeteő haraghiat távoztathassuk [Kv; TanJk I/1. 229]. *1664:* az szegény magyar nemzet annyira megunatkozott tőlök, hogy csak láthatná szabadulásának módját, úgy hogy az romlást távoztathatná, szabadsága maradhatna meg s lehetne megoltalmaztathatása [TML III, 189 Szalárdi János Teleki Mihályhoz].

távoztatik 1. megszüntettetik; a fi încetat; abschaffen lassen. *1662:* Mellyet hallván a kapitány, hogy az vérontás távoztatnék, a megpártolt nemességnek s főképpen az asszony szolgáinak úgy engedett vala meg, hogy amiek ott volna, maradnának azok megelégíttetésekre [SKr 234].

2. elháríttatik; a fi înlăturat; beseitigen lassen. *1679/1681:* Mindenüt valo Majorsagh Szölokre, azoknak kertére, lészaira, es Sajtolo szineire vigiaztatván[a], à vinczelerek(ne)k serinyseggel megh hadgya, ők is szorgalmatosson reajok vigyazza(na)k, hogi à kár tavoztassek [Vh; VhU 670. — [a]Az ub.].

távoztatódik 1. megszüntetődik, eltávolítódik; a fi îndepărtat; es wird abgeschafft. *1664:* azzal is az az hamis hír, melyet felöllünk hintettenek, távoztatódnék [TML III, 162 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1665:* Kegyelmedet kérem mind fejenként, annak obtemperálván, kövesse azt el, hogy úgy is Kegyelmetek alkalmazásával távoztatódjék az szegény hazárúl az veszedelem [TML III, 369 Teleki Mihály a székelyhídi praesidiumhoz]. *1670:* Kegyelmed mely rútul izent reá s mint fenyegeti az vejit is stb., hogy az miben lehet, az méltó panasz távoztatódjék [TML V, 369 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. elhárítódik; a fi înlăturat; es wird beseitigt. *1694:* ugy igyekezem magamat alkalmaztatni, hogy azon kűvűl is hivatalomban valo hasznos fordolodasom és sereny magam viselese által az eő nsga haszna, minden igaz uton modon elő men(n)yen igyekezem kárat pedig eő Nsga(na)k mindenekben tavasztatodgyék [Fog.; Szád.].

A XII. KÖTET ADATÖSSZESÍTŐ TÁBLÁZATA

	A gyűjtött adalékok száma (hozzávetőleg)	Címszók	Utalószók	Jelentések	A beszerkesztett adalékok száma								
					Jelentést személtetők	Személynév	Helynév	Állatnév	Szókapcsolatok		Szólások	Hang- és alaktani formák	**Összesen**
Szák–Szvin	95 000*	3639	39	6369	17 325	729	1401	125	5182**	8 528	235** 294	394	**28 796**
T–Ta	56 000*	880	11	1806	5 674	171	178	4	1597**	2 322	62** 76	28	**8 453**
Összesen	**151 000***	**4519**	**50**	**8175**	**22 999**	**1579**	**1579**	**129**	**6779****	**10 850**	**297** 370**	**422**	**37 249**

* A hozzávetőleges számok valamennyi Sz, illetve T kezdetű szókra vonatkoznak.
** Ez a szám a szókapcsolatok, ill. szólások fajtáinak, az utána következő pedig a szókapcsolatok, ill. szólások alá beszerkesztett adalékok számát jelenti.

	Az adalékok időbeli megoszlása							
	1300-as évek	1400-as évek	1500-as évek	1600-as évek	1700-as évek	1800-as évek	1900-as évek	**Összesen**
Szák–Szvin	8	50	3492	9 260	10 186	5799	1	**28 796**
T–Ta		9	975	2 755	2 918	1795	1	**8 453**
Összesen	**8**	**59**	**4467**	**12 015**	**13 104**	**7594**	**2**	**37 249**

A számításokat Kürti Miklós végezte.

MEGJELENT
AZ ARANY JÁNOS KÖZALAPÍTVÁNY A TUDOMÁNYÉRT,
A GRÓF MIKÓ IMRE ALAPÍTVÁNY, AZ ILLYÉS KÖZALAPÍTVÁNY,
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA, AZ ORSZÁGOS KIEMELÉSŰ
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KUTATÁSOK KÖZALAPÍTVÁNY, AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI
KÖNYVTÁR, A NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM, A NEMZETI KULTURÁLIS
ÖRÖKSÉG MINISZTÉRIUMA
TÁMOGATÁSÁVAL

A kiadásért felelős
az Akadémiai Kiadó Rt. igazgatója
Felelős szerkesztő: Gilicze Gábor
Termékmenedzser: Hesz Margit
A nyomdai munkálatokat az Akaprint Nyomdaipari Kft. végezte
Felelős vezető: Freier László
Budapest, 2005
Kiadványszám: KMA2–056
Megjelent 90,45 (A/5) ív terjedelemben

ISBN 963058248-1

